

6

37-f

21

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

6-37-f-21

23

~~23-h-8~~

10

$\frac{2}{2}$

EPISTOLAE
D. ERASMI
ROTERODAMI,
P. MELANCTHONIS,
THOMÆ MORI
ET
LVDOVICK VIVIS.

DESIDERIUS ERASMUS ROTTERODAMUS.

Obijt Basilæ. Etatis suæ Anno 70. 30 die Iuly. Anno Domini 1536.

*Ingens ingentem quem personat orbis ERASMUM.
 Hæc tibi dimidium picta tabella refert
 At cur non totum? Mirari desino. Læder:
 Integra nam totum terra nec ipsa capit.*

Will: Marshall sculpsit.

EPISTOLARVM
D. ERASMI
ROTERODAMI
Libri XXXI.
ET
P. MELANCTHONIS
Libri IV.

Quibus adjiciuntur

TH. MORI & LVD. VIVIS
EPISTOLÆ.

Vnâ cum INDICIBVS locupletissimis.

LONDINI
Excudebant M. FLESHER & R. YOUNG. M. DC. XLII.
Sumptibus ADRIANI VLACQ.

THE ...

...

...

...

AMICE LECTOR,

Operosâ Præfatione te in limine morari nec volumus, nec opus est. Si enim (ut in more positum est Præfationibus) vel autores ipsos, vel opus commendare satageremus, ridiculi prorsus esse videremur, dum Soli meridiano facem prætendimus. Enimverò nequaquam indigent præconiis nostris hi quos tibi præsentamus, heroes non solim laude, sed & invidiâ majores: Quorum vel nominibus adeò illustris est hujus libri titulus, ut neminem fore arbitremur, eorum saltem qui literarum amore flagrant, cujus oculos atq; animum non modò non invitabit, sed attrahet protinus arripietque. Primum tibi damus celeberrimum illum literarum parentem, eloquentiæ anstitem, barbariei hostem & profligatorem, veterum Patrum repurgatorem, Bataviæ suæ decus, imò Britannici nostræ ac nationum penè omnium amorem & delicias, DESIDERIUM ERASMUM, quo vix quicquam ^{ἐξ ἀποστόλων} vel mundus vidit uspiam vel visurus est. Huic proximè succedit PHILIPPUS MELANCHTHON, vir acerrimo judicio, ingenio felicissimo, summâque eruditione suspiciendus, nec tantum bonarum literarum, verum (quod longè divinius est) veræ etiam religionis vindex & instaurator. Postremo loco adjecimus THOMAM MORUM & LUDOVICUM VIVEM, ejusdem seculi Viros doctissimos & ERASMO nostro amicos familiarissimos; de quibus hoc tantum dicemus, Dignissimi sunt qui ERASMO & MELANCHTHONI comites adjungantur. Hos scilicet, amice Lector, tibi exhibemus, nec tamen totos, (quantum enim id esset?) at præcipuam eorum partem, EPISTOLAS nimirum universas, quibus scribendis haud minùs semetipsos videntur superâsse, quàm aliis scribendi generibus reliquos ferè mortales omnes præcelluerint. Hic præter maximam argumentorum varietatem, quæ te mirificè delectabit, præter elegantiam sermonis ingeniiq; ubertatem, quæ in his potissimum lucubrationibus elucet, istius tumultuosissimi seculi imago ità clarè & fideliter tibi ob oculos proponitur, ut rerum tam publicè quàm privatim tunc temporis gestarum notitiam puriorem sinceriorèmq; hinc haurire liceat, quàm ex ullis forsitan historiographorum monumentis. Hi enim, dum commentationes suas publici juris futuras esse cogitarent, adeòq; omnium oculis & calculis subjiciendas, se plerunque vel invidiâ, vel odio, vel favore, vel metu, vel spe transversos abripi patiebantur, id unum agentes, ut quæ omnibus scribebant, omnibus placerent, vel saltem quàm paucissimos offenderent: Verum

LECTORI.

Verum hic (quod in Epistolis privatis fieri solet) animi sensus & cogitata liberè & ingenuè panduntur, & nuda rerum recens gestarum veritas sine fūco & fraude in amicorum sinus effunditur.

Jam quid à nobis in hoc Opere præstitum sit, paucis accipe. Illis duodetriginta libris Epistolarum Erasmi à Frobenio, anno MDXL. excusis, tres insuper alios addidimus: Quorum primus, vigesimus nonus videlicet, Epistolas nuncupatorias seu Præfationes complectitur: Trigesimus eas continet quas Cl. Vir Paulus Merula, anno MDLXVII. & Petrus Scriverius, anno MDLXXV. Lugduni Batavorum evulgârunt: Trigesimum primum librum ex ix. Tomo Operum Erasmi desumpsimus.

Porro Erasmi Vitam, quæ partim ab ipso et Erasmo, partim ab aliis conscripta est, edendam curavimus. Denique, nè quid huic nostræ editioni desit quod usui tuo possit inservire, Indicem totius operis congestimus, eumque adeò locupletem, ut non multa esse arbitremur observatu & memoratu digna quæ illic non indigentur. Parem fidem & diligentiam in Melanchthonis ac reliquorum Epistolis congerendis edendisq; præstitimus. Tu Lector, utere, fruiere nostris laboribus: Nos interim eandem operam quam in Epistolis Erasmi excudendis insumpsimus, in Opusculis ejus excudendis insumemus. Vale.

14

DES. ERASMVVS ROTERODAMVS
LECTORI S. D.

ANte hac testatus sum, me nulli mearum lucubrationum minùs favere; quàm Epistolarum, & hujus animi mei causas recensui, nec alia mihi nunc mens est quàm olim fuit. Attamen quum *Hieronymus Frobenius* asseveraret hoc opus totum jam biennium à studiosis efflagitari, recognovi quod fuerat excusum, & non mediocrem accessionem adjunxi. Sic sum, optime lector, nihil negare possum his, quos ex animo charos habeo. Erant quidem inter evulgatas epistolas aliquot ad quosdam, quos tum pro fidis amicis ducebam, amantissimè simul & honorificentissimè scriptæ, quos nunc patior improbißimos inimicos, ut nihil est tutum in rebus mortalium: nullas tamen submovi, sic existimans, eas magis illis fore dedecori quàm honestamento. Nec ordinem mutare visum est, tantum universum opus in libros partitus sum, quò lector faciliùs inveniat quod quærit. Erant amici qui per literas monuerunt; singulas juxta temporum ordinem digerendas esse; id etiam si fuisset in promptu, ob certas causas non est visum consultum: atque adeò nec argumentorum congruentiam sequi placuit, quòd in hoc scripti genere primam gratiam habet varietas. Porro, si quis aliquid tale desiderat, diem & annum in calce singulorum adjecimus: ad hæc, præfiximus Indicem, nominibus personarum, librorum ac epistolarum numeris adjectis, commonstraturum quis ad quem scribat, & quoties scribat. Erant epistolæ complures, quas adjunctas cupiebam, si venissent ad manum: sed migratio fuit in causa, ut multa perierint, quæ servata mallet: omnia verò sic confusa, ut magna pars frustra quæsitæ sit. Hoc eò monere visum est, ut si quis fortè, ubi viderit epistolas ad alios inferioris notæ amicos editas, doleat ad ipsum scriptas nusquam extare, nè suspicetur id malitioso studio factum. Hoc seculo nescio quid scribi possit, quod non hunc aut illum offendat. Nos tamen pro viribus annixi sumus, ut quæ multum haberent acrimoniæ, aut prætermitterentur, aut certè lenirentur. A nominibus traducendis libenter abstinuimus, quod utinam in totum licuisset, verum hoc non erat epistolas edere. Titulos solennes, non solum ambitiosos, verum etiam indoctos ac lectori molestos, omisimus: quod obsecro nè quis sinistrè interpretetur, quasi contemptus gratiâ sit factum. Quis enim nescit Reges esse invictissimos, serenissimos; Abbates venerabiles, Episcopos reverendos, Cardinales reverendissimos, Pontifices sanctissimos ac beatissimos? Hæc igitur, ut illa, invictissima majestas, reverendissima dominatio, gratiosissima celsitudo, & reverenda paternitas, non modò viciant *Latini* sermonis puritatem, sed Lectorem etiam supervacaneis ac molestis onerant. Benè vale. Datum *Friburgi Brisgœ* septimo Idus Augusti. Anno M. D. XXIX.

[Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page]

VITA DES. ERASMI

ROTERODAMI.

PARTIM AB IPSOMET ERASMO, PARTIM
ab amicis æqualibus exactè descripta.

DES. ERASMI ROTERODAMI EPISTOLA

Secretissima ad M. Conradum Goclenium Latinæ linguæ Lo-
vanii Professore, cum ipsi Vitæ suæ Compendium

(quod subnexuimus) mitteret, ex ipsius
manu fideliter representata.

M. Conrado Goclenio S. D.

Αναγίγνωσκε μένος, & λάβρα.

Estat extremus actus hujus fabulæ, ad quem peragendum opus est *Pylade*, hoc est tui simili. Nam hanc fiduciam concepi in te, neque quicquam addubito, quin sis cum animum præstiturus, quem hæcenus præ te tulisti. Sed hic imprimis opus est profundò silentio, adeo ut nullum habeas tam intimum tibi, cui hoc credas arcani. Venissem ipse, sed & longa est via, & parum tuta, & arbitror hunc nuncium satis fidum. *Henricus Epiphendorpius*, quem nōsti, nebulo natus est ad omnem fucum ac malitiam, excitat nobis hic miras tragedias, ante hac admissus in intimam familiaritatem, quam fatetur sibi fuisse frugiferam. Certè, ut scribit *Petrus Mosellanus*, primùm ex commendatione mea *Dux Georgius* dedit illi centum florenos, ut perficeret studia sua. Is per multa vagatus, tandem venit *Friburgum*. Ibi scortis, vīno, & alea, decoxit fortiter, & tantum æris alieni contraxit, ut nondum eò redire liceat. Commigravit *Basileam*, ac nobis se ingessit, versans interim in publico diversorio. Nemo hospes me hic invisebat, quin ille sese ingereret. Quum peterem *Constantiam*, ultrò se ingessit comitem itineris. Fingeat meram familiaritatem, quum tamen aliquid moliretur tragediæ. Etenim jam tum apud *Joannem Botzemium*, apud quem tum mea causâ humanissimè complures dies tractabatur, clam effudit aliquid sui veneni. Et hic ab amicis submonebar, quàm aliquando parum amicè de me loqueretur. Interim venit *Huttenus*. Hunc multi quidem *Lutherani* iustigaverunt, ut scriberet contra me, sed *Epiphendorpius* instruxit aliquot sycophantiis, & subitò *Hutteno* mei reverentiam excussit. Nam semper *Huttenus* me fuerat reveritus. Argumenta partim sumpserat ex familiaritate nostrâ, partim istic hauserat è tragedia *Alardica & Paschasiana*, quæ tibi notissima. Hinc sunt illi tituli *Presbytero Theolo*, *Presbytero & Scriba*, & crimen illud, quod minatur *Otho Epiphendorpius* mihi posse aspergere. Tam verò stultus est, ut quum hic nemo non sentiat illum esse auctorem hujus fabulæ, tamen demirabatur se cuiquam esse suspectum, quum nemo viveret amantior *Erasmi*. Nec interim desinebat apud multos voces quasdam effundere, quibus prodebat animum suum. Et volebat uni mihi ignotum esse, quod nemo nesciebat. Tandem hic sparsa est quædam Epistola ridicula in me scripta, quæ tamen ad me non pervenit. Ubi *Huttenus* abisset hinc *Miltbushum*, quò cum *Epiphendorpius* deduxerat, reversus nunciavit *Huttenum* nescio quid scribere, fingens se magnopere dolere. Et hoc agebat, ut ab amicis extorqueretur pecunia, nè libellus ille prodiret. Mirum autem quibus technis hoc agebat apud me, apud *Frobenium*, apud *Bentium*. *Botzemius* etiam hac gratiâ evocarat *Constantiâ*. Interim *Huttenus* miserat exemplar Epistolæ, sed jam in aliquot exemplaria propagatæ. Ego cogitans, nè, quod res erat, extorta pecunia, tamen post edendum libellum etiam virulentiorum, monui amicos nè quid darent. Egebant autem uterque miserè, sicut hoc hominum genus solet. Debebat uterque animam. *Huttenus* hinc jussus est discedere. *Miltbush* tam erat invisus omnibus, ut, ni abisset, cives minarentur se perrupturos

DES. ERASMI Vita.

perrupturos Monasterium *Augustinensium*, in quo latitabat, favore Secretarii. Mediâ nocte dimissus, clanculum aufugit *Thuregium* (quæ civitas addictissima est doctrinæ *Zuingliana*, quam *Lutherus* nunc damnat; incipiens serò meminisse à me toties commendatæ modestiæ:) & illic paucis diebus latitabat; post aliquot diebus, versatus est extra civitatem apud sacerdotem quendam. Ubique vero amicos mulctabat pecunia. Tandem demigravit in insulam lacus *Tygerini*, ubi mortuus est. Sed ante mortem epistola *Huttenica* etiam procul mittebatur ad *Germanos*, quod non possent invenire typographum. Nec invenisset, nisi scelerosus *Eppendorpius*; quum hic ob res alienam ac suspiciones hominum non posset diutius vivere, sub prætextu, quasi peteret *Thermas Badenses*, commigraret *Argentoratam*. Ibi vix ægrè persuasit typographo, nihil esse amarulentia. Et *Storus* ille miserè invidet *Frobenio*, quemadmodum ferunt *Prænes*. Unde amicitia *Frobenii* mihi conflagavit magnam invidiam. Tandem prodiit expostulatio sycophanta, plena mendaciis, ut quisque in confabulatione suggesserat *Lutheranus*. Ego mox paraveram responsionem, sed adeo clam, ut nec *Frobenius*, nec *Beatus* sciret. Et propemodum decreveram premere. Sed instigantibus his emissi. Quum interea frequenter inter nos scriberemus *Huttenus* & ego, venit una epistola, quæ palam prodebat *Eppendorpii* perfidiam. Itaque cum gravaretur suspicione *Eppendorpii*, impetravit epistolam ab *Hutteno*, qui tum erat *Thuregii*, quæ testaretur *Eppendorpium* semper dissuasisse, nè quid scriberet in *Erasmum*. Sed hoc adeo frigidè scribebat, ut magis gravaret eum, quem purgabat. Atque interim *Eppendorpius* subornabat, qui mihi fictis nominibus redderent fucatas epistolas, ex quibus sciebat, me suspicaturum quid sibi vellet, nec tamen haberem * cum illo expostulandi. Ego dissimulatis his omnibus in *Spongia* illum civiliter tractavi, quando mentionem illius fieri necessum erat. Affinem scripsi *Hutteno*. Sic enim mihi persuaserat. At *Petrus Mosellanus* lectâ *Spongiâ* rescripsit: qui affinis? quum constet illum esse plebeium. At tamen *Corebo Thrasenem* nostrum offendebat, quod dictus esset *Achates*. Et editâ *Spongiâ* expostulavit per literas, simulans mirum affectum, quum interim ageret sceleratam fabulam. Et ut perspicias insignem hominis malitiam, ex commendatione mea accepit *Basilea* quinquaginta aureos. Dicebatur Dux ad me misisse manus regale, quod tamen non perlatum est. Suspiciatus sum *Eppendorpium* interceptisse. Nam fingebat suum famulum perisse in itinere. Hoc præstruebat, si fortè rescissem ad me missam pecuniam. Nondum quid sit certum potui cognoscere. Hoc unum scio, nihil illo esse sceleratius. Habet ubique suos exploratores juratos, nè quid agat, quod illum fugiat. *Judicia Melambthonis* de *Hutteno* & *Eppendorpio* misit *Nicolaus Buscudensis*. Vide ut te servet integrum ab hac factione. Metuo cruentum exitum. Si novissem ingenia ac perfidias *Germanorum*, citius migrassem ad *Turcas* quàm huc. De *Capitone* vehementer suspicor, quod deceptus fuitis *Eppendorpii* communicarit illi nostra arcana. Nam si purgat sese, ut auferat suspicionem. Hoc erat consilium *Lutheranorum*, ut me minis absterrent, nè quid scriberem in *Lutherum*. Nam hoc sparserat *Joannes Faber*. At nunc *Lutherus* scribit in seipsum, videns rem aliò vergere quàm putarat, & exoriri populum non Evangelicum, sed diabolicum, cum interitu omnium bonorum studiorum. Verùm hisce de rebus jam plus satis. Certum est hinc aliquò demigrare. In *Galliam* invitor, mirifico studio, magnisque promissis: sed terret hoc ver, quod vereor nè pariat cruentam stragem *Gallis*. Adeo est implacabilis *Cæsar*is animus, cui penitus infixum est, *ni Plus ultra*. Pontifex favet, & qui apud Pontificem valent plurimum. Sed vito gladiatoriam arenam. Et non video quid mihi tutum esse possit, ubi regnat *Alexander*, quantumvis dissimulat. Cuperem hyemen agere *Paravi* ac *Venetia*. Sed illinc avocarer *Romam*. Hærebimus hic ad octo dies, deinde statuemus. Interea apparebit, quò se res inclinent.

Quum autem subinde periclitè de vita, superest ut tibi amicorum sincerissimo commendem id quod habeo charissimum, memoriam mei, quam suspicor multis calumniis fore obnoxiam. Ita totius vitæ meæ compendium tibi mitto, hoc est, *invidia* *vanitas*. Nihil enim unquam me natum est infelicius. Sed fortasse futuri sunt, qui multa affingent: *Tanto magis* *trai*. Tamen si quid mihi contingat humanitè, volo ut quadringenti Floreni aurei sint tui: Trecenti *Renenses* cedant *Jacobo Ceratino*: Philippici centum tringinta *Melchiori Viandulo*: Quinquaginta Floreni aurei & quadraginta sex *Renenses* cum dimidiato *Cornelio Grapho*, quem suspicor egere, virum dignum meliore fortunâ. De reliquis, hoc est, de vasis & annulis nondum statui, sed scribam brevi. Hæc oportet te clam habere, adeo ut nulli mortaliū committas, nè is, cui tu credideris, habeat alterum, cui tantum credat, quantum ipsi creditum est, & ita res permanet ad plures. Id fieret duplici incommodo: Primum invaderent pecuniam veteres mei sodales, & sunt illorum

DE S. ERASMI Vita.

sum mores avidi. Deinde si mihi opus fuerit istâ pecuniâ ante mortem, (ut fortassis erit, nam video miras rerum vices,) tum contristarentur hi quos sua spes esset frustrata. Nunc & tutius erit, & beneficium erit gratius, quod præter spem obtigerit. Et tamen adversus Harpyas, si fortè olfecerint prædam, muniam te syngraphâ, quam proferas post mortem meam, si res postulet. Et tamen ea nihil valebit, nisi me mortuo. Vide quàm tibi fidam. Posses enim me fallere, sed nihil tale metuo. Rogabis quid officii à vobis postulem. Non onerabo psalteriis & anniversariis, sed obnixè rogo, ut inter vos partiri operas, omnes lucubrationes meas evolvatis, & in ordinem digestas, & emendatas, committatis. *Fröbenio* excudendas. Hoc sciebam te tuâ sponte facturum pro tua erga me pietate. Ducatos omnes velim committas *Levino* nostro, si modò videbitur huc tutò perventurus; in zona insuat, quemadmodum *Hilarius*. Quòd si quid accadat tibi me vivo, quod omen avertant Superi, concerpes syngrapham, & pecuniam trades *Dorpio*, aut *Egidio Buslidio*, aut *D. Martino* hospiti meo, aut si quem habes amicum magis fidum. Non hortabor te, mi *Gocleni*, ut huic affectui verè paterno in te respondeas, qui jam filii pietatem ubique præstiteris. De his quæ relinquam alibi, cognosces ex aliis, quid statuerim. Nam & in his tui meminero; certus me quicquid est hoc beneficii, penes hominem memorem & gratum collocaturum.

Iussi ut de mea pecunia numeres *Ceratio* florenos aureos XXV. Id si factum est, *Graphæi* summam sarciam ex ea pecunia, quæ est *Antuerpia*. Scribam *Petro Egidio*, ut tibi numeret illos XXV. si tu jam *Ceratio* numerâsti; si non numerâsti, numeret ille, aut tu de pecunia *Petri Egidii*.

Vellem te committere juveni cuiquam, ut relegat *Adagia* postremæ editionis cum collatione penultimæ. Nam *Michael Bentius* multa depravavit suâ diligentia. Ex *im soli*, semper fecit *im*. Et contulit quædam loca à me citata ex *Græco Homero* ab *Aldo* excuso, item ex *Cicerone Aldino*, quum *Aldina* sunt depravatissima. Loca quæ notârit juvenis, velim expendi per te, quum erit ocium.

De statu meo, scias eum esse satis perplexum. Hic mihi res est cum deploratis, ac planè furiis, posteaquam *Huttenus* semel fregit glaciem, insaniens in me. Damnat *Lutherus* factum, sed *Melanchthon* mirè odit *Huttenum*. Et isti stolidi jactant quasi bellum facinus. *Buschius* nescio quid cudebat in me; sed à *Melanchthone* cohibitus est. Si peto *Italiam*, sequentur me sexcentis libellis furiosi Evangelici, clamitantes me prædâ corruptum defecisse ab Evangelio, quum istud Evangelium nunquam sim professus. Si peto *Galliam*, quæ miro affectu est in me, calumniabuntur me confugisse ad hostem *Cæsaris*; & subodoror regiam Aulam *imperatoris*. In *Brabantia* scis quibus monstris datus sit gladius. Brevis scies quid statuerim. Rex per literas credenciales significavit sibi esse in animo instituere novum collegium trilingue *Lutetia*. Eam præfecturam mihi obtulit, cum ingenti salario. Si recipio me in *Galliam*, & datur occasio commendandi tui, significabo tibi. Et tu interim scribes per *Levinum*, quid habeas animi erga *Galliam*. Et interea dum *Levinus* abest in *Anglia*, scribes per alium tribus verbis, an ille bonâ fide reddiderit literas.

In literis scribendis eris cautissimus. Nam intercipiuntur omnia. Et *Eppendorpius* nusquam non habet suos coryceos. Celabis tamen quod de illo scripsi, nec effuties nisi apud amicos eximios. *Dorpius*, ut videtur, mussat. Est aliquid monstri quod alitur apud Theologos, & ille naturâ timidus est. Scripsi *D. Decano*, & *Egidio Buslidio* in commendationem tui. *Carolus Harstus* apud me vivit famuli loco. Nam videtur fidus amicus. Nec video quo modo sese explicet è labyrintho *im*, ut causam video. *Hilarius* mihi gratissimus est. *Hovius* agit *Roma*, nunc demum amans mei. Hic me suis moribus intractabilibus penè adegerat ad insaniam. Nec illo multò commodior fuit *Levinus*. Uterque tamen magno suo bono fuit apud me. *Hovium* solum *Erasmi* nomen alit *Roma*. *Levinus* pulchrè profecit in literis potiùs, quàm in moribus. Cui tamen benefaciam, quanquam nolim illam quicquam harum rerum scire *Levinum*, nec omnino ullum mortalium præter nos duos. De fide nihil dubito, tamen ob casus inexpectatos expedierit, ut per *Levinum* mittas syngrapham, quâ testeris syngrapham illam de pecuniis distribuendis nihil valere me vivo, sed ob certas causas id esse confectum.

Quum hæc scripvissem, reddidit *Fröbenius* binas abs te literas. Risi nostrum *Egmondanum*. Planè morionem agit. Nondum ex te scire potui, an receperis literas quas misi per *Antonium Minoritam*. Nam is coepit mihi esse suspectus, posteaquam aiebat se velle invisere *Paschasium*. Nè temere scribes per quemlibet. Nam *Eppendorpius* est *Argentorati*, & per suos coryceos omnes literas intercipit, homo ad omne scelus natus. Bene vale. *Basilea*, Sabbato post Pascha.

DES. ERASMI Vita.

Compendium Vita Des. Erasmi Roterodami, cujus ipse in Epistola præcedente facit mentionem.

Æternum illud Naturæ miraculum, Des. Erasmus,

Natus est Roterodami in vigilia Simonis & Jude Apostolorum. Mater ejus dicta est *Margareta*, filia medici cujusdam *Petri*. Ea erat è *Septimontio*, vulgo *Zevenberge*; Fratres illius quos vidit *Dordraci* pene nonagenarios. Pater dictus est *Gerardus*. Is clam habuit rem cum dicta *Margareta*, spe conjugii. Et sunt qui dicant intercessisse verba. Eam rem indignè tulerunt & parentes *Gerardi*, & fratres. Pater erat *Helias*, mater *Catarina*: uterque pervenit ad extremam senectutem, *Catarina* pens ad nonagesimum quintum annum. Fratres erant decem, nulla soror; ex eodem patre & matre, omnes conjugati. *Gerardus* erat natu minimus, uno excepto. Visum est omnibus, ut ex tanto numero unus Deo consecraretur. Nosti affectus senum. Et fratres volebant minui rem, sed esse apud quem ipsi convivarentur. *Gerardus* videns se modis omnibus excludi à matrimonio magno consensu omnium, fecit quod solent desperati, clam aufugit, & ex itinere misit parentibus & fratribus epistolam cum manu matrum complexa; addito elogio, *Valete, nunquam vos videbo*. Interim relicta est sperata conjunx gravida. Puer alitus est apud aviam. *Gerardus Roman* se contulit. Illic scribendo (nam tum nondum erat ars Typographorum) rem affatim paravit. Erat autem manu felicissimâ. Et vixit invenilliter. Mox applicuit animum ad honesta studia. *Græcè & Latine* pulchrè calluit. Quin & in Juris peritiâ non vulgariter profecerat. Nam *Roma* tunc doctis viris mirè floruit. Audivit *Guarinum*. Omnes auctores suâ manu descripserat. Parentes ubi resciscunt eum esse *Roma*, scripserunt illi, puellam, cujus matrimonium ambierat, esse vitâ defunctum. Id ille credens, præmoerore factus est presbyter, totumque animum ad religionem applicuit. Reversus domum comperit fraudem. Nec illa tamen unquam post voluit nubere, nec ille unquam tetigit eam. Puerum autem curavit liberaliter educandum, & vix quatuor annos egressum misit in ludum literarium. Ac primis annis minimum proficiebat in literis illis inanimatis, quibus natus non erat. Ubi nonum agetet annum, misit *Doveriam*: mater sequuta est, custos & curatrix teneræ ætatis. Ea schola tunc adhuc erat barbara. Prælegebatur Pater meus: exigebantur tempora: prælegebatur *Ebrardus*, & *Johannes de Garlandia*; nisi quod *Alexander Hegius* & *Zinbium* cœperant aliquid melioris literaturæ invchere. Tandem ex pueris collusoribus, qui grandiores natu audiebant *Zinbium*, primum cepit odorem melioris doctrinæ: post aliquoties audivit *Hegium*, sed non nisi diebus festis, quibus legebat omnibus. Hic pervenit ad classem tertiam: tum pestis vehementer ibi sæviens sustulit matrem, relicto filio, jam annum docimum tertium agente. Quum pestis indies magis ac magis incrudesceret, totâ domo, in qua agebat, desolatâ, reversus est in patriam. *Gerardus*, accepto tristi nuncio, cœpit ægrotare, ac paulò post mortuus est. Uterque decessit non multò supra annum quadragesimum. Tres tutores instituit, quos habebat fidissimos. Horum præcipuus erat *Petrus Winkel*, tum ludi literarii magister *Ganda*. Legavit rem mediocrem, si tutores bonâ fide administrassent. Itaque ablegatus est in *Bussum-ducis*, quum jam satis maturus esset Academiz. Verum illi Academiam metuebant, quod statuerant puerum religioni alere. Illic vixit, hoc est perdidit, annos ferme tres in ædibus Fratrum, ut vocant: in quibus tum docebat *Romboldus*. Quod genus hominum jam latè se spargit per orbem, quum sit pernicies bonorum ingeniorum, & seminaria monachorum. *Romboldus*, qui mirè adamabat ingenium pueri, cœpit eum sollicitare, ut suo gregi accederet. Puer excusabat inscitiam ætatis. Hic exortâ peste, quum diu laborasset febris quartanâ, reversus est ad tutores, jam stylo quoque satis prompto, ex aliquot auctoribus bonis parato. Unus tutor perierat peste: cæteri duo, re non admodum bene gestâ, cœperunt agere de monasterio. Adolescens languens febris, quæ supra annum illum tenuerat, non abhorrebat à pietate: cæterum à monasterio abhorrebat. Itaque sinunt diem ad cogitandum. Interim tutor subornat, qui pelliceant, qui minitentur, qui perpellant animum imbecillum. Atque interea repererat locum in monasterio Canonicorum, qui vulgo vocantur *Regulares*, in collegio, quod est juxta *Delfi*, dicto *Sion*: quæ domus est principalis ejus Capituli. Ubi dies venisset respondendi, respondit prudenter adolescens se nondum scire, neque quid esset mundus, neque quid esset monasterium, neque quid esset ipse: proinde videri consultius, ut adhuc annos aliquot agat in scholis, donec sibi notior esset. Hæc cum videret constanter dici ab adolescente, statim infremuit *Petrus*: Ergo, inquit, frustra laboravi,

DES. ERASMI Vita.

ravi, qui talem locum tibi magnis precibus parârim : tu es nebulo, non habes spiritum bonum : ab dico tutelam tuam. Vide, unde alaris. Adolescens respondit, se accipere abdicationem, & eâ esse ætate, ut non opus sit tutoribus. Ubi vidit se minis nihil proficere, subornat fratrem, qui & ipse tutor erat, negotiatorem. Is blanditiis agit. Accedunt instigatores undique. Habebat sodalem, qui prodidit amicum. Et urgebat febris : nec tamen arridebat monasterium, donec fortè fortunâ viseret monasterium ejusdem ordinis in *Emmas* sive *Steyne*, juxta *Gaudam*. Ibi reperit *Cornelium*, quem *Daventria* habuerat sodalem in eodem cubiculo. Is nondum acceperat sacrum illum cultum : viderat *Italiam*, sed redierat parum doctus. Hic suum agens negotium, cœpit mirâ loquentiâ depingere vitæ genus sanctissimum, copiam librorum, otium, tranquillitatem, sodalitatem angelicam. Quid non ? Trahebat affectus ille puerilis ad veterem sodalem. Alii alliciebant, alii propellebant. Onerabat febris. Hunc locum delegit, altero fastidito ; lætabatur interim, donec haberet sacram vestem. Interea, tametsi adolescens, sensit quàm non esset illic vera pietas. Et tamen totum illum gregem excitavit ad studium. Parantem abire ante professionem partim pudor humanus, partim minæ, partim necessitas coërcuit. Tandem per occasionem innotuit Episcopo *Cameracensi*, *Henrico à Bergu*. Is sperabat Cardinalitium galerum ; & habuisset, nisi defuissent præsentis nummi. Ad hoc iter optabat hominem Latine doctum. Itaque per hunc evocatus est cum auctoritate Episcopi *Trajectensis*, quæ sola sufficiebat. Et tamen ille adjunxit auctoritatem Prioris & Generalis. Concessit in familiam Episcopi, servato tamen habitu. Quum Episcopus esset destitutus spe galeri, sentiretque illum in amore parum constantem erga omnes, egit, ut iret *Lueticum* studii gratiâ. Promissum est stipendium annuum : nihil missum est. Sic solent Principes. Illic in collegio *Montis acuti* ex putribus ovis & cubiculo infecto concepit morbum, hoc est, malam corporis, antea purissimi, affectionem. Itaque rediit ad Episcopum. Acceptus est honorificè. Recreatus est à morbo *Bergu*. Revisit *Hollandiam* hoc animo, ut maneret apud suos. Sed ipsis ultrò hortantibus rediit *Lueticum*. Ibi, destitutus auxilio *Mecanatis*, vixit veriùs, quàm studuit : & ob pestilentiam ibi multis annis perpetuam, singulos annos redeundum erat in patriam. A studio Theologiæ abhorrebat, quòd sentiret animum non propensum, ut omnia illorum fundamenta subverteret, deinde futurum, ut hæretici nomen inureretur. Tandem, ubi totum annum sæviret pestis, coactus est *Lovanium* commigrare. Antè inviserat *Angliam* in gratiam *Montjoii*, tum discipuli, nunc *Mecanatis*, sed amici veriùs quàm benigni. Id temporis omnium bonorum apud *Anglos* benevolentiam sibi conciliavit, ob id præsertim, quòd spoliatus in litore *Deuariensi*, non solum non ultus sit injuriam, sed mox emisit libellum in laudem Regis, & totius *Angliae*. Tandem è *Gallia* magnis promissis revocatus est in *Angliam* : quo tempore nactus est amicitiam Archiepiscopi *Canuariensis*. Ubi promissa non apparerent, petiit *Italiam* : cujus adeundæ desiderio semper arserat. Egit paulò plus quàm annum *Bononia*, jam vergente ætate, hoc est ferme quadragenarius. Inde contulit se *Venetias*, & edidit *Adagia* : indè *Patavium*, ubi hibernavit : mox *Romam*, quò jam fama celebris ac plausibilis præcesserat. *Raphæli*, Card. *S. Georgii*, præcipuè charus fuit. Non defuisset ampla fortuna, nisi mortuo Rege *Henrico VII.* & successore *VIII.* amicorum literis amplissima pollicentibus revocatus esset in *Angliam*. Illic decreverat reliquum ætatis peragere : verum ubi nè tum quidem præstarentur promissa, subduxit se in *Brabantiam*, invitatus in aulam *Caroli* nunc *Cæsaris*, cui consiliarius factus est operâ *Joannis Silvagii*, Cancellarii magni. Cætera sunt tibi nota. Mutati cultus rationem reddidit in libello primo, quo respondet *Leicis* sycophantiis. Formam ipsi describetis. Valetudo semper fuit tenera ; unde crebrò tentabatur febribus, præsertim in *Quadragesima* ob piscium esum, quorum solo odore solebat offendi. Ingenium erat simplex, adeo abhorrens à mendacio, ut puellus etiam odisset pueros mentientes, & senex ad illorum aspectum etiam corpore commoveretur. Linguae inter amicos liberioris, nonnunquam plus quàm sat esset : & sæpe falsus, non poterat tamen amicis diffidere. Putidulus erat, neque quidquam unquam scripsit, quod ipsi placeret : ac nè facie quidem propriâ delectabatur : vixque extortum est amicorum precibus, ut se pingi pateretur. Dignitatum ac divitiarum perpetuus contemptor fuit : neque quidquam habuit prius otio, ac libertate. Candidus æstimator alienæ doctrinæ, & fautor ingeniorum unicus, si fortuna suppetisset. In provehendis bonis literis nemo magis profecit, gravemq, ob hanc rem invidiam sustinuit à barbaris & monachis. Usq, ad annum *L.* nec impetiverat quèntquam, nec impetrus est à quoquam stylo. Idq, habebat sibi propositum omnino stylum incruentum servare. A *Fabro* primum est impetrus : nam *Dorpiana* orsa suppressa sunt. In respondendo semper erat * civilitate. *Lutherana* tragœdiæ oneraverat illum intolerabili invidiâ, discerptus, ab utraque parte,

DES. ERASMI Vita.

dum utrique studet consulere. Augebo catalogum operum meorum: ex hoc quoque multa colligentur. Scripsit ad me *Gerardus Noviomagus* quosdam meditari vitam *Erasmii*, partim carmine, partim oratione. Ipse cupiebat instrui secretò: sed non ausus sum mittere. Si contingat cum illo colloqui, poteris illi communicare. Nec tamen expedit aliquid tentare de vita, nisi res ipsa urgeat. Sed his de rebus fortassis aliàs, aut etiam coram.

Hæc ubi scripsissem, venit *Berckman* onustus mendaciis. Scio quàm sit difficile, continere arcanum; tamen uni tibi credo omnia. Celebravi *Viandulum* nostrum: *Livinus* exhibebit libellum: hortare *Ceratinum*, ut, si quando relegat auctorem, annotet aliqua. Favendum est *Frabenio*: ego non possum illi semper adesse. Ex ejus causâ gravior magnâ invidiâ. Nôsti, quàm sint figuli. Rursum vale.

Cum suprà annotatum sit obiter, *Erasnum* à monachismo monasteriove abhorruisse; nolim te lateat, elaboratam hujus *Compendii Paraphrasin*, & præclaram diffusionem esse *Epistolam V.* satis prolixam, quæ legitur *Libro XXIV.* ad *Lambertum Grunium*, *Scribam Apostolicum*; ubi, sub nomine *Florentii* (omine haud falso) se describit *Erasmus*.

Notat etiam, inter alia, sequens hæc *Epistola*, quam ob causam monasterio, cui se intritus satis manciparat, fuerit egressus, inò cujus auctoritate evocatus. Quum enim lapsu temporis eo nomine multorum calumniis vir pius objiceretur, & *Servatius* etiam, qui *Patris* dignitate cœnobio huic præerat, literis eum revocaret, nervosam ad eum scripsit *Epistolam*, quâ se vitæ *Monasticæ* calamitates ferre non posse testabatur; rationibus additis, quibus motus, vestibus se exuerat *Monasticis*. Eam ideo à clarissimo viro *Petro Scriverio*, *Erasmi nostri studiosissimo* acceptam, hoc loco adponere operæ precium duxi; cùm quòd in *Epistolarum* volumine nusquam compareat, tum quòd in universæ vitæ rationem, uti scribens ipse mihi loquitur, exponat.

Reverendo Patri *Servatio Erasmus S. P. D.*

Humanissime Pater, Literæ tuæ per plurimorum jactatæ manus, tandem ad me quoque pervenerunt jam *Angliam* ingressum, quæ mihi sanè voluptatem incredibilem attulerunt, quæ veterem illum tuum in me animum adhuc spirant. Paucis autem respondeo, utpote ex itinere jam scribens, & ad ea potissimum quæ tu scribis, & ad rem maximè pertinent. Tam varia est hominum sententia, & suus cuique est avium cantus, ut omnibus satisfieri non possit. Ego certè hoc sum animo, ut quod sit factum optimum sequi velim, testis est mihi Deus, nam si quid olim juveniliter sensi, id partim ætas, partim rerum correxit usus. Nunquam fuit consilium vel vitæ genus, vel cultum mutare, non quòd probarem, sed nè cui scandalo essem. Scis enim me ad id vitæ genus tutorum pertinaciâ, & aliorum improbis hortatibus adactum magis quàm inductum. Tunc *Cornelii Werdani* conviciis, & pudore quodam fuisse retentum, quum intelligerem, mihi hoc vitæ genus haudquaquam aptum esse. Nam non omnibus congruunt omnia. Jejuniorum impatiens semper fui, idque peculiari quadam corporis ratione. Semel excitatus à somnio, nunquam potui redormiscere, nisi post horas aliquot. Ad literas tantum rapiebatur animus, quarum isthic nullus usus. Adeo ut non dubitem, quin si in liberum aliquod vitæ genus incidissem, non solum inter felices, verumetiam inter bonos potuissem numerari. Itaque cùm intelligerem me nequaquam esse idoneum isti generi vitæ, & coactum non sponte suscepisse, tamen quia receptum est (publicâ nostri seculi opinione) piaculum esse, à semel suscepto vitæ genere discedere, decreveram & hanc infelicitatis meæ partem perpeti. Scis enim me multis in rebus infortunatum esse, at unum hoc cæteris omnibus gravius esse duxi, quòd in hujusmodi vitæ genus detrusus essem, à quo tum animo tum corpore essem alienissimus: Animo, quòd à ceremoniis abhorrerem, & libertatis amans essem: Corpore, quòd etiam si maximè placuisset vitæ institutum, corporis natura non ferebat istiusmodi labores. At obiciet mihi aliquis annum probationis (ut vocant) & ætatem maturam. Ridiculum, quasi quis postulet, ut puer anno decimo septimo, maximè in literis educatus, nôrit se ipsum,

DES. ERASMI Vita.

ipsum, quod magnum est, etiam in senē : An anno uno id discere potuerit, quod multi cānī nondum intelligunt : Quanquam ipse nunquam probavi, & gustatum jam multo minus, sed iis quas dixi rationibus sum irretitus. Tamen si fateor eum qui verē sit bonus, in quovis vitæ genere bene victurum. Nec diffiteor me ad magna vitia fuisse propensum, non tamen usque adeo corruptā naturā, quin si commodus accessisset gubernator, & verē *Christianus*, non *Judaicē* superstitiosus, potueram ad bonam duci frugem. Hoc igitur interim spectavi, in quo vitæ genere minimē malus essem, atque id sanē me assecutum puto. Vixi interim inter sobrios, vixi in studiis literarum, quæ me à multis vitiis avocaverunt. Licuit consuetudinem habere cum viris verē *Christum* sapientibus, quorum colloquiis factus sum melior. Nihil jam jacto de libris meis, quos fortassis vos contemnitis: at multi fatentur redditos eorum lectione non solum eruditiores, verum etiam meliores. Pecuniæ studium nunquam me attigit. Famæ gloriā nec tantillum tangor. Voluptatibus, etsi quondam fui inquinatus, nunquam servivi. Crapulam, ebrietatem semper horui fugique. Quoties cogitabam de repetendo concubernio vestro, succurrebat invidia multorum, contemptus omnium, colloquia quā frigida, quā inepta, quā non sapientia *Christum* : convivia quā laica, denique tota vitæ ratio, cui *ἡ ἀρετὴ τῶν εἰς καλὴν ἀγωγὴν καὶ εὐδαιμονίαν ἡγεμένη ἐστὶν ἀπολείπειν ἡμᾶς*. Postremò succurrebat corporis imbecillitas, quæ jam ætate & morbis, ac laboribus aucta est, quæ facit, ut nec vobis satisfacturus essem, & meipsum occiderem. Jam annis aliquot obnoxius sum calculo, gravi sanē morbo & capitali. Jam annis aliquot nihil bibo, nisi vinum, neque quodvis vinum, idque cogente morbo. Non fero quemvis cibum, nec coelum quidem quodlibet. Nam morbus hic faciliē recurrens, maximam postulat vitæ moderationem : & novi coelum *Hollandicum*, novi victūs vestri rationem, ut de moribus nihil dicam. Itaque si redissem, nihil aliud fuisset assecutus, nisi quod vobis molestiam attulissem, mihi mortem. Sed tu fortassis bonam felicitatis partem existimas inter confratres emori. At fallit & imponit ista persuasio, non solum tibi, verum etiam prope modum universis. In loco, in cultu, in victu, in ceremoniis quibusdam *Christum* & pietatem collocamus. Actum putamus de illo, qui vestem albam commutavit in nigram, aut qui cucullam pileo, qui locum subinde mutet. Ausim illud dicere *μῆτερον τῆς χερσαίας ἐκείνης ἀνέστη, ἐν τούτῳ, ὡς καλοῦσι παλαιοὶ ἀποκατασταθῆναι* tametsi pio fortassis studio primū inductæ sint. Deinde paulatim creverunt, & in sex millia sese discriminum sparserunt. Accessit summorum Pontificum autoritas nimium ad multa facilis & indulgens. Quid enim laxis istis religionibus, *ἢ μακρότερον ἢ ἀσθενέστερον*, Jam ad laudatas si te conferas, imò laudatissimas, *οἱ μὴ φυχθεὶς τῶν καὶ ἰουδαίων θεοποιῶν* haud scio quā *Christi* reperias imaginem. Ex his sibi placent, ex his alios indicant & contemnunt. Quanto majus est *ἢ Christi* sententia totum orbem *Christianum* unam domum & velut unum habere monasterium, omnes concanonicos & confratres putare? Baptismi sacramentum summam religionem ducere, nec spectare ubi vivas, sed quā bene vivas. Vis me sedem stabilem figere, quod etiam ipsa suadet senectus. At laudatur *Solenis*, *Pythagoræ*, *Platonis*que peregrinatio. Vagabantur & Apostoli, præcipuē *Paulus*. *D. Hieronymus* etiam monachus, nunc *Roma* est, nunc in *Syria*, nunc in *Africa*, nunc alibi atque alibi : & canus etiam sacras prosequitur literas. At non sum cum hoc conferendus, fateor, sed tamen nunquam mutavi locum, nisi vel peste cogente, vel studii causā, vel valetudinis, & ubicunque vixi (dicam enim de me fortassis arrogantius, sed tamen verē) probatus sum à probatissimis, laudatus sum à laudatissimis. Nec ulla est regio, nec *Hispania*, nec *Italia*, nec *Anglia*, nec *Scotia*, quæ me ad suum non invitet hospitium. Etsi non probor ab omnibus, (quod nec studeo) certē primis placeo. *Roma* nullus erat Cardinalis, qui me non tanquam fratrem acciperet, cū ipse nihil tale ambirem : præcipuē verò Cardinalis *S. Georgii*, Cardinalis *Bavoniensis*, Cardinalis *Grymanus*, Cardinalis *Navetensis*, & hic ipse qui nunc Pontifex Maximus est, ut nē dicam de Episcopis, Archidiaconis, & viris eruditis. Atque hic honos non tribuebatur opibus, quas etiam nunc non habeo, nec desidero, non ambitioni, à qua semper fui alienissimus, sed literis duntaxat, quas nostrates rident, *Itali* adorant. In *Anglia* nullus est Episcopus, qui non gaudeat à me salutari, qui non cupiat me convivam, qui nolit domesticum. Rex ipse paulò ante patris obitum, cū essem in *Italia*, scripsit ad me suapte manu literas amantissimas, nunc quoque sæpè sic de me loquitur, ut nemo honorificentius, nemo amantius, & quoties eum saluto, blandissimè amplectitur, & oculis amantissimè obtinetur, ut intelligas eum, non minus benè de me sentire, quā loqui. Regina conata est me sibi præceptorem asciscere. Nemo est qui nesciat quin si vel paucos menses velim in aula Regis vivere, quantum libeat sacerdotum mihi accumulatum, sed ego huic otio meo, & studio, & laboribus omnia posthabeo. *Canuariensis* Archiepiscopus totius *Angliæ* primas &

DES. ERASMI Vita.

& regni hujus Cancellarius, vir doctus & probus, me sic amplectitur, ut si pater essem, aut frater, non posset amantiùs. Et ut intelligas hoc eum ex animo facere, dedit mihi sacerdotium centum ferè nobilium, quod postea volente me in pensionem centum coronatorum mutavit, ex mea resignatione, ad hæc dedit dono supra CCCC. nobiles. His pauculis annis, idque nihil unquam petenti, dedit uno die nobiles CL. ab aliis Episcopis supra C. nobiles accepi gratuitâ liberalitate oblatos. D. Montjoies hujus regno Baro, quondam meus discipulus, dat annuè mihi pensionem C. coronatorum. Rex & Episcopus *Lincolniensis*, qui nunc per Regem omnia potest, magnificè multa promittit. Sunt hic duæ Universitates, *Oxonia* & *Canterbergia*, quarum utraque ambit habere me: nam *Canterbergia* menses complures docui *Græcas* & sacras literas, sed gratis, & ita facere semper decretum est. Sunt hic Collegia, in quibus tantum est religionis, tanta vitæ modestia, ut nullam religionem non sis contempturus, si videas. Est *Londini* D. *Joannes Coletus* D. *Pauli* Decanus, vir qui summam doctrinam cum admirabili pietate copulavit, magnæ apud omnes autoritatis. Is me sic amat, id quod sciunt omnes, ut cum nemine vivat libentius quàm mecum: ut omittam alios innumeros, nè sim vobis molestus, & jactantiâ & loquacitate. Jam ut de operibus dicam aliqua: *Enchiridion* opinor te legisse, quo non pauci fatentur se ad pietatis studium inflammatos, nihil mihi arrego, sed gratulor *Christo*, si quid per me boni contigit illius dono. *Adagiorum* opus ab *Aldo* impressum an videris nescio: Est quidem profanum, sed ad omnem doctrinam utilissimum, mihi certè inestimabilibus constitit vigiliis. Edidi opus *De Rerum Verborumque copia*, quod inscripsi *Coletus* meo, opus utilissimum concionaturis, at ista contemnunt ii, qui omnes bonas contemnunt literas. His duobus annis, præter alia multa, castigavi *Hieronymi Epistolas*, adulterina & subditi-tia obelis jugulavi, obscura scholiis illustravi. Ex *Græcorum* & antiquorum codicum collatione castigavi *Novum* totum *Testamentum*, & supra mille loca annotavi non sine fructu Theologorum. Commentarios in *Epistolas Pauli* cecepi, quos absolvam, ubi hæc edidero. Nam mihi decretum est in sacris immori literis. In hisce rebus colloco otium & negotium meum. In iis magni viri dicunt me valere, quod alii non valent. In vestro vitæ genere nihil valiturus sum. Cum tam multis doctis & gravibus viris habui consuetudinem & hic, & in *Italia*, & in *Gallia* neminem adhuc reperi, qui mihi consuleret, ut ad vos me reciperem, aut qui hoc judicaverit melius. Quin & ipse felicitis memoriæ D. *Nicolaus Wercerus*, qui te præcessit, semper mihi hoc solitus erat dissuadere, suadens ut alicui Episcopo potius me adjungerem, addens se nōsse & animum meum, & fraterculorum suorum mores: nam iis utebatur verbis linguâ vernaculâ. Et in hoc vitæ genere, in quo sum, video quæ fugiam, sed quid potius sequar, non video. Nunc restat, ut de ornatu quoque tibi satisfaciam. Semper antehac sus sum cultu Canoniconum, & ab Episcopo *Trajectino* cum essem *Lovanii*, impetravi ut sine scrupulo uterer scapulari lineo, pro veste lineâ integrâ, & caputio nigro, pro pallio nigro, juxta morem *Latetiorum*. Cum autem adirem *Italiam* videremque toto itinere Canonicos magnâ veste cum scapulari, nè quid offenderem novitate cultûs, veste nigrâ illic uti cecepi cum scapulari. Postea pestis orta est *Bononia*, & illic qui curant peste laborantes, linteum album ex humeris pendens, ex more gestant; hi congressus hominum fugitant. Itaque cum die quodam doctum amicum viscerem, quidam nebulones eductis gladiis parabant me invadere: fecissentque, ni matrona quædam admonuisset Ecclesiasticum me esse. Altero item die cum *Thesaurarii* filios addirem, utrinque cum fustibus in me concurrerunt, & pessimis clamoribus. Itaque à bonis viris admonitus, occultavi scapulare, & impetravi veniam à *Julio II.* ut ornatu religionis uterer, aut non uterer, ut mihi visum esset, modò vestem haberem sacerdotalem. Et si quid ante peccatum esset eâ in re, literis id totum condonavit. In *Italia* ergo perseveravi veste sacerdotali, nè mutatio esset alicui scandalo. Postquam autem in *Angliam* redii, decrevi meo solito uti ornatu, & domum accersito amico quodam primæ laudis, & in vitâ, & in doctrinâ ostendi cultum, quo uti statuisssem. Rogavi an in *Anglia* conveniret: probavit, atque ita in publicum prodii. Statim admonitus sum ab aliis amicis, eum cultum in *Anglia* ferri non posse, ut celarem, celavi: & quoniam non potest celari, quin aliquando deprehensus scandalum pariat, reposui scrinio, & veteri Pontificis autoritate sum usus usque adhuc. Excommunicant Pontificiæ leges eum, qui religionis habitum abjecerit, quò liberiùs inter seculares versetur. Ego coactus deposui in *Italia*, nè occideret quidem, deinde coactus deposui in *Anglia*, quia tolerari non poterat, cum ipso multò maluerim uti. At nunc denuo recipere plus gigneret scandali, quàm mutatio ipsa gignebar. Habes universam vitæ meæ rationem, habes meum consilium. Cupio & hoc vitæ genus mutare, si quod videro melius. Sed in *Hollandia* quid agam, non video. Scio non conventu-

rum

DES. ERASMI Vita.

num cum coelo, neque cum victu, omnium oculos in me excitabo. Redibo senex & canus, qui juvenis exivi. Redibo valetudinarius. Exponar contemptui etiam infimorum, solitus & à maximis honorari. Studia mea computationibus permutabo. Nam quod polliceris officium tuum in quærenda sede, ubi cum maximo, ut scribis, vivam emolumento; quid sit, non possum cogitare, nisi fortè collocabis me apud monachas aliquas, & serviam mulieribus qui Archiepiscopis, nec Regibus servire volui. Emolumentum nihil moror, neque enim studeo ditescere, modò tantum sit fortunæ, ut valetudini, & otio literarum suppetat, & vivam nulli gravis. Atque utinam liceat hiscè de rebus coram commentari: nam literis nec satis commodè nec tutò licet. Tuæ enim quanquam per certissimos missæ tunc sic aberrarant, ut nisi ipse casu in arcem hanc me contulisset, nunquam fuero visurus, & accepi jam à pluribus inspectas. Quare nè quid scripseris arcani, ni certò cognoveris ubi sim, & nuncium nactus sis fidelissimum. Peto nunc Germaniam, id est, Basileam, editurus lucubrationes meas. Hæc hyeme fortassis futurus Roma. In reditu dabo operam, ut pariter colloquamur alicubi. Sed nunc æstas fermè præterit, & longum est iter. De morte Guilhelmi, Francisci, & Andrea, sciebam ex Rasbondo, & ejus uxore. Dominum Henricum resaluta diligenter, reliquosque qui tecum vivunt omnes, in quos habeo cum animum quem debeo. Nam pristinas tragedias imputo erratis, aut (si ita vis) meis fatis. Literas tuas tertio à Pascha die scriptas accepi Nonis Julii. Rogo ut salutem meam tuis piis votis Christo commendare non negligas. Cui si certò scirem re-ctius fore consultum, si ad vestrum rediero contubernium, hæc die ad iter accingerer. Bene vale quondam sodalis suavissime, nunc pater observande. Ex arce Hannicensi juxta Cæleciurn, postridie Nonas Julias.

DES. ERASMI Vita, per BEATUM RHENANUM:

Ex Epistola dedicatoria in fronte Operum Origenis, ab Erasmo recognitorum,
Anno CIO IO XXXVI.

Redierat (Erasmus) Friburgo Brisigavorum Basileam anno superiori, quum ut Ecclesiasta sive operi *De ratione Concionandi* typis Frobenianis edundo præfens adesset, ac partem restantem illic absolveret (nam deerat ad finem aliquid) tum ut valetudinem adversam quæ Friburgi laborare cœperat, coeli mutatione discugeret. Neque enim discessit quasi non rediturus, quum illic ut in ditione invictissimi Romanorum, Hungaria, Bohemiaque Regis Ferdinandi, qui virum ejus Reipublicæ primoribus per literas accuratè commendaverat, quum primùm illuc se conferret, lubentissimè vixit, toto septennio non solum optimo cuique ejus Academiæ charus, verumetiam Magistratibus, civibusque haud vulgariter amatus atque reverentissimè cultus. Sed quum ab illustrissima Hungaria Regina Maria ac aula Brabantica iterum ac iterum vocaretur, misso pridem viatico, cogitans ille de fide sua liberanda, quæ reditum in inferiorem Germaniam certò foret non semel pollicitus, suppellectilem suam omnem Friburgo Basileam curavit avehendam, ut illinc in Brabantiam quum visum esset secundo Rheno navigaret. Hoc molientem & æstatis tempore satis commodè habentem articularis morbus, quo Friburgi conflictatus antè fuerat, sic hominem lecto sub autumnum rursus affixit, ut hunc rarò sit egressus, cubiculum semel tantum. Et tamen in tantis membrorum cruciatibus, si quando vel minimum conquievissent, nunquam scribere destitit. Testis est *Commentariolus De puritate Ecclesiæ*, & hæc Origenis recognitio. Tandem viribus paulatim deficientibus, mensem enim fermè integrum dysenteria laboravit, quum sentiret jam instare vitæ finem, extantibus, ut semper, claris Christianæ patientiæ, & animi religiosi documentis, quibus in Christum se spem omnem figere testabatur, assidue clamans, *O Jesu Misericordia, Domine libera me, Domine fac finem, Domine miserere mei*, & Germanicâ linguâ *Lieber Gott*, hoc est, *Chare Deus*, quinto Idus Julias sub mediam noctem vitæ functus est. Nec alias emisit voces, ratione usus integrâ usque ad supremum vitæ exitum. Impatientiam autem in solvendo naturæ debito ostendere, esse debet à Christiano prorsus alienum, quum mors piorum nihil sit nisi transitus ad vitam meliorem, & qui moriuntur non moriantur, sed præcedant nos eodem pervenire cupientes, ut est apud *Septimium Tertullianum*. Paucis antè diebus quàm vitâ defungeretur, quum Bonifacius Amerbachius, Hieronymus Frobenius, & Nicolaus Episcopus amici selectiores, illum officii gratiâ simul inviserent, cubiculum ingressos trium amicorum ad consolandum *Job* venientium admonuit, ubinam scissæ vestes essent, ac cineres

DES. ERASMI Vita.

neres capitibus inspergendi quærens. Hoc autem anno se moriturum ante multos menses vaticinari solet, & triduo primum, deinde biduo mortem prædixit. Quam publicum sui desiderium reliquerit, testis fuit frequens ad supremò visendum defuncti corpus concursus. Elatus est humeris studiosorum ad ædem Cathedralē, atque ibi juxta gradus quibus ad chorū (ut vocant) ascenditur in sinistro templi latere, ubi sacellum fuit D. Virgini sacrum, honorificè sepultus. Nam in pompa funebri non Consul modò, sed etiam è Senatoribus plerique viscebantur; Academia professorum ac studiosorum aberat nemo. Fuit in vita cum in studiosos inopiā pressos, tum in cæteros subsidio dignos, quoties occurrissent, admodum liberalis. Nec dissentit à consueta benignitate suprema hominis voluntas. Testamentum enim condidit *Romani Pontificis Clementis*, Imp. Cæs. *Caroli Aug.* ac magistratus *Basiliensis* diplomatibus munitus, in quo clarissimum virum *Bonifacium Amerbachium* Jurecons. nominatum hæredem fidei commissio de bonis suis in pauperes ætate valetudinēve infirmos; in puellas nupturas, ut harum pudicitia succurratur; in bonæ spei studiosos adolescentes, ac in quosvis hujusmodi dignos auxilio distribuendis collocandisque oneravit, adjunctis eidem duobus executoribus *Hieronymo Frobenio*, *Nicolaōque Episcopo*. Quid hoc testamento sanctius esse potest, aut magis *Christianum*? Alii construendis ornandisque Basilicis sua dicant, *Erasmus* maluit in viva Dei templa superantes à morte facultates conferre. Legata porro aliquot amicis conjunctioribus reliquit, ad hæredem ipsum certis quibusdam rebus *τὸ ἑρμηνεύειν δὲ γυναικὶ τίταλον*, quam *Trebellianicam* Jureconsulti hodiè appellant, non æquantibus jussit esse contentum, cui sanè voluntas tantī viri præceptoris & amici, omni jure est antiquior. Vixit ad septuagesimum annum, quem communem humanæ vitæ terminum regius propheta *David* statuit, aut certè non multum est supergressus; nam de anno quo natus est apud *Batavos* nobis non constat, de die constat, qui fuit ad quintum Calend. Novembreis, Apostolis *Simoni & Juda* sacer. Apud *Daventriam* primum posuit in literis tyrocinium, utriusque linguæ rudimentis imbibitis sub *Alexandro Hegio Westphalo*, qui cum *Rudolpho Agricola* recens ex Italia reverso amicitiam contraxerat, & ab eodem *Gracæ* docebatur: nam hujus literaturæ peritiam ille primus in *Germaniam* importavit. *Terentii Comædias* puer non secus tenebat ac digitos suos, memoriā namque fuit tenacissimā, ingenio perspicacissimo. Exceptis rudimentis planè dici potest in literis *ἁρμόδιον*, nam quòd in *Italiam* jam natu grandior profectus est post regii apud *Anglos* medici filios, Archiepiscopi quoque *S. Andrea* in *Scotia* qui tum *Senis* degebat, aliquandiu præceptor, nobilissimæ regionis visendæ causā fecit, non ut professoribus operam illic daret. Neque enim *Bononia* quenquam publicè prælegendum audivit, sed *Pauli Bombasii* qui sub *Leone* postea *Roma* periit, amicitia contentus, domi studiis suis invigilabat. *Adagiorum* opus tum colligens, quod paulò post *Aldo Manutius* dedit excudendum; quæ res fecit ut *Venetias* adiret, ubi *Marco Musuro* atque *Scipione Carteromacho* viris doctissimis familiariter usus est, quos ambos non semel consuluit si quis nodus incidisset, horum eruditionem ac candorem apud amicos commendare solitus. *Hieronymo Alexandro Mottensi* trium linguarum peritissimo, qui hodiè *Brundusina* Ecclesiæ Archiepiscopus præsidet, longè familiaris conjunctus fuit, ut puta contubernali in ædibus *Aladinis*, qui scit me vera prodere. Præter hos & *Ambrosium Nolanum* medicum, ac *Baptistam Egnatium* ibidem amicos habuit. *Roma* postea Cardinalibus *Raphaeli Reario* atque *Joan. Medica* qui mox *Julio II. P. M.* successit, *Leonis* Decimi vocabulum nactus, gratissimus fuit. Docuit *Levanii*, *Cantabrigiæ* in *Anglia*, *Lotetia* etiam privatim, ubi Theologiæ dedit juvenis operam. Pileum deinde Doctorem quum in *Italiam* iret in *Taurinensi* Academia accepit. Patronos ac *Mecænes* habuit *Henricum à Bergis* Episcopum *Cameracensem*, *Guilielmum Montjoium*, atque omnium liberalissimum *Guilielmum Waranum* Archiepiscopum *Cantuariensem*, *Angliæ* primatem, cujus in libris suis sæpe mentionem facit. Amicos, in *Britannia* *Joan. Coletum*, *Græcinum*, *Latimerum*, *Linaerum*, *Thomam Morum*; *Antverpia* *Petrum Ægidium*, *Conradum Goclenium* *Levanii*. Corpuscule fuit satis compacto, sed quod esset tenerrimæ complexionis, & minimarum etiam rerum mutatione (puta vini, cibi, togæ) facile offenderetur. In literis assidue versabatur insatigabili studio. Testamentum hoc tot ab illo conscripti libri, quorum nomina recensere non est opus, quum ipse suarum lucubrationum catalogum ediderit annis superioribus ad *Joan. Botzheimium*. *Basilea* vixit apud *Joan. Frobenium* aliquamdiu, deinde in alteris ejusdem ædibus seorsum habitavit; tandem *Friburgo* reversus apud *Hieronymum Ioan.* filium vitæ functus est, &c. Ex *Selato*, vulgo *Slesstad*, anno à partu Virginis matris M. D. XXXVI.

Comitatur

DES. ERASMI Vita.

Comitetur & hoc loco superiores, ob argumenti similitudinem, Praefatio ejusdem B. R. ad Imp. Caf. Carolum V. P. F. Augustum, operibus praeposita Desiderii Erasmi, quum quadriennio post ejus mortem in IX. divisa, ex ipsius praescripto, Tomos, Frobenii Typis ederentur. Hanc enim viri magni vita aliquanto fusiùs, & qualis etiam sub aetatem exitam ad obitum usque fuerit, suis coloribus fideliter delineatur.

*Inviçtissimo Imp. Caf. Carolo hujus nominis V. Pio, Felici, Augusto. &c.
Beatus Rhenanus. S. D.*

Quantae semper laudi fuerit apud veteres, Inviçtissime Carole Augusto, cives habuisse viros insignes, ad posteros traditum inclytum illud septem *Gracia* civitatum certamen satis indicat: quarum quaelibet, natum apud se praclarissimum vatum *Homerum* contendit. Nec injuriâ. Quod enim majus ornamentum ulli vel urbi vel provinciae potest accidere, quam si talem progenuerit, per quem apud omnem posteritatem, illustrem sit laudem consequuta: quae ex nulla re solidior obveniat atque ex literis, quibus ad aeternitatem ipsam nihil magis durat. Hinc igitur mox *Smyrnaei, Rhodienfes, Colophonii, Salaminii, Ienses, Argivi, & Athenienses*, certatim *Homerum* sibi vendicant; ut de *Aegyptiis* nihil dicam, qui illum suae gentis videri volebant. Quod si magni foret *Homeri* natales ingeniosa *Gracia*, seu omnis doctrinae parentis & fontis perennis, cur tua majestas non merito gloriari queat, Des. Erasmus illum *Roterodamum* in sua ditione certo natum & educatum, cujus industriâ velut postliminio revixere plenius literae, non tantum in istis proximis *Germaniarum Galliarumque* regionibus, in quibus mira barbaries antè regnabat, verumetiam in ipsa nobilissima terrarum *Italia*, cum instructis, tum felicius hujus ope florere coeperunt, ut si fortassis ambitiosum sit eum alterum parentem literarum vocare, tamen instaurator ac primarius illustrator dici & possit & debeat? Quis enim à mille annis extitit, qui plura scripserit cum in sacris, tum prophanis, tantâ humanioris literaturae peritiâ perpolitus: cujus libri in longinquas provincias frequentius exportati sunt, & avidius lecti & denique quem omnium nationum eruditi magis coluerint observantque? Nihil hic fingo, sed rem omnibus notam narro. Valebat namque stilo arguto, extemporali, ameno, tereso, feliciterque fluente, quem assiduâ juvenis adhuc exercitatione sibi paraverat: nec minus judicio valebat, quod habebat longè acerrimum. Hoc docti in eo praecipue sunt admirati veneratique. Miraculo autem simile videatur, exactum adeo judicium seculo tam rudi. Felicitati rarè perspicacissimi ingenii ferendum acceptum magis quam ullis praceptoribus, si mutos illos magistros excipias. Natus enim est abavi tui *Fridrici III. Aug.* primis imperii annis ad quintum Calend. Novembris, *Roterodami* in *Hollandia* tunc inferioris *Germaniae* provincia, quam olim *Batavi* possederunt: nunc magis notam studiosis omnibus, ob unius indigenae *Erasmi* incunabula, quam veterum incolarum memoriâ, quamlibet bellico robore praestantium. Hoc alumno *Roterodamum* oppidum se semper jactabit, & doctis erit commendatum. Proximam sibi laudem vendicat *Daventria*, quae puellum adhuc ex aede sacra *Trajectensi* cantotulium deductum, ubi praecentunculas obire solitus phontascis etiam tenuissimae vocis gratiâ pro more templorum cathedralium inservierat, instituendum suscepit. Praerat illic ludo literario tum *Alexander Hegius Vestphalus*, homo bonatum literarum minimè expertus, & *Gracarum* nonnihil peritus, *Rudolpho Agricola* communicante, cujus amicitia familiariter utebatur nuper ex *Italia* reversi, ubi *Guarinum Veronensem Ferrariae* profitentem, & alios aliquot eruditione celebres audiverat. Ingenium *Erasmi* mox eluxit, quum statim quae docebatur, perciperet, & fideliter retineret, aequales suos omnes superans. Erat tum inter eos, quos illic fratres vocant, non quidem monachos, sed contubernii ratione & vestitus simplicioris & uniformis convenientiâ, monachis similes, *Jacques Simcheimius* vir probe literatus, ut illa ferebant tempora, testatur id Commentarii Grammatici quos edidit, magnum câ tempestate nomen in scholis *Germaniarum* consequutus. Is delectatus *Erasmi* profectu (nam coenobitae isti palliati quibusdam scholasticorum classibus praesunt & publicè docent) complexus aliquando puerum, *Macte ingenio Erasmus*, inquit, *tu ad summum eruditiois fastigium olim perventus, simulque osculam dedit, & dimisit.* Non fecellit hoc augurium, quod omnibus constat. Orbatus autem utroque parente paulò post, ut tutor omne procurationis onus discerneret, ejus improbate in coenobium Canonicorum, quos addidit *Latina* interpretatione *Regulares* appellant, ex *Daventriensi* schola monachorum omne genus fertilissimo seminario, detrusus

DES. ERASMI Vita.

detrusus est. In eo loco *Guilielmum Hermannum Goudensem* literis deditissimum juvenem aliquot annis studiorum sodalem habuit, cujus extat *Odorum Sylva*. Hoc socio adjutus & accensus nullum *Latinorum* autorum volumen non excussit. Diu nocturne erant in literis. Tempus quod æquales alii jocos, somno, commensationibus ignaviter absumebant, hi duobus libris evolvendis & exercendo stilo impendebant. Audita *Erasmi* famâ *Cameracensis* antistes *Henricus ex Bergensium* regulorum familia prognatus, juvenem jam sacris initiatum ad se vocat, adornans iter in *Italiam Romanamque* petiturus. Videbat enim *Erasmum* valere literis, valere eloquentiâ, moribus ingenuis præditum, epistolis eleganter scriptis id docentibus: unde cum usui, tum ornamento comitatu suo esse posset, si cum Pontifice Romano, si cum Cardinalibus agendum foret. Verum quid interveniret, quò minus ea profectio sit ab Episcopo suscepta, mihi non liquet. Certe *Guilielmus* ipse valde doluit creptum sibi *Erasmum*: sic enim in Oda quadam canit,

At nunc fors nos divellit, tibi quod bene vertat,

Sors peracerba mihi,

Me sine solus abis, tu Rheni frigora & Alpeis

Me sine solus abis.

Italiam, Italiam lætus penetrabis amaram. &c.

Quamquam verò de *Roma* adeunda consilium mutavit *Cameracensis* Præsul, tamen *Erasmum* in aula sua retinuit, ingenii suavitatem, & præstantiâ ac candore juvenis delectatus. Hicque ille in multorum amicitiam sese insinuavit verè æquus, in primis *Antonii Abbatis* apud divum *Bertinum*, qui ex eadem *Bergensium* gente ducebat originem, & *Jacobi Batti*, qui senatus oppidi *Bergensis* fuit à secretis, ad quem tot ejus extant epistolæ, qui postea apud *Annam Bersolanam Adolphi Principis Veriensis* matrem diu vixit in summo honore. At *Cameracensis* felicissimum *Erasmi* alumni sui ingenium contemplatus, haud gravatim cum sumptibus instruxit, ut *Latetiam* proficisceretur, & illic Theologiæ, quam *Scholasticam* vocant, daret operam. Ergo *Scotista* factus est, in collegio *Montu* agens, nam inter Theologos disputatores *Joannes ille Dunsius Scotus*, ab acumine ingenii maxime prædicatur. Quumque vitam collegiaticam duriores experiretur, non invitatus emigravit ad *Angliam* quendam generosum, adolescentes duos generosos secum habentem: *Montjoium* alterum ex illis fuisse conjicio. Videbant enim *Angli* inter professores bonarum literarum in tota Academia *Parisiensi* nullum existere, qui vel eruditius posset, vel fidelius docere consueffet. Nam *Faustus Andrelinus*, alioqui carminibus magnâ curâ pangendis intentus, defunctorie profitebatur, jocos quibusdam magis festivis quam doctis plausum rudium auditorum captans. *Gaguinus* obeundis legationibus ad externos Principes occupatus erat, in istis studiis non ita prorsum absolutus: nec docebat publice. Atque hinc coepit *Erasmus* in *Anglia* innotescere. In quam insulam paulò post ipse concessit à discipulis illis suis domum regressis invitatus. Ubi quum aliquandiu mansisset, in reditu apud *Doveriense* littus à telone fortunis propemodum omnibus exutus est, ac nondum navem ingressus naufragium fecit, quò complusculos aureolos ultra præscriptum numerum, & sine regio diplomate (nihil periculi, nisi in *Britannica* moneta à *Montjoio* & *Moro* persuasus, imprudens legum *Anglicarum*) efferre tentasset. Quæ injuria utcumque mullitanda fuit: nec enim erat ullum remedium obstante lege. Nec tamen hoc damnum vel alienavit animum *Erasmi*, vel deterruit, quò minus in *Angliam* sæpius postea redierit. Abundare tum coeperat ea provincia viris doctissimis, *Guilielmo Grocino*, *Thoma Linacro*, *Guilielmo Lasimero*, qui in *Italia* literis operam dederant, utriusque linguæ peritiâ celebres: item *Joanne Colecto*, *Thoma Moro*, *Richardo Pacao*, & *Cuthberto Tonstallo*, à quibus omnibus certatim amabatur: ut de Episcopis nihil dicam, quorum ut quisquis erat literarum callentior, ita pluris *Erasmum* faciebat, & benignius tractabat. In Academia *Cantabrigiensi* docuit aliquandiu: idem & *Lovani* fecit, quum apud *Joannem Paludanum* ejus scholæ rhetorem diversaretur. Demum persuasus ab amicis, quo tandem *Italiam* videret, cujus miro desiderio semper tenebatur (nec immerito, quando totus hic orbis eâ regione nihil modis omnibus cultius habet) cum filiis *Baptista Boeria Gemensis*, regii in *Britannia* medici, *Joanne* & *Bernardo Bononiam* profectus est: non ut pædagogus, nam morum curam exceperat, nec ut præceptor, sed ut inspector futurus ac studiorum viam monstraturus, teste epistolâ ad *Botzheimium*, ubi inter professores *Paulum Bombasium* amicum habuit hominem, nivei pectoris, & eruditum, qui vicissim ingenio ac doctrinâ *Erasmi* mirifice delectatus est. Jam enim obierat *Beroaldus* Professorum sui temporis *Achilles*, & *Baptista Pins* antiquitatem infelicitè æmulatus *Oscos* & *Volscos* somniabat. In itinere cum socio *Anglo Taurini* in *Alpibus Cotiis* Theologiæ doctor factus est. Itaque dignitatem & eruditionem in *Italiam* importavit,

quam

DES. ERASMI Vita.

quam ceteri inde reportare consueverunt. Dum *Bononiae* volumen *Adagiorum* pridem coeptum absolvit, nam breve & rude specimen operis futuri *Lutetia* ante multos annos ediderat, cultum Canonorum coenobiticum, quo hactenus usus fuerat, huiusmodi de causa mutare coactus est. Mos est ejus urbis haudquaquam reprehendendus, ut si suspicio sit de quoquam infecto peste, chirurgus ad hoc constitutus statim accersatur. Is ut commodius ab obviantibus & prætereuntibus devitari possit propter contagium exitiabile, solet albam mappulam, ab altero humero transversim pendentem, gestare, & virgam in manu. Fortè fortunâ die quodam, nescio quid acturus, *Erasmus* per plateam oppidi infrequentiore solus incedebat in cultu suo canonicali, quemadmodum consueverat. Ibi duo trêsvē juvenes imperiti obviam veniunt, & omophorio candido conspecto, pestis exploratorem illum rati, quum in via pergeret *Erasmus* nihil huiusmodi suspicans, correptis saxis vim minati sunt, & convitiis impetiverunt, intra verba tamen grassati. Causam indignationis demirans inquit. Aiunt de ædibus prospicientes, qui rixantes audierant, scapularem illam vestem eos provocasse nodo substrictam ad latus, deceptos ob cultus similitudinem, qui putarint eum ab infecto aliquo redire, nec de via decedere velle. Proinde ne simile periculum deinceps incurreret *Erasmus*, ad *Fulium* secundum Pontificem Max. misit supplicem libellum, quo sibi religiosi cultus utendi aut non utendi gratiam faceret. Id promerentibus suis singularibus virtutibus haud gravatim concessum, modò veste sacerdotali uteretur: quod *Leo* decimus dein accedentibus aliis etiam justis causis, non tam ad vitæ institutum, quàm ad illustrandam *Erasmi* existimationem pertinentibus, in plenissima (quod aiunt) forma corroboravit: omnibus & singulis specialiter & expresse derogans, quæ (ut verbo dicam) quomodocunque obstarent, tenores obstantium quorumcunque pro sufficienter expressis enumeratisque habens. Ecquis autem dubitat Pontifices Max. in huiusmodi humanis constitutionibus plurimum posse, quum Juris interpretes iisdem in ea, quæ vel Juris Divini sunt, vel Gentium, interpretanda moderandaque non parum concedant: imò in omnibus, exceptis fidei articulis, liberam ex causa disponendi dispensandique, ut ipsorum verbo utar, potestatem esse tradant? Ad umbilicum perducto opere *Proverbiorum*, scripsit *Aldo Manutius*, an librum excudendum formis suscipere vellet: Is respondit, id se lubenter facturum. *Venetias* delatus quum in officinam venisset, diu coactus est expectare donec ad colloquium admitteretur, cum quia *Aldus* recognoscendis archetypis operarum laboribus formulas Itanneas tumultuariè concinnantium occupatus erat, tum quia putabat eum esse ex vulgaribus saluatoribus unum, qui magis curiositatis studio, quàm auxilii vel consilii præbendi causâ, assidue ventitando homini alii rebus intento nunquam non molesti erant. Ubi cognovit *Erasmus* esse, veniam precatus, suavissimè eum complexus est, & in ædibus *Andreae Asulani* famigerati illius mancipis, soceri sui, secum tenuit, ubi contubernalem habuit *Hieronymum Aleandrum Mottensensem* eruditione trilingui nobilem, nunc Cardinalem: inter alios etiam amicitia *Pauli Canalis* Patritii, *Ambrosii Nolani* medici præstantis, *Baptistæ*que *Egnatii* familiariter usus: nec adeo brevi tempore, nam & *Euripidis* Tragedias duas, *Hecubam* & *Iphigeniam* in *Anlide*, recognitas hic denuò edidit, & *Terentii* *Plautique* Comoedias habitâ carminis ratione castigavit. Sub id tempus *Alexander*, *Jacobi* Scotorum Regis filius, *Patavii* literis operam dabat, *Raphaelis* Regii auditor, & jam Ecclesiæ divi *Andreae* in *Scotia* Archiepiscopus: is *Erasmus* sibi in rhetoricis præceptorem adsciscit, cum quo postea *Senas* commigravit. *Boerius* enim discipulos post unicum cohabitationis annum, dudum dimiserat, ob patris morositatem. *Patavii* doctissimorum virorum *Marci Musuri Cretensis*, & *Scipionis Cateromachi Pistoriensis* usus est commercio, quorum humanitatem sæpe me audiente deprædicare solent, expertus candorem non semel, dum in corruptis *Græcorum* autorum exemplaribus manu descriptis, quorum magnam partem *Aldina* bibliotheca suppeditabat, videlicet *Pausania*, *Eustathio*, *Lycophronis* interprete, *Euripidis*, *Pindari*, *Sophoclis*, *Theocriti*, similibumque commentariis, horum exquirat judicium. Nihil erat tam reconditum quod non aperiret, nec tam involutum quod non expediret. *Musurus* verè *Musarum* custos & antistes. Omnia legerat, excusserat omnia. Schemata loquutionum, fabulas, historias, ritus veteres ad unguem callebat. Hanc tam consummatam eruditionem etiam insignis pietas commendabat, dum patrem *Graculum* jam grandævum amanter seduloque fovet. *Scipionem* multiplicis doctrinæ & ingenuitatis dotes exornabant. Uterque *Roma* periit, sed *Musurus* à *Leone* Pontifice *Monovasiensensi* Archiepiscopen jam nactus, dum agit *Senis* *Erasmus* in ædibus præfulis *D. Andreae* quem instituebat, cujus indolem sæpe laudavit, & illum vera dixisse magis appareret, nisi cum patre Rege latus ejus claudens in prælio, quo exercitus *Henrici Britannia*

DES. ERASMI Vita.

Annæ Regis, ejus soror huic conjunx erat, tum in *Belgica* agentis & *Tornacum* instigante *Julio II.* Pontifice Max. obsidentis, cum *Scotis* irruentibus qui *Galliarum* partes fovebant, concurrat, clarissimis juvenis paulo post cæsus esset: dum illic, inquam, in *Etruria* agit *Erasmus*, comitum impetravit vicinam *Romam* invisendi. Ibi dici non potest quanto plausu, quantoque gaudio literatorum hominum sit exceptus, non mediocrium tantum, sed & eorum qui Cardinalitiâ dignitate præfulgebant: in quibus præcipuus *Joannes Medices*, qui in *Julio II.* demortui locum successus *Leonis* decimi nomen obtinuit, & *Dominicus Grimanius Venetus*, atque *Egidius Viterbiensis* trium linguarum peritissimus, tres quidem egregii Heroes fovendis studiis nati ac dediti, in quibus admodum non vulgariter excelebant. Vidit, ut audire memini, & *Thomam* illum *Phadræ* facundia extemporali incomparabiliter eloquentem, qui *Ludis* & *Comædiis* recensendis præscam antiquitatem repræsentabat. Vidit & alios professores. Oblata est *Pœnitentiarii* dignitas, si *Roma* manere vellet, via futura ad altiora conscendendi: nam emolumentum non contemnendum inde esse poterat. Sed redeundum fuit ad Archiepiscopum, cum quo postea denuò *Romam* adiit, quam nobilissimus adolescens videre cupiebat, prius quam in *Scotiam* suam rediret: nec *Roma* sola, quanquam dissimulatio Archiepiscopi fastigio, nè cuiquam molestus esset: sed ulterior illa pars *Italia* *Cumas* usque perlustrata, ac antrum *Sybilla* subintratum, quod illic ab accolis etiamnum ostenditur. Post discessum antistitis ecclesiæ divi *Andræ*, veterum amicorum memoria, quos in *Britannia* reliquerat, in causa fuit *Erasmio* cur reditum in patriam & ipse maturandum duceret. Itaque per *Alpes Reticas* *Curiam* primum, deinde *Constantiam* ad lacum *Brigantium* profectus, transito *Lentinsiam* tractu qui sunt ad *Martianæ* sylvæ initium, quod præcis *Orcynium* fuit, per *Brissavos* *Argentoratum* venit, unde sequendo *Rhenum* in *Hollandiam* vectus est. Mox amicis suis *Antverpiæ* & *Lovanii* salutatis, *Angliam* adit. Tenebatur desiderio *Joannis Coleti* Theologi, qui *Londini* Decanus erat apud divum *Paulum*, *Grocini*, *Latimeri*, *Linacri*, quorum antè meminimus, & præcipuè *Thomæ Mori*. Vetus *Mecænas* erat *Guilielmus Warhamus Cantuariensis* Archiepiscopus, totius *Angliæ* Primas, & ejus regni Cancellarius, hoc est, judex summus, qui omnes Episcopos ejus insulæ suâ liberalitate vicit. Hic & pecuniâ dedit, & præterea sacerdotium Ecclesiæ *Aldingtonensis* in agro *Cantuariensi*: quod quum religione *Erasmus* obstringeretur quò minus statim acciperet, emolumentis integris potius ad pastorem pertinentibus, qui præiens diu nocturne subjectam plebem institueret, id quod nullus inficiari potest, ad cunctabundum *Cantuariensis*, Quis, inquit, te æquius ex Ecclesiastico proventu vivat, qui scriptis tuis utilissimis ipsos Ecclesiarum præfectos presbyteros instruis, doces, adjuvas, unus omnes: nec illos tantum, sed & cunctas ubique terrarum Ecclesias, quibus illi singulis singuli duntaxat præsent & proficiunt. Sanè plus semel *Erasmum* dicere memini, Principum esse debere officium, ut propriâ liberalitate studiosos juvent: sed illos suis impensis parafuros ad sacerdotiorum collationem confugere, ad quæ accipienda sectatores disciplinarum cogi, ut ocium literarium tueri queant. Cæterum ut *Montjoium* inscriptione *Proverbiorum* honestavit, & *Joannem Coletum*, novæ scholæ *Londini* institutorem, libris *Copia* duplicis, *Verborum* & *Rerum*, ad quem ludens aliquando dixit, se pauperem planè factum, emissâ utraque *Copiâ*, ita præstantissimum *Mecænatem* suum *Guilielmum Warhamum* recognitione *Hieronymianarum* præcipuè lucubrationum immortalitati consecrare statuit. Opus *Adagiorum Aldam* æmulatus, flagitantibus studiosis, *Joannes Frobenius* typis suis non infeliciter excuderat: quâ arridente editione, simul officinæ diligentioris celebritate motus *Erasmus*, quum alterum *Proverbiorum* exemplar cum accessione pridem *Badio* promissum & destinatum, adjunctis aliquot *Plusarchi* libellis recenter versis, *Francisci Pirrmanni* consilio *Basileam* aberrâsse cognovisset, & illic omnes divi *Hieronymi* lucubrationes sub *Frobenianis* prælis esse, ipse quoque eodem se contulit, simulans iter ad Urbem voti solvendi gratiâ. Nec fuerat vanus rumor. Pridem enim *Joannes Amerbachius* absolutis *Ambrosii Augustini*que libris totum se comparaverat ad castigationem voluminum *Hieronymi*, undique conquisitis vetustis exemplaribus, & doctis viris conductis, qui *Græcas* dictiones passim restituerent: de quorum numero fuit *Joannes Reuchlinus* Jureconsultus, qui è *Lexicis* vacuas lacunas replere conabatur, cui successit felicior castigator *Joannes Cano Norimbergensis*, instituti *Dominicani*, qui meliorem viam sequutus, è vestigiis antiquorum codicum ea, quæ vel deerant, vel depravata erant, diligenter reponebat. Idque poterat homo propemodum *Græcè* quam *Latine* doctior, versatus nimirum in optimis autoribus, aliquot annis excellentissimorum in *Italia* professorum *Musuri* & *Scripionis*, quorum antè meminimus, atque

Joannis

DE S. ERASMI Vita.

Joannis Cretensis minimè poenitendus auditor. Et jam defuncto patre, *Bruno & Basilio* filii unà cum *Joanne Frobenio Hieronymi* informationem aggressi erant, & in Prophetis aliquò usque progressi. *Erasmo* novo hospiti statim in aedes *Frobenianas* recepto placuit editionis nitor, sed inprimis incredibilis fratrum *Amerbachiorum* in castigando sedulàque diligentia. Ipse ergo siquando consulebatur, ubi iudicio opus erat propter exemplarium variationem, nusquam deerat. Verum *Epistolarum* volumina sibi peculiari-ter vendicabat, partim absolvendis scholiis, quæ jam pridem coeperat, partim novis addendis, & argumentis adscribendis occupatus. Hic labor non erat exiguus. Accessit longè major. Desiderabant studiosi *Galliarum & Germaniarum* seorsim edi *Novum Testamentum Gracè*, quod cum Veteri *Venetis* conjunxerant. In id olim scripserat *Annotationes*, *Laurentium Vallam* imitatus. Eas quum reperisset inter schedas suas, tumultuariè recognovit, & auxit inter prælorum strepitus. Nec deerant qui ipsum *N. Testamentum* elimandum putarent, vulgo *Christianorum*, ut videtur, scriptum vel potius versum. Et hæc monentibus pro sua facilitate paruit. Hunc verò laborem *Leoni X. Pont. Max.* inscripsit, & quidem meritò, primarium nostræ religionis instrumentum summo ejusdem Præsidi. At *Hieronymianorum* operum recognitionem *Canuariensi Archiepiscopo Warano* consecravit, æternum observantiæ singularis monumentum. Rediit tum in inferiorem *Germaniam* propter negotia, ac non ita diu post ad nos reversus, commodum illuc recurrerat, quum Majestas tua *Romani Imperii* fascibus, cujus nobis ab ipsis *Gothis Theodorico* illo *Veronensi* & cæteris antiquitas, apud *Aquas Grani* inauguraretur. Mox *Colonia Ubiorum* adfuit sub conventum *Wormaciansem*, in ordine eorum, qui tibi sunt à consiliis spectabilis: nam in horum coetum jampridem à te prudentissimè erat adscitus, adhuc vivente *Joanne Sylvagio* summiq; Cancellarii munus obeunte. Solutis comitiis *Vangionum* & urbe *Tornacensi* recepta, quum in *Hispanias* ex *Brabantia* Majestas tua esset regressa, *Basiliam* repetiit *Erasmus*, iterum editurus *Adagiorum Chiliadas* & *Paraphrases Paulinas* atque *Evangelicas* absoluturus, quas dubium est, majore nè studiosorum applausu orbis exceperit, an majori alacritate ipse scripserit. Hic sum, inquit, in meo campo. Et sic erat. Inspiciebat veteres maximè interpretes, ex nostris *Ambrosium, Hieronymum, Augustinum, Hilarium*, ex *Græcis Chrysostomum*, & hujus imitátorem *Theophylactum*, ipse stilum accommodabat tantum. Ex his unam Majestati tuæ inscripsit, nempe primam, quæ est in Evangelium *Mathei*, & postremam germano tuo Cæsari *Ferdinando*: nam qui te juvenem summopere veneratus est tot regnorum hæredem, qui minùs suspiceret ad fastigium *Romani Imperii* concordibus Principum suffragiis evectum, aulæ tuæ dicatus honestissimòque officio obstrictus? Juveni adhuc *Institutionem Principis Christiani* paravit sanctis cæterum brevibus Aphorismis comprehensam, libellum ita me Deus amet, in quo velut in speculo destinatus summarum rerum administrationi, vel ipse functiones *Christiano* dignas addiscat, vel huic additus præceptor intueatur qualibus doctrinæ elementis puerilis Regum animus, dum etiamnum tener est, imbui debeat. Siquidem hoc *Erasmus* semper studio habuit, nobilissimam *Austriacam* familiam tot Cæsarium parentem, cujus imperium vix *Alpibus Juliis Reticisque* & Oceano Septentrionali terminatur, omni obsequiorum genere, quæ literarum sectatori convenirent, colere. Docet hoc *Panegyricus* patri tuo *Philippo* ex *Hispaniis* reduci exhibitus, & ab eodem perquam amanter susceptus: quod ille officium singulari munificentia censuit prosequendum, tanquam omine quodam felici primus ostendens quantam olim æstimationem essent habitura hujus viri scripta, ac tantum non exemplum statuens quod cæteri magnates æmulerentur. Nec aliter accidit. Etenim similem multorum Regum & Pontificum Max. benignitatem expertus est *Erasmus*, ut tuam inprimis, Imperator *Auguste*, ut *Ferdinandi* nunc Cæsaris germani tui, ut *Henrici Britannia* Regis ejus nominis *Octavi*, à quo vivente etiamnum parente *Henrico* Septimo literis ipsius manu scriptis salutus est, ut *Clementis VII. Pontificis* Max. Nec alià mente *Hadrianus* Pontifex fuit, si sacerdotium oblatum, vel munus honorarium *Erasmus* accipere voluisset. Quid porro *Erasmo* à *Francisco Valesio Galliarum Rege* non expectandum fuit, si animum spectemus, & quid in eum conferre voluerit? Unis certè literis, longè gratissimum ejus adventum fore, suâ ipsius manu subscribere non est dedignatus. *Paulum* verò Pont. Max. ejus nominis tertium, quàm virtuti & eruditioni *Erasmi* a iudicio & animo, tam etiam affectu ad quamlibet opportunitatem favere fuisse paratum, inde apparet, quòd præterquam de *Erasmo* in collegium Cardinalium cooptando actum fuerat, ipse eisdem præposituram *Davemriensem Trajectensis* diocesis, quæ sexcentorum aureorum redditum tribuere dicitur, ultrò obtulerit: obtulerit autem: imò contulerit, literas non solum Apostolicas super ea nè expeditionis cædio atque impensâ beneficium commi-

DES. ERASMI Vita.

nueretur promittens, sed illustrissimam *Ungaria* Reginam *Mariam* sororem tuam, *Flandria* tuo assensu praesidentem, ut pro sua erga *Romanam* sedem filiali observantia, & regia in viros benemeritos benignitate, dictae praepositurae (ut appellant) possessionem vacuam ab intrusis pro *Erasmo* conservari curaret, literis bene amantibus interpellans: quas tamen *Erasmus* irritavit, quod sacerdotium recusare instituisset, penes se reservavit, satis viatici sibi paulò post morituro superesse dicens. Principum sanè & Episcoporum in *Erasmum* munificorum catalogum texere perlongum sit. Nec solum à Principibus honoratus est *Erasmus*, sed etiam à civitatibus *Germaniae*: si quà transiret, & magistratus rescissent, vino donatus, qui honor magnatibus & civitatum legatis more gentis impenditur. Id me praesente contigit *Basilica*, *Constantia* ad lacum *Brigantium* *Bartholomaeo Planerero* Jureconsulto & consule ad convivium suà sponte venire dignato, *Schlesius* ab Abbate & magistratu, *Friburgi Brisigaurum*, in Monte *Brisaco*, *Selestadii*, *Argentorati*, & aliis item locis. Nam notum erat non paucis eum tuæ Majestati esse à consiliis. Equidem ob excellentiam doctrinae, quàm editis indies libris testatorem cunctis faciebat: dignus alioqui censebatur, quem omnes missis muneribus nihil tale ambientem certatim ornare, & quovis honoris genere reverenter cuperent afficere. Quòd si vulgò videmus eos nullis non militaris gloriæ titulis insigniri, qui, si quando opus fuerit, & incidat necessitas, defendere patriam vitæ suæ periculo sunt parati: quando justius honoratur, qui non breve aliquod tempus, sed omnem ætatem in literis pro publica utilitate ultrò absumpsit exercens ingenium, genium suum defraudans. Potuisset esse magnus & indies fieri major apud tuam majestatem. An non ad summam auctoritatis Ecclesiasticæ fastigium praeceptor olim ille tuus *Adrianus Trajectensis* evehctus est? Potuisset in splendore vivere apud quosvis Reges: quis enim summorum Principum eum non ambit? potuisset in ocio, in voluptatibus versari: sed praetulit communem studiorum utilitatem universis honoribus & hujus vitæ crassis delitiis. Verisimile est præter alias causas felicem quoque subcrepescentium studiorum successum hominem haud parum inflammasse ad quidvis perferendum. In *Germania* *Gallia*que mirè frugebant literæ: vix & unus & alter *Latine* sciebat, *Græcè* nullus. Et ecce statim, ut editæ sunt *Adagiorum Chiliades*, & libri de utraque *Copia*, velut in nebulis coorto sole, emergere linguarum peritia coepit. Prodiabant alii atque alii libelli ad hanc rem conducibiles, *Theodori Grammaticæ Institutiones Latine versæ*, multorumque autorum in utraque lingua monumenta *Græcè* citra præceptoris operam discere volentibus admodum accommoda. Nam hac ratione etiam *Hermolani Barbarus*, immortale decus *Venetiarum*, olim profecisse fertur privato studio, collatis doctissimi *Gazæ* versionibus. Jamque quasi signo dato, literarum causam in his provinciis optimus quisque promovebat. Sed omnium maximum subsidium attulit Trilingue Collegium illud in Academia *Lovanensi* institutum suadente *Erasmo*. Magnas opes moriens reliquerat *Ariensis* praepositus *Hieronymus Buslidius*, *Francisci Vesentini* quondam Archiepiscopi in *Hispania* peregrè extincti frater, quas quum ille studiosorum usibus destinasset, *Erasmus* testamentariis autor fuit, ut *Athenaeum Lovanii* constituerent, in quo stipendiis ordinatis tres linguae publicè docerentur, è quo, tanquam ex equo *Trojano*, innumeri cognitione linguarum instructi prodire haecenus, & faventibus Superis deinceps sunt prodituri, quo universa ditio tua, Cæsar invictissime, nihil habet præclarior. Ea res *Franciscum* quoque *Galliarum* Regem movit, ut ad similis collegii *Lotetiae Parisiorum* institutionem animum adjiceret, *Erasmum* per literas evocando, cujus consilio omnia disponderentur. Et jam regium diploma acceperat ad itineris securitatem, sed intervenere causæ quæ protectionem impedirent. Instituti tamen & illic professores. Itaque in confesso est, literarum in his provinciis incrementa potissimum *Erasmo* deberi. Quem enim ille lapidem non movit (quod aiunt) ut studia procederent? Quanto candore tradidit omnia, ab omnibus intelligi volens: quum multi res obscuras multò obscurius explicent? Editurus *Proverborum* opus, à quibusdam doctis laudare coactus est, *Erasme, tu vulgas mysteria nostra*. Sed cupiebat is omnibus ea aperta esse, quo perfectam eruditionem consequerentur. Hoc candore destituebatur ille, qui *Veneris* olim *Aldo Mantio* commentarios *Græcos* in *Euripidam* & *Sophoclem* edere paranti, dixit, *Cave, cave hoc facias, nè Barbari istis adjuti, domi maneat, & pauciores in Italiam veniant*. Jam nihil tam humile fuit, quo tantus vir studiosorum gratiâ se non demitteret. Etiam ipsum *Catonis* carmen juxta titulum, emendare & interpretari dignatus est, ut nec in magnis, nec in minutis ejus opera desideraretur. Adeò vix proferri queat, qui unus studiis communibus plus profuerit. Habet quidem *Gallia* *Budæum* Principem litterarum, quem libenter opponit, qui cum abstrusissimam rei nummariae, quæ

DES. ERASMI Vita.

quæ apud veteres fuit, materiam primus doctissime copiosissimeque explicuit, tum præfatis loquendi formulas Jureconsultorum elegantissime edidit, maxima (quod negari non potest) nationis suæ gloria, editis in *Pandectarum* Annotationibus: denique Commentarios linguæ *Græcæ* conscripsit, quibus nihil utilius *Græcistis* studioso contingere potest. Sed noster in Theologicis plus operæ posuit. Quam studiorum partem paulò liberius tractavit, quòd videret (ut ipsius utar verbis, ad amicum quendam scribentis) plus satis tribui Theologiæ argutatrici, veterem prorsus aboleri: sicque Theologos argutis *Sermonibus* incumbere, ut non attingant fontes divinæ sapientiæ. Ad hæc, disciplinam Ecclesiasticam longè prolapsam esse à sinceritate Evangelica: populum *Christianum* multis modis gravatum esse: conscientias hominum variis tricis illaqueatas. Atque hanc ob rem alicubi quorundam arrogantiam, ambitionem, avaritiam, superstitionemque liberiori stilo subtaxat, nemini hic adulatus quamlibet potenti, quod tamen hodie nimium multi faciunt. Nec alia res plus officit Principibus maximè ecclesiasticis, dum laudamus quod faciunt, non quid facere debeant commonstrantes. In hac ille parte nusquam cessat. Quanquam cum sæpe dictitare memini dum adviveret, si præscisset tale seculum exortitum quale hoc nostrum est, se multa non fuisse scripturum, aut isto modo non scripturum. Sed Deo gratia, videmus istarum admonitionum aliquem fructum. Theologorum manus pro *Malesio*, pro *Holcoto*, *Cyprianum*, *Augustinum*, *Ambrosium* & *Hieronymum* suis horis versant. Studium theologicum diffusum *Petrus Langobardus* in methodum redigere conatus est, collectis *Sententiarum* libris: sic enim appellant. Sed in commentariis recentiorum modus desideratur. Similem rem apud *Græcos* tentavit *Damascenus*. Ex veteribus licet cognoscere nascentis ecclesiæ exordia simplicissima, quæ paulatim ad hanc majestatem increverunt. Absque quorum lectione citra iudicium de rebus disseret, qui in neotericis tantum versatus est, amissis, juxta proverbium, alba ad sacrorum expensionem. Quare veterum cognitio scriptorum futuro Theologo perquam necessaria, ad quam tantopere studiosos cohortatus est *Erasmus*, emendatis illorum lucubrationibus, & ad exemplaria vetusta collatis. Extant libri, nec est opus nominatim recensere. Addidit plerisque locis censuras, quas ceu singularem dotem ac evidens argumentum præsentissimi perspicacissimique ingenii magis admirror quam quidvis aliud. Nullum enim arbitror fuisse multis jam seculis, qui iudicio plus valuerit, id quod consummata eruditioni postremo omnium contingere solet. Quibusdam visus est non satis esse *Ciceronianum*, ad structuram & verba *Tullianæ* dictionis omnia severè exigentibus. Sed ipsum stilum apertum, extemporalem, purum, facilem, & argutum semper amavit: vocabulis quibusdam uti coactus est *Christiana* Religionis, materiæ quam tractabat servientibus. Neque enim probabat eorum superstitionem, qui verius inanes modulos quosdam antiquitatis referunt, quam sententias densas & præstantes. Sanè fatemur seculum *Ciceronis* fuisse purissimum & imitatione dignum, ac proinde magnam felicitatem si quis sinceram illius temporis, quo lingua *Latina* maximè floruit, phrasim assequatur. Et quibusdam rem bellè procedere cernimus, nec invidemus. At proferant nobis in metrium tot tamque utilia scripta, tam sancta, tam cordata, quot ab *Erasmio Christianus* orbis accepit, & cum illis sentiemus, ac *Ciceronianos* etiam à pietate fœderumque prædicabimus. Horum librorum magnam partem *Basilea* in ædibus *Frobenianis* in monte divi *Petri* sitis, partem etiam *Friburgi Brisighavorum* elucubravit: ad hoc enim oppidum in ditione fratris tui Regis *Ferdinandi* positum, monitu *Bernardi à Glois* Cardinalis *Tridentini*, cum sarcinulis suis migrare coactus est, verentis nè quid illi accideret *Basilea* mutato sacrorum cultu: quæ tamen res longè placidiùs transacta est magistratum prudentiâ, quam multi divinabant, nemine ex universo numero sacerdotum per contumeliâ attacto. *Friburgi* primum in ædibus illis magnificis habitavit, quas avus eius divus *Maximilianus* pro senectutis suæ nido per *Jacobum Villingium* suæ Majestatis à thesauris parari quondam sibi jusserat. Deinde propriam domum emit. At quum ab illustrissimo sorore tua *Maria Hungaria* Regina, quam tu ab obitu amicæ tuæ *Margaretæ* provincii inferioris *Germaniæ* gubernandis præfecisti, in *Brabantiam* revocaretur, & *Ecclesiasten* suum priùs esset editurus, ut præsens adesset dum excuditur in officina, ac operi colophonem (quod aiunt) adderet: nam nescio quid ad calcem restabat adtexendum, simul ut coeli mutatione reliquias morbi pertinaciores discuteret, venditâ domo, *Basileam* cum universa supellestili suâ, quæ libris maximam partem constabat, post septimum annum reversus est, ad *Hieronymum Frobenium* amicum veterem hospes gratissimus divertens, hoc consilio, ut recuperatâ bonâ valetudine, & absolutis iis quæ habebat in manibus, navigio per *Rhenum*, in inferiorem *Germaniam* descenderet. Interim articularis morbus, qui aliquandiu conquieverat, rursus hominem corripit, & miseris modis vexat, ut se loco movere nequirit.

DES. ERASMI Vita.

nequidiret, frustra coelo mutato. Hic remittentibus cruciatibus ex bipede primùm quadrupes, deinde tripes factus est, scipionum auxilio se sustentans, & sensum prorepens. Quumque schedas Epistolarum, quas annis superioribus à diversis amicis acceperat, sigillatim evolveret, novæ nescio cujus editionis gratiâ, ac plurimæ eorum qui à rebus humanis excefferant, in manus venirent, subinde aiebat: *Et hic mortuus est*: ac tandem, *Nec ego diutius vivere cupio, si Christo Domino placeat*. Sic languentem & viribus destitutum, dysenteria, malum exitiale, ferme mensem integrum vexavit, ac paulatim exhaustum in summa æquanimitate & tolerantia tandem extinxit, *Christi* misericordiam extremis sæpe repetitis vocibus implorantem. Qui *Christi* doctrinam vivens tam syncerè tractavit, mortuus indubiè mercedem ab illo summo Agonotheta amplam accepit. Testamentum Majestatis etiam tuæ fretus autoritate condiderat, quo pauperum inopiæ relictis à morte facultatibus suis trifariam consultum voluit, invalidis senioque confectis, virginibus elocandis, quibus dos deesset mariti conciliatrix, & studiosis fovendis. Id *Bonifacius Amerbachius* Juris professor, hæres nuncupatus, redemptis annuis stipendiis redditibusve bonâ fide cum sociis juxta testatoris mentem exequutus est, & quæ fieri ille voluit cuncta adamussim accuravit. Is ipse memoriam in æde sacra cathedrali *Basiliensi* patrono optimo in columnari structura, cui saxum tumulum operiens Termino sculptili insigne adjacet, affigendam locavit in marmore *Rhetico*. Staturâ novit Majestas tua fuisse eum, ut ipse de *Mora* quâdam epistolâ scribit, infra proceritatem, supra tamen prorsus notabilem humilitatem. Corpusculo satis compacto & eleganti, sed quod esset tenerrimæ complexionis, & minimarum etiam rerum mutatione, puta vini, cibi, coelive faciliè offenderetur, in senio crebris quoque calculi doloribus obnoxium: ut de pituita nihil dicam, alioqui perpetuo communique studiosorum omnium malo. Cute corporis & faciei candidâ, capillitio in juvenia sufflavo, oculis cæsiis, vultu festivo, voce exili, linguâ pulchrè explicitâ, cultu honesto & gravi, qui Cæsareum consiliarium, Theologum & sacerdotem deceret. Fuit in retinenda amicitia constantissimus, nullis unquam inscriptionibus quacunque de causa mutatis. Memoriam felicissimâ: nam puer totum *Terentium* & *Horatium* memoriter complexus est. In egenos liberalis, quos, ut alibi, sic à sacro domum rediens per famulum nunquam non munerari solet: maximè verò in bonæ spei & indolis adolescentes studiosos, si qui ad se vitato destituti venissent, largus, benignus, & munificus. In convivio comis & suavis citra omne supercilium: ubique cerpè *isiquis*, hoc est, *amabilis*: quod illè nomen à se dolebat non usurpatum, quum primùm scribere cœpisset, & editis libellis innotescere. *Quis enim*, inquit, *quenquam mortalium Amorem audiret appellari*, id quod *Græcis* significat *isiquis*. De libris porrò suis, quos in omni vita conscripsit innumeros, quâ, sacros quâ prophanos, conjunctim & universim edundis, vir modestissimus, nihil moriens statuit, opinatus futurum ut cultioribus quotidie emergentibus ista sua scripta faciliè negligerentur. Cæterum quum *Hieronymus Frobenius* & *Nicolaus Episcopus* Typographi, sensissent ea à studiosis in eo ordine simul collecta desiderari, quem ipse quum viveret ad *Johannem Botzheimium*, & postremò ad *Hellorem Batium* suarum lucubrationum Catalogum recensens, indicavit, videlicet iis primùm conjunctis, quæ vel ad institutionem literarum vel ad pietatem pertinent, tum Moralibus, deinde Apologiis, & ultimo loco recognitis autoribus suas partes implentibus, obsequendum studiosis rati, *Ære* ausi sunt cum magnificam, tum omnium favore dignam, nullâ nec sumptuum nec laborum magnitudine deterriti, quicumque tandem sequeretur eventus, modò ut voluminum *Erasmi* tomos conficerent, autoris Catalogum ad *Hellorem Batium*, tanquam recentiore, potissimum sequuti: adjectis etiam ab *Amerbachio*, suo quibusque loco iis, quæ postea idem ille *Erasmus* elucubravît: omissa tamen Decimo Tomo, non nisi alios autores ab ipso recognitos complectente: in quibus seorsum successu temporum excudendis, etiam suam operam studiosis fidem chalcographi pollicentur, si modò æquum experti fuerint Lectorum. Quæ editio quum ob alia magni facienda est, tum ob hoc quòd tanti literarum antistitis existimationi consulit, nè quis aut animo nocendi, aut questus studio, gratiam videlicet *Erasmi* genii captans, deinceps aliquid illi tribuat quod ipse non scripsit: id quod vivente eo, factum scimus: aut tanquam suum non agnovit, aut etiam agnitum, minimè editione dignum existimavit. Quare, Clementissime Cæsar, veterum Imperatorum ac Regum exemplum imitatus, qui rem literariam & honestas disciplinas tueri magnificentum censebant, istum *Erasmicorum* librorum Thesaurum, quo nihil universa res literaria vel ornatus habet, vel utilius, vel pium magis, inter monumenta recentiorum, sartum tectum conservandum suscipe hoministot modis tui, sive patriam *Hollandiam* respicias, quæ te Dominum agnoscit, sive Consilarii dignitatem, quam tibi fideliter obivit, sive probi pectoris devotionem, quo nobilissima isti familiæ *Austriacæ* sive

DES. ERASMI Vita.

Burgundica semper deditus fuit. Verè enim regia res est tueri literas, quibus extinctis miserabili caligine cuncta confundentur, nec homines à brutis animalibus differant. M. *Vitruvius* haud puduit de *Architectura* scribere ad *Octavianum Augustum*, qui in ordine vestro *Romanorum* Imperatorum secundus fuit, *Fulli* ut haeres, ita successor: *Dictionarium* suum *Pollux Græcus* autor *Commodo Cæsari* dedicat: *Oppianus* rã *Hadriani Antonii* L. *Sept. Severi* P. inscribit: non quòd architectus esset *Octavius*, à quo struendarum adiunã consilia peterentur: aut *Commodus*, Grammaticus: aut physiologus, *Aneonius*: sed ut liberalium artium patronos agere meminissent tam monarchæ. Et disciplinis quidem illi delectabantur ut docti, & à teneris rectè instituti, non favebant tantum. Quin florebat ipsum *Romanum* Imperium ab hominibus virtute & eruditione excultis per diversa officia administratum. Sume ergo tibi lucubrationes *Erasmicas* defendendas, verè *ad vñ duendias* *alios*, partim quòd in his quædam tuæ Majestati privatim dicata sunt, velut *Institutio Principis Christiani*, & in *Matthæi Evangelium Paraphrasis*: partim quòd ut tu summus es orbis Monarcha, sic etiam omnium commodis prospicere debes. Proderit autem orbi talem Thesaurum esse conservatum, nec sycophantis quibuscumque & studiorum osoribus vel hujus intercipiendi vel concerpendi fieri potestatem, non quòd *Erasmus* magnopere timendum sit, quem amare extinctum incipiunt, qui vivum oderant:

Pascitur enim (ut *Ovidius* ait,) in virum livor, post fata quiescit:

Sed ut malevolis omnis vel calumniandi vel sinistri conatus ansa penitus amputetur. Id fiet, si tuæ Majestatis quasi *Ajacis* clypeum opponas, & reipsa ostendas, non solum immutatæ Majestatis reos esse, qui in te Principem *Romanum*, sed & qui in Consiliarios tuos conspirant: id quod *Honorius* & *Arcadius A. A.* censuerunt. Quis enim rabularum non obmutescet, si protegentem *Carolus* viderit? quis illorum aspectu tui territus, non terga dabit? quem *Afri* congregentem expaverunt, quum depulsum ditione suã *Tunetensem* Regem ultramarinã expeditione susceptã rem maximam atque difficillimam ausus, feliciter & celeriter restitueres. Qui *Italia* pacem dedisti, inque ea jam diu nobilissimam regionem conservas. Qui proximis diebus *Gandavensem* tumultum in gravem totius *Flandria* perniciem erupturum, dicto citius compescuisti. Quem spes est *Germania* nostræ pristinam concordiam refarturum, lite partium utrinque auditã, ac per tuam prudentiam quã vales auctoritatẽque æqualiter diremptã. Atque utinam immortalitate dignus *Erasmus* tantisper superfuisset, dum ista à te fortiter & præclare gesta suavissimo stilo suo memoriæ æternæ consecrasset! In nulla re ille, certò scio, libentius fuisset occupatus. Denique addam hoc unum, prius quàm finem faciam: Gloriantur cæteri Imperatores, hujus vel illius quamlibet magnæ, persæpe etiam atrocis rei, casu suum principatum factum insignem, *Caroli* Cæsaris tempora candidissimi scriptoris *Erasmi* monumentis illustrata nunquam ignorabuntur: nam solet eruditissimi cujusque laus etiam in Principem redundare, sub quo vixerit, ut non dicam in cujus clientela fuerit numeratus. Bene valeat Majestas tua, Cæsar invictissime, & *Erasmi* sui lucubrationes sibi commendatas perpetuò tueatur. *Selestadii*, Cal. Junii, Anno à Christo nato M. D. X. L.

Testamentum extremum ERASMI ROTTERODAMI.

In nomine sanctæ Trinitatis.

Desiderius Erasmus Rotterodamus fretus diplomatibus Cæsaris, Summi Pontificis, ac Magnifici Magistratus inclytæ civitatis Basiliensis, hoc meo chirographo renovo supremam voluntatem meam, quam quocumque titulo firmam ac ratam haberi volo: irritum verò si quid aliud testatus sum. Principio, certus me nullum habere legitimum heredem, præstantissimum virum D. Bonifacium Amerbachium omnium facultatum mearum heredem instituo: Exequutores verò Hieronymum Frobenium & Nicolaum Episcopium. Bibliothecam meam jam quidem vendidi D. Joanni à Lasco Polono, juxta syngrapham super hoc contractum inter nos confectam: non tradentur tamen libri, nisi heredi numeraveris ducentos florenos. Quod si ille pactum remisit, aut me prior è vita excesserit, liberum esto heredi de libris statuere quod velit. D. Lodovico Bero lego horologiam auream. Beato Rhenano cæbleare auream cum furculã aurã. M. Petro Vetereo centum quinquaginta coronatos aureos: tantandem Philippo Montano. Lamberto Famulo, si mihi morienti adfuertis, ducentos florenos aureos, nisi ego vivus hanc summam ei numeravero. D. Johanni Brischio Lagenam argenteam. D. Paulo Volsio florenos aureos centum. Sigismundo Telenio ducatos centum & quinquaginta. Joanni Erasmo Frobenio duos annulos, quorum alter non habet gemmam, alter habet gemmam subviridem, Gallis dictam Turquoys. Hiero-

DES. ERASMI Vita.

Hieronymo Frobenio lego omnes vestes meas, omnemque suppellectilem meam, laneam, lineam, & ligneam: praterea poculum quod habet insignia Cardinalis Moguntini. Uxori ejus anulum, qui habet imaginem mulieris in tergum respicientis. Nicolao Episcopo poculum cum operculo, quod in pede habet versiculos insculptos. Justinæ uxori ejus duos annulos, quorum alter habet Adamantem, aliter Turquoys minorem. M. Everardo Goclenio poculum argenteum, quod in summo habet imaginem Fortunæ. Si quis legatariorum interciderit, quod legatum erat, in heredis arbitrio esto. Hares, prater ea quæ per syngrapham designavi, sibi accipiet quicquid superfuerit poculorum, aut annulorum, aut rerum similium; adhuc numismata, insignia, & Lusitanos cruciatus, Regis Poloniæ & Severini Boneri faciem exprimentia, aliæque his similia. Praterea ducatos omnes duplices & quadruplices. Pecuniam apud Everardum Goclenium depositam, illi in Brabantia dispensandam relinquet, quemadmodum ei mandavi. Si quid apud Erasmum Schetium erit reliquum, ab eo repetet, eamque pecuniam, ac reliquam omnem quæ superfuerit, suo arbitrio & ex consilio Exequutorum distribuet in usus pauperum atque ac valetudine infirmorum: item in puellas nupturas. In adolescentes bonæ spei: breviter, quoscunque subsidio dignos judicaverit. Hanc extremam voluntatem meam, quo plenior sit fides, propria manu descripsi, ac peculiare anuli mei sigillum, Terminum, adfixi Basileæ in adibus Hieronymi Frobenii, duodecimâ die Februarii, Anno à Natali Domini M. D. XXXVI.

EPITAPHIUM

DES. ERASMI ROTERODAMI BASILEÆ.

CHRISTO SERVATORI S.

DES. ERASMO ROTERODAMO, VIRO OMNIBUS MODIS MAXIMO, CUJUS INCOMPARABILEM IN OMNI DISCIPLINARUM GENERE ERUDITIONEM, PARI CONJUNCTAM PRUDENTIA, POSTERIOR ET ADMIRABUNTUR ET PRÆDICABUNT. BONIFACIUS AMERBACHIUS HÆRES, HIER. FROBENIUS ET NIC. EPISCOPIUS NUNCUPATI SUPREMÆ SUE VOLUNTATIS VINDICES, PATRONO OPTIMO NON MEMORIÆ, QUAM IMMORTALEM SIBI EDITIS LUCBRATIONIBUS COMPARAVIT, IIS TANTIS PERDUM ORBIS TERRARUM STABIT SUPERFUTURO, AC ERUDITIS UBIQUE GENTIUM COLLOQUUTURO, SED CORPORIS MORTALIS, QUO RECONDITUM SIT ERGO, HOC SAXUM POSUERE.

MORTUUS EST 4. EIDUS JULIAS, JAM SEPTUAGENARIUS, ANNO A CHRISTO NATO,
M. D. XXXVI.

In Saxo, quo Sepulchrum integitur est TERMINI Facies, basi quadratâ, cum his verbis:

DES. ERASMUM ROTERODAMUM AMICI SUB HOC SAXO CONDEBANT. QUARTO EIDUS JULIAS, M. D. XXXVI.

Index

Index Epistolarum, commonstrans quis cui scribat, & quoties.

A

Abbati cuidam lib. 19. ep. 93.
 Abeli Colstero lib. 27. ep. 17.
 Adolpho Princ. Veriano lib. 10. ep. 16.
 Adriano à Revulo Antuerpiensi lib. 19. ep. 41.
 Adriano Andomarico lib. 9. ep. 3.
 Adriano Barlando lib. 12. epist. 27. lib. 19. epist. 8. lib. 21. ep. 22.
 Adrianus Barlandus Cornelio fratri lib. 1. ep. 25.
 Adriano Papa sexto lib. 28. epist. 20. lib. 23. ep. 1. 2. lib. 28. ep. 9.
 Adrianus Papa sextus lib. 23. ep. 3. 4.
 Egidio Busladio Catholici Regis orationibus lib. 3. ep. 6. 40. lib. 10. ep. 27. lib. 30. ep. 55.
 Emilio ab Emilio Brixiano lib. 23. ep. 17.
 Alberto Carporum Principi lib. 26. ep. 66. lib. 31. ep. 44.
 Albertus Romanus Eccl. tit. S. Chrysogoni, Presb. Card. Mogon. Magdeburg. Archiepisc. Elector Imperii, Primas Germaniae, Administrator Halberst. Marchio Brandenburg. lib. 11. ep. 11. 12. 29. e. 29.
 Alberto Cardinal. & Archiepisc. Moguntino lib. 6. ep. 19. li. 11. ep. 11. li. 12. ep. 10. li. 13. ep. 22. 42.
 Alexandro Comitibus à Nassaviens. Secretario lib. 30. ep. 13.
 Alexio Turzoni Hungariae Regis à Thesauris lib. 29. ep. 51.
 Alfonso Fonseca, Archiepiscopus Toletanus, totius Hispaniae primas lib. 18. ep. 1. li. 19. ep. 33. 34.
 Alfonso Fonseca lib. 18. epist. 2. li. 19. epist. 33. lib. 28. ep. 1.
 Alfonso Manrico Archiepiscopo Hispalensi, de fide inquisitori summo lib. 19. ep. 42. li. 20. e. 19. 25. e. 25.
 Alfonso Valdesio, Theologiae Professori, & Ecclesiasticae Burgis, Caroli Imperatoris Secret. lib. 19. ep. 29. li. 21. ep. 58. li. 25. ep. 6. 13. 35. li. 31. ep. 49.
 Alfonso Vervezio monacho Benedicti lib. 19. ep. 42. lib. 27. ep. 4.
 Aloisius Marianus Episcopus Tuden. li. 16. ep. 12.
 Aloisio Mariano lib. 13. ep. 18. li. 16. ep. 11. 13.
 Amblando & Lado. Alardetis, fratribus li. 20. e. 1.
 Ambrosio à Gumpenbergo lib. 24. ep. 28.
 Ambrosius Leo Nolanus medicus li. 10. ep. 28.
 Ambrosio Leoni lib. 10. ep. 29.
 Amicis Lectoribus lib. 27. ep. 42.
 Amico cuidam lib. 4. ep. 28. li. 30. ep. 58. li. 31. e. 29.
 Andreas Alciatus Mediolanensis. Juris professor publicus lib. 27. ep. 30.
 Andrea Alciato lib. 20. ep. 91. lib. 21. ep. 14. 16. 38. lib. 25. ep. 27. lib. 26. ep. 6.
 Andreas Ammonius Lucen. Regis Angliae Secretarius Erasmo lib. 2. ep. 7. lib. 3. ep. 18. lib. 8. ep. 8. 10. 12. 23. 25. 27. 31. 39. 40. 41.
 Andreas Ammonius Guil. Montjoie lib. 7. ep. 6.
 Andrea Ammonio lib. 8. ep. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 9. 11. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 24. 26. 28. 29. 30. 32. 36. 37. 38. 46. 47.
 Andrea Cnophe Ruteno Sacerdoti lib. 14. ep. 23.
 Andrea Cysio, Episc. prius Premislensis, nunc Plocensis lib. 28. ep. 16. lib. 19. ep. 14. lib. 20. ep. 85. lib. 21. ep. 64. li. 22. ep. 5. li. 26. ep. 31. li. 27. ep. 23.
 Andrea & Christophoro à Carriz lib. 28. ep. 22.
 Andrea Hocstrato Juriconsulto lib. 12. ep. 8.
 Andrea Zebredovio Polono li. 19. ep. 17. li. 20. e. 100.
 Angelo Andrea Resendo lib. 26. ep. 43.

Anne Persala Principi Veriano, matri Adolphi lib. 9. ep. 38.
 Antonio, vide Joan. Antonio
 Antonius à Bergis lib. 9. ep. 37.
 Antonio à Bergis, Abbati S. Bertini lib. 2. ep. 28. lib. 6. ep. 20. li. 9. ep. 15. li. 10. ep. 1. 13. 24.
 Antonio à Marca, Abbati Belli loci, nepoti Episcopi Leodien. lib. 15. ep. 11.
 Antonio Brugnario in monte Pellicardi lib. 18. epist. 40.
 Antonius Clava Senator Gandavensis lib. 1. epist. 26.
 Antonio Clava lib. 1. ep. 27. lib. 7. ep. 26.
 Antonio Dalbano Abbati lib. 25. ep. 15. 41.
 Antonio Fuggero lib. 19. ep. 37. lib. 23. ep. 14. lib. 25. ep. 17. lib. 29. ep. 63.
 Antonio Lutzenburgo Canonico apud D. Andomarum lib. 5. ep. 18. lib. 9. ep. 17. 18.
 Antonio Papinio Abbati Gemblacen. lib. 11. ep. 18.
 Antonius Papinius lib. 11. ep. 19.
 Antonio Puccio legato Apostolico ad Eluvios, nunc Episcopo Pistoriensis lib. 5. ep. 26. li. 18. e. 29.
 Antonio Salamanca, Episcopo Guzman. electo lib. 19. ep. 24. lib. 20. ep. 102.
 Archidiacono cuidam Alcarano lib. 19. ep. 53.
 Arnaldo Boschio Carmelica lib. 5. ep. 6.
 Arnaldo cuidam lib. 5. ep. 21.
 Augustino Caminado lib. 4. ep. 33. 34. li. 5. ep. 24.
 Augustino Engubino lib. 26. ep. 34.
 Augustino Mario lib. 26. ep. 9.
 Augustino Scarpinello, Oratori Cas. lib. 15. epist. 12. lib. 18. ep. 45.
 Augustino Trivulcio lib. 26. ep. 10. 41.
 Aulico cuidam lib. 29. ep. 93.

B

Balivo Lucretia Regis lib. 27. ep. 6.
 Balthasari Episcopo Hildesheimensi, Episcopo Constantien. coadjutori li. 19. ep. 27. li. 28. e. 10.
 Baptiste Egnatio, vide Joan. Baptista
 Bartolomeus Latomus lib. 27. ep. 7.
 Bartolomeo Latomo lib. 17. ep. 28.
 Beato Rhenano lib. 1. ep. 1. li. 5. ep. 25. li. 29. e. 31.
 Benedicte Jovio medico Mediolanensi lib. 18. ep. 8.
 Bernardo Boerio lib. 25. ep. 19. lib. 26. ep. 57.
 Bernardo Bucheni Phrysis, Decano in Haga Comitum, & Consiliario lib. 17. ep. 12.
 Bernardo Episcopo Tridentino, Ferdinandi Regis summo Cancellario lib. 19. ep. 10. 25. lib. 20. ep. 36. 69. 103. lib. 21. ep. 43. lib. 24. ep. 22. lib. 25. ep. 5. lib. 26. ep. 28. lib. 28. ep. 5.
 Berthramo Dano lib. 24. ep. 25.
 Bilbaldus Pertheymerus Senator, Nurember. Caesaris Consiliarius lib. 2. ep. 11. li. 4. e. 12. li. 12. e. 12.
 Bilbaldus Pertheymero lib. 4. ep. 13. lib. 12. ep. 13. lib. 19. ep. 5. 50. lib. 20. ep. 3. lib. 24. ep. 10. li. 30. ep. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 48. 49. 50. 51. 52.
 Bonifacio Amerbachio Juris professori publico lib. 15. ep. 17. lib. 24. ep. 16.

C

Cardinali Nanetenis lib. 10. ep. 20.
 Carolo Casari lib. 20. epist. 5.
 lib. 29. epist. 67.

C

Carolo

Index Epistolarum.

Carolo Duci Sabaudie lib. 20. ep. 16.
Carolo Harsto lib. 16. ep. 17.
Carolo Montisio lib. 26. ep. 17. lib. 28. ep. 15.
Carolo Principi Maximiliani nepoti lib. 29. ep. 59.
Carolo Suequeto lib. 23. ep. 12.
Carolo Uttenhorio Gandavo lib. 24. epist. 4.
 lib. 26. ep. 54. lib. 27. ep. 5. lib. 28. ep. 23.
Cassandro Collismartiali lib. 26. ep. 61.
Catharina Regina Anglia lib. 19. ep. 69.
 lib. 29. ep. 41.
Celio Calcagnino lib. 20. ep. 53.
Celino Calcagninus Erasmo lib. 20. ep. 54.
Christiano lib. 4. ep. 19. lib. 5. ep. 7. lib. 9. ep. 6.
Christiano Lubecen. Negotiatori lib. 4. ep. 32.
 lib. 10. ep. 2. lib. 29. ep. 14.
Christophoro à Carleuiz lib. 26. ep. 65.
Christophoro à Schidlovitz regni Polonia Cancellario
 lib. 19. ep. 11. 75. lib. 21. ep. 63. lib. 22. ep. 8. lib.
 26. ep. 20. lib. 29. ep. 62.
Christophoro à Stadto Episc. Augustano lib. 20.
 ep. 84. 96. lib. 25. ep. 28. 37. lib. 28. ep. 4. lib. 29. ep. 42.
Christophoro Episcopo Basiliensi lib. 3. ep. 29. lib.
 18. ep. 39. lib. 21. ep. 8. 15. lib. 29. ep. 39. lib. 31. ep. 43.
Christophorus Episcopus Basl. lib. 3. ep. 28.
Christophoro Eschenvaldio colona Popardienfi lib. 4.
 ep. 5. lib. 29. ep. 33.
Christophoro Fischerio Præmotario Apostolico
 lib. 4. ep. 7.
Christophoro Haco lib. 11. ep. 20.
Christophoro Hegendorffio Lysio lib. 14. ep. 13.
Christophoro Longolio lib. 3. ep. 63.
Christophorus Longolius Jacobo Luca Decano Au-
reliau. lib. 3. ep. 62.
Christophoro Mesia, Hispano lib. 25. epist. 26.
 lib. 27. ep. 22.
Christophoro Thrucses lib. 19. ep. 94.
Christophoro Ursuico lib. 29. ep. 5.
Claudio Cantimucula LL. Doctore lib. 17. ep. 30.
Claudio Javando lib. 20. ep. 78.
Clementi Papa V I I. lib. 19. epist. 1. lib.
 20. epist. 81.
Collegii Bursidiani professoribus lib. 26. ep. 38.
Collegio Canonicorum Metensium lib. 10. ep. 4.
Collegio Sorbonico Lutetie lib. 22. ep. 19.
Conrado Guelenio lib. 17. ep. 8. lib. 30. ep. 8. 9. 101.
 15. 16. 17. 18. 56. 62. 70. 74.
Conrado Hereshachio lib. 20. ep. 38.
Conrado Pellicano lib. 18. ep. 3. lib. 19. ep. 95. 96.
Conrado Pensingero Cesaris consiliario lib. 13.
 epist. 20.
Conrado Prasulo Uvitzoburgen. lib. 12. ep. 22.
 lib. 22. ep. 1. lib. 25. ep. 36. lib. 26. ep. 26. 64.
 lib. 29. epist. 35.
Conrado Schutterari, & Laurentio Ethonis Mona-
sterrum. Abbatis Provincie Brisgandia
 lib. 14. ep. 11.
Consiliario cuidam lib. 30. ep. 73.
Cornelio Aurotino Canonico lib. 4. epist. 17.
 lib. 7. ep. 2. 3.
Cornelio Batto lib. 7. ep. 25.
Cornelio Bergensi quaestori lib. 19. ep. 104.
Cornelio Gandano lib. 21. ep. 3. 9. 10. 16. 17. 41.
Cornelio Graphico lib. 20. ep. 106. lib. 30. ep. 64.
Cornelio Sceppero lib. 30. ep. 76.
Cuidam lib. 4. ep. 29. 30. 31. lib. 19. ep. 61. lib. 21.
 ep. 23. lib. 27. ep. 57.
Cuidam abbatem lib. 13. ep. 26.
Cuidam prepotenti lib. 14. ep. 13.

Cuthberto Tomstallo Episcopo London. lib. 2. ep. 30.
 lib. 3. ep. 2. 13. ep. 24. lib. 18. ep. 48. lib. 22. ep. 23. lib. 26. ep. 59.
Cuthbertus Tomstallus Budao lib. 2. ep. 29.
Cuthbertus Tomstallus Erasmo lib. 3. ep. 2. lib. 22. ep. 22.

D

D *Amiavo à Gais* lib. 27. epist. 19. 38.
 lib. 30. ep. 65. 66. 67. 69. 71. 72.
Danesio lib. 20. ep. 77.
Danieli Beneditto Mediolanen. lib. 19. ep. 90.
Danieli Stibaro lib. 20. ep. 101. lib. 22. ep. 2. lib. 26. ep. 7.
Danieli Taispillo Episcopo Gebelden. lib. 16. ep. 15.
Davidi Paungartnero lib. 29. ep. 44.
Desiderato More lib. 27. ep. 45.
Dominico Cardinali Grymario tit. S. Marci lib.
 2. ep. 2. lib. 3. ep. 11. lib. 13. ep. 7.
Domingo de la Rosche, quondam Cæs. Maximiliani
Cancellario lib. 21. ep. 9.

E

E *Elizabetha Moniali Virgini* lib. 31. ep. 21.
Edingo Andomaro lib. 25. ep. 21.
Edmundo Sacerdoti lib. 9. ep. 2. 4.
Eduardo Leo lib. 17. ep. 1.
Elemberto suo lib. 31. ep. 48.
Elvetiorum nationi in Concilio Badensi lib. 19.
 epist. 45.
Ennio Episcopo Verulano lib. 21. ep. 18.
Erbano Hesso lib. 6. ep. 25. lib. 26. ep. 5. 45.
 lib. 30. ep. 6.
Epistola pro amico quodam scripta ad medicum
 lib. 5. ep. 8.
Epistola Erasmiene fragmentum lib. 30. ep. 77.
Episcopo Rivenfi lib. 25. ep. 3.
Erardus Episcopus Leodien. lib. 3. ep. 45.
Erardo Episcopo Leodien. lib. 3. epist. 46. lib. 10.
 ep. 2. lib. 12. ep. 29. lib. 13. ep. 2. lib. 20. ep. 74.
 lib. 26. ep. 22. lib. 29. ep. 73.
Evangeliste lib. 9. ep. 9.
Everardo Advocato vide Greverardo Advocato.
Enrico Cordo Indimagistro lib. 5. ep. 30.
Enstachio Andrea monacho Cluniacen. lib. 18. ep. 38.
Enstachio Chapusio Casoratori lib. 27. ep. 16.

F

F *Abricius Capito* lib. 30. ep. 79.
Fausto Andreliano lib. 5. ep. 10. 12. 14. 23.
Faustus Andrelianus lib. 5. ep. 11. 13. 15.
Felici Dolano LL. Doctore lib. 21. ep. 10.
Felici Episcopo Theatino lib. 20. ep. 37.
Ferdinando Austria Archistratego lib. 29. ep. 71.
Ferdinando Bohemia Hungariaque Regi lib. 20.
 ep. 23. 42. lib. 22. ep. 20. 21.
Ferdinandus Rex Erasmo lib. 20. ep. 43.
Federico Saxoniae Duci lib. 28. ep. 16.
Ferdinando quondam medico & præceptori lib.
 19. ep. 101.
Ferico Carondileto Archidiacono Besontino lib. 21.
 epist. 59.
Floriano Montino lib. 28. ep. 25.
Florentio ab Iselstein. lib. 12. ep. 30.
Francisco Asulano Typographo lib. 21. ep. 61.
Francisco Bonvalero lib. 27. ep. 47. 55.
Francisco Card. Ebor. medico lib. 22. ep. 11. 12.
Francisco Calvo Typographo lib. 20. ep. 57.
 Francisco

Index Epistolarum.

Francisco Cassandro lib. 26. ep. 13.
 Francisco Chiregato, Episcopo Interamnenfi. li. 12.
 ep. 36. li. 14. ep. 14. li. 19. ep. 103. li. 21. ep. 32.
 Francisco Cigalino lib. 21. ep. 30.
 Franciscus Craneveldius, prius pensionarius Brugenfis,
 nunc Senator Mechliniensis lib. 15. ep. 4.
 Franciscus Craneveldius lib. 15. ep. 5.
 Franciscus Deloimius, Praefes Senatus Parisini
 lib. 1. ep. 13.
 Franciscus Deloimius lib. 1. ep. 14.
 Franciscus Duffo lib. 19. ep. 70. lib. 25. ep. 34.
 lib. 29. ep. 52.
 Franciscus Ebreduen. Archiepiscopo lib. 19. ep. 92.
 Franciscus Galliarum Regi lib. 1. ep. 19. lib. 21.
 ep. 40. lib. 29. ep. 69.
 Franciscus Hasseltem. Franciscano lib. 19. ep. 18.
 Franciscus Malin ab Eleemosynis Regis Galliarum
 lib. 20. ep. 41. 48. li. 22. ep. 46. 47. 49. ep. 30.
 Franciscus Rupilio lib. 27. ep. 20.
 Franciscus Sylvio lib. 18. ep. 22. li. 19. ep. 88.
 Franciscus Thesaurarius Ecclesiae Besonsinae lib. 20.
 ep. 79. li. 26. ep. 23.
 Franciscus Theodorico lib. 31. ep. 6. 11. 15. 36.
 Franciscus Vergara lib. 17. ep. 28. lib. 19. ep. 28.
 lib. 20. ep. 15. lib. 26. ep. 56.
 Fratribus Germania inferioris lib. 31. ep. 59.
 Fratribus quibusdam absque observantia li. 31. ep. 54.
 Friderico Nausea lib. 18. ep. 19. lib. 19. ep. 21.
 lib. 20. ep. 55.
 Friderico Saxoniae Duci lib. 5. ep. 35.

G

Gabrieli Ofsusio Cartusienfi lib. 1. ep. 3.
 Gaspari Hedioni lib. 21. ep. 3.
 Gaspar Schallbus lib. 6. ep. 5.
 Gaspar Schallbo lib. 6. ep. 6.
 Gaspar Ursinus Velius lib. 6. ep. 30.
 Gaspar Ursinus Velio lib. 6. ep. 31.
 Gasparis Ursini Velii genethliacum Erasmi. lib. 1.
 fol. 82.
 Georgio Agricola lib. 24. ep. 18. 40.
 Georgio Commerstadio lib. 26. ep. 35.
 Georgio Episcopo Brixinensi lib. 19. ep. 60.
 Georgio Haloio Caesar. aulae apud Brabantas proceri
 lib. 37. ep. 2. lib. 12. ep. 26.
 Georgio Saxoniae Duci li. 13. ep. 19. li. 18. ep. 5. 6. li.
 18. ep. 42. li. 19. ep. 9. 39. 47. 58. 63. 107. li. 20. ep. 27.
 31. li. 21. ep. 7. li. 25. ep. 29. li. 26. ep. 33. li. 28. ep. 16.
 Georgius Saxoniae Dux. lib. 30. ep. 78.
 Georgio Smaczero Doctore lib. 19. ep. 64.
 Georgio Spalatino Saxoniae Ducis à sacris lib. 5.
 ep. 35. li. 11. ep. 24. li. 13. ep. 40.
 Georgius Spalatini lib. 11. ep. 23.
 Gerardo ab Affendelfe lib. 27. ep. 14.
 Gerardo ab Herema lib. 31. ep. 57.
 Gerardo Lysio lib. 13. ep. 9.
 Gerardo Noviomago lib. 3. ep. 35. 42. li. 6. ep. 29.
 lib. 10. ep. 25. lib. 12. ep. 9. 17.
 Gerardus Noviomagus lib. 3. ep. 41.
 Germanus Brixius Antistidoren. lib. 4. ep. 8.
 lib. 22. ep. 27. lib. 25. ep. 22.
 Germanus Brixio lib. 4. ep. 9. li. 13. ep. 35. lib. 19.
 ep. 23. 85. li. 20. ep. 2. 10. 76. li. 22. ep. 28. li. 24.
 ep. 24. li. 25. ep. 23. li. 26. ep. 14. 60.
 Gilberto Cognato Canonico Nezerethi in Burgundia
 lib. 27. ep. 50. 51.
 Godofredo Rhodo Stogrio lib. 14. ep. 2.

Godofredo Rosemundo li. 22. ep. 12. li. 15. ep. 3. 18.
 Gratiano Hispano lib. 19. ep. 54.
 Graca Lingua studiosis lib. 28. ep. 21.
 Greverado advocato lib. 5. ep. 19.
 Grimano Cardinali Veneto lib. 29. ep. 72.
 Guilielmo ab Horio lib. 27. ep. 15.
 Guilielmo Burbanco Anglo ex familia Card. Ebo-
 racensis lib. 16. ep. 3.
 Guilielmo Budeo lib. 1. ep. 7. 8. 10. 12. 16. li. 3.
 ep. 51. 53. 55. 56. 58. 61. 67. 70. li. 13. ep. 16. li. 14.
 ep. 23. li. 16. ep. 2. li. 17. ep. 16. li. 19. ep. 89. li. 20.
 ep. 9. 61. 64. li. 21. ep. 50.
 Guilielmus Budaeus Erasmus lib. 1. ep. 6. 9. 11. 15.
 lib. 2. ep. 20. li. 3. ep. 52. 54. 57. 59. 60. 64. 65.
 66. 68. 69. 71. lib. 20. ep. 8.
 Guilielmo Capo medico Regio li. 1. ep. 18. li. 20. ep. 4.
 Guilielmus Copus lib. 1. ep. 17.
 Guilielmo Archiepiscopo Toletano, Card. de Croy,
 lib. 5. ep. 33. lib. 11. ep. 6. 8.
 Guilielmus Card. de Croy lib. 11. ep. 7.
 Guilielmo Doncastro Theologo lib. 13. ep. 13.
 Guilielmo Gandavo li. 4. ep. 21. 25. li. 31. ep. 1. 26. 31.
 Guilielmo Gonello lib. 3. ep. 13. lib. 6. ep. 36. 37.
 38. lib. 7. ep. 20. 37.
 Guilielmo Huco Parisien. Ecclesiae Decano lib. 11.
 epist. 22.
 Guilielmo juniori Clivenfi Duci lib. 24. ep. 8.
 lib. 26. ep. 11. li. 29. ep. 53. 54. 66.
 Guilielmo Montjoie lib. 4. ep. 14. 20. lib. 5. ep. 5.
 lib. 6. ep. 10. 27. li. 7. ep. 46. li. 8. ep. 53. li. 9. ep. 1.
 li. 13. ep. 14. li. 17. ep. 26. li. 26. ep. 20. 39. li. 30. ep. 19.
 Guilielmus Montjoies Angliae Baro, & aulae Regina-
 lis praefectus lib. 4. ep. 6.
 Guilielmus Latimerus Anglus Theolog. lib. 10.
 epist. 22.
 Guilielmo Latimero lib. 10. ep. 23. li. 12. ep. 19.
 Guilielmo Nescio lib. 5. ep. 28. lib. 10. ep. 31.
 Guilielmo Pastori civitatis Gruningen. li. 16. ep. 18.
 Guilielmo Patri Caribasiae magna lib. 21. ep. 19.
 Guilielmo Quinoo lib. 26. ep. 30.
 Guilielmo Taleo lib. 17. ep. 5.
 Guilielmo Uvarano Archiepiscopo Cameracensi,
 lib. 12. ep. 37. li. 13. ep. 3. li. 14. ep. 7. 19.
 lib. 18. ep. 32. li. 19. ep. 46. li. 20. ep. 7. 44.
 lib. 29. ep. 2. 24. 25.
 Guilielmus Uvaranus lib. 2. ep. 8. li. 7. ep. 19.
 Guolphango Fabritio Capioni lib. 1. ep. 4.
 Guolphango Remo lib. 26. ep. 19.

H

Hadrianus vide Adrianus
 Haioni Caminga Phryso lib. 17. ep. 29.
 Haioni Hermanno Phryso, LL. Doctore, Senatori
 Senatus apud Leruandiam. lib. 20. ep. 95.
 97. lib. 21. ep. 4.
 Hector Hoxvirius lib. 27. ep. 29.
 Hectori Hoxvirio lib. 24. ep. 26.
 Helia Marce Machabeorum Collegii modera-
 tori lib. 29. ep. 40.
 Henrico à Bergis, Episcopo Cameracensi lib. 9.
 epist. 5. 27.
 Henrico Afinio Lyren. medico lib. 13. ep. 23.
 lib. 29. ep. 15.
 Henrico Anglorum Regi lib. 3. ep. 16. 32. li. 6.
 ep. 12. li. 13. ep. 1. li. 18. ep. 51. li. 20. ep. 35. 49. 73.
 li. 29. ep. 27. 49. 70.
 Henricus Anglia Rex lib. 23. ep. 16. lib. 27. ep. 38.
 c 2 Henrico

Index Epistolarum.

<i>Henrico Bovillo</i>	lib. 2. ep. 10. lib. 2. ep. 15.	<i>Jacobo Vullingero Romani & Hispani Regis Thesaurario</i>	lib. 13. ep. 36.
<i>Henricus Bovillus</i>	lib. 2. ep. 9.	<i>Jacobo Ursinphelinge Theologo</i>	lib. 18. ep. 44.
<i>Henrico Botico L.L. Doctore</i>	lib. 19. ep. 43. 80.	<i>Jano Cornario</i>	lib. 24. ep. 9.
<i>Henrico Caduceatori</i>	lib. 19. ep. 20.	<i>Joachimus Camerarius</i>	lib. 19. ep. 6.
<i>Henricus Christiano fratri</i>	lib. 4. ep. 35.	<i>Joachimus Camerarius</i>	lib. 19. ep. 7.
<i>Henrici Glareani hecatosticon</i>	lib. 1. fol. 77.	<i>Joachimus Gandavo medico</i>	lib. 20. ep. 67.
<i>Henrici Glareani Elegia ad Oswaldum Micinium</i>	lib. 1. fol. 78.	<i>Joanni Alexandro Brasicano</i>	lib. 26. ep. 63.
<i>Henrico Glareano</i>	lib. 3. ep. 19. lib. 19. e. 8. lib. 29. e. 60.	<i>Joanni Antonio Cassoviensi, medico nunc in familia</i>	lib. 19. ep. 16. 76.
<i>Henricus Glareanus</i>	lib. 1. ep. 34.	<i>Episcopi Cracoviensis</i>	lib. 20. ep. 56. lib. 22. e. 6. lib. 29. e. 22.
<i>Henrico Grunigio Decano Embricensi</i>	lib. 14. ep. 9.	<i>Joanni Baptiste Egnatio</i>	lib. 10. ep. 14. lib. 18. ep. 10. lib. 20. e. 83. lib. 21. e. 39. lib. 26. e. 3. 58. 62.
<i>Henrico Guldefordo equiti</i>	lib. 6. ep. 26. lib. 13. ep. 10.	<i>Joanni Baerio</i>	lib. 26. ep. 57.
<i>Henrico Stromero & Aurbachio Medico</i>	lib. 3. ep. 30. lib. 19. ep. 4. lib. 20. ep. 29. 34.	<i>Joanni Bonero</i>	lib. 24. ep. 23. lib. 28. e. 20.
<i>Hermannus Buschius Paphisilus</i>	lib. 12. ep. 14.	<i>Joannes Borsalus Decanus Verien.</i>	lib. 6. ep. 15.
<i>Hermannus Buschius carmen</i>	lib. 1. fol. 76.	<i>Joanni Borsalo</i>	lib. 6. ep. 16. lib. 19. e. 19.
<i>Hermannus Buschius</i>	lib. 4. ep. 2. lib. 12. e. 15.	<i>Joanni Bozzeno Canonico Constantien.</i>	lib. 12. ep. 32. lib. 20. e. 33. lib. 24. e. 15. lib. 30. e. 2.
<i>Hermannus Colon. Archiepiscopus</i>	lib. 24. ep. 2.	<i>Joanni Bibliopago Dano</i>	lib. 20. ep. 17.
<i>Hermannus Colon. Archiepiscopus</i>	lib. 24. ep. 1.	<i>Joanni Brisgao, Theologo</i>	lib. 21. ep. 49.
<i>Hermannus Comiti à Nova aquila</i>	lib. 19. ep. 59. lib. 20. ep. 72.	<i>Joanni Casaria</i>	lib. 20. ep. 24. lib. 29. e. 1.
<i>Hermannus Phrysis</i>	lib. 19. ep. 9. lib. 19. ep. 40.	<i>Joanni Canis, sive De Hende Canonicus Curtracensis</i>	lib. 19. ep. 48. lib. 30. e. 11. lib. 12. 14.
<i>Hernesto Bavaria Duci</i>	lib. 2. ep. 34.	<i>Joanni Carondelet, Archiepiscopo Pannoniensi, aule</i>	lib. 20. ep. 47. 75.
<i>Hieronymo Agathio</i>	lib. 20. ep. 90.	<i>Brabantia Cancellario</i>	lib. 21. e. 12. 41. 56. lib. 28. e. 8.
<i>Hieronymo Alexandro Archiepiscopo Brundisino</i>	lib. 18. ep. 53.	<i>Joanni Canonico Bruxellensi</i>	lib. 4. ep. 21. lib. 9. e. 25.
<i>Hieronymo Buslidiano Praeposito Ardensi</i>	lib. 29. e. 9.	<i>Joanni Chalero praeposito Curien.</i>	lib. 24. ep. 11.
<i>Hieronymi Buslidiani Epitaphium</i>	lib. 3. fol. 176.		lib. 29. e. 92. lib. 20. e. 10. 53. 59. 63.
<i>Hieronymo Emsero Georgi Sax. Ducis à sacris</i>	lib. 18. ep. 28. lib. 20. ep. 28.	<i>Joannis Chrysostomi vita</i>	fol. 1592.
<i>Hieronymus Frobenius</i>	lib. 17. ep. 21.	<i>Joanni Costleio</i>	lib. 19. ep. 49. 57. lib. 23. e. 15.
<i>Hieronymus Ritis</i>	lib. 21. ep. 37.	<i>Joanni Claymendo, Theologo</i>	lib. 4. ep. 11.
<i>Hieronymus Viremande</i>	lib. 22. ep. 14.	<i>Joannes Coletus Decanus apud divum Paulum Londani in Anglia</i>	lib. 2. ep. 12. lib. 5. e. 3. lib. 31. e. 45.
<i>Hierostao à Lasco Polonia Baroni</i>	lib. 18. ep. 4. lib. 21. ep. 62.	<i>Joanni Coletio</i>	lib. 4. ep. 1. lib. 5. e. 4. lib. 6. e. 9. lib. 8. 9. 10. 17. 18. 21. lib. 12. e. 21. lib. 28. e. 28. lib. 31. e. 45.
<i>Filario Bernulpho Gandavo</i>	lib. 18. ep. 27.	<i>Joanni Dantischo Episcopo Caluarnensi</i>	lib. 29. ep. 91.
<i>Hispano cuidam Sorbonico</i>	lib. 19. ep. 71.	<i>Joanni Draconi</i>	lib. 5. ep. 29. lib. 30. ep. 5.
<i>Huberto Barlando medico</i>	lib. 30. ep. 1.	<i>Joannes Echius, Theologus</i>	lib. 2. ep. 25. lib. 30. e. 80.
I		<i>Joanni Echio</i>	lib. 2. ep. 26.
<i>Jacobo Apocello Elvetio</i>	lib. 18. ep. 17.	<i>Joanni Episcopo</i>	lib. 22. ep. 32.
<i>Jacobo Banisio Casaris Consiliario</i>	lib. 6. e. 21. 35.	<i>Joanni Erasmo Frobenio</i>	lib. 26. ep. 51. lib. 29. e. 18.
<i>Jacobus Banisius</i>	lib. 6. ep. 34.	<i>Joanni Eutichio</i>	lib. 29. ep. 10.
<i>Jacobo Bato</i>	lib. 4. ep. 24. 36. lib. 5. e. 9. lib. 8. e. 48. 49. 52. lib. 9. e. 14. 19. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. lib. 31. e. 18.	<i>Joanni Fabro Ferdinando Regis à consiliis</i>	lib. 6. ep. 33. lib. 21. e. 45. 51. lib. 27. e. 8.
<i>Jacobo Cante</i>	lib. 24. ep. 27.	<i>Joannes Faber</i>	lib. 6. ep. 32.
<i>Jacobo Cantero</i>	lib. 31. ep. 14.	<i>Joanni Fabro Urbani regis</i>	lib. 2. ep. 17.
<i>Jacobo Fabro Stapulensi</i>	lib. 3. ep. 9. 33. lib. 20. e. 70.	<i>Joanni Falconi</i>	lib. 4. ep. 15.
<i>Jacobus Faber</i>	lib. 2. ep. 13.	<i>Joanni Fevino Canonico S. Donatiani Brugis</i>	lib. 13. ep. 8.
<i>Jacobo Hachilrato, Theologo Dominicano</i>	lib. 16. ep. 19.	<i>Joanni Emstedio Carensian.</i>	lib. 19. ep. 99. lib. 23.
<i>Jacobo Hornensi</i>	lib. 5. ep. 32.		ep. 9. lib. 28. ep. 11.
<i>Jacobo Landavo Bavaro</i>	lib. 30. ep. 32.	<i>Joanni Gaccho</i>	lib. 23. ep. 29.
<i>Jacobus Maurisii</i>	lib. 31. ep. 38. 39. 40.	<i>Joanni Georgio Panurgarture</i>	lib. 25. ep. 4. lib. 27. e. 18. lib. 28. e. 26.
<i>Jacobo Middelburgensi, Vicario generali Episcopi Cameracensis</i>	lib. 9. ep. 26. lib. 11. e. 26.	<i>Joanni Olapioni Franciscano, Caroli Caf. à confessoribus</i>	lib. 19. ep. 110.
<i>Jacobus Pifo praeceptor Lodovici quondam Hungaria Regis</i>	lib. 10. ep. 12.	<i>Joanni Grolerio apud Insabres quaffert regis</i>	lib. 3. ep. 17.
<i>Jacobo Pifoni</i>	lib. 21. ep. 65.	<i>Joanni Henkello Ungaria Regine à consiliis</i>	lib. 18. ep. 25. lib. 20. e. 104. lib. 26. e. 51.
<i>Jacobo Sadoletto Episcopo Carpentorallensi</i>	lib. 19. ep. 81. lib. 20. e. 26. lib. 22. e. 25. lib. 23. e. 21. 24. lib. 28. e. 7.	<i>Joanni Harvagio</i>	lib. 31. ep. 55.
<i>Jacobus Sadoletus</i>	lib. 20. ep. 25. lib. 22. e. 16. lib. 25. e. 10. lib. 27. e. 35. 36.	<i>Joannes Kirberne</i>	lib. 7. ep. 44.
<i>Jacobo Tuffano</i>	lib. 30. ep. 107. lib. 21. e. 29. lib. 26. ep. 4. 12.	<i>Joanni Kirbero</i>	lib. 7. ep. 45.
<i>Jacobo Turtari, pensionario Antuerpiensi</i>	lib. 3. ep. 22. lib. 9. e. 20. 23. lib. 28. e. 17.	<i>Joanni Kirbergere</i>	lib. 27. ep. 56.
		<i>Joanni Lascano praeposito Gnesum. in Polonia</i>	lib. 18. ep. 26. lib. 19. e. 13. lib. 21. e. 74. lib. 28. e. 3.
		<i>Joanni</i>	

Index Epistolarum.

Joanni Lasconi Constantinopolita lib. 3. ep. 12.
Joanni Langlando, Episcopo Lincolnensi in Anglia lib. 21. ep. 42. lib. 29. ep. 32. 38.
Joannes Lodovicus Vives. vide Lodovicus Vives
Joanni Loharingia Cardinali lib. 19. ep. 62. lib. 20. ep. 65. lib. 26. ep. 16. lib. 29. epist. 87.
Joanni Lottero Medico lib. 21. ep. 48.
Joanni Lusitania Regi lib. 29. ep. 83.
Joanni Maldonado Hispano lib. 29. ep. 55. lib. 26. ep. 47.
Joanni Mattheo Giberto Datario Pontificis lib. 21. ep. 5.
Joanni Moro lib. 28. ep. 13. lib. 29. ep. 26.
Joanni Obrecht lib. 31. ep. 36.
Joanni Oecolampadio lib. 7. ep. 43. lib. 13. ep. 21. 27. lib. 18. ep. 23. lib. 30. ep. 47.
Joannes Oecolampadius lib. 7. ep. 42.
Joanni Paludano Rhetori lib. 29. ep. 8. 36.
Joanni Paumgartnero lib. 24. ep. 21. 31. lib. 29. ep. 85.
Joanni Phisera, Episcopo Ruffensi lib. 6. ep. 8. lib. 7. ep. 9. lib. 12. ep. 24. 25. lib. 13. ep. 4. lib. 18. ep. 47. lib. 40. ep. 90.
Joanni Reuchlino sen Capuani lib. 12. ep. 16.
Joanni Rinke lib. 25. epist. 2. lib. 26. ep. 32. lib. 29. ep. 45.
Joanni Robino Decano Mechlinien. lib. 13. ep. 31.
Joanni Rosino lib. 26. ep. 40.
Joanni Rusero Neuviceno lib. 6. ep. 24.
Joannes Sapidus Selsstadien. lib. 1. fol. 79.
Joanni Sapido lib. 1. ep. 33. lib. 31. ep. 53.
Joannes Schlecht a Costlecius Bohemus lib. 14. epist. 20.
Joanni Schlecht a lib. 6. ep. 28. lib. 14. ep. 21.
Joanni Schudelino literatori Memmingensi lib. 14. ep. 6.
Joanni Selva prefidi Parisini senatus lib. 19. epist. 86. lib. 31. ep. 50.
Joannes Sixtinus Jureconsultus lib. 2. ep. 21.
Joanni Sixtino lib. 2. ep. 22. lib. 5. ep. 1.
Joanni Suquetto lib. 23. ep. 11.
Joanni Sylvagio Caesaris Cancellario summo lib. 7. ep. 11. lib. 29. ep. 58.
Joanni Turicani Episcopo Uratislaviensi. lib. 5. ep. 34. lib. 15. ep. 2.
Joannes Turzo lib. 15. ep. 1.
Joanni Valdesio Hispano lib. 19. ep. 38. lib. 23. ep. 25. lib. 26. ep. 48. 49.
Joanni Vergara Hispano lib. 19. ep. 31. lib. 20. ep. 14. lib. 26. ep. 55. lib. 27. ep. 7.
Joanni Ulattano lib. 19. ep. 68. lib. 23. ep. 10. lib. 25. epist. 32. lib. 26. epist. 37. lib. 28. epist. 18. lib. 29. ep. 21.
Joannes Uvafensis Anglus, Theologus lib. 1. epist. 23.
Joanni Uvafeno lib. 1. ep. 24.
Joanni Uvafeno lib. 4. ep. 3.
Jodoco Gaverio Jureconsulto lib. 23. ep. 5.
Jodoco Jona lib. 5. ep. 27. lib. 13. ep. 28. lib. 15. ep. 14. lib. 17. ep. 18. lib. 30. ep. 7.
Jodoco Justo. Sigismundi Regis a Secretis lib. 23. ep. 10. lib. 29. ep. 46.
Jodoco Nanto consiliario Brabantia lib. 13. ep. 33.
Jodoco Mechlinien. prefidi lib. 19. ep. 112.
Jodoco Sasbento lib. 24. ep. 17.
Julio Pflug lib. 25. ep. 39. lib. 26. epist. 1. lib. 27. ep. 12. lib. 29. ep. 37.

Julius Pflug lib. 27. ep. 1.
Justo Decio Sigismundi Polonia Regis Secretario lib. 20. ep. 86. lib. 27. ep. 11.

L

Lambertus Grumius scribe Apost. lib. 24. ep. 6.
Lamberto Grumio lib. 24. ep. 5. lib. 31. ep. 51.
Laurentio Bartholomeo Abbati Italo lib. 17. ep. 25.
Laurentius Campesius Card. lib. 12. ep. 2.
Laurentio Campegio lib. 12. epist. 1. 3. 35. lib. 14. epist. 1. lib. 19. epist. 102. lib. 26. epist. 15. lib. 29. ep. 74.
Laurentio Puccio Cardinale lib. 28. ep. 8.
Lazaro Bayso lib. 19. ep. 51. lib. 26. ep. 2.
Leitoni lib. 28. ep. 2. lib. 29. ep. 19. 23. 47. 81. 82. 86. 89.
Leo X. Pontifex lib. 1. epist. 28. lib. 2. epist. 4. 5. lib. 29. ep. 80.
Leoni X. Pontifici lib. 1. epist. 30. lib. 2. ep. 1. 6. lib. 11. ep. 9. lib. 14. ep. 5. lib. 29. ep. 79.
Leo Pontifex Regi Anglia lib. 2. ep. 5.
Leonardo Casimiro Brugensi lib. 18. epist. 13. lib. 21. ep. 35.
Leonardo Caro Anglo lib. 19. ep. 15.
Leonardus Præcardus canonicus apud Aquisgranum lib. 11. ep. 16.
Leonardo Pricardo lib. 11. ep. 17. lib. 19. ep. 105.
Leonardo à Gruertis Officiali Befontino lib. 18. epist. 30. lib. 19. epist. 35. lib. 25. epist. 40. lib. 26. ep. 42. lib. 27. ep. 54.
Leonardo Repano lib. 22. ep. 7.
Leonio lib. 25. ep. 6.
Livino Abbati Monasterii S. Bavonis Gandavi lib. 16. ep. 26.
Livino Algotio Gandavo lib. 15. ep. 13.
Livino Aumonto lib. 10. ep. 94. lib. 25. ep. 20.
Lodovico à Prato, prefido Gandavensi lib. 14. epist. 25.
Lodovico Berquino lib. 19. epist. 87. lib. 20. epist. 88. 99.
Lodovicus Bernus Theologus lib. 1. ep. 32.
Lodovico Bern lib. 1. epist. 33. lib. 17. epist. 20. lib. 19. epist. 38. lib. 20. epist. 105. lib. 23. epist. 13. lib. 27. epist. 52.
Lodovicus Canossa Episcopus Baiocem lib. 1. ep. 20.
Lodovico Canossa lib. 1. ep. 21.
Lodovico Carino lib. 11. ep. 25.
Lodovico Coronello Theologo Hispano lib. 19. epist. 114.
Lodovico cuidam lib. 8. epist. 51.
Lodovico Episcopo Tornacensi. lib. 14. ep. 17.
Lodovico Mantis S. Maria & Charitatis Abbati lib. 27. ep. 46. 53.
Lodovico Rusco Luceria prefido lib. 6. ep. 18.
Lodovicus Vives lib. 17. ep. 101.
Lodovico Vvri lib. 10. epist. 5. lib. 17. epist. 11. lib. 18. epist. 36. lib. 19. epist. 22. lib. 20. epist. 20. 87. lib. 21. ep. 20.
Lovanienfis Theologus lib. 17. ep. 19. lib. 29. ep. 82. lib. 30. ep. 57.
Lovanien. Academia moderatori, quare Godescalco lib. 4. ep. 18.
Lubeccensis cuidam lib. 25. ep. 33.
Luca Bonfio lib. 3. ep. 23.
Lucas Palmarus L.L. Doctor lib. 3. ep. 24.
Luca Palmar lib. 5. ep. 17.
Ludolpho lib. 5. ep. 17.

Index Epistolarum.

M

- M**arco Laurino Canonico apud D. Donatium Brugis lib. 3. ep. 21. li. 7. ep. 27. lib. 17. ep. 27. li. 23. ep. 6.
Margareta Regina Navarra lib. 20. ep. 11. 12.
Margareta Ropera lib. 28. ep. 50. lib. 29. epist. 65.
Maria Hungaria quondam Regina lib. 26. epist. 46.
Martino Butero lib. 19. ep. 72.
M. B. amico lib. 3. ep. 22.
Martino Davidi Cavonico Bruxellano lib. 21. epist. 36.
Martinus Dorpius Theologus lib. 7. ep. 1.
Martino Dorpio lib. 7. epist. 7. lib. 27. epist. 58. li. 31. ep. 42.
Martino Hunno medico lib. 20. ep. 30. lib. 31. epist. 34.
Martinus Lutherus lib. 6. ep. 3.
Martino Luthero lib. 6. ep. 4. li. 21. ep. 28.
Martino Lypfio Bruxellano lib. 3. ep. 1. lib. 13. ep. 34. lib. 16. ep. 5. 6. 7. 8. 9. 10. lib. 22. ep. 31.
Matthæo Giberto Episcopo Veronensi li. 21. e. 31.
Matthæo Card. Seidenensi lib. 20. epist. 39. lib. 21. ep. 12. li. 29. ep. 68. 77. 78.
Matthie Kretzero lib. 25. ep. 42. li. 26. ep. 18.
Matthia Laurino Viterulensi lib. 18. ep. 33.
Matthie Saxon. Ducis Geor. à decimis lib. 13. epist. 20.
Matthia Schurerio lib. 28. ep. 27.
Maximiliano à Burgundia lib. 19. epist. 65. 66. lib. 29. ep. 20. 84.
Maximiliano Transylvano lib. 19. epist. 98. 115. lib. 20. ep. 51.
Medico cuidam lib. 8. ep. 31.
Mercurio Gattinatio Cancellario Cesaris summo lib. 12. ep. 11. lib. 20. ep. 6. 63.
Mercurius Gattinatio lib. 27. ep. 33. 41.
Michaeli Bude Episcopo Lingoniensi in Gallia lib. 18. ep. 24. lib. 20. ep. 60.
Monacho cuidam lib. 20. ep. 18.
Motiano Raso lib. 30. ep. 4.

N

- N**atali Bedde lib. 18. ep. 9. lib. 19. e. 77. 83. 91. 97. 106.
Nicasio Sacellano Cameracensi lib. 4. ep. 23.
Nicolas à Burgundia Praposto apud S. Petrum Traiecti lib. 5. ep. 20.
Nicolas Benferado Jurisconsulto lib. 9. ep. 21. 24.
Nicolaus Beraldu lib. 11. ep. 12. 13. 14.
Nicolas Beraldo lib. 11. ep. 15. lib. 13. e. 17. lib. 15. ep. 10. lib. 29. ep. 11.
Nicolas Buscoducensi lib. 17. ep. 22.
Nicolas Caninio Amsterodamo lib. 24. ep. 7.
Nicolas Cleric. Theologo Latetiano lib. 20. e. 62.
Nicolas Episcopo lib. 24. ep. 14.
Nicolas Everardo Hollandia Præfidi lib. 17. ep. 6. lib. 21. ep. 6.
Nicolas Gerbelio Jurisconsulto lib. 4. ep. 4.
Nicolas Hispano lib. 21. ep. 24.
Nicolas Mallario lib. 25. e. 14.
Nicolas Montensi, Decano & Cancellario Academia Levanienfis lib. 18. ep. 7.
Nicolas Olaho lib. 25. ep. 31. lib. 26. ep. 27.

- Nicolas Praposto Edano* lib. 13. e. 25.
Nicolas Ruterio lib. 29. ep. 61. 57.
Nicolas Vario Marvillano præfidi trilinguis Collegii Levanii lib. 19. ep. 56. li. 24. ep. 3. lib. 28. ep. 24.
Nicolas Vescuvio, Episcopo Longoniensi in Gallia à sacris lib. 20. ep. 92.
N. Viro Praposti lib. 14. ep. 13.
Nicolas Vvatenulo Bernensi lib. 21. ep. 17.
Nicolas Wernero lib. 31. epist. 23. 24. 25. 27. 28.
Nicolas Wannoanna lib. 31. ep. 56.

O

- O**btrectatori cuidam lib. 12. ep. 31.
Obtrectatori suo persequacissimo lib. 16. epist. 14.
Omnibus veritatem amantibus lib. 31. ep. 58.
Origenis Vita fol. 1619.
—Ejus doctrina & libri fol. 1624.
Osualdo Myconio Luceriano lib. 3. ep. 37.
Ottoni Brunnsfeldio lib. 19. ep. 100.

P

- P**alentino Episcopo lib. 19. ep. 108.
Paludano, Rhetori Levanienfis Academia lib. 3. ep. 25.
Paschasius Berselius lib. 3. ep. 43.
Paschasio lib. 3. ep. 44.
Paulus Bombasius lib. 2. ep. 23. lib. 11. ep. 4. lib. 17. ep. 13.
Paulo Bombasio lib. 2. ep. 24. lib. 17. ep. 3. 4. 17. ep. 14. lib. 18. ep. 18. lib. 21. ep. 11.
Paulo Ritio medico lib. 13. ep. 39.
Paulo Sadoletto lib. 27. ep. 21.
Paulus III. Papa Erasmo lib. 27. ep. 26.
Paulo Valerio Abbati Hugonis curie lib. 12. ep. 33. li. 18. ep. 43. lib. 21. ep. 2. li. 23. ep. 7.
Petrus Egidius ab actis Curia Antuerpia lib. 7. epist. 28.
Petro Egidio lib. 2. ep. 27. lib. 3. ep. 10. lib. 4. ep. 27. lib. 7. ep. 18. 21. 23. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 38. 40. lib. 10. ep. 15. lib. 17. ep. 17. lib. 21. ep. 21. 60. lib. 29. ep. 17. lib. 30. ep. 75.
Petro Anglerhemio medico lib. 6. ep. 7.
Petro Barbirio, Decano Tornacensi Theologo lib. 1. ep. 2. lib. 3. ep. 20. 36. lib. 16. ep. 4. lib. 17. ep. 23. lib. 18. ep. 12. lib. 19. ep. 111. lib. 20. ep. 40. 46. 58. lib. 21. ep. 1.
Petro Bembro lib. 20. ep. 98. lib. 25. ep. 9.
Petrus Bembus lib. 25. ep. 8. 127. ep. 40.
Petro Caraffa, quondam Episcopo Theatino lib. 7. epist. 12.
Petro Castellano lib. 26. ep. 24. li. 27. ep. 13.
Petro Curtio lib. 30. ep. 68.
Petro Damasio lib. 20. ep. 77.
Petro Decimario lib. 19. ep. 44. li. 20. ep. 89.
Petro Germano suo lib. 31. ep. 20.
Petro Kmacha Comiti in Vyficzo, Polonia supremo Marschalco lib. 27. ep. 39.
Petro Manio Dominiano lib. 13. ep. 43.
Petro Mesia Hispano lib. 26. ep. 8. li. 27. e. 22.
Petro Morneye Abbati S. Salpiti lib. 20. ep. 68. li. 21. ep. 34. li. 22. e. 3. li. 25. e. 16.
Petro Mosellano lib. 6. ep. 2. li. 13. e. 5.
Petrus

Index Epistolarum.

Petrus Mosellanus lib. 6. ep. 1.
Petro Nothe à Cursenburga lib. 8. ep. 50.
Petro Richardo lib. 27. ep. 49.
Petro Tomasio Episcopo Cracoviensi lib. 19.
 epist. 78. lib. 20. ep. 71. lib. 22. ep. 4. lib. 25.
 ep. 38. lib. 27. ep. 25. lib. 28. ep. 12.
Petrus Tomasinus lib. 27. ep. 24. 34.
Petro Toffano lib. 20. ep. 93.
Petro Vicerio lib. 1. epist. 22. lib. 6. epist. 17.
 lib. 29. ep. 13.
Petro Vvichmano Canonico Anderlac. lib. 17.
 epist. 24.
Petro Vvinkel lib. 30. ep. 4.
Petro Vulcanio lib. 30. ep. 54. 61.
Petro Zuthenio Cassileiano, economo Principis Ad-
dolphi Veriani lib. 11. ep. 21.
Philippus à Burgund. Episcopo Traiectensis lib. 3.
 epist. 47.
Philippo à Burgundia lib. 3. epist. 48. lib.
 29. epist. 75.
Philippus Melancthon lib. 5. ep. 37. lib. 19. e. 2.
Philippo Melancthoni lib. 5. epist. 38. lib. 19.
 epist. 3. 113.
Philippo Prasuli Traiectensi lib. 29. ep. 61.
Philologis omnibus lib. 29. ep. 28.
Polydoro Virgilio lib. 17. ep. 3. lib. 20. epist. 45.
 59. lib. 21. ep. 25. 52.

Quintino suo lib. 26. ep. 25.
Quirino Talefio Haerlemm. lib. 22. epist.
 24. lib. 30. ep. 60.

R

Raphael Card. S. Georgii lib. 2. ep. 3.
Raphael Cardinalis lib. 22. ep. 13.
Rektori Scholæ Erphurdien. lib. 12. ep. 23.
Reginaldo Polo Anglo lib. 18. ep. 15. lib. 21. ep. 27.
Renato Episcopo Carnutensi lib. 29. ep. 4.
Richardus Bartholomæus Poeta, Canonicus Spoletanus
 lib. 1. ep. 26.
Richardus Bartholomæus lib. 1. ep. 27.
Richardus Bero Abbati Glasconiesi lib. 18. ep. 46.
Richardus Cutherto Episcopi London. à sacris lib.
 9. ep. 26.
Richardus Episcopo Vintoniensis lib. 6. ep. 22.
 lib. 12. ep. 20. lib. 29. ep. 3.
Richardus Pacans lib. 11. ep. 2.
Richardus Pacas lib. 3. ep. 14. lib. 7. ep. 39.
 lib. 10. ep. 26. lib. 11. ep. 3. lib. 13. ep. 11.
 41. lib. 14. epist. 8. 18. lib. 19. epist. 67. lib.
 26. ep. 53.
Richardus Sampson Juris Doctor lib. 3. ep. 4.
Richardus Sampsoni lib. 3. ep. 5.
Richardus Strulio lib. 13. ep. 29.
Richardus Sperchebordo lib. 21. ep. 54.
Richardus Vviersfordo Guilielmi Monjoni à sacris
 lib. 4. ep. 16. lib. 29. ep. 7.
Rimailo Casaris à sacris lib. 7. ep. 10.
Roberto Aldrisio, Anglo lib. 21. ep. 26.
 55. lib. 23. epist. 8.
Robertus Gaguinus lib. 9. ep. 7. 8.
Roberto Gaguino lib. 4. ep. 26. lib. 5. ep. 16.
Roberto Piscatori Anglo lib. 5. epist. 2. lib.
 9. epist. 10.
Rogelio Vventisfordo lib. 8. ep. 42. 43. 45.

Rudberto à Moslano, Decano Patruvienti lib. 18.
 epist. 33.
Ratgero in Collegio trilingui Græcæ linguae professori
 lib. 17. ep. 15. lib. 20. ep. 13.

S

Sasbondo lib. 31. ep. 5.
Scholasteri Besontino lib. 19. ep. 34.
Sebastiano de Rotenham equiti lib. 14. ep. 24.
Senatus Argentinenfis lib. 20. ep. 21. 22.
Senatus Basilienfis lib. 20. ep. 50.
Senatus Besontino lib. 27. ep. 13. 44.
Senatus Parisienfis lib. 19. ep. 73. lib. 21. ep. 44.
Servatio lib. 31. ep. 1. 7. 8. 12. 13. 19. 31. 33.
 35. 37.
Sigismundo Polonia Regi lib. 22. ep. 16. 18.
Sigismundus Polonia Rex lib. 22. ep. 17.
Sigismundo Quesenbergio lib. 25. ep. 7.
Simoni Leigniero lib. 27. ep. 48.
Simoni Pistorio, Georgii Saxonia Ducis Cancellario
 lib. 18. ep. 4. lib. 19. ep. 26. lib. 25. ep. 30.
Stanislaus Bencro lib. 28. ep. 20.
Stanislaus Turzoni Episcopo Olmuenfis lib. 17.
 ep. 4. lib. 19. ep. 109. lib. 28. ep. 14. lib. 29. ep. 36.
Stanislaus Turzo lib. 27. ep. 32. 37.
Stephano Broderico Episcopo Sirmienfis lib. 22.
 epist. 9.
Stephano Gardinario lib. 21. ep. 57.
Stephano Poncherio quondam Episcopo Parisienfis jam
Archiepiscopo Senonens lib. 1. epist. 5.
 lib. 13. ep. 6.
Stephano Præcusi lib. 19. ep. 36.
Sylvestro Priorati sacri Palatii Romæ magistro, Do-
minicano lib. 20. ep. 52.
Sylvester Episcopus Vvignoniensis lib. 1. ep. 29.
Sylvestro Episcopo Vvignoniensi lib. 1. epist. 31.
 lib. 12. epist. 34.

T

Theobaldo Bicticio lib. 29. ep. 64.
Theobaldo Fettichio medico lib. 19. epist. 8.
 lib. 28. ep. 19.
Theodorico Herzio Adriani Papæ dudum Secretario
 lib. 18. ep. 49.
Theologo cuodam lib. 5. epist. 31. lib. 13. ep. 32.
 lib. 25. ep. 18.
Thomas Bedellio, Archiepiscopi Cantuariensis à se-
cretis lib. 15. ep. 7.
Thomas Card. Cajetano lib. 25. ep. 1.
Thomas Cardinali Eboracensi, Angliæ primati, &
regni Cancellario summo lib. 3. epist. 31.
 lib. 7. ep. 14. lib. 8. ep. 33. lib. 11. ep. 1. lib. 12.
 ep. 28. lib. 13. ep. 15. lib. 14. ep. 10. lib. 18.
 ep. 52. lib. 21. ep. 33. lib. 29. ep. 50. 76.
Thomas Comiti Wiltsherie lib. 29. ep. 48.
Thomas Episcopo Dunelmensi in Angliæ lib. 6.
 epist. 23. lib. 7. ep. 8.
Thomas Greis Anglo lib. 1. ep. 22. lib. 64. 39.
 lib. 9. ep. 11. 12. 13.
Thomas Halsfeyo, Episcopo Elphinæ. lib. 10. e. 11.
Thomas Linacro medico Anglo lib. 10. ep. 6. 7.
 lib. 14. ep. 3.
Thomas Lupseto Anglo lib. 13. epist. 12. lib. 14.
 ep. 4. lib. 17. ep. 2. lib. 18. ep. 11.
Thomas Morus Angliæ Baro Petro Egilio
 lib. 3. epist. 7.

Thomas

Index Epistolarum.

Thomas Morus Erasmus lib. 2. ep. 16. lib. 3. ep. 8.
lib. 7. ep. 4. 5. lib. 13. ep. 37. lib. 14. ep. 15.
lib. 15. ep. 16. lib. 27. ep. 9. 10.

Thomas Moro lib. 6. ep. 11. lib. 7. ep. 13.
15. 16. 17. 22. 24. lib. 10. ep. 19. lib. 13.
ep. 38. lib. 14. ep. 16. lib. 15. ep. 15. lib. 16.
ep. 1. lib. 17. ep. 7. lib. 19. ep. 79. lib. 26.
ep. 21. lib. 29. ep. 55.

Thomas Parcio, Secretarius Senatus Calatim. lib.
7. epist. 41.

Thomas Rochefordus Angliae Baroni lib. 29.
epist. 34. 43.

Thomas Ruthallo Secretario Regis lib. 29. ep. 6.

Tielmanno à Fossa sive Gratio lib. 18. ep. 34.
lib. 19. ep. 12. lib. 26. ep. 44.

Tomefio confiliario Cardinalis Eboracensis lib. 18.
epist. 41.

Tranquillo Parthenio Dalmata lib. 4. ep. 10.

V

V *Valentino Farfaro* lib. 21. ep. 53.
Udalricus Zasius lib. 2. ep. 14. 15. lib. 3.
ep. 38. lib. 12. ep. 6.

Udalricus Zasius lib. 3. ep. 39. 49. 50. lib. 12.
epist. 4. 5. 7.

Viglius Zuichemus Phrysius LL. Doctor lib.
20. ep. 80.

Viglio Zuichemo lib. 20. epist. 81. lib. 24.
epist. 30.

Virginus Franciscanus propè Cantabrigiam lib.
30. epist. 3.

Utricus Huttmans lib. 6. ep. 13.

Utrico Hutteno lib. 6. ep. 14. lib. 10. ep. 30.
lib. 27. ep. 3.

Utrico Zuinglio lib. 31. ep. 52.

Urbano Regio lib. 2. epist. 19. lib. 18.
epist. 35.

Urbanus Joanni Fabro lib. 2. ep. 17. 18.

Ursevico Decano lib. 8. epist. 35. lib. 29.
epist. 5.

Ursino Velio lib. 20. ep. 66. lib. 26. ep. 36.

Valentio Neocomo lib. 31. ep. 47.

Z

Z *Acharia Deiotaro Phryso* lib. 18.
epist. 50.

FINIS.

DESIDERASMI ROTERODAMI EPISTOLARUM LIBER PRIMUS.

*Erasmus Roterodamus Beato Rhenano
Slesstadiensi S. D.*

E. 9. 1.

Uod scribis, optime Beate, verius esse video quam vellē. Sed illa demitor, cur ea potissimū efflagitent amici mei *Germani*, quæ me degravant invidiā. Scis enim quam non dextris avibus exierint epistolæ, quas tu primum edendas curasti: ac quanto peioribus illa Farrago, cujus editionem partim extorsit amicorum flagitia, partim ipsa necessitas: cum viderem accinctos, qui quod habebant epistolarum mearum vel invito me essent publicaturi. Atque id facturos sese jam palam literis ad me suis minabantur. Quod ne fieret, fasciculo ad te misso, delectum atq; etiam emendandi jus tibi credidi, siquid inesset, quod vel offecturum famæ meæ videretur, vel exacerbaturum vehementer cujusquā animū. Nec dubito quin tu sedulo pro tua in nos benevolentia sis amici sinceri functus officio. Et tamen illic etiam inventum est, quod apud quosdam planē tragicæ iras excitārit. Quare decretū erat in totum ab hoc genere scripti desistere, præsertim cum nunc res undiq; miris tumultibus agitentur, ac multorum animi sic odiis sint exacerbati, ut nihil tam blandē, nihil tam simpliciter, nihil tam circumspēctē possis scribere, quod non rapiant in calumniam. Ego quum adolescens atq; etiam virili ætate, plurimas scripserim epistolas, vix ulla tamen in hoc scripsi, ut ederetur. Exercebam stylū, fallebā ociū, nugabar cum amiculis, stomacho morē gerebam: deniq; nihil aliud hic ferē quam ludebam, nihil minus expectans, quam ut huiusmodi nznias describerent & asservarent amici. Nam *Senæ* cum essem, humanissimus ille *Piso*, qui tum Regis suo nomine oratorem agebat apud *Julium* Pontificem, reperit apud bibliopolam quendam prostantem codicem Epistolarum *Erasmii*, sed manu descriptum, emit ac mihi misit. In hoc tametsi erant permulta, quæ fortasse nō indigna videri poterant quæ servarentur, tamen offensus tam inopinato casu, totum quantus erat, *Vulcano* dicavi. Hoc reversus comperi similes libellos apud complures adservari, in aliquot exemplaria transfusos. Et hic quicquid à notis impetrare potui, *Vulcano* tradidi. Sed expertus sum tandem mihi rem esse cum excetra. Hoc igitur consilio passus sum exire quasdam, ut vel satiati desinerent flagitare cæteras, vel ipsi certē desisterent ab edendi consilio, cum perspicere me huic ne-

gocio manus admoliturum esse. Ad hæc, exirent certē cum aliquo delectu, minūsq; depravata quæ apud multos habebantur descriptæ: Deniq; minus haberent aloes. Hoc consilio Farraginem recognovi, quædam explicui, quæ quidam sinistrē fuerant interpretari: quædam expansi, quibus animadverteram quorundam offensos animos, nimium profectō teneros atq; irritabiles: quædam mitiora reddidi. Ac rursus horum temporū ratio fecit, ut me ejus consilii poeniteret. Jampridem magnis odiis flagrabant studia tuentium linguas ac bonas literas, & istorum qui stultissime sibi persuadent, suis commodis decedere, quicquid accrescit proventui melioris literaturæ. Mox *Libertina* tragœdia in tantam exarsit contentione, ut nec loqui tutum sit, nec tacere. Rapiuntur in diversum omnia, etiam quæ optimo scribuntur animo: ne tempus quidem perpenditur, quo scripsit aliquis, sed quod suo tēpore rectē scribebatur, transferunt in tempus incommodissimum. Proinde scripseram diligenter *Frobenio* nostro, ut hoc operis mei perpetuò premeret, aut servaret in aliud tempus, aut certē in reditum meum proferret. Paraphraseōn opus acceleraret, quo neminem offendi adhuc comperissem. At ille, ut mihi quidem frequenter est, levæ mentis, omnibus ut scribunt posthabitis, epistolarum opus adproperavit, jamq; me infcio ad quadragesimum primum senionem pervenit, neq; quicquam remoratur editionem, præter præfationem & coronidem. Negat autem se diutius pressurum opus, etiam si ipse fortasse graver aliquid addere, citius emissurus *Æliæ* ac *Lucii* opus, quàm tantam impendii jacturam accepturus. Scilicet mos homini gerendus est, & ipse fortasse famæ dispendium aliquod faciam, ut illius compendio consulatur. At quando quod volui obtineri non potest, mi *Beate*, candoris erit, advigilare ut opus exeat quàm minimū mei nominis invidiā. Non satis memini, quas epistolas miserim. Atque eā grātiā jussi, ut per juvenem eum, per quem misi priorem Novi Testamenti partem, remitteret quod excusum esset ex Epistolis. Quod quo consilio gravatus sit facere, non queo satis conjectare. Hæc igitur in re, te per amicitiam nostram obtestor, eruditissime *Beate*, ut quod ego facturus eram, si licuisset, tu facias, verē alter ego: atque omnibus modis sic agas, ne isthic *Erasmus* abfuisse videatur. Neque verò te moveat tantulum damni, quod erit in aliquot chartis mutandis suscipiendum. Mihi totū istud quicquid erit dispendii volo imputari. *Frobenium* imtunem esse jubeo. Ego lucrum esse deputo, quoties pecuniæ jactura famæ consulitur.

B

Pecu-

Pecuniolam illam facile sarcinem⁹ alicunde. Famæ laboranti, non facile succurritur. Cui si nihil etiam immineret periculi, tamen arbitror animi esse Christiani, pro viribus adniti, ut sic studeamus omnibus prodesse, ne quenquam vel imprudentes offendamus. Fit autem hoc nescio quo meo malo facto, ut ab his ad quæ videbar natura compositus, in alium campum longè diversum me fortuna depellat, sive vitæ spectes institutū, sive studiorū genus. Etenim ne singula commemorē, cum videret ad solum hoc ac liberum orationis genus esse natus, quod in concionibus, consultationibus, aut etiam declamationibus adhiberi solet, in collectionibus proverbiorum, in scholiis & annotationibus bonam studii portionem contrivi. Caterum ad epistolas scribendas, fortasse non ita valde videri poteram ineptus, verum alioqui multæ res erant, quæ me ab hoc genere deterrebant. Primum epistolæ carent veris affectibus, neque vitæ ipsam hominis repræsentant, jam Epistolæ nomen non merentur. Quales sunt *Seneca* ad *Luciliū*, atque adeo inter eas quas olim scripsit *Plato*, quasque ad Apostolorum (ut apparet) imitationem, scripserunt *Cyprianus*, *Basilus*, *Hieronymus*, *Augustinus*, perpaucæ sunt, quas non libros rectius appellaris quàm Epistolas. Porro, quas nobis reliquit, nescio quis *Bruti* nomine, nomine *Phalaridis*, nomine *Seneca* & *Pauli*, quid aliud censerī possunt, quàm declamatiunculae? Verum autem illud Epistolarū genus, quod mores, quod fortunam, quod affectus, & publicū simul & privatum temporis statum, velut in tabula repræsentat, cujus generis ferè sunt Epistolæ *Ciceronis*, *Plinii*, & inter recentiores *Aeneæ Pii*, aliquantò plus habet periculi, quàm historia rerum nuper gestarum: periculose (ut inquit *Flaccus*) plenum opus alex. Proinde si quid edendum sit in hoc genere, nulli velim auctor esse, ut ipse vivax edat, sed Tyroni cuiquam hoc det negotii. Quanquam hic in edendis patroni sui monumentis, plus studii quàm iudicii creditur adhibuisse. Sive laudes, sive vituperes aliquem, non deerunt qui offendantur. Ut ne commemorē esse quosdam, qui ne laudari quidem sustineant libris editis: sive quod dedignentur à quovis nominari, sive quod vereantur, ne cui veniant in suspicionem *malorum*. Quo magis admiror divum *Bernardum* Epistolas suas evulgasse, in quibus tot nomina carbone notantur. Nunc si quis *Jacobina*, aut *Carmelita* meminerit, vel suppresso nomine, nisi multa cum honoris præfatione, res videtur digna lapidatione. Jam & illud est incommodi, quod ut sunt res mortalium, ex amicissimis nonnunquam redduntur inimicissimi: & contra, ut & illos laudatos, & hos doleas affectos. Postremo, ne famæ quidē auctoris satis consulitur, quod plerique ex una quapiam Epistola totum æstimant hominis ingenium, cum aliquoties scribamus vidi, nonnunquam dormitantes, interim lassī, interim etiam ægroti, aut aliud agentes, nonnunquam alieno stomacho, frequenter ad ejus cui scribimus vel captum, vel iudicium, orationis habitum attēperātes. Unde fit ut imperitis veniamus in suspicionem inconstantiae, cum ea varietas, ætati, affectui, personis ac rebus in diversum mutatis, sit imputanda. Hæc cum alium quamlibet felicem ab edendis epistolis meritò deterreant, me tamen illud peculiariter dehortabatur, quod cū mihi semper fortuna non solum humilis fuerit, verum-

A etiam constanter iniqua, neque is vitæ tenor, ut eam velim aut possim ab omni crimine vindicare, non erat cur vellem utriusque multa superesse vestigia. Atque hæc ratio fortassis & illos moveret, ad quos scribimus, qui quod per literas, velut in sinum effuciant amicali, nolint omnibus prodi, cum sint qui nati Gratiis iratis, nihil non interpretentur in peiorem partem. Sæpenumum fit, ut quod in convivio, aut inter candidos homunculos dictum, gratiam habet, si idem loco non suo dicatur, atroces excitat tragœdias. Hæc quidē de causa pauciores admiscimus ex his quibus respondemus, & tamē aliquot adjecimus, præsertim eruditorum: partim quod me piguerit laboris, quem *Angelus Politianus* ferè sumit, in repetendo argumento Epistolæ cui rescribit: partim quod ut addas argumentum, tamen aliquid lucis ac vitæ videtur deesse, nisi prius legas eam, ad quā responderetur. Habes totius consilii mei rationē. Nihil superest, nisi ut primū te rogē, ut in delectu animū istum verè amicum exeras: deinde superos preces, ut tuum iudicium, meumque obsequium velint esse felix, non solum mihi, qui sodaliū affectibus repugnare pertinaciter non possum, verum etiam illis, qui hoc obsequii, majore studio quàm iudicio à nobis extorserunt. Bene vale. *Lovani* sexto calendæ Junias, Anno M. D. XX.

Erasmus Roterod. Petro Barbirio S. D.

D A Mantissimè tu quidem mi *Barbiri*, subinde *Epist.* 2. me provocas ad amicitiam cum Theologis *Lovaniensibus* adglutinandam, sed planè currentem, quod aiunt, incitas. Nemo me vivit amicitia velcupientior vel tenacior, sed nescio quis malus genius in causa sit, ut cum his aut non coeat, aut coeat infirma. Ego meapte naturā simplici sum animo, & amicos diligo magis quàm colo. Cujus rei tu potes optimus esse testis, qui videris quam indiligenter colverim eximium illum virū *Johannem Sylvagium*, Caesaris cancellarium, tibi mecum communem *Mecanatem*. Nec aliter colui *Archiepiscopum Cantuariensem*, *Montjoium*, & Cardinales quos habebam *Roma* faventissimos. Et tamen, si detur occasio quæ requirat officium meum, nihil amicorum gratiā sum recusaturus. Sed sunt in hoc numero quos longè difficilior sit coluisse, quàm Monarcham aliquem præpotentem: atque sunt ea vitæ professione, quam summa decebat morum facilitas, comitas, atque etiam candor, si mores pallio responderent. Cum *Johanne Atensi*, cūque cæteris mihi facile convenisset, si placari potuisset unus aut alter *Carmelitici* *Dominicalis*, sodalitiū Theologus. Hi ad quāvis levem suspicionem, aut quodvis dictum alicunde seu verè seu falsò delatum instant tragœdiam. Et ut ingenuè quod verum est fatear, sum naturā propensior ad jocos quàm fortasse deceat, & linguæ liberioris, quàm nonnunquam expediat. Metior enim aliorum animos ex meo. Nec toties falsus possum ab ingenio meo recedere. Quislo quid habebat editio Novi Testamenti, cur in hoc quidam sic atrociter vociferarentur, ac *Martinum Dorpium* in me subornarent, qui stylo laesseret *Erasmum*? Commigravi, ut scis, *Lovaniū*. Sic enim tum visum est *Caesari*. Ego ut omnibus esse cupiebam amicus, ita nullius ambiebam amicitia. *Atensis* operā provocatus sum à theologis ad amicitia.

Eam

Eam simpliciter amplexus sum, oblit' omnium quæ prius in me facta dictave fuerat. Ita rebus aliquādiu satis tranquillis, ortum est trilingue Collegiū. Ea res malè habebat quosdā, præsertim *Nicolaum Carmelitam*. Et omnino meā sententiā subversuri fuerant rem tanto ornamento futurā ditioni principis, tanto usui publicis studiis, si conatus illorū cohibuisset *Adrianus Card. Dertusensis*. Sic enim accipio. Huic ego negotio certè palam ac liberè favi, nec ob aliud favi nisi quod faverem publicæ studiorum utilitati. Alioqui nihil istic mihi metebatur, etiā si sevissem aliquid. Quoniam autē intellexeram illos potissimum offensos novo Testamento, multis mensibus in eo sudabam emendando. Tum quoniam videbā *Joannem Atensē*, sic omnes præcellere judicio doctrināq; quæadmodū præminebat autoritate, ut ex hoc uno ceteri possent æstimari, cum hoc egi, teste *Nicolao Montenſi*, apud quem tum egeramus prandiū, ut in eo negotio me suā curā fidēq; adjutaret: professus me quidem hoc sedulo agere, ut opus exiret tale, ut null' eruditus ac pius meritò possit offendi, studiū quidē & affectum esse pium, ceterū vires impares esse tanto negotio. Proinde illam me sibi devinſurum summo beneficio, si moneret, quæ judicaret esse corrigenda. Id cum multis verbis agerem, respondit ille, sibi jam emptum esse codicem, sed nondum esse perlectum, perlecturum tamen. nec secus acturum mecum, quā cum proprio fratre: nam hisce verbis tum usus est. Ea; verba semel atq; iterum repetiit. Ac primo colloquio mihi fuit cum *Nicolao Egmundano*, rogavi hominem, liberè moneret si quid offenderet in eo opere, initurum apud me summam gratiam. Nihil aliud ille respondit, quā sibi librum nunquam esse lectum. Idem aliquoties egi cum *Latomo*, frequentius etiam cum *Dorpio*. Tandem appetebar tempus ut ob secundam Editionem peterem *Basilicam*. Paulò ante *Atensis* ad cœnam vocat. Aderat *Egmundanus* & *Lodovicus Vivei*. A cœna indico *Atensē* me intra paucos dies abiturum *Basilicam*. Rogo, obsecro, obtestor, ut amanter admoneretur si quid judicaret esse mutandum: præsertim si quid officere posset bonis moribus aut fidei Catholicæ. Ille respondit, sibi totū opus esse lectum, ac videri pium juxtā atq; eruditum. Hic ego, malim, inquā, admoneri quā laudari. Admonitio proderit, laus ista nihil profuerit. Nūc integrū est corrigere, posthac non licebit idē. Ad hæc cū ille repetisset laudes ante tribuas: Si isthæc, inquā, ex animo dicis, cur tā atrocibus clamoribus quidā insectari sunt hoc opus primum editum? Tum ille, præstquam, inquit, legissem opus, multa erant ad me delata: sed eo perlecto comperi rem secus habere. Quæ scripsisti mihi magnopere placeant, quæ scripturus sis nescio. Ad hæc respondi me non dubitare, quin si primam Editionem probaret, hanc esset multò magis probaturus. Hortatus est deniq; me, ut meis sanctis laboribus (sic enim loquebarur) pergerem provehere religionem Christianā. Hac oratione tanti viri fretus, abii *Basilicam*. Absolvo partem operis, in quā plus erat periculi, nimirum annotationes. Redeo. Accurrit *Atensis*, accurrit *Dorpius*, cum tamen chirurgi judicassent me laborare peste. Hæc erant argumenta constantis adhuc amicitiz. Trado *Dorpio* partem voluminis excusam, hac lege, ut si quid offenderet, indicaret. Adhuc enim integrum esse mutare, licet cū

A jactura pecuniz; donec opus intra typographi parietes premeretur. Mox manavit ad me rumor de *Leo*, qui trecenta loca taxasset in novo Testamento, horrenda, periculosa. Evoco hominem ad colloquium, offero præter ceteras hæc conditionem, ut si quid haberet quod esset cum morū aut fidei periculo conjunctum, communicaret, me correcturum, nondum enim exisse librum in manus hominum, idq; cum honorifica mentione nominis *Leici* qui monuisset. Recusavit ille. Res acta est cum *Atensi*. Is tergiversatus est, suspicans, opinor, rem in tragædiam exituram. *Leo* respondimus, successit *Latomi* libellus, haud scio quo consilio editus, strophis obliquis me petens. Respondi civiliter, atq; etiam, ut quidam interpretati sunt, abjectè. Scis quā non quiverim percelli, ut cum *Dorpio* descenderem in certamen, cujus ingenium unicè diligebam. Neq; multò secus affectus eram erga *Latomum*, qui tum nec à Gratiis, nec à Musis videbatur alienus. Sed nescio quis malus genius non passus est amicitiam nostram coalescere. Interim in concionibus subinde perstringebar apud promiscuam multitudinem. Tandem *Atensis* in frequentissima schola talibus conviciis lapidavit me, ut planè spes esset *Erasmum* aut dolore moriturum, aut aliquò sese abditurū. Itum est ad magnates, ut hos in odium mei pertraherent. Emissi sunt qui passim in me deblaterarent. Tantis odiis res acta est, ut quemlibet, etiam lenissimi ingenii, in rabiem posset agere. Tandem malis avibus prodierunt aliquot libelli *Lutheri*. Hic totus est renovatus tumultus. Convenit inter illos suspicio, hos libros mea opera scriptos, ob unam aut alterā præfationem paulò Latiniorum. Datum est negotium Baccalaureis, ut colligerent errores meos. Ac mox errorum plena erant omnia, totos modios errorum subito collegerunt. Nec ulli' interim admoneor ego. In Collegiorum cōviviis nullus erat sermo nisi de errorib' *Erasmi*. Dum finis nullus esset, extundo ab *Atensi*, ut ipse cum uno aut altero docto, notet aliquot locos, quib' offenderentur. Notavit perpaucos *Atensis*, sed haud magni momenti: notavit aliquot *Dorpius* minoris etiā momenti. *Atensis* testatus se nihil addubitare, quin optimè sentirem, tantū petiit ut explicarem, propter infirmos. Explicui, & libellum illi *Dorpioq;* tradidi. Probavit *Atensis* omnia. Tantū addi cupiebat. *Confessionē* hæc, ut nunc exercetur, à *Christo fuisse institutā*. Eius dogmatis, quoniam mihi non constabat, autor esse nolui. Deinde cum *Atensis* recusaret autor fieri ejus negotii, & jam murmur conquievisset, visum est & ipsi ut res silentio transmitteretur. Rursus quum increscente indies tragædia *Lutherana*, jam palā esset illos aliquid magni mali moliri in me, exposulavi eū aliquot primoribus, quid esset monstri quod alerent. Solus *Egmundanus*, ut est liberior, nam hoc certè habet boni; falsus est in causa fuisse suspicionem, de libris *Lutheri*. Ego demirans, tales viros, tali fundamento superstruere tam odiosam tragædiam, doceo id quod erat res, illie, ne syllabā quidem esse meam, aut me conscio seu volente scriptam. Interea provolarunt undiq; magis libelli, quibus mirè sibi plaudunt *Germani*. Nihil prodibat quod non mihi tribuerent. Tandem *Atensis*, opinor, intellecto suspicionis errore, per eum qui tum erat Gymnasiarcha, perq; hospitem meum *Joannem Nevium Honsifcotanum*,

agit de facienda concordia. Præbui me facillimum: tametsi tot modis læsus, quum ne muscam quidem ipse læserim. Coit fœdus incollegio *Falcanis*, hæc lege, ut omnium præteritorum esset obliuio. Illi fœcirent pro sua virili famam meam, quam tot modis læsissent, ego cohiberem calamos amicorum et auditorum, quod quidem esset in me. Et ecce paulo post prodiit farrago quædam epistolarum, quas è fasciculis aliquot electas ediderant *Basilea* quidam amici *Germani*, quorum & fidei sapenúmero magno meo malo credidi, & studiis avidis veris quam prudentibus nimium sum obsecutus. In his inerant versus aliquot quibus offendebantur, præsertim *Carmelita*. Et ecce subito nova tempestas atrocior priore. Atqui volumen illud epistolarum sex ferme menses excusum fuerat, antequam de facienda concordia cœpisset agi. Vides, optime *Barbiri*, me nequaquã spreuisse iudicium Theologorum *Louanienfium*. Tamen non erat, cur illos potius quam alios operis mei censores facerem. Vides per me non fuisse quo minus inter nos contiterit amicitia Christiana. Deinde quum *Lutherana* tragedia semper in pejus glisceret, mirè quidam conati sunt me illi admiscere. Ego vulgato etiam scripto ante biennium testatus sum nihil omnino rei mihi esse cum *Luthero*, nullam agnoscere factionem, nisi Christianam, si tamen ea dicenda est factio. Atque interim mirã rabie lapidabar in publicis concionibus, in publicis professionibus, a *Carmelita Dominicalibusq;* quibusdam, nonnunquam etiam nominatim. Hæc perpeti iudicavi potius, quã cum tanto examine colluctari. Porro quod scribis illi suspicionem extinctam, me favere *Luthero*, non miror, sed miror unquam ortam fuisse. Utinam tam immunis essem ab omnibus vitiis quàm sum ab hoc alienus negotio: non dubitarem vel citra confessionem emori. Initio dici non potest quàm multi qualesq; viri *Luthero* faverint. Ego è pauculis pagellis degustatis, vitius sum mihi subodorari rem exituram in tumultum. Et mihi sanè adeo est inuisa discordia, ut veritas etiam displiceat seditiosa. Primus omnium admonui hominem literis, ut rem Euangelicam, Evangelica mansuetudine moderatissimeq; tractaret. Et adeo illi non addidi animos, ut crebris epistolis & *Lutherum* ipsum & amicos *Lutheri* deteruerim, ne pergeret quæ ceperant viâ. Atque hac in re tam sui diligens, ut quorundam literis admonitus sim, si mihi non placeret *Lutheri* negotium, certè dissimularem, ne tot nobilium atq; eruditorum animos ac stylium in me concitarem. Si *Lutherus* Evangelico spiritu scripsit, quod adhuc affirmant plurimi, meus tamè intentus non fuit impius, qui timerim publicæ concordie: Sin fecus, primus omnium obstiti pro viribus, ne libri illius evulgarentur, si tibi narrem, à quibus, & quibus modis sollicitus sim, ut adungeret negotio *Luthero*, quibus technis quidã conati sint me pellicere, quibus odiis quidam huc me conati sint propellere, tum demum intelligeres quàm mihi displiceant dissidia. Videbã me iacturã facturũ amicorum, quos & plurimos & non vulgariet eruditos habebã in *Germania*. Non ignorabam quã pertinacibus odiis me insectarentur quidam apud nos, odio bonarũ literarũ. Perspiciebã esse totius in alteram factionem secedere. At mihi stat semperq; stabit sententia, vel membratim discerpi potius, quã fovere discordiam; præ-

A fertim in negotio fidei. Occurrunt multi, qui *Luthero* favent illud Evangelicum: Non veni mittere pacem, sed gladium. Equidem ut mihi videre videor esse quædam in Ecclesia recepta, quæ magno Christianæ religionis bono mutarentur, ita nihil placet quod huiusmodi tumultu geritur. Si communicato inter ipsos consilio docti libellis obfignatis utriusq; ditionis proceres admonuissent, quæ iudicassent ad Evangelicæ doctrinæ sinceritatem attinere, fortassis & ipse fuisset unus, qui sedulo quod potuisset consulisset. Nunc quid furiosius quam rem tantam maledicis libellis & clamorib' agi? Quo quidem in negotio primum utrinque peccatum est, mea sententia, nimium calidis consiliis hinc atque hinc res gesta est. Nuper exiit liber *Thoma Card. Cajetani*, in totum abstinens à personis, à conviciis omnibus temperans, nudis argumentis & autorum testimoniis rem agens, non minore curâ quàm ingenio. Huiusmodi volebam vel sexcentos scribi adversus *Lutherum*: qui rem illustrent, non excitant tumultũ. Nullus enim est qui non cupiat doceri. Quod si diversa pars parum meminit modestiæ, nostrum tamen erat meminisse. Imò hoc erat non modestiæ, sed prudentiæ, cavere quod nostrã causam læderet, adversariorum adjuvaret. Id si fuisset initio factum, aut ego fallor, aut res non processisset huc tumultus. Nec alud imputare possunt *Erasmus*, nisi quod primum improbavit seditiosis clamoribus impeti *Lutherum*, præsertim apud populum: sed ita tamè improbabam, ut illis esset liberum quantum vellent vociferari. Cum eruditis aliquot qui nunc feruntur non omnino alieni à *Luthero*, jam mihi intercesserat studiorum nomine contracta necessitudo, priusquam orbis audisset *Lutheri* nomen. Porro, quod dicitur quædã hausisse è libris meis, mihi in manu non erat præstare, ne quis scriptis meis in posterum abuteretur, quando hoc nec Evangelistæ, nec Apostoli præstare potuerunt. Scripsi eo seculo quæ tum videbantur ad bonos mores conducere: E fortassis quædã scripturus circumspicius, si præscissem exorturum hoc seculum plusquam tragicum. Loci communes, quibus ferè declamabam, faciunt adversus eos, qui neglectis fontibus sacrorum voluminum, nimium inhaerent quæstionculis sophisticis veris quàm theologicis: qui neglectis iis, quæ sunt veræ pietatis, plus æquo fiderent ceremoniis, & plus haberent *Judaismi* quàm *Christianismi*: qui præpostero iudicio, ea plurimi facerent, quæ minimum habent momenti, minimi, quæ plurimum. Frequenter calamo belligerabar adversus bella, quibus multis jam seculis subinde mundus colliditur, non minore perniciem morum quàm dedecore Christiani nominis. Et hæten' nemo compertus est, qui ex meis libris factus sit pilò deterior. Multi gratias agunt quod ad gustum veræ pietatis expetgisci ceperint. Seditionem & obscenitatem in scriptis semper diligentissime cavi. Ab asseveratione tempero, monitor esse malens quàm dogmatistes. In his articulis qui damnantur in *Lutheri* libris, nihil video quod illi mecum conveniat, nisi fortè quod à me moderate suoq; loco dictum est, ille dicit immodicè. Quod genus est, si ego fortassis alicubi scripsi, minus fractus ex *Dionysio* colligi, quàm ex *Origene* aut *Chrysostomo*, ille scribit *Dionysium* autorem esse ineptum ac pestilentem. Si hoc est congruere, congruet vinum acetum. Sed dicet, Hactenus non scripsisti quicquam

quam adversus *Lutherum*. Id quo minus fecerim, duo precipue fuerunt in causa, ocii penuria, & imperitiae propria conscientia. Distorquebar meis studiis, adeo ut saepenumero valetudo laboribus immodicis periclitaretur. Et videbam longè aliud esse hortari ad studium bonarum literarum, invitare ad bonos mores, annotare aliquid in lectione sacrorum voluminum: aliud rem fidei in orbis totius theatro tractare. Videbam utrinque partes sic accensas studiis, ut alteri, nisi magnis vociferationibus satisfieri non posset: alteram sic instructam & copiis & dentatis libellis, ut malim *Elve-tiorum* lanceis obijci, quàm horum stylis confodi. Habent enim multos quorum literæ videantur apud posteros victuræ. Et tamen fateor in causa fidei vitam etiam negligendam, si modò facultas respondisset animo. Certè non concedo *Lutero*, ut illi magis displicuerit hoc orbis dissidium quàm mihi: præsertim cum hoc fermento vitiata sit ubique; ferè dulcedo studiorum. Ut insanū sit omnia probare quæ scripsit aut scripturus sit *Lutherus*, ita non placet, auctoris odio damnare quæ vera sunt, ea depravare quæ recta sunt. Si scribit adversus *Lutherum*, qui subinde vocat illum asinum, stipitem, bestiam, cacodæmonem, antichristum, nihil erat facilius quàm in illum scribere. Ego ex omnibus illius lucubrationibus vix duodecim legi pagellas. Neque enim vacat, & si vacaret, malim hoc ocii in vetustis autoribus collocare. Et tamen vix quenkumque adhuc reperi, qui se dicat prænitere legisse libros illius, etiamsi multa displiceant. Quid multis? Tale negotium est, ut difficillimum sit ita satisfacere hominibus, ut nusquam prodas Evangelicam veritatem. Res non solum absolutam eruditionem, verumetiam singularem prudentiam, desiderat; non sine autoritate. Et video non defuturos qui provincia hanc & possint & velint suscipere, Episcopos, Cardinales, Reges denique. Quicquid incendio, quicquid diplomatis Principum effici potest, abundè confectum est. Sed hæc utinam perinde mutarent animos hominum, ut coercent linguas. Si pium est nocere causæ *Lutheri*, fortassis magis illi nocui, quàm quisquā eorum qui odiosissime reclamant, quiq; hominem conviciosissimis libellis prosciderunt. Primum, violentum illum ac seditiosum scribendi modum, constanter & ab ipso statim initio, palam & apud amicos & apud inimicos *Lutheri* improbavi. Nō destitit & sermonibus & scriptis epistolis dehortari plurimos, ut ab ea factione sese abstinerent. Nullis studiis adduci potui, ut vel paululum ipse memet admiscerem. Hæc, opinor, plus fregerūt vires ejus factionis quam quorundam tumultus. Hæc adeo non ignorat *Germania*, ut toto hoc anno null' eorū qui *Luthero* favere creduntur, verbum ad me scripserit, nemo inviserit, nemo salvere jussit, cū antehac officiis hujusmodi, p̄p̄modū occiderint. Quin, ut ex amicorū literis accipio, *Lutherani* in suis p̄fessionib' subinde me perstringunt, clamitant *Pelagianū*. Erat quod mihi succenseret, si unquā in castris illorum fuisset, si huj' negotii hortator fuisset. Nūc præter causam succensent, cū semper ab hac tumultuosa scriptione ad Evangelicā modestiā p̄vocārim. Nec audio magnos alioqui viros, qui dicunt morbum fuisse graviore, quā ut levi pharmaco sanari possit: Turbandū fuisse corpus efficaci remedio, quo mox succederet sanitas. Hoc si verū est, ego per alios fieri malim

A quā per me. Si cōmerentur hoc corrupti mortaliū mores, nō deerit Deo *Nabuchodonosor*, p̄ quē flagellet populū suū. Ut tale nihil video factū ab Apostolicis viris, ita mihi non placet quicquā p̄ tumultū geri. *Christus* ejecit vendentes & ementes de Templo, sed suis idē nunquā mandavit: quibus docendi munus delegavit, non pugnandi. In summa, mihi ut semper placet concordia, ita hic quoque malim pacē aliquantulū iniquā, quā bellū æquissimum. Atq; utinā sedatis animis utrinque, incumbatur in hoc, ut in Evangelica veritate consentiam', priusquā ad propagandam religionem properem'. Verum ea res non vulgo proditis libellis, sed ob-signatis secretisq; consiliis esset agenda. Exquirendum, unde hic effectus tam latè occupārit animos hominum. Fortasse sic facilius tolleretur hoc malum, si fontes unde scatet tollerentur. Verum hoc à monarchis proficiscatur oportet. Ego perfectis his quæ proximis nundinis exhibent, aggrediar aliquid, non tam adversus *Lutherum*, in quem abundè detonatum est conviciis, si quid his rebus proficeretur, sed magis ad compescendum hoc dissidium. Jam scio dices, *Sic itur ad bellum*. Utinam, mi *Barbiri*, verè posset hoc in me dici. Sed vereor ne p̄p̄modū ante tempus adhuc venerim. Adeo sese condensant, nec loco cedunt conjuratz phalanges. Næ ego præclarum interm operæ præciū fero qui utrinque lapidor? Apud nostros falsissimo titulo traditor *Lutheranus*, apud *Germanos* malè audio, ut *Lutherana* factionis adversarius. Sed utinam vel vitæ, non modò famæ jactura queam hæc perniciosissimam tempestatemvertere in tranquillitatem. Ego nullum exitum video, nisi *Christus* ipse velut *dux exercitus*, felicem catastrophem imponat infelici fabulæ. Atq; interim cum p̄p̄modū obsoruerim ad *Lutherani* vocabulum, nondum satis intelligo quid sit esse *Lutheranum*. Si *Lutheranus* est, quisquis *Lutheri* libros legit, legit & *Lutherianus*. Sin *Lutheranus* non est qui legit ut refellat, aut damnet, qui *Lutheranus* erit qui hoc animo legit, ut si quid insit quod faciat ad bonam mentem, excerptat, si quid erroris, detestetur ac rejiciat? Sin *Lutheranus* est, qui omnia illius & scripta & scribenda, citra exceptionem tueretur ac probat, talis adhuc nemo mihi compertus est, nec arbitrator quenkumque esse tam insani cerebri. Ego sanè nec *Hieronymo*, nec *Augustino* sic addictus esse vellem, vix etiam ipsi *Paulo*, ut aliquid dicam *de Coniuratis*. Cæterum ego qui nec lego libros illius, nec defendo quicquā, quo pacto fingor *Lutheranus*? Si orthodoxus est, quisquis maledicit *Luthero*, gratulandū est populo Christiano. Sed vereor, optime *Barbiri*, ne cōplures sint, qui magnis conviciis insecruntur in *Lutheranū* levia quædā: quod genus sit, *Quicquid agit justus, peccatum esse*: cum ipsi non credant, id quod est totius fidei nostræ basis, videlicet animum superesse à morte corporis. Sed tamen video duas rationes, quibus *Lutheranus* videri queam. Primum, si *Lutheranus* est è cui' libris hausit occasionem erroris, si tamen aliquid hausit ex meis. Sed hac ratione *Lutheranus* erit *Paulus*, è cuius scriptis plura hausit quàm ex meis. Unde enim hæretici veteres hausērunt errorum suorum semina, nisi è sacris libris? Et tamē nullus hoc imputat horū autoribus. Ad hæc, si *Lutheranus* est, qui quocumque modo favet *Luthero*, & favet haud dubiè, qui hortatur ad meliora, qui correctum cupit: hoc nomine planè *Lutheranus* fuit

fui quondam, & sum adhuc, & esse puto quotquot sunt verè Christiani. Quis enim non malit fratrem suum emendatum quam extinctum? Sed ut sit tandem harum natiarum finis, Quando tu desines nos torquere desiderio tui? Quando reddes nobis tuum conspectum? Utinam te videam in tua *Paria* mittatum. Dispeream, nisi malim illic agere inter gentes ignocissimas, quam hic inter rabiosas obtruncationes. Qui morbus olim monachorum latebris familiaris, nunc in ipsas Regū aulas penetravit. Nulla est computatio in qua nō scribis studiis decertetur de *Luthero*. Mox ad *Erasmum* rixa deflectit. Deum immortalem! quid ibi non dicitur ab iis qui tantum sapiunt in hoc negotio, quantum de pictura *Camelus*? Et nulli clamant fortius. Hoc mali debeo *Germanicis* amicis. Equidem ex animo faveo *Germania*. Dicit non potest quam indies efflorescat ingeniis felicissimis; in me propensioribus studiis, quam vel promerebar, vel postulabam. Sed optarem quorundam amicitias, mihi aliquantō fuisse auspiciatōres quam fuerunt. *Britannia* vulgo malè audit, quoties de fide agitur. At illic tales amicos, tam fidos, tam constantes, tam prudenter faventes reperi, ut meliores ne optare quidem potuissim. Bene vale, & cura ut quam primum ad nos venias *Hispaniensibus* ducatis onustus. Nam hic mira auri sitis. Quādoquidē video glebas illas aureas, quas nobis polliceri soles in *Paria*, simillimas mōtibz aureis *Perfarum*. *Brugis* Idus Augusti. Anno M. D. XXI.

Erasmus Roterodamus D. Gabriell
Osbisio Cartusienfi S. D.

Epist. 3.

A Studiis ac negotiis vix erat ocium scalpendis, ut aiunt, auribus: Tamen mitto tibi mos versiculos, nē queri possis ulla in re non morigeram animo tuo fuisse *Erasmum*, verè tuum in *Christo*. Scio quā multa mala doceat ocium. Proinde malo te istiusmodi opellis transmittere tempus, quod datur à sacrorum pensis vacuum, quā ad deteriora prolabi. Attamen longè satius erat, è sacris libris *Christi Pauli*, imaginem vivam & efficacem pectori tuo penitus imprimere; quā plumbo, ære, chartisve exprimere. Quod ipsum arbitror te facere, mi *Gabriell*, nec istam industriam tuam aliud esse quā felicitis ingenii luxuriam: quā in suo *Nepotiano* laudat etiam *Hieronymus*. Non arbitror à *Christo* nato seculum fuisse malitiosius. Quominus oportet vos pœnitere institui vestri, me mea fata in has procellas abriperunt. Nec tacere mihi licet, nec digna *Christo* loqui. *Christus* clamat, *Confidite, ego vici mundum*: Mundus videtur brevi clamaurus, *Ego vici Christum*, adeò pro docibus Euangelicis palam regnat ambitio, voluptas, avaritia, audacia, vanitas, impudentia, livor, malicia; etiam inter hos qui se lucem ac saltem huius mundi profitentur. Revisam vos, ut primum licebit. Interea salutabis optimum patriarchen vestrum, oconomum, & eum qui nos obiter, magno, ut apparebat, affectu salutabat. Bene valentem & ad cœlestia semper anhelantem te servet ac provehat *Christus*, unica spes piarum mentium, mi frater in *Christo* charissime. Ex *Anderlaco*. Pridie Id. Octob. Anno M. D. XX.

Erasmus R. Gualfango Fabricii
Capitoni S. D.

Non sum equidē admodum vitæ avidus, eruditissime *Gualphange*, sive quod animo meo jam prope modum vixi satis, videlicet annum ingressus primū & quinquagesimum; sive quod in hac vita, nihil adeò magnificum aut suave video, quod magnopere sit expetendum, ei cui Christiana fides verè fidem fecerit, qui pietatē hic pro sua virili fuerint amplexi, hos multo hac feliciorē manere vitam: sed tamen in præsentia penè libeat aliquantisper rejuvenescere, non ob aliud, nisi quod videam futurum, ut propediem aureū quoddam seculum exoriat. Adeò cernimus cœli divinitus immutatos Principum animos, ad pacis concordiaq; studium totis viribus incumbere, idq; præcipuis autoribus *Leone* Pontifice, non titulo tantum maximo; & *Francisco* Galliarū rege, non minus egregiis factis, quā solenni cognomine Christianissimo. Huic cum & animus, & opes sic ad bellum gerendum superent, ut nemini Principum magis: tamen graviter perpendens, huiusmodi principum dissidiis conflictationibusq; & Christianorum vires, opesq; maximopere labefactari, & è diverso nostræ religionis hostibus opes & animos addi: tum quæ major etiam pessis, quicquid est veræ religionis, quicquid bonarum legum, quicquid civilis disciplinæ, quicquid proborum morum, quicquid honestarum artium, militari licentia inter assiduos armorum crepitus, aut intermori prorsus, aut certè frigere vehementer: proque his semel universum malorum & calamitatum agmen inundare in vitā mortaliū, nihil non tum facit, tum patitur, submovendi bellipacisque conglutinandæ studio: his quoque ultro submittens sese, quibus haudquaquam par erat, si celsitudinis ac dignitatis suæ rationē habere maluisset, quā communibus mundi commodis consulere: hac quidem in re, sicut in cæteris omnibus, animum verè sublimem, ac germanè regiū præstans. Itaque postquam video summos orbis Principes, Regem Gallie *Franciscum*, *Carolus* Regem *Catholicum*, Regem Angliæ *Henricum*, Cæsarem *Maximilianum*, funditus recisis bellorum seminariis, pacem solidis, &, uti spero, adamantinis vinculis astrinxisse, nimirum certam in spem vocor, fore, ut non solum probi mores, pietasque Christiana, verumetiam purgatiores illæ, ac germanæ literæ, pulcherrimæq; disciplinæ partim reviviscant, partim evalescant: præsertim cum hoc quoq; pari studio jam agant diversis mundi regionibus, *Roma* *Leo P. M.* apud *Hispanos* *Cardinalis Toletanus*: apud *Anglos* *Rex Henricus*, ejus nominis octavus, nec ipse literarum imperitus: apud nos *Rex Carolus*, divinæ cujusdam indolis adolescens: Apud *Gallos* *Rex Franciscus* huic negotio veluti natus, qui præmiis etiam amplissimis invitat, & allicit undecunque viros virtute, doctrinæq; excellentes: Apud *Germanos* cum alii complures egregii Principes & Episcopi, tum præcipue *Maximilianus Cæsar*, cujus senectus tot jam bellis fessa, in pacis artibus decrevit acquiescere, quod simul & ipsius ætati magis fuerit decorum, & orbi Christiano felicitas. Horum igitur pietati debemus, quod passim videmus, cœli signo dato, excitari, erigiq; præclara ingenia, & ad restituendas optimas

optimas literas, inter sese conspirare. Quid enim est aliud, quod tam multi eruditissimi viri aliunde alius, operas inter sese partiti, non acriter modo, verum sacri etiam feliciter pulcherrimum hoc negotium aggrediuntur, ut certa penè spes sit, disciplinas omnibus multo purgatiores ac synceriores in lucem proditurae. Primum enim politiores literas pridem ad internecionem penè extinctas, jam dudum & Scoti, Dandi, & Hybernici colunt, amplectunturque. Medicinam verò quam multi vindicant? Roma Nicolau Leonicensis, Venetia Ambrosius Leo Nola- nus, apud Gallos Gulielmus Cyprius, ac Joannes Ruellius: & apud Britannos Thomas Linacrus. Jus Caesarem instituit Laetitia Gulielmus Budanus, apud Germanos Udalricus Zasius. Mathematicen apud Basileam Henricus Glareanus. Porro in re Theologica plurimum erat negotii, quod hanc ferè professi sunt hactenus, qui à melioribus literis pertinacissimè solent abhorre, quique suam inscitiam hoc felicius tuerentur, quod id faciant prae extu pietatis, ut indoctum vulgus, ab his persuasum, credat religionem violari, si quis illorum barbariem coeperit incescere. Nam isti apud imperitam plebeculam potissimum solent quiritari, & ad lapides provocare, si periculum viderint, ne quid nescisse videantur. Verum hoc quoque successurum confido si trium linguarum cognitio publicitus in scholas ita ut corpit, recipi pergat. Nam & hujus ordinis qui doctissimi sunt, minimè eque maligni; partim adjuvant, partim favent huic instituto: quo quidem in negotio praeter alios, non instrenuam operam praestitit Jacobus Faber Stapulensis, quem tu ut cognomen, ita plerisque doctibus refert. Nos porro, sicut par est, infimam hujus operis partem sortiti, an aliquid contulerimus nescio, certè iis qui nolint mundum respicere, sic stomachum movimus, quasi nostra quoque industriola momenti nonnihil attulisset: quanquam mihi quidem non hac fiducia labor ille susceptus est, quod considerem docere me posse praeclarum aliquid, sed libuit aliis majora conaturis viam munire, quo minus offensi salebris ac larris, speciosa illa ac sublimia facilius inveherent. Et tamen hoc quicquid est industriae nostrae docti candidique non aspernantur, nec oblatrant nisi quidam adeò stupidi, ut apud idiotas etiam paulò cordatiores explodantur. Nuper hic quidam apud plebem in sacra scilicet concione, lachrymabili voce deploravit, adsum esse de divinis literis ac Theologis, qui hactenus fidem Christianam suis humeris fulsissent, posteaquam extrisissent, qui sacrosanctum Evangelium, atque adeò ipsam precationem Dominicam emendarent: perinde quasi ego *Mattheum* aut *Lucam* reprehendam: ac non eos potius, quorum inscitia incuriave depravatum est, quod illi rectè scripserunt. Apud *Anglos* unus aut alter vociferatur, indignum facinus *Hieronymum* tantum virum à me doceri: quasi mutarim id quod ab *Hieronymo* scriptum sit: ac non magis restituiam quod ille scripsit. Et tamen magni Theologi sibi videntur, qui nazias hujusmodi obgannunt, quas & fallones exhibent, paulò saniores. Sed posteaquam nos provinciam tradidimus, ut multò quam antè faciliorem, ita non paulò minus obnoxiam jam invidiae, agè accingere, *Fabritio* optime, & hanc lampadem à nobis traditam accipe. Nos pro nostra infelicitate, quod licuit praestitimus, tibi nihil non egregie suppetit, quod

A ad hoc pulcherrimum facinus requiri videatur. Aetas integra, & vicens etiamnum virensque: corpus vegetum ac laborum patiens: ingenium felix, judicium acre, trium linguarum haud vulgaris cognitio, eloquentiae tantum, quantum non sustinendo solum, verum etiam illustrando negotio sufficiat: pectus ardens, nec ullius rei appetentius, quam bene merendi de mortalium universo genere: fortuna, si non amplissima, certè sufficiens, atque etiam honesta: autoritas adest, tuis potissimum virtutibus tibi parata, quippe qui sub ornatissimo praefule *Basiliensi Christophoro* in adeo celeberrima, concionatoris munus obeas. Super omnia mores sic integri, fama sic illibata, ut nemo sit tam impudens sycophanta, quem non pudeat malè loqui de *Fabritio*. Nam ut apud *Anulum Gelium* olim, bonam laudatamque sententiam auctoris improbitas elevebat: ita jure optimo studiorum fructum auctoris existimatio commendat. Adjuvabit & illud, quod praeter istam penitientem doctrinam tuam, etiam illa in scholis solennia, quae ceteri sola probant, sic calles tenesque, ut non alius magis, ne quod solent, cavillari queant, te ob id ad diversum studii genus divertisse, quod illa parum fueris assecutus. Efficacissimè refellit, quisquis errorem optime novit. Nemo melius medetur morbo, quam cui malum maximè cognitum est. Non quod optem hoc Theologiae genus, quod hodie receptum est, in scholis obliterari: sed quod accessione veteris veraeque literaturae, cupiam & locupletius reddi, & castigatius. Neque enim hinc vacillabit sacrarum literarum, aut Theologorum autoritas, si quaedam posthac emendata legentur, quae hactenus habebantur depravata, aut rectius intelligentur, in quibus hactenus professorum vulgus hallucinabatur; imò hoc gravior habebitur illorum autoritas, quo syncerius divinas literas intellexerint. Primam coitionem, quam *acerrimam* vocat *Terentius*, nos sustinimus: quanquam huic quoque difficultati, tu ceu *Geryone* quispiam, triplici literaturam instructus, imò tot praefidiis armatus fulcrisque, maximè poteras esse par. Ad haec video tibi nec *Theses* defore, negotium hoc semel aggresso. Tum ea est animi tui fortitudo, ut invidiam quae sic ex virtute eximia nasci solet, quemadmodum ex lumine umbra, facile contemnas: ea rursus morum tuorum suavitas, ut morosis etiam placere possis. Quid multis? Omnia mihi pollicentur, rem felicissimè successuram: unus adhuc scrupulus habet animum meum, ne sub obtentu praesae literaturae renascentis caput erigere conetur Paganismus: ut sunt & inter Christianos, qui titulo penè duntaxat *Christum* agnoscunt, ceterum intus Gentilitatem spirant: aut ne renascentibus *Hebraeorum* literis, Judaismus mediretur per occasionem reviviscere: quā peste nihil adversius, nihilque infensus inveniri potest doctrinae *Christi*. Sic enim fert natura rerum humanarum, ut nullius unquam boni tanta fuerit felicitas, quin hujus praetextu, mali cuipiam simul conaretur irrepere. Optarim frigidam istas argutias, aut amputari prorsus, aut certè solas non esse Theologias, & *Christum* illum simplicem ac purum penitus inseri mentibus hominum: id quod hac potissimum via fieri posse existimo, si linguarum adminiculis adjuvi, in ipsis fontibus philosophemur. Sed utinam sic hoc maffitemus, ut non incidamus in aliud fortasse gravium. Nuper exierunt in vulgus aliquot libelli me-

rum Judaismo respicientes. Video quantum sudarit *Paulus* ille noster, quo *Christum* à Judaismo vindicaret, & fertio quosdam eodem relabi clanculum. Tum audio nonnullos alia quadam moliri, quæ ad *Christi* cognitionem nihil adferant, sed firmos tantum offundant oculis hominum. Quo magis optem te hanc provinciam capessere, cujus sincera pietas nihil aliud spectabit, sat scio, quàm *Christum* ipsum, cui uni omnia tua desudant studia. Reverendo patri *Christophoro* Episcopo *Basilensi* fac me diligenter commendes. Cæteris item amicis salutem meis verbis annuntiabis: nominatim autem *Ludovico* *Bero*, *Henrico* *Glareano*, *Beato* *Rhenano*, fratribus *Amorbachiis*, *Guilielmo* *Neseno*, LL. Doctori *Luca*, LL. Doctori *Gerardo*, *Joanni* *Fabro* Officiali, cæterisque omnibus, quorum cum istic essem suavissimam consuetudinem magnopere delectabar. Bene vale. *Antwerpia*, IV. Calend. Martias Anno M. D. XVI.

Erasm. Rot. Stephano Poncherio Episc. Parisien. Christianissimi Regis apud Catholicum oratori S.

Epist. 5. **Q**uamquam *Francia* regnum totius orbis Christiani longè florentissimum esse constat, ornatissime Præsul, mihi tamen hoc nomine præcipue felix esse videtur, quod Principem natum sit, non titulo tantum *Christianissimum*; sed omnibus verè regis dotibus eximie cumulatum, tum ætate florenti, ut spes sit hanc felicitatem vestra *Gallia* ac nobis vicinis & amicis diuturnam, imò perpetuam fore. Indoles erecta vividæque, animus, non Rege modò, sed tali quoque Rege dignus, sic ardens & excelsus, ut tamen ad omnem humanitatem sit propensissimus: rursus sic erectus ac simplex, ut summam vigilantiam prudentiamque sit præditus. Siquidem nuper in conflictu cum *Elvetiis* satis declaravit ita se paratum instructumque ad bellum gerendum, si pacem non liceat adipisci, ut multo tamen pacem malit quàm bellum. Magis enim habet studio, ut regnum suum optimis legibus, incorruptis moribus, honestissimis studiis locupletet, exornet, illustret; quàm ut ditionis suæ pomæria proferat. Nimirum intelligit hæc demum esse vera regni decora, has veras opes, hanc veram & nullis unquam seculis cessuram gloriam. Proinde parum esse putat iustis prædiis regnum suum munisse, nisi idem viris eruditione juxta ac vitæ integritate præcellentibus daret atque honestet: hoc potissimum pacto felicem ac magnum Regem se fore judicans, non si quàm plurimis, sed si quàm optimis imperet. Quos cum plurimos habeat domi, cum primis autem incomparabilem illum *Guilielmum* *Copum* Medicinæ vindicem atque antistitem, quem certatim sibi vindicant, hinc *Gallia*, hinc *Germania*: præterea *Guilielmum* *Budaum* certissimam *Galliarum* gloriam, qui jamdudum *Italæ* utriusque literaturæ palmam magno eruditorum omnium consensu præripuit: sic cæteros omnes vincens in *Romani* sermonis eloquentia, ut in *Græca* ditione vincat seipsum: tamen aliunde quotidie præmiis accersit allicitque, veterum ac laudatissimorum Regum jamdiu obsoletum exemplum hic quoque nobis referens. Cæterum quod inter hos & nostri rationem habere non gravatur, equidem video quantum illius animo debeam. Atque utinam is sim qui tam exi-

A mihi Principis iudicio respondere queam. Onerat me quorundam candor ejusmodi laudibus, quas nec agnoscere possim, nisi sim improbissimus: nec tueri, nisi longè alius sim quàm ipse me novi. Alioqui *Gallia* vestra cum aliis de causis mihi semper cordi fuit, tum hæc etiam peculiariter jucunda, quod illic annos aliquot in optimis literarum studiis suavissimè sim ociatus: sed jam ætas hæc à vertendo solo dehortatur, ut etiam si non delegissem hanc sedem, tamen sedendum esset, ubicunq; senectus deprehendisset. Ad hæc alligat *Carolus* Principis optimi benignitas. & animus in evolvendis optimis studiis, sic cum tui Regis animo consentiens, ut hujus laudis certamen cum illo suscepisse videatur. Quamobrem nihil est quod in præsentia super hac re certò respondeam, nisi me & penitus agnoscere Regis optimi erga me studium, & gratiam habere, perinde ac si delatà illius benignitate jam usus essem: neque desitutum me in posterum voluntati tanti principis, ultrò suà liberalitate provocantis, siquidem id bonam cum fide cumque decora licebit: quod si non continget, ego me nihilo minus debere potabo *Gallia*; & vos vicissim boni consulitis, si non præsto quod non possum. Corpusculum hoc haud possum omnibus commune facere, animum animique proventus possum. Cæterum quædo video celsitudinem regiam tuamque amplitudinem id tantopere conari, ut *Galliam* vestram egregie probis ac literatis viris exornetis, commodum mihi succurrit *Henricus* *Glareanus*, pridem mihi *Basileæ* domesticam consuetudine notus, homo meam sententiâ ad voca vestra, si quisquam alius, accommodus. Eum tibi paucis delineabo, sed verissimè. Genere *Elvetius* (nam hæc quoque natio studiorum gloriam cum militiæ laude incipit conjungere) ætate florenti, quippe nondum tricesimam egressus ætatem, valetudine firmissimâ, ac latioris tolerantissimus, annos jam aliquot versatus in professione liberalium disciplinarum, primùm *Colonia*, mox *Basileæ*, nec id sanè sine summa laude. Septem artium, quas vocant, Doctor, non titulo tantum, quemadmodum vulgus ejus ordinis solet. Sophisticæ peritissimus, sed quoniam respuit, nunc ejusdem hostis ac perfuga. Theologiam non tantum à limine salutavit, verum ad ipsa usque penetralia progressus quondam, sed offensus partim frigidis illis argutiis, quibus solis penè nunc in scholis applauditur, partim inexplicabili Theologorum inter se contentione dissidiisque, pedem retulit, & *Christum* ex ipsis fortibus, quam ex illorum lacunis haurire maluit. In hunc usum *Græcam* literaturam magno studio cepit amplecti. Poeta non invenustus; nam in hoc genere quondam admodum adolescens apud *Coloniæ* *Agrippinam* à *Cæsare* *Maximiliano* lauream meruit. In oratione soluta talis, ut nec ingenium, nec eruditionem desideres, usum fortassis & exercitationem alicubi requiras. Magna historiarum cognitio, in Musica, in Cosmographia, in cæteris item disciplinis, quas Mathematicas vocant, exercitissimus. Nam in his præcipue regnat ille. Jam quod in hoc hominum genere rarum esse solet, moribus est adeò castis ac puris, ut non animus modò, sed aures etiam ab omni turpitudinis commemoratione abhorreant, verè pietatis cultor ardentissimus. Ne *Manius* quidem ullum in eo vitium notare possit, nisi quod in spinosos Sophistas magnam libertate debacchari solet: si tamen hoc vitio,

vicio, ac non potius iudicio tribui debet. Nōsti enim quam sit hoc hominum genus insolens ac procax, nisi si quis ei studio meliores literas ad-
junxerit. Cum his non minore animo depugnat *Glareanus*, quā olim cum monstris *Hercules*. Et in hoc quantumvis clamorosus sufficit illi latera, sufficit vox & imprimis animus invictus, verēque *Herculanus*. Et ob id non admodum illi convenit cum Theologis, non dico eruditis, cum quibus maximē convenit : sed cum quibusdam istis qui pręter illiteratas literas, & frigidas aliquot cux-
siunculas, nihil didicerunt. Hō eo facilius fundit, conscinditque, quod ipse sit olim in illorum castris versatus. Tametsi hunc quoque fervorem & im-
petum, ac velut *indomatus* ætas indies reddit mo-
deratiorem. Cęterum ab omni supercilio fastūq; longissimē abest. Moribus facillimis, & ad omnē vitę consuetudinem appositis. Jussis canere, ni-
hil contatus canet; malis legere, leget. Libet lu-
dere, jocabitur festivissimē; vis seriis agere, su-
bitō alius erit : atque ita facilis est, ut tamen adu-
lari nesciat. Jam si statum hominis cupis cognos-
cere, totus est liber: nec libidini deditus, nec ad-
mirator pecunię, nec uxori alligatus, nec ullis sac-
ris addictus extra baptismum. Is nuper ad me
scripsit, fore ut ipsi salarium annuum apud *Gallos*
constitueretur ex fisco regio, simul atq; pax coisset
inter vos & *Helvetias*, quam nunc coisse vehe-
menter gaudeo: quod si est assecutus, quęso ut tua
humanitas hominem velit cognoscere; expertu-
ra, num falsam imaginem finxerim: sin minūs,
dabit operam ut accersatur, sed honestā condi-
tione. Scio quid illius dotes promereantur, sed ut
est modestissimus, erit opinor cętenis coronatis
contentus, quos, mihi crede, non malē collocabi-
tis. Novi quā rectē moneat *Horatius*, etiam at-
que etiam aspiciendum, quem cui cōmendemus.
At in hoc nihil vereor, ne mox incutiant aliena
mihi peccata pudorem. Solent agere gratias, quo-
rum commendatio valuerit: at ego expecto ut
mihi agantur gratię, postea quā *Glareanus* meus
vobis perinde notus esse cęperit, ac mihi est. Hac
in re si quid à nobis fieri voles, impera. Nam meis
literis evocatus, & libentius advolabit, & cele-
rius, nē nihil interim magnificē de me ipso di-
cam: maximē si quemadmodum illum tibi, ita te
illi depinxero. Sed heus tu, vacuis Epistolis non
est accersendus, viaticum addatur oportet, velut
arrabo reliqui promissi. Vide quā familiariter
tecum agam cęn tuę celsitudinis oblitus: sed ita
tue tuę corruptit humanitas, quę hanc docuit im-
pudentiam. Quam aut totam ignoscas oportet,
aut bonam certe partem tibi ipsi imputes. Bene
vale. *Amstercp.* decimo sexto Calend. Martias,
Anno M. D. XVII.

Guilielmus Budanus Erasmus Roterd. S.D.

Epist. 6. **D**ici non potest, inquis, mi *Bude*, quam opere
& tunc faveam gloriæ, & eruditionem admi-
rer. Istud quoque posterius, bonâ fide? Bonâ
certè inquis. Egone id credam? Quid mi, inquis?
Equidem mihi hoc lubens persuaserim, nec γὰρ ἔ-
στι γὰρ ἀδύνατον οὐδὲ ὁμιλίαν τίνασθαι. ἢ γὰρ ἴσως διδόντες
οἱ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπὸ τῶν οὐκ ἰσχυρῶν ἐκφέρειν, τὸν τῶν ἐπὶ
τῶν ἀποκαταστάσεων τῶν ἐπὶ τῶν ἐν τῇ χεῖρὶ, τῶν ὅσων οὐ
ἐπὶ τῶν ἐν τῇ ἐκείνῃ.

A O noster *Erasme*, major enim esse mihi videre, quam ut mentem te appellem, cum omnibus nostris unus satis esse possis. Quin & usque adeo publicus scriptis tuis factus es, ut nemo sibi privatim vendicare te possit. Verum, ut dixi, exprimere nequeo, quam tuum me nuper feceris, postea quam epistolam tuam accepi. Reddiderat illam juvenis is, quem mihi commendasti, *Sorbona* nunc agentem, μάλλον δὲ ἐν συζητήσει λίαν διαβίβοντα, ἔτι γὰρ ἀν' ἐικότας ἀντακαλεσθέντι τ' ὅτ' οὐκ ἔστιν ἄλλος τιτὼν διαβίβων.

B Reddita igitur mihi epistola tua, & semel iterumque lecta, παραχρῆμα ἐν μετὰ χιόρος ἀφίκαται, σχολάζειν σοι μετὰ αὐτίκα δὴ μάλα ἐγνώσκω. καὶ δὴ τῇ ὑστεραίᾳ τ' ἀποδίδωμι, ἢ τῇγε ἢ ταύτης ἐξῆς τ' στείλειν σὺ ἐπεὶ δεξιᾶται ἡξέμεν. ἔγωγε σὺ κελεύων ἰδύμεν. οἱ δὲ μὴ πῶς αὖ μαρτυροῦν αὖ δυναίμεν τῷ ἐπισηπῇ τῷ σὺ. τῷ τείναι στείλας ὀπταυροῦται μοι, ἰδού δὲ παρῶμαι τὸ ὄργανον τῆς ἐπισηπῆς ἐπηγέλθω, τὸ ὑπὸ σὺ ἐξέδωκε, τὸ ἀμφιβλάσθω, τὸ ἐπιδόξω. Nam tu de eo

quoq; ad me scripseras, οὐδὲν μὲν ἔτι τὸν ἔργον.
C. αὐτὸν ἢ ἐβλάθισα, καὶ διὰ χεῖρος ἐχθρῶν οὐκ ἐν-
ταυ ἐξήγαγεν ἡμῶν. Apologiam igitur tuam, & para-
clesin, ac prefationem legendis dimidiatum diem
Dominicum consumpseram, hujus mensis vige-
simum septimum: pridie enim liber allatus erat.

recto iudicio, siue secus, certè feliciter cecidit. posteaquam hâc occasione tam eruditam, tam amicam, tam copiosam epistolam, vel promeritus sum, vel extorsi. Nec est quod te sollicitum habeat *τῆς ἀμείβετης* ratio. Si quid pro studio in me tuo debebatur, id cumulatissime, multoq; cum fœnore tua reposuit epistola. Quod si tuo animo non potes alio pacto satisfacere, quicquid est hoc nostri officii monendo docendoque referas oportet, non laudando. Nam dum ego *Budaum* meum celebroy non simplici fructu id facio. Primum, quod videor tua legisse, & eximias ingenii tui dotes agnoscere. Deinde, doctis omnibus meipsum commendo, *οἱ μὲν γὰρ οἱ* quorum nullus est, qui *Budæum* non suspiciat. Atq; ipse quoq; *Λινάριος*, vir exacti quidem, sed severi iudicii, & qui non temerè probet quemlibet, *Budæo* nihil non tribuit. Equidem ceu victor exultabam, cum audirem hominem totum in meam discessisse sententiam, & veteri meo de te iudicio plaudebam. Idem evenit apud eum in *Copo*, cujus omnia citra exceptionem probat. Fortasse non obfui bonis studiis, dum tuas lucubrationes commendatiores reddo apud eos, qui *Erasmum*, cum nihil sit, tamen amore quodam hallucinantes, aliquid esse putant. Quandoquidem video te hanc provinciam suscepisse, ut optimas literas ab istorum *ἀπαίδειτος* *ἀντιπαίδειτος* tyrannide vindices, & pristinam illam laudem nostræ asseras *Gallia*. Nihil enim vetat eundem ditione *Germanum* esse, & veterum Cosmographorum descriptione *Gallum*. Atque utinam quidam non conarentur ea distrahere, quæ suapte naturâ conjuncta sunt. Pulcherrimum profectò munus, & cui obeundo unus *Budæus* par esse possit. De his iam quibus partim à me dissensis, partim assentiris, partim *ἐπὶ χεῖρ* *καὶ ἀμείβετης*, non poteram in præsencia respondere, primum quòd temporis angustia excluderem, deinde quòd codex nullus adesset. Nam erant responsuro relegenda loca aliquot. Fiet id aliàs, idq; brevi. Illud interim in genere dicam, tantum apud me valere *Budæi* iudicium; ut si quid illi seriò probari sensero, non dubitaturus sim quavis etiam in *ῥαλλινωδῶν*. Quanquam in hoc opere feci, quod in aliis soleo. Decreveram levi brachio rem peragere, ut in minutis quibusdam versaturus, & locos duntaxat ceu digitulo indicare. Porro cum jam edendum esset opus, instigarunt quidam, ut *Vulgatâ* Editionem meâ vel correctione, vel interpretatione mutarem. Ejus sarcinulæ accessionem, cum oppidò quàm levem esse ducerem, longè gravissimam ipsâ re comperi. Deinde perpeliebant, ut annotationes adderem, aliquanto locupletiores. Jam protinus, ut scis, retexenda omnia. Accessit & illud oneris, arbitrabar *Basilea* haberi emendata exemplaria. Ea spes quoniam fefellit, coactus sum præcastigare codices, quibus usuri erant *τυπογράφοι*. Ad hæc conducti fuerant duo probè docti, alter Jureconsultus, alter Theologus etiâ Hebraicè peritus, qui formis castigandis præfessent; at hi quoniam hujus laboris erant rudes, quod susceperant, præstare non poterant: proinde necesse fuit, extremam formarum, quas vocant, recognitionem in me recipere. Conficiebatur simul & excudebatur opus, absoluebatur singulis diebus ternio: sic nunc vocant. Nec interim tamen licebat totum huic vacare negotio. Excudebatur eodem tempore *ἱστορῆται*, qui sibi bonam mei

A partem vendicabat: Et stabat sententia, aut immori laboribus, aut ante Pascha ex eo pistrino memet explicare. Postremo, fefellit nos voluminis modus, affirmabat typographus fore, ut ad triginta plus minus terniones accresceret: excessit autem octoginta tres, ni fallor. Itaque maximâ temporis parte consumptâ in his, quæ vel ad me propriè non pertinebant, vel ante destinata non fuerant, delassatus jam ac penè fractus ad annotationes perveni. Pro temporis modo, proq; valedudine præstiti quod potui. Nonnulla prudens etiam præterii, ad multa sciens connivebam, in quibus mox ab editione à meipso dissensi. Proinde *ἢ δὲ τίς γὰρ πρὸς αὐτὸν ἔχει*, in qua te magnopere rogo, ut conantem adjutes. A tui similibus etiam objurgari officii loco ducam. Unum illud *οὐλάξεν, βλάτισε βυδαῖς*, nè id suboleat *τῶν πολλῶν, ἵνα μὴ τὰ βιβλία εἶναι μᾶλλον πρὸς ἰστὺν αὐτῶν*. Vehementer grata fuit tam amica admonitio, quanquam quæ dicas *ἀπολογήματα* nostra, in quibus gaudeam interquiescere, non satis intelligo, nisi quòd mihi sanè omnia mea, nugæ videntur: ac sæpe numero mecum demiror, quid ibi sit, quod quidam laudibus vehant. Nam faciunt id aliquot etiam magni. Vide quàm arduum sit omnium iudicio satisfacere. Sunt qui me in jus vocent ut audaculum, cui tam nihili cum sim, tantas res aggrediar. In *Enchiridio*, quantum ausus sum à seculo nostro dissentire, nullius auctoritate deterritus? In *Chiliadibus*, opere minuto, quoties expatior in philosophorum ac Theologorum campos, ac velut oblitus argumèti suscepti, alius rapior, quàm pro decoro? Id magis liquebit, si legeris Proverbium, *Aut Regem aut famulum nasci oportet*. Item *καὶ ἄνθρωπος ἵνα γινῇ, ταῦτα χρὴ ποιεῖν*. Item *καὶ ἄνθρωπος ἵνα γινῇ, ταῦτα χρὴ ποιεῖν*. Item *Stilenti Alcibiadis*. Nam in Proverbio *καὶ ἄνθρωπος ἵνα γινῇ, ταῦτα χρὴ ποιεῖν*, planè lusimus ingenio. In libello *De Principe Christiano*, ea præcipio, quæ nemo Theologorum ausit attingere; nisi fortè *Luciani* dialogos ac tragædias *Ευριπίδου*, in quibus exercui me, *ἀπολογία* vocas. Nihil *Catonis* minutius, in quo dieculam absumpsi. At eas quamlibet minutas nugæ, ego sanè *τὸ σῶμα* quodlibetis antepono. Cæterum in Novo Testamento nec ignoreo, nec inficior permulta incidere minutula; sic enim argumenti ratio postulabat. At tamen si quis expenderit, imò si quis experiatur, quid sit ea vertere, quid tractare: is intelliget non ita multo majore negotio justos commentarios scribi potuisse, quàm quo nobis illæ minutæ minutæ scriptæ sunt. Atq; hæc qualiacunq; *ἀπολογήματα* gravissimi Theologi amplectuntur, ex his se plurimum hausisse lucis fatentur, nisi fortè mihi blandiuntur tot integerrimi viri, quorum & nomina recenserem, & epistolas producerem, ni mihi vehementer displiceret *κεροσάξια*. Et alioqui si meipsum meo pede metiri velim, nihil nisi minutum suscepturus sim, ac defugiam onus, parvis animis & parvo corpore majus. Denique nescio quo modo magis arridet animo meo in nugis admiscere seria, quàm in magnis rebus nugari. Et mihi videtur nihil nugacius, quàm in his quæstionculis, quibus Theologi complures sibi dii videntur, arguari, *εἰς τὴν γὰρ αὐτὴν οἶον ἀλλοθύνειν*. Jam in hoc argumenti genere videor mihi superiores omneis, si non eruditione, certè diligentia superasse. *ἱστορῆται* in emendatione Psalterii, quàm multa penè frivola adnotavit? Nec mihi deero, si modò vita virisque suppetent.

In

In Psalmum *Beatus vir*, præfusi. *Paulum* aggrediar. *Hieronymum* prodidit totus renatus. Hæc adeo magna sunt, ut ob quorundam invidiam vix subsistam. Quam tibi magna videantur nescio, certè majora quam pro meis viribus & fateor, & intelligo. Verti ex *Plutarcho* libellos aliquot, in quo scriptore nihil mihi non gravissimum esse videtur. Non gravaberis igitur explicare, quas *Aristoteles* à me vitari velis: ut certius hac in re tuum sequar consilium, quod ubique sequi non secus atq; oraculum est animus. De præfatione, quâ Novum Testamentum *Leoni* dico, nihilominus admiscens *Archiepiscopum Cantuariensem Mekanatem* meum, nã tu probè conjectas. Istuc ipsum spectabam id temporis. Quod gratularis ocio nostro, & tuam deploras fortunam: ista quidem in re, mi *Budæe*, longè latèque abs te dissentio. Libri tui satis testantur, *Budæe* non omnino deesse ocium: quamquam & alioqui tam singularis ista ingenii tui felicitas ac fecunditas, quamlibet multis occupationibus sufficere possit. Porro liberis, uxori, reliquæque curæ domesticæ ego unicam uxorem meam oppono *καλίστην γυναῖκα*, quam nec adhuc humeris excutere possum, adeo τὸν μισθὸν φέρει. Obsecro te per tuam immortalitatem, quæ te, tuosque omnes haud dubia manet, ut magno infractioneque animo, quâ coepisti, pergas, & bonis succurrere literis, & tuz *Gallia* nunquam intermoriturum decus, eruditissimis tuis lucubrationibus parere. His interim contentus esto. Ad reliqua scribam, simul atque loca relegero. Bene vale, & *Erasme*, quod facis, fave. Agitur hic apud principem de inaurando me. Verum haud scio, qui sit, ut meâ sententiâ nusquam quam hic contemptiores sint bonæ literæ: αἴτιον ἐν ἀρχαῖς ἀποστόταται. Magna tamen spes est in *Joanne Sylvagio*, *Burgundia* Cancellario, qui quidem, ut ipse non solum maximus est, ac prudentissimus, verumetiam eruditissimus, ita impensè favet omnibus, quos insignis eruditio commendat. Hunc heroa, si nobis saperum benignitas diu velit incolumem, spes est fore, ut apud nos quoque proveniant, qui ingenii sui monumentis Principis sui regnum, cetera felicissimum, illustrent & ornent. Rursum vale.

Erasmus Budæo suo S. D.

8. **N**ATUS codicem inspexi loca. Quod idem esse putas παρακλιδῆν & assequi, non omnino tibi assentior. Si quis orationem intellectu perdifficilem perceperit, is assecutus rectè dicitur. Cæterum qui cogitatione sequitur dicentem semper attentus, is demum παρακλιδῆν. Annotavi multa ex autoribus exempla, quæ in hoc consentiunt. Quin & ea quæ ipse adducis, mecum faciunt. Porro quod admones, omnia prius ordine discenda fuisse, deinde oportuisse scribere; Primum sic verto, quemadmodum tu vis, nisi quod typographus pro *persecutus* mutavit *prosecutus*. Cæterum in annotationibus utrumque sensum ostendo, ut possimus παρακλιδῆν referre, vel ad ordinē vestigantis ac discantis, vel ad seriem narrationis. Et utrumq; video probè posse defendi. Nihil tamen defendo, quum liberum fecerim lectori, utrum volet eligere. Jam de κατὰ χεῖρας, quod ita reddidi, quasi κατὰ χεῖρας scriptum esset, quo videris nonnihil offensus: scis tempus esse indefinitum anceps, ni fallor, ad quamvis præ-

A teriti rationem: proinde verti per præteritum plus quam perfectum, quo magis significarem, illum ante Baptismum hæc didicisse. Quod exempla profers ex autoribus verbi κατὰ χεῖρας, habeo gratiam. Quanquam is non videtur mihi lapsus memoriâ, qui negat se meminisse. Alioqui nemo non labitur memoriâ, quando nullus est, quin quidam non meminerit: verum qui per oblivionem aliud scribit, & asseverat, quam res habet, is demum labitur memoriâ. Hæc paucis attingi, jam ad iter accinctus, & ab aula fessus. Nihil mihi potes facere gratius, quàm si ad hunc modum de cæteris item admoneas, ita ut facis, amice. Bene vale decus *Galliarum*, ac literarum antistes. *Antuerpie* pridie idus Julias.

Guilielmus Budæus Erasmo Roterod.
S. D.

A Ccepi literas tuas dies abhinc quinque ant *E-18*
C sex. Quas avidissimè legissem, nisi mihi *μετὰ πολλὰ παύση* suggereret ἀνάγκη, adeo tu ἀνυπόμονος καὶ παρακλιδῆν epistolam expedieras, tabellario petasato jam, ut conjicio & flagitante. Jam hoc unum habeo familiaritatis & amicitiz σμῆνός ἐστι σμικρὸν, te ad me ταχυχρόνως τε καὶ ἀπαρὸς διασπιδῆν scribere longissimam epistolam. Neque enim id fiduciæ tribuo, quam tibi ille scribendi, dicendique magister stylus, ingenerasse potuit & debuit: sed τὴν ἀρετὴν τῶ βίου οὐ, candori animi tui nihil sinistra interpretationis ab amico suspicantis: id est, animum alienum ex sese æstimanis. Illud tamen ἐν συγγραμμάτων, quod sine die, ac consule scripsisti. Vide ut posthac minus me torqueas, ἵδναι τὰ παρὰ σὺ ἀπαιτησικώτερον, modò utaris χρονοχόρῳ tuo solito in epistolis, quem ego esse pulchrum & dilucidum scio. Sed scilicet, tu schedam ad me pro epistola pura misisti. Vide verò si pergas sic neglectè scribere, ne in fraudem quandam haud spernendam incidas ex hac culpâ. Ego enim epistolas tuas non solum inter *μεμνημένα* literaria ἀποτίθημαι, sed etiam hostiatim propemodum circumfero: quod ita interesse existimationis meæ arbitror, tantam mihi tecum intercedere necessitudinem à multis non ignorari: & præterea istis tuis elogiis contra obtrectationes utar, si ita usus venerit. Multos enim meruisse me obtrectatores scio, etiam si nondum scio, an obtrectatores multos habeam, καὶ ταῦτα μὴ δὲ ταῦτα. De altera tua Editione quod scripsisti, id apud me *μνηστικός* erit. Ita enim epistolas tuas ostentabo, ut id absq; captionem tua fiat. Si quid in sinu meo depositum esse sensero, quodq; clam esse volueris, id per me nè palam fiat, haud periculum erit. Siquidem cum opus est συγκατατίθεσθαι τὸν μυστογραφικόν οὐκ. Quantum succidete temporis mihi imperiosis occupationibus licebit, adjuvare te omni ope conabor, ut suggestor structorem, quod nescio an efficere possim. Nam ut præfationem tuam, & apologiam in novum Instrumentum legi, ita annotationes aliquot in locis vidi. Paroxysmas tuas ultimas hodie causâ tuâ à bibliopola mihi curavi. Antehac enim veteres tuas sufficere mihi existimabam, ita ut etiam non perlegerē, sed velut *Syllabus* libros, cum usus venerat, adirem: *Silenus* tamen, & alia nonnulla legeram in alienis libris, ut sit, cum apud amicos essem. Hæc enim loca maxime celebrari audiebam. *Limæ* cum virum apprimis

apprimè doctum, ut arbitror, hic allocutus sum non semel, cum invicem videremur ego & ipse. Visus est mihi vir bonus, benignusq; ac nihil fastus præ se ferens: Ei exemplar unum *De Assu* misi, quoniam sub ejus discessum liber ab officina exiit. Is mihi inter loquendum dixerat, aliqua eorum, quæ explicuisse me planè confido, illustrari hac ætate non posse, & ego me id facturum receperam, quod ille admirabatur. Hæc occasione ejus amicitiam quæsitam, in calendarium sanctius retuli, ubi majusculis literis E R A S M U S præscriptus est. Εἶδεν ἰδὼν ποτὶ περιουσίαν τινὰ ὄναι, ut attentè quasdam ejus operis partes legisses: egoq; resciscere alicunde judicium tuum poruissem. In his est locus ubi respondeo vel ἀντιδιδόναι potius, ἢ τὰ πάντα τῆς ἰταλῆς ἀπαιτήσεις. Charta duodecimā ubi causam literatorū obiter agere, quoquo modo videor. Sed id melius charta nonagesimā, ubi contra τὴν ἀλαστοδικίαν, τὴν βασιλῆα, καὶ τὴν βασιλευδῆα, τὴν ἐν ἀξιώματι δαλόντι taxare non veritus sum. Quanquam hæc etiam tibi hand ægrè remissem, si modò tu chartam centesimam quadragesimam sextam videas: & deinceps ad finem libri, ubi jam φιλοσοφίαν obterere τὴν τέχνην καὶ τὴν ἀρετὴν αὐτῆς διδάσκει, conatus sum, περιουσίαν τε καὶ περιστολὴν scribere, τῆς ἀρετῆς τῆς ἀληθείας τὴν καλλίστην ποιεῖν, ut istam philosophiam de decori eximeremus, quæ meo nomine male audit: ibi tu nonnihil simile invenies iis, quæ in tuis *Sileni* scripsisti. Liber tamen propediem imprimetur, & plenior & emendatior. Tunc enim in manibus habebam, cum hæc ad te scriberem. Ut autem opto te legisse, ita à te hoc petere non auserim, ne improbus aut importunus esse dicar, si hoc commiserim, ut καὶ τὴν ἀποδείξω καὶ ἰσὺν ἀντιπαραστήσω ad meas rugas videar incommode reip. Sed scitum illud, quod mihi persuadere conaris. Primum, inquit, videor tua legisse, eximiaque ingenii tui dotes agnoscere. Ego ut credam te nostra legisse? Nisi si quis amicorum tuorum in mentionem libri inter fabulandum incidit, & tibi ἀπαγγέλλῃ fuit. Venio ad ἀπολογισμὸν illa, quod verbum nescio quoniam modo calamo nostro excidit. Volui enim συγγραμμάτων τῶν dicere, quæ tamen ipsa aliquando ἀπολογισμῶν posteris videbuntur, ut ingenium tecum agam: in his unus liber est *De Copia*, qui nec mihi, nec multis ἢ τὴν τέχνην & tibi faventium tantum sustinere titulum videtur. Τίτλον voco, non tantum *Copia*, sed etiam *Erasmum*. Eum tamen & aliquot alios non diligenter legi. Sed cum alios de his loquentes audirem, dixi interdum me in *Erasmio* animum τῶν ἀρκούντων εὐχόμενον desiderare. Non enim satis te habuisse videri, & esse πολυήτορα, nisi etiam πολυήτορα viderere. Id mihi videri obfuisse τῶν νόμων οὐ τῶν μέτρων. Hujusmodi sunt περιουσίαι, & quædam à te traducta etiam ex quo majores spiritus sustulisti, quæ per se æstimata non carent indicatione, sed cum ipsa ex locis communibus sumpseris, præripuisse ea τῶν ἡρώων videris. Te enim & istius notæ scriptores καὶ τὴν ἱστορίαν, καὶ ἀντιγράφον sumere argumentum laudis par esse existimatur. Hæc est mea sententia καὶ τὴν ἀπολογισμῶν, quando tu tantopere hoc verbo commotus es. Ego autem exemplar literarum mearum in scheda servavi, ne tu mecum obsignatis literis acerbius agas, si quodam fortè in loco ὁ πλάγιος καὶ παραλόγος. Hic primum, si diis placet, *Cæciliam* te emendasse dices,

A neque te pœnitere laboris diecularis, ad id etiam privatim operulā dicatā; quasi verò obsolescere nomen tuum tot libellis non possit. Tu de hujusmodi statues. Mihi autem à te permittit æquum censeo, ut in hoc à te bonā tuā veniā dissentiam, præsertim cum alios in meam sententiam discedentes habeam. Cæterum quod de *Budeo* me propemodum βουδαίωνα facis, ἀσπάζομαι & εὐχαριστῶ ἀπὸ δόχου, καὶ οὐκ οὐκ μὴ χλευάζω. Quid ni enim id faciam? Quando tu utrumque credere me vis, & te virum bonum esse, & me tibi ingenium meum probasse: verum cum ad epistolæ finem ventum est, non potui non dolere vicem tuam, theamq; etiam si tu tuam tantum doleres, in hoc certe officio mihi cedens amicitia. Nam cum sis ipse celebs, *Peniam* quandam nomine uxorem tibi esse conquæreris, non tantum domesticam, sed etiam viatoriam, quam nullā quantumvis longā peregrinatione possis à te abigere, usq; adeo ab invisa uxore adamare. Hujusq; tedium odiūmq; omnibus æconómicis meis curis, conjugaliūq; & paternis opponis, perinde quasi *Penia* tuæ loco, ego *Plutium* pulionem jucundum habeam, in quo oblectare me ex sententia animi mei possum. At ego te hoc ignorare nolo, me quidem rivalem esse tibi in amore philologiæ, sed quam tibi uxorem esse dicis, non longè à contubernio meo abfuisse, ex quo hoc infano literarum amore captus sum. Hoc tantum refert, quod tu eam κατὰ τὴν οὐσίαν joculariter, ego seriò ποιεῖς, καὶ ἀδικοῦμαι voco: usq; adeo omnes verè studiosos, qui rari sunt, ista velut æmula philologiæ comitatur, umbra propè dixerim sequacior: acq; hujus ætatis moribus comparatum est, ac superiorum etiam ætatum, imò sic philosophiæ fert ratio, ut qui ejus studiosi & cupidi esse cœperint, rem simul ac fidem ignorantium opinione amittant; & qui divites esse cœperunt, aut meditantur, amorem illic disciplinæ vel abjiciant, vel deponant, id quod in te vereor ne experiamur, si quando (ut speras) inauratus fueris. Quod autem ad me pertinet, hætenus fatum meum agnosco, & penè compertum habeo, ut me nec literarum amor, nec ejus comes unquam relinquit. Quod ut facile patior, ita cum fortunā redire in gratiam nequeo, cui jamdudum succenseo, quod cum illa tua *Penia*, καὶ τὴν ἀφροδίτην καὶ τὴν ὀδύνην inunxit, quæ mihi annos jath undecim omnium molestiarum, quas multas expertus sum, negotia mihi plurima exhibuit literis incumbenti, cum eam ut à me submoveam, nihil intentatum reliquerim. Utroq; autem incommodum, adversæ scilicet valetudinis, & imminutæ rei familiaris: ideo mihi amici & cognati objiciunt, & veluti philologiæ viciū vertunt, quod in cunabulis nequam harum comitum novisse mihi contigit. Hæc occupatissimus ad te scripsi, & rus jamjam profecturus, ac viam iniens. Ne autem mihi vacationem esse putes à curis familiaribus, ego tunc duas villas duobus in prædiis ædifico, longè inter se distantibus, sed villas propè *Lucullanæ*, ad quas cursitare mihi, ac utroque commutare necesse est, aut desidii culpam dispendio luxulento luere. Id quatenus facile sit homini primum studioso, deinde harum rerum imperito, & quod super omnia est, tenuiter pecuniato, tu ipse æstimabis. Vale, καὶ χρίστωι ἡγιασθὲν τῶν, ut summam votorum habeas. *Parisi*, Noctis Julii.

olim mihi cognito ex *Coleti* predicatione: deinde ex congressu quoque prius *Aurelii*, mox *Parisiis*. At hic quoque Deum immortalem, quā vehementiā, quā libertate *εὐλαβήσαντες* καὶ ἀσπόμενοι εἰς τὴν ἰστορίαν τῆς ψυχῆς. Sed illud quam festivum, exigit, ut de tuo ingenio pronunciem, quasi verò is sim, qui vel assequar rarissimas istas ac penè divinas animi tui dotes. De *Budeo* jamdudum eruditissimorum hominum senatus magno consensu pronuntiavit. Quorum sententia si subscripsero, quantum fuerit hoc momenti, quod unius homunculi plebei possit adferre calculus? Sin dissentiam, quis ferat impudentiam? Cum tua lego, mi *Budee*, videre videor locupletissimum quendam patremfamilias, non qualis fuit *Lucullus*, cui plura domi erant, quæ fallerent dominum, quemadmodum inquit *Horatius*, & prodesse furibus: sed non minus diligentem, quàm locupletem, cui suæ opes & probè cognitæ sint, ac singulis in suos digestis nidulos, cuncta in procinctu sint, ac velut in numerato. Præstant hoc tibi partim accuratissimi indices, quos olim in hunc usum ad omnes tuos codices parasti: partim atque adeò multo maximè felicissima ista memoria, & quovis indice fidelior: unde fieri video, ut aliquoties insignium rerum hinc atque hinc sese confertim offerentium copiā velut obruaris ac depraveris, neque sinaris manum de tabula tollere. Atque ita accidit fortassis, ut lector ceu conviva fastidiosus alieni modum apparatus in te desideret. Ad hæc cum nihil usquam esse patiaris, nec in rebus, nec in verbis, quod cū vulgo triviusque tibi commune sit, hoc est, quod non insigne sit & exquisitum, eque penitissimis Musarum adytis depromptum, nusquam remissus, nusquam oscitans, sed semperurgens, & instans tibi: fieri necessū est, ut non temerè tuis delectetur, nisi lector egregie doctus, & idem otiosus, nec minùs interim attentus, atque is plus prope laboret legendo, quàm tu scribendo. Nam tibi quidem eam facultatem diutius jam & exactissimus dicendi, scribendique usus peperit, ut ea quoque tibi citra curam fluant, quæ nobis magno studio videantur elaborata. Jam animadverto te metaphoris ac parabolis impendio delectari: quas habes plerisque mire raras, & insigniter argutas, sed quam semel amplexus sis, ab ea vix unquam divelli potes: unde fit, ut cum totus sermo gemmeus sit potius quàm gemmis distinctus, non nihil videatur à naturali simplicitate recedere. Atque cum in his quæ constant artificio, alios alia capiant: quod nativum sit, id occultā quādam vi tangit & allicit omnes, nec paulò jucundius irrepit & illabitur in animos hominum, veluti cognatum. Nam quod ubique *πάντα φιλόπονη* es, à multis laudi dabitur, à nemine non facile condonabitur: quanquam *φιλοπονητικόν* est meā sententia, sic de rebus & hominibus agere, ut mundum hunc communem omnium patriam esse ducamus, etiam si pulcherrimam orbis Christiani partem *Gallia* esse fatear. Ad hæc, dum in *παραβόλῃ* eruditissimas simul & amœnissimas crebrius expatiaris, & in his longulè commoraris, periculum fortassis est, ne quis morosior ita secum cogitet: præclara quidem hæc & splendida, sed ut olim, *τί ταῦτα σεῖς ἢ δίδουσι*, ita quid ista ad Asiam? Ceterum ego & video, ni fallor, & probo tuum hac in re consilium. Istiusmodi locos aliquot tibi paraveras, usus simul atque incidisset occasio. Eos

A non incallide miscuisti argumento quanquam alieniori: ut hac arte pariter & laterent fallerentque: *τὸς βιβλίους*, & legerentur ab eruditis & candidis, nec unquam interciderent intermixta rebus, vel ob solam utilitatem victuris. Unum illud non satis potui conjectare, quo tandem consilio opus tam eximium, & dubio procul immortale futurum nemini volueris dicare nominatim. Neque enim dubito, quin id certo aliquo consilio sit factum. Video quidem jamdudum, quàm sim ineptus, qui de tuo ingenio extra omnem aleam centiarum posito quicquam judicem. Sed quid facerem? Ita jubet *Budeus*. Minus improbum arbitror, ineptire, quàm tibi parum esse morigerum. Neque tamen hæc dixerim, quòd ullam ingenii dotem in tuis scriptis desiderem, aut ullo offendar incommodo. Primum enim admodum sim incivilis, si me in corpore tam specioso unus aut alter natus offendat. Deinde sic amo *Budeum*, ut etiam si quis inesset natus, is meis oculis blanditurus sit. Neque tamen usque adeò amore tui cecurio, quin illud verè perspexisse me credam, nihil hætenus produxisse *Gallias*, quod cum ingenii tui monumentis in certamen venire possit, & tamen omnibus à tergo relictis, quotidie tementipsum superas. Bene vale, καὶ ἀνεδέχουτο ἡγάθῃ τύχῃ, ut summam votorum habeas, & tu mihi aliquando gratulari possis *παίχουσα* ego tibi *Lucullo*, *Bruxella*, quinto Calen. Novem. Anno Millesimo quingentesimo decimosexto.

Guilielmus Budæus Erasmo Roterod.
S. D.

I Dentidem literas tuas repeto, variè enim me *Epist. I. A.*
affecerunt. *Ὅτι μὲν γὰρ ὑποφωτισθὲν ἢ δεινότητα ἢ οὐκ, τὴν τι ἐν τοῖς λόγοις καμψύτῃα φέρειν, δοκῶ μὲν χαίροντας ἑαυτοὺς οὐ κατεχέσθαι, neque enim usque adeò* stupidè mihi faveo, ut non mediocritatem meam agnoscam quam tu inter primæ notæ ingenia ponis. *Ὅτι δ' αὖ πάλιν τὴν ἐπιεικίαν τὴν πρὸς σε συγκατέθετο ὅτι τὸ συγκατατίθειν οὐκ, τὴν ἐπιεικίαν δὲ τὴν ὑποφωτισθῆναι μὲν παρὰ σε ἰσχυρῶς, ἢ αἰ σπουδῆς ἰσχυρῶς ἀπεδέχουμαι, ἀλλ' ὥστεν ἰσχυρὰς αἰσθῆναι.* Ex hac tamen opinionum alternatione statui mihi faciendum esse, ut vel *ἐλάσας περὶ διανοίας*, hominì Theologo potius me præbeam, quàm ut animo suspicaci de te malè mereri deque amicitia ipsa videar. *Καὶ μὲν δὲ κατεχέσθαι μὲ πωπεῖται τὴν ἢ ἰδὲς ἐν ἀναβολῇ αὐτῇ, εἰ ἐξ ἐμῶτος χάριτι χαίρειν τῷ φίλῳ σου καὶ οὐκ ὀφείλου.* Stat igitur sententia ita credere & confidere bonā te fide scripsisse. Itaque magnopere triumpho legatum illum Regis *Angliae* *Cuthbertum Tonstallum*, virum (ut mihi fidem fecisti) in primis commendabilem eximiā & amœnā utriusque linguæ peritiā, ultrò etiam mihi tecum testimonium præbere, præsertim quod ad *Græcæ* eruditionem attinet: nam vestræ amborum auctoritate fretus, iudicio meo ipsius interdum fidem abrogo, ut vel me quoque *Græcè* scribere epistolia confidā. *Εἰ μὲν γὰρ δὲ αὖτε ἰμαυτὸν τὴν τὴν αὐτομαθῆν, τὸν ὁ-μαθῆν, τὸν αἰ ἰσχυρῶς σπουδάζουσιν, τοῖς ἢ πωπεῖται ἰσχυρὰς καὶ τῆς παιδευματικῆς τετυχηκῶς.* Id quod libens atque perlibens fecerim ad te scribens, *ἐν ἡμετέροις δὲ τῇ σὺ τοδαίρηταις ἢ πάντ' αἰσθῆναι.* Totum enim me tibi indicare optimā fide mihi certū est: ut qui ante hac in utraq; lingua præceptore me tantum ac præle-
ctore

cessurum. Nunc adeo successisse video, ut neminem hanc ætate putem esse apud *Italos*, tam improbum, sibiq; fidem, qui super ista sanè laude cū *Budæo* congregari, manūque conferere sustineat: quod quidē & citra invidiam, & cum *Italia* pace dictum velim, cui cum faveo multum, tum tribuo plurimum. Quis enim jam in hoc certamen velit descendere, postea quā videmus egregios illos heros, & omnium cōsensu prorsus inimitabiles, *Hermolaum Barbarum*, & *Angelum Politianum*, pari utriusq; literaturæ facultate copiamque, longē abs te superatos? O felicem *Galliam*, quas cristas tolleret si suas opes ipsa nōset? Sed ita fere est ingenium mortalium, ut inquit *Flaccus*, virtutem presentem si non odimus, certē negligimus, sublatam ex oculis quærimus invidi. Quod si fiat ut qui nunc meus est sensus, idem est universæ *Gallie*, nimirum *Budæus* ille in omnibus basilicis ἐλόχουσθαι staret: quanquam ille quidem, diutius victuris statuis, in omnium eruditorum pectorib; consecratus dicatūq; semper stabit. Atque hæc quidem aliis adulantius, aliis arrogantius à me dicta videntur sat scio: sed iis modò, qui tuas exquisitissimas lucubrationes, aut nōdum cognōrint, aut certē non assequantur. Quorum utrumq; quisquis fecerit, is me protinus utroq; crimine liberabit. Et post hoc jocularis τί δὲ ἄλλο, nos tuis officere luminibus. Dicam paucis quod sentio, mi *Budæe*. Si quid hætenus obstitit tuæ gloriæ, nihil aliud in causa fuit nisi quod perpauci mortales novam istam ac retrusam eruditionem adhuc assequuntur: quod simul atq; contigerit, dispeream, ni in protinus nominis tui fulgore, & oculos perstringes omnium: & quotquot sunt usquam, qui nunc illustres habentur, laudem obscurabis. Nec ulla tamen nobis in te competet actio, ut me quoq; interim ponam inter eos qui alicujus sunt nominis, hoc est, οἱ ἀλυσὶς τὴν κέρχου ἐν λαχέει. Nam in vestro foro qui plus justo tollunt adificium, suam commodum vicinorum incommodo comparant, & alienis damnis ipsi πλοιοποιεῖται. Hic è diverso, & qui lumini officit alieno, beneficio juvat, non damnum dat: & cujus luminibus officitur, non ille quidem minùs habet lucis, ac fortassis aliquanto plus, sed quod habet, id jam minùs eminet. Itaq; nulla hic damni dari actio, non herculè magis, quā sit stellis minoribus subitò solis exortu, conditis atq; evanescentibus. Et tamen videas quosdam adeo perversè invidos, ut sibi detrahi judicent, quicquid aliis acceverit. Ego porrò quantumvis cætera δυστυχόν, tamen hoc animo mihi videor non omnino infortunat, quod amicorum gloriā magis etiam delecter, quā meā ipsius: & inimicorum celebritate non urar, modò profint aliqua bonis literis. Atq; utinam is sit jam nunc, quem brevi futurum auguror, meliorum studiorum successus: ut *Erasmus*, cui quidam eruditionis nonnihil tribuunt, eloquentiæ mediocritatem, neq; scire quicquam, & prorsus infans atq; elinguis esse videatur. Jam ut carptim ad aliquot epistolæ tuæ partes respondeam, Si unquam mihi contingat apud iudices de capite periclitari, non alium mihi patronum optem quā *Budæum*: tantum in ista tua Apologia præstas artificem, cui non satis fuit omnia mea ἐπιμαρτυρεῖται refellere, nisi mea tela protinus in meipsum retorquisses, subitòq; ex iudice faceres rei me. Sic enim tuis totam defensionem tuam, ut aut absol-

A vendus mihi sis, aut eadem sententiā ipse me necessario condemnem, quancunq; in te pronuncia- vero. Vide quantum possit ista tua admirabilis facundia, qua efficit, ut reo securo iudex periclitetur, & bene secum agi existimet, si modo liceat reum nullā suā fraude dimittere. Hic verò cum me tecum componis committisque, confestim mihi succurrit, mi *Budæe*, *Græcorum* illud adagium, μὴ γινώσκῃς ἢ κἀμὴν: aut si quid is quoq; dissimilius. Quæso quid inter nos simile, aut ullo pacto affine, præter hunc fortassis animum, non abhorrentem ab honestis studiis. Eleva tuam felicitatem quantum libet, αὐτομαθὴς, ὁφθαλμοῦ, uno certē calculo te vinco, ὁμαθὴς καὶ ἀτυχῆς ἐπαίδευται. Necque verò crediderim istam collationem abs te hoc animo institutam, quod existimares hanc meam tenuitatem cum ista tua opulentia ullo pacto comparandam, sed ut me propius admoto, tua magis elucescerent: quo nimirum consilio pictores in tabulis umbras addere dicuntur, si qua velint insignitiū eminare. Et matronæ quædam callidæ, quo magis commendent oculis intuentium formam suam per se egregiam, pedissequas parum formosas secum ducere curant. Nec aliud mihi videtur egisse *Politianus*, cum aliorum ad se epistolas suis intertexeret, idq; nullius sermē exemplo. Sunt enim illic quorum impudentiam non aliā ratione magis potuerit traducere. Sunt rursus quos per se facundos, ad hunc collatos, dicas obmutescere. Neq; hæc dixerim, quasi tūc per te parum sis illustris, ut meis tenebris debeas commendari: sed hanc arte mihi videris quorundam errori voluisse mederi, simulq; mihi falsa estimatione gravato succurrere. Sunt enim qui mihi plus nimio tribuant, quorum aliquos & ipse prodidisti, nempe *Delianum* & *Ruzæum*, qui me, ut scribis, *Varronem* nostri temporis faciunt, nisi quod plus amplector eloquentiæ. Nec enim suspicari fas est, ista te de tuo admensum esse, quo mihi illos hoc veluti lenocinio redderes commendatōres. Et sunt rursus qui mihi nihil non adiungunt; illis nihil nescio, his nihil omnino scio. Nec adhuc satis mihi liquet, utri pejus de me mereantur, illi ne prodigi, quorum candor me laudibus immodicis onerat, quas nec agnoscere possum, nisi sim aut egregiè εὐλαστῶ, aut insigniter impudens: an hi quorum malignitas sic me nudat, ut nihil omnino reliquum faciat. Nam quem admodum non sum tam insolens, ut id haberi possem in re literaria, quod in re bellica fuit *Achilles* aut *Diomedes*; ita non usq; adeo mei ipsius sum ignarus, ut *Thersiten* mihi putem anteponendum. Et tamen nonnihil molestum est, quod nec illis irasci possim, amore studiōq; mei cæcutientibus, nisi hominis inhumani notam malim incurere: nec hos refellere, quibus nescio quomodo som æquior, quod magis ad animi mei sententiam facere videantur. Quo sanè nomine te quoq; amo, mi *Budæe*, quod ab immodicis illis admiratoribus dissentias: sic enim interpretor quod scribis, te mihi eā in parte nonnihil invidere. Equidem istam invidiam, hoc est iudicium severius malim, quā aliorum effusissimum favorem, qui me verā onerat invidiā, hominem omnium potius misericordiā, nullius invidiā dignum. Sic enim mihi placeo, ut quod *Socrates* εἰπὼν δεινόν, id mihi verè atq; ex animo propemodum videar posse profiteri: *Ὅτινι hoc fero, me nihil scire*. Fortasse non

non sum aliis facturus fidem, at tu certe illud mihi credas velim, *Budee*, si quid omnino credis, nihil unquam tam feliciter à me elaboratum, quod meo animo arriserit. Hic mihi continuò in os jecerit aliquis, *Quorsum igitur tantum voluminum nobis offundis, si nihil istorum probas?* Primum, nequeo dormire. Nam hoc lemmate se purgat *Heratius*. Deinde, ut aliquid àudeam scribere, quorundam insignis facit impudentia: qui cum juxta sint infantes, atq; indocti, tamen miro supercilio docent quod nesciunt. Tibi *Plinius*, *Hermolaus*, *Politianus*, ad scribendum addunt calcar. Mihi animos adjiciunt *Passavantius*, *Hugones*, *Summularius*. Siquidem ad illos plus quam mutus, tamen *εὐτὺς ἀμετάστατος ὅπως οὐδὲ γὰρ τολμᾷ κερῶσθαι*. Verum ut ad id quod institui recurram, tamen si videā id magno existimationis meae detrimento fieri; tamen interim gaudeo utcumq; conferri cū *Budeo*: praesertim cum tute id facias; Deum immortalem, quā erudire, quā eloquenter, quā divinitus, ut non alibi magis declararis, quanto te sim inferior, quā ubi me tibi nunc parem, nunc superiorem etiam, si Musis placet, facis! Et tamen interim (ut dixi) mihi blandior, hoc certe luxuri facturus, ut quamvis victus discessero, tamen cum *Budeo* studiorum antistite collocatus dicar, ceu *Thersites* quispiam cum *Achille*: Quid mea? collatus tamen. Etenim ut sunt quos vicisse pudeat, ita sunt à quibus vinci quoq; abundè pulchrum sit. Hoc laudis animo meo satis est. Cor enim tibi non fatear ambitionem meam *ὃ τὴν ἐμὴν εἰλότῃ*, cum tu te mihi totum, ut scribis, bonā fide indicāris? Negas tu quidem, perinde invisam esse mihi *Peniam* uxorem, atq; adamatam hujus pelli-
cem *Eucliam*: quod haud quaquam scripsisses, *ὃς αἰδ' ἔτι*, si me penitiūs & interior nōsses. Etenim ut juvenis nonnihil tangebar gloriæ studio, atq; id sanè leviter: ita nunc nihil malim, quā quicquid est hoc nominis, quod solum præmii mihi mea studia retulere: nec id tamen parū multā invidiā corruptum fermetatūque, ut non paulo plus aloes sit quā mellis: vel deponere si detur vel abjicere, *ἔτι οἱ ἐλαφὴ τὰ κέρτα, πρὶν ἢ ἡμῶν κατὰς ἱερμῶν φιλοσοφίαν*, si parum credis injurato. Hic igitur cum prorsus à te dissentiam, tamen haud iverim inficias: magno sensu voluptatis percontari animum meum, quoties tui similium scriptis aut laudor, aut certe non contemnor: quibus vel notum charūq; esse, præcipuam quandam felicitatis partem esse ducō. Tuam autem eloquentiam seorsim sic amo suspiciōque, ut jucundum sit tali ore vel reprehendi, telōq; tam insigni vulnerari. Neq; enim me clam est, quorū modis me sigilles in epistola tua, dum tuam causam defendis: ut me sursum ac deorsum salibus tuis exagites, ludōsq; facias. Verum ista per me saepe facias licebit, modò pari facias eloquentia, etiam si nunc tu quidem amicissimè quoq; facis, usq; adeò tuum istud ingenium deamo. Neque verebor posthac quoquo pacto calamum tuum in me lacescere. Postea quā corpī, certum est totum animū meū effutire. Non ignorabam, optime *Budee*, motum ingenisq; tui placabilitatem, & tamen nonnihil metuebam, ne quid offenderet mea tam audax censura lucubrationum tuarum: perinde quasi *Arctopagites* aut *Aristarchus* quispiam essem, ac non magis *Erasmus* *ἡμεῖς οὐδὲν ἀνδραγαθίζομεν*. Verū postea quā hac temeritas tam feliciter cecidit,

A nihil dubitabo posthac vel quodvis *οὐλαφαιτῆρ*, modò quacunq; improbitate tales epistolas liceat à *Budeo* extundere. Sed quando tua illa *ἀντιρρητική* me vel ex iudice, vel ex auctore reum fecit: haud sanè conabor cum tam confertis simul & instructis argumentorum tuorum copiis aperto Marte justiq; acie configere, quod ipse *Xerxes* vix posset: attamen aggrediar, ceu populabundus, incursionibus incessere aliquot agminis tui partes, nunc hæc, nunc illac assiliens; & caudæ equinæ pilos paulatim vellere. Singulis fortassis negotium exhibuero, quum universis par esse non possim. Primum meam *ἐπιστολήν*, in qua me scribis arguari, vel *ἐκκρίνω* potius: bellè tu quidem eludis, si modò per nos impune liceat auferre, quod non aliter atq; maxime confessum assumis: videlicet à me præstari posse quippiam quod ab alio nemine possit. Atq; istuc ipsum est, quod ego constanter clareq; nego, atq; etiam pernego; utpote vix mediocribus etiam par argumentis: Quid si quædam sunt, inquis, quæ tu unus possis absolvere? Quid si cæcum ruat? Ad hæc cum orationis meae mediocritatem cum tua grandiloquentia componis; fortassis erat accuratius explicandam, quibus tandem in rebus istam amplitudinem sitam esse putes. Etenim si in genere argumenti, nihil adhuc à nobis grande susceptum est quod cothurnum requireret: Nectus *Assis* per se grande est argumentum, nisi quatenus difficile: sed tua eloquentia grande est. Alioqui mihi videntur maxima, quæcunque sint optima. Sin in ipsa phrasi maiestatem sitam esse putas, equidem in hac sum sententia: ut illud orationis genus existimem magnificentiissimum, quod efficacissimè persuaserit id, quod est institutum: hac quidem in parte nonnihil à *Quintiliano* dissentiens, qui negat eloquentiam esse vocandam, quæ non habeat admirationem. Cum enim bona pars artis sit artem dissimulare, quod dicenti fidem abroget artificii significatio; non video quā possit efficax esse eloquentia, quæ se jactet, ostentetque. Neque enim ut vestis eadem, & splendida potest esse, & nihilominus ad usum accommodata: itidem potest oratio simul ad permovendos animos, & ad ostentationem ingenii esse apposita. Ut optimus est jaculandi artifex, non cui pharetra sit gemmis distincta, cui arcus quā maximè insignis; sed qui certissimā manu scopum feriat: ut ingens Philosophus, non qui *Stoicorum*, aut *Peripateticorum* dogmata pulchre teneat, sed qui philosophiæ rationem vitæ ac moribus exprimat, qui proprius est philosophiæ finis: ita summi Oratoris munus absolvit, quisquis quod voluit, persuasit. Alioqui an non videatur ineptus, si qui populum à belli tumultu ad pacis studium revocare instituerit, oratione phaleratâ, atque elaboratâ hoc tantū persuadeat, se virum esse cum primis eruditum, plurimq; lectionis? Atqui non hoc agebatur. Ne scenæ quidem, quavis ex re captant admirationem. Damnatur histrio, qui peregrinis opibus oculos populi detinet, cum is actione & argumento fuerit ad plausum invitandus. Ego aut hoc ut grandis sit dictio, verborum apparatus minimum momenti adferre existimo, nec ita multum conferre schematum ornamenta, nisi si qua in rebus sita sint, non in verbis. Neq; parvi refert utrum fabulam mireris, an apparatus. Certè, Rhetorum etiam consensu, illud naturale dicendi genus primam laudem obtinet. At non aliud

aliud minus est admirabile. Quis enim admiretur artem, quum putet natura dici? Ac prorsus *de deo rationem* inter se differunt, quod illi primum iudicant, & quod tu videris amplecti. Ut fileam interim, stultissimum esse admirari quod non intelligas. Unde potissimum perspicuitati studendum est ei, quisquis admirationem eloquentiae captat. Jam scis ipse totum hoc orationis expoliendae studium, vix à bonis viris olim fuisse receptum: vixque persuadent Rhetores alioqui facundissimi, utilem esse Rhetoricen, aut viro bono dignam. Quo mihi videris iniquius facere, qui scenicam etiam eloquentiam exigis à Theologo Christiano; cum Cicero ab Ethnico philosopho non requirat omnino ullam: hoc contentus, si intelligatur modò. At tui Rhetores, qui (sicut par est) suae professioni impendio favent, non probant tamen istas orationis delicias, ac *παύλας*, nisi in uno duntaxat genere; nimirum *Encomiastico*. A quo nullum longius abesse puto, quam quod totum in docendo versatur: atque adeò in docendo, non qualvis res (nam de fulminum aut terrae motuum causis splendide disseri possit) sed res per se minutae ac tenues, cum sic impeditas involutaeque, ut quantumvis distinctè, quantumvis dilucide, quantumvis simpliciter, aut commodè explices, tamen vix etiam ab attentis capiantur. Quod si usquam alibi, hic certe videbatur rei difficultas orationis facilitatem desiderare, ne lector geminà oneraretur molestia, primum argumenti, deinde explicationis. Et cum aliud ex alio pendeat, atque ob id lector avidus ad finem anhelet, non videbatur objectis salebris ac lamis à cursu retardandus. Ad hæc si maxime probatur oratio, quæ maxime congruat rei quam tractat, vide num conveniat quiritari, ut tuo utar verbo, in argumento tam exili. Neque enim continuò quod est difficillimum, idem est & grandissimum: imò contra serè usu venit, ut plurimum habeant difficultatis, quæ sunt minutissima. Habet tamen & hoc genus suas dotes, sed mea sententiâ qualvis potius quam *δυσόπιστα* aut *μαχαλοφύβητα*. Tuum ipsius animum nunc appello, *Budæ*, ferres ne *Euclidem* de figuris Mathematicis istoc orationis apparatu differentem? Sed harum rerum haud nescius, opinor, cum exquisito undique opere, ingenii tui specimen dare velles eruditiorum duntaxat panegyri, callido quodam consilio *Assis* tuo, ceu agro setricoso, digressionum aliquot vireta miscuisti, ut in his lector argumenti asperitate lassus, subsideret, ac respiraret. Quod idem me in *Chiliadibus* fecisse criminaturum te minaris, nisi te criminari desinam, qui instituti oblitus in *Silem* mundi scenam agam, in adagio *γλυκὺς ἀπὸ τοῦ ὀδύρου* adversus bellatores istos belligerer, in *Scarabeo* ludam ac lasciviam, in proverbio *ἀνὰ τὰς πόδας*, *τὰς πόδας* aliisque compluribus declamè. Utinam mihi liceat hic peccatum tecum commune fateri, modò idem mihi pariter successisset. Quanquam si libeat tergiversari, respondere possem causam tuam non omnino similem meæ. Tuus *Assis*, catenæ ritu, sic totus sibi cohaeret, ut non perinde locus sit longioribus digressionibus. Meorum *Chiliadum* ea ratio est, ut ubi ubi quodvis finieris adagium, imaginari possis jam explicitum volumen. Et incidunt permulta, quæ ad declamandum velut invitent. Age dic mihi *οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος*, cum ab *Assis* partibus exortus *πᾶσι διδάσκων* sub finem operis tam diu cum tuo *Delio* desidens

A confabularis de statu, moribusque nostrorum temporum, an non vereris, ne quis *Mammi* tibi *Horatianum* illud occinat,

— *Amphora capite*

Institui, corrente rota, cur utrem exis?

Expatiat *Plinius* in historiâ mundi, sed in amplissimo argumento, sed brevius utroque nostrum, me etiam rarius. Expatiat & *Seneca* in quaestionibus causarum naturalium, sed infrequentius. Vides quanto parcius id mihi permiserim, in Novum Testamentum, etiamsi nec hoc argumentum sic inter se contextum est, ut tuus *Assis*. Audio quosdam idem sentire de annotationibus tuis in *Pandectas*, quæ quanquam plurimum attulere tibi gloriæ, tamen aliquanto plus laturas fuisse, si resectis iis, quæ tu non quasi diligens promuscondus, sed profusus quispiam *Lucullus* è confertissimo penu effundis verius, quam promis, ea potissimum in medium attulisses, quæ propriè ad institutum argumentum faciebant: veluti ut hoc exempli gratiâ proferam, si vindictam enarrans, non ilicò concessisses, quicquid usquam apud ullum auctorum genus de vindicando, de vindicta, de vindictis reperiamur: sed ea duntaxat, quæ peculiariter ad eum locum illustrandum pertinebant. Nunc eruditionem nemo quidem desiderat, ceterum qui aut avidiores sunt, aut occupationes, aut etiam morosiores, causantur ingens esse volumen, & tamen ex tam multis paucos locos illustratos: tamen quæ insulcis, eruditiora sunt, quam ut otiosum & candidum lectorem pœniteat *ἡ ἀπαιτία*. Verum ad dicendi genus jam redeo. Scio, scio, doctissime *Budæ*, quæ tua felicitas est, quodcumque dictionis genus assequi posse te, modò volueris, id quod ipse quoque significas, atque ob hoc dignus, qui quod optimum est velis, cum efficias quicquid volueris. Mihi quidem nunquam placuit balburies & infantia quorundam qui bonam eruditionis partem videri volunt, elaguem esse, aut quod mea sententiâ miserius est, spurcè prodigiosèque dicere. Nam ut sermo præcipua mentis imago est, mentem verò docet esse purissimam, cum vitio detur vestis immundior, magis arbitror orationis puritatem ac munditiem bono viro præstandam esse. Atque huc quidem semper annis sum à puero, quantum nostra regio, seculum, fortuna, denique quantum hæc ingenii tenuitas ferebat: & tamen cum viderem artificium dicendi à probatis viris tam gravatim pobari, magis affectavi mundam orationem quam phaleratam, & solidam masculamque; potius quam splendidam aut scenicam, quæ rem ostenderet citius, quam quæ scriptoris ingenium ostentaret. Votum meum audis, ceterum an assequutus sim nescio. Et fortasse dum hoc genus sequor, ita ut sit, in aliud huic finitimum incidi, dilutum, triviale, expositum: quod gustasse lectori abundè satis sit, videlicet unedonum ritu: cum nihil illic sit, quod paulò quis elegantiore palato regustare velit: nec ullos aculeos relinquat in futurum, sed ad præsens tantum mulceat. Nam huiusmodi sermè coloribus me mihi depingis, mi *Budæ*: & haud scio an verissimè. Plus enim tuo unius iudicio tribuo, quam aliorum complurium. At ego ut phaleratam orationem non ambio, ita puram, aptam, facilem ac dilucidam optarim, si contingat: sed ita facilem, ut tamen neque nervis, neque aculeis, ubi res poscit, deficiatur, quam si minus asse-

assequor, ingenii culpa est, non instituti. Quamquam vide quam interim iniquè mecum agitur, qui utrinque malè audio: à vestro, hoc est, doctissimorum ordine culpor, ut citra impetum, ut elumbis, ut remissus fluens: ab hoc meo reprehendor & quidè quotidie, quod nimium exquisitis schematibus & verborum ornamentis plebeium lectorem procul à me submoveam, atque in ipsis etiam scholiis alia flagitant scholia. Quid facerem? Ita tempero dictionem, ut neutris per omnia obsequar, & tamè utrisque dem aliquid. Ad hæc non parum assequutus videtur, qui id impetrat à lectore, ut totum librum avidè devoret, & pari contentione ad finem usque deproperet. Atque haud scio an tutius etiam sit facilitate transmittere lectorem, quam difficultate detertere: & tolerabilius est non regustari, quam omnino non gustari. Quamquam regustari contingit & iis, qui facilitate cōmendantur. Alioqui quid *Ciceroni* facilius, & quis repetitur avidi? Quid tribuas *Minerva* nostræ tu videris, ego quā sit maligna sentio. Nam quod scribis *οὐκ ἔστι δαλὺ γὰρ χρεῖται*, deque legibus, quibus quod astrictior sim quam tu, cogar esse circumspectior, istud quidè eatenus valet, ut mihi minus peccare liceat quam tibi, cum minus sit veniæ, non ut cogar pejus dicere. Nam quod ad *παρρησίαν* attinet, ut nusquam vel obsecrus sum, vel seditiosus, quorum utrumque oportet à bono viro procul abesse: ita multis in locis *καὶ ἡ ἀποβολὴ παρρησίας*, neque id sine magno meo malo, *ποσὺν τὴν πραγμασίαν μοι ἐκίπτεται ὡς κακοδαίμονος ἔτι ματαίολογοι, οἳ οὐ γὰρ, εἰλπὴν βεβαίαν, ἡράδαν, μὴ ποτε γένοιτο ἀπασιπνὴν ἐν τῇ ψυχῇ, ὅν ἴδαν ζῶν ἔτι τὴ δαλυσίαν ἔτι τὴ χρεῖται ἐξολίσθησιν*. Porro, quod putas me senectute frugaliorem reddi, nihil repugno, nec adeò mirum, si mihi usu venit, quod *Isocras*, quod *Lysimache*, quod ipsi *Ciceroni* videmus usu venisse. Atque utinam usu veniat, ut quemadmodum illis, ita mihi quoque accessus ætatis, orationem sic leniorem reddat, ut tamen meliorem. Quamquam si libeat utriusque nostrum ætatem expendere, haud ita multum interest, nisi aut te aut me fallit supputatio: Siquidem ego jam annum ago primum & quinquagesimum; tu, ut scribis, non procul abes à duodequingagesimo. Mihi igitur longè plus senii est quam tibi, senectutis nō ita rutilum. Sed effundam in sinum tuum, quæ res filium meum aliquanto facit deteriore. Scis hunc lectione non secus atque agrum stercoreatione reddi vegetiorem, & novalibus alternis annis vacatio permittitur, ne assidua cultura sterilecant. At ego compluribus jam annis fundum hunc, per se malignū, nec soli admodum felicitis, perpetuo cultu exhaurio: nec intermissionis ullo laxamento succurrens, nec lectionis laxamine. Nam illa tumultuaria lectio quæ *Chilodorus* opus, & annotationes in Novum Testamentum, ac *Hieronymum* congestæ sunt, adeò non reddit ingenium vegeti, ut nō temere alia res æquè efficiat, vel memoriz, vel mentis acrimoniz. Tum ipsum argumenti genus respuit etiam orationis maiestatem. Tu felix *Budæ*, cui contigerit argumentum, ceu campum ac theatrum tibi aptum deligere, in quo rarè istius eruditionis & eloquentiz specimen orbi dares. Ego in hæc incidi, cum ad nullum omnino scripti genus minus essem naturā appositus. Et tamen ubi semel incideram, fabulæ scenæque serviendum fuit. Nonnullas *ἑταίρων* amicorum precibus dedi, ut vix unquam hæctenus mihi contigerit in mea

A versari harena, meoque ipsius servire genio, si quis omnino meus est genius. Ne querar interim ut nihil honoris esse his studiis, præsertim apud nos, sic iudicia perversa. Cui nunc velis placuisse? Ad cuius plausum admittas equos tuos? Jam ne mihi sis impunè sugillatus, quod manum de tabula tollere nequeas, obiter recriminatis, *οὐκ ἔστι τὸ δῖον ἐμὸν περὶ τῇ παραμυθολογίᾳ*. Verum non satis intelligo, utrum usum adagiorum immodicum reprehendas, an nimis anxiam & morosam collectionem. Metmini me & fateor quondam ambitiosius hoc genere ceu meis opibus uti solere: sed post sensi, coepique frugalius adhibere. Porro, in colligendo, ambitiosior me fecit, partim *Robertus Gagninus*, qui mihi olim sub aliena persona suam indicans sententiam, retulit in hoc me à Criticis reprehensum, quod in primis illis collectaneis oppido quàm jejunus essem, & è tam multis paucula modo recensuissem. Partim *Polydorus Virgilius*, vir eruditus, mihique nunc amicissimus, qui passim etiam prædicabat, me suis ingredi vestigiis, amulum operis alieni, non autorem mei: cum hoc libelli quicquid erat, annos aliquot edidissem, prius quam *Polydori* nomen nō essem. Demum ubi *Polydori* librum essem nactus, ipsa chalcographi inscriptio declarabat, me mensibus aliquot antevertisse: cum ille ederet in *Italia* suum, ego meum *Latetia*. Et tamen *Lucas* quidem *Sauramas*, Theologus *Levanienfis*, vir non ob aliud, opinor, insensus bonis literis, nisi quod eas annis permultis, sed infeliciter planèque Musis iratis affectasset, pertinaciter asseverabat, me alienis inventis ostentare me. Has cavillationes dum avidius studeo effugere, in vicinam incidi foveam, ut apparet, proque jejuno immodicus esse coepi. Quamquam nec usque adeò promiscuè, albæque (quod aiunt) amissi, studium fuit convertere omnia, quin multa rejecerim, quæ tamen in *Græcorum* collectaneis habebantur, quod mihi suboleret quædam è vulgi horum temporum fece hausta, quædam affectata studio majore quàm iudicio. Jam quod argumētatus fueram, non ejusdem esse hominis *Peniam* habere domi, & *Lucullianæ* substructiones tollere: ita tu quidem *ἀποκρίσθαι*, ut hoc ipsum existimes argumentum, *Plutarchum* ex ædibus tuis in malam rem aliquò profugisse, & in hujus locum *Peniam* immigrasse. Rectè sanè illuc si prædia villasque in tuis bonis non numeras, cum hinc locupletes potissimum nomen invenerint. Hæc, optime *Budæ*, cavillari libuit verius quàm *ἀποκρίσθαι*: vel quod tu sic jusseras, vel quod dulce est, quidvis cum amico tali nugari: vel quod minus etiam tibi magnificum fore judicabam, *ἰσχυρὸν νουθεσίᾳ*. Cæterū nihil est tuum, quod non unicè cum probem, tum admirer. Id quod cum antehac semper fecerim, tamen indices quo propius te contemplor, quo penitus introspicio, hoc & amo, & suspicio magis. Nec enim te solum hominem absolute doctum, ac divino quodam ingenio, parique iudicio præditum declarant tuæ lucubrationes, admirabili doctrinarum omnium penu refertæ: verum & integrum probumque virum arguunt, qui tanto animi ardore destomacheris in corruptissimos hujus sæculi mores. Quod si quid etiam peccas in phrasi, aut copia, quod ego sanè non puto, sed tamen si quid peccas, primum viriis, ut ipse verissimè scribis, honestis peccas: tum adeò feliciter, ut ego sanè non paulò tua malim *ἀμαρτήματα*, quàm aliorum *κατορθώματα*. Inter

tamen : Simul de studiois pessimè mereat, si es mihi sumptero, quæ scio felicius abs te tractatum iri. Deniq; cum publica feceris, mea nihilominus erunt quam tua licebit; iis uti, cum *Budei* mei nomenclatura, quod ego non tam candidè facio, quam ambitiosè. Illud modò volebam, degustato opere nostro submoneres, si quid desiderares, aut si quid offenderet, ut id in proxima editione quæ adorno, sarcire liceret. Nondum scio, an hoc quoque nomine tibi debeam gratias agere, quod omnibus virtutibus multò ornatissimus Præsul *Parisiensis*, qui nunc vestri Regis nomine apud nostrum legatione fungitur, me credat aliquid esse in bonis literis : ac prorsus agerem, ni istud immodicè fecisses, ut incusandus mihi sis potius, qui tantum virum in tantum induxeris errorem : si mihiq; meam inopiam, quam oportebat tibi non ignotam esse, tantà expectatione oneraris. Sed quicquid hoc est, seu beneficii, seu sedulitatis; hoc est, seu officii, seu culpæ, totum tibi commune est cum *Fabro*, *Copæ*, sic enim mihi visus sum intelligere ex oratione legati. Certè mihi cum primis gratum fuit, virum tam pium, tam eruditum, tam humanum cognoscere, cui vix eloqui possim quàm sim obstrictus : ut qui me non solum suo præconio, suæque consuetudine, ac mensæ etiam confortio honestavit (scis enim apud poetas deos fieri, quos dii suis mensis adhibere dignantur) verum etiam *Christianissimi Regis* nomine invitavit ad vestræ *Gallie* contubernium, si modò per hunc meum *Principem* liceret. De *Jacobi Fabri* adversa valetudine, eaq; diutinâ ac penè perpetuâ, rem mihi nuncias haud sanè mediocriter acerbam. Si quidem is vir est eâ pietate, eâ humanitate doctrinaq; præditus, sic de studiis ac studiois omnibus meritis, ut indignus sit qui aut senescat unquam aut moriatur : sed tamen *Episcopi* me recreavit oratio, qui mihi narravit eum jam aliquanto firmiorem esse. Efflagitâras, mi *Budæ*, tua quoque prolixiorē epistolam. En *ovis*, habes non minùs magnam, quam malam. Nam tuæ parem referre facillè possum, similem qui possum? Vide nunc an posthac expediat *Erasmum* ad prolixas epistolas provocare. Quòq; magis in posterum id metuas, addam & coronidem. Sunt hic *Itali* quidam, quos offendit ἐπὶ γρηγορίας, quod in *Affis* frontispicio addidisti, *μνηστικὴ τὰντα ἥδον ὄντι ἡ μνηστικὴ*, velut arrogantius, nimirum *Veneris* scandalum calumniantes, cum in ipsa nihil reperiant quod vituperent. Ego negabam operæ præcium mihi videri, in eo cavillari, quod fortasse chalcographus de suo addidisset. Aggrederentur potius ipsum opus, in quo si vel unum aliquod cementum convellerent, totam ilicò structuram ruituram. Vide quantum fiducia mihi tua præbeat diligentia : qui non meruam quolibet etiam in te provocare, quo fias illustrior. At idem in me fieri nolim. Jam ad te miseram epistolam velut hujus arrabonem; cui quanquam hæc serids successit, tamen propere venisse dicas, si scieris quàm me complures dies affligerit punita : publica penè hic omnium pestis, à qua vix post mensē revixi. Accessit crebra migratio ac remigratio. Bene vale amicorum doctissime, & doctorum amicissime. *Antwerpia*, decimo quinto Calendas Martias. Anno millesimo quingentesimo decimosexto.

A

Franciscus Deloianus Erasmo Rotterod.

S. P. D.

B

C

D

E

F

G

Epistola 1.
Miraberis forsitan *Erasme*, vir undecunq; doctissime, quid me potissimū impulerit, hominem nullā dicendi facultate præditum, nullā familiaritate tibi junctum, ut ad te ultrò scriberē : quod profecto defines admirari, si te literarum quas haud pridem ad *Budam*, unicum *Gallie* nostræ decus, scripsisti, oblivio non coeperit : quibus & *Coleti* prædicatione, & aliis item nominibus, notum me tibi esse assumps. Quanquam enim literarum, primum quod abs te profectæ, deinde quod *Budæ* scriptæ, jucundissimæ mihi fuerint : tamen, ut verum fatear, nullā te magis me oblectarunt, quàm quod tam amicè, tam benevolè, in *Deloim* mentionem incidisti : quem & si ipsum totum sibi *Budæ* dudum vendicaverit ; tamen non usq; adeo malignè possidet, ut tecum amicam communem habere eum, aut alium quenquam gravetur, ut ipsum erga te affectū esse video. Jam verò non possum non deamare plurimum *Coletum* illum tuum, virum doctrinā, vitæq; sanctimoniam clarissimum : qui te, ut scribis, veteris amicitie, ac consuetudinis commonuit, quæ mihi cum illo non vulgaris olim intercessit, quæ *Aureliæ* studiorū causa ageremus. Tanti ille, quā est in omnes humanitate, nostram amicitiam fecit : tam constanter servavit, ut ejus perinde ac recentis, nullòq; aut temporum, aut locorum intervallo oblietatz, apud te meminerit : longè ab eorum moribus alienus, qui novis amicitis allecti, veteres aut contemnant, aut negligunt. Potrò autem equis tam duro, tamq; ingrato animo esse potest, quin tibi libens grataletur, tot tamq; præclara in omnium disciplinarum genere, ingenii atq; industriæ tuæ monumenta contrectans? quibus tu planè cum ipsa antiquitate certare, & omnibus nostræ ætatis scriptoribus palmam præripere videris, doctorum omnium opinione, non nostræ tantum : dum è mediis ignorantie tenebris ingenuas artes, atq; adeo sacras literas vindicas : & longo veluti postliminio redeuntes in suam quoddammodo regnum dignitatēq; restituis. Nam *Adagiorum Chiliadas*, *Moria encomium*, *Militem Christianum*, *Novum instrumentum*, ceteraque id genus, quæ ex tua officina felicibus avibus profecta, ad nos plausibiliter pervenerunt ; jam penè quantum per occupationes nostras licuit, legendo contrivimus. Sunt in manibus divi *Hieronymi* opera, strenuus sanè labor : & non nisi *Herculis* cuiusdam, hoc est, *Erasmi* virib' suscipiendus. In quibus ipsum *Hieronymum* mihi videre videor, tuâ curâ, diligentia, labore summo in lucem rediisse : & promissum sacris elogiis *Anastaseos* diem quoddammodo prævenisse, ut qui purgatis (quibus undique scatebat) navis, novâ quadam immortalitatis veste abs te donatus, nati vo germanoq; decori restitutus est. Succurrunt annotationes tuæ, Deus optime quæ eruditæ, quæ religiose, quæ omnib' numeris absolutæ : quibus ita quorundā qui se magnos videri volunt luminibus obstruxisti ; & ut dici solet, corniculi oculos confixisti, ut splendore nominis tui excæcati, & maximis eloquentiæ tuæ viribus in ordinē coacti, manus tandem dare, & communem temporum sustum inopiam inscientiūq; miserantes, præsentis sæculi felicitatem admirari coeperint.

D a

experire. Quos etiam videas abjectis crassis, ne dicam, sesquipedalibus verbis; quibus olim tumentibus buccis uti consueverant, summissos, & suo se pede nunc primum metientes. Perge itaq; mi *Erasme*, de literis, de rebus divinis, de Christiana philosophia, de republica ecclesiastica, optime semper, ut facis, mereri. Quâ in re ut perpetuum habebis fautorem *Budam*, ita me utrinq; vestrû, si quid infimi muneris erit, assiduum, & laudum honorûmq; vestrorum præconem, & si non vocalissimum, at certe animosissimum: quamquam majora omnino merita vestra esse intelligam, quàm ut cuiusquam, nedum nostro præconio egere videantur. Quod superest, Deum optimû maximum precor, ut animos istos vobis, hoc est, tibi & *Budæo*, nova indies proferendi, animisque istis tempus in hac vita quàm longissimum tribuat, ut petactis quæ promissistis, majora concipiat. Nam quæ ultro spondidistis, appropinquant quotidie & flagitantur: ac jam periculum est, ut *Plani* verbis utar, ne cogantur ad exhibendum formulam accipere. Vale, & nos ama.

Quum epistolam hanc jamjam obsignaturus esset *Deloio* noster, interveniens ego salutem hic *Deloio* ipsius consilio propriâ manu adscripsi tibi, id quod hospitalis cuiuspiam tessera loco tibi fuerit. *Latetia. Nicolai Beraldi.*

*Erasmus Roterod. D. Francisco
Deloio S. D.*

Epist. 14. **V**ideo, splendidissime *Deloie*, quot quantisque nominibus debeâ *Guilielmo Budæo*, non vestro modo *Gallia*, quod tu verissime scribis, verum etiâ totius ævi nostri decori, atq; ornamento incomparabili: qui non contentus ornare me testimonio suo apud omnes ubiq; doctos gravissimo, nobilitare tot eruditissimis epistolis, insuper amicis tam multis locupletat beatque, atq; O Deum immortalem, cuiusmodi? An non merito sic existimem, ingentem accessionem factam meis possessionibus, postea quàm *Guilielmus Parvus, Franciscus Deloianus, Ludovicus Ruzemus*, amicorum meorum numero additi, in bonis meis esse coeperunt? porro cum tria nomina recensco, boni superi, quot egregias dotes, quot ornamenta rarissima compendio sum complexus? Nec hos solum illius operâ lucrifacio, quin ille jam verbis conceptis mecum pactus est, quicquid usquam gentium nobis est amicorum, id lege Pythagoricâ nostrum utriq; fore commune. Est ille quidem, fide optimâ, ut si quisquam alius: sed tamen est apud me huius pacti syngrapha ipsius digitis descripta, si quid inficiari velit. Quidvis patiar citius quàm semel traditam possessionem tam præclaram interverti mihi. Ad egregias istas laudes quas mihi tua tribuit epistola: nihil habeo quod respondeam, nisi vos de me sanè, amantissimè errare. Jam quod luxubrationes meas omnes abs te non legi modò intelligo, sed excuti quoq; sed penitus introspecti, utrum ne felicem me dicâ, cui à summis eruditione pariter atq; auctoritate viris, hoc dignationis & honoris habeatur: an infelicem potius, qui talis cum sum, neq; enim me ipsam nescio, in iudices tam oculatos inciderim? id quoties mecum reputo, quo pudore me suffundi putas? Libet vociferari, non scripsimus ista *Deloio*, hoc est, plus quàm *Lælius ac Persius*, ista literarum militia Tyronibus parata sunt, aut certe erassialis

A quibusdam & amussis Theologis, quibus antehac erat ad Catholicarios, ad Mammettarios velut ad *Apollinis* tripodem frustra confugiendum. Horum Cymmetris tenebris conati sumus quantumcumq; lucis aperire. Cur vos summates viri, patriciiq; ordinis proceres, ad hoc plebeium convivium vosmetipsos ingeritis? Non istis palatis hæc parabantur legumina. Video, video, quantum solitudinis mihi sit adjiciendum operis nostris, si quid posthac emiserò. Cum ante paucos menses apud *Coletum* tui facerem mentionem, protinus agnovit nomen *Deloio*, ac recordatione veteris consuetudinis visus est admodum delectari. *Nicolaus Beraldi* lepidè nimirum hospitalis tessera meminit in subscriptione sua. Nam memini, cum olim essem *Aurelia Italiam* aditurus, me hominis hospitiosum, atque apud eum dies aliquot sanè quàm benignè comitèq; habitum. Etiam nunc audire mihi videor linguam illam explanatam ac volubilem, suaviterq; tionientem & blandè canoram vocem, orationem paratam, ac purè fluentem: videre os illud amicum & plurimum humanitatis præ se ferens, superciliis nihil: mores venustos, commodos, faciles minimèq; molestos: quin & interulam sericam velut apophoretum obtulit abituro, vixq; ab homine impetravi, ut liceret recusare. Huius igitur tessera lubens agnosco. Salutem hilaris accipio, meamq; multo cum fœnore rescribo. Si causaberis hanc epistolam parùm esse copiosam, fac eas legas, quas ad *Budam* misim, & queri defines: posteaquàm enim lex illa placeat, ut amicorum omnia sint communia, si quid literarum ad illum datum est, id ad te quoq; datum esse putabis. Bene vale, patrone incomparabilis, & *Ruzem* nro nomine saluta diligenter, *Antuerpiæ*, nono calendas Martias, **M D XVI.**

Guilielmus Budæus Erasmo Roterod. S.

EPIST. 15. **I**N magna expectatione eram, cum hæc scripsisti, ob epistolium tuum; quod ita ad me scripsisti, quasi longissimè scribendæ epistolæ, brevi nactus occasionem: simul scire gestiebam, quid sit quod *Tanballus* Britannus regius istic orator, homo singulari doctrinâ, ut audio, ultro etiam ad me scripturus erat: id est, ad amicitiam me provocaturus, hominem sibi ignotum, ac doctis penè omnibus, nisi qui de facie noverrunt. Interim verò dum vices meas scribendi nondum venisse interpretarer, epistolis libens supersedeam. Quod quidem ad te attinet, ut qui sis ad scribendas literas etiam vernaculo sermone cunctantior, ac planè etiam cessator: etiam si non satis scribendo novi epistolarum modum, ut tu antehac expertus es. Sed huiusmodi repente se obtulit occasio, quem libens arripere debeam. Heri animi causâ (id quod raro soleo) tabernis bibliopolarum obeundis, pomeridianas aliquot horas consumere statueram: ad *Joannis Parvi* tabernam nobilis bibliopolarum offendi *Guilielmum Parvum*, illi, ut arbitror, gentilem: virum eundem magnum in primis, Theologumq; eximium: eorum sodalium decus, quos *Dominicales* appellant, cognomento *Predicantes*, qui nunc est à sacrosanctis confessionibus Regi: quod munus *sacrum oriculationum* appellare soleo: haud alio concionatore aula ac regius comitatus in magnis celebratibus uritur, nec

Ludovicus

Ludovici Regis tempore usa est: vix omnino ad Ecclesiasticos panegyricos exacte à natura concinnatus. Is cum mihi familiariter amicus est, amicusque meos amat, tum eo nomine eum præcipue observo, quod librorum reconditorum conquisitor est, atque investigator sagacissimus, ac bibliothecarum penè compiler. Sed nescias utrum omnia volumina avidius corroget, an benignius amicis impartiat & commodet. Ad summam, cum eum hominem multis de rebus ac moribus amen, uno tantum nomine odisse eum possum, dicam enim liberè, nihilq; aliud ei succensere quàm quod *Erasmo* nimium favet homini externo, cui ego jam invidere cœpi ob nimiam istam gloriam qua non modo *Germaniam* (de reliquis Provinciis nunc silebo) sed *Galliam* etiam nostram ita irradiat, ut gloriolam nostram præradiet, & jam nobis eâ obscuris ac videri necesse sit. Et si *Budæus* agere cum eo obstruati luminis speciose non possit, cui ex ejus scriptis luminis plus accessit. Ut ad rem redeam, *Guilielmus Parvus* ejusmodi mecum verba fecit, ut affirmaret nudiùs (ut arbitror) tertius sermonem apud Regem excitatum esse de viris literatis. Ibi cum multa de *Erasmo*, de aliis, de *Budæo* fortasse dicerentur, Rex *Minerva*, ut spero, numine afflatus, ita inquit: in animo sibi esse lectissimos viros in regnum suum præmiis optimis asciscere, ac seminarium, ut ita dicam, eruditorum in *Francia* instituire: quæ verba cum *Parvus* jamdum occasionem imminens excepisset, est enim ut literatorum omnium suffragator, sic doctrinæ industriæque tuæ admirator & commendator, atque cœdumque *Erasmum* in primis censere se dixi, idque per *Budæum* optimè transigi posse, qui ob communem utriusque linguæ studium, & alias summa cum illo amicitia devinctus esset, ad postremum Regis impetu animi egregio eo esse perductum (aderant enim & alii literarum, atque factores) ut diceret eam per me conditionem tibi offerri verbis suis velle, ut si istinc demigrare in animum induceres, operamque literis hic navare quâ istinc consueffes, sacerdotium ipse tibi ad mille *Francicos*, & eo amplius collaturum se sponderet. Hic fidem meâ habetenus intercedere intelligis, ut internuncii, non etiam sponsoris partes agam, & quæ ab illo accipi, bonâ fide deferam. Neque enim in rem præsentem veni, neque hac Principis voluntate mihi aliquid accessit, ac ne accessurum quidem mihi per suadeo, qui rationes meas diversas, atque adedâ aversas ab aula & hujuscemodi processibus sentis, ac mihi eum esse genium divinitus, ut interpreter, datum, qui nec aulæ, nec tibi in aula placere possit. Atqui huic meo genio, ac planè ingenio vim afferam necesse est, si crescere ornamentis fortis fortunæ mediter: tamen si hæc mihi multorum votis optantur, deberique existimantur, cum quibus non sentio, ut qui me melius & exploratius ad manumque æstimarim. Tua omnino fert aliud ratio, à quo nihil exigeretur aliud, quàm quod tu facile præstare, atque hilariter possis. Quod si donorum liberalitatumque paginas Reges nostri profanis nominibus tã luculenter implere, quàm sacris ac spiritualibus possent, ego mihi quoque homini cõjugi nonnihil in adventitiis spei reponendum existimare. Nunc autem ita fert ratio & instituta mihi vitæ & studiorum meorum, ut mihi aulicis in rebus, ac ne in publicis quidè propemodum nihil aut seratur, aut metatur. Unde fit ut homines multi consilii mei ignari, ea

me colere studia existimēt & dicant, quæ facunda multo magis quàm fecunda esse possint nec eo minus tamen inde uberè mihi frugem promitto, cum senectutis meæ suffectura, tum etiã nepotibus meis ac posteris subsidii nonnihil ad vitã aut existimationem allaturã. Sed super omnia esse ducō, quod in animi alimentum suppeditatum est, & ad vitæ æternæ ac summi boni adeptionem conducturum. Quæres hic fortasse, quid tibi autor sim? quid aliud potius, quàm ut hanc conditionem protinus accipias, & amplectaris? Primum, quod ita te esse animatum velim vel meâ unius causâ: Deinde quod si eâ acceperis, non magis fortunis tuis, quàm honoris, atque opinioni consulueris. Proh Divi immortales, quam id tibi honorificum erit, quam ad omnium doctorum existimationem splendidum, & fortunatum, istius te doctrinæ commendatione à maximo & illustrissimo Regum in longinquâ regionem petatum esse, & accersitum? Rex hic est, non modo *Francus*, quod ipsum per se amplum est, sed etiam *Franciscus*: nomine hoc primum ab ipso inter regia relato, & ut augurari licet, ad magnas res omnino. Idem literatum non nescius, quod solenne est nostris Regibus: sed idiomate facundus, ingeniosus, decus, mollis atque obvil accessus, raris corporis, animique dotibus largè à natura præditus, præcorum Principum admirator & prædicator, qui quidem unquam animi magnitudine, ac rebus gestis inclauerint. His accedit, quod habet omnino quod det, ut si quis unquam Regum: & dat nemo largius, aut benignius. Et quantum conjicere licet, præclari cupit esse conditor instituti, ut in posterum artes liberales etiam pertinere ad compendium videantur, contra quàm solitum est jamdum. Quo maxime modo illustrare memoriam Principatus sulpotest. Verum ut tibi successura omnia spondeam, facit quod *Parvus* (ut dixi) oricularium sacrum Principis universa doctorum natio, atque etiã virtute præstantium, habitura mihi videtur quasi actorem quendam publicum, qui in commune stipuletur, assiduamque veluti admonitorum qui præclari propositi Principem oblivisci non sinat, in te etiã ipsum, ac tua scripta peculiariter propensum. Deinde amicus *Parvensis Stephanus Percherus*, vix summa doctrina, ac moribus compositis, & emendatis, ut si quis alius antistitum, ingenio atque industria singulari, cis alpes, ultra alpes, nusquam non obeundis legationibus, per omnes vitæ gradus ausus, per omnia Reipublicæ munia exercitatus, literatorum hominum evocator & amplexator, eoque nomine & aliis in *Italia* nobilis & celebratus: quicum mihi cognationem intercedere prædicandum esse ducō, legatus nunc agere *Bruxellæ*, Imperatoris remque operiri dicitur, ad renunciandam legationem: qui jam (ut opinor) te ad se accersivit, si *Bruxellæ* fuisti, quâ est in te voluntate affectus, ut ab eo intellexi, cum hac ipse iter fecit, ad legationem properans. Is, ut ex fratris ejus filio audivi, quem ferre in oculis dicitur, librorum tuorum studiosus est, quantum temporis succidere necessariis rebus licet. Vidi tuam Novi Testamenti editionem apertam in cubiculo ejus remotiore. Nam & ipsa contra istos archaisini, id est, inveteratæ ac deploratæ ignorantie patronos & assertores, *Salmian* lemas olentes (ut est in proverbio) tui veritatisque postliminio redentis, impugnatores, propugnare tibi ac veritati summâ auctoritate solet. Ac ne Regis voluntatē impetum esse potius, quàm judicium

absolutissimum opus, quod à viro non minus docto, quàm diligenti, plus annis viginti sit elaboratum. *Vt opiam Thoma Mori*, si nondum videre contigit, fac cures emendam, neque pigeat per ocium legere. Non poenitebit operæ insumptæ. *Thoma Linacri* lucubrationes ex officina *Badiana* propediem exituras, dici non potest, quàm gaudeam. Nihil ab eo viro expecto non absolutissimum omnibus numeris. Deum immortalem, quod seculum video brevi futurum, utinam contingat rejuvenescere. *Petrus Agidius* hospes meus, ut bonarum literarum & admirator, & egregiè peritus: ita tui cum primis studiosus, rogavit ut suis verbis tibi salutem ascriberem. Is suis digitis prolixam illam scripserat epistolam, quanquam aliàs occupatissimus, cum mihi non vacaret rescribere, & alterum è ministris *Levanium* ablegassem, alter ab oculis laboraret. Bene vale. *Antwerpia* nono Cal. Martias. An. MDXVI.

D. Cuthbertus Tenstallus à nobis avulsi Imperator *Maximilianus*, cui posteaquam orator assignatus est, successore missio, qui apud *Carolus* nostrum ageret, desuit diutius eodem in loco commorari. Quod vitæ genus non omnino displiceret, modo Bibliotheca nos quoquò iremus comitaretur. Huc si venerit, coram; sin minùs, absentem literis appellabo, de literis ad te. Rursum vale.

Guilielmus Copus Erasmo Rot. S. D.

QUOD toties provocatus literis tuis nihil responderim, nihil aliud causæ fuisse credas velim, quàm crassam hanc meam barbariem, quæ doctis auribus tuis obstrepere erubuit, id quod vel silente me facillè intelligere poterat, sed cogit me in præsentiarum regia majestas silentium rumpere. Id quid sit, paucis accipe. *Guilielmus Parvus*, doctor Theologus, regius confessionarius, nominis tui perquam studiosus, *Franciscus de Rupeforti*, Regis quum in teneris ageret, pædagogus, nunc abbas, qui summis te laudibus apud proceres nostros efferre solitus est, ambo Regem quum sacris adesset, adierunt, eique multis argumentis, ut te in *Galiam* vocaret, persuaserunt. Illic Rex intellectâ summâ istâ tuâ eruditione, jussit ut ad te literas darem, quibus animum tuum explorarem, an cum *Gallia* degere, & quâ conditione contineri velis. Pollicetur Rex Christianissimus, si hîc nobiscum vivere decreveris, adeo benignè te educaturum, ut nunquam te instituti hujus poenitere possit. Proinde rescribas velim. Nondum videre potui Aphorismos tuos. Vale. *Luetia* octavo Idus Februarias.

Erasmus Roterod. Guilielmo Copo S. D.

OFELICEM *Galliam* tali Principe! O te fortunatum istiusmodi patrono! O me beatum tanti Monarchæ favore! Cæterum ad tuas literas quas Regis tui jussu scripseras ad me, nondum licet certi quippiam respondere. Sed brevi statuam, ac renuntiabo: interim hujus honoris usurâ fruar, quod laudatissimorum hominum commendatione, laudatissimo Regi placuerim, pro cujus erga me studio quantum debeam, nec dissimulabo, nec obliviscar unquam: ejus majestati per literas utcumque gratias egi. Sic enim jussit *Budam*; sed tu idem dexteris feceris oratione, nec ipsi solam

verumetiam eximio Theologo *Guilielmo Parvo*, & reverendo patri *Francisco de Rupeforti*, qui quàm errant amanter, tam officiosè sunt de nobis mentiti Regi. Quod Aphorismos nostros desideras, cave putes istius esse generis, cujusmodi sunt tui *Hippocratis*; alia res est. At si libellum posces *Erasmi De institutione Principis Christiani*, istoc titulo citius inveneris. Bene vale. *Antwerpia* sexto Calend. Martias. Anno MDXVI.

Audio sanè & gaudeo, *Thoma Linacri* lucubrationes excendi *Luetia*. *Vt opiam Mori*, si nondum legisti, fac requiras, si quando voles ridere, imò si fontes ipsos intueri, unde omnia ferè Reipublicæ mala oriuntur. Rursum vale.

*Christianissimo Galliarum Regi Francisco
Erasmus Roterodamus S. D.*

CUM inclytum *Franciæ* regnum, omniumque consensu longè florentissimum plurimos ediderit Principes, pietate, bellicque gloria præstantes *Francisco* Regum optime juxta ac maxime, tu tamen in primis speciosissimum illud & *Gallorum* Regibus peculiare *Christianissimi* agnomen mihi præstare videris. Etenim cum CHRISTUS ipse Regum rex, ac Principum princeps, haud alio insigni, symboloque suos dignosci voluerit, quàm mutæ inter ipsos concordiz: tu postea quàm bello adversus *Elvetios* gesto, quàm tibi nec animus, nec apparatus ad bellum gerendum deesset declararas, tamen huc totis nervis incumbere maluisti, ut compositis in æternum bellorum tumultibus, præcipui Christianæ ditionis Principes perpetuâ jam pace inter sese conglutinentur: nimirum prudenter illud animadvertens, Ex Regum inter ipsos dissidiis semel omnium rerum bonarum possem, ac perniciem, contra, malarum omnium colluviem, ac mare in vitam mortalium invehiri: quorum animos & opes, si pax & amicitia sincera conjunxerit, mox futurum, ut jam velut aureo quodam seculo, pietas, optima leges, & quicquid est honestarum artium, simul efflorescat: qua semper pacis & comites esse solent & alumna. Intelligit, videt, perspicit, animus iste tuus verè regius, ita maximè fore te Principem felicem & eminentem, non si quàm plutimis, sed si quàm optimis ac felicissimis imperaris. Illud igitur quo magis efficiat vigilantissima tua majestas, cum tot habeat in regno tuo viros, omni virtutum ac literarum genere præcellentes: tamen undiquè præmiis amplissimis asciscit, quo regnum per se ornatisimum talibus honestamentis reddat ornatiùs, haud ignara istiusmodi decoribus multò veriùs, ac pulchriùs illustrari ditionem suam, quàm opibus, trophæis, pyramidibus, aliisque quantumlibet magnificis substructionibus. Porro, quod inter hos me quoque tua benignitas dignata est honestissimis præmiis sollicitare, video sanè quanto pere debeam animo tuo non minus humano quàm excelso. Atque utinam adsit mihi tanta vis ingenii & eruditionis, ut aliqua saltem ex parte tanti Principis expectationi respondere queam: tantum autem eloquentiæ, ut heroicas istas virtutes tuas, eximiasque decora dignis aliquando præconiis posteritati commendem, atque in primis hoc divinum restitutæ pacis beneficium, te cum primis adnente, partum orbi Christiano. Precor Deum optimum maximum, ut postea quàm illi complacitum est pulcherrimos istos impetus animis

mis vestris immittere, idem provohat, benèque fortunet. Verè profecto scripsit Rex ille pacificus, *Corde Regum in manu Dei esse, & illum arbitrio huc aut illuc impelli*. Quis enim dubitet istam mentem hujus afflatu vobis dari? Proinde spes est fore, ut qui novam hanc felicitatem orbi Christiano largiri coepit, idque per te potissimum, idem munus suum vestrà pietate, constantiaque quàm maximè diuturnum ac proprium velit esse. Is majestatem tuam, Rex excellentissime, diuissimè felicem, ac rebus omnibus florentem regno, imò orbi terrarum servet, ac tueatur, cui me totum trado, dedicòque. *Antuerpia nono Calend. Martias. Anno MDXVI.*

*Ludovicus Canossa Episcopus Baiocensis
Erasmio Roterodamo S. D.*

Epist. 10.

EA semper mihi voluntas, ea mens, is animus fuit, ut quodcumque per fortunam aliquanto favorabiliorem liceret, & studiis bonis nostrum omne ocium applicarem, & studiosum aliquem, literatūque hominem domi foverem. Itaque mihi persuasum cum sit, eum te *Erasmio* esse, quem animo ipse concipio, quèque unum in primis unà mecum esse ac vivere exopto, cujus videlicet & singulari ingenio recreari, & literatis colloquiis frui, & multiplici etiam doctrinà pasci, atque erudiri valeam: dignum equidem putavi, simul atque Christianissimi hujus Regis (apud quem summi Pontificis oratorem ago) benignitæ ac favore, *Baiocensi* ecclesiæ me licet immerentem summus ipse Pontifex præfecit, tibi fortunam hanc nostram statim nunciare, & que insuper hortari & invitare, si commodo tuo ad me demigrare potes, unà mecum deinceps commoraturus, excepturum te me, si non omnino ut ipse mereris, at saltem pro virium nostrarum quantulacunque facultate: curaturūque ut & *Erasmio* quantum in me erit satisficiam, & *Erasmium* ad *Baiocensem* Antistitem accessisse pernitere nunquam debeat. Quem tantisper dum beneficiis amplioribus ornavero, annuā ducentorum ducatorum pensione honestabo, præter tuam ac famuli unius, itemque equorum duorum impensam. Bene vale, & mihi animum tuum renuncia. *Ambisia, Idibus Novembris. Anno MDXVI.*

*R. D. Ludovico Canossa, Episcopo Baiocensi,
Erasmus Roterodamus S. D.*

Epist. 11.

ET felicitatem istam tibi gratulor, cujus meritis favore *Leoni* Pontificis verè maximi, contigerit ista dignitas, & animum tuum erga bonas literas magnopere probo: denique pro tuo de me judicio, vel, ut melius dicam, pro isto tam amico de nobis errore, gratiam habeo maximam, neque secus debere me puto tuæ benignitati, quàm si quod offert (offert autem conditionem liberalissimam, ac planè meis meritis ampliorem) jam accepissem. Cæterum quoniam nunc abest Cancellarius *Burgundie*, cujus operā pridem ascitus sum in famulitium Catholici regis *Caroli*, non habeo quod certum in præsentia respondeam, id tamen faciam propè diem. Interea perge favere tuo (ubi terrarum futurus est) *Erasmio*. Bene vale, cui me totum addico. *Antuerpia sexto Calend. Martias, Anno MDXVI.*

*Erasmus Roterodamus Thoma Greio &
Petro Viterio S. D.*

Eodem die mihi vestræ redditæ sunt literæ, *Epist. 12.* *Querelarum* plenæ, quòd nihil respondeam. Præter has postremas expositultrices, imò oburgatrices, binas duntaxat à vobis accepi, hoc est, à singulis singulas, quibus hætenus non respondi, sed tamen, nisi fallor, jussi vos salvere in literis ad *Badium* datis. Nec idèd minus vos amo, si scriborariùs, qui sic distrahor, partim his aulæ tumultibus, partim iniquitate fortunæ, nonnihil etiam studiis, ut vix sim apud me. Hæc scripsi graviter ægrotus, non pituità, sed veridè peste, quæ plurimos hîc jam tenet. Quod deploras, mi charissime *Viteri*, te illuc à me missum, quo meâ consuetudine careres; scis ipse te quorundam malitiâ *Cælestis* depulsum fuisse, quem exitum ego semper expectabam. Arque utinam nunc ea tibi esset fortuna, qualem ego optarim. Sed tamen est aliquid in patria vivere præsertim tali. Et sortem tuam ita reddes tolerabiliorem, si quod sis, esse velis. Quod si quid est in quo requiras officium nostrum, fac periculum, num idem sim *Erasmus*, qui semper fuerim. Literarum officio non possim omnibus respondere, etiam si nihil agam præterea. Tuum, mi charissime *Greio*, studium atque animum tam piū, dici vix posset, quantopere exosculer. De filii indole gratulor ex animo. Quòd ipse sacra potissimum amplecteris, hoc est, ea per quæ vivas feliciter, & moriaris feliciùs, prudenter facis, & rectissimè tibi consulis. Quanquam tu quidem superstes eris in liberis, quibus bis pater es: quippe non contentus in hanc lucem produxisse, *Christo* parturis eosdem. Valetè ambo, quos ut æquè tum mihi, tum inter vos charos epistolâ quoque conjungere visum est. *Bruxella, Idibus Februariis, Anno MDXVI.*

E. Ioannes Vvassonus D. Erasmo Roterod. S. D.

Tertio Idus Augusti literas, quas Nonis Junii *Epist. 13.* ad me scripseras, accepi, idque mihi crede, suavissime præceptor *Erasmio*, non sine ingenti lætitiâ, ut ex quibus intellexerim, tum incolumem te esse, tum gratiam & auctoritatem nactum apud vestratem principem *Carolū*. Magno me munere donasti, simul atque literas ad me dedisti, quandoquidem ita vivam, eo sum animo erga *Erasmium*, ut duas tr. sive pagellas ejus ad me scriptas, propemodum tanti faciam, quanti sacerdotium etiam opulentiissimum. At ridens dices, Probè tu quidem addis *propemodum*. Ingenuè fateor extraria hæc me non prorsus contemnere, sed nec sic amplecti, ut bonis literis & doctorum familiaritati præponam, modò rationi victus fuerit satisfactum. Dubio procul aded erant mihi gratæ, preciosæque literæ tuæ, ut si rei votisque meis par opulentia suffragetur, singulis literis singulos aureos redderem. Miror indies magis ac magis *Erasmium*, quo magis in annos processerit, eo magis grandescere, ac quotidie novum & auctiorem sese ostendere. Celebraris passim in *Italia*, præsertim apud primi nominis doctos: incredibile dictu est, quanto affectu passim tuam *Copiam* complectuntur, simul & *Moriam*, haud secus quàm summam sapientiam. Conveni ego multos, qui mihi videbantur apud se

se videri doctiores, quod te nōssent, apud quos & ego pluris habebam eodem nomine, titulōq;. *Raphael Regius Venetiis* adhuc proficetur *Quintilianus*, impensis & mercede ex publico arario. Doctus quidem ille, & mediocriter eloquens, sed longē infra alium ibi professorem, qui Græcas literas præcipit etiam publicā mercede, cuius nomen excidit, qui & te novit optinē, mirisq; effert præconiis. Cum *Ambrosio* medico, cuius meministi in Proverbio *dit dicitur*, quotidie fermē fabulatus sum in officina aromatarii ad signum corallii, qui me fecit plurimi tuā causā: quomodo fecerunt *Petrus Halcionius*, meo iudicio egregiē facundus, & alii complures. Socr *Aldi* bibliopola, in signo ancoræ nescio quoties de te locutus, promisit domum suam, & omnem humanitatem, si quando libuerit tibi illuc advenire. Spargitur quæ versum in toto Christiano orbe fama tua, omnium doctorum uno ore & consensu prædicatoris doctissimus, ac utriusque linguæ peritissimus. Ceterum ut omnes divitias tuas proferant, siue doctrinæ tam varix, siue raræ cuiusdam facundix, ego nihil ita stupeo ut modestiam, quā te omnibus infimum præbes, cum sis omnium calculis undecunq; summus. Solent hujus generis literæ, quibus tu gaudes, inflare possessorem: & sicut singularem reddunt, ita quoque à communi hominum grege & familiaritate separare. Tu tamen totus generosus omnibus te communicas, nullius aspernaris familiaritatem, ut omnibus prosis. Quare & ubicunq; es, ita vivis, uti singulis locis Christiani orbis præsens esse videaris, immortalī famā, egregiisque monumentis deinceps semper victurus. Castigatione Novi Testamenti simul & annotationib; tuis mirum quā illustrasti *CHRISTUM*, optimē meritis de omnibus ejus studiis. Deus centuplum tibi referat unā cum vita æterna: siquidem meo iudicio non potuisti facere quicquam Christiano professore dignius. Incidi ante paucos dies in *Catonymi* minorem, quem commentariolis elucidasti, in quibus non crederes quantum me oblectārim, admirans tam dulcem & uberem frugem, in tam modicā gleba. Obsecro facias ascribi omnium operum tuorum indicem, uni aut alteri librorum. Nam sicut de hoc libello mihi non constabat, ita vereor nē sint etiam alii quos ignorem. *Hieronymum* obviis ulnis, votisq; omnibus excipimus, acturi gratiam cultori & reparatori ejus. *Petrus Falconem Elvetium*, quem nos *Angli* agnomento *Magnum* appellavimus, valde diligo. Porro erat diligentissimus peregrinorum patronus, simul & jucundissimus comes: habebat in triremi caudatam simiam, miro ingenio, quæ gestibus, cachinnis, clamore, saltu, cæterisq; ludicris, quotidie nobis risum Sardonicum movebat: ad hæc rerum novarum & artium ac machinarum curiosus, gestabat subinde ad cingulum suspensam Bombardam, accuratē notabat oppidorū locorumq; situm, & nomina, atramento ex minio facto oblinebat librum peregrinationis, & de te mecum fabulans, subinde gloriabatur te unās ad se dedisse literas. Rogo si quando ad eum scripseris, hominem meis verbis salutes. Gratulor tibi nobis reddito, imō nobis te redditum, quantum cui maximē. Utinam daretur copia tecum fabulandi, ego arbitror si te totum mihi effuderis, & ego me tibi, nec te *Thrasonem* agere posse, quemadmodum dicere soles, nec me *Gnaibonem*.

A Si quippiam in laudem tuam dixerō: quippe cum nihil tale inter verē amicos esse possit, quin potius scelus esset celare aliquid. Sum avarus visendi tui, si manseris istuc usque ad *Michaelis*, visam te Deo bene juvante: quod si libebit interea te huc recipere, quod maxime velim, nemini erit optatior accessus tuus quam mihi. Ageamus serias amoenissimas. Quicquid apud me est, quod aut volutpati, aut usui esse poterit, tuum erit. Bene vale.

B *Erasmus Roterodamus Ioanni Watsono insigni Theologo S. D.*

Q Uam mihi rem optimē *Watson* narras? Itā- *Epist. 14.*
ne tecum in ipsam usq; *Syriam* peregrinatus sum? Neq; secius ipse, cum amicos omnes, tum in primis *Watsonum* meum animo mecum circumfero, quoquo terrarum me recepero, memor suavissimæ familiaritatis nostræ, & nocturnum etiam fabulis jucundissimis citra tedium nobis transmissarum. Quin & illud voluptati fuit, quod veterum amicorum quibuscum *Venetis* egi consuetudinem, memoriam mihi refricui. Ceterum cuius nomen tibi exciderat, *Marcus* est *Musurnus*. Novi candorē istorum, sic *Erasmus* onerant suis laudibus, ut si superis placet, sunt qui illi invident etiam, id quod ego profectō nunquam expectāram fore, ac vix etiamnum mihi persuadeo. Novum Testamentum tibi, hoc est, viro tum integro, tum erudito probari, non molestē fero, de quo tamen ipse nihil ausim profiteri, nisi nos annixos pro virili, ut qualicunq; industriolā nostrā, *CHRISTI* philosophiam bonis mentibus commendaremus. Tuūq; mi *Joannes*, animum magnopere probo, qui sic in *Scæcis* labyrinthis versaris, ut tamen hæc simpliciora crassiorq; non asperneris, pariter & illis satisfaciens, & tuo nihilominus fruens iudicio. Convenit hoc istis tuis moribus ita piis, ut supercilio careant, ita comibus, ut absit levitas, ita severis, ut absit asperitas. Sed desinam, nē hæc videantur *ut dicitur*, *ἀλλ' ἀποβή. Petrus Falco*, vir apud suos primæ autoritatis, domum reversus, multa de duobus *Anglis* scripsit, oblitus opinor nominum. Mihi illicō tergit animum. At at, hic ille *Watsonus* meus. Nam profectum acceperam. Jam equum conscenderam, *Canabrigiam* aditurus, & ecce quidam nunciat *R. P. Episcopum Rossensem* vestræ scholæ cancellariū, eodem die *Londoni* futurum. Hunc dum in singulos dies operior, defedi dies aliquot *Londoni*. Nec tuæ literæ mihi redditæ sunt, nisi post menses aliquot. Quod mearum *lucubrationum* indicem petis, jam id infcio me præstiterat *Adrianus Barlandus*, homo venusto ingento, nec inamoenā sermonis facilitate. Ipsius igitur epistolam ad te mitto. Salutabis amicos nominatim omnes, & si id ipse nominatim non jubeam. Bene vale amice mellissime. *Bruxellæ*, Idibus Januariis. Anno *M D X VI*.

Adrianus Barlandus Cornelio fratri suo S. D.

G I teras meas, quas ad literatissimum virum *Epist. 15.*
Petrus Scotus Gandavol olim præceptorem meum, tuūq; exaraveram, scribis te per tabellarium publicum transmississe, quandoquidē ipse, ita ut petieram, ferre non poteris, dehortante id, ac propē etiam vetante matre, quæ tui amantior te noluerit longius alioqui, & periculosum propter naviga-

navigationem, iter arripere. Id quod ego quoque jam non doleo ita evenisse. Nam vix ulla urbs est, in qua tuto sublidere iis quatuor aut quinque mensibus potueris, quod morbus pestifer æstate superiore, & hoc etiam autumnus quibusdam in locis valde sævierit, in multis etiam pullulaverit tantum, idque ita occultè ac dissimulanter, ut nonnulli in tuto atque in vado salutis, quod aiunt, rem omnem esse putantes, in discrimen inciderint ignari. Quod tantum molestiæ in animo tibi esse hoc tempore scribis, ut nequeas ad me quo soles studio, ac diligentia de omni tuo atque amicorum statu literas dare, nescio quid id tibi velit, neque unde ista tibi molestia molestiæque animi orta sit: quare tuum erit officium quam primum rem omnem quæ te male habet ad me transcribere, ut te quantum possim, vel consilio, vel re adjuvem. De *Erasmi lucubratiõibus*, quod scire vis ordine, tibi nunc perscribam, quanquam non sunt hoc tempore ad manum omnia quæ vir ille conscripsit, quibusque Latinam linguam ita locupletavit, ut non debeamus hac tempestate magnopere queri, ob amissos autores per *Gothorum in Italiam* incurSIONEM. Primum igitur ut ad opera ejus veniam, extat *Enchiridion militis Christiani*, opusculum verè aureum, & omnibus maximè conducibile, qui se à corporis voluptatibus abducere, & ad virtutis iter accingere, & ad CHRISTUM, qui est veritas & vita, constituerint accedere. Concionator quidam apud *Antwerpenses* celebris, & primi nominis, cujus mihi non succurrit nomen, tantum tribuit olim in vita huic opusculo, ut sæpius in confessu etiam magnorum, judicaverit ex singulis pagellis, singulas posse fieri & haberi conciones. Est *Panegyricus ad Philippum Principem Archiducem Austriae*, continens triumphalem illius professionem in *Hispanias*, felicemque in patriam ad suos reditum. De quo opere verè mihi videor posse dicere, quod de *Cicerone* dixit *Quintilianus*, *clucere in eo immortalis ingenii ejus beatissimam ubertatem, nec cum pluvias aquas colligere, sed vivo gurgite exundare*. Hic *Philippum* adhuc juvenem, propeque imberbem laudat, objectaque virtutis imagine cohortatur ad honesta. Reliquit deinde *Preca-tiones* aliquot cum eruditas, tum pietatis plenas, ad *JESUM & virginem matrem*. Pene mihi exciderat alter *Panegyricus*, sive, ut ipse inscripsit, *epistola exhortatoria ad capeffendam virtutem*, conscripta dicatque *Adolpho Principi Veriensis*. *Enchiridio*, cujus supra meminimus, adjungitur subtilis, gravis, ornata *disputatio de radio, pavore, ac tristitia redemptoris nostri JESU*. Transtulit idem ex *Luciano* permultos ac varios dialogos, in quibus mihi tersus atque elegans maximè videtur. Proinde dignos eos censeo, quos omnes literarum sacra colentes, non modo legant, sed ediscant etiam, & omnium peregrinationum comites habeant. Inter dialogos est *declamatio ejusdem Luciani* ab *Erasmio* versa cum altera ejusdem *Erasmi*, quæ *Lucianica* respondet. Leguntur studiosè ab eloquentiæ candidatis, pleni bonæ frugis de *Copia rerum ac verborum* commentarii. Circumfertur hic libellus *Similium*. Ex *Plutarcho* in Latinum ab eodem traducta vidi hæc: *Opusculum de tuenda bona valetudine*, *Quo pacto quis dignoscere possit adulatorem ab amico*, *Quo pacto quis efficere possit, ut capiat utilitatem ab inimico*, *De doctrina Principum*. Maximè cum Principibus oportere versari phi-

A *losophum*. An rectè dictum sit ab *Epicuro* adis *suavis*. De cupiditate divitiarum. *Euripidis* poetæ nobilissimi duas tragædias, *Hecubam*, & *Iphigeniam*, carmine vertit elegantissime: altera ab hinc biennium hic acta & exhibita est publicè ab honestis aliquot juvenibus, quibus agentibus nos præesse meministi. Edidit etiam libellum de *ratione studii, & instituenda pueritia*. in hoc docet quæ potissimum viâ pueri ad doctrinæ summam celerius emergere possint. Est etiam in manibus *Concio de puero JESU*: in quâ puer ille pueros ad modestiam, tolerantiam, humilitatem, vitæque castimoniam hortatur: hanc orationem non dubito quin aliquando legeris; fuisti enim a primis annis earum rerum studiosior, quæ ad mores animi tui componendos attinerent: lascivas vero poetarum fabulas & pestilentissimas *Apulei* facetias, rectè semper contempsisti. Nam quid per Deum immortalē poetæ talibus nugis docent, nisi peccare, nisi a virtutum castris ad vitia transfugere, atque desciscere? Reliquit & odas aliquot, quales fecit *Horatius*, aut *Prudentius* noster, quantum illis nitore de laudinis pietatis inserit. Idem in oratione prosa tantus, ut quod de *Platone Quintiliani* testimonium est, in hunc transferri iustissime possit, *Non hominis cum ingenio, sed quodam Delphico videri oraculo instinctum*. Sed redeo ad ejus opera. Scripsit ab hinc quantum commemini sexennium *de-clamationem stultitiæ*: quâ multum veræ gloriæ meruit. Est enim in eo libello eruditio mira, multa libertas, plusculum etiam acerbatis & salis. Offenderat libertas quosdam initio, qui volebant suam stulticiam a stultitia notari. Docti certè & boni omnes, tam elegantis opusculi festivissimâ doctrinâ, simul & doctissimâ festivitate impensè delectati sunt. Emisit & *Chiliades* aliquot & *Centurias* proverbiorum: quod opus planè divinitatem quandam hominis præ se fert, ob rerum verborumque beatissimam copiam. Editum, universo propè orbi ita placuit, ut intra pauculos annos quater à nobilissimis impressoribus formis excusum sit: Primum in *Italia* ab *Aldo Manutio* viro propter singularem utriusque linguæ doctrinam, omnium memoriâ seculorum dignissimo; deinde in *Germania* bis à *Frobenio*, *Basilea*, semel ab *Anselmo*, *Tubingæ*, præcipuis chalcographis. Circumfertur & libellus concinnus, ac brevis de *constru-tione octo partium orationis*: quem plerique putant illius, nec ipse in totum negat. Tum *disticha moralia*, vulgò dictus *Caro*. *Mimi Publiani*. *Institutum hominis Christiani*. Leguntur & *epigrammata* quedam, quæ ille non inficiatur ab se scripta, sed in hoc scripta negat ut ederentur. Novissime *Novum Testamentum Gracè simul ac Latine primum omnium nobis dedit*, illâ suâ editione ad veteram exemplarium, & interpretum utriusque linguæ collationem diligenter emendatum, una cum annotationibus; quod opus miro studio docti, candidique omnes amplectuntur. Mox *Hieronymum* nobis sic restituit *argumentis & scholiis illustratum*, ut alios videri possit, præ eo, quem antehac vulgò legebamur, semotis etiam iis, quæ illi falso inscribebantur, & adjectis in libros epistolarum *argumentis & scholiis*, quæ brevitate, luce, suavitate, ac nitore dicendi mirè placent. At legendos utilissimos illos, de quibus ante dixi, commentarios de utraque *Copia* non puto esse opus, ut te pluribus admo-
team, cum ultro in Musarum studio decurras, neque
tam

tam calcare quam freno indigeas. Præter ea, quæ commemoravi, videntur passim in bibliopolarum officinis *epistola* aliquot *Erasmi* ad illustres & horum ad illum. Impressæ sunt hoc anno bis *adnotationes* ejusdem in libellum, qui vulgo *Cæo* inscribitur. Hunc nos discipulis nostris enarravimus, ut sanctissimis præceptis eorum animos ad virtutem, & linguas ad rectam elocutionem formaremus: Nam alterum sine altero docere, verius corrumpere quam docere est. *Seneam* etiam nuper castigavi, qui hætenus depravatissimus extitit. *Psalmum primum*, *Beatus vir*, doctissimo illustravit commentario. O nos planè felices, quibus adhuc in flore primo, omni ex parte absolutissimas locutiones videre, contrectare, ac legere contigerit. Hæc ferè sunt, charissime frater, quæ in manus nostras pervenerunt; videbis propediem, si vixeris, alia. Nam cotidie adhuc nova scribit, & veteres autores, vel culpâ temporum, vel incitiâ negligentiaq; librariorum depravatos, recognoscit: homo nimirum ad restituendas literas natus, cujus scripta oro ad tuam utilitatem semper cum lectione veterum conjungas: Orationem enim tuam sic plenior efficies. Quod mihi scribis te *Justiniani* Institutiones non solum legere, sed etiam ediscere, pergaudeo, mi frater. Nolim enim te in poetarum studio, quod vulgus hominum sterile vocat, omnem ætatem consumere. Nam discenda etiam sunt, quibus victum & facultates pares, quibus amicorum controversias causasque tuearis. Apud *M. Tullium* hoc nomine multum effertur *M. Cæo*, quod eloquentiæ tam absolutæ juris civilis scientiam adjunxisset: Laudi datur apud eundem *Tullium* & *Q. Scævola*, quod *jurisperitorum eloquentissimus*, *eloquentissimus jurisperitissimus* esset. Sexcentos enumerare tibi possem, si sit ocium, qui in utroq; studio clarissimi habiti sunt: de veteribus loquor, non quos nunc tenet seculum; hodie enim præteritis eloquentissimis jureconsultis minuti quidam glossatores leguntur, ex quibus sibi quisq; leges aptas facit, neque mores legibus, sed moribus suis leges accommodat. Itaque tu, mi frater, in percipienda sanctissimarum legum scientia imitare saniores homines, hoc est, sacundos nostri seculi jureconsultos: id si feceris, habebit constantior ætas tua, quo laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflicto excitet, ut apud *Ciceronem* est: in senectute verò, ad quam utinam pervenias, juris scientia uteris ad decus atq; ornamentum: cum omnes tui amici ad te venient, consilium expetent suarum rerum sagittantes. Est enim, ut *Ciceronis* verbo epistolam finiam, domus jureconsulti totius oraculum civitatis. Vale mi *Corneli*, & hoc munus nostrum in amicam partem accipe. Quod ego pro nostra necessitudine (ut qui frater sim tuus) dono tibi mitto. *Levamis*.

Antonius Clava Erasmo Rotæred. suo S. D.

Epist. 16. Quid nili hætenus ad te scripserim, eruditissime *Erasme*, acerba mors sororis meæ, quæ paulo antequam literas tuas acceperam, expiravit, intensaque hæc frigora fuere in causa, meque & alioquin in scribendo pigerrimum, adeo inertem, adeo squalidum, oscitabundumq; reddidere, ut nihil quam de fera (ut aiunt) comedisse videri possem. Verum quid tu? recte nē meum

A tam diuturnum silentium accusas? qui neque antea quicquam literarum miseris, neque salvere saltem jussis, quod equidem sciam, *Clavam* tuam, qui tuarum & virtutum & scientiarum admirator sum, adeo ut vix ausim te interpellare à tuis istis divinis occupationibus, frugiferisq; studiis, in quibus te, magno proventu bonarum literarum, quam felicissime abditum esse planè novi. De *Roberto Cæsare* quod petis quid rerum agat, accipe. Jus Cæsareum jam strenuè aggreditur, utpote ab ipso impigerrimè, constantissimèque defendendum. Num hæc tibi magna Cæsareq; digna videntur? Scripsit quoque, ut mihi retulic jampridem, ad *Erasmum* suum, imò nostrum, à quo responsum, mirum est, quantopere desiderat. Desideramus festivissimum illum *Thomas Mori* libellum, de nova insula *Utopia*, quem expectamus in horas: nam librario cuidam nobis familiari mandavimus, ut quam primum ad nos transmittere curet. Quod adhuc sementem modò facis (ut inquis) ignarus quid messurus sis, bene sperare te jubeo; habes & Cancellarium humanissimum virum, & Regem in doctos omnes, ac probos non solum propensum, sed etiam munificentissimum. Quibus fretus, quid est, quod desperandum putes? Si non tuis respondentes meritis, pro spiritualibus illis & divinis, quæ seminare non desinis, at mundanos hosce, at carnales, ut ita loquar cum Apostolo, humanosque fructus sat uberes copiososque, velis nolis, te messurum non dubito. Quod reliquum est, & Cæsar te plurimum salutat, & *Clava* tuus sese tuæ commendat fidei: utque nos commendare velis communi domino præstantissimo Cancellario regio, non solum petimus, sed etiam oramus. Vale mi doctissime *Erasme*. *Gaudavi*, Octavo Idus Februarii.

Erasmus Rotærodami Antonio Clava Consiliario S. D.

E D E sororis obitu, consolaret te, vir ornatissime, ni persuasum haberem, ægritudinem istam, quam in aliis lenit adimitq; tempus ipsum, in te singulari tuâ sapientiâ jamdudum esse sopitam. Nos ita distraxerunt, hinc morbus, hinc studiorum non unus labor, hinc crebra migratio, ac remigratio, ut vix apud me fuerim. Nec inter hæc tamen unquam excidit nobis *Clava*, candidissimus literarum patronus, nimirum ipse literatissimus. Scripsimus enim semel atque iterum. *Roberti* nostri *παυτεχνας* probo, opinor omnibus tentatis aliquid successurum denique. Is ad me misit non epistolam, sed ut ipse vocat, Tragœdiam, ac prorsus *ἡδυδα κωμῶν*, verum hanc ipse comicis salibus mirè condierat. At mihi nondum liquet, utri pejorem gratiam debeam, ei nē qui me tam inimice laceravit: an illi, qui me publicitus apud populum nimis amice laudavit, hoc est traduxit, & invidiosum reddidit. Nec enim ulla res est, quæ acriores invidentiæ stimulos excitet inter mortales, quam si quem immodice prædices. Non ferimus id in summis viris, & quorum virtus invidia major esse debuit. Quo minus mirum, si non ferunt in me cui sum & infra mediocritatem. Imò quod parochus ille sic in me debacchatus est, præconi isti meo debeo. *Ἀγυρῶν ἑνὴν, οὐδὲν ἐχθρὸν διαπίπτει*. Quorum autem attinebat te iugis ejusmodi involvi, melioribus occupatum? Nec referebat,

Epist. 17.

referebat, quid hi aut illi inter se debaccherentur, ad me perferbere. Juxta poetas, nec ipse *Jupiter* placet omnibus, siue pluat, siue serenus sit. Nos quidem dedimus operam, & magis in posterum dabimus, ut placeamus universis: interim tum recti conscientia, tum illo me consolor, quod optimis quibusque certè non improbamur, fortassis omnibus placituri, simul atque livor ab obitu conquieverit. *Mori Visipiam* ubi legeris, putabis te repente in alium orbem translatum esse. Adeo illic nova sunt omnia. De mense non sum anxius, modò nè reditum superent impendia. Est quod huic animo, quod huic ocio satis sit. Et hæc vita mox *καταλείψεται*. Porro, famæ sarcinam lubens etiam abjecero, ac propemodum in Epicuri sententiam pedibus eo *λάτρε βίους*. Sed heus jam abs te literas expecto semigræcas *ἡ ἡμετέρα ἡ ἑλληνική*. Cæsarem meo nomine salutato diligenter. Cancellarius ex animo tuus est. Bene vale. *Antuerpia*.

Leo. Pont. Max. dilecto filio Erasmo Rot. S. D.

Epist. 28. **D**ilecte fili, salutem & apostolicam benedictionem. Vitæ morumque tuorum honestas, eruditio rara, ac eximia virtutum tuarum merita, quæ non solum studiorum tuorum monumentis ubique celebratis testatissima sunt, verum etiam eruditissimorum hominum suffragio, denique duorum illustrissimorum Principum *Regis Angliæ* & *Regis Catholici* literis nobis commendata, faciunt ut te præcipuo ac singulari quodam favore prosequamur. Unde postulationi tuæ libenter annuimus, uberiùs etiam nostram in te pietatem declaraturi, cum occasionem vel ipse ministrabis, vel casus objiciet, æquum esse judicantes sanctam tuam industriam publicæ utilitati assidue desudantem, dignis præmiis ad majora conandam excitari. Datum *Rome* vicesimo sexto Januarii. M D X V I. Anno Pontificatus nostri quarto.

Sylvester Episcopus Wigorniensis serenissimi Anglorum Regis perpetuus apud S. D. N. orator, Erasmo Roterodamo S. D.

Epist. 29. **V**enerabilis vir tanquam frater observande, Pergratum mihi fuit datam fuisse occasionem, tibi meâ operâ gratificandi. Mirificè enim singularem doctrinam egregiâque virtutes tuas semper colui. Nec quicquam magis quam propensissimè in te animum declarare posse optabam. Itaque nactus opportunitatem negotiû tuum libentissimè suscepi, de quo plura diligenter ac studiose cum S. D. N. egi. Qui profecto tum ob suam bonitatem, tum ob præcipuam ac singularem benevolentiam, quâ doctes tuas eximias unice prosequitur, libenter tuis votis annuit. Sed scis hæc negotia plurimum operâ confici. Proinde non defuit unus aut alter, qui rem retardarent, sed S. D. N. per omnia favente negotium omne ex animi sententia confecimus: per meam diligentiam non stetit, quin hæc citius expedirentur, sed adversa quædam valerudo, necnon perturbationes ducatus *Vrbini*, non parvâ molestiâ S. D. N. affecerunt, & fuerunt in causa, ut serius hæc conficerentur, quam nos volebamus. Quod superest, ago tibi gratias immortales de optimâ opinione, quam te de me concepisse ex

A tuis humanissimis & gratissimis literis intelligo, quod humanitati tuæ non meis meritis ascribo. Attamen qualiscunque sum, totum tibi deditissimum esse pro certo habeo. Et quacunque in re tibi, aut amicis tuis me posse prodesse arbitreris, de me æquè atque de fratre tuo germano omnia tibi polliceri potes. Optime vale, & me ama. *Rome* tricesimo primo Januarii. M. D. XVI.

Leoni decimo Erasmus Roterodamus S. D.

B **V**T ubique beatissime pater, incredibilis ista tua bonitas pietasque vincit, non solum merita nostra, verum etiam vota. Quod meus pudor contractius parciusque rogabat, tua benignitas largius ac prolixius indulgit. Nec illud sane me clam esse voluit; quibus hoc beneficii deberem, cum ipse cuperem in solidum tuæ unius debere sanctitati. Sciebam *Regem Catholicum* me suis literis tibi commendasse, sed aliâ de causâ, atque id tamen factum est, non solum absente me, verum etiam inscio. *Anglorum Regi* licet aliis pluribus nominibus deberem, tamen hic calculus me prorsus latebat hætenus. Intellego, intellego beatissime pater, quam gravem, quamque multiplicem sarcinam humeris sustineam. Primum enim manibus pedibusque adnendum est, ut isto munere, quod tua pietas indulgit, sic utar, ut tum dante, tum accipiente dignum est. Deinde conandum est, ut aliqua certè ex parte tantorum Principum commendationi respondeam: quandoquidem his beneficii tui gratiam communem esse voluisti. Postremò danda est opera, ut non dicam officio (quis enim præstet officium, aut *Christo*, aut huic proximo, Pontifici?) sed tamen aliquâ grati animi significatione respondeam accepti muneris magnitudini, quod ipsum jam proximus difficillimum esse video: deinde *Leonis* amplitudini, sic modis omnibus maximi, ut quantum *Romani* Pontificis fastigium inter reliquos mortales eminet, tantum **E** *Leo* inter *Romanos* Pontifices excellat: id quod multo etiam difficilius. Hoc an præstaturus sim nescio, certè sic adnitar, ut omnes intelligant mihi præter vires nihil defuisse, suppetat modò vita, quam mihi non optârîm longioretm, quam quæ posteritati consecrandis *Leonis* Opt. Max. divinis virtutibus ac meritis sufficiat. Minus infelicitè aggredi solet ardua, qui & libenter aggreditur, & suscepti negotii pondus non ignorat. Quod si nos justæ vires destituerent, auxiliares eruditorum hominum suppetias implorabimus, quorum remota est usquam qui non fateatur sese plurimum tuæ pietati debere, pacis publicæ vindici, quæ semper honestorum studiorum altrix fuit. Libet interim, tum mihi privatim hanc gratulari felicitatem, cui contigerit probari, non solum Pontifici Maximo, sed *Leoni*, inter maximos suis dotibus maximo: tum autem publicè seculo huic nostro, quod prorsus aureum fore spes est, si quod unquam fuit aureum, ut in quo tuis felicissimis auspiciis, tuisque sanctissimis consiliis, tria quædam præcipua generis humani bona, restitutum iri videam; Pietatem illam verè Christianam multis modis collapsam; Optimas literas, partim neglectas hætenus, partim corruptas: & publicam ac perpetuam orbis Christiani concordiam, pietatis, & eruditionis fontem parentemque. Hæc erunt nunquam intermoritura *Leonis* Decimi trophæa,

trophæa, quæ doctorum hominum literis, æternæ memoriæ consecrata, tuam Pontificatum, tuamq; gentem semper illustrabunt. Deum Opt. Max. precor, ut istam mentem tibi perpetuam esse velit, te nobis quàm maximè diuturnum, quo rebus humanis ex animi sententia compositis, serò in cælum redeat *Leo. Bruxella. M. D. XVI.*

D. Sylvestro Episcopo Wigornienfi serenissimi Britannia Regis apud summum Pontificem oratori Erasmo Rot. S. D.

Epist. 31. **D**uplicasti beneficii tui gratiam, amplissime præsul, dum singulari officio, quo me nihil promeritum es prosecutus, addis literas humanitatis plenas. Multa mihi de singulari tua in doctos bonitate prædicaverant multi, sed nunc omnem famam infra verum fuisse comperio, qui mihi videris huic potissimum rei natus, ut de omnibus bene merearis. Quid enim non præstaturus sis aliis, cum hæc præstes *Erasmo*, vix de facie noto? Proinde mirari desino, quod te pari favore, parique benevolentia prosecuti sunt pridem *Henricum* ejus nominis Septimus Regum longè cordatissimus, nunc ejusdem nominis *Otho*, patri simillimus filius, quod te *Leo* Pont. Max. singulari charitate complectitur. Tot rerum similitudo vos conciliat. Utrique virtus utriusque fortunæ vicibus exercita, factaq; illustrior. Utrique studium bene, merendi privatim, ac publicè de omnibus. Utrique ingenii lenitas ac benignitas mira. Ipsi per literas utrunq; gratias egi, sed id per te fiet rectius, ut cujus opera factus sum illi obnoxius, per eundem me gratum esse cognoscat. Non gravaberis hoc velut auctarium addere tuis in nos officiis & alioqui maximis. Bene valeat T. R. sublimitas, cui me totum dico dedicôq; *Bruxella. M. D. XVI.*

Ludovicus Berus Erasmo Roterodamo S. D.

Epist. 32. **Q**uemadmodum quotidiana locubrationum tuarum lectio *Erasmo* amicorum integerri-me incredibili animum meum semper afficit voluptate: ita dici non queat, quàm me oblectârint literæ tuæ, quibus de felici statu tuo me certiores reddidisti. Itaq; cum amicorum omnia sint communia, mihi equidem gaudeo, tuæque dignitati summæ gratulor, de tam honorifica, & ubere à principe oblata præbenda canonica, deque tam prospero rerum tuarum successu, ut fortuna, literarum & virtutis studiosis semper novercari solita, abs te quemadmodum contempta, ita & victa, & prorsus tibi dedita videatur. Nec obrectatorum quorundam infania, magis quidem elaborantium, ut accuratissima tua scripta, & exquisitiorem doctrinam, aliqua ex parte falso calumnientur, quàm ut sanè cum fructu intelligant: felicitatem tuam imminuere poterit, sed augebit potius. Quæ enim spes gloriæ, si nulla victoria? Victoriz autem quis locus esse potest, ubi pugna non est? Sed neque desunt, nec unquam deerunt *Erasmo*, doctissimi & optimi patroni, quanquam ipse sibi abundè & patronus, & semper (Deo duce) futurus est victor gloriosus. Literas tuas, ac item Archiepiscopi *Cannariensis*, ad reverendam dominum *Basiliensem*, ejus reverendæ paternitati diligenter

A reddendas curavi. Aliarum etiam literarum exempla ad me transmissa, mihi quidem abs te munus gratissimum, communibus amicis nostris (ut decebat) communicavi. Vale semper felix in CHRISTO. Ex ædibus nostris *Basilea*, pridie Idus Novembres, Anno Domini M. D. XVI.

Erasmus Roterodamus Ludovico Bero S. D.

B*AN* meritò mihi gratuleris, optime *Bere*, nondum scio: tu certè amantissimè facis, somnians eam fortunam mihi contigisse, qualem amor iste tuus optaret. At qualis qualis est hæc mea sors, si scias quàm ambierim, nova quædã videatur; si merita æstimes, magna; si animum, satis: quanquam eam præbendam vertimus in pensionem, censui detrahentes, nè quid ocio decederet, cujus nobis prior, quàm pecuniæ ratio. Te meritò amio, vir humanissime, qui pari studio procul absentes prosecueris, quo præsentem semper complexus es. Invidiam merebantur fortasse, qui præclarum aliquid profitentur, aut rarâ quâpiam eruditione premunt aliorum gloriam, aut submotis plerique se jactitant: At quid rei mecum est invidiæ, qui nec profiteor quicquam, & vix mediocri literaturâ, nullius officio luminibus, neq; cuiquam mortaliū meipsum antepono, aut æquo etiam. Tantum meâ qualicunque opellâ, pro viribus adjuvo publica studia. Sed non nullis alicubi videor liberius incandescere, verum iis, qui non perpendunt, quàm indignis modis acceptæ sint sacræ literæ, ac virorum sanctissimorum lucubrationes. Cum in ipso grassarer opere, sæpenumero stomachum ob rei indignitatem effervescentem cohibuit ratio, ubiq; dissimulare non potui. Et tamen posthac moderatiorem fecit mira quorundã morositas. Etenim si qua fieri possit, ita copiam prodesse studiis, ut neminem omnino mortaliū offendam. Id si minus contingit, lenit nonnihil hanc molestiâ primùm recti conscientia, deinde quod adhuc probor à probatissimis. Et spes est fore, ut quod nunc placet candidis, mox placeat omnibus. Certè quod inodiosum sit, aut impium, absit ut mihi unquam placeat, vel in meis ipsius libris. Bene vale. Apud R. P. Episcopum *Basiliensem*, tu fac mihi sis epistolæ vice. Memini, memini, semperque meminero, quantum illi debeam Principi. *Bruxella. Cal. Januariis Anno M. D. XVI.*

Glareanus Des. Erasmo Roterod. S. D.

Si quem atlas charissime *Erasmo*, quod te amat, certè ego maximè amandus tibi: nemo enim est, tu crede, te mihi charior, atque utinam tantum me posses intus introspicere, quàm extra sæpissimè vidisti. Videres profectò alterum *Alcibiadem*, ac eum qui *Alcibiadem* longè antecederet, tantum videlicet, quantum verè *Glareanicus* amor vicit *Socraticum*, sive quantum ego plus tibi debeo, quàm *Alcibiades* *Socrati*. Magnum erat, mores à *Socrate* didicisse, vitam illius moribus emendasse: atqui ego longè plura à te habeo; nempe, præter alia infinita, præcipuum illud, quod me *Christum* sapere docuisti; neque sapere solum, sed imitari, sed suspicere, sed amare. Quid quæso homuncioni mihi vel utilius, vel dignius contingere potuit? Proinde minimè separati sumus,

sumus, beneficia tua in me collata, non sinant me tui immemorem. Quicquid ago, præsto es, ludit ante oculos meos imago *Erasmi*, itque reditque frequens, sine te non dormio, non edo, absens ad virtutes stimulas, excitas pigrum, rudem doces, & putas me posse te non amare? sed qui possem? Lachrymor absentiam tuam, id quod mihi minime vitio dandum existimo: quid enim æquè mihi grave? & jam dixi, non abes, sed certè abes: reverà non abes, loqueris enim mihi quotidie: & tamen absens es, quia te non video, nec suavissimâ tuâ confabulatione fruor: sed & præsens es, quia te audio; nam mihi loqueris, sed ludo, idque ineptè, quia amo, idque audacter, quia amo: & dum ludo, lachrymor, quia te amo, charissime *Erasme*: atque cum te charissimum appello, dum alii infinitis aliis te operent, ego unico illo titulo unice te honoro. Quid enim erat dicere, doctissimum, eloquentissimum, eruditissimum, & quæ non amor, sed aliquoties *καλῶς* excogitavit pleraque alia: nullum enim eorum te melius decet, aut exprimit, quam quod proximè *Christum* accedit. Neque tu tantundem, vel eloquentiæ vel eruditioni me inniti iussisti, quam amorì verè Christiano: ac proinde non modò habeo tibi gratias amplissimas, immortales, ingentes, aut quicquid tale vulgus disertorum sequepedalibus verbis refert; sed quas *Christus* dignis tuis in me meritis tribuat. Cæterum ut ad epistolam quoque tuam respondeam; quæ de fortuna ais, eam mihi si tecum essem, non posse deesse, Doleo hercule me tecum esse non posse, sed differo tamen non absque causa. Tumultuatur patria: pax cum *Francis* nondum composita, quam *Angli* nè an Cæsarea majestas remoretur, incertum. Legati *Maximiliani* adfuerunt, & item *Anglorum*, non pecuniam, sed aureos montes pollicentes, nè *Gallis* *Galli* conjungamur. Sunt qui suspicentur rem agi non jussu *Britanni* regis, sed tamen *ἀντιπροσέτις τῶν* sic ego pacem spero, quæ si facta fuerit, *Parisi* salarium ducentorum scutorum annuè expecto. Præterea habeo mecum domi meæ triginta optimæ indolis juvenes, qui annuè solvunt centum & viginti scutos, quamvis labori meo non satis respondeat hoc præmium: illud, mi *Erasme*, charissime parens, unice oro, nè damno sit mihi, vel apud te, vel apud alios dominos, amicos forsitan aliquando futuros, non venisse tam humaniter invitatum. Nam ad *Pentecostes* diem si non erit pax cum *Francis*, & Princeps tuus (quod vehementer opto) salvus fuerit, ausim, me hercule, ad te volare, etiam per medios hostes: interim nè abeam consanguinei & necessarii magnopere rogarunt, nihil tamen certi promitto. *Montjoie* nomen charum esse mihi non poterit, dum *Erasmus* charus esse desierit. Quem ut egregium ac optimum virum credam, & opera tua, & præsens quondam de ejus humanitate confabulatio pervicit. *Berum* cum litteræ allatæ sunt, non adfuit: itaque ex eo nihil cognoscere potuimus. Post discessum verò tuum, adeo sophistæ in me grassati sunt, ut de templorum valvis chartulæ diriperint, publicæque *Senecam* legi prohibuerint. Ego autem iis invitis legis nihil magis veritus, quam nè *Berum* quoque in suam opinionem traherent: at ipse ut vitaret invidiam, negotio se non magnopere immiscuit. Penè tamen carmen meum non misissem, utpote juvenile & mihi nulla in parte satisfaciens pro tanto viro:

A aut si hoc tanquam adulatorium spernis, pro tanto amico: sed spero omnia confossum iri a te, quæ spes nisi me tenuisset, eas ineptias in ignem conjecissem. Misi autem & aliud carmen quod de discessu tuo ad *Oswaldum* lusi, hominem tui studiosum, ac accerrimum meum in sophistas *Alciden*: cujus pugnae memini, simul & horologii tui gratissimi munusculi: literas *ἱερὰς* & *γλαυκὰς* bellè incidit *Aurarius*, semper interim sericis incubuit. *Buschii* carmen, quod mihi summè placet, quantâ potui diligentia exscripsi, ex depravato videlicet codice; quare peto, ut tuâ diligentia excutatur. Salutationem tuam *Oswaldus*, *Rhetus*, atque omnes discipuli mei gratissimo animo acceperunt, unoque ore te rursus saluari iusserunt, te felicem, salvum, incolumem omnes optant. Jussisti me longum esse cum scriberem, idque feci, sedulò forsitan magis quam feliciter. Quid enim aliud faciam? *καλῶς* *ἀντιπροσέτις* *ἀντιπροσέτις* *ἀντιπροσέτις* Vale, charissime *Erasme*, mecum fidus, meum decus. *Basilea* ex pittrino meo. Anno Domini M. D. XVI. ad Nonas Septembres.

*Hermanni Buschii Paphili in Erasmus
Coloniæ recens ingressum.*

D Ie puer, *Erasmus* cupido quis nunciat illum, Advenisse mihi, quis nam hæc mihi gaudia O festum lætūmq; diem, si vera locutus, (portat? Si non hæc vano mendax confinxerit oro. Quisquis is est tandem, credamne, ut venerit ille? Ille inquam *Erasmus*, cui *Roterodamica* tellus Tam debet, docto sua quam *Verona* *Castello*, Quam tribus *Hispanis* urbs inclita debet alumnis, *Ausonio* fundata duci, quam *Bilbilis* æta, Cornipedum gregibus fecunda, & fortibus armis Ingenio debet culti celeberrima civis, Quam cantata suo debet *Mæviæ* vati, *Parthenopæ*q; suo, fontes qui carmine *Thebas* Ermit, & sylvas plectro modulatus eburno, Magnanimū in *Troia*, & in *Hellora* movit *Achille*: Quam *Salmus* tibi *Naso* tener, quem barbarus *Istor* Braccatq; *Geta*, cygneâ voce canentem Tristia, fleverunt: quam *Mantua* prisca *Maroni*, Quo duce Musarum meruit domus ipsa vocari, Et fama pulsare polos, & sydera laude, Omnèq; venturæ spacium superare senectæ. Estne ille *Erasmus*, modò quem venisse loquuntur, Ipsis qui solus possit certare *Latinis*? F Quem probat, *Callio*q; virum clarissimus ordo, Pontificis *Rome* qui limina scandit in ostro, Quémq; per *Italiam* passim lætissima turba, Cordaq; inspicunt doctissima *Grajugenarum*, Qui sibi quaesivit nomen, per *Gallias* regna, *Hispaniæ*q; *Tagum*, per *Hibernia* litora, perq; *Orchadas*, & nostro remotos orbe *Britannos*: Terrarum Reges, quem salvo munere jungunt, Conciliantq; sibi, quo fante, ignobile ducunt Eloquium *Pylæ* quod fluxit ab ore senectæ: G Quo citharam tendente, & Apollinei peragente Officium vatis, stupet ipse ad carmina *Phabus*, *Callio*q; sui gemina reminiscitur *Orpheus*. Venit, certa fides, vidi, vidi ipse caput Opaturq; mihi toties, occurrere vultum Hospitis egregii, dextramq; amplexus inhesi. O blandi mores! o fandi exacta facultas! Quanta vetustatis, linguæq; scientia docto

Quanta

Quanta utrinque viro, quantum discessit ab illo
Barbaries, ruditas, ignava superbia, livor
Degener! imò alios multos secum attulit ipse
Diversos comites, gravitas sine nube renidens,
Ingenuusque lepos, *Purbo*, *Charitès*que sorores,
*Pegafidès*que omnes, gressus comitantur euntis,
Florentesque rosas gestans, posita ægide *Pallas*.

FINIS.

Ad eundem.

Hæc legit *Erasmus* si carmina fronte serens,
Tum longe accepi plus, minus ipse dedi.

Ad *Erasmum Rot. Hecatoëstichon Henrici
Glareani Helvetii Poeta Laureati.*

Somnus iners homines, mutumque invaserat or-
Prellerat & terram nocte silente quies. (bem,
Ipse soporifero ponens mea membra grabato
Occubui, & tenebris penè sepultus eram.
Ecce sub obscuro visa est tua Musa nigrore
Ante oculos volitans protinus esse meos.
Non secus ac nebulis latitet si *Phæbus* opacis,
Aut sub nube nigra, candida Luna micet.
Tum pepulit radiis quodcumque obstabat amœnis,
Cessit & omne, illâ discutiente, chaos.
Subtrici, caput haud tenuem erecturus ad auram,
Expecto sitiens quid velit illa loqui.
Diva verecundo dum me videt ora tacentem,
Auriculam prendens vellicat atque premit.
Cur me me dixit, cur compellare vereris?
Cur nostros surda negligis aure sonos?
En venio, quia doctiloquus sic iussit *Erasmus*,
Nè turba, votis præstò erit ille tuis.
Illius ambrosio quamquam frons nectare fusa est,
Atque *Helicon* sacro laverit amne comam:
Nec tamen exiguum parvo de flumine rivum,
Nec tremula spernet stamina rauca lyra.
I celer, optatum invenies, & habebis amicum,
Quem dare non aliunde secula posse putes.
Dixerat, & sonitus blandâ cum voce recessit,
Inque levem volitans aera præpes abit.
Excitior somno, video cecidisse figuram,
Cui responderem nemo nisi aura fuit.
Ergo ô præsidium, & spes jucundissima vitæ:
Dux & iter veræ dulcis *Erasme* viæ;
Ausculta, tua Musa meis discessit ocellis,
Illi debueram paucula verba loqui.
At quia discessit, nec sit cui singula dicam,
Hæc iussi Musam verba referre meam.
Scilicet ut dignas tibi vir doctissime grates
Offerat, id quamquam non bene posse reor.
Namque ego cui moduli, cui nec sit culta *Minerva*,
Qui possum dignum ludere quæso melos?
Nec tibi pro meritis, quas dicâ nosco *Camœnas*,
Da veniam modulis ingenioque meo.
Sunt mihi raucifono stridentia carmina plectro,
Et tenuis surdo murmure vena data est.
Clauferunt placidæ *Dirceia* flumina Musæ,
Et mihi *Parnassus* blanda fluentia negant.
Arida vix mihi *Chloris* sitis amne levatur.
Vix mihi *Salmacides* mollia damna patent.
Si tibi rauciculâ stridentem voce cothurnum
Percutiam, dices, Heus miser, ito foras.
Si rursus citharam plectro crepitante fatigem,
Nenia inest, dices, carmine barda tuo.
Quid pie *Erasme* canam? nisi garrulus inter olores
Argutos strepitum, corvus & anser iberi.

- A O utinam *Andani* mihi sit facundia vatis,
Et sint *Peligena* carmina docta lyra.
Te canerem longo vir præstantissime libro,
Nullaque pars vacuo margine abiret iners.
At longè tua me probitas, tua vivida virtus
Vincit, & est versu non bene picta meo.
Quæ natura sagax imis tenet abdita valvis,
Tota intra ingenium scis posuisse tuum.
Tunc oculis certus cœlestia regna subintrat,
Tu penetras summi limina celsa poli.
- B Quot sint, quæ rerum species, quæque orbis origo,
Utque locum capiant quæque elementa sumum.
Splendida quo rapido volvantur sydera lapsu,
Unde tuum lateat candidè *Phæbe* caput.
Quidque subobscuram cogat decrescere Lunam,
Unde pluat rosea discolor Iris aqua.
Quæ solidas quatit violenta potentia terras,
Cur volitent dubio fulmina sæva polo.
Cur scindant piceas horrenda tonitrua nubes,
Unde ruit gelidis stridula grando globis.
- C Cur quod non cecidit sydus cecidisse putetur,
Et quæ sint refluvi semina cæca maris.
Quæ subsunt casu, quamnam fortuna volatet,
Perfida ventosis non bene recta rotis.
Cur Sol *Æthiopes* urat, cur denigret *Indos*,
Cur minuat radios trux *Arimaspe* tibi.
Omnia pernoscis, majore es dignus honore,
Quam tenui versu commemorare queam.
Roma velut dignè magno *Cicero* superbit,
Et *Demoësthenes* *Attica* turba sonis.
- D Septem urbes certant docto quæ patria *Homerus*,
Tres genuit magnos *Cerduba* clara viros.
Unum te Solem, quamvis & sydera multa
Protulerint oris *Belgica* regna suis.
O lætum festumque diem, qui numine dextro
Te dedit in nostros mitis *Erasme* lares!
Quâ scindit liquidus *Basilea* moenia *Rhenus*:
Quâ sunt *Helvetiæ* fœdera prisca viris,
Est in te gravitas matura, modestia prudens,
Socratici mores, *Cæsareusque* decor,
- E Ingenium felix, quo non præstantius ullum
Docibus hisce tuis *Attica* terra tulit:
Sed te præcocius jam parcere versibus opto,
O decus, ô *Batavi* gloria prima soli.
Tu dabis omnigenam matura in carmina venam:
Tu dabis ad Musam calcar & arma meam.
Hactenus hæc, *Batava* sydus venerabile gentis,
Lux *Alamanorum* candidè *Erasme* vale.

FINIS.

F Ad *Oswaldum Lucernanum Helvetium
Elegia Glareani.*

- Candide pars ingens nostrorum *Oswalde* labori,
Seu qualem *Alcides*, *Pirithousve* petat.
Surgit *Amazonis* pharetrata caterva flagello:
Et mihi *Centauri* bella cruenta parant.
Hoc ades ô *Theser*; tuâ ope est opus: accipe tela,
Tela cataphractis objicienda malis.
- Omnia in hoc mundo vincit patientia longa:
Et labor, & probitas, ingeniumque sagax.
Laudo tuum ingenium, quod & ipse probavit *Eras-*
Pallades ille pater, *Maoni*que chori. (mau,
Socraticis se temporibus *Plato* gaudet *Athenis*,
Natum, atque exuvias ille triumphus habet,
Dictus *Alexander* felix cognomine *Magnus*:
Cui nasci obtigerit tempore *Aristotelis*,
E 2 Lætor

Lator ego quod temporibus sum natus *Erasmi*,
 Gaudeo, & exultans bella trophæa fero.
 Ah quoties agro comites affatus amicè est,
 Pabula quanta animæ contulit ille meæ?
 Is docuit mores, meliùsq; infudit I E S U M,
 Is docuit cælum perpetuâsq; domos.
 Et docuit penitus stultum contemnere mundum,
 Vexit & ad superos mentē animūq; meum.
 Quid dare plus posset *Cresus* ve *Cyrus* ve roganti?
 Quid *Calaber* dives, quid *Sybaris* ve potens?
 Ille hinc degrediens, docta sciotericon umbra
 Dona dedit dextræ munera eburna meæ.
 Accipe, ait, nostri monumentum & gluten amoris,
 Accipe *Phidiæ* dona polita manu.
 Umbra tibi vitam notat, & vaga gaudia mundi:
 Circulus æthereo sydera clara polo.
 Elige utrum malis, utinam tibi sydera cordi,
 Et qui syderibus præsidet orbis herus.
 Acepi lachrymans, nomēq; incidere iussi,
 Osculâq; inculpro tēq; quaterq; dedi.
 Sed redeo, gratare tuis *Oswalde* *Camænis*,
 Est aliquid tanto complacuisse viro.
 Plus certè, quàm si gelidis mea *Musula* metris
 Strideat, atq; oneret tēq; mūm; caput.
 Gratulor & patriæ, ventura gaudeo vita,
 Quæ *Graios* fontes, *Romulidâsq;* refert.
Helvetios præcos gentem in fera prælia natam,
 Comperimus *Graio* verba notâsse stylo.
 Atq; utinam positis etiam nunc ressuat armis
 Quicquid apud *Graios*, *Romulidâsq;* fuit.
 Ecce *Camillus* adest, pius & facundus *Erasmus*:
 Quo nil candidius *Romula* terra tulit.
 Miles ego, quamvis imbellis, inutilis, æger,
 Ære tamen mereo, tēq; merere velim.
 Nec timeas vulgus nebulonum, & inutile mundo,
 Nec *Chryssa* fulmina cæca faces.
 Chare vale, pharetrata fugit tua tela caterva,
 Chare vale *Thesen*, quo duce tela dedi.
 FINIS.

Ad sodales Erasmo Roterod. consuetudine
 iunctissimos, Ioannes Sapidus Selesta-
 diensis Germanus.

O *Listri*, *Brume*, *Basli*, *Rhenane*, *Frobeni*,
 Nescio candidissime.
Helvetia decus æternum *Glorians*, probatis
 Tum literis, tum moribus,
 Integer interpret divinar mentis, & idem
 Trilinguis *Oecolampadi*,
 Tu quoq; *Gerboli*, gemini laus splendida *Juris*,
 Utranq; callens *Pallada*,
 Artis *Apollineæ* *Rytice* celeberrime mysta,
 Fontes, vósq; cæteri,
 Dulce sodalitiū, cum vestro tam bene *Erasmo*
 Vobis, & illi cum suis.
 Quam bene sylvestri cum lectis esse *Diana*,
 Nymphisq; scimus cum dea.
 Vos adeo consuetudo devincit *Erasmi*,
 Huicq; vestra convenit.
 Primum aut postremū quid dicam aut mirer eorū
 Quæis læta corda pascitis?
 Si tractat joca, ridetis; si seria, vultus
Catonianos sumitis;
 Si jubet arrectas, suadēve, advertitis aureis:
 Si humana quàm miramini,
 Si divina docet, mox raptis mentibus, inter
 Cæli incolæ versamini:

- A Si graditur, comites estis, stantēq; repenti
 Si stat corona, cingitis:
 Si Genio ad mensam indulget, gaudetis & ipsi
 Convivio hoc liberrimo.
 Adde quod ingenium, gravitas, facundia, candor,
 Honos, decus, modestia:
 Tot blandæ veneres, charites ror casti & amores,
 Et mille virtutum agmina:
 A pede quæ certant imo componere totum
 Supremum ad usq; verticem.
- B Cui quod versicolor, gemmis, auriq; coruscat
 Diadema signis asperum:
 Quam vos alliciant, rapiant, faciāntq; stupere,
 Quibus ista distrahant modis.
 Qualem *Anchisiaden* radiantia dona, labores
 Vivi manus *Vulcania*.
Læma ut *Trivia*, sic *Phæbus* gaudet *Erasmo*,
 Vos inter adstans nescios,
 Digna, die sperata, o consortia adire vadatis
 Quæ diis simul communia.
- C Hic syncer' amor, procul hinc procul atra simultas.
 Tanti est *Erasmi* gratia.
 Ast majora cano, nullūq; audita per ævum.
 Toti decus *Germania*.
 En vossam danteis herbam præcellit *Athenas*
 Urbs barbaro solo sita,
Baiana lecta aurifero *Basilica* *Rhenus*
 Amœnitate amœnior.
 Estis io nati felici sydere, quando
 Sors tanta vobis obtigit.
- D Inter at ignarum vulgus ludiq; popellum
 Miseram nimis vitam tero.
 Visendiq; meos quam præberier ansam
 Tritis vetat necessitas;
 Sed solet hoc animos unum relevare dolore
 Miserando alioqui & hostibus,
 Quod me quæ sequitur tragicis *Rhœmusia* fatis,
 Meis frui det optimis.
 Ergo alacres *Sapidi* memores jam vivite vestri
 Mibi sodales mellei.
- E Tu quoq; re quavis semper dignissime *Erasme*
 Germane *Phœnix* unice,
 Vive tuos annos, & me dignare favore
 Tuo mun, & sum meus.
 FINIS.

*Erasmus Roterodamus Ioanni Sapido libe-
 ralium artium docteri S.D.*

- F C Armen tuum, eruditissime *Sapide*, tam unice
 placuit toti sodalitiū, quam tu illi unice cha- *Epist. 33.*
 rus es. Mihi sanè ut non fuit ingratum: ita volup-
 tati esse non potuit. Neq; enim unius est homi-
 nis delectari & erubescere: nisi mihi forsitan adeo
 nihil oris esse credis, ut ista tua præconia citra ru-
 borem legere queam. Verum est quod tecum ex-
 postulem. Tot eruditis juxtaque candidis amicis
 meam consuetudinem gratularis: nec mihi vicis-
 sim de illorū gratularis conubernio, quasi minus
 sim ipse felix hoc nomine, quàm illi. Nam mihi
 prorsus in amœnissimo quopiam Musæo versari
 videor: ut nè dicam eruditos tam multos, & eru-
 ditos tam non vulgari more. Nemo Latine ne-
 scit, nemo Græce nescit, pleriq; & Hebraicè sc-
 unt: hic in historia cognitione præcellit; ille cal-
 let theologiam; hic mathematices peritus est:
 alius antiquitatis studiosus, ille juris consultus.
 Jam hoc quàm sit rarum ipse nōsti. Mihi certè
 hæcenus.

hactenus non contigit in æquæ felici versari contubernio. Verum ut hæc fideantur: qui candor omnium, quæ festivitas, quæ concordia? Unum omnibus animum esse jures. Nec est quod complures te ab hac mensa abesse: ut *Platonis* more loquar, tam ades quam qui maxime. Nullum prandium, nulla cæna, nulla ambulatio, nulla confabulatio sine *Sapide* nobis agitur. Porro, sortem tuam, ut laboriosam esse non negaverim, ita tragicam ut tu vocas, aut deplorandam esse prorsus inficior. Ludi literarii magistrum esse, proximum regno munus est. An tu putas sordidam esse functionem primam illam ætatem tuorum civium optimis literis & *Christo* statim imbuiere, totque probos & integros viros patriæ tuæ reddere? Stultorum opinione humilior est, re longè splendidissimum. Etenim si Ethnicis quoque semper præclarum magnificumque fuit, de re publica bene mereri (dicam audacter) nemo melius de ea meretur, quam rudis pueritiæ formator: modo doctus & integer: quæ duo sic in te paria sunt, ut nesciam utro te ipsum superes. Jam quod in salario diminutum est, *Christus* ipse de suo pensabit abundè. Siquidem ipsa virtus satis amplum sui præmiū est. Neque verò quicquā moveat animum tuum, quod vides quorundam ignavissimo otio, tantum annui census è publico decretū, qui sibi vivant, vel Principibus interserviant, at non ex usu reipublicæ: ei vero qui communis est omnium liberorum parens, & in re maxime omnium necessaria, tantis sudoribus agit publicū negotium, tam malignū stipendium exolvi. Integrum & incorruptū virum munus hoc requirebat, cuique vel gratuita pietas cordi sit. Itaque magnitudo salarii, dignitasque proposita sceleratissimum quenque ad hoc negotii pelliceret. Ipse mi *Sapide* dignitatem addes ex tuis dotibus, muneri, si parum apud homines splendido, certè apud *Christum* magnificentissimo. Nec est quod hanc sodalitatem invidas *Basilea*. Habet & *Slesstadium* prior suum, fortassis infrequentius; sed quam multis aliis unum opponere potes *Paulum Volsium Curientem* abbatem? Deum immortalē, quæ mentis puritas, qui candor ingenii, quam prudens simplicitas, qui studiorū ardor, quam nullum omnino in tot dotibus supercilium! Tales tales opinor fuisse præcos illos religionis antistites *Antonium, Hilariōnem, Hieronymum*. Proinde si numeres contubernium, perpauci fateor estis: sin expendas, multi, cum tot homines tibi præstet unus. Majorem in modum te rogo, fac ut is vir intelligat me sui memorem esse. Mellitissimā conjugem tuam, nec leve tuorum laborum solamen, quovis margarito candidiorem *Margaritam*, meis verbis saluta diligenter. Bene vale. *Basilea*, M. D. XVI.

Ricardus Bartholinus Erasmo Rot. S D.

Epist. 36. **V**enissem ad te suavissime *Erasme*, nisi nuncio, qui crastinam profectionem significavit, impeditus fuisset: nolui tamen ut tuis fraudaretis præconiis, mitto igitur natalem tuum versibus & pluribus & concinnis celebratum: autor est *Gasper Velius* juvenis tum Latinis, tum Græcis literis non mediocriter eruditus, aulicus noster, ac nominis tui amantissimus. Scripsit ad me, ut lineas subjicerem, si qua forent quæ minus feliciter essent composita. Perlegi omnes cursim, dum iterum attentius rem scrutor, quædam in prima

A statim fronte animadverti: non quia ferulā meā digna viderentur, sed ut tuum judicium obvium haberet, si quid correctioni suæ refarciendum esset. Ego provinciam prosequi haud potui, tibi onus incumbit, quoniam in tui natalis laudem scripti sunt, ut quā candidissimi prodeant. De ingenio autem hoc affirmare ausim, me hominem in *Germania* similem huic reperisse neminem. Vale, & me & *Paulum* literarum tuarum aliquando participes facias.

B *G. Vrsini Velii Slesii Germani Genethliacon Erasmi.*

Natalis rediit dies *Erasmi*,
Pantus conscia lux beata magni,
Fausto sydere, sole gratulante,
Et diis auspiciis favente cælo
Ad sensu genii beatioris
Exultantibus *Aonos* puellis,

C *Phæbo* dulcius accinente carmen.
Ad communia sacra jam frequentes
Et natalitias adeste pompas,
Quorum frons hedera viret sequaci,
Et *Parnassia* luculenta *Daphne*
Lambit tempora, quosque semidivos
Virtus nobilitat, manusque bello
Non instrenua, quosque semidivos
Vatum carmina naviter beaurunt.

D Hæc nil candidius die, *Batavis*
Illuxit, populisque quos inundant
Ister maximus, auriferque *Rhenus*,
Quā lætus puer extulit sub auras
Tam sanctum caput: affuit beata
Dextra *Juno* facillima parenti.
Ter *Lucina* vocata, ter repressit
Ultrò parturientis hæc dolorem.
Extemplo positum est onus suave,
Et felix utero recessit infans,
Vitz ad munera, luminis sub oras.

E Natum prima vocat recens *Erasmus*,
Divorum monitu beata mater,
Rebus nomen & omen auspdatum,
Ut quo nil meliusque, gratiusque
Largiri potuere fata nobis,
Nil concedere dii queunt benigni,
Magis nec dederunt prius, dabuntque.

Nati lanificæ manum sorores
Admōrunt niveis repente filis,
Et lætos glomerant dies benignæ.

F Porro, limen ad extimum comatus
Magnæ *Cynthia* adstitit parentis,
Vitz cum cecinit Deus futurum
Divino *Pædani* ore cursum.
Et sanctam pueri indolem retexit
Fortisque ingenii laboriosos.

Cum *Phæbo* cecinere tum puellæ
Hippocrenides, audiit sub imis
Rhenus fluctibus, extulitque catum
Ranco fonte caput, simul lacertos
Muscoso levat uvidus ab antro.

G Insuetæ stupet evocatus amnis
Blanda ad murmura vocis, & novatū
Miratus faciem nimis dearum
Intonsique Dei fides canoras,
Mox cursum requievit incitatum,
Cum *Latoniæ* interim *Phœbeæ*
Et carmen cecinere tale Musæ,

E 3

Seq

Sed divinius ore grandiori,
Terris orbe puer modò *Batavis*
Accessit meæ novum cohorti
Et primum decus ævitatibus hujus
Summis maeste bonis. Tibi ecce fontes
Pandit *Cyrrha* suos, & ampliori
Venâ *Pieris* fluunt liquores:
Atq; arces referat suas *Citheron*,
Et sacrum penetralius recludit
Imis ex adytis. Puer *Latina*
Junges *Pallida Cecropis Minerva*
Admirantibus omnibus vicissim
Romanis simul, & simul *Pelasgis*.

Quin sub tempus idem, probè rotundo
Ore, atq; eloquio disertiore
Intestabere *Barbaros* magistros,
Incultamq; redargues loquelam,
Insanas & ineptias refelles
Sanâ mente, severitate iustâ.

Post idem reducem suis *Philippum*
Regnis utq; ab *Ibericis* profectum
Verbis excipies: & universi
Consensu populique, patriæque
Dices nomine gratulationem:
Casus difficiles, iterq; durum,
Attactumq; *Britannia* minaci
Tempestate solum: proinde gestas
Tot res egregiè domi forisq;
Ingenti simul explicabis ore,
Regis quo nihil orbis ante majus
Vidisset, propria hæc tibi fuissent
Si *Germania* dona, *Cæsaris*q;
Æquâ mente *Diespiter* faveret.

Verùm heu vocibus usq; luctuosus
Immaturum obitum, necemq; acerbam
Deslebis juvenis, manumq; duram
Et fati violentiam maligni
Inculabis, & usq; & usq; amaras
Nequicquam querimonias profundes.

Exin majus opus reconditumq;
Nulli conimili modo priorum
Tentatum aggredi, quodq; abundè
Diversâ scatet eruditione.
Non calle ingredieris ante trito,
Nec vestigia nota consecutus,
Aut pressa alterius solo meabis.
Et jam *Græca* *Parmania* & *Latina*
Tersâ fronte aperitur explicata.
Dii quantū est operis? quid hoc librorū?
Pleno est cōpia florulenta cornu.
Tum *Græci* generosus *Euripidis*
Assument tragicam severitatem,
Ad proscenia *Romuli* vocabis:
Cum vates opera tua *Pelasgus*
Fortunas *Agamemnonis* cadentes
Et sietus *Hecubæ* amarulentos
Orchestra bene ductus in *Latinam*
Romana gravis intonabit ore.

Plutarchi terribas subinde chartas,
Necnon scommata falsa *Luciani*,
Queis mores hominum suave carpit,
Illuditq; deis, nihil verendo,
Donabis niveâ Latinitate.
Dein mentes hominum libidinosas,
Necnon peçora cæca pravitate,
Et vitæ tenebras periculose
Scitè nomine *Moris* notabis.

Scribes milite digna *Christiano*

A Et quæ vir sapiens bonusq; viret
Trades, quæq; sequatur examissim.
Tum vero sua Principes docebis
Quæ sint officia: & quibus regantur
Gentes artibus, & tenentur urbes.

Purgabis veteres *Sophon* libellos
Mendis: interitūq; vindicabis
Scripturas *Seneca* catas severi.

Et sanctos *Hieronymi* labores
Antiquum revocabis ad nitorem.

B Legum deniq; sacra tu novarum
Cunctis biblia rectius legenda
Et *Græcis* dabis, & dabis *Latinis*.

Tu quicquid rigidâ phrasi per orbem
Ætas prisca rudisq; publicavit,
Pauli dogmata, & irreprehenâ *Christi*
Edicta, ac monitus benigniores
Trades omnia puriore linguâ
Divinæ bonitate fraternæ.

Ostendes duce cœlitum favore

C Quanta numinis incitata flamma
Summi buccina patris inter ægros
Tum degens homines, salutis autor
Et vitæ melioris excitator,
Princeps luminis, ore quo profari,
Christus vel potuit, vel est locutus.

Mythes sacrificus Dei subinde
Placabis prece cœlites, & aras
Collustrabis odoribus *Sabeis*,
Semper rite litabis adprecatus.

D Tu decreta Dei atq; jura cœli
Perferutabere funditus, perennem
Callebis sapientiam deorum
Supremis animum artibus colendo,
Quæ posthac pius omnibus repandens
Magnis digna diis, loqueris unus.

Sed cum livor edax, & invidendi
Infelix rabies, sibiq; tantum
Importuna lues, & atra pettis,
Summis immineat subinde rebus:

E Nil acti cruciabili furore
Vecordes tibi *Zeti*, tot uni
Vastâ intemperie suâ nocebunt,
Non impune tibi graves futuri.
Latratu facies pili improborum.
Pelles insidias furentum inanes.
Vim rupturus & impetum malorum,
Et linguas cohibebis impudentes.
Quin plures veluti manu retuli
Convicti rationibus disertis

F Entello tibi concident *Dædætes*,
Cui pœnas tibi sunt daturi easdem
Quas victus mihi *Marsias* pendit
Detractâ cute, nudus & cruentus.

At longum fuerit, nimisq; longum
Complecti numero tuos labores
Et producere cuncta nominatim.
Ex te, sicut *Hymettus* ab alveis
Favis *Attica* mella cum *Latinis*
Undabunt locupletius per orbem.

G Primas quicquid agas ferēs, rotundi
In leges bene carminis ligabis
Sermonem, & facies repente versus
Affines *Lyricis* *Horatianis*.
Scribes verba modis celer solutis,
Magno cum *Cicerone* fulminabis.
Promes *Socraticis* frequens ab arcis
Præsentis animæ omnibus medelas.

Et

Et sancta dabis instituta vitæ

Ingens sobrietate vel *Platonis*.

Scripturas quoque temperabis omnes
Festivo sale. Comico lepore.

Hæc tum feceris antequam senectâ
Tanges undecimum gravante lustrum,
Et terras simul exteras adibis.

Primum *Lutetia Parisiorum*

Sedatus sapientiæ magistros
Intrabis penitus larem *Sophiæ*.

Mox *Roma* tereti & potente lingua

Facundâ *Ciceronis* in Palæstra

Desudabis : & impiger disertis

Libris, *Felsinæ* vacabis urbe.

Viles caruleos item *Britannos*

Et versabere regis in aulis

Inter nomina magna, & optimates,

Heroes proceresque purpuratos.

Et dignaberis omnium favore

Vitæ mirificæ decorus omni,

Purâ mente, suavitate morum,

Et dulci eloquio, ac dextera suavi

Pithiæ, omnibus unus adlubeles.

Imprimis hominum eruditiorum

Ingens præsidium decusque rarum

Præclaris *Guilielmus à Vuaranis*

Nullis non animique corporisque

Fortunæ quoque dotibus beatus

Te magni faciet. Nec ille solum

Primas inter erit viros *Britannos*

Sed virtute suâ, tibi hoc vel ipsum

Toto nomen in orbe vendicabit.

Amplexabere candidos politi

Mores ingeniumque, dulce *Mori*;

Mori, cui suet undequaque versus

Conditus sale, melle, felle, risu.

Tunc pro materia rei notata

Hic comis popularitate vitæ,

Prudens, ingenuusque, perspicaxque

Omnes ante alios placebit unus.

Cui credere cogitationes,

Quin & seria libere jocoseque

Audebis, tibi dedito sodali

Mutam præcipue fidem colenti.

Illinc deinde reversus adjacentes

Rheni belligeras adibis urbes

Duri ex *Helvetii* jugis profectus.

Hic te *CARNION* innocens videbit

Pullati rabie gregis tor annos,

Rictu & mordicus appetitus atro.

Oblectaberis hospitalitate

RHENANI & studiis simul *BEATI*.

Doctorum tibi quicquid est ubique

Applaudet redei, tibi & *Latina*

Asturget bona pars sodalitatæ.

Nostri & nominis universus ordo

Inclinat caput omnibus theatris.

Illis culte locis *Erasme* canus

Post quinquennia jam decem peracta

Nocturnas vigilabis ad lucernas.

Hebrææ salebrosa verba linguæ

Exemplum studiosus ad *Catonis*

Edifices. Sitis impotens honesti

Et famæ precium, nihil jubebit

Non tentate boni. Proinde nunquam

Magnorum obsaturaberis laborum.

Porro, cætera quæ sequetur ætas

Divinis inhiabit apta rebus,

A Humanis moderatius vacabile.

Quamquam consiliis senatuique

Regum addictus eris, fideliorque

Et non ultima pars patrum feresis.

Te vitæ tenor innocens, & utilis

Commendabit honestior. Tibi usque

Cordi simplicitas, bonum, piumque

Et recti studium, inque taminatus

Vitæ candor erit beatoris :

Et victus sine sorde mundiores.

B Hæc tum *Phæbus Apollo* vera nobis

Olim præcinuit. Deo canenti

Fatonum stabilis statim potestas

Subscripsit. Subito, O *Erasme*, prodixit

In lucem, nova lux tibi tuisque

Non solum genitus, sed universo

Orbi nasceris, optimum deorum

Munus : quale nec antea dederunt.

Nec sunt, ut reor, amplius daturi.

Debebunt alii penatibus diis,

C Communi & patriæ, parentibusque :

Vni patria debitor *Erasme* est.

Hic *Germanicus* orbis & *Latini*

Necnon *Græcia* restituta debent,

Tot propter varios viri labores,

Dotisque ingenii affluentiores.

Hunc quantum est hominum modo bonorum,

Quantum vivit in orbe candidorum,

Hunc & femina, virque, & hunc puellæ,

Imberbes pueri, senesque, cani

D Exornate diem, dies *Erasmi*

Hic natalitius meretur esse

Toto festus in orbe. Vos *Erasmi*

Et donis, & honoribus deorum

Omnes accumulate. Nunc & omnes

Ante aras bona dicitote verba,

Et linguis animisque confavete.

Illi nunc bona comprecemur omnes,

Soles ariolemur & beatos.

Quot vixit, numeret tot ille posthac

E Natales celebres & auspicatos.

Hæc illi rata vota dii benigni

Possunt reddere. Vota dii vel ista

Ut iusti fuerint, rata exequantur.

FINIS.

Erasmus Rot. Ricardo Bartholino S. D.

M Irum quam me experire hendecasyllabi *Epist. 37.*
Gaspars Velii, doctissime *Bartholine*. Tam

F eruditâ facilitate fluunt omnia, ut facile deprehendas ingenii venam, non elegantem esse modò, verum etiam divitem ac benignam. Sed parcius eum laudem oportet, quòd me tam immodicè laudaret ipse. Utinam hanc operam in argumentum felicis collocasset. O felicem *Germaniam*, si tandè liceat à bellis conquirere: id quod Principi sapientiæ brevi cōfore spes est. Et si non nullos adhuc haber ignobile vulgus, qui belli in *Gallias* suscipiendi facies subiciant. O cogitationes impias! Christianus orbis adversus Christianæ religionis purissimam ac florentissimam partem conspirabit? Sola *Gallia* nec hæreticis est infecta, nec *Bohemis* schismaticis, nec *Judeis*, nec semi-*Judeis* *Maranis*, nec *Turcarum* confinio afflata: quemadmodum aliz, quas & citra nomenclaturam suam quisque animo agnoscit. Non alibi senatus augustior: non alibi schola vel celebrior, vel sanctior;

Etior : nusquam major legum autoritas, nusquam similis regni totius concordia. Qui magis imperio digni, quam qui imperant optime? Quid quod nobis interim pessime consulunt, qui bellum moliantur. *Gallis* sic undiq; finitimi sumus, ut ipsi potius *Galli* simus : jamq; civile bellum futurum sit, si *Galli* cum *Gallis* pugnemus. Ad hæc quid consultius, quam cum vicino proximo : tum autem vicino tam potente benevolentia conjungi. Atq; istis quidem cæcum in *Gallorum* odium certam victoriam pollicetur, nec in mentem venit, quot annis, quam infelicitè luctati sumus cum *Gbelriis* : nam de *Phrisiis* incertus adhuc eventus est. Sed ut contingat victoria, quid æquè votis expetant *Turca*, & si quibus etiam invisus est nomen *CHRISTI*, quam pulcherrimam ac munitissimam orbis Christiani partem ferro, igniq; vastari, florèmq; nostræ religionis indignis modis proteri. Prohibeat Deus Opt. Max. ut istorum amenitiæ fortunæ favor, aut Principum calculus accedat : *ἀλλὰ ταῦτα ἡμῖν γὰρ πάρεργα*. Porro, carminis editioni favere qui possum, doctissimi quidem, sed tamen immodicè de me mentiètis? quod nihil ali-

A ud, quam illum qui scripsit admirabilem, me ridiculum faciet. Faverem illius gloriæ, si frontem perficere queam. Abitu vestrum utcumq; tolero, si propediem nobis reddamini. Nam & te propius introspicere, & *Velim* nôsse cupio. Porro *Paulus Ricinus* sic me proximo colloquio rapuit, ut mira quædam me sitis habeat, cum homine sæpius ac familiariter conferendi sermonem. Præter *Hebrææ* linguæ peritiam, quantum ille tenet philosophiæ, quantum Theologiæ : tum quæ animi puritas, qui discendi ardor, qui docendi candor, quæ disputandi modestia? Mihi sanè vir ille primo statim gustu placuit olim *Papia*; cum illic philosophiam profiteretur : nunc propius intuito magis etiam placet. Is demum verè mihi videtur *Israelitam* agere, suôq; cognomini pulchrè respondere : cujus omnis voluptas, omnis cura, omne otium ac negotium, in divinis est literis. Dignus nimirum animus, cui otium contingat quam maxime honorificum. Eruditissimo eruditorum omnium *Mecanati* Cardinali *Gurcenfi* facito me commendatum. Bene vale. *Antuerpiæ*, decimo Mar. An. M. D. XVI.

DES. ERASMI ROT. EPISTOLARUM LIBER SECVNDVS.

Beatissimo Patri Leoni Decimo Pontifici verè
maximo, Erasmus Roterodamus S. D.

Epist. 1.

SI celsitudinis tuæ ratio habeatur, beatissime Pater, nemo vel summorum Principum invenitur, qui non veriturus sit ad te scribere. Quis enim non metuat eum compellere literis, qui quanto cæteri mortales pecudibus antecellunt, tanto ipse mortales universos majestate superat, & inter homines prorsus cæleste quoddam agit numen? Attamen singularis quædam naturæ bonitas, & incredibilis humanitas, quâ quidem illam ipsam superas magnitudinem tuam, quâ superas & maximos, non solum publica totius orbis voce prædicata, verum etiam ipsa, quod aiunt, fronte, totôq; corporis habitu relucens, mihi verò, cum olim agerem *Romæ*, domestico etiam congressu degustatâ, tantum addit fiduciæ, ut nec ipse, infimæ penè sortis homuncio, dubitârim sublimitatem tuam meis interpellare literis. Atque utinam liceat verè beatissimis istis advolutum pedibus oscula figere. Video passim, audio passim, quacumq; patet orbis Christianus, summos pariter atq; infimos sibi de tali Principe gratulari. Quod quidem cum omnes meritissimo faciant, nullos tamen æquè id facere par est atq; eos, qui veræ pietatis & optimarum literarum studio ducuntur : primum quod nobilis illa & nominis immortalitate semper victura *Medicinium* familia, cui *Leonæ* debet orbis, semper excellentium probitate

ac literis virorum, & altrix fuerit & ornatrix. Ex quâ nobis, velut ex equo *Trojano*, tot eximii in omni doctrinæ genere procures, paucis jam annis exilierunt, tot *Cicerones*, tot *Marones*, tot *Platonēs*, tot *Hieronymi* : ut vel hoc unum omen studiosos omneis summam in spem debeat erigere, nimirum providentiâ *Leonæ* orbi datum : sub quo præclaræ virtutes, sub quo bonæ artes omnes reflorescant. Jam verò ab isto tuo genere adeo non degeneras, ut domus alioqui multò omnium laudatissimæ gloriæ, tuis superare virtutibus, atq; hoc ipso reddideris illustriorem, quod illius lucem ornamentorum tuorum splendore quodammodo obscuraris. Nimirum ad optimam indolem optima accessit institutio : & felicissimo ingenii tui solo, longè bellissimus obtigit cultor, politissimus ille *Politianus* : cujus opera non spinosis istis ac rixosis literis, sed veris illis, nec sine causa bonis appellatis, ac mansuetioribus, ut vocant, Musis es initiatus : quæ ferum etiam ingenium mite placidumque solent efficere. Neq; verò initiatus tantum, verum etiam absolutus. Itaq; duæ res, quas in Principe civitatis requirit *Plato*, naturæ bonitas & recta educatio, sic nobis constant in totius Ecclesiæ Principe, ut amplius ne votis quidem concipi possit. Neq; verò defuit hisce tam egregiis primordiis, vel tua ipsius industria, vel divini numinis favor. Quibus rebus factum est, ut cum *Romæ* urbis libertas, integerrimos quoq; viros non raro soleat aspergere : tu ut vitam, ita & famam modis omnibus illibatam ad istam attuleris digni-

dignitatem, ad quam usq; adeo nullis pecuniarum, aut factionum praesidiis penetrasti, ut nec ambiens, nec expectans, non tam hominum suffragiis, quam divini numinis calculo delectus fueris atq; ascitus. Neq; verò mediocriter illustravit laudum tuarum decus, illa fortunæ sœvientis iniquitas, quæ sanè superum permissu videtur incidisse, quo nimirum genuina virtus animi tui, velut aurum igni exploratum, spectatior redderetur mortalibus. Nam ut *Mario* plurimum addidit laudis fortunæ vicissitudo, ita quidam *Alexandri* gloriæ, hoc detrahunt nomine, quod perpetuo penè rerum successu fuerit usus. *Timothei* verò felicitas, picturis etiam fuit exagitata. Egregium nauclerum adversa tempestas arguit. Insignis sculptor, quo duriores ac minus obsequentes nactus est materiam, hoc majus artis suæ miraculum præbet. In quovis rerum statu explicat sese genuina illa virtutis vis: nusquam tamen clarior, quam quoties noverca *Juno Herculem* suum omni genere malorum exercet. Magis illustrarunt *Ulysses* tot exantlati labores, quam feliciter excisa *Troja*. Quanquam illud sæpenumero videmus accidere, ut qui res adversas fortiter pertulerunt, fortunæ blandientis indulgentia corrumpantur. At tu quam integritatem in rebus afflictis semper præstiteras, eandem hæcenus ad summum rerum apicem evectus præstitisti. Nisi quod nunc tuam bonitatem magis sentimus, dum nobis expressius **CHRISTI** refert imaginem, cujus haud dubiè vicem geris, posteaquam ad summam bonitatem, summamq; sapientiam, par accessit potentia: ut quantum pro tua bonitate prodesse vis, quantum pro tua singulari sapientia, quâ ratione succurrendum sit rebus humanis, perspicias, tantundem pro summi Pontificii fastigio possis. Ut enim nihil possit accidere pestilentius, quam si pravitas ac stultitia, summi magistratus armetur autoritate: ita non alia res æque salutaris à superis dari potest mortalibus, quam si ad cuncta moderantis Dei similitudinem, tria hæc in Principe copulentur. Porro quo major est potestas, hoc perniciosior est, si inciderit in hominem vel stultum, vel malum. Sensit ilicò mundus *Leonem* gubernaculis rerum admotum, repente seculum illud plus quam ferreum, in aureum versum: ac tanta, tamq; fatalis subito rerum omnium commutatio, ut nemini non palam esset, hæc autore Deo geri. Compositæ bellorum undæ, cohibita Principum inter ipsos minæ: acerbis odiis dissidentes maximorum Regum animi in Christianam adacti concordiam: sublatum perniciosissimum illud schisma, & ita sublatum tam ingens malum, ut ne cicatrix quidem superfit. Ut sileam interim, quod aliquot *Italia* Principes suis civibus, quod complures cives in exilium aëros suæ patriæ reddidisti: quod tuam familiam diu fortunæ injuriâ vexatam restituisi: quod *Florentiam* civitatem tuam, quæ majorum tuorum prudentiâ diu florentissima fuit, multò reddidisti florentiorem. Hoc nimirum erat gentilitio *Medicis* cognomini respondere, tot tam immedicabilibus penè totius orbis malis subito mederi: idque non vi, neque severitate, veluti sectionibus, inusturis, aut alioqui tristibus pharmacis: sed consilio, sed prudentiâ, sed animi moderatione, sed mansuetudine. Alii laudibus vehant bella à *Julio* secundo vel excitata gnaviter, vel gesta feliciter, victorias armis partas re-

A censeant, triumphos regaliter aëros celebret: quantumlibet hisce rebus gloriæ tribuent, tamen eam cum multorum dolore conjunctam fuisse, fateantur necesse est. Ut interim sileam, quod ex rei bellicæ gloriæ, magnam partem sibi vendicant Principes, quorum ductu auspiciisq; negotium agitur: majorem fortasse miles, cujus periculo, manibusq; res geritur: maximam verò fortuna, quæ nulla in re magis dominatur, quam in bello. Ad *Leonis* autem gloriam nullus est qui ingemiscat, nemo qui misset: neque periculum est, ne quod in plerisq; fieri solet, damnet posteritas, cui sua applauserit ætas. Accedit huc, quod tua gloria, præterquam quod nulli non salutaris, nulli non lætissima fuit, tota tibi cœlestiq; numini propria est, ut quæ publico omnium bono, bene fortunante Deo, incredibili tua sapientia contigerit: atq; vel ob hoc ipsam magis est propria tibi, quod illius munere contigerit, qui non faveat imitanti. Ut maximum declarârit *Julium* totus penè orbis ad bellum excitatus, certè majorem testatur *Leonem* pax orbi restituta. Clarius arguit tuam magnitudinem, quod inclytus *Ludovicus Galliarum* Rex, se suaq; omnia tuo submitit arbitrio; quam *Julii*, quod ab eo bello victus est, aut certè vexatus. Magis illustravit auctoritatem tuam Serenissimus *Anglia* Rex, hujus nominis octavus, quod te autore deposuit arma; quam *Julii*, cum illius instinctu suscepit arma: propterea, quod ad capefendum bellum facile quemvis alliciat victoriæ spes, nemini non blandiens: & haud scio an illis potissimum, quibus insidias struit fortuna. At verò efficere, ut tantus Rex, imò ut juvenis excelso atq; invicto præditus animo, ad hæc tanto rerum successu velut exultans, victoriam jam certam amittat è manibus, atq; ex hoste acerrimo in summam transeat concordiam: id verò planè divinitatis cujusdam esse videtur. Denique ut pro tempore necessaria fuerit *Julii* severitas, certè magis salutaris fuit *Leonis* mansuetudo: multoque propius ad ejus accedens exemplar, cujus locum inter mortales occupat *Romanus* Pontifex: nempe *Salomonis* illius pacifici, qui suâ concordia cælum pariter ac terram conciliat atque conglutinat, qui tolerantia vicit, non copiis; qui moriendo triumphavit, quique non aliorum sanguine sibi vindicavit imperium, sed suo sanguine nobis regnum cœlestē comparavit. Proinde optimo jure sibi gratulatur orbis Christianus, talem *Leonem* in cujus ore reperit mundus plus quam melleam dulcedinem. Quid enim pace dulcius? præsertim post gravissimos ac diutinos bellorum tumultus, quibus inter nos collidebamur, immensâ Christiani sanguinis jacturâ, ingenti bonarum mentium dolore, magno *Turcarum* gaudio. Ad ipsam etiam illorum temporum recordationem inhorrescit animus. Sed cuicunque malum illud acceptum feret posteritas, Medici certè debemus remedium. Quod superest, confidimus fore, ut quemadmodum *Sampsonis* ænigma jam perspeximus, ita Christo res tuas bene fortunante, mox & illud *Apocalypses* in te quadret, *Viciis Leo de tribu Juda*. Sapientia moderationisq; tuæ dulcedinem jam sentimus omnes. Et *Leonem* videlicet illum victorem, brevi spectabimus. Hoc nobis de te pollicentur virtutes istæ tuæ jam incomparabiles: hoc utrunque nomen ominatur, & quod ad summum Pontificium attulisti, & quod creatus Pontifex adoptasti.

adoptasti. Etenim cum *Joannem* audimus ac *Leonem*, quid aliud intelligamus, quam eximiam bonitatem cum invicto animi robore conjunctam. Quin illud quoque felix auspiciū habere videtur, quod non solum *Leonem* habemus: quo nomine nullus adhuc fuit *Romanus* Pontifex, non egregie laudatus, verumetiam *Leonem* decimum. Nam quicquid ingens esset, id *decimum* appellabat antiquitas. Proinde quicquid virtutum in singulis *Leonibus* excelluit, id totum expectamus à *Leone* decimo: Primi *Leonis* felicem autoritatem; Secundi eruditam pietatem, & sacre Musices studium; Tertii præter salutarem eloquentiam, animum quoque ad utranque fortunam infractum; Quarti simplicem illam & à *CHRISTO* laudatam prudentiam; Quinti sanctam tolerantiam; Sexti pacis ubique faciendæ studium, Septimi cælo dignam sanctimoniam; Octavi integritatem; Noni effusam in omnes benignitatem. Hæc inquam omnia nobis promittunt, non solum nominum ipsorum haud quaquam contemnenda auguria, verumetiam hæc quæ jam abs te præstita videmus, quæ videmus apparari. Felices rerum orsin, felicem portendunt exitum. Porro, victoriæ spem hoc nobis facit certiore, quod optime perspicit sapientia tua, ut est gemina victoriæ, ita bellum quoque geminum esse: alterum cum vitiis, nimirum omnium pestilentissimis, & haud scio an solis Christianæ professionis hostibus: Alterum cum impiis & barbaris Christiani nominis, & *Romane* sedis inimicis. Ac prius quidem illud, ut magis necessarium est, ita & longè difficilior, & à nobis maxime pendens, eoque majore tractandum curâ. Quod simul atque à nobis rite confectum fuerit, posterius hoc facile *CHRISTO* auxiliante conficietur. Ut ne dicam interim utriusque belli longè diversam esse rationem. Alterum est ejusmodi, ut à bonis nonnullis improbetur. Alterum uno cunctorum ore laudatum. Nam ad bellum cum vitiis gerendum, haud dubie, adhortatur *CHRISTUS*, extimulat *Paulus*: at belli cum *Turcis* suscipiendi, nec autor est *CHRISTUS*, nec adhortatores Apostoli. Ut demus utrumque gerendum, certè majore studio moliendum, quod indixit Spiritus ille cælestis, quam quod instituerunt homines. Et haud scio, an, quemadmodum ipse *CHRISTUS*, unâ cum suis Apostolis ac Martyribus, beneficentiâ, patientiâ, sanctâ doctrina sibi subegit universum orbem, ita rectius *Turcas* vitæ pietate subacturi simus quam armis: ut iisdem rationibus vindicetur Christianum imperium, quibus olim paratum esse constat. Quod si utrunque probandum est, probandum autem proculdubio quicquid *Romanus* approbarit senatus; neutra certè in recessat inaudita tua pietas pater beatissime, quæ simul & Christianæ plebis religionem, jam olim multis collapsam modis, & in dies magis ac magis collabentem, saluberrimis, ut audio, synodi constitutionibus sarcit ac restituit: & hujusmodi constitutionibus, non quæ quæstum, aut dominandi libidinem, aut tyrannidem oleant: sed quæ verè spiritum referant Apostolicum: quas quivis à patribus, non à dominis profectas possit agnoscere, in quibus præmentes ipsam *CHRISTUM* veluti loquentem venerentur. Hæc igitur viâ molitur sanctitas tua, ut *CHRISTI* Ecclesia veris ac suis opibus locupletetur, ut suâ præmineat gloriâ, ut suâ polleat

A ditione: breviter, iis cælestibus donis cumuletur, quæ nonnunquam tum potissimum exuberant, cum cæteris illis destituimur maxime. Quanquam nec alteram illam virtutis functionem videris negligere, ut qui conciliandis omnium inter se Principum animis, componendisque Christianorum rebus, pulcherrimam pariter ac tutissimam struis viam, ad impiam *Turcarum* gentem vel subigendam, vel profligandam. Non ferent aliquando *Leonis* nostri rugitum, immanes illæ belluæ; sentient, sentient invictum illud *Leonis* mansuetissimi robur quantumvis truculentæ feræ, impares erunt Pontifici, magis pietate quam copiis armato: ac numen etiam immortale secum in bella trahenti. Video jam dudum, beatissime Pater, quam ingens laudum tuarum campus se nobis aperiat, sed longè impar est hujus ingenioli vis, rebus tantis explicandis; ad tam divina facinora, nostra non aspirat eloquentia, vel potius infantia. Atque utinam hoc studium detur eruditis omnibus, ut velint, tum ea facultas, ut possint omnium seculorum memoriâ dignas *Leonis* decimi virtutes, dicendi viribus exequare. Me quidem procul absterret tua celsitudo; quem enim illa non absterreat? Et tamen nescio quo pacto, mihi vehementer gestit animus pro virili omnes ingenii nervos in hoc explicare, ut quanta extiterunt *Leonis* in Christianam gentem merita, tanta & posteris habeantur ac celebrentur, nullo unquam tempore intermoritura. Quâ de re diu cogitanti mihi, cum exploratum haberem, nequaquam ingenii nostri præsidio confici posse, propemodum visum est, fieri posse, ut hac ratione utcumque, quod conor, liceat assequi, si ad id efficiendum immortalis alicujus per se nominis adminiculo fuerimus usi. Perspiciebam divum *Hieronymum* sic apud *Latinos* esse Theologorum Principem, ut hunc prope solum habeamus, Theologi dignum cognomine; non quod cæteros damnem, sed quod illustres alioqui, si cum hoc conferantur, ob hujus eminentiam velut obsecurentur: denique, tot egregiis cumulatum dotibus, ut vixulum habeat & ipsa docta *Græcia*, quæ cum hoc viro queat componere. Quantum in illo *Romana* facundia? quanta linguarum peritia? quanta omnis antiquitatis, omnium historiarum notitia? quam fida memoria? quam felix rerum omnium mixtura? quam absoluta mysticarum litterarum cognitio? super omnia quis ardor ille? quam admirabilis divini pectoris afflatus? ut unus, & plurimum delester eloquentiâ, & doceat eruditione, & rapiat sanctimoniam! Atqui ut hunc virum unum habemus dignissimum qui legatur ab omnibus: ita unus sic depravatus erat, sic contaminatus, sic conspurcatus, ut nec à doctis posset intelligi. Videbam facinus quidem pulcherrimum, si nostra cura doctor tam eximius orbi restitueretur. Verum perspiciebam tantum esse in eo negotio difficultatis, ut ea res non unam desideraret *Herculem*: tantum aberat, ut unum me parem esse posse considerem, adeo non *Hercules*, ut vix etiam homo. Attamen certatim adhortantibus eruditis, efflagitantibus episcopis: nominatim autem unico illo, non meo tantum sed & omnium literarum, omnis virtutis, apud *Brianos* *Mecenas*, D. *Gualielmo* Archiepiscopo *Cantuariensi*. Quo quidem viro ut nihil habet illa insula, vel eruditione, vel integritate, vel omnibus denique ornamentis episcopalibus absolutius; ita non aliū habet,

habet, ad provehendum optimarum rerum studium propensior: porro, in omnibus negotiis, quæ ad sedis *Romanae* dignitatem, amplitudinem, ac majestatem pertinent, eâ pietate, ut majore non possit. Deinde jam veluti resistentem, & ob immensam laboris magnitudinem, susceptæ provincie suppœnitentem, Reverendi in CHRISTO Patris *Joannis Petri Caraffa* Episcopi *Theatini*, qui nunc apud *Anglos* nomine sanctitatis tuæ oratorem agit; denuò redaccendit oratio; suâq; voce & applausu, reddito mihi animo in certamen revocavit. Quid enim non persuadeat illa tam singularis hominis eloquentia? quem non permoveat, tam integri, tam gravis autoritas *Præfatus*? quem non inflammet, tam rara optimi viri pietas? Nam ad trium linguarum haud vulgarem peritiam, ad summam cum omnium disciplinarum, tum præcipuè Theologicæ reicognitionem, tantum homo juvenis adjunxit integritatis & sanctimonie, tantum modestiæ, tantum mirâ gravitate conditæ comitatis: ut & sedi *Romanae* magno sit ornamento, & *Britanniæ* omnibus absolutum quoddam exemplar exhibeat, unde omnes omnium virtutum formam sibi petere possint. Hic tantus tantum tribuit hisce meis laboribus, ut ne, si immodestissimus quidem sim, possim agnoscere. Et tamen nescio quo pacto laudibus illis suis, jam fesso calcar addidit, fatiscentem erexit, deficientem restituit. Horum igitur & his consimilium hortatibus extimulatus, atq; in primis ejus auxilio fretus, qui non solet unquam piis deesse conatibus, veluti novus jam ad intermissum opus redeo. Epistolarum volumina, nam hæc mihi propriè sumpsi, à mendis, quibus extincta fuerant verius quàm depravata: partim veterum collatione codicum, partim nostræ sagacitate repurgavimus: Græcæ, quæ vel decrant omnino, vel perperam erant addita, reposuimus diligenter. Quod idem factum est & in Hebraicis: verum *ex antiquis*, ut Græcæ habet proverbium, quod eas literas ipse primoribus modò labris degustârim. Ad hoc quoniam divus *Hieronymus*, ut est omni genere literarum absolutissimus, ita miris est opum suarum ostentator: ut qui passim gaudeat insulcare, quicquid usquam apud omnis linguæ scriptores abstractum ac reconditum habeatur: unde sit, ut eruditus etiam lector ad plerosq; locos, velut ad salebras, restitet: adjecimus commoda suis locis scholia, quoties incurrit, quod lectorem remoraturum esse videbatur. Præterea quoad licuit, in ordinem redeimus omnia. Nothos ac subditicios libellos quos partim casus, partim librariorum quæstus, aut inciticia, partim improbiissimi cujusdam impostoris temeritas, *Hieronymianis* lucubrationibus admiscuit: non resecurimus quidem, sed ab aliis semotos, ademptis titulis, in suum relegavimus Tomum: ut neq; sit quod desiderare posset avidus magis quàm elegans lector: neq; rursus tam insulsa nominæ sese posthac tam incomparabilis viri titulo venditarent. Atq; id ne sudacter magis quàm judicio fecisse videremur, præfationibus & censuris additis, quid in his secuti simus, lectorem docuimus. Quid multis? Tantum hic laboris exantlatum est, ut parum absuerit, quin me ipsum enecârim, dum sedulo adnitor, ut *Hieronymus* renascatur. Neque verebor illud vel jurejurando confirmare, minoris ipsi *Hieronymo* constitisse, suas scripsisse lucubrationes, quàm nobis restituisse & illustrasse. Fervet

A igitur jam pridem ingens opus, & apud inclytam *Kauvacorum Basileam*, totus renascitur *Hieronymus*; idq; in officina *Frobeniana*, quâ non est alia vel accuratior, vel unde plus bonorum exeat codicum, præsertim qui ad sacras pertineant literas. Neque verò unius hominis hic labor est, neq; unius hominis impendium. Nam in cæteris *Hieronymi* monumentis, quæ mihi non sumpsi, etiam si pro tempore non nihil opitutor, à compluribus eruditissimis viris jam pridem est desudatum. Inter quos est eximius ille vir *Joannes Renschlinus Phorcensis*, trium linguarum Græcæ, Latinæ, & Hebræicæ penè ex æquo peritus: ad hæc in nullo doctrinæ genere non versatus, ita ut cum primis certare possit. Unde meritò virum hunc ceu *Phaniceum*, & unicum suum docus tota suspicit ac veneratur *Germania*. Neq; parum attulit momenti *Conon Nurembergensis*, Theologus ex instituto horum, quos vulgò *Predicadores* vocant, vir ut Græcæ literaturæ callentissimus, ita in adjuvâdis bonis literis infatigabili quadam diligentia. Cumq; his *Bernus Rheanus Selestatensis*, juvenis tum exquisitè doctus, tum in judicando naris emuulissimæ. Porro, plurimum attulerunt momenti, fratres *Amorbachi*, quorum & impendiis & sudoribus cum *Frobenio* communicatis, hoc negotii potissimum peragitur. Quæ quidem domus in hunc usum ab ipsis satis parata videtur, ut ejus operâ revivisceret *Hieronymus*. Pater, vir omnium optimus, tres filios in hoc Græcis, Hebræis, ac Latinis literis curarat instituendos. Ipse decedens, liberis suis studium hoc velut hæreditarium commendavit: quicquid erat facultatum, huic negotio dedicans. Atq; optimi juvenes pulcherrimam provinciam, ab optimo parente mandatam, gnaviter obeunt, sic mecum partitî *Hieronymum*, ut quod ab epistolaribus libris superest, id ad illorum pertineat curam. Ac quorsum hæc, inquiet sanctitas tua? Nimirum huc ibam, beatissime pater, nihil est *Hieronymianum* nomine celebrius, nihil ipso comprobatus, & tamen video quantum huic lucis, quantum ponderis & autoritatis sit accessurum. *Leonis* gloriâ nihil luculentius, & tamen haud mediocri, ni fallor, huic adjungetur accessio, si tam rarum, tam ingens, tam inclytum opus, felicissimo tui nominis auspicio, veluti denuò renatum, in lucem & in hominum manus exeat. Et pulchrè videtur convenire, ut omnes bonæ literæ, quæ pacis alumnae sunt, per eum Pontificem reflorescant, per quem ocium & pax studiorum altrix, orbi terrarum parta est. Et pulchrè quadraverit, ut primus Christianæ religionis doctor, ejusdem religionis antistiti summo dedicetur: & optimus omnium Theologus, omnium optimi Pontificis titulo commendetur. Equidem haud sum nescius, religiosè quoq; tentandum, ut beatitudini tuæ quicquam dedicetur, dignum numine sit oportet, quod numini consecratur. At tamen si sensero hac in re tuæ quoq; majestatis favorem, non solum hæc lucubrationes, verum etiam universum studiorum meorum proventum cupiam *Leoni* consecrare. Ipse ex tantis sudoribus, non alium exspecto fructum, quàm ut nostrâ qualicunq; industria, Christiana pietas ex *Hieronymi* monumentis adjuvetur. Is abundè rependet præmium, in ejus gratiam hoc laboris desudo. A pluribus legetur, si fuerit à pluribus intellectus *Hieronymus*. Sed & libentius legetur ab omnibus, si tam Pontificis calculo fuerit

comprobat. Sanctitatem tuam nobis & universae reipublice Christianae, quam diutissime servet incolumem. semper felicibus incrementis in majus provehat, idem qui te donavit orbi Christianus, Optimus, Maximus. Datum Londini tertio Calend. Maias. Anno M. D. XV.

Dominico Cardinali Grymano Erasmus
Roterod. S. D.

Epist. 1.

Quo minus à primo illo, & eodem postremo congressu repetiverim amplitudinem tuam, quemadmodum & illa jussit, & ego me factum receperam: non mea negligentia, sed tua magis inusitata quaedam, & singularis comitas humanitasque fuit in causa: ac prorsus novo factum est modo, ut quae res vel maxime debuerat ad reditum invitare, ea sola deterruerit ne redirem. Quid tandem istuc novae rei fuit, inquires. Dicam equidem simpliciter, & quod hominem decet Germanum, ingenuè. Id temporis omnino decretum erat adire Britanniam. Huc me veterum necessitudinū affectus, huc potentium amicorum amplissima promissa, huc Regis omnium florentissimi propensissimus in nos animus vocabat. Hanc insulam mihi patriae vice, adoptivam: hanc senectuti meae sedem delegeram. Invitabar, imò flagitabar crebris literis, modò non montes auri pollicentibus. Quibus ex rebus, homo strenuus alioqui pecuniarum contemptor, tantam auri vim animo conceperam, quantae vix decem Pallatos eluendae suffecturos crediderim. Proinde verebar, ne si redissem ad tuam celsitudinem, verterem animi decretum. Etenim qui primo statim colloquio, sic labefactaras, sic inflammaras animum meum; quid facturus eras, si diutius ac propius fuisset congressus? Quod enim vel adamantinum pectus non flectat, tam amabilis ista morum tuorum comitas, tam mellita facundia, tam exquisita doctrina, tam fida juxta & amica consilia? Denique tanti primatis, tam expositus ad bene merendum animus? Sentiebam jam tum sensim labascentem animi sententiam, & corperat quidem instituti suppeditare, & tamen pudebat virum parum constantem videri. Sentiebam urbis amorem, quem vix excusseram, denuò tacitis auctibus gliscere: proinde mihi me repente Roma divulsissem, nunquam deinde fueram Romanam relicturus. Abripui me ne rursus afflaret, & in Angliam avolavi, magis quam profectus sum. Quid nunc igitur inquires, cum pariter consilii? num pariter non obsecutum fuisse amanter admonenti? Mentiri sanè non est meum. Variè res haec afficere solet animum meum: neque enim non possum tangi Romae desiderio, quoties tantus tantarum simul commoditatum acervus in mentem venit. Primum urbis omnium multò celeberrimae lumen ac theatrum, dulcissima libertas, tot locupletissimae bibliothecae, suavissima tot eruditissimorum hominum consuetudo, tot literarum confabulationes, tot antiquitatis monumenta, denique tot uno in loco, totius orbis lumina. Speciatim autem quoties succurrit cum aliorum Cardinalium, tum verò praecipue R. D. Navenensis, mirum quoddam erga nos studium, Card. Bonnicensis propensissimus favor: divi verò Georg. Card. non jam favor modo, verum etiam benignitas haudquaquam vulgaris: super omnia felicissimum illud cum tua

A pietate colloquium. Haec videlicet faciunt, ut nulla prorsus fortuna tam benigna possit obtingere, quae Roma semel degustata desiderium eximat animo meo. Jam apud Britannos tametsi fortuna contigit non usquequaque paritenda, certe meis aliquanto major meritis: tamen ut verum fatear, non omnino respondet nec votis nostris, nec amicorum pollicitis. Quae res non tam accidit illorum perfidia, quam temporum iniquitate. Nam Regem ipsum, alioqui multò Regum omnium benignissimum, ad hoc optimè de Erasmo, tum sentientem, tum loquentem: id quod partim ipsius ad me literis, partim multorum praedicatione compertissimum habebam: subito ingruens bellorum procella, propè totum nobis eripuit. Tanto animo, tanto studio, pius ac generosus adolescens bellum apparabat, quod ad Ecclesiae Romanae dignitatem tuendam pertinere judicabat. Et Guilielmus Montaignus, vetustissimus post Henricum Bergium Episcopum Cameracensem, studiorum meorum Mecenas, sic obrutus est belli oneribus, ut magis amaret quam succurreret, vir antiquae sanè nobilitatis, & incredibili beneficiæ erga bonarum literarum cultores, verum ut inter hujus regni Barones, animo magis quam re beatus. Ut ne quid interim meam ipsius lentitudinem incusem, homo usque adeò non ambitiosus, ut planè Timothei fortuna sit opus, quae dormientis impleat rete. Attamen quo minus pariter queat aditæ Britanniae, Guilielmus Archiepiscopus Cantuariensis, totius Angliae, non titulo tantum, sed omni decorum genere primas, potissimum fuit in causa: vir modis omnibus incomparabilis ac prorsus unicum ejus regni ornamentum & praesidium, sapientiæ, judicio, doctrinæ, autoritate maximus: sed hoc tamen seipso major, quod ob singularem quandam modestiam, solus ipse magnitudinem suam non agnoscit. Mira vitae sobrietas, summa dexteritas ingenii, animus impiger, & ab ocio prorsus abhorrens. Magnus rerum usus, ut qui in gravissimis legationibus, maximisque Regum & regni negotiis, jam olim sit versatus. Unde fit ut tot rebus administrandis, quot aliorum complures vix sufficiant: unus non modò par sit, verum etiam supersit quod evolvendis bonis autoribus, quod privatis amicorum affectibus impartiat. Nam praeter Episcopi functionem, totius regni Cancellarium, hoc est summum Judicem, agit. Is me sic amore complectitur, sic ornat autoritate, sic benignitate fovet, in summa sic ubique mirum quandam praestat Mecenasem, ut si pater esset, non possit indulgentius: si frater, non possit amantius. Unde factum est, ut quod Roma in tot egregiis Cardinalibus, in tot ornatissimis Episcopis, in tot eruditissimis viris reliqueram, id totum in uno homine mihi viderer recuperasse. Nunc verò posteaquam operâ Leonis Pontificis verè maximi, pax est orbi restituta, multo quidem commodior est Britannica fortuna: & tamen acius etiam Romae desiderio titillatur animus, dum & passim famae praedonio celebratur, & veri simillimum est, sub tali Principe veluti signo dato, quicquid usquam gentium est eruditionis eximiae, quicquid egregiae virtutis, hoc tempore Romanam velut in suum theatrum concurrere. Ante biennium igitur adornaram iter, omnes futuros R. Patri D. Joanni Episcopo Rossensi, viro omnium Episcoporum virtutum genere cumulatissimo: & ut compendio laudes

laudes illius explicem, *Cantuariensi* cui subsidiarius est, simillimo. Verum is ex itinere subito revocatus est. Rursum anno superiore meis auspiciis *Basileam* usque processeram. At hic quoque res quæpiam est remorata, nescio quid alii sentiri sint, at meo iudicio maxima: nam maximum fuerit oportet, quod ab urbe potuerit avocare. Jam pridem hoc moliebar, haud sanè mediocribus vigiliis, uti divus *Hieronymus* nobis totus quasi renasceretur: què sic Latini summum habemus Theologum, ut propè solum dicere liceat: sed eundem adeo depravatum, adeo confusum, adeo contaminatum, ut cum non sit alius æquè lectu dignus, tamen unus maximè sit, qui legi non possit, nedum intelligi. Hujus igitur lucubrationes omnes, præsertim epistolares, in quibus plurimum erat negotii, primum in ordinem digessimus; deinde mendas, quibus obrutus erat magis quam oblitus, veterum auxilio codicum, nostroque ingenio sustulimus. Ad didimus cum argumentis commoda in loco scholia, quo possit vel à mediocriter eruditis inoffensus legi, qui antehac, dicam audester, sed verè, nec ab eruditissimis intelligebatur. Nam quemadmodum olim *Romulus* dictus est, non minus magnificus ostentator egregiorum facinorum quam gestor, ita videre est in divo *Hieronymo* novam quandam & variam eruditionem, cum sancta quadam ostentatione conjunctam. Græca & Hebraica, quæ vel deerant prorsus, vel sic erant ascripta ut præstiterit nihil ascriptum fuisse, summam curam restitimus. Supposititia & adulterina, quæ quidem bona pars est, in suum relegavimus volumen: ut nec desideraret aliquid avidus magis quam eruditus lector: nec rursus indoctissima blateramenta tam incomparabilis viri titulo diutius circumferrètur. Equidem perspiciebam *Italiam*, & bibliothecarum auxilium, & regionis autoritatem, ad operis editionem magno usui futuram, sed commodum offendi *Basilea* quosdam ad id operis accinctos, imò jam aggressos: præcipuè *Johannem Frobenium*, cujus & arte & impendio magnam ex parte res agitur, nec non tres doctissimos juvenes fratres *Amorbachios*, Hebraicarum quoque literarum pluchrè doctos. Atque his literis non paucis in locis utitur *Hieronymus*. Ac mihi quidem hac in parte, juxta Græcorum proverbium, *Theseo* quopiam fuit opus, ut qui literas eas vix primoribus (ut aiunt) labris degustassem. His igitur in laboris partem ascitis, *Herulano* (quod aiunt) animo negotium aggressus sum. Fervet ingens officina, excuditur elegantissimis formulis divus *Hieronymus*, imò renascitur, tantis impendiis & pecuniarum & sudorum, ut minoris confiteri *Hieronymo* sua conscripsisse, quam nobis restituisse. Mihi certè tantum hic laboris exhaustum est, ut parum absuerit, quin ipse immorerer, dum studeo, ut ille renascatur. Summa, mi fallor, operis, ad decem volumina succrescet. Sed quorsum hoc mihi, inquires? Primum sciebam te pro perpetuo quodam tuo erga bonas literas studio, pariter & *Hieronymo* gratulaturum, & nostris faururum conatibus, imò faururum pietati Christianæ, cui plurimum adjumenti ex *Hieronymianis* literis accessurum spero. Atqui hæc res, citra plurimarum & locupletissimarum bibliothecarum auxilia confici, ut dignum est,

A non potest. Proinde si quid habet vel tua bibliotheca, quæ domi habes ditissimam, & omnium omnium linguarum libris refertam, vel summi Pontificis, aut aliorum, pietatis tuæ fuerit, in publicam orbis utilitatem impartire. Deinde mihi visum est vehementer congruere, ut summus Theologus summi Pontificis felicibus auspiciis exiret in manus hominum, ita restitutus, ut antehac nec editus videri possit: utque scriptor omnium eruditissimus, ejus nomine commendaretur orbi, & cujus familia tot literarum proceres nobis prodissent. Sic enim pariter fore, ut tam eximii Pontificis autoritate, multum *Hieronymus* splendoris, ac dignitatis adjungatur, & vicissim ex eminentissimi doctoris celebritate, non mediocri accessio fiat *Leonis* gloriæ. Nec enim video, quonam alio monumento magis possint illius decora immortalitati consecrari. Huic igitur renatum *Hieronymum* consecrabimus, præsertim si nostro iudicio tuus accedet calculus. Nam alioqui propemodum erat decretum, dicere Præsuli *Cantuariensi*, cui debemus omnia. Quamquam is quoque lubens ac volens, hoc quicquid est gloriæ, *Romano* Pontifici cessurus est, ita scio. Eo est in istam sedem animo. Et nos hujus memoriam ita cum *Leonis* laudibus copulabimus, optimi cum optimo, primatis cum primo, ut hæc viâ restitutus etiam consultum fuerit, & *Hieronymo*, & *Mecænatis* mei nomini. Edidimus, præter alia permulta, *Chiladum* opus à nobis emendatum, & ita locupletatum, ut quarta voluminis pars adcreverit. Proximam ætate emissuri varias, nec infugiferas (ut opinor) annotationes nostras in novum Testamentum, unâ cum Apostolicis epistolis, sic à nobis versis, ut intelligi possint. In quo labore ita puto me versatum, ut non sine causa post *Laurentium Vallam*, post *Jacobum Fabrum*, virum juxta doctum ac diligentem, videar hoc negotium suscepisse. Est in manibus libellus de instituendo Principe, quem illustrissimo *Carolo* Archiduci *Burgundæ*, *MAXIMILIANI* nepoti destinavimus. His defuncti rebus commentarios, olim in *Paulum* inceptos, in manus revocabimus. Decretum enim est, quicquid superfuturum est ævi, id totum arcantibus dedicare literis. Nec ullus labor ab instituto deterrebit, si tuo iuque similibus favore faleiemur. Scis enim jam vetustissimum illud esse, ut invidia, quavis excetra nocentior, egregiis conatibus semper obsidilet. Id quod nuper in summo illo viro *Johanne Reuchlino*, non sine summo animi dolore conspeximus. Jam par erat, jam tempus erat, ut homo venerandæ senectutis, suis pulcherrimis studiis frueretur, & ex honestissima juvenitum semine laborum, suavissimam caperet messem. Conveniebat, ut vir tot linguis, tot disciplinis instructus, hoc vehit ætatis ætumno divitem ingenii proventum in universum orbem effunderet. Ad hoc erat laudibus extimolandum, prætilis invitandus, studio inflammandus. Et exortos audis, nescio quos, qui cum ipsi nihil præclarum efficere possint, perversissimam viam gloriæ affectent. Deum immortalem, quam frivolis ex nugis quantas Tragedias concitant: Ex libellulo, imò epistola, eaq; Germanicè scriptâ, quam nec ediderit ipse, nec edendam putâre, tantum excitari tumultus? Quis unquam vel scriptum novisset

cum libellū nisi isti mundo publicāssent. Quanto placabili⁹ erat, si quid ibi fuisset erratū (ut errat homines omnes) id vel premere, vel candidē interpretari, aut certē tam eximiis hominis virtutibus cōdonare? Non hoc dixerim, quod illic ullum videam erratū, quā de re sanē aliorū est pronūciare: illud dicā, si quis ad istum modū maligni⁹, & ut *Graeci* dicunt *ἀπορίων*, excutiat divi *Hieronymi* libros, permulta reperiet à nostrorū Theologorū decretis longē latēque discrepantia. Quorsum igitur attinebat virum & literis & aetate venerabilē, ob rem nihili in huiusmodi pertrahi turbas, in quibus jam septimū, opinor, perdit annum? Utinā hoc operā, utinā hoc temporis, licuisset adjuvādis honestissimis literarum studiis impendere. Nunc omnibus dignus prāmiis, molestissimis litibus involvitur, non mediocri doctorū omniū, imō toti⁹ *Germania* & dolore & stomacho. Quanquam his omnibus spes est futurum ut vestra opera vir tam eximi⁹ & orbi restitatur & literis. Hyeme proxima *Roma* nos videbit, si modo faverit *Christus* Opt. Max. & regia maiestas, unā cum Archiep. *Canuariensi*, denuō facultatē permittēt abeundi; quam si non ipse, certe divus *Hieronymus* ab illis impetrabit. Te in plurimos annos incolūmē ac florentem nobis, imō literis & orbi, servet optimus ille *Samaritanus Christus*, cui me totū addico dedicōque. *Londoni*, pridie Calend. Aprilis. Anno M.D. XV.

Raphaeli Cardinali Sancti Georgii Erasmus
Roterodamus S. D.

Epist. 3.

Quod annis jam aliquot meae siluerunt literae, non tuorum in me meritorū oblivio fuit in causa R. P. quae sanē nec desii, nec desinā unquam, vel praedicare, vel meminisse: sed partim pudor quidam obstitit, quod improbum existimārē, tot gravissimis negotiis districū, nostris insuper interpellare nugis: etenim aliquoties officiosum est, non salutare; partim temporū ipsorum iniquitas, quae nobis plus quam ferrea inciderunt. Nam si leges silent inter arma, quāto magis tum silent Musae virgines, cum tantis rerum procellis, personant, perturbantur, miscentur universae? Verū postea quam *Leonis* Pontificis, modis omnibus maximi, laetissimis auspiciis, pax tandem est orbi reddita, compositi Principū motus, sublatū illud omnium perniciosissimū mundi dissidium, jam non solum meae literae, *Roman* ire gestiunt, verū ipse quoque mirā quadā ardeo cupiditate revisendi veteres illos meos *Mecanates*. Est quidē apud *Britannos* fortuna mediocri, ut minor & meis votis, & amicorum promissis, ita meritis nostris maior. Siquidē Rex ipse *Henricus* octavus, cuius naturā mihi crede, nihil cogitari potest, vel melius, vel felicius: ita de nobis & loquitur & sentit, ut nemo vel amanti⁹, vel honorificentius. Favent Episcopi, cum ceteri ferme omnes, tum praecipue *Dunelmensis*, qui Regi est à secretis. Item *Roffensis*, vir pietate doctri⁹q; singulari. Ad hanc Archiep. *Eboracensis*, cuius nunc est incredibilis apud regiam cellitudinē, tum gratia, tum autoritas. Nam regis curis sic adest, ut maxima pars publicorū negotiorū in huius inclinet humeros. Porro R. Archiep. *Canuariensis*, totius *Angliae* primas, in quo vir summū est, quicquid est optimum in rebus mortalīū, sic perpetuā quadā benignitate, vel (ut verius dicā) pietate, nos fovet, tuetur, ornat, ut si frater esset aut pater, non posset amanti⁹. Et tamen non possum non discrucari *Romane* urbis desiderio, quoties animo

A recurſat, quā libertatē, quod theatrū, quam lucem, quas deambulationes, quas bibliothecas, quam mellitas eruditissimorū hominū cōfabulationes, quot mei studiosos orbis proceres reliet à *Roma* reliquerim. Atq; adeo nonnunquā ipse mihi quovis infortunio dignus videor, qui te tantum ac talem *Mecanātē*, sic de me meritū, sic ad ornādū & evēhendū me modis omnib⁹ propensum & expositū, cum quavis fortuna committandū duxerim. Sed quid facerē? Montes aureos, imō plus quam aureos suis literis pollicebātur amici. Certe promittebat *Guilielmus Mantjonus*, & quidē ingentia, eaq; rursum cum summo ocio, vitāq; libertate cōiuncta, quā ego sic amplector, ut si quis hanc adimat, vitam esse non putē. Defuncto Regi successerat planē divinz cuiusdam indolis juvenis, nec ineleganter bonis literis iniciat⁹: nostri verō adeo jam multo ante studiosius, ut paulo ante patris obitū, cum in *Italia* viverē, literas ad me dederit, & suopte *Marte* cōditas, & propriis descriptas articulis: sed ejusmodi, ut vel ex his singulare quoddam & regno dignum ingeniū possis agnoscere. Ex hisce videlicet rebus totos *Midas*, plus quam *Pactolos* ac *Tagos* animo conceperā. Seculū quoddā verē aureū, & insulas fortunatas somniabā, ut inquit *Aristophanes*. Quanquā, ut verē dicā non tam mihi defuit fortuna, quā ipse fortunae defui, homo sic abhorrens à cōmunibus negotiis, sic alienus ab ambitione, imō adeo socors, ut planē *Timothei* fortuna sit opus, quae dormientis retribus felicitatē implicet. Itaq; nihil est, quod incussem amicos, quib⁹ unā mecū blādiſſima spes imposuit. Siquidem cum reliquos amicos, tum Regē ipsū, aurei seculi parentē, mox secuta bellorū procella, Mafis omnibus prāripuit. Adeo *Juliana* illa ruba mundū universū ad *Martis* studium exciverat. Ceterum rebus jam vestra sapiētia tranquillatis, velut de integro tot⁹ ad literarū accingor munia. Quanquā nec in mediis illis bellorum tumultibus unquā est à nobis cessatū. Emisim⁹ enim cum alia permulta, tum *Adagiorū* opus, diligenter à nobis recognitū, & ita locupletatū, ut quarta voluminis pars accreverit. Excuditur jam dudū divus *Hieronymus* tot⁹, imō renascitur, ante hac adeo depravatus ac mutilus ut nunc non tam restitutus, quā primū editus videri possit. Hunc non aestimandis sudoribus, multis collatis exemplarib⁹, usq; perveſtissis, emendavimus, adjectis in loco scholiis, quo possit inoffensius legi. Scis enim apud hunc passim insulciri, quae lectorē obscuritate remorētur. Graeca atq; Hebraica vel reposuimus, vel correximus. Nothos atque supposititios libros, quorū alios casus, alios impostor aliquis admiscuerat, nō amputavim⁹ quidem, sed in suū rejecimus. Tomū, neve quid desiderare possit lector avidior quā eleganti⁹, neve insulsiſſimi blateronis nugae, tam excellentis viri titulo diutius seclē venditarent. Excuditur ingens opus, ad decem opinor volumina rediurū: & excuditur tātis impendij, tantā curā, ut ausim deſerare, his annis viginti, nullū opus ex ullius exiſſe officinā, pari sumptu, pari ve studio elaboratū. Nec arbitror ipsi *Hieronymo* tantidē cōstituisse suas lucubrations cōditas, quātū nobis cōstabūt restitū. Ipse certē in hoc negotiū tanto incubni studio, ut parū abſuerit, quin memet labore cōfecerim, dum operā do, ut reviviscat *Hieronymus*. Verum ita fert animus, tam pio tamque frugifero labori, vel immorā liber. Nam mihi res quā cordi sit videt. Anno

no superiore totos octo menses *Basilea* sumus hac gratia cōmorati, non sine summo rei pecuniariz dispendio, ut laborem & iter omnium periculissimū negligam. Ac proximo rursū autumno, certum est *Italiam* repetere, quo videlicet ditissimas istas lustrem bibliothecas. Nullius unquam laboris me piguerit, modò sensero tuum, tuique similitum favorem, nostris aspirare conatibus. Ad hæc, nondum statui, sed tuo constituam consilio, cui sit hoc operis inscribendum. Archiepiscopo *Cantuariensi* nihil non debeo. Dignissimus enim est, quem unum omnis mea celebret pagina. Alioqui propè videbam conventurum, ut Theologorum omnium Princeps, Pontificum omnium Principi consecratur, imò ut omnes bonæ literæ ejus auspiciis reflorescant, per quem pax est rebus humanis reddita, literarum ac studiorum alitrix. Video vicissim & *Hieronymo* non parum accessurum commendationis, ex *Leonis* nomine, & hujus nomini plurimum decoris addituram *Hieronymianarum* lucubrationum dedicationem. Verum hisce de rebus coram & pluribus & diligentius. Interim oro, ut si quid inciderit, cum patrum præstes *Erasmus*, quem *Roma* sum semper expertus. Si qua res exorietur, in qua infimi clientuli obsequio non gravaberis uti, præsertim apud Archiepiscopum *Cantuariensem*, efficiam ut intelligas, omnia mihi defuisse potius quam fidem ac diligentiam. Sed illud pene exciderat, majorem in modum te, & obsecro & obtestor, per bonas literas, quibus tua celsitudo semper unice favere solet, ut eximius vir dominus *Joannes Renschlinus*, in suo negotio æquos vos sentiat & benevolos. Eadem operâ bene merebimini de literis ac literatis omnibus, quorum ut quisque doctissimus est, ita illi impensissime studet. Huic omnis debet *Germania*, in qua primus Græcarum & Hebraicarum literarum studium excitavit. Vir est enim copulurum linguarum egregie peritus, variis expositus disciplinis, jam libris editis clarus, & orbi Christiano notus, *Cæsari Maximiliano* cum primis gratus, ut cui sit à consiliis, gravis & honoratus apud suos, inter quos Triumviri numerare fungitur, famæ semper hæcenus incontaminatæ. Ad hæc senectute jam & canicie reverendus. Proinde & ille promerebatur, ut hac ætate honestissimorum studiorum dulcissimam mereret messem: & nos expectabamus, ut quod annis compluribus condidit, nunc in communem omnium depromeret utilitatem. Bonis igitur omnibus indignissimum videtur, non solum apud *Germanos*, verum & apud *Anglos* & *Gallos*, quibus ex literis notus est, tam eximium virum, tot ornamentis pulcherrimis æmulatum, tam odiosis divexari litibus, idque ex ea re, quæ meo sanè judicio vel ipsam asini umbram superet, in quam locus extat proverbialis. Principum arma, vestra sapientia, cohibita sunt, eadem & literarum cultoribus suam restituat pacem. Procul ejiciatur, quicquid rancorem, quicquid simultatem sapit. Postquam Principes vobis autoribus in concordiam redierunt, absurdum est eruditos viros libris ac iurgiis inter se conflictari, & cum illi tela habeant innoxia, hos se mutuo stilis, veneno tinctis, configere. Quanto præstiterat hunc hominem, quod operæ, quod sumptus, quod temporis his litium tricis impendit, honestissimis literis impartisse. Multis hic gratiosior est *Juli*

A secundi memoria, quod *Jacobum Vainphelingum*, virum præter eruditionis & sanctimoniz commendationem, jam senio quoque venerabilem, suâ ipsius voce ab hujusmodi litibus absolvit, & calumniatoribus silentium indixit. Crede mihi innumeros mortales sibi devincturus est, quisquis *Joannem Renschlinum* Musis ac literis restituerit. Bene valeat tua pietas, cui me quantus quantus sum, dico consecroque. *Londini*, pridie Calend. Aprilis. Anno M.D. XV.

B

Leo X. Pont. max. dilecto filio Eras. Rot. S.D.

Dilecte fili salutem & Apostolicam benedictionem. *Epist. 4.* Læti admodum sumus ex tuis ad nos literis *Londini* datis: pertulerunt enim cum amorem tuum, tum præclarum de nobis judicium, quod facis: quorum utrumque nobis gratissimum, hoc etiam erant ambo illustriora, quod non à quovis homine, sed à viro doctissimo & nobis probatissimo, quem & in minoribus cognovimus, illa nobis accidebat gratulatio, quam summa scribentis fides, & summa eloquentia commendaret. Quapropter volumus tibi certo persuasum esse, nos alterum effecturos, ut virtutem & bepevolentiam tuam erga nos singularibus nostræ paternæ charitatis, occasione oblatâ excipiamus officiis: in altero conaturos, ut tuis egregiis de nobis judiciis studia nostra consentiant: utinam autor ille summus bonarum non actionum solum, verum etiam mentium, qui nos nullis insignibus meritis ornatos, solâ suâ liberalitate & providentiâ ad hunc altissimum gradum produxit dignitatis amplissimæ, quem admodum ea optare nos voluit, quæ ad optimum Christianæ Reipublicæ statum faciunt: & sunt idoneæ: ita viam muniat, quâ sit nobis expeditus cursus ad veram pietatem, atque virtutem inter homines instaurandam: & sunt adhuc quidem aliqua inchoata per nos, quæ tu amanter in tuis literis attingis. Sed restant majora multo & difficiliora, ad quæ divino maxime opus est auxilio: quod si affuerit, dabimus operam, ut qui bene de nobis & natura nostra sentiunt, id verò judicio facere videantur. Verum hæc Deus misericordiz viderit. Nos & volumina divi *Hieronymi* & Novi Testamenti, tuâ curâ elaborata, jucundâ quadam cupiditate expectabimus, & promissum tuum, quo omnium studiorum tuorum fructus te nobis delaturum affirmas, in maximi muneris loco ducemus, in eoque gratiam tibi sumus habituri. Amamus autem multum hoc nomine venerabilem fratrem Archiepiscopum *Cantuariensem*, quod in tua virtute studiis suis confovenda satis ipse egregium testimonium perhibet, & virtutis & dignitatis suæ. Nos tum communi studio nostro, & amore erga bonas literas, tum præcipuâ quadam opinione virtutis & doctrinæ tuæ desideramus admodum tuis ornamentis & commodis patere aliquâ occasione liberalitatem nostram, sicut & nostra in te voluntas postulat, & virtus tua meretur. Datum *Roma* apud sanctum *Petrum*, sub annulo piscatoris, die decima Julii. Anno M.D.XV. Pontificatus nostri anno tertio. *Ja. Sadoletus.*

G

Leo Papa X. Regi Angliæ Henr. ejus nominis 8.

Charissime in CHRISTO fili noster, salutem & Apostolicam benedictionem. Extat quod-

quoddam nostrum studium erga homines doctos & ejusmodi literas, quæ & re sunt ipsa & appellantur bonæ, ac animi affectio propè singularis innata quidem nobis à pueris, & domesticà disciplinà confirmata, sed ætate progrediente etiam judicio aucta: tum quod homines hosce, qui optimas artes & literas sectantur, minime malos esse, integerrimæque fide præditos sæpe jam experti sumus: tum quod ab hac scientia, & sanctæ Ecclesiæ doctorum eloquentia, scimus maxima non adjuncta modò, verum etiam ornamenta in Christianam Rempublicam profecta fuisse. His causis adducti, diligimus admodum in Domino dilectum filium *Erasmm Roterodamum*, quem inter primos hujus scientiæ atq; artis esse judicamus: notum quidem nobis ex domestico congressu antea cum in minoribus essemus, sed deinde longè magis ex eis ingenii monumentis quæ literis mandavit, non notum solum, verum etiam maximè probatum. Is ad nos ex *Anglia*, ubi nunc commoratur, literas misit plenissimas officii; nobis hoc etiam gratiores, quod afferunt secum ab illo testimonium Regiæ illius virtutis & magnanimitatis tuæ, quâ commemoratione nihil nobis est pro nostra summa in majestatem tuam benevolentia jucundius. Eum nobis visum est majestati tuæ commendare, neque illi nos nunc certam rem ullam à te petimus: neque verò ipse hoc à nobis postulavit, sed facimus sponte nostrâ, ut quibus nos ex animo bene volumus, eisdem ab aliis qui possunt, similem voluntatem & benevolentiam requiramus. Erit igitur nobis vehementer gratum, siquid ipse majestatis tuæ gratiam, favorem, humanitatemve desideraverit, ut ei præter eam liberalitatem, quam sponte tua deferres, etiam ostendas, magnum hæc nostrâ commendatione pondus accessisse. Hoc tum pergratum nobis fuerit, tum majestati tuæ, ut quidem arbitramur, perhonorificum. Datum *Rome* apud sanctum *Petrum*, sub annulo piscatoris, die decima Julii. Anno millesimo quingentesimo decimo quinto. Pontificatus nostri anno tertio. *J. Sadoletus*.

*Leoni X. Pont. verè max. Erasmus
Roterodamus S. D.*

Epist. 6. **A** Bundè felix mihi videbar futurus, beatissime pater, si sanctitas tua boni modò consulisset, meam vel temeritatem, vel sedulitatem, qui non veritus essem Pontificiæ majestatis celsitudinem, & quod est augustius, *LEONI* incomparabile fastigium, ultrò meis interpellare literis. Verum hæc, ut video, audacia mihi longè felicissimè cessit. Vicit enim & spes & vota nostra, pietas ista tua plus quàm paterna, sponte missis duobus brevibus, quorum altero me meaq; studia locupletissimo simul & gravissimo testimonio ornat, altero regiæ majestati, non minus amanter quàm diligenter commendat. Summum est, numinis æterni suffragium promeruisse: huic certè proximum esse reor. Summi Pontificis oraculo comprobari: plus etiam *LEONI*, hoc est ejus, qui summam inter omnes dignitatem, omni virtutum ac literarum genere vicissim condecorat. Ea si mihi mature fuissent reddita, *Basilea* rum agenti, ne iterum quidem ulla pericula me detertere potuissent, quo minus ad beatissimos

A istos pedes advolâssem. At nunc in patriam reversum, cum ætas nonnihil ingravescenti remoratur: tum verò Principum retinet benignitas, & rarus quidam patriæ in nos affectus alligat. Siquidem illustrissimus Princeps *CAROLUS*, Rex Catholicus, hujus sæculi nostri lumen ac decus incomparabile, in cujus ditione natus sum, cujusque patri *PHILIPPO*, quondam fui non modò notus, verum etiam charus, & absentem me annuo salario benignissimè invitavit, idque nec ambientem, nec expectantem: & reverso, ac vix etiam reverso, sacerdotium, tum amplum, tum honorificum detulit. Caterum quantum serenissimi Regis *Anglorum* pristino erga me favori: quantum reverendissimi Cardinalis *Eboracensis* in me benevolentia, & quantum Archiepiscopi *Canuariensis* veteri erga me studio, è commendatione tuæ sanctitatis accesserit, certis argumentis habeo compertum. Ea tum mihi gratior accidit, tum apud illos fuit efficacior, quòd non extorta precibus, sed ultro præstita fuerit. Proinde cum perspiciam me tuæ beatitudini debere permultum, plurimum eidem debere cupio. Imò juvabit omnes fortunas meas ac felicitatis summam uni *LEONI* acceptam ferre. Est autem meo quidem animo nonnulla felicitatis pars, debere libenter. Quid id sit, reverendus in *CHRISTO* pater, Episcopus *Wigorniensis*, invictissimi *Anglorum* Regis apud tuam sanctitatem perpetuus orator, coram exponet, & *Andreas Ammonius*, tuæ sanctitatis apud *Anglos* nuncius, literis significabit. Quà quidem in re, non dubito quin eam bonitatem sensurus sim, quam mihi, tum illa naturæ tuæ benignitas, quâ vel maximè *CHRISTUS*, cujus vices meritisimò geris, refert; tum sanctitatis tuæ literæ ultrò pollicentur: præsertim cum ejusmodi sit negotium, ut non perinde ad meam pertineat dignitatem, cui candidè faves, quàm ad publicam orbis utilitatem, cui omnes tuæ vigilanæ sollicitudines. Poteram id hancce rem impetrandam summorum Principum abuti commendatione, verum malui quicquid hoc est beneficii, in solidum, tuæ unius debere benignitati. Quod sanè quanquam non ignoro fore majus, quàm ut ullis mortaliū officiis rependi queat, ad hæc eam esse fortunæ tuæ magnitudinem, ut à nemine sibi referri gratiam postulet: mei tamen officii fuerit adniti manibus pedibusque, ne tam eximiam beneficentiam, in hominem, aut omnino indignum, aut parum memorem parumque gratum collocasse videaris. Novum Testamentum, simul & Græcè & Latine editum, à nobis recognitum, unà cum Annotationibus nostris jampridem in lucem exiit, sanctissimi tui nominis auspiciis. Quod opus an omnibus probetur, nescio: certe hæcenus à probatissimis, ac primariis Theologis probari comperio, cum primis autem ab incomparabili antistite *CHRISTOPHORO* Episcopo *Basiliensi*, quo teste liber excusus est. Nec enim hoc labore, veterem, ac vulgo receptam editionem convellimus, sed alicubi depravatam emendamus, aliquot locis obscuram illustramus; idque non ex animi mei somniis, nec illotis (ut aiunt) manibus, sed partim ex vetustissimorum codicum testimoniis, partim ex eorum sententia, quorum & doctrinam & sanctimoniam Ecclesiastica comprobavit auctoritas,

autoritas, nempe *Hieronymi, Hilarii, Ambrosii, Augustini, Chrysostomi, Cyrilli*: semper interim parati, aut modestè rationem reddere, si quid rectè docuimus, aut libenter corrigere, si cubi imprudentes, ut homines, lapsi sumus. Volumen unum recens adhuc, & ab ipsa etiamnum calcens officina, *Romam* hyeme proximà misimus, quod sanctitati tuæ redditum opinor. Et nunc alterum mitterem, ni scirem nusquam terrarum nō jam vulgatum opus. In eo tametsi sudatum est à nobis acriter, quantum & temporis modus à Principe indukti, & valetudinis ratio patiebatur; tamē haud defatigabor unquam, haud conquiescam, donec ita locupletatum, elatum, elaboratumque reddidero, ut *Leo* & præter Pontificii dignitatem maximo, non omnino indignū videri possit. *Hieronymus totus*, haud malis, ut opinor, avibus renatus, mense Septembri proximo, ingenti doctorum omnium expectatione proditurus est in lucem. Quin posthac nulla ab *Erasmio* proditura est pagina, quæ *Leonis* optimi juxta ac maximi Pontificis præconium non sit habitura. Non postulat hoc tua singularis modestia, verum id debetur tuis divinis meritis; & totius orbis interest, tam undiq; laudati Pontificis exemplum in posteros transmitti. Sin natura nobis ad hoc efficiendum decrevit, tamen ipsa beneficii tui magnitudo, ipse hujus pectoris tibi dediti ardor, ante omnia divina istæ tuæ virtutes, ingenii vim, ac dicēdi copiam suppeditabunt. Bene valeat tua sanctitas quam **CHRISTVS** Optimus Maximus religioni suæ illustrandæ propagandæque, ac sublevandis rebus mortalium quam diutissimè servet incolumem. *Londoni* quinto Idus Augusti, Anno millesimo quingentesimo decimo sexto.

Andreas Ammonius Erasmo Roterodamo
S. D.

Epist. 7. **Q**uibus victimis hoc expiabo, ut binis *Erasmio* mei literis non antea responderim, quam ternas acceperim? Malo crimen fateri, quam causas ineptas asferre: quanquam nonnullæ sunt haud omnino (ut mihi videntur) ineptæ. Veritus enim sum ne operæ, cujuscantis tricis vehementer impeditus parcus esse cogor, jacturam facerem, quum in incertum scribendum ad te esset, quod tu pertæsus hypocausorum nidorem, è *Germania* ad Calendas primo Novemb. deinde festis Natalibus peractis, avolaturum te significabas: nondum tamen constituisse videbare *Romam* ne ires, anhuc reverteres, seu *Venetias* te conferres. Quamobrem prius quam ad te scriberem, ubi constitisses, gnarum me fieri expectabam. Interim tamen si *Romam* petiisses, veteri meo patrono Episcopo *Wigornienfi*, nostri illic Regis oratori studiose te commendavi: ex eo, atque adeo ex ipsis palatinis columnis singularem Pontificis Maximi in te animum protinus cognovisses, rapuissque confestim ad eum fuisses. Sin verò *Britanniam Italia* prætulisses, quid literis inter presentes opus? Nunc autem postquam, ut tu scribis ad Calendas Martias, ut ipse jam conjecto ad Maïas, tuum istinc discessum produxisti, periclitari hanc opellam volui. Quare de his, quæ putem scire te oportere, hæc accepi. Ternas Pontificis Maximi literas, quas breves vocant,

A accepi: binas ad te ejusdem planè exempli, alias ad Regem, quibus ei perquam diligenter, ut ex earum exemplo intelliges, commendaris. Quæ erant ad te, quoniam quid bonæ spei contiderent, scire magnopere avebam, pro nostræ amicitie jure mihi sumpsi ut resignarem: unas ad te nunc mitto cum exemplo earum quæ sunt commendatitæ, ipsas vero literas cum alteris ad te diligenter tibi servo. Si huc non redieris, quid de illis commendatitiis fieri velis, significato. Hoc tibi ante deliberatum oportuisse dicces, literasque fortè antiquiores judicabis, quam ut Regi sint reddendæ. Sed crede mihi perinde fore, ac si recens factum fuisset. Vix enim unquam istiusmodi minuz considerantur, quando non ex syngrapha pecunia postulatur. Ascripsit præterea mihi Episcopus *Wigornienfis*, *Leonem* tuis literis mirum in modum fuisse exhilaratū, ac de te diligenter sciscitatum, ubinam esses, quid rerum gereres, & an putaret te libenter ad se venturum, complurique alia amantissimi erga te animi signa: conversumque postea ad viros quosdam eruditissimos & beatissimos, quæ fortè astabant, tuas literas eis tradidisse, adjecto suo præjudicio de tuo raro ingenio, atque eruditione, certatimque in tuas laudes ab omnibus itum: Vetus enim mos adhuc perdurat, Tantum admirari, tantum laudare disertos: quanquam *Leo* noster herculè fovet etiam & beat, spēsque studiorum in eo summa. Ad quem curriculum, si tuum commodum spectem, contendere: si meam voluptatem, huc revolare te velim. Deus, quicquid decreveris, fortunet. De *Hieronymo* ambigū non habeo operæ te precium assequutum, valde expecto ut appareat. *Senecam* à te castigatum venalem jam habemus. Vis dicam quid sentiam? *Apellus* in fingenda *Veneris* videris imitatus. De Novo Testamento equidem plurimum gaudeo, & tibi gratulor: est enim mea sententiā opus ut religiosissimum, ita & maximè necessarium, quod ab omnibus excolatur, ingenique ac doctrinæ capacissimum, dignumque in primis te, & Pontifice Maximo cui inscribendum destinasti. Maeste animo, sic iur ad astra. De somnio, quo te ab *Eboracensi* fuisse beatum dicis, & ludibrio habitum arbitraris, vellem explicatius scripsisses. Ceterum de ludibrio omnia alia, nihil est à viro alienius, quin scio te ab eo fieri maximi: verum aliquid accidit, præter ejus quoque voluntatem ac sententiam, quod corrigi fortassis adhuc posset. Hæc habui quæ de tuis rebus in præsentia scriberem. Addam aliquid de rebus *Britannicis*. Regina scitulam peperit filiulam; tuus *Cantuariensis* cum bona Regis venia, magistratu se abdicavit: quem *Eboracensis*, impendio rogatus, suscepit & pulcherrimè gerit. *Morus* à suis *Belgis* legatione honorificè functus, domum rediit, & palatinos fumos nobiscum frequentat. Nemo temperius eo, matutinum *Eboracensi* portat ave. *Pacem* ita in istis regionibus se gerit, ut maxime ei gratulandum esse censeam. Mihi res ægrè quidem, sed non pessimè procedit: corporis firmitas adsit modò, cui fac mi *Erasmio*, ut sedulo inservias. Decimotertio Calendas Martias ex *Londoni*, Anno millesimo quingentesimo decimo septimo.

*Guilielmus Archiepiscopus Cantuar.
Erasmo Rot. S.*

Epist. 8. **Q**uam non illandati nominis æternitatem per te sum consecutus, quâ multi præclari Reges & Imperatores carent, & à memoria hominum penitus exciderunt, nisi quod tantum vix nominum eorum Catalogus, & id jejune quidem fiat, non video, quod satis sit in hac mortali vita, quod pro immortalitate reddam. Cogito enim quanta mihi tribueris ubique, vel præsens per colloquia, vel absens per literas, aut communiter per volumina: quæ quidem sunt majora, quàm sustinere valeam. Judicabis ergo *Cantuariensem* ingratißimum, nisi tui sit habiturus rationem fidelissimam & constantissimam, licet meritis inæqualem & inferiorem. Quod autem sexaginta nobiles non sunt hætenus ad te per commutationem perlatis, mensarius in culpa est, qui & cætera. Editionem tuam in Novum Testamentum aliquot fratribus meis Episcopis & Theologiæ doctoribus communicavi: qui maximè operæ precium in ea re te fecisse uno ore profitentur, quorum judicio adhaerens, & omnia summa judicans, quæ à tuo divino ingenio, multipliciq; doctrina proficiuntur, eam omnibus laudibus effero, perinde ut *Hieronymianam* provinciam, quam, in eo es, ut propediem absolvas: per quæ opera famæ immortalitatem inter homines, inter superos divinam remunerationem, & à me quicquid commodè & convenienter præstare potero consequeris. *Hieronymi* volumina nunquam satis laudata à præsentium latore accepi: pro quibus & pro Novo Testamento, quod etiam abs te accepi, gratiam habeo immortalæ: hoc est, pro sudoribus, quos in his operibus exantlasti. Postremò rogo uti cures has meas literas ad Reverendum & Optimum fratrem, Episcopum *Basiliensem* perferri, & te valitudine eo diligentius liberare studeas, ut quàm primum te videamus. *Oxfordia*, vicesima die mensis Julii.

Erasmo Bovillus S. D.

Epist. 9. **T**uus in *Angliam* reditus, præceptor doctissimæ, est omnibus amicis tuis *Cantabrigiæ* oppidò quam gratus: super cæteros tamen mihi longè gratissimus, utpote qui aliis omnibus sum tibi multis partibus devinctior. Itaq; quàm libentissimè te in *Cantabrigia* viderem, ut si non detur multiplicibus tuis erga me beneficiis, ut vellem respondere; animi saltem promptitudinem (quam solam ferre possim) ostenderem: sum enim cupidissimus te videndi, ac perpetuò apud te manendi: sed satis prohibeor, ac fortunâ adhuc paulo invidentiore; alioqui quocunque gentium abires, certum esset persequi. Hic acriter incumbunt literis Græcis, optantq; non mediocriter tuum adventum: & hi magnopere favent huic tuæ in Novum Testamentum editioni: dii boni quàm eleganti, argute, ac omnibus sani gustus suavi, ac pernecessariæ! Sed hæc hætenus. Est hic juvenis quidam, qui continuis precibus obtinuit, ut se tibi commendarem, *Edmundus Polus* ardens, morum perquam candidorum, & tui amantissimus: hic sibi persuasit se futurum felicem, si possit recipi in tuum famulicium. Igitur si re-

A scripseris an eum velis & significes, licet brevissimè, me illum tibi commendasse, quia alias non crederet me scripsisse, sicut sapius sum illi pollicitus, feceris rem te dignam, & mihi pergratam. Vale hujus nostri sæculi decem. Ex *Cantabrigia*, Idibus Augusti.

Erasmus Rot. Henrico Bovillo suo.

Epist. 10. **E**X tuis literis satis intelligo meas, quas apud *Thomam Morum Londani* reliqueram, tibi nondum esse redditas. Veterem istum erga nos animum, mi *Boville*, libens & agnosco & exosculor. Atque utinam liceat ad pristinam vitæ consuetudinem, ac multò jucundissimam studiorum societatem aliquando redire. *Levanis* sumus hyematuri. Tu interim quid è re sit tua, dispicito. Novum Testamentum nostrâ instauratum industriâ, probari isthic ab optimis quibusque, atq; ab omnibus, qui (ut scribis) sani gustus sunt, sanè gaudeo. Quanquam narrarunt mihi quidam, *parvum* *Acipitum*, unum apud vos esse collegium *Sacerdotum*, quod meros habet *Areopagus*: qui gravi senatusconsulto caverint, ne quis id volumen, equis, aut navibus, aut plaustris, aut bajulis, intra ejus collegii pomeria inveheret. Obsecro *Boville* doctissime, hæc utrum ridenda sunt, an deploranda? O homines studio prave, & sibi ipsi iniquos & iratos, suis ipsorum commoditatibus invidentes! Quod genus hoc hominum, usq; adeò morosum, ut officiis irritentur, quibus manuscunt & feræ belluæ: tam implacabile, ut eos nec tam multæ apologiæ lenire possint? imò (quod est impudentius) isti damnant ac lacerant librum, quem ne legerint quidem, alioqui nec intellecturi si legant. Tantum audierunt inter cyathos, aut in conciliabulis fori prodisse novum opus, quod omnibus Theologis, ceu cornicibus oculos tentet configere: ac mox meris convitiis insectantur, & autorem quantis vigiliis, studiis omnium prodesse studuerit, & librum, unde poterant proficere. Istuc verò Philosophicum est aut Theologicum? Pestilens quædam res sit oportet philosophia, si tales reddit; inefficax ac diuturna, si tales non mutat. Jam non refellunt & corrigunt, quæ perpetuam à nobis scripta censeant; sed hoc ipsum damnant scripsisse. Fas esse negant tentare quicquam hujusmodi, nisi ex auctoritate Concilii generalis. Ac istoc, quid iniquius? Ipsi quotidie depravant sacros codices, solâ inscitia ac temeritate in consiliis adhibita: nobis non licebit ex veterum sententia restituere quod corruptum est, nisi totius orbis Christiani convocato Concilio? Adeò pejorem volunt esse conditionem mendam submoventis, quàm invehentis, bene merentis suâ industriâ, quàm male merentis suâ incogitantia. Verum illud mihi respondeant velim, hæc ipsa quæ illis tantopere placet editio, utrum ab interprete suscepta fuerit ex auctoritate Concilii generalis: an prius edita, ac deinde judicio Patrum comprobata. Prius scriptam opinor, postea comprobata. Atqui idem potest in hac thea evenire, quod ipse tamen, nec ambio, nec postulo. Tamen si ne id quidè concesserim. Mihi magis valetur usu irrepsisse, ac paulatim progressu tēporis collegisse robur. Alioqui si publico Concilii judicio fuisset approbata, traditaq;: omnes eâ cōmuniret usi fuissent. Nunc aliud citat *Ambrosius*, aliud *Augustinus*, aliud

aliud *Hilarium*, aliud *Hieronymum*. Imò nec hujus ætatis exemplaria consentiunt. Quòd si protinus actum putant de religione Christiana, si quid usquam variet, etiam si nos dormissemus, jam illi periculo eramus obnoxii. At utuntur, inquiunt, hac editione Patrum Synodi. Veteres nè an recentiores? Aut cur minus valere debeat veterum Conciliorum usus, quam recentium? maxime, quod ad hanc rem pertineat. Quanquam illud erat docendum, ea quæ citantur in Conciliorum actis à nostra emendatione dissidere. Quid quod pleraque Synodorum acta Græco sermone prodita fuerunt? Denique fieri potuit, ut aliter ab illis citata, mutaret aliquis ad hanc nostram editionem, id quod quotidie deprehendimus factum in *Hieronymianis* & *Ambrosianis* Commentariis. Ante annos ferme viginti *Lotetia* formis excudebantur sacrificiorum, ac precum horariorum codices, juxta ritum Ecclesiæ *Treverensis*. At opifex qui literas gustarat modò, cum sentiret pleraque dissonare, correxit omnia ad hanc nostram editionem; idque ipse mihi confessus est, arbitratus se rem præclaram moliri. Jam non arbitror absurdam, si quid etiam fugiat generale Concilium, in his præsertim, quæ non attinent ad necessitatem salutis. Satis est hoc reprehendi non posse, quod agitur in Synodo. Postremo, quam ob rem magis trepidamus, si quid secus lectum fuerit in divinis libris, quam si quid secus enarratum? Certè utrobique par discrimen. Atqui videmus interpretes non modo diversa, verum etiam pugnancia dicere sæpè merò. Quin & illud dilemma, si possint, explerent: Utrum permittunt aliquid novari in sacris libris, an omnino nihil? Si quicquam permittunt, cur non exeuntur potius, rectè mutatum sit, nec nè? Sin minus, quid facient illis locis, in quibus mendum inesse manifestius est, quam ut negari, dissimulari ve possit? An hic sacrificium illum manant imitari, qui suum *sumpsimus*, quo fuerat viginti usus annos, mutare noluit, admonitus à quopiam *sumpsimus* esse legendum? Vociferantur *ὦ οὐρανὸν, ὦ γῆ*, ὦ cælum, ὦ terra, corrigit hic Evangelia! At quanto justius exclamandum erat in corruptorem, ὦ sacrilegium, depravat hic Evangelia! Neque enim nos novam prodimus editionem, sed veterem pro virili restituimus, at ita ut hanc novam non labefactemus. Qui pro hac novâ tanquam pro aris ac focis dimicant, habent quod amplectuntur, nihil illis perit, aliquid de lucro accessit. Hanc quam adamant, emendatius legent posthac, & rectius intelligent. Quid si libros divinos omnes paraphrasi explanassem, quo possent incolumi sententia & legi inoffensius, & percipi facilius: num isti dicam mihi scriberent? Laudem etiam promeruit *Jovinianus*, qui Evangelicam historiam ausus est versibus includere. Quis in jus vocat eximium Theologum *Agidium Delphinum*, qui totum ferme divinæ scripturæ corpus carmine completus est? Canuntur in templis quotidie, juxta veterem editionem Psalmi: & tamen extat divi *Hieronymi* recognitio; extat ejusdem juxta veritatem Hebraicam interpretatio. Illa leguntur in choris, hæc in scholis aut domi. Neutra alteris officiant. Atque adeò nuper, *Felix Praetorius* Psalterii totius novam edidit interpretationem, ab omnibus superioribus admodum dissidentem. Quis huic unquam movit tragedias? *Jacobus Faber Stapulensis* amicus noster, dudum id

A fecit in *Paulum*, quod ego in totum novum Instrumentum. Cur hic demum tanquam ad retri novam commoventur quidam? An aliis omnibus istud licere voluit, mihi uni non voluit? Atqui *Stapulensis* non paulò plus ausus est, quam ego. Ille suam interpretationem veteri opposuit, idque in Academiarum omnium regina *Lotetia*: ego recognitorem modò professus, locos aliquot aut corrigo, aut explico. Nec hoc dixerim, quo *Fabrum* in communem invidiam vocem: nam vir ille jampridem gloriâ superavit invidiam; sed ut palam faciam, quam iniquè faciunt quidam, qui quod jamdiu est à multis factitatum citra calumniam, in me veluti subitum ac novum calumniantur. Quid decessit *Aristotelicis*, postea quam *Argyropylus*, *Leonardus Arctinus*, & *Theodorus Gaza* novam editionem produxerunt? Num ideo supprimenda, aut abolenda censebitur horum interpretatio, nè superiores illi *Aristotelica* philosophiæ professores quidam ignorasse videantur? C Num ea res *Guilielmum Copernicum* à vertendis *Galeni* & *Hippocratis* voluminibus deterret, nè mundus intelligat superiores medicos multa perperam interpretatos? Dixerit aliquis, In humanis disciplinis expedit, in divinis libris idem passim & à quibilibet fieri, grave periculum est. Principio, nec passim muto, nam summa constat: de locis modò aliquot disceptatio est. Nec omnino opinor, certè quod ad hanc rem pertinet, de media plebe censendus sum. Ostendo locis aliquot lapsum esse *Hilarium*, lapsum *Augustinum*, lapsum *Thomam*: idque facio, sicut oportet, reverenter, citraque contumeliam: adeò ut si viverent ipsi, mihi qualicumque sic admonenti gratiam habituri sint. Summi erant homines, sed tamen homines erant. Demonstrant isti, eos rectè sensisse, meque refellant argumentis, non convitiis; & apud me magnam inierint gratiam. Qui quicquid *Lyranus* scripserit oraculi instar haberi volunt, tueantur illum in illis locis, in quibus ab eo dissentio. Nam in *Hugone* quætere quod reprehendas stultissimum arbitror. Paucula tantum annotavi; sed insigniter absurda, quo mirum cautiore redderem eos, qui hujusmodi scriptores, summa fiducia, nullo judicio legunt. Et tamen qui hujusmodi tribuunt omnia, defendant suos amatos, doceant nos hallucinatos, illos attigisse scopum. Sed indignum se judicant, ad istas Grammaticorum minutias descendere. Sic enim vocare solent eos, qui bonas didicere literas, atrox esse convitium existimantes Grammatici cognomen. Quasi verò laudi vertendum sit Theologo, si Grammaticen nesciat. Non facit Theologum sola Grammaticæ cognitio. At multò minus Theologum facit ignorata Grammatica: certè conducit ad Theologiæ cognitionem hujus disciplinæ peritia, officit imperitia. Neque negari potest, *Hieronymum*, *Ambrosium*, *Augustinum*: quorum autoritate potissimum res Theologica nititur, ex hoc Grammaticorum ordine fuisse. Quandoquidem id temporis, nec *Aristoteles* etiamnum in Theologorum scholas erat receptus: & hæc philosophia, quæ nunc in scholis utuntur, nondum erat nata. Quanquam modesti hominis est, à quocumque libenter admoneri. Cæcus uti si monstret iter, tamen aspice, inquit *Flaccus*. Jam nec hi, qui totum hoc negotium non ad judicium, sed auctoritatem vocant: multum habent, quod in me desiderant. Siquidem cautum esse constat

in hac Synodo *Lateranensi*, ut liber edatur ab ordinario comprobatus, aut ab iis, quibus ille suas vices delegarit. At opus nostrum, & scriptum, & editum est, teste & approbante ejus loci Episcopo: neq; quovis Episcopo, sed præter ætatis reverentiam, præter imaginum commendationem, singulari vitæ integritate, rarâq; doctrinâ insigni. Nec is verò comprobavit modò, verumetiam nihil non detulit, si secum manere voluissem. Et abeuntem, tantis officiis, tantâ munificentâ prolecutus est, vir incomparabilis, ut me referre pudeat. Ac nè his quidem contentus, ultrò scriptis ad Archiepiscopum *Cantuariensem* literis tum me honorificentissimè commendavit, tum illi meo nomine gratias egit. Itaq; si non à Synodo, certè juxta Synodi constitutionem approbatus est labor meus. Talis est autor, ut unus plurimorum instar haberi debeat: & hoc plus etiam ponderis habere debet illius suffragium, quod nec precibus, nec ullis obsequiis impetratum, sed ultrò ac penè fugitanti delatum sit. Quod si cui parum gravis est unus hominis autoritas, Episcopi judicio subscribere duo Theologiz professores, sed omnium longè principes; *Ludovicus Bernus*, vir, id quod constat, omnibus virtutum ac disciplinarum ornamentis cumulatus: tum autem in Theologica palæstra sic exercitatus, ut apud *Parisiæ*, inter eos, qui doctoris titulo insigniebantur, primum meruerit locum. Huic adeò displicuit opus nostrum, ut fortunæ suas omnes, quas habet amplissimas, mihi communes detulerit. E duabus præbendis, quas habet, alteram ultrò in manum dedit. Ad hæc *Fabritius Capito*, ob insignem Theologiz cognitionem in *Basiliensis* ecclesiæ collegium cooptatus, ubi publicum concionatorem agit, vir præter alias egregias disciplinas, trium linguarum non vulgariter peritus, Græcæ, Latinæ & Hebræicæ. Deniq; vitâ tam integrâ, moribus tam piis, ut nihil nunquam viderim incorruptius. His testibus liber est editus, quorum judicio nihil addubitaret, quamlibet gravi in re, fidere Episcopus, si ipse parum certo esset judicio. Neque tamen quisquam cæterorum Theologorum damnavit opus nostrum. Tantum deplorabant nonnulli se pueros non didicisse Græcè, & sibi serò librum eum prodisse in lucem. Referre poteram, quid venerandus ille Prior *Cartusienfis* apud *Friburgum*, *Gregorius Reischius*, cujus sententia apud *Germanos* oraculi pondus habet: quid eximius ille Theologus *Jacobus Vvimpbalingius*, de nostra senserit editione. Proferre poteram innumeras epistolas insignium virorum, quibus mihi gratias agunt, quod ex meis lucubrationibus, præcipuè, quas in Novum edidi Testamentum, & meliores evaserint, & eruditiores, ni vereretur, nè quis hæc à me gloriosius dici putare posset, quam verius. Et tamen qui in *Germania* mecum egerunt consuetudinem, & quibus in *Anglia* res omnes meæ perinde ut mihi notæ sunt, norunt quàm parè hæc attigerim, nimirum invitus: partim quòd à nulla re magis abhorream, quàm à jactantia; partim quòd nolim amicorum cuiquam, quicquam ex me invidiæ accidere. Nam ut de aliis taceam, scis ipse, mi *Boville*, cujusmodi vir sit egregius ille præsul *Reffensis* vestræ Academiæ Cancellarius, sive virtutem ac pietatem spectes, sive doctrinam. Et non pudet istos tenebriones convitiis insectari, quòd ille tantus heros approbat ac legit? Imò non pudet *Erasmus* dicitur

A *Erasmus* suo arbitrato lacerare, quod ipse summus approbat Pontifex? Nam ni mea probaret, non utique scripisset se maximi muneris loco habiturum, si studiorum meorum proventum omnem suo dicarem nomini. Plus quàm approbat, qui præmium etiam pollicetur. Ostenderam illi literis meis quid molirer; explorans, num sibi cupe-ret inscribi. Ille protinus unicam epistolam duabus pensavit: altera meæ respondet, & amanter, & honorificè, & eruditè; altera me, meaq; studia serenissimo *Anglorum* Regi commendat, quàm diligenter, quàmque effusè, probabis ipse. Nam exemplar utriusq; unâ cum hisce literis ad te misi. Responderat uterque Cardinalis, nimirum *Grymanus*, & *Georgianus*: verum eas literas *Andreas Ammonius*, præcipuum quoddam vestræ *Britanniæ* ornamentum, ad *Richardum Pacem* misit: qui sui Regis nomine apud *Helvetios* & *MAXIMILIANUM* legatione fungitur: ut per eum mihi redderentur, id temporis *Basilea* agenti, quas hætenus tamen non recepi. Misimus hyeme proximâ volumen unum *Leoni*, cui dictum est: quod si redditum est, nihil addabito, quin ille summis præmiis sit vigilas nostras protecurus. Quid superest igitur, quod illi in me desiderent? Nec primus nec temerè negotium hoc aggressus sum. Secutus sum Synodi constitutionem. Approbant si non omnes, certè primi. Si quid illic impium esset, displiceret piis: si nihil eruditionis, rejicerent eruditi. At nulli magis amplectuntur, quam hi quos & insignis vitæ sanctimonia, & eruditio non vulgaris commendat. Si quem magis mover doctrina, probatur à doctissimis. Si integritas, probatur ab integerrimis: si autoritas, probatur ab Episcopis, ab Archiepiscopis, ab ipso summo Pontifice. Neque quicquam tamen horum mihi profit suffragium: si compertum fuerit, me cujusquam omnium ambisse favorem. Quicquid hic datum est, rei datum est, non homini. Hæc tam multa non impetrant ab istis: ut quod malè didicerunt, velint dediscere. An videntur nè ad hæc advocatis juvenibus, frigeant istorum scholæ? Cur non illud potius perpendunt secum. Ante annos ferme triginta, nihil tradebatur in schola *Cantabrigiensi*, præter *Alexandrum*, parva *logicalia*, ut vocant, & vetera illa *Aristotelis* dictata, *Scoticæq;* quæstiones. Progressu temporis accesserunt bonæ literæ: Accessit Matheseos cognitio: accessit novus, aut certè novatus *Aristoteles*, accessit Græcarum literarum peritia: accesserunt autores tam multi, quorum olim nè nomina quidem tenebamur, nec à summaribus illis larcis. Quæso quid hisce ex rebus accidit Academiæ vestræ? Nempe sic efflo-mit, ut cum primis hujus sæculi scholis certare possit: & tales habet viros, ad quos veteres illi collati umbræ Theologorum videantur, non Theologi. Non inficiantur id majores, si qui sunt ingenio candido. Aliis suam felicitatem gratulantur, suam complorant infelicitatem. An hoc istos malè habet, quòd posthac & plures legent Evangelicas, Apostolicasq; literas, & attentius: & vel hoc temporis his studiis decidi dolent, quibus omne tempus oportebat impartiri; malintq; universam ætatem in quæstionum frivolis argutiis conterri? Atqui hoc sanè nomine non admodum pernitet me mearum vigiliarum. Compertum est hætenus quosdam fuisse Theologos, qui adeò nunquam

nunquam legerant divinas literas: ut nec ipsos sententiarum libros evolverent, neque quicquam omnino attingerent, præter cusionum gryphos. An non expedit ejusmodi ad ipsos revocari fontes? Ego, mi *Boville*, labores, quos certè non mediocres omnibus juvandis suscepi, cupiam omnibus esse frugiferos. Nam præmiis summam ab ipso *Christo* expecto, tantum ut promerear: verum si fieri non potest ut omnibus probemur, hoc interim me consolatur, quod ubiq; ferè probamur à probatissimis. Et spero futurum, ut quod nunc placeat optimis, mox placeat plurimis. Aliis gratiam conciliavit novitas, at huic operi novitas invidia peperit. Proinde diversum opinor accidet. Illis ætas favorem admittit, mihi fortassis apponet. Illud certè præfatio, de meis lucubrationibus, qualescunq; sunt, candidius judicaturam posteritatem. Tamen nec de meo seculo queri possum. Plus mihi tribuit, non dico, quàm postulem, sed quàm aut merear, aut tueri queam. Cum enim sint tam varia, tamque fastidiosa mortalium judicia, præsertim in literis, meis tamen scriptis, non impiis quidem illis, sed parum eruditis, si cum aliorum libris conferas, nemo detraxit hæcenus; nisi patuli quidam, sed adeò morosi, ut nihil omnino probent, nisi quod ipsi faciunt: aut adeò stupidi, ut nihil sentiant: aut adeò supini, ut nec legant quod carpunt: aut adeò indocti, ut nihil judicent: aut adeò gloriæ jejuni, avidiq;, ut carpendis aliorum laboribus sibi laudè parent: Et sunt ex hoc numero, qui foris damnant & rejiciunt, quod domi legunt ac probant. Fortasse pudoris est, dissimulare per quos profeceris; sed tamen ingrati pudoris & illiberalis. At eorum in publico lacerare famam, quorum sudoribus domi juvaris, id verò longissimè abest ab omni humanitate. Quanquam hoc quoq; devorandum ei, qui C H R I S T O militet. Quod concionaris apud populum, probo tuum institutum; quod succedit, granulor, præsertim cum C H R I S T U M purè doceas, non hominum jactes, aut ostentes argutias. De puero quod scribis, dicā paucis: Mihi uno plus satis est, tantum abest, ut pluribus onerari velim. Salutabis diligenter meis verbis amicos, quos animo mecum circumfero, doctorem *Phaunum*, doctissimum *Joannem Brianum*, humanissimum *Joannem Vachanum*, officiosissimum *Onofridum*, ac veterem hospitem meum *Gerardum* bibliopolam, nam *Vuasum* audio abesse. Bene vale, doctissime *Boville*. *Roffa*, in ædibus Episcopi, pridie Calend. Septemb. M. D. X V I.

Erasmus Roterodamus Bilibaldus S.D.

Epist. 11. **A**Nte quatuor ferè menses ad te literas dedi, mi amantissime & colendissime *Erasmus*; ceterum quia nullum à te accepi responsum, suspicor vel meas tibi, vel tuas postea mihi literas reditas non fuisse: verum tamen literarum interim loco, tua clarissima fuit editio, quā non minus sanctè & fideliter, quàm faustè ac feliciter novum explanatum est Testamentum. Vindicasti tuum nomen ab omni temporis injuria, peregistiq; rem non minus Deo optimo & maximo acceptam, quàm omnibus *Christi* fidelibus necessariā & utilis. Macte igitur virtute, qui negotium cunctis hominibus à mille annis citra negatum, absolvisti. Sed quid ego verbis tuam extollere doctrinā & emendationē conor, rem viribus meis penitus imparem?

A Οὐδ' ἄρα δὴ καὶ μὴ γὰρ οὐκ ἔστι δὲ πρὸς τὸν θεὸν δ' ἀφ' ἡμῶν, χαλκίον δ' μὴ ἴσως ἐστίν.

Ut poeta inquit. Satiùs igitur verecundè tacere, quàm laudes tuas minus dignè personare; quas si nimis frigide tractare videor, non viribus, sed imbecillitati meæ imputandū erit: sed de his hæcenus. Quid verò agas, quàm belle valeas, quid deniq; parturias, admodum scire desidero, & si tibi molestum non erit, rescribe: ut habeam quod amicorum tuorum incognitorum turbæ respondeam; quandoquidem à me quotidie per literas, quid *Erasmus* noster agat, anxie perquirūt. Vide mi *Erasmus*, quàm avidi rerum tuarum nē dicam ingrati simus, qui cum immensā & majora quàm expectare potuissemus, præstiteris: etiam ultra quid querimus, & quodammodo exigimus. Verum id virtuti tuæ, non vitio nostro acceptum referas: & bene valeas gloria & splendor humani generis. Ex *Nurembergæ* XX. Maii. Anno M. D. X V I.

C Salutat te iterum *Strabius* Cæsaris historiographus, vir doctus & bonus. Saluant te geminæ præforores, *Abbatissa sanctæ Claræ* una, altera ejusdē *Regulæ* sestratrix, quæ assidue tua scripta manibus retinent: maxime verò jam novo oblectantur Testamento; quo mirè afficiuntur mulieres, multis viris, qui sibi scioli videntur doctiores. Scriberent ad te Latine, nisi indignas suas existimarēt literas.

Joannes Coletus Erasmo suo S.D.

Epist. 12. **N**ON facile credideris *Erasmus*, quantū me lætitiā affecit epistola tua, quān modò ad me attulit unoculus noster. Nam ex ea intellexi, ubi nam locorum es, quod ante ignorabam: ex eadem etiam videris mihi reversurus ad nos, quod erit mihi & amicis, quos habes hic quā plurimos, gratissimum. Quod scribis de Novo Testamento, intelligo. Et libri novæ editionis tuæ hic avidè emantur, & passim leguntur, multis probantibus & admirantibus studia tua, nonnullis etiam improbantibus & carpentibus, & ea dicentibus quæ in epistola *Martini Dorpii* ad te scripta, continentur. Sed hi sunt Theologi illi, quos tu in *Moriæ* tua, & aliis locis non minus verè quàm facetè describis: à quibus laudari vituperium est, & vituperari laus est. Ego verò ita amo tua studia, & istam tuam novam editionem ita amplector, ut in eadem variè afficiar. Nam nunc dolor me tenet, quod non didicerim Græcum sermonem, sine cujus pericia nihil sumus: nunc gaudeā in ista luce, quā tu ex sole tui ingenii emisisti. Profecū, *Erasmus*, miror fecunditatem pectoris tui, qui tot concipis, & tanta parturis; & tam perfecta paris quotidie, maxime nullo loco stabilis, nullis certis & magnis stipendiis adjutus. *Heronymum* tuum expectamus, qui multum tibi debet, & nos quoque qui per te legemus eum, tunc & emendatum & illustratum. Rectè fecisti scribens *De institutione Principis Christiani*. Utinam Principes Christiani sequerentur bonas institutiones. Illo-
C locum insaniis interturbantur omnia. Libellum illum valde cupio; propterea quod planè scio, uti alia tua omnia, prodibit libellus ille abs te perfectum. Quod scribis de *Germania*, credo: quod autem mea verba de eadem, & testimonium tam multis ante annis dictum citas, miror te memoriā tenere. De tranquilla sede quod scribis te optare, ego quoque eandem tibi opto, & tran-

quillasti

quillam & felicem Nam & ista tua ætas & doctrina exposcit. Opto etiam ut ista tua sedes ultima esset apud nos, si te tanto viro digni essemus; sed quales sumus, expertus es sæpius: tamen habes hic, qui te summopere colunt. *Canuariensis* noster cum eram apud illum his diebus de te multa locutus, valde cupivit præsentiam tuam. Is homo absolutus ab omni negotio nunc degit in ocio felicissimo. De philosophatione Christiana quod scribis, verum est: nemo est (credo) in orbe jam Christiano, ad illam professionem & negotium te aptior ac magis idoneus: propter multifariam tuam doctrinam, quod ipse non scribis, sed ego hoc dico, quod sentio. Legi quod in primum Psalmum scripsisti, & miror tuam *Copiam*: desidero quæ molitur es in epistolam ad *Romanos*. Non cessa *Erasme*. Sed cum dederis nobis novum Testamentum Latinis, illustra idem tuis expositionibus; & ede commentaria longissima in Evangelia. Tua longitudo est brevitatis, crescit appetitus, modò stomachus sit satius: in lectione tuorum amantibus scripturas, si aperueris sensus, quod nemo te melius faciet, magnum beneficium conferes, & nomen tuum immortalitati commendabis, quid dico, immortalitati? nomen *Erasmi* nunquam peribit, sed gloriæ dabis nomen tuum sempiternæ, & sudas in *Iesu*, vitam tibi comparabis illam æternā. Quod deploras fortunam tuam, non fortiter. In tanto negotio, videlicet in declarandis scripturis, non poterit tibi fortuna deesse: modò speres in Deo, qui te in primis adjuvabit, stimulabitq; alios, ut te in sanctissimis studiis adjuvæt. Quod me exclamas felicem demiror, si de fortuna loqueris, ut non est nulla mea, ita non est ampla, & meis impibus vix sufficiens. Ego me beatum putarem, si vel in summa egestate, milleſimā partem tuæ doctrinæ & sapientiæ possiderẽ, quā tu sine opibus comparāſti, docens doctrinam singularem aliā viā nescio quā; sed tuā istā *Erasme*, & cetera. Applicabo me si patieris, & adjungam lateri tuo, exhibebōq; me tibi discipulū etiam in discendo Græcè: quanquam jam provectus ætate, & propè senex, memor *Catonum* senem Græcas literas didicisse: agnoscens etiam te qui es mecum par ætate & annis, nunc Hebraicis literis te dare. Me ut facis ama, & si ad nos reversus fueris, habebis me tibi deditissimum. Vale ex rure *Stepneptiano* apud genetricem: quæ adhuc vivit & bellè senescit, & de te sæpius hilarem & jucundam facit mentionem. In die sancti *Eduardi*, in festo suæ translationis.

Erasmo Roterod. Iacobus Faber S. D.

Epist. 13. **H**eri circa crepusculum noctis, præsentium tabellarius me convenit, & nomine tuo dixit salutem; quæ non nisi gratissima esse potuit: sed eo uberiore lætitiā animum meum oplevit, quo te intellexi in *Germania* inter typographos versari. Publica enim utilitas (ut continuo concepi) & literarum feliciter propagandarum amor, te *Britannos* deserere suavit, & nobis quidem oppidò quàm optabiliter ac utiliter. Quid enim aliud faceres, qui plenus es omnium bonarum literarum: nisi non tibi, sed utilitati publicæ eas studiis ac studioſis propagares, imitator publici solis? Sic nanque mundi sol candidæ lucis plenissimus, non intra se illam occulit: sed omnibus mortu-

A lium oculis, non suo, sed illorum usu manifestat ingerit. Quis non suspiciat, amet, colat *Erasmus*? Nemo non, qui bonus & literatus fuerit. Ergo qui prorogat vitas, fila vitæ tuæ faciat quam maximè longæva, ut merita meritis diutius cumulans, serus ad feliciora regna, de toto quàm optime meritis mundo, tranſcas: non solum gloriæ famam posteris relinquens, sed vitam jam cum superis vivens heroicam. Vale felix: & vive nobis & nostro seculo, & ama te colentem & amantem. Ex exnubio divi *Germani*, juxta *Lotetianum Parisiensem*, X. Calend. Novemb.

Vdalicus Zasius Erasmo Roterod. S. D.

Video magne heros splendissime vir quò tendas, qui inhumanitatis nescio quam labeculam in te purgare pergis. Cui magne *Erasme* persuaderes aliquā te parum servati officii notā laborare? qui si quisquam in orbe, tu non vel omniſi, quæ optima sunt, nedum humanitatis egregiæ honore præ cæteris decoraris? Sed colligere videor, quid hæc tam officioſa excusatione, ductu velut figurato pertendas. Mea enim inhumanitas percellitur, mihi dica scribitur, qui tot jam tempora te cominus vicinum nunquam adierim: te virum in literis principem non convenerim. Et esset sanè ea res culpæ nomine cum primis notanda, si nullæ mihi in statu assumptivo suppetiæ ferrentur. Verū inofficiosus nè culper, ætas defecta excusat, qui ægrè meum oppidum inambulo, nedum ad aliena loca proficiscer. Accedit lectionis civilis ponderosa & gravitas & assiduitas: si interim negotia taceam, quæ tamen me vel dividunt, ut facile veniam homini noxiam deprecari cupienti sis daturus, & tum facilius, quod vir placabilis, amoeni ingenii, comis & totus humanus, à nostro *Amorbachio* in horas prædicaris, qui in meliora vertas, vel quæ nigra sunt, nedum quæ lucem pati possint, improbes, in amico præsertim, erga quem non potest sine piaculo sinistrum esse iudicium. Vide quo me, tuis illis pulcherrimis rhetoris contradas: prima tuarum literarum frons permovere me poterat, ut de inhumanitate (si diis placeret) te excusarem. Sed altius considerans, magnam mei purgandi necessitatem mihi impositam inveniri: proinde occultiore illam tuam artem, quid enim tuum est, quod non artis fortissimæ sit? nisi perſenſissem, parum aberat, quin gloriosulus mihi, tuæ contra singularem eruditioni improvidus parvissem. De morſu quorundam quod scribis, noli laborare, *gloriam*, teste *Amilio Probo*, sequitur invidia comes. Hoc esse veræ & primæ eruditionis, & admirabilis doctrinæ argumentum, ne dubita, si in popularis literationis dentes incidas. Hæc tunc te ille *Hieronymus*, ut uno verbo agam, docere poterit. Tandem te per sacra amicitia rogo ad nos venias. Venies expectatus bonis viris, quos non parum multos hic offendes. Ego tibi hospes ero & desideratus, & præſens, & ad assem volentissimus, nostrisque & Gymnasia plures inscriberetur, hic fuisse *Erasmum*. Valde, & nostrum *Bonifacium* ama, qui te pro numine colit: utinam ita divina, ita superos, ut *Erasmum* colat, & jam calculum beatitudinis melioris in urnam conjeci. Vale ornamentum orbis. Ex *Friburgo VII.* Idus Maii. Anno M. D. XVI. Parte rudi calamo, tabellarius humeros preſſit.

Vdalicus

ratione, statim temporibus, paria inter se faciat. Verum protinus habitis literis meis (nam versabatur *Oxfordia*) iterum hominem extimulat per epistolam, ut viginti libras nostrates celeriter ad te transmitteret; pollicitus eas *Maruffo* redditurum se, ubi primum ex tuo chirographo cognovisset eas ad te esse perlatas. Conveni *Maruffum*, ipse ait se scripturum tibi, ut chirographum properes ad se mittere, quo te testaris accepisse pecuniam, quo ad Episcopum delato, nummos eâ velut occasione sibi numeratos, tum demum ad te curaret perferendos. Ego quum hæc audirem, veritus sum aliquid subesse periculi, nè si pecunia jam tum non solveretur ei, ea mora vicissim derivaretur in te. Ergo non est inquam hac simulatione opus; aut pecuniam ilicò mitte, Episcopi nomine, ac fide: aut si nisi prius receptum graveris impendere, efficiam protinus, ut in manu habeas: imò, inquit ille, nihil est quod metuas. Nam sic agam, ut *Erasmus* statim hæc pecunia adfit, quam jam nunc quoque adest. Nam habet à me chirographum, quo possit ubi volet ducatos mille conficere: è quibus quicquid acceperit, debet hoc mihi, si enim inter nos convenit, ex hac pensione resolveri. Hæc ille dicit. Ego vix credo nisi collatâ prius in ejus mensam pecuniâ, nullas eum literas tibi pro conficienda pecunia tradidisse. Quare si res secus habet quàm dicit, effice maturè ut intelligam. Archiepiscopus *Canuariensis* officio Cancellarii, cujus onus jam aliquot, ut scis, annos, mirum quàm laborabat excutere, tandem exolutus est: ac desideratum jam diu secretum nactus, gratissimo inter literas ocio, ac negotiorum bene ab se gestorum recordatione perfruitur. Princeps ei Cardinalem suffecit *Eboracensem*, qui ita se gerit, ut spem quoque omnium, quanquam pro reliquis ejus virtutibus maximam, longe tamen exuperet, & (quod est difficillimum) etiam post optimum decessorem, valde probetur, ac placeat. Nostra legatio, quoniam hæc quoque tibi curæ est, ut mea omnia, satis feliciter processit, nisi quod longiore tractu, quàm aut speravi, aut volui, res proelata est. Etenim quum domo discedens, vix bimestrem absentiam expectaverim, ultra sex menses in ea legatione contrivi. Verum longam tandem moram exitus satis gratus est insequutus. Ergo ubi negotium, quamobrem ipse veneram, ad finem vidi perductum, & alia tamen rursus ex aliis nasci, quæ longioris moræ viderentur initia (neque enim unquam inter Principes defunct) datis ad Cardinalem literis, redeundi veniam impetravi mihi: usus ad eam rem, cum cæterorum amicorum opera, tum præcipue *Pacci*, neque enim adhuc abierat. Sed dum redeo *Gravelinis* subito occurri, idque tam properè festinanti, ut vix ei liceret, dum nos mutuo salutareremur, subsistere. *Toussallus* jam nuperrimè reversus, dies vix decem hic moratus, nec ullo tamen eorum pro suo arbitrio suaviter actò, sed omni eo tempore anxie acque odiosè consumpto, in earum expositione rerum, quas legatus in mandatis habuerat: ecce rursus eodem subito novâ legatione retruditur, idque certe scio, si negare liceret, invivissimus. Mihi nunquam admodum legati munus arrisit. Neque videtur perinde nobis laicis quàm sacerdotibus convenire vobis, cum primum uxores ac liberos, aut domi non habetis, aut ubique reperitis. Nos sicubi paulum absumus, conjugum protinus,

A ac sobolis desiderio revocamur. Deinde sacerdos cum emittitur, totam familiam potest ubi velit circumducere, & regis interim expensis pascere, quos domi pasturus erat suis: At mihi absenti, duplex alenda familia: altera domi, altera peregre. Commeatus mihi satis benignè dabitur à Rege, pro eorum numero, quos eduxi mecum: verum eorum, quos interim necesse fuit domi relinquere, nulla est habita ratio: à quibus ego, quanquam scis, quàm clemens maritus, quàm indulgens pater, quàm mitis dominus: tamen nè tantulum quidem quivi impetrare, ut mea causa tantisper quoad domum redirem, je juni peristerent. Postremò sacerdotibus laborum, atque impensarum gratiam autoramentis ecclesiasticis proclive est Principibus sine ullo sumptu suo respondere. Nobis neque tam laurè, neque tam facile prospicitur: quanquam mihi revertenti pensio annua ab Rege decreta est, eaque planè, seu quis honorem spectet, seu fructum, neutiquam contemnenda: quam ego tamen hæcenus recusavi; videor quæ mihi perpetuò recusaturus: quod eâ susceptâ præfens hæc mea in urbe conditio, quam ego etiam meliori antepono, aut mihi foret relinquenda, aut quod minimè vellem, cum aliqua civium offensione retinenda: quibus si qua cum Principe, quod nonnunquam accidit, oriretur de privilegiis quaestio, minus me syncerum ac sibi fidum ducerent, tanquam annuis Principi mercedibus obstrictum. Cæterum in illa me legatione, quædam me impendio delectârunt. Primum tam longum ac tam perpetuum *Toussalli* contubernium, quo ut nemo est omnibus bonis literis instructior, nemo vitâ, moribusque severior, ita nemo est usquam in convictu jucundior. Deinde quod cum *Bussidiano* mihi intercessit amicitia, qui me, & pro egregia fortuna sua magnificè, & pro animi bonitate comiter recepit. Domum tam singulari artificio excultam, tam eximia supellectile instructam ostendit. Ad hæc tot vetustatis monumenta, quorum me scis esse pereupidum. Postremò tam egregiè refertam bibliothecam, & ipsius pectus quavis etiam bibliothecâ refertius, ut me planè obstupescerit. Eum audio jam nunc ad Principem nostrum legatione functurum. Sed in tota peregrinatione mea nihil mihi contigit optatius, quàm *Petri Aegidii Antuerpiensis* hospitis tui consuetudo, hominis tam docti, faceti, modesti, ac verè amici, ut peream nisi ejus unius convictum libenter mihi velim bona mearum fortunarum parte redimere. Is ad me misit Apologiam tuam, & commentarios item in Psalmum illum, *Beatus vir*, quos tu *Beato Rheno*, vel tanto, ac tam perpetuo amici monumento verè beato dedicasti. *Dorpius* epistolam suam imprimendam curavit, & Apologia tuæ præponendam. Illum optaveram si qua incidisset occasio, convenire. Id quando non licuit, per epistolam saltem salutavi, imò per epistolum quoddam *Laconicum*, nam longiori non suppetebat tempus: at in salutarum præterire non potui hominem, qui mihi mirum in modum, cum ob eximiam eruditionem, tum multis etiam aliis nominibus placet, nec ideo in postremis, quod taxata *Moria*, scribendæ tibi Apologiae præbuit occasionem. Gaudeo *Hieronymum*, ac Novum Testamentum tam bene procedere: mirum est quanto undique desiderio expectantur ab omnibus. *Linacer*, mihi crede *Erasmus*,

me, de te & optimè sentit, & ubique loquitur, id quod ego nuper ab his accepi, qui ei aman- tissimè, atque effusissimè apud Regem in cœna de me loquenti affuere: quo in sermone Rex ea vicissim respondit, ut hi qui mihi retulerunt, opinionem planè conceperint fore, ut brevi ali- quid egregiè in te fortunè conferatur, quod ego superos precor ut ratum esse velint. Vale *Erasme* charissime, & *Rhenanum* ac *Lyfrum* meo nomine saluta, quos ego & tuà prædicatione, & ipsorum scriptis, & chariores habeo, & penitiùs etiam notos, quàm multos ex his quibuscum- versor quotidie. Uxor mea te salutat, & item *Clemens*, qui literis & latinis & græcis ita profici- cit indies, ut non exiguum de eo spem concipi- am, futurum eum aliquando & patriæ & li- teris ornamento. Iterum vale, atque his unis literis in multos menses esto contentus, quibus avaros sum imitatus: qui quod raro quenkum- invitant, si quando ad cœnam vocant, prolixis- simè convivium intruunt, ut una cœna quoti- dianum sumptum invitandi effugiant. Jam tertio vale: Episcopus *Dunelmensis* inscriptionem *Seneca* gratissimam habuit. Vide quam te libenter imiter, qui tibi nunc itidè ut tu nuper mihi alienà manu scribo, tam certus imitator, ut nè hoc quidè meapte manu fuerim ascriptur^{us} nisi ut certum tibi facerem literas has meas esse.

Iohanni Fabro Vrbanus Reginus S. D.

Epist. 17.

Scripsi nuper ad te, clarissime vir, quo in statu res meæ hinc posita, quæ studia confectet, quid deniq; post tanta cōditionis meæ discrimina spe- rem. Quàm grata item mente tuam Doctorisq; v. *Fabritii Capitonis* beneficiā acceperim, ani- mo complecti facilius, quàm scribere possum: in- tellexisti tamen omnia mihi potius, quàm fidè & gratitudinè deesse. Frater meus qui meas tibi red- didit literas, aliud à te nihil petit, quam unam & eam perexiguam curam disquirendi famulatus: fero ciente juvenis spiritum, quem nostra in- dulgentia auxisset, haud magno negotio exilium, & aliena increpatio retundent. In hoc si puero radi quidem, cæterum fideli ruleris suppetias, jam alterum tibi fratrem mancipasti. Fama est *Roterodamū* lumen illud doctorum esse apud vos, cui te & studiorum & vitæ similitudo jampridem reddidit conjunctissimum. Quapropter quæ illum scire pervelim, tuæ humanitati Doctorique v. *Fabritio Capitoni* committam: quod ego ad tantum virum citra decori rationem scripsissem. Credo e- quidem te non latere quanto amore & benigni- tate plus quam paterna, dux *Hernestus* illustrissi- mus *Bavaria* Princeps, gymnasium nostrum *Angelopolitanum* confoveat, excolat, ditet, suæq; præ- sentis splendore illustret, ut vel cum summis A- cademiis literariis contendere audeat: estque ei in animo doctissimos passim, ubiubi in *Germania* fue- rint, conducere, suæve liberalitate magnificè ex- ornare, quo tandem suo auspicio, omnes bonæ li- teræ, quæ utroque coram hætenus laborarunt, profligatâ barbarie, reflorescant, nativæque resti- tuantur mitiori. Porro in primis *Erasmus* polyhi- stor ille, vir admirabili & divino ingenio, ac do- ctrinâ singulari, visus est Principi nostro, omni honore & favore dignissimus: ob id & diligenter inquisivit, an aliquâ ratione magnus ille litera-

A rum antistes posset induci, ut aliquid apud nos or- dinariâ professione docens, suæ tum eloquentiæ, tum eruditionis multijugæ flumine, nostram irri- garet ariditatem, quibusdam obnoxie negotiis- bus, aliis vero ejus viri præsentiam sperandam adferentibus. Princeps ipse proposito suo perti- nacissimè adhæsit, non sumptibus ullis parurus, quo *Erasmum* ad nos perducatur. Cupio itaque ex te scire, quid sentias, an condicio opulenta *Erasmo* sit conferenda: si putas eum persuaderi posse ad annuendum tanto Principi, cui est acceptissimus, ad me quam primam perferre. Multa namque sunt quæ eum permovebunt, ut *Germanus* in *Ger- mania* reliquum vitæ transigat. Primum omni- um tanti Principis favor propensissimus, & syn- cerus in studia poliora amor, in iis enim à præceptoribus minimè pernitiendis pulchrè eru- ditus est Princeps: quare ei foret *Erasmus*, vel ipsi charitate charior, quod magnanimo viro debet videri magnum. Dein salario honestissimo, sacer- dotisq; si acceptabit, uberrimè providebitur & condonabitur. Quod si senium, cui docendi la- bores sunt molesti, causabitur, nihil hoc ipsum re- moratur, quippe suavissima dabitur quies. Non enim vocatur, ut fatigetur, verum ut videatur vir rarus, suæque præsentia lucem adferat nostro *Ly- cæo*. Accedit gratissima loci amœnitas aerisque, quantum non facile alibi reperiet, mira quædam salubritas, ut merito studiosorum sedes appellari queat *Angelopolis*. Adde honorem, quem erecta mens cum virtutis præmium excolatur, qui tam cumulatè homini impendetur certatim, ut onerari potius se officiis (quæ ejus est modestia singularis) quam honorari sit conquesturus. Et ut semel finiam, nihil non adblandietur *Erasmo*: quod si antequam hujusmodi conditionem re- cipiat, placeret adire nostrum Principem, invi- sere locum. Princeps viarum impendia, & hono- rarium neutiquam despicabile libentissimè of- fert. Tuum itaque fuerit *Erasmum* convenire, omnibus quibus potes modis allicere, adhortari, extimulare, & quam gratus sit Principi, cum ex- aggeratione manifestare, & si licet urgere, ut in *Germania* cælo patrio potius cum suis vivat, illis pro sit, quàm cum exteris: ubi etsi omnia quæ vel ad vitam vel honorem spectant, suppetant supra vota, antiquior tamen & venerabilior debet esse patria, præsertim tot votis, tam ardentibus desi- deriis, omnis doctrinæ Principem & præcepto- rem suum ficiens & suspirans. Hæc sunt quæ in præsentiarum ad te patronum & præceptorem scribenda non abs re institui: tantâ enim autori- tate polles & vales gratiâ apud *Erasmum*, ut per- suadere ei nemo te melius faciliusve possit. Vale doctorum decus. Ex *Angelopoli*.

Vrbanus Reginus Iohanni Fabro.

O Prime vir illa ego scripsi ex jussu Principis *Hernesti* & domini *Leonardi Eck*, viri nobi- lis, artium & juris doctoris, nostri Gymnasii moderatoris, cui sum familiarissimus, ille nostras literas vidit, approbavitque: præterea ita expectat Princeps *Erasmum*, ut hunc quem vides tabella- rium ad *Basileam* solum illius negotii gratiâ. *E- rasmi* utpote vocandi miserit: quod si animo a- pud nos manendi venire recusaverit, aureos du- centos quotannis si noluerit, & opulentissima sa- cerdotia

nunc raptim mane scripsi, cum peregrè profecturus essem, & ruri literas tuas acceperim: à prandio enim Episcopi ego discesseram rus, & postridie Episcopus profectus est ad Regem. Quod jubet me scribere *Toussallo*, deest mihi argumentum, nisi ille ad meam magnam epistolam rescripserit. Dolerem omnino atq; etiam morererem, si quid ei accidisset. Scripsi etiam *Linacro*, sed nondum responsum habui, si tamen responsurus est. Nam ipse ante ad me scripserat, credo pestem ei obstitisse, quo minus ad me scripserit. Novum est omnino & inusitatum, quod de *Bullidiano* legato vel fideicommissio scribis, sed omnino plaudendum. Fratrem paucis hebdomadis amisi, scriptorum tuorum studiosum, Græcè etiam doctum, sacerdotem, archidiaconum *Trecessem*, ob quod peregrè iturus illuc sum. Τα ἢ χαμῶδες ἡμῶν καὶ τὸ λῶρον ἢ ἐπὶ τῇ φερίᾳ καὶ τῇ δόξῃ, & propè dixerim *χαμῶδες*. Legi locum commentariorum *Fabri* in epistolas divi *Pauli*, ut tu me facere voluisti, sed nondum legi Apologiam tuam, nisi vellicarim. Scio quod sit hominum de vobis iudicium, sed necesse non habeo meum interponere. *Fabrum* non allocutus sum, ex quo anno superiore ad te de eo scripsi, excusans ejus valetudinem, quod ad te non scriberet: sic enim ille mihi dixerat, vix semel in anno eum video. Nollem hanc controversiam inter vos esse ortam. Episcopus noster dixit mihi, se primum hoc in *Britannia* audivisse. Spero tamen vos hætenus depugnasse pro veritate, ita rem silentio in posterum relictum iri, ἕως ἃ διαβῇ τὸ δόγμα, ἢ καλλίως δὴ καὶ πολλὰς αὐτῶν φιλοσοφίας ἀπεπείνοιν. Mirum quàm ægrè ferant homines tui studiosi, hanc criminandi vestri ansam esse datam iis, qui vestrum istud institutum incommodum sibi esse putant, in quæ *Ruzem* summè dolet. Scio quàm sit difficile gestienti stilo moderari, & cætera, ἀλλ' ἔπειτα τὸ δίκαιον παρακατῶν ὅπως δὴ τὰ οὐκ ἀρετῆς, τὸ ἐκλήϊας ὅτι ἀρετῆς ἔχοντα. Noli tamen magnopere ob id conturbari, quasi κακῶς ἀκούεις, sed admonitum te oportuit ab amico, ne cessasse videar in amici discrimine. Πιστὶ τοῦ ἀντιδίκου σου, quid censeam à me non exigis ut scribam, neque ejusmodi cum eo mihi familiaritas intercedit, quæ eum cogat, rem arbitrii mei facere, quare libens supersedeo. Tu vel invitus arbitrio stare meo cogeris, si tecum jure summo agere velim ex formula legis amicitiz. Quare æquum est, ut τὰ δὲ τὴν ἀντιδικίαν ἡμῶν ἐννοημένως accipias. Vale, *Parisiis* die brumæ. Hanc sylvam epistolarum, censeo, ut lectam supprimas, aut etiam in ignem abjicias. Si ejusmodi rursus epistolas scribere me vis, quæ in publicum exire dignæ sunt, tu me provocato rursus, si fortè nugis feriatus esse potes. Vale rursus.

Ioannes Sixtinus Erasmo Roterodamo
S. D.

Epist. 21. **O**stendit hodie mihi humanissimus dominus noster Prior *Richardus Charnocum*, quædam abste carmina, non vulgari numero, trivialive currentia: quæ si multo labore confecta essent, meo tamen iudicio non in infima laude forent reponenda. Quum verò elaborata exque tempore à te conscripta dicantur, quæm credis futurum, modo sit ullius ingenii, qui non te cum summis illis, præcelsisq; vatibus, perlectis tuis versibus, sit colloca-

A turus Redolent enim *Atticam* quandam *Venerem*, mirificamq; ingenii tui suavitatem. Quamobrem perge, quæso, mi *Erasme*, Musasq; dulcissimas tuas excita, ut omnes ex te similibusq; tui intelligent, id quod antea visum est incredibile, *Germanorum* nulla in re esse *Italorum* ingenii inferiora. Vale vates lepidissime ac suavissime.

Ad eundem Epigramma Sixtini.

B Forfitan incompertus quod sum tibi mittere versus
Atq; rudes ausus magne Poeta meos,
Ridebis, tacito tecum sic murmure dicens,
Egregii spernunt horrida scripta viri.
Forfitan ais nolo gelidissima pallia *Cosmus*,
Purpuream mittas, sed mihi posco togam.
Pestanz violæ non sunt *Sixtine* colono
Mittendæ, aut primo vilia dona duci.
Sed tamen ô nostri vatium celeberrime sceli,
Est aliqua & parva gratia *Callipæ*.
G Quæ mea si tervis placeat nunc auribus, ipse
Posthac invisam limina læta. Vale.

Des. Erasmus Roterodamus D. Ioanni
Sixtino Phrygio S. D.

N On recipit tua sincera integritas, *Sixtine*, vel Epist. 22.
tenuissimam assentationis suspensionem, à qua te vel *Richardus Charnoci*, vel *Joannes Coleti* gravissimum testimonium citra nos mores, vel citra cujusquam testimonium tui mores abundè vindicant, qui quum ab omni labe sunt purissimi, tum à fictione fucòq; sic prorsus abhorrent, ut ne ipsa quidem simplicitas possit esse simplicior, nec libertas ipsa liberior. Alioqui rideri me planè putarem, quum laudor abs te tam immodicè, & quidem de re tam modica, imò tam frivola, tamq; nihili. Pudet (ita me Deus bene amet) versiculos istos, nescio quos, non sine cura modò, sed omnino sine mente effusos, dum calamum novum experior, non solum carmen appellari, verum etiam ut doctum carmen probari: quod si reprehendisses, vel hoc ipso nomine mihi perquam album visum fuisset. Hujusmodi enim nugæ, magni artifices ne obelo quidem suo dignas arbitrantur. Ecce à tui similibus reprehendi, mediocris est laus. At tu *Sixtine* nugæ illas meas plus quàm frivolas ita miraris, ut quæ mihi hircum olere, tibi *Venerem Atticam* sapere videantur: quæque mihi *Seythicam* quandam barbariem, tibi mirificam ingenii suavitatem præ se ferre. Atque ex his quilibet, præcis etiam, si Musis placet, me conferendum putas. Iterum dico rideri me putarem, nisi hæc à *Sixtino* scriberentur. Quid enim istud est aliud, quàm ut ait *Fabius*, Pygæo *Herouli* cothurnos inducere? & aquilam è chlice facere? Verum ne nihil tuarum laudum videar agnoscere, est omnino meis in versibus *Atticum* quiddam *Sixtine*. Parcunt affectibus, & hos non multum attingunt, à concitatoribus, quæ τὸ δὴ vocantur, prorsus abstinent: nulla in eis procella, nullus torrens ripas suas egrediens, nulla δόρυς. Verborum mira frugalitas, malunt citra modum consistere, quàm ultra provehi, ac vel littoribus illidi, quàm alto se committere. Fucus omnino est nullus, sed color, natus quidè ille, verum quid mea? verus & mystelinus: artificum ita dissimulant, ut etiam si *Lycæus* sis, nullum possis deprehendere.

G 2

Quæ

Quā quidem unā laude sum *Attici* paulo etiam superior. Nam illi sic artem celant, ut alios modo fallant, ego sic ut meipsum quoque. Illi hoc modo dant operam, ne quid extet, neve sit obvia: quæ si non ab auditore, si non à lectore oscitabundo, certe acurioso, certe ab æmulatore sentitur, ubi, ut ait *Horatius*, *Sedatque dux, frustraque laborat*. At mea, si quis ita insaniat, ut conetur exprimere, tum demum artificii quam minimam sensurus est. Hactenus *Atticismum* præsto. Nam ut *Emilianus* ille modice philosophari voluit, ita ego *Atticissime* probo quidem, at nimum non probo. Terret me *Theophrastus* aniculae scommate notatus, quod nimium *Atticè* loqueretur. Hanc ego notam ut effugiam, *Anacharsidis Schythicismum* meo *Atticismo* aspergo. Non nos *Emiliano* more nunquam nisi poti ad arma dicenda profilimus, nec Musam aliquam laceffimus; sobrii scribimus versus adeo sanos, ut nullum omnino *Apollinis* vestigium habeant. Cujus rei tantum abest, ut me præiteat, ut vehementer etiam mihi placeam, qui quidem id habeam cum *Cicerone* commune, nihil alioqui commune habiturus. Hæc ita me loquutum puta *Sextius*, ut nihil ex animo, quando *videntem dicere verum quid verat*? Incidimus omnino in sicum quoddam, exile, exangue, exuocum carminis genna, partim ingenii paupertate quadam, partim cacozeliâ. Rectissime putat *Cicero*, nihil æquè ad ingeniorum immutationem facere, atque locum. Scripsimus pueri, non *Confutius*, sed *Hollandicus*, hoc est, pinguis auribus. Cecinimus *Mida*, quibus dum nimium religiose morigeramur, hoc demum sumus assequuti, ut nec illis, nec eruditis placeamus. Conabamur de una fidelia duos linere parietes, ita imperitis orationis simplicitate placere, ut elegantia & acumine doctis non omnino displiceremus. Id consilium ut mihi tum videbatur callidum, infeliciter evenit. Eruditius scribimus quam ut ineruditis, inperitius quam ut eruditis probemur. Habes meum doctissime *Sextius*, de meis versibus iudicium, in quo quantum opere abs te dissentio, tantopere tuum in me studium amplector, ut quicquid de vero fuerit detractum, id amoris in me tui cumulo accrescat. Etenim quo minus agnosco, quæ mihi tribuis, eo me magis ames necesse est. Quare jucundissima prorsus fuit, ab homine tum amantissimo, tum integerrimo profecta laudatio: quæ, si vera fuit, pro testimonio; si falsa, pro beneficio debeo. Is enim demum beneficium accipit, qui sine causa laudatur. Nam quod merenti datur, jus est, non beneficium. Quanquam ego tuâ de me prædicationem verissimam esse percipio, aut ita certè mihi videri, de qua tantum mihi blandior, ut homo ad vitium usq; putidulus, jam propemodum mihi placere cœperim, quod tibi, hoc est, *Roscio* placuerim: cui si quis fastidium non moverit, is non in postremis fuerit numerandus. Nitôrque adeo mihi capcioso etiam enchymemate imponere. Quid est, inquam, cur temetipsum abjicias, quum *Sextius* videaris esse aliquid? Is quoniam te miratur, aut mentitur, aut erret necesse est. Atqui non mentitur homo simplicissimus, non errat doctissimus, idem iudicii vir acerrimi. Sed amat, & cæcutiunt amantes. Amat, sed quia perspexit. Quid enim in me amat *Sextius*, nisi literas? quas si verè in nobis vidit, atq; hoc nomine amat, non cæcutit. Sin minus, ne amat quidem,

A sublato eo, ob quod unum erat amaturus. Quod si nec amat, & falso laudat, profectò aut assentatur, aut ridet: quæ vitia si minus in *Sextii* mores quam in *Herculem* ignavia convenit, non minus verè quam amanter laudavit. Ita sum ad mihi blandiendum acutus. At rursum nimis impudens videtur, laudes tam amplas agnosce: nec libet tamen rescribere, & juxta vetus Adagium, *Auribus lapum teneo*, quem neq; uti amittam, neq; uti retineam scio. Si recipio, nimum mihi: sin refello, parâ tibi tribuerim. Si recuso, tuæ vel fidei, vel prudentiæ derogo: sin admitto, mihi mer plus satis arrogo. Si quod datur accipio, non aliorum modo, verum etiam meo ipsius iudicio insolentissimus fuero. Sin renuo, aut tuam sapientiam, aut integritatem in manifestum crimen vocem, ut aut parâ perspexisse, aut parum sincere quod senseris, pronunciâsse videaris. In has angustias protrusus sum, ut mihi si *Scillam* fugero, in *Charybdin* sit incidendum, videlicet ut aut ridiculus sum ipse, si tuas laudes agnovero: aut contumeliosus, si rejecero. Quamobrem meum quidem, suavissime *Sextius*, consilium fuerit, ut posthac *Erasmum* tuum aut figuratè laudes, strophas eas quibus id fieri soleat, non insecutè calles, aut certè apud alios. Quum enim mihi me laudas, munus offers, jucundissimum illud quidem (quid enim optabilius, quam ab eo laudari, quem nemo non laudat?) sed quod neque accipere possum sine pudore, neq; recusare sine contumelia. Apud alios, vel Deum me facias licebit, nullo alterutius periculo. Non sumus quidem ex eo hominum genere, qui se malunt alieno pede, quam suo metiri, qui nunquam in semet descendentes, nec quod in tergo est mantice, in pectus revocantes, toti ex aliorum suffragiis pendere, & pavi in morem ad adulantium voces sese dilatant. Quod genus si maximè sumus, non tamen nocebit laus quam non sensero. Deinde si credent apud quos de amiculo buccinaris, melius de me sensuri sunt: si non credent, saltem non erit cur pejus sentiant. Rursum ad te quod attinet, si fidem facis, candidus videberis, qui alienis virtutibus neutiquam inideas: sin minus, urbanitas tamen laudabitur, qui malis falsas aliorum virtutes laudare, quam vera insecutari vitia. Hic, ut vides, utriq; luicelli est aliquid, damni nihil. At amicum coram qui laudat, tamen abundantiâ quadam amoris id facit, vide tamen quantum incommodi intempestivo adferat officio. Aut enim usura spe formere eam laudatiunculam videbitur, ut solent qui laudant, quo mutuo laudentur, aut assentari præfenti, aut ut in optimam partem accipiat, amoris indulgere suo. Unde fit, ut aut vana, aut certè vero inferiora narrâsse putetur. Tum si qui laudatur, obticescat, laudem tamen falsam libenter agnosce: sin refellat, accuratius laudari velle videbitur. Si par pari referat, protinus illud exclamant, *Mutuum muli scabant*. Verû ego dum hæc verbo si prosequor, *Atticismi* mei sum oblitus. Et quorsum, inquis, tandem tam multa? ut intelligas, mihi *Sextius*, tuam, ut dixi, laudationem fuisse quidem jucundissimâ (si enim mereor, quod non opinor, doctissimi viri testimonio: si non mereor, amicissimi hominis amore delector.) Verû ne profanis istis amulis, id est, à musico ludo alienis, calumniandi literatos ansem præbeam? hæc scribendi vicissitudine quâ maximè certemus, sed hujusmodi ferme argumentis utentes, ut si quid in evolvendis libris

libris alterutri novum occurreret, id communiter impertiamus, aut aliqua de re, quæ literariâ lite sit digna, digladiemur, aut falsis lepidisq; fabellis studiorum nostrorum tristitiam exhalaremus, quidvis denique nugemur, modo ab hoc ambitioso nimiumq; vulgato scribendi genere temperemus. Verum heus tu *Sixtine*, ne quid de nostris erres verbis, lauda, imò vel convitiare potius quam sileas. Quod hortaris ut Musas meas excitent, *Mercurialis* virga opus esse scito, ut expergeant. Et haud scio lethargusne sit, an somnus: utcunq; est, melius opinor dormiunt, ineptæ sunt, obstreperæ, garrulæ, importunæ. Nihil periculosius quam Panem ad canendum provocare; Encabit, ubi semel coeperit.

Non missura autem, nisi plena cruoris hirudo.

Excitavimus nuper, & quidem iratas, à somno plus quam decenni, compulsumq; liberorum regionum laudes dicere. Dixerunt & invitz, & semisomnes, cantilenam nescio quam, adeò somnolentam, ut cuius somnum conciliare possit. Quæ cum mihi vehementer displiceret, facile illas redormiscere sum passus. Porro efficere ut intelligant homines, *Germanorum* ingenia nulla in re *Italici* esse inferiora, id profectò aut tu *Sixtine* poteris, aut nemo, quem fecundissima illa illustrium ingeniorum parens *Phrygia*, illa inquam *Africa*, quæ semper aliquid huiusmodi novi miraculi parit, tanquam *Hannibalem* quendam in hoc genuisse videtur, ut esset qui posset cum *Romanis* de doctrinæ principatu contendere. Sunt omnino in te dotes, *Sixtine*, à quibus nihil non expectare debeamus. Ingenium ardens, vividum, solidum, masculum; Memoria ampla, præsens, prompta; Animus dexter, & ad omnia versatilis; Lingua vocalis & expedita; Mores iis virtutibus digni, ut non aliis rebus quam literis natus videaris. Adde huc quod non serò (ut plerique) ad hæc studia accesseris, sed in ipso veluti Musarum gremio educatus, pro lacte meram literaturam imbiberis. Et ea adhuc ætas est, ut si nunc demum his esses studiis initiandus, tamen ab ingenio isto flagrantissimo, ab ista tam felici memoria, ab ista tam infatigabili industria, nihil nisi summum expectare conveniret. Nunc eò processisti, ut plurimos post te reliqueris, paucissimis sis secundus. Quare magno animo accingere, *Sixtine*, & vel in æquandis *Italarum* ingenii *Hannibalem*, vel edomandis, quibus heu nimium bonæ obfidentur literæ, monstris, *Herculem* te præsta, nos spectatores plausoresque erimus. Carmen tuum omnino tale mihi visum est, quale meum esse dicebas: præfuli *Charuco* tam placuit, quam ipse es charus. Es autem, mihi crede *Sixtine*, unus omnium charissimus. Bene vale. *Oxoniæ, natali Simonis & Iudæ. Anno M. CCCC. XCVII.*

Paulus Bombasius, Cardinalis Sanctorum quaestor ab Epistolis, Erasmo Rot. S. D.

Epist. 13. **N**on verbosius ad te scribam, ac longos logos ut ille inquit) faciam, cum plures causæ sint, cum illa potissimum, ne gratiam quam diu tacendo, minimèq; te maioribus intentum curis interpellando promerui, sinistra nunc garrulitate meâ corruptam. Non dubito autē quin cum me apud *Helvetios* agere intelliges, *tu* *regis* dicas, quid *Bombasio* cum *Helvetiis*? aut quæ fortuna il-

A lum illic traduxit? Non possum, mi *Erasme*, aliud hic respondere, quam quod mea fors plane *Herculeæ*, nisi quod ingloria, me à *Romæ* illa, quam vel ipsi patriæ anteposueram, amonitate, huc nolentem invicemq; abstraxit. Siquidem Cardinalis sanctorum quatuor, cui illic serviebam, nepotē ex fratre suum ad *Helvetios* nuncium Apostolicum proficiscentem sequi me iussit: nec ego *Suavia* laborans quicquam ei negare sum ausus, quanquam *Homericum* illud mecum subinde repetens.

Ti'p' au d' Helvetiis nuncius qui d' Helvetiis.

B Quod si peccatum aliquod meum fuit, jam quatuor menses continuos pænas persolvo, multo etiā plures, nisi aliquis Deus mihi assuerit, expensurus, magno ac pene incredibili solatio privatus, *Paras* nostro videlicet: qui quam diu *Constantia* fuit, me crebris amantissimisq; suis literis adeò permulxit, ut vel *Athenis* esse mihi ipsi viderer. Sed quid ego hæc ad te? quasi tu miseris meis audiendis omnino vaces. Me adhuc unum recreat, vigilæ scilicet,

C ac labores tui: quibus assidue incumbens, regionis hujus cædum aliquantisper fallo. Inter cetera super legi Apologiam tuam in *Fabrum*, quam *Beatus Rhenanus* à te sibi missam ad me legendam transmisit. Nihil eâ eruditius mihi visum est. Sed *Fabrum*, quem cum ipsi famæ, tum maximè tibi, qui multis ac magnis laudibus hominem mihi extuleras credens, non minus prudentem, quam doctum semper credidi, valde sum miratus, quod te petulanter adeò incescere voluerit, ut non lite-

D rarum modò, sed communis etiam sensus oblitus appareat. Quod ad altiores disciplinas attinet, ne quid supra calcem tutor, nihil equidem pronunciare ausim: quod verò ad Latinam, Græcāve literaturam pertinet, de scriptis tuis (nam illius attingi nunquam) valde hominem risi: nec ab illo nostro, qui *de tui* *interpres*, id est, apud *Hesiodum* interpretatus fuerat, in quibusdam multum dissimilem putavi: sed in egregiè personam illi detraxisti ac te perbellè vindicasti. Audio jam il-

E lam in te recriminationem meditari, quod minimè factum credo, cum sciam gallum devictum cantare non consuevisse. Utcunque autem decreverit, *Herculem* nactus est. Quod ad veterem meam erga te benevolentiam observantiamq; pertinet, nihil ego nunc repetam, ne quod certum est, quasi in dubium revocare videar: non herculè magis quam ut tibi gratuler, scripta omnia tua ubique gentium, ac *Romæ* præsertim, ubi rerum omnium censura peragitur, adeò bene audire, atq;

F à doctis omnibus expeti, ut nihil antiquis cedant, minimèque illis auctoris ipsius vita oblit. Quam gratulationem tibi quotidianam, ac propè familiarem esse non dubito. Sed jam vale, mi *Erasme*, ac *Bombasi* tui memor feliciter age. Ex *Turrogi Helvetiorum* pago, die sexta Decembris, Anno millesimo quingentesimo decimo septimo.

G Rex *Turcarum Constantinopolim*, tota *Syria* atq; *Egypto* potitus, rediit, ac magna in Christianos minatur atq; molitur. Propter quæ Pontifex Maximus auxilium ab *Helvetiis* exposcit, omnesque Principes Christianos in auxilium vocat. *Maurus Musurus*, qui paulò ante *Manovasiensis* Archiepiscopus esse coeperat, hoc autumno, *Romæ* agens, in communem abiit locum, quod octo mensibus ante *Palatium* noctes fecerat. Iterum vale.

Def. Erasmus Rot. Paulo Bombasio
suo S. D.

Epist. 24. **I** Mò quò potius Bombasius ille Maurinus ^{ὁ μαυρίνης} quam ab Helvetius? Nec erat quod illic metueres, ne quemadmodum Trebatius apud Britanos frigeres, cum passim etiam mediis brumis sudetur in hypocautis. Distuli tuis respondere literis, quod existimarem fore, ut præsens præsentem amplecterer, vel Roma, vel apud Helvetios. Eximium Antonium Paccium legatum Apostolicum hic offendi, hominem multis quidem eximiis dotibus suspiciendum, at mihi non alio nomine chariorem, quam quod Bombasio ex animo bene vult. Is ubi Basileam sese contulisset, protinus per suos me salutat, invitat instanter ad colloquium & prandium. Quid multis? accepit umbras meas, hoc est, eos quos mihi notos & charos, meâ causâ invitârat, in primis Beatum & Amorbachios, tibi quoque notos. Ipse vir tantus coactus est in hoc pistrinum descendere, si vellet Erasmus complecti. Sed unde, inquires, Erasmo tantum supercilii? mi Bombasi, tam inhumanum, tamque superbum me non animus, sed morbus reddiderat, omnium sceleratissimus: is me plus mensum afflixit, atque ex intervallo sic repetiit, ut medicos accersem, quod non soleo, nisi cum propemodum tædet vitæ: & ita hæret malum, quasi destinârit expugnare. Pacani ad nos reversus, non epistolis, sed iustis voluminibus, me crebrò salutavit: neq; tamen contigit colloqui, quod mox à Rege fuerit in Britanniam accersitus. Eum tibi cordi fuisse nihil herculè miror ^{ἐμὸν}. Is apud suos dici non potest, quam sit charus omnibus, præcipuè Regi humanissimo, & Cardinali viro incomparabili. Scis optime Bombasi, quam semper abhorruerim ab aulis Principum, quam vitam ego nihil aliud iudico, quam splendendam miseriam ac personatam felicitatem: at in talem aulam lubeat demigrare, si liceat rejuvenescere. Rex omnium quos habet hæc ætas cordatissimus, bonis libris delectatur. Regina non tantum in sexus miraculum, literata est: neque minus pietate suspicienda, quam eruditione: apud hos plurimum polleat, qui bonis literis, qui prudentiâ antecellunt. Thomas Linacrus medicum agit: hunc virum frustra tibi prædicem, cum libris editis qualis sit declaret ipse. Cuius Tustallus illi est à scriniis, quod munus apud illos primæ dignitatis habetur. Non credas mi Paulæ, cum hunc nomino, quam immensum omnium bonarum rerum mundum complectar. Thomas Morus est à consiliis, non Musarum modò, sed leporum & Gratiarum delictum unicum, cujus ingenium aliqua ex parte ex illius scriptis subodorari potuisti. Pacani huic penè germanus, ab Epistolis, Guiljelmus Montjoies Reginz famulatio præfatus est. Joannes Coletus est à sacris concionibus. Præcipuos duntaxat recensui. Joannes Staeslerus præter scholasticam hanc Theologiam, in qua nemini cedit, triumpum etiam linguarum haud vulgariter peritus, à sacris. Huiusmodi viri ea differta est regia, verius ^{μυστήριον} quam aula: quas tu Athenas, quam Sroam, aut quod Lycæum ejusmodi prætuleris aulæ? Quod mihi de Fabro gratularis, non minus ingratum est, quam fuit invisa conflictatio: atque utinam ille moderatius laceffisset. Sed

A ira est, nemo omnibus horis sapit. Hoc quicquid est mali, meis imputare satis libet. Quid enim aliud faciam? Vir probus est Faber, eruditus, humanus, denique vetus etiam amicus. Sed eam felicitatem mihi genius aliquis, opinor, malus invidit: & nunc eo sum in virum animo, ut mihi vehementer molestum sit futurum, si quisquam de Fabro meâ causâ pejus sentiat. De recriminatione rumorem spargunt quidam, qui monachis huiusmodi delectantur. Cæterum inter nos animorum consensus est: neque verò commitemus, ut tam veterem, tamq; synceram amicitiam, una nubecula diffidii videatur abolevisse. Si inter Barnabam & Paulum incidit ^{παρελθὺς}, quid novum si inter nos humani quiddam extitit? Quantum istic eruditi tribuant scriptis meis, nescio: certè hic plus tribuunt, quam agnoscam. Et tamen non desunt, qui fortiter obganniant: sed ejusmodi fermè, ut aut non legant mea, aut qualiacunq; sunt, frustra lecturi sint. Quod ni me tot bonorum virorum candor consolaretur, jam dudum potniteret tantarum vigiliarum, quas communibus studiis, præcipuè verò sacris, pro mea virili juvandis infuso. Rumores quos vulgo spargunt de Turcis, plerisque suspecti sunt, quod toties jam experti sint, aliò spectare remiges, aliò provehi cymbam: nec usquam esse verius ^{τὸ πονεῖν τὰ πάλαι}. Sed quicquid istuc negotii est, precor ut omnibus bene vertat: suscipitur enim ingens rerum humanarum commutatio non sine discrimine. De Marco Musuro & Palato rem acerbam nuncias, & interim cum cornicibus omnibus certabit, ^{ὁ παρὰ τὸν ἀπὸ τοῦ ἀλλοῦ ταῦτά γε εἶναι ἐν γένει κέρτα}. Perit & apud Gallos Faustus, & apud Britanos Andreas Ammonius: quorum alter diu regnavit Lucetia, alter ad summam dignitatem emerfurus erat, si vita diuturnior contigisset. Tu cura ut rectè valeas. Basilea septimo Calend. Augusti, Anno M. D. XVIII.

E Joannes Eekius Def. Erasmi Roterod. S. D.

E A prædicaris humanitate Erasme doctissime, ^{Epist. 25:} Ecce præditus morum clementiâ, & genuinâ felicitate, ut & ab ineruditis literas etiam barbaras, summa animi alacritate suscipias: ita enim amici tui non vulgares, Volphangus Fabritius, Joannes Fabri, Beatus Rhennanus, Sapidus, & alii, pleno ore de te affirmant: quibus ita animatus, meis incultis literis te adire & alloqui decrevi. Neque tamen mihi animus est, omnem epistolam in laudibus tuis, ut facere solent, absumere, non quòd non sis laude dignissimus, sed quòd præstabilius iudicem apud absentes, te pro meritis laudari, & posteritati literis commendari: ut in editis opusculis cum magna honoris præfatione, non semel feci, quam coram & in faciem pluribus extolli, quod assentationis speciem habet: quamvis & aliorum præconiis non indigeas, qui ex promptuario ingenii tui, mirâ fertilitate, politissima paris opera, læpius etiam quam cuniculi, quæ apud omnem posteritatem nunquàm sint intermoritura. Quare abundè tua tibi eruditione immortalitatem paræ. Ne autem frustra tibi tanto, inquam, viro scripsisse videar, aliqua de literis tuis literatissimis afferamus, quod pro ingenii tui candore & dexterritate, eo animo benigno scilicet & pio suscipias, ut ex tibi benevolentissimo proficiatur. Non enim

enim te latet, mi *Erasme*, quàm bene de te sentiat omnis *Germania* (obiceo summum Pontificem, *Italiam*, *Galliam*, & *Angliam*) quibus laudibus tua efferat studia, ingenii tui excipiat futuras, præclara exosculentur opera, ut omnes fermè docti prorsus sint *Erasmi*, Cucullatis paucis demptis, & Theologastis. At nōsti Momos, quomodo detrahendi bonis viris studio, gloriolæ sumulum, velut templi *Ephesini* incensor, conquirere conantur: ipse ad unguem nōsti, quomodo doctissimis viris mastigia non pepercerint: quare & tu tuos habes *Zoilos*, qui te carpere, te notare cupiunt. At ego amicissimo ut præstabat animo aliqua tibi aperiam, non profecto reprehendendi studio, sed ut ansam te defendendi acciperes, & si quæ planiori indigerent explanatione, omnigenâ tuâ eruditione, ac dicendi copiâ uberrimâ, dilucida, aperta, ac mitiora faceres. Nam & sic *Erasmi* tui melius adversus Theologastros te defensabunt, & tu ipse magnum tibi adjeceris gloriæ & decoris ornamentum. Primò autem omnium, ut hinc exordiar, plures molestè ferunt, te in annotationibus *Marthæ* capite secundo sic scripsisse: *sive quod ipsi Evangelistæ testimonia huiusmodi non è libris deprompserint: sed memoria fidentes, ita ut sit lapsi sint*. Illis enim verbis innuere videris, Evangelistas more humano scripsisse: & quod memoriæ confisi hæc scripserint, quod libros videre neglexerint, quod ita, hoc est, ob eam causam lapsi sunt. Audi, mi *Erasme*, arbitrarisne Christianum patienter laturnum, Evangelistas in Evangeliiis lapsos? si hic vacillat sacra scripturæ autoritas, quæ pars alia sine suspitione erroris erit? ut pulcherrimo argumento *A. Augustinus* colligit. Porro, *memoria fidentes*, dicis, *quasi prius lecta, & sine memoria recondita conscripserint: quibus præceptum fuit, ut nè cogitarent quidem, quid ante Reges & præfides loquerentur, sed à Spiritu sancto omnino docerentur veritatem*. Et, *Testimonia huiusmodi*, dicis, *non è libris deprompserint, quasi more nostro ex variis libris & autoribus: ut est nunc condendorum librorum modus, volumina congesserint*. Absit hoc à Spiritu sancti & Jesu salvatoris nostri discipulis, à fidei nostræ columnis, non humanâ sapienciâ institutis, suspicari. Assumpsit illiteratos & analphabeticos, sed doctissimos reddidit. Tuum erit, ornatissime *Erasme*, in hisce sanam aperire sententiam. Parce precor tam bono animo, tamque faventi, te cum humilitate & omni modestiâ monenti. Ad aliud ascendamus. Acta Apostolorum elucidaturus cap. decimo, adnotasti hæc verba, *Tum etiam cum Græci scribunt Apostoli, multum referunt ex proprietate lingua sua*. Et infra, *Nam Apostoli Græcitatem suam non è Demosthenis orationibus, sed è vulgi colloquio didicerunt*. Hoc minas sobrie à te homine Christiano fore scriptum plerique opinantur, cum veniâ tuâ, mi *Erasme*, homo sum apertus, nihil blandior. Quis enim Christianus ignorat, vel ignorare potest, si vellet, Apostolos dono Spiritus sancti, varia linguarum genera novisse? Acceptâ enim in die Pentecostes Spiritus sancti gratiâ, colloquebantur Apostoli variis linguis magnalia Dei. Quare non à Græcis, sed à Spiritu sancto Græcitatem didicerunt, ut eis *Græci*, *Romani*, *Aegyptii*, *Parthi*, & alii, Actuum secundo, testimonium dedere. Donum enim linguarum inter alia quoq; à divo *Paulo* connumeratur. Ejusdem farinæ est quod cap. tertio *Marthæ* in annotationibus tuis legitur,

A Proinde miror Evangelistas abusos hoc verbo, quod magis videbatur fugiendum: loqueris de verbo *Stegardus*. At hic Evangelistarum præceptorem te facere videris, & quid scribendo fugere debuissent, aperire: ac si non satis propitiam & doctum habuissent afformatorem Spiritum sanctum, cujus negligentiam te post tot secula supplere oporteret. Pauca adfero, doctissime *Erasme*, non ut oppugnè, sed ut commonefaciam. Postremò, pluribus præteritis, nam si hæc tibi placuisse agnovero, sedulum præstabo monitorem: hoc ex meo addam, qui *Augustini* doctrinam eminentissimam in primis post sacrum canonem, ac ecclesiæ sanctæ decreta suspicio & veneror: idcirco displicet mihi judicium tuum, quod de *Augustino* super *Joanne* affers: *Impudentissimum asseris, alterum alteri comparari*: at ego *Francisci Philelpi* judicium plus laudo, qui ita de iis statuit, quod *Aurel. Augustinus* acutior, & peritior, & subtilior fuerit in omni philosophia, huic Hieronymus plurimum præstiterit dicendi elegantia potius quàm doctrina: claudens epistolam, ait: *Quod si ex his duobus unus effici potuisset, nihil absolutius natura edidisset: & quod Philelpus de philosophia, hoc eruditi omnes in Theologia de Augustino statuunt. Unusquisq; bene judicat, quæ bene novit*, ait *Stagirita*. Nihil autem est quod tibi deesse *Erasmi* omnes conquerantur, nisi quod *Aurel. Augustinum* non legeris. Noli ergo *Erasme*, tantum ecclesiæ lumen, quo post primas ecclesiæ columnas, nullum fuit illustrius, tuo judicio obtenebrare: agnosce potius doctissimum fuisse *Augustinum*, ejus amplectere scripta, versare in illis non indiligenter, impudentissimum profecto eum judicabis, qui aliquem ex doctoribus eruditione *Augustino* audeat præferre. His pauculis te admonere volui, mi *Erasme*, omnium qui spirant eloquentissime, aut potius ansam præbere, quo synceram piâque in his explicares sententiam: ut hi qui te singulari favore ob præcellentem eruditionem, veluti parentem colunt, observant, ac venerantur, à virulentis calumniatorum linguis, & vitiligatoribus, tua defendere & tutari possint, & simul sinistra submovere suspiciones. Quod verò ad me attinet, scio profecto te mihi non solum non irasci, sed & gratias habiturum, qui *Erasmo* suo (ex cujus *Elucubrationibus* nonnihil profeci, à teneris annis minoribus tuis *Adagiis* institutus) optimo ac benevolenti animo, raptim illa ac obiter depinxi, quæ à calumniatoribus partim opponuntur, partim possent opponi. Neq; arbitror pro tua integritatis candore, minus libenter hæc te ex *Eckio* auditurum, quàm cum in *Dialectices* commentariis te Latini eloqui solem, & alibi inter politionum literarum cultores nostri seculi te *Phaniceum* dixerim. Parcere præterea debes impolito ac illevigato stylo: nam ut *Chamaeleon* colorem attiguum suscipit, sic ego barbaros versans assiduò antores, barbariem contrahio, atq; his contaminor. Tu verò vale faustè ac feliciter, mi *Erasme*, seculi nostri singulare decus: et cura ut *Eckius* humanitatem tuam experiatur; quod tum fiet, cum literas ab *Erasmo* accipiet. Vale & salve. Ex *Ingolstadt* quarto Nonas Februarii. Anno gratiæ D. D. D. X V I I I.

Des. *Erasmus Roterod. Joanni Eckio S.D.*

Agnosco mi *Eckj*, tuam humanitatem literis *Epist. 26.* istis ac rarâ prorsus eruditione dignam: ultro defers

defers quod mihi studiis omnibus erat ambiendum, atque hoc ipso mihi charius est, quod ultrò sit oblatum, nè semper proverbio locus sit, *Ultrò neas putere merces*. Ceterum de laudibus quas in me benignè magis quàm meritò congeris, nihil vel agnolco, vel amplector, præter animi erga me tui candorem. Tuum tuique similitum est ad istas procerum palmas contendere; nos pusilli, pusilla tractamus. De *Zoilis* (si tamen huic homuncioni quisquam invidere possit) illud in primis admiror, quòd nulli nostris studiis, si non admodum frugiferis, certè nulli noxiis, odiosius obstreperunt, quàm ii qui prorsus non attingunt lucubrationes nostras, aut qui poterant his potissimùm adjuvari, nisi prius haberent oblatrare, quàm dicere. Sed tu doctissime vir accuratius aliquanto quàm par est, præmolliis admonitionem tuam apud me, cui tantam tribuis humanitatem, si tamen ex animo tribuis. Ego à quovis admoneri non gravatim fero, tantum abest ut abs te viro tam eximio reverenter admoneri postulem: & tamen aliquanto plus vel reverentia, vel civilitatis habent tuæ præfationes atq; interlocutiones, quàm admonitiones. Sic enim rem proponis, velut alienam referas calumniam, sic insectaris, quasi tuam tuearis sententiam. Primum quod adducis ex annotationibus nostris in *Matthæum* cap. secundo, vides orationem disjunctivam & bimbrem consistere, etiam si pars altera rejiciatur: isti alteram modò partem, eamq; deteriorem decerpunt. At nefas, inquis, de hoc dubitare. Quis scis an dubitem? aliorum refero sententiam. Neq; enim quicquid incertum est, continuo mihi incertum est. Deniq; ascribo locum, videlicet quinto capite *Michææ*, ubi divus *Hieronymus* interpret, idem recenset quod ego. Alieno, inquis, nomine, fateor, ac non hæreticorum nomine: & ita recenset, ut neutram partem rejiciat. Neq; protinus (meo iudicio) vacillet, ut tu scribis, totius autoritas scripturæ, sicubi memorià lapsus Evangelista, nomen ponat pro nomine: puta *Esaïam* pro *Hieremia*, cum hinc cardo rei non pendeat. Ut enim non protinus de tota *Petri* vita malè sentimus, quòd *Augustinus* & *Ambrosius* affirmant illum, & post acceptum coelestem Spiritum, alicubi lapsum esse: ita non continuo fides omnis abrogatur libro, qui nævum aliquem habeat. *Augustinus* ac *Hieronymus* non solum cum auctoritate, sed etiam cum reverentia leguntur, cum nemo neget in illorum libris permulta esse, quæ à veritate dissonent. Absit à Christianorum moribus ista morositas. Neq; verò protinus illis adimimus Spiritum sanctum: sed fortasse nostrum non est præscribere, quomodo Spiritus ille discipulorum organum temperarit, qui quocunque modo temperavit, sic temperavit, ut ipse noverat ad salutem humani generis maximè conducere: sic illis aderat, quatenus ad Evangelii negotium pertinebat, ut tamen alicubi homines esse sineret: neq; verò hæc dixerim, quòd arbitrer Apostolos usquam esse lapsos, sed quòd negem ob quemvis lapsum, universæ scripturæ fidem oportere vacillare. Jam verò quod tibi videtur indignum, Apostolos librorum adminiculis usos fuisse, quid facies de *Paulo*, qui sibi cum penula libros jubet remitti, præsertim in membranis descriptos? Neq; enim venit *Christus*, nè sacros libros evolverent, ad quos hortatur *Timotheum* suum *Paulus*, sed nè ad iudices meditatæ orationibus instructi venirent:

A verum hac re copiosius respondeo in posteriore voluminis editione, quam adorno. Proinde supervacuum esse puto, prolixiore sermone operare epistolam. Similiter & de secunda querimonia, quam adducis ex Actorum capite decimo, ubi Apostolorum negotium agens, excuso illos, qui Græcitatem suam non ex orationibus *Demosthenis*, sed ex vulgi colloquio didicerint: non nego donum linguarum, neq; tamen consequitur, eos non potuisse Græcè discere ex vulgi colloquio: B certè Syriacè didicerunt ex vulgi colloquio, quid ni potuerunt & Græcè, quandoquidem ob *Alexandrum* victorem, & *Romanum* imperium, *Ægyptum* ac *Syria* maxima pars, totaq; minor *Asia*, imò totus ferme Oriens, ut inquit *Hieronymus*, Græcè loqueretur. Neq; enim arbitror Spiritum illū oblivione oblitterasse, quod antea didicerant. Quod si contendis hanc Græcitatem, quam videmus in Apostolicis literis, esse donum coeleste, unde tanta sermonis ruditas, imò barbaries, quam C dissimulare non possumus? cum *Spiritus sancti* perfectiora sint opera, quàm natura aut industria humana, autore *Chrysostomo*. Sed hæc tamen, inquis, imperitiis eis sermonis peritiam, quatenus iudicavit Evangelicæ simplicitati convenire. Atqui istuc si aderat Apostolis, quid jam opus erat impartire? Non legimus Apostolos miraculo Græcè locutos: locutos legimus, unā quāpiam, ni fallor, linguā, & ab omnibus intellectos: quod ut maximè contigisset, non est tamen necesse miracula in Apostolis facere perpetua. Quoties postulabat fidei negotium, aderat donum linguarum: nec omnibus tamen ex æquo, nec semper aderat: semel hoc Apostolis accidisse legimus. Est & prophetiæ donum, neque tamen cui datum erat, hunc aux illum explicare locum, idem licuisset quovis tempore quemvis alium explicare locum. Dispensabat has dotes suas ille Spiritus ad mensuram fidei, quem admodum scribit *Paulus*. Postremò, qui fit ut *Hieronymus* tot locis non vereatur *Paulo* tribuere E Græci sermonis imperitiā? Idem affirmat *Lucam* magis Græcè novisse quàm Hebraicè, quod *Antiochennus* esset. Rursum *Paulum* in sua lingua disertiorē fuisse quàm Græcā, quod esset *Cilix*. Idem in epistola ad *Corinthios* secunda *Titum* summi desiderat, quod is ejus esset linguæ peritior, quem admodum interpretantur Græci veteres: certe *Origenes* & Græci interpretes passim offenduntur in *Paulo* sermonis incommodis, passim *Hieronymus*. Proinde non est necesse, ut quicquid fuit in F Apostolis, protinus ad miraculum vocemus. Passus est errare suos *Christus*, etiam post acceptum Paracletum, ac non usq; ad fidei periculum: quæ admodum & hodie fatemur, ecclesiam alicubi labi posse, citra discrimen tamen pietatis ac fidei. Denique quis scis an hanc laudem modis omnibus absolutam uni sibi servare voluerit *Christus*, qui se unum veritatem dixit, ut unus ille absq; nævō innocens, juxta veterum opinionem, ita fortassis unus, citra omnem exceptionem verax. Tercio G loco *Matthæi*, quod scripserim admirari me, Evangelistam abuti voluisse verbo *Separatūto*, quod sonat curare medicorum remediis. Primum hoc magis ad interpretem attinet, quàm ad *Matthæum*, cum is *Hebraicè* scripsisse feratur. Deinde abuti non est semper in malam uti partem. Nam *abuteri* & iis, quibus alicundè sumptis utimur, & verbis aliò deflectis cum gratiā utimur. Postremò, non

non protinus reprehendit, cuiusquis admiratur. Admiramur & quæ suspicimus, admiramur quod novum est, admiramur & ea, quorum causam nescimus. Velut admiramur à Magnete trahi ferrum, admiramur Nilum mediâ æstate exundare, Euripum toties reciprocare. Quod igitur mihi non liquebat, aliis excutiendum proposui. Et scis odiosius etiam quædam proponi in scholis. Jam per se palam est, quam non pertineant ad rem, quæ tu odiosè subijcis, quasi coner Evangelistis præire, aut Spiritus sancti sarcire negligentiam. Quamquam existimo hæc ita recitari abs te, ut aliorum calumniam recenseas, non tuum indices animum. Alioqui quid vel in inimicum dici potuit inimicus? Jam quod extremo proponis loco, totum ut tuum agnoscis. Hinc igitur *Eckj* candorem & studium in *Erasmo* nos vis æstimare. Atqui ipse vel maximè partem hanc aliis ascripturus eram, nisi tute tibi nominatim asseruisses. Displicet tibi meum iudicium, qui in cognitione sacrarum literarum adeò præteram *Hieronymum Augustino*, ut vehementer impudens arbitrer, alterum cum altero conferre. Hic tibi non prius responsurus sum *Eckj* doctissime, quam mihi concesseris, non affici contumeliâ, qui potiori posthabetur cum de utroque magnificè sentias. Ego de *Augustino* ita sentio, ut de viro sacro, eximiusq; doctus prædico, par est. Nec tenebras offundo illius gloriæ, ut tu scribis, sed non parior obscurari gloriam *Hieronymi*, cui planè fieret injuria, si quem longè præcellit, ei posthaberetur. Quæso te num contumeliosus sis in *Petrum*, qui illi *Christum* præferat? Aut num injuriam faciat Archiepiscopo *Cæsariensi*, qui illi præferat *Romanum Pontificem*? Aut num obscuret argenti gloriam, qui illi præferat aurum? Atqui finge jam ambiguum esse, uter alterum præcellat: si quo studio mihi magis probaretur *Hieronymus*, non sum, opinor, insectandus, cum in his *Paulus* velit suo quæque animo indulgere: modo de *Augustino* ita, ut facio, præclare sentiam. Nam quod secundum *Canonicas* scripturas, ac sacrosancta ecclesiæ decreta, secundum primas ecclesiæ columnas, summam auctoritatem tribuis *Augustino*, quis non fateatur fortiter abs te dictum? Hoc nec ipse sibi postulat, neque quisquam noquam illi tribuit, præsertim cum *Græcis* primæ debeantur in hoc genere laudis, quemadmodum & in cæteris omnibus. Sed excutiamus, quibus argumentis mecum agas. *Philosophi* auctoritatem mihi opponis, qui cum *Hieronymo* concedat eloquentiæ laudem, *Augustinum* in Dialectica prætulit, & admetiris de tuo, in omni philosophia superiorem fecerit. Ego, doctissime *Eckj*, non tantum tribuo *Philosopho*, præsertim in censura rerum sacrarum, ut illius auctoritate me patiar opprimi, cui nè in ipsius quidè arenâ, si res postulet, admodum cessurus sim, nè nihil de meipso dicam gloriosè, cum ille tam multa de se prædicarit. Et quod ille in epistola familiari apud amicum nugatus est, perinde mihi obijcis, quasi de tripode pronuntiatum. Quis autem nescit in scholis decantatum, *Augustinum* inter veteres esse præcipuum Theologum, admirabilem philosophum, invictum Dialecticum? quasi vero quicquid illic, quocunque casu iactatum sit, oraculi vice debeat haberi. Sum cuique ordini vulgus est, & semper optima paucissimi placuerunt. Neq; dubito quin ipse à multis dissentias, quæ tamen in scholis cum

A primis sint decantata. Omnes, inquis, eruditissimi *Augustino* in Theologia, quod *Philosophus* in philosophia. Imò contra comperio, viros exquisitè doctos, longè minus *Augustino* tribuere quam ego tribuam. Porro ut scholasticæ tribus plus tribuerint *Augustino*, quam *Hieronymo*, aut *Ambrosio*, partim in causa sunt, quod is crebrius adducatur ab iis scriptoribus, qui in scholis occupant tyrannidem: vel quod hunc magis intelligebant, quam illos: vel quod fortius definit hic, quam illi. *Hieronymus* multis modis salebrosus est, *Ambrosium* allusionibus est aliquanto obscurior: uterq; *Græcorum* exemplo, quo doctior est, hoc minus fortiter decernit. Jam verò quod sequitur in epistola tua, non potui, fateor, absque risu legere: Unusquisq; inquis, bene iudicat, quæ bene novit, ait *Stagirita*. Nihil autem est quod tibi desit *Erasmi* omnes adeò conqueruntur, nisi quod A. *Augustinum* non legeris. Nihil equidem in me agnosco virescencie, cur quisquam velit esse *Erasmicus*, & proflus odi ista dissidiorum nomina. *Christi* sumus omnes, & in illius unius gloriam, pro sua quisq; portione sudamus. Sed qui tandem sunt isti *Erasmi* usque adeò mihi dediti, ut præ immedico, opinor, amore existimem me nunquam *Augustini* libros vidisse? si negarent mihi libros hujus intellectos, humanum erat convitium, & cum multis commune. At quæ sit impudentia, velle scriptorem quem scriptore conferte, cum alterum omnino non legeris? At qui conjectura hæc in mentem incidit *Erasmicis*? Nam certum scire non possunt, quid legerim aut non legerim. Imò si tu juvenis adhuc ut audio, in *Darvadis*, *Gabrielibus*, in palæstris scholasticis assidue versans, *Augustinum* legere potuisti, mihi quinquagenario, qui semper veterem illam theologiam magis sum amplexus, nunquam vacavi *Augustinum* legere? Quid cum hunc toties citem in libellis ante complures annos editis, non videor legisse quicquam *Augustini*? Isti puto credunt me non legisse libros *Hieronymi*, prius quam ederem illius opera. Imò *Augustinum* primum omnium legi, & relego cotidie, quoties res postulat. Et quo magis lego, hoc magis mihi placet meum de utroq; iudicium. Pateris eruditissime vir, me vicissim de te divinare? Si sentis ut scribis, non legisti nostra. Alioqui nullum ferme est opus *Augustini*, unde non producam testimonium, locis, ni fallor, plus sexcentis. Et post hæc hortaris me, ut incipiam illius libros attingere. Ego candidius de te sentio, cui puto nihil non lectum, sed tamen adhortor, ut attentius legas *Hieronymum*, & pedibus in meam discedes sententiam: verum hic fortasse locum habueris *Horatium* illud,

Tres mihi curvæ prope dissentire videntur,
Pescantes vario multum diversa palato.

Aut illud *Terentianum*, Quæ homines, res sententia. Certis agamus. Nemo negabit plurimum esse momenti sicut in patria & educatione. *Hieronymus* *Sardinæ* natus, quod oppidum sic *Italia* vicinum est, ut *Itali* sibi vindicent; *Roma* educatus in urbe primaria sub eruditissimis vicis? *Augustinus* in *Africa* regione barbarâ, in qua studia literarum tunc frangebant, quod ipse non dissimulat in suis epistolis *Augustinus*. *Hieronymus*, *Christianus* & *Christianus* una cum ipso lacte *Christi* philosophiam imbibit. *Augustinus* penè trigelona natus annos, nullo præceptore *Paulinus* epistolæ legere cepit.

cepit. *Hieronymus* tali ingenio praeclitus, trigintaquinque annos impendit studio sanctarum scripturarum. *Augustinus* statim ad episcopale munus pertractus est, & coactus docere, quod ipse nondum didicerat. Id si mihi non credis, lege ipsius epistolam ad *Valerianum* Episcopum, quā maxime deprecatur, spacium aliquod discendi, quod alios doceret. Jam fac si libet, patriæ, ingeniorum, præceptorum, educationis, pares esse calculos, expendamus quanto instructior *Hieronymus* ad hoc negotium accesserit. Nisi fortè leve momentum esse putas, *Græcorum* & *Hebraicorum* literarum peritiam. Tota philosophia, tota theologia tum temporis *Græcorum* erat. *Augustinus* *Græcè* nesciit, aut si quid attigit, non magnopere fuit usui ad *Græcorum* Commentarios evolvendos. Demior autem unde quidam *Augustinus* tribuant absolutam *Aristotelicam* philosophiæ cognitionem, cum ipse in *Confessionum* libris fateatur, sibi unicumduntaxat libellum lectum, cūmq; Latine versum. Cūmq; locis compluribus tractet rem dialecticam, ad quam ut erat naturā compositus, ita impensè delectatus videtur: velut in opere *De doctrina Christiana*, in libris *De Trinitate*: in libellis aliquot quos scripsit Catechumenus, non declarat se quicquam legisse præter quinque *Porphyrii* voces, quas *Prædicabilia*, & decem rerum genera, quas *Prædicamenta* vocant, & librum *De Evocatione*. Alioqui prefer vel unum verbum, quod ex *Priorum* aut *Posteriorum* libris, aut *Elenchis*, aut *Topicis* sumptum videri possit, ut fileam interim de *Physicis* aut supernaturalibus, deq; exteris tam multis hujus philosophi voluminibus: præsertim cum in libris quos Catechumenus scripsit, juveniliter etiam jactet, si quid degustaret philosophiæ, quos ipse fatetur adhuc superbiæ scholam sapere. Quid autem erat in universa *Græcorum* bibliotheca, quod *Hieronymus* non excusserat, quod non velut in indices digestum in numero haberet? Quod si ex re libet æstimare utrumque, *Hieronymus* cum agit adversus *Jovinianum*, adversus *Rufinum*, adversus *Pelagium*, adversus *Luciferianos*, quæ re, nuncubi dialecticum acumen in eo desideras? Quod si nunc eadem argumenta tractent, qui in dialectica consenuerunt, tum appareat, quanto præcellat *Hieronymus*, nisi quod non *maluisset*, non ineptit pueriliter. Et tamen *Augustinus* *Tullium Philosophastrum* vocat, ipse videlicet philosophus, cum ille (ni fallor) aliquanto plus legerit in *Græca* philosophia, quam *Augustinus* in libris sacris. Possem in hanc partem multis locis nominatim ex utriusque libris in medium adductis tecum agere, sed neque patitur hoc epistolæ modus, & periculum sit, nè cui videar id cupidè facere iis, qui *Augustino* impendio favent: cui ego non minus faveo, quàm illi, qui fortassis & diligentius illum legi, & viri dotes paulo altius perspexi quàm illi, qui nullis bonis literis instructi, tantum *veritates* aliquot, ut illi vocant, tumultuario studio decerpunt. Quid aliis usu veniat, nescio: in me certè comperio, quod dicam; Plus me docet Christianæ philosophiæ unica *Origenis* pagina, quàm decem *Augustini*. Et præter *Origenem* tam multos præceptores habet *Hieronymus*. Et tamen *Augustinus* sic amo, ut in edendis hujus voluminibus tentārim, quod in *Hieronymo* præstitimus. Proinde ut finiam, eruditissime *Eckius*, quem admodum me hortaris, nè obscurem *Augustini*

A gloriam, quod adeò non facio, ut etiam illustratam cupiam: ita vicissim te hortor, nè obscures *Hieronymi* gloriam, qui ipsum *Augustinum* illustravit, quippe qui tum vehementer proficere coepit, postea quàm cum *Hieronymo* confligit. Imò pari studio demus operam, ut ambos quàm maxime illustremus, vel imitemur potiùs. Ipse olim adolescens in ea fui sententia, in qua tu nunc es. Opinor accessione ætatis ac studiorum, nonnihil accessisse judicii. Mutavi sententiam, non quod minus præclare sentiam de *Augustino*, de quo melius sentio senex, quàm adolescens sensi, sed quod propius contemplatus sum *Hieronymum*. Fortassis idem tibi veniet usui. Quod si non e venerit, tamè mihi concedes, ut incolumi nostra amicitia, liceat alicubi abs te dissentire. Quandoquidem inter *Augustinum* & *Hieronymum* non discrevit amicitiam, diversa de rebus aliquot opinio. Porro quod polliceris te sedulum & alias monitorem fore, si senseris hoc officio apud me inisse gratiam, nec mihi vacat optime *Eckius*, quibuslibet sycophantiis respondere. (Quis enim tam indoctus, qui non possit alicubi calumniari librum alienum?) Nec tibi tam male volo, ut optimas tuas horas in re non optima colloques. Non illibenter admonemur à quibuslibet, sed quidam indoctiores sunt, quàm ut mihi profit illorum admonitio, nec tamen ulli magis sæviunt. Quidam sic admonent, ut me traducant, sibi choragium aliquod gloriæ comparent. Rursus alii monendi libidine provec-ti, sic admonent hominem, ut parum meminerint se quoque esse homines. Et tamen minus convenit esse veniæ reprehendenti, quàm docenti. Pro libellis ad me missis habeo gratiam, gratulor tuæ felicitati, applaudo triumphis & ovationibus. Magis autem gratulabor, ubi tibi contingerit ocium, & animus arcanam illam *Christi* philosophiam in altissimo silentio, mentisque secessu recognoscendi, cum te ducet sponsus in cubiculum, in cellam penuariam. Quod in tuis lubricationculis, tantis laudibus oneratas *Erasmus*, præter animum ac studium in me tuum, inde nihil agnosco: theatricos illos applausus ac brabea, aliis relinquo, ipse talium gloriarum satur. Boni consules has schedas plus quàm extemporarias. Bis obrutus eram, cum hæc scriberem, & morbo, & studiorum laboribus. Sed quod nunc officio diminutum est, alias exæquabitur. *Urbano Regio*, cujus & eruditio mihi cognita est ex ipsius literis, & humanitas ex officio comperta, multam *Erasmi* verbis salutem dices. Illustrissimo duci *Hernesto* *Q. Curtium* dicavi, apud *Schurerium* nuper editum, nè nullo argumento testarer, me illius erga me studii memorem esse. Bene vale, *Basilea*, Idibus Maii. Anno M. D. XVIII.

Des. *Erasmus* Rot. *Petro Aegidio* suo S. D.

G Nactus sum hæc cubiculum, quod in tanta hominum frequentia perdifficile est, sed perquæ angustum; vicinum tamen aulæ, & quo mihi magis commendatur, vicinum *Tonsallo*. Proinde fac, ut primum licebit, libros meos hæc transmittas seu navi, seu vehiculo, simulq; per alium quempiam scribito, cui commiseris, & quò jusseris deportari. *Pompilius*, ut video, artificem agit, morem videlicet antiquum obtinens, quo sero moderatius.

Epist. 27.

ratias. Aliquando fortassis usu veniet, ut par pari referam. Vis audire quod rideas? Quod aliis diu multumque sudantibus saepe non contingit, id mihi penè obtrigit dormienti. Rex catholicus me propemodum Episcopum fecerat: ubi inquires? non apud extremos *Indos*, unde tamen aurum attrahit noster *Barbirius*, praefectus iis quos nunquam vilurus est, verum apud *Siculas*, *Graculos* olim, & nunc quoque dicaces ac festivos, sed feliciter erratum est, & ex animi mei sententia. Postea compertum est, ejus honoris collationem ad summum Pontificem pertinere: mox Rex literis à Pontifice flagitavit, ut sui respectu sineret eam collationem valere. Hæc *Bruxellis* aguntur, dum nos *Antuerpia* ociosi nugamur in literis: atque id erat, cujus gratiâ me jussit evocari Cancellarius: quod si subolisset, contantius huc commigrassem. Cum advenienti gratularentur, qui quæ erant conscii, benèque ominarentur, ego nihil aliud quàm ridere poteram, & tamen pro animo gratias egi, sed admonitis, nè posthac in hujusmodi negotio susciperent inanem operam: me meum oculum cum nullo, quamvis splendido Episcopatu, permutare. Habes somnium, quod rideas: & tamen mihi non displicuit tanti Principis animus, qui ferè non sabet, nisi quos probos aut novit, aut certè putat. Gaudeo, mi suavissime *Petre*, quod te tantâ levârim molestiâ: jam enim me tui tuxque uxorelæ miserecebat, nec mihi tamen hoc quicquid fuit molestiæ potes impurare. Animus iste tuus, amore quodam immodico, officiis in me congerendis nunquam sibi satisfaciebat, uxor raro tibi, quæ id cumprimis habet studio. Nunc absente *Erasmo*, fructu tuâ commodius. Quantulum enim est hoc quod nobis adimit locorum sejunctio? Quod ipsum tamen licebit crebris sarcire literis, quas opto ut quàm maximè alacres hilarèsq; nobis mittas: sic enim intelligam te rectè valere, quod ita mihi cordi est, ut nihil magis: hujus rei pars maxima, mihi crede, tibi ipsi in manu est. Plerique morbi nobis ab animo proficiunt, & minus offenderis studii laboribus, si ratione studia tua modereris. Bibliothecam tuam, epistolas ac schedas omnes in certos nidulos redigas, neque temere hunc in hunc, nunc in illum autorem rapiaris, sed unum aliquem ex præcipuis in manus sumito, non relicturus prius, quàm ad calcem usque perveneris, annotatis interim, quæ digna memoratu videantur. Certum alicud vitæ genus ipse tibi præscribito, quid quibus horis agere velis. Nec alia super alia congere, nisi prioribus explicatis: ita diem, qui nunc penè totus intercidit, tibi reddideris longiorem. Et quoniam incusas memoriam, meâ sententiâ profuerit, si in singulos annos fastos pares, non est res magni negotii, singulisque diebus annotes verbo, si quid extiterit, quod nolis oblivisci. Novi qui hac diligentia plurimum profecerint: in primis egregius ille *Franciscus Bussidius*, Archiepiscopus *Besontinus*. Ante omnia verò te rogo etiam atque etiam, ut in rebus agendis consuecas judicio potius quàm animi impetu duci. Si quid offenderis, statim dispice, si quâ mederi possis, aut si quâ minui queat malum: id rectius dispicies tranquillus, quàm commotus: si quid est remedii, utere; sin minus, quæso te, quid boni adfert ira, aut moror? nisi

A quod malum cuspide culpâ conduplicas. Obsecro te per amicitiam nostram, nihil tibi sit antiquius vitæ & salute. Si rem tueri potes hac incolumi, tuere: sin minus, dispendiosum compendium est, rem incolumem præstare salutis aut tranquillitatis jactura. Denique si tibi ipsi parum es charus, vide nè duos eadem perdas opera. Neque enim aliter nobis videbimur incolumes, nisi te incolumi: quem ego, sic me Deus amet, potiorum mei portionem duco. Nè nimium operæ sumas in rebus leviculis: Fugax ætas & vitrea res valetudo, non quibuslibet est impendenda, quædam despicienda sunt, & animus ad magna erigendus. *Senecam* ac *Platonem* tibi facito familiares: hi si crebrò tecum confabulentur, animum tuum non sinent jacere. Verè magni est animi, quædam injurias negligere, nec ad quorundam convicia habere vel aures, vel linguam. Fac aliquoties periculum, quanto plus valeat obsequium, & cordata blandiloquentia, quàm animus præceps & impotens.

C Patris optimi senectutem, ita ut facis, officiis subleva, non solum quia pater est, sed multo magis quia talis pater. Synceris amicis utere, si quis abutere. Cum uxorelæ sic vivito, ut non tantum coitus causâ te diligat, nec diligat modò, verum etiam revereatur: ei sic fidas, ut ea duntaxat communices, quæ vel ad rem domesticam, vel ad vitæ jucunditatem pertinent. Ita tuearis autoritatè erga tuos, ut nihilo secius consuetudinem domesticam condiat morum comitas. De liberis educandis frustra tibi præcipiam, cum tale exemplum habeas à patre. Vides, *Petre* suavissime, ut tibi consulam, ipse mihi parum consulens, sed ut sic inepitiâ, tui cõpellit amor. Rectè vale cū tuis omnib'.

Bruxella. An. M. D. XVI. Pridie nonas Octobris.

Eras. Rot. Anton. Abergis Abbatis Bertini. S. D.

O Rnatissime pater, ex oratione Episcopi *Epist. 28.*
Dunelmensis, & *Andra Ammonii* Secretarii Regii, cognovi studiū in me tuum, planèq; paternum quendam amorem: quo magis gestio me patriæ restituere, si modo detur à Principe fortuna, quæ possit oculum nostrum alere. Non quod mihi displiceat *Britannia*, aut *Mecanatum* perniteat. Sunt & hic amici complures, multorū Episcoporum non vulgaris in me benignitas: tum verò *Cantuariensis* Archiepiscopus sic me fovet, sic complectitur ut si frater esset, aut si pater esset, non possit amantius: ex hujus dono pensionē habeo, sacerdotio resignato, satis amplam. Tantundem addit alter ille *Mecenas* de suo: accedit non parum ex procerum benignitate, multoque plus accederet, si vel paululum ambire velim, sed bellum quod adornatur, genium hujus insulæ subito vertit. Rerum omnium caritas hic indies creseit, decreseit liberalitas. Quid ni parcius dent homines toties decimati? Et nuper ob inopiā vini, ex malis vappis collecto calculo propemodū extinctus fui. Ad hæc cum omnis insula per se relegatio quædam est, tum nunc bellis etiam arctius includimur: adeo ut nec epistolis sit exitus. Et video magnos rerum motus oriri qui quorsum evasuri sint, incertū: utinam Deus propitius hanc orbis Christiani tempestatem dignetur componere. Saepè de mirari soleo, quæ res, non dico Christianos, sed homines, huc adigat vesaniæ, ut tantis studiis, tantis sumptibus, tantis periculis in mutuam perniciem ruant. Quid enim aliud in omni vita quàm belli-

belligeramus? Non belligerantur quælibet bruta, sed feræ duntaxat: nè hæc quidem inter se dimicant, sed cum diversi generis belluis, & suis armis pugnant: non uti nos, arte diabolicâ excogitatis machinis, nec rursus quibuslibet de causis, sed aut pro fortu, aut pro cibo. Nostra bella pleraque vel ab ambitione, vel ab iracundia, vel a libidine, similive animi morbo proficiuntur: denique non tot millibus conglobatis, sicuti nos, in mixtum instruuntur exitum. Nobis qui *Christi* gloriamur cognomine, qui nihil nisi mansuetudinem & docuit, & exhibuit: qui unius corporis membra sumus, una caro, eodem vegetamur spiritu, iisdem sacramentis alimur, eidem adhaeremus capiti, ad eandem immortalitatem vocati sumus, summam illam speramus communionem, ut sicut *Christus* & pater unum sunt, ita & nos unum cum illo simus: potest ne ulla huius mundi res esse tanti, ut ad bellum provocet? rem adeo perniciosam, adeo tetram, ut etiam cum iustissimum est, tamen nulli verè bono placeat. Quæso te, cogita per quos geritur, per homicidas, per incestos, per aleatores, per stupratores, per sordidissimos conductitios milites, quibus lucellum charius est vitæ: hi in bello sunt optimi, cum quod ante tuo faciebant periculo, hic mercede faciant, & cum laude. Hæc hominum colluvies, in agros, in urbes recipienda, ut bellum geras. Denique his servendum, dum alium ulcisci volumus. Adde nunc quot facinora belli prætextu committantur, dum inter arma silent leges bonæ: quot rapinæ, quot sacrilegia, quot raptus, quot alia dedecora, quæ pulset etiam nominare. Hæc pestis morum in multos annos duret necesse est, etiam extincto bello. Expende mihi nunc sumptus, ut etiam si vincas, multo tamen plus sit damni quam lucri. Quanquam quo tandem regno possis tot munus vitam ac sanguinem aestimare? At cui maxima malorum pars ad eos redit, ad quos nihil pertinet bellum, pacis commoda ad omnes perveniunt: in bello plerumque fiet etiam qui vicit, tantum malorum agmen secum trahit, ut non sine causa poterit finxerint bellum ab inferis per Furias immitti. Nè jam commemorem expilationem populi ducum collusionem, rerum commutationes, quæ nunquam sine summo incommodo novari solent. Quod si gloriæ cupiditas nos trahit ad bellum, non est gloria quæ affectatur, præsertim ex malefactis. Et multo gloriosius est, civitates cedere, quàm evertere, si quid libet gloriosum designare. Nunc plebs extruit & excolit urbes, stultitia Principum evertit. Sin lucro ducimur, nullum bellum tam feliciter cessit, quin plus attulerit mali quàm boni. Et nemo bello nocet hosti, quin prius multis malis afficiat suos. Postremo, cum videamus res humanas in morem *Euripi* sursum ac deorsum mutari misericordie, quorsum attinet tanto rerum molimine parare imperium, mox qualibet occasione ad alios devolvendum? Quanto sanguine paratum est *Romanum* imperium, & quàm mox coepit concidere? Sed dices, jus Principum vindicandum est. Non est meum de Principum factis temere loqui. Hoc unum scio, sæpe summum jus, summam esse injuriam, & nonnullos esse Principes, qui primum quod velint, statuunt: deinde titulum aliquem quarant, quo factum prætexant suum. Et in tantis rerum humanarum commutationibus, in tam multis pactis & solatis fœderibus, cui

A quæso, titulus deesse possit? Quod si maxima sit altercatio, cujus sit dictio, quid opus tanto sanguine? Non enim agitur de salute populi, sed hunc an illum debeat appellare Principem. Sunt Pontifices, sunt Episcopi, sunt prudentes & integri viri, per quos istiusmodi negotiola transigi possint, ut non bellum ex bello seras, & divina pariter atque humana commisceas. Hoc est proprium *Romani* Pontificis, hoc Cardinalium, hoc Episcoporum, hoc Abbatum munus, Christianorum Principum dissidia componere: hic auctoritatem suam proferre, & quantum pro sua reverentia valeant, ostendere. *Inlinus*, certe non ab omnibus laudatus Pontifex, potuit hanc bellorum tempestatem excitare. *Leo* vir doctus, integer ac pius, sedare non poterit? Suscipiendi belli prætextus erat *Inlinus* periclitans: sublata est causa belli, nec tamen cessat bellum. Ad hæc meminisse debemus, homines esse liberos, præsertim Christianos: qui postea quàm diu floruerunt sub aliquo Principe cumque jam agnoscent, quid opus est novandis rebus orbem commovere? Principem diuturnus consensus facit etiam apud ethnicos, multo magis apud Christianos, apud quos Principatus administratio est, non dominium; ut cui pars aliqua ditionis sit adempta, is oneris parte levatus, non læsus esse videatur. At non concedit, inquis, bonorum virorum arbitrio pars altera: quid hic me vis facere? Primum, si verè Christianus es, ferre te velim & quiescere, & tuum illud quæcunque jus negligere. Deinde, si tantum vir prudens es, expende quanti constituta sit tibi tui juris vindictio: si nimio (& omnino nimio, si vindicas armis) noli tanto generis humani malo, tuum titulum, fortasse falsum, asserere, tot cadibus tot orbitatibus, tot tuorum suspitiis. Quid credis sentire *Turcos*, cum audiunt Christianos Principes tantis furiis inter sese debacchari? idque tantum ob imperii titulum. Jam vindicata est a *Gallis Italia*. Quid actum est tanto sanguine, nisi ut ubi ante *Gallus* administrabat, nunc alius quispiam administret? Et prius magis florebat, quàm nunc foret. Sed nolim altius in hæc descendere. Quod si tua jura bellum admittunt, ea crassa sunt, & *Christum* jam degenerantem sapiunt, ac mundanis opibus oneratum. Et haud scio an omnino hæc bella probent, sed quoties studio tuendæ fidei pax Christiana adversus barbarorum incursus defenditur, ibi video nonnunquam a piis viris non improbatum bellum. Sed cur illa pauca nobis in mentem veniunt ab hominibus tradita, potius quàm tam multa à *Christo*, ab Apostolis, ab orthodoxis ac probatissimis patribus, de pace, deque malorum tolerantia dicta? Quid est quod non aliquo modo defendi possit? Præsertim ubi qui gerunt rem sunt ii, quorum etiam facinora per adulatorem laudantur à multis, errata nemo ausit reprehendere. Sed interim obscurum non est, quid precentur, quid optent, quid suspirent bonæ mentes. Quod si propius inspicias, pleraque privata sunt Principum, ob quæ bellum suscipitur. Quæso te an hoc humanum censes, mox orbem ad arma commoveri, quoties hic aut ille Princeps ob quidvis stomachatur in Principem, aut fortasse stomachum simulat? Nos optare possumus optima, sed optare tantum. Ego certe quicquid habeo fortunæ, id habeo apud *Britannos*: verum id

id totum libenter resignem, hâc lege, ut inter Christianos Principes Christiana pax coiret. Ad eam rem non mediocre momentum tua adferet autoritas, quæ multum apud Principem *Carolus*, plurimum apud *Maximilianum* valet, *Britannis* etiam proceribus gratiofa. Neque dubito quin ipse jam expertus sis, quid dispendiorum in bellis adferant etiam amici. Proinde tuum quoque negotium ages, si adniteris quo bellam hoc finē accipiat, ne tibi videare gratis hoc operæ suscep-
 • turus. In tuos complexus accurrain, simul atque licebit hinc evolare. Interea bene vale pater amplissime. *Ghiberto* medico, *Antonie Lutzen-
 burgo* omnia fausta lætæque precor. *Londoni*, pridie Idus Martias. M. D. XIII.

Cuthbertus Tonstallus Guilielmo Budæo S. D.

Quod mea sponte per ocium vir eruditissime facturus eram, ut ad te scriberem, mihi id in mediis meis occupationibus crebris suis literis extorsit *Erasmus*: qui tibi, ut ait, pollicitus est id me brevi facturum. Atque ideo ut amici fidem liberem, quod in diem aliqui facere statueram, repræsentare sum coactus. Nam dum ille suis ad te literis, de tua in utraque linguâ peritia, meum velut idoneum aſſert testimoniū, tuque illi de me fidem habens, nostram non aspernaris iudiciū, velut me in iudiciū agnoscens albo, putabam ad meam verecundiam non parum attinere, ut quâ arenâ duo nostri seculi *Milones* in literis, amicissimis epistolis inter se certarent, quaque alter de altero censuram ageret non ineruditam, ex ea me quamprimum subducerem, cum nec is sim qui cum *Erasmo* censuram agere de literis, neque de *Budæo* subeunte iudiciū pronunciare sum idoneus. Quorum uterque patriam suam illustrans, & orbi terrarū famā cognitū, est apud eruditos autoritate, ut quicquid vestrū utervis in literis censuerit, magno id consensu usque aded defendant omnes, ut præiudicii vim in posterū habere videatur. Itaque *Oreste* non injuriā videri possem infanior, si utriusque linguæ imperit ipse, iudiciis mihi desumâ partes inter homines, extra omnē ingenii aleam in utraque lingua positos. Sed tamē velut qui præclaras cum admiratione quadam picturas inveniunt, imperiti ipsi pingendi, & nec lineamenta ducere, nec colores distinguere, neque umbrarū & lucis ad exprimenda quæ velint, rationē habere perdocti: si quæ venustate quadam se cōmendant, quæque spectantes tenent omnes, ea soli non laudent, maligni possent videri: ita si quæ malus orationis artifex ipse stupens lego, eorum in laudes non erumpam, livoris suspicionem vix effugiam. Itaque ut meam de vobis sententiam qualemcunque majoribus iudiciis interponā: Plus ad veterem eloquentiam multis antiquatam seculis revocandam, plus ad instaurandas humaniores literas (absit invidia verbo) vos duo consulistis, quam omnes *Prætorii*, *Laurentii*, addo etiam *Hermolai*, *Politi*, ceterique omnes qui ante vos fuerunt. Illi ut ocium oblectarent suū, quod quæque vocabat ingenii, eo contententes, jucunda quadam & ipsa varietate lectorem morantia, cōgesserunt: velut ex amono quopiam prato selectissimos carpentes stultos. Vos *Hercules* quodā & indefesso labore, densissimas barbarorū acies, & *Xerxi* copiis majores, magno uterque animo

A adorti fudistis, ac jam penē profligastis: ē templis alter qui sacra omnia profanabant: alter ex foro, qui iudicia omnia pestundabant. Illi quæ lectores morentur scripserunt multa, vos quæ studiosos etiam invitent. Illi quæ vitam cultiorem reddant, sed sine quibus transigi possit: vos ea sine quibus hominibus vita nulla putanda est. Illi ne in comœdiis & epigrammatis & historiis erraremus, elaborarunt, vos tota de hominum vita tollendos errores curastis. Illi quæ pauci lecturi sunt, hique ociosi, tractarunt: vos quæ nemo, quantumcunque negotiosus, non volet in manus sumere. Illorum vos in restituendis veteribus gloriam æquastis planē, & nescio an superastis: vestram illi palmam, operis absteriti magnitudine, desperantes non attigerunt. Jam verò ut quæ ab illis sunt scripta, legantur accuratissime: quantum ad plenam & justam eloquentiam promovimus? quamdiu in foro, quamdiu in templis, quibus in locis frequentissime versamur, patimur regnare barbariam? At ē diverso reducta in hæc loca facundia, ubi letitandi sibi locum amplius reperiet infantia barbara? Sacras vel degustare literas Christianus nemo non solet: modò non sit *Evangelium*, & cui magis in eas penetrant, abunde se putant disertos, si tandem earum assequantur *opem*. In foro verò cujusmodi apud omnes gentes in reddendo jure solet esse facundia, ejusmodi est populi magna ex parte sermo: quod cunctos necessitas ad eam facundiam perdiscendam adigit, sine qua sua tueri non possunt commodē: eorumque qui in foro sunt celebres, similes in dicendo videri cupiunt omnes. Frustra igitur ad instaurandam Latinam linguam diligentiam adhibueris, inane omnem insumpseris operam, nisi prius in templa, nisi prius in forum, purum sermonem revoces. Vos itaque veram laudis ingressi viam, primum hæc repurganda vidistis. Vos immortalem consecuti estis gloriam, quos non operis vastitas, non difficultas moliendi, non perficiendi desperatio, non barbarorum copiæ pro castris suis stantes, ac veluti pro focis & aris dimicare paratæ: non magnus velut augurum numerus religione vos deterrens: non falces magistratum ab instituto tam utili remorari potuerunt. Ille genus omne perlustrans autorum, Adagia vetera penē tot ænigmatum speciem reddentia, & graves lectoribus offundentia tenebras, industriā mirificā, velut alter *Oedipus*, studiosis enarravit.

F Multaque itidem alia egregia edidit opera, & quadam titulis humilibus, quæ non modò ad majora tendentibus cōducunt magnopere, sed velut præludia quadam autorem ipsum ad eam provinciam parem reddiderunt, quam suo jure sibi desumpsit, sacras illustrandi literas. Tu non minore diligentia veteres excussisti omnes: & dum multa ex *Græco* sermone vertis in *Latini*, parem in utraque lingua facundiam adeptus, *Pandectas* opus immensum, & in quo non pauciores erant mendæ quam legum capita, commentantiū verò errores multis partibus plures, tibi repurgandum potasti: & dum *Accursianus* errores palam facis, dumque veram redditis interpretationem, multo plus hausisti laboris quam *Hercules* ipse, dum *dyonem* non per è stabulis repurgat. Nam quod *Aſſen* nobis, partemque ejus enarrasti, ponderaque & mensuras veteres, novus nobis adilis restituiſti, opus est plus quam

epistola, quam tui tibi magnopere affirmas placuisse: quo pacto non rationes meas auxisse luculenter, fortunisque meis praesidium firmum quassivisse mihi videar? Ecquod enim conventum, ecquis contractus, ecquae negotiatio rem meam auctiorem reddere, uberioremque potuit, aut penates meos beatiores facere (quos non tam ipsos substructionibus mirificis architectari, quam ingenii & industriae monumentis mihi promptum est) quam isthac cum *Erasmo* coita societas, amicorumque communio? quorum ut spero iudicio & arbitratu, operum meorum structuram posteris approbabo. Profecto *Jovem* ipse *Philium* juris amicitiae praesidem & interpretem jurare (si liceat) non dubitem, tanti esse mihi hoc pactum, ut si mihi conditio nunc feratur homini non locupletum, praedium tamen opimum merere unum nolim, ut istam societatem *Erasmo* renunciem, ex qua lueri jam tantum feci. Nec recuso quin ob unum te *Erasmo* se mihi perpetuo suamque, impuret amicitiam, duntaxat si id sine contemptu mei facturus est. Neque, tamen sic quoque cum *Erasmo* paria non facio, si ex rerum eventis officium amicitiae, si ex animi candore ac probitate species: utpote qui omnes amicos meos in commune contulerim, viros cum caetera egregios, tum in amicitia perquam officiosos, tamen si nondum omnes apud eum professi sunt: ut ne apud me quidem *Erasmo* omnes amici; siquidem ita spero rem utrinque esse transactam, ut primo quoque tempore, vel cum ita res tulerit, aut ultro aut citati in medium nomina daturi sint. Porro autem ne tu mihi hanc fortunarum partem aut vilem esse aut parum charam putes, quam tam bonâ fide in medium conferam: velim ita existimes, census me bonam partem in amicis habere, nisi mihi homines imposturam faciant, verborum vultuumque comitate. Certè plus industriae (quam mihi pecuniae ingentis loco esse duco) in emerendis amicis occupavi, quam in emercendis praediis. Verum epistolam illam tuam jucundam, suavem, mellitam, saccharatam eandem & salis, ac mirificam quadam sensuum acrimonia conditam, accepi pridie Nonas Maias, quum non ita multos ante dies peregre redissem, nec tum satis essem commodâ valetudine, ob idque subtristis, & ad studium instaurandum remissus, ac languidus. Hac epistolâ cursim primum ac penè singultim devorata, deinde iterum iterumque lectâ & regustatâ, ita sensim, vel repente potius, recreatus sum & hilaratus, ut omnem mihi tristitiam & socordiam absterfam, omnemque alacritatem restitutam, mecum ipse demirarer. Id demum suppetebat, quod eam in me ingenii ac doctrinae praestantiam non agnoscerem, quam tu mihi tribuis. Sed & hic mihi stimulus acutus fuit ad instaurandum studii mei laborem, illamque animi contentionem expergiscendam, quam (ut ingenuè fatear) semper aliae gloriae cupiditas: cujus etiam ipsius igniculos ingenuisse naturam animis, non sordidis, nec quæstuariis video, conjecturam ex iis autoribus faciens, quorum nunc scriptis literarum autoritas, disciplinarumque majestas humaniorum constat. Quanquam autem quærendæ hujus gloriae propositum, ita comparandum esse optimo cuique semper existimârim, ut posteritatis magis, & memoriae in secula permulta perennaturæ, rationem habere, homines doctrinâ præstare contendentes,

A debeant, quam vel sui seculi æqualiumque iudicii, quod plerumque ambitiosum, aut iniquum esse solet, vel præmii præsentanei: quod perinde ego esse puto, ac si annua, bima, trima, quadrima, (ut Juris nostri civilis conditores loquuntur) aut paulò majore die, solvendum ipse stipuler id operæ mihi precium, pro tantis, tot annos exantlatis ærumnis, quod non nisi æterna persolvi præstatione potest: vel (ut commodius loquar) si annua despiciabilia, per omnes venientis ætatis annos stipuler vergenti jam ætati, sub mortem mox cessura: cujus ut semper diem ipse nondum venisse sperem (qui error est fædè æternus mortalium) ab ineunte tamen vita semper cessisse sciam. Quamquam igitur in diem fructum hujus gloriae, mihi promitti malim, quam nunc repræsentari, sit tamen nihilo secius, ut quadam aurâ famæ sinuari vela nostra in cursu gaudeamus, utque gloriae afflatum, quamvis tenuem, captantes, nostrum levare laborem in contentione sentiamus. Neque te autem ita existimare, neque alium quempiam velim, quasi ego tantæ intentionis studium, non alium finem habere censeam, quam memoriam commendationem, rem sanè fluxam & aspernabilem: siquidem res mortalium suo ac vero precio estimarentur, ac non populari trutinâ, fallacique expenderentur. Est sua Philosophiæ libra, quam nec forum venalium, nec judiciale novit, quod rebus ipsa caducis, & tempore perituris, æstimationem, quanti minimo statuit: æternis autem quanti plurimo, ne à verbis juris conditorum recedam: hujusmodi æstimationis fructum Philologia, altera mihi conjunx, ex dote sua tandem perceptum ire me subinde mihi spondet: quam ego non more nostrarum hominum deamare, sed miserè deperire ab amicis meis gentilibusque didici. Ex quo enim illam in domum meam induxi: nec fortunis, nec valetudini rectè consuluisse visum sum. Id quod quum mihi vitio jure vel injuria vertatur, homini sex liberis aucto, unicâque filiola, ab iis quidem qui se ideo frugi esse homines censent, quod argentariam facere, ac patrimonium quantumvis ampla architectari norint: haud domum tamen uxoris illecebris, ac puerilibus blandimentis, rei familiaris procacibus avocamentis, medicorum minacibus interdictis, denique morbi exadio ac carnificinâ adduci aut perpellicui potui, ut hujus *Egerie* meæ congressu diurno, nocturno, domi, peregrè, ruri, aut in urbe abstinere: cui ipsi cum annos abhinc duodecim uxorem ducerem liberorum meorum matrem, contra omnium ferme uxorum hominum opinionem, nuncium non remisit: sic enim statuebam mihi esse faciendum, ut conjugem quidem legitimam haberem liberorum parentem, ex Philologia autem libros, id est, nominis mei æternam memoriam, prolemque immortalem gignerem. Liberos jam plures aliquanto quam libros genui, plus corpori fortasse quam animo indulgens. Posthac (ut spero) marcescente corpore, animus indies vegetior & vividior fiet: utrumque autem simul ex æquo prolificum esse nequit, sed cum emeritis facultates corporis esse cæperint, tum demum viribus animi stipendia plenè procedent. In hoc autem studiorum progressu peritæpe inhibitus sum, ac prope retroactus adversa valetudine, quæ mihi negotia tam multa exhibuit, ut non semel impetum experiri, vitæ à me institutæ tenorem ab-

abrumpendi, & desideria atque inertia affectum jam corpus dedendi. Quis enim in tam longa, tamque molesta valetudinis radio, non se vel medicorum placitis, vel uxoris precibus, vel amicorum monitis permitteret? Certè nisi genesis philosophicam habuissim, jamdiu philologiam meam domo exactam, habere res suas sibi jussissem: ut priscum verbum usurpem. Non igitur me præterit, quum superiora illa dicerem, ex literarum studio rectè atque ordine instituto, sperandam illam esse euthymiam in scholis philosophorum cantatissimam: homini præsertim orthodoxæ philosophiæ initiato, ejusque decretis digitis (ut aiunt) confertis hærenti: aut, si ad normam veritatis loqui volumus, euthymia simulacrum & imaginem: quandoquidem germanam euthymiam, id est, animi plenam securitatem (quæ non nisi coercitis affectibus, ac rationis vi compositis, omnibusque sensibus ad obsequium animi redactis, suos implere numeros dici potest) in hac vita haberi non posse existimo. Quippe divi *Pauli* religionis vera, ac pietatis archirecti elogio novimus imminere nobis illum hostem infestum, simul & perpetuum dæmonarchen, primigeniæ noxæ suasorem & impulsorem, contra quem in procinctu nunquam non stare nos debere autumat, nec interim unquam securitati indormiscere. Esse enim ejusmodi hostem, qui prælio quidem interdum, bello nunquam vincatur: is in omnes occasiones intentus & imminens, quum magnos subinde tumultus atque improvisos in sensibus cieat, non est utique quod quisquam sartum se ac rectum fore ab ejus incursionibus confidere debeat, tanquam intra philosophiæ præsidia, atque in arcem ipsam Euthymia penitus se abstruserit, quum nullum sit hosti præsidium inaccessum, nobili ejusdem divi *Pauli* exemplo: qui ne gratiæ quidem majoris prærogativa, huic eximi certamini potuit. Sed vereor ne in *epistolæ* & ineptiæ vitium imprudens delapsus sim, cui in epistolæ brevitate philosophari obiter succurrerit. Proinde ad epistolam tuam redeo, in qua illud perfacetum mihi visum est, quod *Erasmus* & *Budens* quasi duos *Milones* in arena quadam *Palladiâ* committere videris, *Mercurio* designatore & agonothesa, instructoreque; certaminis, spectatore te eodem & plausore ancipiti, atque in utriusque favorem ambigente: quo quidem epistolæ tuæ loco quum à me gratiam sanè bonam iniivisti, tum verò id minimè periculum est, ne in *Erasmi* offensionem impegeris. Siquidem quæ est animi æquitate *Erasmi*, etiam me sibi æquare non gravabitur, ut qui ne præferre quidem ipse gravetur, quum ad *Socraticam* ironiam se composuit, & risum genuinum è comica fronte deterfit: vereor enim dicere frontem eum perficuisse, quum uno nomine *παῖδες* omnia mea epitheta superasse se diceret, id est *ἰσχυρά, δύσκολα, ἀκαταμάχητα*. Atque ego nisi utrunque vestrum opinione falli, ac planè nihil videre in æstimatione mei libentius crederem, tamen aliorum in scriptis perspicaces, bellissimos vos esse irrisores conjuratosque clamarem. Egone ut illo cum *Milone* conferere manus audeam, ni confidam eum remissum ire mihi multas arctasque preensiones? nec totos in me lacertos adhibiturum? atque in universum ineluctabiles illas vires ad captum, submissurum mediocritatis nostræ? Equidem præclare atque amplè mecum agi puta-

rem, si isti *Milone* *Submilo* esse possem, aut etiam *Milonaster*. Age quonam tandem modo athleta non ineptus, non absurdus, non explodendus esse potest, qui ut viribus fortasse non careat, Athleticam tamen illam palæstram, artis & industriæ commendatricem, sub palæstricis nunquam didicit? id quod quum de me dicam, tu fidem magis moribus meis indulgere videris, quàm id simile veri esse credere. At verò libens id abs te contenderim, ut si quando publicis muneribus perfunctus, ludicris aliquantisper feriare, tu cui nunc tantum vacat certamen hoc nostrum animi causâ spectare, de podio vel gradibus in arenam descendas, ac specimen tui præbeas: ego enim non te spectatorem tantum esse arbitror oportere, sed etiam ex illis unum quos *Ephedros* appellabant: non ad spectandum tantum ipsos sedentes, sed ad id veluti subsidiarios atque succenturiatos, ut ne victorem statim securum esse palmæ sinerent, victorque solatium afferrent cum victore congregiando. Atque quum epistolam tuam lego, non jam *Erasmo* quamlibet gravi auctori, amplissimè de te censenti, sed mihi ipse credo: nihil apud memet gratiosæ amicitia tuæ tribuo, id quod illum fecisse, quum ad me de te scriberet, suspicari quis poterat: mihi qui videre tu omnes hujus palæstræ numeros ita tenere, ut sub prædociaba non poenitendo didicisse te existimare debeam, cum illoque *Milone* melius ac facilius paria esse facturum: si tamen eum quisquā nostrum æquare potest. Nam mihi videtur *Erasmus* non jam *Milo*, sed *Pentathlus* quidam esse nobilis, cujus gloria quàm latissimè pateat: qui terrarum peragratator nullibi non documentum ingenii sui dederit, ac periodon prope vicerit, in sacris, in profanis, atque in omni parte orbicularis disciplinæ certaverit, quam *Encyclopædiam* vocant, & nusquam non probatus sit. Etenim ut mittam *Panegyricum* & *Christi militem*, multorumque ejus operum nobilium nomenclaturam, & *Marias Encomium*, quod studiosi fere habent in deliciis, certè quum *Iliadem* (ut ita loquar) illam leporum *Græcorum* juxta *Latinarumque* lego, quæ *Paræmia* vocantur, nunc logothecam *Minervæ* videre mihi videor, nunc *Mercurii* salinum, quem *Logium* appellant, arte eximiâ fabrefactum, & in quo tamen ipso materia cum opificio certet, unde sales candidissimos oratoriæ, comicæque, facundiæ ad usus diæteriorum fumat. Nunc *Pithus* delicias & condimenta vel *Sunda* medullam, interdum visendam quandam copiosamque supellectilem, longo intervallo promptam (si tamen unquam sic confertim prompta est) in taberna amplissima expositam prædivitis cujusdam institutoris, eloquentiæ ordine descriptam digestamque, decentissimè. In eo volumine invenias duarum elegantium matronarum poetiæ & oratoriæ artis cultum, mundicias, & ornamentum, ornaticisque earum, quam *Venusstatem* vocant, pigmenta atque lenocinia, quibus artifices dicendi, & qui *Legodadali* dicuntur, scripta quondam sua vendibilia reddebant. Rursus cum ea lego, quæ in novum Instrumentum religionis ac pietatis edidit: quæque in divi *Hieronymi* libris (quo uno fermè interprete juris divini prudentia nititur) immenso labore explicuit, enarravit, digessit, interpolavit, & planè instauravit, ibi sacrosanctâ disciplinam, quæ vivendi moriendique ratio nobis constat, rectè atque ordine constitutam, atque etiam restitutâ, ætati huic

huic nostræ posterisq; gratulor. Simul istos triumpho in ordinem esse coactos, senilis infantia ac rustica & elinguis doctrinæ ut patronos & assertores, sic improbos obtrectatores elegantia, qui nihil esse sanctum putant, nisi squalore sordibusq; sermonis horreat: quiq; philosophia ipsi, omnium bonarum artium auctori & locupletatrici, honestatis gravitatisq; antistiti & interpreti, omni nitore atq; elegantia verborum sententiarumq; interdictum esse contendunt senatus orthodoxi consulis: qui ex majorum (quod dici solet) gentium patribus conscriptisq; cogebatur. Cui verò, si quando usq; venerit ut philosophia in scenâ per prosopopœias theatrales exitura sit (ut asolet apud nos per licentiam scholasticis antehac ferè indultam regaliorum festis, quæ *Theophrasti* vocantur) non tragicam illi personam Choragus, aut prætextatam induere: sed togatam atq; adeo tabernariam debeat. Juvat igitur hæc me legentem animadvertere, Stoicæ illos barbaricam loquacitatem antea populariter professos, ita nunc cum suis cavillamentis è classibus doctorum, atq; adeo de ponte literis suffragantium, esse dejectos, ut qui prius arcem tenere philosophiæ putabantur, & suffragiorum prærogativam in disciplinis habere, nunc *Saturniis* levis caligare (ut proverbio alludam) ab omnibus dictentur; iis quidem certè, qui aliquo sese numero videri inter literatos volunt. Ecquis est autem tam adversis Gratiis natus, cui jam non sordeat pinguis illa ac tenebricosa *Minerva*, ex quo literæ quoq; sacræ *Erasmi* industriâ tersæ, mundiciem præscam splendoremque receperunt? Quanquam id longè majus est, quod idem eadem opera præstitit, ut veritas ipsa sacrosancta ex *Cimmeriis* illis tenebris emergeret; etiam si nondum planè Theologia è scholæ sophistica pedore enituit. Quod si quando factum fuerit, seculi utiq; nostræ primordiis debebitur. Certè hæc jam profectum est, ut eorum partim factum illum supercilii ponere videantur, errorémq; taciti agnoscere: partim quibus integrum est per ætatem & vitæ institutum, fortis suæ pœnitentes, nunc literas meliores capessere & amplecti. Eandè à me operam in literis civilis prudentiæ, eodem cum successu navaram esse, tuarum (ut spero) literarum elogio in posterum credetur, si quando in publicum exierint. Ac mihi quidem hæc scribenti, ridere eorum vanitatem atq; ineptias subit, qui obvius cuiq; ab aspectu aut ingressu, statuere precium & æstimationem solent. Hic verba & sententiam usurpabo cujusdam viri gravis, solertis hominum æstimatoris, qui haud ita pridem vidit *Erasmum*. Quis est enim tandem cui de corporis totius facie atq; habitu, omnibusque affectibus quibus obnoxia sunt corpora humana, *Erasmum* æstimare in mentem venerit, nec esse famigeratum illum *Erasmum* suspicatus sit, qui arbitretur eum *Mercurium* in ore, *Gentium* in præcordiis, *Palladem* in capite, ut *Jovem* quondam illum, habere? Et post hæc audet ipse mentionem mei facere, non jam ut sibi par, sed etiam si *Christo* & veritati placet, majoris: quasi verò nec me, nec *Erasmum* noverim, qui præclari instituti vel conditor vel relator, reliquit exemplum posteritati, ut non ante Theologum profiteri jure suo se quisquam posset, & ad libros sacros evolvendos publicè, enarrandósque accedere, quàm in omnibus *Camænarum* fontib' manus se satis lavisse con-

A filius sit. Cui utinam ipsi tam par propemodum esse possem, quàm æqualis propè sum, ut ex eo epistolæ ejus loco video, ubi de senectute & senio cavillatur. Nisi verò credere par est illud, quod de agro ingenii sui exhausto jugi futura scribit. Quæ locus & si mihi inter alia epistolæ loca multa placuit, tamen ei non assensus sum, quum ipsius ingenii fecunditatem eam esse viderem, eamque ubertatem doctrinæ & copiam, quæ in omnes bonas fruges semper festibilis sit: nec aliâ atq; aliâ identidem lectione, velut novis subinde riguis indigeat. Siquidem ita fert natura (nisi fallor) ut soli præfæcundi sic eximie mentis, ut anniversaria ejus futura luxurie carentem, non etiam effertam efficiat segetem. Ex hujusmodi ingenio *Erasmus* quasi ex latissimo quodam latifundio, atq; ubertatis inexhaustæ, multis jam annis luculentam messem colligit solidæ illius & expressæ gloriæ, in seculaq; ituræ. Tamen si ad eum scribens ita cum eo agere solitus sim, itaq; irrequietum ejus animum exagitare, ut ista diligentia atq; industria fatiscum facere mihi negem, nisi majora indices majoraq; suscipiat, id est magnitudini ingenii sui congruentia, animoq; quantumvis sublimi non pœnitenda. Inde illa inter nos concertatio, quum ego multa exigua vel mediocria (pro portione capitis *Erasmi* loquor) accepto laturum me pro magnis planè nego: etiam si opera perfecta, probata, prærita lege erunt, ut utar præcæ formulæ verbis: utpote qui hoc contendam, hominem tam alto, tam capaci, tam versatili ingenio præditum, in nulla non officina Musarum expoliturum, grandissima quæq; opera nunc suscipere debere. Indidè illa inter nos epistolaris velitatio, quam tu (ut video) animi causa spectas: quæ nuper ad conferendas manus jamjam exarsura videbatur, ut illa prægrandi epistola apparet, quæ omnes ipse copias argumentorum meorum disjecit. Colligere enim reliquias agminis mei statueram copiasq; supplere, ac rursus certamen experiri. Verum id ne facerem, ab amicis meis deterritus sum, qui me imparem tandem futurum videbant, si ille per ocium acrius incaluisse. Deinde non satis indulgere imperitiæ meæ, aut rusticulæ ferociæ, visus est homo urbanitatis & facetiarum artifex. Etenim cum omnia simpliciter scribere ad eum mihi videar, sit tamen nescio quomodo, ut vel in usurpando amicitia jure nonnunquam, vel aliter imprudens in oxymora quædam incidam, quibus ille veluti subdolis cavillis, aut figuris nonnihil offenditur, aut certè offendi se simulat: videlicet hoc illud est quod dixi, *Eorum sum similis athletearum, quos Apalaestros vocant, qui non norunt quid deceat simul, & ad id quod agitur, valent*. Itaque sit, ut quum ego lienem scriptitando exercere gaudeam, ille vel stomacho, vel incommode suspicioni nonnihil dare videatur: siue id immemito suspicari interdum in mentem mihi venit, siue ille veteranus certator, ac planè in hac parte veterator, rudem adhuc me tyronem, petulantius me inferentem hoc pacto emendandum castigandumq; censet, id quod ipse libentius mihi persuaserim. Quod si inter nos hac de re secus suspicamur, tu juris non modò civilis, sed etiam amicitie consultus, jus nobis (ut arbitror) redderes, aut litè componeres: certè quidem per me liceret ut id faceres, nec ei quàm mihi æquior esses, ut opinor, etiam si tibi ipse familiaris est, & (ut ab eo audio)

propemodum sodalis, quod prædicandum meritò esse putat. Nolim tamen ut quæ de offensionis suspitione dixi, seriò à me tu dicta esse credas, quum nihil minus cogitem: sed velim ut *Erasmo* persuadeas, me ob eam suspitionem non rescribere volumini illi epistolari, quo aciem illi inventionum mearum fudit, non prorsus inconditam. Malo enim ille existimet victoriam me indulgisse auctoritati suæ, integris adhuc viribus, quam herbam porrexisse, quum ultra sustinere impetum ejus nequirem. Scripsi ad eum dudum, & iterum (ut spero) scribam, sed aliud argumentum eligam mihi tractabilius, & si occasio se dederit, in articulo eum opprimam. Certè hoc non committam, ut alias quam incantum & lassum ab opere seriò adoriar. Enimverò gratum, per (inquam) gratum est mihi, quod simplicitati morum meorum credis, id quod ad *Erasmum* scribens, obiter deploraveram, mihi me præceptorem præbitorémq; fuisse, nisi interim suspicaret facile id te credere, conjecturam ex stilo scriptorum meorum facientem: in quibus subverto, ne aliquid fortasse structuræ refractariolæ deprehenderis, aut rudiusculi schematis, quod nec limam, nec scobinam officinarum expertum esse videatur. Sed rursus id minimè sentire mihi videre, quum etiam eo nomine placere me mihi ac gratulari jubeas, idq; ipsum acceptum summi loco beneficii referre providentiæ. O festum te hortatorem, & jucundum ac solertem, qui τ' ἀμείλιχά φέρματα εἰς πλοῦτήματα γέγραπται, & quod summè pudendum esse censebam, aut certè legendum, celari potuisset, id & utile & bonestum, & mihi prædicandum esse doces. Mane dum paulisper, omnia tibi indicare in animum induxi, quandoquidem te tam clementem ac dextrum consolatorem nactus sum. Dixeram me αὐτομαθὴς τὴν καὶ ἑσφραδῆ fuisse; & non modò præceptore nullo, sed etiam serò literis bonis studuisse: nunc eo amplius dico, literarum me rudimenta & Grammatices principia, ut tum ferebant mores, simplicitatis nunc obsoletæ, in hac urbe didicisse triviali sub ludi magistro literarii. Cùmque hiscere Latine vix coepissem, ad juris studium transivisse, aut transivisse potius, dispendioso temporis compendio. In quo cum triennii operam lusissem, domum reversus salutem dixi literis, studiis utique indulgens juventutis illiteratæ: quoad post aliquot annos intra paternos parietes clam studere mecum ipse institui, procul omnibus conventiculis hujus urbis scholasticorum, excitante me tantum patris exemplo doctrinæ laudatore, & librorum emacissimo. Ibi à deterri-
mo quoque, ut fit, autore auspatus, cum glossematum fecem per imprudenciam hausissem, errore tandem intellecto, cum ad libros meliores me contulissem, paulatim redundantem illam præcordiis meis fecem rejeci. Ecce autem aliud incommodum, quum accipitrariis & venatoribus salute semel dicta, annos abhinc sex & viginti libris, ut dixi, non magistris aliquo cum successu operam dare coepissem; statim *Gracum* quendam nactus sum senem, aut ille me potius: illi enim vetigal magnum attuli, qui literas *Gracæ* hæstemus, aut paulò plus noverat, quatenus sermoni literato cum vernaculo convenit. Hic quibus me modis torserit, mox dediscenda docendo, nisi quod & legere optimè, & bene pronunciare sciebat, non bene tribus chartis scriberem, cum interim ipse

A ut unum eum esse *Gracum* in *Francia* audiebã, sic esse doctissimum *Gracæ* existimarem, & ille ostendens mihi *Homerum*, nonnullosq; autores famigeratos nuncupans, flagrare me studio infano intellexeret. Accedebat illud erroris, quod quæ erat in eo ignorantia, ego ludificationem esse putabam, quo diutius ille me stipendiarium haberet. Tandem literis apud nostros paucis annis illustratis *Italia* commercio, librisq; sensim utriusq; linguæ advectis, cum ego sarcire damnum contenderem
B ætacula transactæ per inscitiam: nec pecuniæ in communis magno libris, nec labori in ediscendis parcerem, ac quotidianas sesquioperas à me planè exigerem: eò primum perveni, ut dediscere instituerem, quæ malè edoctus eram: deinde ut ultra præceptori illi *Gracæ* nè auscultarè, etiã si ad me ventitabat, libros empturienti venditans ac scriptitans, quanti semel indicasset. Quid tu hic? potèstne iterum, quod incommodo mihi verto, id tu in bonum cessisse, cessurum ve ostendere? Jam verò adversam valetudinem non tam mihi agnatã (ut arbitror) quàm cognatam & ingentem, quantum mihi facecisse negotiorum putas? cum mihi se semper sequaciorem umbra præberet, quocumq; agerem me terrarum: eo jam ipsa molestior, quod ejus crimine literarum studium cum à medicis, tum ab omnibus mihi obviis, plus jam annos quindecim malè audit, ut insanum & exitiabile: literarum eo amplius *Gracæ*, ut vesanum & piaculo simile, etiam
C nuper coepit esse plausibile. Nec tamen ideò velim ut omnino me expungas è numeris classicorum, ut domesticã atque umbraticã eruditione institutum: posse enim sic quoque mihi videor inter juniores cernitari, cum inter munifices profiteri experim, nec præproperè, nec infelicius, ut vestrae amborum auctoritati, aliorumq; credo. Interim bis *Romam* adii, urbemq; insignes *Italia*, doctos ubi homines per transennam vidi potius quàm audiui, & literarum meliorum professores tanquam à limine salutavi: quantum scilicet homini licuit *Italiam* raptim peragranti, nec liberã legatione: sed & domi nonnunquam doctorum hominum familiaritate usus sum. In quibus præcipuè colui *Johannem Lascaum*, virum *Gracum*, utraque linguã pereruditum: qui nunc in Urbe, *Gracæ* scholæ præfectus est à Pontifice: is quum omnia causã mea curperet, non magnopere juvare me potuit, quum ageret serè in comitatu Regis multis ab hac urbe millibus distractus, & ego frequens in urbe, raro in comitatu fuerim, fecit libens id demum quod potuit, ut & nonnunquam præsens mihi aliquid prælegeret, id quod viciis non contigit, & absens librorum serinia concrederet, & penes me deponeret. Certè tyrocinium nullo sub deductore feci. En tibi studiorum meorum curriculum, quod sub patre indulgente suppeditantèq; facile inchoavi, haud scio quàm auspato. Patre orbatus annos ab hinc quindecim, ac multa incommoda perpessus, fortunæq; improbitatè multipliciter expertus, cursum nihilo secius institutum peragere velis remisiq; contendi, remoram tantum unam molestissimam sensi adversã valetudinis: ac nihil equè mihi animum illum alacrem in hæc studia incubentem contraxit ac demisit, quàm assidua mortis meditatio in horas imminens, quum sæpe mihi spiritum interclusum, subindèq; restitutum meminerim. Patri copiosè hæres relictus non ex solida uncia

nuncia (semissem enim maximus fratrum primigeniorum jure tulerat) ac matris hereditate eandem partem quadriennio post habui: hoc fere fuit subsidium instituti mihi cursus, cum iis quæ accesserunt, ita ut interim nihil quicquam acceptum tulerim liberalitatibus, aut Regum, aut fortunarum. In quo cursu patrimonii jacturam multam feci per incuriam, etiam si naufragium evasi. Id quod sequitur ex tua epistola, non tam mihi jucundum, quam quibusdam amicorum meorum fuit, qui tibi ob eam rem multa bona dari divinitus cupiunt. Hortaris me ut in locis juris explicandis emendandisque ne lassescam, mihi ita gratulari videre, quasi laboris & conatus ratio mihi constiterit, in eorum hominum elevanda auctoritate, quos juris magis *Aconisiani*, quam civilis & *Romani* consultos fuisse apud doctos convenit. Atqui ut mihi ille labor nunquam poenitendus visus est, cum ob alia multa, tum ob id præcipue, quod ejus laboris fructus latissime patere, & ad plurimos studiosorum pertinere dictitabatur: ita nescio quomodo piget opus diu desitum jam, ac pene derelictum retractare, quodque tumultuosis primordiis memini esse inchoatum. In quo meam culpam & agnosco & deprecor (si etiam nunc deprecari liceat) qui flagrantem animo moderari non potui, quo minus juris prudentiæ causam velut in consilio antiquitatis peritorum agerem, cum eorum hominum convictio, qui juris civilis majestatem imminueret lædereque non verebatur: quibus ut ipsis crimen id verti à nonnullis videbam, ita neminem adhuc extitisse sciebam, qui ex formula legum postulator, etiam perageret reos criminibus enarratis, ac iudicibus missis in consilium. In eos dicendi primas partes occupavi, libentius sanè quam nunc alteram actionem suspiciam. Si quis alius existat, qui has sibi vices deponat; est alia mihi instituta commentatio, quæ animi mei contentionem à lectione juris avocavit in diversum: juvantiq; me magis ea scribendi argumenta, quæ non tam angustis finibus circumscripta sunt: neque enim movere se liberè, expatiarique potest animus lectione longa ac multiplici, quasi farragine obesus & lasciviens, nisi latè patentem materiam, veluti campum liberum & apertum executionem habeat. Neque hoc non esse vitium interdum intelligo animi parum frugis sibi; indulgentis, sed si ad normam severitatis & frugalitatis adigerem moderariq; gestientem stilum in animum induxerim, cum omnem

A animi alacritatem abstulerim, & fortasse jejunum exuccumque reddiderim, tum etiam Genio *Minnervæ*q; repugnâtim: id quod mihi in eam causam valere volo, quam cum *Erasmo* in iudicium deduxi. Verum enimverò, cum hunc mihi laborem lucrifacere, animoq; meo obsecui per eorum veluti creditorum flagitatione non liceat, quod me de pollicitatione temeraria identidem appellant, ipsorumq; adeo juris studiosorum, quos jam ipsos mecum in gratiam redisse demiror ac stupeo, injuriarq; mihi persequutionem condonasse: quam ipsi non solum atrocem, sed etiam sacrilegam esse putabant, ob suggillatam à nobis numini suorum majestatem: non id gratiæ, aut potentiæ meæ, sed veritati tribuentes, quam sensim & ipsi agnoscere experit: simul cum tu ejusce rei mihi autor sis & adhortator; idq; gravissimi quidam viri non nesciant, qui epistolam tuam quasi visendum quoddam mercimonium exoticumq; admirantur, facere (ut opinor) non potero, quin ad aliquot menses in id pristinum rursus me dedam, aliquid de priori editioni annotationum addam perfunctorie, nisi fortè alium comperero anteverisse mihi, id quod diu exoptavi. Sentio me modum epistolæ superasse, sed te oblectari epistolis meis dixisti, & ego lubens tecum verba facio: & quum tu me honesto officio provocaris, decuit me nonnihil admetiri auctarii nomine, ut debitores liberales faciant: nec totidem verbis rependere vices tam eleganti, tamq; benignæ epistolæ potuissem. Denique hac epistolâ alteram à te paciscor, atque etiam alias multas, cum per otium licebit, siquidem eodem filo eas contexturus es. Sanctius autem scrinium meum tuis & *Erasmi* literis dicabitur, habeoq; epistolas vestras in deliciis, veluti reseras quasdam amicitiarum, cum viris summis literarum commendatione contractarum, honestiorumque officiorum vicissitudine cultarum, quas præcipuorum legatorum instar (ut spero) charissimo cuiq; liberorum meorum relinquam. Vale, Parisiis XIV. Calendas Junias.

Τὴν αὐτὴν τοῖς χρίμασιν ἔδωκε καὶ ὁ ἐρῶντα οὐ παρέχοντα τοῖς ἀκατάρτοις τοῖς κακῶς γυμναζομένοις. Διὰ δὲ τοῦ διὰ τοῦ συγγράμματος περὶ οὐ τοῦ χρίματος τῆς δὲ διατριβῆς, ἡ γὰρ ἰσὺς τῆς πᾶν δέξιν ἔχουσα συλλογὴς ἡ ἐκείνου. Οὐ γὰρ ἀνὴρ ἰσὺς ἡ ἐκείνου ὁμοῦς τοῖς συγγράμμασιν ἡ δὲ αὐτῶν, ὅταν αὐτῶν συγγράμματα δώκω ἡ ἰσχυροῦς. Ἐρῶσα τάλιν ὁ πλεῖς ἔστι τῇ τελείῃ, καὶ ὁ ἐρῶσα καὶ κατὰ ἑμὲ εἶλον, καὶ ἰσχυρὸς καὶ ἡρετῆρας ἀρετῆς.

DES. ERASMI ROT. EPISTOLARUM LIBER TERTIUS.

Erasmus Rot. Martino Lypsis S.D.

Epist. 1.

A Non tibi videor eximie fortunatus, cui gratis obtingit, quod alii vix assequuntur, multo tum studio, tum precio? Nemo non se præbet præceptorem *Erasmo*. Itaq; necesse est,

ni planè lapis sim, ut aliquando proficiam. Sed in hoc parum felix haberi possum, quod isti plerique sic admonent, ut sycophantæ potius quam præceptoris fungantur officio. Quidam hoc agunt non ut me reddant eruditorem aut meliorem, sed ut nobiscum commissi aliquod gloriæ choragium sibi

sibi venentur. Sæviunt omnes, sed nulli magis, quam qui nihil omnino docere possunt. Quod facere solent clamosi quidam, & plagosi magistri, discipulos excarnificantes: quos tamen nihil docere possunt præter illiteratas ac mox dediscendas literas. Quod genus est iste, cujus libellum ad me misisti, tam indoctum, ut me piguerit legere: tam ridiculum, ut non potuerim non legere, sed inter navigandum. Insaniam autem cum illo, si talibus sycophantiis coner respondere. Sed annotabo singulis verbis singula nazniarum capita, sicut si libet, & numerare liceat.

1. Primum, testans se ante hac decem acutis conclusionibus perstrinxisse suam sententiam (nam his stolis vernat totus sermo) cen confessum assumit, hanc novi Testamenti interpretationem, quã vulgo utimur, esse *Hieronymi*, cum eam constat nec esse *Cypriani*, nec *Hilarii*, nec *Augustini*, nec *Hieronymi*, cum is diversa legat: multo minus eam, quam emendasse se testatur, cum in hac deprehendatur, quæ ille damnat: non solum quantum ad verba, verum etiam quantum ad sensus. Atque hæc est hujus Theologicæ disputationis basis.

2. Imaginatur & cen probatum assumit, me publice corrigere ac mutare vulgatam editionem, cum ego eã relicta integrã & intactã, quod est in *Græcorum* voluminibus Latine verterim, obiter indicans ubi nostra cum illis consentiat, aut dissentiat: neque raro præferens id quod est in nostris codicibus, emendans si quid depravatam, explanans si quid ambiguit, enarrans si quid obscure, mutans si quid insigniter barbarè dictum: quod intelligam permultos offensos prodigiosis solæcisimis, qui tamen ferè sunt interpretis, non auctoris, abhorre à sacrorum voluminum lectione. Neque enim omnes mortales tam patiente sunt stomacho, ut istius stylum ferre possint. Quod si imperitis ac simplicibus consultur simplicitate sermonis, cur non consulamus & eruditis, manducie sermonis? Quod si noster hic censor nihil omnino vult edi, quod dissonet à vulgata lectione, non erit fas Novum Testamentum Græcè, ut à *Græcis* legitur, edere, nisi prius ad hanc editionem castigatum, nè quis forte deprehendat lectionis dissonantiam. Quis autem adeo demens sit, ut isthuc dicat? Jam verò abolenda est divi *Ambrosii* vel translatio, vel lectio in epistolis *Pauli*, quæ plurimum ab hac nostra dissonat: Abolenda & *Hieronymi*, quæ non paucis locis ab hac dissentit. Denique, nostrorum codicum plerique sunt abolendi, quod inter se ferè dissentiant. Et vide quàm ab isto dissentiat *Augustinus*, quem is sibi videtur solus legisse. Nam ille testatur se adjutum etiam exemplariorum varietate; dum quod alius obscurius vertit, alius transtulit explanatius, ut non omnia possint omnes. Hic actum putat de fide sacrorum voluminum, si varia lectio proferatur. Et mavult vel manifestarias mendas in libris sacris relinqui, quàm offendi duos aut tres ineptos ac morosos seniculos. At nihil deterruit ab hoc studio divum *Hieronymum*, quod ob voculam, nescio quam, mutatam in propheta *Jona*, totus ferme populus desciverit à suo Episcopo, ridetque Cucurbitarios illos deos, quos tantula res commoverit: etiam si *Augustinus* hanc fabulam cen seriã scripserat *Hieronymus*. Agè vel illud mihi respondeat severus iste monitor, Utrum optandum est ecclesiæ Dei, ut sacræ

A scripturæ libros habeat quam emendatissimos, an non? Si fateatur optandum, respondeat an fateatur quotidie varias mendas in eos invehi, vel inscitiam castigatorem, vel negligentiam scribarum? Quod si non potest inficiari, cur non amplectitur hoc meum studium, quod omnium maxime ad eam rem conducit, siue ut emendantur depravata, siue nè depraventur, quæ recta sunt? Quandoquidem negari non potest, esse quendam in plerisque nostris, imò in omnibus ferme depravata codicibus. Deinde respondeat, Utrum referat sacras literas rectè intelligi, an non? Si fatebitur referre, cur damnat studium nostrum, quo tot loca sunt explanata, quæ nec ille, quantumvis doctus, hæstentius intellexit? Perlegat opus & neget, si potest, quod dico verum esse.

3. Ait, multos conatos subvertere & abolere vulgatam editionem; alios, ut ornatum sermonis adderent; alios, ut falsitatem excluderent, sed omnes frustra conatos. Non pudet hominem manifestæ vanitatis? Proferat unum, qui hoc conatus sit, nisi fortè *Fabrum* unum nobis objiciet.

4. Scribit, inter tot viros Latine Græcèque gnaros, quibus abundat *Latetia*, *Germania*, *Anglia*, *Scotia*, neminem ausum id attentare, cum nuper id ausus sit *Faber*, nostram hanc editionem passim incessens ac vexans.

5. Quis autem non intelligit palam esse falsum, in hisce locis esse tam multos qui Græcè ac Latine calleant? præsertim in *Scotia*, cum *italians* tacuerit. Ex quo mihi suspicio suboritur hominem *Scotum* esse.

6. Jam quid stultius hac argumentatione, *Plurimi sunt Parisiis, docti in philosophia; nefas igitur huic aut illi quæquam aggredi in philosophia novum*. Ut multæ Myriades sint, unus auspicetur, necesse est. Et tamen inter hos multos opinor me non omnino postremum esse, quod ad utriusque linguæ cognitionem attinet.

7. Ait *Laurentium* hujus mali caput esse: quasi ille verterit Novum Testamentum, aut quasi non ante hunc idem fecerit *Hieronymus*.

8. Deinde stultissime stomachatur, nos verba *Christi* redigere sub regulas *Donati*. Perinde quasi *Christus* sic loquutus sit, quemadmodum hic vertit interpretes. Imò cum constet Apostolos Græcè scripisse, sed parum emendatè: nè literam quidem tamen in horum sermone mutavimus, tantum abest, ut verba *Christi* velimus sub leges mittere.

9. Ridiculum & illud, quod loquendi regulas nobis tribuit, quasi nos sumus Latine loquendi auctores, ac non potius ii qui scripserunt ante ætatem *Christi*.

10. Hoc, inquit, decretum indignum æstimat. Imò contra, decreta Pontificum rejici jubent ut adulterinum diploma, in quo comperiat solæcismus manifestari: & alterum diligenter statuit de publicè docendis tribus linguis, velat ad sacrorum voluminum cognitionem necessariis.

11. Metitur integritatem sermonis Latini ex veterum consuetudine, quemadmodum scripsit *Augustinus*, quasi nos aliunde metiamur, aut quasi interpretes, veterum illorum more sit loquutus. Hic, opinor, postularit, ut omnes ipsius stolis utamur.

12. Jam tota hac disputatione commiscet elegantiam sermonis, quæ Grammaticorum est, cum eloquentia,

eloquentia, cum 7; poetica, quasi nihil interfit: totamque loquendi rationem asseverat pendere ab exemplo sacre scripturæ, accusatis interim tot sacros viros, qui multo secus loquuti sunt, quam ad exemplum sermonis apostolici. Quod si non licet aliter loqui, cur ipse ausus est sic balbutire, tot sermonis portentis uxi, quorum nihil est in apostolicis literis?

13. Atq; interim somniat, Latinum interpretem afflatu Spiritus sancti venisse, quod nos habemus, cum ipse *Hieronymus* in præfatione palam testetur, interpretes pro suo quemque captu vertere quod assequi possunt. Alioqui vehementer sit impius ipse *Hieronymus*: qui quod habetur in hac editione, non vereatur aliquoties reprehendere.

14. Ut probet omnem eloquentiam petendam à sacris libris, *Hieronymus* adducit autorem, cum is prophetis aliquot tribuat sermonis rusticitatem, *Paulo Græci* sermonis imperitiam, idq; non uno in loco.

15. Credimus & *Augustino* adfuisse Spiritum sanctum in enarrandis divinis libris, & tamen is sua retractat, & vult cum iudicio legi.

16. Ad hæc quod objicit sibi ex *Hieronymo*, sanctos disertiores fuisse in sua lingua quam aliena, ita dissolvit homo dialecticus. *Si de mundiali*, inquit, *inflativa & ventosa linguositate agitur*, certe sanctos balbos dicere non resumo. Verum si de rusticitate humana locuti sunt sancti, cum prophetae nos docuerunt, nobis jam alius sentire convenit. Quasi vitium abutentis matet nomen eloquentiæ; aut quasi tribuamus Apostolis ineptiam, aut rusticitatem sententiarum, in quibus est præcipua pars eloquentiæ; aut quasi *Cypriani* facundia, ventosa sit linguositas, quia dissimilis sermoni prophetico.

17. Denique bellum hunc syllogismum ita claudit: monet omnes ineptias poetarum ac mendacia respuenda, quo vera sit illius conclusio: ea est huiusmodi, ut ad verbum reddam, nè quid existimet me calumniari: sola integritas sermonis, ornatus, elegantia seu eloquentia, est in sacra scriptura. Sed quid eloquentiæ aut poeticiæ cum Grammatica? Nam hinc corripit amphora, subito arcens exiens. At divus *Augustinus*, cuius meminit, jubet suum *Licinium* ad suas redire Musas. Et *Hieronymus* in *Ciceronis* dialogis versatur, quo sermonem reddat copiosorem. Quis autem veterum non hausit eloquentiam suam ex oratorum ac poetarum libris? Aut quis unquam verborum suppellectilem ex sacris voluminibus petiit? Denique an quisquis poetas despexit, protinus sacram illam ac propheticam eloquentiam assequutus est?

18. Quis autem non videt egregiam illius conclusionem manifestam habere blasphemiam? Ait solam elegantiam esse in sacris literis: nihil igitur illic aliud est quam elegantia? Nec tamen hoc dicit *Augustinus*, quem hic autorem adducit, quod iste sensit, licet ob balbutiem, quod sensit exprimere nequiverit: non enim colligit in solis libris divinis esse eloquentiam, sed in his non abesse eloquentiam, cum adsit sapientia, cuius illam pedissequam esse vult; licet fateatur aliud esse genus eloquentiæ: & tamen hoc in questionem vocat, an illis omnino tribuenda sit aliqua pars eloquentiæ, cum de cæteris virtutibus non dubitet.

19. Ut dissimulem interim, non continuo consequi, si possis aliquot schemata proferre ex apostolicis literis, protinus illic esse absolutam elo-

quentiam, cum *Hieronymus* & *Origenes* ac *Chrysostomus* frequenter offendantur hyperbatis, anastrophe, aliisque sermonis incommodis: sed, ut in apostolicis non requirimus *Aristotelicam* aut *Platonice* philosophiam, ut nec opes aut satellitium, ita non requirimus eloquentiam.

20. Mox tria insignia mendacia connectit, cum ait, *me denotans*: Quid ergo jam agere intendit, qui quondam damnatam versionem *Laurentii Valsensis*, in lucem candescere conatur, nisi sacre scripturæ eloquentiam infamem & ineptam reddere? Primum, quis nescit falsum esse, à *Laurentio* versam scripturam sacram? Falsius autem, ejus annotationes quondam esse damnatas. Falsissimum quod ait, *qui eas convulget, eloquentiam sacre scripturæ conatur infamem reddere*: quam illustrat potius & commendat, qui portenta ac mendas, quas istius sodales invexerunt, amolitus fuerit.

21. Deinde magnis tragædiis in me debacchatur, qui in proverbio quopiam obiter scripturam sacram *Silenii Alcibiadeis* comparârim, cum aliis verbis idem nemo non dicat orthodoxorum. Quid autem aptius dici poterat? Atq; hic ita loquitur, quasi ipse solus sacras literas intelligat, quod rudis sit omnis elegantia, & quasi nos nihil huiusmodi possimus assequi, quod se gloriatur assecutum.

22. Atq; interim quàm improbum agit sycophantam, cum affirmat à me hac collatione rideri scripturam sacram, cum totum hoc in laudem & commendationem tum *Christi* tum illius scripturæ dixerim, quod palam est omnibus cui legunt nostra? Hæc videlicet est illa celestis eloquentia, quam solus absque poetarum cognitione didicit è sacris libris: ejus vis sit ejusmodi, impudentissimè confictis calumniis in alienam debacchari famam.

23. Eiusdem vanitatis est, quod scribit, à me eloquentiam adimi sacris libris, cum eam tot locis prædicem. Tantum cum interprete mihi res est, & siquid desideramus in Apostolis, id in verbis situm esse fatemur, nec tamen insectamur aut corrigimus.

24. Hic veluti censor, omnes poetas præcipitandos edicit, ad quos, ut dixi, *Augustinus* revocat suos, quosque toties cum honoris præfatione citat, nec ille tamen solus. Quorsum autem attinebat poetarum facere mentionem, quasi horum præsidii emendaverimus Novum Testamentum, ac non potius ex veterum orthodoxorum auctoritate, quos tota probat ac legit ecclesia?

25. Post hæc gravi auctoritate *Thomas*, nescio cujus, nam *Aquinensis* non puto, qui scripsit commentarios in philosophicam consolationem *Boetii*: probat quod asserit, poetas præcipitandos, quod *Boetius* *lacerat* dixerit camænas: nec animadvertit, quod illi laceræ distant scribenda, quodq; toto opere lyricis versibus ludit: nec omnes abigit, sed scenicas duntaxat: nec abigit in totum, sed in luctu duntaxat gravi, qui remedium præsentis desiderat. Ignoscam, si quis Musas contemnat, ut contempsit *Boetius*, verum hic poetice contemnit, ut aurum ac gemmas asini.

26. Porro, quod *Boetius* camænas elegas, quæ luctum præ se ferunt, *lacerat* scripsit, hic ad universam accommodans poetice, ait *lacerat* bifariam dici: *active*, quia lacerant mentes hominum; & *passive*, quod non nitantur rationis fundamento: utrunq; ex æquo stultè.

27. Ac

27. Ac longius euectus, quoniam elegantia non pendet à ratione, sed ab autoritate, provocat nos, ut propositis duobus exemplis, hinc ex poetis, hinc ex sacris libris, aut vincamus, aut vincamur. Propono igitur illud ex Apocalypsi, *ὁ ἀν, ὁ ἀν, ὁ ἀν*, quæ verba Joanni tribuuntur, nè quid cavilletur de interprete. Rursus è poetis illud, *Dimidium facti, qui cepit, habet*.

28. Quanquam interim, oblitus est, *Augustino* dici majores, priscos scriptores, videlicet *Plautum*, *Salustium*, *Ciceronem*, aliisque consimiles: atq; ab horum autoritate pendere sermonis elegantiam, non à Spiritu sancto. Atqui ad hanc autoritatem non respondet apostolicus sermo.

29. Ut nè dicam interim, quod *Augustinus* ex *Fabio* sumptum docet, *Orationis* tres esse virtutes, ut doceat, deleat, ac flectat, id ad *Thomam* autorem refert. Quis autem neget, hoc præitari posse à Spiritu sancto, cum iste sine Spiritu sancto tantopere deleat; licet nec docens, nec flectens, nisi ad risum?

30. Præterea, stultissimè ratiocinatur, *Hallennus* usa est ecclesia hac translatione, qua si tollitur, caruit Spiritu sancto. Ego vicissim colligā, *Ambrosius* caruit hac translatione, caruit igitur Spiritu sancto.

31. Imò hoc uberius donum Spiritus accedit, quo plus bonarum rerum accedit ecclesiæ. Olim literis atque eloquentiâ, olim opibus ac ditione carebat ecclesia, nunc accesserunt, at non ideo suam sponfam deseruit *Christus*.

32. Is sermo rusticanus ac simplex, quo traditum est Novum Testamentum ab Apostolis, conveniebat illis temporibus, nunc fortassis expedit, ut nitidiore tradatur, modo simplici.

33. Atque interim totâ hac argumentatione solacismos, quos habemus in Novo Testamento Latino, atq; etiam mendas, quas non paucas istius sodales invexerunt, ad sacrum Spiritum autorem refert, sed impudentissimè, cum id nec in Apostolis fieri conveniat.

34. Postremo syllogismo plus quam *Chrysippe* rem conficit: *Eloquentia pendet ab autoritate, non est igitur scientia: sed utrum ab autoritate minorum an majorum? non à minorum autoritate, igitur à majorum: sed nemo major Spiritu sancto, igitur non licet aliquid innovare in Novo Testamento*. Quis hæc legens, non risu diffuset?

35. Ad hæc calumniatur, quod in epistola quadam ad *Derpium*, doceo proceribus ecclesiasticis majori curæ fuisse periciam linguarum, quam sophisticas, aut *Aristotelicæ* philosophiæ, cum nominatione de linguis caverint, tanquam omnino necessariis, de sophistica aut philosophia non item: Imò in decretis in dubium vocetur, magnis autoribus eam improbantibus. Hic mihi triplex impingit mendacium. Imò, *Omnis*, inquit, *sapiens docet sine philosophia scripturas sacras intelligi non posse*. At ex his omnibus nec unum profert. Quod si proferat, ad me non pertinet, cum ego de cautione decretorum loquar.

36. Tum fatetur, dubitatum de philosophiæ studio, at non improbatum. Idem ego dico. Certius igitur est, de quo decretum est, nec unquam dubitatum.

37. Item negat à magnis autoribus improbatum philosophiæ studium. Id non negabit, si legat *Originem*, *Hieronymum*, *Ambrosium*.

38. Sic autem hic mecum agit, quasi damnâ-

rim philosophiæ studium, cum eam contulerim tantum cum usu linguarum. Certè negari non potest, donum linguarum datum Apostolis, ceu necessarium ad Evangelicam prædicationem; philosophiæ *Platonica* aut *Aristotelica* cognitionem datam non legimus, etiam si moderatum hujus studium vehementer probo.

39. Ridiculum verò, quod interpretem, hoc est translatores, vult absque ulla veterum autorum lectione suam elegantiam à Spiritu sancto petere. Et enarrationem, quod est excellentius munus quippe prophetiæ, negat cuiquam contingere, nisi præsidio philosophiæ *Aristotelica*.

40. Hanc primam, ut vocat, conclusionem ita claudit, ut dicat omnes poetas fuisse fures & latrones, qui postea venerint. Atqui pleriq; poetas *Christum* præcesserunt: nec distinguit poetarum genus, ut videatur *Damasium*, *Gregorium Nazianzenum*, *Prudentium* in hunc ordinem detrudere.

41. Deniq; velut oblitus sui, fatetur in libris sacris abesse elegantiam, sed ita Deo visum, per stulticiam servare genus humanum. Neq; autem quenquam sanctorum ausum mutare stilum interpretum, cum id ausus sit *Hieronymus*, cum jam interpretatio Septuaginta quingentis ferme annis publico ecclesiæ usu esset recepta. Præterea non veritus est intolerabilem auribus Hebraismum mutare, quem adhuc videmus in libris, quos scripsit *Augustinus* de locutionibus veteris Instrumenti.

42. *Qui negat*, inquit, *hanc translationem esse Hieronymi, damnat universum orbem, omnes ordines, omnem statum*. Ipsa etiam Romana ecclesia fatetur suam translationem esse Hieronymi, atq; præfationes ejus præmittit. Sic ille. Doceat quod tam fortiter asseverat, nec Romana ecclesia unquam de hoc pronuntiavit, & doctorum consensus est hanc non esse *Hieronymi*.

43. Quorsum igitur attinet convivium quod in me torquet. *Nemo omnes hi mendaces, & hic solus verax?* Quasi solus hoc dixerim, quod plus sex milia doctorum fatentur.

44. Sed adduntur *Hieronymi* præfationes. *Quid novi, cum doceam?* quanquam aliquot ex his *Hieronymi* non sunt.

45. Deinde exigit, ut doceam, ab *Hieronymo* quædam reprehendi, quæ nostra habet editio. Imò legat ipse *Hieronymus*, & meam si potest, refellat vanitatem.

46. Negat ecclesiam errare posse. Continuo nè errat ecclesia si tuus codex depravatus est? Et tamen quædam accedere possunt ecclesiæ, quæ antehac nescierit. Neque nos affirmamus in hac esse translatione, quod fidem subvertat orthodoxam, esse tamè quod operæ præciū sit admonuisse. Lege nostra, & nisi sexcetera loca comperies, antehac abs te tam docto viro non intellecta, me in jus voca.

47. *Scandalo es*, inquit, *orbi, dum novas receptas*. Imò maximi & optimi quiq; mihi gratias agunt, & qui prius oblatrabant, opere lecto, desinunt oblatrare, sed offenduntur pauci superciliosi, qui nolunt quicquam videri nescisse.

48. *Ut demus*, inquit, *in esse errores, non oportebat in vulgum proferre*. Imò maxime invulgus effundendum est, quod oportet ab omnibus sciri.

49. *Non potest*, inquit, *privata persona non autorizata, novam translationem eudere, veterem corrigere*. Primum opinor & mihi licere, si quid in sacris literis profeci, in medium afferre, postea quam in

in Theologorum ordinem sum coopatus. Deinde nec novam cudo sed Græca verto, & vetus editio omnibus ut erat, per me manet. Postremo ut nullâ sim autoritate præditus, cum indoctis liceat sacros libros corrumpere, mihi non licebit emendare, nisi synodo convocata? sed fingat me episcopum, aut cardinalem esse, quid hoc ad præsens negotium, quod non mitrâ aut galero, sed linguarum peritiâ constet?

50. Quin & illud ridiculum, quod ait per hanc translationem convictos *Hieronymum Hm* & *Vniclef*, cum alter exustus fuerit, non revidetur, alterius libri non nisi post mortem damnati: quod si maximè verum esset, non licebit igitur è sacris libris, si quid erroris irrepperit, tollere?

51. Si quid erroris est, inquit, secundum Patrum antiqua testimonia fuerat emendandum. Atqui id quod monet, maximè factum est à me: verum hoc istum fugit, quia librum non inspexit.

52. Lepra, inquit, sacerdoti indicanda, cuius est iudicare. Rectè, & ob id *Leoni* decimo mihi opus, cuius hortatu sulceperam. Atque is per duos Cardinales studium meum comprobavit: cum illi visum fuerit, delegabit cui volet, ut nostri codices ab eruditis emendentur. Eam provinciam mihi non sumo, licet ad id viam struxerim.

53. Jam quod adducit de septuaginta cellulis, non videt in *Hieronymi* caput recidere, qui eas velut mendacio cuiuspiam extructas ridet. Si illorum translatio Spiritui sancto tribuitur, impius *Hieronymus*, qui eam alicubi mendacium vocat, & tamen hic *Hieronymi* iudicium sequitur ecclesia, in plerisque veteris Instrumenti voluminibus.

54. Eiusdem prudentiz est, quod ait à Græcis libros ipsorum falsatos, ubi desciverunt à Romana ecclesia. Quæso quid erat causâ, cur eos omnes corrumpere? Porro cum nuper desciverent à Romana ecclesia, qui sit ut novi codices illorum cum vetustissimis consentiant? qui sit ut *Origenes*, ut *Basilius*, & *Chrysostomus*, ut *Latini* quoque, *Ambrosius*, *Hilarius*, *Cyprianus*, cum illorum falsatis libris consentiant, à nostris dissentiant? An horum omnium libros semel falsarunt Græci?

55. Porro quod ex decretis Pontificiis obiecteram, Novi Testamenti veritatem ex Græcorum voluminibus examinandam esse, fatetur illis temporibus convenisse, his nihil minus. Causam reddit, quod desciverint. Quasi verò defectio Græcorum mutaret Græcorum euangelium.

56. Verum si ideo nō est fidendū Græcorum libris, quod à Romana ecclesia defecerint, nec *Hieronymi* temporibus licuit ex Hebræorum voluminibus emendare vetus Testamentum, cum jam tum *Iudaorum* popul' non à Romana ecclesia, sed prorsus à Christo defecisset, quod ego arbitror aliquanto sceleratius.

57. Postremo, si fidendum est tantum Græcorum libris, qui schismatici non sunt, horum exemplaria potissimum sequimur, quæ tamen à schismaticorum libris non discrepant.

58. Sed omnium impudentissimum est, quod cum ego scripsem, Græcorum libros difficiliorē corrumpi quam nostros, hic fingit à me dictum, non posse ullo pacto Græcorum codices vitari: cuius causam adduxerim scripturæ Græcæ difficultatem, quæ non solum apicibus, sed & diphthongis & accentibus constat, is mentitur hanc à me dictam causam, quod Græca lingua falsitatē non admittat. O perfrictæ frontis hominem, præsertim cum

A extat epistola nostra, non semel jam excusa typis! 59. Atque hic ait me contradicere *Augustino*, qui scripserit ab hæreticis Græcis solum *Lucæ* euangelium recipi. Quid istuc ad nos, si quos hæreticos habuerunt Græci? An ideo corrupti sunt codices *Latini*, quia apud *Latinos* extiterunt hæretici? Nos in hoc opere solos orthodoxos sequimur, & tamen est, ubi par sit & hæreticos audire. Rogo quod hoc novum acumen est?

B 60. Insectatur quod scripserim, Græcos non discrepare à Romana ecclesia in his quæ Novi Testamenti libris explicantur, tantū olim de verbo *Homofisi*, nunc de ritibus quibusdā, de potestate, & paupertate Pontificis *Romani* disputare. Legat, inquit, *Augustinum* de hæresibus, & discet quod hæcenus ignoravit. Quod obsecro genus enthymematis hoc est? quis nescit apud Græcos varias hæreses extitisse, & antequam Græci Romanam agnoscerent ecclesiam, cum tamen orthodoxi haberentur? Nos de schismate agimus, & in quibus nunc Græci discrepent, qui se à sede Romana submoverunt.

C 61. Quod si contendit à Græcis falsatos esse codices, utique corruerunt ea, quibus refelli schismaticum dogma videretur. Proferat igitur vel unum locum, qui isto nomine possit esse suspectus. Imò si quid esse potest suspectum in Græcorum voluminibus, illa potissimum sunt, quæ pro *Arrianis* aut *Origenistis* facere videbantur, in quorum vel odium, vel invidiam sic universa Græcia conspirasse videtur, ut cum ex *Origenis* fontibus illorum scriptores hanferint ferè, quicquid tradunt dignum cognita: tamen nihil magis videantur habuisse studio, quam ut illius lucubrationes omnes funditus abolerent, quæ nobis ad cognitionem sacre scripturæ vel solæ satis esse poterant. Ut dissimulem interim, quod ita me jubet *Augustini* librum de hæresibus legere, quasi solus ille legisset, aut quasi citra illius iussum legere non potuerim, aut quasi non compluribus locis ex hoc volumine citem testimonia.

B 62. Non mihi tempero, quin sicut acumen hominis, & eloquentiam jam perspeximus, itidem & festivitatis gustum aliquem præbeam. Huiusmodi salibus in me jocatur homo lepidus & Gratiarum alumnus. *Hieronymus*, inquit, ait: *Tot sunt exemplaria, quot codices, hunc isti legunt, hunc illi, quem iste noster translator sumit in auctoritatem? Certe Hieronymus sancte, in vanum impulsus te Damianus Papa in sudorem, cum erat Græcus codex & emendatissimus, quem iste noster translator invenit. Hec Hieronymus, oculos tuos æstimatoris habuisti, qui tale exemplar invenire non potuisti, quale noster noster homo invenit.* Sic ille. Inter hæc mihi *Lindius* ille *Hercules* venit in mentem, cui conviciator inter epulas voluptari fuerit. Olim tot erant exemplaria, quot codices, hodie non sunt. Quid igitur secutus est *Hieronymus* in castigando? Deinde num ego unico codice nixus sum?

G 63. Rursus assumptō, quod initio assumpserat, me novâ translatione veterem tollere, præscribit nobis *Augustinus* regulam: qui in canonicis scriptis ecclesiarum ut plurimum auctoritatem sequitur: inter quas sanè illæ sunt, quæ apostolicæ sedes, & epistolas meruerunt accipere. Tenebit igitur hunc modum in scripturis canonicis, ut eas quæ ab omnibus accipiuntur ecclesiis catholicis, præponat eis, quæ quædam non accipiunt: in eis vero quæ non accipiuntur ob omnibus, præponat eas

cas quas plures gravioresque suscipiunt, eis quas pauciores minorisque autoritatis ecclesiarum tenent: si autem alias invenerit a pluribus, alias a gravioribus haberi, quamquam hoc facile inveniri non possit, & cetera. Ex his colligit nostram nullius esse ponderis. Imò quid hæc ad me pertinent quæ de voluminibus rejiciendis aut recipiendis dicta sunt, non de castigatione? Alioqui cur ipse *Augustinus Hieronymianam* recepit conversionem planè novam? Ad hæc, ubi locum habebit hæc *Augustini* regula, si solum hoc recipiendum ab omnibus ecclesiis, quod una *Romana* recepit ecclesia? Non quòd iniecerit *Augustinus*, sed quòd ex his appareat illum *Romanæ* sedis autoritatem non agnovisse, quam illi nunc tribuimus: præsertim cum idem scribens *Innocentio*, fratrem illum appelleret; nec ullum indicium præbeat insignis illius eminentiæ, sed agat veluti cum collega.

64. Post hæc sic agit, quasi sentirem falsitatem aut ineptiam inesse sacris literis, in quibus obsecratem inesse fateor. Verum si quid in codicibus falsi aut inepti, id non Apostolis, sed isti sycophantæ sodalibus ascribendum: Ceterum nihil ego muto, quod ad fidei firmitatem attineat.

65. Monet igitur librum summo pontifici mittendum fuisse, ut illius arbitrio premeretur aut ederetur. Ad istam rationem omnes libri mittendi essent summo Pontifici, quòd in omnibus esse possit, quod aliquos queat offendere. Verum id nec *Thomas* fecit, nec *Scotus*, imò nec *Augustinus*, nec *Hieronymus*. Prius evulgant, comprobatio consecuta est, non quaesita. Porro cum non convellam veterem editionem, sed prodita recognitione faciam, ut illam & emendatiorem habere possimus, & rectius intelligere, qui suspicari potui fore similes isti sycophantas, qui opere nulli non frugifero offenderentur? Sed metuendum erat offendiculum, ab infirmis erat metuendum. Atqui ab his nullum est ortum offendiculum. Tantum unus aut alter hoc mali concitaverunt, qui inter perfectos habentur, opere nondum edito passim inficientes simplici animos, atque id damnantes, quod nondum erat cognitum: ac prius opus in invidiam vocantes quam operis sentiretur utilitas. His igitur imputandum, non mihi, si quis offensus est.

66. Jam quòd ausus sum dedicare *Leoni* decimo, temeritatem appellat. *Poeta*, inquit, *semeraria fronte, obscena quæque dedicans summis gradibus prædixit ecclesiasticis*. Quorsum huc poetas subito invexit sycophanta? Aut qui sunt isti poetas, qui sua obscena Pontificibus dicant? Imò Pontifici dedicavi, ipsius ad me literis provocatus, neque gravatus est ipse opus bonæ ex parte legere. Atque testibus gravissimis viris, lectum coram Cardinalibus suis atque eruditis, summis laudibus extulit. Et ut antedixi, per duos Cardinales mihi respondit.

76. Quid est autem quod ille vocat *autorizari* sic probare ut nihil inest erroris? Ad istam legem præter canonicas scripturas, nihil habemus autorizatum: nec hoc à *Leone* flagitavi. Tantum admoneo, iudicium relinquens eruditis, si quid forte rectius invenietur.

68. His feliciter declamatis, in campum amorem expatiar, interpretis dotes nobis describit ex *Augustino* ac *Thoma*, sed interim confundens ubiq; donum linguarum aut interpretationum, &

A donum prophetiæ, quæ *Paulo* diversa sunt dona. Negat quencquam sacras literas posse vertere, nisi prædictum dono Spiritus sancti. Atqui docui, divum *Hieronymum* aliter sentire, cum ipse sit utriusque Testamenti interpretes.

69. Ad hæc, quemadmodum hodie nullus est, opinor, tam insolens, ut sibi arroget prophetiæ aut linguarum donum, ita temerarium est de alieno spiritu judicare. Annixus sum ut quæ rectissima sunt, traderem, veterum orthodoxorum secutus vestigia, neq; quicquam spectavi præter lectoris utilitatē, & *Christi* gloriam. Inter laborandum subinde imploravi sacri Spiritus opem: certè rectus animus non defuit. Porro, quis angelus illi subindicavit, mihi Spiritus auxilium defuisse cupienti prædesse, cum sibi videatur illum habuisse in consiliis, cum has scriberet sycophantias? præsertim in opus illi nè conspectum quidem. Neque me fugit, quis ille huic paracletus fuerit qui opus nondum natum calumniatus est: is isti inspiravit, ut non lectum carperet: si tamen istud est carpere, quid vis in rem incognitam evomere.

70. Negat cuicumque fas esse docere sine publica autoritate. An non satis est isti, mihi eandem esse autoritatem quæ *Thoma* fuit? licet me cum eo non conferam. Non satis est, quod optimorum præsum efflagitatione: quod summi Pontificis hortatu id facio: nec tamen *Thomas* de libris edendis agit, sed de publicis concionibus aut professionibus.

71. Negat *Hieronymum* ausum aggredi translationem scripturæ sacre, nisi iussu *Damasci*. O perfritæ frontis hominem! Pentateuchum cuius autoritate transulit? nonne ad preces *Desiderii* cuiusdam? an *Damasci* autore vertit libros *Esdræ*? legat illius præfationem, & pudeat vanitatis *Thobiam* nonne *Chromatio* & *Heliodoro* autoribus vertit? Sed quid opus ad singula mendacium refellere, cum *Hieronymus* solum novum Testamentum ad preces *Damasci* papæ recognovit?

72. Constat igitur novum Testamentum iussu *Damasci* recognitum, at non constat ab eo probatam *Hieronymi* recognitionem. Neque enim probari potest, quod non cognovisset: præsertim cum iste putet rejiciendum, quicquid publicis instrumentis non fuerit autorizatum, ut & ego flosculis illius abutar.

73. Quanquam hoc negotii non iungit *Damascus* tanquam summus orbis Pontifex: quod an fuerit, in medio relinquo: certè nomen hoc nondum illis temporibus erat auditum, quantum ex veterum omnium scriptis licet colligere, sed iungit tanquam *Romanus* Pontifex *Hieronymus* hætenus *Romanus*, quod illic & baptizatus sit, & presbyteri consecutus honorem.

74. Illud interea mirum, sycophantam hunc, aut illius suggestorem spiritum, nè verbo quidem unquam attingere *Fabrum Stapulensem*, qui & prior: & plus ausus sit quam nos: nec ullâ fultus autoritate vel Pontificis, cui scripseramus nos aggressuros opus prius quam aggredierentur, vel ea quam accipiant, qui inter Theologiæ professores allegantur. Ex quo palam est istum, non facto offendi, sed hominem voluisse insectari.

75. His igitur ex animi sententia gestis, pergit in epistola ad *Dorpium* mea, calumniari: quòd scripserim *Hieronymum* alicuoties sibi non temperare quin in *Vigilantiis* incandescat acrius. In *Iovinianum* insulter immoderatus, In *Rassianum* amaru-

tiam (nam liber non adest) si animū non haberes. pecus eras: si corpus non haberes, nūmen eras. Id videtur calumniare velle, quasi sentierim animam humanam particulam esse divinæ naturæ. Sed quid opus manifestam sycophantiam refellere?

92. Reversus ad *Moriā*, negat consequi. Aliquid stultū est Dei, ergo De⁹ est stultus. Quis loletor, ne quid offendare verbis, cū sensus sit pius. Huc enim ille me vocat. At bene cōsequitur, est stultitia Dei, ergo Deus aliquo modo stultus dici potest. Est nigrudo corvi, ergo corv⁹ niger est. Nā *stultū* illic pro *stultitia* positū docuimus & ex *Augustini* lectione.

93. Sed interim non animadvertit hyperbolen *Pauli*, qui stultitia Dei vocat, ad collationē æternæ illi⁹ & ineffabilis sapientiæ: cū nobis exhibuerit ea quorum utcumq; capaces esse possemus. Ut autem suscepit *Christus* nostram infirmitatem, ita & nostram stultitiam aliquo modo assumpsit.

94. Postremo loco quod de Ecclesiæ trium discipulorum calumniatur, indignum judico, quod sit retellendum. Is ecclesiam imaginatur, ubi quis totus à corporeis sensibus abreptus est. Delirant homines & timore & gaudio, ut nesciant quid loquantur, aut qui alioqui sibi exciderunt. Dictum est autem de *Petro*, quod nesciret quid loqueretur. Id mihi satis erat in opere ludico. Neque enim rem Theologiæ, sed *Moriā* tractabamus.

95. At doctores constitutos ad glorandū Hieronymum & Augustinū, non Erasmus. Quasi illis plus veniæ debeat, quod majores fuerint nobis: eum hoc potius debeat imbecillioribus. Citius enim ignoscimus puero quam viro. Et magis indulgemus *Augustino* & *Hieronymo* in his quæ juvenes prodiderunt. Bellum vero Theologorum negotium, si tantum in hoc laborant, ut quod à veterib⁹ utcumq; dictum est, aliquo prætenu defendant. Si rectè dictum est ab illis, cur nobis non licet eodem loqui modo? Cur in nobis reprehenditur, quod in illis probatur? Si non rectè, cur illos defendunt, nos in eadem causā criminantur? Jam quale est, quicquid ab intiquis dictum est tueri, aut certè ad multa connivere, in recentiorum libris nihil non calumniari? Vide, *Martine* charissime, in quantulo libello, quot deliramenta. Cum tamen ex multis pauca quædam annotārim, cujus operæ me jam sanè p̄xinitet. Et tamen sibi fidens audet te judicem facere, num quid ineptierit, cum hic aliquanto plus sit ineptiarum quam verborum. En quales habet *Erasmus* præceptores. Atque hic est egregius ille liber, quem post decem illas conclusiones, quæ multorum, ut inquit, manus pervolarunt, elaboravit, eximio cuidam viro dicaturus: jubetque ut tanta utilitas fidis ac probis amicis communicetur. Deniq; ad palæstram provocat, si quis ausit manus conferere, pugilēque requirit, salvis tamen egregiis tanti viri studiis, quæ non nisi magno orbis malo queant intermitteri. Imo malā scabie malè prurit miser, & quærit, cui sese affricet. Qui sapiet, abstinebit à contactu. Ego sanè nondum sic odi hominem, ut eum velim doctis omnibus deridendū propinare, etiam si hoc cupit ipse. Tu mi *Lypsi*, fac admoneas hominē, ut posthac ocium suum paulo melius collocet. Si probus est, admonitus respiciet: sin deploratæ mentis, relinquo illum suo morbo, ipse in sanctis autoribus evolvendis versari malis, quam hujusmodi naniis ætatem conterere. Bene vale, M. D. X V I I I. Nonis Maii.

Cuthbertus Tonstallus Erasmo S.P.D.

Vix tandem *Hispaniarum* Rex in regnum navigavit, & ego ex *Selandia* cum meis vix salvus redeo, usq; adeo terro & planè pestilenti cœli illius infestatus odore, ut multorum dierum inedia, accedentem febrem nondum omnino depulerim. Tres ex ministris, atque his quidem commodioribus ex febre prius decubuerant, quàm illinc discessi: quos nisi cōsulerent medico cœli mutandi gratiā, statim amadāsem, omnes ante hunc extulissim diem. Magno deciderim vel nunc fixuros salvos. Neque hæc mea sors solius, magna pars aulicorū ægrotabat: habenda est Deo gratia, quod Rex evaserit. Ex purpuratis afflicti certè aliquot; ita neminem non vexatum dimisit illa insula. *Strygem* arbitror non longè illinc abesse, ea est aquarum nigretudo atque amarulentia. Si domi te in oppido contineas, undique ex vicinia glebularum fumus (his nanq; vice lignorū utuntur) nares opplet. Hæ ex uliginoso & salso effossæ solo, quantumvis arefactæ sole, dum ardent, fumū reddunt in ipsa penetrantem præcordia, post⁹ nares, caput, omnia tentantem. Audi vi ab indigenis, vestrates *Hollandicæ* ex mitiore erutas solo, thus olere præ illis. Quod si fastidium oppidi levare obambulatione velis (id quod interim facitare consuevi) via ipsa imbre conspersa vel levi tenaci⁹ omni visco pedem moratur (nam ne in cujusquam fundum aut pratū divertas fossarum altitudo vetat) & ut ad aggeres in littore extructos arecdo maritandè pervenias (quæ una jucunda est ambulatio) prius quàm illo pervenias, præter sexcentas fossas tibi transeundū erit, quib⁹ linum macerant, quæ foedo odore longè superant omnē sentinam. Quantum cloacæ putent præ illis? Ad hæc præter ejusmodi fossas itidem in urbem reditus recreationem, si quam habuisti, tollit, & tristem denno domum remittit. Tota planè regio duobus passibus est mari humilior in summo æstu: & nisi aggeres arcerent, marinæ belluæ in comessantes atq; invicem propinantes incolas irrumperent. Ad hæc incōmoda vitanda præsidium unicum esse aiunt, totos haurire congios, remediū certè mihi gravius omni morbo. Nōsi enim quam facili in eo genere certaminis herbam porrigo. Sed quid facio, qui tam frugiferam insulā, tamq; portuosam infamo tacitis quæ in laudationem ejus dici possent? Vis scire? Juvat aliquā viā me de illa vindicare, atq; omnem ex ejus tædio conceptam bilem in illam ipsam effundere. Itaq; nunc ejus *iznāpū* reticebo in vindictā. Sed ut seriò tecum agam: Gaudeo me tandem continenti redditum, ubi cœlum salubrius. Et ut patietur concussa valerudo, paulatim adrepam in patriam: meos hic relinquam gravius afflicto, quam ut sequi possint. Deum optimum maximū precor aliquando cōvalescant. Apologiā abs te missam, quā *Fabro* respondes, nā cum tuis literis accepi: atque aliquot ante diebus alteras acceperam, quibus te ille responsurum significasti, sed citra stomachum. Quod certè te præstuisse gaudeo: decreveram enim te hortari, ut Theologum, hoc est mirem, ageres in responderido. Quod ille in sua causā pronuncians, atq; arrogantius opinionem ingerens suam minime præstitit, quasi non sit futurum, aliorum potius & posteritatis de ea re judicium. Quanquam de veritate neque illi, neq; cuiquam mortalium cedendū tibi unquam

unquā putavi. Quod vero à cornicula tuas pennas in exordio Apologiæ repetis tam modeste, rectè facis. Exspecto quem colorè dicet, sed perfricabit frontè puto. Homine mihi videre cōtiguit in Italia, modestū sanè, ut tum videbatur, & cyclopædiam illam, quam adeptos magisterii nomine *Parisi* honorant, penitus callere dicebatur. Nam quod *Græci* literas attigerat, editis ab eo Commentariis in *Paulinas* epistolas primū intellexi. Fortasse cum aliquot errata τὴν παλαιάν in sacris literis deprehendisset ex *Græcis* fontibus, operæ precium putavit ad famam parandam, quod luscus inter cæcos paulò clarius cerneret, editis Commentariis admonere posteritatem. Quā in re probò hominis institutum, si id præstare potuit: præmiū enim ejus rei velut in sacris certaminibus victori cuilibet est propositum. Sed quod in eodem stadio currentem, quiq; longè relictus videretur, malignè supplantare voluerit, minimè mihi videtur factum probè, nedum theologicè. Hic fortasse ex suis *Parisiis* orbem terrarum metitur, ubi quanquam aliquot in lingua *Græca* doctissimos, & seculum ornantes nostrum videt, non eam vel copiam *Græcis* literis operam dantium, vel cum honorem his habitum, ut speret aliquando reditūram præscam eruditionem. Atq; idè fieri potest, ut ad editionem fuerit paratior, quod deploratæ posteritatis censuram non est veritus. At si scisset quam nunc in *Italia*, *Germania*, *Hispania* florent ea studia, ex *Horatii* puto consilio librum, notum pressisset in annum, nisi fortè illā utriusq; linguæ periciam est adeptus, ut provocare magis quàm timere cujusquam censuram debuerit. Quam an sit consequutus, aliorum sit judicium. Nullum enim eruditionis ejus in eo genere specimen, præter *Paulinas* epistolas, mihi videre contigit. Verum enimvero, quis non videt unde hæc est orta malignitas? Tu nuper editis in Novum Testamentum annotationibus, *Græcos* non modò aperuisti fontes huic nostro seculo: verum tam altè cuncta es rimatus, ut nihil à quovis annotatum, quod operæ præciū fuit legere, non tam exactè excusserris, ut nihil cuiquam feceris reliquum. Quo tu lucubrationum tuarum splendore, velut sol oriens stellas condit, cæteris ex ea re famam ante tuam editionem captantibus, æternas offudisti tenebras. Ita gloriolam quam editione suā aucupabatur, sibi vel ereptam, vel imminutam dolet. Sed grammari magis suo seculo debuit, quo præca repullulant studia, quàm eorum imitari morem, qui pertinaciā quadam nolunt cedere, cum contendere per imbecillitatem non possint. Sed quid non facit ambitio? hic humanum impegit in vitium. Tuum esse arbitror, τὴν γνώμην θεοῦ ἄγαν more, ignorare. Illud ægè fero, quod dum huic Apologiam paras, jacturam feceris temporis, quo magis posteris profutura scripsisses. Illam itaq; annotationum tuarum in Novum Testamentum retractationem & limam, quam te pollicente, avidè expectant omnes, fac in primis cures. Et qui de profanis literis bene meritus, immortalē tibi famam parasti, dum illas ornas, quod superest ætatis, in illustrandas sacras impende. Ita namq; sciet posteritas chariora tibi fuisse ea studia, quæ animæ salutem, quàm quæ oblectamentum præstant, nempe cum illa juvenis magis attrigeris, hæc maturā jam amplexatus ætate digna judicaveris, in quibus consenescas. Theologis *Lovani-*

ensis tam esse te charum gaudeo magnopere, qui si te (ut scribis facturos) in suum asciscant ordinem, suadeo ne recuses: delatus tibi ab his hic honor, atq; abs te acceptus, perpetuum erit inter vos amicitiz pignus. Quod nuncias *Strabonem*, *Pindarum*, *Pausaniam*, utrunq; testamentum *Græcis* characteribus proditum ex *Aldi* officina, lætitiā quadam incredibili me perfudisti. Prospicio futurum, ut in omni studiorum genere posteritas cum antiquitate certet: quæ si non erit ingrata, magnam his habitura est gratiam, quorum indutria renascuntur ea studia. Quo in numero cum tu sis futurus, perge bene mereri de posteris qui nomen *Erasmi* perire nunquam sinent. Vale *Brugis*. XVIII. Cal. Octobris.

Præquam hanc obsignarem epistolam, unum ex meis amiseram, cujus ego salutem omnibus meis fortunis redemissim, cujus animæ Deus sit propitius. De reliquis adhuc dubia spes.

Eras. Rot. Cutherto Tonstallo, serenissimi Anglorū Regis apud Catholicū Regē oratori S. D.

Epist. 3.
Plurimum tibi debet nostra *Selandia*, quam tuā illā tam graphicā ὑποτύπωσιν nobilitasti. Sed tamen hoc illi debes, quod te vel semivivum remiserit. Famulitium tuum afflictum doleo; Tu verò etiam atq; etiam cura, ut incolumis tuæ reddaris *Anglia*, ne cæteris rebus ex animi sententia gestis, hoc parum ex sententia cedat, quod omnium maximè referebat. Quæ scribis de nostra ad *Fabrum* Apologia, quanquā scio animo abs te scribi amicissimo: mihi tamen bis molesta fuerunt, vel quod veterem animi dolorem refricant, vel quod tu hac occasione minus aliquanto quàm vellē, videris tribuere *Fabro*, viro quo vix in multis millibus reperias vel integriorem, vel humaniorem. Hac una in re sui dissimilis fuit, quod amicum immerentem tam atrociter impetiit. Quis autem omnibus horis sapuit unquam? Atq; utinā mihi licuisset adversario parcere. Nunc duobus crucior nominibus, & quod cum tali amico coactus sim manus conferere, & quod intelligā quosdam de *Fabro* minus candidè sentire, de quo cupiā omnes quàm optimè sentire. Porro quod nobis tantum tribuis, quantum domi non conspiciō, tum amanter, tum tuo more facis, sed non hic tantum largus ac munificus. Theologos *Lovanienses* candidos & humanos experior, atq; in his præcipuè *Johannem Ateussem*, hujus Academiæ Cancellarium, virū incomparabili doctrinā, rarāq; præditū humanitate. Non est hic minus eruditionis theologicæ quàm *Parisiæ*, sed minus sophisticæ, minusq; supercilii. Bene vale, *Lovani*, An. MDXVII.

Ricardus Sampson reverendissimi Cardinalis Eboracensis apud Nervios Commissarius, Erasmo suo S. P. D.

Epist. 4.
Si vel tu *Anglicè* calleres, vel ego aliā quācumq; Stenerē linguā, quā mutuis literis tecū mihi colloqui liceret, mi *Erasme*, hujus nostræ ætatis sine controversia eloquētiz princeps, hand quāquā *Latine* ad te darē literas, cū non ignorē esse neminē, nisi prorsus aut temerarium, aut omnibus eloquentiæ numeris absolutū, qui ad te vel cum præcis illis disertissimis viris cōferendū, *Latine* scribere non vereatur. Tanta apud omnes tuæ præcellētis doctrinæ reverentia est. Tantā quoq; & eximia tua fatundia sciētiaq; tum divina, tum absolutissima, velut

singularem tibi attulit majestatem. Nec ego in presentiarum ad te *Latine* scripsissem, plane rudis & totus quidem advena, quantum ad cultiores literas attinet, nisi me omnino tu impulisses. Etenim in posterioribus illis literis tuis, ad *Joannem Molendum* nostrum (quas mihi tradidit modo nudiusquartus lectitandas) me cum tuis verbis saluti juberes, non modo patronum, sed unicum quoque tuum patronum me appellare voluisti. Unde sum affectus non mediocri pudore, cum tamen cetera maximè delectarent omnia. Quis enim nescit te gratissimum (tanta est eruditionis tuae præstantia) & Regibus & Principibus ipsis? & horum ut quisque est maximus atq; optimus, ita impensissimè favere *Erasmo*? Noli igitur posthac, rogo, me præter ceteros homuncionem onerare tam superbo titulo. Habes tu quidem, si res ita postulârit, vel patronos, vel advocatos, vel amantissimos tui viros non solum in maxima potestate constitutos: verum etiam ubiq; gentium & eruditissimos, & doctissimos. Si mea tamen opera, quantulacumq; sit, tibi olim potuit utili esse (id tibi velim persuasum) benevolentiorē habiturus es neminem, vel amicorum tuorum omnium. Me igitur tibi pro viribus amicum velim existimes, si tamen inter tuos hunc amicum digneris ascribere. Quanquam pro tua humanitate, certè scio, vel longè inferiorem non contempnes, quando tantum abest, ut eodem in ludo, quod aiunt, simus docti, ut ego literatum fere expertus, tu quidem vel ex concessio princeps omnium sis solus, qui nunc luce fruuntur: id quod ego præstare ceteris dignitatibus judico. Neq; non possum esse tibi amicissimus, cum eos omnes, qui mei sunt amantes, non ignorem tui pariter amantissimos esse. Est enim singulari in me benevolentia *Bartholæi Montjovii*, & tibi ut scis, toto pectore deditus. Prætereo *Tunstallum* & comi gravitate, & rarâ doctrinâ virum. De *Pacæ* nihil quidem est quod ego referam: cum præter excellentem ejus eruditionem, tanta sit etiam in omnes humanitate, ut homini nihil possit optari suavius aut mellitius. Quem ego præter alios (ut nunc est etiam & apud Regiam Majestatem, & apud reverendissimum Cardinalem autoritatis maximæ) amicum, patronum & advocatum habeo. Non par est autem præterire *Morum* nostrum, vel potius omnium, qui quantum valeat, vel eruditione, vel ingenii festivitate, neminem fugere potest, qui vel *Utopiam*, vel alias illius lucubrationes velic perlegere. Taceo de ipsis in quotidiana vita facilitate, comitate, facetissimisq; colloquiis, atque omnium honestissima morum probitate. En quales amicos mihi tecum communes, sed ita communes, ut tamen eos mihi non debeas. Quanquam ipse satis es unus, ut te summo opere diligam. Vale. *Tornaci* sexto Nonas Martias, Anno M. D. XIII.

*Eras. Rot. eximii juris utriusq; doctori,
Richardo Sampsoni S. D.*

Epist. 5. Ingens ut scribis, ornatissime *Richarde*, veræ Inecessitudinis argumentum est, quod tot eximios amicos habemus inter nos communes: præsertim cum eos neuter alteri conciliârit. Proinde res occultâ quâdam fatorû vi geri videntur: quantum & alioqui vehementer sum inhumanus, ni

A re cum primis amem: quicum mihi pridem *Castabrigia*, nuper *Tornaci* multò jucundissima fuerit consuetudo. Quid enim esse potest tuis moribus mellitius? Jam non inhumanissimus modò sim, verum etiam ingratisissimus, nisi *Sampsonem* inter præcipuos patronos meos ascriperim, qui nec rogatus unquam, nec postulatus mihi nec opinanti, nec expectanti, præbendam *Tornacensem* parârit. Nam quo minus assecutus sim, non tu, sed mea absentia fuit in causa. Proinde puto me nihilo minus in solidum debere, quod per te non steterit, quo minus possideam. Reverendissimus Cardinalis perbenignè pollicetur, verum hæc ætas non moratur lentas spes. Etiam si mihi jam contigit, quod huic animo, quod huic ocio satis est. Vehementer gaudeo vobis probari *Paraphrasin*, cum primis autem *Joanni Molendino*, homini maris emundæ. Ille tibi meis verbis salutem annuntiârat: id officii vicissim nunc illi præstabis, & quidem accuratè. Bene vale. *Levani* Anno M. D. XVIII.

*Erasmus Rot. clarissimo Egidio Catholici
Regis à rationibus S. D.*

Quot ornamenta in uno perdidimus homine? *Epist. 6.* Facile divino, quo tu animo mortem germani feras, cum universus bonorum atq; eruditorum chorus unicè doleat. Sed quid profunt inanes querelæ, quid inutiles lachrymæ? Hæc nascimur omnes. In Epitaphiis, nec illius meritis, nec meo animo satisfeci. Lacesivi Musas, sed frustra. Tot jam annos versor in hoc genere studiorum, quod ab amœnioribus illis literis est alienissimum. Vereor aures tuas longè tersissimas. Sed tamen obsecutus sum animo vestro, ne viderer usquam deesse *Bustidiano* nomini: Si non placent, retenebimus, si qua Musarum tandem adesse dignetur: neque tamen dubito, quin omnes quibus bonæ literæ cordi sunt, hunc unicum studiorum patronum pro sua quisq; portione, sine immortalitati commendaturi. De collegio instituendo cave te patiaris abduci à sententia. Mihi crede, res ea cum omni studiorum generi supra quàm dici possit, conducet, tum *Bustidiano* nomini, jam per se multis modis illustri, non mediocrem decoris, ac lucis accessionem adjunget. Bene vale. *Levani*, Anno M. D. XVIII.

Epitaphium ad pictam imaginem clarissimi viri Hieronymi Bustidiani, prepositi Arienensis, & consilarii Regis Catholici, fratris reverendissimi Patris, ac domini Francisci Archiepiscopi quondam Besontini, qui Lovanii magnis impendiis instituit Collegium, in quo publicè tres lingua doceantur, Hebraica, Græca, Latina.

IAMBOI TRIMETROI.

G

Ο τῶν δὲ χάρις σώματ' ὁμοῦν καλῶν,
ὅσους ἀγαθὰ ζῶσαντι καὶ τῷ νοῦ.
Εὐδὶο δ' ἂν εἴη πῖναθ' ὁ μῦθ' ἑὸν,
ἀρετῶν ἀπαρτὴν ἑρπύδιον ἑλκύνει χάριν.
Τὴν εὐσέβειαν ἡ περὶ τὴν ταύτην,
τὴν σωφροσύνην, τὴν τε σωφροσύνην ὅμα,
τὴν χρηστότητα, τὴν τε παιδείαν καλὴν.
Καὶ ταῦτα πάντα μὲν ὁ ὑπὸ τοῦ ἱερῶν
ὁ θεοφιλέστατος ὁμῶς σῖναις μέγα.

Trochaici

Trochaici Tetrametri.

Nominis *Busleidiani* proximum primo decus.
Itane nos orbas, virenti raptus ævo *Hieronymus*?
Literæ, genus, senatus, aula, plebs, ecclesia,
Aut suum sydus requirunt, aut patronum flagitat.
Nescit interire, quisquis vitam honestè finit.
Fama virtutum perennis viver usq; posteris.
Eruditio trilinguis, triplici facundia
Te loquetur, cujus opibus restituta, restoruit.

Thomas Morus Petro Egidio suo.

Epist. 7. **M**icharissime *Petre* salve: miserè cupio ec-
quid tu convalescas intelligere, quæ res non
minori mihi curæ est, quam quidvis mei: itaq;
& inquirō diligenter, & omnes omnium voces
excipio sollicitus. Aliquot mihi meliores de te spes
renunciârunt, seu (quod opto) compertas, sive ut
desideriis meis interviant. Scripsi literas *Erasmo*
nostro, eas tibi apertas mitto, signabis ipse. Nihil
opus est quod illi scribitur, clausum ad te venire.
Versiculos, quos in tabellam tam inscite feci, quàm
illa scitè depicta est, ad te perscripsi. Tusi digna vi-
debuntur *Erasmo* imperti, alioqui *Vulcano* dedas.
Vale, sexto Octobris.

Versus in tabulam duplicem, in qua *Erasmus* ac
Petrus Egidius simul erant expressi per egregium
artificem *Quintinum*, sic ut apud *Erasmum* exor-
dientem *Paraphrasin* in epistolam ad *Romanos*, picti
libri titulos præferrent suos, & *Petrus* epistolam
teneret, *Mori* manu inscriptam ipsi, quàm & ip-
sam pictor effinxerat.

Tabella loquitur.

Quanti olim fuerant *Pollux* & *Castor* amici,
Erasmus tantos *Egidiumq;* fero.
Morus ab his dolet esse loco, conjunctus amore,
Tam propè quàm quisquam vix queat esse sibi.
Sic desiderio est consultum absentis, ut horum
Reddat amans animum litera, corpus ego.

Ipse loquitur *Morus*.

Tu quoq; aspicias, agnoscos opinor
Ex vultu tibi, si prius vel unquam
Visos, sin minus indicabit alterum
Ipsi litera scripta, nomen alter,
Ne sis nescius ecce scribit ipse.
Quamquàm is qui fiet, ut taceret ipse,
Inscripti poterant docere libri.
Toto quic celebres leguntur orbe.
Quintinus ò veteris novator artis,
Magno non minor artifex *Apelles*,
Mire composito potens colore
Vitam adtingere mortuis figuris;
Hei cur effigies labore tanto,
Factas tam bene, talium virorum,
Quales prisca tulerunt secula raros,
Quales tempora nostra rariores,
Quales haud scio post futura an ullos,
Te juvit fragili indidisse ligno,
Dandas materiz fideliori,
Quæ servare datas queat perennes?
O si sic, poteras tuæq; famæ &
Votis consuluisse posterorum.
Nam si secula, quæ sequentur, ullum
Servabunt studium artium bonarum,

A Nec *Mars* horridus obteret *Minervam*,
Quanti hanc posteritas emat tabellam?

Mi *Petre*, cum omnia mirifice *Quintinus* no-
ster expressit, tum mirificum in primis falsarium
videtur præstare posse: nam ita inscriptionem li-
terarum ad te mearum imitatus est, ut ne ipse
quidem idem iterum possem itidè. Quare nisi aut
ille in suum aliquem usum, aut tu in tuum eam
servas epistolam, remitte rogo ad me, duplica-
bit miraculum apposita cum tabella: sin aut pe-
riit, aut vobis usui erit, ego experiar meæ manus
imitatorem ipse rursus imitari. Vale, cum lepi-
dissima conjuge.

Thomas Morus Erasmo suo S. P. D.

Epist. 8. **H**odie literas abs te accepi, simul ad *Coletum*
atq; *Roffensem* unà cum libello: Curabo quæ
primum ut perferantur, ne libellus amittat grati-
am novitatis. Quum epistolam legerem, mirabar
cur non ad *Canariensem* quoq; scripsisses, ut rem
tuam ipse tractares apud eum, apud quem profe-
cto, ni fallor, nemo alius tantum potest. Quan-
quam si per me malis & efficacius putas à præsen-
te rem agi posse, quàm per epistolam, libentius id
faciam quàm jusseris: sed non erit perficiendi fa-
cultas tam citò, quàm ego tuam rem vellem fieri.
Nam hoc solenne est apud nos, à legatione rede-
untem, reatà Regem petere, nec obiter ad quem-
quam divertere. Ad hoc negotia nostra tam lentè
procedunt, ut verear ne sit diutius hic morandum,
quæ aut speravi, aut è re sit meâ: nisi fortè nihil
videbitur hic spei, quare sit manendum. Interim
tamen si tu voles, res agi potest per literas: nec du-
bito quin velis. Sic agam ergo, ut deponatur hu-
jus anni pensio apud *Maruffum*, & syngrapha mit-
tatur ad te. Sed de redimenda pensione mihi cer-
tè non videtur agendum: cum quod nemo est qui
debeat redimere, nisi is qui, ut ego audio, nihil
habet unde possit: tum quod vereor ne Archiepi-
scopus sic interpretetur, tanquam à nobis animum
prorsus abjeceris. Quam ob rem de redemptione
rursus cogita: si decreveris, ego non deero. Inter-
im ipse de solutione tractabo, nec mihi videris
facturus malè, si tuas etiam literas addideris, quod
fortassis expectat. Gaudeo *Paraphrasin* sub
prælo esse. Invideo mediis fidiis *Lovanio*, cui tan-
tum contigit beneficium, quantum, ut video, vix
agnoscit. Sed is de quo scribis, aut ego fallor, aut
nunquam mutabitur. *Tomstallus* planè sentit, te ni-
mum bonum esse, qui ei toties deceptus pergas
credere. *Pacem* adhuc non redit, neq; scire possum
quando sit rediturus: sed neq; comminisci queo,
quid habeat negotii. Certè quantum inquirendo
comperire possum, jam diu nihil est, neq; cum Im-
peratore, neq; cum *Elvetiis*: nec tamen licet re-
migrare domum, quum plus, opinor, quàm annum
jam *Constantia* defederit. Miror ab illo non reddi-
tum tibi librum. Scribam ad eum hac de re dili-
gentissimè: Neq; enim quicquam est quod ma-
lim perfici, vel literarum causâ, vel meâ. Vale mi-
charissime *Erasme*. Gaudeo versiculos meos in ta-
bellam tibi placuisse. *Tomstallus* hendecasyllabos
plus satis laudavit, hexastichò moderatè. Sed id fra-
terculus quidam ausus est etiam reprehendere,
quod vos *Castori* & *Polluci* conferebam, quod di-
cebat potius comparari debuisse *Thesæ* ac *Piri-
thæo*, aut *Pyladi* & *Orestis*, qui quod vos estis, invicè
erant

erant amici, non fratres. Ego fraterculum ne vera quidem dicentem potui ferre, resequimus hominis bonam operam malo epigrammate.

Duos amicos verbis paucis modò,
Magnos volens ostendere,
Tantos amicos dixeram, quanti olim erant
Castorque Polluxque invicem.
Fratres amicis, ait, ineptè comparas,
Ineptiens fraterculus.
Quid ni inquam? an alteri esse quisquam amicior,
Quàm frater est fratri, potest?
Irrisit ille inscitiam tantam meam,
Qui rem tam apertam nesciam.
Est ampla nobis, inquit, ac frequens domus,
Plus quàm docentis fratribus,
Sed ex ducentis, pereos, si reperis duos
Fratres amicos invicem.

Jam iterum vale. *Caletis* V. Novembris rap-
tim, valde festinante tabellario, urgen-
te opinor illum aurigà.

Erasmus Roterodamus Iacobo Fabro
Strapolensi S. D.

Epist. 9. Dilectissime idemq; optime *Jacobe Faber*, jam
unis atq; alteris literis testatus sum, quam
acerbè feram hanc ansam obtigisse maledicis,
de nobis gaudiendi. Præsentiebam hoc malum
nasciturum. Sed quia non erat mihi integrum
non respondere, è duobus malis, quod levius vi-
sum est, delegi. Nunc quod unum superest, oro te
per Christianam charitatem, per sanctissimo-
rum studiorum communem amorem, per utri-
usq; famam, quam ex amicitia lege par est utri-
que cordi esse, ut communi studio, malo huic quàm
licet medeamur, ne latius serpet incendium. Vi-
des homines ad malum proclives, undecunq; dis-
sidiorum causas arripere. Nullum est pene convi-
vium, in quo non hinc pro *Fabro* adversus *Eras-
mum*, hinc pro *Erasmo* adversus *Fabrum* disceptetur,
præsertim ab iis, qui rem penitus ignorant.
Sparguntur tuo nomine diversæ voces, alii prædi-
cant abs te parari recriminationem, alii negant
dignari responso *Erasmum*. Rursus alii dicunt te
non improbare, quod me defenderim: alii è di-
verso inculcare temeritatem meam. Ego quod ad
me pertinet, haud multum laboro, utrum respon-
deas, necne, modò ab odiosis istiusmodi dictis
temperes, quæ nec tibi decorum est in amicum
jacere, nec mihi integrum dissimulare. Cæterum
molestum est, nostrâ causa seri dissidia inter Chri-
stianos, exultare nostra dissensione eos, qui tuis æ-
què ac meis studiis infensi sunt. Non voco te ad
palinodiam, licet indignis modis sim laceratus,
tantum epistolâ quapiam testare, te veri vestigan-
di studio decertasse, cæterum inter nos animo-
rum esse concordiam. Quod si non placet, deni-
que malim te respondere, quàm silentio tuo par-
tes irritare, modò eâ utare temperantiâ, quæ pri-
mos tuos deceat mores. Nullus mortalium au-
divit me de *Fabro* loquentem, nisi tum amanter,
tum honorificè. Tantum admirari me fateor,
quibus rebus adductus ea in me scripseris. Neque
secus sentio quàm loquor, teste CHRISTO.
Bene vale vir optime. *Levanii* XV. Calendas
Maias. Anno millesimo quingentesimo decimo-
septimo.

Erasmus Roterodamus Petro Ægidio
suo S. D.

Epist. 10. PER nostram amicitiam, quàm non potest ar-
etior esse, per tuam incolumitatem, quæ mihi
non secus atque mea ipsius est cordi, mi *Petre*, da
operam ut revalescas, ut reversus, te offendam hi-
larem ac lubentem. Ita mihi demùm videbor re-
versus incolumis. Tempera victum, in reditum
Adriani mi, cui meherculè plurimum fido. Est
aliquid amico uti medico. Interim cave ne cre-
bris pharmacis vires nimium exhaustas. Inprimis
tempera tibi ab omni vehementiori motu animi,
ab immodico gaudio, ab intemperanti risa, ab
ambulatione graviore, à studio vehementi, sed
ante omnia ab iracundia. Mi *Petre*, omnia vix
posthabenda sunt. Fortassis hæc admonéo impor-
tunius, sed utinam tam feliciter admoneam,
quàm ex animo. Ego meum periculum contem-
no, modò contingat te reviviscere, hoc est, fir-
mum validumque fieri. Bene vale cum suavissi-
ma conjuge, dulcissimisque liberis. *Levanii* XV. Ca-
lend. Maias. M. D. XVII.

Dominico Grimano Cardinali Tit. S. Marci,
Erasmus Roterodamus S. D.

Epist. 11. AMPRIDEM *Paraphrasis* in epistolâ *Pauli* ad Ro-
manos tuo dicata nomini, versatur in manibus
hominum, satis plausibiliter ab omnibus erudi-
torum centuriis accepta. Hæc est, ni fallor, tui
genii potius quàm operis felicitas. Hactenus non
misi tibi volumen, siue quod editio prima mihi
non admodum attrideret, siue quod tanto itinere
non facile perferri sciam, siqua quid habent one-
ris. Hunc libellum ex officina *Basilienſi* satis eleganter
excusum periclitari visum est, si fortè nondum
ad te perlatum fuit opusculum. Id si sensero gra-
tum, imò probari tanti viri iudicio, mox ad re-
liquas epistolas similiter explicandas accingemur,
ad quod laboris me passim extimulat studioso-
rum efflagitatio. Accipio sublimitatem tuam mi-
hi literis respondere dignatam de Novi Testa-
menti volumine, quod per erronem quendam è
Basilea miseram, adhuc ab officina madens: ve-
rùm eas ante biennium fere missas, nondum vi-
dere licuit, siue id perfidia factum est, siue infelicitate mea.
Cardinalis sancti *Georgii* epistola sic
aberravit per *Ammonium* in *Germaniam* missa, ut
nunquam pervestigare quiverim, quò devenerit.
Tua unà cum ipso *Ammonio* perit. Bene valeat
tua sublimitas, cui me meaque studia velut opti-
mo patrono commendo. Scribam brevi copio-
sius, certiozem aliquem nactus. *Levanii*, postridie
divi *Marci*. Anno M. D. XVIII.

Ioanni Lascari Constantinopolitano Erasmo
Roterodamo S. D.

Epist. 12. VIR omnibus ornamenti clarissime, *Hieronymus*
Bullidius, homo doctus ac potens, &
hujus regni decus incomparabile, in itinere *Hi-
spanico* moriens, legavit multa millia ducatorum,
ad institutionem novi Collegii apud *Levanium*,
Academiam hac ætate cum primis florentem, in
quo publicitus & gratis tradantur tres lingue,
Hebraica, Græca, Latina, salario satis magnifico
circiter

circiter septuaginta ducatorum, quod tamen augeri possit pro ratione personarum. *Hebraei* jam ad est, & item *Latini*. *Græci* professionem complures ambiunt. Verum meum consilium semper fuit, ut ascisceretur *Græci* natus, unde statim germanam *Græci* sermonis pronuntiationem imbibant auditores. Ac meæ sententiæ subscribunt auctores hujus negotii omnes, mihiq; mandant, ut suis verbis accerferem, quem judicasset ad hoc negotii idoneum. Quare te rogo, vel pro solita tua erga nos humanitate, vel pro tuo erga bonas literas favore, si quem nostrum, quem existimes & mihi, & tibi futurum honori, cura ut quam primum huc advolet. Dabitur viaticum, dabitur salarium, dabitur locus. Erit illi res cum viris integerrimis & humanissimis. Neq; minus fidat his meis literis, quam si centum diplomatis res esset transacta. Inter bonos & absq; syngraphis bene agitur. Tu cura ut deligas idoneum, ego curabo ne hominem huc venisse pœniteat. Bene vale doctissime clarissimæque vir. *Levanii*, postridie divi *Martii*. Anno M. D. XVIII.

Erasmus Gualtero suo S. D.

Epist. 13. **G**ratum erat tuum munusculum, gratior epistola tam amica, gratissimus animus, nihil etiamnum immutatus diutina consuetudinis intermissione. *Clementem* summæ spei juvenem meis verbis admonebis, ut ab intempestivo studio temperet. Memini quàm ille sit libro affixus, præsertim ut à nocturna scriptione quantum licet abstinere, & si forsitan ob Cardinalis negotia cogatur scribere, stans & erectus scribere assuescat. Nolim hoc ingenium ante diem perire, malimq; servari studiis, quàm Cardinaliciis negotiis impendi. Bene vale. *Levanii* X. Calend. Maias. Anno M. D. XVII.

Erasmus Roterodamus Richardo Pasco suo S. D.

Epist. 14. **O** Verè splendidam vestræ *Britanniæ* regiam, sedem & arcem optimorum studiorum ac virtutum! Et vobis mi *Pædas* gratulor talem Principem, & ipsi Principi gratulor, cujus regnum tot ingeniorum luminibus illustretur. Utroq; verò nomine gratulor vestræ *Angliæ*, quum alias multis modis felici, tum istis sic excellenti titulis, ut nulla regionis cum ea queat conferri. Nunc demum juvat, universam ætatem apud *Anglos* exigere, ubi favore Principum regnant bonæ literæ, viget honesti studium, exultat aut jacet, cum fucata personarq; sanctimonie, futilis & infusa doctrina quondam *ἀπαιδευτος πτωχὸς ἄνθρωπος*. *Græciorum* deficere doleo, sed rursus video pro tuo tam multos brevi suppullulatos. Quod negotium meum tam amanter egeris, vererem tuum in me animum libenter agnosco. Utinam liceret hanc provinciam edendi Novum Testamentum alteri committere. Verum hoc quicquid est mortarii, quando intrivi, mihi totum est exedundum, quæ res istis *μαλακῶν* vertat male. Utinam mihi magis incidisset in mentem, de hominibus quàm de portentis bene mereri. Cum *Levanii* *Coloniensis* Academia dissidiis inamœnis conficitur. Dentari chartæ res agitur. Jamq; & meum nomen paulatim

A admiscunt. Curstant sursum ac deorsum personati præcones, fixum rumorem spargentes in vulgus, impudentissimè mentientes, quod illis commodam bonumq; est apud eos, qui nihil omnino de re norunt, non magis quàm ipsi. *Dorpius* mihi videtur ex animo factus amicus. Adnitur ut ante hyemem vobis restituatur, si modò reditum dabitur superi. *Paraphrasis* rursus excusa est *Basilea*. *Apologia* quæ *Fabrum* placo, nuper *Basilea* prodit, cum annotamentis jampridem excusa *Argentorati*. Precor Deum Opt. Max. ut tibi istum animum, te nobis diu servet incolumem. *Levanii*. Anno M. D. XVII. decimo Calendas Maias.

Erasmus Rot. Henrico Bovillo suo S. D.

Epist. 15. **V**ideo, mi *Boville*, tantam hominum perversitatem & ingratitude, ut propemodum in animo sit, edito rursus Novo Testamento mihi canere & Musis. Conspirant personati quidam histriones, qui Curios simulant, & præcul allatant: coram, nemo verbum. Spargunt in vulgus, talibus scutris digna mendacia, perinde quasi hoc ipsum essent professi, famam alienam mendaciis suis contaminate, quasque pro hierophantæ sycophantæ esse decreverint. Nunc mihi non est ocium, sed si pergant, accipientur ut digni sunt aliquando. Vos istic pro me & *Fabro* inter vos concertare doleo. Scripsi nuper homini, ut aut epistolâ quâpiam editâ testetur inter nos convenire, si pudet *καλῶς εἶναι*, aut respondeat si quid habet quod defendat, modò temperet à tam amicis ac peramicis dictis, quibus antehac in me lusit. Nunc illius silentio magis excitari dissidium video, dum quisq; pro suo animo suspicatur. Rixarum nullus est finis. Quod si hoc mali conjunctum est studiis, mihi valebunt potius. Dormire præstat quàm scribere. Bene vale doctissime *Boville*. Amicis omnibus salutem dicito, nominatim *Vascham* & *Brianum*. *Levanii* IX. Calend. Maias. Anno M. D. XVII.

Anglorum Regi Henrico ejus nominis VIII.
Erasmus Roterodamus S. D.

Epist. 16. **S**abtem & immortalitatem serenissime Rex. Celsitudinis tuæ munus, multis quidem modis mihi gratissimum fuit, sive quod per se ingens, sive quod à Rege profectum, præsertim ab eo Rege, qui non minus honestissimarum rerum studio, quàm ditionis opulentia sit eximius, cujus probari judicio magnificentius sit, quàm inanrari munificentia. Tamen hoc nomine mihi præcipuè suis gratum, quod veteri tuo de nobis suffragio, quo sæpenumero *Erasmus* non minus amanter quam honorificè tua majestas ornavit, cen pignus quoddam accessisse videretur. Ac velut hoc parum sit visum tuæ erga bonas literas benignitati, ultrò fortunam offerre perpetuam eamque non mediocrem. Quam equidem adeò non recuso, ut vel gratis sub tali Principe merere cupiam, apud quem ut quisque bonis literis, vitæque integritate maxime præcellit, ita gratiæ & auctoritate plurimum valet; cujus aula Christianæ disciplinæ sit exemplum, sic eruditissimis viris celebrata, ut illi nulla non invidet Academia. Deum optimi maximiq; precor, ut & istum animum tibi perpetuum esse velit, & te regno quàm diutissime regnetur.

eatur incolamem, ut pluribus annis sub optimo florentissimoque Principe, veris bonis floreat, vigeatque. Nos cogimur edendis voluminibus Novi Testamenti, quatuor menses impendere. Eo negotio confecto, totos nos tuae maiestatis dedicabimus obsequiis. *Leuani VII. Calen. Maias. Anno M. D. XVIII.*

Erasmus Roterodamus Ioanni Grolerio apud Insabres Quaestori Regio S.P.D.

Epist. 17. **E**GO Groleri vir clarissime, ut illustrium tuique similiarum virorum amicitiam, si vel offeratur ultro, vel bonâ quâpiam fortunâ obtigerit, avidissime soleo amplecti, utpote rem omnium meo quidem animo longè maximam ac felicissimam, semel amplexus pertinacissime tueri gaudeo: ita nequaquam mihi moris est, ingerere memetipsum in cuiuspiam familiaritatem, quippe qui sic naturâ abhorream ab omni genere ambitionis, ut nec illud ambire sustineam, quod unum in rebus humanis ambiendum duxerim, si quid omnino iudicem ambiendum. Nam dic mihi per Gratias, quæ possessio potest homini contingere vel honestior, vel tutior, vel iucundior, quàm syncerorum planèq; *verior* amicorum. Alii fructibus prædiorum, annuòq; censu suam felicitatem metiuntur: ego mihi pulchrè locuples, atque ipso etiam *Crase* videor beator, qui diversis regionibus tam multos possideam amicos, & integritate spectatos, & eruditione celebres, & dignitate præcellentes. Hos quandiu superi propitii mihi volent incolumes esse, non possum mihi non opulentus, non fortunatus videri, quantumvis alii fortunæ mez tenuitatem contemnunt. Quòd si novus amicus veterum numero accreverit, eximio quodam lucro rem fortunâq; meas auctas arbitror. Cum *Guilielmo Budæo*, qui cum jam olim mihi vulgaris intercessit amicitia, nuper arctissimo sanctissimoq; necessitudinis fœdere sum copulatus. Atq; is secum quos ornatissimos viros, *Deleium* & *Ruxonem* in fœderis societatem traxit. Musas omnes iratas habeam, ni magis mihi placeam hac accessione, quàm si me Rex catholicus Episcopi dignitate locupletasset. Atq; hoc animocum sim, quod unice apud me concupisco, tamen ambire non possum. Et tamen hunc inexpugnabilem ingenii mei pudorem vicit, extuditq; *Iulii Calvi* vel improbitas, vel eloquentia. Siquidem is sic instirrit, ut *Grolerium* meis literis lacesterem, sic inhaesit, sic urfit, ut volentem nolentem quiverit in obsequium percellere, & velut obrorto collo, quocunq; lubitum esset *Erasmo* pertrahere. Rursus idem tam rara facundia, tuas egregias virtutes mihi deprædicavit, ut accensus ultro sequeretur trahentem, ac pene etiam præcurrerem. *Ti. p. 2. v. 1. d. 1. p. 1.* cum ille mihi bellissimis coloribus, quos illi tuæ dotes affatim suppeditabant, artificè linguæ suæ penicillo, sic tum animi, tum corporis tui simulacrum non delineavit modò, verumetiam expresserit, absolverit, oculisque subjecerit, sic totum *Grolerium* velut *Apelles* quispiam in tabula, seu verius in speculo repræsentavit, ut minus conspiciendus fuero, si te coram & cominus oculis quamlibet curiosis collustrasset. Adjavit nativam facundiam, mirum quoddam hominis erga te studium, ut autore *Fabio*, bonam eloquentiæ partem pectus subministrat. Efficax quidem ac præpotens

A dea *moda*, non abs re priscis dicta *flexanima*, sed eadem prorsus invicta & impotens est, si *Cupidinis* adminiculo roboretur. Ut ille me rapuit, ut accendit, ut inflammavit, ubi proluxa, sed suavissima tamen oratione novum quendam heros depinxit, corporis atque animi dotibus juxta felicem, omnibus *Rhamusis* ornamentis eximie cumulatam, nullo non virtutis ac decoris genere suspiciendum venerandumque. Ad hæc, ea morum civilitate modestiæque, ut ipse magnitudinem suam solus nescire videatur; eâ benignitate munificentiaq; in omnes probitate literisque commendatos, ut tantam felicitatem aliis habere, non sibi credi queat, velut in hoc ipsum divinitus editus, ut de universis studiis, studiorumq; cultoribus bene mereatur. Sic enim veterem illum *Mecænatem*, in cuius laudes à tot eloquentissimis viris est decertatum, huic nostro seculo refert, ut non solum doctos omnes colas, provehas, foveasq; verum etiam eruditorum chorum non minùs ornatu contubernio, quàm patrocinio subleves. Deligis ingenia quæ diligas. Atq; is sanè mihi demum videtur diligere, qui iudicio diligit. Id tibi sic acerrimum est, ut nihilo secius candidum: rursus ita candidum, ut nòris quid interit inter *Homerum* & *Charilum*, inter *Maronem* & *Mevium*. Jam verò pulcherrimum quidem illud arbitror tuæ virtutis argumentum, quod Rex Christianissimus perspectam habens tuam istam integritatem ac sapientiam, cum eruditione non vulgari conjunctam, adhuc ætate virenti tantis negotiorum molibus præfecit. Sed longè pulchrius quod quaestoris munus per se invidiosum, æquitate morumque tuorum suavitate plausibile gratiosumq; reddideris, in quo jam diu sic versaris, ut Principi tuo nuper armis partam gloriam duplicaris, dum ita fungeris magistratu, ut *Italus* intelligat & apud *Gallos* esse, quibus non pudeat parere. Imò quibus volentes ac lubentes pareant, qui non nisi virtuti parere didicerunt. Hisce rebus commemorandis, jamdudum inflammatum, magis etiam ac magis accendit animum meum noster *Calvus*, nullum non movens lapidem, quo me totum in tui rapere admirationem, dum productis voluminibus ostendit viros eruditione præstantes, certatim nomen *Grolerii* suis lucubrationibus asserere, satis illustre, satisq; splendidum existimantes cuicumq; clarissimus ubiq; *Grolerii* titulus præluxerit. Neq; enim arbitror eximie virtuti ullo opus esse præconio. Mediocria fortassis eloquentium hominum ingenio commendantur: ut stellarum lumen, lucerna quis adjuvet, sol ipse sibi præluceat, offuscans quicquid externæ lucis admoveris. Nostrum agimus negotium, dum lucubrationes nostras talium nominum lenocinio commendamus. Non tu libris, sed tibi debent libri, æternam per te apud posterum memoriam habituri. Quod si maximè ad nominis immortalitatem literarum auxiliis egeret inclyta virtus, nihil erat necesse aliunde petere, quod tibi domi est, cui sic literatis faves, ut sis inter literatos literatissimus. O verè magnum & regno dignum animum! O felicem *Galium*, quam tot modis nobilitas, felicem *Insabrum*, cui tu juxta celebratissimum *Platonis* elogium, simul & magistratum exhibes, & philosophum, sic Rempubl. administrans, ut interim studiorum omnium antistitem agas! Quid multis agam ornatissime *Groleri*? Fateri pudet, & tamen silere non

non possum. Gesticulat inter hæc animus, magnam felicitatis accessionem sibi pollicens, si contingeret *Erasmum* inter tuarum virtutum præcones ascribi. Et arridebat hæc cogitanti, blanda quædam spes, ex singulari tua humanitate concepta: sed rursus dum in sinum meum expuo, & expendo quam sit mihi domi curta supellex; O improbum, inquam, somnium, quid habent nostræ Musæ plusquā *Carica*, *Gralieri* gloriā dignū? *Où n'arrê pas de se faire effigier*. Verum jam pene despondenti animum, *Calvus* animum reddidit: primum omnibus rhetorum locis exaggerans, tum incredibilem in studiosos omnes humanitatem, deinde propensum quoddam ac peculiare studiū erga meum ingenium, meosq; qualescunq; libellos. Cujus rei cum, per omnia sacra dejerans, fecisset fidem, cepit urgere homo violentissimus, ut te vel epistolio provocarem. Mihi verò quid vis potius visum est, quam committere, ut hominis incomparabilis amicitiam neglectis extemporariisq; literis viderer aspicatus. Quid enim tum poteram aliud? à *Flandrico* itinere fessus, & in *Germanici* procinctu sic occupatus, ut non paulo molestius esse putarem professionem adornare, quam professionem peragere. Aio rem non modo cum tui injuria, verumetiam cum meæ famæ periculo conjunctam videri. Vincebam argumentis, nec tamen destitit instare *Calvus*, ausus hujus alicui omnem in sese recipiens, & præstaturum, siquid secus evenisset. Etiam si compertum haberet nihil esse periculi, exploratissimā sibi *Gralieri* fretus humanitate. Quid queris? bene *plaustrum percutit*, ut verus habet proverbium. Perfricui faciē, ausus sum autore *Calvo* facinus audax. Quod si bene verterit, & *Erasmum* tuæ clientelæ non graveris adscribere, adnitar omnes ingenioli mei nervos intendere, omnem tentare venam, si quid fortè grandius, & maximo *Gralieri* dignum, possit exculpi. Fortassis quod negat natura, dabit tui studium, & quod noster non habet Genius, tuæ dotes suppedirabunt. Sin offenderit te nostra audacia, temeritatis culpam omnem in *Calvo* referas oportet, mihi nihil potes imputare, nisi quod vel homini facundissimo fidem habuerim, vel urgentissimo, planēq; vinci nescio cesserim. Deniq; non recuso quo minus hanc damnes epistolam, modò probes hunc in te animum, quem nunc utcunq; testari, alias locupletiori testabimur argumento. Bene vale clarissime, idēq; doctissime vir. *Levanii VIII. Calendas Maias. Anno M. D. XVIII.*

*Des. Erasmus Roterodamus Antonio à Bergis
Abbati divi Bertini S.D.*

Epist. 18. **Q**Uam multis nominibus jam olim tuæ benignitati debeo parrone incomparabilis, tum hoc etiam sum obstrictior, quod *Morum* animæ tuæ partem, pene chariorem, tam amanter acceperis. Adeo in literis ad me suis sibi plaudis, quod tuam videris amplitudinem. Quod quidem non ideo mihi minus gratum est, quod in te novum non sit: & tamen illi licet amicissimo, nonnihil invidi quod mihi non idem licuerit. Emoriar, si non hæc hyems mihi longo seculo visa est longior: tam diu coccycis fuit agenda vita. Quanquā non tam in nido versamur, quam in pristino longē omnium odiosissimo. Novum Testamentum

A rursus innovamus: ac si *Christus* aspiraverit, tale reddemus, ut & *Leone* decimo, & posteritate non indignū videri possit. Quanquam interim tui copia non est, non deest tamen, qui te nobis utcunq; repræsentet. Adest enim *Antonius* fratris tui filius, qui te non minus ingenii mansuetudine, quam nomine refert & exprimit. Musas omnes iratas habeam, siquid vel mentiar, vel blandiar: adolescens mirā indole, summam spem de se præbet. Quodq; rarum est inter felices, bonas literas deamat etiam, nōsq; literarum amat gratiā. Visit nos subinde, bibliothecam nostram suspicit. Heri cervinam misit, cum epistolio, tam eleganti, tantum humanitatis præ se ferente, ut mihi longē serina fuerit gratius. O felices literas, si talibus heroibus placere coeperint! Immo felices nobilium imagines, si ad generis splendorem, literarum decus adjunxerint. Ab hoc cardine præcipuē pendet orbis felicitas, si Principibus maxime cordi fuerint, quæ sunt optima. Summus Pontifex, quidquid ubivis est insignium ingeniorum allicit, ornat, evehit. Et scio & fateor me nihil esse, si cum eruditis viris componar, & tamen ob nescio quam eruditionis opinionem, quam mihi lucubrationes meæ pepererunt, cum proximē essem in *Angliis* summā cum humanitate complexus est Rex, fortunam obtulit hand aspernandam. Complexus est Cardinalis *Eboracensis*, non passim comis aut facilis. Nuper bis ad me scripsit Episcopus *Trajectensis*, proximē *Leodiensis*, minatus se huc venturum, si se nolim invisere. Archiepiscopus *Magnus* totam epistolam suis articulis depinxerat, quo certius animi erga me sui studiū declararet. Episcopus *Basilienfis* ad regni, ut ait, sui consortium invitat. Ac miserē timeo, ne me Rex Catholicus *Indiæ* faciat Episcopum. Sed extra jocum, ex animo gaudeo hoc animi esse magnatibus, non meā causā, sed omnium, qui si pergant, multo melius agatur cum rebus mortalium. Qui has perfert literas, theologus est, non minus eruditus quam ceteri, sed minus superciliosus, vir integer, humanus ac festivus. Huic obtigerat sacerdotium *Enfeldense*, viā nominationis, ut nunc loquantur, id menses jam aliquot possidet: convenit illi cum eo cui tua Celsitudo idem hoc sacerdotium contulerat, si modò tuus accesserit favor. Mavult hoc temporis atq; operæ rebus melioribus infundere, quod litibus esset conterendum. Equum est peculiariter huic favere Academix, vel quia nostra est, vel quia his sanē temporibus omnium florentissima, vel quia te quoq; quondam fovit aluitq;, & nunc duos nepotes tuos alit. Nominationibus minimū vexabitur amplitudo tua: una aut altera defungetur: quo minus gravatim largiaris hoc alumnus optimus, optimæ nutrici tuæ. Ad hæc, is est *Theodoricus*, ut si hominem pernōsses in nullum males collatum istud, quicquid est beneficii. Habebis debitorem neq; malæ fidei, neq; ingratum: vel me sponforem offerrem, ni jam olim sic tuus essem, ut obligatior quam sum, esse non possim. Magnam illi spem facit, tua nulli non prædicata, multis etiam comperta humanitas. Hanc ut hic quoq; experiatur majorem in modum te rogo. Mitto *Paulum* apostolum *Romanē* loquentem, & multo quam solet explanatius. Instituitur hic collegium trilingue ex legato *Bustadii*. Sed obstrepunt nonnulli, qui, quod sunt, bilingues esse malunt, jam vetuli pīttaci, quibus mutandæ

mutandæ linguæ spes non sit. Bene vale patronorum optime. *Leuani* postidie Idus. Anno M. D. XVIII.

Des. Erasmus Roter. Henrico Glareano S.D.

Epist. 19.

Geminæ tuæ literæ conduplicatam mihi voluptatem attulere, mi Glareane in paucis charæ. Patris mortem æquum est æquo ferre animo, præsertim tam longævi. Fortunam istam tibi gratulor, sed ut perpetua sit precor. Solent enim ista Principum donaria *νεσωνα* id. Quod furtim adornas, doleo. Vereor enim ne dum illa persequeris, id quod est in manibus elabatur. Fortasse præstitit, rem testamentariam fratri committere. Certè fac ut sciam, quando velis proficisci, forsan ibimus unâ. *Fabro* te charum esse gaudeo, viro meâ sententiâ docto, integro, & humano, nisi quod in me fuit sui dissimilis. Id aliorum instinctu factum scio. Verum non erat ejusmodi viri, cujusquam impulsu, sic debacchari in famam hominis ex animo amantis. Id quod ipse potuisti ex perpetuo meo de illo sermone cognoscere. Meæ famæ non multum nocuit, suæ malè consuluit, id quod mihi sanè plusquam credas molestum est. Molitur, ut audio, *Apologiam*, ad quam nec adhortor, quod doleam belluis istis ansam dari, qui cum ipsi ob infantiâ non ansint in arenam descendere, nos inter nos committunt, arte videlicet tyrannicâ: nec rursus debitor, ne videar meæ causæ diffidere. Unum illud admonebis hominem, pro tua familiaritate, abstineat à talibus faciliis, alioqui sentiet me non esse edentulum, & fortasse serò pœnitebit. Placuit libellus *De tribus Magdalenis*. Nolim tamen eam rem in tantam angustiam deduci, ut quisquis dicat, *Christum post triduum resurrexisse*, loquatur contra ecclesiam, contra articulos fidei, contra omnem veritatem. Nam in has *Synplogas* ille rem coartat. Primum probatio quâ docet *μετὰ* *χαίρας*, id est, *in manibus*; ubi *μετὰ* positum est pro *χρ*. Et *μετὰ* *ἐμίας* pro *κατ' ἐμίας* alterius generis est quàm *μετὰ* *τῶν ἐμίας*, præsertim cum illud *μετὰ* *ἐμίας* *ἔσ*, *κατ' ἐμίας* *ὄντω*, & hujusmodi orationes frequentes sint in Novo Testamento. Postremò synecdoche, quam hinc arcere non licet, hanc quoque difficultatem extricat: *Surrexit post tres dies*, hoc est, *post tertium diem inceptum*. Si contradicit articulis fidei, quisquis hoc dicit, & tot annis nemine contradicente legit ecclesia, consultius existimârim rem minus agere tragicè, præsertim cum synecdoche sit in promptu. Quod si ille primam noctem per allegoriam aut catechesin explicat, cur veretur hic ab omnibus receptâ synecdochen adhibere? Hæc, mi Glareane, amico in illum animo scribo, quicquid ille de me sentit. Si tibi non sit incommodum, admonebis hominem blandè super hisce rebus; simulque rogabis, ut si mihi respondet, mittat quàm primum exemplar meo sumptu descriptum, quo vel agnoscam lapsum meum, vel tuear. Semel enim sic iectus ab illo, non debeo magnopere fidere. Et si ille potest instigari ab improbis, improborum plena sunt omnia; sin minus, nolim illum tibi velילו minus amicum meâ causâ. Demitor *Budem* jamdiu nihil scribere. Vale animæ dimidium meæ. *Leuani*. Anno M. D. XVIII. Calend. Febr.

Des. Erasmus Roterodamus Petro Barbirio suo S. D.

Nh τὰς χείρας, si res habet, ut scribis, qui li- *Epist. 20.*
bellos suppresserunt, iidem suppressere literas. Nam primum *Apologia*, mox *Paraphrasi* meas adjunxeram. Canonicus ille *Caninus* suapte sponte detulit ac misit pecuniam pensionariam, homo melioris fidei, quàm nunc vulgus est mortalium.
B Idem fecit optimus ille *Canuariensis*, etiam inficior me. Utinam mihi decem essent ejusmodi, eos sanè malim, quàm quos *Hemerici* optat *Agamemnon*, decem *Nestores*. *Joannem* meum *Anglum* in *Angliam* emandavi, qui mihi cum alia certa, tum equum aliquem commodum adducat. Is rediturus est ad pascha: interim me ad iter accingo. Planèque vereor, ne tuam istud viaticum me hic non reperiat. Sed tamen si quid obtigerit, relinquam hic probos amicos, ad quos quicquid delatum erit in tuto fuerit, *Joannem Borsalum*, cui Latinæ linguæ professio destinata est, *Joannem Novium Hostiscatanum*, *Petrum Agidium*, cujus pater optimus nuper vitâ defunctus est, atq; ipse renacissimo morbo affligitur, *Nicholaum Buschidensem*, ludimagistrum apud *Antwerpianum*. *Guilielmus Cardinalis Crovus*, unas atq; alteras tuas literas mihi reddendas curavit: quarum alteras *Guido Morillonus* tuo nomine scripsit. Sed quid ais? friget istic *Guido*, juvenis in regione tam calida? saltem adesset illi sua Nympha, ne totus frigore pereat. Atqui nobis hic persuasum erat, istic esse totas regiones, ubi terra nihil nisi merum esset aurum, nec adesse formicas *Indicas*, auri custodes, sed liberum esse cuique, quantum velit fodere. Præsulem *Theatinum* salvum esse gaudeo, nisi quod hunc quoq; frigere suspicor. Nam de *Brisolato* rumor quidam sceleratissimus me propemodum exanimârat, hominem abisse in campos *Elysios*, jamq; parabam *Epicedion*, quo tantum orbis lumen e medio sublatum deplorarem, sed superioribus literis aspersisti aquam, animumque reddidisti. Verum extra jocum, summæ voluptati mihi fuit summum illum meum *Mecanatem Joannem Sylvium* tam bellè valere, viram, ita me Deus amet, immortalitate dignum. Cum theologis *Alcedonia* sunt, imò mira familiaritas. Pro *Hieronymo* palam agunt gratias; de Novo Testamento nihil queruntur, imò primores hujus ordinis ingenuè comprobant, tantum oblatrant sycophantæ nescio qui, sed procul & à tergo. Multos, ut aiunt, terret *Fabri* malè accepti exemplum. In quem tamen viribus meis non sum usus, favens etiam, quoad licuit, adversario. Mirum quid sit rei, ut ille non saltem privatis literis sese vel excuset vel defendat. Passim mihi gratulantur *Gallum* devictum, *Germani*, *Itali*, & *Angli*: nec tamen efficiunt, quo minus oderim meam victoriam, nec admodum gloriosam in causâ tam vincibili, & invidiæ obnoxiam, quod amico detraxerim opima spolia, cui nunc etiam faveo, licet non usq; adeo, ut in illius gratiam, blasphemus in *Christum* haberi velim. Proinde precor ut Deus Opt. Max. iis qui mihi bene volunt feliciorum mihi gratulandi materiam suppeditet. *Apologia* jam quater est excusa. Deleat ille suam infestationem, ego quatenus possum premam *Apologiam*. Auferat ille tela, ego depono clypeum. Tollat ille venena, ego desinam uti

uti antidoto. Quod si quis aliorum me similibus dictis laceffisset, longè aliter fuisset acceptus. Homo sum, ubi verè lapsus ero, non solùm agnoscā erratū meum, verumetiam admonitori gratias agā, insectatori cedam. Caterū ubi simili impudētia cōvitiis atrocissimis impetor, non cōmittam ut posthac in me velut inertem atq; edentulū, quivis a-sellos obrudat, quivis sus obganniat. *Faber* unum me laceffivit nominatim. Ego neminē adhuc laceffivi, sed uni laceffenti respondi. Quidā aiunt illū tuas colligere copias, ut bellum instaurer, alii negant. Ego nihil malo quam pacē, præsertim cum illo, non quod illum metuā, sed quod ex animo diligam. Quod si repetat, ipse viderit: sibi impu-ter, si parū civiliter accipietur. Adigit me Novum Testamentū, ut aut *Venetiam* adeam aut *Basileam*. Nondū enim statui, utro sit eundum. A *Germania* tribus incōmodis deterreor, hypocaustis, latrocinis, & peste, quæ præter alios *Lachnerum* sustulit, officinæ *Frobeniana* principem. Ab *Italia* cum itineris longitudo, tum instans æstas. Sed quocunque me contulero, faciam uti cognoscas. Existimabam me Cancellario scribere, quoties tibi scriberē. Nam ipsum tot immeritum negotiis verebar interpellare. Ego hic undiq; literis amatoriis obruor. Scripsit Archiep. *Maguntinensis*, semel atq; iterum Episcopus *Trajectensis*, semel *Leodensis*, semel *Bajocensis*. Invitor ad cōplexus. Invitat Rex *Angliae*, & hujus *Achates Card. Eboracensis*. Invitat Rex *Gallia*. Tantū est amatorū, ut difficile sit vel epistolis omnium respondere. Scripsi tamen *Sylvio* Cancellario, quo jussu, cui non parere vix satis tutū arbitror, ut es homo violentus. Ex bilinguis hic omnes trilingues reddimur. *Matthæus* vir suæ linguæ, in quā nat⁹ est, in paucis peritus publicè proficitur *Hebraicè*, quasi parū hic fuerit ebriorum. *Dorpius Hebraicæ* factionis dux est. Videbis brevi novum seculū hic exoriri. Et exosculabuntur illum paulò ante lapidatum *Erasmū*. Etiam si *Paraphrasis* omnibus omnium calculis laudatur. Est aliquid vel unico libello placuisse tam iniquis ac morosis. Atq; utinam in talibus campis me continuissem, in quibus non paulò plus erat gloriæ, multoq; minus laboris: Sed satis mihi *Barbiri* agimur, fatis cedamus oportet. Ornatissimo viro *Haloio*, fac me diligenter commendes. *Marianū*, *Iodocum* jurisconsultissimū, *Guidonē* *Morillonū* congerionem tuum meis verbis etiam atque etiam saluta. Cura etiam atq; etiam mihi *Barbiri*, ut rectè valeas. Nam hic ann⁹ multos eximios viros tui similes absumpsit, *Marcum Musurū* *Roma*, jam Archiep. designatum, & ante hunc *Paleotum Camillū*, *Lutetia Fan- sum* immortalitate dignū. Apud *Anglos* *Andream Ammonium* *Lucensem* omnibus egregiis dotibus cumulatum. Hi quibus astra sunt à consiliis, affirmant his annis quatuor tantam fore pestilentiam, ut nulli sint futuri superstitēs, præter egregiè doctos ac probos viros. Quod si verū est, autem & ego vaticiniū meum adungere, miram fore vilitatem annonæ. Quo magis tibi cavendum censeo nè sis de numero mediocrium. *Johanni Carnudileto* decano *Bexontino* gratulor, pontificii *Panormitani* dignitatē additam: & hoc magis gratulor, quod is semper honestis studiis impensè favit, atque hoc nomine mihi quoq; cum primis amicus ac patronus. Neq; dubito, quin illum sua virtus brevi ad majora sit evektura. Adnitere, ut tibi quoq; gratulari liceat. Perlongū est omnibus scribere, tu fac unus mul-

A tarum epistolarum vice fungitor. Rursū vale, *Levanii*, pridie Nonas Martias. An. M. D. XVIII.

Erasmus Roterod. Marco Laurino S.D.

A Ccepi literas tuas, imò meros amores, quid *Epist. 21.* enim aliud sonant, quid aliud spirant? Mihi verò non min⁹ in votis fuit, frui consuetudine tuā, quā tibi meā. Id. uti spero, nunc quoque licebit. De convitiis obrectatorum, qui omnibus arrohis, nunc tandem in inconstantiam meam cavillantur, rursū fateor, utpote jam assuetus istiusmodi blateramentis, sed tamen risum ex parte *Sardoniam*. Nam mihi quidem adversus istorum calumnias sufficeret animus bene sibi conscius. Caterū quis non molestè ferat, obstinatam ac perversam hominum ingratitude? Nulli magis indigent meis laboribus quā isti, qui sic oblatrant meis studiis, suis commodis. Nec ulli oblatrant ferocius, aut immanius quā ii, qui libri nec operimentum unquam videntur. Fac mihi *Marce* periculum, & cōperies me verum dicere. Ubi incideris in istiusmodi quempiam, sine illum debacchari in Novum Testamentum meum, ubi destomachatus erit ad ravim usq; roga, num opus ipsum perlegerit. Si perfrictā facie dicet se legisse, urge, ut locum proferat quem reprehendit. Non reperies quenquam qui id possit. Nunc vide quid hoc sit Christianū, imò quā monachorum professione dignum, apud imperitam plebem lacerare famam hominis, quā etiam si velint, sarcire non possint, cum id quod carpunt, prorsus ignorent, nō cogitantes verè dixisse *Paulum*: *Maledicti regnum Dei non possidebunt*. Nullum autem infamiae genus sceleratius quā hæreseos, quod isti statim impingunt, si quis eos vel nutu offendant. Deinde quemadmodum apud *Elvetios*, ut narrant, uno quopiam à turba proferente digitum proferunt omnes, & ad prædam accurrunt. Ita simul atque ex isto grege unus quispiam grunnire cœperit, mox grunniunt universi, & apud populum *Quiritantes*, ad saxa provocant: velut obliti professionis suæ, non aliud professi sunt, quā ut bonorum virorum nomina, linguæ suæ virulentia contaminent, ac prorsus juxta *Psalmographi* vaticinium, *Acherunt linguas suas sicut serpentes, venenum aspidum sub labiis eorum*. Ita qui debebant Christianæ pietatis prædicatores esse, studio sunt alienæ pietatis obrectatores. Et qui se profitentur *Hierophantas*, exhibent sycophantas. Et quod prodigii simile est, homines ad benedicendum infantissimū, ad mordendum & calumniandum linguam habēt: & alias prorsus à Musis & Gratiis alieni, in conspurcanda bonorum virorum fama, falsi sibi videntur, & venusti. Postremo, quod per se non possunt, per subornatos agunt, conducto *Charilo* quopiam, aut malo Rhetore. Tanta est lædendi libido, tanta sitis rei cum facillimæ, tum sceleratissimæ. Prodesse difficillimū est, sed juxta pium: Cur non hac parte potius declarant se magnos ac suspiciendos homines, si quid esse volunt? Est istud hominum genus omnino dignum ita libris celebrari, ut posteritas non ignoret eximiam morum ingenique perversitatem, sub prætextu Christianæ religionis. Atque id fortasse præstare valeam, si paululum adnitar. Verū hoc partim dissuadet Christiana modestia, partim iniquum arbitror, ob paucorum malitiam, universos ordines in

hoc est vivere, quod bibere : quod non scortatus sim, quod non luterim aleam, quod non egerim sycophantam. Ego verò meam inconstantiam multis partib⁹ antepono istorū constantiæ. Neq; enim paulò pulchrius esse duco, sic in multis vixisse locis, ut ubicunq; vixeris, redicū tuum optet optimi quique, quā sic in eadem urbe vixisse, ut non referat vixisse : non enim dicam quā vixisse turpiter. Quid si valetudo cogat mutare locum, nonne daturi sint veniam valetudini consulenti? Nunc damnant quod omnia posthabeam utilitati publicæ. Sed rejiciunt operam meam isti: rejiciant, modo boni doctiq; amplectantur: nemo per me cogitur plus sapere quā velit. Sed hos, mi *Marce*, valere sinamus. Nos purè Christianeq; diligamus bonos, malos toleremus, si vinci nolint, nè benefactis quidem. Reperient aliquando similes labra lascivas. Continget malo nodo malus cuneus, & dum fragili quæzunt illidere dentes, illident solido. Mihi non est nec ocium, nec animus, cum hac lustrari scabie. Nolim te tuo incommodo huc advolare, alioqui gratissimus futurus: ipse (ut spero) brevi te vitā, dies aliquot acturus apud te, & animum expleturus tuā consuetudine prius quā hinc abeam; etiā si hinc abeo, non diu abfuturus. Si *Basileam* adeo, rediturus sum proximo autumno. Si *Venetiā*, proximo vere. De *Joanne* famulo meo demiror, te nihil meminisse, quem in *Angliā* ante mensem misi: nam is, opinor, salutavit te. Bene vale amicorum integerrime. *Levanii* postridie Paschæ. Anno M. D. XVII.

Des. Eras. Rot. M. B. amico non vulgari.

Epist. 22.

A Mice non vulgaris, ut jam nunc pro tuo in me studio gratiam aliquā referam, admonéo nè istiusmodi ineptiis bonas horas malè cōteras, quin potius hoc operæ quod istiusmodi naniū describendis ac relegendis impendis, evolvendis *Hieronymi* libris imperti. Mihi nec animus est, nec ocium, omnibus omnium cavillationibus respondere: satis est si probor à summis, atq; ab ipso adeo Pontifice summo, qui mihi pro laboribus meis per literas gratias egit. Non legi libellum sycophanticum, quem ad me misisti, sed alios eruditos audivi legentes. Omnibus risui fui, & mihi quoq; in quem scriptus. Si faves auctori, vel potius sycophantæ, sparge nugæ illius in vulgus: nam hoc ambis, ut mecum congressus nobiliteretur. Sin mihi faves, preme nugacissimas nugas. Imò si isti verè faves, nam ipse gloriæ jejuniū, suū ipsius opes malum. Multi sunt quibus magis opus est *Hippocrate*, quā redargutore. Cæterum quod uno in loco hæres & ipse de *traditione*, quā vis variis modis me poteram tueri, tamen ut verbo rem expediam. Donemus hoc loco conjunctionem & non esse interpretantis: non profit mihi, quod in hoc, domū ducebatur uxor, ut concubitu copularetur, vide quā bellè hic excusat lapsum. Cum *traducere* sit cum *infamia dimistere*, evasit, si *traditio* significet *consensum domesticæ consuetudinis*: veluti si quis *cucurbitam* usurpasset pro *tergo asini*, videatur evasisse, si alius interpretetur illic *cucurbitam*, non pro *tergo asini* postam, sed pro *clitellis tergo impostis*. Quod si quis tergiversetur *traduci* hic vulgari significatu dictum pro *deduci*, quomodo *traditio* significat *consensum*, aut *traditio* *consensum*? An

A idem est *deduci*, & *assentiri ut abducari*? aut quid abductio uxoris sine coitu facit ad consuetudinem matrimonii? Postremo, cum consensus ille, quo coit matrimonium, semel in se complectatur, quicquid officiorum uterq; conjugum debet alteri, unde nobis ista *traditio* à reliquis officiis separata? *Consensus* conglutinat matrimonium, *coitus* consummat, *traditioni* nullus est locus. Denique non ipse *Petrus Lombardus* sic interpretatur, sed obscuro nescio qui, qui offensi hoc verbo, nè nihil dicerent, hoc commentum sunt. Quod si vides hæc esse coacta detortaque, fateamur ingenuè *Petrum Lombardum*, *traducendi* verbum, quod est apud *Matthæum*, accepisse pro *conjunctione uxoria*, præsertim cum is & alijs manifestissimè labatur in vocabulis, *Isidorum* aut alium huic similem secutus. Verum hujusmodi nugis omisissis, oblecta te bonis auctoribus evolvendis, cui te non solum eruditiorè reddent, verum etiam meliorem. Hic per me non nobilitabitur. Quod si ipse suas evulgavit ineptias, sibi ipsi acceptum ferat oportet, cum omnibus risui fuerit. Bene vale in *Christo*.

Lucas Palinurus Erasmo Roterod. S.D.

E Go nè hominem illum grammatophorum *Epist. 23.* tuum, maxime & clarissime præceptor *Erasme*, vacuis ad te redire manibus, ut nullas ad te literas mitterem, arduis licet Principis mei detentus negocijs, sinerem? Qui mihi adeo benignum, adeo humanum te sepe numero præbui. Certè ingratum agerem, si hæc non altè mente reponderem, si gratiam non referrem. At quis parem referet, licet quantumcunque etiam gratus? cum tu ita erga omnes sis, neminemque non beneficijs accumules, ut nec singillatim, nec gregatim literarum amatores, tibi satis dignam quocunque munere, talionem reponere possint. Ego, nè proflus ingratus sim, quod unum possum facio, & tui memoriam sepe numero apud Principem meum refrico: te, ut par est, commendo, & ad cælum usque laudibus veho, quas ille cupidissimè solet audire, & nonnunquam sic addere meis, quasi malignè laudārim. Oro superos, ut in multos annos te servent nobis ac bonis studiis. Alia hoc tempore facere non possum. Vale omnium, quos vel tellus alit, doctissime, & me ama. *Basilea*, decimatertis Julii Anno M. D. XVI.

Des. Erasmus Roterod. Luca Palinuro S.D.

Quod rectè vales gaudeo: quod nostri non *Epist. 24.* solum memor es, verum etiam studiosus, habeo gratiam: quod honestum locum obtines apud antistitem omnium optimum, magnopere tibi gratulor. Opto ut tua felicitas quā maximè diutina sit, semperque major: ac precor, ut quod facis, facere pergas, ut *Erasmus* integerrimo Præsuli tuo commendatum reddas, quo mihi nihil magis est in votis. Ukiam orbis haberet multos illius similes. Bene vale, *Levanii*, pridie *Bartholomæi*. Anno M. D. XVI.

Des. Erasmus Rot. Paludano suo. S.D.

Mito epiraphium, nè usquam non obsequat *Epist. 25.* *Paludano*: si displicebit, quod scio fore, cogita scriptū à Theologo, cui generi scis quā iniquæ

quæ sint Musæ. Bene vale. Anno M. D. XVII.

Epitaphium Carmine Iambico Trimetro D. Iacobi de Croy, Ducis et Episcopi Cameracensis.

Utriusque gentis *Croica & Calaingica*
Dectus perenne, *Iacobus* hoc situs loco,
Præsul ne fuerit melior, an dux clarior,
Tibi *Camerace*, nemo facile dixerit.
Evedæ ad astra virgini matri sacer,
Cui fuerat usque pectore addictus pio,
Evexit hunc e rebus humanis dies.

Erasmus Roterod. Ricardo suo S. D.

Epist. 26. **N**on eò scripseram de *Joanne* meo, ut illum *Toussalle* obtruderem, sed ut gratum facerem, si hoc illi fuisset cordi. Animum erga me tuum tam amantem ac propensum amplector atque exosculor. Perge, mi *Ricarde* charissime, purissimis moribus puras adjungere literas, quando in hoc esse te video. Bene vale. *Lovanii*, pridie Calend. Septemb. Anno M. D. XVII.

Des. Erasmus Rot. Georgio Haloino S. D.

Epist. 27. **C**larissime *Georgi*, tandem olfecisti, ni fallor, quis tuerit ille *Gandavi*, quem nostra offenderit *Moria*; monachus est, niger est, nihil nisi venter est. Primum a paucis intelligebatur, donec *Lisfrinus* adderet commentaria. Verum ubi per te *Gallicæ* quoque loqui coepit, ab his quoque intelligitur, qui nec *Psalmos* suos intelligunt. Optarem & ipse audire meam *Morian Gallicæ* differentem: quod si tibi non est exemplar, saltem commonstra unde possim petere. Totus hoc est, cum bibliotheca, *Lovanium* commigravi. Cum Theologis altissima pax, atque adeo necessitudo: nam mihi cum illis bellum esse lycophantæ quidem sparserant: destinant me in summum ordinem cooptare. Quis hoc non malit, quam indeorum contubernium allegi? *Arensis* unice favet. *Dorpius* ex animo videtur amicus. Oblatrant unus & alter *ἑλκεῖς*, sed in absentem. Accipio *Briseletum Antuerpiæ* gnaviter ac prorsus bonis lateribus in omnibus compositionibus in me declamasse. Verum id de viro tam erudito atque integro, non possum adduci ut credam esse verum. Cura ut optimè valeas, tæq; nobis & rei literariæ serves incolumem. Monacho huic, ut videtur probo, raræq; indolis, vel pro tua humanitate, vel meâ causâ, si quid opus erit, commodabis. *Lovanii* quarto Calend. Septembris, Anno M. D. XVII.

Christophorus Episcopus Basiliensis Eras. Roterod. S. D.

Epist. 28. **I**ncredibile est, quantâ perfusi lætitiâ sumus *Erasmus* celeberrime, cum ex hoc tuo grammaphoro te valere accepimus. Fecit enim amor, quem tecum superiori anno *Basilea* contraximus, ut tua de valetudine curam non gerere non possimus. Et quis literarum amator non gerat? Nam si quid *Erasmus* valetudinis adversæ incumberet, opinor & omnes honestas disciplinas indolituras, simulque totam rempublicam literariam periclitaturam. Timebamus non parum, nè eorum illud novum durius te acciperet. Quod revera nostra tibi precaretur patria, si precandi

A locus esset, non quod tibi invidet, sed ut eorum nostrum *Basiliannum* reviseres. Et certè nihil æquè in votis nobis esset, quam ut te sæpe præsentem aspicere, dulcissimæque ac quidem doctissimæ tuæ confabulationi interesse liceret. Age mi *Erasmus*, si *Basiliense* tibi eorum plus aliis aridet, sub eodem habitemus tecto, *Basileam* repetas nos, & omnia nostra tua erunt. Hæc scripsimus, nè tui, quoniam ab oculis semoti, pectore immemores videremur. De rebus tuis aliquando ad nos scribe, & feliciter vale. Ex civitate nostra *Basiliensi*, decimatertia *Iulii*. Anno Christiani partus M. D. XVII.

Des. Eras. Roterod. Præsuli Basiliensi, Christophoro S. D.

Reverende Præsuli, eloqui ut dignum est, vix *Epist. 29.* queam, quantopere veterem istum tuum in me animum quem olim abundè expertus *Basilea*, nunc rursus tuis ex literis agnosco, venerer atque exosculer. Ac jampridem circumspicio, si quod idoneum argumentum nancisci queam, quo simul & tuam erga me beneficentiam, & meam vicissim in te grati animi propensionem testatam efficiam, etiam posteritati, si quid meæ possint literæ. Imò quo melius dicā ut posteritas in te boni præsulis imaginē accipiat, in me seduli clientis exemplum. Sed hætenus unus in tot curas distractus, hinc studiis meis, hinc aula negotiis, vel nugis potius, hinc Theologorum quorundam odiis, meminisse magis poteram officii mei, quam præstare. Nunc cum Theologis pax est altissima, nisi quod reclamant adhuc personati pauculi, sed procul, & in absentem duntaxat oblatrantes, præsertim ubi calices reddiderint eos disertos. Ab aula me prorsus avulsi. *Lovanii* sedeo, cum cælo satis convenit. Spero dabitur commoditas animo meo satisfaciendi, nec tamē *Basileam* excussi animo, sed est cur hic expediat mentes aliquot desidere. Id quid rei sit, partim indicavi *Ludovico Bero*. Neque verò me istuc perinde invitavit cœli vestri amœnitas, atq; animus iste tuæ celsitudinis, tam in nos propensus. Pro officiis & humanitate, quā *Beornus Rheanus* raræ probitatis virum prosequeris, non minorem habeo gratiam, quam si in meipsum collocasses. De novis rebus ex aliorum literis cognosces. Bene vale suspiciende pater. *Lovanii*. An. M. D. XVII.

Des. Erasmus Roterod. Henrico Stromerio Aurbachio Medico S. P.

Frudicissime Medice, accepi per meum famulum *Jacobum* literas tuas multis quidem nominibus gratissimas: sed hoc præcipue, quod reverendi præsulis honestam de nobis opinionem ac propensum favorem, simulq; singulare quoddam tuum erga me studium testentur. Erat animus inscribere archiepiscopo *Suttonium*, aliosq; qui *Cæsarium* vitas descripserunt, à me post omnes non temerè recognitos: sed erat cur id fugerim. Nondum ullum illius in me officium sum expertus: sed tamen cum audio celsitudinem illius tanto animo favere bonæ spei ingenii, arbitror omnium eruditorum esse parteis, ut talem heroem laudibus vehant: mihi quoq; hoc magis suscipiendū, quod rebus piis ac sacris faveat tantus Princeps: quo quidem animo si omnes essent præditi: melius,

melius, ni fallor, cum rebus humanis ageretur. Porro, quod hortatur ad describendas divorum vitas, utinam sicut primum pollicetur, ita possit huic corpuseulo vires ad id negotii iustas addere. Jam annuum excessu quinquagenarium, & valetudo perquam est imbecillis, & distringor variis studiorum laboribus. Si posthac contingeret isthac facere iter, cupidissime fruar optimi Principis conspectu, tuâque consuetudine. Bene vale *Stromeri* doctissime. *Louvani*, natali *Bartholomaei*, Anno M. D. XVII.

Des. *Erasmus Roterod. Thoma Cardinali Eboracensi* S. P.

Epist. 31.

Amplissime pater, non eram nescius quam religiose tua celsitudo maximis etiam viris sit adeunda, quamque multis male cesserit numina parum rite compellasse. Verum hanc fiduciam mihi fecit rara quidam & inaudita comitas, quam ipse cum aliis, tum nuper expertus sum, cum apud *Britannos* agerem. Eximie felicitatis invidia comes esse solet. At mira morum tuorum facilitas omnibus exposita obviaque, sic prorsus invidiam omnem excludit, ut homines non minus ament naturae tuae bonitatem, quam fortunae magnitudinem suspiciunt. Verum ne seriis negotiis occupatissimum nugis etiam meis diutius occupem, mitto regiae majestati libellum utcumque adornatum, ea ferme complectentem, quae ad rectam Principatus administrationem faciunt. *Philippum Castellae* Regem, sub cuius nomine boni Principis simulacrum effinxi, serenissimus Rex *Henricus*, ejus nomenclaturae octavus, puer juvenem fratris vice dilexit, cuius mortem etiam suis ad me literis olim deploravit, non minus amanter quam eleganter: cum *Carolo* nostro, praeter affinitatis copulam, tam artibus fratribus, tam propinqua necessitudine, animorumque fraterno consensu conjunctus est, ut conjunctior esse non possit. Porro, tua reverenda sublimitas regiae majestati, regnum multo omnium florentissimum longè felicissime administranti: hoc ipsum est, quod olim *Herculi Thesens*, quod *Achates Aeneas* fuisse legitur, ut non ineptè tria maxima simul & carissima inter se nomina, liber unus complexus videatur. At volumen quod olim Regi dicaveram, cuiusque manibus obtuleram, nondum opinor per bellorum tumultus licuit evolvere. Sed jam dudum partem tranquillitate, intelligo illum ad literas, olim puero non infeliciter gustatas, redisse, ac subinde cum libris colloqui non quibuslibet, sed iis potissimum, qui pietatem, qui regiam sapientiam doceant. Nam hoc magis fuit virtutem, quo magis possidet. Proinde vetus munusculum renovare visum est, eò quod dicatum non videretur, quod nondum esset cognitum. Adest & juvus libellus, tam exiguus quam ipse magnus es. Haud me fugit, quam utrumque munus pusillum sit: quanquam tantis heroibus, quid aliqui non sit futurum pusillum? Sed perficui frontem, & humanitatis vestrae quam celsitudinis maiori meminisse, & visum est utcumque; reficere nostri memoriam, simulque animi majora molientis significationem dare, quando interim Novum Testamentum sic me totum habet ac possidet, ut aliud non possim. Cui quidem operi certum est immori, aut ita tractare, ut tum mihi, tum *Leoni* P. M. nunquam intermoriturum famae decus sit

A pariturum. Non recuso quo minus hoc arroganter dictum videatur, nisi repraesentitero, quod polliceor. Huic sane labori haec hyems dicabitur, quam *Louvani* sum adurus, postea quam nec Princeps adest, nec cancellarius *Burgundiae*. Interim majorem in modum rogo, primum ut tua celsitudo pergat eo favore, quo corripit, *Erasmum* prosequi: Deinde & hoc quaecumque munusculum serenissimo Regi commendare dignetur. Aut si id parum meretur ipsum munus, certe hunc animum tradere. Rex catholicus hinc felicissime solvit, utinam eodem tenore cetera illi succedant in *Hispania*. Apud nos vereor ne magna rerum novitas exoritur, ni nuntius favor, Principumque pietas ac sapientia, rebus humanis prospiciant. *Ammonii* mortem acerbissime fero. Quot in uno homine dotes periere? Perit & *Hieronymus Buslidius*, qui quidem apud vos legatione functus est, & has primitias Orco *Hispanico* dedimus, cui jam nimium saepe litamus. Bene valeat tua reverenda sublimitas, cui hunc infimum clientulum diligenter commendo. *Antuerpia* V. Idus Septem. Anno M. D. XVII.

Des. *Erasmus Roterod. Angliae Regi Henrico octavo* S. D.

Inclite Rex, inter innumeras ingenii tui dotes **Epist. 32.** vere regias, planèque heroicas, quibus laudatissimum parentem *Henricum* ejus nominis septimum, non refers modò, verum etiam superas, alius fortassis aliud mirabitur ac laudibus vehet. Mihi nihil non suspicienti, illud in primis probatur, quod cum ipse pro rara quadam animi perspicacia sapias plurimum, tamen prudentum & eruditorum, ac potissimum eorum, qui nesciant ad gratiam loqui, familiaribus colloquiis gaudeas, perinde quasi *Sophoclem* illud alicubi legeris, nec dubito quin legeris, *Ἐπει τῶν πολλῶν τὸ κοινὸν εὐνοία*, id est, *Reges sapientes reddantur, sapientium hominum consuetudine*. Cum primis autem, quod inter tot regni, imò mundi negotia, nullus tibi penè dies abeat, in quo non aliquam temporis portionem libris evolvendis impertias, cumque praeis illis sapientibus colloqui gaudeas, qui minimè omnium assentantur, atque his praecipue libris, unde cordatior, melior regnoque utilior discedas, longè diffentiens ab istorum opinione, qui existimant egregios Principes à nulla re magis abesse oportere, quam à libris studioque philosophiae: aut si quid etiam attingendum sit librorum, nihil nisi ridiculas, & vix mulieribus dignas fabulas, meraque stultitiae ac vitiorum irritamenta legi oportere: perinde quasi haec duo ex diametro inter se pugnent, sapere, & Principem agere: cum ita inter se cohaereant, ut si alterum alteri adimat, nihil jam relinquant, praeter inanem Principis titulum, Cenotaphiorum instar, quae nomina tantum & stemmata foris ostentant, cum intus vacua sint. Porro, quemadmodum cordatus & pius Princeps omnibus sapit, omnibus vigilat, omnibus prospicit in commune, ut qui publicum negotium gerit, non suum: ita par est, ut hujus curas ac sollicitudines pro sua quisque portione virili conetur adjuvare. Et quo latius imperat, hoc magis eget hoc officiorum genere. Eximia quaedam inter mortales res est monarcha, ac planè nuntius instar, sed homo tamè. Ego verò, quando solis literulis meis hoc

officii pensum possum Regibus persolvere, pridem libellū *Plutarchi de ratione dignoscendo adulatorē ab amico, ē Græco Latinū* feci, tuūq; majestati dicavi per tuū Cardinālē, qui tibi in regni administratione id est, quod olim *Thesens Herculi, aut Achates Aeneæ*. Verum quoniam id temporis in medias bellorum procellas, publica quædam ac fatalis orbis Christiani tempestas subito te abripuit, non satis vacabat, opinor, literis attendere, cum res ferro esset agenda. Nunc igitur eundem, licet jam orbi publicatum, ac tertium typis excusum, ad tuam celsitudinem mitto, neque id absque f. i. n. o. r. e. Siquidem adjunxi Panegyricum *Philippi Castellæ* Regis præconem, cujus memoriam scio tibi sacrosanctam esse, quippe quem olim puer juvenem fratris vice dilexeris, quemq; optimus parens tuus non titulo tantum in filium adoptarat. His adjeci Principis institutionem, quam *Carolo* Regi Catholico, recens inaugurato principatui, nuper obtuli. Non quod is nostris monitis magnopere egeret, sed quod, quemadmodum in magnis tempestatibus, quantumvis petiti gubernatores, se vel a quovis admoneri patiuntur, sic Princeps tot regnis destinatus, nullius omnino consilium debeat aspernari, quod sedulo proferatur animo, secuturus quod ex omnibus factu optimum judicabit. Quod autem usquam fretum tantos habet morus, quantos habet tumultus amplæ ditiones? Aut quis unquam tantas in mari tempestates vidit, quantas rerum humanarum procellas paucis hisce annis vidimus? Et adhuc graviores imminere videntur, si res Principum sapientiā pietatēq; componantur. Postremo, quando in consiliarium ordinem astitus eram, visum est protinus hoc officio meo respondere muneri, & non una aut altera in re consulere, sed consiliorum omnium ceu fontes quosdam ostendere, egregiæ quidem indolis, sed adhuc puero Principi. Nam ut tuæ majestati monitis ejusmodi sit opus, tantum abest, ut qui attentius tuam imaginem contempletur, absoluti Principis simulacrum ad tui exemplar possit effingere. Mihi tamen, quod scirem, ut nihil aliud accederet, duorum tibi clarissimorum Regum commemorationem non injucundam fore. Deinde quod ea præcepta, si salubria suadent, Regibus omnibus commendabuntur, aut Regum filiis, si senserint tibi Regum qui hodie vivunt, omnium cordatissimo, incorruptissimo, florentissimoq; non displicuisse. Postremo, ipse ingratiitudinis culpam utcumque effugero, si non desinam tuæ majestatis erga nos studium, quā possum sedulo testificari. Quid enim illi non debeo, toties ornatu testimonio vocis tuæ? Ad hæc, cum isthic essem proximē, tam benignis conditionibus invitatus, tum ultro, tum regiā prorsus comitate, quando hoc ipsum pro magno habeo, quod huic hominioni talis ac tantus Princeps faves, quod agnoscis, quod amas. Majestatem tuam quā diutissime incolorem ac florentem tueatur Principum Princeps Optimus Max. *Iesus Christus. Antuerpiæ, An. M. D. XVII.* postridie natalis divæ virginis.

Des. Erasmus Roterodamus Jacobo
Fabro S. D.

Epist. 33. **Q**ui nostrum utriq; bene volunt, optime Faber, utriusq; vicem dolent. Tuam cui tam sinistrē, nescio quis, Deus immiserit in animum ac

A cum nihil esset causæ, tam odiosa disputatione me lacefferes, atq; ita lacefferes, ut mihi non esset integrum obticescere, nisi simul omnia illa crimina agnoscerem, sermonem *Christo* Deoq; indignissimum, & sermonem seipsum undiq; elidentem, & omni ex parte sese falsum esse declarantem, & sermonem intelligentiæ prophetiæ advertantem, & sermonem pro pestiferis *Judeis* facientem, unāq; cum illis *Christum* contumeliis afficientem, & sermonem *Anticyræ* dignum, & sermonem, cui si pertinaciter hærerem, hæreticus essem, aliāq; id genus tam multa. Nam unum aut alterum ejusmodi telum fortasse dissimulāsem. Meam verò, qui aliā occupatissimus, & ab hoc scripti genere maximo pere abhorrens, compulsus sum cum homine mihi longē charissimo decernere. Ex adverso gaudet, qui nobis ac rectioribus studiis malē volunt. Habent quod utriq; objiciant, quo utriq; fidem abrogent, quo suam inscitiam consolentur. *Christum* mihi parū propitium habeā, nisi non solum hanc necessitatem, verum etiam hanc victoriam, quam omnes uno ore mihi tribuunt, odi. Quam ob rem, mi Faber, per omnia quæ tibi sacra sunt, rogo, sit hic impii certaminis finis. *Πάντα δὲ περὶ αὐτοῦ ἡμεῖς δεξιούμεθα.* Quod si omnino placet cum *Erasmio* configere, ab iis verbis temperato quæ dissimulari non possunt. Nimum delectavimus istos veteris inscitiz mystas. Mitto ad te libellam, si fortē nondum vidisti: perlege attentius. Deinde teipsum tibi in consilium advoca: nec aliena instigatio te perpellat eò, quò postea perniteat pervenisse, & tuorum cohibe stylum. Ego meos hæcenus coercui. Agamus purā verēq; Christianā sinceritate. In me nihil fuci reperies. Bene vale, *Levanti* tertio Idus Septemb. M. D. XVII.

Herneſto Bavaria Duci, Erasmus Roterodamus S. D.

E **S**I *M. Tullius* omnium suffragiis uberrimus & Epist. 34. Sin exhaustus facundiz fons fateretur eloquentiæ venam facillimē inarefcere, nō cotidiana legendi dicendique exercitatione sufficias, *Herneſte* Princeps, non tantum imaginibus inclyte, quid mihi credis accidisse, cui cum vix tenuis quidam orationis rivulus contigerit, jam anni complures in eo studiorum genere consumpti sunt, quod aded ad expoliendam orationem non facit, ut quamlibet etiam benignē fluentem copiam possit extinguere, ac dictioni quantumvis nitenti, situm ac rubiginem obducere. Quid enim inutilius ad tuendam Rhetorices politiam, quam tumultuariā lectione sursum ac deorsum per omnes autores, eosque interim inconditos raptari? Quod usque nobis faciendum fuit in Novo Testamento, in cudentis ac recodendis *Chilialibus*, in instaurandis *Hieronymi* libris. Proinde quo contractam hisce studiis orationis, vel scabriciem, vel inopiam aliquā ex parte corrigeremus, dum proximo vere *Britanniam* adirem, *Quintum Curtium* itineris ac navigationis comitem adjunxi, qui mihi olim puero lectus, mirē candidus ac tersus est visus, nec alius sanē vilis est ex tanto regustatus intervallo. Dolet mihi autorem lectu dignissimum *Quintum Curtium* nobis superesse, nimirum duobus primoribus libris amputatis, ultimo pluribus in locis trunco mutiloque. Risimus interea Græculam in historia vanitatem, quam tamen *Quintus Curtius* subinde

subinde temperasse videtur; & tamen cum huc omnes ingenii sui nervos intenderint, ut eximium quendam & inimitabilem Principem depingerent, quid aliud nobis quam toties furiosum, sed ubiq; felicem orbis prædonem descripserunt? Neque enim ille periculosior erat vino temulentus, quam ira atq; ambitione. Et quo felicius erat impotentis animi temeritas, hoc erat rebus humanis perniciosior. Mihi certe non magis placet *Græcorum* historicorum *Alexander*, quam *Achilles Homericus*, pessimam uterq; boni Principis exemplar, etiam si quæ virtutes tot vitiis admixtæ videri possint. Videlicet operæ precium erat, *Africam*, *Europam*, *Asiam* tot misceri cladibus, ut unus furiosus juvenis animo mos gereretur, cujus ambitioni nec orbis hic solidus erat satis futurus. Bene habet quod illi pessima fortuna, ceteris in rebus nimium indulgens, longævitate negarit. Locos aliquot obiter annotatos correximus, addito elencho, qui potissimum indicaret, si quid novè dictum apud hunc scriptorem extaret, ne desit quo placemus. Quosdam, qui ad singulas penè voces nobis solent obstrepere, clamitantes, apud probos autores nusquam inveniri. Hoc quicquid est vel fructus vel studii, tibi visum est dicare, quo testaremur nos vel memores esse principis, cui tum ipse privatim plurimum debeo, ut à quo fuerim pridem amplissimis conditionibus provocatus, tum publicè debent omnes bonarum literarum mythæ, quas tu sic ornas clarissimis majorum tuorum stemmatis, sic morum integritate commendas, sic benignitate foves, sic auctoritate tueris, ut brevi nihil sit illis futurum felicius, si ceteri Principes, omisâ bellandi rabie, tuum exemplum æmulentur. Bene vale. Anno M.D.XVII. pridie Nonas Novembris.

Des. Eras. Rot. Neviomago S. D.

Epist. 35. **D**Emiror te nihil scripsisse, cum scripserit ipse Præsul. Neq; enim opinor te sic occupatum, ut non vacarit: neque tam fortunæ successu elatum, ut veteres congerrones fastidias, quod tamè optarim ita esse. Libellum *De querela pacis* optimo Præsuli non displicuisse, magnopere gaudeo, & jam nunc fructum ejus laboris abundè magnum percepisse me puto, quod is amplectitur, cui unicè probari cupiebam. *Paraphrasis* ad metam properat. Liber exiguus, sed nemo credat, nisi periculo facto, quantis sudoribus mihi constiterit. Mittetur simulatq; fuerit absolutus *Theoderici* formulæ. Sed audi rem ridiculam: Nuper quidam expeditus accurrit, annuncians sacerdotum meum, quod haberem *Trajecti* æstimatum quatuor *Philippi*, si vellem numerare. Primum gaudebam, somnians novum aliquod collatum, deinde mirabar quid rei esset. Postremò sensi nomen commune fuisse causam erroris. Est enim hic alter *Erasmus* juris doctor, ad quem scriptas literas inscienti nuper legi, putans ad me scriptas. Deinde cum nihil illic esset, quod ad me pertineret, suspicabar me rideri à quopiam, donec *Barbirio* eâ suspitione me levaret. Cave ne dominus accersat me his mensibus hybernis. Sic enim versor in Novo Testamento, ut nec digitum latum liceat discedere, & certum est his mensibus absolvere. *Philippi* tantum hortator ad literas esse possum, quod desideramus in unis adibus vivere. Nihil est *Novio* meo in

A hac Academia vel eruditius, vel melius, vel festivius, vel deniq; syncerius, nec unquam vixi magis ex animi mei sententia. Bene vale, *Lovanii* XVI. Calend. Decembris.

Erasmus Rot. Barbirio suo S. D.

Quam timeo mi *Petre*, ne felicitates *Hispanica* Epist. 36. tibi veterum amiculorum oblivionem inveniant. Quanquā id quoq; malim accidere, quam si qua calamitas idem efficeret. Mortem *Bussidæ* ex animi doleo, & hoc magis doleo, quod ante discessum illo tam frigide sim usus. Legatum de tribus linguis dici non potest quantopere probem. Et jam bonā quādam fortunā adest *Hebraus*, suarum literarum longè peritissimus, cum meo tum omnium judicio. Quod si hoc negotiū initio magnificè, perq; celebres viros instituat, mirum dictu, quantū gloriæ sit nostræ regioni allaturum. *Marcus* mihi pecuniam à *Sclaudia* jam miserat, cum tuæ mihi literæ redderentur. Præterea nihil accepi neq; literarum neq; pecuniæ. Si nihil mitteretur, te incolumi, feram utcumq; incommodum. Sin, quod prohibeant superi, casus aliquis *Barbirio* nobis adimat, non potero ferre tam multiplicem jacturam. Quare te etiam atq; etiam oro, da operam ut valeas. Versamur nunc in collegio *Lilienfi*, cum hospite omnium humanissimo, *Nevio Hontisotano*. Novum Testamentum pulchrè processit, absolvendum intra tres menses, adjutore Deo. *Fabro* respondimus, quantum licuit, citra stomachū. Nondum satis admirari possum, quid homini venerit in mentem. Mihi illi libellum, nihil adhuc responsum est. Imposuit illius simplicitati instigator aliquis. Atq; utinam mihi licuisset dissimulare. *Episcopus Trajectensis* ad me scripsit, significans se accitutum me, simulatq; à *Transfusalensis* redierit, declaraturumq; quanti me faciat, sed frustra cavit. *Paraphrasis in Epistolam ad Romanos* eleganter excuditur. Pareat, ut *Paulus Romanis* paulò magis *Romane* loquatur. Opus mirè probatum eruditius. Oro te per sacram Theologiam, fac sciam quid valeat optimus ille meus *Mecenas*, in quo uno summa spei meæ sita est. Si unus pergit sui similis esse, omnia pergam recusare, quæ aliunde offeruntur. Adhuc meo sacro vivo, præter trecentos, aut paulò amplius florenos, quos ex illius, aut Principis benignitate recepi. Neq; dubito de ejus animo, modo tu commonefacias. Saltem fac nos per literas *Hispanicarum* felicitatum participes, nisi hoc quoque nobis invidet. Tristissimus rumor huc allatus, me penè exanimavit, *Briselotum* ex humanis excessisse. Verum quando non constat, opinor vanum esse. De doctissimo doctore *Jedeco* simile quiddam nunciabatur, opinor occasione mortis *Bussidæ*. Nisi apud *Hispanos* aliquid tale passus es, quale ferunt *Ulyssæ* socios passos apud *Circen*, fac me diligenter commendes patrono meo unico Cancellario, cui scripturus eram, sed puer ille balbus opinor, cognatus uxoris, vix semihora, prius quam abiret nuncius, significavit abire grammatophori. Bene vale mortalium charissime, & antea plus quam dimidium meæ. Præsulem *Theotimum* saluta meis verbis, & Episcopum *Martianum*, *Guido Morilonum* ubi sit nescio, & tamen scire cupio quid rerum gerat. *Lovanii*, postridie omnium sanctorum. Anno millesimo quingentesimo decimo septimo.

datissimi fratris tui *Hieronymi Bafilidis* memoriz gloriæq; debentur, ita succedant omnia, ut hac sanè parte coepit succedere. Commodum huc ap-
 pulit *Adrianus* genere *Hebraus*, sed religione jam olim Christianus, arte medicus; *Hebraica* lite-
 raturæ totius sic peritus, ut meâ sententiâ non ali-
 um habeat usquam hæc ætas, qui cum hoc con-
 ferri possit. Quod si meum iudicium in hac re
 non satis habebit apud te ponderis, idem testan-
 tur uno ore omnes, quotquot vel apud *Germanos*,
 vel apud *Italos* cognovi hujus linguæ peritos. Ne-
 que solum callet ad plenum linguam, verum eti-
 am in ipsis autorum adytis est diligentissimè ver-
 satus, ac libros omnes sic habet in promptu, ut di-
 gitos unguisq; suos. Is ipse est, de quo tibi nuper
 mentionem fecit *Bruxella Ludovicus Vacus*. Ex-
 posui Theologis qualis sit, neque dubitarim meo
 recipere periculo, hunc unum esse hæc ætate, qui
 nobis fuerit votis omnibus expetendus. Eum po-
 stea quàm Deus aliquis propitiis ultrò nobis ob-
 tulit, nostri muneris esse videtur, ut oblatum mo-
 dis omnibus retineamus. Non meum ego nego-
 tium, sed impensè faveo memoriæ benignissimi
 patroni, & amici incomparabilis. Faveo publicæ
 temporum nostrorum felicitati, cui & ipse pro
 meâ virili, tantum vigiliam impendi, atq; eti-
 amnum impendo. Adest ipse jamdudum apud
 nos, hortatu modò dicti *Ludovici*. Impera tu
Erasmo, si quid iudicabis à me præstari pos-
 se. Bene vale. *Levani* postridie *Luca*. Anno
 M. D. XVIII.

*Gerardus Noviomagus Erasmo Rotero-
 damo S. D.*

Epist. 41. **A** Nec horam unam aut alteram quàm *Campis*
 oppido, *Daventriam* versus proficisceremur,
 accepi literas tuas priores, tum in colligendis sar-
 ciniis occupator, attamen Præfule nostro & li-
 bellum, & literas tuas ostendi. Literas ad te ipsis
 nomine, ut iusserat, scripsi. Ego pusillanimus non
 audebam tibi scribere, quod indignum me existi-
 mare, qui tanto viro scriberem. Novi humani-
 tatem tuam, novi facilem ad te aditum. Verùm
 en non nôsti dejectum animum meum, & meticu-
 losum genium in scribendis literis. Habeo hujus
 rei veracissimum testem, candidissimum *Joannem*
Bersalum. Liber querimoniz patris perplacuit, non
 solum Præfule, sed & à consiliis viris doctis, &
Philippo Montio procuratori aulæ, qui omnes ex
 animo tibi favent. Prælegi Episcopo literas, quas
 scripsisti. Egit gratias, & risit, quod de gliribus
 & cuculis addidisti. Prælegi præterea literas, quas
 mihi misisti, miratúrque de sacerdotio *Erasmi* ju-
 risconsulti, quem in *Hispaniis* esse putat. Pollicere
 tibi doctissime *Erasme*, de *Philippo* Præfule nostro,
 amico tuo, quicquid de amicissimo Principe pol-
 liceri poteris. Vix dies præterit sine mentione tui.
 Habétque in animo te accersere ad proximam qua-
 dragesimam cum hiundines redierint, & offen-
 dere rebus quantum te colat, eruditioniq; tuæ fa-
 veat. Inter ea & tu illi scribes aliquando, & ego
 non finam, ut tanta tua erga Præsulem nostrum
 merita aut intercidant, aut intereant. *Navii*
 candorem sæpe sapius expertus sum. Tibi gra-
 tior, quod talem nactus sis hospitem, talesque
 convictores. Bene vale. Profesto die divi *Nic-
 lai*. Anno M. D. XVII.

*Erasmus Roterdamus Gerardo Novio-
 mago S. D.*

E Go doctissime *Gerardo*, cum præclarum sem-
 per existimarim, & in primis optandum. sum-
 matibus placuisse viris, tamen nulli probari ma-
 lim, quàm *Philippo* Præfule, cum meo, tum omni-
 bus modis primario. Scripsit ad nos ante menses
 complures Archiepiscopus *Moguntinus* literas
 multo humanissimas, atque adeo ipsius articulis.
 Scripsit nuper Episcopus *Leodensis*, minitans se
 hac advolaturum, si graver ad se venire. Sed ut
 hæc mihi voluptati sunt, ita rursus mihi displiceo,
 pennasq; demitto, quoties succurrit, nihil esse in
 me, quod tantorum herorum expectationi respon-
 deat. Sed heus tu, rem oppidò novam ex tuis li-
 teris accipio. Nesciebam te tam virgineo pudore
 præditum, ut ad me non ausis scribere. Sæpe-
 merò vidi te rubentem, verùm ruboris causam
 non quivi conjicere. Quod si vera prædicas, meâ
 sententiâ, nec aulâ dignus es, nec cucullâ. Quare
 si rem facere cogitas, fac quàm primum frontem
 perfrices, & inutilem pudorem abstergas. In ope-
 re Novi Testamenti jam eò progressus sum, ut li-
 cèt adhuc jacter alto, tamen portus procul sese
 ostendet, velut ad quietem invitans. Mitto libel-
 lum *Paraphrastes*, si fortè nondum accepisti, eum
 amicis eruditis imperties: & si commodum vider-
 tur, etiam ipsi Principi, cum primis autem optimo
Philippo Montio, aulæ, ut scribis, procuratori:
 quem equidem non possum non vehementer re-
 damare, suo studio me provocantem. Ei fac mul-
 tam salutem meis verbis annuncies. *Navius* ac
Bersalus te resalutant. Bene vale *Noviomage* can-
 didissime. *Levani* M. D. XVII.

Paschasius Berselius Erasmo Rot. S. D.

Certè probare nunquam potui illorum indu-
 striam, vel avaritiam potius, qui passim ami-
 calis strenulas mittunt, ut apophoreta recipiant.
 Tantum ego veri amoris quaecumq; pignus semel
 ad te miseram, at tu bellum callidus ex amore fin-
 xisti ut vinceret. Scribis enim te muneribus à me
 provocatum, nec tamen velle adhuc contendere,
 bellum omnino non detrectans, sed in idoneum
 tempus differens. Quorsum istud quæso? Num
 interim copias colligis, & machinas tormentaq;
 paras? Noli laborare bone vir, non te provo-
 co, nec irritatum velim; coerce animos, tibiq; tempera,
 major es quam ut mecum in arenam descendas.
 Quid enim *Paschasius* ad *Erasmum*? hominem in
 quovis literarum ac officiorum genere ad palmam
 natum? Desine, satis est, nolo quicquam per nos
 sanguinis manet, ultrò tibi manus porrigo. *Para-
 phrasis* ista fecit, quâ nimium mihi formidabilis
 visus es, ut qui meus esse non possum. jam toto
 pectore sim jure belli tuus. Quinto calendas Ja-
 nuarias, me contuli ad humanissimum Principem
 in arce *Hajensi*, qui me perbenigne & humani-
 ter, ut solet, excepit. Reddidi illi epistolam tuam,
 ac *Paraphrasin*, quod is cui negotium commiseras,
 id facere nequicquam semel ac iterum attencâset.
 Legit Princeps clarâ voce quæ scripsisti, & mumu-
 sculum subinde exosculatus. *Erasmus* præ gaudio
 identidem inclamabat. Jussus sum eo die in arce
 manere. Audistâ re divinâ, venit prandii tempus.
 Ingredimur

Ingredimur aulam principalem, magnis aliisque taperibus ornatam. Paulo post, dantur aquae manibus. Sedit Princeps, ac juxta illum frater *Robertus* nomine, vir in armis strenuus, & nostri seculi velut alter *Achilles*. Tertium locum ejus *Herois* uxor occupabat, vitâ *Penelope*, moribus *Lucretia*. Quarto sedebat filia, virgo jam nubilis, ac vultu ipso *Dianam* referens. Quintum & sextum duo illius *Heroidis* fratres tenebant, quos verè credere posses, *Leda* gemellos. Inter tot deos deâsque, vocatus ab *Jove* nominatim, & ego *Scorabens* accubui, oculos auro, gemmis, ac purpura, aures dulcibus melis, palatum ambrosiâ, & nectare pascens. Ubi exempta fames, mensis epulisque remotis, canuntur superis gratiae, surgimus, ludere coeperunt alii fritillo, alii latrunculis. Vocor interim ad Principem, multa ibi de te honorifica confabulatio. Nihil te uno apud illum est antiquius. Cupit te videre, & complecti medium, sed ut parentem, sed ut numen quoddam ex coelo in terras delapsum. Te literis ad se vocat, noli tardare. Pergratum illi facies, si moras omnes abruperis. Cave per Deum immortalem, ne longum tui desiderio, tantus Heros torqueatur. Alius est, quam quos in *Italia*, *Gallia*, *Britannia*, *Scotia*, *Germania* vidisti Praefules. Non sunt omnes cum hoc conferendi: sive enim spectes animi divitias, seu corporis dotes, seu fortunae bona, omnes longo intervallo post se relinquit. Vicissim tibi saltem adscribunt, quos per me nuper tuis verbis salvere jussisti, in primisq; *Baptista*, qui te non secus amat ac patrem. Saluta, si me amas, filium tuum ac meum fratrem *Rutgerum Resciums*, scribam illi cum per ocium licuerit. Vale literarum decus. Si quid ad Principem voles, rectè huic sacrificulo commiseris. Iterum vale, & cellula nostra apud *Leodum*, septimo Idus Januarias.

Erasmus Roterodamus Paschasio S. D.

Epist. 44. **N**on hominem bellacem oportet esse te, qui nihil nisi bellum, testudines, vineas ac tormenta crepes. Age munito te quantum voles, nos tamen te vel cuniculis aggrediemur. Nunc hoc saxum volvendum est, vel potius in hoc molendum pistrino. Sed gratulor tibi jam, opinor, semideo facto, cui contigerit epulis accumbere divum. Cujus tamen felicissimi convivii, me quoque participem esse voluisti, cum adeo graphice depinxeris, ut etiamnum inter deos deâsq; mihi videar tecum accumbere. Extra jocum, totam hanc noctem cum Episcopo transegi fabulis mutuis. Eum haudquam torquerem diutino mei desiderio, mi *Paschasie*; sed primum vides anni tempus, quo non solum innavigabile mare, verum etiam terra immeabilis, ut tecum agam verbis poeticis. Deinde ea est corporis valetudo, ut vix eam tinear domi abditus, & ad focum luculentum obambulans, aut coccycis in morem nido immerisus, & tamen hic nidus mihi plusquam pistrinum est. Versor enim in labore longè omnium molestissimo, in quo tamen jam eo provectus sum, ut per densissimas montis perfossi tenebras, qualis penetrandus est *Neapoli Cumae* adeuntibus, procul exiguum lumen, ceu stella quaedam exitum promittat, atque in fluctibus laboranti, è longinquo portus appareat. Intra mensem, auxiliante *Christo*, ex hoc labyrintho me extricabo. Quod si nunc labor hic interromperetur, nunquam animo meo queam

A imperare, ut rursus sese in hujusmodi pistrinum immittat. Nunc dum captus est *Proteus*, stringenda sunt vincula, donec in se reverius oraculum absolvat. Et mox se remitter hyemis rigor, ut liceat cum ciconiis & hirundinibus evolare. Quod Principem omnibus anteponis Praefulibus, idque in omni virtutum aut ornamentorum genere, non admodum tecum pugnabo, praesertim cum nec id solus praedices, & mihi vel *Alexander* evectus, vel ipsius deniq; epistola novam & inauditam, ac verè generosi ingenii humanitatem praeseferens, fidem faciat. Et tamen Archiepiscopus *Cantuariensis* mihi talis est, ut commodiorem ne possim quidem optare. Hoc uno sat felix essem, si aut hic contigisset, aut *Britanniam* nobis pons aliquis jungeret. Adeo malè odi fratrum illud immanissimum, & nautas freto immaniores. Verum ut olim apud *Scythas* parum secundae famae fuit *Polypolia* (quancquam video & *Hesiodo* juxta turpe videri, ἀλγύρα ἢ πολυφύλια) ita fortasse apud populum poeticum parum honestum esse ducitur, eidem multos esse *Mecanates*, etiam si mihi nihil magis in votis est, quam optimis probari, quandoquidem omnibus non possumus. Atque id sane nobis non perinde malè contigit atque sero. Jam opus sit *Mecanate*, non qui in fortunae scenam producat, qui fortunae ornamentis oneretur, sed qui corporis vires sarciat, qui ingenii vigorem restituat. Quas res semper in me exiles, partim aetas, partim jugis studiorum exhaust labor. Nunc & animus honestum ocium flagitat, & valetudo etiam imperat. Restat enim extrema hujus fabulae Catastrophe, quam utinam sic liceat agere, ut *Christo* Chorago probetur. Amplam fortunam nunquam ambii, ut parvis animis & parvo corpore majorem. Nunc etiam si ambiam, par esse sustinendae non queam. Proinde stat sententia, ocium hoc meum tueri mordicus, in quo tamen sic versabor, ut quoad per vires licebit, reipublicae sim profuturus, etiam si ab hujusmodi laboribus, plusquam juvenilibus, quibus nunc conficior, sum in posterum temperaturus. Sub quadragesimam incipiam evolare è nido, si praesul boni consulet, res in hoc tempus differetur. Sin minus, vel cum valetudinis periculo tanto Principi gratificabor. Vides, mi *Paschasie*, ut me totum in sinum tuum effuderim. Bene vale, *Paraphrasis* quae te terret, ut scribis, magis placebit, si propius consuleris. *Leuani*, postridie *Epiphania*. Anno M. D. XVII.

P Erardus Episcopus Leodiensis Eras. Rot. S. D.

Gratissimae fuerunt mihi hae literae, quas ad me *Paschasie* homini tui amantissimo, & mihi grato dedisti. Gratissima fuit & *Paraphrasis* tua in *Pauli epistolam ad Romanos*. Quamobrem immortales tibi gratias ago, quod ad me literas tuas dederis, quodque in ipsis literis bene de me opineris & sentias. Gaudeo abs te laudari laudato viro. Praesentia mihi haec tunc ignota fuisti, famâ autem & nomine à decennio notissima, cum ob excellentem eruditionem tuam, cum ob candidos mores, quos tibi inesse audio. Si tantum honoris in nos conferre volueris, ut hac venias, gratissimam nobis rem factam putabimus. Quod si tu huc venire nolueris, curabimus nos te adire, ut praesentia tua, mutuoq; colloquio frui possimus. Vale, tertio Cal. Jan. An. M. D. XVIII.

Erardo

Epist. 45.

*Erardo Episcopo ac Principi Leodiensi, Eras-
mus Roterodamus S. D.*

Epist. 46. **A**mplissime Praeful, & idem Princeps illu-
strissime, ut paucis citraque proximum, ad
humanissimas celsitudinis tuae literas respondeam,
quod me fama jam olim notissimum, coram eti-
am videre concupiscis, istiusmodi praconiis one-
rat *Erasmus* dea illa apud *Homero* *Ossa*, apud
Marcum *Fama*, non in me tantum vana, & in
immensum attollens omnia, ut nec deprecari li-
ceat, quod illa tot linguis tribuit, nec rueri queam
quod imponit. Scio nihil esse pulchrius, quam
Principibus placuisse viris; sed interim domi ipse
domi me meo metior pede, quam gratum est ani-
mo eos viros bene de me sentire, quibus ut pro-
bari pulcherrimum est, ita displicere turpissimum,
tam molestum est, nihil esse quod illorum vel
amicorum de nobis opinioni, vel magnifice expecta-
tioni respondeat. Ut jam non aliam gratiam fa-
mae buccinatrici debeam, quam indoctus Citha-
ræus ei, a quo in theatrum frequentissimum pro-
ducatur aurea palla, aurea insignis cithara, mox
ut canere coeperit, exhibendus. Nihil in me vi-
sendum. Et tamen siquid est, id lucubrationibus
meis expressum est. Illic optima nostri pars est.
Quod superest, teruncio non emas. Attamen tam
amanter invitatus, cupidissime advolâsem ad tu-
am celsitudinem. Sed primum deterret coelum
plusquam hybernium, deinde valetudo cum per se
imbecilla, tum immodica, in quibus nunc ver-
sor, laboribus, sic afflicta, ut eam vix domi abdi-
tus tuear. Tanta enim cōtensione defudo in Novo
Testamento iterum innovando, ut ipse his inve-
teraverim, dumque illud à senio situmque vindico, ipse
mihi geminum senium ac situm contraxerim.
Certum est enim aut immori negotio semel susce-
pto, aut tale reddere, ut & *Levi* decimo dignum
videatur, & posteritate. Jam vero eò progressi
sumus, ut licet mediis adhuc in fluctibus lude-
mur, tamen procul portus paulatim sese aperiat.
In quem si *Christi* aspiraverint autem, ante quadra-
gesimam appellamus. Tum & caelo mitiore, & ani-
mo magis vacuo accurrat ad amplitudinem tu-
am, vel hirundines ac ciconias praeventens. Quod
si nè hoc quidem moræ indulget tua celsitudo,
contemptis ac posthabitis omnibus, advolabi-
mus. Sed hisce de rebus aliquanto copiosius scri-
psimus optimo *Paschasio*, cui multis nominibus
felicissimo, hoc tamen praecipue gratulor, quod
gratus est Principi, non minus benigno quam po-
tenti, quem nobis quam diutissime tueatur Deus
Opt. Max. & incolumem, & modis omnibus
florentem. *Levanti* postridie *Epiphania*. Anno
M. D. XVIII.

*Philippus à Burgundia Episcopus Ecclesia
Trajectensis Erasmi Roterodami S. D.*

Epist. 47. **D**ilectissime atque nobis dilectissime *Erasme*, li-
teras tuas recepimus, quae nobis inter tot
curas, quibus non parum gravamur, magnam ac-
tulere voluptatem. Pacis querimonia, non solum
nobis, quibus nominatim dedicata est, sed omni-
bus verè Christianis, summè placet. Nolumus
eruditionem tuam ita latere, ut glires & cneuli
latent; magis hortamur, ut praeciosa opera, quae

A praemanibus habes absolvas, ad seculi nostri or-
namentum & utilitatem, posterorumque; admira-
tionem. Optimo fratre nostro, pia memoriae
David, conabimur (adjutore Deo Opt. Max.) non
esse inferiores. Paucis tibi scribimus, verum ma-
gno erga te eruditionemque tuam affectu. Bene
vale optime *Erasme*, & nos (ut facis) ama. Ex
arce nostra *Vellendae*, sexto Decembris. Anno
M. D. XVII.

B *Philippo à Burgundia Episcopo Ecclesia Tra-
jectensis Erasmi Roterodami S. D.*

Praeful amplissime, & idem Princeps clarissime, *Epist. 48.*
celsitudinis tuae literas non semel sum exoscu-
latus, perbreves quidem illas, si quis versus nu-
meret, sed easdem egregie prolixas, si humanita-
tem aestimet. Verum ut occupatissimus cum occu-
patissimo paucis agam, Pacis querimoniam pri-
mum tanti Principis calculo, deinde doctissimo-
rum hominum suffragiis comprobari, magnopere
gaudeo. Nos ita coccycis vitam agimus, ut inte-
rim in pistrino veriùs, quam in nido versemur.
Multum antiquitatis, multumque senii mihi con-
traxi, dum Novum Testamentum iterum atque
iterum novitati restituo. Dumque sic latito, ma-
ximè verfor in theatro mundi. Sed quorundam
spectatorum perversissima malignitas facit, ut me
tam immensi laboris nonnunquam capiat tædi-
um. Rursum me consolatur recti conscientia, &
D ni fallor, non mediocri hinc ad bonos reditura
utilitas. Sive huc natus sum, non oportet *Diogenem*,
gigantum exemplo; sive ipse hoc mihi intrivi
mortarium, par est ut idem exedam. Posteaquam
in hoc proscenium prodii, peragenda est fabula,
ad cujus Catastrophen jam penè perventum est.
Peragam autem & libentius, & accuratius, te
hortatore atque etiam applausore, super omnia ve-
rò approbante, sicuti spero, *Christo*, cui vel uni
placuisse, abundè satis est. Video mirum eruditi-
onis ac pietatis proventum in hisce regionibus, si
E contigerint aliquot tui similes *Mecanates*, qui ceu
signo erecto, ad operas evocent ingenia, qui pra-
miis extiment, auctoritate orrent. Quod si plu-
res tui similes sperari nimium est, illud certè
optandum, ut te superi nobis, quam diutissime ve-
lint incolumem, tibi que istum animum semper in
melius augeant, atque animo isti quam plurimos
annos addant. Pro paterno quodam animi tui in
me studio video quantum debeam. Caterum
F mihi jam penè serum est, cum hera *Fortuna* con-
ferere manus, & in eam arenam descendere, à
qua juvenis etiam abhorruì. Ingens onus est am-
pla fortuna, quam non minus negotii sit sustinere,
quam parare. Hæc ætas, hæc valetudo, hic ani-
mus paratum aliquod ac facile praesidium postu-
lat, quod literarium ocium non adimat. Sed lon-
gius provehor in epistola quam par est. Bene va-
leat tua reverenda sublimitas, cui me meaque studia
dedico omnia. *Levanti*, quarto Idus Januariar.
G Anno M. D. XVIII.

Erasmus Roterodamus Zasio suo S. D.

Decretum erat *Zasio*, ut numeris omnibus ab-
solute, *Friburgum*, tuam potissimum causam, vi-
sere. Verum *Rhenus* exundans, ita corruerat vi-
am, ut nataridū fuerit veriùs, quam equitandum.
Nos

Epist. 49.

Nos tui videndi magno tenemur desiderio. Sed ante omnia mi *Zafio*, fac valetudinis tuæ rationem habes. Nolumus hanc voluptatem nostram tanti constare tibi. Me, cum tua redderetur epistola, languor quidam tenebat dies aliquot, periculose obrepens, simillimus illi, qui proxime nos coegit mutare locum. Sed gratia superis, subduxi me ei periculo. Parcius quidem scribo, at nihilo parcius amo. Rursus in hoc pistrino non una sarcina premimur. Operis tui gustum, quem polliceris, perlibenter accipiam. Neq; enim addubito, quin *Zafio* dignum sit, hoc est, homine non minus erudito quam eloquente. Sentio quidem literas tuas, velut ab occupatissimo ex tempore scribi, mirum tamen quam me delectet ille felicissimus orationis fluxus, non sine candore. Hæc mihi secundum, nec minus exercitatum arguunt ingenium. Ad harum igitur gustum non dubito, quin opus illud tuum sit responsurum. In quo quid ego tibi possum præstare, non video. Nec enim mea est arena. Animum tamen ad quidvis obsequii promptissimum polliceor, neque hac in re solum, verum in aliis quibuscunq; desiderabis amici officium. Bene vale cum tuis omnibus, eruditissime *Zafio*. Anno M. D. XVIII.

Erasmus Roterdamus Zafio suo S.D.

Epist. 50. **S**cripsi per *Philippum* nostrum, perque eundem *Euchiridis* codicem dono misi, nec dubito quin utrunq; acceperis. Nos laboribus propemodum obruimur, & geminâ difficultate, nempe *Hieronymi* & Novi Testamenti, sic distingimur, ut existimem *Heruli* minus fuisse negotii cum excetra & cancro. Non potuimus tamen committere, quin incomparabilem amicam *Zafiam* vel salutarem. Per hos labores non licet ullo frui amico, cum tam multos habeat *Germania*. Sed dabit Deus his quoque finem. Tu si cum tuis rectè vales, fac nos tuis literis certiores, quo magis gaudeamus. Bene vale doctissime *Zafio*, *Philippo* salutem ex me dicito. Resalutat te *Beatus*, cumque eo totus hic eruditorum chorus. Anno M. D. XVII.

Erasmus Rot. Guilielmo Budæo S.D.

Epist. 51. **D**E negotio nostro, quod de nobis apud *Franciscum* Christianissimum *Galliarum* Regem agebatur, optime *Budæe*, & scio, & memini quid scripseris, ne me putes è *Letheo* bibisse flumine, quemadmodum scribis. Nam ea sanè res adeò me non habebat sollicitum, ut cum animadverterem, te pro tua erga nos benevolentia vehementius & φιλοτιμότερον agere, literis admonuerim, nè quid istuc negotii animum tuum torqueret. Si hætenus fortuna me Regum famulatu mancipatum habuisset, si non animus, qui mihi semper ab istiusmodi theatris abhorruit, certè hæc jam ætas ac valetudo missionem ac rudem flagitaret. Quod si cuiquam omnino Principum visum fuisset addicere me, cui potius conveniebat inservire, quam *Carolo* Regi catholico, vel quod unus omnium hoc ævo maximus, vel quod meus, velim nolim, vel quod prior & ultro, sat amplis conditionibus invitaret, atq; etiam benignitate non vulgari me sibi devinxerit: etiam si judicabam ingratum juxta ac incivile *Francisci* tanti Principis favorem su-

A perbè rejicere, præsertim cum citra rerum mearum periculum ejus usuram gloriæ capere liceret. Et tu jam scripseras, te a suscepto negotio destitisse. Tantum avebam scire, quid tandem esset, τὸ ὑπελθόν, quod tibi ἐν τῇ τῶν ἀπαιτήσεων μὲν deprehensum significabas. Siquidem jam inde ab initio tetigit animum meum suspicio, rem animo non sincero ab isto geri. Neq; enim usq; adeò gratiosum est apud me *Guilielmorum* vocabulum, quam suspectū, primum δολέω, deinde κερκὶς ἀρροῦμαι, hoc opinor agentis, ut me in nassam illectum irideret. De Episcopo *Poncherio* gestiebam scire, quid ageret, & num constanter cum in nos animum obtineret, quem hic præ se ferebat: præ se ferebat enim rarum quendam ac mirificum. Non quòd ambirem quicquam apud illum, cujus rei vel ipse testis est, sibi conscius, quid detulerit, & quid ego responderim: sed quòd pulcherrimum & ambiendum esse ducerem ei placuisse viro, qui optimo cuiq; maximè placet. Clarissimum senatorem *Delonum*, cui te impulsore scripseram, subverebar, nè quid utcumque nostræ offendifsent literæ, quòd is nihil omnino responderet. Nam scio, intra menses quatuor nihil isthinc allatum esse literarum, præter has postremas, quas *Lucretia* datas die brumæ, è *Moguntia* misit *Hustennus* noster ad X. Calendas Martias. Porro, quòd scribis, quosdam hoc lemmate deterruisse te, nè si successisset, periculum esset, vos omnes ἐν ἀτηνίσ fore, non potui fateor, absq; risu legere. Neque enim **D** mihi rogandus es, opinor, vir juxta prudens atque æquus, nè mihi fraudi sit quòd alii de me vel errore, vel joco, vel studio magnificentius pronunciant. Vix credas quàm mihi molestum sit hominum istiusmodi studium, quòd me non mediocri frequenter operat invidia. Nondum statui, utrum deplem Episcopi sortem, an pietatem in patriam admirem, qui tot nominibus difficilem legationem obierit: primum in negotio molesto, ad hæc apud *Anglos*, deinde hyeme, postremo cum apud illos omnia novo pestilentiz genere conflagraret. **E** *Hustennum* tibi probari sanè gaudeo. Nam ipse hominis ingenio delector unice. Utinam omnia salva sint *Toussallo*. Nam & hinc discessit æger, è famulis altero relicto. Et apud *Britannos* nihil à pestilentia tutum. Certè literas tuas avidissimè lexitavit, & jam argumentum utroque dignum propemodum dispexerat. De *Fabro* non satis intelligo quid tibi velis. Nam quòd ais, *meis nominis studiosis magnopere molestum esse, ansam datam tibi, qui putant, hoc nostrum institutum sibi parum esse commodum*, id mihi prorsus cum illis commune est. Imò non arbitror cuiquam esse molestius quàm mihi, quòd nec in *Apologia* mea dissimulavi. Nec existimo admodum multos esse, qui *Fabro* magis ex animo bene velint quàm ego. Nec unquam animum inducere potero, quin *Apologiam* illam meam, atque adeò victoriam, si modò contigit, oderim, necessariam quidem illam, sed mihi nec gloriosam in causa tam bona, tum etiam invidiosam, ut adversus eximium ac veterem amicum: denique studiis utriusq; vehementer adversam, quòd haud me fugiat occasionem hanc arrepturos τὸς καταλάττω, μὴδὲ εἰ μὴ ἀπερρώσας δεικνύω, καὶ τὸν πατριάν. Inauditum videlicet pugne genus, deplorat sortem suam victor, & hostis arma contra ferentis miseret. Adornat ille redintegrare bellum, ut audio, quasi parum sit, semel ad istum inceptisse

Budeum, longè alio brachio clypeum, enssem, ac tela sua vibrasset. Primum tecum reputa mi *Budeus*, quam sit odiosum hæreseos & impietatis crimen, tum observa, quoties, quot dictis, utiq; odiosissimis in me debacchetur, ipse toties à me honorificentissime prædicatus: & arbiter sententiam, si lubet, feras, utri nostrum fuerit imputandum, etiam si par pariretulisset, si jure talionis essem usus, si convicia conviciis retulisset. Par erat, totius mali summam imputari, qui prior laceffisset, & ita laceffisset, ut nisi me defenderem, *Augustinum*, *Ambrosium*, *Athanasium*, *Chrysostomum*, breviter ceteros orthodoxos omnes, atque ipsum adeo *Hieronymum* in communi crimine fuero deserturus. Nam is ut in opere suspecto duobus verbis utunq; pro *Fabro* facit, ita cum aliis, tum in commentariis quos scripsit in epistolam ad *Galatas* palam nobiscum sentit. In levi suggillatione, sit sua cuiq; sententia, detur aliquid amicitie, detur civilitati, liceat labi & corrigi, liceat & perperam dissentire. Non committam ut quisquam hic meam desideret humanitatē. Scis ipse mi *Budee*, ut pridem mecum sis velitatus, ut tuo more, hauris in mea *πρωτομαται*, ut libellos nostros dejeceris. His ego tantum abest ut sim commotus (etiam si tu commotum jocabaris) ut postea nè pilo quidē fueris injuncundior. Et tamen verū est, quod dici solet, *scriptores libris suis, non secus acq; parentes liberis favere*. Nec deerant, qui me literis suis ad *Copia* defensionem accenderent, quorum ego sedulitatē risi latis, & animo tranquillo esse iusti, testat' inter nos pulchrè cōvenire. At *Fabri* insectatio plusquam tragica est, ac planè demitor hominem hujusmodi tragœdiis delectari, velut in libello, quem nuper *De tribus Magdalenis, & triduo Christi*, sic enim ille vocat, conseripit, disputationis conditionē in has angustias deducit, ut quicumque dicat *Christū post tres dies resurrexisse, consentiat Christiane fidei, Evangeliiis atq; omni prorsus veritati adversari*. Atqui ita sanè ex *Marco* per orbem universum *Latina* legit ecclesia, atq; etiā *Greca*. Nec unquam is locus aliter lectus aut scriptus est, antequam *Faber* aperiret hoc mysteriū, doceretque ex *Apollonio* grāmatico, *μετὰ τρεῖς ἡμέρας* significare in *triduo*: quāsi verò *ἀναλόγως* habeāt *μετὰ ἑπτὰ*, & *μετὰ τρεῖς ἡμέρας*. Quod si maximè rem indubitatam primus reperisset, erat hoc vel Christianæ modeltiæ, vel ipsius ingenii, civilius admonere. Quanquam illud interim mirū, hominem impendio Grāmaticis insensum, qui cum modo suggillaret *Budem*, quod nodum quæstionis per Grāmaticam solvere tētaret, quia synecdochen induxerit, ipse tantam difficultatē unius Grāmatici auctoritate voluerit explicare, quæ nisi succurrisset, totus orbis Christian' adversus omnē veritatē & caneret & legeret. Atqui quid opus erat hac tragœdia, cum unica synecdoche res omnis potuerit expediri, si intelligamus post tres dies resurrexisse, qui post tertium diem exortum surrexit? *Faber* enim imaginatur nullo pacto consistere, ut dicatur *post tertium diem resurrexisse, qui tertio die surrexit*. Quāquam & aliis rationibus hoc poterat extricari, quas hic non attinet recensuisse. Verum hæc ad me non admodū pertinent, & magis illius, quam meo periculo cōmoveor. Ceterū ubi nominatim impetor, & adversarius gloriæ *Christi* scribor, pro cuius gloria licet homo nocens ac scelerib' operum, tamen vel capitis adire discrimen, vel emori

- A non refugiam, an me jubebis obticescere? Sed agè, dic mihi per gratias, utrū reprehendendum putas? an hoc ipsum quod me defendo, an defensionis modū? Si pro tua æquitate non reprehendis quod me defenderim, nè de modo quidē queri potes, cū ita me tuear, ut quoad licet faveam etiam adversario. Quid est igitur quod me putet objurgandū, nisi judicas illud esse facti mei, ut unus omnium me vexandū impunè, ac conculcandum omnib' præbeam, ut posthac nulli sint tam ignavi canes, quin audent oblatrare *Erasmo*; nullus a tellus tam stupidus, qui vereatur obrudere; nulla sus, quæ dubitet obgrunnire? Mures sese denticulis utunq; tuetur. Apicula lætæ sæviunt aculeo. Solus ego nè clypeo quidē tuendi me jus obtinebo, præsertim in negotio huius? Mihi crede *Budee*, qui moderatè ferre potest impietatis crimen, is leviter pius est. Vides quo tonitru, quo fulmine divus *Hieronymus* insurrexit in *Ruffinū* quondam amicissimū, tantum quod ab eo per figuratæ laudationis stropham adductus esset in nonnullam invidiæ communionē.
- C Quo stomacho respondet ac minatur *Augustinus*, quod unius loci enarrationē ausus sit convellere? Quid autem, si tali fuisset aceto perfusus, quali me perfudit *Faber*? amicus an inimicus, prudēs an imprudens, instigatus an sua sponte, joco an serio, sobrius an secus, ipse viderit, certè perfudit. Res ipsa nimium extat. Atq; utinam utrique liceat inficiari. Non sum ullo modo cum *Hieronymo* conferēdas, nec sanctimoniā, nec eruditione, nec prudentiā, nec animi moderatione. Et tamen vides quanto quam ille crudelius laceffitus, quanto me tuear civilius. *Difficile est*, inquis, *gestienti stylo moderari*. Imò si dicta mihi fuissent omnia, quæ meo jure dicere poteram, tum intelligeres, quantum dolori nō donārim, quantum verecundiæ, quantum humanitati datum sit. *Admonitum te oportuit*, inquis, *nè cessasse videar in amici discrimine*. Quod obsecro discrimen est, si manifestè propello calumniam? Num in tuto futurus eram, si talia agnovissem elogia? An
- B *Jacobi Fabri* tantam rationem haberi volebas, ut ego in illius gratiā blasphemus in *Christū* haberi sustinerē: Quod ad eam sanè causam attinet, ego in portu navigo vel apud parū æquos judices. Atq; utinam *Faber* hac in parte suam integritatem & candorē apud universos tam tueri possit, quam ego cupiam. Qui illum amicissimè defendunt, causantur alieno instinctu perpulsum ab nescio quibus, qui nec illi, nec mihi bene volunt. Quasi verò pondus habeat hujusmodi purgatio in viro tam erudito, tamq; philosopho, tum provectæ ætatis, postremò in criminatione tam atroci. At vereor nè plures sint illorum sententiæ subscripturi, qui dictitant istam tam supinam debacchationē, partim ab insigni quodam mei contemptu, partim ab ipsius admiratione fuisse profectam. Hoc sibi, inquit, persuaserat, me nihil aliud quam *Rhetoriculum* esse, se philosophum, theologum, mystagogum, cujus omnia dicta oraculorum instar essent, nihil à tali viro tam neglectè posse scribi, quod mihi non ilico tenebras *Cimmerias* offunderet. At meminisse debuit, nihil in bellis perniciosius, quam hostem, quamvis imbecillum, contemnere. Rursum alii judicant, offensum illum, quod à se, in *Annotationibus* meis, locis aliquot ausus sim dissentire, hanc loliginis succum in me vicissim effudisse videlicet, proq; officio, pro quo par erat gratiam reponere, summā contumeliā rependisse.

rependisse. Atqui si ipsi licet, ab *Augustino, Ambrosio, Hieronymo*, imò semel ab omnibus antiquis ac probatis dissentire, mihi non licebit vel honorifice dissentire à *Fabro*? Et hæc erit scriptorū cōditio, ut quicumq; à *Fabro* dissentiat, is Evangelii & sacris eloquiis adversetur? Ingenue mentis erat, in manifestis erratis agere gratias, qui monuisset, & qui monuisset non solū parçè moderatèq; verumetiam honorificè. Et tamen ipse nè privatis quidè literis sese mihi vel purgat, vel defēdit, idq; semel atq; iterum a me provocatus, imò perinde quasi læsus, nescio quid minarum spirare dicitur. Quanto ipse simplicius, qui statim literis denunciavi *Apologiam*, priusquam adorsus essem scribere, & absolutam protinus per *Sorbonicū* quendam ad ipsum misi, scribens quæ pro tempore dicenda videbantur. Neque verò periculum esse puto, nè tribuatur inconstantia, quod *Fabrum* toties laudatum, nunc refellam. Primum enim illi conveniebat imputari, non mihi, si quid ipse dissiderem à meipso, posteaquā ille usq; adeò tui dissimilis esse cepisset. Scriptit enim is qui reddidit *Apologiam*, *Fabrum* ubi recepisset eam, arguisse me levitatis. Si levitas est, intentatū falso crimen depellere civiliter, quæso, sic amicū ex insidiis adoriri, quod donabitur nomine? Atque utinam per illum licuisset mei similem esse, laudibūsq; illius semper aliquid adungere. Nec tamen *tu*, quæ honorificè de illo prædicavi, imò nè sententiam quidem de illo meam adhuc mutare possum. Tantū demiror quid acciderit homini. Postremò nō statim vituperat alterū, quisquis sese tuetur. Jus est publicum, vim vi propulsare. Cæterum tui de fide Christiana agitur, impietatem est causam adversario tradere. Tuum iudicium non exegi, siue quod perspicerem, rem tui fori non esse, siue quod alias occupatissimū operare nollem, siue nè (quod est molestissimū) inter duos amicos arbitrum alterutrum offendere cogereris. Atque utinam hoc in totū præstare licuisset, nè vel *Fabro* quispia mortaliū meā causā minus esset amic⁹, vel ille cuiquā iniquior. Quod si tu, mi *Budas*, non graveris hujus causæ cognitionē suscipere, etiamsi, ut dixi, res nō est omnino tui prætorii, agè non rejicio iudicem, modo negotii statum omnē ordine perdiscas, hoc est *Apologiam* nostram, non oscitans ac vellicatim, ut te fecisse scribis, sed attentus perlegas. Alioquin nō verebor appellare. Unde & quò, inquires, cum ultrò mihi delegaris arbitriū? A *Budas* dormitante, ad eundem *τὸν αὐτὸν ἀπολύτῳ*. Alioquin multos passim audio queri, quod adversus *Fabrum* scripserim, sed illos ferè qui nec illius insectationē, nec meam defensionē unquam inspexerunt. Si indignantur, quòd me necessario tuear adversus *Fabrum*, cur non illi potius indignantur, qui ultrò præterq; causam nos lacefferit? Parum amicum est, secus obiecto tueri vitalia, & amicum est, hominem amicū telis veneno tinctis impetere? Quod si id agis, ut nos dissidentes in gratiā redigas, quod ad me pertinet, hand sanè multum erit negotii. Facile redit in gratiam, qui odit invitus. Facile placatur, qui nolens irascitur, imò qui nè irascitur quidem nisi suis factis. Utinam licuisset amicitiam tueri perpetuum, nunc quod est proximum cupio multis de causis, sarciri: vel quòd per se sit indecorū cum eo dissidere, quicum necessitudine sis junctus: vel quòd nolim hujus rei gratiā inter villos suboriri dissidia, studiis, ut sis, in diversa tra-

A henticibus. Magis optabā, ut ex amicitia jure cōmunicatis invicē amicis, utriq; pulcherrima possessio conduplicaretur. Vix ullas rejiciam conditiones. Aut curet ille premendā, ut dixi, reprehensionē suam ego vicissim patiar meam aboleri *Apologiam*. Aut si id frustra cupit, maledicta benedictis mutet, & criminationi palinodia medeatur, aut certè purget sese mihi literis. At si id quoque amittit, testetur nunc inter nos animorum esse consensum, quocunq; genio superior illa incidit procella. Sentiet me minime difficile. Unam eam conditionē nō recipiā, si postulet, ut *Apologia* supprima, incolumi illi criminatione. De morte fratris tui ex *Badii* literis cognoverā, quæ mihi duplici nomine gravis est, vel quia tu⁹ erat, & ob id ex amicitia fædere noster: vel quia, ut scribis, nostri studiosus. *Bussidiamum* legatū ac trilingue collegium pulchrè procedit. Est autem magnificentius quam putāram. Destinata enim sunt huic negotio plus viginti *Francorum* millia; utinam exemplum hoc complures inveniat annulos. Habes epistolam non minus molestam quā prolixam, nè semper exprobres epistolis, pene ipsis episthographiis breviora. Bene vale doctissime *Budas*. *Levami*, V I I L. Calendas Martias.

Budas Erasmus S.

E Cce autem rursus expostulatio. Conquererbar, *Epist. 51.* nihil à te literarum multis jam mensibus accepisse, quod quidè epistolæ instar haberet, quum tu ad me literas non magis copiosas quā jurgiosas dedisti: perinde quasi ex diuturno somno, id est, diuturnā incuriā nostri, turbidiūs te excitārim. *Huttenus* non magis jam tibi quā mihi nostrisq; probatus & amicus, cum ex Regis comitatu rediret, hāc transiens, literas à me tumultuarias expressit, in quib⁹ quum quicquid in buccam subiisset, vel *Gracè* vel *Latine* scriberem, unum ut arbitror, aut alterum verbum de *Apologia* illa tua adjeci, ex cujus editione dolebam, cum eo quòd *Fabro* scripseret, nonnihil simultatis simile inter vos enatum esse videri. Non enim satis memini quid scripserim, & erat ejus generis epistola, cujus apud me exempla manere non solent. Hic pauculis verbis dæmonas tu commotus, in pacificatorem repente cornua obvertisti: videlicet quasi me liti pro *Fabro* temerè aut cupidè obtulerim, potiorèmq; impetus tui partem in me nec opinantē deflexisset; etiam si me subinde benignè appellādo suaviari videre inter expostulandum. Primum volo hoc tu nè ignores, me nec pacificatoris, nec arbitri honorarii partes hac in re mihi sumptisse: non quòd vereretur, si id facerem, nè tui mihi non permitteres, aut tu id mihi succenseres, quòd de te tantum mihi permitterem, sed quòd hæc de re cum *Fabro* nunquam collocutus sum: quare causā mihi nulla fuit, quamobrem ejus rei arbitrium affectarem, quòd ad me utrinq; non rejiciebatur, aut ultrò deferebatur: etiamsi *Ludovicum Ryzam Parisiensis* subpræfectus, ut est omnibus viris doctis ultroneus amicus, facere me jubebat, idq; recusantem convitiosè objurgabat: sed cum vicem tuā dolerē, hominis mihi amicissimi, admonitum te oportuit, si non aliā ob causam, ob hoc certè, nè tu me obdormisse putares, cum tuā illiusq; causā frequenti sæpe corona ad publicæ famæ subsectia petoraretur: cum eo, ut verū fatear, quòd & *Fabro*

L quo-

quoque inter amicos numero. At enim sum ille *Pandora* conjux, quæ tu rei jam cōclamatæ remedium asferre cavillaris, & *Troja* jam eversa, docere non fuisse rapiendam *Helenam*. Eia tu germane mi *Promethæum*, meministi ad me his verbis te scripsisse? *Faber* toties à me cum honoris præfatione nominatus, nescio quam gratiam mihi rependit, certè ut multis videtur iniquam. Mihi quoque durius mecum agere videtur, quam pro solito suo candore. Doleo anam hanc datam, & reliqua. Tum ipse prædiceret *Apologiam* te meditari, & ego fortasse officio functus essem. At tu me *Epimethæum* fecisti, ut per te quidē rem in scenam producendam non ante resciscere poterim, quam tu prologum in proscenium misisti. *Quo nunc igitur*, inquires, *admonitio? nisi ut calculum ætrum ferre aut varium in Apologiam meam videare, ut mea fere soles præjudicio quodam tuo premere, licentior, ut quibusdam videatur, fiduciā confirmata amicitia.* Amabo te mi *Erasme*, tuum præmorde labellum, & usuram mihi patientiæ paulisper accommoda vicissim adjurgaturo. Facere enim nequeo quin epistolæ tuæ, facundæ quidem, & feliciter argutæ, sed non perinde æquæ officiosæque respondeam: cui tu rei inficiandæ non eris, si ad te jam redisti, & pristinos spiritus resumpisti. Utique quod ad causam meam attinet, ut interim mihi tantum patrocinetur, quem tu subinde in faciem nunc palmā, nunc pugno contundis, & vicissim blandā appellatione permulces, ut queritari jure non possim, ceu verò litem meam fecerim, ut ineptus arbiter, quod te cum *Fabro* altercante, vel tantulum interfari ausus sim. Ac nescio quo modo in *αστολαζήματα* illa, & *Copia* contumeliam revolutus es præ iracundiæ impotentia: quarum rerum quum mihi erratum jamdiu condonāsses veniam postulanti, nunc velut muneris reposcitor hac eadem de re me obliquā actione appellas, iterumque judicium ejus offensionis refers quam ex memoriæ tuæ actis semel, & bonā fide exemptam esse credebam. Irāne verò si quid tibi familiariter atque amicitie jure fretus dixerō, tu in me eloquentiæ tuæ aciem stringes, & ut animo obsequaris iracundulo, ad satietatem mecum delirigabis, & quia tibi par esse scribendi facultate nequeo, continuo te superiorem in causā futurum confides? & secundum te homines doctos & graves pronunciaturus sperabis? etiāne si in tyrocinio æquiore causā nixus sim? etiā si cum tua ista *Minerva* justitia ipsa depugnet? etiā si res ipsa clamitet, non te juris subsidiis, sed facundiæ præfidiis fretum esse? Verum *agè*, inquis, *rem arbitrii tui facio, agnosco legem amicitia, quid igitur censet mihi faciundum? An hoc mihi amico tuo suadebis, ut pro honore mihi habito gratias agam Fabro? minime. An potius ut dissimulem me scire, quid ille de me scripserit? Quid ni id tibi suadeam, si tibi integrum sit? Primum Erasmo, deinde Theologo, deinde hujusmodi Theologo, qui jam emeritis stipendiis ambitionis, & aucupandæ famæ, eò se opinionis evasisse, meritisimo confidat, ut nè ex alienis posthac elogiis pendere videatur. Tu ut timeas, nè si *Faber* quamlibet existimatus scriptis suis patrocinans, secus quid, ut sit, de scriptis tuis scripserit quodam loco, tua ilicò existimatio famoso judicio periclitari videatur, nisi tu ad iudicium longā & meditatā defensione occurras? atque ita occurras, sed reliqua non addam. Quasi*

A vetò crimē agnoscere protinus videatur, qui quovis modo crimen aspergenti acriter animoseque non responderit. Periculum erit credo in posterū, nè tu indiētā causā de senatus doctorū sententiā, capitis existimationisq; mulctā subeas, si ut quisque scriptor secus de te senserit, ilicò non responderis. At enim inquires, non cum quolibet homine, nec de quovis crimine in certamen invitus adductus sum. A *Fabro* viro antea mihi, atque etiam nunc, ut arbitror, amico, & de literis egregie merito, etiam impietatis, criminose postulatus sum. Scio quid tragœdiæ excitari his nominibus possit: intelligo si tibi concedā illum tam atroci in te animo hæc jactasse, quam tu atrociter ea excepisti: & si tibi permittam hac in re plena justaq; disceptatione causam tuam agere, erroris tibi confessionē nunquā expressum iri. Sed quis tibi autor sit, aut subscriptor, ut quum ista existimatione prædictus sis, cum ista tibi gloriā tot editis voluminib; pepereris, in istud fastigiū opinionis & famæ, tot rerum in hac reip. parte gestarū, gratiā evectus sis, tu tamen in ejusmodi controversiis, causificationibus magis, & scriptionibus argumentosis cōfidere videare, quā doctissimi cujusque, gravissimique, tacito iudicio? *Τότεν μὲν δὴ τὸ ἀγόνθ' ἀπὸ τοῦ ἀντικειμένου μοι δυνάμει ἰσχυρῶς οὕτως περὶ τὰ κατὰ τὴν οὐχαιμῶντος γεγραμμένα παρεμπόδις, ἢ τὰ μὲν διακρίματα ἐξηγούμεθα, καὶ περὶ ἀξιολογῶν, τὰς δὲ λόγους συνειρῶν συχεῖς τῷ δυνάμει τοῦ ἀντικειμένου. Τὸ γὰρ τίς ἐμὲ, ἀπὸ τοῦ τὰ ἐγκληματα ὑπὲρ ἐμὲ πρὸς τὸν ὑπὲρ τὸν ἀπολογημάτων ἀγῶναι ἀναγκάσιον, ἢ ἐν δυνάμει τοῦ δυνάμει τῶν λόγων, ὑπὲρ ἢ κατὰ τὸν ἀντικειμένου: οὗτα δὲ τοῦ αὐτοῦ τὸ ἀξιωμα τὸ εἶναι ὑπολογισμένον, τὸ ἐμὲ τὸς λόγους τῶν δὲ, περὶ μὲν πῶς τὸ δυνάμει ἐκείνου τὸ δυνάμει τῶν πλείονος τῶν ἢ κατὰ τὸν ἀντικειμένου. Hic si diis placet, autorem *Hieronymum* tuum laudabis hujusce instituti, qui *Rufini* figuras non tulerit, qui *Augustino* minatus sit, ob unius loci enarrationem convulsam. Quis scit an ob id ad *Christi* tribunal actus vir ille vapulaverit? Malim ut totum mihi *Hieronymum* amulandum proponas, quàm in eo veluti naxum pro exemplo præbeas. Sic in *Minerva Phidia* crepidā reprehensione non caruit. Nec enim *Hieronymus* extra peccandi aleam fuit: nec se non *Augustinum* perperam multa scripsisse falsus e st libris etiam privatim ad id dicatis. Viden te pedem præ indignatione supplodere, sed necesse est, ut ad extremum perferas, aurēq; mihi vacantes devorandis his præbeas, quando tu me longā tuā epistolā ex animi tui sententia versāsti, quasi ab adversario tuo steterim, proditā amicitia, ut scriptorum tuorum indicaturam, epistolarum licentiā elevaverim. Quare reliqua auscultato, scilicet *Augustinum* & *Hieronymum*, & senatum ferè orthodoxorum in communi reatu destituisse visus esses, nisi tu veritatis patrocinium suscepisses, & *Fabro* rescripsisses. Quid si hoc idem in te retortum valeat? Utrum igitur tu timebas, nè tu ignominia, cum tot, tantisque autoribus notarere? an illorum magis quàm tuæ prospectum existimationi voluisti? Quasi verò illi in suam tuamq; sententiam, nostræ ætatis homines, aut posteros suāpre ipsi auctoritate adducere non potuissent: aut tibi ignominiosum & capitale esset futurum, si te ejusdem cum illis culpæ reum à periculo non vindicāsses. Atque hæc ita disputo quasi *Faber* ipse fateatur, aut inficiari non possit, in hoc se magis sio-*

macho

macho servivisse, quàm hæc quæ scripsit, contentionem dedisse, ut pertinaciori fortasse, sic asserendæ veritatis hand dubiè studiosæ. Quæ de re autem inter vos agitur, non attingo, quoniam tu majorem eam cognitionem foro meo esse censes, aut etiam sanctiorè, quàm quæ profanis suffragiis permittatur. Neq; id etiam in disquisitione venit in hac controversiæ instantia, quæ nunc in judicium deducta est. Sed quod vim vi propulsare juris publici esse dicis, tecum sentio, si civile jus hac in causa pro scuto amplecteris. Verum caput illud legis aut interdicti de vi, prætor ille æternus, summusq; iudex, in suas tabulas, edictumq; suum non transfudit, quanquam & illud jus civile modum tutelæ infortis, & inculpatæ à propulsante exigit. Ex qua formula si tibi jus reddi petieris, vereor ut absolvi à me possis, qui tantam *Apologiam*, atque etià talè edideris, nè pauculis cōmentariorum ejus chartis paria fecisse non viderere. Quod profectò nunquam fecisses, si tuo potius stomacho quam amicorum obsequi voluisses, qui inconsulto studio, nomini tuo favent, ut est multorum opinio, nec semper vident quid te deceat. Utinamq; sit, hoc mihi omnino persuasi, si tibi nunc divorum aliquis rem integram denuò ira præstare posset, & vellet, ut ea quæ exierunt, hominum memoriæ eximerentur, tūq; rem ipsam arbitrii tantum tui, non etiam tui studiosorum esse velles: omnino te, ut parcissime loquar, ita comparaturum, ut gravitate & moderatione superiorem videri, quàm verborum & altercationum subamarâ vicissitudine præoptares. Neque non *Fabro* itidem rem poenitentiam videri existimo, quâ est animi probitate, ut tu ipse agnovisse alioqui te fateris: qui etiam hunc casum noxæ *Homerica* tribuis, ἤγχι, ut inquit ille, κατ' ἀνδρῶν κρύφα βάλει βλάβη δ' ἀνδρῶν. Neq; quicquam est, quod minus credam, quàm ipsum *Apologia* tuæ responsurum, etsi temerarius rumor istuc usq; manavit, vel tuorum fortasse nimium sedula suspicio confinxit, *Fabrum* quippiam hujusmodi moliri: quem etiam audio non subdolè, nõ figuratè, non ὑπόλυστος, non repentinâ demutatione, sed bonâ fide, sed constanter, & asseverantis vultu scripta tua laudare, quanquam *Apologia* tuæ insensu sit fortasse. Quis enim miretur te illi in eo non placere, in quo tu tibi displices? ut & ex literis tuis intelligo, in quibus invitum te id certamen suscepisse satis significare mihi videris. Vide quàm ἀποδῶς τὸ δ' οὐκ ἔστι δυνάμει utar, & quàm τὴν ἀγὰρ ταύτην ὁμοίαν familiaritatis usurpem. Video jam quàm mihi insensus sis, cum hæc legis, qui tam iniquum tibi judicem me præbeam, cum tu me tamen *aquissimum* in epistola tua voces & ἐπιτρέψαντίς σου τὴν διακρίσιν μου ὃ φιλονικίας ὑμῶν κατεδίωκεν οὐ δ' ἀγῶνα τῶτον, τὸν οὐκ ἔστιν πλειονέδασον ut nè appellare quidem quenquam judicem alium fortasse possis, qui mihi arbitrium hoc omnino permiseris, nè *Budæum* quidem ipsum τὸν γὰρ τὴν περιστάσιν ταύτην ἔσθ' οὐκ ἀπολογησάμενον, id quod tibi denuum saluum esse voluisti. Enimverò inquis, iniquissime & præter tuos mores facis. Nè igitur me lacesseres, qui scripta tua me deiecit calumniaris, & *Copiam* tuam extenuasse frementibus tuis amicis. In quo utrum æquitatem tuam desiderare debeam, alias fortasse videro, qui ignorare non potes, quid de te, scriptisq; tuis senserim, ac scripserim. Verum ut ad seria tandem veniam, velim ita existimes,

A judicium meum de vestra illa dissensione, adhuc in mea esse potestate. Et si tu enim rem mei arbitrii quadantenus esse voluisti, tamen ille fortasse hanc subire judicii aleam nolit: qui etiam, ut suspicor, æquior me tibi credit, cum tu diversam opinionem habeas, qui me in tua epistola suspecti postulare non cessas, ut juris verbo loquar. Sed & si uterq; ex compacto arbitrium mihi hoc deferatis, haud libens susceperim. Quod si me autorem non respuitis, cupide id suaserim, ut denuo in futurum amicitia officia colatis. Id quod si mox ipsum fieri nequit, nondum planè absteris animis, tamen si compositis, certè ut præterita silentio, atque, si fieri possit, oblivione obruatis. Quanquam magnorum autorum exemplo honestè fieri potest, ut in aliquibus tuis, illiusque scriptis hoc vulnusculū vestrae famæ cicatrice aliqua honestà, vel splenio solerter obducatur, hominèq; docti intelligant contentionem hanc potius, quam offensionem animorum fuisse. Neque verò cum ea ad te scripti, tam præterita reprehendere volui, quæ jam teneri non poterant, & potestatem tuam exierant, quàm inhibere gliscerem contentionem visus sum, nè ultra modum cresceret. Quanquam id tu aliter interpretaris, ut mihi semper iniquè suspicax es. Est etiam apud nos in universum hac de vestra dissensione sententia, magis ut viri boni gravesq; doleant, intemperias quasdam rei literariæ adversas inter vos has turbas excitavisse, quàm ut alterum facile damnaturi sint, & alterum absoluturi, maximèq; exoptent vos in gratiam redire. Hoc modo fortasse nobilis illa contentio inter *Hieronymum*, *Ruffinumq;* coaluit, sed pervicacius, atrociusq; exarsit. Usque adeò humanum est peccare, idque fert humana conditio, ut in viris alioqui summis hæc culpa luculenter deprehendatur, cum contentionis blandimenta rationi obrepentia, ita hominem provexerint in pervicacem animum: ut secus quippiam ille potius de sua existimatione consulat, quàm motus irruumpentes animi inhibeat. Equidem, mi *Erasme*, ut jam simpliciter tecum loquar, quum hæc primum intellexi, non condolecere tibi, *Fabroq;* non potui: qui post tot stipendia in stativis *Palladis* emerita in sua uterq; statione, quum omnes jam juniorum seniorumq; centuriæ dignos vos esse censerent, qui nostrarum cohortium ordines duceretis, nescio quo sinistro genio impulsore in ordinem vos rursus propemodum cogistis. Qui si etiam pergeretis obfirmatis animis indulgere, & ad similitudinem usq; apertam pertinaciter contendere, veterer nè gravium bonorumq; prærogativa ære nos laudis & gloriæ tandem dirutum iret. Ille etsi mihi jam olim amicus magis quam familiaris, & consuetudine vitæ consiliorumque commercio devinctus, rationem consilii sui viderit. Tu verò, qui mihi cognitionem hujusce negotii alteris jam literis detulisti, si tibi constare vis, & me lucrifacere, quo in partes tuas transeam, in obtemperantis habitum te ut componas necesse est, etiam si cordis ore reclames, surdisque dentibus infrendas. Itaque apage illud ex tuis literis: *Tu si hic sis mi Budæe, aliter, aliterq; sentias.* Etenim hac de re sic censeo, Cum vitæ humanæ ea sit in universum conditio, ut quo quisq; exactius, atque etiam innocentius rationes suas instituerit, eo plura ferè sibi negotia exhiberi à casuum temeritate sentiat, quæ mortales ipsa

miseros sursum deorsumque versat: noxâ scilicet illâ tenebrarum præsidi. in omnes occasiones pervigili intentione imminente, quæ provideri ab homine nequeunt: tum verò nostræ sortis hominibus incessere plerumque solet, improbecque blandiri, parens illa discordiæ contentio, quæ in deorum olim convivio, aureum illud malum, inscriptum, *ἡ γὰρ λαβὴν*, provolvisse in medium dicitur: dociles tandem ipsa homines *Epimetheos* faciens, quo tu me nomine taxavisti. Hujus rei insigne clarumque documentum *Homerus* ingeniorum decus, velut iracundiæ & contentionis antidotum posteritati reliquit: apud quem ut nôsti, *Iliados* duodevicesimo *Achilles* ob id moriens, quod justo pertinacius animo suo irato indulgisset, quanquâ insigni injuriâ ab *Agamemnone* affectus, errore tandem intellecto pertinaciam contentionis iræque detestans, ita inquit:

*ὦ πόδας καὶ τὰ χεῖρ' ἄνδρ' ὅπως ἀπὸ λείῃς
καὶ χεῖρ', ἔς τ' ἐρίῃσι περὶ φρεσὶν ὄφ' ἡλεπίναι,
ὅς τε πάλῳ γαλήνῃσι μέλ' ὅσ' καταλειβούσῃσι,
ἀρδρὰν ἐν στήθεσσι δίδεται ὅτε καπνός.*

Proinde velim te ita esse animo comparatum, ut etiam si *Faber* certamen instaurare insisteret, id quod falso rumore persuasus expectas: tu tamen hac de re conquiescere tibi imperes. An verò si ille iniquior esse, & protervior contra ingenii sui naturam constituerit, ut suis impulsoribus morem gereret, tu quoque cum eo contendere turpi certamine confessim conmitteris? nec istam tuam existimationem, decorumque personæ tuæ respiceres? Quam legem cum in te sanciam, non ita privilegium de te sero, ut me non eadem ipsa lege teneri velim. Etsi omnino noverim homines doctos & autoritate præditos in animum induxisse, suis me scriptis carpere: nonnullos etiam jam id fecisse editis libris sciam: mihi tamen semel ita imperavi, huic meæ sententiæ ratæ, fixæ, confirmatæ acquiescere, ut nihil illis respondeam, nisi si mihi silentium vitio verti videam, aut luculentæ fraudi futurum. Idque mihi ut faciam, autores sunt & imperatores amicorum juratissimi, simul & gravissimi. Neque enim jam ista me juvant, quæ sine acerbitate genium nullum habent, neque mitis est mansuetique ingenii, cæ digladiatione oblectari, quæ sine luculento vulnere plausum mereri nequit. Et est ea natura contentionis, ut plus ad stomachum ejus faciant, quæ plus fellis quam salis habent. Tunc, egone, quanquam longè te inferior, qui servitutem molestam gravemque ambitioni servivimus, & tandem vindictam meruimus, ex libertate rursus in pistrinum nos demus, atque acerba identidem concertatione conflitemur, ut scripturienti cuique libuerit stylum in nos exacuere? Equidem si alterutra mihi conditio eligenda sit, malim literarum elegantium studium ejurare, quam ad eam mentis carnificinam adigi. Tu jam gloriæ culmen tenes, ex quo ut à nullo deturbari jam potes, sic si gradum ipse dimoveris, conversos in te oculos fallere non poteris. Ego in eam vel securitatis vel incuriæ arcem conclusisse me confido, unde me in campum perlicere ad certamen haud facile quisquam possit. Malum ut animi æquitate superior esse videre, quam causæ actione. Neque tu aliter in animum tuum induxeras, ut ex literis tuis video, atque ex ipsa *Apologia*, utpote qui moriens propemodum hoc certamen capessieris, gemensque peregeris. Verum ut

A tibi jam sententiam meam proferam, placidior mihi vultum exhibe. Summa rei hæc est, hætenus veritati atque existimationi tuæ patrociniū tulisse, per me quidem & communes amicos liceret censere: quandoquidem est hujuscemodi controversia, quæ ampliari potius, & comperendinari sæpius, quam semel dijudicari debeat. Ulterius autem si verbum addideris, non impune tibi ab amicis futurum. Neque verò me nunc credas *Fabri* causam agere, sed tuam potius vicem dolere, qui hoc tibi suadeam, ut in gratiam cum honestate & moderatione redeas, imò ut ad ingenium tuum remigres, ac te tibi nobisque restituas, & sacerz lectioni meditationique referas. Multa fert amicitia, quam tu *Fabro* invitus renuncias, ut potius cum eo exposulare ob violatam inconsulto amicitiam, quam cum postulare criminose videaris. Multa opiniosissimum nomen *Erasmi*, quo nunc omnes Occidentis provinciæ perionant, multa sacerdotii dignitas, & professionis theologicæ ratio: & vis ita contentionis cum ætate ut consensescat oportet. Et est ejusmodi certamen, cujus victoria flagrare citius invidia, quam plausum excitare tibi possit. Neque te hîc audiam, si pergās in eum crimen retorquere, qui prior certamen hoc commisit. Nunc causæ cardinem non attingo, & causam tuam non illius judico. Volo tuam ut causam mihi approbes ex tuo tantummodo, non etiam ex illius instrumento: id est, ex propria moderatione infontem te, non retriminatione doceas. Siquidem decet boni viri innocentiam, suapte vi, suoque jure niti, non alienæ injuriæ propulsatione commendabilem videri. Audio te nunc divum hominumque fidem implorare, quod tibi impietatis reo actionem, causæque dicendæ liberum arbitrium denegem. Atqui si hujus rei iudex legitimus fuisset, & à me tu petiisses, ut tibi agere lege liceret, ut actionem ipse tibi negare jure non potuissem, ita tibi modum dicendi ad clepsydram statuissem. At vide quem tandem aquæ tibi modum insuderis. Non invitus facio, ut strenuè te castigem, cui jam diu invidere coepi, ut luminibus meis nimium officienti: & hætenus ægrè tuli, in epistolaribus nostris altercationibus me semper inferiorem discessisse. Sed vereor, ne omnem in me iram tuam derives, & si nondum plane indignatione illam devorasti, vel devoratum non concoquisti, ne tu reliquias in me regeras, & expuas, epistolamque mihi unam amarulentam scribas. Verum agè, piacularis esse non recuso, & in *Fabri* locum prodire succidane, dum modò stomachum perpurges, simul & suspitione illa tuâ defungar, *ἢ ἢ ἢ* *ἢ ἢ ἢ* *ἢ ἢ ἢ*. Hoc multis gratū erit, qui interesse publicæ utilitatis credunt, te ab illa contentione animum deflectere, ne id tibi parergon prælarè cuiuspiam cōmentationis remora sit, vel avocamentum. Hæc ad te scripsi vir amicissime, potius ut animum meum tibi testarer, literisque tuis responderè, quàm quod admonitione meâ egere te putarè. Atque libes hoc fecerim, si possim, ut qui mihi maledicere gestiant, ad officium, & modestiam, vel perferendo, vel spernendo obtestationes, reducam: sin id efficere nequeo, certè hoc non commiserim, ut ab æquanimittatis proposito, & constanti gradu dimoveri me finem alienam improbitate. Etenim habet hoc à naturâ impetus invidiæ contentionis, ut si ingruenti cesseris, irritus mox irritusque atque evanidus faciat: sicut urbo elisus rapidas vires amittit.

tus in locum *Fausi* demortui suffectus est, & stipendium habebit. Usque adeo fortuna tibi favere prolixissime cepit, ut etiam amicis tuis negotia sua fortunet. Idem *Parisensi* jam notus est & gratus. *Dolui* noster verbis meis salutari te iussit, qui ex aula recens redierat, cum ego literas tuas accepi. *Roxem* tibi plurimum faveo, qui etiam scriptum unum libris tuis dicavit, quos in manus sumere solet, cum mihi stomachum commovere vult: sum enim apud eum frequens. *Jacobus Tusanus*, utraque lingua doctus, etiam ejus contubernalis ad te scribere meditatur, me urgeat, ac verecundiam ejus castigante. Usque adeo omnes te religiose adendum esse putant, prater me, qui frontem perfricui. Vale, & omnem contentionem suspicionemque ex animo tuo absterge. *Parisi*, pridie Idus Aprilis.

Post has literas perscriptas, epistolam meam ad *Tusculum* post multam flagitationem recepi, quam nunc ad te mittere commodè non potui, quia nondum transcripta erat. Volo enim ejus exemplum asservare, ne forte in via intercideret. Si igitur magnopere habere eam cupis, curabo exscribendam. Habes epistolam, bene longam, & tam infestè exaratam, quam si à meipso perscripta fuisset. Me jam accusare *Stachyri* non poteris, qui propter te *Amanuensis* utar operà. Vale *Erasmus*.

Erasmus Est. Guilielmo Budao suo S. D.

Epist. 53. **P**roliam illam tuam epistolam, ad Idus Aprilis scriptam, ad Calendas Septembres accepi, revoctam à Janua: sed talem, ut haud sciam, an ex utroque dignitate fiream premi. Videor mihi peculiarem ingenii tui sensum deprehendisse, nec dubito, quin ista sincero animo abs te scribantur, verum vereor, ut idem possum ceteris persuadere. Porro quid si ista ad posteros perveniant? *Beatus Rhodanus* eam mihi tum à cetera cecutienti praelegit, homo doctus ac mirè candidus: & quod praecipuum est in studiis, sani pectoris. Non libet referre, quid illo judicarit, & tamen praemonitus à me de tuo ingenio in jocis familiaribus liberiori. Conviciis cedere cum quoquam, nec viro dignum est: cavillis contendere, non libet. Argumentis solidis tanto queant esse superior, quanto tu sermone apparatu vincis, vel *Dolui* & *Roxeo* iudicibus, aut si quis magis habes thos. Verum ego unum *Budaeum* amicum malo, quam decem ejusmodi viduas. Plus satis est una apologia. *Basilica* perpetuo ferè agrotavi: in itinere revalueram, sed praeterita *Colonia*, in summum exitium redidi. Adhuc domini desideo. Chirurgus inspectis tribus ulceribus, pronunciavit esse pestem, verum falsò, ut opinor. Episcopo scribam, cum erit ocium, & tibi item copiosius. *Glareanus* meis verbis salutato, si forte videris hominem. Reddita sunt & illius postremae literae. Bene vale. *Leuani* Idus Octobris. A. N. M. D. XVIII.

Guilielmus Budaeus haecenus Erasmi amicus, ultimam salutem dicit Erasmo.

Epist. 54. **M**emini me ad te aliquando scribentem, hujusmodi verba posuisse: *Non minus te no-*
ui quàm tu me. Quam re quam longè falsus opi-

Anione fuerim, nunc primum intellexi ex epistola illa tua stomachosa perlecta, quam tu ad me *Leuani* dedisti: nondum, ut arbitror, ab illa morbi molestia planè tibi restitutus, aut certè mihi. Nam qui me non adversis Gratiis tecum amicitiam aspiciat esse sperabam, homine utiq; leporis & facetiarum amantissimo, atq; omnis ut urbanitatis prudentissimo, sic jocorum intelligentissimo, & patientissimo: quicum stylum animi causa exercere liberè possem inoffenso inter nos & cōstituta jam amicitia tenore: nunc me (ô vanas semper spes meas!) rusticum, absurdum, praepotenter, stolidum, refractarium, offensatoremque esse collatorem intelligo, ac spinosis jocis aculeatis, ominosis, vitandum & avertendum, ut bovem cornibus obvolutis. Stat enim sententia ita credere, quando tibi, tuisq; juratissimis amicis ita visum est, quorum utiq; iudicium longè meo antepono. Neque verò mihi ullam esse spem positam in defensione video, cum nec ei inficiando crimini esse possim, cujus toties jam suspectum in eadem me habuisti, amici autem tui etiam manifestum: nec malevolae mentis suspicionem deprecari, quum fixam in praecordiis, aut tuis, aut tuorum evellere opinionem nequeam. Id quod si facere mediter post illud praedictum, in alterum etiam crimen fortasse me induam, impudentiae scilicet, praesertim cum apud istud tribunal causam dicenti inanis loquacitas (ut tu planè significas) parum vel fidei, vel auctoritatis sit conciliatura: quippe ubi solidis tantum argumentis, quibus minime pollemus tuo ipsius testimonio, aqua funditur, ut amur. Atque haecenus epistolae tuae sensum dilucidè assequutus sum, nec provocare ab interpretationis tuae sententia, tuorumq; amicorum statui, & si mihi iniqua, nec ad communes, nec ad meos amicos, ad quos tu me rejicis: quanquā illi eam perversam, quam ego hac de re iudicium habeant, id est, à tuorum proferas diversum. Verum quod conviciis certare indignum te esse dicis, nec oblectari cavillis: hoc quatenus ad me pertineat, non percipio. Non enim usque adeo exacerbata te esse puto, ut haec in me dixeris: & tamen ne hoc latius ulcus serpat, quando discuti (ut video) non potest, circumcidendum esse censeo, ut inter nos posthac silentio acquiescamus. Et tu epistolam meam prolixam, ut vocas, id est, supervacaneam & redundantem loquacitate odiosam, supprimas, atq; etiam conorpas, si libet, aut prunā & cineribus obruas. Et ad tuam ego jam vulgatam, ut hodie ego primum vidi, obmutescam, nec ultra tibi negotium facessam. Sed cur me eo argumento lacestebas, non intelligo, siquidem me respondere volebas. Ego mihi indudum à te silentiū accipio, & amplector, & si per te licuerit, servabo. Mirum enim fatuas ac stupidas aures habeam, qui cum epistolam illā, nefastam ac sceleratam, post tuas acceptas literas saepe legam: ne tanto quidem intervallo retractas, & me legentem audiens: virus illud malevolentiae, vel quicquid vobis vocare libet, deprehendo, quod tam opere vos offendit: in quo iudicii mei absurditatem agnosco, & vestri acrimoniam. Sed per Deum immortalem, utrum in priore epistolae parte te offendi, in qua disceptationis tuae cum *Fabro* mentio fit: an in posteriore, in qua conditionē tibi regiam denuncio? Si in illa parte potius, cur ad me igitur tantam epistolam scripsisti, tot argumentis tam validis me lacestens, ut tibi responderem?

Cui

Cui epistolæ quum rescriberem, putavi rem tibi gratam me facturum. Quid est enim in ea per superos, quod a perito & acuto homine animadversum, non in tuam gloriam cessurum sit? Ego ut te taxare voluerim, aut cuiquam potius quam *Erasmo* favere? Apage hanc a me odiosam suspitionem: præsertim cum *Faber* de hac re mecum nunquam collocutus sit, & si sæpe mecum interea locutus. Verum cum ejus disputationis victoriam viderem æquissimi cujusq; ore ita *Erasmo* tribui, ut tamen eum dicerent ultra modum uti victoriâ voluisse, nec satis sui atque adversarii rationem habuisse, volui imaginem rei in epistola effingere, & quæ hoc nomine & consolari, & purgare, quod aliquid humanitas passus esses: si ultra modum ut sit, incaluisse concertando, quâ culpâ nē *Hieronymus* quidem tuus caruit: & ab ea deducere opinionem quam habere videbare, & a meditatione avertere certaminis instaurandi, literarum bonarum sacrarumq; dispendio. Simul illud non nego, ita me literis tuis delectari, ut gaudeam stylum tuum exacuere, vel in me ipsum irritare. Quare etiam in epistola illa odiosa affectavi imitum orationis tuæ in me avertere: etiam si indignationem tuam nunc ægerrimè tuli, qui stomachabundè epistolium ad me scripsisti. Neque ego autem unquam propter ullam tuum verbum offensus sum; quod ad me aliis in epistolis scripseris, etiam si non nulla sunt, quæ quidam mei amici figuratiora esse putarunt, quam amicitia nostra ferre videatur, aut tua circumspectio. Cum quibus ipse usqueadè non sentio, ut etiam nihil a te atrocius, nē posthac mihi quidem metuendum esse putem. Quin a te, ut homine mihi charissimo concisus interdum lætor, & ita scitè converberatus, & appositè, ut sugillatum me amici in multos dies rideant. Nec recuso, quin hac lege offensionem istam mihi condones, ut ad satietatem animo tuo, genioq; obsequaris in amico plectendo animadversione utroq; nostrum dignâ. Neq; enim tam religiosum doctorum omnium esse arbitror, quam tuam est tuorumq; amicorum judicium. Sin illa te male habent, quæ de conditione regia scripsi, videlicet quod in re seria illudere tibi videat: ego certè, quod ad hoc attinet, non tibi illudere, sed mihi ipse videor. Tu quoq; hoc intelligas velim, tantam tum de te opinionem apud aulam interiorem fuisse, ut cum orta esset illa suspicio, te ideo conditionem regiam cunctabundè rejicere, quod vereretur, nē *Carolus* Princeps illustrissimus ob id offenderetur: Rex *Francia* tui cupidus, eam ob rem ad eam scripturus fuerit, si quid tu ejusmodi excusasses. Tum sunt alia, quæ scribere longum esset: nec epistolæ fortè committenda: sed tamen quæ me impulerunt, ut hujusmodi epistolam ad te scriberem; quod ad hoc quidem pertinet. Quod si nunc mihi aliquot menses amicitiam renunciare cogitasti, quoad animus tuus in te commotus confederit, haud satis digna causa est, quam obrem antistiti *Parisius* non scribas, quum id negotium facile passurus sim, sine me arbitro aut interunico transigi. Tu velim rusticulum me cavillatorem non protervum esse interpreteris, id quod in sponte facere mihi videre: si per tuorum pacem bonam liceret, nec me minus quam dudum pridemque ames. Invitum enim te facere video, ut mihi insensum te præbeas. Utinam autem ita me divi bene adjuvent, ut ego tibi bene cupio, læ-

A tiorq; sospitem te *Levanium* redisse. Rumor enim hic constans erat, *Roman* te, aut *Mediolanum* migrasse. *Glareanus* tibi salutavi, qui hodie ad me venit. Vale, & me, cum satis odisse videbere; rursus ama. *Parisius*, pridie Calendas Novembres, cum pridie ejus diei literas tuas accepissem haud auspicio.

B Q Uo magis illa nefasta epistola *Vulcano* sacra videatur, quod tamen tui arbitrii erit, quum tuâ magis quam meâ causâ scripta sit, si satis regustaveris, sed tamen quo minus mihi placeat, inter legendum eam hodie erratum unum deprehendi in ejus scheda, quæ apud me manserat. Id est autem in secunda pagella in his verbis, *Id quod tu insciando non eris*: quod si itidem est in tua, me ut puto, satis irrisisti. Volei enim dicere, *cui se rei insciando*. Non video tamen, cur illa minus exire digna sit epistola, quam illa die brumæ scripta, in qua te *μύστη* evulgasti, quæ inter te & me arcana fore sperabam, adeo, ut nē apud me quidem ullum verbum ejus schedæ remansisset. Scripseram ad te aliam quoq; semigræcam, non magis, ut arbitror, supprimendam. Quod si in uno aut altero versu, aut pluribus posita iunt, quæ stomachum tibi faciunt, per me licet, ut arbitratu tuo mutantur, aut tollantur.

Erasmus Rot. G. Budai perpetuus velit nolit amicus, non ultimam, sed jugem ac perennem illi D. S.

D P OSt jurgatricem illam epistolam, quæ *Basilea* Epist. 55. fuit reddita, ecce de integro mihi adest abs te foecialis cum patre patrato, qui sollemniter ac palam veteris amicitie fœdus renunciet, & in posterum *ἀποδοῦναι τὸν παῖδα* denunciet. Primum omnium gratulor tuæ felicitati, mi *Budæ*, cui tum vacet, tum libeat ad istum joculari modum. Si quidem ea res mihi satis est argumento, amicum, cui profecto omnia læta cupio, non solum prospere, verumetiam alacriter ac suaviter agere. Proinde licet ipse toto hoc sesquianno in ejusmodi studiorum genere sim versatus, ut oneri ferendo, nec corpore nec animo par essem: præsertim cum id accederet ad sarcinæ molestiam, quod intelligerem, illa defudari fere ingratis & iniquis: deinde tot morbis atrocibus subinde me repetentibus, tot aliis curis atq; incommodis, non hic commemorandis, me meus exercuerit genius malus (nam *Levanium*, quò tu saluum me redisse gratularis, vix semivivus deportatus sum) tamen festivitate literarum tuarum, etiam in mediis malorum procellis sum ex hilaratus, aut certè delinitus. Etiam si referre jocos tuos, ac veluti retaliare, ut maximè libuisset, certè nec licebat, nec vacabat: quanquam nē adhuc quidem sic a morbo convalesci, ut vel mihi satis placeat, vel amicis. Tanta erat morbi vis, nisi malis hoc mali, laboribus immodicis imputare. Tandem igitur ambabus tuis epistolis, imò voluminibus, unicâ respondebo: quod tamen non prius faciam, quam illud adhibita stipulatione impetrem abs te; ut mihi fidem habeas me persuasissimum habere, quicquid abs te seu joco seu seriò scribitur, ab amico sinceròq; pectore proficisci, utque idem tibi de me persondeas, & τὸν οὐκ ἔχοντα οὐκ ὁμῶς fidas, si parum fidis injurato. Nihil prius quam de animi tui sinceritate, testatus sum apud *Brachm Rhenanum*. Idem clarè testor

testor in postremis literis, quas tu semper tuo more ludens, stomachabundas vocas. Ego nullius literis æquè delector ac tuis, ex quibus multiplicem capio tum fructum, tum voluptatem. Primum sive mecum litigas, sive rides, sive laceassis, discedo doctior. Nihil enim abs te proficiscitur adeò neglectum, quod aliorum quantalibet cura possit æquare. Deinde tuus iste sermonis torrens meam expergeficit somnolentiam: tuus ardor meum frigus acuit: tua copia nusquam non exuberans, jejunam exilitatem meam emendat, atq; castigat. Postremo cum præcipua vitæ voluptas sit, meo iudicio, vacuas horas cum fidis amicis transmittere, quid possit accidere jucundius, quam cum amico tam eximio, vicissitudine literarum confabulari? Imò cum tuas lego multo literatissimas literas, plus quiddam mihi sentire videor, quam si te coram audirem, etiam si coram quoque perquam festivus esse congerito soles. Hanc voluptatem mihi subinde renovo, epistolis tuis ex intervallo relectis. Rursum ubi eas amicis ostendo, sic de integro delector, ac si tum primum mihi fuissent redditæ. Ut nullum interim calculum habeat, gloriæ lucrum quod hinc facio, meâ sententiâ non aspernandum ei, qui posteritatem spectet: ut meæ lucubrationes intermoriantur una cum suo autore, vel præmoriantur magis, tamen posteriori loquentur, *Erasmi* fuisse quendam, quem *Budæus* ille magnus nec oderit, nec omnino contempserit. Hujus ambitionis (ut ingenuè dicam) me nec pudet adhuc, nec pœnitet. Proinde cum perspicerem accuratam illam, & grandem epistolam, in hoc paratam ut ederetur, veritus sum nè quid huic gloriæ decederet, ac posteritas judicaret inter *Budæum* & *Erasmi*, non tam sinceram intercessisse necessitudinem, quam ego videri volebam, imò quam esse puto. Atq; idem damni mihi metuendum erat apud amicos, quibus tuum ingenium propius ac domesticè cognitum perspectumq; non esset. Id propemodum tuâ magis referre visum est, quam meâ, propterea quod me ab istiusmodi suspitione libri mei, si contigisset superesse, utcumq; vindicaturi viderentur. At periculum erat, nè quis de *Budæi* pectore, quo nihil esse potest candidius, secus quam dignum est suspicaretur. Itaq; videbam alterutrum futurum, ut si ostendissem amicis, famæ nonnulla fieret jactura: si non ostendissem, aliquâ voluptatis parte fraudarer. Hic metus id temporis habebat animum meum, quem ipsum qualis qualis est, te autore lubens posuero, si tu ita seriò censebis. Neq; verò hic agitur, quam ego sum jocorum ac facietarum prudens, sed quid censuri de nobis sint, qui nos è libris editis duntaxat æstimant. Noveram esse genus jocandi *Galicum*, impensè liberum, gestiens, ec paulo licentius, quod tetricis ingeniis videri posset petulantia proximum. Mihi videbar propius animadvertisse, tuum ingenium hoc genere lusus impensius delectari, præsertim si quem familiarius amares, quo te tuo arbitrato posses oblectare: qui ferè mos est utrumque tutum, in deliciis habere quæpiam imi subsellii amiculum, ac vernis proximum, in quem animi causa quidlibet tum dicant, tum faciant. Nec istam voluptatem tibi inviderem, si res gereretur tantum iis arbitris, qui nostrum utrumque pernoscunt, aut lusus nostros tam candidè sint interpretaturi, quam ego interpretor. Nunc vides à plerisq; trahi ad calu-

A mnam, ea quoq; quæ simplicissimè dicuntur: atq; hujusmodi sycophantarum, temporibus hisce plena sunt omnia. Quid hos disturos censes, si jocos tuos seriis convitiis simillimos legant, quos ego penè solus omnium jocos esse vel sentio, vel interpretor? Jam ut non illibenter fareor, me non minus literis, quam fortunis inferiorem *Budæo*, ita, quod scio te non inficias iturum, eruditio tua, non opes, Musa, non *Rhamnusia* te mihi conciliavit, imò me tibi devinxit. Felicitatem istam tibi gratulor, sed pectus amo suspicioque. Quanquam autem nihil addubitem, quin fortunas quoq; tuas, non uni tibi, sed amicis etiam possideas, tamen è chartis tuis gaudeo discere, quibus nihil diminuit tua in omnes benignitas, è sermionis nummariis nihil adhuc nec ambii, nec decerpsi. Nec tenuis haberi debet, qui suâ sorte contentus est. Et hand scio an eruditos aliud jocandi genus deceat, præferim amicitia confederatos. Jocatur in *Trebatium* suum *M. Tullius*, colludit cum suo *Symmacho* *Anselmus*, jocatur in unum atque alterum suorum *Plinius*. Hoc jocandi genus, haud scio an usquam in eruditorum libris reperies. Et aspergi solent hujusmodi lepores, seu condimenta sermonis. Cujusmodi verò species, cum totus sermo à capite, quod aiant, usque ad calcem præter scommata, strophas, & obliquas *versus* nihil habet? Verum hæc utcumq; habeant, certè oportebat jocandi vices, inter amicos esse mutuas. Alioqui non videbitur amicus cum amico ludere, sed Rex in parasitum, cibòq; emptum homuncionem debacchari. Nunc si quid à me liberius ac simplicius dictum est, contumeliam atrocem facis: si quid lenio nè offendat, quod liberius dictum videri poterat, suavior te, blandiorq;: si quid festivius excidit, cavillaris figuratè dictum. Atq; hæc iniquissima lege coarctor, ut si jociis tuis seriò responderem, potentis amici majestatem lædere videar: sin jocum joco retaliem, figurati morsus accuser: si blandè tecum agam, supplex ac submissus esse dicar: sin obticescam, metuere potentiorum existimer. Nam per Musæ te quæso *Budæe*, quid habebat vel prior illa epistola, quam editam doles, usque adeò procax ac petulans in te, imò quid non amicum & honorificum? Audieram quosdam hoc tantum indignari, quod ausus essem *Fabro* respondere: alios, quod aliquanto liberius responderim. Hos placare volui, cum ejus rei tu velut ansam præbuissem tuis literis expostulatricibus. Itaque proposito dilemmate, sic argumentor: Si mones, serò mones: si objurgas, sine causa objurgas. At quoniam priori parti asperseram *Epimethei* mentionem, quòd hac in parte mihi serus monitor extitisses: vide quantam hinc excitas Tragediâ. *Eja*, inquis, *su germane mi Prometheus, meministi his verbis te scripsisse, velut atrox facinus mihi impingens, nè possim inficari*. Ac mox, *Amabè*, inquis, *mi Erasme tuum præmorda labellum, & usuram mihi patientia paulisper accommoda, vicissim adjurgaturo*. Ac mox rursum, *Quem tu subinde in faciem, nunc palma, nunc pugno contundis*. Hæc qui credit, nonne me contumeliosum quempiam, & à Gratiis alienissimum esse judicabit? cum hoc animo sim, ut amicum ne joco lædere velim: Opinor nonnūquam usu venire tibi, ut bona quædam dicta seposita nolis perdere, nec ob aliud uti, nisi nè tibi pereant. Sunt hæc, fateor, bellè dicta, si suo loco dicerentur. Atque his ut locum faceres, facis

facis me tuis verbis loquentem, quæ multum dissonant ab animo, moribusque meis. *Quo nam igitur admonitis nisi ut calculum atrum ferre aut vitrum in Apologiam meam videre? ne mea fere soles præjudicio quodam tuo premere, licentior, ut quibusdam videtur, fiducia confirmata amicitia.* Hunc sermonem mihi tribuis, ac vicissim refellis, mutatâ subito personâ, nunc rem agens, nunc astorem. Tua est victoria, si hoc juris tibi permittent iudices, ut tuo arbitratu pro me quoque respondeas. Atqui nostræ epistolæ respondebas, in qua nihil isti simile legitur. Sed hic planè latuisse videberis scio. Cæterum num illud quoque joco dictum tibi: facere enim nequeo, quin epistolæ tuæ facundæ quidem & feliciter argutæ, sed non perinde æquæ officiosæque respondeam. Vide verò, num & illud joco dictum videatur. Tum igitur prædiceres, te *Apologiam* meditari, & ego fortasse officio functus essem: at tu me *Epimetheum* fecisti, ut per te quidem rem in scenam producendam non ante resciscere potuerim, quam tu prologum in proscenium misisti. Hactenus tu sanè festiviter & eruditè. Quod mones, fortasse facturus eram, si tum *Budæus* ad manum fuisset. Vulnera quæ mihi *Faber* inflixerat, serò senti: nec *Levani* quisquam aderat id temporis (novus enim hospes eo veneram) cujus consilio mutum vel tribuerem, vel fiderem. Et quod tu fortasse moniturus eras, ut moderatius, ut parcius responderem, id ipse me maximè tum admovebam. Neque enim tam impotenti sum ingenio, quam tu me facis: neque id temporis tam animo commotus eram, quam tu imaginaris. Moxrens eam *Apologiam* scripsi, non iratus aut indignabundus. Id nolim mihi credas, si quisquam mortalium audivit *Erasmum* eo tempore, quo vulnus adhuc recens esset, vel inter pocula cum stomacho loquentem de *Fabro*. Mihi igitur tum sanus videbar: idem videtur quibusdam, qui *Fabro* impensissimè favent, eoque præceptore gloriantur. Quorum iudicio plusculum arbitror hac duntaxat in parte tribuendum, quam tuo aut tuorum, quorum alias iudicio tribuo plurimum. Cavillari poteram, *Gallus* favere *Gallo*, ac rejectione iudicium uti. Tu procul aberas, ut dixi, & res præsens remedium postulabat. Consultissem videlicet te. tu convocasses senatum amicorum, & post annum redisset ad nos vestrum oraculum. At cur potius tu mihi consulendus eras, quam amici ceteri? An tu solus quid decebat, perspiciebas? an ceteris non sunt oculi? ut mihi in meâ causa iudicium adimas. Jam si complures amicos consultissem, fortassis omnes moderandæ *Apologia* fuissent auctores. Recepissem me facturum. Hic rursum, quod mihi moderatissimum visum fuisset, huic aut illi parum moderatum visum fuisset. Nisi fortè volebas *Apologiam* absolutam, & opera notariorum in aliquot exemplaria propagatam, in *Germaniam*, *Hispaniam*, *Britanniam* & *Galliam* mitti, prius quam excideretur formulis. Utinam id liceret in omnibus libris quos edimus in vulgus. Atqui ut nulla sumptus habeatur ratio: primum, difficile est esse ingeniosum in opere alieno: deinde vix unum reperio, cui vacet alienis incubrationibus attendere. Siquidem ea res attentum requirit. Facilius reperias qui edita cognoscat, ut ut carpant, quam qui edenda recognosceant, ut emendent. Postremo, cum hic quoque variassent an uicorum suffragia, nonne moderationis

A canon ad meam æstimationem revolveretur? Ut reperiatur aliquis tam ociosus: quis tam certus tibicen astabit nobis a tergo, ad cuius modalatum, orationis habitum remittamus aut incendamus? Totum hoc negotium & scribendi, & excudendi, intra quatuordecim, plus minus, dies confectum est. Res multis acta est testibus, nè quid me suspiceris affingere vero. Nè verò putes tantum vel temporis, vel studii datum huic contentioni, ut tuo hortatu fuerim ad sacra studia revocandus. B ipse mihi per te postliminio restituendus: perpende quid interim scripserim, videbis te hortatore nihil opus fuisse. Sed fac me percitū irā, non satis habuisse rationem meæ dignitatis: num ideo te feci *Epimetheum*? Si in puteum delapsus admoveas, hæc erat eundem, non incidisses in puteum, si monitorem audisses: donec is optimo jure respondeat, utinam in tempore monuisses, nunc auxilio, non monitore est opus? C Quamquam hoc posterius sic refellis, ut dicas te in posterum consultissem mihi. Vide nunquid ejusmodi tua habeat epistola. Si dixisses: immoderatus respondisti *Fabro*, posthac nolim te eodem modo socordem esse: poterat intelligi quid sentiret. Nunc *Erasmus* sum, non *Oedipus*. Neque enim divinare potui futurum, ut tuam admonitionem, quam vocas, sic interpretareris. Quod si tam prolixa epistolâ oburgas amicum, lapsum, si ita videtur; nec interim opitularis, ubi candor ille *Budæus*? Quid aliud quam erratum amici traducis & exaggeras? & cicatricem jam obduci ceptam, refricas? D Una opitulandi ratio supererat, si nos in gratiam redegissem. Id officii cum, *Roxas* majorem in modum flagitante, pertinaciter recusaris; tamen in frontispicio epistolæ tuæ, *pacificatorem* te vocas, in quem ego *deprobus* commotus, repente cornua obverterim. Si ubique jocaris, puto jocos etiam oportere tibi constare. Utrum verò metuebas, an ego rursus impeterem *Fabrum*, qui me tam invitus defenderim adversus illum? id quod tu quoque videris intelligere: an ego ille me repeteret? E Id cum tester me non metuere: tu declaras nihil omnino esse periculi, meorum suspicionem irridens, etiam si nemo meorum id suspicatus est: sed rumore quorundam *Fabro* faventium, aut certè mihi malè volentium, fuit iactatum. Nam ipse non solum de *Fabro*, verum etiam de doctis amicis, ac discipulis *Fabri*, semper meliorem habui sententiam, quam ut hujusmodi quicquam ab illis metuerim. Ab indoctis rabulis metui magis, cum quibus vel certasse sit turpissimum. F Atque interim leptologematon mentionem nobis refricas: quâ de re cum ego nusquam ullam iram vel senserim animo, vel oratione declarârim; tu tamen præ impotentia iracundiæ in hæc revolutum me, scribis: idque satis impudenter colligis ex eo loco, in quo testor, me ne tantulum quidem fuisse commotum: & adeo non fuisse commotum, ut amicos quosdam *Germanos*, id non satis æquo animo ferentes, riserim verius quam placârim. G Quorsum igitur attinent illa *δύρα καὶ οὐκ ἐλάττω*? Itane verò, si quid tibi familiariter atque amicitie jure frater dixerit, tu in me eloquentiæ tuæ aciem stringes? Et ut animo obsequaris iracundulo, ad fatietatem mecum delitigabis? ceteraque quæ in hanc sequuntur sententiam. Si hæc serio scribis, ubi nam est in scriptis meis ista tam impotens iracundia? ubi delitigatio? ubi mea *Adrianus* facundiæ prædium

fidiis fretus, adversus iustitiam depugno? Sin ludis: quâ notâ sentiet lector, utriusque nostrum ignarus, esse jocum, in quo tu tam scitè adumbras stomachantem, ut qui verè indignetur, non queat seipsum melius repræsentare, quam tu simulas? Si tibi placet insus *Læconicus* in amicum, qui usque ad vulnera, tuberâq; solet progredi, videlicet quo me doceas tolerantiam; vide nè quis istud causetur parum tempestivum in hominem aliquanto, quam tu es, natu grandiolem, cum cruentus ille *Lycurgi* lusus juventutem duntaxat exerceret. Jam periculum est, nè cui veniat in mentem, ut simile quiddam dicat in te, quale celebratur *Platonis* in *Diogenem*. Is cum calcasset culcitram *Platonis*, ait se *Platonis* fastum calcare: *Calceas*, inquit *Plato*, sed alio fastu. Verendum igitur est, nè quis animadvertens, tam iracundis literis tuis meam castigari iracundiam, tibi dicat itidem: *Objurgas iracundiam, sed aliâ iracundiâ*. Ceterum agis iracundum, non irasceris. Ut agas, certè minimum scitè agis, quemadmodum *Ajacem* egit *Lucianicus* ille histrio, qui inter agendum uni atque alteri caput comminuit, non sine metu cætorum. Sed ille personatus agebat, tu nudâ facie cum amico agis. Quod si vultum ista loquentis aut scribentis cerneret aliquis, fortassis intelligeret sævitiam verborum meros esse lusus. Nunc lector vultum scribentis non cernit, animum ex verbis æstimat. Sed hæc aliâs: nunc epistolæ tuæ seriem persequar. Ais, *Si mihi fuisset integrum, suaserum fuisse te, ut dissimularem, quid Faber in me scripisset, cum in hac eadem epistola fatearis, te, si res pro tuis rostris ageretur, non adempturum mihi docendi pro me facultatem, sed clesydram pauciores infusurum*. Hoc consilium quale futurum fuerit, in præsentia non expendo. Illud habeo compertissimum, eruditos quosdam, neque postremi nominis viros, leâ illâ *Fabri* insectatione, mihi non nihil timuisse: qui iidem, proditâ nostrâ *Apologia* merum omnem posuerunt, meq; innocentia sunt gratulati. Quo tum autem quæq; futurum fuisse censes, qui quæ *Faber* in me scripsit, attentius legeret, qui utriusque sermonem expenderet? cum bona pars satis esse judicasset ad me condemnandum, quod *Faber* in me scripisset, & ita scripisset, ut ego nihil responderem. Atque hinc meritis argumentis quod tuâ pace dictum sit, parum verecundis. Primum, cum ais me eò evasisse opinionis, ut nè ex alienis posthac elogiis pendere debeam: deinde, quod addis, *Fabrum* suis scriptis patrocinantem me attrigisse, cum in eo loco nihil illi mecum esset negotii: Ad hæc, quod meam *Apologiam*, & brevem pro causæ modo, & quod constar, plusquam extemporariam, longam ac meditatam defensionem vocas: Postremo, quod assumis, nihil futurum fuisse periculi apud eruditos, etiamsi *Fabro* nihil, aut si neglectim respondiſsem. Ego famam nunquam sum aucupatus, nec ad hunc scopum mea studia destinavi, quod tu mi *Budas*, nimis frequenter impingis. Nec eò progressus sum opinionis, ut mihi tuti sit obticescere, si quis impingat quæ impegit *Faber*: nec acriter aut ferociter illi respondeo, sed amicè candidèque. Nihil enim me movet, quod rem per se atrocè verbis elevas, quovis modo crimen aspergenti, & secus quid, ut fit, de scriptis tuis senserit quodam loco, & si quisquam scriptor secus de te senserit. Istæ præclaræ *junioris*, cum res extet, non

A multo sunt verecundiores, quam si quis consolans eam, cui elephantus sit abactus, dicat esse dejecti animi, ob tantilli animalculi jacturam commoveri. Aut si cui perisset ingens *Smaragdus*, neget esse virilis animi, ob lapilli unius damnum animo discrucari. Verùm ut hæc omnia joco tribuamus, rursus in te constantiam desidero. Cum in posterioribus literis me victorem pronuncies, hic meam defensionem errorem vocas, & causificationes. Mox in *Græcis* quæ sequuntur, factus aliquanto mitior, sic tribuis eloquentiam, ut fatearis mihi deesse rationem, ac modum utendi, perinde quasi furioso tradas ensẽ. Deinde totum *Hieronymum* à me exigis, perinde quasi ego meum erratum, illius exemplo defenderim. Imò nego me ad illius exemplum atrocius respondiſse, cum gravius essem quam ille provocatus. Ut nihil jam ad rem pertineat quod declamas *Hieronymus* & *Augustinus* homines fuisse. Nam illud planissime per lulum admiscuisse videris: quod ais addubitare te, an ob id *Hieronymum* ætus ad *Christi* tribunal vapulaverit, quod in *Rossinum* scripserit: cum somnium illud ut ipse testatur adolescens somniarit, in *Rossinum* non nisi senex scripserit, atque adeò nè ad *Augustinum* quidem. Multum prætereo sciens, quæ tu animi causâ fingis: quod genus illud, *Me te longâ versavisse epistolâ, quasi ab adversario meo steteris, proditâ amicitia, aut scriptorum meorum indicaturam, epistolarum licentiâ elevaris*. Hæc quisquis leget, protinus requireret exposulatricem illam epistolam meam, cum in his quæ extant, adhuc nè verbo quidem hujusce rei meminerim. Ac mox *epistolam* naso suspendis, quod obiter adjecerim, orthodoxos omnes veteres ac recentes in eadem esse causâ, in qua me *Faber* collocat: nam ipse *adversus* eram, quod ad eam rem attinet. Ut non egeant illi meo patrocinio, certè videbor excusari eam opinionem tutatus fuisse adversus *Fabrum*, in quâ tot egregios viros habeam *quoslibet*. Ad hæc quantumvis magni sint illi, tamen nemini vitio datur, summos etiam viros à calumnia defendere: cum sint, qui *Christo* adversus impias calumnias suis libris patrocinentur. Nec mihi satis est solatii, cum quamlibet eximiis viris habere causam communem, si illis ob antiquitatem ignoscitur, mihi scribitur *dica*. Huic simillimū est, quod in tua sequitur epistola. Scripseram, si *Fabri* insectationem insectatione retaliâſsem, obtexere poterâ jus, nusquam gentiū non decantatum, *vim vi repellere licet*: cum me negem eo jure usum, & tamen tu perinde mecum agis, ac si dixiſsem *usum*. Contumeliis lacessitus, argumentis respondeo: an hoc est vim vi repellere? Negas hoc legis caput, summū illum judicem in suas tabulas aut edictum transtulisse: & tamen omnes Theologorum centuriz legē hanc agnoscunt, non agniri, nisi fallor, si cum *Christi* pugnaret interdicto. Modum inculpatæ tutelæ qui potes in me desiderare, qui conviciis odiosis lacessitus, nullum regeo convicium. Nisi convicii instar esse judicas, cum depulsi criminis invidia, sua sponte recidit in calumniæ autorem. Quid enim faciam, si tibi paulò longior ac liberior videtur *Apologia*? Ad animi mei modum rem temperavi, cum tui gnomonem non haberem. Nec est quod hunc errorem in amicos instigatores rejicias. Præter unum me nullus mihi fuit in consilio. Penè fuit excusa, priusquam quisquam

siret

feiret excudendam. Hos magis acceleravi, ne me negotium ut necessarium, sic inamœnum, diu teneret. Res ipsa, quid esset agendum, suavit. Atque ut doleo me provocatum, a quo minimè volebam: ita intantum non pœnitet *Apologia*, ut si quis hodie sic provocet, & provocet immerentem, cras sim similem *Apologiam* adornaturus, moderationem an immoderatiorem, incertum. Non mihi placet lenitas in hoc uno convicii genere: & tamen in illa, quamlibet longà meà *Apologia*, minus reperies stomachi, quàm in hac tua familiari ac jocosa festivâq; epistola, quâ cum amico ludis animi causâ. Jam illud profectò perquam falsè dictum est abs te. Quis enim miretur, te illi in eo non placere, in quo tu tibi displices: perinde quasi qui insons, furti aut sacrilegii reus agitur apud *Areopagitas*, ideo damnet defensionem suam, quod displiceat necessitas, quæ ad dicendam causam adiecit. Multo aliter *Fabro* quàm mihi displiceo. Sic mihi displiceo, quemadmodum sibi displicet ictus à scorpione, cum antidotum admovent. Proinde dictum hoc non tantundem habet salis, quantum primâ fronte præ se fert. Pergis & addis te lacesitum à me, qui calumniar te deiecisse mea scripta, meamq; *Copiam* extenuasse. Os impudens, extant quæ scripsisti de meis libellis, ea in tantum non offendunt animû meum, ut excusam & commodè interpreter, & tibi sycophanta sum, ac æquitatem in me desideras, qui te apud amicos in invidiam vocem: quos tu omnes ferarum ritu frementes facis, quod unus aut alter non satis probârit nostram *Copiam* abs te sugillatam. Memini sanè, quid de nostris lucubrationibus ad *Toussaintum* scripseris: verum quoniam tibi joco dicuntur omnia, non alibi probabilius est, te joco lacerare, quàm illis ubi nostra tam valde probas. Sed hætenus jocus, reliqua te seriò velle loqui profiteris. Repetis quod in epistola mea non cessam te postulare suspecti, cum nihil usquam sit hujusmodi. At quod hic seriò dicis, paulo ante per lusum dixeras. Addis, etiam si uterq; nostrum arbitrium ad te deferat, te non libenter suscepturum. At quò interim evanuit pacificator ille, quem ego obversis cornibus deterrebam? Sub hac hortaris, ut ad pristinam amicitiam redeamus. Istuc persuade *Fabro* si potes, quem huc tot jam epistolis ultrò provoco, nihil veritus quorundam cavilla, qui me jactant id metu fecisse, non animo Christiano. Pollicitus sum, me mutaturum locos omnes, in quibus ab illo dissenferam: si quæ notâram, vel mutaret, vel defenderet. Promisi, me pro virili abolituram *Apologiam* meam, modò ille tolleret suam insectationem. Postremò, consulvi atque etiam obtestatus sum, ut aliquo scripto testaretur, inter nos animorum esse consensum, & eriperetur ansa digladiandi de nobis, qui partim illi, partim mihi favent, aut malè volunt. Nunquam dignatus est, vel per alium quempiam respondere, nec tamen adhuc desino *Fabro* esse amicus. Et post hæc me violentum ac ferocem facis. Optas ut hoc famæ vulnusculem aliquâ cicatrice obducatur. Atqui quid aliud efficit ista tua epistola, tot verbis deplorans utriusque vicem, ac rem miris Tragediis exaggerans, nisi ut cicatricem utrunque exptam obduci, refricet? Ad hæc hortaris me tuo exemplo, ne posthac utrumq; lacesitus, in certamen descendam, quasi quicquam habeant simile tuum ac meum negotium. Fortassis in tuis com-

A mentariis, cavillatus est aliquis, te locum aliquem secus quàm ipsi videatur enarrasse. Quod ut maximè evincat, *τὸ ἀνέκδοτὸν* non alia manet pœna, quàm ut illic vel parum attentus fuisset videaris, vel aliquid existimeretur fugisse te, quod non venerit in mentem, aut etiam non legeris. Hic multo alia pugnae conditio, si modo hæc pugna dici debet: in qua capitaliter impetitus, nihil aliud quàm me defendo. Et tamen tu quoq; tibi in causâ dispari reliquam vis esse unam exceptionem, si tibi silentium tuum vitio verti videas, aut luculentæ fraudi futurum. At cur hac me non visui? Nam quod tu negas obfuturum famæ meæ, si obticuissem, nec tibi ipsi satis, ut opinor, persuasisti, quamvis mihi persuadere conaris. Atque utinam mihi tales adessent amici, undique cordati, oculatique, qui certo præscriberent, quando & quatenus esset adversario respondendum. Hoc genus amicos fortassis hæc nostra barbaries non habet, sed mecum lippiunt omnes. Nec tibi concedam *Budæ*, ut tu virulentam concertationem validius oderis atque execreris quàm ego. Nec puto me idèò affinem esse huic crimini, si compellus & sic provocatus *Fabro* respondi. Porro quod interim me collocas in gloriæ fastigio, quod *Erasmii* nomen facis opiniosissimum, aliâq; id genus, planè joculari te puto, quantumvis seria professum. Siquidem & alias inducis mihi τὴν ἀεικλίαν, ac prorsus ἰσοπρωτίαν, quempiam pietatis ac literarû antistitem facis, qui jam immortalitati consecratus, extra famæ aleam sit positus. Atqui hunc reverendum Theologum, tu non aliter quàm matercula infantem objurgas: imò non secus atque sævus præceptor, nunc fœcula, nunc flagello terres castigâsq;e. Certè laudis hoc quicquid est, quod mihi tecum vis esse commune, cum ais, qui servitutem molestam gravemque ambitioni servivimus, non agnosco, moneoq; ut meam portionem in alium cuemvis transferas. Nihil me infelicius, si tantum vigilantum ambitioni datum est. Hic multa rursus parum pudenter assumis, me recriminatione certasse cum *Fabro*, cur boni viri sit, innocentiam suam suapte vi, non alienæ injuriæ propulsatione commendabilem videri velle. Mihi bonus vir non est, qui famam negligit, præsertim sic impetitam, idque editis libris. Ac nè singula persequar, cum multa joco dixeris, multa seriò, multa simpliciter, multa disputans, multa pronuncians, huc omnium summa redit, ut mihi hætenus per vos impunè sit pro tuenda causâ mea decertasse, sed periculum denunciâns, si verbum addidero: de causâ quæ inter nos agitur, non pronuncias, sed ampliandam censēs. Unum hoc desideras in me, defensionem breviorē, ac moderatiorem aliquanto. Primum quoniam, ut ante dixi, non poteram dictionis temperiem ex omnium animis moderari, ex meo moderatus sum, præsertim cum dolerem, non indignarer. Quod si ad calculum voces, quanto plures clepsydæ solent olim infundi reo quàm actori, simulque meam *Apologiam* ad *Fabri* insectationem conferas, intelliget nè hîc quidem admodum me *παλινορθῶναι*, maxime si cogites & criminis genus, & quanto facilius sit aspergere labem, quàm abstergere. Proinde in causis quibusdam præter solennem numerum clepsydæ aliquot addi solent patronis. Porro arcem istam *ἐνδύπλεον* tibi gratulor, unde prolici in campum non possis. Sed tamen interim

ex arce talibus jaculis præcul *ἀποφαρίζεσθαι*, ex quibus non difficile sit conjecturam facere, qualis futurus sis, si vel decimâ parte machinatum, quibus ego sum imperitus, quatereris. Neque enim sentis omnes meos arietas, quibus hinc atque illinc impetor. Sed tu felicior, qui hæc non intelligas. Et utinam nunquam tibi veniat usus, ut cum hujusmodi non hominum, sed portentorum genere conflikeris, cui se Theologos appellant, cum meri sint sycophantæ. Non infector ordinem, sed quosdam hoc indignos ordine, simul & nomine. Vel nuper quidam extitit homuncio pallidus ac macilentus, id quod mireris, cum nullus unquam æquè sibi placuerit, plusquam pueriliter insanians jejuni gloriæ, subito *Græci* factus, & ante biduum adeo factus *Hebræus* ut illi nihil sapiat, nec *Hieronymus*, nec *Cyprianus*. Is ad hujusmodi sycophantias natus, nihil non audet, nihil non molitur, quò subito fiat nobilis: atq; hanc viam maxime conpendiariam esse judicat. Indignus est, cui respondeatur, nisi pro maleficio velis beneficium reponere, & tamen virulentior est bestiola, quàm ut ferri possit. Nusquam non obtrestat, obambulans per compita, per trivia, per fora, per templa, per monasteria. Nulli non mittit epistolas mendacissimis sycophantiis distentas. Neque desunt huic histrioni qui applaudant, qui faveant, qui *ὀψι* occinant, & omnino similes reperiunt labra lactucas. Et cum his factis, sibi sanctulus etiam videretur, quasi sufficiat ad absolutam sanctimonie laudem, adulterum aut aleatorem non esse. Nondum statui, quid de illo facturus sim. Si vicerit meam lenitatem, fæxo, ut non omnibus æquè placeat, ac placet sibi. Nihil aliud in præsentia polliceor, cum ille plus quàm montes aureos de se polliceatur: efficiamque, ut ex me plus nanciscatur famæ, quàm gloriæ. Verùm ut ad tuam redeam epistolam, ais, *totius causa arbitrium adhuc in tua esse potestate*: imò nunquam arbitrium hoc ad te detuli. Illud modò delatum est ad te, ut si velles, pronunciares, num peccarim, quòd *Fabro* responderim, aut quòd sic responderim. Idque ut certius faceres, postulabam, ut per ocium utriusq; scripta percurreres. Atqui palam hic còtra me fers sententiâ: primum qui responderim, cum præstiterit obmutescere: deinde quod accuratius ac prolixius: postremò, quod animosius responderim. Nam utrum legi debeat ab angelis an à Deo, nec meâ refert pronuciari, & aliorum est negotium. Porro non competere in me, quæ *Faber* in me congerit, vel citra iudicis calculum res ipsa loquitur. Nec est quod clamitet quisquam, illum oppressum eloquentiæ meæ viribus, quibus ego nec polleo, nec me jacto. Ipse fuit in causâ, qui argumentum mecum conferendi manus, parum auspicate delegerit. *Justinianus* episcopus nos invisit *Levanii*: visus est homo candidus, minimèq; virulentus, proinde dolet, quod illius nomen in *Apologia* perstrinxerim. Insigni nota designaram eam paginam, semelq; denunciaram typographo, ne quâ omnino excuderetur, nisi à me recognita: atque hæc sola me infcio fuit excusa. Ubi sensi, coëgi ut eandem à me temperatam, denuò excuderet: nam hæc gratiâ notaram. Quòd hæcenus neque Regi, neque Episcopo quicquam scripserim, ipse in causâ fuit, qui literis tuis spem ex sententia consiciendi negotii mihi amputaris, etiamsi me res ea levissimè tangebatur. Nihil certi

A deferbat Episcopus. Regis nomine qui scripserant, ad spem modò vocabant. Hic recens in famulitium Principis ascirus, mox opulento sacerdotio donatus sum: destinatum erat annuum salarium, cujus nondum certum jus possidebam. Vobis cum *Angliæ* id temporis parum conveniebat, & novandi denuò Novi Testamenti cura me totum habebat. An cum hoc loco res essent meæ, mihi consuecturus eras, ut ingratus erga meos, de *Britannica* fortuna periclitans, omisso negotio, cujus gratiâ negligebam omnia, in *Galiliam* accurrissem, venaturus spem, nescio quam, hoc est, *τὰ περὶ ὧν διαζέω*, præsertim cum me præsentis fortune non admodum poeniteret. Denique scis, quo tempore mihi redditæ sint tuæ postremis proximæ literæ. Quid autem necesse est, sic me huic aut alteri Principi addicere, ut à reliquis me eximam? Malo servire nulli, & prodesse, si queam, omnibus. Sed hac de re scripsimus Episcopo, quemadmodum jussisti. *Glaucum* tibi probari magnopere gaudeo: quem hominem ego sic amo, ut quicquid in illum officii contuleris, lubens patiar imputari mihi. Jam ut ad postremam epistolam tuam carptim pauca respondeam: Ut tu immodicè *Budeæ* aut attollis aut dejicis omnia? Scripseram me vereri, ne amici aut posteri aliorum acciperent iocos tuos, quam tu scriberes, quos non ignorarem, qualescunque forent, à syncerissimo pectore proficisci. Hinc excitas magnos tumultus, te adversus Gratiis mecum auspiciatum amicitiam, nunc tibi videri rusticum, absurdum, præposterum, stolidum, refractarium, & offensatorem, collusorem, ac spinosis jocis, aculeatis, ominosis, vitandum & averlandum, ut bovem cornibus obvolutus. Nihil enim hujus sermonis meum illud epistolium tibi suppeditavit. Neque veto te respondere epistolæ quam vides editam: tu modò vide, quid sit ex utriusque dignitate. Neque enim illa mea, tam tibi scripta est, quàm aliis, quos placatos oportuit. Nec ideò tot argumentis tecum ago, ut ad respondendum lacerarem, sed ne responderes. Nam nostram cum *Fabro* concertationem aboleri silentio cupiebam, si quâ fieri posset. Postremò, ne quid hinc erres, scito eam epistolam aliquamdiu fuisse formulis excusam, prius quàm tua mihi redderetur. Nec me tamen autore id factum. Verùm cum subito periculum esset, ne omnia *Frobenii* præla cessarent, propterea quod chartarius ad diem præstium non adesset, passus sum, nec id admodum volens, ut *Beatus Rhenanus* à sarcina mea, si quid inesset, deligeret. Nam mihi tum nequaquam vacabat. Et quoniam per tumultum acta res est, nec is in delectu satis animo suo fecit. Et tamen ex epistola tua, cui respondeo, bonam partem refeci, in quâ videbantur esse, quæ non judicarem evulganda. Rursum quod epistolam tuam prolixam dixeram, sic interpretaris, supervacua & redundanti loquacitate odiosam. Item quod eloquentiæ laudem tibi concedens, testor me in hoc argumento, causâ superiorem esse posse: sic interpretaris, quasi præter inanem verborum apparatus nihil tibi tribuam: & post hæc me male suspicacem, non uno in loco vocas. Atqui possum illud verè de meipso prædicare, paucos reperies, qui in amicitia minus quàm ego suspicaces sint. Porro quòd negas quicquam esse

esse in tuis literis, quod non in gloriam meam cessurum sit, cum incertum sit ubique, ludas ne an serio agas, citius ea per jocum dicta videbuntur, quæ ad laudem meam faciunt, quam quibus me flagellas. Etiamne illa mihi laudi futura sunt, quod me procacem facis in talem amicum, quod nunc præ iracundiæ impotentia præmordentem labellum, nunc supplodentem pede, nunc Deum atque hominum fidem implorantem : atque ita tumultuantem irâ, ut tu coactus sis ceu novus *Pythagoras* spondæos occinere, ac me mihi restituere? Quæ mihi sanè cum risu leguntur, quod satis intelligam te jocatam. Illud modò vereor, ne non iridem interpretentur cæteri. Quod si tu me juber hunc metum ponere, & eadem est amicorum tuorum sententia, agè lude tuo arbitrato, exerce calamum, laceffe, versa. Meum animum nunquam offendes, quando de tuo certus mihi videor. Si videtur, ad proximam editionem adjungetur tua epistola : me nihil offendit locus quem annotas, adeo mihi tua probantur omnia. Neque vereor, quicquid usquam abs te scriptum est, sine ullo delectu sequi. Proinde tibi videndum, cum ad me scripseris, ut utriusque periculo consulas. Sed est alius locus in prima pagella, ad quem non nihil restiti : nam versus unus aut alter, nescio quo casu, videbatur interjectus, qui cum reliquo sermonis contextu parum congruebat : cujus initium est, *Faber toties à me &c. finis, Deleo ansem hanc datam, & reliqua.* Tudispice. Salutabis mihi tuos amicos, meos patronos, *Deleium & Ruzum* : nam in præsentia non vacabat pluribus scribere. Bene vale. *Lovanii XI. Calend. Januariæ, Anno millesimo quingentesimo decimo octavo.*

Quo sim in te animo, vel *Gloriam* testis esse poterit, homo minimè fucatus. Quod si quid offendit hæc epistola, puta me jam perpugasse stomachum, id quod tu jusseras. Denique lectam, in ignem conjice, si lubet : conjiciam & meam *ἀντίγραφον*, sed ita notatam, ut nec à meipso legi queat. Quovis modo ulciscere, modo ne amicus esse desinas, nève obticescas : Quanquam de *Fabro* plus satis, quæretur aliud argumentum plausibilis. Rursum vale.

Erasmus Roterod. Budæo suo S. D.

Epist. 56. **P**ost tantas epistolarum procellas, quibus me solebas obruere, unde quæso tantum, tamque subitum silentium? Gaudeo si totus es in explicandis Pandectis jureconsultorum, sed non adeo es, opinor, ut non vacet, vel paucis significare quod postulo : quod ni facis, colligam, aut offensum te, aut priorem illum tumultum fuisse ludibrium. Si quid offensus es, aperi quid doleat, quo vel mederi, vel in posterum certè cavere possim. Sin ludus fuit, illa prior literarum Tragedia, cupio, quicquid est cognoscere. Bene vale doctissime *Budæe*. *Lovanii natali divi Andree, Anno millesimo quingentesimo decimo septimo.*

Guilielmus Budæus Erasmo Rot. S. D.

Epist. 57. **V**idi enarrationem quam in epistolam meam scripsisti, illam scilicet, humanitatis

A plenam, sed tibi antea insulicatz, in qua & si omnia mihi perplacuerunt, tamen variis curis implicatus, nunc (ut arbitror) non respondissem, nisi in epistolæ tuæ appendicula obticescere me vetuisses. Nam ne me adeo supini oculi hominem esse putes, qui diu jam paterfamilias factus, septimo etiam filio auctus sim : domum nuper emi, in eamq; migravi, simul & reconcinnandum fabris tumultuarie locavi, libris interim & chartis in congerie jacentibus. In hac transizione opes meas recensui, antea mihi incognitas, ne me non serio accipere putes, quod de divitiis meis aspersisti. Quod tamen ipsum quonam modo in mentem tibi venerit, non intelligo : cum in libris & liberis bonam census mei partem habere me, semper præ me tulerim, atque etiam testatus sim. Sed quam illud scitum mihi visum esse censes, quod in *Epimethæ* mentione dicacem me & eruditum, velut ex commentario facis : ut paucula quædam quæ tu bona dicta vocas, seposita velut in numerato habeam, quæ etiam ipsa perditurus eram, nisi te amicum nactus essem, in quem ipsa intorquerem. Memini aliàs abs te nescio quid simile in me jactatum, & si nunc notare locum non possum. Eja tu, cui vel joco amicum perstringere religio est : tam stupidæ auris esse me lectorem putasti, ut id semel dictum non satis exaudissem? Ante te paræmiologon id jus fuisse scimus, ut antiquorum inventis studiosissimo cuique ita uti frui liceret, ut ne in alienam quidem possessionem invasisse videretur, sed veluti floribus decerpitis, uti in agro publico enatis, & occupaturo expositis. Nunc post volumina illa paræmiarum tuarum edita, tunc tantum uti licebit credo quæ tu concenturiâsti, & veluti in numeros legitimos redegisti. Quasi verò si quis compascuum agrum maceria conclusisset, ut vicinæ intersepiat, id se usu cepisse jure contendere possit, ac suum propriumque fecisse. Quod eo etiam iniquius esse possit, si paræmiarum appellationem ita latè patere volueris, ut omnia belle, scitè, lepidè dicta tui juris feceris. Sed sit ita sanè, ut hoc jure tuo feceris, cui omnium rei literariæ partium constitutio, arbitriumq; consensu publico mandata sunt aut permissa : liceat saltem precario istis uti, ut de *Epimethæ* notasti : & à te utenda rogare, iis præsertim qui rerum commercia noverunt, & aliena etiam facere sui mancipii possunt. Cujusmodi autem ista est improbitas, ut in mari illo & pelago antiquitatis, quod omnium jure naturali commune est (si juris peritis credimus) expiscari unus homo bellissimum quodq; permittat sibi, & piscationis usui omnibus interdicit? Parum erat (credo) *Adagiorum* volumina anniversario labore repetita, ad circumfluentem usque copiam auxisse, & velut everriculo quodam iniquarum macularum, gratiam & venustatem antiquæ lectionis exhaustisse, nisi etiam aliis invideres qui vestigia tua sequuntur. Atqui si vir bonus sis, talisq; qualem te esse semper existimavi, quum latifundia utriusq; linguæ ita messueris, ut inde magnam tibi gloriam compararis, nobis non succensebis, si tanquam spicilegio persequamur, quæ vel oculos tuos in tanta copia fugerunt, vel à te neglecta sunt, quanquā frugi homine atq; etiam tenacissimo, *ἢ οὐ βασιλείας πῶς ἢ τῆς ἐπικαλεμα-
ρίους ἐποχλῆς, ὁ πάντας γὰρ τὰς λαμπρὰς τῶν μυστῶν, ἢ πάντα
τὰ λήϊα τῶν παλαιῶν ἀποθέλων :* Quin id etiam scire pervelim, nisi curiosus esse videar, quædo illa dicta seposita

M

seposita

seposita perdere me nolle dicis: an quæ tot tantâ-
que edis quotidie volumina vix sufficientibus *pre-*
lis, atq; uni propè tibi vacantibus officinis, ea ex
tempore fundas, fanatico furore instinctus, nec
istis texendis filum ante sepositum habueris, scri-
niam etiam titulis prænotatis. Sunt enim qui
aiunt, ante annorum hebdomadas apparuisse re,
quæ nunc *ἐπ' αὐτῶν* exeunt. Quod si verum esse
scirem, ego animi tui æquitatem, tuamq; charita-
tem, in publicum amplecterer omni suffragii mei
favore. Quid enim cōmendabilius est, quam quæ
juvenilibus annis congesseris, nolle tecum sepe-
liri? Mihi enim id perinde esse videtur, atq; si civis
quidam *Romanus* Musarum divitiis circumfluens,
annuis & mensivis congiariis populi plausum
mereri, bonâq; sua elargiri, in animum induceret,
atq; ita de omnibus mereri, ut etiam primoribus,
& ordinibus tesseras suas mitteret. Quod utinam
omnes auri nimium amantes, fastidare sibi per-
suasissent, ut avidè congestas opes, ante mortem
benignè erogarent. Non tantæ passim opes homi-
num commercio eximerentur, & vinculis perpe-
tuis damnatæ situ obruerentur. Nam quod ad me
pertinet, ego multa inter schedas condidisse me
amicis non inficio, ex quibus volumina non con-
temnenda aliquando contexere potuissem, si mi-
hi secundiore fortunâ uti, & literis feriari conti-
gisset. Ut ad reliqua transeam: meritò me ludifi-
cari, ut nihil pensi habentem, qui illud de *Hierony-*
mo dixerim ad tribunal *Christi* raptò: non enim
excusabo quodolari voluerim, ut tu cavillatus
es. Ita fando auditum memineram magis, quam
locum satis apud *Hieronymum* annotaram. Mihi
tamen veniet dabis, in te non capitali: huiusce-
modi fortasse videri illud tuum possit de *Arropa-*
gitis, ad quorum subsellia tu furti reos agis. Ve-
rum ut non dissideor, me multa joco dixisse, ita
nunquam farebor me ita impudentem esse ut
huius appellationis non suppudeat etiam jocula-
ris. Sed nec amicos tuos, quos viros bonos ac man-
sueti animi esse non dubito, cum tibi sint amici,
ferarum ritu frementes in epistola mea feci. Sic
sanè ut aliqua non suo loco dicam, quando ita ti-
bi visum est, temporum, locorum, dictorumque
omnium arbitro: tibiq; ita me meaq; permit-
to, ut quæ ad *Toussallum* de te scripsi, si vel non
suo loco dicta vel malè locata videntur, ea loco
ut moveas: neque id quidem modò, sed etiam re
ut eo ex fastigio gloriæ & exilium deducas
aut deturbes, in quo te collocatum à me fastidiosè
scribis: quandoquidem tam morosè id quod tibi
tribuitur admittis, ut modestius fuerit fortasse
apertè respuere. Vide utrius nostrum æquior sit
querela. Tunc cum tua me deiecisse clamites, ego
mea à te elevari agrè fero. Tametsi ô hominem te
æquissimum & animi gratissimi, qui autorem me
tibi fuisse dicis & causam, nec Regi, nec Episcopo
fautori tuo scribendi. Hæc illa sunt evangelia,
quæ mihi à te deberi contendebam. Imò verò ô
hominem te acutum, qui ne in eo quidem loco
epistolæ me intellexeris, *ἐν τῷ διαπορεύσει οὐ τὸ
ὕψ' ἡμῶν ἀεὶ ἀπὸ τοῦ ἰσχυροῦ* ita ut tuæ tantum par-
tes essent *ἐν τῷ διαπορεύσει, ὃς ἔστιν ἀπὸ τοῦ ἰσχυροῦ
ἐπ' αὐτῶν* τοῖς ἀδελφοῖς. Tu autem velut forex,
quod aium, qui *Mimnum* evulgasti. Gaudeo te
stomachum perpurgasse, ut purus putus *Erasmus*
ad nos tandem transires. Certè omni ope conatus
es virtus illud fellis exudare, falsâ opinione con-

A trachum, cuius graveolentia nondum ita mihi sto-
machum movit: ne te ultum me esse magnopere
trumphe, ut implacidiore me utare. Itaque si
quid etiam in imo subsedit, excute & te totum
perpurga, quando illa catapotia, ut spero, epistolæ
meæ vorasti. Quanquam quum impudentiæ cri-
mine nihil atrocius *Homerum* invenerit, quo tu
crebram in me lapidationē fecisti, joci scilicet
mecum assuescens, non video quid reliquum tibi
feceris, quo luculentiorē plagam incurere mihi
possis. Sed tamen si quid restat, recipere plagam
non gravabor, dum tuo animo obsequaris. Libens
tamen hoc tibi suaserim, ut si te adhuc malus il-
le genius tuus huiusmodi agit intemperis, in il-
lum exaccum & monogrammatum Theologum,
qui tibi semis homo malè cogitat, mucronem
sili tui obvertas. Satis enim mihi videor pericu-
lum stomachi tui fecisse. Interim silentio indulge-
bo, ut attentius te spectem cum illo congregien-
tem, si quando capta ex insidiis & latebris exe-
ret: & tui stomachi ludos quoquo modo medita-
bor, qui bellus & delicatus amicus, palpatoribus
gaudes amicis. Proinde si lubet, *Deloio* jam jam
non meo, sed tuo scribe, cui mellitis tecum certa-
bit epistolis: quanquam ipse queritur te alteri
jam ejus epistolæ non respondisse. *Ryzem* vix au-
sus est salutem mihi committere, ad te verbis su-
is mittendam, quem in te meritò exandescere
arbitrabar. Ei enim epistolam tuam ostendi, in
fronte quidem suavem & illetricem, sed intus
amarulentam. Itaque autor tibi sum, ut te to-
tum his amicis des, qui amicitiam tractare mol-
lioribus articulis noverunt. Ego verò in gratiam
cum seriis redibo jocique salutem multam di-
cam, qui mihi malè eloquentiæ tuæ gratiam con-
ciliârunt. Illud calumniæ plenum penè per obli-
onem omisi, quod verba tu epistolæ meæ repe-
tens, *inquies*, in præfati pro *inquies* scripsisse me
confingis, quasi verò scilicet superioris tuæ episto-
læ verba e mentis sum. Hoc enim ipse quere-
ris, cum tamen revera ego per anthypophoram
loquerer, non te ita dixisse affirmans, sed dicere
posse: ubique enim, *inquies* in futuro in scheda
mea scriptum est. Ita non argutiis rhetoricis ut
solebas, sed etiam sycophantiis oppugnare me
institui. Nondum eram cum episcopo collo-
catus, ex quo tu ad eum scripseras, etiam si li-
teras tuas videram. Vale & thema aliud auspi-
care, si tibi *τὸ ἀντιπικύλλω* vicissitudo cordi
est. Omnia arbitrii tui facio. *Parisiis*. Calendas
Februarii.

Locus qui te conturbat in epistola mea, sic le-
gitur in scheda quæ est apud me: *Faber toties à
me cum honoris præfatione nominatus, nescio quam
gratiam mihi rependit, certè ut multis videtur imi-
quam. Alii quoque durius agere mecum videtur,
quàm pro solito suo candore. Doleo ansam hanc da-
tam, & reliqua. Tum ipse prædiceres, quæ tria
verba postrema mea sunt hoc sensu, debuisti su-
perioribus verbis addere te Apologiam scripturum,
tunc fortasse non serus monitor fuisset. Quæ ex
epistola tua hæc sumpserim nescio, cum enim hæc
scriberem, nec libros meos expeditos, nec scrinia
digesta habebam in hac domo in quam migravi.
Habes epistolam & puram & eleganter exaratam,
& ἀντιπικύλλω.*

Sed omnia mihi tecum licere æquum est, præ-
sertim quum à manu amicum nullum habeam:
alienum

alienum inquirere non vacet, nec suave sit ad te religiosè scribere. Omnia hic imperiosè agere cepimus ex quo *Maximilianus* mortuus est, ne me jam ut magnopere æquo & clemente usurum te esse speres. Vale rursus & me si lubet ama, quando tuo jussu non obticui.

Erasmus Budeo suo S. D.

Epist. 58. **A**D postremas literas tuas eruditissime *Budee*, nihil omnino respondeo, satis enim hujusmodi concertationum. Non ambio, ut in talibus argumentis videar disertus. Nec mihi placet victoria, quæ jacturâ necessitudinis emitur. Quid apud te de nobis suspiceris, nescio. Illud non dubitem per omnia sacra dejerare, neminem hic esse, qui de *Budei* ingenio, stilo, eruditione candidius sentiat, aut honorificentius prædicet quàm *Erasmus*: etiam si tu neque moraris nostrum suffragium sat scio, nec hoc eges præcone. Mirum quam *μυρίμητι* toto ferè terrarum orbe *συγκριζόντι*, & quicquid possunt, suis adjungunt copiis, quo magis oportet & nos inter nos esse concordēs. De literis quæ te videntur offendisse, faciam quicquid voles, vel aboliturus, vel leniturus: aut si mavis noxæ dedam, ut tuo arbitrio pœnas lauant. Bene vale. *Mechlinia*. XII. Calend. Apriles. Anno millesimo quingentesimo decimonono.

Budeus Erasmo S. D.

Epist. 59. **A**Is te mihi scripsisse epistolam satis molestatam, quam mihi permittis, ut in locum for-
dum conjiciam: certè in hoc tibi non assenciar, ne si te quidem eam ob rem infensam habiturus sim, utarque exemplo *Augusti*, qui *Virgilius* mandatis extremis non paruit. Existimo te in regu-
statu literas tuas non probasse, quæ dum stilius fervebas, sapere tibi videbantur. Mihi quoque sæpe id accidit. Sed quid agas, ubi humanarum rerum actionumque conditionem perpenderis: *μυρίμητι* δὲ *διδόσκον* καὶ τὰ δεικνύοντα σοφά. Velim tamen existi-
mes homini mihi *συμπαιδίζοντι* τὰ παιγνίδια ταῦτα καὶ τὴν μελέτην δὲ καὶ ἡδονὴν ἵνα μὴ τι δὴ φορτικὸν φαί-
νηται. Rescripsi tibi solitâ licentiâ, ne speres homi-
nem me jam quinquagenario proximum ad me-
liorem frugem castigando redigi posse. Episco-
pus *Parisiensis* jam *Senonensis* archiepiscopus fa-
ctus est liberalitate regiâ, & si nondum respera-
ta est. Totus jam est aula, nec nobis licet cum eo loqui. Quodam tamen die, cum in interiori cu-
biculo Principis esset, dixit mihi se ad te scribere statuisse. Iturus est propediem in legationem *Nar-*
bonensem versus cum aulicorum dispensatorum de-
curione: cum quo etiam ire me Rex jussit, ut nu-
merus sim potius quàm ut aliquam operam cer-
tam navem in ea provincia: sic enim interpre-
sor. Bis tamen episcopi domum adii, & in mensa
ejus sedi, sed convivarum multitudine cum eo fa-
miliariter colloqui non licuit. Quare quid ege-
rit, aut statuerit nescio. *Ἄλλως δὲ καὶ χαλῶν ἄνθρωποι*
αὐτοὶ ἐν ἄλλοις μετ' ἑμὲ κοινολογούντες ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ δι-
διδόσκοντες. Σὺ δ' ἴσως ἰσχυρὸς ἔχεις πρὸς αὐτοὺς ἐν τοῖς
πραγματικῶν καὶ πολιτικῶν ὑποθέσεων ἐπεμελεσίαις. Διὰ
τούτων ἔν τινι τῶν ὑποκειμένων ἢ γράμματος ἢ λόγου. Rex mi-
rè in literas bonas fovendas, & excitandas pro-
pensus esse videtur. Sed negotia *ἀνταρξήματα* τῶν

A *ἀλλὰ ἀπαύειν τὴν ἐσθλὴν, vix ut vacare ceteris rebus posse videatur. Nunc quis sim nescio: quo minus certiorum te aliis de rebus facere possim. Ineptire nunc, nescio quo fato, cepi, cum minime vel in animo haberem. Sed quid facerem? ἡμῶν γὰρ ἐκπαλαμὶς τῆς ἀπὸ τοῦ μνηστῆρος ἐπιμελεσίαις. Ὁ γὰρ μεταίετος ἢ ἀνδραγαθὸς. Ἐρραστὴ. Parisiis.* die Dominico ante quadragesimum jejunium.

Budeus Erasmo S. D.

B **N**udiustertius apud *Stephanum Poncherium*, *Epist. 60.*
archiepiscopum *Senonensem* nuper factum, pransus sum. Post prandium de te fuit sermo: pe-
tere ab eo cepi an ad te scripsisset; negavit, sed se se brevi scripturum affirmavit. Certè post duos
menses vix ei vacavit, tibi & mihi operam dare, cum propter publica & regia, tum propter priva-
ta & propria negotia. Quid ad te scripturus sit, quidq; cui negotii egerit, nondum planè scio: & malo te omnia ex eo scire, quàm ex me, qui ra-
rissimè apud eum. Sermoni nostro affuit *Nicolaus Beraldu* hominetrâq; linguâ doctus & tibi ami-
cus, Archiepiscopo jam valde familiaris: qui cum eo in *Narbonensem* provinciam profecturus est hoc triduo: egoque in eo comitatu ero nisi quid mihi vel illis contingat, qui capita rerum sunt. Scripsi ad te hoc mense, me epistolam tuam non eo loco numeroque habere, quo tu me habiturum pu-
tasti, nec tibi in ea supprimenda paruisse parit-
rūme esse. Ego nihil dum molestiæ ob istam tu-
am offensionem, vel offensionis *ἀνταρξήματα* passus sum, qui ut joci libens utor, ita joci non levi de causa offendor, malimq; me ladi quàm ledere: quam rationem in amicitia tuenda, si cum aliis initurum me statui, quanto magis tecum recentu-
tus sum? ὅς τ' ἐπὶ τὰς αἰτίας τοῦ φίλου τοῦ τε ἐλλογίμου ἀνδρὸς μέλιντα πλεονεξίᾳ ἀνταρξήματα ἐν ἑσέῃ, ἢ δὲ ἀχρηστῶς τ' ἀντιπεταγμένα σὺ, ἢ δὲ δὴ φορτικῶς ἐμμελῶν τὰ παιγνίδια ἔχεις δεικνύοντα. Οὐ γὰρ δὲ καὶ τα-
λαύτη ἡδὴ ἐντρομετώπιον γράσκουσαι, οὐδὲν ἀνταρξήματα μοι δεικνύς, ἢ περὶ τούτων αὐτοὶ φιλομαγνέται γράσκουσαι, πρὸς τ' ἑμὲ ἰσχυρὸς τ' ἀπὸ γένεσθαι, ἐν τῇ πολλῇ μὲν ἴσως τολμήσει ἢ ἰσχυρὸς αὐτοὶ μακροδύς, ἢ δὲ καὶ χαλῶν ἢ ἰσχυρὸς πρὸς ἑμὲ καταφρονέσαι, ἢ μακρὴν φιλομαγνίαν τὸν ἡμῶν: aut si quod sanctius mihi jurandum esse putas. Quod si sciens fallo vel te vel aliam quempiam hoc epistolam lecturum, causam hand dico, quin mihi Deus eam ob rem malefaciat. Verum o me ineptum, cui etiam injurato crede-
re jam cepisti, nisi temerè id mihi persuasi. *Ἐρραστὴ καὶ θυμῶν, καὶ διατίθει καλῶς τὴν ποιῶν καὶ ἡδονῶν.* *Parisiis*, XIII. Calend. April. Verum heus τοῖς ἀνδράσι, καὶ ἀπίχον, quoad certum esse coeperit, quod futurum tibi est *παρ' ἑμὲ*. Vix adhuc ipsi scimus, quid nobis sit animi, ὅτι ἀνταρξήματα ἡμῶν omnes nostras rationes conturbavit, vix ut statui quid possit.

Erasmus Budeo suo S. D.

G **D**uas epistolas accepi, eodem sermone argu-
mento, sed quæ mihi declarent superiorem conflictationem, incolumi amicitia nostra, inter nos hæcenus constitisse. Mihi proluxa illa epistola non alio magis displicet, quàm quod tuum ani-
mum videbatur offendisse: cui jam ne potes qui-
dem non æquior esse, quando te autore servata est, cum ipse eam noxæ dedidisset. Precor ut
H 2

improbum sanè, sed quod nec ipse planè improbet. Ego nec existimationi, nec commodis tanti viri invideo, cuius eloquentia apud me pluris est, quam totius *Gallia* opes. Sed in hoc ista scribo, ut si quid habes, scitum me certiore facias, cur semper neglectis *Gallorum*, nunc primum fastiditis *Italorum* ingeniis, *Germanica* tam ambixiose affectemini. Vale ex urbe *Roma* quarto Calend. Februarias.

Erasmus Roterodamus Christophoro Longolio S. D.

Epist. 63. Cum multis nominibus mihi iucunda fuit, eruditissime *Longoli* epistola tua, non illa quidem ad me scripta, sed de me, tum hoc precipue, quod mihi renovavit veterem ingeni tui notitiam, ac spem eloquentiae nequaquam vulgaris, quam ante complures annos conceperam, ex oratione panegyrica, quâ laudes divi *Ludovici*, ni fallor, *Galliarum* Regis admodum adhuc juvenis es prosequutus. Epistolam exhibuit *Rurens* urbis *Lotetia* suppreffus, homo tum eruditus ipse, tum eruditionis alienae mirè candidus estimator. Tantum autem abest, ut aegrè feram mihi præferri *Budaeum*, ut in illum penè parcus, in me prodigus laudator fuisse videaris. Abundè multum illi tribuit tui candor, sed quoties hominis dotes prope divinas contemplor, videor mihi videre quiddam majus omni facundia. Mihi verò tantum tribuis, quantum nec agnosco nec postulo: cui abundè palmarium est ac triumphale, cum viro modis omnibus incomparabili comparari: neque poterat mea quidem sententia, plenius honestare famam *Erasmi*, quam si illum faceres ita posteriorem *Budaeo*, ut cum non longo intervallo sequeretur. Majore tamen cum voluptate *Budaei* laudes legi quam meas, vel quod illius gloriae sic faveam, ut nullum æquè, vel quod quicquid illi possessionis est honestæ, id meum etiam esse ducam: non tantum publicâ illâ *Pythagoricorum* lege, quæ vult inter amicos esse cōmunia omnia, verumetiam peculiari fœdere, quod verbis ritè conceptis, & syngraphis obfignatis inter nos jam pridem pepigimus, ne alterutri fas sit inficiari. Bellè tu quidem me mihi depingis, sed hand scio an omnino meis coloribus. Et tamen ad hanc tabulam ipse mihi nonnihil blandior, non quod illi prorsus credam, sed quod juvet *Apollin* manu depingi. Porro cum indicas, quid in me desiderent Critici, non minus cepi utilitatis quam voluptatis. Quanquam ad quendam utrobique tergiversari poteram, nisi tuo iudicio tam impensè faverem. Nam quod scribis me fovere meis vitiis, crede mihi non tam favor est, quam vel inficia vel potius pigrizia. Sic sum, nec possum naturam vincere. Effundo verius quam scribo omnia, ac molestior est recognoscendi quam cūdendi labor. Jam ut in delectu verborum nolim omnino videri indiligens, ita non arbitror congruere ei qui res serias persuadere cupiat, in affectandis dictionis emblematis esse morosum aut anxium. Neque verò mirabitur eloquentiae nostrae rivum alicubi turbidum fluere ac lentum, qui cogitavit, per quos autores decurrat, nimirum sordidos, & impuri sermonis, ut non possit hinc non aliquid limi ducere. Usi venit hoc non raro summis illis eloquentiae proceribus, ut

A in *Græcorum* voluminibus versantes, frequenter imprudentes *Græci* loquerentur. Illud hand scio an scribz debeat imputari, quod mihi tribuis immodicam sermonis ubertatem, quæ dos nimirum *Budæo* peculiaris est. Nam rectus ac nudus orationis ductus, simplici naturæ congruit: nec mirum est humilem esse sermonem cujus humilia sunt omnia, corpus, animus, fortuna. Porro nimis crebras & immodicas digressiones quas nobis communiter ascribunt Critici (nam sub horum ai fallor personâ machasti tuam indicare sententiam) jam mutuis literis uterque alteri objecerat. Cum primis autem demitor, qui tibi succurrerit demirari, cur *Galliarum* Princeps *Franciscus Germanum Gallo*, exteram civi, ignotum familiari prætulerit. Neutrum alteri prætulit Rex, sed utrumque alteri studuit conjungere. Neque enim cuiquam suo loco cedendum erat, si me in *Galliam* contulisset. Tantum abest ut *Budæus* fuerim affecturus. Quod scribis & dictionem & patriam & linguam mihi tecum esse communem, non tam mihi gratulor, quam huic regioni, quam vehementer gaudeo talibus, hoc est veris semperque duraturis ornamentis indies magis ac magis illustrari. Proinde nihil optatius mihi possit accidere, quam multos exoriri tui similes, qui nobis in hoc laudis stadio, non modò succedant, sed etiam antevertant: & quicquid est hoc nominis, quod mihi mea peperere studia, suo splendore obsecurent. Sed tamen agnosceat opinor posteritas, nobisque nonnihil debere se fatebitur, quod parum felici seculo, quod his regionibus, in quibus prorsus extinctæ fuerant & invisæ bonæ literæ, longum & invidiosum certamen sustinimus adversus pertinacissimos meliorum studiorum hostes. Sed utcumque de nobis censebit ætas secutura, volupe est interrim optimas literas passim feliciter efflorescere. Bene vale *Longoli* doctissime, & in hæc studia ut cœpisti constanter ac feliciter incumbe. *Lotetia* Calendis April. Anno millesimo quingentesimo decimonono.

Budæus Erasmo S. D.

Epist. 64. **L**udovicus Vives homo literarum bonarum feliciter studiosus, ut ex ejus sermone intellexi, mirè nomini tuo meoque favere, mihi visus est: cuius humanitas singularis & erudita glutinum (ut arbitror) tenacissimum esse poterit in posterum tuendæ retinendæque nostræ amicitiae, si (ut sunt humana) nonnihil simultatis, vel suspiciunculæ potius inter nos inciderit. Nam hæcenus incidisse *τοῦτο ἔστι*, nunquam ferebor ne sacerdoti quidem, apud quem animum curare solitus sum. Ut obiter epistolæ tuæ respondeam, quam peregrinè agens accepi, in quâ non necessariam contestationem facis, te honorificè de me loqui solitū, simul illam tuam tibi *ἀπολογία*, mihi *περὶ χυλίου* epistolam, eo demum nomine displicere tibi affirmas, quod me offendisse videatur: à quâ suspitione, ut semel te deducam, quando mihi nec inficianti, nec affirmanti credis: bonâ meâ gratiâ licet, ut eam officinis tuis permittas, si tibi non displicet. Ego enim eam sine animi offensione legi. Si nondū me nōsti, velim, ut serò saltē nōsse incipias subausterā ingeni mei naturam, qui nec observantias probè supparasitricet: nec

amicitias libenter exerceam, sicut amarulentam iracundiam illo prodere non didici. Malim immodicus joci minuscque circumspici videri, quam alterius vitii intumescere. Eodem pertinere videtur illud, quod *οὐκ ἀποκρίσει* quod opus esse dicis, scilicet *ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν* *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν*. Mihi verò iniquo quodam fato contigit ut bellum *οὐκ ἀποκρίσει* istis olim indictum, ferociter etiam commissum, jam prosequi nequeam, nec in partes bonorum meo arbitratu incumbere, quarum tu auspicia regis: ac tanquam jam in partibus non sum, nec hos adjuvo, nec illos infello, tametsi alteros exolus sum, & alteris bene cupio. Sed id quid est aliud quam *οὐκ ἀποκρίσει* ad senectutem vergere, quasi in theatro sedentem? Quod autem ad id pertinet, quod scire avebas, quid animi haberemus, ut quodam epistolio scripsisti: pudet me *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν* *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν*. Tu velim ad me scribas, si quid *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν* *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν*. *Parisii*, quarto Idus Junias.

Guilielmus Budaeus Erasmo S. D.

Scripsi ad te his diebus per scholasticum quendam *Agrippinensem*, hominem humanissimum, & non fallor, opumque epistolam bene longam, in qua inter alia id etiam scribo, *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν* *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν*, ut tu *Αἰσώπης* *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν* *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν*: non dubito literas ad te pervenisse, aut brevi perventuras esse, quā est ille *Coloniensis* vultus probitate, qui mihi se eas vel tibi redditurum spondit, vel omnino curaturum ut tibi literae reddantur: quippe qui etiam cupidè hoc affectavit, ut ad te literas à me ferret. *Glareanus* *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν* *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν*. Cupio scire quid habeas animi de eo quod ad te scribo, *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν* *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν*, & quomodo acceperis objurgationes meas, & utrum literis meis placatus sis, an exacerbatus potius: quod si est, expecto *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν* *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν*. Verum ille *Coloniensis* quum ad me venit, in villam abiturum me ostendit, nec ante quadrimum redditurum: dixi habere me exemplum unum epistolae praelongae, quod ad te missum eram, statim atque ejus exemplum transcribendam curassem. Quo audito ille hoc munus deposuit me refragante: & quum ei tandem eā lege dedissem, ut me absente domum referret id exemplum quod ipse exscripsisset: quum redi, inveni domi, non id quod ipse exscripserat, sed id quod ei ad te deferendum dederam à me recognitam. Proinde si epistolam ad *Tomassum* editurus es, sustine quoad me certiores feceris, & ego tibi aliud exemplum mittam emendatum. Vereor enim ne ille in tumultuaria exscriptione corruptè id scripserit. Tu igitur facies me certiores, an opus sit aliud ad te mitti exemplum. Vale. *Parisii* XII. Calendas Maias.

A Nomen ejus juvenis *Agrippinensis* scriptum in quadam charta, quam invenire non potui, quum hanc ad te epistolam scripsi: praeceptor est puerorum aut adolescentulorum nobilium, qui *Aurelio* studuerunt Juri.

Guilielmus Budaeus Erasmo Roterod. S. D.

Scripseram ad te nuper per *Ludovicum Vivum*, hominem (ut mihi ex gemina congressione visus est) doctissimum, & tibi amicissimum. Nunc ad me visendum quum *Glareanus* venisset, comite *Jacobo Ceratino*, utraq; lingua docto & proficenti, facere non potui quia ad te hoc epistolium darem, quum interim illi praestolari non nolleret domi meae. Peregre agens, duo à te epistolia accepi eodem penè exemplo, cetero argumento non dissimili. Quod videre tu longam illam epistolam tuam eo demum nomine detestari ac despiciere, quasi *οὐκ ἀποκρίσει* dignam: quod tibi me infensum reddiderit, longè falleris opinione in hac re quoque, ut ante hac in aliis falsus es, id quod ante discessum meum testatus sum illi scilicet epistolae, cujus est initium: Vidi enarrationem quam in epistolam meam scripsisti. Quod & mihi ne nonne quidem credis, per me licet ut tuam meamque simul chalcographis permittas, idque bonā meā veniā facturum te affirmo. Neque enim mihi ab hominum doctorum estimatione metuendū esse puto: quod quidem eò pertinet, ut invalescat illa apud acres candidosque lectores opinio: si hac palam fiant epistolarum argumenta, nos non satis bonā fide amicitiam coluisse, stilumque exerceisse. Nam ut joci libenter utor scribens, & immodicè fortasse scribens: sic haud illibentī animo, aut certe non iniquo, ludicros taliones perfeco, etiam ex ancipiti peritos. Nec quum sim naturā *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν* *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν*. Quod si vir bonus existimari velim, *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν* *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν*. Atqui velim ita existimes, me hujusmodi vicissitudines scribendi inter homines quidem rerum callentes, in diversam partem interpretari, atque in existimare solitus sis. Nam quibus in labefactari fixam amicitiam putas, aut alios verere ne ita putari sint, iis ego confirmari, *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν* *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν*. Certe quonquam existimes à *lucio* alieniorum esse quam nunc sum. Quo fit ut vitam meam minime dimidio aestimem: nec aliud opto, quum ut ad ingenium meum remigrare mihi liceat quocunque census mei interimento. Eximo tibi omnem scrupulum *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν* *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν*, quasi ego subitatus sim, ne tu istas contestationes posthac facias parum necessarias, te de me honorificè loqui, & alias hujusmodi. Vale. *Parisii* pridie Calendas Julii. Vereor ne nimium morer *Glareanus* & comitem. Miroc cur ad illam epistolam non responderis, cujus superius memini.

Erasmus Rot. Guilielmo Budaeo S. D.

Kai *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν* *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν*. Vidi enarrationem quam *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν* *οὐκ ἀποκρίσει* *τὴν ἀπάντησιν*.

id inexpiabile est quod extemporale fuit, nec unquam unum diem hæsit animo. Ne tum quidem ita valuisse stomachationem aut contentiunculam ullam affirmarim, ut evaserit in odium. Id quod ut de me affirmo, sic de te haud dubie conjicio. Quid si mihi ne penitenda quidem videntur quæ scripsimus? Quantum est enim ad confirmationem amicitie, ab acriore nos contentione citra noxam discessisse? ita ut uterque alterius animum periclitatus, perspectum se habere perentatūque confidat & lateatur. Quod aulicum me factum cavillaris, & literarum vicem doles, quasi eam causam receptam deferuerim, aut prodiderim, ob idque magno patrocinio literæ bonæ destitutæ sint, materiam mihi tecum jocandi præbebit. *Gracæ* tamen scribam ut liberius & simplicius acroama præbeam expeditionis aulicæ quæ mihi hoc anno obligit, haud scio quam propitiâ providentiâ. Vale ex eodem *Marliano*, Septimodecimo Calendas Octobris.

En tibi alteram exomologesim optimâ fide factam. Post aliquot dies quàm literas tuas accepi, meas ad *Hermannum* tuum misi *Gracæ* scriptas, sed urbem jam exierat ob pestem, ita ex urbe relatae sunt, & has illis subdidi animi causâ. Mirum est enim quantum delector ad te scribens, Ultraque tamen eidem homini non committam, ut mihi in binarum vicem cedant. Vale rursus.

*Erasmus Roterodamus Guilielmo
Budæo suo S. D.*

Epist. 70. Cum multis nominibus mihi displiceat illa bis maledica epistola, vel quod καλὸς ἑλλενισμός, vel quod, ut tibi quoque videtur, procacior, tamen hoc certè nomine placet, quod una duas extuderit à *Budæo*, non minùs eruditæ quàm copiosas. Ad quas ne respondeam, etiamsi tu non vetuisses, tamen in præsentia sanè per studiorum tumultus veriùs quàm occupationes nequaquam licebat. Adeò verò me non offendit, quod cum in priorè epistola, quæ tota sic *Atticè* loquitur, ut non *Lutetia*, sed *Athenis* nata videri queat, veluti iustâ tam talione repensatis commissis in te meis, jussis posthac, κείνου δὲ τὸ ἀμνηστίας νόμον, rursus alteram adjeceris semigræcam ac semilatinâ non paulò superiore jurgiosiore, ut hoc lucri mihi magnopere gratuler. Itaque jus tibi facio, ut si quid etiam posthac tibi venerit in mentem, quod putabis exposulandum, tuo arbitratu effundas incolumi lege quam inter nos sanximus. Τί δ' εἴ τι ἐξομολογῇ τὰ μὲν ἀμαρτήματα, οὗ δ' οὐ τὰ τ' ἀμνηστίας ἔξομολογῇ, καὶ μάλιστα τὰ μὲν. Διχομῶν δ' ἐξομολογῇ, καὶ ὑπολάβῃ ἀπαλύνειν, ἐν τῷ αὐτῷ γένει τὸ τ' ἰακώβη. Ἐξομολογῶν δὲ ἀλλήλων τὰ παραπτώματα, καὶ ὑπολάβῃ ἀλλήλων, ὅπως ἰαδῶντε. Θέλοντες ἕκαστος ἑαυτοῦ τὰ μὲν ἀμαρτήματα. Ingenii, doctrinæ, & utriusque facundia laudem quid ni tibi lubens cedam, qui hisce de rebus non solem cum quoquam in certamen descendere, nedum cum *Budæo*, hujus ætatis *Milone* quodam, ut ita dixerim, in palæstra literaria? Candoris & humanitatis laudem, in quâ certè par haberi cupiebam, non perinde volens cedo. Sed tamen hanc quoque violentus extorques, adeò nusquam non invictus es δ' γυνώσκεις. Accetera quidem etiam, ἢ ἐξομολογῇ, ἢ συγχωρῇ οὐκ ἔστι καλὸς καὶ δικαίος λογισμός. Τέτο μόνον ἔδειξεν ὁ γράφων ἐν τῇ δ' αὐτῇ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Διλαίτην,

A ἢ δ' εἰ δὲ ἴσως φασίεν, ἐπὶ ἐκ ἑδύνατο φιλοκλέα καὶ καλὸν ἔχει μὴ ὑπὸ δούλοισιν ἀποκαλῶν κόλακα. Ἐννοῦμα γάρ τινι *Budæi*, ἡδὲν δ' ἡ φιλία, ἢ δὲ τὰ ἀκρίβητα κρινεῖν. Οὐχ ἔτι μάλιστα, ὅς τινι ἀνδρὶ τούτῳ τὸ αὐτὸ δὲ γράφειν μὴ ἢ νοῖται. Relegi *Gracæ* illam meam epistolam, nihil illic video, unde possit colligi quod ais, certè nulla cogitatio magis absuit ab animo meo. Quid enim obfuit quo minus & ἐξομολογῇ, & tamen neminem habeam καλῶν ὄντα. Proinde demiror mi *Budæe* quid tibi istuc in

B animum inciderit. Neque si quos habeam, continuo necesse sit illum esse, in quem hujusmodi suspicio nullo pacto cadere possit. At quod in literis ad *Tonstallum* tuis strophologiam subesse non negas, atque idem in me retorques, quid tu velis agnoscere, ipse videris: Ego non prius de me fatebor, quàm quispiam mortalium reperiatur, qui vel in libertimis illis colloquiis, quibus apud congerones quicquid in buccam venerit effutimus, vel inter pocula, cum frequenter & dicenda &

C non dicenda prorumpunt, audierit *Erasmum* secus loquentem de *Budæo*, quàm scripserit. Aut si quencquam amicum passus sim unquam, non dicam obtrestantem *Budæi* gloriæ, sed huic æquantem aut præferentem me, cui non acriter ac seriò repugnârim. Jam verò nescio quanti sit apud interpretem ille nimium ἑρμηνεύων ἰταλιώτης, qui tibi ceu parum oculato commonstravit quædam non simpliciter à me scripta. Apud me certè talibus officiis nullus inierit gratiam. Quomodo tibi

D successerit expeditio, quemadmodum vocas, aulica, partim ex tuis ad *Ludovicum Vivem* literis intellexi, nimirum adeò venustis, adeò doctis, adeò παταγῶδες felicibus, ut homo vix hostibus invidere solitus, inviderim homini cum primis amico. Is nunc declamat, sed ita me Deus amet, incredibili felicitate. Dices rem nec hisce regionibus, nec hoc seculo natam esse: nec ludicram aut umbraticam esse pugnam, sed veram ac seriam. Ingenio mihi semper satisfecit, in phrasi desiderabam, nescio quid aliquanto mollius. Nunc

E ita numeros omnes præstat, ut non videam his temporibus, qui in hac palæstra queat illi palmam præripere: pace omnium dixerim. *Gracæ* illam tuam epistolam quam polliceris, non desinam efflagitare, donec expressero. Fabulam quâ hic sine fine agunt conjurati quidam adversus trilingue collegium, & universas bonas literas, & pudet & piget tibi scribere mi *Budæe*. Si quid natum hujusmodi fuisset in urbe *Roma*, quâ non alia pluribus abundat ornamentis, tamen & Cardinales, &

F summus ipse Pontifex, summis tum favoribus, tum honoribus prosequerentur, & ornatissimæ civitati non mediocriter decus judicarent accedere. At isti rem & munificam, & ad tam insignem ornamentum utilitatem, ad tam ingens ornamentum & Principis & totius hujus ditionis paratam, sic abominantur, sic horrent, ut olim *Romani* non æquè formidarint *Gallios* urbe jam captâ, Capitolio insidiantes. Magis autem indigneris, si scias hujus

G tam pudendæ fabulæ tres aut quatuor esse coryphæos, tam stolidè stupidos, ut indignos judicatus sis, quibus cauletum tuum curandum crederes. Et tamen vincunt impudentia, improbitate, & nescio quo novo syncrètismo. Quod si hi sapiunt, insanit Rex vester, dum suâ munificentia conducit, qui linguarum professione ornent regnum *Galliarum*: insanit *Leo* decimus, dum tantis impendiis

impendiis accersit in urbem suam, qui linguas ac
politiores doceant literas : insanit cum aliis inno-
meris *Anglia* Rex, cujus benignitas invitat ha-
rum rerum professores in utranque suæ ditionis
Academiam. Opinor te vidisse Farraginem epi-
stolarum, sed indiligentiſſimè editā. Rursus effla-
gitant, ut exemplar recognitum mittam. Nam
subitò distracta sunt exemplaria, ut sæpe ma-
ximè vendibilis est liber pessimus. Si quid ju-
dicabis omittendum, aut mutandum, admone.
Nam ad eum laborem nunc cogor accingi. Jam
portum optabam, lassus hujusmodi sycophan-
ticis digladiationibus. Sed audio libro *Lu-*
cretia edito me palam revocari in arenam. Primū
illud in votis erat, me accepta rude in ocium se-
cedere. Proximum, ut mihi contingeret honestus
antagonista. Nunc is contigit, de cujus ingenio
non libet meminisse. Majorem in modum te ro-
go, ut *Deleino & Ryzes* multam ex me salutem
dicas : & si quid offensi sunt eos mihi reconcilies,
quanquam arbitror nil opus. Bene vale cum tuis
omnibus, patrone magne, & amice incompara-
bilis. *Levanii* XIII. Calendas Martias, Anno
M. D. XIX.

Guilielmus Budanus Erasmo S. D.

Epist. 71. **H**eri circiter tertiam vigiliam noctis vene-
runt huc *Germani* duo, literasque meas mihi
reddiderunt ad lectum jamjam iruro. Lucubra-
veram ad horam usq; nonam, quod jejuniis tan-
tum soleo. Nam post cibum nihil lego, nisi summā
coactus necessitate. Nec tamen statam horam
dormiendi habeo, quare matutino saepe obdor-
misco, ut qui annis jam quatuordecim, noctes tres,
ut opinor, vacuas capitis dolore non habuerim,
tantū abest, ut summo illo bono fruar voluptari-
orum philosophorum, doloris vacuitate. Mane igitur
hæc ad te scripsi, ne tabellarium morarer :
quando ita orabat me *Beraldu*, qui ei comitem
cum epistolio dedit. Πρῶτον μὲν ὅτι ὁ ἀνὴρ περιηγή-
σατε τοῖς ἐπαρχίαις εὐχόμεαι πάντες καὶ πόλεις, ἵνα ἔν-
ουσαν ἔχωσι ἐξ ὧν διατελῶσιν, τοσαύτῳ ὑπερβαίνοι μοι ὡς ἔ-
στιν, ἵνα καὶ ἐξ αὐτῶν μέλῃσι καὶ ἐμῶν, καὶ τοῖς ἀμετέροις
ἐπιστολαῖς καὶ δόξῃς, οὗτο παραστήσῃσι καὶ δίδῃσι ἡμῖν. Τῆτο
δ' ἔστιν ὁ μέγας καὶ ἰσχυρὸς ἰσὺς ἀλλόλοισι ἀποδύναται, ἀλλὰ
καὶ τῇ ἀμνησίᾳ τῇ τιθείᾳ, ὡς περιήγῃται καὶ βιβλίσκῃται ὁ
μὲν ἐνέτιρος, ἕτοις ἐπαπαύσῃται. Καὶ ταῦτα μὲν ὅτι πε-
ριηγήσῃσι ὑπερβαίνοι δίδῃσι ἡμῖν. "Εγὼ δὲ ὁ ἀμνησίαι νό-
μος πάντη πάντως κίεῖται, ὡς δὲ ἐκκλησίᾳ τρίτῃ καὶ
μὲν. Hæc certè lege stare mihi certū est, tanquā
trinodino perlata. Itaq; objectis non respon-
debo : quoniam hanc excetram aliā ratione inē-
luctabilem esse inter nos satis convenit : nisi hoc
inficiabor, quod tu de strophologia inquis me non
negare. Quem locum epistolæ meæ vide etiam
atque etiam, ut satis intellexeris. Deinde quòd te-
stificaris te nihil unquam oblocutum, per me licet
ut verum sit, nec necesse habeo vicissim iridem
contestari : cum id satis superioribus epistolis
actum sit, si semel agi potuit. Quòd si qui tuorum
mihi obtestaverunt, ut eos fecisse literatis testi-
monii credidi : non tam improbus sum, ut etiam
si id causa tua instituerant, tu illorum præstare
debeas aut stultitiam aut studium inconsultum.
Atque ut stomachum antehac aloë fortasse im-
modicè temperata perpurgavi, sic etiam aureis

A aceto post hac eluere statui, ne quemvis obtrectationis aut querimoniz nuncium non excussum admittant. Sepe enim in fraudem nimiam simplicitate incidi : id quod tibi accidisse credo de epistolis tuis, quas tu maledicæ appellas, ego immodice falsas : quæ tamen à te acetò postea & tunc etiam tinctæ multum remiserunt muria & saluginis. Quod mihi & ingenii & doctrinae palmam cedis & laude, non accipio quod das : non id agebatur nostrâ illà controversiâ , quam ita ipsam decisam esse volo, nihil ut inde mihi accessisse videatur, ne non gratuita sit. Et alioqui nunquam ea de re contendere litigiosè in animum inducam, cujus acerba, odiosaq; disceptatio est, tranquillitatisq; interpellatrix : iudiciū autem fere posthumum esse solet, dumtaxat incorruptum : quanquam satis compertum habeo eam tibi suspicionem precordiis aliquando hāsisse, *et γὰρ ὁ δὴ καὶ διὰ τῆς ἀπορίας ἐν αὐτῇ περὶ τοῦ τί εἰς πόλιν οὗδεναίη, ἐξήλυθε πάλαι αὖτε, καὶ νῦν δὲ παύχρονος σφ' ἀγένης τῆς κτίσεως ἀπείχεσθαι γε καὶ μερότητος οἱ σοὶ οὐκ ἀλλοί.*

B Egon eo insolentiz venerim, ut aliquid ejuscemodi animo agitaverim? egone si antistiti quidem tuo esse mihi contigisset, fortunarumque autori? Tu ista inconsulte rumigerulis credidisti. Quibus jam certè suspiciunculis abstergendos utrinque animos nobis esse cenſeo. Verùm mira sunt illa, quæ scribis de illis eruditionis ingenuz hostibus. Profectò tui me jam coepit miserescere, cui in eam arenam descendere nunc necesse fit, aut patrocinium deserendum instituti honestissimi, ultimæque voluntatis illius antistoris, qui legatum memorabile, uberrimumque reliquit ad studia agenda hominum ingenio præditorum. Hic æquioribus omnino utimur sacræ philosophiæ defensoribus. Quare si istine paululum concederes, ut statuissē te minor est tuarum rerum jactura, istiúsque provinciæ commodorum, ingens, ut opinor, compendium laboris molestiazque factitates. Hac in urbe omnino, si non amplè, certè honorificè & commode, cum viris existimatissimis agitur, primariæque commendationis in literarum lautiorum professione. Tu rationum tuarum summam melius novisti, quas etiam, ut arbitror, cum amicis juratoribus subducis : ego cum sribendi argumentum requirerem, hæc epistolæ addidi. Nam de aulicâ expeditione mea, non est quòd fabulam mox à me expectes : nunc etiam in serijs occupatus, hujuscemodi nugis non vacas. & me hilaritas cum ocio deficit. Nam his diebus literas Roma, Venetiæ, ex aula, aliundeq; simul accepi : quibus cum respondere coëpissem, tuæ supervenerunt. Est & alia commentatio, quæ sibi quadragenarii jejuniū magnam partem vendicabit, si auspicali vacabit. Huc tanquam in securitatis domicilium me transtuleram, sed curæ & negotia umbrâ sequaciora me comitantur quoquo gentium, locorumque. Hæc ad te tantum scribere licuit ante sacrum matrimonium, quoniam dies festus erat. Vale ex Marliano nostro. Quinto Calend. Martias.

G *Vivum* tuum verbis meis salutabis, cui non fuit otium ut scriberē, & alioqui nihil erat quod scriberem; nisi si magnum esse juberem eā ingenii, industriæq; claritate, quam tu testificare. Scripsi ei ad Calend. Februarias, aut postridie Calendas. Ἐρῶσα ὁ ἱεροδότης καὶ ἄρματα τῆς καλῆς συγχωρημάτων, καὶ διατίλην τῆτο πωρὶ καὶ ὀνυχῶν.

DES.

DES. ERASMI ROT. EPISTOLARUM LIBER QUARTUS.

Erasmus Iohanni Colecto Decano S. Pauli S.D.

Epist. 1.

Patronorum optime, pro tuo in me officio jam egi gratias per *Franciscum*, & syngrapham tradidi, quâ testor mihi de regia pecunia satisfactum. Accingor ad iter periculosissimum, ob nuper dimissos sceleratissimos prædones, qui millibus aliquot conglomeratis ex sua libidine grassabantur in quolibet. Hæc est crudelis Principum clementia, parcere impiis parricidis, & sacrilegis nefariis, non parcere civibus suis. Adeo chariores sunt illis, per quos opprimunt populum, quam populus ipse. Utinam adiecisses duobus verbis, quare in capite septimo tibi non satisfecerim, fortasse quod ego ad affectus retuli, tu malebas ad legem *Mosaicam* referri. Sed *Paulus* illic adeo lubricus est, nunc huc respiciens, nunc illuc, ut in his explicandis summo opere sudet *Origenes*. Alias polliceris te scripturum, verum hoc alias seruum erit. Opere jam absolutototus ad vos advolo, præsertim si quid bonæ fortunæ paratum erit. Quod ut fiat perge, te quæso, adniti. Bene vale. Calen. Maias. *Levanii*. Anno M. D. XVII.

Erasmus Hermanno Buschio suo S. D.

Epist. 2.

Dissidium istud indices gliscere, vehementius quam credi posset doleo. Demiror autem non pudere Theologos, & sanctissimæ religionis professores, tumultus istiusmodi concitare, quorum excirus cujusmodi sit futurus, incertum est. Quid lamentationibus illis, aut ineptius, aut inamoenius, aut indoctius, aut virulentius? Oprarim ego clarissimam *Hermannum* à *Nova aquila* comitem à talibus portentis continere ungues, unde præter pestem ac pus nihil queat auferri. Cum populis res est ei, qui cum dominicano belligertur. *Lystrum*, si verum est quod narras, sic ineptissime moleste fero: hominem literis objurgabo, licet id jam sero facturus, si liber est edixus. Bene vale doctissime *Buschi*. *Levanii*. IX. Calendas Maias. Anno M. D. XVII.

Erasmus Ioanni Werterio suo S. D.

Epist. 3.

Equidem antehac putabam *Germanus* armis eduntaxat invictos esse, nunc video nulla in re non esse invictos, posteaquàm tu ab *Erasmio*, & valetudinario, & scribendi laboribus penè exanimato literas etiam ociosas extorquere potuisti. Verbis consequi nequeam, quàm mihi gratus sit tuus in me tam propensus animus: & utinam affectibus tuis respondere liceret. Magis tamen philosophicum arbitror, moderatioribus affectibus

amicos prosequi, & tempestivis officiis adesse potius quam supervacaneis onerare. Quoties laborat amici fama, quoties morbo gravatur, quoties eget pecunia, aut alioqui malo quopiam premitur, ibi convenit amicum agere, mederi si liceat: Sin minus, oratione ac literis lenire molestiam. Alioqui quod officii genus est, quod & præstantem lædit, nec ei cui præstat quicquam prodest? Aut quale est hoc imputare amico in beneficiorum ratione, unde ille nihil senserit commodi? Sic quidam divo *Iacobo* imputant, quod illum magno suo malo adierint, aut *Christo* imputant, quod ingenti periculo suo *Hierosolymam* viserint: cum utrumque verioribus officiis domi licuisset demerere. Jampridem in libris meliorem *Erasmio* videras imaginem, si quæ tamen bona est, imò juxta *Platonem*, totam videras *Erasmum*. Quid igitur supererat tantis expetendum itineribus? Verus amor animis constat, quem sæpenumerò vel dissolvit, vel minuit corporum conjunctio. Sed inhumanus sum, si verè succenseam tibi, qui ob hoc ipsum dignus es qui redameris, quod amas impotentius. Bene vale. *Levanii* XIII. Calendas Novembris, Anno M. D. XVII.

*Erasmus Roterodamus Nicolao Gerbellio
juris Pontificii Doctori. S. D.*

VT insigniter & ex animi sui sententia me meus genius malis hoc anno exercuit, doctissime *Gerbelli*. Tragediam malorum meorum cognosces ex meis ad *Beatum Rhenanum* literis. Adhuc in manibus chirurgorum sum domi alligatus. Dabit *Christus* Opt. Max. ubi merebimur, imò ubi dignabitur ipse, meliora. Nos in tantis malis animo semper infracto fuimus. Ukinam audiam *Schurerium* meum revaluisse. Saluta sodalitatem totam, sed præcipue *Sturmium*, tum *Gebvilerium*, & *Rudalpbtingium*, qui solida suâ benignitate in diversorio me immunem esse voluerunt, quasi parum fuisset suo convictu, & ornasse, & voluptati fuisse. Jam scis opinor, *Erasmum* quoque *Amerbachio* esse quod amplectatur in somnis. Precor ut tibi res feliciter coapta, felicissimè succedat. Saluta diligenter novum amicum *Bartholinum*. Sic dicesco indices. Invisit nos *Hottius Eobannus* homo candidus, in versu *Nasovio* facilitatem referens, nec in prosa oratione sui dissimilis. Venerat ab *Erpbordia*, tantum ut *Erasmum* videret. Animum probo, officium non probo, quod gravat præstantem absque fructu ejus cui præstat. Cœlum hic adhuc purum est, laborant pauci, sed malo aliunde iuncto. Bene vale doctissime *Gerbelli*, & *Erasmum* ama, facturus hoc, mihi crede, mirum. *Levanii*. XIII. Calend. Novembr. Anno M. D. XVII.

N

Erasmus

ut *Italiam* peteres: verum quum te tantum & literarum, & nominis illic adeptum esse perspicio, pœnitet herculè me tibi comitem non fuisse. Non enim esuritione solum, egestate, & morbis, verumetiam ipsâ morte tantam doctrinam & gloriam redimendam puto. Pecuniarû syngrapham his literis incluiam, accipies: quare valetudinem tuam cura, & ad nos te primum recipe. Ex prætorio *Grenuvici*, sexto Calend. Junias,

Christophoro Fischero Protonotario Apostolico, B
Erasmus Roterodamus S.D.

Epist. 7.

A Estate superiore, quum in pervetusta quapiam bibliotheca venarer (nullis enim in salibus venatus jucundior) fortè in casses meos incidit præda nentiquam vulgaris, *Laurentii Vallæ* in Novum Testamentum annotationes. Hanc equidem ilicò magnopere volebâ studiosis omnibus impertire: videlicet ingenerosum esse ratus, quod venando nactus essem, id solum me ac taciturnum devorare. Sed deterrebat nonnihil quum vetus illa *Laurentiani* nominis invidia, tum hoc argumentum, multo in speciem invidiosissimum. At tu simul atque librum evolveras, non solum meam opinionem tuo gravissimo iudicio confirmasti, verumetiam hortari atque adeò conviciis extundere cœpisti, nè propter paucorum oblatrationes, simul & autorem meritâ gloriâ, & tot millia studiosorum tantâ commoditate fraudarè; negans dubitare te, quin opus illud sanis & candidis ingeniis, ut utilissimum, ita & gratissimum esset futurum: ceterum alios cum suo morbo fortiter esse negligendos. Denique patronum te, propugnatorémque offerebas: exiret modo in publicum, vel tuo unius periculo. Equidem opinor, ornatissime *Christophore, Vallæ* tuum, tametsi per se non instrenuus invidiæ contemptor semper fuit, tamen aliquanto fidentius in aciem proditurum, tanti videlicet, tamque invicti *Antipatri* fratrum præsidio, tum hac præfatione velut *Asiacis* clypeo præmunitum: in qua quidem ex tua sententia de hujus operis ratione atque utilitate differemus: sed si paucis prius generalem *Laurentiani* nominis invidiam fuerimus amoliti. Primum igitur, si candorem quem ab aliis exigimus, ipsi præstaremus iis, erga quos non solum non maligni, verumetiam grati esse debemus: profectò *Laurentianum* nomen apud omnes qui bonas amant literas, pro invidioso gratum ac venerandum haberetur: quippe qui studio restituendæ rei literariæ partes multò odiosissimas sciens ac prudens sibi sumpserit. Neque enim non videbat vir acutus, tam inveteratum morbum non posse sanari, nisi tristibus pharmacis, usturis, ac sectionibus: idq; magno cum dolore plurimorum: neque verò nesciebat, adeò delicatas esse mortalium aures, ut vix etiam inter bonos viros invenias, qui verum libenter audiat: foreq; ut non ii tantum exclamarent, quorum ulcera tetigisset, verumetiam illi, qui ex alieno malo, sibi metum fingerent: tamen pio quodam calore percitus nullum laborem, nullam recusavit invidiam, modò paucis non ingratis (omnes autem gratos esse oportebat) beneficium suum commendaret. At nunc nostrò vitio fit, ut præposterè obsequium amicos, veritas odium pariat. Sed futurum, inquam, habet in cornu & neminem non lacerat. Itane tandem lace-

A rare vocant dissentire in literis, ac docendi studio, quum plurima laudaris paucula quædam suggillare? Quod si juxta *Fabium*, nihil tam efficax est in docendo, quàm in artificum operibus non imitanda modò, sed etiam vitanda quæ sint, commensurare, quanto magis idem oportebat in dedocendo facere? Autus est *Laurentius* in autoribus aliquot voculâ taxare. Indignum facinus, quasi verò non omnia penè in omnibus reprehenderit *Aristoteles*, quali non totam *Ciceronis* dictionem contempserit *Brutus*, *Maronis* ac *Livii Caligula*, *Seneca Fabius* atque *Antius Gellius*, *Augustini Ruffini*que *Hieronymus*, postremo *Quintiliani Philolphus*. Quid quod *Plinius* non credit, librum suum amico placuisse, nisi cognoverit quædam displicuisse? Adeò vitio danda non est, ut etiam vehementer optanda sit ista in studiis dissentio, conflictatioque, quam *Hesiodus* utilissimam esse mortalibus scripsit, modò nè in rabiem exeat, ac citra convicia consistat. Mihi quidem sano, non gravior sit amicus applausor, quàm vel inimicus reprehensor, dum nè planè furor ultra crepidam. Nam ut nusquâ ferè non nocet laudator, ita semper prodest reprehensor. Etenim si verè reprehendit, discedo doctior, sin falsò, tamè acutor, extimulor, expergesco, reddor attentior, cautiôrque, animor ad defensionem veri. Siquidem minus ac te calcat habet gloriæ cupiditas, quàm ignominie metus. Jam verò quod quosdam in totum damnavit, quid obsecro tam erat necessarium, quàm indolis auctoritatem, hoc est, *ἀντὶ τοῦ Λαοῦ* detrahere, nè turba imperitorum pessima pro optimis sequeretur? Quibus in rebus si quando vir ille videretur nimis excandescere, non hujus vitio, sed depravatoribus istis *ὁρῶν* imputandum. Denique nimio consultius fuerat alieno abuti vitio, quàm ob unam maculam, à tot commoditatibus alienari. Sunt enim prorsum quædam *ἀναιδέα καὶ ἀκατασταστά*, quibus tamen vel sua causâ sapientes abuti conlueverunt. Postulabât sic depravata, sic contaminata literæ audierem *Zoilum*, ac *Βαρβαρικοῦ* magis quàm *Parthenium*, id est, acrem censorem, ac plane *Μόμum* quempiam: & si vis etiam, contumelio sum, qui nimirum auderet *ἀντιπαρῶν* *ἀντιπαρῶν* ut vetus habet *Comædia*, quique malo nodo maleum cuneum adhiberet. Itaque unus *Laurentius* mordacitas (si quidem ita malunt appellare) non paulò plus conduxit rei literariæ, quàm plurimorum ineptus candor, omnia omnium sine delectu mirantium, sibi que invicem plaudentium, ac mutuum, quod aiunt, scabentium. Quod si quis perpenderit, quàm fœdè disciplinas omnes confuderint isti *Gotti*, quanto supercilio suam inscitiam perdoceant, quàm stolidâ perviciâ & propriam tueantur ignorantia, & alienam eruditionem aspernentur, fortasse permolestus videbitur *Vallæ* dolor, pia stomachatio, ac necessaria magis quàm proca reprehensio: quæ quidem vel ob hoc ipsum favorem eruditorum promerebatur, quod quum per se sit invidiosa, tamen est ab *Laurentio* nostri juvandi causa suscepta. Ac vide quæso, quàm hic studio sumus iniqui, imò quàm nobis ipsis inutiles. *Pogius* rabula adeò indodus, ut etiam si vacaret obsecratione, tamen indignus esset qui legeretur; adeò autem obsecratus, ut etiam si doctissimus fuisset, tamen esset à bonis viris rejiciendus; Hic inquam talis, ut homo candidus scilicet sine invidia pas-

sim habetur in manibus, lætatur in nullam non linguam transulus. *Laurentius* neque obsecrans, & ceniplo doctior laborat invidia mordacitatis: atque ut bos cornupeta vitatur: etiam ab his qui scripta hominis nunquam legerunt. Sunt enim qui, quod est nimis profectio ridiculum, nihil quicquam de *Valla* didicerunt, nisi quod est mordaculus, atque hac unâ in re illum imitantur, vel superant potius, quod mordent etiam ignotum. Prorsusque homines sapientes, ideo perpetuo barbari esse præoptant, quod mordax est *Laurentius*. Quin *Epistola* magis pulcherrimam regulam seculi, eâ quemque ansâprehendimus, quâ commodè teneri queat, hac nimirum, quâ *Virgilius Ennius*, *Cyprianus Tertullianus*, *Hieronymus* præter alios *Origenem*, *Augustinum Ticonium*, arripuerunt? *Laurentius* quum tam multas habeat ansas, quibus possit utiliter teneri, cur hac solâ apprehendimus, quod est mordacior? Cur non potius leve vitium tot virtutibus compensamus? Imò cur ingrati necessariam libertatem maledicentia titulo depravamus? Sed his de rebus hætenos. Nunc ad ea veniendum, quæ huius argumenti sunt propria. Futurum enim auguror, ut quidam vixdum perlecto operis titulo, priusquam de re cognoscant, ilicò *τεχναστικός* sint exclamaturi, O cælum, o terra! quum bellè moneat *Aristophanes* in *Pluto*, ὁ γὰρ τεχνάσεται καὶ θεὸς, καὶ οἱ ἄνθρωποι. Atque haud scio, an hi sint omnium odiosissime obturbaturi, ad quos maxima pars utilitatis pertinet, nempe theologi. Non ferenda, inquit, temeritas, hominem grammaticum post vexatas disciplinas omnes, nè à sacris quidem literis petulantem abstinere calamum. Atqui si *Nicolaus Lyranus* auditur, non dico indoctus, sed certè recens, *Hieronymus* γρηγοράζων, multaque convellens, tot jam seculorum consensu consecrata: Idque ex *Judaorum* libris (unde ut donemus nostram hanc manere editionem, tamen haud scio, an studio depravatis) quod tandem flagitium est, si *Laurentius* collatis aliquot vetustis atque emendatis *Græcorum* exemplaribus, quædam annotavit in Novo Testamento, quod sine controversia totum ab illorum fontibus manat, quæ vel dissonent, vel dormitante interprete, parum commodè reddita videantur, vel quæ significantius apud illos dicantur: postremo, si quid apud nos depravatum appareat? An dicent, non idem esse juris *Valla* grammatico, quod *Nicolaus* theologo? Ut nè respondeam interim, *Laurentius* à magnis viris inter philosophos quoque ac theologos referri: *Lyranus* quum vocem excutit, num theologi ac non magis grammatici vices agit? imò totum hoc, divinas vertere scripturas, Grammatici videlicet partes sunt. Neque verò absurdum, si quibusdam in rebus plus sapit *Jeshu* quam *Moses*. Ac nè ipsa quidem, opinor, disciplinarum omnium regina theologia, docet indignum admoveri sibi manus, ac debitum exhiberi obsequium à pedisequa Grammatica: quæ tamen nonnullis est dignitate posterior, nullius certè opera magis necessaria. In minimis versatur, sed sine quibus nemo evasit maximus: nugæ agitatur, sed quæ seria docunt. Quod si reclamant, maiorem esse theologiam, quàm ut grammaticæ legibus teneatur, totum interpretandi negotium, de sacri Spiritus afflatu pendere: nova verò theologorum dignitas si solis illis licet

A barbarè loqui. Sed expediatur interim, quid sibi velit, quod *Desiderio* suo scribit *Hieronymus*: Aliud est, inquit, esse vitem, & aliud interpretem. Ibi Spiritus ventura prædicit: hic eruditio & verborum copia quæ intelligit, transfert. Tum quorsum attinuerit, eundem de ratione vertendi divinas literas præcipere, si facultas ista divino contingit afflatu? Postremo, cur *Paulus* in *Hebraica* lingua quàm *Græca* dictus est disertior? Quod si fieri potuit, ut veteris interpretes Testamenti erraverint alicubi, in his præsertim, in quibus fides non violatur, quid ni poterint labi & novi? quod quidem *Hieronymus* non tam vertit, quàm emendavit, idque modicè, relictis, ut ipse testatur, verbis, quæ potissimum excutit *Laurentius*. Verum, num etiam nostros errores ad Spiritum autorem referemus? Estò bene veterint interpretes: sed bene versa pervertuntur. Emendavit *Hieronymus*: at rursus depravantur emendata. Nisi fortè nunc aut minor audacia semidoctorum, aut peritia linguarum major, aut non facillima depravatio propter artem chalcographicam, quæ unicum mendum repente in mille propagat exemplaria. At *fas non est*, inquit, in sacris scripturis quicquam immutare, propterea quod illic ne apiculi quidem mysterio vacant. Imò tanto magis nefas est depravare, tantoque attentius corrigendum à doctis, quod per inscitiam est adulteratum: eâ tamen cautione temperantiæque, quæ quum omnibus libris, tum sacris in primis debetur. Verum non rectè, aiunt, sibi sumit *Laurentius*, quod *Hieronymus* mandante *Damaso* suscepit. Nè propositum quidem simile. *Hieronymus* veterem editionem nova sustulit: *Laurentius* quod annotavit, in privatos commentarios refert: neque postulat, ut hinc quicquam in tuo codice demures, quanquam ipsa nostrorum exemplarium varietas satis arguit ea non carete mendis. Porro ut veterum librorum fides de *Hebraicis* voluminibus examinanda est, ita novorum veritas *Græci* sermonis normam desiderat, autore *Augustino*, cujus verba referuntur in *Decretis* distin. ix. Quo quidem in loco neminem esse tam saxenum arbitror, quin misereferat, neminem tam *αἰνῶν*, quin rideat insulissimum glossema, nescio cuius, somniantis *Hieronymus* in epistola ad *Desiderium* affirmasse, *Latina* exemplaria castigatiora esse *Græcis*, *Græca* *Hebraicis*. Non vidit autem eum illatione rei palam absurda confirmasse quod proposuerat, atque hæc verba, aliud est si: perinde valere, ac si dicas: nisi forte. Alioqui quæ tandem demencia fuerat, alterum Testamentum ab *Hebraicis* vertere, alterum à *Græcis* emendare, si nostra erant utroque in genere meliora? Quorsum attinebat, ut in *Varmensi* concilio (quod refertur *Clemen.* libro secundo, titulo *De magistris*) tam sollicitè statuerit auctoritas ecclesiastica de parandis trium linguarum doctoribus? Quo in loco rursus admiror, quo consilio *Græcam* linguam eraserint. Verum hæc doctos admonuisse tantum, sat habeo. Illud audio quosdam dicere, veteres interpretes, trium linguarum peritos, satis explicuisse sicubi fuit opus. Primum malim ego meis oculis cernere, quàm alienis: deinde, ut plurima dixerint, certè multa posteris dicenda reliquerunt. Quid quod, ut ea enarrantes intelligas, opus est mediocri linguarum

linguarum peritiâ? Postremò ubi veterum libros in omni lingua depravatos (ut sunt) offenderis, quò te convertes? Proinde vero verius est, quod tu doctissime *Christophore* sæpenumero soles dicere, neque cor, neque frontē esse iis, qui audent non solum in sacros, sed omnino in illos veterum libros scribere, ni literaturam utramq; mediocriter teneant: Fieri enim, ut dum isti moliantur maxime, seseq; doctissimos ostentare conantur, ibi linguarum peritis sint maxime deridiculi, totusque ille tumultus, prolata *Græcâ* voce eludatur. Quod si quibus non vacat totam *Græcorum* linguam perdiscere, hi tamen *Valla* studio non mediocriter adjuvabuntur, qui mirâ sagacitate novum omne Testamentum excussit, non pauca obiter annotâs & ex *Psalmis*, quorum usitata nobis editio à *Græcis* fluxit, non *Hebrais*. Plurimum itaque studiosi debebunt *Laurentio*, *Laurentius* tibi, per quem publicum accepit, cuiusq; & iudicio bonis ingenis erit commendatior, & patrocinio contra maledicos instruatior. Vale *Lotetia*. M. D. V.

Germanus Brixius Erasmo Rotterod. S.

Epist. 8.

Redit à vobis ad nos nuperrime *Stephanus Pancherius*, *Parisiensis* episcopus, legatione apud *Cæsare* suâ feliciter functus. *Antistitem* hunc nostrum difficile adeo dictu est: quantopere *Gallia* hæc demiretur, quantopere observet, quantopere etiam reveretur. Neque id sanè temerè: nempe is unus est *Parisiensis*, qui reliquos omnes *Gallie* nostræ Pontifices (absit verbo invidia) tum morum honestate, comitate, gravitate, tum vitæ simplicitate, continentia, integritate: simul ingenii facilitate, candore, bonitate: simul juris utriusque, Theologiæ, philosophiæ, disciplinarumq; penè omnium cognitione quadam incomparabili, sine controversia antecellit, & longo post se intervallo relinquit: ut non immerito in eorū albo antea semper vel in primis adscriptus sit, quorum consilio, prudentia, iudicio, regni huius moles moderetur. Eundem enim jam *Gallia* huius Reges tres, quadam veluti successione, alius subinde post alium, perinde atq; consultiſſimum quendam *Nestora*, in consiliis suis delectum, magnâ ubique penes se auctoritate honestarunt: magno in precio atque æstimatione nunquam non habuerunt: usque adeo probata spectataq; illis fuit *Antistitis* fides, & explorata, perpectaq; prudentia, ac præsens quædam in rebus agendis omnibus providentia. Adde, quod vel in tantis Reipub. negociis, ac, ut verius dicam, negotiorum fluctibus, quibus ille assidue non implicatur modò, verumetiam tantum non obruitur, solus de tanto episcoporum nostratum choro, bonarum literarum candidatos nò respicit solum, aut appellat, sed etiam præmiis exhortatur, liberalitate demeretur, comitate invitat, humanitate allicit, auctoritate suâ fovet, dignitate protegit, splendore ornat & illustratq; ita demùm hæc omnia præstat, ut numeris omnib; singularem quendam apud nos agat *Macenatem* in eos omnes, quos cognoverit literarum eruditionem cum honestate morum conjunxisse. Felicem verò, ac multo fortunatissimam *Galliam* futuram, si decē præterea *Macenates* huic uni similes habeat, quorum favore & benignitate, honesta tandem studia, ingenuæque artes, Principum horum tenacitate & odio extinctæ, excitarentur, & veluti ex umbra (quod aiunt) in lucem pro-

A ducerentur. Atqui nè fortè admireris *Erasme* doctissime, quâ ratione episcopum apud te tot tantisque his laudibus honestandam suscepim: is sanè si quid antea fuit de literato quoquam bene meritis, dispeream nisi recētissime de te uno asatum, ambabūsq; manibus meritis sit: quo nomine & nos quoque illi causâ tuâ, multò etiam quam antea magis debemus: nimirum arbitrati, quicquid dignationis, quicquid ornamenti atq; honestamenti usquam in te confertur, id omne & in *Musas* quoq; novem (quarū ipse es cultor primarius, & veluti antistes incomparabilis) conferri. Agè verò *Erasme*, accipe quale sit, quamq; singulare *Parisiensis* in te meritum. Is cum primum ad nos legatione eâ, quam ante dixi, functus rediit, nihil potius habuit, nihil sibi magis præcipuum duxit, quam te te inquam unum *Erasme*, prædicare, quam tuum ingenium, tuam doctrinâ, atq; eloquentiâ *Græcam* juxta ac *Latinâ*, tum publice, tum privatim pleno ore referre, & apertis (q; aiunt) tibiis propalam decantare. Legeat quidem antea scripta tua quâ plurima, te autē, q; asserit, de facie nondū noverat. Mirū est nunc, quātopere gestiat, quantopere etiam sibi placeat, quod *Erasmi* illic & viderit coram, & *Erasmi* congressu ac colloquio, quotienscunque libuit (libuisse autem ait creberrimè) usus fuerit. Quid non ille prædicat de *Erasmo*? quid ille *Erasmo* non tribuit? ejus de te sermones subnectere libuit: faceſſat tamen interim jubeo, procul hinc adulatio omnis. Magna *Erasmi* fama præcesserat, major inventus est: quid enim vetat eadem nos de *Erasmo* pronunciare, quæ de *Iſeo* quondam suo *Plinius* pronunciâſſe legimus. O vere *Atticum* leporem! ô vere *Nestorē* eloquentiâ! ô veram eruditionē, ac certè non ſeculi nostri! Nihil unquam *Erasmo* cisalpinus orbis produxit omnibus literariis docibus cumulatis: Absit verbo invidia; habuit nostra hæc ætas bonarum literarum procures duos, *Hermolaum* *Barbarum*, atque *Angelum* *Politianum*, Deum immortalem, quā felici ingenio, quā acri iudicio, quā tā facundiâ, quā tā linguarum, quā tā disciplinarum omnium ſcientiâ præditos? Hi *Latinam* linguam jam pridem squalentē, & multâ *Barbariei* rubigine exesam, ad pristinum revocare nitorem conati sunt, atque illis suis profectò conatus non infeliciter cessit. Suntque illi de *Latina* lingua tam bene meriti quam qui ante eos optimè meritū fuere. Itaque immortalem sibi gloriam, immortale decus paraverunt, manebitque semper in omnium eruditorum pectoribus consecrata *Hermolai*, ac *Politiani* memoria, nullo ævo, nullo casu, nullo fato abolenda. Vidi & ipse in *Italia* olim aliquot magni nominis, magnæque in literis opinionis, in quibus & doctrinæ non vulgaris, & iudicium acre, & rara adeo inerat facundia: sed tamen istud ego citra invidiam, & cum *Italia* pace dixerim, cui equidem cum favi antea multum, tum tribuo semper in studiis plurimum: unus profectò *Erasmus* transalpinis ac cisalpinis omnibus palmam præripit: unus *Erasmus* omnium lumina eruditionis ac facundiæ fulgore perstringit: & quod est in proverbio, cornicem oculos configit. Etiam nunc *Erasmum* ipsum loquentem videre videor: dii superi, ut omnia aptè, omnia appositè, ut nihil non eruditè, nihil non eleganter & ornate, nihil non distinctè & ad amussim loquitur? Summa

est facultas, copia, ubertas: oratio ejus pura, aperta, facilis, dulcis: sermo proprius, tersus, exquisitus, gravis, sensus abstrusi ac reconditi: occurrant verba, sed cujusmodi? quæ sita, exulta, *Latissima*, atque hæc quàm copiosè, quàm affatum? uberimum quoddam dicas eloquentiæ horreum: multa lectio in familiari, & vel extemporaneâ locutione multa eruditio apparet: incredibilis memoria, repetit altius quæ loquitur, nè syllaba quidem labitur: breviter Musam ipsam *Atticam* non hominem loqui contendas: ut illi Rhetorica subseruit; ut illi ad unguem nota est, ut domestica illi ac familiaria rhetorices præcepta, ut schemata omnia, figuras, dicendi genera singula pro arbitrio modo hæc, modo illac in ceræ modum in usum suum flectit ac reflectit? Jurares *Demosthenē* esse, aut si quis *Demosthenē* superior esse potest: ut poetæ omnes tum *Græcos*, tum *Latinos* familiares peculiarēsque habet: ut carmen utrâque linguâ non potuit scribit: ut feliciter scribenti *Apollō* arridet, Musæ omnes certatim aspirant? quo in genere nimirum vel antiquos ipsos provocare videtur. Jam Theologiam *Erasmum* non vulgariter esse edoctum, & testantur quidem ejus in ea arte scripta quàm plurima: & ego, qui cum homine in ea sum colluctatus palæstra, locupletissimus certè, ac verè *Atticus* tellis esse possum. Neque enim Theologiam *Erasmus* (quod nonnulli fortasse opinantur) primoribus tantum labris degustavit, sed planè ad penetralia usque penetissimisque recessus penetravit. Porro Philosophiam artium omnium reginam, non obiter, aut veluti à limine tantum salutavit: nota illi sunt & domestica arcana mysteriâque omnia, quæ vel divinitus à *Platone*, vel ingeniosè ab *Aristotele*, vel quicumque alii in philosophia excelluerunt prodita ac relicta sunt. Atque in tanta tamque copiosa disciplinarum suppellectile bonarum, ecquis modò invenire poterit, qui cum *Erasmo* manum conferere, & in arenam descendere audeat? nisi si quis fortè *Thersites* viribus longè inferior cum *Achille*, aut *Diomede* congredi præsumpserit, mox magno suo dedecore hastam abjecturus, & totâ arenâ turpiter cessurus. Hominem ipsum invitavi regis verbis, ac stipendiis, ac nonnihil etiam meis seorsum promissis ad *Gallia* nostræ contubernium: ac venisset quidè ille non invitatus, nisi quod suam jam fidem Catholico Regi Principi suo obstrinxit, & fortuna illi sua, ac potius virtus fautores aliquot apud Principem clarissimos quidem illos, ac principalis aula primarios viros comparavit: quorum favore atque auctoritate studiorum suorum messem facere, & laborum omnium fructum hand ita multò post colligere expectat. Hæc sanè sunt, & his similia præconia, quibus *Erasmus Parisiensis* palam ornare, & honestare non desinit: quem equidem tametsi intelligam, vel iustissimos tibi titulos tribuisse, nec te aliis quàm tuis ipsius coloribus depinxisse: tamè non mediocre, puto, antistiti vel duplici nomine debes gratiam: partim quòd tibi ille alioqui nihil obstrictus, tamen operam tibi suam tam liberaliter ac profusè commodaverit, suumque erga te animum tam candidè ultro patefecerit: partim quòd non modico æstimare debes, laudari tibi contigisse à tam laudato, tamque in omni virtutum genere spectabili viro. Siquidem ea demùm vera laus existimanda sit, quæ de laudati ore procedit. Cæterum *Erasme*

A optime, duo sunt in primis, quæ me adduxerunt, ut apud te nunc præconii hujus testimonium ferrem: alterum, quòd ego unus maximè omnium iustus tibi, fidusque, ac veluti *ἡ τὸν Διὸς δαίμων* testis esse possum: utpote qui *Parisiensem* ipsum semel atque iterum eâ de re loquentem præsens exaudivi: sum enim frequens apud eum: quòd ille non literatos modò exosculetur, verùm & literarum quoque studiosos, quorum in numero (modò ita Musis placeat) & nos quoque locum aliquè nobis vendicamus: alterum, quòd tuâ permagni interesse putavi, rescire te, quibusnam maximè deberes, cujusque in ære potissimum esses, quo tu accepti meriti gratiâ aut agere, aut etiâ, si quâ daretur, quandoque referre posses. Sciebam enim, ac multo etiam antea magis cognoveram, te animi esse nequaquam ingrati. Adde insuper, quòd ipse quoque olfaciebam, minus tibi suspectum fore nostrum quàm cujusquam alteri hæc in re testimonium, atque ita te sanè judicaturum me (id quod est) pro veteri illâ meâ erga te fide, mutuâque amicitia, totam tibi rem simpliciter & aperte enunciasse, nihil adedò adhibentem fuci, sed planè *τὸν τὸν δὲ τὸν ἀρχαίων, τὰ οὐκ οὐκ, καὶ τὴν σκαρὴν σκαρὴν ἀρχαίων*. Neque enim is sum, mihi crede, qui tibi quicquam imponere velim, aut qui te nunc falsis laudibus perunctum demulcere, *καὶ τὴν τὴν φιλαυτίαν ἐγὼ* pertentem, abs quâ nimirum, nisi fallor, alienum te semper, & aversum cognovi: neque quicquam aliunde pendentem, ingenium illud suis ipsius dotibus, ac propriis meritis æstimare solitum, nisi si quid fortè, ut *Homericum* illud me hic usurpare permittas, *ἀλλὰ μὴ ἐγὼ εἶμι ἐξ ἑστέων* & tu mores meos, ingeniique tui modestiam, ac, ut verius dicam, simplicitatem, ex quo mihi visus non es, immutaveris. Concedis enim & hoc quoque nobis, ut tibi interim aurem vellicantes memoriam paulisper refricemus, consuetudinis illius, atque amicitie veteris quæ nobiscum olim *Venetis* intercessit, dum ego sub *lano* *Lascare* meo (cum dico, meo, præceptorem ac veluti parentem optimum intelligo) vix dum *Latini* literis iniciatus, *Græci* operam navare auspicarer: tu in ædibus *Aldi Manutii*, singularis etiam dum eruditionis tuæ, tum *Græcæ*, tum *Latine*, egregia illa, atque inculcata specimina diis hominibusque plaudentibus præberes. Inter quæ extant proverbiorum *Chilades* quatuor: opus non meâ quidem unius, sed eruditorum sententiâ, tantâ utriusque linguæ eruditione conspersum, tam multiplici lectione distinctum, tantâ venustate ac facundiâ conditum, ut planè si quis rectè, ac citra omnem invidentiam perpenderit, ex eo uno manifestissimum fiat, quantum *Erasmus* cæteros omnes literariæ palæstræ athletas antecellat, *καὶ οὐδὲν δὲ ἢ οὐδὲ τὸν τὸν ἀρχαίων, καὶ ἡ τὴν τὴν φιλαυτίαν*, quas ipsas me herculè, qui non admirantur, eas procul dubio aut omninò non legerunt, aut si legerunt, planè in literis excutiant. Nam ut obiter illud tantum attingam, Quid eruditius? quid ornatus? quid copiosius? quid elegantius? aut *Latium* magis, tuis illis, nescio quot digressionibus, in quibus verè nobis non alium quàm *Erasmum* ipsum, hoc est, *Quintilianum* quendam declarantem representas? Successerunt his, *Moria encomium*, *Miles Christianus*, *Instrumentum utrumque*, *Christiani Principis institutio*, *Hieronymi refuta ac distincta opera*, atque

atque alia id genus quam plurima ὅσα μὲν εἶμι, quo favore, quo plausu, quibus amplexibus, quibus osculis ab omnibus hic politionis disciplinis studiosis excepta? Quibus omnibus, quid aliud planè *Erasmus* effecisse credimus, nisi quod manifestissimè nobis indicavit, quàm felici ingenio, quàm sagaci naso, quàm purgatis auribus, quàm divinâ memoriâ, quàm ubere facundiâ, quanta utriusq; linguæ eruditione, quanta styli exercitatione ac majestate, quanta disciplinarum omnium scientiâ præditus ornatûsq; sit? Ac per Deum immortalem, quis jam inficiabitur *Erasmus*, quendam veluti inexhaustum perennis eloquentiæ fontem latissimè manantem, in pectore, ac præcordiis gestare? de quo tam varii passim, tamq; exundantes rivuli in studiosorum vireta copiosissimè derivantur? Quis inficiabitur in aliis quidem permultis, alias atque alias dicendi doctes, ac virtutes emittere? In *Erasmo* autem uno τὸν πάντων ἀγαθὸν οὐκ ἔστιν, τὸν πάντων ἀγαθὸν κορυφαίον, τὸν πάντων ἀγαθὸν δέλασαν ἴδ). Jam nos *Erasme* eruditissime, tametsi intelligamus, scripta tua non nisi oculatissimo cuique lectori patere, nec palato huic convenire tam delicatas tamque regales dapes, ac ut verius dicam, ταύτην τὴν τῶν δῶν προῶν, tamen ὁ δὲ ἐν εὐδαίμονι οὐκ ἔστιν ὅς τις οὐκ ἔστιν ταύτης δόξης ἀπὸ τοῦ αἵματος, καὶ ταῦτα ἐκ τοῦτον ἀμύτῳ καὶ δὲ φανερὸν ἴδῃ; Lego equidem diligentissimè, ac cupidissimè revolve tuas omnes lucubrationes, quarum vel decies jam repetitarum, nulla me tamen adhuc satietas, certè recens quædam semper capit admiratio: ac me herculè, quo sæpius ille à me, quo vicinîus ac pressius introspiciuntur, hoc magis, ac magis placent, magis afficiunt, magis delectant. Ac per Deos immortales, quî non delectarent, cum & *Delio* meum, hoc est, cujus ego utor familiari consuetudine ac quotidiano propè convictu, quæ vetus hominis est in me humanitas: & *Ruzem* insuper, cujus & singularis est quædam in nos benevolentia: patritii ordinis summates viros, ab humanitate, politionibusque literis bene audientes, non afficiunt modo, aut delectant, sed planè & capiunt, & eousq; rapiunt, ut illis *Erasmus* unus in manibus versetur, *Erasmus* unus instar omnium neotericorum habeatur. Et me jam pernitebit tantorum virorum exempla sequi? & vestigiis tam certis inhaerere? ut si leam interim *Guilielmum Budæum*, virum amplissimum, & *Gallia* hujus nostræ singulare quoddam ornamentum, ac gloriam in literis incomparabilem: qui cum se tribus nobis (ut est ingenii candidissimî) familiarissimū præbeat, eumq; nos præceptoris, ac veluti *Apollinis* cujusdam loco veneremur, tuam adeò eruditionem, tuam istam multiplicem lectionem, eloquentiam, copiam prædicare nobis non cessat: tuâq; scripta omnia magnificare, & albo, quod aiunt, calculo insignire. Ac nos sanè, ut aliis omnibus, ita in ea quoque re *Budæum* ipsum emunctissimæ naris judicem, καὶ ἴδῃ μὲν οἱ ἡγεταὶ λίθῳ ὄντα, sequimur; tanta est apud nos hominis vel religio vel autoritas. Proinde *Erasme* amplissime, quandoquidem subodoror, me prolixitate hæc tibi homini, puto, occupatissimo, & ocium istud (si quod suppetit) non nisi legendis exquisitissimis scriptis consumere solito, fastidium jam, ac nauseam peperisse, epistolæ finem faciâ: modò te unum id præmonuerim, videlicet, me tametsi tuâ jam pridem præsentia

A privatus sum, & longo tecum locorum intervallo discretus, nihilo tamen secius tui memoriam assidue in animo ac pectore meo sacrosanctam circumferre, teq; perinde amare, atque observare, ac si præsens præsentis quotidiano in hunc usq; diem contubernio usus fuisset. Neque enim is sum qui amicos absentes absens aut oblivisci, aut negligere soleam, cui sanè nunquam illud fuit non exosum, τὴν δὲ φίλον καίοντες, οὐκ ἔστιν φίλον. Peropto tamen ac nimirum supra quàm dici potest concupisco, uti regis hujus erga te animus, qui sanè haud contemnendus est, & pollicitationes, quas haud inanes futuras arbitramur, te, si quâ possint, ad *Gallia* nostræ contubernium alliciant: tum ob alia multa, tum ut periclitari potissimum valeas meam erga te fidem, ac benevolentiam, addam & liberalitatem, eorum certè omnium, quibus mediocritatem hanc nullo meo merito fortuna exornavit. Bene vale, & me tui amantissimum mutuo ama. *Parisiis* octavo Idus Aprilis. Anno M. D. XVI.

Erasmus Roterod. Germano Brixio S. D.

Epist. 9.
Epistola tua, mi *Brixio*, non simplicem mihi voluptatem attulit. Nam primum suavissimæ consuetudinis, quæ mihi tecum fuit *Venetia*, mox *Patavii*, memoriam mihi magnâ cum voluptate renovavit. Deinde declarat, te non solum incoluini esse valetudine, verum etiam fortunæ auctum, ac dignitate: quâ re quid nunciari poterat optatius? Postremò palam arguit, quàm tecum ipse feliciter certaris: id videlicet agens, ut cum jam olim venâ carminis esses felicissimâ, parem in oratione prociâ facultatem obtineres. Quod attinet ad laudes; quas tu τὰν ἀμύτῳ in me congeris, facile boni consulo, si modò tam amas immodicè, quàm non modicè prædisas. Tametsi nè quid mentiar, eximii præsulis *Stephani Poncherii*, *Francisci Delioi*, *Guilielmi Budæi* laudes, non paulo majore cum voluptate legi quàm meas. Me verò dum doces, quantum debeam episcopi studio, quantum literarum proceribus *Delio* & *Budæo*: gratum est, quod officii quoq; mei me commonefacias. Cæterum quo prolixius me laudant isti, hoc magis deterrent ab adeunda *Gallia*. Nam qui aulum venire tam onustus, ut istis tam magnificis præconiis scirem esse respondendū? Mihi semper arrisit *Gallia*: neq; elam est, quàm hic invisæ sint bonæ literæ, τὴν ἀμύτῳ μὲν καὶ τὴν ἀμύτῳ καὶ ματαλλόγον, qui facile *Paphlagonibus*, ac *Midiæ* imponunt. Sed adhuc nescio quibus compedibus me meus alligat genius. Amplissima sunt fateor, quæ mihi liberalissimi Regis nomine deferuntur: apud me tamen plus habet momenti tam insignium virorum familiaritas, quàm regium autoramentum: quandoquidem & hanc vestro nomine pro se quisq; pollicemini. Fortunam istam iterum atque iterum tibi gratulor tam amplam, ut putes utrique suffecturam: quandoquidem invitas ad ejus consortium. Rumusculus quidam, incertum quo autore natus, apud nos sparsit, te offensum epigrammatis *Thoma Mori*, nescio quid moliri dentati libelli adversus illum. Id nequaquam facies eruditissime *Brixio*, si quid omnino audies *Erasmus*. Neq; tamen istuc perinde illius causâ nolim, quàm tuâ. Si *Morum* penitus nôsses, fatereris nihil usquam gentium esse dignius

Nam audio hominem mirè gestire gaudio, quod elapsus ab hoc, ut ille ait, barbariei præsidio, ad pristinam studiorum libertatem redierit. Bene vale *Tranquille* charissime, quarto Calendas Julii, Anno M. D. XIX.

*Erasmus Rotterodamus insigni Theologo
Joanni Claymondo S.D.*

Epist. II. **E**gregiam illam prudentiam suam, quâ semper publicæ famæ præconio commendatus fuit *Ricardus* Episcopus *Uvintoniensis*, nullo certiore argumento nobis declaravit, *Claymonde* non infimum decus ordinis Theologici, quàm quod collegium magnificum suis impendiis extructum, tribus præcipuis linguis, ac melioribus literis, vetustisque autoribus propriè consecravit. Nam quâ ratione melius mereri potuit de rebus humanis : aut quo monumento rectius nomen suum æternæ hominum memoriæ dedicare ? Istuc profectò demùm est ecclesiæ columen, istuc est Episcopum agere. Majorem autem in modum gaudeo, *Thomam* Cardinalem *Eboracensem*, Cardinalem *Campesium*, ac nè ceteris commemorandis fiam prolixior, ipsum etiam *Henricum* octavum, Principem nullo hujus ætatis verè regis dotibus inferiorem, toto pectore huic favere negotio. Quorum ut auctoritas facile coeret oblatrantium improbitatem, ita benignitas abundè suppeditat quibus invitatur industria professorum, quæq; postulat ocium literarum. Complures regiones vulgare monumentum aliquod nobilitavit. Ingenti *Colosso* *Rhodæ* est celebris : *Caria* *Mausoli* sepulchro : *Memphis* pyramidibus : *Gnidus* sculptili *Veneris* signo : *Thebe* magico *Memnone*. Mihi præfagit animus futurum olim, ut istud collegium ceu templum sacrosanctum, optimis literis dicatum, toto terrarum orbe inter præcipua decora *Britannia* numeretur : plurèsq; futuros, quos trilinguis istius bibliothecæ spectaculum, quæ nihil bonorum auctorum non habeat, unde nihil malorum non exulet, pertrahat *Oxoniæ*, quam olim tot miraculis visenda *Roma* ad sese pellexit. Quin & illud mihi quidem sagax consilium optimi præsulis arguit, quod te potissimum ex omnibus delectum, virum haudquaquam novæ, sed jam olim notæ perspectæque probitatis, novo collegio præfecerit : qui primum possis eas literas & cum dignitate profiteri, deinde possis vel unus esse documento, optimis literis cum optimis moribus maximè convenire. Facit enim paucorum improbitas, ut qui bonis literis parùm bene volunt, calumnientur hoc studiorum genus corrumpere vitam humanam, & avocare à pietate Christiana. Sunt autem apud nos, præcipuè *Germanos*, juvenes aliquot, vitâ quidem integrâ, sed qui sic asserant meliores literas, ut in harum hostes, magnâ libertate velut *et quædam* debacchentur. Equidem non nego veniam dandam ætati, imò etiam genti, præsertim cum tam acerbis odiis irriterentur, ut in adversarios nihil possit satis asperum dici. Sed tamen meâ sententiâ, longè plus adferet momenti tua modesta gravitas, & erudita lenitas, hos etiam qui modò reclamabant, qui arma contra ferebant, in sua castra pertractura, ex infestissimis hostibus fidelissimos milites, ac propugnatores futuros. Plus efficit, qui suâ moderatione omnibus cõmendat bonas literas, quàm qui cum pertinacibus harum sycophantis affiduo

Arixatur. Ego quod tandem contumeliaz genus non sum passus ab istis philobarbaris ? Quos tumultus excitârunt ? quas movere tragedias ? quas struxerunt insidias ? Mihi sanè nec ungues decrant, nec dentes, nec telum, si libuisset uti : neque sum ignarus, quibus modis ejusmodi portenta tractanda sunt : verum judicavi non solum *Christo* esse gratius, verumetiam ad provehenda rectiora studia conducibilis, aut moderatis rationibus placare reclamantes, aut certè cedere, donec temporis progressu aut evanescat ille stolidi pectoris impetus, aut ipsi resipiscant. Nec adhuc me hujus consilii pœnitet. Non ausurus eram doctissime *Claymonde*, te meis literis laceßere, nisi *Cuthbertus* *Tunstallus*, *Thomas* *Morus*, *Ricardus* *Pacrus*, suis literis magno consensu morum tuorum *et ceterorum* ac facilitatè integritati parem prædicassent. Quibus autoribus fretus, non veritus sum, vel hac manu tibi scribere, quâ soleo cogitationum mearum celeritatem æquare. Bene vale. *Lothani* quinto Cal. Julii, Anno M. D. XIX.

Bilibaldus Erasmo suo S.D.

Epist. I. **R**em gratam vir præstantissime, non solum mihi, sed pluribus tuis fecisti amicis, cum certiore me reddideris, quàm valeas, quid nam, & ubi agas. In primis itaque placet in tantorum te esse dignatione Regum : verum displicet illorum affectum tam diu effectum laud fortiri ; si quidem non verba magnifica quempiam opulentiorum reddunt, sed in actione demum omnis laus consistit. Novi ego probè conditiones Principum, utpote diutius inter hos versatus, & eorum promissionibus vel ditissimus : quibus tamen si satisfieri deberem, bonis (ut aiunt) sæpe dentibus malè comedere cogerer. Sed plerumq; ita evenit, ut qui vel maximè bonâ fortunâ sint digni, illâ careant : sed quid dico *careant*, cum sæpius hi qui malè fortunati censentur, omnium sint fortunatissimi, & si opulenti sint minimè ? Quis enim te fortunatior ? qui non externis bonis tibi laudem peperisti, sed virtute & eruditione ita excellis, ut non solum in vita sis clarissimus, sed & immortalitatem & quidem vivens induisse videaris. Sed de his satis, nè adulari videar. Gratum fuit, mi *Erasme*, tibi meas non usquequaq; displicuisse negas : longè verò gratius, quod tam sincere & candidè, quid non probes ostendis : quod profectò minimè faceres, nisi me & vehementer quidem amares, nisi mea ex omni parte absoluta esse cuperes. Verum nōsti nemini unquam excusationem defuisse, ac maximè unumquemq; in propriâ defensione ingeniosum esse. Nè igitur in hac parte solus hebes videar, benignè excusationem meam audi. Atqui nolo cantilenam eam prætere, homo sum variis negotiis tam publicis quàm privatis implicatus : ac potius ardore quopiam stimulat, quàm verâ ratione ductus, scripsi, scriptaq; præcipitanter emisi : nam in promptu esset *Catonis* illud, *sed tacere poterat*. Verum audi. Non ego ornatissime mi *Erasme* eos homines, qui in catalogo nostro recensentur, omnes honoris gratiâ appellavi. Minimè enim me latet, indoctos doctis, ac improbos bonis permixtos esse : & quod plus aliquis miretur inimicos amicis. Verum docti & boni laude digni erant, boni verò & potentes quamvis non admodum eruditi, quasi pro vallo malis

verebare sedulo fama ipsius consulens, in suspicionem venirem, quasi *Reuchlini* negotium agerem: quicum sic mihi intercedit necessitudo, ut a causa sum plus quam alienissimus. Sunt qui praedicent *Henschelium* moribus esse non omnino incivilibus: alii secus narrant. Ego semper malo credere bene quam male praedicantibus. Tamen ut ingenue fatear, quod verum est, ubi libellos hominis degustavi, minus bene quam antea de illo sentire coactus sum, ipsa videlicet re. Habet sodales aliquot qui applaudant, qui suffundant frigidam, qui accendant, ex horum vel iudicio, vel adulatione, potius orbis aestimat suffragia. Habebat & hic suffragatores, sed qui clam ac technis rem agerent: etiam si nuper coeperunt perficere faciem, diuque celatum animi morbum prodere. Nec adhuc queo subodorari, quae res illos adeo commoveat, nisi quod ut sentio, sibi stultissime persuaserunt, si meliores literae passim efflorescant, ita ut faciunt, fore ut auctoritas horum qui praeter recentem hanc doctrinam, nihil neque didicerunt, neque sperant, prorsus labefactetur. Cujus mali nos ipsi causam aliqua ex parte damus, dum illorum studia nimium acriter insectamur & nostra ad invidiam usque iactamus, dumque illos imitari malumus in malo, quam in bono vincere, dumque prius est perpendere quid illorum mereatur improbitas, quam quid nobis dignum sit. Ego locis aliquot attingo Theologos, parum synceros parumque dignos eo titulo, sed quales apud nos nullos esse putabam. Tales expertus sum quosdam, ut similes nosquam gentium esse crediturus fuerim lenones. Parum mihi propitius sit *Christus*, si quid mentior. In tam virulentis sycophantiis, quibus undique ruidor, consolor me primum conscientiae recti: deinde complurium iudicio, quos nemo non fatetur, & vita graves, & eruditione praecellentes, & iudicio exquisito praeditos. Novum Testamentum rursus novatum exhibet brevi, satis elaboratum, sed aliquanto minus etiam quam vellem, ob valetudinis adversitatem, ex cuius viriculis pensi modum metiamur oportet. Quod mihi cum *Fabro* incidit confectio, non minus male habet animum meum quam tuum: idque cum multis nominibus, cum hoc praecipue, quod dolerem hanc fabulam fore gratissimam iis, quibus ingratis sunt bonae literae. Tamen & opera datur, & spes est, futurum, ut hoc vulnusculum aliqua cicatrice obducatur. *Faber* animo meo charus est, & me arbitror illi non prorsus invisum. De te visendo ornatissime *Nilibaldo*, utinam aequè mihi foret facile, ac tu vehementer optas. Bene vale. *Basilea*. Anno M. D. XVIII.

Guilielmo Montjoio Comiti *Erasmus Rot-*
terdamus S. D.

Epist. 14. **P**ervenimus tandem & quidem incolumes, tamen invitis (ut apparet) & superis & inferis. O durum iter. Quem ego posthac *Herulem*, quem *Ulysses* non contemnere? Pugnabat *Janus* semper poeticis visis infesta: rursus *Aeolus* sollicitat: nec venis modo in nos saeviebat, omnibus armis in nos dimicabat, frigore acerrimo, neve, grandine, pluvia, imbre, nebulis, omnibus denique injuriis. Hisque nunc singulis, nunc universis nos oppugnabat. Prima nocte post diuinam pluviam, subitum atque acre obortum gelu, viam

A asperitatem effecerat, accessit nivia vis immodica; deinde grando, tum & pluvia, quae simul atque terram arboremque contigit, protinus in glaciem concreta est. Vidisses passim terram glacie in crustatam, neque id equali superficie, sed colliculis acutissimis passim extaribus. Vidisses arbores glacie vestitas, adeoque pressas, ut aliae summo cacumine innum solum contingerent, aliae ramis laecerent, aliae medio trunco discissae starent, aliae funditus evulsae jacerent. Jurabant nobis & rusticis homines natu grandes, se simile nihil unquam in vita videri ante. Equis interim eundem erat nunc per profundos nivium cumulos, nunc per sentes glacie in crustatos, nunc per sulcos bis asperos, quos primum gelu duraverat, deinde & glacies acuerat, nunc per crustum quod summas obdaxerat nives, quod quidem mollis erat, quam ut equum sustineret; durius, quam ut ungulas non scinderet. Quid inter haec animi *Erasmus* tuo fuisse credis? Insidebat attonito equo eques attonitus, qui quoties aures erigebar, ego animum deiecebam: quoties ille in genua procumbebat, mihi pectus saliebat. Jam *Bellerophontes*, ille poeticus, suo terrebat exemplo, jam meam ipse temeritatem execrabar, qui mutae bellae vitam, & una literas meas commisisset. Sed audi quiddam, quod tu credas ex veris *Luciani* narrationibus petiitum, mihi ipsi *Basto* teste accidisset. Cum arx jam ferme in prospectu esset, offendimus omnia undique glacie in crustata, quae ut dixi in nivem inciderat. Et erat tanta ventorum vis, ut eo die unus atque alter collapsi perierint. Flabant autem a tergo. Itaque per declive montium me demittebam, per summam glaciem velificans, atque interim hastili cursum moderans. Id erat clavi vice. Novum navigandi genus. Toto fere itinere obvius sit nemo, sequitur nemo, adeo non solum saxa, sed etiam monstrosa erat tempestas. Quarto vix demum die solem aspeximus. Hoc unum ex tantis malis commodi excerptimus, quod latronum incursum timuimus minus: timuimus tamen, ut homines pecuniosos decebat. Habes iter meum adolescens generosissime, idemque candidissime, quod ut durissimum fuit, ita reliqua fuere secundissima. Vivipervenimus ad *Annas* Principem *Verianam*. Quid ego tibi de hujus mulieris comitate, benignitate, liberalitate memorem? Scio rhetorum amplificationes suspectas haberi solere, praesertim iis qui ejus artificii rudes non sunt. At hic me nihil allevare, imò re vinci artem nostram, mihi credas velim. Nihil unquam produxit rerum natura, aut pudentius, aut prudentius, aut candidius, aut benignius. Et vis verbo rem complectar? Tam illa praeter meritum nostrum in nos benefica fuit, quam senex ille contra merita malefica. Tantis illa me officiis cumulavit, nullis à me studiis provocata, quantis ille contumeliis oneravit, summis affectus beneficiis. Quid de meo *Basto* iactem, cuius pectore nihil habuit hic orbis simplicius, nihil amantius? Nunc demum istos ingratos odisse coepi. Mene istis monstris tam diu inservisse? O te mihi serò cognita, à quo prius me fortuna distraxit, quae necessitudo conjunxerat! Haec scribebam, in patriam concessurus, deinde isthic continuo adero atque adamatam *Lucianam* reperam, & haec ipsas literas fortasse praecurram. Ceterum de nostro convivio, nihil certi scribere licet. Tum cohabitatio est tempore capietur. Hoc unum ubi persuadeo, neminem

vivere qui te magis ex animo amet, quam tuus A
Erasmus. Batus quoque meus omnium & amorum
 & odiorum meorum socius, te pari charitate pro-
 sequitur. Cura mi *Guilielmo*, ut quamoptime va-
 leas. Ex arce *Tornembensi*, pridie nonas Februarias.
 Anno M. CCCC. XCVII.

Erasmus Roterod. Ioanni Falconi suo S.D.
Epistola Iocosa.

Epist. 15. **T**u cave salutem à nobis expectaveris. Devo-
 veo te, quoties tua mihi convivia in mentem
 veniunt, quoties torvos illos oculos animo con-
 temtor, quoties os illud, ad meras contumelias
 compositum. Itaque amare te planè non possum.
 Minus quidem odero, si bonas literas lucellis tuis
 proponere poteris. Fata mea me hætenus perse-
 quuta sunt. Iter enim habuimus ad prodigium
 usque asperum atque sævum: cetera *Bati* mei fa-
 ris debeo. Nam dominæ candorem, beneficen-
 tiam, humanitatem, comitatem, modestiam, si
 tibi perscripsero, cum vix aliquam essem patrem
 oratione consequutus, mendacissimus tamen vi-
 derer ei qui ipse expertus non esset. O te mise-
 rum, qui me sequi sis gravatus. Quid te fuisset bea-
 tius? Sed gaudeo tuam superbiam tibi nocuisse.
 Posthac sape, poetas fuge, & lanios sequere. Brevi
 isthuc adero, si superi adjutabunt. Tu & quæ ha-
 bes mea serva, & quæ potes contrahe, nè quid in
 mora sit ubi venero. Finem imponam epistolæ, si
 te paucis monuero. Frustra sapit qui sibi non sa-
 pit. Mirare literas, & lauda, sed lucrum sequere.
 Cave tibi ipse displiceas, ea res formæ venustatem
 obscurat. Ceterum ante omnia cura. Omnia tuis
 commodis postpone, amicitiam tuâ causâ cole.
 Eruditionem parcè attinge. Ama ardentem, stude
 modicè, verborum prodigus, pecuniæ parcus esto.
 Plura monendus eras, sed vale est, aulico ritu, do-
 minæ dicendum, & cras in *Hollandiam* avolo. Me-
 liorem vestem domi relinquo. Scis quamobrem?
 Timeo nè sorores eam tuæ lacerent. Est enim
 mihi *Antuerpia* faciendum iter. Nunc vide, num
 nihil in me sit salis, & tu sapias solus? Literas tuas
 adeò non expectabo, ut haud sciam, an has ipse
 prævertam. Tu tibi vive, & vale tibi, & te solum,
 quod facis, ama. Ex arce *Tornembensi*. Tertio no-
 nas Feb. Anno M. CCCC. XCVII.

*Erasmus Roterodamus Ricardo Guilielmi
 Montjoii à sacris S.D.*

Epist. 16. **C**opiosissimam ad te epistolam scribere, gessi-
 cebat animus, *Ricardo* candidissime, ni & oci-
 um deesset, & propediem vos ipse visere decrevis-
 sem. Non purgabo me, quod antea non scripserim,
 coram eam causam agere malo, & absolves me
 spero. De tuo comitisq; candore plurimus & fre-
 quens cum meo *Bato* mihi sermo fuit. De vestro
 quidem animo gaudeo, at tam serò esse cognitum
 doleo. Nos tibi patriam viserimus, istuc continuo
 recutremus, tum plenis (ut aiunt) buccis nugabi-
 mur. Interim cura, ut bene valeas, teq; tua phi-
 losophia oblectes. Priori apud divam *Genovesam*,
Guilielmus canonico *quontarico*, conterraneo tuo
 meis verbis salutem dices, præterea familiaribus
 reliquis nominatim.

Erasmus Cornelio Canonico S.D.

Epist. 17. **A** Deò nè superbum te *Gallia* remittit, ut ple-
 beios amiculos fastidite corperis? Sarrapia
 scribis, *Erasmo* non scribis. Quo meo merito?
 sed habes causam probabilem, & haud scio an ve-
 ram. Nihil minus opinabar inquis, quam te in
Francia resedisse, qui tum certo consilio in *Italiam*
 iter parabas. Agè, nihil refello, accipio causam,
 modo hoc datumi quam verbosissima epistola sar-
 cias. Novi quod scriberem nihil erat. *Me tui esse*
amanissimum vetus est. *Boschius* quid acciderit mi-
 ror, jampridem enim ab eo nihil redditur. De
 nostro recessu hic mussatur. Tu fac, de toto tuo
 itinere, rerumq; tuarum statu ut sciam. Si quid
 hic meo studio, curâ, diligentia præstari posse ju-
 dicabis, id pro tuo jure audacter à me flagitabis.
 Meam dignitatem nè tibi commendem arctissi-
 ma nostra & vetus necessitudo postulare videtur.
Guilielmum meum, imò tuum, tuis monitis exci-
 tare nè desinas, ut aliquid se dignum moliat. Meis de rebus certi nihil significare potui cum
 omnia penderent. Valeamus adhuc, & te vehe-
 menter amamus. *Petrus* nostrum quod facis, fac
 quam arctissime complectare. Si in his quæ tibi
 pro nostra necessitudine impartii, ut *Harpocritas*
 satis facias, admoneam, videbor parum rectè de
 tua fide, deque tuo in me animo sentire. Quan-
 quam sunt qui te, nescio quid insimulent, tanquam
 meam absentis dignitatem parum integrâ fide
 fueris tutatus. Mea verò sic est de tua integritate
 confirmata opinio, ut de meipso sim, priusquam
 de te dubitaturus. De nobis hoc tibi persuadeas
 velim, *Erasmum* tui amanissimum & esse, & dum
 vivet, fore. Bene vale. *Lutetia*. Anno M.
 CCCC. XCVII.

Erasmus Cnidam Lubecensi S.D.

Epist. 18. **S**alve vir integerrime. Filius tuus apud me vi-
 vit, & à me docetur, iis quidem conditioni-
 bus, quas ab *Henrico* accepi, qui mihi nomine tuo
 triginta duos coronatos, & vestem promisit. Egro-
 tavit graviter nuper, sed convaleuit Dei beneficio,
 & medicorum operâ. Fuit in tutela mea com-
 plures menses, quo tempore ei quibus erat
 opus, suppeditavi. Mense Octobri puerum in fa-
 miliam meam adjunxi: curatur à me non ut alie-
 nus, sed ut ex me natus: Ingenio præditus est sin-
 gulari: mores pro ea ætate tractabiles sunt, &
 tolerabiles. Dabo operam, quantum quidem in
 me erit, ut tibi eum restituam, & me præceptore.
 & te patre dignum. Libros ejus nondum ad ma-
 nus meas perferri miror. *Antuerpiensis* ille mer-
 cator scripsit se per quendam mercatorem *Parisi-*
ensem transmisisse, & eum nominat, verum is con-
 stanter negat. Pecunias adhuc nullas ejus nomine
 accepi. *Augustinus*, sub cujus tutela erat, dum ego
 valetudinis causâ in patria abessem, ab *Henrico*
 quinq; aut sex florenos sese accepisse fatetur. Is
 eum tres menses & aluit, & docuit, quod ego me
 tum in *Italiam* concessum putabam. Ei eas pe-
 cunias reliqui pro operâ suâ: præterea quod de ra-
 tione diminutum erat, adjeci, apud illum enim
 ægrobat: præterea meo sumptu vestitus est. Cor-
 perat hic, nescio quæ, febris pullulascere, sed non
 admodum frequens: quare in locum urbis aper-
 tissimum,

cissimum, atq; saluberrimum demigravi, quod malum si repullulaverit, longius forte concedam. Nihil enim nobis salute antiquius esse debet & vitæ. Nam bene vivere, nisi vivamus, non possumus. Qua in re de tua sententia certior fieri cupio, placeatne puerum me consequi. Narrabat enim *Henricum*, etiam si filiū tuum in *Italiam* duxissem, me id te approbante facturū. Habes de rebus nostris omnibus: reliquum est, ut de toto animo tuo nos facias certiores: verū neq; pecunias, neq; literas, nisi per certissimum tabellarium miseris, nec *Parisios* miseris, sed ad eum mercatorē *Antuerpiensem*, ne si hinc concessero, illæ ad alienas manus perferantur. Hoc quoq; ad me perscribas velim, cui vitæ generi filium tuum destinaris, & quibus potissimum literis imbuī placeat. Finis enim unaquaq; in re præfigi debet, ad quem omnia tanquā ad signum conferantur. Nam quanquam omniquidem literarum genere pueri sint instituendi, refert tamē, quo sua studia destinent, ut cum omnia perdiscere non liceat, saltem aptissima discamus. Hæc pluribus ad te scripsi quā debui, & quidem *Latine*, non fastidio linguæ nostratis, sed quod neque facillē id potuissem, neq; tu facillē intellexisses. Te cum optima conjugē tua, universaq; familia bene valere, precor. De me ita tibi tuisq; persuadeas, in instituendo filio, mihi neq; fidem, neq; sollicitudinem, neq; diligentiam delaturam. *Lotetia*. Anno M. CCCC. XCVII.

Erasmus Christiano S.D.

Epist. 19. **N**on tu *Erasmī* calamum metuis? tam audacis tibi facinoris conscius? quippe qui *Henricum* delicias meas à me distraxeris. Desertit me & *Robertus Angelus*, sed aliā longē ratione: summā nimirum perfidiā, ita ut illum decuit. Sed extra jocum: consilium vestrum non modō iniquo animo non fero, verumetiam vehementer probo. Consultius enim est sarcinam maiorem abjicere, quā sub onere iniquo concidere: illius virtuti perinde ut mex gratulor. Tu fac fratrem imitere, & *Erasmum* vel absentem diligas. *Rodolphum Langium* admoneas velim, ut & meis literis, & suis promissis satisfaciāt. Bene vale. *Lotetia*. M. CCCC. XCVI.

Erasmus Guilielmo Montjio S.D.

Epist. 20. **S**alve verō nomine *Manjole*. Deprecationē utendum erat, sed purgatione uti malui. Crimen admissum agnosco, quod hodie vos lectione fraudaverim, sed necessitas in causa fuit, haud voluntas. Cogor tuos tabellarios simul literis onerare. Tu cave statim transferas, & falsō necessitatem à me prætentam objicias. Tum enim qui rei erat, actoris fiet, & qui juridicialis, conjecturalis, atq; certē definitivus erit, ut queratur, quid sit necessitas. Sed vide callidum defensorem, causam meam ago, nondum in iudiciū vocatus, scilicet ut nullo accusante, meipso & defensore, & iudice absolvar. Bene te valere & Musis quam charissimum esse jubeo. M. CCCC. XCVI.

Erasmus Guilielmo Gandano suo S.D.

Epist. 21. **S**ic est profectō, deerat, deerat hoc timentis inselicitatus mex numeris, ut abs te mihi epistolā

A tam contumeliosa redderetur: perinde quasi nobis hic dolorum materia non abunde suppeteret. Tu verō mi *Guilielme*, & vetustissimo nostro amore dignius, & meis fortunis aptius factorus eras, si pro oburgatione, consolationem misisses. Quid tu amiculum tui perpetuū studiosissimum, miserrimum, convitiis infectaris? Ego in hac rerum conditione, ne confirmationem quidem ullam æquo animo tulissem. & tu æumnas meas etiam maledictis exasperas? Quid tu me ab invidis nostris expectare jubes cum hujusmodi mihi adferantur ab amico, non modō vetustissimā necessitudine, verumetiam, quod arctissimum vinculum puto, studiorum societate conjunctissimo? Deplorare fortunas meas magis libet, quā te confutare. At vide interim quæso, quā meritō me incuses. Indicatum est, nescio à quo, me tibi indignatum abillē. Primum, cur tu istis indicibus credis tam facile? tum si maximē indigner (utar enim eo verbo invidioso, quo tu uteris) cur id non queris potius, quam obrem tibi indigner. Expostulavi tecum sæpius per literas, nuper etiam coram, quod cessares in literis, quod nihil tuo ingenio dignum molireris. Hortabar ut quā maximē nominis immortalitati consuleres, aliquid excuderes tale, quale omnes abs te expectarent. Nihil tuæ gloriæ anteponeres, voluptatulas istas vulgo relinqueres: si hac sunt hominis suo commodo consulenti, si inimici, si superbi, nihil refello, quo minus tu me jure criminatus fueris. Sin potius amantis, & tui nominis avidissimi, & melius etiam de te, quā tu ipse sentias, sentientis: quid tu ejusmodi hominis infelicitatem atrocibus etiam dictis incessis? Si quid sum in te stomachatus, id unum erat in causa, quod tu non tanti ingenium tuum, quanti ego facerem, faceres. Sed odiosē, inquis, obtundis. Nulla igitur veniā dignus est, qui intemperantiū amat? Non vides hanc meam improbitatem ab immensa quadam gloriæ tuæ cupiditate profectam? Nunc studium in te meum ferre æquo animo non potes, qui fastidia persæpe tulisti. Quid autem sibi volunt illa, mi *Guilielme*, quem admodum isthic vivas, ipse scis, nec ego ignoro. Me miserum quā metuo, ne tu me hic ociosum ineptire, atque amare credas. Tu verō mi *Guilielme*, *Erasmum* non ineptum, sed miserrimum finge: & illum quem tu *præfractum* appellare solebas, jam planē fractum, & exatimatum. Cave me tu vel ex veteribus moribus, vel ex tua felicitate metiaris. Quod autem *Gaudē* paulo liberius tecum pro nostra familiaritate garriebam, eant loquendi petulantiam vel vino, quo tum, ut scis sæpe madere cogebar, vel valetudinis studio tribuere debebas, quā ut penitus confirmarem, paululum de pristina vitæ severitate prudens remiseram. Caterū is mihi est animus, ut ineptire si liceat nolim: ea rursū rerū conditio, ut si maximē velim, haud quaquā tamen liceat. Stomachaberis & hic quoq; fortasse: quid te, inquis, ita male habet? num eges? non tibi summa faciendi, quæ libitum est, libertas? Coram vix meas Tragedias explicare queam, tantum abest, ut his literulis possim consequi. Ego ne *Ulysses* quidem labores cum nostris conferendos censuerim. O me hujus libertatis nimium expertum, & o te parum! Sed quid ego his querelis amantissimi hominis animum exaspero? Quod scribis, isthic te gloriæ tuæ invidiam sustinere: quorsū istuc attinet? Ego

Ego his in regionibus sanæ tuæ prodesse possum: tu porro cur invidiosam etiam nostram defensionem sumis? Quis nescit, *Guilielmum Erasmo* vel in causa iniquissima æquissimum fore? Quod ut non facias, nemo tamen non expectabit. Quanquam tuum in me studium, non gratissimum esse non potest. Sed si me mea fata non sinunt, tu saltem tuis literis primum patriam nostram, deinde te ipsum quam maxime nobilita. Crede hoc mihi *Guiljelmo*, nihil non poteris, modo animus non desit. Sed veniam dabis amori nostro, qui te rursus hortari incipio. De *Henrico* cave quicquam nisi amicissimo viro dignum suspiceris. De te enim omnia amantissime prædicavit. Si quid apud me pro conjunctissima familiaritate nostra questus est, fecit id & modestissime, & ut faceret is, qui te ex animo amaret. Apud me quidem delatus est, quod apud Anglos dum isthinc abissem, parum syncretiter egerit: quod ut de alio quovis (est enim inter mortales rara fides, animiq; hominum mutabiles) facile credi possit, ita de hoc nec credere libet, nec suspicari. Tum, sati⁹ esse puto, his in rebus hallucinari, quam odiosam diligentiam ea perquirere, quæ rectius latuissent. Quod tibi de *N. tua* veteri taciturnitate fretus indicavi, per fidem te obtestor, cave vel nota significes. Tibi enim nihil commodaris, illi verò justissimam in me stomachandi materiam præbueris. De *Henrico* scripsi *Servatio*: hominis ingenium satis mirari nequeo. Verum quid facias? his moribus nunc vivitur. Quare illud *Chilonis* probemus, necesse est: *Sic ama, tanquam aliquando sis osurus: sic oderis, tanquam aliquando amaturus*. Ais isthinc multa de me renunciari, auditu mentiquam jucunda. Ego verò *Guiljelmo*, innocentiam præstare possum, id quod facio: quid homines de me loquantur, non possum. Hoc magis vereor, quid tu tandem de me sentias: quem unum, ita me Deus amet, pluris facio, quam reliquos omnes. Quid enim sibi voluit illa tua epistola, quæ vitam meam notare videris? Vis igitur scire, quemadmodum hic vivat *Erasmus*? te enim nihil mearum rerum ignorare par est. Vivit: imò haud scio an vivat: sed vivit prorsus miserrimus, omni lachrymarum genere confectus: quot insidiis petitus, quoties amicorum præsidio delusus, quot casibus fursum ac deorsum jactatus? sed vivit innocentissimus. Scio me vix harum rerum tibi fidem facturum. Veterem adhuc *Erasmum*, & libertatem meam, & si quid est splendoris, cogitas: verum si coram loqui liceret, nihil mihi facilius fuerit quam id tibi persuadere. Quare si verum *Erasmi* simulachrum tibi fingere voles, finge non ineptum, non comessatorem, non amatorem, sed afflictissimum, sed lachrymosum, sed invisum sibi ipsi, cui jam nec vivere libeat, nec liceat mori. Deniq; miserrimum, sed fortunæ iniquitate, non sua culpa, miserrimum tamen: quid enim refert? sed tui amantissimum, studiosissimum, ardentissimum. Ita velint superi has meas ærumnas aut in melius mutari, aut maturâ morte finire, ut nonquam mihi vel mea dignitas antiquior, vel gloria jucundior, vel vita charior, quam tua fuit. Si cæteris mortalibus sim invisus, nihil miror. Quis enim hominem tam miserum non jure optimo oderit? Tuum verò etiam amorem, meâ infelicitate mutari, qui timere potui, in cujus unius fide semper acquievi, quem sic complectebam, à quo me non vulgariter, sed prisco illo more amari credebam;

A si & huic me invisum intelligo, & ob id invisum, quod sim miserrimus; quid est cur vivere velim? O mi *Guiljelme*, vetus meum, & utinam perpetuum, solatium: dolor tantum non cum lachrymis & vocem exprimit. Si quo gravi & nefario scelere nostram amicitiam violassem, tu tamen infelicitissimo amico, pro justissimâ irâ misericordiam & lachrymas impendere debebas. Nunc cum cui nulli unquam casus, nullæ rerum mutationes tui charitatem excutere potuerunt, maledictis potes incessere, potes probris insectari, tanquam desint, qui manibus pedibusque in meam perniciem incumbant: qui me ferro igniq; extinctum velint. Quid mihi isthinc tam charum fuit, cujus inter hos casus non obrepserit oblivio? Vidisti ipse me nonnunquam ^{per amorem tuum} & risisti sæpe. Scis quod pectus loquar. Quid unquam amavi tenerius? Nunc mirum est dictum, cum frigeam. Omnes amores illi vulgares excidere poterunt; tu unus pectori nostro inhaesisti, & ita inhaesisti, ut charitas consuetudinis intermissione audita sit, non exincta. Et tu amicum tam pertinaciter tibi deditum, cui felici invidere non posses, miserrimum odisse poteris? Novi vulgo quidem hunc esse morem, sed ô me miserum, si te literæ à vulgi moribus vindicare non possunt. Quid tu igitur me *Pyladem* tuum, quid *Thesiam* appellasti? Quanquam invertere debueras, & *Orestem* potius ac *Pirithoum* appellare. Sed sit lachrymarum finis. Hoc unum te charissime *Guiljelme* (jucundissimum enim dicere non licet) & per veterem nostram benevolentiam, & per meas fortunas afflictissimas obsecro atq; obtestor, ut si me non odisse non potes, si misereri non potes, saltem parce maledictis crudelissimum vulnus exasperare: & quod victo hosti dare debueras, da amico nihil commérito. Tu tuam valetudinem tanto cura diligentius, quanto mea desperatior est. Patri tuo viro humanissimo, benèq; de me merito: præterea *Jacobo* convictori tuo, me quam diligentissime commendabis. Tuus *Jaspars* me sibi habet devotissimum, & pudet me hominem tam amicum tam indiligerenter amplexum fuisse. *Parisiis*, postridie Id. Decemb. An. M. CCCC. XCVII.

Erasmus Joanni Bruxellensi S.D.

Ego verò quodnam ad te scribendi initium capiam, prorsus hæreo: nec quem incussem, scio, quorundam nè hominem, quos tu plus satis nosti, perfidiam, an *Antoniam* ineptam argutiam, an meam potius credulitatem? Sed tota hac de re mutare satius. Hoc unum dicam: me pro meo officio summam invidiam undiq; contraxisse. Itaq; ex illis adibus *Erasmus* exulat: alii regnant, invitâ quidem, ut suspicor, *Antoniam*. Sed hæc coram melius. Interim fac antiquum istum animum in nos obtineas: omnes quibus cum isthinc viximus, nominatim meis verbis salutabis diligenter; seorsum autem D. *Vicario* me etiam atq; etiam commendabis. Bene vale, nosq; mutuo dilige. *Lutetia*. Anno M. CCCC. XCVII.

Erasmus Nicasio Sacellano Cameracensi suo S. D.

Quantum antea mihi literarum nomine charissimus es, *Nicasie* doctissime, difficile tamē dictu

dicta fuerit, quantus cunulus meo in te amor ex illo nostro convictu accesserit. Antea me tibi de- ditissimum habebas, nunc multo devinctiorem. Sed suspecta quædam res est, verbis beneficii rependere. Tu si mei in te animi periculum facere velis, aliquid vicissim oneris imponito. Nullam sarcinam tam gravem, tam molestam injeceris, quæ mihi tuâ causâ non levissima, non etiam jucunda videatur. Epistolam tuam reddidi diligen- ter. *Thomam Cameracensem* tuo nomine salvere jussi. Tu quod es pollicitus fac præstes, ut ad me quam sæpissime scribas. *Michaellem Pavium* præ- ceptorem meum, nominatim verò illum hospi- tem, virum (ita me Deus amet) episcopatu dignū; cujus nomen excidit, humanitas, comitatusque, quæ me isthic tractavit, nec excidit, nec excidet unquā; meis verbis salutabis accuratè, & tuo more, hoc est, diligentissime gratias ages. Bene valere te cum tuis omnibus precor. *Parisius* postridie Id. Decemb. Anno M. CCCC. XCIX.

Erasmus Iacobo Batto S. D.

Epist. 24. **S** Alve meum præsidium jucundissime *Batte*. Si domina *Veriana* valet, quondam tua, nunc mi- hi tecum communis patrona, & si omnia illi sunt secunda, ita est, ut & optamus, & confidimus. Li- teris committere nec possum, si audea: nec ausim, si possum, quam scire cupiam, num illa jam isthic evolârit, num sua charissima pignora unâ secum abduxerit. O te beatum, ô superis charum, si tu istos scopulos enavigâris: si felicitate tuâ, quæ mi- hi quidem summa videtur, sine invidia frui possis. Quod ut fore confidam, dominæ virtus facit, cui superos omnes propitios, benèq; volentes esse non dubito. Evenit mihi, mi *Batte*, in ista, quod in te sæpenumero solet, ut tum ardentius amare, mira- riq; incipiam, quum absūm. Bone Deus, qui can- dor, quæ comitas in amplissima fortuna, quæ ani- mi lenitas in tantis injuriis, quæ hilaritas in tantis curis; tum quæ animi constantia, quæ vitæ inno- centia, quod in literatos studium, quæ in omnes affabilitas! Proinde ita prorsus sentio, mi *Batte*, te esse unum mortalium omnium felicissimum, si ista quam diutissime potiri dabitur, & dabitur haud dubiè, si (quod facis) illius in te animo, muneris of- ficiis responderis. Nos *Antuerpiani* incolæ ap- pulimus. *Augustinus* cum suo comitatu jam *Parisiis* præcessit: pollicitus est, sese aliquot dies illic me operiri. Quare properandum mihi censeo, ne tam certi comitatus commoditas prætereatur. Ni- hil est quod te admoneam: & tuam enim rebus in meis diligentiam novi: & tanta est liberalissi- mæ dominæ in me benignitas, ut rubor mihi pla- nè quidam oboriatur, cum animo reputo, tantâ me ab ea beneficentiâ cumulatum, de quâ nihil unquam sim meritis. Sed meum erit, etiam atq; etiam cogitare, ut non prorsus perisse in nobis illi- us beneficia declaremus. Revolabo isthuc quâ pri- mum, si superi sinent. Precor ut vos omnes incolæ- mes, & rectè valentes offendam, illâ in primis, un- de nostrum utriusq; spes, salutisq; tota pendet. Non debes tumultuarium mirari charactere: scripsi e- nim hæc in navi jam solumus, omnibus undique magno fragore perstreptibus. Bene vale. Filium herile amabili indole puerū, unâ cū sorore, fratris sui matrisq; simillima rectè valere precor. Fami- liares tuos nominatim meo nomine salvere jube- bis. Ex *Antwerp.* prid. Id. Feb. An. M. CCCC. XCVIII.

Erasmus Guilielmo sodali S. D.

S Alve unica mea voluptas. Gratulor tibi quod *Epist. 25.* isthic sis, si tu modò gaudes, gaudere autem de- bes, nam te gradum ad gloriam nactum confido. Me miserum, quod literæ non ita ut studueram, redditæ sunt, non tam quod non acceperim id quod volebam, quum quod tuis suavissimis sim li- teris frustratus. Emoriar, ni crebrò me scriptis subleves. A. N. mihi redditæ sunt literæ, in quibus familiaris, ita ut jussæram, animum suum aperit. Studium meum prædicare non aude: multis ait non probari: vereri ait quosdam, ne ære alieno conflato, meos onerem. Multa queritur suo more. Ego hominem metu liberavi; quanquam se qui- dem id nihil timere scribat, verum ut quibusdam satisfaciatur. Me, ut videtur, amat: te non odit; nam de te satis amanter nunciat. Respondi ad hæc tum pro ingenio meo, tum pro auctoritate, si qua est. De mea conditione satis abundè scripsi. De antistite miror te laborare, quum jam decies, & amplius scripserim: omnia rectè, sed dat nihil, promittit satis. Ais isthic multum de me sermo- nem esse. Qualem? Si bonum gaudeo: sin secus, isti viderint. Hic certè nihil nisi laus de me, for- tassis merito meo. Quod me ad virtutem hortaris, facis ut *Guilielmum* decet: At ego vicissim te mi *Guilielmo* hortor, ut magno animo & virtutem, & doctrinam capellas: quod si facis, sic mihi persuas- si, te unicum *Hollandiæ* decus futurum; & isthic tu facilius in Theologum evades, quam ego hic. Crede mihi, sic res habet, sed garramus. Quid agis, inquires? More meo *Ulysses* ago, & nuper in languorem ex itinere incidi, vix adhuc valeo. Qui- dam familiarium meorum febriculâ correptus; convalescit tamen. *Augustinus* tuis interpret, jampridem à me separatus est: arte me tractat, ego vicissim illum. Nihil sinceri amoris inter nos neque est, neque fuit unquā, tantum est discrimen ingeniorum. Est isthic brevi venturus. Tu quoq; arte tractabis hominem. Deferes illi apud alios: tractabis quam poteris magnificentissime. Dicit fortasse nonnulla in tuam laudem, auscultabis. Nunquam iterum isthic videbitur. Quare tuâ causa honorabis hominem: nec deest titulus. Pa- lam hic interpretatus est, & quidem gratis, tuâ carmina. Ages gratias: dabis nihil, præsertim eo- rum quæ mihi utui esse possunt. Scripseram ad te quæ fieri vellem: si fecisti, obsecro ut mittas. Nam res non exigui momenti est: sin nondum, levabo te parte laboris. Meas Elegantias duntaxat mitte. *Laurentii* etiâ tertium librum, si scriptus est, omni- no mitte: sin minus, alium laborem te suscipere malim. Præterea fac me omnium tuorum operū participem: quamobrem id tantopere cupiā, jam aperiā. Sum apud nobilem quendam hominē, atq; humanissimum *Anglum*, unâ cum duobus a- dolescentibus generosis: sed ita sum, ut apud anti- stitem non quæā esse vel magnificentius, vel hone- stius, etiâ si ipse antistes essem. Is tuis scriptis miri- ficè confidit: quod si curaveris, ut tabellarius sem- per apporet aliquid novi, rem mihi fœderis tum jucundissimā, tum utilissimā, nec tibi ipsi quidē in- utilē. Ante omnia scribes homini familiariter: lau- dabis quod omnibus rebus contemptis, nihil mi- rerer præter literas, quales pauci quidem sint: verū qui sunt, felicissimos eos esse. Narrabis quantum

voluptatis

voluptatis sit in literis. Doctam probitatem efferes, me commendabis, te benignè offeres. Crede mihi *Guiljelmo*, etiam nomini profuerit tuo. Unus est, qui inter suos plurimum valet: habebis qui tua scripta per *Anglum* spargat. Iterum atque iterum te oro, ut si quid me amas, hæc res tibi sit cordi. Succenseo tibi, quod tam breviter, tam indiligenter scripseris. Me miserum, eò res rediit, ut magnum tibi videatur, si unâ nocte meâ causa vigiles. An excidimus inter voluptates? Utinam ego particeps istarum vivam. Sed vide, quò nos ambitio rejecerit. *Sisyphi* saxum volvimus adhuc. Aliquid molimur, quod si parû processerit, isthuc advolabo. De vidu honesto nulla est mihi sollicitudo: certatim quæror, undique ambior. Sed ô utinam aut ego tecum, aut tu mecum viveres. Nescis quam tui desiderio macerer, inquam, unius. Excidit *K.* excidit *I.* excidit *C.* excidere ceteri, quos non nomino, ne lites audiam. Unus *Guiljelmus* hæsit penitus, infixus medullis. Credo te veneficia callere. Non ego malim cum ipso Pontifice quam tecum vivere. Honestatis studio duriusculè hic vivimus. Valeat nomen theologi, valeat fama, valeat inutilis dignitas. Jam prælibavi quid sit, esse aliquid. Quid potius quam parricere cum amiculo? Jam tres menses sunt, quod neq; *Faustum*, neque *Gaguinum* salutaverim. Tu tamen scribes ad *Faustum* doctissime & breviter: ad *Gaguinum* verbosius, pauca familiariter disputabis, imò disputandi præbebis materiam. Tabellarium cognatum tuum, quo diligentius nostra perferat, magnificè compellabis. Est enim honoris avidior. Quod ad dandum attinet, à me curabitur: tu si quid voles aut egebis, mihi significato. Habemus semper unum atque alterum coronatum *Guiljelmo*. Vide quam *Galli* sumus. Sed extra jocum, de antistite *Trajectensi* res apud me refrixit. Intelligo eum hominem famelicum. Quo pacto tibi istic vita procedat, quid agat frater, quid *Cornelius*, quid *Servatius*, quid ceteri, fac omnia sciam. Scribe verbosissime & diligenter. Imò semper sub tabellarii adventum literas parato. *Boschius* à *Cornelio* literas accepisse se scribit: tua carmina petit: intelligo de me nihil scripisse. *Cornelium* subitatum suspicor, ne mihi quidem scripsit unquam: miror quid sit, amo hominem, dum te modo amet: nam de me non laboro. Scribe quid acceperis: nam ruindecim tuorum carminum volumina mihi: epistolam bene longam, quâ partim ante morbum, partim recreatus, scripsi. De antistite *Cameracensi* nihil accipio. Bene vale. *Lotetia* Anno M. CCCC. XCIX.

Erasmus Roberto Gaguino.

Epist. 26. Singularis tua humanitas, quâ non minore cum laude vincis omnes quam eruditione, mihi hanc ministrat fiduciam, ut tamen nihil promeritus, audeam tamen tuum officium tam libere requirere. Est mihi cum *Macrobio* homine (ut scis) perquam festivo aliquot dierum colloquium. Eum quæso, ut è tua doctissima bibliotheca ad nos ire jubeas. Nam tu quidem in tanta optimorum autorum copia, *Macrobium* unum non desiderabis, & nos in hac nostra inopia vehementer delectabit. Vale, ac nos tibi jampridem devinctissimos, devinctiores reddito. *Lotetia*. M. CCCC. XCIX.

Erasmus Petro Aegidio S. D.

Epist. 27. Scripturus eram ad te, nam ita decreveram mihi *Petro*, verum intervenire nescio quæ, quæ propositum hoc excuterent. *Laurentium*, & alia quædam collectanea tua, sunt in tuto, jamque ad te redissent, si mihi consilium tuum displicuisset. Nam si huc ad pascha venturus es, ut scribis, sine causa libros reperis: si non es venturus, tum mitterentur, quò videbitur. Nam nihil est periculi, ne quid pereat, præsertim me advigilante. Cum *Antuerpia* proximè essem, pater adito me, volebat dicere, nescio quid magnum ac serius: verum erat abeundum mihi. Suspicebam agi de te mihi committendo: quam equidem rem neque suaturus sum, ne videar mei compendii gratiâ cupere: neque dissuasurus, quum percipiam tibi prodesse: & video quantum possim, si mecum mentes aliquot fueris. Et utinam patri mens ea fuisset priusquam isthinc abirem. Vale, & undecumque potes, collige *Rodolphi Agricola* opuscula, tecumque deporta. *Joannes Gorceuensis* salutem multam iussit tibi alcribi. *Lotetia* Anno M. D. III.

Erasmus amico cuidam.

Epist. 28. Per tuam humanitatem *N.* jucundissime, obsecro ut mihi ignoscas, quòd neque multa, neque digna te, tibi scripserim. Crede mihi, voluntas ardentissima erat, sed in lusu jocosa scribere, perdifficile est. Nondum me collegi, nondum ad me redii, conor tamen *Musis* adjutricibus, aliquid te dignum tibi dedicare. Verum ne me interim tantillum laboris tuâ causa defugisse putares, imperavi, ut potui, animo meo, ac *Dionysialum* nostram sum imitatus: quæ nonnunquam, ut scis, cum lachrymis canit ac saltat. Ubi in antiquum animum rediero, nihil à me frustra petes, quod quidem præstare queam. Te pro nostra necessitudine hortor, ut toto animo literis incumbas, nihil dubitans, quin bonam partem sis assecuturus. Quas si amabis, me odisse non poteris. Hortor igitur te, non solum tuâ causa, verumetiam meâ. Bene te valere cupio. Omnes tuæ familiæ rectè valere precor. M. CCCC. XCVIII.

Erasmus cuidam.

Epist. 29. Quod pristinam meam scribendi consuetudinem intermissam miraris, nihil est quod suspiceris mali: neque enim, quod semper fui, tui amantissimus esse desii. Bene vale.

Erasmus cuidam.

Epist. 30. Vbi nostrum *N.* isthuc iterum intellexissem, nolui inanem venire, præsertim qui me obnixè rogaret, ut sese apud te commendatum facerem. Obsecro itaque, ut cum pro tua veteri consuetudine tractes. Non clam me est, nec ille quidè ignorat, quantum possis, quantumque meâ causa velis. Effice ne vel illum sua spes, vel me mea de te opinio fallat. *N.* quidem sibi novum amicum comparaveris, me verò artius devinxeris. Vale.

Cuidam.

Epist. 31. Crebrius ad te scripserim *N.* humanissime. Soleo enim hujusmodi officiorum genere cum amicis

amicis perlibenter uti : verum verebar, ne si aut tua studia interpellatione meorum literarum interturbarem, aut non perinde iisdem officiis delectarere, improbus potius quam benevolus videri possem. Nunc certe continere me diutius nequaquam potui : dicam enim simpliciter ; non quod ocio abundarem, quod unum in totum mihi interdixi, sed ne consuetudinis intermissio, de pristina mea in te benevolentia quicquam minuisse videretur. Ita de te prorsus sentio mi N. ut ni tu me singulari animo complecteris, tota errem via. Quid reru faciam rogas? Amicis opera do, horum consuetudine gratissima memet oblecto. Quos tu tandem amicos mihi iactas, inquis, homuncio levissime? an quisquam te visum aut auditum velit? Equidem non diffiteor fortunatorum amicos esse plurimos : at nec pauperibus desunt amici, & quidem istis non paulo tum certiores, tum commodiores. Cum his me concludo in angulum aliquem : & turbam ventosam fugiens, aut cum illis dulcia quaedam mullito, aut eos aliquid insusurrantes audio, cum his non secus ac mecum loquor. An quicquam his commodius? Arcana ipsi sua celant nunquam, commissa summa cum fide continent : nihil foras quae liberius inter familiares effundere solemus, renunciant : vocati praesto sunt, invocati non ingerunt sese : iussi loquuntur, injussi tacent : loquuntur quae voles, quantum voles, quoad voles, nihil assentantur, fingunt nihil, nihil dissimulant, vitia tua tibi liberè indicant, nemini obtruncant : aut iocunda dicunt, aut salutaria : secundis in rebus moderantur, consolantur in afflictis, cum fortuna minimè variantur : in omnia pericula te sequuntur, extremos usque rogos perdurant : nihil illis inter ipsos candidius. Committo subinde, nunc hos nunc illos mihi asciscens, omnibus æquus. Cum his amicalis optime N. sepultus delitescō. Quas ego tandem opes, aut quae sceptrum cum hac desidia commutavero? Verum ne nostra te fallat metaphora, quicquid de amiculis hactenus sum locutus, de libris dictum intelligas, quorum familiaritas me planè beatum effecit hoc solo infortunatum, quod non tecum mihi hæc felicitas contigerit. Te quanquam nihil opus, hortari non desinam, ut toto animo præclara studia complectaris, ne quid plebeium, ne quid mediocre mireris, ad summa semper enitere. Spero futurum aliquando, ut me & fideliter, & amanter consuluisse, non semel fatearis. Concepi de facetiis, proverbiis, sententiisq; negotiū. Degustamenta quaedam ad te dedi, quorum plus tria millia me annumeraturū brevi confido, opus (ut auguror) tum gratiosum, tum perutile, hactenus à nemine tentatum. Quod si tibi cordi esse intellexero, erit cur & libentius, & ardentius eum laborem suscipiam. Interim vale, nōsque, quod facis, ama.

Erasmus Christiano Mercatori Lubecensi S. D.

Epist. 31. **E**xpectabas tu quidem fortasse copiosam epistolam per fratrem tuum, sed erras vehementer. Siquidem optimis legatis literas committere solemus aut nullas, aut quam brevissimas. Cessator, rogator. Vah quibus te accepissem modis, nisi dolor animum ademisset? Jam tibi destināram epistolam, ut dignus es, mille convitiis referam. Addis sceleri scelus, non modo non scribis, sed insuper *Henricum* unicas vix meae delicias,

A tuis phaleratis dictis & scriptis à me distrahis. Quid dixi à me? imò à Musis. Invidet illi, credo, quod tu jam *Mercurium* & *Jannum* pro *Apolline*, novemq; sororibus, colere coepisti. Quod nisi solatium meum quam primum remittes, vix tibi carnis ex. Jam apud me sunt limata spicula, tela instructa : invectiva istuc mittetur, omni aceto acrior. Tum tibi nihil reliquum putato, nisi ut aliquam suspendio trabem eligas. Heus, tibi dico, an non? ut huc *Henricum*, non minus meum quam tuum, quam primum absolvas, ne tuis magis *Mercurialibus* diutius remoreris : id nisi facis, bellum tibi jam nunc denuncio. Nihil est quod feciales, aut patrem patratum expectes, dixi. Ceterum quanquam omnino dignus es illò mitti, ubi lapis lapidè terit : ubi nequam homines potentiam piascant : ubi vivos homines mortui incurfant boves, tamè salvum te esse cupio, si resipiscas. Quod si perstiteris in tuo silentio, scin' quibus ego te vocabulis exornatum reddam? nebulonem appellabo, carnificem, furciferum, ganeonem, scelus, sacrilegum, monstrum, somnium, stercur, sterquilinum, pestè, perniciem, dedecus, sycophantam, nepotem, custodem carceris, imò carcerem ipsum; gymnasium flagri, delicias virgarum, & si quid his contumeliosius excogitare potero ; his, inquam, appellationibus te denobilitabo. Coges rescribere, vel iratus. Hæc pagella lusum est satis, alteram seriis dabimus. Sed quæ seria tecum, hoc est cum homine tam ridiculo poterunt agi? Nulla, opinor. Typographi tua opera vehementer expectant. Nam es tu quidem perdoctus, nec rideo tamen. Epistolæ tuæ jam excuduntur : *Augustinus* interpretationem parat : *Faustus* eandem ambit provinciam, & *Augustino* palam invidet. Auditum est, te istuc jampridem excudere, verum liberos credo non libros, quos quam optimos tibi generes oportet, ut tui quam simillimos fingas. Nihil enim te nequius. Quid tibi hoc dictum placet? satis ne falsum est, latine habet aceti? At mel hoc dices, faxo, si cetera deprompsero. Verum ea servo justo bellos tu me time & cave. Jam seriarum rerum satis, rursus ad jocos redeamus, Ut te mi *Christiane* quam plurimum amem, fraterni mores me cogunt, non modo tui : quibus ego nihil adhuc in vita vidi vel integrius, vel candidius. Tuam præsentiam frustra optavimus. Sæpe aliquid molimur, quo te donemus : sed nostra fata ex *Henrico* cognosces, cui in ceteris fidei, cave in meis laudibus credas. Metietur de me suo more permulta, amoris magnitudine potius quàm iudicio. *Radolpho Langio* scripsi. Tu & me, & meam epistolam tuā commendatione adjuvabis. Sed longior exit epistola, quam volebam. Facundum habeo tabellarium, ei cetera narranda relinquo. Tu nos ama, valeq; *Parisii* Idus Februarias, Anno M. CCCC. XCVIII.

Erasmus Augustino S. D.

Itane ut medico tuo (nescio cui) gratificeris, me *Epist. 33.* unico tædii mei solatio spolias? Nam munere quidem, non audeo dicere. Ego quidem ita hujus autoris ardeo amore, ut quum intelligere nequeam, aspectu tamen ipso recreor ac pascar. Ceterum vehementer iniquum ratus tibi ulla in re, vel parum æqua adversari, præsertim in rebus afflictis, *Homeri* partem ad te mitto, & ut medicum istius improbitati satis fiat, & ne ego omni solatio destituar. Nam ita quidem cum *Jacobo* vivimus.

vimus, ut soli vivamus. Itaque miser exspecto, donec in pristinam consuetudinem redeamus. Id quidem propediem futurum video, quandoquidem audio adolescentulum vehementer recreatum. Interim te oro, ut vel literis mutuis, mutuam quandam consuetudinem imaginemur. Non possum te exorare, ut epistolarum opus mihi mittas, quum tantopere meâ intersit, & tuâ nonnihil. Quod ad *Jacobum* pertinet, ego me tibi quovis periculo obligabo, me illi ne literam quidem communem facturum. Ita assuefeci hominem, ut quid agam, ne respiciat quidem. Salve, vale charissime *Augustine*, nostram communem fortunam sustine animo quo soles. Salutat te tuus *Jacobus*, & hoc nomine meus quoque, quia tuus. Epistolarum opus exspecto, si non totum, at certe codicem unum, aut alterum, ut auspiciari saltem liceat, & hoc opus interim videtur à me absolvi posse: nam reliqua sine summa librorum copia qui perfici possint, non video. Cura ut valeas optime *Augustine*. M. CCCC. XCIX.

Erasmus Roterodamus Augustino suo S.D.

Epist. 34. **D**E meo in te animo, ex literis, quas isthic reliqui, potes cognoscere. A bimestri pene peregrinatione, vix demum apud *Batum* nostrum confedimus. Crebri huc rumores adierunt, pestem isthic populari omnia. Quod si tu è re tua ducis esse, ut huc commigres: quod scripsi, id ipsa re comperies. Cave suspiceris meam isthinc migrationem ulla cum malevolentia, dolove fuisse conjunctam. Emoriar, si antehac unquam perinde nolens reliqui *Lueticam*: sed crebra me fibera terrabant. Quod si propter veteres offensas, non nulla animum tuum habet suspicio, nostri periculum facito: intelligas faxo, sic te à nobis amari, ut antehac friguille videamur. Toto itinere nihil usquam de tuo reditu potuimus cognoscere, id quod partim dolebam, partim etiam mirabar. Tandem *Antonius* quidam narrabat audisse se quendam, qui te *Luberi* à se visum conveniuntque affirmaret vel hoc argumento, quod *Laurentianus* elegantias à me quondam concinnatas in compendium, tibi tradidisset. Nec ad hunc usque diem, vel certus, vel incertus huc rumor allatus est, te *Lueticam* revertisse. Eoque scripsimus tum brevius, tum neglectius, ne majoris operæ aleam tentaremus. Tu si jam reversus es, saltem de toto tuo itinere, reliquisque fortune, epistolam quam longissimam texito. *Rudolpho* tuo multis de causis quam commendatissimus esse cupio, *Nicolaum* reliquosque discipulos tuos, optime de me meritos, meis verbis salvere jubebis. Tu cura ut valeas. Huc si advolas, quanquam hoc vix audeo sperare, nihil polliceor verbis, re faciam, quæcunque digna sunt gratissimo homine, atque amantissimo. Apud sanctum *Bertinum*. Anno M. CCCC. XCVIII.

Henricus Christiano fratri S.D.
Erasmus autor est epistola.

Epist. 35. **Q**uid hic agatur, scire cupis suavissime *Christiane*? Somniamus. Quid nam, inquis? Id quod amamus, literas, quibus nobis nihil est in vita dulcius, ac secundum eas *Christianum* dilectam animæ nostræ partem. An tu te à nobis abesse cre-

A dis? nihil minus. Nulla dies sine te, nox mihi nulla fuit. Soli sumus, *Christianum* cogitamus, cum amicis de te garrimus, & quidem perlubenter. Dormimus, te somniamus, nullum hic prandium, nulla cœna sine te agitur. Convivaris nobiscum, studes nobiscum, dormis nobiscum. Quid quæris? En *Christiane* frater, hæc vitâ non paulo mihi jucundior: quantum camporum, quantum montium, quantum urbium, quantum fluminum, me tequo dirimit? At corpora distrahi possunt, animi divelli nullo pacto possunt: ita ut somnus qui cōjunctos interdum consuevit disjungere, nos disjunctos co-
B pulet: sive hoc re ipsa fieri credendum est, ut corporibus somno inertibus occupatis, animi interim furtim tanquam è vinculis evolare gaudeant, immensoque spacio perniter exalto suos amores invisant: sive mens humana, quoniâ ignea est, miræque agilitatis, simul atque omnia corporis organa somnolenti illi vapores occupaverint, illa interim
C oculi impatiens, crassis illis nebulis oblectatur, & vel ipsa sibi fixas illic imagines renovat, vel ex diversis vaporum discursibus, diversas sibi rerum facies depingit: sive ut poetæ narrant. Rex quidam placidissimus, ac Deus humani generis amantissimus, quem *somnum* vocant, ubi artus, sensusque mortaliū diutinis operis fatigatos aspergit succo letheo, suisque oblitos, dulci quiete reficit: *Morpheum* quendam fingendarum formarum mirificū artificem in terras emittit, qui leni volatu, nunc in hujus, nunc illius cubiculum illapsus, notas unicuique imagines
D repræsentat: sive ex ulmo illa ingenti hujusmodi visa geminis portis ad nos evolant. Quod si non omnia mentiuntur poetæ, cornea porta venisse non dubitem, quod nuper mihi accidit somnium, longè omnium jucundissimum, quod me quidem ordine narrare non pigebit, modo tibi audire non sit molestum. Calendis Augusti, qui quidem mihi dies omnium multo candidissimus effulsit, cum hilarè, suaviter, prorsusque laute cœnavissemus. Quinam & quot rogabis? Tres animæ, quibus nihil
E unquam terra tulit sanctius, candidiusque, *Erasmus* nunc planè noster, *Augustinus* communis quidem omnium amicus, tum tibi peculiariter dedicatus, ego tertius, tu non omnino aberas. Bellissimi prorsus homunculi, tum tempus aptus locus lectus, apparatus non neglectus. Quoties ibi salutatus *Christiane*? quoties nominatus? quoties desideratus? Num quem dextræ auris tinnitum sensisti *Christiane*? Post mensas secundas prodeambulatū est, & quidem illic ubi se semel atque iterum tecum spaciatur, narrabat *Erasmus*, cum mellitis sermonibus
F ebrii inter vinera reptantes oberraretis, tum quum te facundis illis suis hortatibus à sordidissimis curis avocaret, totumque in literarum amorem raperet. Agnoscesne locum *Christiane*? Ibi nos *Erasmus* literatis fabulis multo quidem lautius pavit, quam cœnâ. Adeo multa repetebat antiqua, tanto orationis lepore, ut me quidem cœlesti quadam voluptate afflaverit. Domum reversi, in multam noctem de te sermonem traximus. Itum
G est vix demum dormitum, me quidem partim ex cœna & potatuncula largiore, partim ex deambulandi labore (nam pigritiam meam satis nostri) somnus altior oppressit. Ibi verò, quod ait *Claudianus*, Omnia quæ sensu volvuntur diurno, Pectore sopito reddidit amica quies. Jam iisdem in vinetis deambulabam, omne spaciū remetiens, sed solus, omnia veris simillima. Subibat

Subibat animum de te multa cogitatio: desiderabam veterē illam consuetudinē nostram. Veniebat in mentē tuus ille animus plus quam fraternus. Jam sollicitus eram quid ageres, quid valeres, satim salva res: quod complusculis mensibus nihil à te nunciaretur. Ex ecce de improvviso sis obvius, tanquam ociose deambulans, vultu quidem nitido, & cute bene curata. Jam hoc primum fausta tuae valetudinis omen accipio mi *Christiane*. Ita te totum *Morpheus* ille effinxerat, ut nē tu quidem ipse tui tam sis similis, quam imago illa. Ac me quidem conspecto, familiaris tuo quodam more visus es subridere: Alterum id mihi est omen, te recte valere. Deinde gestientes accurrimus utrique, consalutamus. Ibi ego suis praegaudio lacrymis: Tene, inquam, teneo mea voluptas, mi frater animo maxime desiderate meo? Quid sit? quis te nobis vel deus, vel casus obtulit? vigilansne te video, an imagine fallaci deludor? Tum tu: Ego quidem, o animae dimidium meae, cetera perbellē valui: sed quod jucundissimo tuo convictu carerem, plus quam dimidiatus mihi vivere videbar, meliore animae meae portione distracta. At ego, neutiquam tibi concedam, inquam, ut tu mei, quam ego tui desiderium tulerim, impatientius tuleris. Sed agē doce, quid nam repente accidit, quod tam immensum iter remensus *Parisi*os repetere volueris. Nam ut plurimum à nobis desiderabaris, ita nihil minus, quam tuum conspectum sperabamus. Audies, inquebas, neque enim me pudebit, ut res habere fateri. Ubi ad illa *Mercurialia* mea negotia redissem, mirum est dictu, quam mihi experim displicere, tibi invidere, mihi irasci, quod sanctissimo Musarum contubernio relicto, ad profanas illas curas revertissem. Mene sic desipuisse, ut ullum lacrum tanti habuerim, cui sanctissima studia posthabere? Tum quidem mellita illa *Erasmi* oratio animo obversabatur, quā me his ipsis in vineis tanquam in alium hominem transformabat, multa in huius quæstus sordes & incommoda differens, quum bonas literas ita cum omni genere rerum conferebat, ut cum nullis omnino conferendas ostenderet: solas illas esse proprias hominis opes, neque dari à fortuna, neque eripi posse, usu augeri, non minui, meliores fieri, non deteri, non senescere cum forma & viribus corporis: non contingere ignavis, ut honores; non avocare hominem à virtute, sed instruere; eas solas tranquillare animum nostrum, semper parata esse praesidia: deum sine his nē homines quidem nos esse. Sed quid ego perstringo quæ ille vix duabus horis peroravit? His ego inflammatus, ita nē fiet inquam? *Henricus* literarum tanto melioribus mercibus ditatur, & ego profanis immerfus negotiis, bene coepta turpiter relinquam? Quid multa? victus invidia, abrupi me, & omnibus relictis huc advolaui, nē diutius essem à vestro contubernio alienus. Nunc tuae facilitatis erit, trans fugam in vestra castra recipere, post hac certum militem futurum. Tum ego nimio miratus opere, per Deum immortalem, inquam, quid narras? Itane invidia tua te nobis restituit, imò te tibi? O faustam felicemque invidiam! Verum si nunc te quā sis fortunatus doceam, credo tibi ipsi incipies invidere. Hic tu, quin tu igitur festinas istud exponere? Quid obticuit? At ego vix tandem, inquam, o mi *Christiane*, *Cura leves loquuntur, ingentes stu-*

per. Quicquid est in caelo syderum, quicquid deorum, omnia tuum *Henricum* benigno vultu respiciunt. Prorsus deorum vitam adepi sumus, si modo bono hoc perpetuo liceat frui. Ibi tu magis accensus audiendi cupiditate, gratulor ita me Musae ament frater. Verum ut verè tibi possim gratulari, quæso rem paucis expedias. Atque ego, summum, inquam, bonum, si quod est in hac vita summum bonum, superum numine mihi contigit, quod nē optare quidem unquam sum ausus. Jam divinas opinor quid ego sim affecutus. Quid enim vel magis ex voto, vel ex usu potuit obtingere, quam praeceptor tum eruditus, tum amicus? Habeo omnium tum eruditissimum, tum amicissimum: *Erasmum*, inquam, illum diu miserè petiitum: deinde habeo, possideoque solus, potior proprio, fruor assidue, totus toto, noctes diesque. Quid quæris? *Heliconem* ipsum intra cubiculi mei parietes teneo. Quid est in Musarum choro vivere, si hoc non est? Omnia apud nos tum seria, tum ludicra, otia, negotia literis condiantur. Inter prandendum de literis garritur, cœna literariis condimentis lauta sunt. Inter deambulandum de literis nugamur, nē leviores quidem lusus nostri à literis sunt alieni: de literis confabulantes somnus opprimit: dormientium literata sunt somnia, expectat à literis diem auspicamur. Ludere mihi videor, non studere, & tamen nunc demum studere me sentio. Verum nē solitudinem nostram contemnas, multi quotidie nobiscum pransiunt ac conitant, quanquam ipsi satis multi sumus, qui Gratiarum numerum repræsentemus: verum ita libet quotidie adhibere compositores varios. Quos, inquires? Nē tu istos cogites, qui calices exiccant: veteres illos amicos nostros nostri commodissimos, qui sumptum non adferunt, voluptatem adducunt, de probatis autoribus loquor. Convivium initari, quem inquitimus, potissimum ad convivium invocabimus? Quid si adhibeatur *Macrobium*? adhibeatur, sed bellaria sua, non somnium adferat. Aut certè vocetur *Annius Gellius*, *Macrobio* laetior hospes, qui multam etiam in noctem nos suis candidissimis illis Noctibus detineat. Quid si *Apuleium* citemus philosophum quidem illum, sed fronte neutiquam tetrica? Si poetas malumus, veniat *Catullus*, aut *Martialis*: aut si recentiores juvat audire, vocetur *Campanus*, homo lepori jocisque natus. Accumbat *Politianus* politissimi vir ingenii. Tetricos illos in comotationem non adhibemus, sed in colloquium. An quicquam tu credis vel convivii nostris esse laetius, vel convivii commodius? Nam alios quidem convivas, non sumptu solum nostro, verum etiam sollicitudine necesse est accipere. Hi cœnam ex tristi hilarem, ex tenui opiperam, ex parum condita conditissimam efficiunt. Et tantum abest, ut nostro damno veniant, ut sumptibus aliquid etiam detrahant, lautius addant. Adde commoditatem, atque urbanitatem. Vocati non gravantur, iussi venire præsto sunt, invocati sese non ingerunt, neminem mordent, nemini obtruncant, iniussi tacent, iussi loquuntur, ut volumus, quæ volumus, quoad volumus, quantum volumus. Nihil eorum quæ liberius inter vina solent effusari, sub dium rapiunt: suos animos candidè communicant, nostra arcana summa cum fide continent. Quum loquuntur, nihil barbarum, nihil insulsum, nihil ineruditum efferunt. Aliquid nar-

rant,

tant, aut quod antiquitate deleat, aut quod novitate placeat, aut elegantia sit politum, aut utilitate commendetur. Hæc tanta bona, quum mihi, ne speranti quidem contigerint: quid? num tibi videor satis fortunatus? hic tu: Videris inquebas, omnino, vel ipsa fortuna fortunatior *Henrice*. Verum quis tam proficius Dens, frater, te tanto beavit hospite? Longa est, inquam, o *Christiane*, injuria, longæ ambages. Vereor autem ut hic solidus ad narrandum dies suppetat, sed tamen accingar rem in pauca conterre. Nostine senium quoddam nomine *N*. Tu verò vocabuli inusitata barbarie offensus, quum exclamasses, cujus demonis id nomen esset: Desine, inquam, vox hæc tibi parum barbara videatur, si hominis barbariem, omni barbarie barbarioris, vel ex parte cognosceres. Hic quum universam ætatem suam omni scelerum genere strenuè exercuisset, ita ut jam nullum neque latronem, neque impostorem metueret, quibus artibus ad id magistratus ascenderat, ut *Parisiis* Regis sui nomine, proditoris partibus fungeretur, quod huic numero nemo sit admodum idoneus, qui non idem proditor sit maximus, quanquam nullius facinoris ille indis esset, hanc tamen laudem sibi propriè vindicabat, ut hujus appellationis antonomasiam quandam sibi deberi putaret. Tum tu subhæsitans, atqui, inquebas, portentum istud, nescio an viderim. Fortunatus, inquam, tu *Christiane*, si non visurus es. Nam ego quamvis furiam, quam hoc ostentum malim aspicere: ut autem paucissimis tibi hominis effigiem representem. Quicquid unquam tetrum, horridum, monstruosum, distortum, fædum, in omnium hominum corporibus vidisse meministi, in unum simulacrum compinge, & habes ipsius senis ipsissimam imaginem. Neque enim aliquid habet monstri, sed totus ex meris monstris constat: sicut in *Pandoram* illam poeticam omnium deorum omnia munera collata fuisse ferunt, ita in hunc omnium monstrorum monstra conflata compareant. Quem si aspiceres, neque hominem, neque pecudem, sed ipsam *Erinyem* esse diceres. Et ne te longius traham, is est semitotus *Erasmus* nostri carnifex. Huic quum in mentem venisset vexare literas, longum narratu fuerit, quibus artibus homo fucatilissimus simplicem & candidum pellexerit. Tum tu me veniam præfatus, interpellans. At qui nam, inquebas, stipiti isti veniebat in mentem, ut de literis cogitaret? Quid enim homini, qui non modò consenuisset, verum etiam in omni viciorum cæno consenuisset: præterea plumbeis præcordiis, mente jam furiam, cum literis? Id prorsus inquam, quod asino cum lyra, graculo cum fidibus, bovi cum palestra, camelo cum histrionica, aut paulo etiam minus. Nam proclivius ego puto, vel è sue philosophum facere, quam ex illo literatum hominem, qui ne figuram quidem hominis habet, mentem verò furiarum. Sed stultum est rogare, quid homini furioso in mentem venerit. Si quid sensit, nihil aliud illi in mentem venisse puto, nisi ut literas divexarit, & literatis hominibus, quorum ocio monstrum invidentissimum invidabat, negotium faceretur. O miser, inquebas, literas nostras, ubi à talibus prodigiis vel nominari coeperint. Hoc tum, inquam, demum sentires *Christiane*, si asinum illum ad lyram conspexisses. Sedebat homo canus, rugosus, salivà in

A hirtam barbam defluente, per supercilia sylvestra doctorem oculis illis belluinis aspiciens, capite tremulo, labris liventibus, dentibus rubiginosis, ex spurcissimis illis faucibus tartareum virus efflabat. Et quo magis miteris, in animo sibi esse dicebat, sacris initiari. Nonne tibi fabula videtur agi, quæ vulgo cacodæmonem inducunt qui in morbo monachum se fieri velle fingit? *Erasmus* quidem nostro canis suis, ac lachrymis quas meretricum more in promptu habet, fidem fecit. & quidem facile, nimirum homini simplicissimo, & qui ne esse quidem hujusmodi in orbe portenta potuerit suspicari. Docuit hominem aliquot menses, ignarus se colubrum sinu fovere. At non possunt perpetuò latere venena. Eruperunt tandem illæ furæ, quas ille pectore claudebatur. *Erasmus* tum demum intelligens se tantum officiorum ingratiissimo nebuloni collocasse, repente hominem cum sua mente reliquit. Ego qui multum diuque illius consuetudinem ambieram, visus potissimum dignus, ad quem sese reciperet. Miser ille tantum suæ pecuniæ confidit, ut nihil minus metuat, quam ne *Erasmus* revocare nequeat. Reliqua familia quanta est, senis morosissimi caput diris devovet, lachrymis repossunt *Erasmus*. Sollicitat *Robertus* vir pecuniosissimus promissis. *Thomas* adolescens generosissimus blanditiis oppugnat. Pater materque familias revocant, ancillulæ domesticæ puerique, pro se quisque ut remigret orant: adeo tum maximos tum minimos mirabili quadam morum suavitate sibi devinxerat. Jam filicernium facti pœnitet, sed pudet hominem fortem & constantem repente à sua rabie resipiscere. Furit, & vivit: non suæ modò familiar, non solum universo mortalium generi, sed sibi quoque ipsi invitus. *Erasmus*, his rebus omnibus non magis permoveretur, quam si dura flix, aut flet *Marpesia cantes*, nostræ familiar, sese ascripsit. Hic tu hominis prodigiosam ingratitudinem admiratus, o miserum, inquebas, *Erasmus*, qui in illam furiam inciderit, & o pestilentem illum senem, in extremas *India* solitudines deportandum! At imò, inquam *Christiane*, ego hominis furori maximam habeo gratiam, qui nisi *Erasmus* extruisset, ego beatus non essem. Et ille se hoc modo consolari solet, quod propitio etiam Deo in illud dæmonium se dicat incidisse, ut esset à quo patientiam disceret, cuemadmodum *Xantippe* olim *Socratem* exercuisse dicitur. Ita nostrum utrique feliciter evenit hæc comædia.

F Quare te decet *Christiane* fratri tuo plaudere. Tum tu, ego verò, inquebas, tantam animo gratulationem concipio, quam exprimere omnino nequeam. Quod si par esset affectui dicendi facultas, gratularet tibi, o frater, oratione tam magnificâ, tam copiosâ, ut *Cicero* ipse nunquam sit usus, neque copiosiore, neque magnificentiore. Sed balbutiem meam nosti. Quin hinc rectâ domum tendimus, *Erasmus* ut salutemus? Rectè mones, inquam, equidem nihil prius faciundum censeo.

G Hic dum ego tibi lævum laus claudere conor, tuque vicissim mihi sinistram prehensitas, in hoc mutuo urbanitatis certamine somno solutus, *Christianum* meum perdidi. *Erasmus*, qui mecum communi in lecto cubabat, ubi me commotionem sensit, quid habeat, rogat. Narro rem ordine. Ille accito puero literis rem ordine mandat, ut planè intelligeres, ne somnia quidem nostra tibi

tibi celanda esse. Bene vale. *Parisiis Anno*
M.CCCC.XCVIII.

Erasmus Jacobo Batto S.D.

Epist. 16. **I** Tane tu revixisti, ut me contumeliosâ epistolâ occideres? Jam nuncians eras, lecto affixus esse, jam *Empirici* lecturi ferrum expectare. Nos luctuosi ac tristes epitaphium meditabamur. Et tu si diis placet, subito exortus, ad invektivam me provocas. Quamquam longè malim mi *Batte*, vel acerrimis invektivis bellum tecum gerere, quam epitaphii scribendi officio, pium etiam amicum agere. Agedum accingamur igitur quando tu prior ad arma provocas. O perditam audaciam! Audes virum tam magnificè nummatum, tressis homuncio contumeliis laceßere? Quod si opes meas contempsisti, num vel calamum *Erasmii* metuebas? Scis quibus machinis soleant bel-
lare poete, quas si iratus in te torsero, actum de te fuerit; frustra te fossa ista, isti aggeres, ista mœ-
nia quantum vis munita cinxerint. Sed hætenus præluserint velites. Tu nisi pacem ultro peres, justâ tecum acie decernam. Verum extra jocum, gaudeo oppidò quam ex animo mi *Batte*, tibi ridendi ocium non deesse. Nam mendax illa *Adriani* epistola me miserè exanimarat, ita ut mecum deliberarem, num isthuc recurrendum esset. Quod de sarcina elapsa scripsi, utinam ejusmodi sit, ut joco scriptum fuerit. Quorsum tendam, te sentire scribis. Id ego tibi verbo expediam. Pergam, non quò cursum instimeram, sed quò me tempestas agit transversum, nisi tu novas suppetias miseris. Hæc nequitiam joco dicta mi *Batte*, re ipsâ propediem experieris. Quamquam nos quidem probos naucleros imitabimur, & arte

cum tempestate pugnabimus. **M** vel iratis ventis, si recto cursu depellemur, velis tamen utemur: & si cum portum quem maxime petimus, contingere non licebit, certe in quodvis litus ejiciemur. Hætenus migrando & remigrando sumus tumultuati, ac vixdum etiam concedimus. Omnia mea contraho perdiligenter, tu fac asellum nostrum quam primum huc clitellatum extrudas: cum tibi chartaceâ sacrinâ operatum remittam. Tu præter vestes meas, de quibus scripsi, epistolas quoque tum meas, tum *Gualbelmi* mittito. *Campanus* hic venalis esse desiit, & nimio dum esset emebatur. Tamen & hunc & *Sulpitium* mittam. Sed asinum nostrum expecto, neque enim ignoto jumento tantas merces commiserò. *Natalis* theologus diligenter me tuis verbis salutavit, ex quo dominam *Verissem* iter *Romanam* unâ cum sorore instituisse, cognovi, me sibi comitem velle ostendit. Quod ex arce brevi sis evoluturus *Levanium*, gratularer tibi, nisi te tam insolentem nova libertas redderet. Tam ferox es factus, cui diutinâ servitute afflicto, vix tenuis quædam libertatis spes affulserit. Quid tandem futurum est, ubi *Levanii* cum tua pompa regnabis? Fac me diligenter toto de animo tuo certiores: & quid in te nostris de rebus fatalis spei refederit. Nam sub discessum meum nihil dextrè mihi visus es consuluisse. Quibus jubes scribam per *Nasalem*. Comes quâ est comitate, te resalutat plurimum. Medici puer nunquam concedam, ut me tam vestigâr, quam fuerit à nobis vestigatus. Jam nè nominibus aulicis bonam epistolâ partem occupem, quos par est, & (ita ut quæque par est) torquatos istos meo nomine salutabis. *Adolphum* alumnum tuum feliciter agere precor. Vale *Parisiis* M.CCCC.XCVIII.

DES. ERASMI ROT. EPISTOLARUM LIBER QUINTUS.

D. Erasmus Roterodami Joanni
Sixtino S. D.

Epist. 1. **Q**uam vellem super, ut expectâram, ita nostro illi convivio interfuisses: vero, inquam, convivio, non symposio. Mihi quidem omnino nullum unquam fuit suavius, lautius, mellitius. Deerat nihil. Belli, ut inquit ille, homunculi, tempus lectum, locus lectus, apparatus non neglectus. His lautitiis, ut vel *Epictetum* ipsum; his sermonibus conditum erat, ut vel *Pythagoram* delectare ponerit. Homunculi non belli solum, verum etiam bellissimi, & ejusmodi qui Academiam possent facere, non modò convivium. Quinam, inquires? Accipe, quo magis te doleas abfuisse. Primum *Richardus* prior, ille *Charitum* ancistes: tu & theologus is, qui eodem

F die *Latinum* habuerat concionem, vir tum modestus, tum eruditus: deinde *Philippus* ille tum homo lepidissimæ festivitatis. Præsidebat *Coletus* veteris illius theologiæ vindex atque assertor. Accumbebat dextro prior, homo (ita me Deus amet) non minus mirabili mixturâ, ex omnium literarum generibus omnibus, quam ex summa humanitate, summaque item integritate conflatus. Ad lavam recentior ille theologus, cui nos quidem lavum latus clausimus, nè poeta convivio deesset. Ex adverso *Philippus*, nè non adesset jurisperitus. Accumbit deinceps mixtum & sine nomine vulgus. His ordinibus ita digestis, statim bellum oritur inter pocula, non tamen ex poculis, neque poculentum. Cum variis de rebus parum conveniebat, tum de hac, pugna erat acerrima. Dicebat *Coletus*, *Caym* quâ primus culpâ *Deum* offendisse, quòd tanquam conditoris benignitate diffusus,

*sisse, suaeque nimium confusus industria, terram
primum prosciderat, quam Abel sponse nascentibus
contentum, oves paverit. Contra, nos pro se quisq;
niti. Theologus ille syllogismis, ego rhetoriis. Ne
Hercules quidem contra duos, aiunt Graeci. At ille
meus vincebat omnes, vitiosus est sacro quodam fu-
rore debacchari, ac nescio quid homine sublimius
augustiusq; praefere. Aliud sonabat vox, aliud
tuebantur oculi, alius vultus, alius aspectus, ma-
jorq; videri afflatus est numine quando. Tandem
cum & longius processisset disputatio, & esset quā
ut convivio conveniret, gravior atque severior:
Tum ego meis, hoc est, poetarum partibus sancturus,
ut & eam contentionem discuterem, & festivore
fabellā prandium exhilararem. Res, inquam, per-
antiqua est, & ex vetustissimis auctoribus repe-
tenda, de qua quid ipse in literis repererim ex-
ponam, si prius detis fidem vos, id quod sum
narraturus, pro fabula non habituros. Ubi
promississent: Incidimus, inquam, olim in
vetustissimum codicem, cujus & titulum &
autorem aetas aboleverat, tineaque bonis li-
teris semper infestae, deroserant. In eo uni-
ca tantum pagina, nec erat carie viciata, nec
a tineis aut soricibus arrosa, Musis credo quae
sua sunt tutantibus. In ea hac ipsa de re, de qua
decernitis legere memini, aut veram, aut si ve-
ra non est, certe veri simillimam narrationem.
Quam si vultis recensere. Jubentibus illis:
Erat, inquam, *Caym* ille, homo quemadmodum
industrius, homo famelicus & avidus. Is a paren-
tibus per sepe audierat, in viridario illo, unde
fuissent depulsi, segetes sua sponte provenire
laxissimas, spicis amplissimis, granis prae grandi-
bus, culmis adeo proceris, ut alium nostratem
aequarent. Eis nec lolium, nec spinam ullam
aut carduum internasci. Hae quum ille probè
meminisset, videretque eam tellurem, quam
tum vexabat aratro, vix malignam minutam-
que frugem producere, dolū addidit industriae.
Angelum illum paradisi custodem adiit, eum-
que veteratioriis technis adortus, magnis pro-
missis corruptit, ut sibi ex felicioribus illis sege-
tibus, vel paucula grana clam largiretur. Dice-
bat, Deum jam olim hujus rei securum ac neg-
ligentem esse; tum si maximè rescisset, facile
impune futurum, cum res esset nullius momen-
ti, modo de pomis illis nihil attingeretur, de
quibus solis fuerat interminatus Deus. Eja, in-
quit, ne janitor sis nimium diligens. Quid si
ingrata etiam est illi nimia tua sedulitas? quid
si falli etiam cupit? magisque illum hominum
callida industria, quam iners otium delectabit?
An verò tu tibi isto munere magnopere pla-
ces? Ex angelo carnificem te fecit, ut miseros
nos & perditos crudelis arceres à patria, te fo-
ribus cum romphæa alligavit, cui muneri nos
canes nuper coepimus addicere. Nos quidem su-
mus miserissimi, ac tu mihi videre conditione
non paulo afflictiore. Nos quidem paradiso ca-
remus, quia pomum nimium dulce gustavimus;
Tu ut inde nos arceas, pariter & caelo cares &
paradiso: hoc inferior, quod nobis quidem huc,
atque illuc, quo fert animi libido, vagari libe-
rum est. Habet & hæc nostra regio, si nescis,
quibus exilium nostrum consolemur, nemora
comis virentibus, mille arborum genera, & qui-
bus vix dum invenimus vocabula, fonticulos*

A "passim ex clivis, ex rupibus scaturientes: flumi-
na limpidissimis aquis, ripas herbidas lamben-
tia, montes aërios, valles opacas, ditissima ma-
ria. Nec dubito, quin in iocundis illis suis visce-
ribus claudat rebus aliquid bonarum mercium:
quas ut eruam, scrutabor omnes ejus venas: aut
si mihi defuerit ætas, nepotes certè mei faci-
ent. Sunt & hic aurea mala, sunt fici pinguis-
sime, sunt frugum omnijuga genera. Multa adeo pas-
sim sponte nascuntur, ut paradisum istam non
B "magnopere desideremus, si liceat hic æternum
vivere. Inestamur morbis, & huic rei inveniet
remedium humana industria. Video herbas mi-
rum quiddam spirantes. Quid si & hic invenia-
tur aliqua, quæ vitam faciat immortalem? Nam
scientia ista non video quid ad rem pertineat.
Quid mihi cum his quæ nihil ad me attinent?
Quamquam in hac parte non cessabo, quando
nihil est, quod non expugnet pertinax industria.
Ita nos pro uno hortulo mundum latissimum ac-
C "cepimus, tu utrinque exclusus, neque paradiso
frueris, neque caelo, ne terra quidem, perpetuò
his affixus foribus, romphæam semper versans,
quid nisi ut cum vento pugnes? Eja age si sa-
pis, tibi simul & nobis consule. Da quod sine tuo
detrimento largiri potes, & accipe nostra vicis-
sim, quæ tibi facimus communia. Miser fave
miseris, exclusus exclusis, damnaris damnator.
Perinasti pessimam causam, vir pessimus, orator
optimus. Paucula grana furtim accepta diligen-
ter obruit, enata sunt non sine fœnore, id fœnus
D "rursum terræ gremio commissum, iterum atque
iterum, aliud atque aliud. Nec sapius æstas re-
currit, cum ille jam ingentem spaciosumque
agrorum tractum hac semente occuparat. Quæ
res ubi evidentior esse coepisset, quàm ut supe-
ros latere posset, vehementer iratus Deus: Quan-
tum intelligo, inquit, juvat hunc furem labor &
sudor. Eum ego illi magnificè cumulabo. Si-
mulq; cum dicto confertissimum undiq; agmen
E "immittit in segetem, formicarum, gurgulionū,
busonum, erucarum, murium, locustarum, sero-
pharum, avium, aliarumque id genus pestium,
quæ segetem partim adhuc humo conditam,
partim herbescentem, partim jam flavam, par-
tim horreo compositam depascere. Accessit
ingens caelo calamitas grandinis, & venti vis
tanta, ut quernis roboribus æquales culmi illi
stipulæ aridæ in morè defringerentur. Angelus
ille custos mutatus, atq; quod hominibus fave-
F "ret, humano corpori inclusus. *Caym*, quum Deū
incensis frugibus placare studeret, nec fumus
subvolaret, certā illius irā intelligent, desperat.
Habet fabulam *Sixtine*, inter pocula dictam, atq;
inibi inter pocula natam, atq; adeo ex ipsis si libet
poculis, quam volui ad te perscribere: primum, ne
nihil scriberem, quum meas esse partes agnosce-
rem ut scriberem, quippe qui tuas literas posterior
accepissem, deinde ne tu ejus convivii tam lauti
prorsus expertus esses. Bene vale. *Oxonia Anno*
G M. CCCC. XCVIII.

*Erasmus Roterodamus Roberto Piscatori
Agenti in Italia Anglo. S.D.*

Subverebar nonnihil ad te scribere *Roberto Epist. 2.*
Scharissime, non quod metuerem, ne quid de
tuo in nos amore tanta temporum locorumq; dis-
junctio

junctio detri visset: sed quod in ea sis regione, ubi vel parietes sint tum eruditiores, tum disertiores, quam nostrates sunt homines: ut quod hic pulchrè expolitum, elegans, venustum habetur; isthic non rude, non sordidum, non insulsum videri non possit. Quare tua te expectat prorsus *Anglia*, non modo jureconsultissimum, verum etiam *Latine Græcèq;* pariter loquacem. Me quoq; jam pridem isthic videres, nisi Comes *Montjoie* jam ad iter accinctum, in *Angliam* suam abduxisset. Quod enim ego juvenem tam humanum, tam benignum, tam amabilem non sequar? Sequar (ita me Deus amet) vel ad inferos usque. Amplissime tu quidem mihi eum prædicaras, graphiceq; prorsus descriperas: at vincit quotidie, mihi crede, & tuam prædicationem, & meam de se existimationem. Sed quid *Anglia* nostra te delectat, inquis? Si quid mihi est apud te fidei, mi *Roberte*, hanc mihi fidem habeas velim, nihil adhuc æquè placuisse. Cælum tum amantissimum tum saluberrimum hic offendi, tantum autem humanitatis, atq; eruditionis, non illius proteritæ ac trivialis, sed reconditæ, exactæ, antiquæ *Latine, Græcæq;*, ut jam *Italiam* niti visendi gratiâ, haud multum desiderem. *Coletum* meum cum audio, *Platonem* ipsum mihi videor audire. In *Grocino* quis illum absolutum disciplinarum orbem non miretur? *Linacri* judicio quid acutius? quid altius? quid emundius? *Thome Mori* ingenio quid unquam finxit natura vel mollius, vel dulcius, vel felicius? Jam quid ego reliquum catalogum recenscam? Mirum est dictu, quam hic passim, quam densè veterum literarum seges efflorescat, quo magis debes reditum maturare. Comes ita te amat, ita meminit, ut de nullo loquatur sapius, de nullo libentius. Vale, *Londini* tumultuarie. Nonis Decemb. An. M. CCCC. XCVII.

Ioannes Coletus Erasmo Rot. S. D.

Epist. 3.

B *Ramus* meus *Erasme*, in epistola sua te mihi valde commendat. Commendavit te mihi antea tum fama tui nominis, tum quorundam scriptorum tuorum testimonium. *Parisiis* quando eram, *Erasmus* in ore doctorum, non erat incelebris. Epistola quædam tua ad *Gaguinium* scripta, in qua illius operam & artem in *Gallica* historia admiraris, à me lecta, erat mihi quasi specimen quoddam, & degustatio perfecti hominis & magnæ literaturæ, & multarum rerum scientiæ. Commendat autem te mihi maxime, quod venerandus pater, apud quem es isthic, prior domus & ecclesiæ *Jesu Christi*, heri mihi affirmavit, te suo judicio, virum optimum esse, & bonitate præditum singulari. Quam ob rem quantum possunt literæ & rerum cognitio, & sincera bonitas apud hominem, qui magis hæc vult & optat, quàm proficitur: tantum tu mihi *Erasme* es jure istarum in te virtutum, & debes esse semper commendatissimus. Quem cum videro, agam præsens pro mea persona, quod alii egerunt pro te absente, commendaboq; me tibi, tuq; sapientiæ, quem indignè alii mihi commendaverunt. Nam minor majori commendari debet, & indoctior eruditiori. Verum si quid est in mea parvitate, in quo tibi vel gratus, vel utilis esse potero, id erit in te tam promptum & liberale, quam vult ista tua & exigit præstantia, quam jam venisse in *Angliam*

A gaudeo, cui velim tam jucunda esset *Anglia* nostra, quàm te utilem ei tuâ doctrinâ arbitror esse posse. Ego vero sum in te, & ero is qui debeo esse in eum, quem opinor tum optimum tum doctissimum. Vale ex cubiculo *Oxonie*. Anno millesimo quadringentesimo nonagesimo septimo.

Erasmus Roterd. Ioanni Colecto S. D.

S I quid omnino in me ipso agnoscerem *Colecte* Epist. 4.
B humanissime, vel mediocri laude dignum, lætaretur profecto cum *Helloro* illo *Neviano* laudari ab te viro omnium facile laudatissimo: cujus ego judicio tantum tribuo, ut longè mihi sit jucundior tacita tua unius existimatio, quàm si vel universum forum *Romanum* & acclamet, & applaudat, aut tanta me miretur imperitorum multitudo, quantum *Xerxis* exercitum fuisse ferunt. Ille enim *Horatium* sequens institutum, ventosæ suffragia plebis nunquam sum aucupatus, quippe quæ pari temeritate & probat, & reprehendit: ita à probatissimis viris laudari, pulcherrimum semper existimaui, qui nec falso quenkum pro sua simplicitate velint laudare, nec possint pro sua prudentia falli, quorum neq; doctrina suspicionem erroris, nec vita assentationis recipit. Verum tuæ laudes, mi *Colecte*, tantum abest ut mihi cristas erexerint, ut homo naturâ putidulus, vehementius etiam mihi displicerem. Videtur enim admoneri, qualem me esse conveniat, quum ea de me prædicantur, quæ in aliis veneror, in me desidero. Novi, novi ipse optime, quâ me parte calcens stringat. Neq; tamen eorum qui me tibi tam amanter commendârunt, aut officium, aut humanitatem reprehendo, neq; tuam in recipienda commendatione facilitatem vitupero. Siquidem ut humani est hominis, de ignotis benigne sentire: ita festivi ac facili, amicis libenter credere. Nam quod ex meis ipsius scriptis me laudas, id tale esse puto, ut aut urbanâ laudationem nos ad virtutem excitare volueris, aut incredibili quadâ modestia tua fieret, ut aliena tibi nimis placerent, tua nimium displicerent. Quare animum quidem in me tuum tam promptum, tam propensum, tam candidum amplector, ut debeo, libenter, veneror, exosculor: judicium amo ut amicum, non probo ut verum: non quod te judicem aut parum idoneum existinem, quum sis prudentiâ vir singulari, aut fictum, quum animi tui simplicitatem non ignorem: sed quod partim amore lapsus, commendatoribus meis nimium credideris, partim candore miro quodam, atque modestia, alienis laudibus nimium benigne faveris. Qui tamen error tuus mi *Colecte*, hoc mihi debet esse jucundior, quod ab eo sit animo profectus, qui me semper unice delectavit, humano, facili, candido, ab omni invidentiæ labe alienissimo. Malo itaq; te de nobis amanter errare, quàm integrum nihil falli. Verum ne merces ignotas falsâ laudatione tibi obtrusas fuisset, postea queraris: & ut deligas, prius quàm diligas, en me ipsum tibi describam, tanto quidem melius, quanto sum ipse mihi, quàm aliis notior. Habebis hominem tenui, imò nullâ fortunâ, ab ambitione alienum, ad amandum propensissimum, literarum tenuiter sanè peritum, sed tamen admiratorem flagrantissimum, qui probitatem alienam religiose veneretur, suam habeat nullam: qui doctrinâ facile omnibus cedat, fide nemini:

nemini : simplicem, apertum, liberum, simulandi ac dissimulandi juxta ignarum ; animo pusillo, sed integro, sermonis parci : eum denique, à quo prater animum nihil expectes. Hujusmodi hominem tu *Colite* potes amare, si tuâ familiaritate dignum judicas, ita *Erasmus* in tuo ære numerato, ut nihil æque tuum exillimes. *Anglia* verò tua mihi quum multis nominibus, tum hoc præcipue nomine jucundissima est, quod iis rebus abundat, præter quas nihil mihi solet esse jucundum, hominibus bonarum literarum scientissimis, inter quos (nemine reclamante) facile te principem numero : qui quidem eâ sis doctrinâ ut nullâ morû probitate commendatus, tamen admirandus omnibus esse debeas, ea vitæ sanctimonia, ut citra doctrinæ commendationem, nemini tamen non charus, colendus, venerandus haberi possis. Quid ego nunc dicam vir optime, quantum me affecerit, delectâritq; stilus ille tuus, placidus, sedatus, in affectatus, fontis limpidissimi in morem è ditissimo pectore scatens, æqualis, sui undique similis, apertus, simplex, modestiæ plenus, nihil quâ habens scabri, contorti, conturbati ? ut mihi planè visus sim animi tui simulachrum quoddam tuis in literis agnovisse ? Loqueris quæ vis, vis quæ loqueris. Verba in pectore nata, non faucibus, sententiam sponte sequuntur, non illa voces sequitur. Denique felici quadam facilitate, ea sine cura effundis, quæ vix alius summo studio possit exprimere. Sed temperabo à laudibus tuis apud te duntaxat, ne recentem tuam in me benevolentiam offendam. Scio quàm nolint laudari ii, qui soli laudem merentur omnium. Bene vale. *Oxonie*, Anno millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo.

*Erasmus Rot. Guilielmo Montjoio,
Comiti generoso S. D.*

Epist. 5.

SI tu tuâq; generosissima conjunx, socer humanissimus, reliquaq; familia, valetis, est cur maximopere gaudeamus. Nos hic quidem valemus perbelle, & indies bellius. Dici non potest, quàm mihi dulcescat *Anglia* tua, idq; partim consuetudine, quæ omnia dura lenire solet : partim *Coliti*, *Charnoci*q; Prioris humanitate, quorum moribus nihil fingi potest suavius, mellitius, amabilius, cum his duobus amicis ego vel in extrema *Serbia* vivere non recusem. Id quod scripsit *Horatius*, & vulgus interdum videre verum, res ipsa me docuit, cujus hoc tritum nôsti, quantum rerum durissimi soleant esse aditus, eas feliciter evenire. Quid nostro illo ingressu fuit, ut ita dicam, inauspicatus ? at nunc secundiora indies omnia. Evomui tadium omne, quo me quondam nauseantem videbas. Quod reliquum est, te oro meum decus, ut quando tum quum meus me animus deficeret, tuo sustinuisti : nunc quum meus mihi non deest, tuus ne destituat. Quod ad diem præfinitum non veneris, expostulare tecum nec liber, nec jure me posse poto. Quid te retardârit, equidem nescio : hoc unum scio, quicquid fuit, legitimum quiddam, & justum fuisse, quare venire non potueris, nam voluisse nihil dubito. Neque enim ullam video causam, cur istud fingere volueris. Et ea est generosissimæ mentis tuæ ingenua simplicitas, ut maxima etiam de causa mentiri nec scias si velis, nec velis si scias. Non est meum te vel hortari, vel

A dehortari, imò dehortari potius. Quod tux te res hortantur, id sequere. Nos ita te desideramus, ut interim te tuis commodis inservire velimus. Si brevi venturus es, gaudemus : sin qua res te retinet, modo incommodi nihil sit, ut hætenus fecimus, æquo te animo expectabimus. Pecunias meas annulo tuo diligenter obsignatas, mitte. Priori jam sum multis nominibus obætatus, ministrat ille quidem tum benignè, tum promptè. Verum quando ille humanissimi hominis officio functus est, par est nos invicem gratorum hominum munere fungi, & quàm ille libenter dedit, tam nos libenter reddere. Ut rarâ suppellectile, ita bonis amicis parcius utendum esse censeo. Si quid isthic novatum est, facito me per literas certiores. Bene vale. *Oxonie*, Anno millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo.

*Erasmus Roterodamus Arnoldo
Boschio S. D.*

COmpluskulas jam epistolas eodem propè tempore abs te recepi, quod me tibi suspicaris iratum : ni sine causa faceres, ferrem profectò iracundè, quod de homine tui amantissimo, tam non amanter senseris. Vale.

Epist. 6.

Erasmus Rot. Christiano S. D.

SAlve mel *Atticum*. Heri nihil scripsi, & consulo quidem, nam eram stomachosior. Ne roga in quem, in te inquam. Quid commoveram ? Verebar mihi insidias strui per te hominem argutissimum. Suspectam habebam illam tuam pyxidem, ne quid simile nobis afferreret, quale ferunt *Pandora* pyxidem *Epimæthæ* ; quam tibi reclusissem, mihi ipsi succensebam, qui fuisset suspiciosulus. Cur igitur nō hodie quidem scripsisti ? inquires. Eramus occupatissimi. Quid tandem negotii ? In spectaculo sedimus, sanè jucundo. Comœdia, inquis, fuit, an Tragedia ? Utramvis, verum nemo personatus agebat, unicus duntaxat actus, chorus sine tibiis, fabula nec rogata, nec palliata, sed planipedia, humi acta, sine saltatu, è cœnaculo spectata, epitasis turbulentissima, exitus perturbatissimus. Quam malum, inquires, mihi fabulam fingis ? Imò rem *Christiane* refero. Spectavimus hodie matrem familias, cum famula domestica fortiter depugnantem. Sonuerat diu tuba ante congressum, convicia fortiter utrinq; regebantur. Hic æquo Marte discessum est, triumphavit nemo. Hæc in hortis, nos è cœnaculo taciti spectabamus, non sine risu. Sed audi catastrophem. A pugna conscendit cubiculum meum poella, concinnatura lectos. Inter confabulandum laudo fortitudinem illius, quod voce conviciisq; nihil cesserit dominæ : cæterum optasse me, ut quantum lingua valebat, tantumdem valuisset & manibus. Nam hera virago robusta, ut vel athleta videri posset, subinde caput humilioris puellæ pognis contundebat. Usqueadeone, inquam, multos habes unguis, ut ista impune ferat ? Respondit illa subridens, sibi quidem non tam animum deesse, quàm vires. An tu putas, inquam, bellorum exitus à viribus tantum pendere ? Consilium ubique valet plurimum. Roganti, quid haberem consilii : Ubi te rursus odorietur, inquam, protinus caliendum detrahe : nam mulierculæ *Parisiorum* mirè

Epist. 7.

E

P

G

mirè sibi placent nigris quibusdam caliendis. Eo detracto, mox in capillos invola. Hæc ut à me joco dicebantur, itidem accipi putabam. Atqui sub cœnæ tempus accurrit anhelus *Cospes*, is erat *Caroli* Regis caduceator vulgato cognomine dictus *Gentil Gersum*. Adeste, inquit, domini mei, videbitis crebentum spectaculum. Accurrimus, offendimus matrem familias, ac puellam humi colluctantes. Vix à nobis diremptæ sunt. Quam cruenta fuisset pugna, res ipsa declarabat. Jacebant per humum sparsa, hic caliendum, illic flammæum. Glomis pilorum plenum erat solum. Tam crudelis fuerat laniena. Ubi accubimus in cœna, narrat nobis magno stomacho mater familias, quàm fortiter se gessisset puella. Ubi pararem, inquit, illam castigare, hoc est, pugnis contundere, illa mihi protinus caliendum detraxit è capite. Agnovi me non surdæ cecinisse fabulam. Id detractum, inquit, mihi venefica vibrabat in oculos: id non admonerem. Tum, inquit, tantum capillorum evulsi, quantum hic videtis. Cælum ac terram testata est, se nunquam expertam esse puellam tam pusillam, ac perinde malam. Nos excusare casus humanos & ancipitem bellorum exitum, tractare de componenda in posterum concordia. Ego interim mihi gratulabar, dominæ non subolere, rem meo consilio gestam, alioqui sensissem & ipse illi non deesse linguâ. Habes nostra ludicra, nunc ad seria. Duplicem mecum contentionē acceperas, scribendi, & munera mittendi: alterâ te planè victum declaras, ut qui alienis manibus mecum dimicare cœperis. An inficiaberis impudens? Non arbitror, si quid frontis est: alteram ipse nē suscepi quidem, sed ultrò manus dedi. Literis longè vinceris, imò nē pugnâs quidem, nisi ut *Patroclus Achilles* armis. Muneribus nolo tecum inire certamen. An Poeta cum negotiatore? quid simile? Verum heustu, ad æquiorē concertationem provoco. Experire utrum tu me prius mittendo, an ego te scribendo defatigem. Hoc demum sit bellum dignum poeta, dignum institore. Tu si quid audes, accingere, ac bene vale. *Parisii*. Anno M. C C C C. XCVII.

Erasmi Epistola pro amico quodam scripta ad Medicum.

Epist. 8.

EX re demū ipsa intelligo vir eruditissime, grato animo nullum incommodum accidere posse acerbius, quàm si iis, quibus immensam gratiam debeat, nē mediocrem quidem referendi suppetat facultas: id quod mihi in te prius evenit: cujus ego cum divina merita animo recolo, recolo autem assidue, dispiciōq; anxius, si quā fore te possim tantam tuam in nos humanitatem reponere. ¶ non ex æquo, id quod sperandū mihi non est, at aliqua saltem ex parte: toties satis meis irascor, malèque precor, quæ me hac conditione nasci voluerint, ut summam tui similium humanitatem experiri necesse haberem, remitti verò quod acceperissem, nē minima quidem ex parte possem. Quā quidem una in re fortunæ iniquitatem mihi gravem sentio, ingensq; intimo pectori oboritur æstus, cum & ardet animus referre beneficium, simulq; occurrit, & quàm sit exiguum, quod nostra possit tenuitas, & quàm immensum quod tua possit humanitas. Quis enim unquam vel opulentissimus medico gratiam parem regulit? ut

A Deo, ita nec medico talio rependi potest: à Deo vitam accepimus, à medico tanquam recipimus: à summo illo rerum satore, vivendi munus accepimus, id medici curatum servatur nē pereat, tum restituitur, alioqui perituum. Quare equidem virum medicum non unum pro multis numerarim, ut scripsit *Homerus*, sed pro terrestri quodam numine inter mortales habendum censuerim. At quantum reliquis mortalibus antecellit medicus, tantum ego te medicorum vulgus antecedere puto, ut tibi non modò ut medico debeas, sed ut medico in arte principi, fide rarâ & pene incredibili, curâ & sollicitudine plusquàm paternâ, humanitate admirabili: quæ omnia in uno medico reperire, fortasse non minus sit rarū, quàm phoenix ille Poetarū, qui jam in raritatis adagiū cessit. In te autem uno non solum hæc omnia, verum etiam summa. Quid enim te uno vel in conjectando solerti, vel in judicando acri certiusq; vel in pronunciando modestius: quibus rebus non modò omnes nostri temporis medicos longè præcurris, verum etiam ipsis artis autoribus, & tanquam diis, ut veteres loquebantur, jure optimo debeas æquari. Tum Deum immortalem, quā fide: quæ quidem si arti detracta sit, periculosa quædam res sit medicus. Quæ spectatissima id es consequutus, ut certatim magnatum quisq; tibi capitis sui salutem non ut medico, sed ut parenti committat. Tum quàm exacta vel minutissimis in rebus diligentia, quanta patientia laborum minimèque morosa, ut ista in te, nulli vel amantissimæ matriculæ cedas. Adde jam humanitatem singularem, quā jure tibi conrigit, ut nemo te non admiretur: nec admiretur solum, sed etiam amet: nam arte quidem doctus es miraculo, fide magnatib; places, diligentia curæque laborantibus, humanitate miræque morum suavitate universis. His rebus omnibus, in summo meo periculo, hominisque penè ignoti, rebus propemodum desperatis, certè afflictissimis, ita es usus, ut nē in fratrem quidem potueris officiosius, ut tua planè sim arte tanquam ab Orco revocatus. Itaque quid debeat video, quanquam nē id quidem satis animo consequor, nedum verbis. Verum ubi de referendo, ut par est, incipio cogitare, tum verò ratio accepti, atq; expensi peniquā convenit. An de mea fortuna remetiari? quæ perquam tenuis est planèque Poetica, id est, maligna, ac penè nulla, cum præstanti sit id quod in nos contulisti quàm ut vel *Cresus* ipse, si universas opes exhauriat suas, par esse possit: aut mihi si fontes auri, ut Poetæ fabulantur, domi sint, aut *Tagus* aliquis, *Pactolus*ve anreas arenas volvens. *Phalaris* & tyrannus opulentissimus cum *Polyeeto* medico amplissima munera planèque regalia misisset, purgat tamen muneris exilitatem, imparem se ejus beneficiis fassus. Ego verò sic, ut res habet, sentio, ut nē si me totum quidem quantus sum, pignori opposuero, aut etiam capitis auctionem fecero, possum ulla ex parte solvendo esse. Verum scio te tam hac gratiâ non egere, quàm ego referre non possum: sed interdum bene egisse gratias, ut ait *Seneca*, retulisse est. Siquidem *Aeschines* grata modestæque oratione *Socratem* sibi devinctiorem reddidit, quàm *Alcibiadis* animo liberalissimo pares divitiæ. At hic quoq; quàm sim impar, agnosco: propterea quòd tanta sunt tui in me merita, ut quantamvis etiam dicendi copiam superent, neque quisquam tam magnificè

magnificè dicere possit, quod non ad tuam humanitatem exile videatur, tum ea est nostra infantia, ut ne mediocres quidem materias possit discendo æquare. Denique ea est ingenii tui elegantia, ea iudicii acrimonia, ut nisi perpolitum, exactum, exquisitumque, nihil queat satisfacere. Quare cum utroque modo vincas, ut nec referre ullā, nec agere pares gratias possim, id quod unum opis est nostræ, facere nunquam desinam, nempe meminero, amabo, gratias agam pro viribus, referam hæc ut ingratus omnino videri non possim, mistoque hoc ad te non in rationis deductionem, sed animi grati indicium, *Homerum Græcum*, quem ego ab homine amicissimo abstuli, ut te mihi eo faciam amiciorum. Bene vale.

Erasmus Basso suo S.D.

Epist. 9. **V**ide quantum maledicendo valeas. Unitā tantum epistolā victus, do manus, arenā cedo, in *Angliam* usque profugio: hic certe me à tuis conviciis tutum fore confido. Nam si me persequi voles, alter tibi adeundus erit orbis: & pigritiam probe novi tuam, qui tametsi mediis in fluctibus es natus, nihil tamen peius odisti fluctibus. Quod si huc quoque tuæ conviciatrices epistolæ penetrabunt, audio in ultima *Britannia Orchadas* esse insulas. In has aufugiam, etiam si quid est *Orchadibus* remotius, vel ad *Antipodas* usque. I nunc, & de gloriosa victoria magnificum triumphum agito. Bene vale. *Parisii. Anno M. CCCC. XCVII.*

Erasmus Fausto Andreliano Poeta Laureato.

Epist. 10. **D**eum immortalem, quid ego audio? Itane *Scipio* nostrum repente Poeta militem esse factum, ac pro libris horrida arma tractare? At quanto melius cum *Delio Volsco* (sic enim se nominavit) depugnabat? Quem si confecisset, bone Deus, quantus triumphus hominem manebat. Nos quoque in *Anglia* nonnihil promovimus. *Erasmus* ille, quem nōsti, jam bonus prope modum venator est, eques non pessimus, aulicus non imperitus, salutat paulo blandius, arripit cominus, & invixā Minervā hæc omnia. Quid mea? satis procedit. Tu quoque si sapis, huc advolabis. Quid ita te juvat hominem tam nasurum inter merdas *Gallicas* consenescere? Sed retinet te tua podagra, ut ea, te salvo, pereat malè. Quanquam *Britannia* dotes satis pernōsses *Fausto*, nix tu alatis pedibus huc accurreres: & si podagra tua non sineret, *Dadalum* te fieri optares. Nam ut è plurimis unum quiddam attingam. Sunt hic nymphæ divinis vultibus, blandæ, faciles, & quas tu tuis carminis facile anteponas. Est præterea mos nunquam satis laudatus. Sive quò venias, otanium osculis exciperis; sive discedas aliquò, osculis demitteris: redis, redduntur suavia; venis, ac te, propinquantur suavia; disceditur abs te, dividuntur basia; occurritur alicubi, basiatu affatim; denique quocumque te moveas, suaviorum plena sunt omnia. Quæ si tu *Fauste* gustasses semel quam sint mollicula, quam fragrantia, profectò cuperes non decennium solum, ut *Solan* fecit, sed ad mortem usque in *Anglia* peregrinari. Cætera coram jocabimur: nam videbo te spero, propediem. Vale, ex *Anglia. Anno M. CCCC. LXXXIX.*

Faustus Erasmo suo S.D.

Frugalem omnino mihi cenam postulo: nihil volo præter muscas & formicas. Bene vale. *Epist. 11.*

Erasmus Fausto suo S.D.

Quæ malum, tu mihi obijcis ænigmata? Num me *Oedipum* putas, aut *Sphingem* mihi esse domi? Quanquam equidem somnio tnas muscas, aviculas, formicas, cuniculos velle. Verum alias jocabimur, nunc cœna emenda est, quare ænigmatistes esse desinas oportet. Vale.

Faustus Erasmo.

Nunc plane intelligo te *Oedipum* esse, nihil volo præter aviculas, & quidem parvulas: de cuniculis ablit. Vale optime ænigmatum interpretes. *Epist. 12.*

Erasmus Fausto suo S.D.

Vt tu jocosisime *Fauste*, eadem operâ & mihi ruborem, & theologo illi stomachum excutabas: aderat enim in eodem auditorio. Verum non expedit, opinor, irritare crabrones. Bene vale. *Epist. 14.*

Faustus Erasmo suo. S.D.

Faustum pro suo *Erasmo* vel emori audacter posse, quis nescit? Blaterones istos tantum omnino faciamus, quanti culicem elephantus *Indicum*, Vale. *Faustum* invixit livore tuus. *Epist. 15.*

Erasmus Gaguino.

Salve, ornatissime vir. Vide quæso, quàm sic insigni impudentiâ tuus *Erasmus*. Nunquam illi *Gaguinus* in mentem venit, nisi quum eger. Opus est mihi ad pauculos dies *Trapezontio* de Rhetoricis præceptionibus. (Non rogo habere, scio nihil bonorum autorum tibi non esse) hujus velim mihi tua humanitas copiam faciat: *Quintilianum* unâ cum hoc conferre cupio, utrunque propediem ad te salvum remissurus. Bene vale, ac nos ama. *M. CCCC. XCIX.* *Epist. 16.*

Erasmus Ludolpho suo S.D.

Hoc unum mihi crede *Ludolpho* optime, non committam ut munus tuum, sensi enim abs te profectum, malè collocasse videaris. Corporam quædam ad *Latinè* discendum mirè conducibilia: ea tibi perfecta hinc mittam. Deinde nunquam desinam excudere quippiam, quod tua studia possit provehere. Tu modò maximo animo in honestissimas literas incumbere, simulque doctos viros fovere perge. Bene vale charissime adolescens. *Luceria III. Calendas Maias. Epist. 17.*

Erasmus Antonio Lutzenburgo suo S.D.

Scripturus eram humanissimo Abbati, sed quoniam nuper admodum ex *Bari* mei literis certior factus essem illum nondum è *Brabantia* redisse, differendum putavi, donec de reditu illius cognoscerem. *Epist. 18.*

cognovissem. Ad te dedi, non quod esset argumenti novi aliquid, sed ut constantem perpetuumque meum in te amorem scribendi officio declararem. Amo enim te mi suavitissime humanissimèque; *Antoni*, aut pari, aut certe quàm proximo cum *Batto* meo amore: idque non modò plurimis tuis in nos officiis moribusque festivissimis provocatus, verumetiam fatali quâdam benevolentia, quâ ita ducor, ut tui etiam si oblivisci velim, non queam. Nos quoniam funditus extinctam pestem cognovimus, *Parisiis* remigravimus. *Dismas* Abbatis frater, dum hic agerem, me coluit diligenter: nos illius vicissim consuetudine magnopere sumus delectati. Nihil, ita me Deus amet, vidi in vita hoc adolescentulo ingeniosius, suavius, moderatius. Non hæc, mi *Antoni*, ad gratiam dico, sic ego re ipsa reperi. Verum ille iuxta sapientis vocem, animam sortitus est bonam, & ut *Græci* dicunt, *euais* est, id est, bene & feliciter natus. Nihil illius ingenio acutius, nihil mente syncerius, nihil moribus suavius, nihil pudore amabilius. Miratur literas: cum his versari gaudet, unde semper abeat doctior. Dignissimus est puer, ut quem natura optimis rebus finxisse videtur, exquisitissimâ etiam diligentia curemus, ne mens minimè vulgaris ad vulgares istas sordes detrahatur. Sed vivit in tutela quadam, sic enim appellant, nimis profectò tutelariter, id est, victu sordidissimo, immundâ suppellectile, neglectus inter, nescio quos, ociosos nebulones, qui nihil pejus oderunt quàm libros, aut literatos sermones: grassatores nocturnos, potiores diurnos, unde præter turpitudinem nil discere queat. Et haud ignoras quàm hæc ætas facillè trahatur ad vitium. Affricat enim scabiem suam convictor infestus: & qui tangit picem, non potest non inquinari. Est hic *Jacobus Tutor*, vir integritate summâ, eruditione non vulgari, & studii flagrantissimi, juris Pontificii professor: is domi suæ nobiles aliquot adolescentes alit, & alit non tutelariter, sed mundissimè: nam ipse sum apud eum tres menses diversatus. Hic *Dismas* non secus atque filium amat, & amatur ut parens: quare si Abbas adolescentis saluti rectè consulere volet, id quod velle scio, properabit illum ex tutela eximere, in qua & magno vivit, & immundissimè, & quod est omnium gravissimum, cum iis, unde depravari possit, doceri non possit: atque huic, de quo memini, *Jacobus* committet, viro, mihi crede, cujus ego laudes nullo sermone queam assequi. Is gaudebit contingisse, cui suam doctrinam libenter communicet, quem ad honesta studia totum excitet. *Dismas* habebit, qui cum perinde vivat, ac si cum parente viveret, apud quem nihil nisi honesta, nisi literata audiet. Mirabere forsân, cur ego rem hanc tantopere suadeam. Ad me quidem omnino nihil pertinet: nam mihi hic neque scribitur neque meretur: verum ubi tutele sordes, ubi periculosos convictores, ubi omnia contaminata perspexissem, & adolescentis optimam mentem amarem, tum etiam Abbati propter summam illius in me humanitatem, omnia deberem, putavi me hoc sine summo scelere prætermittere non posse, quin quod ad *Dismas* salutem vehementer pertinere cognovissem, compertissimumque haberem, literis meis admonerem. Nihil enim dubito, quin si abbati minima ex parte res, uti est, cognita foret, ac semihoram quidem in ea familia sedere sit pas-

A surus. Nec ille vos scrupulus commoveat, ne parum *Gallicè* discat, si cum homine nostrate vivat: scit bene *Gallicè Dismas*, & jam nunc loquitur expeditè. Neque deerunt usquam unde *Gallicè* audiat: at literas discet, virtutem discet: quod si Abbati persuaseris, poteris enim *Antoni*, adolescentulum immortalis beneficio tibi alligaris. Neque dubito, quin omnes qui illi bene volunt, inter quos primum locum Abbas obtinet, mihi sint in posterum maximam grariam habituri, qui quidem in tempore admonuerim: quare non conquiesces, donec effeceris. *Antoni* patri patrono tuo, jam etiam per te meo, me quàm commendatissimum facere studebis, purgabisque: quod nihil per hunc scripserim: scribam è *Parisiis*, ubi reveritum audiero. Vale mi *Antoni* charissime, nosque quod facis, ama. Præfectum aula virum humanissimum, ceterosque nobis bene cupientes, meis verbis saluta-bis. *Aurelia*. III. Idus Decemb Anno M. D. I.

Appendix.

C **N**E mireris *Antoni*, quod innitio hujus epistolæ negavimus nos Abbatem scribere, cum scripserimus. Cum enim is tabellæ nos fecisset, & hic puer à *Batto* præter speciem adisset, mutavimus sententiam, maxime *Batto* ut ita acere hortante: è cujus literis cognovi, quàm humanitate vir ille meas literas acceperit, quod ego vix sperare audebam. Novi enim, quàm nihil habeant mea scripta, cur a magnis viris legantur. De *Dismo* quod scripsi, quæro ut omni conatu aures, omnino vehementer ad illius salutem pertinet: & nisi fiet, vereor ne nos omnes, puerum in pœnis, non fecisse pœniteat. Nos enim nihil ambigimus, sed oculis deprehensa scripsimus, neque quicquam præter ejus salutem spectamus: & ille in his it annis, qui facillimè vel ad summam gloriam, ve ad turpitudinem extremam flectantur: quare gilandum & maturandum cenſeo. Vale.

II *Erasmus Greverado Advocato S. P. J.*

QUOD ignotus ignotum meis literis in te per Epist. 19. Stas interpellare sum ausus, vir optime, que integerrime, non tam debes improbitatem accusare meam, quàm benevolentiam & ab hac profectam fiduciam amplecti: quanquam qui mihi ignotus esse potes, cujus animum, mores, studium, *Henricus Norrbomius*, homo omnium qui vivunt, minimè mendax, familiari sermone ita sepe numero descripsit, ut non aliter quàm in tabula depictam tui imaginem coram videat intueri? Sit tantam vim habet probitatis & eruditionis admirationio, ut toto, serè orbe disjunctos, arctissimâ tamen charitatis copulâ conjunctissimos esse videamus: ego viri tam modesti, tam studiosi, tam candidi bonarum literarum admiratoris, & tam vicini, gratiam non quavis etiam ratione conabor aucupari? Neque vulgari sermone tecum hanc mutuum benevolentiam inire est animus. Sancta quædam res est eruditorum societas, & non nisi sancto aliquo pignore fandienda: Id quale sit, jam paucis exponam. Flagrat jam olim mihi incredibili ardore animus, *Hieronymianæ* epistolas commentariis illustrandi, & nescio quis Deus mihi pectus accendit, agitque ut rem tantam, & à nullo hætenus tentatâ, audeâ animo concipere. Mover me viri celestis & omnium Christianorum sine controversia longè

longè tum doctissimi, tum facundissimi pietas: A
 ejus scripta cum digna sint quæ ab omnibus
 passim legantur & ediscantur, vix pauci legunt,
 pauciores mirantur, paucissimi intelligunt. De-
 um immortalem, *Socrus*, *Albertus*, & his impo-
 litiores autores, omnibus in scholis perstreperet,
 & ille unicus religionis nostræ pugil, illustrator ac
 lumen *Hieronymus*, qui meruit ut unus celebra-
 retur, unus ex omnibus tacebitur? Sed rem vi-
 deo indignissimam, ob hoc ipsum negligi *Hiero-*
onymus, per quod promeritus est ne negligetur. B
 Noceat auctori eloquentia, quæ religioni profuit.
 Alienat multos ab ætius eruditio, quæ potissi-
 mum oportebat eum commendari. Pauci itaque
 mirantur, quem per pauci intelligunt. Quod si
 talis autor dignis commentariis fuerit illustratus,
 futurum prospicio, ut *Hieronymiana* gloria, tan-
 quam nova luce accepta, quàm latissimè emite-
 scat: ut passim in scholis, in auditoriis, in tem-
 plis, domi, publicè, rivatimque legatur, & edisca-
 tur. Nec me adeo fuit, quàm audax facinus ani-
 mo præsumperim. Primum, quanti negotii fue-
 rit mendas, quæ per tot secula penitus infede-
 runt, eradere? deinde quantum in illo antiquita-
 tis, quantum Græcarum literarum, quantum hi-
 storiarum? tum æt phrasæ, quod dicendi artifi-
 cium, quo non Christianos modò omnes longo
 post se intervallum reliquit, verumetiam cum ipso
Cicero certare videtur? Ego certè, nisi me san-
 ctissimi viri fuit amor, cum *Hieronymianam* ora-
 tionem cum *Ciceronianam* confero, videor mihi ne-
 scire quid in isto eloquentiæ principe desiderare.
 Tanta in hoc nostro varietas, tantum sententia-
 rum pondus, tanta enthymematum volubilitas.
 Quod arcticum in eloquentium literis indicare,
 ut difficultatum est, ita longè utilissimum. Id quod
 ita me, modò ipse dexter adsit, confecturum con-
 fido, ut si hæcenus *Hieronymianam* eloquentiam
 sunt admirati, jam eloquentem fuisse, se nescisse
 fateantur. A me quidem, quicquid vigiliis, quic-
 quid ædulo studio, quicquid eruditione medio-
 cri, quicquid ingenio non pessimo præstari pote-
 rit, insodulò *Hieronymus* præstabitur. Verum ut ad
 græ bellum auxiliaribus copiis, ita & ad tam
 arduum negotium, duce aliquo, & auspice opus
 esse video. Quem verò ex omnibus ad id maxi-
 mè idoneum deligam, nemo te melius possit in-
 dicare, vel quod tu hujus auctoris præcipuo quo-
 dam amore perpetuo flagras (ita enim mihi
 narrare solebat *Henricus*) vel quod hoc tanto pi-
 gnore, mutuam hanc inter nos societatem &
 benevolentiam placuit initiare. Age vir opti-
 me, da dextram, & mecum ad tam pulchrum
 facinus magno animo accingere. Aderit ipse &
 literarum suarum, quas tantis vigiliis excudit,
 vindicibus favebit: nec sua tam pius labor poster
 mercede fraudabitur. Bene vale. *Parisiis*. XV.
 Calendas Januariæ. Vide quantum fiducia mi-
 hi tui mores præstant, qui perinde ut jam vetu-
 lus & notus amicus, tam indiligenter ad te scri-
 bere non veretur. Cætera ex tabellario *Augusti-*
no Caminade, viro & doctissimo, & mihi con-
 junctissimo cognosces, qui literas humanitatis,
 quas vocant, in urbe *Parisiensi* maximè cum
 hinc professus est: hunc tu tuo more comple-
 deris, est enim tuo amore dignissimus. *Lutetia*.
 Anno millesimo quadringentesimo nonage-
 simo nono.

Erasmus Nicolao à Burgundia præ-
posito S. D.

Sic te amo, ut meo erga te studio nulla epistola *Epist. 20.*
 non sit futura brevissima: ita sum occupatus,
 ut negotiis meis nulla quamlibet brevis non sit
 longissima futura. Veteres illi poetas, & homines
 eloquentes allegoricè cygnos appellabant: neque
 id opinor, temerè: nam ut hi plumis, ita illi pe-
 ctore candidissimi: utriusque *Phæbe* sacri: utriusque
 lympidis annibus, & pratis irriguis impensè gau-
 dent: utriusque canori; sed hodie maximè nostrate
 cælo obmutuisse videmus utrosque, ac ne morte
 quidem vicina fieri vocales. In causa est, uti com-
 jicio, quod autores sunt phisici, colorem non nisi
 spirante *Favonio* canere: & miramur nunc omnes
 mutos esse cygnos, cum tot spirent Boreæ, tot Au-
 stri, nulli Zephyri? Nam mihi quidem *Britannicus*
 ille Aquilo, una cum nummis ita vocem ademit,
 ut non lupus æquè possit, qui te prior viderit. At
 non sunt Zephyri, nisi vere ineunte: quare huma-
 nissime Præpositè, si tu dominæ *Variensis*, patronæ
 meæ, ver fueris, illaque mihi *Favonius* aspiraverit,
 ego vicissim utriusque cygnus fuero, ita canorus, ut
 ipsa etiam exaudiat posteritas. Nihil habeo ne-
 cesse ænigma evolvere, nimirum *Oedipus* scribens,
 non *Dædalus*. Tantum alterum illum *Bænum*, quem
 mihi pollicitus es, apud dominam paulisper expe-
 di. Bene vale. Datum *Lutetia* VII. Calend. Feb.
 Anno M. CCCC. XCVIII.

Erasmus Arnoldo.

Salve mi *Arnoldo*. Jam sesquimenssem gravi- *Epist. 21.*
 ter laboro febris nocturnæ, lentæ quidem illæ,
 sed quotidianæ, quæ me penitus extinxit. Nondū
 sum morbo liber, sed tamen aliquanto recreati-
 or: nondum vivo, sed affulget aliqua vitæ spes.
 Petis ut tibi animi mei consilium communicem,
 hoc unum habe, mundum mihi jamdudum obo-
 lere: damno spes meas. Nihil aliud cupio, quàm
 mihi dari ocium, in quo possim totus uni Deo vi-
 vere, desistere peccata ætatis inconsultæ, versari in
 scripturis sacris, aliquid aut legere aut scribere.
 Id in secessu aut collegio non possum. Nihil enim
 me tenerius: nec vigilias, nec jejunia, nec ulla in-
 commoda fert hæc valetudo, etiam cum est pro-
 sperrima. Hic ubi tantis in deliciis vivo, subinde
 in morbum incido: quid facerem inter labores
 collegiales? Deceveram in *Italiam* hoc anno con-
 cedere, & *Bænia* aliquot menses Theologiæ ope-
 ram dare, atque illic doctoris insignie accipere: de-
 inde in anno Jubilæo *Romam* visere, quibus con-
 fectis ad meos redire, atque istic vitam componere.
 Sed vereor ne hæc ut volumus, conficere non pos-
 simus. Memento in primis ne tantum iter & regionis
 æstus & valetudo hæc non ferat. Denique repu-
 to, nec in *Italiam* venire, nec illie vivi sine sum-
 mo sumptu. Ad titulum quoque parandum gran-
 di summa est opus. Et Episcopus *Cambracensis* dat
 perparcè. Omnino benignius amat, quàm largi-
 tur, & prolixius omnia pollicetur quàm præstat,
 ipse propemodum in causa sum, qui non instem.
 Et sunt tam multi, qui vel extorqueant. Faciam
 tamen pro tempore, quod factu videbitur opti-
 mum. Bene vale. Anno millesimo quadringen-
 tesimo nonagesimo.

Eras.

Erasmus Iacobo Tutori suo S. D.

Epist. 21. **S**ic est animatus Abbas, ut *Dismam* & *Antonium* à sermone nostrate omnino procul abesse velit. Sic habent res tuæ, ut nolis sine nostratibus vivere. Quare *Antonio Lutzenburgo*, qui toto peccatore tibi bene cupit, meque autoribus, jubet eos in *Jacobi Danielis* familiam remigrare. Tu tamen mi *Jacobe* tuo more uteris, dabisque operam, ut adolescentes quàm optimè, & quàm maximè ex Abbatis sententiâ, quæ te non fugit, collocentur. Idem *Augustinum* factorum confido. Utrique gratum facietis ornatissimo humanissimoque Præfati. De meis facis scripsi *Augustino* per *Cornelium* tabellionem. Posteaquam *Batum* periit, quis dubitat & *Erasmum* periisse? Præterea autem ceteræ res sic habent, ut pejus non possint. In una virtute spes omnis salutis reliqua. Vale cum *Augustino* nostro, quem audio tecum visurum. Edivi *Audemari* posttridie Calendas Julii, Anno M. CCCC. XCVIII.

Erasmus Fausto Poeta Regio S. D.

Epist. 22. **P**uer meus tuo iussu tuisque verbis formidolosum me appellavit, quod ob nescio cujus per silentiolarum metum, solum verterim. Non ferendum convicium, siquidem in militem *Eleutium* dicatur. At in hominē poeticum oculi umbræque amantem, neutiquam hæret. Quanquam hujusmodi in rebus nihil formidare, equidem non strenui hominis, sed stipitis esse duco. Ubi eo cum hoste res est, qui propulsari, qui referri, qui vinci contra pugnando potest: ibi qui fortis videri cupit, per me licebit. *Lerna* illa *Hydra*, extremus durissimisque laborum *Herculis*, ferro quidem domari non potuit, at *Græco* tamen igni confici potuit. Hinc malo quid tandem facies, quod nec cerni queat, nec vinci? Quædam melius fugiuntur quàm superantur. Vir fortis *Æneas* non congressus est cum *Sirenibus*, sed longè à periculoso littore proram deflexit. At nihil est, inquires, periculi. At ego interim citra periculum multos interire video. Vulpem imitor *Horatianam*,

Quia me vestigia terrent,

Pleræque te adversum spectantia, pauca retrorsum.

In hac ego rerum facie, non *Anreliam* modo, sed etiam ad *Gades* illas *Herculeas*, vel ad *Orchadum* extremarum extremam usque non dubitarem avolare, non quod meticulosus sim, animoque parum masculo, verum ne jure metuam: non, ne moriar, cui rei nascimur omnes, verum ne vitio meo moriar. Si *Christus* suos monuit Apostolos, ut mutatis subinde urbibus, persecutorum gladios effugerent, ego tam capitalem hostem, cum commodè queam, non declinabo? Quanquam ad remigrandum jamdudum, tum *Musæ* me hortantur, meæ, quæ quidem hic inter *Accursium*, *Bartolum*, & *Baldum* miserè frigent: tum acre hoc sævumque gelus, penitus extinguendis hujus morbi reliquiis nimis quam opportunum. Sed faciunt adhuc scrupuli nescio quid, illa ingentis incendii vestigia, fumus, odor, favillæ, & haud scio an etiam igniculi suppositi cineri dolofo. Scio quidem humaniss. *Fauste*, operam me omnem ludere, qui quidem id te orō, quod ipse tuapte sponte facere non desinis: orabo tamen, ut *Adagia* nostra, quæ nuper abortu

A ejeci, quo maturius distraherentur tuo testimonio commendes, atque exornes: idque non tam operi quidē ipi, quàm nostræ necessitudini dones. Neque enim usque adeo mihi met assentor, ut cujusmodi sint non videam. Verum parum proba merx, quæ velis extrudere, hoc magis laudatore eget, quo minus meretur. Et nos illo tibi nomine non paulo plus debemus, si tuum suffragium, non tuo iudicio, sed omne nostræ benevolentia accommodaris. Ne dicam interim, quod nec integrum tibi reliquisti, non laudare nugas meas, quibus jam semel ascripto epistolæ tuæ elogio, nihil non tribuisti: ut alterutrū jam tibi sit necesse, aut illas constanter laudare, aut te inconstantis hominis notam incurtere. Denique à nobis enixè dabitur opera, ut illud idem primā manu deformatum opus, non elimetur modo, verum incudi redditum, totum quantum est, diffingatur: eaque demum facie exeat, ut neque te testimonii tui poenitear, neque illud tuæ laudationis tanquam parum convenientis, suppedeat. Quæ quidē in re *Faustini* non modo censorem adhibebimus, verum etiam architectum. Bene vale. Posttridie Natalis divi *Elisabethæ*, *Aureliæ* Anno M. CCCC. XCIX.

Erasmus Augustino suo S. D.

Epist. 24. **D**e *Fausto*, *Gagino*, & *Emilio* alba feliciæque sunt quæ nuncias omnia, neque novi tamen quicquam: at rursus perinde jucunda, ut si nova. Talium enim virore in me benevolentiam, tam grave de te testimonium, quid ni plurimi faciam? Tuum item de mea gloria studium, ut vetus libens agnosco, tanquam novum exolculor: etiam si *Faustina* illa *quæ* penes unum me literarum sacrarium esse distat, non ita nimis me delectavit: cum quod immodicæ laudes, neque nostro pudori, neque mediocritati nostræ conveniunt: tum quod hujusmodi ferme figuræ & fide carent, & invidiæ plurimum contrahunt: postremo ironiæ quoque sunt affines, quemadmodum & illa tuis in literis etiam si blandissime scripta, tamē mihi non admodū blandiuntur, *Observantissime præceptor, tuus devotus discipulus dedo me tibi, jube quod vis, nihil habeo meū, sed omne tuū*: cujus omne ego sermonis genus à sincera benevolentia quàm longissimè semotum esse oportere censeo. Nam ubi purè amatur, ita ut nos facimus opinor, ibi quid illis figuris est opus? Ubi verò insincera charitas, hæc etiam in malevolentia suspicionem rapi solent. Quare pergratum mihi feceris, si gratiosas istas *quæ* funditus tuis è literis sustuleris, ut suum habeat simplex amor sermonem, meminerisque te conjunctissimo amiculo scribere: non tyranno. Fata etiam nunc tuis votis atque aded virtutibus malignè respondere, mihi quidem est opinione molestius, mitescere verò gaudeo. Quinetiam aut insignitè me fallit animus, aut eam tam fatalem tempestatem nova quædam serenitas consequetur. Tu modo obdura mi *Augustino*, uti soles, contraque ardentior ito, quàm tuæ te fortuna sinet. *Paulum* & *Emilium* ad nos remigraturum tuis è literis olfacio. At ego multis modis hominem manere malim: nam hic quidem cur diutius hæream non video. Sed tu curabis ut omni de statu tuo mihi perlembas, ecquid nostri convicius sarcinulam tuam fortunula ferat: quandoquidem de voluntate nec tu vis me diffidere, neque ego possum, tot jam periculis & argumentis

explorata spectatque. Quare si quid erit quam-
obrem hospites, vel parum tempestivi, vel mi-
nus commodi futuri videamur, citra omnem su-
cum aperies, eâ videlicet libertate, quam tanta
postulat necessitudo. Ego ne pilo quidem te mi-
nus amavero. Ita me superi omnes bene ament,
non tam huc specto, quo fortunis meis prospici-
am: quanquam hoc quoque (cur enim inficier?)
quàm ut doctrinæ tuæ, mea, ut scribis, opera, de-
formatæ suprema manus imponatur. Quod si ea-
dem tibi mens, imò si fortuna patitur, ut utrique
commoda nostra cum alterius commoditate con-
jungamus, accersere: sin minus, tamen hoc ipsum
scire permagni meâ refert, ut properem aliis ra-
tionibus mihi consulere, etiam si prius illud potius
est. Qui cum enim cupiam potius mea consum-
mare studia, quàm tecum, quem ego primum bo-
nis literis initiavi, qui cum ad jam propè abjecta
studia me revocavi, qui cum tot annos conjun-
ctissimè vixi? Verùm si non potes quod vis, id
velis quod possis. Ostentatur nescio quæ specula
de adeunda Italia, & prurit nonnihil animus,
verùm simulatque tuas literas accepero, meis
de rebus statuiam. Nicolaum Benzeradum, qui
me, ut scribis, plurimum valere cupit, ego vicis-
sim plurimum salvere jubeo. Tumultuor in mea
Copia, sed multis opinor invitis. Quid enim possum
pelchri, omnibus bonis libris destitutus? Et alti-
us sese in recessu opus aperit, quàm in ingressu
promittebat. Et tamen molier, quidenim aliud
agam? Scilicet hoc ago ne, quod est turpissimū,
nihil agam. Cura ut valeas mi Augustine, meq;,
quod ioles, ama. Datum Aurelia postridie con-
ceptionis virginis matris. Anno millesimo qua-
dringentesimo nonagesimonono.

Erasmus Rhenano suo S. D.

Epist. 25.

Accipe mi Beate totam itineris mei tragico-
comœdiâ. Mollis etiamnum ac languidulus,
ut scis, Basileam relinquebam, ut qui nondum cum
cœlo redieram in gratiam, cum tandiu domi de-
liruissem, idque perpetuis laboribus distentus. Na-
vigatio fuit non inamœna, nisi quod circa meri-
diem solis æstus erat submolestus. Briscei pransi
sumus, sed ita ut nunquam inluavius. Nidor ene-
cabat, tum nidore graviores muscæ. Desedimus
plus semihoram ad mensam ociosi, donec ador-
narent scilicet illi suas epulas. Tandem nihil ap-
positum est, quod edi posset, sordidæ pulvis, offæ,
salsamenta non semel recocta, merz nauseæ. Gal-
linarium non adii. Qui hunc renunciavit teneri
febri, bellum quiddam adjecit. Minoritam illum
Theologum, quicum mihi fuerat de echeitatibus
concertatio, sacroscalices oppignorasse suo jure, ô
Scoticam subtilitatem. Sub noctem ejecti sumus
in vicum quendam frigidum: cujus nomen nec
libuit scire, nec si sciam velim edere. Illic penè
extinctus sum. In hypocausto non magno cœna-
vimus plus opinor sexaginta, promiscua homi-
num colluvies, idq; ad horam ferme decimam: ô
qui fœtor, qui clamor, præsertim ubi jam incalu-
issent vino! Et tamen ad illorum clepsydram erat
desidendum. Mane multa adhuc nocte è stratis
exturbamur clamore nautarum. Ego & incor-
natus & insomnis navim ingredior. Argentinam
appulimus ante prandium ad horam ferme no-
nam, illic commodius accepti sumus, præsertim
Schenverio suppeditante vinum. Aderat aliqua so-

Adalitatis pars, mox universi salutatim veniunt,
sed nemo officiosius Gerbelio. Gebuilerius & Ru-
dalphingius me immunem esse voluerunt: quod
jam illis novum non est. Illinc equis Spiram usq;
contendimus, neque usquam militis umbram vi-
dimus, cum rumor atrocior sparsisset. Anglus
equus planè defecit, vixq; Spiram attigit, sic enim
trastraverat sceleratus ille faber, ut illi ambæ su-
res ferro candenti inurantur. Spira fortim sub-
duxi me è diversorio, & ad Maternum meum vi-
cinum me recipio. Illic decanus vir doctus & hu-
manus suaviter & comiter nos biduum accepit.
Hic fortè fortunâ Hermannum Busebium reperimus.
Illinc curtu veltus sum Wormaciam, atq; hinc rur-
sus Maguntiam. Fortè in eundem currum incide-
rat quidam Cæsaris secretarius Ulrichus cogno-
mento Farnbul, quasi dicas filicum collem. Is incre-
dibili studio, tum itinere toto mihi observavit,
tum Maguntia non passus ingredi *Wormaciam*, ad
ædes canonici cujusdam pertraxit: abeuntem ad
navem deduxit. Navigatio non fuit inamœna,
ob cœli commoditatem, nisi quod longior esset,
nautarum studio. Ad hæc offendebar equorum
pedor. Comitati sunt me primum diem officii
gratiâ Joannes Longicampiannus, qui pridem Lovanii
professus est: & hujus amicus jureconsultus qui-
dam. Aderat & Westphalus quidam, Joannes cano-
nicus apud S. Victorem extra Maguntiam, homo
commodissimus, ac festivissimus. Ubi Popardiam
appulimus, nosque, dum exploratur navis, in ripa
deambularem, nescio quis agnitus me teloneæ
prodidit, *Ita dicitur à iuxta*. Teloneus est Christo-
phorus ni fallor, Cincampius vulgato verbo Eschen-
felder. Incredibile dictu quàm gettierit homo præ-
gaudio. Pertrahit in ædes suas. In mensula inter
syngraphas telonicas jacebant Erasmi libelli. Be-
atum se clamitat, advocat liberos, advocat ux-
orem, advocat amicos omnes. Interim nautis vo-
ciferantibus mittit duos vini cataros, rursum vo-
ciferantibus mittit alteros, pollicitus ubi redierit
se illi *70 rian* remissurum, qui talem virum sibi
advexerit. Hinc officii gratiâ comitatus est nos
Confluentiam usque Joannes Flaminius virginibus
sacris illis præfectus, vir angelicæ puritatis, judicii
sobrii, sanique, doctrinæ non vulgaris. Confluen-
tia Matthias officialis episcopi nos domum suam
rapit, homo juvenis, sed moribus compositis. La-
tini sermonis exactè peritus, tum jureconsultissi-
mus. Illic cornatum est hilariter. Apud Bonam
nos reliquit ille canonicus, vitans urbem Colo-
niensem, quam & ipse vitare cupiebam, sed mi-
nister cum equis eo præcesserat, neque quisquam
erat in navi certus, cui de ministro revocando
negocium committere potuissem: & nautis diffi-
debam. Mane itaque ante sextam Agrippinam
appulimus die Dominico, cœlo jam pestilenti.
Diversorium ingressus, mando hospitii ministris
de conducenda biga, & cibum ad decimam pa-
rari jubeo. Audio sacrum, prandium differtur.
De biga non successit. Tentatur de equo condu-
cendo, nam mei erant inutiles. Nihil succedit.
Sensit id quod erat. Agebatur ut illic hære-
rem. Ego protinus jubeo meos adornari e-
quos, imponi alteram manticam, alteram ho-
spiti committo, & claudio meo equo ad co-
mitem Nova aquile percurro: est autem iter
horarum quinque. Is agebat Bedburis, apud
hunc suavissimè quinque dies sum commoratus
tantâ

tantâ tranquillitate, & ocio, ut bonam recognitionis partem apud eum peregerim. Nam eam Novi Testamenti partem mecum abduxeram. Ultimam hominem nôlles mi *Beate*. Jovenis est, sed rarâ & plusquam senili prudentiâ, pauciloquus, sed quod de *Mentibus* prædicat *Homerus*, *μολὴ λογίας* loquitur, imò cordatè, citra ostentationem doctus non in uno studiorum genere tantum, totus candidus, & amico amicus. Jam firmus eram ac robustulus, jam mihi pulchrè placebam, ac fore sperabam, ut validus episcopum inviserem *Leodiensem*, & alacrem me redderem amicis *Brabantis*. Quæ convivia, quas gratulationes, quas confabulationes mihi promittebam? Deceveram, si vernâset autumnus, *Angliam* adire. & quod Rex jam toties offert, accipere. Sed ô fallaces mortalium spes! ô subitas & inopinatas rerum humanarum vices! E tantis felicitatum somniis in extremum exitium præcipitatus sum. Jam in postero diem erat conductâ biga. Comes nolens mihi ante noctem valedicere, prædicavit se ante abitum mane visurum me. Eâ nocte sæva quædam venti tempestas coorta est, quæ & ante diem proximum præcesserat. Ego nihilo secius surgo post noctis medium, annotaturus quædam comiti. Cùmque jam esset hora septima, nec prodiret comes, jubeo illum excitari. Venit, & ut est modestissimo pudore prædictus, rogat, num esset sententia discedere cælo tam incommodo se mihi timere. Ibi mi *Beate*. *Jupiter* nescio quis, aut malus genius, non dimidium mentis, aut ait *Hesiodus*, sed totam mentem ademnit. Nam dimidium mentis ademerat, cum *Colonia* me committerem. Atque utinam aut ille acrius amicum commonuisset, aut ego verecundis, sed amicissimis monitis obsequentior fuisset. Rapit me fati vis. Quid enim aliud dicam? Conscendo bigam non tectam, flante vento quantus altis montibus frangit tremantes ilices. Austro erat, neq; quicquam præter meras pestes spirabat. Ego mihi vestibis probè tectus videbar, sed ille violentiâ suâ nihil non penetrabat. Successit sub noctem pluviola, vento suo pestilentior: venio *Agnisgrammum* lassulus ob quassationem bigæ, quæ mihi in viâ saxis contratâ tam erat gravis, ut equo quamlibet clando maluerim insidere. Hic per canonicum quendam, cui me comes commendârat, rapior è diverforio, ad ædes cantoris. Ibi ex more convivium agitabant aliquot canonici. Mihi prandium tenuissimum acuerat stomachum: sed apud hostum nihil erat præter carpas, easq; frigidas. Expleo me. Cum in multam noctem, nam seriùs accubuerant, cæna proferretur fabulis, ego petitiâ veniâ cubitum abeo, quod proximâ nocte minimum dormieram. Postridie pertrahor ad ædes Vicepræpositi: nam ad illum redibat periodus. Ibi cum præter anguillam nihil esset piscium, nimirum tempestas fuerat in culpa, cum ipse sit alioqui splendidus convivor; expleo me pisce durato ventis, quem à baculo quo contumdiur, *Germani* vocant: nam eo alioqui satis delector: sed comperi partem hujus adhuc crudam fuisse. A prandio, quoniam cælum erat pestilentissimum, in diverforium me confero. Jubeo excitari foculum. Confabulatur mecum canonicus ille vir humanissimus ferme sesquihoram. Mihi interim oboritur nonnullum stomachi tædium, quod cum perseveraret, dimisso eo, latrinam adeo, dejicio alvum. Ac non-

A dam levato stomacho, digitum in os injicio semel atque iterum: prodit piscis ille crudus, neque quicquam præter eum rejicitur. A vomitu decumbens, non tam dormio quàm acquiesco, nullo capitis aut corporis dolore: deinde pactus cum auriga de manticis, rursus invitor ad carnem. Excuso, non proficio. Sciebam stomachum præter tepidas sorbitiunculas, nihil admissurum. Nam idem acciderat *Basilea*, cum nocte quadam, non ferens ob incidentem pirikam stomachi cruciatum, simili modo eum levâssem. Mensis erat, priusquam stomachus cum cibis in gratiam redire potuit. Apparatus tum erat prælautus, sed mihi frustra. Ubi confovissem stomachum sorbitiunculâ, domum me confero: Dormiebam enim apud cantorem. Egre dior, ibi corpus inane mihi ad nocturnum cælum inhorruit. Nox gravis fuit. Postridie mane rursus haustâ cervisiolâ tepidâ cum paucis micis panis equum conscendo morbidum & claudum, quo fuit incommodior equitatio. Jam sic affectus eram, ut magis convenires lecto confoveri, quàm equo insidere. Sed ea regio non parum habet rusticitatis, commoditatis aut elegantiz minimum, & illic mihi nè valere quidem satis esset commodum, nedum agrotare. Quo magis libebat effugere. Latronum periculum, nam ibi summum erat, aut certè metum extrudit morbi molestia. Jam tum cum essem *Basilea*, dum ex more scalpō partes inguini vicinas, ad provocandam alvum, acriori scalpō sub coxa leva summam cutem perstrinxeram ungui. Idem accidit in inguine dextro, sed hinc neq; dolor ullus, neq; exulceratio. Id quod erat sub leva coxæ bidui equitatione, quâ *Argentorato Spira* perveni, leviter exulceratum fuit, sed ita ut non sentiretur, nisi insedissem vehementius. Hoc malum hac posteriore equitatione sic exacerbatum est, quoniam ea parte premham equum, ut totus ille locus incalesceret. Præterea quod erat in levo inguine modicè intumuit, sed glande quæ cum pelle circumageretur, citràq; cruciatum. Ad hæc in sinistro inguine summo subortum erat paulatim augescens tuber quoddam durum, sed absq; dolore, & sine exulceratione. Equitabam autem iis partibus parum à vento defensis. Confectis eo cursu quatuor passuum millibus perventum est ad *Masstrajectum*. Illic sorbitiunculâ utrunq; confecto stomacho, rursus inscensis equis *Tongras* adeo. Id oppidum abest tribus millibus passuum. Hæc postrema equitatio, mihi longè gravissima fuit. Incommodus incessus equi mihi torquebat renes. Tolerabilius ambulabam pedibus, sed metuebam sudorem, & periculum erat nè nox in agris nos occupâset: itaque incredibili totius corporis cruciatu, præcipuè renum & epatis, *Tongras* pervenio. Jam ob inediam ac laborem inedia additum, omnes corporis nervi defecerant: adeo ut nec firmus esset status aut incessus. Lingua, nam ea valebat, dissimulabam morbi magnitudinem. Hic cervisiariâ sorbitiunculâ foto stomacho, cubitum eo. Mane jubeo conducì bigam tectâ. Mihi visum est, ob siles equo insidere, donec ad terrenam viam esset ventum. Conscendo majorem equum, quod is commodius iret per saxa & pedibus certioribus. Vix conscenderam, contactus cælo frigido, sentio oboriri glaucoma, posco pallium. Sed mox syncopis successit. Vel manu contacta poteram excitari. Ibi meus *Joan-*

cum ceteris astantibus passi sunt in equo sedentem meâ sponte expergisci. Experrectus bigam ascendo. Paulo post sentio moveri alvum, descendo, exonero, & rediit color & alacritas aliqua. Jam eramus vicini oppido divi *Trudonis*. Rursus inscindo equum, ne bigâ vectus viderer agrotus. Rursus caelo vespertino offensus, nauseo, sed citra syncopim. Offero duplum precium bigario, ut me postridie vehat usq; ad *Tenas*. Id oppidum abest a *Tangris* tribus m.p. Accipit conditionem. Hic hospes mihi notus narrat, quàm graviter tulerit Episcopus *Leodiensis* quod se insalutato discessissem *Basileam* petens. Confoto stomacho sorbitiunculâ eo cubitum. Nox erat gravissima, præsertim ob cruciatum ulceris, quod erat in leva coxa, adeo stimulabat sanguis ibi corruptus & concretus. Hic fortè quadrigam nactus, quæ *Levanium* peteret: aberat autem sex m.p. in eam me conjicio: incredibili molestiâ vectus sum, ac pete intolerabili, sed tamen eo die ad horam septimam pervenimus *Levanium*. Non erat sententia petere meum cubiculum, vel quod suspicarer illic frigere omnia, vel quod nollem committere, nè si pestis rumor ex me fuisset ortus, collegii commodis aliquo pacto officerem. Ad *Theodoricum* Typographum diverto, amicum tam syncerum, ut vel hoc uno beatus sim futurus, si res animo responderet. Eâ nocte eruperat inscio me maximum ulcus, jamq; dolor conquieverat. Postridie accerso chirurgum. Apponit malagmata. Jam tertium ulcus accesserat in tergo, quod minister fecerat *Tangris*, dum ob renum dolorem tangens me oleo rosaceo, digito calloso durius fricat costam quandam. Id post exulceratum est. Tumebat & glans sub dextera mamilla mobilis, verum ea citra exulcerationem, suâ sponte sensim evanuit. Abiens chirurgus clam dicit *Theodorico* & famulo, pestem esse: missurum quidem malagmata se, non venturum autem ipsum ad me. Mitto lotium ad medicos, negant quicquam esse morbi: rursus alios consulo, idem affirmant. Accerso *Hebraum*, is optabat tale corpus suum, quale meum esset teste lotio. Cum non rediret uno atque altero die chirurgus, rogo *Theodoricum* quid sit in causa. Excusat ille nescio quid. At ego rem suspicans, quid inquam, num judicat esse pestem? Hoc ipsum, inquit, constanter affirmat, tres esse carbunculos. Risi satis, nec ullam pestis imaginationem demitro in animum. Post dies aliquot venit chirurgi pater, inspicit, idem judicat, & in os asseverat, germanam esse pestem? Nec sic quidem mihi persuaderi potuit. Accerso clam alterum chirurgum magni nominis. Inspicit, is verò, ut erat homo rusticior, Non vereretur, inquit, tecum cubare; & si mulier esses, rem quoq; tecum habere: idem sentiebat *Hebraum*. Accerso medicum quendam, cui plurimum tribuunt *Levanii*. Nam hic bonos esse medicos, admodum est ratum. Rogo nunquid mali portenderet urina, negat. Narro de ulceribus, addens argumenta, quibus colligerem, non esse pestem; Ulcera non erant nova, neque sponte nata. Glandes ambulabant initio. Quæ in levo erat inguine, semper. Nulla febris, nullus insignis capitis dolor, nisi ob jactationem, nulla somnolentia, palatum perpetuo sanissimum: vomitus erat non obortus, sed provocatus, nec quicquam ejectionum præter piscem, eo exoneratus quievit stomachus: quod deinde

A cibum respuebat, peculiare est. Nullum signum pestis habebat locum. Cætera sat fortiter audierat. At simulato; ulcerum mentio facta est, sensi hominem pertimescere. Do medico coronatum autem, pollicitus est se post prandium ad me rediturum. Is territus ex oratione, mittit ministrum. Rejicio: & iratus medicis, *Christe* medico me commendo. Stomachus intra triduum restitutus est, haulto pullo gallinaceo conuaso, & cyatho vini *Beluenfis*. Hic protinus ad studii quoque laborem reversus, absolvo quod deerat in Novo Testamento. Post septemdecim dies excidit ex ulceribus caro nigra, ac emortua, quod chirurgi futurum prædixerant: glans illa quæ erat in inguine sinistro, jam intumuerat, citra dolorem tamen, magno meo metu. Coepit enim animum meum ridicula quædam suspicio, sed utinam falsa: hoc mali accidisse ex contactu equi mei. Excussi enim semel atque iterum muscas insidentes ulceri, manu nuda: deinde fortè tractavi ea loca corporis mei, vel dum reddo lotium, vel dum indolium repono. Verum hic constanter me jubet animo securo esse chirurgus. Nunc mollior est tumor & humilior aliquanto, sed tamen locum nondum mutat. Ulcera sunt extra periculum, glans illa in dextro pectore sua sponte evanescit. Apud *Theodoricum* curatus ferè quatuor hebdomadis, in cubiculum meum remigravi. Semel duxerat ad proximum templum exii sacri gratiâ, nondum sat firmis viribus. Si pestis fuit, pestem eam labore & incommoditate animiq; robore depuli. Quando sæpenumero magna morbi pars est, morbi imaginatio. Ab adventu protinus edixeram, nè quis me adiret, nisi nominatim accitus, nè vel ego cuiquam essem terrori, vel mihi quispiam officio suo molestus: tamen irrupit *Dorpius* omnium primus, mox *Atenfis*, *Marcus Laurentius*, & *Paschasius Berselius*, qui quotidie aderant, mihi bonam morbi partem ademerunt mellitissimâ consuetudine suâ. Mi *Beate*, quis crederet hoc corpusculum exile, delicatum, atque etiam ætate jam imbecillius, post tot itinerum labores, post tot studiorum sudores, tot etiam morbis sustenturum? Scis enim quàm graviter paulo ante laborârim *Basileâ*, idq; non semel. Nonnulla suspicio tangebat animû meum, cum annum mihi fore fatalem, adeo malo malum succedebat, semperq; gravius. Ego verò tum etiam cum maxime morbus urgeret, sic eram affectus, ut nec vitæ desiderio cruciarer, nec mortis metu trepidarem. In uno *Christe* tota spes erat, à quo nihil aliud precabar, nisi ut daret, quod mihi saluberrimum esse judicaret. Juvenis olim, ut memini, ad nomen etiam mortis solebam inhorrescere. Hoc certe profeci accessione ætatis, mortem leviter metuo, neque metior hominis felicitatem longævitate. Annum excessi quinquagesimum, ad quem cum ex tam multis tam pauci perveniant, jure queri non possum me parum diu vixisse: deinde si quid hoc ad rem pertinet, jam nunc paratum est monumentum: quo posteris testis me vixisse. Et fortassis à rogo, quemadmodum poëtæ loquantur, ut consilescet livor, ita magis elucescet gloria: quanquàm non convenit ut Christianum pectus tangat humana gloria: utinâ ea contingat gloria ut *Christe* probemur. Bene vale *Beate* charissime. Cætera cognosces ex literis ad *Capitulum*. *Levanii*. Anno millesimo quingentesimo decimo octavo.

Erasmus

*Erasmus Roterodamus R.D. Antonio Puccio
Legato Apostolico apud Elverios.*

Epist. 26. **S**alutem P. Reverendissime, vereor ne jamda-
dum apud setna celsitudo *Erasmum* non solum
inhumanitatis, verumetiam insignita cujusdam in-
gratitudinis reum agat, qui tam obviam tuam hu-
manitatem expertus, non saltem literarum officio
beneficium agnoscam. Verum si scias, quam peri-
culosè plusquam mensurâ pituitam excipiens di-
arrhoea sceleratissima non sine torminibus alvi nos
affligerit: cum interim operi quod erat præ mani-
bus cogere sufficere: sat scio, quæ naturæ tuæ
bonitas est, dolimus sis etiam mihi tam justam
esse excusationem. Eò ventum erat, ut de conden-
do Testamento cogitarem. Nunc pestilentia un-
diq; gliscens, nos hinc abigit, opere nondum ab-
soluto, cujus studio vitam etiam hætenus con-
tempnimus, non modò pecuniam. Adeo mihi stu-
dio fuit, ut quod semel *Leoni Decimo* dedicâram,
illo dignum redderem. Nam editio prima mihi
non per omnia satisfecit, licet & illa ab eruditis-
simis quibusque doctissimisque probetur: tantum
initio oblatrabant pauculi sycophantæ, sed indo-
cti: deinde qui nunquam opus legerant: postre-
mò in absentem duntaxat: coram nemo verbum.
Nunc exibat, nã fallor, sic elaboratum, ut sperem
futurum, ut nec *Leone*, nec posteritate videatur in-
dignum. Frustra narrem, quando nemo creditu-
rus sit, quantis mihi constiterit sudoribus; utinam
parem adferat utilitatem reip. Christianæ, nihil
enim hic aliud spectavimus. Quam ad rem tua
quoque sublimitas non mediocriter momentum ad-
ferre poterit, si non gravabitur à summo Ponti-
fice impetrare Breve aliquod, quo testetur opus
hoc sibi gratum esse. Ita sycophantis illis pauculis
os obturabitur. Responderant duo Cardinales, per
quos primæ editionis volumen obtuleram *Leoni*
Pontifici. *Andreas Ammonius* alteram epistolam
huc misit, ea perijt: alteram servavit, quæ nunc
unâ cum ipso perijt. Scripsimus hac de re ante
pauculos dies Card. *Grimano*, & *Paulo Bombasio*.
Porro ne quis scrupulus habeat animum tuum,
studii mei rationem paucis exponam. Collatis
multis *Græcorum* exemplaribus, quod sincerissi-
mâ videbatur sequuti, vertimus *Latine*, nostramq;
translationem *Græcè* adjunximus, quo lectori
promptum sit conferre: & ita vertimus, ut pri-
mum studuerimus, quoad licuit, integritati ser-
monis *Romani*, sed incolumi tamen apostolici
sermonis simplicitate: deinde dedimus operam,
ut quæ prius lectorem torquebant vel amphibo-
logiâ, vel obscuritate sermonis, vel orationis vitiiis,
aut incommodis, jam explanata sint ac dilucidâ:
parcissime interim recedentes à verbis, à sensu nus-
quam: quem tamen non ex nobis ipsis somniamus,
sed ex *Origene*, *Basilio*, *Chrysostomo*, *Cyrillo*, *Hiero-
nymo*, *Cypriano*, *Ambrosio*, *Augustino* petimus. Ad-
junximus Annotationes, jam locupletatas, in qui-
bus docemus lectorem, quid quo consilio sequuti
simus, semper veterum autorum nixi sententiâ.
Vulgatam hanc editionem non convellimus, quæ
tamen cujus sit incertum est: etiam si compertum
est, nec *Cypriani* esse, nec *Ambrosii*, nec *Hilarii*,
nec *Augustini*, nec *Hieronymi*: sed indicatis ubi
sit depravata, submonentes sicubi insigniter dor-
mixavit interpres: explicantes si quid involutum;

Ac spinosum. Si optandum est ut divinos libros
habeamus quam emendatissimos, hic meus labor
non solum amolitur mendas sacrorum volumi-
num, verumetiam obstat, ne post hac queant de-
pravari. Si optandum ut recte intelligantur, plus-
quam sexcentos locos apuimus, antehac nec à
magnis intellectos Theologis. Fatentur ipsi, negare
non possunt. Si optandum ut huic disputatrici
Theologiæ, quæ penè plus satis pollet in scholis,
accedat fontium cognitio, huc peculiariter hoc
opus conducit. Nullum igitur studii genus laediur
hoc meo labore, sed adjuvantur omnia. *Græco-
rum* lectionem licet ubiq; verterimus, non tamen
ubiq; probamus: quin nostram alicubi præferi-
mus, semper indicantes, ubi scriptores orthodoxi
Latini cum *Græcis* consentiant, aut dissentiant:
Porro lectionis varietas non solû non officit stu-
dio sacrarum scripturarum, verumetiam condu-
cit, autore divo *Augustino*. Neque tamen us-
quam tanta est varietas, ut ad orthodoxæ fidei
periculum pertineat. In summa, aut me planè
fallit operis amor, aut allaturum est non medio-
crem utilitatem sacris studiis, *Leoni* decimo non
minimum decus apud posteros, cum jam quiescet
livor & sentietur utilitas, quæ quidem sum ube-
rior, tum maturior continger, si summi pastoris
acceserit approbatio. Nec aliter cupio probari,
nisi ut declarex hoc opus ob utilitatem sacrorum
studiorum sibi gratum esse. Pro mea inscriptione
non aliud posco præmium. Alius munus aliquod
expectaret, alius sacerdotum flagitaret: ego qui
tantum prodesse studui, satis amplum præmium
mihi videbor assequutus, si contigerit, cujus gra-
tiâ tantum suscepî vigiliarum. Amplitudo tua
rem duobus verbis impetrabit, gratum factura
tum ipsi *Christo*, tum studiosis omnibus, tum pe-
culiariter *Frederico* viro tali, ut nullius officinæ
plus debeant sacrarum studia literarum. Opus
absolvetur intra menses tres: si interea missum
erit Breve, poterit præfigi operi. Magnopere te
rogo, sine me hac in re tuam experiri beneficen-
tiam, efficiam vicissim, ut omnes eruditorum cen-
turæ intelligant se debere *Puccio*. Cardinali *Se-
dunensi* omnia fausta precor, cujus & amplitudi-
nem, & merita brevi, ut spero, Deus Optimus
Maximus respiciet. Bene vale & ignosce, nam
hæc scripsimus in ipso procinctu, jam ingressuri
navim. *Basilæ* septimo Calend. Septemb. Anno
M. D. XVIII.

F *Erasmus Roterod. Iodoco Iona Erpher-
diensi S.D.*

NE pro tam erudita tamque proluxa epistola **Epist. 27.**
nullas vices referam, doctissime *Jona*, & inter
eandidos amicos præcipuè accipe quid mihi vi-
sum sit submonere tuam prudentiam. Cum Deo
Opt. Max. esset in manu singulis quibusq; morta-
libus largiri omnia, tamen ad concordiam, quam
unicè nobis voluit esse commendatam, illi magis
visum est idoneum, sic aliis alias dotes impartire,
ut necesse foret nos invicem mutuis officiis suble-
vari: simulq; fieret, ut nec sibi quisquam plus sa-
tis fideret, cum sciret, quicquid usquam posset, id
totum benignitatis esse divinæ: nec alius alium
contemneret, cum perpenderet, Deum magnam
beneficiorum suorum partem homini per homi-
nem largiri voluisse. Denique nec beneficium ini-
alterant

alterum collatum quisquam aut arrogaret sibi, aut exprobraret adjuto, non ignarus, ministrum & organum esse se largitatis alienæ, non autorem: & is qui officium sensisset, sic haberet gratiam homini, ut Deo velut auctori, fontiq; honorum omnium gratias ageret, non solum pro beneficio, quod ab illo per hominem accepisset: verumetiam pro ipso beneficio, qui quod voluit, quod potuit benefacere proximo, totum muneris erat divini. Studium igitur omnium commune debet esse, ut aliis alii vicissim beneficiamus, si quid possumus: & ab aliis alii sublevari ne gravemur, si quid egemus. Verum cum variae sint doctes Dei, alix in alios velut in ejusdem corporis diversa membra distributæ; in eam partem erit cuiq; potissimum incumbendum, quæ senserit se potissimum usui esse posse. Nec enim sufficit, si membrum sis non profus ociosum, nisi hæc pro sis corpori, quæ maximè prodesse queas: præsertim cum quicquid cuique contingit facultatis, in hoc ipsum a Deo sortitus sit, ut in cōmunem conferat utilitatem. Nec satis est talentorum modum expendere, quin & talenti cujusq; ratio qualitasq; erit expendenda. Ita videlicet futurū est, ut dives ille dominus, sed tamen huiusmodi lucrorum avidissimus, gaudeat domū suam fidelium servorum usuris magis ac magis locupletari. Quæ quidem in re quorundam vel prudentiam, vel felicitatem desidero, qui priusquam sibi satis noti sunt, in genus aliquod vitæ se conjiciunt, ubi nec sibi, nec aliis possint usui esse. Hæc cogitatio mi charissime Joanne, protinus incescit animo meo, ubi ex oratione, moribûsq; tuis, demum & oris lineamentis habitûq; mentis tuæ simulacrum conjeci. Quanquam arbitror te tibi non ignotum esse, tamen visum est admonere, ut quando Deus te non agitandis sordidis causis destinasse, sed velut organum quoddam electum finxisse videtur, ad illustrandam filii sui Jesu gloriam, ad mortalium animos in huius studium inflammandos, ad hanc omnium saluberrimam functionē omnia tua studia conferas, idq; maturè, dum corpus laborum patiens, dum viget animus. Bene fortunabit tuos conatus, mihi crede, is qui ad hoc muneris te tot egregiis dotibus instruxit, qui pectus dedit veræ pietatis amore flammans, qui linguam dedit eruditam, ut dissipares, ut evellas, ut plantes, non deerit ista conanti, præsertim si non aliò spectes, quàm ad Christi lucrum. Sit sanè magnificum manu motâ, supplici benedicere popello: sit res egregia, ministrare sacramenta ecclesiastica, pulcherrimum certè verèque apostolicum atque episcopale munus est, salutarī doctrinā multitudinem ad mentem morēq; Christo dignos adducere. Verum in hac omnium ut difficillimā, ita pulcherrimā functione, quos videremus hodie versari passim? Quorum pleriq; deest eruditio, nonnullis pectus, sine quo friget omnis eloquentia Christiana, multis naturæ facultas, veluti linguæ plectrum vocale, latera, aut corpus alieni laborum huiusmodi patiens. Sed age boni consulamus cum Paulo nostro, quod isti moluntur, modo Christus annuncietur, si tamen annuncietur. Bona pars, non Christum, sed homines, sed seipsos prædicat. Verum hæc deplorare non est huius instituti. Sunt qui Scythicæ subtilitates trahestent apud imperitam multitudinem, delectis etiam in hoc argumentis quàm maximè perplexis, quo magis miraculo sint auditoribus, si

A nihil omnium quæ dicuntur intelligant. Quid autem frigidius? Imò quid inutilius? Alii præter scholastica dogmata, nihil adferunt in concionem: quorum aliquot ejusmodi sunt, ut non referat ea nescire: quædam ejusmodi, ut extra scholas tractata frigeant. Nec desunt, qui, quo curiosis auditoribus faciant satis, undique congerunt, & velut ex variis rhapsodiis centonem concinnant, ex jure Civili, ex jure Pontificio, ex variis doctoribus, nè quid non legisse videantur.

B Omnis humanus affectus ponendus ei, qui studeat veram pietatem animis mortalium inferere. Prudentior autem es, quàm ut sis mihi monendus, efficacius esse ad interendam hominum mentibus Christi philosophiam, si quis admirabilem illam & amabilem veræ pietatis imaginem, quàm possit expressissimam ingerat, quàm si insectandis vitiorum formis ac generibus vocem lateraq; exerceat. Efficax quædam res ipsa virtutis species, quæ puris oculis ostensa, mox rapit in amorem sui. Immensum est, quot modis aberraretur ab honesto, persequi. Rectius ad propositū exemplar se quisq; tacitus exigit; nisi quod fuerit huius generis vitium, ut fallat umbrā speciei: pietatis: ea conveniet suo loco nominatim etiam prodere, nè quis deceptus erret. Nunc quosdam videas ex arcanis illis hominum confessionibus concionari, sic monstra vitiorum depingentes, ut doceant: sic insectantes, ut aut invidere dicas, aut delectari. Quis autem fructus sit, si quis enumeret, quot modis peccetur libidine? Si quis vociferetur, adulteris plena esse omnia? Magis retulerit, venerabilem illam castitatis imaginē pectoris oculis subijcere: quàm ubi conspexisset Augustinum, ilicò cepit execrari formas omnes inhonestæ libidinis. Idem in cæteris, quisquis ardere coeperit pulcherrimam Christianæ pietatis Ideam, simul odisse incipit, quicquid ab hac viderit discrepare. Nec mihi probantur isti, qui quo sibi sanctimoniz famam veniunt apud plebeculam, seditiosè vociferantur in

E Episcoporum aut Principum vitia: qui clamoribus huiusmodi magis etiam irritantur, cum admonitione tempestiva, modesta, civiliq; sæpe numero corrigantur. Est & pietati sua libertas, sed nunquam non condita melle charitatis. Quoad licet parcendum est iis, qui summā publicaque funguntur auctoritate. Si res poscet sæviciam, magis sæviendum in eos, qui Pontificum, Episcoporum, aut Principum titulis ad suas cupiditates abutuntur, quàm in ipsos procures. Nec temerè sæviendum in ordines hominum, adversus illos magis clamandum, qui suis vitiis, ordines alioqui præclaros dehonestant. Utilius enim fuerit ostendere quantum absint à vera religione, qui Benedicti, Francisci, aut Augustini institutum proficentes, ventri, gulæ, libidini, ambitioni, avaritiæ vivunt, quàm ipsum vitæ genus incessere. Inutilius sit damnare publicas scholas, quàm indicare, quid ab his refecari conveniat, aut quid expediat addi. Ita est humanum ingenium, citius docitur civilitate, quàm austeritate pertrahitur. Non parum autem ponderis addet orationi tuæ, si quæ doces, potissimum ex arcanis voluminibus haurias, si vitæ doctrinæ respondeat, si docendi officium nullā gloriæ, nullā quæstus suspitione vitietur. Vim atq; efficaciam addet, si quæcunque doces, amaris ex animo, si ad dicendum, non à computatione, aut profano colloquio, sed ab altis-

altissima precatone, te contuleris, ut ad inflammandos aliorum animos, ipse ardens accedas. Sed nunc ego hanc nimis multa ad te, à quo magis eram ipse docendus. Bene vale mi *Iona, Antuerpia* Calend. Junii. Anno M. D. XIX.

Erasmus Rotterodamus Guilielmo Nefeno S.D.

Epist. 28. **E**X amicorum literis intelligo, isthic *Augusti-
ano Nebensensi* Episcopum strenuè vociterari in *Erasmum*, etiam si nondum adducor ut credam. Quod si verum est, longè dissimili negotio sumus utrique occupati, ego dum hic illius candorem laudo, ille isthic me traducit. Compertissimum habeo, barbaros undique inter se conspici-
râsse nihil intentatum relinquere, quo bonas literas opprimant. Tu cave, ne quid ad nos scribas periculosè: nam literæ frequenter intercipiuntur, præsertim quæ isthic veniunt. Siquidem hæc tuæ postremæ redierunt à *Zelandia*. Et ex aliis audio, nescio quid, mihi succensere *Budeum*, neque tamen ullam video causam, cur succenscat. Non dubito quin isthic (ut par est) fiat plurimi. At viz crediderim esse, qui de *Budeo* candidius sentiat, aut honorificentius loquatur, quam *Erasmus*, etiam si major est ille, quam ut nostræ egeat præconio. Provocârat ad conflictationem literariam, & mihi visum est libere jocis impendio delectari: at proximis literis offensus, respondet epistolâ satis *Franciscâ*, ne quid aliud dicam: immo non respondit, *ti qd inu pte inu*; Proinde in hoc argumento diserti esse volumus, etiam si mihi persuaderi nondum potest, illum irasci serio. Sic illi visum est nostræ lenitatis facere periculum, aut suo certe animo morem gerere: nam qui ob leves causas amicus esse desierit, is (mihi crede) nunquam ex animo fuit amicus. Bene vale *Nefeno* charissime. *Mechlinia* duodecimo Calend. Aprilis. Anno millesimo quingentesimo decimonono.

Erasmus Rot. Joanni Draconi suo S.D.

Epist. 29. **L**audum mearum encomium decantaturus, & libili veniam postulas, & adulationis suspicionem deprecaris. Mihi verò perplacuit dictionis fluxus & perspicuus & facilis: præsertim in juvene: quæ res facit, ut mihi de te raram quandam eloquentiam pollicear. Porro nihil esse causæ video, cur mihi quisquam vel invidet, vel aduleatur. Quod enim futurum sit adulationis præmium? quanquam autem istiusmodi laudes, quas mihi quorundam vel studium, vel candor tribuit, non levi me onerant invidiâ: tamen amorem unde proficiuntur, non possum omnino rejicere. Atque utinam aliqua ex parte vera essent, quæ tu commoda narras ex meis scriptis orbi *Cristiano* contigisse. Nam quis ego sum, ut magnam aliquam utilitatem orbi præstare queam? etiam si conatus sum meam quantumcunque talentum in Domini mei lucrum impendere. Si successus defuit, voluntas bona non defuit. Quidam nimis odiosè reclamant, alii rursus immodicè probant. Illorum virulenta obrectationes non me reor, horum laudes non agnosco. Ego interim me meo metiens pede, neque cresco laudibus plausuque faventium, nec omnino dejicior perveritate obrectantium, consolans interim me-

A ipsum recti conscientia; ac vigiliarum mearum præmium à *Christo* expectans, si parum grati sunt homines. Quanquam video meos conatus optimo cuique probari, *daad wârdens si nâdri*. Quod *Erfordiensis* Academiz publico nomine mihi studium illius, ac favorem & in præsentia testaris, & in posterum offers, vehementer fuit gratum à tanta inclita schola probari: neque enim sic amarent, nisi probarent. Utinam *Eobannem* tam non punireat iux ad nos profectiois, quam ego gaudeo mihi contigisse viri tam eruditi, tam facundi, tam probi, tamque bene morati notitiam: etiam si ipse hominem parum humaniter accepi; videlicet id temporis occupatissimus, quanquam nunquam non fui occupatus. Bene vale *Draco* charissime. *Leuani* XIII. Calend. Maias. Anno M. D. XIX.

Erasmus Rotterodamus Enrico Cordo Ludimagistro S.D.

C *Epist. 30.* **U**tinam tam facile liceat omnibus mutuis literis, ut amore mutuo respondere, non committerem ut quoquam in officio viderer inferior: nunc quando unus à tam multis læcessor, cogor in altero cedere, præsertim cum præter vicissitudines literarum, quæ mihi non minimam temporis adiungunt portionem, & tot alioqui studiorum laboribus degravet ne quid impurè interim, quod operæ refellendis obrectatorem calumniis datur. An aliquos (ut scribis) *Christo* lucrificerim, nescio, quanquam à multis hoc nomine mihi aguntur gratiæ, certè conatus sum, atque utinam meipsum *Christo* lucrificissem. Etiam atque etiam nostræ gratulor *Germaniæ*, quam video indies magis ac magis melioribus literis manifeste, ac sylvestre ingenium exuere. Quod *Erfordia* ludum literarium aperis, ut felix fascesque sit precor. Academiam multis nominibus celebrem, reddes industriâ tuâ celebriorem: sed quo alacrius verferis in isto munere, fac memineris secundum Principes & Episcopos, neminem magnificentius posse mereri de Republicâ quam ludi literarii magistrum, si rudibus adhuc, & in quemvis habitum sequacibus animis mentem instillet *Christo* dignam, easque literas, quæ semper optimo cuique placuerunt. Quod si me audies, plus operæ sumes in propagandis optimis disciplinis, quam in refellendis harum hostibus. Ad claram lucem vel suapte sponte evanescunt tenebrarum portenta. *Eobannem* xvi nostri *Nasorem*, sed castum ac pi-
F um, meis verbis salutabis diligenter. Bene vale cordatissime *Cordo*. *Leuani* decimo quinto Cal. Maias. Anno M. D. XIX.

Erasmus Rot. Theologo cuidam S.D.

Preceptor eruditissime, video virus hoc obrectationis indies latius serpere, & letalius reddi tam manifesta mendacia licentissime de me prædicavit *N.* quidam licentiatu, ut vocant, primum *Leuani*, deinde *Mechlinia*, mox *Antuerpia*, nec video remedium, nisi tua prudentia atque autoritas finem imponat huic malo. De modo viâque convenerat tecum, & cum *Dorpio*. Me mea conscientia non remordet, quod scriptis meis nunquam offecerim *Christiana* pietati. Dissidii causa nolim esse, cavebo pro virili, ne sim occasio. *Leuani*

non invitaretur rationem rationi opponeremus: id fecimus summa lenitate, ut ni morosissimus sit, offendi non debeat. Sed praeferat omnia coram, si dignaberis horam praescribere. *Christum* mihi iratum imprecor, si quid affecto, quod *Christo* displicere sciam. Nullum convicium non feram, etiam falsissimum, modo ne falso traducar haereticus, quod a nonnullis fieri praesens docebo. Bene vale. Anno M. D. XV.

Eras. Rot. Iacobo suo Hornensi S. D.

Epist. 32. **S**ane quam lubens amplector tuum in nos animum, vel ob hoc ipsum, quod ultro nos ad amandum provocas, etiam si non parum apud me valeret, vel patria communis, vel litterarum similitudinem idem amor. Nam quod existimas me tibi *Daventria* conspectum, vel hoc argumento facile deprehendes, te vanam huiusmodi mentis imaginatione, quod cum ego *Daventria* discederem, nondum fluvius, qui urbem praeterfluit, ponte junctus erat. Nec *Daventria* discedens, adii *Britanniam*: nam ante decem & novem annos detum vidi *Britanniam*. *Daventria* reliqui, quatuordecim natus annos, nunc ago annum quinquagesimum tertium. Quaestionem abs te disputatam, nullus adhuc exhibuit. Bene vale mi *Iacobe*. *Leovani*, decimoquinto Calend. Maias. Anno M. D. XIX.

Gnilielmo Cardinali de Croy Archiepiscopo Toletano &c. Eras. Rot. S. D.

Epist. 33. **R**everendissime domine, idemque Princeps clarissime, schedula tua *Laconica* quidem brevitate, sed sensu arguto, mihi speciem acris vegetique ingenii praebebat: nam hic, opinor, permittes *Erasmo*, leonem ex unguiculo aestimare. Felices litterae, si tales habiturae sunt fautores, feliciores si non faventes modo verum etiam cultores habebunt. Probè verò divinas libellum hunc reliquorum similem futurum, prorsus illis simillimus est, hoc est, ineptissimus. Mihi verò nec libuit in huiusmodi nugis seriam operam ponere, & visum est convenire, ut dignum haberet patella operculum. Si tua celsitudo dignabitur *Erasmum* numero clientulorum suorum ascribere, dabimus operam, ne prorsus ignavum aut ingratum allegisse videatur, quam *Christum* Opt. max. instauranda verè pietati, bonisque literis evehendis diu taceatur incolumem. *Leovani* duodecimo Calend. Maias. Anno millesimo quingentesimo decimono.

Ioanni Thurzoni Episcopo Vratislaviensi, Eras. Roterodamus S. D.

Epist. 34. **L**itteras tuas ornatissime Praeful, non minus bonae mentis, quam doctrinae, quam eloquentiae, quam humanitatis prae se ferentes, plane dignas iudicabam, quae in tui nominis gloriam ederentur, ni meam gloriam immodicè praedicarent. Nec ita multum abfuit, quin me nitore suo à rescribendo deteruerint, sed malui famae detrimentum accipere, quam parum humanis videri. Essem autem inhumanissimus, si à tanto Praefule talibus literis provocatus, prorsus obticuissem. Tantum autem abest, ut pudeat me vinci à

A minoribus, ut vehementer & gaudeam, & glori-
er, seculum nostrum praece barbariei veterem
exuere, & in optimis literis feliciter resurgere.
Neque hic ullam laudis partem mihi vindico, nisi
si quos nostrae *lucubrationes* expergefecerunt ad
meliora studia, ne me putes agnoscere laudes,
quas mihi candidè magis quam verè tribuis. Por-
rò novum non est, apud *Hungaros* esse praeclara
ingenia, quando *Janus* ille *Pannonius* tantum lau-
dis meruit in carmine, ut *Italia* ulterò herbam illi
porrigat. *Iacobi Pisonis*, cuius memoriam mihi re-
fricas, tam jucunda est recordatio, quam olim *Ro-*
ma jucunda fuit consuetudo: quid enim illo doctus-
us, aut quid festivius? Ego hunc praeceptorem ma-
gis gratulor serenissimo Regi vestro, quam regnū
ipsum. Fuerunt & hic, qui me *Ferdinando* Princi-
pi praeceptorem dare vellent. Et est adolescens
prorsus indole divinā, docilitate incredibili, pro-
bitati virtutisque natus, ad hanc amabili quadam
morum gravitate, sed erat cur me nollem aulae
committere. Is tamen (ut ipse mihi retulit) libel-
lum *De Principis institutione* semper habet in ma-
nibus. Velis carmen legens, quod proximè mihi
reditum est, *Lucani* rubam audire videor: di-
gnus ut qui magnos Reges decantet, non *Era-*
smus. Numquam autor tibi fuero, ut quemadmo-
dum scribis, cito dierum itinere, ad homuncio-
nis huius spectaculum accurras: nam sit scio, & te
perniteret itineris, & ego nonnullam existimati-
onis meae iacturam apud te facerem. Si quid *E-*
rasmi visendum, id in libellis nostris conspicuas
es. Ceterum nec ego sum *Livius*, nec tu *Gadisa-*
nus quispiam barbarus. Quod autem insuper mu-
nus adornas? An non haec tua epistola, quā mihi
peccus istud tuum dicas, amplissimum est munus?
Mihi certè nullum tui pignus exhiberi potuit
charius, maxime quod non gravata sit tua celsitu-
do tam prolixam epistolam propriis digitis de-
scribere. Bene vale. *Leovani* duodecimo Calend.
Maias. M. D. XIX.

E *Georgio Spalatino illustrissimi Saxoniae Ducis
à Sacris Eras. Rot. S. D.*

Mihi verò nihil haecenus abs te redditum est **Epist. 35.**
litterarum, neque tuo, neque illustrissimi Du-
cis nomine, eoque nonnulla ni delictum fuisset.
Vides quanto locorum intervallo dirimamur, &
non secus atque in bello, literis intercipiendis
advigilant hostes meliorum studiorum: quo ma-
gis cavendum, ne cuius committantur epistolae.
F Gratissimum mihi fuit nominis, optimi Ducis
imaginem mihi referens, vivae simillimam. Hu-
jus epistolam videre desiderabat reverendissimus
Episcopus ac Princeps *Leodiensis*, eam unā cum
nominis ad illum misi, nec postea licuit ho-
minem convenire. Quicquid favoris, quicquid
benignitatis, quicquid praesidii illustrissimus Dux
impendit evehendis optimis studiis, id in me pe-
culiariter collatum arbitror. Nihil in *Levo* con-
spexi, quod non unice me delectaret. Ita me Deus
bene amet, video delectum organum ad *Christi*
gloriam illustrandam inter crassissimas horum
temporum tenebras. *Schalbi* collegae doctus magis
ex illius literis, quam ex oratione licuit cognos-
cere. Ego posthac *Georgium Spalatinum* non so-
lum inter praecipuos amicos, verum etiam inter
patronos meos observandos scripturus sum. non
perinde

perinde in chartis, atque ipso in pectore. Bene vale *Georgi* charissime. *Leuani* quartid. Calend. Junias. Anno M. D. XIX.

Friderico Saxoniae Duci Erasmus Roterodamus S. D.

Epist. 36. Illustrissime Princeps; pro studio, quo tunc celsitudini Caesarum vitas à me recognitas dedicavi, jam nunc abundè magnam gratiam relaram existimo, postea quàm amantissimis literis sibi non ingratum fuisse testatur. Nam cum id operis destinarem, nondum mihi perinde prædicatum erat atque nunc est, quanta animi propensione faueres bonis literis, adhuc cum veteris inscitæ patronis digladiantibus, sed ita, ut hostes nihil aliud assequantur relictando, quàm quod & nostram illustrent victoriam, & suam denobilitent stulticiam. Quicquid autem favoris, quicquid benignitatis, quicquid subsidii tua nobilitas instaurandis honestis studiis, & evehendis tuendisque studiorum assertoribus impendit, id totum in me collatum esse duco. Neque verò te pœniteat istius animi, non erunt ingratae literæ, quin magis trilingui facundia vindicem suam immortalis gloriæ consecrabit. Erit olim *Fridericus* adiutis studiis quàm stemmarum luce nobilior. Ego posthac non verebor & alios ingenii mei factis tibi dicare, quando feliciter cessit hæc mihi audacia. Celsitudinem tuam patriæ studiis ac pietati quàm diutissime incolumem tueatur *Christus* Opt. Max. *Leuani* tertio Calend. Junias. Anno M. D. XIX.

Philippus Melancthon D. Erasmo Roterodamo.

Epist. 37. Salutem in *Christo Iesu*. Dolet mihi vehementer *Erasme* clarissime, in eam venire tibi suspensionem, nebulonis cuiusdam calumnia, qui notare velim, *ut autem* nobiles illos commentarios suos sacrorum. Ridiculum sanè, & *quis* vel summo *Iovi* obstrepere, deinde iniquum, de optimè merente malè mereri. Hic verò cum ipsius animum appello, tamne esse credas malis imbutum moribus? adeone sceleratà detrahendi libidine, qui sit tibi antea iudicio bonorum virorum probatus, atque id dextrè? Quæ te per pietatem, ita putes & illum *quadruplicatorem* (satis conjicio qui sit) meâ simplicitate iniquiter abulum, & accepta nos tibi ferre studia omnia nostra, si qua sunt, auctori & parenti. Scio rem tibi leviozem videri, quàm ut pluribus agatur: alioqui testes candoris mei allegaro fortasse, quibus fidem habeas. Quanquam hoc sanè non pernego, primum visa in *Paraphrasi* mihi quædam *in* sed alius perpendenti aliter videretur. Hinc ille, sat scio, Tragediæ argumentum duxit. Verum iudicia studiorum ut recta, ita libera esse decet. Cæterum nullius mihi rei conscius sum, ignore si quid hac parte peccavi per *Iesum* *Christum*. Nec enim tam oscitans *Erasmi* lector sum, ut ex illo ipso nondum didicerim, quid præceptor, quid fratri in *Christo* debeam. Hæc paucis, nam & magno animi mei dolore, & quod aiunt, *autem*, in quo etiam tempore scripsi. *Martinus Luther* studiosissimus nominis tui, per

A omnia tibi probari cupit. Vale vir clariss. Ex *Lyppa* Nonis Januarii. Anno M. D. XIX.

Erasmus Rot. Philippo Melancthoni S. D.

Epist. 38. Qui me submonuit de tuo iudicio, neque nebululo est, neque quadruplator, verum in paucis candidus amicus, utrique nostrum bene volens. Nec est, quod aduersus illum tantopere stomacheris, cum ipse fatearis verum esse, quod ille non in tui invidiam, sed quod fortè sic inter confabulandum inciderat, retulit: quanquam ille non aiebat tibi displicuisse quicquam in *Paraphrasi*, sed in Novo Testamento, in quo citius admittitur eram tuum iudicium, quàm in *Paraphrasi*, de qua nemo facile pronuntiabit, nisi qui vigilantissimis oculis veterum omnium commentarios excusserit. Cave verò me putes aut amicum tam inconstantem, ut ob quamlibet offensam amicuse esse desinam, aut tam parum assuetum *tu* *hujus* aut illius liberiore iudicio magnopere commovear. Nec obsto, quo minus libera sint studiorum iudicia, modò recta sint. Proinde rectius tu quidem hoc ordine mihi dicturus fuisse videris, *iudicia studiorum ut libera, ita recta esse decet*. At ipse iudicium istud tuum rescindis, & calculum revocas. Ad hæc eruditorum iudicium, horum præsertim qui *Musarum* sacra colunt, non solum rectum, verum & æquum & candidum esse decet. Vides quantis odiis conspirent quidam aduersus bonas literas. Aequum est nos quoque *sympliciter*. Ingens præsidium est concordia. Cæterum illud tibi persuadeas velim, me *Philippum* ex animo diligere, & illius felicissimo ingenio non vulgariter favere. Dici vix potest, quantum attriserit hymnus, quo tu veterem illum *Orphæum* nobis referens angelos celebras. Legi & *Præfationem*, quæ veterem eruditionem prædicat, fortiter quidem ingentique spiritu, quemadmodum & juvenem decet, & *Germanum*. Verum si pateris *Erasmum* monitorem, malim te plus operæ sumere in asserendis bonis literis, quàm insectandis harum hostibus. Digni quidem illi, quos eruditi omnes, omni conviciorum genere discerpant: sed hæc viâ, ni fallor, plus promoverimus. Præterea certandum est nobis, ut non solum eloquentiâ, verum etiam modestiâ morumque lenitate superiores illis videamur. *Martini Lutheri* vitam apud nos nemo non probat, de doctrina variant sententiæ. Ipso libros illius nondum legi. Quædam admonuit rectè, sed utinam tam feliciter, quàm liberè. Scripsi de illo, clarissimo Duci *Friderico*, simul gestiens cognoscere, quonam animo acceperit Caesarum vitas à me sibi dicatas. Bene vale *Melancthon* eruditissime, totisque viribus adnitere, ut spem quam optimam de tuo ingenio, tuæque pietate concepit *Germania*, non æques modò, verum etiam superes. *Leuani* X. Calend. Maias. Anno M. D. XIX.

G Moderare studiorum labores, quo diu iudicis literis suppetere possis: nam audio tibi valetudinem esse non prorsus adamanti nam. Postremo vel in hoc vitam cura, ne gratum facias tuis *parentibus* tui. Rursum vale.

DES. ERASMI ROT. EPISTOLARUM LIBER SEXTUS.

D. Erasmo Roterdamo Petrus Mosellanus S. D.

Epist. 1.

ITa studia mea *Christum* promoveat, *Erasme* mortalium mihi longè charissime, ut & ante sepe eorum risi impudentiam, qui labores mos toti orbi salutare inceptis suis literis interpellant, & nunc idem, aliorum importunitate coactus, facio. Est hic sophistarum, & ut tu rectè pariter ac facetè vocas, *καταβολῶν* ingens turba, cum quibus mihi ac paucis quibusdam aliis, pro literarum publico honore stantibus assidua est pugna. Sed in hoc certamine, qui maiorem juventutis partem in suam pertraxerint factionem, abeunt victores. Laboratur utrinque vehementer, hinc viribus, illinc insidiis ac technis.

Delus an virtus quis in hoste requiritur?

Ad nos tamen *Mars* in hoc bellorum genere non temerè *ἀλατρεσκαλλῶ* magis inclinat. Non dubito, quin si tu in nostram partem, velut quoddam *Minerva* nomen, annueris dexter, brevi ad eò *τὸ ἐπινίκιον* simus cantaturi. Jactant nebulones isti cum omnium honestarum literarum, tum verò præcipuè Græcarum (cas nos hic ex *Georgii Mysia* Principis munificentia publicè, si non pro dignitate, certè pro viribus, & candidè docemus) hostes, apud rude juvenum vulgus, ut maximè sine discenda *Græca*, id quod tot conflictibus vix tandem obtinuiamus, eà tamen à me homine *Germano*, aut (sic *Treviro* agnoscunt) semigallo tradi non posse. Quandoquidem, inquit, si quid in eà linguà præ vulgo posses, jam pridem cum *Erasmo*, hujus (ut ipsi judicant) *πολυπραγματούς* apud *Germanos* parente, aliqua tibi intercederet familiaritas, ut minimum mutuo literarum officio contracta. Deinde si quis omnino & tempus & sumptus prodigere velit, *Græca* literaturæ cognitionem ab *Italis* ac *Græcis* petendam. Sic enim homines arguti *καλῶς*, juventutem ab audiendis *Græcis* absterre molliuntur. Quasi verò *Erasmus* solus *Budaor*, *Laſcares*, *Musurus*, *Bembus*, *Leonicenus*, *Alexandrus*, *Renchlinus*, *Birchemerus* mutuz amicitiaz honore dignetur: ac non etiam, quâ es amabili facilitate, multorum vulgariū improbis sollicitationibus pro tempore nonnihil concedas. Quid enim faceres aliud? Tum non & multis tuarum *lucubratiōum* locis aliud agens, quæ tua sit de *Italis* præceptoribus sententia, prudenti lectori facis aperias. Neque verò multos ad eò nobis abduceret hæc cavillatio, nisi per naturam *μωρόων* essemus omnes: & persuasio hæc de *Italorum* eruditione, non tantum *Germania* pestilens, nitetur eorum suffragiis, quos pro sociis hostes expe-

rimur, hand scio an non ipsis crassis barbaris multo peiores. Hi sunt qui tribus quatuorve *Latinis* figuris instructi, alii poetas, oratores alii sese ostentant, & inveniunt homines fortunati se dignos auditores: apud quos *Græcicus* studia, si diis placet, ad rem *Latinam* aut nihil, aut parum admodum facere, magnâ temeritate declamant. Cujus farinae impium quendam nebulonē, nescio quis malus Aquilo, in hanc scholam nobis ex ipsa usque *Dalmatia* invexit. Quid multis? rem feceris tum mihi gratissimam, tum nostrarum literarum studiosis hic agentibus jucundissimam, si vel unis literis tuum in nos animum fueris rellatus. Dabis hoc meo in te amor, qui in literis tuo judicio jam inde à puero religiosè sum usus: dabis istorum, qui bonis omnibus non bene volunt, commiserando stupori. Non eris, opinor, in me solum tui dissimilis, qui aliàs *Pauli* tui exemplo omnia fieri soles omnibus, nimirum ut quantum in te est, ad bonam mentem omnes perducas. *Ioannes Eckius*, ὁ ἐν ἀριστοτάτοις καὶ τὰ μέγιστα σπουδάζων, καὶ ὡς ἀπὸ ἀντιπαρὸς τῆς οὐραίας καὶ ταύτης τῆς διὰ τὸν οὐρανόν, cum *Andrea Carlostadio Vitembergensi* archidiacono pro sua vita, hoc est, corollariis in disputationis arenam descendet. Palæstra erit theologorum nostrorum *σπουδαιῶν* arbitri quoque nostri *καταβολῶν*: de die nondum convenit, magnis apparatibus pugna utrinque adornatur: alter secum *Augustinianam* factionem trahet, alter *Prædicatorum* populum adducet: nam hi nunquam non adsunt, cum τὰ *καὶ τ' ἄλλα* in discrimen vocantur. Confluent undique rarum conflietum spectaturi: videas commissos nobile par *Sensistarum*. Vis augurer quid sit futurum? Magnis clamoribus res in rixam adducetur: magis, vereor, cruentam eà, quam tu in *Esernio* & *Pacidiano* festiva *ἀντιπαρὸς* nobis expressisti. Hæc tibi totius fabulæ *καταγραφὴ* nam utriusque stomachum bellè novi. Decem *Democritis* satis, quod rideant, habebunt. Eventus rei si dignus erit, tibi perferibetur. Ipse interim bellicum hoc τὰς κορομαχίῶν occinam, καὶ σφοδρὰ μίσηται ὁ θεὸς ἀλλήλους, cum inter spectandum *καταβολῶν*, οὗ καὶ ὁ θεὸς καὶ οὗ καὶ τ' ἄλλα. Sed quò ego dilabor, qui mei oblitus, apud te hominem theologum, quasi familiarum aliquem amiculum jocos? Bene vale mihi vitâ charior *Erasme*, & ut bonis diu bene vivas, cura. *Lipsa* feriis triam Magonum, Anno M. D. X I X.

Illud magnopere te rogo per *Iesum* etiam *Christum*, ne inducas animum credere illis, qui apud te *Philippum Melancthonem* deferunt. Cave quicquam sinistrum de homine suspiceris: est adolescens optimus, ad summam eruditionem natus, nec pietatem minorem.

Erasmus

Epist. 1.

Iam pridem ex primis illis tuis ad me literis, mihi tam sanum ac festivum esse videbatur: nam ingeniis huiusmodi semper unice sum delectatus. Offendit enim in nonnullis nostratum immanè quiddam, plus habens spiritus, quam iudicii: verum hunc amorem auxit posterior epistola, priorem tum eruditione, tum elegantia superans. Ceterum simulatque legissem orationem illam tuam, quâ linguis patrocinaris adversus eos, qui ad benedicendum elingues, ad obrectandum melioribus studiis linguacissimi sunt: tantam spem de tuo ingenio concepi, ut vix de quoquam alio parem. Adeo vivit oratio, adeo fluit, secumque rapit lectorem, solidis argumentis referta: in quibus inveniendis acutus, tractandis item egregium præbes artificem. Sermo multam variamque respicit lectionem: quod in juvene magis etiam mirandum. Quod scribis, isthic fervere pugnam inter melioris literaturæ professores, & veteris inscitiz patronos, nihil miror, cum ubique sic ferveat, ut prorsus res vel ex conspiratione, vel fato quodam geri videatur. Astrologos aliquot consului, huius artis professione claros: ii mali causam in anni superioris eclipsim referunt. Ea contigit, ni fallor, in ariete, aries autem ad caput pertinet: ad hæc *Mercurius* vitiatu est afflatu *Saturni*; proinde malum hoc potissimum illos afficere, qui *Mercurio* subsunt: inter quos numerant *Levanten*. Siquidem hæc academia, in qua tranquillissime solent florere literarum studia, miris tumultibus agitata est, ut ego certe nihil unquam simile viderim in vita. Dixisses Aten quampiam turbare studiorum negotium. Ceterum quid divinent Astrologi ipsi viderint: ego si quid mihi naris est, arbitror rem à conjuratis ac devotis ex composito geri: adeo cen dato signo clamarum est ubique gentium in linguas, in bonas literas. Conglomerant se phalanges, quo vel numero defendantur adversus paucos. Partinuntur operas inter sese, ut alii blaterent in conviviiis & conciliabulis: alii apud imperitam plebem vociferentur, cui imponere facillimum est: alii disputent in scholis: alii magnatibus suum virus instillant in aurem. Sunt & qui libros scripserint, præsertim *Coloniae*, quæ schola semper habuit pertinacissimos malorum literarum propugnatores. Exiit nuper in vulgus & apud nos dialogus *Jacobi Latani* theologi, viri pridem nec admodum iniqui melioribus literis, & amiei satis candidi: nec satis conjectare queo, quæ res hominis ingenium subito verterit. Sunt qui suspicentur bonam prioris libri partem oppositam orationi tuæ, quâ linguas prædicas: sed multo maximam partem oblique tortam in me. Eam suspicionem à me depuli libello bidui labore effuso verius quam scripto. Pigebat enim in huiusmodi naniis multum operæ collocare. Nec tibi sum futurus auctor, ut homini respondeas: aut si quid respondeas, argumentis rem agas potius, quam conviciis: præsertim cum ille temperarit à nominibus, nec admodum virulentè scribat. Quod si maximè faceret, tamen suaserim calamo moderari, ut posteritas intelligat, nos non tantum causâ, verumetiam modestiâ fuisse superiores. Olim furor tribuns est Poetis: nunc is videtur ad eos demigrasse, quos maximè de-

A cebat *superbum*. Quanquam immane, quantum interest inter Poetarum & horum furorè. Ille nobis tot egregios libros dedit, de rebus olim gestis, de moribus, de affectibus, de syderibus, de nariis herbarum, arborum, gemmarum, animantium, de situ locorum: ab horum furore præter virulentas, sed frigidas & imiles sycophantias nihil nascitur, in quibus istis tota victoriæ spes sita est. Qua quidem in re primas tenent monachorum greges quidam: quorum cum tantus sit numerus, ut ab his vel *Turca* profligari possit, habent emissarios complures, huic præclaro negotio destinatos, ut obambulantes fædos rumores spargant, aut in concionibus populum ad lapides provocent. Hi quoties extulerunt *Erasmum*? quoties vanissimis rumoribus impetierunt? Et cum huiusmodi factis sibi videntur *Christiana* religionis columnina, digni nimirum, quos ociosos suo sumptu mundus alat. Quanquam nolim hæc invidiâ gravari monachorum ordines, in quibus optimo cuique non probantur ista. Verum ubique improbiissimi quique tyrannidem sibi vindicant, per hos videlicet res geritur, velut omnium nomine: Itaque sit ut ob paucorum malitiam male audiant universi. Atque hic non solum desidero *Christianam* mentem in his qui peculiariter sibi vendicant religionis gloriam, verumetiam frontem ac prudentiam desidero. Etenim cum spargunt manifestissima mendacia, facile divinare possunt, fore ut proxima ipsa re coarguantur. Quid enim impudentius isto monacho, de quo scribis in oratione tua, qui ex eo, quod annotaram, *Nullam rem rectius verti consuevit*, non veritus sit apud populum affirmare, mihi literas evangelicas nihil aliud esse quam fabulas aniles: cum ubique tantum tribuam evangelicis literis, ut quidam id non satis æquis animis ferant. O divinar doctrinæ præconem! ô linguam prædicandæ gloriæ *Christi* consecratam! Hæc cum sibi permittant, indignantur, ac ex hominibus terræ miscant, si quis verbo perstringat quorundam monachorum ceremonias, etiam citra nominis injuriam. Cumque tam impotens odium præ se ferant, ut lymphati videri possint, se tamen iudicant idoneos, quorum calculis *Christiani* sumus, aut secus. Fuit & hic quidam ejusdem farinae Theologus, antehac habitus sobrius: qui cum *Lutheri* causam apud populum fecisset quâ poterat odiosissimam, hæreses, & antichristos, & periculum fidei *Christiana* subinde vociferans: negotium linguarum, ac politioris literaturæ cum illius negotio commiscuit, dictitans ex his fontibus hæreses nasci: quasi vel olim eloquētia fuisset hæreticorum magis quam orthodoxorum: vel nuper qui fuerunt hæreseos autores, iidem non fuerint infantes & elingues, breviter istis simillimi: vel quasi *Lutherus* his præfidiis instructus esset, ac non magis scholasticis literis: his inquâ, quæ nunc scholasticæ vocantur. Cum proximè Cæsar esset *Antuerpia*, *Matthæus* Cardinalis *Sedunensis*, homo doctus, liberique iudicii, me vocarat ad prandiū. Huic ut ex ejus colloquio didici, theologi nescio qui persuaserant mendacium orationum impudentissimum, me in cantico divæ *Mariae*, cujus initium, *Magnifica anima, pro Abraham & semini ejus*, mutasse, & *seminibus ejus*, non absque ingenti periculo *Christiana* fidei, quod *Paulus* scripserit non in *feminibus*, sed in *semine tuo quod est Christus*. Domum reversus adeo codicem, ac deprehendo quàm fuerit & effrons

effrons & excors ille, quisquis hoc ex se commen-
tus erat. Erat alter quidam *zozulius*, qui lamen-
tabili voce deploravit apud populum, tot vigilias
pro tuenda fide *Christi* susceptas, inanes ac steri-
les esse. Quid superest nobis, inquit, nisi ut no-
stros libros conijciamus in ignem, posteaquam ex-
titerunt qui novis libris & *Pater noster* corrigant,
& *Magnificam*? tum enim recens exierant *Annota-
tiones mea in Novum Testamentum*. Ipse quendam
audivi *Carmelitam*, hominem bonis lateribus, ac
titulo pileoque violaceo Theologiae doctorem. Is
cum sentiret adesse me (stabam enim e regione) ex
peccatis tribus in Spiritum sanctum duo mihi im-
pegit: praesumptionem, qui novis libris damna-
rem omnes veteres, adeo ut non dubitarem &
praelectionem *Dominicam* emendare, & *Maria can-
ticum*: tum impugnationem agnitae veritatis, quod
auditis eodem die duobus concionatoribus, in
caena dixissem, neutrum satis intellexisse suum
thema. Erat autem ex prioris epistolae *Petri*
capite quarto, *Estote prudentes, & vigilate in oratio-
nibus, aut omnia autem in vobismetipsis charitatem
continuant habentes*: hic bona pars concionis con-
sumpta est in partibus prudentiae, cum *Gracie* sit
supra: *bona in vobismetipsis de ordine cha-
ritatis, cum in iustis sit, inter vos*. Nec tamen
infectatus sum illorum errorem, sed laudatam utri-
usque concione: utinam, inquam, hoc accessisset;
nam quinque verbis ex *Annotationibus* meis pote-
rant ab hoc errore prohiberi. Neque tamen leve
flagitium est, cum qui apud populum cum tanta
docet autoritate, non intelligere basim totius ora-
tionis. Hanc meum sermonem cum doctor ille,
ex nescio quo, cognovisset, saepenumero, inquit,
concionatus sum apud vos, & *Christo* favente con-
cionabor. Verum si quis dicat, concionatorem
non intelligere thema concionis, praesertim cum
id sumpserit ex sacris literis, is peccat adversus
Spiritum sanctum. Adhaerebat lateri meo *Petrus
& Agidius* mirè candidus amicus. Is irā disrumpi:
ego risum tenere non potui. Quis enim tam ridi-
cula non rideat? Et tamen isti putant æquum, ut
ob unam talem rabulam ingens monachorum
grex alatur ex publico. Cum primum prodisset in
lucem Novum Testamentum à me restitutum,
Carmelita quidam theologus suo ipsius iudicio
mirè doctus ac pius vociferabatur, ingens immi-
nere discrimen *Christiana* religioni, instare ad-
ventum *Antichristi*. Nam huiusmodi tragædiis
terrificant supersticiosam plebeculam. Ubi ventum
est in colloquium mutuum, & hominem rogarè,
urgeretque, proferret, quid offenderet in Novo
Testamento: Respondit satis ingenuè, sibi codi-
cem neque lectum neque conspectum fuisse. Idque
ferè comperio, nullos odiosius clamitare, quam
qui nostra non legunt. Vix dum prodierat No-
vum Testamentum, cum *Argentorati* prædicator
quispiam (nam ut olim is ordo complures habuit
egregie doctos viros, ita nunc habet permultos
qui nescio quid tyrannidis affectant) in corona
studiosorum plenis, ut aiunt, tibiis detonabat in
opus illud. Aderat *Jacobus Sturmius* juvenis inge-
nio faceto, summo iudicio, doctrinam non vulgari,
ac nostri cum primis studiosus. Is passus est ho-
minem ad satietatem usque deblaterare. Cum ni-
hil jam non dixisset, atque ut ipsi visum est felici-
ter, rogavit hominem *Sturmium*, an opus vidisset,
negavit. Qui potes igitur, inquit, tam multa præ-

A dicare de opere, quod nec legeris nec videris? Ri-
sere cuncti, nec tamen puduit illum impudentiae
suae. Hoc genus fabularum si velim recensere nul-
lus futurus sit modus. Nuper sycophanta quispiam,
qui sibi non modo Theologus, cum nihil sit mi-
nus, verumetiam sanctulus videtur, in literis ad
amicum, me qui tantis vigiliis & restituere sum
conatus, & illustrare lectionem ecclesiasticam, vo-
cat calumniatorem ecclesiasticae lectionis, se de-
fensorem. Ac proximis hisce diebus alius quispiam
loquacissimam balburie, qui cum loqui nesciret, ta-
cere tamen non potest, velut in hoc conductus di-
versis oppidis miro studio meas laudes deprædi-
cârat, non solum doctrinam incessens sed & vitam
miris sycophantiis. Fortè evenit ut in idem con-
vivium incideremus, cum pridie amicus quidam
fabulae partem ad me perferipisset. Exposulo pa-
lam, doctis aliquot testibus, profero mendacia qui-
bus me traduxerat. Ibi satis testatus est homo, quæ
prædicârat, non è sua lectione, sed ex aliorum re-
latu prædicâsse. Et perinde quasi mediocre scelus
sit, alienam famam mendaciis incessere, audent
cum huiusmodi factis ad sacrosanctam *Christi*
mensam accedere, nondum reconciliato quem læ-
serunt. Adeo juxta *Tychonis* dictum, quod volumus,
sanctum est nobis. Ac proflus novum calumniandi
genus. Primum damnant quod oderunt: deinde
venantur, quod carpant in eo quod damnarunt.
Quod si quis obstitat aut reclamet illorum syco-
phantiis, tum clamitant, turbari pacem ac tran-
quillitatem: perinde quasi quem alapis ecdas, ju-
beas conquiescere, nè quid tumultus oriatur. Ho-
rum tenera majestas, & verbo etiam irritabilis, à
nobis plusquam *Socraticam* exigit patientiam: &
tam vilem habent alienam famam, qui suam tam
charam haberi volunt. Sed nunc ego ineptus mi *Pe-
tre*, qui de his tam multa. Finem faciam, si unicam
adhuc fabulam addidero. *Anglia* duas habet Aca-
demias hand quaquam incelebres, *Cantabrigiam*
& *Oxoniam*. In utraque traduntur *Græcæ* literæ,
sed *Cantabrigia* tranquille, quod ejus scholæ prin-
ceps sit *Joannes Fischerius* episcopus *Roffensis*, non
eruditione tantum, sed & vita Theologica. Verum
Oxonia cum juvenis quidam non vulgariter do-
ctus, satis feliciter *Græcæ* profiteretur, barbarus
quispiam in populari concione, magnis & atroci-
bus conviciis debacchari cepit in *Græcæ* literas.
At Rex, ut non indoctus ipse, ita bonis literis fa-
vens, qui tum fortè in propinquo erat, re per *Mo-
rum* & *Pacæum* cognitam, denunciavit, ut volentes
ac lubentes *Græcicam* literaturam amplecteren-
tur. Ita rabulis illis impositum est silentium. Ac-
cipe & alteram huic similem tabellam. Theologus
quidam, cum in aula concionaretur apud eundem
Regem, cepit in *Græcæ* literas, & novos interpre-
tes non minus impudenter quam stolidè debac-
chari. *Pacæum* in Regem conjecit oculos, observans
quo vultu hæc audiret: Is mox *Pacæo* suaviter ar-
risit. Peracta concione jussus est adesse Theolo-
gus; Datum est *Moro* negotium, ut adversus hunc
tueretur *Græcæ* literas. Rex ei disputationi vo-
luit interesse. Ubi *Morus* multa facundissime di-
xisset; jamque Theologi responsio expectaretur: In-
flexis poplitibus nihil aliud quam veniam depre-
catus est: sic tamen extenuans admissum, ut dice-
ret, se inter concionandum spiritu quodam affla-
tum, hoc in linguam *Græcæ* effudisse. Tum
Rex: Atqui, inquit, spiritus iste non erat *Christi*
sed

sed stultitiz. Deinde rogat, num quid legisset *Erasmicum*. Neq; enim latuit Regem, quod in me torserat quædam. Negat legisse. At isto, inquit, argumento declaras te palam esse fatuum, qui damnes quod non legeris. Sub hæc Theologus: Legi, inquit, rem quandam, quæ vocatur *Moria*. Hic *Pacanus* interloquens: Hoc, ait, argumentum serenissime Rex, huic maxime congruit. Denique commentus est Theologus, & aliud enthymema, quo leniret factum. *Græci*, inquit, literis non perinde sum infensus, quod originem habeant ex lingua *Hebraica*. Rex admiratus insignem hominis stultitiam, iussit abire: sed hæc lege, ne unquam rediret in aula concionaturus. Atq; utinam nobis talis quispiam esset Princeps, aut Principis vice. Vos feliciores, si modò vera sunt, quæ ante complures annos mihi sunt de Duce *Georgio* prædicata. Non mihi tempero, quin & illud admodum ridiculum addam: Episcopus quidam ordinis *Prædicatorum*, qui *Reginæ* est à confessionibus, forminx cum primis prudenti ac pie, nec indoctæ persuaserat, me facinus inexcusabile designasse, qui *Hieronymi* libros correxerim, viri doctissimi, atq; etiam sancti. Ea persuasa sic exposulat cum aulico quodam mihi amico: Nonne, inquit, *Hieronymus* fuit vir eruditissimus? fuit. Nonne in cælis agit? agit: quid tum postea? Quo igitur colore defendes *Erasmum* tuum, qui libros illius correxerit: an plus sapit ille quàm *Hieronymus*? Atque eadem hic prædicant *sermō*, qui sibi videntur *Ecclésiæ* columnæ. Tales habemus adversarios. Tales habet *Christi* religio defensores. Nihil esse potest stupidius, nihil insulsius. Et tamen huiusmodi calumniis apud indoctam plebem ac simplices mulierculas tradocimur. Sed nugarum jam satis est. Porro quod serius respondeo tuis literis, quidvis potius suspiceris in causa fuisse, quàm tui neglectum. Obruior quotidie literarum fasciculis: si non respondeo, videor inhumanus: si respondeo, triplex incommodum capio: Primum, nec his satisfacio, quibus, ut est necesse, respondeo quicquid in buccam venit: deinde huiusmodi tumultuariâ scriptione stilum per se satis malum reddo deteriorem, postremo famæ detrimentum facio. Ridiculum autem, malle ab *Italia* petere quod domi habeas. Sic vulgus existimat optimum medicum, qui se fingat *Arabem* aut *Indum*, è locorum intervallo famam aucupans apud stultos. Sed ab hoc affectu convenit eruditos quàm longissimè abesse. Quisquis callet bonas literas, is nobis *Italus* esse debet. Mihi posthac non est consilium, cum hoc hominum genere manus conferre. Jam veteranus sum, ac missione dignus: & cursa fessus, vobis juvenibus lampada trado. Vel finem me continget *τὸ ἐμπίπτον*, si modò perges quæ coepisti. *Philippus Melancthon* apud me patrono non eget aut deprecatore. Faveo juveni, ut cui maximè. Plusquam atrox injuria sit oportet, quæ apud me dirimat amicitiam. Bene vale. *Leuani* Anno M. D. XIX.

Martinus Lutherus Erasmo
Roterodamo

Xpist. 3. **S**alutem. Toties ego tecum fabulor, & tu mecum, *Erasme*, decus nostrum & spes nostra, necdum mutuo nos cognoscimus. Nonne monstrum hoc simillimum? imò non monstrum, sed planè

A quotidianum opus. Quis enim est, cuius penetralia non penitus occupat *Erasmus*, quem non doceat *Erasmus*, in quo non regnet *Erasmus*? de iis loquor, qui literas recte amant. Nam satis gaudeo, quod inter cætera dona *Christi*, etiam hoc numeratur, quod multis displices: quo ego argumento soleo discernere dona clementis Dei. à donis irati. Itaque tibi gratulor, quod dum summè omnibus bonis places, non minus displices iis, qui soli omnium summi esse, & summè placere volunt. Sed ego stultus, qui te talem virum, sic illois manibus absq; reverentiæ & honoris præfatione, veluti familiarissimum aggredior, ignotum ignotus. Verùm dabis hoc, pro tua humanitate meæ vel charitati, vel imperitiæ. Quandoquidem ego, inter sophistas consumptâ ætate, nec tantum didici, ut eruditum virum possim per literas salutare. Alioquin quantis jamdudum literis te fatigâsem? nec passus fuissim, ut perpetuò tu mihi solus loquereris in cubiculo meo. Nunc quando ex optimo *Fabritio Capitone* intellexi, per angas illas indulgentiarum nomen meum tibi cognitum: tum ex præfatione *Enchiridii* tua recentissima, non modò tibi visa esse, sed & accepta mea fabulamenta, cogor agnoscere vel barbarissimis literis egregium tuum spiritum, meum & omnium locupletatorem: quanquam scio, te prorsus pro te minima habiturum, quod literis amantem & gratum me exhibeo, qui abundè contentus es, quod occulta & apud Deum gratitudine & charitate animus in te fervet: sicut & nos sat habemus, quod ignorantis, tum animi & officia in literis habemus sine literis & corporis tui conversatione: non tamen patitur & pudor & conscientia non gratificari & verbis, præsertim postquam coepit & nomen meum non latere, ne malignum cuiquam videri possit & pessimæ speciei silentium. Ita mi *Erasme* vir amabilis, si ita tibi visum fuerit, agnosce & hunc fraterculum in *Christo*, tui certè & studiosissimum & amantissimum, cæterum pro incertitia sua nihil meritum quam ut in angulo sepultus, communi etiam collo & soli ignotus esset: quod & non segni affectu semper optavi, ut qui essem mihi bellè conscius meæ suppellectilis. Et nescio quo fato, longè in contrarium res abiit, ut cogar, multo pudore pati meas ignominias & infelicem incertitiam, etiam coram doctis versari & jactari. *Philippus Melancthon* prosperè agit, nisi quod vix tantum efficere possumus omnes, ne literarum nimia infantia, valetudinis acceleret iacturam: Ardet pro ætatis calore omnia omnibus simul fieri & facere. Tu officium feceris, si per literas hominem monueris, ut se nobis & bonis literis servet. Nam hoc capite salvo, nescio quid majus spe nobis pollicemur. Salutem te *Andreas Carolostadinus* totus *Christi* in te veneratus. Ipse Dominus *Iesus* servet te in æternum, optime *Erasme*, Amen. Verboſus fui: sed cogitabis non semper eruditas oportere legi epistolas, aliquando cum infirmis infirmandum tibi est. *Wittenbergæ*, quinto Cal. Aprilis. M. D. XIX.

Erasmus Rot. Martino Luthero S. D.

Frater in *Christo*, charissime, epistola tua mihi *Epist. 4.* fuit gratissima, & ingenii argutiam præ se ferens, & animum spirantis *Christianum*. Nullo sermone consequi queam, quas tragedias hæc exco-

rit tui libelli : ne adhuc quidem ex animis istorum revelli potest falsissima suspicio, quâ putant tuas *Incubrationes* meis auxiliis esse scriptas, meq; hujus factionis, ut vocant, vexilliferum esse. Existimabant quidam sibi datam ansam, quâ & bonas literas opprimerent, quas capitaliter oderunt, velut offecturus majestati Theologicæ, quâ multi pluris faciunt quam *Christum* : simulq; me, quem arbitrantur ad excitanda studia nonnihil adferre momenti. Tota res vociferationibus est acta, temeritate, strophis, obrectationibus, sycophantiis, ut ni præsens hæc spectâsem, imo lentissem, nulli unquam auctori fuerim crediturus sic insani- re Theologos. Pestem fatalem esse diceres. Et tamen hujus mali virus a paucis ortum, in plures serpsit, adeo ut magna pars hujus Academix non infrequentis, ejus morbi contagio lymphata ferretur. Testatus sum te mihi ignotissimum esse, libros tuos nondum esse lectos: proinde nec improbare quicquam, nec probare. Tantum admonui, ne libris tuis nondum lectis ad populum tam odioso vociferarentur, id ipsorum referre, quorum judicium oporteret esse gravissimum. Quin & illud perpenderent, an expediret ea traduci apud plebem promiscuam, quæ rectius libris editis resfellerentur, aut inter eruditos disputarentur, præsertim cum uno ore vita auctoris prædicaretur. Nihil profectum est : huc usque insaniunt obliquis imò famosis suis disputationibus. Quoties inter nos de pace convenit? quoties illi ex temere concepta suspiciuncula, novos tumultus excitant? Et hi cum hujusmodi factis Theologi sibi videntur. Est hoc hominum genus hic aulicis ferè invisum : quod ipsum mihi quoq; impurant. Episcopos omnes habeo mihi satis æquos, libris nihil fidunt. In solis sycophantiis victoriæ spes illis sita est. Eas ego contemno, recti conscientia fretus. In te redduntur aliquanto mitiores. Eruditorum calamos fortasse timent, sibi malè concili : quos ego sanè suis pingerem coloribus, ut digni sunt, nisi me *Christi* tum doctrina, tum exemplum, aliò vocaret. Immanes ferè mansuescunt officiis, isti beneficiis efferantur. Habes in *Anglia* qui de tuis scriptis optime sentiant, & sunt hi maximi. Sunt & hic, quorum est eximius quidam, qui tuis favent. Ego me quod licet integrum servo, quo magis prosum bonis literis reflorescentibus. Et mihi videtur plus profici civili modestiâ quam impetu. Sic *Christus* orbem in suam ditio- nem perduxit. Sic *Paulus* *Judaicam* legem abrogavit, omnia trahens ad allegoriam. Magis expedit clamare in eos qui Pontificum auctoritate abutuntur, quam in ipsos Pontifices : Idem de Regibus faciundum censeo. Scholæ non tam aspernandæ sunt, quam ad studia magis sobria revocandæ. De rebus receptioribus, quam ut subito possint ex animis revelli, disputandum est argumentis densis & efficacibus potius quam asseverandum. Quorundam virulentas contentiones magis conducit contemnere quam refellere. Ubique cavendum ne quid arroganter aut factione loquamur, faciamusve : sic arbitror gratum esse spiritui *Christi*. Interea servandus animus, ne vel irâ, vel odio, vel gloria corrumpatur : nam hæc in medio pietatis studio solet insidiari. Hæc non admoneo ut facias, sed ut quod facis perpetuo facias. Degustavi *Commentarios* tuos in *Psalmos* : vehementer ardent : & spero magnam utilitatē allaturos. Est *Amsterpia*

A Prior ejus monasterii, vir purè *Christianus*, qui te unice deamat, tum olim discipulus, ut prædicat. In omnium penè solus *Christum* prædicat. Cæteri ferè aut hominum fabulas, aut suum quæstum prædicant. *Melanchthoni* scripsi. Dominus *Jesus* tibi suum spiritum indies uberius impartiat ad ipsius gloriam, & publicam utilitatem. Cum hæc scriberem, tua epistola ad manum non erat. Vale. *Levanii*. Tertio Cal. Junias. Anno M. D. XIX.

B *Erasmo Rot. Gasper Schabus S.*

P *Epist. 5.*
Er tot sylvas latrocinio, per tot urbes pestilen-
tiz morbo jam infames, ad te grassati sumus, *Erasme*, *Jonas* & ego : & pervenimus dii boni, quam in tempore, quam feliciter ! Eius quantumvis longi & molesti iuneris tantum abest ut nos perituerit, ut in itinere adhuc incerti, ubi unioem margaritum *Christiani* orbis delitesceres, sanctæ conjuraverimus, te extremâ *India* & ultimâ *Thule* nos quæsituros, nedum in *Brabantia*, aut *Gallia*. Desine tui contemptu laborare, ut contra omnes illi *Aristotelici* Theologi superciliosâ *paupertate*. Si tu re ex ea parte nescis, quam si magnum hujus seculi ab ipso *Christo* nobis datum munus : ego te in isto studiorum meorum silentio domi, nec ex operibus tuis didici : at nunc ex vivis vultibus, ex sermone tam sine affectatione zaccareo, tam molito (quod miraberis *Erasme*) tantundem penè fructus, quantum alius quis ex aliquo librorum tuorum possit, hausi. Non tibi ingererem has meas ineptias, nisi non minus ardentem, quam comes meus *Jonas* Epistolam tuam habere optarem. Dispererim enim, si à te, etiam si baculo mineris abigere, avelli possimus, nisi habeamus quod te in nobis in itinere jam, & maxime tunc quum in istam nimis longinquam regionem nostram redierimus, præsentem referat. Quid multis verbis hic explicem, quanti hanc professionem nostram faciam ? Ut me Deus bene amet, nollem eam mihi decem *Pactolis* aut solidis auri montibus commutatam. Vale magne *Erasme*, & dignare nobis (ut diu etiam expectandus sis) solum rescribere. Iterum vale. *Bruxella*, à nato *Christo* anno millesimo quingentesimo decimonono, quinto Calendæ Junias.

Erasmus Roterodamus Gasperi Schabus suo S. D.

F *Epist. 6.*
O Bsecro te doctissime *Schalbe*, utrum istuc est
rogare, an cogere ? vides mihi vix ocium esse ad tuendam valetudinem, vides tot studiorum laboribus obrutum, & tamen efflagitas epistolam ? Adeo violenta res est & impotens, amor, præsertim *Germanicus*, cui si coner reluctari, nihil agam. Itaque respondeo tuis literis, sed ita ut verear, ne dicas tibi nihil esse responsum. Quod si brevitatem hanc apud te non excusat misericordia nostri, saltem excusabit publicorum studiorum ratio, quorum jacturâ distrahor in hæc officia : quæ singulis, quibus præstantur, exigui momenti videntur, mihi tamen in quem unum agminatim glomerantur, ingentem sarcinam addunt. Quando tu *Jonas* non cedis in amando, par arbitror, ut te non minus quam illum redamem. Deplorarem tam longinquam professionem tuam, totque periculis obnoxiam, nostrâ capâ susceptam,

susceptam, ni tu tibi tantopere gratulareris etiam. Id si iudicio facis, non invideo fructum: sin imaginatione, remedii pars est, non sentire malum. Illud autem quam *Germanice*? Negas te fustibus depelli posse, ni detur, quod in patriam reverso praesentem *Erasmum* referat. Os impudens, non tibi sat est, oculos, aures & animum expleisse nostri copia, mellitissima uti scribis, ni me totum tecum auferas? & auferas in tam procul distitam regionem? Quantulum autem *Erasmi* tecum auferes, si huius corpusculi imaginem pictam aut expressam ad tuos retuleris? Optimam *Erasmi* partem in libris videre licet, quoties libet, si quid tamen omnino nostri est, quod sit visendum. Bene vale *Gaspar* charissime. *Levanii*, tertio Calend. Junias. Anno millesimo quingentesimo decimonono.

Erasmus Roterodamus Petro Anglebermio medico S.D.

Epist. 7.] E Motiar, si ullum Deorum nectar suavius esse credam optime *Petre*, quam villum hoc tuum, plurimum quidem aromatis efficacibus, & *Apollinea* arte qua tu non minus quam humanitate mortales omnes albis, ut aiunt, equis praecurris, verum multo multoque amplius de pectore isto candidissimo, & gratiarum pleno conditum sapidumque, cujus ego niveam simplicitatem, humanitatemque prope incredibilem jam pridem ex *Augustini* tui sermone cognitam atque adamatam, nunc etiam re prius quam oratione experior, donatus videlicet abs te munusculo tam bello, tam lauto, tam denique apto. Recte enim & hoc *Seneca* monet, *permagis referre, quis cui quid munus sit tui*. Porro quum *Bacchum* ut eloquentiae ministrum passim celebrent poetarum literae, & aromata spiritus vitales, viresque pectoris reficiant instaurantque: quid obsecro poteris hoc mittere aptius, homo medicus homini poetico, tum in literis assiduo, quam vinum quod a vulgo quidem *Hippocraticum*, a doctis tum *trimmatum aromaticis* dicitur, nisi tu vel murinum, vel aromaticum mavis: cui xenio utinam *aristotelem* aliquod rependere tam facile possimus, quam impense cupimus, neque voluntatem flagrantissimam destitueret facultas. Verum ne prorsus *adversus* videamur, neve quam duplicatam oportebat redisse gratiam, nulla reponatur, poetarum more, qui chartarum tantum ut divites sunt, ita sunt & liberales, literaria gratiam referimus, pro monere epistolam reddentes, quanquam non perinde conditam, nec arte pari concinnatam, videlicet ut ad *Homericum Diomedem* exemplum,

χρῖσμα χαλκίον, ἰατρίῳ ἐνταβίον

permutemus. Eam compensationem si tu non recipis, quippe vehementer iniquam, vide ecquid hoc etiam auctarium placeat. Hunc homuncionem quantulus quantulus est, tibi addico, quem si non pernitebit tuis in bonis scribere, vehementer erraris, si quicquam credas tuis in rebus unquam fuisse tam tuum, quo ve sic pro tuo arbitratu vel uti possis vel abuti. Interea ansam hanc ad te scribendi, id quod diu fuerat in votis, per te mihi oblatam esse gaudeo. *Laetium* reverius; nam in crastinum paramus iter: filii tui studia, quibuscumque potero rationibus libens adjuvero. Bene vale. *Aurelia*. Anno M.D.

Ioanni Episcopo Roffensi Eras. Ros. S.D.

Nihil mihi jamdiu gratius accidit tuis literis, *Epist. 8.]* iterum atque iterum exosculatus sum manum istam mihi notam ac familiarem. Auxit voluptatem quod non solum scripseris, verum etiam prolixè scripseris, nam amanter nunquam non soles. De diutino silentio me immerentè accusas: ego sanè quamlibet occupatus, subinde tamen interpellavi te meis literis. Verum ut video non omnia reddantur, quae dantur reddenda. Libellum quo adversus *Fabrum* unicam defendis *Magdalenam*, degustavi dumtaxat. Verum eorum qui legerunt, nemo non faterur te tota causà superiorem. Tantum dolet quibusdam *Fabrum* senem atque integrum virum, tum de studiis benemeritum, durius ut ipsis videtur, alicubi perstringi: quā re nihil potest esse gratius, iis qui nolunt pristinis studiis quibus assueverunt, quicquam accedere. Quo quidem nomine malè audit *Faber* quoque. Sed fieri vix potest, quin in argumentis huiusmodi quae conflictationem habent, vel imprudentibus nobis calamus nonnunquam efferveat. Mihi certè nonnunquam usu venit, ut quum mihi videar meras blanditias scripsisse, non desint tamen quibus videar dentatulus. Utcumque hoc habet, *Fabro* talem adversarium invideo: à quo ut maxime proflernatur, tamen habet quo se consoletur, *Aeneae* magni dexterā cadis. Mihi cum quā scabie consistendum est? Cum cuiusmodi sycophantis res est? qui quum alias non possint nobilitari benemerendo, conspurcandā famā alienā venantur gloriolam. *Stephanus Pancherius* episcopus *Parisiensis*, qui tuum calammum ad hoc opus extimulavit, jam archiepiscopus est *Senonensis*, quae res utinam illi tam certam felicitatem adferat, quam *Romano* Pontifici certum lucrum est allatura. Is nunc mittitur legatus in *Hispaniam*, homo senex, cujus incolumitati malè metuo: ita me Deus bene amet. Dignus erat qui quā duntaxat reipublicae servaretur, consiliis suis Regi regnoque profuturus. Is de quo mihi scribis nunquam non erit sui similis, imò nunc maxime servet in negotio sycophantico, cui mihi natus videtur, & tamen sibi videtur sanctulus. Ego si mihi conscius essem vel minimae portunculæ tot sycophantiarum, non auderem ad *Christi* mensam accedere. Prodiit dialogus quidam *Jacobi Latami*, Theologi *Levanien-* *sis*, quo linguas non in totum damnat; sed ita tractat ut illis quā minimum tribui velit. Tum *Methodi* meae praeceptis opponit diversa praecepta, sed interim à nomine meo temperans. Etiam si sic graviore nos premit invidia, dum quæ in hunc aut illum, dum quæ in *Lutherum* stringit, lector ignarus in me stringi suspicatur. Hanc immodestam modestiam nostri Theologi commenti sunt. Mihi certè liber multis nominibus placuit, atque utinam scriberent usque ad saturationem, desinerentque *συκοφαντήν* nunc strophis quibusdam ita per multos traducor, ut non sit in quem certò possim ferrum stringere. Deceveram omnino non respondere libello, sed vici amicorum sententia: quanquam ita respondi, ut videar non respondisse. Dixeram in *Methodo* mea, bonam Theologiae partem esse pietatem mentis & afflatum. Id oppugnans *Latamus*, multis verbis demonstrat, non idem esse Theologum & piū virum esse. At vereor ne posthas, si pergant, sint qui

qui dicant, non idem esse Theologum esse & sapere. Video planè pestem esse fatalem, & prope-
modum Astrologis fidem habeo, qui ut corporum
morbos, quibus passim nunc laboratur, ad syde-
rum effectus referunt: ita putant ab iisdem &
mentium pestes quasdam existere. Sed ô dementiam! dum huiusmodi calumniis & nostrum ne-
gotium, & alienum ocium perdimus, videmur
nobis ipsis sancti, videmur Theologi, videmur
Christiani. Sed ubi interim tranquillitas *Christiana*? ubi simplicitas? ubi iustus ille felicissimus in
campo scripturarum? Quid autem dignum im-
precor istis κακογλαυκῶν, qui te submonuerunt. *Era-*
smum tibi non favere. Ego verò te non inter eos
numero, quibus favere debeam, verum quos mo-
dis omnibus suspicere, ac venerari, atque in his
præcipuè te, quem semper unicum præceptorem
ac patronum constantissimum habui. Nam quod
rarius tui mentio fit in literis meis, nihil aliud in
causâ fuit, quam reverentia tua celsitudinis: quan-
do tot modis mihi maximus occurris, hinc episco-
pali dignitate, hinc eruditione quadam admira-
bili, super omnia verò vitæ sanctimoniâ, quâ cum
paucis nostro sæculo, veteres illos episcopos refers.
In alios plus audeo. Tu mihi semper visus es non
nisi religiosè nominandus, præsertim in libris edi-
tis: & tamen ausus sum meminisse tui, cum aliis
aliquot locis, tum in *Enchiridii* postrema editione,
in qua adjectum est *Basilii* fragmentum olim à
me versum. Sed interim opus aliquod circum-
specto, sed quod victurum augurari possim, quòd-
quæ tuâ magnitudine gravitatèq; non indignum vi-
deatur, id tuo nomini propriè dicabitur, hoc est,
per te orbi commendabitur. Quod isthic agitur
de reformando, ut loquuntur, clero, vereor nè
plus satis imitentur isti medicorum exemplum,
qui primum inaniunt corpus, quod sanandum
susceperint. Utinam *Christus* tandem expectatus,
liberet populum suum tam multiplici tyrannide,
quæ ni prospectum fuerit, eò videtur evasura, ut
tolerabilius sit futurum, vel *Thucurum* pati tyran-
nidem. Sed ut ad librum tuum redeam; optabam
nitidius excusum fuisse. Ea in re si quid possum
præstare, non gravabor. Optârîm & istam ope-
ram in aliud argumentû insumptam fuisse: cuam-
vis hoc quoq; tum pium sit, tum elegans. Verum
commentarioli, quibus Evangeliorum seriem ac
sensum connectis, quorum gustus olim mihi per-
placuit, meo iudicio, plus dignitatis attulissent tuo
nomini. Quum has essem obsignaturus, is de quo
paulò ante memini, mutatus, ut conjicio, literis
tuis incantatricibus, legatum ad me mittit *An-*
thonium, qui de amicitia inter nos facienda me-
cum ageret. Respondi, si sciret ille famæ meæ
jacturam, me facile rediturum ad pristinam ne-
cessitudinem. Ego ut animo *Christiano*, nè læsus
quidem velim lædere quenquam, ita non sum tam
levis, ut subito fidam illi, cujus tale sim expertus
ingenium. Imò nunquam fuit amicus, qui sic ami-
cus esse desit. De *Luthero* scribam aliàs copiosius.
Bene valeat tua pietas, cui quàm commendatissi-
mus esse cupio. *Antwerpia*. Postridie Calendas
Apriles. Anno M. D. XIX.

Erasmus Roterod. Colesio suo S.D.

Epist. 9. **D**E reddita quiete dici non potest, quàm tibi
gratuler. Suffraganeum demiror quid sibi

A velit; quum has exactiones sciret indictas, jam
tum, quum pensionis onus reciperet. Atq; id tem-
poris de communicando onere decimarum, nè
verbum quidem. Sentio te sub stomachari, quòd
iterum te insalutato *Londonum* reliquerim, & im-
patientiam taxas meam. Equidem non inficias
eo morbum meum, verum nihil tum fuit ejusmodi,
cujusmodi suspicaris. Primum nihil erat, quòd
tecum agerem, & palàm admonuit me tuus *Guili-*
elmus, te literis scribendis occupatissimum esse, nè
B quid obturbarem, quanquam ego nec in hoc vene-
ram, sed ut literas ad me missas à tuo *Guilielmo* re-
ciperem. Et adeò me properabam isthinc subdu-
cere, propter metum pestis, ut nè cubiculum qui-
dem meum fuero ingressus. Item quum redirem,
avecturus libros, solus omnes libros, resq; compo-
sui: quo peracto, serò autem perfeceram, istinc
abduxi me; nec in cubiculo meo cubui: negotium
de transferendis sarcinis *Jodoco* commisi. Hoc ani-
mo non salutavi te. Literas tuas, septimo Octo-
Cbris die scriptas, pridie calendas Novemb. accepis:
& ego iisdem de rebus iterum ad te scripseram. Si
Mathæus non est apud te, apud *Roffensem* est, quod
magis etiam conjectabam. Sed quia sepa-
ratim dederam non adjunxit reliquis: quod si pe-
riit, mihi ipsi imputabo, & reperiit laboris tadio,
facilitatis pœnam à me exigam. Nos hinc passim
fugientibus omnibus, & ipsi rus concesseramus,
sed vini inopia fortasse nos *Cantabrigiam* rediget.
Gratulatus sum proximis literis, & iterum gratu-
Dlor, quod ad sanctissimos illos ac saluberrimos
concionandi labores redieris. Arbitror enim ces-
satiunculam illam, in bonum etiam versum iri,
dum avidius audient, cujus vocem aliquandiu de-
siderarunt. Incolumem te tueatur Opt. Max. *Jesum*.
Cantab. Calend. Novemb. Anno M. D. VII.

Erasmus Rot. Guilielmo Montjolo S.D.

Quidnam sibi vult illa tua salutationis ἀντί-
πλῆσις; ô salve mi præceptor, salve mi præceptor?
Epist. 10.
Utrum doloris erat, quòd à charissima conjuge di-
velleris, an gaudii, quòd ad æquè dilectas literas
sis rediturus? Mihi quidem, quanquam hic omnia
durissima videntur, stat tamen sententia, omne
tadium amore tui devorare, omnem exorbere
molestiam: nè quum tu in amando constantissi-
mum te præstiteris, ego vicissim in obsequendo
parum constans fuisse videar. Fac etiam ad nos ani-
mum adferas, nè vel tu sine causa consuetudinem
F uxoris neglexisse, vel ego frustra tantum tadio-
rum pertulisse credar. Bene vale. *Oxonia*. Anno
M. CCCC. XCIX.

Erasmus Thoma Moro suo S.D.

Vix ullis literis consequi queam, quibus diris
hujus tabellarii caput devoverim, cujus vel
indiligentiâ, vel perfidiâ factum arbitror, ut expe-
ctatissimis *Mori* mei literis fuero frustratus. Nam
in officio cessasse te, suspicari nec debeo, nec liber.
Tamen si superioribus literis vehementiusculè te-
cum exposulavimus. Neq; veremur, nè quid no-
stra libertas te commoverit, qui non ignores *La-*
erdamonium illum ad cutem usque pugnandi mo-
rem. Illud extra jocum oramus, mellitissime *Tho-*
ma, ut ægritudinem, quam ex nimium diuturno
tui tuorumq; scriptorum desiderio cepimus, usur
aliquâ

aliquā sarcias. Expectamus omnino non epistolam, sed ingentem literarum sarcinam, quæ vel *Aegyptum* *αἰθρῶν* degravet. Si qui sint isthic bonarum literarum cultores, tum erit officium eos ut ad nos scribant extimulare, quo videlicet amicorum orbem omnibus numeris absolvamus. Non ausim illos laceßere prior. Nam tibi nihil referre putamus, quomodo scribamus homini facilimo; ad hæc mei, ut mihi persuasi, amarissimo. Vale jucundissime *Mors. Oxonia. An. M. CCCC. XCIX. Natali Simonis & Judæ.*

*Anglorum Regi Henrico ejus nominis octavo
Erasmus Roterodamus S.D.*

Epist. 12.

Quemadmodum inferior hic mundus, serenissime Rex, pendet à corporibus cælestibus, atq; his præcipue quæ primas tenent inter syderas ita rerum publicarum ac populi status pendet à Principibus præsertim summis, ac late dominantibus Monarchis, ad quorum ingenia, consilia, mores, affectus, fœdera, dissidia subinde vulgus immutatur: haud aliter quam ad lunæ cursum mare reciprocis æstibus nunc affluit, nunc defluit; aut ad solis motum terra nunc vernat floribus, nunc æstu finditur, nunc fœtibus operatur, nunc gela riget. Porro quemadmodum populi voluntas ac studia pendent à nutu regio, ita juxta sapientis *Hebraei* apophthegma, *Cor Regis in manu Dei est*, qui quoties irritatus est sceleribus mortalium, nonnunquam juxta dictum *Esaiæ*, *Dat pueros Principes*; ac juxta divi *Job* sententiam, *sine hypocritam regni moderari habentur*. Hypocritam autem vocat, qui nomine Rex, re Tyrannum ac prædonem agit. Rursus si quando visum est animum placatum ac propitium testificari populi, tum Principibus mentem immittit regno dignam. Atque hoc sanè argumento colligi posse video, post cor malorum procellas tandem æternum nomen nobis esse reconciliatum, quod tales animos immittat horum temporum excellentissimis Regibus, ut nihil antiquius habeant quam ea, quæ pacis sunt ac pietatis, quæque ad reipublicæ commodum faciunt. Quanquam tuæ quidem majestati semper hic animus adfuit, tamen hætenus obstitere factorum procellæ, nunc adjuvantibus & temporum opportunitatibus, non destinas quod optimum est, sed præstas, quod jam olim destinarat animus verè regius. In hanc verò laudem, quanquam à multis egregiis Principibus decertatur, hinc à *Leone Romano* Pontifice, hinc à *Francisco Rege Gallorum*, hinc à *Carolo Rege catholico*, hinc à N. serenissimo Rege *Scotorum*: tua tamen majestas, meâ sententiâ, vel hoc nomine præcipuam hujus gloriæ partem meretur, cujus potissimum auspiciis, hortatu, prudentiâq; negotium hoc & susceptum est & temperatur. Quum enim *Romanus* Pontifex, pacis alioqui cupidissimus, de quinquennibus Regum aliquot induciis duntaxat ageret, tua celsitudo pacem, ut spes est, æternam inter tam multos Principes totius orbis potentissimos arctissimis fœderibus conciliavit. O pectus verè regium, ô mentem excelsum, & *Christiana* monarchâ cum primis dignam! Quum nemo regum magis omnibus præfidiis instructus sit ad bellum, tamen omne studium omnesq; vires confers ad pacem orbis sarcinendam: prudenter peripiciens nihil esse perniciosius, quam *Chri-*

stiani populos mutuis latrociniiis ac bellis inter sese committi, nec ulla re gentem *Christicollam* æquè formidabilem reddi nostræ religionis hostibus, atque Principum ac populorum concordia. Istam verò mentem tibi nequaquam pro tempore sumptam esse, sed procius insitam naturâ, vel illud sat argumenti est, quod in bello *Gallico*, quod ut invitus, ita pro pietate *Christiana* suscepas, adeo civiliter, adeoq; clementer te gesseris, ut satis liqueret, tibi pacem magis esse cordi, nisi te totius orbis ecclesiæq; *Christiana* periculum ad arma vocâisset, aut ut melius dicam, compulisset. Nec his contentus, pacem tuâ prudentiâ, tuâq; auctoritate partam, suis artibus ornare studes, nè vel iners aut ociosa videatur, vel luxus ac malarum voluptatum magistra. Latrocinia, à quibus nihil hætenus usquam tutum erat in *Anglia*, mirâ severitate compescis, nocentes profligas, ociosis erronibus ditionem tuam liberas, bonis legibus vigorem suum revocas, inutiles tollis, salutare sufficis. Optimatum literarum studia provehis: pietatis disciplinam, quum apud omnes, tum verò præcipue apud monachos ac clericos instauras, haud ignarus ab his potissimum manare in plebem morum vel integritatem, vel corruptelam: videlicet modis omnibus hoc agens, ut his præcipuus sit honos, qui maximè præcellunt, vel integritate morum, vel eximiâ doctrinâ, vel quod ut pulcherrimum, ita rarissimum est, utroque. His ornamentis existimas longè melius decorari regnum tuum, quam ullis tropheis aut fornicibus. Nec harum rerum autor es solùm aut hortator, verumetiam exemplum. Non enim edicis modò, verumetiam exhibes, imò plus præstas ipse, quam aliis præscribis. Gravis & efficax est regis auctoritas jubentis, sed dictum mirum, quanto efficacior præstantis quod jubet, ac legum suarum exemplar tota vita ponentis ob oculos. Leges tibi non minantur, at quis vel inter privatos uno te legum observantior? quis incorruptior? quis pactorum tenacior? quis in amicitia constantior? quis æqui justiq; amantior? quæ civium domus casti, concordisq; conjugii tam evidens habet exemplum? ubi reperias optimi mariti magis æmulam conjugem? qui privati penates, imò quod collegium, quæ Academia, viris integritate vitæ, doctrinâq; singulari præstantibus, ornatior est usquam quam tua sit aula? Veteres illi Poetæ, seculum, nescio quod, aureum suis fabulis nobis prodiderunt. Atqui hæc quum agit tua celsitudo, quid aliud quæso, quam seculum verè aureum, nobis reducit, si tamen unquam fuit ullum: ac res tam ardua adeo succedit tuis auspiciis, ut dubium non sit, quin faventibus superis geratur. Quæ regio terrarum nunc non gratulatur *Britannia*, si favet: non invidet, si parum bene vult? Quod hodie regnum toto terrarum orbe nobilius aut celebrius? Nimirum Regis animus est, qui regna nobilitat vel obscurat. Quibus libris, quibus linguis olim est celebratura posteritas, sub *Henrico octavo*, tanquam in hoc cœlitus emisso Principe, sic omni genete virtutum efflouisse *Britanniam*, ut videri possit renata: quam sic moribus incorruptâ reddiderit, ut ab hac vel ipsa *Massilia* disciplinæ civilis exemplum petere possit: sic pietate pollentem, ut vel ipsi *Roma* queat esse pietatis magistra: sic abundantem eruditæ viris in omni doctrinæ genere, ut huic invidere possit *Italia*, nisi studiorum æmulatio nesciret invidiam: postremo,

postremo, cui talis fuerit Princeps, ut omnibus in posterum Principibus imperii gerendi possit esse regula. Deum immortalem, hoc demum est regnum esse, hoc demum est Regem agere, hoc est aulam principalem habere. Olim impenso quodam amore literarum, atque oculi dulcedine, non nihil abhorrebam à Regum aulis: nunc vero cum animo contempler, quem Principem ac moderatorem habeat aula *Britannica*, quam Reginam, quos Proceres, quos à consiliis, quos ab officiis, impendio mihi gestit animus in talem aulam immigrare: nec paderet ambitionis, nisi valetudinis imbecillitas, jam plus etiam quam pro ætatis modo ingravescentis dissuaderet. Etiam si nihil est, quod hic ambitionis infamiam verear, qui hoc & hodie non aspernandis conditionibus, nec ab uno Rege provocer. Equidem natus non sum, fateor, sed institutus *Britannia*: & tamen ubi mecum reputo quot illic annos vixerim, quot illi debeam *Mæcenates*, quot eximios ac synceros amicos, quantam fortunæ mez, si qua tamen est, portionem, non minus illi felicitatem hanc gratulor, quam si me genuisset. At nihil interim mihi dictum est de præclaris corporis animique tui dotibus, quas Deo naturæque debemus magis, quam nostræ industriz, & tamen hæc quoque bonæ cedunt in felicitatem reipublicæ si in Principem probum inciderint. Porro tamen si jam seculis aliquot non ita multum laudis in Regibus tulere bonæ literæ, tamen tua majestas efficiet, ut quemadmodum olim præcipuum decus Regū fuit eruditione præcellere, ita posthac pulcherrimum habeatur, Principem scire literas. Tuz virtutes dispellent veterem cavillationem, quā didicant quidam, regii pectoris vigorem languescere studio literarum. Quis enim unquam eorum, qui literas nescierunt, exiit te uno in ulla regia functione dexterior? quis attentior ad coercenda flagitia? quis ad consulendum solentior? quis ad prospiciendum oculatior? quis in obeundis rebus præsentior? Et tamen in literis quas olim felicissimè degustavit tua majestas, eo nunc progressa est fortasse non multo studio, sed inaudita naturæ felicitate, ut eruditissimis etiam Theologis miraculo sit sanitas & acumen ingenii tui. Siquidem in disputatione, quam nuper animi causâ tua majestas instituit cum acutissimo simul & doctissimo Theologo, defendens, à laicis non exigendam precationem, præter eam quæ mentis cogitatione Deum alloquitur, Deum immortalem, quem artificem præstitit? Quis invenire poterat argutius? quis colligere nervosius? quis explicare venustius? Omnium autem virtutum & ornamentorum tuorum ceu colophon quidam accedit, quod nemo te uno ad congressum civilior, nemo minus fastus aut supercilii præ se ferens, incolumi tamen interim regiâ dignitate, quoties res postulat. Olim *Olympicis* victoriis terrarum dominos in deos evahi, scripsit *Horatius*. Olim solenniter, qui cum laude gessissent imperium, referebantur in numerum divorum. Hæc sunt facinora, quæ verè consecrent immortalitati: sic itur ad ætra. Non patientur eruditorum hominum ingenia, quæ tu tot modis ornas ac foves, virtutum tuarum memoriam ullâ temporum vetustate obsolescere. *Græca* pariter ac *Latina* facundia grata tuis erga se meritis, semper loquetur, apud *Britannos* fuisse quendam *Henricum* octavum, qui unus tot heroum dotes ac decora

A suis retulerit: *Ptolemæi Philadelphi* studium erga bonas literas, *Alexandri* magni felicitatem, *Philippi* civilitatem, *Cæsaris* invictam animi vim, *Augusti* sanitatem, *Traiani* mansuetudinem, *Alexandri Severi* integritatē, *M. Antonini Pii* doctrinam, *Theodosii* pietatem, & si quid aliud in singulis præcorum intigne fuisse legitur. Precamur ut Deus qui istas dotes largitus est, easdem velit tibi tuisque faustas ac felices esse: qui istos dedit impetus, idem suo favore provehas, benèque fortunet. B Sciebam importunius esse, quod hujusmodi denis tuam majestatem alioquin occupatissimam interpellarem, sed vicit ardor animi in gratulationem gessientis: quum & multorum & certissimâ prædicatione cognovissem, quod seculum nobis tuâ virtute foret exorturum: simulque visum est testari me memorem esse favoris erga me tui, jam non oratione tantum, sed re quoque declarari. Patiar, oro tua serenissima majestas inter tam multos eximios, quorum ingenium tua nobilitas illustrat ac fovet, & quorum literæ vicissim tuum famulitium exornant, & hunc *Erasmum*, qualis qualis est, annumerari: quam incolumem semperque florentem servet *Christus* Opt. Max. *Antwerpæ*, Idibus Maii. Anno millesimo quingentesimo decimonono.

Vlricus Huttenus Eques Erasmo Roterodamo S.D.

D TU licet murens sis, ego tamen non desinam frequentibus tibi epistolis obstrepere, & te *Epist. 13.* amabo, si tu me contempseris etiam. Princeps impatientissimo tui desiderio tenetur. Nuper ex *Darvingis* huc rediens, quum illi obviam processissem, vix dum contactâ dexterâ meâ, ubi nobis *Erasmus* inquit? Et de libello percontabatur iterum atque iterum, quo demiratur, quod ego ignorem, quid sit illud, quo cum ornas. Putat enim omnia tua mihi esse cognita: quam tu opinionem ejus vide aliquâ re firmes. Amat te mirificè: debetur hoc tuis quidem virtutibus, præter vulgarem tamen *Germanorum* Principum morem est. Atque hæc de Principe, & tuo pertinaci silentio: nunc de me. Pertæsum est aulæ: ita nihil mihi convenit cum purpuratis istis. Impetrâsse vidcor à Principe, ut ubiubi sim, stipendio me prosequatur: hoc nomine laudabis eum, magno nostro commodo. Valde anxisti animum erga literas illi in *Annotationibus* tuis, ubi eum idcirco quod me foveat, extulisti. Stimulus fuit hic illi: jamque statim in literis tuis esse putat, si quem rectè eruditum amplectetur. Quod mirari posses, in aula jocatus sum toto anno: & alias quidem nugæ meas accepisti nuper, *Febrem* autem recens editam, nunc mitto, & *Phalarismum*: ubi reprehendes audaciam meam, scio potius quam fortitudinem efferes. At ego expeditioni, quæ nobis paratur ingens, equestri pariter ac pedestri exercitu, intereto ipse: tantum abest ut metnam latronem illum. Brevi totam turbare *Germaniam* videbis. Si me devorabit illa pugna (sunt enim & suæ illi vires, & auxilia sunt) tunc tu fac, ne ignoret vel studium erga te meum posteritas, & me tuis immortalibus literis vixisse saltem testare. Vale. *Moguntia*, pridie nonas Martii, raptim irrevisse.

Triumphus *Capitensis* in lucem prodit, magno Theologistarum fremitu.

Erasmus

Erasmus Huttens S. D.

Epist. 14. **T**ot studiorum laboribus obrutus, ut mirum sit me cuiquam omnino respondere, sepius tibi respondi, quam tu ad me scripseris, si modo perferuntur quæ mittimus: & tamen pertinax silentium meum accusas, mecumque delitigas, quasi parum sit hominum, qui mecum rixentur. Ingentem voluptatem mihi nuncias, quod tali animo sit in me Archiepiscopus *Maguntinus*, & tibi talem *Macenatem* gratulari non desino. Cæterum libellum illi dicatum, jampridem meo sumptu mihi per juvenem quendam, una cum literis ad te, simulque præfationem ad *Gualphangum Augustum*. Eum ex literis *Rhenani*, intelligo *Basilicam* usque pervenisse: quid egerit *Magnus*, nescio. Demiror si non peregit mandata, cum addiderim libellum memorialem. Præfiximus libello epistolam eruditam & elegantem Archiepiscopi, non perinde ut extaret illius erga me favoris monumentum, atque ut alios tanti Principis exemplo, ad bonarum literarum studium accenderem. Et videor mihi profecisse. Nam clarissimo juveni *Guilielmo de Croÿ* duci & episcopo *Cameracensi*, archiepiscopo *Toletano*, denique Cardinali: quanquam alias satis videretur ad honesta studia propensus, tamen ex *Maguntinensis* epistola lecta, non mediocriter caleat additum videretur. Aulam tuam, cum sepius esset in manibus tamen semper excussit hæcenus aliquid negotii, lecturientem interpellans. Quod legi perplacuit: quid enim *Huttens* non placeat? Febrim ac *Phalarismum*, nescio qui curarunt rursus excudendum. At Febris *Levanti* vetita est diltrahi, quod quosdam *hipobius* nominatim attingere videretur. Alio qui perplacet omnibus. *Phalarismum* quoniam adhærebat Febris, una cum Febre exulat, sed *Levantis* duntaxat: neque enim longius se profert hujus scholæ tyrannis. Susceperant & orationem excudendam, nec satis scio, quo consilio prorogent. Sed quid ego audio? *Huttens* totus ferreus, in acie dimicabit? Planè video te bello natum, qui non calamo tantum & lingua, sed & *Mavortis* armis pugnes. Quanquam quid magni, si nunc ausis inter tam multos adversus unum pugnare, cum olim *Bononia* unus tam multos profligaris. Laudo sortem animum, sed tamen si me audies, servabis *Huttens* Musis. Nam unde nobis tale ingenium, si quid accidat, quod avertant superi? Nôssi *Martem* ἀλλοτρεστέλλον nec satis propitium bonis ingeniis, utpote deorum omnium solidissimum. Bene sit, sed tamen si quid acciderit, ipse tibi tuis scriptis extruxisti monumentum ære perennius. Neque nos tamen defuturi sumus officio nostro. Nam si quid *Erasmi* scripta valebunt.

Nulla dies unquam memori nos eximet ævo.

Triumphum nondum vidimus. Gratum erat, quod nostro consilio tam diu presserint: nec dubito cum totum argumentum sint moderati. Rixarum nullus est finis. Ut cæteris omnibus sumus superiores: sycophantiis, mendaciis, convitiis longè vincimur. Non possum non ingenuè fateri, quod vero verius est. Sed præstat hæc parte ultro herbam dare, quam turpius depugnare. Neque enim solum perpendendum nobis est quid dignum sit iis, in quos scribimus, verumetiam quid

A nobis dignum sit, qui scribimus. Pulchrius est aliquando modestiâ quam causâ superiorem esse; & sunt quæ nobis potius agenda sint. Malim ego totum mensem in *Paulum*, aut in Evangelium explanandum insumere, quam diem hujusmodi rixis conterere. Bene vale mortalium charissime. *Levanti* IX. Calend. Maias. M. D. X I X.

*M. Ioannes Borsalus Decanus Veriensis
Erasmo Roterodamo S. D.*

B **C**upidissimus sum jampridem cognoscendi, *Epist. 15.* **C**idque ex tuis ipsius literis, humanissime doctissimeque præceptor, quam sis valetudine. & quid quotidie in lucem emittas, quod publicè ad bonos & *Christo* dignos mores cõferat, & sacræ scripturæ studiosis sit usui futurum. Post absolutum enim jam secundo novum Instrumentum, video edidisse te in omnes *Pauli* epistolas argumenta, video in *Pauli* ad *Corinthios* duas epistolas explanatissimam *Paraphrasim*: lego item summâ cum voluptate, nec minori, ut spero, utilitate adauctam studii theologicæ rationem ac *Methodum*. Sed hæc tamen aliis maxima, ut sunt, non immerito videntur, tamen intra paucos dies scio abs te absoluta esse. Ex novi infatigabilem tuam in studiis diligentiam: scio ociosum esse, & cessare à studiis literarum non posse, quamobrem nihil dubito, quin plura multo vel cõscripseris jam, vel in manibus habeas, quæ publica studia, præsertim sacra, adjuvare ac provehere possint. Verum est quod te commonefaciendum duxi, ut tibi paululum continget à graviori operæ studiis ocii, aliquot dies impendas ad conscribendam Evangelicis præconibus concionandi rationem. Institisti enim jam olim *Christianum militem*, instituisti *Christianum* item *Principem*, instituisti præterea & discere & docere cupientes, conscripsisti hoc argumento ac titulo libris elegantissimis: superest ut evangelicum concionatorem rectè instituas, quod quidem multo pluribus sit profuturum, tum iis, qui tuâ institutione edocti, rectius & majori fruge sint deinceps concionaturi: tum iis, qui ea ratione multo majori efficacità & fructu sint concionantes audituri: ea res mihi & publico omnium, & meo quoque nomine privatim erit gratissima. Ascripsum sum enim non ita pridem in pastorum gregis dominici numerum, ut scis: & quo obsecro pabulo vel salubriori vel meliori pascere possam commissum mihi Domini mei gregem, quam evangelico & apostolico? siquidem tuâ institutione formatus, id scitè prudenterque ministrare noverim. Impetret hanc rem abs te obsecro, primum maxima ac latissimè patens utilitas: deinde tua in *Christi* religionem propensissima charitas, ut cui juvande tantum studii ac laboris impenderis non sine gravissimo sumptu, & valetudinis certissima jactura, contemptis etiam tot invidorum obtestationibus, & apertissimis cõviciliis ei hoc tantillum operæ nē deneges. Postremo eblandiatur illud mea in te perpetua, postquam te primum nôsse, simulque colere coepi, observantia. Quod si hæc te minus percellere possint, cogita quod id te facturum mihi superiori hyeme, cum tu semper lateri vel cum importunitate harerem, sis pollicitus. De valetudine mea cognosces copiose ex eo, qui has tibi reddidit, qui *Basilicam* te ætate proxima convenit. **A**ique

Atque ut nonnihil ex me quoque cognoscas, natus sum conditionem banc ampliorem aliquanto, & in specie splendidiorem, sed minus quam velim, praesertim studiorum causa, liberam, nempe aulicam. Scis patronam meam, *Annam Borsalam*, ante menses tres vitam defunctam: ei successisse filium *Adolphum*, tanto tempore olim a te praedicatum, & cum propemodum, aut meliorem etiam praedicant, qui penitus habent peritum. Ego minime sum ambitiosus, itaque nec dum satis insinavi me in penitiorum cum illo notitiam ac familiaritatem, nec fuit idonea satis occasio. Bene vale.

M. Ioannem Nevium communem hospitem, virum singulari humanitate ac doctrina praeditum, *M. Iodocum Gaurium*, & *Iacobum* medicum, ceterosque convictos salutandos cura, quos, meis verbis. Ex oppido *Veriensis*. V. Calendas. Apriles M. D. XIX.

Verum quod ferme scribere eram oblitus, veniens nuper a *Parisiis* quispian ait audisse se ex ore Cancellarii *Franciae*, vocatum te a *Gallorum* Rege amplissimis conditionibus, & eo profecturum, id quod mihi persuadere nequeo futurum: alii praedicant a *Ferdinando* Regis Catholici fratre annuum stipendium pendi satis honestum, id quod malim. Oprime vale praceptor, omnibus bonarum literarum & *Christiana* religionis amatoribus unice observande.

Erasmus Ioanni Borsalo suo S. D.

Epist. 16. **I**stud verò non est epistolam mittere, sed inquit, tot nominibus oras, obsecras, obtestaris, actionem etiam minitas ex pacto, si recusem de ratione concionandi conscribere, perinde quasi ferreus sim, aut adamantinus. Quis est ager usque adeo ferax, ut immodico cultu non exhauriatur? Ego hunc malignum ac sterilem agellum tot jam annis assiduam semente vexo, nec ullam lectionis stercoreatione sarcio, nisi tumultuariam. Post morbos tam graves erat aliquid dandum confirmandae valetudini. Hic adeo nobis non indulgemus, ut nec aegrotare vacaverit: tum haec Quadragesima me penè confecerat, ni mutandi caeli, visusque gratia *Antuerpianam* me contulisset. Quin & dum aulicus esse cogor *Mechlinia*, meisque patronis episcopo *Leodiensi*, *Traiectensi*, ceterisque proceribus, & in his uno *Adolpho* observio, mihi dies aliquot perierunt. Postremo tot undique missis epistolis obtundor, ut dum his rescribo, maxima pars temporis pereat a studiis. Absolutam *Paraphrasin* in duas epistolas ad *Corinthios* institueram in epistolam ad *Galatas*, sed hoc agentem Tragediae quaedam interpellarunt, quis hic novas & haecenus inauditas, nescio quae *Erinyes* excitavit. *Apologia*, quam *Latoni* dialogo respondeo, vix mihi tridui tempus absumpsit: neque enim libuit in eiusmodi tricis multum operae collocare. Quod si illi vacat eiusmodi libros complures edere, non deerunt qui respondeant. Ego *Vicinum* cedo arena. Video extram hanc repugnando vinci non posse; itaque pugnis valere iussis, in *Christiana* lenitatis portum me recipio, adversus malorum obtreptiones consolans memetipsum, cum bonorum virorum de me iudicio, tum animo sibi bene conscio; certe quod ad hanc rem pertinet. Pecuniae studium nunquam habuit animum meum: satius sarcinam lubens, si quam posuerim. Vita nec tædet, nec sum

A avidus: quandoque me hinc evocabit imperator *Christus*, ipso fretus volens promptusque decedam praesidio corporis. Tantum molesta est quorundam insignis ingratitude, tantumque sycophantiarum virus, ut ni plane comperissem ipsam re, nunquam crediturus fuero tantum esse mali, non dicam inter eruditos, sed ne inter homines quidem: tamen si vixerim cum tot nationum hominumque generibus. Literas tuas suspicor *Lovanium* perlatas esse, atque illinc *Antuerpianam* remissas: nam ibi cum agebam: ita factum est, ut non viderim qui eas perulerat. Consilium est mensem hunc verum sarciendis corporis animique viriculis insumere, si modo licebit. Mox favente *Christo*, *Paraphrasin* aggrediar, & argumentum quod tu tantopere efflagitas: quod ipsum tamen aliis scribetur, non *Borsalo*. Novi pectus istud tuum, novi ingenium, novi studium. Domi fontem habes, ut non necesse sit ex aliena cisterna aquam petere. Non deerunt qui celebrent Pontificum auctoritatem, quam fateor esse debere sacrosanctam: non deerunt qui *Scoti Thomaeque* decreta praedicent, quae nec ego sane prorsus improbo. Tu purum illum & syncerum *Christum* mentibus tuorum instilla, quando id a paucis fieri videmus. Gaudeo tibi fortunam obtigisse cum dignitate conjunctam, tum autem materiam ac segetem oblatam bene merendi de grege *Christiano*. Felix quidem ocium studiorum, sed huc descendat oportet sapiens ille *Platonius*, non uni sibi natus. Optimus Princeps *Adolphus* videtur adhuc veterem illum in nos animum obtinere, quem puer habuit. In huius propiore notitiam commodissime tamen insinuas per *Petrum Zetpenium Cassiletanum*, quo viro nihil adhuc vidi candidius aut amicus. Quod *Franciscus Galliarum* Rex me tentavit satis amplis conditionibus in *Galliam* evocare, rumor non omnino vanus est. Tentatum est & retentum quorundam literis: verum nihil adhuc audio certum vigilans, neque tam rudis sum rerum humanarum, ut meris promissis pellici queam. Ut *Ferdinando* praceptor essem, actum est sedulo, cum per alios permultos, tum per Principem *Bergensem*, & is est Princeps, ut meliorem magisque docilem, nec optare possim. Sed deterrent me quaedam quae tunc literis committi non possunt. Bene vale. *Lovanii*, die Paschae. Anno M. D. XIX.

Eras. Rot. eruditissimo M. Petro Viterio suo S. D.

Bene cecidit, optime *Viteri*, quod mea, qualis **Epist. 17.** qualis fuit, expositio, tam amicam, tamque copiosam epistolam abs te extudit. Veterem illum in nos animum, non sine voluptate agnosco. Incolumem esse te laetor. Tot molestis occupationibus distrahi te, dolerem, ni tales essent, ut huiusmodi vel immori cupiat animus verè *Christianus*. Gratulor autem virtuti tuae, quae tot laboribus sufficiat: quod corpusculi viribus deest, pectoris ardore suppeditante. Proximas literas tuas scito mihi non esse redditas. Si curaris ut sciam, qua de re commendari velis *Stephanum Poucherio* episcopo *Parisiensi*, promptissime quod voles faciam. Eximium virum *Balneum* decanum *Turonensem*, meis verbis resalutabis diligenter. Vir malus sum, ni amem hominem, literis ac virtuti cum primis faventem: ingratus etiam, ni redamem, ultro provocantem ad amicitiam. Bene vale *Petri* suavisime. M. D. XVII.

Erasmus

& episcoporum auxilio. Rabulis, qui tantum ad maledicendum linguam habent, impositum est silentium. Hic quoniam tales patronos non habemus, serviunt adhuc, & libris quoque grassantur, sed quibus nihil aliud quam suam traducunt stultitiam, ac mentis stoliditatem. Mitescunt tamen & hi paulatim, velut ex gravissima febre resipiscunt; obmutescunt etiam, si Principum aspirant favor. In *Ferdinando* magna spes est: in te quoque non mediocri. *Carolus* abest, *Coverius* non mirum si à literis est alienior, quanquam non adversetur. Cardinalis *Adrianus* bonis literis nunquam admodum favit, etiam si non est adeo devotus hostis, quam sunt quidam, qui se non putant incolumes fore, nisi oppressis bonis literis. Hunc *Richardum Pacium*, serenissimi Regis *Anglorum* oratorem, eique gratiosissimum, si propius complecteris, gauderis hominis consuetudine. Est enim præter mores candidissimos, utriusque literaturæ peritissimus. Bene vale. *M. Adriano Barlaam* mulcæ ex me salutem dicito. *Antverpiæ* XIII. Calend. Junias. Anno M. D. XIX.

Erasmus Roterodamus Iacobo Banisio suo S. D.

Epist. 21. **V**ir omni decorum genere cumulatiſſimæ, audio, se novâ, eâque eximiâ dignitate auctum, quo nomine tibi magnopere gratulor: neque dubito quin fortuna sit aliquando benignius etiam tuis præclaris virtutibus responsura. Nos hic pluriquam *Pavici* tumultibus jactati sumus, adeo theologi quidam novas excitârunt Tragedias: neque quicquam tamen a jecto *Marte* gestum est: omnia technis, cuniculis, ac strophis acta sunt. Male habebat istos, negotium linguarum procedere: metuebant, ne si subsisteret Novum Testamentum, labasceret eorum auctoritas: nihil itaq; non tentatum, sed resipiscunt. Prodiit Novum Testamentum, venditur, & quidem felicissime. Ausus est quidam & libellum adversus me scribere, sed magno suo malo, meâ summâ eum voluptate. Triumpharet bonæ literæ, si Principem haberemus domi, qualem habet *Anglia*. Rex ipse non indoctus, tum ingenio aserrimo, palam metor bonas literas, rabulis omnibus silentium indixit. Cardinalis *Eberacensis* omnia studia in melius restituit, suâque benignitate passim omnes invitat ad amorē studiorum: nec aliud agit Cardinalis *Campegius*, vir omnium & optimus, & doctissimus. Aula Regis plus habet hominum eruditione præstantium, quam ulla Academia. Video *Germanos* quoq; Principes honorem habere literis, tuo, tuique similibus hortata: nos nondum hoc discere possumus. Serenissimus Princeps *Ferdinandus*, adolescens, ita me Deus amet, ad omnem virtutem natus, nos amat, nostrisque libellis delectatur: ut & ab aliis accepi, & ipse mihi narravit, libellum de *Principe* semper habet in manibus. Huic me præceptorem dare conati sunt, & ipse videtur id ambire: sed cum alia me deterrent ab aula, tum præcipue valetudo tam imbecillis, ut nisi temperetur meo arbitratu, mox periclitetur. Moruus nec Principi sum usui futurus, nunc utcumque profum calamo. Exiit *Paraphrasis* in duas epistolas ad *Corinthios*, & in epistolam ad *Galatas*. Hac certe parte probor, & doctis & indoctis omnibus. Si inciderit commoditas, commendabis me

A illustrissimo *Saxonia* duci *Friderico*: ei scripsimus nuper opinor epistolam esse redditam. Bene vale patrone singularis. Si contingeret congregi cum hoc oratore Regis *Anglorum*, *Richardo Pacio*, si nondum tibi notus est, fac ut hominem cures nosse propius: Nihil ejus ingenio candidius, utriusque literaturæ peritissimus est: pro suis virtutibus Regi Cardinalibusque, atque adeo *Romano* Pontifici, gratissimus est. Rursum vale. *Bruxellæ*. XII. Calend. Junias. M. D. XIX.

B *Erasmus R. P. D. Richardo Episcopo Wintoniensi S. P.*

*R*everende præsul, si unquam placuit tibi *Epist. 22.* animi mei studium in te, hoc tantum præmii reposito, nè quid temere credas sycophantiæ de me, quibus nunc fatali quadam peste fervent omnia. *Edwardus Leo* si demonstrat argumentis se melius sentire, quam ego sentiam, nunquam offendet animum meum. Cæterum quod hic, & apud suos, scriptis, dictis, per se, per suos omnia implet inimicis rumoribus, nec suæ famæ rectè consulit. Jampridem palam præ se fert plusquam hostilem animum, nullo unquam dicto aut facto lacessitus à me. Juvenis est, ardet cupiditate famæ, sed præstabat hanc melioribus auguriis auspiciari. Novi prudentiam tuam quæ non facile pronunciet, præsertim in malam partem. Tempus omnibus proferet in lucem. Veritas laborare potest, vinci non potest. Si tua auctoritas consulat *Leo*, ut aut in totum desistat ab istis sycophantiis, quibus seipsum magis traducit quam me, aut argumentis duntaxat mecum certet, illius famæ consuluerit. Nunc enim odio, ceu morbo animi lymphatus, fertur. *Erasmus* olim ambiit tuum favorem, non successit: nunc non orat, ut tibi saveas, sed ut *Leo* tuo. Bene valeat tua pietas, cui me totum consecro dedicoque. *Antverpiæ*, Octavo Calend. Junias. M. D. XIX.

Erasmus Roterodamus, R. P. Thomæ Episcopo Dunelmensi S. D.

*R*everende pater, quoniam *Aristoteles* scripsit, multorum amicitias silentio dirimi, nolui committere, ut idem nobis eveniret, præsertim in tanto amico. Mitto *Paraphrasin* in epistolam ad *Galatas*, in qua locus est de *Petro, Pauli* voce objugato, qui mihi nondum satis à quoquam veterum explicatus videtur. Non sum ignarus, varios rumores de me spargi. Sentiant philobabari, erigere sese recta studia, eoque nullum non movent lapidem, sed temporis progressu vincet veritas. Hoc modo te exoratum velim, nè quid temere credas *Erasmianis* flagitiis. Nunc fato quodam suo serviunt, ac brevi illos sui morbi pudebit ubi respuerint, quemadmodum evenit *Aristi*. Bene vale pater amplissime, & in *Erasmum* cum te præbere perge, qui semper fuisti. *Antverpiæ*, Octavo Calend. Junias, Anno M. D. XIX.

Erasm. Rot. Joanni Rusaro Norwicense suo S. D.

*Q*uod *Matthiam Schuroni* mihi tam studiose *Epist. 24.* commendat, proorsus, juxta proverbium, auctum agis. Est enim is homo mihi tum ob eximias ingenii doctas, tum ob officia in me non vulgaria,

vulgaria, sic commendatus, ut commendatior esse non possit. Nihil est, quod in illius gratiam facturus non sim. Sed neque mihi semper suppetit, quod illius officinæ suppeditem, neque quodvis argumentum illi convenit. Postremo cum Typographi ferme sint inter sese *aequales*, vix fieri potest, ut sic obsequar uni, quin alterum offendam: Id quod usu venit in rursus excudenda *Copia*. Nam annos aliquot mihi succensuerat *Badius*, priusquam offensionis causam possem olfacere. Quanquam illius indignatio, ut est vir optimus, citra omnem amarulentiam, aut etiam simulatam constitit. Aufer verò mihi ista verba, ne cum ex albo tuorum expungas amicorum. Tum ego non inhumanissimus modo sim, verum etiam ingratiissimus, si patiar *Schurerium* expungi amicorum catalogo. Simulatq; dabitur opportunitas, declarabo, si nihil aliud, certe propentum in illum animum. Demitor, cur tam diu prorogetur *Rodolphi Agricola* lucubrationum editio. Quis est, quæso, genius iste malus, qui gloriam hanc nostræ invidet *Germania*? Verum ut hætenus ociosa fuit epistola tua, quod ex tua commendatione nihil accesserit meæ in *Schurerium* benevolentia, ita per eam ipse mihi factus es multo commendatior. Nam egregias animi tui dotes, quas pridem è suavissimo colloquio tuo, è vultu, ex ipsis oculis utcumque conjeceram; sic expressit, ut longè quàm ante magis corperim amare indolem istam tuam lepidissimâ festivitate, ac rarâ modestiâ pellicibilem: eruditionem haud sanè vulgarem, cum utriusq; literaturæ peritiâ conjunctam, sed ita ut hanc nullum, quod ferè solet, supercilium comitetur. Quare mihi posthac *Rufinum* non inter famulos, quod tua modestiæ satis erat, sed inter præcipuos amicos numerabitur. Bene vale. *Basilea*, Anno millesimo quingentesimo decimoseptimo.

Erasmus Rot. Eobano Hesso S. D.

Epist. 25. A Deo placuit tuum *ἰσχυρῶς*, ut emendatis quæ commiserant Typographi, curârim hinc rursus formulis excudendum. *Jona Scalbiq;* conspectus mihi fuit multo gratissimus. Sed interim dum hos huc mittis, parum consulis meæ famæ, cujus nunquam non facio jacturam, ex hujusmodi congressibus. At minitaris te plures etiam horum similes huc missurum. Quoniam hi contigerunt, per quos maxime licuit scribere, idè scribo parcius. Per alios non satis tuto scribitur, per hos frustra, qui melius omnia eorum referent quàm ego literis possim. Nolem epistolas meas editas, quas adjunxisti tuo carmini, brevi editurus eram, sed locupletatas. Carmen ad Comitem de *Nassau* percipio videre. Favet ille bonis literis, & harum gratiâ mihi quoque. Sed nostri Principes laudare nòrunt, numerare non nòrunt. Quod tamen meâ causâ non dico, qui nihil ambio sorte meâ contentus. Bene vale, amicorum syncerissime. Jam nunc circumspecte ac delige tibi argumentum aliquod fecundum, in quo declares posteritati quantus sis. In hoc conferes paulatim, quicquid egregium quotidiana lectio tibi suppeditabit. Sed hæc planè memorem admoneo. Rursum vale. *Leuani*, Tertio Calend. Junias, Anno millesimo quingentesimo decimonono.

A *Henrico Guldefordo Equiti Aurato præfecto rei equestriæ Regis Angliæ Erasmus S. D.*

V Ir clarissime, multorum sermone cognosco, *Epist. 26.* quam amico sis in nos animo, siue scintillas illius benevolentia ex meis lucubrationibus concepisti, siue ex *Joannis Coleti*, cæterorumq; amicorum hausisti sermone. Tu me diligis, quod verè talem esse credas qualem illi prædicarunt. Ego te vicissim amo, quod toto pectore virtuti, quod honestis studiis faveas, quando horum gratiâ mihi quoque faves, non quod his præditus sim, sed quod tibi persuasum sit, his præditum esse me. Certè restâ studia, præsertim ea quæ ad verâ faciunt pietatem, provehere semper conatus sum, sed utinam perinde feliciter, ac sedulo. Mundus respicit velut ex altissimo somno expergiscens: & tamen pertinacib' animis adhuc repugnant cuidam, veterem insitiâ suam manibus pedibûsq;, ac mordicus etiam retinentes. Sed hos pudebit amentia suæ, si viderint summos Reges, ac Regû Proceres amplecti, fovere, tueri meliores literas. Omiras rerû humanarû vicissitudines! Olim literarum ardor penes religionis professores erat; nunc illis magna ex parte, ventri, luxui, pecuniæq; vacantibus, amor eruditionis ad Principes profanos, ac proceres aulicos demigrat. Nam quæ schola, quod monasteriû usquâ tam multos habet, insigni probitate, doctrinâq; præditos quâ vestra habet aula? An non optimo jure nos nostri pudeat? Sacerdotum ac Theologorum convivia madent vinolentiâ, scurrilibus opplentur jocis, tumultu parum sobrio perstrepunt, virulentis obrestationibus itacent: & ad Principum mensas modestè disputatur, de iis quæ ad eruditionem ac pietatem faciunt. Nimirum ad optimi Regis exemplum properant omnes, cujus ut cæteras illas dotes omittam, quas sic habet cum aliis Regibus communes, ut plerisq; præcurrat, nulla sit inferior: quid illo ad disputandum argutius, ad inveniendum felicius, ad judicandum sanius, ad eloquendum venustius? Olim oculi literarumq; dulcedine captus, ab aulis Regum abhorrebat: at in talem aulam, vel cum tota suppellectile, quæ ferè chartacea est, liberet immigrare, ni valitudinis imbecillitas, & ætas jam ingravescens dissuaderet. Ubi nunc sunt qui jactitant, Principum vigori officere literarum cognitionem? Quis *Henrico* octavo, vel in bellicis rebus dexterior, vel in condendis legibus cordatior, vel in consiliis oculatior, vel in coestenda scelerum licentia vigilantior, vel in deligendis magistratibus, atq; officiis diligentior, vel in conciliandis fœdete Regibus efficacior? Equidem aureû quoddam seculum exoriri video, quo mihi fortassis non contingeret frui, quippe qui jam ad fabulæ meæ catastrophem accedam: gratulor tamen orbi, gratulor juvenibus, in quorum animis ob officiorum memoriam utcumq; superstes erit *Erasmus*. Sed ut finiam ornatissime *Henrice*, redamo te *anxiè*, proq; officiis in me tuis, non vulgaribus, hoc majorem habeo gratiam, quod ea præstiteris nullo unquam a me laceffitus officio. Generosâ dominæ matri tuæ, mihi uno atq; altero colloquio cognita, precor omnia lata prosperaq;. Istum animû tibi: te nobis servet Opt. Max. *Jesû*. Hunc *Erasmus* pergat tua nobilitas inter suos clientulos ponere, studio certè nulli cessurû. *Antuerpia*, Id. Maii, M. D. XIX.

R 2

Guilhelmus

Guiljelmo Montjoio Erasmus Rot. S. D.

Epist. 27. **V**Nice *Mecanus* antehac gratulatus sum *Angliae* tuae, quae tot haberet viros egregiâ probitate, pariq; doctrinâ præditos: nunc propemodum invidere incipio, quæ sic efflorescat omni genere studiorum, ut omnibus regionibus laudem præcipiat, ac penè tenebras offundat. Quanquam ista laus haud ita nova est vestrae insulæ, in quâ constat & olim eximios viros extitisse. Declarant id vel Academiae vestrae, quæ vetustate nobilitatæq; cum vetustissimis ac celeberrimis certant. Deamo *Richardum* episcopum *Wintoniensem*, qui magnificentissimum collegium suo sumptu proprio dicavit bonis literis. Magis autem exosculor egregium, ac prorsus heroicum animum *Thoma* Cardinalis *Eboracensis*, cujus prudentia schola *Oxonienfis*, non solum omni linguarum ac studiorum genere, verum & moribus qui deceant optima studia, condecorabitur. Nam *Canabrigienfis* Academia jampridem omnibus floret ornamentis, præside *Joanne* episcopo *Roffensi*, qui nulla in parte non egregium agit Præfulem. Cæterum hujus laudis præcipua portio regio pectori, velut horum consiliorum fonti debetur. Cum tot regnis, ac Regibus altissima pax est, atq; ut augurari libet, æterna. Pelluntur nocentes, vigent bonæ leges, evehuntur optimæ literæ. Rex ipse hisce rebus omnibus non solum auctor est, ac Dux, verum etiam exemplum, primus ipse præstans quod præscribit. Nulli mortalium magis ex animo bene volo quàm tibi, & tamen parum abest, quin invidiam tuæ celsitudini, quæ tantis bonis fruatur sine me quondam commodorum & incommodorum socio. Quòdq; gravius est: Interim dum tu tot nominibus felix es, mihi cum teterrimis quibusdam non hominibus, sed portentis confliandum, in quo me hercle lubens experirer, quid posset eloquentia, ni me *Christiannus* pudor, ceu *Pallas* quæpiam *Homericæ*, jam capulo manum admoventem, capillos vellicans revocaret. Bene vale. *Amsterpia*, Anno millesimo quingentesimo decimonono.

Erasmus Roterodamus Joanni Schlechte Costelletio S. D.

Epist. 28. **A**Ccepi Panegyricum tuum veriùs quàm epistolam, quæ tanto ingenio tantq; facundiâ meas laudes decantat, ut magis illustret encomiasten, quàm me qui laudor. Gaudeo nusquam gentium non esse, qui faveant melioribus literis, nec faveant modò, verum etiam colant. Porro sedecim illos annos, quos in aula *Vladislai Hungariae Bohemicae*, Regis contrivisti, non tibi prorsus perisse, vel hæ tuæ literæ satis declarant. Cæterum ex omnibus laudibus quas tu acervatim effundis in me, nihil agnosco præter animum juvandi mores *Christi*, & recta studia cupidum. Est voluptati mihi, si cui bono fuerunt meæ vigilæ. Quorundam odia non queo satis admirari, cum hætenus meis scriptis nemo factus sit vel uno pilo nigrior. Videbam spinosum hoc ac frigidum Theologiæ genus indices in pejus vergere: fontes ac veteres illos orthodoxos penè pro obsoletis haberi. Proinde conatus sum omnes ad germanâ illam Theologiam revocare, non in totum damnans in scho-

Alis recepta studia, sed partim moderans, partim indicans, quid optarem accedere. Siquidem ut mihi non placent, qui bonis literis nihil omnino tribuunt, ita non probo hos, qui neotericorum Theologorum studia prorsus damnant. Demiror autem impudentiam istius quisquis est. Canonici *Pragensis*, qui tam insignem mendacii telam, velut araneus ex sese confinxerit. *Coloniensibus* aliquandiu res fuit cum eximio viro *Joanne Rouchlinno*, mecum neque scriptis, neque dictis unquam sunt confliatati, tantum abest ut exulserint meas *Lucubrationes* unâ cum ipso autore. Imò quoties illac iter feci, sum à primariis viris & acceptus honorificè, & summâ cum humanitate dimissus. Quanquam facile crediderim & illic esse, qui inter suos oblatrent *Erasmum*: veluti nuper quidam è sodalicio *Predicatorum*, ceu rem compertam inter suos narrabat, *Erasmum Lovanii* vitâ defunctum, & addebat sycophanta dignam ipso facetiâ, *sine lux, sine crux, sine Deus*. Narranti, frequenter applausum est à combibonibus monachis. Quòd si non verentur hujusmodi confingere de me vicino, minus mirum si *Praga* sic mentiantur. Verû ex his factis, quæ quotidie multa designant, conjicere licet, quanta *Erlinys* istorum pectus occupavit. Ego magis (ita me *Christus* amet) ipsorum vicem doleo quàm meam. Nam me satis consolatur, tum recti conscientia, tum optimi cujusque de me iudicium: quando nemini mortalium adhuc contigit omnibus placuisse. Prodiit Novum Testamentum rursum à me non credendis vigiliis novatum, neq; mediocri locupletatum accessione. Præfixum est epistolium *Leonis* decimi, quo & veterè editionem approbat, & ad hanc novam invitat. *Praga* quid mihi negotii possit esse, non video. Nam quod polliceris non defore, qui me ruto quò voluero deducant, mihi non placent regiones, in quibus hujusmodi deductoribus sit opus. Hic vel soli liberum est ire quò velim. Neq; verbò dubito quin isthic reperturus sim, uti scribis, complures doctrinâ, pietatèq; spectatos, quos schismaticorum vitia non inquinant. At demiror non existere, qui totum hoc dissidium tollant. Præstat iniquioribus conditionibus habere concordiam, quàm æquis dissidium. Vereor equidem ne pecuniæ studium ubiq; bonorum morum pestis, non finat coire concordiam. *Paulus* nullum damnum recusat quo *Christus* lucrifaciat. Tot sunt in orbe Cardinales, tot Episcopi, tot Principes; utinam *Christus* afflicto aliquem horum, ad hoc negotium spiritu verè *Christiano* capellendum. *Paulus* si *Roma* præfideret, sat scio, non modò pateretur aliquid decidi fructibus suis, verum etiam auctoritati nonnihil derogari pateretur, modò hoc precio concordiam emergere liceret. Quòd si non continget nobis conspectus mutus, tamen literarum vicissitudine fiet, ut & ego tecum aliquoties confabulans, apud *Albim* tuum spatier, & tu mecum apud *Brabantes* victites. Nam quantula pars amicitiae est conjunctio corporum? Bene vale vir ornatissime. *Lovanii*, Anno à *Christo* nato M. D. XIX. Nono Calend. Maias.

Erasm. Rot. Gerardo Noviomago Episcopi ultratrajectini à sacris S. D.

AMicorum candidissime, auriga nacti sumus, *Epist. 29.*
non minus temulētū, quā erat meus famul'.
Itaque

Itaque *Levianum* pervenimus aliquanto ante notam horam, non sine periculo. Nam is curus qui nos anteibat subversus est. Vehementer arrisit illa literarum tuarum pars, quā significas reverendissimum *Jacobum Calkarem* ordinis *Dominicani* isthic provincialē, nostri studiosum esse. Nam ego palmarium tūto, placuisse viro tanto, quantum nobis cum d. scribis, & ipse facile credo optimæ fidei auctori. Cæterum vix animum quo inducere, ut ille sese ad nostras nugas legendas demittat. Locum inspexi, atq; omnino res sic habet ut ille narrat. Candorem hominis exosculor qui repererit quo locus ille defendi posset, si pro &, scribatur *ant*. Sed adversus alienigenas aut impios. Quanquam idem sensus consistebat, manente conjunctione, &. Siquidem cum dicimus, Hic non habet honorem, nisi doctis, ac probis, nihil vetat quo minus diversi sint docti, ac probi. Verum ille rectè voluit additā luce, caliginem amphibologiae discuti. Memineram historiarum de tribu *Benjaminide* penè usq; ad internecionem extinctā. Sed primum arbitrabar generalem orationem constare, etiam si unum aut alterum eximatur: sicuti non ideo falsum dixit *Paulus*, *Omnes in Adam peccaverunt*, si credamus *Mariam* & *Christum* à peccato fuisse immunes, quanquam fateor non consistere, si dialecticus summo, quod aiunt, jure tecum agat: deinde, mihi non visum est istud propriè belli nomine censendum, sed potius animadversionis; nisi fortè cum *Moses* ob vitulum aureum tot hominum millia trucidavit, bellasse videtur. Postremo mihi satis erat, quod nos semper inter nos belligeremur, illi aut nunquam aut rarissime. Ad persuadendum facit exaggeratio, ut, *nunquam*, positū sit, vice, *ferè nunquam*: quemadmodum *Paulus*, cum ait: *Omnes quæ sua sunt quarunt*: non omnes sensit esse tales, sed intelligi voluit perpaucos esse, qui evangelium sincere tractarent. His tergiversari poteram, ut nemo non ingeniosus est ad defensionem sui: nisi quod non libet à tam eximio viro dissentire. Itaq; proximā editione locus is mutabitur. Fac me illi quā diligentissime commendes. Nam homini cupio propius esse notus. A te nihil meo nomine peto præterea, nisi ut pergas tui similis esse. Bene vale. *Philippo Montjoie* omnium quos in vita viderim candidissimo cum uxore mea verbis salutem dices. Reverendissimo dices, quæ nunquam non dicis, *Levianus* M. D. XIX.

Gaspas Vrsinus Velius Erasmo Rot. S. D.

Epist. 30. Superiori anno cum delitescerem quodam in *Bavaria* oppidulo, ocium nactus non literarium, sed aulicum, ac prorsus honestis à disciplinis alienum, *Gurcensi* Cardinale, cujus tum in famulatio fui, *Cæsarem* in *Belgas* secuto, destitutus omnibus literarum prædiis, ausus sum magno cum periculo ac famæ & nominis discrimine revocari pristinā illā consuetudine *Romæ* quā uti solebam, puta scribendi aliquid, temerè nimis atq; audacter ineptire: ubi *Genethliacum* carmen in te virum quo universa *Europa* vix habet hodie quicquam illustrius & sanctius, certè nihil omnium confessione doctius: feliciore eventu quā stylo composui. Defuerat tum animi vacuitas miseris aulicis cooperto. Elanguit iudicii acrimonia, & vis ingenii, si quod unquam fuit, studiorum atq; eo amplius

A intermissione. Aberat censura doctissimorum hominum, aderat deniq; librorum copia nulla, ante tempus sine cortice natanti. Quid tibi vis dicam? tam citò quā asparagi coquuntur, id carminis à me factum excidit, peperiq; prius quā parturirē, unde nemo non judicare possit studiosè abortioni operam datam. Atqui non eo componebam, ut tam vile & inchoatum carmen præcipitatā editione publicatum in manus hominum veniret, cum uni tantum *Richardo Bartholino*, cui nugas omnes meas ostendere solebam & credere, legendum transmissum esset. Qui hac in parte nimis quā officiosus illud non veritus est tibi impertire. Puder, magnopere pudet *Vrsinum* evulgari poemati, à quo nihili in materia, non autem tanto in viro mediocritatem ingenii exercitatem oportuit. O audaciam insignem & facinus stultum! *Aeneam* laudare sum exorsus, nondū *Calici* extollendo satis idoneus. Equidem duplici errore me lapsum esse, & utroq; gravi & intolerabili, ut perspicio manifestè, ita vehementer doleo. Primo adeo te non laudatum tam juvenilibus ineptiis deprehendo, ut culpa rudis & crassæ hujus *Minervæ* de fama tua tibi haud parum detrivisse videar: dein quod multo gravius est hoc scriptionis genus inusitatū agredienti, puræ istius tuæ & sanctæ vitæ actiones illustres nondum satis cognitæ fuerunt. Neq; dum varios & inestimabiles labores *παύλας* vidi omnes. Quo fit ut interdum consilium ineam retractandi hendecasyllabos intēpestivos, ut pro virili parte mea locupletari & excussi luctulentiores tandem atq; opimiores exeant, præsertim cum impensè nos ad hoc laboris hortetur illustri. Princeps *Joan. Tharzo* Episcopus *Uraislavicus*, studiosorum omnium præsentissimus *Mecenas*, vir hand mediocriter eruditus. Qui te ob raras singulares virtutes & doctrinam excellentem facit maximi, amat unicè, & honorat observanter: cui mos gerendus omnino est, ut & illius amplitudini, cui nihil non debeo, rem faciam longè gratissimam, & nominis mei rationem habere voluisse videar. Interea doctissime *Erasme* te oro per beatissimum genium tuum, perq; immortales tuos & sanctissimos labores, tum quæ prius me nesciente, atq; invito edita sunt in tui nominis laudem boni consulas, tum quod in præsentia mitto fortasse illis multo inepti carmē, & à vulgari officina depromptū, vultu numini isti tuo amabilissimo convenienti excipias, & *Vrsinum* tui amantissimū observantissimūq; tuorum in numero amicorū vel ultimo subsellio collocatum redamare velis. Vale. *Uraislavia* XX. die mensis Junii. M. D. XVII.

Erasmo Rot. Caspari Velio S. D.

Parum videlicet erat tibi *Veli* doctissime, nos *Epist. 31.* sanè quā eleganti, sed tamen mendacissimo carmine celebrasse, nisi insuper & epistolam adderes Panegyrico simillimam. Nec hoc contentum carmen adjungis heroicum, tam sublime, tam grandiloquum, ut ad hoc collata *Lucani* tuba, lyra videri possit. Primi carminis evulgati est cur me pudeat, non est cur te poeniteat. Neque sinam *Bartholinum* hoc nomine per te vocari in jus. Nihil hujus viri iudicio non tribuo. Atq; is tibi tantum tribuit apud me, quantum alii nostratis hujus orbis nemini. Non censuit ille committendum, ut carmē tam felix premeretur. Favebam, & ipse,

ipse, fateor, editioni: sed obstabat pudor, ac metus quidam, ne non tam ingenio tuo quam laudibus meis delectatus viderer. Haud quaquam tamen ingratum fuit, extitisse qui scrupulum hunc discerneret. Epistola tua declarat te in utroque genere, pari penè felicitate exercitatum fuisse, quæ res paucissimis adhuc mortalium successit. Porro carmen heroicum legenti venit in mentem *Homeri Καταγυγναρχία*, quæ tragicis verbis rem maximè ridiculam prosequitur. Atque hoc impensius sum admiratus ingenium tuum, quo sterilius est argumentum. Sed tamen ne sic abs te decantatus, nihil omnino præmii dicar retulisse, moneo mi *Veli*, ut posthac istam longè felicissimam ingenii tui venam, in felicioribus materiis exerceas. Gratulor tibi talem patronum, & illi te vicissim gratulor, vel amicum, vel præceptorem: ejus eruditissimis literis, incondito epistolio respondi. Non me fugit, quàm id sit inhumanum atque impudens. Sed quid facias? Tanxis studiorum obruior laboribus, & innumerabilium epistolis sic undiq; provocor, ut singulis respondere non queam, fortassis paria facturus, si cum paucis mihi res esset, etiam si *Herculem* non puduit duobus cedere. Bene vale *Veli* charissime. *Levanii*, Anno M. D. XVIII.

Erasmo Rot. Ioan. Faber, Vicarius in spiritualibus Constantiis S. P. D.

Epist. 32. **Q**uod scribendi officium tot menses intermissi, *Erasme* doctissime, equidem non cautor negotia, quod solent desides, quanquam verè possum, ut qui semper sum occupatissimus. Nec item ulla me cepit *Erasmi* mei oblivio, quod hanc vera amicitia prorsus ignoret, & ipse vix tam mei sum memor quàm *Erasmi*. Quamvis enim tot montibus, tam immensa viarum intercapedine sejungamur, semper tamen oculis nostris adbladiuntur tua pignora suavissima, monumenta ingenii divina, quæ cum intueor (intueor autem frequenter) *Erasmum* inuicor, nimirum verius quàm illi qui te præsentem amplectuntur, manûsq; manibus copulant. Hii faciem corpusculumq; aspiciunt, sub quo verus ille habitat *Erasmus*, quem totus veneratur orbis, & verius tot edici ab eo libri referunt, expressius ostentant oculis quàm jugis illa corporis contemplatio. En quàm sedulo annitor, ne usquam amici oblivio mihi obrepisse videri possit. Quid igitur meum tam diuturnum excusabit silentium? Id sanè quod res est, partim commoratio illa remotior, quâ sit ut tabellarii decissent, partim tuæ mansionis instabilitas. Jam enim in *Angliam* avolâsse dicebaris: confestim *Hollandiam* petiisse te, rumor erat. Quocirca incassum me scripturum arbitrabar, & interim amiculique aliquot sperare jubebant tuum ad *Basileam* reditum, sic hærebam, tui desiderio impatienter æstuans. Tandem fortuna mihi *Constantia* virum obtulit in aula *Caroli* Regis tui, & ut spero etiam nostri, primarium, inclytum juxta ac doctum, qui tabellarios & (quæ est mira ejus in omnes humanitas) omnem suam operam comiter pollicebatur in literis ad te transmittendis. Ego plurimum gavissus, ad scribendum me è vestigio accinxi. Quæris igitur quid agant amici tui? Valeamus omnes Deo propitio perbellè, tibiq; optimâ valetudinem precamur omnes, quo pluribus for-

A cundissimi ingenii tui futura nostram locupletes paupertatem: omnia enim tua ejusmodi sunt, ut antiquæ eruditioni non conferri solum, sed anteferi etiam mereantur. Innumeri per *Germaniam* tuas vigilas, tui ingenii imagines contemplanur & legunt, qui linguâ, eruditione & pietate tantos fecere progressus, ut jam tibi præceptorum, cui omnia referunt accepta, maximo sint ornamento futuri. Innumeri te duce vetustatis ineruditæ squalorem absterferunt, atq; magnis itineribus contendunt ad frugem, non modo juniores, quod equidem minus miror, sed grandævii: qui sub tanto literarum imperatore, velut signo dato universæ barbariei bellum indicentes, triumphum etiamnum sperant: quandoquidem tanta est eloquentiæ tuæ vis, ut barbaros deploratos in tuam pellexeris sententiam, qui jam serò quidem cum *Phrygiis* moluntur tamen, & bonas horas quas antehac in nugis in tempestivioribus locarunt, veris literis & veræ impertiunt Philosophiæ. **C** Quid attinet de me dicere, quem præsens annis superioribus tuo mellitissimo colloquio, ita rapuisti transformasti; ut ferè reddideris alium: nam cum olim parum faustæ institutioni me dederim, recentiorq; Theologiæ per ætatem nimis inhaerim pertinaciter, tu flexanimâ suadelâ tuâ proxime effecisti, ut nullâ jam lectione æquè delecter ac solidâ Theologiâ. Quare non indignaberis mansuetissime *Erasme*, quod *Beatus Rhenanus* vir doctrinæ & vitæ integritate conspicuus mihi nuper tuum veræ Theologiæ compendium dicavit. Quanquàm enim tam insignis dicatura optimo cuique & doctissimo fuisset omnibus modis ambienda, eo tamen minus te ejus instituti pudebit, quod non me solum, sed alios haud parum multos ad veteris Theologiæ studium inflammasti: adeo enim dilucidè tuam in sacris literis eruditionem & ingenium acerrimum indicat absolutissimus ille libellus, ut multos etiam barbaros, antea elegantioris Theologiæ ex professo hostes, hoc opusculo placaris tibi; reddideris benevolentissimos. **E** Novum Testamentum denno à te magnificè, quod nihil dubito, locupletatum, cupidius sanè expecto, quàm ulla mater filium charissimum peregrè redeuntem: nam quicquid uspiam temporis superest ab officii mei occupatissimi molestiis, id omne tuis libris decies pellegendis impendo. *Paracum* noster in quem externa corporis & animi bona ampliter congegisset natura, ubi sit, quid rerum agat, scire percipio, cujus consuetudine imprimis jucundâ vehementer sum delectatus. Tu verò *Erasme* amicissime *Fabro* tuo ignosce: nam studio in te meo & amoris obsecutus, non veritus sum tuis occupationibus obstrepere. Quamvis enim tuas literasceu munera preciosissima amplectar, licebit tamen per me tibi, dummodo amare non desinas, non solum non respondere literis meis, verum ne legere quidem, si ira sit commodam. Vale Theologorum & omnis doctrinæ princeps. Ex *Constantia* sexto Calendas Maii. Anno restituta salutis, **G** M. D. XIX.

Erasmus Rot. Ioanni Fabro Vicario Episcopi Constantiensis S. D.

O Pectus amicitiaæ natum, nec tumultus negotiorum quibus undiq; distringeris, neq; tanta locorum sejunctio potuit amiculi memoriam excutere, *Epist. 33.*

excitare, præsertim à quo sis tam indiligenter curus. Etenim *Basilea* quum essem, adeò nullum mihi vacuum tempus faciebant edendorum voluminum meorum curæ, ut aliquando vix vacaret resalutare tam eximium amicum ac patronum, quem omni genere officiorum prosequi par erat. Egregia cujusdam humanitatis erat, nostris fastidiis ignoscere nunc etiam magnificè gratias agis. Sed ut sic ad tuam epistolam non minus eruditam quam prolixam respondeam, quemadmodum *Basilea* salutantem resalutare soleo: ex laudibus quas mihi tribuis effusissimas nihil decerpam, præter animum impendiò majore quam judicio meo nomini faventem. Quod *Beatus Rhenanus Methodum* meam tuo nomini inscripsit, facile boni consulerem, si prius ille me de suo consilio certior fecisset, quam ego hoc libelli *Alberto Præsuli Moguntinensi* dedicasset. At nostra dedicatio jam exierat in vulgus, prius quam *Beatus* exemplar accepisset, cui tum non addideram epistolam nuncupatoriam, quòd nollem in Novo Testamento duas legi dedicationes, nè quis cavillaretur me de una fidelia duos parietes linere voluisse. Atque ita temperaram libelli filum, ut vel separatim legi posset, vel illius operis pars esse: quod quidem testor in ipso statim operis limine. Proinde consilium hoc, meà sententià, non satis auspiciatò venit in mentem *Beato Rhenano*, præsertim quum ipse premat in scriniis suas lucubrationes, quibus possit se pariter ac suos illustrare rectius quam alienis. Quanquam hæc quoque laudarem etiam *Beati* studium, nisi fuisset infelix. Magis enim fortunæ quam illius animo reor imputandum. Ceterum quod nunc parum ex animi sententia cecidit, alias nostrà curâ sarcienus. Neque prorsus committam, ut nostram amicitiam ignoret posteritas, si quid tamen mearum æniarum ad posteros unquam perveniet. *Richardus Pacanus* bellissimè valet, floret ac triumphat apud suos, optimo Regi longè charissimus, cui primus est à secretis, quod munus cum primis opimum est apud *Anglos*. Is nuper hac iter fecit, à Rege legatus, ut salutatis *Margarita & Ferdinando*, adesset electioni *Cæsaris*. Cujus conspectus mihi tam jucundus fuit, ut nullius æquè multis jam annis. *Thomas Morus* est Regi à consiliis, atque item *Coletus*: *Thomas Linacrus* à cura valetudinis. Ipse Rex felicissimè philosophatur. Regina literas amat, quas ab infantia feliciter didicit. Quis non cupiat in tali aula vitam agere? Bene vale vir eximie. *Leuani*. Anno M. D. XIX.

Jacobus Banisius Casarea Majestatis à Consiliis Eras. Rot. S. D.

Epist. 34. **R**everende & excellentissime domine honore, commendationem plurimam. Graviter adversà valetudine pressum, & nec mei ipsius compotem, offenderunt me humanissimæ literæ tuæ: ideo ad eas & tardius, & manu alienà respondeo. Nec est cur sibi ipsi succenseat, quòd me ultrò venientem avidius non sit complexa hæc *Anserle*; exhibuit enim se nimis facilem erga me, & compos voti eram, simulatque videram quem desiderabam. Sensi autem tunc non parum impudenter me egisse; quod virum tantorum studiorum, & tantæ disciplinæ, non prætentato vado, & magis religiose: sed quadam alicà temeritate in-

A terpellare ausus fuerim. Sed id aviditati (quæ me vel ex intimo sinu *Ibyrico* meo traxisset) potius quam instituto adscribat. Cupiebam enim illum, quem absens, veluti tumen, ob excellentem doctrinam colebam, aliquando præsens (postquam fas erat) intueri; & omnis mora mihi periculosa videbatur: proinde quum intellexi te hîc adesse, nisi statim advolassem, arbitrabar me non posse compotè voti fieri. Quum primum autem valebo, si per negotia licebit (postquam ita placet) ante digressum meum ex hisce regionibus te *Leuanti* conveniam: nec enim tu hoc tempore tam bonas horas huc veniendo perdere debes. De *Judæo*, vel qui sub ejus tam infami & perdito nomine cum doctissimo quoque ac optimo viro congregi audent, solum ex infamia famam sibi aucupantes, nil melius existimo, quam illos omittere cum incircuncisa ab omni bono opere mente; & in tenebris suis ignotos delitescere. Ex motu ratiūque rei færidæ, nil nisi fætor elici potest. Literas tuas ad *Moguntiam & Pyrkhalmer* transmittam. Valeat diu feliciter Do. T. R. ad commodum & incrementum omnium studiorum. *Amuerpia*, die duodecima Novembris. Anno M. D. XVII.

Erasmus Rot. Banisio suo S. D.

Vir ornatissime, jure succensemus *Selandia*, *Epist. 35.* quòd te nobis afflictum remiserit: sed tamen gratias agimus, quòd vivum restituerit; quando non paucos absorbuit. Sic tui velim Principibus copiam facias, ut tux salutis habeas rationem. Quo magis eget tuis consiliis respublica, hoc magis advigilandum, ut illi diu possis esse usui. Tuum ad nos adventum cupidissimè expecto. De negligendis blateronibus suoque morbo relinquendis, & prudenter & amicè consulis. Quid enim aliud quam suam traducunt stulticiam simul & inscitiam? Deum immortalem, quam insulsis libellis, quam virulentis, quam indoctis, rem agunt? Non est periculum, nè tam ineptas ænias legat posteritas: cujus judicium semper eruditis viris spectandum est. Quanquam nè nunc quidem ulli probo doctore placet istorum furiosus tumultus. Sed omnia coram. Bene vale vir ornatissime. *Leuanti*. Anno M. D. XVIII.

Erasmus Rot. Gonello suo S. D.

Multis modis hæc tempora nos affligunt mihi *Epist. 36.* *Gonelle*. Pestis hic passim scintillat, mox uti videtur sævitura. Bellum imminet, malorum omnium oceanus. Nos privata etiam quædam incommoda discruciant, præterquam quòd nuper exortus est mihi novus genius malus, bestiola quædam perpusilla quidem, sed quæ tantum habet veneni, ut præ hoc vipera, quin & seps veneno vacare videatur. Rogo uti per *Vasconum* ad nos scribas. Et quid agat mens *Pegasus* significes, imò quid valeas ipse, quid hospes tuus humanissimus, quid materfamilias, omnis bonitatis exemplar. Fac diligenter salutes *Greannu* commissariū communem amicum, vel, ut verius dicam, patronum. Bene vale *Leuanti*. Anno M. D. XV.

Eras. Rot. Guilielmo Gonello suo S. D.

De equo voluptatem mihi nuncias, mihi *Gonelle*, *Epist. 37.* & animum tuum hac quoque parte agnosco.

Cato & alia, quæ illi adiecit, jam pridem absoluta sunt, sed unicum nobis duntaxat exemplar est, scribarum inopia. Adiecit & pristinae collectioni magnam vim. Similium ex *Plinio*: ea puto tibi rursus; magno ului futura, sed deest qui describat. Tanta est apud *Britannos* laboris fuga, tantus amor otii, ut ne tum quid excitentur, quum spes dolosi affulserit nummi. Huc si te contuleris, lubens & hæc & reliqua communicabo omnia. An id ex usu tuo sit, ipse expendito: Nam mihi certe tuus adventus erit gratissimus: Tamen si per his hic locis aliquot scintillat, ut *Greco* nostri verbo utar, ac nuper aulam quoque regiam invasit audax, extrinsecus duobus aut tribus. Verum si advolas, maturandum est, nam ipse ad quadraginta dies fugam adorno, nisi quid novæ obtingat fortune, cujus ne somnium quidem adhuc ullum video. De rebus novis scripsi *Greco*. Bene vale *Gonelle* charissime. *Londini*, quarto Cal. Maias.

Et ipse pene oblitus eram quod maxime cupiebas scire, quis nam sit genius ille malus mihi nuper exortus. Est animalculum quoddam pusillum, sed quo non aliud alar nec pontus, nec tellus venenatus, aut pestilentius. Nihil enim est nisi merum virus, quod procul etiam afflat & amicis & inimicis. Hanc pestem *Liguria* nobis misit, huiusmodi venenorum ferax, magis quam *Hiberia*. Quod si nomen quoque cupis cognoscere, longè distat à moribus *Joannis Baptista*, cum quo homo nimium candidus ac simplex pene contraxeram domesticum contubernium, sed gustato veneno resiliit. Is dolens elapsus esse me, virus suum procul afflat, ac linguæ venenis me petit. Duo me consolantur, unum quod ipse culpâ vaco, alterum quod illi nemo credit, homini sic omnibus inviso, ut nec à fratribus aut liberis ametur, uxoris hostis. Rursum vale mi *Gonelle*. *Londini*. M. D. XV.

Eras. Rot. Gonello suo S.D.

Epist. 38. Nihil est, mi *Gonelle*, quod te unius aut alterius interitus magnopere territet, nisi passim vagari malum experit, præsertim quum nunc in *Anglia* mutare locum nihil aliud sit, quam mutare periculum non effugere. Fuge turbæ collaviem, quantum potes: moderatè vive, sicuti facis; tuos item à turbæ commercio cohibe. Jam instat hyems, quæ solet huiusmodi mederi malis. Intellego te nimium graviter discrucari, ac propemodum despondisse animum, quod tibi crumena cum paucis nummis perierit. Primum quid Musarum alumnus cum pecuniis? deinde quid juveni? denique quid est, quod tantulæ pecuniolæ jacturâ *Gonelli* tangat animum? Ego quum ante quindecim annos redire in *Galliam* pararem, viginti libras in littore *Dovariensi* perdididi, & nondum ingressus navim, naufragium feci. Universas opes semel perdideram, & adeo non consternatus sum animo, ut alacrior etiam & ardentior ad libros redirem, moxque intra paucissimos dies *Proverborum* opus edidi. Oblecta te Musis mi *Gonelle*: pecuniam istam aliqua tibi reddet fortuna vel cum furore. Interim sic existimato, *Erasmi* pecuniolas, quantalæcunq; sint, tibi communes esse. Nostri desiderium non tibi molestius est, quam tui mihi: sed non semper saviæ fortuna. *Joannis* mei discessus initio malè me habebat, nunc occalluit animus, ut malum non redire. Quorsum enim attinet bene-

ficiam in eos conferre, qui non intelligunt? Nihil æquè perit atque id, quod conferitur ingratis: at longè magis perit, quod præstat non intelligentibus. Ingratus dissimulat, non intelligens ne sentit quidem. Si quid novabis, quæso facias me certiore. Quum dabitur colloqui, communicabo tibi, quod ipso non ingratum fore, nec inutile studiis tuis. Bene vale. Salutem ex me dices humanissimæ matrisfamilias, ac cæteris omnibus. Demiror *Lupserum* nihil scribere: audire gettio, quid agat, quid valeat. Rursum vale. *Londini*. M. D. XV.

Erasmus Roterod. Thoma Greco suo.
Scripsit Iuvenis.

Salve candidissime *Thoma*. Quod pristinam *Epist. 39.* scribendi consuetudinem dies jam aliquot intermisi, nihil est quod metuas. Ut verè

Res est solliciti plena timoris, amor.

In amore nihil refrigi. Quid igitur? inquires. Scribere dedidici. Quid accidit, quid factum est, ut *Erasmi* calamum amiserit? Rem oppido quam prodigiosam audies, sed veram. Ego ille vetus Theologus, nuper *Scotista* esse ceppi: quam rem, ut superi bene vertant, tu quoque debes apprecari, si mihi faves. Cometranei tui somniis (nam *Scotum*, ut olim fuit *Homerus*, à diversis regionibus certatim adoptatum, *Angli* potissimum sibi vendicant) adeo sumus immergi, ut vix ad *Stentorie* vocem videamur expectaturi. Itane, inquires, dormiens ista scribis? *Thoma* *Sibyllæ*, tu somnum theologicum haud quaquam sapis. Multi dormientes non modò scribunt, verum & scortantur, & inebriantur, & *οὐκ ἀποκρίνεται*. Multa fieri re ipsa comperio, quæ inexpertis nullâ ratione persuaderi queant. Ego olim *Epimenidis* somnum, plusquam fabulam esse putavi: nunc nihil miror, quippe simile expertus. Hic tu, sat scio, dicturus es, quas malum mihi fabulas narras? Quanquam profanus es, & à sacris Theologiæ adytis procul arcendus, tamen vide, quantum te amem, cui rem tam arcanam aperiam. Olim *Epimenides* quispiam fuit, is qui scripsit *Cretenses omnes mendaces*, ipse *Cretensis*, neque quicquam tamen interim mentiens. Nec satis erat ad multam usque senectutem vixisse, quin & extincti pellis post multum tempus reperta est, literarum formulis notata. Eam quidam affirmant & hodiernis temporibus adservari *Lutetia* in sacrosancto Theologiæ *Scotistica* templo *Sorbona*, nec in minori haberi precio, quam olim fuerit apud *Cretenses* *dipthera*, aut apud *Romanos* libri *Sibyllini*. Siquidem ab hac oracula petere dicuntur, sicubi destituuntur syllogismis: nec fas obtueri, nisi qui quindecim annos totos M. N. titulum gesserit: si quis alius ausit oculos profanos intendere, continuo fit talpâ cæcior. Quod narro, non esse naznias, vel antiquissimum *Græcorum* proverbium arguit, τὸ ἐμπόδιον ὁρᾶν, quo rem abstrusam, neque vulgo proferendam significabant. Quin & libros edidit theologicos: nam Theologiæ professione potissimum fuit insignis, etiam si vates idem habitus est, & Poeta. In his ejusmodi syllogismorum nodos nexuit, ut nec ipse unquam quiverit dissolvere: ea mysteria congestit, quæ nunquā ipse fuerit intellegurus, nisi vates fuisset. Is fertur aliquando prodeambulandi gratiâ urbem egressus, quod domi nihil non displiceret. Tandem specum

specum quendam longissimo recessu subiit; ive frigus captans, jam altu laborans; sive quitem quarens, labore fatigatus; sive quod quia vā aberrasset (nam aberrant & Theologi) mereret ne nox in agris deprehensum feris objiceret; sive quod vero proximum est, locum capessis ad cogitandum idoneum. Illic unguis ardentis, multaq; comminiscenti, de instantibus, de quidditatibus, de formalitatibus, somnus obrepit. Non crediturus es scio, si dixero non fuisse experratum ante vesperam postridianam, quoniam diu dormiant etiam temulenti. Imò somnus ille neologicus productus est, ut constanter ferunt auctores, ad annum usque quadragesimum septimum: & hoc negant vacare mysterio, quod nec citius, nec serius dormire desierit. O hominem mortuum inquit! Imò mihi præclare videtur actum cum *Epimenide*, qui vel serò ad sese redierit. At plerique nostri temporis Theologi nonquam expergiscuntur, & quā mandragoræ indormiant, maxime vigilare sibi videntur. Sed ad *Epimenidem* expergiscentem revertamur. Expergiscens igitur, ubi somno conniventes oculos conficuisse; nondum sibi satis fidens, vigilaretne, an somniaret. Speluncam egressus est: ibi quā cerneret totam circumjacentis regionis faciem immutatam, videlicet tanto spacio annorum, fluminum alveis aliò translatis, sylvis alibi recisis, alibi enatis, campis in colles tumefactis, collibus in plana demissis, quoniam & ipsam specus aditum muscus obsidens, ac vepreta mutassent, corripit homo de seipso quoque dubitare. Adit urbem, & hic nova omnia: non agnoscit mœnia, non vias, non monetam, non homines ipsos: alius cultus, alii ritus, alius sermo. Tanta est rerum humanarum volubilitas. Ut quisque erat obivus, com-

A pellat: Hec tu, non tibi videor *Epimenides*? Ille se rideri potans, is *Epimenides*, inquit, hospitem quare. Ita ridiculus menses aliquot obambulat, donec in compotiores aliquot incideret jam admodum senes, ab his utrunque est agnitus. Sed age mi *Thoma*, quid tu *Epimenidem* tot annos somniasse reris? quid aliud quā has subtilissimas subtilitates, quibus nunc se jactitant *Scotista*? nam *Epimenidem* in *Scoto* renatum, vel dejerare non dubitem. Quid si videres *Erasmum* inter sacros illos *Scotistas* *xxviii* sedentem, è sublimi folio prælegente *Gryllardo*? Si cerneres frontem contractam, oculos stupentes, vultum sollicitum? alterum esse diceres. Negant hujus disciplinæ mysteria percipi posse ab eo, cui quicquam omnino commercii sit cum Musis, aut cum Gratiis. Dediscendum est, si quid bonarum literarum attigeris: revolvendum, si quid hauseris ex *Heliconæ*. Aditor pro virili, ne quid *Latine* dicam, ne quid venustè, aut falsè: & videtur res procedere: spes est fore ut *Erasmum* agnoscant aliquando. Quorsum autem hæc? inquit. Ne quid posthac expectes ab *Erasmio*, quod pristina studia morève sapiat, memor inter quos verfer, inter quos quotidie sedeam: tu tibi alium congeronem quare. Verum ne quid erres mellitissime *Gree*, nolim hæc interpreteris in ipsam dicta Theologiam, quā, ut scis, unice semper colui: sed in nostræ tempestatis theologastros quosdam joculari libuit, quorum cerebellis nihil putidius, lingua nihil barbarius, ingenio nihil stupidius, doctrinā nihil spinosius, moribus nihil asperius, vitā nihil fucatus, oratione nihil virulentius, peccatore nihil nigrius. Bene vale. *Lotitia*. Anno M. CCCC. XCIX.

DES. ERASMI ROT. EPISTOLARUM LIBER SEPTIMUS.

Martinus Dorpius Erasmo Rot. S.D.

Epist. 17

Literas tuas ornatissime *Erasmus*, non dici potest quā acceperim cupide: tum autem, quā gestienter audierim vel *Jacobum* tuum adventasse. Porro ut injunxerim *Theodorico* nostro, *Baccho* mystæ, ne quo illum pacto fineret abire, quin colloqueremur, quin pranderemus unā, & illum quidem cibo, me vobis fabulis, novisque & latis nunciis obfaturari. Proinde anxie rogavi ut valeres, ut valuisses usque: opus illud insigne quousque productum foret, ecquid *Frobenius* adornaret, seu *Erasmicum*, seu alterius cujuscumque, denique nihil omisi: ad quæ *Jacobus* commodè profectò respondit. Et ecce dum nos fabulamur maxime, *Theodorico* potitatur maxime, partemque agitatur suas hand quaquā instrenue, ne ipse quidem interim ociosus à fabulis, omnibus penè linguis, loquitar dixerim, an obturbat? *Gerr-*

manicæ, *Galliæ*, *Italicæ*, *Latine*: ut in hoc Apostolicè quempiam renatum credas: ut vel *Hieronymum*, quamvis multilinguem, si non elegantia, numero tamen linguarum ausu provocare. Præter ea autem rogavi, ut valeat eximius ille *Bernus*, eximius ille *Fabritius Capito*, eximius ille *Rhenanus*, beatissimuse, *Beatus* nomine, quorum profectò solis nominibus exilio mi *Erasmus*. Ab his amari & si ego indignus sim maxime, tamen ipsi, quos ego non amem modò, verumetiam suspiciam, digni sunt maxime. Atque utinam hercle illi, quo sum erga eos animo, novissent. *Rhenani* in primis sedulè in castigandis optimis auctoribus vigilantia, omnes sese docti adjuvos profitentur. *Fabritius* acutissimis *Hebraicorum* rudimentorum institutionibus, linguam, quā dicunt *sædum*, quantopere illustravit? *Bernus* verò extra aleam est ingeniortum, posteaquam *Parisiis* omnibus calculis primas tenuit. His quæso, insignibus, ceu trium viris unice me *Erasmus* commenda. Dic *Dorpius* esse quendam,

dam, magno erga eos studio flagrantem. Fortunatum te mi *Erasme*, qui cum heroibus istis tam amice, tam familiariter quotidie versere: at enim eos contra plane deos quosdam, tuâ quibus datum est præsentia frui, quâ, malè peream, si quid in vita evenire queat mellitius, festivius, candidius, simplicius. Adversam valetudinem tuam, ut ægrè tui afflixisse te ita gaudeo deferuisse. Honorem tibi, quantum audio, à *Puccio* legato Apostolico optimo jure delatum, impendio gratulor. Quæ scripti fuerunt omnia sane quam gratissima. Unum hoc molestum est, nondum sedatum esse (quod maxime oportuit) ortum à *Coloniensi* incendium: quibus sane miror, qui tam ineptum quicquam in mentem venire quivit, ut *Lamentationes* illas ridiculas, stultas, insanas vel componerent, vel evulgarent. Præterea autem, quid minus fuit opus, quam ceu dialogo morologo vulnus effecisse ut recruduerit, quod callum jam pene obduxerat? Miseram verò studiorum sortem, sic si pergant eruditi ineptire. A *Fabris* nihil dum neq; videmus neq; audimus. Verum quid tu optime *Erasme*? an ulla possit esse futura tam acerba studiorum, tamque inevitabilis conditio, ut ob eam tibi vileant? Ita natus es, ita institutus, ita te comparasti, ut quicquid subnascatur durum, molestum, perplexum in literis id tu unus obeas, feras, devores publicæ studiorum utilitatis respectu. Libellum de *Julio* cæcis excluso, passim legunt omnes, & haud scio quo pacto pauci damnant: & si tu quidem iustâ in auctorem ratione stomacheris, qui literas facit esse, si unquam alias, hac maxime tempestate invisas. Cæterum hoc quid esse dixerim mi *Erasme*? Tu vetas tuis literis responderi? quod videlicet propediem huc sis rediturus, ni res postulârit, *Italiam* ut adeas. Quid si isthuc res postulârit, quæ erit, obsecro, occasio tecum, quando coram non licebit, per literas colloquendi? quis erit tam certus tabellarius? Quid si prorsus redeas, scriptione quid mihi perit? Si quidem te scio, quanquam occupatissimum, vel inter prandendum tantum temporis suffuturum, quo epistolam hanc legas, etsi ineptam atque incultam. De *Anglis* recipio me curaturum. Venerabili domino *Atensi*, ita uti jusseras, te quam accuratissime commendavi. Crede mihi *Erasme*, homo ilicò ad tuum nomen exilivie gaudio: post longum de te, eumq; honorificum in primis sermonem, jussit ut se vicissim tibi, quantum possem, commendarem, ut de se omnia tibi pollicereris. Magnifici domini *Cancellarii Burgundie* mortem, scio ab aliis nunciatam, ut non sit opus dolorem tuum denno exulcerare. Linguarum professio pulchrè apud nos procederet, si stipendia tandem exolverentur, & doceretur gratis: alioqui scis eo *Levanienses* ingenio, ut ægrè quicquam dent. Id quidem malè habet *Mattheum* nostrum, hominem usqueadeo iratum pecuniæ, ut nè nocte quidem annuat hospitium, etsi minimè nummis occupatum. *Borsalus* tuus, aut verius noster, amicus haud impurus, syncerus, candidus, deferuit nos, designatus Decanus *Veriensis*. Provincia, quam corperat, *Latine* docendi, mandata est *Barlando*. Fuit isthic non admodum pridem adolescens *Motensis*, literarum studiosissimus, juris usque candidatus, & amicus meus summus, cui nomen *Claudio Cantimacula*, quem non dubito, si quo tempore tu isthic fuisti, eodem ipse item fuerit, te sa-

A lute. Eram ad eum scripturus, sed *Jacobus* tuus, rogans num nōset, negavit. Ei, quæso, si istic sit, ne graveris plurimam ex me salutem dicere: tum hoc nunciare, rem omnem, de qua iterum atque iterum scripsit, esse in vado, quod dicitur, nè deinceps sit illicior. Qua de re scripseras à *Colonia* (id quod plurimum habeo gratiam) paulatim bene habet, & spero adeò futuram ex sententia. Nihil hic est aliud quicquam quod scio scriptione dignum: neque enim ambigo, quin amici de suo quisq; statu, deq; rebus aliis huc pertinentibus, diligenter perscripserit. Cæterum mi charissime *Erasme*, quando non meum hoc est, quod tu vero verius scripsisti, nempe jucundiorum esse amicitiam, & cum multis communem: effice, quæso te, per Genium tuum, ut insignibus istis literarum proceribus quoquo modo innotescam: non quo famæ meæ studeam, sed ut intelligant, suâ se virtute, atque eruditione promeritos, ut ab omnibus amentur. Porro tibi charissime *Erasme*, quum omnes omnia, ego tamen neutiquam concedam, ut mihi in amicitia stadio antevertas. Verissimum esse re ipsa comperio, quod olim dixisti, ætatem, tempus, rerum usum multa afferre hominibus. Quod admiratus sum olim, hujus nunc patitur, & pudet. Valetudinem tuam fac cures diligenter, quæ frequentibus morborum incursibus est obnoxia. Tum autem hoc cave, nè morbus vel aggravescat, vel recurrat, ut isti labori (dicam saxo, dicerem pistrino, nisi honorificentissimus, magnificusq; foret labor) diu sufficere possis. Si in *Italiam* profisciscaris, non est alias major habenda ratio valetudinis, quam non tibi modo, sed toti etiam *Christiano* orbi curabis: quod si ad nos matures iter, o candidam diem, qui te *Levania* reddet! Sed heus, præterieram sermè, quod minimè oportuit. *Frobenio* omnium principi chalcographorum (pace modo *Theodoric* nostri dixerim) plurimam ex me salutem uti nuncies, cui omnes debemus studiosi non vulgariter: Largiatur ei Dominus Deus annos vitæ & plurimos, & felicissimos, quo pulcherrimæ provincie, in qua *Aldus* quoque ipsum, meo iudicio post se relinquit, par esse queat. Quid enim is, nisi eximie eruditum, & quantâ curâ excudit? Bene vale eruditorum phoenix *Erasme*. *Levanii*, pridie Idus Julii. Anno M. D. XVIIII.

Erasmus Roter. Cornelio Aurotino S.D.
Scriptit puer.

F *Epist. 2.*
L upis & agnis quanta sortito obtrigit, tecum mihi discordia est. Heus tu si sapias, aut quamprimum cum *Laurentio* meo redibis in gratiam, aut bellū tibi palam indictū intellige. Rogas undè hac subita turba? quasi verò exciderit, quæ tu nuper in illum quā fœda, quā capitalia dixeris convicia, quum hic apud nos ageres. Horresco referens. Os impudens! Tūc hominem omnium facundissimum, quem optimo jure *Snæda medullam* quis dixerit, audes *corvum crocitantem* appellare? & cavillatorem, non oratorem? Qui si superesset, vah quas illi pœnas daret? Experireris tibi cum homine nequaquam edentulo rem esse. Sentires tibi provocatam esse computam bestiam. Quæ tela, quas investivarum sagittas in te vibraret? nihilo te mollius acciperet, quā infelicem *Pogonem*. At jam sepultum nihil metuis, nimiamque memi-

meministi, non mordere mortuos. Hui perquam strenuus es, qui in eum lingua saevias, qui referre non possit. Tutum est in illum quid vis, tum dicere tum facere. Verum (ne protinus triumphum adornes) non usque adeo tutum. En tibi me *Laurentium* injuriarum vindicem: ego illius doctrinam, quā meo iudicio, nulla probatior, tuendam mihi sumpsi. Nunquam committam, ut ea cuiuspiam impudentiā, ne dicam invidentiā, impunē aut laceretur, aut obliteretur. Has igitur literas faciliū officio functuras istuc ire iussi, quo tecum expositulent. Quas tu ut trahes vide. Nam alterutra res tibi subeunda est, aut placandi faciales nostri, aut arma paranda. Cave verò ne lenitate mea fretus, tanti facinoris impuniatē tibi promittas. Sum quidem in me ipsum illatarum injuriarum paulo negligentior: at in tuendis literatis amicis quam sum pugnax, si liber experiri, licet. Quod si videtur, *Engelbertum* istum tuum, qui ut scribis, ita Castaliis aquis potus est, ut nihil expuat, nihil emungat nisi versus, accersendum tibi censeo. Et si qui sunt illius similes, qualium ubique non difficilis copia. Neque verò mihi militum manum defuturam putes. Non enim ad unum me, verum ad omnes bonarum artium amicos ista pertinet injuria. Omnes laesisti literatos, cum unum laceres *Laurentium*. Verum ego mi *Corneli*, nihil perinde odi, ut bellum civile, eoque pacem vel iniquissimam iudico potiozem. Quare et tu quoque pacem quam bellum mavis, me sat commodo uteris, modo pacis condiciones acceperis: quas tres potissimum tibi nostri faciales offerent, easque non admodum difficiles, ita ut neque multas praescribi, neque iniquas, jure queri possis. Sed nunc componito te atque audi: In primis ut si quid malè dicendo peccasti, bene dicendo corrigas. *Laurentium* pro *corvo cretense*, *Suada medullam*, & *Atticam musam* appellabis: deinde *Laurentianas* elegancias sic ediscas, ut eas velut ungues, digitosque tuos teneas: postremo ut codicum tuorum, quorum tibi magna copia est, nobis copiam facias, quibus haecenas ceu draco quispiam *Hesperium* incubas. Rides & tibi joculari videor? Agè, ride quantum libet: cave verò omnia me jocatum putes: nam de mittendis codicibus, ludum putari nolum. Praeterea *Laurentium*, quem nemo nisi barbarus odit, ne tibi decorum existimes, linguae spiculo lacerare, cum sis ipse literarum mythes religiosissimus. Bene vale. Anno M. CCCC. LXXXIX.

Erasmus Rotterodamus Cornelio suo. S.D.
Scripsit puer.

Epist. 3.

Primum omnium mi *Corneli*, tibi etiam atque etiam persuadeas velim, me animo esse in te integerrimo, quo te itidem erga me esse non modo confido, sed jam innumeris argumentis habeo exploratissimum: ut neque si quid blandius dictum nostris in literis offenderis, id *Gnaethio* potius lepori, quam vero amori tribuas: neque si quid pro mea tuenda sententia, aut quaquā ratione liberius scripserim, meum in te amorem elanguisse suspiceris, ne dicam interisse. Hæc dixerim non quod jam ullis in rebus te à me àbesse sententiā vidam, sed quod, si quando hujusce rei quicquam incidit, mutæ nostræ benevolentiae consultum velim. Si quidem quod de nostro *Valla* scribis, sic interpretor, ut existimem te non ex

A animo, sed certo consilio scripsisse, sive ut tili faculatem *is id est* *auditionis* exerceretur, sive ut mihi scribendi materiam suppeditares. Et quemadmodum apud *Platonem* *Glauco* vituperatā justitiā, *Socratem* ad justitiæ defensionem provocat, ita ut tu me ad *Valla* defensionem proliceret, recenset quam indignis conviciis stolidissimi barbarici mystæ, in virum literatissimum debacchantur. Quod quidem vel hoc argumento facile colligi potest, quod *Vallam* non leditasse modo te, verum etiam imitatu sateris: idque etiam si tu neges, tamen elegantia tili tui, phrasique clamat. Quisquis igitur ille est, qui ut sus cerno, ita imperitiæ amicus, gloriosum ac præclarum existimat, si ipse rerum omnium bonarum inscius, doctissimos quoque invidiā, odio conviciisque prosequatur: quanto petere desipiat, paucis si volet, audiat. In primis suis quæcumque virtutibus, non aliorum opinione meriri decet, nec quanti illum fama, quā nihil fallacius, sed quomodo ipse se gerat, animadvertendum est: alioqui cui non usu venturum est, ut subinde velut alius repente factus, à seipso diffideat? Hic mihi literatus ille barbarus: hic probum, ille improbum facit: alii gloriosus sum, alii rursus putidulus: denique hujus oculis formosus sum, illius deformis. Quem ego non *Prota* vicerō, aut quid tandem potueri fiam, si is ero, quæcumque me libitum est facere populo? Imò quemadmodum suspectum esse debet, quicquid multitudini valde probatur: ita vehementer displicere vulgo, præjudicium est ad probitatis commendationē. Quin fiet aliquoties, ut eisdem hominis arbitrio, nunc albus, nunc niger fiam. *Stefichorus* *Helonem* deformem facit: mox orbatus oculis, eandem omnium facit formosissimam: nec interius quicquam accessit, aut decessit *Helena* formæ. Nil igitur agitur, qui obijciunt, quod *Laurentium* nomen apud plerisque gravi flagrat invidiā: nam semper huic malo virtus insignis fuit obnoxia. Multis non placeat *Laurentium*: at quibus? nimirum his quibus non placeat politiores literæ. Hic dicet quispiam, ut negligamus vulgi romusculos, qualem hunc depinxit *Pogius*, vir nec inelegans, nec indoctus? *Pogius* tute invisus, sed ami: & *Pogius* hoc erat animo, ut doctissimū haberi mallet, quam reddi doctior. Quærit ego sic inter eruditos poni feram, ut non sit omnino à consortio barbarorum alienus. Siquidem magis ille naturā facundus, quam eruditione: & plus habet locutionis, quam eloquentiæ. Postremo vituperat *Laurentium* *Pogius*, sed palam vir improbus, palam inimicus. Sic *Cleero* displicuit *Salustius* & *Asinio*: sic *Virgilius* ac *Livius* *Caligula*: sic *Horatius* *Ruffinus*. Porro quibus rebus *Laurentius* tantam sibi constat invidiam, in promptu est docere. Nam scite *Terentianus* ille *Sofia* dixit, *Obsequium amicos, veritas odium parit*. At contra paratus ille *Gnaetho*, qui sibi imperaverat assentari omnia, negare si quis neget, laudare, si laudet, atque hæc ipsa rursus in diversum vertere. Si habeat, quam facile sibi omnium gratiam comparavit, ut non sine causa quæstum eum iudicet omnium esse uberrimum. Ab hujus ingenio diversissimus *Demus*, dum urbanæ viræ nondum peritus, veritatis amicus esse contendit, adeo natus sibi conciliat amicos, ut ipsis etiam liberis suæ gentibus, desertus atque orbis vivere cœperit. Adeo vulgo mordax & inamici res est veritas. Proinde *Laurentius* noster, si barbarorum impe-

ritiam

ritiam reticere quam prodere malisset, venustus & graciosus haberetur: nunc quoniam id effecit, ut quorundam malè comparatæ gloriæ fucus detraheretur, ut putari definerent, quod non erant, offensi genuinum in illum acuerunt omnes. Ceterum quod eruditos etiam nonnunquam attingit, quem unquam adeo doctum viderunt *Athens* aut *Athenarum* victrix *Italia*, ut nihil illum fugerit? Et ut omnes in errorem nostræ naturæ proclives sumus, ita multo peccamus liberius, si erroris non desint auctores, maxime si hos auctoritas & nominis splendor commendat. Id autem imperitorum ingenium est, ut autorum, si qua rectè dicta sunt, ea prætereant, non aliter quam, ut est in apologis, *Iaspidem* repertum gallus *Aesopius*: contra si quid erratorum, in sui erroris defensionem studiose decerpant, quas ob res nè summorum quidem virorum errata dissimulare fuit opus. Quem verò proptius omni liberabimus errore, si *Cicero* labitur in *Romani* sermonis elegancia? Quod si *Regius* sua vitia ingennè fateri corrigeatque, quam tueri protervè maluisset (maluisset autem si viri prudentis officio fungi voluisset) profecto dignum iudicasset *Laurentium*, cui rectè monenti & honos haberetur & gratia, tantum abest, ut lacerandum existimaret. His rationibus constricti quidam, ad illud velut extremum præsidium confugiunt: Ut iuste reprehenderit, inquit, præclaros viros, tamen æquo mordacius id fecit. Ego sanè, quid in hos mordacius dixerit, non video, nisi fortè eos viros præclaros appellandos putabunt, quos ego barbariei daces vel præcipuos iudico, *Papiam*, *Hugutionem*, *Ebrardum*, *Catholicum*, *Iohannem Garlandum*, *Isidorum*, ceterosque indignos etiam qui nominentur: aut certe nisi id ipsum mordacius dixisse vocat, quod reprehendisse. Verum esto, mordacior æquo fuerit: num ideo falsum dixit, quia vetum mordacius dixit? Usque adeo nobis odio est ista mordacitas, ut ejus odio, tam multa scitu digna, necessariaque detestemur? Adeo nihil ignoscendum putamus ei, qui tot modis profuit? Venia datur convivatori, si inter multa laeta, cibus aliquis intercurrerit, non nihil adustus, aut parum feliciter conditus. Si vicinior imminente moribus hoste, totoque populo dira calamitate ac desperatione salus enecto, præter spem offerat se quispiam, qui sui capitis periculo depellat hostem, patriam restituat libertati, quid non illi gloriæ, quid non benevolentia certatim deferatur ab omnibus? An hunc nobis invisum reddet, si paulò sit bibacior? tantique beneficii memoriam quamvis leve vitium abolebit? Et quistam exigui animi est, cujus pectus tantis invidiæ angustis concluditur, ut *Vallam* non & magnificè laudet, & amet quàm maxime: qui tantâ industriâ, tanto studio, tantis sudoribus barbarorum ineptias refellit, literas pene sepultas ab interitu vindicavit, prisco eloquentiæ splendori reddidit *Italiam*: doctis etiam id præstitit, ut posthac circumspectius loqui cogantur? Huic itaq; mi *Corneli*, nisi fortè vereris, nè te mordax homo discerpas, tutò te cõmiseris, si non sine invidia, quæ semper arduas magnificasque res comitari solet, meâ tamen sententiâ, summâ tum utilitate, tum gloriâ. Id igitur quando facis, ut magis magisque facias, te etiam rogo. Senties tuis scriptis non parum accedere nitoris, nisi forte *Batavi* solis ista paras. Bene vale. Anno M.CCCC.XC.

Thomas Morus Erasmus Rot. S. D.

D illatus ac procrastinatus *Palgravi* nostri, quotidie iturientis discessus effecit, ut & meas literas, & aliorum, serius multo quam aut ego volebam, aut tu debebas, acciperes. Videbatur enim commodissime relaturus ad te meas, qui tuas ad me attulisset: sic necesse fuit, prioribus præsentibus addere, quibus constare tibi dilationis ratio possit, simul uti quid nunc agatur apud nos intelligas: qui si unquam alias, nunc maxime in morore & periculo versamur, multis undique morientibus, omnibus ferè, qui *Oxonia*, qui *Cambrigia*, qui *Londini* sunt, intra paucos dies decumbentibus, amissis plurimis, optimis, atque honestissimis amicis: atq; in his (quod tibi quoque dolori esse doleo) *Andrea* nostro *Ammonio*, in quo & literæ, & omnes boni magnam fecere jacturam. Is valde sibi videbatur adversus contagionem vitii moderamine munitus: quâ factum putavit, ut quum in nullum pene incideret, cujus non tota familia laboraverat, neminem adhuc è suis id malum attigerit, id quod & mihi, & multis præterea jactavit non admodum multis horis antequam extinctus est: nam hoc sudore nemo nisi primo die perit. Ego, uxorque, ac liberi adhuc intacti, reliqua familia tota revaluit. Hoc tibi affirmo, minus periculi in acie, quam in urbe esse. Nunc ut audio, si vire *Calesi* incipit, quum nos eò extrudimur, legatione functuri, tanquam parum sit, in contagione vixisse, nisi sequamur etiam. Sed quid facias, quod fors feret, ferendum est. Ego animum mihi in omnem eventum composui. Tu vale. Raptim *Londini*, XIX. die Augusti. M. D. XX.

Thomas Morus D. Erasmo Rot. S. D.

A ccepi mi *Erasme*, literas ab *Ventfride*, quas per eundem tabellariû proxinus ad te transmittito: ex quibus hominem facile deprehendes antiquum adhuc morem obtinere. Non petam ut ignoscas, quod tuas aperui: vides enim ut scriptæ tibi, sic mihi inscriptæ sunt, nec dubito quin eodem errore ad me contra scriptæ sint, quæ sunt inscriptæ tibi, quarum ego legendarû tam avidus erâ, ut resignare non libuerit. Si quid in his videris quod me putabis velle scire (quod ego certè nō puto) significa. Opinor ad te perlatas, quibus te certiore facio de recepta tabula, de qua rursus, ac millies mi *Erasme* rursus, tibi ago gratias. De *Petro* tuo postquam ivit in *Angliam* nihil audio. Utinam tuum verè dignum Rege munus, aliquid tibi ab Rege conciliet boni. Feliciter tibi cedat, quod injunxit *divitibus*: nam ipsi succedit nihil, imò per Deum omnia. Tuum consilium probo, qui non vis Principem negotiosis regis implicari: & me planè amas, quum iisdem optas ut extricer, in quib' hand credas quàm invitus versor: neq; potest quicquam esse odiosius, quàm hæc est legatio. Nam et relegatus sum in oppidulum maritimam & solo & cælo injucundum, tum domi quæ me apte naturâ vehemèter ab litibus abhorream, etiam cum lucrum adferunt, quantum necesse est hic adferant tedium, quum veniant comitante damno. Sed Dominus benignè pollicetur omnia repensurum Regem. Cum recepero, faciam ut scias. Interim vale, tu fortassis ultro non optas.

Edvardo

Eduardo Leo multam ex me salutem dicito, & *Palgrave* nostro, si rediit. Iterum vale. *Calvi* XXV. die Octobris. M. D. XX.

Andreas Ammonius Lucensis Guilielmo Montjoie S. D.

Epist. 6. **S**emper optavi clarissime *Montjoie*, ubi gratiam referre non possem, saltim non ingrati animi esse, & haberi. Quare tum à te altero *Montjoie*, cum à multis aliis benignissimis literarum patronis in hac vestra *Britannia*, quæ tot annos me fovit ut jam & meam non injuria appellare posse videar, nullo non genere humanitatis affectus, quum paupertas, quæ (ut ille ait) *ἀνθρώπων πάλαι* *παιδί*, vias alias persolvendi gratiam mihi præcluderet: quam potui, sum ingressus: laudare coepi, quibus me plurimum debere arbitrabar. Quod officium *Plinius Junior* ita gratum olim fuisse ait, ut qui singulorum laudes, vel urbium scripserant, honoribus, aut pecuniis moris esset ornare. Si quidem *Cherilus* ab *Alexandro*,

inculcis pro verbis, & male natis, Retulis acceptos regale numisma philippos.

Et *P. Cor. Scipio Africanus*, *Ennius*, arte utique rudem, intimum habere, suum pulcherrimum triumphum laureatum sequi, & *Corneliorum* monumento datum inferri, non fuit dedignatus. Sed mortales prætereo: Deus Opt. Max. quam pro suis immensis erga nos beneficiis à nobis gratiam reposit? nempe laudem. Quam victimam nos sibi facere jubet? non aliam profecto magis quam laudem, nimirum quod hæc una nostrum munus est, cætera autem illius sunt. Hanc ergo ipse gratiam meæ altitri *Britannia*, hanc tibi, hanc aliis meis patronis referre sum conatus. Vestra bona, vestras virtutes non satis, sed quod potui, laudavi. Quod si pulcherrimæ materiæ parum decoris addidi, scis illud, *in magnis & voluisse satiri*. Istas verò meas qualescunque ineptias, idè tibi nominatim dicere audeo, quod te hominem minimè fastidiosum esse novi, & pro tuo illo mirifico candore, meas rugas non omnino nihil existimare perspexi. Proinde quicquid hoc est, eam velim hilaritate, quam rustica & vilia munuscula soles, accipias: & quod facis, non rem, sed animum offerentis expendas. Vale.

Erasmus Dorpio suo S. D.

Epist. 7. **I**n alio studiorum genere fateor verum esse quod scribis, non ladic, imò tæpennuero juvat qui dissentit. Hic qui dissentit, non hoc agit ut ipse videatur eruditior, sed ne adversarius sit *Christiano*. Quod etiam si non agat ille, tamen interim apud imperitam plebeculam traducitur is, cum quo certatur: & ansa datur perversissimo isti hominum generi, qui malo alieno vel pascuntur, vel crescunt. Nec unquam suspectum habui tuum animum, sed fortassis melius noveram ingenia mortalium, & causæ circumstantias alios atque tu perpendebam. Quod si qui cruciantur inter nos convenire, demus operam mi *Dorpi*, quo magis ac magis doleant, indigni quibus unquam benefuit, qui malis gaudeant alienis. Rotiores nihil est quod metuas: nemo mortalium est, qui minus his commoveatur quam ego. Qui bene voluit *Erasmo*, facile amabitur & *Dorpio*, si senserint te

A mihi ex animo amicum. Hæc binas à *Moro* literas accepi, intra biduum ibit, qui meas referet, in quibus ascribam quæ cupis, imò jam curdam de concordia nostra scripseram, nondum abs te monitus. Multorum literis magnificis; promissis invictor in *Galliam*, idque Regis nomine: sed non libet rursus me theatro committere. Animus secessum flagitat: ætas hæc, seu potius valetudo, cogit etiam quietem agere. *Petrus Egidius* tuam salutem alacriter accepit, & suam amanter remittit. Si quid in *Angliam* voles, mitte quam primum, curabitur à nobis. *Joannem Atensem* omnibus laudatissimum, & tamen nunquam satis laudatum, meo nomine etiam atque etiam salutabis. Bene vale. *Antwerpæ*, nono Cal. Martias.

Thoma Episcopo Dunelmensi, Eras. Rot. S. D.

Omnatissime Præsul, ex *Petro* unoculo, per quem **Epist. 8.** nuper scripsi celsitudini tuæ, cognovi librum *Seneca* tibi non fuisse redditum. *Franciscus* fatetur apud *Arnoldum* fuisse, à quo reposces, si nondum accepisti. Nos gratia superis, convalescimus, & brevi, ut spero, veteres patronos revisemus. Faxit *Christus* Opt. Max. ut vos omnes offendam incolumes. Bene valeat tua pietas, cui me totum dedo, dedicoque. *Antwerpæ*. VII. Id. Jul. M. D. XVI.

Ioanni Episcopo Roffensi Eras. Rot. S. D.

Reverende pater, si per valetudinem licuisset, **Epist. 9.** ipse coram salutarem amplitudinem tuam, & pro tantis in me beneficiis gratias agerem. Novum Testamentum cum tibi destinasset, cur mutato consilio summo Pontifici inscripserim, literis meis jam pridem exposui: quæ tua est humanitas, imò prudentia, boni consules, spero, quod fecimus. Timebatur hoc opus antequam prodiret: cæterum editum, mirum est quam probetur omnibus etiam Theologis, vel eruditis, vel integris & candidis. Prior *Priburgensis*, vir summæ autoritatis apud suos, is est autor *Margaritæ Philosophicæ*, cum degustasset opus, ait se malle *overe ducentis florenis aureis, quam eo libro*. *Lodovicus Bernus* Theologus *Parisiensis*, vir in ea promotione (ut vocant) primus, exosculatur, adorat, ac deplorat tot annos in scholasticis illis consistariunculis consumptos. Idem sentit *Wolfgangus Capito* concionator publicus *Basiliensis*, vir *Hebraicè* longe doctissimus: ad hæc in theologia palæstra exercitatus, uterque *Græcis* literis sedulo dat operam. Huic simillimum reperi *Magnum Theologum & Coloniensem* suffraganeum. Ut reliquos omnium, Episcopus *Basiliensis* vir grandævus, viræ integerrimæ, & impensè doctus, quid non humanitatis in me contulit? Quid non obtulit? Cum omnia recusarem: coegit tamen ut equum acciperem, quem mox urbem egressus quinquaginta florenis aureis revendere potuissem. Dux *Bavariae* *Hernestus* misso hujus rei gratiâ *Basileam* usque nuncio, ducentos obtulit aureos annuè, præter sacerdotiorum spem, præter munera magnifica, tantum ut *Angelopoli* (ea est *Bavaria* schola) viverem. Idem fecit Episcopus quidam *Germanicus*, cujus cognomen in præsentia non succurrit. Sed desino gloriari, cum hujusmodi permulta verissimè queam referre. Scio me nihil horum promereri, & tamen gaudeo nostras qualescunque vigilas

P. Agidius planè te deamat. Nobiscum assidue vivit. Mirè favet tuz *Utopia*, tèque valde salutat cum tuis omnibus.

Thoma Card. Eboracensi Erasmus Rot. S.

Epist. 14. **R**everendissime pater salutem plurimam. Tametsi non ignorabam antea celsitudinis tuz in me favorem, tamen id plenius hodie cognovi ex oratione clarissimi *Mensis*. Eram coram actoris gratias, sed hic ventus & libri jam pridem relictì, me jamdudum revocant. Et sciebam quantis negotiorum undis in præsentia jactetur exerceaturq; tua sublimitas. Quod superest hujus negotii, literis trafigetur. Ubi vobis decretum erit, quantum meo ocio satis esse putetis, meum fuerit dare operam, ut ita dimittar à Principe meo, sicuti par est ab optimo & bene merito discedere. Ceterum quicumq; erit eventus, pro regia in me indulgentia proq; celsitudinis tuz propensissimo studio semper debiturus sum: quam utraq; incolamem in multam ætatem tneatur omnipotens. *Londini. M. D. XV.*

Erasmus Rot. Thoma Moro S. D.

Epist. 15. **L**upus existimat se nostrà renatum operà, planèq; ab inferis emerisse. Magistri molitur omnia, quo retrahant adolescentem in suum pistrinum. Nam statim eodem die sophisticis libris distractis, *Græcor* emerat. Vide, ut cum incidit occasio, gnaviter agas partes tuas. Nihil hujus ingenio gratius, nihil amantius. Bene vale. Vento librum *Plutarchi de discernendo adhaerem ab amico*, longiusculum, sed quo non alius mihi magis placet. Absolvam faventibus superis intra dies octo. Videtur mihi hoc propemodum magis ad rem pertinere, quam digladiari cum *Vigilanti*, duce *Hieronymo*. Rursum vale.

Si videris *Lazarum* nostrum hominem planè Musis & Gratiis natum, quæso salutes diligenter: hortare, ut præscribat me quæ habet in manibus. Nam habeo quædam plus quam nova, quæ non dubitem illi futura gratissima. *Milliet vale. Cantabrigia. Anno M. D. X.*

Erasmus Rot. Thoma Moro S. D.

Epist. 16. **N**uper fasciculum epistolarum ad te misi unum cum exemplo *Utopie* per quendam tibi vehementer, ut aiebat, amicum: onerâsem pluribus, sed verebar. Nunc alium nactus, mitto *Reuchlinica* omnia in uno libello, quem ita communicabis *Roffensi*, ut quàm primum legat, ac remittat. Nam quædam sunt quæ nusquam reperias. Tu lege propositiones planè Theologicas, abyssales sapientias, & articulos *Arnoldi Tungrensis*. Mitto unam epistolam ad *Marliamum*, quod is suspicatus esset priorem librum *Utopie* à me profectum: id volebam serpere, quum sit nihil vanius. Dialogus ille *Julii & Petri*, ut intelligo, jam *πρὸς ἀγναλλὰς ἐν γυμνάσιον* in manibus est, & unice placet. *Moriam* indices expectamus. *Utopiam* tuam recognitam huc quàm primum mittito, & nos exemplar aut *Basileam* mittemus, aut si mavis, *Luceriam*. Si quid habet *Ammonius*, cura ut quàm primum ad nos veniat. Nam Princeps abiturum adornat, & nos quo aut quando profecturi

A incertum habemus. Exigitur à populo ingens pecunia, eaque præsens. Postulatio recepta est ab optimatibus, ac prælatis, hoc est, his qui soli nihil daturi sunt. Nunc civitates consulant. *Utopia* nunc adest manu magnificè armata, & agri passim explentur militum gregibus, sed unde, aut cujus nomine veniant, incertum. O miseram hanc regionem, à tot vulturibus arrolam! O felicissimam, si civitatum inter ipsas esset concordia! Significa num eodem animo sit in me *Cantuariensis* & *Coletus*, atq; item *Roffensis*, de quo tibi nuper scripsi. Pater ejus qui has reddit, nos laurissano prandio accepit, vir dives ac probus, multa testatus de tuo erga se officio. Adjuva me, quæso, tuo consilio. *Budalcam* postremam ad te mitto. Precor *Marissus* quo dignus est, cum sua syngrapha. Nam *Saulos* istos nusquam licet comprehendere, ni *Brugas* proficiscar. Bene vale *Moro* suavissime. *Antuerpia Cal. Martii.*

C Adest isthic *Franciscus*, si nondum *Hieronymus* expletus est *Cantuariensis*, ab hoc exigit: debet enim. Remitte exemplaria epistolarum quas nunc mitto, & quæ reddidit *Lupetus*, sed per hominem certum. Rursum vale cum tuis. *M. D. XVI.*

Erasmus Rot. Thoma Moro S. D.

Misi duas literarum sarcinas, alteram per negotiatorem quendam, alteram per filium *Joannis Crulli*, cui tu operam tuam navaveras. Ei commendavi codicem, in quo erant *Reuchlinica*, quæ miserè desiderabat *Roffensis*. Per priorem misi libellum *Reuchlini*, versum meo sumptu. Mittere *Utopiam* ubi primum licebit. Est *Antuerpia* senator, cui usque adeo placet, ut eam memoriter teneat. Epistola *Dorpi*, cui tu respondisti, sic à tuis descripta est, ut ne *Sibylla* quidem possit legere, vellem mitteres minus male scriptam. Quæso te ut scribas de omnibus diligenter, cum primum licebit. Nam hic magna rerum mutatio videtur instare, nisi me animus fallit. Bene vale cum tuis omnibus.

E Qui has perfert probus est juvenis, ei promisit nescio quid *Sextimus*. Is eà fiducià perit *Angliam*: ignarus ex simplici promisso non nasci actionem. Sed tamen extimula hominem ut magis ei faveret. Si *Pollis* crebrò fuit apud te, facile conjectabis quid ego passus sim *Bruxella*, cui quotidie cum tot saluatoribus *Hispanis* fuerit res, præter *Itales* & *Germanos*. Rursum vale. *Antuerpia*, *Pollidie* novas *Martias*. Anno *M. D. XVII.*

Erasmus Rot. Petro Agidio S. D.

Optimi patris mortem ut doleo, ita felicem existimo qui sic decesserit: quando hanc sorte nascimur omnes, nihilque diuturnum in rebus humanis, nedum perpetuum. Quod convalesceris gaudeo: atq; uti perpetuum sit, opto. Quanquam *Jacobum* oneraram multis mandatis, tamè unum quiddam oblitus sum, quod maxime curatum oportuit. Scribit ad me archiepiscopus *Cantuariensis*, ut hic ab amico quopiam viginti libras *Sterlingen* accipiam, & syngrapham mittam, se protinus resoluturum. Quando igitur ut audio non licet exire, accerse ad te *Joannem Crullum*, aut si quis est magis idoneus qui tibi numeret pecuniam, ac syngrapham meam recipiat, aut mihi negoti-

tamen animo *Herculeo* me fulcio sustineoque. Placuit epistola quam *Antuerpiam* reverso reddidit *Petrus Aegidius*. De *Ruffo* demiror, quid homini venerit in mentem ejusmodi nugari nugae: deposui apud hominem centum & viginti angelatos eximios, pro his syngrapham tradidit: tamen ea res citra periculum ullum confici poterit. Scripsi *Canuariensi* per hunc tabellionem, mihi redditam eam pecuniam opera *Ruffi*. Is huic tradat chirographum suum per quod possim in his regionibus accipere pecuniam. Eo apud te deposito, recipiat ab archiepiscopo pecuniam. Id si parum probatur, fac ipse recipias eam pecuniam, & scribe tuis ut hic mihi restituant: simulq; mihi syngrapham mittito, per quam eam reposcam: Nam literas ad *Canuariensem* sic temperabo, ut utrunq; liceat. Submonuit hic *Petrus* unoculus, optimum esse committere pecuniam negociatori cuiquam *Germano*; per cujus syngrapham *Antuerpia* recipiam. Proinde scribam, ut tibi tradat pecuniam, per me mox ad te venturam. Mirè mihi placuit illa tua ad me epistola, testis animi in nos tui: praeterea declarante proficere dicendi virtutibus. *Apologiam* pro me tuam, nondum totam legi, ex qua intelligo quid *Martinus Dorpius* scripserat. Admiror quid homini venerit in mentem. Sed tales reddit hæc Theologia. Cancellarium salutavi. Aderat fortè fortuna tum in coena præpositus ille *Cassileianus*, vir juxta doctus, atque humanus. Adest & Episcopus *Theatinus*. Et dum hæc scriberem expectabatur *Tunstallus*, quo salutato *Montjoieum* conveniam, & Abbatem: apud hos tantisper tempus ducam, dum hic monophthalmus huc se recipiat. Mox cum Principe agam: si sensero frigere negotium, ut est hujus regionis erga literas ingenium, rectè *Basileam* nisi si quid tu dissensis. Scribito de singulis diligenter, si quid est, quod ad rem meam pertinet. Si *Pacani* adest, admone ut per hunc remittat omnes commentariolos meos, quos apud illum deposui *Ferrariae*. Conveni Episcopum *Theatinum*, cumq; eo cœnavi. Is toto pectore nos amat, ac miratur: agit apud *Carolum* Principem, comitaturus eum in *Hispaniam*. Hodie cœnavi apud *Tunstallum*, ut compendio dicam, tui simillimum. Cura ut reviviscas, nam audio te periculose laborare. M.D.XVIII.

Erasmus Rot. Petro Aegidio S. D.

Epist. 23. **C**harissime *Petro Aegidi*, ex aula recepi adhuc centum florenos, reliquum promittunt brevi. Si certus aliquis tibi continger, aut si *Jacobus* huc venerit, mitte mihi *Psalterium octaplam* tuum. Nam hic penes neminem est: & eo opus est, in *Apologia* quam paro adversus *Fabrum*. Medico me unice commendabis. Misissim illi suam Grammaticam, sed *Apologia* nonnihil ab insimulato deduxit. Bene vale mi *Petre* suavissime. Patri & uxori salutem dices. Nos, gratia superis, medicocri valetudine sumus. Urge *Quintinum* ut perficiat, quod ubi erit factum, advolabo consultaturus, quomodo possit commodè tuq; mitti in *Angliam*, simulq; *Quintino* satisfaciamus. Dum cum *Fabro* litigo, dies perdidici jam octo. Rursum vale, imò da operam ut quam optime valeas. *Nicolaus* Indimagistro multam ex me salutem dicitur, qui quoniā me sibi obstrictum esse voluit, circumspice quam in te queam illi vicissim gratificari.

A Dederam *Joanni* tuo negotium de sella *Bruxellæ* emenda, quid actum sit, scire cupio. Anno millesimo quingentesimo decimo octavo.

Erasmus Rot. Thoma Moro S. D.

Calendis Maii ventis invalescentibus, jamq; *Epist. 24.* etiam adversis, medio noctis scaphula nautica, non sine periculo in rupes quasdam ejecti sumus, in *Galliam* haud procul à *Bolonia*. Mox venti asperiti, quos reliquo itinere litus vicinum nobis exasperavit. Ii multos apud nos *Cynanche* & *Pleuritide* occiderunt & occidunt. *Petrus Aegidius* & ego pingimur in eadem tabula, eam tibi dono brevi mittemus. Verum incidit incommode, quod reversus *Petrus* offenderim, nescio quo morbo laborantem graviter, nec citra periculum, unde nec adhuc satis revaluit. Nos bellè valebamus, sed nescio quomodo medico venit in mentem, ut purgandæ bili juberet me pilulas aliquot sumere, & quod ille stultè suavit, ego stultius feci: jam pingi coeperam, verum à pharmaco sumptum cum ad pictorem redirem, negavit eundem esse vultum: dilata est igitur pictura in dies aliquot, donec fiam paulo alacrior. *Epigrammata* tua & *Ursinam* mihi *Basileam* per proprium ministrum, quem in hoc aliquot menses hic alueram, una cum meis aliquot lucubrationibus. *Tunstallus* bellissime me valet, imò triumphat. Tantum hic nactus est veterum nomismatum. Perlegit *Copiam* meam, ac mirè probat. *Pausanias* quo *Philippum* laudavi, unice admiratur: *Budæi Assen* totum excussit, & ad eum scripsit. Verum ille nondum quicquam respondit. Cardinalis *Gurconsis* hinc ante dies aliquot abiit, *Cæsate*, ut audio, non admodum æquo. Card. *Sedunensis* heri discessit, apud quem eo die ptandum egi: qui cum mihi longa fuit disputatio de Novo Testamento, tum de belloris palam debacchatur in *Gallos*, & ut *Helvetium* decet, ingenue. Aiebat *Germanus* eò tendere, ut omnes Reges subint Imperatori. *Cæsar Moguntiam* adit, nam illic, ut ferunt, concilium futurum Procerum *Germania*. *Carolus* noster *Gandavi* concilium agit, quo *Cæsar* non accessit. Aiant abire nondum satis placatum. Dii boni, quis unquam iratus fuit hoc feliciter? Pax coitura fuerat etiam cum *Gbelriis*, & quidem conditionibus *Cæsari* quoque æquissimis. Verum id ille impedivit, ne nullum unquam esset nobis bellum. *Philippus* Episcopus *Ultravajectinus* urbem suam ingressus est, & auspiciis felicissimis, & insigni pompâ: *Dux Gbelria* dicitur octo millibus hominum contractis *Phrysiam* odoriri. *Tunstallus* gaudet sibi tandem peractam fabulam illam motoriam. Ii si redit ad vos, hæc frustra scripsimus. Sin manet, certum est, ubiubi furdrus est, tempus hoc cum illo transigere. Alioqui consilium erat *Lotharii* activare. Theologis etiam id magnopere flagitantibus. Solus *N.* marmurat adhuc nescio quid, gloriæ causâ, ut ne parum vir constans videatur. Cave fraudes me ista tua epistola, quam inabsolutam mihi ostendisti. Si epistola *Justiniani* oratoris *Veneri* apud te est (nam mihi perit) fac huc redeat: sin minus, roga humanissimum *Nicolaum* secretarium illius, ut exemplar rursus huc mittat, unâ cum ea, quâ ipse *Marco Musaro* gratulatus est. Scribam fufius intra mensem, cum mittam tabellam. De equo nihil adhuc audio, atqui nunc fuisset usui.

Bene vale cum suavissima conjuge, liberisque dulcissimis. *Petrus Aegidius* una cum *Corneliola* sine te tamque plurimum salvere jubet. Anno M. D. XVII.

Erasmus Roterod. Cornelio Batio S. D.

Epist. 25. **C**harissime fili, tuam erga me pietatem libens amplector, faciámque pro virili mea portione, ut intelligas defuncti *Batii* neque memoriam, neque charitatem apud me intermortuam, tu modo cura, ut optimo doctissimoque patri literis ac moribus respondeas. Ego nunc *Basileam* adeo, sic enim res postulat. Si istic es tolerabili conditione, perdura usque ad reditum meum. Redibo enim volente *Christo*, mense Octobri: sin minus, conveni *Levanii Joannem Hontiscatanum Liliensis* paedagogii moderatorem, & ex illius consilio pete *Brugae*, conventurus *Marcum Laurinum* coadjutorem, ut nunc loquuntur, Decani *S. Donatiani*, cui de te scribam hodie. Optimum, & humanissimum patrem *Gesvium* meis verbis saluta diligenter. Optárim te literis *Græcis* operam dare, & evolvendis bonis autoribus. Accipies his literis inclusum nobilem *Flandricum* aureum, animi in te mei pro tempore quaecumque pignus. Bene vale mi *Corneli. Levanii*. Tertio Calend. Maias, Anno M. D. XVII.

Erasmus Rot. Antonio Clava S. D.

Epist. 26. **N**uper videbaris optare *Græcum Herodotum*: cum ad te dono mitto; nam facile mihi reperietur alius in hoc itinere. Bene vale. *Robertus Casareus* vix possum salutare, qui nuper nos tam superbe destituerit in cœna. *Levanii*. Tertio Calend. Maias, Anno M. D. XVII.

Erasmus Rot. Marco Laurino S. D.

Epist. 27. **S**cripsit ad me *Batii* syncerissimi quondam amici mei filius *Cornelius Battus*: juvenis bene linguarum, satisque doctus, sed loripes: is tenetur hujus regionis desiderio: nam *Græmunga* agit hypodidascalum. Si forsitan te adierit, expende num tibi possit usui esse: sin minus, remitte illum *Levanii*. Nolim ut meâ causâ quicquam agas adversus animi tui sententiam. Bene vale. Scribam alias copiosius. *Levanii*. Tertio Calend. Maias. M. D. XVII.

Erasmo Rot. Petrus Aegidius S. D.

Epist. 28. **V**ideo te occupatissimum, qui ad quaternas meas literas non responderis. Venit nuper ad nos tabellio quispiam, cum literis ad *Joannem Nyvium* tuis. Aberat *Franciscus* in *Britannia* cum ille adesset: delata sunt tandem ad me cum epistola quadam *Frabenii*, quam sum apprimè exosculatus. *Borsalus* Decanatum ut vocant, nactus est, hac proficiscens in *Selandiam* nos invisit, te *Basileam* pervenisse narravit, unde vehementissime sum gavisus. Et quid ni gaudeam qui quoties tui sit mentio, gestire, tripudiare & subfilire soleo. Quæso te *Erasme* mi, si quando dabitur occasio, ut *Pyladi* tuo, sic enim me non minus ex animo quam verè nuncupas, aliquid literarum mittere ne grave ris. Admiratus sum non parum, quod minime

A rescriperis, præsertim cum tu interea temporis bis ad *Nevium* literas miseris. *Badius* fuit apud nos, viximus genialiter, super *Fabro Scapulensi* facta est mentio in convivio, pœnitet se nunquam *Erasmum* irritavisse, nec responsurus est, nisi ad *Calendas Græcas*. *Paulus Emilium* reliquos historiarum suarum libros formulis excudendos *Badio* tradidit. Intelligo item *Budæum* epistolas colligere, nimirum curabit eas edendas, non sine doctorum omnium & admiratione & fructu. Est apud nos, si superis placet, sycophanta ille *Hypisistrotus* instar ululz invisus omnibus, is nunc rem agit alienam prorsus à sua sodalitate, vendit libellos illos suos ineptissimos, quibus indidit titulum *Apologie*, hos minutuli isti libelliones circumforanci, tanquam præcones vendunt: compendiolum autem quantum est scabiosus & miser accipit *Hypisistrotus*. Hunc nemo dignatur colloquio, nemo vel salutat, nisi fortassis insana quædam & veneficæ lenæ, quanquam ne hæc quidem suo nebulonem dignantur commercio. Contradit undecumque potest pecuniam, sed nil præter aurum *Tolosanum*. Dialogus nescio cujus auctoris, prorsus tamen eruditus, de *Julio* hic passim venditur: hunc nemo non emittit, nemo non habet in ore, hunc te vidisse maxime vellem, quanquam non dubium, quin istic quoque vendatur. *Ferdinandus* illustrissimus Princeps faustis avibus applicuit, paucis ex nostratibus comitatus. Aiunt hunc non falsi auctores, comi & affabili esse ingenio, moribus optimis, & ad miraculum usque *Latini* doctum, nec ineloquentem. *Marcus Laurinus* apud me versatus est dies aliquot, de te totus noster fuit sermo, tota confabulatio, jussit te oppido quam salvere. *Sixtus* ad me literas misit. De *Mero* nihil audio. *Franciscus* ex *Britannia* *Lotetiam* petiit. *Beatus Rhevanus* si bellè valet, impendio gratulor. Bene vale mi *Erasme*. Uxorcula mea jam partui proxima, te plus millies salutat. *Antwerpia*. XIX. Junii, Anno M. D. XIX.

Erasmus Rot. Petro Aegidio S. D.

Vtinam istam animi impotentiam possis vincere, & tuæ valetudini perniciosam, & ad res gerendas adeò inutilem, ut vehementer etiam officiat. Quid opus erat aperire stomachum adversus medicum? Sciebam illum nihil daturum, tantum habebat comœdiam agere. Nunc si faciem perfriquerit, ne tantulum quidem spei fuerit, & incipiet palæ esse hostis. Quod si certa spes fuisset, malim ego centum fraudari cyathis, quam te semel acerbius commoveri. Crede mihi nisi ab his duobus temperaris, animi perturbatione, & intempestivo coitu, non lubet eloqui quid tibi timeam mi *Petre* charissime. Quare te majorem in modum oro, omnia postposito tuæ salutis. De adventu nostro ad *Christi* natale medici gratiâ scripseram, non serio, ne vel tu frustra speres, vel uxor frustra metuat. Certum est enim hinc non migrare, donec quod est in manibus absolvero. *Paraphrasia* quam exorsus sum in tabula, jam absoluta, excudi formis cœpta est. Adest *Joann. Borsalus* hujus collegii contubernalis, convictor omnium festivissimus. Utinam tibi integræ esset totam hyemæ nobiscum agere, & istis negotiis, quæ te frustra crociant, juberet *maximè* placere. Placent *Mori* carmina. Appulsi hæc *Hebraeus* quidam *Mathæus*, suæ lingue egregiè

Epist. 29.

egregie peritus : spero fore, ut hic illi salarium decernatur ex *Basilien* legato. Si me amas, omnibus posthabitis, da operam ut valeas. Magna morbi tui pars ab animo pendet. Si commodum est, accerse ad te *Franciscum*, & vide utrum velit facere quod scribit *Lachurnus*, an non : sed verbis benignis, ut mihi si nolit, aliâ viâ prospiciam : non enim finam ut impunè me lulerint. Si *Linacri Galenus* advectus est è *Luettia*, rogo etnas. Bene vale cum tuis omnibus amicorum suavissime. M. D. XVIII.

Erasmus Rot. Petro Egidio S.D.

Epist. 30. **D**E his quæ nobis attulit *Iacobus*, omnia rectè habent : nec diffido quicquam de *Nicolas*, sed mirabar tibi pecuniam non esse redditam. Doleo te angere maxime : at ego non ob aliud repetebam mea, nisi ut tibi sollicitudinem adimerem. De sigillo nihil accuso, tantum extimula hominem per famulum tuum. Utinam scissem *Pacem* isthic adesse, nam id ex illius intelligo literis, protinus advolâsem. Epistola ad *Dorpium* me non valde cepit : quanquam eam nondum perlegi. Quæso quod officium mihi offerunt *Franciscus* & *Crullus*, ut pro me scribant Archiepiscopo ? aut quid diffidunt, cum pecunia sit mansura in manibus tuis, te fidejussore ? Neq; tibi est ullum periculum, nisi ut eandem pecuniam reddas, si quid accideret. O festivos iugones, & bellos amicos futuros, si incideret necessitas ! Olfecit *Crullus Cantuariensem* non esse Cancellarium, alioqui vel donaret opinor. Si gravantur, sine illos : sin facient, facient sine ullo tuo periculo rem gratam, sed opus est festinatione. Medicum tui *Petro* negligere, & fabulam nobiscum age. Extremæ literæ magis ac magis scurræ olent, verum hæc bene erunt. Tu tantum cura, ut suaviter vivas, tæq; rebus melioribus serves, nos satis valeamus. Mitto *Paraphrasin* unam emendatam. Uxorculæ bene precor, cæterisq; tuis omnibus. *Leuani*, Anno M. D. XVII.

Erasmus Roterod. Petro Egidio S.D.

Epist. 31. **D**emiror quid illi fuscifero meo venerit in mentem, ut isthic tam subito discesserit : nam eodem die scripseram ex *Mechlinia*, quid fieri vellem. Obambulârat animi causâ nebulo, isthic *Mechliniam*, inde *Bruxellam*, inde *Leuani*, illinc demum in *Diest*, post mensem huc pervenit, perditis vestibus, & consumptis decem aureis, itaq; abjeci portentum. Cura ut hæc epistola reddatur Cancellario, quam tuz adjunxi. Edidimus aliquot epistolas, & inter has illam, quâ *Dorpio* satisfacimus, & illius epistolam adjuncturi, si ministro commisisses, uti jusseram. Libellum adferet bibliopola. Excusum est *Enchiridion*, additis aliis quibusdam. Novum Testamentum ceptum erat, sed rursus intermissum ob inopiam castigatori : simulatque vel paululum dabitur oculi, cum edemus *Epistolariam*. Sedebimus hic usque ad mensem Novembrem. Bene vale cum tuis omnibus, amicorum optime. Anno M. D. XVIII.

Erasmus Rot. Petro Egidio S.D.

Epist. 32. **A**ccepies ab hoc nauta *Antonio* mea scrinia, unum quadrum ligneum fanibus obvinctum.

*A*tria *Gallica* corio suillo superne contexta, repotet vel apud te, vel alicubi in tuto, donec ipse advenero. Nauta, si videbitur, solves, nisi fortitan hic à me pecuniam exegerit, nondum enim cum illo sum pactus. Salutato *Montjoie*, & aliquot amiculis, mox adero, faventibus superis, & omnibus de rebus coram confabulabimur. Illud demiror, *Franciscum* bibliopolam huc absque tuis venisse literis. Fac ut mea res in tuto sint, quas easdem tuas esse ducito. Bene vale amicorum optime. *Leuani*, Anno M. D. XIV.

Erasmus Roterod. Petro Egidio S.D.

*D*eum immortalem, quid imprecer istis comperendinatoribus ? Si *Hieronymus* nondum est concinnatus, fac modis omnibus extimules *Callipides* istos : sin est, cura ut quam primum ad me veniat. *Petrus Cocles* fortasse decumbit, nam audio non modò spoliatum, verumetiam delumbatum : id si verum est, doleo vicem hominis. Jam *Coletus* scripsi, ut succurrat homini. *Tonstallus* item ex animo dolet. Nolim te huc vocari tuo incommodo : quod si est, cur huc te recipias, venies gratissimus *Tonstallo*, cum adferes tecum argentum, relaturus aurum. *Franciscus* solvit, ut ait, cæterum pro *Petro* negat se fidejussisse. Accepi syngrapham a *Maruffo*, quâ nonnihil auxit æstimationem ducatorum. *Utopia* in manibus est typographi. Bene vale cum dulcissima conjugè, optimum parentem meis verbis salutato diligenter. *Bruxella* decimoquarto Calend. Decemb. Anno M. D. XVIII.

Erasmus Roterod. Petro Egidio S.D.

*T*E filiâ auctum gaudeo, tum compatrem *Tonstallum* tibi gratulor, quo viro nihil habet hæc ætas nec eruditius, nec melius, nec humanius. Agè ad istum tenorem vices gignendi fac serves, ut æqualis sit numerus filiorum ac filiarum. Mihi jam non videor vivere, adempto *Tonstallo*, nec video tamen quò fugiam. *Montjoie* abest longius. *Leuani*, tamen cum Theologis utunque reditum est in gratiam, durius tamen nos acciperet quadragesima. Hic sedere diutius, omnino non est animus : si citra tuum incommodum cedere potes cubiculum unum, quod habet latrinam, forassis istuc immigrabo, paraturus quæ mittam *Basiliam*, quod supra solitam rationem impenderis, mihi volo imputari : ita nec te magnopere gravabo, nec tu me. Fac igitur ut sciam quamprimum, sed cave nè quid moveas domi tuz, donec abs te factus certior, te vicissim reddidero certiorum. De pecunia nihil adhuc audio, & tamen mea nonnihil refert, nè ea diutius sit in manibus feneratorum. Uxorculæ tuz suavissimæ, sancta omnia precor. Fabulæ rerum nostrarum prolixiores sunt, quam ut literis committi possint. Nuper apud Cancellarium praudens, honorificam tui feci mentionem, & accepit satis pronis auribus. Patri optimo, jam bis patri, multam ex me salutem ducito. Bene vale. *Bruxella* pridie *Agustis*. Anno M. D. XVIII.

Erasmus Roterod. Petro Egidio S.D.

*O*pto parenti tuo optimo, id quod est optatum. Iterum atq; iterum te rogo charissime *Petre*, *Epist. 33.*

Petre, ut quod mutari non potest, feras certè moderate, non te conficias dolore, tibi exitiabili, tuis gravi & acerbo, mihi *Morôq;* acerbissimo. Serva te tibi, serva te tuis. Serva te rebus prosperioribus. Sive pater est incolumis, sive secus, scio te graviter occupari, non luctu solum, verumetiam negotiis. Proinde nè quid ex meis etiam accedat, nisi *Jacobum* meum, ut quod habes rerum mearum, huc adducat: si quid tibi potest esse usui, tolle, & scribe quid sustuleris. Atq; utinam summa omnium quæ habeo, patris tuamq; salutem queam redimere. Venissem ipse, sed metuo picuram, & sum in restituendo Novo Testamento totus. A *Moro* binas accepi literas. Cura ut vales, & te fortem virum præbeas. Si quid erit in quo tibi queam facere gratum, facito periculum, an ex animo te diligam. *Leuani* pridie *Martini*.

Erasmus Roterod. Petro Egidio S.D.

Epist. 36. **S**oles ultra me tuis provocare literis, ac nunc nec laceffitus respondes. Scripseram de commentariis, de quibus cum *Badio* pactus eram, habebam *Franciscum* nonnihil suspectum, quod parum integrâ fide rem tractasset, itaque cupiebam tuis literis certior fieri. Dici non potest, quam doleam, nostros paulatim his involvi bellis, tot jam bellis, vel, ut verius dicam, latrociniis divexatos. O Theologos elingues, ô mutos Episcopos, qui tales rerum humanarum pestes taciti spectant! Scribo mi *Petre*, ac vale.

Erasmus Roterod. Gonello suo S.D.

Epist. 37. **L**ondini salvavi *Mecanates* meos, Archiepiscopum & *Montjoium*, ad hæc amicos aliquot destinâram munusculo adoriri, & in his regium Elemosynarium, nunc Episcopum *Lincolniensem*, sed offensus *Londino*, nondum enim illis versari tutum est ob pestilentiam, in aliud tempus distuli. Rex laborabat cum illis essem, hoc est, *Richemondia*, sabbato proximo, sed medicus aiebat eum evasisse periculum. Adest *Londini* summus Pontifex nuncius, Episcopus *Theatinus*, vir, ut aiunt, undequaq; doctissimus, de pace inter Principes tractaturus, sed frustra. Is magis, ni fallor, suum ager negotium, quam nostrum. Proximo Maio Rex trajiciet, unaq; sororem *Mariam* secum abducat, nupturam Principi nostro. Equum remisi, mone sapius, ut pater eum bene tractet. Est apud me, quod putem tibi gratum fore, sed mirum quanta hic scriptorum inopia. Bene vale charissime *Gonello*. *D. Grauum* meis verbis saluta. Anno millesimo quingentesimo decimoquinto.

Erasmus Roterod. Petro Egidio.

Epist. 38. **S**alve charissime *Petre*. Per omnia sacra te oro, ut fortem humanæ conditionis forti feras animo. De patre bene spero, sed tamen si quid accidat, cave nè duos simul amittam. Quid juvat inanis, imò noxius dolor? Mone *Nicolaum* inprimis, ut rem dissimulet, neq; cuiquam effutiat ad quem adeat in *Angliam*, aut cujus nomine accersitus: etsi non est, tamen taceat: fingat causam à vera alienissimam. Rem ex secretarii literis, & ex *Jacobi* mei sermone cognosce. Bene vale amicorum optime, & virum te præbe, imò memineris ho-

A minem esse te, & vitæ hujus fabulam age. Bene precor tuis omnibus, & in primis optimo patri. Scripsi *Baniso*. *Leuani* tertio Nonas Novembr.

Mi anime, post istas procellas, insignem aliquam serenitatem expecta, atq; illi te serva. Rursum vale. Si quid opus erit vel in tuo negotio, vel in negotio *Nicolai*, ipse advolabo. Anno M. D. XVI.

Erasmus Roterod. Pacro suo S.D.

B **P**lanè cōfido, qui tui est ingenii candor, mi *Petro* *Epist. 39.* *see*, te perpetuum amicum futurum: nec ob id descisces ab amicitia, quod tanto sis felicior. Atq; utinam sis multò etiam felicior. Si commentarii nostri jam advehi sunt, ut puto, fac diligenter recondas, aut quod malim, apud *Morum* deponas, donec reposcam. *Linacrum* fac in amicitia retineas, & si fieri potest etiam *Grocium*. Non hæc scribo, quod vel metum aliquid, vel quicquam ab illis expectem commodi, sed quod tales viros perpetuò velim amicos. Non egent illi meis præconiis, illud tamen ausim dicere, nec inter *Anglos* esse, qui de illis vel senserit magnificentius, vel prædicaverit honorificentius, quam *Erasmus*. Et non libet meminisse, quid uterq; haud scio quorum instinctu, in nos molitus fuerit, id quod ipsa re comperi, non suspitione conjeci: quanquam olim jam idem olfeceram. Sed homines sumus, ego semper ero mei similis, & huic injuriæ tot opnam illorum benefacta. *Linacri* feci honorificam mentionem in scholiis *Hieronymianis*. Nil magnum sit, si contemnam contemptus: si oderim, odio habitus. Illud literis est dignius, officiis certare, non odiis. Apud Cardinalem *Eboracensem* quoties inciderit commoditas, fac *Pacrum* agas. Cura ut rectè vales. *Basilea* pridie Nonas Septembris. Anno M. D. XIX.

Erasmus Roterod. Petro Egidio S.D.

E **S**i rectè vales, est quod plurimum gaudeam. *Epist. 40.* Diutius commoratus sum in itinere quàm putâram: nam & *Gandavi* triduum remoratus est Cancellarius Principis illustrissimi: *Tornaci Montjoium* meus, qui nunc ei præfectus est urbi, regias agens vices: apud divum *Andomarum* abbas *Bertricum*. Trajectio sumptuosa fuit, & periculosa, sed tamen velox. Vas meum quod fratri *Francisco* commiseram, nondum advehi est, quâ re mihi nihil potuit cōtingere infelicius. In eo sunt omnia in *Hieronymum* commentaria, quæ nisi maturè recepero, cessabunt *Basilea* qui excedunt, non sine magno suo malo. Id si casu factum est, factum est infelicitissime: si arte & datâ operâ, quo vetera sua proverbialia prius extrudant, factum est inimicissime: nihil enim est, in quo me magis lædere potuisset. Exhibitur⁹ eram Episcopis suos libros, eos nunc saluto vacuus, & demittor ite ab illis vacuus: quod si vas misissent, sicut erant polliciti, jam nunc istic adessem. Ad sunt *Brugis* duo totius *Anglia* doctissimi, *Carbertus Toustallus* Archiepiscopi *Canuariensis* cancellarius, & *Thomas Morus*, cui *Mariam* inscripsi, uterq; mihi amicissimus: si quid forte incidit, in quo possis illis gratum facere, rectissime collocaris officiū tuum. Admone *Franciscum* super hisce rebus. Uti spero, ante Julium vos revisam. Interim cura ut rectè vales, amice incomparabilis. *Londini* Nonis Maii. Anno M. D. XIV.

Erasmus

Erasmus Rot. Thoma Parco Secretario urbis
Calesiensis S.D.

Epist. 41. **H**unc meum Joannem Smithum ob certa negotia mitto in Angliam mox huc rediturum: rogo adjuces hominem, ut quam primum commodè trajiciat, ac per redeuntem scribito, quid valeas, quomodo res succedat cum *Americis* istis, & quid agat tua Nympha. Praefecto urbis, quem deprecatum appellare malunt, viro humanissimo, deq; me optimè merito, me plurimum commendabis. Bene valecharissime *Parci*. *Antwerpia* pridie cathedrae *Parci*. Anno M. D. XVIII.

Erasmus Rot. Io. Oecolampadius S.D.

Epist. 42. **V**bi nam te locorum, gloria mea, dulce decus meum, inquiram? Cui incerto nuncio, certissima desideria, ut desideratissimo *Desiderio* exponat, credam? Tabellio comparet nullus, ac quid opus tabellione literis rusticis & incultioribus, quam ut coram ornatissimo prodeant *Erasmo*? Possent, fateor, gettae meae intra speluncae meae angustias contineri, sed amor violentior est, secum habitare nescit, silentium fert minimè. Parum illi studia, curaeq; suae, nisi ab amato cognoscantur. Ubi ergo te gentium offendam? jam quibus divitiis locupletem esse, quibus voluptatibus frui licebat *Basilea*, absens & serò cum *Phrygiis* intelligo, sed frustra *desiderio* corrigo. Sat praesens eris, si sciam te scire animo nos sejungi posse nunquam. Hæret alioqui tua maximi herois virtus, & observatur in oculis (*Hebraico* tropo ignosce) pectoris mei, vivit amor, flagrat virtus, suaviloquentia adhuc oblectat aures, obstrepit *et* *παρρησια* frequentia, subinnunt virorum optimorum laudes. *Mori* civilis inquam, & *Colosi* religiosi. Insonant epiphonemata, illud in primis, illud laudatissimum, illud aureum, nihil in sacris literis præter *Christum* querendum. Tamq; præsentem hæc adsunt, ut adhuc ab ore tuo pendere mihi videar, neq; mihi ipse ipse esse præsentior. Obliviscor subinde meae humilitatis, in te admirando occupatior, quoties parvulum illud, sacrum tamen & dulcissimum amicitiae monumentum, *de* *εὐχαριστία* *et* *ἀγάπῃ* deosculatus sum, eoque tacto, quo non aliud sanctius Christianis juramentum, *Erasmo* me devovi. Matri donaturus eram, si non tanti apud me *Erasmus*. Crucifixo meo *Jesu*, coram quo preculas effundo appenderam, ut te tuamq; fortunam illi commendarem (ita enim flagitabas, & charitas exigit) neq; à tui memoriâ vel inter sacra evellerer. Imprudentius tamen amicus *et* *παρρησια* ostentavi, glorians ab amico dulcissimo profectum: unde factum, ut *Harpia* nescio quæ sublegerit non mediocri animi mei acerbitate, verum citra memoriæ tuæ periculum. Affixus eram & epistolam ex *Spiritu*, ut teor, ad me datum, nisi rapaculos timerem, verum secretius lectito, subinde saaviana. Quid hæc? quomodo animo excideret eximium illud amicitiae testimonium & ornamentum, quo *Thestus* tuum vocas: quamvis autem tantum onus, nè honorem dicam, malè feram, non sum tamen nescius, quid discedens promiserim, datum me operam, nè omnino vana super *Oecolampadio* dixerit *Erasmus*. Conor quidem, fortasse infeliciter, tantum negat *sterilis*

A *Minerva*, multum & ambigua valetudo, & hæc multum commodi affert, dum compedibus aureis domi detineor. *Hieronymi* interpretationes cum *Hebraicis* confere exemplaribus, quæ propè nunquam è manibus seponuntur. Est mecum adolescens parisi studii ac ardoris ad quasvis literas, *Joannes Breutius*, tui nominis studiosissimus, paratissimus *translatus* in germana divi *Hieronymi* opera. Ludo item tragædiam, *Nemesius Theophilus*, sed tardiore incremento dramatis secundi finem nec dum vidi, quamvis veritas sint propè sesquimille: rem mediocritati meae impari aggressus sum, & quem exitum sortitura sit dubito. Proinde ejus non meminisse satius fuerat, nè fortè in spongiam, sed memor fidei data, nè indicare non potui. Dabo enim operâ, annuat Deus, nè frivole *Oecolampadi* ornabit *Erasmus*. Crebras ad me dat literas *Ph. Melanch.* semper tui meminit, semper admiratur, semper comendari tibi rogat: planè dignissim^{us} *Erasmi* amore, qui alter futurus est *Erasmus*. C Quicq; facundia, ingenio, eruditione, vitâ, si quisquam *Germanorum*, *Erasmum* præstabit. Id *Beatum* nostrum, beatus apud te, ejusdem nomine egisse non dubitârim. Me verò hæc epistolâ non rhetoris, sed amici à furo planè alieni officio egisse, teque mihi semper præsentem arbitreris mi *Erasmo*. Vale optime *Erasme* *et* *παρρησια* hoc est, corona capitis mei. Ex specu nostro natalitio *Vindemiatio* sexto Calend. Aprilis. Anno millesimo quingentesimo decimo septimo.

Erasmus Rot. Joanni Oecolampadio S.D.

Epist. 43. **I**ta quidem vulgo solet usu venire, ut bona quæ præsentia neglectim habuimus, sublata gravi desiderio torqueant. Sed mecum pulchrè agitur, si molestiarum quas ex me cepisti cum unâ vivere *Basilea* memoriam abolevit disjunctio. Sed iste nimirum candor est *Christiani* pectoris, ut amici vitia in bonam partem interpreteris, & virtutes exiguas pro eximiis ducas, ipse in te iudex iniquior. Quanquam me mea fata nunc huc vocant, nunc illuc, tamen *Levani* sedem habere videor, ubi mea est bibliotheca. Sed quocunque locorum circumagimur, seu terrâ, seu mari, nusquam non circumferimus unice dilectum *Oecolampadium*. Et nos interim *Christum* sequimur, sed à longinquo quemadmodum *Petrus* adhuc imbecillis. Et tamen est aliquid, illum vel eminus sequi. Profuit id *Petro*, spero ■ nobis profuturum, si modo *Jesu* optimos clementissimos suos oculos in me torquere dignetur. O te felicem, qui totus & vacuus, in intimis penetralibus versaris cum sponso, nihil aliud quam cœlestia meditans! Et antrum vocas sedem istam, ego paradisum arbitror, præsertim comite sociôq; studiorum omniū *Breutius*, per quem ita solus es, ut solitudinis tedium non sentias. Olim homines pii partim offensi deliciis ac sceleribus vulgi, *Christum* titulo profectum, vitâ negantium, partim afflicti sævis barbarorum incursionibus captabant invios montium ac nemorum secessus. Nunc magis etiam libeat effugere istos, qui sub prætextu *Christi*, *Christi* dostrinam moluntur extinguere. Sed quid narras impie, matri tantillum munusculum invidebas? Næ tu dignus es maximis, qui tam grato animo pensites quæ nihil sunt. Quod *Hieronymi* translationem confere cum *Hebraicis* voluminibus, non

non dubito quin cum iudicio facias, precor ne ut Deus laborem istum tuum bene fortunet. Optarim indicem quam primam prodire, mihi quoque; tui futurum. Ea res complures accendet ad evolvendum *Hieronymum*. Non satis divino quid sibi velit tragœdia, tantum admonet, ne nimium variis studiis oneres ingenii vires, & imbecillitatem corpusculi tui. De *Melanchthone* & sentio prælarè, & spero magnificè, tantum ut eum juvenem nobis Christus diu velit esse superstitem. Is prorsus obscurabit *Erasmum*. Bene vale, *Levanis*. Anno M. D. XVIII.

Ioannes Kirberus Selestadiensis Erasmo Roterod. S. D.

Epist. 44. **E**T si diu antea, *Erasme* doctissime juxta & disertissime, tuam erga studiosos humanitatem comitatamque exploratam habui, idque ex variis ingenii tui clarissimis monumentis, quæ has simul & alias virtutes consequi trahere solent: tamen ab eo tempore quo *Spira* nobiscum prorsus hilare versatus es, tuam in omnes facilitatem longè clariùs perspexi. Ita enim humaniter atque amantiter te nobis præstitisti, ut ingens cunctis te amandi colendique desiderium reliqueris: quod inde cuius ad liquidum patere potest, quod omnes uno ore *Erasmum* laudent, loquantur, prædicent, unum verè doctum, unum modestum dulcemque convivam dictitantes: sibi quoque divinitus contigisse autumant, quod tu non solum præsentia uti, sed (quæ tua est affabilitas) familiaritate etiam frui potuere. Quæ cum ita sint, in spem venio haud dubiam, me abs te quod peto, communis amici causâ non gravatè impetraturum. Incidit nuper *Maternus* noster, cui tecum non vulgare hospitii jus est, in quendam divi *Hieronymi* locum, qui in proœmio contra *Jovinianum* est, ubi *De numeris conjugii, viduitatis, & virginis* agit: ibique satis subtiliter, & proinde oblectatè nimis eosdem numeros in digitos mittit, quorum variâ connexionem, plicatili quoque positurâ, veteres aliâs tricesimum, aliâs sexagesimum, aliâs centenarium significari voluisse prodidit. Quæ quidem digitorum ratio, cum nobis numeris (quod aiunt) *Platonis* obscurior esset, cepit *Maternus* neque non tamen theologos eâ de re consulere. At Deum immortalem, quàm frigidè jejunèque responderunt? ut facillè crederes, eos non primarios ecclesiæ scriptores vovere, sed circa minutas, nodosas, frivolasque quæstionculas magis occupatos esse: neque id mirum mihi visum est, τὸ γὰρ κατὰ λόγον καὶ ὁρᾶν. Frustratus igitur *Maternus* (ut est in talibus importunior) constituit rem ad te deferre: neque tibi propter multijugam eruditionem cognitissimam, in cujus statim sententiam pedibus omnes manibusque discessimus. Voluit itaque *Maternus* pro veteri nostrâ benevolentia, ut ego pro tempore hac ad te scribendi legatione fungerer: obsecutus sum homini, neque perinvitus hanc provinciâ subivi. Proinde peti ille, imò petimus obsecramusque, fandi dulcissime *Erasme*, ut cum per ocium, occupationesque tuas (quæ jam maxime sunt) licuerit, hanc nodum *Hieronymianum*, nobis certè *Herculeum*, dissolvere velis, poteris enim si modo velis: Duo autem sunt, quæ potissimum tibi ad hoc quod in tuo loco & sano situm est, cupidius persequendum, calcaria admoveere debent. Primum, quod eo, & qui-

A dem prolixo beneficio, summam apud nos inibi gratiam. Alterum, quod hujus loci interpretatione, inanum Theologorum supercilium franges, reclamantiumque semper melioribus studiis, capita sibilantia, velut *Hercules Hydra*, contundes. Quod si huic honestissimo desiderio nostro morem gesseris, quod tua professio, & nostra in te observantia postulat, spero fore, ut nunquam te collati in nos beneficii poenitere queat, curabimusque pro virili, semper omnia facere, quæ interesse tua, aut etiam velle te existimabimus, si ullo pacto facere possimus. Vale unicum bonarum literarum decus, & *Kirberi* ausus boni consule.

Thomas Truchses tui studiosissimus, te qui cœnis suis adhibuit, *Maternus* item, in are tuo esse cupiunt, salvumque te, diuque, rei literariæ propagandæ superesse desiderant. *Spiræ* decimo sexto Calend. Octob. Anno M. D. XV.

Erasmo Rot. Ioanni Kirbero S. D.

Cum ipse doctissimus tot habeas eruditos amicos, demiror cur hoc à me tam ambiciosè quærendum putaveris, optime *Kirbero*. Quid autem est tam arduum, quod *Maternus* hospes meus non vel tribus verbis à me impetret, si modò sit ejus generis, ut præstare possim? Sed de ratione numerorum qui gestu digitorum olim notabantur, ex *Beda* fragmentis nonnihil annotabimus; quod hic repetere perlongum sit, cum brevi sit exiturum volumen. Quanquam mihi non admodum probatur hujusmodi arguta curiositas in numeris explicandis: neque satis liquet, an eadem ratio quam tradit *Hieronymus* fuerit apud *Hebræos*. Studiorum ac laborum moles in quibus versor, non sinunt ut in præsentia pluribus respondeam. *Thomam Truchses* virum & citra ostentationem eruditum, & citra fucum humanissimum, ac *Maternum* nivei pectoris amicum, diligenter salutabis meo nomine. Bene vale *Joannes* amice non vulgaris. *Basilea*. Anno M. D. XVI.

Erasmus Rot. Guilielmo Montjoie.

Salve *Mecenas* optime. Biduum apud Abbatem commemoratus sum, eos dies multa cum hilaritate transegitimus, dimisit non sine Xenio, pollicitus item amantissimè multa. Denique lata omnia, & ecce subito me fortuna perdidit, docuitque nulli rerum successui fidendum esse. Vix egressus sum diversorium quoddam, quod est medio ferme spacio inter *Rusellam* & *Gandevum*, cum equus meus visis pannis aliquot humi stratis, consterneretur, dumque inflexus paro, nescio quid, dicere ministro, rursum territus equus in diversum fertur, atque ita distorquet imam dorsi spinam, ut repente magnis clamoribus cruciatum intolerabilem testari cogeret. Conor ex equo descendere, non possum, minister manibus exceptum deponit, sævit dolor, nullis explicandis verbis, maxime si corpus inflexissem. Erectus, minus affligebar, sed tamen ipse me non poteram erigere, semel incurvatus. Eram illic in agris, nulla diversoria, nisi frigidissima & rusticissima, & aberam à *Gandavo* sex maximis passuum millibus. Sensi ambulatione minus sævire malum, & tamen longius erat iter, quam ut vel à sano pedibus confici posset. Cogita quid mihi hinc fuerit animi. Vovi divo *Paulo*, me

commentarios in epistolam ad *Romanos* absolutum, si contingeret hoc periculi evadere. Aliquantum post cum desperarem, coactus sum experiri, num equum possem conscendere: conscendi præter spem, ambulo lentè, fero, jubeo ministrum progredi paulò celerius, fero, tamen non sine cruciatu. *Gandavum* pervenio, descendendo ex equo, ingredior cubiculum, ibi dolor se totum prodat, maximè à quiete. Stare non poteram, nisi à duobus utrinque sublati in altum, idque validè: quod si vel paulum me remissem, intolerabilis redibat dolor. Nec sedere poteram, jacens nec tantulum me poteram movere. Accerso medicum, & pharmacopolam. Ita modis omnibus affectus fui, ut nihil nisi de morte cogitarem. Mane dum alvum paro deicere, paulum conor me movere lecto, procedit, sto, moveo, sedeo, nullo sustinente. Ago gratias *Deo*, & *Paulo*. Manet adhuc sensus mali, maximè si corpus distorqueam. Itaque *Gandavi* dies aliquot commoratus sum, amicis retinentibus, & malo ita suadente, de quo nondum securus

A sum. Neque enim vulgare fuit, quicquid fuit. Offendi hic Præsidem *Flandriae*, virum in omni literarum genere doctissimum, & consiliarios duos, *Antonium Clavianum*, & *Guilelmum Vvalam*: nam *Cæsarem* & alios quosdam antea noveram. Nunc *Antuerpiam* pergam, si modò per morbum licebit, & ubicunq; locorum ero, reddam te de valitudine mea certiorum. Bene vale.

B Principem *Verissem* salutavi *Borgii* unà cum matre, sed offendi sollicitum, nam uxor à partu nonnihil agrotabat, & nunciabatur ex *Selandia* parum læta. Salutavi illum rō nomine, & admonui de favore quo usus esses in illi subditos. *Basilicam* veni post Annunciationis. *Germania* tanto honore me excepit, ut propemodum puderet. Nunc inclusus æstuariis *Germanicis*, curo edendas nugas meas, non minus tumultuam in hoc negotio, quam *Cæsar* in expugnandis *Ventis*. Reditum maturabo quantum licebit. Faxit Deus, ut vos omnes offendam incolumes. *Basilica*. III. Calen. C Septemb. Anno M. D. XV.

DES. ERASMI ROT. EPISTOLARUM LIBER OCTAVUS.

Erasmus Andrea Ammonio S.D.

Epist. 1.

B Is nos exhilaras, *Andrea* suavissime, dum vino jucundissimo literas addis multo jucundiores, planèq; tuum ingenium, tuosq; mores resipientes, quibus meà quidem sententiā, nec fuit unquam nec erit quicquam mellitius. Quare duplici nomine tibi gratias agimus. De pecuniæ mentione quod succenses, equidem non ignorabam animum tuum, regiā fortunā dignum, verum existimabam te missurum utrem majusculum, in menses aliquot duraturum: quanquam hic quoq; major erat, quam ut ab homine modesto gratis accipi possit. De *Græco* epistolio ritum adiatum. Iniquissimus sim, nisi *Mars* dem veniam, tam seriis occupato negotiis. Demiror te sic perpetuò nidum premere, nec usquam evolare. Hanc Academiam si quando libear revivere, multis gratissimus veneris, mihi imprimis. Quod jubes me isthuc redire si perduret languor, nihil video quod mihi blandiatur *Londini*, præter duorum aut trium amicorum consuetudinem. Verum his de rebus aliās. Audio *Julium* maximum virū defunctum. Vale optime *Ammonio*.

Frequenter ad nos scribas rogo, gratias mihi facere potes nihil. *Cambridge* è collegio *Reginæ*. G Decimosexto Cal. Septemb. Anno M. D. XI.

Erasmus Ammonio S.D.

Epist. 2.

M Alo quodam genio meo non licuit tectum, cum isthuc adesset proximè, congregari mihi *Andrea*: nam cum primum advenirem, nihil mi-

hi suspicabar, quàm te etiam num apud *Mars* agere, præsertim cum *Jodoco* bibliopola mihi confirmasset, te jam in collegio divi *Thome* versari. Postridie mane passavi fores cubiculi tui, nec eras domi. Ubi redissem à sacro, sensi strepitum equitum: jussi *Limacrum* prospicere: nam ego scribebam, nescio quid: ille nunciat te discedere. Sed postea quàm jam abieras, multis modis cupiebam tecum colloqui, verum id aliàs licebit. Rogo facias me certiorum, quid de adventu *Montesem* isthuc feratur: præterea num pestis tanta, quamam prædicant: postremò si quid est de rebus *Italicis* *Galicis*q; quod tuto literis committi possit. Bene vale. *Cambridge*, tertio Nonas Octob. M. D. XI.

Erasmus Ammonio S.D.

F

Nihil erat novi quod scriberemus nisi quod *Epist. 3.* mihi decretum est, neminem, qui modò certior contingat, nostris ad te literis inanè hinc dimittere. Scripseram ante dies pauculos. Cupio scire quid valeas, cum *Montesem* meus jam redierit: tum quid procedant res *Italiae*: quid agat invictissimus *Julius*. Sub brumam ad vos superis volentibus, remigrabo, si modò rigor hyemis pestem restrinxerit, quam audio isthuc increbescere: nec ea quidem longius hinc abest. Hactenus prælegimus *Crispola* Grammaticen, sed paucis: fortassis frequentiori auditorio *Theodori* Grammaticam aspicabimur: fortassis & theologiam lectionem suscipiemus, nam id nunc agitur. Quæstio minor est, quàm ut me moveat, tamen interim & bene meretur de studiis, pro nostra quoq; virili: & menses aliquos, ut *Ovidium* utar verbo, decipimus.

mus. Cura ut recte valeas, mi *Andrea*, mortalium omnium mihi charissime. Fac uti frequenter ad nos scribas. *Cambrigia* posttridie Idus Octob. M. D. XI.

Erasmus Andrea Ammonio S. D.

Epist. 4. **D**E Praefatione carminum quid fieri velis, quam primum rescribe, mi *Andrea*: nam *Montanus* omnino non probabat. Proverbium quod isthic ostendisti, annota: nam mea hic de novo imprimuntur. *Aldina* habentur venalia, & quidem mediocri precio, hoc est sesquiscutato, cum pluris *Roma* venirent. Si qui volent, perant ab *Italo* illo qui solus *Aldinos* libros distrahit. Reverendo patri Episcopo *Dunelmensi* modis omnibus me facies commendatum: cui scribam, ubi & oculum contigerit, & nuncius paulo certior. *Lutetia*. V. Cal. Maias. Anno M. D. X.

Erasmus Rot. Andrea Ammonio S. D.

Epist. 5. **G**Audeo *N.* ereptam e carcere regio, id si tuo quoque bono factum est, duplici nomine gaudeo. Amo *Coleti* tam *Christianum* animum: nam ejus unius opera liberatum audio, cum is semper a *Coleta* inter amicissimos habitus, cum jam amicus urgeretur Episcoporum calumniis, ab illius adversariis steterit. Epistolas quas ad *Leonem* & Cardinales scripseram, edidi, sed locupletatas. Si quid responsum est, aut si quid est, quod mea refert scire, curso scribas per hunc unoculum *Petrum*, quem hac gratia meo sumptu misimus in *Angliam*, mox huc rediturum: nam febricula repente oborta vetat, quo minus trajiciam: & est quod *Carolo* sit ad dies aliquot gratificandum. Superior illa *Germania* sic mihi modis omnibus arrisit, ut vehementer doleam tam sero mihi cognitam. Nihil non detulit honoris *Erasmo* Episcopus *Basilienfis*, vir omnino frugalis, ut ferunt, alioqui, obtulit pecuniam, obtulit fortunam, equum coegit ut acciperem, quem mox urbem egressus, aureis quinquaginta revendere poteram: sed praestat coram hunc *Thrasonem* agere. Bene vale, ac scribe, saltem quid valeas. Apud divum *Andream*, Nonis Junii. M. D. XIII.

Erasmus Roter. Andrea suo S. D.

Epist. 6. **V**ide quae insignem impudentiam meam. Mitto ad te *Icarem* nippum, aut ipse describas, si citra tedium aut incommodum queas, aut egas cum *Moro*, ut fratri transcribendum comittat. Nam escas aliquot paro in Calendas Januarias, etiam si frustra, ni fallor. Et hic (o *Academiam*!) nullus inveniri potest, qui illo precio vel mediocriter scribat. Sed omnia potius, mi *Andrea*, quam ut mea gratia tedium ullum capias. Literas oro reddendas cures iis, ad quos destinatae sunt. Cura ut te quam optime valentem offendam. *Cambrigia* quinto Calend. Decembres. M. D. XII.

Erasmus Andrea Ammonio suo S. D.

Epist. 7. **R**emisi tandem octophorum tuum una cum versiculis male natis. Auriga confirmat se reddidisse *Moro*, quod id temporis aberat. Ad Cal. Januarias istuc remigrabimus, ut vel foris mutuo minus algeamus: nam hic afluere malim, quam

A hybernare. Postremo non expedit diutius tam procul abesse a *Jove* meo; quanquam hic locus non omnino mihi displicet. Tum quae video non nihil, si quis ardelionem possit agere. Perquam cupio scire quo animo *Wintoniensis* & *Dunelmensis* meas acceperint literas, ad haec si quid aliud est novi. Gratum mihi feceris, si has literas, quas tuis adjunxi, in *Italiam* perferendas cures: nunc plane est illud *Homericum*, *laueret quibus*. Opinor auditas a *Jove* preces istius, cujus libellum tibi tradidi, qui fontes, fluvios, lacus, stagna, ad lachrymis deplorandam *Italia* calamitatem invitat. *Ipsas* mihi & illi *meis*, ut nutibus sit loquendum. Tanta est rauco. Bene vale, ac frequenter ad nos scribe. *Cambrigia* IV. Nonas Novemb. M. D. XI.

Andreas Ammonius Erasmo suo S. D.

Alt egregie infastus est minister meus, ut *Epist. 8.* quicquid per eum agatur male cedat, aut vulgus *Cambrigiense* barbarie inhospitales illos *Britannos* ante cedit: Ita omnium officiorum est ignarum, & omnis prorsus humanitatis expertus, cujusmodi videre aliquot opto illam longam ex se literam facientes. Nesciunt isti fere quid sit epistolam suscipere, quid postea non reddere: nesciunt (ut lenissime dicam) quot homines sua voluptate defraudent, quod ut inofficiosi judicentur, efficiant: nesciunt porro non unius tantum hominis salutem ex unis quandoque literis pendere. Conatus sum simul atque tuas literas accepi, eis quam celerrime potui, respondere, ut si non stilo, at saltem officii celeritate placerem. Dedi pro literarum vestura id paucillum quod petiere. Remisi postremo cum epistola *Graciani* alteram lagenam, unam tamen literas ad te solum perlatas fuisse video: & una cum officio curam, si quam in scribendo adhibui, periisse. O hominum monstra, quae (ita me *Deus amet*) jam jam discerpi libenter spectarem! Unum tamen me solatur, quod ita meum erga te animum perspectum tibi esse puto, ut licet tibi nunquam scriberem nihilominus tui me studiosum & amantem existimares. Novissime literas, & alteram ut dixi *Graciani* lagenam, ei qui tuos libros isthuc advehit, meus *Thomas* credidisse se ait, alias vero quibus dederit nescio. Vinum si epotum est, da operam ut lagenam saltem recuperes. Sed facessat haec bilis quam profecto totus ferveo. Tuas literas domino *Wintonensi* & *Dunelmensi* in manum reddidi, ambo vultu sane quam hilari excepere, ambo raras dotes tuas mirifice laudant. *Wintoniensis* te accusare videtur, quod exterum secum agas, nec unquam ad se accedas: respondi, ut in bacam tunc venit, subrustica quadam vercundia te id agere, ipsi tamen quod sciebant esse deditissimum: nonnullaque alia pro tempore. Sed haec antequam epistolas tuas legerent. Post illa fuerunt ita publicis rebus occupati, ut interpellare de te non fuerit visum. Verum suo tempore non omitram. Tuus *Mecenas*, ut adivi, neque enim adhuc vidi, jam triduo fuit urbanus. *Jupiter* est nobis iratissimus, die pluit, nocte pluit, raro cessat. Pestis modum saevitiae ferme imposuit. Sed fames, nisi magistratus remedium aliquod adhibeant, subsequetur, malum nihilo peste mitius. Lignorum precium auctum esse non miror, multi quotidie haeretici holocaustum nobis praebent, plures tamen inerecunt: quin & fra-

& frater germanus mei *Thomas*, stipes veriùs quàm homo, lectam (si diis placet) & ipse instituit & discipulos habet. Sed ad *Italiam* transeamus. Fœdus *Roma* inter Pontificem, Regem *Hispaniarum* & *Venetos* ictum palam fuit, his legibus: Rex *Hispaniarum* equitibus cataphractis, quos *lanças* vocant, mille & CC. levis armaturæ iidem mille, peditibus decem M. Pontificem juvabit. Pontifex vero equites cataphractos D. peditum octo M. habebit, in stipendium præterea auxiliariorum aureorum quadraginta M. in singulos menses dabit. *Veneti* exercitum quem poterunt, cogent. Concilium *Pisani* male coit. Ferunt Cardinalem sanctæ crucis autorem schismatis impetratæ per Regem *Arragonum* Pontificis veniæ, in *Campaniam* se proripuisse. Licet, quod præterieram, intra quadraginta dies cuicumq; *Christiano* Principi idem fœdus inire. Postea arbitrio Pontificis admittetur. Nostri quid acturi sint, ut conjicitur, magnoremigum compendio nondum deliberare. Imperator hujus rei spectator solû erit. Rumor est *Florentinus* à *Gallis* defectionem parare. Habes de rebus *Italicis* quæ hætenus ferantur. Tuam rancidinem si hic fuisses unâ potianculâ extemplo curâsem. Doleo spem tui ad nos reditæ ad Calend. usque Januarias productam. Gaudeo tamen istam tibi provinciam non malè obtrigisse, desiderium tui commodorum tui magnitudine solabimur. Reliquæ tuæ literæ in *Italiam* cras sedulo perferentur: in tempore enim, ac propè in ipso tabellarii discessu advenere. Cura mi *Erasme*, ut valeas: & *Bovillum* nostrum terq; quaterque meo nomine salvere jube. Iterum vale. *Londini*. Sexto Idus Novembr. M. D. XI.

Erasmus Ammonio suo - S.D.

Epist. 9.

Pridie *Martini* redditæ sunt mihi tuæ literæ, si notam quæris, stomachantes, unâ cum lagenâ vini *Græcici* semiplena. Qui attulit, poposcit duas drachmas, dedi denarios sex: deinde literis tuis diligentius inspectis, animadverti lagenam non cum proximis literis, quas ad VI. Idus Novembres scripseras, sed cum superioribus fuisse missam, nam id etiam vini color indicabat. Quin cum primum mitteres, admirabar te non obsignatum misisse per eos, quibus nihil est obsignatum. Planè cum hoc hominum genere nobis hic res est, mi *Andrea*, qui cum summa rufficitate summam malitiam conjungere: nec est omnino quicquam, quod mihi hujus secessus nomine gratuleris, verum solus pudor querimonii finem imponit: sed hæc coram in sinum. Non expectabam alteram lagenam, nisi quod tu, ut es mirè civilis, cum laudarem vinum, quasi denuò rogare, interpretaberis. De recuperandis literis tuis magis laboro, quàm de vino aut lagenâ, quod quidem ad me pertinet. Nam si non nisi unam & alteram lagenam misisti, neutra periit. Remisi priorem, & eandem, ni fallor, cum proximis tuis literis accepi. De meo anriga mihi narras? quid si videres mea scrinia undiq; lacera? quid si audires fucû de equo, cum diceret, & calvus ille nebulo nunquam hic in conspectum prodit: proinde vide nè sit iseptum, ab his monstris ullum hostinis officium requirere. Sed non potui temperare à risu, cum video *Andream* quoq; Charitibus & amicitiz lenitatisq; natum, bili potuisse effervesce, cum ipse

A jam *Mitium* mediter, posteaquàm jam prope modum mea me victum docuit fortuna dolere, exipue placere *Vergilianum* illud.

Una salus vitiis nullam sperare salutem.

Denique nullo infortunio non dignus mihi videor, quoties succurrit, qualem *Italiam*, & quam mihi aridentem *Romam* reliquerim: si mei & quoslibet, illa si videret, in te dedit. De rebus *Italicis* mihi parum lata nuncias, non studio *Galli*, sed odio belli. Etenim cum quotidie videamus, vel levissimum latrocinium vix multis annis confici, quid expectandum erit, si bellum tam grave semel motum fuerit? neque tamen habeo cui succenseam, nisi verpo illi videretur, qui quidem aut parum est artifex, aut profus effortæ sunt *Anticyra*. Sed ipsa fata viam inveniunt. Istis hæreticis, vel hoc nomine sum iniquior, quod initante bruma nobis auxerint lignorum precium. De fame non perinde laboro, liceat modò vivere. Habeo gratiam & pro redditis *Vindobonensi* ac *Dumelmensi* literis, & pro tuo tam amico patrocinio, & pro vino, etiam non expectanti, misso: & pro literis tam diligenter in *Italiam* transmissis. Sed quid ego paucos recenseo titulos, cum tu nulla in re non agas *Ammonium*, hoc est, candidissimum amicum? Prius quam istuc me recipiam, parandum est alvearium aliquod tepidum, in quod me condam hac brumâ. Mallem non abesse longius à *Paulo*: nam ædes *Montjoie*, donec obsidebit *Cerberus* ille, certum est vitare: quanquam nec illic locum video satis idoneum brumæ, ni valim ipsum herum depellere. Fortassis apud *Augustinenses* aliquod est. *Franciscum Parvium* me ad suas ædes invitat literis suis, ac vitam *Italicam* pollicetur: super hac re si quid habes quod consulas, imparti. Gratulor domino *Montjoie* felicem reditum: rogocures ut accipiat literas meas. Scripseram per eundem, qui proximas attulit & Episcopo *Roffensi*: si dabitur occasio, cognosce, num sint redditæ. Apud reli quos duos agas obsecro, quod cupisti: expectabo literas tuas prius quàm hinc me moveam. Resalutat te *Bovillus*, mirum in modum lætus tuâ salutatione. Si quando fuerit obvius *Morus* percontare, num meas literas archiepiscopo reddiderit, & num quas ipse ad me dederit suas, vel alienas. Bene vale amice singularis. *Castabrigia*. III. Idus Novembres. M. D. XII.

Andreas Ammonius Erasmo S.D.

Nunc unâ, nunc aliâ causâ factû est, ut per istos *Epist. 10.* nebulones vestros ad te bis jam non scripserim, dedi tamen nudiusquartus, aut quintus cuidâ sacerdoti ad te epistolâ, quâ properè absolvi, quod ille isthuc se properare aiebat. Significavi *Vindobonensem* amicissimû in te animum præ se ferre. Sed idem est ita his rerum turbinibus occupatus, ut ægrè rebus aliis vacare queat. Verumtamen si urgere me velis, non cessabo, sed cogita utrum expediat te adesse; meo judicio multum moveres. Nihil est si huc veneris quod valetudini timeas, omnia sunt hic saluberrima, nè nomen quidem pestis auditur. Præterea si *Cerberum* illum *Montjoicum* omnino reformidas, aliquod alicubi, quod tibi non penitus displiceat, brevi unâ cubiculum inveniemus. Nam mihi pro *Erasmo* non facilè aliquod placeret, si solus perquirerem. Accepimus literas ex *Italia*, quibus intelligimus *Gallorum* partes

partes adhuc prævalere. *Hispanos* verò raros, eosdēq; macro, & exalceatos comparere, conventum *Pisavum* procedere, Cardinalem sanctæ crucis, *Consentinum*, *Bajocem*, & *Narbonem*, ordine in publico senari motos, ac sacerdotiis omnibus privatos: postremò famem, pestem, eadem, rapinam à *Bonomien.* meritas perfidie poenas exigere. Hæc tantum ex *Italia*. Cura mi *Erasme* ut valeas, & *Bovillum* nostrum meis verbis saluta. *Londini.* IIII. Calend. Decemb. M. D. XII.

Erasmus Rot. Ammonio suo D.S.

Epist. 11. **T**Uæ literæ faciunt, mi *Andrea*, ut isthuc ad-
volare gestiam, quo tam dulci amico propius
frui liceat: at rursum eadem faciunt, ut hic durare
possim, propterea quod tam crebro me mellitissi-
mis confabulationibus reficiunt, ut mihi non
videar abesse *Londino*. Sed quid isthuc obsecro?
Itane meam fortunam cum tua, hoc est rosæ com-
paras anemonam? Quæso te quānam in re tu
non multis stadiis *Erasmum* præcurris? nam fa-
miz, si qua est, nihil aliud acceptum ferre possum,
nisi quod, ceu face prælatâ, non sinat me clam esse
miserum, ut jam gravius sit pudere, quam pigere
fortunæ. Sed hanc cicatricem nolo refricare. Sit
mea fortuna me digna: sic enim libet interpre-
tari. De tua jure optimo quereris, si quis dotes
tuas expendat: has si quis metiatur, quis tibi non
vel summum Pontificium tribuat? Sed nōsti mi
Andrea fortunæ cæcum illum ludum, quo minus
te debent extruciare, quos illius temeritas in fa-
stigium evehit. Quod si omnino voles emergere,
non nihil abjiciendum est ejus, quod te vel maxi-
mè bonis omnibus commendat, puta modestiæ.
Ego te jam nunc, etiam si nihil accesserit, tali pa-
triâ, formâ, ætate, ingenio, moribus, optimi cu-
jusq; favore, fortunatissimum existimo. Et ni
prorsus fallor augurio, non procul abest dies ille,
qui pulcherrimas dotes tuas sit pulcherrimis for-
tunæ ornamentis æquaturus. Quod *Roman* re-
lictam deploras, quid attinet undas præteritas
numerare? *ἀλλὰ τὸ παρὶν ἴσῃ τῇδε.* Porro cur pili
ἀλλὰ te tantopere crucient, videor mihi prope-
modum ariolari. Metuis puellarum convicium, ò
quam acerbum, & plane *ἡ γὰρ ἡμῶν ἀνδρῶν.* Et te
& *Vintoniensem* amo meritissimò, te qui tam ami-
cè rem meam egeris, illum qui tam impensè fa-
veat. Sed cave urgeas ullo modo. De cubiculo tan-
tum oprem nidum aliquem probè defensum à
ventis, & fœco luculento, victum more solito ad-
ornabimus. Ad tempus nolim te loqui quicquam
hac de re, tamen si quid olfeceris velim cogno-
scere, num meus *Mecenas* resolverit viginti no-
biles illos *Bernardo*: quæ res facit, ut non nihil ab-
horream à *Londino*, quippe qui nihil oderim æquè,
atque appellari. Tamen de domo licebit cum eo
agere, si forte inciderit. Misi nudius tertius lage-
nam unâ cum literis brevissimis. Accepi literas
tuas binas, ad quas his unis respondeo. Quod ni
me sic torqueret *Hieronymus*, non solum versicu-
lis, sed justis voluminibus tecum agerem. Verum
intra decem dies absolvero mentem. *Bovillus* ad
te scripsit. Si fortè videris *Coletum*, & orta fuerit
mentio mei, offer operam tuam, si quid velit ad
me scribere. *Sixtino*, si fuerit obviis, dices illius li-
teras mihi longè gratissimas fuisse. Mihi adhuc
septem aut octo dies in hoc pistrino sudandum,

A tum ociosi jucundissimè congerabimur. Vale
amice unice. *Canabrigia.* IIII. Nonas Decembris.
Scripsi & alteras ad de literas, quas, opinor, *Ge-
rardus* quispiâ bibliopola tibi reddidit. M. D. XII.

Andreas Ammonius Erasmo Rot. S.D.

ITane tandem *Erasme* tuum *Ammonium* ludos, & *Epist. 12.*
delicias facis? quæris quid sit, in quo non stadiis
multis *Erasmum* præcurram: infra quem vel cen-
tum parasangis positum me esse non ignorem. Sed
B si possent omnia permixari, saxo ædium quod
modo ais, neges. Nam exemplo ad permutationē
te provocarem. Jam Pontifico & quidem amplif-
simo dignum me arbitraris? aut tam tu me amas
quam cupio, aut certè *καὶ σπουδῇ* jocularis. Quod me
& si nihil accesserit fortunatissimum cenies, fu-
cum rhetoricum agnosco: quod verò bene omina-
ris, licet id potius a tua voluntate, quàm à certa
aliqua conjectura proficiscatur, pergratum tamen
est. Sed heu vates divinasti tandem cur *ἀδελφὲς τῷ*
C *χρῆς* deplem, quasi iñz puellæ capillos, & non
loculos potius inspectent. Aureus herclè numu-
lus, qui summis digitis resullerit, ipso me *Nireo*
pulchriorem reddere potest: non eâ de causâ
tristior, sed quod video me *ἀχρεῖον* consensuisse.
Bene rursus mones, *ἀλλὰ τὸ παρὶν ἴσῃ τῇδε.* Sed iter
mihi montres velim dum non planè philoso-
pheris. *Vintoniensem* iterum de te admonui, *ἀλλὰ*
ἀναίρεται. Verum quam tu aderis, aliquam egregi-
am opportunitatem inveniemus. De cubiculo
quid velis propemodum intelligo, sed non respon-
des an libeat apud *Griphum* diversari. *Sixtinum*
conveniam, & de literis quod mandas renuncia-
bo, alloquar & *Montjanum*, ac quān potero aptè,
an illi aurei fuerint persoluti odorabor. Ac nescio,
an intellexeris *Alanum* ipsum hic esse, quod sæpe
tibi significare contitui, & semper tamen excidit.
Fuit sub specie quadam honoris revocatus, re au-
tem verâ, quoniam Archiepiscopi *Canuariensis*
E negotium *Roma* parum, ut audio, prudenter age-
bat. Opto istos octo dies, quibus isthic te adhuc
futurum scribis, pluiquàm brumales, noctesque
pares diebus, ut una citius vel invitâ *Nortia* nu-
gemur, & ego *Erasmi* hilaritate perfruar. Accepi
a bibliopola binas tuas cum *Scaramenippo* literas,
ad quas etiam respondi. *Bovilli* epistola, lagena,
& illæ tuæ breves literæ mihi redditæ nondum
fuere, da operam ut valeas. *Londini.* Nonas De-
cembris. M. D. XI.

Erasmus Rot. Ammonio suo S. D.

ITa me omnes oderint Musæ, mi *Andrea*, si *Epist. 13.*
quid de tua fortuna *οὐκ ἔστιν ἐν δυνάμει ἀντὶ τῆς.* Nos
die conceptæ Virginis *Maria* graviter parturivi-
mus, ac scopulos aliquot peperimus. Quin tu igitur
inter felicitatis nostræ calculos, hunc quoque cal-
culum ponis? Cum *Vintoniensi* vide nē quid
ἀναίρεται. *ἀλλὰ τὸ παρὶν ἴσῃ τῇδε.* consilium à
me petis. Agè docebo sus *Minervam*, nec ad-
G modum, quod tu veras, philosophabor. Prin-
cipio perfrica frontem, nē quid usquam pudeat.
Deinde omnibus omnium negotiis te misce.
Protrude quemcunq; potes cubito. Neminem nec
ames, nec oderis ex animo, sed omnia tuo com-
pendio metiare. Ad hunc scopum omnis vitæ
ratio spectet. Nē quid des, nisi unde speres fœnus:
assentare

assentare omnibus omnia. At ista vulgaria sunt inquis. Agè, quando ita vis, accipe peculiare consilium, sed heus in aurem. Nōsti & *hermannus* & *alutius* hac in tuum bonum abutere. Duabus sedeto sellis. Suborna diversos procos qui te ambiant. Minare & appara discessum. Ostende literas quibus magnis pollicitis avocaris, subdito te nonnunquam, ut subtractā copiā desiderium acuat. Cum N. mihi nihil est negotii. Qui si quid prudenter egisset, homo *moetas* aut *me*, mihi ostenti loco fuisset: at successit non multo sapientior. *Griphus* mihi mirè placet per omnia, sed magis placet libertas. Auriga affirmat sese literas & lagenā reddidisse. Bene vale optime *Ammonio*. *Cambrig.* postridie Conceptionis. M. D. XII.

Erasmus Rot. Ammonio suo S. D.

Epist. 14. **P**recor ut istæ venationes tam sint faustæ vobis, quā mihi fuerunt infastæ: jam primū enim Regē mihi adimunt: deinde profecto Cardinale dies aliquot me sunt remoratz. Ad hæc *Ursenicum* misso Novo Testamento captāram: equum promissum literis petieram. Hunc cum die lanæ visurus peto, ille commodum se venatū proripuit, non rediturus ante septem dies. Ad hunc modum is *Thymus* elapsus est. Demum nunc te mihi præripuit venatio. Proinde quod coram volebam, literis ago. Epistolam à puero scriptam ad Pontificem, si voles resigna: mihi videtur parum aptè scripta. Si judicabis ad rem pertinere, cura denuò describendam accuratius, ut & hoc interim addas officii. Salutem meam tibi commendo. Nec rogo diligentius, cui toto pectore confido: nec polliceor magnificè, cui re si queam, gratias referre malim quā agere. Et mihi certè spes est successurum quod agimus, non solum quod agitur per hominem mihi charissimum, verum etiā per *Ammonium Erasmus* felicissimum. Bene vale.

Poterant hæc duæ causæ me dies aliquot in *Anglia* remorari, spes equi ab *Ursenico*, quem hand dubiè daturus erat, & tuum colloquium, ni jam metaderet *Britannia*, & sentirem me vetulam jam hospitem uxori *Morica* supputere. Utinam maturè felix oraculum per te redeat. Rursum vale. M. D. XI.

Erasmus Rot. Ammonio suo S. D.

Epist. 15. **M**ajorem in modum te rogo, si quid isthic extiterit novi, cures uti quā primum sciam. Nam cum *Londino* discedebam, audiebam oratorem ex itinere revocatum regiis literis, quod Pontifex denunciasset, ante Novembrem non futurum generale Concilium. Novum fabulæ genus, lagena tua etiamnum stat *Cambrigiæ* una cum vino, ut audio, sed jam viciato. O stipites! si quid erit magni, quod meā valde putabis interesse, ne graveris aliquem cum equo mittere, sed re prius communicata cum *Coletis*. Bene vale. *Joanni* bene precor. *Cambrigiæ*. Decimosexto Feb. Anno M. D. XI.

Erasmus Rot. Andrea Ammonio suo S. D.

Epist. 16. **M**itto ad te literas ad *Bombasium* scriptas. De statu meo nihil adhuc novi est quod scribam, nisi iter fuisse incommodissimum, & valetu-

A dinem adhuc subdubiam esse à sudore illo. Videor mihi saltem ad dies aliquot in hoc collegio commoraturus. Auditoribus nondū copiam mei feci: cupiens valetudini inservire. Cervisia hujus loci mihi nullo modo placet, nec admodum satisfaciunt vina, si possis efficere, ut uter aliquis vini *Græcanici*, quantum potest optimi, huc deportetur, planè bearis *Erasmus* tuum, sed quod alienum sit à dulcedipe. De pecunia nihil sis sollicitus, mittetur & ante tempus, si voles. Jam hoc commodorū quæ ex bullis sanctissimis capiuntur, initium est, si enecamur. Tu conjicito cætera, Et nondū trajecimus. Bene vale charissime *Ammonio*. Ex collegio *Reginz*, postridie *Bartholomæi*. M. D. XI.

Andrea Ammonio Erasmus S. D.

SI quid est certi rumoris apud vos, quæso ut *Epist. 17.* nobis impartias. Nam magnopere velim audire, num verè *Julium* agat *Julius*, & num *Christus* antiquum obineat morem, ut quos maxime suos videri velit, eos maxime adversæ fortunæ procellis exerceat. Ego mi *Andrea*, pro felici rerum ecclesiasticarum successu votum suscepi. Jam scio religionem probas. Visam virginem *Walsinghamicam*. Atque illic *Græcum* carmen votivum suspendam. Id si quando te illò contuleris, require. *Bovillius* gnauiter *Græcatur*, ac te diligit unice. *Joannem* omnis humanitatis antistitem diligenter meo nomine saluta. *Petro Carmiliano* meis verbis gratias ages, quod tam amanter de me mentitus est, in eruditissimis illis suis ad *Brianum* literis, in quibus me *doctissimum* appellat: eam laudem quo minns agnosco, hoc magis debeo illius in me benevolentiz studio: tam non vulgari. Mihi certè & honorificum fuit, & jucundū laudari à viro laudatissimo. Bene vale doctissime atq; humanissime *Ammonio*. *Cambrig.* VII. Idus Maias. Anno M. D. XI.

Erasmus Rot. Ammonio suo S. D.

E **G**ratias, veneres, lepores, deniq; Musas, ac li- *Epist. 18.* teras omnes tam mihi iratas imprecor, quā sunt *Carmiliano*, si quicquam accidit hoc anno tuis literis jucundius. Hoc iurjurandum sanctius esse puta, quā si tibi juret *Jupiter Stygii* per flumina fratris. Has unas accepi. Superiores mihi redditæ non sunt. Et te crebrioribus onerāssent literis, verum spes non erat posse perferri: eam simulatq; fecisset *Joannes* tuus, nihil mihi jucundius fuit quā tecum quā licuit confabulari. Quod nec in tanto rerū tumultu tibi exciderit *Erasmus*, quodque frivola mea tam officiosè curaris, tamen si tu quidem nihil facis novi: tamen ego quasi novum aliquid feceris, & admiror animi tui candorem, & exosculor tuum erga nos studium. Equidē perinde habeo gratiam, quasi vinum acceperim. Demiror tamen te nebulonibus his quicquam istiusmodi credere, perfidiam illorum non semel expertum. Auriga qui reddidit literas, negat sibi finem fuisse traditum. Respondit & *Ammonio*, sed *id est* *meis* *is*. Quam urgerem autem percontando, eo vultu quasi libenter discederet ab eo sermone: Opinor, inquit, esse apud *Ammonium*, verum certum non scio: moxque redibat ad intermissas fabulas. Erga & *Bartholomæum* animum *Ammonio* palam præ se ferebat, quoniam me nulla daretur ansa. Verum hæc *Ammonio*. Quo

T a

Quo

Quo minus ante natalem *Christi Londinum* me conferam, partim pestis est in causa, partim latrocinia, quorum nunc apud *Anglos* mellis est. Pridie quam tu mihi redderetur, scripseram per *Brianum*. Is hanc *Gallorum* historiam volumine complexus est. *Carmiliani* epitaphium vidi; quumque legerem *pullulare*, hic, inquam, scabies est: deinde sciscitanti respondissent esse *Carmiliani*, respondi, sanè ipso dignum est. Id quidam sic acceperunt, quasi dixissem *Scotorum* Rege dignum: quibus plusculum erat nasi, subrisere. Sed nunc tu homo nimium es candidus, qui bellum istius famæ consulas. Ita me Deus amet, magno emerim, si siluisses. De *Baptista* mitior tantum in literis tuis esse silentium. Nam *Bovillus* mox adfuturus nunciatur. Agè *sacratissimum* me vocas, at non sine summi Pontificis injuria. Quod autem epitheton rectius quadrabat in militem & victorem quam fortissimi? Etiam si nugarum *quidam* habeas, non modò sacculos, nunquam tamen animum meum explebis, si contigerit tecum colloqui. Video *Joannem* tuum, imò nostrum, in curandis literis nostris diligentissimum fuisse. Itaque pluris hominem facio, quanquam & antea mihi charum. Is uti narrat, nō ambit mediocria, sed meras episcopas. Utinam succedat, videtur amici candidi; animi. Nos mi *Anthoni* jam menses aliquot planè cochlear vitam vivimus, domi contracti conditiq; mussamus in studiis. Magna hic solitudo: absunt pestilentiae metu plerique, quanquam quum adsunt universi, tum quoq; solitudo est. Sumptus intolerabiles, lucrum ne terentii quidem. Pura me jam hoc tibi per omnia sacra dejerasse. Nondū quinque menses sunt, quod huc me contuli, interim ad sexaginta nobiles insumpsi. Unum duntaxat ab auditoribus quibusdam accepi, eumq; multum deprecans ac recusavi. Certum est his hibernis mensibus *multa* *Alidor* *curio*, planèq; sacram, quod aiunt, ancoram solvere. Si succedit, nidum aliquem mihi parabo: sin minus, certum est hinc avolare, incertum quò: si nihil aliud, certè alibi moriturus. Bene vale. *Canabrigia*, quarto Calend. Decemb. Anno millesimo quingentesimo decimoprimo.

Erasmus Rot. Anthonio suo S. D.

Epist. 19. **I**am dederam ad te literas, quas nunc opinor esse redditas. Sed perquam gratum mihi fuit, quod in tuis ad *Joannem* literis *Erasmi* tuū feceris mentionem, & quidem tam amanter. *Thyridi* *magistrum*, quæ quondam sacrorum scriniorum magistro nuncupavi, nuper *Londini* sunt excusa formulis non omnino inveniunt. *Joannes* pollicitus est se ad te missurum unum aut alterum codicem. Si sis cui dicavi libellum, in cistis adest, & incidet opportunitas, quæso, ut hominem meis verbis salutes, ac libellum exhibeas. Sic enim emendavi, ut vix eundem esse sit crediturus. *Londini* non minus sævit pestis, quam isthic *Mars*. Itaque *Canabrigia* nos tenemus, quotidie circumspectantes, ut commodè arolemus. Sed non datur opportunitas. Et retinent triginta nobiles, quos ad *Michaelis* expecto. *Sixtus* jam evolavit in *Brebaniam*. Ad *Hieronymum* emendandum & scholiis illustrandum, ita mihi fervet animus, ut afflatus à Deo quopiam mihi videar. Jam pene totum emendavi collatione multorum ac veterū exem-

A plarium. Atq; id ago incredibili meo sumptu. Risi affatim *Castrensis* vitæ formam tam graphice in tuis ad *Joannem* tuum literis depictam: adeò hinnitus, clamores, equorum concursus, tubarum clangores, bombardarum tonitrua, fulmina, vomitus ægrotantium, gemitus morientium, oculis subjecisti. O te felicem, si quod Deus optimus faxit, incolumis nobis redieris! Quam jucundas in omnem vitam fabulas, malorum istorum experientia ministrabit! Sed te per *Musas* & *Gratias* etiam atq; etiam oro, mi *Anthoni*, memineris, id quod proximis admonui literis, vide ut tuto pugnes. Calamo quantum voles ferocias, & decem myriadas hostium eodem confodias die. Rem nostris succedere, in tantum gaudeo, ut nec linguâ, nec literis liceat explicare. Si quando vises divum *Andamurum*, & inciderit commoditas, salutaris *Abbatem* divi *Bertini*, singularem patronum meum. Præterea orconomum illius *Antonium* *Lutzeuburgum* canonicum apud divi *Andamuri*: tum medicum abbatis & urbis *Guilbertum*, duos candidissimos amicos meos: Ad hæc Decanum ejus ecclesie, singulari probitate virum, & literarum amantissimum. Cum quos si cōtinget colloqui, rogo percontare quid actum sit de *Mauricio* meo quondam ministro: cui profectò lubens si quid possim benefecero. Non ausim abs te tot vexato rû malis, tum uti conjicio, negotiis petere, ut aliquando scribas ad nos quoq;. Tamen si quando non gravaberis, erit id mihi tam gratum, quàm quod gratissimum. Ut *Joannis* tui negotio faveas, & ut quàm felicissimè procedat adjutes, sciebā necesse non esse, ut quisquam te roget, nedum ego. Novi quanti hominē facias. Ille te diligit unicè, & non consuevit *Anthonium* amore superari. Præcipuam negotii spem in te fixit. *Baptistam* meo nomine, ut diligenter salutes, te etiam atque etiam rogo, à quo jam non nisi *Gratias* expecto literas. Precor ut benevolens Deus aliquis ventos mittat magis secundos. *Οτι τοσοδουτον εστι μινω ιτα φλεν ελ.* Bene vale.

E *Londini*. Calendis Septembr. Anno M. D. XI.

Erasmus Rot. Andrea Anthonio suo S. D.

Epistola familiariter jocosa.

DE *Musis* & opibus pulchrè sanè philosophatus es in tuis literis. Ac mihi videtur *Patrum* noster, & ipse datâ operâ bonas dissimulare literas, & nescio quod dictionis genus affectare, quod *Midis* placeat potius quàm *Musis*. Quod si hæc iter est ad divitias, ut ais, si quis sit à *Musis* alienus, certè non in postremis foret *Erasmus*, vel iudice *Carmiliano*. Nam quod reipsum in hoc numero ponis, quis non videt te palam ludere? Porro splendida illa vocabula, *Musarum* *delicias*, atq; id genus alia, sic interpretor, ut existimem te vel hallucinari amore nostri, vel tuo candore largiri, quod non promeror: vel quod esse verissimum arbitror, amicum parum felicem istiusmodi laudatiunculis erigere consolariq; velle. Utinamq; est, vel debeo tuo in me studio, vel ingenii benignitatem amplector, vel officium amo. Quod seriò mones, ut fortunam ambiam, agnosco verum & amicum consilium, & experiar, tametsi vehementer animo reclamante, nihilq; prosperum ac laetum præsagiente. Si me fortunæ aleæ exposuissem, uterer lege lusui, & repulsus boni consularem, non ignarus hunc esse fortunæ ludū, ut alios erigar,

erigat, alios reficiat, utrumque habitum est. Verum existimabam me id curasse, ne mihi res esset cum hac hera tam procaci, cum *Monsjois* nos ad portum ac rem factam accerferet. Nec me vel tantillum cruciat fortunæ benignitas in alios, quantumvis indignos, ira me Deus amet: mihi verò tuique similitum successus veram ac non vulgarem adferunt mihi voluptatem. Denique si ad meritum calculi ac rationem vocandus essem, hanc ipsam fortunam puto supra meritum esse. Metior enim ipse me meo pede, non tuis laudibus. Unum illud male habet animum, quod is verba dedit, cui tui tam unice fidebam. Et rursum licet gravissimum sit onus paupertas, præsertim *χρηστή ἐστὶν πτωχὸς ἰδίῃ*, tamen pudore magis commoveor quam inopia. Quamquam hic quoque mihi concoquendus dolor, & perficienda facies: si his satis natus sum, non est meum *δυσχερὲς*. Quod tuas res mihi *Αμμόνι* feliciter provehit *ὁπὸρ ἀποκρίνεται ἡ εὐχὴ*, maximopere gaudeo, non solum quod ista contingunt amico, verum etiam quod promerenti. Quamquam quid adhuc in te contulit fortuna, vel istis literis, vel istis dignum moribus? Subverte, ne tua felicitati blandiri viderer, ni nōsem tibi satis perspicuum esse ingenium meum, qui ne satrapis quidem soleam assentari. Verum aut me fallit animus, aut summi honores manent *Αμμόνι*. Vide, quæso, quam sim *πλάττω* in *Αδαγίῃ* meis, ut nemini potem esse nota, nisi mihi. Siquidem suspicabar fugere te proverbium illud *ἴστω οὐκ ἔστιν ἔρα*. Huic autem errori meo ansam dedit, ut *Πρόνομα* abs te additum, & ni memoria labor, *οὐκ* omissum. Nam in præsentia non erat ad manum epistola tua: *ὡς αὖτε* enim facile conjectabam, *ἀντιμενέει* te voluisse scribere. Non redditas fuisse nec tuas illas priores, nec *Βαπτίστα* literas, hoc certe nomine gaudeo, quod interim curam dolorumque laceraverim, quem morbus illius nunciatus attulisset. Neque voluptatis lucro frustor, quod revixerit, simulque mihi gratulor, qui domi remanserim. Istos hostes magis timebam quam *Γάλλοι*: quamquam anceps bellorum exitus. Quod offert hospitii mensæque communionem, & amo & habeo gratiam. Video totum illi mutatum esse consilium, posteaquam accersit filios. De *Καρμύλῳ* non modo satisfacis, sed pietatem etiam laudo, qui neglecto nebulone patriæ consulat honori. Sed utinam omnes hominis mendas possis tollere, magis consuleres patriæ, hoc est, *τὸν αἰῶνα καὶ τὸν τόπον*. Demiror te posse succensere tuo *Θόμα* famulo tam prudenti tamque vigilant, ut rebus tuis melius consulat quam tu ipse. Rogo ne hoc illi, sed meis satis imputemus. Nunc ad *Παυρίτιον* tuum accedo, cuius me, si diis placet, iudicem facis ac censorem, tantumque potestatis permittis, quantum *Ὁμήρου* tribuit *Ζεῦ*, ut tutum ac remum probem quæ velim, iuglem quæ libeat. Equidē non mihi tantum arrego, vel ingenii, vel eruditionis, ut tua vel emendare possim vel censere. Illud ingenuè fateor, nihil esse quod abs te proficiatur, quod non vehementer admirer, si mihi contingat hoc iudicio (quandoquidem de summis operibus iudicant nonnunquam & mediocres artifices) siue sensu quodam ingenii. Amore certe non labor, qui hunc amorem ex admiratione scriptorum tuorum hauserim. Verum uti diversis oculis alia atque alia placent formæ, diversa palata cibis alius atque alius delectat: sic opinor & in inge-

A niis varium quendam esse sensum, & arcanam quendam cognationem, vel etiam dissidium. Offenderat olim *Ἡράκλῆς* noster, nescio quas schedulas de nihili rebus, sic neglectim abs te scriptas. Ex harum gustu protinus conceptam admirationem & amorem ingenii tui mecum in *Ἰταλίαν* extuli: eamque rursus venam in *Μονεσσίου* literis agnovi; tametsi manus penitus exciderat. Habes sententiā meam de tuis omnibus. Jucundum autem est tua non eruditis modo placere, quibus nisi sint invidentissimi, non vehementer probari non possunt, sed summatibus etiam viris, atque adeo Archiepiscopo *Εβερσίν*. Quod eruditorum calculis approbaris, non possum isto nomine te vocare felicem. Felicissimum autem iure dicam, qui isti tantopere placeas viro, plurimumque debes *Ῥημανύσσῃ*. Sed tu jamdudum iudicium efflagitas exactius, atque hanc clamas laudationem esse non censuram. Age ne parum morigeri videamur amico, cui nihil negare sit fas, & *καὶ τὸν αἰῶνα καὶ τὸν τόπον*, simulque centoris & virgulam sumam & supercilium. Ita rem gestam narras, ut ex nullius cōmentariis potuissim plenius cognoscere. Primum de lacronibus interceptis: deinde quemadmodum frustra Regē conati sint hostes intercludere: deinde cum reditum esset ad pugnam, quam turpiter fugerint, ducibus ipsis captis: præterea *Μαρκιανὸν* captum, *Σκωτῶν* interim duobus præliis ad internecionem penè concisos: ad hæc invitante scilicet cœli serenitate, quasi suadentibus superis captum *Τορνακῶν*. Super omnia maiestatis Imperatoris in castra tam familiarem adventum. Sunt qui poema non putant, nisi deus ut nubes ex celo, mari terraque subinde advocet, nisi sæcletas infalcias fabulas. Mihi semper placuit carmen, quod à prosa, sed optima, non longe recederet. Quemadmodum *Φίλοξενος* suavissimos iudicavit pisces, qui pisces non essent, & jucundissimas carnes quæ carnes non essent. Rursus amoenissimam existimavit navigationem juxta litus, ambulationem juxta mare: ita me vehementer delectat poema rhetoricum, & rhetor poeticus, ut & in oratione soluta carmen agnoscas, & in carmine rhetoricam phrasin. Aliis longius petita placent, at mihi vel præcipua probatur, quod orationem ex ipsis rebus sumis, nec tam studiosus es ostentandi ingenii, quam ostendendæ rei. In pauculis versibus desidero compositionem paulo molliorē: verum id accidere solet, aut quoties non vacat sapius eadem recudere, aut cum majoribus intenti virtutibus, illa negligimus.

P Unum carmen mihi visum est humilius.

Ὡς ἔστιν ὁ οὐρανὸς γαλῶν ἀνὰ τὸν οὐρανόν.

Hæc jam si nimium liberè facere videor, tibi imputabis qui mihi personam hanc imposuisti. Carmen hoc impendio nobis attrisit.

Δύναται ἀπὸ τοῦ προκάλει τοῦ ἰσχυροῦ ἀπὸ τοῦ ἰσχυροῦ.

Γαλλοὶν διφθέρωντες ὅπως ἔστιν ὁ οὐρανός.

Propterea quod mirè rem mihi certè subjeceris. Jam enim videre videbar *Ἀλεξάνδρῳ* illum magnum ulera *Ἰνδοῦ* armis grassantem, & transmissio oceano, alium orbem quarentem quem vinceret: ac victricibus copiis per omnes nationes lævè vagantem, passim capi, vinci, dedi, quicquid obvium. Fuere quos seridè versus hic ostenderet,

Νοστρὸν Πρίνσιπὸς τὰν τε καὶ τὸν νόμον Ῥοῦμῳ.

Itaque qui transcripsit, *Ψαχάριος* homo doctus & candidus, mutaverat *καὶ τὸν νόμον*: *Δόξα* subiecit, *καὶ τὸν νόμον*, non placuit: rursum alius mutavit

fulcrum; ne id quidem. Rursum *Dago*, *Nemo*, *sed nomen*, rejectum est: *nos te, nec nomine*, abnuent. Denique quando nec hoc placet, quod aliis repositum est, nec quod ab aliis mutatum: ipse videris, quid scribi velis. Arrisit & proximus versus,

Augusta nuper qui maiestate remissa:
aiunt enim, qui rerum arcanas vires scrutantur, hanc esse vim *ἡ γυνή*, ut astricta laxet ac dilaret. Item ille.

In tua felici se contulit omne castra,
ἔς τινος δεινὸν ἔχουσι, praesertim *ἡ γυνή*. Sane & alia permulta digna quae notentur asteriscis: quae si scholiis aliquot in carmen tuum additis, indicavero, ecquid erit precii? Illud apprecor, ut quae eruditae, quamque ingeniose *ἡ γυνή* tam idem facias feliciter. Habes *Aristarchi* de carmine tuo iudicium, ut vicissim huius iudicii te iudicem facio. Ex *Pacii* literis intelligo te *Scotici* conflictus historiam descripsisse: eam legemus, quum advenimus. *Pacii* tam candidum in te animum esse summopere gaudeo: nihil est eo viro nec amanti-us, nec integrius. Lufimus & nos pridem in fugam *Gallorum*, sed *Musi* & *Apolline* nullo: carmen ad te misimus: non potest nisi semel esse molestum, quum sit brevissimum. Qui te meis oneravit literis, haud fecit ex animi mei sententia: ipse literas ad omnes effudit, iactans sese nusquam non iturum, ac tantum non universam lostraturum *Angliam*. Si dabitur commoditas, redde: sin minus, conijcito vel in ignem, potius quam ut eo graveris officio. De literis quas me negabam accepisse, nihil addubitabam: tamen laero fuisse tuam suspicionem gaudeo. Neque enim mediocre solatium adferunt tuae literae, praesertim in tanto rerum caedio. Inclodimur pestilentia, obsidemus latrociniis, pro vino bibimus vappam, & si quid vappae deterius: truncatur sensus, lo triumphae, sic ovamus orbis viatores. Carmen tuum & hic passim rapitur, transcribitur, ac laudatur ab omnibus ut eruditum & ingeniosum. In negotio pro-verbiorum pessime sum acceptus ab istis bibliopolis. Quidam ea formulis excudit *Tubinga*, sed ita imitatus editionem *Aldini*, ut parum attentis eadem videri possit. Commiseram exemplar emendatum ac locupletatum *Francisco*, qui libros ferme omnes solitus est huc importare, ut vel *Boetii*, vel ex illius sententia committeret alii. Is bonus vir, recta *Basileam* deportavit, ei in manus dedit, qui jam excuderat, ut haec tum demum edat, cum sua divendiderit, hoc est, post decennium. Complures item libellos ex *Plutarcho* ac *Luciano* versos, commiseram *Basili* tradendos, ut superioribus quos habet, adjungeret, & hos illi, mihi suspicor, tradidit, utque plures mittam rogat. En *Sicambriam* fidem. Sed est quo me oleiscar: servatum est *Adagiorum* exemplar, & quidem aliquanto copiosius eo, quod ille abstulit. Cretissabimus cum *Cretensi*. A natali statim isthuc advolabo, nisi *Jupiter* nos alligaverit domi. *Laracum*, virum omnium quos in *Anglia* noverim, humanissimum, candidissimumque, quae so uti meis salutes verbis. Rogo ne graveris in proximis ad *Pacium* literis ascribere, ut tibi significet, quid actum sit de libris meis, quos *Ferraria* reliqueram: nonnihil suspectum est mihi illius silentium: non quod quicquam de fide illius addubitem, sed quod verear, ne quid acciderit commentariis meis, quod arabo nolumus.

A Bene vale *Ammonius*. *Cambrigia*, natali divi *Thoma*. Anno M. D. X.

Erasmus Andreas Ammonio S. D.

EXpecto jam magnifica illa stratagemata, tum *Epist. 21.*
quantum in zonis sit allatum. Scripseram ad te in castris agentem, semel & iterum per *Joannem Lutherburgum*. Nobis interim non minus acre bellum fuit cum mendis *Seneca* ac *Hieronymi*, quam tibi cum *Gallia*. Quanquam non fuimus in castris, tamen de *Gallia* manubias decem coronatos dedic *Dumelmensis*. Sed haec quum te videro: interim literas tuas expecto militares. Bene vale amice singularis. *Cambrigia*, sexto Cal. Decembres.

Non est necesse rogare te, quod semper mihi sponte facis, tamen rogo, ut si quando inciderit opportunitas, commendatione vocis tuae juves res nostras. Certum his mensibus paucis, sciam jacere ancoram: si succedet, imaginabor hanc esse mihi patriam, quam *Roma* praeluli, & in qua me senectus deprehendit: sin minus, abrupam me: nec magni refert, quod: certe a sibi moriturus. Superos omnes testes invocabo, fidei, quae me is quem scis, perdidit. Quod si tribus verbis essem pollicitus, quod ille toties tam magnificis recepit: scio quid polliceor: summam praestabo fide: dispeream, si mori malim, quam hominem ex me pendentem destituere. Tibi mi *Ammonius* gratulor, cui fortuna, sicut audio, feliciter aspirat, non usquequaque iniqua qualis qualis in nos est. Rursum vale. Anno M. D. XI.

Erasmus Roterodami Ammonio suo S. D.

Remitto lagenam tuam, quam vacuum dicitur *Epist. 22.*
apud me detinui, quo vel odore vini fruerer *Gramsci*. Tu pro optimo vino, versiculos accipies pessimos, hoc est plane, *ἡ γυνή* *ἡ γυνή*. Potro Iambi me autore jam discunt *ἡ γυνή*. Carmen ascribam.

Quicumque dotes reputet *Ammonius* tuas,
Oculisque totum lustret admotis prope
Oris decus, proceritatem heroicam,
Vultuque toto, & universo corpore
Bene temperatam dignitate gratiam,
Nitentium blandum vigorem luminum,
Linguaeque plectrum tam suave tinniens.
Mores dehinc, horas ad omnes commodos,
Faciles, amicos, melle melleos magis,
Veneres, lepores, Gratias, risus, jocos,
Mitem indolem, mentisque candorem novum,
Mirique mixtam simplicem prudentiam:
His pedus adde, sordido aversum laero.
Dextramque quam pro sorte largiusculam:
Jam quam benigni vena dives ingeni:
Quot animum unus expolitus literis:
Acturus his par addita est facundia.
Demum universa hac rara condit comitas,
Et improbi livoris arce fascinum:
Modestae jocunditas, cum dotibus
In tam superbis, nil superbum in moribus.
Hac quisquis inquam penitet, tot affatim
Congesta in unum nonne merito dixerit,
Soli parentem fuisse naturam tibi,
Contra, novescam ceteris mortalibus,
Horum

Honam ipse quam vis debeas tibi pleraque.
Restant tuz Fortuna jam partes: uti
Dotes ita amplas, opibus exzque tuis,
Nisi vis videri aut cæca plane, aut invida.

Rogo ut has literas, quas tuis adjuuxi, reddas
Episcopis ad quos scriptæ sunt, ubi vel ipse visis
regiam, vel certum hominem nactus eris. Cura
ut recte valeas. Jubet te salvere *Bovillæ*, candi-
dus, ac tui non dissimilis amicus. Exopto literas
tuas: nam una adhuc domitæ accepi. Si incide-
rit opportunitas apud tuos Episcopos, fac is sit, qui
semper in *Erasmo* tuum esse confuevit. Si non
carmina venient *Londoni*, rogo ut libellum nunc
huc mittas. M. D. XI.

Andreas Ammonius Erasmo suo S.D.

Epist. 23. **V**icisti *Erasme* tuis literis omnem meam ex-
pectationem, desiderium tamen non explisti.
Scripsisti ad me sapius, ut verum fatear, quam te
facturum putabam, multo tamen quam exopta-
bam, rarius: quod amantissimum uxor officium
ranki apud me est, quod eo me tibi penitus, peni-
tiusque obligasti, si devinctior esse potuissim; nam
tuis literis nihil accipio suavius: & me hand vul-
gariter abs te amari, hoc (mea sententiâ) non levi
argumento perspexi: id quod sanè antea crede-
bam, nunc vero mihi videor planè scire. At non
licuit mihi esse erga te perinde officioso, partium
regiis (vide quam gloriosam excusationem præ-
tendam) & intricatissimis amicorum negotiis:
partim culpâ eorum, quibus alteras ad te literas
dedi, quas intelligo tibi non fuisse redditas, licet
pro vestura nōnihil dedecim. Ego tres tuas epist-
las accepi, duas plenas sacchari, tertiam neclaria,
quam ex inscriptione, & vini *Græminis* mentione
primò ad me scriptam non dubitavi: sed mox ubi
ad carmina perveni, suspicari cocepi, quando ea
quæ illic extollis, mea esse non agnoscerem, ad
aliū aliquem te scribere. Sed ubi te dubio procul
de me loqui perspexi, mecum continuo, Quid ti-
mes *Erasme* de te credere, cui & vitam crederes?
At in summa, nisi tuum in me amorem huic mo-
Lyneæ alioquin iudicio imponere existimassim,
egomet mihi imposuissim: & nuncque nè quid te-
cum dissimilem, paulo plus tuis carminibus quam
antea mihi placeo: vel hoc solo, quod *Erasmus*
nactus sum laudatorem. Quà in re *Alexandro Ma-
gno* fortunatiorem me arbitror, & *Achilli* nè tan-
tillum quidem invideo. Id verò ipse verius quam
tu dicere possum *χρυσὸν χρυσίον*, quod æneum vi-
num aureis, imò smaragdinis, imò auro, lapillis, &
metallis omnibus preciosioribus carminibus per-
mutaverim. Sed improbus sum nec ingenti hoc
lucro contentus: nam si lagenam quam vacuum
remittis, recipere potero, animatam jubebo ad te
iter remitti, ut experiar an alios possum versicu-
los elicere: qui etsi mentiantur, elegantissimè ta-
men canant. Literas tuas Episcopo *Wintoniensi* &
Darlingtoni intra paucos dies in manum spero me
redditurum: quòd si me à oratione commendatio-
nem te illis facere potero, ipsam *Tullium* vincam.
Quem enim quamvis infantem tam bona causa
non modò disertum, sed etiam eloquentem non
redderet? De rebus *Italicis* hæc habentur. *Hisp-
aniæ* apertum propemodum cum *Gallo* bellum gerit,
cujus *Angli* non erunt, ut conjicitur, tantum-

A modo spectatores. *Julius Maximus* ad templum
Delphæ in *Laureis* se contulit, salutem suam divæ
gratulaturus. *Veneri* supra quingentos, sic fertur,
Gallorum equites ex insidiis delevere. *Imperator* ita
friget, ut ex suis hypocaustis prodire non audeat.
Florentini *Pisani*que diris detestationibus sunt acti,
quod conciliabulum schismaticis illis cardinali-
bus præbent. *Cardinalis Reginus* in fara concess-
it. Nos hic in gratiam cum peste pondum redi-
vimus. Ego in collegium divi *Thomæ* tandem
immigraui, ubi sum nihil magis ex sententiâ
meâ, quam apud *Adrianum*. Non video tibi *deprecat* tibi
assidue *semper*, sed multis aliis offendor, ut nesciam,
ita me Deus amet, quo in *Anglia* jam pax sit
videtur. Primum apud nostros mercatores, quod
animo meo gratum esset, honestè me negant esse
posse: tum illorum sordes, quas jam satis sum
expertus, mihi omnino non placent: domum
vero conducere, & ut velim vivere, paupertas
non finit. Sed ut hoc tadium pellam, ego quo-
que potabor.

Vis tanta *Erasme* carminis fuit tui,
Amor ut me prorsus, & lapidem merum
Certare totum *Iambicis* adegerit:
Sed vellit autem *Apollo* continuo mihi,
Et rana bubus ruder, aut olonibus
Certare corvus? inquit, exemplo manu
Delapsa nostra perculit solum lyra:
Refraxit ille mentis & brevis furor,
Ac paucula hæc ægrè potui ad te scribere:
Addam, sed hæc *Apollo* invito tamen,
Erasme nostri seculi decus, vale.

D Cras regiam petam, tuamque rem sedulo illic
curabo, & negotium alicui dabo, ut cum *Cam-
brigie* carruaria hac reventerint, altera lagena
vini cum his literis ad te referatur. *Bovillam* mil-
lio resaluta meis verbis. Cura iterum ut valeas, &
me, & facis, ama. *Londoni*, sexto Calendas No-
vemb. Anno M. D. XI.

Erasmus Ammonio suo S.D.

TAndem ad Octavam Calendas Decembrias *Epist. 24.*
mihi reddita sunt tui literæ: quas sexto Ca-
lendas Novembres scripseras, prorsus mi *Andreas*,
ut brevissimè laudem, te dignas, hoc est, juxta
candidas atque doctas: ad quas si brevius respon-
deo, divo *Hieronymo* debes imputare, quem inter-
pretandum suscepi, provinciam tibi tui quæ longè
difficiliorem opinione. Tamen me non tam cru-
ciat labor quam sollicitudo. Quod versiculos illos
meos tantopere laudas, video te planè *ἰστοῦν*, &
οὐκ ἔστιν ἄλλωθεν εἰδέναι, & *μὴ δὲ ἀλγίστα πᾶσι τῶν*.
Quos equidem ut inelegantissimos, ita minimè
mendaces existimo, hac sanè in re *dis suis* *παρὸς*
à te dissentiens. Nec carminis ejus argumentum
aliunde, quam à teipso sum mutuatus. Itaque *Am-
monius* depinxi, optimis quidem coloribus, quip-
pe tuis, sed artifex non optimus, nec optimo peni-
cillo. Sed quid istud est obsecro, quod scribis te
cen rem magnam perspicere, *Andreas* amari ab
Erasmo? Nam si istiusmodi hominem, & ita pro-
merentem, non amare possem, tum profecto sim
Erasmus ut *ἀπὸ τοῦ ἱερᾶς*, *ἀλλὰ οὐκ ἔστι*, hoc
est, *ἀνεπίστατος*, & quem vel ipsi *Tauriscyba* bar-
barum, ipse ferè serum debeant appellare. Quid
ais,

nituit, ut hic quoque *ἀνδριάν* scriberem proverbium *ἔγχε, παρὰ δὲ τῷ* Interim ē *Λατίν* *Gracum* reddam. Hanc *ῥησιν* in me recepi. Capellam *ῥωσικὴν* misso Novo Testamento, hac spe, ut ille mihi vicissim novum mitteret equum, quod vetus ille bibendo perisset, *ῥωσικὴν* nimirum peste. At dum ille abest in venatu, mea frustra fuit venatio. Hac gratiā puerum meum isthuc remisi, simulque ut te conveniat: quo si quid aliud fors in mentem venit, significes: nam hinc non discedimus ante huius finem hebdomadis. Scripsi ad te per *Ἀδριανὸν* discedens, relicto exemplo epistolae ad *Λεοντίνον*, sed parum apud descripto. *Περὶ τοῦ πωλῆν*, mi *Ἀμμόνι*: tu, quod soles, amicū presta; ego memorem & gratum praeſtabo animum. Bene vale. *Ῥωσῆ*, Decimosexto Calend. Septemb.

Plurimum, mihi crede, gratiae accedet, mi *Ἀμμόνι*, isti beneficio ex celeritate conficiendi: nam & citius hanc sollicitudinis nobem ex animo discutietur: & si quid forte extiterit Tragediae, tutiores erimus. Rursum vale.

Andreas Ammonius Erasmo Rot. S.D.

Epist. 17. **I**Ta visus mihi fuisti trans aequor properare, ut nē bidui quidem moram abs te petere fuerim ausus. Sed audendum esse video, tametsi scio non omnes esse *Ῥωσῆς*. mōdō verō perpaucos aequē dignos, qui *Ἐράσμῳ* fruantur, istam sponſionem *ἀντὶ τοῦ* futuram nihil ambigo. Venationem tibi malē cecidisse quis miretur? homini non ejusmodi saltibus venari assuetō. Ceterum id tibi forneratum dices. Nova certē *ῥησιν*, liberos in equos vertere, sed quando video te equo egere, albo equo (scis quanti hoc olim fuerit) à me donaberis ex *Ἰουλιανῶν* ultima advecto. Accipe qualemcūq; tibi nunquam imputandum. Literae quas *Μωρὸς* reliquisti reddidit mihi fuere, sat fore arbitror, prioribus ad *Λεοντίνον* literis. De tuo negotio nihil aliud, quā quod inter nos convenit, occurrit. Commentum illud constanter probō, de ejus autem cura, sanē quā velim in aures te, ut dicitur, utramque: herclē non minore studio à me curabitur, quā si de meo ipsius capite ageretur. Veruntamen celeritatem non est quod eximiam expectes, nam itinera sunt tabulariis impedita, *καὶ οἱ σπυρίται* multos deterrent, persuasum utcūque habe nullum me studiosissimi tui officium praetermissurum. Vale & *Ῥωσῆ* me reverenter commenda. Septimo Calend. Sextiles ex *Ῥωσῆ*. M. D. XIII.

Erasmus Ammonio suo S.D.

Epist. 28. **P**lanē vapulaturus erat *Ἰωάννης* meus, si *Μωρὸς* illi in tempore commodus patronus adfuisset. Nam is simulatque reseivit nos hūisse *Ῥωσῆ*, accurrit, iterum visurus *Ἐράσμῳ*, quem vereri videtur, nē brevi non sit visurus posthac. Is igitur famulo in consilio fuit abducendi equi, posteaquam tuā sponte offerres. Video circumspectiū tecum agendum: adeo captas omnem donandi anſam. Remissurus eram munus tuum, etiam *Μωρὸς* dissuadente, si veritus fuisset, nē suspicareris aut parum mihi placere, aut me *Ἀμμόνι* parum libenter debere, cum nulli debeam liben-

A tius, ut nec amo quēquam effusius. Dispercam *Ἀμμόνι*, si istum tuum animum tam excelsum, tamq; amice amicum, pluris facio, magisq; amo, quā universum strepitum Pontificis fortunae: nec mihi possum unquam parum videri fortunatus, quoad istiusmodi amici erunt incolumes. Perplacet equus candore insignis, at magis animi tui candore commendatus. Malueram in alios quosdam praedonem agere, in *Ἐβρακονσῆ*, *Ῥωσῆ*, *Ῥωσῆ*: verum illi sapient, quāquam *Ῥωσῆ* pollicetur insignem equum, nec addubito quin sit praestiturus, idque ad Calendas non *Ῥωσῆ*, sed Octobres. Bene vale doctissime & idem humanissime *Ἀμμόνι*. **II** *Brabantia* scribam *Ἐβρακονσῆ* & *Λαρχῶ*. *Ῥωσῆ* XI. Calend. Septembres, Anno M. D. XIII.

Erasmus Rot. Ammonio suo S.D.

Bellē haecenus mihi fuit usq; ad nidorem hy- **Epist. 29.**
Ἱερωνύμου quae nuper incendi coepta sunt. Novum Testamentum jam aggressi sunt: ego nec manere possum ob intolerabilem nidorem aestuarius, nec abire ob opus incoeptum, quod sine me nullo pacto possit peragi. *Ἡελβετῶν* nostri magnopere stomachantur adversus *Ἰαλλῶς*, quod sibi in acie non cesserint civiliter, ut olim cesserant *Ἀγγλῶν*, sed machinis suis multos dissipaverint. Rediere domum aliquanto pauciores quā exierant, laceri, mutili, saucii, signis dissectis: proinde pro epiniciis celebrant parentalia. Epistolam ad *Λεοντίνον*, cum aliis nonnullis curavimus edendam, sed locupletatam: si quid responsum est, quod ad me vehementer pertineat, significa tuis literis, sed cautē. Si valetudo patietur, commorabimur hic usque ad natalem *Ἰησοῦ*: sin minus, aut *Brabantiam* repertemus, aut *Romam* rectā. *Ἐβρακονσῆ* donavit me praebendā *Ῥωσῆ*, sed *ἀδελφῶν* *Ἰαλλῶν*, si quid novetur res. Hujus commissarius, schedis publicitus affixis, fuit excommunicatus in *Flandria*, tanta illic *Ἐβρακονσῆ* reverentia. Vivit, valet, ac triumphat Episcopus ejus loci, vir nobilis, doctus, ac potens. Accepimus tamen: nihil enim facilius quā amittere. Optarim *Ἐπιγράμματα* tua si fieri possit, quod & ante hac scripti. His literis facile ignosces, si scias, quibus ejusdem generis obruar laboribus. Bene vale doctissime *Ἀμμόνι*, & *Ἐράσμῳ* fac sis qui fuisti semper. *Βασιλεῶν*, postridie Calendas Octobres, Anno millesimo quingentesimo decimotertio.

Erasmus Rot. Andrea Ammonio suo S.D.

Vin' ridere? ubi *Braxellam* reversus, Cancellarium *Μερεντινῶν* meum salutasse: ille ad consiliarios adstantes versus, Iste, inquit, nondum novit, quantus sit. Rursum ad me, Princeps, inquit, conatur te Episcopum facere, & jam contulerat Episcopum haud aspernandam, ea est in *Sicilia*: verum post cognitum est, illam ē *ῥεσῆρ*, ut vocant, catalogo non esse: proinde scripsit pro te summo Pontifici, ut patiatur te potiri. His auditis, non potui tenere risum: & tamen placet animus Principis erga me, vel potius Cancellarii, qui te ipsa Princeps est. Utinam oeconomia hujus comœdiz feliciter cedat: nam eodem ferme tempore & nos scripsimus ex *Ἀγγλῶν*, & hi

hi è *Brabantia*. Sitio audire, quo pacto succedat negotium. Hybernaturus sum *Bruxella*. Quicquid *Toussallo* mileris, mihi protinus reddetur: quod mihi cum homine perpetua sit consuetudo. Animus est a *Lovanio* alienior: illic mihi meo sumptu observandum foret scholasticis: obgannirent assidue juvenes: castiga hoc carmen, emenda hanc epistolam, alius hunc autorem flagitaret, alius alium: neque quisquam est illic, qui mihi vel ornamento, vel subsidio possit esse. Super hæc omnia, audiendum esset nonnunquam, quid obganniant pseudotheologi, genus omnium insuavissimum: inter quos & nuper exortus est quidam qui mihi propemodum tragediam excitavit: in quo planè *δὲ δὲ τὸν ἄλκον ἔχον, ὅτι καλὸν δυνάμει ὅτι αὐτοῦ*. Blanditur coram, mordet absens: pollicetur amicum, præstat hostem. Utinam magnus ille *Jupiter* universum hoc hominum genus recudat ac refingat: qui cum nihil adferant, quo vel meliores reddamur, vel eruditiores, tamen omnibus faceant negotium. *Hieronymus Antuerpia* prostabat, etiam cum illic essem. Ita *Franciscus* temperat hujus Comædiæ scenas, ut ubiq; sum agat negotium. Nè literas quidem meas voluit exhibere, prius quàm sibi prospexisset, tantum dixit, è *Germania* ingentem esse sarcinam literarum, etiam ab Episcopo. Impartiar nugarum portionem aliquam simulatq; recepero. *Antuerpia* recepi nuper, quæ tu *Basileam* miserat, à *Pasas*, sicut opinor, allata: & tamen ipse nè verbum quidem. Bene vale *Ammoni* doctissime. *Bruxella* pridie Nonas Octobr. M. D. XIV.

Andreas Ammonius Erasmo Rot. S.D.

Epist. 31. **R** I si equidem seriò tibi isthic quoq; *Mecanatem* contigisse, & cum *Mecanatem*, qui apud illum Principem uno omnium ore æquè possit ac velit: quod nobis non nisi tua unius causâ potest placere. *Πῶς δ' ἐπικρατῆς*. ut nihil aliud ad præsens succedat, permultum sanè est, tantorum virorum talem erga te voluntatem perspexisse, quam tibi ex animo gratulor, spei jam solidæ plenus, ist tuo ingenio, doctrinæ, ac virtutibus, fortunam diutius iniquissimam non futuram. Si Pontifex *ταύτην δ' ἐπικρατῆς* tibi dederit, magis ipsi tibi, quàm Principis commendationi dedisse arbitror: sed vereor nè id officiat, quod non dubitabit, quin Princeps hanc in te voluntatem sit constantissimè servaturus, & brevi juris ejus futurum, ut ad aliam Episcopem te provehat: quod nî fecerit, spero fore, ut ipsemet Pontifex eum roget, ut qui te honestatum, scio, pervelit: at de alieno potius quàm de suo. Scripsi ad eum, & Episcopum *Wigorniensem*, haud multo postquam discesseras. Quod *Bruxella* sis hyematurus, consilium probo, tum ut *Lovaniensem* scholasticorum molestias effugas, tum ut frequens in aulica ista luce conspiciaris, tuòq; tui coram submoneas, & inspirantis fortune statum concipias: poteris & tibi, & patriæ esse utilis, si propius vestrum *Jovem* accedere non gravaberis: non longus erit labor, & aliquid ferendum, & studiis nonnihil detrahendum esse censeo, ut reliquæ vitæ commodis & dignitati contulas. Habes aulicam sententiâ. Lupom istum si dimiseris, quod citra ultimum periculum meo iudicio facere potes, *Enripidens* omnino exitus eum manet: euzrit hanc famam, ut dicatur cum

A *Erasmo* contendisse. Sed tu ab ea scabie ungues abstineto, quam hoc magis foveris, quo magis scalpseris. *Βάλλε τὸν ἄλκον ἐς λόγους ὃς αὐτὸς τὸν αὐτὸν*. De tuo *Hieronymo* gaudeo isthuc esse allatum: brevi enim ad nos transvectum iri scio. Proinde fac, ut nè paginam quidem ad me mittas, nihil propero: siquidem haud tantum oculi mihi est, ut vel *Ciceronem* bis uno mense legere queam. Vis novi aliquid? advenit hoc Cardinalis *Sedunensis* ille *Helvetius*, quem sum allocutus, & videtur mihi homo ingeniosus, impiger, acer, facundus, strenuus, & admodum Theologus. *Morantius* tuus bellissimè habet. *Toussallo* diligenter me commendabis, cui gaudeo te esse tam familiarem. Beatus mihi viderer, si vestris colloquutionibus liceret interesse. Cura mi *Erasme*, ut valeas. Ex *Westmon*. Calend. Novembr. Anno M. D. XIV.

Erasmus Rot. Andreas Ammonio S.D.

C **M** Alè precor isti *τὸν τὴν ἀρχιεπίσκοπον* secessui, qui *Epist. 32.* meam remoratus sit felicitatē. Crede mihi, optime *Ammoni*, nunc *ἰσὺς ἡμῶν καὶ χάρις ἀγαθή, καὶ πᾶς ἐπιτολὴ καὶ βίβλος*. qui si parum ex sententia ceciderit, *ἀλγεύεται* si succedit, debebo summam tuo animo & humanissimi *Wigornienfis*: sin minus, agnoscam familiarem illum & nimium mihi notum genium meum. Præbendam arte conslavi in pensionem. Quod hortaris ut *Jovem* propius adeam, enitar, ac tum magis, ubi certum vigilans audiero oraculum, unde rerum mearum summa pender. Scis quàm sim crassus, in hisce præsertim rebus. Quod si quid censes faciendum mihi, quod gratum futurum sit *Wigornienfi*, quæ lo submoneas. Idem nè quid addubites *οὐκ ἔστι χρομᾶτον* etiam si destituat *ὁ καὶ ἡμεῖς ὁ δὲ αὐτὸς*, sunt hic à quibus unico nutu possim impetrare. Maximum hic in præsentia rerum omnium aucupium est: at ego nunc *ἀγχοῦς εἰμι*. Hoc malè me habet. *Italos, Hispanos, Getas, Danos* candidiores experior in me, quàm meos: famelicum hominum genus, & soli ventri natum. Cancellario debeo plurimum: at non ego solum, verum omnis hæc regio. *Toussalli* consuetudinem meritò mihi grularis: nihil adhuc expertus sum hoc homine amicus. Ei legi tuam illam majorem epistolam: magnopere delectatus est ingenio tuo. Mihi subinvidere visus est, quod tu illi tam *λακωνικῶς* scripseris: sed cum excusarem occupationes tuas, facillimè accepit. *Τὸν αὐτὸν* jam reliqueram, *Carmelitan* *Χαριστῶν* semper neglexi, & tamen à canibus, ut scribis, accipietur & ille, ut dignus est. Volumina *Hieronymi* jam hic divendita sunt. *Franciscus* affirmat se duo millia florenorum fuisse lucraturum, si majorem codicum vim d' pontâset. Quid ego audio? toties *Roma* morior & revivisco? Quis istuc *Virbini* aut *Theseni* potuit? Sed ita demum mihi videbor revivisse, si quod agimus successerit. Tu mi *Ammoni* *οὐκ ἔστι ὁ αὐτὸς*, & *Æsculapium* age. Bene vale. *Bruxella*, V. Idus Novemb. Anno M. D. XIII.

Thomas Card. & Archiepis. Eboracensi
Erasmus

S Altem plurimam reverendissime Præsul. Do- *Epist. 33.* leo mihi non licuisse familiarius ac diutius colloqui cum celsitudine tua, prius quàm *Augliam*

gloriam relinquerem. Extremam & sacram, ut vocant, ancoram meae felicitatis in te fixeram, sed urgebat *Hieronymus*, opus ingens & inclytum: & ni fallor, semper videndum, praeterea pium, ac frugiferum. Id mihi sic cordi est, ut huic omnia polihabeam. Semper hoc iter obnoxium latrociniiis fuit, sed nunquam magis quam nunc, deinde *Rhenus* nivibus auctus, & pluvius, cuncta suis aquis obtexerat, maximè circa *Argentoratium*, ut natandum fierit verius quam equitandum. Omnia contempsit, modò prodeat *Hieronymus*. Excuditur & Novum Testamentum *Gracum*, ut ab Apostolis est scriptum: *Latium*, ut à me verum, una cum nostris Annotationibus. Exierunt jam & alia quaedam minutiora. Hæ rugæ magis nos habent occupatos, ac magis intentos, quam vos ardua ista negotia. His igitur absolutis, maturabimus redditum, maximè si tua benignitas aliquid interrim paraverit, quo fatigatum hisce laboribus animum simul & corpus refocilemus. Bene valeat reverendissima tua dominatio, cui me totum dico, dedicòque. *Basilea* tertio Calend. Septemb. Anno M. D. XVI.

Erasmus Vrcwico suo S. D.

Epist. 35. **E**qui tui genius mihi fuit magnopere felix, Enam bis jam *Basileam* usque vexit ac revexit incolumem, itinere licet periculotissimo, non solum longo. Sapit jam non minus quam *Homericus Ulysses*: siquidem mores hominum multorum vidit & urbes: tot adiit Universitates. Dum *Basilea* meipsum penè laboribus eneco mensibus decem, ille interim ociosus ita pinguit, ut vix ingredi possit. Superior illa *Germania* dictu mirum quantopere mihi arriserit, idque modis omnibus, & quam impensè saveat *Erasmo*. Novum Testamentum non dubito quin videris. *Hieronymus* totus propediem prodibit in lucem, una cum libello *De Principis institutione Christiani*. Quatuor *Hieronymi* volumina misi archiepiscopo *Cambracensi* per hunc *Petrum* unoculum, tuum alumnum, quem offendi sic incumbentem scribendis libris, ut se laboribus propemodum confecerit. Opinor homini satum instare, qui tam sui dissimilis sit factus. Quin & abstemius propemodum est redditus, & vini osor: atque hinc pallor insolitus. Tuorum in me beneficiorum semper meminero, quicumque me terrarum angulus est habiturus. Bene vale. Apud divum *Andomarum* Nonis Junii, Anno M. D. XVII.

Erasmus Ammonio suo S. D.

Epist. 36. **Π**ρὸς τὴν ἀδελφότητα τὴν οὐρανίαν, ὡς καὶ τὴν ἐπιτομήν, sic & illam tibi propriam ac perpetuam esse velint superi, & hanc mihi levio-rem, *Ammonio* humanissime, urge literis tuis *Vvingoricensi*, ut quam primum explicetur nostrum negotium. Favent omnes fermè hujus aulae procures, & cum primis Cancellarius, ac Rex ipse. Audio Theologos, nescio quos, moliri, ut publico mandato delegeretur scholæ *Levanicæ*, & hujus germanæ *Colonicæ*, meorum voluminum examinatio: quod si fit, primum habent quod agant in biennium: deinde quisquis delegabit examinationem, eadem opera mandabit *Græca Latineq;* linguarum peritiam, quâ illi ex æquo va-

A cant: tamen si reor hoc ἀπολύτως fore: nam & hic optimi quique mihi favent, & inter Theologos quoque primores bene volunt. Scripsi de meo negotio apte dies aliquot per cursorem *Tenstallicum*: is homo magnificè de te, tuoque ingenio sentit. Aiunt brevi summorum Principum conventum fore *Cambraci*, *Maximilianus*, Regis *Galliarum*, & nostri *Caroli*: ibi de pace nunquam interrompenda tractabitur. Iterum atque iterum te rogo, mi *Andrea*, ut maturetur, quoad fieri potest, quod agimus. Ego præstabo, ne possim meo merito dici ingratus. Bene vale: postridie *Immaculata*, Anno M. D. XVI.

Eras. Rot. Ammonio suo S. D.

AN meritò nos objurges nondum liquet, certe consolariis tum amantissimè, tum eruditissimè. Alioqui vel illud poteram occinere, *Tu si his sis aliter sentias*. Quod si omnes sic cæcutirent in *Erasmo*, ut tu, multo minus esset infelix. Pro studio in me tuo, vel pietate potius, pu let, ita me Deus amet, agere gratias. Majus enim mihi videtur hoc beneficium, quam ut vulgari more conveniat gratias agere. Et referte qui possim? Et tamen admittere, si modo detur vivere. De *Sixto* id sentis, quod ego semper sensi. Hac igitur spe, quam mihi præbes, animum interim fulciam. In literis sum totus, paro enim quædam *Basileam* mittenda. Rex *Gallie* me invitat in suam *Galliam*, pollicens mille florenos annuos. Cui sic respondi literis, ut nihil tamen certi responderim. Theologi nunc ambiunt etiam, ut *Levanium* commigrem. Ex *Moro* totam hanc fabulam melius cognosces. Bene vale mi *Ammonio*, & perge εὖταί τὸν τρισάβλιον ἔρασμον. *Ammonia*. Quinto Idus Mart.

Nonnihil indignor occupationibus tuis, per quas non licet Muis totum istud ingenium, ut par erat, possidere. Video *Morum* quoque ante hac semper invictum in procillas easdem abripi. Ego semper mei similis, totis pilea sarcinis redimo. Rursum vale. M. D. XVI.

Erasmus Andrea Ammonio suo S. D.

Vix credas, mi *Ammonio*, quàm penè hic Theologorum invidia conflagravit. *Levanii* gladiatorio animo ad me affectabant viam, idque conjurati, *Atensi* duce, hoc nocentiore, quod hostis amicum simulat: agebant & apud Principem sedulo, ut Pontificis auctoritatem cum hujus auctoritate conjungerent. Sed ipse tandè *Levanii* profectus omnè illum furum ita discussi, ut cum maximis ac minimis Theologis summâ inierim amicitia. In aula molitiones partim Procerû favore, partim eruditorû, & in his præcipuè *Theatini* operâ coercitæ sunt. Τὸν χρῆσιν τὸν οὐρανίαν jamdudum expecto. Quod si non successerit, tam peritæ εὖταί μοι, quàm extrema faba, neque quicquam superest, nisi ut illi epitaphium pares. Equidem maluissem bis *Romam* proficisci, quàm hoc tam diuturno radio cruciari. Nec hoc dico, quo tuum eleve beneficium. Scio moram hanc non tui esse animi, sed mei fati. *Hieronymus* libratorum manibus commissi, quo concinnatum mitterem. In suo more dant verba. Quod si nondum emisti, mittam: tum quicquid imperaris pecuniar præ-

stò erit. Nec unquam tamen desinam in solidum hoc beneficium tibi debere. Tantum matura, ut ante pascha sim incolumis, verèque *Aesculapium* praesta. Quod si quid incider, cur mihi sit de sperandum, beneficii pars fuerit, inani spe quamprimum liberari. Quanquam nè desperem tuum ingenium facit. Offert *Gallia* montes aureos. Sed mihi manus obstrictæ sunt. Si quid habes quod me in vitam restituat, mitte per *Morum*, nisi contigerit certior. Bene vale. *Antuerpia* sexto Calend. M. D. XVI.

Erasmus Andrea Ammonio S. D.

Epist. 38.

Cum *Douaria* per occasionem ostendissem *Mecanati* nostro tua poemata, ingenium & eruditionem ubique probavit. Ceterum praefatione tuâ vilis est mihi non admodum delectari, isdem de causis, quas apud te conjectarum, non ignarus ingenii hominis. Mirum est quàm abhorreat ab omni *avocatio* suspicione. Itaque admonuit me ut si ederem, praefationem ommitterem. Ipsum enim carmen praefationis vice fore: Praeterea incarmine cum ais, *Turba tui quod facit ordinis*: *moxque alicui & perperatationes* commemoras, veretur nè is locus & tibi & sibi nonnullam pariat invidiam: quasi libenter accipiat, factum ordinem taxari. Si praefationem mutas, addas velim, mentionem de ecloga ipsi dicata. Nam id velle sensi, propter *Anglia* Regisque laudes, quibus unice delectatur. Hac de re tuas literas expectabo, quas ad *Jodocum Badiam* mittes, nam nisi tua cognita sententia nihil omnino tuis in scriptis sum mutaturus. Vale amice candidissime. *Moro* multam *de ipse* salutem dicito. *Limaco* meis verbis etiam gratulare. Siquidem audiavi apud Archiepiscopum, quod audiavi non illibenter. *Morum* admonebis ut *ta* *Beata* quæ reliqui in cubiculo, *Caletto* reddenda curet. *Douaria* quarto Idus Aprilis M. D. XV.

Andreas Ammonius Erasmo Theologo S. D.

Epist. 39.

Video mi officiosissime *Erasme*, ineptiarum mearum praefatione *Mansio* (quod tuo divino iudicio conjectaras) minimè probari. Ideoque aliam ad te mitto: at equidem recenti fortunâ mihi videtur minus mala quam atera erat, & si felici tua lima dignaberis, ausim sperare bonam. Sin verò manus tua materiam istam refugiet, mihi certum est non amplius, ut in hoc tibi placeam, laborare. In re tua vel capitis discrimen subire possum. Urcunque mi *Erasme* meum nomen, quantumcunque est, tibi iterum atque iterum commendo. Si vides has nugas commiserationem mihi aliquam allaturas, pone illis, rogo, modum quem voles, & in summa tui amici honori consule. Scio te plus in re mea, quam ego met, sapere, nec vereor quin tantundem sis effecturus: novi enim quàm sis amicus amico, ideoque — *verbum non amplius addam*. Tua *Adagia* istic rursus excusum iri gaudeo, quanquam ego *Aldina* exemplaria malim, cum ob *Latino* tum ob *illic* *χαρακτήρων* *χόρον*. Verum ad quem *Italiam* me alleges non intelligo, neque enim quenquam *Italiam* bibliopolam hic novi: sed perquiram diligentius, nam valde cupio emere. Episcopo *Danielensi* te quam potui diligenter commendavi: gavius est nuncio, & tibi grati-

A am habet, interrogavitque quando esses redditurus: respondi, quantum ego conjicerem, brevi. Ceterum malè sit illi cui tuas literas ad me dedisti, ejus enim negligentia factum puto, ut cum tu quinto Calend. Maias dederis, non ante XVII. Calen. Janias mihi redderentur, ut sanè verear nè serum jam sit ad ea quæ scribis respondere. De rebus *Britannicis* quod operæ pretium sit scire, novi ferè nihil est, præterquam de ipso Rege qui diviniorem indies se præbet. Sed hoc vetus tibi est: de te verò mirum meherculè desiderium, obrundor his vocibus, quoniam me tibi contubernalem nōrunt, *Quid de Erasmo? quando revertiet? Est plane sol nostri seculi, & si redeat! & multa alia, quæ scribere nolo, nè quid postea in me referas. Moro* notter mellitissimus, cum sua facillima conjugē, quæ nunquam tui meminit, quin tibi bene precetur: & liberis, ac universâ familia pulcherrimè valet. *Limacer* sacerdotio auctus est, pro quo omnes Musas fortunæ gratias egisse arbitror: tuas *Leucophem* salvere te jubet, tu cura ut valeas, & ad nos sospitem te referas, *ἀλλὰ καὶ παρὶ τὸν φίλτατον πολυχρόνον ἀπαύξει, καὶ τὸ συμβάλαιον ἰδαιμὲς παρὶν ὁδὸν γαλλὰ*. *Londoni*. Decimo quarto Calend. Junii. M. D. XV.

Andreas Ammonius Erasmo S. P. D.

Epist. 40.

Ternas à te in castris literas accepi, quibus nè *Gallorum* quidem fuga mihi gravior extitit. Primis respondi castrensi dictione, nescio utrum literas acceperis: ad tuas autem novissimas, quæ sub nostrum ex *Gallia* diitessim, videlicet cum ad ovationem reverteremur, mihi fuerunt redditæ, nihil rescripti: quæ tamen mandasti curavi. Nam *Bertinico* Abbati diligenter te commendavi, eiq; omnem illam tuam nomenclaturam de tuis apud eum amiculis perlegi, ille mirum quàm ad *Erasmi* nomen fuerit continuo exhilaratus; herculè non secus ac mater vidua ad peregrinantis filioli nunciū: apprehendit me, & cum multi adessent, seorsum abduxit, ac multa de te amantissimè percontatus; postremò, ut tibi *Britannia* incidisset, quæhvit: respondi, quod erat, omnia longè tuis meritis inferiora: ad summam visus est tui quam studiosissimus. Porro scriniorum magistrum conveni, quæ de eo scriberes, ipsi ostendi, & *Plutarchi* libellum obtuli, paucis gratias egit, & quoniam erat (ut videbatur) occupatissimus aliò se proripuit, ejus postea alloquendi non fuit commoditas. Simulatque *Anglicum* solum retigi, ubi locorum esses rogare ceppi. Siquidem *Cantabrigiensem* pestem fugere te scripsisti, unus tandem *Saxinus* mihi dixit, te quidem *Cantabrigiam* ob pestem reliquisse, & concessisse nescio quò, ubi cum vini penuriâ laborares. & eo carere peste gravius duceres, *Cantabrigiam* repetiisse, atque inibi te nunc esse. O sortem *Bassari* commilitonem, qui in summo periculo ducem deserere nolueris; quam ob rem mitto ad te Imperatoris tui munusculum, vini *Cretensis* situm, sed quod *Jupiter* cum in ea insula educaretur, suo peniculo eminxit, hoc est nescio quid ex lacte, & nectare profectum: quod si maturè huc te receperis, licebit tibi aliquanto largius haurire. Ceterum quod auctam fortunam mihi gratularis, haud amicè facis, nisi & tibi pariter gratuleris, & si ea perinde ut tua non uteris: & ego vicissim cum de multis aliis rebus, tum de X. illis aureolis quos *Antiquus* tibi

sim esse invisam, neq; ipsum me apud amicos fingere quicquam, neque figmentis alienis delectari. Jussit ex *Anglia* scribens, ut adumbratis literis me scilicet eriperes. Ea fraus non in te, non enim fallebaris, sed in *Anglum* tendebatur. Ceterum eas literas, quas postea mihi de meo consilio, emoriar, nisi ex animo scripsi. Tuas item, quas tu postea falsus es mihi reverso, te ut fictis fictas retulisse, ego ex animo scriptas credidi. Jam verò quas ex *Aurelia* scripsi de rebus meis angustissimis satis apparet pari arte scriptas videri: quod ni esset, non hunc *Ludovicum* nobis tribus scilicet angelatis oneratum remisisses. Prudens hic prætereo *Batte*, & quanto alia expectarim abs te, & quantum hac re meam felicitatem auxeris. Si ludere tibi videor in epistolis, cum sic scribo, nihil esse causæ puto, cur unquam ad te scribam, sed hæc missa. Quoniam non dubito optime *Batte*, quin tu amanti animo facias, quæcunq; facis, quæso ut totum illum *Batum* ad me beandum explices. Conficies haud dubium, si modò fatalem illum animum concipies. E vestigio *Ludovicum* ad dominam mitte, & si commodum, ipse proficiscere, nostras literas tua facundia adjuturus. *Adolphum* instiga, ut primarum precum religione maternum animum oblectetur, sed cave nugatorium quicquid optet. Eadem enim operâ vel maximum quiddam exorabimur: Si *Erasmi* tui fortunæ ex animo tibi curæ sunt. Sic agas, dominæ pudorem meum amabilibus verbis excusabis, tanquam ingenium meum non sit passum, ut illi ipsi meam egestatem aperirem. Tu verò scribes me jam in summa egestate versari, eo quod hæc fuga *Aureliam* mihi magno sumptui fuerit. Recedendum enim erat ab iis à quibus compendii nonnihil capiebâ. Nec usquam doctoris titulum rectius accipi posse, quam in *Italia*, nec *Italiam* ab homine delicato posse adiri sine summa vi pecuniæ: maximè quod mihi ob literarum qualemcunq; opinionem sordidius vivere ne liceat quidem. Ostendes quanto amplius ego sim meis literis decus dominæ allaturus, quam alii, quos alit, Theologi. Nam illi vulgari a concionantur, ego scribo, quæ semper sint vitura. Illi indocti nugantes, uno aut altero in templo audiuntur: mei libri, à *Latinis*, à *Græcis*, ab omni gente toto orbe legentur. Ejusmodi indoctorum Theologorum permagnâ ubiq; esse copiam, mei similem vix multis seculis inveniri, nisi fortè adeò supersticiosus es, ut religio tibi sit, in amici negotio mendaciosis aliquot abuti. Deinde ostendes nihilo illam pauperiorem futuram, si ut *Hieronymus* jam depravatus, si ut vera Theologia instauretur, aliquot aureis adjuverit, cum tanta ex illius opibus turpissimè pereant. Hæc ubi pro tuo ingenio amplificaris, deq; meis moribus, deq; meâ spe, de charitate in dominam, de verecundia multa scripseris, tum addes me scripsisse, ducentis francis omnino mihi opus esse, ut posteri anni salarium in præsentia largiatur. Id quod ego *Batte* neatiquam fingo. Nam centum francis nec iis quidem integris *Italiam* petere, non mihi tutum videtur, nisi rursus in servitutem cujuscumque dedere me velim. Id priusquam fecero, emoriar potius: tum quantum referet ejus, in præsentia ne an post annum donet, & meâ quidem refert plurimum: deinde suade ut sacerdotio mihi aliquo prorsus consulat, ut reversus habeam, ubi in literis quiescam. Neq; solum hoc suade, sed etiam ratione à teipso

A excogitatam quam poteris commodissimâ ostende, uti ex multis primum mihi promittat, si non optimum, tolerabile certè, quod matrem, ubi amplius contigerit. Neq; nescio multos esse, qui sacerdotia petant: verum me esse dices, hominem unum, quem si cum omnibus cæteris cõponat, &c. Scis morem tuum antiquum effusissimè mentiendi de *Erasmo*. Hæc eadem ut scribat *Adolphus* tuis curabis, te scilicet preces dictante blandissimas: continuoq; curabis ut centum francorum promissio confirmetur, & si fieri potest, cum *Adolpho* tuo communicetur, ut si quis casus matrem, quod omne ab sit, eripuerit à filio sumam. Adjicies in fine, me in literis esse questum id quod *Hieronymus* in epistolis queritur non semel, studium oculos mihi eripere, eoque rem spectare, ut cum *Hieronymo* auribus & linguâ tantum studere incipiam, & quam poteris facetissimis verbis persuadebis, ut *Saphiram* aliquem aut gemmam oculis confirmandis utilem mihi mittat. Quæ verò gemmæ eam vim habent, scripsissem ipse, sed non aderat *Plinius*, tu è medico tuo expiscare. Hæc mi *Jacobe*, neq; improba, neq; desperanda mihi videntur, si modò tu poteris animum illum tuum mihi fatalem inducere. Et nunc maximè mihi videtur *meus* ille capillo arripiendus, cum tam honesta offertur ansa. Quæso te mi *Batte*, hoc etiam atque etiam tecum cogita, tantam esse nostram necessitudinem, ut si utervis alteri vel gravi suo incommodo prodesse queat, tamen nihil recusandum fuerit: nunc cum *Erasmo*, quem semper amore etiam vicisti, citra ullam incommodum tuum tantum possit adferre emolumentum, in eâ re negare operam, non tam quidem parum amici, quam omnino inimici mihi videtur. Neq; est quod ille scrupulus animum tuum mordeat. Si hoc nunc dat domina, quæ fronte petam quæ mihi met sunt petenda. Scio enim tibi vehementer dominæ liberalitate esse opus. Verum id velim tecum ipse reputes, simul utrumq; non rectè confici posse. Nunc quum opportunitas datur tuo dilato, amici negotium age, tuum suo loco acturus, & acturus nihilo incommodius. Neque vereare nè tanxilla res dominam exhaustiat. Simul illud cogita tibi quotidie petendi opportunitatem dari, mihi non item. Tu fortassis bene mecum agi putas, si mendicitatem effugio. Ego verò sic sum affectus, ut aut prorsus abjicienda putem studia, aut comparandum undecunq; quod literæ postulant. Postulant autem vitam non omnino sordidam & afflictam. Quamquam quantum à mendicitate aberamus, imò etiam absimus, quum nè retinere quidem in loculis sit, reliqua potest scribere. Circumspice, quocumque afini omnino nullis literis quas opes possideant, & magnum videtur, si non esuriat *Erasmus*? Adde, quid si morbus incidat, quando febris jam penè anniversaria recurrit quotannis, quid si multa alia, quæ in hominum vitam incidere & ipse experrus es? Et quid adhuc à domina præter spem accepimus? At perit, inquit, res in *Britannia*: non tuâ quidem, sed nec meâ rursus culpa perit. Ego enim neq; temerè *Angliam* adii, neq; inconsultè exitum sum molitus. Verum fatales casus nobis immanu non sunt. Quod verò clamas, me nihil mittere, equidem mediusfidius miror: quasi verò aut ego sim celaturus, si quid apud me esset, quod mitti possit: aut hic dormiam, ut mihi extimulatore sit opus. Crede mihi nō cessatur hic, imò vix etiâ vale-

rudini paritur, dum amicis do operam, dum aliis compono, aliis prælego, aliis castigo, dum mihi legodum colligo, dum emendo, dum compono, dum *Græcas* literas utiq; difficillimas, meditor. Et postea tu nostrum ocium ex tuo mentis, clamas, scribe huic librum, scribe sexcentas epistolas, quasi ingenium habeamus adamantium. Credo tibi ista perfacilia videri, quod non admodum hac in palæstra sudasti. Experire ipse quid sit librum scribere, & tum si videbitur me tarditatis incula. Admises in epistola quædam ut tibi videretur faceta, ut mihi contumeliosa, aut certe *æmæ*. Quæso te mi suavissime *Jacobe*, temperemus ab hujusmodi salibus, *Momum* non lepores sapientibus. Quod si juvat interdum eruditis jocis lusitare, ita his utamur sermonibus, ut dum tempus ferret, in re nihil ab alterutro cessetur. Tēq; per nostram amicitiam obtestor, ne tibi veniat in mentem, ut libeat periculum facere, num possum etiam istam spem, quæ mihi sola est reliqua, contemnere, neve jucundissimum nostrum amorem intempestivis nugis obscuremus. Ego toto pectore nihil aliud cogito, nisi ut quàm absolutissimam doctrinam mihi comparem, eōq; triviale hanc maximo animo contemno. Video enim, jamdudum video vulgi insaniam. Sed libri mei non itatim evolabunt, malo mihi gloriam paulò serius contingere, sed solidam, quàm maturius, verum pœnitendam; id quod non paucis evenisse video. Quare te quæso, sine me meo arbitratu hanc rem agere. Mihi neq; studium, neq; animus deerit; tu cura modo, ne mihi omnino desit fortuna, quod quidem tu potes citra tuum incommodum, fortassis etiam magno tuo commodo efficere. Neq; ego hæc scribo tanquam te putem stimulis ullis egere, hoc opus erat, ut maximum animum sumeres. Ab optimatibus nihil minui petendum, & pro amico nihil non honestè tentaveris. Et mihi crede, si rem prudenter institueris, bene procedet. Quod si omnino desperas, ne me vanâ spe lactaveris, sine me alias spes circumspicere. Hæc tu mi *Batte* non durius à me scripta, sed simplicissimè in bonam partem accipies. Erat enim in re seria seriis verbis utendum. Audi, quid etiam amplius te cupiam moliri, ut ab *Abbate* muneris aliquid avellas. Calles hominis sensum, finge verecundum quoddam & blandum argumentum ut petas. Dic me magnum quiddam moliri, ut *Hieronymum* totum, quantum est, incitiâ Theologorum depravatum, mutilatum, confusum (nam non pauca in illius scriptis adulerina subditiâq; deprehendi) restituiam, *Græca* reponam. Antiquitates & artificium, ausim dicere, à nullo adhuc intellectum aperiam. Ad hanc rem non paucis libris esse opus, deinde *Græcorum* opera, ut munere aliquo adjuter. Hic nihil *Batte* mentieris. Nam hoc molior omnino. Quod si à domina magnam impetras pecuniâ, ut facturum confido, remittito illicò *Ludovicum* ad nos. Sin decem aut duodecim Scutatostantum dabit, aut nihil, ne redeat *Ludovicus*, sed *Joanni* perferendum quicquid erit tradatur, nisi fortè puer ultro sese ad iter offerat. *Joannes* ad quem diem in *Selandia* futurus sit, *Ludovicus* ipse scit. De veste quod scribis nimis contumeliose, fac ut videbitur. Mihi tamen ridiculum videtur puerum alere & non vestire. De domina hujusmodi minutulas res emendicare, mihi non placet magnopere, sed ut dixi tu videris. A domina si non quantum vis acci-

A pies, tamen hoc cura, ut saltem aliquot Scutati unâ tua cum pecunia ad me perferantur. Magna librorum penuria, ocium nullum: valetudo parum firma: I tu & inter hæc libros scribe. De *Joanne Tabellione* video rem parum esse certam, quare an hunc *Ludovicum* huc redire malis, ipse statues, sed cave miseris cum uno aut altero angelato. Matura, quæso, mi *Batte*. *Augustini* libros *Ludovico* trades, qui *Verianum* ad *Thomam* illum nostri amanissimum perferat, ut & in itinere si quos possit vendat puer, reliquos *Thomam* per certum navitâ *Gandam* transmittat ad *N*, ut is partim apud se distrahat, partim *Guilielmo* distrahendos quàm primum mittat *Harlem*. Et per *Tabellionem* scribam. Bene vale mi charissime atq; optime *Batte*, & in hanc rem totum *Batum* effunde, amicum illum dico, non etiam cessatorem. *Aurelia*. Anno millesimo quingentesimo.

Erasmus Rot. Batto suo S. D.

C **R** Eddidit mihi colax ille alteras literas tuas, *Epist. 48*. si diis placet, sed superioribus illis nihilo minus tum ineptas, tum contumeliosas. Aut ego fallor mi *Batte*, aut aliquis malus genius, bene concordibus amicis iratus, machinatur, ut nostra tantâ benevolentia suavissimè copulatos distrahat. Quod per me certè stabit nunquam, per te vide ne steterit. Primum quid opus erat ut *Ludovicus* huc recurret, quasi mille angelati essent, ac non potius octo franci? non poterat ea pecuniola per alium quemvis mitti? Deinde quum mitteres, cur è tantillo acervo aliquid etiam detrahendum putasti? ne scilicet ego pecuniosus factus, officii mei oblivisceretur, aut ut esset unus aut alter aureolus, cujus gratiâ denuò legatum aliquem huc mitteres? Nam quod de literis objicis, mihi crede, sine his literis omnis res non minus commodè confici potuisset, modo tibi animus non defuisset, & poteras has ipsas literas per alium poscere, neq; tu unquam intelliges, quantum hic recursus incommodi attulerit. Sunt tres aut quatuor menses, quos mihi ex anno solido febris ad studii usum relinquit, itaq; jam magno animo opus. De epistolis, quod deformavimus olim dedolabam, vel potius recudebam. Prescripseram mihi pensum grave sanè & laboriosum, interea adest hic cum tuis epistolis plenis conviciorū, cum pecuniola etiam mutilata: quæ res ita me commovit, ut quod erat in manibus abjicerem, juvenem sine literis remissurus, ni me *Jacobus Tutor* multo suavis in diversam sententiam reduxisset. Emoriar autem, si quid unquam in vita sic repugnante animo scripsi, ut has nugas, imò Gnathoniismos, quos ad dominam, ad Præpositum, ad Abbatem scripsi. Hic morositatem meam incusabis scio, at non facies *Batte*, si & conditionem meam rectè perpendes, simulque cogitabis, quàm durum sit animum ad magnum opus scribendum impellete, quanto porro durius, jam flagrantem ad alias nugas devocari. Hæc quia ipse non es periclitatus, existimas nobis ingenium semper esse integrum, semper alacres, ut tibi est in summo versantio ocio. Non intelligis nullum esse gravius tedium, quàm ingenii scribendo defessi, neque reputas mihi hic his satisfacere oportere, quorum beneficiis utor? Postremò magnas librorum sarcinas poscis, neq; curas ut mihi ocium detur, quod ad conscribendos libros requiritur. Postremò non

non sat tibi est, si nostram amicitiam, si dominæ munificentiam libris editis aliquando nobilita-
vero, nisi quotidie sexcentas epistolas scriptitem. Jam abiit annus, ante quem promissa erat pecunia, tu interea nihil nisi meram spem literis tuis adfers: Non despero, causam tuam gnaviter agā: & hujusmodi mihi jam nauseam facientia, totiens nimium auribus meis inculcata. Postremo deploras dominæ fortunam. Videre tu mihi de alieno morbo agrotare. Illa suam fortunam negligit, & tu scilicet angeris? Illa nugatur & lusitat cum suo N, & tu ringeris? nihil habet quod det: Hoc unum ego perspicio, si ob istas causas nihil dat, nihil unquam daturam, nunquam enim hujusmodi causæ defunt magnatibus. Quantum id erit momenti, in tam immenso numero rerum planè perituri, si ducentos mihi francos donaverit? Habet quo cucullatos istos scortatores & turpissimos nebulones, scis quos dicam, alat, & non habet, quo ejus sustineat ocium, qui possit etiam posteritate dignos libros conscribere, ut aliquid de meipso dicam gloriosius? Incidit quidem illa in multas angustias, sed suapte culpā, quæ se maluit bello illo homunculo stipare, quam viro aliquo gravi ac tetrico, ut & sexum illius, & ætatem decebat. Ego jam longè majora incommoda prospicio, nisi mentem istam abjecerit: quamquam hoc ego in illam non scribo inimicè, quam sic amo, ut debeo optimè de me meritam. Sed quid, obsecro, hoc ad illius fortunam, si ego ducentos francos accipio? qui ubi septem horas fuerint dati, illa jam nec meminerit. In hoc omne negotium est, ut avellatur pecunia, si non præsens, vel à mensario, ut hic *Latetia* petam. Tu jam multis literis ad illam de hac re scripsisti, omnibus mandas, significas, inruis. Quid inutilius? Expectanda erat si non optima, mediocris certe opportunitas, tūmq; semel res prudenter instituta, fortiter conficienda, nunc idem vel serò faciendum. Peream, ni rem ex sententia confeceris, siquidem magno animo fueris aggressus. Potes ipse in amici causā esse paulò impudentior, ut mei tamen pudoris obtineas rationem. N. quantum sit indicandum tuxē statues: verum antequam proficiscaris, aut mittas, mitte per quempiam non incertum reliquos aureos. Vide quemadmodum ea pecuniola defluerit, accepi octo francos, tanti enim hos angelatos mutavi: ex iis puer duos abstulit, aut non multo minus. Ut de vidu interim taceam: ais restare duos angelatos, à quibus etiam is qui adferet, nonnihil deducat, oportet. *Joannes* ille, quem in *Angliam* miseris, fugit nisi fallor, non sine furto, cum *Augustinus* est equo *Angeliam* consequutus: hic erunt, ut video, turbarum plena omnia, cætera *Ludovicus* narrabit. Vale mi *Batte*, & hæc à me non commotè aut *parvè* scripta, sed ut par erat apud hominem unum ex omnibus amicissimum simplicissimè, in bonam partem accipies. Puerum *Ludovicum* tractabis, non ut *Adrianum* scurræ, in quo detrimenti nihil poterat fieri, sed ut meliore mente natum, & multas ad res utilissimum tibi futurum. Oblectabit solitudinem tuam, habebis cui legas, qui cum de literis garrias, qui cum postremo te exerceas: quare de veste non quidem pugno, sed tamen si dederis, feceris gratissimum, neq; iniquum. Vale. *Latetia* sexto Cal. Feb. Anno millesimo quadringentesimo nonagesimo nono.

Erasmus Rot. Batto suo S. D.

Seculum exisse mihi videtur suavissime *Batte*, Epist. 49.

Quod nihil abs te redditur, & hoc solo nomine arcem istam malè odi, quod perrarè occurrunt, qui aut istinc ad nos, aut hinc ad vos commeert. Quod si *Levanis*, aut in *Selandia* ageres, assiduà vicissitudine literarum nostrum desiderium levaremus. *Ludovicum* puerum quondam meum, unā meis cum literis ad te misi: is quoniam non revertitur, aut hæsisse istic, aut aliò se convertisse videtur. Sed quoniam neq; ipse me volebam hyberno itineri committere, tum valetudini parcens, tum ne componendi laborem, in quo sum totus, denovo intermitterem, & res vehementius opinione premebat, hunc etiam mercede datā conduxi. Quid autem velim, paucis exponā. *Augustinus Parisios* remigravit, amicus an inimicus, haud dom etiam exploratum satis, neq; fronti, neq; verbis satis tuto creditur. Verum non pessimè spero, malo enim hac in re candidior videri, quam suspiciosus. Mihi quoq; remigrare, non solum commodissimum, verum etiam necessariū: tum ut quod *Græci* in literis institui, pergam: tum ut quæ in manibus sunt, absolvam. Sunt & aliæ causæ, quas epistolæ committere nolui, & vacuus neq; hic sedere possum, neq; abire, nisi forte tu autor eris, ut post tam capitales iras, atq; adeò rixas, etiam amarolentas, supplex ultro ad *Augustinum* redeam, scilicet me visum indicans, & ferre non posse, ut ille me suo more deludat. Quod si animo sum usqueadeò demisso, ut ista perpeti queam, id est, ut nihil non queam pati, tamen haud etiam scio, an ille supplicem sit admissurus, ut mori sit satius, quam hujus rei subire periculum. Quicquid dabit, accipiemus quidem. A quo enim potius beneficium accipiamus, quam ab eo, de quo sic meriti sumus, & qui meo beneficio est quicquid est? verum nihil minus committendum puto quam ut in eas angustias descendamus, ut aut illius opè suppliciter implorare cogamur, aut cum maximo nostro tum pudore, tum incommodo carere. Quare non sine tadio quodam, sed tamen obfirmavimus nos, atq; hic resedimus, donec tu pecuniolam aliquam misisses, ut *Latetiam* reverso liberū esset, vel *Augustini* uti benignitate, siquidem ille syncerè & ultro deferret, aut contemnere vicissimq; ulcisci, si personatā focatāq; benevolentia sese aliquā prodidisset. Quæ res ut vel maxime ex animi sententia cadat, id quod non tam spero, quā omnino non despero: tamē undecunq; mihi nummorū aliquatulū erat corradendū, qui me vestia, qui *Hieronymi*, in quem cōmentarios paro, lucubrationes omnes, qui *Platonem* redimam, qui *Græcos* libros comparem, qui *Græci* operam conducā: hæc omnia quantopere ad gloriam meam, imò ad salutem pertineant, etiam si puto te perspicere, tamen oro ut mihi è re ipsā cognitā, affirmanti credat. Incredibile dictū est, quam mihi flagret animus omnes nostras lucubrationes ad umbilicū ducere, simul *Græca* facultatis mediocritatem quandam assequi, itaq; deinde me totum arcanis literis dedere, ad quas tractandas jam dudū mihi gestit animus. Valetudine sum, gratia superis, mediocri, & futurū spero: quare hunc in annū omnes intendendi nervi, ut & quæ cudimus, in lucē exeant, & Theologicarum literarū tractatione *Zoilæ* nostras

nostros quorum maxima turba est, ad suspendium, ut digni sunt, adigamus. Jam olim magna minantem, aut nostra desidia, aut fatum aliquod iniquum, aut valetudo retardavit. Nunc nunc tandem est suscitandus animus, nunc omnes contendere nervos oportet, ut aliquando cum *Flacco* nostro gloriemur: *Invidia quia major: Et jam de me minus mordeat invidia*: hoc est, ut invidentissimorum hominum malignitatem, virtutis splendore obruamus: id quod ego superis bene fortunantibus futurum confido, modo triennium vivere detur. Sed omnia penè mea fata in te uno sita sunt, quapropter pari studio conantes nos adjuvare oportet, id quod plurimis de causis prestare debes: tum quia felicitatis nostrae abs te profecta sunt auspicia: tum quod tam arcta necessitudo nos jam olim copulat, ut copulatio inter duos mortales esse non possit: tum quod tui nominis immortalitatem cum aeternitate scriptorum meorum vides esse conjunctam, ut siquidem nos ingenio libros nostros ab interitu potuerimus asserere, tui quoque candoris memoria nunquam sit interitura. Eja agè mi jucundissime *Batte*, pectus istud tuum candori & Gratiis consecratum excita, omnes benevolentiae venas excute, ut si unquam de *Erasmio* tuo juvando, amicè cogitasti, id quod nunquam facere destitisti, nunc toto animo incumbas. Sed nunc ego nostrae necessitudini gravem jamdudum facio injuriam, qui quidem te rogem tam diligenter, quem admoneri plus satis fuerat futurum? Non orabo igitur, ut me ames: non enim potes ardentius: non ut fortunis meis faveas, quas tuis ipsius anteponis: nec ut in curandis rebus meis fidem studiumque tuum praestes, quibus meipsum quoque vincis: sed quod est omnium levissimum, id unum ut exorem permagni refert, ne quae à nobis nostris de rebus ad te praescribuntur, logodadala credas esse, & arte conficta, quo nostris commodis inserviamus. Quod si quando per ocium aut joci lusimus, aut pro re nata quid adumbravimus, habent illa mi *Batte* suum tempus. Nunc ita res habent, ut salibus indulgere neutiquam vacet, & nihil sit causa, cur quippiam mentiar. Ita velint superi nos ambo mutuà charitate feliciter consensescere, & apud posteros quoque amoris nostri sincerissimi memoriam quam diutissime vivere, ut nullum ego apicem his inserui literis, qui cum hoc pectore dissideat. Quid enim est quod tecum, id est, meo cum animo, communicare non aut tutò possim, aut liberè debeam? Proinde te oro mi *Batte*, ne quid horum quae scribo, pro furo accipias, cum à me quidem magis etiam seriò dicantur, quam utervis nostrum velit: ne planè *Plautum* illum referam *Horatium*, & crure verè fracto, ridear ab omnibus, sublever à nemine: quod unum si persuadeo, cetera tibi curae fore scio. Domina si quid misit, id velim certo tabellioni, aut *Ludovico* committas unà cum *Britannica* pecuniola: aut huic denique, si certior non occurrer, rectè committi arbitror: habet *Anrelia* uxore cum liberis, & complurium literas perfert. Quod si vel à domina nihil est allatum, vel tabellio non placet, tamen huic *Britannico* nummulus fac tradas, quibus me *Parisiis* referam, id quod à feriis natalitiis facere constitui, & cautes nulla me potest esse nudior. Quid igitur tuus *Jacobus*, inquires, facit? Omnia, mi *Batte*, quae à te ipso solent, eo vultu, eo pectore, quo soles ipse. Amat effulsi-

A miratur unice, laudat sine fine. Fortunulas suas ita alacriter, ita libenter impartit, ut nemo unquam tam libens beneficium acceperit, quam hic dat: nihil allevandi gratia dicam; aut idem est qui tu, aut alter certe *Batte*: ita ad amussim tuum candorem, tuam charitatem; breviter, tuum istud sincerissimum niveumque pectus repraesentat. Sed erant permulta, quae me *Parisiis* revocabant, tum pudoris erat mei, amici tam integri, tamque parati fortunulas non gravare. Expectat enim magnam potius fortunam, quam possidet: & habet tamen sibi quidem mediocrem, mihi alendo fortassis angustam: quanquam ego illud vel praecipue candidissimo unione signandum arbitror, quod hic mihi contigit amicus non blandissimus, ut sunt permulti, sed certissimus, ut perpauci, aut fortasse nulli. Is te, mihi crede, jam non minus ardet atque meipsum. *Batte* illi in ore plurimus: videre compectique, quoties te laudo, gemit. Redamabis igitur hominè, *Jacobus Jacobum*, candidissimum candidissimum, doctus eruditum, *Erasmi* admiratorè admirator penè nimius. Deposce me si operam luseris. Mitte pariter quod est in sarcinula de epistolarum praeeptionibus: hoc enim opus à me perficitur: praeterea *Augustinum* in membranis scriptum, tum orationis ad virginem matrem exemplar, nam meum *Augustinum* avertit. De domina quid spei, quid nos amet praepositus, quid Abbas à fratre, non amico reverius de nobis sentiat, ecquid *Adagia* nostra placeant, ecquid ab *Anglis* novi, expecto, ut ait *Cicero*, *parta dei partem*. Scripsi etiam per hunc *Antonio*, à *Disma* nimirum Abbatis fratre compulsus, hanc quidem de causà. Adolescens ipse mente est optimè praeditus, ita ut nihil meminerim in vità vidisse aut ingeniosius, aut modestius: studia miratur unice, dignusque est omnino, qui vulgari istà eruditione videatur indignus: sed vivit in tutela, ut appellant, quadam neglectus, victu immundo & sordido, inter scurras potius quam studiosos, quos gladiatorum usus delectat potius quam librorum, quiq; pulchrius ducunt nocturnis grassationibus, Bacchanalibus, quàm ad librum locubrare, & scis quàm facile aetas illa improbo convictu depraveretur. Adolescentulus partim ingenii bonitate, partim consuetudine nostrae literas magis ac magis ardet, miserèque cupit ex illa hara ociosorum juvenum, ad meum *Jacobum* emigrare. Amant enim inter se mirum in modum, cupit ille quempiam vulgi dissimilem, qui toto pectore bonas literas amplectatur, cui doctrinam suam communicet: cupit alter, apud quem mundè & totus in literis vivat. Quare tu quoque: quid usu venerit, operam accommodabis tuam, ut Abbas hunc ex ea eximat familia, & *Jacobo Tutori* meo committat: & adolescentem bearis, & *Jacobo* nostro fueris gratificatus, & Abbas non debium quin nobis omnibus hanc ob rem maximam sit gratiam habiturus. Ergo *Antonium* ad quem scripsi, excitabis, ut Abbatem commoneat. Abbati ipsi mutata sententià non scripsi, nec scribere consilii est, donec tuis literis certior ero factus. Adibis *Andomarum* ipse, quo melius omni de re cognoscas. *Gustelmi* nostri ad me scriptam epistolam, ad te transmittito, scilicet ut rideas, est enim perquam faceta & technologa. Vide obsecro, quibus ille anfractibus circumvehitur, quàm huc atque illuc cursum flectit, ut tanquam aliud agens, eò denique evaderet, uti *Adagiorum* libellos

bellos aliquot mitterem, meo videlicet periculo, se bonâ scilicet fide sortem remissurum, haud stultus mercator: siquidem alienâ pecuniâ, alienoq; periculo suum lucrum facere noverit. *Jacobus* meus illi *Græcum* Grammaticen dono misit. Percipio enim illum has literas degustare, tum erit eundem tuis epistolis frequenter excitare. Est per se lenior, tum genus illud vitæ, nullus studiorum comes, nullus æpulus, nemo mirator, nemo fautor, nullus honos, nulla præmia, quem tandem ista non vel ex diligentissimo ignavissimum reddant? Opus de epistolas scribendi præceptionibus præmanibus est, id si videbitur, tuo Principi *Adolpho* dicabimus, de *Copia* item tentabimus absolvere. Tabellarius qui has reddidit, mihi non incertus videtur: quare rectè, quæ voles, commiseris. Si jam *Ludovicum* remisieris, tum scribito quid rerum illi mandaveris. *Petrus* tuum candidissimum cum optima conjuge meis verbis salutabis per diligentem. *Adolpho* tuo me facies commendatum. *Jacobus* hic alter tu, alterum se, id est, te plurimum salvere jubet, cupitq; tibi quam commendatissimus esse, & est mihi crede, quem tu ames, non aulico, sed *Bartico* amore. Vale mi optime ac suavissime *Barto*. *Aurelia* tertio Idus Decembres, antelucano. Anno millesimo quadringentesimo nonagesimonono.

Erasmus Rot. Petro Natio S.D.

Epist. 50. **Q**uod tam officiosè res nostras curas *Petro* humanissime, deamo te, & gratiam habeo plurimam. Jam pridem isthic me videres, nisi *Abbas Bertinicus*, jamjam abeuntem, jam accinctum remoratus esset. *Psalterium* fac emas, si modò castigatum est, & integrum, & si character mediocris: adero istic dubio procul ad Paschales ferias. Pecuniam missurus eram, sed cum has scriberem literas, puer haud etiam certus erat, nam istuc esset iurus, quare de pecunia jubeo te securum esse. Vale, & nos ama. Anno M. CCCC. XCIX.

Erasmus Rot. Ludovico suo S.D.

Epist. 51. **M**itto ad te tres Precationes, unam ad *Jesus* Filium Virginis, duas ad Virginem matrem, quas facito ut diligenter perscribas, quantum potes. Prima est perturbatio, sed errare non poteris, si lineas indices sequare. Semel quæprimum describi omnes cupio, propterea quod is cui sum donaturus, intra quatrimum, aut etiam fortasse maturius, *Parisi* iturus est: de reliquo consultabimus, ubi nos viseris. Aut si tibi est ocium, ut sæpius perscribas. Utere chartâ quàm potes optimâ, nigrissimis lineis deformatâ, marginibus spatiosioribus quàm meæ sint, & versus inter se latiusculè distent. Scribe quam potes politissimè, non feceris gratis. De *Francisci* libro, si parum tibi spatii est, cura ut sciat, qui possit alium notarium sibi comparare: nam à me posthac non d'erit quod scribas, si tibi quidem ocium non defuerit. Si tibi per tuos licebit, post biduum aut triduum, ubi semel transcripseris, nos visito ut colloquamur. Pileum meum velim adferas, nam pileum *Adriani*, quod est apud me, salvum est & intactum. Nam simul atq; hic recepi, nonquam sum usus: deinde adito N. fac ut scias quanti possit emi tale capitale linteam, quale perit à D. Ber-

tinus: ut aut emptum recipiat, aut si malit pecuniam quâ emat: adito hominem, rogatoq; utrum malit, aut potius ipse emito consilio viri, ut planè illi satisfiat, reddam tibi ubi ad nos veneris. Humanissimo *Adriano* patrono tuo simulq; *Edmundo* mihi fratris loco dilecto, multis modis facies me commendatum. Vale.

Si quid à *Parisiis*, ab *Antonio* novi est, fac ut sciam. Medico, ubi commodum erit, salutem multam dices meis verbis: & *Guardiano*, si jam rediit. Anno M. CCCC. XCIX.

Erasmus Rot. Barto S.D.

Epist. 52. **S**i tu tuique rectè valetis *Barto* jucundissime, est. Sicut cupimus, quod vehementer gaudeamus. Quanquam de amore nostro tibi peripetum arbitror, tamen etiam atq; etiam tibi persuadeas velim, nihil esse uno me *Barto* amantius, nihil illi devotius. Quod si tu me amas, aut bonas literas miraris, hunc hominem tuo more, id est, perbenigne & comiter accipe: quo neq; charius mihi, neq; literatius quicquam. Et quod his temporibus peregrinatio est rarum, summæ eruditioni summam modestiam adjunxit. Hunc domina *Vermund*, hominis & ingenio & pudore delectata, unicè complectitur: quare & tuâ humanitate dignum, & nobis omnibus vehementer gratum feceris, si hic ostenderis quanti nos facias. De nostro statu nihil erat quod scriberem. Sibilant, ut solent nonnulli quos tu non ignoras *Zodi*, sed spero nos aliquando ex his scopulis evoluturos. Te cum universa familia quam rectissimè valere cupio. Anno M. D. XCIX.

Jacobus Bartus Guilielmo Montjoie S.D.

Epist. 53. **E**xpectatissimè optatissimèq; mihi erat *Erasmi* mei reditus, non quod eum tibi inviderem, sed quod sine modo amarem. Non potui tamen non graviter excruciar, ubi ille mihi acerbissimam illam suam Tragœdiam denarravit, quam ego mako ante animo prælagieram. Quid illi non inveniaram? quoties graviora etiam somniaveram? & jam tum de illius fortunis anxie cogitabam, quum mihi ejus epistola redderetur. Utunque evenit, gaudeo, gaudeo humanissime comes, quod tam ducem animæ meæ partem, vel mutilam atque vexatam receperim: tamen non ita improbè illum amo, quin maluerim integrum apud te remansisse, quàm sic spoliatum, & tam insigni contumelia spoliatum, ad nos redisse. Deum immortalem, ne Musas quidem ac literas ab *Harpys* illis tutas esse posse? *Platon* apud *Agist* profuit in crimine capitali, quod esset philosophus. *Phalaris* inhumanissimus ille, erga medicum suum *Pythagoram* philosophum, & *Stesichorum* poetam, summâ usus legitur tum humanitate, tum liberalitate. Verum quid in re desperata serz profuit querimoniz? *Ferendum, non culpandum, quod mutari non potest*: præsertim quod pudendum existimem, cum ipse suam calamitatem tam infracto, tamq; præfenti animo ferat, me fractiore esse animo. O rem præclaram philosophiam, quam ille semper & coluit & prædicavit! Meum erat officium, illius æritudinem oratione lenire: at ille ridens, meas lachrymas reprehendit, bonoq; animo esse jussit. Nihil se potnere etiam dicebat, quod

quod *Angliam* petisset, non perisse illam pecuniam sine maximo quæstu, propterea quod istic ejusmodi esset amicos nactus, quos vel *Crescens* opibus anteponeret. Duas noctes unâ pernoctavimus. Bone Deus, quanto ille affectu prioris *Richardi* humanitatem, *Caleti* eruditionem, *Mori* suavitatem, oratione sacundissimâ repræsentavit: ut si mihi liberum esset, cuperem & ipse tam docta, tam candida pectora visere! Te autem totum, optime *Montjoie*, ita à capite, ut aiunt, ad calcem usq; depinxit, ut quanquam antea tui amore vehementer flagrârim, nunc in te amando nec *Erasmo* quidem ipsi cedam, qui te tamen plus suis oculis amat. Tibi adeò nihil imputat, ut tuam quoq; vicem apud me deploraveris, qui ad tantos tam sumptus, tum labores suâ causâ fueris adactus.

A Postremo, cum à nobis digrederetur, hoc mihi etiâ atq; etiâ mandavit, ut tibi quàm sapissimè scriberem: quod quanquâ pro tua singulari doctrinâ, meaq; imperitia facere viderer, tamen nè officio defuisse viderer, has qualescunq; literas ad te dedi: quibus si te non offendi animadvertero, agam tecum sapius. Et utinam id faxint superi, cujus spem nonnullam *Erasmus* ostendit, ut te propius paulo frueremur. Pro summa tua in *Erasmo* mentis tum humanitate, tum benignitate, immensam gratiam & habeo & dum vivam habebo. Plus enim me illi debere puto, si quis quid de illo bene mereatur, quàm si in meipsum conferat. Generosissimam dominam conjugem tuam, socerum optimum, reliquàmque familiam bene valere presor. Ex arce *Tornensi*. Anno M. CCCC. XCIX.

DES. ERASMI ROT. EPISTOLARUM LIBER NONUS.

Erasmus Rot. Guilielmo Montjoie S.D.

Epist. 1.

Q UOD locupletiores quondam, absolutiorinq; *De conscribendis epistolis* rationem à nobis efflagitasti *Guilielme* adolescens ornatissime, pudenter tu quidem pro tua modestia, sed tamen ut facile intelligerem quantopere ejus rei studio arderes: tum animus ille tuus nos haud mediocriter delectavit, tum judicium etiam non vehementer probare non potui; nam & agnosco in te perlibet, quod repente tot privatis publicisq; negotiis implicitus, tum novis nuptiis ut par est, occupatissimus, veterem tamen illum tuum erga bonas literas amorem non mutaveris. Sive ut his de rebus conscriberemus, tuâ ipsius interesse putabas, videlicet ut veterum Principum exemplo, si quod vel absolutis negotiis, aut etiam inter ipsa contigisset ocii, id totum non nugis, quod vulgò faciunt, sed honestis studiis impartires: sive hoc nostro labore, qui tibi totus desudat, *Anglia* tuæ studia pro tua virili juvares, in quâ videres *Latinas* literas indies magis magisq; efflorescere. Mentem istam tuam mi *Guilielme*, & te dignam, & omnibus bonarum literarum studiosis, cum voluptati, tum præsidio futuram & laudo, ut debeo, & agnosco, ut dixi libenter. Nec minus iudicio tuo, prudèti sanè & acri gratulor, qui utrunq; rectè perspexeris: & nondum antehac ex multis, qui de scribendis epistolis præceperunt, huic tantæ rei fuisse satisfactum: & nullam esse ex omni studiorum genere partem hâc unâ, vel quæ latius pateat, vel quæ tantundem habeat aut usus, aut voluptatis: quo magis sunt reprehendendi, qui de re tam ubere, tamq; necessaria, tam jejuna indiligenterq; ut nè dicam ineruditè, conscripserunt. Ut enim interim de his taceam libellis, qui jamdiu in ludis literariis soliti circumferri nuper politiore literaturâ reslorescente, tanquâ nebulæ, sole emer-

D gente, propemodum evanuerunt: quo tandem consilio legitur à pueris *Franciscus Niger*, cujus non modo præceptiones triviales sunt, neq; ex intimis (ut oportebat) rhetorum fontibus petita, sed nulla etiam extat epistola, non dicam elegans & venusta, sed nè *Latina* quidem. Tum illum quod *Marius Philolphi* nomine circumfertur opus, confusaneum mihi planè perturbatumq; videtur: & si dicendum liberius est, parum tum eruditum, tum ad id quod promittit, accommodatum. Nam præterquam quod synonyma habet nimium puerilia, dicendi genera in singulis epistolarum generibus, ferendum erat quod odiosè inculcat, ni id & imperitè faceret, qui eam gravissimam epistolam judicaret, quæ verbosissima esset, & quàm maximè alieno repetita principio. Tum in ipso operis limine, quorsum attinuit rhetorices præcepta toties perscripta repetere? An ut rejedis *Ciceronis* & *Fabii* libris, hujus nugæ pueri lectitarent? Nec *Sulpitii Perusii* doctrinam contemno, quibus in eis libris, quos Grammaticos ipsi vocant, haud Rhetoricos, facultatis hujus degustamenta quædam præbere, consilium erat, &c. Bene vale. Anno M. CCCC. XCVIII.

Erasmus Roterodamus Edmundo Sacerdoti Optimo S.D.

A Bdidisti me in villam humanissimi Principis à *Coursemburne*, hybernis his mensibus in arcanis literis molaturus: & utinam id te comite mi charissime *Edmunde*, *Guardiano* duce, licuisset. Sed hac in re, itidem ut in cæteris, vulgato præcepto libenter utemur: Quando non potes quod vis, id velis quod possis. Cæterum tuæ fuerit charitatis, *Adrianum* extimulare, ut me libris aliquot instruat. Mittat oro in *Paulum*, *Augustinum*, *Ambrosium*. *Origenem* à *Bertiniciis* in tempore petat, certaque fiduciâ pro me fidejubeat: non

non enim fallitur. Præterea percipias, si fieri possit, ut *Origenis* Homilia una mittantur, quas habet *Gardianus*. *Lyrannus*, aut si quis alius in *Paulum* scripsit, & eum ad nos venire velim. Mittetur sabbato vehiculum, quo omnia huc perferantur: interim curabitis, ut libri sint in eum diem parati. Si quando vel *Adrianus*, vel *Gardianus* dignabitur nos invisere, cupide videbimus utrumlibet. Vale mi optime *Edmonde*, & hac in re quæso diligenter operam tuam naves. Ex arce *Cornturnensi*. M. D.

Erasmus D. Adriano in Christo amicissimo S. P. D.

Epist. 3.

Hunc *Ludovicum* puerum hætenus *Jacobus Battus* mei respectu aluit in arce *Tornebursi*: nunc ita libitum iis, qui in præsentia tyrannidem obtinent, ut alio concedat, qui *Batti* fratrem expulerunt ipsum etiam *Battum* expellere conati. Quare monui adolescentem, ut te primum videret, quem si in familiam tuam receperis, rem feceris & mihi vehementer gratam, & erga juvenem officiosam, & erga Deum piam: postremo tuis commoditatibus non inutilem. Est enim juvenis mediocri doctrinâ, scribendi artifex egregius, moribus & fide integerrimâ; id quod ipse facile comperies, & ipse meo periculo non dubitem affirmare. Vale.

De libris communicatis habeo gratiam: referet autem is qui pietatis officia multo cum favore solet remitti, Deus. Ex arce *Cornturnegen*. M. D.

Erasmus Edmondo ut fratri dilecto S. D.

Epist. 4.

Certior per te fieri cupio, num jam redierit noster *Gardianus*, aut quam mox expectetur adfuturus. *Adrianum* orabis meis verbis, ut de libris suis patienter agat: nam post paucos dies aliò me conferam, sed non prius quam codices multa cum gratia restituro. Mirum quam mihi grater, qui hunc laborem susceperim: confido enim me posthac toto pectore in arcanis literis libenter versaturum. Meus *Franciscus* intra dies ferme octo in patriam redit, quare *Ludovicus* rectè fecerit, si paginas, si quas habet, de *Laurentio* miserit: de mercede nulla fuerit conratio. Præterea de tabellione ecquid cognôrit, ut sciam, faciat: tum de sudario quod perierat, quid egerit. Exemplar precationum mearum, si defuit uti, jube remittat. Vos omnes jamdudum expecto sed frustra. Cum primis pio, mihiq; plurimis nominibus observando viro *Adriano* salutem meis verbis annuntiabis. Ipse rectè valebis, ac nos tui amantissimos vicissim amabis, nōq; pro mutua charitate, mutuis apud Deum precibus adjuvemus. Ex arce in quâ divertor, rapum. M. D.

Erasmus Roter. R. P. Henrico à Bergis Episcopo Cameracensi S. D.

Epist. 5.

Cum hominis conjunctissimi dignum immortalitate ingenium, quam celebratissimum effluere cuperem, ornatissime Præsul, id ita demum fore existimaui, si celeberrimi tui nominis titulus operi novo velut fax quædam præluteret: non quod hoc imperis tux præstantiæ aux apum, aut

A magnopere dignum judicâsem, verum ut novo auctori tuis è laudibus nonnihil tum gratiæ, tum auctoritatis accederet: id quod mihi abundè videor assequutus. Tanto enim ardore meus *Guilielmus* ab universis hujus Academiæ alumnis legitur, rapitur, tenetur, ut dictu prope sit incredibile: jam passim in publicis auditoriis, in collegiis *Guilielmi* mei nomen perstrepat. Hoc munere si te nihil offendi sensero, sat pulchrè procedo: sin gratiam etiam in eo, planè triumpho. Donamus enim aliena; nihil enim ipsi excudere potuimus. Theologiæ studiis occupati: & *Hieronymi* monita sequuti, discimus quod doceamus. Brevi tamen aliquam studiorum nostrorum frugem expecta, quam tuo nomini propriam faciemus. Me morbus protius exhaust, & cutis & loculi laxissimi sunt: illâ carne, hi numis sarcindi: tu pro tua consuetudine facito, ac bene vale. *Parisiis*. M. CCCC. XCVIII.

C *Erasmus Rot. Christiano, qui opera Augustini scripserat fucatus.*

Salveto quantum voles. Ita me Deus amet, *Epist. 6.*

haud expectaram abs te tantam elegantiam, vel potius eloquentiam: nam elegantem futurum facile prospexi. Quare tux literæ voluptati mihi in primis fuerunt. Proinde te hortor, ut isto cursu pergat, propediem tui præceptoris simillimus evasurus, sed genus aliquod dicendi, tanquam signum tibi proponas, censeo, nè varia, suiq; dissimilis nascatur oratio. Id autem genus potissimum eligendū, ad quod te potissimum natura composuit: de te conjecturâ sumere licet. Videris ad *Timonis* propius quam ad *Ciceronis* formam accedere: equidem malim *Ciceronis*. *Atticū* erat præstantissimū. Ab *Asiatis* longè abes. *Rhodiū* nihil est quod petas. *Panicū* referte videris, vel *Allobrogicū* potius: quod quidem longè temperatissimum esse constat, videlicet ex *Arabico* & *Iberico* medio mixtum, *Calens* interim ruberum dissimulante. Verum ineptè hæc te doceo ius, cum tibi *Minerva* sit domi. Verum is, ut est nova quadam humanitate, dabit veniam, si meam facem in ipso messum mittere: mittam enim sapius. Non displicet illud discendi genus, ut ille materiam, tu verba minifres. Idem olim *Crassus* factitavit orator haud vulgaris, sed hic ex præcis. Vidi ipse corniculam *Horatianam*, cujus te similem esse nolim. Eris autem, si præceptoris quàm simillimus esse studueris.

F Quod me amas, nihil scribis novi: sciebam enim antea. De nostro certamine *Christiane*, nihil est quod labores: tu tanti es, nisi mihi *Augustinus* mentitus est, quod non solet. Bene vale cum tuo *Dadalo*. *Lutetia*. Anno millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo.

Erasmus Gaguino.

Cereales & Anabasis qui sint apud *Hieronymum* *Epist. 7.*

Gnomum in *Rossianum*, non satis intelligo. De Cerealibus somnio, nescio quid. Utroque verbo vestigatores quoquo versus dimissi, significari videntur, tu me doceas velim. Dialectica *Laurentii* jampridem desidero: quæ si tibi sint, obsecro commodas: sin minus, commonstres à quo mihi sint petenda. Bene vale. Anno millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo.

Gaguinus

Gaguinus Erasmo.

Epist. 8. **N**ec Cerealiū, nec Anabasiū permitit me acerbissimū morbus meminisse, tam sum doloris impatiens. Dialecticē tibi demitto, quam remitti aliquando provideas cum orationculis, quas à me habes. Vale melius Roberto tuo. M. CCCC. XCVIII.

Erasmus Evangelista S.D.

Epist. 9. **V**erbum illud, *accensus*, quod nos offendebar, apud *Vegetium* reperi: cuius hæc sunt verba: *Ad obsequia tamen iudicum vel tribunorum, nec non etiam principum deputabantur milites, qui vocabantur accensi; hoc est, postea additi, quam fuisset electio completa, quas supernumerarios vocant:* Hæc ille. Manifestissimū igitur est, *accensus* ab *accensendo* dictos; hoc enim communicatū volui. Vale. M. D. XCVII.

Erasmus Roberto Piscatori.

Epist. 10. **V**ide quā sit avidum & querulum feminarum genus. Nodiūstertius puer meus ab hospite nostra veteri plurimum retulit querelarum. De nostrū utroq; nescio quid maritus murmurabat. Mater nē *Normana* planē non esset, querebatur se pro laboribus, quos meā causā cepisset, nihil gratiæ recepisse. Filia te permalignē solvisse aiebat. & pristinæ tux consuetudinis oblitum fuisse. Ego decuplo beneficium emo: redimo enim cumulatissimā mercede officium, & nihilominus beneficium debeo. Hos mulierum mores cum mecum reputo, tum gaudeo me in hoc vitæ genus incidisse: si casu, feliciter: si iudicio, sapienter. Habes jejunam epistolam, argumentum mihi jejuna illa mulier ministravit. Tu si bonā valetudine fueris, gaudemus: nos optamus quidem, imō jam speramus: exipit enim morbus paulatim remitti. *Lotetia*. M. D. XCVII.

Erasmus Roterod. Thoma Greio S. D.

Epist. 11. **S**i quid unquam tibi gratum aut feci, aut volui, quæso ut hoc mihi gratiæ referre non grave ris. Huic juveni, quas ad te literas scripsi, tradito, ubi meis vehementer efflagitantibus copiam fecero, remittam. Bene vale. M. CCCC. XCVIII.

Erasmus Thoma Greio S.D.

Epist. 12. **T**amet si essem occupatior suavissime *Thoma*, tamen ut intelligeres, quoties ad te scribendū erit, nullam prorsus excusationem me mihi permitturum esse, vel interpellantibus negotiis tecum per literas loqui libuit. Cave posthac à me expectes, ut in singulis epistolis, vel meam in te benevolentiam testificer, vel ingenium tuum prædicem. Semel hoc tibi persuasum velim, tuo isto in me animo, tam propenso, tam candido, tam modesto, tam ardenti, tam amico non esse mihi neq; charius quicquam, neq; jucundius: meque planē sic affectum esse, ut tam dulce bonum nolim vel cum universis *Arabū* opibus commutare. Porro de meo vicissim in te amore, hoc perinde ut *Apollinis* oraculum accipias velim, dum tu & vir-

Antem & bonas literas (id quod facis) amplecti perges, nulla consuetudinis intermissio, nullus casus hunc in te animum mutabit. Solidus enim amor à virtute profectus, tam finem nescit, quā virtus ipsa. Etenim quos cupiditas amicos facit, necesse est, ut idem amoris lacriq; sit finis. Quos verò voluptas ad amandum allicit, ibi finem amandi faciunt, ubi satietas subierit. Qui deniq; puerili impetu animorum sese benevolentia prosequuntur, pari levitate ab amicitia desciscunt quā accesserant. Nostra necessitudo longè melioribus

Binitis profecta, non paulò solidioribus columnis innititur, quippe quos non cōmodi ratio, non voluptas, non juvenilis affectus, sed honestus literarum & communium studiorum amor copulavit. Est enim inter bonos studiososq; viros vel publica quædam, sed constantissima necessitudo, è similitum rerum admiratione conflata. Ex quoniam virtutis studium nec sanitatem novit, nec casibus fortuitis subjacet, non potest bonorum benevolentia non esse perpetua. Hoc igitur amoris genere cum simus juncti, vereri non debes, nē quid in nostram amicitiam incidat, qualia vulgaribus amicis multa passim evenire videmus. Quanto tu innocentia & literarum eris amantior, tanto mihi chariores futurus. Equidem abundè magnam amoris in te mei fructum tulisse videbor, si præclaram virtutis indolem, quā in te primus animadverti, meā operā ad frugem pervenisse videro. Ad quod ut manibus pedibusque enitaris, te mi

C
D *Thoma* etiam atq; etiam hortor. Id facies, si optimos quosq; autores tibi legendos propones, lascivos & obscenos non secus ac pestem quandam fugeris, præsertim istā adhuc ætare, quæ suā sponte lubrica, non tam ad recta capiendā propensa, quā ad nequitia proclivis est. Quorsum autem attinet istos cum morum detrimento legere, cum neutiquam desint qui doctrinā non paulo plus profint, obscenitate nihil noceant? In quorum numero *Virgilium* in primis leges, *Lucanum*, *Ciceronem*, *Laetantium*, *Hieronymum*, *Salustium*, *Titum Livium*. Invitus finem facio, ita mihi videor dum hæc scribo jucundè tecū fabulari. Et vide, quæso, quantum id sit quod de nostra familiaritate corporum disjunctio detrahit. Animo te video, literis colloquor, fortasse etiam jucundius quā lingua. Quare gaude ac vale. Ne literarum novum colorem diutius mireris, amantium sanguine scriptas esse noveris. Attramenti penuria, mori succo scriptus. *Parisiis*. Anno M. CCCC. XCVII.

F

Erasmus Rot. Thoma Greio S.D.

Scriptit Iuvenis.

Iam pridem isthuc meæ venissent literæ, adolescens generosissime, quo uno ex universo hominum genere nemo vivit mihi charior: nam illo quo minus jucundissimus appellari possis, fata inviderunt, at charitatem fortuna neq; eripuit neq; poterit eripere. Pridem, inquam, tibi scripsem, quod & ego pro mea in te benevolentia maxime cupiebam, & te pro mutuo in me amore majorem in modum expectare sciebam: sed veritus sum, nē vulnus acerbissimum, quod recens acceperam, adhuc crudum exagitarem: quod tantum ab erat, ut ullam omnino tractationem admitterer, ut nunc quoque levi admonitu recrudescere sentiam. En dolor justissimus uberes mihi lachrymas excutit.

Epist. 13.

excuit, jam cicatricem duxisse vulnus sperabam: Nulla est intolerabilior contumelia, quam quæ pro beneficiis rependitur. Utinam liceat tantum è Lethæo haurire amne, ut totus ille senex cum suis injuriis, meis officiis animo effluat, cujus quidem memoria quotiens mentem subit, totiens non solum irascor, verum multo magis admirror, tantum veneni, tantum invidentiæ, tantum perfidiæ, tantum impietatis humano pectore insitum esse. Ita me Deus amet, cum hominis animum sceleratissimum contemplor, videntur mihi poetæ, homines alioquin in describendis hominum ingeniis tum acuti, tum eloquentes, hujusmodi virus aut non vidisse, aut dicendo assequi non potuisse. Quem enim lenonem tam perfidum, quem militem tam gloriosum, quem senem tam morosum, quod denique portentum tam invidum, amarulentum, ingratum ausi sunt unquam fingere, quam hic est senex fucatilissimus, qui religiosus etiam sibi videtur, vitiisque suis splendida nomina fingit? Vexabis me dolere. Ego mi *Thamem* pro sua atrocitate modestissime tero. At non possunt non dolere incommoda quæ præter expectationem accidunt. Quando ego unquam pro meo candore, pro meis meritis, pro fide, pro amore penè fraterno, ab homine cano ut apparet, nobili ut jactat, religioso ut fingit, tam insignem contumeliam expectare potuissem? Summam ingratitudinem judicabam officium officio non reponere. Legeram & hominum esse genus quos tutius esset offendisse, quam officiis demeruisse. Non credebam, donec experientia fidem fecit, multo esse periculosius, malis benefacere, quam bonis male. Nam quum nebulo ingratus devinctiorem sese mihi sentiret esse, quam ut gratiam referre posset, à literis quas jam diu misere vexaverat, ocium sibi sumit, studiumque omne huc transfert, ut suis nefariis machinamentis me perditum eat: quem postquam laboribus confici posse desperat (nam id jam frustra tentaverat) lingua Tartareo veneno imbuta conatur extinguere, & exinxit quantum quidem in ipso fuit. Quod vivo, quod etiam valeo, literis acceptum refero, quæ me docuerunt, nullis fortunæ procellis cedere. Indignè fert homo sceleri natus, se parum nocuisse. Parum est illi, tantâ rabie in me præsentem debacchatum esse, ab animo meo distraxisse me, fugientem eminus veneno petit, atque mei odio in te charissimam animæ meæ partem sævit. Sævit, inquam, eo telo quo inter mortales unus plurimum potest, maledicentiâ. O vipereum malum quovis aconito, quavis *Cerberi* ipsum nocentius! Ejusmodi nè portentum solem purum aspicere? istiusmodi monstrum auras haurire, imo inficere vitales? Tale dedecus communem sustinere terram? Nullum tam terrificum, tam pestilens, tam execrandum malum poetarum ingenia excogitare potuerunt, quod monstrum istud non facile vincat. Quis enim *Cerberus*, quæ *Sphinx*, quæ *Chimæra*, quæ *Tisiphone*, quæ larva cum isto malo conferri jure possit, quod nobis *Gethia* nupere vomuit? Quis scorpis, quæ seps, quis basiliscus venenum habet præsentius? Venena ferè non nisi irritata nocent. Leones bene meritis officium rependunt. Dracones officiis mansuecunt. Huic seni summa mea merita rabiem faciunt. Habes animum virulentum. Jam ut solidum ostentum intelligas, si vultum trucu-

A lentum, si totius corporis habitum paulo contem-
plere diligentius, nonne tibi videaris omnium
scelerum quasi simulacrum quoddam intueri? Et
hic laudanda est naturæ prudentia, quæ defor-
mem animum digno corpori includit. Latent sub
superciliorum hispida sylva oculi refugii, torvum
semper tuentes. Frons saxeæ, nè in malis quidem
ulla sanguinis verecundi nota: nares polypum
spirant, setis sylvescentibus occupatæ. Buccæ
pendulæ, labra livida, vox erumpit non promittit,
B tanta est animi impotentia: latrare jures cum lo-
quitur: cervicem intortæ, crura incurva. Nihil est
denique quod natura non aliquo insigni stigmate
notaverit. Sic sceleratos ac maleficos inurimus,
sic canibus mordacibus nolam appendimus, sic
bovem cornupetam furno alligato signamus.
Mene huic turpissimo monstro meas literas com-
municasse, hujus causæ tantum ætatis, tantum in-
genii, tantum operæ trivisse? quæ si perissent, mi-
nus essem miser. Nunc draconis dentes sevisse me
C video, qui in meam perniciem renascantur. Plus
est, quam perdere beneficium, amicum præstan-
do, hostem infestissimum parare; ubi enim ty-
rannus meâ sit abusus operâ, cui gratiam referre
neque posset parem, neque vellet ullam, novum
exitii genus homo ad maleficium tantum inge-
niosus, excogitavit, quo & me cui devinctum
esse non liber, & te pariter, cui turpiter juveni
puer quinquagenarius invidet, funditus everteret.
Hæcine est illa, quæ ad nauscam omnium glori-
ari solet, generositas? Hoc illud totiens jactati
generis specimen? Hic scilicet est animus magnis
natalibus dignus? Quis istum vel humano san-
guine progenitum credat? Quis non *Vergilium*
illud illo dignum judicet?

— *Davis genuit te cantibus horrens*

Caucasus, Hircanæq; admorsus ubera tigris?

Et audet homo mortalium omnium impuden-
tissimus, se multa de te, plurima de me merum
prædicare, nosque ultro ingratitudinis accusare.
E Non tot meorum in se officiorum testibus, non
suarum in me injuriarum conscientia movetur.
Audet cum his factis inter homines vivere, mo-
destius facturum, si *Timonem* illum imitatus ex u-
niverso hominum cœtu in remotissimos fluctus
demigraret, ac bellua cum belluis ætatem ageret.
Sed dolori quanquam justissimo frenum stringa-
mus. Tamen in acerbissima contumelia me illud
non mediocriter consolatur, quod hæc adeo non
sit impunè ablatum, ut jam præsentem mihi pæ-
nas pendere cœperit: daturus olim graviores.
F Quas, inquis, nam ille quidem sibi plaudit? esto.
An non tibi abundè satis supplicii videtur esse,
quod & stultissimus est, & invidentissimus, quod
utroque miserrimus? An gravius ullum supplicii
genus excogitari possit invidentiâ? quæ ipsa sui
carnifex est, atque, ut Poeta dixit, supplicium su-
um. Quare Epigrammaticus ille & doctè & fa-
cerè invidentissimo cuidam nebuloni, nostri, ut ar-
bitror, senis simillimo, eam ipsam invidentiam,
G tanquam extremum malorum imprecatus:

Omnibus, inquit, invidet ac nescit nescire sibi.

Equidem hominem nondum tam capitaliter
odi, ut tantum mali velim imprecari. Quanquam
ille quidem dignissimus est, cui aut hoc, aut si
quod est deterius eveniat. Nec dubito jamdudum
evenisse, si verè *Plantam* dignis evenire digna
scripsit. Cui enim ille non invidet misere? qui
quod

quod tu diligentius in literis ageres, cujus virtuti debebat gratulari, adeo invidit, ut repente in morbum capitalem incideret. Quid autem habet ille, quod non misericordia potius quam invidia sit dignum? si misericordiam mereretur obstinata malitia. Jam alteras poenas accipe, quas nemo unquam nocens effugit. Quas tu furias in illo tot scelerum conscio pectore sœvire reris? quæ illic stridere verbera, quas intentari faces, quos stimulos impingi?

*Pena autem vehemens & multo savior illis,
Quas aut Cæditius gravis invenis, aut Rha-
damantus.*

Rectè est & hoc ab æquissimo rerum autore comparatum, quod se iudice nemo nocens absolvitur. Hi sunt æterni cruciatus, quos poëtæ apud inferos exerceri, magno ingenio finxerunt. Quare si ægritudini vindicta mederi potest: jam omni dolore levatus esse deberem. Verum ego vindictæ genus, tum honestius, tum generosius puto, injuriam negligere. Nam nocentes ultrò sua poena sequitur. Quamquam si me molestiæ sensu carere dicam, planè mentiar. Hoc tamen affirmo, me non meâ magis contumeliâ, quæ acerbior esse non potest, permoveri, quam tuæ conditionis misericordere. Mecum præclare actum, qui tandem à mediis venenis effugerim. Sed ô me miserum, qui non totus evolârim, te, dulcissimâ mei portione, relicto! Tene mi *Thoma*, isto animo tam ingenuo, isto ingenio tam podico, tam mansucto, istâ indole tam felici rabiosis belluis inservire? Istancine mentem literis, virtuti, maximis rebus natam deliri senis invidentia sepeliri? Optimus in pessimum incidisti, juvenis ingeniosus in senem stupidum, candidus in invidentissimum, humanissimus in ipinosissimum, & juxta vetus proverbium, *Anribus lapsum tenes*. O fata iniqua! ô sydera inimica! ô superos malè propitios! Maestè virtute adolescens quæ saga, quæ fascinatix tuæ præstanti nocuit indoli? An suas ipsa dotes tibi invidisse natura credenda est? quæ alioquin in te fingendo omnes suas opes effudisse videtur, nè quid in absoluto opere desideraretur. Formoso corpori, animum felicem iniecerat. Morum gratiam non inamabilem adjecerat. Genus, opes, ingenium contulerat. Breviterque talem edidit, quales antiquitus decorum filios solebant appellare. Et, ô miserande juvenis, qui genius malus, quod fatum te in istud barathrum conjecit? Itane præclarum istum ingenii florem senex rancidus extinguet? Peribit illa fertilissimi soli spes? Interibit venæ tam divinis expectatio? O senilem invidentiam, quâ quid dici aut fingi potest monstrosius? Postquam ipsi, ut dignum illis fuit, in lustris ætatem exegere, tibi & adolescenti & ingenio feliciore & ætate aptiore, quod maturius te ad optimas literas contuleris, miserè invident. Invident quod tibi fervidus sanguis circum præcordia saliat, cum ipsi nihil nisi plumbum in pectore gestent. Proin quem cessantem incitare debuerant, præcurrentem remorari moliantur: ipsi cum sequi nequeant, præcedere conantur. Sed heu quo me doloris abripuit impetus? Multis profectò modis injuriis in te sum candidissime *Thoma*, cujus calamitatem cum mitigare consolando debuerim, ultrò etiam querelis meis exaspero. Jam hæc dolori dederimus, cætera

A rationi tribuimus. Ego te suavissime *Thoma*, te, inquam, unum ex multis delegeram, in quo absolute aliquod artis meæ monumentum relinquerem, ad quod jam materiam quam maximè felicem mihi nactus videbar. Sed utrum te mihi an me tibi fortuna invidit? Me fortè petiit, tibi certè plus nocuit. Certum est tamen mihi opus è manibus extortum, vel repugnante illa qua licet persequi. Nam si quam adfert nostra disjunctio jacturam, eam scribendi frequentia facile sarcietur. Tu modò fac magno animo pergas, tibi instes, tibi te præceptorem præstes. Ad literas tuas venio, quæ mihi tam voluptati fuere, quam tu mihi charus & fuisti, & es, & futurus es. Placuerunt verba non totta, non affectata. Placuit sententiarum robur masculum, & ita placuit ut in dubium venerim, num ea tuo *Marte* confecisses, an auxiliariis copiis adjutus. Quod te mei desiderium ferre graviter scribis, nihil est mi anime quod te afflictes. Nam si pro tuo in me studio nostram vicem doles, sine cantu doles. Ego enim non aliter sum affectus, quam si nunc demum ab inferis emerissem: hoc uno miser, quod *Paribon* charissimum non unâ licuerit educere. Quare si nobis mutuo amore respondes, gratulari tuo *Erasmo* debes qui vix tandem catenam durissimam abrupit. Nec tua quidem causa cur tantopere te maceres, video. Nam si illud te malè habet, quod nostrâ sis doctrinâ privatus, non incommode permixtasti præceptorem, recepisti pro defesso integrum: pro parum diligenti diligentissimum, fortassis & doctiorem, nam amantiorem non credo. Qui si etiam qualiscunque contigisset, quantum erat hoc damni quod meâ migratione fecisti? Jam tum cum tecum essem, malignè me fruebaris & prope carebas. Quid ego te dignum dicere poteram, cum mihi asinus ad lyram assidue adesset? Denique si quid damni factum, id munis literis facile non compensabimus modo, venumetiam superabimus. Tu modò nè tibi defueris caveto, nosque sic desideres, nè de studiorum tuorum contentione quicquam remittas. Equidem memini te dicere solitum simulatque ego vos reliquissem, te cunctas ex animo literas deleturum. Cupio te mi *Thoma* vel una ista in te vanum inveniri. Neque tam religiosus videri velis, ut hic meâ causâ mentiri pudeat. Omni religione te solvo, & si quod erit piaculum admissum, in caput meum revoco. Neglige injuriam, contemne senilem morositatem, me quoque si voles ex animo deletò, modò nihil præter literas cogites. Nullius neque odium, neque amor tantum apud te valeat, ut à bene coëptis desistere velis. Senis & linguam & animû ita oderis, ut ferre velis, imitari nolis. Te tibi propone, quæ tuo genere, quæ tuâ indole, tuâ mente digna sint curato. Præceptorè habes tam te dignum quam senes indignum. Eum observa. Cum *Roberto* ne pugnaris; hominem mihi amicum cupio. Senem si non oderis, modestiæ & patientiæ videberis meminisse: sin ejusmodi monstrum unquam amare poteris, omnium mortalium levissimus fueris. Nam si ex animo facies, stultissimus eris: sin adulatione, turpissimus affectator. Tam insanum est hostem complecti, quam ingratum amicum negligere. Bene vale. *Parisis*. Anno quadringentesimo nonagesimo septimo.

Erasmus

Erasmus Roterodamus Basso S.D.

Epist. 14. **M**ultis nominibus tibi gratias agere debeo, mi Basso, qui vigilias meas, hoc est opes, miseris, cum maturè, quod non soles, tum optimâ fide, ut consueisti facere: deniq; per tabellionem non modò diligentem, verum etiam facundum: ita ut mihi non minus labori modò, verum etiam orationi fuerit referenda merces: verum artem arte lusimus. & juxta vetus proverbium, *Contra Cretensem Creteissimum. Anglica fata Parisios usq;* nos sunt persecuta. En tibi alteram narro tragediam, priore etiam atrociolem. Pridie Calend. Februarias *Ambianos* pervenimus, bone Deus quâ duro itinere! *Iuno* opinor aliqua rursum *Aeolus* in nos excitârat. Ego cum jam de via ita essem affectus, ut morbum etiam metuerem, corpi de equis conducendis cogitare, non paulo præstare ratur, corpulento quàm nummulis parcere. Et hic sunt ad perniciè secunda omnia. Dum diversorium solitum peto, obiter fortè ædes prætereo quasdam, equis locandis inscriptas. Ingredior, advocatur locator, homo effigie & habitu ita adamossim *Mercuriû* referens, ut mihi primo quoq; cõgressu furis suspicionem dederit. Convenit de mercede, conductis duobus equis, iter sub vesperum ingredimur comitante juvene quodam, quem generû esse sũm aiebat, qui jumenta domum referret. Postridie ad viculum quendam cui divo *Juliano* nomen est, perventum est, & quidem multâ adhuc luce locum latrocinio destinatum. Ego ut pergeremus hortabar. Ille latronis discipulus caulari, equos non esse supra vires defatigandos, satius esse illic pernoctare, ac postridie id dispendii anticipatâ luce sarcire. Non repugnabam magnopere, nihil etiamnum sceleris suspicans. Jam propemodum cænaveramus, cum ministra juve nem illum unâ nobiscum accumbentem, à convivio se vocat, alteri equo nescio quid mali esse dictitans. Discedit adolescens, sed eo vultu, ut aliud nunciatum intelligeres. Ego continuo puellam revocans, Heus, inquam, filia uter equorum malè habet, meûsne an hujus? Nam aderat *Anglus* itineris mei comes. Et quid tandem est mali? Illa cõscientiam constanter dissimulare non valens, subriit, & figmentum confessa, venisse notum quendam aiebat, qui juvenem ad colloquium evocasset. Nec ira multo post locator ipse, qui jugulos nostros victumz destinârat, cænaculum ingreditur. Nos admirari, rogare quidnam accidisset, quod tam inexpectatus atque improvisus adesset. Ait rem adferre flebilè, filiam suam ejus juvenis uxorem ita ab equo calcibus percussam, ut jam animam propemodû ageret, tumultuatio itinere sese accurrisse, ut eum domû revocaret. Mihi jam tunc commentum obolere cepit. Uniusq; vultû & gestus curiosi observo. In locatore illicò inconstantiam quandam animadverto, in juvene stuporem, qui in regione accumbebat; Ac mecum protin' *Ciceronianû* illud, *nisi fugeres non sic ageres*. Jam mihi nihil agendum putabam, nisi ut ab homine absolverer, quippe qui nihil usquam viderem, quod nō latrocinium saperet. Augebant antea cta suspitionem, quòd quoniam *Ambianis* de mercede convenisset: ille datâ operâ me rogavit, quasnam esset pecunias accepturus. Subito aderant, nec scio unde emerferant, qui sermonibus adjuvabant fa-

Abulam. Mihi laudabant locatorem, gratulabantur de tali comite, nunc vicissim locatori commendabant. Rogabat semel atq; iterum locator, ecquē haberem postulatum, id est, nominis rarius. Nego mihi esse. Deprompsi scutatum unum atq; alterû, qui tametsi satis probarentur, tamen blandius effragitabat, ut è multis quos habere me putabat, unum aliquem bellissimum darem. Est etiam hoc hujus sceleratissimæ artis caput, explorare quantum quisque viator secum portet. Ostendebam quos tum habebam, è quibus ille bellissimum sibi retinuit. Accedebant ad maleficii conjecturam quædam à juvene in itinere dicta ac facta: quæ consilio soceri de composito præparata videri possent. E duobus equis alter erat ignavissimus, ut in fuga nihil tutum fuerit præsidii. Is cui ego infidebam, in collo vuln' ingens habebat, adhuc unguentis oblitum. Non ita procul aberamus ab urbe, rogat juvenis, sibi liceat à tergo meo, in lumbos equi contendere, jumentû assuerum ferendis duobus, ne quid metuerem equo. **B** Sero inquit, exivimus, hoc celerius perveniemus. Passus sum; oritur sermo variis de rebus. Sic loquitur de socero, quasi non optimè de illo sentiret. Est et hoc unum è latronû mytheriis. Interea crumena mea defluit in tergum, inerant autem octo semè coronati aurei. Is reponit ad umbilicum. Rursum defluentem reponit, admonens, ut crumena semper sit in oculis. Ego ridens, quorsum, inquam, accinet servare vacuum? Obscurâ jam nocte nem' quoddam emensi, tandem in vicum quendam emerimus. Juvenis circumspectans, fingit se nescire, ubinam locorû esset, ducit nos in ædes nescio quas. Jubeo ut juvenis ipse se curet suo more, nos utriq; jejuni cubitum imus. *Anglus* hoc religioni dabat, ego valetudini: nam graviter è stomacho laborabam. Accedit mulier nobis ut putabat alrum dormientib' mulra cum ignoto illo, ut simulabat, juvene familiarissimè collocuta est. Tandem juvene submonente, reliquus sermo sibilis peractus est, ut exaudire non possem. Ante lucem extrudo eos ad iter. Toto itinere tracto juvenem sanè comiter. Ubi perventum est ad oppidum, cui nomen *Claro monti*, paro ingredi, non illic æsturus noctem, sed autum commutaturus, nè quid ea res esset in mora in vico pernoctantibus. Dissuadet juvenis, affirmans sibi satis esse monetæ argenteæ. Itaq; ad levam oppido relicto pergimus. Jam vico proximi cum essemus, fortè præcesserat *Anglus* una cum juvene, ego sequor, sicut meus est mos, nescio quid meditans nugarum, & totus in illis. Interim imprudente me descenderat *Anglus*. Juvenis adduxerat equum ad fores, ubi nunquam fuerat diversorium. Ubi sensi, demiror quid cogitet. Ille circumspectans, negat se illic intra quatuordecim fuisse annos. Rogat quod mihi placeat diversorium. Quid si huc, inquit, divertamus? Et ostendit domum destinatam. Non abnuo, memor quod illa olim sat commode acceptus fuisset, sed ignarus hospitem esse mutatum. Datur ex more cubiculum. Apponitur vinum, sed malè respondens palato: Atqui vix eramus ingressi, cum video ignoto illi juveni in culina vinum in vitro appositum, eo colore ut mihi gratularer. Hac igitur spe frustratus descendo, exoptulo cum hospite: Mutatur vinum. Hac jam turâ mirabar magis, quàm habebam suspecta. Quare ut ad intermissum narrationis ordinem redeam, iam certâ suspitione

cione latrocinii, id agere corpi, quo me cultro subducerem. Quid igitur, inquam, tibi in animo est? ego, inquit, fortasse vos *Parisiis* deportabo, verum hic c' genero plane domum est recurrendum. Imò, inquam, commodius dabo consilium. Quando calius tam acerbis vobis accidit, ut tu filiam, hic uxorem propè perdiderit, illud vestrà causà faciam: habes a me securatum sole insignem, restant pass. quatuordecim millia, deminue de ratione mercedis, quantum de itinere superest, ac redite. Nos reliquum iter aut pedibus conficiemus, aut equos mutabimus. Caput quatiebat homo, deinde descendit, juvene relicto, mira latrocinii pericia, ut quid nobis esset sententia per hunc explicaretur. Hic ego accito adolescente: Heus, inquam, quæso, verum dicas, quid nam de uxore tua cedo? Confessus est rem commentitiam, verum socero necessarium esse iter *Parisiis*, ut creditum repeteret. Nè quid, inquit, illius oratione commoveare. Quin vos eras summo diluculo equos conscendite, nos utrique consequemur. At qui non temere est, inquam, quod nos tanto itinere tam repente assequitur, & quidem noctu, tum die tam sacro. Erat enim postridie Virginis matris purgatio. Et quorsum, inquam, attinet hoc concinnare mendacia? Jussit me adolescens bono esse animo, se omnia ex mea facturos esse sententia. Quod si quid ille gravetur, inquit, ego non deseram te donec mihi rumpatur cor, atq; hac vultu illo stupido. Ita adsimulabat sese, tanquam furrim mihi contra socerum studeret: deinde descendit & ille, quid, nisi ut præceptoris suo rem renunciaret. Interea solitudinem nactus, *Anglum* rogo: quid tandem ipsi videretur. Is præter latrocinium paratum nihil se videre respondit. At quid, inquam, consilii? Jam nox erat profunda. Venit interea cauponaria lectos instrutura, rogo ubinam essem? cubituri, lectum ostendit. Et ubi reliqui duo? in altero, inquit, hoc lecto, qui communi cubiculo continebatur. Tum ego est mihi, inquam, quiddam nugatum transigendum cum hoc meo comite, si ne nos in hoc cubiculo cubitare solos, dabitur merces utroque pro lecto. Ibi venefica mulier, & quid ageretur haud ignara, primum suadere coepit, ut unà potius cubarem: eos esse viros probos, nec causam esse, quo minus illos in cubiculo dormire vellemus: si quid inter nos haberemus communicandum, id sermone nostrate licere fieri: sin pecuniaz nostræ timeremus, illis servandam committeremus, ovem (ut aiunt) lupo. Et ut maleficà dignum erat, manifestarià vanitate reliqua cubacula jam hospitibus occupata ementiebatur, cum præter nos nemo in illis ædibus esset hospes. Quid multa? argumentis victa, obstinate sese id facturam negabat. Jubeo fores igitur aperiat, ac nos aliquo ejiciat. Nè id quidem se facturam affirmat, descenditq; irata ac submurmurans, & homicidæ illi rem omnem renunciat, me de gradibus subauscultante. In *Anglo* nihil erat neque animi, nec; consilii, neque lingvæ. Nam *Gallicè* prorsus nesciebat. Mihi primum illud visum est esse consultissimum, obice ferreo occulere cubiculi osium, obiecto & ingenti scamno querno: verum id consilium mox displicuit, reputanti nos in tam vastis ædibus solos obijci pluribus: & jam multa nox erat, nec usquam vociferatio potuisset exaudiri, nisi quâ parte cubiculum spectabat viam publicam. At illic obstabat templum monasterii cujusdam.

A Interea dum circumspicio melius aliquod consilium, nec satis occurrit, puella pulsat fores. Ego clanculum submoto scamno, rogo quid velit. Respondit nescio quid adferre, sed voce alacri. Aperio fores, blandior & adludo puellæ, quo metum dissimulem. Sedemus interim tanquam duæ victimæ mactatorem expectantes. Convenit tamen inter nos, ut ociose sobrieque fabularemur ad ignem absque potatione, donec intus caligatiq; vicissim dormiremus ac vigilem. Paulo post ingreditur bonus ille vir, tanquam omnium rerum ignarus, observo hominem oculis diligenter. Quo fixius contempro, eo certius latronem video: qui cum tandem se unà cum suo tyrone lecto composuisset, consequimur & nos, nec ea nocte quicquam sensimus, nisi quod expectatus *Anglus* gladium quem ad pulvinum locaverat, longe a motum in extremum usque cubiculi angulum reperit. Nam duobus nobis unicus duntaxat erat ensis, ac chirotheca lorica. Hac erat nostra panoplia. Ego multo ante diluculum consurgo, fenestras ac fores cubiculi aperio. Jam lucescere clamo, strepo, familiares expergefacio. Dum finem non facio, ibi latro voce, quam diceret esse non somnolenti, quid paras, inquit? Vix dum est hora noctis undecima. Ego contra clamo, cor lumen esse densissimis obduatum nebulis, mox clarum diem emicaturum. Atque hæc potissimum in fenestris. Quid multis? adteritur lucerna. Interea ut observarem, quid ageretur inferioribus ædibus, decurro obambulans ac circumspiciens, offendo latronem equos stantes ephippiis impositis, quomodo necesse erat eos totam fieri noctem, cum præter modo excitatam puellam nemo non esset in stratis: tandem surgunt & nostri carnifices. Ibi res quæpiam incommoda ut videbatur, nobis saluti fuit. Nihil enim latronem illum exciverat, nisi quod nos quàm pecuniolissimos esse existimaret: at hæc una res illi fidem facere potuit, nos temni pecuniâ esse. Minusculum erat argenteæ pecuniæ, quàm ut cauponi pro cena atque equis omnium satisfacere possem. Aut igitur ille aureum mutaret jussi, aut locator meo nomine quinque duodenarios (tanquam enim deerat) redderet apud divum *Dionysium* à me recepturus. Cauponaria neq; sibi lances domi, neque qui mutaret aurum esse, jurabat. Latro ille ait se ea quidem lege facturum, si sibi aureum pignoris loco tradidissem, hortabatur impendio id ut facerem cauponaria, mulier ut scelerata ita & impudens & stulta. Unde multa ac longa inter nos rixa. Poscebam mihi fores aperiret, me ipsum murandi auri causâ monasterii Priorem, quod è regione est, aditurum, illa negabat. Rixatum est ad lucem usque, tandem jussi sumus aurum quod mutatum vellemus proferre. Protuli, ibi alii nummo pondus deerat, alius adulterina materia dicebatur, alius parum solidos, hoc nimirum consilio, ut si quid reconditi esset auri, id proferre cogeremur. Ego cum sanctè adjurasset mihi præter eos nullos esse aureos.

G At comitem, inquit, quin tu suos proferre jubes? Video enim illum bellè esse nummatum, idque jam blandius cepit poscere. Ego verò vultu & voce, ita ut solent & vera & ex animo loquentes, nihil comiti præter syngrapham esse de jero. Profertur denique libripem, prodit & caupo, ibi libratum est sesquiboram, nec aureus erat, cui non aliquid scrupulorum deesset. In aliis deerat

deerat ponderi, in aliis causabantur materiam. Animadverti tandem & lancibus subesse fraudē & ponderi. Et fortē fortunā id quod erat gravius manu corripio, caupone etiam imprudente. Reliquum erat, ut altero ponderaret, & repente utraq; lance aureus proponderabat. In utramcunq; lancem translatus esset, eam inclinabat. Erat enim nummus pervertitulus, cui supererat ultra legitimū pondus, ut in his decreverunt omnia. Jam jugulis nostris utcunq; consultum erat, nihilq; agebatur, nisi ut lucelli aliquid per calumniam abradere. Tum latro ille spe propemodum frustratus suā, vel quod parum magnificē nos nummatos intelligeret, vel quod etiam in certam suspicionem nobis venisse videret, meq; nonnihil etiam minitantiem: deniq; quod jam multus esset dies cauponem sibi nimisquā familiarem, à nobis se vocat. Quonam? inquis, in thalamum ipsum si diis placeat, in quod latro ille solum se receperat. Vide ut propemodum sit inter fures, quā inter reliquos mortales fides major atq; humanitas. Aureum inter sese mutant, pro cœna & equis retinent quantum libuit. Accepi viginti tres denarios, equidem latus: tum metu, quantum mea fert simplicitas, dissimulato, quin, inquam, jam equos conscendimus? Stabat etiam non ociosus locator ille. Quid tibi, inquam, in animo est? cur non hinc fugimus? An ire ne nunc quidem paratus es? Non sum, inquit, nisi universam summam reddideris. Et quantum tandem poscis, inquam? nam supra scutatum tres ad illum duodenarii redibant: poscit impudentissimē quantum libitum erat, & quantum poscere conveniebat impudentissimum latronem. Duc igitur, inquit, ita ut recepisti me *Parisiis*, atq; illic ratione inita quod tū erit accipies. At ille quid, inquit, mihi *Parisiis* des, qui hic etiā mecum pugnas? Sapiebat, non passus est se à suo latrocinio extrahi. Nam à me quidem ista fingebantur, quippe cui nihil minus fuerit in animo, quā cum carnificibus illis itineri me committere. Paulisper rixatus, cum ille nihil se commoveret, ad sacrum me ire fingo: verū recta transmissio flumine *Parisiis* peto, nec prius latronis sicā timere desivimus, quā *Dismissus* nos moribus suis exciperet. Postridie Calend. Februarias *Lutetiam* pervenimus, itinere vexati, exhausti pecuniis, ubi cum mihi nihil esset negotii, nisi ut tunicam reposcerem, hoc ipsum parum expeditum offendimus. *Gallorum* sanctimoniam accipe. *Falco* discedens scripto etiam mandaverat, ut mihi reverso vestis quamprimum redderetur. Venio, reposco: Atque homines illi religiosi (ut videri volunt) vestem pignori relictam, si *Francom* darem, ad me redituram esse. Me verò rem accuratius exploratum pergente, restitunt unā cum scripto, quo semet manifeste vanitatis arguebant. Super sunt mihi tres scutati iniquissimi ponderis. Hospitium adjunxi cum *Augustino* vetere amico: vivimus in literis tenuiter quidem, nec tuam tamen tibi arcem invidemus. Quod dominæ mitteremus erat nihil, eaq; gratiā juvenem hunc in *Britanniam* extruximus, si quid fortē queam à comite abradere: sed nihil bene mihi animus ominatur: video impudentius esse consilium, & à meis moribus vehementer abhorrens, verū maximum telum necessitas omnia cogit experiri. Quod si ille mittet paucillū, tu interea cura vel à domina, vel aliunde avellere nonnihil, ut triginta conficiamus

A aureos. Non temerē mi *Barte* hęc tantopere molior. Intelligo periculosum esse corpori meo diutius in his regionibus cōmorari, ne si quid (quod Deus avertat omen) acciderit, ego unā cum omnibus meis literulis periero: quod si profertur Doctoris insigne, vereor ne animus me deficiat, priusquam vita. Quare te obtestor atque adjuro mi *Barte*, ut si quid igniculi veteris in nos amoris superest, toto animo de nostra salute cogites. Tu ut es, animo suavi & leno, beasse nos tibi fortasse videris: at ego nisi prospectum erit, mihi sic videor perisse, ut æquē nunquam antehac, quando *N. largitur* nihil, Domina in diem promittit, Antistes etiam averfatur, Abbas jubet bene sperare: at interea qui det nemo exoritur, præter unum *N.* quē ego jam miserum ita exhausti, ut non sit quod præterea largiatur, & à quaestu, in quo uno, ut dixi, sperat, pestis depellit: multa mihi interea animo obversantur. Quò fugiam nodus, quid si morbus accidat? Esto nihil illiusmodi eveniat, quid in literis potero sine librorum copia? quæ mihi licebit optare si *Parisiis* reliquero? deniq; quid erunt citra auctoritatem literæ, an ut ejusmodi portenta, quale apud divum *Andromarum* vidimus, me rideant atq; oratorem vocent? Hęc scribo, non ut te querelis meis exanimem, sed ut dormitantē excitem, ut quod jam diu frustra molimur, aliquando tandem efficiamus, redeamusq; tandem ad felicissimum illum convictum nostrum. Bene vale mi *Jacobe*. Per tabellionem qui sarcinulam attulit rescripti. Si literæ quas istic ad *Montjoium* scripserā, adhuc penes te sunt, ut huic tradas adolescenti, rogo. Salutem dic quibus oportet. De juvenis hujus fide nihil dubitabis, si quid fortē committendū erit. *Augustinus* opus *Adagiorum* palam enarrat, auditorio quidem frequentissimo, pulchrē adhuc principia habent. Si putabis te apud divum *Andromarum* aliquot codices posse divendere, eos è sarcina exime. Rursum vale. *Lutetia*, Anno M. CCCC. XCIX.

Antonio à Bergis Abbati sancti Bertini
Erasmus Rot. S. D.

EN tibi pater humanissime, a sellum illum *Esopum* Epist. 1 §. *picum* nostræ referunt literæ, quibus quidē festivitatem tuam atq; facilitatem iterum atq; iterum expertis, tantum fidociæ accrevit, ut audeant ad tuam amplitudinem & extemporales venire, quæ antea ne multā quidem curā comptæ id facere audebant. Quam tamen negligentiam nolim securitati nostræ tribuas, sed literariis lucubrationibus, quæ mecum semper, quatenus per valetudinem licet, totum possident, cum in præsentia ita distringunt, ut ne valetudini quidē parcant. Nam *Græca* quædam fortē fortunā sum nactus, in quibus furtim transcribendis & pernox sum & perdius. Roger quis, quid ita me *Catonis* censori delectet exemplum, ut hoc ætatis libeat *Græci*. Si quidem puero mihi pater optime aut hęc mens fuisset, aut non defuissent potius mihi tempora longē felicissimus essem. Nunc ita statuo, satius esse vel serius discere, quā nescire, quæ cū primis oportet tenere. Delibavimus & olim has literas, sed summis duntaxat (ut aiunt) labiis: at nuper paulo altius ingressi, videmus id, quod sæpenu-
merò apud gravissimos auctores legimus. *Latinam*
eruditionem, quamvis impendiosam, citra Gracissimum
maneam

maneam esse, ac dimidiatum. Apud nos enim rivuli vix quidam sunt, & lacunulæ lutulentæ: apud illos fontes purissimi, & flumina aurum volventia. Video dementiam esse extremam, theologiarum partem, quæ de mysteriis est præcipua, digitulo attingere, nisi quis *Græcica* etiam sit instructus suppellectile, cum ii qui divinos vertere libros, religione transferendi ita *Græcæ* reddant figuras, ut ne primarius quidem ille, quem nostrates theologi *literalem* nominant, sensus percipiatur ab iis, qui *Græcæ* nesciunt. Quis enim in Psalmo illud intelligat? *Et peccatum meum contra me est semper*, nisi *Græca* legerit, quæ sunt huiusmodi, & in duapria sui cōmittitur ut dicitur. Hic mihi Theologus quispiam longam texerit fabulam, quomodo caro cum spiritu pugnet assidue, præpositionis scilicet [*contra*] deceptus amphibologiæ, cum illud *iniquum*, non pugnam, sed situm significet, perinde ac si dicas, *in regione*, id est, *in conspectu*: ut significaret Prophetæ, culpam suam usque adeo sibi displicere, ut ejus memoria nunquam ab animo recederet, sed semper veluti præsens obversaretur. Quod autem alibi est, *Bene patientes erunt ut annuncient*: quis non figuræ lubrico decipietur, nisi à *Græcæ* didicerit, quemadmodum *Romani* sermonis consuetudine bene facere dicimus eos, qui beneficio quempiam afficiunt: ita *Græcos* id adverteras bene patientes dicere, qui beneficio afficiantur: ut sit sensus, *bene patientes erunt ut annuncient*, bene cum illis agatur, & beneficiis meis juvabuntur, ut meam in se beneficiam prædicent. Sed quid ego è plurimis & maximis, paucissima quædam & levicula repeto, cum mecum iter sacrosanctæ Pontificii senatus auctoritas: cujus decretum extat adhuc in epistolis Decretalibus, ut in præcipuis (uti tum erant) Academicis pararentur, qui *Hebræicas*, *Græcas*, *Latinasq;* literas perfectè possent tradere, quod sine his divinas literas percipi posse negarent, multo autem minus tractari? Quod saluberrimum sanctissimumq; senatusconsultum adeo contemnimus, ut vel primis *Latini* sermonis rudimentis abundè simus contenti: sic persuasi scilicet, uno è *Sexto*, veluti è quodam *Copia* cornu universa peti posse. Quo cum hominum genere non equidem pugno: sit per me suum cuique pulchrum, ducat Cæcus Cæcam: mihi placet hæc ingredi, quo me divus *Hieronymus* cum pulcherrimo tot veterum cætu vocat: quibus cum viris, ita me bene amant superi, insanire malim, quàm cum neotericorum vulgo theologorum quantumvis sapere. Præterea molior arduum quoddam, & ut ita dicam, *Phæthontium* facinus, ut *Hieronymianos* libros partim ab iis semidoctis depravatos, partim ob rerum antiquarum, & *Græca* literaturæ inscitiam aut obliteratos, aut truncos, aut mutilos, aut certe mendosos, & portentis plenos, pro mea virili restituam: neq; restitutam modò, verum etiam commentationibus illustrem: ut apud se quisq; lector agnoscat, *Hieronymum* illum, quem unum habet ecclesiasticus orbis utrâq; doctrinâ sacra & gentili, ut vocant, juxta absolutum, ab omnibus legi posse, at non nisi ab eruditissimis intelligi posse. Id quoniam impendio conor, & *Græcitatem* in primis asciscendam video, menses aliquot *Græcum* didascalum audire decrevi planè *Græcum*, vel potius bis *Græcum*, semper esurientem, & immodicâ mercede docentem. De maleficiis nihil habebam quod scriberem, nisi quod è *Tutoris* mei literis

A cognovi, virum æterno carceri additum, mero pane & aquâ simplici saginandum: uxori trimestrem carcerem poenam esse: puellulam in monasterium ablegatam, si suâ sponte, beatam: sin minus, utroque parente damnatam acerbius: libri, gladius, ceteraq; maleficii monumenta igni exurentur. Sed auguror à civili supplicio temperatum, quod omnis maleficii proditio ab ecclesiastico profecta sit indice: cetera negat ab officiali cognosci potuisse. Bene vale. *Aurelia*, Anno millesimo quadringentesimo nonagesimonono.

Erasmus Rot. Antonio Lutzenburgo
suo S. D.

ET si mihi tecum per paucorum dierum consuetudo intercessit *Antoni* humanissime, tamen nescio quomodo fatali quodam amore erga te ductor: mihi crede, non aliter quàm à Magnete ferum trahitur, adeoq; incredibili tui amore flagro, ut *Batum* ipsam quàm te non amem effulsi, quem tamen meipso etiam plus diligo. Neq; verò dubito mi *Antoni*, quin mutò id faciam: ita benignam tuam indolem & animum ad complectendos amicos propensum, quum isthic agerem, multis modis perspexi. De statu nostro si cupis cognoscere, *Aurelia* relicta in veterem nostram *Lutetiam* remigravimus, peste videlicet quæ nos fugaverat, extinctâ. De *Disma* malui ad te quàm ad Abbatem scribere: tum ne librum illi, non epistolam misisse viderer: tum ut hac in re tua quoque auctoritas, quâ vales apud Abbatem plurimū, adolescentis optimi saluti suffragaretur: nam, mihi crede *Antoni*, si quid omnino credis, non scribam nugas, sed quæ magnopere ad *Disma* salutem pertinere compertissimam habeam: itaque quoniam res Abbatisturæ tibi esse scio, negotium hoc attentissimis auribus accipies, & adjutabis diligenter. Principio quidem de *Disma* genio illud testandum mihi puto, non quidem ad gratiam, sed quod re ipsa sic reperi: nihil adhuc in vita vidisse me illius totale generosius, amabilius, felicius: verè juxta sapientis verbum, animam ille sortitus est bonam, ut natura illum maximis rebus finxisse videatur. Plurimum ingenio pollet, mira discendi celeritas, memoria fidelis, mores veterundi, modesti, suaves. Miratur bonas literas, cumq; his versari gaudet, unde semper abeat doctior: nihil habet in quotidiano convictu durum ac molestum. Nos itaque (coluit enim nostram familiam) ejus frequentia sumus majorem in modum delectati: nec ferè quisquam *Aurelia* fuit, de quo præcipuam aliquam spem conceperim, præter hunc unum: quem quoniam natura ad res maximas dotibus omnibus instruxisse videtur, vestra partes esse videntur, curare ne tam egregium ingenium, & tam bene natum, contagione vitiarum, aut etiam desidia ad vulgarem indolem degeneret. Neque enim parum periculi video, propterea quod vivit adolescens in tutela quadam, ut vocant, nimis profectò tutelari, visu parum mundo, suppellectile sordidâ, neglectus, incurtus, inter nebulones, nescio quos, ociosos, malè moratos, incompósitos, quæ nihil pejus oderunt quàm bonas literas, jurisperitissimos, grassatores nocturnos, potiores diurnos: unde præter nequitiam nihil possit discere. Et *Disma* quidem jam (uti scis) lubricum ephebis ingreditur. Neque ignoras quàm facile ista

ista ætas quamvis bona, trahatur ad vitium. *Africus* enim, ut inquit *Seneca*, *morum suorum scabium convulserit corruptum*: & ut scripsit sapiens quidam *Hebraeus*, *Non potest non inquinari, qui picem contrectaverit*. Neq; ego de alienis moribus hæc scripturus eram, nisi res adeò palam esset, ut nemini possit dubia videri. Habes igitur periculum, nunc quomodo succurrendum, accipe. Est *Anrelia Jacobus Tutor Amnerpiensis*, apud quem tres menses, quos illic egi, sum diversatus: vir (ita me Deus amet) integritate incredibili, eruditione minime vulgari, studio flagrantissimo, juris Pontificii jam pridem licentiatum, sic enim appellant: hunc ipse officialis, homo scilicet vitâ laudatissimâ, perinde acque fratrem complectitur, & cum eo optimus quisque: is *Dysman* partim propter veterem consuetudinem, quam cum eo *Leuani* habuit, non secus atq; filium amat, & amator, ab illo ut parens. Cum hoc ego *Dysman* conjungendum censeo, idq; quam primum: ne diutius istâ ætate in tutela hæreat, ad deteriora deflectatur. Alit hic *Jacobus* noster domi suæ aliquot adolescentes generosos: atq; in primis duos fratres *Bredanos*, cognominatos de *Nassauum*, moribus optimis, & tantâ concordia, quantam antehac inter fratres non viderim. Eorum alter sacerdotium habet ecclesiæ *Bredanae*. Inter hos si vixerit, nihil audiet, nihil videbit indignum se, & habebit *Jacobus* vitæ moderatorem: qui, cum studiosissimus sit, gaudebit sibi contigisse, cui suam doctrinâ libenter communicet. Habebit *Dysman*, quicum perinde vivat, ac si cum parente viveret: cujus exemplo atq; familiari hortamine, ad honestissimas res incitetur. Hæc ut scriberem mi *Antoni*, partim ipsius adolescentis ingenium commovix, partim cum isti generi omnia deberè, non potavi hoc posse me sine summo scelere prætermittere: alioquin hac in re mihi neq; seritur neq; metitur. Vale *Antoni* charissime, noliq; humanissimo patrono tuo quam commendatissimos facito. Dictavi hanc ad te epistolam, non scripsi: tum quo stomacho parcerem, tum quòd essem jam scribendis literis defatigatus. *Lotetia* sexto Calendas Februarias. Anno M. CCCC. XCVIII.

Erasmus Rot. Antonio Lutzenburgo S. D.

Epist. 17. **A**Ntea mi jucundissime *Antoni*, te tantum ut hominem humanissimum, & optime de me meritum amabam: nunc etiam ut literatum amplector, id quod ego nunc demum tuis è literis cognovi. Cave me putes assentari, majorem in modum delectavit stilus ille simplex & naturalis: verba non ascita, sed unâ cum ipsis sententiis coherentia: sensus sani ac solidi, nihil neq; in verbis, neq; in sententiis aut portentosum, aut distortum, aut coactum, aut imminutum denique, aut redundans. De *Dysman* sic habe, extat & apud *Varro* & apud *Gellium* per vetustum adagium hujusmodi, *Malum consilium, consulti pessiimum*: at ego confido hoc optimo consilio nos omnes gavissimos: in primis humanissimum Abbatem patronum, si pateris mihi tecum còmunem, qui charissimo adolescenti pulcherrimè consulit: me, qui bene monuerim: te, qui fidelem & amicam navaris operâ: *Dysman* ipsam, qui jam nunc mihi gratias agit maximas: deniq; & *Tutorem*, qui tandem nactus est, cui libenter literas suas communicet, &

A apud quem industriam suam bene collocet. Est is, mihi crede, unus omnium, quos aspicit sol, integerrimus vir, & candidissimus. Purgabis me Abbatem, quod tam incòpòsitè scripserim. *Battum* excita ut *Battum* sit, nunquam enim fuerit opportunus. Bene vale mi *Antoni*. *Lotetia* XVII. Calend. Aprilis. Anno M. CCCC. XCVIII.

Erasmus Rot. Antonio Lutzenburgo S. D.

B*Epist. 18.* **A**Ccepi simul & Abbatis munus, & à *Batto* *Epist. 18.* Amissam pecuniolam: qua de re si nunc parum accuratè gratias ago, ne putes id inde esse, quod parû hoc munere sim latus, sed erat negotii quiddam, & valetudo admodum agitata. Caterum quantum & te, & Abbatem, de hoc dono pro meis meritis, quæ nulla sunt, de amem, brevi declarabo. Valebis, & tui similis mi *Antoni* esse perges. Anno M. CCCC. XCIX.

Erasmus Rot. Battio suo S. D.

DE morbo tuo spero equidem *Adolphi* esse, *Epist. 19.* metuo tamen nonnihil, ut sunt res mortaliū. Nostra causa nihil est quod te angas anime mi, nostra charitas ut non cepit à còmodis initium, ita his sublati non evanescet: quod autè fors fert citra nostram culpam, id æquo atq; adeò magno animo ferendum. Ukinam valetudo tantum nobis prospera contingat à superis, cetera ipsi perumpemus, sed ea mi *Batto*, jam nunc vacillat admodum. Illa quæ se negavit olim mihi formidatam fore, cur nunc etiam plus sit quàm formida, vehementer admirror: sed durum telum necessitas, quare mustranda res, & temporis serviendū. De *D. P.* semper mihi malè præfagit animus, sed hæc ab exitu spectabuntur. Desino jam mi *Batto*, de mea fortuna queri, quando sperare desii: hoc unum pudet, rem tam latè manasse, non sine multorum (ut opinor) invidia. Tu mi anime, facito te còfirmes, tibiq; quam primum consulas. Vides enim rerum sulcarum qui sint æstus. Annotationes scripti in *Officiis Ciceronis*: hæc propediè excudentur. Dicturus eram *Adolpho*, sed nihil video causæ. *Ludovico* meis verbis dices, gratissimū mihi facturum, si quæ sunt apud te epistolæ, diligenter perscripserit. Vale optime ac suavissime mi *Batto*. *Lotetia* Nonis April. M. CCCC. XCVIII.

Erasmus Rot. Jacobo Tutori S. D.

PRidie quàm has scriberem, jam aliam quendam literis ad te datis oneraveram, verum certius existinavi, si quid fortè fortunâ accidisset, alteras per hunc addere, non iisdem quidem verbis, sed eodem fermè argumento. In *Hollandia* plus sesquimensum non sine maximo sumptu contrivimus, contrivimus, inquam, nihil enim æquè perit. Rursus in *Selandia* pueri mei morbus complures me dies remoratus est, non modò summo cum tadio, quòd aliò properarem, verum etiam non mediocri periculo valetudinis. Nihil enim adhuc eo cœlo sensi asperius, meòq; corpusculo inimicius. Cetera mi suavissime *Tutor*, sic evenerit, ut *Erasmus* tui res consueverunt. Antistes *Cambricenses* sui simillimus est. *Verlous* duris satis premittitur, ut sublevada potius quàm oneranda videatur. Nunc ego in *Batti* mei còplexibus, & in literis acquiesco: neq; tamè omnino sine te, adeò multus in

sermone nobis est *Tutor*: neq; ego fabulor quicquam libentius, neq; rem ullam audit *Batum* avidius. Jam te deamar, jam ardet, jam videre gessit. Mihi crede, si quid omnino credis, tantum ego fucorum, tantum perfidie in hominum amicitiiis reperio, non his modo vulgaribus, verum his quoque, quas *Pylades* vocant, ut mihi jam non libeat novarum periculum facere. In *Bato* uno mortalium omnium benevolentiam perspexi, uti synceram, ita constantem. Hunc ego amicum fortunæ non debeo, quippe quem mihi virtus una conciliavit: hunc item non vereor, ne mihi fortuna præripiat. Cur enim afflictum amare desinat, qui amare coepit vel afflictissimum? Hunc tu doctissime *Jacobe*, quemadmodum prænomine, ita candore miraq; simplicitate refers. Itaq; de vestro duorum animo ita sentio, ut si (quod omen avertant superi) vestra me fides sefellerit, ne ipsi quidem fidei fidem sim habiturus. Valetudine sumus, gratia superis, mediocri, & firmissimâ quâ isthic eramus. A *Romanis* Musis ad *Græcicas* penè descivimus, neq; conquiescimus donec ad medicritatis metam aliquam pervenerimus. Ardebat supra quàm dici possit animus, in tuam remigrare familiam: videbar enim jam citra tuum sumptum posse & te frui homine, hominum qui vivunt, suavissimo, & mei vicissim copiam facere, sed absterrebat pestilentia, quæ *Laetus* me eiecit, & hoc in exilium protrulit. Quid enim hic usquam quod me capiat, præter unum *Batum*, quo ne ipso quidem toto stuor, quod magnam sui partem impendere cogitur alicui servituti. *Disman* tibi commendo, etiamsi tibi pluribus nominibus quàm commendatissimum esse scio, vel quod ingenio moribsq; suis tibi jucundissimus est, vel quod incredibilem es gratiam reportaturus, si quâ optimè finxeris adolescentem, dignumq; omnium expectatione reddideris. Est enim penè totius generis *Bergensis*, publica de isto expectatio, tamè nostro quoq; nomine calculus aliquis charitatis atq; diligentie velim accedat. Probam nactus es materiam, tu facito probum artificem præstes. Quid isthic opus erit, ut quod soles optimè *Jacobe*, *Erasmus* tui famam summâ vi defende, & lupum illum quàm clarissimo audacissimq; latratu deterre. Grammaticæ *Græcæ* summo studio vestigavi, ut emptam tibi mitterem, sed jam utraque divendita fuerat, & *Constantini* cui dicitur, quæq; *Urbani*: Testis erit hujus rei *Nicolaus Benseradus* certissimus, cui vel injurato tuto credas. In reliquum quid statuerim, jam accipe. Nonnunquam de repetenda *Britannia* cogito, ut meo cum *Caletis* mensem unum aut alterum in theologiae sacris verfer: neque enim ignoro, quantum ex ea re fructus mihi capi possit, sed terrent infames scopuli adhuc, ad quos olim naufragium feci. *Italia* visenda tunc nos habet ardor, qui semper: sed, ut ait *Plautus*, sine *pernis* volare haud facile est. A *Gallia* pestis nos arceat. In *Hollandia* ex lo quidem juxor, sed *Epicurus* illis comestationibus offendori adde hominum genus sordidum, incolum, studiorum contemptum præstrenum, nullum eruditionis fructum, invidiam summam: maximè quod id taciti omnes mei flagitare videntur, ut auctoritate confirmatus, & tanquam contra indoctissimorum hominum arrogantiam armatus redeam. Nullo itaq; certo consilio pendemus adhuc, quod venti secundi vocabunt, in eam partem cursum

A flexuri. Tu si quid in amici negotio aut perspicis acutius, aut prospicis sagacius, consilio juva. Quicquid erit apud vos, quod me scire oportere putabis, id scribito diligenter. Vale cum familia. *Bredam* adolescentibus optimis ac festivissimis, meis verbis salutem annuntiabis. Ex arce *Tornobensi*, Anno M. CCCC. XCIX.

Erasmus Rot. Benserado suo S. D.

B Scripsimus heri de rebus omnibus humanissimè *Epist. 11.* Sine doctissimèq; *Benserado*, sed quoniam alter datur tabellio, rei summam modo repetam. Ille *Hollandia* reversus, apud *Batum* totus in literis vivo, maximè *Græcicis*. Misimus ad te *Enripidem* & *Isocratem*, misturi plura, sed metus erat, ne pestis istinc te jam aliquò propulisset. Si quid est novæ *Græcicæ*, vestem citius oppigneraverimus, quàm non potiamur: maximè si quâ *Christiana*, ut *Isacii*, ut *Evangelia*. Opes meas apud te depositas, tibi commendo. Scripsimus & *Augustino*, de quo quid sit, cupio discere: nihil enim adhuc inaudivimus. Utinam mi *Benserado* nostras Musas liceret conjungere, sed hac de re, aliisq; omnibus scribes copiosè. Summam tuam in me humanitatem optime *Nicolaus*, neq; apud me patiar intercidere, neq; dissimulabo. Enitar pro viribus, ut si grati nomen non possim assequi, saltem ingrati hominis notam videar effugisse. Vale.

Salutat te ex animo *Batum*, toto pectore tuus.

D Ex arce *Tornobensi* decimoquinto Cal. Angulli. Anno M. CCCC. XCIX.

Erasmus Rot. Antonio Latzenburgo S. D.

Q uasi parum fuerit, quod cum isthic essemus, *Epist. 21.* tam improbè tibi negotium secimus, abienti quoq; faciemus. Verum illud *Antoni* festivissime, non impudentiæ nostræ, sed tuæ singulari facilitati impotes oportet. Scripsimus *Jacobo Tutori*, partim ut veterem hospitem nostrum hoc tanquâ *Xenio* donaremus, partim ut illi veluti stimulos subiceremus: quo magis curando, summâ vi, studio, ingenio, fidèq; annitatur, ut talis redeat adolescens, qui possit *Bergensi* stirpi facile omnium ornatissimæ tam eruditione, tam moribus, splendoris accessionem aliquam adjungere. Ad eam rem tametsi nihil ambigo, quin ille suapte sponte summo nisi incumbat, tamen meas partes esse puto, meoq; in omne istud genus amore, illiusq; in me beneficiis dignum, ut subinde vel currenti, quod aiunt, calcar addere censem. Eas literas *Antoni* tabellioni studiosè trades, commendabisq; ut quâ solet curâ, fidèq; *Aureliam* perferat, profecturum enim audio. Ceterum humanissime mi *Antoni*, si quid etiam valeamus, libet cognoscere, agimus certè feliciter atq; suaviter: vel quod *Bato* fruimur, cujus ego animo certissimo candidissimq; sic me oblecto, sic pascor, ut nolim veluti veras *Arabum* gazas cum hac una felicitate commutare: vel quod toto pectore in literis sumus, & tanquam ab omni negotiorum strepitu longè semoti, in intimis Musarum recessibus abditi latemus. Deorum planè vita, si plussculum adesset librorum. Hunc igitur animum cum literulis meis debeam mi *Antoni*: nonne tibi videar ingratisimus, si studiorum meorum me capiat perniundo, tanquam quæ nullam frugem attulerint? Inaur-

Inaurentur alii, in fastigium evehantur, mihi Musæ meæ nihil præter vigilias, & invidiam reporent, nunquam tamen harum poenitebit, dum hic mihi perseverabit animus fortunæ volabilis contemptor. Neque verò me clam est, hoc quod sum sequutus studiorum genus, aliis alienum, aliis infinitum, aliis infrugiferum, aliis etiam parum pium videri: nempe vulgo omnium qui nunc literas profitentur. At ego tanto magis accendor, cum utrumq; cognitum habeam, neque vulgo unquam optima placuisse: & hoc studii genus, paucissimis quidem, sed tamen eruditissimis probari maxime. Si *Hieronymus* insanus fuit, si indoctus, juvat cum hujusmodi viro desipere: juvat huic indoctorum gregi potius, quam istorum deorum choris annumerari. Quod si etiam hujus cursus nostri metam non contingemus, contendisse certe ad res longè pulcherrimas, non illaudabile fuerit. Hanc meam mentem si non approbabit homines, Deus opinor, & probabit, & juvabit. Reflabit fortuna, at ille quod antehac fecit, aspirabit. Probabunt olim & homines, certe posterì. Sed ut ultra metas epistolam porrigo, dum tuo amore velut amabili quodam furore debacchans, mei oblitus, rapior. Adeo mihi non epistolam scribere, sed recum fabulari videor. Quod humanissimo amplissimòq; Præfuli patrono tuo non scripsi, id neque ignavia, neq; oculi inopia factum est: sed neq; argumentum erat illo heroe dignum, simulq; verebar patri benignissimo quidem illi, sed omnino plurimis maximisq; negotiis occupatissimo, scholasticis nugamentis (qualia fere nostra sunt) obstrepere. Ceterum mihi *Autoni* scito, mihi nihil perinde in votis esse, quàm ut liceat illius amplitudini quocumque officio meo gratificari. Sed aliud est amiculo quicquid in buccam venerit, scribere: aliud summorum virorum heroicæ mentes epistolâ compellare, quas religiosè etiam à salutantibus adiri debere *Plinius* scripsit. In præfenti igitur tute mihi apud augustum patrem epistolæ vice fungeris: deinde summâ humanitate viro *Georgio* priori meoq; *Bartolomæo* studio commendabis. Medico, ac *Jacobo Pliniano* canonico, viris amplissimis deque nostram utroq; optimè meritis, plurimam salutem annuncias verbis utriusque. Valebis optime *Autoni*. Ex *Tornebu*. Decimoquinto Calend. Augusti. Anno millesimo quadringentesimo nonagesimonono.

Erasmo Rot. Iacobo Tutori S.D.

Epist. 23.

RECTA ad vos migraturus eram optime *Tutor*, *Lutitia*: nam quo lubentius? Et jam nummolorum nonnihil contraxeram, ut sarcinam non fuerim tuis fortunis allaturus: sed cum audirem istuc quoq; morbum subnatis, horum vela vertere coacti sumus. Parentes tuos optimos, ut par est, simillimos, *Autuerpia* victimas. In *Hollandia* ferè bimestres non sedimus quidem, sed uti in *Egypto* canes, assidue cucurrimus ac bibimus. Equidem malim vel apud *Phæacis* vivere. *Gulielmum* nostrum hominem suavem, cum nullis stimulis ad studium posset excitari, sic reliquimus, ut nè tute quidem illius desiderio teneamur. Tuo certe nomine sic oburgavi, ut me penè inimicus inimicum dimiserit. Si *Epicurus* ipse renatus, illud vitæ exemplum aspiceret, sibi ipsi tetricus *Stoicus*q; videretur. A *Dordraci* periculo summo na-

A vigavimus pridie sacramenti. In *Zierzee* dum pueri causâ, qui febricitari ex navigatione coeperat, complures dies commoramur: ipsi benè in morbum incidimus, nisi quàm ocysimè à *Selandia*, id est, ab inferis evolâstemus. Episcopum nostrum salutavimus. Is suo more causas novas comminiscitur, nè quid det. Apud dominam *Vriensis* oppidi res hoc erant loco, ut nec colloqui sine summo periculo potuerim, nec abire sine gravi suspitione. Nostri causam præpositi, qui ut nunc in vinculis est, ita domina in tutela. His ergo spebus liberatus, miserrimum enim puto inaniter pendere, rectâ ad *Batum* meum contendo. Hoc uno me oblecto. Gracatur hic, sed soli: nam *Bato* nec oculi satis suppetit, & est *Romani* sermonis amantior. Hoc in loco ad mentem unum aut alterum ancoras figere consilium est. Deinde quocumque venti vocabunt, solvemus. Jamdudum expectas, ecqua tandem humanitate R.P. nos amplectatur è proximo. Nihil habeo mi *Tutor* quod hinc scribam: nam non *Enripus* ipse tot æstibus recipiatur, quot hujus animus. Paulo ante quàm huc venirem, sic ardebat, ut *Lodovicum* tumultuatorem illum, nostri accersendi gratiâ in *Hollandiam* emandârit: largitus insuper aureos duos in sumptum viaticum. Ubi verò venissem ipse, sic frigebat homo, ut monstri simile dicas. Quare de his æstuaris admiratoribus mihi non esse pendendum censeo. Domina forte iam viis obvia, dextra porrecta, vultuque perbenigno, veteris in nos animi non oblitum argumentum præbuit, sed sperare vix aulam. Adeo vigilantes canes excubitores, qui jam ipsi lupi quoque. Itaque *Erasmus* se jam abt, suisq; vestitur plumis. Ut *Gulielmum* meum viscerem, imò ut *Gracum* facerem, magna cum librorum sarcina *Harlem* usq; profectus sum, hand dum scio, majorène sumptu, an labore & periculo. Verum omnem hic tam operam, tam impensam lusimus. Perierunt eo itinere coronati duodecim, perit una amicus unus. Nam ejusmodi hominis animum perspexi, ut antea mihi de illo mihi met verba dedisse videar: sed sapiemus vel puerorum exemplo, verberibus admoniti, & nobis potius quàm aliis sapiemus. Habes mi charissime *Tutor*, omnibus ferè de rebus *Erasmi* tui. Nefas enim putavi, si *Erasmicum* quicquam *Tutor* ignoraret. De *Disma* magnopere confido te tuum officium facere, quare audacter tum tuo tum illius nomine polliceor. Reliquum, ut in de tuis fortunis omnibus facias me certiores, quid agant *Bradani* fratres, quos equidem arctissimo freno continendos esse censeo, nè quid in studiis nimis. Quid de *Augustino* nostro novi, de quo nihil adhuc quivi cognoscere: præterea *Benjeradum* meum, quid agat. Breviter de omnibus rebus quæq; ad me, quæq; ad te pertinebunt, scribito diligenter. *Bato* meus sic te amat, ut nè meipsum quidem ardentius. Hoc mi *Tutor* cave putes *Idonice*, nihil est omnino verius. De *Italia* hoc autumnano petenda cogito, vel somnio potius, nihil enim usquam affulget spei. Audio *Hieronymum Besontini* præfulis fratrem eò proficisci destinasse: hominem ipsum studiosos in pretio habere, nè de meo quidem ingenio pessimè sentire: quod nisi mihi istuc mens omnino laxa fuisset, aliqua certè rimâ in hominis familiaritatem irrepsissem. Bene vale. *Lutitia*. Anno millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo.

Erasmus

Erasmus Rot. Nicolao Benferado S.D.

Epist. 24. **F**requentes huc, certissimiq; rumores quotidie adierunt, pestilentiam istic majorem in modum debacchari, nihilq; reliqui facere. Quare quod metuebam, nē tu jam aliquō profugisses, non puxavi vel pluribus scribendum, vel plura mittenda, nē scilicet multum periret operæ, si tu abfuisses. Rerum autem modò summa attingam capita. Hic primus datus est B. per quem scriberemus. *Euripidem & Isocratem* ad te mittimus, parantur alia, quæ posthac ad te ibunt: de *Milomana* defensione dabimus operam, ut tuz satisfiat voluntati, simulatque orationem & libros ad id necessarios erimus nacti. Si quid istic rerum est natum, quod me scire judicabis oportere, fac ut sciam. *Augustino*, si jam reversus est, has, quas tuis conjunxi, reddes. Nugas meas quas apud te deposui, tibi etiam atque etiam commendo. De nostra conjunctione si quid excogitasti, habebis me ad istud facillimum. Intelligis, opinor, quid dicam: id quanto opere cupiam humanissime *Nicolae*, vix tibi persuasero. Sed ut sperare vix audeo, ita suadere nequaquam. Illud me cruciat, animum istum tuum tam nivem, tam philosophicū, nunc vix denique mihi perspectum esse: de quo tamen si nos nunquā non optime & sensimus, & prædicavimus, tamen nescio quo modo id accidit, vel nostrā utriusq; modestiā penē nimia, vel aliorum opera, ut intimam familiaritatem *Benferadi* non sim mihi ausus polliceri: & quā esse soleo in colendis amicis pertinax, tam sum in asciscendis verecundus. Si quid novæ *Gracianitatis* istuc adveſtum est, onera & hunc hominem sarcinā, & me beneficio. Neque merui *Nicolae*, nē tuis in me meritis parum respondeam: crede mihi, non defatigabor neq; conquiescam, donec pro viribus æs omne dissolvero. Quam æs dico, non eos modò rummulus dico, quos mutui nomine abs te accepi: nullo enim leviori nomine me tibi puto affictum: sed multo magis tuum istum in me animum, summæque officia, quorum apud me nunquam est intermoria memoria. Hæc mi B. boni consules in præsentia, ubi certum cognovero te istic agere, curabo ut subinde aliquod studiorum meorum monumentum ad te proficiſcatur. Epistolam ad *Jacobum Tutorem* scriptam, velim per certum hominem cures *Aureliam* perferendam. Bene vale. Ex arce *Tornensi*. Anno M. CCCC. XCVIII.

Erasmus Roter. Joanni Canonico Bruxellano S.D.

Epist. 25. **P**er fortunas obsecro te mi candidissime *Joannes*, purga me humanissimo hospiti, patronoq; meo *Vicario*, quod libellus pueri oblivione istic relictus est. Ita me amant superi, ut nihil jam multis annis accidit, quod æquē doluerim. Si quid habes novarum rerum, vel de *Augustino*, vel de *Benferado*, vel de episcopo patre meo, vel de *Ludovico* deniq; qui istas in regiones est emandatus, ut me accerſeret: per nostram amicitiam te etiam atque etiam oro, facito me tuis literis certior. Erit istud inter plurima tua in me officia non ingratiſſimum. Tabellionem habes ex *Antonie Nashi* familiaribus certissimum; cui quicquid vo-

Ales, rectissime commiseris. *Veris* offendi res omnes eo loco quo tu prædixeras: dominā forte fortunā in via factā obviā, dextram porrexir, vultu non inimico. Caterum à quibusdam non malè cupientibus, ut arbitror, deterritus, à colloquio abstinui. Puer meus *Dordraci* febri arreptus est, & quidem tertianā. Ea res me majorē in modum sollicitum habuit, ita ut ejus gratiā *Zierzee* navigarem. Illic enim matrem habet. Valeamus adhuc, præterea nihil est quod fortunæ gratulemur. **B** Valet *Bartm.* & te salutat oppidò: amat is quemcumq; *Erasmus* amaret. Curā ut quā optime valeas humanissime mi *Joannes*, & amiculum, vel potius clientulum additiſſimum *Erasmus* tueri amarēque pergito. Ex arce *Tornensi* tumultuantissime ad multam noctem. IV. Idus Julias. M. CCCC. XCIX.

Iacobo Vicario Cameracensis Episcopi, Erasmus S.D.

Cum nullum omnino meum in te officium *Epist. 26.* Cexaret adhuc vir nescio humaniorne, an eruditior, certè ornatissime: tuq; is erga hunc homuncionem fueris, ut me propè incredibili quadam humanitate tuā, maximis beneficiis veluti sarcinā graviore obrueris, gaudebam impendio vel tandem objectam mihi qualemcumq; opportunitatem, quā possem si non referre gratiam, certè propensam promptamque animi voluntatem quali quali officio meo declarare. Non potui non implacabiliter commoveri, quod puer meus iterum atq; iterum admonitus, & quidem accuratissime, libellum tuum ornatissimum istic reliquerit: neque id persensimus, priusquam *Antuerpiam* jam perventum esset. Sed humanissimam celsitudinem tuam, per tua in me merita, perq; meum hunc in te animum obtestor, ut huic, qui literas reddidit, codicem ad nos perferendum tradas: aliquot menses hic sedere consilium est. Est autem iste de grege familiāq; clarissimi Principis *Auroni Nashi*, juvenis fide diligentiaq; spectatā, summo in nos studio. Mihi ipſi non rectius in manus dederis. Tantum facito, ut ille intelligat rem non nullius esse momenti, neq; citra periculum negligi posse. Efficiam ut ad te aux mecum, aut certè per hominem certissimum redeat. Apud amplissimum patrem patronūq; meum Præfulem *Cameracensem*, morem obsecro antiquum obtineas, ut illi nos aux facias commendatiores, si verus illa gratia etiamnum vivit: aut in gratiam reponas, si refrixit. Deum Opt. Max. testor, qui specus omnis humani pectoris perspicit penitissime, me non minus flagranter amare illum, quā primis illis mensibus, cum & ille me paternā quadam pietate complecteretur, & ego illum supra modum rem mirarer, tum amarem. Quo magis cupio tuo in libro meam pro virili navare operam, quod planè intelligo, gloriam istam, imò fructum potius, atque utilitatem, communiter ad te hospitem meū humanissimum, & ad illum patronū, & studiorum, id est, vitæ autorem meæ pertinere. Bene valebis ornatissime præceptor, & hunc clientulū tibi toto pectore deditissimū ita, ut soles, amabis: De tabellionis hujus abitu, ad nonam demum horam vesperti sum factus certior, & ille sub galliciniū parabat iter: mihi tres epistolæ, & serā nocte, & largiter ornato, scribendæ: & ad eos quidē, ad quos nē

nè accuratissimè quidem citra periculum scribi solet. Sed hanc meam fiduciam tuæ ipsius humanitati imputabis. Ex arce *Tornobensi*. IV. Idus Julias. Anno M. CCCC. XCIX.

Henrico à Bergis Prasuli Cameracensi Patrono suo Erasmus S.D.

Epist. 27.

D Eum mihi maximum optimūque iratum habes, si fortuna aliquā insigniter infensa, vulnus unquā animo meo inflixit acerbius, quā quod proximo cōgressu humanissima tua me sublimitas ingratitudinis subinsevit: vel quod tibi uni probari malim, quā reliquorū multis millib⁹: vel quod inprimis ab uno isto vicio non solum insitūto, sed ingenio naturāq; semper abhorui: nihilq; in rerum naturā terrius, nihil fœdus, nihil execratione publicā dignius existimavi, quā beneficium acceptum, non saltem voluntate memoriāq; rependere. Quam equidem objurgationem ita tuli, non ut ab inimico læsus, sed ut à parente medicōq; amarissimo castigatus. Reliquum est, ut te obtester meam præsidū, meūq; dulce decus, p̄r̄q; tuum pectus istud exorabile ac mitissimum, p̄r̄que nostras fortunas ut si quid antehac peccatum est, imò quia peccatum est, id vel simplicitati meæ, vel imperitiæ condones: nam malitia certè mihi non sum conscius. Impudentiam & inscitiam tum hac in re, tum aliis multis in rebus agnosco. Omnia dira huic capiti precor, nisi semper eo animo tuam beneficentiā accepi, quo probum & officii memorem clientulum oportuit. Amavi toto pectore, suspexi, veneratus sum, celebravi, memini: nullum à me sacrum hunc usq; in diem fit, quo non Deum immortalē orem, ut quæ in me contulisti, ille qui potest unus, multo cum fœnore in te refundat. Præter hac autem quid possum. Id nōdum adduci potes ut credas, illud quæso mihi concedas persuadēsq; tibi, me jam nunc hoc esse animo, futurūq; dum hac me destituet animula. Fortunam præstare non possumus: at hunc animum ejusmodi in te polliceor, ut nulli tuorum sit concessurus. Sæviant in me mea fata, afflictissimū facere possunt, ingratum neq; facient, neq; poterunt. Quod si tua benignitas quod antehac largita est, id lætis nunc putat, ego verò Præsul optime cumulatissimum etiam existimabo, cum tu permulta & sponte, & humanissimè donaris, ego promeruerim nihil. Neq; verò sum adeò rusticè ingratus, ut quid accipere mea postulet necessitas, respiciā potius, quā quid præter meritum omne meum tua benignitas profuderit. Postremo cogites velim, initio *Erasmus* non ita clementiæ tuæ fuisse traditum, ut potentem hominem, ut opulentum, ut magno loco natum, hoc enim nemo ipsi largitur, sed ut studiorum admiratorē. Is nunc etiam perseverat animus, longè quā fuit unquā flagrantior. Hanc totam tibi dedico consecroque. At o me tēque quaterq; felicem, si qua unquam dabitur opportunitas quā hunc non modo non ingratum declararem, sed gratissimum fuisse demonstrarem. Hic si ego studium ullum, si laborem, si vigilias ullas defugero, non recula verim teterissimo isto carbone denotari. Interim *Erasmus* tuo fias oro propitius. Quod si non impetro, tamen ego patronum vel infensum amare venerarique non desinam, ac sycophanticis istis qui nos dirimunt, precabor quæ talibus digna sunt. Apud meos in

A *Hollandia* plus mensum sum versatus. His placuit ut annum etiā studiis impartiam: suo quoq; nomine pudendum putant, si tot annis nihil omnino auctoritatis assecutus revertar. Bene vale humanissime ornatissimēq; Præsul. Ex arce *Tornobensi*. Quarto Idus Julias. Anno M. CCCC. XCIX.

Erasmus Roterodamus Batio suo S.D.

Epistola familiariter jocosa, & Ironiis plena.

B **V** Ideo literas meas stomachum tibi fecisse, *Epist. 28.* quas tu *morosius* scriptas, ais: ego jocosius puto, aut si quid erat aloes, id non in te, sed apud te justissimam animi dolor effudit. Etiam si peccatum agnosco, neq; id simplex, quippe cui neq; mea cōditio perditissima, neque tua felicitas in mentem venerit. Neq; enim convenit hominem afflictissimum facerem videri velle, sed supplicem, dicacem & petulantem multo minus, maximè apud eum quem fortuna secundis ventis rapiat, cuiq; sis aliquot nominibus obaratus. Tum id propriè quodammodo alicum esse scio, ut ab iis quos abjecit hera fortuna, quosque beneficiolo quopiam servos fecerunt, non modo contumeliam nullam pati queant, verum vix etiam supplicem vocem ac timidam ferre, gratiam ultrò expetentes, ubi miseros ipsi plagis occiderint. Verum quod in magnis morbis solet evenire, ut homines sui sensum amittāt, id accidit mihi in acerbissima animi molestia, ut cum essem afflictissimus, miserum tamen esse me non meminerim. Et credebam apud *Batium Erasmus* omnia impunè licere. Nam amavi te hæcenus tantum, cur enim non fatear, non timui, nec ignoras ardentissimum amorem cum metu non coherere. Verum exivit me paulo longius amor verè cæcus, & peccatum video, neq; potnam deprecor atrocem, nisi vitium mutāro. Posthac ita *Batium* meum amabo, ut amicum, ut bene meritum, ut eruditum. Ita reverebor, ut præceptorem, ut Regem meum, cui in manu sit me vel perdere vel beatē. Vel fustigari non recuso, si posthac verbum ullum meis in literis deprehenderis, non dicā procaz, aut licentiosum, sed omnino non blandum, non supplex: non quod servū non dedecet, qui modò crucem metuat. Quin insuper habeo gratiam tui patrone, quod me mihi in memoriam redegeris, fortunæq; admonueris. Nunc ad humanissimam tuam epistolam ordine respondebo, quæ te oro, ut placidus propitiūq; audire nē graveris. Primum morem illum meum *morosè* scribendī prorsus abijciam. Et si parum putas pernituisse erroris, nullum ego supplicium deprecor, modò me in gratiam recipias, non eam quā fuimus olim, non sum tam impudens ut id rogare audeam: maximum fuerit, si vel extremā parte hærebimus. Quod præpositus ex animo mihi bene cupit, meritum quidem meum nullum agnosco. Tuum erga me studium quo tanto me viro commendasti, adoro exolutorque. Quod apud dominam nostram nomine gnævum fidūq; patronum te fore polliceris, quid ego tibi vicissim ornatissime *Batio* pro ista tua in me pietate pollicear? Quid aliud quam meipsum? At jam olim sum in tuis mancipiis. Quod autem *Gualtelmus* epistolam ad me misisti, visus es mihi mandare, ut quā primū arborē suspendio deligam. Actum de me jamdudum intelligo, siquidem ille successit. Sed quid ego malam meum tam impotenter fero, quod mea mihi

Aultia

stultitia accersiverim ipse. Jam me etiam si in crucem sustuleris feram, quanquam id quoque levius duco, quam *Guilielmum* mihi prælatum conspicerem. Hoc unum te supplex, & per tuam felicitatem, & per deos mihi iratos oro, si tibi decretum est me perdere, ne longo differas cruciatu. Quod Abbati non scripsi, quæso, ne ignaviam meam in causa fuisse putes. Neq; enim argumentum ullum excogitare quivi, & tarditatem meam non ignoras, damnandam quidem, sed quid facias asino? Tum ita cogitabam, illum in *Brabantia* diutius absuturum. *Antonio* scripsimus, ne nos omnino in officio cessare putes. Ne nunc quidem occurrebat argumentum quale oportebat. Scio enim perniciosum esse scribere, quibus curiositatis est plurimum, doctrinæ non perinde multum. Sed urgebant me oburgationum tuarum stimuli, scripsique illi, si non ut volui, certè ut potui. Malui enim illum male scribendo offendere, quam non scribendo te iratum habere. Quod elapsus est quem hæreticum faciebant, primum filia gratulor, cujus piæ lachrymæ mentem meam exercebant: deinde tibi quod non irrita vota filia nomine susceperis: postremo viro etiam ipsi, si quidem mentem mutavit. Quanto magis eo supplicio dignus, sceleratus ille suffraganeus *Dominicanus* quo nihil contaminarius, nihil avarius, nihil arrogantius? In hujus etiam odium, diligentius homini sum patrocinator apud Abbatem. Quod *Terenus* aliquot emi jubes unâ cum *Guilielmo* odis, faciâ ut me frugi mancipium dixeris. Sed ignoscas quod ipse non *Parisiis* emendi gratiâ recurrerim, cupiebam quidem, sed ingens pluvia repente coorta impediabat. Et est iter, simulatq; commaduit, vix etiam caballis superabile. Tum tabellarius sibi stantem abs te nummum datum affirmabat, eumq; se domi reliquisse. Mihi heque erat aliquid quod darem, neque erat à quo mutuum peterem, & me ipsum in ignota urbe oppignerare non quivi. Experiar tamen, si quis me deus servatum velit, ut quæ petis possim mittere. Quod me in arcem invitas, si pestis hinc nos exeat, vitæ spem reddidisti *Bate* clementissime. Cur ego hic non genibus advolvar tuis, non pedes pronus exosculer? Servatum me vis video, non vis inedia perire. Quod enim supplicium aut acerbius, aut turpius? Mi patrone jam nos hic pestis premit, jam in istam beatam arcem gestio advolare: ita ut non in cœlum æquæ. Verum ignoscas timori meo, metuo adhuc nescio quid, ne nondum ira ista tua in me deflagrat: id ubi certum sensero, tum demum aram ego hanc relinquâ. Interim sine me pudoris causâ aliquandiu abesse: deinde adhibitis precatoribus rediero. Quod *Guilielmi* mi carmen tantopere scribis placuisse, rursus ego me concidisse intelligo: nec habeo, quem inferum aut superum implorem, præter te unum qui mihi cujusvis nominis es loco. *Caminiadus* maximas tibi gratias agit, quod in ornatissima tua epistola sui mentionem dignatus sis facere: is simulatque edictum accepit tuum universam everrit suppellectilem, quærens quod tibi mitteret. Is mihi crede nihil habet, quod idem tibi non sit, præter sermones quosdam quotidianos, quibus in congressibus & conviviis utimur. Eos si tibi mitti imperas, mittetur, ubi erant tum emendati tum aucti. De *Epistolis* scribendis opus ad limam vocabo, & id quoq; si jubebis mittam. Præterea si qua jubebis, parati operiemur. Hactenus

A ad tuam epistolam, nunc extra epistolam pauca. Emiseramus juvenem libris oneratum, is antequam ad te pervenisset, tuam epistolam jam scriptam fuisse conjicio. Scripsi deinde per *Adrianum*, sed ô me miserum qui scripserim. Scripsi enim (quod pœnitet pudetq;) *morefius*: nondum tuam epistolam acceperam. Sed ignosce obsecro, ita te semper in ista aula beatum ac divitem vivere contingat. Bene vale: Nos hic ut digni sumus esuriemus satis. *Andomari*. Anno M. CCCC. XCIX.

B

Erasmus Bato S. D.

Epistola jocosa.

Nihil opus ut te gaudere jubea, cum jamdudum *Epist. 29.* te abundè gaudere sciam, qui quidè memolestam sarcinam humeris tuis excusseris. *Adrianus* etiamnum ad se invitat. *Gardianus* palam suadet, ut apud Abbatem potius verser, si cōmodè queamus: Medicus contra, ut apud *Adrianum*. Uterq; facit opinor, quod canes solent, qui socium in culina nullum amant. De *Gardiano* an per omnia syncerus futurus sit, subhæsito. Nam subarrogantem esse sentio. Neq; de *Adriano* unquam verbum apud te fecit, cum per illum res hæc potius confici debuisset. Nos quicumq; erit exitus magno animo excipiemus. Tu cura ut valeas mi *Bate*. Mitte ut primum cōmoditas dabitur, nostra omnia, nostròsq; Dialogos omnes, si libeat fortè perficere. *Ludovico* insta, ut quantum potest omnes meas epistolas transcribat. Vale. Non remoror *Ludovicum* dehortante medico, ne magis in me mormurent isti cucullati. *Andomari*. M. CCCC. XCIX.

D

Erasmus Roterod. Bato suo S. D.

Salve plurimum suavissime *Bate*. Res nostræ sic *Epist. 30.* habent, ut jam vel amantius blandiri, vel jocosi stomachari neq; libeat, neq; liceat. Res meas accipies: quare te quæso, ut *Baticum* illum animum adhibeas. Juvenis ille quem ad te libris onustum miseramus, intra quatuor hebdomadas reditum pollicitus, jam octo hebdomadas desideratur. Neq; ego nescio plura solere iter facientibus præter opinionem obtingere, morbum, latrones, nova negotia, mille deniq; morarum causas. Verum non temere mihi summus incessit metus, ne quid ista in re magnæ subfit fraudis. Principio *Augustini* ingenium, & vetera facinora nôsti: deinde audio juvenem apud nos non paucis obæratum, tum neq; sapientem admodum, neque certum; ad hæc *Augustinus* intimis consiliis conjunctissimū: ea nunc demum emerferunt; ita ut sit, post festum, ut aiunt. Equidem sæpenumero mecum sum admiratus, quod illud esset, tam repentinum in *Augustino* prolavium? quæ subita hominis metamorphosis, ut qui semper aliena furari consueverit, nunc sua largiretur. Nam nunc demum paulo plus intempit, quam à me acceperat. Suborta est nonnunquam animo suspiciunula, me inescari, ut semel captus omnem rem solvam ancupi. Ea suspicio nisi planè fallor, me nunc neutiquam faller. Id ut ita esse intelligas, quid acciderit cognosce. Concessimus pestis metu *Aureliam*. Ibi statim post dies complures juvenem alter quos alic *Augustinus* in morbum incidit, haud scio an contagiosum, necdum certum scimus. Nihil enim difficilius, quam soliginem illam suis se tenebris invol-

involverem deprehendere. Verum cum puer jam quatrimum & amplius assidue vomuisset, alvôq; assidue cita uteretur, veritus nè quid ex his futoribus valetudinis contraherem. *Augustinus* exposui, commodius esse, si quinque aut sex dies aliquò concederem, ipsi locum facerem, & naribus meis consulerem: deinde redirem. Statim *Augustinus* velut ansa arreptâ, inimicè id tulit, etiam si magnopere id dissimulabat. Negavit sibi esse quod mihi suaderet, facere jussit quod videretur, sibi neque mentem esse, neque consilium. Id eo spectabat, quod mihi tum temporis nè obolum quidem esse putaret, & citra pecuniam nihil posse, ut aut manerem invitus, aut in magnum inciderem malum. Adjunxi me *Antuerpiensi* cuidam *M. Iacobo Tutori* juris Pontificii professori, juveni perhumano, nottrique cupientissimo, literarum nostrarum studiosissimo & admiratori & prädicatori, sed ita adjunxi ut ad *Augustinum* juvene recreato redirem. Hic *Augustinus* non modò irasci, sed etiam invidere huic cepit: planèque partim obticendo, partim ænigmaticis illis suis figuris significare, mihi reditum ad se interclusum fore. Id tametsi pridem senseram, libebat magis magisque expiscari. Simulabat ille multa, ut est homo, verum qui multa mentionitur, non queunt semper sui memores esse. Quid multa? deprehendi animum hostis, proditoris, latronis, & ut verbo absolvam omnia *Augustinus*, veteris, inquam, illius *Augustini* quem tibi ex parte descripsi. Olfacio illum amara, perfida, subdola, denique se digna cogitare: illudque in primis quod dissimulat maximè, ut juvenem in *Angliam* quem misimus, me clam excipiat, pecunias literasve si quas adferat, auferat. Quid tum postea? Deinde eundem alio ablegat, multas scio causas quibus id facillimè possit. Mihi verba dabuntur, profugisse juvenem, nusquam comparere. Interea fiet aliquid. Aut ipse *Augustinus* aliquò se in fugam conjiciet, aut certè nos aliquo pacto perdet. Mihi crede *Basso*, nihil ab eo expecto, nisi quod à perfidissimo sicario soleat expectari. At miserè vereor, nè jam redierit juvenis, ac prædam prædo possideat, captatam certò scio, vel hoc argumento. Nam ipsi *Augustinus* nuper exciderat multa mentienti, ut solet, se nescio quid de juvenis adventu inaudisse, illum jam in itinere esse, nec *Parisiis*, sed aliâ viâ rediturum. Id eo spectabat, nè nos occurreremus, redeuntemque interciperemus. Ego continuo urgere corpi, à quibusnam id accepisset. Primum homo nugabatur alias res interjiciebat: deinde ubi non desisto sciscitari ac premere, ait se ex quodam accepisse, eumque nominat. Ego protinus ad eum mitto, ecquid de *Joanne* audisset. Ait nihil, nisi quod ab ipso *Augustino* instructus videbatur. Exposulo cum *Augustino*, quid mihi eum nuncii autorem commonstrasset, cui narrasset ipse. Variat homo colorem, mutat sermonem, tandem præmentem me, ait, ebrium fuisse quid id dixisset: nam se quicquid esset illi dixisse. Hujusmodi technas permultas possem commemorare. Verum hoc habe mi *Iacobe*, nihil unquam mihi fuisse exploratius, quàm *Augustinum*, si clam possit perniciem mihi moliturum, inprimis his pecuniis insidiaturum. Quare si me salvum vis, neque indormisces hac in re, neque ulli labori aut sumptui parces. Nam si hunc scopulum præternavigâro, cætera ruta fore confido. Hoc

A igitur est quod te volo facere, aut si quid habes melius. Si juvenis nondum rediit ex *Anglia*, potest fieri, ut ille alio littore transierit in *Gal-liam*, videlicet à magistro suo admonitus. Quare si libros aut pecunias ex libris collectas penes te habes, cave e manu emittas: serva quod habes: sin cum in *Selandiam*, aut aliò emisisti, isque nondum rediit, exite omni cura, ut juvenem ad te revoces, & quicquid habes eripias, maximè quod ad me pertinebit, ne munusculum quidem commiseris. Dic te certum habere, me isthic intra pauculos dies adfuturum. Et si honesto prætextu potes, etiam *Augustinus* res detine, nondum enim res omnes meas ab illo recepi. Si juvenis jam rediit, & apud te fuit, tu continuo per certissimos tabellarios transcribe, & quo die à te discesserit, & quid pecuniarum, & quo nomine, & quas literas habuerit, ut *Augustinus* lupo possim negotium exhibere. Adde in epistola ejusmodi stimulos, qui possint hominem etiam confidentissimum, ut hic est, terrere: aut *Adrianum* mitte, qui si videbitur, nos salvet, & omnia fugitivi juvenis vestigia odoretur. Hac in re mi *Basso* quicquid in te est doli, quicquid opis, quicquid diligentiae, id totum effundas oro. Jam si juvenis ad te ex *Anglia* redeat, omnibus rebus bonâ fide peractis, nihilominus omnia quæ mea sunt apud te serva, nè pliniam quidem credideris, hoc quidem quo dixi prætextu. Tum si juvenis pridem isthic discessit, & pecuniarum aliquid attulit: nec dubium videtur, quin *Augustinus* artem exercuerit suam, tu continuo in *Angliam* mitte, qui rem olfactet. Quicquid autem a juvene receperis, id per tabellionem divi *Andonarii* mitto, & quidem probè instructum & præmonitum, nè ad *Augustinum* diverseat, sed aut ad *Difonum* abbatem fratrem, aut ad *Jacobum Antuerpiensem*, qui cum vivo, aut si causa videbitur *Adrianum* mitto. Vale mi *Basso* optime ac suavissime. Per hunc juvenem qui prætoris filium hoc adduxit, nihil scripsisse demiror, cum tanta esset scribendi causa. Bene vale. Salutat te *Jacobus* meus familiaris. Libera me quam primum hoc metu, si fallor, malo: si rectè, suspicor. *Aurelia*. Anno M. CCCC. XCIX.

Erasmus Rot. Basso suo S.D.

Q uo die has scribebam literas, *Aureliacum* Epist. 31. eram profecturi. Nunquam abest aliquis malus genius, qui nostra studia interturbet. Ad te quidem magis inclinabat animus, tum quod isthic patriæ futurus eram vicinior, tum quod occasio videbatur oblata, quâ mea studia nonnihil possem vel adjuvare, vel certè excitare. Verum ex adverso in mentem veniebant multa, vix isthic patere locum idoneum: nam cum quem apud *Petrum* ostendebas, probo quidem, ceterum est ea in re scrupulus quem scis: non quod mea vel continentis, vel famæ metum, sed nè quid inde ad *Petrum* amicum suspiciosi rumoris redeat. Odit enim (ut scis) vulgus, maximèque aulicorum, literarum professores: & libentissimè de nobis ejusmodi loquitur, cujusmodi ipsi faciunt. Tum fore reputabam fortassis, qui mirarentur me totiens isthuc recurrere. Postremò occurrebat & frigus nimium: propterea quod meminissim te, ut isthuc confugerem, frigidius

frigidius ac penè timidè monuisse. Et haud scio an etiam delectent jam literæ. Quandoquidem in novum amoris genus incidisti, in quo blandimenta desiderium foveant, nec copia tamen ut in cæteris fastidium adducat. Scis quid dicam. Jam non adeo me clam est, quod in *Gnithelmum* factus es propensior, totòq; animo de illo ornando cogitas. Id quod adeo non invideo, ut etiam debere me hoc nomine tibi fatear. Verum me cujus salutis fundamenta jeceris, nunc destituere, quid aliud est, quam filios velle gignere, & susceptos exponere? Domina *Gnithelmum* magnificè viatico instruxit, me vacuum remisit, cum ille in patriam rediret, ego à patria recederem: Ille ad compotationes properaret, ego ad libros. Respondebis dominam sat esse beatam, quæ utrisq; benefaciat. Sed tu non ignoras aulicorum ingenia, scis muliebriū mentium auras præferim; sed taceo. Ut cunq; est, si ego promissis fraudor, gaudeo si in *Gnithelmum* meum transferuntur. Sin falso hæc suspicor, quod quidem pervelim, & tu *Battu* es qui soles, fac ut domina quæ promissit confirmet, præterea sacerdotium largiatur: id tibi donatum puta, non mihi. Sic enim fuerit inventa ratio, quâ sacerdotiū possideas non sacerdos. Hæc quam ob rem tantopere cupiam, dicam. Gestio quamprimum *Francium* relinquere. Gestio apud meos vivere. Id video fore & ad famam utilius, & ad valetudinem tuendam conducibilius. Nunc enim nostrates cui isthic sunt, credunt me libertatis gratiâ libenter abesse: qui hic sunt, suspicantur me à meis non desiderari, & tanquam ejectum hic vivere. Postremo si nulla sit alia, hæc est causa gravissima, ut te, ut *Gnithelmum* meum sapiculè videam. De libro excusosic habeto, hic jam divendi non posse, propterea quod ab interpretatione destitit *Augustinus*, & passim ob pestilentiam fugitur: & tamen nisi quamprimum divendatur, non invenero operi meo de literis, quod nunc præ manibus habeo, formulatorem. Quare facito hæc in re mi *Batte*, omni conatu, omnibus nervis, omni ingenio annitere. Scripsi domino Præposito paulo accuratius, misi q; codicem *Adagiorum* meorum, misi & odas *Gnithelmi*, misi & nugas meas olim excusas de casa natalitia. *Indocum* ubi redisse sensero, tum & illi scribam & Abbati. Reperi enim argumentum utriq; idoneum. Misimus in *Angliam* juvenem cum libris aliquot distrabendis: eum miramur nondū ad te pervenisse, tum cum isthinc medicus discederet. Is ubi ex *Anglia* redierit, quoniam certissimus est, & nos haud dubiè *Aureliacum* consequetur, per eum diligenter omni de re ac spe nostrâ perscribas. Ego ut quicq; in libris absolvero, statim ad te transmittam, ut si quis me casus interceperit, tu ingenii nostri monumenta emori non times. Doctoris titulum accipiam, si quid aut *Monsjois* mittit, aut domina: sin minus, spem ejus honoris abiciam, & quacunq; etiam conditione redibo ad vos. Jam pridem sum *Francia* satur. Bene vale optime *Batte*.

Nos ut quimus valemus non ut volumus. Misi ad te carmen in *Delium*, sed extemporale, neque lectu dignum, nisi fortè semel & cursim. Puta hoc de unedonum esse genere, semel edisse plus fuerit satis. *Adolpho* tuo *Adagiorum* codicem unum misi: eum si videro literis delectari, posthac propria quædam dicabo. Verum *Gracè* te scire mi *Batte* percipio, tum quod sine his literas *Latinas* man-

A case esse video, ut ut convicius nosser sit jucundior, si omnino iisdem studiis delectabimur. *Adolpho* quoque tuo prima elementa monstra, Mitte, inquires. Veneunt hic, & quidem paulo. Sed respondeo breviter, mihi nè semiobolum quidem esse. Cætera tute divinabis, quam ego servitutem serviam, & animum meum non ignoras, quam sit servitutis impatiens. Verum ego exitum omnium rerum harum cujusmodi sit futurus expecto, bene tamen confido. Porro cui nos filia cautà studebamus, absolutum esse gaudeo. Vale iterum atque iterum, imò semel vale *Batte* suavissime, & bene vale. *Latetia*. M. CCCC. XCVII.

Erasmus Rot. Batto suo S. D.

Non me clam est optime *Batte*, quàm tibi præter expectationem eveniat, quod non concipio advolarim, præsertim cum res felicius etiam ceciderit, quam utervis nostrum optare fuisset ausus. Verum ubi consilium meum cognovis, mirari defines: intelligesque me non minus tibi, quàm mihi ipsi consuluisse. Dicit vix potest, quantum voluptatis tua mihi epistola attulerit. Jam nunc felicissimi illius convictus nostri simulacrum fingo: quâ libertate unâ nugabimur? quibus modis cum Musis nostris visitabimus? Jam gestio ex hac odiosa servitute evolare. Cur igitur contaris? inquis. Non temerè factum intelliges. Nuncium non tam repente adfuturum expectaveram. Debetur mihi hic aliquanta pecuniola. Sed quid mihi non maximum videri debet? Sunt aliquot conditiones cum quibusdam imperfectis, quas sine detrimento non poteram relinquere. Cum comite mensis jam corpus est. Cubiculi locationem persolvi. Cum *Augustino* nonnihil mihi rei est. Pueri mei libri nescio quò aberraverunt: ejus nomine neque literas, neque pecunias ullas accepi, rationes nonnihil habent controversiæ. Hæc omnia mi *Batte* sine dispendio vides me non posse relinquere. Quod si rebus imperfectis hinc migrassem, nihil mihi expectandum videbam, nisi ut illa perirent. Nosti illud *Terentianum*, ubi erat? cur passus? Hæc quidè mihi non negligenda fuisse vides, illud verò multo maximè me movit, quod si subito me hinc rapuisssem, perissent ea, quæ *De conscribendis epistolis* composui, propterea quod penes unum *Augustinum* sit copia. Nè *Laurentius* quidem sperandus erat, neq; quicquam scriptorum meorum. Nihil enim minus sperandum, quàm uti ille tibi sua mittat, dum ego absum, cujus unius nomine facturus est, si quid faciet. Vix summâ ope nisus, ab eo extorsit, ut *Laurentius* partem tibi mitteret, & eâ quidem lege, ut tu vicissim huc aliquid nostrarum literarum remittas. Equum ille postulat. Manus enim manum fricat. Da aliquid, & aliquid accipe. Quibus rebus adductus hoc cepi mecum consilium, ut hic me adhuc mentem contineam, donec æs alienum recepero, condiciones absolvero, mea scripta recuperavero: Hoc consilium si probas, me non poenitebit; sin minus, facies me quamprimum certiorum: ex tua sententia faciam omnia. Audies ex hoc tabellario novam Tragœdiam. Is ubi ad me divertisset, equo in pandocheio relicto, seque in sella pecuniolam abdidisse diceret; jussi in diversorium recurreret, pecuniâque eximeret; Ivit, ubi redit crepusculo, adorantur eum satellites, trudent, proculeant, vulnerant, in carcerem

Epist. 31.

cerem ducunt, pecuniam eripiunt. Primum suspicabar, nactum quibuscum potiraret. Ubi postridie non revertitur ad multum etiam diei, me nescio quid ejusmodi divinsante, commodum ille redit, lutat^r, cruentatus, & miseris tractat^r modis. Nos recta ad advocatum, inde ad urbis praefectum, nova prorsus illic avis. Malim quamvis cloacam, quam illud antrum subire. Ipse apud judicem exoptulo, ille profert ensen in medio fractum. Id satellites detulerant factum, dum ille nescio cui brachium amputaret in via, atque in eo facinore comprehensum. Aderant nobis testes, qui docerent illum gladio fracto urbem fuisse ingressum. Nam id acciderat, non ab asino, sed ab equo delapso asino. Judex respondit se jus dicturum, ubi sceleris autores produxissemus. At illi, nam aderant suo judici, simul atque nos viderent ingredi, subdixerant sese. Id *Adrianus* admonuit, sed illis jam egressis. Ita causam reliquimus. Poteram jam hoc omne terreri. Eum apud me retinere cupiebam, quod vulnerat^r esset, sed te quamprimum de nostro consilio certior fieri volui, & tuam sententiam quam celerrime cognoscere. Præterea tot occupationib⁹ premebar, ut vix somno tempus supperet. Ei octodecim duodenarios ad augendum viaticum dedi. Aiebat enim se non plus triginta abs te accepisse, & quod erat, à satellitibus ereptum est. Præterea juveni cuidam securatum mutavi aureum, quod tabellarius aurum ejus auro in itinere mutasset. Cura ut cum rursus illi pecuniae mitteretur, mitteretur autem ut audio brevi, iusta moneta mihi reddatur, ego illis nostratam restitutam, ut isthuc referant. Non es admonendus mi *Batte*; novi enim & fidem & diligentiam tuam, ut & emolumento & dignitati meae consulas. Terret me nonnihil auxilii natura, & fortunas meas agnosco, quam sint malignæ. Dominam isto in me animo esse plurimum gaudeo. Sed quo animo erat antistes? quam spem ostendebat? quid nunc frigidius? Malim ego certam aliquam stipem in literis tuis, quam amplissimam nominatam. Non tibi objiciam *Virgilium* illud,

— *Variam & mutabile semper,
Femina.* —

Ego enim istam non inter mulierculas, sed viragines numero. Sed quomodo quisque isthuc literas nostras miratur? Tum quis etiam omnem eruditionem non habet invisam? In te quidem summa fortunarum mearum sita est. Sed si (quod omen magnus avertat *Jupiter*) res secus ceciderit, quam uterque volumus, tu cum ære tenearis alieno, præterea tuo quodam etiam fato sis hac in parte infelicior, quid amiculo succurrere possis? Non tibi concedam, ut in magis nostri, quam ego tui desiderio flagres. Sed etiam atque etiam videndum censeo, ne nimium hoc caleat modo. Hæc scribo non quod vel sententiam mutaverim aut animo vacillem, sed ut tuam vigilantiam excitem: res enim communis agitur. Quod nisi optime de tua tum fide, tum prudentia, tum etiam diligentia existimare, ita ut tibi mandatâ provinciâ, mihi in utraque vis aurem dormire licere putarem, jam hoc rerum principio, tanquam omne parum fausto, terreri potuissem. Mittitur equus mercenarius obolo emptus, tum viaticum non contractum modo, verum penè nullum. Si principia frigent mi *Jacobe*, fervebunt scilicet extrema? Quando erit tibi hone-

- A flior & justior petendi meo nomine occasio, quam nunc cum sum asciscendus, & ex hac urbe, ab his conditionibus? Ego tantula tummula nè pedes quidem venire poteram: quid duobus comitatus & eques? Quod si res dominæ pecuniâ ministratur, ut opinor, principium non placet: sin tua, multo etiam minus delectat, quod geritur non solum iniquâ, verum etiam alienâ pecuniâ. Quid alienius à tali viro, qualem tu me isthuc descripsisti, quam statim ad primum nutum advolare, præsertim talibus conditionibus? Quis non me aut levem, aut stultum, aut certè mierrimum judicet? quis non contemnendum putet? Nisi te effusissime amarem mi *Batte*, & ita ut quævis etiam incommoda tui convictus felicitate compentem, hæc me ab instituto consilio poterant avocare: sed nihil etiam movent. Te modò admoneo, ut dignitati nostræ diligenter consulas. Quid igitur censes? inquis. Dicam, nos hic omnia studiose apparabimus, scripta nostra colligemus: negotia absolvemus. Vos interim isthuc quod mittemus transcribetis. Per puerum quem propediem huc profecturum studii causâ accipio, de omni sententia perscribis accurate: deinde ubi transcripseris *Laurentium*, post tres hebdomadas, si videbitur, per hunc ipsum puerum remittes, *Adrianum* loquor, qui & *Laurentium* referat, & viaticum adferat & literas certissimas, viaticum, inquam, me dignum. Meo enim sumptu venire nec possum, utpote nudos nec par est, quippe hic satis amplas conditiones relinquam. Præterea equum meliorem (si fieri possit) mittas velim. Non peto magnificum bucephalum, sed cui non pudeat virum insidere: Et scis mihi duobus equis opus esse, nam puerum omnino adducere statui. Hunc igitur alterum puerum destinavi. Hæc tu dominæ faciliè persuadebis. Causam habes optimam, & facundiam tuam noviciâ soles etiam ex pessimis causis optimas facere. Quod si facere gravabitur: cui quæso stipem dabit, quæ viaticum negat? Habes causas cur necessario nostram conjunctionem distulerim, quam in capite epistolæ aperui, eam scio tu probabis. Habes quibus rebus meæ dignitati possis consulere. Nunc reliquum est, ut rem quantum potes matures. Ego hic haud dormiam, tu isthuc vigila. *Joannes Falco* millies te refalutat, *Augustinus* bene precatur. Omnes te amamus. Dominæ quæ meo sis nomine dicturus, non es admonendus Bene vale mi *Batte*. Vide etiam atque etiam te virum præbeas: nam comitem jam absolvi multa rogantem ac pollicentem, quo commodius omnia mea colligerem. Pluribus te mi *Batte* monerem, nisi ruz fidei planè considerem. *Petrus Franciscus* medicum tuosque pueros generosissimos nominatim meo nomine salutabis. Bene vale, ac vigila. *Parisiis* tertio Calend. Decembres, Anno M. CCCC. XCVIII.

Erasmus Rot. Jacobo Batto S. D.

- G **B**oni consules pro veteri tua humanitate, *Epist. 33.* Quod secus atque statueramus, hic permanemus, non temerè mutato consilio. Nam principio nihil erat viatici, nisi quod mixtò sumpsissem: deinde jam à morbo revalueramus, tum hyberno itinere nonnihil terrebar, maxime hoc anno & multum & infelicitè peregrinatus. Et pestis, ut audio, jam propemodum sopitur. Adde huc homi-

hominum malevolentium fabulas, si totiens istuc recurrerem. Postremo *Jacobus* hic tui non tam nomine, quam animo similis, eâ charitate me cōplectitur, ut si ceterorum nihil esset, hac unâ possem compede vinciri. Abbas porro adeo me invitavit, ut propè etiam nē veniam, deterreat. Qui si maximè nos amet, haud etiam scio, quam in partem sit nostrum hunc metum accepturus: tum ut est animo non plumbeo, nē dicam levi, si amat, melius amabit absentem. Sin fratrem imitabitur, expedit quàm longissimè abesse. De cujus quidem mi *Barto* levitate dicam an invidiâ, potest me tibi queri. O infelices literulas meas, quibus talis *Anti-mecenas* contigerit, qui non solum non foveat, sed impense etiam invideat. Rediit nuper, ut scis, è *Levanio Joannes Standonk* unâ cum paupere quodam magistello *Mechliniensis*. Huic antistes ille gravis negotium dedit, ut *Parisiis* quàm sagacissimè omnes vitæ mez latebras vestiger atque olfactet, ad seque deprehensa transcribat, magnificentiam etiam præmium pollicitus delatori. Addidit homo impudentissimè levis se admirari, quâ fronte *Parisiis* sedere ausim à se exautoratus. Insanissimus si hæc cogitasset, quanto dementior, qui hæc scholastico, & pauperi communicet. Anguror homini bilem augeri, partim quod negligi se putat, partim atque adeo maxime, quod fratri, aut aliis, à quibus fortè meo nomine malè audit, queri de se me puer. Verum hæc adeo animum mihi non eripiunt, ut magis etiam libeat *Parisiis* insigni aliquod facinus edere, quo illi rumpantur illa. Habes quib' adductus causis ad te non venerim, alioqui veniendi avidissimus. Id consilium, ut spero, comprobabis. Ceterum *Ludovicum* puerum olim meum ad te emandavi hoc quidem nomine, ut *Judoco* interserviat, quem ego jam redisse puto: qui si nondum rediit, peto ut interea adolescentem alteri cuiquam commendes, aut certè quod ille malit, ipse recipias, si quo modo possis. Est eâ fide, ut nihil illi non cōcredi possit, id quod est in puero maximū. Tū scribit & expeditissimè & politè, *Gallice* simulq; *Latine*. Literatus mediocriter, patiens laboris, obsequentissimus, mente minimè malâ. Posset tibi quoq; in libris transcribendis usui esse. Quare si ille per te erit prospectum, & mihi feceris gratissimum, & puero jam destituto subveneris. Quod si apud te locus erit nullus, vide ecquid apud Abbatem vacet. Sed si retines isthic puerum, fac tabellario qui est in divo *Andomaro*, pecuniolas nostras quam primum committas ad me perferendas unâ cum *Anselmo Augustino*, qui est in membranis, & si quid præterea, quod mihi usui fore putas. Cum *Augustino* jamdudum me ipsa res reduxit in gratiam: agnoscat nomina, verum negat esse sibi quod det, & credo propemodum. Huic *Jacobo* meo jam scutatōs aliquot debeo. Quare non omnem modò pecuniam, quam habes meo nomine, mittas, verum etiam si quid ipse mutuū potes *Erasmio* commodare. Vnde recepturus inquires? à domina, quæ adeo non erit dura, ut natalem patiatur præterire. Sic est necesse mi *Barto*, si me salvum vis. Haud temerè hæc scribo. Si verò desperas te puero huic posse consulere, cave istic hæere sinas, sed continuo remittas, aut literis pecuniâq; & libro, præterea si quid est aliud, oneratum. Non potes aut scribere aut mittere per certiozem. Laudo quod tam es in literis cautus, verum per hunc, mihi

A crede, quidvis garrere potes. Adde illi de nostra pecunia viatici loco decem aut duodecim duodenarios. Sive autem istuc retinebitur, sive remittetur, vestem illi nigram, quæ apud te est, meam donabis, ut habeat aliquod ex me ministerii sui præmium, nisi jam erit alienata. N. ut scribis perquam parçè, id quod ego stolidissimo illi *Galba* imputo, cujus ejusdem stultitiâ pecuniæ mez in *Anglia* perierunt. Verum id interea missitabimur. Erit aliquando referendæ talionis locus. Nos nihilominus in literis instituto pergemus itinere. Pernitex *Adagio* istuc distrahenda misisse cum hic & pluri veniant & frequentius. *Jacobus* hic meus alter planè *Bartus*, tanto affectu se tibi commendatum fieri cupit, ut majore nequeat. Dignusq; est, mihi crede, quem tu toto pectore complectare. Amat te effusissimè, tu nē committe, ut in amore victus videaris. Vale mi *Barto*. Scripsi neglectius, nē quid teneram adhuc valetudinem exagitarem. *Anselmo*, Anno millesimo, quadringentesimo nonagesimo nono.

Erasmus Jacobo Barto.

S Alutem tibi precor mi *Barto*, quam ipse desidero. Ex quo *Parisiis* redii, tenera omnino & delicatâ valetudine fuimus: tantos enim hyberni itineris labores, quos terrâ mariq; obivimus, non cura sed assidua incubratio excepit, ut laborem non posuerimus, sed mutaverimus. Accessit hoc tēpus tum per se difficile, tum meæ valetudini miram in modum inimicum. Memini enim posteaquam in *Galliam* sum profectus, nullum adhuc præterisse quadragesimam, quæ mihi morbum non attulerit. Nuper autem mutato domicilio, ita sum eâ novitate offensus, ut nocturna illius febris, quæ nos ante biennium Oro ferè demiserat, manifesta vestigia senserim: nos contra omni curâ, medicorumque opibus pugnamus, vixq; effugimus. Dubiâ enim adhuc planè valetudine sumus. Quod si denuò ea febris me arripuerit, actum de tuo mi *Barto* fuerit *Erasmio*. Non pessima tamen in spe sumus, divâ *Genovesâ* freti, cujus præsentem opem jam semel atque iterum sumus experti: maximè medicum nacti *Gnibelmum Copum* non modò peritissimum, verum etiam amicum, fidum, & Musarum, quod rarissimum est, cultorem: ejus extemporalem epistolam ad te misi. De sarcina quod meam diligentiam requiris, ego vicissim tuam memoriam desidero. Præsentem enim tibi exposuimus, eam à nobis non nauz, sed *Arnoldo Edvardo* jurisconsulto commissam, qui nauz qui primus idoneus occurrisset, traderet pervehendam. Ejus nomen nemo toto *Londino* non novit: habitat in ædibus paternis *Edvardi* mercatoris super pontem *Londinensem*. Nihil refert utrum ad huc mittas an ad *Thomam Marum*. Is agit in collegio *Lincolniensi*. Mirore hunc *Arnoldum* tibi esse ignotum, cum literas meas ad illum scriptas, ad te dederim per facundum illum tabellarium, per quem *Laurentium* miseram. Ei negotium dederam, ut de latrone illo nostro sciscitaretur, nec ille mihi quicquam renunciat, nec tu mihi scribis. Cupio enim eum furciferum non quidem ad crucem edigere, sed tamen ex urbe deterritum ejicere. *Laurentii* reliquos libros quos petis, *Augustinus* tibi esse affirmat: non quod ille gravetur mittere, verum

verum inspicere quid tibi desit, id continuo mitteretur. Quod reliqua quæ petis, tibi non mittam mihi *Jacobe*, quæso, mihi ignoscas. Utinam ita res haberetur hic meum officium jure possis requirere. Justiore quam vellem causam habeo. Primum, quorsum tantopere ad rem attinet, me longas epistolas scribere, cum tu sis ipse præsens. & vivâ, ut aiunt, voce rem acturus? Quid ego vel elucubratis literis possum, quod tu sermone non longè melius possis? Tum si maxime ad rem pertineret, non ausim omnino valetudinem interdicto scribendi labore vexare. Expertus novi quanto facilius morbus declinatur, quam admissus ejicitur, quem ego jam nimium notis argumentis adrepentem sentio. Et opus *Adagiorum* quantum possum, paro, statim post pascha, ut spero, evulgandû: opus, inquam, neque breve & infiniti laboris. Collegimus enim sæpe *Proverbia* octingenta, partim *Græca*, partim *Latina*: id si videbitur, tuo *Adolpho* nuncupabimus. Quod ad dominam properas, gaudeo, præsertim vocatus: neq; dubito, quin mea causa partim te vocaverit: rem enim omnem illi malè *Gallicè* perscripsimus. Sullinebimus igitur nos adhuc mensim ære alieno, donec abs te boni quippiam adferatur: alioquin ipsi istuc rediessimus. Indue, quæso mihi *Batte*, veterem illum animum tuum: scio te nihil non persequendum, si modò annitaris: sed unum hoc mihi in te displicet, quod posteaquam ex *Anglia* tibi semel fictitiam epistolam scripsimus, tu omnia à nobis fingi putas. Quanquam in ea epistola, quam tu fide scriptam arbitraris, moriar, si quicquam finxi. Quare abjice istam de nobis opinionem, & cave quicquam credas, à nobis, apud te præsertim, non verè, non ex animo scribi. Est mihi in animo, hoc absoluto opere ad dialogum absolvendum toto conatu accingi, totamq; hanc æstatem componendis libris dare. In autumnos, si licebit, *Italiam* petemus, doctoris insigne paraturi: tu quæso mea spes, fac ut sit libertas, ut sit ocium. Ad *Græcos* literas totum animum applicui: statimq; ut pecuniam acceperim, *Græcos* primum autores, deinde vestes emam. De *Adamo*, aut alio quovis in *Angliam* mittendo, fac sententiam tuam cognoscam. Mihi quidem multis nominibus non prætereundum videtur. Quod simulatq; censuraris, exemplar scriptum unâ cum literis ad te mittemus. *Gelrium* illum epigrammatum scriptorem comprehendendum ego & in vincula conjiciendum cenleo: est enim haud dubiè scurra perfrictâ facie, & qui nullum scelus non audeat. Vale mi *Batte*, & *Erasmo* tuum serva: ubi valetudinem tarserimus nihil à nobis præteribitur. *Parisiis* pridie Idus Aprilis, An. M. CCCC. XCVIII.

Erasmus Batto suo S. D.

Epist. 35. **P**ER quem mihi meas lucubrationes miseras, per hunc ego tibi *Laurentii* partem unâ meis cum literis remisi. Tabellioni, ita ut jusseras, octo denarios dedi: præterea nihil erat, quod scriberem novi. Evenit mihi quod vulgo solet, ut vulnus illud in *Anglia* acceptum, nunc demum dolere incipiat, posteaquam inveteravit: & hoc magis dolet, quod cum indignissimâ sit conjunctum contumeliâ, nulla tamen à me ratio referri potest. Quid enim ego aut cum *Anglia* universa dimicem, aut cum Rege? nihil illa committit.

A Et in eum scribere, qui possit non solum proscribere, verum etiam occidere, dementiæ extremæ puto. Quare hac in re cum *Themistocle* obliviscendi artem opto. Sum quidem totus in literis, & *Adagiorum* priscorum collectanea meditor conscribere, tumultuario quidem opere. Video *Chilades* aliquot futuras, verum duas duntaxat, aut tres ad summum centurias emitte est animus. Eas tuo *Adolpho* dicabo. Miror te per hunc *Francisci* fratrem nihil scripsisse. Vide ut sarcinam diligenter meam exceptes: nam *Galba* ille ut scis, harpyia est: exceptam diligenter ad me mittas. Est in ea tunica, partim nigro, partim subnigro suffulta: est chlamys abs te empta, est caligarum violaceo colore par, est *Augustini Enchiridion* membranâ scriptum: sunt *Pauli* epistolæ: sunt alia nescio quæ. *Græca* literæ animum meum propemodum enecant: verum neque precium datur, neque suppetit, quo libros, aut præceptoris operam redimam. Et dum hæc omnia tumultuor, vix est unde vitam sustineam: hoc literis nostris debemus. Bene vale *Batte* charissime. Quæro te ne quid nostræ querelæ moveant: libuit enim ut soleo, apud te animi curas effundere: ceterum animum non temere abiciemus, & juxta vetus adagium, dum spirabimus, sperabimus. *Luettia*, Anno millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo.

Erasmus Rot. Batto suo S. D.

DUAS jam epistolas ad te scripsi, quarum alteram ignoro cuidam commisi, altera periit, eaq; verbosissima: quare rem omnem quam poterò paucissimis perstringam. Iter habui infortunatum. Epomis fellæ alligata excidit, nec diu quæsitâ potuit recipi. Erant in ea vestis linea, pileum nostrurnum lineum, aurei decem, quos in hoc deprompseram, ut permutarè si licuisset, erant & preces horariz. Is cui pecunias hinc digrediens commiseram, egregiè dissipavit, alias mutuo dedit, alias sumpsit sibi. *Henricus*, cujus uxori mutuum dederam, *Levanium* aufugit, uxor consequta. Tertius, excusor librorum absentis nomine pecuniâ recepit de chartis venditis, nec reddit obolum. *Ghibertus* hinc jam abierat. Permutandi auri vix tolerabilis conditio offertur. *Augustinus* nondum rediit: absens omnia perturbavit, pecunias missas interceptis, minacem epistolâ mihi: metuit enim ne eas jam inuncâsem. Video mi *Batte* summam jam defluxisse, & minorè quam credas factâ. Equû quatuordecim fere dies saginatum, quinq; aureis vendidi: è pedibus laborabat. Iter distuli, non solû quod viaticum deesset, sed multo etiam amplius, quod preces perissent. Cum comite vivo vetere conditione, in quâ me minimè difficilem præbui, quo essem liberior, amat me & colit. Cum *Fausto* mihi, & altero quodam novo Poeta summa familiaritas: cum *Delio* certamen acerrimum. Totum me libris dedo, sparsa colligo, cudo nova: nihil oculi relinquo, quantum per valetudinem licet, quam duris itineribus nonnihil fractam intelligo. Quo in statu res meæ sint, habes: nunc quid in posterû statuerim paucis accipe. Statui in *Augustum* iter *Italicum* rejicere, si quæ interim ea cõparare, quæ tantû iter postulat. Comes & ipse decrevit, si mater permittat, *Italiam* visere, sed post annû denique, neque de me ducendo verbum intercessit.

Memini, quam magnificè fuerim jam antea spe huiusmodi delusus: & si hic annum expectem, quando tandem meum *Batum* revisam? Et dictu incredibile, quantopere ad tuam consuetudinem animus revolare gestiat. Quare visum est potius, profectorem, quantum licebit, maturare. Opus de conficiendis epistolis recuditar, id absolutum propediem ad te mittetur: & quidem tuo *Adolpo* dicatum. De *Copia*, de *Amplificationibus*, de *Argumentationibus*, de *Schematibus* adjicietur. Hæc quoniam scholastica sunt, puero, tibi; communiter dicare placuit: quod quidem excusum mittere malim, & dabo operam. Contraxi aliquot scripta, quæ novo quodam fato è latebris prodierunt. Ea castigata ad te missurus eram, si tabellarius certus contrigisset. Quare fac *Adrianum* quamprimùm mittas, qui omnia mea secum adferat, cave quicquam relinquatur. *Natalis* minorita theologus apud me fuit, per eum dominæ & cæteris scribam. *Piquardus* dominam ad Pentecosten revisere statuit, qui quidem homo nihil me delectat: ipsa est theologia, imò scabies ipsa. Adnitere quæso mi *Bate* ut *Levanii* una vivamus quamprimùm: perfice quod coepisti. Pudet me dicere, quàm me res ipsa urit. Video mihi summam, quæ jam magna ex parte dilapsa est, esse sarcindam, quæ & in dies singulos deteratur necesse est. Nec est in ullo mortalium aliquid solidæ spei, nisi in uno *Bate*. Tum quantum possis, re ipsa comperi, modò fatalis ipse animus non delit. Quid cupiam efficere, vides. Neq; est pudoris mei, hominem, à quo tantum beneficiorum acceperim, precibus onerare. Si manum porrigis, annitar & ipse: sin minus, quò fata vocant sequemur. Non deerit petendi argumentum, vel quod iter necessariis de causis differendum erat, vel quod satius sit librū meis sumptibus excudi. Tu quid spei aut animi habes, facito me certior. Bene vale. Postridie Calend. Maii. *Lutetia*, M. CCCC. XCIX.

Antonius de Bergis Abbas Bertinicus, Joanni de Medicis Cardinali, per Erasmus Roterodamum.

Epist. 37. **S**alutem quam amplitudo mihi tua scripsit, Sequidem maximi muneris instar accipio, eamque tibi plurimo fupore cumulatam rescribo. Ex epistola tum eruditionis, tum modestiæ plena, humanissimi pectoris istius, & omnino Medicū gente digni simulacrum libenter agnovi, id quod antehac, cum apud nos ageres, perspexeram. Quod autem hospitoli nostri non solum meministi, verumetiam tam diligenter pro eo gratias agis: quòdque, tam benignè tuam invicem operam offers, animum quidem istum tuum tam propensum, volens gaudensq; amplector, meritum meum nullum agnosco. Quod enim nostra mediocritas, cum cognoscendi studio in his regionibus nostratibus velut *Ulysses Homericus*, aut *Solan Herodotici* peregrinum ageres, qualicunq; sedulitate accepimus, nulla hic nostra prædicanda est humanitas, sed summa barbaries inhumanitasq; neficissemus, fuisset. Utinam autem vel tuæ dignitati, vel nostro animo satisfactum esset. Mea quidem tecta jam aliquot annis hospes nullus subiit vel ornator, vel jucundior, ut hoc nomine me tibi beneficium debere potius existimem, quàm credidisse. Porro opera tua, si quando erit usus, tantā

A omnino libertate utar, quantā tu benignitate offers. Libuit autem interim & hac in re priscum referre morem, ut tuæ præstantiæ non solum hospitalis epistolæ, verumetiam xeniorum vice nonnihil adderem. Mitto autem cantiunculas muscas duas: quod ego minus, tametsi perquam exiguum, ac *Ciceronianum* etiam levius, tamen haud ingratum fore confido. vel quod es ipse huius artis antiquissimæ, omniumq; consensu divinæ longè scientissimus, itidem ut aliarum omnium: vel quod cantilena recens est & nuperrimè nata: & ex eo quidem nata, qui se quondam in clarissima Medicum familia prædicat alium fuisse, quæ mihi nimirum ingeniis excitandis, ornandisq; studiis cœlitus data fuisse videtur. Is est in nostra urbe musicæ artis princeps. Præposito *Wateni* salutem tuam tuis verbis annunciavi: eam incredibili accepit cum voluptate, suamq; largiter ascribi iussit. Præstantissimam amplitudinem tuā florentem & incolumem tueantur superi. Apud divum *Andamum* III. Calendas Augustas, Anno à *Christo* nato supra millesimum quingentesimo primo.

Clarissima Anna Bersala Principi Verianæ, Erasmus Rot. S. P. D.

Tres *Annas* veterum literæ prodiderunt posteritati: eam, cui cognomen *Perenna*, quam ob egregiam in *Didam* sororem pietatem, in cœlitum numerum relatum antiquitas credidit: alteram *Helcanæ* uxorem, cujus ad laudem abundè satis est, quod & ante & auspice Deo. *Samuelem* pepererit, non unq; tibi, sed Deo quidem sacerdotem religiosissimum, populo verò iudicem incorruptissimum: tertiam *Virginis* matris parentem, ac *Jesu* Dei & hominis aviam, ut ne hæc quidem jam aliis egeat præconiis. Et primam quidem *Romana* Musæ immortalitati consecraverunt. Secundā *Hebræorum* annales multā laude nobilitant. Tertiā *Christiana* pietas adorat. *Rodulphi Agricola*, *Baptistæ*, *Mantuanii* facundissimis literis celebrant. Nunc o si meæ quoque tantum literæ valeant, ut tuum istud tam piū, tam niveum, tam castum pectus posteritas nōrit, & tristis *Annis* quartam te annumeret: & fiet profecto, modo tuæ virtutis nostrum ingenium respondeat. Equidem addocet, ut credam nosse illud non sine mente, ut ait *Maro*, nec sine nomine divum tibi contigisse, adeo multa videro tibi cum illis esse communia. Nobilissimæ illæ, tuis verò imaginibus quid habet nostram hoc regnum illustrius? Illæ pietate insignes & tua gratissima cœlo pietas: illarum afflictis omnis rebus multum iactata, multum spectat patientia, quod tibi cum illis communius etiam quàm vellem. Erat enim tua ista integritas & virginea simplicitas, fateor, perpetuā prosperitate dignissima. Verum quid facias? Hic est vetus ille fortunæ ludus, indignos in altum everhere, & innocentis negotium facessere. Tu verò mea patrona, palmæ arboris exemplo,

No cede malis, sed contra audentior ito, Quàm tuæ te fortuna sinat.

Ego verò quanquam pro incredibili mea in te charitate, vel pietate potius (salutem enim illi omnem debeo, cujus beneficio mihi contigit in literis vivere, sine quibus ne vivere quidem possem) casus tuos acerbè omnino fero, tamen hoc me non

non mediocriter recreat, quod istiusmodi procel-
la nonnunquam a superis propitiis immittitur,
non ut obruant, sed ut virtuti legerem quandam &
materiam suppedient, quo videlicet magis ma-
gisq; splendet. Sic *Herculis* & *Aenea Ulyssisq;*
virtus effulgit: sic *Jobi* probata tolerantia. Non
igitur tantum capio dolorem, quod ista objiciun-
tur, quantum voluptatis, quod objecta sic feras:
fers autem, id quod ego non semel sum admira-
tus, adeo non dicam toleranter, sed omnino ala-
criter, ut ego me jam tuo exemplo (dicam enim
simpliciter) confirmem magis quam ullo veterum,
homo pene ad infortunia natus: quippe qui jam
annum solidum adversis ventis, adverso flumine,
irato celo navigem. Fit etiam, nescio quo modo
(nam cur non audeam tibi fateri?) ut te hoc quoq;
nomine peculiariter diligam, quod *Rhamnusiam*
illam, quam ego semper iniquissimam tuli, ne tibi
quidem satis æquam esse video, ut inter mortales,
& malorum societas aliquoties conciliat bene-
volentiam: quanquam quid hoc simile? Nam tua
quidem dignitas jam propè extra fortunæ est ale-
am, & te quidem nonnunquam vellicat: at in me
sic constanter debacchatur, scilicet hoc uno sui dis-
similis, ut possit in literas meas conjurasse videri.
Succurrit has literas exaranti. Cui enim potius in-
felicitatem meam aperiam, quam quæ sola & pos-
sit & velit mederi? Succurrit, inquam, hunc ipsum
solem jam universarium illuxisse, quod in *Britan-
nicæ* littore pecuniola mea, studiorum meorum ali-
monia, naufragium fecit: à quo quidem die, ut
memini, perpetuam malorum catenam, trahen-
tibus invicem ansis, in hanc usq; lucem fortuna
porrexit: etenim simul atq; nodum me *Britannica*
Charybdis orbi nostro revolvisset, sæva tempe-
stas, atq; ob eam iter longè durissimum, deinde in
jugulos nostros acutæ latronum sicæ exceperunt,
tum febris, postea pestis, quæ tamen fugavit tan-
tum, non afflavit. Adde his domesticas curas,
quas non parum multas quotidie mortalium vita
paritat. Sed partim pudet, ita me Deus amet, me
virum utcumq; literarum præsidio munitum, ac
philosophiæ præceptis armatum, animo conster-
nari: cum tu, quam & natura feminam finxit,
quam fortunæ indulgentia summo loco genuit,
maximis deliciis educavit, nonnihil habes quod
feras, & ferastam non muliebriter: partim quod
quantumvis in me detonaret fortuna, nullam esse
causam statuerem cur literas deseram, animoque
frangar, dum tu mihi ceu certissima quædam Cy-
nosura præluxeris. Siquidem literas fortuna ne
potest quidem nobis eripere, pecuniolam verò,
quantulam hoc ocium desiderat, opes tuæ animo
scilicet tuo pares, facile possint suppeditare. Et for-
tunæ quidem tuæ debes, quod vales: animo tuo
ego debeo, quod vis, & vis etiam libenter Musas
meas alere, ex te nimirum una pendentes, te unâ
respicientes, tibi uni consecratas. Aluit *Cherilam*
malum ferreumque, ut ait *Lucilius*, scriptorem
Alexander Magnus, *Maronis* & *Flacci* tenuitatem
Mecanatis inexhausta benignitas fovit. *Plinianus*
luxubrationes *Vespasiani* studium acuit. *Semigræ-
culus Ausonii* multas *Gratiani Caesaris* humanitas
etiam consulum *Romano* decoravit. *Hieronymi* pi-
am facundiam *Paula* & *Eustachii* nobilitas orna-
vit. Nuper etiam *Politianum* seculi nostri delicias,
Laurentium Medicem tanquam gremio suo educa-
tum, extulit. Et ne juxta *Græcorum* dictum are-

A nas numerem, suus cuiq; ingenio contigit *Meca-
nas*. Neque gratiam adeo perstendam tibi mihi
videtur iuis patronis retulisse, quorum memori-
am æternitati libris suis consecraverunt. Ego verò
mea nutricia ne *Mecanatem* quidem ullum, aut
Cæsarem tecum sanus permutaverim, & quod ad
reponendam vicem attinet, quantum hoc iugeni-
olo potero contendere, pro mea quoq; virili eni-
tar, ut & meam *Mecanatem* postera secula nove-
rint, mirenturq; unam extremo orbe feminam
exuisse, quæ bonas literas partim imperitorum
inscitia corruptas, partim Principum vitio jacen-
tes, partim hominum desidia neglectas, suâ bene-
ficientiâ studuerit excitare, quæ *Erasmi* literulas à
splendidis pollicitatoribus destitutas, à tyranno
spoliatas, omnibus fortunæ calibus oppugnatas,
passa non sit egestate concidere. Quod uti institui-
isti, ita pergas, supplices tibi manus tendunt li-
teræ meæ, alumnæ tuæ, & per tuam obtestan-
tur fortunam, quam & secundam summâ cum
laude contempsit, & adversam fortissimè tulisti,
per suas item fortunas semper iratas, contra quas
tuo unius patrocinio consistunt, & per excellentis
illius Reginæ, nempe veteris theologiæ amorem,
quam *Valerius* ille divinitus afflatus, æterno
Regi dextram assistisse scribit, interprete *Hierony-
mo*, non sordidatam, non pannosam, qualis nunc
visitur in ludis sophistarum, sed in vestitu deau-
rato, circumamictam varietate, cui ab situ re-
cipiendæ vigiliolæ nostræ omnes desudant.

D Quam ad rem duo quædam pernecessaria jam-
dudum sentio, alterum ut *Italiam* adeam, quo sci-
licet ex loci celebritate doctrinæ nostræ nonni-
hil autoritatis acquiratur: alterum ut doctoris no-
men mihi imponam, ineptum quidem utrumque.
Neq; enim, ut inquit *Horatius*, statim animum
murant, qui trans mare currunt, neq; me vel pilo
doctiorem magni nominis umbra fecerit: verum
ut nunc tempora sunt, ita morem geras, quando
nunc non dicam vulgo, sed etiam iis, qui doctri-
næ principatum tenent, nemo doctus videri potest,
nisi *magister noster* appelletur, etiam vetante *Chri-
sto* theologorum Principe: cum antiquitus non
ideo quis pro docto haberetur, quod doctoris no-
men esset mercatus, sed ii doctores dicebantur, qui
libris editis, manifestum doctrinæ specimen de-
dissent. Verum, ut diximus, frustra bonam fabu-
lam egerimus, quam nemo non explodat. Quare
leoninam pellem induamur oportet, quo fides fi-
at, & nos literas didicisse, istis qui de vocabulo
non de libris (quippe quos non intelligunt) ho-
minem censent. Ii sunt homines quidam præpo-
steris literis imbuti, magnâ nimirum mercede
docti nihil scire, crassâ Minervâ, sensu vix etiam
cômuni, sed Deum immortalē, quàm cervicosa
arrogantiâ, quanto supercilio! quippe qui sibi unâ
cum inani nomine consummatæ doctrinæ falsis-
simam persuasionem induerunt. Ii *Philættum* &
Guarbonem turpissimos gulones referentes, disci-
plinas omnes culinarii sermonis sordibus & ran-
guam emuncto mucro fædant, quo generosis in-
geniis nausæa deterritis, ipsi soli rerum potian-
tur. Cum his quoque monstris mihi decertan-
dum est, & *Hercules* alter præstandus: quare si tu
Erasmum tuum armaveris, ut possit cum his por-
tentis paritum animo, tum autoritate contende-
re, non nos modò, verum etiam ipsæ literæ se tibi
debeant. *Armandus* autem, mea princeps,

Homerici Glauci armis, sed quæ dedit, non quæ recepit. Hoc ænigma, quid sibi velit, ex *Batti* mei literis cognosces, cui citra focum omnem sortem meam aperui. Perfricui faciem contra morem meum, contrâq; ingenium, contra virgineum illud literarum pudorem; sed, ut ait ille, *durum te- lum necessitas*. Mihi te tibi, *Annæ Anna*, carmen vel cythmos potius à me puero admodum luso, nam jam inde à tenellis unguiculis ejus divæ pio studio flagravi. Mihi præterea obsecrationes quasdam, quibus cœu magicis precaminibus possis non lunam illam, sed eam quæ justitiæ solem genuit, celo vel invitam ut ita loquar, devocare: quanquam ea quidem solet esse facillima, si virgo virgineis votis vocetur: nam te quidem non tam in viduis, quam in virginibus pono: siquidem quod olim puella admodum nupisti, id quidem partim parentum auctoritati, partim generi propagando datum: & ejusmodi fuit conjugium, ut non tam sit imputanda voluptas, quam patientia spectata. Quod autem nunc ista adhuc ætate virenti, & pe-

ne puellari, nullâ procorum instantiâ possis à continentię proposito divelli, quod in fortuna tam affluenti, tam nihil indulges tibi, id ego non viduitatem, sed virginitatem existimo: in quo si, ut confido, perseverabis, ego te, mihi crede audacter, non in adolescentularum choro, quarum, ut ait Scriptura, non est numerus, non in octoginta *Solomonis* concubinis, sed in quinquaginta *Reginis*, & *Hieronymo* quidem, ut spero, approbante annumeravero. Est jam dudum in manibus *De Epistolis*, & item *De varianda oratione* opus, *Adolphi* filii tui studiis adjuvandis destinatum: tum præterea *De literis*, tuo videlicet nomini consecrandum. Quæ si fortè serius voto prodibunt, non meam carditatem, sed fortunam accusabis, aut si majoris operis difficultati imputabis: nam malos quidem libros emittere, insanissimum: bonos edere, longe difficillimum. Bene vale, & Musas nostras tibi commendatas habe. Datum *Lucina* sexto Calend. Februarias. Anno millesimo quingentesimo.

DES. ERASMI ROT. EPISTOLARUM LIBER DECIMUS.

*Antonio à Bergis, Abbati divi Bertini
Erasmus S. P. D.*

Epist. 1.

Quam incredibilem humanitas tua pater amplissime cumulationib' beneficiis me sibi teneat ob æratum, quam (ut etiam si capitis hujus auctoritatem fecero) vel sorti solvendæ par esse possim, ego tamen grati animi conatum cuperem officio literarum utcumq; significare, ne pessimum nomen jure videri possem, si æs alienum, vel qualicumq; operâ redimere dissimularem. Contatio me quædam aliquantisper tenuit, verentem videlicet non nihil, ne gravissimis istis, tanctissimisque occupationibus, quæ cui-dem non sum nescius, quam celsitudinem tuam domi, foris, privatim, publicè distringant, nugis meis intempestivis obstreperem, ac dum impensè officiosus studeo videri, fierem odiosus. Eleganter enim *Græco* paræmia dictum est, *ἀνὴρ ὅστις ἐν ἑσπέρῃ διαγίγῃ*. Quâ verè significatum est, nihil interesse, malevolentiane, an benevolentia sis molestus. Verum ubi è diverso succurreret ista corporis heroica species, ac valetudo felicissima, quibuslibet etiam laboribus facile par, tum animus isto scilicet corpore dignus, *εὐφρῆς*, id est, albus & bene natus, ingens, amplus, tantarum simul rerum capax, dexter ad quidvis, versatilis, & tanquam ad omnia factus: miræque naturæ indulgentiâ tibi contigisse, ut tam multiplex negotiorum sarcina, quorum pars quantalibet alium quemvis facillè obruat, te vix etiam levi sensu perstringat: id quod ego cœu stirpi tuæ gentilitium olim &

in Pontifice fratre tuo *Mocænate* meo, quum in familiaribus ejus essem, animadverti, neq; rarò sum admiratus, unicum illud pectus, tot pariter rebus sufficere. Est illud quidem *Herculeum* animi robur, tibi cum cæteris gentilibus tuis commune. Præstul humanissime, cæterum in te, nescio quo modo, præter cæteros peculiariter elucet melita quædam morum suavitas, & ea quidem summa cum majestate conjuncta, ut in obcundis negotiis publicis nihil uno te sit augustius: rursum in consuetudine familiari nihil comius, nihil popularius, nihil elegantius: ut illic nulli non admirabilis, ita hic omnibus amabilis, utrobique dexterissimus: usque adeò tibi in promptu, quam velis personam aut exuere, aut sumere, parique decoro vel cum purpureis tyrannis agere, vel cum mei similibus infimæ classis homunculis, plebeia quædam affabilitate uti, ut haud sciam an in ullum mortalem melius quadret *Græco* ille *παρρησιᾶς* versiculus (feret enim me tua æquanimitas nimis fortassis & ineptius in epistola *Græcorum*, quod hujus linguae nuper esse candidatus corpi) *ἡ παρρησία τοῦ καλοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὸ κακόν* cuius hic quidem est sensus, *Tui similes egregios viros nihil non decere*. Eandem ingenii dexteritatem in *Aristippo* celebravit *Flaccus*; *Omnis*, inquit, *Aristippum decuit color*, sive regali purpurâ conspicuus incederet, sive *Cynice* pallio sordidatus ingrederetur: quanquam tu quidem inequalis nusquam, mirâ quadam harmoniâ, & in amplitudine humanissimus, & in humanitate amplissimus. Sed quorsum ista tam multa? inquit. Probè profectò mones: fulcienda enim quæ pendet adhuc periodus & claudendus vel serò *μακρολογησὶς*, quem mihi non natura loquacior,

loquacior, sed jucunda quædam tui simulacri contemplatio facit. Ergo, quum mihi succurreret, inquam, ista nova corporis animique tui felicitate fieri, ut tanta tranquillitate summa obires negotia, quanta vix alius quisquam summo in ocio versetur, tibi summas occupationes pro ludo esse non putavi me magnopere vereri oportere, nè quid his literis nostris intemptivis interpellatus offenderis: maximèq; quod ex *Batti* mei literis cognovissem, quam serenâ fronte superiores illas accepisses: quanquam nè in præsentia quidem erat adeo quod scriberem, nisi mihi cum *Rhamnusa* illa luctam esse assiduam: me tamen sic esse animatum, ut si literas assequi non queam, certè cum *Philemon* libris immori cupiam. Tum tuorum in me meritorum memoriam apud me non modo non coniescere, verum ita quotidie animo observari, ut nè tum quidem quum præsens experirer, aut recentior, aut etiam jucundior humanitatis tuæ sensus esse poterit. Proinde nihil mihi perinde in votis esse, ut ansam quampiam per te præberi, quâ possim hoc ingenio, si quod est, meo, & literariis vigiliis tuam amplitudinem quam maximè demerere: sed hoc ipsi circumspiciamus. Interea nè non longam epistolam legas, Tragediam accipe, recentiorē quidem illam, sed ita atrocem, ut cum hac vel *Medea*, aut *Thyestes*, vel veterum quævis collata, Comædia videri possit. Anno superiore *Magdani*, id est oppidulum haud ita procul ab *Aurelia*, maleficus quispiam decessurus uxori mandat, ut quicquid esset apud se librorum magicorum, reliquaque ejus sacri arma, civi cuidam *Aureliano* tradat, propediem videlicet periuro, quod hunc sceleris conscium ac participem habuisset. Is hæc omnia *Aureliano* transfert: jam ipse sacerdos domi suæ plus triennium nefandam sacram & quavis idolatriâ execratus non insciente uxore, filiâ virgine etiam adjunctante peragit. Quibus verò ceremoniis, quove ritu sacrilegium hoc confiterit, paucis referam, ita ut à certissimis hominibus accepi. Corpus illud adorandum vindicis nostri *Jesu* in pyxidulâ quadam salignâ conditum, sub lecti stramentis abdiderat. O divinam patientiam, mihi referenti, frigidus horror membra quatit! Id ante triennium a sacrificulo quopiam famelico & impio (cujusmodi hic nimis magna copia) fuerat mercatus & quidem minoris, opinor, quam olim *Judas Christum*: ut scelestissimus ille sacerdos *Judas* nobis non retulerit solum, sed etiam vicerit: & illum quidem rumor est, subitanâ morte impietatis pœnas dedisse. Ergo quoties veneficus ille rem non divinam, sed diabolicam facturus esset, depromebatur profanis manibus coeleste mysterium, atq; è stramentis erutum, nudatumq; exponebatur. Filia puella, neq; dum virum passâ, ensẽ nudam manu sublatâ tenebat (quod id muneris nisi à virgine obiri ritè non posset) mucronem in sacrum illud corpus intentans, scilicet minitanti similis. Tum caput quoddam proferebatur, ex nescio quâ materiâ, triplici facie calatum: nempe monadem illam triformem, & triadem uniformem repræsentans. Id novies reducto ambitu cingebatur. In his mille figuræ *Tam*, inauditis angelorū nominibus inscriptæ: postea totidem ambiguis cacodæmonum horrendis vocabulis distincti. His ita compositis, maleficii arripes, explicitis libris, execratis illis precibus, *Hæc*

A distante, primam adorandam triadem, & angelorum quam plurimos suo quosq; choro: deinde cacodæmonum sexcenta nomina citat, neq; finis, donec dæmon ille præstò sit, præsensque vocanti respondet. Is erat ingentium thesaurorum aut opifex, aut certè monstrator. Promiserat scelestus ille sacrificio suo *Persicos* montes, largitus etiam nonnihil: sed adeo infra spem, ut virum jam operæ, quippe triennis, experiri pœnirere. Itaq; promissorem suum solitis precaminibus evocat, expostulatq; se jampridem lætari, & spe modo duci, neq; ullam operæ precium facere. Purgat ille se contra, negans id suâ culpâ accidere: verum deesse quiddam ceremoniis, quod hominem literis præditum dederat: quem si nancisci posset, se thesauros indicaturum omnium voris ampliores. Simulque percontanti, quis esset ad eam rem potissimum ascitendus, iuvat. Priorem monasterii monachorum, qui se *Prædicatores* appellant, id est, pone maxima *Aureliana*, adeat, & cautim virum percontet. Est verò hic theologia *Baccalanus*, ut vocant, formatus, apud vulgus opinione non incelebri, & concionator non omnino pessimus, ut nunc quidem sunt theologi. Caterum ut mihi post visum est, & ferè sunt hujusmodi, famæ perquam avidus. Sed haud etiam conjectura consequor, quid genius ille malus captârit, uti nè sacerdotem suum jamjam ad defectionem spectantem, rectâ in perniciem induceret: an quod ita serio sibi promiserit, theologi mentem præmii propositi magnitudine posse corrumpi: hæc opinor fiducia, quod, ut divinitus scripsit *Mors*.

Quid non mortalia pectora cogit
Auri sacra famel? —

Tum quod, uti aiunt illi, qui cum istiusmodi hominum genere familiaris sunt versati, sub illis cucullis & mendicitatis nomine, deploratissima nonnunquam mentes latent, intolerabili arrogant, & extremâ pecuniæ cupiditate flagrant. Verum hoc quidem in medio relinquimus. Vir igitur persuasus, hominem convenit: utque pedetentim illius animum prætentaret: fingit sibi codices aliquot esse domi, inutiles quidem sibi, quippe idiotæ, verum homini literato longè utilissimos. Rogat num quos emptos velit. Theologus proferri jubet, inspiciendos scilicet. Promittit ille Vetus Testamentum, quam vulgus *Bibliam* vocat, *Gallie* verum. Eum codicem ubi contempsisset theologus, et quos alios haberet percontanti, gravatim quidem, ac detrectanti similis, alium quendam sinu abditum producit: quem evolutum, ubi animadvertisset improbatarum artium esse magistram, haud etiam scio an novitate captus (ita ut sit) curiosius inspectârit, an ut fraudem, quam subesse sentiebat, prorsus expiscaretur. Rogatus itaq; quid nam ille placeret, respondit maleficum sibi videri librum. Tum ille silentii fidem obtestatione stipulatus, ait ejusdem generis aliquot domi sibi esse, sed eruditi hominis operam desiderare: alioqui thesauros immanes posse his libris conflari. Ibi arctior theologus, orat ut eos quoque ad se perferat inspiciendos: sibi rem hanc vehementer esse cordi, nec omnino in negotio tam divino indormiendum, sibi spem esse certissimam feliciter eventurum. Ergo datis invicem dextris, miser ille reliquos libros adfert. Theologus expiscari non desinit, donec homo jam eorum animi securus omni de re palam facit: postremo etiam

etiam de *Christi* corpore. Ibi ille tanquam vehementer gavissus, impensius obsecrat, ut res tantas sibi ostendat, se jam toto pectore de maturando negotio cogitare. Hic hominem domum suam deducit: uxorem mysterium illud, reliquaque item maleficii arma depromere jubet. Proferuntur; inspestantur. Monachus longè aliud simulans, ut narrat ipse, rectà inde ad Officialem, quem vocant, virum profecto summâ vitæ integritate, & absolutâ juris utriusq; prudentiâ spectatissimû, nostri majorem in modum amantem. Is vero in re tam prodigiosa nihil etiam conandum ratus, hominem, prodente theologo, per regios ministros in vincula conjicit, non sine uxore & filiâ, Protinus in aedes irruptum, mysterium illud adorandum, honore, quo conveniebat, prolatum, dieiq; ejus quod erat reliquum & nox omnis à clero monachisq; pernoctes excubias agentibus, solennibus cantionibus & precibus celebrata. Postridie indicta solennis supplicatio, vestiuntur tapetibus utrinq; viz, quâq; ibatur, quâq; ad templum redibatur: perspirebant urbe totâ templi sacris tintinnabulis. Procedit clerus universus cum suis quisq; reliquiis, totâ civitate ad spectaculum effusa dignâq; pompâ sacramentum è consecrataris adibus sublatum, in templum salutiferæ cruci sacrum deferitur. Ibi theologus tam frequenti concione, quantam antea visam fuisse negant, rem omnem, non sine gloriæ suspitione exponit: identidem obtestans *Christi* corpus inibi subditi appositum, ut erat ex adibus malefici deportatum. Fecerat idem postridie, facturus item deinceps, & ut quidque illi in vinculis fuissent confessi, ita quotidie populo renunciaturus: quod sibi credo certissimam parandæ immortalitatis materiam oblatam esse judicaret, nisi Officialis vir minimè stultus, theologo jam ventoso gloriæ curru volitanti, silentium imposuisset. Excutiuntur & audiuntur assidue à theologis *Lucretiâ* in hoc alacris, adhibitis item duobus iureconsultis. Narravit nobis Officialis prodigiosa quædam in questionibus à viro aperiri, sed quæ nondum proceris referri possent, quod ipsum sibi parum adhuc constare diceret: mulierem noctu miseris modis à cacodæmone vexari, pungi, cardî, raptari, penèq; exanimari: filiam vero sui securam, neque quicquam supplicii metu commoveri, quod sibi quotidie cum luce præsto fieri affirmat, nescio quem qui consolando dolorem illi omnem adimat, animoq; tranquillo esse jubeat. Teneatur & *Magdani* malefici, cujus supra meminî, vidua. Eamus nunc & *Medeam*, *Thyestem*, *Neronem*, poetarum nugæ esse credamus, cum *Christiana* impietas ejusmodi piacula protulerit, quorum nè nomina quidem nôrit antiquitas. Quod enim tandem huic monstro vocabulum indemus? Nam *Chaldaeorum*, generthiacorum, mathematicorum, maleficorum, Pythonicorum, divinorum, haruspicum, augurum, ariolorum necromanticorum, geomanticorum, sortilegorum, incantatorum, uti levitia nomina nihil etiam ad hujus sceleris atrocitatem facere mihi videntur. Angur præpetes avium volatus, & solistimum tripudium observat, haruspex extorum fibras rimatur, *Chaldaei* sydera consulit, veneficus herbas incantatas colligit, incantator precaminibus agit, Pythonicus manes evocat, chiromantis manuum rugas contempletur. Atrocitas sunt ista, quæque vix aures ferant

A *Christiana*: sed quid obsecro ad *Aureliam* Tragicordiam? Quid unquam simile *Thesalia* maleficiis infamis designavit? Et manium quidem consultores, *Hebraeorum* leges capitali supplicio damnant. Imperatoris verò haruspicum & augurum superstitionem & atrocissimis verbis insectantur: quippe quos natura peregrinos & humani generis hostes appellent: & ipsos quidem ultori gladio, incendio feraliq; pesti (his enim verbis *Constantinus* utitur) addicunt: consultores autem in insulam deportari jubent, bonis omnibus spoliator, id quod apparet in *Codice*, titulo *De maleficiis & mathematicis*: ubi & glossema verè, ut *Accursianus* loquuntur isti, notabile, sed atro carbone notandum, quippe quod haruspicem pro momentorum & avium observatore, nimis ridiculè interpretatur, tum sacerdotem pro necromanticis doctorum exponit, & item alia quædam, nescio magis nè barbarè an ineruditè, omnino tamen deridiculè: quæ mihi tamen neutiquam sunt nova, cum toto Digesto istiusmodi portenta ita passim occurrant, ut assueto mihi nè ritum quidè jam moveant, nedum stomachum. Sed ad rem: Decreta verò Pontificia & item epistolæ quas Decretales vocant ubi de sortilegiis & id genus damnaris superstitionibus meminerunt, hujusmodi maleficiû nè verbo quidem attingunt: sive quod ea seculane suspensionem quidem tantæ impietatis habuerunt: sive quod qui ea literis prodiderunt, mortaliū auribus parcendum esse putarunt. Novum hoc & inauditum portentum, non Nox *Eumenidæ* mater, ut poetæ fabulantur, sed scelerum omnium parens Avaritia produxit, & portentum non simplex, sed ex superstitione, impietate, idololatriâ, sacrilegio, tanquam variis ex monstris constatum. Et miratur homines, si nostra ætas nunc bellis, nunc fame, nunc peste, nunc aliis atq; aliis malis laboret: cum præter ea vitia, quæ jam propemodum vitia videri desierunt, quod nimis vulgaris, Gigantes ipsos fulmine deturbatos & *Lycaniam* inhumanitatem diluvio tanto vix expiatam nostris sceleribus longè vincamus? Miramur si quotidie novis plagis afficimur, cum quotidie novis vitiis Deum optimum maximumque iritemus, neque, ut ait *Flaccus*, per nostrum patiamur scelus iracunda *Jovem* fulmina ponere. Habes *Iliadem* humanissime pater, sed abrupit calamum penè imprudentè, partim gravis animi dolor, partim voluptas quædam tua cum amplitudine miscendi sermonem. Ignosces igitur nostro vel amoris vel dolori. De *Disma* scripsimus *Austanis* facellano tuo: quod si persuadeo, futurum confido, & quidem propediem, ut ego me gaudeam admonuisse, & tu multo magis gaudeas monenti paruisse. Bene vale. *Parisiis* postridie Idus Jan. M. D.

Erasmus Christiano Lubecensi S. D.

G Cum te incredibili quodam ardore literarum *Epist. 2.* flagrare minime dubitare *Christiane* non vulgaris amice, hortatore nihil opus esse paxavi, sed ejusquam ingressus esses viz duce modò ac tanquam indice, id quod mei officii esse judicavi, videlicet ut tibi homini non modò copulatissimo, verum etiam jucundissimo, vestigia quibus ipse à puero essem ingressus commonstrarem. Quæ si tu pari curâ accipies, atque ego dicturus sum, futurum

futurum confido, ut neque me monuisse, neque te paruisse permittuerit. Prima igitur cura sit, ut præceptorem tibi diligas quam eruditissimum; neque enim fieri potest, ut is recte quenquam erudiat, cui sit ipse ineruditus; quem simulatq; nactus eris, fac omnibus modis efficias, ut ille patris in te, tu filii vicissim in illum induas affectum. Ad quod quidem cum ipsa honesti ratio nos debet adhortari (quod non minus debeamus his, à quibus recte vivendi rationem, quam à quibus vivendi initia sumpsimus: cum mutua ista benevolentia tantum ad discendum habet momenti, ut frustra sis literarum præceptorem habiturus, nisi habueris & amicum. Deinde ut te illi & attentum & assiduum præbeas. Contentione enim immodica nonnunquam obruntur ingenia discipulorum. Assiduitas verò & mediocritate sua perdurat, & quotidianis incrementis maiorem opinione acervum accumulatur. Satiare cum omnibus in rebus, tum in literis nihil periculosius. Laxanda est igitur aliquoties illa literarum contentio. Intermiscendi lusus, sed liberales, sed literis digni, & ab iis non nimis abhorrentes, imò mediis ipsis studiis perpetuam quædam voluptas est intermiscenda, ut ludum potius discendi quam laborem existimemus. Nihil enim perditu ferri potest, quod non agerem aliquam voluptate remoretur.

O Prima quæque statim ac primum discere. Extrema est dementia discere dediscenda. Quod in curando stomacho solent præcipere medici, idem tibi in ingenio servandum puta. Cave aut noxio aut immodico cibo ingenium obruas: utroq; enim juxta offenditur. *Ebrardum, Catholicentem, Brachylogum* cæterosq; id genus, quos per censere neque possum neque operæ precium est, iis relinquo, quos barbariem immenso labore discere juvat. Initio non quam multa, sed quam bona percipias refert. Sed jam rationem accipe quam possis non solum rectius, sed etiam facilius discere. Hoc enim in homine artifice præstare solet artis ratio, ut tantundem operis, cum rectius expeditiusque, tum levius etiam efficiat. Diem tanquam in operas partire, id quod & à *Plinio Secundo* & à *Pio* Pontifice maximo, viris omni memoria præstantissimis, factitatum legimus. Principio quod caput est, præceptorem interpretantem non attentus modo, sed & avidus auscultato: non contentus impigrè sequi differentem, aliquoties prævolare contende. Omnia illius dicta memoriz, præcipua etiam literis mandabis, fidelissimis vocum custodibus: quibus rursus ita confidas cave ut dives ille ridiculus apud *Senecam*, qui sic animum induxerat, ut se tenere crederet, quicquid servorum quisquam meminisset. Noli committere ut codices habeas eruditos, ipse ineruditus. Audita ne effluant, aut apud te aut cum aliis retracta. Nec his contentus, aliquam temporis partem tacite cogitationi tribuere memento, quam unam divus *Aurelius* tum ingenio, tum memoriz in primis conducere scripsit. Confectatio quoq; & tanquam palæstra ingeniorum nervos animi præcipue tum ostendit, tum excitat, tum adauget. Nec sciscitari si quid dubitas, nec castigari si quid errabis, sit pudor. Nocturnas lucubrationes atque intempestiva studia fugito: nam & ingenium extinguunt & valentiam vehementer offendunt. Aurora Musis amica est, apta studiis. Præsum aut

A lude, aut deambula, aut hilaris confabulare. Quid quod inter ista quoque studiis locus esse potest? Cibi non quantum libidini, sed quantum valetudini satis sit, sumito. Sub cœnam paulisper inambula: cœnatus idem facito. Sub somnum exquisiti quippiam ac dignum memoria legito, de eo cogitantem sopor opprimat, id expectatus à teipso reposcas. *Plinianum* illud semper animo insideat tuo, *omne petire tempus quod studio non imparis*. Cogita juventutem nihil esse fugacius, quæ ubi avolat semel, redit nunquam. Sed jam hortator esse incipio indicem pollicitus. Tu tuavissime *Christiane* hanc formam, aut si quam poteris meliorem, sequere, ac bene vale. *Lotetia*. M. CCCC. XCIX.

*Erardo à Marca Episcopo Leodlensi
Erasmus S.*

R Everende Præful, mitto celsitudini tuæ quælecunq; animi in te mei documentum, *Paraphrasin* in duas epistolas ad *Corinthios*. Opus modis omnibus novum est, si non meretur alio titulo commendari. Certamen erat inter typographum ac me, utrum ille plus excuderet singulis diebus suis formulis, an ego meo calamo describerem. Opinor opus victurum, vel invitis misoglotis. Tu pro tua humanitate boni cōsules. Qui codicem reddit, juvenis est eruditus ingeniique candidissimus, ab actis oppidi *Antuerpiensis*, melior animæ meæ pars: hunc quæso pro tua humanitate complectere: Ac bene vale. *Levanti* undecimo Calendæ Martias. Anno M. D. XIX.

*Erasmus Rotterod. Collegio Canoniorum
Metensium S.*

O Ratissimi Patres ac Domini, ut quisque venatur quod amat, nonnullorum prædicatione didici apud vos esse bibliothecam non vulgaribus, sed eximii ac venerandæ vetustatis codicibus differtam. Et quoniam ex evangelicâ lege jubemur suum quisque talentum sic in usum publicum conferre, ut usuram approbet, qui sortem credit, ego studium meum ad hoc applico, ut vetustissimos auctores aut in lucem eruam, & à blattis tineisque vindicem, aut depravatos emendem. Et enim ut gravis est jactura nobis interire, quod tantis vigiliis summi viri prodiderunt: ita non extare videtur, quod extat, sic mendis undique conspurcatum ut nec legi possit, nec intelligi. Nec dubito quin vestra quoque pietas publicæ faveat utilitati, nihilque minus probe, quam canem illum præsepi incubantem, de quo est in *Græcorum* proverbii, præsertim cum ita liceat istam utilitatem aliis communem facere, ut vobis nihil deteratur. Proinde vos oro ne gravemini bibliothecæ vestræ indicem ad nos mittere, potissimum eos libros recensentem, qui vulgo non habentur, aut habentur depravati, id quod usu venit in omnibus propè vetustioribus. Ex eo deligam, quos existimem maxime profuturos. Hac in re si nostros conatus vestra pietas adjuvabit, primum rem faciet *Christo* gratissimam, deinde splendidissimo collegio vestro cum primis gloriosam. Neque enim comitemus, ut vestrum officium ignoret posteritas. Incolumes servet vos omnes *Christus* Opt. Max. domini in *Christo* plurimum observandi. *Levanti* pridie Idus Julias. Anno M. D. XIX.

Erasmus

Erasmus Rot. Ludovico Viveti S.D.

Epist. 5.

A pud illustrissimum *Ferdinandum* in medio colloquio Episcopus *Leodiensis* exposulavit mecum, quod à cardinali *Crescio* non retulerim responsum. Vix occurrebat, quo me purgarem. Nam suspicor eam epistolā illi non fuisse redditam. Ego in culpa, qui eam ipse non reddiderim. Literæ quas tu mihi reddidisti planè fuerant resignatæ. Quo sæpius colloqui datur cum illustrissimo *Ferdinando*, hoc mihi indoles illius magis ac magis arridet. O utinam hæc regio sub tali Principe centum annos florere possit. Nunc ut apparet, relegatur in *Germaniam*, cujus lenta consilia nobis magno constabunt. Sed hæc satis relinquamus. Admone tuum patronum, si quid lubeat rescribere *Præsuli Leodiensi*, quem opinor hæc ad quadriduum commoraturum. Bene vale. *Mechlinia*, natali diæ *Ektrudis* M. D. XIX.

Erasmus Roter. Thoma Linacro S.D.

Epist. 6.

L utinam pervenimus, cætera quidem incolumes, verum navigatione quadriduanā molestum quoddam malum contraximus collecto frigore, quod etiam nunc incipit meum malè discruciat. Tument utrinque sub auribus glandes, palpitant tempora, tinnunt aures ambæ. Atque interim nullus adest *Linacer* qui me arte suā liberet. Tanti jam nunc cōstitit nobis *studium italicum*. Nam mihi nihil unquam æque fuerat decretum in vita, quam nē quando fluctibus, & ventis me committerem, ubi terrā pateret iter. *Gallus* reviximus, nam hic constans perpetuæque fama dissipat *Erasmum* ad superos abiisse. Eum rumorem angit *Milani* illius *Galli* morte per errorem natum fuisse: siquidem & ille è *Gallia* profectus, in *Montjoii* familiam concesserat, paucisque post diebus per silentiā correptus, interiit. Huic autem errori: nam omne nihil moveor: illud certè debeo, quod jam nunc vivus prægustārim, quid sint superstitēs dicturi de mortuo. Sic mihi arridet reverso *Gallia*, ut dubium sit, utrum magis animo meo blandiatur *Britannia*, quæ tot, talisque mihi pepererit amicos, an *Gallia*, vetere familiaritate, tum libertate, postremo propenso quodam in me favore ac studio, dulcissima. Quo fit ut duplici quadam voluptate perfundar, dum pariter juvat, & *Britannica* consuetudinis meminisse, præsertim quam brevi sperem mihi repetendam, & *Gallicos* amicos reviscere. Non possis non ridere, si scias quā avidè meus *Graculus* dæmon illud à me pro calamis *Cypriis* promissum expectārit, quoties dæmon meminerit, quoties incusārit, quod non mitteretur. Juvat profectò sic corvum delusisse hiantem. At homo stupidus non animadvertit me scripsisse ad hunc modum: *ἔμπεδος δὲ γὰρ τὸ ἔμπεδος* id est, rem malam. Provinciam suscepam de *Baptista* liberis instituendis, spero feliciter cessuram. Videò enim pueros bene ingeniatos, modestos, tractabiles, & qui jam nunc pluriquam pro sua ætate sapiant. *Cythere* illo eorum curatore nihil candidius, nihil amantius, nihil officiosius. Vale doctissime atque humanissime præceptor, & crebrius ad nos scribe, vel paucis, modò scribas. *Lutetia*. Anno millesimo quingentesimo sexto.

A

Erasmus Roterod. Thoma Linacro medico regio S.D.

T Ameriti novum non erat, tamen gratissimum *Epist. 7.* fuit, quod ex *Mori* literis cognovi te tam amicè nobis favere, licet immerentibus. Novum Testamentum adeò placet ubique doctis, etiam ex ordine Theologorum, ut indocti pudore obticeant. Febricula subito oborta fuit in causa, quo minus me navigationi commiserim, præsertim dissuadente medico *Ghuberto*. Majorem in modum te rogo, ut pharmacum, quod quum proximè essem *Londini*, sumpsi te autore, denuò descriptum mihi transmittas: nam puer schedulam apud pharmacopolam reliquit. Erit id mihi longè gratissimum. Cætera ex *Moro* cognosces. Bene vale. Ex divo *Andemaro*, Nonis Junii.

C *Ricco* regnat in Academia *Lipfensi*, publicitus *Græci* docens literas. Utinam prodirent tuæ lucubrationes, fidem omnibus facturæ meæ prædicationis, quā nusquam non utor, vel quod ita res habet, vel quo magis nostros ad studium inflammem. Si quid erit hujus negotii, in quo tibi queam gratificari, senties hominem ad obloquendum promptissimum. Rursum vale. *Græcio* facito me commendatum, quem adeò non odi, ita me Deus amet, ut ex *omnibus* veneret etiam ac suscipiam. Rursum vale. Anno M. D. XIV.

Erasmus Joanni Colesio suo S.P.D.

S i vel amicitia nostra, doctissime *Colesio*, vulgari *Epist. 8.* scribis causis coisset, vel tui mores quicquam unquam vulgi sapuisse visū essent, vereretur equidem nonnihil, ne ea tam longā tamque diuturnā locorum ac temporum separatione, si non interisset, certè refraxisset. Nunc quoniam te mihi doctrinæ cujusdam singularis admiratio amorque pietatis, me tibi spes fortasse nonnulla, vel opinio potius harum rerum conciliavit, non puto metendum esse, quod vulgo videmus accidere, ne ideo deserim esse in animo, quod absum ab oculis. Quod autem compluribus jam annis nihil à *Colesio* redditur literarum, vel occupationes tuas, vel quod certum non scires ubi locorum agerem: denique quidvis potius in causa fuisse mihi persuaserim, quam oblivionem amiculi. Sed ut de silentio nec debeo, nec velim exposulare tecum, ita majorem in modum te oro obsecroque, ut posthac tantillum oculi sustuleris studiis negotiisque tuis, quo me nonnunquam literis tuis compelles. Miror nihil dum tuarum commentationum in *Paulum* atque in evangelia prodisse in lucem. Equidem non ignoro tuam modestiam, verum ista quoque tibi aliquando vincenda, & publicæ utilitatis respectu excutienda. De doctoris titulo, ac decanatus honore, neque non aliis quibusdam ornamentis, quæ tuis virtutibus ultrò delata esse audio, non tam tibi gratulor, quem certò scio nihil inde sibi præter laborem vendicaturum, quàm iis, quibus tu ista gesturus es, quàm ipsis honoribus, qui tum demum hoc nemine digni videntur, quum inciderint in promerentem neque tamen ambientem. Dicit non queat optime *Colesio*, quàm velis equisq; properem ad sacras literas, quàm omnia mihi fastidio sint, quæ illinc aut avocant, aut etiam remorantur.

morantur. Sed fortunæ iniquitas, quæ me perpetuo eodem aspexit vultu, fuit in causa, quo minus me quiverim ab his tricis expedire. Hoc itaque animo me in *Galliam* recepi, ut eas si nequeam absolvere, certè quocunque modo abjiciam. Deinde liber ac toto pectore divinas literas aggrediar, in his reliquam omnem ætatem insumpturus. Quamquam ante triennium ausus sum nescio quid in epistolam *Pauli ad Romanos*: absolviq; uno quasi impetu quatuor volumina, progressurus, mi me quædam avocassent: quorū illud præcipuum, quod passim *Græca* desiderarem. Itaque jam triennium ferme literæ *Græca* me totum possident, neque mihi videor operam omnino luisse. Corperam & *Hebraicæ* attingere, verum peregrinitate sermonis deterrius, simul quod nec ætas, nec ingenium hominis pluribus rebus pariter sufficit, destitit. *Originis* operum bonam partem evolvi: quo præceptore mihi videor non nullum fecisse operæ præcium. Aperit enim quasi fontes quosdam & rationes indicat artis Theologicæ. Mirro ad te munusculum literarium, lucubratiunculas aliquot meas: in quibus est & concertatio illa *De reformatione Christi*, quâ quondam in *Anglia* sumus confligari: quanquam adeo mutata, ut vix agnoscas. Præterea, quæ tu responderas, quæque ipse retuleram, non quibant inveniri. *Enchiridion* non ad ostentationem ingenii aut eloquentiæ conscripsi, verum ad hoc solum, ut mederer errori vulgo religionem constituentium in ceremoniis & observationibus penè plusquam *Indicis* rerum corporalium: ea quæ ad pietatem pertinent, mirè negligentium. Conatus autem sum velut artificium quoddam pietatis tradere, more eorum, qui de disciplinis certas rationes conscribere: reliqua omnia penè alieno scripsi stomacho, præsertim *Pæna* & *obsecrationum*, quod laboris datum est animo *Bassi* mei, & affectibus *Anne* Principis *Verianæ*. A Panegyrico sic abhorrebam, ut non meminerim quicquam fecisse me, magis reluctante animo. Videbam enim genus hoc citra adulationem tractari non posse. Ego tamen novo sum usus artificio, ut & in adulando sim liberrius, & in libertate adulantissimus. Si quid tuarū lucubrationum voles excudi formolis, exemplar tantum mittito, reliquum à me curabitur, ut emendatissimè excudatur. Et scripsi nuper, & meministi opinor, decem *Adagiorum* libris, nostro sumptu in *Angliam* transmissis, idq; ante triennium. Scripserat mihi *Græci* se summâ fideli summaque diligentia curaturum, ut ex animi mei sententia distraherentur. Neq; dubito, quin promissa præstiterit, ut est vir omnium quos alit *Britannia* integerrimus optimusque. Dignaberis igitur & ipse hac in re operam tuam mihi commodare admonendo atq; extimulando eos, per quos putabis negotium oportere confici. Neq; enim dubitandum, quin tanto spacio divenditi sint libri, & necesse est pecuniam ad aliquos pervenisse: quæ mihi in præsentem sic usui futura est, ut nunquam æquè. Quavis enim ratione mihi est elaborandum ut menses aliquot totus mihi vivam, quo me aliquando ab iis extricem, quæ in literis profanis institui, id quod hac hyeme sperabam futurum, nisi me tam multa spes elusissent. Neque admodum magnâ pecuniâ redimi poterit hæc libertas, nimirum paucorum mensium. Quare te obsecro, ut me ad sacra studia vehementer anhelan-

A tem, quod potes adjuves, atque ab iis literis, quæ mihi jam dulces esse desierunt, asseras. Non mihi rogandus est comes meus *Guilielmus Montjoieu*, tamen neq; ab re neq; absurdè facturus videatur, si sua benignitate nonnihil adjuverit me, vel quod sic semper favit studiis meis, vel quod argumentum est ipso autore susceptum, ipsiusq; inscriptū nomini, nempe *Adagiorum*. Pœnitet enim prioris editionis, vel quod typographorum culpâ sic est mendosa, ut studio depravata videatur; vel quod instigantibus quibusdam præcipitavi opus, quod mihi nunc demum jejunum atq; inops videri cœpit, posteaquam *Græci* evolvi autores. Decretum est igitur alterâ editione & meam & chalcographorum culpam sarcire, simulque studiosis utilissimo argumento consulere. Quamquam autem interim rem tracto, fortassis humiliorem, tamen dum in *Græcorum* hortis versor, multa obiter decerpo, in posterum usui futura etiam sacris in literis. Nam hoc unum expertus video, nullis in literis nos esse aliquid sine *Græcæ*. Aliud enim est conjicere, aliud judicare, aliud tuis, aliud alienis oculis credere. En quò crevit epistola: verum sic loquacem amor non vitium facit. Vale doctissime atque optime *Coletæ*.

Sextimo nostro quid acciderit, cupio cognoscere: tum quid rem agat præsul *Richardus Charmacus*, animus tuus. Quo certius ad me perferantur ea quæ scripturus missurusve es, jubebis reddi *Christophoro Fischero* tui amantissimo, omniumq; litteratorum fautori summo, in cujus familia divorsor. *Luetia*, Anno M. D. IV.

Erasmus Rot. Coletæ suo S. D.

I Am nunc subodoror genus hoc hominum, de quo memineras: quâ de re plura coram. Quam proximè essem *Londoni*, non adii te, ne quid tibi molestus essem: nam erat statim à prandio equitandum. *Petrus* unoculus, calu mihi factus obvi, indicavit te proximis literis meis respondisse, verum eas nondum accepi. Nisi me deterreret pestilentia, sub Decembrem me ad vos reciperem, præsertim si redeat *Montjoieu*, ut liceat mihi domo illius uti, quod nunc per *Cerberum* illam non fiet. Bene vale præceptor unice. *Cambr.* tertio Nonas Octob. M. D. XI.

Erasmus Coletæ suo S. D.

F I tibi risum movere possint nostra infortunia *Epist. 10.* *Sini Coletæ*, est quod abundè rideas. Nam præter ea quæ jam *Londoni* consigerant, equus ministri mirè claudicabat, mutarât enim auriga eum, què *Bovillus* miserat: deinde toto itinere nihil erat quod ederetur. Postero die, perpetua pluvia usque ad prandium: à prandio fulgura, tonitrua, imbres, equus ter collapsus in caput. *Bovillus* consultis astris, ait se deprehendisse, *Leorum* nonnihil iratum. Hoc mihi jam nunc placet, video vestigia *Christiana* paupertatis. Quæsum usque adeo non spero, ut intelligam hic demum effundendum mihi quicquid à *Mæcenatibus* queam avellere. Est hic medicus nostras, qui præsidio quintæ essentiz prodigiosa designat facinora, è sensibus juvenes, è mortuis vivos facit: unde nonnulla spes est futurum, ut rejuvenescam, si modo liceat quantum essentiam degustare: quod si contingat, non

non omnino penitebit huc advenisse. De quaestione nihil video, quid enim auferam à nudis, homo nec improbus, & *Mercurio* irato natus? Bene vale præceptor optime. Ubi expeſtimus profiteri, significabo quo pacto res succedat, ut magis etiam rideas. *Canabrigia* è collegio Regina, natali divi *Bartholomæi*.

Audebo fortassis & *Paulum* tuum aggredi. Audaciam *Erasmi* tui specta. Rursum vale. M. D. XI.

Erasmus Rot. Thoma Halseyo S. D.

Epist. 11. Tandem expugnauimus omni machinarum genere & ego & *Bernardus*. *Montjouis* reſoluit triginta ducatos. Si præſul *Roffensis* in tempore cognoviſſet animum meum & ego illius, fortassis jam illic adſeſsem. Aut egregie fallor, aut is vir eſt unus, cum quo nemo ſit hac tempeſtate conferendus vel integritate vitæ, vel eruditione, vel animi magnitudine: unum excipio *Cambricenfem* tanquam *Achillem*: qui ſolus hic me retinet, etiam ſi non admodum volentem. Saluta *Pacem* noſtrum, & ingenii mei ſortis illi commenda, ne pereant. Scripſi jam ſenas literas, nullæ adhuc ad me venerunt, præter unas *Pacæ*, & eas quidem apertas, & ſero. Saluta humaniſſimum illum oratorem *Pannoniorum* (nam adſeſſe ſuſpicor) *Iohannem Polonium* collegam tuum, ac reliquos amicos. Bene vale. *Londini*, ſexto Idus Febr. M. D. X.

Iacobus Piſo Erasmo Rot. ſuo S. D.

Epist. 12. Quod tuis, alioqui jam pridem mihi redditis, *Erasme* doctiſſime, æquo forte ſerius reſpondeo, perfrixiſſe tibi in amicitia ſortasse videri poſſum, à quo tantum ſevera abſum, ut ſtrenue negem, te ſine ulla mihi momentum fluere. Eatenus enim cordi meo inſediſti, ut nullâ unquam ætate, nullâ arte inde revelli poſſis. Et nego & inſicias eo ulla mihi aliquando converſatione cum quocunque fuiſſe amœniorem. Nam uſuſfructum taceo: quem tamen non abſque ingenti ſortore accepi, debebo planè perpetuum tibi, qui me literatiſſimâ atq; humaniſſimâ tuâ converſatione, ad literas jam pridem reſidem, quaſi poſtliminio revocare coſperis. Atq; utinam perpetem mihi vitam tecum liceat traducere, & diutius & jucundius forte viverem. Quod quum fieri haud quam poſſit, mutuis ſaltem literis quantulamcunq; capiamus voluptatem. Nolo te alius emonere, ne me forte de tua erga me benevolentia dubitare putes. Ego item abſ te invitari nolo; qui jam ſponte paratus ſum, nihil minus quam ad te meas negligere. Veniam mihi non gravatim, ſpero, huius moræ dederis, cui proſecto tantum forte incidere occupationum, ut ne meus quidem eſſe complures dies potuerim. Teſtes mihi erunt, *Muſchoranus* & *Thomas* noſtri: quibus cum ſoleo, quoties per oculum licet, familiariffimè agere. Cum *Chriſtophoro* tuo, poſt te abſentem, nihil niſi obiter egi. Noſti quâ ſim fronte, in amicis nihil candori conſero, adeo non præfero quippiam. Quo ille in te ſit animo, me noſti melius. Puto tamq; recto atque conſtanti eſſe. De me autem id tibi perſuadeas velim, eſſe planè neminem, cui in te amando ceſſerim: vellem id mihi ita licere, ut lubet,

re ipſa comprobare. Animum certè fortuna neque unquam abſtulerit, neque mutaverit, quin & tecum ubique, & tuis ſit omnino totus: utere ergo *Piſo* tuo & ſemper & liberè. Non fallam opinionem tuam. Conditionem ex *Anglia* tibi delatam, plurimum laudo. Tardiore ſum ingenio quam ut conſulere tibi valeam, (non enim ſus *Minervam*) te tamen ipſe examina, ſed ita, nè exanimēs. Feſtiva quidem res eſt, divitem eſſe, multo tamen feſtivor, liberum eſſe. Si utrunque ſimul fortuna porrigit, utraq; manu aſſere. Meretur omnia animus illi tuus, nulla non virtute inſignis: merentur & *Græca* & *Latina* literæ, quibus ad invidiam uſque excellis, quæ vel ipſæ tibi plurimum debent: neque patronum ſuum diu patientur latere. Alii quod velint, dicant, ego ingenuè fateor, incubrationibus tuis me veterno excuſum eſſe. Vale doctiſſime, & idem ſuaviſſime *Erasme*. Ego valeo. *Roma*, pridie Calendas *Julias* M. D. IX.

Expeſto abſ te epitaphia ſcurrulæ illius mero-bibi. Te precor, ne me fallas. Ab aliis doctis tuis amicis, alia ſuper eo impetrabis & ad me mittes.

*Antonio à Bergis Abbati divi Bertini
Erasmus Rot.*

Epist. 13. Salutem plurimam pater reverende. Parum abſuiſt, quin ipſe vos reviſerim, huius *Britanniæ* legationis comes. Nam reverendus *Epico-pus Roffenſis*, vir non ſolum admirabili integritate vitæ, verumetiam altâ reconditæque doctrinâ, tum morum quoque incredibili comitate commendatus, maximis pariter ac minimis, me tametiſi nihil omnino ſum, pro ſua humanitate, ſingulari favore ſemper eſt proſequutus, & huius itineris comitem volebat: ſed ſerius mihi fuit indicatum, quam ut vacaverit rei meas componere. Quare putavi officii mei eſſe, ut tam ſingularem patronum, ſaltem per literas ſalutarem, præſertim quâ proximè reverſus è *Lotetia*, inſalutato te diſceſſerim. Quod ipſum tamen caſu ſic evenit. Nam arbitrabar me menſes aliquot in arce *Hammonſi* commoraturum: quæ me res planè ſeſellit: quemadmodum optime novit *Ghibertus* medicus tuus. De noſtro ſtatim, ſi quid cupis cognoſcere: Jam *Erasmus* prope totus eſt in *Angliam* transformatus, tam inſigni benignitate me proſequuntur quam alii permulti, tum præcipue *Mecenas* ille meus unicus *Archiepiſcopus Cambricenſis*, imò, non meus, ſed omnium eruditior, inter quos ego poſtremas teneo, ſi modo ullas teneo: Deum immortalem quam ſelix, quam ſortundum, quam promptum hominis ingenium? Quanta in maximis explicandis negotiis dexteritas? quam non vulgaris eruditio? Tum autem quam inaudita in omnes comitas? quanta in congreſſu iocunditas? ut quod verè regium eſt, neminem à ſe triſtem dimittat. Ad hæc quanta quâmq; alacris liberalitas? Poſtremo in tanta fortunæ dignitatſq; præcellentiâ, quam nullum ſupercilium? ut ſolus ipſe magnitudinem ſuam ignorare videatur. In amicis tuendis nemo neq; fidelior, neq; conſtantior. In ſumma, verè primas eſt, non ſolum dignitate, verum & in omni genere laudis. Hunc quum habeam propitium, quid eſt quo minus mihi videat egregie fortunatus, etiam ſi nihil accedat? Sed ô terque quaterque ſelicem *Carolus* illuſtriſſimum Prin-

Principem nostrum, qui talem sit sponsam habiturus. Nihil à natura fingi possit venustius, nihil absolutius. Nec minus superat omnes bonitate prudentiæque quam forma. Bene valeat R. T. Londini, postridie Nonas Februarias M. D. XV.

Eras. Rot. Ioanni Baptista S.D.

Epist. 14. Cum superioribus diebus, tanto amico xeniorum aucupanti, fortè incurrisset in mantis *Luciani de astrologia* commentarium, ipso statim titulo delectatus, maiorem in modum optare expi, esset ejusmodi quod dignum videri possit, primum & tuis in me meritis, & meo in te animo: deinde dignum eo viro, qui singulari doctrinâ suâ, fide, prudentiâ, primi medici locum tot jam annos meruerit, idque apud duos seculorum omnium primos *Anglia* Reges, *Henricum* septimum, inaudita sapienciâ Principem, & hujus filium, non nomine tantum & specie, sed omnibus regiis dotibus ita patrem nobis referentem, ut ille non decessisse, sed in hoc repubuisse videatur. Postremo dignum eo, qui in hac excellentissimâ astrologiæ disciplinâ sic excellat, ut reliqui tecum collati, umbræ volitare videantur, quemadmodum inquit *Homerus*. Sed munusculum hoc quaecumque primum offerentis animas apud te commendabit: deinde tui candoris erit, atque adeo moris, è pusillo amplum, è mediocri præclarum atque eximium reddere: id ita fiet, si quidem exhibe libellus in lucem, non modo *Baptista* calculo commendator, verum etiam limâ tertior. Nobis quidem in eo potissimum arrisit antiquitas, cæterum tu quoque oculatior, hoc plura perspecturus es, quæ probari mereantur. Nam à *Luciano* nihil ferè triviale solet proficisci. Nos interpretis haud infidelis officio functi sumus: tu pariter de autore, & de interprete sententiam feres. Bene vale. Londini, natali divi *Martini* M. D. XII.

Erasmus Petro Egidio S.D.

Epist. 15. Nihil unquam mihi accidit mi *Petro* tuis literis mellitius: ad quas si breviter respondeo, facile tu quidem ignoscas, si scias quantis studiorum laboribus penè confectus essem: à quibus simulatque dabitur ocium, *Egidium* meum non literis modo, verum etiam iustis voluminibus operabo. Dabis operam, ut hæc quam primum ad *Isidori* *Badii* manus perferantur. Paravi *Proverbia* opus, & ita locupletavi, ut prorsus aliud reddiderim: at multo, ni fallor, melius cum esset non admodum malum. Quare nihil est, quod aliorum timeat editiones. Convenerat cum *Francisco* bibliopola, ut illi exemplar committerem, verum infatigato me discessit. Precium quod in suis literis præscripsit, libens accipio: nec enim magnopere commoveor lucello. Ipse parer omnia, ut opus sic exeat ex ipsius officina, ut non facile sit cuiquam æmulari. Absolvam castigationem *Novi Testamenti*: absolvam epistolas divi *Hieronymi*, & si dabitur ocium, emendabo & *Senecam*. Fieri potest, ut ipse vos revisam à pascha: quod si non licebit, mittam in primis *Proverbia*, cum certus aliquis dabitur, per quem mittam. Nonnihil sollicitus sum, ut *Græci* formulæ huic operi satisfaciatur, quod semigræcum est. Proinde quantâ potest curâ præ-

A parer omnia, atque ipse sese in *Græcicis* literis nonnihil exerceat: Id quod in alias quoque librorum editiones erit usui futurum. Non mittat hoc pecuniam neque libros, priusquam ad illum quid velim, perscripsero. Dialogos *Luciani*, quos ad eum misi, nondum prodire video: video quoddam ex illis excusos *Levanti*: quâ de re cupio certior fieri. Verti complures *Plutarchi* libros, quos emendatos remittimus. Accepi postremas *Badii* literas per *Anglum* quendam, in quibus scribit *Morianum* à se formulis excusam, quam tamen hic non vidimus. Bene vale. *Levanti*. M. D. XII.

Eras. Rot. Adolpho Principi Veriano.

Epist. 16. Salve multum ornatissime Princeps. Jam pridem molior hinc ad vos evolare, reuinet adhuc quorundam singularis quædam in me benignitas, præcipue *Canuariensis* Episcopi. *Guilhelmus Montjoie* præfectus *Flammensis* amantissimus tui, in his belli tumultibus semper sâvet tuis, eisque pro virili subvenit. Verbis consequi nequeam, quam ex animo doleam, tantos rerum humanarum motus exoriri, idque nemine obstitente. Magis autem doleo, nostram patriam paulatim his implicari malis, præsertim tam diuinis bellis non vexatam modo, sed propemodum extinctam. Utinam hisce de rebus, quæ sentio, liceat tuxo literis committere. Quoties pernituit me, fortunam quam ante triennium mihi *Levanti* offerebas, non amplexum fuisse? Sed tum quidem amplæ spes me ferocem reddiderant, & aurei *Britannia* montes animo concepti: sed eam cristam mihi depressit fortuna: nunc si vel mediocri istic detur, cupio cum *Ulyssæ* patriæ summum subsilientem conspiceret. Te rogo, ut me jam olim tuum *Erasmum* adjuves; potes enim, nec minus vis: tantum ut memineris. Bene vale. Londini Anno M. D. XII.

Erasmus Ioanni Galeto S.D.

Epist. 17. Multo quæ petis, officium *Chrysostomi*, & epistolam, in quâ ni fallor, erunt quæ non probabis, propterea quod tu rationem & artem contemnis: ego his nonnihil tribuo, præsertim in præceptore. De *Linacro* cave nè cui temerè credas: nam ego certis argumentis habeo compertum, illum observantissimo in te esse animo: & de rejectâ grammaticâ, non magnopere laborare: quâquam id est hominum ingenium, ut suis quisque scriptis, cæni parentes filii, impensius faveant. Quod si quid etiam ea res hominem movet, tux dexteritatis erit dissimulare, neque reficere eam cicatricem, vultuque & consuetudinis alacritate magis quam excusatione, præcipue per alios factâ, revocare: hoc pacto, si quid illi dolet, tempore sensim evanescet. Sed nunc ego egregie impudens, qui hæc tibi, hoc est, sus *Minerva*. Nondum occurrit, quem existimem idoneum hypodidascalum tux scholæ: pergam inquirere, & simulatque reperero, certior te faciam. Bene vale præceptor optime.

Est hic mihi nonnunquam dimicatio pro te cum his *Thomistis* & *Scotistis*, sed de his coram. Corpi vertere *Basilium* in *Esaiam*, mihi quidem opus valde placet. Exhibebo gustum Episcopo *Ryffensi*, experiarque num is velit hos

labores nostros aliquo pramio lenire. O mendicitatem! jam rides, sat scio. At ego meipsum odi, planèque decretum est, aut aliquam nancisci fortunam, quæ me ab his mendicabulis eximat, aut prorsus *Diogenem* imitari. Rursum vale, *Cambrigia*, Id. Septemb.

Si quas pecunias habes in manibus, in hoc committas, ut dentur in subsidium, rogo mittas aliquot nobiles *Richardo Croco*, quondam ministro ac discipulo *Grocini*, qui nunc *Parisiis* dat operam bonis literis. Juvenis est bonæ spei, & in quem rectè beneficium collocaveris, nisi me planè fallit animus. Rursum vale unice præceptor. *Lucetia*. M. D. XIII.

Erasmus Rot. Ioanni Coeto. S. D.

Epist. I. **I**N absolvenda *Copia* meâ nunc sum totus, ut jam ænigmatibus instar videri possim, me simul & in media *Copia*, & in summa vertari inopiâ. Atque utinam liceat utranque pariter finire: nam *Copia* brevi finem imponam, si modo *Musæ* melius fortunârint studia, quàm hæcenus fortuna rem. Atque id quidem in causa fuit, quo & brevius, & indiligentius tuis literis responderim. Cum *Scotistis* invictissimo hominum genere, & quo non aliud felicius sibi placeat, non admodum dimico, ne oleum perdam, & operam: tum autem crabrones irritem. A *Basilio* vertendo propemodum alienatus est animus, non tantum ob id quod subolet aliquot conjecturis opus non esse germanum, verumetiam quod *Episcopus Rossensis*, ad quem degustationem mihi instituit translationis epistolâ, testatus, me hoc agere, ut *Basilium* illius auspiciis, atque adeo ut ex illius Academia in manus *Latini* veniret, visus sit non admodum avidus: & ut ex amico quodam cognovi, suspicatur me non vertere è *Græco*, sed ab alio versum expolire. Quid non venit in mentem hominibus? Quod de *Diogene* rides, equidem gaudeo me ubi quoquo pacto voluptati esse. At ego seriò *Diogenem* agam, si pergat fortuna: non ut mihi Rex regum maximus videar, sed ut planè vitam ipsam contemnâ: alioqui quid aliud sit hæc ætate, atque hæc valetudine *Diogenem* agere? Quid autem non possit contemnâ, qui vitam negligat? Verum quovis loco licebit vel apud *Garamantes*: tamen hæc quoque felicius cessurum arbitror, quàm hanc ambitionem multò infelicissimam, etiam si fœda non esset. De *Croco* scripsi, non quod mihi persuasum esset, apud te pecunias esse alienas, ut quem sciam & ultro tradidas abjecisse, sed existimabam in *Angliam* te libentius collocaturum, si quid fortè esset: præterea in juvenem rectius etiam collocari beneficium, sed modò bonæ sit spei: & defuit illi à nonnullis, qui promiserant subsidium. Porro quod mihi tuas offers pecunias, agnosco veterem tuum in me animum, & gratiam habeo quàm possum maximam. Sed pupugit nonnihil animum mentis verbum illud, quamlibet joco dictum; Si humiliter mendicaveris: fortasse significas, & verè significas, quod sortem nostram tam iniquo ferimus animo, id totum ab humanâ superbâ proficisci: nam verè mitis animus & *Christianus* omnia boni consiliis. Hoc magis admittor, quo nodo humilitatem cum invecundia copularis. Sic enim scribis, Si humiliter mendicaveris, & si invecundè petas. Nam si vul-

A gari more humilitatem vocas, quæ pugnet cum arrogantia, qui convenit impudentiæ & modestiæ? Sin humiliter appellas serviliter atque abjectè, longè dissentis à *Seneca mi Coeto*, qui putat nihil constare charius, quàm quod precibus emittitur: Nec eum omnino amici officio fungi qui ab amico verbum illud humile, rogo, expectat. *Socrates* aliquando cum amicis contabulans, *Emissem*, inquit, hodie pallium, nisi mihi pecunia defuisset. Sero dedit, inquit *Seneca*, qui post hæc vocem dedit. Alius **B** quidam amico cum & egeret & ægrotaret, utrumque tamen pudore quodam dissimulanti, pecuniam sub cervicale dormienti subiecit. Ego cum hæc adolescens legerem, mirum quam alterius verecundiæ faverim, alterius candorem amaverim. Sed obsecro, quid me potest esse invecundus, aut quid abjectius, qui jam diu publicè mendicem in *Anglia*? Ab Archiepiscopo tantum accepi, ut plusquam improbißimum sit, ab eo quicquam, etiam offerat, accipere. Ab *N.* satis audacter peti, at ille impudenter rogantem, impudentius repulit. Jam etiam *Linacro* nostro videor parum verecundus, qui cum sciret me *Londoni* discedere, vix sex instructum angelatis, & valerdinem optimè nôrit, ad hæc instantem hyemem: tamen sedulo monet, uti parcam Archiepiscopo, uti parcam *Monsiensi*. Sed ipse potius me contraham, & assuescam fortiter ferre paupertatem. O amicorum consilium! Atqui hoc nomine vel maxime odi fortunam meam, per quam non liceat esse verecundum. Cum vires ferrent, libebat dissimulare inopiam: nunc non licet, nisi libeat & vitam negligere; quanquam non usque adeo perficui faciem, ut omnia petam ab omnibus. A cæteris ne frustra petam: à te verò quâ fronte, quæso, petam? præsertim cum ipse hoc opum genere non admodum abundes? Attamen si tibi probatur invecundia, finiam epistolam clausulâ quàm possum, impudentissimâ. Nec adeo possum perficere faciem, ut nullo titulo abs te petam: nec adeo superbus tamen sum, ut munus rejiciam, si quis talis amicus libenter dederit, præsertim hoc rerum statu. Vale.

Sum oblitus brevitas, quam proposueram.

Venit in mentem quiddam, quod ridebis, scio. Cum inter magistros aliquot proponerem de hypodidascalo, quidam non infirmæ opinionis subridens: *Quis*, inquit, *sustineat in ea schola vitam agere inter pueros, qui possit ubi vis quomodocumque vivere?* Respondi modestius, hoc munus mihi videri vel in primis honestum, bonis moribus ac literis instigare juventutem, neque *Christum* eam ætatem contempsisse, & in nullam rectius collocari beneficium, & nusquam expectari fructum uberiores, utpote cum illa sit seges ac sylva Reip. Addidi, si qui sint homines verè pii, eos in hac esse sententia, ut putent sese nullo officio magis demereri Deum, quàm si pueros trahant ad *Christum*. Atque is corrugato naso, sublannans: Si quis, inquit, velit omnino servire *Christo*, ingrediatur monasterium ac religionem. Respondi, *Paulum* in charitatis officiis ponere veram religionem: charitatem autem in hoc esse, ut proximis quàm maxime profimus. Rejecit hoc tanquam imperitò dictum. *Ecce*, inquit, *nos reliquimus omnia*, in hoc est perfectio. Non reliquit, inquam, omnia, qui cum possit plurimis prodesse labore suo, detestat officium quod humiliter habeatur. Atque ita,

ita, ne lis oriretur, hominem dimittis. Vides sapientiam *Scotistam*, & habes dialogum. Rursum vale. *Canabrigia*, postridie *Sinonis* & *Juda*, M. D. XIII.

Erasmus Rot. Thoma Moro S. D.

Epist. 19. **V**T nusquam cessant sycophantæ mei, ut nihil non movent lapidem, quo noceant *Erasmo*, persuaserant *Colonia* uni atque alteri libellum illum ridiculum de *Julio* coelis excluso, à me conscriptum fuisse; persuasuri pluribus, ni præteris impudentissimam calumniam reudissem. Quod si quid hujus suspicionis apud vos quoque laborum est, ut solet in hujusmodi negotiis per multos obambulare divinatione: mitto ad te exemplar literarum mearum ad *Paulum Bombasium*: nam perlongum sit, eadem pluribus scribere. Nihil pudet illos sycophantas, & nescio quomodo quæ falsissima sunt, libentius credit vulgus. Pridem erat in animo submonere Pontificem summum, ut hujusmodi licentiæ indies magis ac magis gliscens, finem imponeret, sed nondum incidit commoditas: *Antonium* tamen *Puccinum* oratorem admonui *Basilea*, & recepit te curatorum: nam illi quoque res non dissimulanda videbatur. Cum tu duodecim Angelatos mittis pro novem, non video quid lucri facias. Video futurum, ut fortunæ secundus status te nobis auferat, sed hoc moderatius fero, quod tu interim felix es, qualiacumque nostræ sunt fata. Vetus est, amicis convalescentibus fortiora mittere: at isthinc nec literæ mittuntur, cum à tot morbis revixerim. De theologorum quorundam fucatisissimis technis perlongum sit scribere: ex literis meis ad *Roffensem*, fabulæ partem intelliges, nam harum exemplar ad te mitto. Bene vale. Calend. Jan. *Basilea*, M. D. XV.

Cardinali Nantensi Erasmo S.

Epist. 20. **R**everendissime pater, hisce literis tantum illud testari volui, me nec esse adhuc, nec futurum unquam immemorem humanitatis quæ me nihil promeritum tua sublimitas, tum in itinere, tum *Roma* commorantem est prosequuta. Ut urbis liceat oblivisci, querendus est mihi fluvius aliquis *Letheus*, ne me diutius cruciet ejus desiderium: nam non possum non dolere, quoties in mentem venit, quod cælum, quos agros, quas bibliothecas, quas ambulationes, quam mellitas eruditorum hominū confabulationes, quæ mundi lumina, quam fortunam, quas spes tam facile reliquerim. Lenit tamen hoc desiderium *Guilielmi Warami* Archiepiscopi *Canuariensis* inaudita quædam in nos non humanitas modò, verum etiam benignitas, ut si pater esset aut frater, nihil possit amantius. Complectuntur & cæteri complures hujus regni Præfules, inter quos præcipuus iste Episcopus *Roffensis*, vir præter summam vitæ integritatem, doctrinam quoque variâ reconditamque, tum animo minimè sordido, & ob has dotes hic summo in precio habitus. Hujus comes *Reginam* adissem, si paulò tempestivius factus fuisset certior. Si quid erit negotii, in quo servuli infirmi operâ non gravetur uti, mandet ac præcipiat amplitudo tua. Modò dictus Archiepiscopus *Canuariensis* non titulo tantum ac dignitate primas *Angliæ*, sed eruditione, integritate, fide, humanitate,

A modestiâ, modis omnibus primas tenens, me licet immerentem, singulari favore complectitur. Is *Romæ* sedis ornamentis ita favet, ut nemo omnium magis: quanquam totum hoc regnum propensissimo in eam est animo. Precor Deum ut sua sancta pace omnia conciliet conglutinèque. Bene vale. *Londoni* VI. Idus Februarias, Anno M. D. XV.

Joanni Colecto Erasmo Rot. S. D.

B **P**osteaquam relictâ *Britanniâ*, *Gallias* repetii, **Epist. 21.** difficile dictum, quàm variè fuerim affectus. Neque enim facile judicari, utrum lætior fuerim, qui pridem relictos in *Gallia* amicos reviserem, an tristior, qui nuper in *Angliâ* paratos reliquerim. Nam illud verò possum affirmare, nullam esse regionem, quæ mihi vel universa tam multos peperit amicos tam synceros, tam eruditos, tam officiosos, tam splendidos, tam omni virtutum genere decoratos, quàm multos una peperit nobis *Londoniensis*: quorum quisque sic in amando me, juvandoque certavit, ut nesciam, quem cui debeam præponere, necesseque habeam omnes ex æquo redamare. Horum desiderio non possum non excruciarî: ac tutum recordatione recteor, dum illos mihi perpetuâ cogitatione quasi præfentes reddo, dumque spero propediem futurum, ut eos repetam, hand unquam postea relicturus, nisi si mors una divulserit. Id quo fiat cœtus atque commodius, confido te pro tuo in me amore studioque cum reliquis amicis daturum operam. Duci non potest, quàm mihi placeat indoles liberorum *Baptistæ*, nihil modestius, nihil tractabilius, nihil in literis diligentius: quibus rebus futurum confido, ut & paterno animo, & meo studio respondeant, magnūque olim *Britanniæ* decus adferant. Vale. *Parisiis*, postridie sacramenti, Anno M. D. XVI.

Guilielmus Latimerus Des. Erasmo S. D.

B **R**editæ sunt mihi literæ tuæ doctissime **Epist. 22.** *Erasmo*, quas decimo primo Calendas Decembris ad me dederas: in quibus magnam mihi habes gratiam, quod operam meam, ut scribis, promississem, & dispendium tui rias diadema, cum ego id nusquam profectò, quod sciam, fecerim: non quod non libenter id fecissem, si eam tibi usui fore arbitratus essem, sed quod post tantam tuam doctrinam, tantamque diligentiam, quantam ex præfatione tua in eo opere adhibuisse te intelligo: neque mutatum me quicquam, nisi in deterius; neque additurum, nisi ociose videbam. Cæterum *Morus* noster, opinor, tibi imposuit, quo ego hanc gratiam vel falsò abs te inirem. Nam egit ille mecum hac ipsa de re diligenter, cum proximè *Londoni* apud eum essem, & simul etiam de Episcopo *Roffensi*, de quo tu quoque aliquot ante menses ad me scripseras: sed eas ego literas primo fortè eo die legi, quo *Morus* conveni: ex quibus ille nactus occasione, egit de utraq; te mecum accuratè. Verum cum ego utrumque illi pernegassem, quod Episcopo nihil in tantillo tempore (mentem enim perebat) me profuturum sciebam, in altero planè intelligebam me frustra laboraturum: De Episcopo quidem mihi rem integram reliquit: de te verò corpus magis magisque

instare, ut si quo modo possem, te iuvarem; tibiq; in retractando hoc Novo Testamento meam qualemcunq; operam commendarem. Tribuendum enim hoc affirmabat, vel singulari tue humanitati, vel consuetudini ac familiaritati nostrae: tribuendum mo in me amori ac benevolentiae: tribuendum etiam publicae omnium, quorum assererat te agere negotium, utilitati: plurēq; alias causas allegabat, quas ut veras ac magnas fateor esse: ita si quid efficere potuissem mihi certe parum necessarias. Neque enim voluntas mihi deest *Erasme*, neq; deerit unquam, vel ornandi vel detur occasio, vel iuvandi, si qua in re tibi usui esse possint. Sed cum octo aut novem annos in aliis studiis ita sum versatus, ut vix ullam interim paginā *Graecam* vel *Latinam* attigerim, quod vel me tacentē hae literae tibi facile declarabunt, quid debui, aut etiam quid potui vel *Moro* roganti, vel tibi postulanti promittere, quando etiam vehementer pudet, *χρῆσθαι τολύδῃ ἡμῖν*, vel ad te scribere, hominem, ut nihil aliud dicam, discretissimum. Et nisi ex literis tuis intellexissem te majus aliquid à me expectare, quam aut promittere debui, aut potui praestare, has ipsas literas ad te nō dedissem. Neque aliis tuis literis propterea quicquam hactenus respondi, quod me tam alienum à toto hoc genere officii intelligerem: quae rei & si antehac sine negligentia vel ingratiitudinis suspicione non fuerit, jam certē vera fatenti erit ignoscenda. Quid quod huic studiorum intermissione, quā non alia major, meo iudicio, literarum perniciēs: accedit etiam aliud, & nescio an huic rei, quam à me perit, majus incommodum: quod omnes ferē qui in sacris literis aliquid scriptum reliquerunt, longē aliis verbis & aliis figuris, quā verborū illi *Graeci* ut sunt: tantūq; ab illā antiquorum lingua, cui ego olim operam dedi, distant, ut perum sit, quod apud eos intelligam: nihil planē quod auri polliceri, cum nec locutionis figurae, ex quibus interdum solis sensus dependet, nec verborum proprietates, sicut tibi satis nota. Quanquā si essent hae omnia mihi notissima, nec aliquid surreptisset ista studiorum meorum intermissio, quid mihi in tandem, aut quid cuiquam hominum reliquisti, qui ad summam istam doctrinam & eloquentiam, in quā jam omnium confessione & iudicio excellis, tantam praeterea curam & diligentiam addideris, ut non studioso solum, ac diligenti lectori, sed scrupuloso etiam, atque adeo curioso, abundē satisfeceris. Nam ut varias hujus Novi Testamenti antiquorum editiones omittam, quarum aliqua adhuc vestigia apud scriptores extant, ut taceam etiam diversam, & interdum contrariam lectionem, de quā judicare difficile sit, propter eorum qui eam nobis reliquerunt, auctoritatem & eximiam doctrinam, ut recentiorum itē quorundam praeterea annotationes, quae omnia scrutatum esse te & examinasse, atque etiam excussisse non dubito, quis quæso, majorem exoptet diligentiam, quā te in ista recognitione Novi Testamenti adhibuisse ostendis? Ante omnia ad probatissimorum autorum citationem, emendationem, enarrationem: in his paucis verbis quantus labor, quanta cura, quanta demum sollicitudo? Transeo tot praecelsa nomina, *Origenis*, *Chrysostomi*, *Cyrilli*, *Hieronymi*, *Ambrosii*, *Hilarii*, quos pauci Theologorum nostra ætate legunt, nemo intelligit: deinde ad *Græcam* veri-

A tatem, hoc est, omnis rivulis, ad fontem recurrere, & in quibus etiam oportuit locis, *Hebraicis*: sive id solum, sive (ut ais) cum *Thesea* tuo feceris. Nec his contentus, addis vetustissimorum codicum sinceram & incorruptam fidem, sine qua frustra fortassis sedaveris. Quae tamen in re nescio certē quid magis admirer, diligentiam ne in inquirendo tuam, an in inveniēdo felicitatem. Tanta est istorum librorum, *Græcorum* maxime, in hoc nostro orbe paucitas. Quamobrem post istam tuam tam raram & exquisitam diligentiam, qualem nemo, credo, aliis tali operi adhibuisset, non est profectō quod debeas à me quicquam expectare, in tanta praesertim illius linguae ignorantia, & omnium penē bonarum literarum oblivione. Perlegam tamen hae tuae studiosē ac diligenter: sed perlegam non jam tuā causā, sed meā, ut ex eis aliquid discam: quanquam & tua quoque *Erasme* legam libenter. Et si quid occurrerit, quod mihi non probatur: quod aut parum certe, aut potius nihil futurum auguror, non gravabor tibi per literas significare: id quod *Moro* quoque nostro, si fallor, recepi me facturum, ne cum putes asperius tibi objurgandum, quod te te fellit. Quod autem toties ad me de Episcopo *Koffen* scribis, singularem sanē erga eum amorem ac benevolentiam ostendis, & simul promovendi literas *Græcas* mirum desiderium, qui eas tam insigni, & in omni genere doctrinae excellenti Pontifici labores reddere familiares: In eum patrocinio non modo à maledicis & detractoribus tutus, sed gratie etiam ac gratiorum universae fere *Christianitatis* futurae sint. Quis enim aut oppugnare, defendente Episcopo, aut quis modernis amplecti si eas intellexerit tanto Praetuli placuisse? Quo loco desiderari à te ac *Moro* nostro video esse uni meum, qui me non nihil fortassis adjumenti huic rei praestare & posse, & etiam debere pro mea in patriam pietate ceneris. Quae in re primum illud spero, atque etiam abs te peto *Erasme*, ne me tam difficilem atque incivilem putes, neve tantum ab omni humanitate alienum, ut vobis amicissimis meis rogantibus, pigeret unius libelli exatrationem suscipere, aut mensis unius subire laborem. Quibus me longē plus debere intelligo, quam ut possim vel pluribus mensibus persolvere: deinde neque tam imprudentem, ut nollim apud tantum virum beneficium collucuisse, & Episcopum praeterea singulari doctrinā, & vitae sanctitate, etiam auctoritate ac gratiā florentem, tam parvo labore demereri, hominem, ut tu scribis, ■ multi praedicant, & ego etiam facile credo, gratissimum: postremo neq; tam negligentem, ut velim tam bonae deesse occasioni, cum possim in hoc uno viro & bonas literas multum juvare, & patriae etiam minimo labore magnum ornamentum asferre. Sed aliud est *Erasme* quod me revocat, atque ab honestissimo vestro proposito dehortatur, quod sciam me tam paucis diebus neque vestra, neque Episcopi satisfacturum expectationi: nam res est multiplex & varia (ut scis) & nonnihil etiam impedita: & licet laboriosa magis quā difficilis, amen quae tempore egeat, saltem quo memoriae commendetur. Nec me existimes velim, ex mea tarditate aliorum ingenia metiri. Credo enim, id quod à multis audiui, singulare esse Episcopo ingenium, & majoribus quā de quibus nunc agitur, rebus aptum. Tu de voluntate
ejus

eius scribis. & quanto istarum literarum ardeat desiderio: unde futuram quoque diligentiam clare percipio: ex quibus mihi videor tantum posse sperare prope, quantum ab homine excellenti ingenio, summâ diligentia, incredibili desiderio quisquam sperare possit. Verum is quantum sit futurus in tam exiguo spacio, non facile dixerim, tu magnum sperare videris, & eo quoque pro tempore magnum, sed in summa parvum futurum puro. Nam & *Grocium* memini, virum ut scis, multifariâ doctrinâ, magno quoque & exercitato ingenio, his ipsis literis duos continuos annos, etiam post prima illa rudimenta, solidam operam dedisse: idque sub summis doctoribus, *Demetrio Chalcondilo*, & *Angelo Policiano*. *Linacrum* item acri ingenio virum, totidem, aut etiam plures annos, sub iisdem præceptoribus impendisse: nam de meipso nihil dicam, quem post textum aut sed primum annum nihil pudet multa ignorare. *Tonstallum* etiam & *Pascum* prætereo, quos diutius fortassis quam eorum ingenia exigebant, præceptoris detinuit vel ignorantia, vel negligentia. *Alorum* ipse nôsti quam acutus sit, quam vehementi ingenio, quantis etiam si coeperit, viribus incumbat: in summa, quam sit tui similis. Nolo jam propius accedere, nam de teipso, & excellenti tuo ingenio te admonere cum supervacuum fuerit, tum assentationi fortassis proximum: sed tamen neuter, opinor, vestrum est, qui se tam citò hæc salebrosa dicit percurrisse, ut post unum aut alterum mensem potuerit quo vellet sine duce progredi, præsertim cum tot flexus, tot diverticula ubique occurrant, ut possint vel expertos ducere in errorem. Quapropter si vis ut procedat Episcopus, & ad aliquam in his literis frugem perveniat, fac peritum aliquem harum rerum ex *Italia* acceriat, qui & manere tantisper cum eo velit, donec se tam firmum ac validum senserit, ut non repere solum, sed & erigere sese, ac stare atque etiam ingredi possit. Nam hoc pacto melius, mea sententiâ, futuræ ejus eloquentiæ consules, quam si balbutientem adhuc & penè vagientem, veluti in quis relinquant. Vale.

Habes mi *Erasmi* epistolam bene longam, quâ præteriti temporis silentium nimiam loquacitate compensavi: sed tamen hoc ipsum tibi ipse imputabis, qui toties ad me de his rebus scripseris, ut necesse haberem pluribus verbis respondere. Iterum vale. Oxonii, III. Calendas Februarias.

Erasmus Roterodamus Guilielmo Latimero S. D.

Epist. 23. **V**T lubens in tuis ad me literis, doctissime *Latimere*, suavissimum istum ingenii tui candorem, ac pudorem plusquam virgineum, cum *Christiani* prudentia conjunctum agnovi! Nullius nomen attingis, nisi cum laude. Quanta verò in laudando prudentia! Jam cum in aliorum dotibus prædicandis, tam non parcus sis ac malignus, quam ipse tibi nihil sumis. Cæterum in excusando officio, malebam te non perinde disertum esse. Nam cum ego mihi viderer multum argumentorum haud levium collegisse, quo tibi persuaderem, ut in Novo Testamento recognoscendo nobis suppetias ferre velles. Deinde, ut incomparabili Præsuli *Græci* literas ceu *Colophorem* quandam absolutif-

A firmæ suæ doctrinæ cupienti adjungere, vel mentis operam largireris, utroque publicæ studiorum utilitati consulturus, tu tam densis & confertis argumentorum agminibus me premis, ut prope intellexerim, quam essem inians ac jejunos ad te collatus. Sed tamen optime *Latimere* facile patiar, ut hic eloquentiæ palmam auferas, modo vicissim per te nobis liceat auferre officium quod flagitamus, quod quidem hoc erit gratius, si non extortum argumentis, sed ultro merita animi propensione donatum videbitur. Ac de me quidem tandem polliceris propemodum, & accipio promissum, etiam si vereor, ne ista copiz nihilo plus nobis sint opitulaturæ, quam olim *Rhesi Trojanis*. Jamdudum enim exemplar flagitat officina *Frobeniana*. Porro quod ad episcopum *Roffensem* attinet, magis etiam abs te dissentio. Satiis esse ducis omnino non tentare negotium, ni cæptum absolvas. Moneo ut accersatur ex *Italia Græcica* literaturæ insigniter peritus, qui non relinquat Episcopum, nisi provectum & aduktum in hoc studiorum genere. Sed ista mi *Latimere*, quoniam optare magis licebat, quam afficere, placuit illud *Comædiz*, & *Æschylæ*. Procul abest *Italia*, quæ nunc aliquanto pauciores habet in literis insignes, quàm habebat, cum tu illic ageres. Et periculum erat, ne pro accersito insigni, veniat ardelio quispiam. Nec ignoras *Italarum* ingenium quam immenso præmio conducì postulent, ut ad barbaros demigrent, etiam hi qui mediocres sunt. Ut ne dicam interim, quod qui bonis literis instructi veniunt, mores nonnunquam non perinde bonos secum adferant. Et nôsti Præsulis integritatem. Itaque fit, ut dum dispicimus, quis potissimum sit accersendus, dum de præstituendo salario hinc atque hinc consultatur, dum adornatur iter, bona pars temporis effluat. Scio prudenter ac verè dictum, *Antequam incipias consilio opus esse, ubi consulueris, maturè facendum quod statueris*: sed video multos nihil aliud quam consultare, ut jam serum sit exequi quod tandem decreverint. Quemadmodum quibusdam dum consultant velint ne uxorem ducere, deinde quam velint è multis deligere, sicutim avolans ætas, prius sit inidonea matrimonio, quam possint aliquid certi decernere. Neque verò suspicari libet, te confinem esse vulgarium quorundam affectui, qui nihil mirantur, nisi quod è longinquo petitum sit. Mihi *Itali* est, quisquis probe doctus est, etiam si sit apud *Juvenas* natus. Mihi *Græci* est, quisquis in *Græci* autoribus diligenter ac feliciter versatus est, etiam si barbam non habeat. Equidem faveo gloriæ *Italia*, vel ob hoc ipsum, quod hanc æquiorē experiar in me, quam ipsam patriam: sed ut ingenuè dicam quod sentio, si mihi contingat *Linacrus* aut *Tonstallus* præceptor, nam de te nihil dicam, non desiderarim *Italiam*. Proinde etiam atque etiam vide, primum ne parum consultum sit, quod domi est, rogare foris; Deinde rem mediocrem quàm sit opus aspernari, propterea quod summa non contingant; aut sortem quæcunque; rejicere, ni quis de amplissima usura fide jubeat. Ipse *Grocium* cujus exemplum adfers, nonne primum in *Anglia Græci* linguæ rudimenta didicit? Post in *Italiam* profectus audivit summos viros, sed interim lucro fuit illa prius à qualibuscunque didicisse. Eximiis ingeniis, sæpe vel viâ indicasse maximus profectus est. Illud mihi tecum convenit, in primis optandum, ut elementa quoque;

quoque prima discantur ab artifice summo, si modò liceat. Verum si id non datur, præstat utinam; coepisse, quam planè rudem manere, præsertim in hoc genere. Nonnihil est negotii, ut promptè noscites elementorum figuras, ut expeditè pronuncies, ut declines, ut conjuges. An nihil egisse videtur, qui hoc cædii devoravit? Atque ita mensuram operam abs te petimus, ut taciti speremus trimestrem, etiam si pudor est flagitare. Quod si minus contingeret, bona spes habet nos, interim aliunde exorturum qui fundamentis abs te jactis superstruat. Ea spes si maximè nos falsos habuerit, tamen ea est ingenii vis, is ardor discendi, ut fiducia sit illum suis præfidiis certè ad mediocritatem eluctaturum. Et fortassis ille mediocritate contentus est, quippe qui non ob aliud ambit *Græcæ* literas, nisi ut majorum cum fructu certiorèq; judicio versetur in sacris libris. Deniq; ut nihil horum contingat, quid fuerit dispendii? Ut minimum profuerit Episcopi studiis, tamen non minimum profuerit ad extimulandos juvenum animos, tam eximium virum amplecti *Græciæ*. Jam cum in omni disciplinarum genere refert, ut maturè initiaris, tum hic peculiariter me hortatur atas Præfatus, ne recrastrinetur negotium. Finem facia, illud unum si te monero, ne pudor iste tuus immodicus, modestiàq; penè dixerim immodesta, nonnihil avocet à juvandis studiis publicis. Quidam mei similes, plus satis audent, sed nondum mihi liquet utri magis peccent, hi qui nihil aggrediuntur, ne quid peccent, an qui dum inconsultius prodesse student, labuntur alicubi. Alteri multa præclara docent, quanquam non omnia succedant ex sententia; Deinde suo studio aliorum excitant acutinq; studium. Alteri dum quod habent, habent sibi, magis meâ sententiâ reprehendendi sunt, quam infames avari, pecuniarum custodes verius quam domini. Siquidem ab illis congestam pecuniam, si nihil aliud, certè mors transfert in usum aliorum: ab illorum rogo nihil redit ad heredem, nisi suas cogitationes literis mandant. Id vereor mi *Gualtero*, ne quando nostro eveniat *Græciæ*, sed idem in te nolim accidere. Bene vale vir optime simul ac doctissime. & quod pollicitus es matura. *Antverpiæ*, Anno M. D. XVIII.

Erasmus Antonio à Bergis Abbati
Bertinico S. D.

Epist. 24. **R**everende pater, cum proximè essem *Gandavi*, serò cognovi tuam simplicitatem adesse, cumq; jam conarer tunc fungi officio, dictum est eam abisse. Post hæc accepi à nonnullis, quod me vehementer commovit, te mihi, nescio quid, subitæ, opinor ob *Mortem*, quam vir clarissimus *Georgius Halensis*, me dehortante ac deterrente, fecit *Galliam*, hoc est, ex meâ suam fecit, additis, detractis & mutatis quæ voluit. Ad hæc argumentum ipsum per se jocosum est, nec tamen ullum hominum genus insector odiosius: neque quonquam nominatim taxo, nisi meipsum. Postremo opus hoc qualecunq; est, placet eruditis totius orbis omnibus, placet Episcopis, Archiepiscopis, Regibus, Cardinalibus, atq; ipsi *Leoni* Pontifici maximo, qui à capite usq; ad calcem totum perlegit. Quod si quid etiam ineptissem in hoc opere, & alii forent offensi, sperabam tuam celsitudinem vel unam mihi patrocinio futuram fuisse,

A videlicet sui similem, cujus tantam humanitatem semper expertus sum, ut ipsa humanitas non possit esse humanior. Proinde nondum adduci possum, ut credam esse vera, quæ mihi quidam super hac re narrarunt. Scio vulgo multa jactari inania, & mores tuos candidissimos jam multis annis expertus sum, quibus plus habeo fidei, quam aliorum orationi. Scio quantum inter sit inter *Bertinicum* & *Briseletum*, etiam si ab eadem litera vocum est initium. Quicquid est, rogo pergas amare tuum *Erasmum* vel ob hoc ipsum, quod jam olim amaveris. Quod si unquam promeritus sum tui similitudinem, favorem, autem hoc fiduciâ mei magis quam arrogantia dicere, me nunc maximè promereri: quod fortassis extincto me posteritas rectius judicabit; quanquam nec hac ætate defuit qui perspiciant. Verfor in collegio *Lilium*, unde est hic, qui has reddit, *Theodoricum* juvenis festivo feliciq; ingenio, ac summæ spei: quare si quid erit, in quo requireret favorem amplitudinis tuæ, quæ sicut expectatur. Bene vale *Mecenas* optime. *Leoni*, natali *Luciæ*, Anno M. D. XVII.

Gerardo Noviomago Erasmi Rot. S. D.

Quid tibi imprecor mi *Gerardo*, dignum istis Epist. 25. quis factis? precor ut brevi magno aliquo sacerdotio oneretur. Dixeras, at non solus *R. Præfatus* nostrum non ante quartum aut quintum diem abiturum: ego juxta vulgarem morem eum numerum conduplicabam, existimans ante octavum diem non mutaturum locum, & erat hic quod agerem. Videbam occupatissimo Principi non vacare cum temporis, prælagiebam vos serò præsuros, & mihi jam stomachus latabat. Proinde subdixi me, testatus apud te, domi expectaturum eo die, si quid juberet. Nihil denunciatum est, postridie mane transcurro *Leoni*, quod arbitrarer haud multum interesse, hic, an istic agerem, quod ad conveniendum Præfatum attinet. Relinquo domi epistolium, quo testatus sum me ad omnem nostrum paratum fore. Hodie propemodum decreveram recurrere, & ecce *Paladum* vetus compotor tuus nunciat hodie dominum proficisci; quod si verum est, egregium patronum agas oportet, ne quid secus suspicetur ille quam res est: imò tu potissimum in jus vocandus, an te eudenda fabe, qui me tuis dictis sefelleris. Crede mihi mi *Noviomago*, nullus est in orbe Princeps, cui magis ex animo cupiam gratificari, quam *Philippo* Præfati, non solum ob id quod illius sublimi ditioni, verum etiam quod eximius sit modis omnibus, quod nostro faveat ingenio: denique tacito quodam & arcano sensu mentis ad eum observandum impellor. Auticis officiis haud sanè multum valeo: ceterum quæ valeo, declaraturus sum quantopere celsitudinem illius & suspiciam & amem. Id nolim mihi credere, ni propediem ipsa re comprobâro. Non ausus sum ipsum toties meis epistolis interpellare: tu fac apud illum mihi epistola vice. Si vocat, advolabo, si minus, hoc impensius maturabo professionem, quo liceat redire celerius. Arbitror me reducem fore ante mensem Octobrem: tum exericatus his spinetis theologicis, vacuo tranquilloq; animo Musis & amicis vacabo. Neque susceperem hoc iter periculosissimum, ni me ratio famæ compelleret. Ubique gentium futurus est *Erasmus*, certum polliceor, & Præfatus

Præfulis celsitudo clientulum habitura est, ex animo deditum additumque, & tua sanctitas amicum minimè furatum. Bene vale paxone optime. *Lotum*, decimoquinto Calendas Maias. Anno M. D. XIV.

Richardo Paco Brasimus Rot. S.D.

Epist. 26. **T**otus hic annus mihi fuit nigerimus. Faxit *Christus* Opt. Max. ut succedant candidiores. *Tu* 7 *quoniam* *hanc* *partem* ex meis ad *Beatum* literis cognosces, quarum exemplar misi *Tanballe*. Jam olim *hanc* expecto de reditu tuae bibliothecæ, miserèq; metuo ne nostræ tuxa perierint. Libellus tuus avidè legitur apud *Germanos*, sed tamen offendit nonnullos *Constitutiones*, quod videaris illis adimere literas, tribuere temulentiam. Statueram vos hoc autumnò iuvare, amplexurus quod regia benignitas nitrò defert. Extingo Cancellario, nihil est quod sperem à nostris. *Gallia* novum hospitem fieri non liber. Si accederet quod offert Rex, nihil ambirem præterea. Tandem apud nos proflare corpit *Gallus* à *Linacro* versus, qui mihi supra modum placet. Posthac & medicum fieri juvat. Decimarum negotium *Germania* non placet. Egregiè *tunc* *tu* *hanc* *partem* *ex* *meis* *ad* *Beatum* *literis* *cognosces*, *quarum* *exemplar* *misi* *Tanballe*. Bene vale doctissime *Paco*. *Linacro* meis verbis saluta, & reliquas suas lucubrationes edendas extimula. *Lotum* XI. Calend. Novemb. M. D. XVIII.

Erasmus Rot. Egidio Buslidio S.D.

Epist. 27. **V**ir ornatissime hoc accessi, ut pluribus agerem cum oratore Regis *Angliae Ricardo Paco*, viro utriusq; literaturæ callentissimo, sed incommoditas cœli facit, ut domi me contineam. Mito dono libros *Gallus*, operâ *Thoma Linacri* melius *Romani* loquentes, quam antea *Græci* loquebantur. Tres posteriores magis te capient, nam tres primos consumit ferè in ungendo, lavando, fricandoque, nunc puerum, nunc adolescentem, nunc juvenem. Novum Testamentum felicibus auspiciis exiit in lucem: quo minus huc adduxerim, oblivio fuit in causa. Theologi mitescent, imò respiscunt. Exire non audeo. Tuam excellentiam vocare audeo ad cœnulam tribus ovis apparatus. Ad eam hoc venies gratior, quo parior est. Bene vale. Colloquar antequam abeam. M. D. XVIII.

Ambrosius Leo Nolanus Medicus Erasmo S.D.

Epist. 28. **H**actenus *Erasme* charissime, nugæ illas esse putavi, quas de *Pythagora* & *Prote* scripsere veteres: illum sæpe ad has vitæ auras reversum fuisse, totidèmq; mortem appetisse: hunc in varias formas mutasse sese, cum libuisset. Factum enim alterius ab altero parum differre nōsti. Nunc verò non nugæ, non fabellas illas ridemus, historias credimus, quandoquidem in te uno utrumq; contigisse novimus. Pauci enim intra tempora tam sæpe obisti & redisti ad vivos, quam de forma in formam variam novamque mutatus es. Primum enim audivimus etiam ab *Aldo*, te in *Gallia* obisse, paucos post annos revixisse in *Germania*. Deinde relatum est, te desideratum esse in *Germania*, qui paulò post in *Italia* apparuisti. Postremò intelleximus, appetuisse te apud *Bri-*

A *lomas*, nunc ab *Aurum* revocasse gradum in *Gallia*, unde & ad nos nostratèsq; viros & literas dedisti, & salute mukà impartisti. Quamobrem alterum visus sum videre *Pythagoram*. Quin etiam non modò ex *Italia* mutatus es in *Galliam*, & de *Gallia* in *Germaniam* transisti, tanquam de vitulo in avem, & de ave in frumenti genus, quod semen apud *Plinium* malè legitur: verum etiam de Poeta in Theologum inverius es, ac de Theologo in Cynicum philosophum transmigrasti: item denuo Cynicum cum Oratore commutasti, quæ miræ metamorphoses *Prote* illius solius videbantur. Vidimus enim innumeros libros tuos impressos, quibus memoratas vel hominis vel ingenii perlonas & formas variasti, idq; magnà cum omniū laude & admiratione & lætatione, etiam te & dicta tua sapientissimo testantur, non ut unus idemque sententiarum magnarum autor foret, sed tanquā tres quatuorve auctores illatum essent. Quin imò ob tuas ejusmodi transmutationes illud mihi contigit. Siquidem jam pridem ridebam *Pythagoram*, qui renascendo & agnosceret & memoraret, se alio tempore vixisse, quoniam *Aristoteles* demonstrat, nihil in morte remanere memoriz eorum, quæ ante acta essent in vita. Nunc verò ubi vidimus, te toties appetuisse rediisseque ad lumina solis, nostri ac amicorum memorem, memoriāque servantem, aspersi lumina *Aristotelis* fallacem diligentiam. Veruntamen & si ita habeat, vereor, *Erasme* mi, si etiam mutationes istas delectatus experiaris, aliter evenire quam proposueris, quāq; in aliis transmutationibus contigerat. Quam ob rem hortari te velim, ut in isto, quo frueris, vitæ genere teipsum contineas, teq; omni ope, quā potes, serves: periculūmq; nullam mutandi in eas: nè tibi, quod urinantibus accidere solet, contingat; qui dum sapiens ab aquis, in quas intrepidè insiliere, emerissent, aliquando securi sub aquis quum natarent, nusquam exiisse visi sunt. Atq; adagium tuum illud in memoriam revoces: Ne temere Abydum. Siquidem mutatione, quæ sit aut de vita ad mortem aut de forma in formam, periculosiorem video esse nullam. Hinc autem, quod gratus à nobis audias, nihil scribere valeamus. Namq; præter literaria munera nulla res est, quæ ad te pertinere videatur. Literæ verò ipsæ ubiq; gentium frigent, horrentque ut jamjam interitura: Magni enim sonitus *Tartarorum* armorum in *Italia* audiuntur, qui & in *Egypto* & *Syria* & *Perside* excubi sunt, quāpro re *Malæ* metuentes (sunt enim ut nōsti audite puelle) interitum cogitant, cum quibus casuras esse etiam literas omnes, necessum est. Sed tamen ne mutiamus aliqua, scias in senatu *Vento* sancitum esse, atq; etiam præconio publicatum, eligendum esse successorem *Marcus Adusuro*, qui publicè *Græcæ* literas auditores doceat: stipendiumq; centenorum aureorum decretum. Eam ob rem quā plurimi se parant & competunt. Namq; statutum est tempus duorum mensium, quo competitores & nomina dent, & legendo & aperiendo *Græcæ* auctores, ostendant qui viri sint, & quantum linguā & ingenio polleant. Si quis ergo fortè fuerit, qui per ista climata nomine & scientia *Græcorum* literarum claresceret, huic ipsi significato memoratum decretum, ut si animo ei sederit competere aperireque *Græcos* libros, huc intra duorum mensium curriculum se conferat. Ad hæc nōsti magnam

magnam auditorum turbam, qui veluti pollicini sub gloriante *Musuro* pipiebant, illorum non pauci jam pullastri magni evaserunt, nec pipiunt, sed pipant & cantillant, iidem magno animo sunt etiam ascendendi suggestum præceptoris. Atque inter eorum elegantiores unus *Petrus Aleyonius* multa è *Græco* in *Romanum* sermonem elegantissime vertit. Nam orationes plerasq; *Isocratis* ac *Demosthenis* tanta *Arpinitate* expressit, ut *Ciceronem* ipsum nihilominus legere videaris. *Aristotelisq;* multa vertit tam candidè, ut *Latine* gloriabundum dicere possis; en *Aristotelem* nostrum habemus. Idem ipse juvenis, ut est literarum optimarum utrarumque maximus alumnus, ita tui quoq; amantissimus, ac studiorum tuorum laudator summus. In cake de me jam sene & amico etiam senties aliquā. Nam ita viximus postquam hinc solvisti, ut vivebamus cum, quum nobilissimum eras, ut nōsti, continuo summuſtitando cum libellis utrisque, idq; ut fortum aliquem *Leone* dignum fenescendo conciperemus, non ut mulieres, quæ dum poellæ sunt, statim tempore gravidæ esse volunt, atq; paulo post fortificare gaudent, quarum filii imbecilles nascuntur, nec diu vivere queunt. Concepimus aliquos, quorum quosdam parturimus, quosdam peperimus, inq; lucem edidimus; opusculum enim in tres distinctum libros de *Nalæ* urbe patriâ nostrâ composuimus, quod impressum est: alterum magnum opus sectum in libros sex & quadraginta ex *Peripateticâ* disciplinâ confecimus adversus *Averroem*, quod etiam excusum est, ut intelligas, nos etiam haud contrivisse noctes inculcitrīs. Ad hæc aliquid literarum ad nos etiam des, velim: eas enim magnopere cupimus, non solum ut intelligamus, te bene agere, quod summo opere optam⁹, sed etiam ut à te audiamus aliqua eorum, quæ sunt apud eos, qui ex hac vita commigravere, atq; ultra sit regio ad manendum accommodatior; Calles enim utriusq; conditionem, quippe qui sæpe jam mortem cum vita, & cum morte vitam cōmutāſſi. Vale & nos ama, ut soles. *Veneris* decimoquarto Calend. August. Anno M.D. XVIII. apud speciarīam tabernam coralli.

Erasmus Roterod. Ambrosio Leoni insigni
Medico S.D.

Epist. 29. **Q**uo minus expectatz venerunt tuæ litteræ *Ambrosi* doctissime, hoc mihi plus voluptatis atrulerunt. Sic enim mihi totam illam nostræ consuetudinis memoriam renovârunt, ut eas legens apud *Veneros* mihi videret agere, veteres amicos meos tueri coram & amplecti, *Aldam*, *Baptistam Equatium*, *Hieronymum Aleandrum*, *M. Musurum*, te cum primis amicorum omnium suavissimum. Agnosco lepidissimos tuos mores in epistola tua, quæ tota jocis ac salibus scatet. O te felicem cui contigerit in pulcherrimis studiis, & in urbe facile omnium magnificentissima, inter patricos & eruditos viros consenescere! cum me meus genius pluribus casibus atq; erroribus exercuerit, quàm unquam *Neptunus Ulyſsem Homericum*. At ne quid horum tribuas inconstantia animi, in tanta fatorum varietate semper idem ac sui simillimus fuit *Erasmus*. Nec unquam alius fui, quàm sum, sed ita ferebat fabulæ ratio, alia subinde erat agenda persona. Et tamen tum demum mihi *Pythagoras*, ac *Proteus* objiceret, si nōſ-

A les omnes fabulæ nostræ scenas. Quoties enim post illa me sepelierunt isti, quoties ipse mihi sum superstes? Bonarum literarum hostes me propè singulis annis effecerunt, sepeliuntque. Quoties adita mihi *Basilea* per medios latrones, per medias pestes? Cum quibus monstris mihi ludandum fuit? Qui sudores exantlandi? Diceres *Erasmm* illum olim vitreum, nunc adamantinum esse factum. Quid faciam? Sic est satum meum. Tu felicior, cui licuerit in honesto tranquillōq; ocio cum philosophia mustare. Nec ullæ tempestates inciderunt, quæ te à tenore vitæ transvortium aliò raperent; expectamus avidissime factus istos non solum *Leone* dignos, ut tu vocas, verum etiam *Ambrosio* dignos, ut non minus habeant jucunditatis quàm roboris, & *Nestorem* illum *Homericum*, mellitâ facundiâ scatentem, nobis referant. Piè tu quidem, quod *Nolam* patriam tuam illustras, cui quondam *Maro* noster famam invidebat. Atque utinam prodisset ingens illud opus adversus *Averroem* impium & *his caligatores*. *De problematibus rerum naturalium*, quod opus jam olim habebas in manibus, admiror te nihil meminisse, nè de *Græcis* quidem literis, quas jam canelcens, & tamen feliciter amplexus es, gravi exemplo, nè posthac quisquam desperet adolescens. Quod mones, nè temerè *Abydum*: utinam in tempore monuisses, nunc postea quàm semel me ventis ac fluctibus credidi, horū arbitrio ferar necesse est. Attramē in tantis moribus quos quotidie novos excitant, in meliora studia conjurati sycophantæ, rationis ac philosophiæ saburra me libro, arteque, quantum licet, cum tempestate pugno. *Turcicos* motus nihil est quod formidemus, si modo Christianos Principes jungat concordia. Ex opectus verè philosophicum, prædiis ac pecuniis non times, studiis times! Ad quorum exitum nihil opus est *Turcis*. Moliuntur isthuc summâ vimonachi quidam ac Theologi. Quotam enim studiorum portionem relinquit, qui præter Sophisticam Theologiam, ac perturbatam legum cognitionem nihil vult sciri, qui linguas explodit, cui semel quicquid est solitionis literaturæ damnat? Sed nihil agunt homines impudentissime stolidi. Tota *Gallia*, tota *Germania*, atq; ipsa quoq; *Britannia*, flagrantibus etiam animis optimas literas amplectitur summo favore Principum, atq; etiam præsidio. *Marcus Musurus* & pitecopus esse maluit, quàm professor, sed huc festinantem *Roma* absorbit: non opinor quenquā apud nos tam impudentem esse, qui velit in isto theatro sui specimen edere, & *Gallos* aut *Germanos* cum *Italis*, imò cum *Musuri* posteris inire certamen, quid nisi sibilos ac risum lucrifactorus? Pergratum *Petri Aleyonii* per te novisse nomen, utinam & lucubrationes hominis videre liceret, præsertim quæ vertit ex *Aristotele*. Cupio totum hominem propius nōſſe, præsertim cum nostra non aspernetur, quod haud faceret, ni foret ingenio longè candidissimo. Lacesſam eum alias literis meis, nunc viro meis verbis dices salutem. Est apud *Britannos* vir undiquaq; doctissimus *Thomas Linacrus*, tibi jam olim ex *Aldi* nostrâq; prædicatione cognitus, tuæ professionis, ac ni fallor ætatis. Is idem agit quod tu: Multis annis elimatas lucubrationes suas vicissim edidit in lucem. Prodiit *Galerus* de *7* & *2* enav, tantâ fide, tantâ luce, tanto *Romani* sermonis nitore redditus, ut nihil usquam desideret lector

lector *Latium*. Imò nihil non melius reperiar, quam apud *Græcos* habeatur. Successerunt libri *Therapeutices*, quos scis quales antehac habuerimus. Expectamus proximâ futurâ libros *Aristotelis* Meteorologicos, non æstimandis sudoribus primum emandatos, deinde felicissime versos. Sunt illi permulta in scriniis, magno usui futura studiosis. His monumentis vir ille consuluit immortalitati sui nominis, his ornat suam *Angliam*, his aulam regiam illustrat, atque ipsum inprimis Principem, cui medicus est primarius. Apud *Gallios* item magnus ille *Guilhelmus Capus* novis subinde libris rem medicam nobis asserit. *Budæus* per iureconsultorum libros obambulat, *Angela* tabulum repurgat. Gaudet omnes admoneri, soli Theologi volumus meliora discere. Fac valedudinem tuam *Ambrosii* doctissime tueare diligenter, quo & diu prodis optimis studiis, & multis annis senex sene frui possim. Nam ipse præcurrentem te sum assequutus, totus ferme carus. *Aldus* in familiaribus colloquiis non sine voluptate solitus est imitari senis decrepiti balbutiæ, quâ olim putaret futurum, ut alter alterum consolaretur: *Quomodo vales*, inquit, *domine Erasmus*? deinde voce æquæ balbâ, sed exiliore, me videlicet agens, respondebat: *Si vales, ego valeo*. Hæc jucundè quidem somniabat, præsertim si sermo accederet de extruenda nova Academia, sed fidem non præstitit. Reliquit nos apte balbam illâ ætatem: etiam si me multo grandior erat *Aldus*, annis, ni fallor, plus minus viginti. Nam ipse nunc annum quinquagesimum secundum, aut ad summum tertium ago. Juvat plura tecum confabulari, optime *Leo*, sed aliò me vocant negotia. Tuum nomen semper exabit in meis Proverbis, si tamen his ipsis continget extare. Neq; vicissim in tuis lucubrationibus gravaberis *Erasmus* meminisse. Optimam *Baptistam Equatium* meo nomine salutato diligenter: item *Asulanum* cum sua familia, nominatim *Mauritium* qui nobis isthic puellus ludebat, cum adesset. Bene vale, *Levanii*, Idus Octobr. Anno millesimo quingentesimo decimonono.

Erasmus Roter. Nicolo Hæsteno S.D.

Epist. 30. **Q**uod *Thoma Mori* ingenium sic deamas, apenè dixerim deperis, nimirum scriptis illius inflammatus, quibus, ut verè scribis, nihil esse potest neq; doctius neque festivius, istuc mihi crede clarissime *Hæstene*, tibi cum multis commune est, cum *Moro* mixtum etiam. Nam is vicissim adeo scriptorum suorum genio delectatur, ut ipse tibi propemodum invidiam. Hæc videlicet est illa *Platonis* omnium maximè amabilis sapientiæ, quæ longè flagrantiores amores excitat inter mortales, quàm ullæ quamlibet admirabiles corporum formæ. Non cernitur illa quidem oculis corporeis, sed & animo sui sunt oculi, ut hic quoq; verum comperiat illud *Græcorum* in re ævæ vitæq; adiutorium, per hos sit aliquoties, ut ardentissima charitate conglutinentur, inter quos nec colloquium, nec mutus conspectus intercessit. Et quemadmodum vulgo fit, ut incertis de causis alia forma alios rapiat: ita videtur & ingeniorum esse tacita quædam cognatio, quæ facit ut certis ingeniis impensè delectemur, cæteris non item. Cæterum quod à me flagitas, ut tibi totum *Me-*

rum velut in tabula depingam, urinam tam absolute præstare queam, quam tu vehementer cupis. Nam mihi quoq; non injucundum fuerit, interitum in amici multo omnium suavissimi contemplatione versari. Sed primum *Mori* dotes perspexisse. Deinde haud scio an ille latus sit, a quolibet artifice depingi sese. Nec enim arbitror levioris esse operæ *Morum* effingere, quam *Alexandrum* magnum, aut *Achillem*, nec illi quam hic notiter immortalitate digniores erant; tale argumentum prorsus *Apelles* cupiditiam mapam dederat: at vereor, ne ipse *Fulvius Rusticus* similior sit quam *Apelles*. Experiat tamen tibi totius hominis simulacrum delineare verius quam exprimere, quantum ex diutina domesticq; consuetudine vel animadvertere licuit, vel meminisse. Quod si quando fiet, ut vos aliqua legatio commutat, tum demum intelliges, quam non probum artificem ad hoc negotii delegeris, vereorque plane, ne me aut invidentiæ incutes aut exortientia, qui ex tam multis bonis tam pauca vel viderim leppus, vel commemorare voluerim invidus. Atq; ut ab ea parte exordiar, quæ tibi *Morus* est ignotissimus, statim modumq; corporis est infra proceritatem, supra tamen notabilem humilitatem. Verum omnium membrorum tanta est symmetria, ut nihil hic omnino desideres, cuncte corporis candida, facies magis ad candorem vergit, quàm ad pallorem, quanquam à rubore procul abest, nisi quod tenuis admodum rubor ubiq; subluet, capilli subnigro flavore, si ve naviis, sufflavo nigrore, barba rarior, oculi subcauti, maculis quibusdam interspersis, quæ species ingenium arguere solet felicissimum, apud *Britannos* etiam amabilis habetur, cum nostri nigrore magis capiuntur. Negant ullum oculorum genus minus infestari vitis. Vultus ingenio responder, gratam & amicam festivitatem semper præ se ferens, ac nonnihil ad ridendi habitum compositus. Atq; ut ingenue dicam, appolitor ad jucunditatem, quàm ad gravitatem aut dignitatem, etiam si longissime abest ab ineptia scurrilitateque: Dexter humerus paulo videtur eminentior laevo, præsertim cum incedit, id quod illi non accidit natura, sed assuetudine, qualia permulta nobis solent adhztere. In reliquo corpore nihil est quod offendar, manus tantum subrusticæ sunt: ita duxaxat, si ad reliquam corporis speciem conferantur. Ipse omnium quæ ad corporis cultum attingent semper à puero negligentissimus fuit, adeo ut nec illa magnopere curare sit solitus, quæ sola viris esse curanda docet *Ovidius*. Formæ venustas quæ fuerit adolescenti, nunc etiam licet ex re hæsteno conjicere: quanquam ipse novi hominem, non majorem annis viginti tribus, nam nunc non multum excessit quadragesimum. Valetudo prospera magis quàm robusta, sed tamen quæ quantilibet laboribus sufficit, honesto cire dignis, nullis aut certe paucissimis morbis obnoxia: spes est vivacem fore, quando patrem habet admodum natu grandem, sed mirè virenti vegetaq; senectute. Neminem adhuc vidi minus morosum in delectu ciborum. Ad juvenilem usq; ætatem aquæ potu delectatus est, id illi patrium fuit. Verum hac in re ne cui molestus esset, fallebat convivas è stanno poculo cervisiam bibens, eamque aquæ proximam, frequenter aquam meram. Vinum, quoniam illic mos est ad idem poculum vicissim invitare sese, summo

summo ore nonnunquam libabat, ne prorsus abhorre videretur, simul ut ipse communibus rebus assuesceret. Carnibus bubulis, fassamentis, pane secundario, ac vehementer fermentato libentius vesceretur, quam his cibis quos vulgus habet in deliciis. Alioqui nequaquam abhorrens ab omnibus quæ voluptatem innoxiam adferunt etiam corpori. Lactariorum, & eorum fructuum qui nascuntur in arboribus semper fuit appetentior: esum ovorum in deliciis habet. Vox neque grandis est, nec admodum exilis, sed quæ facile penetrat aures, nihil habens canorum, ac molle, sed plane loquentis est: nam ad Musicam vocalem à natura non videtur esse compositus, etiam si delectatur omni Musices genere: Linguam mirè explanatam articulataque, nihil habens nec præceps, nec hæsitans. Cuius simplici delectatur, nec feris, purpuræ, aut catenis aureis utitur, nisi cum integrum non est ponere. Dictu mirum, quam negligens sit ceremoniarum, quibus hominum vulgus æstimat morum civilitatem. Has ut à nemine exigit, ita aliis non anxie præstat nec in congressibus, nec in conviviis, licet harum non sit ignarus, si lubeat uti. Sed muliebri putat, viroque indignum, ejulmodi ineptiis bonam temporis partem absumere. Ab aula Principumque familiaritate olim fuit alienior, quod illi semper peculiariter invisa fuerit tyrannis, quemadmodum æqualitas gratissima. Vix autem reperias ullam aulam tam modestam, quæ non multum habeat strepitus, atque ambitionis, multum fœci, multum luxus, quæque prorsus absit ab omni specie tyrannidis. Quin nec in *Hæmulo* octavi aulam pertrahi potuit, nisi multo negotio, cum hoc Principe nec operari quicquam possit civilius ac modestius. Natura liberratis atque otii est avidior, sed quemadmodum ocio cum datur lubens utitur: ita quoties poscit res, nemo vigilantior aut patientior. Ad amicitiam natus factusque videtur, cuius & sincerissimus est cultor, & longè tenacissimus est. Nec ille metuit *Prologus* ab *Æscho* parum laudatam. Nulli non patet ad necessitudinis fœdus. Nequaquam morosus in diligendo, commodissimus in alendo, constantissimus in retinendo. Si foris incidit in quempiam, cuius vitiis mederi non possit, hunc per occasionem dimittit, dissuens amicitiam, non abruptens. Quos sinceros reperit, & ad ingenium aptos, horum consuetudine fabulisque sic delectatur, ut in his rebus præcipuam vitæ voluptatem ponere videatur. Nam à pila, alea, chartis, ceterisque lusibus, quibus vulgus procerum temporis tedium solet fallere, prorsus abhorret. Porro ut propriarum rerum est negligentior, ita nemo diligentior in curandis amicorum negotiis. Quid multis? Si quis absolutum veræ amicitiae requirat exemplar, à nemine rectius petierit, quam à *Moro*. In convivio tam rara comitas, ac morum suavitas, ut nemo tam tristi sit ingenio, quem non exhilaret: nulla res tam atrox, cuius tedium non discutiat. Jam inde à puero sic jocis est delectatus, ut ad hos natus videri possit, sed in his nec ad scurrilitatem ulque progressus est, nec mordacitatem unquam amavit. Adolescens comædiolas & scripsit, & egit. Si quod dictum esset falsius etiam in ipsum tortum, tamen amabat, usque adeo gaudet salibus argutis, & ingenium redolentibus, unde & epigrammatis lusit juvenis, & *Luciano* cum primis est delectatus, quin & mihi ut *Moræ*

A *encomium* scribere, hoc est, ut camelus saltare, fuit autor. Nihil autem in rebus humanis obvium est, unde ille non venetur voluptatem, etiam in rebus maxime seriis. Si cum eruditis & cordatis res est, delectatur ingenio: si cum indoctis ac stultis, fruitur illorum stulticia. Nec offenditur morionibus, miræ dexteritate ad omnium affectus sese accommodans. Cum mulieribus serè, atque etiam cum uxore, non nisi lusus, jocosisque tractat. Diceret alteram quendam esse *Democritum*, aut potius *Pythagoricum* illum philosophum, qui vacuus animo per mercatum obambulans, contemplatur tumultus venditum atque ementium. Nemo minus ducitur vulgi judicio, sed rursus nemo minus abest à sensu communi. Præcipua illi voluptas est spectare formas, ingenia & affectus diversorum animantium. Proinde nullum serè genus est avium, quod domus non alat, si quod aliud animal vulgo ratum, veluti simia, vulpes, vivera, mustela, & his consimilia. Ad hæc si quid exoticum, aut aliqui spectandum occurrat, avidissime mercari solet, atque his rebus undique domum habet instructam, ut nusquam non sit obvium, quod oculos ingredientium demoretur: ac toties sibi renovat voluptatem, quoties alios conspiciat oblectari. Cum ætas ferret, non abhorruit à puellarum amoribus, sed citra infamiam, & sic ut oblati magis frueretur, quam captivis: & animo minuo capereitur potius, quam coitu. Bonas literas à primis statim à nris hauerat. Juvenis ad *Græcæ* literas ac philosophiæ studium sese applicuit, adde non opulante patre viro aliqui prudenti, proboque, ut ea corantem omni subsidio destitueret: ac penè pro abdicatione haberet, quod à patris studiis destititum videretur, nam is *Britannicorum* legum peritiam proficetur. Quæ professio, ut est à veris literis alienissima: ita apud *Britannos* cum primis habentur magni, clarique, qui in hoc genere sibi parant auctoritatem, nec temere apud illos alia via ad rem ac gloriam parandam magis idonea. Siquidem plerumque nobilitatem illius insule peperit hoc studiorum genus. In eo negant quicquam absolvi posse, nisi plurimos annos insudaverit. Ab hoc igitur cum non injuria abhorreret adolescentis ingenium, melioribus rebus natum, tamen post degustatas scholasticas disciplinas, sic in hoc versatus est, ut neque consulerent quicquam libentius litigatores, neque quæsum uberiores faceret quicquam eorum, qui nihil aliud agebant. Tanta erat vis ac celeritas ingenii. Quin & evolvendis orthodoxorum voluminibus non segnem operam impendit: *Augustini* libros *De civitate Dei* publice professus est adhuc penè adolescens auditorio frequenti, nec puduit, nec parituit sacerdotibus ac senes à juvene profano sacra discere. Interim & ad pietatis studium totum animum appulit, vigiliis, jejuniis, precationibus aliisque consimilibus progymnasmatibus sacerdotum meditant. Quæ quidem in re non paulo plus ille sapiebat, quam plerique illi, qui temere ad tam arduam professionem ingerunt sese, nullo prius sui periculo facto. Neque quicquam obstabat quo minus sese huic vitæ generi addiceret, nisi quod uxoris desiderium non posset excutere. Maluit igitur maritus esse callus, quam sacerdos impurus. Tamen virginem duxit admodum puellam, claro genere natam, rudem adhuc, utpote ruri inter parentes ac sorores semper habitam, quo magis illi

ille liceret illam ad suos mores fingere. Hanc & literis instruendam curavit, & omni Muses genere doctam reddidit, planèq; talem pene fuerat, qui cum libuisset universam ætatem exigere ni mors præmatura poellam sustulisset e medio, sed enixam liberos aliquot, quorum adhuc supersunt puellæ tres, *Margareta, Aloysia, Cecilia*, puer unus *Joannes*. Neque diu celebs vivere sustinuit, licet aliò vocantibus amicorum consiliis; paucis mensibus à funere uxoris viduam duxit magis curandæ familiæ, quàm voluptati, quippe nec bellam admodum, nec poellam, ut ipse joculari solet, sed acrem ac vigilantem matrem familiæ, qui cum tamen perinde comiter suavitèq; vivit, ac si puella foret formâ quantumlibet amabili. Vix ullus maritus à sua tantum obsequii impetrat imperio atq; severitudine, quàm hic blanditiis jocisque. Quid enim non impetret, posteaquàm effecit, ut mulier jam ad senium vergens, ad hoc ævum minime mollis, postremo ad rem attentissima, citharâ, tectitudine, monochordo, tibis canere disceret, & in hisce rebus quotidie præscriptum operæ pensum exigenti marito redderet? Consimili comitate totam familiam moderatur, in quâ nulla traxordia, nulla rixa. Si quid extiterit, protinus aut medetur, aut componit. Neg; quonquam unquam dimisit ut inimicum, aut ut inimicus. Quin hujus domus fatalis quædam videtur felicitas, in quâ nemo vixit, qui non provectus sit ad meliorem fortunam, nullus inquam ullam famæ labem contraxit. Quin vix illos reperias, quibus sic convenit cum matre, ut huic cum novercâ, nam pater jam alteram induxerat, utramq; non minus adamavit, ac matrem. Nuper induxit tertiam, hæc *Morru* sanctè dejerat se nihil unquam vidisse melius. Porro erga parentes ac liberos, sororèsq; sic affectus est, ut nec amat molestè, nec unquam desit officio pietatis. Animus est à fordido lucro alienissimus. Liberis suis semovit e facultatibus, quod illis satis esse putat, quod superest largiter effundit. Cum ad vocationib; adhuc aleretur, nulli non dedit amicum verumque consilium, magis illorum commodis prospiciens quàm suis: Plerique solitas persuadere, uti litteram componerent, munus enim hic fore dispendii. Id si minus impetrabat, tum rationem indicabat, quâ possent quàm minimo dispendio litigare, quâdo quibusdam hic animus est, ut litib; etiam delectentur. In urbe *Londoniensi*, in quâ natus est, annos aliquot judicem egit in causis civilibus, id munus ut minimum habet oneris (nam non sedetur nisi die *Jovis* usque ad prandium) ita cum primis honorificum habetur. Nemo plures causas absolvit, nemo se gessit integrius, remissâ plerique pecuniâ, quam ex præscripto debent, qui litigant. Siquidem ante litis contestationem actor deponit tres drachmas, totidem reus, nec amplius quicquâ fas est exigere. His morib; effecit, ut civitati suæ longè charissimus esset. Deceverat autem hâc fortunâ esse contentus, quæ & satis haberet autoritatis, nec tamen esset gravibus obnoxia periculis. Semel atque iterum extrusus est in legationem, in quâ cum se cordatissime gessisset, non conquievit serenissimus Rex *Henricus* ejus nominis octavus, donec hominem in aulam suam pertraheret. Cur enim non dicam pertraheret? Nullus unquam vehementius ambiit in aulam admitti, quàm hic studuit effugere. Verum cum esset optimo Regi in animo, fami-

liam suam erudiis, gravibus, cordatis, & integris viris differtam reddere, cum alios permultos cum *Morru* in primis accivit, quem sic in intimis habet, ut à se nunquam patiatur discedere. Sive seriis utendum est, nihil illo consilcius, sive visum est Regi fabulis amœnioribus laxare animum, nullus comes festivior. Sæpe res arduæ judicem gravem & cordatum postulant, has sic *Morru* discit, ut utraq; pars habeat gratiam. Nec tamen ab eo quisquam impetravit, ut munus à quoquam acciperet. Felices res publicas, si *Morri* similes magistratus ubique præficeret Princeps. Nec interim ullum accessit supercilium. Inter tantas negotiorum moles, & veterum amiculorum meminit, & ad litteras ad amatas subinde redit. Quicquid dignitate valet, quicquid apud amplissimum Regem gratia pollet, id omne juvandæ reipub. juvandis amicis impendit. Semper quidem adfuit animus de cunctis bene merendi cupidissimus, mirèq; pronus ad misericordiam: cum nunc magis exerceat, quando potest plus prodesse. Alios pecuniâ sublevar, alios autoritate tueri, alios commendatione provehiti: quos alioqui juvare non potest, his consilio succurrit. Nullum unquam à se tristem dimisit. Dices. *Morru* esse publicum omnium inopum patrum. Ingens luctum sibi putat accessisse, si quem oppressum sublevavit, si perplexum & impeditum explicuit, si alienatum redegit in gratiam. Nemo lubentius collocat beneficium, nemo minus exprobrat. Jam cum tot nominib; sit felicissimus, & felicitatis comes ferè soleat esse jactantia, nullum adhuc mortalium mihi videre contigit, qui longius abesset ab hoc vitio. Sed ad studiorum commemorationem redeo, quæ me *Morru*, mihiq; *Morru* potissimum cœciliârunt. Primam ætatem carmine potissimum exercuit, mox diu habitus est, ut prosam orationem redderet molliorem, per omne scripti gen; stilum exercens, qui cujuscumque sit, quid attinet commemorare tibi præsertim qui libros ejus semper habeas in manibus. Declamationib; præcipue delectatus est, & in his materiis adoxis, quod in his acrior sit ingeniorum exercitatio. Unde adolescens etiamnum dialogum moliebatur, in quo *Platonis* communitatē ad uxores usque defendit. *Lactius Tyrannicida* respondit, quo in argumento me voluit antagonistam habere: quo certius periculum faceret, ecquid profecisset in hoc genere. *Utopiam* hoc consilio edidit, ut indicaret quibus rebus fiat, ut minus commodè habeant respublicæ, sed *Britannicam* potissimum effinxit, quam habet penitus perspectam cognitamque. Secundum librum prius scripserat per ocium, mox per occasionem primum adjecit ex tempore. Atque hinc nonnulla dictionis inæqualitas. Vix alium reperias, qui felicius dicat ex tempore, adeò felici ingenio felix lingua subservit. Ingeniū præfens, & ubiq; prævolans, memoria parata, quæ cū omnia habeat velut in numerato, promptè & incōtante suggerit quicquid tempus aut res postulat. In disputationib; nihil fingi potest acuti, adeò ut summis etiam Theologis sæpe negotium facessat, in ipsorum arena versans. *Joannes Coletus* vir acris, exactique judicii, in familiaribus colloquiis subinde dicere solet, *Britannia non nisi unicum esse ingenium*; cum hæc insula tot egregiis ingeniis floreat. Vera pietatis non indiligens cultor est, etiam si ab omni superstitione alienissimus. Habet suas horas, quibus Deo liter precibus, non ex more, sed

e pe-

è pectore depromptis. Cum amicis sic fabulatur de vita futuri seculi, ut agnoscas illum ex animo loqui neque sine optima spe. Ac talis *Morus* est etiam in aula. Et postea sunt, qui putent *Christianos* non inveniri, nisi in monasteriis. Tales viros cordatissimus Rex in familiam suam, atq; adeò in cubiculum non solum admittit, verum etiam invitat, nec invitat modò, verum etiam pertrahit. Hos habet arbitros, ac testes perpetuos vitæ suæ, hos habet in consiliis, hos habet itinerum comites. Ab his slipari gaudet, potius quàm luxu perditis juvenibus, aut mulierculis, aut etiam torquatis *Midis*, aut insynceris officiis, quorum alius ad voluptates ineptas avocet, alius ad tyrannidem inflammet, alius ad expilandum populum novas technas suggerat. In hac aula si vixisset *Huttenus*, sat scio rursus aliam aulam describeres, & misaulos esse desineres, quanquam tu quoq; cum eo Principe vivis, ut integriorem nec optare possis. Neque desunt qui rebus optimis faveant, veluti *Struonius* ac *Coppus*. Sed quid ista paucitas ad tantum examē insignium virorum, *Montjoii*, *Linacri*, *Pacai*, *Coleti*, *Stoefschleii*, *Latimeri*, *Mori*, *Tonstalli*, *Clerici*, atque aliorum his ad similia? quorum quencumq; nominaris, mundum omnium virtutum ac disciplinarum semel dixeris. Mihi verò spes est haud quaquam vulgaris, fore, ut *Albertus*, unicum his temporibus nostræ *Germaniæ* ornamentum, & plures sui similes in suam allegat familiam, & ceteris Principibus gravi sit exemplo, ut idem & ipsi suæ quisq; domi facere studeant. Habes imaginem ad optimum exemplar à pessimo artifice non optimè delineatam. Ea tibi minus placebit, si contingeret *Morum* nōsse propius. Sed illud tamen interim cavi, ne mihi possis impingere, quod tibi minus paruerim, neve semper opprobres nimium breves epistolas. Etiam si hæc nec mihi scribenti visa est longior, nec tibi legenti, sat scio, prolixa videbitur: id faciet *Mori* nostri suavitas. Verum ne nihil ad postremam tuam epistolam respondeam, quam prius excusam legi quàm scriptam, Clarissimi Principis *Alberti* humanitatem ex ipsius etiam ad me literis intellexi. Sed qui quæso factum, ut patera prius ad omnes pervenerit tuis literis quam ad me? Certè per geminam certius mittere poteras, quàm per *Richardum Pacanum*, sereniss. *Angliæ* Regis oratorem, sive me haberet *Brabantia*, sive *Britannia*. Tu, quantum video, & calamo & ensè gnaviter belligeraris, nec minus tamen feliciter, quàm fortiter. Nam apud Cardinalem *Cajetanum* audio te magnam etiam iniisse gratiam. *Cajetanus* bene esse gaudeo. *Francisci Sichelii* nomen non sinit emori literæ, nisi velint ingrati tudinis postulari. De rebus nostris aliàs: nunc illud tantum. Res hic sordidissimis sycophantiis agitur, quibus artibus ut imparem me fatear, necesse est. Si quis est isthic qui cupiat artem sycophanticam discere, indicabo illi quendam hujus disciplinæ mirum artificem, quem huic rei planè na-

A cum dicas; Minus bonus orator *Cicero*, quàm hic sycophanta: & reperit dociles multos apud nos. Nondum tempus est, verum brevi vobis hominem commendabo, ut quo dignus est, quodque miserè ambit, omnium eruditorum literis celebratur, portentum verius quàm homo. Bene vale. *Antwerpia* decimo Cal. Augusti. An. M. D. XIX.

Eras. Rot. Guillelmo Neseo S. D.

B Te tæque quaterq; felicem optime *Neseo*, Epist. 31. cui contigerit, sub *Cypriano Talo*, viro non literis solum ac morum integritate, verum etiam rarâ prudentiâ, miròque rerum usu insigni, merere Musis: cui cum *Gracilis* etiam accesserit, non video quid hominis dotibus possit adjungi. Nam in omnibus honestis disciplinis ille jam olim sic est absolutus, citra professionis supercilium, ut non videam, quem cum eo conferre queam: proinde etiam atque etiam vide, nè ipse tuæ desis felicitati, fac punc *Germanum* agas, vince, spolia, nuda *Galliam* bonis literis: ita futurum est, ut nec illam relinquant pauperiorem, & tu pulcherrimis mercibus locuples in patriam redeas. Hic, hic nos fortes & invictos præstemus, neq; commutamus, ut *Germani* *Gallis* ingenio cessione videamur. Majorem in modum te rogo, adeas meo nomine *Petrus Vuterinus*, is agit in collegio *Nova*, ut sciam quid valeat, quid rerum agat: nam jamdiu scribit nihil. Tum fac sciam, quid agat *Thomas Greius*, mutus & ipse. De *Fabri Apologia*, quam quidam aiunt cum adornare, nihil sanè formido: tantum molestum est bonas horas in talibus nugis collocare, cum melioribus rebus vix sufficiam: tum video literarum hostes hoc studio moliri, ut nos committant, ante planè tyrannicâ: siquidem tyrannis nihil formidabilius bonorum concordia. Quid velit ipse viderit, pro veteri nostra consuetudine doleo, quod me provocans non optime consuluerit famæ suæ. Quod si cujus instinctu denuò provocabit odiosius, fortassis non quibo imperare animo meo similem moderationem. Quid cum hujusmodi rixis, iis qui *Gracilis* ac Musis sacra faciunt? imò qui *Christi* mystas profitentur? Quanto satius est, certare mutuis officiis? Sed nemo pugnat acrius, quàm qui nolit & invitus ad pugnam pertrahitur. Utinam mihi semper in vagina conditum pereat rubigine ferrum, aut si stringendum est, ne cogar in amicum exerere. Penè rursus absolvi Novum Testamentum, in quo quoties quàm honorificè *Fabri* facio mentionem: nisi proflus contumelia est illi dissentire, cum ille dissentiat etiam ab omnibus. Tu fac hominem ames ac suspicias, nec pilo tibi sit ingrator ob hanc inter nos conflictationem. Bene vale amice singularis. *Joannes Smithus* meus jubet te salvere, scripturus, sed non licuit nec per negotia, quibus nullis distringitur, nec per ociū, quo abundat. *Levanis*. An. M. D. XV. Calend. Februarias. Ex *Lilio*.

D E S.

DES. ERASMI ROT. EPISTOLARUM LIBER UNDECIMUS.

Thomas Cardinali Erasmus Rotterod.

Epist. 1.

Post plurimam salutem R.D. non infimum decus augustissimi ordinis Cardinalitii: quod hactenus non reviserim *Mecenas* meos, quos eximios, neque hos sanè paucos habet mihi *Britannia*, studiorum opera fuerunt in causa, quæ me propemodum opprimunt, dum onus onere cumulatur, velox *modo supervenis audem*, ut *Nasus* utar verbis: sed præcipue tamen valetudo ex multis gravibus ac diutinis morbis adhuc tenerior, quam ut ausim me molestæ navigationi committere. Porro quod nec literis salutârim amplitudinem tuam: partim puduit eam tot arduis negotiis tui regni, tum ecclesiæ distentam, meis naniis interpellare: partim deterruit ejusdem magnitudo, cui religiose scribunt & maximi. Caterum cum, qui istinc huc commeant, miro consensu prædicarent, quanto studio, quantoque successu tua prudentissima pietas *Britanniam* ex ærea auream facere molitur, non potui mihi temperare, quin & istum animum tibi, & te *Britannia* nostræ gratularer. Siquidem, ut omnium testimonio celebratur, inter tot præcipuos orbis monarchas, jam olim optatam pacem artissimis fœderibus conglutinasti cum *Leo Pont. Max.* pacis alioqui cupientissimus, de quinquennibus induciis duntaxat ageret. *Britanniam* omnem à latrociniiis, grassatoribus, ociosis erroribus repurgas, ut jam non tuncior sit à venenis aut perniciosior feris, quam ab hominibus noxiis. Lites perplexas auctoritate tuâ diffecas, non minus feliciter quam *Alexander* ille magnus nodos *Gordius*. Magnatum dissidia componis, monasteria passim veteri religionis disciplinæ restituis: clerum omnem ad laudatorem vitæ formam revocas: quin & liberalium disciplinarum studia, nonnihil hactenus collapsa, sarcis politiores literas cum veteris inscitæ patronis adhuc colluctantes, favore tuo fulcis, auctoritate tueris, splendore ornas, benignitate foves, magnificis salariis invitans eruditissimos quosque professores. Comparandis bibliothecis, omni bonorum autorum genere locupletissimis, cum ipso certas *Ptolemaus Philadelphus*, magis hac re quam ipso regno celebri. Tres linguas, sine quibus manca est omnis doctrina, nobis revocas. Nam hoc beneficio quod nunc præstat inclytæ scholæ *Oxonienis*, totam *Britanniam* felicem judico. Quin & illud fore confido, ut hoc pulcherrimum exemplum nostrorum quoque Principum animos expergeficiat aliquando. Video, video prorsus seculum quoddam aureum exoriri, si Principibus aliquam multis tuis iste incessat animus. Reponet justa præmia sanctissimis tuis conatibus is, cujus auspiciis hæc geri videntur. Nec erit ingrata posteritas. Novam hanc felicitatem orbi

per te partam, loquentur olim eruditorum hominum literæ. Tuum istud pectus juvandis mortalium rebus natum, celebrabit æternis monumentis *Latina* pariter ac *Græca* facundia. Istiusmodi columnis, istiusmodi pyramidibus & paratur & servatur honesti nominis nunquam intermoritura memoria. Ego interim publicæ gratulans felicitati, meum nomen hæc recentiorum obscurari gaudeo, nimirum passim jam efflorescentibus, ad quos ipse nec scire literas, & infans esse videor. Mihi sat est, quod hoc laudis fero, si tamen promereor, ut dicar unus ex eorum numero fuisse, qui crassissimam barbaricam, ac pudendam infantiam, quas hactenus nobis opprobrabat *Italia*, ab hisce regionibus depellere conati sunt. Id quam feliciter fecerim, nescio, certè non absque invidia mihi tentatum scio, quæ non secus atque umbra lucem, egregios conatus solet comitari. Tamen mire sunt plerique. Tantum adhuc rebellant pauculi quidam, grandiores quam ut sperent, crassiores quam ut possint, arrogantes quam ut velint meliora discere. His persuaderi non potest, quin semel collapsura sit omnis ipsorum auctoritas, si sacros libros habeant emendatiores, & horum intellectum ab ipsis petamus fontibus. Tanti faciunt suam majestatem, ut malint ignorari multa, multa perperam legi citarique in divinis libris, quam ipsos quicquam nescisse videri. Quoniam autem sentiunt sese impares argumentis, & si libris agant, nihil aliud assequi sese, quam ut suam traducant inscitiam pariter ac stultitiam, ac seipsos eruditius deridendo propinent, aperto Marte diffidat artes confugiunt, sycophantiis onerant bonas literas, ac bonarum literarum assertores, atque in primis quem arbitrantur ad hæc studia revocanda nonnihil attulisse momenti. Quicquid prodit invidiosum, *Erasmus* impingunt. Dicat hic & calumniæ ingenium esse, misceant bonarum literarum causam, cum *Reuchlini Lutherique* negotio, cum hæc nihil inter se cohzreant; Mihi sanè neque *Caballa*, neque *Thalmud* unquam attulit, cum *Reuchlinus* semel duntaxat congressus sum *Francfordia*, nec aliud inter nos intercedit, nisi civilis amicitia, qualis ferè inter studiosos omnes solet: neque verò me pudeat cum eo viro necessitudine junctum esse: Habet meas literas, quibus nondum de facie notum admonéo, temperet à manifestis conviciis, quibus illius apologia satis *Germanicè* debacchatur in adversarios, tantum abest, ut famosis scriptis ubique faverim. *Lutherus* tam ignotus est mihi, quam cui ignotissimus, nec adhuc vacavit hominis libros evolvere præter unam & alteram pagellam: non quod fastidierim, sed quod per studiorum occupationes non datum sit ocium: & tamen hunc quidam, ut audio, confingunt meâ adjuvum operâ. Si rectè scripsit, mihi nihil debetur laudis: sin secus, nihil mereor pro-

A

pro-

probrum, quādo in omnib⁹ illius lucubrationib⁹ nē apiculus quidem ullus est meus. Id verissimū esse comperiet, qui quis volent vestigare. Hominis vita magno omnium consensu probatur: jam id non leve praejudicium est, tantam esse morum integritatem, ut nec hostes reperiant quod calumnientur. Quod si maximē vacasset legere, non mihi tantum arrego, ut de tanti viri scriptis velim pronunciare, etiamsi nunc passim pueri magnā temeritate pronuncient, hoc erroneum, illud haeticum. Imō adversus *Lutherum* aliquando fuimus iniquiores, nē quid invidiā recideret in bonas literas, quas nolebam amplius onerari: Nec enim me fugit, quā invidiosa res sit, ea labefactare, unde messis opima demetitur sacerdotibus aut monachis. Prodierant primum aliquam multā propositiones de remissionibus Pontificiis: mox accessit unus atque alter libellus *De confessione*, *De penitentia*: cum sentirem gestire quosdam ad editionem, serio dissuasi, ne invidiam hanc adderent bonis literis. Erant hujus rei testes & qui *Luthero* bene voluit. Tandem prodit examen libellorum: nemo me vidit legentem: nemo probantem audivit, aut improbantem. Nec enim tam temerarius sum, ut probem quod non legerim: neque tam sycophanticus, ut damnem quod nesciam: etiamsi hoc hodie solenne est iis, quos minimē decet. Habet *Germania* juvenes aliquot magnā & eruditionis & eloquentiā spem de se praebentes, quorum operā futurum auguro, ut aliquando gloriari possit *Germania*, quod nunc optimo jure gloriatur *Britannia*. Horum nemo mihi de facie notus est, praeter *Eobanū*, *Huttenū*, ac *Beatum*: hi nullo non machinarum genere, cum linguarum ac bonarū literarum, quibus omnes boni favent, hostibus depugnant. Horum libertatem faterer & ipse intolerabilem, nisi scirem, quā atrocibus modis tum publicarum privatim irritentur. Ipsi sibi permittunt, ut in sacris concionibus, in scholis, in conviviis odiosissimē, imō seditiosē quidvis vociferentur apud imperitam multitudinem, & facinus non ferendum arbitrantur, si quis horum ausu mutire cum & apiculis sit aculeus, quo laesa feriant: & musculis denticuli, quibus offensi sese tueantur. Unde novum hoc deorum genus? Illi quos lubitum est, haeticos faciunt, & cælum terrā miscunt si quis eos appellet sycophantas. Cumq; non vereantur ea designare quorum pudeat etiam *Oresten*, tamen à nobis postulant ut non nisi cum honoris praefatione nominentur, adeo fidunt stultitiā multitudinis nē dicam Principum. Ego bonas literas ut nunquam assequi potui, ita semper amavi: harum assertoribus faveo, quibus optima res ubi, ne favent, praeter *Midam* aliquot, quos aliquando describet quispiam. Atqui sic his faveo, ut tuear quod virtutis est, nō si quid adsit vitii. Quod si quis expendat, quibus vitiis maduerint, qui pridem apud *Italos* & *Gallos* resurgentibus priscis studiis opitulati sunt, non poterit non favere his nostris, quorum mores ejusmodi sunt, ut theologis istis censoribus imitandi sint magis quam reprehendendi. Ab his quicquid prodit, meum esse suspicantur, etiam apud vos, si modò vera praedicant negotiatores huc isthinc proficiscentes. Equidem ingenuē fatebor, ingenium non possum non amare, calami licentiam in nemine non improbo. Pridem lusit *Huttenus* librum, cui titulus *Nemo*: nemo nescit argumentum esse ridiculum: meum

A esse dicebant theologo *Levanienses*, cui sibi videntur plusquam *Lyncei*. Mox prodit *Febris*: mea erat, cum tamen totus genius totius phrasos à mea dissentiat. Prodit oratio *Petri Mosellani*, quā patrocinatur tribus linguis adversus *platonismos*: in me putant eundem fabam, cum ego nondum scirem orationem esse natam: quali vero si quid huic aut illi in mentem venit scribere, mihi protinus sit omnium nomine reddenda ratio: aut quasi parum sit tunc periculo tueri quod ipse scribo. *Germani* sunt, juvenes sunt, calamum habent, nec carent ingenio, nec desunt qui irritent suis odiis, nec desunt qui incitent ac frigidam suffundant. Omnes hos meis literis admonui, ut libertatem immodicam temperent: certē à summatibus ecclesiarum viris abstineant, nē illorum animos provocent in literas, quorum patrocinio stant adversus hostes suos, nēve hac invidiā onerent positionis literarum vindices. Quid faciam? Monere possum, cogere non possum. Meo stilo temperare, mihi in manu est, alienum calamum praestare non est meum. Imō, quod maximē ridiculum est, opus quod nuperrimē conscripsit *Episcopus Rossensis* adversus *Fabrum* meum esse suspicabatur, cum tanta sit orationis dissimilitudo, imō cum tantum absum ab illius divini Praesulis eruditione: nec desuerunt, qui *Mori Utopiam* mihi ascriberent: adeo quicquid prodit novum, velim nolim, meum est. Prodit ante menses aliquot, & prodit malis avibus, libellus quidam ridiculus, quem in schismate proximo scriptum esse, satis arguit ipsum argumentum, sed à quo interitū est, nū quod liber indicat eum, quisquis fuit, fuisse *Gallum*. Suspicio per multos obambulat, praesertim apud *Germanos*, nam apud hos variis titulis habetur descriptus. Hunc igitur cum ante cōplores annos hic comperissem haberi furtim, ac libellū degustassem: nam percurri verius quā perlegi: multi testes sunt, quā opere sim execratus, quāq; studio egerim, ut aeternis tenebris abderetur: id quod in aliis quoq; libellis à me factum multi fatebuntur. Testatur & epistola quidam mea ad *Joannem Cesareū*, quā quidam *Colonia* furtim descriptam evulgatur: & audio quosdam isthic esse, qui hujus quoq; libelli suspicionem mihi conantur impingere. Adeo nihil intentatum relinquunt isti, qui dolent reflorescere linguas, ac meliora studia: impingunt autem, non alio freti argumento quā stili, qui tamen mei non admodum similis est, nisi meus mihi parū est cognitus: quāquam quid mirū adeo foret, si quid illic aut alibi cum mea phrasi cōgrueret? cum nemo ferme scribat hisce temporib⁹, qui non aliquid mei stili referat, propterea quod meae lucubrationes multorum manibus terantur, adeo ut in horum etiam libris qui scribunt adversum me, non raro stilum meum agnoscam, meque meis pennis transfigi sentiam. Nullum adhuc opus conscripsi neq; conscripturus sum, cui non praefigam meum nomen. Lustinus olim in *Moria*, sed incruentē, licet fortasse plus satis liberē. Ceterum illud semper cavi, nē quid à me proficeretur, quod vel obscuritate vitia- ret juventutem, vel aliquo pacto officeret pietati, vel seditionem aut factionem gigneret, vel ullius famae notam atram alliniret. Quicquid hactenus sudatum est, juvandis honestis studiis, provehendae religioni *Christiana* sudatum est. Omnes undique gratias agunt, praeter paucos theo-

theologos ac monachos, qui nec doctiores, nec meliores esse volunt. *Christum* mihi semper iratum imprecor, nisi hoc quicquid est ingenii, quicquid eloquentiæ, id totum gloriæ *Christi*, ecclesiæ catholicæ, sanctisq; studiis dedicatum esse volo. Id ita esse comperiet, quisquis propius meum animum volet agnoscere. Verum de his nimis multa, de quibus tamen nihil omnino scripturus eram, ni *Britannus* quidam negotiator, isthinc adveniens, satis pertinaciter asseverasset esse, qui conati sint hanc suspicionem omnium falsissimam tuæ amplitudini inducere: cujus tamen singularis prudentia mihi certissimam addit fiduciam, te nec aures nec animum, tam impudentibus calumniis præbiturum. Imò si quando dignabitur cominus facere periculum, experietur *Erasmum* toto pectore servientem dignitati sedis *Romanae*, præsertim *Leonis* decimi: cujus pietati quantum debeat, non ignorat, toto pectore addictum his viris qui bonarum literarum, ac *Christiana* religionis negotium agunt, inter quos primas tenet tua celsitudo. Mitto Novum Testamentum, cui multum ornamenti judicabo accessisse, si tu dignaberis bibliothecâ. Bene valeat tua pietas, cui me totum dedo consecroq; *Antwerpia* XV. Cal. Jun. Anno M. D. XVIII.

Richardus Pacius Erasmo S. P. D.

Epist. 2.

Petro *Lusco* quem in proximis tuis mihi commendasti, nihil prodesse potui, propterea quod Regi de illo (cujus mentionem facis) libro describendo, nunquam in mentem venit. Comœdiarum simul & Tragœdiarum exemplum quod ad *Morum* nostrum misisti, perlegi: quâ de re scripsisti id quod est, illud hominum genus fatali rapi insaniam: & eâ adeo fatali, ut non nisi extremo fato (meâ quidem sententiâ) tolli possit. Nam licet salutifera adfit medicina, & assidens medicus hortetur, seq; ut curent suadeat, nolunt tamen venenum quod imbibebunt, evomere. Tu si me audies, in pulcherrimo tuo perseverabis instituto, & bene, non modò de literis, sed etiam de universa *Christi* religione mereberis: istos verò cum sua fatali insania dimittes *is agnoscat*. Tuam in duas *Pauli* ad *Corinthios* epistolas Paraphrasim diligentissimè perlegi: & ex hoc tuo labore tantum me fructus percepisse fateor, ut nunc tandem (quod antehac mihi contigit nunquam) andeam affirmare, me aliquatenus (ne nimiam meo ipsius tribuam ingenio) cum quid dicat, tum quid sentiat divus *Paulus* intelligere. Nunc divinus ille *Pauli* spiritus, qui antea frigere & deficere mihi visus est, planè viger. Nunc sancta illa præcepta, quæ antea mihi sapiebant aloen, conversa sunt in mel. Nunc Paraphrasis tua adeo mihi explanavit omnia, ut vale dicturus sim omnibus recentiorum in apostolum interpretum commentariis, quòd hæc ei satis superq; per se obscuro profundas quàm plurimis in locis offundere tenebras. Vehementer præterea & illud probo, quod stilum tuum eatenus demisisti, ut eloquentiæ hostes fucatum sermonem minimè tibi objicere possint, sed ecclesiastici potius eloqui simpliciter agnoscant, quæ adeo leniter fluit, ut illiciat maximè legentem & diutissimè recentem semper retineat: quo fit, ut nullam equidem vel in hac simplicitate eloquentiæ partem desiderem. Si *Paulus* ipse hodie resurgeret, quid

A aliud facere posset, quàm se præferret tibi? Perge igitur mi *Erasme* quæso, in reliquis quoq; *Pauli* epistolis in eundem modum explanandis. Opus tuo ingenio, tuâ eruditione, tuâ deniq; professione est dignissimum: & ex cujus confectioe non tam apud homines quàm ipsum Deum magnam gloriam reportaturus es. Me quidem ut id te facere horter, impellit illud, quod illorum quæ vidi, tam jucunda simul & fructifera fuit lectio, ut non possem non avidissimè expectare quod superesset. Id mentem nunc venit, quod in quibusdam aliis tuis ad me literis scripsisti, certum tibi esse in *Anglia* consensescere ætate proximâ trajecturo. Jucundissimum mihi est intellexisse, te id habere animi. Optatissimus venies omnibus, sed tuam valetudinè hac in re cum primis consule, *ut cum dicitur*. Interim scias, hujus Regis erga te benevolentiam in dies augeri, eumq; quàm sapissimè laudes tuas prædicare, & apud se habet, qui tui non sunt immemores. Vale. Ex *Richmonte* Nonis Aprilis.

Erasmus Rot. Richardo Pacio S. D.

Si vera sunt quæ de Paraphrasi scribis, gaudeo *Epist. 3.* sanè vigilias meas non usquequaque infelices esse. An non mera felicitas est, exiguo labore magnam inire gratiam? Etenim si libeat operâ cum opera comparare: scribere Paraphrases, ludus est præ his laboribus, quibus mihi constat Novum Testamentum. Atque utinam quod tibi scribis evenisse, omnibus eveniat: nimirum ut illis quacumq; occasione dulcescat *Paulus*. Hic vigiliarum mearum mihi fructus abundè magnus fuerit. Nolim autem Paraphrasibus meis tantum tribui, ut his fretus quispiam negligat interpretum commentarios, præsertim vetustiorum: imò spes est fore, ut ad hos diligentius excutiendos meus expergeficiat labor. Nec enim deerunt, opinor, curiosi, qui periculum facere velint, ubi cum interpretibus consentiam aut dissentiam, & erunt fortasse, qui venabuntur quod carpant. *Paulus* boni consulit, quocumq; animo prædicetur Evangelium, modo illustretur *Christus*: nec meâ magni refert, quocumque animo mea Paraphrasis legatur, modo hæc occasione *Paulus* omnium studiis commendetur. In stilo secutus sum *Seneca* consilium, non affectans sermonis apparatus, sed eo qui ultrò ad manum adest, sum usus. Non enim arbitror tantum esse tribuendum istis, qui hoc ipso se jactant, quod ad prodigiū usq; barbari sint & Soloci, ut in illorum gratiam affectanda sit orationis sparsities, præsertim si nobis non minus sudandum sit, ut ipsorum more loquamur, quàm illi laborant, si quando conantur emendatè dicere. Quod hortaris ut pergam quod institutum est abolvere, *ut pergam quod institutum est abolvere*, nihil adhuc vidi pertinacius hac in bonas literas conspiratione. Cibi, potus, somni, citharæ, choreæ, similitumq; voluptatum omnium satietas est, ut inquit *Homerus*, his *ut concupiscantur* *ut concupiscantur*. Et quod procures docuerunt, adeo gnaviter reddunt minores, ut non alibi magis locum habeat illud, ni fallor, *Enripidum*, πολλοὶ μαθηταὶ καὶ οὐκ ἔχοντες διδασκαλόν. De navigatione suscipienda faciam quod mones: valetudinem in consilium adhibebo. Quod is Regis animus in me perseverat, non tam meâ causâ gaudeo, quàm eruditorum omnium: quando mihi non alio nomine faver, quàm

quod sibi persuasit, *Erasmus* in literis esse aliquid. Non sum avidus laudum, tamen ut quod res est, ingenuè fatear, à tali Principe laudari nec dolet nec pudet. Bene vale mi *Pater* amicorum doctissime, & doctorum amicissime. *Levani*, Idus Maias, Anno M. D. XVIII.

Paulus Bombasius Erasmo suo S. D.

Epist. 4.

Literæ tuæ quas ad XV. Calend. Septemb. dederas, vix pridie Id. mihi tandem redditæ fuerunt, meq; ita delectârunt, ut nulla re jucundius affici potuerim, fato quodam tibi adeò devinctus, ut vel blando illo tui nominis occursum plurimum recreer, multo autem magis, si quod ex animo ingenioq; tuo depromptum mihi obveniat, quod læpius cuidem optare, nunquam verò exigere meus pudor finit, ne tua morans tempora, in publica commoda (ut *Flaccus* inquit) peccem: quibus quantum, meo iudicio, non strenuè ac gnæviter modò, sed etiam feliciter hætenus consuleris, apud alios prædicare quàm tibi referre malim: sed ne tibi, qui me intus & in cute nôlli, jam persuasa atq; etiam nota longiori sermone persuadere velle videat, ad epistolam tuam venio. Quod te undiq; invitantibus Regibus atq; Principibus, ad Novum Testamentum recudendum *Basileam*, rejectis ac posthabitis omnibus, conferre maluisti, nihil equidem miror, quippe qui sciam *Erasmum* nihil præ literarum conscientiam magni unquam æstimasse: utinamq; id fecisses, dum istic ego aderam, nihil enim me uno fuisset beatius, nec urbs *Roma* tam facillè me revocare potuisset. Pro Breve obtinendo, quod operis tui benignum futurum sit elogium, non tibi *Georgium* aut *Marcum* rogandi fuerunt, quorum hic jam pridem ab urbe abest, ille verò proximis diebus autumnatum secessit, cum Cardinalem meum sanct. quatuor, doctorum omnium fautorem egregium, rerumque huiusmodi arbitrum ac magistrum, ut nemo alius, propitium habeas, qui de tua voluntate certior à me factus, Brevis archetypum à me formatum probavit, idq; in membrana transcriptum *Leoni* Pontifici biduo ante ab urbe profecto, æstimandum, & nisi displiceret, obsignandum misit. Sed tuum quæso hic fatum agnosce, nisi meum dici mavis. Nam cum *Silvium* quidam philologus, juvenis *Gallus*, tui (ut præ se ferebat) apprimè studiosus, ad ipsum Pontificem esset iturus, Cardinalis mei commendatitias habens, postridieq; se inde rediturum diceret, nulum ego sperans aptiorem mihi dari posse, cui negotium tale committeretur, ei Breve consignavi, ac literas ad secretarium Pontificis dedi, quibus illum Cardinalis nomine rogabam, ut Breve obsignatum statim per eundem *Silvium* remitteret, qui alioquin febriculosus & valetudinarius, incommodo aliquo (ut suspicor) in ipso itinere præventus, Breve ac literas secretario præmisit: ille nihil moratus, Breve & commendatitias Pontifici statim reddidit: qui viis & obsignato Brevi, literisq; perlectis, cum qui commendabatur, ad se vocari, & cum nusquam appareret, omni diligentia perquiri iussit, nec ille usquam locorum potuit hætenus reperiri. Ego qui intra paucissimos dies negotium confectum iri speraveram: pluribus jam lapsis diebus, cum nihil ædum viderem, iterum ad secretarium scribo, eum negligentia atq; etiam

A injuriæ postulans, quod singulis propè horis innumera Brevia ad urbem remittens, *Erasmum* tamdiu retineat. Nuncii quam tibi reruli, adhuc incertam latebram, pluribus ille scribit, Breveque ad nos per tabellarium, nescio quem, remissum affirmat: quod diu quæsitum cum nusquam reperiretur, consimile aliud expediendum curavi, quod nisi *καὶ οὐδ' αὖτις* alius interciperet, ad te tandem perferetur. Habes de Brevi longam satis, & odiosam fabulam: nec tu diem datæ miratus fueris, quam ego ut multo auspiciorem futuram, potius *Roma* quàm alibi usquam esse volui. Gaudeo epistolam tuam quâ me respondisti, excusam: meq; nominis fama nonnihil auctum fuisse: modò ne mea illi sit addita, quæ (ut ego meminisse possum) vix digna erat, quæ semel ab amico legi posset, ac vulgari cuivis, nedum optimæ tuæ componeretur. *Lascaris* in *Gallia* nunc agit, proptereaq; à me conveniri non potuit. Si qua viri docti, qualem describis, facultas mihi se obtulerit, tuæ voluntati pariter, ac illius commodo inserviam. Me à literaria professione non tam mea voluntas, vel (ut tu suspicaris) fortuna melior avocavit, quàm incertus ille, cui pleraque tam mala quàm bona debentur, casus eripuit. *Berri* ambo *Roma* agunt, tæq; invicem salutant. *Bernardus* incidit in quartanam, sed non admodum gravem. Januam se discessurum minabatur. *Puccium* legatum jam istinc pedem movisse, iterque *Roma* versus facere non dubito, & propterea Breve ipsum non ad eum, sed ad protonotarium *Caraciolam* Pontificis apud Cæsarem legatum dirigo, quem in eo ad te protinus transmittendo, nec inhumanum nec indiligentem futurum spero. Vale mi *Erasme*, ac *Beatum* & *Anerbachius*, ceterosq; istic doctos meo nomine saluta. *Roma* ex palatio Apostolico. Cal. Octob. M. D. XVIII.

Erasmus Rot. Paulo Bombasio S. D.

Epist. 5.

Opeus Musis Gratiisq; natum! Obruis me tot officiis, ut partim me pudeat tibi toties gratias agere, & agere tantum: partim non occurrat formula subinde nova quâ id faciam. Cardinali *S. 4.* hoc magis debeo, quo minus quicquid de illius celsitudine sum promeritus: *Marinus Caraciola* Apostolicus apud Cæsarem legatus, rem summâ diligentia curavit, adjectis etiam amantissimis suis ad me literis. Prius exemplar miror quis interceperit: nam huiusmodi literarum genus, non video cui possit esse usui, præter eum cui mittuntur: secus esset, si de opimo episcopatu, aut aliqui splendido sacerdotio ageretur. Molestum est animo meo, quod occupatissimo tibi tantum accedit ex me molestia: sed tamen voluptati est, quod his occasionibus animi tui sinceritas indies mihi sit exploratior. Utinam hæc nostra regio vel paucos haberet *Bombasios*. Quis unquam syncerius aut constantius amavit, quam vis eximium amicum, quàm tu amas *Erasmum* gratis, humilem, tenuem, unde nullas officii vices sperare possis: ad hæc tanto tum eruditior, tum felicior? Non queo satis conjectare, quis fuerit *Gallus* ille, quem scribis evanuisse, nisi fortè *Christophorus* est *Longolius*, juvenis ut ex illius intelligo scriptis cum ad omnes bonas disciplinas, tum ad eloquentiam factus. Hic, ni fallor, unus est eorum, qui mox *Erasmi* nomen obscurabunt. Verùm ea res mihi voluptati

voluptati est, quando mei nominis jactura, lucrum est Reipublicæ literariæ. Demiror quæ res *Joannem Lascaum* à *Roma* poverit avellere, præsertim *Leone* præfidente rebus ac studiis. Fratres *Boerius* etiam atque etiam jubebis salvere meo nomine. Epistola tua non offendit me *Basilea*, nec id temporis aderat *Antonius Puccius*, summi Pontificis legatus: tamen hac de re scripseram ad illum agentem *Turegi*: nam ut adirem hominem, quem admodum & ille vehementer cupiebat, & ego propemodum receperam, nec valetudo sinebat, quæ vestationem equestrem nondum patiebatur, nec occupationes literariæ. Navigatione tamen non caruit suis molestiis, tamen paulatim factus sum confirmator: Apud clarissimum *Hermanum* comitem à *Nova aquila*, cum dies ferme quinque suavissimè vixissem, adeò mihi placui, ut mihi planè viderer renatus: sed mox in præfens exitum conjectus sum adeò ut vix semivivus deportatus sum *Levanium*: sive id malis ventis debeo, qui tum pestilentissimi pariter ac vehementissimi flabant: sive meæ stultitiæ, qui per mediam *Coloniæ* urbem id temporis undiq; funestam ausus sum iter facere. Chirurgus unus atque alter pestem esse confirmabat: tres carbunculos excidisse negare non possum. Mihi nec agrotare libuit, nec pestem credidi: & profuit non credidisse: sed revalesco, faventibus superis: at interim malè precantibus iis, quibus dolet efflorescere passim relictiora studia. Bene vale. *Levanii*, Id. Decemb. Anno M. D. XVIII.

*Guilielmo Croio Cardinali & Archiepiscopo
Toletano Erasmus Rotero-
damus S. D.*

Epist. 6.

Quanquam non prorsus abhorret à vero, præfial optime, idemq; Princeps cum primis illustribus, quod olim placuit *Stoæ* cultoribus, felicitatis humanæ summam in habita virtutis esse sitam, tamen *Peripateticorum* sententia mihi magis videtur ad communem hominum sensum pariter ac vitam congruere: qui negant beatitudinis circulum absolvi posse, nisi tres bonorum ordines inter sese consentiant, sibiq; mutuis præfidiis & adminiculis famulentur. In his ea quæ vocantur animi, ut exteris magis merentur appellationem bonorū, plurimūq; momenti adferunt ad summam felicitatis, ita maxime nostrā curā, nostrāq; parantur industriā, ut præcipuam beatitudinis portionem nulli secundum Deum magis debeamus quā nobis, si quid tamen debemus nobis. Porro naturæ dotibus, quoniam citra nostram industriam nobis cœu dormientibus obtingunt, mea sententiā non tam beati sumus quā fortunati, licet hæc quoq; curā studiōq; vel servantur, vel etiam augmentur. Siquidem *Demosthenes*, cum & voce esset perquam exili, deinde spiritosus, ad hæc impeditiore linguæ organo: deniq; formā parum felici, quæ res in oratore nonnihil habet momenti, tamen improbā curā, meditationēq; nihil harum difficultatum non vicit. Et *Marcus Tullius* valetudinem alioqui imbecillam, sic motus ac victus moderatione confirmavit, ut quamlibet magnis laboribus par esset, idq; in multam etiam ætatem. Porro fortunæ commoda, quæ velut organa sunt ad virtutem vel parandam, vel exercendam, plerisq; serò contingunt. Nam in bono-

ribus parandis, aut opibus, aut famâ, dignitatēq; multis tota ferme ætas coneritur, ut immensis ac diutinis curis nihil aliud videantur assequenti, quā ut locupletes aut optimates moriantur. Ita fit, ut nec ipsi suis bonis admodum fruantur, nec aliis magnopere sint præfidio. Quo sanè nomine tua sublimitas mihi longè fortunatissima videri solet: cui quicquid vel à natura dari, vel à fortuna conferri potest, contigerit ultrò, contigerit affatim, contigerit maturè, quo nitirum & ipse tuis bonis diutissimè frui possis, & de plurimis quā optimè mereri. Nam præter ingenii felicitatem, præter corpus ad omnem virtutis usum functionemq; probè sculptum & concinnatum, tantum autoritatis, tantum dignitatis, tantum opum, hinc summi Pontificis indulgentissimus favor, hinc clarissimi Principis *Civerii* patrui tui plusquam paternæ pietas in te congescit, ut amplius vix optari queat, nec supersit ullum dignitatis fastigium, nisi quod uni tantum optari possit. Cæteris igitur multis in rebus luctandum est, si velint ad felicitatis fastigium emergere: tibi cum cætera suppedirata sint omnia, nihil superest nisi unicum studium, unicāq; cura, videlicet ut id quod facis facias, animi decora tibi pares, istius fortunæ magnitudine digna. Hæc sola non largitur nec naturæ favor, nec indulgentia fortunæ, sudore, studiōq; redimantur oportet: haud alio precio superi mercedem hæc mortalibus venalem esse voluerunt, ne monarchis quidem aut sarrapis. Neq; enim quisquis imponit diadema, idem mentem addit Rege dignam. Generis claritas, aut populi favor imperium dare potest, pectus imperio dignum non potest: & tamen hoc si desit, qui mandavit honorem, sarcinam addidit, non dignitatem. Verum ita demum admiranda quædam & eximia dignitas exoritur, si naturæ fortunæq; decora sic animi doctes illustrent, ut ab his vicissim lucem accipiant: imò si fieri potest, obscurantur. Ille deniq; verè magnus est, qui vel adempto diademate magnè esse perseveret. Multis obstat generis obscuritas, aut res angusta domi, quo minus ad eximias virtutes, quæ non nisi paucis, quos æquus amavit *Jupiter*, contingunt, queant eluctari: aut si pervenerint, non perinde licet alios bene merendo sublevare. Cæterum si quis extiterit, in quē unum non secus atq; olim in *Pandorum* deorum omnium omnia munera collata sint: simul horum bonorum chorus competierit, is mihi videtur numinis cuiusdā instar habere, superum benignitate in hoc datus, ut beneficentiam suam quā latissimè diffundat in omnes. Fungetur autem officio suo, primum si agnoscat dotes suas: sunt enim juxta poetam eximium, qui parum nōrunt sua bona: deinde si meminert, quicquid adest bonarum rerum, id omne Domini esse peculium, in hoc creditum, ut juvandis proximis impensum, copiosam usuram referat Domino, talium luerorum avarissimo. Sed in primis adsit animus excelsus, & rerum levicularum, quas sordidum vulgus admiratur, contemptor, quicq; cœu murus æthereus ab honesto deflecti non possit: Atque hanc ubique regulam sequutus, universam suæ felicitatis *varoniam* in reipublicæ subsidium conferat, quando hoc in primis numini peculiare dixit antiquitas, *Juvare mortalem*. Ad hanc imaginem proximè accedant necesse est, quos æterni numinis favor in isto rerum fastigio collocavit. Addet cæcat

animo, si se cogitet velut in amplissimo theatro consistere, totius orbis oculis in unum coniectis, nihil expectari ab ipso plebeium aut vulgare, in exemplum rapi quicquid dixerit aut fecerit. Etenim si histriones habet sollicitos, quomodo susceperit fabulæ, quomodo theatro respondeant: quanto magis curæ debet esse magnatibus, ut dignitati suæ, ut orbis expectationi respondeant. Quo te pluribus titulis ornavit fortuna, hoc impensius enitendum, ut sorti lucrum respondeat. Neque enim clam esse potest, quid expectetur ab Abbate, quid ab Archiepiscopo, quid à Cardinale, quid ab eo, cui natalium imagines ac decora prælucent: denique quid à doce. Non ita magnum est dignitatem amplissimam suscipere: susceptam tueri ac sustinere longè difficillimum est. Rectè dictum est illud, *Pulchrum esse nonnunquam bonorem meruisse quam obtinuisse*. At longè pulcherrimum arbitror, dignitatem amplissimam citra ambitum assequutum esse, ac susceptæ sic modis omnibus respondere, ut non tu per illam illustris, sed illa per te videatur illustrata. Ac bona pars eximii Principis est, certo velle bonum Principem agere. Id si à quoquam alias unquam sperandum fuit, de te certe tam multæ res nobis tam magnificè pollicentur, ut non temere certam fiduciam animo presumamus omnes. Multis argumentis tua juvenus jam nunc sui specimen nobis edidit, majora sunt quæ indeles ista ac virtus velut herbescens adhuc, & quotidianis ausibus ad maturitatem properans gliscensque promittit. Porro quamquam virtutis seminarium ipdiderit natura, res, ut fatear, egregiè potens; tamen huc non leve momentum adfert, cordatos, integros, eruditos, gravesque viros in consiliis, in officiis, in domesticis colloquiis semper habere: sed multo maxime conducit, quemadmodum facis, in optimis literis peritatem non segniter exerceri, præsertim iis, quæ ad egregium Principem gerendum vel adduxit stimulos, vel viam aperiunt: tamen si factum viderimus, ut quosdam eximios Principes, disciplinæ licet alieniores nobilitarent, veluti *Mithridatem* linguarum, rei que medicæ peritia, *C. Cæsarem* Matheos cognitio. Multa suggerunt amici, sed nulli plura quam boni codices, quos *Cæsar* vel in ipsam usque curiam comites habere consuevit, lectitans interim aliquid, dum senatus cogeretur. Ut igitur non omnis disciplina perdiscenda Principi, ita major est librorum numerus, quam ut omnes vacet evolvere: proinde ex utrisque quod optimum est, quodque proximum ad rem Principis facit, primo loco discendum est. Nec enim expediat hominem Reipublicæ natum, assiduâ meditatione studiorum in mutis, ut vocant, magistris situm ducere: quin potius quemadmodum *Plato* civium suorum animos gymnasticæ musicæque temperatura fingit: ita decet summatum vitam vicissim studiorum ocio rerumque gerendarum negotio temperari. Sed quò rapior, oblitus epistolam scribere me, & scribere Principi tam excellenti, cuius prudentia me monitore non eget, sed felicitas magis exigit ut gratelemur. At volupe fuit in bonorum tuorum commemoratione diutius versari, præsul huius ætatis præcipuum ornamentum, quibus optamus semper aliquid accedere, ut nobis novum subinde gratulandi argumentum suppeditetur, dum tu indies te ipso major ac melior redderis. Quod alternis nunc linguam, nunc ca-

lamum exeres, majorem in modum probo, quo lubentius tibi parui, licet alioqui districatissimus, ut stylum tuum provocarem. Habes epistolam bis male scriptam, ac vereor etiam ne tu mihi molestam, quod non minus proluxa sit quam incondita. Verum hac in parte nobis æquior sis oportet, qui tibi cinem *Arrabium* in te provocaris. Si dignaberis hunc *Erasmum* famulatio tuo ascribere, ego faxo vicissim ut tibi inter *Guilhelmos* sit locus præcipuus, quando nomen hoc mihi ceu faxo quodam amicum ac prosperum esse video. Longam sit recensere omnes, sed te non pudebit opinor, *Guilhelmo* Archiepiscopum *Canuariensem*, *Guilhelmo* *Montjoieum*, *Guilhelmo* *Budacum* habere comites. Si quid erit in quo tua sublimitas nostram opellam desiderabit, quod volest injunger homini cupidissimo tibi gratum faciendi. Bene vale. *Leuani*, Anno millesimo quingentesimo decimo octavo.

C *G. Croius Cardinalis Erasmo Roterodamo suo S. D.*

A Ccepi epistolam tuam mi *Erasme*, quam quibus verbis laudem professio nescio, tam est elegans, tam erudita, tui marumque simillima, cui dum respondeo, illud est mihi abste impetrandum, ut facile feras me non aliter quidem atque tu sentis sentire, sed aliter certe differere: idque ego faciam, ut ille apud *Platonem* *Glauco* iustitiam vituperans, quo ad laudes illius tantæ virtutis *Socraticam* provocaret facundiam. Quam velut per gradus quosdam ad animæ felicitatis commemorationem venis, probare magis videris *Peripateticam* de bonis opinionem quam *Stoicam*, eamque dicis ad communem hominum sensum pariter ac vitam magis congruere: quod argumentum si ullius est momenti in ratione beatitudinis asserenda, facile sectas omnes vincet *Epicurus*, quæ tam popularis est, ut maxima sit hominum pars, quæ poret nos ad unâ voluptatem natos esse. Atqui video te parum moveri turbâ cerdonum, sartorum, culinariorum, laniorum, opificumque reliquorum, & testimonium ab illis præstantissimis requirere viris, qui summo ingenio præditi, summamque eruditione non temere hoc atque illuc feruntur, id est, quocunque opes voluptatesque impellunt, sed supra humanas constituti casus, nullis affectu perturbationibus res ipsas liquidò perspiciunt, & ad vitam, quod aiunt, refecant. Hi verò quonam modo dispuent, quæso videamus. Agamurque nos *Stoico* more paulò subtilius, nec mireris si ad hanc disputationem minimè attulero popularem eloquentiam copiosam illam forenses, quam etiam vix assequer vel in ipsa voluptate apud multitudinem commendanda: neque enim sumus omnes *Erasmus*, qui ita de magnis disserit, ut nihil fieri possit familiarius; ita de parvis, ut nihil sublimius; ita de obscuris, ut nihil dilucidius; ita de paradoxis, ut nihil probabilius. Sed ad id quod institueram, si opes, si copiar, valetudo, rebus, forma, aliæque & corporis, & externa quæ tu vocas bona, aliquid momenti ad felicitatem ipsam afferunt, quo hæc fuerint majora, eo profectò ampliore præstantiorumque beatitudinem faciant, necesse est: ita ut longè beatior sit formosus & dives paupere deformi: quod si addideris opes, copias, honores, potentiam, imperium, amicos, natales, robur,

robur, celeritatem, quàm ille multis perasanguis in cursu felicitatis virum bonum relinquet, qui his enervit? quo fiet ut *Socrus* illi numini philosophorum cum tota illa sua virtute vix unus ad felicitatem gradus confectus fuerit, quod est penè impium dicere: nam si singula illorum ad beatitudinem aliquid faciunt, omnia simul adeò multum profectò faciunt, ut beator is futurus sit qui ea habeat, quàm bonus vir illis orbat: atq; ita *Nervus* facile fuerit tam saxum tyrannum *Episteto* *Stoico* servo diis & mortalibus gratissimo beatorem dicere. Aufer obsecro à *Socrate* turpitudinem illam corporis, ignobilitatem generis, uxorias molestias, egestatem, inopiam, da formam, da stemmata generis, da obsequentissimam uxorem, confer opes, honorésque eximias, quid amplius, quid excelsius, quid admirabilius habiturus es in hoc *Socrate*, quàm in illo fuit? Quid tu ais mi eruditissime *Erasme*, opes sunt bona, sunt pulchritudo & vires bona, cur igitur nemo his sit unquam melior? *Cicero* in quo fuit tanta verborum *Latinitas* peritia, quanta in ipsa tota *Latina Roma*, ut nòlli, mirari se dixit opes à *priscis Romanis* bona esse appellata, quum nihil sint minus, neque id vocabuli satis esse illi rei aptum. Putas tu æuginem quandam vilissimam vel auri, vel argenti, serica vestimenta, solæ, domos magnificas multum beatitati addere? Si hac ergo nunquam humanas invenisses luxus, nullus absolute fuisset beatus? existimas formam, id est, colorem quandam album rubore temperatum ex felicitate esse, nullus nè ergo felix *Æthiops*? certe nullus nostrà sententià, si hac ex parte æstimatur felicitas, ut sententià illorum nullus apud nos, si modò res ipsi eadem quàm nos metimur decempera, vulgari nimis & judiciis crassis populorum accommodata. Et ut loquamur etiam ex sacris literis, quemadmodum utrumque nostrum decet, me utpote *episcopum*, te utpote interpretem tam diligentem & sincerum eorum: quæ regna, quas opes addis *Christo*, ut sit futurus felicior quàm fuit in mundo? Sed de hoc taceamus, quippe, Deus ipse Rex est regum, fuitque semper, & Dominus dominantium. *Petrus* certe gloriatur se neque aurum habere, neque argentum. Quid agis *Petrus*, cur tibi detrahis non malam felicitatis partem? Adde *Paulo Romanum* imperium, illi inquam *Paulo*, qui se gloriari ait in calamitatibus, ut homines vocant, atque adversis, an habebis beatorem, an maiorem, an magis admirandum *Paulum*? Vin' tu uxi voce illa *Quintilius* in pariete palmato, *quos miseros fecere virtutes*? Cave vocaris miseros illos, quos pronunciat *Christus*, veritas ipsa, tam demum beatos quam eos fuerint homines infectati propter se. His volui tecum agere cum bona venia tua, ut ego me ipse exercerem in hoc argumento, non tamen ita spatatus in hoc loco, ut obliviscer me epistolam scribere: tu nostrum hoc exercitamentum consules boni. Venio ad alias partes tuæ quàm suavissimæ Epistolæ: ita deinde admones me officii mei tu *Peripateticum*, ut ista præcepta vix vel ab ipso possent expectari *Cicero* *Zonaras*. Ejusmodi obsecro frequenter ad me mitte, ut te præceptore quoniam modo me gesturus sim, sciam. Ego enim & si non sum ex primo illo optimo genere hominum, per sese qui omnia nònt, essem longè libentissimè ex proximo, parent qui

A recta monenti: & spero me ita dacturum vitam, ut meo & charissimi patris honori non desim: cujus in me charitatem meritò plusquam paternam appellasti. Neq; enim posset me tam arcto amore complecti, & si mihi bis pater esset, cui etiam ego plus me debere profiteor quàm patruo & patri beneficentissimis simul. De eruditione illud ego in primis optarem fieri, si posset, ut *Græcam* illam *ἐγκυκλιον* absolverim, quod si id per impotentia non liceret negotia, certè ut consulis melioribus me dedam disciplinis, atq; iis ad quas me ipse sponte & naturà feror, ad manuiorez *Musas*, ad elegantiam sermonis *Latini*, nonnihil etiam *Græci*, ad eam philosophiam, quam in civitates domosq; invexit *Socrates*, *Ethicam* appellant, quæ mihi ad gerendam *Republ.* multò commodissima semper visa est. Juvar jam verba quædam tua recensere: Sed quò rapior oblitus epistolam scribere me, & scribere Principi tam excellenti: oblitus certè es mi dulcissime *Erasme*, te scribere ei, cui si literas dares totà *Iliade* longiores, nondum ipsum legendo tua satires, non auferres dulcedinem tuarum rerum, augeres potius semper. Quod verò de famulatio loqueris, non opus est ejusmodi verbis tu agas mecum, socium te appella meorum studiorum, aut melius te præceptorem, me discipulum. Porro quod de *Guilielmo* dicis, gaudeo mihi nomen tibi amicum contigisse, neque verò me pudebit unquam clarissimum & omni virtutum numero consummatum *Guilielmum Varamum* Archiepiscopum *Cantuariæ*, socium quavis in re habere, non illustrem & strenuum Principem *Montejovianum*, quos tu ita passim commendas, de quorum virtutibus ego tam multa à plerisque accepi, ut adduci non possum, quin existinem summos illos esse viros atq; excelsos. Quid loquar de *Guilielmo Budeo*, amoribus atq; deliciis *Musarum* & *Græcorum* & *Latinorum*? cujus laudandi nunquam *Vires* meos finem facit, cujus *Budei* studia, monumenta, ingenium, eruditionem, linguam, mores colo, suspicio, veneror, admiror, adoro. Inter hos malim multò me annumeres, quàm inter quovis alios opulentissimos Principes horum dissimiles. Vale mi *Erasme*, & loquacitati nostræ ignosce, simul quam fuerit oculum rescribe. Quoniam existimavi te haud facillè meum characterem leaturum idcirco usus sum amanuensi. *Lovanii*, Anno M. D. XVIII.

F Reverendissimo Domino D. Guilielmo Craio
Cardinali & Archiepiscopo Toletano
Erasmus Rotred. S.D.

R Everende Præsul ac Princeps illustrissime, *Epist. 8.*
proximis literis jocabar vereri me nè tibi provocàsses *Arrabianum* tibicinem. At idem veris rerum vicibus in me recidisse videtur. Adeò non solum omnibus quamvis proluxa illius epistolæ partibus respondes, verumetiam oborto collo in latissimum philosophicæ disputationis campum trahis, argumentum non unius voluminis ordiens. Quod ni mihi perspectum esset ingenium tuum ad omnia versatile, nonnihil addubitarem, nè tibi ista scribenti iophitta quispiam in consilio fuerit, adeò quædam arte detorques, aliòque quam dicta sunt rapis In præsentia non congregiar tecum iustà acie, sed paucis attingam pauca.

parca, non immemor epistolam scribere me. Porro quando testaris te utcumq; diserveris sentire tecum, non possum non & ipse tecum sentire, utcumq; diservero. Sic aiunt & *Peripateticos* rebus ipsis convenire cum *Stoicis*, verbis dumtaxat ac ratione præcipiendi discrepare. Porro cum idem doceant, tamen *Peripateticos* hoc nomine præfero *Stoicis*, quod illi paradoxis utantur, multum abhorrentibus à vita sensuq; communi; hi veluti demittant sese magis ad popularem caput, non alio tamen spectantes quam spectare *Stoici*. Sic *Plato* vult suū sapientē ab illa mirabili luce rerū, quæ verè sunt, ad umbras vulgi descendere, quo magis prodesse possit: sic æterna sapientia nobis ubiq; ferè balbutit. Nec ideo protinus optimum est, quicquid infimæ faci vulgi maxime placet: huc enim detorques, sed violentè verius quam appositè. Quem autem moverit, si quis *Stoicum* clamat, regnum, opes, prosperam valetudinem, nullo pacto bona esse? Rursus, servitutem, paupertatem, morbum, senectutem, mortem, nihil esse mali? Omnes felicitatis numeros conclusos, in habitu nescio quo sapientiæ? Hæc certè frigent & apud eruditos, apud vulgus hominum etiam ridicula sunt. At si quis neget hæc anxie quidem expectanda, verum si fortè obtigerint vertenda esse in materiam organūq; virtutis: hujus oratio placabilius descendet in aures animosq; non dicam, cerdonum, sartorum, culinariorum, quos tu commemoras, sed magistratum, Principum, Episcoporum, addam etiam Theologorum: nam hæc in re nec *Latium* à me dissensurum opinor, quantumvis in negotio linguarum dissentire putatur. Neq; tamen continuo probat vulgus, quicquid frequentissimè sequitur, nemo non damnat inhonestam voluptatem, nemo laudat temulentiam. Nos de iudicio loquimur, non de cupiditatibus ac morbis animorum. Sed nè prolixi simus, primo loco sic ratiocinaris: *Si corporis ac fortune commoda bona sunt, quo copiosius ea contingunt, hoc feliciorem reddant necesse est.* Primum memisse debes, hoc genus bonorum, quantumvis accumules, non adferre beatitudinem, sed accessione beatitudinem quam sola virtus præstat absolvere, certè quod ad usum virtutis attinet. Deinde quanquam ista conferunt ad felicitatem, non continuo sequitur juxta modum horum & felicitatem accrescere. Cibus ac potus conducit ad hominis vitam tuendam, ac non continuo maximè vivit, qui plurimo utitur cibo. Præter unam sapientiam nihil est in rebus humanis tam commodum, quin fiat incommodum, si sit immodicum: forma moderata multos commendavit, multis exitio fuit immodica. *Pythagora*, *Scipioni Africano*, *Traiano Cæsari* non parum autoritatis conciliavit formæ dignitas. Jam verò tibi videtur etiam impius, cui *Socrates* vel pilo felicior videatur, si quis Deus illius animo formam, opes ac genus adjunxisset. Ut nihil aliud, certè pluribus proferat. At virtutis finis est in usum multorum diffundi, nunc illius virtus paucissimis civium bono fuit, ipsi etiam exitialis. Porro quoc paratāngis præcurrat his bonis instructus, non est meum metiri, mihi satis est aliquam felicitatis accessionem adjungi. Rursus expendere convenit hæc bona, non numerare, quod tu facis, qui virtutem hisce rebus destitutam, vix unum facis gradum ad felicitatem. Una virtus tantum habet momenti, ut sola conficiat felici-

A citatem: tantòque præstantior est cæteris bonorum generibus, ut nec in appellationem bonorum recipiantur illa, nisi quatenus virtuti famulantur. Ex quibus satis liquet hoc loco, non satis in tempore *Neronem* sceleratissimum tyrannum cum *Epicteto* philosopho integerrimo comparari. Ut *Neroni* non profuit imperium aut opes, quo minus esset infelix: ita si *Epicteto* optimo viro hæc commoda accessissent, fuisset ad exercendam virtutem non paulo instructior. Ad hæc ratiocinaris hunc in modum: *Si bona sunt, cur horum præsidio nemo sit melior?* Primum qui suas opes à majoribus relictas, aut alioqui bene parcas effundit in subsidium pauperum, aut si quis opum usus sanctior, non huic opes adminiculo sunt, ut indies se ipso melior evadat? nisi fortè non putamus accessione benefactorum, & virtutis gradibus adjungi nonnihil. Deinde non fugit hoc tuam prudentiam, non eadem ratione opes, formam, valetudinem, aliāq; id genus bona dici, quā virtutem. C Sic enim hæc bona vocantur, quemadmodum Regum caduceatores Reges dicimus, quod Regibus serviant. Quæ *Stoici* fortassis appellarent commoda, *Peripatetici* dilatatā ratione nominis, bona quadam appellant. Virtute nemo potest abuti, his abutuntur multi, sed suo, non rerum vitio. Rursus sunt quadam pro incommodis mala vocata *Peripatetici*, quæ sæpe tamen vertuntur in materiam virtutis, & fortassis plures corrumpit paupertas quam opulentia moderata. At *Cicero* demiratur à priscis *Latinis* rem familiarem bona dici, sed nisi fallor, *Stoici* personam agens hoc demiratur. Aliter Deus dicitur bonus, aliter vir probus, aliter æquus, aliter nominus. Quorsum autem attinet mirari, corporis sanitatem, ac vires bona dici, cum juxta philosophos prorsus in eadem competat entis ac boni appellatio? Nec de iis loquor quæ luxur reperit, etiam si hæc quoque malè reperta, nihil vetat in meliores usus vertere. Illud falsius est quam argutius, si felix non est, nisi cui color est candido rubroq; mixtus, nullus *Æthiops* felix. Non enim continuo formosus quisquis hoc colore sit, neq; quicquam vetat quo minus *Æthiops* apud *Æthiopes* suo nigrore formosus sit. *Christo* si nihil accessit, quid est igitur quod toties petit à patre: quid est quod gloriatur sibi datam potestatem in cælo & terra? sed *Christum* huic disputationi, quando ita videtur, non admisceamus. Quod apostolos pauperes esse voluit, non docet opes esse malas, sed noluit evangelii gloriam hujus mundi præsidii ascribi. Nec inficior sæpe incidere ut hæc sint abjicienda, si id posulet pietas. Nunc mihi vicissim responde, si hæc bona non sunt, quā fronte ea publicis etiam precibus flagitamus, ab eo qui nihil largiri nec vult, nec potest, nisi bona? Absit autem ut dicamus miseros, qui virtute præditi sunt, imò felicissimos dicimus, sed consummatius felices, quibus hæc adspicit vel sponte oblata, vel cum laude quaesita, nisi quid locus postulet temporis ratio. Desinam philosophari si uni etiam rogatiuncula responde- ris. Finge mihi duos, alterum formā *Thersitem*, paupertate *Irram*, valetudine miserrimā, linguā balbā, futili memoriā, ingenio plumbeo, genere pudendo, invisum omnibus, exulem, deniq; senem decrepitum; alterum vireni ætate, formæ dignitate venerandum, felici valetudine, linguā vocali & expeditā, memoriā fideli, ingebio dextro, potentem

tentem opibus, clarum natalibus, postremo summâ dignitate suspiciendum omnibus: fac interim adesse tibi mentem viro probo dignam, quæ primum amet optima; deinde quæ cupiat de omnibus quàm optimè mereri, adesse deum aliquem, qui jubeat ut utrum malis eligas, nam continuo futurum te, quod delegeris, dic mihi bona fide hunc an illum eliges? Et videtur indignum boni nomine, quod vir bonus potius esse duxerit? Sed urgebis, *Si bona sunt, cur ea jubeamur contemnere?* Contemnit qui hæc præ virtute negligit, contemnit qui non his fidei, contemnit qui sibi non possidet, contemnit qui benignè erogat, contemnit qui non affligitur ablati, si quando fortuna quod suum est reperit. Felix non est qui his tantum sibi felix videtur. Felix non est, qui his orbatus, felix esse desinit, *ἀλλὰ φιλοσοφίας ἀκούει δυνάει δυνάει*. Quod tua celsitudo non gravatur, vel à nobis admoneri, non possum non probare modestiam animi tui, quam nè tantus quidem fortune splendor potuit viciare: quanquam à nobis illa non tam monendi studio dicta sunt, quam excitandi stylitui gratiâ. Quod sic affectus es erga disciplinas maximo Principe dignas, magis isto nomine te felicem judico, quàm ipso galero, quantumvis angusto. Quod *fastidii* vocabulum prorsus rejicit tua modestia, liberum tibi facio, ut quocunq; me nomine voces, modò inter tuos numeres. Ut humanitas tua non fastidit *Gail.* trium contubernium ita non dubito quin illi tui nominis accessione gaudeant obscurari, si tamen istud est obscurari, ac non potius accessione lucis illustriore fieri. Suffuratus sum unam aut alteram horulam nè viderer prorsus officio meo defuisse. Brevi uti spero copiosius studium animi nostri erga tuam celsitudinem declarabimus, quam opto semper quàm optimè valere. *Lotanus*, Anno M. D. XVIII.

Leoni X. Papa Erasmus Rot. S.D.

Epist. 9.

Beatissime pater, exiit jamdudum in manus hominum Novum Testamentum, rursus à me non æstimandis sudoribus novatum, una cum annotationibus accessione non mediocri locupletatis. Exiit autem felicibus, ut videtur, auspiciis, non modò *Romani* Pontificis titulo, verum etiam *Leoni* vocabulo commendatum, quo non aliud nomen orbi *Christiano* gratius. Antehac quotquot erant verâ pietate præditi, venerabantur ut tibi ceu numini consecratum: nunc avidius etiam amplectuntur, ut summi Præsulis oraculo comprobatum. Parum religiosum est, non venerari quod dicatum est religionis antistiti, summæ verò demeriti sit, si quis homuncio tentet rejicere, quod amplectitur summus *Christi* vicarius: privata temeritate damnare, quod approbat summus divinæ mentis interpret, cujus auctoritati debemus, & quod evangelio credimus. Nam ipse nihil hic mihi laudis vendico, præter animum juvandi studio nihil vigiliarum recusantem. Tuum est, quod opus avidissimè rapitur ab eruditissimis omnibus, tuum quod amatur, quod manibus teritur, quod per hoc passim omnes inflammantur ad sacrum literarum amorem. Quos prioris editionis novitas nonnihil offenderat, hi nunc resipiscunt, & errorem agnoscunt suum. Qui hætenus è patribus lacunis perturbatam quandam ac frigidam Theologiam hauriebant, nunc è purissimis fon-

Atibus *Christi* & apostolorum haurire malunt. Priorem editionem candidissimus quisq; & eruditissimus amplectebatur. Poteram horum suffragiis esse contentus: nam cui non satis sit præcipuis placuisse, quando nulli adhuc mortaliū contigit omnium emeruisse suffragia? Hanc mirè consentientibus calculis approbant omnes, exceptis perpaucis, quorum alii stupidiores sunt, quàm ut possint rectis rationibus coargui: alii superbiores, quàm ut velint meliora discere: alii pertinaciores, quàm ut non pudeat in malè corporis parum esse constantes: nonnulli natu grandiores, quàm ut sperent se facturos operæ precium: quidam ambitiosiores, quàm ut sustineant videri nescisse quicquam antehac, sed omnes ejusmodi, ut non referat talium ambisse suffragium. Siquidem non inscitè dictum est illud *Seneca*, *quosdam esse tales, ut pulchrum sit ab his vituperari, quàm laudari*. Et inter hos vix quisquam est, qui nostra legerit. Metuebant tyrannidi suæ, quidam etiam quæstui, si mundus resipisceret. Quid sibi persuaserint nescio, certè rudibus & indoctis perinadere conantur, linguarum cognitionem bonâq; quas vocant literas adversari Theologiæ studio, cum nullis disciplinis ea magis vel ornatur vel adjuvetur. Hi (ut sunt omnibus Musis & Gratiis iratis nati) sine fine belligerantur adversus studia, sese nostris temporibus ad meliorem frugem erigentia. Summa verò victoriæ spes in meris sycophantiis illis est sita. Si libris agant, nihil aliud quàm suam tradunt stultitiam, simul atq; inscitiam. Si rationibus conflictantur, nimirum superat manifesta veritas: tantum apud imperitam plebeculam stultitiam; mulierulas vociferantur, quibus imponere facillimum est, præsertim religionis prætextu, cujus simulandæ miri sunt artifices. Prætextus horrenda nomina, hæreses, antichristos: jactitant periclitari, notatq; religionem *Christianam*, quam ipsi scilicet suis humeris sustinent, atque his tam odiosis admiscem mentionem linguarum, ac polioris literaturæ. Hæc, inquit, horrenda dictu, nascuntur ex poetica, nam hoc vocabulo tradunt quicquid est elegantioris doctrinæ, hoc est, quicquid ipsi non didicerunt. Hujusmodi nantias non pudet etiam in sacris concionibus deblaterare, qui se præcones evangelicæ doctrinæ haberi postulant. Abutuntur & *Romani* Pontificis & *Romana* sedis nomine, videlicet apud nullos, ita ut par est, non sacrosancto. His technis, his cuniculis adoriri parant efflorescentes optimas literas, ac puriorem illam Theologiam, suos fontes resipientem. Nihil non tentatum est, nullum calumniæ genus non excogitatum in eos, quorum operâ vident hæc studia gliscere: inter quos me quoque numerant, qui quantum attulerim momenti, nescio, certè magno conatu sum adnixus, ut homines ab his frigidis argutiis, in quibus tantum consenescebant, ad prioris pariter ac severioris Theologiæ studium accenderem. Neq; laborem hunc mihi prorsus frustra susceptum esse, vel hinc intelligo, quod quidam sic in me sæviunt, quibus ægrè est quicquam in precio esse, quod ipsi nec docere possunt, & erubescunt discere. Ast ego primum *Christo* teste, cui potissimum meæ vigilant literæ, deinde tuæ sanctitatis judicio, ad hæc recti conscientia; postremò tot insignium virorum suffragio fretus, istorum latratus semper neglecti. Hoc quantumcunq; est ingenium, semel *Christo* dica-

dicatum est, unius hujus gloriæ serviet, serviet ecclesiæ *Romane*. serviet ecclesiæ Principi, præsertim autem sanctitati tuæ, cui me plusquam totum debeo. Poteram aliis argumentis tractandis ad opes, ad dignitates provehi: gravissimis testibus docere possum verum esse quod dico. Hoc lucrum mihi vitium est potius, *Christi* gloriæ servire malui, quam meæ. Semper à puero mihi curæ fuit, nè quid aut impie scriberem, aut spurcè, aut seditiosè. Quod si quid etiam olim per ætatem licentius effuimus, hanc certè ætatē nihil decet, nisi serium ac sanctum. Nullus adhuc meis scriptis factus est vel pilo nigrior: nullus minus pius: nullus meā causā tumultus ortus, aut oriturus. Hoc animi decretū nulla vincet obtreptatorū improbitas. Quid alii scribant ipsi videntur, ego servum alienum non judico, suo domino stat aut cadit. Doleo tamen majorem in modum quorundam amarulentis contentionebus labefactari tranquillitatem studiorum, ac rei *Christiane*. Neq; res jam intra argumentorum conflictationem consistit, atrocibus utrinq; convitiis pugna crudescit, dentatis libellis res geritur, ac reciprocantibus maledictis tumultus in rabiem exit. Nemo non labitur alicubi, nisi qui homo non est. At decet humanos lapsus, si tales sunt ut non oporteat ad eos connivere, *Christiana* lenitate corrigere. Nunc depravant & quod rectè dictum est, sæpe & quod non intelligunt. Amarulentis dictis exacerbant quibus poterant *Christiana* mansuetudine mederi: alienant savitiā, quos comitate poterant retinere. Proinus *heresis* vocabulum in ore est, sicubi dissentiant, aut videri volunt dissentire: si quid parum artidet, seditiosè quiritantur apud crassam & indoctam multitudinem. Hæc aliquoties parvis initiis orta, sæpenumero vastissimum gignūt incendium, fitq; ut malum, quod initio ceu leve negligebatur, paulatim auctum tandem erumpat in grave discrimen tranquillitatis *Christiane*. Hæc, quidem in re multum laudis debetur optimis monarchis, qui autoritate suā dissidium hoc oriri ceptum sedarunt, velut *Henricus* ejus nominis octavus apud *Anglos*, *Franciscus* hujus nominis primus apud *Gallos*: Apud *Germanos*, quod ea regio in Regulos complures dissecta est, non potest idem fieri: apud nos, quoniam & nuper Principem habere cepimus, atq; cum habemus optimum quidem pariter & maximum, sed ingenti semotum intervallo, tumultuantur adhuc impune quidam. Proinde mihi videtur *T. S.* rem factura *Christo* longè gratissimā, si contentionebus hujusmodi silentium indixerit, atq; id præstet in orbe toto *Christiano*, quod *Henricus* & *Franciscus* in suis uterq; regnis præstitere. Tua pietas summos Reges redigit in concordiam: superest, ut per eandem & studiis sua reddatur tranquillitas. Id fiet si tuo jussu homines qui loqui non possunt desinant obgannire politioribus literis, & ad benedicendum elingues desinant in linguarū studiosos maledicere, sed suam quisq; professionem graviter tueatur citra contumeliam alienæ. Ita fiet ut graviores illæ quas vocant facultates, Theologia, Juris prudentia, Philosophia, Medicina, harum literarum accessione non mediocriter adjuventur. Sine, ut hoc quoq; beneficiū debeant bonæ literæ, quæ jam beatitudini tuæ nihil non debent, quā in multam ætatē religioni suæ insinranda, propagandæq; tueatur *Christus* Opt. Max. *Levanii*, Idus Augusti. Anno M. D. XIX.

Albertus Cardinalis Mogunt. Erasmo S. D.

Quamquam gravissima sunt, ac omnium nomine maximè necessaria, quæ nos cura & sollicitudine multū exercent hoc tempore *Erasme* doctissime, ut qui non privati alicujus negotii cura destineamur, sed deligendi totius orbis Imperatoris munere fungi cogamur, tui tamen interim sumus impigre ac libenter memores. Itaq; nihil arduum adeo obversari potest, quod nobis eruditissimarum tuarum literarum, quoties illæ, & ubi ubi reddantur, lætionem interturbet. Tēq; oramus plurimum, ut nos frequenter ad hunc modum interpelles. Jam enim tibi persuade, toties exultare nos, quoties tuam aliquam epistolam accipimus. Id quamquam in te præcipue verum est, tamen non parum interim nobis placet doctorum hominum, undecunq; ea accesserit, notitia. Itaque *Ricardum Pacum*, invictissimi *Anglorum* Regis oratorem, commendatum nobis suū primum virtute, quæ nec prius fuerat incognita, nimirum eruditorum virorum oratione nobis sæpe prædicata: deinde Regis sui, & Cardinalis *Ebraern.* literis, ac tuo postremo testimonio, charum habemus, complectimur cupidissime. Tu perge sacras literas, & divinam Theologiam admirando illo tuo studio locupletare. Sic enim fiet, ut barbara esse desinat, si qua maximè fuit natio. Ad quod felicitatem tibi omnem, & ex animo successum optamus, nostram ad id opem operamq; pollicentes. *Huttenum* nostrum, vel idcirco, quia amari abs te intelligimus, libenter diligimus. De libello nobis per te dicato, nihil est quod turberis, haud agrè tulimus ab alio aliis adscriptum illum quandoquidem nobis tu ante destinaveras. Remitteremus & nostrum statim munusculum. Tu interim vale: ex civitate imperiali *Frankfordia*, die decimatercia mensis Junii Anno M. D. XIX.

Erasmus Rot. Alberto Card. Mogunt. S. D.

In tam immensis studiorum laboribus lassescenti nonnunquam non modo calcar, sed & robur addit adeo propensus tuæ celsitudinis favor, cui in negotio, cum per se omnium maximo (quid enim majus, quàm orbi dare Cæsarem?) tum multis etiam difficultatibus transversim incurrentibus, vehementer perplexo, vacaverit, & nostras tam inconditas literas legere, & lectis non indiligenter respondere. Gratias agerem celsitudini tuæ pro tam singulari in hunc homuncionem civilitate, ni magis gratulari liberet orbi *Christiano*, cui sapientissimorum Principum, & in his tua præcipue opera *Carolus* Imperator contigerit: unus hac tempestate meritò visus idoneus, qui cum tantam imperii molem sustineat, tum *Maximiliano* succedat. Et fortasse minus erat difficile reperire qui oneris magnitudini par esset, quàm qui Cæsaris demortui virtutibus responderet. Omnibus verò summa spes est fore, ut *Carolus* noster avita decora nobis referat, æquēque, non enim ausim dicere superet, sed tamen ausim optare tacitus. Deinde ea est *Caroli* felicitas ut imperii titulo, qui superioribus aliquot seculis plus habuit juris quàm autoritatis, par responsura videatur potestas. Nam complures magnos reddidit commissum imperium, *Carolus* ipse imperio dignitatem

dignitatem adjunget. Aliis imperii nomen ad-
serebat jus orbis, *Carolus* orbis principatum ad-
serebat imperio. Denique eâ est ætate, ut propiti
numinis præsidio spes sit fore, ut sub eo Principe
quàm diutissimè floreant orbis *Christianus*. Et
ejusmodi regnis imperat, ut nemo magis sit for-
midandus barbaris *Christiana* religionis hosti-
bus. Illud omnium votis oprandum à superis, ut
hanc eximiam virtutis indolem, quam nunc præ-
se fert *Carolus*, & servant, & semper in melius
provehant, quo profligatis ab omni Republica
Christiana bellorum impiis tumultibus, *Christi*
populus jugi pace tranquillòque ocio lætus, hone-
stissimis artibus, ac pietatis studiis eximie floreat,
aut certè si res ita poscet, concordēs nostrorum
Principum vires & arma in *Christiani* nominis
hostes convertantur. Quòd si quid etiam *Carolo*
gratulandum est, duplici nomine cum primis gra-
tulandum arbitror, & quòd vestro judicio sit aki-
tus, & quòd *Franciscus Galliarum* Rege tanto vide-
licet competitore, sit imperii fastigium assequutus,
ipse promerens magis, quàm ambiens: ut quem-
admodum olim *Hectoris* virtus *Achillis* victoriam
illustravit, quemadmodum *Turnus* vir fortissimus
Aeneæ laudè auxit: ita summus Rex ejusdè hono-
ris æmulus, *Caroli* gloriam reddiderit illustriorè.
Mandatum est, non venditum imperium, & man-
datum est ei qui quàm fortissimè possit obire:
mandatum est ei, qui velit quàm sanctissimè ad-
ministrare; nihil superest, nisi ut summus ille
Princeps, cui uni cor Regum omnium in manu est,
& vestrum judicium, & *Caroli* conatum, & no-
strum votum bene fortunet. Ad id omnibus pro-
sua cuiq; portione est adnitendum, quando nego-
tium agitur omnium. Non pernitebat antehac
libelli, quo quod sit Principis munus utcumque
prescribimus, quem libellum *Ferdinandus* noster
adolescens virtuti natus, semper habet in mani-
bus. Nunc etiam magis gaudeo, quòd sperem
eam, si qua est, utilitatem ad universum orbem
perventuram. Etenim quemadmodum pluri-
mum lædit, qui fontem inficit, unde bibant om-
nes: ita latissimè patet illius beneficium, qui pe-
ctus instruit omnib' imperatorum. *Richardus Pa-*
cam optimi Regis orator optimus, non dubita-
bam, quin tibi modis omnibus esset placiturus.
Atque ille reversus ad nos, dici vix queat, quan-
topere sibi gratulatus sit, cui contigisset talem
Principem, non minus integritate morum, quàm
imaginibus majorum, fortunæ dignitate clarum
& novisse & vicissim innotuisse. Quàm ille gesti-
ens, quàm ardenti oratione, plurima cupidissimè
percontanti, totum te mihi depinxit. Ego porro,
quid dignitatis aut adjumenti possim adferre sa-
cris literis, alii viderint, nobis certè propositum
est, hisce laboribus immori, quos *Christo* non
ingratos esse confidimus, vel hoc certè nomine,
quòd simplici animo in illius gloriam à nobis sus-
cipiuntur. Quid ni boni consulat hanc nostram
sedulitatem, qui pauperculæ viduæ quadrantem
omnibus omnium divitum muneribus prætule-
rit? Aliis alii benefactis *Christi* demerere student:
nos quando nihil aliud possumus, hac illi victima
litabimus. Jam verò vide quantum benignitati
tuæ, & *Hutteni* nomine debeam, de quo sic mihi
præfagit animus, hominem aliquando magnum
ornamentum nostræ *Germaniæ* futurum, si modo
& Dei præsidio vita suppetat, & tuæ celsitudinis

A favore non destituatur: nam hanc ingenii lasci-
viam (ut ita loquar) satis per se corrigit ætatis
accessio. Quòd nihil te commovet error ejus, qui
dicato libello, sedulo verius quam prudenter stu-
duit alteri gratificari, ea res mihi animum verè
excellsum, & tanto Principe dignum arguit. Mu-
nus nondum est allatum: ubi redditum erit, mihi
semper ut res quæpiam sacra servabitur, atque
etiam ostentabitur, ut tui erga me animi pignus,
tuiq; de me judicii monumentum. Bene valeat
tua sublimitas, cui semper commendatus esse cu-
pio. *Amnerpia*. XVII. Calendas Septembris,
Anno M. D. XIX.

Eras. Rot. Nicolaus Beraldu S.D.

Dedi superioribus diebus optimo atque hu- *Epist. 12.*
manissimo viro *Francisco Calvo*, *Budai*, *De-*
loini, simul & meas ad te literas *Erasme* doctissi-
me: quas nihil dubito quin is tibi, etiam si serius,
certo tamen fideliterq; reddiderit. Nunc & si ni-
hil erat quòd scriberem, proficiscenti tamen hinc
ad vos huic tabellario non potui non aliquid lite-
rarum ad te dare: præsertim petente id à me, at-
que adeò procaciter instante *Guilielmo Neseno*
tuo, simul ut intelligas quantopere literæ hictuæ
à nobis expectantur, simul ut epistolam aliquam
tuam ad optimam ac doctissimum virum *Guili-*
elmum Hennum Parisiensis ecclesiæ Decanum
evocarem. Is enim in hac, ut sic dixerim, palz-
I ara provocari abste mavult, quam te provo-
care: vit alioquin in quovis scribendi genere
non mediocriter ante hac versatus, bonarumque
omnium, sed divinarum præsertim literarum
adeò studiosus, ut quem huic præferamus, ha-
beamus profectò neminem. Ejus nomine inte-
rim tibi salutem adscribo: rogo insuper, nè ho-
minis integerrimi simul & humanissimi famili-
aritatem asperneris, qui cum multis nominibus
tum hoc præcipuè dignus est amicitia tuâ, quòd
eam tantopere, tamque propè dixerim ambitio-
se expetit, quantois precio empturus, nisi *Era-*
smus cunctis obvius, gratisque expositus esset.
Salutat te *Delotius*, *Ruzanus*, omnes. *Budaw*, cum
hac scriberem, ruri cum uxore ac liberis agebat,
propediem in urbem rediturus, simulatque, ut
puto, uxor parturiens pepererit, *Budaiq;* familiam
auxerit. Vale. *Luettia* XII. Calendas Julias.
M. D. XVIII.

Eras. Rot. Nicolaus Beraldu S.D.

Dolui vehementer ac sæpe *Erasme* doctissi- *Epist. 13.*
me, binas meas ad te literas proximo scrip-
tas biennio, periisse. Periisse enim puto, quibus
nihil responderis. Id autem *Franciscus Calvi*, qui
eas *Basileam* usque ad te perferèdas receperat, neg-
ligentiæ malo, quàm dolo ascribere, ut cujus fi-
dem atq; integritatem perbellè mihi videar vel
tridui unius congressu spectasse. Interea ineptum
putabam aliis te literis obrundere, studiis præser-
tim gravioribus occupatum: nimirum restituen-
dæ rei theologicæ annos jam aliquot deditum:
*Paulini*que epistolis illustrandis toto, ut dicitur,
pectore, vigiliisque, ac sudoribus maximis in-
cumbentem. Nam novi, ut vocant, Instrumenti
editionè alteram abs te paratam esse, nihil dubito,
affirmate id præsertim *Neseno* nostro, qui se quoq;
lucra-

luculentas enarrationes tuas in *Pauli* epistolam ad *Romanos* vidisse, *Ludovico Deberghino* viro doctissimo, ac tui nominis studiosissimo, cum is *Lucretia* mecum nuper ageret, mihi que non semel retulit. Atque utinam ea omnia propediem pulcherrimis typis excusa videre cōtingat, *Erasmianis* videlicet, quibus nihil fieri puto posse nitidius, elegantius, amœnius. Id ipsum tantopere expectant, quotquot hic sunt viri non vulgariter docti, *Budani, Ruelini, Ruzani, Deloim,* & ipse quoque *Parisiensis* Episcopus eximius ac prope unicus xvi hujus *Mæcenas*, ut nullum aliud opus cuiuscunque autoris fuisse unquam expectatius putet. Video equidem *Erasmum* optime, video equidem fore, quod vocis ardentibus antehac semper expetii, tui videlicet theologi isti nostri, spinosis ac sophisticis rugis acque inutilibus argutiis nimium jam pridem dediti, desertis *Scotistarum, Occanistarum*, adde etiam *Thomistarum* factionibus, ad antiquam illam ac veram se theologiam plerique convertant, si porro perrexeris suam arcanis ac celestibus literis dignitatem asserere. Id quod hactenus tanto abste successu factum esse censeo, ut certe non videam, quem veterum theologorum tibi jure anteponeere quis debeat, siue linguarum peritiam, siue variam omnigenamque doctrinam, siue denique incomparabile studiū, ac diligentiam, propè dixerim, indefessam spectare ac expendere libeat. Audax verbum, inquiet aliquis: audax fateor, sed quo nullū dici posse verius puto. Scio non deesse tibi laudatores, qui tibi *omnino* assidue atque *omnino* decantent, tibi que tantū tribuant, quantum etiam si agnoscas, non postules tamen. Ego certe nihil in gratiam *Erasmum* scribo: scribo autem id demum, quod sentio. Assentari nescio, nec si sciam, velim, *Erasmum* potissimum tantā modestiā viro. Quid ni porro de te id sentiā, quod audio à doctissimo quoque de te ubique prædicari? Indoctus est, refractarius est, à Musis ac Gratiis alienus, qui *Erasmus* ingenium, doctrinam, facundiam, sanctum denique consilium ac institutum non laudat. Quare perge *Erasmus* seculi hujus decus egregium, perge tecum ipso certare, teque ipsum deinceps vincere, in eo præsertim studio *Christiana* pietatis, ac evangelici cultus, in quo tanta tua cum laude hactenus nobis certasti, ut nihil jam superfit aliud, nisi ut te ipsum vincas. Vale. *Lucretia*, decimo septimo Calendas Aprile. Anno millesimo quingentesimo decimo octavo.

Nicolaus Beraldo Erasmus Rot. S.D.

Epist. 14. **E**GO *Guilielmus Nescius* cum ob alia quædam semper feci plurimi, tum ob id unice & deamo & laudo, quod eam animadverti semper esse tui studiosissimum. Quod & si illi est cum multis aliis commune, magnum tamen quiddam id esse puto, nec mediocri laude dignum: eum *Levanium* ad te proficiscentem, non sum passus literis meis vacuum hinc discedere, partim ut hominis desiderio ac precibus satisfacerem, partim ut te quoque ad rescribendum invitarem: nam tuis meis literis, quarum binas *Francisco Calvo* ad te dederam, postremas *Nescius* ipse *Levanium* ad te pertulit, nihil dum respondisti. Archiepiscopus *Senonensis Stephanus Poncherius* propediem de rebus magnis ad te scripturus est, cujus literas ad te fideliter perferendas curabo, vel ipse istuc usque preferam. Quid ad *Dorpium* theologicæ cuiusdam

A localitatis nomine scripserim, ex *Nescio* malim te, quam ex literis meis intelligere. Novum Testamentū abs te verum, & elegantissimis doctissimisque annotationibus explicatum, nunc hic habent in manibus docti quam plurimi, atque in his theologi quoque magni nominis, qui te eo nomine tam nunc, penè dixerim, amant immodicè, quam oderant prius iniquè. Multos certe nova hæc editio tibi jam conciliavit, quosdam verò qui contumaces ac refractarii diu fuerant, atque adeo propemodum deplorati videbantur, jam penè fregit ne apologiz tuæ. Vale. Salutant te *Franciscus Deloimus, & Ludovicus Ruzani, Lucretia*, Calend. Julii.

Erasmus Rot Nicolaus Beraldo S.D.

Epist. 15. **V**T tribus epistolis tuis postremis unicā respondēam, hoc est, de una fidelia plures dealbem parietes: scio me frequenter ad te scripsisse, sed ita *Lucretia*, ut tibi videar non scripsisse: ita cogit mi *Beraldo* studiorum moles, quibus obruor. Si rationem in eas, quid dandum scipietatis officii, quid somno, quo largiore utar oportet sub auroram redormiscens, quid valetudini, quid scribendis recognoscendisque libris, facile colliges quantum super sit temporis, quod nō *Lucretia* omnibus impartiam: quanquam mea studia non eo spectant, ut *Thomam* aut *Scotum* & scholis publicis explodant, veteresque possessione depellant, quod nec mearum est virium: & si esset, haud scio an sit optandum, nisi jam paratum videamus doctrinæ genus aliquod hoc præstantius. Quid aliū moliantur, ipsi viderint: ego nunquam futurus sum hujus autor tumultus. Mihi sat est, si theologia magis sobriè tractetur, quam antehac est tractata: & subinde petatur ex fontibus evangelicis, quod antehac è lacunis non undiquaque puris solemus haurire plerique. Neque nihil hic proficimus, quibusdam hæc adductis, quibusdam etiam compulsis, ut magis serio theologi sint. Ad laudes quas largiter effundis in me, quid aliud respondeam, quam te valde amanter hallucinari in *Erasmum*? Atque hactenus quidem ad epistolam quam *Lucretia* scripseras decimo Calend. April. nunc ad eam quam reddidit *Nescius*, amicus cum paucis fidus, ac syncerus. Quid *Calvo* commiseris, aut quid ille mihi reddiderit, non satis commemini: certe *Basilea* nec unquam me convenit, neque quicquam ab illo redditum est: *Levanium* extorserat à me prolixam epistolam ad *Grolerium* perfectam *Insubria*, pollicitus montes (ut aiunt) aureos. Vides evulgatam epistolam, jactat ille respondisse *Grolerium*, cum ipse nondum habeam certum, an *Grolerio* reddita sit epistola. Ais brevi magnis de rebus ad me venturas literas ab archiepiscopo *Senonen*, *Stephano Poncherio*. Mihi quidem hoc ipsum erit magnum, si vir tantus, animoque meo cum primis charus, ad me scripserit: alioqui nihil moror magnam fortunam cum onere pari conjunctam. Mihi semper animus fuit oculi ac libertatis amans, & à strepitu rerum abhorrens. Quid ad *Dorpium* scripseris, adeo mihi non indicavit *Nescius*, ut nè hoc quidem ex eo cognoverim, scripsisse te. Ante paucos dies audi vi literas illi redditas abs te per *Hermanum Phrysiū*, nescio quid cum illo expostulantes. Si quid acerbius est, nolim mi *Beraldo*: nam *Dorpium* si quid peccat, magis obse-

obsequendi facilitate peccat, quam malitiâ destinarâ. Quod theologi partim respiciunt, partim mirentur, non perinde meo ut ipsorum nomine gaudeo. Jam nē nihil respondeam ad eas, quas attulit *Hermanus Phrysius*, erat is adolescens mihi multorum literis commendatus, & quidem diligenter, quibus omnibus habeo gratiam, quod per eos conigerit nosse ingenium tot modis amabile. Nihil ille petebat præter colloquium & congressum: neq; malignē mei copiam fecti, quatenus per studiorum occupationes licuit. Eum tibi vicissim commendo, quo tux in illum benevolentia nonnihil accedat meâ causâ Bene vale. *Antuerpiæ* V. Idus Augusti. M. D. XVIII.

Leonardus Præcardus Eras. Rot. S.D.

Epist. 16.

Hic nuper cucullatus quidam inter ejusdem farinae ignobile vulgus disseminavit, *Anglū*, nescio quem, *Levanti Græci* literas profiteri, contempto *Roterodamo* doctiorem, qui & illius in Novum Testamentum editionem recens excusam, in locis pluribus centum suggillet, errata tua libello jamjam emittendo publicaturus. Non potui equidem huic hominis monstro credere, tametsi miram præ se fert sanctitatē. Adjecit præterea, theologos omnes tibi adversari ac contradicere, eisque certum esse, te communi decreto ē schola sua profligare. nihil in hoc divalia rescripta verituris, cum Deo magis audiendum sit quam Principibus. Hæc aliâque multa.

— *Efficit bestius idem.*

Jactat & in toto verba catina foro.

Proinde te mihi suavisime *Erasme*, per Deum immortalem obsecro, bono esse animo, atque hunc ipsum (quem nunquam penitendis commentariis expressisti) moribus atque invincibili fortitudine referre *Hieronymum*. Non erit tibi (crede mihi) tantum negotii in hoc dejiciendo allophylo, quantum illi in *Ruffini* versutias laboris atque vigiliarum fuit infumendum. Para in *Goliathum* istum fundam, quod est verbum Dei, & recta caperatam in frontem librato lapidem *Christum*, cujus amore sacras literas illustrandas suscepisti, superbum ilicō prosterne gigantem, confundes & allophylos ceteros omnes, theologistas scilicet istos, qui in te conspirasse dicuntur, ad stipulante in hæc verba apud *Esaiam* Spiritu sancto; *Confusi sunt & erubuerunt omnes simul, abierunt in confusione fabricatores errorum.* Vale desideratissime mi *Desideri*, & qui valeas corpore atque animo, nobis quam primum significato. Ex *Aquisgranum* X. Calend. Junias.

D. Cantor, Vicepropositus, *Schouwaide*, & alii complures, salutem atque victoriam animitus tibi precantur, utasque literas, aut epistolium saltem præstolantur. Item D. *Hasebart* confrater noster, te quoq; atq; *Nevium* salutat plurimum.

Erasmus Rot. Leonardo Præcardo canonico apud Aquisgranum S.D.

Epist. 17.

Sciebam eruditissime *Leonarde*, genus hoc hominum nusquam cessare: summum illis præsidium in mendacibus linguis, atque impudencissimis sycophantiis positum est. Ego vero jam ad ista occallui: tantum admiror homines professione pietatis insignes id sibi permittere, quod

A omnium maximē cum verâ pietate pugnat. Inexpiable scelus haberi volunt, si carnibus vescantur, & sanctum est fratrē, etiam de ipsis bene merentem, linguæ spiculis Tartareo veneno tinctis confodere, cum nullum sit beneficii genus execrabilius. Omnino diis manibus, ut poetice dicā, se devovisse videntur, ni bonas literas funditus extrinxerint: nec se credūt incolumes fore, si bonæ literæ sint incolumes. Harum causam sibi persuadent meis præditiis sustineri. Nec ulli tamen odiosus blaterant, quam qui nostra prorsus non legerunt. Ignoscerem imperitiæ, ignoscerem ignorantia, nisi id ipsum ingens esset scelus re incomptâ in famam alterius debacchari. Nec video quâ fronte possint insciriam prætexere, qui setotius orbis magistros haberi volunt. De *Anglo* sive *Scoto* non omnino vanum est quod narravit. Is est juvenis & ætate, & suapte ingenio gloriæ famelicus: ad eam parandam hæc via visa est illi cum primis compendiaris. Quanquam autem ipse sibi nihil non tribuit, non tamen usque adeo perfrectæ frontis est, ut dicat se melius scire *Græcē*, quam *Erasmum*. Jactat libellum, nescio quem, at hujus nulli copiam facit, nisi quem cognōrit nobis malē velle. Quidvis ab illo citius impetrari potest, quam ut mihi faciat inspiciendi copiam, in quem unum scriptus est. Adeo fidit suo libello, quem tamen nusquam non jactat. Utcunque hæc habent, organum opportunum sese præbuit theologis quibusdam, quib⁹ jampridem malē cogitantibus, nihil deerat præter occasionem, juxta *Græcorū* proverbium. Imo sunt qui negant hoc opus esse illi⁹, sed potius omnium sycophantiarum centonem ac rhapsodiam: huic tamen corniculæ cessuram facti gloriam. Id mihi multis nominibus probabile videtur, quandoquidem paulo ante id factum conspeximus in dialogo *Latami*: titulus erat unius, conflatura omnium, aut certē multorum. *Anglum* jam penē placidum rursus exasperarat, quod in calce apologiæ, quâ *Latamo* respondeo, testatus sim esse quendam ex fucis ac mendaciis conflatum, qui gloriæ fame insanus, nihil in me non moliretur: nec ullam addo conjecturam, quâ suspicio possit in quenquam recidere. Nihil enim aliud agebam, quam ut eo schemate deterrerem multos sibi malē conficios. At is post sic agere cepit, quasi ejus elogiū laudem ceteris invideret. Nondum homo prodiit in arenam, & amici cordatiores mihi sunt auctores, nē digner illum unguibus meis, etiam si prodierit: non enim defuturos, qui me quiescente conficiant juvenem famæ jejuniō præcipitem. Ceterum quod theologos aliquos habeam iniquiores, id ex falsissima natum est suspitione. Persuaserant sibi *Latberi* doctrinam, me propugnatore niti, cum nec hominem nōrim, nec libros illius unquam legerim. Intelligunt tandem errorem suum, sed pudet agnoscere, ideo placet illis constantia, ut nec in malē coëptis velint *pallo-sequi* & tamen hujus veneni fons ex uno potissimum scatur: qui nisi destiterit, brevi omnibus omnium eroditorum literis celebrabitur, ac toto notus cantabitur orbe. Hactenus complurium cohibui calamum, vereor ut semper possim. Mihi planē pestis quædam fatalis videtur, quæ cōtagio paulatim in plures spargitur. Itaque gemina lue laboramus, & animorum & corporum: & tamen respiscit aliquam multi, præsertim qui nostris legendis attenderint: & spero fore ut tandem emicet

ac vincat veritas, quæ ut sæpenuero laborat, ita nunquam opprimitur. Me vero levius hæc movent, vel quod ut olim *Balaam*, his monstris assueverim: vel quod mihi bene conscius sim, speremq; *Christo* meas vigilias probari, cui nostrum utcumque defudat ingenium: vel quod conspiciam optimis quibulque nostrum placere studium. Illud mihi molestum est, quod his sycophantiis inficiuntur liberalia studia, quodque nonnullam bonarum horarum partem cogar huiusmodi naniis, vel audiendis, vel refellendis impendere. Sæpe me pudet istorum nomine, qui cum semidei velint haberi apud vulgus, tumultuantur usq; adeo muliebriter, ne quid dicam acerbius. Meum quidem ingenium ab hoc genere contentionis, dici vix possit quam abhorreat: seduloq; obnitior, ne verus sit in me nimus ille, *Furor sit laesa sapiens patientia*. Video quid mereatur illorum nimium pertinax malitia, sed revocat *Christiana* lenitas, revocat bonorum respectus, quos nolim attractos videri, dum improbos merito taxamus. Nam ut est multitudinis in malam partem prona interpretatio, periculum est, ne quod in paucos theologos hoc titulo indignos dictum fuerit, in universum ordinem detorqueatur: & quod iure dictum fuerit in paucos prædicatores titulo, re sycophantas, toti ordini conciliet odium, qui plurimos habet ab horum factis ac moribus longè discrepantes. Quod theologo decreverint me profligare communi consulto, falso falsius est. Bene vale vir optime, meq; dominis meis, collegistis, commenda diligenter. *Lovanii*, Cal. Julii, Anno M. D. XIX.

Erasmus Rot. Antonio Papinio Abbati
Gemblacensi S. D.

Epist. 18. **E**X Indice bibliothecæ vestræ, cujus mihi jam pridem facta est copia, intelligo apud vos esse duos codices manu descriptos, per vetustos opuscula divi *Cypriani* continentis. Mihi certè gestit animus hunc autorem orbi tradere, repurgatum à mendis: deinde discretum ab his quæ illi falso inscribuntur, quando non alium video inter eos, qui *Latine* scripserunt, qui ad apostolici pectoris vigorem propius accedat. Ubique sentias loqui pastorem, ac martyrio destinatum. Et huiusmodi viros theologo finimos obsolescere, quo magis miremur singidas recentiorum naniis. Nihil autem dubito, quin amplitudo tua, ut est veræ religionis observantissima, faveat & piis studiis, & *Cypriano* pietatis magistro. Neque tamen gratis hoc officium flagito: redibit ad vos *Cyprianus*, & redibit non sine fœnore, neque patiemur interim, ut posteritas ignoret, cui bonam huius beneficii partem debeat. Jamdudum pro cervina missa debeo, sed longè plus debiturus pro misso *Cypriano*. Bene vale pater reverendissime, cum sancto fratrum tuorum collegio, quorum purissimis precationibus *Christo* commendari cupio. *Lovanii*, Calendis Junii, Anno M. D. XIX.

Antonius Papinius Abbas Gemblacensis
Erasmio Roterodamo S. D.

Epist. 19. **E**rasme multis modis amande, perquam lubens mitto volumina *Cypriani*, quæcunque reperi-
mus in nostra bibliotheca, toto pectore favens & gloriæ sanctissimi viri, & tuis irrequietis studiis

A ac laboribus, quos eruendis & castigandis sacris libris impendis. *Christus* tuam industriam nunquam satis laudatam, bene fortunet ac provehat: nam ut illi qui codices excudunt adeo corruptor, ut nec intelligi, nec legi possint multorum animos alienant à sanctissimis studiis, ita tui labores complures inflammabunt ad eorundem lectionem. Proinde doctissime pater, si qua sunt apud nos tuo laudabili proposito conducibilia, nostra omnia tua sunt. Quin si voles, universa nostra bibliotheca semel ad te commigrabit, tota tuæ fidei committetur. Bene valeat tua dilectio, mihi longè charissima. Ex *Gemblaco*, tertio Calendas Junii.

Erasmus Rot. Christophoro Haco S. D.

A Llatum est hoc carmen elegiacum, à quo Epist. 20. scriptum, incertum, certè titulus ad te scriptum arguit: eo cuiquis est mortem meam deplorat, meq; tandem inter divos collocat. Agerem gratias homini pro suo officio, si nōsem: nunc tum est illi meo nomine gratias agere, cujus animus sic in *Erasmum* propèsus hoc mihi gravior est, quod hæc tribuit sepulto. Nam vivum qui laudat, non solet abesse prorsus ab assentandi suspitione. Sed quid imprecemur rabulis istis, qui me quotannis fere bis efferunt, idq; quo crudelius sit, vivū coguntq; toties me mihi superstitē esse? Quid imprecemur miseris, nisi mentem illis meliorem dari, ne semper, quod hætenus faciunt, vivant mortui. Etenim quum Deus sit charitas, atq; is vita sit anima, qui possunt haberi vivi, qui sic odere proximum adeo non ledentem, ut studeat de omnibus bene mereri: ut quem vivere doleant, falsissimis istiusmodi rumoribus subinde sepeliant: interim imaginatione fruente, dum re non licet: tum ex eorum dolore, quos tristibus fabulis exanimant, crudelissimam voluptatem capientes. Nos sive vivimus, sive morimur, Domino vivimus ac morimur. Bene vale vir optime. *Antuerpiæ*, Idus Augusti, Anno millesimo quingentesimo decimo nono.

Erasmus Roterodamus Petro Zuipensio Castiletano S. D.

V Ideo plerumq; mortales in hac esse persuasio- Epist. 21. ne, ut felicitatis aut infelicitatis causas è supernis corporibus petant. Ego verò non arbitror ullum sydus affulgere cuiquam felicius, quam syncerum ac tuo accommodu ingenio amicum: contra, nullum adversius ac funestius, quam furatum & insyncerum sodalem. Proinde stellas observent alii, si lubet, ego in terris quærendum existimo, quod nos felices aut infelices reddat. Cateri negotium auspicaturi, anxii considerant quâ figurâ *Venus*, *Jupiter*, & *Mercurius* sese contueantur. Ego satius esse duco, perpendere quibuscum agas. Sunt enim quidam sibi tantum prosperi, cæteris omnibus inauspicati. Itaque vix ullo sermone consequi queam *Petro* mortalium candidissime, quam opimum locum mihi putem obtigisse, quum te nactus sum amicum, quo non alium optare poteram magis ad naturam morèque meos factum sculptumque. Antehac abundè fortunatus mihi videbar unico *Petro Agidio*, quem amicum ego nolim cum ullo *Pylade* commutare. Eam felicitatem mihi congenitavit accessio tui, adeo

adeo similis illi, ut dubitem utrum utri præferam. Nam omitto fortunam satis amplam, omitto literaturam hand quaquam vulgarem: omitto vim ingenii ad omnia negotia mirum in modum versatilis: qui pectoris candor, quæ morum simplicitas, quæ consuetudinis suavitas, quæ modestia, quæ fides, quæ in officiis præstandis promptitudo? Ubi sunt interim qui temporum horum mores ut deploratos damnare solent, quando tales animas habent aulæ Principum? Olim non ferebam, ingenia literis ac gratiis nata pertrahi in Regum familias: nunc video virtuti rectisq; studiis nati quam esse plus honoris quam apud Principes. Omnibus itaq; qui studiorum sacra colunt, expedit, tui similes aliquot in aulis versari, ne non sint qui summæ viros ad favendum literis ac probitati, suis dictis inflamment, qui ad benignitatem stimulos addant, qui submoneant, quibus artibus nunquam intermoriturum honestæ famæ decus paretur. Quanto studiorum omnium bono in regia *Britannica* vivere credis *Thomam Morum*, *Thomam Linacrum*, & *Richardum Pacanum*? in *Gallia Guilielmum Budæum*? quorum felicitati gratulandum, quod in tales Principes inciderint, officio habenda gratia, si tales reddunt. Scio tibi nihil esse dulcius ocio literario, nec deesse in aula, præter negotiorum tumultum, quod offendant animi tui puritatem: quæ omnia hoc moderatius ferre debes, quod sub optimo Principe *Adolpho* meres, qui favorem erga literas ac viros virtutibus ornatos, à teneris usq; unguiculis olim haustum è *Bato* præceptore, in hanc usq; ætatem retinet, qui nos quoq; non ob aliud diligit ac tuetur, nisi quod persuasum habet his rebus prædictum esse me, a quibus longissimè absum. Is intelligens quanti referat primam ætatem Principum optimo viro formandam committi, filiolum suum *Joanni Borsale* in gremium tradidit: viro, ut compendio virtutes innumeras complectar, *Bati* mei simillimo. Talis erat admovendus *Ferdinando* nostro, quæ quidem in re demiror cessari à nobis, *Mida* opinor quibusdam id agentibus, quibus expedit Principes ex sese nihil sapere. Ac vereor, ne quis interim ingerat sese, qui præceptorē professus, aucupem sacerdotiorum agat, ingenti totius populi malo. Ambiunt hanc provinciam theologi, & theologum esse decet, qui Principem instituat, sed vere theologum, nec avaritiæ, nec ambitionis morbo corruptum. Bene vale. *Antuerpiæ*, quarto Idus Augusti, Anno M. D. XIX.

*Erasmus Rot. Guilielmo Hæro Parisiensis
Ecclesiæ Decano S. D.*

Epist. 22.

Agit hoc miro conatu per literas *Nicolaus Beraldu*, homo Gratiis natus, ut nos committat. Quod si certamen foret eruditionis, aut eloquentiæ, non poterat magis detertere, quam quum sic adhortatur. In hac, inquit, palæstra provocari abs te mavult, quam te provocare, vir alioqui in quovis scribendi genere non modico antehac versatus. Quum inter pares semper impudentior habeatur, qui laceffit, quis diceret, quicquam esse mihi vel frontis vel cordis, si *Thersites Achillem* ausim laceffere? Nunc quum nulli sua obstat fortuna conditio, quo minus quum quamlibet magnis amore benevolentiaq; certet, & modestior habeatur, quisquis hic lacef-

A sit prior, non veritus sum tuo ac *Beraldi* animo morem gerere. His igitur literis laceffo virum eruditissimum, minime doctus, virum integerrimū non admodum probus, sed tamen amandi vicissitudine non cessurus nec posteriores laturus. Audio non sine summa voluptate *Parisiensium* Academiā pristinis suis studiis, in quibus hætenus hand dubie primam laudem possidebant, ac etiamnum possident, propensis animis tritum linguarum addere cognitionem, & ad purissimos sacrorum voluminum fontes subinde recurrere, neque sentire cum istis aliquot sibi parum amicis, qui putant has literas cum vera theologia pugnare, quum nullæ magis omnibus honestis disciplinis famulentur. Id partim *Gallici* ingenii tribuo candori, partim eximii præstulæ *Stephani Poncherii* sapientiæ, viri instaurandis optimis literis, ac veræ pietati divinitus facti: sed in primis optimo Regi *Francisco*. Soli nos nondum hoc nomine possumus nobis gratulari. Sed tamen spes est non pessima. Faxit *Christus* optimus maximus, ut quemadmodum Principes passim favent sœventq; recta studia, ita philosophiam amplectantur, dignam iis qui *Christi* vices gerunt: hoc est, ut quum longissimè ab sint à barbarica tyrannide, neq; per ambitionem labefactent orbis *Christiani* tranquillitatem, simul ac libertatem. Et quando suo favore provehant eas literas, quibus Principum gesta solent posteritatis memoriæ tradi, ea gerere studeant, quæ mereantur omnium seculorum suffragiis celebrari. Bene vale vir optime, quem ego posthac inter *Guilielmos* illos meos fatales sum relaturus. *Antuerpiæ*, V. Id. Augusti, Anno M. D. XVIII.

Georgius Spalatinus Erasmo Rot. S. D.

Literas tuas *Erasme* unicum totius *Germaniæ* Epist. 23: communis patriæ decus, jam pridem expecto: si enim in manus tuas meæ pervenerunt, nihil minus vereor, quam te mihi non responsurum: neque enim tam privato quam publico scripsi ad te nomine, quamvis etiam meo libentissimè: nam diu antea persequutus occasionem ad te scribendi, non prius sum nactus, quam extitit qui me aliquin scribendi cupidissimum ad hoc officii impelleret penè. Tuus enim esse corpi, quum primum tua opera vidi, quum primum intus istius tam multi jugæ & eruditionis & eloquentiæ penetralia veni. Ubi autem nunc, & quemadmodum agas, & quid condas, quid nostris temporibus, quid posteritati cudas, tam avidè cupio scire cum multis, quam quod avidissimè. Spero igitur id te daturū nomini optimi Principis mei *Fredarici Saxoniæ* ducis, sacri *Romani* imperii electoris, ut tandem mihi respondeas. Facit enim te tantus Princeps plurimi, & libros tuos omnes in sua habet bibliotheca, quam optimis quibusq; libris refertam architectatur. Cætera dicet *Petrus* noster *Alamirus*. Vale feliciter. Cursim ex arce *Aldemburgiæ*, Idibus Novembris, Anno M. D. XVII.

Georgio Spalatino Erasmus Rot. S. D.

Si quid vacat occupatissimo, & si fas est theolo- Epist. 24: go, audi quod rideas. Adiit me *Petrus Alamirus* homo non infestivus, circiter calendæ Augusti, anno M. D. XIX. *Leuani* reddidit epistolium ex *Aquisgrano* missum, sed affirmans sibi

B b 2

Antuerpiæ

Antuerpia esse ingentes epistolarum fasciculos à summatis amicis, de rebus haud quaquam vulgaribus. Hujus interim voluptatis, dies aliquot lucrum feci. Post decē ferme conféro *Mechliniam*, salutaturus episcopum meum nempe *Trajectensem*; nam is forte tum aderat. *Ἀγαθὸν τόχον* obvius est *Alamirus*, admoneo de epistolis: ait esse in promptu. Conditur locus in templo, simul & tempus. Profert multis circumstantibus in templo epistolas quinque, quasdam duplici tunica vacuāque obvolutas, omnes item communi contextas involacro. Accipio, gaudio gestiens. Ac tum quidem contentus ex opisthographia didicisse, qui nam essent qui scriberent (nam aderant, quibus cum erat quod agerem) ad prandium me recipio. Nam condixeram apud *Joannem Robbinum* decanum ejus templi, virum prudentiā singulari, summā integritate, sed ingenio perquam festivo. Is est in quem collegii trilinguis præcipua cura inclinata recumbit. Inter epulas quam animadverterem à convivis desiderari rerum novarum aliquid, quo tedium discuteretur, promo meas epistolas modò redditas, resigno, tua primum venit in manus, in quā flagitas ut tuis literis aliquando respondeam, quas ut apparet illustrissimi Ducis, atq; adeo publico Academiæ nomine ad me scripseras. Eas quum non accepissem, & tamen ad proximas Ducis tuasq; literas paucis ante diebus respondissem, demiror quid tibi velis. Tandem inspicio subscriptionem, & reperio scriptam ex arce *Adelburgia*, Anno millesimo quingentesimo decimo septimo, Idibus Novembris. Mox, ut par erat, ingens risus obortus, pro thesauro carbonem reperimus, pro rovis vetera. Ibi frustratus, aperio literas *Pirkbeneri*, has comperio scriptas anno millesimo quingentesimo decimo octavo, calendis Octobribus. Major etiam obortus risus. Resigno literas *Ricardi Sbrulin Forojuliani* Casarii poetae, reperio scriptas item decimo octavo, Idibus Novembris. Jam me suppedere coeperat. Solvo epistolam *Georgii Bebei*, canonici *Nurembergensis*, scriptam decimo septimo die Februarii, anno decimonono. Unus attulit omnes, & ita reddidit, quasi curriculo ex ultima *Germania* advolasset, sed ita mundas omnes, ac si eodem die scriptæ fuissent. O diligentiam! Posthac igitur huic mandabis, si quid epistolarum recte servatum velis: si quid reddi cupies, mandabis alii. Non dubito quin optimus ille *Jonas* cum collega suo, & literas, & animum nostrum vobis retulerit. Male me habet, quod nomisma quo illustrissimi Ducis imago mirè representabatur, mihi perit unā cum epistola. Quum enim sensissem Episcopum ac Principem *Leodiosum* utriusq; videndi percupidum esse, neq; tum fortè haberem in crumena, & ille ad multam noctem tardaret in intimis consiliis apud *Margaretam*, *Maximiliani* Cesaris filiam, postridie summo diluculo *Germaniam* aditurus, tradidi cuidam, qui nobis unā cum Episcopo prandentibus astiterat pocillator, ut illi ostensum utrunq; mihi restitueret. Post dies complures ex medico disco, & juvenem abisse cum cæteris in *Germaniam*. Nec adhuc Episcopus sese in aulam nostram recepit, & *Germania* reversus. Mihi tamen magis dolet epistolæ jactura, quam nomismatis. *Ricardus Pacani*, vir in utraq; literatura præcellens, qui in electione Imperatoris, nomine serenissimi *Anglia* Regis legatione funge-

A batur, reversus isthinc, dictu mirum, quo pectore, quāq; facundiā mihi *Federicum* totum depinxerit, gravitatem viri, prudentiam, integritatem, eruditionem, quid multis? omnia magno Principe digna. Is meā sententiā majore cum laude recusavit imperium, quā quidam ambierunt. Et tamen nemo melius gerit principatum, quā qui pondus ejus penitus perspexit. In nos magni nominis sarcina deposita est. Superest precari superiores, nobis cum primis, mox toti orbi *Christiano* sit faustum ac felix. **B** Ad primum rumorem, qui *Carolo* destinatum imperium nunciabat, tota hæc regio sese in gratulationem & gaudium effundebat penè immodicè. Sed ut est rerum humanarum temperatura, non deerat huic voluptati comes dolor. A pestilentia nusquam tati sumus, quæ locis aliquot inclementissime sævit. Ad hæc magna manus, opinor, ex his militibus, quorum operā profligatus est dux *Wirtembergensis*, obsidet nostra confinia, incertum quo duce, cujus jussu, aut quorsum tendens: hoc unum facile conjectant omnes ingentem vim pecuniarum flagitari. Multos adhuc terret exemplum *Asseræ*, ante biennium internecione vastata. Jamq; punitur clementia, quā superiores exercitus dimissimus incolumes. Neq; desunt qui suspicentur hunc exercitum consilio Principum ali, ut sit in promptu quo populum premant, si quid graventur audire jussu; & jubentur vix ferenda. Sed in his fata viam invenient: me miseræ plebis miseret, & piget quorundam plus quā *Turcica* tyrannidis. **D** Postremo video rerum summam ad paucos cogi, paulatim antiquatis veteris democratiæ reliquiis. Siquidem in *Hispania* *Saracenicis* imperii manifesta vestigia licet hodièq; cernere. Nam *Saracenorum* tyrannidem aliquando passa est ea regio. Utinam illud Principibus queat persuaderi, neminem splendidius regnare, quā qui liberis ac felicibus imperat. *Albertus* Princeps *Magnus* humanissimis literis nos ornavit, donoq; luculento cohonestavit, quod ego vel hoc nomine pluris facio, quod & à cordatissimo Principe & ultro missum est. Nam quæ judicio dantur, testimonia sunt verius quā munera. Edimus *Cyprianum*, emendatum non mediocri sudore: ita me *Christus* bene amet: deinde auctum accessione libellorum aliquot, quos ex vetustissimis codicibus adjecim; adjunximus annotatiunculas aliquot, sed paucas, notha semovimus à gneſis, & hujus generis adeo nihil decidimus, ut nonnihil etiam auctarii addiderimus. **F** Illustrissimo Principi me meaq; studia commendabis, & sodalitatem bonis literis adjuratam, meis verbis salutabis diligenter. Amat victoria curam. Bene vale. *Antuerpia*, septimo Id. Augusti, Anno millesimo quingentesimo decimonono.

Erasmus Rot. Lodovico Carino suo S.D.

G Uod tam amicas literas ad me dederis suæ *Epist. 25*.
vissime *Carine*, gratiam habeo, quod tam eruditae, tibi gratulor. Vix enim mihi persuasit *Nesennus*, tuo *Marte*, quod aiant, fuisse conditas: sed persuasit tamen, vel quia vir minimè vanus, vel quia mihi jam pridem nota ingenii tui felicitas. Perge mi *Carine* tibi solidam parare felicitatē. Id facies, si verā eruditionē cum morum integritate cōjunxeris. Cætera vel non ambienti dabūt cœlites.

corites. Bene vale. *Lovanii*, Anno M. D. XIX. A
tertio Calendas Martias.

*Jacobo Middleburgen. Vicario Episcopi Came-
racensis Erasmus Rot. S. D.*

Epist. 26. **D**Emiror equidem te, non dico metui, sed cur-
juspiciam omnino suffragium præterea requi-
rere, quum tantum habeas, tum suscipiendi,
tum edendi operis tui autorem: nempe *Henricum*
à Bergis Cameracensem Episcopum, qui quidem uti
te sibi vicarium generalem, id est, per omnia ve-
lut alterum se constituerat: ita prorsus tanquam
alterum se deamabat, neq; rursus aliter quam te-
ipsum *Apologiam* hanc tuam complectebatur, effe-
rebat, exosculabatur, quippe veluti primogenium
quendam istius ingenii (quo tantopere delectaba-
tur) factum. Quàm autem in amando te non fal-
lebat, tam non errasse in laudando libello tuo
consentaneum est. Quanquam exoculari quidem
suum amorem Poetæ, mirum ni terrestris illius
Veneris filium: nam altero illo, quem celesti ma-
tre progenitum scripsit *Plato*, nihil profecto per-
spicacius oculatiùsque. Non enim ideo parum per-
spexisse putandus est Episcopus, quod te sic unice
amavit, quin potius ob hoc ipsum tam amabat
effusè, quod *Lyoni* (ut ita loquar) oculis tuas vir-
tutes penitissimè perspexerat, vir, ut scis, cum re-
liquis in rebus planè (quod ait *Placcus*) emunctæ
naris, tum in penetrandis ingeniis nequaquam, ut
Græci dicunt, *ἀλλὰ καὶ οὐρανόθεν*, sed omnino *ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ*.
Ergo quum tam gravem, tamq; doctum habeas
autorem, qui tibi unus vel pro multis millibus
esse debeat, tamen ut ex incredibili modestia, ve-
lut *Apollon* quidam, meam, hoc est, vulgi quoque
judicium capias: visque, quod ille non ferebat,
fixorem & ultra crepidam audere: id quanquam
video mihi vehementer ineptum, in re quum ar-
dua, tum à meis studiis aliena, quasi censoriam
virgulam sumere, tamen postea quàm tu ita vis,
cui nihil negare fas est, age juxta *Platonem* pa-
rochiam, *τὸ ἀσπρὸν ἐκδύναμι*, meamq; sententi-
am solitâ libertate proferam, sed quæ nihil ab E-
piscopi judicio discrepet, nisi quod ille, quo perspi-
ciebat acrius, hoc laudabat impensius. Nos quædâ
penè sugillabimus, sed perpaucâ, ut vel hoc argu-
mento cognoscas, cætera nobis magnopere pla-
cuisse. Jam primum igitur si tam illustre scribi
argumentum tibi delegisses, prudentia modo tua
laudanda fuerat, nunc verò quoniam fortè obje-
ctum commodè arripuisti, felicitatè quoque tuæ
gratulandum esse puto. Quod enim vel splendi-
dus, vel magis pium munus obvenire poterat,
quàm ut pro Cæsarea majestate calamum sumeres,
quæ pro omnibus sumit arma: eamq; ingenii tui
clypeo à calumniæ telis defenderes, quæ pacem
Christianâ à belli calamitate defendit? Tum au-
tem muneri isti quanquam amplissimo adeò non
defuisti, ut longe etiam superasse videaris. Parum
enim tibi visum est, si invictissimam potestatem,
invictis æquè argumentis à calumnia vindicare,
sed hinc arrepta velut ansâ, majus quiddam ani-
mo destinasti, ut eandem tuis literis tanquam
immortali quodam monumento decorares. Mihi
certè hoc usu venisse scio, ut quum semper ma-
gnificentiissimè senserim de ea potestate, quam in
rebus politicis Deus secundum se voluit esse pol-
lentissimam, tamen simulatque tuam evolvi de-

fensionem, mirum quàm exuperit apud me
apparere amplior atque augustior. Illud autem
præcipue cujusdam prudentiæ mihi videtur,
quod ubi factiosa quædam incidunt, vel arte
prætercurris, vel si id non licet, tamen in peri-
culosis quæstionibus, velut inter *Cyclopes* cautes
navigans, ita doctè sili cursum moderaris, ut
neque verum taceas, neq; factionem ullam im-
pingas. Jam verò neminem fore puto, quin ad-
miraturus sit in ætate tam grandi ingenium istud
tam ardens, tam vividum, in fortunâ tam laeta
industriam tam infatigabilem, in tantis nego-
tiis animum tam vigilantem, & vel admirabilis-
simâ quæque attenuissimâ, uno in homine me-
moriâ amplissimâ, & tantarum simul rerum
capacem, in opusculo quum brevi, tum penè tu-
multuario tam variâ omnigenæ doctrinæ vim,
tantam utriusque juris, tantam theologiæ, tan-
tam historiarum, tantam scriptorum omnium, &
veterum, & recentium in omni genere notitiam,
ut mihi tanquam sedula quæpiam apis per omnia
circumvolitans nullum præterisse librum videâ-
re, unde non aliquid decerpseris, incredibili
quidem sedulitate, ac malim majore delectu, ne-
que sine modo. Etenim quum aliquoties in re
nec ita magni momenti, & jam dudum evicta,
tantum testimoniorum inculcas, metoendum e-
rat vetus illud lordorium, *τὸ δὲ πρὸς τὸ ἐμπροσθεν*, non
quod ea sint lectu vel inutilia, vel inamœnia, sed
quod pro studio magis scribentis, quàm pro rei
propositæ necessitate videbuntur ascita. Quo fit
& illud, ut quum ordine summo sis usus, tamen
ipsa copia sic obscuretur, ut attentum etiam &
memorem lectorem fallat interdum. Verum
quando nihil adhuc in rebus humanis exitit, sic
arte, ingenio, curâque elaboratum, in quo non
μὴν ille *Græcorum* aliquid invenerit, quod
calumniaretur, nulla poterat honestior admitti
reprehensio, quàm si dicaris utilibus superfluere.
Est enim ista ingenii feliciter luxuriantis laus,
potius quàm culpa. Porro sili humilitatem tan-
tum abest ut reprehendam, ut illud vel præcipuâ
laude dignum ducam, quod orationis phaleras,
quas argumenti natura respuebat, ne affectave-
ris quidem, ne planè fieret, vel illud *τὸ ἐν αὐτῇ*
μὴν, vel illud *οὐδὲν ἐν τῇ αὐτῇ*. Sed quid ego
hæc quæ tu non uno loco tam bellè defendis? Vi-
deberis igitur rem indignâ facere, **¶** opus omni-
bus omnium eruditorum calculis laudatum, ut
dignum oculis atque auribus studiosorum, di-
gnum luce, dignum posteritate, dignum deniq;
vel charissimâ tibi præsulis memoriâ, vel ipso
decore Cæsareæ majestatis premas atque oblite-
res, præsertim in quo tantum olei operæque con-
sumpseris. Age jam sat superque verecundiz da-
tum: reliqua vel amicorum votis, vel docto-
rum judiciis, vel amantissimi Præsulis voluntati
largire, neque quod viventi consecrasti, mortuo
eripias. Patere tandem tibi excuti è manibus,
exeat in lucem, prodeat bonis avibus, versetur in
coronis: ut quoniam tibi tantum amicum, mihi
studiorum meorum *Mercatorum* mors invidit, sal-
tem hoc solatio desiderium nostrum leniamus. Mi-
hi sic præsagit animus, rem istam tibi gloriæ, stu-
diosi usus, toti *Germaniæ* voluptati atq; ornâ-
mento futuram. Finem faciam, si prius hoc unum mo-
nito, eam epistolam, quæ quum tibi suscepta est
dimicatio, *Leonardi Armini* falso inscribi, quum
quidem

quidem ab alio quodam *Aretino* profectam esse, quum libri castigatiores, tum stylus ipse *Leonardino* longe dissimillimus, facile indicat: verum cognomen ambobus commune locum fecit errori.

Vale multum observande domine & amice singularis, nosque tui studiosissimos mutuo dilige. In nobili *Leuvenensi* Academia, Anno M. D. II. Idus Februarias.

DES. ERASMI ROT. EPISTOLARUM LIBER DUODECIMVS.

*Laurentio Campegio Cardinali Erasmus
Roterodamus S. D.*

Epist. 1.

Eximie domine, virtutum tuarum insignium & eruditionis rarissimæ famâ inflammatus, jam pridem gestio te & nosse propius, & coram adorare. Sed hætenus obstitit partim valetudo, ex diutinis morbis etiamnum tenerior, quam ut eam ausum navigationi molestæ committere, partim quod ante menses aliquot *Christianissimi* Regis literis evocatus sum in *Galliam*, cui diutius excusare non licuit: verum ne nullo interim argumento declararem meam erga te animi propensionem, mitto Novum Testamentum, magnis sudoribus de meo à me recognitum, quod Pontifici *Leoni* dictatum ipsius hortatu in lucem emisi, quemadmodum illius Breve testatur, additum in operis frontispicio. Huic initio reclamabant quidam, sed qui aut non legebant, aut non intelligebant. Nunc amplectuntur omnes, exceptis paucissimis, quos pudet resipiscere. Hi nullum non movent lapidem, ut bonas literas passim reslorescentes opprimant. Ad id splendoris prætexunt titulos, hæreticæ profligationem, ecclesiæ defensionem, quum mihi crede longè aliud agatur. Mihi certe rebus omnibus omissis illud unice studio fuit, ut meum ingenium in hoc, & qualescunque literula *Christi* gloriæ servirent, ac Ecclesiæ commodis. Homo tamen sum, labi possum. Quod si iudicium alicubi desit, animus certe rectus non desuit. Omnibus nemo hætenus placuit. Mihi satis est quod optimis quibusque placeo. Sed vide, quæso, perverissimam, imò ingratisimam quorundam maligniam. Dissili libris & argumentis quidam, syncopatis aggrediuntur: quicquid prodit libellorum, quibus hoc tempore quidam nimium licenter ludunt, mihi impingunt. Prodigat *Nemo*, nam is est libelli cuiusdam ludicri titulus, meum esse calumniabantur: & persuaserunt, ni auctor iratus sibi suum opus vendicasset. Exierant epistolæ quædam ridiculæ, non deerant qui me adiutore scriptas distarent. Postremo prodit, nescio quibus avibus, opus *Martini Lutheri*, auctor mihi tam ignotus est, quam qui omnium ignotissimus librum nondum perlegi, & tamen initio meum esse dicebant, quum illic nec unus apiculus sit meus. Horum quum nihil adhuc procedat, ipsa te revincite mendacium, dialogi cuiusdam suspensionem mihi moluntur impingere. Is ut ex argumento

satis constat, scriptus est in odium divi *Julii* Pontificis maximi schismatis tempore, sed à quo incertum, ante quinque annos degustavi verius quam legi. Post reperi in *Germania* apud quosdam descriptum, sed variistitulis. Quidam testabantur *Hispani* cuiuspiam esse, sed suppressio nomine, rursus alii *Fausso* Poetæ tribuebant, alii *Hieronymo Balbo*. Ego quid de his coniectem non habeo, subodoratus sum quoad licuit, verum nondum pervestigavi, quod animo meo faceret satis. Inepit, quisquis scripsit, at maiore supplicio dignus, quisquis evulgavit. Ac miror esse qui solo styli argumento mihi obtrudere parent, quum nec mea sit phrasis, nisi protinus ipse mihi sum ignotus, nec mirum sit futurum, etiam si qui in oratione nonnihil referrent *Erasmicum*, quum verber in manibus omnium, & referimus ferè, in quorum assiduâ lectione versamur. Neque defuit hic qui jactaret tuam quoque celsitudinem, propemodum in eam suspensionem adductam esse. Quod mihi certè nunquam persuasisset, donec persuasum erit non esse: vana quæ de doctrina prudentiâque ejus admirabili, passim à summis viris predicantur. Neque quicquam audent, quis etiam si quid suspensionis occupasset animum tuum, facile sum excusurus, si coram deo colloqui, id quod aliquando licebit favente *Christo*. Interim obsecro pietatem tuam, ut hoc sibi persuadeat, *Erasmum* huiusmodi libellos ab aliis conscriptos, & edendos suppressisse, tantum abest, ut huiusmodi quiddam ipse vel ediderit, vel edictus sit unquam. Nec mirum si isthic sunt qui de me talia mentantur, quum hic de proximo non pudeat quosdam improbitate de me mentiri. Omnibus omnium syncopatis respondere non possum, hoc quod in me factum est præstabo. Si quid valet hoc ingenium, si quid hæc literæ, si quid industria, id totum *Christo* & illius sponsæ usibus dicabitur. Id ita esse re ipsâ comperiet, si quando dignaberis facere periculum. Mirro nunc librum nudum, utpote recentem adhuc ab officina, nec erat spacium adornandi, post dies aliquot mitteretur alter convectus. Cardinali *Eberhardo* clientulum hunc non gravabitur celsando tua commendare, cui scripturus eram, nisi interim & volumen, & epistolam hæc potarem ei communem fore. Bene valeat amplitudo tua, cui me totum dedico consecroque. *Leuvenii*, Anno millesimo quingentesimo decimonono, Calendis Maii.

Laurentius

*Laurentius Cardinalis Campegius reverendo
Domino Desid. Erasmo Roterodamo Theo-
logo eruditissimo tanquam fratri no-
stro charissimo.*

Epist. 2.

Reverende ac doctissime vir salutem, &c.
Quum studiorum tuorum suavissimus odor, quo Italia omnis ac Occidentalis hæc schola tota redolet, me quoque spiritus sui attractu pridem affecerit, indiesque apud me augeat, summo laboravi desiderio, virum qui tantam spirat eruditionem & doctrinam cognoscendi: meaque peregrinationes, & longos errores, quibus pluribus jam annis conficior, nibili habendas ducebam, seduloque accusabam, quod tot tantisque itineribus exhaustis, *Erasmum* nondum mihi cognitum viderem. Quod ut levius ferrem postquam coram te frui non dabatur, illud enixe laboravi, quod plerique amatorum solent, quibus cum nulla est amicæ copia, in ejus imagine utuntur, sese oblectare gestunt. Itaque cum præsentia tua & colloquio, desiderio meo facere non possem satis, tuam sæpe atque avidè perquisivi effigiem, quæ mihi primo in iis quæ in *Hieronymum* scripsisti occurrit: dein in Apologia illa quæ tuam tutaris causam super illo Psalmi versiculo, *Minuisti enim paulo minus*, &c. Ultimo demum loco, in paraphrastico sermone tuo in epistolis *Pauli*, quibus veluti per gradus ad tui agnitionem deductus, cum majori desiderio inflammaretur, utpote dimidiatam & non ex integro tui imaginem conspicat, ejus reliquum miro affectu concupiebam. Quum nescio quæ bona fortuna exactissimæ eruditionis literæ abs te mihi deferrentur, quæ eodem plane desiderio me videndi te laborantem mihi dicerent: quod certè tantis accepi jucunditate, ut multis minoris amplissima Regum munera mihi habeantur. Nam mea studia quibus à pueritia ad hoc usque ætate incubui, quanquam à tuis, hoc est, à sacris literis majori quam *sic dicitur* intervalla distant: ita tamen tuis & hujus generis reliquis lucubrationibus favere, dulce & gratum adeo habuere, ut nihil à paucis annis citra habuerim, aut gratius, aut jucundius, aut potius quam aliqua in sacris literis vel audire, vel legere: loqui enim vel scribere tanquam novitius nequaquam ausim. Quo factum est, ut tua vel quorundam antiquorum theologorum scripta, veluti per officii mei rationem sustinendus avocæ & prosequor, tanto jucundiores tui mihi extiterint literæ, quanto præcipuis meis vocis minus expectatæ advenire: quibus quod primam & akeram tuam in Instrumentum novum editiones adjunxeris, reliquum profecto concupitæ imaginis tuæ mihi obtulisse videris, quo diutius & jucundius tui desiderium, tecumque colloquendi sustinere possim: quod proculdubio facturuses, quousque, saltè hæc tua vigilia & labores inter manus meas erunt, erunt autem quoties à publicis laboribus ad privata hæc solacia subterfugere dabitur. Qui quidem quod eorum novitate quibusdam stomachum moveant, hoc ventriculi eorum labor, non ingesti vel apparatus cibi novæ qualitas fecerit: quo minus eorum ingenia mirari aut agere ferre debes, quo apertius tibi constat, sanissima etiam laboranti stomacho insuavia esse. Ego ab hujusmodi offensione tantum absum, ut hoc ipsum Instrumentum tuum no-

Avum, quod ad me misisti, propemodum sim voraturus, neque enim minorem eruditione pietatem tuam censeo. Quamobrem quicquid calumniæ aliquorum insania vel iniquitas impingere tibi studuerit, dum quæ alii licentiosius scribunt, ad te referunt, nihil est quod cures. Satis enim in his quæ publicato nomine tuo profiteris, spectata est tua probitas, quæ tametsi est magna, ea tamen minimè effugere potest, quæ illustria sæpe ingenia non potuerunt, hoc est, perveris hominum iudicia, & malevolas detractiones. Et quod ad dialogum attinet, istud velim mihi nunc credas, me nunquàm hoc de te dixisse aut affirmasse, aut dubiū aliquibus reliquisse, te ejus fuisse autorem: potius fortassis eam opinionem sequutus, quæ dicis quicquid libellorum prodit hoc temporis, quod saltem aut aculeum aliquem habeat, tibi impingi, id intra me cogitasse, sed humanas cogitationes quid videt? aut censuram in eis exercet? nisi qui cuncta videt, & veluti ab ipso lapsa arguit. Quare istud pro constanti tibi habe, me cum non esse, qui de te, aut quovis alio malè sentire, multoque minus dicere velim: quin studiosis omnibus, tibi; præcipuè omnem operam meam adeo sincere & jucundè exhibeo, ut eorum ingenia & nomen pro viribus semper provehere nitar: quod sedulo in gloriam tuam, & doctrinæ tuæ illustrationem facio, itemque facturus sum. Quamobrem post hac me tui amantissimum habebis, & literarum officio hoc munus junctum, atque eruditionis tuæ apprime studiosum: quumque evenerit ut in rem dignitatēque tuam aliquid efficere possim, sponte & ultro non committam, ut ullum à me officii genus desideretur. Quum verò pro enata occasione me monearis, omnium studia & diligentiam in te ornando & juvando superabo, maximaque meæ erga te benevolentia accesserit charis & suavitas, si quoad hic fuero quod diutius esse non potest, me aliquando literarum tuarum lepiditate delectaveris. Cæterum aliquas gratias promisso mihi munere tibi agere omnino supervacaneam arbitror, cum hujusmodi gratissimis officiis tuis nullus verborum apparatus rectè respondeat: animum itaque meum pro verbis & gratiis tibi addictissimum suscipies, unaque pignoris loco Adamanta anulo inclutum, his literis insertum, quæ mei mnemosynon tenebis. Nuncio verò qui librum ad me detulit, nummos decem aureos pro viatico dedi, & bene vale. Ex *Londino*, quarta Julii. Anno M.D. XIX.

Laurentio Campegiæ Card. Erasmus Rot. S.D.

Epist. 3.

Reverendissime domine, quid posthac non libeat audere, posteaquam hæc temeritas mihi tam feliciter cecidit? Ego id modo ambiebam, ut operi meo, ob novitatem apud quosdam invidiosos contingeret sic in tuam bibliothecam reponi, quemadmodum olim libri, qui posteritatis memoriam promereri viderentur, in *Apollinis* templo collocabantur, dignitatis nonnihil accederet: sic enim futurum, ut eruditissimi cardinales, P. maximi *Leonis* oraculo subscribere viderentur. Neque enim ulla cedrus fidelius servat à carie temporūque injuria studiosorum hominum monumenta, quam talium procerum autoritas. Nam illud sanè leviter metuebam, ne quid apud prudentissimam eruditionem tuam, & eruditissimam pruden-

prudenciam valerent impudentissimæ quorundam sycophantiæ, quas ridere atq; exhibere, si qui sunt ex media plebe paulo cordatiores. Hoc igitur quum agerem tantum, ecce quàm ingens lucrum præter spem obtigit, quàm ingentem prædam hæc attraxere retia. Primum tam insignem heros, & ecclesiæ Christianæ columen plenius nosse contigit: Deinde tam eximium patronum, atq; etiam, si fas est usurpare quod offert, amicum mihi paravi. Utinam; tui simulacrum mihi publica fama delinearet, verum effigiem animi tui longè plenius expressit *Ricardi Pacii*, qui serenissimo Regi primus est à secretis, oratio. Nam is ut egregias tuas dotes propius inspexit, ita non vulgaris est pingendi artifex, homo nimirum non minus facundus, quàm eruditus. Verum epistola tua ita te totum mihi repræsentavit, ut mihi viderer antehac tenuem modò umbram excellentiæ tuæ novisse. Magnum quendam & eximium virum ille descripsit: sed immane, quanto majorem te tuæ literæ declarant: præter eruditionem Pontificio legato dignam, præter humanitatem eruditione summâ dignam, raram etiam vitæ integritatem, sacrarum etiam literarum amorem ac studium spirantes. Nam illud immodicæ cujusdam benignitatis fuit, quod eum qui libros advexit, tot aureis oneratis, videlicet ut largius etiam posset addiditissimus *Bacchi* mystes, quum ego hominem justo viatico instruxissem. Ceterum anulus quem digitis tuis detractum, ceu sacrum quoddam amicitie nostræ præputium, imò si tuis verbis utendum est, fraternæ charitatis pignus ad me misisti, adeo gratus est animo meo, ut recusaturus sim unum illum vel cum universis *Attali* gazis commutare. Igneus auri fulgor, mihi tuæ sapientiæ prorsus Cardinalitiæ symbolum semper erit, & Adamantis grauißima lux, nunquam antiquandam nominis tui gloriam repræsentabit. Deniq; si mihi posset unquam talis patroni oblivio obrepere, suffragabitur memoriam, quidq; *Campegio* debeam commonefaciet. De nostro ingenio verè *Barro*, deq; studiis nostris non fuit ingratum quod tam erras amanter. Siquidem hic est oculus ille evangelicus, puri candidiq; pectoris, alienas dotes ex sese metiens: cum oculo pravo vitiatq; mala sint etiam quæ sunt optima. Nihil igitur, inquit, profecit mea laudatio? profecit nonnihil, certè stimulos addidit, ut posthac alacrius enitar fieri, quod me prædicare esse. Nec enim arbitror ullam ætatem seram ad id, ut quis seipso melior evadat. Quod provehendis egregiis ingenii favorem propensum tam benigne polliceris, omnium nomine gratias ago, efficiamq; provirili, ut intelligant sese tuæ celsitudini debere. Porro quod in ornando juvandoq; *Erasmo* negas te commissurum, ut aliorum quisquam tibi par esse videatur: nimirum ex oculis istum animum tuum, meq; cum primis felicem hoc nomine judico. Hæc tumukuanter effutivi verius quàm scripti, ne, quando significas tibi celeriter istinc abeundum, meæ literæ tuam amplitudinem non offenderent. Non ero contentus hoc argumento tuam in me benignitatem & meum in te animum declarasse: quod brevi uti spero, uberiore magisque vivaci monumento docebimus. Bene valeat tua sublimitas, cui *Erasmus* quantus est, mancipo dicoque. *Levanii*, pridie Idus Julii. Anno M. D. XIX.

Erasmus Rot. Plrico Zasio S.

Vix licuit tuas legere literas mi *Zasii*, quibus *Epist.* alioqui nihil accidere poterat jucundius. Quid ego librum tuum collaudem? compendio dicam. *Zasius* est, hoc est, absolutissimus: dignus qui fiat orbi communis. Ad id adjuvabimus simulatq; vacabit: vacabit autem intra bimestre: quanquam *Aquinate* tam subinde citato, nonnihil inquinasti splendorem tuæ dictionis. Verum id scio quibus tribueris, & fero: mallet alioqui perpetuum illum *Zasium* dictionis cursum ac tenorem dicendi. *Erasmus* nimis amanter citas, hoc est, longè supra meritum. Bene vale.

Bonifacium non uno nomine unice diligo, de quo sanè summam spem concepi. Mitto & alterum epistolium olim ad te scriptum, sed oblivione ministrum relictum apud me. Probat & *Beatus* librum tuum, tu cura ut absolvatur: & si fieri potest, velim ea quoq; quæ citas ex parum expolitis autoribus, tamen *Zasium* lepore convestiri. Rursum vale.

Erasmus Roterod. Zasio suo S.

Si quo pacto liceret ex hoc evolare piscino, *Epist. 5.* quod quidem facerem cupidissime: malim extra nuptiarum tempus te visere, quo totus toto te frui possem: nunc in tanta hominum turba, quantula tui portio rediret ad nos? Mitto *Euchiridion* nuperrime excusum. *Beatus* pari diligentia te resalutat: adest & *Gerbelius* & *Osculampadinus*. Bene vale vir eruditissime. Precor ut nuptiarum filiz tuæ tibi tuisq; sint voluptati pariter ac bono.

Valtricus Zasius Erasmo Rot. S.

Noli mirari *Erasme* ter maxime heros, si rariùs ad te literas dederò: imò magis mirabere, quod aliquas usquam dedi, ita ad augusta illa tua nomina & oculos præstringor, & mentem. Quem enim *Platonis* ipsi, *Cicerones*, *Fabii*, suorum ordini inferuissent, suis fuissent sedibus dignari, nos elingues, infantes, barbari, quo loco, quo honore, quâ venerantiâ prosecuemur? Profecto nisi tuæ me animasset admirabilis humanitas, quum noster ille *Bonifacius Amerbachius*, adolescens virtute & doctrinâ clarus, prædicare non cessat, nisi optatissimi tui muneris, quo me ornasti, beneficiis invitaret, quin potius perurgeret, manum calamo (quod boni consulas) prorsus abstinuissim. Medicis enim ista mea literatio, si in optimis doctrinis perquam exigua mihi contulit, ea me certè discretionis instruxit, ut noscam homo infans non ita magnorum heroum auribus esse coram obstrependum, sicut absentium laudes prædicandæ, quod hoc omnibus licuerit, illud non nisi doctrine politioris gradu receptis. Proinde si sileo, veneratio me tui elingat, nulla abscedit ingratitude. Equidem ubi gentium degam, quoquò proficiscar, malus mihi in ore, malus fando *Erasmus* versatur. Hujus eminentiam circumfero: hunc meâ quamlibet exigua predicatione celeberrò: ejus venerandam & omni ætati admirabilem doctrinam extollo, pro numine adorandam jubeo: non hominem esse terrenum, sed ignem de celo sumptum defendo: hoc doctissimus nostrâ ætate

etate jurisconsultus *Pius Hieronymus Baldugius*, Caesareæ majestatis consiliarius principalis consistorii, provinciae nostrae regens testabitur: ad cujus ut veteris amici coenam cum hoc dierum in oppido *Ensisheim* (ibi enim moratur) vocatus adesset, tuas incomparabiles dotes (quod semper facio) in partem epularum citavi: atque ita citavi, ut cum ipsa ultro forma omne genus ferculis splenderet, tua tamen nomina splendori auctarium & quidem memorabile adderent. Ignoravit *Hieronymus* te tam vicinum nobis agere, imprecariq; fortunæ videbatur, quod ea res tam diu eum (quod minime decebat) latisset. Is cupit tibi esse notior, amicus esse desiderat: in tuas ardet literas, quibus ut eam impertias & rogo & hortor. Vir est & juris peritissimus, & insuper omnibus humanitatis studiis ex pari doctus: &, ut verbo dicam, cum comperies *Hieronymum*, quo pro ratione ætatis, secundum enim tricesimum annum agit, vix alium *Germania* nostra superior exhibebit. Quod ad me attinet, ita *Zasius* utitor, ut servo à pedibus. Jam enim me candidiori hostiā lisse putabo, si me dignum haberi sensero, ut vel inter calunculos tuos dinumerer. Glossæ, quas incertas juris civilis partes meditor: Summa digesti veteris, cui jam propè summa manus imposita est: intellectum Juris civilis veritas, quæ contra communia doctorum sensa propediem prodetur: de advocatis opus non proximum, quæ omnia pari sub incude sudant: ea de te prædicabunt, quæ ne coram scribam, & modestia prohibet, & terret pudor. Vale decus doctrinarum, quod simile vix aliqua videbit posteritas. Ex *Friburgo*, undecimo Calendas Januarii. Anno M. D. XIII.

Erasmus Rot. Zasio suo S.

Epist. 7.

Singularem eruditionem tuam cum pari conjunctam eloquentia, nuper è duobus eruditissimis, nec minus facundis, cognovi: primum ex *Beato Rhemano*, mox ex *Joanne Galliano*. Facetiam tuam non vulgarem ex literis intelligo: siquidem quum tu vir omni virtutum laude cumulatus, non gravatus esses nos, qui nihil sumus, politissimis literis tuis ad amicitiam provocare, quantum ego felicitatis nec optare unquam ausus fueram: mox alterā epistolā crimen impudentiæ deprecaris, quod tantulas ad tantum heroæ scripseris. Ut missas faciam istas delicias, quibus apud *Italos* vulgo docti sese delinire consueverunt, sed ut homo *Germanus* cum *Germano* germanā illā & simplici veritate agam, ipse me meo, quod aiunt, pede metior. & novi quā sit mihi curta supellex, tantum abest ut laudes agnoscam, quas tu mihi tribuis. Ceterum ex animo nostræ gratulor *Germaniæ*, quæ jam olim bellicæ rei gloriā florens, nunc passim tot etiam eximii in omni literarum genere viris illustratur, quā quidem gloriā non alia neque verior, neque diuturnior: quos quanquam omnes vehementer suspicio, sicuti par est, tamen nullius stilo magis capior quā tuo, non tantum ob id quod castissimus est, & ab omni nevo purissimus, verum etiam ob id quod *Politicā* illā *Venerē* ac delicias mirè referre videtur, cujus viri ingenio semper ita sum delectatus, ut nullius æquē. Porro quum in *Politi-*

A re mi *Zasii* convenit suspicere, in quō, quod in tanto viro summum, in te accessorium est, & velut auctarium. Proinde debeo *Beato*, debeo *Galliano*, per quos te primum coepi cognoscere, sed magis tibi debeo, cujus humanissimis simul & elegantissimis literis etiam in amicorum tuorum numerum cooptet: quā re nihil potuit accidere jucundius aut honorificentius. Neq; verò commissurus eram, ut tu priores occupares, si huic pistrino sic essem affixus & obligatus, ut vix sit otium capiēdo cibo. *Adoptandum* opus ita locupletatur, ut aliud videri possit. Apparatur mox excudendus *Hieronymus* cum annotamentis & scholiis nostris. Adornatur Novum Testamentum nostris purgatum & illustratum scholiis. Editur à nobis recognita *Copie*: edetur & *Similius* liber. Opera quæ veterem è *Plutarcho*, jam formulis excusa sunt. Paratur & *Seneca Ammonius* à me summis laboribus emaculatus. Cum horum unum quodlibet hujusmodi sit ut totum hominem. & quidem non *Erasmus*, sed adamantinum aliquem desideret, facile potes conjecturam facere, quā mibi nihil sit vacui temporis. Unde veniam des oportet; primum quidem quod ad tuas literas tam elimatas tam inconditis respondeo, planè *χρῆστα γὰρ αὐτῶν ἀποκρίσθαι*, deinde si posthac aut rarius aut paucioribus, quā tu velles, tectum agere videbor. Simulatq; hūc me laboribus nonnihil extricavero, libebit vel justis voluminibus cum meo *Zasio* congregi. Quod moliris in jus Cæsareum illustrandum, precor ut Musæ bene fortunent: teis, opinor, *Budæum Parisiensem* tale quiddam esse conatum: & *Cuthbertus Tonsallus Cantuariensis* Archiepiscopi cancellarius, vir utriusq; literaturæ callentissimus, innumeros habet locos annotatos. Quod in tuis commentariis nostri mentionem facis, meq; paràs immortalē reddere, magnopere gratum est, laudari à viro omnium laudatissimo. Unum illud à te rogo, ne posthac tam invidiosis titulis oneres *Erasmum*, ne quā nasutulis irridendi mei præbeas ansam. Quis enim non rideat *Erasmum* magnum appellari, qui nulla non parte minimus sit? ad hæc felicem, cui nihil est quod fortune possit acceptum ferre? *Bonifacium* juvenem juxta modestum atq; eruditum, quæso ne graveris meo nomine salutare. Resalutat te *Gerardus Listerius* noster, ut ex animo tui studiosissimus, ita dignus profecto, quem tu mutuo, sicut facis, diligas. Bene vale. *Basilea*, nono Calendas Octobris. Anno M. D. XIV.

Erasmus Rot. Andree Hochstrato S.

D Eflexi nonnihil ab itinere meo, ut & te viderem, & urbis tam celebri conspectu fruerer, verum utrunq; frustra malo quodam meo fato. Nam & tu aberas, & urbs ita placuit, ut à nulla unquam discesserim ludentius. Bene vale. *Leodii*, Anno M. D. XVII.

Erasmus Rot. Gerardo Noviomago S. D.

C Lariissimi Principis *Philippi à Burgundia* Præfulis *Ultravajetini*, cui *Mecænatius*, & nisi invidēs, mihi tecum communis, inaugurationem adeo graphicè perspicuèque depinxim, ut minus visurus fuero, si ipse pompis omnibus interfuissem. Perplacuit autem quod rem historica fide perle-

Epist. 8.

Epist. 9.

persequeris, secus quàm vulgus scriptorum facit, qui in huiusmodi argumentis multa solent *omittere*, hoc est, admetiri, nè dicam admentiri. An gratulari debeam *Philippo*, nondam statui, qui & ante susceptum honorem istum, suis ipsius dotibus erat maximus, & adeo non ambiit, ut recusaturus fueris, ni hoc patriæ commodis, & *Caroli* Principis affectibus dedisset. Certè diocesi gratulor, ad cuius communionem & ipse pertineo, cui talis contigerit & Princeps & Episcopus, qui pro singulari prudentia, proq; summa morum integritate, juxta munus utrunq; sit expleturus. Id ut confidam fore, non solum ipsius natura facit, nihil non egregium pollicens, verumetiam pater *Philippus Burgundia* dux, quo seculis aliquot nullus contigit huic regioni Princeps laudatior, sive species verè regiam animi magnitudinem, sive raram quandam erga suos charitatem, sive pacis alendæ studium, sive morum comitatem, atq; ut summatim dicam, ingenium ab omni tyrannide alienissimum. Auger hanc spem *David* ille magnus hujus germanus, vir modis omnibus patri adsimilis, sed hoc præcipuè suspiciendus, quòd ut ipse erat eruditissimus, ita summo studio adnitebatur, nè passim rudes & indocti in cleri gregem irrepererent, quod hæcenus fieri videmus. Igitur in spem venio fore ut hic unus & optimum parentem unde natus est, & optimum fratrem, cui successit, non referat modò, verumetiam superet, tibiq; uberrimam encomiorum materiam suppeditet. Atq; ut hæc in re me tibi rivalem intelligas, jamdudum *Paci* *quæritur* illi dicavimus, nostri in illum studii primitias. Excuditur *Basilea* libellus brevi istuc iturus. Quem si sensero non displicuisse, fortassis majus aliquid audebitur. Bene vale optime *Gerarde*, nòiq; clarissimo Præfuli *sedulo* commendatos facio. *Levani*, Anno M.D.XVII. pridie Calendas Septembris.

Alberto Archiepiscopo & Principi Mogantino
Cardinali Erasmus Roterodamus

Epist. 10. **S**alutem plurimā. Suspiciende Præful, & idem illustriſſime Princeps, redditum est mihi celsitudinis tuæ munus, materia juxta atq; opere visendum & insigne dignum quidem, quod à tali Principe mitteretur, sed hand scio, an dignus *Erasmus* ad quem mitteretur, quem magis convenit vitreis, aut *Samiis*, quàm auro celatis poculis bibere. Quod si calix vitreus missus fuisset, tamen mihi inter ea, quæ maximè sunt in deliciis, reponderetur: vel ob id ipsum, quod ab heroe longè optimo profectus fuisset. Commendavit autem mihi non mediocriter munus per se gratissimum *Huttenus* noster, qui docuit appellari poculum amoris, seu Gratiis sacrum, ob id opinor, quod quum velut osculo sibi committuntur, è duobus fiat unum: addit eam inesse vim, ut qui ex hoc biberint, tenacissimā quadam benevolentia conglutinentur. Hujus rei periculum facere volens, *Guilhelmo* Cardinali *Croio*, cum hisce diebus inviseret bibliothecam meam, è tuo poculo præbibi, & ille mihi vicissim. Juvenis est longè felicissimus, & cujus indoles non videatur indigna tantā felicitate. Sed doleo seriùs fuisse redditum. Nuper enim theologi *Levanienses* mecum redierunt in gratiam, hæc lege, ut illi compescerent obtrectatrices linguas quas excitassent, ego perge-

A rem cohibere calamos meorum, quantum esset in me. In eo convivio (nam hic nihil sacrum absq; compositione) produxissem tuum poculum si mihi fuisset, ex quo si bibissent singuli, fortasse felicioribus auspiciis coisset nostra concordia; nunc ex epistola, nescio quā, parum bene intellectā, & pejor interpretatā, malè sarta gratia sic dissiliit, ut post brevem tranquillitatem sævior etiam tempestas coorta videretur; Nec dubito, quin hæc omnia gerantur artificio *Samiæ*, cui nihil invisius est, quàm *Christianorum* inter ipsos concordia: eòq; modis omnibus conatur, & vitæ, & studiorum tranquillitatem aliquo pacto turbare, idq; facit pietatis prætextu, quo magis etiam noceat. Quà de re, si celsitudini tuæ per negotiorum undas vacaret, sunt quæ mea referat illam scire, ac fortassis ipsos quoq; certè bonarum literarū interest, quibus æquum est, optimos quosq; adversus pessimos favere. Primum illud præfandum est, mihi neque cum *Reuchlini* negotio, neq; cum *Lutheri* causa quicquam unquam fuisse. *Cabala*, & *Thalmud* quicquid hoc est, meo animo nunquam arrisit. Constitutiones illæ virulentæ inter *Reuchlinum*, & hos, qui *Jacobo Hoochstrato* favebant, mihi majorem in modum displicuerunt. *Lutherus* mihi tam ignotus est, quàm qui ignotissimus, cujus libros nondum vacavit legere, nisi quòd carpitim degustavi quædam. Si bene scripsit, nihil mihi debetur laudis: sin secus, nihil est, quod mihi imputetur. Illud video, ut quisq; vir est optimus, ita illius scriptis minimè offendi: non quòd probent omnia opinor, sed quòd hoc animo illum legant, quo nos legimus *Cyprianum* ac *Hieronymum*, imò etiam *Petrum Lombardum*, nimirum ad multa conniventes. Libros *Lutheri* editos dolebam, & cum corpissent primum ostendi libelli nescio qui, pro viribus obstabam, nè ederentur, præcipuè, quod vererer, nè quid tumultus ex his oriretur. Scripserat ad me *Lutherus* epistolam bene *Christianam*, meā quidem sententiā, & respondi, obiter admonens hominem, nè quid seditionis, nè quid procacius in *Romanum* Pontificem, nè quid arrogantius aut iracundiùs scriberet, sed doctrinam Evangelicam animo sincero cum omni mansuetudine prædicaret. Id feci civiliter, quo magis proficerem. Addidi, hic esse qui illi faverent, quo magis ad horum judicium sese accommodaret: hæc quidam stultissimè sic interpretati sunt, quasi *Luthero* faverem: cum istorum nullus hominem adhuc monuerit, ipse solus admonui. Ego *Lutheri*, nec accusator sum, nec patronus, nec judex: de spiritu hominis non ausum judicare, est enim difficillimum, præsentim in partem pejorem. Et tamen si illi faverem ut viro bono, quod fatentur & hostes: si ut reo, quod juratis etiam Judicibus permittunt leges: si ut oppresso, quod dicat humanitas, & obruto ab his, qui simulato prætextu, devotis animis tendunt adversus bonas literas, quæ tandem esset invidia? modò nè me causæ admiscerem. Postremò, *Christianum* est opinor sic favere *Luthero*, ut si innocens est, nolim cum improborum factionibus opprimi: sin errat, velim sanari, non perdi: hoc enim magis congruit cum exemplo *Christi*, qui juxta Prophetæ testimonium, *lumen fuvigans non extinxit, neq; baculum confractum comminuit*. Operarum peccus illud, quod videtur habere præclaras quasdam scintillas Evangelicæ doctrinæ, non opprimi, sed correctam revocari ad prædicationem gloria

gloriz *Christi*. Nunc Theologi quidam, quos ego novi, nec admonent, nec docent *Lutherum*, tantum inanis clamoribus apud populum traducunt hominem, & violentissimis obrectationibus lace- rant, nihil habentes in ore præter hæreses, hæreticos, heresiarchas, schismata, & antichristos. Negari non potest hic clamatum fuisse apud populum odiosissime, ab his, qui libros *Lutheri* nondum viderant. Compertum est, quosdam nominatim damnasse quæ non intellexerant. Quorum illud est unum; *Lutherus scripserat, nos non teneri ad confitendum peccata capitalia, nisi manifesta, sentiens manifesta, quæ nobis confitentibus essent nota.* Id quidam sic interpretans, quasi manifesta essent, quæ palam essent admissa, vociferatus est miris modis, in re non intellecta. Compertum est ab his damnata ut hæretica in libris *Lutheri*, quæ in *Bernardi*, *Augustini*que libris, ut orthodoxa, imò ut pia leguntur: admonui eos initio, ut ab huiusmodi clamoribus temperarent, sed scriptis potius ac disputationibus rem agerent. Primum, non esse publicè damnandum, quod non esset lectum, imò, quod non expensum, non enim dicam non intellectum. Deinde, theologis indecorum esse, quicquam per tumultum agere, quorum iudicium oporteret esse gravissimum: postremo, non facile debacchandum in eum, cuius vita probaretur ab omnibus. Denique, fortassis non esse tutum attingere talia apud promiscuam multitudinem, in quâ sunt multi, quibus valde displicet secretorum peccatorum confessio. Hi si audiant esse Theologos, qui negant oportere confiteri omnia crimina, facile arripiunt, unde cōcipiant perversam opinionem. Cum hoc idem videretur cordatissimo cuique; quod mihi videbatur, tamen ex hac amica admonitione conceperunt suspicionem, libros *Lutheri* magna ex parte meos esse, & *Levanti* natos, cum in his nec apiculus ullus sit meus, aut me cōscio, aut volente editus: & tamen hac falsissimâ suspitione freti, citra ullam expostulationem excitant hic multas Tragœdias, quibus adhuc in vita nihil vidi furiosius. Ad hæc, cum Theologorum sit propriū docere, nunc video multos nihil aliud agere, nisi ut cogant, ut perdant, ut extinguant, cū *Augustinus*, nè adversus *Donatistas* quidem: non hæreticos modò, verum etiam sævissimos latrones: probet eos, qui cogant tantum, non etiam doceant. Homines, quos maximè decebat mansuetudo, nihil aliud sitire videntur, quàm humanum sanguinem, tantum in hoc inhiant ut capiatur, ut perdat *Lutherus*. Atqui, hoc est carnificem agere, non Theologum. Si se magnos Theologos volunt ostendere, convertant *Judeos*, convertant ad *Christum*, à *Christo* alienos, emendent publicos *Christianorum* mores, quibus nihil est corruptius, nè apud *Turcas* quidem. Quo pacto æquum est, ut rapiatur ad prænam, qui primum proposuit disputanda, de quibus in omnibus Theologorum scholis semper est disputatum, cur affligi debet, qui cupit doceri, qui se submittit iudicio *Ræ* sedis, qui se committit iudicio scholarum quas universitates appellant. Quod si se non credit manibus quorundam qui illum mallēt extinctum, quam probum, mirum videri non debet. Spectandi in primis sunt hujus mali fontes. Mundus oneratus est constitutionibus humanis, oneratus est opinionibus & dogmatibus scholasticis, tyrannide fratrum mendantium, qui cum sint satellites sedis *Ræ*, tamen

A eo potentiz ac multitudinis evadunt, ut ipsi *Ræ* Pont. atque ipsis adeo Regibus sint formidabiles. His cum pro ipsis facit Pontifex, plusquam Deus est: in his quæ faciunt adversus eorum cōmodum, non plus valet quàm somnium. Non damno omnes, sed plurimi sunt hujus generis, qui ob quæstū ac tyrannidem datā operā illaqueant conscientias hominum. Ac perfriatā fronte, jam corperant, omisso *Christo*, nihil prædicare, nisi sua nova, & subinde impudentiora dogmata. De Indulgentiis sic loquebantur, ut nec idiotæ ferre possent. His & ejusmodi multis rebus paulatim evanescebat vigor Evangelicæ doctrinæ: & futurum erat ut rebus semper in deterius prolabantibus, tandem prorsus extingueretur illa scintilla *Christiana* pietatis, unde redaccendi poterat extincta charitas: ad ceremonias plusquam *Judaicas*, summa religionis vergebat. Hæc suspirant, ac deplorant boni viri, hæc ipsi etiam Theologi, non monachi, & monachi quidam in privatis colloquiis fatentur.

C Hæc, opinor, moverunt animum *Lutheri*, ut primum auderet se quorundam intolerabili impudentiæ opponere. Quid enim aliud suspicer de eo, qui nec honores ambit, nec pecuniam cupit. De articulis quos obijciunt *Luthero*, in præsentia non disputo, tantū de modo, & occasione disputo. Ausus est *Lutherus* de Indulgentiis dubitare, sed de quibus alii prius nimis impudenter asseveraverant: ausus est immoderatiū loqui de potestate *Ræ* Pontificis, sed de quâ isti nimis immoderate prius scripserant, quorum præcipui sunt tres prædicatores, *Alvarus*, *Sylvester*, & Cardinalis sancti *Sixti*. Ausus est *Thomas* decreta contemnere, sed quæ *Dominicani* penè præferunt Evangelius. Ausus est in materia Confessionis scrupulos aliquos discutere, sed in quâ monachi sine fine illaqueant hominum conscientias. Ausus est ex parte negligere scholastica decreta, sed quibus ipsi nimium tribuant, & in quibus ipsi nihilo minus inter se dissentiant: postremo, quæ subinde mutant, pro veteribus rescissis, inducentes nova. Discruciebat hoc pias mentes, cum audirent in scholis fere nullum sermonem de doctrina Evangelica, sacros illos ab Ecclesia jam olim probatos autores haberi pro antiquatis: imò in sacris concionibus minimum audiri De *Christo*, De potestate Pontificis, De opinionibus recentium fere omnia. Totam orationem, jam palam quæstum, adulationem, ambituonem, ac fucum præ se ferre His imputandū opinor, etiā si qua intemperantiū scripsit *Lutherus*. Quisquis favet Evangelicæ doctrinæ, is favet *Ræ* Pontifici qui hujus primum est præco, cum inter Episcopi sint ejusdē præcones. Omnes Episcopi *Christi* vicē gerunt, sed inter hos præcellit *Ræ* Pont. De eo sic sentiendum est, quod nulli rei magis faveat quàm gloriz *Christi*, cuius se ministrum gloriatur. De hoc pessimè meretur, qui per adulationem illi tribuit, quod nè ipse quidem agnoscat nec expedit gregi *Christiano*. Et tamen nonnulli, qui movēt hæc tragœdias, non faciunt studio Pontificis, sed hujus potestate ad suum quæstum, suamque tyrannidem abutuntur. Habemus ut arbitror, Pontificē piū, sed in tantis rerum fluctibus plurima sunt, quæ ille ignorat: quædam etiam si velit, non potest obtinere, sed (ut inquit Maro)

Fertur equis auriga, nec audit curvus habenas.

Hujus igitur pietatem adjuvat, qui exhortatur ad ea, quæ maximè *Christo* digna sunt. Obscurum non

non est, esse qui sanctitatem illius incitent adversus *Lutherum*, imò adversus omnes, qui audent adversus ipsorum dogmata mutire. Sed maximis Principibus magis spectandum, quid velit perpetua voluntas Pontificis, quam obsequium improbitate extortum. Jam quales sunt auctores huius tumultus, possem verissime demonstrare, nisi memnerem, ne dum veridicus esse pergo, videar maledicus. Multos novi familiariter, multi quales sint, editis libris ipsi declararunt, nec in ullo speculo magis relucet imago mentis & vitæ. Atq; utinam isti, qui sumunt tibi censoriam virgulam, quâ quos velint ejiciant de senatu *Christiani*, penitus imbibissent doctrinam & affectum *Christi*. Ea non contingit, nisi animis ab omni cupiditatu huius mundi sorde defecatis. An isti tales sint, id mox experietur, qui cū illis agat de re, quæ ad questum, aut gloriam, aut vindictam eorum pertinet. Utinam possim insinuare animo celsitudinis tuæ, quæ super his rebus, & perspecta habeo, & cōperta. Nam me decet meminisse modestiæ *Christiana*. Hæc eo liberiùs dico, quod modis omnibus sum à *Ruchlini*, *Lutheriq;* causa alienissimus. Nec enim ipse velim ejusmodi scribere, nec eam doctrinam mihi arrego, ut ab aliis scripta velim tueri: sed mihi non tempero, quin illud mysterium aperiam, illos longe aliò tendere, quàm præ se ferant. Jam pridem malè habet istos efflorescere bonas literas, efflorescere linguas, reviviscere veteres auctores, quos antehac exedebat tinea, pulvere operatos, mundum ad fontes ipsos revocari. Timent suis lacunis, nolunt videri quicquam nescire, metunt, ne quid ipsorum majestati decedat. Hoc ulcus cum diu presserint, nuper tamen erupit, dolore vincente dissimulationem. Antequam exirent libri *Lutheri*, jam magnis studiis hoc agebant, maximè *Dominicani* & *Carmelita*, quorum utinam plurimi non essent sceleratiores, quàm indocti. Ubi libri *Lutheri* prodissent, velut anam nati, experunt linguarum, bonarum literarum, *Capivonis* ac *Lutheri*, imò & meam causam, eodem fasce complecti, nō solum malè offerentes, verum etiā malè dividentes. Primū enim, quid rei bonis studiis cum fidei negotio? deinde, quid mihi cum causa *Capivonis* ac *Lutheri*? Sed hæc arte commiscuerunt, ut cōmuni invidia degravarent omnes bonarum literarum cultores. Porro, rem non sincero animo geri, vel ex hoc licet conjicere: cum ipsi fateantur nullum esse, neq; veterum, neq; recentium auctorum, in quo non reperiantur errores, etiam hæreticum facturi, si quis pertinaciter defendat, cur cæteris omisiss, in unum tantum, aut alterum inquirunt tam odiose? Non inficiantur in multis errasse *Alvarum*, in multis Cardinalem sancti *Sixti*, in multis *Sylvestrum Priorem*, de his nulla mentio, quia *Dominicani* sunt. In unum *Capivonē* clamatur, quia linguas caller. In *Lutherum*, quem isti putant nostris literis præditum, cum eas tenuiter attigerit. Multa scripsit *Lutherus* imprudenter magis, quàm impiè, quorum hoc istos habet pessimè, quod *Thomas* non multum tribuit, quod minuit questum veniarum, quod ordinibus mendicantium parum tribuit, quod scholasticis dogmatibus non tantum desert quantum Evangeliiis, quod negligit humanas disputatorum argutias. Hæc nimis sunt hæreses intolerabiles. Sed his dissimularis, prætexunt invidiosa apud Pontificem, homines, sanum ad nocendum, & concedes, &

A callidi. Olim etiam reverenter audiebatur hæreticus, absolvebatur si satisfacerebat: si convictus persistisset, extrema poena erat, non admitterebatur ad catholicam & ecclesiasticam communionem. Nunc alia res est hæresis crimen, & tamen ob quamlibet levem causam, statim hoc habent in ore, *Hæresis est*. Olim hæreticus habebatur, qui dissentiebat ab Evangeliiis, ab articulis fidei, aut his, quæ cum his parem obtinerent auctoritatem. Nunc si quis unquam dissentiat à *Thoma*, vocatur hæreticus, imò si quis à cōmentitia ratione, quæm heri sophista quispiam in scholis commentus est. Quicquid non placet, quicquid non intelligunt, hæresis est, *Græci* scire, hæresis est, expolitè loqui, hæresis est, quicquid ipsi non faciunt, hæresis est. Fateor grave crimen est viciatæ fidei, sed non oportet quidvis trahere in questionem fidei. Et qui tractant fidei negotium, debent ab omni specie ambitionis, questus, aut odii, vindictæque procul abesse. At quid isti præ se ferant, quis est qui non videat? quorum cupiditati si semel licentiæ frena laxetur, passim incipient sævire in optimi cuiusq; caput. Postremo, minitabuntur ipsis Episcopis: atq; ipsi etiam *Romano* Pontifici. Quod non recusabo, quo minus falsum videatur, nisi jam à quibusdam fieri videmus. Quid ausit ordo *Dominicanorum*, ut ne quid aliud adferam, *Hieronymus Savonarola*, & *Bernense* facinus, admonere nos debet. Non renovo ordinis infamiam, sed admoneo quid sit cavendum, si illis successerit quicquid temerè tentarint. Quicquid adhuc dixim, extra causam *Lutheri* est, de modo tantum ac periculo disputamus. Causam *Capivonis* *Romano* Pontifex ad se recepit. *Lutheri* negotiū delegatum est Academiis, quicquid hi pronunciabunt citra meum periculū fuerit. Ego semper cavi, ne quid scriberem obscurni, ne quid seditiosi, ne quid alienum à doctrina *Christi*: nec unquam sciens, vel magister erroris, vel autor tumultus sui, omnia passurus citius, quam seditionem excitaturus. Hæc tamen certis de causis volebam esse nota celsitudini tuæ: non ut illi consulam aut præeam, sed ut si contentur adversarii bonarum literarum abuti prætextu dignitatis tuæ, certius possit hisce de rebus, quod optimum sit, statimere: quæ, meâ sententiâ, quo magis abstinebit ab hac causa, hoc rectius consulet suæ tranquillitati. Methodum celsitudini tuæ dicatam recognovi, & auctario non mediocri locupletavi.

F Te incolumem ac florentem in æternum serveat *Christus* Opt. Max. *Levanii*. Calend. Novembribus, Anno M. D. XIX.

Mercurino Gattinatio Cancellario summo Roma. & Hispa. Regis Caroli, Eras. Rot. S. D.

G Magnifice vir, ex aliquot familiaribus con- *Epist. 11.* gressibus comperio hunc *Joannem Fabrum* ordinis *Dominicani*, multis eximiis dotibus præditum, religione nequaquam fucatâ, judicio prudentiâque singulari, eruditione solidâ, quantum rerum commendatione *Cæsari Maximiliano*, virtutum omnium, ut fautori candido, ita judici exacto, cum primis charus fuit. Convenit autem opinor, ut quemadmodum *Carolus* noster in avitum succedit imperium, ita virtutum etiam avitarum hæreditatem capeat. Porro quod petit, non solum æquissimum est, verum etiam facillimum, videlicet

cet ut idem muneris quod habuit apud Cæsarem *Maximilianum*, apud hunc retineat. Atque id ut fiat, ad publicam rei Christianæ pertinet utilitatem, meâ sententiâ, simulque sacri imperii dignitatē. Id cuiusmodi sit, ex ipso rectius cognosces. Scio mihi non fuisse multum consuetudinis cum celsitudine tua, sed hanc fiduciam mihi præbet, partim animus ille tuus ad omnes res honestas omnibus expositus: partim quod confidam fore, ut quemadmodum te successorem habemus eximii viri *Joannis Sylvagii*, omnibus ornamentis parem, aut etiam superiorem: ita hac quoque in parte sis illum relaturus, ut *Erasmus* faveas, qui nihil aliud agit in hac vita, quam ut suis studiis *Christi* gloriam ac bonas literas provehat. Si quâ in re potero vel tibi, vel Cæsareæ majestati usui aut ornamento esse, nihil defugiam, quod modò præstare possim. Bene vale, vir omnibus modis eximie, cui quàm commendatissimus esse cupio. *Leuani* quarto Nonas Octob. Anno M. D. XX.

Bilibaldus Perkhaymerus Erasmo Rot. S. D.

Epist. 12. **S**uum officium facit affinis iste meus *Erasmus* amicitissime, quod te colit, ac subinde meo nomine salutat. Probè enim novit quâ te prosequar benevolentia, poterimus ejus opera in mittendis literis uti, quæ nescio quo fato, aut tardissime redduntur, aut etiam penitus intercidunt. Diu enim nullas abs te accepi, quamvis ipse aliquoties scripserim, & nisi ex epistolarum tuarum farragine te mihi respondisse deprehendissem, nè nunc quidem id scirem. Quàm verò fideliter & meæ tibi redditæ fuerint, vel *Alamini* nostri diligentia satis declarat. Cæterum insulsiſſimam invecivam *Edwardi Leti*, legi, imò verius vidi. Quis enim sustineat legere librum tam sine mente, sine fronte, sine literis, sine omni dote humana? Legi & tuam *Apolo-*
giam, quæ tamen pollicetur responſionem ad illius annotationes. Scire cupis quid sentiam? Vellem omnino tacuiſſes, aut ita homini ut dignus erat respondiſſes. Sed periculum erat, nè silentio objecta videreris agnoscere. Quasi verò optimus ac doctissimus quisque non confestim intellecturus fuerit, cuncta quæ ille furiosus, & impotens sui evomuit, meras esse sycophantias & impudētissima mendacia. Habet suâ faciem veritas. Et iste rabiosus adeo apud se non est, ut ipse frequenter prodatur seipsum. De improbis verò & mendicis, nulla tibi debebat esse cura. Quanquā qui inter hos sunt paulo minus stolidi, sentiunt ac damnant hominis prodigiolaſſimam arrogantiam, inscitiam, ac virulentiam: quam execratur etiam ille, qui tibi parum bene volunt, & indignantur propugnatori lævo, magis quàm *Leo*, qui causam suam tam infelicitè egerit, ut satius fuerit quieviſſe. Utinā igitur posteaquàm tibi non esse silendū censueras, ementitiæ & fictæ modestiæ immodestissime respondiſſes, & cuncta rhetorices spicula contra tam parvulenta ac tartareo veneno tincta convicia scelerati capitis distinxisſes. Sed volebas modestiæ memor esse, nec malum pro malo reddere, sanum profecto propositum & à nemine bono non laudandum. Verum si ita perpetuò feceris, quid tibi ab æmulis expectandum sit cogita, si viderint cuius audaci ac stolido impune esse *Erasmus* maledicere, & capiti tuo illudere. Quare te per tuam gloriam, ac per nostram amicitiam obtestor, nè posthac quemvis ra-

A bulam responſione tuâ dignum censeas, aut si omnino respondendum duxisti, non per teipsum, sed per coquum quempiam, aut stabularium respondeas. Agnosce te ipsum qui major es, quâ ut cum talibus in eam palæstram descendas, ex quâ victor etiam nil nisi ignominiam referre possis. Quod si ita feceris, sycophantarum turba tandem obruare necesse est. Nunquā enim quiescunt isti, sed assidue contra optimum ac doctissimum quemque, necnon veritatem ipsam debacchantur. Nec mirum quo pacto enim benedicerent, qui nil nisi maledicere didicerunt? Quorum animus, ingenium, mores ejusmodi sunt, ut longè præstet ab illis vituperari quàm laudari, malèque quàm bene audire. Cæterum cum sint infantes ipsi, ut animi veneno deficiat oratio, cum sint inertes, ut nolint interim abesse à suis voluptatibus, postremò cum meruant, nè minus colligant caseorum, indies accrescente adversus eos orbis odio, non mirum si querunt talem histrionem, qualis est *Leus*, qui personatus & instructus alienam agat fabulam, & infamem gloriam præmii loco terat? Hunc oportet nec frontis habere quicquam, nec cordis, sed tantum linguā effrenam, ac meretriciâ procacitatem. Quo quidē in genere *Leus* iste vincit omnes quotquot antehac prodierunt in proscenium, quos tamē aliquot spectavimus insigniter impudentes. Quis enim non intelligit, à quibus consutus sit iste calcens? Sed *Leus* induit acturus pro multis fabulam, hoc est, orbi exhibiturus teterrimū monstrum ex inscitia, arrogantia, vanitate, virulentia, impudentiaque conflatum. In summa tale quale depinxisti in libello quo respondes *Latoni* dialogis, mirā quidam brevitate, sed ut nihil fieri possit absolutius. Quenquāque contemplabaris animo cum illa scriberes, certè tua descriptio aptissime congruit cum imagine operis *Leici*. Et in hoc uno visus est mihi aliquid humanæ mentis habere, quod agnovit imaginem suam. Scio te non imperitum esse pictorem. Sed nemo poterat *Leum* exprimere rectius, quàm expressit seipsum. Totus ille sibi placuit, & se totum expressit. Quòd si tu prædicasſes hominem ad insaniam usque gloriosum, usque adeo sibi placentem, ut miretur non verti in rosam, quidquid calcaverit, se unū admirantē, sibi pulchrum, sibi doctum, sibi sanctū, cum nulla omnino re bona sit prædit, nec quicquā habeat in pectore, præter venena, quanquā verissima dixisſes, tamen forassis non omnes erant tibi credituri. Nunc ipse *Leus* se talē expressit. Ego mi *Erasmus* plurimū fido tuæ simplici probitati, vix tamen eram credurus tantū stultitiæ, tantū arrogantiz, tantum fici ætatum stoliditatis, tantū malitiæ esse in ullo pectore humano. Si tamen iste *Leus* homo dicendus est, ac non potius teterrima bellua. Si quisquā fuisset nequior, si quisquā insanior, hunc sibi delegisſent hujus provinciz, quā jam pridem agunt, proconsulem. Neque enim novum est quod agunt. Vetus hoc istis studium est, insignium virorum famā contemnerare, & optima conantibus obſistere. Nam ut vetustiora prætereamus, quæ pars orbis ignorat, quàm perversis, quàm sycophanticis, quàm sceleratis machinationibus vexaverint inclytū, & optime de *Germania*, optime de literis meritum *Capnionem*? Ut interim fileam spurcissima convicia, quæ in eximium illum ac verè generosum *novæ Aquilæ* comitem, quæ in nobilem *Huttenum*, denique in me & omnes *Capnionis* amicos evomuerunt; quid non

C = moliti

moliti sunt in optimum *Jacobum Fabrum*? Nam quæ adversus *Lutherum* jampridem machinantur forsitan tacere præstat, nè me quoque, quod jam diu egere, sub amicitia illius prætextu in jus rapiant, ac de crimine hæresis causam dicere cogant. Verùm id nullus ignorat, eò temeritatis illos progressos esse, ut & Pontifici summo, ad quem præcipuè hujusce rei cognitio spectat, negotium hoc, quod cum tum in manib' habere sciebant, extorserint, & priusquam ille sententiam tulisset, hæreseos condemnaverint autorem. Cæterum per *Gratias* quid aliud tot sycophantiis, probris ac convitiis efficere, quam quod suam stoliditatem parem malitiæ traduxere, seq; Deo pariter ac hominib' reddidere invisos? Siquidem eò res illorum culpa deducta est, ut jam nihil magis placeat bonis omnib', quam quod istis maximè displicet, isq; optimus esse videatur de quo ipsi pessimè sentiunt. Ma-
 ste igitur virtute, qui dignus sis visus, quem impurissimi sycophantæ per sceleratissimum histrionem *Leum* virulentis suis maledictis incesserent. Haud enim majori laude extolli poteras, quam ut taliū ornaberis vituperiis, nec unquam bonis & eruditis placeres, nisi *Leo* *Leig*, similibus indoctis hypocritis displiceret. Nè quid igitur *Erasme* commovearis, si invidi & vere miseri homines seiplos torqueant, & suo fungantur officio, idq; faciant quod nunquam non faciunt. Talis enim veræ virtutis tibi jacta sunt fundamenta, talem probitatis, & eruditionis consequutus es estimationem, ut eam nullus livor, quamvis edax valeat abolere. Tantos denique ac tales undiq; tibi conciliasti amicos, ut etiam tacente te defendere, & à sceleratorum rabularum injuriis, & contumeliis vindicare possint & audeant. Sed te laudare desinam, ne *Leum* rumpatur invidia, cui precor lentum ac longum exitium, quo dignissimus est. Si tamen prius cōmemorāro, a quo crimine te nuper defenderim. Convenimus plerique, ac inter cætera de te sermo incidit. Cūmq; nonnulli te tuāq; summis extulissent laudibus, sanctissimus quidam qui fortè aderat ex mendicorum genere Theolog' laudes tuas admodum molestè ferebat, ac subinde concutiens caput, nescio quid secum cornicabatur. Id sentiens rogo nunquid esset quod in te minus probaret. At ille vultu ad gravitatem composito, multa esse respondit, quæ quis merito in te reprehenderet. Cum adigi non posset, ut unum proferret, tandem importunitate meā subactus, tametsi decreveram filere, inquit, tamen quando me urges, nè quis me putet invidiā stimulum dixisse, quod dixi: *Erasme* ille vetter, & quem tantis essetis præconiis, libenter comedit gallinas: idq; non aliorum relatu, sed cum hominem *Basilea* cognovissem, duob' hisce oculis conspexi. Tum ego. Furtivas nè an emptas? Emptas, ait ille. Longè inquam perniciosior est vulpecula illa scelestissima, quæ mihi quotidie è corte gallinas rapit, nec unquam persolvit precium. Rogabam num velci gallinis poneret inter flagitia. Maximè, inquit. Nam est gula vitium, & eo gravius cum assidue & devotis committitur. Adjeci, forsitan diebus quibus fas non est. Non, inquit, sed nos sacros viros ab omni epularum lautitia abstinere decet. Atqui bone pater, ni fallor inquam, haud farre, aut hordeo tantum saginasti aqualiculum, (nam obefior erat) & si gallinæ quibus ventrem farisisti, adhuc pipare possent, vel exercitus ac tubarum strepitum vin-

cerent. Vide quàm strenuè impiam ac nefariam defenderim *ipsiusque*. Sed tu me forsitan nugas agere existimas, ego tibi etiam per sanctam hypocrisim me vera scribere paratus sum dejerare. Sed nè cuncta tua laudare videar, habes quæ & ego non injuriā reprehendam. Nempe quod *Leo* tam divino viro fueris impedimento, quo minus semestri tempore, somniando, seu potius pastoris illius instar bibendo, literas *Hebræas* & *Græcas* omnes devorârit. O felicem ecclesiam, si illi solum dulce ocium reliquisses. Nunc opinor habet quod agat in extremam usq; senectam. Sed oportet nos esse faventes homini, quibus nonnihil laudis alcubi visus est aspergere. Quod nisi agnoverimus, vereor nè nos omnes appellet mortalium omnium ingratiſsimos. Quare nostrum erit quotannis *Leico* nomini, aliquo panegyrico gratificari, donec fateatur officium hoc esse satis abunde repositum. Quod in superiorem *Germaniam* te venturum esse significas, multis de causis probo consilium. Nam præterquam quod hic minus à talibus vespiis, qualis est *Leum*, infestari poteris: non sine ingenti animi oblectatione conspicias, quales quantosque undique tibi conciliaveris amicos. Invitarem te ut primum ad nos accederes, nisi hic pestis recrudesceret: egoque fugam circumspicerem. Sed brevi desuram spero. Nam summâ diligentia occurritur malo. Sub *Caroli* Regis adventum te expectamus: interim lues grassari desinet. Ex veteri enim instituto primus novi
 Regis conventus hic celebrari consuevit. Ostendi *Alamiro* aliqua nostra cubacula, quibus te accipiam, non inamœna. Ipse regia esse dicebat. Quin & hoc polliceor, ultra gallinas gallos gallinaceos: filios ac filias gallosum me abundè appositurum. Tu interim bene vale *Erasme* amicissime. Etiam atque etiam memineris, te longe feliciorum esse contumeliis invidorum, quam laudibus amicorum, quas nunquam tam agrè ferrent isti, nisi certo certius cognoscerent te eruditione & probitate, immortalitatem etiam viventem induisse. Iterum vale. *Nurembergæ* pridie Calend. Maias.

Tuus *Bilibaldus Perkhbeymer*.

Cum hæc scripsissem, certior factus sum, *Oecolampadium* nostrum vigesimotertio April. monachum esse factum, in monasterio Servatoris juxta *Augustam*, ordinis *S. Brigide*, in quo mulieres primas tenere consueverunt. Utinam sibi rectius consulisset.

Eras. Rot. Bilibaldo Perkhbeymero S. D.

Non deerant *Bilibaldo* clarissime, qui mihi darent idem consilium, quod tu nunc prudenter quidem, & amicè, sed tamen sero das. Deus avertat, ut ullius hominis virulentia sic me à statu mentis dimoveat, ut laxatis maledicentiæ habenis debaccher in famam alterius. Quid enim hoc aliud sit, quàm cum insaniente insanire? & sic alienam ulisci malitiam, ut ipse fias malus? Atque utinam is sim, qui juxta doctrinam Apostolicam, benefactis malefacta vincam. Certè decreveram obticescere, sed ab eo proposito duo trêve quædâ res avocabant. Primum verebar, nè si ipse dissimulâsem, pro uno me multi existerent, qui *Leum* multò inclementius acceperant, quam ego accepi. Qui etiam si durius, aut erudicius aggressi fuissent hominem

hominem, tamen haud scio an rem æquè appositè fuerint tractaturi, fortasse quidam ignari, quàm nihil sapiat, quamque & apud suos contemptus sit *Leus*, plus illi tribuissent, quàm meretur. Et ut est hominis ingenium, hoc ipsum palmarium ac triumphale iudicasset, si pluribus celebribus, & eruditis viris movisset stomachum. Mihi tota hominis natura, & omnes negotii circumstantiæ penitus erant cognitæ. Deinde toto biennio miris cuniculis egerat hoc, mirus his in rebus artifex *Leus*, ut esset annotationum suarum incredibilis apud omnes expectatio. Scribat sexcentas epistolas, ad hunc usum habebat amanuenses aliquot: primus excipiebat advenas, præsertim *Anglos*, eos convivii faciebat suos: mox arte confectis mendaciis implebat, sed miram interim modestiam simulans, quo majore cum fide læderet famam proximi. Abeuntes omni mendaciorum genere dimittebat onustos. Quibusdam ostendebat etiam si quid esset in annotationibus specie frontèque plausibilis. Monasteriorum favorem xenii, cibo vinoque redimebat, præsertim horum, quæ sciret apud populum opinione sanctimonie commendata: habebat omnibus locis in quos hujus fabulæ scenas fuerat partitus, quorum nemo non strenuè erat in negotio. His rebus tandem effectum est, ut hi quoque redderentur solliciti, qui me probe norant, & se *Leum* nosse putabant. Itaque si nihil respondissem, periculum erat, ne ad menses aliquot, alienatis complurium animis, periret nonnulla pars fructus, quem tot vigiliis venabar. Nam meæ gloriæ jactura sanè leviter movisset animum meum. Cur enim verear aliquam famæ partem *Christianis* studiis impendere, qui vitæ bonam partem impendam? Proinde sic *Leo* respondimus, ut & illi stultissimè speratam gloriam detraxerimus, & veterem nostram modestiæ laudem tueremur. Habes optimè *Bilibalde* consilii mei rationem, cujus me nondum admodum poenitet; etiam si nullius temporis jactura me gravius affecit, quàm illius sesquimensis, quo *Leo* nenas non minùs inamœnas, quàm indoctas ac virulentas, & legimus, & refellimus. Porro, quod vereris ne hæc mea lenitas multorum invitet maledicentiam, ego gravius esse periculum arbitror, ne si maledicentia maledicentiam invitet, nullus sit insaniendi finis, quando jam propemodum res in rabiem exiit. Hoc consilio Deus vetuit, ne quis de *Cain* sumeret vindictam, ne reciprocis vindictæ vicibus nullus tandem esset finis. Utcunque res habet, ego Sycophantarum turba malui obrui, quàm committere, ut hanc gloriam amitteram, neminem adhuc scriptis meis factum esse nigrum. Nam *Leus* sibi imputet oportet, si qui malè de illo sentiunt. Porro quod suspicaris *Leum* soborsatum histriorem, ut monachorum, ac Theologorum partes ageret, quanquam facile credam hujus actionem gratam fuisse quibusdam, qui malè volunt bonis studiis, tamen magis arbitror illi potissimum in consilio fuisse proprium ingenium, ad hæc naturâ propensum. Non alium fuisse prædicant, qui novere puerum: semper sævus erat ac vindex, omnibus invidebat, non ferebat quenquam parem, multò minùs superiorem, solus haberi in precio volebat. gloriarum sitientissimus, suæ sententiæ mitè pertinax.

A Talis erat puer, talis adolescens, talis juvenis, talis nunc etiam vir est, nisi quod cum ætate ferè solent accrescere vicia. Atque utinam vel senex fiat aliquando sui dissimilis. Quod mihi plurimos non minùs doctos quàm potentes amicos gratularis, quod nominis immortalitatem rectè factis partam, quod me livore majorem facis, nimirum facis amanter mihi *Bilibalde*, dum amicum undique impetentibus Sycophantarum machinis, periclitantem, ut tu putas, blanda consolatione sublevas. Ego istam immortalitatem nihil moror. Rectè facta non agnosco, tantum admisus sum aliqua ex parte meâ industriâ prodesse studiis publicis, & ad sinceram amplectendam *Christi* doctrinam excitare mortalium animos. At vereor ne res in diversum exeat. Hactenus ad si holasticam ac disputatricem Theologiam frangebant ac nauseabant piam mentes, & mox ad Evangelicæ veritatis gustum ceperant hilarescere; sed tantâ contentione conspiratum est ab iis, qui suam gloriam *Christi* gloriæ præferunt, ut verear ne res in diversum exeat. Et hæc geruntur per eos, qui vulgo habentur lux mundi, habentur sal terræ. Nunc sanctum ac pium est in sacris concionibus pro veritate Evangelica, improbis mendaciis, veluti de plaustris debacchari in famam proximi. Et o perverfam malitiam, in odium quorundam & in gratiam Principum, quorum favorem caprant, ea prædicant apud populum, quæ ipsi apud se damnant! Novos libros rejiciunt, sed qui bonis literis, quæ cane pejus oderunt & angui, conditi sunt; verùm quid isti interim suis novis libris nos doceant, in præsentia nec vacat, nec libet referre; & tamen pudet meminisse, quod illos non pudet scribere. Jam de *Luibero* nihil aliud dicam, nisi quod in præsentia solùm impudè licet, mihi v. hementer dolere, tale ingenium, quod videbatur futurum insignè quoddam organum ebuccinandæ veritatis Evangelicæ, sic exasperatum esse rabiosis quorundam clamoribus. Fabulam de *ra: tepidæ*, iac calumniatore risi satis, & tibi tam bono patrono xenium debere me fateor. De dulci felicitque *Lei* ocio, falsè tu quidem jocularis, sed tamen extra jocum, utinam ille, vel nunc ad suum ocium redeat expertus *Martialeam*. Sed dicitur magno conamine redintegrare bellum, frater abbate quodam longè stolidissimo, qui solus illius nenas appellavit sacras annotationes. Quis credat illi micam esse mentis sanæ, quem non pudeat re tam turpiter gesta, rursus in arenam prodire? Quod si facit, certum est non colluctari posthac cum illa scabie. Docti complures à *Germania* miserunt ad me fasciculos epistolarum, seu potius voluminum, quibus *Leum* frustulim discerpunt. Eas omnes sic pressi, ut nec legendas eniquam dederim, sive quod cupiam hujus tragediæ finem esse, sive quod nolim *Leum* videri tanti, ut in illum tot ac tales viri stilum suum acuunt. Quare sicut arbitror planè esse, ita planè ludum ac jocum esse cupio, quod minitaris *Germaniam* illi panegyricis annis litaturam. Nam id si fiat, ipse sibi planè Deus esse videatur. In adornanda professione *Germanica*, planè *Calippidem* agimus. Regiam tuam cupidè videbimus, si modò citra magnum itineris dispendium liceat. Mihi verò vel tugurium quavis regiâ splendidius erit, quod habeat *Bilibaldum*.

Sed ais pestem sub Caroli Principis adventum A
desitutam. Quis vates istuc futurum prædixit?
Quod scribis ab *Oecolampadio* factum, jam ex il-
lius literis subodorabar futurum. Id siue iudicio
fecit, siue animi morbo, quando mutari non po-
test, pteccandum est, ut illi ac nobis quàm optimè
vertat. Video res humanas sic undique corru-
ptas, ut nullis unquam seculis existimem plus li-
cuisset impudentiæ, plus licuisse stoliditati, plus li-
cuisset sceleris. Et nonnunquam libet aliquid profu-
gere, sed vereor ne quòcumque me vertero, se-
quatur molestia. Proinde tutius arbitror mali re-
medium ab animo petere potiùs, quàm à loco aut
vitæ instituto. Benè habet, quod *Christus* in tanta
vitiatorum caligine nobis Evangelicæ doctrinæ
scintillas reliquit. Benè vale vir ornatissime. *Le-
vanii*, Nonis Septemb. Anno millesimo quingen-
tesimo vicesimo.

Erasmo Rot. Hermannus Buschius S.D. C

Epist. 14.

Convenit me *Maguntia* famulus tuus, à *Basi-*
lea reversus, ac continuò abiturus, à quo in-
tellexi, me absente *Apologiam* tuam cum literis
Spiræ mihi redditam, adversus *Eduardum Leum*
hominem levissimum, hoc est, improbißimum, qui
hoc istà egregià editione sua consequutus est, ut
universis, quibus saltem aliquod hominis est ce-
rebrum, maximo sit ridiculo; & in proverbium
venerit, non minus quàm *Scarabeus* ille, qui maxi-
mo suo malo *Aquilam* quæsiit. Bis tæque habeo
gratiam doctissime *Erasme*, quod me tuo isto ele-
gantissimo munere dignatus es, utinam possem
tam ulscici nebulonem istum carnificem tuum,
quàm te amo *Erasme*, videres procul dubio, ex ip-
sa scriptura non vulgare *Buschii* odium adversus
hanc furiam, nullà certè alià quàm tui causâ. Sed
ò diis gratiæ, quod tu non *Buschii*, sed nec cuius-
vis alius copiis ad tui defensionem indiges, satis
superque unus domesticis auxiliis toti barbaro-
rum factioni (necum uni *Leo*) futurus. *Christus* te
nobis sospitet vir clarissime, publico omnium
studiosorum bono natum, quod etiam ita factu-
rum cum tam certò mihi polliceor, quàm ille ma-
ledicorum omnium certus erit ultor, & maxime
eorum, qui sub nomine ac specie religionis nihil
magis quàm unum id agunt, quo veram omnem
religionem evertant. Duos priores libros tuos
jam legeram, forte apud *VVangiones* repositos, ex
quibus animadverti te tertium adiecturum. Le-
gam igitur avidissime cum domum rediero, &
ideo quoque non paulo maturiùs repetam do-
mum. Ex tempore hæc scripsi, alioqui nec medita-
tus satis probus scribendi artifex, quamobrem
hic quæso censuram remitte. Vale athleticè, in
Lei omnium bipedum nequissimi pudorem, si mo-
dò ingenuitatis tantum is habet, ut pudere possit.
Maguntia, ex ædibus domini *Marquardi de Hut-*
tenstein, viri nobilissimi, omnium studiorum, stu-
diosorumque, & imprimis tui ac *Capitonis* aman-
tissimi, qui me rogavit, ut quam accuratissime suis
tibi verbis salutem ascriberem, seque tibi non se-
cus, ac summo cuiuspiam Pontifici reverenter com-
mendat. Saluta etiam isthic *Nesemum* mihi, &
Martinum Dorpium, quem totus nunc amo, post-
quam intellexi totum te amare, sed jam satis est
ineptiarum. Vale iterum. Data Nonis Julii ante
exortum solem.

*Erasmus Roterodamus Hermannus
Buschio S. D.*

Miseret me tui doctissime *Buschi*, qui bonas
horas in *Lei* meisque nugis malè contrive-
ris. Inter tot fuitiles libellos quos nobis evomunt
typographorum officinæ, dispeream si quicquam
adhuc prodiit indoctius, aut etiam stolidius, deni-
que virulentius. Rident hominem cum suo glo-
rioso diuque jactato libello docti omnes, execra-
tur optimus quisque etiam apud *Anglos*, nec ipsis
Germanis, quos habet eleganter eruditos, probatur.
Displicet etiam his quorum gratiâ hanc agit fa-
bulam. Exhibetur ab universo theatro, & tamen
homo sibi pertinacissime placet, unus sibi plaudit,
imò putat aleam pulchrè cecidisse, quod cum
Erasmo sit congressus, quod doctis ac bonis viris
stomachum moverit, quod subito innotuit orbi.
Habet Abbatem unum egregiè stolidum, habet
Standicum multis titulis insignem, primum mino-
ritam, deinde Theologum, postmodò Episcopum:
horum duorum suffragio contentus est. Abbatis
nomen adhuc silebitur. Porro *Standicum* ingenii
gustum tibi dabo. Non cupit opinor ipse celari,
quod publicè magnâ hominum celebritate deli-
gnavit. Concionabatur in cimiterio divi *Pauli*,
Londini. Cumque sermonem exorsus esset à cha-
ritate, subito pudoris omnis simul & charitatis
oblitus, coepit debacchari in nomen, ac famam
meam, testatus imminere *Christiana* religionis
pericula, nisi novæ translationes omnes su-
bitò de medio tollerentur. Negavit rem diutius
ferri posse, posteaquam *Erasmus* ausus esset cor-
rumpere evangelium divi *Ioannis*, qui cum ec-
clesia tot annis legisset, *In principio erat verbum*,
nunc novam lectionem induceret, *In principio
erat sermo*. Hic existimabat sibi datum esse re-
lum, quod nullo pacto mihi liceret effugere. Ad-
debat, *Augustinum* alicubi magis probare, vocem
verbi, quàm rationis, & rationes adducere cur ita
sentiat. Verum eas, inquit, rationes *Græculus*
iste non intelligit. In hanc sententiam cum mul-
ta stolidi, & *ἀποδιδύμενα* deblaterasset, co-
epit homo facundus movere affectus, deplorare
sortem suam, se cum esset tot annorum doctor,
& hætenus semper legisset *In principio erat ver-
bum*, nunc huc redigi, ut cogatur legere *In prin-
cipio erat sermo*, suspicans fore, ut hac tam fle-
bili querimoniâ lachrymas exauteret populus.
Mox magnis obtestationibus obsecravit urbis
præfectum, (nam is ex more aderat) magistra-
tus omnes, & universam civium multitudinem,
adessent in tanto discrimine religioni *Christiana*.
Credebat se divinitus dicere, & tamen nulli pla-
cuit. Quotquot aderant vel mediocriter erudi-
ti, demirabantur hominis stulticiam: è vul-
go quibus erat ingenium festivè ridebant il-
lius nugas, nihil ad thema propositum pertinen-
tes: qui naturâ erant seiores, indignabantur
quod talibus blateramentis impleret aures ple-
bis, multò aliud expectantes. Evenit, ut eo-
dem opinor die pranderet in aula regia. Id si-
mul atque senserunt duo quidam, quorum al-
ter cœlebs est, & sic linguarum trium, ac ve-
teris doctrinæ gnarus, ut in *Scoticis* argutiis
nemini cedat eorum, qui nihil aliud didice-
runt, aut tractant in omni vita: alter conjugatus
est

est, sed ingenio cælesti, aulicus uterque: protinus accumbunt in eadem mensa, haud satis commo-
di commessatores *Standicus*. Nomina silebuntur
ad tempus. Continuo ne quid temporis periret,
sic ingressus est alter, Mihi per jocundum est, quod
tua pietas cepit operam dare legendis *Erasmi*
commentariis, nimirum captans hominem, qui si
negasset se legisse, statim objecisset, Cur igitur
publicè damnas quod non legeris? Id præsentiens
Standicus, Fortassis, inquit, tantum legi, quantum
mihi in animo est legere. Tum alter, non dubito,
inquit, quin legeris. Nam hodie nominatim eti-
am locum quendam taxastian annotationibus il-
lius in *Joannem*. Ille rursus ambigüe respondit,
subindicans tamen se legisse. Euge, inquit, aveo
scire quibus argumentis, aut quibus autoribus
nitatur *Erasmus*. Nec enim dubium est, quin hu-
jusmodi rebus fretus, sit ausus mutare locum. Hic
cum ille teneretur medius, sic elusit impudens. Ni-
hil miror, inquit, illius autores, aut rationes, mihi
satis est, quod scripsit *Augustinus*, Dei Filium apti-
us explicari per *verbum* quam per *rationem*, cum
Abz & utrumque significet *Græcis*. Assentior, inquit
alter, de *ratione*, sed quid istud ad *sermonem*? Nec
enim *Erasmus* vertit. *In principio erat ratio*: sed, *In*
principio erat sermo. Tum ille, eadē, inquit, est vis *ser-*
monis & *rationis*. Imò longè diversa ratio est, inquit
alter, & tu parum prudenter facis, qui nec lecto
loco, nec intellectā re, sic debaccharis publicitus
in famam viri de studiis bene meriti. Hic deje-
rat *Standicus*, quicquid dixisset, bono zelo dixisse
se. Verum non meminisse ubi Dei Filius in fa-
cris literis dictus esset *sermo*. Mox alter, at ego, in-
quit, qui nec Theologus sum nec sacerdos, tibi re-
digam in memoriam, proferens illud, *Omnipotens*
Sermo tuus Domine, &c. Falsus est homo legi *omni-*
potens Sermo, sed non legi. *In principio erat Sermo*.
Risit omne convivium hominis acumen. Post hæc
deflexit sermonem ad argutiam sophisticam, in
qua statim ab altero exceptus est, qui *Standicus*
non minus superat hoc doctrinæ genere, quam il-
le bonis literis est inferior. Ab hoc quoque cum es-
set dejectus, in sua ipsius arena, vide quo deflexe-
rit: Si tibi, inquit, tantum est animi, age conscen-
dito suggestum, & adversum me concionator.
Tum ille, Non sum, inquit, tam stultus, ut hæc
apud stultas mulierculas, & indoctam plebeculam
velim effutire. Quod si mihi videretur, non du-
bitarem publicitus docere, quod hodie concio-
natus es tu, semihæreticum esse. Hanc vocem
cum abominaretur *Standicus*, alter pergens,
Quod summus, inquit, Pontifex bis approbavit
suo diplomate, id palam hæreseos insimulare, u-
trum hoc hæresim sapit, an non? Cum ad hunc
modum acceptus esset homo, tamen neque pudu-
it, neque resipuit. Verum aliquanto post apud
Regem unice cordatum, apud Reginam firmi-
nam juxta prudentem ac piam, astante frequenti
coronâ doctorum, ac nobilium virorum, religiosè
procubuit in genua. Expectabatur aliquid magni
à monacho, à tot annorum Theologo, ab Episco-
po, denique à sene: ibi vernacula suæ gentis lin-
guâ, quâ nonnihil valet, collaudatis Regis ac Re-
ginæ majoribus, quod semper ecclesiam catholi-
cam adversus hæreticos ac schismaticos religiosè
defendissent, hortatus, imò per omnia sacra obte-
status est eos, ut pergerent suorum progenitorum
esse similes, adesse tempora longè periculosissima,

A prodisse novos *Erasmi* libros, quibus nî fortiter
obstiteretur, deploratam esse *Christi* religionem.
Hic sublaris in cœlum & manibus & oculis, cœ-
pit obsecrare *Christum*, dignaretur ipse suæ
sponsæ opitulari, si nemo mortalium succurreret.
Hæc atque hujusmodi cum mirâ religionis specie
dixisset, & fortè astarent utrique, à quibus ante sic
foerat acceptus in convivio, hunc ad modum in-
gressus est profanus ille. Collaudavit R. patris tam
piam ac religiosam orationem, & facetâ imitatio-
B one nonnihil etiam de gestu *Standiciano* referens,
precatus est Deum optimum maximum, ut quem-
admodum loqueretur, ita & sentiret, nec animus
ab oratione dissideret. Sed vereor, inquit, ne si
res attentius excutiat, comperiamus illum lon-
gè aliud agere, quam præ se ferat oratio. Simulq;
iussit, ut posteaquam iniecisset eam solitudinem
animis tantorum Principum, simul etiam indica-
ret, quæ nam essent in *Erasmi* libris, unde metue-
ret exitiales hæreses, & perniciofa schismata. Hic
C protinus homo confidens pollicetur est id se factu-
rum. Et rem indigito potrectos dispartiens: Pri-
mum, inquit, *Erasmus* tollit resurrectionem. De-
inde nihili facit sacramentum matrimonii. Po-
stremo malè sentit de Eucharistia. Hæc oratio
cum prima specie nonnihil commovisset animos
religiosissimorum Principum, patronus ille meus
amplius collaudavit *Standicum*, quod distinctè
simul ac dilucidè rem oculis subjecisset, nunc nihil
aliud restare, quam ut probaret ea quæ bellè pro-
posuerat. Ille nihil etiam contatus, hoc quoque se
D præstaturum esse confirmavit. Et exorsus à polli-
ce, Primum, inquit, quod tollat resurrectionem,
probo sic: *Paulus* in epistola ad *Colossenses* (nam
adeo versatus est senex Theologus in *Paulo*, ut
quod habetur in epistola ad *Corinthios* priore,
somniares esse in epistola ad *Colossenses*) scri-
bit hunc in modum: *Omnes quidem resurget*
mus, sed non omnes immutabimur: sed *Erasmus*
E hanc ecclesiasticam lectionem susulit, & è sa-
is *Græcis*, legit hunc in modum: *Omnes quidem*
non dormiemus, sed omnes immutabimur. Palam
est igitur ab illo tolli resurrectionem. Quis
crederet huic homini esse cerebrum? In anno-
tationibus recenseo diversam lectionem, nec ul-
lam rejicio, quum autorum probatissimorum
aliam alii sequantur, iidem nonnunquam di-
versas. In contextu id verto, quod solum reperi-
ebam in libris *Græcorum*. Jam cum resurre-
ctio tot locis apud *Paulum* comprobetur, quid
F infanitus dici poterat, quam sublatam esse re-
surrectionem, si uno in loco mutata fuerit vox
resurrectionis? Nam symbolum fidei *Christia-*
na dum profitetur resurrectionem mortuorum,
nam ideo cogit omnes mori, ut resurgant? Quasi
verò lex Pontificia dum jubet deponere officium,
cui contigit episcopatus, illud senserit, Cuiusq;
contigerit episcopatus *Roma*, ei si non habeat,
parandum esse officium quod possit deponere. Ve-
rum ubi patronus ille meus, re totâ dilucidè ex-
planata, sic hominis stoliditatem oculis omnium
C subjecisset, ut idiotis quoque & mulierculis esset
perspicuum, nihil esse peccatum à nobis: nec ipse
Theologus quamvis effrons, haberet quod contra-
hisceret: tamen quoniam juxta *Luciani* præce-
ptum arbitrabatur *αἰχρὴν στυγῆν*, ne tacitus omni-
no porrigeret herbam, falsus est esse verum, &
hanc lectionē recenseri à veteribus orthodoxis, &

nominatim ab *Hieronymo*, sed hoc inquit *Hieronymus* reposuit ex *Hebraeo*. Audierat vir egregius, *Hieronymum* quendam ex *Hebraeorum* fontibus restituisse in veteri Testamento, & putabat idem habere locum in *Paulinis* epistolis. Eam vocem *Standicio* non passus est perire coelebs ille theologus, cujus supra memini. Sed flexis nonnihil genibus, ac praefatus honorē, idq; praeter morem suum, Quislo reverende pater, inquit, ne gravare repetere nobis, quod modò dicebas. Nam eram parum attentus. Ille stolidam vocem clariùs etiam ac pluribus verbis depromptit, laudem opimā ex eo dicto sibi pollicens. Hic alter quo redderet omnes magis attentos, haud leve, inquit, proposuit argumentum *R. P.* Sed tamen conarer nonnihil respondere, si modo regiae majestati non esset molestum audire. Mox Regina vellicans Regem, iussit auiscultare; tum ille sic vultu composito, ut cogitabundus, & nonnihil perplexus videretur; Profecto inquit, non satis video, quibus rationibus isti argumento possit occurrì, aut quid responderi debeat pro ipsius dignitate. Neque enim opinor *R. P.* usque adeò delirare, ut existimet eas epistolas primum *Hebraicè* scriptas fuisse, cum pueri quoq; sciant, à *Paulo* *Gracè* scriptas esse. Quod autem fuisset illud *Hieronymi* consilium ex *Hebraicis* voluminibus mutantis publicam lectionem, cum ex fontibus id fieri soleat, cumq; nemo testetur has epistolas ulli visas *Hebraicè* descriptas? Atque eam rem satis per se stultam, atque absurdam, sic iteravit, sic impressit, sic infixit, sic inculcavit, ut Rex pro sua nobili humanitate, misertus tantae stoliditatis, apud tales viros prodiret, sic hominis pudori succurreret, ut aliò versus diversum sermonem iniecerit. Sic triumphavit *Standicio* in primo capite. De reliquis nulla mentio. Dic mihi per Musas optime *Baschi*, an putas ullum facinus esse, quod isti non sint ausuri, cum non vereantur perfriatà fronte sic calumniari de nihilo, idque apud summos Principes, apud quos omnis obrectatio debebat esse capitalis, tum in corona non vulgariter eruditorum hominum? Quisquis enim audiebat sublatam à me resurrectionem, imaginabatur à me negari, quod ego tot locis testor basim & caput esse nostrae fidei. Nec enim ullā in re diligentius verfor, quàm in asserenda corporum resurrectione. Non deerat homini nocendi voluntas, sed iudicium non erat. Hæc tria tela sibi stultè delegerat, ut si persuasisset me malè sentire de Eucharistia, clerum universum in me concitaret. Si de matrimonio, maritos & uxores, imò totum laicorum ordinem ad lapides animaret. Si de resurrectione, Principes ac populos omnes *Christiani* nominis in meum exitum armaret. At de resurrectione quod calumniabatur, res ipsa loquitur non modò vatum esse, verumetiam insanum. Porro matrimonio adeò non detraho, ut apud *Levanenses* in publica schola Theologorum satis odiosè notatus sim, quod in declamatiuncula quadam generis suaviori plus satis tribuerim matrimonio. Nam quod alicubi disputo, An divortio possit succurri malè coherentibus infelici conjugio, nihil facit contra matrimonii dignitatem. De eucharistia nunquam, ita me Deus amet, quivi divinare quid sibi voverit *Standicio*, cum mihi nulla unquam cogitatio venerit in mentem, nisi digna sacrosancto illo mysterio, tantum abest ut quicquam secus dixerim aut scripserim. Atq; hæc

A audet sacerdos in sacerdotem, Theologus in Theologum, senex in senem, praeterea professor apostolicæ vitæ, postremò reverendus in *Christo* pater. Casarex leges ita statuit, ut calumniator qui falsò crimen intendit, iisdem poenis obnoxius sit, quas daturus erat delatus, si commemisset. Hic tria crimina simul intendit, ut atrocissima ita falsissima, idq; apud eos Principes, apud quos etiam de rebus compertis religiosè loquendum esset. Ex quo facile est conjicere, qualia sint, quæ apud suos sodales in computationibus deblaterant. Si quis *Ajacem* imitatus in porcos conviciis ac telis sibi viat, hunc *Agamemnonem* appellans, illum *Ulysses*, aut *Menelaum*, nemo post haberet fidem homini qui tam luculenter insanisset semel. At hic qui tot ac talibus viris testibus sic insanierit, quasi re bene gestā, plaudit etiam sibi magnāq; auctoritate de causis fidei pronunciat. Quid autem refert utrum à morbo corporis, an ab animi vicio proficiatur infania? Hoc est ab humoribus viciantibus organa animi, an ab odio, stoliditate, superbiā, invidia, cæterisq; malis viciantibus animi iudicium. Et tales ferè comperimus omnes istos, qui bonas literas impugnant, nunc *Capuonem*, nunc *Lutherum*, nunc *Romanum* Pontificem, nunc alia atque alia praetextentes nomina, sed eandem agentes fabulam, licet variatis personis ac scenis, non solum indoctos, verumetiam dementes. In *Standiciano* fabula, ne syllabam quidem affixi, quædam etiam prudens reticui. Et hujus generis sexcentas possem referre. Sed unam addam in præsentia, quæ nonnihil ad hanc rem facit. Nomen interim tacebitur, etiam si ille monitus à me, ut desisteret in meum nomen deblaterare, preterierit sui similis esse: tacebitur & ordo, est enim ex hoc genere, quod vulgo dicunt *Mendacianum*. Nam video totum ordinem commoveri, si quis *Carmelitam*, aut *Dominicanum* attingat, haud etiam scio, stultius ne an iniquius. Nam qui minus totus sacerdotum ordo commoveatur, si quis narret se læsum à sacerdote, suppresso etiam nomine? Atque in hunc ordinem isti quotidie seditiosissime declamant apud populum, & suos ordines non patiuntur nominari sine honoris præfatione, ut si querar mihi pecuniam furto sublatam à *Carmelita*, totus ordo mecum agat injuriarum. Atque hæc faciunt quidam, etiam si quis verum dicat, imò veri partem aliquam, nec omnia referens quæ novit, & nomini interim civiliter parcens. Sed ut ad rem redeam: Cum apud hunc Theologum, ac religionis professorem (ipse tacitus agnosceret me nihil mentiri) narrassem me majorem in modum admirari, quid *Standicio* venisset in mentem, cum me de Eucharistia calumniaretur, cum nihil esset in libris meis, unde posset ansa prehendi calumniæ, pollicitus est se locum indicaturum. Quà quidem ex re protinus intellexi, negotium hoc inter istos ex composito geri. Ego vicissim pollicitus sum, id quod præstiti, me demonstraturum locum non intellectum, si ille lectum ostendisset. Perlegit ille curriculum, sic ut sibi duntaxat legeret. Ac mox librum oclusum semovit, veluti jam constaret me scripsisse, non esse definiendum in synaxi esse verum *Christi* corpus: corpi mecum argumentari, testans sese nescio quid libelli etiam super hac conscripsisse, unde speraret opimam gloriam. Negavi me adversus inanem aerem agere velle pugilem, nisi prius docuissem illi locum non intellectum.

lectum. Juravit sic esse ut aiebat. At tanto minus ego credebam, maxime cum jam argumentis certissimis hominis insignem stoliditatem comperissem. Eorum unum atque alterum recensere fortasse non ab re fuerit. Multis conjecturis suspicor huic à sui ordinis sodalibus datum negotium, ut ex omnibus meis libris enotaret, quæ possent arrodi: id sedulo conatus est homo prorsus ignarus *Latini* sermonis, & in literis theologicis sanè quam tenuiter eruditus, iudicio nullo, arrogantia magnâ, ingenio tali, ut ni cucullâ commendaretur, etiam vulgo pro motione posset haberi, toto vultu naturæ stoliditatem clamitante. Quodam igitur in loco cum excusans *Thomas* lapsum, adiecissem virum indignum esse, qui in ea incidisset tempora, significans videlicet, atque etiam exprimens *Thomam* dignum fuisse feliciori seculo, cum ipsi nec ingenium, nec industria defuisset: noster theologus gravissimè de me questus est; clamitans blasphemiam non ferendam, qui *Thomam* tantum ac tam sanctum virum appellâsem indignum: opinor si ipsam dixissem virum pistrino dignum, sibi laudi vertisset, quod virum dignum appellâsem. Nec erat querimoniarum finis, donec incideret in theologum quendam, qui cum *Latine* sciret, suspicatus id quod erat res, postularet sibi demonstrari locum, ac tandem ostenso loco risit affatim. Eâque res penè in vulgi fabulam exiit, & adagionem. Sed mecum coram exposulavit seriò, quod alicubi viderer agnoscere libellos famosos. Id cum mihi videretur absurdum, qui sic abhorream ab hoc genere, ut nemo magis, & flagitarem, quoniam argumento id diceret, protulit locum ex epistola ni fallor ad *Thomam Lapsetum* meâ, in qua scripsi, quod libellum famosum aliquoties excuset necessitas. Existimabat me defendere libellum famosum prætextu necessitatis, sed tamen pro sua civilitate fassus est hoc aliquo prætextu defendi posse, quod addiderim *aliquando*. At non intellexit stolidus ille censor, me illic exaggerandæ rei gratiâ conferre detractionem quorundam, qui privatim & publicè, mendaciis etiam incessant famam alienam, cum libellis famosis veluti cum facinore atrocissimo, plusquam capitali: & ex circumstantiis demonstro, illorum oblatrationem aliqua ex parte minus mereri veniam, quam libellum famosum, quod hunc aliquando excuset necessitas: veluti cum monendus, aut territandus est tyrannus, quem monere coram non sit totum, cum tamen id sit è republica: sed isti cum turò possent admonere, tamen nec monito, nec audito me, famam incessant mendaciis. Itaq; non illic magis faveo libellis famosis, quam faveret homicidio qui stuprum cum homicidio conferreret, & ita conferreret, ut diceret hac parte gravis esse cæde, quod homicidium non laderet, nisi unam hominis partem, eamque deteriorem, stuprum & animum & corpus conspurcasset. Mox pollicitus est sese locum indicaturum in quo pronunciarem, Virginem matrem conceptam absq; peccato originali. Rursum promisi me declaraturum locum non intellectum, si ille lectum ostendisset. Et indicat locum, in quo cum adduxissem unum atq; alterum testimonium ex *Chrysostomo* & *Augustino*, in quibus viderentur aliquo modo peccatum actûs tribuere Virgini, his verbis claudio sermonem, *Es nos facimus eam immunem prorsus ab omni peccato*. Hoc illi visum est pronuntiatoriè dictum, cum intulerim

A nos non rectè liberare eam ab originis peccato, si tanti viri rectè tribuunt illi peccatum actionis. Atq; hic errorem suum lubens agnovit, videlicet dissentiens à *Senti* sequacibus. Post hæc ventum est ad locum longè periculosissimum, is est epistolæ ad *Corinthios* prioris capite undecimo. Vix tandem extudi ut mihi liceret videre locum, ostendit sed marginem manu prætegens, eâ depulsâ, scriptum reperi: Vide quàm perniciose scribit hic de re, de quâ toties pronunciavit ecclesia. Vide inquam, quàm tu stultè scribis ista in locum non intellectum. Multaq; cum admiratione sciscitari cæpi, quid illam offenderet. Prima pars habebat, *Thomam* opinionem eorum qui negabant sub Eucharistia esse verum *Christi* corpus hæreticam appellare. Cæterum eorum sententiam, qui negabant *Christum* his verbis consecrasse, *Hoc est corpus meum*, refellere quidem, ac non appellare hæreticam. Rogabam nunquid hac in parte displiceret, negabat. Sequitur autem, in omnibus accedendum est iudicio ecclesiæ, licet hic sermo videatur non consecrantis, sed panem jam consecratum porrigitis. Rogabam ecquid hic improbarer, negabat. Sequitur, *Mibi in totum videtur consultius, de rebus huiusmodi quæ certis scripturæ sacre testimoniis doceri non possunt, sed ab humanis pendens conjecturis, non adeò fortiter asseverare, ut nostram opinionem oraculi vice haberi velimus*. Rogabam nunquid hic reprehenderet, hærebat, urgenti tandem respondit venenum subesse in his verbis, *in totum*. Demiratus causam, vix tandem percontando exculpsi illum non intellexisse quid *Latine* sonet *in totum*. Cum enim ego sensissem abstinendum esse à temeraria asseveratione, non solum in hac materia, verum etiam in omnibus cæteris, ille somniabat *in totum* significare, *in utraq; parte* quæ præcesserat, meq; suggillare sententiam ecclesiæ, quæ definisset in Eucharistia verum esse corpus *Christi*. Ego videns insignem hominis stoliditatem, admonui, literas ut disceret, nec pergeret taxare libros, à quorum intellectu procul abesset. Huius generis ferè sunt, qui oblatrant melioribus studiis, qui quicquid ipsi non didicerunt *potriam* appellant. Insignis naturæ stupor, magna literarum incertia, iudicium nullum; quod si qua scintilla sit ingenii, si quid eruditionis, sic livore, odioque sunt obæcati, ut minus videant quàm calpe. Et hi sunt reverendi Rabini, *Sal terra, lux mundi*, quorum arbitrio sumus *Christiani*, aut secus: qui nobis post apostolos, novos dictant articulos fidei, qui sic nobis pronuntiant oracula, veluti dii, nec dignantur nobis homunculis reddere suæ opinionis rationem. Sat habent dixisse, *Error est, suspectum est, hæresis est*. Et hæc audent freti conjuratis suis phalangibus, freti populi stultitiâ, freti temporibus his, in quibus adeo licet audaciâ pro sapientia uti, ut non alias magis, freti corruptis animis utriusq; ditionis Principum, quorum magna pars quoniam ad tyrannidem spectat, blanda mavult audire, quàm salubria; mavult suis affectibus accommoda, quàm recta consilia. His præfidiis regnat istorum stoliditas, atq; utinam in literarum exitium tantum. Si succedit istis saus conatus, actum fuerit de doctrina Evangelica: populus *Christianus* serviet istorum libidini, quibus neq; frons est, neq; mens. Ab hospite tuo non minus claro, quàm humano, libens accipio salutem, non ut summus Pontifex, quemadmodum tu ludis, sed ut infortunatus homuncio,

muncio, verum qui prodesse *Christianis* studiis velit magis quam possit. *Nescimus* tædio stolidissimarum tragædiarum, quas hic quidam agunt sine fine, ad vos se recepit. *Dorsum* optimis studiis semet oblectat. Idem nos agimus, quod quidem licet. Bene vale doctissime *Baschi*. *Lovanii* pridie Calend. August. Anno M. D. XX.

Erasmus Rot. Ioanni Reuchlino S.D.

Epist. 16. **R**everendus Cardinalis *Sedunensis*, cum nuper apud eum pranderem, narrabat te vitâ defunctum esse. Mihi non libebat credere, quia non erat è re literarum verum esse. At mox latiora nunciârunt alii, quæ precor ut nobis sint perpetua vir optime, idemq; doctissime. Vides fatalem esse tragædiam quæ nunc agitur, cujus qualis sit futura Catastrophe incertum. Qualis qualis est futura, precor ut cedat in gloriam *Christi* & in rem Evangelicæ veritatis. Ego hujus fabulæ spectator esse malim, quam histrio, non quod recusem ob *Christi* negotium aliquod subire discrimen, sed quod perspiciam negotium esse supra meam exiguitatem. Utinam tam possem præstare quod est optimum, quam opto. Non dubito quin tibi absint graves & amici consolatores, qui tibi omnem ægritudinem adimant, si quam animo concepisti, ut meâ consolatione non sit opus. Altiûs infixus es animis bonorum virorum quàm ut hinc ullis *Jacobitarum* obrectationibus queas revelli. Res est invicta veritas. Et tacita bonorum judicia perpetuam obtinent auctoritatem, etiam apud posteros suum habitura pondus. Mihi semper studio fuit *Lutheri* causam à tua bonarumq; literarum causa sejungere, quod ea res & nos vocaret in communem invidiam, & illum nè tantulum quidem sublevaret. Sed aliis aliter est visum. Me quoq; tantâ onerârunt invidiâ, ut parum absuerit, quin & ipse fuerim impetrus ab istis, qui in bonas literas ac doctrinam Evangelicam conjurârunt. Obscurum non est quid agant illi. Id quo magis succedat, prætexunt splendidos titulos, irritant mitissimum Pontificis ingenium, ut illius malo suis consulant commodis. Utinam qui bonas literas colunt (nam in has tendunt isti) tam concordessent ad honestarum rerum defensionem, quàm isti devoti sunt ad subversionem honestissimorum studiorum. Si *Germanis* nostris placuisset civilitas, ad quam ego semper amplectendâ hortatus sum, res fortasse non processisset huc tumultus. *Anglus* ille Episcopus, quo non alius in ea gente vel crudior vir, vel Præsul sanctior, sic te deamat, ut non ferat à quoquam laudari te parcius. Habet in animo visere te æstate proximâ. Bene vale *Capuon* charissime. *Colonia* VI. Id. Novemb. Anno M. D. XX.

Erasmus Rot. Gerardo Noviomago S.D.

Epist. 17. **B**rugis non admodum mihi placebas. Optârîm te videre vultu illo nitido ac florulento. Eriam atq; etiam te rogo, ut per tuam facundiam intelligat optimus Præsul, minus ipsius mihi longè gratissimum esse, quanquam hætenus non vacavit gratias agere. Et malim id agere libello viâuro. Dixeram me nonnihil abhorrere à præbendis, nè mihi res sit cum capitulis. Nunc huic quoque incommodo videor dispexisse remedium.

A Malè metuo misero *Luthero*. Sic undique fervet conjuratio, sic undiq; irritantur in illum Principes, ac præcipue *Leo* Pontifex. Utinam *Lutherus* meum sequutus consilium, ab odiosis illis ac seditiosis abstinisset. Plus erat fructus, ac minus invidiæ. Parum esset unum hominem perire: si res hæc illis succederet, nemo feret illorû insolentiam. Non conquiescent donec linguas ac bonas literas omnes subverterint. Jam *Capuonem* rursus aggrediuntur, tantum odio *Lutheri*: qui me dissuadente nomen illius suo negotio admiscens, & illum degravavit invidiâ, & sibi nihil omnino profuit. Disputavit *Eccius*, *Hochstratus* promiserat nescio quos syllogismos, quibus omnes cedere cogerentur. Disputabant atq; etiam scribebant *Lovanenses*. Expectabatur judicium *Academiarum Parisiensis*, & ecce res de repente in Bullâ & in fumum exitura videtur. Excusa est Bulla formidabilis, sed quam Pontifex vetuit publicari. Vereor nè res in gravem tumultum exeat. Qui hæc suadent Pontifici, dant illi meâ sententiâ, consilium, non dico quàm pium, sed certè periculosum. Res è pessimis fontibus primum orta est: Deinde pessimis rationibus hucusq; provecta. Ex odio bonarum literarum & stoliditate monachorum primum orta est hæc tragædia. Deinde magnis conviciis, malignis conspirationibus huc vesaniæ res progressa est. Quò tendant nulli dubium est, nimirum ut oppressis his literis, quas illi nesciunt, impone regnent cum sua barbarie. Ego me huic tragædiæ non misceo. Alioqui paratus est vel episcopatus, si velim in *Lutherum* scribere. Mihi dolet sic obrui doctrinam Evangelicam, nosq; cogi tantum, non doceri: & doceri ea, à quibus abhorrent & sacræ literæ, & sensus cõmunis. Bene vale clarissime *Gerardo*, & quid valeas scribe. *Lovanii* quinto Idus Septemb. Anno M. D. XX.

Erasmus Godschalco Rosemondo Lovanienfium Academiae moderatori S.D.

INvitas te toties interpello meis literis. Sed hoc *Epist. 18.* tamen utriq; nostrum est commodius. Continuerat ad tempus *Phrysius* ille prædicator, pridem *Moria* nostræ interpret, nunc *Antibarbarum*, nullis conviciis non debacchans in nomen ac famam meam. Et putat se rectè facere, vel hoc argumẽto, quod in scriptis meis monachos attigerim, quanquâ ubiq; abstinens ab atrocibus illis, quæ tamen heu nimium frequenter, atq; utinam falsò, de illis narrat vulgus, nuper etiam in frequenti convivio Card. *Sedunensis*, semperq; nominibus parcens atque etiam ordinibus. Nûi fortè totum ordinem *Dominicanorum* lædi putant, si quis queratur sibi à *Dominicanis* quopiam factam injuriam. *Hieronymus* nonne monachorum & monacharum vicia depingit ipse monachus? Si non est fas ullo pacto attingere monachorum vicia, nè sacerdotum quidem aut aulicorum licebit. Sed in hos isti veint è plaustris magna licentia vociferari solent. In *Antibarbaris*, quid aliud illis impingit *Batus* quem facio loquentem, nisi odium politicior literature? An non hoc ipsi vel me tacente declarant, ubiq; tam odiosè concionantes in linguas ac bonas literas? multum hic certè dissidentes à summo Pontifice, qui in suis ad me Brevibus ait, eas & dici, & esse bonas, multum à Synodo proxima *Lacerantibus*, quæ totos quinque annos tribuit his studiis.

studiis. Nec post interdicit, si modò non nihil studi-
dii gravioris admisceatur. Jam cum fateatur se
ideo lacerare me, quòd attigerim monachos, non-
ne palàm declarat animo vindicandi sese hoc fa-
cere? Quid autem turpius, quàm ad ultionem
abuti templo, abuti suggesto prædicandæ Christi
gloriæ destinato, abuti plebis imperitæ credulita-
te? Et hæc eo turpius sunt, quòd fiant in hac ce-
lebri Academia, & in oculis vestris: quasi vobis
autoribus, aut certè approbantibus. Quid jam
erit syncerum, si sermo divinus nobis vertitur in
telum quo jugulemus proximum? Ingens flagi-
tium est, si quis indignè sumat corpus Dominicū.
At plus exitii redit ad multos, si quis adulteret
sermonem Evangelicum. Si læsi sunt, est alia ulci-
scendi via citra injuriam sacre concionis. Jam
hoc opinor erit quibusdam voluptati, si mihi sen-
serint aliquid ægrè esse. Ego quidem & majora
tuli & adhuc ferre possum: mentiar tamen, si di-
cam me nihil hisce rebus commoveri. Minus in-
dignè feram si me feriat mulus, aut homo furio-
sus: sed tamen malim non feriri. Ut vitæ, ita fa-
mæ alienæ dominus est, qui suæ contemptor est.
Cuius in proclivi est cadere. Et absit ut ego vicis-
sim, quid hac in parte possim, velim experiri. Cum
tot dies agerem Colonia, nulli verbo questus sum,
fretus tua oratione, quòd diceret te sperare futu-
rum, ut in posterum consulesceret Egmondanus.
Nam ab hoc Phrysi nihil expectabam novæ tem-
pestatis. His malis autoritas tua vel verbo potest
finem imponere. An debeat, ipsa viderit. Ego de-
bere arbitror, si non meâ causâ, certè publicæ
tranquillitatis gratiâ. Antequam perficerem hanc
epistolam, pransus cum Maximiliano Abbate
Middelburgensi, quoniam erat in proximo, adit
per occasionem priorem Dominicalium. Is negavit
se scire quid ille dixisset, sed tamen vultu, gestu,
totòque sermone declaravit, se conscio ac volente
hæc fieri. Postridie ejus diei venit ad me Phrysius
ille veluti purgaturus sese, juvenis mirè confidens,
& qui sibi videatur nihil loqui nisi gemmas me-
ras, meros flosculos, & oracula mera. Is falsus est
se in die divæ Catharinæ plura dixisse, quàm mihi
fuerat delatum. Et in purgationem sui mirâ con-
fidentiâ proposuit quædam tam stulta, ut stultis-
simum fuerit respondere. Tamen respondi tribus
verbis, Egmondanus in aspiciendo Paulo precatus
est, ut quemadmodum Paulus ex ecclesiæ perse-
quutore factus est ecclesiæ doctor, ita convertan-
tur aliquando Lutherus & Erasmus. Quid fiet istis?
Nihil magis optent, quàm ut aliqua ratione mo-
lesti sint. Et malè habet illos, quòd Lutheranus
non sim, ut re verâ non sum, nisi serviat gloriæ
Christi. Scio me esse linguæ licentioris: nullus ta-
men audivit me probantem Lutheri doctrinam.
Libros illius nonquam studui legere, præter pau-
cas pagellas, eâq; degustatas verius quàm lectas.
Disputationibus vestris adversus Lutherum sem-
per constantissimè favi: sed multò magis scriptis,
maximè Joannem Turanensem, qui doctè & sine affe-
ctibus disputavit, ut audio. Cum exureretur li-
bri, nemo me tristiorē vidit. Constantè falsus
sum, mihi displicere in eo permulta. Scripsi pri-
vatim multa, & dixi multa, quæ illum ab hoc se-
ditioso scribendi genere compescerent: & Luthera-
num vocor. Hi joci, si vestræ placent Academiæ,
sum is qui possum ferre. Nam id malo quàm ulcisci.
Sed meâ sententiâ præstiterit rem aliis rationi-

bus agi. Imporat mihi Vincentium tumultum Hol-
landicum, quòd illic post stultissimam concionem
propemodum fuerit lapidatus à plebe, cum ego
nulli Hollando, neque bene scripserim de Lutero,
neque malè. Bene vale in Christo, Magnifice D.
Rector. M. D. XIX.

Erasmus Rot. Guilielmo Latamero S. D.

PER literas obtestor, humanissime Latamere, ut
in Novo Testamento adjutes. Editum est pro
temporis angustia satis accuratè, verùm mihi præ-
ter expectationem bona temporis pars præcasti-
gandis exemplaribus, ac formis denique corrigend-
is erat insumenda. Tamen ad id muneris duo
docti magno ære fuerant conducti. Sic autem
adjutabis, si admonueris per literas, quid mutan-
dum esse ducas. Nam alteram mox adornabo
editionem. Verùm cave ne cui hoc suboleat ty-
pographi gratiâ, cui domi manerent sua volumi-
na, si sentirent emptores. Quanto studio me com-
plexa sit omnis illa Germania superior, non com-
memorabo, ne videar gloriæ causâ id facere.
Ambit me & nostra regio. Hæc tantum absit ut
aff. ætem, ut pudeat etiam honoris, quo me novi
indignum. Et tamen gaudeo subolescere bonas
literas, ac spero brevi futurum, ut Erasmus in-
fans habeatur. Bene vale. Nonis Junii. Anno
M. D. XVII.

Erasmus Rot. Richardo Episcopo Vintoniensi S. D.

REverende Præsul, quod Eduardus Lens tam
manifestis convitiis debacchatus sit in fa-
mam meam, dici non potest quàm displiceat pro-
bis omnibus. Nec enim tam mihi nocuit quàm
omnibus bonarum studiosis literarum, quorum
utilitati defudat hætenus nostrum ingenium. Tot
amicorum literis, tot monitis meis non potuit
deterri, quo minus suæ non minus quàm meæ
famæ maculam inureret. Exit liber malis avibus,
nonnullo detrimento nominis mei, sed multo
majore ipsius. Ad convitia respondimus modera-
tiùs quàm vellent quidam. Ad argumenta sic re-
spondimus, ut ille nunquam sit responsurus, sat
scio, & tamen ubique tempero à convitiis. Nec his
contentus Lens, adornavit ut aiunt alterum libel-
lum multo etiam virulentiorē, quem mihi Luta-
tiam excudendum. Non audit amicorum sana con-
silia, nec unquam finem facturum est, nisi tuâ au-
toritate coerceatur. Atque utinam id esset factum
antequam hoc incendium erupisset. Subornavit
Londini Cartusie s. m. quendam, opinor nomine
Joannem Batmansen, juvenem, ut è scriptis apparet,
prorsus indoctum, sed ad insaniam usque glorio-
sum. Quod si Lens ab his furiosis tumultibus
compescerit autoritas tua, non meis tantum stu-
diis consulat, sed etiam Eduardi, qui nunc & suum
perdit oculum & meum. Bene vale. Lovanii III. b.
Nonas Maias, Anno M. D. XX.

Erasmus Rot. Joanni Colecto S. D.

AD Epistolam joco scriptam respondes seriò. Non
decebat fortasse cum tanto patrono
jocari. Sed tamen mihi tum libebat cum amico
tam singulari Artici salibus ludere, magis huma-
nitatis

nitatis tuæ memori quàm magnitudinis. Tuæ facilitatis erit nostram ineptiam boni consulere. Scribis me tibi debere, etiam si nolum. Omnino mi *Coletæ durum est*, ut inquit *Seneca*, debere cui *nales*: At ego neminem novi mortalium cui libentius debeam quàm tibi. Et is semper in me fuit animus tuus, ut etiam si nihil accessisset officiorum, tamen debiturus tibi plurimum fuero: tantum autem accessit & officiorum & beneficiorum, ut si non agnoscam, sum unus omnium ingratiſſimus. De tenuitate tua prorsus & credo & doleo: Sed mea tenuitas gravius me premens, rogit ut tuæ tenuitati negotium facerem. Quod quàm fecerim invitus, vel hinc potes colligere, quod jam olim abs te promissum tam serò petii. Excidisse tibi promissum haud miror, quippe homini tot occupato negotiis. At in horto tuo cum incidere de *Copia* sermo, & indicassem mihi esse in animo, ut nuncuparem puerile opus Principi nostro puero, rogabas ut novum opus novæ scholæ tuæ dicarem. Respondi subridens, scholam tuam esse pauperulam, mihi opus esse qui aliquantulum daret in manum. Attidebas. Deinde cum multos titulos adduxissem sumptuum, non nihil contatus negabis te posse suppeditare quantum meæ res postularent, verum quindecim angelatos libenter daturum. Idque cum alacri vultu repeteres, rogabam num satis esse videretur. Respondebas etiam alacrius, hoc certe te libenter impenſurum. Tum ego, & ipse, inquam, libenter accipiam. Ex hac commemoratione fortasse res redibit in memoriam tuam. Possem & aliis argumentis astruere, nisi tu mihi tuâ sponte jam fidem haberes. Sunt omnino quidam, iique amici (nam cum inimicis nihil mihi commercii est, nec eorum dicta pili facio) qui te duriusculum prædicent, & in distribuenda pecunia diligentiores. Idque non accidere (sic enim illis approbantibus interpretabar) vicio tenacitatis, sed quod improbe instantibus & urgentibus negare non posses, ob ingenii verecundiam, in amicos non molestos minus esse profusum, quandoquidem utrisque non posses satisfacere. Nec tamen hæc res ad me pertinet, qui quanquam non sum admodum improbus ac molestus flagitator, tamen te semper benignissimum sum expertus. Non igitur hoc accepi à tuis obsecratoribus, sed ab iis qui tibi ex animo bene volunt. Quorum tamen sententiæ nec accedo, nec refragor, nisi quod tuam in me benignitatem singularem agnosco. Si reliquum promissi non gravaberis dare, equidem ut nunc res meæ sunt, accipiam, non uti debitum, sed uti beneficium, relatus si quâ possim, certe gratiam habiturus. Injucundus mihi fuit epistolæ tuæ finis, cum scribis molestia negotiorum te solito gravius vexari. Equidem copiam te quantum potest longissimè à mundanis negotiis semoveri, non quod verear ne mundus hic, ut est hamatus, te sibi vendicat, ac manus injiciat, sed quod meum istud ingenium, istam eloquentiam, istam eruditionem in solidum impendi *Christo*. Quod si non potes explicare te, cavendum tamen ne indies altius atque altius immergaris. Vinci fortasse præstiterit, quàm tantum emere victoriam. Maximum enim bonum, mentis tranquillitas. Atque hæc sunt spinæ, divitiarum comites. Interim malevolorum blateramentis oppone rectam & synceram conscientiam, in unum illum & sim-

Aplicem *Christum* te collige, & minus turbabit multiplex mundus. Sed quid ego sus *Minervam* doceo, & ægrotus ipse medico mederi studeo? Bene vale præceptor unice, *Cantabrigia*, V. Id. Julias.

Absolvi collationem Novi Testamenti: nunc adivum *Hieronymum* aggredior. Quo confecto ad vos revolo. Tuus ac verè tuus alumnus *Tho. Lupſetus*, magno mihi est & usui & oblectamento, cotidiana consuetudine, & operâ, quam mihi commodat in his castigationibus. Et operam operâ penso: facturus idem copiosius, si per illius studia vacaret, à quibus nolim abducere adolescentem. Crede mihi, nihil est eo tui amantius. Rursum vale. M. D. XI.

Conrado Prasuli VVirtzenburgensi Eras-
mus Rot. S. D.

Omnatissimè Prasul, cum sum & naturâ verecundior, quàm ut plebeiis etiam hominibus ultra soleam literis meis negotium facessere; & nunc occupatior, quàm ut vacet quicquid omnino scribere, tamen hujus *Draconis* improbitas extudit hanc à me epistolam ad amplitudinem tuam, quam accipio cum semper optimis ac sanctissimis studiis delectatam, tum in præsentia singulari favore prosequi literarum honestarum cultores. Inter quos utinam me jure queam commemorare. Certè videor inter hos posse referri, qui sua qualicunque industriâ aliis addunt animos, quemadmodum faciunt, qui in acie classicum canunt, ipsi tamen interit à prælio semoti, quive in certaminibus suffundunt frigidam, cum ipsi cursu non certent. Hactenus sanè f. liciter succellit proventus ingeniorum, si modò absit discordia, aut certè sit civilior. Si vetera studia cum his novis mutuâ comitate coalescerent, possent utraque alteris esse usui. Nunc dum utrique sic agunt, ut alterutra factio prorsus profligetur, sit ut utrisque sit male. Conjuratum est à solidissimis agminibus in perniciem optimorum studiorum: pars deterior, numero superior est. Melior causa vincit. Et periculum est, nè juxta *Livianum* verbum pars major superet meliorem, ni tuo tuique similium favore sublevemur. Ego non solum publico studiorum nomine gratias ago tuæ benignitati, verum etiam meo privatim, qui candore quodam amico non aspernaris nostras qualescunque nœnias. Si quid offendit hoc epistolium meum plusquam extemporarium, *Draconi* fac imputes, quo juvene ut nihil adhuc vidi melius, ita nihil vidi pertinacius. Celſitudinem tuam incolumem ac florentem nobis quàm diutissimè tueatur *Christus* optimus maximus.

Rectori inclyta Schola Erphurdienſis
Eras. Rot. S. D.

Vix eximie non possum non amare te, quod ut ex *Dracone* juvene minimè vano cognovi, doctissimus ipse, studiis melioribus impensè faveas: atque horum accessione *Erphurdienſem* Academiam (cui tu felicibus præfides auspiciis) exornandam expoliendamque cures. Illa tuæ prudentiæ laus est peculiaris, quod hoc absque tumultu facis, quem alibi videmus excitari quorundam imprudentiâ. Bonæ literæ sic debent irreperire in Academiis, non ut hostes omnia depopulati videantur, sed hospites potiùs paulatim in civilem

civilem consuetudinem coalituri. Mihi nunquam placuit tumultus, & aut ego parum perspicio, aut plus efficitur moderatis consiliis, quam viribus impotentibus. Ac bonorum virorum esse reor sic velle prodesse, ut quam paucissimis noceatur, atque adeo nullis, si modo liceat. Eo vanitatis processerat frigida illa disputatrix theologia, ut necesse fuerit ad fontes revocare. Sed tamen illam quoque corrigi malim quam explodi, aut certe tolerari, donec potior aliqua theologiae ratio fuerit parata. Multa praeclare monuit *Lutherus*, sed utinam civilius admonisset. Plures haberet & fautores & propugnatores, & uberiores messes demeteret *Christo*. Et tamen impium sit illum in his quae recte dixit prorsus indefensum relinquere: ne posthac nemo sit, qui verum ausit proloqui. Non est nec huius conditionis, nec huius ingenii, de illius doctrina pronunciare. Haecenus certe profuit mundo: Nonnulli sunt adacti ad evolvendos veterum theologorum libros, alii quo sibi consulerent, alii quo *Luthero* negotium facerent. *Draconem* tibi commendarem, nisi iis esset moribus, eâ ingenii suavitate puritateque, ut non possit non esse optimo cuique gratissimus. Scimus, quam nihil possimus. Tamen si quid erit in quo queam isti Academiæ vel usui esse vel ornamento, sic agam, ut intelligas mihi quidvis defuisse potius, quam propensam animi voluntatem. Bene vale. *Levani* pridie Calendas Augusti M. D. XVIII.

Eras. Rot. Joanni Episcopo Roffensi S.D.

Epist. 24. **S**I tua pietas suspicatur me quicquam offendi, vel quod responderis *Fabro*, vel quod non miseris librum *Leo*, nondum novit *Erasmus*. Et tamen hac de re jam ternis literis, nescio quid significas, quod mihi crede nihil est. De animo in me tuo non magis addubito quam de meo ipsius. In prioris libelli tui editione, crebris, & ut videbatur multis, aculeatius jocabaris in ecclesiam *Fabri*. In posteriore ut stilus est cultior, ita minus est stomachi. Tantum demirabar te tam anxie laborare, ut hoc negotium pertraheres ad causam fidei, quâ re valde gravatur *Faber*: quem sublevare malim, praesertim cum ille te & suspiciat, & veneretur. De Novo Testamento jubeo te bono esse animo. De rumore sparso apud monachos & indoctos mirum non est, cum *Leo* velut ad hoc natus, nihil aliud agat. Et agit per monachos. Novit optimos huius rei satellites. Sed ubi prodierit ille jam diu jactatus liber, *parturiunt mones, nascetur ridiculus mos*. Non adeo delirat mundus, ut ad *Leo* iudicium sit tumultuaturus. Tantum prodeat liber, quod arbitror brevi futurum. Cum *Leo* mihi concordia fuerit, si ediderit suum librum, quem jam pridem parturit. Nam ille nunquam erit sui dissimilis. An illi displicueris nescio, mihi certe nulla in re non magnopere placuisti. Videre mihi prorsus ignorare *Leno*, si illius vel irâ, vel amore tantillum commoveris. Me non offendes, etiamsi libris editis à me dissentias. Quare te rogo, ut si quid huiusmodi suspicatus es haecenus, suspicionem omnem penitus ex animo ejicias, & *Erasmus* tibi persuadeas eum semper erga te fore, quem esse decet memorem clientulum erga patronum optimè meritum. Bene vale. *Levani* nono Calend. Martias. M. D. XIX.

Erasmus Rot. Joanni Episcopo Roffensi S.D.

Reverende pater ac patrone singularis, *Brugis* *Epist. 25.*
doctor quidam utriusque juris, *Caesaris Maximiliani* consiliarius quondam, vir eruditus & gravis, narravit mihi *Reuchlinum* nostrum *Ingelstadii* agere, atque illic ducentorum aureorum salario *Græcè & Hebraicè* praelegere. Hac ratione illi consultum est ab amicis, quod tutum non esset agere in patria. Causa, si verè narrant, hac erat: cum periculum esset ne dux *Wertenbergensis*, in quem scribit *Hartmannus*, *Stochardum* reciperet, *Reuchlinus* civibus aliquot erat auctor, ut alio demigrarent, ipse comes illis futurus. Profugerunt illi. *Reuchlinus* mutato consilio mansit, consulens suæ suppellectili. Deinde rursus profligato duce, per quosdam amicos impetratum, ne victor exercitus sæviret in domum *Reuchlini*. Sed cives illi quos sefellerat, reversi exhibebant seni negotium. Nunc tua omnia eduxit salva, & *Ingelstadii* tranquillam agit vitam. Hæc nolui nescire te. *Germania* prorsus insanit in *Leno*: Tantum libellorum prorumpit. Etsi *Leo* nullo non malo dignus est, tamen optarim eos conquiescere. Scribunt aperte, se non aliter mihi obtemperaturos, nisi quatenus abstineant à convicio gentis *Anglicæ*. Minatus sum me posthac *Gallum* futurum, nisi desinant me tam molestè amare. Admittar equidem quod erit in me. Sed *Leo* consulto fecerit, si ipse aliquo scripto edito studeat illos delinire quos irritavit. Audio bellum parari *Dominicanis & Romanensibus*. Vereor ne ex hoc ludo nascatur incendium maximum. Bellum indicetur *Dominicanis & Romanensibus*, & interim sævietur in omnes sacerdotes, exemplo *Babermorum*. Bene vale. *Levani* postridie Calend. Augusti, Anno M. D. XIX.

Clarissimo viro Georgio Halensi Comitiique Domino Eras. Rot. S.D.

Mihi verò vehementer jucundum fuit, quod *Epist. 26.*
Manimo nondum excidit amicus *Erasmus*, quem epistolâ quoque digneris vir tantus. Locus qui te movet in *Adria*, quo sensu dixerim quædam verè esse, perspicuus erit, si memineris fabulæ *Platonica De specu*, atq; in hoc notis: qui rerum umbras pro veris rebus admirantur. Quæ sensu comprehenduntur verè non sunt, quoniam neque perpetua sunt, neque semper eodem modo sunt. Sola verè sunt, quæ contemplatione mentis comprehenduntur. Id cum *Plato* multis locis inculcat, tum *Aristoteles* in libris eorum ultramundanarum testatur. Et *Paulus* epistolæ ad *Corinth. 2. cap. 4. Non contemplantibus*, inquit, nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur temporalia sunt, quæ autem non videntur aeterna sunt. Ut autè omnium perfectissimè est Deus, quia simplicissimè est, longissimèque abest à crassitudine rerum sensibilium: ita quæ ad illum proximè accedunt verissimè dicuntur esse. Sic verius est anima quam corpus. Quamquam autem philosophus abducens sese à rebus sensibilibus meditatur contemplationem rerum intelligibilium, tamen iis non fruatur perfectè, nisi cum animus expeditus organis materialibus, per quæ nunc agit, totam vim suam exerit. Porro

Porro ramentis sunt vires quædam quas exercet animus per organa minus materiæ obnoxia, veluti cum intelligit, cum meminit, tamen dubium est apud philosophos, an mens, quam *Græci* vocant *ψυχή*, omnino quicquam agat in corpore, nullo corporis organo. Quod hætenus, nemo tuo satisfacit animo, nec inter hos qui conscripserunt *De ratione paranda lingua Latina*, nec ex his qui nunc complures libris proditis testantur, quantum assequuti sint in lingua *Latina*, fortasse nec ipse *Cicero* satisfacit animo tuo, ut non defuerunt, quibus *Mæro* visus est solutus, & barbarus *Livius*. Ego nec hos probo, qui neglectis in totum præceptionibus, ex autoribus petunt loquendi rationem: nec hos, qui præceptis addicti, non versantur in evolvendis autoribus. Præcepta volo esse pauca, sed optima: quod reliquum est arbitror petendum ex optimis quibusque scriptoribus, aut ex eorum colloquio, qui sic loquuntur ut illi scripserunt. Hæc via si cui non placet, non video quid supersit, nisi ut ad magicas ineptias, & polygraphias ridiculas confugiamus: quas non videmus adhuc cuiquam ului fuisse. Porro quod eorum qui scribunt hodie, videtur impurior oratio, fortasse in causa sunt aures eorum ad quorum iudicium scribimus: fortassis quod subinde cogimur in barbaris autoribus, quibus plena sunt omnia, versari: haud scio an & illud, quod orationi verè *Romana*, ne apud *Romanos* quidem honos habeatur, atque ob id segnius huic rei datur opera. Aliam anguem in herba latentem ego non video. Citius accederem tuæ sententiæ, si quis exoriretur qui sine illis præceptis merè *Latine* scriberet. Adest isthic *Ulrichus Huttenus* linguæ *Romanae* delictum, juvenis nobilis, eruditus, & humanus, cum eo melius hanc quæstionem tractabis. Ipse adero post biduum: si vires sinent. Nam à morbo vix adhuc satis firmus sum. Ea res in causa fuit, ut hanc epistolam dictaverim, non scripserim. Bene vale vir clarissime. *Levanii* undecimo Calend. Jul. Anno M. D. XX.

Erasmus Rot. Adriano Barlando S. D.

Epist. 27. **N**on libet credere quod quidam aiunt te nescio quid & stomachari & maledicere in *Galienum*. Neque enim hoc tui candoris est, neque meriti illius. Est vir egregie doctus, nec minus integer quàm doctus, nullius gloriæ invidens. Postremo convenit hoc tempore *συγκυβητός*, qui colunt bonas literas, barbarorum phalangibus sic sese undique cōdensantibus. Non me fugit esse quosdam in hac schola, qui morbo naturæ pessimè loquantur, & de his à quibus nunquam fuisse læsi, imò quorum beneficentiam experti sunt. Qui si sanari non possunt, tu tamen mi *Barlande* tui similis esse pergito, nec horum consuetudine te contamina. Bene vale, cum voles consabulabimur copiosius. Anno M. D. XVIII.

Thoma Card. Eboracensi Eras. Rot. S. D.

Epist. 28. **N**unc meritis do prænas stultitiæ meæ. Qui poteram isthic inter eruditos amicos, & suaviter & cum dignitate vivere, si benignitatem regis majestatis ac tuam ultrò oblatam, fuisset amplexus, nunc cogor cum ingratis quibusdam &

A impudentissimis sycophantis conflari. Ut sunt fatales corporum morbi, ita video & animorum fatales quasdam esse pestes, undecumque proficiscuntur: sive ab aëre, sive ab ipsis corporibus aliter atque aliter affectis, sive quod magis reor, ab humani generis hoste, qui nulla re magis gaudet quàm nostrâ discordiâ. Quis enim alius tantum veneni studiis invexit, etiam sacris? à quibus pendet tum incolumitas, tum dignitas *Christiana* religionis? Tam amaris odiis nunc passim inter sese decertant etiam theologi, tam virulentis libellis invicem sese proscindunt, publicis apud populum concionibus sese mutuo lacerant, meâ sententiâ præstiterit hortum colere quàm literas. Atque hac in re nulli peccant impudentius quàm hi qui sub mendicitatis professionem tyrannidem medicantur. Complures eruditissimi viri ex toto orbe mihi gratias agunt pro Novo Testamento jam bis recognito, inter quos & aliquot Episcopi sunt, atque adeo summus ille omnium *Leo*, ejus nominis decimus. Et istos non pudet, nondum lecto opere, seditiosis clamoribus apud populum traducere bene merentem. Quales & hic extitere quidam, & isthic quendam audio fuisse, qui in concione frequenti vociferatus sit, me corrigere voluisse Evangelium *Joannis*, quod pro *Verbo* veterem *Sermonem*: quasi *Joannes* scripserit *Latine*, aut quasi non ante me, Filium Dei pro *Verbo* *Sermonem* appellârit. *Cyprianus*, *Hilarius*, *Hieronymus*, cumque his innumeri; aut quasi *Sermo* non melius exprimat *Græcam* vocem *λογος*, quàm *Verbum*. Quid stultius dici potuit apud doctos? At quid apud imperitam multitudinem seditiosius? Cæterum ubi interim illa dulcedo studiorum, quam narrat *Hieronymus*? ubi illud in campo scripturarum sine dolore nostro ludere? Quid quod interim bona pars fructus perit utrisque. Nam & illi dum sacris concionibus, quæ præter *Christum* nihil sonare deberent, admiscunt suos affectus, minus commovent populum ad pietatem: & nostri libri vel à paucioribus, vel minore cum fructu leguntur, viciatâ per istos imaginatione, quæ ubique valet plurimum, adeo ut si quis *Augustini* librum legat persuasus esse *Pelagii* hæretici, minimum fructus sit reportaturus. Tua autoritas succurrit isthic bonis literis, apud nos adhuc cum veteris incitæ patronis belligerantibus. Utinam dignetur & sacrorum studiorum tranquillitati consulere, non solum apud *Britannos*, verumetiam toto terrarum orbe. Id facile fiet, si *Romanum* Pontificem literis tuis admoneas, ut suâ autoritate coerceat hanc incessendi licentiam, suam quisque professionem ornet citra contumeliam alienæ, quemadmodum *Paulus* suum glorificat evangelium, non obicurus tamen evangelium *Petri*. Quod si dissentiant alicubi ingenia, res *Christiana* modestiâ peragatur, non diabolicâ virulentiâ: argumentis decertetur, non seditiosis clamoribus, & ut victor discedat gloriosior, & victus eruditior. Rem magnam præstiterit tua celsitudo, & de republica *Christiana* optime merita fuerit, si studiorum tranquillitati dignabitur ut facit autoritate suâ consulere. Scripsimus hac de re nonnihil summo Pontifici *Leoni*. Sed quantum nos homunculi possumus? Absolvi paraphrases in omnes epistolas divi *Pauli* germanas, opus, ni fallor, victorum, & adeo felix, ut illis quoque probetur, quibus nihil placet *Erasmicum*. Utinam mihi liberum esset huic operi tui nominis facem

facem prætendere. Sed magnis intervallis non uno impetu perfectum est, ita partes laboris diversis inscripsimus. Sed quæretur aliud æquè victurum, quod tunc celsitudini dicabitur: certum est enim his immori laboribus etiam si sentio me indices reddi seigniores, non tam ætate quàm studiorum laboribus irrequietis, imò tædio contentiorum magis, quàm laboribus per se jucundis. Bene vale. *Leuani* Calend. Febr. Anno M. D. XIX.

Erasmus Rot. Erardo Prasali ac Principi Leodiensi S. D.

Epist. 29. **I**am plus triduum isthuc iturientem me, jugis quadam ac sceleratissima nebula domi alligat. Pensare volebam, quod hinc nobis insaturata discesserat tua celsitudo. Medicus tuus in causa fuit, qui confirmaret te totum illum diem nobiscum futurum. Insignis ille heros *Albertus* Cardinalis *Moguntinus*, cujus divinas doctes te nuper comminus es admiratus, mihi poculum dono misit, cum amplum & grave, tum opere spectandum. Addit se id dare mihi ipsam fugienti, maiorem experturo benignitatem, si mei fecero copiam. Dignum nimirum munus, quod à tali Principe mitteretur, sed *Erasmus* dignior, qui famis bibat. Quin & nomen indidit. Ait vocari *poculum amoris*, opinor, quod è duobus paribus velut osculo commissis, fiat unum, quoties libet: ex quo qui biberint, protinus benevolentia mutuà conglutinari. Si vera sunt hæc, utinam theologi *Leuanienses* ex eo poculo mecum potassent ante annos duos. Horum operâ compertum habeo, *D. N. & N. Principum Bergen. & comitis Harchstræm* animos nonnihil à nobis alienatos. Hos si inciderit opportunitas, admonerem, ut pro sua prudentia, magis credant reconciliatis quàm iratis. Ut in me coorirentur, falsissimæ suspensiones illis fuerunt in consilio, & hoc totum unius iracundia datum est. Ut autem ultro provocarent ad amicitiam, in causa fuit, res attentius perpenſa. Illud tumultus fuit, hoc iudicii. Quod si hoc non impetras, saltem nè pronuncient adversum me, ni parte utraque audita. Si rem omnem pernoscant, melius etiam sentirent de *Erasmus* quam ante hæc senserint. Bene vale, Anno M. D. XVIII.

Erasmus Rot. Florentio ab Iselsteyn S. D.

Epist. 30. **C**larissime princeps. Munus quod tua benig-
nitas nobis donavit, non uno nomine mihi fuit gratissimum: vel quod à tali profectum heros vel quod ultro delatum, nec promerito, nec expectanti. Admonui filium tue celsitudinis, rare cujusdam indolis puerum, ut mihi in referenda gratia sit auxilio. Sic enim videbor retulisse, si efficeretur ut ille in bonis literis expectationi tue respondeat. Recepit facturum, ac mihi sane in hac ætate jam nunc emicans eruditionis specimen maximam spem præbet talem evasurum *Maximilianum*, ut non solum suo generi, verum etiam ipsis literis bonis sit olim ornamento futurus. *Arnoldus* ut est pueri amantissimus, ita cum non minus diligenter quàm blandè curat. Est hic *Conradus Goclenius* juvenis utriusque literaturæ peritissimus, stilo cum primis felici, sive prosam orationem tractet, sive metri legibus astrictam, philosophicæ rei non vulgariter doctus, moribus

A incorruptis, spectatæque integritatis. Quid miris? Dignus vel ipso *Ferdinando* discipulo. Id tibi meo polliceor periculo, quod si videbitur hic filii familiar adjunctus, agam cum illo, & agam non minore fide quam si filii mei negotium ageretur: sin minus, scito *Erasmus* toto pectore tuum esse. Bene vale. *Leuani* post. Calend. Octob. Anno M. D. XIX.

Erasmus cuidam Obtreclatori S. D.

Quomodo sis abusus linguæ tuæ ante instauratam concordiam non me clām fuit, sed post pactam omnium superiorum oblivionem audio te convivium tua singula condire virulentissimis obtreclationibus in fortunam ac vitam famamque meam. Ut sim is, in quem ista merito dicantur, tamen non ignoras quam sordida sit ulcersi sese obtreclatrice lingua, idque in convivis, & interim præbere perniciosum exemplum tuis convivoribus, præsertim in re, in qua nihil intelligis. Præstabat dum ista garris evolvere *Hippocratis* canones, ut haberes quod respondeas ægrotis consultoribus. Scio istam suspensionem natam ex epistolis duabus, pessimè intellectis: quod facile docebo, si cui sit sanum cerebrum. Quid autem agas cum furiosis? Sed hæc explicare sit prolixius, ut paucis dicam, si ab ista virulentia linguæ temperaris, rectius consules dignitati tue. Ego permulta passus sum, nè quid tumultus meâ causâ nasceretur, & adhuc pacem instauratâ mordicus teneo. Ego *Lutherum* nec accuso, nec defendo. Sic esse res ipsa docebit. Quare nolim me horum negotiis admisceri. Et id demonstrabo veris ac solidis argumentis. Quod si tu perges istâ penulentiâ famam meam incessere, vide ne mea quoque lenitas victa, efficiat ut tu post mille annos inter virulentos sycophantas, inter gloriosos nebulones, inter malos medicos decanteris. Sed absit hoc eveniat. Mihi *Christiana* magis placet, & ad ea te provooco. Bene vale. *Leuani*, Anno M. D. XVIII.

Erasmus Roterd. Joanni Botzemo S. D.

Hoc mihi jucundior tua fuit epistola vir clarissime, quod novi hæc amicum cum veteris recordatione copulavit. *Urbanus* jam pridem amabam. Absentium libenter agnosco. Fortunæ tuæ gratulor, non aliter quàm si esset mea. Cætera placebant omnia. Cæterum quod scribis isthic circumvolitare *Apologiam in Pacem* ut suspicor, malè discruciat animum meum. Utcunque illi hoc excidit de *Constantia*, scio non dictum malo animo. Eodem in libello multa jocator & in me, quæ nollem scripta ob quosdam nihil non detorquentes ad calumniam. Novi *Pacem* intimè. Nihil illius ingenio candidius, nihil integrius, nihil amicus. Simplicitas hæc est, non malevolentia. Fruditus est, sed enim librum, id quod res indicat, effudit ex tempore. Et curatum est à nobis, nè rursus excudatur, nisi ab autore recognitus. Ego in hoc odiosissimo rerum tumultu, quem præter *Dominicanos* ac theologos excitat *Edmundus Lemus*, quo uno nihil unquâ adhuc terra produxit, nec arrogantius, nec virulentius, nec stultius; sum *Pacem* expertus talem amicum ut nemo fratri frater posset esse amicior. Est cum summis omnibus, tum optimo Regi, longè charissimus: successit nuper in dignitatem *Joannis Coleti* Decani apud civem

Dd

Pan-

Paulum, provehendus haud dubiè ad summas dignitates. Quare velim ut si quid animo conceperis in illum, penitus ejicias, vel meà causa. Non enim poteris me ullo officio demerere magis. Ego verò posthac *Borxenum* in amicorum fastis, vel inter præcipuos scripsero. Ad *Zafis* mentionem exilii. Utinam egregius ille senex nobis diutissimè superfit. *Dorpio* nostro literæ tuæ fuere longè gratissimæ. Erat responsurus amicis, sed in præsentia deerat ocium. Propediem respondebit omnibus. Optimo patrono meo urbanissimo *Urbanio* plurimam ex me salutem dicito. Item *Oecolampadio*, si isthic adest. Et ornatissimo *Johanni Fabri*. Hæc scripsi plusquam occupatissimus, scripturus alias accuratius. Vale. *Levanii*. XVII. Calend. Junias. Anno millesimo quingentesimo decimo-septimo.

Erasmus Roterod. Paulo Voltzio. S.D.

Epist. 33. **D**ifficile mihi sit tibi dare consilium in ea re, in qua nescio quâ parte pedem tuum torqueat calcus. Si quod vitæ genus nôsti, quod eam præbeat tranquillitatem, quam animus tuus, ut auguror, humanorum tumultuum pertæsus, suspirat, indica mihi, jungam me tibi. Jamdudum enim satur sum omnium quæ video geri, veluti fato quodam. Sed vereor nè in omne vitæ genus sequamur nos molestiæ. Quare si durare potes in isto vitæ genere, malim te tranquillitatem istam ab animo petere potius quam aliunde. Si non potes, precor ut *Christus* Opt. Max. velit esse faustum ac felix, cuicquid agis. Molitur & *Oecolampadus* fugam. Et *Vinphelingus* portum suum spectat, ut scribit. Ego solus relinquo in his fluctibus. *Coletus* præcessit, *Christus* addidit mihi *Satanam* exitium, qui rebus omnibus omisit totus in hoc est, ut orbem in me concitet, natus ad seditionem. Et tamen mihi interim laborandum est, nè vapulet. Mi *Voltzio*, nunquam eram crediturus, tantum veneni esse in pectoribus humanis. Et tamen sacrificat frequenter. Minatur exitium omnibus, qui audeant bene loqui de *Erasmo*: etiam si de ipso nihil loquantur mali. Bene vale pater & amice in *Christo* charissime. Anno M. D. XIX.

Erasmus Roterod. Sylvestro Episcopo VVigornensi. S. D.

Epist. 34. **R**everendissime Præsul, expectabam ut me vocares ingratiſſimum, quod pro veteribus tuis in me officiis nullam retulerim gratiam. Nunc ô inauditam humanitatem, etiam pristinis tuis in me meritis sanè cumulatiſſimis, novos adjicis cumulos. Redditum est mihi exemplar diplomatis. Magnopere placuit. Nihil fingi potuit amantius, aut magis ex animi mei sententia. Sed hac de re, nè quid ad me mittatur amplius, donec scripsero, quod velim mitti. Nam spero futurum, ut ipse *Roma* sacras istas manus tuas deosculer, idque brevi, nisi *Caroli* nostri reditus adferat nobis nova consilia. Et scio, & memini quid debeam celsitudini tuæ. Sed si ea nôſſet cuius rerum procellis obruar, non solum daret veniam, verum etiam miseretur nostri. Si vixero adhuc annum, restabor me scire, quantopere tibi sim devinctus. Bene valeat tua

A sublimitas, cui me totum ut debeo ita dedo, dicoque. *Antwerpia* Id. Mart. Anno 1520.

Eras. Rot. Card. Laurentio Campegio. S.D.

Epist. 35. **R**everendissime D. Mitto libellum tuo nomini dicatum, qualecunque grati in te animi documentum. Quid facerem? Non dabatur occasio commodior. Sed in posterum ut spero dabitur. Nunc mihi cum monstris compluribus res est, non *Herculi*, sed semihomuncioni. Spero fore, ut ante paucos menses *Romam* olim admatam revisam, nisi si quid novi consilii *Caroli* nostri ex *Hispania* reditus adferat. Faxit Deus, ut eos incolumes ostendam, quos maxime cupio. Bene vale. *Antwerpia* Idibus Mart. Anno M. D. XX.

Erasmus Rot. Francisco Chiregatto Protographeis Apostolico. S. D.

Epist. 36. **H**umanissime *Chiregatto*, si frater esses mihi, quæso quid posses amantius? Diploma mihi vehementer placet, sed nunc incertum, an hic sim diutius commoraturus, nam vecor in *Galliam*. Itaque nè quid huc mittatur, nisi literis meis significavero. Et fortassis intra menses paucos adero *Romam*: interim cura, ut te ostendam alacrem. *Edwardus* *Leu* emisit in me librum, plenum conviciis, non sine dedecore meo, sed majore suo. Ei nunc respondeo, sed absque conviciis. Id incausa fuit, ut tibi scriberem parcius. Bene vale. Scio quantum debeam Reverendo Præfati *Sylvestro* patrono tuo. Non ero ingratus, quâ licebit. Rursum vale. *Antwerpia* Idibus Martiis, Anno 1520.

Gabriele Archiepis. Cantuarien. Eras. Rot. S. D.

Epist. 37. **C**um ab ingratitude non secus abhorream, atque *Achilles* ille *Homericus* à mendacio, mecumque perpenderem, quàm esset immensum, quod tui deberem benignitati, rursum & illud viderem, mediocribus amicis, de mediocribus beneficiis gratias agi convenire, porro tam excellenti, vereque præmuni, gratiam referre conari, tantum abesse à grati hominis officio, ut potius ingrati tudinis, vel certe insolentiae genus esse videatur: videlicet optimum factum judicavi, ut tibi literarum strenuam, seu flosculo quopiam à Musarum hortulis decerpto, animum meum atque amantem utcumque testificarer. Itaque *Saturnalia Luciani*, latinitate donata, bonis avibus mitto, libellum nisi fallor, nec infestum, nec à me alteri dicatum, & imprimis opportunum, si quando ridere libebit, imò si licebit, in tanto negotiorum agmine, quæ tibi (ut *Horatius* dicam verbis) *per caput & circum salient latæ*. Cur autem vicio detur summatibus viris, si quando curis delassatum animus risu reficiant; cum apud *Hesiodum*, rideat & maximus ille *Mercurius* *dispart* *diversus* *Imper*, præcipue si risus sit, cujusmodi hunc esse puto nec illiberalis, nec *apertus*, imò haud scio an aliquanto plus frugis etiam adferens, quàm seria quidem illa sed permolesta negotia: Vale pater amplissime & *Erasmus* tuum, ut facis, à ministro illo plusquam *Lernæ* vindicare perge. Anno millesimo quingentesimo decimo-quinto.

DE S.

DES. ERASMI ROT. EPISTOLARUM LIBER DECIMUSTERTIUS.

*Erasmus Rot. serenissimo Anglorum Regi
Henrico S. D.*

Epist. 1.

Serenissime Rex, cum non minima pars vite ac felicitatis humanæ sita sit in bonis literis, quo magis impetuntur hoc tempore à stolidissimis quibusdam, hoc magis sublevandæ sunt favore præsidioque Principum, erga quos non sunt ingrata futura. Præcipue vero favendum iis studiis, quæ conducunt ad pietatem Christi que Principis nostri gloriam. Hac in re utinam animam maiestatis tuæ ceteri quoque Reges ac Proceres imitarentur. Quanquam sunt qui id faciant, & spero brevi futuros complures tuæ pietatis æmulos. Minima esse fateor quod ego possum in literis. At tamen ita Christus sit mihi propitius, ut ego quicquid adhuc scripsi, aut scripturus sum, in illius gloriam & scripsi, & scripturus sum. Certè hæcenus industriam nostram probant optimi quique, & in his summus ipse Pontifex. Conspirant tamen aliquot quibus nimium assuetis veteri vappæ, non placet nostrum munus. Pauci sunt, & stolidi, sed tamen devotis animis conjurant, adeo ut vel periculo suæ salutis, cupiant extinctas bonas literas, quas dolent ubique tam feliciter reflorescere. Ab his suspicor instigatum *Edwardum Leum*, ut in nos debaccharetur, cum ipsi non auderent prodire in proscenium, juvenem gloriæ cupidum & sibi placentem subornarunt, ut pro ipsis fabulam ageret. Qui utinam aut aliter scripsisset, aut *Anglus* non esset. *Edwardo* nihil debeo, sed tamen animo *Christiano*, melius illi volo, quam ipse vult sibi. *Anglia* debeo, quantum non alteri nationi. Mitto Celsitudini tuæ, libellum quo illi respondeo, sed absq; convitiis. Quem si vasaabit inspicere, videbit quàm res ipsa *Lei* pollicitis non respondeat. Non redibit ad convitia, si suo volet honori consultum. Argumentis non arbitror unquam responsurum. Ea in re perdidit dies ferme quadraginta. Quod temporis utinam collocare licuisset, in opus aliquod, quo vel tam egregiam virtutem posteritati commendarem, vel *Christi* gloriam, pro mea virili illustrassem. Precor ut *Christus* optimus maximus, generosos juxta ac pios conatus maiestatis tuæ suo favore semper in majus meliusque provehat, mihi que tantum velit ætatis superesse, ut aliquando liceat declarare quantopere sciam me debere benignitati tuæ verè regis, quæ dignabitur *Erasmum* extremum clientulum suum solito favore prosequi. *Antuerpia*, festo crucis exaltatæ. Anno millesimo quingentesimo vicesimo.

Erasmus Rot. ornatiss. Prasuli ac Principi Leodicensi

Salutem P. ornatissimo Prasuli. Qui has reddit. *Epist. 2.*
dit, *Joannes Faber* theologus insignis ordinis *Dominicani*, cupit tuæ celsitudini commendatus esse, ac meâ sententiâ dignus est qui sit. Erat *Maximiliano* Casari cum primis charus ob egregias dotes quibus prædita est. Eruditio est recondita, ingenium promptum ac versatile, lingua felicissima, mores faciles candidique, animus ut mihi videatur integer. Gratus est multis *Germaniæ* Principibus. Et tamen habet qui illi malè volunt: ut nunquam caret æmulis virtus eminens. Optimè sentit de tuæ celsitudine: apud quam existimat non nihil valere. Si quid valeo, id totum est humanitatis tuæ, non meriti mei. At spero fore, ut hominis virtutes impetrent, etiam si mea non impetret epistola. Impetrata est à Principe pensio, me quidem non ambiente, sed hoc est gratius: Principis optimi manus, & tibi iniqui similibus plus debeo. Quorundam immodicam licentiam sic gaudeo coerceri, ut verear ne successus hic animet bonarum literarum olores, ad opprimenda meliora studia, non enim dicam doctrinæ evangelicam. Bene valeat tuæ celsitudo. *Leodii*, postridie Non-Octob. M. D. XX.

Erasmus Rot. Guilielmo Archiepisc. Cant. S. D.

Incidit *Erasmus* tuo periculosa & omnium gravissima cum calculo conflictatio. Deventum in manus medicorum, & pharmacopolarum, hoc est carnificum & harpyjarum. Adhuc parturio. Malum in cœlis etiamnum affixum est, quando pariturus, aut quid pariturus incertum. Suspicio hoc morbi debere me cervisæ, quam dies jam complures inopiâ vini bibi. Hæc nimirum primitiæ fructuum, quos ex præclaro adversus *Gallias* bello capiemus. Has literas dictavi modò, nec citra molestiam, tu cura ut quam optimè valeas, optime *Mecenas*. *Cantabrig. An. M. D. XV.* *Epist. 3.*

Erasmus Rot. Joanni Episcopo Roffensi S. D.

Eximie Prasul, perscripturus erâ, ut tua jussu reverentia, quæ adnotâra tribus libellis, quibus *Fabri* refellis opinionem. Verùm id serum arbitratum sum, edito posteriori libro, quæ sanè nondum legi, lecturus tamen propediem. Miseret me *Fabri*: viri nimirum optimi, qui *Lotetia* non mediocri gravatur invidia, præsertim *Dominicorum*, potissimum ob hoc quod dictus sit favere *Capitoni*. Optârim ut tua reverentia contenta sit hac victoriâ, quam eruditorum suffragiis adeptus diceris, opus emitur cupidè. Quare posthac quicquid voles committere lubens recipiet excudendum typographus: nam initio mirè difficilem sese præbuit, adeo ut vix hominem quiverim percellere. Cum theologis *Epist. 4.*

farta concordia, ipsis ultro flagitantibus, quod utinam illis prius venisset in mentem, & non lacerare maluissent, quam reconciliari. Nunc *Bohemii* lebetes semel moti, diu tinniunt, praesertim autem monachorum quorundam mira virulentia, & ad insaniam usque impudens calumniandi libido. *Jacobus Hochstetters* & *Johannes* profugus *Calonia* ob pestem: ut alii suspicantur, extrusus à monachis, invidiam ab illo ortam depellentibus. Nihil adhuc molitur, quid in posterum facturus, nescio. De *Leo* pudet queri, precor ut *Christus* illi mentem inferat digniorem & sacerdote, & theologo. Nunquam magis fuit in negotio, quam nunc est, nec interim quicquam ab illo potest exculpi. *Frobenius* mingitur se rursus excusatum typis Novum Testamentum, quare te obsecro, & pertuum sacrorum studiorum amorem, & per tuam pietatem Episcopo dignam, & per nostram amicitiam, & per si quid omnino apud te valet *Erasmus*, ut si totius libri copiam facere non vis, quod tamen summo opere volebam, saltem annotes ea, quae judicaris alicujus esse inomenti, hinc (mihi crede) nulla nascetur tragœdia. Quod si tu occupaciones obstant, quo minus hoc officium mihi queas prestare, saltem *Moro* denur hac provincia, vel adjurato, si videtur. Illud certissimum est, *Leo* suas nenas non perpetuo pressurum. Hoc agit, ut opus edat instructius, & tamen interim jactat passim se id dare amicorum voluntati meoq; honori quod premit. Quod si me viva functo librum evulgat, utriusq; deterior erit conditio. Nam neque me docebit aut corriget, & longè odiosus illi respondebitur, quam si ipse respondeam. Hac igitur in re, te quæso, fac experiar animam illum in me tuum, quem semper præ te tulisti. Hac scripsi merens ob *Coleti* decessum, qui mihi tam acerbus est, ut his triginta annis nullius hominis mors me discruciarit gravius. Scio bene actum cum illo, qui exemptus ab hoc scelerato pariter atque ærumnoso seculo cominus fruitur suo *Christo*, quem virum sic deamabat. At ego publico nomine non possum non deplorare tam raram *Christi* pietatis exemplar, tam singularem *Christi* doctrinæ præconem: privatim autem meo nomine tam constantem amicum, tamq; incomparabilem patrum. Quod unum superest, hoc illi parentalium vice persolvā officii: si quid mea scripta valebunt, non sinam ejus viri memoriam apud posteros intermori. Dux *Saxoniae Fridericus* bis ad me scripsit, eidem meæ respondens epistolæ: hujus unius præsidio subsistit *Lutherus*. Id ait se causæ dedisse verius quam personæ. Addit, non commissurum sese, ut in sua ditione opprimatur innocentia, eorum malitia qui sua querunt, non quæ *Jesu Christi*. Ab omnibus delatum imperium ingenti animo recusavit, idq; pridie quam *Carolus* eligeretur, qui nunquam contigisset imperii titulus, nisi *Fridericus* deprecatus esset, clarior honore contempto, quam fuisset adepto. Mox rogatus, quem igitur censeret eligendum negavit sibi quæquam alium videri tanti nominis oneri sustinendo parem, quam *Carolus*. Ob hunc insignem animum à nostris oblata triginta floren. millia constanter rejecit. Quumq; urgeretur ut saltem decem millia pateretur dari famulis: Accipiant (inquit) si velint, attamen nemo manebit postridie apud me, qui vel aureum acceperit: ac postridie confensus equis subduxit sese, ne perge-

rent esse molesti. Hoc mihi ut compertissimum retulit Episcopus *Leodiensis*, qui contra imperialibus interfuit. Dux *Wittenbergensis* super profligatus bellum redintegrat, receptis aliquot oppidulis. Nos *Carolus* nostrum proximo, vix redemptum operamur ex *Hispania*. Bene vale *Erasmus* dilectissime *Praetor*, & *Erasmus* hoc etiam magis amplectens, quod *Coletus* avulsus dimidiatum reliquit. *Lovanii*, pridie *Luca*. Anno millesimo quingentesimo decimonono.

B

Erasmus Rot. Petro Mosellano S. D.

Redde sunt mihi literæ, quibus deploras editam epistolam tuam, ego verò non hanc tantum editam doleo, plus officit mihi studium quorundam *Germanorum*, quam odium hostium. Quæso quorsum attinebat evulgare epistolam quam scripseram archiepiscopo *Moguntino*? Plus nobis sapiunt hostes qui celant omnia, & clam conspirant, nos nihil regimus. Adornamus alteram editionem epistularum omnium, ne quis rursus excudat, ut excusa sunt, quædam abjiciamus, quædam molliemus. Epistola quam *Luthero* scripseram isthic ediderant, delata est ad *Leonem*: alia quædam loca ad alios descripta sunt, ut eos in me provocarent. Quis docuit istos cæcæ rationes hanc artem conspirandi? Honorem istum tibi gratulor, & auctam fortunam gaudeo. De *Oecolampadio* sciebam ex ipsius literis. Principi tuo scribam, si dabitur ocium. Adorno professionem in *Germaniam*. *Leo* nihil intentatum reliquit quo me subverteret, sed nihil illi successit: nemo probus apud *Anglos* mihi non faveat. In superioribus literis tuis videbare nonnihil blandiri *Hephestio*: sed is est unus qui *Naxum* instigavit, quique nunc est hujus tragædiæ caput, homo mirè virulentus ac pertinax: tales esse solent qui emergunt è sterquilinio. Vidi quædam epigrammata scripta in *Leonem*, sit sanè dignus ille, vel suspendio, sed tamen malim argumentis per graves viros oppugnari hominem, quam istiusmodi conviciis. Bene vale. *Leonii*, pridie Calendas Augusti. Anno M. D. XX.

Erasmus Rot. Stephano Poncherio archiepiscopo Senonensi S. D.

Reverende pater, quum nihil esset magnopere, quod te scire vellem, tamen hujus humanissimi commendatoris præter spem oblata commoditas effecit, ut vel salutatrice epistolâ declararem animum tui memorem, cui non ignoro quocumque modis debeam. Nos hoc cælo tam incommodo vix tuemur valetudinem hujus corpusculi: & tamen præter temporis incommoditatem tantis tempestatibus pullari sumus, quas nobis excitant hostes bonarum literarum, ut ego nihil unquam simile in vita nec legerim, nec audiverim, nec expertus sim: tanta fuit omnium in unum *Erasmus* conspiratio. Nullis non machinis adorti sunt, imò totum orbem, quantum in ipsis fuit, in me concitârunt. Malum primum à paucis ortum, paulatim ita serpsit, ut omnes fere denique corripuerit: ego solâ recti conscientia fretus, libravi memet in tantis sycophantiarum insultibus, quod parum esse *Christianum* ducerem, convicia conviciis retaliare. Tandem respuerunt, & ultro

ultrò mecum inière concordiam, nescio quandiu duraturam, certè per me non violabitur semel facta pax. Doleo *Fabro* negotium esse cum Episcopo *Roffensi*, viro pio cum primis & erudito, sed eo ingenio ut non facile desinat, ubi semel incaluit in certamine. Utinam in prioribus libris magis temperasset à dictariis: adiecit alteros, hoc est, idem argumentum denno retexuit, quos nondum legi. Quis genius malus turbat studiorum tranquillitatem huiusmodi contentionibus? Quanto præstabat concordibus animis in *Musarum* campis ludere? Jam unis atq; alteris literis *Beraldu* mihi minatur epistolam abste: ea certè mihi gratissima futura est, quocunq; fuerit argumento. Quæcunq; telus habebit *Erasmum*, habebit clientulum tibi additissimum: id ipsâ re declarabo, si continget vel annum adhuc superesse. Bene vale.

Impudens sim, si tibi commendem *Comendatorem*, & *Comendatori* velim esse commendator: cuius operâ spero me tibi fore commendatiorem, cui cupio esse quàm commendatissimus. *Leuani*, posttridie Cal. Octob. Anno millesimo quingentesimo decimonono.

Copius medicum opto bene valere.

Erasmus Rot. Card. Grymanno S. D.

Epist. 7. **R**everende domine, jam anni sunt aliquot, quod Paraphrasim epistolæ ad *Romanos* tui nominis auspicio in publicum emissem, idque meo iudicio satis feliciter, toties interim excusa est typographorum formulis. Avebam scire num meum officium animo tuo gratum fuisset. Nec enim aliam mercedem ambiebam. Literæ quas aiebat *Andreas Ammonius* abs te scriptas, intercederunt: quare te rogo ne graveris alteris literis testari, num eo officio, tuo iudicio satisfecerim. Jam crebris literis me interpellat *Guilielmus* archiepiscopus *Canuariensis*, ut veram commentarios *Origenis* in *Psalmos*. Horum exemplar si tua habet bibliotheca, non ausim rogare ut huc mittas: tantum oro, ut patiari describi meo sumptu. Non committam ut in eo opere frauderis portione tibi debita laudis. Dedi negotium hoc domino *Comendatori*, viro primariis virtutibus cumulatissimo, & ob has suo Principi longè gratissimo. Bene valeat amplitudo tua, cui quàm commendatissimus esse cupio. *Leuani*, posttridie Calend. Octob. Anno M. D. XIX.

Erasmus Rot. Ioanni Fevino Canonico apud divum Donatianum Brugis S. D.

Epist. 8. **F**acit hoc quàm multorum, tum tua præcipue, patriuq; tui *Caroli* rara quædam humanitas, mihi pauculis diebus degustata, ut & minus quàm antea placeat *Leuani*, & magis lubeat animo *Brugis* vitam agere, si modò detur commodus nidus, ac mensa digna philosophico palato. Audio *Carolo* ferè idem esse palatum quod *Erasmus*. Amat epulas elegantes magis, quàm multas, & convivia lauta potius, quàm longa. Nec locus deesse possit in Principis vacuo palatio: neque non perspexi, quàm sit in nos affectus animus patru, nam de te nihil interim dicam. Porro ne congeriones quidem deesse poterunt, ubi adest, præter alios, *Marcus* noster. Proinde si videtur hac de re agito cum patruo, quando quidem id licebit

A nullius omnino fraude. Si nihil obstabit alioqui, de precio inter nos facile convenerit: sin erit quominus id commodum sit, fac me per literas certiorem, ac bene interim vale.

Salutem dices humanissimo *Carolo*, ac *Roberto Affini*, cum sua conjugè. *Leuani*, quinto Idus Septemb.

Saluta collegas tuos omnes, sed in primis *Cantorem*, ac *Nicolaum Fistulam*. Anno M. D. XVII.

Erasmus Gerardo Lystrio suo S. D.

Imo tibi gratiam habeo, qui mihi fraterculi istius colloquium adornaris, tantum adest ut fuerit molestum: nam mihi hominis indoles maiorem in modum placuit. Uxorem esse tibi ex animi sententia sanè gratulor: faxit *Christus*, ut ista felicitas sit vobis perpetua. Quod nobis etiam faver, non illi, sed tibi debeo: amat enim nos, sed tuo animo. *Maria* sic *Gallicè* versa est, ut alia dixerit interpres, non solum aliter: & pleraq; reliquit, quæ non intellexit, quædam assequi non potuit. His nudinis proximis exhibit novum volumen *Epistolarum* satis magnum: recognoscemus excusas, & additis aliis, in iustum volumen redigemus. Scribam *Tilmanus* ut jubes, cum dabitur per quem id faciam, & dabitur propediem. De *Euchiridis* non satis intelligo quid velis, si tu explicabis mihi pergratum fuerit. Si à me vis explicari, notes oportet, quæ videntur obscuriora. Si quid isthic tribuitur *Erasmio*, tuo candori potissimum debeo. Hic seriò agunt de facienda concordia, postea quàm effuderunt omne virus suum, sed tamen certum est animum *Christianum* ubiq; præstare. Demiror istos evangelicam puritatem proficientes, tam non evangelicè debacchari in famam hominis, de his rebus blaterantes, quas non intelligunt, & apud eos qui non intelligunt: quos oportebat non solum esse ludibrio pueris, verum etiam foris lapidari publicis: vincet tamen veritas, ne dubita. Resaluta *Simone* & Priorem *Montanum*, sed in primis suavissimam *Justiniam* tuâ, cui omnia læta feliciâq; precor. Priorem sanctæ *Agnetis* nondum vidi: nec enim licuit, tot tricis involvor. Bene vale. *Lystri* doctissime. *Leuani*, tertio Id. Septemb. Anno millesimo quingentesimo decimo septimo.

Erasmus Henrico Guilferdo rei equestriæ regio præfecto S.

Vides doctissime *Guilferde*, virtute nihil amabilius, quæ sic omnium animos ad se pellit, ut nulla incantatio possit efficacius. Siquidem fragrantia honestissimæ famæ, quæ nusquam non divulgat aulam *Britannicam*, præter Regem, omnibus absoluti Principis dotibus egregie cumulatâ, & huic simillimam Reginam, tot insuper integris, eruditis, gravibus, cordatisque viris abundare. Principem *Bergensem*, virum in primis prudentem, hoc est, à tergo pariter atq; à fronte oculatum, excitavit, ut *Antonius* natu minimû ex liberis, quem natura videtur genuisse virtuti, non alteri scholæ tradendum judicaret: unde rediret, non solum incorruptus ab his vitiis, quibus ferè sunt obnoxii magnatum aula, verum etiam iis virtutibus instructus, quæ tam clavis stemmatis, tantisque negotiorum molibus,

ad quas haud dubiè vocabitur, dignæ sint. Nihil agam si tibi juvenem commendem. Ea est indoles, ea morum suavitas, is pudor ac probitas, ut optimum quenq; protinus in sui amorem rapturus sit. Atque hic quoque sentio mihi *Rhennusianam* infensam. Ante complures annos & Regis benignitas, & cardinalis *Eboracensis* humanitas me ad aulæ consortium non semel invitavit, eodem provocavit *Guilielmi Montjoii* fidele semper & amicum consilium. Sed mihi lava mens erat, surdo canebar fabula. Sciebam haud ullam usquam aulam ista esse incorruptiorem, at quis divinare poterat Principis domum tale Musarum domicilium futurum? Nunc id consilium secuat oportet, quod dant ætas ac valetudo. Vobis interim gratulabor istam felicitatem, quando meam infelicitatem deplorare nihil attulerit fructus. Bene vale vir ornatissime. *Lovani*, natali sancti *Luca*. Anno M. D. XIX.

Erasmus Roterod. Richardo Pacao Decano apud divum Paulum Londini S. D.

Epist. 11. **V**ideor mihi dimidiatus vivere, *Coletus* mortuo; quem virum *Britannia*, quem amicum ego perdidici? Tibi gratulor, qui in eius fortunam successeris. Aveo scire si quid allatum de libris tuis novi. Cardinalem *Campegium* vidi *Brugis*, nam me miro studio accessiverat. Nihil unquam vidi humanius aut sincerius. Rex minabatur respondurum, & item Card. *Eboracensem*, neq; quicquam adhuc audio. Facito me certiorem, si quid est quod meâ referat scire. Commigrat in aulam vestram suavissimæ indolis juvenis *Antonius à Grimberga* Principis *Bergani* filius, nec illiteratus, & ex animo literarum ac literatorum amans. Non cupio ut ames adolescentem, tantum nosse velis rogo: cognitum amabis velis nolis, ea est morum & ingenu probitas. Pater, ut scis, apud nos valet suo merito plurimum. E re meâ fuerit, si is intelligat, mihi istuc cum filio suo amicos esse communes, & tales amicos, quorum convictu talis evadat juvenis, qualem impensissimè cupit senex cordatissimus atq; optimus. Nos hæcenus vix tutati sumus valetudinem, ex lo tam incommodo. Hibernis his mensibus reliquas Paraphrases absolvemus adjuvatore *Christo*. Literas tuas jam pridem misere expecto. Bene vale. *Lovani*, postridie Id. Octobris, Anno M. D. XIX.

Erasmus Rot. Thoma Lupseto S. D.

Epist. 12. **T**riginta jam annis nullius mors mihi fuit acerbior, quam *Coleti*: Percupio hominis memoriam posteritati consecrare. Sed hoc negotiū tu pro tua in illum pietate capeßes, ut me instruas, præsertim si qua sunt, quæ putes mihi non esse cognita. *Longolio* penè totum triduum dedi: placuit omnibus modis, hoc uno dempto, quod nimium *Gallus* est, quum sit nostras. Commigrat isthuc clarissimus adolescens *Antonius à Grimberga*, filius cordatissimi herois à *Bergis*, rarâ indole, ac probitate, literarum ex animo studiosus, cui nec invisus est *Erasmus*. Valens hic tui *Hermannus Phrysius*, ac *Nesennus* cum *Carmis*, cæterisque. *Vesculius* nunquam magis fuit in negotio, quam nunc: sed omnia fucate. Mi *Lupseto*, si vis me tibi immortalī devincire beneficio, cura qua-

A vis ratione, ut liber ille ad me perveniat. Exemplar est isthuc apud tres aut quatuor, amici agunt ut prematur, & interim hoc me lachryat, quod hæc quotidie reddit instructiores suas sycophantias. Nihil enim minus sperandum est, quam ut ille perpetuò premat. Hoc officii si mihi præstiteris, repose vicissim quicquid voles, nihil negabitur. Magnopere gratum feceris, si frequenter ad nos scripseris. Bene vale. *Lovani*, postridie Id. Octobris, Anno M. D. XIX.

Erasmus Rot. integerrimo D. Guilielmo Dancastro S. D.

ONos miseros, qui talem præceptorem, talem *Epist. 13.* patronum, talem amiterimus amicum! Ploratur lachrymis amissa pecunia veris, hanc ego jacturam omni lachrymarum genere deplorandam censeo. Sed quid conferunt singultus? quid ejulatus? ille revocari non potest, nos illum brevi sequemur. Interim *Coletus* granulandum, qui jam securus suo fruitur *Christo*, quem semper habebat in ore, semper in pectore. Mandabo literis vitam hominis, si tu cuiq; similes, quædam me docueritis, mihi fortassis incognita. Quod ut facias etiam atque etiam rogo. *Gerardum* exconatum meis verbis salutato diligenter, erga quem adhuc ingratus esse cogor, sic obmor undique. Cum theologis ictum fixus, ipsi ultro flagitant, postea quàm nihil ab illis non tentatum est in meam perniciem, & vident conatus parum succedere: Si *Christus* pro nobis, quis contra nos? Bene vale mi charissime *Guilielme*, meq; *Christo* Opt. Max. tuis precibus commendaro. *Lovani*, postridie Id. Octobris, Anno M. D. XIX.

Erasmus Rot. Guilielmo Montjoio S. D.

EXimie *Mecenas*, vix mihi tempero quin invideam aulæ vestræ, tot eruditis dissertæ, *Epist. 14.* cum nostra præter *Midæ* ferè nihil habeat, etiam si res ipsa cogit nostros Satrapas literarum habere rationem. Clarissimus Princeps *Berganus*, ex multis cognitâ sinceritate vestræ aulæ ac Regis Reginæque dotibus, non aliò maluit emandare filium suum *Antonium* dominum *Grimberga*, juvenem indole felicissimâ, ac moribus planè suo genere dignis: cum primis autem literarum ex animo studiosum, & quod tecum habet commune, faventem *Erasmo*. Hunc quid ego tibi commendem? quum & illum nôrim iis rebus præditum, quas tu non potes non amare. Ducit secum præceptorem suum *Adrianum Barlandum*, virum haud vulgariter eruditum. Quod non respondes meis literis, nihil aliud in causa suspicor, quam solitam tuam hac in re pigritiam. Mors *Coleti* tam acerba mihi fuit, ut nullius his annis viginti fuerit acerbior. Sed quis usus querelarum, aut fletus? ille ad nos redibit nunquam, nos illum sequemur. Cum theologis sarta pax, quam illi ultro experierunt: quam sic admisi, ut nec meo vitio sim violaturus, nec illis tamen unquam sisurus. Nunquam audita fuit ejusmodi conspiratio, ex unius hominis bili nata: cujus etiam opera sarta est, quum videret & se imparem tragœdiæ, & me recti conscientia fretum non cedere, imò tandem etiâ dentes aliquot nudare, savitutum si porro perrexissent. Nos sat prosperâ valetudine sumus, nisi quod ætas

etas semper aliquid decerpit huius corpuseuli nervis, sed non recusarim immori literis, *Christi* gloriam illustrantibus. Si tu solitum in nos animum non mutasti, fac tuis literis aliquoties *Erasmum* appelles, tuum ubi ubi terrarum est. Bene vale. *Lovanii* postridie Idus Octob. M. D. XIX.

Erasmus Ret. Thoma Card. Eboracensi S.D.

Epist. 15. **Q**uod proximas literas meas tua sublimitas non solum boni consuluit, verum etiam alacri letaque fronte perlegit (nam id mihi *Brugio* narravit Cardinalis *Campogius*) gratiam habeo maximam: quod nondum respondit, negotiorum undis imputo. Mihi tamen maximi muneris instar fuerint celsitudinis tuae literae, si promerear. Ut autem eam rursus interpellarem in causa fuit hic *Antonius Grimbergius*, clarissimi cordatissimiq; Principis *Bergensis* filius, qui in regiam *Britannicam* commigrat, videlicet hoc agente patre, ut dignus evadat suo genere. Est autem adolescens ingenui pudoris plenus, nec illiteratus, & literarum ac literatorum amarissimus: in summa, eâ indole, ut summam de se ipsem præbeat, si naturæ felici par accesserit institutio. Hunc pater ob hoc etiam tenerius deamat, quod omnium liberorum minimus, veluti posteritatis sacra sit ancora. Scit vir prudentissimus quantopere referat, inter quos ætas ea versetur, sic in bivio virtutum ac vitiorum consistens, ut levi momento huc aut illuc impelli possit. Persuasum habet, non aliam aulam esse incorruptiorem, quæ præter Regem huius ætatis facile integerrimum, ac Reginam omnis probitatis exemplar: tot habeat viros doctrinâ præcipientes, morum innocentia commendatos, gravitate venerandos, prudentiâ consilioq; suspiciendos. Nec ignorat quibus illecebris aulae nostræ ad perniciem lubricæ ætatis sunt instructæ. Proinde cordatissimus senex istam aulam cœu scholam unicam delegit, quæ juvenem non literas solum, verum etiam mores, bono Principe dignos doceat. Neq; enim dubium est, quin juvenis hic magnis rebus natus, ad longè maiora sit evehendus, si vixerit. Nihil addubito, quin ille sit vobis summorum Principum literis diligenter commendatus, ut planè supervacaneum sit, meam accedere commendationem. Tamen quando id verecundè significavit verius quàm petiit, visum est celsitudini tuae paucis illius imaginem adumbrare. Quanquam cum nemo commendaverit efficacius, quàm ipsius mores & ingenium cum primis amabile iis, qui probitatem diligunt cum eruditione conjunctam, quorum tu citra controversiam antistes es, ac Princeps: quem precor, ut propitius Deus rebus humanis quàm diutissime servet incolumem. *Lovanii* pridie *Luca*. Anno M. D. XIX.

Erasmus Budao suo S.D.

Epist. 16. **L**ongolius homo impensè doctus, mihiq; multis nominibus iocundus, pro literis ad me tuis expositulationem attulit, quod duabus tuis epistolis proximis, nihil adhuc responderim. Ex quo conjicio, postremas meas literas tibi non esse redditas, aut tum certè redditas non fuisse. Literas ad *Vivertem* hodie ab illo accepi, sed nondum legi: nec enim licuit per *Longolinum*, *Joannes Coletus* vir

A optimus, mihiq; certissimus amicus *Londini* periit hydrope. Tu cura mi *Budao*, ut quam rectissime valeas, nosq; ut soles ames. *Lovanii*, Idus Octob. Anno M. D. XIX.

Erasmus Nicolao Beraldo S.D.

Epist. 17. **L**ongolius ex *Anglia* reversus tuas mihi reddidit literas. De crabronibus nihil est quod metnas. Epistola illa tua felicissime cessit, *Dorpius* blandissime respondit. Theologi ultrò mecum egerunt de pace, & facta est hac lege, ut sit omnium superiorum amnestia. *Dorpius* etiam edita oratione testatus est se mutasse sententiam. Proinde de huius constantia planè confido. Cum cæteris sic convenit, ut tamen observem quid agant. Dabo operam, nè mihi rupti fœderis crimen possit impingi, sed excubabo, nè interoscitans opprimar. Scripsi ad te nuper per *Augustinum* medicum *Physicum*, per quem mihi & *Dorpii* orationem. *C* Saluta *Ryzam*, *Deloium*, & *Ruellium*. Bene vale doctissime *Beraldo*. *Lovanii*, Idus Octobris. Anno M. D. XIX.

Erasmus Aloisio Marliano Episcopo Tundensi S.D.

Epist. 18. **M**ajorem in modum gaudeo reverendè vater, amplitudinem tuam nobis esse redditam, nè nullus mihi patronus sit in aua, posteaquam obiit *Sylvagius*, nec rediit *Barbrius*. Neq; enim dubito, quin eum animum sis præstaturus *Erasmio*, quem hætenus semper præstitisti: quem ipsum non tam mihi præstabis, quàm optimis studiis, quibus quoniam impensè faveo, multos habeo qui mihi non favent. Mitto *Apologiam* quâ respondeo iis, qui me traducebant apud populum, quod vertissem, *In principio erat sermo*. Vel ex hac re licet illorum stoliditatem malitiosam agnoscere. Qui has perfert, est *Huttenus* ille facundissimus eques, & orator bellacissimus, juvenis candidissimi pectoris, & tuo dignus amore: nisi planè fallor. Pro consilio tuo tum amico, tum prudenti, quod ex *Barbrii* literis accepi, gratiam habeo, & animus est sequi. Adissem ipse te; sed adhuc tenella est valetudo, nam ætus superior, quem *Phaethon* opinor, rursus ad motus solis curru nobis invexerat, me propemodum confecit. Bene vale. M. D. XIX.

Illustrissimo Saxonie Duci Georgio Erasmus S.D.

Epist. 19. **I**llustrissime Dux, *Alberti* patris tui laudem in re bellica non vulgarem, olim apud *Bavos* etiamnum adolescens accepi, verum universas ingenii morumque morum dotes, animi celsitudinem vero dignam Principe, raram prudentiam, sobrietatem, moderationem, mentis incredibilem vim, iudicium perspicax, breviter amabilem quandam omnium virtutum harmoniam, sic mihi pridem apud *Anglos* depinxit vir optimus ac modestissimus Cancellarius tuae celsitudinis. ut protinus in amorem tui sim inflammatus. Non potuisti paterni nominis gloriam magis illustrare, quàm superando quicquid ille præclarum habuit & eximium. Neq; verò mediocre decus adjunget tuis laudibus apud posteros, quod nunc cum illustissime

Strissimo duce *Friderico* certamen longè pulcherrimum susceperis, cujus auspiciis feliciter efflorescunt apud *Germanos* optimarum literarum studia. Quàm paucis ille annis ex quàm frigida Academia quàm cèlebrem reddidit? Aut ego planè fallor, aut hæc erit apud posteros inter illius laudes non minima portio, quòd linguarum ac politioris literaturæ præfidiis rem *Christianam* quum ornârit, tum juverit. Atque in hoc gloriæ stadio non committis ut patruele videaris inferior. Tuis nimirum auspiciis tuâque munificencia *Lypsiensis* Academia, jam olim celebris ac solennibus illis studiis florens, nunc politioris literaturæ, ac linguarum accessione per te sic est ornata, ut vix ulli cæterarum cedat. Tua benignitas excitavit atque evexit ingenium *Petri Mosellani*, juvenis magnæ jam eruditionis, sed spei longè maximæ. Eadem *Henricum Stromerum*, virum integritate summâq; singulari prudentiâ jam pridem inspectatum, allexit in istam urbem, ut & scholæ decus esset, eximie doctus medicus, & civitatis senator gravissimus. Eadem *Simonem Pistorium*, ordinarium Juris professorem, ornat ac fovet. Eadem *Georgium à Breytenbach* virum non minus clarum Juris professione, quàm generis imaginibus. Atq; optimi Principis exemplum imitator senatus penè universus cum magistratibus cæteris, optimis studiis ac virtutibus honorem modis omnibus habens, quos omnes tam procul semotos à nobis, tamen ex amicorum literis, publicæq; famæ præconio cognovi. Profus judicarem felicissima studia, nisi discordiâ nonnihil vitarentur. Ita visum est fatis, nè quid sit in rebus humanis tam undiq; felix, ut non aliquo novo contaminetur. Utrinq; video peccari. Qui veterem studiorum rationem mordicus teneant, parum comiter excipiunt hæc nova studia, & pro hostibus docunt eos qui summam adferunt utilitatem. Rursus veterum literarum instauratores malunt irumpere, velut omnia depopulaturi, quàm civitate sese in hospitium & amicitiam insinuare. Sed ut utrosq; peccare fateor, ita multo incivilius agunt, qui rabiose depellunt meliora studia, suis ipsorum commodis invidentes: neq; quicquam habent in ore præter hæreses, schismata, & Antichristos, in nugis atroces tragædias excitantes. Erit igitur hoc quoque tuz prudentiæ Princeps illustrissime, hoc studiorum dissidium tuâ prudentiâ componere. Id fiet, si suam quisq; professionem ornet citra contumeliam alienæ. *Henricus Ephendorpius*, rarâ indole juvenis, reddidit mihi massam argenti rudem, è tuis metallis effusam, quæ mihi non minus fuit grata, quàm si talentum *Atticum* auri misisset. Quanquam mihi nihil non erat preciosissimum futurum, quod à tali Principe venisset. Enitar nè penes hominem ingratum hoc beneficii collocâsse videaris. Celsitudinem tuam quàm duntissime florentem nobis, ac bonis studiis servet *Christus* optimus maximus. *Lovanii*, pridie Calendas Augusti. Anno M. D. XX.

Erasmus Rot. Mathia, Illustrissimi Saxonie ducis Georgii à decimis S.D.

Epist. 20. **F**eliciter istam tibi gratulor, vir ornatissime, qui tandem manumissus ab ociosis & odiosis aula negotiis, decreveris in optimis studiis consensescere. *Alberti* nunc bellicæ rei peritia clari,

A quondam adolescens nomen duntaxat accepi in *Hollandia*. Pridem cum apud *Anglos* agerem, *Georgii* ducis mirificam quandam imaginem mihi depinxit illius cancellarius. Atque cum hujus oratione mirè consentiebant publicæ famæ suffragia. Porro *Friderici* Ducis virtutes plus quàm heroicas, non solum ex nostrorum Principum prædicatione, verum etiam ex ipsius ad me literis ac xenii nuper cognovi. Reddidit mihi *Henricus Ephendorpius* rarâ indole juvenis, & ipsa fronte generis sui nobilitatem præ se ferens, tuo nomine tres argenti infecti massulas, ut è vestris venis sunt effusæ, quarum minima rubebat, maxima livebat, media pallebat. Majorem in modum me delectabat rei novitas, nunquam antea conspectæ. Tametsi, quod scribis me percupidum fuisse venarum vestrarum, scito mihi nunquam antehac in mentem venisse vestra metalla. In præsentia nihil est ad manum, quo tuam pensam munificentiam, nisi quod tibi mitto *Erasmus* plumbeum, ipse plus quàm luteus, aut si quid luto vilius. Porro cur mihi tuum nomen invideris, admiror, quod in literis tuis nusquam adscriptum reperi. Hoc ubi nactus ero, inter amicos haud quaquam postremæ sortis ascribam. Bene vale. *Lovanii*, tertio Calendas Augusti. Anno M. D. XX.

Erasmus Rot. Joanni Oecolampadio S.D.

Vtinam tibi contingat, quod expetis optime *Oecolampadi*, id si scirem haberes me comitem, sed vereor nè te sequatur hoc tadium. Sic est vita mortalium, ab animo petenda est tranquillitas. Index in *Hieronymum* jam nimium nos torquet expectatus. Valetudini tuz etiamnum succurri potest, quando ætas est integra, mihi his laboribus immoriendum est: cui si fuisset vel paululum fortunæ cum hoc animo conjunctum, non impune sic imposerent mundo, isti, nescio quid addam. Seditionem non amo. Cætera præstabo pro viribus. Jam adesset in *Germania*, sed remoratur me Regum conventus. Expectatur indies *Carolus*. Rex *Anglus* & *Gallus* adornant colloquium in litore *Calisi* sub Calendas Junias. Monet *Cantuariensis* ut adsum. *Lutheri* libri penè arserant in *Britannia*. Nec erat remedium. Attulit remedium amicus quidam humilis, sed in tempore vigilans. Non sum is qui possim judicare de *Lutheri* scriptis. Sed hæc tyrannis mihi nullo pacto placet. Bene vale charissime *Oecolampadi*. *Leo* respondi tribus libellis intra mensuram ferè tempus. Et obiter alia sunt acta. Nunc aggrediar, imò aggressus sum Paraphrasim in duas epistolas *Petri*, hoc malo, quàm rixari cum rabiosis. Tædet me horum *Christianorum*, imò *Pharisæorum*; Ego malum esse *Publicanum* mihi displicens. *Lovanii*, decimo octavo Calendas Junias. Anno M. D. XX.

Erasmus Rot. Alberto Card. Magantino.

Subinde motis alis isthuc advolaturio reverentissime *Præsul*, ac Princeps longè clarissime, sed semper aliquid oboritur quod hic me alliget. Expectatur indies *Carolus* noster, adornatur sub Calendas Junias congressus duorum Regum, *Galli* & *Angli*, mirifico sanè apparatu, admoneor, nè desum. Interim umbram *Erasmi* mitto, nam tuz celsitudinis

celitudinis cūgies apud me est. Minimum igitur abfuerit, quā totum habeas *Erasmum*. Potiorem imaginem mei, si quid tamen mei probum est, habes in libra expressam. Corporis effigiem insignis artifex expressit arte fusili. Etiam si quid adhuc superest *Erasmus*, id totum tibi suo jure vendicare poterit tua celsitudo, cui sum & semper futurus sum addictissimus, quæcūq; corpusculum hoc habitura est regio. Eandem florentissimam quā diuissimè seruet *Christus* Op. Max. *Leuani*. XVIII. Calend. Junias. Anno M. D. XX.

Erasmus Rot. Henrico Asinio Lyrensi S. D.

Epist. 33.

Gratulari libet huic nostro seculo *Henrico* charissime, quo mirè literarum optima studia passim efflorescunt. Id quod porissimum Principum humanitati pietatq; debemus, pæces quos precium & honos egregius ingenii esse cepit; maxime postea quam ceu diuinitus immutatis animis, ad pacem orbis æternis vinculis firmandam, omnia sua consilia conferre instituerunt. Nam quemadmodum hyeme marcent, jacētq; omnia, regnatque Boreas, nive, glacie, grandine faviens: rursus solis accessu veris amicitiam referente reviviscunt ac revirescunt universa, & ad pristinum cultum revocatur hominum antea torpentium indutria, dum hic arvom proscindit, ille vitem putat, alius inserit, alius stercoret: ita belli temporibus intermoriuntur neglecta studia, quæ Principum favore liberalitatēq; solent reviviscere. Postea quā enim *Leo* Pontifex, multis enidem ille, sed hoc præcipue nomine maximus, publicā voce *Christianus* omnes ad mutuanā concordiam invitat, atque id totis viribus agit non titulo tantum *Christianissimus Galliarū Rex Franciscus*, optimi pastores optimum consilium graviter exequens, & eodem incumbunt, Rex Catholicus *Carolus*, Cæsarque *Maximilianus*, respirant omnes bonæ disciplinæ, quæ ut flores Zephyri, ita pacis alumnæ semper esse consueverunt. Accinguntur ad intermissas operas felicia ingenia. Hic rem theologicam restituit, ille rem medicā, alius sum perituros auctores luci reddit, alios mendis obfatos repurgat, alius aliud molitur. Quid multis? dum passim opere omnia fervent, veluti sarcientium quod bello convulsum erat, enitescit omnis illa sophia, quā tuus *Galenus* inscriptus ē *τὴν διάνοιαν*, & *ἀνθρώπων νοσηρίαν* definit, & suo quoq; seculo neglectam spectatūque fuisse queritur. Caterum quod tu pristinis astrologiæ ac medicinæ studiis, nuper *Græcica* literaturæ studium adungere coepisti: quoniam ad omne genus eruditionis, tum præcipue ad medicinæ scientiam conducibilis: judicium animūque tuum summopere probo: quod id mature experis, virenti adhuc ætate, felicitati gratulor. Idem aggressi sunt eximii hujus ætatis medici *Guilhelmus Copus*, *Ambrosius Leo Nolani*, *Nicolaus Lemnicus* jam ætate grandiores, nec infelicitè tamen: nam *Thomas Linacrus*, & *Ruellius* maturius ista discere contigit. Porro *Marcus Musurus* gente etiam *Græcus* est, eruditione *Græcissimus*. Hand aliā in arte erratur periculosis. Quo fit, ut cordatissimi quiq; medicorum hanc studii partem adjungant, brevīq; futurum arbitror, ut impudens habeatur, absque hac medicum profiteri. Certè nonnihil est Principem hujus artis *Hippocratem*, & huic proximum *Gale-*

num, Paulū Aeginetam, Dioscoridem, audire suapte linguā sonantes. Sed quemadmodum civilitatis est, non protinus suffragiorum jus adimere, velutique de ponte deicere eos, quibus non contigit *Græcè* discere: ita par est, ut hii sese libenter admoneri patiantur. Bene vale. *Antuerpia*, M. D. XVII.

Erasmus Rot. Cuiberto Tonstallo S. D.

Cum catalalis idum fœdus, ipis id diu flagi- Epist. 24.
cantibus: nonquam neque lecta neque audita fuit ejusmodi conspiratio. Solus (ut ferunt) *Norvus* ille fuit, qui & olim instigavit *Dorpium*, & hanc totam Tragœdiam excitavit: Id pridem suspitione collectum, jam planè comperi: idem faciendæ pacis fuit auctor, ubi sensit & me minari, ni desinerent, & alios ad bellum accinctos, & suam valetudinem ob tumultum periclitari, & in suum caput recidere. quod in meum moliebatur. Scio tibi non placere meas apologias, sed tempore fuit servendum, imò laudares meam lenitatem, si negotii nōstros atrocitatem. Neque me clam est vobis auctoribus fieri, ut *Leo* premet suum librum, nec aliud tamen interim mihi præstatis, nisi ut ille opus edat instructius, ac me fortassis apud mortuo, aut procul absente. Nihil enim minus sperandum est, quā ut ille perpetuo premet; quod quotidie retexit, imò nunquam magis fuit in hoc negotio, quā nunc est. Mihi tamen non est animus cum vestra pugnare sententia. *Dorpius* etiam libello edito, testatus est animum mortuū se fete, ac cæteris in rebus talem se præbet, ut satis fidam. Cum cæteris initum fœdus, à me quidem non violabitur, & arma deposui: cæterum excubias non intermittam. Hac hyeme Paraphrases absolvam, si *Christus* adfuerit. *Coletis* mortem inconsolabiliter deplorarem, nisi scirem nec illi, nec mihi profuturas lachrymas. Commigrat aulæ vestræ *Antonius à Grimberga* filius primarii viri Principis à *Bergis*, juvenis natus virtuti, literarum ac literatorum amantissimus, indole mansuetissimā pudorisq; plenā: huic non gravaberis declarare, quantum favens probitati. *Longolius* hic mihi totum biduum absumpsit. Cardinalem *Campegium* vidi *Brugis*, coxavi cum eo, mira hominis humanitas. Placere mores aperti minimēq; fucati. Si fieri possit, cuperem mihi fieri copiam eorum, quæ nocavit *Leo*, nam adornant rursus tertiam editionem, ab ipso nihil potest extorqueri. De *Roffensis* animo nihil equidem addubito, sed tamen hoc sycophanta nihil nec dolosius, nec improbius. Si quid me jubebis facere, promptissimum ad omnia reperies. Bene vale. *Leuani*, postridie Idus Octob. Anno M. D. XIX.

Erasmus Rot. Nicolao Preposito Edano S. D.

Vireximie, scribit ad me bibliopola quidam Epist. 25.
Moguntinus sibi excudi nescio quid libelli de antiquitate agri *Moguntini*, in quo prædicat visi molem quandam quæ vocetur *Drusiana*, de ea si quid habes, aut in commentariolis tuis, aut in memoria, majorem in modum te rogo, ut nobis impartias. Bene vale. *Leuani*, XIV. Calendas Januar. Anno M. D. XIX.

Appendix.

Aldio vacare ades quasdam vicinas scholæ, & in tua manu propemodum esse situm, cui debeant

debeant cedere. Neq; nescit tua prudentia, quàm A
incommodè habiter *Nicolam Buscidenm*, quan-
tâque felicitatis portio sit bene habitare, nec est
necesse hominem vobis omnibus notissimum
commendare. Rogo itaque, si citra tuum incom-
modum potes optimo viro commodare, ut tui
similis esse velis, eodem officio me quoq; tibi de-
vincturus. Rursum vale.

Erasmus cuidam adversario S.D.

Epist. 16. **N**unquam tam malè de te sensurus eram, nisi
te ipsum adeò palàm declaràsses; toties tibi
dixi id quod res es, rem in mea manu non fuisse,
nec integra re te mihi loquutum de professione.
Sed finge quod non est: executores totum negoti-
um meæ fidei concedidisse, meque te præterito
Goelenium ut magis idoneum prætulisse, quid erat,
cur sic in me debacchareris, perinde quasi avum
tuum ferro necàsses? Hæc me quidem leviter
commovent, sed tui me miseret. Si quid fuisset
spei, non defuisset officio, sciebam executores
nullo pacto propensos in te, etiam si de tuo addi-
disse duodecim libras, hoc tibi nolebam indicare;
quid enim erat necesse? Crede mihi, ista tuâ im-
probitate, multorum animos abs te alienas, ho-
mines illici volunt non cogi. Nimirum isti sunt
mores ob quos abbas tam parcè tecum agit. Non
ut opinor antehac sum malè de te meritis, si nihil
bene meritus. Etiam nunc te admoneo, ut in po-
sterum rectius sapias, & sapias tibi. Nam mini-
mum est in quo me possis ledere. Bene vale. *An-
tuerpiæ*, pridie conceptæ Virginis marie, Anno
M. D. XVIII.

Erasmus Rot. Ioanni Decolampadio S.D.

Epist. 17. **E**pistolam sive libellum potius tuum nondum
perlegi totum. Ad obsignatas literas mihi
longè gratissimas tribus verbis respondebo, velut
occupatissimus. Absit mi frater, ut ego quenquam
ab instituto sancto deterream, nedum te, qui jam
per ætatem, & tibi notus es, & vitæ genus non
ignorabas. Tum optabam ex animo, ut quod age-
res feliciter succederet; Nam literis tuis suspi-
cabar tale quiddam tibi esse in animo, nunc gratu-
lor succedere. O verè felicem & evangelicam
philosophiam, id seriò meditari, ut animus omni-
bus hujus mundi cupiditatibus defecatus, expe-
ditus ac liber, hinc avolet, evocante *Christo*. De
Phariseis bona verba. Hos denotabam, qui nunc
prætextu religionis oppugnant veram religionem,
& nobis miris technis odiosè facessunt negotium,
quorum radio liberet vel in solitudinem aliquam
demigrare si liceat, & omnino facerem, ni me
corpusculi imbecillitas prohiberet. Proinde suspi-
cionem istam prorsus ex animo rejice. Neque
enim dubito, quin tua prudentia gregem parum
& integrum delegerit. Metaphrasim tuam in *Ec-
clesiasten* recepi, sed nondum legi. Proximis li-
teris scribam quid de ea sentiam. *Capitulum* totum est
aulicus, & succedit illi res, sed nonnihil vereor,
nè quid illum inescet hic mundus, si unquam
aliàs, perversissimus. Neq; quicquam interea pos-
sumus nisi optare optima. Bene vale frater in
Christo charissime. *Agrippina*, natali divi
Martini. Anno millesimo quingentesimo vi-
cesimo.

Erasmus Rot. Iodoco Iona S.D.

Epist. 18. **V**ir optime, epistolæ in *Leone* scriptæ, etiam
si ille meretur acerbiora, supplicandas duxi,
quum aliis de causis, tum ob hoc præcipuè, nè il-
lum poneremus in aliqua factione, quum eum nec
adversarii nostri agnoscant. Venit huc *Hierony-
mus Alexander*, satis peritus trium linguarum, sed
factus ut apparet ad hanc tragædiam. *Leoni* pri-
mum aliquot *Lutheri* libros incendiis, in ipso *Ca-
saris* discessu, mox idem fecit *Leodis* idem in cra-
stinum parat *Colonia*. Mihi non levius succensent,
quàm ipsi *Luthero*, quod existiment me unum ob-
fistere, quo minus ubiq; totus *Lutherus* aboleatur,
quum ego nec multis de causis nunquam admif-
cuerim causæ *Lutheranæ*. Faveo bonis studiis, fa-
veo veritati evangelicæ: id vel tacitus faciam, si
palàm non licet. Dabit aliquando *Christus* tem-
pora sereniora. Hæc paucis scripti mi *Jona*, nè ni-
hil scriberem, quum sese offerret grammatopho-
ros, quondam vestre peregrinationis comes. *Ga-
sperum Schalbium*, *Draconem*, *Hessum*, ac reliquos
amicos jube salvere multum rocis verbis. *Agrip-
pina*, natali divi *Martini*. Anno M. D. XX.

Erasmus Richardo Sbrulio suo S. D.

Epist. 19. **P**arum humanus videtur, qui succenscat vel
immodice amanti. Proinde non possum non
ignoscere tuis carminibus eruditissime *Sbrulii*, tan-
quàm eleganter, sed nimis amanter de me men-
tentionibus. Neq; dubito, quin carminum horum
candori, animi candor respondeat. Ingenii tui
venam, non minus synceram quàm felicem, ac
benignam, primum ex eo carmine perspexi, quod
sic ex tempore lusum *Leoni* reliqueras. Jamque
utrinq; animus utrique notus erat, quum neuter
alteri de facie notus esset. Sed familiaritas quæ
mihi tecum intercessit *Agrippina*, non parum ma-
gnam accessionem adjunxit meæ de te exiñima-
tioni, quum ea res ferè soleat opinionis jacturam
aliquam adducere. Sed heus tu optime *Sbruli*, ama-
rium *Erasmum* quantum voles immodicè, modò
prædices parcius. Nôsti verus illud Juriconsul-
torum adagium, *Nec omnia, nec passim, nec ab omni-
bus*. Ut non est injucundum laudari à viro landa-
to, ita non expedit apud quosvis prædicare, quæ
tuis in nos amor suggerit animo tuo, ut nè dicam
interim quod quædam in me non competunt.
Minus nos gravat qui detrahit quod adest, quàm
qui tribuit quod non habemus. Tu verò quoties
amoris æstro percitus bonis lateribus declamas,
& omni genere armorum depugnas adversus eos,
qui minus *Erasmo* tribunt, quàm tua vellet in
me benevolentia, quæso quid aliud effeas, quàm
ut illos irrites ad pejus etiam de me prædican-
dum, & me degrades invidia, cujus nonnulla for-
tasse portio in te quoq; deriveat? Ego jampri-
dem ut obtrectationibus assuevi, ita laudum glo-
riæq; sum satur, ingenue profitens me nihil scire,
quod possum præsto: Si non assequor quod conor,
tamen in rebus honestis & arduis, vel conatus
laudi dari solet: si quid labor, sic me consolor,
Homo sum, & hæc culpa cum nemine mihi non
communis est. Si quis me superat, gratior pub-
licæ studiorum utilitati, neq; mihi turpe duco, si
cum ipse multos præcurrerim, existat aliquis cui
me

me vicissim antevertat. Nec ideo pilo futurus sum doctior, si me profitear omnia scire. Nec ob hoc sum indoctior, si cum *Socrate* fatear me nihil omnino scire. Quanquam omnino quota cognitionis portio est omnis nostra scientia? Nam de mea nihil dicam. Ego meam fabulam propemodum peregi. Super est ut addam, Valet & plaudite. Gaudeo passim exoriri, qui meum nomen, si quod tamen est meum nomen, sint obscuraturi. Omnibus his precor, ut res optimè succedat, sed tibi cum primis *Socrati* candidissime, quem utinam *Cæsaris* nostri benignitas in auret. Bene vale. *Agrippa*, Idibus Novembris. Anno M. D. XX.

Conr. Pentingeri Cæsareo Consiliario Eras. S.

Epist. 30. **S**ciebam tibi non esse vacuum tempus legendis quorumlibet literis, vir eximie, nec mihi multo plus ocii fuit ad scribendum, tamen hoc imulic me *Joannes Faber* theologus ex ordine *Dominicali*, quem equidem, quo propius contemplatus sum, hoc magis experior esse virum longè dissimilem quibusdam ejusdem sodalitiis. Nam præter eruditionem solidam, præter morum integritatem, atque etiam comitatem, comperi non mediocriter valere & judicio, & consilio. Frequenter inter nos commentati sumus de ratione componendæ hujus *Lutheranæ* tragediæ, sine magno orbis tumultu. Quem enim bene volentem rebus humanis, non commoveat hoc fabulæ exordium, cui nisi prospectum fuerit, periculum sit, ne in *Catastrophen* exeat *Christiana* religioni periculosissima. Ex levioribus initiis, sæpe nata sunt horrenda mundi dissidia. Ac, meâ sententiâ, hic quoque verum est, quod scripsit *Marcus Tullius*, *Pacem vel iniquam, bello aequissimo potirent esse*. Ac jam nunc fabula longius progressa est, quam velim, & tamen adhuc opinor malum esse medicabile, certè sanabilius est, quam si quibus cepit antibus longius etiam provehatur. Sic autem sanari cupiam, ne malum ad tempus suppressum, post majore cum discrimine recrudescat, quod solet usu venire medicis, qui portione propellunt febrem, non ante purgatis venis, unde febris scatet; aut qui cicatrice obducunt vulnus, nondum satis educto pure. Quibusdam videtur optimum factum, ut res omnis sævitiâ coerceatur, e quibus nec *Faber* admodum dissentit, nisi metueret, ne parum feliciter cedat austeritas. Ait non satis esse fortiter huc tendere, quò vocat animi voluntas, plurima circumspectenda sunt. Primum ut sic consulatur dignitati, & autoritati *Romani* Pontificis, cui meritò favent omnes, ut *Christi* vicario summo, qui *Christum* ex animo diligunt, ne quid jacturæ patiarur Evangelica veritas. Neque dubito, quin hoc animo sit *Leo* noster, ut tum detnam se gloriosum esse putet, si doctrinam Principis sui viderit ubique florere. Negat hoc tantum esse spectandum, quid mereatur *Lutherus*, aut si qui *Luthero* favent, sed quid conducatur publicæ orbis tranquillitati. Magni refert, qui manum admoveant huic malo, & quibus remediis curetur. Admiserunt enim sese huic negotio quidam, qui levâ sedulitate malum exasperant, atque conduplicant, non tam Pontificis auctoritati, quam suis commodis consulentes. Breviter sic agunt, ut non minus lædant optimas literas ac linguas, quam *Lutherum*. Neq; æquum est, ob *Lutheri* causam lædere innoxia, imò sanctissima studia, nec expedit sine causa plures in *Lutheri* nego-

ticum involvere. Addebat, esse perpendendum, quo fonte natus fuisset hic tumultus: nimirum ex odio bonarum literarum, quas nunc malitiosâ versutiâ conantur admiscere *Lutherano* negotio, quo nimirum eodem telo conficiant utrosque, licet multum inter se temotos. Ita fieri, ut multi sint infestissimi *Lutheri* oppugnatoribus, non ob aliud, nisi quod iidem tendant hisce cuniculis in bonas literas, atque hoc odio commoti nonnulli favent *Luthero*, qui non erant alioqui fautori. Ostendebat non sine magno dolore, quam paucis annis, quam læse sese sparsisset hujus mali contagiû. Sibi non ignotos esse *Germanorum* animos, qui ducantur citius, quam cogantur. Nec rem abfuturâ à periculo, si nativa gentis ferocitas, sævitiâ quorundam exasperetur. Videmus, inquit, hætenus pertinacè *Bohemiam*, & ab hac non admodum abhorrentes finitimas regiones. Sævitiâ sæpius hætenus tentatum est, neque quicquam promotum, diversis utendum remediis. Odium *Romani* nominis penitus infixum esse multarum gentium animis, opinor, ob ea quæ vulgò de moribus ejus urbis jaçantur, & ob improbitatem quorundam, qui nonnunquam Pontificis negotium, non ex illius, sed ex suo gerunt animo, & sibi gerunt magis quam illi, quam nec Pontifici sit gerendum, nisi quatenus illius auctoritas servit *Christo* gregique *Christiano*. Video rem hætenus multo aliter esse tractatam, quam viri prudentes putarent esse tractandam. *Lutherum* etiam si vera scripsisset omnia, tamen eo modo scripsit, quasi veritati suam fructum inviderit. Contra qui se huic negotio transversim ingesserunt, sic gesserunt rem apud populum, ut etiam si causam habuissent optimâ, tamen illi plurimum obsuerint sinistro patrocinio. Admonit' est *Lutherus*, ut stilum verteret & atrocitatem temperaret, scribit indies, ut audio, sæviora. Admoniti sunt hi, ut moderationibus rationibus rem agerent, quidam sic egerunt, ut cum *Luthero* colludere viderentur. Est autem genus hominum mi *Pentingeri*, quod publico malo saginatur, cuique rebus tranquillis malè est. Hi nihil magis affectant, quam ut res mortalium, sursum deorsum misceantur. Tum eo *ὁ δὲ διχομακτὶς κενδεαλίδης πολέμαρχος*. His placet s'vis modis negotium hoc obrui magis quam finire, nec laborant quanto orbis malo, modo ipsorum bono: meâ sententiâ nihil agatur in hac causâ, si qui rem tractant, alium scopum sibi proponunt quam *Christi* gloriam. Saxum illud hinc atq; hinc tundi potest, loco moveri non potest, cui inscriptum est illud mysticum elogium. *Novit Dominus qui sunt ipsi*. Quicquid à spiritu *Christi* proficiscitur, non potest humanis præsidis opprimi, quantumvis prematur: quicquid humanis consiliis tentatur, temporarium est, quantumvis ardentibus studiis agatur, quantumvis operoso molimine ad perpetuitatem communiatur. Mei similia non est de Pontificum diplomatis judicare. Erant tamen, qui in Bulla, quam attulit nuncius Pontificius, mansuetudinem illam desiderarent, dignam eo, qui mitissimi *Christi* vices primarias gerit in terris, dignam hujus *Leoni* ingenio, multo hætenus placidissimo, quod tamen ipsi non impugnant, sed instigatoribus. Jam ut hac, inquit, sævitiâ maximè aboleantur libri *Lutherani*, ut ipse etiam tollatur e medio, memendum est, ne malum exasperetur magis quam finiatur, & pro uno sublato exoriantur plures, donec res ad certamen & schisma deducatur. Breviter hæc tempestas insignem aliquem artificem

cē desiderat, qui negotii cursum moderetur, ut nec fluctibus obrustur, nec illi datur vadoso littori, & ita, quod aiunt, devitet *Seyllam*, ne rapiatur in *Charybdem*; ita malum hoc amputet, ne qua possit excetra repullulascere. Censet igitur *Faber* nosse, rei summam arbitris doctis, integris, & ob omni suspicione alienis delegandam, non quod *Romanus Pont.* sit cogendus in ordinem, & alieno subji-cendus arbitrio, sed quod existimet illius pietatem, hoc sponte volentemque facturam, si cognōrit ad publicam *Christiana* religionis tranquillitatem conducere. Sed hujus consilii viam, ipse tibi copiosius exponet coram: quæ si probabitur, ad-junges tuæ prudentiæ consilium, ut in *Vormacia* con-ventu statnatur aliquid, quod omnibus bonis ap-probetur. Quanquam non dubito quin hic *Joan-nes Faber* sit tibi pro suis meritis commendatissi-mus, tamen etiam atque etiam oro, ut tuo in il-lum studio, nonnihil etiam accedat ex mea com-mendatione. Non potes *Erasmum* alio officio ma-gis devincire. Ubi nunc sunt, qui clamitant *Eras-mum* parum æquum huic ordini? Talis animus, talis eruditio, tales mores mihi vehementer pla-cent, sub quocunque pallio. Bene vale. V. Idus No-vembr. M. D. XX.

*Erasmus Rot. Joanni Robino Decano
Mechliniensis S. D.*

Epist. 31. **V**ir eximie, vides humanæ vitæ scenas. Quid facias? Non aliter constat hæc fabula. *Paulus* gloriatur se victum esse *Jesu Christi*. *Rugerus* gloriari potest se victum esse collegii trilinguis. Dissimulent quantumlibet, hoc collegium illos pessimè habet. Atque hæc auguria mihi porten-dunt, olim florentissimum futurum. Sic natum est *Romanum* imperium. Sic crevit *Hebraeorum* glo-ria; sic orta, sic propagata, sic constabilita *Chri-stiana* religio. Nulla res egregia, nisi difficilibus iniitiis nata est. Argumentum omne cognosces ex *Barpolemas*, qui fuit non modò spectator, verum-etiam affinis periculo. Ut sunt res humanæ non usquequaque puræ, etiam siquid commissum esset tamen humanitatis vestræ fuerat aliquousque fa-vere professori. Nunc & tali & innocentissimo, multo minus debetis deesse. Doctior an inveniri possit nescio, certè diligentior, ac moribus pu-riorem vix invenias. Utimur eadem mensa. Et inter pocula quidvis garrimus. Ille tot modis fuit laceffus. Hunc enim studio expetunt, ne quid of-fendant magis masculos. Nec unquam tamen au-divi illum quicquam impotentius loquentem. O pectus verè Christianum! Modo cum *Paulo* con-tuli *Rugerus*, qui hac certè parte vincit, quod qui *Paulum* affligebant, errabant, nimirum alieni à professione Evangelica. Hi proceres *Christiana* doctrinæ, prudentes, de composito hæc designant. Inhibuerunt & *Nesennus*, aggressum *Geographium Pomponii Mela*. Qui si domi suæ lupanar ali-quod instituisse, tolerandus erat. O sanctam Aca-demiam, si cum aliis conferatur, sed dignam aliis, quorum arbitrio temperetur! Mihi multis modis videtur hoc mereri *Rugerus*, ut illi salarium, quod jam aliquā portione est auctum, augeatur usque ad octodecim libras. De professore *Latino* pro-spectum est, ni fallor, ex animi vestri sententia. De *Hebræo* non possum judicare, sed consulam eos, qui sine dubio possunt. Excellentiam tuam in-

A columnam servet *Jesus* optimus maximus. *Lovanii* Calend. Decemb. Anno M. D. XIX.

Erasmus Rot. Theologo cuidam S. D.

Eximie vir, miratur *Homerus* mortalibus nul-lam esse belli satietatem, cum rerum cate-rarum omnium sit saturitas. At ego magis de-miror, nobis nullam esse tumultuandi satietatem. Audio denuo magno studio quosdam nescio quid moliri in me, & inquirere in libros meos, quod nunquam istis venit in mentem, nisi cum irati cu-piunt ulcisci. At sperabam *Ateus* mortuo, studia fore tranquilliora, nec sperabam fore, ut hac in parte *Helius* ille suos haberet *Heliceos*. Tu fac eum præter, quem es pollicitus. In epistolis licet ante concordiam editis, nihil est, quod cuiusquā lædat famam, nisi se prodat. Bene vale, & tranquil-litati studiorum consule, quod magis in rem ve-stram est, quam meam.

Eras. Rot. Iodoco Noctio Consiliario Bra-bam. S. D.

Omnatissime *Iodoco*. Si clarissimus simul & *Epist. 33.* prudentissimus Cancellarius favebit in hac causa libertati studiorum, maximè faciet ex sen-tentia Regis nostri, qui haud dubiè cupit si am A-cademiam quam maximè florere honestis disci-plinis. Quod obijciunt de supplicando, merum commentum est, & hujus quosdam jam pudet, quanquam alioqui satis perfrictæ frontis. Res per paucos conjuratos acta est, qui suâ doctrinâ con-tenti magis student augendæ rei, quam literis; nec curant quantum proficiant juvenes, modo ipsi *Lo-vanii* suo regnent arbitratu: Nusquam est Aca-de-mia quæ modestiores habeat juvenes minusque tumultuantes quam habet hodie *Lovanium*. Ho-rum bonitate jamdiu abutuntur isti, & ingenuos juvenes habent penè pro emptitiis mancipiis. At illi consul, consul non erat, cui ipse non esset sena-tor. Si quid murmuris aut tumultus est, ab ipsis est non à juvenibus. Mihi hic nec seritur nec metitur, ipse nec lego cuiquam, nec audio quenquam. A ne-mine colligo quicquam, do nonnullis. Sed tamen mover me publica causa studiorum. *Nesennus* ho-spes est, & linguæ nostratæ imperitus, quo magis fa-vendum est viro alioqui docto, integro ac mode-sto. Mitto tibi dono volumen epistolarum: quo cum erit ocium, fallas horas aliquot. Bene vale, meque magnifico Cancellario commenda. *Lovanii* postridie *Epiphaniæ*. Anno M. D. XIX.

Erasmus Rot. Martino Bruxellano S. D.

Vt ad utrumque tuum epistolium unico re-spondeam, miror te solum nihil audire de *E-rasmo*, cujus nomen per omnes etiam tabernas ob-ambulat. Epistolarum volumen dono tibi mitto. *Leum* tentasse, neque tuâ mi *Martine*, neque meâ referbat. An tu putas *Christianam* charitatem, quæ nihil non complectitur, finibus usque adeo angu-stis esse sepiendam, ut non possis *leo* amicus esse, ni mihi amicus esse desinas? Hi tumultus planè fatales nihil ad te pertinent, quomihî videre felici-or. Proinde tu te sacris autoribus evolvendis oblecta. De recognitis proverbii non est quod labores. Pauca quædam loca modò castigavimus, quæ

quæ tu facile describes in tuum volumen. Bene vale, Anno M. D. XVIII.

Erasmus Rot. Germano Brixio S. D.

Epist. 35.

Dum curru vehor *Antuerpiam*, fortè obuius e-ques quispiam *Anglus* tuas mihi literas reddidit, quas tu tertias esse significas. Expostulas quod non rescripserim, sed gravius etiam, quod istuc me non receperim, & nisi me purgem gravioribus argumentis, vis in periculum venire me, nè videar exosos habere *Latini* amicos omnes. Postremò non recusas cum *Moro* redire in gratiam, me quidem autore, contentus hoc præjudicio meo, quod illum eruditione præcellas. Sic enim interpretaris verba quædam mea, nescio quæ, quæ scripseram ad *Beraldum*. Ad quæ ut paucis respondeam (sic enim postulat temporis angustia) Si vidisses eruditissime *Brixii*, quantum negotii mihi fuerit in refellendis, tum aliorum tum *Lei* calumniis, si videres sarcinas epistolarum, quibus legendis aliquoties vix suppetit ocium, si laborem quem assidue colloco describendis, emendandis, ac recognoscendis libris, sat scio, quæ tua est humanitas, facile veniâ dares nostro silentio. Ad hæc accessit adversa valetudo, ex æstu contracta, quæ me graviter afflixit, & adhuc habet imbecillè, & aliqua ex parte tui juris. Deinde null' occurrit, qui te diceret istuc iturum. Jam finge pigritiam in causa fuisse, quo minus scripserim. Non statim oportuit colligere, mihi exosos esse, quibus non respondeo. Omnes redamare possum, rescribere omnib' non possum. Vix alium sincerior amo quam *Budæum*, & tamè illi' literis semel atq; iterû provocatus, nondum respondi. Cæterû non min' mihi in votis erat frui dulcissimâ cōsuetudine *Budæi*, tua, *Beraldo*, *Delavini*, *Rufes*, *Ruellii*, *Lascarii*, *Pauli Emili*, *Cypriani*, quam vos estis cupidi vidēdi hujus corpulculi, uti scribis. Sed ex transverso repente incidit *Lei* tragœdia. Cui rei dandus erat ferè sesquimēsis. Ad hæc reditus *Caroli* nostri, quædam item negocia *Hispanica*, coegerunt me vertere consilium non animum. Nec ita tamen sum pollicitus me venturum, quin hujusmodi casus exceperim, quos semper oportet tacitè exceptos esse. Porro quicquid humanitatis mihi decreveratis præstare, non minus libenter debeo, neque minorē habeo gratiam, quam si jam usus essem. De dissidio quod meo magno dolore tibi cum *Moro* incidit, decreveram accuratius ad te scribere, nam *Moro* jam hæc de rescripseram non indiligenter. Verum hæcē non licuit. *Beraldo* paucis scripsi, nè malum utcumque natum glisceret in pejus. Nec tamen id factum est volente *Moro*, cui videbam usque adeo non esse formidabilem tuam *Antimerum*, ut quemadmodum scribunt, ipse eam curaverit excudendam formulis, idque suadentibus aliquot optimis simul ac prudentissimis amicis, inter quos nonnullos esse scio, qui tibi ante libellum editum favebant: nunc in diversum mutati, desiderant in te civilitatem, humanis literis dignam. Neque ideo volui rem inter vos componi, quod existimarem periclitari *Mori* famam, ob hujusmodi libellum, quem hic penè nollī legant; certè neminem adhuc audivi qui laudaret: aut quod diffiderem *Mori* viribus, si veniendum esset in certamen: sed quod existimarem hoc ad publicam studiorum dignitatem pariter atque utilitatem pertinere, si bonarum litera-

Arum mystæ inter se consentirent, nec abessent à Musis Gratia, præsertim cum tam acerbis odiis undique conspiraretur adversus ordinem nostrum. Ocio *Mori* consulere volui magis quam famæ, si quidem major est ille omnium eruditorum calculis quam ut ejusmodi cavillatiunculis possit obscurari. Tuq; verò famæ cum primis consultum volebam, cui faveo non vulgariter, quàmque indies in majus ac melius augescere cupiebam. Existimabam hoc & ad Gallia quoque laudem pertinere, ex quâ nihil adhuc prodiit, quod omnium judicio tantû habeat amarulentiæ, quantum tuas in *Morum* libellus. Provocavit te *Moro*, sed provocatus, sed tamen id fecit longè civilius quam tu respondes, quod tui quoque fatentur *Galli*. Et ille scripsit in bello, tu tot jam annis rebus pacatissimis, nec edidit tamen ille quod scripserat. Sed amicis extorquentibus indulgit, si modo recognoscerent. Nec mirum est in homine poetico, si veris affingar aliquid, attollendæ rei gratiâ, nec sordum est admodum amore patriæ hallucinari. Hoc tantum tibi impingit *Moro*, tu quàm atrociter hoc moliris, ut illum apud Regem deferas, veluti paternæ laudis suggillatorem. Nam quæ de carminis viciis notarat, non erant digna tragœdiâ. Jam non excusio qualia sint, quibus illum vicissim taxas, nec enim est animus cum amico *Brixio* depugnare, nec opus est *Moro* nostris præsidis, cujus mihi potius est opus suppetiis. Imò nè judex quidē cupiam esse inter duos amicos, nè alterius jacturam cogar facere. Proinde magnopere miror mi *Brixii*, quid tibi venerit in mentem ut verba, nescio quæ, mea ex meis ad *Beraldum* literis sic interpretareris, quasi meo præjudicio, palmam eruditionis tibi detulerim. Ego cupiebam utrunque perpetuò amicum, nec erat consilium alterum alienare meo calculo, præsertim cum adhuc inter vos serveret contentio. Non satis memini quid scripserim *Beraldo*, illud ausim dejerare, me nihil minus sensisse, quàm quod tu interpretaris. Illud sentiebam, quando de literis certamen erat, non oportuisse aliam captare laudem ex eo certamine, quàm ut eruditione vinceret, utique si posset. Ostendi quid tibi conandum fuerat, non quid esses assequutus. Quod si ego maxime tuam doctrinam *Morice* prætulissem, tamen arbitror te modestiorem, ac prudentiorem, quàm qui velles agnoscere. Non pronunciavi uter esset doctior, nec est necesse ut pronunciem, & haud scio an meum sit de *Mori*, tuâque doctrinâ censorem agere; quid alii censeant scio. Tua non admodum multa vidi, neque cominus eruditionis tuæ feci periculum. *Mori* plura legi, & cum eo fuit intima familiaritas. De illo sentio, quod nemo non sentit, qui pernovit hominem. Ingenium est prorsus incomparabile, memoria felicissima, dicendi facultas promptissima. A puero feliciter imbibit *Latinas* literas. *Græcas* juvenis, idque sub doctissimis præceptoribus, cum aliis tum præcipuè *Thoma Linacro*, & *Guilielmo Grocino*. In sacris literis eò progressus est, ut nec magnis Theologis sit contemnendus. Liberales disciplinas non infelicitè attigit. In philosophia ultra mediocritatē progressus est. Nè quid interim dicam de professione Juris præsertim *Britannici*, in quâ ille vix ulli cedit. Prudentia rara & inaudita: quæ ob res Rex cordatissimus non conquievit, donec hominem ad penitissima sua consilia pertraxerit. Itaque mi *Brixii*, planè friget cavillum illud tuum, quod sub-

inde repetis. In *Moruo*. Nullus est illi tam inimicus. A
 quin prudentia laudem affatim tribuat. Nam
 quod ubique videri vis *Moruo* ex alto despicere,
 ac velut pro delectamento habere, vereor ne pe-
 rum probaturi sine graves & eruditi viri. Nam ut
 te numero inter cunctos, ita non video quâ parte
Moruo sit tibi concernendus, siue fortuna spectes,
 siue naturæ dotes, siue ingenium, siue mores, siue
 quodcumque doctrine genus. Et quo magis admiror
Moruo dotes, quod ego non facio solus, hoc magis
 cupiebam inter vos convenire, tuâ magis ca-
 quam illius, uno meâ quoque causâ, ne qua res no-
 stram amicitiam obnubilaret. Quod factum est
 infectum fieri non potest, ceterum optarim hoc
 quicquid est tumultus aboleri. Quod autem cre-
 dis vix fieri posse, ut tua *Antimoruo* obsoleat,
 aut ego plane fallor, aut nullus est iterum edicu-
 rus, si tu conquiescas. Illud multis displicet, quod
Moruo rursus attigisti in præfatione quadam,
 cum ille ad tuum libellum nihil adhuc responde-
 rit. Sed ut finiam optime *Brixii*, si vis me hoc age-
 re cum *Moruo* ut jungat vos amicitia, pergam
 facere, quod cupi. Sin expectas ut *Moruo* tibi
 supplex sit, plane falleris. Ut illius animum sentio,
 feliciter gessero rem, si hoc ab illo impetrâ. ut no-
 lit te odiosius impetere, idque ut fiat, arbitror &
 ad communem; studiorum dignitatem, & ad mi-
 nominis honestatem pertinere. Quod adjicis a-
 nimus ad res Theologicas, nostrasque Paraphra-
 ses habes assidue in manibus, non possum non
 probare tuum consilium. Edidimus proxima fe-
 ctura Paraphrasin in epistolas *Petri* duas, & unam
Jude. Hoc agebatur morbus oppressit, sed paula-
 tim reviviscimus. Bene vale *Brixii* doctissimi. Saluta
 amicos omnes nominatim. *Antuerpia* VII. Ca-
 lend. Julias, Anno millesimo quingentesimo
 vicesimo.

*Erasmus Rot. Iacobo Vilingero Romani
 et Hispan. Regis Thesaurario. S.D.*

Epist. 36. Quid de nomine duntaxat tibi notum ad te
 scribo vir incomparabilis, non debes imputare
 meæ impudentiæ, sed tuæ ab omnibus prædicatæ
 humanitati. Quod si me ab impudentiæ crimine
 non absolvit, certè levius damnabis, si cogitaris
 hanc improbitatem ab humanitate profectam
 esse. Nam ut sic auderem, extorserunt à me hujus
 egregii viri *Joannis Fabri* preces, vel merita po-
 tius. In quo cum tot egregias doctes perspexerim,
 taram morum integritatem, eruditionem haud
 quaquam vulgarem, judicium acre, fidem & hu-
 manitatem incredibilem, existimabam me gra-
 tiam etiam initurum apud tuam celsitudinem: qui
 tibi hominem efficerem notum, aut si jam notus
 est, efficerem notiozem, qui pro tua singulari pro-
 bitate, proque fide erga Principem, soles impense
 favere illis, quorum virtutibus intelligis ornari si-
 mul & fulciri monarchias: inter hos vel me auto-
 re pones hunc *Joannem Fabrum*, si quid omnino
 judico, non vulgare decus ordinis sui: qui vel ci-
 tra nostrum officium se tibi suis doctibus abundè
 commendabit, ubi propius hominem inspexeris.
 De meipso non video quid possim polliceri, uni-
 mum certè ac studium fidemque polliceor, si qua
 in re voles *Erasmi* in te observantiam explorare.
 Bene vale. *Levanti* quinto Nonas Octobr. Anno
 M. D. XX.

Thomas Moruo Erasmo S.D.

Epist. 37. DE puero cujus causam commendasti mihi *Epist. 37.*
 jam ante cum patre, ejus egeram quam tu
 scriptisti. Rogarat enim pridem me per literas per
 ipse, quod sibi persuaserat apud illum meam sen-
 tentiam momenti aliquid ac ponderis habituram.
 Tractavi rem diligenter, quid profecerim haud
 satis certò scio. Respondit mihi pater eius non om-
 ninò duriter, & tamen (ut novi hominem ad rem
 attentum) opinor respondisse tam commodè, me-
 gis pudore quodam adversandi mihi, quam quod
 ex animi sui sententia loqueretur. Summa erat, de fi-
 lio se usurâ consilio meo, sed incertum non obicere
 significabat, cum se summum malle quam lite-
 ratum. At puerum ipsum sic animatum video, ut
 non rem paternam tantum, sed ipsam etiam pa-
 trem, citius relicturus sit quam se divelli patiatur
 à literis, nimirum dignus cuius indolem talem fo-
 veant omnes, atque omni ope promoveant. *Lova-
 niensem* illum scholasticum ita collocavi, ut non
 dubitem quin tibi perpetuò sit habiturus gratias.
 Eruditio ejus perplacet hero, qui quem audivisset
 eum mihi commendatum ab te, rogavit ultro uti
 juvenem ipsi permitterem, qua in re ego non gra-
 varim illi sum gratificatus, utpote quod aliqui
 destinaveram petere. Nam apud me pluribus mi-
 nistris non vacabat locus. Is dum primis illis die-
 bus esset apud me, ostendit mihi opera quædam *Lova-
 nien-
 vici Viri*, quibus neque magis elegans, neque eruditius
 quicquam iam diu vidi. Quorum enim quæque
 reperias, inò adeo quem unum ferre reperias ef-
 quam, qui tam virescente ætate. (Nam tu enim vires-
 cente ætate scribis esse) tam absolutum
 cyclopadias orbem absolveris, paret me profecto
 mi *Erasmo* mei, meique similitum, qui uno aut alio-
 ro libellulo eoque serè inepto venditamus nos,
 quum *Vivum* respicio tam juvenem, tam multa,
 tam excussa, tam disertis sermonis, tam abstrusa
 lectionis edidisse. Magna res est linguarum alter-
 utrà pollere, ille se probat utraque peritissimum.
 Majus quiddam ac fructuosius præclaris imbutum
 esse disciplinis, ac quis uno *Vivum* se ostendit aut
 pluribus instructum, aut melioribus? Multò verò
 maximum est sic bonas artes imbibisse discendo,
 ut in alios easdem possis rursus docendo transfun-
 dere. At quis illo docet apertius, ducilius, efficacius?
 Non possum satis admirari virtutes illas quas in
 declamationibus ejus in & acutè perspexisti &
 expressisti luculenter, potissimum verò (quod in de-
 clamando potissimum est) non modo illorum hi-
 storias temporum tam expromptâ memoriâ com-
 plecti, quam non quivis suarum rerum meminisse,
 verum hominum tot olim seculis funditorum factis
 affectus tam præsentis induisse, ut non è libris
 hausisse quæ declamat, sed vidisse, sensisse, in parte
 fuisse rerum vel prosperè vel secus cadentium vi-
 deatur. Consilia denique non ex aliena conditione
 languidulè, sed ferventer admodum ex suo ipse
 metu, spe, periculo, felicitatem metiri. Quod si in
 alterutra tantum parte præstaret, esset tamen ad-
 miratione dignum. Nunc verò talem se præbet in
 utraq; ut chameleonta putes, verò solo simul om-
 nium colore. Utinam expergitantur *Erasmo* atque
 ad istud *Vivum* exemplum componant sese quidam
 qui nimium ac bitione volunt haberi pro diser-
 tiatque; eo magis timo quod alia omnia contem-
 nant,

nant, quàm quòd vel assequantur vel rite confequantur eloquentiam, utpote qui nè per somnium quidem concipiant ullam rhetoricæ imaginem. Hi quum cæteras artes negligant, quoniam studiorum nomine cohonestari postulant? Oratorem profecto vel rhetorem nemo jure vocabit eum, qui neque veras agat causas, neque declamet fictas. Quin poeta perquam tenuis fuerit atque exanguis, cujus poema nullis philosophiæ monitis, nullis rhetorum præceptis, nullis disserendi exercitamentis torquetur. *Vives* quum in rhetorica talem se præstiterit, qualem haud ferme jam quisquam qui nihil proficetur aliud, tamen cæterarum artium omnium quæ quidem dignæ sunt scitu, nullam reliquit, in qua non ita versat^{us} est, ut in ea sola ætatem omnem contrivisse censeas. Itaque ut nihil est illius quod non mirum in modum delectet omnes, ita me profecto quæ scripsit in pænodialecticos peculiari quadam voluptate perfundunt. Non ideo tantum (quanquam ideo quoque) quod illas ineptas argutias lepidis cavillis eludit, validis argumentis oppugnat, inevitabili ratione à fundamentis eruit atque subvertit, sed & præterea quod ibi video quædam illdem ferè tractata rationibus, quas & ipse mecum olim quum nihil adhuc *Vivis* legissem collegeram. Quæ mihi nunc non eo nomine placent in libello *Vivis*, quod meæ rationes ante anteferant mihi (solet enim placere, si quid afferre alios videmus quod nobis ante in mentem venerat) sed quod mihi plaudo quando quod ante suspectum habueram, nunc parum aptè diceretur, nunc confirmor haud inficium esse, postquam *Vivis* quoque video placuisse. Jam illud me capit ac delectat maxime, quod quum videam idem argumentum utriusque nostrum animum & cogitationem occupasse, tum sic utrique tractatum, ut quanquam & fusiùs ab illo & elegantius, tamen in nonnullis non tantum res easdem afferamus, sed propemodum eadem etiam verba, sic mihi libenter blandior, quasi cognati quippiam syderis, animos inter sese nostros occultà quapiam vi & conspiratione conciliet. Hoc illi gratulor quod tantum habet locum apud Cardinalem suum. Spero fore ut illius numinis favor iniquitatem fortunæ corrigat, quæ solet in eos esse pessima quicumque merentur optima, & tanquam literis ac virtutibus invidens, indoctos ferè atque improbos beneficiis suis evehere. Verùm Cardinalis (cui beandi quemvis tam facilis ferè quàm ipsi fortunæ saculus est) homini tali, quem inter penitissimos adscivit, cui tantum eruditionis eximie (quæ nunc haud paulo clariùs quàm ipso dignitatis fulgore splendet) acceptum fert, non insigniter esse beneficus, neque pro insigni suâ bonitate volens, neque sine insigni apud posteros quoque traditione potest. Vale mi *Erasme* charissime quem ego spero fore ut *Caletis* propediem præsens præsentem in hoc Regum congressu complectar. Hodie appellit Imperator. Cras summo mane Rex in occursum prodibit, imò fortassis hac ipsâ nocte quæ jam nunc appetit. Non credas quanto gaudio non dico Regis ac Procerum, sed populi quoque sit acceptus nuntius per quem constabat Imperatorem hoc appellere. Iterum vale, & *Cantuaris* pridie Pentecostes.

Quiddam est mi *Erasme* de quo si mihi notus esset *Vives*, admonerem illum. Nunc quoniam haud certus sum quo animo acciperet ab ignoto

A tam importunum officium, ipse potes per occasionem submonere, esse in *adibus legum* atque item in ejus *somnio* (quod alioqui multorum superat pervigilans vigilas) abstrusiora quædam quàm ut pateant nisi doctissimis, quum fuerit in rem literariam utile, illius omnia quàm plurimis intelligi: ei rei vel explicando, vel adjectis in margine brevissimis scholiis, facile maderi fuerit. Addet item plurimum lucis declamationibus, si brevibus historiæ summam complexus vel unâ pagellâ præponat. Iterum vale, Anno millesimo quingentesimo decimonono.

Erasmus Rot. Thomas Mero suo S. D.

Næ ad istius exemplum perversissimo judicio *Epist. 38.* videmus esse parum vulgus. Corpori liberorū a anxie prospiciunt, animi possessionibus neglectis, cum frustra, imò cum suo malo possideat opes, qui nesciat uti. De puero nec ago gratias, nec tu novi quicquam fecisti, cum nunquam non sis tui similis. De *Lodovici Vivis* ingenio gaudeo meum calculum cum tuo consensire. Is unus est de numero eorum, qui nomen *Erasmi* sine obscuratur. Nec alii tamen magis faveo, & te hoc nomine magis amo, quod huic tam candidè faves. Est animo mirè philosophico. Heram illam, cui sacrificant omnes, litant per pauci, fortiter contemnit. Et tamen tali ingenio, talibus literis non potest deesse fortuna. Non alius magis idoneus, qui profliget Sophistarum phalangas, in quorum castris diu mernerit. Adero *Caletis* si valetudo suppetet, ut amicis omnibus extremum complectar, ac vale dicam. Bene vale amice incomparabilis. Anno millesimo quingentesimo decimonono.

Erasmus Rot. Paulo Ritio S. D.

Libellus tuus eruditissime *Riti* me paulò *Epist. 39.* liquorem reddidit negotio *Caballistico*: quamquam antehac non eram admodum infensus, siquidem ignoscendum arbitror, ut humanum vitium, si quisque faveat iis studiis, in quibus & plurimum insumpsit temporis, & se præcipuè valere confidit. Cæterum istos quis ferat, qui quicquid non intelligunt tam acerbis, tamque pertinacibus odiis persequuntur? Neque verò uno nomine mihi placuit opus. Eruditio quæ tibi perpetua est, hic mihi non potuit esse nova. Sed imprimis arrisit candor ille & perspicuitas, quæ rem ita ponit ob oculos, ut cæco quoque possit esse conspicua. Arrisit animus iste Gratiis & amicitis natus, qui tanto studio metuit hominis eruditissimi innocentiam, adversus impudentissimos sycophantas. Arrisit denique te, hoc est absoluto veròque philosopho, digna moderatio: quæ sic fortiter patrocinaris amico, ut à convitiis in adversarium temperes, magis reputans quid te, quàm quid illo dignum esset. Nam brevitati non perinde faveo, cum mihi licet occupatissimo perlectum opus famem sui reliquerit. Bene vale doctiss. *Riti. Agrippina*, Anno millesimo quingentesimo vicefimo.

Erasmus

transfundere, quasi ille quod talis vir evalisset non-
nihil deberet meis lucubrationibus. Deinde nar-
rabas isthic esse complures qui mea summo studio
complecterentur, melius esse nonnullos, qui pari o-
dio averterentur & *Erasmo* ipsum, & *Erasmi* li-
bros: atque in hoc numero quendam fuisse te quo-
que priusquam nostra legeres, verum evolvendis
ac perscrutandis nostris voluminibus, sic esse transfor-
matum in alterum hominem, ut nullius scriptis æ-
que delecteris, atque unice jam ad amicum illum pri-
us execratum *Erasmum*. Sub hac veluti jam fa-
miliaritate nonnulla mecum contracta, duo quæ-
dam rogas: primum ne quid *Græci* sermonis ad-
misceam scriptis meis, ne lector ejus linguae rudis
aliene unde inde ne patiar ut *Gallia* sibi me asse-
rat, sed ingenuè fatear *Bataviam* esse *Germania*
partem, videlicet ne rapta gloria fraudetur. Ad
quæ, ut paucis idque præpostero respondeam ordi-
ne; Primum mihi non admodum referre videtur,
quo quisque sit loco natus, & inanem quandam
gloriam arbitror, si civitas aut natio se jactarit,
quod unum aliquem genuerit, qui suis studiis non
patriæ præditiis magnus & celebris evaserit. Justius
glorietur quæ magnum fecerit, quam quæ ge-
nerit. Atque hæc ita loquor, quasi quicquam
sit in me, de quo possit sibi placere patria. Mihi sa-
tis est si non pudeat illam mei, quamquam *Peripa-
teticum* non prosum improbat ejusmodi gloriam,
quæ calcar addere possit ad honestarum rerum æ-
mulationem. Hujusmodi si quid esset in me, opta-
rim ut non *Gallia* modo ac *Germania* me sibi u-
trinque vendicarent, sed singulae regiones, singulae
urbes *Erasmum* sibi certatim assererent: utilis esset
error, qui tam multos ad honesta provocaret. An
Batavi sint mihi nondum satis constat. *Hollandum*
esse me negare non possum, eâ in parte natum, ut
si cosmographorum picturis credimus, magis ver-
gat ad *Galliam* quam ad *Germaniam*, quamquam
extra controversiam est, totam eam regionem in
confinio *Gallia Germaniae*que sitam esse. Quod ali-
quoties nonnihil *Græcis* meis scriptis admisceo,
non solum id facio doctorum pene omnium ex-
emplo, sive veteres sive recentes expendas, sed et-
iam multò, ut opinor, moderatius exteris. non-
quam certe sine causa. Sunt quædam, quæ nisi *Græ-
ce* dicantur, aut emphasis vim, aut allusionis jucun-
ditatem, aut schematis gratiam perdunt. Quin
incidunt interim, quæ nolim protinus à quovis in-
telligi. Et haud scio an expediat passim aliquid as-
pergi sermonis *Græcissimi*, quo magis omnes com-
pellantur etiam ad linguæ, multis modis necessa-
riæ, cognitionem. Etenim si par esse judicas ideo
me in totum abstinere à *Græcis*, quod sit à qui-
bus non intelligar, eadem operâ verabis, ne *Latine*
scribam, quod plurimi sint qui *Latine* nesciunt: &
tamen non inficior esse locum, ubi charitas se de-
misit ad captum simplicium, verum his quatenus
sit indulgendum, non est hujus temporis per se-

A qui. Semper illis est adnitendum, ut ad meliora
proficiant. Porro complures esse vehementer in-
tensos nobis nostrisque studiis, etiam si tu non
scripsisses, tamen quotidianis rumoribus abunde
discimus. Neque enim isthic solum, verum etiam
passim in omnibus pene oppidis atque hic deique
Leptini tui ordinis sodales, & horum symmachii
Carmelita, tam stolidè debacchantur apud impe-
ritam multitudinem in optimas literas, nonnun-
quam & in nomen *Erasmi*, ut me sanè pudeat re-
ferre, quæ illos non pudet dicere. Atque hæc impu-
tarem privatæ stoliditati paucorum, nisi id tam
passim facerent, ut ex composito facere videantur,
tam impudè, ut patrum plebisque consensu geri sit
verisimile. Nam si non pudet evomere tam insul-
sas nenas, tam vana, tam atrocia convicia in his
concionibus, quæ doctrinæ Evangelicæ dicuntur
sunt, quid est illos effurire apud stultas mulier-
culas, apud deliros senes, apud superstitiosos idio-
tas, apud simplices adolescentulos, quibus gravis est
& oraculi instar illorum autoritas. Atque utinam mi-
hi *Petro*, contingat omnibus, quod tibi scribis usi ve-
nisse. Id non tam meâ propriè referreret, quam pub-
licè vestri ordinis, cui tales rabulæ non levem con-
citant invidiam, ut ne commemorem interim,
quod & populum derationis rabe inficiunt, quæ
non alla lues capitalior, & sacri sermonis elevans
autoritatem. Bene habet, quod uti scribis, jam vi-
dus es, expugnatus es, transformatus es. At mecum
interim quam bellè agitur, in cujus immeritis
famam, ut est conjectandum, digna atque indigna
loquutus es. Qui religionem absolutam profiten-
tur, hoc diligentius oportet à linguæ virulentia
temperare, quod hac ratione, ut facillimum est la-
dere, ita difficillimum est mederi: & tamen ferè
videmus, qui placulum esse ducunt vesci carnibus,
aut aliter cingi, morbum hunc longè sceleratissi-
mum pro ludo habent. Sunt hic duo vestri sodali-
tati, alter Theologus, alter Theologiæ candidatus,
quos si velim ulcisci, non aliâ viâ magis conveniat,
quam mandando literis, quæ illi mirè sibi placent,
quotidie vociferantur in nomen & studia mea,
in quibus nihil omnino sapiunt. Est & *Carmelita*
quidam Theologus Coryphæus, quem nunquam
sui podet, cum quotidie videat se publicè rideri à
omnibus. Jam quemadmodum magnopere
faveo gloriæ *Dionysii* mei, quem ob eximias ingenii,
doctrinæ, facundiaque dotes, ne tum quidem edisse
poteram, cum à malis choragis adversum me sub-
ornaretur: ita non video quid illinc mihi debea-
tur laudis, nisi fortasse quod olim adolescentem
hortatus sum ad meliora studia, & lucubrationi-
bus meis vel incenderim nonnihil illius studia vel
adjuverim. Aux ego fallor, aut illi succedet, quod
nos parum feliciter conati sumus. Bene vale, me-
que tuis precibus *Christo* commenda. *Lotarii*
Calend. Octob. Anno millesimo quingentesimo
vicesimo.

DES. ERASMI ROT. EPISTOLARUM LIBER DECIMUS QUARTUS.

Laurentio Campegio Card. Eras. Rot. S. D.

Epist. 1.

Decretum erat hyemare *Roma*, cum aliis de causis, tum ut locis nonnullis Pontificie bibliothecæ præfidiis uterer, apud nos enim sacrorum voluminum *Græcorum* magna penuria. Nam *Aldina* officina nobis præter profanos autores adhuc non ita multum dedit. Sed hi crebri Regum congressus, à quibus meâ referebat non prosum abesse, nos hîc remorati sunt. Itaque quod nunc non licuit, *Christo* favente in proximum annum moliemur. Mihi libebit vel totum hoc ætatis, quod superi volent superesse, *Roma* peragere: ubi bonis studiis non solum tranquillitas est, verum etiam honos. Hæc regio tamen inmiscet indies: tamen nondum omnino exuere potest sylvestre ingenium. Et habet antiqua barbaries pertinacissimos suæ factionis propugnatores. Ac meâ sententiâ peccatur utrinque. Qui favent melioribus studiis, malunt ut hostes irrumperere, quàm ut hospites paulatim in societatem & amicitiam coalescere; malunt veteres colonos suis finibus depellere, quàm commutatis utrinque bonis, utrisque consulere. Contra, qui sibi stultissimè persuaserunt se bonam existimationis suæ partem amissuros apud populum, nisi funditus extinxerint eas literas, quas ipsis nec didicisse contigit, nec vacat discrete, tam virulentis, tam solidis conviciis in eas debacchantur publice, privatim, etiam in sacris concionibus: ut me pudeat recensere, quæ illos non pudet apud promiscuam multitudinem designare, in linguas, in bonas literas, quas tanti faciunt, tum optimi quique Principes, tum ipse *Leo* summus amictus non religionis modo, sed & eorum studiorum, quibus intelligit, *Christianam* philosophiam, vel illustrari, vel propagari, vel constabili. Atque hæc agunt devotis animis conjurati, & quod est sceleratius, ad rē execrandam abutentes sacris concionibus, quas magis refert ad publicos mores potius esse, quàm sacrosanctam Synaxim. Siquidem hanc qui indignè tractat, uni sibi perniciosus est. Cæterum qui loci autoritate, qui populi docilis credulitate, non ad *Christi* gloriam, sed ad suos affectus abutitur, & multorum animos divinæ doctrinæ pabulum expectantes, fraudat & inficit suo veneno, & sacre concionis elevat autoritatem. At isti non contenti in optimas literas digna atque indigna dicere, sæpenumero non verentur e sacro suggesto famam eorum incescere, quorum indostriâ putant hæc studia provehi: inter quos cum primis ponunt *Erasmum*, qui si negem me favere politionibus literis, planè mentiar: Sed ramen ita faveo, ut velim eas servire gloriæ *Christi*. Hujus fabulæ præcipui sunt actores quidam e sodalitate S. *Dominici*:

qui ordo ut multos & olim habuit, & nunc, opinor, habet viros eruditione pietatēque præstantes: ita mirum videri non debet, si in tot hominū millib⁹ existant illorum multum dissimiles. Hi ascitis sibi nonnullis ex eorū grege, qui se nescio quare *Carmelitas* appellant, me sibi fingunt hostē, cum nemo magis faveat veræ religioni. Veneror & exosculor *Christianā* pietatē, in quocunq; cultu, in quocunq; pallio sese protulerit veris indiciis, sive pollo, sive candido, sive lineo, sive lanco, sive fusco sive flavo. Quod si quando per occasionē aliquid dicitur in vicia monachorū, non magis quàm est eos commoveri, quàm ordo sacerdotum commoveretur, quoties aliquis præscribens boni sacerdotis imaginem, ostendit quantum ab hac absit sacerdotum vulgus, aut Principes, quoties illorum vicia tanguntur. Atqui si cui ordini parcendum est, inprimis parcendum erat Sacerdotali, quem ipse *Christus* instituit, & cujus ipse pars fuit. Parcendum erat majestati Principum, quæ sæpius irritata, gravem perniciem excitat mortalibus. Atque ut in totum mihi placet, nullum omnino ordinem sediciosius ledere, ita nimium sibi tribui postulant, qui cum sibi nihil non permittant in alios, palam etiam ac publicitus mentientes in famam alienam, eaque, vertentes in hæreses, aut certè odiosissimè calumniantes, quæ nec intelligunt, non patiantur ordinem suum nominari, nisi cum honoris præfatione: & totus *Dominicalium* ordo conjuret in eum, qui inter amiculos queratur sibi furto sublatam pecuniam, aut consupratam uxorem, ab ejus ordinis sodali. Divus *Hieronymus* quot locis depingit vicia monachorum ipse monachus? Ut satyrico sale defricat monachorum ac virginum vitam? & tamen huic non succenset *Paula*, non succenset *Eustochium*. Neque mihi tamen unquam sumo, quod sibi sumit *Hieronymus*. Nullum ordinem incesso, nullius nomen perstringo, cum ipsi frequenter à meo nomine non temperent. Tantum locis aliquot demonstro, quibus in rebus fita sit vera religio: nec usquam attingo ea dedecora, quæ vulgo narrantur à multis, non sine pudore eorum qui verè favent illorum instituto. Hic igitur est fons ac seminarium hujus totius tragœdiæ, immedicabile odium linguarum, ac bonarum literarum. At subinde variantur scenæ, variantur histriones & personæ: sed ramen eadem agitur fabula. Hinc illa tempestas in *Joannem Renschlinum*, & fidei defendendæ prætextus cum revera nihil aliud quàm uni stomacho vindicta peteretur. Cum res nondum satis ex animi sententiis succederet, & prodissent, malis ut videtur avibus scripta quædam *Martini Lutheri*. Statim illis crevit animus ex illimanibus sibi telum esse portedum, quo simul & linguas & literas politiones, & *Renschlinum*, & *Erasmum* conficerent. Non dico huic animum fuisse

Thg-

Theologis omnibus, sed hoc fuisse consilium primis illis hujus fabulæ autoribus, vel illud testatur, quod aliquot ejus farinæ, mox passim velut ex composito dato signo, miris modis vociferari ceperunt in optima studia, *Lutheri* nominis, quod quam odiosissimum reddere conabantur, communi invidia dergravantes, clamantes ex his literis nasci hæreses, schismata, Antichristos, quæ videmus plurimum & decoris & præsidii religioni nostræ contulisse: quod & Brevibus suis fatetur *Leo* summus Pontifex; & si literis suis non testatur, tamen ipsa re testificatur, nullos magis ornans fortunis atque honoribus, quam viros harum literarum peritiâ præstantes. Porro cum me non fugeret, quorsum illi tenderent, nimirum ut res naturâ disjunctas uno fasce involverent, & dictis ac scriptis, privatim ac publicè restatus sum, nihil esse commune *Reuchlini* cum causa *Lutheri*, nihil mihi cum utroque, nisi quod plusculum erat cum *Reuchlini*, cui cum mihi unum aut alterum intercesserat colloquium, & commune studium provehendi linguas, ac bonas literas, & ex hujus libris olim nonnihil didici, cum *Lutherum* mihi, nè de facie quidem unquam sit notus, nec eo progressus sit in linguarum aut peritioris literaturæ peritiâ, ut hujus causa quiquam pertineat ad eorum studiorum fautores. Hæc opinor non ignorabant isti: sed quærebatur ansa quâ privatum odium suum possent ulcisci. Ea quoniam non data est, agrè ferunt: & nihil non comminiscuntur, quo me apud ignaros rei, vel in odium, vel in suspensionem adducant. Primum una altera præfatio *Lutheri* libris admixta, paulo *Latini*, satis erat illis argumenti, *Lutherum* meâ operâ adjutum fuisse in conscribendis suis libellis, in quibus nè apiculus quidem est meus. Quasi vero desint *Vuitenbergæ*, qui possint *Latine* scribere: nè quid dicam de reliqua *Germania*. Hic ipsi sciunt me nihil confingere, & multa silentio præterire, nè quos offendam nimis irritabiles. Sub hæc prodiit epistola quædam ad *Lutherum* mea: mox altera ad Cardinalem *Moguntinum*, utraque typis excusa. Quâ quidem in re non queo satis admirari consilium quorundam qui statim evulgârunt, quod ego cerâ obsignatum scripseram uni legendum. Unde mihi suspicio est id factum inimicorum operâ, undique captantium unde possint lædere. Nam ea quam scripseram Card. *Moguntino*, prius excusa circumferebatur vulgo, quam obsignata ad illius manus perveniret. Prior illa primum inter episcopos & aulicos hic circumferebatur: quæ videlicet planè convinceret *Erasmum Lutherana* doctrinæ fautorem esse. Deinde *Romano* etiam Pontifici delatam ex *Hieronymi Aleandri* literis colloquioque cognovi: cum ea magis declarat me non favere scriptis *Lutheri*: nisi quis perperâ interpretetur omnia. Ex universis *Lutheri* libris non perlegi duodecim pagellas, atque eas etiam carptum: & tamen ex his degustatis verius quam lectis, videbâr mihi deprehendere dotes naturæ raras, & ingenium pulchrè accommodum ad explicandum juxta veterem morè arcanas literas, ad suscitandû Evangelicæ doctrinæ scintillam: à quâ & publici mores orbis, & scholæ nimium jam indulgentes argutis magis quam necessariis quasiunculis, vehementer prolapsæ videbâtur. Audiebâ eximios viros probatæ doctrinæ probatæque religionis sibi gratulari, quod in hujus viri libros incidissent. Videbâ ut quisque esset integerrimis moribus, &

A Evangelicæ puritati proximus, ita minimè insensum *Luthero*. Porro vita predicabatur, & ab iis qui doctrinam non serebant. Caterum de spiritu viri, de quo solus Deus potest certo judicare malui, sicut par est in bonam partem esse propensus quam in malam. Postremo mundus veluti jam peritatus hujus doctrinæ nimium urgentis ad humanas vel commentationunculas, vel constitutionunculas, sitire videbatur vivum illum, ac purissimum laticem ex Evangelicis & Apostolicis haurium venis. Ad hoc præstandum mihi videbatur ille, & naturâ compositus, & accensus studio. Sic igitur favi *Luthero*, bonis illius favi quæ in illo vel videbam, vel esse credebam. Imò non illi favi, sed gloriæ *Christi*. Et tamè in eodem videbam, quæ mihi nonnullam sollicitudinem, ac suspensionem incuterent. Proinde cum ille me suis literis ultro provocaret, statim arreptâ occasione, diligenter admonitorui, quid ab illo virari vellem, ut correctum ac purgatum illius ingenium, magno cum fructu, magisquæ cum gloriâ simul ac lucro *Christi*, instauraret nobis philosophiam Evangelicam jam penè frigescentem. Quod si præstitisset, non dubitarem fore, quin hujus propositi *Leonem* ipsum haberet in primis fautorem, cui nihil arbitror esse antiquius, quam *Christi*, cujus vices interim gerit, gloriâ, & gregis concrediti salutem. Vide quæso, an hæc sit epistola, *Luthero* faventis: si quid ille scripsit adversus doctrinam aut pietatem *Christianam*. Quoniam in illius scriptis mox offenderat nescio quid sævum & austerum, nec satis referens mansuetudinem spiritus Evangelici, admonui ut ad exemplum *Christi*, & apostolorum cum omni mansuetudine deceret ea quæ ad ad veram pietatem attinent. Id quo majore cum fructu posset, admonui ut parceret *Romano* Pontifici: cujus auctoritatem expedit haberi sacrosancatam, parceret Principi in celsitudine, qui conviciis attracti, aut intempestivius admoniti, non solum non redduntur meliores, sed exacerbati perniciosas aliquoties excitant tempestates, sitque ut & monitori sua pereat auctoritas, interim & vita, & monito suis fructus. Si quidem ut veritati nunquam fas est adversari: ita celare nonnunquam expedit in loco. Semper autem plurimum refert, quam intempestive, quam cetero modo & attemperate eam proferas. Quædam inter se farentur Theologi, quæ vulgo non expediat efferri. Et sæpe sanat admonitio tempestiva, blanda ac civilis, quos perderet sæva & intempestiva objurgatio. Non enim hic adducam, quod *Plato* perspexisse videtur, multitudinem promiscuam, & imperitam, non posse contineri in officio, nisi nonnunquam furo doloque bono fallatur. Sed ea res ut virum integrum desiderat, ita desiderat egregiè prudentem. Admonui, nè scholas aut ordines omnino contemneret, sed civiliter admoneret, quid mutari vellet: ut in his quæ longo usu magis, quam recto judicio recepta sunt, densis ac solidis argumentis uteretur potius, quam asseverationibus. Et quoniam non ignorabam ingenium *Germanicum*, neque nescirem eum quorundam scriptis immodicè mordacibus irritari, admonui, nè convicium convicio regeret: sed aut in totum negligeret, aut argumentis responderet: à maledictis omnino temperaret. Ad hæc quoniam verebar nè tanta libertas, exiret in tumultum, admonui, nè quid arroganter aut factiosè vel diceret vel faceret. Postremo excuteret animum ipse suum: de quo meum non esset judicare, nè quid esset corruptum

quo pacto possit hostis opprimi minimo dispendio militum, imò qui monet tentandum, an hostis sine *Martii* alea possit ad deditionem adigi? Si bene consulit Reipub. qui mavult hostem servari quam periri, quâ fronte reprehendunt, qui idē velit à Theologis fieri? Et hæc loquor, fingens interim quod mihi non constabat, *Lutherum* erroris esse magistrum. Et tamen sic admonui, quid mihi videretur optimum factu, ut nihilo secius liberum aliis facerem, suo uti consilio, si magis probaretur. Videbam hoc ulcus non sine periculo tangi apud plebem promiscuam, in qua plurimi sunt, quos onus confitendi male habet, nullum libentius excusuros, si sensissent Theologum ac probatæ vitæ virum, in hac esse sententia. Et tamen incertum est etiamnum, an in scriptis suis hoc senserit *Lutherum*. Deinde quid aliud quam nobilitabant ejus libros ejusmodi clamoribus, ante perpaucis notos, & eos irritabant ad legendum, qui nunquam alioqui fuerant lecturi? magna cum utilitate bibliopolarum: qui tanto felicius distrahebant suos codices, quanto isti vociferabantur impotentius. Atque interim nec populum docebant, nec *Lutherum*. Unde doctores tanto gloriantur, nisi ut doceant? Qualis qualis erat *Lutherus*, certe humanius erat sanare, quam extinguere. Olim pro convictis etiam maleficis intercedebat episcoporum autoritas. Tantum abesse debent ecclesiastici viri à perdendi libidine. *Augustinus* pro *Donatistis*, qui haud scio, perniciosiores nē fuerint hæretici, an faviores latrones, quos sciebat insidiari suo capiti, apud Imperiales præfectos intercedebat, nē sciretur in illorum corpora. Nimirum vir optimus eos respicere cupiebat, perire nolebat. Superesse volebat, qui possent respicere, & superesse volebat etiam suo periculo. Olim audiebatur hæreticus, etiam cum reverentia, id quod ex *Augustini* libris patet, & tamen tum temporis hæretici convicti, & in errore persistentis, pœna nihil aliud erat, quam semotio à communione orthodoxorum. Nunc nulla proscriptio favior est, quam hæresis crimen. Et tamen nihil facilius habent in ore isti, nescio qui, qui munus episcoporum sibi vendicant, quorum aliquot scio his esse moribus, ut mihi nē pils quidem viderer melior, si suâ sententiâ me pronuntiarent orthodoxum, ut ingenuè quod sentio dicam. Laudatur sapientum quorundam consilium, qui sceleratissimis etiam ignosci cupiebant, quod negarent perpendendum quid illis esset dignum, quorum factis nullam satis dignum supplicium excogitari poterat, sed quid postularet dignitas *Romani* nominis, quid suaderet utilitas publica. *Paulus* ubique patitur pseudopostolis, nē provocari gravius etiam læderent teneram adhuc, ac recentem Evangelicam doctrinam. Quanto minus conveniebat sic illic favere in eum, cujus vita prædicabatur ab omnibus, cujus scriptis tot egregii proceres, tot eruditi, tot pii delectabantur? Quod si *Lutherus* talis fuisset, qualem illi videri volebant nullum poterat dari consilium, quod magis & gravaret illum, & Theologorum victoriam illustraret. Illi totum *Lutherum* cupiebant extinctum. Quod si hominis vel error, vel pertinacia merebatur extrema remedia, quæ tandem tentatis omnibus adhiberi solent membris deploratis, nimirum hac ratione totus *Lutherus* aboleri poterat, si prius exemplum fuisset ex animis

A hominum, mox etiam in bibliothecis, idque citra tumultum orbis *Christiani*. Ex animis eximi poterat, si dogmata illius solidis argumentis, ac divinæ scripturæ testimoniis refellissent ii, quos & eruditio non vulgaris commendabat, quosque spectata vitæ integritas vindicabat à suspitione corruptelæ. Gravis est, ut esse debet, apud omnes *Christianos Romani* Pontificis autoritas, sed ea quo plus habet ponderis, hoc magis circumspiciendum. nē privatis affectibus quorundam nimis indulgeat. B hoc minus illi sunt contemnenda doctorum ac piorum hominum tacita iudicia. Siquidem illud non verebor in genere dicere, Nullos magis officere Pontificis dignitati, quam qui illi vel stultè favent, vel corruptè. Quis enim nescit *Romani* Pontifici esse, quo vel perdat, vel terreat quos velit? Sed quod nunquam fuit Imperium tam instructum, quod solus meritis reddiderit diuturnum? Ipse Deus amari quoque voluit, non solum timeri. Proinde ut dicere corperam, quo gravior est ac latius patens Pontificis autoritas, quo res est atrocior, hoc erat meâ sententiâ lentius ac moderatius agendum. Hoc si solus suavissem, non eram, opinor, reprehendendus. Nunc hac parte video mecum sentire, si qui sunt cordati, non hic solum, verumetiam *Roma*, non tantum apud profanos, verumetiam apud Theologos, atque adeo apud ipsos *Dominicos*. Ex his quibus damnatus *Lutherus* placet, sic damnatus non placet. Non enim hic excutiam quales sint, per quos potissimum agitur hoc negotium, non referam pro damnatis *Lutheri* dogmatis, quæ nobis inferant, fortassis ut nunc sunt res mortaliū, longè ruciora, sed si quis pietatis Evangelicæ negotium spectet, non paulo perniciosiora, quæ nec ii ferunt Theologi, qui alioqui *Lutherum* omni machinarum genere adoriuntur. Hoc igitur meum consilium hætenus modo favit *Luthero*, nē præter meritum, nē præter jus, nē per tumultum, ac magno orbis tumultu opprimeretur. At multò magis favere videbatur dignitati *Romani* Pontificis, auctoritati ordinis Theologici: cujus iudicia oportet esse gravissima, & mores quam maxime sedatos, & ab omni suspitione Rulitiz, invidentiz, avaritiz, ambitionis, odii, adulationis, cæterarumque cupiditatum, quæ nobis iudicium adimunt, remotos. Ut nemo minus favet *Romano* Pontifici, quam qui favet imprudenter, qui favet corruptè: ita nemo magis officit nomini Theologico, quam qui hoc agunt, ut Theologos faciant, vel adultores vel tyrannos. F *Moses* non dubitavit sequi consilium *Jethro* sacerdotis, & mihi pro fideli consilio indignatur, cui tamen per me liberum erat non parere. Si verum audire cupimus, sit cui que liberum suam dicere sententiam, sit venia vel malè consulenti, modò id fiat animo sedulo. Quod si huic præmium est mitra, illi magnam malum, quæ spes est cognoscendæ veritatis? Ex tot Academiis duæ duntaxat damnarunt aliquot *Lutheri* paradoxa. Nec hæ profus inter se consentiunt, imò nec alterius Theologi inter sese profus consentiunt. G Expectabatur sententia *Parisiensis* Academia, quæ semper in re Theologica non aliter principem tenuit locum, quam *Romana* sedes *Christiana* religionis principatum. Cum hujus expectaretur iudicium, an mihi frandi esse oportuit, etiam si favissem quibusdam *Lutheri* dogmatis? Nunc nihil unquam illius intatus formæ, etiam cum liceret, tantum illorum

rum præcipitatum ac tumultuosum iudicium improbavi, qui displicuerunt & iis, qui *Luthero* advertebantur. O novum *Lutheranum*, primus *Lutheri* libros hæcenus certe damnavi quod viderentur spectare tumultum, a quo ego semper & constanter abhorui. primus oblitui, ne locubrationes illius ederentur, penè solus omnium illius libros non legi, solus nihil unquam illis sum consensum defendere, nè inter pocula quidem, ubi quod instituitur, in vino scribi solet. Semper hortatus sum, ut qui possent disputarent adversus *Lutherum*, scriberent adversus *Lutherum*. Id ubi *Levanti* ceptum est, constanti vultu probavi, quod utinam non fecissent præposterè. Exiit duarum Academiarum præjudicium adversus *Lutherum*. Prodiit Bulla terrificæ *Romani* Pontificis titulo. Exiit sunt codices. Clamatum est apud populum. Res odiosius agi vix potuit. Bulla visa est omnibus inclementior, quam pro lenitate *Levi* nostri, & tamen huius sævitæ non parom additum est ab iis, qui rem exercebantur. Nullus interitus vidit *Erasmum*, aut inquietum, aut solito tristiorum. Quæ *Sylvester* Priester scripserat adversus *Lutherum*, a nemine hæcenus audivi probari, vel ex eorum numero, quibus *Lutherus* est invisissimus. *Augustinus* Minorita minus etiam placuit quàm *Sylvester*. De *Thoma* *Radagmo*, quoniam degustavi duntaxat, nihil interea dicā. *Uaus* est *Levanti* vir, Scholasticæ Theologiæ non vulgariter etoditus, nec veteris illius rudis, nomine *Joannes* *Turbabotius*, ita publicè multis diebus disputavit adversus aliquot axiomata *Lutheri*, & disputavit ut Theologum decuit absque convitiis. Idem scripsit super hoc argumentum libellum, nec dubito quin eā moderatione scripserit, quā disputavit. Nemo vehementius admissus est, ut is libellus publicaretur, quam ego. Hæc nimirū ageret, qui *Lutheri* faveret errorib? Quid mihi necessitudinis cum *Luthero*? aut quid ab illo sperem præmiorum, ut ab eo stare velim adversus doctrinam Evangelicam? aut adversus ecclesiam *Romanam*, quam opinor a Catholica non dissentire? aut adversus Pontificem *Romanum* totius ecclesiæ Principem, qui nec episcopo meo peculiari velim adversari? Non sum tam impius, ut dissentiam ab ecclesia catholica, non sum tam ingratus, ut dissentiam è *Leone*, cuius & favorem, & indulgentiam in me non vulgarem sum expertus. Potremò non sum tam imprudens, ut obstitam ei, cui nec Regibus tutum est obistere, etiam si illius causa mihi parum probaretur, præsertim cum nulla spes esset boni fructus. Si corrupti mores *Romane* curiæ postulant ingens aliquod ac præsens remedium, certe meum aut mei similitudinem non est hanc provinciam sibi sumere. Malo hunc, qualis qualis est, rerum humanarum statum, quàm novos excitari tumultus, qui sæpenumero vergunt in diversum, atque peribantur. Qui mare admittunt in novas lacunas, sæpe falluntur, quod semel admissum, non ea fertur, quæ destinaret admissor, sed quò lubuit proripit sese, magno malo finitumorum. Ego sciens nec fui nec ero magister erroris, nec ullius tumultus vel dux, vel comes sum futurus. Affecerit alii martyrium, ego me non arbitror hoc honore dignum. Scio me quibusdā invisum non quod *Lutheranum* sim, nam hoc ipsum indignatur, quod *Lutheranum* non sim, sed iis qui nullis placent nisi stultis molierculis, idiotis, & superstitiosis. Nec prorsus aliis displicet *Erasmus* nisi

A quibus displicent bonæ literæ, & Evangelica veritas, hoc est, quos alia, ac ditata populi stultitia. Hæc pluribus ad te scripsi, ut si qui forte sunt isthic, qui me vocant in suspensionem, nè quid commovearis istorum calumniis, illud certissimum habens, ac persuasissimum, *Erasmum* & fuisse semper, & semper futurum *Romana* sedis, cui scio me multis nominibus obligatissimum, cum primis studiosum, habitorem pro adversario, quisquis illi adversatur. Atque utinam *Germani* maluissent prudentem aliquam rationem excogitare, negotium hoc *Lutheranum*, & ex dignitate *Romani* Pontificis, & ex publica tranouillitate componendi, quam procacibus ac seditiosis libellis, ulcus hoc per te satis atrox exasperare. Multorum gravium ac prudentum iudicio videbatur res feliciorum exitum habitura, si per graves doctos ac sedatos viros maiore moderatione minore sævitia fuisset acta, hoc est, si *Leo* Papa maluisset, hæc in re suam sequi naturam, cum aliorum affectibus indulgere. Sed ut cunctæ res cæpta est precor, ut *Christus* optimus maximus det exitum felicem omnibus. Ipsi gloriosum, *Leoni* splendorem & honorificum, cuius gloriæ pro mea virili nunquam sum defuturus, si quid tamen hæc valebunt literæ. Bene vale. *Levanti* Natali sancti *Nicolai*, Anno millesimo quingentesimo vicefimo.

Erasmus Roterod. Godofredo Rhodo *Stegrio* S. D.

D **V**T seriùs ad tua scripta responderim, *Rhodo* Epist. 2. charissime, turba me literis atque etiam libellis interpellantibus fecit, nè quam inhumanitatis, aut fastidii suspensionem de me concipias. Ingenium mihi meos labores, qui utinam aut tam utiles essent orbi, atque tam felices auctori, quam sunt numero. Sed quàm mihi displicui in tuo speculo, tam tuum mihi placuit ingenium. Neque enim illic te minus vidi, quàm meipsum, ac libentius tuam faciem contemplatus sum, quàm meam. Placuit ingenium sanum ac felix, sobrium, nihil habens ineptiæ, placuit candor ac modestia, placuit phrasis nec affectatione molesta, nec inanibus verbis redundans. Jam illud etià vehementer sum admiratus, te in carmine quo vix aliud legibus attrictius, tam commodè quod sentis eloqui, præsertim cum argumentum tractes & jejunum & inanimatum. Et hand scio an hoc consilio sumpseris sterilem & infelicem materiam, ne major esset ingenii tui gloria, qui potueris elephantum è musca facere. Nam illud mihi displicuit, quod immeritis & immodicis laudibus, nihil aliud quàm oneras *Erasmum*. Quanquā hoc jam adeo solenne est generi poetico, ut ceu iure præscriptionis id rectè facere videantur. Quod nisi fortuna tam iniqua esset, ut nemo possit à me ullum sperare officium, fortassis existerent qui suā suspensionem non minus te gravarent, quàm me: te qui me laudibus captasses, me qui laudibus huiusmodi delectarer. Quo magis miseret me tui, qui tantum laboris absque fructu susceperis, quandoquidem nè illud quidem gratiæ redditurum est à me, quod invicem sibi præstant ac referunt jumenta, mutuum scabentia. Nè tamen nihil omnino rependam officii pro tam candido animi tui in me studio, consulo, ut posthac bonas horas in melioribus libris colloces, nec unquam in manus sumere velis *Erasmi* denias,

venias, nisi quam nihil est bonorum voluminum: ad hæc si quando voles exercere stilum & exercere venam ingenii tui, deligas argumentum felicit. Vale mi Rhodæ, tam habiturus *Erasmum* faventem, quam tu de bonis literis bene mereberis. *Levanii*, Anno M.D.XX.

Erasmus Roterd. Thoma Limacro S. D.

Epist. 3. **N**on sine magno animi dolore audio ex amicis, valetudinem tibi factam incommodiorem: homini me hercle digno cum primis, quem nec senectus attingat unquam, nec morbus ullus. Sed quando hac lege nascimur omnes, nec sunt ullo pacto exorabiles *Parca*, enitendum est, ut quâ licet etiam à fati ipsi nobis sumus superstities. Porro ut æquioribus animis cedunt è rebus humanis parentes, qui viderint liberos suos ad aliquem vitæ statum erectos: ita non nihil est edictis vigiliis nostris, interim ceu prægustare, quid posteritas de nobis sit judicatura. At tu si mihi permittis, ut liberè tecum agam, sine fine premis tuas omnium eruditissimas incubrationes. ut periculum sit, nè pro cauto modestoque crudelis habearis, qui studia hujus seculi tam lentâ torques expectatione tuorum laborum, ac tam diu fraudes desideratissimo fructu tuorum voluminû. Fortasse terret te nostrum exemplum, sed etiam atq; etiam vide, dum studiosius vitas nostram culpam, in diversum deflectas. Deme quicquid tibi andes polliceri, scito semper fore promptissimum. Bene vale vir optime, idemque doctissime. *Brugii*, Natali divi *Bartholomæi*. Anno M.D.XXI.

Erasmus Rot. Thoma Lupsæto S. D.

Epist. 4. **V**t acerbus mihi fuit minor de morbo tuo, mi *Lupsæto*, ita vehementer gaudeo te nobis reviviscere. *Colæti* nostri vitam Epistolâ complexus sum, si parum graphice videbitur expressus, tibi partim imputabitur, qui me parum ad plenum instruxeris viri coloribus, quod quidē nemo te melius poterat. Porro quod ad ejus viri formam velatiq; præscriptum vitam instituis, non possum non vehementer probare, modo delectum adhibeas. Probum quidem exemplar tibi proponis, sed in optimis præcipua sunt imitanda, nec ea tamen nisi accommodata. Nec enim omnibus omnia congruunt. In illo præcipuum erat, quod synceram *Christi* philosophiam è purissimis Evangeliorum haustam fontibus gratis impartiri populo: ut non absque munimine videatur illi contigisse gentile cognomen. Siquidem *Colebath Hebraei* dicitur *crucianator*, quem *Græci* vocant *eclesiastan*. Eam ad rem si te toto studio contuleris, aut ego planè fallor, aut *Colæto* non inferior evades. Ceterum quod illius exemplo tibi cernis in totum interdici, equidem non approbo, nec in illo probabam. Quod si sentis corpori tuo pro vigore ætatis frenis opus esse, et sententiâ felicitas hoc præstabit moderatus usus cibi potusque, quam multa perpetuæque inedia. Bona continentix pars est, certo animo velle continere: huic si accesserit vehemens & assiduum studium sacrarum literarum, non erit opus carnificinâ jejuniorum, quæ fortasse promunt luxuriam juvenutis. sed ita premunt, ut senectuti tradant invalidam, atque ita coercent corporis calorem, ut lædant animi vigorem.

Optimæ matri tuæ precor *Mercurium* dextrum ac propitium, quæ cum tot monstris linguacissimis sola depugnat suâ linguâ: Quod si mihi hic decem essent isti similes propugnatrices, liceret in utramvis dormire aurem. Profectò unam arbitror dignam quæ repubescat. Optimo patri multam ex me salutem dicito. Cura ut quam optimè valeas charissime *Lupsæto*. Saluta *Guilbelmum* duos pari candore præditos, *Gerardum* & *Dancostrum*. Præterea *Gerardum* quondam *Colæti* economum. *Brugii* decimo Calend. Septemb. Anno M.D.XX.

*Beatissimo Patri Leoni ejus nominis decimo
Erasmus Roterdamensis S. D.*

Epist. 5. **T**amet si non metuebam, beatissime pater, nè tua bonitas impelli posset ad lædendū infontem, aut tua prudentia temere crederet improborum calumniis: tamen quoniam eam video tot negotiis ex toto undiq; orbe inundantibus pulsari, simulq; considero inauditam quorundā improbitatē, qui conjurarunt in bonas literas, nusquam cessare, nihil non audere, nullū non movere lapidē, arbitratus sum non nihil meâ referre, hac veluti antidoto præmonire sanctitatē tuā. oculatissimā quidem illam, sed pariter occupatissimam. Eisse video, qui quo magis cōmunirent factionē suam, conati sunt causam bonarū literarum causam *Reuchlini*, meamq; causam cum *Lutheri* causa conjungere, cum his nihil sit inter se cōmune. Atq; id semper tum oratione, tum scriptis edixi testatus sum. *Lutherum* non novi, nec libros illius unquam legi, nisi fortè decem aut duodecim pagellas, easque carptim. Ex his quæ tum degustavi, visus est mihi probè compositus ad mysticas literas veterum more explanandas, quando nostra hæc ætas immodicè indulgebat argutis magis quam necessariis quæstionibus. Bonis igitur illius favi, non malis, imò gloriæ *Christi* in illo favi. Ferre primus omnium odoratum sum periculum esse, nè res exiret in tumultum. à quo sic abhorui semper ut nemo magis. Proinde minis etiam egi cum *Joanne Frobenio* Typographo, nè quid operum illius excuderet. Scripsi tum crebro tum diligenter amicis, admonerent hominem, ut in scriptis meminisset *Christiane* mantueandis, serviretque semper ecclesiæ tranquillitati. Et cum ipse prior ad me scripsisset ante annos duos, amanter admonui, quid illum vellem evitare, cui consilio minam ille parnisset. Eam Epistolam audio delatam ad tuam Beatitudinem, in odium opinor meū, cum magis favorem tuæ sanctitatis mihi conciliare debuerit. Quid enim illic omitto, cuius non illum admoneam? Civiliter quidem illi facio, sed ita citius proficitur, quam austeritate, & ignoto scribebam. Posteaquam formam ac ceu regulam homini præscripseram, nè quid offenderet admonitionis libertas, subjicio: *Hæc scribo, non ut te adremoneam quid facias, sed ut quod facis, perpetuo facias*, videlicet imaginans illum jam sponte sua facere, quod illum facere volebam. Quod si mihi placuisset ea scribendi ratio, quæ prius utebatur *Lutherus*, quid opus erat illi tot verbis novam formam præscribere? Et tamen hunc locum scio quosdam impudenter ad calumniam detorsisse, sed magis illud quod adjeceram, hic esse plures illi faventes. Id sanè verè scripserā. Bonis illius hic favebant plurimi, non aliter quam ego

ego favebam. Hoc illum scire volui, non ut his fretus pergeret seditiose scribere, sed ut ad formam à me præscriptam moderaretur stilum, si vellet horum favorem esse perpetuum. Nomen Episcopi *Leodensis* quomodo admixtum sit demiror apud *Lypsenses*, qui nescio quo consilio epistolam arcanam evulgarunt, cum *Basilea* non fuerit additum. Illud verissimum est, illi nihil prorsus unquam fuisse rei cum *Luthero*, nihil magis quam mihi. Quod si maximè nomen fuisset additum, non alio sensu fuisset additum, quam modò tum interpretatus. Eam epistolam scripsimus ferme ante biennium, & res nondum ad hanc acerbitatem processerat, & ad disputationem erat provocatum. Siquisquam vel inter oculos audivit me *Lutheri* dogmata tuentem, non recusem vocari *Lutheranum*. At non imperii meo stilo hominem. Primum refellere non poteram, nisi prius semel atque iterum attentè legissem. Ad id mihi non erat ocium, plus satis occupato meis studiis. Deinde videbam rem esse supra modulum eruditionis & ingenii mei. Ad hæc nolebam Academicis in hoc occupatis, suam præripere gloriam. Postremo metu tot potentium virorum odium in me provocare, præsertim cum nemo mandasset hanc provinciam. Quare si quid isthic me calumniantur bonarum literarum hostes, in tua prudentia, meaque innocentia mihi certum est præsidium. Non sum tam demens, ut contra summum *Christi* vicarium ausim quicquam, qui ne peculiari quidem episcopo meo velim adversari. Non sum tam ingratus, ut tui in me plus quam paternæ indulgentiæ non respondere laborem. Hoc meum quaecunque est ingenium, *Christi* gloriæ, gregisque *Christiani* tranquillitati serviet. Quisquis erit huius adversarius, is & meus erit. *Luthero* ne tum quidem patrocinabar, cum utcumque liberum esset favere. Tantum impetendi modum improbabam, non *Luthero* consulens, sed auctoritati Theologorum. Videbam rem ex odio linguarum ac bonarum, ut vocant, literarum natam. Videbam acerbis odiis, & seditiosis apud populum clamoribus rem geri, quibus nihil aliud efficiebant, quam ut nobilitarent opera *Lutheri*, & vulgus hominum ad aviditatem legendi provocarent. Si prius refellissent *Lutherum*, & animis hominum exemissent, deinde libros exussissent, totum *Lutherum* citra tumultum orbis abolere poterant, siquidem id merebatur quod illi prædicant. Libera ac generosa ingenia doceri gaudent, cogi nolent. Hoc consilium pro Theologis adversus *Lutherum* faciebat, nisi quidam perperam interpretarentur. Deceveram hymenare *Rome*, consulturus in locis aliquot bibliothecam tuæ sanctitatis. Sed hi Principum congressus me remorati sunt, in proximam hyemem spero me adfuturum. S. T. incolumem tueatur *Christus* optimus maximus, *Leuani* Id. Septemb. Anno millesimo quingentesimo vigesimo.

Erasmus Roterodamus Joanni Shendelino
Literatori Memmingensi S. D.

Epist. 6. **G**abriel Stendelinus homo mihi multis nominibus charus, facile effecit, ut boni consulerem quod ignotus me tuis literis interpellaret. Plus ille potuit apud *Erasum*, nimirum ut, occupatissimus licet, si non rescriberet, certè resalu-

Aretet eum à quo sic esset ad amicitiam provocatus. Quod istic, ut ais, tantum tribuitur meis lucubrationibus, si vera prædicas, gaudeo meas vigiliis bonis aliquot addere calcar ad studium vitæ melioris, posteaquam adeo multos ad odium mei provocant. Tu fac, mi *Joannes*, ut gnaviter incumbas in provinciam quâ hætenus magna cum laude diceris obire. Neque perinde studio tibi sit digladiari cum veteris inscitiz *Hyperaspistis*, atque ut rudi docilique ætati melioris eruditionis ingenuæque pietatis seminarium infundas. Si Principes non admittunt sana consilia, si ecclesiæ Proceres autoramenta mundi præferunt *Christi* præmiis, si Theologi monachi; jam diu nimis adamatâ Synagogam non possunt relinquere, si populus a consuetis non potest avelli, superest tamen hæc una via, quæ ipsem bonam faciat fore, ut mundus aliquando sese referat ad frugem meliorem, si vinum novum in utres novos indatur. Emerget olim hæc seges, ac vel citra certamen opprimet hos non minus indoctos, quam indociles. Recte instituendis pueris, & in lucem edendis veterum scriptis paulatim evanescent istorum irreligiosa religio, & illiterata litera. Hæc igitur gratulare, ac bene vale. *Anderlaci* pridie Nonas Septemb. Anno millesimo quingentesimo vigesimo primo.

Erasmus Roterodamus Guilielmo Warano
Archiepiscopo Cantuar. S. D.

D**V**Bi cognovissem Card. *Ebor. Brugiscum* Ca. Epist. 7.
sare congressurum, eo me conculi, quo complures amicos illic & viderem & complecterer; quibus mihi nihil in vita, neque charius, neque dulcius. Bona quædam spes habebat animum meum adfuturum & episcopum *Reffensem*, sed ea fefellit. Librum quem Rex *Anglia* scripsit adversus *Lutherum*, vidi tantum, nondum accepi, tamen jam sæpe promisit Card. *Eboracensis*. Id suspicor ejus negligentia factum, cui datum erat hoc negotium. Quis non excolletur ejusmodi Principis animum, qui sic & ornet nostra studia, & religionem defendat? Olim summa pietas erat, si Reges armis tutari fuissent tranquillitatem *Christianam*. Hic ingenio calamoque propugnat, satis declarans, quid præstaturus sit, si res arma postulaverint. Confido fore, ut hoc pulcherrimum exemplum, & ceteri Principes studeant æmulari. Ac tandem opinor, pudebit sacerdotes ac monachos nihil scire sacrarum literarum, posteaquam viderint tantum Principem in his studiis eo progressum esse ut libris etiam editis Catholicæ religioni patrocinetur. Ex Procerum præcipue *Montjoii* narratione, certo persuasum habeo, librum ipsius *Marti*, quod aiunt, confectum esse. Nec dubito quin illo felicissimo ingenio sit dignissimus, quod mirè valet, quocumque sese intenderit. Quâ de re plura scribam, ubi volumen petlegero. Video tempestatè esse multo periculosissimam, in qua mihi sentio cursum sic esse moderandum, ut nec *Christi* negotiū deserā, hominibus adolando, nec me frustra in discrimen aliquod conijciam. *Lutherum* veluti malum Eridis misit in mundum, cujus nullam omnino partem non turbatam video. Nemo non fatetur vehementi quâdam medicina fuisse opus Ecclesiæ nimium colapsis moribus, sed video propemodum etiā venire, ut phannacum parum dextrè adhibeum, morbi

morbi vim exacerbarit, veriùs quam expulerit. Atque utinam verum esset, quod invidus *Dan- ram Rex Christianus* mihi simile quiddam dicen- ti respondit, ludens opinor, levibus phar- macis nihil agi, sed illud esse remedium efficacium, ut pri- mum corpus omne concutiant. Ego certè nul- lum exitum video bonum, nisi *Christus* ipse nostrà temeritatem bene vertat, quemadmodum ferunt *Minervam Atheniensium* *Jusculiar* bene for- tunate solitam. Mihi cui semper placuit tranqui- litas, non potest hic orbis tumultus non esse mo- lestissimus. Accedit his, quod *Lutheri* negotium, tametsi longè semotum à bonis literis, tamen non mediocri invidià gravat nostra studia. Id casu quodam sic accidit, quod antequam *Lutherus* ex- exoriretur, jamdudum acerrimum bellum esset cum hoc hominum genere, qui nunc potissimum oppugnant *Lutherum*. Hi sunt monachi quidam ac Theologi jejune illi ac perturbatè doctrinæ nimi- um tribuentes. Ac nunc quidem certatim omnes impetunt *Lutherum*, velut olim *Helleros* jacentē *Graci*. Sed hæc *Scylla* nobis ita vitanda est, ut nè de- feramur in *Charybdim*. Urgent quidam, ut nonni- hil scribam in *Lutherum*. Ubi me extricatio ab his in quibus nunc mirè distringor, id autem fiet bre- vi, accingar ad legendos omnes *Lutheri* libros, & eorum qui scripserunt adversus hunc. Neque enim temerè res est tentanda. Hoc factò, conabor effice- re, ut nec Pontificis *Romani* dignitati, nec *Christi- nae* religionis tranquillitati videar defuisse pro mea quidem virili. Nos hic magnis studiis apparamus bellum in *Gallas*. Pontifex totus in veteres ami- cos irritatus nobis sese adjunxit. Et interim *Turci Hungariam* populatur armis. Precor, ut *Christus* Opt. Max. servet amplitudinem tuam nobis inco- lumem. Reliqua cognosces ex *Thoma Halseo*, Epi- scopo *Elphimensi*, quem semper expertus sum ex a- nimo mihi faventem. *Brugis* decimo Calend. Septemb. Anno M. D. XXI.

Erasmus Rotterdamus Richardo Pa- cao S. D.

Epist. 8. **D**E nostris commentariis nihil audio mi *Pa- cae*, quæ res gravius excruciat animum me- um, quàm quum in litore *Devarisensi* semel peri- ret universa res pecuniaria. Cui debeam hanc imputare jacturam nescio, certè tuo animo nec li- bet imputare, nec possum. Librum quem Regia majestas conscripsit adversus *Lutherum*, vidi tan- tum in manibus *Marini* nuncii apostolici. Vehe- menter aveo legere. Nec enim dubito quin dig- nus sit illo longè felicissimo ingenio, quod mirè valet, ubicunque sese intenderit. Olim prodigi- osæ pietatis habebatur, & divorum dignum Ca- talogo, si Princeps copiis & armis depulisset ho- stes à cervicibus *Christianorum*. At *Henricus* octa- vus ingenio, calamòque propugnat pro *Christi* sponsa, satis declarans, quid præstaturus sit, si res arma flagitavit. At interim quod nunc præstat, ut meâ sententiâ multò difficilior est, ita laudem solidiorem magisque propriam illi pariet. Nam bellicæ rei laudem fortuna partitur in multos, sæ- penumero multo maximam partem sibi vendi- cans, hic quoniam res omnis animi præsidii geri- tur, quicquid laudis est, uni propriè debetur *Hen- rico*. Quot quot colimus aut amamus bonas literas, ingratiissimi simus, si tale ingenium veneremur

A atq; exosculemur, quod miris modis ornat com- mendatque studia nostra. Porro confido fore, ut hoc pulcherrimum planèque rarissimum exem- lar multos Principes provocet ad æmulationem. An non pudebit posthac sacerdotes, monachos, epi- scopos, nihil scire rei Theologicæ, quum viderint Regem tantum, juvenem, tot negotiis districtum, eo progressum in cognitione sacrarum literarum, ut libris editis periclitanti *Christiana* religioni pa- trocinetur? Nec addubito quin id aliquanto felici- us illi successerit, quàm nonnullis qui antehac in eodem stadio vires suas periclitari sunt. Sed hac de re certiora scribam, ubi librum devoraro, cujus le- gendi me mira quædam tenet aviditas. Nam Car- dinalis *Eboracensis* pollicitus est, se facturum mihi copiam. Vehementer erat molestum, quod tu ab- esses ab hoc comitatu. Id tulissem moderatius, si velepistola nos invisisses. Memento mi *Pacee*, in cujus locum successeris, & quid nobis promiseris. Expecto enim ut efficias, nè *Colonus* magnopere desiderem. Tumajus etiam quiddam es pollicitus. Abundè satisfeceris & meis votis, & tuis promissis si per te licebit recipere mugas quas apud te depo- suimus *Ferraria*. Bene vale vir ornatissime. *Brugis* decimo Calend. Septemb. Anno M. D. XXI.

Marcum Laurinum Decanus apud sanctum *Dona- rianum* hospes meus, tui amantissimus, rogavit ut suis verbis tibi multam salutem ascriberem.

Erasmus Rotterod. Henrico Gruningio Decano Embriicensi S. D.

D **R**evis Epistola tua, paucis me non pauca do- cuit. In primis virum esse te melioris literat- uræ non vulgariter peritum: Deinde singulari mo- destiâ atque humanitate præditum: Postremò be- ne volentem *Erasmò*, quem admoneas tam amicè, neq; malè de ipso sentientem, qui tam simpliciter admoneas, nimirum intelligens eum multum ab- esse ab ingenio vulgarium hominum, quos offen- dere solet officium, quo vix aliud præstari potest amicis. Quare posthac nomen tuum mihi scribe- tur inter selectos amicos. De loco mutato planè tuæ subscribo sententiæ, & primo quoque tempo- re artietur, non sine honorifica tui mentione. Res agebatur per tumultum Nec vacabat in tam vasto mari historiarum excutere singula. Debeo tibi vir optime, plus etiam debitorus, si quod facis, facias frequenter. Bene vale. *Levani* Nonis Martiis, An- no M. D. XX.

Erasmus Rotterod. Thoma Cardinali Eboracensi S. D.

*T*anto itinere me contuleram *Calerium*, tot *Epist. 10.* dies illic commoratus sum, ut celsitudinis tuæ colloquio fruerer, verum hoc mihi inviderunt oc- cupationes, quas tametsi semper scio esse maxi- mas, tamen id temporis majores esse videbam, quàm ut anderem à prima salutatione, prolixio- re colloquio interpellare. Pro singulari favore quo me hætenus profecura est tua benignitas, ha- beo gratiam, quanquam hoc officii non tam mihi præstat, quàm bonis studiis, quibus meæ defu- dant vigilis. Cupiebam aliquo monumento testa- ri animum & memorem & gratum, sed hætenus voluntati nostræ defuit commoditas. Et tamen interim qualicumque libello utcumque declaravi

F f pro-

propensionem animi mei. Eum spero pro solita tua mansuetudine non aspernaberis. *Germania* velut æstro percita fremit ac sævit in *Leu* sexcentis libellis. Obfisto literis quantum possum. Negant se unquam parcituros *Leo*, genti parcituros, atque hæcenus tantum mihi morem gesturos. Mihi consultum videtur, ut *Leo* aliquo scripto placeat *Germanos*, quos odiosis in me conviciis imitavit. Ego vicissim adnitar, ut huj' tragœdiæ sit finis. Qui has reddit *Christophorus Palaeologus* Monachus est montis *Sina*, vir proborum hominum testimonio, claro genere natus, ac merè *Christianus*, atque ut ipse ex familiari consuetudine comperi, probus, modestus, nec infacetus. Cupit nonnihil nummorum colligere, sublevando monasterio suo, quod nimirum verè dictum experitur *Hesiodo*, *noxam esse malum vicinum*. Adeo à *Sarracenis* finitimis expilatur. Hic messis illi fuit admodum sterilis, vel quia tenaciores sumus, vel quia vehementer ubique frigere coepit res indulgentiaria. Sperat isthuc fore aliquanto uberiores. Nec dubito quin futura sit, si tua celsitudo dearo munu faverit. Et favēbit uti spero, vel causæ pax, vel homini probus. Non enim ausum postulare, ut apud tantum Heroa, hujus homunculi commendatio pondus ullum habeat. Bene vale. *Antwerpia* septimo Idus Augusti. Anno M.D. XX.

Eras. Rot. Conrado Schusterani & Laurentio Eshonis monasteriorum Abbatibus provincie Brisgandia S. D.

Epist. 11. **Z**afius ille nihil facit novi, qui dum sic ubiq; prædicat *Erasmum*, ut ex musca plusquā elephantum faciat, non vobis solum, verum etiam aliis multis imponit, sed prius ipsi imposuit amor quidā immodicus. Quanquā hac in parte prorsus ignorat rerum mearū statum. Nullus est mortaliū, cui libētius abstinet ab aulæ commercio, quā *Erasmus*. Et illuc valere non potest, nisi qui subinde suo fultus choro, fabulæ partem agat. Ego nec factiones ambire possum, nec ingerere memet, nec alium cubito protrudere, nec ignorat vestra prudentia, qualis sit aula *Cæsaris*, nimirum bellua capitum innumera-bilium, adeo ut si mihi incidat aliquid negotii, malim jactura rei ocio meo consulere, quā persequi. Aclitus quidem sum in ordinem consiliariorū, sed ita, ut ne vocatus quidem adsum, tantum abest, ut memet ingeram. Et tamen non gravabor causam vestram pro viribus adjuvare, si se dederit occasio, quanquā citra meam operam non dubito quin sit successura, nimirum iustissima, apud Principem iustissimum. Habet enim *Carolus* præter alias egregias dotes, illud vel præcipue dignū Imperio, quod æqui iustiq; tenacissimus est, & falli quidem potest, corrumpi verò non potest. Id eo magis cōfido fore, quod ut scribitis, jam vos coeperit illius elementia tueri adversus violentiam illius qui vobis faceffit negotium. Bene valete Patres ac domini, cum primis colendi mihi, atq; observandi. *Levanii* Calen. Octobris, Anno millesimo quingentesimo decimo nono.

Erasmus Rot. Christophoro Hegendorfino Lipsio S. D.

Epist. 12. **T**am ego absim ab *Ulyse*, quem me facis in literis tuis, quam tu procul abes à *Thersite*, cui

A te confers. Doctrinæ laudem quam ad invidiam usq; mihi tribuitis, toties jam frustra deprecor. Humanitatis & candoris laudem libens agnoscerem, si per occupationes & fortunæ malignitatē tantundem præstare possem, quantum cupio. Eruditione volens cedo quibuslibet, humanitatis officiis quod superor nonnunquam, necessitas est in causa, non natura. Si *Philippus Melancthon* duxit uxorem, quid superest, nisi ut illi bene omitemur? quando quod factum est, rescindi non potest. Quorsum igitur attinet nunc amicorum colligere sententias? Quod isthuc agit *Eccius*, hoc hic quidam agunt majoribus etiam studiis. Sed hujus fabulæ semper decreveram esse spectator, sic, ut nec si bene cesserit, mihi laudis aliquid postulē, nec, si secus, reprehendi possim, facta viam invenient. Caterum quod in *Eccium* schedis affixis ludunt, multis modis mihi displicet. Primum exemplum periculosum est, quod inquietus illic possit recidere. Deinde quid stultius, quā eos provocare, quos non possis coercere? Postremò quid minus decorum *Germaniæ*, quibus præcipuam laudem olim peperit bellica virtus, quā anonymis libellis pugnare, quorum interim suspicio multos gravat innocentes, cum adversariorum causam reddant etiam meliorem. Ut armis rem gereres nisi cum urget necessitas, non est mei consilii: ita libellis pugnare, nimis ineptum, nec satis viris dignum iudico. Magis illud ad rem pertinebat, circumspicere rationem aliquam, quā sine tumultu totum hoc negotium possit componi. Nunc *Lutherus* eos provocat, qui etiam si malam causam haberent, quod ego non iudico, ne possint quidem opprimi. Et interim bonas literas degravat invidia, in quas crabrones hos immittit, vix tolerabiles, etiam cum res illis malè succedunt. Quis autem feret gesti-
E
D
C
B
A
entes victoria? Aut ego nihil video, aut aliò tendunt quā ad *Lutherum*. Musarum aciem expugnatum properant. Non recusavero videri vanus, nisi res ipsa mihi fidem arroget. Bene vale. *Levanii* Idus Decemb. Anno millesimo quingentesimo vicelesimo.

Erasmus N. Viro Prapotenti S. D.

Epist. 13. **V**ir clarissime, celsitudinis tuæ literæ nos offenderunt occupatissimos literariis laboribus, & redditæ sunt per hominem prorsus ignotum, cujus nullam faciebat mentionem epistola. Et tamen viaticum erat illi à me sarcinendum, quod se prædicaveret à prædonibus alicubi spoliatum. Has ob causas nunc brevius rescribo, brevi per *Faveros* scripturus copiosius, si quid dabitur oei, aut si id te velle sentero. Librum jam ante sex menses acceperam per duos *Babemos*, tamen nondum vacavit perlegere, ac de dissidio mihi sat diligenter scripserat *Jaannes Sleekta*. Quæ sanè res non mediocriter excruciatum meum, qui semper faverim cum omni paci concordiaque inter mortales omnes, si fieri possit, cum maxime inter *Christianos*. Quum enim Deus, juxta Prophetæ testimonium, regnare gaudeat in latitudine populi, cūmque videamus *Christiana* religionis pomœria usque adeo contracta in arctum, quis non discrucietur animo, hoc ipsum quod superest, tot opinionum morbis, tot morum corruptelis esse viciatum, tot sedis divisum atque distractum? Egi super hac re nonnihil cum Cardinale *Campesio*, vi-
ro

ro nec indocto, nec inhumano, cum apud nos esset, ac post cum nuncio quodam Pontificio. Uterque sat benignè respondit, bonam spem ostendens faciendæ concordiz. Mihi maiorem etiam spem facit hujus *Leonis* nostri clemens ac pacis cupidissimum ingenium, si modo suo mallet uti ingenio, quam quorundam affectibus obsecundare, qui nec illius dignitati meâ sententiâ consulunt, & publicam orbis utilitatem suis privatis commodis posthabent. Porro quod à me ceu regulam quandam petis, cui scribis plus autoritatis fore apud tuos, quam si *Romanus* Pontifex obvibret sua fulmina: me jamdudum abhorrentem à negotio, cui nec autoritate par sum, nec eruditione, magis etiam deterret. Et hand scio, an ullo queas argumento me magis alienare ab eo ad quod conaris invitare. Quis enim ego sum, ut de aliena fide pronunciem, aut decernam aliquid, præter id quod decrevit ac sequitur Ecclesia Catholica? Quod si mihi constaret perperam aliquid decretum esse ab ecclesia *Romana*, fortasse rogarem, aut reverenter admonerem, si daretur occasio, absit autem, ut mihi quicquam decernendi fiduciam arrogem. Ego studiis meis nihil aliud conatus sum, quam ut bonas literas penè sepultas apud nostrates excitarem, deinde ut mundum plus satis tribuentem *Judaicis* ceremoniis, ad veram & Evangelicæ pietatis studium expergefacerem. Postremo, ut studia Theologiz scholastica, nimium prolapsa ad inanem quæstionularum argutias, ad divinæ scripturæ fontes revocarem. Nihil unquam asseveravi, semperque fugi dogmatistæ personam, præsertim in iis, quæ jam essent inter articulos nostræ religionis recepta. Tamen si fateor quædam esse definita per Theologos quosdam, quæ, meâ quidem sententiâ, poterant absque jactura pietatis Evangelicæ relinqui in medio. Quod igitur præscribam, vir optime, non habeo, quod optem, habeo. Optarim enim primum istam omnem regionem sibi conjungi *Christianâ* concordia, deinde cum cæteris omnibus citra controversiam habere pacem ac societatem perfectam. Ac jam quidem, si non maxima, certè optima regni pars agnoscit publicam Ecclesiæ concordiam. Ad hæc, prodigiolam *Nicolaitarum* factionem, etiam vulgus isthic, ut audio, execratur. Superest sola *Pygædorum* factio reconcilianda. Ejus rei conficiendæ bonam video spem, si per vos, Pontificem, ac Principes aliquot; ad eruditos aliquot spectatzque integritatis viros, negotium hoc deferatur, exclusis ab hoc albo istis, qui nulli negotio sese non admiscunt, cum longè aliud profiteantur, non quod illos oderim, si modo præstarent quod profitentur: sed ex his videmus passim existere, qui sic clamoribus, tumultibus & adulationibus agunt, ut ipsis videretur, Pontificis negotium, ut, meâ quidem sententiâ, nemo magis officiat Pontificis dignitati. Sic enim vociferantur, ut idiotis etiam putentur insanire. Nec ulli magis affectibus populi commendârunt *Lutherum*, quam qui odiosissimè vociferati sunt in *Lutherum*. Hi riment nescio quid, & ob id omnem movent lapidem, quo regnum suum stabiliant. Hos igitur ab hoc arbitrio velim omnino semoveri. Quod si res ageretur mansuetis ac moderatis rationibus, sperarim fore, ut & *Leo* Pontifex auferret laudem clementiæ pastoralis, & isti laudem vel fructum potius obedientiæ *Christianæ*. Nec enim ullo modo probandi sunt, qui

A *Romanum* Pontificem, vel exacerbant conviciis, vel oblationibus traducunt. Etenim si *Petrus* meritò objurgat eos, qui glorias, hoc est, viros publicâ potestate præditos aspernantur, etiam si sint ethnici: quanto minus impetendus est, cui primam autoritatem deferunt omnes fere ecclesiæ? Neque enim jam disputo, unde illi delata sit hæc autoritas, certè quemadmodum olim multis presbyteris adhuc æqualibus unus eligebatur Episcopus, nè schisma nasceretur, ita nunc ex omnibus Episcopis expedit deligi unum Pontificem, non solum ad excludenda dissidia, verum etiam ad temperandam tyrannidem aliorum Episcoporum, si quis fortè suos opprimeret, ac Principum prophanorum. Neque verò nescio, quæ vulgo querelæ jactentur de sede *Romana*; sed quemadmodum inconsultum est statim credere, quod spargitur rumore populari: ita videtur iniquum quicquid *Roma* geritur, imputare *Romano* Pontifici. Multa geruntur illo inscio, nec enim unus potest omnia cognoscere, multa illo invito & reluctante. Atque ut nunc sunt res humanæ, si *Petrus* ipse *Roma* præsideret, cogereur, opinor, ad quædam connivere, quæ nequaquam probaret in animo suo. Sed hæc utrunque habent, longè plus ageretur moderatis precibus, aut rationibus, aut blandis querelis: quam obrestationibus, aut scriptis amantulis. Quod si hoc merentur nostra commissa, ut mundus magno tumultu castigetur, & si necesse est ut veniant scandala, certè ego curabo, nè per me veniant. Me nullus habebit, neque magistrum erroris, neque ducem tumultus. Quod libri *Lutheri* apud vos habentur in manibus, uti scribis, non admodum doleo, si modo sic legantur ab istis, quemadmodum à me legi solent. Si quid inest boni, decerpo: si quid mali, transilio. Nec in præsentia dicam, quid de hoc viro sentiam. Tantum illud dicam, maximam hujus tragediæ partem, natam esse ex immoderata cupiditate quorundam Theologorum, maximè *Dominicanorum* & *Carmelitarum*, de quibus in præsentia me piget plura scribere. Unum illud dicam, si *Leo* sciret, quæ nos videmus & audimus, aut prorsus me fallit mea de illo opinio, aut haberet illis pro sua sedulitate non optimam gratiam. Cum *Luthero* mihi nihil intercedit, præter *Christianam* amicitiam. Quod uti verissimum est, ita sæpenumero sum testatus. Ego nec autor illi sum, nec patronus, nec actor, nec iudex. Nec eadem scripsimus, opinor, nec eodem modo. De ipiritu illius nolo, nec meum est ferre sententiam. Nec illius admodum multa legi, videlicet meis studiis abundè distentus. Nihil illius unquam nec impugnavi, nec defendi, tantum alicubi in illo desideravi plusculum mansuetudinis Evangelicæ; nec tamen probavi laxitiam ac tumultum istorum, qui libris illius nondum lectis stultissimè vociferabantur apud populum, *asinum, gruem, stipitem, hæreticum, antichristum, pestem orbis* identidem illum appellantes, cum interim nec docerent hominem meliora, nec refellerent: nec aliud effecerunt suo tumultu, quam ut plures emerent, ac libentius legeret *Lutheri* libros. Nunc Bullâ proditâ, quæ nec ipsa potuit animos populi à *Luthero* alienare, quanquam supra modum terribilis est, conjurati quidam fœdere iuncto inter pocula, semper illius nomen cum meo conjungunt in concionibus publicis, quo

videlicet me degravare invidiâ communi : quem ob id hostem judicant, quod alicubi scripserim eos non rectè facere, qui sic argutiis *Seneis* incumbunt, ut non attingant fontes divinarum sapientiarum ; quod aliquoties à *Thoma* dissentiam in annotationibus meis ; quod admonerim adolescentes non esse pelliciendos ad vincula vitæ monasticæ, priusquam & sibi noti sint, & intelligant quid sit religio ; quod admonuerim veram pietatem non esse sitam in ceremoniis, sed in affectibus animi ; quod defendam bonas literas, quibus illi jam olim indixere bellum. Cum rogantur à concione, quid offenderint in libris meis hæreticum, respondent se non legisse, sed tamen periculum esse propter obscuram *Latinitatem*. Hæc respondent iidem & Theologi & Monachi, & scurræ, & nonnunquam Episcopi. Per huiusmodi rabulas defenditur majestas Pontificia, fulcitur ecclesia. Sed populus passim incipit sapere, & si melioribus rationibus rem agant, non video quid sint effecturi. Quod hortaris, ut *Luthero* me jungam, id facile fiet, si illum videro in parte Catholicæ ecclesiæ. Non quod pronunciem illum ab hac alienum, neque enim meum est damnare quenquam. Domino suo stat ille aut cadit. Quod si res deveniet ad extremum tumultum, ut utroque iuxta ecclesiæ status, ego me interim in solida illa Petra figam, donec rebus pacatis liquebit ubi sit ecclesia, atque illic erit *Erasmus*, ubicunque erit Evangelica pax. Hæc habui vir eximie, quæ mihi in præsentia venerunt in mentem, ne qui tuas reddidit, omnino vacuus abiret. Epistola tua nec dilem habuit nec annum ascriptum. Bene vale. *Lovanii* quinto Calend. Februarius. Anno M. D. XXI.

Erasmus Rot. Francisco Chiregatto S. D.

Epist. 14.

A Nimium istum tam candidum, tam propensum, & expositum, si non exosculer, si non quovis *Getâ* inhumanior. Fortassis paucis æquè dolet hic *Luthero* tumultus, ac mihi, quem utinam aut initio potuisssem excludere, aut nunc componere. Sed res tota, ut est nata malis initiis, per monachos quosdam suum agentes negotium, ita malis progressibus ad hanc usque rabiem deducta est. Impius sit, qui non faveat *Romani* Pontificis dignitati, sed utinam sciat ille quantum officiant illi stolidi quidam, qui sibi videntur eam pulchrè tueri. Crede mihi, si quid credis, nulla res magis commendavit *Lutherum* affectibus populi, quam horum stolidi clamores apud populum. Et interim nullus illorum refellit *Lutherum* libris editis, quod ut facerent semper hortatus sum. Videbam enim unâ hac viâ *Lutherum* opprimi posse, si talis esset, qualem illi traducebant. Nam qui hæc adversus *Lutherum* scripserunt, nec his satisfaciunt, qui *Luthero* pessimè volunt. Ac vide sceleratum consilium quorundam, quibus invisior sum ipso *Luthero*, non quod illi faveam, id enim sciunt secus habere, sed quod faveam bonis literis, quibuscentum illi jam olim belligerantur, sed quod Theologos ad fontes revocarim, sed quod admonuerim quibus in rebus sita sit vera religio. Cum Bulla prodisset, quæ jubet eos prædicare adversus *Lutherum*, inter pocula fecerunt huiusmodi decretum duo tresve *ἡλιχοὺς*, ut me cum *Luthero* traducerent apud

A populum. Hic est quidam *ἡλιχὸς*, vir indignus, cuius nomen manderetur literis, homo indoctus, naturâ fatuus, ac *Alorycho* stultior, & sensu communi carens, effrons, muliebri procacia linguæ, qui relictis rebus omnibus tantum blaterat in *Erasmum*, nec unquam pudefcit aut lascescit. Est alter candido pallio, sed ater animo, stolidus, ac furiosus, adeo morosus, ut toti sit gravis Academiæ. Hic cum publicaret Bullam, plura dixit de me in concione, quam de *Luthero*. **B** In publica lectione semper conjunxit nomen *Luthero* cum meo : imò in quadam lectione *Fabrum Stapulensem* pertrinxit. Cum enim dixisset nos non concordare, adjecit, *Nunquam*, inquit, *convenit inter hæreticos*. Hunc sequuti duo è sodalitate *Dominicali*, tam scurriliter debacchati sunt in nomen meum apud populum, ut res ad tumultum spectaret, etiam me dissimulante, & Academiæ proceres, quanquam alioqui mihi non admodum æqui, cogerentur illis imponere silentium. Idem factum est *Antverpiæ*. **C** *Brugii* erat Minorita quidam à suffragiis Episcopi *Tornacensis*, à vino lippus, qui totas horas deblateravit apud populum in *Lutherum* & *Erasmum*, subinde nos bestias, asinos, groes, stipites appellans, nec quicquam tamen refellens. Cum in altera quadam concione palam dixisset in libris meis esse quædam hæretica, quidam è magistratu doctus adiit hominem, rogavit quid esset in libris meis tale. Vide quid hic responderit scurra Episcopus. Non legi, inquit, libros *Erasmi*, volui legere Paraphrases, sed *Latinitas* erat nimis alta. Timeo igitur ne possit labi in aliquam hæresim propter altam *Latinitatem*. Tales sunt scè omnes qui clamant in *Lutherum*, & qui, ut ipsis videtur, defendunt sedem *Romanam*, cuius dignitati nemo non favebit, sed hos rabulas nunquam ferent cordati viri. Quos si nosset Pontifex, ita ut nos novimus, in nullos magis faveret quam in istos. Utinam esset mihi tantum autoritatis apud Pontificem, quantum est syncerum animi mei studium erga illius dignitatem, dedissem consilium, & ipsi conducibilibus & orbi salubrius. Clamoribus ac terroribus fortassis hoc fiet, ut malum ad tempus prematur, sed mox maiore perniciæ erupturum. His rationibus efficietur, non ut pauciores *Luthero* faveant, aut melius de *Romano* Pontifice sentiant, sed ut cautius dissimulent. Hactenus certè vidimus fieri, ut horum minis ac vociferationibus irritati, & acrius faverint, qui antea frigide favebant, & faveri experint, qui antea parum erant æqui. De me nihil est periculi. Nunquam ero neque magister erroris, neque dux tumultus. Et tamen vix credas, quibus modis invitatus sum, ut me vel paululum *Luthero* negotio admiscerem, cuius si spern ullam facere voluisssem, *Luthero* res longè secus haberet. Sed absit hæc cogitatio ab animo *Erasmi*. Hactenus prædicavi quietem & concordiam, hæcenus laboravi *Christo*. Et instat vitæ terminus, non relinquam institutū, nec amittam coronam : rabulas hos dedecora ordinis sui, *Christo* iudicandos relinquo, quanquam se magis laudant quam me, sic passim ab illis alienatur populus. Nunc edimus omnia opera *Augustini* castigata & icholiolis illustrata. Hoc confecto declarabo, quam mihi displiceant homines seditiosi, quam ex animo faveto sedi *Romane*, etiam si illa huius vermiculi favore

favore non eget. Cui hoc etiam favebunt impensius optimi quique, si illa sinceris animis favebit gloriæ *Christi*. Nec enim aliis ornamentis oportet esse splendidum summum *Christi* vicarium, quam quibus excelluit ipse *Christus*. Literas tuas accepi resignatas, cautè fac igitur ut scribas. Proximà hyeme videbis me *Roma*, modo vita suppetat ac valetudo. Bene vale patrone optime. Episcopo *Urgornien*. me commendabis diligenter. *Levanii* Id. Septemb. Anno M.D.XX.

Thomas Morus Erasmo suo S. D.

Epist. 15. **T**Ametsi mihi nunquam fuit obscurum *Erasmo* omnium dulcissime, quanto intervallo iudicium tuum antecellat meum: nunquam tamen illustrius inclaruit, quam in hoc consilio, quæ tibi *Leo* que suavis, ut libellus ejus perpetuo premeretur: te censente contra, ut tum potius edere sineretur, dum expectabatur assidue, ut aliquando posset ea finiri fabula, quam sopita fama paulisper, post exiret tamen, nova suscitata tragædia. Itaque perpulimus verius, quam persuasimus, ut in ea pacta concederes, quæ quum tu te neges infregisse, *Leo* sanctè sese servasse dejeret, interim tamen perpetuo ferè rumpebantur: per utrum verò, quando res me tam procul agente gerebatur, altero in alterum congerente regerentæque vicissim omnia, certo dijudicare non possum: dolere tantum cogor, illud consilium tantum apud utrumque valuisse, ut pax iniretur, quod valuerum non erat ut servaretur. Maluissem enim tum libellum editum quum minus irritatis animis poterat edi mitius, quam ut nunc demum adauctis odiis emitteretur acerbior. Prodiit enim, sed amarior aliquanto quam vel sperassem, vel in rem fuisset studiosorum, in quibus desideratur ea modestia, quam vel idiotas invicem non præbere pudefceret. At tibi certè mi *Erasme* convenit, si causas quas allegat habuit, non mirari, si amarulentius affectum suum tam insigniter offensusefuderit: si elusus est aliqua figura veri, sic quoque convenit ignorare. Neque enim nos quicquam segnius credita movent quam cognita. Non es vel admonendus, opinor, vel hortandus, ut exhibeatur abs te verè *Christiana* modestia, cujus labor in tota re uni desudat *Christo*, qui tibi solus ob oculos debet obversari: a quo solidiorem tanto referes gratiam, quanto magis hic refert mundus, neque ingratus curat, neque gratus potest. In cujus immensa commoda, quum tot incommoda perpessus sis, quum tot laboribus valetudinem detrivis, ut bona promoveres studia, tamen apud invidos, eosque tibi propemodum uni debentes, quicquid habent literarum, si quid habent bonarum, mala pro bonis referas, eo similior es *Christo*, quem non aliter possis imitari fidelius, quam si maledicta, retalies benedictis, sicut incitasti benefactis. Vale *Erasme* animo meo charissime.

Erasmus Roterodamus Thomas Moro. S.

Epist. 16. **N**on ignorabam optime *Moro*, consilium istud vestrum, quantumlibet incommodum mihi, ab animo amantissimo proficisci, atque ideo non potui non boni consulere. Quamquam interim sedulo testatus sum vos *Leo* consulere non mihi.

A Perspectum erat hominis ingenium, hujusmodi tragædiis natum. Satis ardebat sua sponte, & tamen habebat qui quotidie oleum adderent camino. Ac sæpenumero mecum admiratus sum, vobis non itidem animadversam *Leo* naturam, qui familiarius cum eo vixeritis. Nec unquam eam pacem accepi, imò cum pacificus ille *Pacem*, optimo quidem animo, sed consilio mihi parum felici, reversus è legatione *Germanica*, conaretur nos in gratiam redigere, pertinacissimè reclamavi, testificans eam pacem nullum alium fructum adferre, nisi quem ego maximè fugerem. Nec enim alià re magis offendi à *Leo*, quam rumore libri adversum me scripti, quem ille cum sine fine jactaret, nunquam tamen ederet, paucis tantum juratis communicans, quo sic me vocaret in invidiam, ut interim nec me doceret quicquam, nec ipse posset refelli. Nec alia mea fuit oratio apud ipsum *Leonem*, quam fuerat apud *Pacem*. Sed quum perspicerem vobis concordie consilio sic esse decretum, malui non servire meis commodis, quam pugnare cum animis vestris. Etenim quum nunc talis prodierit liber, ut iis etiam modis omnibus displiceat, qui hætenus illi favebant, ut hoc organo in meam perniciem abuterentur: quos ludos nobis præbisset sacer ille liber, qui per paucos juratos amicos & crassos Abbatulos circumferebatur, nec ostendebatur, nisi innotatis, quum hic in quo non ab uno adjutus est, tot ineptiis scateat? Cujus rei si liber facere periculum, confer hæc quæ edidit orbi, cum iis quæ scripsit selectis amicis. Sed hæc sera jam sunt. Ceterum quod hortaris, ut meminerim *Christiana* modestia, sanè memorem mones: etiam si non dubito futuros, qui modestiam hanc, vel ignaviam, vel formidinem, vel aliud quidvis interpretentur. Jamdudum aggressus sum illi respondere. Exiit operis aliqua pars, ea (ni fallor) docebit, me *Leonem* magis vincere moderatione animi, quam eruditione. Ut hic mundus mihi gratiam referat, nec anxie postulo, nec admodum expecto. Verum admiror quorundam dementiam, qui posthabitis rebus omnibus, unum illud devotis animis agunt, ut quàm minimam fructus è meis vigiliis ad studiosos perveniat. Atque hunc vitæ suæ fructum opimum esse ducunt, si commodis omnium obstant. Bene vale cum tuis omnibus vir immortalitate dignissime. *Antuerpia* postridie Cal. Maias. Anno M. D. XX.

F *Eras. Rot. Ludovico Episc. Tornacensi S. D.*

Næ mihi magnopere felix fuit reverende *Præ-* *Epist. 17.*
sul illa mea ad *Petrum* amicum epistola, quæ quidem effecit, quod ego vix ausurus eram concipere votis, ut tua celsitudo literis humanissimè scriptis suum erga me studium testaretur, & singularem illam naturæ tuæ bonitatem, veræque pietatis studium jam multorum predicatione mihi non incognitum, te vivâ quadam imagine repræsentaret. Suffraganeo tuo facile ignoscerem quod alieno impulsu talia dixisset in famam meam apud populum, si vel levis esset injuria, vel eam gereret personam, cui venia deberetur. Nunc quid atrocius, cum in populari, imò in sacra concione manifestis conviciis, atque adeo mendaciis, incessere famam hominis immerentis, imò benemerentis, & quo nihil apud

satrapes quispiam mihi videor, alieni deus equos curatiores quam sit ipse dominus, & deos famulos domino suo elegantiores. De sacerdotio quod pollicetur tua benignitas, vereor ne per harpyias non liceat. Tot enim adsunt isthic vultures, qui multis mensibus praesentiant cadaver futurum. Optarem occasionem dari, quâ liceat adhuc semel frui conspectu colloquioq; tuae celsitudinis, & fortasse dabitur aliquando. Vitam longiorem nec deprecor, si donet *Christum*, nec anxie desidero. Tantum aetatis optarem accedere, ut & animum in te gratum posteritati quam testatum facere, & mortaliū animos ad sinceram *Christi* philosophiam magis etiam excitare. Hoc animo puto me maiorem gratiam initutum apud *Iesum* Principem nostrum, quam si ter divi *Petri* limina nudis pedibus perreptarem. Bene valeat tua sublimitas, cui cupio commendatissimus esse. *Antwerpiae* XXIV. die Maii, Anno M.D. XXI.

Ioannes Slesha Kostelechius Erasmo Rotodamo S. P. D.

Epist. 20.

Reditae sunt mihi literae tuae tertio Idūs Septembris praeter omnem spem: nam cum anno superiori literas meas per famulum bibliopolae *Lysensius*, qui *Praga* libros impressos vendendo agit, ad te dederam, pollicitus est mihi bonâ fide literas ipsas ad te usque per certum tabellarium, ubicunque locorum esses, missurum & responsum allaturum: quas cum sibi acceptâ ab eo fide tradidissem, & per hunc totum annum responsum ab te diu expectatum nullum accepissem, pro persuaso habui literas illas nontiquam ad te pervenisse, sed vel deperditas, vel ad aliquem in via detentas, vel ab aliquo interceptas esse. Tanto igitur nunc mihi gratiores & iucundiores fuerunt, quanto minus speratae venerunt, & quidem à tali amico qualem ego nimirum inter charos & raros charissimum habeo. Gratior autem imprimis prospera & integra valetudini tuae, cupioque ut amoli tui de morbis tuis commentitio genere diu sic verum loquantur, quemadmodum superiori & praesenti anno hic & apud vos fecerunt: utque zratem annosi *Nestoris* vivendo non solum adaequa, verum etiam superes. Quod te autem quidam ecclesiasticorum & potissimum ex monachis implacabili odio prosequuntur, & canino morfu nonnunquam etiam impetunt, istud apud me mirum non est, cum virtus vicio, & bonum malo semper contrarium sit: boni bonos, scelerati sceleratos amare, & simile simili amicum esse solet: morum namque similitudo (uti nōsti) benevolentiam gignit, dissimilitudo verò odium: si non aliquando vitam illorum hypocriti ceu pallio testam, ut aliquis *Apelles*, ad amissim depinxisset, & anasilenos gnathonésque probatissimis argumentis demonstrâsses, si traditiones divinas possidere & inventis humanis literisque interfectori, & non spiritui adherere non probavisses, amicus & frater charissimus esses. Nam cum veritas malè conscia auditu admodum molesta & amara est, nec aliud quam (ut *Comiens* Poeta inquit) odium parit, inde hæc inimicitia & simultates ceu è quibusdam scatebris viventis animi erumpunt. Sed praestat talium fucaram & inefficacem amicitiam longè abicere & contemnere, quam ei veritate remotâ turpius blandiri: cer-

A tum est enim quod nullius vita sine aliqua reprehensione cunctis. Innocuum tamen & absque aculeo stilum tamen esse quis ignorat? cum vitia sola nocet, carpat & damnet, per lionis ubique parcat. Quis tibi igitur pro iis justè succensere poterit, nisi ille qui sibi malè conscius de se ista intelligere velit, & hac causa maiore laude dignus es, quo animi sanctimoniam & vitae sinceritatem cum doctrina & sapientia conjunxisti. haec suâ aliis lucem afferens, legendoque scribendo, declarando & instituendo fructus haecenus omnibus producent. Sed nolo de his plura scribere, ne videar eximias virtutes & doctrinam tuam vitamque innotam oratione meâ sterili & jejuna velle comprehendere & clariora reddere, cum hoc aliud nihil esset quam soli lumen & mari aqua addere. Testamentum Novum, quod saeculorum antecum praeclaris sententiis egregiè ac utilissimè locupetâsti, allatum mihi est cum nonnullis aliis opusculis tuis pridie Idūs Maii. Omnes enim libros tuos quoscunque scripsisti, & *Basilea* *Ioanni Frobenio* viro docto, & in arte chalcographica *Dadaleo* ingenio praedito imprimendos dedisti, habeo, mirificèque lectione eorum delector, quibus etiam magna ex parte bibliothecam meam non solum auctam, sed & ornata reddidi. *Praga* quamvis te nihil negotii habere cognoscam, libenter te tamen quam multis aliis qui videndi tui magno desiderio tenebantur & ipse vidissem convenissemque: sed cum id nunc partim occupationes tuae plurimae, partim verò studiorum perpetui & indefessi labores non patiantur, oportebit ut id in tempus aliud magis opportunum & idoneum seponamus, ubi te cum hic fieri non potuit alio loco & tempore concedente Domino conveniamus. Quod autem patria nostra in aliis peregrinibus regiones certo comitatu & conductoribus securitatis gratia indiget, mirari id amicos charissime defines, si ab omni parte arduis & in altum surgentibus montibus vallatam, densissimisque sylvis ac proceris arboribus late circumseptam cognoscas, quales in sylva *Ervinis* saepe multas videre potuisti: in qua frequentissimi grassatores delirantes & aditus viarum obsideres saepe multa damna viatoribus minus cautis, maximè verò meretoribus inferunt, nonnullos verò non solum rebus, sed & vitâ spoliunt. Et quamvis fere singulis mensibus ex vicinis urbibus & oppidis infinitos id genus latrones capiant, & vario suppliciorum & mortis genere disperdant, nunquam tamen tam perniciosum & noxium seminarium & exirpari & radicitus evelli potest: sed cum hi damnantur & delentur, protinus alii succedunt: haud secus quam fiebat circa *Hydrum* illam *Herculeum*, cui adempta capita renascebantur. Scribis mihi postremo non sine certa admiratione, quod attinget ad diffidium illud fidei & religionis, quod à satis longinquo tempore in patria nostra subortum durat: quodque in tanto tempore nullus invenitur neque ex ecclesiasticis, neque ex secularibus Principibus qui illud ad certam aliquam concordiam perduceret: causamque huius non aliam quam pecunia studium arbutaris. Quali ego opinioni tuae absque ulla controversia subscribo. Quorū enim nunc quisque invenitur, si summum Pontificem, si Cardinales & Episcopos, si alias ecclesiasticas personas, si ipsos monachos spectes, qui non potius ambitioni & lucris pecu-

pecuniariis, quam saluti animarum proximorum consulant. Si Salvatoris nostri vitam & doctrinam, quæ ipsos cohortatur & admonet, ut bona ista temporaria caduca, fragilia. & nusquam consistentia contemnerent, religionemque, pietatem, charitatem, misericordiam, & reliquas virtutes amplecterentur, audire & illi obtemperare vellent, certus sum quod nulla esset tam remota & seposita gens vel regio, nulla tam gravis & laboriosa via, ut non eam pro salute proximorum læto & alacri animo susciperent: sicut facere solebat *Paulus* & ceteri Apostoli, quorum se isti vicarios & successores falso tamen & inani titulo gloriantur. Forsan autem ab re non erit, si tibi & hoc obiter ostendero, cum sit inter nostros tale in fide & religione dissidium, ut cognoscas quot & quæ variz sint divisiones & causæ ipsius. Nam ne *Judeos* & *Episcopos*, qui animarum immortalitatem negant, similiter & quosdam *Nicolaitas* commemorem, ex iis enim omnibus non pauci apud nos inveniuntur, totus populus regni hujus & Marchionatus *Moenia* in tres sectas divisus est. Prima est eorum, qui *Romanum* Pontificem in omnibus sequuntur & observant, verumque vicarium *Christi* recognoscunt, quemadmodum faciunt *Germani*, & ceteræ nationes eidem eum pastori causæ dominicæ adherentes. Et ex iis est major pars procerum, magnarum, & nobilium. Sunt & nonnullæ civitates regiz cum monasteriis, olim opulenti, nunc magna ex parte dirutis & despoliatis, variorum ordinum. Alia secta est illorum, qui Eucharistiam sub utraque specie populo dispensant. Cui ex Proceribus pauci, ex nobilitate autem plurimi, civitates verò regiz propè triginta adherent. Hi sacramenta ecclesiastica omnia tenent, similiter ceremonias, ac ritus ecclesiæ non aliter quam ipsi *Romani*: in solo autem usu communionis differunt, & quod in sacrificiis sacerdotes illorum epistolam & Evangelium linguâ domesticâ canunt: & huic utrique consuetudini pertinacissimè adherent, asserentes se utrunque literis concilii *Basilensis* (quas vocant *padionis*) confirmatum & approbatum habere. Ad quod cum aliquando decem magistros Theologos scholæ *Pragensis*, jussu Imperatoris *Sigismundi* tunc Regis *Bohemie* misissent, & pro articulo illo de communionem sub utraque specie cum Theologis concilii conflictari essent, ostendissentque communionem talem à *Christo* esse institutam, & à *Paulo* apostolo *Corinthiis* traditam, ab omnibus deinde priscis doctoribus tam *Græcis* quam *Latinis* ad annos circiter mille & ducentos inviolabiliter observatam. Quibus concilium singulis diligenter perspectis, & ritè examinatis, concessit eis prædictum usum & consuetudinem communionis ante memoratæ: his tamen conditionibus, ut sacerdotes illorum præsentis & futuri Eucharistiam populo communi, ad hoc disposito, sub una, vel sub utraque specie, prout quilibet ex fide cuperet exhiberent, hac prius protestatione utrisque facta, Vos qui sub una specie communicaturi estis, non minus vos accipere credatis quam sub utraq; specie: & qui sub utraq; specie communicaturi essent, non magis eos accipere quam eos qui sub una specie. In reliquis autem omnibus rebus ecclesiæ *Romane* ceremonias legitimas observare, & sequi polliciti sunt. Similiter Pontificem *Romanum* cum successoribus suis pro veris vicariis *Christi*

A si haberent & recognoscerent, & dictis eorum absque omni repugnatione obtemperarent, cum successoribus suis omnibus: quæ se omnia & singula facturos & opere completuros bona fide promiserunt, quæ ab ipsis accepta comprobaverunt eis communionem ante memoratam literis concilii, quas *padionis* vocant. Sed erant hæc ab *Eugenio* summo Pontifice, qui tunc *Romana* præsidebat ecclesiæ, literis (quas vocant *exequutoriales*) confirmanda & ratificanda, qui huic concilio imprimis auctoritatem dederat. Postea verò intellectis certis decretis in eodem concilio contra se, & futuros Pontifices conclusis & determinatis, abolevit & abrogavit omnia in eodem concilio conclusa & determinata: quæ causâ neque hæc quæ *Bohemie* in eodem concilio concessa & approbata fuerunt, literis suis approbare voluit, ne videretur jam dictis decretis concilii auctoritatem dare. Quæ causâ neque hoc ab aliis Pontificibus *Romanis* hæcenus obtinere potuerunt, qui cognita in hac parte tam obstinata & immobili Pontificum mente, qui ea quæ *Christus* instituit, & ecclesiæ præca tenuit, conciliūque approbavit, confirmare noluerunt, nec eis etiam obedire, nec pro veris *Christi* vicariis & successoribus *Petri* habere voluerunt. Et ubi compromiserant majores illorum, quod sacerdotes factionis ipsorum communicaturi populum sub una vel sub utraque specie alloquuturi erant populum his verbis quæ ante præfati sumus, jam illa omnia eum falsa abjecerunt: neque aliter ullum ex communi populo, quam sub utraque specie communicari volunt, reprehendentes in hoc vehementer majores suos, qui ad illud concilium missi fuerant, quod tam stulti & temerarii fuissent, ut tam falsis & iniquis conditionibus à concilio oblatis assentire voluerint, cum apud doctores veteres *Græcos* & *Latinos* apertissimè inveniatur aliam gratiam dari accipientibus corpus *Christi*, & aliam sumentibus sanguinem ipsius: & cum ibi donentur differentes gratiæ, quomodo hæc vera esse possunt, ut percipientes sacramentum illud sub una specie non minus gratiarum accipiant, quam qui sub utraque, neque qui sub utraque sumunt, non plus sumant, quam qui sub una? Hæc subdentes, si ista quæ commemorata sunt neque ipsi tractatores antiqui sacramentorum literarum docuissent, tamen non erat altera pars sacramenti salutaris populo communi supra institutum *Christi* ullo modo subtrahenda, cum hoc aliud nihil sit, quam merum sacrilegium: neque plus sapere debuerunt supra illam præscam & sanctam ecclesiam, quæ hoc ad annos propè mille & ducentos inviolabiliter servavit. Et ubi nostri certas causas, & pericula quædam adducunt, propter quæ altera pars sacramenti communi populo adempta est, dicunt inde illud inconveniens sequenturum, ut isti sapientiores ipso *Christo* esse velint, qui nescivit & ignoravit pericula quædam futura circa illam partem sacramenti emergitura, quæ isti inveniunt & cognoverunt, & illud est supra *Christum* scire & intelligere. Hæc & alia longè plura in tractatibus eorum contra communionem sub una specie conscripta inveniuntur, quæ commemorare sicut longum, & tardiosum esset. Quis igitur tantæ dissensionis idoneus apud nos arbiter invenietur? Tertia secta est eorum quos vocant *Pyghardos*, hi denominationem à quodam transiuga ejusdem gentis acceperunt,

ceperant, qui huc veniens ante annos nonaginta septem eo tempore quo *Joannes Zizka* homo sacrilegus & sceleratus, bellum hic ecclesiasticis & omni clero indixerat, & bona eorum diripienda invaserat, ei adjunctus infecit imprimis ipsum ducem scelerum pestiferis doctrinis, & postea totum exercitum ejus, quem ex latronibus, homicidis, proscriptis & reliqua fece perditorum coegerat: qualis leges duravit ad usque tempora Regis *Uladislai*, qui annis istis proximis vitam cum morte commutavit, maximaque incrementa sub ipso accepit: nam cum gubernacula regni *Hungariae* suscepisset, plusque ibi quam in *Bohemia* moris traxisset, parum curabat quid hic ageretur, dum modo pace omnes subditi sui fruerentur. Hi de summo Pontifice, Cardinalibus, Episcopis, & ceteris personis ecclesiasticis non aliud sentiunt quam de manifestis antichristis, Pontificem ipsum, nunc belliam, nunc meretricem illam Apocalypicam appellant, & cum omnia contra doctrinam & traditionem *Christi* faciant, quomodo possunt esse alicujus auctoritatis & virtutis in operandis sacris, sed quaecunque ab officio eorum procedunt, neque esse sacra, neque sacramenta, neque benedictiones, sed meras execrationes, abominationes & maledicta. Episcopos & sacerdotes ipsi sibi eligunt laicos rudes, & literarum expertes, uxores & liberos habentes, fratres se & sorores invicem vocant, & saluant: auctoritatem tantum veteris & novi Instrumenti ex scripturis recipiunt. Doctores omnes veteres & necessarios, & libros eorum contemnunt, nec doctrinae eorum quicquam tribuunt. Sacerdotes eorum, cum officia missarum celebrant, absque ulla id vestibus sacerdotalibus facinor, nec ullis circa hae premiis vel orationibus ununtur, praeter solam Dominicam orationem, qua panem fermentatum consecrant. De sacramentis ecclesiae, vel parum, vel prope nihil credunt & sentiunt: qui ad heresim eorum accedunt, coguntur singuli rebaptizari in aqua simplici, nec salem, nec aquam benedicunt, nec de oleo consecrato quicquam tenent: in sacramento Eucharistiae nihil esse divinitatis credunt, sed solum panem & vinum consecratum, signis quibusdam occultis mortem *Christi* representantem affirmantes: & propterea in idololatriam cadere omnes quotquot coram illo genua flectunt, & incurvant, vel illud adorant: cum in alium finem à *Christo* sacramentum illud institutum non sit, nisi ad memoriam passionis ipsius recolendam, & non ut hinc & inde circumferatur, aut elevatum à sacerdote videndum ostendatur: quoniam *Christus* ipse qui adorandus, & cultu laetare honorandus est, sedet ad dextram Dei patris, sicut in symbolo fidei *Christiani* constituitur ecclesiae. Suffragia sanctorum, & orationes pro mortuis, nem vanam & ridiculam arbitrantur: similiter confessionem auricularem, & poenitentiam pro peccatis à sacerdotibus injunctam. Vigiliis & jejunia, factum & rectorum esse hypocritarum: festa divae Virginis *Mariae*, Apostolorum, & reliquorum divorum, inventa esse ocioforum affirmant: dies tamen dominicos, & festum *Natalis Domini*, *Pascha*, & *Pentecostes* celebrant. Multa essent alia illorum portentorum perniciofa dogmata commemoranda, si non rationem meliorum & graviorum studiorum tuorum haberem. Si tamen superiores dum factiones ad concordiam reducerentur, posset

A & ista nefaria secta (quonvis jam plurimum aucta, maxime vero propter vitam sacerdotum nimium dissolutam) opitulante Rege exterminari, vel in meliorem fidei & religionis formam reduci. Sed de hiis jam diu superque satis. Rogo velis equiori animo ferre hanc meam tam immoderatam loquacitatem, qua erga te non alia causa usus sum, nisi ut factionum nostrarum multiplicem veram & certam rationem acciperes. Litera ista cito ne te contingant propterea nescio, cum *Misne* tela *Apollinea* passim volitare dicantur. Quae forte *Iodocus* noster rector Academiae *Erfordensis* evitare volens, ad quaedam sese loca remotiora receperit: nam & litera tuae, quas ei ad me mittendas tradideras, ad quatuor menses apud eum retenta fuerunt, non tamen alia causa quam quod fidelem tabellarium qui huc transfret non habuit. Cupio te amice charissime diu & optime valere, meque, ut cupisti diligere, & cum opportunum erit nonnihil rescribere, quod & ego me facturum recipio: etiam vale. Ex Arce nostra *Kastelcensi* decimo Octob. Anno Dominicae incarnationis M.D. XIX.

Eras. Rot. Joanni Slechte Bohemo S.

A D prolixam epistolam tuam optime *Slechta*, Epist. 21. Apud in hoc tantum respondebo, ut intelligas cum mihi & redditam fuisse & perfectam, nec enim aliud in praesentia sinunt occupationes meae. B Ad obsecratorum voces, quando beneficii etiam essentur, jam pridem obdormi. Antehac existimabam me rerum humanarum mediocrem tenere periciam, qui diversis regionibus, cum variis hominum generibus egissem consuetudinem: sed hujusmodi belluas inter *Christianos* reperi, ut nunquam fuerim credurus, si magno meo malo comperissem. Verum posteaquam illi sui dissimiles esse non possunt, nos nostri similes esse studebimus, neque desinimus pro nostro talento bene mereri de omnibus, quod quidem in nobis erit. Fortasse sic Deo visum est, ut hoc modo inani commissa nostra, quibus illum frequenter offendimus. Ignoscant illis, ut ille vicissim ignoscat mihi: nam vitæ sanctimoniam, quam mihi tribuis oratione, utinam aliquando sua benignitate mihi tribuat *Christus*, omnis auctor sanctimoniae. Quod nostris lucubrationibus oblectas ocium tuum, facis tu quidem amice, facturus etiam utiliter, si modo nostra legas cum judicio, neque enim dogmata scribimus: deinde si tum denique fumes in manus *Erasmi*, cum non adest meliorum voluminum copia. At sane totam istam regionem nobis admodum graphicè depingis, ut plus prope videam in oratione tua, quam conspexerim fuerim, si isthic annos aliquot egissem. Quod vestra *Germania* passim atrociniis est obnoxia, partim opinor in causa esse reliquias priscae feritatis: partim quod regio dissecta est in tot ditiones, ac minores Principes, quorum nemo velit alteri concedere: partim quod nulla gens crebrius belligeratur stipendio conducti; ita atrociniis exercendis bello se parant, & bello defuncti, belli reliquias exercent: jam cum nulla res sit tam incommoda, quin alicui sit commodo, quibus ex deducendis hospitibus, aut negotiatoribus quaestus est, hi nonnunquam procurant ne tutum sit iter, ne ipsorum auxilio non sit opus. At mea sententia consultius esset hujusmodi

temperaretur: ut ne dicam interim, quod hac fē-
 mestrā apertā, ut cuique hic aut ille esset invisus,
 ita impius haberetur. Quanto probabilior est *An-*
gustini sententia, *ministri moribus non vitari dumtaxat*
Dei, quod nobis per sacramenta confertur, etiam si
gravissimas penas illi dantur sunt sacerdotes, si mori-
bis impiis efficiunt, ut inter idiotas & infirmos male
audiat nomen illud adorandum Domini nostri Jesu
Christi. Quod si illi refractis omnis pudoris repa-
 gulis, pergant palam esse scelerosi, ut aliquā ratione
 coercendi sunt, ita neq; cuiuslibet est illos incesse-
 re, nec armis rem geri placet, ne semel admissum
 exemplum violentiæ, læviat in innoxios. Quod
 sibi Sacerdotes & Episcopos eligūt, non abhorret
 à consuetudine veterū. Sic electus est *S. Nicolaus*,
 sic *Ambrosius*, sed nondum editā formulā electio-
 nis canonicæ, quemadmodum olim et Reges à po-
 pulo designabantur. Deinde crebri tumultus popu-
 lares effecerunt, ut res paucorum arbitrio transige-
 retur. Cæterum quod indoctos eligunt & literarū
 expertes: tolerabilius esset, si vitæ pietas pensaret
 eruditionis inopiam. Nunc gemina calamitas est
 populi, si non minus impii sunt, quam indocti.
 Jam quod se vicissim fratres ac sorores appellant,
 non video cur debeat reprehendi. Atque utinam
 eadē appellatio mutæ charitatis perseveret apud
 omnes *Christianos*, sicuti mores non dissentirent à
 verbis. Quod minus tribuunt doctoribus, quam
 divinis voluminibus, hoc est, plus deferunt Deo,
 quam hominibus, rectè sentiunt: sed quod horum
 auctoritatem ubiq; rejiciunt, tam iniquum est, quā
 si ubiq; reciperent. Jam tamen non abhorret à
 vero, *Christum* & Apostolos in quotidiano vestitu
 consecrāsse, tamen impium est contemnere, quod
 non absq; salutari consilio post à Patribus est in-
 stitutum. Ceremoniæ sunt, sed his ceremoniis cō-
 mendantur populo divina mysteria. Et si nihil
 aliud, quorsum attinet in ea re dissentire, quæ citra
 negotiū potest observari? Nisi Pontifex *Romanus*
 hoc illis permetteret, ut ad antiquitatis memoriam
 suis ritibus uterentur, quemadmodum *Græci*, &
Mediolanenses suos concedit ritus, à nostris mul-
 tum diversos. Quod si illis tantopere placet Domi-
 nica precario, ea & nostri sacrificii pars est. Ut stul-
 tum est nihil admiscere sacris præter unam preca-
 tionem, ita non rectè faciunt qui quilibet, quo-
 rumlibet nugas admiscunt. Jam quæ de sacramē-
 tis sentiunt absurdiora sunt, quam ut aures pie
 ferre possint, nisi quod è tantis malis hoc boni pos-
 sumus excerpere, ne nos rebus bene institutis, ad
 quæstū, aut inanem gloriam, aut etiā tyrannidem
 abutamur. Vigiliæ ac moderata jejunia, demiror
 quā fronte contemnāt, quum ea nobis toties apo-
 stolicis verbis commendentur, quanquam ad hæc
 malim hortatu duci homines, quam imperio trahi.
 Porro de festis diebus non multum abest illorum
 opinio, à seculo *Hieronymi*. Nunc in immensum
 accrevit festorum turba, quum nullis diebus plus
 scelorum committat vulgus: & quod est inhumā-
 nissimum, coguntur esse ociosi totos dies, qui non
 aliis redditibus alunt uxores ac liberos, fortassis etiā
 parentes, quam opera diurna. His indicare feriat,
 nec dare quicquam, quid est aliud, quam eos ad
 famem adigere? Sint crebra festa, sed in templis,
 ad quæ divitibus liceat accedere, sed ita ut paupe-
 ribus liceat vivere. Saltem illud concederetur, ut
 peractis sacris redeant ad sanctos labores. Quid
 enim sanctius quam manuum labore prospicere

A liberis ac familiæ? Nunc ad cuiuslibet superstici-
 osum affectum instituitur festus dies, imò fere vi-
 demus hoc studio esse quibusdam Episcopis, ut
 singuli singulos festos dies addant Calendario, quo
 vel hoc monumento suum nobilitent episcopā-
 tum. Verum ut est obedientiæ popularis, obser-
 vare quod a Proceribus ecclesiæ proscribitur: ita
 horum erat prudentiæ, non temerè constitutioni-
 bus huiusmodi, vel gravare populum, vel malè
 consulere moribus publicis. Hactenus è tuis literis
 morbum cognovimus, nunc utinam medicina
 fidelis & efficax possit excogitari: & arbitrari posse,
 si modò boni gravesq; viri huc totis incumbant
 studiis, præsertim cum *Carolus* habeamus Cæsa-
 rem, ad ea quæ sunt *Christiana* religionis toto pe-
 ctore propensum: cum *Leonem* habeamus in pri-
 mis mitem & exorabilem. Pulchrè coibit con-
 cordia, si pars utraque nonnihil concesserit alteri.
 Fortasse finitimarum regionum querelæ faciunt, ut
 plerique ittorum abhorreant à dominatu Pontifi-
 cis *Romani*, quod se clamitent inclementer expi-
 lari, premique sævitia eorum, per quos geruntur
 Pontificia negotia. Sed aut ego planè fallor, aut
 facile impetrabitur ab ingenio *Leonis* clementiæ
 juxta ac pio, ut & perplexas superiorum tempo-
 rum rationes omittat, & in posterum etiam, quam
 minimum ab illis exigit, præsertim si sese sincero
 pectore illi ceu patri crediderint. Satis amplum
 lucrum esse ducet si propulsato dissidio pacem &
 concordiam paraverit. Adjungat sese ad hanc rem
 Cæsaris auctoritas, quem Monarcham opinor
 agnoscit & *Bohemiam*. Cæterum quod attinet
 ordinationes & sacramenta, nullo modo oportet
 à reliquis orthodoxis dissentire. Et fortassis de re-
 centiorum definitionibus remittentur aliqua. De
 ritibus facile condonabitur aliquid, etiamsi ma-
 gis probarim, ut omnes ubique *Christiani*, &
 ritibus, & precibus iisdem uterentur. Nunc im-
 modica varietas est, dum pro suo quisque affectu
 hæc comminiscitur, & alius aliquid addit reperti.
 E Quin & illud, meā sententiā, complures populos
 conciliaret ecclesiæ *Romane*, in quam nunc velut
 in caput quoddam colliguntur omnes, si non pas-
 sim quælibet sic definiantur, ut velimus ad fidei
 negotium pertinere; sed ea duntaxat, quæ evi-
 denter expressa sunt in sacris literis, aut sine quib-
 us non constat ratio salutis nostræ. Ad hæc pau-
 ca sufficiunt, & pauca citius persuadentur pluribus.
 Nunc ex unico articulo sexcentos facimus, quo-
 rum aliqui tales sunt, ut citra periculum pietatis,
 vel resciri possint vel ambigi. Atque sic est mor-
 talium ingenium, quod semel definitum est,
 tenemus mordicus. Porro philosophiæ *Christiane*
 summa in hoc sita est, ut intelligamus omnem
 spem nostram in Deo positam esse, qui gratis no-
 bis largitur omnia, per Filium suum *Jesum*.
 Hujus morte nos esse redemptos, in hujus cor-
 pus nos insitos esse per baptismum, ut mortui
 cupiditatibus hujus mundi, ad illius doctrinam
 & exemplum sic vivamus, ut non solum nihil ad-
 mittamus mali, verumetiam de omnibus bene
 mereamur: & si quid inciderit adversi, fortiter
 toleremus spe futuri præmii, quod omnes pios
 haud dubiè manet in adventu *Christi*: ut ita sem-
 p̄ progrediamur à virtute in virtutē, ut nihil tamē
 nobis arrogemus, sed quicquid est boni Deo tran-
 scribamus. Hæc potissimum sunt animis hominum
 inculcanda, sic, ut velut in naturam transeant.
 Quod

Quod si qui vult circa naturam divinam, aut circa hypostasim *Christi*, aut sacramenta quædam abstrusiora rimari, quo magis attollant mentem in sublime, & à rebus humilioribus abducant, hæc tunc liceat, ut non statim quod huic aut illi visum fuerit, cogantur omnes profiteri. Quemadmodum ex loquacibus syngraphis citius nascitur controversia, sic ex plurimis definitionibus nascitur diffidentia. Neque pudeat nos ad quædam respondere, Deus novit quo modo id fiat, mihi satis est, quod credo fieri. Scio *Christi* corpus, & sanguinem purum, purè à puris esse sumendum, qui hoc sacrosanctum signum, ac pignus esse voluit. & suæ erga nos charitatis, & *Christianorum* inter ipsos concordiz. Excusam igitur meipsum, num quid sit in quo mihi malè conveniat cum *Christo*, num quid sit cum proximo dissidii. Cæterum quomodo illinc sint decem Prædicamenta, & quomodo transubstantietur panis, verbis mysticis, & quomodo corpus idem possit esse sub tantilla specie, ac diversis locis, meo iudicio, hand multum conducit ad profectum pietatis. Scio me resurrecturum, hoc enim omnibus promisit *Christus*, qui primus omnium resurrexit: cæterum quale corpus futurum sit, aut quomodo possit idem esse, quod toties in aliud atque aliud redactum est, ut non improbarim suo tempore moderatè vestigare, ita minimum conducit ad veram pietatem in his multam operæ ponere. Nunc his atque id genus aliis innumeris argutationibus, quibus se jactitant quidam, avocantur hominum mentes ab iis, quæ sola faciunt ad rem. Denique plurimum habebit momenti ad orbis concordiam stabiliendam, si profani principes, sed præcipue *Romanus* Pontifex, abint ab omni specie tyrannidis, & avaritiæ. Nam facillè resiliunt, cum vident paratam servitutem, quam intelligunt se non invitati ad pietatem, sed captari ad prædæ. Si nos innoxios, si nos beneficos senserint, facillimè sese credent nostræ fidei. Ignoscant ut rogas, loquacitati tuarum literarum, sed si tales sæpe miseris, nam assueta facilius ferimus. *Jodocus Jovis* hoc ipso tempore mecum erat, cum Academiæ suffragiis rector designaretur, quo viro vix aliud quicquam vidi melius. Bene vale vir egregie. *Leuani* Calend. Novembr. Anno M. D. XIX.

Erasmus Roterod. Andrea Cnopa Sacerdoti optimo S. D.

Epist. 21. **E**Xtribus epistolis, quas ais te mihi scripsisse, duas duxat accepi. Primū nemo dabatur, per quem responderem. Tandem *Colonia* offerebat se nescio quis: is cum semel atque iterum me frustra convenisset, non reversus est, desperans opinor: nec tamen id accidit meæ culpæ, sed nec oculi dabatur tantum, nec solitudinis. Atque ut ingenuè dicam, quoniam nihil videbam in tuis literis, quod magnopere flagitaret responsum, non eram rescripturus, nisi tu tot obtestationibus, tot obsecrationibus mecum ageres. Mentem istam tam piam, tamque avidum *Christianæ* doctrinæ studium, vehementer exosculor. Nam utrumque testatur epistola tua. Quæ quidem res hoc plus laudis meretur in te, quod hæc facis inter eos, qui, ut scribis, magis agunt negotiū ventris quam mentis, ad hæc vicin⁹ *Ruteni*, quos intonsos, & implexos appellas, ob morum, opinor, cultusque barbariem: ut enim rectè dictum est, *omni egregiè probum esse oportet, qui A-*

thenis probus esset: ita qui vicinus hæreticis, non defleat à fide Catholica, qui permixtus barbaris, gulæ ventrisque mancipiis, totus vivit honestis studiis, nec ullo malorum contagio corrumpitur, is insigniter bonus sit oportet. Porro si ex me quæras consilium, nihil audies, nisi ut quod facis, strenuè pergas. Nam ipsam viam mihi videris ingressus, quā perveniat ad veram felicitatem: neque enim dubito, quin huc quoque pro virili contendas, ut quos possis ad tuos mores adducas. Atque adeo demiror, cum multi sint ubique pastores, neminem exoriri, qui clementissimi pastoris exemplum imitentur, quem non pignit ob unam ovem erraticam, tantum malorum perpeti. Decimas qui petant, video permultos, qui litiant animarum salutem, propè nullos. Hic monachorum plena sunt omnia, ubi nihil est discriminis, & messis ampla. Quin *Ruteni* magis adeunt, eosque suâ doctrinâ, suâque sanctimoniam revocant ad caulas ecclesiæ? Hic fulciunt ecclesiam, cui magis oneri sunt, quam usui. At ubi res poscit ingenue germanicæque *Christianæ*, qui pro lucro *Christi* subeat capitis periculum, ibi nusquam apparent: ita dom suis quisque commodis studemus, negligitur populus *Christi*. Ac prohi dolor! nostri mores partim in causa sunt, quo minus multi se conferant ad factionem nostram. Legunt Evangelicam & Apostolicam doctrinam, & vident ab hac vitam nostram longè latèque discrepare: non jam loquor de vulgo quod tale fere est, quales sunt ii qui præsumunt, sed de proceribus ecclesiæ, de sacerdotibus ac monachis. Bona pars servimus quæstui, aut ventri, aut gloriæ, aut tyrannidi. Fidei nomen prætextus tantum est. Hoc illos alienat quos oportebat, mansuetudine, tolerantia, & officiis allicere: sed tamen bona quædam spes habet animum meum, posteaquam video & isthic esse, qui sic flagrent amore doctrinæ Evangelicæ. *Paraphrases* absolvimus in omnes epistolas, præter eam, quæ fertur ad *Hebræos*. Addidimus *Paraphrasim* in epistolas, *Petri* duas, *Juda* unam, & *Jacobi* unam. Brevi daturi quod superest epistolarum Apostolicarum: sic enim visum est amicis eruditiss. Non displicuit carmen tuum, quo mihi bene precaris: at ego tibi vicissim absque carmine, sed sincerissimo pectore precor immortalitatem. Bene vale vir optime, meque tuis precibus *Christo* commenda. *Leuani* pridie Calend. Jan. Anno millesimo quingentesimo vicesimo.

Erasmus Rot. Guilielmo Budæo S. D.

Epist. 23. **E**N Budæe charissime, quasi parum esset malo-
rum, ita præcipuum è *Guilielmorum* numero
fatorum ademit invidia. Perit enim, ut scis, *Guilielmus Crojus* Archiepiscopus *Toletanus*, & perit veluti flosculus tener in ipso exortu succisus, simulque nos docuit, nihil esse satis firmi præsidii in rebus fortunæ arbitrio subiectis, quā de re librum abs te conscriptum ex hoc qui has reddit cognovi. Quid optari poterat à fortuna, quod illi non affertum fuerat ultrò largita? Generis antiquissima stemmata, cum patruis, sic apud *Carolum* nostrum gratiosus, ut penes unum propemodum videatur esse imperii summa: ætas virens, nondum enim egressus erat annum vigesimum tertium: corpus vegetum ac firmum: tam multiplex dignitas, ut in illo vix elaceret majestas galericardinalitii:

nalitii : morum mira facilitas, candorque : toto pectore favebat bonis studiis, nec oderat *Erasmum*. Certè *Vires* noster *Mecanum* amisit, qualem posthac hand facile nanciscetur. Is mihi legit proximas tuas ad se literas. Si mihi *Brixius* æquè ac *Morus* esset ignotus, tamen dolerem studiorum rem tam parum bene succedere. Nunc quum uterque sit amicus, quum utriusque faveam ingenio, non potero sine summo dolore spectare concertationem istam, quæ vereor nè nimium excandescat : nam epistola *Mori*, quam opinor te vidisse priusquam eam mihi *Morus* ostendit *Caletii* jam typis excusam, talis est, ut ego qui non nullis videar mordax, ad hanc collatus, prosum edentulus sum : & tamen mihi propemodum pollicitus est se pressurum, si *Brixius* conquiesceret. Amabam & festivum *Hutteni* ingenium : id *Laubera* tepeestas *Musis* eripuit. Qui hasce reddit literas *Guilielmus* unus est, qui candidè favent *Erasmo*, qui quum ex me didicisset cujusmodi vir esses, ambire coepit, ut tibi innotesceret. Ac professio dignus est meâ sententiâ, quem tuâ digneris amicitia : festivum ingenium est, mores nivei, summa in rebus gerendis dexteritas, literarum, ut est amarissimus, ita nequaquam rudis. Postremo non nomine tantum tui similis est. Cura mi *Budae*, ut quàm rectissime valeas, nam hoc porro tam potri, in his studiorum laboribus, imò in his tædiis & rabularum obstreperium & pisculentorum dierum vix satis tuemur valetudinem. *Levani*, quartodecimo Calend. Martias, Anno M.D.XXI.

Erasmus Roterad. Equiti auro Sebastiano de Rotenhan Reverendiss. Card. Moguntini à consiliis S. D.

Epist. 24

Consoetudinis multò jucundissima, quæ mihi tecum fuit *Moguntia*, memoriâ tuâ mihi renovavit epistola, non abhorrens à tuis moribus, vir omni doctrinæ genere multo clarior, quàm majorum imaginibus, quibus tamen es cum primis clarus. Siquidem hoc ipsum visum est extimii ejusdam candoris argumentum, quod inter tot Principum negotia, inter armorum strepitum, in mentem venit, amicus *Erasmus*. Sed utinam argumentum auspiciis tibi contigisset ad me scribendi, quàm *Edwardus Lemus*, qui quum tibi videatur impodens, sibi videatur pulchrè fortunatus, qui paulo negotio sibi famam parâtus, quàm adeo mihi siciebat, ut si non aliquâ nocuisset, mortuus esset. Ego magis admior quorundam pertinax studium, qui rebus omnibus omisiss, nihil intentatum relinquunt, nullum non movent lapidem, quo literas meliores, sat feliciter subolescentes obruant, atque interim, nec sua vetera sagnaviter tuentur, nec discunt nova. Porro miris technis & cuniculis rem agunt, nunc hunc, nunc illum histrionem subornantes. Quanquam nec hi *Leo* favent, nisi quod quocunque pacto mihi male volebant. Ad eam rem nullus displicet satelles. Quid mihi Philosophia præstet nescio, illud certè mihi præstat animus bene conscius, ut hujusmodi mortalium insanos conatus perperam malum quàm imitari. Jam quod vir tantus tuo quoque nomine mihi suppetias adversus *Leum* polliceris, si *Germanorum* desint auxilia, ut humanitatem tuam incredibilem amplector, ita officium planè re-

A cuso. Absit, ut *Leo* tales viri tantum habeant honoris, ut agminatim illum impetant stilo suo. Opto illis magnificentius aliquod argumentum. Nos in ea re totum sesquimentum perdidimus, idque mihi videtur plus satis : sic enim ille scripsit, ut nullis æquè displiceat, atque iis, qui maxime consultum volebant ejus honori. Hanc laudem tulit etiam ab iis, qui mihi malè volunt. Nemo fuit arrogantius indoctus. Et tamen hoc ille certamen appellat. Quod mihi *Seneca* versibus ominaris nominis immortalitatem, de mea apud posteros opinione, viderint superi, modo bene sit iis studiis, quæ nos *Christo* cõmendant. Quis enim non perspicit mundum penatim ad barbaram quandam tyrannidem tendere ? Parturit jampridem, quid parituros sit nescio. Nos ut (si liceat) prodesse cupimus, ita immokus auctores esse nolumus. Bene vale, nosque tuo Principi commenda. *Levani*, Idibus Augusti, Anno M.D.XX.

C

Io. de vico à Prato præfetto Gandavensi Erasmi Roterodami S. D.

Vir non uno decorum genere clarissime, quum *Epist. 25.*

Antonius Clava frequenter ad me scribat, nec ulla in argumento istam destituat mirabilis illa *Smadela*, quàm illi natura instam auxilium & eruditio : tamen nullam causam egit unquam vel ardentius, vel copiosius, quàm proximis literis : mecum majorem in modum exostulans, quod immemor veteris promissi nihil adhuc scripserim celsitudini tuæ, sic de me meritis, quotidieque merenti. Facit ille quidem amicè, quod extimulat ad scribendam, tamen nihil opus erat stimulo, si per immensos studiorum labores liceret hac in parte vel animo meo, vel amicorum votis ac meritis respondere, sed amicis erat facturus, si argumentum etiam epistolæ suppeditasset. Animum istum tuum verè generosum, ac majorum tuorum clarissimis imaginibus dignissimum, & olim in adolescente *Levani* degustaram, & nunc frequenter ex complurium predicatione disco. Porro vix quisquam isthinc ad nos venit, quin multa memoriter narret, quanto studio, quantâ facundia, quantis lateribus passim agas causam *Erasmi*. Maximi optimique patrum solent in pessimis adhiberi causis, & ingens patribus magno reo conveniebat. Ego verò quum infirmus fortis sim, & causa sit adeo bona, ut qui negotium facessunt, hoc ipso nomine multam mihi gratiam debeant, quo me injus vocant, tamen & adversariorum improbitas, condensataque phalange, & horum temporum infelicitas, quibus nihil non licet audaciz, impudentiz, hypocrisis, quæstui, ambitioni, adulationi, faciunt, ut magni Proceres humilium clientulorum facillimas causas agere cogantur. Olim, ut habent apologi, membra conspirabant adversus ventrem : nunc è diverso ventres adversus reliquum corpus conjurati bellum gerunt : quibus si pessimè velim, nihil magis optarim, quàm hanc ipsam quàm habent mentem. Quo magis isti blaterant in bonas literas, hoc magis ac magis ubique efflorescunt. Cum *Latheo* nihil unquam mihi fuit negotii, nisi quod est cum quovis homine *Christiano*. Hujus causam nemo magis sublevar, quàm qui illam omnibus machinis impugnant : ac miris modis dum illum

G g

atrocissime

atrocissime traducunt, & hostem commendant a-
fectibus populi, & sibi conciliant odium. Quod ni
Lutherus se suis ipsis telis confoderet, in dies a-
trociora scribendo, plurimum debebat hostium
suorum stoliditati. Illud video, si *Seylam* hanc ef-
fugerimus, restare *Charybdis*, quæ semel univer-
sam *Christiani* populi libertatem absorbeat, Eu-
angelicæque doctrinæ scintillam omnem extin-
guat. Quis enim feret hoc stolidum hominum ge-
nus, quod hætenus fucis ac malis artibus tyrannidem exercuit in *Christi* gregem, quorum gula, fastui, libidini, avaritiæ nihil est satis? Sed utinam Deus, aut det illis mentem meliorem, aut eos aliquò releget, nè diutius obstrepant Evangelio *Christi*. Nos infracto animo, quod temper egimus agimus, bonis literis ac veræ pietati pro nostra virili consulentes, sic tamen ut odiosis tumultibus nos nequaquã admisceamus. Prodesse cupimus, & præ-

A fiat quiescere, ubi nulla spes profectus ardeat. Ceterum ut finiam epistolam, scito me probe scire, quanto opere debeam tuo isti in me animo, declaratum officia tanta non procius penes hominem ingratum & inmemorem esse deposita, si quando sese dederit opportunitas. *Christum* optimatumque te nobis, tibi animam istam quam distissime fervet. Salutem dices amicis omnibus, nominationem *Antonia Clava*, quo nihil candidius, nihil amioius, & *Gulielmo Falo*, plarè digno quem *Gualtherus* meorum adscribam catalogo, cui nuper unum detraxit factorum invidia Cardinalis *Croton*, in quo brevi declaravit fortuna, quid in utraque partem valeat. Vidimus repente ad summum dignitatis fastigium erectum, ac subito ceu florem *Parrorum* pollice fucisum. Bene vale vir clarissime. Hæc ex tempore, ne *Claverus* acius etiam mecum litiget. *Leuani*, Anno M.D.XXI.

DES. ERASMI ROT. EPISTOLARUM LIBER DECIMUSQUINTUS.

*Ioannes Turzo Episcopus Vratislaviensis
Erasmio Roterodamo S. D.*

Epist. 1.

Explicari nequit *Erasmus* doctissime, quantum me tue literæ oblectarunt; licet vix septimo tandem mense ad me pervenerint: quibus sane ut antea nihil mihi sit optatius, ita revera nec acceptius quicquam evenire poterat. Proinde eas ipsas, obvis (ut ajunt) manibus excepi, exceptas & legi cupide, & lectione earum etiamnum oblectari nequiquam possum. Fuerant fateor sapientie magnæ admodum tum admirationi, tum delectationi *Erasmus* doctissimi ad alios scripti doctissima, formulis literariis alienaque manu exenta: jam verò voluptati & gaudio nihil reliqui factum est, ubi autographam eruditissimi ac omnibus doctibus ornatissimi viri conspiciam. Et tunc itaque totæ literæ mihi delectatissimi ac preciosissimi muneris loca. Non est autem charissime *Erasmus*, quod meæ literulæ verius, quàm literas tantopere collaudes: novi ego nec me, atque itera meam perquam libenter me pelliculam contineo. Verumtamen quàm inhumanus optimo iure valeam iudicari, nisi tibi pro ea etiam te gratias agerem, tam essem impudens, si tuas prædicationes agnoscerem. At tu quomodotibi non injurias videri possit, qui laudet, quibus te universus propemodum orbis verissime prosequitur, nimia (ni fallor) hæc in parte hujus modestia, tantum abest ut admittas, ut contra maxime averteris, declinæque. Debentur profecto tibi longè majora, præsertim cum tui utilis patrocinio omnium honestissimarum disciplinarum tutor, multò jam barbarici situ & squalore obtenebratus, resplendescat: tum sinceræ quoque illius theologicæ puritas, & sanctissima studia propè ad interitum redacta, te patere, te ducere, veluti renata, toto orbe resplere. Quod ad me attinet, tuæ

D nimirum literæ, còque mi vigilantissimi iuxta ac sanctissimi labores, me tibi obstrictum efficiunt, atque nullo non momento mi ingerunt memoriam, quantumvis nihil prius mei apud te sit, quod hujus humanis recordationem vicissim tibi possit afferre. Igitur ut amoris & observantiæ meæ singularis in te studium tibi etiam atque etiam magis fiat cognitum, atque interius ob oculos obversetur *Turzo* tui memoria, antequam tibi mitto, non magni sane precii: quæ ut inquam horologia, vitreis vasculis exigua, pulvisculoque paulatim delabente, horas dimetientia. Quorum usus opinor clepsydram nostro seculo æquæ: hæc sane crebrè obversam atque tractatam nostram in horas poterant admonere. Adjungi præterea auri puri nati quæ quatuor particulas, siue tantum e sibierraneis specubus, adeoque in ipsa terræ visceribus, in dilectione meæ dioceseos, quæta vides super eruta, nempe ut auri vivam vis te immortalitate dignissimum doceret: ad hæc tegumentum sacro tuo capiti ex mirium Pomcorum exuvilis, quæ nostratibus *Sabulæ* pelles, erantibus usurpatæ voce, cognovimus. Debebant equidem hæc pelles, dum caper hoc totum & gratæ molliæ demulcebunt, & forebunt caloris temperie, meam in te amorem, aut testari, aut comprobare. Ego adeo hæc tibi mitto, non quia te qui Regum & potentissimorum Principum munerebus exornaris quotidie similibus longèque præstantioribus carere arbitrer: sed ut amoris mei, & propensissimæ observantiæ studium, quemadmodum præmoniti, tibi fiat compertum. Verum quicquid est hujus, quod mitto, ut lubens & grato animo accipias vehementer oro. Id quod futurum confido, si animi mei benevolentia, atque profusissima in te propensione, non precio munusculum æstimaveris. Nam si pro tui meritis ornandus sis, vix certè totius orbis opes & copie, nedum *Dynastæ* cunuspiam

cujuspiam facultates, tunc dignitati satis sunt factu-
re. Quod superest charissime *Erasme*, maxime
omnium opto, me ut cupisti, amare pergas, bene-
que ac felicissime valeas. Datum *Vratislavia*, Ca-
lendis Decembr. Anno M.D.XIX.

Joannes Turzo Episcopus *Vratislaviensis* manu
propria scripsit.

*Erasmus Rot. Joanni Turzoni, Episcopo
Vratislaviensi S. D.*

Epist. 2. **C**ur ita visum est superis, ut tanto intervallo dis-
jungat in omnes & flumina, quos tanta copulat
charitas animorum? Epistola tua post textum demum
mensi mihi reddita est, una cum munusculis. Quo-
rum nihil non fuisset gratissimum, etiamsi minimi
precii fuisset, vel hoc nomine, quod a tali præsule,
sed multo magis quod a tali animo proficisceretur.
Nunc & precii magnitudine, & ipsa novitate, &
auctoris titulo commendabantur, sed in his tamen
nihil mihi tam charum est visum, quod epistola tua
non superaret, quam jam alteram acceptis tuis istis
articulis descriptam, tuo isto ingenio conditam,
quo magis etiam refert imaginem animi tui. Deum
immortalem qualis? Paxit Deus, ut istud pectus
imitentur complures Episcopi, Proceresque, & ima-
ginibus suis tam eximium decus adjungant, & au-
toritatem suam bonitatis ac sapientiae cumulent
accessione. Quam ardentem virtutis amore spirant
illae tuae litterae, quam sitim eruditionis *Christia-
nae*? Ad haec quantum candoris, quantum mode-
stiae prae se ferunt? Quis credat haec a tanto Præsu-
le a tanto Principe scribi? Nihil enim minus mi-
rabile est mihi tunc iste animus, quod me prae-
meritum admiraris, siquidem hic error in persona
est, non in re. Hoc erras, quod *Erasmus* esse credis
id, quod non est: sed non in hoc erras, quod ea ve-
neraris & expetis, quae falsis tibi persuades in nobis
esse. Adnixi sumus mundum nimis ad scholasticas
argutias prolapsi, ad veterum fontes revocare, ac
plus satis fidentem *Judaicis* ceremoniis, ad vera
pietatis studium accendere. Atque utinam hic mens
conatus tantum fructus attulerit aliis, quantum
nobis attulit invidiae. Meum incommodum multo
levius ferrem, si cum multorum comodo viderem
conjunctum. Sed hoc viderit ipse *Christus*, qui nō
fallor, certe hunc animum probaturus est. Jam ut
in tuis munusculis etiam nonnihil philosphiae,
gratulor tunc ditioni, e cuius venis aurum tam ele-
gans ac purum eruitur, sed tu beator, qui e divi-
norum voluminum longè felicioribus venis,
tam avidè scrutaris aurum evangelicae sapientiae,
quo locupletes gregem tuae fidei concedis, velut
opulentus quispiam paterfamilias, e divite the-
sauro proferens nova ac vetera, multum dissidens
ab episcopis plerisque, qui pulcherrimam functio-
nis suae partem, in sordidos quosdam relegant, nec
probatos, nec exploratos, quum ad id munus ne-
minem oporteat admitti, nisi quem eruditio *Chri-
stiana*, quem morum integritas, quem rerum usus,
ac prudentia non vulgaris commendet. Duobus
horologiis inscriptum erat, *Esstina lente*, atque haec
quidem inscriptionem audis, pulvisculus ille per
minutissimum foramen lentè defluens, haec me
scribente: sed magnà celeritate vita nostra avolat,
& advolat mors nihilo segnius, etiamsi non de-
fluat arecula. In altero superne inscriptum erat,
Festina lente, & inversum horologium ostendebat
moris imaginem: quae utinam ubi mi *Turzo* len-

A ta veniat, digno profecto qui sis immortalis, non
tantum longævus, nisi haec esset fortunae invidia,
ut si quid extiterit in rebus humanis eximium, id
quam occissime tollat e medio. Quod omen abs te
velim quam longissime abesse, quem & ex tuis
litteris, & ex aliorum praedicatione, tam multis ac
raris animi dotibus praedium esse video, ut ge-
neris claritudo, ut opes, ut pontificia dignitas mi-
nima portio sit tuorum ornamentorum. Pileum
non poterit mihi esse usui, nisi domi. Nam &
magnificentius est, quam ut conveniat homini
tenui: nisi forte & hic erras, ut putes *Erasmum*
esse aliquid: & alienius a more hujus regionis.
Olim, juxta proverbium, bonos viros decebant
omnia, nunc non nisi potentes omnia decet: ta-
men servabitur, & in hoc potissimum, ut *Turzoni*
memoriam mihi refricet. Aureum numisma mul-
tos exercuit, aliis conjectantibus esse tres *Noe* fi-
lios ex Arca revertentes, & ex altera parte Co-
lumbam olivae ramum defertentem: aliis duces
duos, qui medium captum ducerent, & aquilam
lauri ramum in coronam deflexum gestantem.
Subscriptionem nullus adhuc legere potuit, neque
Graeco, neque *Latino*, neque *Hebraeo*. Video quam
sim ingratus, qui pro tot donariis, proque epistola,
tam eleganti, tam amica, praeter frigidum episto-
lium nihil rependam, sed alias dabitur occasio: in-
terim cura ut rectè valeas, Praesul optime. *Levanis*
pridie Calend. Septemb. Anno M.D.XX.

*Erasmus Rot. D. Godschalco Rosemundo Leva-
niensis Academiae Rectori S. D.*

Magnifice rector, non dubito quin tu scias, *Epist. 3.*
id quod nemo nescit, quam seditiose debac-
chatus sit apud nos nomen meum alter quidam *Domi-
nicanus*, priori illi rabulae succenturiatus, a nullo
convicio temperans, atque interim manifestè men-
tens. Quid enim istos pudet? Ubi usque ad suam
satietaem, & omnium nauseam debilerat, &
candem scurra faceret iussu orarent Deum pro
me, ut aliquando converterer ad meliorem men-
tem: haec nisi fierent vel instigatoribus, vel con-
niventibus theologis quibusdam, non auderent
tam scurrili uti penulanti in Academia tam cele-
bri, idque in sacris concionibus, atque etiam sine fine.
Nihil admiror haec audere *Dominicanos*, illud ad-
miror, haec probari ordini theologico. Ille non
propter se ferre etiam vocem matreologi, totam obli-
que in *Egmondium*: & haec seditiosa, haec plus
quam scurrilia patiuntur aquis apimis, ac ni fal-
lor incitant. Haec scilicet placuit illis ratio confi-
ciendi *Erasmum*. Quod si ego pariter cum illis
insanirem, nonne tumultus egregius nasceretur?
Hic animus sibi bene conscius, & graviora potest
perpeti, sed interim quale est hoc exemplum pe-
culantiae? & quem exitum habiturum? & quam
speciosus hic est ludus sub *Christi* natalem? Non
tam sum insanus, ut velim cum *Dominicanorum*
populo depugnare: illos quales quales sunt, Deo
judicandos relinquo. Ego nec monachorum sum
hostis, nec Theologorum: nisi forte *Christianorum*
omnium hostis est, qui in illorum mori-
bus aliqua non probat. Si quid habet adver-
sum me theologica facultas, expostulet mecum,
proponat quid velit. Sum paratus reddere ra-
tionem studiorum meorum omnibus sobriis;
nam cum *Egmondio* colloqui, non est colloqui:
G g 2 Vere

Verè dixit *Alimus* ille. *Cum absente loquitur, cum ebrio qui litigat, sed multo magis, qui cum furioso litigat.* Tumulus hic scurrilis displicet etiam laicis, quo minus addubito, quin displiceat etiam tibi viro optimo: sed tua lenitas, in me, imò in hanc totam Academiam, crudelitas est. Ejus officium erat, vel me tacente toti monasterio, imò concionatoribus omnibus à tali petulantia silentium indicare. Alter vetitus erat sub penis gravissimis. Quis unquam exegit vel minimum? Hæc quid sibi velint intelligunt & pueri. Posthac non ero tua magnificentia molestus, spero te functionum officio tuo: si minus, mihi est animus, qui ista flocci non faciat. Quod si quis commotus extiterit, imputabitur illi qui vel dissimulaverunt, velnaverunt exordiis. Tu certò dissimulare non potes. Bene vale magnifice rector, & si quid me facere voles, impera, experieris obsequenissimum. *Levani* M.D.XX.

Franciscus Craneveldius Erasmo S. D.

Epist. 4. **N**on possum non agere tibi gratias, vir undecunque doctissime, quanquam inepioribus meis literis pro tuo illo nuper in me collato beneficio, cujus erit apud nos sanè memoria sempiterna, quod ego tanti æstimo, ut nè *Craſſi* quidem opibus redimi patiar. Quod inquis beneficium? Quod me ad suavissimum illum *Morum* tuum, imò nunc nostrum deduxeris, apud quem post tuam abitionem frequens fui, vocante quidem illo, cujus ego non tanti facio *ταῖς τρυφῇς ὡς τοῖς σπουδαῖς*, quanti eruditionem, humanitatem, liberalitatem. Proinde plurimum tibi debere me profiteor, cupioque tibi grati animi signa demonstrare: deinde plurimum mihi dolet, quod quàm adesset *Brugis*, tam raro te inviserim, frivolis quibudam negotiis occupatus, ut occasionem illam multa simul optimaq; discendi, sic è manibus elabentem, non vel mordicus apprehenderim. Memini quid rudixeris de *Flandricis* moribus, sed velim tibi persuadeas me totum esse tuum, nec is ipsis esse contaminatum. *Morus* abiens *δατύλοντος* χροῖος donavit uxori meæ, in quo verbis *Britannicis* γυμνασίας: Bonâ voluntate censeo omnia. Mihi verò vetusta nomisma dedit, aureum, argenteumque: in altero est *Tiberii* effigies, in altero divi *Augusti*. Quæ te scire volui, quia pro his etiam tibi me debere gratiam semper confitebor. Vale & me, si quid possum, utere. *Brugis*, tertio decimo Calendæ Octobris. *Fervius* noster valet, & suo nomine salutem ascribi voluit. Anno M.D. XX.

Francisco Craneveldio, Urbis Brugenſis à consiliis Erasmus Roterod. S. D.

Epist. 5. **N**imirum hoc est, quod vulgò dici solet, unica filiola mihi duos conciliavi generos. Agis mihi gratias, cujus opera tibi contigerit *Morus* tam candidus amicus. At ille mihi vicissim gratias agit, per quem contigerit nosse *Craneveldium*. Sciebam illic, quæ morum & ingeniorum est similitudo, nascitaram inter vos amicitiam, si modò uterque alteri intromisset. Talium amicitiam, ut est cum primis preciosa, ita rarissima est possessio, præsertim hæc temporibus, quo magis est propaganda, atq; etiam tuenda. Commigravit isthuc *Petrus* cognomento *Amicus*, juvenis moribus ingenioq; longè candidissimo. Complures annos egit cum *Aegidio Bullidio*, cujus liberos instituit, cui non aliter charus fuit, ac filius, ob fidei vitæque synce-

Aritatem. Is nunc venatur fortunam aliquanto benigniorem, ac meâ sententiâ dignus est amplissima. Est utriusque linguæ pulchrè peritus, ad hæc in juris studio nec paucis annis, nec infelicitè versatus. Postremò notarius est haud malæ fidei. Nihil addubito, quin ipse dotes sint hominem abundè commendaturæ. Sed tamen existimat se bonis omnibus commendabiliorem etiam fore, si vestro gregi ascribatur amicus. Equidem non recusò meum nomen rursus in tuo scribi diario, si quid officii collocaveris in hominem mihi charissimum: sed tamen arbitror fore, ut quemadmodum antehac, ita nunc quoque geminam ineam gratiam. Amici veteres hic non desinunt esse sui similes, conspirant, mussant, oblatrant, minitantur: mihi imputant, quod *Lutheri* negotium non tam atrocitè succedit quam vellent. *Carmelita Egmondanus* in sacris concionibus, in prælectionibus publicis, subinde me lapidat, atque interim ridetur etiam à suis *Carmelitis*: cum me citante comparuisset pridem apud Rectorem hujus Academix, tanquam conviciorum mendacissimorum congestis in os meum, ut paratus fuerit me sacrilegum, aut parricidam, aut peculatorum, aut quidvis aliud facere, si illi venisset in buccam. Atque ita sibi vir fortis videbatur: rectori, ac mihi, id quod erat, furiosus videbatur. O prodigiosam linguæ petulantiam in Theologo, in monacho, in sene! Ad primam hominis petulantiam corperat mihi bilis moveri, sed mox magis libuit hominem ridere, quàm refellere. Tandem huc evalit longa rixa, si vellem scriptis testari *Levani* probos & synceros esse Theologos, si vellem *Lutherum* meo stilo confodere, tum nos fore fratres, non aliâ lege fore concordiam. Respondi, ut ipsi se potius præstarent, quales vellent haberi. De *Luthero* respondi, mihi non esse in animo nunc admitti causa tam odiosæ, cui me nunquam admixissem: nam quod mihi non placebat illum impeti clamoribus apud populum, sed potius libris editis esse refellendum, hoc consilium adversus *Lutherum* pro Theologis facere: sic enim totus poterat aboleri, si prius exemptus fuisset ex animis hominum, cum nunc libri tantum existantur è bibliothecis, ipse maneat infixus animis. Plurimum habere ponderis Pontificum bullas, sed apud eruditos viros longè plus valere libellum bonis argumentis, ac scriptura divinæ testimoniis, non cogentem, sed docentem: generosa ingenia facile duci ratione, non perinde cogi imperio. Nec enim hoc tantum esse spectandum quid mereatur *Lutherus*, sed quâ ratione potissimum liceat huic mederi malo. Deinde non videri æquum, ut ego me istò negotio admiscerem, cujus initium à me non esset natum: magis autem convenire, ut ipsi qui fabulam hanc agere cupissent, peragerent, ipsi velam quam essent omni absolverent, ipsi mortarium allatum, quod intulissent, exederent. Alioqui cur ego potius in *Lutherum* scribam, quàm quivis alius? Quod si insani sit omnes Theologos in unum scribere, & à paucis id præstari possit, maxime congruere, ut illi istum scriberent, qui in illum disputassent, qui in concionibus illum proscidissent, qui suo præjudicio prius illum condemnassent, quàm summus ipse Pontifex.

Nam

Nam si quid stilo valerem, nec solum valere me, nec hanc rem elegantia geri, sed eruditione, quam ipsi sibi potissimum vendicarent. Ad hæc crudele videri posse, me stilo confodere hominem, jam prostratum, fuscum, atque etiam exustum. Præterea ne tantum quidem esse, irritare in caput meum hominem, nec edentulum, nec mortuum, & qui plane, quod libri testantur, fixum habeat in cornu: neque mihi confutum esse, tot Principum Germanorum, tot eruditorum hominum odia in me sine causa concitare. Quibetiam temerarium videri, si mihi provinciam sumerem, quam nemo cum auctoritate delegasset, præsertim cum videam tot monachorum ordines, tot scholas malle spectare fabulam hanc, quam agere: fortassis ob id, quod ad dubitent, cujusmodi futurus sit exitus. Nec enim abest à periculo, ne catastrophe futura sit tumultuosa, ni res moderatioribus consiliis componatur: sed quicumque futurus sit exitus, precor ut cedat in gloriam Christi. Fortassis aliqui me dixerint avidum gloriæ, qui bello confecto accurrissem, rerum ab aliis gestarum laudem mihi vendicaturus. Possimò me non esse usque adeo mihi ignotum, ut tenuis Theologus, vel magis Grammaticus, ut ipsi solent dicere, tam arduam provinciam mihi sumerem, quæ & summum Theologum, & auctoritate præditum postulare. Neque enim libet suspicari, hoc agere quosdam animo non sincero, ut posteaquam scriptis in *Lutberum* libris *Germanorum* animos in me provocasset, hoc odio protinus in meum exitum abuterentur. Addebam hoc laboris mihi frustra sumi: quid enim momenti sit habiturum meum iudicium apud eos, quos duarum academiarum sententia, quos summi Pontificis diploma non permoveret? Horum si nihil esset, tamen refelli non posse, quod non semel atque iterum à capite ad calcem usque perlegeris, *Lutberum* & *Lutherum* esse. Porro mihi vix otium esse meis ipsius libris recognoscendis. Suos potius ederent libellos, quos jam paratos haberent. *Latomus* & *Turenholius*, utriusque docti, alter etiam non prorsus infacundus. Tandem *Egmondanus* hoc erat futurus contentus, ut si nollem pugnare cum *Lutbero*, saltem testarer illum esse victum à *Louanienfibus*. Respondi, non deesse qui hoc prædicarent: mihi nondum satis liquere eum esse victum, priusquam prodierint illorum argumenta: neque enim speciosam esse victoriam, aut magnopere prædicabilem, præsertim Theologis, bullis & favillis vincere. Sic ab eo colloquio tantum non consputus discessi. Nunc nescio quomodo rursus irritati, videntur in hoc conspirasse, ut me concionibus suis conficiant. Cum effem *Calotia* in Regum congressu, *Dominicanus* quidam juvenis, sibi placens & confidens, *Phormionem* esse diceret, hebdomadas aliquot in me debacchatus est *Lovanii*, non aliter quam è planstris lapidans me conviciis. *Morianus* interpretabatur populo, juxta sensum Caologicon. Tandem me dissimulante indictum est homini silentium, sed posteaquam quicquid libuit effutiverat. Nuper rursus corripit etiam atrocius, irritans libello *Antibarbarorum*, quem non intelligit: rursus, iterum atque iterum tacere iussus nondum sibi temperat. Tandem nudius tertius alter quidam *Dominicanus*, reversus, ut ferunt, è *Gallia*, prodiiit in concionem, & nihil conviciozum non congeffit nominatum in *Erasmo*, tam petulanter, ut omnibus etiam laicis displiceret. Et, ô novam Theologorum

A lenitatem! hæc ferunt æquis animis, qui vocem unicam matzologi, oblique tortam in *Cameliam Egmondanum*, magnis tragædiis exagitarunt. Nemo non intelligit hæc fieri Theologis quibusdam partim conniventibus, partim etiã instigantibus. O telum Theologis dignum! Coram non expostulant, à tergo mordent, conspirant clanculum, per tales scurras suam agunt fabulam. *Nicolaus Egmondanus* cum publicè auspicaretur epistolas *Pauli*, admiscuit bellam facciam, *Paulum* è sævissimo persecutore factum esse mansuetissimum Evangelii præconem. Ita precandum, inquit, ut *Lutberus*, & *Erasmus* ab erroribus suis convertantur: quasi mihi plus esset negotii cum *Lutbero*, quam sit ipsi *Egmondano*. Visum est hoc illis bellum sophisma, sed inter pocula natum, si *Lutberum* & *Erasmum* eodem iugo copulassent, perinde quasi taurum jungat damæ. Miraris fortasse jamdudum, cur te hisce naniis onerem. Sic lubitum est, cum amico miscere fabulas, & quicquid est negarum in tuum finem effundere. Sed admiror cur ordo, cui præ cæteris faveo, ac verius fortasse quam ipsi favent sibi, potissimum hujusmodi tragædiis delectetur: quasi tot excitatis tumultibus, primum de conceptione deiparæ Virginis, deinde *Florentia* per *Hieronymum Savonarolam*, mox *Berne* per alios longè sceleratissimos, rursus in *Johannem Capivium* per *Jacobum Hogestratum*, & à *vidis* à *vin* comitem *Nova aquila*, virum toti *Germania* charissimum, non satis invidia sibi constarent, nisi denub tam seditiosis in me clamoribus magis etiam irritent in se odia bonorum omnium: nam probis displicet tanta petulantia, etiam iis quibus fortasse non placet *Erasmus*. Ac me fingunt hostem à quo nunquam sunt laesi, imò pro beneficiis malam referunt gratiam. Quis sæviret in illos *Capivium*, unis atque alteris literis illum admoneri ne laderet ordinem, sed in eum durat sæviret, à quo fuerat laesus. Rursus cum optimo jure offensus *Hermannus Nova aquila* comes excluderet omnes *Dominicanos* à colligendis caseis, diligenter egi cum illo per literas, ut sineret illos: atque ille, ut dignum est verè generoso excelsoque pectore, neglexit contumeliam, ac remisit vindictam, atque hanc gratiam nunc refert mihi. Totum ordinem existimant esse laesum, si quid dicatur in monachos improbos, perinde quasi nulli sint improbi; cum illis potius debuerint indignari, qui suis moribus dedecorant ordinem: imò si quis describat formam boni monachi, se notari putant: quod si jure faciunt, merito succensebunt *Chrysostomo*, qui hominibus quinquagesimam & aliquot sequentibus, sic depingit ideam vite monasticæ, ut nemini non multa succurrant, qui cum nostri temporis monachis habuerit commercium. *Era*, inquit, *fugientes & civitates & medios tumultus*, in montibus vitam elegerunt, cum præsentis communis nihil haberent, nihil sustinerent humanum, non secularem tristitiam, non dolorem, non curam, non pericula, non insidias, non invidiam, non zelotypiam, non absurdos amores, non aliud quicquam hujusmodi: deinde quam de vilitate victus, ac vestitus, de laboris industria, de hospitalitate, de sacro studio, multa dixisset, mensæ quoque sermones depingit hunc in modum: *Es si vis*, inquit, *illorum discere mensam, accede propius, & eos experieris, salia cruentantes, Omnia mista & jucunda, & spiritali odoris suavitate plena, nulum torpe verbum illa possunt ora emittere,*

nihil ferre, nihil asperum, sed omnia celis digna. Mox ubi virulentas prophano obreptiones commemorasset (*Crisostomus*, subiecit, *Horum an-tem ora rivis comparanda sunt, melle manibus & pura diffundentibus suavia*). Rationem bonitatis proxi-
ma, *Migronem* agitur ad illos, inde sciemus mensam
apponi bonis innumerabilibus suavitissimam, nunquam de-
ficiantem, a solitudine liberam, invidia, livore, & om-
ni pestis immunam, & bonam spe refertam, & multa
flauentem trophaea: non est illic tumultus, non mor-
bus, non ira, omnia tranquillitas, omnia pax. Hæc illis
sunt eradenda, nisi malint sui esse dissimiles, ac
non hæc solum. Verum omnia quæ *Hieronymus*,
quæ *Bernardus* de vera religione prodidere scri-
ptis. Expedi, inquit, ut vulgus de monachis opi-
me sentiat: id verum est fortassis, si modò probi
sint: sed magis expedit ut tales sint, quales haberi
volunt. Alioqui magna perniciēs est, si sub præ-
textu religionis imponant orbi. Expedi ut de
pastoribus suis bene sentiat populus, ut de epi-
scopis, de magistratibus: ac in hos isti, quoties li-
buit licentissimè debacchantur. Verum de his jam
nimis multa. Si me audies, quam minimum te isti-
usmodi tragœdiis admiscebis. Bene vale vir op-
time. *Leuani*, quintodecimo Calend. Januarii,
Anno M.D.XX.

Erasmus Roterod. Leontio suo S. D.

Epist. 6. **B**oni consulam audaciam tuam, qui ignotus ad
ignotum scripseris, si tu vicissim boni consu-
lueris, quod occupatissimus tam parvè respondeam,
ut prope nihil respondeam. Quod Musarum cul-
tor es, magnopere laudo: quod assidue depugnas
cum amulis, non probo. Negligendi sunt, qui vinciri
non possunt: & ita sunt hæc studia commendan-
da, ne tamen odiosè damocentur, quibus alii mar-
gis capiuntur. Certè non expedit irritare crabro-
nes. Ceterum quæ nos scripsimus, non in hoc
scripsimus, ut invehantur templis, sed ut domi le-
gantur. Arque isto tuo studio immodico, nihil
aliud mihi quam invidiam paris. Ego nihil ho-
noris istiusmodi promereor, alioqui nè prome-
ritis quidem aperiuntur templa, nisi à rogo, ut
aiunt. Ac meâ quidem sententiâ, plus efficies, si
quod operæ fumis in rixando cum adversariis,
fortasse deploratis, id intus erudiendæ publi-
æ aut juvenibus spei melioris. Felicius irreperit bo-
næ literæ, quam irumpent: ac facilius coale-
scent, si civiliter semet insinuant ut hospites, quam
si irruant ut hostes. Nos quod possumus, gratis ac
libenter impartimus: si quis adferet meliora, non
gravatè cedimus. Porro cum clamoris rabulis cer-
tamen non nisi coacti suscipimus, imò nè coacti
quidem. Porro vita nostra nihil habet memora-
bile, nisi quod opinor fortunam nulli constantius
invenisse fuisse. Proinde tu si me audies, aliud argu-
mentum tibi curres, imò quodvis aliud citius tibi
sumes quam hoc. Bene vale. *Bruxellæ* M.D.XX.

Erasmus Roterod. Thoma Bedello S. D.

Epist. 7. **D**e præsolis optimi in me studio, ut rem mihi
longè gratissimam, ita minimè novam nun-
cias: sed quod toties oburgas me, qui nihil ab illo
petam, facis inclementer mi *Bedello*. Imò jam pri-
dem oro, ut ingens aliquod sacerdotium conji-
ciat in caput meum. Non dubito quin ille sit hinc

A corpusculo superfluo futurus, sed tamen in rebus
humanis certè nihil est. Verum nè nihil impuden-
ter faciam, in præsentia cuperem mihi rursus nu-
merati anni venturi pensionem, aut certè syngra-
pham mitti, per quam hic, aut apud *Italos* recipi-
am. Adorno enim professionem in proximam
quadragesimam, sed æstivaturus *Basilea*, fortassis
illinc repetiturus *Italiam*, nisi quid extiterit in hoc
Principum conventu, quod me remoretur. *Paulus*
non nisi semel lapidatus fuit, hic ego quotidie lapi-
dor *Domusianorum* & *Carmelitanorum* conviciis, id-
que & nominatim, & in publicis concionibus.
Sed nihil aliud efficiunt, nisi ut populus etiam in-
telligat, illos agitari malis furiis. Archiepiscopo,
unico *Macenati* meo. multam ex me salutem di-
cito, post hunc doctore *Fualles*, & humanissimo
æconomo. Bene vale mi *Pylades*. *Leuani*, pridie
Circumcisionis, Anno M.D.XX.

Erasmus Rot. Henrico Glareano S. D.

C **L**iteras tuas *Basilea* huc allatas reddidit mihi *Epist. 8.*
Hieronymus Frobenius. De amore in te meo
nihil remisi, etiam si de huius corpusculi vigore
quotidie aliquid decerpit, quam ætas, tum studio-
rum semper increfcens labor, sed multo maxime
tadium, quod nobis adferunt isti rabulæ, adversus
bonas literas, adversus synceram pietatem conju-
rati. *Joannis Lasarii* consuetudinem tibi profectò
gratulor, non est ille sui dissimilis, semper candi-
dissime savi bonæ spei ingenuis. Utinam cum vi-
rum Deo juvandis optimis studiis quam diti-
simè superflitem esse velis. Tu fac mi *Glareane*,
te modis omnibus instruas, ut nobis mox lampa-
dem traditurus, ita succedas, ut nonnen *Erasmi*
profus obscures. Bene vale. Saluta *Cyprianum*
Talium, *Nicolaum Beraldum*, *Hermannum Phry-
sionem*, ac ceteros qui nobis isthic bene volunt. *Le-
uani* M. D. XVII.

Erasmus Rot. Hermannus Phrysis S. D.

Eruditissime juvenis, ostendi *Moro* in literis *Epist. 9.*
tuis locum, qui ad illum attinebat: ille simu-
latque gestarat phrasim, rotas perlegit, & amare
cepit ingenium totum. Anno *Brixii* ingenium non
vulgariter, phrasim admiror, sed utinam exerceret
utrumque in argumento plausibiliore. Contemnit,
ut scribis, ille *Morum*: atqui vereor, nè serò sen-
tiat illum sibi non fuisse contemnendum: illud
curandum *Brixio*, ita filium temperet, ut non so-
lum eruditus, verum etiam vir bonus & æquus
habeatur. Consulat amicos suo graves & erudi-
tos, *Budemum*, *Delainum*, *Rufinum*, & *Ruellium*, po-
tius quam juvenilem animi impetum. *Brixius* in-
terpretatus est dictum, nescio quod, ex meis ad
Beraldum schedis, quasi ipsi priores tribuerim in
eruditionis laude: nec sum adeo indoctus, nec
adeo *Moro* amicus, ut non perspiciam, quid inter
eos intersit: imò volebam illum Musarum præ-
sidiis cettare, non conviciis. Et confido me hoc
à *Moro* impetraturum, ut & ille premet, quæ jam
adornavit dentatiora, quam ut vel à *Moro*, vel in
Brixium scribi velim. Etiam atque etiam te rogo,
hortare *Brixium*, ut in alio potius argumento
suum ingenium exerceat, ita rectius consulat suæ
famæ. Bene vale. Saluta *Beraldum* meo nomine
diligenter. *Leuani* M.D.XXI.

Erasmus

Erasmus Nicolao Beraldo S. D.

Epist. 10. **Q**uoniam apparet ex *Budae* nostri ad *Vivum* literis, fieri non potest, quin *Morus* ac *Brixius* pergant inter se conflictari. Anno utriusque ingenium, malum aliud par spectare commissum, sed quod nobis in manu non est, factorum arbitrio permittamus. Tuis literis provocatus, scripseram *Huic* Decano, & ille sic obicecit, quasi sit offensus officio meo. Quod si est, fac mihi hominem reconcilias, cui me volebas conciliare. Tanta hic est rabies quorundam monachorum adversus bonas literas, ut jam radia sunt verius quam studia. Ego *Dominicorum* conviciis lapidorum quotidie, in publicis etiam concionibus, quae si peterer pro negotio fidei, non cesserim vel ipsi protomartyri *Stephano*. Semel ille lapidatus, finem invenit malis; & saxis ille dantaxat impetitus est, ego nec uno in loco, nec semel lapidorum mendaciis & conviciis letali veneno unctis: atque haec domus agunt, ipsi fermet produnt ac tradunt populo. Ac tales se praestant, quales si ego descripsissem, vix quisquam fuerat habiturus fidem, nunc ipsi fidem faciunt. Et tamen tanta est cecitas, ut vel suo malo ledere cupiant. *Lutherus* maximam invidiam gravat & nos & bona studia. Nemo nesciebat ecclesiam fuisse gravatam & tyrannide, & ceremoniis, & decretis humanis ad quatuor repertis. Iamque multi remedium, vel optabant, vel meditabantur, sed saepe parum dextere tentata remedia vergunt in pejus, sitque nudum non succedit jugum excutere volentibus, in acerbiorum servitutem retrahantur. Utinam vir ille, aut profus abstinentisset, aut rem moderatius simul & circumspicius tentasset. De *Luthero* nihil laboro, sed *Christi* gloriae faveo: nam quosdam sic accinctos video, ut si his succedat res, nihil superfit, nisi ut evangelicae doctrinae scribatur epicedion. Bene vale *Beraldo* doctissime. Saluta patronos communes *Rufum*, & *Delianum*, nam *Budae* scripsi. *Hermano Phryso* summae spei juveni multam ex me salutem dicito. *Levanii*, decimo quarto Calend. Martias, Anno M.D. XXI.

Erasm. Rot. Clarissimo juveni Antonio à Marca Abbati Belloloci S. D.

Epist. 11. **P**ersuaserat mihi ille quem nōsti, me inutrum haud mediocrem gratiam apud tuum celsitudinem, si eam aliquā parte studiosum dicatā provocāsem, sed, ut video, res in diversum exitu: hoc ipso video alienasse, quo conabar devincere. De ingenii tui candore, fide, constantiaque non liber suspicari, nescio utrum idem ille gratiam officii mei corruerit, qui ad officium insignit, an opus ipsum tuo iudicio parum ardeat. De promissio non gravo pudorem tuum, volens atque ultrò pollicebaris mihi, nec postulanti, nec expectanti, ego vicissim ultrò volensque fidem tuam libero. Non exposulabo quod res tentata non successerit ex auctori tui sententia, modo id praestes, quod praestare tibi in manu est, ut *Erasmus* tui studiosum redames. Nunc ipsa res me docet, bonam felicitatis partem esse nōsti magnopere mirari: si anxie pependissem à tuis promissis, jam discruciarer frustratus, tunc ut levior sperabam, ita minimum sentio doloris ademptā spe. Rex ipse mihi longè

A majora detulerat, quàm tu audebas polliceri. Tantum autem abest ut tibi succenseam, qui non praestiteris quod receperas, ut gratiam etiam habeam, quod optaris, quod conatus sis. Bene vale vir clarissime. *Levanii*. XIV. Calend. Martias M.D. XIX.

Erasmus Rot. Augustino Scarpinello Neapolitano S. D.

Epist. 12. **T**ale iter hostibus eveniat, quale mihi contingit huc revolanti. Qui venti, qui mimbri, quae inundatio? Parum abest quin in ipsis montibus naufragium fecerimus, nam equis erat navigandum. Equus famuli vix enatavit incolumis, nos enim alieno periculo malimus sapere. *Aragonia* Regina jam progressa *Aquisgranum* sesquimiliarium, coacta est in urbem redire cum suis. Ego vir fortis turpe ducens, si velut victus redirem unde veneram, hospiti meo risui futurus, homini hominum qui vivunt humanissimioris est *Leonardus Priocardus*, qui nullis precibus quiverat impetrare, ut etiam diem adhuc darem amicis cupientissimis: pertendo quod coeperam. Quid enim conviciorum in me non dixisset ille, si quod tantus amicus, nec solus, quod dies Dominicus, qui ferias impetrat & ab agricolis, non impetrasset, venisset & imber extorsisset. Totum firmè iter equitavimus soli, latronem nostrum vidimus, etiam si multos terrebant saxi rumores. Tu verò quid isthic rerum geris? Jamne satis *Germanici* spiras? Quomodo te beant aestuaria *Germaniae*? O te felicem, qui in media brama suavis astate! sed quid tandem agit amicus tuus *Cicero*? Quae spes habet te fore, ut ille totus aliquando reviviscat? Verum etiam atque etiam vide, nè sic adamas *Marcum Tullium*, ut cum *Hieronymo* flagris liventes scapolas referat. Rides somnium? at expertus ille somnium esse negat. Sed ego mi *Augustine*, seriò jam laudo studium tuum, qui totus in *Cicerone* verferis. Quod idem si fecissem, fortasse meliorem gratiam retulissent ingenia candidiora, quàm nunc referunt quidam, quibus benefacere periculosissimum est. Brevi me reddam vestro contubernio, interim salutabis meis verbis mitissimum *Severum*, congregonem tuam, & insignem heros *Aloisium Adalbertum Tudensem* Episcopum. Bene vale. *Levanii*, Idus Decembr. Anno M.D. XX.

Erasmus Livino Algotio S. D.

Epist. 13. **I**nciderunt nonnulla praeter spem, quae red eum nostrum in dies complurimos remorantur. Itaque quod inter ingressurus admonui, visum est rursus inculcare literis. Vide nè committas, ut absentia nostra te sepiorem ad studia reddidisse videatur, quae potius debet acvere. Nam in quo plus tibi vacat temporis ab obsequiis, quibus praesenti soles inservire, hoc par est attentius incumbere literis. Hæc certè spe te reliqui *Levanii*, magis tuo commodò consulens, quàm meo. Dabis igitur operam, nè me hæc fallat ratio, ac troctis omnibus cavebis, nè quid re versus offendam, quo reditus meus minus letus esse videatur: nōsti illud *Tertullianum*, *Ita ut sit domini tibi absens*. Item illud: *Malo evadere, qui suum officium facit, tamen sper caret donec id restitutum iri credat: si sperat fore clam, rursus ad ingenium redit*. Illud te dignius est: *Id, quem beneficio*

scio adjungas, ex animo sumum officium facis, praesens absensque idem eris. Mihi semper placuit hac Additionis ratio, tuas partes erunt adniti, ne me hujus animi punireat. Non aliter quam pestem fugito quorundam consortia, in quos vete competit illud Menandri, ἐσθλὸν ἴδν' ἄνδ' ἐκείναι κακῶν. A Carini latere digitorum latum ne discedito. Is annis quidem haud ita multo major est te, sed eam morum integritate, tantâ siti literarum, ut vix alterius convictu queas evadere vel melior vel eruditior. Natura dedit ingenium felix; quo nomine ut tibi gratulari possumus, ita laudari non debes, ni naturae bonitatem veluti solum felix, tuâ excolas industriâ, dedecus ingens reportaturus, si tute tibi defuisse videaris. Neque te clam est quid abs te expectent parentes optimi, neque nescis quid debeas Marco Lauro, qui te mihi praefatus affectu paterno commendavit. Ut ne commemorem interim quid mihi debeas, qui te semper habuerim non famuli, sed filii loco. Centê auget quoque expectationem multorum, quod cum Erasmo familiariter convixeris. His omnibus non potes, nisi summo studio respondere, & nunc aetas est ut maxime docilis, ita laborum patiens. Alios à studiis arceat numerorum, librorum, aut praeceptorum inopia, tibi quum nihil horum non suppetat ex amicorum benignitate, nisi talem te reddideris, qualem oportet, non erit quod praeexas, culpa omnis in te unum recidet. Hæc tam multa quum satis opinor inflamment te ad studium egregie probitatis atque eruditionis, tamen hoc quoque calcar addere debet animo non degeneri, quod *Levani* vides tot pueros, tot adolescentes non minus feliciter, quam ardentem ambire laudem literarum bilinguis. Postremo par est, ut gentis paternæ cognomento respondeas, ne quod abominor, existare aliquando, qui τὸ γένος per jocum vertant in τὸ γένος, unius elementi depravatione, ex omnibus (nam id sonat gentile cognomen) omnium malum facientes. Quin huc porius manibus pedibusque connitendum, ut hoc cognominis non fortuito, sed numinis alicujus consilio tibi contigisse videatur. Hæc tam diligenter admoneo, non quod diffidam ingenio tuo, sed quod iis, quibus vehementer ex animo bene volumus, etiam tuta timere soleamus. Si quid isthic allatum est literarum, quas intelligis non esse magni momenti, eas servato in reditum meum. Sin quid erit, quod prorogari non expediat, nec continget per quem certo mittas, ipse huc advolato. Bene vale. *Antuerpia*, Idus Aprilis, Anno M.D. XX.

Eras. Rot. Iodoco Iena Erphordiansi S. D.

Epist. 14. Quod tam impense rogas vir optime, ut tibi *Jovis Coleti* vitam paucis velut in brevi tabella depingam, hoc faciam libentius, quod suspicer te tibi quærere egregium aliquod pietatis exemplar, ad quod tuum institutum attemperes. Equidem mi *Jovis* charissime, ut fateor me cum multis habuisse consuetudinem, quorum integritas mihi valde probaretur, tamen nullum adhuc vidi, in cujus moribus nescio quid adhuc *Christi* puritatis non desiderarem, quoties ad horum duorum synceritatem conferrem aliquem: quorum alterum mihi nôsse contigit apud oppidum *Artisia*, quod vulgo dicitur *santi Andemari*, dum hoc

me pestis, hac sanè in parte mihi felix, *Latetia* propulisset; alterum in *Britannia*, quo me *Montjosi* mei charitas pertraxerat. Luerum facies, cujus scio te avidissimum, pro uno duos dabo. Prior dictus est *Jovis Vitrarii* ordinis *Franciscani*: nam in hoc vitae genus adolescens inciderat, meo iudicio, nulla ex parte posthabendus *Coletis*, nisi quod ob servitutem instituti, minus multis prodesse poterat. Annos natus erat ferme quadragintaquatuor quum hominem nôsse corpulentum. Ac statim adamare me cepit, hominem sui multum dissimilem. Erat autoritatis maximæ apud optimos quosque, multis magnatibus gratissimus, corpore procero & eleganti, naturâ felici, animo sic excelso, ut nihil esset illo humanius. *Scoticus* argutias puer imbiberat, quas nec proflus improbat, quod quædam scite dicerentur licet sordidis verbis, nec rursus magni faciebat. Caterum, ubi contigisset *Ambrosium*, *Cyprianum*, *Hieronymum* degustare, mirum quàm præ his illa fastidiebat. Nullius ingenium magis admirabatur in sacris literis quàm *Origenis*: quumque cavillaret me mirari, quod hominis hæretici scriptis delectaretur, ille mirâ alacritate, fieri non potuit, inquit, quin hoc pectus inhabitaret Spiritus sanctus, unde tot libri tam eruditi, tanto ardore scripti prodierunt. Quamquam autem illud vitæ institutum, in quod per incitiam ætatis fuerat, vel delapsus, vel pertractus, nequaquam probabat, subinde dictitans apud me, fatuorum esse vitam potius, quàm religiosorum, ad nolæ signum dormire, expergisci, redormiscere, loqui, tacere, ire, redire, cibum capere, desinere pasci, denique nihil non facere ad præscriptum humanum, potius quàm ad *Christi* regulam: nihil iniquius esse, quàm inter tam inæquales, æqualitatem, maxime quod illic sæpe numero celestia ingenia, ac melioribus rebus nata, ceremoniis, & constitutiunculis humanis, aut etiam livore sepelirentur: tamen nec cuiquam unquam fuit autor mutandæ vitæ, nec ipse quicquam hujusmodi molitus est, paratus omnia ferre potius, quàm ulli mortalium offendiculo esse, *Pauli* sui exemplum in hoc quoque referens. Nihil autem erat tam iniquum, quod ille pacis servandæ studio, non summâ cum alacritate perpetereur. Libros divinos, præsertim epistolas *Pauli*, sic edidicerat, ut nemo melius teneret ungues, digitosque suos, quàm ille *Pauli* sui sermones. Deditisset initium ex quacunque parte ille mox totam epistolam absque ullo lapsu fuisset prosequutus. *Ambrosii* pleraque tenebat memoriter. Vixque credibile est, quantum item ex aliis orthodoxis veteribus memoriâ complecteretur. Præstitit hoc ille partim memoria naturâ felix, partim assidua meditatio. Rogatus à me in familiari colloquio, quibus modis præpararet animum suum iturus ad concionandum. Respondit se solitum in manus sumere *Paulum*, & in ejus lectione tam diu commorari, donec sentiret incallescere pectus. Illic hærebat, addens igneas ad Deum preces, donec admoneretur esse tempus incipiendi: non dividebat fere conciones suas, quod vulgus ita facit, quasi secus facere non liceat, unde fit ut frequenter sit frigidissima distinctio. Quamquam omnis illa distinctionum cura, frigus addit orationis, & artificii significationem præbens, fidem elevat dicentis. At hic perpetuo quodam sermonis fluxu, connectebat sacram epistolam cum

Euan-

Euangelica lectione, ut auditor domum rediret & eruditior & inflammator ad studium pietatis. Neque gestulationibus ineptiebat, nec vociferationibus tumultuabatur, sed totus apud se sic promebat verba, ut sentires ex ardenti ac simplici, sed sobrio pectore proficisci: nec usquam immorabatur ad exdium usque, neque jaetabat se variis citationibus nominum, quemadmodum nunc in *Scoto, Thoma, Durando*, nunc ex juris utriusque libris, nunc è philosophis, nunc in poetis centones frigidos confarcinant, quo populo nihil nescire videantur. Totus sermo quem promebat, erat sacre scripturæ plenus, nec aliud ructare poterat. Amabat quod loquebatur. Habebat hominem incredibilem quidam ardor pertrahendi mortales ad tynceram *Christi* philosophiam. Ambiebat ex huiusmodi laboribus martyrii gloriam. Proinde quemadmodum ex illius familiarissimis cognovi, olim à suis autoribus impetrarat veniam adeundi regiones, in quibus *Christus* aut ignoratur aut impie colitur, se felicem fore iudicans, si hæc obiens, martyrii palmam meruisset. At in medio cursu revocatus est, voce velut cœlitus audita: *Redi Ioannes, non defuturum est tibi apud tuos martyrium*. Paruit oraculo, & reperit esse verum, quod vox illa prædixerat. Erat illic monasterium sororularum, in quo sic erat prolapsa omnis religiosæ vitæ disciplina, ut lupanar verius esset, quam monasterium. Et tamen inter has erant quæ sanari possent, & cuperent. Has dum crebris concionibus, hortatibusque revocaret ad *Christum*, octo deplorata ex eo numero conspirant, & hominem observatum in locum semotum pertrahunt, atque ibi fasciis injectis præfocant. Nec finem faciunt donec casu nescio qui intervenientes, impium facinus dirimunt. Atque ille jam exanimatus erat, vixque revocatus est, ut spiraret: nec tamen usquam hac de re questus est, nè his quidem quos habebat intimos, nec ullum officium prætermisit, quo solet illarum saluti subvenire; imò nè vultus quidem unquam visus est in illas solito tristior. Noverat autorem huius conspiracy, is erat Theologus *Dominicanus*, Episcopi *Morienfis* à suffragiis Episcopus, vir palam impiæ vitæ. Nec huic unquam verbo molestus fuit, tametsi nulli hominum generi erat iniquior, quam qui doctores ac duces pietatis professi, moribus ac doctrinâ impiâ populum à *Christo* alienarent. Nonnunquam septies concionabatur uno die, nec unquam illi deerat sermonis eruditi copia, quoties de *Christo* loquendum erat. Quanquam tota illius vita nihil erat, nisi sacra concio. Erat alacer, minimèque tetricus in convivio: sed sic, ut nullam unquam præberet speciem levitatis, aut ineptiæ, luxûs aut intemperantiæ multò minus. Miscebat sermones eruditos, plerumque sacros, & ad pietatem facientes. Talia erant colloquia, si quis illum adibat, aut si quem ille viseret. Aut si quò faceret iter habebat potentes amicos, qui illi in itinere multum aliquoties, aut equum subiciebant, quo commodius liceret confabulari: ibi promebat vir optimus exhilarato spiritu, quæ nullis gemmis poterant æstimari. Neminem ab se tristem dimittebat, imò neminem non dimittebat meliorem, & ad pietatis amorem animatiorem. Nihil erat in quo sentire possis illam ulli suo commodo servire, non ventri, non ambitioni, non avaritiæ, non voluptati, non odio, non livori, non ullis malis affectibus

A erat obnoxius. Quicquid acciderat, agebat gratias Deo: nec aliud erat gaudium, quàm si quos inflammasset ad studium Euangelicæ pietatis. Nec irritus fuit illius conatus. Complures, tum viros, tum feminas lucrificerat *Christo*: qui quantum differrent ab hoc *Christianorum* vulgo, mors arguebat: vidisses enim huius discipulos summâ cum alacritate spiritûs mori, & sub mortem vere cygneam canere cantionem, ea promentes, quæ pectus a filatum sacro numine testarentur: cum ceteri peractis ceremoniis, & adhibitis solennibus illis protestationibus fidentes, diffidentes, exhalarent animam. Testis est huius rei medicus eximius ejus oppidi *Chisbertus*, ac pertinax veræ pietatis cultor, qui plurimis utriusque scholæ morientibus adfuit. Pertraxerat aliquot & è sui gregis sodalibus, sed pauciores: quemadmodum & *Christus* apud suos non potuit multas virtutes facere; nam illis ferè placent qui suâ doctrinâ plurimum commeatûs convehunt in calinam, potius quàm qui plurimas animas afferunt *Christo*. Cum autem ab omnibus viciis abhorrebat animus ille purissimus, ac verè templum *Christo* dicatum, tum maximè à libidine, adeo ut odore talium gravissimè offenderetur, tantum aberat ut turpiloquium ferre posset. In vicia vulgî nunquam odiosè debacchabatur, neque quicquam adferebat è secretis confessionibus: sed ita depingebat honestatis imaginem, ut se quisque tacitus agnosceret. In consiliis dandis mira prudentia, mira integritas, mira dexteritas. Secretas confessiones non admodum volens audiebat, sed tamen in hoc quoque serviebat charitati: anxias ac subinde repetitas confessiones palam detestabatur. Superstitioni ac ceremoniis minimum tribuebat, vescabatur cibis quibuscumque sobriè, & cum gratiarum actione. Vestitus erat nihil ab aliis differens. Solet nonnunquam & valetudinis causâ suscipere iter aliquod, si quando senserat corpus humore degravari. Quodam igitur die, cum persolveret pensum precum matutinarum cum suo sodali, sensissetque stomachum, fortassis ob pridianam ihediam rauseantem, ingressus domum proximam, sumpsit cibi nonnihil, ac repetito itinere pergebat precari: ibi cum sodalis illius putaret omnia repetenda ab initio, quod primæ horæ precibus nondum dictis sumpsisset cibum, ille alacer negavit quicquam esse admissum, imò Deo nonnihil fore lucti. Antehac, inquit, languidi & segnes precabamur, nunc alacribus animis illi dicemus hymnos spirituales, & ejusmodi sacrificiis ille delectatur, quæ ab hilari datore offeruntur. Ego cum id temporis diversarer apud *Antonium à Bergis* Abbatem *Berthemicum*, nec nisi post meridiem illic pranderetur, neque meus stomachus ferret tam diuinam ihediam, (erat autem tempus quadragesimæ) præsertim cum totus essem in studiis, solebam ante prandium sorbitionculâ repidâ fuleire stomachû, quo duraret in horam prandii. Hæc de re cum illum consulerem non liceret, ille circumspexto sodali, quem tum habebat laicum, nè quid offenderetur: imò, inquit, peccares nisi faceres, & ob cibulum omitteres ista tua sacra studia, tuoque corpusculo faceres injuriâ. Cum *Alexander Pont.* ex uno *Inbilas* fecisset duos, quo quæsius esset uberior, ejusque dispensationem episcopus *Tornacen.* præsentem pecuniâ suo periculo redemisset, summo studio admirebantur commissarii, nè sonem

sortem perderet episcopus, imò ut lucrum non paritendum accederet. Hic in primis ad fabulæ partes vocabantur ii, qui in concionibus populo essent gratiosi. Noster sentiens id in scrinia conferri, quo sublevabantur ante pauperes, non improbabat quod offerebat Pontifex, nec probabat tamen. Cæterum illud improbabat, quod tenues fraudarentur solito subsidio: damnabat stultam eorum fiduciam, qui nummo in scrinium conjecto putarent sese liberos à peccatis. Tandem obtulerunt commissarii centum florenos ad structuram templi, nam id tum ædificabatur in ejus monasterio, ut si nollet commendare venias Pontificias, saltem ea taceret quæ officerent. Ibi vir velut afflatu sacro percitus, *Abite*, inquit, *hinc Simoniaci cum vestra pecunia, An cum me putatis qui ob pecuniam sum suppressurus Evangelicam veritatem? ea si vestro questui obstat, mihi major esse debet cura animarum quam vestri compendii*. Cessere tum vigori pectoris Evangelici, homines malè sibi conscii, sed interim præter expectationem summo diluculo affixa est excommunicatio, quæ tamen à cive quodam detracta est priusquam multis innotesceret. Ille nihil his minis territus, summa cum animi tranquillitate docebat populum, & Christo sacrificabat: nec ullum metum præ se ferebat talis anathematis, quod ob Christum prædicatum intentaretur. Mox citatus est ad episcopum *Marinensem*, paruit episcopo suo, venit uno sodali comitatus, nihil ipse de se sollicitus: sed tamen initio illo cives equitum præsidia collocarant in itinere, nè per insidias interceptus in antrum aliquod conjiceretur. Quid enim non audet auri sacra fames? Episcopus objecit articulos aliquot, quos ex illius collegerant concionibus: ille magno animo respondit, & episcopo satisfacit. Aliquanto post denuo vocatus est, objecti sunt plures: ubi & ad hos respondisset, rogabat cur non adessent accusatores, ut suo quoque periculo accusarent: se jam bis venisse honoris illius gratià quòd episcopus esset, cæterum non venturum tertio, si simili modo vocaretur: esse sibi domi melius negotium. Ita suo ingenio relictus est, sive quia deerat ansa nocendi, sive quia timebant populi tumultum, in quo probitas illius habebat optimum quemque addictissimum: etiam si ille tale nihil ambiebat. Jamdudum rogabis scio, quis hujus viri fuerit exitus. Non solum displicuit commissariis, sed etiam suis fratribus aliquot, non quòd non probarent vitam, sed quòd ea melior esset, quàm ipsis expediebat. Totus inhiabat in lucrum animarum, cæterum ad instruendam culinam, aut extruendos parietes, ad illectandos dotatos adolescentes segnior erat quàm illi vellent: etiam si hoc quoque non negligebat vir optimus, durtaxat si quid ad sublevandam necessitatem pertineret, verum non ut plerique præ posterè curabat ista. Imò quendam etiam *Thynnium* alienarat: is erat aulicus, ac prorsus aulicis moribus, foris per omnia cubilia se volvens, passim matrimonia aliena contaminans, & uxorem pro derelicta habens, quam habebat & claro genere natam, & aliquot liberorum matrè. Per occasionem evenit, ut hæc quoque seduceretur: ilicò rejecit mulierculam primo lapsu, qui sibi tot lapsus ignoverat. Illa tandem longius etiam prolapsa ad extremam devenit calamitatem, præter infamiam, scabiei etiam, quam *Gallicam* vo-

cant, obnoxia. Hic cum omnibus tentatis, quo uxorem marito reconciliaret, nihil ageret, nec durus ille, vel affinium respectu, vel liberorum communium affectu, vel suà ipsius conscientia, qui tot adulteriis, qui suo neglectu occasionem dedisset, flecteretur: reliquit hominem ceu deploratum. Is paulo post ex more, petasone, aut armum suillum misit. Cæterum *Joannes*, nam tum *Guardianum* agebat, mandarat ianitori, nè quid reciperet nisi se vocato. Cum adesset munus, vocatus est: ibi famulis qui deserebant heri nomine. Referte, inquit, onus vestrum unde attulistis nos non recipimus munera diaboli. Itaq; tamen non ignorabant illius vitam ac doctrinam esse seminariū egregium Evangelicæ pietatis, tamen quoniam non perinde conducebat proventui culinæ, justus est deponere *Guardiani* munus, quo nihil ille fecit lubentius: & suffectus est illi quidam, quem ego novi, aliunde ascitus, homo non dicam qualis, aut quàm alteri dissimilis, in summa is mihi visus est, cui nemo prudens cauteri suum vellet cõmittere: sive hunc obtrulerunt, qui cupiebant abesse, sive is visus est ad rem magis idoneus. Porro cum ex ejus convictu subolefceret unus atque alter, qui simili spiritu raperetur ad studium consulendi pietati *Christiana* potius, quàm ad augendū penuriam, relegarunt hominem *Curtracum* in monasteriolum virginum: ibi quantum licuit, sui similis docens, consolans, adhortans, diem suum feliciter obiit, relictis aliquot libellis, quos è sacris autoribus decerpseras *Gallice*, quos non dubito tales esse, qualis erat hominis vita & oratio. Et tamen audio nunc à nonnullis damnari, qui potant esse ingens periculum, si populus aliquid legat præter ineptas fabulas historiarum, aut somnia monachorum. Vivit adhuc illius doctrinæ scintilla in multorum pectoribus, quos si conferas cum cæteris, dices hos non esse *Christianos*, sed *Judaos*. Sic contemptum habitus est à suis vir ille singularis, qui si *Paulo* apostolo collega contigisset, nihil addubito quin illum suo *Barnabæ*, aut *Timotheo* fuerit antepositurus. Habes vere gemmè *Vitarium* nostrum, ignotum mundo, celebrem & clarum in regno *Christi*. Nunc *Coletum* huic simillimum accipe. Alterum alteri depinxeram, & uterque alterius videndi desiderio flagrabat, atque hæc gratià *Vitarium* in *Angliam* trajecerat, ac mihi post narrabat *Coletum* apud se fuisse *Minoritam* quendam, cujus colloquio prudenti pioque mirum in modum fuisset delectatus, sed adhibitum alterum quendam ejusdem ordinis *Stoicum*, qui vilis indignè ferre, *Christianum* colloquium interrupperit. Ac fortasse *Coletum* hoc nomine plus laudis meretur, quòd nec indulgentià fortunæ, nec impetu naturæ, longè alio trahentis, potuerit ab Evangelicæ vitæ studio depelli. Natus est enim è claris & opulentis parentibus, idque *Londini*. Siquidem pater bis in urbe sua præfecturam suam gessit, quam illi *Majoritatem* appellant. Mater quæ adhuc superest, insigni probitate mulier, marito suo undecim filios peperit, ac totidem filias. Quorum omnium natu maximus erat *Coletus*, ac proinde solus hæres futurus juxta leges *Britannicas*, etiam si illi fuissent superslites: sed ex omnibus ille superfuit, solus, cum illum nosse cõpissim. Accesserat his fortunæ commodis corpus elegans ac præteritum. Adolefcens apud suos quicquid est scholasticæ philosophiæ, diligenter perdidicit, ac titulum assequutus est, qui septem libe-

ralium

ralium auctorem scientiam profiteretur. Quarum nulla erat in qua ille non fuisset gnariter ac feliciter exercitatus: nam & libros *Ciceronis* avidissime devorarat, & *Platonis* *Platini*que libros non oscitanter excusserat, nec ullam Mathematicas partem intactam reliquit. Postquam avidus bonarum rerum negotiator, adit *Galium*, mox *Itanium*. Ibi se totum evolvendis sacris auctoribus dedit, sed prius per omnia literarum genera magno studio peregrinatus, priscis illis potissimum delectabatur, *Dionysio*, *Origene*, *Cypriano*, *Ambrosio*, *Hieronymo*. Atque inter veteres nulli erat iniquior, quam *Augustinus*. Neque tamen non legit *Scotum*, ac *Thomam*, aliosque hujus farinae, si quando locus postulabat. In utriusque juris libris erat non indiligenter versatus. Denique nullus erat liber, historiam, aut constitutiones continens majorum, quem ille non evolverat. Habet gens *Britannica* qui hoc praeferunt apud suos, quod *Dantes* ac *Petrarcha* apud *Italos*. Et horum evolvendis scriptis linguam expolivit, jam tum se preparans ad perconium sermonis Evangelici. Reversus ex *Italis*, mox relictis parentum adibus, *Oxonia* maluit agere. Illic publice & gratis *Paulinus* epistolas omnes enarravit. Hic hominem nosse coepi, nam eodem tum me Deus nescio quis adegerat; natus tunc erat annos ferme triginta, me minor duobus, aut tribus mensibus. In Theologica professione nullum omnino gradum, nec assequutus erat, nec ambiebat: tamen nullus erat illic doctor, vel Theologus, vel Juri, nullus Abbas, aut alioqui dignitate praeditus, quin illum audiret, etiam allatis codicibus: si hoc laudis deberetur *Coleti* auctoritati, siue illorum studio, quos non puduit senes à juvene, doctores à non doctore discere: tamen post ultro delatus est doctoris titulus, quem ille recepit magis, ut illis gereret morem, quam quod ambiret. Ab his sacris laboribus, Regis *Henrici*, ejus nominis septimi, favore *Londonium* est revocatus, ac Decanus apud divum *Paulum* factus, ut illius praesset collegio, cujus literas sic adamabat. Est autem dignitas ejus nominis apud *Anglos* prima, tametsi sunt aliae proventu magis opimo. Hic vir optimus tanquam ad opus vocatus, non ad dignitatem, collegii sui collapsam disciplinam sanxit, & quod erat illic novum, singulis diebus festis in suo templo concionari instituit, praeter conciones extraordinarias, quas nunc in regia, nunc aliis atque aliis locis habebat: Porro in suo templo non solum sibi carptim argumentum ex Evangelio, aut ex epistolis Apostolicis, sed unum aliquod argumentum proponebat, quod diversis concionibus ad finem usque prosequeretur: puta Evangelium *Matthaei*, symbolum fidei, orationem Dominicam. Et habebat auditorium frequens, in quo plerisque primores saecularis, & aule regiae. Mensam Decani quae antea sub hospitatus titulo luxui servierat, contraxit ad frugalitatem. Nam cum & ante annos aliquot intemum abstinisset à cena, caruit vespertinis convivis. Porro quum seras praederet, etiam tumidius habuit muros: sed hoc pauciores, quod & frugalis esset apparatus, tamen nitidus, & brevis accubitus, denique sermones qui non delectarent nisi doctos ac bonos. Conteratamensam, mox puer aliquis clara voce distincte pronuntiabat caput aliquod ex epistolis

A *Pauli*, aut proverbii *Salomonis*. Ex eo delectum locum ipse ferè reperebat, ac sermonis occasionem sumebat, sciscitans ab eruditis, aut ingeniosis etiam idiotis, quid hoc aut illud dictum sibi vellent. Atque ita sermonem temperabat, ut quamquam & pius & gravis, tamen nihil haberet rutili, aut supercilii. Rursus sub convivii finem cum jam uscuque satisfactum esset, non voluptati, sed necessitati, aliud argumentum injecit: atque ita convivae dimisit & animo & corpore refectos, ut meliores discederent, quam venerant, & stomachum minimè cibis onustum referrent. Impensè delectabatur amicorum colloquiis, quae saepe diserebat in noctem: sed omnis illius sermo, aut de literis erat, aut de *Christo*. Si grati confabulationis non erat copia (nec enim quibuslibet delectabatur) puer aliquis è sacris libris aliquid pronuntiabat. Me nonnunquam & peregrinationis comitem ascivit, nihil erat illic eo festivius: sed semper libellus erat xineris comes, nec alii sermones, quam de *Christo*. Impatiens erat omnium sordium, adeo ut nec sermonem serret solutum ac barbarie spurcum. Quicquid erat domesticæ suppellectilis, quicquid apparatus in cibis, quicquid in vestibus, quicquid in libris, nitidum esse volebat, de magnificentia non laborabat. Non nisi pallis vestibus utebatur, cum illic vulgo sacerdotes ac Theologi vestiantur purpura. Summa vestis semper erat lana ac simplex, si frigus hoc postulabat, interulis pellitiis se muniebat.

B Quicquid è sacerdotis redibat, id in usum domesticos oeconomis suo dispensandum reliquit: quod erat patrimonii (erat autem amplissimum) ipse in pios usus distribuebat. Nam patre defuncto, cum ingentem pecuniam vim accepisset ex hereditate, nè servata gigneret in eo aliquid morbi, novam scholam extraxit in ecclia *S. Pauli*, puero *Jesus* sacram, opere magnifico: adiecit aedes magnificas, in quibus agerent duo Iudi magistri, quibus amplum salarium designavit, quo gratuito docerent, sed sic, uti schola non capiat nisi certum numerum. Eam distinxit in partes quatuor. Primus ingressus habet ceu Catechumenas. Nullus autem admittitur, nisi qui jam videt & legere & scribere. Secunda pars habet eos, quos hypodidactas instituit. Tertia quos superior erudit. Alteram ab altera dirimit velum quoddam quod adducitur, ac diducitur cum libet. Supra cathedram praepetoris sedet puer *Jesus* singulari opere, docentis gestu, quem totus grex adiens scholam ac relinquens hymno salutat. Et imminet patris facies dicentis, *Ipsam audite*: nam haec verba me autore ascripsit. In postremo sacellum est, in quo licet rem divinam facere. Tota schola nullos habet angulos, aut recessus, adeo ut nec coenaculum sit ullum, aut cubiculum. Pueris singulis suis est locus in gradibus paulatim ascendentibus distinctis spatiis. Quaeque classis habet sedecim, & qui in sua classe praecellit, scellatam habet exteris paulo eminentiorem. Nec quovis admittunt temere, sed delectus sit indolis & ingeniorum. Vidit illud vir perspicacissimus, in hoc esse precipuam reipublicae spem, si prima aetas bonis rationibus institueretur. Ea res cum constet immensa pecunia, tamen nullum in hujus consortium admittit. Quidam legarat in eam structuram centum libras monetae *Britannicae*, ubi sensit *Coletus* hanc gratiam sibi nescio quid juris vindicare laicos, permittit

permissu episcopi sui, eam pecuniam contulit in sacras vestes templi. Reditibus totique negotio praefecit non sacerdotes, non episcopum, aut capitulum ut vocant, non magnates: sed cives aliquot conjugatos, probatae famae. Roganti causam ait, nihil quidem esse certi in rebus humanis, sed tamen in his se minimum invenire corruptelae. Atque ut hoc opus nemo non probavit, ita multi demirabantur, cur magnificentissimas ardes exstrueret intra pomeria monasterii *Carthusiensium*, quod non procul abest à regia quae dicitur *Richemonda*. Aiebat se parare sedem illam suae senectutis, cum jam impar laboribus, aut morbo fractus cogeretur se submovere ab hominum consortio. Illic erat animus philosophari, cum duobus, aut tribus amiculis eximiis, inter quos me solitus est numerare, sed mors antevertit. Nam cum ante paucos annos correptus esset sudore pestilenti, qui morbus peculiariter infestat *Britanniam*, & ab eodem tertio repetitus, atque tamen revixit; sed ex morbi reliquiis contracta viscerum tabes, quae perierat. Medicus unus hydropem esse iudicavit. Anatomia nihil indicavit novi, nisi quod hepar repertum est extremas fibras cirrhis prominentibus hirsutum. Sepultus est ad australe chori latus in suo templo humili sepulchro, quod in eum usum jam ante annos aliquot delegerat, inscriptione addita, *Joan. Col.* Finem faciam tui *Joan*, si pauca commemorare primum de ipsius natura, deinde de opinionibus paradoxis, postremo de procellis quibus explorata est hominis ingenua pietas, cuius minimam portionem debebat naturae suae. Si quidem animo praeditus erat insigniter excelso, & omnis injuriae impatientissimo, ad venerem, ac laxum, ac sompnum mire propensus, ad jocos ac facetias supra modum proclivis: hae ipse mihi factus est, nec omnino totus à morbo philargyriae. Adversus hanc ita pugnavit philosophia, sacrisque studiis, vigiliis, jeuniis, ac precibus, ut totum vitium curium ab hujus seculi inquinamento purum peregisset. Nam quantum mihi licuit ex illius consuetudine colloquiisque familiaribus colligere, virginis florem ad mortem usque servavit. Opes in pios usus dissipavit, adversus animi celsitudinem ratione pugnavit, adeo ut à puero quoque moneri se pateretur. Venerem, sompnum, ac luxum, abstinentià coenae perpetuam, jugi sobrietate, indelesis laboribus studiorum, sanctisque colloquiis profligavit: & tamen si quando sese obtulisset occasio, vel jocandi apud facetos, vel colloquendi cum famulis, vel accumbendi in opiparis conviviis, vidisses aliqua naturae vestigia. Et ob id sese à laicorum consuetudine abstingit, sed praecipue à conviviis: ad quae si quando cogeatur, me aut mei similem adhibebat, quo *Latini* fabulis declinaret prophana colloquia. Atque interim sumpto ex uno tantum genere cibi pusillo, uno aut altero gerevisia haultu contentus erat, à vino temperans, quo tamen delectabatur eleganti, sed temperatissime utens. Ita se sibi semper habens suspectum cavebat ab omnibus, quibus esse posset ostendiculo cuiquam. Nec enim ignorabat omnium oculos in se coniectos. Nunquam vidi ingenium felicius, atque ob id similibus ingeniis unice delectabatur: sed ad hanc se malebat demittere, quae prepararent ad immortalitatem vitae suae. Nulla in re non philosophabatur, si quando laxare fabulis amatoria moribus, In pueris ac puel-

lis delectabat naturae puritas, ac simplicitas, ad cuius imitationem suos vocat *Christus*, angelis eos colitis comparare. Jam ut alteram exsolverem partem opinionibus à vulgo multum diffidebat, sed non irâ prudentiâ hac in re sese attemperabat aliis, ne quos offenderet, aut ne quid labis in famam contraheret, non ignarus quam iniqua sint hominum judicia, quamque prona in malum credulitas, quantoque facilius sit maledicis linguis contaminare famam hominis, quam benedictis tacere: inter amicos ac doctos liberrime profitebatur, quid sentiret. *Scotistas* quibus hominum vulgus cen peculiare tribuit acumen, aiebat sibi videri stultos, & hebetes, & quidvis potius quam ingeniosos. Nam arguari circa alienas sententias ac verba, nunc hoc arrodere, nunc illud, & omnia minutatim dissectare, ingenii esse sterilis & inopis. *Thomae* tamen, nescio quâ de causâ, iniquior erat quam *Scoto*. Etenim eum huc apud illum aliquando laudarem, ut inter recentiores non aspernandum, quod & sacras literas, & auctores veteres videretur evolvisse, cuius rei suspicionem mihi fecerat *Catena*, quae vocatur *aurea*, & aliquid haberet in scriptis affectuum, semel atque iterum dissimulavit obtrectans: verum ubi rursus in alio colloquio inculcarem eadem vehementius obtutus est me, velut observans sermone hanc dicerem, an *episcopum* cum animadverteret me ex animo loqui, tanquam afflatus spiritu quodâ, quid tu, inquit, mihi praedicas istum, qui nisi habuisset multum arrogantiae, non tantâ temeritate, tantoque supercilio definisset omnia: & nisi habuisset aliquid spiritus mundani, non ita totam *Christi* doctrinam suam prophanam philosophiam contaminasset. Admiratus sum hominis *isidori* aequalem, corpique diligentius ejus viri scripta evolvere. Quid verbi opus est? omnino decessit aliquid meae de illo exultationi. Cum nemo magis faveret *Christiana* pietati, tamen erga monasteria, quae nunc falso nomine pleraque sic vocantur, minimum habebat affectus: eisque aut nihil, aut quâ minimam largiebatur, ac ne moriens quidem aliquid illis decideret: Non quod invisos habebat ordines, sed quod homines lux professioni non responderent. Nam ipsi in votis erat, se prius ab hoc mundo extricare, sicubi reperisset Sodalitium verè conjuratum in vitam Evangelicam. Atque id negotii mihi delegarat *Italiam* adituro, narrans sese apud *Italos* comperisse quosdam monachos verè prudentes, ac pios. Nec enim ille judicabat esse religionem quam vulgus iudicat, cum sit aliquoties ingenii penuria. Laudabat & *Germanos* aliquot, apud quos residerent etiamnum praesae religionis vestigia. Discurrere solet se nusquam reperire minus corruptos mores, quam inter conjugatos, quod hos, affectus naturae, cura liberorum, ac rei familiaris ita veluti cancellis quibusdam distringerent, ut non possint in omne flagitii genus prolabi. Cum ipse castissime viveret, tamen inter illudatos, minus erat iniquis his, qui tamen sacerdotes essent, aut etiam monachi, venire duntaxat peccarent: non quod impudicitiae vitium non detestaretur, sed quod hos experiretur multo minus malos, quoties eos cum aliis conferret, qui cum essent elatis animis, invidi, maledici, obtrectatores, suavi, vani, indocti, toto pectore pecuniae & ambitioni dediti, tamen sibi magnum quiddam esse viderentur, cum alios infirmas agnita redderet humiliores ac mode-

modestiores. Aiebat magis execrandam in sacerdote avaritiam, & superbiam, quam si centum haberet concubinas. Ne verò quisquam hæc huc rapiat, ut puet leve crimen esse in sacerdote aut monacho libidinem, sed ut intelligat alterum genus longius abesse à vera pietate. Nulli mortalium generi erat inferior quam episcopis, qui pro pastoribus lupos agebant, nec ullos magis execrabatur, quod cultu sacro, ceremoniis, benedictionibus, ac veniosis sese venditarent populo, cum toto peccatore servirent mundo, hoc est, gloriæ & quæstui.

E *Dionysio* cæterisque præcis Theologis quædam hauserat, quibus non ita favebat, ut usquam contenderet adversus decreta ecclesiastica, sed tamen ut minus esset iniquus iis, qui non probarent sic passim in templis adorari imagines pictas, ligneas, saxæas, æreas, aureas, argenteas. Item iis qui dubitarent an sacerdos indigniter ac palam improbus conficeret aliquid sacramentali functione, haud quaquam favens istorum errori, sed indignans iis, qui vitam palam & undique contaminatam, præberent causam huiusmodi suspitionis. Collegia quæ multo magnificoq; sumptu sunt apud *Anglos* instituta, dicebat officere bonis studiis, nec aliud esse, quam invitacula ociosorum: neq; scholis publicis perinde multum tribuebat, quod ambitio profitendi & quæstus omnia vitians, corrumpere sinceritatem omnium disciplinarum. Ut confessionem secretam vehementer probabat, negans se ulla ex re capere tantundem consolationis ac boni spiritus, ita anxiam ac subinde repetitam vehementer damnabat. Cum apud *Anglos* mos sit, ut sacerdotes fere quotidie faciant rem divinam, ille tamen contentus erat diebus Dominicis ac festis sacrificare, aut certe pauculis diebus extra hos: five quod sacris studiis, quibus se parabat ad concionandum, & ecclesiæ suæ negotiis destineretur: five quod comperiret se maiore cum affectu sacrificare, si id ex intervallo faceret: haud quaquam tamen improbat illorum institutum, quibus placeret quotidie adire mensam Dominicam. Cum esset ipse doctissimus, tamen anxiam hanc & laboriosam sapientiam non probabat, quæ ex omnium disciplinarum cognitione, & ex omnium autorum lectione, velut ansis omnibus absolvitur dictitans ita deteri nativam illam ingenii sanitatem & sinceritatem, hominesque reddi minus sanos, & ad *Christianam* innocentiam, puramque ac simplicem charitatem minus idoneos. Plurimum tribuebat epistolis apostolicis, sed ita suspiciebat admirabilem illam *Christi* maiestatem, ut ad hanc quodammodo sordescerent apostolorum scripta. Omnia fere *Christi* dicta, miro ingenio revocaret ad terniones, unde & librum instituerat scribere. Quod sacerdotes etiam occupati quotidie tam prolixas preces exhaustire cogerentur, etiam domi atque in itinere, vehementer admirabatur. Nam cultum ecclesiasticum magnifice fieri valde probabat. Innumera sunt hodie in publicis scholis receptissima, à quibus ille plurimum dissentiebat, de quibus inter amicos solet aliquando conferre: apud alios dissimulabat, nè geminum caperet incommodum: ut & nihil proficeret nisi in pejus, & estimationis suæ jacturam faceret. Nullus erat liber tam hæreticus, quem ille non attentè evolveret, dicens se plus aliquotiens ex illis capere fructus, quam ex horum libris, qui sic omnia definiunt, ut frequenter adulentur

A Coryphæis, nonnunquam & sibi ipsis. Responde loquendi copiam non ferebat fere præceptionibus grammaticorum, quas asseverabat officere ad bene dicendum, nec id contingere nisi evolvendis optimis autoribus, sed hujus opinionis ipse prænas dedit. Cum enim esset & naturæ & eruditione facundus, ac dicenti mira suppeteret orationis ubertas, tamen scribens subinde labebarur in his, quæ solent notare critici. Atque hæc, ni fallor, gratiâ à libris scribendis abstinere, atque utinam non abstinuisset: nam hujus viri cogitationes, quacunque etiam lingua proditas optarim. Jam nè quid defuisse poterit absolutæ *Colæti* pietati, tempestates quibus agiturus est accipe. Nunquam illi bene convenerat cum suo episcopo, de cujus moribus nè quid dicam, superstitiosus atque invidus erat *Sentista*, & hoc nomine sibi semideus videbatur: quo quidem ex genere cum aliquot noverim, quos nolim improbos appellare, nullum tamen adhuc vidi, quem meam quidem sententiâ, possis verè parèque dicere *Christianum*. Nec admodum gratus erat plerisque sui collegii, quod tenacior esset disciplinæ regularis, ac subinde quiritabantur se pro monachis haberi, quanquam hoc collegium olim fuit, & in vetustis syngraphis vocatur orientale monasterium. Sed cum jam odium senis episcopi, erat enim non minor annis octoginta, atrocius esset, quam ut premi posset, ascitis duobus episcopis æquè cordatis, nec minus virulentis, incipit *Colæti* negotium facessere, non alio telo quam quo solent isti, si quando cui exitium moliantur. Defert eum apud archiepiscopum *Canuariensem*, articulis aliquot notatis, quos ex illius concionibus decerpserat. Quorum unus erat, quod docuisset non adorandas imagines: Alter, quod sustulisset à *Paulo* laudatam hospitalitatem, qui enarrans illud ex Evangelio, *Pasce, pasce, pasce oves meas*, cum in prioribus duobus cum reliquis interpretibus consentiret, pasce exemplis vitæ, pasce sermone doctrinæ, in tertio dissensisset negans convenire, ut apostoli, qui cum erant pauperes, juberentur oves suas pascere subsidio temporali, & hujus loco aliud quiddam substituisset: Tertius, quod cum in concione dixisset, quosdam de charta concionari (id quod multi frigide faciunt in *Anglia*) oblique taxasset episcopum, qui ob senium id solitus sit facere. Archiepiscopus, cui *Colæti* doctes erant egregiè cognitæ, patrocinium innocentis suscepit, e iudice factus patronus, cum ipse *Colæti* ad hæc aliæque stultiora respondere dedignaretur. Non conquievit tamen senis odium, tentavit aulam regiam in *Colæti* concitare, atque in primis Regem ipsum, jam aliud telum nacti, quod publicè dixisset in concione, pacem iniquam præferendam bello æquissimo. Id enim temporis adornabatur bellum in *Gallias*, & hujus fabulæ non minimam partem Minoritæ duo agebant: quorum alter fax belli, micram meruit, alter bonis lateribus vociferabatur in concionibus in Poetas: Sic enim designabat *Colæti*, cum is à poeticis numeris esset alienissimus, alioqui non imperitus Musices. Hic Rex egregius juvenis dedit evidens specimen ingenii sui regno dignissimi, privatim hortans *Colæti*, pergeret suam doctrinam liberè succurrere moribus ejus sæculi corruptissimis, neque subduceret lucem suam temporibus tenebrosissimis: se non ignorare quid in illum

stimularet episcopos illos, neque nescire quantum ipse fructus attulisset genti *Britannica* suâ vitâ, scientiâq; doctrinâ. Addebat sese sic cohibiturum illorum conatus, ut aliis liqueret non impunè fore, si qui *Coletum* impeterent. Hic *Coletus* egit quidem pariter pro animo regio, ceterum quod obsulit, deprecatus est, negans se velle, ut cuiquam peius esset suâ causâ, se potius cessurum manus quod gerebat. Sed aliquanto post data est illis astra, ut sperarent jam posse confici *Coletum*. A pascha parabatur expeditio in *Gallias*: in die Parasceves *Coletus* apud Regem & aulicos mirè concionatus est de victoria *Christi*, adhortans *Christianos* omnes, ut sub Regis sui vexillo militarent ac vincerent. Etenim qui odio, qui ambitione mali pugnarent cum malis, seq; vicissim trucidarent non sub *Christi*, sed sub diaboli signis militare: simulq; ostendit, quàm res esset ardua, *Christianam* obire mortem, quàm pauci bellum susciperent non odio aut cupiditate viciati: quàm vix confisteret eandem habere fraternam charitatem, sine quâ nemo visurus esset Deum, & ferrum in fratris viscera demergere. Addidit, ut *Christum* Principem suum imitarentur potius, quàm *Iulios* & *Alexandros*. Multaq; alia tum declamavit in hanc sententiam sic, ut Rex nonnihil memneret, nè hæc concio adimeret animos militibus, quos educebat. Huc velut ad bubonem omnes convolant mali, sperantes fore, ut Regis animus jam in illum posset exacerbari. Accersitus est *Coletus* iussu Regis, venit, pressus est in monasterio *Franciscanorum*, quod adhaeret regiæ *Griemwikensi*. Rex ubi sensit, descendit in curiam monasterii, & *Coletus* procedente, dimisit suos omnes. Ubi solus esset cum solo, iussit ut lecto capite familiariter colloqueretur, atq; ita exortus est juvenis humanissimus: Nè quid temerè suspiceris Decane, non hac accersivi te, quo turbem tuos sanctissimos labores, quibus unice faveo, sed ut exonereto conscientiam meam scrupulis aliquot, tuoque consilio rectius satisfaciam officio meo. Verum nè totum colloquium repetam, quod fere sesquihoram productum est: inarctum in aula ferociebat *Brixius* ex *Franciscano* episcopus, existimans periclitari *Coletum*, cum per omnia conveniret illi cum Rege: nisi quod Rex optabat, ut quod *Coletus* verè dixisset, diceret aliquando explanatis ob rudes milites, qui secus interpretarentur, quàm ipse dixisset, videlicet *Christianis* nullum esse bellum iustum. *Coletus* pro sua prudètia, proq; singulari animi moderatatione, non solum animo regio satisfecit, verumetiam auxit gratiam pristinam. Ubi reditum est in regiam, Rex dimissurus *Coletum*, allato poculo præbuit, & complexus hominem humanissimè, omniâque pollicitus, quæ sint ab amantissimo Rege expectanda, dimisit. Jam solica turba circumstant, expectabat exitum ejus colloquii. Ibi Rex omnibus audientibus, *Sunt*, inquit, *enique doctores esto, & suo quisque favens, hic est doctus meus*. Ita disceserunt quidam lupi, quod aiunt, hiantes, & præcipue *Brixius*, nec ab eo die quisquam est ausus impetere *Coletum*. Habes *Iodoci* duos quos ætas nostra tulit, meâ sententiâ, verè sincereque *Christianos*, non tam depictos, quàm delineatos, quantum passa est epistolaris angustia. Tuum erit ex utroque decerpere, quod tibi videbitur ad veram pietatem maximè conducere. Jam si quæres utrum alteri præferam, mihi videntur pari lau-

A de digni, cum dissimili fuerint conditione. Si quidem ut magnum erat, *Coletum* in eâ fortunâ constanter sequutum esse, non quò vocabat natura, sed quò *Christus*: hæc speciosior est laus *Vitrarii*, quod in eo genere vitæ tantum obtinuerit ac præstiterit spiritus Evangelici: perinde quasi piscis in palude vivens, nihil trahat de favore paludis. Sed in *Coletus* quædam erant, quæ testarentur illum hominem esse: In *Vitrario* nihil unquam vidi, quod ullo pacto saperet affectum humanum. Quod si me audies *Jona*, non dubitabis hos duos divorum ascribere catalogo: etiam si nullus unquam Pontifex eos referat in canonem. Felices anime, quibus ego multum debeo, vestris precibus adjuvate luctantem adhuc in hujus vitæ malis *Erasmus*, ut in vestrum contubernium remigrem, nunquam postea divellendus. Vale mi *Jona*. Bene habet, si tuo desiderio feci satis: nam argumentum scio nequaquam esse satisfactum. Ex ture *Anderslana*. Idus Junii. Anno M. D. XIX.

Erasmus Rot. Thomas More S.D.

Sperabam meas literas aliquid ponderis habere. Epist. 15.
Speras fuisse apud *Brixium*. Sed ecce prodit ac proflat hic *Antimorus* ejus, qui liber, vellem auctoris ipsius causa, cui faveo ob animum ejus vel in bonas literas, vel in me (quod ejus declarant scripta) propensum, aut perpetuè latuisset, aut certe *Brixium* fuisset imitatus quorum epigrammatum modestiâ ac civiliter: quæ & ipsa tamen operâ sem nunquam potius essent edita, quàm ut hic tantus tragicus inter vos fuisset excitatus non sine dispendio bonarum literarum: quæ non video posse consistere, nisi adversus tam pertinacem barbarorum conspirationem illas defendat eruditiorum numerus, junctiq; umbone phalanges. Verum quando fieri non potest, ut quod factum est fiat infectum, cupio vehementer, ut malum gerimen, quod parâ faultis avibus ematum est, opera nostra cœnetur, ut si radicibus evelli non possit, saltem nè serpat latius. Quod ut ego mi *More*, cupiam non *Brixii* tantum causa, cui valde faveo, me movet: verumetiam, cui multo adhuc magis faveo, tua. Non quòd arbitrer esse periculum, nè *Antimorus* ejus quicquam officiat famæ tuæ, quæ utinam non plus nocuisset ipsi: sed planè metum, nè si tu respondendo ratione in illum regefferis, fiat ut quod nunc de illo sentiant omnes, idem posthac de utroq; sentiant. Scio quâ difficile sit, ad tam aculeatû modiq; libellum respondenti temperare à conviciis: & tamen si quid eam in partem perces tu, nemo qui te nôrit tam facile poterit ignoscendum tibi, quàm ignosceret *Brixio*. Nam ut nihil interim de utriusq; eruditione dicam, tua certè conditio, tua dignitas, ac rerum usus exigit, ut ejusmodi rixas non minus ineptas quàm virulentas negligas potius, quàm ut conviciis accuratè retalies. Audio quotidie quid post editum libellum eruditi loquantur de *Brixio*: quæ ut de illo non libenter audio, ita de te multo minus audire velim. Quamobrem quum sentiam, quàm arduum sit tam virulento libello laceffatum, sic attemperare responsum, ut nihil indulgeas affectibus: optimum certè censeo, si rem totam, iâ ut meretur, negligas, atque contempnas. Neque verò hoc tibi consulerem, optime *More*, si quicquam esset in *Antimoro*, quod tibi sic labem aspersisset ullam,

ullam, ut operæ precium sit eam curare abstergendam. Sed omnia planè sunt ejusmodi, ut inter legendum quisque respondeat sibi. Nam omnes vident *Brixium* id in te reprehendere, quod tam temerè tamq; præproperè edideris tua epigrammata, quæ tu nec adhuc edidisti: cum pleraq; tibi ante annos plus viginti scripta sint, omnia ferme ante annos decem. Vident illum vellicare pro erroribus tuis, quorum alia sunt excribentis, alia typographi, & in his pleraq; talia, ut nisi damnatis summis autoribus reprehendi non possint. Vident epigrammata tua quæ feceras in *Chordigera*, jam olim esse scripta flagrante bello: nec fuisse causam *Brixio*, ut nunc tot annis post initam, & confirmatam pacem, bellicum tumultum renovaret. Vident *Brixium* in epiraphio *Abydonii* ludere manifesta calumnia dissimulantem quod dissimulari non potest, illic operâ datâ affectatam carminis incipiam. Cæterum quâ parte intectatur id carmen, quo tu gratularis auspiciis regnum inuentis Principis, usque adeo nemo doctorum in *Brixio* non desiderat animi calamiq; moderationem, ut ego non pessimus, ut scis, amicorum patronus, haud alium inveniam colorem illius excusandi, quam quod ita senserit *Brixianicarum* Rerum ignorantia: quas si compertas habuisset, neq; scripsisset ea, & vel iratus fuisset fasces Regem abs te laudibus verè regis magnificè laudatum esse. Hæc, mi *Mors*, cum omnes & sentiant, & fateantur, quid restat causæ cur te torqueas respondendo, hoc est rem, quod aiunt, actam agas, non alio fructu, quam ut venias in periculum, nè famæ jacturam, quam nunc solus apud eruditos patitur *Brixium*, tibi facias aliqua ex parte communem, si fortè (quod hand facillè vitare possis, ubi calamus ut sit incaluerit) respondeas inclementius, & convicia repenses conviciis. Non minima portio marum laudum est, ingenii lenitas, perpetuæque morum suavitas, unde nolim ego quicquam decedere. Sin tibi decretum est diversâ ingredi viâ (nam audio librum tibi adversus eum jam in manibus esse) velim te excuses tantum, & malevolentiz crimen, provocatorizq; petulantiz, sic abs te depellas, ut in adversarium non regeras, ac ratione pugnes non jurgiis, illius invidiam tuâ cumulaturs modestiâ: tamen, ut sic quoq; rem geras, multò certè malim tacere te, utque tota res obliteretur silentio. Quod ut ilicò fieri non potest, ita paulatim poterit, te ut spero volente. Scripseram *Brixio*, ut *Antimorum*, quam tom audiebam eum meditari, premeret: & si fuisset in tabellario diligentia, persuasissem, si vera scribit *Brixium*. Verum (quod ex ejus responsione vides) liber jam erat sub prælo, priusquam meam videret epistolam. Abs te verò mi *Mors*, mihi plus profectò, quam à *Brixio* polliceor: cui cum videam persuasurum fuisse me, si meæ ad illum literæ venissent in tempore, dubitare non debeo, quin abs te facillè sim impetraturus, ut meâ causâ tantum impetres ab affectibus tuis, nè eum qui & me amat, & vicissim amatur à me, magis etiam oneres novis libellis. Ab alterutro proficiscatur oportet hujus contentione finis, nisi litem alternâ reciprocatione perpetuam esse velis. Et tua dignitas, tuiq; mores hoc postulant, ut abs te potius sit hujus rei initium. Crede mihi mi *Mors*: tamen *Brixium* hac in re ita se gessit, ut nunc fortassis etiam ipsum puniteat, & si res esset integra, non sit

A fasturus: neq; enim quicquam tam felix est, ut omnibus horis sapiat: tamen is est, quem si nōsses propius, hominis tum ingenio, tum literis delectareris, neque quenquam alium facillè reperies, quem judicares amore tuo digniorem. Neq; debes ab omnibus tam sedatos affectus exigere, quam omnes ferme pro cæteris factis tuis. proq; inspecta jam diu prudentia prorsus expectant abs te. *Brixium* quanquam in *Chordigera* sua quædam scripserat, in quæ tu lacessitus prius, jure poteris acerbius etiam, præsertim ut tum res erant, rescribere: tamen postquam epigrammata tua lepore quodam omnibus adblandientia, omnium ritus excitassent in illum, mirari non debes, si juvenis naturâ vehemens, famæque apperens, aliquantulum à consideratione sui facti dolore quodam animi totus in tuos versus aversus, sibi putavit injuriâ fieri, quam se non animadverteret, neq; merito, nec idoneo tempore vindicare. Scio te non tanti facere paucula illa epigrammata, quæ lussisti in illum quin pati possis, ut in meam gratiam aboleantur qui nisi monuisses serò, hoc tuâ sponte curabas olim, quum totum librum non libenter audires proditum in publicum. Igitur efficiam, ut è tua voluntate, cum posthac excudetur liber, omittantur illa, atq; vicissim, nè propagetur *Antimorum*: ita fiet ut si nihil accedat alimentis, ignis iste paulatim emoriatur. Quod si tam obfirmato animo decrevisti litem hanc persequi, tamen per amicitiam nostram, neque novam neque vulgarem, precor etiam atque etiam dispicias, ut rem tractandam putes. Ego si detur optio, te (ut dixi) tacere malim, ac rem planè contemnendam contemnere. Id si fieri non potest, quod proximum est optarim, ut quod & hætenus abs te curatum est, eruditione tantum & causâ, non etiam maledicentiâ vincere pergas: ut quoniam alterum amicum habere me video, non nihil hoc infelici casu mutilum, alterum saltem qui mihi sic est charus, ut unum omnibus habeam potiorum, possim perpetuò servare integrum, felicior futurus, si utrunq; liceat. Etenim quum nihil sit homini preciosius fido bonoque amico, par est nullius rei jacturam quàm amicitiz docere graviorem. Hæc scripsimus in mediis turbis, in quibus nos non ignotas versari. Bene vale amicorum syncerissime. *Antuerpia* sexto Calen. Maii. Anno M. D. XX.

Thomas Morus Erasmo viro optimo atque doctissimo S.D.

F *Antimorum*, mi *Erasme*, *Brixii* jam diu *Londini* Epist. 16. fuerat, priusquam tuæ ad me literæ pervenirent. Mirabar aliquantulum, quam rem tam valde velles, cur de ea tam serò scriberes: nisi aut *Antimorum* fortè serius aliquanto pervenit isthuc: aut ideo fuisti segnior, quod donec accepisses me libellum parare contra, putasti fore, ut ejus librum, utpote autori potius quàm mihi noxium, neque planè dignum cui responderetur, meâ sponte contemnerem: id quod ego profectò, mi *Erasme*, fecissem, nisi amici quidam & doctissimi simul & prudentissimi suassent aliter, quibus *Brixium* etiam magis irritus est quàm invisus, tamen haudquaquam ita charus erat, quàm est, ut video tibi. Nam ego jam ferme biennium, quum audissem eum moliri talia atq; in animo habere ad eum ipse scribere, idq; quâ potuissem amantissime: simulq; ea

consulere, quæ magis aliquanto in rem ipsius fecisse fuerat, quàm quæ nunc intemperanter fecit: intellexi interea nunciis à *Lotetia* certissimis, adeo hominem in abruptum ferri suis affectibus, ut nullis amicorum suavis potuerit cohiberi, non *Beraldi*, non *Lascaris*, non *Budai* (vides qualium virorum) consiliis retrahi. Non *Deleini* demum viri tanti, non reverendissimi Cardinalis, qui nuper illic obiit, autoritate commoveri. Sic intabescebat ukiscendi libidine, & tanquam *Narcissus* amore quodam suorum ipse verisum deperibat miserè, quos tamen quotidie novos velut è cunis exceptam sobolem in mensam nunc *Deleini*, nunc Cardinalis circumferebat exosculans: nec semper inde lætus referebat domum, quàm à viris doctis & gravibus audiret interdum talia, qualia si sapuisset, ipse dixisset sibi. Quorum mihi multa cum alii scripserunt illinc, tum *Joannes* quidam natione *Græcus*, homo *Latini* linguâ juxta doctus ac suâ, probis moribus, & indubitata fidei plurima retulit coram: quibus quum sentirem *Brixium* impotentius abripi, quàm ut attrectari pateretur, mutavi consilium, atq; à scribendi voluntate destiti. Simul cogitabam, etsi hæcenus indulgeret animo, nè penitus vellet tacere: tamen quoniam in eam rem tam multum studii, tam multum impendebat temporis, in quo non erat absumibile veri, primum illum animi calorem, ac velut impetum quendam, qui subitis rebus imponit, spacio & morâ defervere, jocos cum lusum ac salibus; à jurgiis verò, conviciis & calumniis omninò temperatum sibi, nè merito judicaretur importunè maledicus, si acerbis in pace laderet, quàm læsus esset in bello: tum quoniam ante annos septem *Chordigeram* ejus legeram, quæ tamenti mukis & inventionis orationis, & sermonis viciis abundabat, præ se ferebat tamè specimen ejus ingenii, quod annis posset (quos nunc accessisse videbam) aliquando maturefcere: sperabam eum doctum aliquid atq; excusum editurum, quod me quoq; in quem edebatur oblectaret, quem jocus aliquanto liberior non admodum solet offendere. At ubi prodiiit præclarus iste *Brixii* partus *Antimorus*, *Morycho* planè mororetos, veneno quovis virulentior, & indocior ipsa *Chordigera*, nihil aliud quàm, ut par erat, irrisi, illud interea mecum *ἡ τὸν δόξαν, ἡ τὸν λόγον, ἡ τὸν νόμον* *delegat*. Et hercle quemadmodum *Ætna* carbonem exusserunt *Empedoclem*, ita carbonem isti similem captantem gloriam, ustulârunt *Brixium*, ac reddiderunt carbone quovis atriorè: eòq; nec omninò quicquam respondere statueram. Verum aliis aliter visum est, quorum ego judiciis in meis rebus magis fidebam quàm meo: hi quanquam facerentur neminem esse literatum usquam, cui non factura sint nauseam, tam insulsa, tam virulenta deliria: calumnias ejus censebant, etsi perabsurdas atq; ineptas, ad hæc nec obscuras, si quis attendat satis proram puppimq; negotii, non fore tamè satis liquidas multis, qui fortasse legerent ejus *Antimorum*, quum neq; *Chordigera*, neq; meorū epigrammatum facultas futura sit. Suaserunt igitur, ut hæc omnia in unum librum cogerem & lectoris pariter subjicerem oculis. Tum ut meo scripto negotium nonnihil illustrarem, sic ut legenti nihil requiratur amplius, nisi iudicii suū. Vides *Erasme* charissime, quid nos ad rescribendum compulit. Quamobrem non necesse habeo tuis respondere

A rationibus: quando nisi aliò me perfulissent alii, fuerim ipse tibi semper *quodammodo*. At quod tibi video persuasisse *Brixium*, negligentia tantum tabellarii tui contigisse quo minus effeceris, ut ille perpetuò presserit *Antimorum* tuum, vehementer mi *Erasme* demiror, id sic acceptum tanquam probatum tibi. Quid ni credam, inquis, quando *Beraldam* atque *Budam* utrunq; tam spectata fidei testes producit in iudicium. Producit *Erasme* non nego fidei tantæ viros duos, ut utriuslibet fides inquantavis re facere fidem possit. Quid obstat, inquis, ergo quin quod ait *Brixius* vicerit? Hoc unum mi *Erasme*, quod quum duos testes producat, utrunq; producit auritū, oculatum verò neutrum, quum plus in iudiciis valeat oculatus testis unus, quàm auriti decem. Quid enim aliud possunt testari *Beraldas* ac *Budam*, quàm sese ex ipso audivisse *Brixio*, *Antimorum* illo aut illo die fuisse sub prælo? Hoc enim significat *Brixius*, quum se dicit illis editionem *Antimori* indicasse aliquot ante diebus, quàm tuam legisset epistolam. Ergo tu *Beraldo* credes & *Budæo*, sed cui interim credent illi? an non ipsi *Brixio*? Vides ne nunc *Erasme* speciosum illud testimonium, quum nè ego heri vidi ad vos adferti vespere, ut exiret deniq; in suffaricatam Cantharam? Ut illud omnittam interrim, quod nullos unquam testes potest producere, non ante sibi lectam epistolam tuam, quàm vidisset excusam, quum potuerit acceptam dissimulare, ut ista causa post apud te liceret uti integra. Præterea quum *Antimorus* ejus constet quaternionibus non plus octo, qui totidem diebus solent excudi, nec dimidium ex *Brixii* verbis colligitur peractū esse quàm tuas literas legeret, in angustam sanè compingit illos aliquot dies, quibus ait se *Beraldo* & *Budæo* indicasse editionem. At cur, inquis, fingeret istud *Brixius*? Adeo tibi mirum videtur, si vel animi causâ fingat homo poeticus? Quanquam suberat etiam causa, cur fingeret. Nam quum uterque frequenter admonisset, nè tam ineptum libellum, ac muliebriter jurgiosum ederet, volebat fortassis experiri, an eodem animo accepturi forent quum fecisset, quo tam sæpe consulissent nè faceret.

Accidit enim nonnunquam, ut quod nè fiat obfistimos acriter, dum res est integra: id ubi in eum locum venit, ut non possit corrigi, patiamur, & vicium, quoad licet, verbis integamus. At ego mi *Erasme*, quo verè videre possis, quanto verius *Morus* tibi paratus sit obtemperare quàm *Brixius*, quanquam quum tuæ ad me venirent literæ, liber non quidem sub prælo esset, sed totus esset excusus: atq; id docere possim non duobus auritis testibus qui ex me audirent, sed oculatis plusquam decem, qui suis viderint oculis: imò testibus opinor oculis ipsis tuis, utpote ad quem librum ante hanc epistolam pervenisse non dubitem: quanquam ad ejus editionem tot amicorum consiliis urgerer, tamen ubi tuas literas accepissem, cujus unius apud me sententia omnibus omnium calculis præponderat, non sum imitatus *Brixium*: cui quum sit, ut scribit, crumena semper ære gravis, tamen tanti fecit monitionem tuam, cujus, ut ait, mutus observat, ut non sustineret cantillum sumptus impedere, quo libellos illos universos coerneret, atq; in ignem semel conjiceret: ut tantas ejus ineptias nomen illud *Brixii*, cujus illustrandi desiderio nimis quàm miserè sicut, infamaturas omnium subdu-

subduceret oculis. Ego verò, mi *Erasme*, præter eos duos quorum alterum jam ad te miseram, alterum ad *Petrum Ægidium*, atque alios quinque quos venderat typographus (nam quum primum proflarent ac carpsissent avidè flagitari, tua cōmodum intervenit epistola) coemi universos, eosque clausos adfero, ut priusquam aliud innoveretur ex me, possumus, imò possis potius ipse tecum statuerè, quid a me velis fieri. Quamobrem tu te nunc, mi *Erasme*, etiam atque etiam dispice in ejus amici causâ quid statuas, qui quicquid statues obtemperare constituit. Nam quod suades, ut quicquid in *Brixium* scripseram omittatur, quum epigrammata mea denudò continget excudi, atque ut *Antimachus Brixii* vicissim non propageetur amplius: ego mi *Erasme*, quod ad *Brixium* pertinet, multis mihi videor conjecturis colligere, magis tenerum ejus in suos versus animum, quam ut abduci patiatur ab eo studio se, quo charissimæ fortunæ suæ quoad ejus fieri potest procuret aternitatem. Mea verò epigrammata nunquam admodum animo placuerunt meo, id quod & ipse mihi *Erasme* confitetur es: cui & quibusdam aliis nisi liber ille arrisisset amplius, quam adblanditus est mihi, nusquam fortassis extaret hodie. Nunc vide ut rerum vices inversæ sunt. Si conditione cautum esset inter nos, ut ex epigrammatis meis tibi liceret, quæcunque velles transfigere, modò ne jus in pauca quæpiam sit, quæ mihi liberet excipere, jam quos in versus solos tu ex pacto ferrum stringeres, eos ego solos exceptione defenderem. Adeo mihi coeperunt adblandiri, postquam eos video multis commendari virulentâ atque ineptâ versificatione *Brixii*. Nec tamen istud dico quo minus tibi quidvis liceat in mea, cui quidvis etiam licet in me: Jam quod ais cum esse *Brixium*, quem si pernoscem intimiis, eum sentirem talem, quo nemo sit amore meo dignior: equidem mi *Erasme*, non me pro tanto viro gero, ut tam remi quenquam conditione videam, quem indignum censeam amore meo, modo ne sit improbus, qui non amari debeat à quoquam: eoque *Brixium* facilè assentior non indignum esse, qui majorum sit amore virorum dignus quam ipse sum. Nam omninò videtur aliquanto plus habere, non dico superbix, sed planè generosi cujusdam spiritus & magnificentiæ, quam ut ad pusillam hanc atque humilem indolem meam possit usquequaque congruere, nisi in amicitia tam malè copulari vellem, quam malè inæquales veniunt ad aratra juvenci. Nec tamen eam, mi *Erasme*, te consulente recusem, qui me vel ad parandum præstantioribus facilè possum componere. Certè quod ad eruditionem ejus attinet, studiosum esse credo, & non omninò stupidum, tum quem aliquando alium reddet usus. Cæterum in his quæ edidit hætenus, ut verè dicam, id quod etiam docere possum, neque solocisimis caret, neque numeris satisfecit, & ingenio frequenter magis labitur, quam ut puero concedi possit. Et tamen qualis est, non tanti memet facio, ut me illi posse censeam eruditione conferri, quum tu, mi *Erasme*, vel amore excoctus, vel (quod verius certè puto) quadam erga me civitate præferas. Et ut ingenue dicam, adeo illum non odi, ut postquam animo nunc defecatione sum factus, adamem etiam literarum gratiâ. Verum in causâ quid fieri velis expende diligentius priusquam imperes. Nam planè si non respondero, putabor

A multis hujus ineptissimæ rixæ præbuisse causam, & nihil quicquam provocatus, tamen probris, diris & execrationibus infectatus illum: quod non minus fuisset inhumanum, quam nunc falsum esse docui, si tu librum patieris exire: in quo quod secundo loco mones, ut si omninò decretum sit emittere, curandum mihi sit, ut (quod hætenus me præstitisse dicis) eruditione tantum videar & causâ *Brixium* non etiam conviciis vincere: Ego mi *Erasme* ut eruditione contentus sim si *Brixio* compar sim, ita causâ non dubito quin longè sim superior, quantumvis suam *Brixium* asserat bonam, facilem, vincibilem, quod principum ex arte solet adhiberi ad defendendam noxiam. Conviciis profectò facilè me vinci patiar, quo armorum genere nunquam pugnare statui. Et tamen fieri potest, ut quod mihi mea facit injuria nihil acerbum videri, idem aliis cui non idem rei sensus est, judicet esse mordaculum. Quod si fors acciderit uspiam, non adeo reverebor æquitatem lectorum, quin & in me quoque mi *Erasme*, quantumcunque gravem personam tuis nobis imponat amor, qui magna de me fingit omnia, tamen dum adhuc inter mortales versor, nondum planè relatus in divos, ut in re ridicula rideamus, non verebor, inquam, quin aliud & in me condonaturus sit humanus lector humanis, quos hominum nemo prorsus excussit, affectibus. Vale mi *Erasme* charissime.

D Quum *Caletium* venerimus, quò Rex propediem adornabit iter, spero fore ut coram his de rebus commentemur plenius. Nam omninò in hoc Regum conventu te expecto, atque ita *Brixium*: nam & Regina *Gallorum* aderit, cui cum sit à secretis *Brixius*, non poterit opinor abesse. Ita quod ad me attinet, facilè rem cōportes ex sententia tua; nam etsi nulla de causa sic egit in me, ut planè declaraverit nihil ad meam perniciem præter vires defuisse sibi: tamen quando tu, mi *Erasme*, plus es mihi quam dimidium mei, plus apud me valebit in *Brixio*, quod sit amicus tuus, quam quod inimicus meus. Iterum vale. M. D. XX.

Des. Eras. Rot. Bonifacio Amerbachio S. D.

Magna felicitatis pars est, maxima gratitudo- *Epist. 17.*
nis, si quis agnoscat sua bona. Proinde etiam atque etiam gratulandum est nostro seculo, gratulandum superis, quorum benignitate præclara studia, tot jam seculis penè sepulta, toto terrarum orbe resflorescunt, ac felicissimè propagantur. Ante annos plus minus octoginta, non hi modò erant infantes, atque elingues, qui eas profuturæ artes, quas suo quoque seculo, quo vel maximè floruit erudita facundia, mutas appellat *Virgilius*: verum etiam ipsa Grammatica rectè loquendi magistra, & Rhetorica copiosè splendidèque dicendi dux, fœdè miserèque balbutiebant: & quæ quondam tot linguis instructæ fuerant, tum unam *Latinam* pessimè *Latine* sonabant. Post hæc paulatim subolescentibus literis melioribus, *Italia* sola linguam habebat, nec apud hanc ullæ disciplinæ præter oratoriam. Nunc nulla est natio sub *Christiana* ditione, in quâ non omne disciplinarum genus (Musis bene fortunantibus) eloquentiæ majestatem, eruditionis utilitati adjungit. Medicina loqui coepit apud *Italos*, opera *Nicolai Lemnici*, senis immortalitate digni:
H h 3 apud

apud Gallos, *Guilielmi Copi Basiliensis*: apud Britan-
nos, studio *Thoma Linacri* sic nuper disertus cor-
pit esse *Galenus*, ut in sua lingua parum disertus
videri possit. Ejusdem opera sic *Latine* loquitur
Aristoteles, ut licet *Asticus*, vix in suo sermone
parem habeat gratiam, licet ante hunc, illud cer-
te præstiterint, apud Italos *Argyropylus*, *Trapezon-*
tus, *Theodorus Gaza*, *Marsilius*, *Picus*: apud
Gallos, *Faber Stapulensis*, ne philosophia muta vi-
deri possit. Porro legibus Cæsareis pristinum ele-
gantiam nitorem, atque etiam geminæ literaturæ
gloriam, feliciter restituit apud Gallos *Guilielmus*
Badams, apud Germanos, vir omnibus modis in-
comparabilis *Udalricus Zasius*, tantâ *Romani* ser-
monis ubertate locutus, ut *Ulpianum* quempiam
loqui putes, non hujus ætatis jureconsultum. At
nescio quo pacto nondum ea res perinde succedit
Theologis, etiam si non desint, qui fari gestiant.
Spero tamen brevi futurum, ut hæc quoque pro-
fessio, situ deterio pristinum suum nitorem asse-
rat. Hactenus è doctorum centuriis excludaban-
tur, qui paulò politius loquerentur: nec digna-
bantur quenquam suo albo professores, nisi qui
cum ipsis turpiter balbutisset, neque quicquam
omnino castioris literaturæ attigisset. Atque illud
protinus erat in promptu, *Grammaticus est, non*
Philosophus. Rhetor est, non Jureconsultus: Orator
est, non Theologus. Sed brevi, ni fallor, rebus in
diversum commutatis, non recipientur in ordi-
nem, nisi qui priscos illos disciplinarum autores,
elegantioribus etiam literis referant: neque fas
erit cuiquam sibi sapientiam vendicare, nisi simul
adfuertit pedissequa eloquentia, quam divus *Au-*
gustinus non vult usquam ab hera sua digredi.
Zasius annotationes percurri verius quam legi:
nam adferebatur me jam ad iter accincto. Mirè
placuit gultus, neque dubito, quin omnia magis
sint placitura, si liceat assatim expleri talibus epu-
lis. Estimulabis hominem, mi *Bonifaci*, nè diu-
tius nobis hæc gloriam, hunc fructum, hanc vo-
luptatem invidet, nisi tu quoque nobis invides,
cum contigerit tibi domesticæ *Zasii* contubernio
felicem esse. Bene vale. *Basilea* pridie Calend.
Septemb. Anno M.D. XVIII.

— *Eras. Rot. Godschalco Rosemundano Lovani-*
ensis Academiae moderatori S.D.

Epist. 18. **N**on arbitror nec esse, ut te commonesciam
officii tui, cujus partes sunt, non solum hoc
præstare, ne quis per te ipsum lædatur, verum etiam
ne cui liceat alterum injuriâ afficere. Quod *Nico-*
laus Egmondanus, sive ex tuo, sive ex Pontificii
diplomatis mandato multa dixit in *Lutherum*, ni-
hil arbitror ad me pertinere: sed quod præter
omne mandatum, ac præter Pontificis mentem,
qui cupit & illos allici, qui hactenus steterunt à
Luthero, tantum abest ut quenquam alienum ve-
lit involvi, penè plura dixit in me & falso & præ-
ter meritum meum, opinor autoritatis simul &
integritatis esse tuæ, hominem ab hujusmodi
linguæ petulantia compescere: præsertim cum res
sit exempli pessimi, & ordini Theologico atque
huic celeberrimæ Academiae, meo judicio,
non mediocriter dedecorosa: nisi forte munus
illud non geris publicis hujus scholæ commodis,
sed paucorum affectibus. Atqui isthuc est servum
non rectorem agere. In natali divi *Dionysii*, in

A de divi *Petri*, in publica concione cum exorsus
dicere de charitate, subito & præter decorum in
me detorsisset sermonem (nam casu interven-
ram) præter alia multa illud in os dixit, me na-
gnopere favisse *Luthero*: cum ego ab initio con-
stantissimè testatus sim, id quod res erat, mihi
cum *Luthero* nihil esse commercii, nisi quod est
cuivis *Christiano* cum quovis ejusdem professio-
nis. Doctrinam Evangelicam, & apostolicam agnos-
co. Caterum nulli mortalium tantum tribuo, ut
illius dogmatis per omnia velim addictus esse:
B tantum abest, ut ejus causam meo periculo tuen-
dam susceperem cujus libros non legeram, & ad-
huc esset in incerto, quid esset scripturus in poste-
rum. Id cum libris etiam editis publicè testatus
essem, non potuit cuiquam esse obscurum. Ex
gustu quem ceperam, ex degustatis verius quàm
lectis aliquot *Lutheri* paginis, amavi in illo doctes
quidam, ex quibus conjiciebam illum esse posse
egregium organum *Christi*, si ad hujus gloriam
dotibus suis uti vellet. Cùmque passim de illo
multa prædicarentur atrociora, quædam etiam ma-
nifestò falsa, optabam illum, si parum bonus es-
set corrigi potius quàm perdi: id si est favere *Luthero*,
ingenuè fateor, me nunc quoque favere ho-
mini, quemadmodum arbitror & *Romanum* Pon-
tificem illi favere, simulque vos omnes, si modo
verè Theologi, imò si *Christiani* essis. Siquidem
ille præscriptis diebus satis multis, invitatus ad re-
spicientiam. Caterum populus cum audit favere,
nil aliud intelligit, quam me sentire cum illo in
his, quæ damnantur ab aliis. Addebat quod erat
impudentius, me non solùm favisse, sed enixè etiam
conatum defendere, atque ipsum irritasse tantum
videlicet heros: quod in libris ad Card. *Magnani-*
um scriptis meminerim *Carmelita* cujusdam, qui
quod *Lutherus* scripsisset, non oportere sacerdoti
confiteri capitalia peccata omnia, sed manifesta
duntaxat, nimirum sentiens manifesta, non quæ
populo essent nota, sed quæ illi qui admisisset in-
dubitata, quod genus sunt homicidium, adulte-
E rium, furtum, & quod nunc in peccatis esse desit,
virulenta obtrectatio: sic detulisset apud popu-
lum, quasi docuisset licere in confessione recitare
quædam admissa criminalia. Atque istud non ex
me somniam, sed ex quodam vestri ordinis
præcipuo cognoveram, cujus nomen, cum erit
opus, proferam tibi. Ac nunc quoque affirmant
esse verissimum, quod scripsi. An is defendat *Luth-*
erum, qui dicat locum aliquem perperam intel-
lectum. Si *Lutherum* refellere pium est, nimirum
intelligere necessarium est. Agnosco mediocri-
tatem, vel potius tenuitatem meam: non mihi
tantum eruditionis arrogo, ut possim de aliena
fide pronunciare: nec tantum autoritatis vendico,
ut velim: nec tantum est ocii, ut vacet *Lutheri*
libros evolvere: nec tam sum demens, ut in re
tam odiosa velim probare aut improbare, nisi li-
bris illius omnibus à capite usque ad calcem, quod
dici solet, diligenter lectis ac relectis. Damnatur
ubique præceptum judicium, sed potissimum in exi-
G tium hominis: denique nec tam stultus sum, ut
ultra me tam odioso negotio involvā, cui in omnē
vitam sit serviendum, cum liceat ociosum specta-
torem agere: & tamen obtuli vobis organum filii
mei, si modo vos me idoneis argumentis instrue-
retis. Quanquam hæc res, non tam stulam poscit,
quam judicium & sacrarum literarum absolutam
peritiam,

peritiam, denique animum ab omnibus humanis affectibus liberum. Hæc cum sic habeant, vides quam impotenter factum sit ab *Egmondano*, qui prius de me verba fecerit, quam de *Luthero*. Nec id satis, cum articulos aliquot recitaret in diplomate damnatos, venissetq; ad articulum de Confessione, repente *Ecce i. dicitur*, quod aiunt, *sunt*, inquit, *qui dicunt hanc confessionem institutam non à Christo, sed à Patribus*. Hoc, inquit, *falsum est, videlicet me denotans, quod in apologia quâ Leo respondet, disputem hanc confitendi rationem esse consuetudinis humana: & ita disputo, ut Egmondanus non sit refutaturus, tametsi nihil desinio*. Mox cum atrocissimis verbis exaggerasset errores *Lutheri*, rediit ad intermissum de me sermonem. *In hoc*, inquit, *prodigosos errores incidit Lutherus, ab studio verum novarum*. Et cum ante usque ad vomitum multorum blaterasset de novis ac veteribus: *Hærete*, inquit, *veteribus, fugite nova, adhaerete veteri Evangelio*, satis aperte denotans Novum Testamentum: quasi verò ego dederim novum Evangelium, ac non potius vetus & instaurarim & illustrarim. Quid multis? Adeo vir egregius, & religionis columnen incanduit inter hæc ut toto vultu furorem animi sui testaretur. Nec erat facturus insaniendi finem, nisi vidisset passim alios ridentes, alios indignantes, & obubilantes, alios inter se militantes. An non hæc erat bella fabula, digna quam talis histrio, cum suo candido pallio, in loco sacro, apud viros eruditos ageret? Nec his contentus, die Dominico proximo, eadem ferme repetens me *Antuerpiam* profecto, bellum adiecit elogium. *Et illi quoque*, inquit, *venit aliquando ad palam, ni desisterint*. Omitto nunc quæ blateravit in Theologicis, ordinariis, ac publicis lectionibus in me & in *Fabrum*: diceret non Theologus loqui de cathedra, sed de plautro temulentum. Hæc videt tua prudentia, quam sint impotenter dicta etiam si favissem *Luthero*, cum illi utcumque liberum esset favere, nondum iudicata causâ: nunc nemo me audivit vel inter pocula tuentem ullum *Lutheri* dogma, cum non deessent magni Theologi, qui non vererentur affirmare nihil esse in *Luthero*, quin per probatos autores posset defendi. Sed istis bilem movent duz epistolæ, quarum alteram ipsi scripsi *Luthero*, alteram Card. *Moguntino*. Verum obsecro prior illa quid habet nisi civilem admonitionem? Cui si vir ille parvisset, res ad hunc tumulum progressa non fuisset. At in ea scribo, quod hic haberet complures fautores: & sanè habebat plurimos, sed ita faventes, ut ego illi favebam: non quod probarent universa, sed quod plurima, coperentque pura sincerâq; esse omnia. Id scripsi non quo illum animarem ad seditiosè scribendum, à quâ re illum in eadem epistola deterui: sed ut conaretur horum iudicio lætisfacere, viratis his, de quibus admovebam: quod si fecisset, & Pontificem *Romanum* habuisset fautorem. In posteriore epistola quid aliud ago, quam ut moderatis rationibus cum *Luthero* ageretur potius, quam servitiâ ac violentiâ: neque dederetur *Dominicanorum* libidini, sed æquis judiciis vinceretur: quod sentirem Card. à nonnullis ad hoc instigari, ut illum suâ potentiâ opprimeret, cum magis expediret revinci. Erant aliz causæ permultæ, cur hoc faciendum duxi, quas præstat coram exponere. Hoc non erat probare quæ scribit *Lutherus*, sed improbare modum ac viam quâ illum

A conabantur opprimere. In eâ sententiâ sum etiam hodie. Nunquam probavi, nec probaturus sum quenquam sic clamoribus apud populum opprimi, priusquam libri sint lecti & excussi, priusquam ad-movitus sit qui errat, priusquam redargutus sit argumentis & sacræ scripturæ testimoniis. Si hoc est favere *Luthero*, favent illi magni viri, sed cordati, qui tamen negotium susceperant adversus *Lutherum*, & hos tibi proferam cum erit opus. Imo favisse videtur illi *Romanus* Pontifex in Bulla, quæ tamen magis sapit quorundam *Antichristorum* servitiâ, quam mite nostri *Leontis* ingenium, qui & ipacium indulserit, & admonuerit, ut adversus *Lutherum* prædicarent, haud quaquam id sentiens, ut illum Antichristum appellarent, sed ut divinæ scripturæ testimoniis de verâ docerent, si quid ille perperam docuisset. Hoc enim, opinor, est Theologis prædicare: nam ut aliquem e suggestu magnâ voce belluam voces, aut Antichristum, nihil opus est Theologo, cum idem possit contra quilibet. Consilium meum non omnino fuisse malum, fortassis exitus ipse docebit. Ego facti vestri non sum Deo rationem redditurus: quocumq; consilio res cupia est, precor ut vertat in gloriam *Christi*. Admonui ut primum diligenter legerentur scripta *Lutheri*, deinde libris editis ac disputationibus refelleretur, & omnis contentio, veritati consuleretur, nec populus ad hujus fabulæ theatrum admitteretur: quid factum sit ipsi scitis. Tot sunt milia rabinorum, tot sunt qui sibi dii videntur: Nullus extitit, qui *Luthero* sobrie doctæque responderet, sive incitatus fuit in causa, sive ignavia, sive metu, quorum nihil comperit in probos Theologos. Qui hæcenus scripserunt adversus *Lutherum*, nec vobis probari scio: quorum primus fuit *Sylvester*, proximus *Minorita* quidam, tertius *de Bono*, etiam si præ se fert ordinem *Dominicalem*, nec dissimulat se capere salarium annuum à Rege *Gallorum*. Sunt & alii quorum libelli non prodierunt: nec opinor aliud sensisse Cardinalem *Dertusensem*, qui jubet illi doctrinaliter obstiti, hoc est non clamoribus seditiosis, sed doctrinæ sacræ præsidio opprimi, si sanari nolit aut non possit. Ingenia generosa doceri cupiunt, cogi non ferunt; cogere tantum, tyrannorum est: cogi tantum, aliorum. In bello non est speciosa quævis victoria. Contulibam dignitati gloriæq; Theologicæ, volebam illos veram ac plausibilem referre triumphum. Si maxime favissem ordini vestro, si maxime fuisset insensus *Luthero*, quod aliud dedissem consilium, quam dedi? Libris extendis *Lutherus* fortassis eximetur è bibliothecis, an ex animis revelli possit, nescio. At id poterat, si meo consilio fuisset obtemperatum. Hoc consilium, si vobis non placebat, tamè mihi fraudi esse non debuit, qui bono animo suaserim *Alberto* Cardinali bene de me merito, cui me putabam hoc officii debere. Et suasi literis obsignatis, nihil minus suspicans, quam fore ut evulgaretur, & audio evulgaras priusquam Card. redderetur: nec tamen editas, ut à me scriptæ sunt, vel illud arguit, quod in his (ut aiunt) appello *Lutherum* nostrum, quod à me certè nunquam fuit additum. Quod additurus non fueram etiam si meus fuisset, sed ad *Carmelitam* nostrum redeo. Multum *de vitandis novis, de adhaerendo veteribus*, suspectum habere oportere, quicquid esset novum, adhaerendum veteribus, tenendum vetus Evangelium. Hæc quid sibi vellent plebs idiota-

quam coeperat persona, magis etiam purpurascens (nam rubebat & antea, erat enim tempus pomeridianum.) Et cur, inquit, tu nos traducis tuis sacris libris? In libris, inquam, meis nusquam est nomen tuum. Nec in concionibus, inquit, meis auditum est nomen tuum. Negavi libros meos esse sacros, in quibus aliquando narrem etiam somnia mea, nihilque non rager, non idem licere in sacris concionibus. Præterea longè minus, inquam, scripsi de te quàm res habet. Tu de me publicè mentitus es, dicens fuisse *Luthero*, cui nunquam favi in eum sensum, in quem tua dicta interpretatur populus, & ipse sentis. Ibi jam non commotus, sed furenti similis: imò, inquit, tu es autor horum omnium, tu es versipellis ac veterator, & nihil non in torques caudâ quadam. Atque his similia multa evomit verius quàm dixit, quæ illi tum suggererat splendida bilis. Sensi & mihi concitari stomachum, jamque vox quædam eruperat, sermonis non satis temperati proximum, non quidem racha, sed aliud quiddam, quod pejus oleat quàm sonat. Sed repressi me illico, satis docens, & meæ (nam parum valebam) & Rectoris parcere valetudini, cum & ipsi cum medicis reserat, postremò stultum & indecorum ratus adversus forentem furere: itaque inbricens verti me ad Rectorem: possem, inquam, testari de insigni contumelia, possem regerere convicia: appellat me versipellem, liceret ipsum vicissim appellare vulpem: appellat me duplicem, possem ipsum appellare quadruplicem: ait me candâ contorquere omnia, possem dicere illam linguâ suâ inficere omnia: sed hæc nec viris digna sunt, ac vix etiam mulieribus. Agamus argumentis, finge me. Hic ille protinus interpellans magno clamore nautico: Non fingo, inquit, nolo fingere, hoc vestrum est, vos poetæ fingitis, ac mentimini omnia. Jam magis ridere libebat, quàm indignari. Si fingere non vis, inquam, da igitur. Nolo, inquit, dare. Fac inquam, ita esse. Non faciam, inquit. At pone ita esse, inquam. Non ponam, inquit. Sit igitur ita, inquam. At non est, inquit. Quid igitur, inquam, vis me dicere: Dic, inquit, ita est. Vix Rector impetravit, ut finiret me loqui. Ut verum sit, inquam, me in libris meis quædâ scripsisse secus quàm oportet, non tamen hoc erat tuum, ad animi tui vindictam abuti sacri loci, sacre concionis auctoritate, & populi simplicis credulitate. Poteras vicissim in me scribere, poteras me in jus vocare. Nunc non tam mihi facis injuriam, quàm toti huic Academiæ, quàm toti populo, quàm sacre concioni, quæ longè aliis fabulis dicata est. Hic quum deesset homini quod responderet, aliò ut solet deflexit. Ia, inquit, optares tibi similem auctoritatem. Quam, inquit, concionandi? annuit. Atqui inquam, & olim sum concionatus, & arbitror me posse meliora dicere, quàm audio te aliquando proferentem. Quin igitur, inquit, facis? Quia poto me, inquam, majus operæ precium facere scribendis libris, tametsi tuam industriam non improbarem, si modò doceres ea quæ faciunt ad bonos mores. Ibi venit homini in mentem, quod scripsissem in literis ad Rectorem (legerat enim) hæc mihi immerenti, imò bene merenti indignè fieri. Ubi, inquit, tu bene mereris? Faten- tur, inquam, hoc plurimi, me non malè meritum de bonis literis. Ia, inquit, sic vos eas appellatis, sunt malæ literæ. Ex in sacris, inquam, literis multa restitui. Imò, inquit, multa falsasti. Cur igitur,

A inquit, approbat *Romulus* Pontifex suo diplomate? Ia diplomate, inquit: quis vidit tuum diploma? subindicans à me confectum esse. An postulas, inquam, ut diploma per singulos circumferam, aut in foro exhibeam? Exhibui *Arenis*, vidit *Dorpius*. Ia *Dorpius*, inquit, additurus & in illum aliquid convicii, ni Rector illum suo vultu compescuisset. Videbis & tu si voles, inquam. Nolo, inquit, videre tua. Cur igitur damnas, inquam? Cur in *Luthero* damnando tantum apud te valet Pontificis auctoritas, in meis probandis plurimū levior est? Hoc sermone omisso, cœpit commemorare, jam velut affectum moturus arte Rhetoricâ, quantis honoribus affecissent me Theologi *Lovaniensium*, priusquàm in eos scripsissem. Quid non fecimus, inquit, tibi? Ceterum de virulentis obtreccionibus, quibus me laniarat *Egmondanus*, etiam priusquam *Lovaniensium* commigrarem, nulla mentio. Respondi non mei moris extenuare cujusquam in me beneficiū, ceterum me hætenus Theologorum beneficio non admodum usum fuisse. Ibi nescio quo pacto factus mitior. Verum, inquit, quis non potuimus. Ergo, inquam, nè imputes, quod non prestiteritis. Nam quantum potueritis malè faciendo sensi, officii nihil expertus sum, nisi quod me vocatis ad actus, quos vocatis, & convivium quædam solennia, à quibus nemo magis abhorret quàm ego: tantum abest, ut existinem me hoc nomine multum debere vobis. Vos me ultrò invitastis ad amicitiam, ego ut nunquam ambii, ita nunquam dedi ansam dirimendæ. Ex hoc sermone venit homini in mentem, de facta inter nos amicitia, uno ipso nondum satis placato, cum nemo solidius læssisset, quàm ille. Putant hoc esse religionis *Calophorem*, ut illis supplices sint, etiam qui non ferendis injuriis sint affecti: tantum abest ut quæquam ipsi reconciliant, aut juxta doctrinam Evangelicam benefaciant ei qui læserit. Bene mones, inquit, jactas inter nos factam fuisse concordiam; Quid? an non fuit inquit? Nonne composuimus splendide in collegio *Falconis*? (Constituerat hoc prædium ejus domus moderatori non mediocri pecuniâ. Et quoniam erat dies *Adventus*, tantum piscium erat paratum uni *Egmondano*, quantum satis esset quatuor athleticis) nonne proposita facis conditio, ut utriusque deleter offensas omnes amnestia? Negavit ille fortiter, quod tot testibus actum erat. Rector interpellans ita moderatus est litem, ut fieretur inter omnes *Christianos* esse aliquam concordiam, ceterum eam pacem non fuisse numeris omnibus absolutam. Ego aridens rogabam, quorâ compositione pax Theologica abolveretur. Me simplicem arbitrari, vel sine compositione confici pacem inter bonos. Hinc rursus aliud illi venit in mentem. Rectè admones, inquit, tu nos habes in dibris, & traducis tanquam ebrios. Expostulante me, ubi vocassem cum ebrium. Scribis, inquit, me fuisse uvidum à prandio largiore, quid hoc aliud est, quàm esse ebriosum? Hoc, inquam, neque te nominato scripsi, & narro ab aliis dictum: nam tui *Carmelita* hoc lemma te excusabant, nè quis gravius ferret, quod dixeras uvidus à prandio largiore. Ia tui, inquit, indignans opinor, quod tui dixissem non vestri. Quod si maxime, inquam, edidissem nomen, quid erat flagitii, si quod tu publicè ausus es dicere, ego simili libertate retulissem? nunc honoris tui gratiâ supprimo nomen tuum, & rem atrocè civiliter narro.

Dixeres

tantum esse temperantia. Quanquam non hinc mihi laudem hanc arrogo, qui prorsus infans fuisset, si cum illo contendissem. Et tamen est unus aut alter hoc scelerator. Nam hic ut molestus est & pertinax, ita minus habet faci, semper sui similis. Talem autem fuisse puerum, talem magistrum, talem baccalaureum, talem Theologiae professorem, qualis nunc est *Carmelita*. Nè *Vulcanus* quidem hanc recadat, neq; resingat *Mercurius*. Sibi tamen videtur præcipua basis *Christiane* religionis, & ordinis *Carmelitici* decus. Tam jucunda est huic Academia, quam sunt fici in oculis. Sed vomitum hanc nemo potest exorere. Bene vale, mi *Marc. Laurentii*. Anno M.D.XX.

Erasmus Budae suo S.D.

Epist. 2.

A Micorum optime simul & eruditissime. Si *Adams*, & *Brixius* essent à me alienissimi, tamen vehementer dolebam literarum nomine, quod duo tam insignes Musarum mystæ, tam virulentis libellis fesse conficerent, magno studio incommodo, magno gaudio eorum, qui jam pridem cum melioribus literis bellum gerunt. Nunc quem uterq; sit amicus, alter etiam conjunctissimus, dici non potest, quam acerbè feram hoc dissidii inter eos incidisse, quocumque utrinque. Et ingenium adamo, & gloriæ faveo. Uterq; suum contemnit alterum: verum ex mutuo contemptu quid oriri potest, nisi similitudo semper gliscens in pejus? Egi studiosissime cum *Mero*, ut silentio rem dissimularer: & persuaseram, si *Brixius* tam seditione exagitasset eum locum, de Rege laudato, non sine suggillatione filii, ut quidem interpretatur *Brixius*. Non est res ludica rem habere cum *Iove*, quem evocasse parum rite conceptis precibus exitio fuit. Non quod *Mero* quisquam sit ab hoc suo metuendum, cui ob eximias dotes unice charus est, tamen *Brixius* declaravit animum perdendi *Mori* cupidum. Quod *Brixius* scripsit in *Morum*, cum omnium iudicio sit plusquam satis, tamen odio illius non satisfacit. Nusquam non arripit occasionem insectandi *Morum*. Neque quicquam exit illius, in quo non multis verbis illum impetat, cum ille tamen nihil adhuc responderit. Demiror quis sic instiget animum *Brixii*. Obsecro te per Musas, ut vestra auctoritas juvenilem istum in *Adams* coherceat. Non hic ago *Mori* mei negotium: nam si pergat hæc contentio, crede mihi, fortasse famæ non nihil auferet *Brixius*, ac gloriæ nihil. Bene vale *Budæ* charissime. *Auruspia* pridie *Laurentii*. Anno millesimo quingentesimo vigesimo.

Erasmus Roterodamus Guilielmo Burbanco S.D.

Epist. 3.

IS demum verè amat, qui gratis amat. At tu *Erasmodum* immerentem, tam constanter, tam ardentè amas, ut vix quonquam invenias, qui sincerius, aut pertinacius, aut vehementius amet promeritum. *Roma* à me nullis provocatus officiis, quo affectu complecti cupisti? Nec interim vel capillum refrixit in me tua gratuita benevolentia, cum tot jam annis nullum id genus officiorum intercesserit, quibus inter amicos solet ali renouariq; charitas, alioqui defæctudine solita languescere. O pectus amicitia candorq; natum,

A quod ego si redamem, tunc non deprecor quominus omnes me dicant adamantem gestare in pectore, aut si quid adamantem durius. Atque hic quoque, iuxta proverbium, gratia gratiam parit. Afflavit tibi *Adams* aliquid sui in me animi, & utriusque studium tot mihi in una familia amicos excitavit, ni fallor. Quid enim aliud in causa esse coniectem: nam quæ dos, aut quod officium meum sic inflammavit *Thoma Lovellii* juris Pontificii doctoris in me studium? Aut quæ res eruditissimi viri *Roberti Tomicii* tam non vulgarem benevolentiam conciliavit? Unde *Francisci Philippi*, summe spei juvenis, tam singularis erga me favor? Quid autem commemorem non novum quidem illum, sed hoc spectatorem amicum, *Franciscum* medicum? Quid doctorem incomparabilem *Sansoni*, cuius ingenio nec optari quicquam potest purius aut amicis? Quid *Genovium* illum non amicum, sed profus animæ dimidium meum? Quid *Clementem*, cui *Morus* amoris in me sui scintillas aliquot afflavit? Quid *Ricardum Pacanum*, qui mihi plane *Pyladem* quendam, non tam pollicetur, quam præstat? Quid *Cuthbertum Tansillum*, cum quovis priuscorum conferendum, quorum non ita multa paria celebravit antiquitas? O me divitem! O domum illam augustam ac felicem! O verè splendidum Cardinalem, qui tales viros habet in consiliis, cujus mensa talibus luminibus cingitur! Sed quàm isti præter meritum amant *Erasmodum*, tam alij quidam præter meritum averſantur. Et utinam malevolentia non esset fecundior propagatio. Verum mihi potius est paucioribus placuisse, sed egregie probis, quam multis istorum similibus, qui fere aut stolidi sunt, & indocti, aut manifeste livoris, & invidentiæ morbo obnoxii, aut ea ingenii perversitate, ut nemini omnino bene velint, sibi propemodum ipsis invidentes: sed obreptatoribus mentem meliorem precemur. Apud amicos, tu fac nomenclatorem agas, ac nominatim singulis ex me saltem dicito. Bene vale vir integerrime. *Levani* Cal. Septemb. Anno M.D.XX.

Erasmus Roterod. Petro Barbirio S.D.

TAndem nactus sum librum quem in me scripsit *Jacobus Lepus Stronicus*, ut non paulò doctior, ita minus virulentus, si ad *Levi* calumnias conferatur, cujus ego laudibus adeo nihil detraham, ut velim etiam conduplicatum, quod sibi liberalissimè tribuit, quanquàm in me tam malignum, ut nihil non adimat, ingenium, memoriæ, iudiciū, eruditionem, lectionem sacrorum voluminum, peritiam linguarum, denique & Grammatices, horum omnium beatissimum quoddam cornu sibi suavissimè vendicans. Certè pulchrè pensavit quorundam immodicum favorem, qui me laudibus sic vehunt, ut ex musca faciant elephantem. Hic è pygmaeo facit culicem. Quod sibi tam impensè favet, nec miror, nec invideo. Cæterum demiror, quæ res sic exacerbaret hominis animum in me, à quo nè verbo quidem unquam fuerit latus: neque enim mihi persuadere possum, tantum odium concipere bene natos animos (quando ut audio genis claritudinem, cum eruditione conjunxit) nisi adsit improbus aliquis instigator. Nunc audio felicitis memoriæ Cardinalem *Tolotum*, cui noster, benè jam iterum successit *Croissus*, illi fuisse autorem, ut prius opus ad me mitteret quam

Epist. 4.

P

G

quam evulgaret; quod si responsione satisfacerem, A magis è re ipsius esse premi librum quam edi. Sin aut non responderem, aut protervè & indoctè responderem, publicaret suos labores bonis avibus. At ille statim à morte Cardinalis typographis tradidit opus, cum illum id temporis latere non posset, alteram editionem novi Testamenti, aut exisse jam, aut mox exituram. Hæc utcumque habent, mihi certè voluptati est, etiam apud *Hispanos* efflorescere linguas ac bonas literas: ac de *Stunica* ingenio mihi satis ampliter promitto, sed vereor ne apud cordatos & eruditos ex hoc labore, quo famam auspiciari voluit, non tam optimam gloriam retulerit, quam ipse sibi polliceri videtur. Siquidem ut maximè persuadeat se linguis, & literis omnibus, longaq; ac diligentissimè veterum evolutione, si quisquam alius, instructum, optimè nosse quid deferendum sic interpreti: cum aliquando labatur in rebus manifestissimis, ut peroradeat me heri ac nudiù tertius cepisse legere sacros interpretes, in *Hieronymo* nihil intelligere, qui ante annos viginti scripserim *Enchiridion*, qui in hoc opere, ut ipse verè scribit, tumultuario tantum adferam testimoniorum, nullis interim indicibus adjectis, quibus ille felicior me fuit: quis crediturus est illi, quod hoc opus susceperit, non ullo maledicentiar studio, sed animo prorsus ab omni contentione alieno, cum toto opere ab initio usq; ad finem nihil aliud quam me derideat ex alto, carpat, laceret: lapsus etiam alienos, mihi odiosissime impingens, puta typographorum, & *Oecolampadii*, nonnunquam atroces tragedias excitans ex his, quæ sunt simplicissime dicta: quale est, quod scripseram *Neapolim* nunc ab *Hispanis* occupari, & *marit* apud *Paulum*, pro *Hispania* scribi. Subinde magni convicii locome *Baracum* appellans; quasi mihi vicio verti debeat, etiam apud *Sogdianos* natus essem; aut *Hollandia* regio sit ulli regioni contemnenda, sive cultum spectes, sive celebritatem urbium, sive rerum affluentiam, sive laudem ingeniorum: quæ tam felicia passim apud illos oriuntur, ut ad illos collatus ego verè talis videri possim qualem me facit *Stunica*. Nec satis erat, sic temperasse operis præfationem, ut totidem fere sint in me convicia, quot sunt verba singulis fere annotationibus addit præfationes novas, & coronides, quibus me lænet. Ac rursum, quasi hoc quoque parum esset, addidit indices marginales aculeatiores ipso contextu. Adeo nihil erat satis illius animo modesto, & ab omni contentione prius alieno. Jam haud scio num satis prudentis hominis videbitur, quod hunc interpretem affirmet scitè & eleganter vertisse novum Testamentum. Certè non videtur præstare patrocinium, quo pollicetur se defensurum ab omni calumnia suum interpretem, cum ad tot sollicitos à me notatos nihil respondeat. Adeo silencio suo damnat, quem ita magnificè tuendum suscepit: etiamsi ipse non hoc agebam, ut impeterem interpretem, unde quid mihi fructus erat futurum? sed obiter annoto, si quid videretur profuturum lectori studioso. Quantum offecerit famæ meæ *Stunica*, nescio, certè vellem lux re-ctius contulisset: nam ego facilè boni consulo, quicquid cedit in commodum studiorum. Et acuit quidem ingenia contentio moderata, sed hanc virulentiam quæ nunc, nescio quo fato, fervent omnia, vellem abesse quam ab omnibus honestis

studiis, tum præcipuè à sacris. Tum *Barbri*, expectatione tui nimium diu nos torques, nova subinde spe lætans animos nostros. Meum abiturum remorata quidem sunt aliquot alia causas, sed harum præcipua fuit, cui videndi desiderium. Quod si te mutuum haber nostrum desiderium, properes oportet. Sic enim hic quotidie lapidorum conviciis, ut periculum sit ne conficiat tot saxis in unum caput involantibus. *Lusberi* tragedia peracta est apud nos, atque utinam nunquam prodisset in Theatrum: tantum hoc verentur quidam, ne cupide vitatâ *Scyllâ*, deferamur in *Charybdem*, & hac victoriâ quidam crudeliùs abutantur, quam expediat rei *Christiane*. Bene vale patrone incomparabilis. Ex *Anderlæce*, ubi nunc ex urbano factus rusticus sat suaviter ago, sexto Cal. Julias. Anno M. D. XXI.

Erasmus Roterodamus Martino Bruxellensi S. D.

C Simul atque volumen allatum fuerit, ad te veniet. Nihil secius quod misisti literis inclusum, in tuos usus erit incolume. Mitto libellum *Jacobi Latami*, sanè quam eruditum & elegantem, quem nonnulli suspicantur non ab ipso tantum, sed è communi Theologorum consilio conflatum, & in me vibratum: mihi ut *Latamo* dignus videri potest, ita videtur indignus, qui communi Theologorum suffragio scriptus videatur, neq; me dignum arbitror, in quem talia scribantur. De cæteris coram: nam subito vocor *Antuerpiam*, tamen mox rediurus. Bene vale *Martine* charissime, tertio Calend. Aprilis. Anno M. D. XIX. *Levani*.

Erasmus Rot. Martino Bruxellensi S. D.

C Harissime frater, acceptis tuis literis non respondi, protinus deesseveram visere te. Verum semper novis occasionibus sum prohibitus. Oro te, ne quid animum tuum disruiet hæc tragedia planè fatalis, tuus dolor mihi prodesse non potest, obesse potest certè tibi. Omissis hujusmodi æniiis oblecta te sanctis studiis, & philosophiâ *Christi*, quæ gaudet bonis, & tolerat malos. Puto me habiturum Vetus Testamentum *Hebraicum Antuerpia*. Si non mutasti sententiam, curabo ut ematur: sin secus est animus, describe quid velis fieri. Bene vale in Domino mi *Martine* charissime. Anno M. D. XIX.

Erasmus Roterodamus Martino Bruxellensi S. D.

V Ide num aptum munus miseris, crumenulam non habenti pecuniam. Reperi in mea bibliothecula *Gregorium Nazianzenum*, & ab *Hieronymo* laudatum, non minus pium, quam eruditum ac facundum. Eum ratus tibi placiturum, ad te ire jussi, vel *arris ager*, vel mei in te studii qualecunque symbolon. Tu pergetuam ætatem florentem, atque indolem non vulgarem, utrumque Dei donum, in sanctis studiis exercere, sed ita ut simul hoc agatur quod legitur. Bene vale charissime mihi, ætate fili, presbyterio frater, nòsue precibus tuis *Christo* commenda. Anno M. D. XIX.

Erasmus

Erasmus Martino suo S. D.

Epist. 8. **V**ir integerrime, mitto libellam epistolarum, inter quas una est, quâ respondeo stultissimo libello quem ad me miserat. Eam invenies paginâ qq. quanquam postea pœnitudo me cepit, tantum operæ in rem tam nihili collocatum. Tuum nomen non expressi, nè quid turba tibi conciliarem: nè illius quidem, nè se proditum clamaret, qui tamen prodi capit. Bene vale nostri memor, præsertim in precibus tuis. Anno M.D.XVIII.

Erasmus Rot. Martino Bruxellensi S. D.

Epist. 9. **N**on queror, quod mihi parum tribuas, sed hoc nomine parum tribuis, quod *Leici* annotationibus meas præfers, quasi vero ille scripserit annotationes. De *Luthero* movent stultam ac perniciosam tragœdiam. Id postea sentient, non quod *Luthero*, sed quod *Christiane* faveam tranquillitati. Utcunque scripsit *Lutherus*, certè hic tumultus nulli cordato placet. Sortem tuam meritò ferres graviter, nisi cuique mortalium, ubique satis esset quod ferat. Commodè ferendo, facillimè lenies necessitatem, quæ vitari non potest. Nam servitutem mutare, fortasse durior, non est consilii. Non defero vos, sed fatigatus studiorum immodicis laboribus, obambulabo, verum non procul à *Levanio*, nè me conficiat quadragesima. Spero Regis adventum his pudendis tumultibus finem impositurum. Roga nostrum *Lutzenburgum*, ut cras ad prandium veniat familiariter, & tunc cum illo, si possis: nam velle sat scio. Bene vale charissime *Martine*. E musæo nostro, Anno M.D.XIX.

Erasmus Roterod. Martino Bruxell. S. D.

Epist. 10. **T**ot obruit laboribus studiorum, ut si maxime cupiam non vacet adire te. *Ioannes Hagius* abjurat se esse autorem famosi libelli. Ego suspicor *Leum* autorem esse, aut certè instigatorem, ni me mea fallit divinatio. Res leviter me movet, mihi ipsi bene conscium: sed si possim certum scire qui sit, fiet ut sit aliis exemplo, quisquis est ille *Satana* organum. Tu fac re sacris literis oblectes, absque contentione, quæ tuam tranquillitatem turbat, & meis negotiis non multum adfert momenti. Cras eo *Antuerpian* empturus *Hebraicum* volumen, nisi quid variat animi tui sententia. Bene vale *Martine* charissime, ætate filii, sacerdotio frater, & istos homunculorum tumultus magno animo despice, nixus celesti *Christi* præsidio. Anno M.D.XIX.

Erasmus Roterod. Aloiso Marliano Episcopo Tudenfi S. D.

Epist. 11. **E**x amicorum aliquot literis, neque vulgarium, neque levium, sed haud scio an amoris nimium solliciti, cognovi isthic per nescio quos clancularios obtrepatores, subinde spargi novos rumores, ac suspensiones me favere *Luthero*: mihiq; tribui nescio quos libellos maledicos, quos audio isthic subinde novos provolare, aliunde alios. Scio temporibus his regnum esse calumniæ, nec ullâ tempestate plus licuisse effreni maledicentiæ: sed tamen apud eruditos, cordatos & graves viros, inter

A quos te vel in primis numero, non oportet esse locum huiusmodi delationibus. Admonuerat me pridem tua prudentia, etiam si memorem, ut aiant, monebat, nè me admiscerem *Lutheri* negotio. Adeo me non admiscui, ut luminis viribus obnixus sim, nè res in hunc locum progredieretur, quò minime volebam. Tantum initio priusquam viderem, quorsum tenderet *Lutherus*, non probavi seditiosos clamores apud populum. Suasi ut res inter eruditos libris transigeretur. Malebam *Lutherum* correctum quàm extinctum: aut si perdendus erat, malebam absq; magno orbis tumultu cõfici. Hoc consilium etiam nunc probaret *Romanus* Pontifex, si pernõsset quibus modis hic res geratur, & quo studio plurimæ nationes prosequantur *Lutherum*. Sed illud fuit cõmentum quorundam monachorum, quibus non aliter charus sum, quàm bonæ literæ, ut me volentem nolentem involverent *Lutherano* negotio. Qui *Luthero* favere videntur, modis omnibus conati sunt me in suas partes attrahere. Qui *Lutherum* insecantur, conati sunt me in illius factionem propellere, passim in publicis concionibus debacchantes in nomen meum odiosius aliquanto, quàm in ipsum *Lutherum*. Ego tamen nullis machinis à stato mentis dimoveri potui. *Christum* agnosco, *Lutherum* non novi, Ecclesiam *Romanam* agnosco, quam opinor à catholica non dissentire. Ab hac nec mors diveller, nisi illa palàm divellatur à *Christo*. Seditionem semper exhorui, atq; utinam eadem mens esset *Luthero*, ac *Germanis* omnibus. Video in plerisque regionibus *Cisalpinis* plurimos esse, qui fato quodam favent *Luthero*. Ac mirè fit, ut *Lutherum* hostes sublevet, ipse vicissim hostes, quasi mutuo colludentes. Nemo magis officit *Luthero*, quàm ipse sibi novis subinde & odiosioribus libellis. Rursus quidam tam indoctè, tam stultè, tam seditiosè vicifertur apud populum, ut & seipsos faciant omnibus invidiosos, & *Lutherum* cõmendent affectibus hominû, & Pontificis causam gravet, quemadmodum solent gravare clientè mali patroni. Laudo eos qui favent *Romano* Pontifici, cui nemo pius non faver. Quis enim non faveat ei, qui proximus imitator *Christi*, totum se impendat salutis populi *Christiani*? sed optarem illi cordatiores patronos. Isti nihil aliud quàm esuriunt *Lutherum*, nec meâ refert, elixum malint an assum. Certè quod me negotio admiscet, quod ad me nihil attinet, & impiè faciunt, & parum prudenter: citius enim *Lutherum* conficerent me non admixto. Atque hac in re cogor in *Aleandro*, viro alioquî tum humanitate non vulgari tum eruditione singulari prædito, desiderare prudentiam tam periculoso negotio dignam: si modò vera sunt, quæ de illo scribuntur ac prædicantur. Fuit olim inter nos arctissima familiaritas, commendavi eum proficiscentem in *Galliam* literis meis; ubique apud omnes de homine honorificentissimè prædicavi, etiam scriptis: suspexi doctrinam hominis, mores amavi, quanquam eos habet ille tuos, nec malè videbatur cõvenire inter utriusq; genium. Habebat in mandatis, ut modis omnibus eos etiam pelliceret, qui ante fuissent factionis *Lutherana*, tantum aberat ut summus Pontifex quenquam innoxium cuperet alienari. Sed huius ingenium per se non inhumanum, aliò perpulit quorundam instigatio. Atqui commodius illi successurum erat *Lutheranum* negotium, opinor, si suos favores cum meis conjunxisset.

xisset. Habuisset in te pia fautorem: in re Pontificis, certè non advertentem. Jactitant *Lutherum* hausisse pleraque ex libris meis, quid hoc mendacio impudenti? cum primus statim articulus refellat manifestariam istorum vanitatem. Ubi significo, cuiusmodi agimus esse peccatum? ut nè commemorem innumeros alios, quibus affine nihil omnino reperitur, nè in iudiciis quidem meis. Et tamen olim hæretici ex Evangelicis & Apostolicis literis hauriebant sua venena. Interim loquor perinde, quasi ille scripsisset aliquid hæreticum, atque illud è meis scriptis hausisset. Dicitur non agnoscere quosdam libellos: fortasse sciret si multos agnosceret, siquidem hoc persuadere queat: sed quibuscunque auxiliis ille scribit, certè in omnibus libris qui illius titulo circumferuntur, non est ulla syllaba mea: hoc quamlibet sanctè dejerare non dubitem. A multis jam annis, non mihi tantum perspecta est tua singularis prudentia, perspectus animus in me candidus & amicus, nota est omnibus tua autoritas. Proinde te rogo, ut adversus istiusmodi malitiosas calumnias patrocineris innocentie nostræ. Excutiantur omnia, quæ secretissimis etiam literis effudi in sinum amicorum, fortasse liberius pro meo ingenio, quam expediat nonnunquam: excutiantur quæ inter pocula etiam solemus effutire: nihil comparietur, nisi me maluisse *Lutherum* correctum quam extinctum, quum adhuc spes esset fore ut sese verteret ad meliora. Et nunc quoque malim rem sopiri, quam magno orbis tumultu exacerbari. Mallem à malis bona secerni, quam odio quorundam, quæ mala videntur, optima perire. Postremo suadeo, sic esse vitandam *Lutheranâ* Scholam, nè præcipites eamus in *Charybdis* diversæ factionis. Hæc si videntur digna supplicio, habent rem confitentem. Ego certè non alio animo feci, quàm ut consulerem, & *Romani* Pontificis, & Theologorum dignitati, & publicæ *Christiana* ditionis tranquillitati. Nullum adhuc *Lutheri* librū, quamvis pusillum, legi totum: nullum illius paradoxum unquam defendi, vel joco. Quorundam indoctos & seditiosos tumultus, nec probō, nec quicquā vir probè cordatus hic probat. Quorsum tendant video, nimirum in exitum bonarum literarū & ad stabiliendam suam tyrannidem. Sic igitur fugio *Lutherum*, ut hos tamen probare non possim. Pauci sunt, sed hi multos concitant. Non damno ordinem, sed ipsi suo ordini pessimè consulunt. Habes ornatissime Præsul totam animi mei tabulam, quod si quid isthic jactatur, quod repugnet religioni *Christiana*, quod turbet publicam tranquillitatem, quod adversetur dignitati sedis *Romana*, certo certius habeto, non esse profectum ab *Erasmo*, quocunque titulo circumfertur. Id ita esse tempus, nihil non profertens in apertum, olim declarabit: & nunc paratus sum quocunque argumento testificari, me nec unguem latum velle discedere ab iis, qui consentiunt cum ecclesia catholica. Scio quidvis esse ferendum potius, quam ut publicus orbis status turbetur in pejus, scio pietatis esse, nonnunquam celare veritatem, eamque neque quovis loco, neque quovis tempore, neque apud quosvis, neque quovis modo, neque totam ubique promendam. Neque quæquā eruditum fugit esse quædam recepta, vel paulatim obrepente consuetudine, vel adulatione Jurisconsultorum recentium, vel temerariis definitionibus scholasticorum, vel arte depique technicque

A Principium, quæ præstaret rescindi: verum illud erat prudentiæ *Christiana*, sic tentare remedium, nè sinistrè tentatum morbum non tolleret, sed exacerbaret, ac pro morbo mortē acceleraret. Nec enim ausim pronunciare, an aliquo pacto *Christiana* probanda sit *Platonis* sententia, qui permittit sapientibus illis custodibus, ut populum ipsius bono fallant mendaciis, quandoquidem veris ac philosophicis rationibus contineri promissa multitudo non potest, nè prolatur in deterius. Illud semper cavi, nè aut tumultus essem autor, aut novè dogmatis asseverator. Rogatus sum à multis ac magnis, ut me *Luthero* adjungerē: rescripsi me fore *Lutheri*, si ille sit in parte catholica. Rogarunt ut præficerem fidei regulam, rescripsi me non nōsse aliam fidem, quam ecclesiæ catholicæ. Hortatus sum illos, ut se *Romano* Pontifici reconciliarent, & querimonias illorum dilui. *Lutheri* libellis primus omnium obstiti, nè excuderentur. Mox egi cum homine, ut abstineret a seditiosa scriptione. Semper enim hunc exitum metui, majora moturus si me, præter alia, religio quædam deterruisset, nè forte imprudens repugnare spiritui *Christi*. Hortatus sum & hortor multos, ut abstineant a libellis famosis, præsertim anonymis, quibus tantū irritant animos hominum, male consulentes non solum *Christiana* paci, verum etiam illi cui videntur favere. Monere possum, cogere non possum. Mundus plenus est officinis typographicis, plenus Poetastis & Rhetoristis. Quid isti tumultuentur, ut mihi in manu non est, ita iniquissimum sit mihi imputari temeritatem alienam. Atque hæc sanè in parte minus sum iniquus *Hutero*, etiam si supra modum discretior, illud ingenium illam in utroque genere dicendi felicem venam, non dedicatam esse felicioribus argumentis: siquidem is suam phrasim, suumque titulum ubique præferens, neminem alium gravat invidia, præterquam seipsum. Isti cum sibi fidem abrogant, dum ceu diffusi causæ, non audent addere verum nomen, tum innoxios eoque multos degravant invidia. Jam isthic adesset una cum illustrissimo *Ferdinando*, si certum scire potuissem vos adhuc esse *Normannia*. Sed mirum quàm hic nihil est certi, nè apud Procures quidem aulicos. Bene vale Præsulum decus, & aulæ Cæsareæ non infimum ornamentum. *Augustino* *Scarpinello* scripsi pridem, ei quæso uti meis verbis salutem dicas, atque etiam *Severo* viro mitissimo, malèque respondentis suo nomini. *Lovanii* octavo Calend. April. Anno M.D.XX.

E *Aloisius Marlianus Episcopus Tundensis*
Erasmo Rot. S.D.

Quantum aut ego te fecerim, aut ab aliis fieri *Epist. 12.*
voluerim, abundè & tu nōsti, & hi qui mihi aliqua cum necessitudine, tum consuetudine juncti sunt: namque tantū amicitie tribui nostræ, quæ à tua singulari virtute, summoque meo in te studio proficiscebatur, ut in te agendo & ornando nullum nunquam officium prætermiserim, cum conjunctam tecum me omnem causam & fortunam habere putarem. Quapropter cum in *Hispania* essemus, curavi ut ad te *Barbirtus* utriusque nostrum amantissimus scriberet, nè emeritus, & extra omnem aleam posuius quotidie in theatrum depugnaturus descenderes, nève toties fortunam tuam experireris, cum satis

satis tibi gloriæ & famæ tuæ consuluisse, quod te facturum literis tuis recepisti: ægrè enim ferebam cum iis te quandoque congregari, quibus à te vinci pulchrum esset, quodque te populorum & imperitorum fluctibus objiceret. Cum verò ex *Hispania* rediissemus, & te *Bruxellæ* convenissem, oravi ne quid tibi commune cum *Luthero* esset. Fuere enim eo tempore qui te planè alieno animo à *Luthero* non fuisse (inepti sanè homines) suspicarentur. Tu autem quod rogabam, ita pollicitus es te facturum, ut ego aliis id fore de te non minus, quam de me pollicerer. Invaluit postea in dies etiam atque etiam magis fatalis ista *Lutheriana* calamitas, quæ multorum animis ita insedit, ut non plures supersint qui infici posse videantur: unde deploRANDAM tempestatis nostræ conditionem puto. in quâ longe majora mala quam remedia videamus. Nam nec mala perpeti, nec remedia ferre possumus, cum hi nunc homines reperiantur, qui fabulis & deliramentis potius capiantur, quam veris rationibus detineantur. Ab *Aleandro* verò nostro, homine ut reor tibi cum cõmunibus studiis, tum muneris officiis cõjunctissimo, & veteri amico, ea de te tantum audiivi, quæ de seipso dici vellet. Modestus est profectò, quod admiror in tanta linguarum multiplicitate, & bonarum artium varietate, humanus & suavissimis vir moribus: est præterea eâ animi moderatione, mi fallor, ut non deteriora in alios dicat, quam de se vellet audire. Quod verò *Lutherum* & *Germanos* plerosque à scribendo quantum in te fuit deterrueris, rem te dignam fecisti, dum tantum prodesse te reipublicæ & religioni velle ostendisti quantum posses. Aliorum autem non magis acta probo quam tu probes, cum furere illum eorum remedia coegerint. Aggrediendus profectò aliâ viâ erat. Ego ne me nihil fecisse putes in *Luthero* orationes duas scripsi, quarum una mitior, altera post libros illos ab eo novissimè editos acrior fuit, non tamen ut hominem damnatum, sed damnatam causam vellem, salvamque rempublicam & religionem illo salvo cuperem. Eas ad te mitterem nisi nos ad redendum parati essemus, cum redierimus coram de multis agemus, quæ nunc nec licet nec libet scribere. Interca rem & dignitatem ita tuebor tuam, ut nec meam ego, nec tu, si hoc loco esses, tuam tueri magis velles. Si autem à te fieri quicquam potest, vel ad compescendos hos motus, vel ad sedandam hanc seditionem, quantum vel gratiâ vel auctoritate vales, contende. Eam enim immortalitatem, quam tu quæris, & tua tibi scripta pollicentur, additâ hac pietate facillimè consequeris. *Augustinum Scarpinellum*, & *Severum* tuis verbis salutavimus, hi literas quas ad eos te dedisse scribis mirantur, & ægrè ferunt sibi non fuisse redditas, cum eas maximè optarent. Habuisti tamē eos tui nominis acerrimos defensores. Vale. *Varmacia* septimo April. Anno millesimo quingentesimo vigesimo primo.

Erasmus Rot. Aloisio Marliano Episcopo Tundensi S. D.

Epist. 13. Ingratissimus sim mortalium, quotquot ubivis sunt omnium, Præsul ornatissime, ni tuum in me animum, ni tuum erga me studium agnoscerem. Porro laxa mentis sim si tuis cõsiliis graver obtemperare, cum non alius sit cujus cõsiliis, vel

A libentius, vel felicius obtemperet *Cæsar* ipse. Temporum horum calamitatem non possum non imputare satis, nec video remedium, ni *Deus* aliquis *ante portam* exoriat, qui tragœdiæ finem imponat. De *Aleandro* in me animo, & a pluribus, & a gravioribus mihi nunciatum est, quam ut potuerim omnino diffidere, & tamen reclamationis eruditio, reclamationis vetus nostra familiaritas, nec alioqui facillè recipio in animum, quod gratiarum solvat nodum. Gaudeo te mecum non probare istos, qui tam stolidis rationibus impugnant *Lutherum*, ut & causæ noceant suæ, & se traducant: & Pontificis dignitati pessimè consulant, & multos lædant innoxios, & quod est omnium gravissimum, multitudinem ad seditionem provocent. Tum verò magis subscriberes meæ sententiæ, si spectares oculos, si haurires auribus, quæ isti stultissimè quotidie designant. Orationes tuas cupidissimè legam, de quibus jam *Curberti Tostalli* præjudicium habeo. Nec dubito quin in ea præstiteris, quod in aliis tuis lucubrationibus soles, nimirum eruditione eximiam pari cum prudentia conjunctam. Ex amicorum literis intelligo eum, qui me suis literis admonuerat suspicionis isthuc obortæ, plus satis de me sollicitum fuisse. Scribunt enim nihil fuisse nostræ suspicionis, nisi de oratione quadam, cui in frontispicio præfixus est titulus: *Didymi Faventini*. Stili nitorem, ac sales obiter inspersos in causa fuisse, ut quidam eam mihi assererent, sed levi dumtaxat suspicionem. Ea post ad me missa est. Illicò risi suspicionem hominum, cum eadem in calce prodatur & cognomen verum auctoris, sed *Gracæ*. Quod etiam si non fuisset ascriptum, tamen me nequaquam fefellerat auctor. Quidam submonuit, cõsiliū quoddam exisse *Coloniae* cujusdam, qui putaret rem sic esse componendam, ut & Pontifex auferret laudem clementiæ, & *Luthero* obedientiæ. Nec defuisse, qui suspicarentur, hoc à me profectum. Erat quidem istud exhibitum nobis, cum ageret *Cæsar Colonia*, sed manu descriptum, nec adhuc editis libris, qui plurimorum animos à *Luthero* alienarunt, ferebatur autem esse cujusdam ex ordine *Dominicalium*. Et ut ingenuè dicam, mihi tum non displicuit. Quod si Principibus magis placet severitate rem conficere, precor ut hoc felicius sit, quod illis magis arridet: felicius, inquam, rei *Christianæ*, non hominum quorundam rationibus, quibus ea cordi sunt, quæ sunt hujus mundi. Vale patrone incomparabilis. *Antwerpiæ* XVII. Calend. Maias. Anno M.D.XXI.

Erasmus Roterod. Obtreclatori suo pertinacissimo S. D.

E St illud quidem omnium, qui *Christo* nomen *Epist. 14.* dederunt in baptismo, pro sua virili referre Principem ac doctorem suum, qui maledicentibus non vicissim maledixit, sed pro probris amarulentis, salutarem doctrinam rependit, præcipue tamen eorum, qui doctrinam ac vitam Theologicam profitentur. Ceterum ab hac forma immane quantum absunt mi *Bucemæ*, qui pro beneficiis rependunt maleficium, qui fratrem etiam bene merentem, letali linguæ veneno sine fine confodiunt. Posteaquam *Lovanium* commigrâras, non destitisti passim in *Erasmi* famam debacchari, nullâ unquam quamlibet levi injuriâ laceffuus.

Ac mihi quidem primum non libuit credere. Res enim videbatur indigna, non dicam sacerdote, non dicam Evangelico præcone, non dicam Theologo, non dicam monacho, sed omnino viro. Siquidem mulierum est, sed procacium ac stultarum, lingua refo ulcisci affectus suos. Mox ubi tam multa hinc atque hinc referrentur, quid alibi dixisses in cōviuiis, quid alibi in monasteriis, quid alibi in planstris aut navib⁹, ita quidem credidi vera, quæ narrabantur, ut tamen totum hoc quicquid esset rei negligendum esse ducerem. Ex tu interim mihi blandus occurrebas, amicè compellabas, videlicet existimans ad me non pervenire, quod tu nusquā non spargeret. Tandem cum me à solenni prandio, quod celebratum est apud *Augustinenses*, vultu perquam amico rogares, quid tibi mandarem abituro in *Hollandiam*, mandavi tibi fraternam charitatem, hætenus non satis abs te curatam, videlicet civiliter ac blandè submonens, ut aliquando desineres istā linguæ petulantia teipsum traducere magis quam me, & simplicium animos malis venenis inficere, quæ post resorbere non possis. Nam scorpions admotus vulnere, retrahit ad se venenum, quod infixit caudæ spiculo. Nec aliqui periclitatur, nisi qui ictus est. Hic quem semel veneficā linguā percusseris, mederi non potes: & latè serpit malum, semper plures attripiente contagio. Posteaquam bene monitus deteriora sequutus es, impetravit à me *Christiana* charitas, ut adirem cubiculum tuum, idq; ut fatebaris, insolens. Admonui privatim, ac libere quidem, sed tamen amanter, ut linquam istam in usus meliores flecteres. Ex eo colloquio scis quam multis argumentis deprehenderim crassissimam planèq; putendam infirmitatem tuam, cum tamen totus esses occupatus in annotandis periculosis erroribus meis, etiam usq; ad hæreticos crimem, interea nec intelligens ea quæ scripseram. Videlicet huc desperationis ventum erat, ut periclitanti religioni *Christiana* *Bucenses* coereretur admoveere manus. Siquidem cum ipse *Thomam* excusans, imò laudans scripserem illum indignum qui in ea secula incideret, nimirum sentiens illius ingenium dignum fuisse seculo feliciorè: tu Deum atque hominum fidem passim implorabas, quod tantum ecclesiæ doctorem, eumque relatū in album divorum, cum primis autem *Dominicali* instituti, appellāsem virum indignum. Cum alicubi studens exaggerare morbum obreptionis, adduxissem exemplū libelli famosi, ceu mali capitalis, ut ex collatione demonstrarem, quantum esset sceleris, sic cōjuratis linguis, famam immerentis incescere: tu putabas à me probari libellum famosum, quasi verò probet homicidium, qui deterrens ab adulterio, deceat hoc juxta circumstantiā aliquam esse gravius homicidio. Cum adductis aliquot ex *Augustino* *Chrysostomo*que locis, quibus videntur Virgini matri tribuere affectum humanā, affinem alicui peccato, subjecissem, *Et nos faciemus eam prorsus immunem ab omni peccato, nimirum sentiens nos non velle illum liberare à peccato originis, si illi verè tribuunt peccatum ab ipsa commissum*, tu interpretabaris me definire, quod Virgo mater fuisset immunis à contagio primorum parentū, quod si definissem, nihil erat periculi. Est enim ea opinio, ut favorabilior: ita mihi sanè probabilior. Ac interim non intelligebas homo acutus, me in diversum potius ratiocinari. Hic facile satisfactionem accipiebas, daturus venis n

A etiam si dissensissem à iudicio ecclesiæ, modo *Thoma* sententiæ subscripsissem. Cum ego citassetem è *Thoma* commentariis, quod opinionem eorum, qui negabant sub Eucharistia esse verū *Christi* corp⁹, appellaret hæresim, ceterum eorum sententiam, qui negarent *Christum* his verbis consecrassè, *Hoc est corpus meum*, refelleret quidem, ceterum errorem vocaret, non hæresim. Moxque adjicerem mihi videri tutius in totum, si proceres ecclesiæ de hisce rebus, quæ nec certis testimoniis scripturarum, nec argumentis solidis doceri possent, non ita definirent, ut opinionem suam vellent haberi pro oraculis: tu judicabas illic esse ingens periculum, videlicet lapsus insciū sermonis *Latini*, has voces in totum interpretans in utraque parte quæ præcesserat, cum *Latini* in totum sonet in genere, hoc est non solum in hac materia, verum etiam in aliis similibus, nimirum secundæ parti de qua tunc agabatur, quæ nec argumentis, nec testimoniis certis doceri potest. Et adjeceras in margine tuā manu, *vide quam perniciosè hic scribit de re, de qua toties pronuntiavit ecclesiæ*, videlicet indicans me negare, verum esse corpus. Ac mihi quidem expostulanti, quod tu tam calumniosè scriberes in locum lectum quidem, at non intellectum, perquam falsè scilicet respondebas, tibi jus esse scribere in tuo libro quæ velles. Quasi verò non sit idem jus aliis in chartulis suis scribere, quæ iubeat, aut quasi qui deferuntur ob libellum famosum, ideo vocentur in jus, quod in alienis chartis scripserint. Et tamen hoc festivum apophthegma adeo tibi arridebat, ut in proximo colloquio idem iterum repetieris, juxta illud vulgatum, *dis hanc tibi te nam*. Atque hæc tam insigniter stulta brevi colloquio deprehendi, te ultro proponente, ceu bella quæpiam, & quæ refelli non possent. Nec dubito quin multo stultiora fueris propositurus, nisi te maluissem amicè corrigere, quam callide expiscari. Atqui quæ hætenus feceras erant ejusmodi, ut vel arctissimam amicitiam possent eximere: ego tamen nullā necessitudine tibi junctus, nisi quā *Christianus* jungitur *Christiano*, pro tanta malevolentia reposui officiū, sperans fore ut aliquādo respiceres. Admonui seriò, tanquam frater fratrem, ut hoc operæ, quod sumeres in reprehendendis alienis libris, quos non intelligeres, impenderes dicendæ grammaticæ, discendis bonis literis, quarum insciū, tam forde passim laboreris, nec ea cerneret, quæ cernunt & pueri. Admonui, si quid offenderet me coram vel objurgares, non autem traduces apud alios immerentem. Et videbaris non aspernari monitionem amicam verius, quàm blandam. Haud multo post prodit Bulla, ut scribatur adversus *Lutherum*. Eā de recum nulli mortalium verba fecissem, tu subito reversus ad ingenium, coepisti vociferari, me diplomati Pontificio obsistere, opinor instigatus à quodam, cujus utinam non tam niger esset animus, quàm est candidum pallium. Jam vel *Paulo* autore debebam ingenium tuum habere pro deplorato, qui semel atque iterum frustra monuisssem, sed quoniam juxta *Paulum* eundem, *Charitas omnia sperat*, rursus adii te, solus expostulavi cum solo, paulò quidem liberius, sic enim respondebat, sed tamen amanter. Hic tu inficiatus, quod sciebam esse verissimum, causabaris aliud, videlicet à me scriptas ad Cardinalem *Moguntinensem* literas, quibus perstrinxissem ordinem vestrum.

vestrum. Nec puduit te fateri, literas eas tibi non fuisse lectas, ob quas tantopere stomachare, nihilo verecundior illo sodali tuo *Nicolas Egmondino Carmelita*, qui cum digna atque indigna vociferatus esset in Novum testamentum à me recognitum, ubi *Levanium* commigrasset, & hominem à prandio subinde rogarem, ut coram indicaret quæ offenderent in opere meo, respondit homo simplex, sibi nunquam opus lectum fuisse. Obticui, suspicans illum non esse tam ignarum Dialectices, quin intelligeret, quid ex talibus præmissis colligerem. Odiosissime clamaverat venturum Antichristum, nec legerat unquam quod damna-
bat. Sed de epistola mox; Interim ordinem rei gestæ persequar. Actum quidem ubi te commonefecissem officii tui, discelli, nec admodum sperans te fore meliorem, nec tamen omnino desperans. Paucis post diebus *Joannes Faber* ordinis tui sodalis, cui utinam tam similis esset eruditione, moribus, prudentiâque, quam es similis cucullâ & pallio: retulit mihi, quemadmodum te super hac re admonuisset, vel objurgasset potius. Nam illi fortè rem ut habebat expoluerâ. Respondisti, si verum ille narrabat, te posthac *Erasmo* fore certissimum amicum, si noxiam hanc remitterem. Cumq; subjecisset ille, se nolle mihi referre pro certis incom-
perta, dextrâ datâ confirmabas fore, quod polliceris. Hæc cum mihi persuasisset esse verissima, cepit obsecrare per *Christianam* charitatem, sine-rem exorari me, tecumq; redirem in gratiâ. Ego verò semper ad concordiam facillimus, respondi me non solum velle condonare quicquid esset ad-
missum, verum etiam oblivisci. Hæc si vera non sunt, certè à me nè syllaba quidem afficta est: ita narravit vir natu grandis, sacerdos, Theologus, & in suo genere pulchrè doctus, à concionibus *Cæsaris*, prior monasterii *Augustini*. Scribat ipse me inter vanissimos, si verbum hic mentior. Cum à me nihil esset ortum novi, tamen tu protinus re-
lapsus es ad ingenium tuum, importunè, opportu-
nè, nusquam non exercens linguæ virulentiam in eum, qui & monuerat tam amicè & ignoverat tam clementer. Cum *Dordraci*, nescio quid tu-
multus accidisset tibi post concionem, & curriculo te *Levanium* recepisses, nondum latis promptus pro fide capitis subire periculum, clamitabas, ut aiebant, hoc quoq; mihi meisq; literis imputan-
dum, cum mihi *Dordraci* nemo mortalium sit no-
tus, imò cum de *Luthero* nulli tum scripisset apud *Hollandos*, neque bene, neque malè. Nec his contenta animi tui virulentia, ante paucos dies
natali sancti *Thomæ Aquinatis*, subornatus est ju-
venis ordinis tui, qui bello commento meam in-
famiam cum *Thomæ* gloria misceret. Edidicerat a-
dolescens, centonè verius, quam orationè, quam non intellectam, velut psitacus recitaret. Quam
enim intellexerit, vel hinc promptu est colligere, quod cum referret ex *Horatio*: *Feruntque summos fulmina montes*, quæcû potuit voce pronuntiavit: *Feruntq; summos f. m.* Rursum pro illi *antistes* re-
cicavit illi *antistes*, nimirum, ut *Præstans* est ci-
conia conia, & rustico illi *Plantino*, rabo est arra-
bo. Ac nè ceteros lateret, quis esset autor tam bel-
læ fabulæ tu proximos affabas suggesto, suggerens,
ferunt, & antistes esse dicendum. O mirum & au-
spicatum sancti *Thomæ* Encomium! Illi tributa est
eloquentia, nobis adempta. Quis non videat hoc è
media esse Rhetorica? Sic *Plutarchum* *Græcos* duces

A cum *Romanis* comparat, sic formica camelo com-
parari solet. Quid autem imprudentius, quam ju-
venem *antistes* pronuciare, quid ego vel la-
piam in Theologia, vel valeam eloquentiâ? *Bu-
sentes* est insignis Theologus, fidei propugnator, &
Erasmus nihil sapit in re Theologica. Quantus
impostor est *Erasmus*? Scribit *Paraphrases* in epi-
stolas apostolicas, scribit annotationes in Novum
Testamentum. Respondit Theologis aliquot, ta-
men ignarus omnis Theologiæ. Ego mihi, ut non
vendico eloquentiam, ita minimum sumo in The-
ologia. Sed non adeo me pœnitet eruditionis meæ
mi *Bucens*, ut velim cum tua permutare, qui
quantum in hoc ipso genere quod profiteris va-
leres, satis ipse declarasti, cum in scholis audir-
muste tua pleraq; de icheda pronuciantem, atq;
id etiam ægrè, quædam non admodum feliciter
respondentem. Sic tu *Thomæ* discipulus celebras
illius festum diem, quemadmodum olim *Lindri*
sacra faciebant *Herculi*, aut *Græci Baccho*, quæ
non videbantur ritè peragi, nisi conviciis ageren-
tur. Et postea miraris, quod cordati viri, quod opu-
lentæ matronæ non mittant liberos suos in ve-
stram hierarchiam, ubi rudibus annis tales discant
artes, te præceptore, priusque discant maledicere
proximo, quam potuerint discere. Quod si *Thomæ*
tam sanctus est, quam vos eum vultis videri, non
dubium, quin oderit obtreptionem, & Deo, & piis
omnibus in visam: quod si putatis illum hujusmodi
panegyricis delectari, in quibus sic ipse laudatur,
ut laceretur fama fratris, pessimè nimirum de
illo sentitis. Hoc exemplum tam irreligiosum,
cum auditores reliqui, pedum suppositione, sibi te-
starentur displicere, tamen neque te neque tuos
discipulos evangelicæ religionis professores puduit,
sed velut in re bene gesta, sibi vicissim arride-
bant, etiam antequam illa præclara, atque me-
ditata proloqueretur vester psitacus, videlicet nè
quis nesciret hoc communi consilio geri. Succen-
tes mihi, quod alicubi dissentiam à *Thomæ*, cur nõ
magis succenses, quod alicubi dissentiam ab *Hierony-
mo*, ab *Ambrosio*, ab *Augustino*? Quod si laus est
Thomæ, quod diversum ab illo sentiam, quin me re-
fellendo potius illius honorè vindicas? Id quoniâ
non facis, satis fateris te non posse. Et quâ fronte
clamitas illi nihil scire Theologiæ, qui locis ali-
quot plus sapit, quam ipse *Thomæ*, vestrâ sententiâ
sic omnium primus, ut nemo non longo sequatur
intervallo? Hic igitur cum nolueris latere te esse
choragum hujus fabulæ, nemini dubium esse potest,
cujus instinctu sic debacchati sint in publicis con-
cionib' ceteri tui sodales, *Maria*, et *Antibarbarus*
interpretes suæ stultitiæ præcones, dum meâ cupi-
unt traducere. Sed jam ad epistolâ Card. scriptam
redeo, quæ te sic irritavit, cum antea non blatera-
res in me, nisi in conviviiis, navibus, & vehiculis,
nunc veluti lymphatus nusquam non agas tuam
personâ subornatis etiam aliis quasi ad maledicē-
dum tu non sis multis par. Primum quid agitur in
tota illa epistola, nisi ut *Luthero* corrigatur po-
tius, quam extinguatur, ut refellatur potius,
quam ut conjurationibus opprimatur, ut mun-
dus doceatur magis, quam ut cogatur tantum?
Atque id erat è dignitate ordinis Theologici,
è dignitate *Romani* Pontificis, è tranquil-
litate populi *Christiani*. Nondum id tem-
poris *Romanus* Pontifex interposuerat aucto-
ritatem suam. Et sciebam quid agerent
I 3 quidam,

librorum meorum, eosque bene nummatis. An isthuc verum sit, nescio. Fortassis illi propius contemplati vitam quorundam, vertere sententiam, animadvertentes mores non per omnia respondere cultui, quod nuper summatis atque optimis viris accidisse notius est quam ut sit referendum. Illud fateor, admoneo locis aliquot, minimam religionis partem esse in cibus, cultu, aut similibus ceremoniis, summam esse in purgatis affectibus, & officiis charitatis. Sanctissimum esse votum, quod *Christo* vovimus in baptismo, hoc esse maxime præstandum, quod exigitur ab omnibus. Hoc qui præstet, non esse magnopere, cur aliam desideret professionem. Admonui juvenes ne se temere conijciant in hujusmodi vitæ labyrinthum, priusquam, & sibi noti sint, & intelligant, quibus in rebus sit vera religio. Damnavi eos, qui circumstant mare & aridam, ut quos possint irretiant, vel ob questum, vel ob ambitionem, vel aliam aliquam ob causam his etiam sceleratorem. Quod si quis hujusmodi monitis factus circumspiciat abstinuit ad tempus, ut ingenuè fateor, nihil me pernitet. Si quem mea scripta reddidissent alieniorem à *Christo*, dolerem (ut verè fateor) inconsolabiliter, ac meos ipse libros odissem. Cæterum si quis abstinnit instituto, cujus suscepti mox pernituisse, non est quod doleam: atque hæc vestrum erat inculcare, quæ nos admonuimus. Nam si probi estis, mavultis, opinor, pauciores, modo verè pios, quam multos qualescunque, nihil enim dicam aliud in præsentia. Malo decem bene abstinnisse ob monita mea, quam unum male irretitum fuisse operâ meâ. Quod si hæc occiderentur omnibus, fortasse pauciores extarent, qui suis moribus dehonestarent professionem suam, nec audiremus passim tam multos frustra deplorantes, se capistro præbuisse caput. Fortasse, ne tu quidem istius ordinis esses, sed pro libris tractares stivam, aut aliud quippiam apertis ingenio corporique tuo. Quod si cupis quam plurimos in gregem vestrum allicere, date operam, ut incessis, ut oculi, ut sermo, ut mores, ut facta veræ religionis indicia præ se ferant. Audiamus passim exempla, quomodo in mediis deliciis sobriè vos gesseritis, quomodo voluptatem obviam fortiter spreveritis, quomodo lucro posthabueritis pietatem, quomodo vestre gloriæ prævalueritis gloriam *Christi*, quomodo *Christiani* lenitate pertuleritis injuriam, quomodo malè merentem officiis obrueritis, quomodo pro veritate tuenda divitem ac Principum similitudinem vos exposueritis. Date operam, ut quisquis miscuerit vobiscum sermonem, melior discedat à colloquio, quisquis vobiscum egerit convivium, sobrietatis exemplum auferat, quisquis vobiscum aliquid humanorum negotiorum tractaverit, sentiat vos meliores populo, minus avidos, minus morosos, minus fucatos, minus perfidos. Denique ubique agnoscant Evangelicam illam simplicitatem, in factis pariter ac dictis vestris. Nunc non libet referre, quàm his diversa de vobis vulgo commemoretur. Atque hæc celari poterant, nisi quidam seipso proderent in publicis concionibus. An putatis populo non esse sentiam communem? An universos è tuo cuique similium æstimas ingenio? Sapis & vulgus ingenio, sapit experientiâ rerum, sapit congressu doctorum ho-

minum, sapit lectione voluminum. Quid putatis illi venire in mentem, ubi conspicit Theologum insignem sacra veste, in loco sacro, è suggello ecclesiastico, unde expectatur Evangelica doctrina, impotenti odio, virulentâ linguâ debacchari in famam proximi, oculis ardentibus, labiis spumantibus, voce immani, toto denique corporis habitu livorem & odium præ se ferente? Si vera essent omnia quæ dicerent, tamen populus non est adeo stupidus, quin intelligat ea non suo loco dici, intelligit ex animo proficisci nequaquam pio, quæ tam iniquè dicuntur. Itaque sit, ut etiam si quid rectè doceant, minus illis habeatur fidei. Quis enim credat ei, quem videat non esse sui juris, sed servum & addictum esse affectibus? Quid autem cum, quod non raro fit, audiunt etiam manifesta mendacia? nam huc usque rapit quosdam animi cæcitas. Utinam audieritis, quæ passim inter se murmurent mulieres ac viri, talibus concionatoribus non paulò prudentiores: Quid, inquirunt, an hac de causa venimus in templum, ut ociosi audiamus, quid hic aut ille stomachetur in alterum? Nos domi relictis negotiis huc accedimus, ut audiamus *Christum* nobis loquentem è pectore sacerdotis, ut dumtaxat redeamus meliores, ut aliquid sacræ doctrinæ, aliquid bonæ consolationis domum reportemus, & in templo discimus lacerare famam proximi, ac domum referimus odii, livoris, & obreccationis materiam. In conviviiis, apud focum renovatur contentio, aliis in aliam partem discedentibus. Quid opus erat hæc à templis peti, cur nobis plus satis domi nascuntur? cur nobis subinde narrant, esse qui corrigant *Magnificat*, qui corrigant *Precationem Dominicam*, qui corrigant *Evangelium sancti Joannis*? Si quid in his malè habet, quin ipsi inter se corrigant potius, quam nos ad lapides provocant, & inter concordēs seditionem concitant? Nos istos alimus, ut animos nostros confirmet in fide, & per hos vocamur in dubium? Alimus eos ut ex illis dediscamus nostra vicia, & discamus evangelicam doctrinam, & ab his discimus, quod est omnium pessimum, linguæ virulentam obreccationem. Si tales sunt isti, non committam illis liberos meos, nec illa credam arcana pectoris mei: nec enim silentium præstant bonâ fide, nec rectè consulunt, qui non ducuntur iudicio, sed feruntur cæcis affectibus. Hæc audimus mihi *Bucina* quotidie etiam à nautis, ab aurigis, à mulierculis. Nec est quisquam vir bonus, cordatusque, quin intelligat horum querelam esse iustissimam. Ita res in diversum exit, ut dum alienam famam incessitis, vestre noceatis. Quid enim aliud lucrificatis istiusmodi blaterationibus, quam odium optimi cujusque? Quot amicos, haud aspernandos vobis ademit ista petulantia? plures ademptura mihi respicitis. Circumspice mihi & vide, num quisquam vir doctus, aut integer faveat istiusmodi petulantia. Habet hoc obreccatio, ut etiam si fidem faciat, tamen auditor pejus sentiat de eo, qui narravit. Quemadmodum proditorem odit Princeps, etiam si dignum fraude putat eum, qui proditus est. Sed hujusmodi senatusconsulta vobis nascuntur inter pocula, & putatis orbi placitum, quod duobus aut tribus compotioribus placuit. Pessimè sentitis de genere humano, si creditis hæc probatum iri omnibus. Nondum

adeo

adeo mundus absurdus ad omnem naturæ sensum, nondum sic exuit omnem affectum Evangelicæ pietatis. Si sincere, si libere doceretur Evangelicam veritatem, & ex officio consequeretur odium, pertineret ad vos illa *Christi* consolatio: *Beati, cum vos oderint homines*. Nunc optimus quisque à vobis redditur alienissimus, ob viciosum exemplum. Hæc tibi venirent in mentem *Bucema*, nisi malles odium in consilium adhibere, quam rationem. Cum obambulas per monasteria, etiam *Cartusiensum*, & humaniter acceptus, jam debebas, id quod illi expectant, aliquid vicissim depromere è sacris studiis quæ profiteris, ex arcanis illis contemplationibus, quibus illi putant Theologos identidem cum Deo colloqui, quod ipsos inflammet ad amorem vitæ cælestis, quod impleat eos consolatione spirituali, quod semen aliquod ac scintillam Evangelicæ charitatis infigat; tu sacerdos *Dominicanus*, Theologus, denarras historiam *Erasmi*, vera falsis permiscens, ac indecorè blaterans, quicquid in fortunam, quicquid in vitam, quicquid in doctrinam, vel fingi, vel dici possit. Nec te cohibet ab obtrestando, etiam cum vides hæc tristibus vultibus à cunctis accipi, imò cum audis omnes reclamantes. Quid autem credis pios illos patres de te suspicari, cum hæc audiunt, quid inter se queri? Fortuna mea talis est, utiple jure possim, & soleam multa de ea queri. Verum nulli in manu est, sibi fortunam fingere. Et arbitror plus esse laudis, invitâ fortunâ eludari ad virtutem, & blandientem etiam rejicere, quam si mihi dormienti contigisset amplissima. Nec deerat occasio, nec ignorabam viam, quâ pararetur fortuna laetior, si mihi placuisset tanti emere, quanti video à multis emi. Neque vitam meam omnibus libero viciis, præsertim actam juveni. Doctrinæ minimum mihi tribuo, etiam si neque te, neque tui similes patiar doctrinæ meæ censores. Tu putas atrox convicium, si me Rhetorem, aut Poetam dixeris. Ego neutrum agnosco titulum, sed qui intelligunt, quantum eruditionis reconditæ, quantum ingenii, quantum eloquentiæ sit Poëtis ac Rhetoribus, hi tales voces porcorum esse putant, non hominum. Contemnite quantum voletis Poetriam, adeo vobis ignotam, ut ne nominare quidem rectè possitis, ex eodem ligno citius duos fingeres *Thomistas* præclaros, quam unum tolerabilem Poetam, aut Rhetorem. Verum hoc est ejusmodi, ut iis frustra dicatur, qui Musas omnes habent iratas. Atqui si has horas, quas sumis fratri tuo traducendo, collocares in evolvendis bonis autoribus, aut certe in evolvendis *Ambrosii*, *Hieronymi*, *Augustini*que voluminibus, multo minus tibi placeret tua doctrina, & minus displiceret aliena. Possem & ego inquirere in fortunam tuam, in vitam ac doctrinam tuam, olfacere sicubi convomisses mentiam, sicubi constuprasses Vestalem, si quod aliud facinus olim juvenis designasses, aut etiam nunc designares: sed absit, ut in tantum degenerem à doctrina *Christi*: absit, ut sic exuam omnem *Christianum* pudorem, & id faciam, quod nec ethnici faciunt, ingenii paulo sanioris. Quidam nimis impudenter impingunt mihi calamum mordaciorem. At qui sapiunt, quique verè judicant, farentur neminem multis seculis odiosius impetum, quam *Erasmum*, nec ullius tamen sti-

lum magis incruentum fuisse, nec alium civilius taxare vicia mortalium, nec magis pepetisse nominibus ac personis, etiam si nec nomini meo, nec personæ paritum est à multis. Quod si ideo nos impetis, quod offenderim ordinem vestrum, primum fateris te vindictæ libidine rapi, non duci ratione, cum tuæ professionis sit, etiam pro maleficio beneficium reponere. Præterea vindictæ genus tibi deligis, omnium damnatissimum, ac viris etiam indignum. Dux ille ethnicus ferula castigavit, qui hosti malediceret, quum ad pugnandum esset conductus. Et tibi non aliud telum est, quam maledica lingua, quæ valent improbare mulieres. Ad scribendos libros salutiferos, mancus es: ad prædicandam *Christi* philosophiam, elinguis es: ad obtrestandum *Erasmo*, dilentus es & copiosus. Atque interim *Sandum* imitaris, sed impium adhuc, subtervis & animos addis aliis, qui *Erasmum* in concionibus lapident. Atque hoc est res turpior, quod ad ulciscendos privatos affectus abutimini religione, & autoritate sermonis Evangelici, ac mavultis cælum terramque mitteri igni, quam non obsequi vestris studiis. Sed hoc tantum impietatis est, illud etiam imprudentiæ, quod dum mihi vultis vulnusculum infligere, ipsi vestræ famæ longè gravius vulnus infligitis. Scio quosdam melius cepisse sentire de me, posteaquam viderent me tibi tuisque sodalibus tantopere displicere. De vobis certè nemo non sentit pejus, utcumque de me sentit. Cum nuper adires illum verè Theologum, qui sic in scholastico genere valet, ut *Latetia* non aliâ quam doctrinæ commendatione primum meruerit locum, tamen bonarum literarum ac linguarum prædiis insuper est instructus, ut tui dissimillimum officii gratiâ salutaris, tam impotens erat animi tui odium, ut vix dictâ salute, statim erumperes in furiosa in me convicia. Quodnam ob meritum meum? quod is pro sua humanitate prædicat apud me carnasset, cum nec in cœna, nec in colloquio, quod mihi cum illo satis diuturnum fuit, ulla fuisset tui mentio. Sic homo civilis primam illam salutationem pessimo maledicentiæ omine reddidisti inauspicatam. Nec veniebat in mentem, quàm malè minires gratiam apud duos peritissimos earum literarum, quibus ego semper ut favi, ita non nihil etiam profui. Nec hoc odio tuo sat erat, totum convivium insulsumis conviciis condiebas, usque ad omnium etiam tuorum fastidium, nam & hi questi sunt linguam istam tuam procacem & effrenem, nullo remedio posse compesci. Vis audire quantum tuâ promoveris petulantia? Sic alienasti doctos illos abs te, ut negaverint se unquam credituros fuisse, te tam impotenter esse maledicum ac virulentum, niti te ipsa fecisses fidem. Rogabam an ne mihi quidem. Nullus, inquebant, mortalium hoc nobis persuasurus erat, nisi res ipsa persuasisset. Ac tibi nihil aliud precabantur, quàm mentem saniozem. Similis erat exitus *Annæripæ*, cum in celebri convivio bonus ille *Dominicanus*, à melle cognomen habens, cum nihil erudet, præter merum fel, negaret esse sceleratorem hæreticum in his regionibus, quàm esset *Erasmus*, quibus auribus putas eam vocem acceptam? Quis non detestatus est hominis insaniam, præsertim ex his, qui libros meos legerant? Quis autem non detestatur, & tuam illam vocem, *Pestilens ille Lutherus*, & pestilentior

pestilentior Erasmus; nam ex huius verbis sicut, quicquid habet ille veneni? Qui libros utriusque legerunt, quid aliud cogitant, quam te hominem esse omnium qui vivunt impudentissimè vanum, petulantissimè maledicum, furiosissimè impotentem? Imò qui te non norunt, & audierunt in navi aut curru disputantem de fide catholica, rogant, quis sit ille *Dominicalis*, facie nitentis, risu *Sardonico*, validis lateribus, sed ineptâ linguâ, qui tam disertus sit ad maledicendum Erasmus? Quid hic responderi soleat utinam audires aliquando, viderisque te tuis pictum coloribus. Ego tibi sum hostis ordinis tui, qui admono quibus rebus ordinis dignitati oporteat consulere, tu qui tuâ linguâ turisque moribus delinestas ordinem tuum, idque passim nullo delectu, neque temporis, neque loci, neque personarum, columnen es ordinis. Ego nulli omnino sum infensus ordini, neque *Franciscano*, neque *Carmelitico*, neque *Dominicali*, neque *Nautico*, neque *Aurigarum*, sciens in unoquoque probos inveniri. Ut in quocunque pallio, quocunque titulo placet pietas, ac morum integritas, ita nusquam non displicet omnibus bonis improbitas. Quod si maximè essem hostis ordinis tui, nullum gravius malum optarem illi, quam aliquot tui similes. Quæso tuz vocis arbitrio erimus *Christiani*, qui nunquam ex animo cogitasti, quid sit esse verè *Christianum*? Undique prodiris inicitiam vestram, undique mores multum abudentes à professione, undique peccatoris purulentiam, & nobis acceptum fertis, si peius de vobis sentit mundus? Videmus passim tuos sodales ab idiotis, atque etiam à mulierculis refelli, magnoque dedecore, sic obturari os, ut non habeant, quod respondeant. Et quoniam vos debacchantini in vitam aliorum, vicissim & illi passim vestrorum Bacchanalium mysteria profertur, materiâ nimium felici. Cum *Athenis*, seditionis clamoribus civitatem ex omni nationum genere conflantem, ad seditionem concitaretis, iterum atque iterum veritate magistrum, quantum favoris *Luthero*, quantum odii vobis conciliastis? A me nullus amicus vestrâ operâ factus est alienior, quosdam etiam novos veteribus addidit vestra in me maledicentia. At à vobis quantus numerus bonorum, & eruditorum est alienatus? Quorū homines præcipit lux in vos liberalitatis? Quanto pluri habuissis fuisse *Jacobum Heeshtræum*, si aut non scripisset in quenquam, aut non scripisset tam amarulentè? Quæto quid lucrificet *Nicolaus Egmondanus*, tam impotenter, imò tam stolidè toties in me debilaterans? Quam verò decorum erat illud sacerdoti, Theologo, *Carmelita*, denique seni, tam odiosè debilaterare in opus, quod facebatur sibi nunquam esse lectum, fortasse nec intellectum, si legat? Quis autem puerorum non risit hominem, cum frequenter in concionibus stultissimè debaccharetur in *Potriam*, sic enim ille vocavit, in *Rhetoricem*, in linguas à laudatissimis viris tantopere & laudatas, & expertas? Quam hoc dignum illius candido pallio, quod cum ceteri Theologi ad concordiam invitarent, ille solus diffidium maluit? Rogatus quid illum offenderet, respondit, quod scripisset novum Testamentum. Rursum interrogatus, quid tam postea? ergo, inquit, omnia nostra nihil sunt. Bellum enthymema, perit videlicet universa Theologia, si incohavi

A translatione vulgatâ, quadam facta sunt, vel emendatiora, vel dilucidiora. Et is jactat quod talibus enthymematis ipse non dignetur respondere, cum ipse non dignetur apologiam legere, quâ dilao quicquid huius generis objici possit, Scilicet non satis erat omnibus scripsisse, nisi cum singulis canonicatoribus, ienò cum fungis & canonicibus totos dies ociosius disputem. Quod erat specimen religionis, cum in Theologica, & ordinaria professione publicè diceret, me cum *Fabro* pugnare, & olim pugnaturos in profundo tartari? Non puduit ejusmodi virus effundere in *Fabrum*, hominem senem, eruditum, ac perpetuâ vitæ sanctimoniam cunctis venerabilem, & tamen non intelligebat, quâ de re mihi cum *Fabro* elict controversia: id enim ipse suo sermone prodebat. Quis fuit illi tam favens in eo auditorio, cum non displiceret vox tam impotens? Quis illi iudicabat esse sanum caput? Qui erant amicissimi, sic excubabant, quod à convivio dirisset. Sic fortasse leno poterat excusari, non Theologus. Cum omnibus bonis displiceret homo, sibi tamen displicere non potuit. Jam verò ut exhiberet suis camelum, quod aiunt, saltantem, addebat auspicatoris epistolas *Pauli*: *Paulum olim persecutatum ecclesiam Dei, sed à lupis fultum ovem*. Idem, inquit, orandum ut eveniat in *Luthero* & *Erasmus*. O lepores *Auricos*! ô cavillos qui non multum absint à caulis! Cum passim rideretur, cum exhiberetur, tamen nullâ ferè lectione non aliquo sommate perstrinxit caput meum, idque fecit etiam in concionibus. Cum evulgaret Bullam editam adversus *Lutherum*, inique fortè fortunâ conspexisset in concione, subito relicto argumento quod intulerat, plura dixit in *Erasmus*, quam in ipsum *Lutherum*, nocerat finis, nec modoa, subinde repetebat intermissum sermonem, cūque passim inter se outarent ac riderent auditores, tamen ille toto vultu testificans impotens odium animi, maledicum sermonem abruptit verius, quam finivit. Eâ de recum expostularem apud *Academiarum Rectorem Galschalcum*, ejusmodi conviciis, imò mendaciis debacchatus est in faciem meam, ut ea vix *Balaro* diceret *Nauvotum*, quæ senex seni, sacerdos sacerdoti, Theologus Theologo, idque apud *Academiarum moderatorem*. Aiebat me verisipellem, duplicem, autorem omnis tumultus *Lutherani*, nihil non fingere, me infixisse *Lutherum* animis hominum, me falsasse multis locis novum Testamentum, significabat me fictis tui diplomatis, finxisse epistolas eruditorum virorum ad me honorificè scriptas, cum plerumque supprimam pudore. Quid non? More procacium mulierularum nullum verbum non rapiebat in occasionem convicii. Fortè dixeram, *fuge ita esse*, pro eo quod erat, *non ita esse*. Ibi commotus homo: nolo, inquit, fingere, hoc vestrum est, vos fingitis, ac mentimini omnia. Memineram per occasionem *Rhetoricæ civilitatis*, quâ nonnunquam negamus nos monere eum, quem tamen monemus, ibi cum telum nactus: Verum, inquit, sic *Rhetores* omnia mentuntur, fingunt ac dissimulant. Nihil dici poterat, quod ille non verteret in occasionem convicii. Tandem ubi satis esset debacchatus, saque naturæ obsecutus, ubi usque ad satietatem faciem meam maledictis conspuisset, tandem urgente *Rectore*, proposuit condiciones pacis duas, alteram

ut canerem palinodiam eorum, quæ scripseram in Theologos *Leuanienses*, ac *Stefickorum* imitatus scriberem, *Leuani* synceres (nam hoc verbum illi placuit) ac probos esse Theologos. Quasi si id scripseram, ipsi proximus alius haberetur, quam semper fuit. Alteram, uti scriberem adversus *Lutherum*. Hæc si reciperem, ac præliarem, tum nos fore fratres: sin recusarem, se perpetuò habiturum me pro *Luthero*, quasi non ipse eadem ratione censendus esset *Lutheranus*, qui nihil adversus illum scripserit. Hujus discipulus prior *Antwerpensis* pileo violaceo doctor, excusans sese apud magistratus, quod seditiosè clamasset in *Lutherum*, negavit se legisse *Lutheri* libros, sed admonitum literis *Nicolai Egmondani* dixisse, quæ dixisset. Eodem tempore procures monasterii *Dominicalis*, sic indecorè gesserunt sese, ut omnium bonorum animos ab se alienarent. Quorum de numero quidam laicis aliquot audientibus, utinam, inquit, mihi liceret dentibus meis demordere gulam *Lutheri*, nihil vereretur ore adhuc cruento accedere ad corpus *Christi*. Quis bonorum est tam iratus *Luthero*, ut non oderit sacerdotem hæc evomentem? *Standicii* fabulam tibi coram narravi, qui tam stolidè gessit se apud cordatissimum *Angliæ* Regem, ac prudentissimam feminam *Reginam*, ut ipsum etiam Principem puduerit sic delirari apud se. Sed quid ego mentior arenam? Quotidie passim hujusmodi permulta designantur à quibusdam ordinis vestri sodalibus, tam stulta, tam impudentia, ut nisi publicè multorum oculis & auribus ingererent ipsi, nemo sit narranti crediturus. Cum his factis sibi piti videntur, & frequenter advenit sacram *Christi* mensam, ac postea mirantur homines ab sese alienari, perinde quasi mundus nihil haberet, præter belluas. Ac prorsus ita se gerunt, quasi malint esse formidabiles improbitate, quam modestiâ ac pietate commendati; nec satis animadvertunt, quam malos sit dixerunt custos metus. Sed ut aliquando claudam prolixam epistolam, quanquam tot modis abs te sum affectus contumeliâ, mi *Bucens*, tamen expertus Domini lenitatem in me peccantem, illum pro viribus imitabor. Teque etiam atque etiam admoneo hortorque, ut omisso maledicendi studio, discas benedicere, parces tibi, parces ordini tuo, magisque spectes quid docet doctrina *Christi*, quam quid præscribat *Egmondanus* compotor, quid probaturi sint cordati gravesque viri, potius quam quid inter pocula unus aut alter applausore, iustum sarioz comprobeat. Quanquam istam effrenatam linguæ petulantiam detestantur & tui gregis sodales, mihi quidem parum bene volentes, sed qui hoc intelligunt ad sui ordinis dedecus atque incommodum pertinere. Ego non tam irascor tibi, quam misereor: atque hoc magis misereor, si tibi nondum es miserabilis. Bona pars salutis est, morbum suum agnoscere. Si natura tibi negavit ingenium, ut evadas egregiè doctus: si linguam, ut sis probus concionator: si stylum, ut libris edicis queas orbi prodesse, certè conandum ut vir bonus sis. Ac vir bonus esse cæpit, qui malus esse desit. Malus est, qui proximo maledicit. Bismalus est, qui de bene merente dicit malè. Si prodesse non potes ob inopiam ingenii, linguæ, doctrinæ, consilii, iudicii, saltem da operam, nè quem ladas. Fortassis aliqua ve-

nia debetur iis, qui cum multis modis profuerint, alicubi dederunt malum. At deplorata cuiusdam malitiæ est, cum nulla ex parte inutilis, totum conatum tuum vertere in perniciem aliorum. *Lutherus* ille tuo præconio pestilens, tamen tibi quoque non mediocrem attulit utilitatem, coactus es illius libros legere, & quibus non pauca didicisti, coactus es & veterum autorum aliquid attingere. Per hunc mundus cognovit *Silex* istos inverfos, qui videbantur esse pietatis columnæ, qui videbantur nihil nescire, cum ab utroque longissimè abessent. Atque ut joco vera loquar, multis concitavit fortunam lautiorem, speras & ipse fortasse nitellam aliquam, vociferationis tuæ primum. Debes nonnihil & peritienti *Erasmo*, dum hujus libros studiò carpendi volvis, correxisti nonnihil infantiam tuam, neque pauca didicisti, quæ te fugiebant, quamlibet magistrum nostrum. Hæc admodum quoniam ab animo fraterno proficiunt, mihi certè profuerit apud *Jesus Christum*, tuum erit dare operam, ut tibi quoque sit utilis, erit autem si bene monenti parueris. Bene vale. M.D. XX.

Erasmus Roterod. Danieli Taispillo Episcopo Gebeldensi Episcopi Morinensis à suffragiis S. D.

Reverende pater, mox ut *Bruxella* mihi red- *Epist. 15.*
dita sunt tuæ literæ, accersivi ad colloquium *Aegidium Buslidium*, virum adeo propensè faventem bonis literis, ut suis etiam damnis favere. Exosculatus est animum tuum, qui cum honestis studiis, tum *Buslidii* nominis gloriæ tam ex animo consultum velles. Legit autem & tuas ad me, & *Agathæ* ad te literas. Placuit ingenium, & cupit hominem accersi, præsertim cum morum etiam integritate commendetur, idque abs te viro bonis omnibus commendatissimo. Proinde de statu negotii, non placet secus quicquam illi scribi, quam res habet. Academia *Leuaniensis* frequentia nulli cedit hodie, præterquam *Parisiensi*. Numerus est plus minus tria millia, & affluunt quotidie plures. Collegium domi paucissimos alit, præsidem unum, cui rei familiaris cura delegata, professores tres, & duodecim opinor adolescentes, atque hos gratuito. Extra hos paucos capit demus, qui suo sumptu vivunt apud præfectum ac professores. Auditorium est, ut in hac Academia, satis frequens, aliquoties non pauciores habens trecentis. Placebit illi cælum hoc opustum, nec displicebit gentis humanitas. Collegii locus & honestus est, nec inelegantis structurz. Salarium pro modo reddituum satis amplum, pro rationibus professorum, ut ingenuè dicam, nimis angustum est, sed pro respectu personæ aut industriæ, possit executorum arbitrio augeri nonnihil. Et licebit illi extra ordinem profiteri, seu *Græcè* malit, seu *Hebraicè*. Erit illi res cum viris probissimis optimæque fidei. Et bona spes est fore, ut brevi ex Principem liberalitate crescant collegii proventus, præsertim si tu tuique similes sumum favorem adjunxerint. Pium est opus, magnæque olim ornamentum futurum, & huic Academia, & *Carolo* Principi. Prima laus debetur clarissimo viro *Hieronymo Buslidio*, qui totum quod habebat, huic negotio dedicavit, fraudatis etiam fratribus. Nec fraudabuntur

fraudabuntur tamen suâ laude, qui polcherrimum hoc institutum copiis auxiliaribus adjuverint. Non enim poterit latere posteritatem, quod trilingui facundiâ celebrabitur, nec minima famæ portio redibit ad illos qui primi professionem hanc, olim futuram longè clarissimam, fuerunt auspiciati. Quod si quem non movet humana gloria, certè pius est ambire laudem apud *Christum*. Advoleat igitur te autore *Agathæ* tuus *Agathius*. De *Luthero* insidiis intercepto atque extincto vanus rumor huc quoque pervenerat. Omnibus modis tentatum est *Vuarnacia*, partim minis, partim blanditiis, ut suos libellos quos agnovit omnes, *Cæsarex* submitteret majestati: id ubi non quitum est impetrari, per caduceatorem *Cæsaris* publicâ fide *Vittenbergam* reductus est, dato ad hoc viginti dierum spacio. Mox ex mandato *Cæsaris*, qui vehementer infensus est *Luthero*, sive instigatoribus aliis, sive sedulo quodam ac propenso fidei *Christiana* studio, libri *Vuarnacia* combusti sunt. Excusum est & *Lova-* nil terribile edictum in ultionem eorum, qui non paruerint *Cæsarex* voluntati. Bene vale. Ex *Anderlaco* tertio Nonas Julias, Anno M. D. XXI.

Erasmus Roterodamus Livino Abbati Monasterii S. Bavonis Gandavi S. D.

Epist. 16. **Q**Uæ præter meritum obtingunt, hoc plus solent habere precii; & quæ præter expectationem obveniunt, solent esse gratiora. Nonnumquam & autor magnificus precium addit suo muneri. Nihil autem tam per se vile est, quod non eximie charum reddatur, si proveniat ab animo amico. Quot igitur nominibus mihi potas gratum fuisse munus tuum præsal egregie, quod per insignem virum *Cornelium*, advocatum à fisco misisti, adeo non expectanti, ut si de cælo delapsum fuisset, non potuisset magis inexpectatum accidere. Nam quod ultro mittitur, quod immerenti, quod nec per somnium expectanti, non potest non ab amicissimo pectore proficisci. Et munus per se gratissimum verbis etiam commendas. Negas esse munus, sed animi symbolum. Ais non ditandi causâ missum, sed salutandi gratiâ. Amplector igitur istum animum tuum, & agnosco quid debeam. Ut pariter te redamem, tamen hoc calculo vinces, quod me prior ad amicitiam provocaris. Nam in eâ consuetudine, quæ mihi tecum fuit *Gandavi*, ac *Dernemunde*, tam me gessi inciviliter, ut non semel veritus sim, nè prorsus animum tuum à nobis alienâsem. At qui sic provocatus amare potest, dignum arbitror, qui toto pectore redameretur. Sed *Marcus Laurus* Decanus apud collegium Sancti *Domitiani*, pollicitus est mihi vetustissimum codicem manu descriptum è vestra Bibliotheca, qui contineret commentarios divi *Hieronymi* in Psalmos. Qui si commodè ad nos mitti non potest, saltem optarem ex eo describi unam aut alteram paginam, quo mihi collatione liceat experiri, nam hi commentarii, quos habemus excisos typis, adulterini, aut mutili sunt nec nè. Quod si nè id quidem commodum est, arbitror, me ad Calendas Augustas *Brugæ* repetendum. Tum igitur vel obiter salutabo tuam amplitudinem. Bene vale pater omnibus modis observande in *Christo* *Jo-* su. Ex *Anderlaco* XI. Cal. Julias, Anno M. D. XXI.

Erasmus Roterod. Carolo Harst S. D.

BIs igitur tibi debeo, mi *Carole*, & quod nos *Epist. 17.* volueris invisere, & quod abstinueris, nè studia mea interpellares. Quod mihi rus hoc gratularis, certè nihil jam multis mensibus à me factum est, quod cessaret felicius. Perieram, ni urbium ridorem reliquisset. Jam mihi com medicis res esse coeperat, consulti diversi, diversa præscripserant remedia. Ea quo minus sumpsissem, nihil obstitit, nisi quod non vacabat ægrotare, subinde novis negotiis aliò vocantibus. Quamquam huc quoque penetrant *si Alexander*. Quid enim illis est inaccessum? Et è propinquo quotidie audimus insulas fabulas. De *Cario* quod mones, jamdudum à me curatum est. *Neseno* misi. Cui tradideram, ait se reddidisse *Capitani* nostro. Tu fac modis omnibus compiles *Curadum Goclenium*, omni genere literarum opulentum, ac veluti gravis & avidus negotiator, honestissimis mercibus in patriam tuam onustus redeas. Sed in primis stylum acue, quo possis aliquando tabulas istos, qui tam stolidè reclamant optimis studiis, suis depingere coloribus. Bene vale. Ex rure *Anderlaco* X. Calend. Julias, Anno M. D. XXI.

Erasmus Roterodamus Guilhelmo Pastori civitatis Gruningenfis S. D.

DE juvene revocato, non est quod mihi gratias agas vir egregie, ob hoc nihil promeror laudis, sed impius eram futurus, & *Christiana* charitatis immemor, si cum per occasionem liceret, puero non consulissem. Poculum inauratum, tuo nomine reddidit vir longè candidissimi pectoris *Gasparinus*, nec potuit non esse gratissimum munus, quod ab optimo viro profectum, per optimum redderetur, nisi quod unum illud vereror, nè ille mei studio tibi vellicarit aurem, ut id faceres, cum mihi nè in somnis quidem unquam tale quicquam in mentem venerit. Ex ejusdem literis, simul & oratione cognovi, quanto studio isthic omnia obeas munia, quibus olim fangebantur illi non titulo tantum Episcopi. Præluces omnibus integritate vitæ, pascis assidue gregem tuum evangelicâ doctrinâ, ac tales ascitis tibi sacerdotes, qui morum innocentia, qui sacrâ eruditione, & ornent ecclesiam tuam, & apud populum tuas vices gerere possint, sic ut nihil opus sit hoc novo genere Prædicatorum, quos *Christus* non instituit, sed pastorum oscitantia inexit in mundum. Qui si ubique tui similes fuissent, non jam orbis teneret lupum auribus, quem neque ferre potest, nec quomodo excutiat videt. Non te populus compotorem habet, sed doctorem, sed consolatorem, sed hortatorem, sed admonitorem, sed consultorem fidissimum, & amantissimum experitur. Atque adeo non deglubis gregem tuum, ut de tuo etiam largiter opituleris egestate pressis, nec tibi congeris opes, sed ingenti studio properas ad brachium illud immortalitatis, quod bonâ fide tibi redditurus est summus ille pastor, princeps pastorum omnium, qui gratis animam impendit ovibus suis. Quantumvis multas opes congesterit homo in hac vita, tamen non potest non pauperimus hinc exire, cui nihil omnino rerum congestarum

gestarum licet efferre. Ille demum dives exit, qui talibus rationibus abunde communicus exit. Rationes sunt interim, sed bonæ fidei est, qui cum nobis res est. Nec periculum est, si rationes in immensum accrescant, dives est in omnes, à quo primum expectamus. Mihi & illud arguit tuam pietatem, quod in sacrario bibliothecam adornas, iis potissimum autoribus refertam, quorum scripta spirant evangelicam charitatem. Quales sunt *Origenes*, *Chrysostomus*, *Cyprianus*, *Ambrosius*, *Augustinus*, *Hieronymus*: ex horum lectione sentimus nobis inflammari pectus ad amorem rerum celestium, ad contemptum eorum, quorum cæcâ cupiditate, sùsque deque miscentur res mortalium, cum ab istorum quos solenne nobis dederunt lectione surgamus frigidi, nonnunquam & fide minus solidâ, quàm attuleramus. Jam mensam tuam non solum commendat frugalitas, sed condiunt etiam è sacris libris petitz fabulæ, quæ pascant animos talium epularum famelicos. Proferunt in medium suum quisque flosculum, è pratis divinorum voluminum decerptum, alius eructat aliquid mellei succi, quem apiculæ in morem per omnes arcanæ scripturæ flosculos obvolitans, exurit. Nec finis tuam mensam contaminari virulentis fabulis, quæ livorem, & odium sapiunt. Quàm verò graviter imposuisti nuper silentium duobus, qui se jactant sacros evangelii præcones, cum multa non minus impudenter, quàm amarulentè expissent evomere in *Erasmum*: ut pestilentem sermonem interrumperes, rogabas, num legissent libros meos, falsi sunt se nunquam legisse. Mox subiciebas te demirari, quâ fronte sic deblaterarent in hominis doctrinam, cujus libros non legissent. Ubi verò nec hac admonitione coerceretur illorum stoliditas, jam vino quoque facta petulantior, negabas tibi placere convivas, qui talibus fabulis mensam tuam conspurcarent; Aut sermonem mutarent, aut mensam. Et isti sunt, qui seditiosè vociferantur apud populum in pastores, ut ipsi vocant, seculares, à quibus magis oportebat ipsos sobrietatis, ac moderationis exemplum petere. Faxit *Christus* optimus maximus, ut tui similes existant ubique plurimi, quo vel mundus extraordinarium hoc ac vagum doctorum genus fastidiat, vel ipsi cogantur sese ad veræ pietatis studium ab ocioso luxu, & luxurioso ocio recipere. Bene vale. *Levanti* pridie Cal. Maias. Anno M. D. XXI.

Eras. Rot. Iacobo Hoofstrato Theologo S. D.

Epist. 19. **A**Ntel hac legenti mihi libellos, quibus tumultus inter te & *Capionem* continetur, sæpe numero suavit, ut ad te scriberem, primum *Christiana* charitas, deinde studiorum communium professio, ad hæc peculiaris quidam favor, quo jam olim inde à puero vestrum prosequor ordinem, postremo non vulgaris animi propensio erga te, quem audio moribus esse commodis ac civilibus. Nam literarum nostrarum avidissimum esse te, vel tua scripta palam clamitant, quæ cum nusquam non affectent poliriem ac Venerem orationis, dubitari non potest, quid de bonis literis sentias. Neque enim refert, quàm feliciter hoc agas, imò cum palam sit te sedulo, ac penè dixerim anxie affectare, quo minus succedit, hoc magis intelligimus animi tui propensissimum studium, aliqui sermonis ornamenta videri poterant ultro

A nolentem secuta. Hac, inquam, mihi subjecerunt stimulos, ut te admonerem, quæ & ad tuam dignitatem, & ad ordinis negotium, & ad reipublicæ *Christiana* tranquillitatem pertinere videbantur: sed rursus hinc deterruit non incomperum mihi mortalium ingenium, quorum admodum paucos esse video, quibus feliciter cedat, quamvis amica admonitio. Sacra quidem res est consilium, sed eadem periculosa. Vetus est, *Consultum male, consultori pessima res est*. At ea nunc est morum corruptela, ut boni meriam ac verum consilium sæpe damno sic bene consulenti. Hunc tamen scrupulum exemit animo meo Episcopus suffraganeus *Coloniensis*, vir incredibili morum comitate, suavitatèque præditus. Quod si is mihi tui simulachrum bonâ fide depinxit, non accipies in malam partem, quæ nos optimo atque amantissimo pectore nunc admonebimus. Jam olim *Capionem* *Apologiam* magno cum animi dolore legeramus, licet carpsim, nec eum dolorem dissimulavimus, scriptis ad *Capionem* literis, quod tam manifestis conviciis tamque impotenter in adversarios debaccharetur, qualescunque essent, nam si mihi tum non unius erant ignoti, quàm *Capionem* ipse. Idem deplorabam apud amicos, inter quos erant qui *Capionem* studebant, sic placare conarentur ægritudinem animi mei, ut dicerent invidiam omnem in eos conferendam, qui cum debuissent esse modestiæ, *Christiana*que lenitatis exemplum, tam virulentis, tamque atrocibus infestationibus priores lacefferent, alioqui *Capionem* ingenio nihil esse placidius ac mitius. Dubitanti credere, mox ingesserunt scripta *Pepericorni*, scripta *Grati*, scripta *Arnoldi Longari*, aliæque, quæ nunc non necesse est commemorare. De moribus tuis variabant sententiæ, erant qui prædicarent ipsū te morib' esse satis commodis, sed quorundā instinctib' inflammari: rursus bona pars asseverabat tibi nullos esse magis in consilio, quàm ambitionem & avaritiam, quod & plurimi fieri velles, ob pliusquam tyrannicam ingemi ferocitatem, & ob inexplabilem habendi famem, *Judeorum* facultatibus inhiare. Mihi sanè semper hic mos fuit, ut in meliorem partem credulitate vergere mallet, quàm in deteriore: ac tum quidem non potui refellere omnia, leni tamen pro viribus sermonum atrocitatem. Aliquanto post evenit, ut & acta legerem totius causæ, & tuus libellus exiret in manus hominum, quo *Benigni* dialogum refellis, quem ipsū tamen non nil carpsim legi. Vis dicam quomodo me affecerit? Eloquar invitus, sed verissimè. Melius senseram de te priusquam te tibi patrocinantem legissem. Quoties illud mecum inter legendum musitabam, utinam hic se meis oculis cerneret? Non excutiam cætera, quæ meum animum illic offenderint, neque de tota causa quicquam attingo, neque enim meâ refert. Certè plurimis in locis animi lenitatem, moderationemque desiderabam, dignam homine *Christiano*, dignam Theologo, dignam *Dominicano*. Quoties indolui, quoties erubui tuo nomine, priusquam Præfationem illam perlegerem? Quid hic mecum cogitarem, quid æstuarem, quid stomachatus sim, placabilius opinor in sinum tuum effundere, si colloquendi copia daretur. Ante dies verò non ita multos, casu nactus sum in aliena bibliotheca jacentem libellum quendam, habentem epistolas aliquot, magnâ libertate stomachan-

Epistolarum Liber decimus sextus.

739

res in te : prima, ni fallor, erat *Capionis*, altera clarissimi comitis à *Nova aquila*, tertia *Hermani Buschii*, quarta *Hutteni*: harum omnium amarulentiam nullo pacto ferre potuissem, nisi scripta prius ea legissem, quibus ad hanc intemperiem videbantur effecati. Eas igitur non simplici cum dolore legi, nunc illorum, nunc tuam vicem ingemiscens, subinde metuens, ne bonis & æquis viris tam acerba convicia non omnino in immerentem contorta viderentur: & tamen illos iudicabam indignos, à quibus ejusmodi scriberentur, & te cupiebam indignum videri, in quem scriberentur. Nam paucis ante diebus exierant libelli duo, quorum altero oppugnas *Cabalisticam Capionis*, altero respondes iis qui student *Capioni*, cujus phrasis tamen magis respicit *Gratum*. Nihil hic rursus attingam, utrius causa mihi magis ardeat: neque enim mihi mandata est hæc provincia, & si mandetur, videor mihi libenter recusaturus: nec tantam mihi arrogo doctrinam, ut existimem me posse pronunciare de causis tam arduis, in quibus identidem hæreseos sit mentio: siquidem in præsentia non ago negotium *Capionis*, tuum potius ago negotium, & hætenus ago, ut velim te magis in posterum dignitati tue consulere, ac decori meminisse: nec dubito quin ipse & perspicias, & memineris, sed haud scio an tibi quoque more hominum usu veniat, ut impetus & calor contentionis oculos tuos avocet alicubi. Nam mihi jam non levis est fiducia, te nostram admonitionem à fraterna dilectione tui profectam, æqui bonique consulturum. Primum de titulo, quem isti vehementer lacerant, ut arrogantia plenum, me res non admodum moveret. Siquidem id videri poterat opificum operâ factum, ni constaret te cum *Colonia* præsentem fuisse. Illud minus potest excusari, quod ad singula capitula reperis & inculcas: *Capionem* præco *Cabalistica* perfidia. Vix enim cuiquam perinadebitur hoc inscio te factum: quod toto opere tam subinde repetitur. Quisquis autem crederet abs te factum, non dubitabit quo animo sis in *Capionem*. Atqui cum primis non solum ad dignitatem tuam, verumetiam ad causam tuam attinebat, argumentis duntaxat ac civiliter rem tractare, neque tam manifestam odii significationem dare. Si *Christiana* pietatis esset, in quenquam conviciis debacchari, in *Celsum* debacchatus fuisset *Origenes*: nam is universam *Christi* doctrinam simul ac vitam non ferendis conviciis laceravit, edixit etiam voluminibus: & tamen in hunc nusquam sic invehitur *Origenes*, ut tu passim in *Capionem*, qui, ut nè quid aliud dicam, certè nondum damnatus est eorum sententiâ, quorum est pronunciare. Nec in hoc laborat *Origenes*, ut *Celsi* dicta in pessimam partem torqueat aut exaggeret, quod tu mihi passim miro calore videris facere, nihil interim non trahens ad hæreticam causam. At dices, fungor officio meo. Laudo quod fingeris, sed cā moderatione te velim fungi, ut evidens sit omnibus te nihil aliud quam *Christi* negotium agere, longissimèque te subducas ab eâ specie, ut videaris defendendæ fidei prætextu vel ambitioni servire, vel avaritiæ, vel ad privatum odium saturandum abuti. Quid enim omnino tam circumspèctè scriptum erit, quod ab irato non possit depravari finistrâ interpretatione? Porro qui præ se fert odium animi, protinus sibi fidem

A abrogat, in causa etiam iustissima, neque dubito quin hac res in primis obliteret, quo minus affectus sis, quod, ut putant, venabaris. Inquisitio tibi mandata est, non jus pronunciandi. Quoties autem de *Capione* pronuncias, præsertim cum lis adhuc sub iudice pendeat, & sub eo iudice, unde negant appellari posse? An non satisfeceris officio tuo, posteaquam tot annis tanto tumultu libellum, nescio quem obscurum, nec ulli fortè cognoscendum, nisi tu nobilitâs, infectus eras? Posteaquam *Romanus* Pontifex, intelligens ejusmodi causæ genus esse, ut magis expediret obliterari quàm longius exagitari, quiesci iussit? Si quis error extiterit perniciosus *Christiana* pietati, primum eruditorum disputatione diligenter est excutiendus, mox indicandus Episcopo. Id ubi factum est abs te, jam inquisitoris officio functus es. Investigâsti, prodidisti quibus oportuit. Non est tibi necesse cælum miscere terræ, & tantas excitare tragœdias. Utinam eam operam, eos sumptus, eos annos prædicando *Christi* evangelio impendisses, aut planè me fallit animi prælagium, aut major esset *Jacobus Hoochostratus*, quàm nunc est, & nomen esset apud optimos quoque gratiosum, aut certè minus invidiosum. Jam verò bona pars odii redundat in ordinem, quem & antehac sæpe multis occasionibus gravi invidia laborantem, non oportebat novis odiis degradare. Quin & illud erat tue prudentiæ, perpendere, num libellus ille *Capionicus* haberet aliquid, quod pestem aliquam gravem religioni *Christiana* posset inferre. Nihil autem illic agitur, nisi nè quid præter æquum patiantur *Judei*. Quorsum autem attinebat tanto spiritui agere, ut *Judeos* in odium adduceres? An quisquam est nostrum, qui non satis exereatur hoc hominum genus? Si *Christianum* est odisse *Judeos*, hic abundè *Christiani* sumus omnes. Sunt qui cum alia per multa, tum illud in primis adducunt in suspicionem, quod cum tot ubique libri scribantur, in unum illum libellum inquisitoriam odiosè. Nihil usquam offendit animum tuum in libris *Augustini Insuperiani*, in libris *Sylvestri Prievatis*, in libris *Thomas à Vio*, atque in his sunt per multa, quæ non mediocriter offendant Theologos *Parisienses*, nam ipse degutta vi duntaxat. Negant igitur tibi ad *Dominicanos* errores oculos esse, ad unius *Capionis*, aut eorum qui *Capionem* bene volunt, oculatum esse te. Hæc dico, non quo *Capioni* patrociner, sed quo tibi tuisque consulam: nam ille sic est amicus, ut me causæ non admisceam, quod tu tamen videre suspicari. Siquidem hæc gratiâ clarissimum comitem à *Nova aquila* dicitur abs te plusquam odiosè perstrictum in præfatione tua, nec aliâ de causâ me quoque voluisse attingere in libellis quos adversus *Cabalam* edidisti. Neque enim me magnopere sublevar ea civilitas, quâ nomen *Erasmi* suppressis, cum & operis titulum, & locum expresseris ad verbum recitans, quæ illic scripserim. Sed illud miror in primis, cur nos admiscueris ei negotio, quod & tu vis odiosissimum videri, & à quo sum alienissimus. Utinam mihi tam propitius sit *Christus*, quàm ego *Cabala* sum parum propitius: & ad hujus rei mentionem non admodum invitabat disputationis cursus, sed obtorto collo videris affectâsse, ac ceu pannum malè cohzrentem intertexuisse. Deinde quàm exacerbas omnia, quàm seditiosè detorques quæ scripsimus? Quod ego de me meique

K k

fini.

similibus dixi, id tu perpetuo interpretaris dictum in ecclesiam: & unum duntaxat adducis locum, qui tibi videbatur ad calumniam esse cum primis idoneus, cum ego compluribus locis ejus rei meminerim. Ex horum collatione deprehendi poterat, quo animo scripsissem quæ reprehendis. Nam alibi testor me miserecere quorundam, infelici matrimonio male coherentium, quos tamen si dirimas, spes non sit fore, ut se contineant à stupro. Horum saluti volebam aliquâ ratione consuli, si fieri posset, nec id aliter opto fieri, nisi si in hoc consentiret ecclesia. Non ego cuiquam præeo, rem omnem ad ecclesiam refero. At non potest, inquit, ecclesia, quod optas. Primum, non ego definio quid possit ecclesia, quod si maxime constet non posse, tamen à me nihil aliud audis, quam votum charitatis. Non faveo divortio, sed miseret pereuntium, & optat sæpenumero *Christians* charitas, quæ fieri non possunt, & sæpe pium est optare, quæ tamen non possis efficere. Id ego cum paucis verbis admonuerim duntaxat ut annotator, non ut dogmatistes: tu subinde dogmatis vocabulum inculcas, quo mihi concilies invidiam. Et adeo toto corpore contremiscis, quemadmodum scribis ad meum sermonem, ut parum abfuerit, quin præ horrore concideres, & annotatiunculam ecclesiæ judicio relictam, totius ecclesiæ vocas suggillationem. Hujusmodi jactis fundamentis, mukum diversis à nostra sententia, in longum protrahis disputationem, nihil non adducens, quo doceas, à divortio non esse fas instaurare matrimonium: quasi verò nos fugiat quid hac de re vel senserint olim doctores, vel ecclesia decreverit, sed fieri potest, ut non omnia semel aperuerit *Christi* spiritus ecclesiæ. Et ut ecclesia non potest irritare decreta *Christi*, ita potest ad hominum salutem interpretari commodè, quædam interim relaxans, quædam astringens pro rerum ac temporum statu. Optabat *Christus* omnes suos esse perfectos, inter quos nullum incideret divortium, texavit ecclesia dogmatis evangelici vigorem ab omnibus impetrare. Qui scis an eadem infirmorum quoque salutem consulere studens, putet hinc aliquid esse iemittendum? Non antiquatur evangelium, sed ab iis, quibus ejus credita est dispensatio, ad salutem omnium accommodatur. Postremo non antiquatur, quod rectius intelligitur. Verum hic non est animus disputationis ingredi labyrinthum, præsertim cum in posteriore editione ferè contraxerim quicquid ad hanc causam pertinet, videlicet annotans in epistolæ prioris ad *Corinthios* caput septimum. Atque hic etiam vis optime, cogor desiderare moderationem tuam, qui putaris hunc locum exaggerandum, cum non ignores me novam editionem adorasse, quam in priore fueram pollicitus. Neque enim verisimile est te latuisse, quod nemo nesciebat, etiam mukò antequam proximè reciperem me *Basileam*, nimirum hujus rei gratiâ. Proinde videberis aut anteveruisse carpendi studio, aut noluisse perire quod jam conscripseras. Ergo, ut dixi, non ingredior hic campum argumentationis, neque enim id patitur epistola, tantum exposulo, quod iniquius nos attigeris. Nam quod ego de commoda interpretatione memineras, vide quam tu non commode interpreteris, quasi calumnier, ecclesiam *Christi* decreta antiquare: cum ego senserim

A nos, id est, me, meique similes, aboti dogmatum evangelicorum interpretatione, atque ira fieri, ut vigor evangelicæ doctrinæ in nostris moribus obsolescat. *Christus*, ut exempli gratiâ loquar, adeo voluit suos abesse ab homicidio, ut interdixit omne convicium, nec irasci permisit. Nos interpretamur, irasci temere. Hac interpretatione fretus, sæpe qui irascitur, ita sibi blanditur, non temere est quod illi succenseo. Item, *Christus* adeo voluit suos abesse à perjurio, ut prorsus interdixit jusjurandum. Id sic interpretamur, non jurandum temere. Hoc interpretamento sibi blandiuntur, qui passim quamlibet levi de causa jurant. Ad eundem modum adeo voluit suos abesse à *Judeorum* divortio, qui quamlibet frivola de causa repudiabant uxores, ut divortium in totum interdixit. Quid hic possit interpretari ecclesia, non pronuncio, vellem posse, quo saluti multorum consulatur, & tamen aliquod divortium admittit ecclesia, & plures divortii causas admittit, quam *Christus* indulserit, & distinxit inter matrimonium consummatum, & non consummatum: illud non patitur dirimi, hoc patitur, si intercedat votum, quod nescio quare vocent solenne. Horum nihil docuit *Christus*, sicut nec de casibus, quibus coit, aut non coit matrimonium in quibus nec veteres consensiebant orthodoxi, & ecclesia, aut certe *Romani* Pontifices sua decreta mutant. Cum viderem *Christi* spiritum mirè pro temporum ratione dispensare suos afflatus, & animadverterem quanta sit autoritas ecclesiæ, submonebam, si quæ fieri posset, ut tot hominum pereuntium salutem consuleretur. Nec hic quicquam statuo, sed decernendi jus ecclesiæ defero, ipse nihil aliud quam monitoris officio fungus. Hic te quæro, quid erat quod putares tam atrocibus verbis exaggerandum? Nam toties spargis in disputatione, doctorem quendam submurmurare & stomachari adversus ecclesiam, imò ream peragere sacrosanctam ecclesiam, secus dogmatizare quam sacrosancta prædicet *Romana* ecclesia, & periculum esse, ne præstetur fomentum audacitatis in regimen ecclesiasticum, & in ecclesiæ confurgatur despectum, & carnalia vicia in sui damnationem impudorâtè sectentur homines. Agnoscis, opinor, tua verba, quæ nemo non judicabit seditiosus esse dicta, quam aptius aut moderatius. Nam illa fortasse falsa videbuntur aliquibus, cum doctorem illum, qui cum agis, frigidum tractatorem eloquiorum *Christi* facis, ipse fortassis plus satis calidus, cum illi nunc præter phalerata dicta, nunc præter grammaticalem, ut vocas, sensum nihil tribuis, cum illam noctuam aut vespertilionem facis, teipsum opinor, aquilam esse sentiens. Equidem in rebus divinis minus arbitror cernere me, quam cernat noctua, quæ per tenebras etiam cernit, & tamen si liberet totum hoc argumentum justo studio tractare, videres me fortasse non usque adeo cæcipientem, quam tu videri vis.

G Verum & res foret non unius voluminis, & jam pleraque à nobis attracta sunt in posteriore editione, quasi præfagientibus fore, qui locum cum labefactare consentirent. Quanquam nec illic quicquam assevero, sed ecclesiæ judicio suam ubique reverentiam & auctoritatem defero: argumentor, non decerno. Quod si dices nefas esse, quæ jam recepta sunt, ea vocare in diipu-

disputationem, quid faciemus sacrosanctis doctoribus, qui non verentur in disputationem vocare. An Eucharistia sit sacramentum? An fornicatio simplex sit peccatum? Leviter autem me mover, quod initio disputationis obiter me taxas, quod e capite *Matthaei* decimonono scripserim, legem induam apud *Christianos*, ne dirimantur matrimonia: bis videlicet tuo iudicio peccans: & quod sentierim lege humana induam, ne dirimantur matrimonia: & quod putarim ex eo loco sumptum, cum ex quinto ejusdem Evangelistae capite potius sumptum appareat. Atque ut praepostere respondeam, si utriusque loci eadem est sententia, quid refert ex utro sumptum dicatur? immo probabilius erit ex decimo nono sumptum, ubi nominatim tractatur negotium divortii, quanquam ego non dixi locum eum qui est in codice, sed totum hoc argumentum ubicunque tractetur, locum vocavi: alioqui nec ex quinto, nec ex decimo nono capite sumptum videbitur, sed potius ex *Paulina* epistola ad *Corinthios* prioris capite septimo. Nam illic mulierem quae digressa a viro nolit reconciliari, jubet manere innotam. Rursus hic ubi excipitur fornicatio, non videtur in totum adimi jus divortii, sed astringi magis, quod apud *Judeos* aequo licentius erat. Deinde negari non potest, extare Pontificum leges, quae vetent divortio divulsos aliis jungi matrimonio, si modo constiterit verum matrimonium intercessisse. Eas si hauserunt ex Evangelicis literis, non video cur sim reprehendendus, si scripsi legem extare, quae vetat dirimi matrimonia. Atque his etiam levius est, quod cavillaris mihi parum proprium dictum, *Mosen* *Judeis* concessisse divortium, in tam paucis verbis geminum errorem indicans. *Permisisse*, inquis, non concessisse, quasi quicquam inter sit inter *permittere* & *concedere*, nisi quod *permittit*, qui quocunque modo jus facit; *concedit*, qui de jure suo remittit aliquid: unde fit ut posterius verbum sit ad hunc sensum accommodatius. Deinde permittit, inquis, *Moses*, sed autore Domino, quasi quod *Moses* jussu Dei praescripserit populo, non recte dicatur jussisse, aut quod ex doctrina *Christi* docuit *Matthaeum*, improprie dicatur docuisse. Si stilum exercere cupis, quod mihi sane non paulo rectius esse videtur, quam quod quidam faciunt, alieno calamo scribere, malim te in his argumentis versari, quae minus habeant odii, plus fructus. Aut si res poscit, hujusmodi tractare quaestiones, ita totius negotii phrasim habitumque modereris, ut non solum applaudant aliquot ordinis tui sodales, sed eruditissimus quisque & cordatissimus lector, atque ipsa etiam posteritas agnoscat peccatum vero Theologo dignum. Si causa severitatem postulabit, absit tamen ubique se vitia, maxime verò vitandum, nec ubi suboleat ambitionis aut avaritiae venenum, multo magis hypocrisis. Habet vera pietas aliquoties indignationem suam, sed charitatis dulcore temperatam. Non est consilium irritare quibus possis mederi, nec alienandi

A sunt, quos possis lenitate revocare. Nomen haereticos quo magis est invisum, eo magis ab hoc temperandum quoad licet. Nunc nihil magis est in ore quibusdam. At recte quidem distinguit tua prudentia haeticum ab haeresi, tum haesim profactione impia, ab haeresi errore, qui pertinaciter defensum faceret haeticum, verum has subtilissimas distinctiones non intelligit crassum hominum vulgus, cum audit haereses hujus aut illius, nihil aliud intelligit, quam haeticos esse, de quibus sit mentio. Nec possunt imaginari, quomodo bellum dicatur *Gallorum*, cum ipsi bellatores non sint. Imò cum publice loquuntur, ubi metuunt observari se, dicunt haereses *Capnionis*, cum privatim & inter satisfactionis homines, *Capnionem* vocant haeticum, obliti videlicet eruditae distinctionis. Adeo vilis est istis aliena fama, qui suam habent charissimam. At te quidem video moderatorem aliquanto in libellis posterioribus, speroque futurum, ut posthac magis ac magis hac laude te ipsum superes. Consuleris autem non ordini modo *Dominicano*, verum etiam universo Theologico, si quorundam maledicentiam insulsi-ssimam autoritate tua reprimas, qui passim in publicis aut privatis praedicationibus, in disputationibus, in conviviiis, in conciliabulis, in colloquiis, & quod gravissimum est, in sacris ac publicis concionibus virulentissime debilaterant in linguarum peritiam, in politiores literas, in harum invidiam antichristos, haereses, & alias id genus tragicas voces admiscentes, cum obscurum non sit quid ecclesia debeat viris linguarum peritis, quid debeat eloquentibus. Haec studia non obscurant Theologicam dignitatem, sed illustrant: non oppugnant, sed famulantur. Neque enim ideo protinus cum haeresi copulata sit musica, si quis forte musicus huc prolapsus deprehendatur. Damnandus est error hominis, studiis suis servandus est honos. At nimis prolixum sit referre, quam ridiculas fabulas de quibusdam audiamus quotidie, qui dum conantur apud imperitam plebeculam traducere bonas literas, cordatis, doctis, ac probis viris suam produnt impudentiam parem stoliditati. Si Theologia cohonestabit haec studia, vicissim ab his decorabitur: sin suggillabit & calumniabitur, metuo ne fiat, quod ait *Paulus*, ut dum mutuis moribus sese conficiunt, invicem sibi sint exitio. Haec si puro sinceroque animo a nobis dicta, simili animo acceperis, non dubito quin futurum sit, ut olim mihi gratias acturus sis pro consilio tum vero, tum amico. Non indignaberis, opinor, admoneri ab *Erasmio*, ut nihil aliud, certe natum, ni fallor, grandiore, quando *Moses* *Jethro* consilium non est aspernatus. Vale pater eximie, meque refer in eorum numerum, qui tuam amplitudinem handquaquam sicte diligunt. Majorem in modum precor, ut me tuis sanctis precibus *Christo* commendare digneris, qui suo mitissimo spiritu semper animum tuum moderetur. *Antwerpia*. III. Id. Augusti. Anno M. D. XIX.

DES. ERASMI ROT. EPISTOLARUM LIBER DECIMUS SEPTIMUS.

Eras. Roterd. Eduardo Leo S. D.

Epist. 1.

Quod à me dissentis alicubi, non admodum argre fero, semper hoc licet inter eruditos, incolam amicitia. Quod istis rationibus rem tractas, demirabor si quisquam vir gravis probe, quando nec ipse probat *Joannes Briarum Atensis*, mi, ut par est, amantissimus. In tot millibus annotationum, in tanta sententiarum & ingeniorum varietate, quid novum aut mirum, sicubi vidisses, quod me fessisset? aut tibi minus placeret, quod mihi non displicuisset? Quis autem probaturus est, quod subito ex amico factus hostis, in absentem scripseris, cum nec ullâ lacessitus esses injuriâ, nec unquam expullasses cum praesente? quod in veterem editionem scripseris, cum scires adornare me novam? quod opus tuum per omnia monasteria sparseris, praesertim ubi scires esse qui mihi parum bene vellent? quod iis modo communicaris, quos noveras iniquos *Erasmus*? quod nunquam provocari poteris, nec *Atensis* auctoritate, ut mihi voluminis tui faceres copiam, imò ne ad hoc quidem, ut voce vel unum proferres locum, quem reprehendisses? quod virulentis conviciis, imò mendaciis, opus possim asperseris (id enim affirmant qui viderunt, neque reclamant paginae quas intercepi) quod nusquam non prae dicas ac iactas secenta loca ab te reprehensa, nec unus interim facis copiam? Quaeso te, unde istud exemplum vel gravitatis vel animi *Christiani*? Si prodesse vis omnibus, cur non edis? Si me docere vis, cur solus non impetro ut legam? Si tibi scripsisti, cur tam hoc voluit liber? Si diffidis operi tuo, cur sic ubique iactas? Si fidis, cur tam anxius es, nè quis legant nisi qui mihi parum sit æquus? Ita dum me tradocis apud eos, qui tibi iurati, mihi male cupiunt: nec me reddis meliorem, & illos inficis. Quid quod incertum necius gloriæ, quam hoc tumultu veneris, satis restè consulit? Si statim edidisses opus tuum, omnes admirati fuissent prodigium ingenii tui felicitatem, qui pauculis mensibus tantum *Græcicis* & *Hebraicis* doctaris, ut tuo iudicio nihil sapiat in *Græcis Erasmus*, in *Hebraicis Hieronymus*, si tamen hoc est illius translatio: nam id honoris gratiâ soles addere, nè parum videre tribuere *Hieronymo*. Imò aiunt, te mox triduo posteaquam *Hebraizare* ceperas, multa damnaſſe in *Capione*, nonnulla etiam in *Capione*. Et fieri poterat, ut summus Pontifex admiratus istud ingenium penè divinum, tibi tradita virgulâ, totius orbis censuram fuerit mandaturus: nec jam ullus liber aut ederetur, aut i geretur, nisi *Leo* suffragio probatus, nimirum

totius rei literariae *Aristarchi*. Nunc plerique dicunt, te hoc consilio premere proclamas istas annotationes, ut me satis sancto, tam demum edas, itaque victurus, id est, ingloriam victoriam reportaturus, cum nemo sit qui contra ceter. Alii praedicant interim undique captare, quid quisque calumnetur, nec tuum opus aliud fuit, quam alienarum hypocentiarum rhapsodiam, in qua minima portio sit tui *Martini*. Ita periculum est, nè fiat, ut cum tibi speraris optimam laudem, minus ex tuo libro referas gloriæ, quam *Leontius* retulit ex tuo illo frigido dialogo, in quo servat totam Theologorum coherentem defunctam. Nec dubito quid tibi valde nunc arideat qua scribis, sed cave putes eisdem omnibus amissa, cum clara luci se se commiserint. Quod juvenis gloriæ sine stimularis, ignoscendum arbitror: ac quod ista viâ grassaris ad gloriam, qui non solum Theologus ac vir bonus, verumetiam sanctulus haberi vis, nulla non improbabis posteritas, etiam si non defunct fortasse, qui nunc applaudant. Atque hanc fabulam jam ferme biennium agis, & adeo dulcescit actio, ut immortuarius videaris. Nec tamen ob ista facta adeo tibi sum inensus, ut copiam quenquam tibi vel puto minus amicam esse meâ causâ, eorum abest ut gravis aliquod malum optem accidere. Sed res nusquam gentium non sparsa est. Sic enim undique volitant emissarii istorum, qui novo exemplo simul & mendici sunt & tyranni, ut dictum sit incredibile. Nec ulla est natio in qua meo hucubationes non alicuius amiculos mihi conciliant, ac in *Germania* complures sunt, qui mihi impensius student etiam quam velim. Nec ignoras huius gentis animos, ingenique violentiam. Nondum enim profus exuerunt nativam illam ferocitatem, quamvis affidue miscant humanis literis. Vides quibus libellis confodiunt eos, à quibus sunt lacessiti. Equidem meliorum stultum partim oratione, partim epistolis cohibui, cohibitus etiam quantum erit in me. Sed audio quosdam his atrociora minari, quod genus si quid accideret (id quod Deus avertat) nec ego possem tuo mederi malo, & ut est nunc prope hominum suspicio, invidia facti in meum quoque caput recideret. Ita ex tuo male mihi duplex incommodum nasceretur, primum ipse dolerem meâ causâ tristem esse, cur nihil tale velim accidere, deinde non deerunt, qui suspicentur me connivente factum. Jam, ut spero, nihil huiusmodi futurum, ita contra metuo, nè quid accidat. Si nihil est periculi, amice timui; sin est, amicus pramonui, quo possis, si videretur, aliquo consilio occurrere, quod tunc prudentiæ videbitur esse commodissimum. Bene vale, *Leontius*. Id. Julii. Anno M. D. XIX.

Erasmus

*Erasmus Rotterodamus Thomas Lu-
pseto S. D.*

Epist. 1.

EX literis magni cujusdam amici, sed qui idem *Leo* non sit inimicus, cognovi istic latè sparsum esse rumorem, & ita sparsum, ut plerisque fidem quoque fecerit, hic meā, meorumque operā fieri, quo minus *Eduardo Leo* librum suum, quem jam olim adversum me parturit, aliquando parere liceat, & typographis obstetricantibus edat in lucem. Immo nos minis territare hominem, nè quod scripsit ausit evulgare. Jam ista tū *πολύμνη πρὸς* mirari non debeo, quibus ut penè cotidianis jampridem oportuit assuevisse. Illud admiror, quinam sint istius omnium impudentissimi rumoris autores. Non enim adduci possum, ut credam *Leum*, qualis qualis est, usque adeo perfrectæ fronte esse, ut ista sustineat affirmare, nimirum ipse sibi probè conscius, rem longè secius habere. Neque enim tam stupidè credulus sum, ut mihi quisquam, vel persuaserit, vel persuasurus sit, *Leum* perpetuò pressurum egregias illas suas vigilias, annis jam aliquot defudatas, spem immortalitatis suæ, & unde potissimum famam suam voluerit auspicari. Comptum habebam eum harum rerum parciorē esse, quā ut passurus sit, tantum operæ atque olei sibi perire. Nec intantum sum obesse naris, etiam si minimè suspicax planèque simplicis ingenii, ut mihi non suboleret, quid ageret ille. Et si meus stupor hoc minus potuisset deprehendere, tamen non deerant, qui submonerent, primum hoc venari *Leum*, ut si quid mihi accideret humanitatis, aut si quis casus in regionem longinquam avocaret aliquò, tum demum ille, non tutius modò, verum etiam felicius ederet suas notationes *ἡλικὴν ὁρμήν οὐλομένην ἰαλλομένην*. Novit ille verum esse, quod vulgò dicunt, *non rememorare mortuos*. Fortassis & apud *Quintilianum* legit (nam videtur & bonas literas aliquando degustasse) *si quis mentiri velit, in nomen id posse fieri tutius, quā in vita defunctus*. Deinde non ignorat, tamen si stimuletur famæ gloriæque sit, quā ingens ipsi sit hęc dilatio sit allatura. Siquidem dum interim undique capiat, quid quisque calumniatur, in conviviis, aut in conciliabulis, quid suggerant *Dominicani*, aut *Carmelita*, quid notārint Baccalaurei Theologiæ candidati (nam his datum erat negotium, ab istis, qui post non fraudabuntur suā laude) quid Licentiati, quid Magistri nostri, si qui sunt, qui mihi parum æqui videntur, arroserint: dum subodoratur, quid ego aut alius pro me respondeat, dum inter relegendum quædam displicent, quæ primus ille scribentis calor nimium commendārat auctori: dum animus ac fortassis odium identidem novum aliquid indicat, quod calumniatur, quando dolor, non solum eloquentes, verumetiam ingeniosos facit, & juxta *Satyricon*, *absolvis indignatio versum, quem natura negat*: Postremò dum ex quotidiana lectione, subinde nonnihil adjicit auctarii, nimirum sit, ut opus exeat non solum locupletius, atque instructius, verumetiam emendatius. Nam ipse mihi fassus est in proximo colloquio, se totum ferè opus à capite, quod aunt, usque ad calcem, retexuisse, multa rescuisse, ut jam à posteriore novi Testa-

A menti editione supervacanea, tum pleraque mutasse, in nonnullis à seipso dissentire, re diligentius pensatā. Porro quod ista facit, posteaquam decretum est belligerari, nec admiror admodum nec indignor magnopere. Suum agit negotium, fortasse jus belli permittit, ut nihil non machineris in eum, quem velis opprimere. Verum in hoc illius prudenciam nonnihil desidero, quod in eo, de quo modo dixi, colloquio, seriò mihi fassus, sibi totum opus retexi, tamen urgebat ut sibi crederem asseveranti, nunquam futurum, ut librum eum evulgaret. Hoc scilicet consilio sumpterat operam in retexendo, uti retextum pretneret. Veritatis ut simplex, ita constans est oratio, nec ullis frequentius accidit *οὐδὲν ἄλλο παρὰ τὸ μὴ*, quā iis qui non loquuntur ex animo. Nisi fortè non fuit ille memoriz lapsus, sed meus stupor hanc illi fiduciam addidit, ut existimārit me protinus crediturum, primum rem tam incredibilem, deinde tali auctori. Proinde cum mihi persuasum esset omnino futurum, ut ille quod scripserat evulgaret, & adeo persuasum esset, ut nec hi mihi diversum persuadere potuerint unquam, quibus ego nihil non soleo credere, atque hac unā in re dissentirem ab his, quibuscum libentissimè consuevi sentire, neque nescirem quantum illi commodi, rursus mihi quantum incommodi foret allatura mora, imò quanto meo periculo, quāque illius spe prorogaretur opus, quis non desideraret in me sanam mentem, si quod isti jactant, modis omnibus obniterer, nè liber exiret in manus hominum? Mihi semper fuit eadem & mens, & oratio, ut optarim quamprimum evulgari quicquid esset operis. Si proferre possunt ullam epistolam, in quā secus sentiam, si producere, qui me secus loquentem audierit, vicerunt. Sed hujusce rei non possum alium magis idoneum testem adducere, quā *Leum* ipsum. In primo congressu, cum à proximè relicta *Basilea*, venissemus in colloquium, idque in ædem divo *Petro* sacram, quemadmodum rebus parum pacatis, belli duces solent in locum aliquem utriusque tutum convenire, atque ille jactaret plusquam trecenta loca sibi notata, quæ nemo posset diluere, nè res exiret in rabiem & in contentionem, cum *Christianis* omnibus, tum verò præcipuè Theologis indecoram, proposui ut e tribus unum eligeret. Primum, ut quod maximè dignum esset animo *Christiano*, quodque dignum nostrā vetere necessitudine, in qua professus esset se fœdalem fore, ut tamen si novus amicus, nulli tamen veterum fide, atque officio cederet, communicaret suas annotationes. Nam eam voluminis partem, quæ nostras annotationes complectebatur, licet esset excusa typis, nondum tamē editum esse, nec futurum ut ederetur, nisi toto opere absoluto. Adhuc integrum esse, mutare chartas aliquot, non illud quidem jam absque jactura pecuniæ, sed mihi longè chariorem esse famam meā, ac publicam studiosorum utilitatem, quā pecuniam. Proinde si quid indicasset, quod alicujus esset momenti, me farturum, sed ita, ut nihil interim mihi suffuraret alienæ laudis, ingenuè testaturum cum honorifica nomenclatura *Leici* nominis, cui fructum illum deberet lector. Hanc conditionem adeo æquam, ut his quoque probaretur, quos tum suspicabar, post comperi, mihi neutiquam æquos esse, cum ille toto corpore renueret,

ad id quod erat proximum descendi. In rem præsentem utrique veniremus, & collatis utriusque voluminibus negotium vivâ voce transigeremus. Ita nihil fore scrupuli, cur timeret exemplari suo. Quod cum nec ipsum placeret, corpi provocare, ut opus suo meoque periculo publicaret, nihil enim aliud superesse, quando jam liber ipse propemodum esset editus, mihi non item, cum in exemplaria non pauca propagatus, legeretur à conjuratis duntaxat, & me rumor per illum, illiusque fautores jactatus, magis etiam gravaret, quam si fuisset editus liber, ut semper auget fama quod dissipat, præteritum si quod sit affine malis. Quod si ipsum vel sumptus, vel opera deterreret, me meo pre impendio, meoque periculo curaturum, ut excuderetur. Ad hæc si quid addubitaret de meâ fide, sibi servaret antigraphum, quo mox coargui possem, si quid esset a me vel additum, vel omisum, vel immutatum. Hæc opinor sic esse gesta, *Leu* ipse non inficias ibit. Alioqui vel illud arguerit me nihil fingere, quod *Leu* aliquando amicis communibus, simulatque jam gultum operis cepissent, magnopere deterrentibus ab editione, per literas questus sit se per me provocatum ad editionem. *Theoderico Alustensi* semper suasi, ut si *Leu* traderet exemplar, excuderet, me volente id facturum. Cum comperissem illum *Antuerpia* egisse cum duobus typographis de publicando libro, nec processisset, norunt omnes quam indignè tulerim quod institutum erat, ad nihilum recidisse. Mox accito typographo, quanto possum studio ago, ut passionem instauraret, sed *Leu* mutata sententiâ, sese jam subduxerat. Rumor sparserat, ab illo volumen esse missum *Coloniâ*, ut illic ederetur. Scripsi duobus amicis, sinerent edi, tantum curaret, ut mihi maturè fieret voluminis excusio copia. Nam illud ab iis jactabatur, qui *Leo* favent, sic excusum iri librum, ut inter mihi malè volentium manus volitans, post annum demum à me deprehenderetur. Et multis conjecturis adducor, ut id verum esse credam, eas aliàs fortasse adducam. Jam producere possum quibus testibus receperim me esse durum, ut *Theodericus* librum excuderet, quo possit ipse *Leu* præesse castigationi. Appellent qui volent *Galfredum Lei* fratrem, per quem velut *ignotum* quempiam, aliquoties mecum collocutus est, quoties per hunc provocavi ut ederet. Postremo jam dicebatur transigisse cum *Michael* typographo *Antuerpiensi*, nihil esse in mora, nisi quod dubitaret, quo animo essem id laturus: Respondi, ut maturarent, mihi vehementer probari. Hæc literis meâ manu scriptis docere in promptu est. Et post hæc quæ tandem impeditia est dissipare vanissimam tabulam, me modis omnibus adniti, ne liber evulgaretur? Jam de minis quoque paucis dicam, in quo non solum demiror impudentiam, verum etiam insignem ingratitudinem istorum. Senseram quosdam mihi impensius etiam quam ipse cuperem faventes, nescio quid submoliri, ut in *Leu* atrocibus libellis inveherentur, atque etiam si pergeret, non calamo tantum, sed sustinerem gererent. Quorum utrumque, uti ne fieret, cum quantum in me fuit obnixus essem, inimicitias denunciâns ei, qui rem tam barbaricam, & literis indignam meâ causâ fuisset aggressus, non tamen ita fesus sum illorum ingeniis, ac promissis, cum *Leu* quoque super hac re commonefaciendum esse putarem, ne quid accideret incauto, quod

A pariter & illum offenderet, & bonarum literarum cultores invidiâ gravaret. Nam quod ad me pertinet, puto neminem esse, qui vel mea legerit, vel mecum aliquam egerit consuetudinem, quin perspectissimum habeat me nihil æquè detestari, quam exempla libelli famosi, aut violenti. Itaque sic trecentum reputabam, si quid esset periculi, amice monui; si nihil est, amice urui. Nec dubitabam, quin hanc admonitionem esset boni consulturus. Quod si hoc officium meum secus interpretatur, malo tantisper hoc officii perisse mihi, quam illum scire, quantum mihi hac sanè in parte debeat. Proferat epistolam quam illi proximè scripsi, ea docebit quod simpliciter & amanter monui, eadem docebit me illum ad editionem operis provocasse, non deteruisse. Immo non ob alud in illum tantopere stomachabantur amici mei, nisi quod tam insolenter ubique jactaret suum librum, nec ederet tamen. Neque verò me fefellit, quâ technâ hic *Leu* sit usus. Cum nondum esset satis instructus ad editionem, voluit hoc interim gloriæ lucrifacere, quasi in gratiam meam premeret opus. Rursus ubi jam gestiret animus edere, sibi videretur utcumque adornatus, quiritari coepit, se per me provocati ad edendum, ne quid offenderit suos amicos, qui tantopere deterrebant ab edendo. Proinde si quos posthac audieris eadem garrientes, dic illis meis verbis, eos aut vehementer falli, aut impudentissimè mentiri.

D Denique si cui hæc, quæ dixi, nondum persuaderent, in promptu est experimentum. Etiam nunc tradat *Leu* librum, & nisi curaro vel *Basilea* excudendum, idque nullo ipsius sumptu, credant omnes me hæcenus obstitisse, quo minus ederetur. Atque ut manifestum mendacium fortiter rejicio, ita quod verum est, ingenuè fatebor. Cum facili suspicarer futurum, ut hoc opus aspersum esset variis contumeliis, vel quod scirem *Leu*, utcumque nunc affectus est, prorsus inimico animo negotium hoc suscepisse, id quod ubi res postulabit clarissimis argumentis evincemus: vel quod ipse sapius efflagitanti, atque urgenxi, cur tantopere caveret, ne liber quem in me scripsisset mihi omnium uni communicaretur, cum ejus copiam faceret tam multis, tandem respondit inesse quædam, quæ mihi bilem essent motura: quasi verò non indignus esset, si aliis de me scriberet, quæ mihi coram non auderet proferte: vel quod una atque altera annotatio, quam mihi forte contigit intercipere, satis declararet, quale futurum esset reliquum opus: admonui ut argumentis, non contumeliis; rationibus, non conviciis rem ageret. Ita tum illi fore simplicem in scribendo laborem, tum mihi in respondendo. Nunquam enim offensurum iri me, etiamsi mille locis à me dissentiret. Imò gratiam habiturum quod nostram industriam sua industria adjuvaret. Sin admisceret convicia, geminum utrique fore, tum laborem, tum incommodum. Siquidem illum in periculum venturum, ne vir partim modestus ac gravis habeatur, me rursus gemino malo constriatum iri, qui si responderem conviciis, viderer illi non dissimilis, sin minus, fortasse plerisque viderer agnoscere, quæ ille in me congestisset. Opinor hoc consilium nulli probò non videri & prudens & amicum. Et tamen hoc animo semper fui ut qualis qualis esset liber, quæ-

primum

primum exire in lucem optarem, quid vis passurus citius, quam quorundam insubissimas gloriosas. Nec enim sum tam iniquus *Leo*, quam quidam existimant. Scio quid possit gloriæ stimulus, quam violentum calcar habeat ambitio laudis, quid valeat juventæ calor, præsertim in eo, qui nunc primum famæ stadium sit ingressus. Ad quid enim non adigat nominis immortalitas, cum non fabulosum sit, quod de *Erasmo* proditum legimus? Adest ingenium non aliter avidum gloriæ, quam *Naphtha* flammæ; nec deerant exempla, quæ, juxta *Flacci* proverbium, oleum adderent camino. Nam ut nè commemorem vetera, videbat quantum si non laudis certè famæ sibi nuper parasset *Ortunus Græmus*, ex una aut altera qualicunque conflictatunacula. Intelligebat esse verum, quod scripsit *Pindarus*, bello nobilitari viros, & quos tranquillitas obscurat, tumulus illustrat: nec fugerat illum, opinor, illud *Græcorum* proverbium, *ὁ δὲ τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεύτερον τοῦ κακοῦ περιπέτεται*, peripiciebat, & longam, & difficilem esse viam ad parandam gloriam, scribendis libris innotescere mundo, nec admodum dissimilem *Hesiodia* illi. Vidit aliam magis etiam compendiarium ea, quam tibicen ille apud *Lucianum* indicat discipulo, nimirum ut artis suæ specimen præberet iis, qui jam omnium judicio probati tibicines haberentur. Sic enim compendio fore, ut horum suffragiis commendatus, quorum judicio plurimum tribueret vulgus, per universam *Græciam* illustris evaderet. Honellam sanè viam indicavit ille tibicen, sed quæ nonnullis nondum satis compendiarium videretur. Malumus insynceram gloriam, quam quæ verior, sed serius contingat. Qui taxat aliena scripta, primum uno statim anno tantundem nominis assequitur, quantum ille multorum annorum vigiliis sibi paravit. Deinde vulgo doctior habetur, qui reprehendit. Postremo non desunt, qui admissio subdant calcar, qui currentem incitent, qui acclament, qui mellitissimum illud *ὄρεα* succinant, qui applaudant, qui medio in cursu frigidam suffundant, qui

Crescentem tumidis inflant sermonibus aures.

Hæc faciunt, ut etiam si quid juvenilius scriptum esset à *Leo*, non admodum ægrè latorus sim, modò nè nimium diu torqueat nos ista parturiens, pollicitans, jactitans, minitans, obtreptitans, & rem ad seditionem vocans. Quod si meo consilio parens meminerit ubique modestiæ *Christiana*, magisque spectatis, quid ipso dignum sit, quam quid cupiant quidam, qui alienis ingeniis abutuntur ad lædendum suboleiscentia meliora studia, non solum apud studiosos, verum apud me quoque gratiam non mediocrem inibit. Cur enim mihi turpe ducam, si in tot millibus locorum, quæ vel restitui, vel explicui, cernat aliquid, quod meos oculos aliò properantes suffugisset, aut deprehendat in quo à me dissentiendum paret? Non hæc lege scripsimus annotationes, ut cæteris jus esset ademptum, vel addendi, si quid præterea queat aliquis animadvertere, vel corrigendi, sicubi nos essemus hallucinati, non solum homines, verum etiam & ingenio perquam exiguo, & eruditione vix mediocri. Id etiam si non essem testatus, tamen nemini debeam usque adeo videri arrogans, ut cum ipse non dubitem locis aliquot à probatissimis doctoribus, *Ambrosio*, *Augustino*, *Hiero-*

onymo, *Cypriano* dissentire, cæteris præscribam legem, nè quis à me dissentiat. Nunc clarè voce testor, me velle jus hoc primum mihi ipsi integrum esse, deinde alios ad hoc studium provoco, atque invito, tantum abest ut deterream. Atque hæc fortassis non legerat *Leo*. Nam memini cum in colloquio quodam me graviter admoneret, ut testarer alicubi in Præfatione, me non hoc animo edidisse Novum Testamentum, quod nollem à *Græcorum* lectione usquam dissentiri, moxque respondissem jamdudum id mihi non semel testatum esse in prologis, aiebat sese præteritis præfationibus, ad rem properasse. Atqui si idem, inquam, faciant cæteri quod tu, quid retulerit fuisse testatum? Illud mihi videor meo jure sumpturus, neminem ante me vel plura, vel diligentius annotasse. Ut nè dicam interim quod in eo opere, non profiteor me quicquid est scitu dignum annotatum, sed ea duntaxat, quæ ad lectionis sinceritatem faciunt. Quod si cui videbitur, diversorum generum annotationes complecti, non continuo me vicerit, nisi in eodem argumento se præstiterit copiosior. Et tamen sic faveo piis studiis, ut non à *Leo* tantum, verum etiam ab omnibus vinci cupiam. Ad *Christi* gloriam, ad publicam utilitatem eorum, qui deamant sacras literas, hoc quicquid est laboris desudavi, cur repente mutatus inviderem iis, quorum gratiâ tantum vigiliarum exantlassent? Imò cur mihi ipsi invideam, si quis suo sumptu me velit docere vel plura, vel rectiora? Quæro quid hic est, quod vel mihi *Leo* indignetur, vel ego sim illi iniquior? Si non probat argumentum susceptum, cur ipse voluit in eodem argumento versari, & cum res fere tota pendeat à *Græca Latineque* linguæ peritiâ, cur mihi non concedat utriusque linguæ aliquanto, opinor, peritiori, quam ille sit, quod ipse sibi permittit, nuper *Græca* linguæ rudimentis initiatus, nec eo progressus adhuc in lingua *Latina*, ut mecum opinor, dedignetur uti jure communi? deinde cur mihi non permittat in Novo Testamento, qui sibi nihil non permittit in Veteri, idque nuper degustatis *Hebræorum* literis, præsertim cum à me sit tot probatorum exemplarium consensus, tot orthodoxorum auctoritas, ille præter hodie vulgatos *Hebræorum* codices, & lexica quædam, nullis penè præfidiis nitatur? Postremo cur mihi jus non sit hoc facere, hortante, & approbante *Leone Pontifice Maximo*, quod ipse sibi sumit auctoritate propria? Neque verò hæc dico, quod parum comprobem *Lei* industriam, sed quo declarem neutri causam esse, cur alteri vel invideat, vel indignetur. Etenim qui contendunt nefas esse quicquam immutare in vulgaris nostris codicibus, prorsus insaniunt, ut abundè docuimus in *Apologia*, quâ Novo Testamento præfati sumus. Sin quædam in opere meo non probat, quorsum opus erat hac belli specie, quorsum tot oblatratibus, tot susurris, tot sycophantiis, tot obtreptatibus epistolis? cum ego ultrò provocarim ad hoc officium, priusquam *Leo* attigisset *Græcæ* literas, aut suspicaret futurum etiam ut attingeret. Non sum tam impudens, ut factum improbem, ad quod provocavi, viam modumque facti, nullus opinor cordatus, aut gravis homo probaturus est, quando nec illi visus est hac in parte *Leo* æquum facere, cui nihil non æquum videri solet, quod bonis literis, & *Erasmo* adversetur. Quod si rectam rationem maluisset adhibere

adhibere in consilium, quam iram, aut odium, aut livorem, aut ambitionem, aut alium his similem affectum, neque me lassisset dux & organum factus sycophantis, qui nunc nescio quo fatali sydere regnant, & sibi gloriam peperisset, ut uberiores, ita etiam veriores. Primum enim, cum difficillimum sit prodesse, ledere facillimum, ab illo potius quam ab hoc debebat parandi nominis auguria sumere. Nunc cum audito *Lei* nomine, antehac obscuro, rogabunt hospites, quid hominis est *Leo* iste? Respondebitur, is qui primus omnium extitit, Erasmus mastix. Ut ingeniosus, ita plausibilis est novum aliquod opus gignere, quam in alienis libris ingeniosum ac doctulum velle videri: praeclarus est autorem esse novi cuiuspiam operis, quam in alienis operibus *Momum* quendam agere, etiam si *Momus* reprehendit duratatur, non etiam calumniatur, liber verius, quam contumeliosus. Quis autem ferat eum convivam, qui in epulo accumbens magnam curam gravique sumptu apparato, dissimulet si quid lautum sit, ac tantum degustatis omnibus, damnet & exprobrat convivoribus, si quid deprehenderit, quod parum palato respondeat? Quanto civilius sit convivoribus illum vicissim domi suae lautioribus epulis accipere. Proinde si rem ingenuam, si *Christiana* lenitate gessisset, nemo probus non probasset hominis industriam. Egissem & ipse gratias, ac laudibus applausissem. Jam si vel ingenii vis, vel ætatis calor ad bellum pertraxit, proximum erat, ingenuum bellum gerere: virtute, non technis: viribus, non insidiis: aperto Marte, non dolis. Qui eadem, incendium, qui internecionem moliantur hosti, prius, missis fecialibus expostulant, rem repetunt, condiciones prescribunt, quæ si præstentur, arma non recusant deponere. At *Leo* coram amicis nulli cessurum professus, subito factus est inimicus, nec latus unquam, nec expostulatione facta. Immo cur in odium mei factus est amicissimus iis, de quibus antea pessime & loquebatur, & sentiebat? Id si inficiabitur, est in promptu quo possit redargui. Deinde cur in præsentem mutus, in procul absentem ferox, ac formidabilis esse coepit? cur captato etiam tempore ad ledendum magis accommodo, cum sciret hic exulceratam rem, ob quorundam conspirationem, in eo ulcere, velut unguis extitit, ac ceu noxius humor buboni sese adiunxit? Cuique, cerneret linguæ morbum apud nostrates *ἐνδύειν*, cur primus impulit *Dodonæum* lebetem amicis nemini cessurus, princeps & auctor tinnitus perpetuam reciprocatione in orbem obambulatori? Cur veterem editionem calumniatus est, cum sciret me novam emittere? Aberam hac de causa *Basilea*. Nunciabar, ut eram, ægrotus, fortasse rumor, ut solet, rem auxit, & mortuum esse sparserat. Hic subito fortis *Leo* totam hanc regionem, ac suam *Angliam* sexcentis illis locis implebat. Quod si hac simplici animo facta sunt, cur reverso non exhibuit, quod sine fine jactat apud omnes? Si me mihi voluit ostendere (sic enim ille loquitur) cur uni non sit legendi copia? Si sibi scripsit, cur in tot exemplaria propagatus liber, per multas etiam provincias volitat inter manus conjuratorum, apud quos esse tantum fidei demiror in re sycophantica, cum hodie vix usquam reperias, qui in re quamlibet honesta fidem præstet. Si scripsit omnibus, cur non edit? Si decrevit premere, cur sic ubique jactat, cur tam

A multis impartit: denique cur retexit toties, ac recudit? Si verum erat quod antea prædicabat, nihil esse cui posset responderi, cur non vel in pauculis locis ausus est periculum facere? Cur nunc à seipso in multis dissentit? Si fudit libro suo, cur totus est in hoc, nec veniat in manus meas? Si diffidit, cur tot fumos ubique spargit? Si cupit edere, cur tam anxie celat? Cur non utitur conditione toties delatâ? Cur quiritatur apud suos, quod ad editionem provocem? Quid sibi vult ista perplexa inconstantia, *Volo, nolo, nolo, volo*? Si simplici, puroque animo hac fiunt, cur iis potissimum ostendit, quos novit mihi malè velle? Quibus hic non videtur ob aliud bene velle, nisi quod mihi malè volunt. Cur his solis negat, quos scit mihi certos amicos esse? Sic enim ipse mihi percontanti, cur *Thomas Moro* non faceret copiam sui libri, respondit, cum mihi synceriter amicum esse. Et tamen est is amicus communis, licet *Leo* *ἐμπάτει* quoque, in quo videlicet ille *παροικῆται*. Adeo satis idonea causa visa est ille negandi, quod mihi ex animo esset amicus. Sed interim locupletat, & emendat opus suum. Non improbo, sed interim quod verum est, ingenuè fateatur. Nè fingat se premere in gratiam meam, quod in suum commodum differt. Nè simulet se à me provocatum ad edendum cogi, cum ipse id facere gestiat? Sed interim tamen non perspicit, quod dum auget opus suum, imminuit operis gloriam. Si statim edidisset satis jactatum opus, nemo non credidisset rem ipsius *Marte* gestam. Nunc periculum est, nè plerique clamitent, prodire cornicem *Æsopicam*, plymis alienis sese venditatem, ut etiam si quid præstiterit, minima gloriæ portio sit ad ipsum reditura. Jam mihi vide quæso te, quam nec illic sibi rectè consulit. Expectat ut casus aliquis me tollat è medio. Quid? An vir fortis tum demum prodibit in aciem? & opima spolia feret? ovationem ac triumphum ager? ac non metuit potius nè, quod est turpissimum, dicatur & ipse cum larvis luctari? Quid unquam laudis retulit è *ἐσχάτῃ νικητικῇ*? Sed esto, maluit ille tuxam quam gloriosam victoriam. At vereor, nè hoc quoque in diversum illi cadat. Nec enim dubito, quin pro uno *Erasmio* plures sint exorturi, qui *Leo* respondeant inclementius, quam ego fuerim responsurus, qui tot contumeliis hinc atque hinc laceffitus, pondum ab instituto vetere potui depelli, quo decretum est non committere, ut quisquam meis scriptis fiat ater, etiam si non defuerit, qui me libris editis petulantissime prosciderint. Ab iis repertum est novum genus libelli famosi. Conspiratum est agminatim ab iis, qui se devoverunt diis manibus, ni funditus perdant & bonas literas & veterem Theologiam, ut nusquam non blaterent in *Erasmum*, in compositionibus, in foris, in conciliabulis, in pharmacopoliis, in curribus, in constrinis, in fornicibus, in privatis, ac publicis lectionibus, in scholasticis diatribis, in sacris concionibus, in arcanis colloquiis, in secretis admissorum confessionibus, in bibliopoliis, in tabernis pauperum, in aulis divitum, in palatiis regum, apud supersticiosos senes, apud crassos Midas, apud indoctam plebeculam, apud stultas mulierculas, per quas, serpentis illius exemplo, aditum sibi parant ad fallendos viros, nusquam non penetrantes, nihil non mentientes, quo me videlicet de omnibus bene merentem in publicum

publicum odium vocent. Ad hoc sanctum negotium alant suos emissarios, non minus diligenter instructos ad inficiendos animos simplicium, & imperitorum, & constabiliendum regnum diaboli, quam *Christus* suos discipulos instruxerat ad predicandum regnum Dei. Ad hoc munus Evangelicum, Evangelicis viris potissimum sunt uti, quos hodie mundus simul & mendicos alit, & tolerat tyrannos. Quod ego sane nolim in communem ullius ordinis invidiam rapi, sed in eos duntaxat recidere, qui sibi tyrannidem quandam usurpantes, opprimunt bonos, ac mansuetudine *Christiani* praeditos. Asciscunt & auxiliares copias eorum, qui vel frusto panis ad quodvis facinus conducere possunt. Quem non subornarunt ad agendam hanc fabulam? Cujus ingenio aut morbo non fuit abuti? Et hujus fabulae sunt autores, qui de facienda pecuniae jactura tam superstitione disputant, nec diffidentur graviores esse jacturam ereptae famae, quam pecuniae. Si quis ausus mutare in Iohannis Theologos, si quis in *Carmelitanos*, aut *Dominicanorum* superstitionem teneat verbum jacere, protinus caelum terrae commiscunt. Vociferantur periclitari ecclesiam *Christi*, superos atque inferos inclamant. Ipsi cum tanta malitia, tanta pertinacia, tanta conspiratione mentiantur adversus eum, qui fludet omnibus proteffe, ledere neminem, sanctuli videlicet sibi videntur, & pii. In famosum libellum capitalis est actio. Isti saltem sibi conscii, non dubitant protinus illotis animis, ad sacrosanctam *Christi* mensam accedere. Et fasis esse credunt, si suis viciis utcumque blandiantur. Quasi vero desit ficiis, & patricidia, quo sibi sua facinora utcumque excusent. Age confiteamur, si videtur, quantum hominum scelus absit à libello famoso, aut etiam ab homicidio. Quisquis autem est famosi libelli, primum unum hominem scelere contaminat, isti tot facinus auctores alienae infamiae, quot hominum linguas inficiunt, & infectis abutuntur. Ille suo periculo scribit, hii quoniam praetextant sanctimoniam, laudem etiam sibi venantur ex maleficio. Ille quoniam palam profertur hostem, in totum sese sibi fidem abrogat, isti cultu venerandi, in locis sacris, pro doctrina *Christi* spargunt venena linguarum in immensitatem. Ad hanc libello famoso, etiam incertus est autor, tamen quoniam certa crimina obicit, responderi potest, quod à Caesaribus aliquot etiam factitatum legimus. Hii quoniam & multi, & sparsim, & fere clanculum obesse, nescitis quid cui respondeas, & vulnus sentis, nec licet auctorem vulneris deprehendere. Quod si quando deprehenduntur, ibi in promptu est status inficialis, etiam si rhetoricen nunquam didicerunt, *Non dixi, non ista dixi, secum relatum est quia dixi*. Jam ut maxime deprehendas omnia, quis possit cum tam multis deligare? Quid quod vix ullus libellus tam late spargi potest, quam istorum calumniarum, qui sic per orbem terrarum obambulant, ut olim non acus Apostoli, quibus nullus est thalamus tam absconditus, in quem non penetrare, qui non auster permixti sunt toti mundo, quam sanguis & succus per corpus universum diffusum. Quid quod infamiae libellum, nonnunquam excusat necessitas, nimirum ubi retinetur tyrannus, quem oburgare nulli sit tutum. Isti vociferantur in eum, qui cunctis obvis, & exposuit paratus est omnibus rationem reddere. Nihil,

A. eniqua charius est, quam sua vita. Et tamen bonis viris, hac quoque charior est fama, qui vitam elipi patiuntur, famam eripi non sinunt. Hanc igitur qui destituta malitia eripit, noverit nocentior est ficiario aut etiam venefico? Sceleratissimum homicidii genus est, venenum in lingua non in pyride circumferre. His injuriis cum haecenus nunquam percelli cuiverim, ut obliviscerem modestiae *Christiani*: Ibo ne ad hoc quidem, ut de studiis bene mereri desinere, non erat quod vereretur. *Leno*, etiam si quid scripserit procacius, aut juvenilius. Jam istarum rerum non sum insibilis & pulchrius, ac me etiam fortius auditor alienam perulanciam ferre, quam referre. Nec interea desunt tamen, qui mihi procacitatis morbum conentur impingere, quod alicubi attingam commones hominum mores, quod à probis, ac receptis auctoribus alicubi differam, quod cum *Socrato* quondam rejiciam. Si differre contumelia est, quis unquam scripserit, qui non alicubi differat à ceteris? Si contumelia est taxare in genere mortalium vicia, cur in publicis concionibus depingant, & evulgant avarorum flagitiorum mysteria? quod à me tamen nusquam est factum. Porro scitis videor *Stomachum* or, expendere de curis, unde *Stomachus* ille nasceretur. Savi in *Tarum Aem*, sed pietati datur quod savi. *Pallens* occisi balneum, vixit nativam *Aura* clementiam. Videbam sacrosanctos ecclesiae doctores, partim pro antiquis, & obsoletis haberi, haberi depravatos, confusos, confusos: Videbam conjugatam doctrinam penè obrotam commentationibus hominum, & hujus libros mendacum veribus, ac avaris obfatos. Nimirum hic pietas, non ingenium me vehementer fecit. At tam profundo *Lehergo* non poterat leni placidaque voce mandus expergeri. Si quid igitur hic *Stomachus* sum, non admodum me puniet. Ubi vero videor immoderata incanduisse, quoties privatus injuria à me depello? Nihil hoc amico praedico esse, quam istorum admittis, qui ad *Christi* injuriam lenes & placidi, tantum non insaniant, si de privato sacro, si de gloria vel universali detrahant. Hae pluribus ad te scripsi, ut hac epistola, seu chypeo quopiam, impudentissimas istorum nuntias facile propulses. Sed quis tandem erit istiusmodi sycophantiarum aut modus, aut finis, aut pudor? Quando desinem huc extorere nimium sortanda sua repallulare capita? Quis novum demon, quae *Artem*, quo multo genit per hanc inveit *Christi* studium? Nam mihi plane videtur fatale quoddam esse malum, quod tam late grassetur. Dicam *Athen*, quae paulo ante Principes ac populos, implis bellorum nominibus miscebat, sese vertisse ad studium existit. Bellum inter eruditos penè perniciosa lingua & calamis, quam haecenus inter Principes bellatum est ferro. Et o Deum immortalem! ubi interim Musae sorores? Ubi harum sodales simplices Gratiae? Parum erat, si hoc hae profanas duntaxat discipulas corripuisset. In ipsas etiam inveit litteras, quae nos sola poterant docere *Christi* concordiam, quae nostros animos ab omni cupiditatum tumultu tranquillare. Hic unicus portus nobis erat refugium, in quem nos ab hisce rerum humanarum undis ac tempestatibus recipere. Quis nescit quam variis malis tota hominis vita sit obnoxia? Ab his quo nonnunquam refocillari

refocillari liceret, patebat nobis divina scriptura paradisi. Hic dabatur per amena virentia repare ociosis. Hic è purissimis fontibus, lassipetioris zellus refrigerare. Hic aura liberiore respirare, hic dulcissimos animi fructus undelibet decerpere. Hic gratissimos flosculos ungui spiritu demerere. Sed unde serpens ille noxius, huc etiam irrepsit, ac felicissimum ociurn, vento discordia corruptit? Quis salubribus herbis, noxium aconitum admiscuit? Quis limpidissimas scatebras, malo toxico viciavit? Quis salutiferas arbores, letalibus sorbis adulteravit? Procharitate, pro modestia, pro lenitate, pro candore (*christiano*), livor, odium, ira, contentio, ambitio, studia temperant. At interim ubi purus ille & Evangelicus oculus, ubi iudicat livor? Ubi charitas, cur de malis etiam bene mereri studet, quando dictaturam gerente odio, qui bene merentur pro officio reportant maleficiam? Quis sano iudicio locus est, ubi bilis dictat, exequitur furor, urget temeritas, absolvit cecitas? Porro quis malorum finis, ubi lirem ex lite ferit, malum è malo propagat contentio? Quomodo vincet veritas, ubi summam rerum versat ambitio? Quid autem rectè dictum erit illi, qui iratus, qui invidens, qui corruptus hoc animo librum sumit in manum, ut venetur, quod carpat? Immo qui præjudicans sibi, prius damnavit quam legeret. Et video rem planè à conspiratis, ac devotis, immò plusquam gladiatoris animis geri. Itaque penè in animo est, absolutis *Paraphrasibus in Paulum*, quod aspirante *Christo*, facturus sum his hybernis mensibus, in posterum mihi canere & Musis, imò *Christo* magis. Descendat alius qui volet in arenam, ego cum huiusmodi monstris, satis mihi videor ludatus. Expedit nonnunquam deplorare malitiam cedere, cum nec officii fructus est ullus, & irritati mali, gravius laedunt. Sed nos querelæ finem faciamus oportet, cum illi suæ velania nullum faciant finem. Illa querela iustissima mihi tecum communis est, quod mors ademit *Joannem Colerum*, mihi sincerissimum amicum, tibi singularem patronum, præceptorem ac potius parentem. O verum Theologum! ô mirum Evangelicæ doctrinæ præconem! Quanto studio vir ille imbiberat philosophiam *Christi*! quam avidè hauserat pectus, ac spiritum divi *Pauli*! Ut cælesti doctrinæ, totius vitæ puritate respondit! Quot annos ille gratis populum decuit, & hoc suum *Paulum* referens? Nunquam mihi tam familiare, aut non scripseram cum illo colloquium fuit, quin ab eo discederem melior, aut certè minus malus. Quo magis tibi *Lupse* adnitendum, ut tantum præceptorem, qui cum tot annos domesticam consuetudinem egeris, & eruditione reaseras, & pietate. Bene vale. *Levani* Natali S. *Lucia*. Anno M.D.XIX.

Erasmus Rot. Polydoro Vergilio S. D.

Epist. 3. **O** Te hominem inclementem, cui parum est visum quod *Edvardus Lem* me Novi Testamenti recogniti gloriâ spoliasset, nisi tu bonam laudis partem ex *Adagiorum* opere debita pergeres adimere. Nam id multis verbis agere videris in præfatione, quâ librum semipaganum ac semichristianum lectori commendas, cuius ego successibus adeo non invideo, ut cum *Joannes Probenius* ab excudendo vehementer abhorretet, ego

A compulerim verius quam impulerim, ut opus quam nitidissimis formulis chartisque daret in lucem. In tantum enim abest mihi *Polydoro*, ut tuo nomini, tuisque studiis invidiam, ut ob veterem inter nos actam vitæ consuetudinem, & adamantam ingenitui festivitatem, vix alii faveam æquè. Sed inclementius est etiam, quod huius argumenti primum apud *Latinos* tractari, laudem tibi vendicas, ut mihi coneris cenodoxias simul & livoris suspicionem impingere: cum vix alius sit, qui vel candidius vel impensius faveat bonarum literarum cultoribus, a quibus etiam obscurari voluptari est. Adeo non hoc molior, ut cuiusquam officium nomini. Porro tu mihi sic charuses, ut haud dubitaturus sim vel de meo largiri plus gloria, quam tu quereris me mihi præter jus vendicare. Ceterum quod in prima editione, nulla sit facta *Polydori* mentio, mirum esse non debet, et in id tempus nullus adhuc mihi notus esset *Polydorus*, præter eum quem in Tragediis *Polynestor* obtruncat, & auto vi potitur. Atqui hic me putas *Lucem*, negans esse verum simile, quod aio cum præfatio *Matthiæ Schureri* tectetur, antequam meum *Adagiorum* libellum excuderet, se tantum formulis excessisse. Quid scripserit *Schurerius* nescio, illud negari non potest, libellum *Adagiorum* meum decem annis excusum fuisse *Lucetia*, per *Joannem Philippum*, priusquam *Schureri* nomen audissem. Quanquam quid hoc ad rem pertinet? Etenim cum ille nec tuum libellum prius excuderit, nec meum, nimirum hæc ratio non magis arguit, uter nostrum alterum præcesserit, quam juxta proverbium, in albo lapide a nullis alba. Et tamen cum inter prandendum olim incidisset inter nos hæc de re cavillatio, demonstravi, unde posses elenchum petere, videlicet inde, unde ipse me comperissem antevernisse, duptaxat editione. Cum adhuc uterque alteri esset ignoti, jam annis aliquot meus ille, qualis qualis est, libellus terebatur studiosæ juventutis manibus, cum me pestilentia non solum *Lucetia*, verum etiam *Colonia* constanter faviens, compulset *Lovanium* profugere. A quo quidem loco tametsi perquam amano, cur animus meus seu fatali quodam præiugio semper abhorruerit nunc demum intelligo. Hic *Lucas* quidam *Santomasa*, Theologus, mihi dum illic agerem satis familiaris congero, non aliam opinor ob causam iniquior nostris studiis, nisi quod ipse multis annis parum feliciter lacerasset Musas iratas, rumorem late sparserat, inter conbibones tuos, me corniculæ exemplo convellere me plemis alienis, jam olim *Polydorum* quendam eleganter hoc argumentum tractasse, me nihil aliud esse quam plagiarium, ac simium illius. Hæc cum accepissem & quid esset rei prius ignorarem, dedi negotium juvenibus aliquot, qui librum perquirerent *Vergilii Polydori*. Cum nusquam prostaret, nondum enim, opinor, deportatus erat ex *Italia*, tandem mihi casu repertus est in Bibliotheca clarissimi viri *Hieronymi Rusidii*, nam is, ut erat omnium librorum emacissimus, ex *Italia* secum deulerat. Cavillus inopinatæ prædæ, conféro diem & annum, quem ex more solent annotare typographi. Nam meus absente me excusus est *Lucetia*. Eum comperio exisse ex officina *Joannis Philippi*. Anno M.D. die Junii XV. cuemadmodum testatur epistola *Fausti*, quam typographus ab illo extorserat ad operis commendatio-

commendationem, quam tamen ante librum ab-
solutum scriptam oportuit, tuum exisse in Italia
tribus mensibus serius. Quod si quis proferat edi-
tionem antiquiorem eâ, quam nobis dedit *Jean-
nes Philippus*, id quod scio neminem facturum, non
erit tamen causa cur me quisquam insimulet furti
aut plagii. Nam fieri potuit, id quod plane credi-
derim accidisse, ut cum eadem res eodem ferme
tempore utrique veniret in mentem, neque tu de
Erasmo, neque ego de *Polydoro* somniarim. Itaque si
quid est laudis ex invento argumento, uterque sibi
possit vindicare, citra alterius injuriam. Hæc quæ
a me joco dicta sunt in convivio, nam te plane cre-
debam jocari, tuum erat serio conferre primam
editionem tui libelli, cum prima mæ, priusquam
hæc præfatione insimulares amicam & simplicem,
& tuo nomini faventem, livoris simul & plagii.
Sed age finge tuam editionem antevertisse, finge
me non latuisse, finge me tam avidum gloriæ, ut
amicum non verè compilare, quæso quid laudis
erat argumentum invenisse? Neque enim nos gigi-
mus proverbialia, sed recensemus. Artis Medicæ,
Astrologiæ repertoriis multum gloriæ tribuitur,
quantulum autem laudis debetur ei, qui e publicis
præcis pauculos flosculos, nulli non obvios decer-
pserit, & in calathum conjecerit? In tractando for-
tasse non nihil est laudis, in colligendo perpessillum
est gloriæ. Quod si qua est, ea *Græci* debetur, qui
multis ante nos seculis paræmiologias nobis reli-
querunt. Præterea cum tua ex autoribus vulga-
tissimis collegisses, cur tui mihi potius citandus e-
ras, quam illi e quorum fontibus haurerant, quos
tu potissimum sequeris. *Bernardum* nusquam cito,
Petritium cito, quod is quoddam auctor legis-
set, mihi nondum lectos. Jam accipe & aliud ar-
gumentum, si tua legissem, tantus plagiarium nul-
lum tuorum prætermissem. Nunc in tuis erant
quædam non aspernanda, quæ in meis non erant.
Jam verò quod scribis me præter multitudinem
nihil addidisse, non satis intelligo, quid tibi velis,
in prima editione enumerabantur adagia sermō
octingenta, cum tu citra ducenta confisteres. Nec
unquam auxi minuta illa collectanea, nisi semel,
anno M. D. VI. cum *Lotaria* adornarem iter in
Italiam. Nam ad preces amici *Badii* parens rursus
edere, adjeci proverbialia plus minus viginti,
idque ex æervo multorum, quem paraveram in
Venetam editionem. Ac tua rursus eodem anno
sunt excusa *Mediolani* per *Jannem Anglum*.
Porro in editione *Aldina*, cum *Chiliadas* ali-
quot adferam, non video cur debeat contemni
multitudo, præsertim in eo argumento, quod
potissimum constat indutria colligendi, præser-
tim cum pleraque contraxerim, aut e *Græcorum*
fontibus, aut e scriptoribus, non tam vulgo pro-
pitis, quam est *Perotus*, aut *Bernardus*? Cæterum
an in tractando, nihilo te sim superior, alii judi-
cent. Ego cupiam sic efflorescere literas, ut me à
tergo relinquunt omnes, non modo *Polydorus*. Ve-
rum hæc cum manifestiora sunt, quam ut negari
queant, ubi nam est ista veritas, quam in præfa-
tione scribis procul etminere? quæque fretus boni
consulis, quod ego callidus dissimulatus conatus
sim in gloriæ tuæ possessionem irrepere? Sic te amo
mi *Polydore*, sic tuæ gloriæ faveo, ut non graver
vel dimidium totius laudis tibi largiri, siquidem
hoc tibi foret usque adeo cordi, nisi sic tibi vin-
dicares, ut nec tu mihi sis gratiam habiturus, &

A ego non candidus in amicum, sed alienæ gloriæ
furunculus viderer posteritati, si tamen hæc le-
ger posteritas. Utinam omnes eruditorum centu-
riæ sic faverent operi tuo, quemadmodum nos fa-
vemus. Mihi certè multa arriserunt, præsertim in
opere de veterum inventoribus. Vel hinc collige
licet, quam non fuerimus iniqui tuo libro. *Fre-
dericus*, ut dictum est, abhorrentem ab editione
perpuli. Præfationem tuam, quæ me iugillas, ad
me miserant, velut execrandam. Remitti jussique,
B ut bonâ fide, sicut abs te fuerat descripta, excude-
ratur: deleverant mentionem *Leii*, quam tu de illo
sanè quam honorificam facis. Jussi ut reponerent.
Utrum hæc sunt faventis an non? Non eget tua
prudencia meo consilio. Tamen illud tibi suase-
rim, mi *Polydore*, ut posthac in edendis lucubra-
tionibus tuis *Thomam Morum*, *Cuthbertum Tou-
shallum*, *Thomam Linacrum*, *Guiljelmum Latam-
rum*, homines verè doctos & amicos adhibeas in
consilium. Bene vale doctissime *Polydore*, ac rem-
C literariam strenuè adjuva. *Levanii* X. Calendas
Januarii. Anno M. D. XXI.

Erasmus Stanislas Episc. Olomucensis S. D.

M Iro quodam affectu prosequerbar germa- *Episc. 4.*
num tuum *Turzonem* Episcopum *Ura-
slaviensem*, illius literis amantissimis ad amicitiam
provocatus, quam neuter alterum in vita vidisset,
imò quam ille nostram imaginem conspexisset in
meis lucubrationibus, ac vicissim mihi sui pecto-
ris ideam in tuis atque alteris literis expressisset.
Quo mihi fuit acerbior ejus viri mors, non tan-
tum ob id, quod ipse tantum patronum & amicum
amississet, etiam si nullam ego jacturam in rebus
humanis graviorem esse judico, quam amici pro-
bi, verum multo magis, quod tantum ornamen-
tum ecclesiæ mors præmatura terris eripuisset. Ut
olim πολλοὶ μὲν τερπικροῖσι, ταῦτι δὲ τι βαλχῶν, ita
hæc temporibus non omnes Episcopi sunt, qui
mitras gerunt. Atqui hinc certissima spes est fore,
E ut floreat *Christi* regnum, quod quotidianis votis
ut adveniat optamus omnes, si viri tui similes,
non solum majorum imaginibus, verum etiam
Christi doctibus insignes, ad moti gubernaculis ec-
clesiæ, quicquid habent vel fortunæ vel digni-
tatis, vel ingenii, id omne conferant in commoda
gregis concediti, & in lucrum ejus, cui reddituri
sunt omnes rationem. Hunc macrorem mihi si
non ademit, certè leniit tuæ celsitudinis epistola,
F quæ declarat te velut alterum *Turzonem* doctri-
næ morumque similitudine verè germanum, fra-
tri demortuo in *Erasmi* amandi vices successisse.
Lator utunque futura damni, sed utinam con-
tigisset eam possessionem longè preciosissimam
conduplicari, ut nec tu fratrem optimum deside-
rares, & ego pro uno patrono duobus fruerer.
Primus illius obitum obnunciavit *Bruxellæ* *Hie-
roslavi* *Lascamus Polonorum* Legatus: Aegrè cre-
debam, licet affirmanti. Mox *Zanderus* præpo-
G situs *Uraislaviensis* mihi reddidit animum, con-
firmans se ex amicorum literis certò scire *Tur-
zonem* convalescere. Sed idem paulo post diversis
acceptis literis, ex falso gaudio me in verum ac-
certum luctum conjecit. Sed hæc est, non ig-
nora jam factorum invidia, quæ pulcherrima quæ-
que tantum ostendunt terris, deterioribus ad tæ-
dium usque relictis. Quod operam suam mihi
tam

tam propense offert tua benignitas, magis convenit, ut meam tibi offeram, tantulus cliens patrono tanto. Favorem ac studium amplector: quo mihi nunc sic opus est, ut nunquam alias æquè, adversum quosdam odiosè conjuratos in bonas literas, & repullulare gestientem veterem illam ac germanam Theologiam. Quorum tanta est improbitas, ut me nonnunquam mearum vigiliarum propemodum perniteat. Velium mihi multis modis optatissimum, nondum videre licuit. Is epistolam reliquit apud amicos, munusculum, quod animi in me tui pignus esse voluisti, ipse traditurus, quum dabitur congrédi. Pro sacris tuis manibus, epistolam sæpius exosculatus sum, tua manu, ut testaris, descriptam. *Christus* opt. max. celsitudinem tuam nobis servet incolumem.

Erasmus Rot. Guilielmo Taleo suo S. D.

Epist. 5. **Q**uando defines queri, me tuum nomen è *Guilielmorum* catalogo submovisse? Quantumvis abest à catalogo *Taleo*, certè ab animo nunquam absuit. Monumentum amoris in me tui, quoquo me confero mecum circumfero. Et minam aliquando contingat ad veterem illam redire vitæ consuetudinem, & quam *Ferraria* primum sumus auspicati, mox apud *Britannos* renovavimus, feliciter consummemus. Utinam casus aliquis, tuo quidem bono, in hanc nostram *Brabantiam* te propellat. Est *Leuani* exilium, quod vel *Italico* quondam adamato præferas: non æmulum modo, verumetiam salubre. Nusquam studetur quietius. Nec alibi felicior ingeniorum proventus. Nusquam professorum major aut paratior copia. Hæc commoda si te hoc non pelliciunt, certè tanti est pestem *Britannicam* effugere, quæ ut audio, isthuc parit nemini. Bene vale. *Brugie* Idus Augusti, Anno M. D. XXI.

Erasmus Roterodamus Nicolao Everardo, Hollandiæ Præsidi S. D.

Epist. 6. **S**i patriæ pietas apud me parum valeret, tamen vel tui unius charitas me facillè posset, non dicam in *Hollandiam*, sed ad quamlibet procul semotam pertrahere regionem. Sed jam diu itormentem, ac subinde profectiorem adornantem, semper aliquid exortum novæ remoræ non finit hinc avelli. Neque enim consilium est, insulam istam alias adire quam æstivis mensibus. At æstas apud vos adeo brevis est, ut aliquando nulla sit, priusque sentiamus eam abire quam senserimus advenisse. Nunquam æquè mihi compertum fuit nos cælo vivere, potius quam cibus. Toram hanc æstatem rusticatus sum, nec unquam quicquam cessit felicius. Tanto redditus sum vegetior hoc cælo puriore, ut alium esse dicas. Neque tamen minus faveo meæ *Hollandiæ*, quod tam malè conveniat cum cælo. Imò miram quandam animo perlentio voluptatem, quum animadverto illam cæteris rebus uberem, præclaris etiam ac posteritatis memoriâ dignis ingeniis ditescere. Quoties enim illi sum gratulatus *Martinum Dorpium*, qui nostratum Theologorum unus, scholasticam Theologiam, ceteris melioris literaturæ peritiâ, qui solidam sapientiam, cum verâ eloquentiâ conjunxisset? At his diebus nos invisit *Hermanus Lethmanus* patriâ *Gandavum*, qui nisi sal-

Alor, *Dorpium*, aut æquabit, aut vincet etiam, nisi quod *Dorpius* assiduo studio scriptum et quotidie vincit. *Hermanus* quum ænequam stadium Theologicum ingrederetur, feliciter esset auspicatus *Græcarum* ac bonarum, ut vocant, literarum notitiam, ita se gessit in hoc cursu *Serbonica* Theologiæ, ut omnium punctis primas meruerit, idque in ea schola, quæ sine controversia, in hoc studiorum genere semper primas tenuit. Neque verò tantum est instructus argutiis illis quibus in scholis velitantur, nihil consiliorum, nihil historiarum, nihil veterum Theologorum non excussit, atque adeo habet in promptu. Ingenium velox, ac rapidum, discendi aviditas inexplebilis, iudicium præiens & expeditum, quodque in hoc genere rarum est, nihil habet arrogantiz, nihil bilis, nihil supercilii. Mira comitas, mira modestia. Audit patienter quoslibet. Cedit etiam inferioribus. Plerique ubi metam illam *Serbonicam* contigerunt, perinde quasi jam defuncti sint omni studio, in otium sese recipiunt, aut neglectis libris, sacerdotiis accumulandis invigilant. Hic tanta cum laude Theologiæ lauream assequutus, tam avidè versatur in evolvendis optimis autoribus, quasi non dimissus à studio, sed nunc demum admissus sit ad seria studia. Sic autem amplectitur has humaniores literas, ut suæ professionis tamen non sit defector. Proinde me quidem magna quædam spes habet, aut hunc, aut neminem fore, qui veterem ac novam eruditionem sic misceat ac temperet, ut utriusque generis sodalibus abundè satisfiat. Siquidem annum vix attingit trigessimum. Et est corporis valetudo prospera, quæ hoc magis pollicetur vivacitatem, quod ipse victus sit temperatissimi. Si tamen hoc homini perpetuo licebit apud *Hollandos*. Neque dubito quin huic similes, complures sint exspituri, si modo hæc regio didicerit habere honorem eximius ingenii, & intellexerit, quanto veriorum, ac vivaciorem gloriam sit hinc latura. Non tibi commendo *Hermanum*. Non enim dubito quin tibi notior sit quam mihi, neque me præterit, quo studio soleas ejusmodi prosequi, tantum rogo, ut etiam & reliquis *Hollandiæ* nostræ proceribus commendare studeas. Sic citius sibi parabit opinionem apud universos, si primorum suffragiis commendabitur, & eorum iudicio probabitur, qui apud omnes sunt probatissimi. Ipse quidem non ambit gloriam, sed hoc magis promeretur. Et ad publicam utilitatem pertinet, ut de viris optimis optime sentiat & populus. Satis feliciter ubique gliscebant bona studia, quamlibet obstrepentibus ranis, nisi *Lutherana* tragedia exorta turbasset omnia. Et quasi hoc parum sit mali, vereor ne, nisi Deus aliquis *Antipater* hos indices gliscentes bellorum tumultus componat, non turbemur modo, verumetiam extinguantur. Totus orbis *Christianus*, velut in duo divisus, exitiabili bello inter sese committitur. Duo Principes, ut summi ita juvenes, magisque animi magnitudine feroces, quam usu rerum callidi, devotis animis, alter in alterius perniciem impingentes, orbem secum in fatâ trahunt, atque interim ô Deum immortalem, ubi *Romani* Pontificis autoritas? Ea quum quæsus regnum commendatur, potest & angelis & demonibus imperare, hic nihil potest apud filios suos atam pernicioso bello coercendos? Ubi nunc isti nimium

minum vocales ecclesiasticæ? Hic aut linguam non habent, aut habet adulatricem. Fortassis olim dicit *Carolus* noster, *Non putaræ bellum rem esse tam pestiferam*. Sed hoc dictum nimio nobis constabit. Cæterum nos his in rebus nihil aliud possumus, quam à superis optare meliora. Si nostra aula decem haberet tui similes, melius cum rebus humanis ageretur. Sed ut ad studiorum causam redeam, posteaquam *Lutheranum* negotium confectum est, quod utinam rectè confectum sit, eò redant unde ceperant. Palàm in concionibus & lectionibus publicis damnant linguas ac politiores literas. in *Erasmum* nominatim magnis conviciis debacchantur quidam. Nec video profectò, quid sibi proposuerint. Etenim si hoc agunt, ut populus intelligat in istis ordinibus esse homines impudenter maledicos, hoc jam persuasius est populo, quam ut ipsis expediat. Sin illud agunt, ut juvenes à bonis literis alienos, ad suæ theologiæ studium allectent, non poterant eos magis deterere, quam hujusmodi moribus. *Lucretia*, *Cantabrigia*que sic floret Theologiæ studiū, ut nunquam aliàs æquæ. Quid in causa? Nimirum quod sese accommodant seculo aliò se flectenti, quod has meliores literas vel vi irrumpere conantes, non repellunt ut hostes, sed ut hospites comiter amplectuntur. Quòd *Leuani* frigent theologorum scholæ, nam hoc queruntur quidam, mihi non possint imputare, qui neminem unquam verbo sim dehortatus. Sed paucorum rabiosa pariter atque indocta maledicentia, probos animos alienat. Porro quod à paucis sit, omnibus imputat vulgus, quum videat hæc toties tam impunè fieri, quum tantas excitarint tragœdias ob unam voculam à *Græcæ* linguæ professore dictam, quæ tamen ad nullius contumeliam pertinebat. Vehementer probo, quod maledicis libellis opposuerint Cæsaris edictum, etiamsi nullo istorum queritur de libellis plus quam famosis, quos ut audio subinde novos *Colonna* profert *Peffercornum*, neque clàm est quorum impulsu id faciat. At oportebat eadem operâ linguis hujusmodi, sceleratioribus etiam quam sint libelli famosi, Cæsaris edictum aliquod opponere. Alioqui præclare cum bonis viris agitur, si talibus scurris, quibus præter impudentiam & linguam maledicam nihil est, impune erit publicitatis incescere famam alienam, & alia fas non erit libris editis, quæ licet, suæ famæ patrocinari. Indignantur si quis in epistola queratur apud amicum, quod ipsi publicè designant apud populum. Equidem cupiam sic tueri tunc ut alios non lædam, sed si quis sic hominem impetret, ut suam vitam tueri non possit, nisi vitam adimat impetenti, leges hoc illi imputant qui causam dedit. Dices, in jus voca. Quò tandem? Nec Principem nec Episcopum agnoscent judicem. Pseudomonachi, quorum libidine res temperantur, sic se gerunt, ut ab his subornari videantur. Priores aut favent, aut in hos jus non habent. Quærendus igitur illorum vicarius, ut vocant. Atque interim is qui hodie debacchatus est apud populum, alibi prandeat. Proinde his rebus freti scurræ, nihil non audent. Vix credas, quam his factis suis alienant à se multitudinem omnem, sed præcipuè primarios cordatosque viros. Hoc ubi sentiunt, mihi videlicet imputant malum quod ipsi sibi suo jumento accersierunt. Ego tumultus istorum vel ridere possum, tantum

A doleo culpâ hominum malè audire theologiæ, malo fermento vitari studiorum dulcedinem, ac publicos infici mores. Bene vale vir ornatissime. Ex *Anderlaco*, Anno M.D.XXI.

Eras. Rot. Thoma Moro Serenissimi Regis Anglorum à thesauris S. D.

Majorem in modum probo landoque memorem istam tuam, *Moro* clarissime, qui nullâ re magis gaudeas discere quam fidis ac synceris amicis, nec alibi præcipuam hujus vitæ delectationem ponendam esse ducas. Aliis cautio summa est, nè gemmis adulterinis deludantur, tu talium opum contemptor, abundè locuples tibi videris, si tuis possessionibus accesserit amicus nequiquam fucatus. Nec ulli suavior est alea, latrunculi, venatio, musica, quam tibi cum amico docto ingenuoque libera confabulatio. Hoc opum genere cum vehementer abundes, tamen quoniam sciebam homini avaro nihil esse satis, & mihi tibi que jam sæpe successit feliciter, unum etiam tibi traditurus sum in manum, quem tu totum totus, totoque pectore potes amare. Is est *Conradus Goclenius*, gente *Vnesphalus*. Qui populus ut vulgo rudior habetur, ita multos nobis dedit summis ingeniis minimèque vulgari doctrinâ præditos. Non aliud genus mortalium, laboris patientius, fide morumque synceritate, simplici prudentiâ, & prudenti simplicitate potissimum commendantur. Scis nuper infinitum *Leuani* trilingue collegium. In eo publicè *Latina* literas, maximâ cum laude, summo totius Academiæ fructu profiteretur, eâ morum integritate comiranteque, ut literas quas docet, etiam apud illos reddat gratiosas, qui prius averfabantur. Ingenium argutum, quod feliciter sui specimen præbuit, etiam in his disciplinis quas solenniter tradunt in scholis publicis. Sales habet, sed profus *Atticus*, ac lepidis fabellis, vel tecum certare queat. In carmine peculiarem quandam habet gratiam, nusquam non dilucidus, nusquam non dulcis & amœnus. Nec est ullum argumentum tam inamabile, quod illo tractante non mitescat. In prosa oratione, sic est sui similis, imò sic est sui dissimilis, ut illius soluta legens, potes eum profus alienum esse à carmine. Ad amicitiam planè factus videtur. Quam si semel cum eo coieris, non est quod metuas, nè quis casus eam dirimat. Hoc usu venit in his, qui vel naturâ perfidi sunt, vel impotentibus affectibus. Siquidem istiusmodi solent, ad enatam occasionem desciscere, & amicitia legibus neglectis, animo suo morem gerere. Hic neque gloriæ est appetens, neque injuriæ admodum vindex, neque voluptatis ullius immodicè avidus. Invidere quid sit, nè per somnium quidem unquam intellexit, tantus est ingenii candor. Quod ad vitæ consuetudinem attinet, nihil eo facilius, nec magis alienum ab omni morositate. Cæterum à lucro, nihil hoc aversus, tamen si fortuna adhuc remissus est, nec aliud suppeditans quam viduum mundum, & supellectilem literariam. Quod si nostri Principes, prophani pariter atque ecclesiastici didicissent egregiis ingeniis habere summum honorem, quemadmodum apud *Italos* habetur, *Goclenius* noster totus aureus esset. Sed tamen expergiscuntur. Jam enim ferè nullus est magnatum

magnatum qui non curet suos liberos bonis literis diligenter instituendos, licet inter anticos Proceres nemo literas calleat, præter unum *Georgium Halicarnasum*, cui cultæ hæcenus præter invidiam nihil fructus attulerunt, quanquam ni fallor, brevi plurimum dignitatis sunt allaturæ. Jam spero futurum, ut simul atque *Goclenium* propius cognovis, ab utroque mihi gratiæ agantur, quod nuper accidit in *Francisco Croneveldio*, qui unum sic te totum possidet, ut illi propemodum invideam. Bene vale. *Anderlaci* Anno M.D.XX.

Erasmus Roterodamus Conrado Goclenio S. D.

Epist. 8.

EQuidem existimabam ante hac voluptatis duntaxat gratiâ, priscis tantopere laudatam vitam rusticam. At me res ipsa docuit non perinde jucundam esse ac salubrem. Penè perierat *Erasmus* in urbibus; adeo sine fine nanscebat stomachus. Jam non uno cum medico mihi res erat, præscripserat poriones, cataporia, Clysteres, pulvisculi, unguenta, balnea, emplastra, quid non? Nec interim vacabat agrotare, ita negotiis subito exortis aliunde vocabar alio. Itaq; compositis sarcinis conscendo equos, famulus rogat, quo me conferrem, ubicunque, inquam, ardebit coelum blandum ac salubre. Vix hic biduum egeram, febris aufugerat in malam rem, stomachus valebat. Planè mihi visus sum hoc rure repubescere, adeo nihil non concoquit stomachus, pridem imbecillis. Nihil unquam in vita feci mi *Goclenio*, cujus me minus potuerit. Deamo te qui tam graviter rem geras in professione lingue *Latine*, tuæque doctrinæ pariter & ingenio exornes collegium *Basilianum*. Felix juvenus nostra, quæ in hoc seculum inciderit. Proferum inviderem, nisi toto pectore faverem utilitati publicæ. Quo magis obstrepunt *in universum*, hoc magis ac magis gliscit ardor juvenum, spreis illiteratis literis, ad meliora grassantium. Video, quid mereatur istorum improbitas. Sed in quod temporis eras perditurus, aut certè malè collocatus rixando cum malis rabulis, hoc bonis studiis juvandis impende. Vis tibi comamostrem splendidam ac magnificam vindictæ genus? Fac ut teipsum præbeas & inculpatis moribus vivas, & sedulum ac diligentem optimarum literarum professorem. Nulla ratione possis istos citius ad suspendium adigere, quo sanè dignissimi sunt, qui publicis bonis tantopere discribantur, non aliis modo, verumetiam sibiipsis invidentes. Excusatus enim invidet *propter* *propter*, *ut dicitur in proverbio*. At his in manibus est iisdem frui commodis, quibus alios juvari macerantur. Illud in primis mihi semper in utroque vestrum placuit, quod ut mores abstinxit ob omni turpitudine, ita casta est & professio, neque casta solum, verumetiam modesta. Quid enim sensuri sunt cordati viri, quum audiant *Leoni* poëtes ac rhetorices professionem nec obscenitatis habere quicquam, nec maledicentia: Theologicas lectiones, ac sacras etiam conciones, mendacissimis conviciis sic esse fermentatas, ut execrentur & idiotæ. *Mors* depinxerat tuam imaginem, adeo nihil affrigens de meo, ut quadam etiam prætermissem. Malo enim ut hoc nomine mecum exposules, ubi mutua consuetudine uterque alteri noci fuerit. Miro quodam desiderio

tenetur videndi tui. Cum scribes ad eum, gratulaberis illi & dignitatis & fortune accessionem. Nam quum antea Regi tantum esset à consiliis, nuper nec ambiens, nec expetens, ultroneo favore Principis humanissimi & eques auratus factus est, & munus habet apud *Britannos*, cum honorificum imprimis, tum etiam salarii non poenitendi, quod appellatur à thesauris. Bene vale. *Burgi* prid. Idus August. M.D.XX.

B

Erasmus Stanislaus Episcopo Olmutensi S.

Vix superiores literas ad te meas obsignaram, *Epist. 9.* *Velim* ad acceptum adventus nostri rumorem, *Basileam* revolat. Nam fortè *Friburgum* jam commigrarat, munusculum tuæ celsitudinis exhibet, atque adeo sic modis omnibus commendat, ut mihi non minus fuerit gratum, quàm si longè majoris fuisset precii. Ipse *Velim* mihi factus est longè charior quàm ante fuerat, ex degustatis ingenii monumentis, ob incredibilem morum comitatem, quom hoc ferè genus hominum soleat alienius esse à sensu communi. Visus est & multo felicior, quàm existimaram. Primum ipse cultus magnificus ac nitidus, fortunam arguit satis lautam. Deinde corporis species declarat, rara numinis indulgentia, ingenio felicissimo domicilium aequè felix contigisse. Non abs re ille tuam amplitudinem sic veneratur ac prædicat. Veneratur autem non secus ac numen aliquod, prædicat effusissime. Porro quod tu talem virum tam arde complecteris, tam largiter foves, non minus est laudandum iudicium tuum, quàm benignitas. Proinde non possum non utrunque alteri gratulari, tibi talem alumnum ac virtutum tuarum præconem, ille tam egregium *Mecenamem*. Rursum valeat tua sublimitas cui me modis omnibus commendo. *Basilea* decimo Calendas Decembr. Anno M.D.XXI.

E

Iean. Lodovicus Vives Erasmo Roterodamo præceptoris suo S. D.

Progresso mihi cum Card. *Croto* ad fines ditioris nostri Principis, *Erasme* mi longè doctissime & optime, libuit proximam ingredi *Franciam*, & parvis parvisque itineribus *Parthias* inire; ut & eos inviserem, qui ex veteri meâ familiaritate atque amicitia illic supersunt, & novos mihi asciscerem amicos, quibus cum præfere verbis conjunctioneque vitæ, & absens suavissime literis oblectarer: illud per incommode rebar accidisse, quod eo tempore adversum pseudodialecticos scripsissem, eosque nominatim *Parthias*, unde non dubitabam, quin multos illius notæ homines, quos modo sophistas appellant, animo parum in me propitius senturus essem. Verum re ipsa longè aliud sum expertus, quàm ipse mihi nimis profecto meticulosa & suspicaci cogitatione contingeram. Venio *Parthias* de via non sclus sed oblectatur, & amicis per famulum significo me adesse. Convolut ad me frequentes, salutans officiose, gratulantur adventui. Docunt & illi ad me alios postridie ac reliquis diebus, maximi nominis sophistas. Inter colloquendum, ut sitimetro statim de illorum studiis, mentio de meis. Ego dissimulare sedulo & occultare episto-

Epist. 10.

lam

iam ad *Portum*, & aderat quidem ipse, quam infans nimirum avibus putabam prodisse mihi. Ibi *Fortis* de epistola ad se mea tacere diutius non potuit. Arrisere omnes, & non solum se illam fassi sunt boni consulere, sed habere quoque mihi gratiam non parvam, quod id operæ in ridiculis demeritis confutandis locarim. Ingenia *Parrhisien.* longe aliter nunc sapere, quam quum ipse ibi studerem philosophiæ. Tametsi nonnulli fabulæ se adhuc & confessui accommodant, nec exuere omnino vel audent, vel sustinent personam pridem tam favorabilem, & actionem adeo plausibilem: esse inter *Hispanos* qui sui exemplo magnum ad res meliores momentum afferant: *Ioum. Poblacionem* totius matheseos esse callentiss. studuisse & politionibus literis feliciter: idem fecisse *Franciscum Melum*, idem *Gabrielem Aquilinum*: idem se facturum pollicitum esse *Joannem Enzianum* juvenem omnium acerrimum, ut in commentis illis, disputatorem. Mille huic artes, si quis similibus congregiatur armis, imperendi, mille repetendi, totidem evadendi, elabendi, eludendi. Dixerunt multa, vidi ipse plura in *Martino Lusitano* propinquo sui Regis, cuius merita mentio totam sibi epistolam postularet, qui gustato illo sophismatum amaro, ita saporem illum exhorruit, ut nativæ huic & veræ humanæ eruditioni se totum tradiderit, ne dicam, an immerferit? hoc credo, quo melius amarorẽ illum è palato elneret isto dulcore. Magnos habet in istis disciplinis progressus, in quibus quod suspicabatur me aliquid valere, mirum quã me benevolentia, quo animo, quo favore prosecutus sit. Longum esset enumerare qui homines & quos honores mihi habuerint, ob eandem de ingenio meo opinionem. Nec solum Principes nobilesque viri, qui vitæ ac generi congruas disciplinas suspiciunt, & consecrantur, sordes relinquunt sordidis, sed etiam præcipui illius Academiae Theologi. Vix enim credas quantus sit illorum candor, quanto interpretentur melius omnia, quàm multi quos nôsti. Ignorant aliquid, dolet hoc eis, scientibus non invident, discentes etiam excitant. Convivatus sum cum istis, & quidem frequenter, & suaviter. Ad mensam tertio verbo sermo statim de te varius, multos etiam sublati mensis. O mi *Erasme* dicerem omnia, si patereris te in epistola ad te laudari. Uti nam ad alium scriberem. Tacendum itaque erit invitò, quid illi dicant de *Hieronymo* tuâ operâ sibi ipsi restituto, quid de Novo Testamento suæ integritati reddito, labore longè *Christiana* pietati utiliore, quàm quæ sunt intra mille annos in scholis clamata, quantum admirentur *Paraphrases*, id est *Paulum* apertius divina illa sua eloquentem tensa, quantum *Adagii*, *Copiæ*, & aliis prophanis operibus tuis delectentur, & proficiant: ut *Moria* sit omnibus in deliciis, neminem offendat, nimirum quod majestas illorum Theologorum durior & fortior est, quàm aliorum. O me rusticum & incivilem, quod de his taceam, te durum, qui jubeas! Sed erit locus, in quo non parebo tibi. Illud nunc feres velis nolis, nullâ te illos ex parte spectare, unde non occurras summus, admirabilis, absolutus. Possum tibi plures quàm decem ex hominibus ordinis illius nominare, qui suam tibi omnem operam, diligentiam, favorem, studium pollicentur, & deferunt: nihil se tuâ causâ non facturos, suas esse tibi apertas domos, si illuc iveris, paratas

A facultates, familias, opes, amicos. Precantur te, atque hortantur ut pergas, nihil indoctorum obgannitibus expavescens, de *Christiana* religione bene mereri, & in universum de studiis omnibus, se dare operam ne in concertationibus Theologicis nugentur disputantes. Et ita se res habet. Si quis argumentum ad *Sorbonam* afferat de *Suiscitiis* contextum arabeis, corrugant protinus frontem & reclamant spectatores, atque explosionibus reslant, rejiciuntque è schola. Quin & in altercationibus philosophicis, si quis ænigmatistes instructus veniat, pronunciato multis syncategorematis omulto, & quod *Etrusco* indigeat conjectore, re aliâs mirè ad pullatam scholasticorum turbam gratiosi, is nunc clamoribus, sibilis, explosionibus, pertumultuosè ex diatriba ejicitur. Non dubito quin his gaudeas, pro amore in bona studia tuo, quæ profectò mihi jucundo fuerunt spectaculo. Quanquam res illa publica nondum potuit genus illud *Sphingum* à se avertere. Et hæc quidem, quæ dixi omnia, pertinent ad oblectamentum, ad voluptatem animi mei, quam cepi *Parrhisii* non exiguam. Illud certè non ad eam solam, sed ad fructum quoque peregrinationis meæ vel maximum fecit, quod *Budæum* jam olim tuum nunc meum, imò verò nostrum, videre mihi, & alloqui contigerit. Proh *Christe* hominem cujusmodi, si quis ingenium spectet, siue eruditionem, siue mores, siue quod postremum in illo homine est, fortunam: quæ quum in eo sit splendidissima, minima tamen, & obscurissima est, si cum magnitudine cæterarum dotium claritateque conferatur. Natus est loco nobili in primis, estque in ordine suo honestissimâ dignitate, ab ultima stirpe gentis ad eum deducta, tum etiam opibus instructus, quæ natalibus non sint pudendæ. Cæterum hac parte censendus ille non est. Nam cætera illa aut solaria quædam sydera, stellam hæc fortunæ generisque obscurant. Gaudeo me ad te scribere, & de *Budæo*. Nam hujus laudes exertâ & clarâ voce prædicant libri, quos edidit, & ipse admirari celebrareque non cessas hominis virtutes, quas malim multo de te audire, quàm ipse narrare. Quàm multa legit, & quàm multum multa? Omnia quæ in hunc diem scripsit abundè ostendunt, quum nihil illi sit non lectum, nihil tamen illum legisse nisi accuratissimè. Memoriam quis non admiretur? Bibliothecas medius fidius dicas hominis pectus, non pectus. Ita sunt illi omnia in numero, historia, fabulæ, antiquitates, res omnes, verba omnia. *Latine* sic scribit, sic loquitur, ut non sit cur magni nominis non haberetur ætate *Ciceronis*, si tunc vixisset. *Græcè* verò, ut profiteantur *Græci* ipsi posse ab illo doceri se linguam suam. Philosophiæ quum esse illum peritissimum clamant volumina quinque *De Affe*, tum verò quantum teneat, nemo facile crediderit, nisi qui eum propius spectârit, & ex interiore, quod aruit, vita nôrit. Quemadmodum sit in autoribus versatus, nolo quisquam sciat me dicente, sed magistris annotationibus in *Pandeictis juris*, & libris *De Affe*. Quod opus ejus *Hermolæus* omnes, *Picos*, *Polirianos*, *Gazar*, *Vallas*, cunctam *Italiam* pudefecit: ita ut non minus prudenter illud, quàm verè scripserit *Tomstallus* homo doctissimus, fore, ut deritui habitus esset *Budæus*, si opus *De Affe* antequam ederet, professus fuisset se scripturum.

Quid ego de moribus lo-
quar? Quid non est in eo summum & suspicien-
dum, facilitas ne, & humanitas, tum etiam
æquitas? an pietas in divos & mortales? Adirus
parebat homini ad ampliissimam fortunam aper-
tissimus, si vel latum unguem sustinisset ab ex-
actissima illa, & suis omnibus numeris perfectâ
virtute discedere. Hanc prætulit omnibus for-
tunæ promissis, omnibus blandimentis. Nun-
quam splendore opum perstrictus ab æquo san-
ctoque oculos deflexit. Scis tu hæc omnia esse
vera, & eloquentiâ tuâ non majora illa quam
sint, facis, nescio an posses, ita jam ad summam
pervenire, sed certe ornas, & sic rem se habere
persuades. Diligis tu atque adeo amas *Budam*.
Est tibi unus ille in his cisalpinis terris, quem
perpaucis *Italorum* non præferas. Sic de illo sen-
tis, sic colis, venerariisque ingenium, & studia
ejus: ille vicissim te, non quo gratiam referat,
sed quod ita sentit, Principem te literarum hu-
jus ætatis prædicat, in fastigio locat eruditionis.
Ingenium, doctrinam, monumenta tui religio-
se colit. Famæ ac nominis tui studiosissimus est.
Pergite vos amare mutuo, vos colere, vos ad-
mirari. Duo estis corpora, sed in iis unus est
animus. Quod spectaculo potest esse gratius ali-
quod studiosis omnibus aut jucundius? Nam quod
tecum epistolis lasit paulo, ut videbitur forsitan iis,
qui vos non norunt, acerbius, & contra id, quod
vestram amicitiam decebat, multa ut tum ex
utroque vestrum, tum etiam ex te ipsâ intelligo
in causa fuerunt. Primum quod uterque occasio-
nem quæritabat polixæ ad alterum scribendi,
nec semper de laudibus. Nam id perpetuum
longumque non potest esse: aut si potest, est ta-
men sum cuiusque rei modus. Quamque eloquen-
tiâ ipsa sine aliquo velut antagonista jaceat, li-
buit initio vos levibus quibusdam stimulis in-
vicem pungere. Quid enim est orator, si vel so-
lus dicat, vel non ab alio sollicitetur, atque ex-
citetur? torpeat necesse est, langueatque. C. *Eru-*
cium scribit *Cicero*, negligentissimè *Roscium Am-*
erinum accusasse, quod neminem suspicaretur fo-
re, qui responderet. Itaque primum de operi-
bus vestris injecta mentio, campus dicendi non
angustus. Nam scripsistis plurima, & eruditissi-
ma, & quæ sunt in manibus studiosorum omni-
um frequentia. Dumque alter ab altero cur quic-
que fecerit rationem poscit, ac uterque consilia
scriptionum explicat, leviter vel à se avertit, vel
in alterum rejecit, quod alter si non improbabat,
certè ita factum esse mirabatur. Hinc prima origo
concertationum. Puduit utrumque non appro-
bati alteri, per omnia. Et dum longius repeti-
tis consilia, & consiliorum causas, prodit tua ad
Fabrum Apologia, quæ velitationem paulo ma-
gis accendit, dum tu *Budeo* nimis videris, aut
certe videri fingeris, nè pergas aliis scriptis *Fa-*
brum impetere, tibi contra nimis quam paucis
modicisque existimare. Hinc progressum est ad
illa, quæ quidam jam nimia, jam atrocia, & in-
tolerabilia judicant, quoniam tibi, quod unum
Budam satis sibi esse putat, nunquam amicitia
claustra videantur excessisse. Ac nè mihi quidem
rem totam attentius perpendenti, nata & libe-
rè uterque est locus, consilium simplicitati amicitia.
Et ioci illi qui extraneis armari ac detenti

existimantur, amicis inertes sunt, non vidperant,
non mordent, ac vix etiam pungunt, sed titillant
solum. Nam & animus quo dicebantur, nihil
minus cupiebat, quam lacerare. Et ipsa dicta, si non
mel, certè nec sel habebant, sed talem, & lusus:
quales ipsa quoque dicat amicitia. Etiam non ex
vulgari nota, sed ex præcipua illa & germana, cu-
juscumque inter *Ciceronem* & *Atticum* *Brutumque*
fuit, qui se se plerumque non ab similibus epistolis
lacciebant. Certè de *Budas* erga te animo, tametsi
cum tibi exploratissimum perispectissimumque esse
sat scio, tamen nihil non aulim tibi polliceri.
Ostendit ille mihi literas ad se à furiis quibusdam,
nam sic melius quam homines nominare, scriptas,
qui dividere vestros animos, & ex unico duos fa-
cere moliebantur, suspensiones asserbant sinistrè
detortas, & semina jactabant discordiarum ex ip-
sius *Alextis* sinu perita. Dixi quæ mihi pro tempo-
re videbantur, ut *Budei* animus, si quid fortè ex
tanto veneno acerbius concepisset, leniretur, ac
placaretur. Sed nihil meâ oratione opus erat. Nam
ille quum erga alios omnes tenacissimus est susce-
pta amicitia, nec facile ab amicitia etiam laccellit
injuria discedit, tum verò te ita in animo suo
amoris ac venerationis radicibus defixit, ut nulla
inde vi revelli queas. Spondeo tibi pro illo, ut illi
pro te feci, amicitiam vestram perpetuam fore,
quæ literis, quæ studiis omnibus haud dubie gra-
tissima semper futura est, ac utilissima. Nec hujusce
rei auderem sponsor esse, nisi vos tali prudentiâ
præditos esse scirem, ut rebus ipsis sitis semper
magis credituri, quam rumulis, quam obtre-
ctoribus, quam amicis consulentibus, idque pravo
aliquo inductis affectu. Sed his de rebus satis. Spe-
ro vostam feliciter faustèque fundamenta jecisse
vestræ amicitia, ut vi sua stet perpetuo, nec dirui
aut labefactari machinis ullis possit. Redeo ad pe-
grinationem meam. Potarunt amici grande pia-
culum fore, si quindecim dies cessarem à prælegen-
do, ita mecum agere coeperunt, ut & *Parrhisio* ali-
quid clamose nugarer. Placuit. Ac nè quid esset
terium, somnium delegimus, in quo si dormitâs-
sem, non viderer discedere à decoro. Itaque jacens
ac subinde dormiens somnium illis somniavi *Sci-*
pionis, à quo excitatus parabam confectum diges-
tum. Multa me illinc avocabant, sed retinuerunt
aliquandiu amici tam veteres quam novi, moleste
officiosi, qui mihi tot conviviis, tot comessationi-
bus eruditionem jam pepererant: & fuisset res lon-
gius progressa, ni reddita mihi peropportune fuisset
à Cardinale epistola, quâ subito revocabar. Ea
lecta iussi illos cum suis jentaculis, prandiis, me-
rendis, cœnis, cum suis pasculis, & artocreis par-
vis, magnique quam optimè valere: dièque post-
quam illinc discessi quidro, qui divæ Trinitati sunt
sacer, perveni *Brugæ* essedo vecans, postridie hæc
ad te scripsi. Vale etiam atque etiam, & salve mi
pæceptor.

Erasmus Roterodamus Joanni Lodo-
vico Vivi S.D.

Subtristem me ac lassum, mihi que non nihil *Epist. 11.*
displacenter, tua me mirum in modum exhi-
laravit epistola, *Lodovici* doctissime, quæ felicis-
simum istud unum iter, sic depinxit atque ob-
oculos posuit, ut mihi tecum viderer peregrin-
nari. Næ te prospero quodam sydere natum
esse

esse oportuit, cui tam feliciter successerit, quod perfuga velitatus sis in veteres commilitones tuos sophistas, præsertim *Lucretia*, ubi quod hujus disciplinæ veluti regnum & arx quædam esse videbatur, periculum erat ne lapidareris, aut crabronum aculeis confodereris. Profecto gratulor publico successui studiorum, sed privatim etiam gratulor *Academix Parisiensi*, ob pristinam consuetudinem illic annis aliquot non insuaviter actam. Quid autem posthac non sperandum, posteaquam *Sorbona* spretis leprologiis, solidam ac veram Theologiam amplectitur? Gaudeo revocari Musas, antehac prorsus exules à publicis Gymnasiis. Quas tamen sic recipi velim, ut barbariem ac frivolas tricas tantum discutiunt, non etiam obruant disciplinas cognitu necessarias, atque ad has perdiscendas conducent etiam, tantum abest ut officiant. Neque enim solis bonis literis vacandum, quod quidem apud *Italos* nimis ethnice faciunt, qui posteaquam *Jovem, Bacchum, Neptunum, Cæthum, Cylleminum*, versibus aliquot infulerunt, absolute docti sibi videntur. His literis tum demum suis est honor, quum aliis disciplinis gravioribus, veluti condimentum admiscantur. Cæterum illud sæpe mecum admirror, quum omnes ferme totius orbis *Academix*, veluti resipiscences ad sobrietatem quandam componant sese, apud *Italos Lovanienses* esse, qui tam pertinaciter oblectentur melioribus literis, præsertim quum nec in hoc sophistico doctrinæ genere magnopere præcellant. Narravit mihi ante annos tres *Joannes* Episcopus *Roffensis*, vir unus verè Episcopus, verè Theologus, in *Academia Cantabrigiensi*, cui Cancellarius est perpetuus, sic enim illi vocant summum ac perpetuum scholæ antistitem, pro sophisticis argutationibus, nunc sobrias ac sanas inter Theologos disputationes agitari, unde discedunt non solum doctiores, verumetiam meliores. *Oxonienfis* *Academia*, monachorum quorundam operâ nonnihil oblectata est initio, sed Cardinalis ac Regis autoritate coerciti sunt, qui tantum bonum clarissimæ ac vetustissimæ scholæ invadebant. De *Italia* quid attinet commemorare, in quâ semper regnârunt hæc studia, sed penè sola, si medicinam, & juris peritiam excipias. *Academia Complutensis* non aliunde celebritatem nominis auspicata est, quàm à completendo linguas, ac bonas literas. Cujus præcipuum ornamentum est egregius ille senex, planè ut dignos qui multos vincat *Nestoras, Antonius Nebrissensis*. In *Germania* tot ferè sunt *Academix*, quot oppida. Harum nulla penè est quæ non magnis salariis acceriat linguarum professores. *Colonia* nescio quo fato, nunquâ in precio fuerunt mansuetiora studia, quod illic, ut audio, regnant examina *Dominicali* ac *Franciscanorum*. Certè semper liberum fuit cui liberet profiteri, vel mercede. *Lovani* quibus tumukibus oblitere Proceres, ne quis quamlibet honestam disciplinam profiteretur, vel gratis? Quibus modis conspiratum est adversus rem magno & utui & ornamento futuram, non solum *Academix*, sed toti regioni? Prodicta est novæ vetus constitutio. Adhibita est totius *Academix* autoritas, imploratum est præsidium auxilii regis. Acciti sunt ad suppetias magistratus prophani. Postremo ad lectores ventum est. Nullus non est motus lapis, nihil intactatum relictum est. Ipse

A hujus tumultus non tantum testis, sed & pars aliqua fuit. Nec aliud agebatur tanto rerum molimine, quam ne quis politioribus literis adjuvaret *Academix* studia, præsertim quum & honestissima essent, quæ docebantur, & professores, tam sanctis essent moribus, & tam castè profiterentur, ut aliquoties in concionibus audiantur minus ad bonos mores facientia. *Lucretia* licuit *Fausto* profiteri, quoslibet Poetas, usque ad *Ennias Priapeas*, idque more, ne quid aliud dicam, *Faustino*. *Lovani* non licuit *Neseno* enarrare geographiam *Pomponii Mela*. *Roma* ipsa, *Mediolanum*, ut de cæteris tacèam gymnasiis, ingentibus præmiis ambit & evocat eos qui linguas doceant. Not trilingue collegium, ex munificentia *Basilidianorum* institutum, non minus utilitatis allaturum omni generi studiorum, quam ornamenti toti huic ditioni *Cæsares*, sic machinis omnibus oppugnavimus, ut majore studio fieri non potuerit. Et tamen haud scio an usquam gentium magis invalescant literæ politiores, quàm hic; ut planè mihi videre videar illud *Horatianum*, *Durus ut ilex*, & cætera. Nam carmen agnosco. Porro quod scribis istic plerosque tam magnificè sentire de lucubrationibus meis, equidem ut agnosco candorem *Gallica* gentis erga me, ita vereor ne hic tanè nonnihil de tuo in me studio sis admentius, metuoque ne quando poeniteat me spretæ *Gallia*, toties tam magnificis conditionibus ad se provocantis. Sed nescio quibus pedicis hic alligor, atque ab his potissimum retineor, quorum odiis expelli poteram. Non licet arena cedere, nec ullus est pugnarum finis. Nulla me res invitavit, ut *Lovanium* commigrarem, nisi cælum salubrius, & locus amœnior. Et ad rixas inexplicabiles mihi videor venisse. *Budæum* quem tu meritisimò magnificis laudibus vehis, soleo nonnunquam & apud *Germanos* meos ad invidiam usque jactare, qui cum negare non possent eum esse summum in omni literarum genere, solent canficari, summum quidem esse, sed unum. Atqui hoc, inquam, nomine *Gallia* vincit nostram *Germaniam*, quæ nullum habet *Budæum* parem, tametsi permultos habet mediocres, nonnullos supra mediocritatem. Velitationis illius quâ confictati sumus, jampridem oblitus sum, tantum abest ut commovear. Et erga *Fabrum* eo sum animo, ut ingrata mihi narret, qui secus de illo prædicat, quàm dignum est integerrimo doctissimoque viro. Cardinalem *Croium* quum aliis multis de causis mihi charissimum, hoc etiam nomine amo quod & te nobis restituerit, & à crudelitatis periculo subduxerit. Bene vale *Lodovico* doctissime, & cura ut te quàm primum hic hilarè ac libentè videamus. *Lovan. An. M. D. XXI.*

Erasmus Roterd. Bernardo Buchoni Phrysi,
Decano in Haga Comitum S. D.

G V Ir optime, quum *Lovani* diu languissem, ac valetudinis recreandæ gratiâ rus migraturus, sarcinas chartaceas componerem, nihil erat schedarum quod non excusserim, nec tamen occurrit libellos mihi creditus, quem tamen scio me studio seposuisse, ut esset in tuto. Nec dubito quin sit, sed in prompta non esse doleo. Quod quidem non raro nobis solet accidere.

ut ea maxime pereant, quæ diligentissime cavi-
mus ne perirent. Brevi opinor rursus è rustico
fiam urbanus, ac rursus excutiam opes meas.
Certe dolerem tibi perire quod amas, cum mihi
nulli sit usus futurum. Quod *Plerysiorum* natio
bonas literas amplectitur, sanè novum non est,
ut quæ nobis jampridem *Redolphum Agricola-*
lam, Langium, & Canerios dederit. Quod ho-
mines opibus ac stemmatis clari, non existimant
liberos suos dignos successione rerum ac nominis,
ni studiis honestis excoluerint animum, ut no-
vum est, ita vehementer gratulandum est ho-
rum temporum felicitati. *Lovanii* cælum est
perquam amicum, necusquam studetur quie-
tius. Juventus nusquam magis ardet in bonas
literas. Et succedit res multis mirâ felicitate,
frustra reluctantibus veteris incitæ mystis. Me-
um consilium utinam tibi tam felix esse possit,
quàm ego sedulo cupiam dare. Tantum indi-
cabo nomina, tuus erit delectus. Agit nunc
Lovanis Jacobus Cerasinus, vir utriusque litera-
turæ pulchrè doctus, moribus probis & inte-
gris, quod scio te non minus spectare, quàm eru-
ditionem. Eum pestis ac bellum, duo maxi-
ma vitæ humanæ mala, *Tornaco* expulerunt.
Nam illic in collegio linguarum, quod institui
cepit, profitebatur. Est *Hermannus Vuestphali-*
us. Is agit in collegio *Lilienti*. Juvenis probus
quidem, & undiquaque doctus, sed præcipuè in-
defatigabili diligentia in formandâ, curandâ,
erudiendâ adolescentiâ. Est in eodem collegio
Adrianus Snesionius, præter exactam utrius-
que literaturæ periciam, & philosophiæ gnarus,
& juris Cæsarei non ignarus, moribus mirè can-
didis. Est *Rutgerus Rescius Græca* linguæ pro-
fessor, in collegio novo quod instituit *Hierony-*
mus Bustidius, qui doctrinam non vulgarem
incredibili quadam modestiâ, planèque pudore
quodam virgineo condecorat. Est *Conradus*
Goelenius vir acri judicio, doctrinâ minimè tri-
viali, industriâ indefatigabili, animo excelsio,
moribus mirâ comitate ac jucunditate conditis,
fide certissimâ, rerum etiam communium pru-
dentiâ valens, quæ ferè solet in studiorum cul-
toribus desiderari. Est *Adrianus Barlandus* vir
nullo furo, sincerus & amicus, promptâ qua-
dam ac purâ *Latini* sermonis facilitate, & in hoc
genere complures jam annos exercitatus. Est
Melchior Trevir in collegio *Castrensi*, moribus
inculpatis, in philologia penè deditus,
Theologiæ vetus jam cultor. Sed his dotibus ad-
junctis utriusque literaturæ non vulgarem periti-
am. Est *Lodovicus Vives* vir undequaque doctis-
simus. Sed is opinor abhorret ab istiusmodi pro-
vinciis. Sunt autem non ii solum, sed & alii per-
multi, ceterum mihi non perinde cogniti. Horum
quos recensui nomine non dubitem fidejungere.
Ex hisquemcunque delegeris, non malè colloca-
veris amici tui pueros. Eximium *Nicolaum Everar-*
dum Hollandiæ præsidem, vicissim meis verbis sa-
lutabis, quem virum utinam fata nobis quàm di-
utissime servent, Reip. natum, si quis est alius.
Scribam illi propediem. Nam in præsentia duos
onerabam epistolis, alterum qui in *Hispaniam*, al-
terum qui *Romam* transcurrat. Bene vale vir ho-
norande in Domino. Ex *Anderlaco* octavo Cal.
Octob. Anno millesimo quingentesimo vigesi-
moprimo.

Paulus Bombasius Erasmus Roterodamo S. D.

Quod tam negligenter & raro ad te scribo *Epist. 13.*
mi *Erasme*, noli aliam causam putare
quàm assiduam & confusam quandam negotio-
rum congeriem, à pristino illo studio nostro pe-
nitens abhorrentium, quæ per plures jam annos
ita me distraxerunt, ut penè ab omni doctrinâ
& humanitate abstraxerint, & ad nescio quam
auctoritatem adegerint. Cui ut non solum contra ge-
nium meum servire, sed etiam placere modis
omnibus studeam, *Sugestia* me cogit, ne
scilicet in tanta bene gerendæ rei occasione, mihi
ipse defuisse curiosum vulgus judicet, meque le-
vitatis arguat, ætate interim (ut vides) laben-
te, nec facultatibus adeo crescentibus, ut ea-
rum non præniteat, ipsisque bonarum literarum
jactura compensari possit. Quanquam non ita
mecum malignè agitur, ut ad professoriam lin-
guam redeundum fore timeam. Nam reditus
annuos ad CCCC. ducatos nullis sacris addi-
ctos, nec fortunæ, sed industriæ meæ acceptos
ferendos auxi, quos nunquam ex literario illo
ocio sperare ac ne somniare quidem mihi licuisset.
Quibus si tecum aliquando liberè frui pos-
sem, *Crassi* Thesauris non inviderem, justaque
mihi daretur ab ineptis istis ac parum liberali-
bus curis missio. Quare ut *Hercules* ad liberan-
dum *Thesæa*, ita & tu ad *Bombasium* vinculis re-
dimendum, non ad inferos ut ille, sed ad libe-
riorem hanc & magis claram cæteris lucem re-
conferas rogo & obsecro. si modò eum me esse
censes quem in studii socium habere non te præ-
niteat, vel certè studiorum tuorum admirato-
rem. Complures magnos viros hic esse scito, qui
inæ famæ impendio favent, tibi que adversus
quoscunque patrocinantur. *Leone* decimum
maximè propitium habes, cui quoties tuæ ad
quoscunque literæ ostenduntur, eas avidissimè
legit & candidissimè laudat, novissimas ad me
tuas postquam sibi per Cardinalem patronum
meum delatas legisset, diebus aliquot post repe-
tuit, ac *Sadoletto* & aliis doctis legendas dedit. In
quibus hoc unum, meo utique judicio, peccare
visus fuisti, quod nimis multa de *N.* cum tua eo
jam perveneris fama, ut quoscunque de te ser-
mones plus invidiæ quàm judicii præ se feren-
tes stoccificare possis, præsertim *Leone* Pontifice
bene adeo de te sentiente, ut *Hispanum* nescio
quem in scripta tua procaciter invecum, sicut au-
dio, monuerit ne quid in posterum edere velit,
quod nomen tuum proscindat, & si veritati adesse
libeat, id eo temperamento faciat, ut nihil odio
aut livori dedisse videatur. Quem cum tu in
ejus causa tam iusta & pia silens, adeo benignum
habeas, quid futurum putares si pro eo vel po-
tius veritate ipsa, quàm *Lutherani* isti novis re-
bus studentes ac hæreses jampridem explosas &
extinctas importunè excitantes, impiis modis
convellere ac penitus demoliri nituntur, arma su-
meres, & strenuè ut nōlli decertares? Quod ple-
rique de te expectabant, & monstra ista uni tibi
quasi fato quodam, ut magnus & immortalis
fieres, destinata fuisse loquebantur. Contra quæ
ego te hortarer, si putarem me cuicquam in hac
præferum causa tibi notissima, scire, quod te
lateat.

lateat. Hoc unum certe scio. reliquos omnes labores quos hactenus vigilando & scribendo sumpsi omnino steriles fuisse, præ quam hic unus esset. Nec ignoro quid potissimum ab hoc tuum deterreat animum. non dico plurimorum offensiones, quas non sine periculo subire necesse esset, sed quorundam stultorum immodicam perulantiam, qui quati de industria prævaticantes dum optimam per se causam juvare satagunt, ei vel maxime obstant, & optimos quosque ab ea tutaunda summovent, sibi caute prospicientes, ne cum eis pariter insanire videantur. Quorum inceptos futores non tanti ego faciendos putarem, neque meæ partes essent obliquus viderer. Quod scribis expedisse hanc rem per alios viros, & alia rationibus agi, plures jam tecum sentiunt, & ego semper in hac sententia fui. Sed actum ne agatur, potius quam remedia excogitentur aliqua. Postquam te *Basilam* venisse audio à negotiis meis impetrare conabor, ut per ea crebrioribus te literis meis appellare, atque adeo interpellare tibi liceat. Hactenus dum *Leuani* fuisti, cogitans quantum spacii interesset, vix animum inducere potui, ut aliquid ad te scriberem. Nunc operam dabo ut nugatum meum te nunquam poeniteat, quas vel occupatissimus ad saturitatem ulque tibi suggeram. Epistolam *Joannis* primam vetustissimis characteribus scriptam in *Vaticana* bibliotheca tandem reperi, cujus versus capituli quarti hi sunt: Ἀγαπῶμαι, καὶ τὰ πνεύματα πενῶνται, ἀλλὰ δὲ καὶ τὸ πνεῦμα ἡ ἐν τῷ θεῷ ἐστὶν, ὅτι πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐξελθούσιν τῆς τῆς αἰσῶν ἐν τῇ τῇ γυνάμει τὸ πνεῦμα τῷ θεῷ. Πλὴν πνεῦμα ὁ ὁμολογῶν ἰησοῦν χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστὶ καὶ πᾶν πνεῦμα ὁ μὴ ὁμολογῶν τὸν ἰησοῦν, ἐκ τοῦ θεοῦ οὐκ ἐστὶν. καὶ τὸ τοιοῦτον ἐστὶ τὸ τῷ ἀντιχρίστῳ ἀποκριθεὶς ὅτι ἔρχεται, καὶ τὰ λοιπὰ. Item ex quinto: Ὅτι τρεῖς εἰσὶν ἡ μαρτυρία, τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ ἄμα, καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἑν ὡς ἓν. ἡ μαρτυρία τῶ ἀνθρώπου λαμβάνει μῆς ἡ μαρτυρία τῷ θεῷ μὴ ὡς ἓν. ὅτι αὐτὴ ἡ μαρτυρία τῷ θεῷ, ὅτι μαρτυροῦντα πᾶσι τῷ θεῷ αὐτῷ. ὁ πιστεύων εἰς τὸν θεόν, ἔχει τὴν μαρτυρίαν ἐν αὐτῷ, ὁ μὴ πιστεύων τῷ θεῷ ψευδὴς πεινῶνται αὐτόν, ὅτι ὁ πιστεύων εἰς τὸν θεόν μαρτυρεῖται ὅτι ὁ θεὸς αὐτῷ τῷ θεῷ αὐτοῦ. καὶ αὐτὸ ἔστι ἡ μαρτυρία ὅτι ὁ θεὸς αὐτῷ. καὶ τὰ λοιπὰ. Hac in quibus ab impressis codicibus diffideant, non est quod à me docearis. Si quid erit in quo iudicium meum exquires, non tam in his quam in plerisque aliis super quibus doctorum altercatio est, nihil tecum diffusiante vel multatundè agam, sed ut me nōsti, parthefastes ero. Vale, & me cohorti doctorum commendatum redde. Ex urbe decimo octavo Junii. Anno millesimo quingentesimo vigesimoprimo.

*Erasmus Roterodamus eruditissimo
Paulo Bombasio S.D.*

Epist. 14. Quid ego audio *Bombasi*? *Leo* Pont. Max. Maximus ille *Leo*. legistis eas literas quas ad te hic neglectim ac familiariter scripseram? Quid illi venit in mentem, ut talibus magis mentem & oculos admoveat? Nec legit modò, verum etiam repetitas viris eruditis ostendit? Nec istas tantum legit, quas tibi scripseram, verum etiam quas aliis amiculis? Ego verò in talium amicorum unum omnia liberè securèque soleo depo-

nere, quicquid fuerit vel curarum vel nugarum. Occidi si vera prædicas, præsertim quom ipse nesciam, quid in huiusmodi literis garrierim. Quod tibi visus sum in eis plus satis verborum fecisse de *N.* non putabam mihi dispiciendum quid tali scriberem amico. Certe in literis quas ipsi Pontifici scripseram, ne verbo quidem illius facta est mentio. Alioqui si rem ut habet nōsses, diceres me satis parè de illo quæsum esse. Sed tamen hic quicquid est mali, quibusdam imputo, qui rebus technis studuerant utriusque animum ab altero alienare. Nec me fœdè conatus sceleratissimus, sed sero lentissimus utriusque. Quod tantas opes tibi pararis *Roma*, easque liberas, nec sacris obnoxias, nec alii cuiquam quam tuæ indolentiæ acceptas ferendas, tametsi tua virtus longè maiora promerebatur, tamen ut nunc sunt tempora, gratulor tibi felicitatem istam, qui gravissimum illud onus paupertatem excusseris. Nunc video te circumspicere vitæ genus liberum ac tranquillum, ad quod te velat inportum aliquem rotum & quietum recipias. Atqui nonnihil vereor ne tibi veniat usum, quod de *Mulleis* narrat *Horatius*, cui non licuit exire pastam, cum macra rephisset in cameram frumentariam, & tamen adnitendum cenico. Sed ubi potius id speres, quam *Roma*? Nam *Romanam* omnibus modis tibi fugiendam cenico, vel ob *Spartum* arrosuros. Quanquam scis *Scipioni Carcerumacho* nostro, ne *Roma* quidem contigisse libertatem, quam vir ille sic adamabatur, ut nemo magis. Nos quanquam infra censum tuum sumus, tamen desimus de *Mercuris* queri. Est unde suppetat mundus victus. Est unde nonnunquam & aureolus decidi possit egeni amico. Tantum abest, ut cuiquam cogar esse gravis. Honores non ambio, præsertim tanti venales. Si gratis, aut certe non magno impendio contigissent, & si contigissent in tempore, non censuerim omnino rejiciendos, vel ob hoc ipsum, quod ut nihil aliud, certè illud præstant, ne quorumlibet improborum contemptui sumus obnoxii. Quà quidem in re, sicut in cæteris omnibus, plus vidit *Morus* quam ego: Nam is eques auratus Regi optimo & à consiliis est, & à thesauris; quorum utrumque & liberum est satis & honorificum imprimis, ut jam & bonis factus sit amabilior, & improbis formidabilior. Nam ea sunt tempora, ut ne tam insignis quidem naturæ bonitas, tam inaudita morum suavitas, possit omnem effugere invidiam. Epistolam quam *Basilam* miseris recepi. *Cornelius* quem tibi & *Aleandro*, ni fallor, commendaram, *Alexandria* à *Gallorum* præditiis spoliatus est, & literis & pecuniis & vestibus. Mox nudus coniectus in carcerem. Tandem data optio, utrum vellet abire nudus an pendere. Sic ille lineo duntaxat indusio rectus *Basilam* pervenit. Illic dies aliquot refocillatus, restus est velle *Germanicæ*, additus aureolus ad viaticum. Hoc ornato ad nos venit, rursus instruendus viatico. Aiebat te simul & Cardinalem *Campegium* scripsisse. Si quid erat seriz rei, non gravaberis eadem de re denovo scribere. *Hispanus* ille de quo scribis, *Jacobus Struensis* est, qui in primam Novi Testamenti editionem gloriosissimo libello debacchatus est. Primâ facie miris formis sese ostendit. Ubi propius contemplatus sis, nebulas meras esse dixeris. Ei respondimus

respondimus apologiâ *Laemiciâ*. Cujus operæ sanè nos jam poenitet. Nam opus est ejus generis, ut & *Aleandro* displiceat, nec meæ famæ fuerit officium duntaxat apud æquos & eruditos. Et tamen respondimus non solum breviter sed etiam civiliter: non quod ille mereretur, sed quod nos hætenus defensionem moderationis laudem noluerimus amittere. Neque nescio, neque non meminimi *Bombasii*, quantum debeat *Leonis* in me animo, jam argumentis compluribus mihi comperto. Nec in hujus causâ tam filii quam tu credis. Primum admisus sum, nè oriretur hic tumultus, mox, ut ortus conspiceretur. Postremo, ut jam latè vagatum incendium, quam minimo publicæ tranquillitatis incommodo compensaretur. Id enim existimabam maxime referre & ad *Romani* Pontificis dignitatem, & ad hanc tragediam ita finiendam, ut non iterum erumperet semel coercitum malum. Ubi nec hoc satis incoederet: quorundam opera, sibi potius privatim, quam publico bono consulendum, multos partim literis meis, partim oratione revocavi, nè se huic fabulæ admiscerent. Ceterum quo minus hætenus libris editis cum *Luthero* pugnarem, plurimæ sunt causæ: quas hic non est necesse percurrere, sed illa præcipua fuit, quod mihi prorsus defuit ocium legendi, quæ scripsit *Lutherus*. Adeo meis recognoscendis sum intentus. Et vides quam ille sit *παιδαγωγός*. Nec solus est, centum habet manus. Nec erat satis illius libros semel eolvere, iterum atque iterum erant revolvendi. Nè id quidem satis. Multi passim adversus illum edunt volumina, quorum nihil non inspicendum mihi, si cupiam suscepto negotio satisfacere. Ut nè commemorem interitum, dum ad hæc vocor, non satis habere loci proverbium illud, *ἡ ἰσχυρία ἡ πῦρ*. Res est periculi plena, & in alio studiorum campo magis sum exercitatus. Ad hæc jam par erat mihi tot libris editis defuncto dari missionem, quo liceret per ocium posthac studiis frui. Flagitabat hoc ætas ingravescens, promerebantur hætenus juvenidis publicis studiis exhausti labores. Hoc negotium tale est, ut ei si semel ingrediar sit per omnem usque vitam serviendum. O mi *Bombasii*, proclive dictu est, *Scribe adversus Lutherum*. Sed ad hoc pluribus rebus est opus, quam ad plastrum fabricandum, ut inquit *Hesiodus*. Video quam varia, quam microsa sint hominum judicia, præsertim hoc seculo, quo vix aliud *χαλκουργία*. In multis articulis cisalpinæ scholæ dissentiunt à transalpinis. Atque adeo ejusdem scholæ Theologi aliud sentiunt in diatribis publicis ac libris, aliud in veris colloquiis. Ad hæc perdifficile est sic temperare stilum, ut ita tuearis hominum dignitatem, ut non alicubi lædas gloriam *Christi*: ita placeas Principibus *et* *Principibus*, ut non alicubi displiceas Principi *Christo*. Quod si malum hoc libellis obtrui potest, indes emergunt librorum examina, ut *Erasmo* nihil sit opus. Si clamoribus non defuit *Stentores*. Incendiorum ubique fuit affatim. In edictis nihil terricamentorum est omissum. At vereor nè his rationibus malum ad tempus prematur potius, quam extinguatur, mox erupturum majore cum periculo. Quod ego sanè abominor, & vehementer opto nè fiat. Nulla regio magis ex animo faveat Pontificiæ dignitati, quam hæc nostra.

A Sed huic vehementer offecit invisum quorundam patrocinium. Nisi sic insansissent illi, res huic progressa non fuisset. Imò si nunc quoque tacerent tres modò menses, totus cum suis libellis frigeret *Lutherus*, ac nè tantulum quidem ob illum mutaretur in rebus humanis. Sum totus in recognoscendo Novo Testamento, aliisque nonnullis meis lucubrationibus, uriorum exemplo paulatim lambendo formans rudes ingeni mei factus. Sed brevi spero, continget oculi plusculum. Egi diligenter cum *Hieronymo Aleandro*, daret mihi facultatem legendi quæ scripsit *Lutherus*. Nam hodie Sycophantarum & Coryceorum plena sunt omnia. Pernegavit se id posse, nisi nominatim impetraret à summo Pontifice. Primum igitur hoc mihi velim impetres brevi quopiam. Nolim enim dari ansam *τοῖς πομπῆς, ἀνδρὲς ἀλλὰ ἀεικλῶν*. Publicæ tranquillitati sic semper ex animo favi, ut perpauci magis. Evangelicæ veritati confirmandæ, vel animam libens impendero. Nec ignoro quantum privatim etiam debeat inauditæ Pontificis in me benignitati. Quod si mihi continget adhuc tres aut quatuor annos vivere, aut immoriar conatibus, aut efficiam ut ille dicat me fuisse hominem non omnino ingratum. Meretur hoc illius eximia bonitas, ut omnium eruditorum literis celebretur. Id alii credo facient felicius, nemo certe quam ego studiosius. Et si natura negabit eloquentiam, pectus & ardor animi suppediet. Sunt qui pulchrè putent consultum illius rebus, si illud reddiderint quam maxime formidabilem, ego magis adnitar ut orbis *Leonem* amet potius quam metuat. Verum huic officio nisi me servet ipse, non video qui possim esse incolumis. Adeo devotis animis in nos conspirant *κατάρατοι* quidam. Blaterant nominatim in me, in publicis lectionibus sacrisque concionibus, traducunt apud populum, deferunt apud Principes. Subornant qui libellis famosis editis prociendant nomen meum, imò scias & venena minitantur. Neque cuiquam obscurum est quid ausint isti. Non dubitem omnes diras imprecari capiti meo, si quisquam est *Lutheri* tam exiguus libellus quem totum perlegerim: si in omnibus quæ illi tribuntur, aut in illius patrocinium circumferuntur, ulla syllaba mea est, aut me volente scripta. Si ullum unquam illius dogma conatus sum defendere. Et quorundam tanta est perversitas, ut ea quoque mihi tribuant, quæ *Lutherus* in convenu Cæsaris agnovit pro suis. Nuper in frequenti convivio, quidam rogavit me, quod esset initium captivitatis *Babylonicæ*. Ad id respondere mihi sanè perquam difficile fuit. De nulla re minus cogitaram. Post roganti cur id quæreret, fassus est quosdam fuisse suspicatos, hoc opus esse meum, quod initium esset, *Velim nolim*, non admodum abhorrens ab exordio Panegyrici mei, quo *Philippo* ex *Hispaniis* reverso gratulor, qui sic incipit: *Velim nolim*. Bella conjectura. *Alexander* indicavit mihi tribui duos libellos, quorum alteri titulus est *Enbulus*, alteri *Lamentationes Petri*. Emoriar si unquam mihi fuerat auditus titulus, antequam ille protulisset. Priorem necdum quivi nancisci. In altero sic tractor, ut si sciam auctorem sui illi gratiam non optimam habiturus. Et tamen in hujusmodi libellis vituperari malo quam

quam predicari. Conantur hoc quidam persuadere, *Lutheranum* pestem ex hisce regionibus esse natam, quo scio nihil esse falsius. Jam quidam male fertati decerpserunt e libris meis, unde *Lutherum* videatur hausisse suorum errorum occasionem. Quin potius ea colligunt ex evangeliiis & epistolis apostolorum, ex *Augustino*, *Bernardo*, atque adeo ex ipso *Thoma*? Unde veteres hæretici plerique collegerunt occasionem erroris, nonne e sacris voluminibus perperam intellexitis? Non verebor universam provocare *Germaniam*, & si qui sunt alibi qui *Luthero* favent, si docere possint *Lutherum* uno verbo per nos fuisse adjutum in omnibus libris quos hætenus edidit, imò si proferant epistolas quas his de rebus scripsi etiam tum, quum adhuc spes esset *Lutheri* ingenium & calanum servitutum gloriæ *Christi*. Hæc declarabunt me modis omnibus obnixum fuisse ne nasceretur hæc tragædia. Tamen si mihi non probabatur omnino quod insisterant adversarii, & multa videbam recipi, quæ præstabat mutari. Amicitiam quæ mihi cum *Aleandro*, jam non nova fuerat, linguæ veneratedæ penè diremerant. Nam ad has artes ingenium ac mentem habent. Nunc redeprensâ, mutavit animum *Aleander*, sed voces missas magis optat quam potest revocare. Proinde doctissime *Bombasi*, si *Leo* decimus non desit innocentiz meæ adversus hos Sycophantas impudentissimos, ego pro virili non deero neque syncretitati religionis *Christiana*, neque ipsius dignitati. Adhuc anceps animi sum an *Basileam* sum aditurus. Jam annos totos illuc eo, sed semper exoritur, quod hic me remoretur. Nunc plenè decreveram iter capessere, ut *Basilea* peractis quæ vellem, *Romam* totus commigrarem, illic quod reliquum est ævi, inter eruditissimos homines, inter locupletissimas bibliothecas transacturus. Jamq; iter ingredi cœperam; Nam hæc rustificatio æstiva me reddidit aliquanto firmiorem, sed bellum atrox undique gliçens indies, deterruit. Et tamen adhuc gestit animus, & fortassis audebo jacere aleam, præsertim huc vocante *Aleandro*, cujus consilio in rebus gerendis, non minus tribuo, quam judicio in literis. Interim frui tuis opibus, ac me sodalem expecta, si modò tumultus hic Principum conquiescant. Card. *Campegio*, & tuo patrono Card. S. quatuor me diligenter commendabis, Bene vale patronorum fidissime, & amicorum integerrime. Saluta mihi *Franciscum Chiregatum*. Ex rure. Nono Calend. Octobris. Anno millesimo quingentesimo vigesimo primo.

Erasmus Ruigero Rescio suo S. D.

Epist. 15. **N**itam atrox esset contumelia, mi *Resci* do-
ctissime, proculus auctor tibi fururus sum, ut
vel iniquis conditionibus pacem admitteres.
Nunc cum ejusmodi sit contumeliae genus, ut
nemo non detestatur sit, si quid ejusmodi com-
misisset herus in suum mancipium, cujusmodi
malitiosa conspiratione designarunt ii, quorum
partes erant omnem injuriam à frugl scholasticis
depellere, non ausim ut facias, suadere, quod
tamen tuo bono factum esse cuperem. Mira verò
tyrannis, ipsi quum nē voculæ quidem ullius

A injuriam ferant, postulant, ut tu tam insignem contumeliam mulleris, ac propemodum etiam ultro veniam postules, ne quid scilicet illorum decedat dignitati. Res erat digna quæ posteris innotesceret. At ego puto generosius esse vindictæ genus, si quemadmodum hætenus fecisti, *Græca* literaturæ professionem, quam maxime cohonestes & integerrimis tuis moribus, & docendi vigilantia. Quod si non impetras hoc ab animo tuo, ut litem remittas, id quod ego nolim.

B abs te flagitare, quando tam res agitur, fac ita litiges, quemadmodum hætenus est à vobis litigatum. Nam quum proximè essem *Lovanus*, sic obesus, rubicundulus & alacer eras, ut mihi lice non macerari, sed saginari videaris. Et habes te dignum adverſarium *Johannem Calabrum* medicum, qui te pallore macieque refert. Exceptâ ætate adeo tui non dissimilis, ut periculum sit, ne cui videaris litigare cum patre. Quamquam vir ille meâ sententiâ, non peccavit malitiâ, sed obsequio. Bene vale *Respi* charissime. *Anderlaci*. Anno millesimo quingentesimo, vigesimoprimo.

Erasmus Rotord. Guillermo Bades S. D.

Cum proximè *Brugis* essem in celeberrimo *Cæsaris* comitatu, in ubo saltu multos cepi lepores, ut habet proverbium, hoc est complures *amicos* eadem operâ salutavi, sed imprimis non minus humanum quam magnum, hoc est non minus amandum quam reverendum Cardinalem *Eboracensem*, quem *Regis* sui nomine legatione fungentem *Carolus* noster planè regiâ quâdam munificentia excepit. Aderant *Cuthbertus Tomballus*, *Thomas Morus*, ac *Guilhelmus Montjouis*, præter alios innumeros, quos ideo non commemoro, quod sciam eos tibi adhuc incognitos. *Thomas Morus* magnam spem animo conceperat, ut *Caleti* in *Gallica* legatione te complecteretur. Cardinalis adventus hoc nomine mihi fuit jucundior, quod sperabam fore, ut tumultus hiî qui inter summates orbis Principes magno generis humani periculo vertuntur, hujus prudentiâ atque autoritatè componerentur. Verùm ut nunc res habent, non video quid sperem, nisi *dei* *pro* *no* *stra* *consilia* *veritat* *in* *melius*. Sed hi *Regum* motus non dirimunt *Musarum* fœdera. Sunt quorum rationibus conducit, non optimè convenire *Cæsari* & *Galliarum* *Regi*. Hi dissidii seminarium subjiciunt arte nimirum tyrannicâ, ut dum nos mutuis dissensionibus opes nostras attenuamus, ipsi suam stabiliant tyrannidem. Divinas, opinor, quos sentiam. Utinam hoc provideant utrique Principes, nè post emittant vocem illam seræ prudentiæ, nimioque emptæ, *Non parâram*. Est quod *Morus* gratuleris. Nam Rex hunc, nec ambientem, nec flagitantem munere magnifico honestavit, addito salario nequaquam poenitendo. Est enim Principi suo à *Thesauris*. Ea functio apud *Britannos*, ut est splendida cum primis atque honorifica, ita non admodum est obnoxia, nec invidia, nec molestis negotiis. Erat competitor, homo sat gratosus, qui sic amiebat hoc muneris, ut non gravaretur suo victu ciboque gerere. At Rex optimè hic certissimum in *Morum* favoris argumentum deducit,

dit, qui non ambienti salarium etiam addere maluerit, quam gratuitum magistratum admittere. Nec hoc contentus Princeps benignissimus, equitis auri dignitatem adiecit. Neque dubitandum est, quin illum sit amplioribus ornamentis aliquando cumulaturus, quum sese offeret occasio. Siquidem cœlibes evehere longè proclivius est Principibus. At *Morus* sic est admixtus ordini conjugum, ut nec uxoris obitu, sit emancipandus. Priorem enim quam virginem duxerat extulit, & hanc viduus viduam duxit. Sed hunc Principis animum hoc magis gratulor *Moro*, quod quicquid huic accesserit vel auctoritatis vel gratiæ, id existimem bonis studiis accedere. Quibus ille sic favet, ut si pares essent animo facultates, non deesset apud *Britannos* felicibus ingeniis candidus ac benignus *Mecenas*. Solent aula Principum idem facere quod medici, qui corpus sibi traditum primum inaniant, mox implent ac vegetant. Nec dubito quin *Moro* nostro simile quippiam acciderit hætenus. Quid tibi venerit usu tute melius nôsti. Et tamen illius benignitatem senserunt ingenia, quum adeo non abundaret illi quod largiretur, ut ære gravaretur alieno. Nec hac parte solum ornat studia, quod ipse doctissimus, candidè favet doctis omnibus, verumetiam quod universam familiam honestissimis literarum studiis excolendam curat, novo quidem hætenus exemplo, sed quod brevi plures, nisi fallor, sint imitaturi: Adeo feliciter succedit. Habet filias tres, quarum maxima natu *Margareta*, jam nupta est juveni, primum beato, deinde moribus integerrimis ac modestissimis, postremo non alieno à nostris studiis. Omnes à teneris annis curavit imbuendas, primum castis ac sanctis moribus, deinde politioribus literis. Filiabus tribus quartam adjunxit puellam, quam benignitatis gratiâ alit, ut illis sit sodalis. Habet privignam mirâ formâ ratoque ingenio puellam, annos jam aliquot nuptam, juveni non indocto, sed cœjus moribus nihil sit magis aureum. Habet filium ex uxore priore, natum annos plus minus tredecim, ex liberis natu minimum. Ante annum viduum est *Moro* mihi specimen aliquod exhibere, quantum in literis profecissent. Jussit ut omnes ad me scriberent, & quidem suo quisque *Marte*. Nec argumentum est suppeditatum, nec in sermone quicquam est correctum. Etenim cum illi schedas obtulissent patri castigandas, ille velut offensus incommodâ scripturâ, jussit, ut eadem accuratius ac purius describerent. Id ubi factum est, nè syllabâ quidem mutatâ, literas obsignatas ad me misit. Crede mihi *Budæ* nihil æquè sum admiratus. In sensibus nihil erat ineptum, aut poellare: sermo talis, ut sentiret esse quotidie proficientium. Hunc chorum amabilem unâ cum sponis duobus domi habet. Nullam illic videbis ociosam, nullam ineptis muliebribus occupatam. Illis *T. Livius* est in manibus. Nam eò progressæ sunt, ut autores hujusmodi legant & intelligant citra interpretem, nisi si quod incidat verbum, quod me quoque fortassis, aut mei similem fuerat remoraturum. Uxor ingenio magis ac rerum usu quam eruditione valens mirâ dexteritate moderatur omne collegium, *epysodion* cujuspiam vicibus fungens, pensum cuique præscribens atque exigens, neque finens cessare ququam, nec frivolis occupari. Soles in literis tuis

A subinde queri, quod tua cœnsa malè audiret philologia, cuæ tibi duo mala conciliasset, valetudinis, ac rei familiaris dispendium. At *Morus* hoc agit ut omnibus nominibus, & apud omnes bene audiat, hoc literis debere se predicans, quod prosperiore sit valetudine, quod optimo Principi, quod suis & exteris charus & gratiofus, quod re lautiore, quod sibi, quod amicis jucundior, quod patriæ, quod cognatis & affinis utilior, quod ad aulae commercium, quod ad procerum consuetudinem, quod ad omnem vitæ consuetudinem accommodatior, denique quod superis gratior. Primum malè audiebant studia, quod sensum communem adimerent additæ cultori. Nulla est profectio, nulla negotia tam multa, tam ardua, quæ libellos *Moro* de manibus excutiant, & tamen vix alium reperiens, qui magis sit omnibus omnium horarum homo, qui ad obsequium facilius, ad congressus magis obuius, in colloquio magis alacer, quique tantum veræ prudentiæ, cum tantâ morum suavitate conjunxerit. Quibus rebus factum est, ut quum ante paucos dies literarum amor ad omne vitæ vel præsidium, vel ornamentum haberetur inutilis, nunc nemo penè sit magnatum, qui liberos ut majorum imaginibus dignos agnoscat, nisi bonis literis eruditos. Quin & monarchis ipsis bonæ regalium decorum pars abesse videtur, in quibus literarum peritia desideretur. Jam neminem ferè mortalium non habebat hæc persuasio, sexui feminino literas, & ad castitatem & ad famam esse inutiles. Nec ipse quondam prorsus ab hac abhorruisset sententia, verum hanc mihi *Morus* penitus excussit animo. Etenim quum duabus rebus potissimum periclitetur puellarum castitas, ocio, ac lascivis lussibus, ab horum utroque literarum arcet amor. Nec alia res melius tuetur famam integram, quam mores incontaminati. Nec ullæ firmitus castæ sunt, quam quæ judicio castæ sunt. Neque verò improbo consilium eorum, qui manuariis operis prospiciunt pudicitia filiarum. Verum nulla res sic totum puellæ pectus occupat, ut studium. Atque hinc præter hoc fructus quod animus ab ocio pernicioso prohibetur, hauriuntur optima præcepta, quæ mentem ad virtutem & instituunt & inflammant. Multis simplicitas & rerum inscitia pudicitia jacturam attulit, priusquam scirent quibus rebus tantus thesaurus periclitaretur. Neque video cur maritis sit metuendum nè minus habeant morigeras, si doctas habeant, nisi si qui tales sint, ut ea velint exigere ab uxoribus quæ non sunt exigenda à probis matronis. Imò meâ sententiâ nihil est intractabilius inscitia. Certè hoc præstat animus culturâ studiorum exercitatus, ut intelligat æquas probasque rationes, videatque quid deceat, quid expediat. Atque propemodum persuasit, qui rem docuit. Ad hæc quum jucunditas firmitasque conjugii magis ab animorum benevolentia, quam corporum amore proficiatur, multo tenacioribus vinculis junguntur, quos ingeniorum quoque charitas copulat. Magisque veretur maritum uxor, quem agnoscit & præceptorem. Nec ideo minus habebit pietatis, quia minus habet superstitionis. Equidem malo talentum auri puri, quam tria talenta multo plumbo scoriæque viciata. Audimus passim alias mulierculas sic à concione redeuntes, ut prædicent mirificè fuisse conciorum

cionum qui dixit, ac vultum hominis graphicè depingunt. Caterum neque quid dixerit, neque quale sit quod dixit recensere possunt. Hæ tibi totam penè concionem ordine referunt non sine delectu, si quid stultè, si quid impiè, si quid extra rem effusiit ecclesiastes, quemadmodum hodie non raro fieri videmus, id nōnne vel ridere vel negligere vel desestari. Atque hoc demum est audire sacras conciones. Cum huiusmodi demum verè iucundum est convivere. Plurimum enim ab istis dissentio, qui conjuges non in alium usum habent, quàm ad obsequium voluptatis, quam ad rem magis appositæ sunt seminatæ. Penitus habeat oportet, quæ familiam contineat in officio, quæ liberorum mores singat ac formet, quæ marito per omnia satisfaciat. Ceterum cum proximo colloquio illud objecisset *Moro*, quod si quid humanitus accideret, fore ut gravius discrucietur eam desiderio, in quibus instituentis tantum insumpisset operæ; respondit inconstanter, Si quid acciderit, quod vitari non potest, malim eas mori doctas, quam indoctas. Moxque mihi venit in mentem, *Phocionis*, ni fallor, apophthegma, cui bibituro cicutam, cum uxor acclamaret, mi vir innocens morieris: Quid, inquit, ais uxor, an me mallet nocentem mori? Interim illa cogitatio subiit animum meum, ut vos duos ceu duces quosdam eximios in hoc laudis genere componam, veluti si quis *Camillum* committerat cum *Scipione Africano*. Tu & pluribus annis & iniquiore seculo cum literarum hostibus es confistatus, hoc certè calculo *Moro* superior. Caterum quod tu in filiis tantum ac fratribus ausus es moliri, hoc ille non dubitat, & in uxoribus & in filiabus facere, fortiter contempti novi exempli invidiâ. Quo nomine vicissim ille te præcellit. Tu rursus libris editis utriusque literaturæ proventum magis auxisti quam ille, copiosius etiam uti nobis pollicentur in posterum augurans, si modò corperis opes tuas è scriniis depromptas in populum elargiri. Quamquam & à *Moro* magnum aliquid expectat juvenis, quod ille multum adhuc absit à senectute, & patrem habet, non minorem arbiteror annis octoginta mirè virenti senectute, ut vix alium reperias, qui bellius gesserit ætatem. Unde licet & *Moro* longævitatē ominari. Video quā in re plurimum adjumenti possis adferre *Græcicis* studiis, nimirum si copiosissimo *Lesio* nobis non tantum recenses vocabula, verumetiam idiomata, & *Græci* sermonis tropos non quibuscumque notos & obvios explices. Est quidem fateor hoc argumentum humiliter & infra tuam dignitatem, sed arbitor esse boni viri, publicæ utilitatis gratiâ semet aliquò usque demittere, quod à sapienti suo exigit *Plato*. *Alexander* jam diu apud nos est, sed hujus hæcenus nobis maligna fuit copia, quod fatogerit in hoc *Lauberano* negotio, in quo sanè fortem ac strenuam virum se præbuit. Hoc ubi defunctus eris, amò quia jam prope defunctus est, licebit aliquoties hominis consuetudine frui, non minus amena, quam erudita. *Vives* in studio literario non minus feliciter quàm graviter decertat, ac si satis ingenium hominis novi, non conquiescat, donec omnes à tergo reliquerit. Amo vos omnes, quod *Brixianis* vestro consilio viceritis, & illum amo, quod se amicorum iudiciis permiserit. *Moro* adeo nihil molietur

A hostile, ut ne meminerit quidem superioris confustationculæ. Valde mihi placuit, quod ad exemplum tuum, sese bilinguibus epistolis exercet: nec dubito quin illi sit successurum quod tu sanè juveniliter, sed felicissimè primus es ausus, & apud *Gallos* & hoc seculo. Ejus literis non minus humanis quàm eruditis respondebo, si quid dabitur deii. Hæc scripsimus, ex rure *Auderlacensi*, quando tuo exemplo provocati, corripimus & ipsi rusticari, sed utinam liceat & tuo exemplo edificare. Utinamque habet, sic mihi successit hæc rusticatio, ut posthac singulis annis eam sum repetimus. Bene vale. M.D.XXI.

Erasmus Roterd. Petro Aegidio suo S. D.

Quandoquidem in rebus humanis adeo nihil *Epist. 17.* est perpetuum, ut ne diuturnum quidem aliquid esse possit, non perinde discruciaris debes optime *Petre* quod patrem amiseris, quam gratulari tibi, quod talem habueris. Quæso te circumfer oculos tuos per omnes familias tuæ civitatis, ac te ipsum consule, num alium patrem tibi deligere velles, etiamsi quis deus hoc largiretur, ut liceret. Antego fallor, aut non alium optares tibi, quàm contigit. Et ille potest inter felices numerari, si quid omnino felix est in hac vita. Si beatum est diu vivere, pervenerat ille usque ad annum octogesimum, integris membris, vigenibus adhuc oculis, ut nec *Scipione*, nec conspici illis ocularibus esset opus, vix prima canities corperat capillorum nigrorem aspergere. Et quod est omnium felicissimum, quemadmodum est rarissimum, totus illi constabat animus. Quod si fortunatum est bonis avibus sortiri conjugium, & ea res illi bis successit: secundum autem hoc fuit felicius, quod optimo viro tot liberos optimos dedit. E quibus tam multos vidit, non modò superstitēs, verumetiam adultos omnes, & ad aliquem honestum vitæ gradum proventus. Et quemadmodum ipse sic universam ætatem egit apud cives suos, ut nunquam ullo fardo rumore famæ candorem asperferit, ita sic instituit suos omnes, ut nullus esset cujus ipsam præteriret aut paderet. Quid patre tuo sanctius? Quid matre integrius? Quam ille deamabat conjugem, quàm illa venerabatur etiam maritum? Et tamen non semper ex optimis, nascuntur optimi. Quam non fuit illi molesta mors, quum se videret in talibus liberis superstitem fore? Porro quoties mellitissimum nepotulum, filium tuum, *Nicolaum Nicolaum* exosculabatur, ne mori quidem sibi videbatur. Opes habebat non tam amplas, quàm justas, & quod his temporibus rarissimum est, sine fraude quasitas. Attem delegerat, quæ citra dolum lucri tantum suppeditabat, quantum & alienæ familiæ, & pauperibus etiam, in quos erat liberalissimus, sublevandis sufficeret. Liberis reliquit, quod ad mandum victum cuique satis esset, etiamsi nihil aliunde accederet. Gessit magistratus aliquot civiles, gesturus majores ac plures, si quid amovisset. Quos gessit, ita gessit, ut nemini quicquam esset, quod de illo quereretur. Domesticam discordiam, non secus ac pestem aliquam execrabatur. Ac nec cum civium quoquam illi fuit unquam controversia. Tanta erat morum commoditas. Decedebat de suo jure potius, si videret concordiam aliter constare non posse. Nullus ex ore

ore illius audivit unquam sermonem vanum, obscenum aut obreptatorium. In tam frequenter civitate nullum habebat inimicum. Plerique defunctum non secus ac patrem lovebant, praesertim inopes. Quanta verò tolerantia pertulit acerbissimos cruciatus, dierum comparium. Nulla enim mors violentior, quam quae accidit ex obturatis urinae viis. Moriturus nihil aliud mandavit liberis, quam concordiam, & studium pietatis. Hereditatem reliquit ita distributam, ut nihil referret, quis quam portionem delegisset. Nec ullus extitit, qui diceret sibi deberi teruntium. An non ingratus merito videaris, si ralem parentem lugeas? Fruere porius illius felici memoria, & ab huius vitae fluctibus, in immortalitatis portum delato gratulare. Perge illum referre morum integritate, quemadmodum antehac fecisti, ac filium jam nunc à teneris annis ita fingito, ut avum quem nomine refert, referat & vitae sanctimonia, patrem ac patrui etiam eruditione. Jam nunc Evangelicæ philosophiæ decreta, veluti lac animi combibat. Jam nunc utriusque literaturæ semina hauriat, & parentem amabili balboxie. *Gracè, Latine* que salutes. Sic tibi contingat mi *Petre* cum optima conjugis tua *Cornelia* feliciter senescere, & ex optimis liberis honestissimam capere voluptatem. Bene vale amice incomparabilis, *Leuani*, Anno millesimo quingentesimo decimonono.

Erasmus Roterodamus Iodoco Iona S. D.

Epist. 18. **H**ic jam diu rumor est constans, *Jona* charissime, te *Vermacie Martino Luthero* continenter adfuisse: nec dubito quin tua pietas hoc egerit, quod ego fueram acturus, si contigisset adesse, ut hæc tragœdia moderatis rationibus sic sopiretur, nè posthac posset majore cum orbis malo rursus erumpere. Quod equidem demiror non esse factum, quum ea res vehementer cordi fuerit optimis viris, qui, sicuti dignum est animis verè *Christianis*, cupiebant esse consultum ecclesiæ tranquillitati, quæ nisi concordia sibi jungatur, ecclesiæ vocabulum amisit. Quid enim est aliud nostra religio, quam pax in Spiritu sancto? Porro *Christi* ecclesiam, quoniam adhuc pisces bonos & malos eodem reti complectitur, & zizania mixta tritico ferre cogitur, & olim magnis viciis laborasse, testantur veteres orthodoxi, subinde deplorantes corruptissimos mores eorum ordinum, unde conveniebat ingenuæ pietatis exempla proficisci. Tum quàm ecclesia *Romana* & olim degeneravit ab Evangelicæ puritatis studio, vel *Hieronymus* satis arguit, qui eam ex *Apocalypsi Babylonem* appellat, vel divus *Bernardus* in libris quibus titulum fecit *De consideratione*. Quamquam non defuerunt, & ex recentioribus celebrati nominis auctores, qui publicam instauracionem ecclesiasticæ disciplinæ flagitarent. Verùm haud scio an unquam ecclesiæ Proceres tanto studio, tamque palàm inhiaverint huius mundi commodis, quæ *Christus* docuit oportere contemni, quàm hodie videmus. Nec minus erant collapsa sacræ scripturæ studia, quàm mores. Divinæ literæ servire cogeantur humanis cupiditatibus, populi credulitas in quæstum paucorum vertebatur. Ad hæc ingemiscebant pie mentes,

A quibus nihil est antiquius *Christi* gloriæ. Eaque res effecit, ut initio, tantum undique favoris habuerit *Lutherus*, quantum non arbitror seculis jam aliquot ulli mortalium contigisse. Siquidem ut facile credimus quod vehementer optamus, existimabant exortum hominem, qui purus ab omnibus huius mundi affectibus, tantis malis remedium aliquod adferre posset. Nec ego prorsus desperabam, nisi quod statim ad primum gustum opusculorum, quæ *Lutheri* nomine prodire coeperant, planè verebar nè res exiret in tumultum, ac publicum orbis dissidium. Itaque monui per literas, tum *Lutherum* ipsum, tum amicos illius, quorum auctoritatem arbitrabar apud illum valituram; qui quid illi dederint consilii nescio, certè sic tractata res est, ut periculum sit, nè male tentatis remediis, malum nobis conduplicetur. Ac vehementer demiror, mi *Jona*, quis Deus aggraverit peccus *Lutheri*, dum tantâ calamitatis licentiâ, in *Romanum* Pontificem, in scholas omnes, in philosophiam, in ordines Mendicantium inveheretur. Quod si vera fuissent omnia, id quod aîunt longè secus habere, qui scriptorum illius censuram agunt, provocatis tam multis, quis alius exitus expectari poterat, quàm hic quem videmus? *Lutheri* libros hæcenus non vacavit legere, sed ex his quæ degustavi, quæque recitantibus aliis, nonnunquam obiter hausi, quanquam de veritate sententiarum quas adferebat, fortasse non erat meæ mediocritatis pronunciare, certè modus & ratio negotii aggrediendi, mihi neunquam probabatur. Quum enim per se res sit amara plerisque veritas, quum per se seditiosa res sit, longo ulu recepta convellere, consultius erat rem suapte naturâ acerbam, tractandi civilitate lenire, quam odium odiis addere. Quorsum igitur attinebat paradoxis agere, atque ita proponere quædam ut primâ specie magis etiam offenderent, quàm propius ac fixius inspecta? Nam quædam etiam obsecritate velut affectatâ molesta sunt. Quorsum attinebat tam atrocibus conviciis favire in eos: quos si sanare cupiebat, imprudentiæ; sin totius orbis malo provocare, impietati tribuendum erat? Porro quum prudentis æconomi sit dispensare veritatem, hoc est promere, cum res postulat, & promere quod satis est, & cuique promere quod sit accommodum, ille tot libellis præcipitatis, simul effudit omnia, nihil non evulgans ac cerdonibus etiam communia faciens, quæ solent inter eruditos ceu *perniciem* & *impium* tractari: ac frequenter impetu quodam immoderato, meâ quidem sententiâ, fertur ultra justum. Quod genus est, quum satis esset admonuisse Theologos, plus satis illos admiscere philosophiæ Peripateticæ, vel Sophisticæ magis, ille totam *Aristotelis* philosophiam animi mortem appellat. Habet Evangelicus ille *Christi* spiritus prudentiam suam, habet civilitatem ac mansuetudinem suam. Sic ipse *Christus Judæorum* affectibus semet attemperavit. Aliud loquitur turbis crassioribus, aliud discipulis, quos & ipsos diu tolerans, paulatim adducit ad intelligentiam philosophiæ celestis. Hoc consilio jubet suis, ut primum pœnitentiam prædicent, & imminens regnum Dei, de *Christo* taceant: Sic *Petrus* in *Actis apostolorum*, non contumeliosa, sed miti & amanti concione tantam multitudinem primitias addit ecclesiæ. Non vociferatur in eos, qui *Christum* occiderant, non verbis atrocibus

terribilibus exaggerat illorum impiam insaniam, quam probabile sit in eo numero fuisse, qui *Christum* ad mortem impulissent. Sed velut illos sublevans, ait, hoc consilio divino sic esse peractum: mox etiam sceleris impietatem in ipsum seculum rejicit, *Salvaminis*, inquit, à *generatione ista prava*. Non regetur in illos convicium, à quibus dicti sunt esse musto madidi, sed moderatis rationibus excusat, novi spiritus energiam esse non vini; profert *Isaie* testimonium, quod sciebat apud illos plurimum habiturum ponderis. Ac nondum *Christum* pronunciat Deum & hominem, hoc mysterium suo servabat tempori. Interim virum justum appellat, Dominum ac Messiam pronunciat, idque ex autoritate Dei, quem religiose colebant & illi, ut ex patre cognito, filio conciliaret favorem. Ad hæc quum ostenderet de *Christo* non de *David* dictum, quod illi de *David* interpretantur, sermonem offensurum pramittigans, *Viri*, inquit, *fratres*, *liceat audenter dicere ad vos de patriarcha David*. Sic *Paulus* omnia sit omnibus, ut omnes *Christo* sacrificet, suos instituens, ut cum omni mansuetudine doceant, non alienantes quenquam morum & orationis asperitate, sed mansuetudine vincentes etiam morosos, & asperos. Quanta civilitate *Christum* prædicat *Atheniensibus*, illorum vicia in seculum ipsum rejiciens. *Et tempora quidem*, inquit, *hujus ignorantia despicens Deus*: Ipsos honesto gratoque prologo, *Viros Athenienses* appellat. Nec sævis verbis exagitat impiam cultum demoniorum, sed oratione civili, superstitionis illos insinuat qui plus colerent quam oporteret. Titulum aræ fortè conspectum torquet in argumentum fidei, demutatis etiam & amputatis verbis aliquot: nec adhuc *Christum* aliud appellat, quam virum, per quem Deus statuisset conferre salutem universo mortalium generi: nec apud hos profert prophetarum testimonia minimum habitura ponderis, sed *Arati* testimonio cum illis agit. Quanta cum urbanitate causam suam apud *Festum* agit, & *Agrippam*. Sic *Augustinus* refellit furiosos *Dionysios* & plusquam insanos *Manichæos*, ut & citra rei meritum sæviat, & charitatis dulcedinem ubique admisceat, salutem illorum sitiens, non exitum. Hæc docendi mansuetudo, hæc dispensandi sermonis divini prudencia cepit orbem, & quod nulla unquam arma, nulla philosophiæ subtilitas, nulla rhetorum eloquentia, nulla vis aut ars potuit humana, sub *Christi* jugum misit. Quo magis nos oportet, si prodesse cupimus, ab omnibus conviciis temperare, præsertim si adversus quos agimus publicâ præmineant autoritate. *Paulus* honorem deferri vult magistratibus, etiam ethnicis: & veluti *talumæni*, quod *Mosaico* palamque scelerato Pontifici maledixisset. Vult servos *Christo* initiatos religiosius etiam obsequi dominis ethnicis quam antea fecerant: vult uxores à professione *Christi*, magis etiam esse morigeras maritis impiis, non ob aliud, nisi ut commoditate morum pellicerent omnes ad amorem evangelicæ doctrinæ. Cui pia mens est, utique nihil aliud quam prodesse studet, aut tacens, si nulla spes sit profectus, aut ita premens ac dispensans veritatem, nè pro remedio, morbi vim exasperet. *Brutus* indignatur *Ciceroni*, cui suis concionibus & scriptis irritaret eos, quos irritatos non posset opprimere. *Platonis* non displicet fucus, ac dissimulatio in philosopho, rei publicæ moderatore, modo technis in populi bonum ab-

utatur. A *Christiano*, fateor, decet omnem abesse fucum, sed tamen incidit aliquando tempus, quum rectè tacetur veritas, & ubique magni refert quo tempore, apud quos, & quibus modis ea promatur. Medici fideles non statim ad extrema remedia decurrunt, prius ægroti corpus levioribus pharmacis præparant: atque ita dosin tēperant ut sanent, non obruāt. Nec istos audio, qui aiunt, graviolem esse morbum hujus seculi, quam ut levibus remediis sanari queat. Præstat malum juxta *Græcum* proverbium sinere ut est, quam nõ dextris remediis exagitari. Neque verò nego, nonnunquam Deum, bellis, pestilentis, afflictionibus emendare suum gregem, non est tamen piorum inferre bellum, aut afflictionē impiam, si Deus aliquando malum alienorum vertit in bonum suorum. Crux *Christi* salutē attulit mundo, & tamen execramur eos, qui illum ad crucem adegerunt. Mors martyrum illustravit pariter & confirmavit ecclesiā Dei, tamen dānata est eorum impietas, per quos hoc bonum nobis contigit. Multi minus essent mali, si divitiis essent spoliati. Non tamen est probi viri, quenquam spoliare suis, quo illum reddat meliorem. Porro quum omnis novitas pariat tumultum, etiam si quis vocet ad meliora, si quid dissidebat à receptis, erat eā specie proponendam, ut quam minimum dissidere videretur.

At aiunt, *Lutherum* aliquoties, quum eadem doceat, quæ ceteri, tamen verbis ipsis id videri conari, ut diversissima videatur adferre. Jam ut sunt hominum mores ad pejora proclives, sic erat medendum horum vitiis, ut aliis non præberetur ansa licentius peccandi. *Paulus* sic prædicat libertatem Evangelicam adversus perniciosam legis servitutem, ut addat, *tantum nè libertatem occasionem detis carni*. Sic dehortatur à frigidis operibus legis, ut incessanter adhortetur ad opera charitatis. Fortassis erant, qui simplici studio favebat, ad meliora vocandis ordinibus ac Proceribus ecclesiæ. Sed haud scio an sint qui per hanc occasionē inhiant opibus ecclesiasticorum. Qua re nihil arbitror sceleratius, ac publicæ tranquillitati perniciosius. Etenim si ideo fas arbitrantur invadere facultates sacerdotum, quod quidam suis ad luxum, aut alioqui ad res parum honestas abutuntur, nec civibus, nec magnatibus aliquot erit satis summa rerum suarum possessio. Bellè verò consultum rebus humanis, si impiè tollatur à sacerdotibus, quo pejus abutatur homines militares, qui sic sua profundunt, nonnunquam & aliena, ut nulli mortalium sint usui. Nè ipsos quidem audio mi *Jana*, qui dicunt *Lutherum* adversariorum intolerabili procacitate provocatum, non potuisse tenere *Christianam* modestiam. Quomodoque se gerebant alii, qui talem susceperat personam, debebat omnib' neglectis sibi constare. Denique erat ante prospiciendus exitus, quam se in puteum hunc demitteret, nè contingeret, quod in Apologis accidit *Capre*. Etiam in piis rebus, stultum est aggredi, quod non possis absolvere; præsertim, si conatus parum felix, pro captatis commodis summa adfert incommoda. Videmus rem in eum deductam locum, ut ego sanè nullam videam bonum exitum, nisi *Christi* arte suā temeritatem quorundam vertat in bonum publicum. Excusant illum quidam quod alieno impulsu coactus, primum scripserit atrocius, deinde non commiserit se clementissimi *Louis* judicio, & *Caroli* Cesaris longè

longè optimi mansuetissimique Principis fidei. At cur illi magis libuit illis auscultare, quàm aliis amicis, nec indoctis, nec rerum imperitis, ad diversa vocantibus? Jam plerique illi qui favebant, cujusmodi quæso præfidiis illum tueri conabantur, ridiculis libellis ac minis inanibus. Quasi verò istiusmodi nugæ, aut terreant adversarios, aut delectent bonos viros, ad quorum iudicium negotium omne fuerat attemperandum, si modò voluissent suæ fabulæ felicem esse catastrophem. Nunc quantum malorum agmen hæc temeritas dedit, bonarum literarum studia, ac multos bonos viros non mediocri degravant invidia, qui initio parum erant iniqui *Luthero*, vel quò sperarent rem secus ab illo tractandam, vel ob hostes fortè communes. Accidit enim nescio quo casu, ut qui initio negotium faceiebant *Luthero*, hostes essent bonarum literarum. & ob id harum cultores minus iniqui erant *Luthero*, nè adjutus adversariorum partibus, hostium vires adversum sese confirmarent. Tametsi utrunque res habet, priorem oportuit esse curam religionis, quàm studiorum. Atque hic mi *Jane* coactus sum aliquoties desiderare specimen Evangelici pectoris, quum viderem *Lutherum*, sed magis hujus fautores, hoc arte quadam affectare, ut alios involverent odio ac periculoso negotio. Quid enim attinebat *Capuanum* satis hætenus oneratum, graviore onerare invidia? Quid opus erat mei nominis toties invidiosam facere mentionem, quum res id nequaquam flagitaret? Admonueram *Lutherum* privatis & obignatis literis, mox *Lypsiæ* sunt excusæ. Admonueram Card. *Moguntinum* obignatis literis, nè temere *Lutherum*, cujus adhuc causa plerisque bonis erat plausibilis, quorundam libidini dederet. Evulgatæ sunt formæ, antequam reddita. *Bilbaldu* suis ad me literis, queritur epistolas quasdam circumferri excusas, quas nemo unquam illi reddidit. In his hortatur eum, ut persistat in eo quod coeperat, quo scilicet volentem nolentem petrahañt in hujus factionis consortium. E meis libris quos scripsi, priusquam somniarem exorturum *Lutherum*, odiosa quædam decerpserunt, & in *Germanicam* verà linguam publicarunt, quæ viderentur affinia quibusdam *Lutheri* dogmatis. Et amici videri volunt, qui hæc faciunt, quum capitalis inimicus nihil possit hostilius. Non erat tantundem lædendum ingenii, iis qui mihi pessimè volebant. Hoc telum illi porrexerunt inimicis meis, ut jam in publicis concionibus prædicent, quæ mihi congruant cum *Luthero*. Quasi verò veritati non sit utrinque affinis falsitas, si prætergrediare lineam. Ego fortasse alicubi moneo, non esse temere suscipienda vota, nec probo istos qui domi relicta uxore, et liberis, quorum & vitæ & pudicitia consultum oportuit, currunt ad divum *Jacobum*, aut *Hierosolymam*, ubi nihil erat illis negotii. Moneo juvenes, non esse pelliciendos ad vincula religionis, priusquam sibi noti sint, & norint quid sit religio. *Lutherus*, ut aiunt, in totum damnat omnia vota. Alicubi queror, omnis confessionis, quorundam laqueis aggravatum. *Lutherus*, ut aiunt, docet rejiciendam omnem confessionem, ut perniciosam. Alicubi docui, primum optimos autores legendos, addens ex *Dionysii* libris, non tantundem fructus percipi, quantum tituli videantur polliceri. *Lutherus* hominem ineptum vocat, ut accipio, & omnino lectu indi-

gnum. Bella verò congruentia, si quod ego per occasionem verè dixi ac moderatè, alius depravet, ultra septa transiliens. Iniquissimus autem legibus mecum agatur si præstare cogar, nè quis in posterum etiam scriptis meis abutatur, quæ felicitas nè *Paulo* quidem apostolo contigit, si hujus collega *Petro* credimus. Quanquam, ut ingennè dicam, si præscissem hujusmodi seculum exorturum, aut non scripsissem quadam quæ scripsi, aut aliter scripsissem. Sic enim prodesse cupimus omnibus, ut si fieri possit, neminem lædamus. Sparguntur libelli conjuratorum, in quibus pingitur & *Erasmus*. Mihi verò nullum nomen invisus, quam conjurationis, aut schismatis, aut factionis. Tota hæc qualis qualis est fabula me dehorrante coëpta est, certè modum constanter improbane. Meæ literæ nulli factioni servierunt unquam, quàm *Christi*, qui communis est omnium. Quid hoc ingenio, quid his literis valeam nescio, certè conatus sum & cupio prodesse non modò *Germanis*, sed *Gallis*, *Hispanis*, *Britannis*, *Bohemis*, *Rutenis*, atque adeo *Turcis* quoque, ac *Saracenis* si queam. Tantum abest, ut factioni tam periculosa, me voluerim unquam admiscere. Atque interim prudentiam etiam desidero in his, qui hujusmodi technis quæquam allici posse credunt in castra sua. Si quem cordatum virum alienare vellent, qua ratione id potius facerent? Satis autem declarant *quidam* esse quod aiunt, *extinguere*, quum in re tam periculosa, talibus fident præfidiis. Ac miserè vereor, nè res hæc apud reliquas nationes ingens dedecus adferat nostræ *Germaniæ*, quemadmodum vulgus hominum solet, paucorum stultitiam, universæ nationi imputare. Tot igitur atrocibus libellis, tot fumis, tot formidabilibus minis, & ampullis, quæso, quin aliud actum est, nisi ut quod arte disputabatur in scholis, velut opinio probabilis, posthac sit articulus fidei, & jam vel evangelium parum tutum sit docere, dum exulceratis omnibus nihil non rapitur ad calumniam? Poterat *Lutherus* magno cum fructu *Christiani* gregis tradere philosophiam evangelicam, poterat edendis libris prodesse mundo, si ab his temperasset, quæ non poterant non exire in tumultum. Meis quoque lucubrationibus bonam captati fructus partem detraxit. Nè disputationes quidem in scholis liberæ sunt, quæ solent esse libertinæ. Si fas esset odisse quæquam ob privatas offensas, neminem magis læserunt *Lutherani*, quam me. Et tamen optarim illo salvo, hoc longè perniciosissimum dissidium componi, & iis rationibus cõponi, nè post graviore cum periculo etumpat, quemadmodum solent malè curata ulcera. Dices mihi, charissime *Jane*, quorūm mihi texis istam jam seram querelā? Primum ob hoc, ut quanquam res longius progressa est, quam oportuit, tamen etiam nūc advigiletur, si quo modo tantus tumultus sopiri queat. Habemus Pontificem sumptu naturæ clementissimum, habemus Cæsarem mihi placabilique præditum ingenio. Id si fieri non potest, nolim ut in te huic negotio admisceas. Amavi temper inte præclaras *Christi* doctes, quo magis cupio te servari negotio evangelico. Quo magis amabam *Hutteni* veram ingenii, hoc magis doleo nobis ereptum per hos tumultus. Quis autem non excrucietur animo, si *Philippus Melancthon* juvenis tot eximiis dotibus instructus, per hanc tempestatem publicis eruditum

ditorum votis adimeretur? Quod si quædam offendunt in his, quorum arbitrio res humane temperantur, cenſeo ſuo Domino relinquendos. Si æqua præſcribunt, par eſt parere: Sin iniqua, ſanctum eſt tolerare, nè quid deterius accidat. Si ſeculum hoc, totum *Chriſtum* non fert, eſt tamen aliquid cum quatenus licet prædicare. Hæc quæ tecum nunc ago, mi *Jana*, velim agas cum *Philippo*, aut ſi qui ſint alii *Philippo* ſimiles. Ante omnia cenſeo vitandum eſſe diſſidiam, nulli bono non pernicioſum. Et ita ſanctâ quâdam vaſtricie tempore ſerviendum, nè tamen prodatur theſaurus evangelicæ veritatis, unde corrupti mores publici poſſent reſtitui. Fortaſſe rogabit aliquis, num alio ſim animo in *Lutherum* quam fuerim olim. Imò eodem ſum animo, ſemper optavi, ut mutatis quibuſdam, quæ mihi diſplicebant, purè tractaret evangelicam philoſophiam, à qua noſtri ſeculi mores, heu nimium degenerârunt. Semper correctum malui, quam oppreſſum. Optabam illum ſic tractare *Chriſti* negotium, ut eccleſiæ Proceribus, aut probaretur, aut certè non reprobareretur. Sic amari cupiebam *Lutherum*, ut palam ac tutò poſſet amari. Nec alio ſum animo in meas rabulas, quam in illum, ſi tam piè prædicârunt *Chriſtum*, quam impiè ſunt in me debacchati, obliſcar quæ patrârunt in me, & exoſculabor ſtadium in *Chriſtum*. Non odero blaterones, ſi ceperint eſſe *Chriſti* præcones. Bene vale. *Leuani*. VI. Id. Maias. Anno M.D.XXI.

Eraſ. Rot. Theologiſ Leuanien. S. D.

Epist. 19. **R**everendi patres, ac domini plurimum obſervandi, quoties conſidero & ordinis Theologiſ gravitatem, & meam innocentiam, vel merita potiùs in ſacrarum literarum cultores, ſi licet glorioſius aliquid dicere, non libet credere quæ ad me deferuntur. Et tamen deferuntur à tam multis, tamque gravibus viris: ut non poſſit omnino videri vanum, quod tot ac talium auctorum conſenſu probatur. Referebat hoc omnium, ut iſtarum tragædiarum, quæ jam annis aliquot inter nos aguntur, magno veſtro meoque incommodo, tandem finis aliquis eſſet. Quid ego promeritus ſim vigiliis meis, poſteritas æquior iudicabit: quid *Leuani* ſim paſſus à quorundam petulantiffimis linguis nulli poteſt obſcurum eſſe. Nunc audio ruruſ inſtaurari tragædiam, per quosdam, ducibus & auctoribus *Vincentio* & *Lutero*, quorum alterum malè habet epiſtola ad Cardinalem *Moguntinenſem*, in qua videor illi perſtringere ordinem *Dominicalium*: alterum offendit conſilium quoddam nullo auctore vulgatum, de componenda tragædia *Lutherana*, quod à me proſectum eſſe quidam malè ſuſpicaces diſcitant. Primum epiſtola tum ſcripta, cum nondum, neque veſtra condemnatio prodidiſſet, neque Pontificis cenſura, nihil aliud agit in ſumma, quam ut *Lutherum* corrigatur potiùs, quam ut magno orbis tumultu perdat. Eam epiſtolam obſignatam miſeram ad quendam Cardinalis conſiliarium, illi juſ faciens redderet ſi videretur expedire, ſi minus, exureret. Is & ſerò reddidit, & priuſquam redderet, excudendam curavit, mutatis etiam verbis aliquot ut audio. Cum enim ego ſcripſiſſem de *Luthero*, ille mutavit de *Luthero* noſtro. Quod res tumultuoſis clamoribus ſtatim ageretur apud promiſcuam multitudinem, neque tum proba-

A bam, neque nunc probo. Et hoc plus habet ponderis apud omnes *Parieſenſium* cenſura, quod ſerò prodierit. Nullum ordinem, nec læſi unquam nec odi. Malos odi, quacunque veſte regantur. Ut autem ordo ſit honeſtiſſimus apud omnes, id in iſtis ſitum eſt, non in me. Quod ſi iſtis cordi eſt magni fieri apud omnes, eas doctes ſibi parent, quæ famam honeſtam, quæ auctoritatem ac favorem conciliant. Sin intelligunt ſe minoris fieri quàm vellent: ea mutant, unde detrimentum opinionis naſci ſenſerint. Hactenus de epiſtola. Conſilium illud non eſt à me proſectum, ſed à *Dominicano* quodam theologo, non vulgariter erudito. Id cuidam Principi fuit exhibitum, ut expenderetur an placeret, & exhibitum fuit ante vulgatam captivitatem *Babylonicam*, cum res eſſet adhuc ſanabilior. Id quoque neſcio quo caſu vulgatum eſt à *Germanis*, qui haud ſcio quo conſilio nihil non habent palam. Ac mihi quidem tum exhibuit *Dominicanus* ille, qui non negabit eſſe ſuum, nec mihi diſplicuit omnino ut ingenuè dicam. Non enim hoc agebat, ut reſcinderetur ſententia Pontificis, aut veſtra, ſed ut hominum perſuaſioni ſatiſfieret, qui clamitabant, & adhuc clamitant *Lutherum* auctoritate opprimi. Nec læderetur auctoritas Pontificis, ſi volens aliquid remitteret de ſua ſeveritate, ob publicam tranquillitatem. Atque id conſilium placuit etiam Regibus, niſi captivitas, aliq; huic ſimiles libelli complurium animos alienaſſent. In conſultationibus liberum eſt unicuique dicere ſuam ſententiam opinor. Et pium eſt tranquillitati publicæ conſulere, modò id fiat incolami Pontificis dignitate. Quod ſi fas non eſt, quâ fronte, cum *Lutherus* eſſet *Vernaculus*, magnis ſtudiis hoc iplum agebatur per viros laudatiſſimos, idque cum laude? Ita ſi meum eſſet hoc conſilium, ut non eſt, tamen non video cur mihi ſit excitanda tragædia. Nunc habet auctorem ſuum, quem non pudebit fateri. Meminiſtis quantum tragædiarum mihi concitatum ſit ex falſiſſima ſuſpicionē, cum primùm prodidiſſent opera *Lutheri* ob præſatunculam paulo poliſiorem, cum & veriſſimum ſit & à me crebro teſtatum, in omnibus illius libris, nullam eſſe ſyllabam me conſcio aut volente ſcriptam. Imò ſemper hunc exitum timui, & idcirco modis omnibus conatus ſum hominem ab hoc ſcribendi genere detertere. Nunc cavendum eſt prudentiæ veſtræ, nè denuo ex ſuſpicionē ſimili lædatis proximum. Homicidii genus eſt, famam hominis impetere. Quo magis demiror quid ſibi proponat *Vincentius*, qui nuſquam de me ceſſat maledicentiſſimè loqui, opportune, importune, lacerare nomen *Eraſmi*, lapidare me conviciis. Quod ſi ego talis eſſem, qualem ille falſo prædicat, tamen tanta linguæ procacitas indecora ſit & ſacerdoti, & monacho, & theologo, peſtilens etiam veſtræ Academiæ, nè huius exemplo conſueſcant & in innoxios ſic debacchari. Nec aliâ re pejuſ conſulere poteſt ordini ſuo. Nam virulentam & impotentem maledicentiam improbant & ii, qui mihi malè volunt. Porro eos qui ſunt alieni, non alienat à me, qui mihi bene volunt hos offendit. Sunt autem ubique non paucè qui nobis bene cupiunt, haud quaquam exambitis favoribus, ſed utilitate ſtudioſum nobis devincti. Quod ſi ego velim meo calamo tam inſolenter uti, quàm ille ſua linguâ, nonne res in manifeſtam rabiem exiret? Nonne ſcandalo

(112)

dalo essemus & Christianis, & Christiani nominis hostibus? Sed ille me cōtemnit, quasi non pluribus nominibus illum vicissim possem contemnere. si cōtemnere nos invicē esset Christiani pectoris. Aut quasi metum sit, digladiari cum talibus, qualis ille est, si res agatur ingenii præsidiis. Quod si certandum sit linguae virulentia, impudentia, procacitate, facile reperietur mulier aliqua, quæ cum tali hominum genere congregiatur. Sed ut mittamus Vincentium, à quo qualis qualis est, vinci me non patiar, si bonis rebus mecum ceter, hoc est, si quid adferat, quod magis conducat ad Christi gloriam veramque pietatem: à Latomo invitus dissideo, vel ob eruditionem non prorsus aspernamdam, vel ob quaecunque commercium cum Musis amœnioribus; et invitus credo, quod tamen à multis audio, præsertim cum à me nunquam sit laesus. Illud nobis vel serò cavendum est, nè mordentes invicem, consumamur alteri ab alteris. Seditiosa nunquam mihi placuerunt. Neque Reuchlini, neque Lutheri factioni me unquam admiscui, Christi gloriæ pro mea virili semper favi. Vestre Academicæ nihil attuli, neque dedecoris, neque incommodi. Lutherani libellis obstrui plusquam quisquam mortalium: non quod nesciam illum pleraque bene monere, sed quod intelligam satis esse bene tacere quam finistrè tentare remedia. In omnibus quæ illi sive verè, sive falsò inscribuntur, non est ullus apex meus. Libellos maledicos qui undique provolant, utinam prohibere possem vel meâ causâ. Nam omnes me gravant invidia, quidam etiam infamant, ac magis laedunt qui laudant, quam qui maledicunt. Illud certissimum est in his omnibus nihil esse mentis. Et de quorundam autoribus est mihi nonnulla suspitio, de plerisque, nec suspicari possum unde prodierint. Sollicitatus sum à multis etiam magnatibus, ut prodirem in partes Lutheri. Sensi & alia quædam, hic non referenda. Rejeci manibus ac pedibus. Ab adversariis præsertim monachis tam atrociter sum impetitus, ut etiam si fuisset antea inimicus Lutheri, odiis potuerim impelli ut illi adjungerer. Rursus sentio Lutheri fautores hoc omnibus studiis egisse, ut technis me pertraherent in hoc certamen, quod si non possent, vi nolentem volentem pertraherent. Nihil horum me dimovere potuit ab instituto meo. Excitantur omnia scripta, dicta etiam joco inter pocula effusa, nihil aliud comperiatur, quam mihi displicuisse subitos ac seditiosos clamores apud populum, & placuisse rem absque tumultu orbis transigi. Si aliis placuit diversa ratio, precor ut Christo sit felix, sed adhuc qualis sit futurus exitus nescio. Si in me situm esset, cras esset hæc sedata tempestas. Si mihi non est vobiscum arcta amicitia, per me non stetit. Coepit erat in Falcione, comprobata erat superiorum malorum oblivio, etiam si quicquid erat malorum, in meum reciderat caput. Nec enim Joannes Atensis ambisset concordiam, ni sibi conscius fuisset, se vanâ suspitione deceptum mihi movisse eam tragediam. Nec video quid obstitit quo minus coaluerit illa pax, nisi quod non esset satis placatus Egmondanus. Nec video cur ille mihi sit infensus, nisi quod pro maledictis, quæ in me ingressæ etiam antequam vidisset, non egerim homini gratias. Quod si hoc est consilium quorundam, ut me quovis modo petant, animis etiam gladiatoriiis ac fictis criminibus, primum videant nè hoc

A non sit illis, eam secundis ventis successurum quam putant. & si succedat, videant nè non tam felix futurum sit quam sibi pollicentur. Postremo si decreverunt prorsus abolere Lutherum, paulo melius succedet, si me non admisceant. Quicquid tamen molientur alii, me nemo divellet à petra Christi, nullus involvet ulli factioni. Quod si fuisset Lutheranus, nihil aliud dicam, res illius melius haberent. Sed absit ut aliud sim quam Christianus. Hactenus in illum non scripsi. Verum est, si non predest mihi metus periculorum, si præter alias causas innumeras, oculi penuria, senectus, corporis imbecillitas, certe profuit imperitia rei Theologicæ, quam illi mihi summam tribuunt, & ego magna ex parte agnosco. Postremo cum tres Academicæ damnarent Lutherum, cum summus ipse Pontifex fulmen suum in eum torserit, cum suum addiderit Caesar, quid habitura sit momenti meæ censuræ accessio, vermiculi potius quam hominis? Præsertim cum undiq; tam multi prodeant vestro judicio doctissimi, qui scribant in Lutherum? Et tamen pro mea virili non deero, neque tranquillitatem ecclesiæ catholicæ, neque veritati Evangelicæ, neque dignitati Romani Pontificis, cum licebit. Et fortassis plus adferam momenti, quam ii qui putant his tumultibus rem posse confici. Illud nobis videndum, nè sic odimus Lutherum, ut illius odio perdamus & ea quæ sunt optima: & ita serviamus dignitati nostræ, ut non laedamus auctoritatem Evangelicæ veritatis: & ita saveamus hominum gloriam, nè quid officiamus gloriæ Christi. In me interim si quid habetis, nè agite conviciis, quemadmodum nuper apud Rectorem Rostmandanum egit Egmondanus, & nunquam non agit Vincentius. Argumentis agite, & satisfaciam vobis per omnia. Quod si vultis officiis certare, non patiar me vinci. Sin erunt qui malint maleficiis contendere, non contendam quidem in hoc genere vincere, sed tamen conabor meam innocentiam defendere, nec puto defutura præsidia Christi ac bonorum virorum. Bene valete domini reverendi, & fratres in Christo observandi. Ex Anderlaco. An. M.D.XXI. Absolutissimo Theologo Lodovico Bero, Basileæ apud collegium divi Petri præposito, patrono & amico incomparabili, Eras. Rot. S.D.

Epist. 10.
ERuditissime vir, bellè nobis consuevit Lutherus, qui furiosis quibusdam bonarum literarum osoribus optatissimum telum porrexit, quo serviunt in capita bonorum virorum, qui simplici animo favebant Evangelicæ doctrinæ, & in optimas literas. Aut ego planè fallor, aut ille fabulam optinam non optimè agit hactenus. Egregius vindex Evangelicæ libertatis, quam ita tentavit, ut verear nè pro simplici jugo, geminum sit nobis sciendum, ac nobis utinam veniat, quod solet illis, quibus dum parum dextrè conatur effringere carcerem, duplicantur compedes, quique pharmaco parum commodè adhibito morbum exasperant. Atque ipse quidem fortassis in tuto est, at tanto atrocius hæc phanaticæ bellus ac devoti hostes melioris eruditionis serviant hic in optimum quemque. Putant enim ad Lutheri factionem pertinere, quicumque faverit Evangelicæ philosophiæ, aut posteriori literaturæ. Me in omnibus concionibus, in conviviiis, in colloquiis sic lapidant conviciis, ut nec ipsi Stephanus cessurus videar. Ille semel obrutus finem malo-

malorum invenit. Ego sine fine lapidor à tot examinibus rabularum, interim tamen bene merens de ipsis. Res acerbitate *Lutheranorum*, & stoliditate quorundam, qui sedulo magis quam prudenter, huic malo mederi conantur, in eum locum deducta est, ut ego sanè nullum videam exitum, nisi res humanæ magno tumultu misceantur. Quis cocodæmon hoc pessimum semen miscuit rebus mortalium? Adnixus sum cum essem *Colonia*, ut *Lutherum* auferret laudem obedientiæ, Pontifex clementiæ. Et placebat Regibus quibusdam consilium. Et ecce incendium decretalium, captivitas *Babylonica*, assertiones illæ nimium fortes reddiderunt malum, ut videtur, immedicabile. Sic mihi videtur agere *Lutherus*, quasi servari nolit. Rursus adeo stolidè quidam gerunt rem apud populum, quasi cum *Luthero* colludant, & in causa Pontificis prævaricentur. Quod unum superest mihi *Bere*, precor ut *Christus* Opt. Max. omnia vertat in bonum. Solus enim ille potest. Jam pridem isthuc ituriebam, sed erant & sunt quæ me adhuc remorantur. Spero me adiuturum autumno proximo. Interim *Christus* servet te cum tuis omnibus incolumem. *Levanii* pridie Idus Maias. Anno millesimo quingentesimo vigesimo primo.

Eras. Roterd. Hieronymo Frobenio S. D.

Epist. 11. **M**ihi gratias agis, mi *Hieronyme*, quod ex literis meis propensior in te factus sit patris animus. Sed in te situm est, ut sit propensissimus. Id fiet, si te verè filium esse declares, & ex animo rem patris adjuves. Non mirum si quando cessant operæ mercenariæ. At tu dum patrem adjuvas, tuum ipsis agis negotium. Nunc ætas est laborum omnium patiens. Ea est rebus honestis exercenda. Quod datur vacui temporis, hoc impende honestis studiis, & evolvendis bonis autoribus. Fuge consortia nepotum & ociosorum, abduc te à juvenilibus voluptatibus, & veris dotibus temet instrue. Quod si facias, non deerit tibi neque gloria, neque pecunia: sin secus, & ego te frustra commendavero patri, & ipse tibi parum bene consulueris. Sed absit ut hoc eveniat. Confido, mi *Hieronyme*, te talem futurum, qualem optamus utrique. Bene vale, & saluta *Erasmiolum* puerum, ut audio, spei optimæ. *Brugis* pridie assumptæ Virginis, Anno M.D.XXI.

Eras. Rot. Nicolao Buscidenfensi S.

Epist. 11. **O**mnes beatitates nostrum beent *Beatus*, qui nobis *Tertullianum* dederit, illum sic admatum à *Cypriano*, sic laudatum ab *Hieronymo*. Sed utinam integrum & emendatum dare potuisset. Plurimum tamen debemus illius industriz, qui quod licuit præstitit. Mihi hætenus degustare licuit verius quam legere. Habet ille quidem suum quoddam orationis genus, quod hand scio an eo seculo plausibile fuerit apud *Africos*, tamen nobis subdurnum videtur. Id quod non dissimulavit noster *Hieronymus*, qui tribuit illi densitatem in sententiis, sed adjungit difficultatem in eloquendo. Cæterum quis non admiretur pectus illud semper ardens, tam exactam scripturarum cognitionem, tamque promptam memoriam, idque priscis illis temporibus, quum nulla adhuc esset solennis Theologia professio, nullæ scholæ, nullæ diatribæ, nulli

A ferè sacrorum voluminum interpretes? Hæc quum contemplor, mi *Nicolae*, dispudet me nostrorum temporum. Habet tamen hoc viciū quod in *Origene* damnat *Hieronymus*. Nonnunquam vim facit scripturis, idque impudentius etiam quam *Origenes*. Nam hic plerumque disputat & inquit, *Tertullianus* asseverat ac pugnat. Hujus generis est illud, quod hunc *Christi* sermonem: *Qui dimiserit uxorem & duxerit aliam, moechatur*, sic interpretatur, quasi non damnetur divortium, nisi quum ideo repudiatur uxor, ut ducatur alia quæ magis adblandiatur. Porro quod egressus sit ab ecclesia, quanquam excusari nec debet nec potest, tamen elevat crimen *Hieronymus*: Hic, inquit, quum usque ad mediam ætatem presbyter ecclesiæ permansisset, invidiâ postea & contumeliis clericorum *Romana* ecclesiæ, in *Montani* dogma delapsus est. Atque ut misericordiâ dignus est, qui simpliciter errat, ita omnis hæresis execranda est piis mentibus, quæ cum indocili perviciâ conjuncta est. Sed tamen ut in venenis aliud alio letalius, ita in hæresibus alia pestilentior aliâ. Propius autem abesse videntur à pietate, quæ immodico quodam Evangelici vigoris studio plus exigunt quam oportet. Quales erant, qui semel baptismo lotum adeo volebant abhorre ab omni turpitudine, ut relapsos in crimen aliquod insignem nunquam reciperent in contubernium ecclesiæ: quo severitas hæc ecclesiastica censuræ, ceteros deterret à peccando. Nec enim hos opinor, judicabant excludendos à regno cælorum, quod submoverentur à foribus ecclesiæ, quas frequenter ingrediuntur ii, quos Deus secludet à suo consortio. Sed poenitentiz remedium, quod alii leniores temporarium esse patiebantur, illi volebant esse perpetuum idque putabant conducere ad continendum in officio reliquam gregem. A quorum opinione quam minimum absit divus *Augustinus*, qui semel lapsus post satisfactionem aperit ecclesiæ januam, relapsus non aperit, nè dilutior fieret ecclesiæ disciplina. Sic veteres illi commoti exemplo verbisque *Christi*, & apostolorum pudicitiam ubique laudibus vehementer, digamiam improbant, virginitatem exigebant: quum *Paulus* eum recipi jussisset in ecclesiæ societatem, qui patris uxorem habuerat, & *Christus* non exigat à suis coelibatum, sed dicat: *Qui potest capere, capiat*. His annuero eos, qui considerantes, quàm res sit impia quàmque immanis bellum, simul videntes pacem & concordiam in sacris literis ubique sic prædicatam, pronuntiarent nullum esse bellum licitum inter *Christianos*. Atque excessus hujusmodi propemodum excusatur etiam in orthodoxis, quoties aut deterrent à diversis viciis, aut adhortantur ad ea quæ procul absint ab iis, quæ vitari cupiunt. Quod facere solent ii, qui virgam incurvam, non inflectunt in rectum statum, sed in diversam partem detorquent, ut redeat in rectitudinem. Atque hujus formæ mihi videntur plerique errores *Tertulliani*. Quorundam errores adeo fuere prodigiosi, ut ipsos etiam puderet, qui profitebantur. Qualis fuit insania verius quàm error *Simonis*, & *Menandri*, qui se prædicabant summam Dei virtutem. Tum *Basilidis* cum suo portentoso *Abraxa*, præterea *Nicolaitarum*, quibus placebant uxores omnium communes. Addantur his *Ophitas* cultores serpentis qui decepit *Evam*: *Judaica*, qui *Juda*

proditori *Jesu*, salutem humani generis ferunt acceptam. Mox evanuerunt *Cerinthi* & *Valentini* somnia, Evanuerunt deliramenta *Manichæi*. Evanuit *Montanus* cum suo *Paraceto*. *Artaxerxes* vix nomen quisquam novit. Extiterunt autem hæreses pestilentissimæ, sed quæ non potuerunt altas radices agere, quod palam pugnant cum fide scripturarum, quarum inconvulsam auctoritatem magno consensu semper ecclesiæ toto terrarum orbe receperunt. Qualis est eorum, qui negabant *Christo* fuisse corpus humanum, rursus qui detrahebant animam humanam: qui negabāt esse verè passum, qui negabant eum natum ex virgine, qui dicebant resurrectionem esse peritiam resurgente *Christo*, nec expectandam aliam mortuorum resurrectionem. Sed nulla majores excitavit in orbe tumultus quam *Arianorum*, quod ea nec portenta palam absurda proferret, & ut erant docti, scripturarum testimoniis niti videretur. *Polagianorum*, quod ad liberum attinet arbitrium, etiam hodie licet vestigia quædam deprehendere. Sed bona pars omnium hæreseon è philosophorum placitis orta videtur. Quo magis mirandum est, quod nunc negant hæreticos revinci posse, sine præsidio *Aristotelica* philosophiæ. Nimirum aut ea philosophia multum habet sanctorum, aut præclari sunt artifices, qui illa sic nōtunt uti. Sunt & nunc hæreses quædam scholasticæ, de quibus fortasse præstaret non ita pertinaciter contendere, ut orbis tumultu misceatur: præsertim quum nec magnopere conducant ad bonam vitam, nec officiant gloriæ *Christi*. Sed est hæresis quædam, quæ quanquam hæresis vocabulum non mereatur, tamen maximam perniciem adfert vitæ mortalium, ac plurimum officit Evangelicæ auctoritati, quum ii qui profitentur philosophiam *Christi*, qui se gerunt pro summis ducibus ac Proceribus totius populi *Christiani*, palam tota vita, totis studiis, totis conatibus, nihil aliud doceant, quam ambitionem plusquam theatricam, avariciam insatiabilem, voluptatum aviditatem inexplebilem, bellorum furias, ceteraque quæ sacre literæ detestantur, quæ ab ethnicis etiam philosophis improbantur. Non ista loquantur quidam, sed efficacius est ista vivere quam loqui. Quod nuper in colloquio significabas te cogitare de deponenda tyrannide tuâ, non probo tuum consilium. Postea quàm productus es in proscenium, peragenda est fabulæ pars, quam tibi *Choragus* iunxit. Si vir bonus es, ut mihi persuasum est esse te, non tibi displicebit tua conditio, quod videatur humilior, sed hoc nomine placebit, quod in ea liceat plurimum prodesse Reipub. Offendunt te temporum horum tumultus. Sed interim quod boni navcleri solent, ventis obsequendum est, donec redieris serenitas. Neque enim hæ tempestas erit diuturna, uti spero. Bene vale *Nicolaus* charissime. Ex *Auderlaco* pridie Calendas Septembris. Anno millesimo quingentesimo vigesimo.

Erasmus Rot. Petro Barbirio S. D.

Epist. 23. **A**llula quædam bonæ spei nobis hic affulsi, fore, ut aliquando te ad nos recipias. Quæ utinam nos non fallat. De pensione utinam tam feliciter peragas negotium, quam agis loturè. *Joannes Caninus* tui similis esse perseverat. Ille noscer

A cui utinam non esset tam niger animus, quam est candidum pallium, seipsum quotidie superat. Jamque homo tam furit palam, ut nulli sit tolerandus. Ut enim omitam alia permulta, nuper in professione publica, quum ventum esset ad eum locum. Omnes quidem dormiebam, sed non omnes immutabimur; hic, inquit, *Erasmus* adfert hæresim, ponit enim contradictoriam ejus quod servat ecclesiæ. Primum, ut demus, id quod est secus, hæreticam esse lectionem, quam habent omnes libri *Græci*, hic adeo consentientes, ut ausquam magis: non ego adfero hæresim, qui verito tantum, nihilo profectio magis quam adferebat *Hieronymus*, quum verteret libros nisi *apud* *Origenis*. Nunc cum in annotationibus doceam & olim duplicem fuisse lectionem, quod declarat & *Hieronymus*, & is cujus extant commentarioli in omnes epistolas *Pauli*, cum *Thomas* utranque lectionem recensens scribat in eâ lectione quam *Græci* sequuntur, non esse sensum hæreticum, non puduit senem istum Theologum & *Carmelitanum*, tam rabiosam vocem emittere in ordinariâ lectione & Theologica, perinde quam si pisibus loqueretur, non hominibus. Non dignatur legere quod scripsimus, & tamen non pudet pronunciare de re incognita. Tantum audierat fortassis inter pocula, quid ego vertissem. Et hic se credit videri dialecticum, quod meminerit contradictoriz. Atqui dispicere debebat non quid verba primâ fronte sonarent, sed quomodo essent accipienda, & ad quas personas accommodanda. Postremò ut anceps sit lectio, non periclitatur tamen ecclesiæ, etiam si quid ignoret de modo resurrectionis: velut an omnes sint morituri, cum de temporis modo noluerit nos scire *Christum*. Qualis est in lectione, talis est in scholis, adeo ut multos alienet à studio sacre Theologiæ suis morosis moribus. Utinam rediret Card. *Dessefonsis* & hujus impotentiz modum imponeret. *Stantis* respondimus, liber nunc excuditur *Levanti*. Scriptio illius etiam *Alexandro* displicuit, cum in initio non nihil arrisisset. Nos ejus operæ, nè dolo dicam, pœnitet. Novum Testamentum à me non credendis laboribus castigatum & auctum tertio excuditur *Basilica*. Sed quando finis harum tragœdiarum? Ut nihil aliud, certè interim perit illa serenitas *Christiana* mentis: & vulgus studiosorum alienatur à sacris literis. Tu cura ut rectè valeas, alioqui mortuum, quod Deus avertat, injuriæ reum peragam: quando non nisi magno meo damno mori potes. Ex *Auderlaco* nono Calendas Octobr. Anno M. D. XXI.

Erasm. Rot. Petro Wischmano Canonico *Auderlacen*si hospiti suo S. D.

G **Q**ui deplorare solebas fidem miserè labefactam per *Lutheranos*, eidem gratulari debes feliciter revalescenti. In natali divi *Augustini* quidam hic concienatus est, vir *ignotus* cultu spectabilis. Is inter multa, quæ divinitus dixit, mirè restituit dignitatem quatuor ordinum, quos vulgò *Mendicantium* appellant, simulque confessionem, quorum utranque nonnihil videbatur operâ *Lutheranorum* coepisse labefcere. Dignitatem ordinum sic restituit: *Augustinus* inquit, fuit

fons fons ille in paradiso, unde prodierunt quatuor amnes, hoc est, quatuor ordines Mendicantium, seu doctri-
 Etrian, sanctisque moribus irrigantes & fecundantes universam superficiem terrae, hoc est, universam eccle-
 siam. Si Christum dixisset fontem, quatuor fluvios quatuor evangelia, non omnino fuisset absurda allegoria. Nunc quid Augustinus cum illis ordini-
 bus? Porro quod addebat de irrigando fecundandoque, complures boni viri operabant esse verum, rursus permulti. Confessionem ita restituit. *Augustinus*, inquit, scripsit multos libros *De confessione*, in quibus confitetur quaedam penè frivola, veluti quemadmodum aliquando contemplantur sit, non sine voluptate, araneam venari muscam. Hoc, inquit, arguit nihil esse tam minus, quin oporteat confiteri. Primum *Augustinus* illic utitur *Confessionis* vocabulo, est auceps, & ad gratiarum actionem, & ad confessionem culpæ. Atque in eo opere, plus laudis sibi tribuit, quam agnoscit culpæ. Neque confitetur sacerdoti, sed Deo. Et tamen ille concionator hæc dicens, vulgarè voce est usus, quæ populo nihil aliud declarat quàm eam confessionem, quam sacramentalem vocant Theologi. Huiusmodi cum multa dicant publicitatis apud frequentem multitudinem, mirantur se non haberi pro diis. Tertium fortassis ad me pertinebat, qui in declamatione plus æquo tribuere videor matrimonio. Quidam, inquit, damnant coelibatum. Imò nisi nos coelibes fuissetis, jam *Christiana* fides esset extincta. Olim nemo ferè dicebat pro concione, nisi dispositis notariis, qui sermonem exciperent. Quod si fieret hodie, Deus bone quæ fabulæ nascerentur! Qui talia dicunt in celeberrima civitate *Brugensi*, quæ nec habet eruditos, nec & sine literis felicia sanique iudicii ingenia, quid censes eos dicere in pagis, quid in convivis? O columnas orthodoxæ fidei! Hoc te necire noli, ne dicas tibi nihil communica-
 tum eorum quæ hic gerantur, sed plura coram. Bene vale. *Brugæ*. Anno M. D. XXI.

Erasmus Rotterodamus Laurentio Bartholomæo Abbati S. D.

Epist. 25. **N**on semel ipse mihi displicui, *Bartholomæe* optime, quod istam indolem tuam virtuti ac bonis literis natam, non fuerim maiore cum humanitate complexus, cum apud nos esses una cum *Longis*. Sed ad huiusmodi officia præstanda magis deest nobis ocium quàm animus. Quis autem non adamat illud ingenium totum tam avidum eruditionis, ut *Italus* homo per tot barbaras regiones peregrinari volueris, non tam *Ulysse* cujusdam prudentiæ compasunda gratia, qui mores hominum novit & urbes, quàm ac cum viris doctis opinione celebratis congregederis. Inter quos nescio quis tibi persuaserat esse numeratum *Erasum*. Quanquam autem hac parte planè sciam te frustratam expectatione tuâ, tamen illud opinor, profecisti, ne posthac tam facile credas, vel laudatoribus istis vel obsecratoribus. Sed inseram excolector *Italis* candorem, quæ favet exterorum ingenis, cum ipsi nobis invidemus. Indignè potius à nobis, ut disjuncti mutuo epistolis colloqueremur. Prior itaque lacesco, tumet in præsentia, nec admodum vacabat scribere, nec erat argumentum aliquod scribam. Fac rectè valeas, & quid agas ut sciam. *Leuani*. Anno M. D. XXI. Calend. Mar.

Erasmus Rot. Guilielmo Montjoie S. D.

Epist. 26. **Q**uo syncretis est tunc in nos affectus, vir clarissime, quòque tu nobis es *Mecenas* amicitior, hoc magis doleo me tibi non esse periande felicem amicum, quàm animi tui candor iste promerebatur. Scribis isthic per nescio quos spargi rumorem, me *Lutherano* factionis non solum fau-
 torem, sed adjectorem etiam ac propemodum auctorem esse: & hortaris ut me purgem, edito adversus *Lutherum* libro. Quod cum non minus impudens mendacium sit, quàm si quis dicat *Erasum* alatum esse, pennis aperiam fontem, unde rumor iste manabit. Sane hic aliquos mihi plerumque capitaliter infensi, quod linguas ac bonas literas excidar in ipsorum regnum invexisse. Hi & antequam *Lutheri* nomen audisset orbis, undique refluere ali-
 quod querebant, quo tanto dolore ulciscerentur. Itaque qui rumorem huic primi genuerant, nondum sibi persuaserunt quod aliis persuadere conati sunt. Idem *Hieronymus Alexandrum* nuntium apostolicum, hominem apprimè doctum, mihi quæ verere ac jucundissimè necessitudine conjunctum, miris mendaciis in me conati sunt irritare. Voluerant libelli nescio qui maledici hinc, atque hinc. Horum suspicionem *Germani* quidam, ut ab se depellerent in me derivarent. Quid multis? persua-
 derant homini, ut acri simplici ingenio prædito, ita credulo, me parum amice de ipso & sentire & loqui. Nec defuerunt qui coalescentem amicitiam novis subinde delationibus discinderent. Ceterum hoc habet tibi quovis *Schyllæ* folio certius, in omnibus *Lutheri* aut *Lutheranorum* libris, nec unam syllabam esse meam, aut me conficio scriptam. Nec favi, nisi forte faver, qui dehortatur ab instituto: qui pro viribus obstat, ne libri illius exeat in vulgus. Primus enim omnium prælagit futurum, ut hæc res exiret in gravem orbis tumultum. Nec cum *Luthero*, nec cum illo *Lutherano* foedus clancularium inii: & adeo non addidi cuiquam animos, ut omnes quos potui, tum dictis tum scriptis deterrerem ab infesto periculoso. Tantum improbam quorundam præcipites eminus, præsertim apud populum, priusquam satis appareret quorundam iret *Lutherus*. Nemo non fateatur disciplinam ecclesiasticam longè prolapsam esse à syncretitate evangelica, populum *Christianum* multis modis gravatum esse, conscientias hominum variis ericis illaqueatas. His multis *Lutherus* bonis ac doctis videbatur remedium aliquod allatus. Et passim faventibus omnibus, solus exiti monitor, ut filum verteret, ac negotium tractaret evangelicæ mansuetudine. Nemo te melius novit, quàm mihi semper cordi fuerit pax, quàm invictum bellum. Itaque si *Lutherus* omnia verè scripsisset, mihi tanta magnopere displiceret seditiosa libertas. Ego vel falsi malim in nonnullis, quàm tanto orbis tumultu pro veritate digladiari. Et in huiusmodi contentionibus, post cruentas rixas re-
 discussa, tandem comperitur aliquoties eadem esse patris utriusque sententia, de verbis modò dicamur fuisse. Evangelicæ doctrinæ, *Christi* quæ gloriæ semper favi, bonis literis hæcenus favi, ut servirent gloriæ *Christi*. Dolebam plus satis tribui Theologiæ argutrici: veterem prorsus aboleri molestum erat. Hic fuit scopus lucubrationum mearum. Nec huius instituti me paritet.

Lutherum

Lutherum exoriturum, qui potui divinare, qui meis scriptis abuteretur? Jactant enim illum quendam e meis libris hausisse. At quo pacto queam prestare, ne quis meis scriptis abutatur, cum plurimi sint abusi libris evangelicis? Et tamen si quis Deus mihi prädixisset, hoc seculum exoriturum, quendam aut non scripserim, aut aliter scripserim: non quod perniciose scripserim, sed quod non omnia quovis tempore recte dicuntur. Atque ego sane hoc animo sum, ut ne *Turcas* quidem cupiam offendere si liceat. *Germani* fremunt in me, quod adveser *Luthero*, & isthic ut video, sum *Lutheranus*? Ita veluti *Mercurius* quispiam versatile alius sum hic, alius isthic. Nec technis quorundam, nec pollicitis, nec odiis aliorum unquam percelli potui, aut potero ut alius sim quam *Christianus*. Malè sit omnibus, qui gaudent dissidiorum vocabulis. Si *Lutheranus* est, qui tæctur quicquid *Lutherus* scripsit, aut scripturus est, quid me demeritis, si *Lutheranus* haberi velim, cum illius libros non legam? Aut quid esset causæ, cur me conjiciam in factionem tam periculosam? Risi verò satis censorem istum, qui ex colloquio deprehendit, *Lutherum* nihil aliud esse quam caudicem ac stipitem, omnis Theologiæ rudem. Utinam vir ille tantum haberet moderationis, quantum habet eruditionis Theologiæ. Et utinam tam studuisset concordiæ *Christiane*, quam se declaravit aliquid posse in sacris literis. Sed interim ubi iudicium illius qui apud vos & habetur, & est rei Theologiæ callentissimus, qui palam in regia pronunciavit *Erasmum* non minore intervallo relinqui à *Luthero* in scientia sacrarum literarum, quam ille ab *Erasmo* vinceretur eloquentiâ? Et quâ fronte nunc me volunt committere cum *Luthero*, qui hætenus me blaterant nihil aliud esse quam grammaticum? Sed finge nihil scire *Lutherum*. Quid tum postea? Bellum verò enthymema illius, qui, ut scribis, placido vultu te intuens, subindicavit, si *Lutherus* esset indoctus, à me profectos illius libros. *Germania* tot viris eruditis & eloquentibus abundat, & ego tam longè semotus solus illi adfui scribenti. Quid opus erat ad ista tam stolidam respondere? Sed magnates sunt qui ista dicunt. Sed neque stegmata, neque torques addit sapientiam. Prestaret istos in conviviis de venatu loqui, potius quam de his rebus quas non intelligant. *Lutherus* suos libros agnovit omnes apud Cæsarem. Ego nihil unquam edidi, cui non apposuerim nominis mei titulum. Nec unquam aliena mihi vendicavi, nec mea titulis alienis supposui. Ab obscurnitate, à seditione, à periculosa asseveratione semper abstinui, ecclesiæ iudicio mea semper submisi, doctorum hominum consiliis libenter auscultavi, paratus etiam nunc scire, si quid offendit doctos & graves viros. Excipio paucos qui & impotentis odii, & parum integri iudicii sui, manifesta dederunt argumenta. Mihi nunquam fuit animus pugnare cum ecclesiæ primatibus. Si præscribent quæ facient ad gloriam *Christi*, lubentes amplectemur. Sin erit quod nobis merito displiceat, modò ne sit palam impium, tolerabimus. Habent illi dominum suum, cui stant aut cadunt. Et arbitror fas esse tacere quod verum est, si non sit spes fructus. Sic *Christus* tacuit apud *Herodem*. Nec sum tam temerarius, ut pugnare velim cum edictis summorum Principum, tantillus vermiculus. Si poscent à me consilium, &

A volest id licere tutò, dabo pro mea simplicitate, si non prudens, certe fidele. Non de nihilo est, quod hic affectus tot gentium animos occupavit, ac subinde repullulat malum. Fortassis magis expedit, imitari prudentes medicos, qui saniem omnem repurgant, priusquam vulnus obducant cicatrice, qui e venis ejiciunt morbi materiam, potius quam illos qui febrim vi depellunt mox recurrituram. Si non poscent à me consilium, conquiescam, & quatenus licet serviam Evangelico negotio, & si quid secus ageretur quam vellem, precabor *Christum*, ut animos illorum vertat ad meliora. Porro quod scribis mihi in manu esse, totum hunc tumultum componere, utinam vera prædicaret tua celsitudo. Ne exorta quidem fuisset hæc tragedia. Clamitant hic mihi non esse calamum. Imo calamum est, sed innumera sunt quæ dehortantur. *Lutherum* vocare fungum, perfacile est; idoneis argumentis tueri causam fidei, mihi certè difficillimum. Et hætenus non admodum successit aliis. Et tamen ad hoc negotium lubentius accingeret, si certus essem quosdam qui sub prætextu fidei mundi causam agunt, usuros suæ victoriæ, in rem *Christianæ* religionis. Tamen si hoc animo petemus *Basileam*, ut absolutis quæ sunt in manibus, aliquid moliamur quod conducatur huic dissidio sopiendo, certè testemur animum nostrum. Nec tamen video quorsum attineat me tam arduum suscipere negotium, quum sint docti, magni, graves, summa autoritate præditi, qui jam provinciam aggressi sunt. Argutum verò lemma proferunt isti, qui dicunt: *Qui tacet, consentire videtur*. Si tacent qui non scribunt, ingens consensus est. Et tamen ita tacui, ut *Lutheranus* omnes in me concitarem. Sed ut finiam, optime *Mecenas*, nihil est quod dubites de tuo *Erasmo*, neque pietas, neque religio, neque mores, neque tranquillitas publica, meis literis laederetur. Innocentiam præstare possum, linguas hominum in manu non habeo. Qui talia blaterant reddituri sunt rationem Deo, vel temeritatis, vel malitiæ. Si hominibus parum approbare possum meos conatus, certè confido me *Christo* approbaturum. Et si hoc seculum parum erit gratum laboribus meis, posteritas erit æquiore iudicio. Postremo est aliquid vel unius *Christi* calculum tulisse. Hæc scripsi raptim ex tempore, fortè oblato tabellione. Scribam aliàs accuratius. Ex *Anderlaco*. Anno M.D.XXI.

*Erasmus Roterodamus Marco
Laurino S. D.*

F
P
G
R
O officiis in me tuis studioque si gratias agerem, viderer arbitrari novum aliquid accidisse, quum tu mi *Laurino* quod olim facere instituisti nunquam non facias. An isthic sileant monachi nescio, certè in *Hispania* tamotus excitant tumultus, eosque subinde novos, ut nec à Cæsare, nec Archiepiscopis *Toletano* & *Hispalensi* compesci quiverint, liberum genus, quod nec sacris, nec prophanis, nec divinis, nec humanis legibus parere novit. Soli rustici potuerunt illos hic in ordinem redigere, quorum tumultus tam mihi semper displicuit, quam ipsis malè cessit, eumque exitum semper divinaram. Fratri tuo scripsi ut volebas, de pensione Cæsarea nullam video spem nisi reddero. Nam res semel acta est in concilio, & mihi ex eo concilio D. *Margareta* nomine responsum est,

est, & pensionem & alia medigna parata, si rediero. Quare non arbitror fratrem tuum, quamvis vocalem & strenuum patronum, hac causa fatigandum. Caesar bis iussit numerari pensionem nobis extra ordinem, sed facilius illi paretur iubenti fieri exactionem quam solutionem. Sorores tuas incolumes esse gaudeo, sed miror quid cogitent. An decreverint perpetuam viduitatem? Si quando nupturae sunt, nunc nubent tempestivius, nisi fortasse tu meditaris novum collegium. *Bridensium*. Monet & mutata aestimatio constavit mihi non mediocriter dispendium. *Livium* frequenter ad me scribit. Tibi cum sororibus tuis precor omnem in Domino felicitatem. Datum *Basilea* Calend. Septemb. Anno M. D. XXVII.

Erasmus Roterodamus Franciscæ Vergarae S. D.

Epist. 28. **I**N praesentia *Franciscæ* charissime, vix tantum erat ocium, ut te vel resalutarem, pro tam copiosa, docta, amica, festiva epistola. Et si maxime fuisset ocium, poterat me sic undique scarens omnibus Musarum & Gratiarum ornamentis oratio à scribendo detertere. Quis credidisset huc usque progressuras *Græcicas* literas, ut adolescentes scriberent epistolas tam feliciter *ἡλυσσας*? An expectas ut senex invidiam juvenibus? Adeo non invideo, ut vix aliunde capiam plus voluptatis. Qui erga juventutem subolescentem paternos gerunt affectus, iis ad hunc modum obscurari vincique gratissimum est. Huius sane gaudii sensum toto pectore percipio. Vixum est epistola tua exemplar mittere *Levaninus* ad collegii trilinguis, quod ibi florentissimum est, professores, quo magis illos extimularem. Gratulor tibi ornatissime adolescens, gratulor vestrae *Hispaniae*, ad pristinam eruditionis laudem, veluti postliminio reflorescenti. Gratulor *Complute*, quod duorum praesulum *Francisci* & *Alfonsi* felicibus auspiciis sic efflorescit omni genere studiorum, ut iure optimo *παιδαγωγία* appellare possimus. Hoc tibi persuade mihi *Francisco*, nihil istoc tuo in me animo gratius, nihil epistolâ jucundius accidere potuisse. Habes, ut jocularis, *Hispani* & nunc suum *Geryonem*, monstrum *τροχόμαλον*, sed habet eadem aspiciatissimum *Geryonem* in tribus ornatissimis fratribus *μύλων* *Ιουάν*. Hoc tantum licuit in praesentia. Nolim existimes tibi responsum esse, sed tantum salutationem redditam. Bene vale. *μὲτὰ τῶν φίλων* *ἡμεῖς ἀπύκνυν*. Datum *Basilea* quarto Nonas Septemb. Anno M. D. XXVII.

Erasmus Roterodamus Haioni Caminga Phrysiæ S. D.

Epist. 29. **O**Portet aut in genesi nostra consensisse quendam sydera, aut inter genios nostros aliquid arcanæ cognitionis intercedere, *Haio* charissime, quandoquidem ex tam brevi colloquio, quum tu mihi prorsus ignotus esses, ego tibi non nisi de nomine cognitus, statim in amorem tui sum inflammatus, quod idem accidisse tibi res ipsa nimirum declarat. Id enim ni esset, nunquam literis tam amanter, atque ut ita dicam, ambiciose scriptis expetisses domesticam mecum consuetudinem, quum *Dola* tot haberes sodales genere claros, & studiorum societate, & morum similitu-

dine jucundissimos. Verus & vulgatum est, pares cum paribus facillime congregari, hic nova quaedam & arcana vis naturæ sit oportet, qualis est in magnetice chalybem attrahente. Meis, quidem rationibus, ornatissime juvenis, non perinde congruit convictor quilibet. Siquidem assidui, nonnunquam & iniqui studiorum labores, tum ætas jam ingravescens, sed in primis valetudo subinde me admonens mortalitatis, cogunt ut sim homo per paucorum hominum, quum alioqui mei ingenii sit omnibus per omnia gratificari si liceat. Verum si mihi non imponit animi de te mei sensus, si non falsam epistola tua representavit tui pectoris imaginem, si vera perscribunt iis, qui tuos mores intimâ consuetudine perspectos & exploratos habent, non gravabor tale ingenium in domesticum recipere contubernium, sperans fore, ut nostræ familiolæ, & ornamento sis, & voluptati. Habes animum meum, nunc tuae prudentiæ fuerit ex ipsa te consilium capere, ac dispicere, quid maxime conducatur tuis commodis, quibus nolim mihi *Caminga* quicquam meâ causâ decedere. Habebis mensam literatis conditam fabulis verius quam ciborum deliciis. Tantum abest à luxu, ut non multo lautior sit *Pythagorica* aut *Diogenica*, si quando convabar domi. Dices te in frugalitatis venisse scholam, aut in Phidippi accipi. Nec ulla mihi videtur vita tum laetior, tum lautior, quam quum homo iugiter sobrius, & animi tranquillitate, & corporis bonâ valetudine fruatur, quumque à mensa surgit, frugiferis sermonibus suavius acceptus quam epulis, itaque sedatâ fame, ut nec ventriculus oblatrans sit molestus, nec corpus cibis onustum degravet animum, si quid vel in studiis, vel aliâ serâ rei sit gerendum. Quid enim illis conviviis, aut ut magis propriè dicam, comotationibus insuavius, ubi tumultibus inconditis perstreperunt omnia, ubi conviva cogitur bibere, quantum praescribitur, & sibi quisque nocet, ut alterum in noxam pertrahat. Nullus est voluptatis sensus, ubi corpus occupat morbus, proinde quum mentem prorsus ademerit vinum, quid potest esse suave? Vix enim dicam, utram sit inhumanius, à potu depelli sitientem, an ad bibendum compelli, qui non sitit. Utrum hoc quasi te, convivium est, an potius tormentum? Omitto nunc rixas & pugnas, aliâque flagitia quae sequi trahere solet vinolentia, omitto pecuniarum turpe dispendium (nullquam enim perditur indeconatus) quanta quâque irrecuperabilis iactura temporis, quo non alius sumptus pretiosior? Voluptatem insanam excipit postredie verus dolor, corpet animus, discruciat stomachus, capitis vertigo molesta est. Nonnunquam & febris succedens potnas exigit intemperantiæ, brevisque voluptas, si tamen ea dicenda est voluptas, diutino luitur cruciatu. Nec desunt usquam, qui melioris indolis adolescentes ad suos mores pelliciant. Dicis illos non ob aliud petisse scholas, quam ut aliorum studiis incommodent. Quo nomine mihi charissimus es ornatissime *Haio*, qui cum clarissimis majorum imaginibus commenderis, quum ampla res familiaris etiam ad luxum si libeat, suppetat, quum nondum opinor ingressus sis annum vigesimum, denique quum *Phrysiæ* habeas patriam, ubi vulgò luxus propemodum laudi datur, frugalitas vitio, tamen sic abhorres ab istiusmodi verè pecuniarum voluptatibus, ut nihil sit tibi frugali

frugali sobriaque vitâ dulcius. Meministi nimirum eo te profectum ad Academiam, ut velut è divite quodam emporio, preciosissimis bonarum literarum mercibus locuples redeas domum, ornaturus vicissim generis tui stemmata, plûsque lucis additurus, quam ab illis accipis. Hæc mihi arguant indolem insigniter probam, ac virtuti natam. Quemadmodum non minus verè quam argutè dictum est olim, *qui Athenis probus sit, cum oportere insigniter esse probum*, ita vehementer probum sit ingenium necesse est, quod tam multis vitiorum irritamentis corrumpi non potest. Hoc animo te præditum, quum ex multorum quibus domesticè notus es literis simul & prædicatione perspectum habeam, non potui tibi non gratulari simulque spem non vulgarem animo concipio, fore, ut *Phrysiæ* tuam & literis tuis & moribus reddas celebriorem. Claruit illa magnis ingeniis, ut enim sileam *Cæterius* & *Langius*, quid *Radolpho Agricola* divinius, in cujus gloriam succedit *Hais Hermannus*, juvenis nihil mediocre de se pollicens, qui tibi hujus laudis lampadem aliquando traditurus est, nam *Vigilius*, ut scribis, gaudeo in hoc stadio strenuè properare. Hæc argunt non omnino vanum esse quod vulgòarrant, *Phrysiæ* esse felicissimam ingeniorum parentem, sed vitæ delicias obflare, quo minus multa ad summam virtutem eluctentur. Vix cum alio vicio pejus convenit Musis & *Minerva*, quam cum luxu & intemperantia. Itaque cum intelligam tibi nihil esse dulcius literis, si tuo bono fieri poterit, mihi quidem venies hospes tam gratus quam qui gratissimus; venies ad mensam philosophicam, atque etiam, si id magis juvat, medicam. Aliquot prius valetudinarios, reddidit prosperiore valetudine. Certè quod sarda nemèsi dictum velim, nullus *τὸν ὑποφάρμακον* meorum hætenus in morbum incidit, eos semper habeo paucissimos, nec in aliud quàm ut in conviviis, & horis à sumpto cibo, quibus à vehementiore studio temperare soleo, præsertim à cœna, nisi si qua urgeat necessitas, solitudinis tædium fallam fabularum vicissitudine, quas tamen prorsus *quies* esse non patimur. Horum de numero si tu esse voles, dabo operam, nè prorsus hujus consuetudinis nostræ poeniteat. Sin ipsa res aliud suadet, illud tibi hac epistolâ veluti syngrophâ persuasum esse volo, quicumque vel te vel me locus habebit, *Erasmum* esse sempèrque fore unum ex his, qui tibi bona omnia precantur ex animo, à quo nihil frustra petiturus es, si modò sit ejus generis, ut à me præstari possit. Bene vale. Datum *Basilea*

A pridie Idus Novemb. Anno M. D. XXVIII.

Erasmus Roterodamus Claudio Caminuncula legum docteri S. D.

Dispeream ni isti tuo felici ocio invideo, cui *Epist. 30.* tales epistolas scribere liceat, quum mihi nè legere quidem vacet scriptas. Næ tu mi *Caminuncula* copiosè, splendide, graviter omnia, nihil desiderari potest absolutissimi rhetoris, nisi quod assumis, & *adversaria* prorsus, nec vera, sive hæc te rapuit calor quidam, & vehemens causæ studium, ut id facile factu putes, quod admodum cupis factum; sive utique adeo cæcatis amore mei, ut musca, tibi videar elephante. Ego nihil nescio, quem utraque pars judicat, & verè judicat nihil scire? Ego solus possum quod nec Cæsar, nec Pontifex, nec tot Theologorum possunt examina? Mez unius autoritati cedit orbis, quem commingunt etiam Theologorum canes? Et ita provocas ad excludendum schisma, quasi jam dudum non regnaret incendium. Sic accusas silentium meum, quasi hætenus non sim ausus mutire adversus hanc orbis tragediam, aut quasi non tentârim bellum hoc æquis legibus componere, frustra quidem, at non citra meum periculum. De Eucharistia corperam nonnihil antequam tuæ literæ redderentur, quas nondum legi, tanta est ocii penuria, sed à prandio prælegit comes *Lascamus*. Librum *Oecolampadi* nondum vacavit legere. Sedem videris hoc agere, ut in me recipiam autoritatem de causa universa pronunciandi, quum utraque pars gladiatoris animis tendat in alteram, & utraque laboret intestinis dissidiis. Fige mihi suppetere ocium, finge non deesse doctrinam tantæ causæ parem, quam tandem fructus spem ostendis? Pronunciabo secundum Theologos? utrum cisalpinos an transalpinos? secundum partem adversam? utrum pro *Lutheranis* an *Zwinglianis*? Nam *Carlostadium*, ut audio, recepit palinodiam. An rebus utrinque temperatis æquis arbiter componam litem? Quid profecturus, nisi quod solent ii qui capitales hostes conantur interventu suo dirimere, ut utrinque confossus cadam? Hæc interim ad tuam declamationem, in qua probo mirorque ingenium ac facundiam tuam, & boni consulo tam amicum de me tuum errorem. Caterum maxime delegisses aliud argumentum exercendo stilo. Nam istiusmodi me laudibus onerant, qui extinctum volunt. Cætera coram ubi voles, sed horis pomeridianis, nam reliquo tempore nihil licet amicis decidere. Bene vale. An. M. D. XXVI.

DES.

DES. ERASMI ROT. EPISTOLARUM LIBER DECIMUS OCTAVUS.

*Alfonso Fonseca Archiepiscopus Toletanus,
Hispaniarum primas &c. Desiderio E-
rasmo Roterodamo S. D.*

Epist. 1.

ITa est planè Erasme doctissime, quemadmo-
dum ad te amici detulerunt. Faveo laudi tuæ
ex animo, idq; re ipsâ (quoad licuit) testatum
hactenus feci: facturus item posthac, etiam si
nulla abs te mihi gratia profecta esset, nedum
posteaquàm brevi illo tuo autographo omnem
operam nostram, quam in tui gratiam insumpse-
ram, fere mihi pensatam sentio. Videbar antehac
publicam bonarum literarum causam nullo per-
sonæ respectu tueri, nunc privatam etiam tuam
cogor suscipere literis tuis invitatus. Exortuserat
jamdudum de libris tuis (ut scribis) apud nos tu-
multus, sed ludus quidem ille fuit, præut quo pa-
cto nunc nobis omnia sursum deorsum miscet fa-
talis hæc erinny: quæ cum universam orbem
Christianum, veluti dato ab inferis negotio, opi-
nionum diffidiis commovendum suscepisse videat-
ur: tamen nescio quo pacto provinciam adhuc
nostram quiescere patiebatur, donec tandem in-
venirentur, qui operam illi commodantes, tibi
negotium facerent, atque ea ratione nostram
nobis securitatem turbarent. Sed aderit Deus,
quem spes est, finistros conatus ita repressurum, ut
pacior nobis succedat ex tempestate tranquilli-
tas. Ita nobis & Cæsaris animus, & bonorum in
te tuendo consensus certâ fide spondere videntur.
Tu fac eam præstes tum fortitudinem, tum mo-
derationem, quam sublimes istæ ac planè heroicæ
dotes pollicentur, ut invictus semper & excelsus
animus firmâ *Christi* fide fiduciaque subnixus,
nihil in suam ipsius sinceritatem ac mansuetudi-
nem ab humanis injuriis licere patiatur. Indig-
num quidem est, ex iis te studiis assidue in pericu-
lum vocari, unde maximi ingenii laudem, & in-
dustria fructum consequi oportebat: tamen vetus
jam id est supremæ virtutis fatum, ut facile ubi-
que adversarios inveniatur, & quæ sedem dignita-
tisque in cælis tam longè habeat, hic veluti exul
& peregrina tractetur. Nec verò est quod propte-
rea animo deiciaris, aut hominum de te expecta-
tionem destituas, sed contra vehementius sanctis
laboribus & lucubrationibus incumbas, nè qui
signum piis *Christianis*que studiis tantâ felicitate
sustuleris, causam deserere per animi imbecillita-
tem videare. Rem omnem ut apud nos geratur, ex
literis *Jo. Vergara* nostri fusiùs intelliges. Quic-
quid ille meo nomine ad te scribit, à me scriptum
putato, id enim præstabimus multo etiam cumu-
latius. Cæterùm de nobis non est, quod nunc tibi
studium & autoritatem nostram impoſitum

polliceamur, cum jam non ad rem modo ipsam,
sed ad constantiam etiam nostram pertineat, nè
tibi ullo loco deesse videamur. Vale. *Vallisolet*
octavo Calend. Maias. Anno M. D. XXVII.

*Erasmus Roterodamus Alfonso Archi-
episcopo Toletano S. D.*

C

IPSâ re comperi verissimum esse, reverende Præ-
sul, id quod scribit apostolus *Paulus Corinthiis*,
Deum qui toties in scripturis pollicetur se non de-
futurum iis, qui spei suæ sacram ancoram figunt
in ipso, esse bonæ fidei ac præstare quod promisit.
Quamquam enim patitur suos variis afflictionibus
exerceri, variis improborum inſestationibus vel
purgari, vel explorari, tamen ita temperat afflictio-
num magnitudinem, suamque vicissim gratiam
opitulatricem, ut non sinat eos opprimi malorum
undis, sed rebus etiam deploratissimis addit latum
exitum. Et in ipso interim certamine pro sua bo-
nitate, laborum asperitatem solatiolis quibusdam
admixtis subinde lenit mitigatque, quo pondus
tentationis humana imbecillitas possit sustinere,
quod significanti verbo dixit *ὑπομένετε*, quasi
dicasterando vincere. Alioqui qui posset hæc ani-
mula, hoc corpusculum naturâ tenerum, nunc
etiam senio, morbis, & quæ maxima malorum
pars est tædio fractum, tot tumultibus & inſeta-
tionibus par esse, nisi divina bonitas crebris leni-
mentis fatiscentem humanæ naturæ infirmitatem
sublevaret. Præcipuum quidem in rebus adversis
solamen est, bene sibi conscia mens, & æterni
præmii spes. Verùm ille frequenter & per homi-
nes pios suggerit aliquid solatii. Hujus enim be-
nignitati acceptum sero tuam, eximie præsul, epi-
stolam humanitatis & *Christiana* pietatis plenam,
ex qua tantum cepi voluptatis, ut quum me re-
perisset laborum ac malorum tædio prope delassa-
tum, tamen omnem molestiæ sensum repente
absterferit ab animo, vigoremque & alacritatem
reddiderit. Porro quemadmodum minus me dis-
cruciat privatus dolor, quàm publica rei *Chri-
stiana* calamitas, ita magis me recreat communis
populi felicitas, quàm mea si qua est commoditas.
Quantula est enim hujus homuncionis jactura,
quod ad corpusculum & famam attinet, præfer-
tim si spectes rerum omnium universitatem? Pro-
fecto non multo major, quàm apud nos unius
culicis. Sed quis ex animo favens *Christi* gloriæ,
non vehementer doleat, eò recidisse rem *Christia-
nam*, ut qui tot modis profitentur perfectum *Chri-
stianissimum*, tam impudentibus calumniis, tam evi-
dentibus mendaciis, tam malitiosis artibus, tanta
pertinacia debacchentur in eos qui pro suo mo-
dulo dimicant pro vera pietate? Si hæc faciunt
qui se jactant mundo mortuos, quid expectan-
dum

Epist. 2.

E

F

G

dom à cæteris? Quo magis autem gratulor *Hispænia* studiorum ac religionis profectibus feliciter efflorescenti, hoc acerbius fero publicam felicitatem istis tumultibus contaminari, quam ego solidam ac perpetuam esse cupiebam. Quin videre videor periculum, utinam me fallat animi præfagium, nè ista velitatio exeat in bellum cruentum. Novimus enim artes satanæ, qui nunquam gravius lædit *Christianam* religionem, quam quoties transfiguratus in angelum lucis, religionis furo grassatur in publicam concordiam, quam utinam liceat vel hujus capitis jactura redimere. Cæterum ex adverso recreor animo, quoties reputo talibus tantisque viris esse cordi *Christi* synceraque pietatis negotium. Quanquam enim tuus animus, quem mihi una depinxit, expressit, ac repræsentavit epistola, sic placuit, ut vix alterius magis, sunt tamen alii complures tuæ sublimitati, si non pares, certè similes, à quibus frequentes ad me convolant epistolæ, quorum primus est *Guilhelmus Uvaramus*, Archiepiscopus *Canuariensis*, qui sic angitur meis malis, sic recreatur successu, ut pro se sit minus sollicitus. Quicquid ille habet, tam mihi commune est, si velim uti, quàm est quod domi in scriniis habeo conditum. Id mihi pluribus experimentis cognitum est, & objurgor, quod non utar ipsius benignitate. Proximus est *Laurentius* Cardinalis *Campegius*, quo nihil optari potest syncerius aut amantius. Tertius *Joannes* episcopus *Ressensis*, quem arbitror è scriptis tibi notum esse. Quartus *Joannes* episcopus *Lincolniensis*, cujus amantissimas literas quotannis bis accipio. Quin & ipse Cardinalis *Eboracensis* non raro literis suis humanissime scriptis me dignatur. Porro *Cuthbertus Tonsallus*, nunc episcopus *Londoniensis*, vobis opinor, non ignotus, ut qui nuper istic legatione functus sit, animus meus verius est quam amicus. Nec hic mea merita prædico, sed illorum potius admirandam humanitatem. Similes horum habet & *Gallia*, sed præcipue *Adriaenum Bodelum*, episcopum *Lingonensem*. Ab Rege *Galorum*, à Rege *Britannia*, à Duce *Georgia*, aliisque Principibus tantum redditur epistolarum, ut aliquando respondere non vacet. Porro literis eruditorum hominum, quorum permulti dignitate quoque præminent, vix sufficiunt scrinia. Nè quid interim commemorem de *Cæsaris ac Ferdinandi*, nunc *Ungaria* Regis, amantissime simul & honorificentissime scriptis epistolis. Hæc me vocant in optimam spem, fore ut hi fatales rerum tumultus aliquando consopiantur, acque hæc tragœdiæ in latam exeant catastrophæ. Talis nimirum artifex est *Christus*, qui novit sponsam suam dejectionibus erigere, angustiis dilatare, oppugnationibus communire, mortibus vivificare, ignominias glorificare. Quod si me vivo contingeret, libentius & alacrius hinc decedam. Sin aliter visum est illi, non dubitabo quin optimum sit quicquid illi placuerit. Proinde quod me tua hortatur pietas, ut in his quæ patior constantem & infractum animum præstem, quanquam eram id meâ sponte facturus, aspirante *Christo*, tamen tanti præfulis voce confirmatus idem faciam posthac & diligentius & alacrius. Quæ defers per eximium Theologum *Joannem Vergarum*, hoc mihi sunt gratiora, quo minus promereor, eoque magis istam tuam inau-

A ditam benignitatem exosculor. Ea quoniam scio à sincera promptaque benignitate deferri, arbitror me nihilo minus debere quàm si quicquid oblatum est accepissem. Nee dubito quin pari candore mentem quoque animum sis æstimaturus, ut quicquid à me gratiæ referri poterat si liceret, id relatum existimes. Certè si quid exiterit occasionis, quæ tibi meo vel officio vel industriâ gratum facere queam, nihil fecero libentius. Dominus *Jesum* amplitudinem tuam servet incolumentem. Datum *Basilea* postridie Calendas Septembris. Anno millesimo quingentesimo vigesimo septimo.

Erasmus Roterodamus Conrado
Pellicano S. D.

P Pro quinque fideis habeo gratiam centuplicem. *Epist. 3.*
Opto tibi tuos omnes amicos manere incolumes, mihi satis est, si nemini est data ansa iusta in me fremendi. Mallet epistolam illam non esse sparsam, nec hoc per me factum est, & tamen quocunque pacto erat depellendus periculosus ac falsus rumor. Quidem indignantur quatuor illis consultoribus, & jam ut audio, spargitur epistola, suspicantur esse *Capitulis*, elevans illorum autoritatem. Ajunt & libellum famosum parari in eisdem. Hæc nimirum sunt artes Evangelicæ. Nos nulla de re consulti sumus, nisi an *Oecolampadi* libellus haberet aliquid, cur non esset publicè vendendus. Ad id respondi, nulla *Oecolampadi* contumelia. Ille in his quæ docuit, non est usus meo consilio, imò me fortiter contempsit. Quare si quos offendit, aut si quid timet, non arbitror æquum ut contra meam conscientiam pro illo depugnem. Quam autem relegationem mihi minitaris, an quia nolo discedere à publico judicio, consensuque ecclesiæ, quum interim mihi diversa sententia persuasa non sit? Vos inter vos digladiamini. *Zuinglius* & *Oecolampadius* adversus *Lutherum* & *Pomeranum*, & rursus *Balthasarem* adversus illos, adversus te *Pharelum*, & tam discordi factioni memet adjungam periculo capitis mei, imò potius animæ? Si quid mali vobis obtigerit, vobis ipsis imputate. Ego semper vaticinatus sum fabulæ sic actæ fore parum felicem exitum. *Zuinglius* alicubi citat locum ex *Paraphrasi*. Tanti me facit nunc, qui prius scripserat me nihil scire? *Oecolampadius*, ut audio, in concione taxavit oratorem, me sic interpretantur, notans. Notat & in libello *De Eucharistia*, quo respondit *Bilebaldo*. In præfatione verò *Esaie* operat me invidiosâ laude. Taxat & in commentariis in epistolam *Joannis* suppressio nomine, sed recitatis meis verbis, quum is locus à me mutatus esset, nec mea verba sat candidè interpretatur. Dixeram quantum hic est mandorum, indicans eam epistolam esse *Joannis*, quod hujusmodi gaudeat iterationibus, ille refert quasi damnatam ociosam polylogiam. Egregius verò amicus in cujus gratiam profiteri debeam sententiam apud *Lutherum* hæreticam. Quam bellè verò *Zuinglius* citat locum in quo utor verbo *confessandi*, & tamen colligit me aliud sentire quàm loquor. Puto magistratum hunc non fore tam stultum, ut omnes ejiciat hinc qui dissentiunt ab *Oecolampadio*. Nihil erat in tota epistola tua, quod mihi non magnopere displicuerit. Bene vale. *Basilea*, Anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto.

Erās. Rot. Simoni Pistorio S. D.

Epist. 4.

Tantum suspicionum & querimoniarum undique nobis gignit hoc seculum exulceratissimum, ut nec vacet, nec libeat omnibus excusare. Quanquam ego Principi tam pio tamque cordato vehementer optarim per omnia satisfacere. Itaque licet obrutus laboribus ad tuam epistolam respondebo paucis, tu quod deerit, de tuo candore tuāq; facundia supplebis. Epistola *Theopolim* missa piis omnibus placuit, sed vehementer offendit *Leonem Judaeum Tigurinum*, qui libello *Germanice* per typographos vulgato, profitetur se autorem ejus libelli quem detestatur epistola mea, addidit epistolam ad me manuscriptam multo virulentiorē quā ad pugnam gladiatoriam provocat, verum obticui. Porro quod sic meam causam apud Principem egeris, ut diceres me nunquam ex animo discessisse ab ecclesiae praescriptis, quid sibi velit mi *Pistori*, non satis intelligo, qui nunquam vel ex animo vel praeter animum ab ecclesiae placitis diverterim. Verum oportet distinguere constitutiones ecclesiae, quaedam sunt conciliorum generalium, quaedam ex rescriptis, quaedam episcoporum peculiare, quaedam *Romani* Pontificis, sed instar plebiscitorum, quales sunt constitutiones *Camerae*. Rursus ex synodicis quaedam perpetuae, quaedam ad tempus datae. Item quaedam inviolabiles, ut puta nix divinis literis, quaedam ejus generis ut pro rerum praesentium statu possint mutari. Quoties autem admoneo de mutandis constitutionibus, de his sentio quae citra pietatis jacturam mutari possunt. Nec id tamen usquam suadeo faciendum, nisi ex auctoritate Procerum. Atque ut ingenuē quod res est fatear, quum incrudesceret hic tumultus fatalis, planē eram in hac opinione, ut mutatis aliquot constitutionibus, illa tempestas ad aliquam tranquillitatem redigeretur. Nē quid interim loquar de vicis quae praetextu religionis irrepsere in ecclesiam, adeoque invaluerunt ut propemodum Evangelici vigoris scintillam extinxerint. Hoc quid sit, non omnes intelligunt. Principes rectē faciunt, dum cavent nē publici status compages laxentur. Verum hoc conscientiae negotium est. Nunc posteaquam video neutram partem akeri velle concedere, nihil aliud quā precor, ut Dominus det felicem exitum, non enim video quis alius id possit. Multi petant suppliciiis & legibus hoc malum sopiri posse, & fortasse sopietur, sed ad tempus: & si perpetuo possit, non cessabunt tamen tacita murmura, judiciorumque conscientiarum. Nec vacillaret auctoritas ecclesiae, si quaedam per ecclesiae Proceres ex causis gravibus mutarentur, quod jam toties factum est à majoribus. Venio nunc ad consilium hujus urbis magistratui exhibitum, cujus antigraphon ex archetypo mitto, si quid forte de suo addiderunt qui evulgaverunt. Mitto simul & ad *Glareanum* literas in hoc scriptas, ut per illum excusarer senatui, priusquā à consiliis adiret. Nihil egi. Suspicio hoc à quibusdam *Lutheranis* subornatum, hac arte, ut si suaderem ipsis accommoda, haberent me sibi obnoxium; si minus, constarem mihi civitatis hujus grave odium. Summis enim viribus hoc tum contendebant quidam, ut hic omnia fierent quae fieri vi-

A demus *Tiguri*, promissa est mihi silentii perpetua fides. Ita temperavi consilium pro civitatis praesenti statu, nam uni Reipub. datum est, ut nec excitarem hic tragediam, non mihi tantum periculosam, nec auctoritatem ecclesiae permitterem quorumlibet arbitrio. Et tamen hoc consilium utcumque temperatum adeo placuit consili, ut presserit tres menses, nē exhibiturus quidem, nī quidam ecclesiasticae partis efflagitasset. Certē ex eo consilio nihil hic innovatum est, nisi quod omnia moderatius acta sunt quā corperant. De *Lodovico Bero*, planē lapsus es in nomine. Nam is vir & pius est & doctus, ab omnibus istorum dogmatibus dissentiens, sed à nullo magis quā de Eucharistia. Nam is praesedit in concilio *Badensi* ecclesiasticae partis nomine. *Capitonem* opinor volebas dicere, cujus nulla laus est in illis literis. Quod scripsi neutram partem mihi videri sobriam, non incessit ecclesia, sed quidam qui plus obtrudunt nobis quā necesse sit credere. Id in quosdam Theologos ac monachos dictum est, non in ecclesiam. Veluti *Transalpini* volunt nos profiteri, Pontificem *Romanum* unum esse potiorē universis ecclesiis ac populo *Christiano*. Habent & *Cisalpini* quosdam articulos, quorum aliquot ego nolim defendere, & tamen nī id facerem vociferarentur. Proinde non dixi me in neutra parte esse, sed neutri addictum esse. Addictus autem est, qui servit in omnibus. Nec opinionibus tantum esset servendum, sed moribus etiam & ingeniis, quae comperio corruptissima in nonnullis, qui magnis clamoribus videri volunt agere negotium ecclesiae. De libris *Lutheranis*, non prorsus hinc arcendis videbatur id temporis esse satis pro hujus Reip. statu. Si ecclesia permitteret usum sacramenti sub utraque specie, nē tantulum quidem incommodi video. Nam id aliquando *Babensis* permisit ecclesia. Nec probo tamen, ut quisquā hac gratia turbas excitet in populo *Christiano*. Ego nec sacerdotibus permitto conjugium, nec monachis relaxo vota, nī id fiat ex auctoritate Pontificis, ad aedificationem ecclesiae, non ad destructionem. Eō percellere pueros ac puellas inhumanum arbitror, & pium eximere fraude captos. In primis optandum esset, sacerdotes & monachos castitatem ac coelestem vitam amplecti. Nunc rebus adeo contaminatis, fortasse levius malum erat eligendum. Hae opinio si non placet ecclesiae praefectis, pro somnio ducatur. Quod scribis de quorundam impia licentia, nullus homo per me factus est ad talia animatior, sed aliquam mukos coercui. Tu paganismum times, ego *Judaismum* jam omnia fere video occupasse. Si sacri pariter ac prophani, si magni cum parvis synceris animis converteremus nos ad Principem fidei nostrae *Christum*, & agnoscentes sua quique mala, concordibus votis illius misericordiam imploraremus, brevi videremus horum tumultuum felicem exitum. Nunc dum plerique privatis commodis intenti sunt, nē publicis quidem rectē consulitur. Quod ob unū aut alterū deprehensum malē sentire videris de *Gracis* literis, vehementer alienū est & à prudentia tua, & ab ingenii tui candore. Eadē opera sentiendū esset de omnibus bonis literis. Quod autē inter harum professores initio complures non fuerint alieni à *Luthero*, partim in causa fuit, quorundam improbitas, qui mukis annis *apud* *omnes* terra-

(k k)

marique

marique gesserunt adversus hoc studiorum genus apud nos reflorescens. Longa est fabula. De *Reuchlino* meministi. Plura nos vidimus. De illo nostro non queo satis demirari, quid homini venerit in mentem, nec ulla res unquam æquæ mihi præter expectationem objecta est. Quid hoc ad *Græcæ* literas, sine quibus cæca est omnis eruditio? Quæ mihi proximis nondinis, arbitror esse perlata. Scripseram enim & illustrissimo Principi, & *Emsero*, & tibi. Poculum erat gratissimum, uberior tamen delectatus sum laudatissimi Principis testimonio. Quod mihi longam vitam optas optime *Pistori*, jam potior eo quod optas. Diu vixi, si tamen vixi. Medici nihil pollicebantur opis, & si polliciti fuissent, non admodum illis fiderem. Itaque relictis illis *Christo* me commisi. Is sive longum, sive breve volet esse quod superest vitæ, æquè bonique consulam. De *Luthero* coerendo etiam si certa spes esset, & si maxime par essem illi negotio, & si non minus liberet quam vacaret, tamen per quosdam ut video conjuratos non licebit. *Lucretia* misit nobis quatuor libros hoc anno, simpliciter famulos ac palam insanos. Res ut suspicantur, geritur ex consensu sodalitii Theologici, non quod omnes ista probant, sed pars, ut sit, improbius, vincit meliorem. Subornant ad hanc fabulam agendam aliquot gloriosos, ac planè sensu communicantes, in primis *Suorem Cartusianum* & *Beddum*. Quidam oratorem agens apud *Cæsarem*, *καταπολιτευας* scripsit virulentissimum librum in me, ac ni fallor jam edidit, quum in *Britannia* nunquam præ se tulerit, quod animus esset in me scribere. Excitarent & illic tumultum monachi *Salamanicensi*. Sunt aliquot etiam *Rhemi*, qui scribunt in me præter *Struniat*. Unum libellum ad me misit is qui scripsit *Albertus Pius*, alter sine titulo missus est per amicos. Nondum enim editus est, sed volitat per manus aulæ Pontificiæ, quo nec *Orestes* furis agitatus scriberet quicquam furiosius, nec me fugit quis sit autor. Sermo cum moribus congruit, nam mihi domesticè notus est. Habet & *Hispania Strunici* alteros, ut nè quid de *Lovanio* dicam. Omnes ad objurgandum & calumniandum discreti sunt. Sub has nundinas suscepimus laboris pèsim quam pro valetudine gravius. Nam præter alia recudimus Novum Testamentum, Annotationisq; magnis accessionibus locupletamus. Arbitror enim *Hieronymo*, proverbis, & huic operi propemodum justam curam esse datam. Et tamen si viriculæ corpusculi sufficient, absolvemus quod orsi sumus in *Luthero*, etiam si nihil tam sanctè tamque circumspèctè scribi potest à me, quod non calumnièter quidam, devotis animis hoc agentes, nè quid fructus ex meis libris redeat ad lectorem, nec aliud agentes quam ut victus contumeliis concedam in castra *Lutheranorum*. Quod nunquam efficient, donec propitius Dominus mihi mentem hanc esse patietur. Atque illud mi *Pistori*, tuo Principi audacter de me pollicetor, me quod dicere corperam, nec ex animo, nec præter animum unquam vel accessisse, vel accessurum ulli damnatæ factioni, nec me aliud agere in meis locubrationibus, quam ut linguas ac bonas literas gravioribus disciplinis adjungerem, ut scholasticam theologiam apud multos ad sophisticas contentiones prolapsam ad divinæ scripturæ fontes revocarem, ut in moribus hominum minus

A esset ceremoniarum, in animis plus pietatis, ut Episcopi & sacerdotes sui meminissent officii, ut monachi verè id essent quod dicuntur, denique ut perversissima de plerisque rebus judicia eximerentur ex animis hominum, quibus jam orbis instipuerat. Hæc me perspiciet agere, qui sobrius & integer mea legit. Cæterum si isti eodem animo legerent *Chrysostomi*, *Hieronymique* scripta, quo mea legunt, plura reperirent, quæ reprehenderent quam in meis reperiunt. Bene vale. *Basilæa*, Anno M.D.XXVI.

Erasmus Roterodamus Georgio Duci
Saxonia S. D.

Illustrissime Princeps, accepi literas tuæ celsitudinis, unà cum his quæ meâ causâ vertenda curaveras, quorum nihil non fuit gratissimum, quâ de re scribam alias per ocium, nunc quod solum licuit significare vitam est Illustrissimæ celsitudini tuæ. Sub Cal. Junias mihi per nuncium hujus civitatis publicum in hoc propriè conductum, epistolam ad concilium *Badense*, in quo nuper fuit disputatio, causam ipsa cujus exemplum ad te mitto declarabit epistola. Inde reversus nuncius attulit epistolas & schedas modo dictas, sed præterea nihil. Quum nihil audiremus de poculo, quod tua benignitas nec promerenti, nec expectanti se misisse scribit, rogare corripimus nuncium, unde recepisset eas literas, ait à quodam ut apparebat docto, qui venerat ad hoc concilium, alioqui prorsus ignotum. Suspicebamur venturum per *Cöpergum*. Is ante paucos dies misit hæc Xenia quædam ex *Polonia* missa, nec ultimam in literis fecit poculi mentionem. Si quo casu poculum apud te mansit, bene res habet. Ego enim jam ejus muneris fructum percepi, videlicet tuæ erga me benevolentia. Sin missum est, non committendum est ut tibi simul & mihi pereat. Si hæc epistola reddetur in tempore, poteris ad nundinas *Frankfordienses* significare cui commiseris. Hoc tantum in præsentia licuit scribere, ut valetudine & laboribus oppressio. Precor ut Dominus Illustrissimam celsitudinem tuam prosperet in omnibus. Datum *Basilæa* III. Calend. August. Anno M. D. XXVI.

Eraf. Rot. Georgio Duci Saxonia S. D.

Illustrissime Princeps, quum hanc responsum appararem, celsitudinis tuæ literæ multum diuq; quæsitæ, noluerunt ad manum venire. Itaque ferè sit, ut quod maxime queritur, fugiat maxime, & interdum diligentius seponendo perdimus quod in primis ad manum esse volebamus. Proinde ex his quæ memoriâ teneo respondeam oportet. Scripseram ante dies aliquot de literis tuis redditis sine poculo, sed paulo post civis quidam *Basilienfis* mihi reddidit, ex fide cujusdam negotiatoris *Argentianus*, quod & chirographo meo testatus sum. Erat profecto munus & magnificentum & elegans, verum eo non perinde sum delectatus, arque animi in me tui jam ab omni suspitione defecati, verèque benevoli tam insigni testimonio. Nec mediocre solacium in his fatalibus turbis attulit illa celsitudinis tuæ epistola, tam amica, tam alacris & candida. Nec semel legi literas, quibus *Luthero* pro-

provocanti respondes, mirè festivas, ingenuas, ingeniosas, & quod est *Christiano* Principe dignū, severitatis habent satis, sed longè plus clementiæ. Utinam Dominus immutet mentem illius, & obtemperet admonitioni tuæ saluberrimæ, quæ claudis epistolam tuam. Ego profectò nunquam satis demirari potui hominis spiritum & ingenium. Si malo perversoque spiritu ducitur, quid unquam exortum est exitiabilius ecclesiæ catholicæ? Sin bono, in multis desidero fructus evangelici spiritus, nè dicam in omnibus. Sin mixto, qui potest duorū spirituum tantus esse vigor in eodē pectore? Multa quidem irreperunt in vitam *Christianorum* vicia, jam non ferenda, quædam sic abierunt in consuetudinē, ut pro virtutib' habeantur. Itaq; piis hominibus multa displicent, quæ mutata vel lent, si citra tumultum orbis fieri queat, cujus animi scio Cæsarem esse. Sed *Luthero* displicet omnia. Verum ista factio, etiamsi nemo scriptis oppugnet, etiamsi Pontifex & Cæsar conniveant, ultro dissipabitur, tanta est inter ipsos discordia, nè commemorem mores hujus populi, quem nobis gignit hoc evangelium, minimè evangelicos. Superest ut Principum autoritate pollens sapientia, sic coerceat seditiosam *Lutheranorum* licentiam, nè altera ex parte surgat periculosius incendium, de malis monachis loquor, & nonnullis ejusdem farinae Theologis, qui quales apud vos sint nescio, apud *Hispanos, Vngaros, Polonos, Anglos, Brabantos*, sed præcipuè *Gallos* ex conspiratione miram orsi sunt tragædiam, adversus bonas literas, & me per quem putant hæc studia vel excitata vel adjuta. Vicissent clamoribus & libris sycophanticis, nam hisce prædiis fidunt, ni Principum ac Præsulum autoritas impotentes illorū & centuricos motus cohibuissent. Quod idem ante paucos dies Rex *Christianissimus* fecit in *Gallia*, cujus fabulæ si tua celsitudo partem aliquam volet cognoscere, poterit ex his quæ misimus *Hieronymo Emsero* tuæ benignitatis alumno. Non enim ausus sum Illustrissimam celsitudinem tuam, Reip. negotiis occupatissimam, tam loquacibus nugis obtundere. Quam instructus sim adversus *Lutherum*, aut quid simus profecturi libellis nescio. Nam *Diatriba* mea quid aliud effecit, nisi ut ille suum dogma magis etiam confirmaret? Certè pro meis quantuliscunq; viribus non deero Catholicæ concordiz, cui & vitam debeo. *Hyperaspista* pars altera jamdudum exisset, sed oborta quorundam, de quibus modo dixi, per omnes mundi plagas, conspiratio, coegit relictis quæ erant in manibus, libris & epistolis, præfenti malo occurrere. Nam hac tempestate *Lotetia* misit nobis quinque volumina in me scripta, furiosis calumniis plena. Idē in aliis quoq; regionibus adornabant. Et tamen utriq; negotio satisfecissem, ni mense Junio talis morbus occupasset hoc corpusculum alioqui caducum, ut medici nihil vel opis vel spei sint ausi polliceri. Itaque solius Dei præsidio fretus vivo, victurus donec illi visum fuerit. Recipiam nunc in manus quod coeptum erat, & si Dominus dabit aliquid virium absolvam brevi. Exemplar literarum ad tuam celsitudinem *Lutheri*, & tuæ celsitudinis ad illum, misi in aulam *Anglicanæ*. De professore quem miseram, scripsi rem omnem *Emsero*. Quod tua benignitas studio provehit linguas ac bonas literas mihi longè gratissimum est, quod ut perpetuo facias te majorem in modum rogo. Illustrissimam

A Cel. T. incolumem ac bonis omnibus florentem servet omnipotens Dominus, qui per vos sedatis hisce tumultibus, ecclesiæ suæ pacem & tranquillitatem restituere dignetur. Datum *Basilea* postridie Calend. Septemb. Anno millesimo quingentesimo vigesimo septimo.

Eras. Rot. Nicolaus Montensi Decano, & Cancellario Academia Lovanien. reliquisque Theologis S. D.

B H Onorandi fratres, libellum tam indoctum *Epist. 7.* editum esse non minus vestrā causā doleo quam meā. Ex literis interceptis, & ex *Anglia* hoc missis, compertum habemus, qui sint actores hujus insanæ fabulæ. *Godofrido Taxandro* datus est ritulus, *Cornelius Duvellandius* scripsit maximam partem. Ex libro *Vincentii*, quem in me scripserat, sunt addita multa. Adjuvit & *Gualternus* quidam. Collegi LXX. manifesta mendacia in tam exiguo libello. Quid dicent docti cordatique quum talia legent? Ego hic Pontificis & Regum hortatu belligeror adversus *Lutheranæ* factionem non minus ferocem quam potentem, hand abique mei capitis periculo, & istis mihi suscitantur tales tragædiæ. Habebam in manibus quædam quæ videbantur aliquam hujus mali partem oppressura, verum edere non erat tutum, nisi loco commutato. Id quod hætenus per valetudinem & occupationes non licuit, nunc per eruentes rerum tumultus non licet, etiamsi per cætera liceret. Non possum vobis describere statum *Germaniæ*, cæterum pro rebus præsentibus gessi me syncerissimā conscientiam, sicuti decet hominem *Christianum*, qui semper expectat supremum vitæ diem, quem mihi scio esse in proximo. Idem agimus vos & ego, licet viâ diversâ. Quod si sic oppugnor ab his quorum partes pro viribus adjuvo, cur me diversæ partis objicio furori? Vos fortasse speratis malum hoc suppliciis opprimi posse, utinam utcumque compositum esset. At ego nullum video finem, nisi malo minimè vulgari, remediis neutiquam vulgaribus occurratur. Si meis consiliis initio fuisset obtemperatum, fortasse res non exisset in hanc rerum omnium confusionem. Quid prodest ustura & sectio quum totum corpus occupat febris? Malum in venis est, quod nisi pharmacis eluatur, nulla spes est sanitatis. Morbus oppressus ex intervallo recurret majore cum periculo. Coeperat *Ferdinandus* uti violentis remediis, mutavit sententiam. Si Cæsar adesset, fortassis idem faceret. Non hæc dicuntur in favorem *Lutheranorum*, aut plebis malè tumultuantis, sed in favorem publicæ tranquillitatis. Scripsi quædam quæ offendunt *Ecmondanum*, sed utconque habent superiora, desinat ille, ego obliviscar omnium. Hoc utrumque nostrum magis decet, me qui brevi sistendus sum ante tribunal *Christi*: illum qui theologi ac monachi personam sustinet, ac me fortasse brevi sequentus, & quis novit an etiam præcursum. Est mihi pax cum Pontifice, cum Cæsare, cum *Ferdinando*, cum Card. cum Regibus, cum orthodoxis Episcopis, cum uno *Ecmondano* & *Vincentio* pax coire non potest. Est mihi bellum irreconciliabile cum universis *Lutheranis*, satis erat ab una parte impeti. Hæreses & schismata non possum amare, bonas literas non possum odire: Nec

tamen inimicus sum protinus illi cui non placent bonæ literæ, modò ne nimium obstrepat iis qui diligunt. Toties dixi & repeto, si quid offenditur in libris meis, quod merito offendit aures animosque vestros, indicate & mutabitur, & habebitur gratia. Dissentimus inter nos verbis potius quàm sententiis quod idem evenit Stoicis & Peripateticis. Ego paratus sum omnem animi rancorem deponere, non aliter quàm si sim hodie moriturus. Si qui sunt inter vos qui pacem aspernantur, hæc epistola me liberabit apud Christi tribunal. Bene valere. *Basilea* postrid. Nonas Septemb. Anno M.D.XXV.

Eras. Rot. Benedicto Iovio Mediolanensi S.D.

Epist. 8. **E**quidem humanitatis laudem quam tu mihi pro tuâ humanitate affatim tribuis non gravaret agnoscere, si mihi per valetudinē & assiduos studiorum labores, quos penè superant literarum officia, liceret eam præstare, quibus & vellem & debeo. Cæterum quis posthac ut *ἄτονον* admiraturus est, τὸ, ἡ μολὴς ἡδύγερτα, quum tu, si Musis placer, ex *Erasmo* verè *Batavo* facias *Varronem*? Quid enim mihi cum illo commune, nisi fortè senectus & *παιδεία*? Satis feliciter excisaram apud *Germanos* linguarum ac politiorum literarum stadia, nec omninò malignè respondit industriae theatri nostratis applausus (Nec enim *Italici* agebatur hæc fabula) nisi fatalis hic tumultus ex transverso fuisset obortus, qui primum dissidiis, & insanis conflictationibus commiscuit omnia, nunc ad multam humani sanguinis inundationem progressus. Quis homo, ut nihil sit aliud, non ingemiscat tam latè vagantem humanæ tranquillitatis calamitatem? Tolerabilius esset malum, nisi ruina noxiæ partis multos innoxios involveret exitio. Fit interim quod solet in publico incendio, sibi quisque quod potest rapit. At veretur ne Principes quidam hoc fatali malo abutantur ad suam tyrannidem. Sunt populi, quos mundus jam pridem gravatè fert, & subinde meditatatur excutere. Qui primum erant pauci bonique velut *Ægiuræ*, nunc plurimi simul & pessimi totum orbem occuparunt, permixti sunt plebi, invasere magistratus, penetrarunt in aulas Principum. Si coneris unum quempiam ulcisci, condensant sese phalanges. Ab his primum orta est hæc tragedia odio meliorum studiorum. Hi nunc insultant & jactitant, ex linguis ac politioribus literis malum hoc esse natum, & inveniunt Principes quibus hoc persuadeant. Et me clamitant novandorum studiorum autorem & antesignanum, quod mihi quidem in totum inficias ire nec licet nec libet. Horum tyrannicos spiritus & effrenatam audaciam deus aliquis compescat. Video bonis literis & harum cultoribus famam & exitium instare. Verum hanc nimis prolixam querimoniam præstat missam facere. Neque *Nomius* neque *Germanicus* illum scholiasten usquam vidi, *ἰὺδ' ἀρχαῖω* apud *Græcos* usurpari proprius aut omnino, nunquam apud me dubium fuit. Nec enim uno in loco sic positum invenio, nec mihi verisimile est, hoc fuisse *Politianum*. Verum, si fallor, aut eam sermonis formam apud probatum aliquem autorem repererat, aut visum est exprimere *Græcæ* figuram, quod veteres eruditi solent non

A illibenter facere. Sed non arbitror hanc sermonis tropo respondere *τῷ ἀρχαῖω*. Etenim cuius rei ne initium aliquod caprum est, ea omninò non fit *τῷ ἀρχαῖω*, nisi quod in *Gregorio Nazianzeno* semel invenio, *οὐ δὲ οὐδὲ ἰπὺ τῷ ἀρχαῖω* et non sine negatione. *τῷ ἀρχαῖω* absque negatione, præter quàm apud *Joannem* nunquam reperio: quod si rectè loquitur, quod est extremam dicturus, *τίλιν*, congruenter ex multis quod est primum dicturus, rectè dicit *τῷ ἀρχαῖω*. Nescio an videris tertiam Novi Testamenti editionem. In ea paulo accuratius hisce de rebus disputationem. De orthographia quarundam dictionum, non soleo cum quoquam contendere, præsertim quum ea nec apud omnes nec omnibus seculis fuerit eadem. Verum est tamen eam esse probatissimam, quæ proximè refert originem, nisi publicus consuetudinis consensus reclamet. *Adfero* malim quàm *affero*, & tamen non ausim dicere *herpyllum* pro *serpillo*. Quæ disseris de antiquitatibus, mihi quidem voluptati fuerunt, nec mihi solum, sed eruditiorum aliquot, quibus hanc ob causam tuas literas communicavi, præsertim *Beato Rhemano*, viro quum undique doctissimo, tum huius quidem generis adprimè curioso. Nobis non vacat istiusmodi deliciis oblectare animum. Sanè recreavit me in literis tuis *Alcimi* mentio, qui quod est rarissimum, cum eruditione tam varia, tamque non vulgari, & singularem prudentiam & admirabilem ingenii candorem copulavit, ingens olim decus futurus & studii & patriæ, si fortuna doctibus illius aliquā saltem ex parte responderit. Bene vale. M.D.XXV.

Eras. Rot. Natali Bedda S.

Sane gaudeo & ipse, non redditam epistolam *Epist. 9.* illam prolixam, sine altera, quandoquidem videtur offendisse animum tuum. Eam uni tibi scripseram, tantumque de tua humanitate mihi persuaseram, ut te crederem nostram libertatem, aut si majoris licentiam, boni consulturum. Est quidem præcipuum officium amicitiae monere quum res polcat amicum, verum oportet hoc officium inter amicos esse mutuum. Et tua singularis eruditio, me non eget monitore, tamen sæpe etiam est olitor valde opportuna loquutus. Denique qui sedulo monet, licet frustra moneat, tamen hoc nomine collaudandus est, quod prodesse voluit. Gratissimæ sunt annotationes quas mittere dignatus es; Utinam misisses & illa quæ tam opere offendunt in epistola ad Episcopum *Basiliensem*. Simulque librum cuius editionem moliris. Nuncius erat certissimus, mihi quæ propriè sit æquâ mercede in hoc conductus. Quanquam & quod hinc *Conrado* bibliopolæ commiseris, tuto ad me perveniet. Præstat tamen ut quæ minime obvoluta tunica & funiculis obligata obfignes. Panisculum est laboris. Egrè lego manum amantem tui, sed tamen lego. Minus esset negotii, si tantum ea notares, quæ pertinent ad negotium doctrinæ *Christianæ*, quæque credas excusari non posse. Primum articulus est. *Non minus quæ Paulo ascribuntur epistolæ, illius esse citra controversiam dicenda sunt*, hoc non video cur debeat reprehendi, nisi fortè tutas epistolas ad *Laodicenses*, & ad *Smecanum* esse sine controversia *Pauli*. Ut maximè verò detorqueamus hoc

hoc dictum meum ad *Hebraei* scriptam epistolam, lege apologiam quā *Jacobo Fabro* pridem respondi, & non negabis orthodoxos multos de auctore hujus epistolæ vehementer dubitasse: Nec ulla ecclesiæ autoritas vetat hæcenus dubitare, nisi forte continuo *Pauli* est, quod *Pauli* titulo legitur in templis. Verum ibi multa leguntur alia, de quibus dubitare nefas non est. Attamen si hæc quoque non pigebit annotare, mihi non erit ingratum. Quod si dignaberis tribus verbis indicare quid te moveat, exultimabo conduplicatum officium.

Berui fatetur se epistolam illam postquam fuerat edita per typographos denuo legisse, notatis aliquot locis, sed quæ nullius essent momenti, nisi accederet interpres iniquus. Oravi ut tertio relegeret, ac promisit se facturum. De pessimo consilio scribis magno cum stomacho. Quale fuerit consilium hoc non refert. Certè vides me non fugisse severa etiam judicia Theologorum, ubi contigit. *Beri* integritatem hic nōrunt omnes. Facum in eo suspicari, nē adhuc quidem possum. De doctrina si minus possum judicare, vos ipsi judicatis, qui illum habuistis dignum primā laureā. Nec video quid illa epistola iustifragetur *Lutheranæ*. Jam dogmata *Lutheri* regnabant. Et hic per seditiosos quosdam summo contemptu & insultatione consuetudinis ecclesiasticæ, inducebatur sarcophagia, ducebantur uxores, aliæque multa fiebant adversus ecclesiastica instituta. Huic seditiosæ temeritati opposui illam epistolam & profeci, eaque primum excitavit fremitus *Lutheranorum* in me. Quos insanisse oportuit, si epistola pro ipsorum conatibus facit. Vehementer laudo cœlibatum, sed ut nunc habet sacerdotum ac monachorum vita, præsertim apud *Germanos*, præstaret indulgeri remedium matrimonii. Quotusquisque est in orbe, qui jejuna? Quam multi sunt qui vescuntur carnibus quum libet? Et arbitror plures bene jejunaturos, si jejunium persuaderetur potius quam præciperetur. Nihil tamen horum mutari volo præter auctoritatem Ecclesiæ. Nec ea mutatio damnat patrum instituta, sed admonet, fortè pro horum temporum moribus variandum esse remedium. Id si non placet ecclesiæ Proceribus, nihil habent *Lutherani* quod erigant cristas, quum censeam nihil esse novandum, nisi interveniente Ecclesiæ auctoritate. Sed desino, nē rursus molestus sim meæ copiæ. Quamquam solent reis plures infundi celsydræ, quam adhibere. Expedit res est accusare, sed multiloqua defendere. Facile mihi persuades ut tibi fidam, quamquam si verum est, *Beri* consilium fuisse tam infelix, cui turpè fidendum est? Affirmas te non fallurum. At falli potes, opinor. Ego hæcenus melius sensi de Theologis *Serboniis*, arbitrans unicuique illorum tantò fidei, non uni cuiquam. *Jodocum Clabovensem* semper amavi: Candidius tamen erat facturum, si *Dionysium* asserens, cum *Valla* potissimum dimicasset, qui hujus sententiæ primus auctor extitit. Verum non sum is, qui talia non queam concoquere. *Petro Satori*, si tantum tibi tribuit, utinam persuasisse, ut aut non ederet talem librum, aut moderatius scriptum ederet. Nihil enim adhuc legi illo vel indoctius, vel furiosius. Respondi homini, huc adhortantibus amicis, nec ullius rei me magis poenituit, quam illius operæ. Audio librum illius conspui ab omnibus doctis ac bonis

A. etiam si nemo respondisset. Suades nē talibus respondeam, & utinam inasisses in tempore. Verum illi prius suadendum erat nē sic indecorè debaccharetur in proximum, non sine detrimento nominis Theologici, si quid mihi credis. Novam tragædiam cæteris omnibus atrociorē nobis hic peperit *Carolstadtus*, persuasit in Eucharistia nihil esse præter panem & vinum. Eam sententiam libellis aliquot editis confirmavit *Zwinglius*: Proximè *Oecolampadius* tanto studio torque machinis argumentorum idem agit, & tantā facundia, ut seduci possint, ni vetet Deus, etiam electi. Hæc civitas vacillat, sed sic ut videatur sanabilis. Cogor itaque posthabitis meis omnibus in hoc certamen descendere, quamquam impar tam arduo negotio. Si liber ad vos pervenerit, intelligetis vobis expedienda arma, nec articulis tantum agendum, sed persuasione. Misissim librū, sed unicum duntaxat habebam, nec hic palam venditur. Vale frater in *Christo* mihi semper venerabilis. Datum *Basileæ*, VI. Non. Octobr. Anno M.D.XXV.

Eras. Rot. Baptista Egnatio.

S Alve plurimum vir optime idemque doctiss. *Epist. 11*
Doleo tibi ob meas nugas exhibitum negotium. Non eram anxius de excudendis *Adagiis*, quum hic haberem *Frobenium* semper paratum. *Franciscus* per literas crebro questus fuerat me nihil mittere lucubrationum mearum. *Adagiorum* opus, quoniam apud *Asulanum* primum erat natum, mihi ut inibi renasceretur, si modo ipsi commodum esset. Sin minus, per eundem qui attulerat, remitteret codicem. Hic nihil erat causæ, cur vel tria commutarentur verba. Remisi *Carolum* meum, ut adferat mihi *Chrysostomi commentarios in Acta Apostolorum*. Dignaberis pro tua humanitate dare operam, nē circumveniamur. Id fiet si doctus aliquis exploret an codex sit plenus & an emendatè scriptus. Hic *Joannes à Lasco Polonus*, illustri loco natus apud suos, brevique summus futurus, moribus est planè niveis, nihil magis aureum aut gemmeum esse potest. Totus *Hieronymus* jam denuo excusatus est; multa restitui, quæ prius suffugerant. Pauca quædam expugnare non potui: Quorum illud unum est in præfatione quam præposuit *Ezechielii* verso, de phagocædoris & *Senecii*. Si quid habes imparti. Porerit adjici in fine aut initio. Nam opus non est exiturum nisi post menses aliquot. Scio te non morari gloriam, sed tamen meum fuerit curare, nē bene meritis suā laude fraudetur. *Ambrosium Nolanum* nobis ac studiis erectum doleo, sed quandoquidem omnibus semel est moriendum, ille nec vixit incommodè multos annos, nec infelicitè mortuus est. Precor illi Deum propitium, & inter piorum animas qui exem perpetuam. Bene vale. *Basil.* V. Non. Octobr. Anno M.D.XXV.

Eras. Rot. Thoma Lupseto S. D.

Q uid ego nunc tibi gratias agam *Lupsete* charissime, pro tuis tam fidelibus officiis, quasi verò quicquam novi feceris? De proverbii excudendis non eram anxius. Sed hic est *Caroli* mei genius, in re quamlibet levi multum pulveris mover. *Commentarios in Acta Chrysostomi* desiderabam, sed ille

nam illi munus hoc prælatum dicavit, ea docet quæ dico esse vera. *Petrus Smer* quondam Theologus *Sorbonicus*, nunc monachus *Cartusianus*, *Lutetia* edidit libellum simpliciter furiosum intratistas & bonas literas. Ei respondi, & pernitet tantum honoris habitum illi belluz. Cura ut inaureris, tantumque congeras prædarum, ut nobis utrisque sufficiat. Gesticbam nunc evolare in *Italiam*, calculus enim mihi me habet, sed quædam explicari non potuerunt. Interim obrepit hyems nunc etiam præpropera. Bene vale. *Basilea* quinto Nonas Octobr. Anno M.D.XXV.

Erasmus Roterd. Leonardo Casimbroto S.

Epist. 13 **L**eonardo charissime, quod *Adagiorum* negotium vos omnes sollicitos circumegit, agnosco *Caroli* mei ingenium. Mukum ille pulveris movere solet, in quamlibet levi negotio. *Adagia* nunc exenduntur in officina *Frobeniana*, quæ res hic me nunc remoratur, alioqui isthic advolaturum cum hoc Barone *Polono Joanne à Lasco*, juvene citra arrogantiam erudito, citra supercilium magno ac felici, sed moribus adeo candidis, amicis, jucundis, ut per ejus amabilem consuetudinem penè repubuerim, alioqui jam morborum, laborum, & obrectatorum exadio marcescens. Quid ego audio? adeone tibi sapiunt pepones & melones *Italia*? Vereor nè jam & asinis invidas. Ubi propius cognoris *Italia* dotes, fateberis esse quod sit peponibus dulcius. Sed ut memorem admoneam, memineris optime *Leonarde* te non eâ causâ istuc profectum ut hybridis locupletes *Italiam*, sed ut eam literarum opibus spoliés, eâ prædâ ditatus olim tuam *Flandriam*. Cum *Musis* & *Gratiis* tibi nunc res est, quibus quam conveniat cum *Cypride*, in videris. Solent *Bruga* tuæ gignere ingenia felicissima planèque *Anticis* simillima. Tibi verò contigerunt ejusmodi naturæ dotes, ut inter felices etiam videre felicissimus. Hæc protinus magnam de te spem concitârunt. Eam vehementer confirmasti studiis tuis hætenus feliciter tractatis. Nunc verò posteaquam adisti *Paravium*, locupletissimum ac celeberrimum optimarum disciplinarum emporium, facile divinas, quam nihil plebeiû aut mediocre tui de te expectent. Nec dubito, quin nisi parum mihi perispectum est tuum ingenium, sis omnem de te spem, licet amplissimam, amplioribus literarum mercibus superaturus. Non deerunt qui possint *Λεωαρδίου*, sed illud munus est tuum, & isto dignum ingenio, ut eruditione tuâ quam plurimos gignas tuæ *Flandrie* discipulos, qui te moribus inculpatis, qui doctrinâ singulari, qui faciendâ non vulgari referant. Utinam hæc liceret coram in tuis hortis, quos equidem tibi non invideo, sed doleo mihi tecum non esse communes. Quod *Juris Cæsarei* studium atplecteris, quum aliis multis de causis approbo, tum illa nominatim, quod longissimè abest à rixis Theologorum, quibus nunc fervent omnia, sic ut me propemodum tædeat studiorum omnium. Et mihi videris ad tractandam rempub. esse naturâ compositus. Commendo ubi tuam pubem omnem, id si vel impetro, vel frustra peto, quæso ut quod tuâ sponte facis me illis vicissim commendes, & horteris meo quoque nomine, ut parentum patrizque expectationi, ut præceptoris eruditioni, studioque respondeant. Discruciauit animum meum tuus catalogus. *Lupse-*

A tu semper fuit animus meus. *Pacæ* talis mihi perpetuò fuit amicus, qualis *Orestis Pylades*. *Petri Bembi* felicissimum ingenium, quum ex fama, tum etiam scriptis cognovi. *Reginaldum Polonum*, sic mihi depinxit suo calamo *Lupsetus*, ut nullus *Apelles* posset expressius. *Becichemi* nomen primum tuis è literis didici. *Baptistam Egnatium*, jam olim ex familiari convictu novi, virum absolute doctum, integrum, candidum, & verè amico amicum. O te felicem cui datum est tantis felicitatibus frui! Et me miserum, quem ætas, morbus, & ad hæc neicio quis genius malus alligat huic pistrino! Libebat diutius tecum nugari, sed cogor & aliis scribere. Onera *Carolus* hac rediturum. Bene vale. *Basilea* quarto Nonas Octobr. Anno M.D.XXV.

Miror si hæc tam extemporaria poteris legere, nisi quod agnoscis meas notulas.

Eras. Hieroslao à Lasco Polonia Baroni S.

C **V**ir clarissime, quod scribis de mittendo equo, **Epist. 14** nè si *Cyllarum* quidem miseris aut *Pegasum*, posses è limace facere equitem, nè verisimile quidem est te huc equi causâ missurum famulum, posteaquam hinc avocatus est frater. Itaque divino eas literas scriptas priusquam decretum erat revocare germanum. Ejus convictus quoniam mihi tam fuit jucundus, ut vix aliud in vitâ jucundius, non potest non esse molestissimus illius abitus. Ejus suavissima consuetudine propemodum repubueram. Nec enim à superis optaro poteram quæquam meis moribus magis appositum. Imò, ut melius dicam, ipsius mores tales sunt, ut omnibus possint congruere. Mitigat hunc meum dolorem, primum quod non omnino præter expectationem accidit. Semper enim divinavi futurum, ut hinc citò distraheretur. Deinde quod non ignorarem factorum iniquitatem. Si quid obigit bonæ felicitatis, mox eripiunt. Si quid incidit mali, hæret tenacissimè, nec excuti potest nec avelli. Porro juges studiorum occupationes obstituerunt, nè quid fructus ille vicissim ex meo convictu reportaret. Minitabamur subinde, sed identidem è transverso obortum negotium interpellabat conatus nostros. Malebat & ipse diutius *Musarum* ocio frui, sed *Plato* putat sapientem vel invitum ad reip. commoda rapiendum esse. Magis itaque libet vestræ *Polonia* gratulari, quam meum privatum deplorare incommodum. Linguam meam non displicuisse Clariss. D. Cancellario, vehementer gaudeo ac triumpho serio. Non miraberis autem si posthac senseris *Erasmum* elinguem esse. Propitius aliquis deus feliciter explicet tuam Cell. ex istis tricis quibus te scribis involutum. Novi quantus sis *Hercules*, sed plurimum exemplis declaratum est, quam non sit tutum, hostem quamvis humilem contemnere. Bene vale. *Basilea* quinto Nonas Octobr. Anno M.D.XXV.

G *Erasmus Rot. Reginaldo Polo Anglo S.*

T *Thomas Lupsetus* suis literis te totum ornatis. **Epist. 15** *Pole* sic depinxit, ut mihi notior esse non posses, si menses aliquot domesticam tecum egissem consuetudinem. Corporis figuram effingit pictor, & auribus non nullam hominis partem discimus; at intus dotes animi, multo preciosissimæ, non nisi

nisi diutino convictu deprehenduntur. Ea pars epistolæ mihi profectò magno fuit solatio. Gaudio enim his deploratissimis temporibus exoriri, qui bonarum literarum ac pietatis causam, & tueri possint & ornare. Non hic occinam laudes tuas, tantum gratulor tibi tam insignia benignissimi Dei dona, quæ dignabitur in te servare, semperque in majus ac melius provehere. Quam impense te amet *Lupsetus*, satis ipsa declarat oratio, quæ nihil aliud spirat quàm incredibilem quandam benevolentiam, adeo ut me quoque rapuerit in amorem tui. Miramur quum magnes chalybem ad se trahit: Quis autem tam ferreus est, quem iste tot doctorum in uno concensus non ad amorem pelliciat? Si *Carolus* meus redisset maturius, fortassis jam isthic adessem. Non poterat optari comes itineris, vel dux commodior quàm obtrigit, hic *Joannes à Lasco* Baro *Polonia*, cujus quàm haecenus fui convictu felix, tam nunc abitu difficilior. Amabis sat scio tui simillimum. Clarissimæ majorum imagines, dignitates amplissimæ, spes ampliores, ingenii mira vena, eruditio nequiquam vulgaris nè tantulum quidem addunt illi superciliis. Et adfunt isthic quorum consuetudine possim vel rejuvenescere, *Richardus Pacanus* *Pyladenus* amicus, *Thomas Lupsetus* quem semper filii loco dilexi, nunc ut patronum amo, *Leonardus Casimirovici* homo moribus planè niveis, doctus, & olim inter claros futurus. Tu in primis mi *Pole*. Sed alligant hic me fata mea. Quid enim aliud incusam? Quando coram frui non licet, dulcissimum esset diutius per literas tecum confabulari, nì mihi nunc eodem die operandi fuissent tres bajuli, quorum unus adit *Galliam*, alter *Brabantiam*, tertius hic est *Carolus* meus, quem sic accepistis ut lubenter illuc recurrat. Itaque boni consules literas sic ineptas & inconditas, quas nè relegere quidem vacat. Bene vale, *Basilea* quarto Nonas Octobr. Anno M.D.XXV.

Erasmus Roterodamus Andrea Critio
Episcopo Placensi S. D.

Epist. 16. Illustris Baro *Hierosolaim à Lasco*, quum hac iter faceret, exhibuit mihi libellum quendam tum pedestri simul & equestri pugna cum *Luthe- rianorum* exercitu confligentem. Rursus ejus frater germanus, ac verè germanus, hoc est simillimus, super exhibuit epistolam rei gestæ historiam exponentem, admixtis etiam versibus aliquot, ex quibus intellexi, te simul & in Musarum pratis, & in rhetorum palæstris, & in theologorum adytis non infelicitè versatum esse, denique tam candido præditum ingenio, ut nostras etiam lucubrationes verè *Batavas* non dedignatus sis attingere. Hoc exemplum quoniam hodie rarum est in episcopis, misi dono librum *Cusberti Tomstadii* Episcopi *Londoniensis* in *Anglia*, qui nuper legatus ivit ad Cæsarem *Carolus*: Is homo est vitæ incolpatissimæ, utriusque literaturæ ad unguem doctus, nec ullius honestæ disciplinæ rudis. Sciebam enim te gavisarum, quum perspiceres istud exemplum Episcoporum indies ad plures diffundere. Simulque hoc agebam, ut quemadmodum illum habeo mihi faventem, sic ut non alium mortalem impensius, hac ansâ qualicumque perbitâ, memet in tuorum etiam clientum numerum insinuarem. Nam constantius diligar ab u-

troque, si vos quoque ambos mutua notitia, mutuaque benevolentia ex morum & studiorum similitudine conciliata copularit. Hæc scripsimus sic ex tempore, dum illustriss. *Joannes à Lasco* parat equos conscendere, qui multos homines, & inter hos *Erasmum* hic occidit, tantum sui desiderium reliquit abiens, cum quibuscumque habuit consuetudinem. Bene valeat T. R. D. *Basilea* tertio Nonas Octobr. Anno M. D. XXV.

B Erasmus Rot. Iacobo Apocello S. D.

V Ir ornatissime, si tibi videretur impudens, quod *Epist. 17.* ignotus ad ignotum scribo, imputabis bonam hujus culpæ partem *Iusto* consobрино tuo, qui suâ facundiâ huc me perpulit, subornatis etiam deprecatoribus, nè detrectare possem quod rogabat. Quod si & illius improbitatem & meum obsequium boni consulis, gaudebo per hanc occasionem actum esse amicorum meorum catalogum. Consobrinus tuus mihi videtur natus rebus gerendis, promptæ nec impolitæ linguæ, pudore sic temperato, ut non offundat dicenti tenebras. Erit aliquando magnus, si tuus favor illi fuerit perpetuus. Bene vale. Datum *Basilea* septimo Id. Octobr. Anno M. D. XXV.

Erasmus Rot. Paulo Bombasio S.

S Alve *Crase*, nisi mavis esse *Midæ*. Extra jo- *Epist. 18.* cum mi *Bombasi* gratulor tibi fortunam auctam, sed magis gratulor prosperam valetudinem, quæ mihi longævam viridemque senectam *Bombasi* mei pollicetur. *Carolo* meo tam amanter datam operam gaudeo, simulque gaudeo hac occasione mihi compertum Card. patroni tui erga me non vulgarem fervorem: Nam ante hac vix tibi credebam. Nunc nullum erat ocium, itaque necesse est, ut mihi apud illum prolixæ epistolæ vicem commodas. Sub autumnum rursus moliebar iter in *Italiam*, sed nuncii serius redierant, & hyems ante tempus hac incubuit. Bene vale patrone magne. *Basilea* septimo Idus Octobris Anno M. D. XXV.

Erasmus Roterod. Foederico Nauſea S.

G Ratus fuit libellus quem misisti, gravior epi- *Epist. 19.* stola tam elaborata, non quod laudibus illis delector, quas tu prodigè verius quàm liberaliter in me effundis; Imò nè legere quidem eas sustinuissem, nì mihi persuasum haberem eas ab ingenii tui singulari quodam candore, & immodico nostri studio proficisci. In posterum tamen mi *Nauſea* te rogarum velim, ut exercendo stylo quæras aliud argumentum. Scripsi de tuo negotio Card. *Campegio*, sed paucis, nec enim opus fuit pluribus, nec mihi vacavit plura scribere. Huc si te contuleris invenies malum illud agreste mitius ac sanabilius. Detractione sanguinis, remisit se febris. Cetera coram, quod utinam fiat brevi. Interim bene vale chariss. *Nauſea*. *Basilea* septimo Idus Octobr. Anno M. D. XXV.

Adriano ſento Erasmus Roterod. S. D.

B Eatissime pater, qui has perfert, ut mihi visus *Epist. 20.* est utcumque certus, ita præter expectationem oblatum

oblatus est à prandio; postidie disiculo profecturus. Itaque parum absuit, quin consultus ducerem, ad tantum Principem, de re tam ardua nihil omnino scribere quàm ex tēpore scribere. Tamen quoniam utroque diplomate, nam utrumque reddendum est, sic urget, obtestatur, ac propemodum adjurat tua sanctitas, ut si quod habeam consilium his tumultibus sedandis, pro mea virili conferam, & tuâ compulsus auctoritate, & tuâ verè Pontificiâ mansuetudine fretus, vel ex tempore scribam, scripturus copiosius, simul atque dabitur, & ocium & grammatophorus certior. Tutius simul & commodius erat hac coram agere, planèque erat animus, quò sanè quàm amantissimè invitat tua benignitas. Sed cogor edictis sævissimi tyranni parere. Cujus inquit? longè *Maximio & Phalaride* crudelioris, *Calculus* illi nomen est. Atque istic quidem remisit se pestis, remisit hyems, sed longum est iter, ut jam tutum sit per nivolas *Alpes*, per hypocausta, ad quorum solum odorem exanimor, per sordida & incommoda diversoria, per acrida vina, ad quorum gullum ilicò periclitor. Si valetudo suppeteret, tutius esset iter per *Galliam*, verum id fiet, ubi volet Dominus. Interim Dominum *Iesum* testem facio hujus conscientiæ, me quicquid scripturus sum, simplici sinceròque animo scribere. Nemo mortalium leget hanc epistolam nisi nos duo, si quid placet utre, si quid displicet, pura non esse scriptum, Utinam adessent mihi præsidia, quæ mihi tribuis ad coercendum hoc dissidium, non dubitarim hujus vitæ jacturâ publicis mederi malis. Primum stylo vincor à multis, nec hæc res stylo geritur. Eruditio longè est infra mediocritatem, & si qua est, ex vetustis autoribus hausta est, ut aptior sit concioni quàm pugnæ. Jam hujus homunculi quæ possit esse auctoritas? An apud hos valeat auctoritas *Erasmi*, apud quos nihil habet ponderis auctoritas tot *Academiarum*, tot *Principum*, ac summi denique Pontificis? Gratia si qua fuit, aut sic refrixit, ut penè nulla sit, aut prorsus interiit, aut in odium etiam versa est. Qui antea sexcentis epistolis describebar, *Tor maximus heros*, *Princeps literarum*, *Sydus Germania*, *Sol studiorum*, *Auxilium bonarum literarum*, *Vindex sanctioris Theologia*, nunc aut fideor aut longè diversis coloribus depingor. Nihil moror inanes illos titulos, quibus nihil aliud quàm gravabar. Quibus conviciis multi nunc debacchantur in caput meum, quàm amarulentis libellis incessunt, quibus minis teritant? Nec enim defuerunt qui mihi exitium denunciarent, si quid me commoverem. At interim alii clamitant mihi convenire cum *Luthero*, clamitant me nihil in illum scribere: sed qui vehementer favent *Luthero* fremunt me nimium frequenter incessere *Lutherum*, & amarulentius quàm decet. Quiritatur hoc ipsum *Lutherum* in suis ad amicos epistolis. Latè patet *Germania*, & abundat excellentibus ingeniis. Nec hanc tamen solum hic habet affectum; non ausim scribere in quàm multis regionibus, quàm penitus, popularibus animis sit infusus *Lutheri* favor, & odium Pontifici nominis. Porro vix credat aliquis, quanta sit ingeniorum pervicacia, constantiam vocant ipsi. Nec abhorret ab his bona pars eorum, qui deamant politiores literas. Hæc dolens ac gemens refero beatiss. pater, & utinam vana. Cum omnibus eruditis erat mihi jucundissima sodalitas, hæc solâ possessione videbar mihi felix; bene mori

A maluissem quàm tot amicis renunciare, ac mundi propè dixerim odium concitare in caput meum. Et tamen hoc malui quàm videri factiosus, nec adhuc hujus animi me poenitet. Non hic commemorabo quantam tragediam, fortassis immedicabilem, potuerim excicare, si quorundam affectibus me præbuissem. Malo fraudari hac gratiâ, quàm arcanum effutire. Nec hoc nomine mihi posco gratiam, quòd à maleficio temperavi, utcumq; diversa pars pietatem appellat. Si valetudinis ac lenitatis exultatione tantum conquievissem in hoc negotio, habenda opinor erat gratia: nunc tot epistolis, tot libellis editis testatus sum me esse alienisimam à fædere *Luthero*, omnem spem mei ademi omnibus, ac nè nominis quidem mei prætextu passus sum illos uti apud vulgus. Publicè dehortatus sum à seditioso negotio, privatim quoscumque potui vel coercui, vel revocavi, vel certè moderatus sum. Neq; nihil profeci, sunt qui mihi pro fidelibus monitis agunt gratias. Quoties palam *Lutheri* maledicentiam detestatus sum? Quis tulit indignius quàm ego, Regis *Anglorum* nomen tam irreverenter attractum? Atq; interim dum hæc ago apud *Germanos*, *Roma* traditur furiosis ac plus quàm famosis libellis: In *Brabantia* non jam in conviviis tantum ac vehiculis, sed in publicis concionibus ac solennibus prælectionibus prædicor, hæreticus, hæresarcha, schismaticus ac falsarius; hæc neq; raro facta sunt, neq; clam ut ignorari possint. Sciscitetur à populo tua sanctitas, audiet à quovis, illorum nomina. Habet *Lutheri* factio quosdam qui sic promoveant illius causam, quasi devoverint seipso, nisi illam modis omnibus subvertant. Et isti sibi videntur Pontificis causam humeris suis sustinere. Jactant nihil esse pestis in libris *Lutheri*, quod idem non sit in meis. Nec ullus adhuc articulus proferri potuit qui mihi cum *Luthero* conveniat. Sed isti interpretantur quædam, verum, sed depravatissimè, suspicantur, sed malitiosissimè. Sic ego centum locos colligam ex *Paulinis* epist. qui congruant cum his quæ damnata sunt in *Lutheri* libris. O grave exemplum eorum qui sibi credi postulant in negotio fidei! Quid enim isti aliud proficiunt, nisi quod dum palam serviunt suis privatis affectibus, & fidei causam perdunt, & sibi auctoritatem abrogant, & vulgi odium in Pontificem exacerbant. Multa scripsi prius quàm suspicarer *Lutherum* esse natum, aut priusquam quisquam somniaret hoc seculum exorturum. Præcipitavi fateor pleraque omnia. Nam hoc mihi vicium est genuinum, doctorum tamen ac præsertim ecclesiæ judicio me semper submissi. Multos rogavi, monebant, si quid inesset in lucubrationibus emendandum, & qui tum vel obtinebant vel approbant, exorto *Luthero* damnant quod approbaverant. Nihil non calumniantur, sub ortu lapide, quod aiunt, cubat scorpis, hoc suspectum, hoc scandalosum, hoc irreverenter dictum. Et quom nullius *Academiæ*, nullius episcopi censura, in me prodita sit, tamen quidam privatâ auctoritate clamitant hæreticum, hæresarcham. Quem animom quantumvis constantem hæc injuriæ non propellerent in factionem? Me tamen nulla vis à recto deflectere potuit. Et tamen sic primum impulsus est *Arius*, sic *Tertullianus*: quare dispiciat tua sanctitas, an hunc animum dignum judicet, qui dedatur quorundam impotentibus odiis, tum an hoc expediat negotio quod est in manibus. Qui bene volunt Pontifici causæ,

causâ, dant operam, ut ex hæreticis reddant orthodoxos, ut alienatos revocent, vacillantes confirmant, quod tua quoque sanctitas non minus prudenter, quam *Christiani* fieri suadet. At isti religionis & ecclesiæ nutantis *Atlantes*, vacillantes impellunt, amicos alienant, ex orthodoxis faciunt hæreticos, bene dicta depravant. An non merito deplorem senectutem meam, quæ velut in picem mus, ut aiunt, in hoc seculum inciderit? Multos evexit ac diravit *Lutherus*, nonnullis profuit esse *Lutheranis*. Meâ conditione quid infelicius, qui dum omnium commodis meo victu sumptuque; noctes ac dies infervio, nihil aliud refero præmii, quam quod utrinque dilaceror? Sed ostendit tua S. horum malorum remediū. Confer, inquis, te *Româ*, aut scribe quàm odiosissimè in *Lutherum*, indicito bellū omnibus *Lutheranis*. Primum quum audio, confer te *Româ*, quid aliud sit, quàm si quis cancro dicat. Vola: Respondit cancer, Da alas. Dicam & ego, Redde juventutem, redde bonam valetudinem. Utinam hic esset mihi minus iusta excusatio. Prolixū esset cōmemorare causas, quæ mihi persuaserunt ut hætenus manerē *Basilea*: illud semel ausim dejerare, si quid vidissem melius reip. *Christiana*, me vel cum vitæ periculo facturum fuisse. Nunquam defuit perficiendi voluntas, sed proficiendi spes. Quid autem stultius, quàm movere malum bene quiescens, si nihil speres, nisi majus incommodum? Etiam atque etiam te rogo, permittas hanc veniam oviculæ tuæ, ut aliquantisper liberius loquatur apud suum pastorem. Ut liceat per valetudinem, quid profecturus sum *Româ*? Abfuturus sum à consortio *Lutheranorum*. Jam nunc absūm maximè. Nihil enim mihi cum illis commercii. Itaque mihi quidem nihil est periculi ab illis, quod ad animum attinet. Porro quod attinet ad illos corrigendos, citius profecero vicinus quàm procul remotus. Quid faciet medicus ægrois, si se procul abducatur? Quum hic increbuisse rumor me *Romam* accersitum, qui statim fremitus exitit jactans: in me isthuc ad prædā advolare? Quid igitur habiturum est ponderis, si quid isthinc scripsero, præmiis corruptus quemadmodum isti sibi persuaserunt? Agam isthuc aut scribā fortasse tuior, at isthuc est mihi consuluisse non causâ. Si moderatè civiliterque scripserim in *Lutherum*, videbor cum illo ludere: sin ipsius stylum imiter, si bello laceßam *Lutheranos*, quid aliud quàm crabrones irritāro? Hætenus fateor alui quibus potui modis doctorum hominum amicitiam. Sic enim video me plus proficere. Sed hætenus inquires nihil audio præter querimonias, consilium expecto. Et hæc quæ hætenus dixi consilii pars est. Cæterum ut aggrediar, Video multis placere ut malum hoc sanetur austeritate, sed vereor nè rerū exitus doceat olim, hoc inconsultum fuisse consiliū. Plus enim video periculi quàm vellem, nè res exeat in atrocem eadem. Non jam disputo quid istis dignum est, sed quid expediat tranquillitati publicæ. Latius serpsit hoc malum, quàm ut sectione aut unctione sanandum sit. Fateor, sic olim apud *Anglos* Regum potentia oppressa est factio *Uycklevitarum*, sed oppressa verius quàm extincta. Et tamen quod unum in eo regno licuit, quod totum ab unius nutu penderet, nescio an hic liceat in tam vasta regione, inque tot Principes dissecta, certè si stat sententia, carceribus, flagris, confiscationibus, exiliis, centuriis, mortibus obruere malum hoc, nihil hic opus fuerit meo consilio. Quanquam video tuæ

A mansuetissimæ naturæ diversum placere consiliū, qui mederi malis quàm punire. Id fuerit non admodum difficile, si omnibus adesset idem animus, qui tibi, ut sepositis quemadmodum scribis privatis affectibus synceriter consultum vellent gloriæ *Christi* & saluti populi *Christiani*. Quod si suo quisque commodo privatim intentus est, Si Theologi suam autoritatem undique sanctam testam haberi postulant, Si monachi suis commodis nihil patiuntur decedere, Si Principes omne jus suum mordicus retinere, difficillimum fuerit in commune consulere. Primum erit explorare fontes unde hoc malum toties repullulat, his ante omnia medendum. Tum autem non inutile fuerit, si rursus ostendatur impunitas his, qui ex persuasionem aut impulsu alieno errant, vel potius omnium malorum superiorum *epimoria*, quæ fato quodam accidisse videntur. Si sic quotidie nobiscum agit Deus omnium obliviscens admissorum, quoties ingemuerit peccator, quid vetat quo minus idem faciat Dei vicarius? Et tamen interim per magistratus ac Principes coerceantur novitates, quæ minimum faciunt ad pietatem, plurimum ad seditionem. Optarim si fieri possit, & libellorum procudendorum licentiam cohiberi. Ad hæc præbeatur mundo spes mutantorum quorundam, quibus non injuria se queritur gravari. Ad libertatis dulce nomen respirabunt omnes. Huic modis omnibus consulendum erit, quatenus salva pietate licet, consulendum est explicandis hominum conscientis, sed interim nihilo secius consulendum dignitati Principum & Episcoporum. Verum hæc dignitas æstimanda est his rebus in quibus verè sita est illorum dignitas, quemadmodum æstimanda est & populi libertas. Dicit tua sanctitas, Qui sunt isti fontes, aut quæ sunt ista mutanda? Ad harum rerum expansionē sēseuo evocandos ē singulis regionibus viros incorruptos, graves, mansuetos, gratiosos, sedatos affectibus, quorum sententia

E *Erasmus Roterod. Foederico Nausea S. D.*

Qui decoxerunt, te quidem opitulari non possunt, attamen consilio juvant alios, nè profunores sint quàm oportet: Et qui diu cum tenaci morbo colluctati sunt, optimè commonstrant aliis, quomodo vel vitari malum, vel senari queat: Et qui fregerunt navim, solventibus ostendunt vitanda pericula. Idem ego *Nausea* chariss. non ignarus quàm periculosus sit morbus, scribendi cacoëthes, admonéo te ut aliquot annos desolvendis ac revolvendis bonis autoribus: ex his ubi jam maturaverit dictio, felicius expones teipsum nasuto fastidiosoque mundi theatro. Neque quodvis argumentum erit arripiendum, sed deligendū aptum ingenio tuo tuisque viribus, hoc pacto contingeret tibi gloria, fortasse seriùs aliquanto, sed solidior ac vivacior. Hoc consilium si tibi placet, olim & mihi gratias ages, qui dederim, & tibi gratulaberis, qui sis obsequutus. Si non placet, tamen hunc animum tuis cōmodis haud vulgari more faventem non poteris non boni consulere. Magistratui *Francfordiensi*, consultò non scripsi, quemadmodum volebas, vel quia mortuo patre *Cratonis* nullus in eo mihi notus est, vel quia nè levis quidem erat causa cur te illi commendarem. Non expedit autem hoc officii genus inutiliter profundere, sed in sumum servare consuevit. Ubi tale quid inciderit, experieris *Erasmum Nausea* sui causa nihil recusare. Expecto

Epist. 37.

Expecto per litteras tuas quid agat *Roma* Card. *Campegius*. *Flavianus* abiit legatus ad *Moscobitas*. Bene vale. *Basilea* postrid. Non. Mar. M.D.XXVI.

Erasmus Rot. Francisco Sylvio S. D.

Epist. 22. **D**E conjugio *Lutheri* certum est, de partu maturo sponsæ vanus erat rumor, nunc tamen gravis esse dicitur. Si vera est vulgi fabula Antichristum nasciturum ex monacho & monacha quæadmodum isti jactitant, quot Antichristorum millia jam olim habet mundus? At ego sperabam fore, ut *Lutherum* uxor redderet magis ciretem. Verum ille præter omnem expectationem emisit librum in me summam quidem curâ elaboratum, sed adeo virulentum, ut hæcenus in nemine scripserit hostilius. Quod devenit *Erasmus* ille pacificus? Hæc ætate quæ solet gladiatoribus impetrare rudem, cogitur in arena myrmillonem agere, & quod est durius, *Suenon* xiv. O te non semel felicem, cui licet musticare cum Musis! Datu *Basilea* III. Id. Mart. An. M.D.XXVI.

Erasmus Rot. Joanni Oecolampadio S. D.

Epist. 23. **E**Quidem de vobis non pronuncio, relinquens vos Domino cui statis aut caditis. Sed illud reputo, quid sentiat de vobis *Cæsar*, *Pontifex*, *Ferdinandus*, *Rex Anglia*, *Roffensis* Episcopus, Card. *Eboracensis*, aliq; complures, quorum auctoritatem contemnere mihi tutum non est, gratiâ inutile. Nè cōmemorem greges monachorum ac Theologorum, qui quavis levi de causa renovant suas tragedias. Hi qui vos, quod non ignoras, pro hæresiarchis & schismatū autoribus habent, quid dicturi sunt, quū in tua præfatione legerint *Magnus Erasmus noster*? præsertim quum ipsa res nullam daret occasionem nominandi mei. Si scripisssem in *Esaiam*, aut si in *De libero arb.* erat cur nostri faceres mentionem. At sunt, inquis, qui suspicantur inter nos malè cōvenire: Nec convenit, nisi quod privata amicitia nunquā cuiquam recusavi: Ut igitur istorū nescio quorum suspicioni medearis, ego periculosa suspiciōe mihi renovabo, vel potentissimorum Principum vel hostium implacabiliū, qui tandē ab edito libello *De lib. arb.* mitiores esse cuperant? Et hanc in re tanta iustissimā sollicitudinē appellas morositatē. Verum erat tuæ prudentiæ mi *Oecolampadi* cavere, quod nec tibi est usui, & me gravatū intolerabili invidiā plus etiā aggravat. Nec defuturi sunt qui suspicentur hæc abs te non simplici animo fieri, ut vel falsā Principū ac populorū suspiciōe abutamini ad stabiliendā causam vestrā, vel me talibus strophis ulciscamini. Ego verò ut tantam maliciā de te suspicari non possum, ita non possum non desiderare prudentiā tuā hac duntaxat in parte. Optimum erat hoc temporū statu à vobis nec laudari nec vituperari. Quod si non queat obtineri, fuggillari malim, quàm prædicari, præsertim noster. Nulli benevolentiam aspernor, & arbitror hæcenus me sic moderatū esse mea, ut nulli quālibet *Luthero* addicti, queri possit me violasse leges amicitie pristinae. Caterum intēpestiva benevolentia nihil à similitudine differt. Si ceteris amicis tuis gratū est calamo tuo celebrari, quemadmodū prædicas, nihil obstat, meum certē animū non ignorabas, qui te monuerim, nè quæ tuorū onerares invidiā. Et ego nec eos amicos gravare soleo qui gravari cupiunt. Sunt qui flagitant à me, ut ipsorū nomen inter amicos meos celebrē: at magis illis confido quàm ipsi sibi. Quare

A si me credere vis animum tuū cum esse in me, quæ prædicas, delebis nostrum *Erasmum*, & istam laudē servabis alteri loco. Non sum tam suspiciosus, ut si quid in *Pelagius* dicatur, existimem ad me pertinere. Tantum mundorū concoxi, & tamen nemo non intelligit illic abire petiū *Erasmū* qui modò nostram legerit præfationē. Noluisti mutare quod dixeras apud populū, laudo constantiā, imò si quid illic excidisset, id erat calamo corrigendum. *Carolus* meus ridiculo errore venit ad te iussus ire ad *Pollicanum*, ut ex eo disceret num res sic haberet ut erat delata. Ei de *Pharello* nihil mandaveram, nec laboro quàm sit ille tibi familiaris, nisi quod interim ob istiusmodi familiaritates periclitatur præter alios *N.* juvenis optimus, & *Constantia N.* homo candidissimus, qui nunc implorant opē nostram, quorum monita si pridem audissent, non venissent in periculum. At istis non possum succurrere apud Pontificem aut Principes, si persuasum habuerint me vestrum esse. Bene vale in *Christo*.

C *Basilea* octavo Calend. Febr. M.D.XXV.

Erasmus Roterodamus Michaeli Episcopo Lingonensi S. D.

Reverende Præsul, nihil erat novi quod scriberem, sed qui has perfert extorsit ut aliquid scriberem, expertus opinor tuam benignitatē. Nihil erat quod mitterem, præter aliquot libellos è *Plutarcho* versos, & responsionem adversus *Lutherum*. Totus *Hieronymus* absolutus est satis feliciter. *Adagia* magnis sudorib; aucta & emendata: aggressus eram *Præcepta communalia*, quod à me flagitaret *Regina Anglia*, formina tum pia tum erudita, sed eum laborem interrupit præter expectationem provolans liber *Lutheri*, quo respondet meæ *Diatribæ*, sed tam virulentè, tam scurriliter, atque etiam malitiosè, ut in neminem hæcenus infanius, quum mea *Diatriba* modestissimè disputaret absq; conviciis. Quicquid ecclesia *Uvèrbergensis* potuit vel eruditione vel maledicentiā, id totum in eum librum collatum est. Volumen est plusquam iustæ magnitudinis, & vertitur in linguam *Germanicam*, quo cerdones & agricolas in me concitet, nam apud eos multus est *Erasmus*. Miro studio curarant, ne liber ad me perveniret ante nūdinas *Francfordienfes*, quo sparso sine mea responsione *Lutheri* libro, triumpharent menses aliquot impone. Sed fortè quidam amicus è *Lypia* misit, verum tam ferò, ut ad legendum, respondendū & excudendum vix supersuerint dies duodecim. Scio te non crediturum, sed hic credunt qui viderunt. Reliquæ parti respondebim; accuratius. Aliis reb; eram nat; sed ita satis visum est, ut *Erasmus* hoc ætatis, quæ solent gladiatores donari rude, non solum cogatur cum recti prodire in arenam, verū etiam *Suenon* xiv, hoc est, cum bestiis depugnare; Quid enim illo *Satore* furiosus? In *Luthero* demiror duas tam diversas personas: quædam ita scribit, ut spirare videatur apostolicum pectus: rursus in dictariis, in famis, in conviciis, in salibus quæm non vincit scurram? Magno animo contemnit *Cæsares* & *Pontifices*, & ad levissimorum abjectissimorumque hominum furros sic debacchatur in quemlibet, velut oblitus quam agat fabulam, & quam personam induerit. Hic libellis editis docemur in Eucharistia non esse corpus & sanguinem Domini substantia-liter. Ego rogatus sententiam à magistratu, respondi

Epist. 24.

spondi me nihil aliud credere, quàm quod definisset ecclesia catholica. Id responsum malè habuit hos Evangelistas novos, qui miserè cupiebant sententiam suam obtinere. Hic quum starem à *Luthero*, qui hac in parte dissentit ab istis, tamen illum instigarunt, ut quicquid haber veneni in me effunderet. Hæc nimirum sunt Evangelica stragemmata. Et tamen quum huiusmodi monstris depugnantem me, lacerant *Sutores* & *Bedde*, videlicet utraque pars sic agit suam fabulam, quasi nolint felicem exitum. His literis si tibi molestus sum, imputato huic juveni, quem tua liberalitas docuit, quamvis ociosas extorquere literas. Bene valeat T. R. D. Datum *Basilea* tertio Idus Martias. Anno à *Christo* nato millesimo quingentesimo vigesimo sexto.

Erasmus Rot. Ioanni Henckello, Mariae Reginae Ungariae à concionibus S. D.

Epist. 25. **Q**uemadmodum non potest animus verè *Christianus* non ingemiscere considerans quò prolapsi sint mores *Christi* nomen profitentium, quam penè fuerit antiquatum Evangelium, quam propè nihil fidei charitatisque reliquum fuerit, præter nomen ac titulos, ad hæc quàm in angustum contracta sit ea professio: ita non potest non exultari quoties audit Deum in viris doctis, integris, & dignitate præminentibus, innovare spiritum suum bonum, quòd ea res nobis velut ostensa luce, desperationis tenebras abigat, & in spem bonam vocet, fore ut iustissima numinis ira verè in misericordiam, exoriantur Evangelistæ, qui disjectas, palantes ac dissipatas oves revocent ad salutariferam *Christi* pascua, & ad ecclesiasticæ concordie caulas reducant. Frequenter enim Deus in prophetis, irritatus populi sui sceleribus, minicatur illi Principes pueros, & tales sacerdotes qualis est ipse populus, & spiritum in prophetis mendacem; Contra propitiatus, veluti felicitatis summam pollicetur, Principes cordatos, legum ac religionis tenaces, pastores fideles, prophetas veraces. Nec ego sanè aliunde natum arbitror, quòd hæcenus plerisque in locis videmus solo titulo *Christianus*, adeo rudes & ignaros suæ professionis, ut nè symboli quidem apostolici sententias teneant, aut saltem illud intelligant quid in baptismo professi sint. A veritate aures avertimus, & ideo misit nobis Deus doctores non qui linguâ medicâ sanarent ulcera nostra, sed qui pruritus & scabiem affectuum nostrorum commodè scalperent. Quàm verò potentes & amabilis sit Evangelium, declarant hæc tempora, quibus conspicimus orbem ad auditum Evangelii nomen, velut è lethargo expergisci, ac veterum excutere. Quid si mundus videret in Evangelistis mores & animum Evangelicum? Nunc videmus multis in locis exortos novos prophetas, homines ferè humiles, contemptos ac juxta mundum etiam infames, qui validis clamoribus, magnificis pollicitis *Christianum* orbem, iis quæ carnis sunt, ceremoniis & humanis præscriptis, veluti mandragoræ, quod aiunt, altum indormientem excitant, excitatum bona ex parte ad se rapuerant. Atque initio quidem ut in proscenium venit, etiam bonis viris plausibilis erat fabula, donec prædicabatur majestas & auctoritas incomparabilis scripturæ divinæ, donec in-

A culcabatur fiduciam omnem in Deo transferendam, damnabatur fiducia virium humanarum, præferebatur optabile nomen Evangelicæ libertatis. Quin & ea quæ magnâ libertate velut è plastro dicebantur in curiam *Romanam*, in Episcopos prophanos, in monachorum jam non tolerabilem tyrannidem, in Theologos sophisticos, & absque *Christo* doctos, satis frequentium applausu excipiebantur, & impavidum hominis pectus in eos qui pro diis habentur, bonæ conscientie signum interpretabantur. Quin insuper addebat nonnihil læti omnis ipsum *Lutheri* cognomen, quod *Germanorum* linguâ *repurgatorem* sonat. Id habet ex patris opificio, qui rudes aris massas officinâ suâ repurgat. Augent theatri favorem, inepti tumultus quorundam, qui protinus moliebantur exhibere corruptam fabulam, vociferationibus apud populum, censuris, articulis ac debacchationibus in bonas literas ac linguas. Ii quoniam & ante gravi odio laborabant apud eruditos ac bonos, *Lutheri* causam reddebant favorabilem. Jam & illud arguebat hoc negotium aliquo numine geri, quod quo magis in adversum nitebantur conjuratæ phalanges & his favens monachorum potentia, hoc latius serpebat malum. Existis aliquot promittebant sibi finem totius tumultus. Hoc erat monachorum consilium. Hic planè nobis usu venit quod *Herculi* in hydra. Damno crevit pestis, & à sævitia duxit opes animûmque nostra. Ego inter applausores & exhibitores medius ex multis conjecturis divinavi rem in seditionem exuram, nec fefellit vatem sua divinatio, multo plus vidimus malorum quam metuitus. Utraque pars tendebat in diversum funiculum contentionis. Altera Pontificum constitutiones æquabat Evangelio, altera vociferabatur esse pestem *Christianæ* pietatis. Itaque *Lutherum* ante annos quinque literis privatim scriptis admonui, ut ad iam periculosum negotium, si suo fideret spiritui, adhiberet animum modis omnibus incorruptum. **E** meo quidem hortatu scripsit quædam plausibilia, veluti in Psalmos aliquot, in Precationem Dominicam, De quatuordecim spectris; Sed his incredibili celeritate perfectis, provolarunt alii super alios libelli, quorum novissimus quisque violentissimus erat. In his me vehementer offendeat præter arrogantiam, insatiabilis quædam conviciandi libido, non absque specie scurrilitatis, & compertum habeo eum per leves quosdam homines ad hæc incitari, simpliciter indignos, quorum vel in coquendis oleribus consilium admittat. Et ad calium susurros stringit petulantem calammum in Reges, & in homines publicitus de omnibus bene mereri cupientes, velut oblitus in quo theatro quam personam sustineat, quam fabulam agendam suscepit. Hæc hominis intemperantia fecit, ut inciperem de spiritu illius vehementer esse sollicitus, mihi quæ gratulari quòd in eam factionem nec blanditiis pellici, nec odiis protrudi potuerim. Non desinam tamen optare latum aliquem exitum hujus traxidiz, undecunque natæ, quomodocunque progressæ. Videbam enim fore ut si victoria cederet quorundam affectibus, *Lutheri* ruina multas res optimas secum traheret in exitum: veluti nunc videmus ubique frigere linguas ac bonas literas, quas intolerabili degravavit invidia. Jacere præci

prisci scriptores, Theologia scholastica, quam correctam optabamus non extinctam, obsolescit. Emoriuntur ferè omnes disciplinæ liberales. Denique ipsum Evangelii nomen, factum est apud multos invidiosum, adeo ut vix illa profiteri liceat quæ docuit *Paulus*. Tyrannis illorum quos videbatur oppressurus gladio spiritus, quod est verbum Dei, exasperata est non sublata: & adeo non contigit sperata libertas, ut bonis jugum sit aggravatum, pessimo cuique laxatæ habenz. Una spes adhuc superest. Quænam inquis? Dicam pro mea quidem sapientia, quæ perquam exigua est. Si forte meruit hoc mortalium impietas, ut per tales homines, perque tam sævum chirurgum curaretur, quando malagmatis, potionibus & emplastris sanari non poterat, spero futurum ut quos Deus affixit rebelles, contoleretur resipiscences. Solet enim nonnunquam populi sui peccata, per *Philistæos* & *Holophernas* & *Nabugodonosoras* emendare, & ut est omnipotens artifex, impiorum maliciâ in Ecclesiæ suæ bonum, inque suam gloriam vertere. Sic & venena data nonnullis cesserunt in remedium, & interdum hostis gladius cum vulnere dedit sanitatem à medicis desperatam. Legimus & viperam complexu suo veterem ac deploratam podagram à morbo liberâsse. Plus valet Dei bonitas quàm casus. Morbus erat ingens & inveteratus, nec quicquam hic poterant levia vulgariaque remedia, datum Elleborum jam pridem torquet intestina totius orbis, adeo ut periculum sit ne pereat in remedio, quod multis accidit. Utinam celestis ille medicus dignetur ex his malis donare populo suo aliquid bonæ sanitatis. *Charitas* juxta *Paulum* omnia sperat. Hanc spem ego nondum omnino deposui, frater nota Domini misericordiâ, qui non solet suis irasci perpetuo, sed pacisci cum tentatione exitum, ut possimus sustinere. Nam quod in me nuper tam scurriliter debacchatus est, idque sine causa, quum mea *Diatriba* civiliter absque conviciis disputaverit, leviter feram privaram contumeliam, modo publicum *Christiani* religionis negotium ut optamus succedat, & Evangelium *Christi* verè regnet in conscientiis omnium mortalium, ac nobis apud homines ingloriis, glorificetur, laudetur, triumphet apud universos adorandum nomen Domini nostri *Jesu Christi*: Idque quomagis speramus facit, quod videmus aliquot in locis exoriri novos Evangelistas, qui placide, prudenter, & Evangelico spiritu prædicent Evangelium, nec in dextram nec in levam declinantes: quibus sic placet veritas Evangelica, ut displiceant tumultus, luxuræque rerum compages, quique doctrinam suam vitæ integritate, ac morum lenitate commendent, nec misceant Evangelistæ personam, cum persona scurræ. Non hic te prædicamus vir optime, sed misericordi Deo pro docibus amplissimis quas in te contulit, & per hæc in te *inopiam* gratias agimus, ex animo gratulantes indyctæ Reginz *Mariæ*, feminæ, ut audio, tum pietum prudenti, vel toti potius *Ungariæ*, in quâ hoc impensius optamus florere *Christianismum*, quo magis patet eorum incursumibus qui *Christiani* ditioni malè volunt. Porro quod meis quoque studiis tantopere faves: id enim intelligo ex *Antonini* mei literis: amo candorem tui pectoris, quo faves ut ille scribit, omnibus qui modo spem ali-

A quam bonæ frugis de se præbeant. Ego nescio quò spiritu afflatus, pro modulo gratiæ mihi donatæ, experam Theologiam scholasticam nimium nimiumque prolapsam ad argutias humanas, ad fontes revocare. In hoc dedimus Novum Testamentum, & aliquot insignes autores. Addidimus paraphrases, quo seignibus etiam consuleremus, & fastidiosos alliceremus obviâ facilitate: nec omnino malè successit, nisi tempestas hæc fatalis fuisset consequuta: quæ si Deo volente mota est, licet per improbos, tamen speramus futurum, ut *in iohanne christe* præter expectationem imponat lætam *καταστροφήν*. Id citius confido futurum si plures exoriantur Evangelistæ tui similes, et si monarchæ suas cupiditates submiserint Evangelii gloriæ. In Paraphrasibus, quando has dignaris in lætione, comperi lapsus aliquot typographorum incuriâ commissos, quos partim curavimus sarcientos, videlicet in *Matthæo*, *Lucæ* & *Joanne*; nam hi tres nunc rursus excusi sunt. Mitto igitur simul & quos in his deprehendimus errores & quos in aliis, nisi quod illa minutula negleximus. Tantum licuit in præsentia vir ornatissime. Ubi tuæ literæ fuerint redditæ, pro viribus adnitar efficere, ne videaris hominem ingratum & inhumanum ad amicitiam provocasse. Dominus *Jesu* te servet in æternum. Datum *Basilea* Nonis Martii, Anno à *Christo* nato, M.D.XXVI.

D *Eras. Roterod. Joanni à Lasco Polonia Baroni S.D.*

E SI tibi feliciter cessæ tuæ demigratio Clarissime *Epist. 26.* Comes, est profectò cur levius doleam. Mihi sanè tuus abitus multis nominibus fuit infelix: ut enim reliquæ tagam, mensibus aliquot mihi sodandum erat, ut domum hanc tuâ magnificentiâ corruptam, ad pristinam frugalitatem revocarem. Deinde totum pene autumnum & hyemem, cum calculo mihi fuit colluctandum. His quasi parum esset, tantum molestiarum aliunde accessit, ut facile senserim genium meum bonum abesse. Non audebam te remorari, quum jussu Regis, ad magna negotia vocareris, tamen si suspicabar id fore quod accidit. Certè minoris hic expectâsses literas certiores. *Carolus* huc rediit, adferens myrobalanos, sed succo jam absumpto. Questus est ob eam profectionem tantum temporis perisse studiis suis. Agnoscis novam temporis parsimoniam. Ablegavi hominem in *Angliam*, ne situ torpescat. De nuntii tui reditu, nihil adhuc audimus, tantum ex *Antonini* medici literis intelligo, linguam & supputatorium codicem redditum quibus volebamur. Quod hortaris ut scribam Regi *Sarmatiæ*, nondum decrevi an expediat. Hic ne multa quidem erat quæ peteret *Veneriam*. Et incertum quidem erat quis orbis te haberet, *Hispanum* ne an *Gallicum* an *Sarmaticum*. Itaque verebar ne literæ scribæ reddi, nihilo plus apud Regem haberent gratiæ, quàm apud *Cæsarem* sera consolatio. Scribam tamen, te quidem autore tam auspicato, si quid dabitur oculi. Semper abhorruit ingenium meum ab arena gladiatoria, nec mihi placuit unquam retiarium agere: nunc, ita satis visum, cogor etiam *δημαγωγέω*. *Læstius* misit nobis librum *Petri Sæverii*, quondam Theologi

Sorbonici, nunc monachi *Cartusiani*, in quo nihil crepat, nisi hæreses, hæresarchas, blasphemias, & schismata. Huic respondi, penè oblitus meæ solitæ civilitatis. Et liber erat excusus cum auctoritate. Eodem tempore venit censura *Beddæ*, præcesserant tres libelli *Latomi*, mox famosus libellus quatuor scurrarum *Dominicanorum*. Denique præter expectationem provolvit liber *Lutheri*, in quo superat se ipsam omni genere petulantiz, cui nunc ex parte respondimus. Nam ante mercatum vix mihi dabatur dies duodecim. Videor olfacere è *Lutheri* scriptis, *Pelicanum* è nostris colloquiis quendam per literas illi significasse. Qui penè concitavit hic alteram tragœdiam. Sparserat rumorem, ipsum de Eucharistia idem sentire quod ego. Scripsi ad eum hac de re literas expostulatrices, sed absque nominis indicio; Ex *Pelicanus* literæ per *Berum* & *Cantimuculum* nonnullis offensæ sunt, quin & in senatu lectæ, tandem versæ *Germanicè* longè latèque sparæ non sine dolore meo. Respondit per literas *Pelicanus*. Rescripsi, desineret scribere, si quid vellet, adiret me. Venit. Rogabam hominem quid sibi vellet suis epistolis. Ille variè tergiversabatur. Urgere coepi, Tandem utcumque confessus est se dixisse, quod idem sentiret quod ego. Rogabam quid igitur sentiret, quod mihi esset cum ipso commune: post multas tergiversationes, respondit in Eucharistia esse corpus & sanguinem Domini; Idem, inquit, tu sentis. Nihil amplius inquam? Credis illic esse tantum in signo? Non inquit, sed arbitror adesse virtutem *Christi*. Pergobam, Non credis illic adesse substantiam corporis? Falsus est se non credere. Post hæc rogabam an eam opinionem fuisset unquam apud me professus. Falsus est id quod erat, nunquam id factum. Mox percontabar, an unquam audisset eam sententiam ex me. Negavit audisse, & adeo non audierat, ut sæpenumero diversam audierit. Pergebam; Tu profiteris, inquam, apud alios, me sentire tecum, quamque hæc dicis, interpretaris apud animum tuum, te hæcenus sentire tecum, quod credas ibi esse corpus Domini, & qui te audiunt, intelligunt me tecum sentire, quod docuit *Oecolampadus*. Nunc audio circumferri illius epistolas duas quibus nihil insulsius vidi. Accitus est *Tigurinus* ut illic doceat literas Hebraicas. Is erit postremus Evangelicorum cui quicquam sim sisurus. Quam exister liber *Oecolampadi De Eucharistia*, senatus rei novitate nonnihil turbatus, privatim consuluit me, præpositum *Berum*, *Bonifatium* & *Cantimuculum*. Is odor simul atque pervenit ad illos: erat autem res mihi recordi, *Zwinglio*, *Oecolampadio*, *Capitoni* ac *Pelicanis*; mox huc advolvit epistola *Capitoni*, quæ nobis auctoritatem adimeret. Erat paratus & libellus famosus, qui pressus est, quidam suspicabantur & illum fuisse *Capitoni*. Talibus præsidis nititur Evangelium. *Faber Stapulensis Gallia* profugus agit *Argentoratis*, sed mutato nomine, quem admodum *Comicus* ille senex, *Athenis Chremes* erat, in *Lanum Stipitem*. Sed quid tuam Celsitudinem hæcæ nemiis onero? *Beatus Rheanus* excudit nescio quid annotatum in *Plinium*, eas opinor tibi dedicabit. Posteaquam cognitum erit ubi confederis, proximioribus epistolis tecum agam. Hanc commisi ventis, si qua sortè ad te transvolet. Præterquam hæc literas obsignarem;

A reddita est epistola tua Calendis Februariis scripta, quâ significas perisse nuncium, teque in patriam revolare. Utinam apud nos tam inconstantes epistolas expectâtes à tuis. Alioqui nec abs te nec à *Polo* quicquam est redditum, præter epistolam tuam quam attulit *Carolus* meus, & hanc postremam. Geminum feci hujus epistolæ exemplar, quorum alterum misi *Francfordiam*, alterum *Constantiam*. Hanc artem docuerunt me Cardinales, si quid sit rei seriæ. Bene vale *Basilea* postridi, Nonas Mart. Anno M.D.XXVI. Saluta *Palatinum* germanum ac ceteros amicos.

Eras. Rot. Hilaris Bertulpho S.D.

Invitavi te proximis literis, ut ad nos te confere- *Epist. 27.*
 ras, quod si à *Gallicis* lotis non potes avelli, saltem per literas instrue nos quomodo gratulandum sit *Francisco* Regum optimo ad suos reduci: idque quam primum. Facile discas ex aulicis quæ scriptu digna sunt. Multa quidem duriores videntur coiti fœderis leges, sed Deus omnia verter in bonum exitum. Quæso te pollicitator ubi sunt calendæ *Latina*? Bene vale. *Basilea* XVII. Calendæ Junias. Anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto.

Erasmus Hieronymo Emsero S. D.

Non tam gaudeo meam excusationem à vo- *Epist. 28.*
 bis recipi, quam hoc quod recusavi fuisse postulatam. Senectutem & morbos tibi mecum communes esse doleo, quanquam longè crudelius malum est calculus sorore podagrâ. De nomine tuo præterito jam putabam tibi satisfactum esse. Sic res habet ut scripsi: quum scriberem spongiam, profus ignorabam abs te quicquam in *Lutherum* editum. Et si scissem, non protinus odi, quorum non facio mentionem. Quamquam hoc seculum tale est, ut interdum mihi sanè non satis tutum sit, etiam amicissimos prodere scriptis, propter linguas fascinatrices. Miro ubi cessarit tuus cognatus: nam librum cum literis X. Januarii scriptis, reddidit 14. Cal. Aprilis. Redditus erat casu liber *Lutheri*, sed adeo sero, ut ante mundinas, ad legendas illius loquacissimas nuntias, ad relegendam diatribam meam, ad scribendum & ad antiographa recognoscenda, ad excedendum & castigandum vix superfuerint dies duodecim. Incredibile dico, nisi quod multis testibus res acta est. *Frøbenius* sex prælis excudebat singulis diebus tres ogdoadas paginarum. Et tamen *Lutheri* codex offendit me jam diutinis laboribus delassatum, præterea ex perpetua pene ægrotatione languidum. Nullum enim coram inimicis huic corpusculo, quam quo vix unquam caminus à fine Julii ad hunc usque diem. Cur ita properem in causa fuit, quod quum idem opus simul excuderetur & *Augusta* & *Argentorati* & *Noribergæ*, tamen incredibili studio curabatur ab istis ne quid ad meas manus perveniret. Videlicet hoc venabantur, ut ad proximas usque mundinas triumpharent impune. Id ne fieret, respondi operis dimidio. Reliquum nunc est in manibus. Quod absolutum est ad te mitto, in quo reperies nomen tuum, sed absque præfatione honoris, quam illic ob certas causas nulli tribuo.

Si

Si amicitiam æstimas amore motuo, non patiar me abs te vinci; Sin prædicatione nominis, nè hac quidem parte defuturus sum officio meo, simulatq; se dederit opportunitas. In carmine tuo mihi placuit & perspicuitas & splendor non sine nervis. In usurpandis *Græcæ*, uteris magnâ libertate, corripiens ultimam in disdiapason, producens primam in Catholico, quanquam idem aliquoties facit *Prudentius*. Nec huiusmodi libellis nec sævitiâ quicquam profecturi sumus. Hic me verum fuisse vatem, rei declarabit exirus; Adeo late serpsit malum. Laudo tamen quod Principes gnauiter coercent seduciosos. Quid meâ *Diatribâ* civilis? Quid profecit tamen, nisi quod *Lutherus* excitavit ad maiorem insaniam? Id non ignarus futurum, tamen morem gessi Regi & Card. *Anglia*, Pontifici & doctis aliquot amicis, nota censu interim quid esset sequuturum. Nihil expectabam à *Luthero* moderatum, tantum malitiosæ calumniæ non expectabam. Occupant sibi passim bonas literas, quo videlicet hoc prætextu constabiliant suam factionem, & tandem obruent hæc quoq; studia. Quales furias habeat *Luteria*, declarabit apologia quâ *Sutori* respondeo. Et *Natalis Bedda*, notavit plura quam ducentos articulos in *Paraphrasibus* meis, quorum hic est periculosissimus, quod exponens angeli verba, Invenisti gratiam, scripserim, non est hoc tui meriti sed favoris divini. Mitto carmen *Andrea Crisii* Episcopi *Vngariae*. De *Cervino* miror te nihil scribere. Audio dum non perinde fuisse gratum atque ego sperabam: est tamen vir egregie linguarum peritus ac bonus, nec sine meo sumptu fuit evocatus, quod tamen non eram facturus, nisi Princeps toties efflagitasset. Cupiebam plura in sinum tuum effundere, sed cum *Luthero* mixandum est, quæ res ille vertat malè. Demiror quid ille sibi proposuerit, simul & scurrâ agens & euangelistam. *Basilea*. M.D.XXVII.

*Eras. Roterod. Antonio Puccio Episcopo
Pistoriensi S.D.*

Epist. 29. **R**everende Præsul, quum penitus infixâ sine animo meo tua in me neotiquam vulgaris officia, tamen hætenus ab officio literarum temperavi, quod officii potius esse ducerem tuam amplitudinem tot negotiis occupatam non interpellare supervacaneis epistolis. Sed quum oblato nuncio rogarem *Lodovicum Berum* præpositum, mihi singularem patronum, ecquid vellet mandare *Romam*, ortâ mentione tui nominis, obnixè rogavit, ut te tribus verbis salutarem: quem incolumem esse gaudeo vehementer, bonæque spe sumus fortunam, quæ cœpit evehere dignitatem tuam, aliquando tuis virtutibus responsuram, quibus ex teipso maximus es, velit nolit fortuna. Nobis hætenus cum calculo & oblatratoribus tantum res fuit, nunc incidit ea tempestas, ut superiorum malorum penè sumus oblixi. Quum vollet Dominus, & quum promerebimur, hic rerum tumultus aliquâ serenitate commutabitur. Astulsi enim aurula quadam pacis inter monarchas faciendæ: Id si contingat fortassis sub autumnum isthinc adreperimus. Rogarem nisi considerem te id spontè facere quod soles, ut *Erasmo* clientulo tuo faveat. *Berum* opinor ad te scribet, tamen si

A puder hætenus fuisse, & veretur magnitudinem tuam. Certe ex animo te suspicit amatque si quis alius. Ei precor omnia fausta lætæque. *Basilea* feria quarta post Pentecosten. Anno millesimo quingentesimo vigesimo quinto.

*Eras. Rot. Leonardo Officiali Archiepiscopi
Besentins S.D.*

Vir egregie, levius odissem hanc valetudinem, *Epist. 30.* si mihi tantum adferret cruciatum, non etiam amicis gravem redderet, ac molestum. Tolerabilior enim esset, si dolorem haberet absque pudore: nunc non tam pigeat morbi, quum apud vos essem, quam pudebat, quod vestro in me affectui longè humanissimo deesse coactus sum. Et haud scio, an sine non eadem humanitate prædici quâ vos estis, qui meam calumnientur calamitatem, & infelicem necessitatem interpretentur inhumanitatem. Post abitum, hic diu langui, magnæque victus moderatione, sensim ac paulatim revixi. Ubi sum factus paulo firmior, aperuit se calculus, qui latuerat in insidiis. Eum eeci, sed cum summa vitæ desperatione, post aliquanto commodius habere cœpi, repertâ aquâ ex adipso coctâ, quâ vinum diluo: quod si amarum est, dulcescit; si acidum, corrigitur; si austerum, mitescit; si acerbum, fit lenius; si ardens, refrigeratur. Nescio quid rumoris huc allatum est, discessum isthinc nostrum sequutam esse famam, nos esse *Lutheranos*. Verum ad hos tumultus jam occulsi. Utinam utraque pars huc incumberet, ut Evangelica syncretitas verè floretet apud omnes: Non deesset filius meus. De confirmanda missa magnâ sedulitate tumultuatur *Biericinus*: at mihi res cordi non est, & præstat hoc seculo non dare ansam improbis tumultuandi. Habetis isthic in propinquo novum Evangelistam *Pharellum*, quo nihil vidi unquam mendacius, virulentius aut seditiosius. Mihi videtur esse tempus ut Episcopi cum Principibus serio conferant sua consilia, quo dissidium hoc quod indies serpit latius, sic componatur nè facile repullulascit. Nam vulgaribus remediis, hoc est palinodiis, carceribus & fasciculis video nihil profici nisi in pejus. Commendabis me diligenter *D. Archidiacono* & huius Officiali, præterea *Francisco Thesaurario*, *Desiderato* cæterisque dominis & amicis meis. Bene vale. *Basilea* postrid. Innocentium. Anno millesimo quingentesimo vigesimo quarto.

Eras. Rot. Medico cuidam S.

Eum qui tuas reddidit nondum alloquutus *Epist. 31.* sum. Quum huc veniret eram occupatissimus in *Origene* vertendo, cuius fragmentum in *Matthæum* nasci sumus: quum rediret, obortus erat intolerabilis dentium cruciatus, adeo ut nec loqui possem, nisi exasperato malo, propter hantum aerem. Media ætate passi hæc sumus hyemem. Pro commonstrato remedio gratiam habeo maximam, etiam si mihi non cum arenulis, sed cum saxis res erat, unde medici *lithum* appellant. Verum hoc malum in aliud est commutatum, quod perpetuam habet molestiam, sed dolore tolerabiliore. Id ni factum esset, jam ab his tumultibus liber esset *Erasmus*. Fuit apud nos *Gervasius* Theologus verè candi-

candidus, cujus colloquium mihi magno fuit solatio. *Claudio Felici* multam opto felicitatem. Quod me amantissimè consolatis adversus hominum invidiam, vel malitiam potius, scito me non tam meâ causâ dolere quàm *Christiana* religionis nomine, quæ tales habet & doctores & propugnatores. De me meisque studiis viderit *Christus*. Et utinam præter *Bedam* ac *Sutorem* nullus esset eadem infectus malitiâ. Reverendo Præsuli tuo meis verbis plurimam dices salutem. Bene vale. X. Cal. Junias. M.D.XXVII.

Eras. Rot. Guilhelmo Warano Archiepiscopo Cantuariensi S.

Epist. 32. **V**Nicum meum in *Christo* decus ac præsidium, partim ex literis tuis, partim ex his quæ famulo mihi narranda commiseras, dilucidè perspezi pliusquam paternam tuam erga me pietatem. Idem utriusque votum est. Verùm obstat præsens temporum conditio. Nondum ab acie licet discedere. Sed brevi fortasse licebit, ut minore intervallo dirimamur. Interim jubeo te bono esse animo. Tumultus hi planè fatales sunt. Me non citius deficiet animus, quàm vita. Is quem nostris totius hujus tragoediæ, & quæ mota est *Lotaria*, & quæ nunc fervet vel furit potius in *Hispania*, auctor est, homo natus ad hujusmodi sycophantias, nec aliâ re celebris inter mortales. Verùm apud *Hispanos* præcipuè mendicantes agunt hanc fabulam, faventibus mihi Episcopis ac doctis præcipuis, præter aulae studia. Res habebit ut spero prosperum exitum. Pecunia pensionaria nondum pervenerat ad *Petrum Agidium* circa finem Julii, nunc arbitror redditam. Amplitudinem tuam incolumem servet Omnipotens. Datum *Basilea* IX. Cal. Septemb. Anno M.D.XXVII.

Eras. Rot. Mathia Laurino domino de Vueruliet.

Epist. 33. **E**X *Marci Laurini* literis cognovi, quod mihi fuit longè gratissimum, te rectè valere, veterinque tuam in me benevolentiam, nec locorum, nec temporum intervallo posuisse. Quorundam malè auspicatorum hominum improbitate laborant bonæ literæ, & qui his provehendis navârunt strenuam operam, lapidantur à picis, graculis & corvis, ego cum primis. Quod ni essent boni omnis aves, quæ funestis obstreperent, prohibeant superi, quod isti videntur ausuri. Quare tibi vir generose, non meo tantum, verùm etiam literarum ac publico studiorum nomine gratias ago, quod adversus istos blaterones optimam causam & prudenter & feliciter tueris. Rursus apud *Hispanos* tantos excitarunt tumultus mendici quidam, ut nec à *Cæsare*, nec ab Archiepiscopis compesci quiverint. Tantum valent clamoribus. Tota spes illis est in maledica lingua. Nisi me revocaret *Christiana* modestia, & ni vererer, nè dam improbis digna rependo, lædam probos, sentirent qualem artificem provocassent. Miror autem istos nullum moliendi finem facere, quum toties malè cesserit conatus. Quid enim aliud efficiunt, nisi quod exacerbant publicum in ipsos odium. Metui volunt non amari, quo quid esse potest magis tyrannicum? Tyrannus qui timetur à mul-

A tis, multos metuat oportet, & mendici volunt & Regibus esse formidabiles, eò progressæ sunt res humanæ. Cura ut quàm optimè valeas. *Basil.* M.D.XXV.

Eras. Rot. Tielmanno à Fossa S. D.

DExtro *Mercurio*, pro tam neglecto brevique *Epist. 34.* epistolio, duas epistolas accepi, alteram justam, alteram quæ breve volumen videri posset. **B** Ultraque mihi fuit gratissima, multis quidem nominibus, sed præcipuè ob sincerum pectoris in me tui candorem, imò non in me, sed in eas potius dotes quas in me credis esse, non meas. Quid enim est nostrum, sed si quid est, Dei est. *Helian* optimum senem nobis creptum doleo, cælis redditum gaudeo. Quid enim illo candidius aut integrius? Proxima suis ad me literis subscripserat, *Helias* tum, *barbarus*, *deceptus*, *vivum cadaver*, quasi prælagiens imminere mortem. Illud **C** vivum cadaver mihi displicuit, eaque gratiâ novissimis literis objurgavi hominem, qui templum sancti Spiritus appellaret cadaver, quum nulli magis vivant quàm qui sic moriuntur. Respondit ille non calamo, sed re. Gratum est quod mihi depinxisti tuæ familiæ simulacrum, gratius quod fortuna tuo responderet animo, qui liberos tuos cures sanctè educandos, sed ita ut unum dotez ac dicaris negotiationi. Quare quum octo liberos habeas, eosque tam sanctè instituas, frustra mihi offers tuas fortunas communes: non enim sum tam impius, ut tam piè collocandis facultatibus quicquam detrahā, animum totum amplector atque exosculor. Superest ut hanc amicitiam è ferreo municulo natam, adamantinis vinculis attingamus. Dominus *Jesus* bene fortunet res tuas cum tota familia. *Basilea* sexto Calendas Septembris. Anno millesimo quingentesimo vigesimo septimo. *Solis* ex me salutem plurimam.

E. *Eras. Rot. Urbano Regio S. D.*

Sic ex ultimo *Urbano* doctissime, me jam nunc *Epist. 35.* *Somnia* debere, vel Illustrissimo Principi *Hermesto*, vel tibi, ob animum in me tam propensum. Proinde judicavi me nonnullam gratiæ partem hâc ratione posse referre, si quando mihi copienti non est integrum, hominem commoustravero, qui quod à nobis expectabatis, longè cumulatius præstare possit. Est apud nos *Henricus Glareanus* *Cæsareâ* laureâ insignis, quod equidem decus, inter tot juvenis ornamenta molto infimum esse duco. In omnibus disciplinis quas mathematicas vocant, eximiè doctus, neque vulgariter exercitatus. In omni quæ nunc in scholis traditur *Aristotelica* philosophia, eò progressus, ut cum summatis etiam congrédi possit. Magnam insuper Theologicæ rei partem asscurus. In geographia, in historiis absolutus. Denique nullum est genus literarum in quo ille non sit felicissimè versatus; *Græcè* quoque doctus usque ad mediocritatem, & hîc brevè absolvendus, quæ est hominis tum industria tum dexteritas. Adde huc ætatem maximè tempestivam huic negotio. Ad trigessimum accedit ætatem, quæ ætas ut grandior est, quàm ut contemptui sit obnoxia, ita laborum omnium longè est tole-

tolerantissima. Est autem *Glareanus* præter ætatem, peculiari quâdam naturæ dote literarii laboris, & appetens & patiens. Quod nescit, discit avidè; quod scit, docet libenter & candidè. Moribus alacribus ac festivis, ac proflus omnium horarum homo. Addam extremum calculum, quem ego vel in primis æstimandum arbitror. Ingenium integritati natum. Abhorret à compotationibus istis temulentis, abhorret ab alea, à turpiloquio, à scortis, ita ut harum rerum nè mentionem quidem ferre possit. Invitatur à multis, nec aspernandis conditionibus, & jam addictum putabam. Verùm inter confabulandum sensi hominem istuc pellici posse, si modò offeratur, quod illius virtutibus sit non indignum. Juvenis est, plus habet eruditionis quam opum aut autoritatis, quamquam autoritas jam non levis, indies accrescit homini. Illustrabit hunc Principis splendor, & ille vicissim Principis imagines ac fortunam cohonestabit. quodque decoris mutuum acceperit ab illius Celsitudine, vel cum favore reponet aliquando. Arbitrabar me in initium gratiam apud vos si hæc literis meis indicâsem. Et scio quem commendem. Novum Testamentum editum est. *Hieronymo* supremus imponitur colophon. Bene vale. *Basilea*, Nonis Martiis. Anno M.D.XVI.

Eras. Rot. Lodovico Vivi S. D.

Epist. 36. **D** iatribam meam *Philippus Melanchthon* scribit æquissimis animis acceptam *Vittenbergæ*, sed ita ut non dissimulet se metuere causæ *Lutheranæ*, quam ait cum Evangelio conjunctam, si perrexero. De victoria, mi *Vives*, quæ futura sit gemitus orbis si vindicetur à quibusdam, rem ipsam divinas. Urgeor utrinque, dici vix potest quam odiose, sed in utraque parte video futuros intolerabiles si vincant. Hic res planè spectat ad seditionem, & aliquot *Surasii* me conantur volentem nolentem huic involvere negotio, nihil profecturum, nisi ut utranque partem in me provocem. A tanto Rege, à tali Regina laudari vehementer gratum est, sed quid isthuc *æcis r' d' d' d'* bellè disputo, sed hic magno fumat culina. *Montjoie* nè verbum quidem mandavit aut scripsit, opinor subitum *Livini* discessum fuisse in causa. Quem dicas novum meum colluctatorem non satis intelligo, nisi fortè dicis *Orthonem Brunsveldium*, quem ipse *Lutherus* magis execratur quam ego. Et hoc tamen infanior est *Phallicus*. Horum intolerantiam coercuerunt magistratus gravissimis minis, alioqui impotentissimè debacchaturorum in me. In *Hieronymi* scholiis, si non omnia, certè permulta castigavi. Habebam id temporis plurimos instigatores, adiutorem neminem. O me rudem ingenii *Germanici*. Erratum de *Laberio* nuper deprehendi, dum certior esse cupio de ætate: Tamen antea quoque subdubitabam. *Linacri* mortem acerbius ferrem, ni reputarem quantis cruciatibus subductus sit. De *N.* scripsi non quantum ille meretur, omnibus *Eurybatii* ac *Phrygonidis* sceleratior, sed quantum meæ modestiæ tuæque prudentiæ satis esse judicavi. Hic sedulo dissuadet *Frobenio*, nè quid tuorum excudat. Et *Frobenius* duntaxat hac in re, absque illius præsidio nihil potest. Nam apud *Germanos* vix quicquam vendibile est præter *Lutherana* ac *Antilutherana*. Mea tamen adhuc satis favorabilia sunt, vel hoc argumento, quod *Frobenius* tam multos habet

A xmulos magno suo dispendio. *Cæsaris* edictum quod deterret æmulos, hujus non faciunt ipsi qui nobis dant *Cæsarem*: imò vendunt *Cæsaris* nomen. Ego jam pridem gestio quopiam ab his figulis demigrare. *Frobenius* mihi seriò questus est, se nè unum quidem opus *De civitate Dei* vendere *Francfordiæ*; Idque eo vultu dixit, ut planè credam hominem nihil fingere. Vides etiam in *Musarum* rebus regnare fortunam. Ego illic nihil non suspicio, nisi quòd brevitatis quam tibi olim commendavi, reddidisset librum vendibiliorem. **B** Atque hoc negotium *Frobenius* suscepit à me non persuasus, sed compulsus. Et res est non exigui sumptus. Miseret me boni viri, nimiumque synceri, cui pseudocheus ille miris technis imponit. Si civitatem illam vel prælegendo, vel aliâ quâpiam ratione posses vendibiliorem reddere, sublevares hominem. Ego nullam video viam, nisi ut totus *Augustinus* emendatus prodeat. In hoc velim te adjuvare, susceptâ aliquâ portione laboris. **C** Nos tamen jam lassî, non defuturi sumus officio nostro. Ex animo mi *Vives* gaudeo tibi *Britanniam* esse prosperam, quod ut tibi proprium ac perpetuum sit precor. Bene vale. *Basilea* Natalis *Johannis* Apostoli, Anno M.D.XXIV.

Eras. Rot. Rudberto à Mosham Decano Patavienfi in Bavaria S. D.

H eret animo vultus tuus humanitatis tuæ index, memini frequentium colloquiorum & officiorum tuorum, non excidit venationis fragmentum abs te versum, meâ quidem sententiâ feliciter: Denique totus *Rudbertus* sic præsens est animo meo, ut possim illum vel coloribus exprimere. Solum illud non memini, quod ambierim salutare Card. *Gurcensem*. Non contemno proceres Ecclesiæ, sed sic est ingenium meum, nihil minus ambio quam tales salutationes, præsertim apud *Germanos*. Hic si quid inepti, scias me planè gratificatum animo tuo. Eam salutationem si perdidisti, nihil est quod me magnopere moveat. **E** Quotidie salutor à sordidissimis, qui extortâ etiam pecuniâ, me ridet, aut traducunt inter suos combibones. Et tamen nihil est quod ego sanè querar de Card. Exhibuit p'us humanitatis quam expectabam. An *Germani* Principes non soleant quenquam indonatum dimittere, viderint alii. Me certè non offendit ea novitas, nisi quòd salutato *Frederico* dux *Saxonia*, postridie *Georgius Spalatinus* in lecto decumbenti derulit materiam vestis *damascenam*, quum ego nihil minus somniassem. **F** Quoque magis credas quod scribo, recordare me tres hebdomadas egisse *Colonia*, nec eo tempore quemquam *Germania* Principem à me salutatum. Omnibus si queam prodesse cupio, servire nemini: quod si serviendum esset, plus fastus experior in una opera typographica *Germania*, quam in decem *Episcopis Angliæ* aut *Galliæ*. Nè ob id quidem sum pilo alienior à synceris *Germania* amicis, quod in multis & fidem & animum memorem desidero. Hæc ideo refero, nè quid suspiceris me alieniorem factum ulla de causa. Amicorum mentionem vides quam liberaliter fecerim in libris nostris, videlicet obsequens illorum affectui potius, quam meo iudicio. Ex his vides quam pauci perstiterint in amicitia, quam multi versi in hostes. Et tamen horum culpa non tantum valet apud me, ut minus amè *Bilibaldum* ceteroque candidos amicos.

micos. Porro quod in literis meis nulla tui mentio facta est, primum excepto nomine te totum animo tenebam, deinde se nulla dabat occasio. Et sunt qui nolunt in scriptis meis nominari, horum querimonias nonnunquam audio. Quod te ab aula servitio extricaris, hoc magis probo, quod id fecisti mature. Efficiam igitur post hac, ut nec *Laurino* nec *Bilibaldo* invidas, si tamen hac appellanda est invidia. *Laurinum* à puero novi, à *Bilibaldo* multo plus accepi lucis, quam dederim. Quod me adhortaris ad fortiter agendum, multo gratissimum est, etiam si id me à sponte faciebam. Tantum dolet quorundam insaniis pessum ire tom Evangelium tum bonas literas. *R.D.E.* mihi per te refectam esse memoriam, fuit vehementer gratum. Si medicus *Antonius Casserianus* has reddiderit, rogo te juvenem cognoscere velis, cognitus placebit sat scio: Dilcetit hinc meo magno dolore. Bene vale. Datum *Basilea* pridie Idus Novembr. M.D.XXIV.

Eras. Roterod. Eustachio Andrea monacho Cluniacensi S.D.

Epist. 38. **F** Rater in *Christo* charissime. Singularistuos in me affectus, quem non tam oratione quam fronte, quod aiant, ipsa, quam oculis, quam toto vultu loquebaris, facit ut non possim te non redamare, nisi velim haberi omnium inhumanissimus. At vereor ne tibi usq. venerit, quod de *Iaxione* narrant fabulae, qui pro *Junone* nubem amplexus est. Superest autem, ut nostros labores, quibus tam impense faves, precibus tuis adjuves: te verò in amicorum numerum perquam libens recipio, non defuturus officio meo, si quid extiterit in quo possim tibi gratum facere. Salutabis mihi duos fratres humanissimos jure confutatos, quorum in colloquio nostro inciderat mentio: praeterea doctissimum juxta & humanissimum doctorem, qui mihi olim notus *Mochlinia*, me salutavit *Besontii*. Nam praeter nomen nihil illius excidit mihi. Tu fac sic invigiles honestis studiis, ut ordini tuo possis & ornamento esse, & usui. Abbatis dignitas non est quidem ambienda, sed ea tamen ultro sequetur virtutes tuas. Bene vale. *Basilea*, prid. Innocentium. M.D.XXIV.

Erasmus Roterodamus Christophoro Episcopo Basiliensi S.D.

Epist. 39. **R** everende Praesul, dum ego decanto misericordias Domini, corripus me illius misericordia; Sed morti non tradidit me, licet nunquam fuerim morti vicinior. Exemplar primae manus ad te mitto. Id poteris aliquot diebus apud te retinere, quo per ocium perlegas. Dignaberis admonere nos, si quid addi aut mitti, si quid aliter tractari velis. Priusquam enim *Frabenio* committamus excudendum, opus sub incudem revocabimus, ac reddemus paulo expolitius, fortassis etiam copiosius. Si videbitur, addemus praefatiunculam, quae sacelli abs te instituti faciat mentionem. Porro quemadmodum tua sanctissimae voluntati hac in re libenter sumus obsequuti, ita cupimus omnia fieri ex animi tui sententia. Dominus *Jesus* honorabilem senectutem tuam foveat suâ clementiâ. *Basilea* duodecimo Calend. Julias, Anno M.D.XXIV.

Eras. Rot. Antonio Brugnario in monte Bellicardi S.D.

Significas te quater ad me scripsisse, primam & *Epist. 40.* ultimam epistolam accepi, duae mediae redditae non sunt, quare noli scribere nisi per certissimos nuncios. Amplector animam in me tuam perlibenter. *Besontii* cum nemine mihi fuit odiosa contentio, neque quenquam sensi à me alienatum. Tristis abii ob valetudinem oppido gravem. Et tamē iste rumor huc perlat' mirè exhilaravit quosdam valde *Lutheranos*. Quid istic doceat *Phallius* aut quid rerū gerat nescio. Utinam hoc praestaret quod profitetur. Profitsur enim Evangelium, at ego nunquam vidi hominem confidentius arrogantē, aut rabiosius maledicū, aut impudentius mendacem: breviter talem comperi, ut cum talibus, nec amicitiam habere velim, nec inimicitiam. Nec ipsi *Lutherani* ferre potuerunt hominis insatiabilem petulantiam. Saepe objurgatus est ab *Oecolampadio*, etiam literis, saepe à *Pellicano*, sed nihil profectum est tanta morbi vis. Cum illo nunquam disputavi, sed diremi disputationē quā cum aliis quibundam altercabatur. Volebam enim cum illo exposulare cur me vocasset *Balaam*, quod dictum à *Bleto* quodam negotiatore jactum in me sic arrisit *Phallio*, ut me passim appellaret *Balaam*, quū mihi nullus adhuc teruncium potuerit obtrudere hoc titulo ut scriberem in *Lutheranum*. Proinde discere volebam, quid homini in mentem venisset, ut hoc nomine me dignum judicasset. Nam cetera convicia quae quotidie in me deblaterabat neglexerat. Vix decem verbis velitati sumus, rogabam quare censeret sanctos non invocandos, an quia non expressum esset in sacris literis, annuit. Jubebam ut demonstraret evidenter per sacras literas, Spiritum sanctum invocandum. Si Deus est, inquit, invocandus est. Urgebam ut demonstraret ē sacris literis, semel atque iterum testatus me disputandi gratiā loqui, quum hic planē de re conveniret. Siquidem hoc tantum agebā ut illius enthymema refellerē, quo conabatur evincere, ideo non invocandos divos, quod hoc ē sacris libris doceri non posset. Protulit locum ex epistola *Joannis*, *Et hi tres unū sunt*. Respondi eum locum non sentire de eadem naturā, sed de consensu testimonii, & quod additum est, de sanguine, aquā & spiritu, non patitur aliam interpretationem: Praeterea pars illa de Patre, Verbo, & Spiritu, in vetustis codicibus olim non habebatur, nec citatur ab his qui maxime pugnant adversus *Arianos*, puta *Athanasio*, *Cyrillo* & *Hilario*. Mox omisā disputatione, nam imminerebat nox, exposulavi cum eo abiens sed paucis. Hac de re scripsit ad amicos suos mirè gloriosas epistolas, quarum una ad me transmissa est à *Constantia*. In hac aliquando sunt decem versus in quibus nec una syllaba vera est. Non potuit ille probare Spiritum sanctum dici Deum, quod tamen ex *Paulo* probari potest, & tamen si probasset, non vicisset me. Nec enim meum est dogma, sanctos invocandos esse, quanquam ineptiunt, qui rem à primordiis ecclesiae traditam, & suapte naturā piā tragœdiis exagitant. Quod si mihi tum notus fuisset, qualis experimento compertus est, nunquam dignatus fuisset illum alloquio; & si casu fuisset obviis, deflexissem. Sunt enim quidam adeo sinistra, ut vel occurrissē sit infelicitatis pars. Unde

Unde metuo ne vestra civitati magnum aliquod
immineat malum, posteaquam illuc devolvit
avistam inauspicata. Feliciter fugit ex sua Gallia,
verum hic reliquit librum insigniter scurrilem,
non appposito quidem suo nomine, sed nemo non
clamat *Phallicum* esse. Scripsit, ut aiunt, alterum
Gallie in me, qui latitat inter manus conjurato-
rum. Magistratus *Basiliensis* observat, si possit de-
prehendere Typographum: Hæc jactavit *Lug-*
duni Lutheranus quidam sculptor imaginum.
Idem detulit aliquot *Phallici* apophthegmata, quo-
rum alterum erat. *Vixit Frobenii plus tenere Theo-*
logia quam Erasmus: Alterum, *Malum*, inquit
Phallicus, iudicis mori cum martyribus, quam non no-
cere fana Erasmi, ubicunque potero. *Phallico* facile
fiam magnus Theologus, si passim infulsero Pon-
tificem esse antichristum. Constitutiones humanas
esse hæreticas, Ceremonias esse abominationes, al-
liæque hujus generis. Hunc stomachum in me
concepit, quod in *Spongia* dubitem de *Lutheri* spi-
ritu. Præterea quod scripserim, quosdam sordi-
dos & impuræ vitæ se jactare nomine Evangelii:
deinde quod *Adriano* promiserim consilium, quo
sic extinguatur incendium *Lutheranum*, ne facile
redaccendatur. *Phallicum* interpretatur me velle ex-
tinguere Evangelium, ac ego sentiebam de rescin-
dendis hujus mali fontibus, & hac de re scripsi
nonnihil *Adriano*, & item *Clementi*, & Cardinali
Campesio, & *Cæsari*: sed ut video illi malant vul-
garibus uti remediis, manicis ac fasciculis. Res in-
dies serpit latius, quis sit exitus futurus viderit De-
us, ego Principes quod potui semper à se vitia co-
ercui, exceptâ seditione. Nec Evangelium est quic-
quid isti docent, & docendi modus nonnunquam
seditionem movet, non Evangelium. Ego saveo
Evangelio, sed isti Evangelio non adjungar, nisi
videro alios Evangelistas, aliumque populum, quam
adhuc video. Provolant libelli famosi sine titulis,
& istos mirè probat *Phallicus*, & applaudunt cæ-
teri quoque, quasi mendaciis & flagitiis defenden-
dum sit Evangelium, quasque huc valeat Evange-
lium, ut hujus prætextu peccemus impunè. Post
invadent scrinia nostra & dicent, sic *Aegyptios*
spoliaverunt *Israelita*, & post facinus invenient
novum dogma. Si *Lutherus* nôset *Phallicum*, non
dubito quin in eum strisurus sit stylum. Ille hi sunt
qui nobis jactitant spiritum Evangelicum. Equi-
dem quid *Christus* sibi velit nescio, cæterum ut cõ-
modissime interpreter, suspicor hoc esse consilium
illius, ut sacerdotes, hujus mundi commodis ecri-
os, atque his altum indormientes, per talia por-
recta cogat expurgari. At tamen quicquid hæte-
nus in me blateravit *Phallicus*, non minus vanè
quàm virulentè, facile condonabitur hominis
morbo, modò posthæcumat mores Evangelii præ-
cone dignos. Sed harum naniarum plus satis, alias
plura quam vacabit. Egi cum hoc œnopola, de tri-
bus vasculis dimidiatis, uno veteris vini, duobus
novi. Vinum quod emit *Dædalus* mihi mirificè
profuit: unde ex quo cepi bibere, carui calculo, is
nunc dicitur abesse. Tu velim adjutes, ut mittatur
elegans, aptumque stomacho meo, non laboro de
precio, si vinum sit quale volo. Vetus, ut absit ab
acore, novum maturum, non dulce, non acerbum,
mediocri colore, colore leviter rubido. Oenopola
propemodum scit quale cupiam. Bene vale. *Bas-*
ilæ pridie Natalis *Simonis & Jude*. Anno mil-
lesimo quingentesimo vigesimo quarto.

Erasmus Roterodamus Tonessio consiliario
Cardinalis Eboracensis S. D.

Vir ornatissime, Non injuriâ me objurgat per
literas *Guilhelmus Burbancus*, quod te tam
candidum amicum, tam fortem patronum, tam in-
signiter eruditum hominem, nunquam hætenus
salutarim epistolâ. In causa est, quod dum & ami-
cis & inimicis cogor respondere, quorum ingens
est numerus, nullum temporis spacium mihi va-
cuum relinquitur. Cæterum eximias ingenii tui
dotes, ac singularem quendam in me favorem,
Thomas Merus autor, ut scis, & gravis & facun-
das mihi non semel prædicavit. Scio mi *Tonessio*,
agnosco & memini, agoque gratias, libentius si
queam relaturus. Ubi plus oculi dabitur, pluribus
rectum agam. Interim precor ut quàm bellissimè
valeas. Datum *Basilæ* Nonas Septembres, Anno
M. D. XXIV.

Erasmus Rot. Georgio Duci Saxonie S. D.

Illustrissime Princeps, quod hætenus tuz celsi-
tudinis hortatibus non paruerim, quum alia
multa tum duo præcipuè in causa fuere: primum
quod non solum me viderem & ætate & ingenio
imparem huic periculosissimo negotio, verum e-
tiam quod miro quodam naturæ sensu ab hu-
jusmodi gladiatoriiis pugnis abhorrerem. Quid
enim his libellis qui nunc undique provolant agi-
tur, nisi quod agi solet in arena gladiatoria? Dein-
de quod perpenderem *Lutherum* qualis qualis est
ejus doctrina, quoddam esse necessarium malum,
in undiquaque corruptissimis ecclesiæ rebus, atque
ex eo pharmaco quamvis amaro ac violento opta-
bam, ut aliquid bonæ sanitatis nasceretur, in cor-
pore populi *Christiani*. Nunc quum comperio ple-
rosque hanc meam moderationem interpretari
collusionem cum *Luthero*, cum quo nihil unquam
mihi fuit secreti fuderis, simulque cum video sub
prætextu Evangelii, subnasci novam genrem, pro-
cacem, impudentem & intractabilem, breviter
talem ut nec *Lutherus* ipse ferat, quanquam illi
eadem improbitate quâ contemnunt Episcopos &
Principes, contemnunt & *Lutherum*, prodimus in
arenam eadem ferme ætate quâ *Publius Mimo-*
graphus prodiit in scenam, quæ res quàm mihi sit
futura felix nescio; certè opto ut reip. *Christiana*
sit felix faustaque. Mitto tuz celsitudini libellum
De libero arbitrio, de quo vidi pridem tuam erudi-
tissimam epistolam. Addidit mihi suis literis calcat
serenissimus *Angliæ* Rex, & *Clementis* 7. sed longè
vehementius istorum quorundam rabularum im-
probitas, qui nisi coerceantur, simul & Evange-
lium & bonas literas subversuri sunt. Ego *Phari-*
sæorum tyrannidem tolli cupiebam, non mutari:
quod si serviendum est, malim Pontifices & Epi-
scopos, quales quales sunt, quàm istos quosdâ for-
didos *Phalarides*, illis omnibus intolerabiliore.
Expecto tuz celsitudinis judicium, cui precor om-
nia felicia. *Basilæ* prid. Non. Sept. M. D. XXIV.

Erasmus Rot. Paulo Abbati Volzio S. D.

Habeo gratiam, quod mihi mortuo bene pre-
caris, relaturus etiam, si quando tu mori
voles. Rumores istiusmodi planè rideo. Cæterum

ex

ex animo dolet, tantum esse malitiz inter *Christi-
anos*. Ego quantum in me est, servio cōmodis om-
nium, laedo neminem, idque facio meo viētū quod
aiunt, imō magno etiam dispendio. Et tamen
præter alias contumelias toties effloror. Tibi *Ga-
lus* sacrificulus nunciavit, se pede calcasse tumulum
meum. Et apud *Heidelbergam* *Anglus* quidam
sparserat se interfuisse funeri meo, addidit me
conditum in eodem sepulchro in quo jacet *Lach-
merus Frobenii* socer. Et antea in *Flandria* jactatum
erat, me quodam horribili mortis genere periisse. **B**
Alii sparserant in *Brabantia*, meos libros unā cum
imagine *Rome* publicitus exustos fuisse. Hæc qui
fingunt non ignorant fucum ilicō prodendum esse,
sed interim truantur exultatione malorum, ac do-
lore bonorum. Hac mente quid esse potest sce-
leratus? Si *Satanas* ipse viveret inter nos, quid
facere posset se dignius? Et hæc faciunt *Chri-
stiani*, hæc sacerdotes, hæc monachi, hæc *Domi-
nici Francisci*que nepotes. Fit autem contra præ-
sidio Dei, ut nunquam melius habeam, quam
quum isti me rumoribus affligunt pessimè. Quum
ante annos tres agerem *Anderlaci*, alibi decide-
ram ab equo & fregeram cervicem, alibi perie-
ram febri, alibi correptus apoplexiā subito reli-
queram vitam. Atqui intra annos quatuor nun-
quam prosperiore valetudine fueram usus quā
id temporis. A discessu sparsum erat, *Rome* libros
meos publicè condemnatos, autore *Adriano* sexto.
Cæterum eodem tempore missum est ab *Adriano*
diploma honorificum: sequutum est honorificen-
tius: accessit tertium quod illis tabulis indiceret
silentium, me nihil ambiente. Quum maximè ja-
ctarent officium dedicati *Arnobii* fuisse ingratum
Adriano, supervenit epistola, declarans fuisse multo
gratissimum. Atque hæc diplomata prius perlata
sunt in *Brabantiam*, ubi sæviebat rumor, quā ad
me. Rursus eodem tempore quo sparsum erat,
sub *Clemente* libros & imaginem *Erasmii* *Rome*
exustam, supervenit diploma non sine promissis
ac munere honorario. Postremò his aliquot men-
sibus, quibus me sepelierunt, ea fuit valetudo, ut
tribus annis non fuerit firmior, & arbitror reper-
tam viam, quā posthac levius crucier calculo. Et
tamen aliquando futurum est, ut isti verum divi-
nārint. Ego nec mortem opto vitæ tardio, nec hor-
reo, frater Dei misericordiā. Interim urgebimus
propositum de omnibus bene merendi, laedendi
neminem, quantum sanè licebit in hoc seculo lon-
gè turbulentissimo. Nulli factioni me nec addixi,
nec addicturus sum. Illud tamen ago agamque se-
dulo, ut hanc tempestatem, aliqua serenitas excipi-
at. Nec interim me moveret jocus tuus quo me scho-
larum *apocriphus* appellas in *orthodoxia*. Sim *apocriphus*
factionibus, modo nè sim *apocriphus* *Christo*. Unde
verò ille novus titulus *exabbas*? Memini quid
olim mihi dixeris de deponenda tituli sarcina. At-
qui si vis omnem molestiam fugere, dimigran-
dum è vita. Quanto *Erasmus* te prudentior, qui
sarcinas istiusmodi toties oblatas perpetuò fortiter
contempsit? Nunc etiam exconsiliarius *Cæsaris*,
quandoquidem ex pensione præter honorifica ver-
ba, nihil dum ad me redit ex quo reliqui *Braban-
tiam*. Et tamen gratia superis, nihil deficit. Arbitror
jam vidisse te libellum *De libero arb.* *De modo o-
randi Deum*, *De misericordia Dei*, & ideo non mit-
to. Servet pietatem tuam Dominus *Jesus*. *Basilea*,
Natali S. *Catharina* Anno M. D. XXIV.

Erasmus Rot. Jacobo Vvimpbelingio S. D.

SI meus *Vvimpbelingius* rectè valet, est quod ve- *Epist. 47.*
hementer gaudeam. Nos mediocri valetudine
sumus, & aliquanto prosperiore quā solemus.
Vides me ex musico retiarium esse factum. Sic e-
rat in fatis meis. Tu vir optime nè macera te hu-
jus seculi tumultibus; Fruere conscientia benefa-
ctorum tuorum. Scito *Erasmus* ex animo tuum
esse, cui si nihil scribes, non referet, modò ames
vel redames potius, quod non dubito quin facias.
Saluta *Sapidum*, qui cum suadeo ut vererem reti-
neas amicitiam, in quā si quid peccatum est, hu-
manitaris tux fuerit hoc hujus seculi fati impa-
tare. Bene vale mi charissime frater. *Basilea* Na-
tali *Catharina* Anno M. D. XXIV.

*Erasmus Rot. Augustino Scarpinello, ducis
Mediolanensis apud Anglos oratori S. D.*

SIc insculptus est animo meo *Scarpinellus* ille *Epist. 48.*
candidissimus & gratiarum antistes, ut ipse mi-
hi citius excidero, ne tu putes opus, ut ullis argu-
mentis mihi refrices tui memoriam. Voluptati
fuit quod famulus meus nunciavit te bene valere.
Nam *Vormaciens.* consilium ut memini, concilia-
rat tibi nonnihil adversæ valetudinis, & video
multos Principum legationibus dum nimium im-
morantur immori. Sed quiste genius adegit in
Britanniam? Quomodo nos fata distrahunt? Præ-
sulem *Theatinum* attraxit *Roma*; Ego factus sum
Elvetius, tu *Britannus*. Utinam *ἀνέχου* te remit-
tat *Britannia*. Miseret me *Mediolani*, præter tot
bellorum calamitates, nunc sævissimā peste labo-
rantis. Plura scripsissem, sed ut vos *Mercurii* sub-
inde aliò atque aliò devolatis, verebar nè mez
literæ te istuc non essent reperturæ. Verum ubi-
cunque futurus est meus *Augustinus*, precor illi
fortunam eruditione non vulgari, moribusq; san-
ctissimis pariter & candidissimis dignam. Nos vi-
cissim quæcunque expedat regio, *Scarpinellum* in-
timis animi recessibus penitus infixum circumfe-
remus. Bene vale. Tertio Calend. Septemb. Anno
M. D. XXIV.

Erasmus Rot. Richardo Bero Abbati Glasconiensis S.

OLim persuasus à *Richardo Pæco*, qui mihi *Epist. 46.*
quum ageremus *Ferraria*, sæpe prædicabat
tuam erga literas benignitatem, venabar & ipse
notitiam amplitudinis tuæ. Verum ea venatio
mihi parum inaccessit, fortassis ob hoc, quod uteretur
cæco duce, videlicet *Bernardo* illo *Andrea Gallo*,
quondam *Arcturi* Principis optimi non optimo
præceptore. Itaq; quoniam eram cæcus, quia non
noveram amplitudinem tuam, & cæco duce sum
usus, factum est ut ambo in foveam deciderimus.
Præterea facellanus tuus qui prodierat ut nos salu-
taret, multa odiosè disputabat de libro quem ad-
ferebam: putabat enim esse argumenta *Hieronymi*,
quæ tractasset stylo politiore, quasi divus *Hiero-
nymus* mihi non satis politè loquatur. Verteram
è *Græcis* quæ nunc vides addita novo Testamento
Græcè, ut tum erant. Mea versio posteaquam dis-
plicuit tibi, corripit & mihi displicere. Alioqui ad-
didissem supremam manum, & nisi tu dissuasisses,
edidissem. Sed magis ipse mihi displicui, qui præ-
ter

ter ingenium ac morem meum captâsem amici-
tiam tanti patris. Nihil enim improbius hoc ho-
minum genere, qui sordide captant potentes, ut
aliquid abradant vel ab invitis, nec hic animus ab
ullo mortaliū genere magis abhorret. Et for-
tasse tua amplitudo suspicatur me ē sordidorum
istorum esse numero. Ego tamen te nunquam
amare desii, vel ob *Richardum Pacem* dimidium
animæ meæ, cujus studia tua liberalitas olim ad-
juvit, vel ob *Zachariam Phrysum*, virum integer-
ritum, mihiq̃ multis nominibus charissimum,
qui tam erga se humanitatem suis ad me literis
nunquam desinit prædicare. Quod in tales ami-
cos collatum est, in me collatum arbitror. Pre-
cor ut *Christus* amplitudinem tuam diu servet in-
columem. Datum *Basilea* octava S. *Augustini*.
Anno M. D. XXIV.

*Erasmus Rotterodamus Joanni Episcopo
Rossensi S. D.*

Epist. 47. **R**everende Præful, moriens ac dolens hoc ver-
bum legi in epistola tua, *Vinum vitum me
reperit liber*, &c. Auxit famulus dolorem, qui
nunciat affligi te adversâ valetudine. Nihil in-
dolges isti corpusculo. Suspicio magnam tuæ va-
letudinis partem nasci ex loco. Nunc enim medi-
cum agam si pateris. Mare vicinum & lutum sub-
inde maris decessu nudatum, cœlum exasperat. Et
habet bibliothecam undique parietibus vitreis,
qui per rimas transmittunt auram subtilem, &
ut medici loquuntur, colatam, pestilentem raris
& imbecillis corpusculis. Nec me fugit quàm affi-
ctus sis in bibliotheca, quæ tibi paradisi loco est:
Ego si in tali loco commorarer tres horas, egro-
tarem. Magis conveniret cubiculum pavimento
ligneo & parietibus undique ligno contabulatis.
Spirant enim lateres & calx noxium quiddam.
Scio piè viventibus mortem non esse formidabi-
lem, sed totius ecclesiæ refert, talem Episcopum
esse superstitem in tanta bonorum inopia. Quo-
modo valeat *Erasmus* non perinde refert. Id ta-
men si cupis cognoscere, Calculo nunquam sum
gravius periclitatus, quàm mense Maio. Nactus
aliud vinum, jam mensem octavi atq̃ alterum
mitius habet meacalculum. Granularis mihi trium-
phos, quomodo triumphem nescio, certè triplex
insineo certamen; Cum paganis illis *Romanensis*
bus qui mihi miserè invident; Cum Theologis
quibusdam ac monachis, qui nullum non movent
lapidem ut me perdant; Cum rabiosis quibusdam
Lutheranis, qui fremunt in me, quod unus ut alunt,
remorer ipsorum triumphos. Remotor autem,
quod nolim capitis mei periculo profiteri totam
Lutheri doctrinam, in quâ multa sunt quæ non affe-
quor, multa de quibus ambigo, multa quæ etiam si
tutum esset, non auderem profiteri, propter con-
scientiam. Optarem ex hoc tumultu quem *Luthe-
rus* excitavit, velut ex amaro violentoque phar-
maco, nasci bonam aliquam sanitatem Ecclesiæ.
Et tamen quum video quorundam malitiosos
mores qui nunquam non crepant nomen Evan-
gelii, præfagit animus infelicem & clementem ex-
itum. Fastio crescit indies latius, propagata in
Sabaudiam, *Lotharingiam*, *Franciam*, atque etiam
Mediolanum. Tumultuatur & *Burgundia* nobis
proxima, per *Phallicum* quendam *Galum*, qui ē
Galus profugus, huc se contulit, homo tribula-

A effreni tum linguâ, tum calamo. Cessit hinc, nec
opinor rediturum, sic rem gessit, ita quondam so-
lent Evangelii præcones. Admoveram manum
operi quod efflagitas, nec solus efflagitas, sed mor-
bus extremaminitans, & alia quædam quæ inci-
derunt, coegerunt intermittere. Huic negotio
summam hanc hyemem volente Deo. Quanquam
decreveram posthac à contentiosis dogmatibus
abstinere, & ventendis *Græcis* aut profanis argu-
mentis, sed ad mores non infrugiferis ocium fal-
lere. At in ratione concionandi cogor quædam
indicare, quæ perperam sunt à quibusdam con-
cionatoribus, tum attingere aliquot Theologo-
rum dogmata, tuis tamen auspiciis accingar. E-
didi libellum *De libero arb.* haud quanquam ne-
scius quàm non versarer in mea arena. Sed Prin-
cipibus jam data spes erat, apud quos me vide-
bam per inimicos periclitari, eam ego spem lite-
tis confirmâram. His visus fuisset dare verba,
si nihil prodisset, & *Lutheranis* odiosè provocan-
tibus, visus fuisset metu conticescere, & atrocius
aliquid expectantes, acrius quàm saviunt, savis-
sent. Nec defuissent qui me jactassent ex pacto
silere, quod jam intelligerem sparsam per nescio
quos epistolam, quâ *Lutherus* mihi deferrebat pa-
cem: sed hâc lege, si non ex professo impugna-
rem ipsius dogmata, etiam scubi nomen ejus ali-
quo dicto perstrinxissem. Sic erat in facis meis, ut
hoc ætatis ex musico fierem gladiator. Dominus
Jesus conserve te Præful optime, & patrone
unice. *Basilea* pridie Nonas Septembris. Anno
M. D. XXIV.

*Erasmus Cutherto Tonstullo Episcopo
Londoniensi S.*

Vereor nè videar improbus & obstrepens, si **Epist. 48.**
toties agam gratias, quoties tu provocas, ut
debeam. Jacta est alea. Exiit libellus *De libero ar-
bitrio*, moderatissimè quidem ille scriptus, sed qui
gravissimos tumultus, ni fallor, sit excitaturus.
E Jam aliquot libelli provolarunt in caput meum,
At tamen timent, oderint dum metuant. Retexui
pleraque. Cuperem ut per ocium perlecto libello
scriberes mihi sententiam tuam, ut soles, amicè.
Joannem Damascenum hic nusquam potui nan-
cisci. Non misi autum, cujus scio tibi domi esse
vim immensam, sed novitatem: Sic fluxit in
terrâ venis ut vides. Si quid mihi accideret hu-
manitus, perisset. Nunc in tuto posui. Dum istic
F ageret meus famulus, sic periclitatus sum calculo,
ut planè sperarem malorum finem. Nunc vinum
nactus novum, unum atque alterum mensem me-
liusculè habeo. Rex *Galliarum* incredibili est in
me affectu. Expector. Thesauraria *Turanensis* pa-
rata est, *τιμὴν* quingentorum coronatorum.
Præmisi *Hilarium* meum. Sed dam cogito Re-
gem esse totum in bellis, instare hyemem, vale-
tudinem aliquanto commodiorem, sed quæ quam-
libet facili occasione posset periclitari, postremo
G dignitates ejusmodi mihi nihil aliud esse quàm
bovi clirellas, propemodum decrevi hic hyber-
nare. Accedit & illud, si quò nunc migrarem, cla-
torerent omnes *Lutherani*, me cessisse mern. Præstat
in primo fremitu adesse. Si cupis tuum opus exen-
di, agam cum *Frobenio*. Nondum enim egi seriò.
Bene vale Præfulum optime. Datum *Basilea* prid.
Nonas Septemb. Anno M. D. XXIV.

Eraf-

*Erasmus Rot. Theodorico Hezio S. D. N.
Adriani dudum Secretario S. D.*

Epist. 49. **M**itto ad te collationē *De libero arbitrio*, quam his diebus edidi, non ignarus quā non versarer in mea arena, quantāque tempestatem concitarem in caput meum, attamen declarare volui, mihi certē promptam voluntatem non deesse. Favor *Lutheri* indies latius serpit. Jam *Galli* quidam magis insaniunt quā ulli *Germani*. Omnes habent in ore quinque verba, *Evangelium, verbum Dei, fidem, Christum, & Spiritum*. Et tamen hic tales video multos ut non dubitem quin agantur spiritu satanæ. Utinam hic tumultus à *Luthero* excitatus, veluti violentum pharmacum, adferat nobis aliquid bonæ sanitatis. Texuissē tibi longam historiam rerum quæ hic geruntur per *Lutheranos*, ut vocantur, quum hoc etiam cognomine sint indigni, si vacasset. Cura valetudinem tuam vir optime. *Basilea* post. Cal. Sept. Anno M. D. XXIV.

Eras. Rot. Zacharia Phrysi Deiotaro S. D.

Epist. 50. **I**stum animi tui erga meos candorem lubens exoscularer mi *Zacharia*, si tua fortuna par esset tuis virtutibus. Nunc non opus erat tuas facultates, mediocres ut arbitror, gravari impendiis, præsertim quum *Livino* non deessent pecuniæ, & à me in mandatis haberet, nè quid te gravaret sumptu. Non possum non vehementer amare senectutem *Thoma Lovelli* in linguis ac bonis literis reforescentem, quum vulgus hominum hoc ætatis soleat congerendis pecuniis inhiare. Munus quod mittit adeo gratum est, ut si centum *Marcas* misisset, non fuerint futuræ gratiores, quanquam non sine pudore accepi. Sed quis auderet reculare quod sic datur? *Nicola*, inquit, *nomi* *glor*, & do non de meo, sed de patrimonio *Christi*, cuius quum sit omnium commune, dispensator sum non dominus. Hic nimirum animus est Evangelicus, & tibi mi *Zacharia* talem amicum gratulor, ita me *Deus* amet, ex animo. Egerrimè cariturus sum *Livino*, tamen quoniam jam grandescit, nolui illi perire ætatem in obsequiis meis. Itaque decreveram illum mittere *Lovanium* meo sumptu, ut aliquot annis totus vacaret honestissimis disciplinis, ad quas est natura compositus. Nolim tamen illum esse scribam Cardinalis, nè pereat in aula. Et patietur eum *Lovanii* studere cum suo ex fratre sororis nepote, non improbabo. Sin minus, me certe improbante rem gesserit *Livinus*. Bene vale *Zacharia* charissime. Saluta diligenter *Andream Smithium*, cui fortasse non vacabit scribere. *Basilea* octavo Augusti, Anno M. D. XXIV.

*Erasmus Roterodamus Regi Anglia
Henrico octavo S. D.*

Epist. 51. **I**nvisissime Rex, non ignorabam, quā essem ineptus arenæ gladiatoris, semper in amœnissimis Musarum hortis versatus. Sed quid non audeam tuæ felicissimæ majestatis fretus auspiciis? Jacta est alea, exiit in lucem libellus *De libero arbitrio*, audax, mihi crede, facinus, ut nunc res habent *Germania*. Expecto lapidationem, & jam nunc aliquot rabiosi libelli provolarunt in caput meum. Sed consolabor me ipsum, exemplo majestatis tuæ, cui non parcat istorum immanitas.

A Decretum erat & alioqui facere ad quod per literas hortaris, & religioni *Christiane* juvande immori, sed tamen alacrior id faciam, postea quā tua majestas currenti, quod ainx, calcar addere dignata est, cui precor felicitatem perpetuam. Datum *Basilea*, postridie Nonas Septemb. Anno M. D. XXIV.

Thoma Card. Eboracensi Eras. Rot. S. D.

B **S**erenissimi Regis tuāque sequutus autoritate. **Epist. 52.** Item, protinus & absolvi & edidi libellum *De libero arbitrio*, facinus audax in *Germania*, ut nunc quidem res habent. Temperavimus à conviciis, nè merito possint irritari. Quod si, ut solent, contumeliose responderint, seipsos gravabunt non me. Jam aliquot libelli provolarunt in caput meum, sed spero hoc illis non semper imponē fore. Opus hoc nemini volui dicare. Clamasset ilicò me conductum in gratiam Principum hæc scribere, itaque & magis illos provocasset, & operi derogasset fidem: alioqui vel tibi dedicasset, vel summo Pontifici, qui misso diplomate humanissimo, atque etiam ducentis florenis aureis, egit gratias pro inscriptione actorum. Non arbitratus sum hanc occasionem dandam malis, qui vel sine occasione maledicunt. *Livinum* meum tuæ celsitudini placere gaudeo. Apud me sat feliciter processit in utraque literatura. Ceterum amplas fortunas illi dare non possum. Natus est ad liberales disciplinas, & quanquam mihi vehementer necessarius erat, tamen magis habui rationem commodorum illius, quā meorum. Potest adjuvare studia cognati tui in Academia *Lovanienfi*. Ampliudini tuæ facillimum erit illum ditare, tantum id rogo ut illi relaxes satis oculi ad literas, quo doctior evaserit, hoc futurus est utilior, tum tibi tum tuis. Mitto libellum *De libero arbitrio* celsitudini tuæ, alterum regis majestati, cui dignaberis me semper commendare. Quod in *Livinum* contuleris, in me collatum arbitror. Pro misso munere ago gratias. Datum *Basilea*, postridie Calend. Septemb. Anno M. D. XXIV.

*Erasmus Rot. Hieronymo Aleandro
Archiepiscopo Brundisino S. D.*

Vir eximie, rursus quereris, quod te literis **Epist. 53.** meis traducam. Imo jam tribus aut quatuor locis in lucubrationibus meis honorificentissimam facio tui mentionem, quæ res apud *Germanos* mihi summam constavit invidiam. Quod olim nonnihil questus sum per literas apud amicos, novum videri non debet, quum non ignorarem, quā hostiliter me primum impeteres. Vidi literas quas scripseras *Leodienfi Episcopo*, quæ me præter causam satis odiosè attingebant. Mox animum tuum iniquiorem in me magis exacerbavit atratus ille omnium qui vivunt sceleratissimus ac mendacissimus: cuius tamen res erant in eo statu, ut potuerim illum verbo perdere. Itaque & tu fugitabas colloquium nostrum, & Præsul ex eo tempore factus est parum amicus. Nec enim nescio quæ dixerit in concilio *Vuermaciensi*, nec hodie sui dissimilis est. Porro quæ tu passim prædicares de me *Agrippina*, etiam *Poloni* & *Vugari* mihi narrabant in viis obvii. Certè ille tibi notus, qui jamdudum est patriarcha novæ ecclesiæ *Argentorati*,

Argentorati, tunc etiam novus maritus, nihil non vel scripsit vel narravit. Quin ex *Glaphio* cognovi quam atrociter detulisses me apud *Cæsarem*, idem hic narravit præter cæteros Episcopus *Argentinenſis*. Porro quod postea sublevaris, habeo gratiam, & hoc patriarcha mihi narravit, sed sic ut eam laudem sibi vendicaret. Nec obscurum est mihi quam odiosas censuras de me ferant eruditi quidam *Roma*, quibus tamen leviter commoveor. In eruditione facile cedo omnibus. Certe apud nostros barbaros tempore parum felici, non omnino infeliciter promovi recta studia, quæ tibi quoque non parum debent, nec tu minus illis. Quod si voles nos tuis etiam lucubrationibus adjuvare, videbis *Erasmum* candidum applausorem tuæ gloriæ. Nec dubito quin inter nos pulchre conveniret, si liceret convivere. Est illic *Angelus* nescio quis, qui scribit investivas in me: sunt qui vocent *Lutherum Erasmus*, sunt qui minus impudenter jactant *Hecubam* & *Iphigeniam* à me non veras, quum tot sint qui viderint me sudantem in hoc pistrino: sunt qui dicant me in *Hieronymo* tantum divinasse, quum frequenter citem vetusta exemplaria: quæ ubi deficiunt, sic divino, ut admoneam lectorem, non fallam. In *Cypriano* versus à typographis omissos mihi imputant. Nam non aderam editioni. In *Seneca* quidam, ut scribunt, emendavit tria milia mendorum in opere *De naturalibus questionibus*. In hoc opere non succurrebat ullum exemplar vetustum. Et totum hoc negotium commissum erat cuidam, cui crediturus eram etiam vitam meam, is rem absente me pessimâ fide gessit.

A Ubi sensit me queri, sustulit exemplar meâ manu notatum, ne convinceretur. Epistolæ *Hieronymi* modo sunt rursus editæ, plurimis locis emendatis. Præcipitandi culam agnosco, nec possum inficiari, sed interim provehuntur studia: si quis adferet elimatoria, non habet cur in me debacchetur, qui quod potui præstiti. *Erasmus Roma* vocor, quasi vestri scriptores, non dicam *Pius* & *Beroaldus*, sed *Hermolani Barbarus* & *Politianus* nusquam lapsi sint. Fingunt me hostem *Italia*, B quum nemo candidius prædicer de ingeniis *Italarum*. Quadraginta aureis conductus male castigavi *Plautum*, imò pactus coronatis viginti, tantum cursim perlegi, ut distinguerem versus, ubi genus carminis esset perpetuum, de mendis tollendis nihil receperam. Itaque quisquis hic præstiterit operam, nihil habet rei mecum. Aliæque permulta dicuntur istic à morosis censoribus, in quibus nonnulla sunt quæ videntur abs te profecta. Nam quod quidam te mihi præfert in omnibus, etiam in re Theologica, non arbitror ad meam ignominiam pertinere, non berculè magis, quam quod ditior es, aut formosior. Hoc ipsum abundè gloriosum est mihi, vel conferri tecum. Sed de his jam nimis multa. Eſto liberum cuique suam de me judicium, modo me patiantur esse orthodoxum. Hæc liberius ad te scripsi, natus notum ac certæ fidei *republicæ*. Sit igitur inter nos omnium illorum *aversio*, & semies *Erasmus* constantem & candidum tuæ gloriæ factorem. Bene vale. *Basilea* postridie Calend. Septemb. Anno millesimo quingentesimo vigesimo quarto.

DES. ERASMI ROT. EPISTOLARUM LIBER DECIMUS NONUS.

Clementi septimo Erasmus Rotred. S. D.

Epist. 1.

B Eatissime pater, Oratione vix consequi queam, quantum animo gaudiorum conceperim, ubi primum rumore mox Card. *Campegii*, & eruditorum hominum literis cognovi, ex illa clarissima *Adolicum* familia *Clementem* VII. rerum gubernaculis admotum, talibus animi corporisque dotibus præditum, quales hæc undique turbulentiſſima tempora postulabant: quæ ut ante me publicæ tranquillitatis amantissimum majorem in modum discerniebant, ita mihi protinus gestire cepit animus, nescio quid novæ felicitatis præſagienti, adeo ut magis liberet publicè gratulari orbi *Christiano*, quam privatum tibi. Auxit hoc gaudium meum, quod ex amicorum literis liquido cognovi, quam tua Sanctitas amanter sentiret de *Erasmus*. Longum esset hæc ab initio repetere, nec tuæ occupationes prolixum sermonem patiuntur. Illud autem deſerare apud *Christum* mentis nostræ conficiam, si per-

nôſſet tua Sanctitas, quantâ fide, quantâque constantia me gesserim in hoc negotio, qui nec magnorum Principum sollicitationibus, nec amicorum eruditorum illecebris, nec rursus quorundam Theologorum ac monachorum odiis, qui me ob investit apud nos & erectas linguas ac bonas literas pejus oderunt quam *Lutherum*, percelli quiverim, sed ito negotio me adjungerem, & adversus sedis istius dignitatem conspirarem: quantum etiam tunc odiorum ac minarum sustineam hac ipsa de causa apud *Germanos*, iudicaret me indignum, in quem iste *Smecta* toties debaccharetur impudens, furiosus ac famosis libellis, non sine dedecore istius urbis, nec sine invidia Pontificii nominis. Nam aliter urbis *Roma* tantum ubique jactat, quum constet illum hæc facere contra edicta Card. adversus iussa *Lesuis* & *Adriani*. Crede mihi beatissime pater, qui istum histrionem ad tales sycophantias natum subornant, parum rectè consulunt, vel Pontificio nomini, vel negotio publicæ tranquillitatis, sed privatis ipsorum odiis morem gerunt, & in hoc alienâ abutuntur infantia. Decerpſit ex omnibus

bus libris meis, quos edideram ante *Lutheri* nomen auditum, frustula quædam, quæ depravat & in pessimam interpretatur partem, sed tam impudenter ut nullo respondente tamen lector paulo æquior hominis mentem exerceatur. Plura reperiam in libris *Hieronymi* & *Bernhardi*, si libeat ad istum modum calumniari. Quum illa scriberem, nihil minus suspicabar, quàm hoc seculum exorturum. Quod si scissem, multa aut silissem, aut aliter scripsissem, non quòd impia sunt, sed quòd qui mali sunt nihil non rapiunt in occasionem. Atque hac de causa ante annos duos in posterioribus editionibus multa sustulimus, ut talibus ansam eriperemus, libenter & cætera mutaturi, si quis fraterne monuisset. Sed hac de re copiosius scripti *Card. Campegio*, simul ex tempore quædam respondens ad *Strunica* postremas calumnias. Ego semper me meaque omnia submissi iudicio *Romana* ecclesie, non repugnaturus, etiam si iniquam de me serat sententiam. Nam omnia patiar potius, quàm ut sim seditiosus. Sed hoc mihi certior est fiducia, tux Sanctitatis æquitatem non passuram, ut paucorum insanis odiis dedar. Mitto hujus in te animi pignus *Paraphrasin in Acta apostolorum*, quæ tum forte excudebatur. Eam destinaram *Card. Eboracensi*, quo ego jam pridem amantissimo patrono utor. Sed verò consilio dicabitur illi liber qui nunc in manibus est *De libero arbitrio* adversus *Lutherum*, quod illi suspicor etiam gratus futurum. *Cæsar* & *Margaretæ* revocant in *Brabantiam*. Rex *Gallus* montibus aureis invitat ad se. Me verò nihil avellet à *Roma*, nisi mors, aut calculus morte crudelior, si modo sensero tuam istam æquitatem adversus iniquos calumniatores mihi præsidio futuram. Doctrinam non confido me omnibus approbaturum. Certè fidem ac synceritatem conscientie, planè confido me bonis & æquis omnibus declaraturum. Precor beatiss. pater, ut Dominus *Jesus* te velit esse novi & aurei seculi vindicem & instauratorem, id quod vehementer & optamus & futurum confidimus omnes, quibus hæc dissidia merito displicent. *Basilea* Idus Febr. Anno M.D.XXIV.

Crede mihi, tua S. superabit omnium Pontificum gloriam, si hos bellorum & opinionum tumultus composuerit: alterum efficiet, si se præbuerit æqualem Principibus omnibus, alterum, si spem fecerit se velle mutare quædam, quæ salvâ pietate mutari possunt.

Philippus Melancthon Erasmus Rot. S. D.

Epist. 2. **N**on injuriâ quæreris de moribus eorum, qui Evangelium hoc tempore profitentur, mi *Erasmus*. Nam & hi qui dignitatem tuam adlatrârunt, obliti mihi planè & humanitatis & religionis videntur; Debeatur enim sic merito de Rep. & tali ætate melior gratia: & hi qui in Ecclesiis, seditiosis concionibus multitudinem concitant, in literas se viunt, & civilem disciplinam universam labefaciunt, sibi regnum parant, non *Christum* docent. Dissimilimus horum *Lutherus* est, nec raro deplorat, privatis cupiditatibus prætexi religionis vocabulum, ab his quoque, qui cum Pharisaico Pontificis regno bellû gerere videri volunt. Quamquam autem his malis vehementer commoveatur, tamen quum hæc scandala excitari à diabolo judicet, in hoc ut opprimatur quoquo modo Evangelium, negat se debere *publicam* causam deserere. Tu verò improbum quorundam

A vitiis, ita offendi videris, ut causæ quoque & doctrinæ succenleas. Fortasse tibi consilii ratio constet, verum ego metuo necubi hac ratione Evangelium periclitetur. Neq; enim negare potes, quin Evangelii doctrinam complectatur *Lutheri* causa. Nam cum in summo disputationes *Lutheri* omnes partim ad liberi arbitrii quæstionem pertineant, partim usum ceremoniarum contineant, de priore jam olim animadverti te dissidere, ac de posteriore magna ex parte convenit, quæ quum tuo iudicio sit aliqua Evangelii pars, veretur certè ne patiari opprimi. Quidam ex philosophis dicere solebat, dextra se tradere philosophiæ præcepta, verum hæc sinistra excipi à discipulis. Fis hoc multo verius in theologicis. Sed est iniquissimû doctrinæ imputare, quicquid peccant auditores. Quare te rogo mi *Erasmus*, primum ne credas *Lutherum* cum iis facere quorum merito reprehenduntur mores, deinde ne doctrinæ propter cujusquam stultitiam aut temeritatem iniquior sis. De *Lutheri* animo licet conjecturam facere nullo negotio. Nam ut Pontificis causam omittam, certè nunc declarat quantum abhorreat à crudelitate, atq; ambitione, & seditiosis consiliis omnibus, cum magno capitis samæque discrimine, se novæ cuidam factioni sanguinationum doctorum opponit. Tu catalogum texis, ubi colligis improbissimos omnium bipedum, quos cum *Oecolampadio* & similibus conjungas, quæso quid oportuit? Ego integrâ conscientia dogmata *Lutheri* non possum damnare, facturus id etiam fortiter, si cogant sacra literæ, quod sive superstitionem sive stultitiam alii interpretentur, meâ nihil refert. Certè nec hominum autoritate, nec scandalis ullis revocari me ab hac sententia patiar. Quod ad *Sanctissimam De lib. arb.* attinet, æquissimis animis hic accepta est. Tyrannis enim fuerit vetare quenquam in Ecclesia sententiam de religione dicere. Debet id esse omnibus liberrimum, modò ne privati adfectus admisceantur. Perplacuit tua moderatio, tamen alicubi nigrum salem asperferis. Verum non est tam irritabilis *Lutherus*, ut devorare nihil possit. Proinde pollicetur se in respondendo pari usum esse moderatione. Forasan autem multis profuerit, diligenter excuti locum *De lib. arb.* quorum si conscientie servitur, quid attinet ad publicam causam privatos adfectus adferre? Jam ubi iracundia animum transversum rapere coeperit, non video qui tanto negotio satis facere possit. Mihi *Lutheri* erga te benevolentia perspecta est, ea spem facit simpliciter respondurum esse. Vicissim officii est tui, mi *Erasmus*, cavere ne qua majore invidia hæc causa per te gravetur, cui primum sacra literæ suffragantur non obscurè: deinde, quam ipse nondum damnaris, ut contra conscientiam etiam facturus videare, si oppugnes vehementius. Postremò scis probandas esse non contemnendas prophetias. Apud me tux depones, quicquid ad me scripseris. Malim enim emori quam fidem fallere. Jam & hoc volo tibi persuadeas, religiosissime te à nobis coli & amari. *Nescimus* hic amissus, hominem fidum & tui valde amantem, quo casu vix aliud in vita mihi acerbius accidit. *Lutherus* te reverenter salutat. Noli esse molestus tibi longiore epistola, alioqui plura scripturus. Vale felicissime. Pridie Calendas Octobr. Anno M.D.XXIV.

Utinam impetrari abs te possit, ut veritas *Asketis* & *Demosthenis* articulus asgetur.

Eras.

Erasmus Roterodamus Philippo Melancthon S. D.

Epist. 3.

SI hic adesses, mi *Philippe*, ac præsens spectares fabulam, tum magis dicas me non sine causa queri de moribus quorundam, qui tumultuantur Evangelii titulo. Nam quod in me sic promeritum, dictis, libellis, ac picturis debacchantur, æquissimo ferrem animo, si quod mea fama detrahitur, accederet Evangelico profectui: Nunc horum temeritas officit optimis studiis, & perdit causam Evangelii. Nec dubito, quin huiusmodi portentis indignetur *Lutherus*. Cæterum hi *Lutheri* auctoritatem fortiter negligunt, quoties videtur commodum. Et sit nescio quomodo in utraque parte; nemo gravius lætit causam Pontificis, quam qui fortissimè digladiabantur pro Pontifice; Nulli magis offecerunt *Luthero*, quam qui vehementer videri volunt *Lutherani*. Scio quantus sit artifex *Christus*, qui novit humanos tumultus in suum suorumque bonum vertere. Eoq; lubens abstinuissem ab hac tragedia, si licuisset. Equidem ut tumultus autor esse nolo, ira, quantum inevitabit proficiendi spes, non defuturus sum Evangelico negotio. Quid *Luthero* suus dicet spiritus, ipse viderit. Te non sum vehementer adhortatus ad palinodiam, vel ob id quod scirem me hoc operæ luturum. Non sum iudex alienæ conscientie, nec dominus alienæ fidei. Certè optabam tuum ingenium, ut est natum bonis literis, ita iisdem perpetuò fuisse dicatum. Non defuissent actores isti tragediæ, quæ quò casura sit incertum est. Absit ut Evangelicæ doctrinæ succenseam, sed in doctrina *Lutheri* multa me offendunt: illud inprimis quodd quicquid suscepit defendendum ibi impendio vehemens est, nec unquam facit finem, donec perferatur ad hyperbolen. Eam admonitus adeo non mitigat, ut omnia reddat *ὕπερβολήν*. Nam arrogantiam fortassis aliquis interpretabitur bonæ conscientie fiduciam, & amarulentiam nostris meritis imputabit: ac planè nè dicam dolo, sic undique corrupti mores Christianorum flagrabant immitem aliquem castigatorem. At ego liberratem ita malebam temperatam ut Pontifices etiam ac monarchas ad huius negotii consortium pelliceremus. Hic semper fuit serpus meus, nec aliò specto nunc quoque; *Lutherus* quò spectet nescio. Admonui per literas *Hedionem*, sermone *Oecolampadium* & *Pellicanum*, idque non semel, ut ex communi consilio doctrinæ suæ rationem redderent *Card. Campegio*, quo profectò nullus legatus optari poterat æquior aut humanior. Surdis cecini fabulam. Nec *Clementem* quidem opinor tam aversum ab Evangelii sinceritate restituenda reperturi sumus, quam existimant quidam. Nihil horum illis persuaderi potuit. Tantum hoc agunt ut res quoquo pacto serpat, & egregium Evangelii profectum interpretantur, si pauci monachi sint exonerati cucullâ, inter quos utinam non sint multi quibus expedisset intra cancellos detineri; si sacerdotibus aliquot prospectum sit de uxore, si è duobus templis exactæ sint imagines. Ego sic cupiebam restituere sacerdotum religionem, ut nihil decederet auctoritati: sic consuli bonis ingenis, quæ monachorum præmonitiis insēpeliuntur, ut non

A aperiretur fenestra malis ad licentiùs peccandum: denique quæ longo jam usu inveteraverant, sic paulatim corrigi, ut non omnia tumultu miscerentur, utque libertas Evangelica possit esse omnium gentium communis. *Lutherus* tantum colligit è rebus quæ mala sunt, & ita pugnat tollere quod offendit, ut non satis caveat aliud malum gravius. Utcunque Deus aliquis verrat statum mundi, nunquam defutura sunt de quibus queraris. Hæc mitigari possunt, tolli penitus non possunt. Quantumvis amnium influit in mare, quantumvis decidit aquæ pluviz, semper tamen ad nativum saporem redit; ut nè dicam interim nonnunquam remedia ipsi morbis esse atrociora. Quid hoc dissidio pettilentius? Quot locis quàm atroces tumultus exorti sunt? & expectamus his atrociores. An tanti videtur habere templum absque imaginibus, aut aliquid immutasse de ritibus missæ? Jam ut largiamur esse vera quæ docet *Lutherus*, ut sunt ubique mali plurimi, quibus ad omne facinus nihil deest præter occasionem, quid inutilius ad Christianam pietatem, quàm hæc audire vulgus indoctum, hæc instillari auribus adolescentum, Pontificem esse Antichristum, Episcopos & sacerdotes esse larvas, constitutiones hominum esse hæreticas, confessionem esse pettiferam, opera, merita, conatus esse voces hæreticas, nullum esse liberum arbitrium, sed omnia necessitate geri, nihil referre qualia sint hominis opera? Hæc à nonnullis nuda circumferuntur, & ab improbis in pessimam partem rapiuntur. Hic scio negabis imputanda *Luthero*, quæ quorundam stultitiâ committuntur, quos tu merito portentosa vocas, & bipedum nequissimos. Verùm hæc portentosa fovent, quos *Lutherus* ut Evangelicæ doctrinæ proceres amplectitur. Gemit olim Evangelium novum hominum genus mundo. Nunc quales gignat hoc Evangelium non libet referre. Fieri potest ut isthæc sint aliusmodi, certè quos hic novi tales ferè sunt, ut malum cum Papistis habere commercium quàm cum illis, si quis contractus mihi pangendus esset. Postremò, quos olim novi optimos, quosq; dixissem virtuti natos, video factos deteriores. Qualis qualis rerum status est, periculosissima res est movere camarinam huius mundi. *Plato* quum rempublicam philosophicam somniaret, vidit multitudinem absque mendaciis non posse gubernari. Abiit à Christianis mendacium, attamen non expedit omnem veritatem quovis modo prodere vulgo. Utinam *Lutherus* tam posset Pontifices ac Principes ad Evangelicæ pietatis studium convertere, quàm fortiter in illorum vitia debacchatur. Quo animo sit in me non ita valde laboro: præsertim in hoc negotio, in quo non est fas multum valere affectus privatos. Multa de me scripsit amicis tuis, non satis referentia animum in me, quem tu prædicas. Quæ omnia me nè tantillum quidem comoverunt, quem admodum nec tuum de me iudicium effecit, ut minus amarem ingenium tuum. Quamvis atroces etiam contumelias latrus sum, modò floreat Evangelium *Christi*. *Carolstadtus* hic fuit, sed clam edidit sex libellos Germanicè scriptos, in quibus docet in Eucharistia nihil esse præter signum corporis & sanguinis Dominici. Ea res graves tumultus excitavit *Berne*. Hic duo typographi qui excuderunt, pridie conceptæ Virginis conjecti sunt in carcerem. Suspicio enim habere unum esse

M m

eorum

eorum, quos tu vocas *Dolores sanguinarios*. De *Sylvio* multos hic mecum fefellit suspicio. *Alber-*
tu ille censor *Erasmi* isthic agit ludi literarii ma-
 gistrum, in oppido *Smach* opinor. *Oecolampadium*
 non annuero portentis illis nec huic similes, eti-
 amsi permulta sunt, quæ merito de his queri pos-
 sim. Hactenus de nemine magnificentius vel sen-
 si, vel prædicavi quàm de *Oecolampadio*: tamen &
 hic professus amicum candidissimum, non solum
 dictis aliquot in colloquiis & in concionibus me
 perstrinxit; verumetiam in libellis suis aliquo-
 ties attingit obliquè, idque adeo præter cau-
 sam. Ais isthic *Statue* meam æquillimis ani-
 mis exceptam: At non itidem excepta est ab
Oecolampadio, qui respondere cepit priusquam
 esset edita. Offensus erat meâ exomologesi, qua-
 si in hac notârim ipsius confessionem, quàm il-
 lam nunquam legerim. Certè quàm illa scri-
 berem nè somniabam quidem de *Oecolampa-*
dio. Possem hic alia multa commemorare, sed
 ejusmodi facilè contemno. Et in amicitis ad
 multa connivendum, quanquam in his qui pro-
 fitentur Evangelicam sinceritatem oportebat
 hæc etiam abesse. Video te sollicitum, ut mi-
 hi moderatè respondeat *Lutherus*. Imò patere il-
 lum suo respondere more. Quòd ego modera-
 tè rem gessi, neque præter morem meum, ne-
 que sine certo consilio feci. Ille si hic multum
 sui dissimilis fuerit, clamabunt sycophantæ col-
 ludere nos, rem inter nos ex composito geri.
 Proinde malo illum servire causæ, quàm mihi. Si
 quid in diatriba nigri salis aspersum est, quem-
 admodum tibi videtur, ad *Phallos* & huic similes
 pertinet, id quod etiam testor alicubi. Alioqui
 erant in assertionem *Lutheri* quædam, quæ non im-
 meritò magnis conviciis poteram exagitare, sed
 malui caviam agere susceptam. In aliis argumentis
 non nihil dedimus humanis affectibus, in hoc ne-
 gotio nulla contumelia me depellet à recto. Vi-
 deris autem sollicitus, nè, si pergam, hæc causa
 majore gravata invidia simul cum Evangelio peri-
 cliretur. Atqui *Lutherus* in literis suis existimat,
 omnino nihil esse momenti, sive adsum sive adver-
 ser. Illud polliceor, me nunquam scientem arma
 sumpturum adversus Evangelicam veritatem. Et
 ideo veritus sum hactenus etiam illa labefactare,
 quæ displicebant in *Luthero*, nè simul ruerent &
 alia probata. Quin illud per omnem occasionem
 molior, ut ex hoc amaro violentoque pharmaco,
 quod *Lutherus* mundo porrexit, nascatur ali-
 quid bonæ sanitatis in moribus Ecclesiæ. Fortasse
 nostri mores meruerunt tam inclementem me-
 dicum, qui sectionibus & usturis curaret mor-
 bum. Hic seditiosi quidam vociferantur in meam
 inconstantiam, quum nullus omnium possit, vel
 unum proferre locum in quo mihi non constem.
 Si placitum existimant alicubi dissentire à *Lu-*
thero, qui nescio an sibi ubique constet, cur sibi
 permittunt ubicunque commodum fuerit à *Luthe-*
ri dogmatibus dissentire? Non hic in medium ad-
 feram colloquiorum & computationum fabulas;
 nonne *Oecolampadius* apud *Sichionum* edidit libel-
 lum, in quo scribit non esse periculum, si quis
 Missam appellet sacrificium? Id sic execratur *Lu-*
therus, ut malit decies mori. Quotumultu *Zwin-*
glius exegit divorum imagines? Adversus hos, ut
 audio, libellum etiam acrem scripsit *Lutherus*.
Argentorati, nec ibi tantum, publicè docuerunt

- A nec illas disciplinas nec linguas esse discendas, præ-
 ter unam Hebraicam. Adversus hos acerrimè scri-
 psit *Lutherus*. Quid hic commemorem de *Carol-*
stadio, quum sordidi quidam nobis respondeant,
Nos non servimus Luthero, sed Evangelio? Scripsit
 istud quidem, sed scripsit humano spiritu, scripsit
 in gratiam *Melanchthonis*. In horum nonnullis,
 mi *Philippe*, video tam impotentes spiritus, ut si
 res illis successerit, verear nè *Lutherus* etiam ipse
 desideraturus sit Episcoporum ac Pontificum ty-
 rannidem. Quis enim coerceat istos qui nec Pon-
 tificibus auscultant, nec Principibus, nec magi-
 straribus, nec ipsi denique *Luthero*? Unum Evan-
 gelium occinunt, sed cujus ipsi volunt esse inter-
 pretes. Fortasse & hoc tolerabile, si quemadmo-
 dum à Veteribus dissentiant, ita inter se contenti-
 rent. De tui animi sinceritate nihil addubito, quin
 sedulò facias quod facis. De *Lutheri* animo, multa
 sunt quæ suadent ut dubitem; & si non ausim om-
 ninò meo iudicio fidere, videor tamen mihi ex
 scriptis animum hominis non minùs deprehende-
 re, quàm ex convivio. Est ardens ac vehemens in-
 genium *Lutheri*, agnoscas ubiq; *Pelide* stomachum
 cedere nescii. Neque tu nescis quantus sit artifex
 hostis humani generis. Accedit huc tantus ne-
 gotii successus, tantus favor, tantus applau-
 sus theatri, quantus vel modestissimum inge-
 nium possit corrumpere. Jam mihi vide, doctissi-
 me *Melanchthone*, ei navi, quæ se tali tempestate
 commisit, quàm validis ancoris, quantà sabur-
 rà, quàm fido clavo sit opus, nè depellatur à recto
 cursu. Hic oculis perspicimus, quos spiritus tol-
 lant quidam si vel paucillum successerit. Si con-
 stet ratio conscientia, nihil est quod mihi metuum,
 quamlibet ut isti jactant pusillanimitas. Senectu-
 rem ac valetudinem, nec Cæsar, nec Pontifex mi-
 hi potest adimere. Est unde alam hoc corpuscu-
 lum. Dignitates & opes nihilo magis ambio,
 quàm equus elumbis graves sarcinas. Gloriæ jam
 olim sum satur, si quid omnino est gloria. Nec
 defuerunt pericula, quæ vel *θεσπιαλαγχοι* possent
 terrere. Et hæc omnia qui contemnit, dicitur me-
 ticulosus. Tu non avelleris à sententia tua, quam
 imbibisti; & ego contra animi sententiam ea pro-
 fitebor, quæ mihi præter infamiam certissimum
 adferant exitium? Nihil mihi facilius quàm hanc
 vitam contemnere, quæ perperilla superest, eaque
 tot morbis obnoxia, ut mors possit esse in votis, si
 possim hanc conscientiam probare *Christo*. Nec
 aliò spectavit mea vel contario vel moderatio,
 quàm ut utrique parti prodessem. Odi sedi-
 tionem, & à sevitia semper & constanter de-
 hortatus sum principes. Si salvis hominibus
 queam jugulare vitia, videres quantus sim fu-
 turus carnifex, *ἀπ' ἰσίας ἀπὸ κλέψης*. De fide tua
 nihil addubito, tamen jam toties deceptus ab
 his quibus vel decem vitas eram crediturus. Sed
 quicquid scribitur, vel *χειματισμοῖς* perfidiâ,
 vel alio quopiam casu profertur: si colloqui li-
 cuisset, plura effudissem in sinum tuum. Illud
 unicè cupio, ut apud vos religiosè & colatur
 & ametur Evangelium; de me non admodum
 laborabo. *Nesci* mortem acerbissimè tuli. Er-
 rat amicus candidus & constans, etiam si mi-
 hi minimè felix. Prædicatur apud omnes *Ger-*
manorum fides, quo nomine *Britanni* non perin-
 de bene audiunt: at hoc fuit factorum meorum,
 ut apud *Britannos* mihi conigerint amici multò
 sincerissimi,

syncerissimi, apud Germanos longè dissimiles aliquot: nec enim ex paucis æstimo universos. De orationibus *Demosthenis* & *Aeschini* latine vertendis, demiror te mecum agere, quum nemo vivat opinor hodie, qui hoc magis præstare possit quàm tu. Mihi nunc alia sunt in manibus, & hæc provincia tuam ætatem magis decet. Bene vale. *Basilea* quarto Idus Decembr. Anno M. D. XXIV. Vereor ut legas has extemporarias notulas.

*Erasmus Roterodamus Henrico Stromero
Aurbachio Medico S. D.*

Epist. 4.

R Igi falsissimam epistolam tuam, quanquam interim risum ridens sardonium. Refricuit mihi jocus tuus *Mori* mei dictum quoddam non illepidum. Nam editis libris *De Copia*; *Emisit*, inquit, *Erasmus utranque Copiam*, quid itaque sibi reliquum fecit præter summam inopiam? Ita profecto nunc habere desii liberum arbitrium, posteaquam emisi in vulgus. Optabam esse spectator hujus fabulæ, non quòd Ecclesiæ negotio pro meo virili pigeret adesse, sed quòd viderem esse rixam de paradoxis, nescio quibus: tum autem divinabam futurum, ut si me admiscerem actioni fabulæ, nihil aliud quàm rem exasperarem, meo pariter & causæ malo. Postremò, considerans vitam Christianorum undique corruptissimam, etiam si pessimè sensissem de *Luthero*, tamen propemodum judicabam illum *drayghe* *ap- pias* *divas*, quod qui tolleretur, tolleretur id quod hoc statu temporum esset optimum. Verùm illud erat in fatiis meis, ut hoc ætatis ex musico fierem retiarus. Deplorat *Laberius* mimographus quòd annos natus sexaginta, *Cæsaris* auctoritate protractus esset in scenam, ut qui domo egressus erat eques *Romanus*, rediret histrio. Ego idem fermè ætatis ex cultore Musarum fio gladiator. *Veianus* qui semper versatus fuerat in harena, excusatione senectutis mernit millionem, & armis *Herculis* ad postem fixis latet abditus agro. Ego semper in campis Musarum versatus, in hanc cruentam pugnam proerudor, non aliter licuit. Clamitabant sophistæ, *Convenis inter Erasmus & Lutherum*, nenter alterum impetis. Principum expectationem diutius fallere non erat tutum. Odiosè provocabant quidam *Lutheri* amici, sed ipsi etiam *Luthero* infelicissimi, ut si me continuissem, visus fuisset istorum minis territus siluisse. Quin & Epistola *Lutheri*, quam per *Joachimum* ad me miserat, jam habebatur *Argentorati*, nec dubium quin brevi proditura. In ea pollicetur se non stridurum in me calamum, sed hæc lege, si abstineam à dogmatis ipsius ex professo labefactandis, quemadmodum hæcenus feceram. Hic nondum satis liquet, utrum mihi futurum fuerit turpius metu, an ex pacto quietem agere. Itaque jacta est alea, sed sic ut nè verbum quidem præter animi sententiam scripserim. Quòd ais me malè audire apud sophistas, nihil novi nuncias, nec ullam unquam cum istis pacem vel spero vel ambio. Caterùm quo *Lutherus* in me sit animo, quum res agatur fidei, planè leviter æstimo. Quàm autem non magnificè de me sentiat, multis epistolis ad amicos scriptis declarat, in quibus facit me cæ-

A cum, miserabilem, ignarum *Christi*, alienum ab intellectu rei Christianæ, rudein spiritus, adhuc affixum literæ. Sed mirum non est si sic de me judicat, qui neminem Veterum non magnificè contemnit præ se. Utinam quod habere se profitetur, vertat ad Ecclesiæ tranquillitatem. Ego quod semper egi, non desino persequi, ut cum bonis literis floreat sincera pietas, nec hic ulla mihi prætermittitur occasio, si liceat proficere. Sed *Lutherana* pars indices magis ac magis exacerbat animos principum. Diverſa pars tantum vulgaribus utitur remediis, carceribus, palinodiis, confiscationibus, & fasciculis, quibus non video quid profecturi simus in hoc malo, quod tam latè pervagatum est, & indices se profert longius. Nisi scirem Deum moderari res humanas, ac frequenter fabulam à nobis pessimè ceptam, in optimam ducere catastrophem, non divinarem alium exitum hujus rei quàm cruentissimum. *Carolsladus* hic fuit, sed vix *Oecolampadio* salutato. Edidit sex libellos, duo qui excuderunt, nudius-tertius conjecti sunt in carcerem, jussu magistratus, ob id potissimum quòd, ut audio, doceat in Eucharistia non esse verum corpus Domini. Hoc nemo fert. Indignantur laici sibi eripi Deum suum, quasi nusquam sit Deus nisi sub illo signo. Docti commoventur verbis Scripturæ sacræ & Ecclesiæ decretis. Hæc res excitabit nobis magnam tragediam quum tragediarum plusquam satis sit. Perlongum fuerit, si hic recenseam quid hic agatur. Scis *Tigurinos* omnes divos ejecisse à templis. *Vualsthusenses* etiam è vitreis fenestris privatarum adium. *Phallicus* in monte *Bellicardi* regnat pro sua libidine. Sed næ ego ineptus, qui hæc ad te, qui prius opinor hæc audis quàm hic fiant. Bellus verò jocus istorum qui jactant me detractare martyrium, quasi mihi multum hujus vitæ superſit, aut quasi calculus non tale malum sit, ut quamvis mortem faciat optabilem: an martyrium detractat, qui syncerè quod sentit profitetur? Affirmas te mecum sentire de libero arbitrio. Non statim Evangelium est quicquid isti docent, & non rarè docendi modus aut docentis mores excitant tumultus. Ego quum nihil ambiam in hac vita, sic moderabor mea, ut proſum omnibus, quod quidem licebit, & principibus, & pontificibus, & pharisæis, & sophistis quamlibet in me iniquis, & rabulis Evangelicis. Fortasse gratia quæ negatur vitæ, reddetur memoriz, apud *Christum* certè nihil officii petire potest. Quum hæc scriberem epistola tua ad manum non erat, proinde non miraberis si minùs ad omnia respondi. Bene vale vir optime. *Basilea* quarto Idus Decembr. Anno M. D. XXIV.

Priusquam has obſignarem, fortè venit ad manum epistola tua. Festivum est quod narras de medico, nec multum aberavit à scopo tua divinatio. Et tamen est hic Ecclesiastes, qui in singulis concionibus aliquid differit contra libellum meum apud promiscuam multitudinem. Quàm vir sit fortis *Lutherus* nescio. Hic nobis hoc novum Evangelium gignit novum hominum genus, præfactos, impudentes, fucatos, maledicos, mendaces, sycophantas, inter se discordes, nulli còmodos, omnibus incommodos, seditiosos, furiosos, rabulas, qui mihi adeo displicent, ut si quam nôſsem civitatem ab hoc genere

nere liberam, eò demigrarem. De libero arbitrio nihil scripsi præter animi sententiam; in multis aliis à *Luthero* dissentiebam, sed verebar impugnare, nè fructus huius tumultus antea periret opera. Ex istis stolidi jactant me sentire cum *Luthero*, ceterum metu dissimulare. Egregius verò futurus sum martyr, si in gratiam talium nebulonum mentiar in caput meum. Sunt apud postros plurimi qui favent *Luthero*, quòd si præfissim hujusmodi rabulas proditores, statim initio professus fuissim me factionis hujus hostem. Utriusque juvenis, à *Duba* & ab *Hamburgh*, indoles mihi vehementer placuit, nec defuturus sum officio meo, sicubi queam illis esse commodo. Rursum vale.

Erasmus Rot. Bilibaldo S. D.

Epist. 5. **N**ec ego poteram secus de tuo prudenti candore suspicari, mi *Bilibaldo*, sed erat qui me literis admonerent ut te placarem. Utinam Deus immittat animis principum orbi salutifera consilia. Pudet me horum tumultuum. Dicis *Phaeothem* admotum curam solis. Et interim nobis videmur Christiani, & agimus de *Rhoda*. *Stanicam* semper contempni. Vellem autem quosdam *Lutheranos* negotium Evangelicum tractare prudentius. Nunc in summo tumultu sum, quòd intente mundine; post scribam copiosius. Bene valebis interim. *Basilea* sexto Idibus *Januarii*, Anno M. D. X X I I.

Joachimus Camerarius Erasmo Rotodamo S. D.

Epist. 6. **E**t si non putavi hæcenus me quicquam ad te scribere oportere, quam mea ipsius causâ, tum pulcherrimarum tuarum occupationum respectu; nè & ipse meam infaniam de nihilo proderem, & quâ in parte minimè deberem, mei officii parum rationem habuisse viderer: tamen posteaquam mihi *Philippus Melancthon* duos locos in tua epistola, quam paucos ante dies abs te scriptam accepit, quòd in ea mei mentio habita esset, recitavit; mutavi sententiam, & mei hac in parte curâ abjectâ, & humanitate tuâ animique facilitate fretus: quia non posse me salvâ fidei meæ existimatione, tuâque erga me benevolentia, ea in quibus mei memineras tacita præterire videbam, tibi meis literis (sic enim est dicendum) obstrepere statui. Quòd ipsum perquam paucis à me est factum, ut vel hoc modo, si quid alioqui peccatum à me esset, corrigerem ac emendarem. Ego tibi vir clarissime magnas ago gratias, quòd tanti me feceris, quem ex uno isto congressu, nè quid de me acerbius dicam, contemnere certè poteras, ut nondum mei oblitus, salutem in literis optimi & eruditissimi viri, meique amantissimi adscripseris. Magni istud mihi beneficii instar est, neque minus eo mihi placeo, quam quòd ad te confabulatum, & de quibus voluissim rebus communicatum nuper sum admissus. Quo in amplissimo merito commemorando mirè intellexi te modestum fuisse, qui non dubitâris scribere, parum te liberaliter nos accumulatè tractasse. Quid ergo potuit mihi abs te tuâ suavissimâ consuetudine tribui gratius majusve? Aut quid ego, etiam si improbum esse juvet, in

A te requirere possem, inve isto colloquio desiderare, quoniam uno *Sarmatâ* barone mitius fuisse, claro & magnifico illo quidem viro, sed mihi tum parum commodo? Itaque *Erasme* hoc tibi persuadeas, & tuam benignitatem quâ in me suscipiendo & tractando es usus, apud amicos superbè ostentasse, & tunc missam abs te salutem decoris & ornamentis loco jactare solere. Neque metus est fore ut mihi hoc nomine irascere, quum ad te prædicandum ac celebrandum non mediocriter hoc quoque pertineat, alios ex tua gloriæ splendore & lumine illustrari. Sic ergo mihi tuum præconium accommo, ut & ego eo crescam, & de summa tuarum laudum nihil tamen detratur, nonnihil fortassis accedat. Hæc, quia omnino scribendum ad te fuit, satis habui, ut vides attigisse, nè vel commemorando prolixius tibi molestus essem, aut prætermittendo difficilior meum tibi studium & amorem erga te probarem. Nam si te non amem, suspiciam, venerer, omnium malus sum *Erasme*. Hoc enim tua meretur eruditio, doctrina, bonitas. Si verò etiam odio prosequar, tuque nominis hostem agam, quantum flagitium designasse jure videri debeat? Ego verò conscientia recti hac in re contentus, neque prædico (apud te præsertim) studium & observantiam erga te meam, neque sum anxius in omnium mortalium calumniis refellendis. Videoque etiam ineptum futurum, si hoc facere velim: quasi verò & tua plurimum referat, quo quisque extremæ classis homo in te animo sit, aut hominum opinionibus ab ullo satisfieri posse confidam. Sed quorsum hac, inquis, tam longè petita exordia? Eò nimirum *Erasme*, quòd nescio quid suspicor, de tua erga me voluntate esse immutatum, quorundam pravè curiosorum sinistra diligentia vicio, & labore (veniam enim nunc ad rem) qui & *Luthero* & tuam epistolam, quas ego utrique suam fidelissimè allatam in manus dedi, evulgârunt, ipso *Luthero* dolente, *Philippo* & me gementibus. Quid inquis suspicare, aut quem me esse censes? Da veniam *Erasme*.

Res est solliciti plena timoris amor.

P Quòd si temerè quæ in epistola ad *Melancthonem* de publicatis literis legi, statim post mei nominis factam mentionem apposita sunt, tamen hæc meâ sollicitudine amorem erga te meum fecero testatorem. Si quâ in parte verò, id quòd putare non lubet, metuere cogor, tua erga me benevolentia impulsâ est, eam restituro ac confirmâro. Principio sic existima, *Erasme*, meaque fidei crede, quas tibi literas si *Basileam* pervenissem à *Martino Luthero* acceperam adferendas, primò omnium hominum adspiciendas præsentem presenti in manum, ut supra dixi, dedisse: quare & te rescriptæ fuere, eas *Luthero* fide optimâ reddidisse: neque nudam interim chartam tuoque modo termino insignem, cuiquam, uno *Philippo* excepto, prius ostendisse, quam *Luthero* reversus *Vuitenbergam* obtulissim. Nam ut sui ipse cura eorum qui me à pueris educârunt, sic institutus, ut didicerim mentem, manus, oculos, ab alienis rebus continere; ita meapte naturâ à secretorum scriptorum inspectione semper abhorui: quòd judicarem indignè facere cum, qui cognoscere vel per summum nefas conatetur, à quibus chartarum complicatione, & ce-

*Erasmus Roterodamus Theobaldo Fetti-
chio. S. D.*

Epist. 8. **Q**uo graviores bonis literis calamitatem mi-
nitatur hoc seculum longè tumultuosissimum,
hoc impensius aditendum est iis, qui perspe-
ctum compertumque habent, absque linguarum
ac politioris literaturæ conditurâ, frigidas, mu-
tas, ac penè cecas esse reliquas disciplinas om-
nes, nec florere respublicas, nec liberalem esse
vitam; breviter, vix hominem hominem esse.
Accipio penes vos esse rarum veterum codicum
thesaurum; quantopere verò vel *■*, vel orna-
tissimus vir *Vuolphangus* ab *Affenstein* favcat
studiorum negotiis, jam pridem & famę præco-
niis & eruditorum hominum literis cognovi,
tum quàm propensa sit utriusque erga studio-
rum cultores humanitas. His rebus fretus &
Hieronymus Frobenius non dubitavit isthuc pro-
ficisci, nec ego veritus sum te meis literis ap-
pellare. Ac mihi quidem præfagit animus hanc
vel audaciam, vel, si quis malit, fiduciam nobis
feliciter esse cessuram. Nemini potest obscurum
esse, quot jam annos *Joannes Frobenius*, quan-
tis vigiliis, laboribus, impendiis, ornarit eximios
autores, idque longè majore suâ gloriâ quàm lu-
cro. Habet domi virum utriusque literaturæ do-
ctissimum, parique fide præditum, quod ego sa-
nè non in postremis numero. Mihi præterea vel
immori libebit huic negotio, tam utili, tamq;
pio. Proinde meo judicio non alius dignior vestro
favore quàm *Frobenius*, nec per aliam officinam
melius consultum fuerit præclaris autoribus; deni-
que, vix in alium æquè gratum memoremque col-
locaveris vestrum officium. Porro, — *si quid mea
scripserit valebant*, hæc cum *Virgilio* licuit di-
cere, utinam & illud adjicere liceat, *Nulla dies
iniquam memori vos eximet ævo*. Certè dabitur
opera pro viribus nè posteritas ignoret cui debeat
hanc literaturæ vetustioris accessionem. Bene va-
le cum clarissimo præfecto *Vuolphango* ab *Affen-
stein*. Datum *Basilea* Nonis Decembris. Anno M.
D. XXVI.

*Erasmus Roterodamus Georgio Duci
Saxonia S. D.*

Epist. 9. **S**erenissime princeps, nec mihi vacabat scri-
bere (minis fortasse vacat Celsitudini tuæ
prolixas epistolas legere) nec erat magnopere
quod scriberem. Caterum, quoniam hunc na-
ctus eram *Franciscum Dilsam* juvenem apud suos
non solum claro & opulento, verumetiam ho-
nesto genere progenitum, cujus ingenium syn-
cerum verèque generosum diutino convictu cog-
nitum ac perspectum habeo, visum est per eum
saltem illustrius Celsitudini tuæ salutem as-
cribere. Quem si dignaberis tuo colloquio, po-
teris ex eo de rebus meis omnibus certior fieri,
quas ille melius novit quàm ego ipse, & est sum-
mæ fidei, minimeque vanus. Meo malo sum ex-
pertus, quàm non sit tutum omnia literis com-
mittere. Dominus servet felicem ac florentem
illustrissimam dominationem tuam, cui me totum
offero. Datum *Basilea* Nonis Februarii, Anno M.
D. XXVIII.

*Erasmus Roterodamus Bernardo Episcopo
Tridentino S. D.*

Epist. 10. **R**everende præsul, ex superioribus amplitu-
dinis tuæ erga me officiis perspexi singula-
rem quandam naturæ bonitatem: ex proximis
verò literis, quibus me tam amanter consola-
ris, pietatem etiam erga me tuam agnovi.
Utinam & tuis dotibus & meis laboribus con-
tigisset seculum felicius. Non eram ausurus tuo
nomini dicere *Ireneum*, quamvis probatum auto-
rem: nec enim hoc officium omnibus perinde gra-
tum est, neque quicquam magis fugere soleo quàm
captatoris opinionem; nisi tantum apud me vale-
ret *Joannis Fabri* tum judicium, tum autoritas,
per quem nunc mitto librum, sed rudem. Recen-
tior enim est, quàm ut compingi possit. Si gra-
tum est quod fecimus, erit quod mihi gratuler:
Sin minus, mihi certè levius succensebis, qui tam
insignis amici voluntati morem gesserim. Opto
tibi felicitatem perpetuam, ornatissime Præsul.
Hunc laconismum me docent immensi studio-
rum labores. Nunc enim quartum mihi retexun-
tur annotationes in novum Testamentum. Da-
tum *Basilea* die *Mercurii* ante *Michaelis*, Anno
M. D. XXVI.

*Erasmus Roterodamus clarissimo viro Chri-
stophoro à Schmidlovietz, &c. regni
Polonia Cancellario S. D.*

Epist. 11. **L**entius inter nos committant epistolæ, vir or-
natissime, quanquam tua satis maturè per-
venit, scripta ad Cal. Martias reddita est an-
te Idus Maias. Nam suspicor vos novum annum
auspicari à Paschali die. Dominus in Evangelio
beatos pronunciat pacificos, quo in negotio,
quoniam tu nunc optimi regis jussa versaris,
præcor ut quod agis succedat, multosque tuâ pru-
dentiâ reddas beatos: hac de re scripsi nonnihil &
inlyto regi *Polonia Sigismundo*, jam semel at-
que iterum ornatissimi juvenis *Joannis à Lasco* li-
teris provocatus. Id enim tanto studio à me con-
tendit, ut existimem eum non sine causâ sic esse
animatum. Hæc ætas principes habet ferè juve-
nes, quo magis oro, ut Deus *Sigismundum* nobis
diu servet incolumem, cujus pietas, animi magni-
tudo, singularisq; prudentia, ac plurimus rerum
usus, salubribus consiliis plurimum prodesse po-
terit, & principum commodis, & republicæ tran-
quillitati. Munera tua planè tuo digna sunt ani-
mo, sed tamen in ratione tuorum in me merito-
rum, novissimam penè lineam occupant. *Anto-
nium* meum tibi charum esse gaudeo; nullum ad-
huc ingenium expertus sum illo candidius, nisi
talis esset *Joannes à Lasco* præpositus *Gnesensis*,
ut nè fingi quidem possit quicquam amabilius, cu-
jus equidem amicitiam in præceptis meæ felicita-
tis parte disco. Habes epistolam meâ manū, sed
vereor ut legas. Languēbam adhuc à vehementis-
sima diarrhœa. Dominus te servet incolumem.
Datum *Basilea* XVII. Cal. Junias, Anno M.
D. XXVII.

Erasmus Rot. Tielmanno à Fossa S. D.

Epist. 12. **F**erteis xenis ad amicitiam provocatus, char-
taceis respondeo, non quidem æreis aurea, sed
tamen

tamen accepta pensans deterioribus. Adeo verò A non aspernatus sum hoc qualecunque munusculum, ut hinc etiam collegerim te sincerissimo animo de meis moribus quam optimè sentire. Alioqui solent & qui preciosa mittunt multis verbis precari veniam, quòd meritis inferiora mittant. Itaq; munusculi tui vilitas, mihi precium ipsius auxit, & isti tam benevolo pectori me profiteor astrictissimum esse, id quod hoc epistolio, veluti syngraphà legitimà, singulis & uni- B versis contestatum esse volo. Opto tibi prosperam valetudinem. Datum *Basilea* pridie Ascensionis, Anno M. D. XXVII.

*Erasmus Rot. ornatisimo viro Joanni à Lasco
proposito Gnesnensi S. D.*

Epist. 13.

Q U Æ misimus bonà fide reddita profectò valde gaudeo. Nam ea res habebat me sollicitum, ut nunc est incredibilis hominum perfidia, dum ubique de fide disputatur. Non- Nihil etiam metuebam nè quid tibi tuisque fecus quam vellem accidisset. Enchiridion apud *Hispanos* vulgari sermone versum est & excusum ingenti monachorum tumultu, verum is impetit in potentes *Erasmi* patronos, in quibus erat & *Cæsar*, cujus epistolam ni fallor ad te misi proximo mercatu. *Beato Rhemano* protinus tuas literas perferendas curavi. Nam agit *Selestadii* profugus hinc & pestis & diffidiorum odio. Non dubito quin & hujus & *Glareani* libellum jam acceperis. *Glareanus* suum publicè prælegit. Regi, quando toties huc provocas, scripsi, sed exemplum ad verbum descriptum his inclusi, ut si videatur premas: Difficile est enim regibus scribere, veruntamen, quod te nescire nolim, hujus rei mentionem feci in literis ad *Christophorum* Cancellarium *Cracovien- sem*. Aliquot ex hostium numero perierunt; *Levanus Ecmundanus* Carmelita vomitu præfocatus; quum ipse paulò ante publicè vociferatus esset in *Joannem Nevium*, quòd paralyti correptus, intra sex horas efflasset animam. Perit & *Vincentius* Dominicanus, in quem est una mea Epistola, titulo pertinacissimi obtrectatoris; perit & *Rosmundus* vir melior quàm pro vulgari sorte Theologorum, perierat ante *Dorpius* noster. *Colonia* perit *Jacobus Hoghestratus* coryphæus hujus tragediæ, qui tamen in morte dicitur nonnullis verbis prodidisse parum sinceram conscientiam. His omnibus precor Domini misericordiam. *Jacobus Faber* hinc honorificè revocatus est in *Galliam*, cesserat enim metu, & est regi charissimus. Is quoque quem *Bodda* destinarat holocausto, vir bonus est ut audio, & regi cum primis charus, quem rex noluit vi subducere periculo, sed passus est causam agi, donec ipse veniret *Lutetiam*. Habes exemplum, quod nisi crebrius edatur, insipient tenebriones in capita principum, fidei propugnandæ titulo. Utinam rex in cæteris omnibus perinde felix fuisset. Cur hunc amicum regis, absente principe, decreverint immolare, præcipua causa fuit, quòd *Paraphrases*, & alios aliquot libellos meos Gallicè versos, pararet edere: Sic enim sibi persuadent quidam pseudomomachi, si *Erasmus* corperit vulgo loqui, reteguntur nostra mendacia, quibus illum apud mulierculas & idiotas hæcenus invisum reddidimus. Res enim ipsa coarguet vanitatem nostram, declarans eam esse aliam quàm nos depin-

xeramus. Itaque nihil arbitror esse conducibilis, vel ad illorum prodendam malitiam, vel ad meam innocentiam approbandam, quàm ut ea quæ scripsi, de rectè vivendo præsertim, versentur in populi manibus. Neque id fugit istos pharisaicos, eoq; magnà conspiratione hoc agunt, nè quà id fiat. Verum omnes istorum conatus penè videmus in diversum cadere. Quanquam istud tuum ingenium dignum est, quòd melioribus occupetur argumentis, etiamsi neminem arbitror id posse præstare felicius. Illud arguit mihi singularem quendam animi in me candorem, quòd, contemptà omni invidia, cupis omnibus mortalibus esse notissimum quanti me facias, nec recusas discipuli titulum, modò talis habearis, qui *Erasmi* causà nihil non sis tum passurus tum facturus. Ego verò, mi *Joannes*, nimis impudens fuero, si juvenem summis natum rebus, & jam nunc nullo non doctrinæ genere me superiorem, pariar credi meum discipulū: sed tamen homo sum insigniter ingratus, si tam amantem, tam constantem, tam candidam patronū patiar oblivionis tenebris obliterari. Refert enim hoc omnium, ut tam rarum benevolentie exemplū ad posteros transeat, præsertim his temporibus, quando nulla sunt amicorum iuga, nisi quæ consideravit conspiratio. Verum utinam adesset is scriptis meis genius, ut quod tuis meritis dignum est possint efficere, vel in hunc usum optatū mihi temporariam *Ciceronianam* felicitatis usuram. Certè deligetur argumentum per se plausibile, & addetur à nobis plusculum in expolienda dictione curæ, quo magis ad posteros transeat. Id quo minus antehac sit factum, ut ingenuè dicam, religio quædam obstitit, quæ me per tuas literas liberatum esse gaudeo. *Glareanus* unus sustinet hic causam disciplinarum, frequenti auditorio proficitur tuum libellum; alii, quamvis eruditi, vix habent sex auditores, nec id constanter; hic habet sexaginta, & indies crescit numerus. Arbitror hoc esse tui ingenii, nam omnino præter hujus academix morem est. Primum in hoc gratificaberis homini, si adolescentes aliquot, aliò fortassis literarum discendarum gratià profecturos, ad hunc mittas. Nam quoniam inhabitat collegium, prædagogum agat oportet annis aliquot. Miror in literis tuis nullam esse *Hierostai à Lasco* mentionem, utrique tamen ex me salutem dices plurimam. Nam & *Stanislaus* isthic adesse gaudeo & *Gallius* reducem. Cura valetudinem tuam diligenter. Datum *Basileæ* XVI. Calend. Junias, Anno M. D. XXVII.

*Erasmus Roterodamus Andrea Critio
Episcopo Plorensi S. D.*

O Ratissime præsul, Libellum tuum degusta- Epist. 14. vi verius quàm perlegi, nec dubito quin totus sit placiturus ubi totum perlegero. Video strenuum propugnatorem Ecclesiæ, verum non arbitror tuam istam prudentiam egere monitorem: alioqui vel admonerem vel rogarem, sic depugnaret adversus hostes publicæ tranquillitatis, ut victoriæ gloria non hominibus cedat sed *Christo*. Nam quænamadmodum in publico civitatis incendio multi solent esse, qui prædæ intenti, commune malum vertunt in privatum bonum: ita in hoc orbis fatali tumultu, non dubito quin videas plurimos in hoc intentos, ut ad se rapiant victoriam, uni *Christo* debitam. Ex hac tam violento pharmaco,

quotidie. In *Galenum* etiam si maxime possem quod cupis, non vacat. In arenam gladiatorum retrahor. *Hippocratem* male versum non est quod impares *Calvo*. Nam is nihil aliud est quam typographus, alioqui indoctus. *Martino Degerbasto* precor omnia leta, cui si quid à me prastari queat officii, non gravatè fecero. Facitis amicis fidendum quidem non est, sed tamen abutendum censet *Cicero*, saltem ut parcius laedant. Nec omnino vanum est quod scripsit *Ortius*,

Sape etiam verè cupis simulacrum amare.

Andrea Crispi, mutato nomine, nunc *Placensis* Episcopi, libellum accepi, cum ipsius literis, tametsi brevibus. Optimæ conjugis tue felicitatem opto plurimam. Pestis aliquot ex medicis nostris absumpsit, & in his *Sylverbergium*. Vale. M. D. XXVII.

Erasmus Roterodamus Andrea Zebridoio S. D.

Epist. 17. **F**acit hoc tum amicitia non vulgaris, quæ mihi jampridem cum ornatissimo præfule *Andrea Crispi*, mutuis conglutinata literis intercedit, tum eximia quædam & tali digna avunculo indoles tua, quam mihi suis literis admodum graphicè depinxit *Leonardus Coxus* adolescentiæ tuæ formator, ut te vel salutare sin ausus, vel ad optimorum studiorum amorem incitare, licet id quidem currentem, ut ajunt, si modo verè scribit *Coxus*, cujus apud me fides est gravissima:

Nil opus admissio subdere calcem equo.

Verum ut in illo pulcherrimo stadio, *Zebridoio* charissime, semper te ipsum alacritate superes, habes permulta quæ debeant animum tuum accendere. Primum enim ista tam felix indoles nihil de te non eximium pollicetur: nonnihil etiam expectationi addit *Coxus* institutor, hoc est probæ materiæ probus artifex. Addo jam quod fortuna, quæ dum est iniqua, multorum generosos conatus retardare solet, tuo subservit ingenio, tum ampla, tum obvia. Sed illud in primis non te patietur segnescere, quod exemplar habes domesticum tibi prælucens, in quo, velut in speculo, virtutis & eruditionis absolutissimam imaginem cernis expressam, *Andreas Andrea*, nepos avunculo respondeas oportet. Exigit efflagitatq; hoc ab te genus tuum, exposcit idem patria. Maeste igitur animi *Zebridoio*, fac indefatigabili studio contendas ad hujus laudis palmam. Aderit conanti Deus, qui in hoc ipsum te tantis naturæ fortunæq; commodis ornavit, ut opulentiæ sorti dignam industriâ tuâ jungeres usuram. Memineris optimam ætatis portionem esse fugacissimam, nec unquam recurrere semel elapsam. In præsentia non licuit tecum pluribus. Bene vale. Datum *Basilea* duodecimo Calendas Junias, Anno M. D. XXVII.

Erasmus Roterodamus Francisco Hasseltensi Franciscano S. D.

Epist. 18. **H**onorande in Christo frater, Audio te frequenter in tuis prælectionibus nomen meum perstringere. Quod si verum est, moneo ut memineris quid ordine vestro dignum sit. Scis nec pontifici nec Cæsari probari tales insectationes, quod uterque satis declaravit, etiam scripto. Scis inutiles esse hoc itaturum, quo meum caput pro

A negotio fidei tot expono periculis. Ego nullius ordinis sum hostis, vestra verò congregationi, quoniam ceteris est incorruptior, semper unice favi. Si quid scriptis admoneo, pro vobis facit non contra vos, qui talia non probatis. Quod si cupitis pristinum orbis favorem vobis instaurare, his rationibus id faciatis oportet, quibus cum primum peperistis. Peperistis autem vitæ sinceritate, non conspirationibus aut obsecrationibus.

B Quos tumultus tui sodales moverunt in *Hispania*? Quid profecerunt? Exacerbârunt omnium odium. Idem accidit in *Polonia* & *Ungaria*. Ego, nisi *Christum* haberem præ oculis, & si te fortassis non possem laedere, possem ordinem tuum laedere magis quam credas. Ad quod tamen nunquam provocabor. Quo minus decet vos adhuc laceßere. Jampridem clanculariis consiliis libros meos emovistis è bibliothecis, in quibus locum habent aliorum virulentæ calumniæ. Hoc dissimulari, nec magni facio. Si pietatis negotium agetis sincere, Dominus prosperabit quod agitis: sin agetis technis & callidis conspirationibus, omnia crede mihi recident in diversum. Domibus tecum. *Basilea* quindecimo Calendas Junias, Anno M. D. XXVII.

Erasmus Roterodamus Joanni Borsalo Decano Zandeburgensi S. D.

D **A** moris in me tui, non extincti quidem, sed **Epist. 19.** tepidioris suspicionem conceperam ex literis *Martini Dorpi*, & arbitror te scire, de quo sentiam. Verum ea suspitio non descenderat altè in pectus meum, & homo quum sum, istiusmodi humanis affectibus facile ignosco. Certè voluptati est te convaluisse, vel revixisse potius. Scripsi *Maximiliano* sicuti volebas, tametsi parum certus, an is esset filius *Adolphi* principis *Veriani*. Opto te quam prosperè valere. Datum *Basilea* nono Calend. Septemb. Anno M. D. XXVII.

Erasmus Roterod. Henrico Caduceatori à Sthaffenburgio S. D.

G **S**i medicus essem, mihi primum essem, cui non **Epist. 20.** quam non res est cum immanissimo calculi malo. Quum legamus multos eruditissimos viros planè cecos fuisse, demiror te levius incommodum tam impotenti animo ferre, quod non cernas nisi propius admota; quod vitium si verum est, compari in plerisque qui ingenio præcellerunt, quamquam alii levius, alii magis obnoxii sunt. *Alexander Jacobi Scotorum* Regis filius, quem opinor nòsse te ex adagiis, adeo laboravit hoc malo, ut ni naso contingeret librum, nihil cerneret. Proinde si naturæ vitium est, noli pugnare pharmacis, sed adhibe vitrea conspiciilla in hoc attemperata, ut qui penè cæci sunt, cernant etiam procul distita. Nec tamen omnia congruunt omnibus oculis. Eligenda sunt è multis, quæ conveniant. Sin casus adduxit vitium, leniri potest variis remediis, quæ nòrunt & Chirurgi. Sed præcipuum est fuga eorum quæ laedunt oculos, inter quæ est studium à cœna, & ad lucernam. Proderit assuevisse, ut quum licet, auribus studeas potius quam oculis. Tantum nunc licuit ad tuas literas. Bene vale. *Basilea* postrid. Pentecostes, Anno millesimo quingentesimo vigesimo septimo.

Erasmus

hoc argumento mihi non admodum placeo, quod A
nec simplex videatur, nec admodum congruens
puella, quæ, ni fallor, alitur conjugio. Verbis
tamen explevi chartas. Sed tamen expectabo judi-
cium, si tamen non gravaberis inter seria studia
tua, nonnunquam adhuc velut avocamenta diver-
tere. Mihi perquam incommodè incidit hæc
tempestas, quod cum ea sit corpusculi imbecil-
litas, ut nec amenissimâ parte veris sim vinum,
cubiculum, aut cæterum mutaturus absque summo B
vitæ periculo, nunc hyberno cælo cogor nidum,
cui jam annis ferè octo assuevi, deferere. Et cum
hypocaustis nihilo melius mihi convenit, quàm
cum morte; & tamen jacienda est alea, quicumque
erit eventus. Verum hoc silere tutius arbitror
plurimis de causis. Sunt & hic & foris, qui mihi
minuentur. Onerâstem hunc qui reducit equum
Patri tui pluribus libris, si certus fuisset illum non
recusaturum sarcinam: id fiet aliàs, si tibi non in-
gratum esse sentiero. Interim sopitet te cum tuis C
omnibus Dominus Jesus. Datum Basilea sexto
Idus Martias, Anno M. D. XXIX.

Erasmus Roterodamus Bernardo Episcopo
Tridentino S.

Epist. 25. Ornatissime Præful, Scio me jam meritò ti-
bi videri importunum, qui vos tantis nego-
tiorum molibus tantum non obrutos, meis literis
interpellem. Sed paucis expediam. Misi nuper D
Polyphemum quendam, non multò cordatiorem
Homerico Cyclope, neque minus bibacem, ut libel-
lum *Mariae* dicatum perferret in *Ungariam*. Hoc
enim muneris sic ambiebat, sic imminebat, sic
urgebat, ut existimem me duodecim illis aureis
quos in viaticum dedi, parvo mihi redemisse quie-
tem. Nunc mitto similem libellum Serenissimo
Regi *Ferdinando*, cujus nonnulla ibi mentio, quem
tua prudentia in tempore illi exhibebit, si modò
judicabit intantis negotiorum undis, ullum dari E
orum ad hæc respiciendi. Adfert autem libellum
simul cum literis *Christophorus Carlevisius*, juve-
nis genere nobilis, sed alienissimus ab omnibus vi-
tiis, quibus hoc hominum genus ferè solet labo-
rare. Est enim mihi illius ingenium domesticâ
consuetudine penitus perspectum. Latini sermo-
nis tam exactè peritus, ut me non pudeat illi pal-
mam cedere, nec literaturæ Græcicæ rudis, tum
in prudentia juris non infeliciter versatus. Accedit
his dotibus rara quædam morum sobrietas mode-
stiæque. Non dubito quin plurimi ambiant sese in-
serere in famulitium Serenissimi Regis, sed hujus
similes arbitror esse perpaucos. Hunc itaque si non
gravaberis pro tua solita humanitate tradere Regi,
videberis mihi non minus optimi Principis consu-
luisse commodis, quàm hujus juvenis. Sin aliter
visum erit tuæ prudentiæ, nihil hæc meâ commen-
datione gravaris. Nos hic valeamus, non ut volu-
mus, sed ut possumus. Utinam divina bonitas
huic morbo remedium aliquod inveniat absque G
bello. Sunt enim interdum ejusmodi remedia ip-
so morbo graviora. Reliqua cognosces ex *Carle-
visio*, si dignaberis illum tuo colloquio. *Christi*
spiritus adsit vestro concilio, nobisque per vos pro
his tempestatibus tranquillitatem aliquam largiri
dignetur. Bene vale. Datum Basilea pridie Idus
Martias, Anno M. D. XXIX.

Erasmus Roterodamus Simoni Pisto-
rio S. D.

Miseram nuncium ære proprio conductum, Epist. 26.
quem arbitror apud vos fuisse, nondum e-
nim rediit. Nunc scribendi occasionem dedit *Chri-
stophorus Carlevisius*, quem antea timidè com-
mendâram illustrissimo Principi, semel atque ite-
rum, nonnihil pudefactus meâ commendatione.
Sed posteaquàm hunc domestico convictu propius
inspexi, penitusque cognovi, non dubitâram illum
cuivis Principi meo periculo commendare. Latine
exactè callet. Græcè mediocriter doctus, in Juris
quoque prudentia satis feliciter versatus, adhuc judi-
cii sobrii, moribus commodis, nihil habens neque
fuci, neque supercilii; in summa, *Thrasius* illius dis-
simillimus est. Cogitur relictis Musis, quas unice
adamat, ad aulicam vitam se conferre: Plurimum
fiduciæ posuit in suo Principe *Georgio*, nec ego pa-
rum habeo spei, si modò tua humanitas dignabitur
autoritate gratiæque suâ nostram adjuvare com-
mendationem. Quod ut facias, te etiam atque etiam
rogo. Crede mihi penes juvenem dignum, gra-
tum ac memorem collocaris istuc officii. Datum
Basilea prid. Idus Martias, Anno M. D. XXIX.

Erasmus Balthasari Episcopo Hil-
desheimensi S.

Jam diu est, ornatissime Præful, quod amo tuam Epist. 27.
civilem benignitatem, non ignarus quantum il-
li pro singulari erga me favore debeam. Sed hæc-
tenus non est oblata occasio per quam tibi vicissim
grati animi significationem darem. Nunc obtulit
commodum sese juvenis hic majorum quidem
imaginibus clarus, sed longè clarior eximiis ani-
mi dotibus. Is desiderat tibi notus esse, quem, si
non gravaberis cognoscere, incipies scire dili-
gere. Ex hoc de statu rerum, cum publico tum
meo privatim abundè cognosces, quando tutum
non est quidvis literis committere. In me sic fre-
munt quidam his novis factionibus additi, tum
ex diversa parte *Bedda* ac *Sutor*, Theologi simplici-
ter furiosi, postremò pseudomonachorum phalan-
ges nihilo saniores, ut ni Principum favore suble-
ver, non possim subsistere. Nullorum enim im-
probitas tantum apud me valebit, ut ab Ecclesiæ
consortio recedam. Utinam quemadmodum Se-
renissimi Regis adventus bonos omnes in spem
erexit, ita favente *Christi* spiritu, hanc rerum tem-
pestatem verrat in tranquillitatem. Bene vale.
Datum Basilea Idus Martias, Anno M. D.
XXIX.

Erasmus Roterodamus Francisco
Vergara S. D.

O Nimum verum dictum, *Homo bulla*. Scri- Epist. 28.
pteras alacer, rescribis ægrotus: satis rectè
valens accepi tuas literas, nunc afflictus respondeo.
Corripuit enim me tenacissima quædam pituita;
nec sine febris, nec sine vitæ periculo; hoc pacto
me salutavit Martius. Atque interim tamen mo-
limur migrationem, cogimurque è nido, cui tot
annis assuevimus, evolare. Veremur enim nè quan-
do exemplum in divos ac divas editum, in nos re-
cidat: præterea stultissima quidem, sed mirè per-
tina

tinax suspicio quosdam habet, mihi clanculum cum his factis convenire, quum ut quisque est illis additissimus, me oderit pessimè. Capitis itaque discrimen capitis discrimine fugiendum est. Sed nè nihil ad tuam epistolam, *Francisce* charissime, si missa epistola non aliter obstringit accipientem quam numerata pecunia, tu danista es, qui prior epistolam tam prolixam, tam eruditam, tam amicam provocaris. Ego verò quum uluram quoque deberem, vix sortis dimidium reposui, nimirum pro bene Græca malè Latinam, hoc est, ἀρὶ χροῦν χαλμα reddidi. Quod si hoc mecum quaecunque referendæ gratiæ studium acceptum tulit tua humanitas, rursus illo quoque nomine debeo. Tu tamen non solum liberas debitorem, sed ultrò etiam te mihi profiteris obligatum. Nihil erat quod excusares, sed si quid esset maximè, malim mihi esse quod jure tecum exposcularem, quam tibi tam bonam esse purgandi tui causam. Quis fuit ille morbus tam tenax, tam invidus, qui juvenem studiis juvandis natum, ultra annum lecto affixum detinuit? Quanquam arbitror te jamdudum convalescisse. Tuas enim literas prid. Cal. Jul. *Madru* scriptas, Martio demum accepi. Nos sanè hic vivimus, non ut volumus, sed ut possumus, & vereor nè succedant acerbiora, si ventum ad arma fuerit, quod videntur hæcenus spectare proxima. Utraque pars fidit suis viribus: sed varius belli eventus. Ultimam *Christus* ἀπὸ μηχανῆς huic fabulæ lætam addat χάριτον. Posthac, mi *Francisce*, nec numerandis nec appendendis epistolis inter nos certabimus, sed merà animorum benevolentia, quæ si prolixa perpetuæque sit, non ita magni referet, quam breves aut rari veniant literæ, quanquam hunc quoque fructum amicitiae vehementer optamus accedere. Dominuste servet incolumem. Datum *Basilea* XVI. Calend. April. Anno M. D. XXXI.

*Erasmus Roterodamus Alfonso
Valdesio S. D.*

Epist. 29.

DE *Pantalabo* serò monueras, aut ut melius dicam, serò mihi reddidit sunt tuæ literæ, circa Nonas Martias, quum absolutum esset quicquid ad *Francfordiensem* mercatum erat deportandum. Idem libellus clam absque typographi nomine excusus *Lucretia*, per amicos ad me missus fuerat paucis ante diebus. Addiderant præfationem ad ejus ordinis principem Cardinalem, sed sustulerant quædam quæ sciebant apud *Gallios* ipsis obfutura, mihi profutura, id quod ex *Hispanici* libelli collatione deprehendi. Ex meis ad Regem *Franciscum* literis, quarum exemplar ad te mitto, tantum decerpserant, mentitur iniquum *Cæsarem*. Hoc *Gallus* non intelligebat. Si dixissent iniquas condiciones, probasset etiam. Quod sequebatur ex colloquio puerperæ desumptum, prorsus omiserant, quoniam sciebant *Gallorum* aures nullo pacto laturas. Illic ludens *Eutrapelus*, ut ostendat Deum satis habere negotiorum etiam si non oblietretur parturientibus, inter cæteros Principum tumultus dicit, *Cæsar novam totius orbis molitur monarchiam*. Tota calumnia est in voce, *nova*, quasi fuerit unquam aliquis totius orbis monarcha præter Deum, quum hodie nondum totus orbis habeatur cognitus, nec ea pars quæ cognita est, unquam uni parcerit. Non hic

A disputo de *Cæsaris* monarchia, sed ut intelligas quam stolidis argumentis ille jus adferat *Cæsaris*. Quod solus, inquit, est in cælis, hoc *Cæsar* est in terris: Atqui *Jureconsulti* qui hanc inutilem contentionem cum aliis multis invexerunt, Pontificem faciunt solem, *Cæsarem* lunam. Equidem probarem exemplum, si quemadmodum sol indefatigabili motu, universum terrarum orbem lustrat, illustrat, & conservat, ita unus homo posset singulis orbis nationibus prospicere. Deinde, *Aristoteles*, inquit, præfert monarchiam aristocratia; Præfert si quis invenitur omnium optimus ac sapientissimus: sed monarchiam appellat, non totius orbis, sed suæ cuiuspiam ditionis; veluti *Cretensium*, *Lacedæmoniorum*, *Atheniensium*, &c. Nec quicquam verat, unius civitatis esse monarchiam. Nam quod ex *Homero* solent adferre,

οὐκ ἀγὰρ ὁ πολυπραγῶν, ἔς τοι πάρος ἔστω,

C Deunius exercitus imperatore loquitur, cuius tamen potestas non erat absoluta, nisi in prælio; quod ipsum indicat *Aristoteles*. Sed *Christus* etiam, inquit, probavit auctoritatem *Cæsaris*, *Date Cæsari*, &c. Si *Christus* docuisset in *Sabaudia*, & simili occasione fuisset illi exhibitum Ducis numisma, dixisset, *Date Duci* quæ sunt Ducis, &c. Vides acumen hominis, qui se jactat in *Logica*, *Physica* & *Metaphysica* versatum. Hoc, ut dixi, non de re, sed de hominis insigni stultitia. Neque verò miror inter tot hominum millia inveniri qui talia ausit scribere: illud magis admior, hæc diversis locis excudi à *Franciscanis*, nec eos animadvertere, quam se bonis ac doctis propinent deridendos. Unde liquet hoc genus aut insigniter esse stupidum, aut pessimè sentire de genere mortalium. Quid quod toto opere fingit me hostem omnium religionum piarum, quod alicubi notem quorundam irreligiosam superstitionem aut impietatem. Docere aut monere apud illum est odisse, dissentire est infamare. Dein, nunquam citat mea verba ut habent, sed aut truncat, aut aliquid addit. Ad hæc, perpetuò quod dictum est in tres quatuorve malos, detorquet ad universos ordines. Toties repetit insigne mendacium, quod non distinguam bonos à malis, quam id vix usquam non faciam. Hæc est illa mera simplicitas jactati ordinis qui fluxit à paradiso. Videor mihi suspitione colligere quis sit autor libelli. Testatur enim se fuisse in *Anglia*, *Gallia*, *Germania* & *Hispania*, quum tamen stomacheretur in mundivagos. Ante menses complures adiit me *Franciscanus* quidam, juvenis indole liberali, promptè loquens Latine, nec omnino rudis Græcæ literaturæ, deinde nativā quadam præditus facundia. Exponere cepit, in *Gallia* quid molirentur Theologi, quid monachi, tandem & hortari ut in tempore prospicerem, se esse unum ex his qui meis commodis impensè faverent. Hunc campum ingressum revocavi ad alia, partim quod adesset *Guardianus* hujus loci, partim quod ea quæ narrabat certius ex amicorum literis omnia cognovissem. Placuit tamen indoles, ac statueram illi deferre domus meæ hospitium ad aliquot menses, si fortè voluisset uti. Itaque ipsum ad prandium vocavi in diem postertum, *Guardianum* non vocavi, quo liberius inter nos confabularemur. Venit, sed comitem trahens *Thrasonem*, natu grandem, quem simulabat esse laicum, quum, ut post rescivi, fuerit sacerdos, nè mecum cogretur loqui Latine. Hujus inamoenissimo

nissimo fastu adeo sum offensus, ut amor ille meus in juvenem refrigerit. Peracto prandio repetiit quod pridie fuerat orsus, indicans in animo esse peragratis regionibus doctis innotescere. Nam attulit duas schedas commendatitias, alteras à *Badio*, alteras à *Budao*, quas satis apparebat extortas esse. A me flagitabat, ut ipsum amicis meis omnibus commendarem, ac didicerat quos quibus in locis haberem, videbaturque paratis quovis ire gentium, modò à me commendatus. Hic excusavi multa, sed præcipue quod non esset consultum hominem ignotum talibus viris tradere, eam rem mihi non rarò parùm feliciter cessisse. Alleganti schedas commendatrices, recitavi eas, quæ testabantur hominem & ipsis ignotum esse. Instabat ut saltem duobus aut tribus præcipuis commendaretur. Negavi me id facturum. Tandem petiit aliquod epistolam velut ad ipsum manu meâ scriptum, quod circumferre posset. Id etiam cum stomacho negavi. Nam his artibus non semel delusus sum ab istis erroribus. Interea nunciat famulus duos adesse viros eruditos, quibus cum peragendum erat de nostro testamento, quod hic bene condere difficillimum est. Illis occurrentem interpellavit, ut saltem elemosynulam, nam hoc ulus est verbo, darem: ego alibi intentus, jam dedi, inquam, putans futurum ut ad me rediret tempore commodiore. Visus est post biduum in hac civitate, multa molitus est ad corradendum aliquid nummorum, sed ad me non rediit. Hic eo libello ulus est suum dolorem, nisi me fallit suspicio; Nam ordo ille vix habet alium, qui tantum possit Latine. Nec est de genere *observantium* quos vocant, sed *colectarum*, id quod post ex *Franciscano* quodam cognovi. Est autem, ni fallor, *Brabantus* aut *Gelrius* genere, nec dubito quin nunc sit in *Italia*, aut in *Ungaria*, donec peragat suam periodum. Vidi quantum periculi sit quicquam illis negare. Quanquam hic unus est, quem absque viatico dimitti, tamen frequenter sum à sordidissimis impeditus. Risi librum incruentum actum. Istis rationibus vincuntur citius quam apologiis. Sic *Leovani Germanus* quidem *Lei* librum in me scriptum, quem in bibliotheca *Franciscanorum* reponendum locaverat, intus ac foris excrementis humanis oblevit atque incrustavit, ut dies aliquot tota fœteret bibliotheca: percontantibus qui ingrediebantur, quid esset hoc putoris, excussis omnibus angulis nihil repertum est. Tandem sagacior aliquis sequutus vim aromaticis, reperit fontem. *Guardianus* voluit librum ostendere populo, voluit ferre cæcum fulmen in autorem: quanquam inscio me res tota peracta est, nec autorem novi, nisi huc reversus. *Hermannus* comes à *Nova Aquila*, indignè tulerat se notatum ab *Jacobo Hochstrato* *Dominicano*, is erat *Rabius*, Prior monasterii quod *Colonia* sanè quàm magnificum est & opulentum. Non potuit hominem compescere, donec illius cognati denuntiarent *Dominicanis*, nè posthac colligerent caseos in ulla ditione vel Comitibus vel cognatorum illius. Illi rati minas esse inanes clam tentarunt solito more venire ad ova & caseos. Factus est in illos impetus terribilis. Hoc damno totum annum mulctati sunt; itaque factum est, ut *Jacobus* à suis coactus pacis leges acceperit. Habeo illius palinodiam, in qua cum recitet verba plena contumeliæ quæ scripserat in Comitibus,

A tamen affirmat ac propemodum dejerat, se semper de Comitibus præclare sensit. Bella palinodia, scurrâ quàm Theologo dignior. Illud in fatiis meis esse video, mi *Valdesi*, à nullis gravius lædor, quam ab iis qui favent sedulo magis quàm prudenter. Quidam *Luceria* emisit epistolam *arum* in mei patrocinium. Ea res excitavit *Beddam* simpliciter furiosum, ut in me bilem suam rursus evomeret. Idem apud vos epistola nescio cujus excitavit pseudomonachos, qui *Pantalabum* oratorculum subornarunt. Nihil unquam erat mihi tragœdiæ futurum cum Theologis *Parisiensibus*, ni *Berquini* cujusdam vehementer, sed imprudenter amantis studium illos in me provocasset, suo pariter ac meo malo. Ducitur fortissimis consiliis, sed infelicitissimis. De colloquiis damnatis, scholasticus erat ludus. *Colinens* quidam excuderat, ut aiunt, ad vigintiquatuor millia colloquiorum in modum Enchiridii, sed eleganter. Id fecerat non studio mei, sed amore questus. Quid multis? nihil erat in manibus præter colloquia. Præcesserat nescio quis rumor, fortè à typographo studiosè sparsus, fore ut hoc opus interdiceretur. Ea res acuit emptorum aviditatem. Itaque *Bedda* fortè nactus Rectorem suæ farinae, & adhibitis aliquot conjuratis, curavit hoc edictum, quod propriè pertinet ad solennes collegiorum lectiones, per quas itur ad gradus scholasticos. D Nam quòd in omnibus collegiis jam traditur Grammatica, questus causâ factum est, sed magno studiorum detrimento. Hujusmodi technis ludunt frequenter. Edictum tamen nullam facit hæreseos mentionem. Fieri potest, ut displiceat illis oratio partum *Latina*, nolimque hoc studio lectu digniores auctores è juventutis manibus excuti. Sed atrociorum rumorem pertulerant in *Saxoniâ*, sex Episcopos designatos in *Gallia* ad pronuntiandum de libris hæreticis, quorum princeps esset Archiepiscopus *Rothomagensis*. Per hos fuisse damnatos libros meos, & in publico exustos foro, precium autem supputatum ad 50. coronatorum millia. His technis stolidum monachorum genus sibi pollicetur victoriam. Nituntur alio stratagemate. In omnibus regionibus habent aliquot *Franciscanos observantes*, nam his adhuc non nihil tribuitur ob qualemcûq; speciem sanctimoniz, qui in concionibus ac publicis prælectionibus subinde perstringant nomen *Erasmi*. *Luceria* habent *Petrum Cornutum*, in *Sabaudia* *Joannem Gacthum*, qui tamen posteaquam Duci per literas de illo questus fueram, sanctè dejeravit mihi, respondens, se nunquam nominasse *Erasmum* præceptorem suum, nisi sicut oportuit honorificentissimè. In *Anglia* habent *Joannem Standicum*, nunc Episcopum. *Leovani* *Tiselmannum* quendam juvenem mirè gloriosum, quod illius indicant *Progymnasmata*: utinam tantum possit quantum sibi tribuit. Sunt & in *Polonia* & in *Ungaria*, nec usquam proficiunt, nisi in pejus. Ubique decrevit illorum tyrannis. Quantò Christianius agerent, si converterentur ad studium veræ pietatis, & omitterent jam nimis notam hypocrisis? Tringinta florenos accepi mense *Februario*. Scripseram enim ad *Bartholomæum Vuelzerum*, simulque moneram de ducentis ducatis. Respondit se nondum accepisse, sed bonâ fide curaturum simulque acceperit. Circa Nonas Martias

Na

venit

venit fasciculus literarum, omnia geminis exemplaribus. Alteram syngrapham commisi *Hieronymo Frobenio*, qui *Francfordiæ* pecuniam recipiat. Hic me non fugit, quantum tibi debeam. *Alfonse* candidissime, cujus erga me pietas, nusquam non est sui similis. Archiepiscopi literæ tam amanter scriptæ non paulò fuere gratiores quam ipsa pecunia. Gaudeo mihi scrupulū ademptum de dedicatione. Audebo illi hanc editionem nuncupare, quamquam hoc nec tu significas nec ille. Et arbitror consultius ut uni dicam quam duobus, nisi tu aliud moneas. Mittam tibi volumina decem, hoc est unum corpus, alterum *Toletano*, tertium *Hispalensi*, quartum *Gattinario*, nisi tu secus jusseris. Opus absolvetur nundinis autumnalibus proximis. Mihi hinc migrandum, idque non sine præsentis vitæ periculo. Sed parendum fati. Mihi totam epistolam meam ad Regem *Franciscum*, unde *Pantaleus* sumpsit anam calumniandi, quod me autore Rex defecisset à pactis. Imò ibi consolor Regem ut moderatè ferat adversam fortunam & amplectatur concordiam. Quoniam autem non dubitabam, quin illæ conditiones Regi viderentur graves, hoc enim dico iniquas, ut consolor illius animum, supposui personam aliorum, quum ita loquor, *Quamquam autem nonnullis pax ista, &c.* & ostendo spem melioris fortunæ à *Christo*, qui solet res deploratas in tranquillum statum reponere, interdum etiam his quos amat immittens calamitates, quod arcanis suis consiliis intelligat sic expedire, mox adhortor ad servandam concordiam: *Si Christianos monarchas, &c.* Et hic est locus unde probat tot *Roma* circaque *Romam* clades mihi acceptas ferri oportere, quum cum calum nullus expectaret, nè *Cæsar* quidem ipse. Sed isti non vident quæ sit scribentis ratio: deinde quoniam vim Latini sermonis nesciunt, crebrò hinc nobis movent calumniam: velut hic putat iniquum nihil aliud significare quam injustum, quum æquitas sit moderatio Juris ab humanitate proficiens; & quod æquissimum est, id recedat potius à iustitia; & quod iustissimum est, parum sit æquum. Fortassis expedierit illam epistolam formis excudi, quo magis pudefiant isti qui Principes habent pro fungis potius quam hominibus. Commendaram tibi *Franciscum Dilem*, qui, num istuc appulerit, nondum ex literis tuis certum potui cognoscere. Alteram syngrapham per *Hieronymum Frobenium* miseram *Francfordiam*, cum mea quietantia, ut vocant, ascripseram si ea non placeret, *Hieronymus* meo nomine scriberet qualem vellet: *Vulzeri* procurator excusavit, esse syngraphæ genus, ut pecunia numerari non posset, nisi prius à me datis tribus syngraphis quietantiariis. Atqui eas poterat ab *Hieronymo* sumere, sed maluit pecuniam differre. Itaque scripsi *Augustam* ad *Bartholomæum Vuelzerum*, ut nobis, si posset, hac in re commodaret. Dicunt pecuniam non esse numeratam mensariis, sed cuidam negotiatori, qui hoc officii ab illis petit, sic ut illis liceat negare. Interim negotiator utitur pecuniâ. Memini me & olim in *Anglia* delusum simili genere syngraphæ. Vereor nè intra annum non sum recepturus obolum, quum ego jam plusquam totam illam summam partitus sim in eos qui libros ex variis bibliothecis investigarunt, & contulerunt atque enotârunt, quo mihi iudicandi fieret potestas. Quod bibliopolæ meâ causâ sic ades

A ex animo, gratiam habeo mi *Valdesi* maximam, quod beneficium uti perficias te plurimum rogo. Queruntur tempus trium mensium esse perquam angustum; Iter longum est, nec satis tutum, prius quam merces suas perferant præterit dies, ac periclitantur. Nondum est manifestum bellum, & si esset, tamen studia digna sunt aliquo privilegio, nec ab his quicquam est metuendum. *Germani* sunt origine, nec aliud agunt quam ut parent unde liberos & uxores alant. Scripsi eadem de re *D. Mercurio* Cancellario, cui reddes epistolam, si tibi videbitur expedire. Bene vale, duodecimo Calend. Aprilis, Anno M. D. XXIX.

Erasmus Rot. Joanni Valdesio S. D.

UT mihi permolestum fuit *Valdesium* meum Epist. 30. ut molestis ac periculis agitatam esse, ita magnam voluptatem attulit, quod ex tuis literis cognovite incolumem ex isto naufragio enatisse. Jam non mediocriter me discruciat, vestram *Hispaniam* tot affligi malis. Utinam aliquando *Ideus* monarcharum animos ad pacis amorem convertat. Nè posthac sollicitus sis quomodo mihi excuses, charissime juvenis, tuum silentium: Illud inter nos pactum esto, quotiescunque scripsero fratri tuo, tibi quoque scriptum esse: dein, quoties ille mihi responderit, à te quoque responsum esse, quandoquidem ego vos tam gemellos pro unico habeo non pro duobus. Quod epistolum sic neglectè scriptum, inter tua præcipua *reliquia* reponis, ego vicissim istum tam candidum & amicum animum pluris facio, mi *Joannes*, quam ut inter gemmas meas velim reponere, sed in pectoris mei scriniolo reconditum usque servabo. Equidem non possum non gaudere tam multos existere istic, qui nobis ex animo bene velint. Sed rursus molestum est, regionem istam aliqui felicissimam tot habere *opibus* crabronibus improbissimis diffusa, qui non mihi solum sed amicis etiam omnibus tam odiosè faceffant negotium, ut propè magis mihi doleat vestrum incommodum quam meum. Tibi tuique similibus omnibus ex animo gratulor, qui studia conatusque vestros omnes in hoc confertis, ut cum elegancia literarum pietatis Christianæ sinceritatem copuletis, quod apud *Italos* antehac à non ita multis tentatum videmus. Quid enim est eruditio si absit pietas? Bene vale, Datum *Basilea* duodecimo Calendas Aprilis Anno M. D. XXIX.

Erasmus Rot. Joanni Vergara S. D.

LITERAS vestras tertio Calend. Julii scrip- Epist. 31. ptas, sub Calend. Martii demum accepi, geminis exemplis omnes, sed ab eodem *Melchioro*, & eodem die: quæ per se multò gratissimæ, hoc etiam nomine fuere gratiores, quod jam desperatio quædam obrepere corperat animo meo: non quod de vestro erga me studio quicquam addubitare, quod, etiam si mihi potuisset accidere, non patiebantur id *Valdesi* mei literæ, vestræ in nos non jam benevolentia, verum pietatis assidua, locupletissimæ testes: sed quod suspicabar idem vos statuisse

statuisse de rescribendo literis meis. Quod significas *τοῖς δ'μασίς* placere de edendo apologetico meo, quod ipsum augurabar futurum, nec mihi sanè displicet consilium. Non satis memini quod in eo libello *ἡ δ'μασίς* maiestatem imminuerim, nam de improbitate quorundam monachorum apud vos, qui se jactant Ecclesie nuntis *Ἀτλαντες*, dici satis, ut dignum est, non potest, nec apud nos apparet multò saniores. In hos illic deltomachor. Absit autem ut Judicium auctoritatem verbo laedam. Nam in *Britannia Cutherto Tunstallo* episcopo *Londoniensi*, totius hujus negotii summa, ut audio, delegata est, quo non alium magis habeo in ære meo. Idem in *Gallia* hujusmodi causarum cognitio ad aliquot summates viros delata est, alioqui *Beddarum*, *Satorum* & pseudomonachorum improbitas omnia commiscuisset tumultibus. Libellus ille sordidè fuit excusus: si vobis ita videbitur, curabimus ut locupletior & nitidior rursus exeat cum dignitate, mutatis his, quæ ut indicant amici, videntur offensura iudices. Præfulem tuum arbitror invidiæ majorem, non tantum ob eximiam amplissimi muneris dignitatem, verum multò magis ob singularem viræ integritatem, ob eruditionem eî fortunâ dignam, ob minimè vulgarem prudentiam, quæ illi apud Cæsarem & optimos quosque hoc p'us conciliant, tum auctoritatis tum gratiæ, quod hæc doctes majorum clarissimis imaginibus commendantur. Excellentior itaque est ille, quàm ut quisquam canis ausit allatrare. Tibi verò nolim ex me quicquam invidiæ accrescere, si quâ fieri possit, quanquam scio te, quæ tui est animi magnitudo, non quorumlibet latratibus excitari: tum ingenii tui prudens dexteritas mihi bonam spem porrigit fore, ut si quæ forsitan malæ bestiæ non vereantur obfibilare, nulla tamen ausit mordere, præsertim quum tantum habeas *Ajacem* sub cuius clypeo lates. Postremò brevi futurum anguror, ut te tua virtus in fastigium aliquod evehat, unde possis hoc reptilium genus impunè tutòque despiciere. Ego hæcenus, otii dulcedine ebrius, omnem fortunâ rejeci, cujus animi nunc me serò pœnitet; non quòd displiceat humilitas, sed quòd hoc seculo vix quisquam tam sordidus est & abjectus, quin audeat *Erasmum* conspuere, commingere, concacare, sit honos auribus. Ab eâ contumelia vindicasset mediocris fortunæ dignitas. Nunc ea est valetudo, ut ægrè vitam tuear, tantum abest ut dignitati sustinendæ par esse queam. Malitiosa quædam operarum conspiratio fuit impedimento, quo minus hoc verno mercatu prodierit *Augustinus*, decem magnis voluminibus absolutus, in quibus nihil est quod non majusculis formulis sit excusum, id quod scis in *Hieronymo* non esse factum. Id malum nobis bene vertit. Non enim ausurus eram hunc laborem dicare Præfuli *Toletano*, nisi certior factus hoc illi fore non ingratum. Nam esse scio nonnullos, qui solent hoc genus officiis offendi. Quanquam autem nè nunc quidem vel ex ipsius, vel tuis, vel *Valdesii* literis, certum habeo responsum; tamen multæ res mihi fiduciam addunt, ut quod animo conceperam, audeam. Non est ingratum munus, quod cum studiosis aliquot, qui in conferendis exemplaribus non nihil operæ subsidiariæ præstiterunt, partiar, imò

A jam bona ex parte præsumpsi; sic enim interpretor, eam pecuniam *Augustino* datum esse, non *Erasmio*. Herzseon negotium à libellis venit ad arma, quantum video rerum proemia. Rex *Ferdinandus* cum *Germania* Principibus consultat. Hic medio brumæ frigore mirè caluit idolomachia, nè musca quidem imaginum relicta est in templis, sublata funditus *Musa*, ritusq; Ecclesiastici, nisi quod habetur interdum concio; deinde mulieres cum pueris canunt psalmum germanicis rhythmis compositum, & interdum datur panis corporis Dominici symbolum. Monachi simul & monachæ jubentur ponere sacram vestem, aut aliò demigrare. Hactenus tamen in nullius ædes privatas facta est irruptio, & à sanguine temperatum est, quod utinam sit perpetuum. Tot enim *Germania*, *Helvetia*que civitates in hoc fœdus dedere nomen ut si res agatur ferro, malim abesse procul. Est quidem magna Principum potentia, sed ubi reperies militem pro sacerdotum jure pugnare paratum? Meâ sententiâ res exiit hominum potestatem, ad divina præsidia confugiendum est. Ego interim non instrenuum militem præstici Ecclesiæ, si nihil aliud certè nunquam *τὸ τῆς ἐκκλησίας*, & ingenue professus me ab Ecclesiæ consortio digitum latum nolle discedere: deinde tribus præliis cum *Lutbero* confixi, idque in ea *Germania* parte, quæ maximè tenebatur hoc novo fervore, quod ante me nullus est ausus, ut tibi *Thrasenem* è comœdia referam. Nam *Parisienses* extra telorum jactum positi mittunt fortes articulos, qui hic tantum ridentur. Porro, quidam sic timentur sua dogmata scriptis & argumentis, ut præstiterit illos omnino siluisse, meâ quidem sententiâ. In *Brabantia* poteram tunc scribere, verum illic mihi fuisset acrior pugna cum quibusdam penes quos nunc est cognitionis auctoritas. Adversus horum odia tutus esse non poteram, nisi aulæ præsidio: aulam habere faventem non potui, nisi coluissem. At hæc valetudo non patitur, ut cuiquam hominum inserviam. Interim tamen aliquò demigrandum, nec satis video quò. Adeo nusquam affulget spes tranquillitatis. Itaque prorsus juxta *Græcorum* proverbium *ὅπου ἔσται, ὅπου μὴν, ὅπου πλεὺν ἔσται*. Ob cubiculum mutatum, ob aliud vinum, ob vestem mutatam subinde periclitor. Quid futurum censes si relicto nido, cui tot annis assuevi, relictis amicis, quos habeo diutinâ consuetudine perspectos & exploratos, alii veluti mundo me commiserò? Sed tamen hoc tentandum est, quicunque sequetur exitus. Nam hic diu manere nihil aliud haberetur, quàm profiteri quod hic geritur jam publicitè, nec dubito quin rumor multum addat veris. Utrique germano tuo respondi. Ab *Helisabetha* virgine salutem lubens accepi, quam illi multo cum fœnore vicissim opto. Bellum est cum sexum ad prisca exempla sese postliminio recipere. Habemus *Angliæ* Reginam firminam egregiè doctam, cujus filia *Maria* scribit bene Latinas epistolas. *Thomæ Mari* domus nihil aliud quàm Musarum est domicilium. Cæsaris germana *Maria* Latinos codices habet in deliciis, cui nuper scripsi Viduam Christianam. Id efflagitabat à me quidam Ecclesiastes illi charissimus. Scena rerum humanarum invertitur, monachi literas nesciunt, & feminæ libris indulgent. Bene vale, Datum *Basilæ* nono Calend. Aprilis, Anno M. D. XXI X.

*Alfonso Fonseca Archiepiscopus Toletanus
Hispaniarum Primas, &c. Des. Erasmo
Roterod. Theologo S. D.*

Quod literas tu meas, *Erasme*, inter laborum & infestationum quibus exerceris, solatia numeras, esset sane quod ex animo gauderem, tum mea tum nonnihil & tua causa; ni vicissim dolori esset, ita per quos minimè decebat tecum agi, ut id genus egeas lenientis, homo recreandis demum cendiscue solido ac vero solatio animis natus & occupatus. Quanquam autem sic rationes tuas instituisse jamdiu arbitror, ut nec istiusmodi casibus magnopere quidem permoveri, nec eorum si urgeant, levamen aliunde quam ex recta synceraque conscientia petere soleas; tamen facis pro tua humanitate & animi gratitudine, dum amicorum studia tanti apud te esse pateris, ut ea nominibus ejusmodi cohonestes. Atque utinam aliis etiam officiorum generibus, non tantum literis molestia te prorsus ista eximere liceret, *Erasme*, crede mihi non amplius laborares: Quanquam alioqui causa tua data est hactenus opera non usque quaque penitenda, ut videatur jam exoritur superiore anno procella non modò mitius fervere, sed paulatim etiam cosciscere. Quod si omnino, uti spero, resederit, est quod juvet fuisse suscitatum. Certè quod in hoc genere seditionarum concertationum præcipuum est, ut intelligant adversarii legitimo sibi judicio agendum, non vi & oppressione grassandum: id tu hactenus videris abundè consequutus. Defensionem tuam legimus, sed ut in aliis occupationibus tumultuariè. In ea jucundum imprimis fuit, eam te animi moderationem, magna quidem ex parte (nam ex omni non licet per quosdam dicere) modestiamque præstitisse, quam ipse vix abs te in hoc genere præstaretur, tum optabam, tum & admoneri te curaveram. Reliquum non est quod judicem, semper sui similis est *Erasmus*. Perge igitur, id quod facis, de Christiana republica melius indies mereri, simulque tibi laudem parare immortalem; de qua tantum abest ut aliquid sit æmulorum improbitate delibatum, ut contra potius ejus fulgor hoc attritu nitidius splendeat. *Augustiniana* lucubrationum repurgatio, cui te operam dare audio, provincia videtur planè te digna. Solus enim is autor ex classicis reliquis videbatur, qui nobis *Erasmo* obstetricante renasceretur: quemque adeo ipse unum ex omnibus maximè restitutum cuperem, obinsitum animi affectum, quo in ejus herois cultum & admirationem jam inde ab ineunte ætate feror. Verùm in tot laboribus tuis, cur non ego ad id te pro virili mea hortor, ad quod perficiendum scio te à multis jamdiu summam contentione invitatum, quodque adeo tu sponte jam tua & quidem felicissimè cuperis: ut qui in asserendis vindicandisque Christianis studiis tantum adhuc operæ posueris, tantundem posthac in confutandis novis, aut antiquis potius, sed denuò subolescentibus erroribus ponas; quos indies videmus seu noxias herbas plus nimio sylvescentes Dominicam vineam, in qua tu pro viribus operam exerceas, infestare: adeoque jam gemmis ipsis palmitibusque officere, ut periculum sit, nè si amplius coaluerint, legitimas stirpes perurant vicio suo atque enecent. Feceris tu quidem rem istam

A doct rinà, ista pietate dignam, tum *Germania* tunc tot sectis infecta, tot erroribus occupata, tot denique dissidiis ac seditionibus labenti jam et inclinati operam tuleris, ut si Christiana pietatis minimè ratio habeatur, (cujus alioqui scimus primum apud te esse calculum) tamen eximia Imperii istius majestas & pulchritudo, debeat non te modò, sed optimum quenque civem ad occurrendum ei malo permovere: Quod si prævaleat, haud dubium quin rempublicam vestram propediem habituri sitis è florentissima omnium miserrimam ac perditissimam. Frustra verò hic tu mihi, vulgari illa causificatione, virium & eruditionis tenuitatem excuses: nemini non persuasum est, *Erasmum* non modò esse, sed unicum ex omnibus esse huic tanto negotio parem, non eloquentiæ modò doctrinæque præfidiis, quibus alioqui novit orbis quantum valeat, sed fidei apud omnes & auctoritatis: quæ plurimum pollere in hac causa oportet hominem, qui nullis antehac optimatum beneficiis auctus, omni etiam in potterum aditu ad ampliorem fortunam suapte sibi sponte præcluso, in id certaminis non adulandi morbo, non avaritiæ ambitionisve vitio illectus, sed studio pietatis adductus discendisse credendus sit: quod vix alius quispiam sit descensurus, qui non vel ordinis sui causam agere, vel paucorum potentie servire, atque illis demum viis indulgere poterat, quæ huic potissimum incendio fomitem ministrarunt. At plenum periculi est negotium, plenum difficultatis, Aut enim optimatibus fœdè assentandum, aut eorum moribus conviciura odiose faciendum. Quid ergo? ob eam difficultatem veræ pietatis patrocinium deseremus, & Ecclesiæ puritati hominum vitia fraudi esse patiemur, ut quod nos peccamus, illa luere videatur? Quin ita potius negotium temperare licebit, ut & adversariorum falsa dogmata, & nostrorum corrupti mores gemino industriæ fructu taxentur; ut his ad saniores, illis ad sanam omnino mentem redeuntibus, pace aliquando inter Principes firmata, incipiat tandem nullo tumultu, nullâ rerum perturbatione constitui, componique Respublica. Sed quid hæc ego ad te, qui ea omnia multò teneas melius? Excusationem tuam, quæ ipse ad nos deprecari, quando aliud fieri nequit, libenter accipimus: & alioqui sat scio tam honesti oculi rationem, multò tibi melius, quam peregrinationis constaturam, tum ejus consilii fructum ad plures permanaturum ista studiorum assiduitate. Cui aliqua ex parte juvanda, syngrapham telonicam ad te mittendam curavimus: Dabitur aliquando occasio benignius tecum agendi. Vale & nos ama. *Madris* tertio Calend. Julias, Anno M. D. XXVIII.

*Erasmus Roterodamus Alfonso Fonseca
Archiepiscopo Toletano S. D.*

G **P**aulus ille magnus Ecclesiæ propugnator, & divinitus electum organum Evangelicæ philosophiæ, ille inquam homine major, & cœlestibus affuetus colloquiis, non rarò fateretur ingentè cordis dolorem ac tristitiam usque ad vitæ tardum, atque interdum literas mittit lachrymis interlitas, requirit ex piorum colloquio solatium aliquod, precaturque levare molestiam satanz colaphistæ; quo minus

minis mirum, si ego qui ad *Paulini* spiritus robur minimis sum, quam ad aquilam lumbricus humi reptilis, aliquid humanum sentio, multò pluribus malis exercitus, quam ut his commemorandis vestim tanti Præfulis aures onerare. Sunt enim quædam minuta sordidæque, quæ partim numero, partim improbitate gravius interdum infestant hominem, quam ingentia mala, veluti cimices, culices & pulices, qui quosdam insomniâ nonnunquam ad vitæ tedium adigunt, nonnullis etiam mortem adferunt. Mentiar itaque, Præful amplissime, si in tanta undiq; allatrantium, lapidantium, mordentium improbitate, dicam me perpetuò vacare omni sensu egritoniâ sed tamen auxiliante *Christo*, & tentationum procellas gratiæ suæ afflatu temperante, nunquam eò valuit hæc carnis molestia, ut aut de loco deferendo cogitarem, aut animum desponderim, quin potius sentio me ex his hominum infirmitatibus aliquid etiam roboris collegisse. Ita visum est divinæ providentiæ, malorum improbitate abuti ad explorandam suorum sinceritatem: contra, bonorum charitate uti ad consolationem eorum qui laborant afflictionibus, ne deficient. Nostrum autem est alterum patienter ferre, veluti flagellum à patre nostro salutis amantissimo adhiberetur ad correctionem: alterum gratè amplecti, veluti solatium à propitio Deo immissum ad confirmandam imbecillitatem nostram. Quanquam hic minima doloris pars est mea privata contumelia: quantum enim detrimenti rebus humanis accesserit, si *Erasmus* quantus est redigatur in nihilum apud homines? Sed illud seriò discruciat animum meum, tantum impiæ malitiæ deprehendi in plerisque Christianis, potissimum in his per quos oportebat vulgarium conditi fatuitatem. Nec enim video spem ullam orbis ad Ecclesiasticam redituri concordiam, nisi positishumanis affectibus, consentientibus animis agamus *Christi* negotium. Quod si succederit, meam sortem facile deplorare desinam. Procellam istam sævire jam mitius, sanè gaudeo, neque non intelligo quantum debeam vestræ tum pietati tum prudentiæ, quanquam isti nec consulescent unquam, & ad quamvis occasionem renovabunt tumultus. Habent *Luteria* propugnatorem quemdam *Saulum*, hoc est, turbulentum, hominem adeo non doctum, ut sensu communi careat, sed natum excitandis huiusmodi tragediis. Apologiam meam non omnino displicuisse vehementer gaudeo. Moderationem mihi videbar vobis approbaturus, reputantibus quid istorum mereatur stoliditas. Quis unquam vidit tales articulos talibus viris proponi? *Augustinus* totus summa cum dignitate feliciter abiolutus, hisce vernis nundinis prodisset in lucem, nisi pertinax quædam operarum conspiratio remoram injecisset. Absolvetur tamen intra menses duos, curabitur ut in sinum tuum quâprimùm veniat, non sine causa tantopere semper abs te adamatus. Solus enim præstat omnes Christiani scriptoris dotes, in docendo sedulus, in redarguendo nervosus, in exhortando fervidus, in consolando blandus, ubique pius & verè Christianam spirans mansuetudinem. Reliqua tua epistola me multis argumentis hortatur vel urget potius ne desum Ecclesiæ, tot sectis atque opinionum dissidiis periclitanti, præsertim apud *Germanos*, ubi conveniebat sub Cæsareæ majestatis vexillis præcipue florere pietatem Christianam. Id quo facis

A vehementius, hoc flagis & exosculor istam animi tui pietatem, cui video, sicut par est, tanto Præfuli dignitatem ac tranquillitatem Ecclesiæ seriò cordi esse: & non vulgarem in me benevolentiam agnosco, quæ tibi persuasit, me ex omnibus præcipue parem huic negotio, adeo ut jam nihil more-ris vulgares illas cautificationes de virum mearum defectu. Utinam quemadmodum videmus præsentaneum Ecclesiæ periculum, imò non jam periculum, sed magna ex parte ruinam, ira paratum cerneremus efficax remedium. In his inauditis tumultibus mihi videor agnoscere manum Dei, jamque res exisse videtur hominum potestatem: nec tamen ob id abjeci spem omnem, haudquaquam ignarus, opem numinis in rebus deploratissimis maximè solere exoriri: quam, ni fallor, brevi sentiremus, si concordibus studiis ad Domini misericordiam confugeremus, consiliaque *Christo* digna capesseremus. Nunc alius aliud molitur, vix ullum hic video qui de vita in melius mutanda cogitet, sed plurimos fieri deteriores, ut ne commorem tam tenaces Principum iras, præcipuum rei Christianæ malum. Sed quod ad meas partes attinet, isto nomine frequenter appello etiam à magnis, quorum nonnullis respondi verius quam satisfeci. At talis est hujus causæ ratio, ut omnia scripto committere, nec mihi sit tutum, nec ipsi causæ expediat. Virum mearum defectum possem tibi multis ac magnis testibus approbare, *Scannicæ*, *Latome*, *Beddæ*, *Sutore*, denique *Luthero* ipso. Sed nolo cum heroe tanto pugnaciter agere. Sit fuerit in me tantum eloquentiæ, doctrinæ, auctoritatis & gratiæ, quantum hæc causa postulabat, mihi certè nunquam hoc persuaderi potuit, nec adhuc potest. Itaque quum primum hoc malum cepisset herbescere, magno sanè orbis applausu, ego primus, veluti præfagiens rem in atroces turbas exituram, abstinni à negotio periculoso, licet tum mirè plausibili, & quos habebam charissimos ab eodem deterui. Mox quum paulò altius exereret caput, iis rationibus mecum egerunt monachi, per quos hujus fabulæ primæ partes actæ sunt, ut me mallet in *Lutheri* castra protrudere, quam adversus illum in acie stare. Hoc quale fuerit, explicare perlongum sit. Proinde quum reputarem Ecclesiæ magna ex parte ad pharisaismum esse collapsam, quem ipsum tamen huic rerum confusione anteposuerim: quum dubitare, quid divina providentia per *Lutheri* spiritum vellet agere, adhuc enim videbatur vir bonus, qui vicis iratus pietatis zelo grassaretur, impotentius quidem, sed ut cohiberi possit: adhuc cum meam imbecillitatem conferrem cum tot millibus Theologorum, quos multorum annorum usus in hac palestra reddiderat absolutos, inter quos sunt aliquot Ecclesiasticæ dignitate præminentes: ut ingenuè dicam, religione quadam abstinni, ne vel imprudens repugnarem divinæ voluntati, vel pietatis causam redderem deteriore, si eam tot nominibus impar, suscepissem. Ita tum mihi videbar, ac nunc etiam multò magis videor, nec puto me falli. Aliud est enim scribere scholia in *Hieronymum*, sublevando lectori parùm erudito annotationes in contextum Novi Testamenti, rudibus ad qualemcunque scripturarum cognitionem alligandis: aliud divinarum literarum præfidiis ea tueri dogmata, quibus stantibus cadentibusve stat cadere Christianæ Religionis negotium.

Attamen nè tempus omne fixis ac monachomachiis tereretur, *Basileam* me consuli, saltem aliquid moliturus, quod publico vel literarum vel pietatis studio conducere, ubi me non semper indulgisse somno res ipsa clamat. Nec tamen interim omnino mutum spectatorem huic me prebui fabulæ. Colloquiis, epistolis, publicatis etiam libris, multos aut revocavi aut deterrui, aut certe moderatus sum. Deinde ex professo manum cum *Luthero* conferui, & illius toxica jacula pectore opposito excepi, proque viribus, aut repuli, aut in ipsum etiam retorſi. Idque sum ausus in ea *Germania* parte, quæ propensior erat in *Lutherum*, quam ipsa *Vuittembergæ*, ubi mihi tutius fuisset cum illo congregi quam hic. Quantum profecerim nescio, certe ut quisque est hic sectis addictissimus, ita me atrocissimo prosequitur odio; de his quoque loquor quos olim habui charissimos. Hoc æquiore ferrem animo, nisi interim pars altera nihilo mitius sæviret in caput meum, imò aliquanto hostilius ageret, posteaquam in *Luthera*nam aciem semel atque iterum impressionem feci, quasi hoc ipsum illos urat, quod in ipsorum gratiam hæreticus esse nolim. Tales habeo amicos pro quibus depugno, potius habent me deturbato, magis etiam periclitari navim, quam per me incolumem, salvam in portum deduci. Accedit huc quod plerisque non satis est excludi impia dogmata, nisi comprobetur albâ, quod aiunt, amissi, quicquid hætenus ab ipsis inductum est: imò nè hoc quidem satis, extenditur funiculus in diversum, & his quæ ultra modum exceſſerant, aliquid etiam adjungitur. Jam totum hoc genus ferè situm est in placitis quibusdam Scholasticorum, quæ totidem & iisdem verbis à nobis flagitant quibus ipsi solent ea proloqui, quum tamen in his quoque scholarum inter ipsas magna dissensio sit. Videdam hic libellos *Laromi*, *Hieronymi*, *Suteri* & *Bedda* nihil aliud quam rideri, & animos etiam addere propensis in in hæc nova dogmata; Quin & ipsius *Joannis* Episcopi *Roffensis*, in quo viro nihil desideres, libros prorsus negligi. Post hos ego quid aliud profecissem, nisi quod irritassem crabrones? Quod meo periculo sine causæ periculo potui, foci; clam, palam, publicè, privatim, dictis, scriptis, ac factis testatus sum, me ab Ecclesiæ unitate cultum latum nolle discedere. Postremò, si maximè stringendus esset in illos calamus, id alio loco tentandum erat, nec absque Theologorum subsidio poteram. Hic solus eram, & si quid tale scripsissem, nemo typographus sustinisset excudere. Tantos fremitus excitarat libellus *De Delectu ciborum* & *De Confessione*. Redisses, inquires, *Lovanium*. At hic tenebar atque etiamnum captivus sub immitissimo tyranno, calculo, ut vix unquam domo liceat proferre pedem. Et si per calculum liquisset tam proximum iter suscipere, eadem causa deterrebat à repetenda *Brabantia*, quæ persuaserat relinquendam. Allegabis auxilium favorem adversus inimicorum molimina. Sed tua prudentia vidit istuc quorundam sordidorum improbitatem, nec Cæsareæ majestati, nec præſulum auctoritati cedere. Et aliorum exemplis didici, quam non tutum sit illis quicquam fidere. Nec usquam magis regnant quam apud nos. Gratia quidem permultum, & auctoritatis nonnihil mihi conciliabant apud *Germanos* bonæ literæ, sed proximus omnis illa gratia versa est in odium, auctoritas in contemptum, simulatq;

A palam ausus sum illorum instituto reclamare: & qui prius eram sydus *Germaniæ*, ac sincera pietatis vindex, nunc verso, ut aiunt, pollice, sum *Basileam*, & doctor asinus. Attamen nè nihil agnoscam eorum quæ mihi tua tribuit sublimitas, ab ambitione & privato studio, reliquisque vitis, quæ ut huic orbis malo seminarium ministrarunt, ita videntur obſtare, quod minus liceat adhibere remedia, puto me satis esse liberum: ac nisi mihi penitus ignotus sum, non dubitarem hoc corpusculum ignibus tradere, si persuasum habeam id magno Ecclesiæ bono futurum; nec eam jacturam mihi gravem duxerim. Primum enim quid habet hæc vita mea quod magnopere sit expetendum juxta carnis affectum? Deinde, ut habeat aliquid suave, quantum obsecro jam superesse potest, etiamsi nullus abruptat casus? Sed eò res nunc proſecta est, ut omnia videantur ad arma spectare; quod si fiat, tum verè futurum est quod scribis, ut *Germaniam* habeamus omnium miserrimam & perditissimam: atque id nè brevi fiat, miserè timeo, nisi me fallunt omnia. Et utraque pars tantum habet virium, ut incertum sit utri cessura sit victoria; quæ ut maximè contingat parti meliori, non continget absque immensa sanguinis humani jactura. Quum ferro res geritur, nobis nihil est loci, nisi fortè peragendam sit martyrium, quod ego non detrectarem, si res ita postulet. Hoc nè gloriosius dictum videatur, accipe quod rideas, sed tamen vero verum. Leviora puto passum *Stephanus* lapidibus semel obrutum, aut *Sebastianum* semel jaculis confossum, quam me qui tot annis communis linguis confodior, qui venenū aspidum habent sub labiis, qui lapidor undiq; convitiis. Tot contumeliis citius distraheder ab orthodoxorum fœdere, si ullis rationibus avelli possem à fide, quam semel dedi *Christi* sponsæ Ecclesiæ. Quo in statu nunc res hic sint, non dubito quin multò celerius rumor ad vos pertulerit, quam hæc perventuræ sint literæ.

E Mihi vertendam solum, quod non absque summo vitæ discrimine scio me facturum. Tot annis huic assuevi nido, sed de eventu viderit *Christus*. Nos quod homine orthodoxo dignum est faciemus, ut potior sit pietatis quam incolumitatis ratio, quandoquidem hic manere, ubi nec sacrificare licet, nec corpus Domini conficere, nihil aliud sit quam profiteri quod isti profitentur. *Oecolampadius* obtinet omnes Ecclesias. Monachi monachæque jubentur aliò demigrare, aut sacram vestem ponere. Idem fit in multis aliis civitatibus. In templis nihil solitum geritur, nisi quod in nonnullis semel concionatur hujus professionis Ecclesiastes: dein pueri cum mulierculis cantant psalmum *Germanicis* rythmis compositum. Hæc sunt proxima. Ego miserè metuo nè pbarisismo succedat paganismus. *Lutherus* habet aliquot civitates, quæ de Eucharistia propemodum sentiunt cum Ecclesia: sed altera pars habet plures, quæ hæc rectè tendere videntur, ut totum sacerdotium ac monachismum funditus aboleant. Anabaptistæ, tametsi magno sunt ubique numero, tamen nusquam obtinuerunt propriam Ecclesiam. Hi vitæ innocentia præ cæteris commendantur, sed à reliquis quoque sectis opprimuntur, non solum ab orthodoxis. Subolet mihi multos his tumultibus admisceri Judæos ac paganos, quorum alteri *Christum* odunt, alteri nihil omnino credunt. Auguro illos meditari novam quandam democra-

cratiam, totaque res agitur callidissimis quorundam consiliis, quorum auctores nullus adhuc satis agnoscit: atque ita succedit, ut dicas voluntatem numinis geri, cuius æternâ providentiâ solet interdum malorum improbitate ad suorum emendationem abiri. Id quoties fit, nullum præsentius remedium, quàm agnoscere manum Dei provocantis ad penitentiam, & commutatâ in melius vitâ, iram illius vertere in misericordiam. Sint illi locustæ, sint ranæ, sint cyniphes, sint pustulæ, tantum nè nos sumus *Pharaones* & *Aegyptii*. De ignotis non est meum judicare, hic nec inter sacerdotes, nec inter monachos quenquam vidi, quem tanta rerum tempestas reddiderit pilo castigationem. Tantum inhiamus vindictæ, quasi sit humanum quod agitur. Porro, quod dogmata separas à corruptis moribus, agnosco prudentiam verè Christianam. Id enim ni fiat, nullâ erit opinionum constantia, quando nunquam tam bene cum rebus humanis actum fuit, nec agetur, ut non iustissima querela futura sit de plurimorum moribus. Mutare rerum statum proclive est, mutare in melius difficilissimum. Quis autem non exosculetur istam singularem verèque piam modestiam, qui nec tui ordinis hominum mores taxari recuset, & emendari, modò qui corruptis dogmatibus desciverunt ab Ecclesiæ contubernio, resipiscant, & ad sanam mentem redeant. De Episcopis non ita magna est querimonia, de Romano Pontifice deque his qui sub illius titulo regnant, longè major est; de monachis præsertim mendicantibus gravissima. Jam cor Regum in manu Dei est, quod ille flectet ad pacatiora consilia, simul atque nos illius misericordiam promeruerimus. Interim nos humiles, quod unum possumus, assiduis votis precibusque fatigabimus Domini clementiam, ut hos inconditos rerum tumultus vertat in latiore exitum: nec tamen interim cessabit industria nostra, si quid Dominus per nos omnium infimos agere dignabitur. In hac causâ mihi necesse fuit reticere quæ propemodum sunt præcipua; sed tamen arbitrabar hoc esse mei officii, tam amico præfati, meum hac in re consilium, aliqua ex parte approbare: posthac efficiam, ut omnes intelligant mihi synceram mentem, ac propensam animi voluntatem non defuisse. Munus quod tua benignitas ultrò voluit *Augustino* renascenti largiri, cum his partiar, qui conferendis exemplaribus (quo labore nihil molestius) nostram industriam nonnihil adjuverunt. Dominus te nobis servet incolumem. Datum *Basilea*, VIII. Calend. Aprilis, Anno M. D. XXIX.

Erasmus Roterodamus Scholasteri
Besontino S. D.

Epist. 34.

NEc erat opportunitas, nec argumentum ad te scribendi, vir clarissime, nisi quoddam ex amicorum literis cognovissem te, ut es ipse literatissimus, honestissimis studiis humanissimum quendam & benignissimum præstare *Mocanatem*, mei officii ratus sum studiorum nomine gratias agere primum, deinde etiam meo, quod pro meo eandore de *Erasmio* sentias amantius quàm propriis meritis. Quare hæc epistolâ veluti chirographo me tibi bifariam obstrictum habes, ut si quâ in re dignaberis meâ uti operâ, mihi non sit liberum quicquam recusare, quod modo per me præ-

A stari queat: imò nihil accidere poterit gratius, quàm, si quo pacto liceat, tuo animo gratificari. Hunc animum si non respicis, fac *Erasmum* inter tuos saltem gregarios clientulos accenseas: & si quid dabis, facito periculum. Non morabor te pluribus. Opto tibi lata omnia. *Basilea* Calend. Aprilis M. D. XXIX.

Erasmus Roterodamus Leonardo Officiali
Besontino S. D.

QUum hæc scriberem, auriga nunciavit vinum in propinquo esse, hodie, aut cras adfuturum. Ex epistola *Stephani* ad *Hieronymum Frobenium* intellexi nihil aurigæ numeratum isthæc, quod factum gaudeo, pactum tamen fuisse vellem. Petit tres coronatos, eos labens dabo. Si plus exegisset, dandum erat quantum illi libuisset. Animus iste tuus quem exprimis epistolâ licet brevi, quovis viro mihi suavior est, tametsi gratissimum est & illud. Opinor tibi communicatas literas, quas ante paucos dies scripsi per famulum comitis cuiusdam *Germani*. Eram antea tibi vehementer obligatus, vir humanissime; nunc habes *Erasmum* obligatissimum. Et si tu non porrexeris, tamen à me quaeretur occasio referendæ aliquâ saltem ex parte gratiæ, tam obvia benignitati tuæ. Gratissimum autem fuerit si tu non gravaberis indicare, quâ ratione possim hic ingrati hominis notam effugere. Nunc mitto *Senecam* non illepidum confabulationem, si quando dabitur ocii nonnihil à tuis gravissimis occupationibus. *Augustinus* strenuè decurrit ad metam, nondum tamen absolutus est. Bene vale. *Basilea* Calendas Aprilis, Anno M. D. XXIX.

Erasmus Roterodamus Stephano
Pratenfi S. D.

PRO opera tam diligenter navata, mi *Stephane*, gratiam habeo ut debeo maximam. Utinam hoc adiecisses officii, significâsses quanti pauper essem cum auriga, nunc dandum erit quantum illi libebit petere. Petit autem coronatos tres; vasa nondum vidi. Mitto tibi libros quos petis ab *Hieronymo*, nam is nondum rediit ex *Francfordienfi* mercatu. Scripseram per famulum Comitæ, eas literas video nondum fuisse redditas, quum tu scriberes. Posthac *Stephanum* meum ascribam catalogo non vulgarium amicorum, nec ultimum officium à me frustra requires, si quid erit in quo tibi queam gratificari. Bene vale. *Basilea* Cal. Aprilis M. D. XXIX.

Erasmus Roterodamus Antonio
Fuggero S. D.

QUo minis extat meorum erga te meritorum, vir clarissime, hoc magis debeo isti tam proposito in me animo, tamque obvia & exposita benignitati, quam ego adeo non contemno, ut libens fatear me non minus obstrictum tibi, quàm si quicquid offers accepissem. Jam enim me ingenti lucro auctum esse duco, quod *Antonium Fuggero*, virum omnium ore celebratum, mihi tam ex animo amicum esse intelligo. Satis ex multorum narratione compertum habebam, *Augustinum* esse qui vix ulli *Germaniæ* civitatum, splendore, opibus, humanitate cederet, & ante mentes complures eodem me vocaret urbis vestræ præ-

sui; vir, ut scis, pietate juxta ac doctrinâ cum primis ornatus: quemadmodum inclytus Rex *Ferdinandus* ante *Viennam* invitârat, pollicitus quottannis florenos aureos quingentos, neque quicquam à me requirens officii: Quem Principem ut habeo meis commodis per omnia faventem, ita vehementer cuperem illi per omnia gratificari. Sed hoc corpusculum ægrè tueor domi manens, ac medicè, quod aiunt, proinde miserè, vivens: adeo ut velle aut vino mutato statim periclitèr, tantum abest ut mihi tutum arbitrer illud longo itinèri committere, etiamsi nihil à prædonibus esset discriminis. Huic nido jam multis annis assuevi, & vetulam arborem transplantare vetatur etiam *Græcorum* Proverbio: itaque quando hic manere non est integrum, non quòd quisquam exigit, sed quòd qui mihi malè volunt, & quavis et occasione struunt calumniam, si hîc diutius hæream, interpretaturi sint mihi probari quicquid hic rerum geritur; quod si facerem, possem hîc gratiosius vivere, his penes quos nunc rerum summa est: Ceterum id inquam quoniam mihi nec per Deum, nec per Principes, quorum favore sublevor, tutum aut integrum est, decrevi *Friburgum* proximum concedere, quò jam quod erat in supellectile mea charissimum præmisi, atque ibi Senatus domum satis commodam, olim *Maximiliano* Cæsari cœptam extrui, designavit, omnem præterea favorem pollicens. Quin & ipse Rex *Ferdinandus* literis amantissimè scriptis ei Senatui me commendavit. Ac jamdudum illic essem, nisi scelerata quædam pituita me fuisset remorata. Si hoc bene cesserit, audebimus fortassis longius provolare. Malim enim quando *Basilea* relinquenda est, longius ab illa abesse. Quòd scribis istic fortissimi simul & prudentissimi Senatus vigilantia prospectum esse, ut omnibus libertas manserit incolumis, sanè gratulor vestræ reipublicæ, quam huc rumor attulerat isthic duas aut tres Ecclesias cesserit *Lutheranis*, totidem *Zwinglianis*, quinque relictas orthodoxis, qui civitatis status non potest abesse à periculo. Sed non rarò mentitur fama. Verùm spero Domini clementia per Principum vigilantiam dabit aliquando finem his malis. Non dubito quin meam excusationem sis in bonam partem accepturus, quæ juttior est quàm vellemus utrique. Utinam quemadmodum offers viaticum, & annuam pensionem, ita posses & firmiorem dare valetudinem. Sed quod nunc non licet, fortassis aliquando dabit occasio. Interim si quid erit, in quo tibi queam gratum facere, reperies *Erasmum* ad omne obsequium tam promptum, quali jam tuâ benignitate fuisset usus. Est enim grati animi acceptum ferre, quicquid aliquis ex animo dare voluit. Opto te cum tuis omnibus quàm prosperrimè valere. Datum *Basilea* quinto die Aprilis, Anno M. D. X X I X.

*Erasmus Roterodamus Lodovico
Bero S. D.*

Epist. 38. **A** Micorum in *Christo* syncerissime, tibi quidem ex animo gratulamur, cui licet Dominicam Resurrectionem spiritualibus, ut par est, celebrare gaudiis. Nos hic nostrum Pascha agimus absque alleluia, absque victorali convivio, licet non sine lætucis agrestibus. Videmurque

A nobis interim sedere ad flumina *Babylonis*, ut non libeat cantare canticum Domini in terra aliena. Sed corpore duntaxat hîc hæremus, spiritu tecum sumus. Sperabam me ante triumphalem Domini diem *Friburgi* futurum, ut hic me querentibus responderi posset, quod piis mulieribus responderunt Angeli, *Surrexit, non est hic*. Verùm sub Idus Martias, nullâ evidente causâ, corripuit me pituita quædam, multò tenacissima, non sine febris, adeo ut noctibus aliquot vehementer periclitatus sum, nè præfocarer viscoso phlegmate. Ex hoc malo vix dum satis convalui. Nunc quoniam indies expectamus *Hæronymi Frobenii* reditum ex *Francfordia*, visum est consultius tantisper adhuc commorari: siquidem illius operâ tutius hîc demigrabimus, & fieri potest, ut ille literas adferat, vel ex aula Cæsaris *Brabantica*, vel è *Spirvsi* Concilio, quæ me cogant aliò proficisci quàm *Friburgum*. Præstat autem opinor semel quàm bis demigrare. Jamdudum tamen præmisi quæ in reculis nostris præcipua sunt, quæque potissimum à furibus ac prædonibus expetuntur, primâ quaque occasione cum reliqua supellectile sequuntur. Interim cubiculum nobis pro templo est, donec cum *Hebrais* in deserti libertatem restitutus licebit sacrificare Domino, quod sanè spero futurum propediem. Post has tempestates Domini clementia dabit laxiora, postquàm illius ira versa fuerit in misericordiam. **D** Nam hujusmodi rerum tumultus, quales hodie videmus, imò perpetimur, nullus opinor ab Ecclesiæ crepundiis ad hoc usque temporis aut vldit, aut legit, aut audivit. Equidem agnosco Divinam Providentiam: explorat electos suos, velut aurum igni, tentatque nam verè fidant ipsi diligantque. Quid aliis accidat nescio, me certè tot malorum procellæ adeo non labefaciunt, ut rediderint etiam aliquatò firmiorem: quâ quidem in re absit ut quicquam tribuam meritis aut viribus meis, sed agnosco manum Excelsi, in mea imbecillitate suam exerentis potentiam: cuius voluntati quoniam me semel totum tradidi, confido illius clementiam mihi non defuturam usque in finem. Ille misericors *Samaritanus* infundit vinum, ut emordeat purulentiam criminum, infundit & oleum, faciens cum tentatione provenum, ut possim sustinere. Id ni esset, qui tandem potuisset hoc corpusculum, hæc animu a, tot malorum assultibus esse par? Ut enim omit-
F tam senectutis per se quidem gravis, sed multò gravissimæ valetudinis incommoda, quid esse potest humano sensui durius, quàm omni ex parte sic animis gladiatoris impeti, idque nullo neque modo, neque sine? Negatur *Hercules* unus duorum monstrorum impetum sustinuisse: At huic homuncioni cum tot *Anteis*, leonibus, cerberis, cancris & hydri digladiandum est assidue. Nè commemorem ista minuta, sed interdum molestiora animalcula, vipersas, cantharides, cimices, culices & pulices. Multi amissâ re confugiunt ad laqueum, at erectis & generosis animis quantò preciosior est honesta fama quàm pecunia? Scis ipse quàm multos amicos, qui me tantum non adorabant, mihi quam alibi, tum apud *Germanos* pepererant bonæ literæ, quâ solâ possessione mihi videbar sat beatus, qui nec opes, nec dignitates unquam ambui. Quis talem possessionem poneret æquo animo? At mihi non solum ponenda fuit, verum.

verum etiam illud devorandum, quod quos habebam juratissimos amicos, atque ut priscum usurpem verbum *cum a modis viris*, id est, commorientes, eos ferè nunc habeam aut hostes atrocissimos, aut clancularios insidiatores. Grave malum, quod infligitur immerenti, gravius quod bene merito, gravissimum verò vulnus quod venit ab amico. Quanquam interim à nullis atrocius lëdor, quàm ab his qui favent, sedulò quidem sed imprudenter. Quis finis undique provolarium libellorum quibus proscindor? Quæ rabies istorum, quorum dentes arma sunt & sagittæ, & quibus venenum aspidum sub labiis, quorum lingua gladius acutus? Ubi cessat horum improbitas? Non in conviviiis, non in privatis colloquiis, non in arcanis confessionibus, non in sacris concionibus, non in publicis prælectionibus non in aulis Principum, non in vehiculis ac navibus: & ab his intemperis, nec pudor illos, nec conscientia, nec Principum autoritas, nec toties in os ipsis regesta vanitas potest cohibere. Imponunt simplicioribus, parùm bene volentes nobis, perpellunt in insaniam, modestiores obruunt improbitate. Nusquam non adsunt, loquuntur omnium linguis, utinam Dei magnalia, iraque vincunt, nimirum desertâ, quod aiant, caui: quum ego tantum latine loquar, & si centum haberem linguas, quid unus valeam adversus tot conjuratas phalanges? præsertim quum mihi res sit non solum cum turmis hostium, verum etiam cum his à quibus sto. Nulla est secta, quæ me non capitaliter oderit, sed horum præcipuè qui Dominicum corpus nobis auferre conantur, & tamen apud Episcopos quosdam ac Principes insimulor, quasi cum illis colludam. Alii queruntur quod non stringam calamum in novorum dogmatum autores, aliis id videor parùm acriter facere, nec desunt qui prædicent me his malis seminari-um ministrasse. Ut rursus fileam minutos hostes, qui anserum, cunicum, culicum & pulicum ritu, nusquam non obgannunt, opputent, obstrepunt & moritant: qui tamen si venenum non habent, tamen improbitate frequenter adigunt hominem ad vitæ tedium, nonnunquam & ad mortem insomnia. Hæc me tot annis perpeti, idque solum; nam amicos, si qui sunt, ferè absterret invidia: nonne tibi videtur durius quàm semel cum *Stephano* lapidibus obrui? aut semel cum *Sebastiano* configi jaculis? Ibi cruciatum mors corporis finit, hic animus faucibus in multas mortes superest. Quanquam nec ab istorum minis sum liber, qui corporis interitum moluntur. Jam nè quod genus malorum abesset, nescio quis sinister genius inter bonarum literarum cultores non minus atrox disidium concitavit, quàm est inter sectas de fide digladiantes. Ob *Budæum* *Badio* collatum *Latetia* lapidorum grammaticorum versiculis. Hæc lues primum *Roma* per *Ciceronianos* quosdam excitata, nunc demigravit in *Galliam*. Ab his ut sexagenarius de ponte dejicior, semelone quicquid hætenus habere visus sum vel ingenii, vel eruditionis, vel eloquentiæ, vel judicii, cogor deponere. Atqui plerique sunt hoc animo, ut malint vitâ quam gloriâ decedere. Gloriam si qua est æquifimo animo posuerim, at pro gloria, ab omnibus etiam abjectissimis conspu, cardi colaphis, ac prope modum (sit honos auribus) commingi, concacarique, nonne videtur durius morte? Nec in his malorum undis, nullus affulget portus huic senectut-

A ti quietus, jam ad nullum hominum convictum accomodæ, nedum aulis aptæ principalibus, nisi nomen dare velim alicui sectarum; quod haud dubiè facerem, si mihi persuadere possem esse pia quæ docent omnia. Id quoniam nullâ ratione nec hætenus potui, nec adhuc possum, satius duco vel cum sexcentis hominum sectis belligerari, quàm ab Ecclesiæ catholicæ contubernio discedere. Quis sit harum turbarum futurus exitus, viderit Dominus; mihi persuasum est, cum perire non posse quisquis in petra immobili pedem fixerit. Probabile est, Dominum his moribus & calamitatibus velle castigare mores nostros, qui si verum fateri fas est, nimium nimium deflexerant à sincera pietate; præsertim in his qui videbantur Ecclesiæ columnina: non tantum si respicias ad Evangelici spiritus vigorem, verum etiam si spectes veterum Pontificum constitutiones, de probitate sacerdotum & clericorum editas, quas innumeras *Joannes Gersonus* in quodam opusculo commemorat. Quantum porro nostrorum temporum mores, etiam à *Gersoni* seculo recesserunt? Olim Dominus per ranas, locustas, cyniphes, aliâsque pestes invitavit *Aegyptios* ad penitentiam, verum me divinâ ope fretum, nullus dolor aut vindictæ cupiditas huc perpellet, ut vel locusta velim esse vel *Pharao*. Castiget sponsus sponsam suam suo arbitrato, novit enim quid illi expediat; nulla res vel tam blanda, vel tam atrox erit, quæ me distrahat ab unicæ columbæ confortio. Hominum malitia rem auferre potest, famam auferre potest, vitam auferre potest, pietatem, quâ nihil melius, auferre non potest, nisi prodamus ipsi thesaurum nostrum quem habemus ex sponsi munificentia. Proinde tutissimum arbitror illi medico totos nos committere; novit plattes suum figmentum, novit figulus vasculum luteum quod deformavit: fingar, refingar, frangar, comminuar, non potest in æternum perire, quod illius digitis concreditum est. Sive porrigit amarum absinthium immixtis tristibus, sive blandioribus fovet remediis; denique sive secatur, sive urit, dubium non est, quin ut fidelis & amicus medicus, nostræ salutis peragat negotium. Ille nimirum solus est, qui potest & solet etiam occidendo vivificare; verè juxta *Græcorum* vetus proverbium *ὁ ἀποκτείνων ἐστι σωτήρ*, id est, benevolus mactator. Hic fortasse me rogabis, num qua titillatio sollicitaret aliquando mentem meam, ut in aliquam factionem concederem. Equidem non gravabor me totum aperire, tam exploratæ fidei amico, meosque affectus in tuum sinum effundere. Interdum quum meo cum animo reputo, tam perversam tamque pertinacem quorundam malitiam, tangor interdum humano quodam sensu, vindicandi cupiditate: sed ea tam leviter perstringit, ut ultra summam animi cutem nunquam penetret, pungatque tantum, non vulneret. Mox enim carnis affectum reprehendit spiritus, hunc in modum; Quid tibi vult tam impia cogitatio? Tunc ut hominum malitiam vindices, impias manus mittes in matrem Ecclesiam, quæ te sacro lavacro genuit *Christo*; quæ verbo Dei pavet, quæ tot sacramentis fovet vegetatque? Tunc ut improbos lædas, ipse fies improbus: & ut temporariam injuriam ulciscaris, animæ tuæ jacturam facies, nunquam recuperabilem: & dum hosti nocere studes, ipse tibi quovis hoste fies nocentior? Respice corpusculum tuum, supputa quantum vitæ

vita tibi superfit. Quum portum teneas, ultro te in mare præcipitabis? Nulla vindicta speciosior, quam ut teipsum quotidie reddas meliorem. Totus hic tumultus temporarius est, urget quod æternum est. Hoc, hoc age. Huiusmodi cogitationibus facillimè discentio carnis affectum, qui citra periculum occurrit interdum: sed tamen efficit ut melius intelligam, quod accipio, *Arium*, *Tertullianum*, *Vuyclevum*, aliosque nonnullos, invidia clericorum & improbitate quorundam monachorum à Christiani gregis communione recessisse, privatimque dolorem in publicum Ecclesie malum emisisse. Ego citius & famam & vitam posuerim, quam ad facinus tam impium descendam. Qui sic animatus est, opinor non facile prolabitur in hæresim. Atque utinam liceat his tantis Ecclesie malis, huius vite dispendio mederi. Nam quod nonnullis sub obtentu zeli mea scripta falsò criminantibus liberè respondi, non vindictæ cupiditas me perpulit, sed pietatis zelus adversus malitiam zelum excitavit. Aliud est hæreticum errorem tueri, aliud hæreses calumniam depellere. Ad alia convicia obticescere fortasse lenitas est, verum ad impietatis crimen esse mutum impietas est, si conscientiam habeas à crimine liberam. *Paulus* jubet & ore fieri confessionem ad salutem, ac negandi genus est non habere linguam adversus intentatam hæresim. Nec obscurum est quam frivolas ob causas isti primum in me coorti sint. Provedi linguas ac politiores literas, magno rei Theologicæ bono, quibus nunc se fingunt favere, quam annis plus quadraginta nullum non lapidem moverint, ut eas profligarent ac subolescentes obruerent. Atque hoc est huius tragædiæ seminarium. Adhortatus sum theologos, ut omnis quæstionibus quæ plus habent ostentationis quam pietatis, conferrent sese ad ipsos scripturarum fontes, & ad veteres Ecclesie doctores. Ceterum scholasticam Theologiam non sublata, sed puriorem magisque seriam esse volui. Hoc, nisi fallor, favere est, non lædere. Adhortatus sum monachos, ut verè studeant esse quod dicuntur, hoc est, mundo mortui; minus fiderent exteris ceremoniis, magis amplecterentur veram animi pietatem. Utrum hoc est odisse monachos, an bene velle potius? Notavi quosdam qui vota temerè suscipiunt, item alios qui rudem ætatem artibus in nassam illiciunt: istos qui sine gravibus causis, sine Pontificum autoritate deserunt institutum suum nunquam probavi; imò multos vacillantes vel consolatus sum, vel confirmavi. Traduxi præpostera iudicia, unde scætet præcipua pestis Christianæ religionis. Hoc opinor est illam juvare non lædere. Sæpius optavi Pontifices, Cardinales, & Episcopos tales, ut in his reluceret apostolica pietas; nunquam mihi venit in mentem quenquam de suo gradu deturbandum esse. Nunquam contempsisti neque contemnendas docui constitutiones ac ritus Ecclesie, sed prætulisti præcepta Dei, & commonstravi à ceremoniis profectum ad meliora: & si quid in hisce rebus irrepressisset hominum negligentia, indicavi quomodo posset corrigi, id quod non raro fecit Ecclesia. Nullum Ecclesie sacramentum non semper veneratus sum. quanquam de Matrimonio veteres diversa sensisse animadverto. De Confessione sacramentali nunquam dubitavi, quin eam religiose, velut à Christi spiritu traditam, putarem ob-

A servandam; nec unquam ausus sum aut auderem ad Christi mensam accedere, aut ex hac vita decedere, nisi sacerdoti confessus quæ gravant conscientiam: tantum hæc qualis nunc in usu est an à ipso *Christo* prodita fuerit dubitavi, sed ita ut magnopere faveram, si quis hoc argumentis irrefutabilibus posset evincere. De Missa abroganda nunquam somniavi. De Eucharistia nullum video argumentandi finem, tamen mihi nunquam persuaderi potuit neque poterit, *Christum* qui veritas est, qui charitas est, tamdiu passurum fuisse dilectam sponfam suam hære in errore tam abominando, ut crustulum farinaceum pro ipso adoraret. De verbis quibus consecramus aliquando desideravi, fateor, plenius edoceri. Verum in huiusmodi scrupulis facile soleo in Ecclesie catholice iudicio acquiescere. Dogma quo quidam cuius tribuunt potestatem consecrandi, absolvendi & ordinandi, semper habui pro manifesta insania. A sectis & schismatibus unice semper abhorruì, nec hætemus ulli me addixi factioni, quum eò tot causæ protruderent; nec ullos mihi collegi discipulos, sed si quos nactus sum, *Christo* tradidi. Illud potissimum me lædit apud quosdam, quos & nescire pudet & piget discere, quod in annotationibus meis multa indico à doctoribus superiorum temporum perperam intellecta; quod ad allucandos segnes ad Christianæ philosophiæ studium, novum testamentum sermone paulò mundiore explanavi. Nam isti quanquam sibi videntur pulchre latini, quod vitent solæcismos manifestos, (tamen nē hos quidam satis vitare) tamen à linguæ *Romanæ* deliciis plurimum absunt. Non agnoscunt proprietatem & emphasim vocum, non agnoscunt tropos & allusiones, quæ non parum venustatis & gratiæ addunt orationi. Proinde sæpenumero fit, ut cum idem dicam, quoniam non iidem verbis dicuntur quibus illi solent, sua probent, mea reprehendant. Utinam autem in scholasticis illis placitis, ad quæ nunc velut ad gnomones exigunt scripturarum intelligentiam, inter se scholæ consentiant. Probetur sanè illud dicendi genus, sed in diatribis scholasticis, ubi qualibuscunque verbis rerum subtilitas explicanda est: in concionibus & in his libris qui parantur non solum ad docendum, verum etiam ad excitandos affectus, dictu mirum, quam illa frigeant; apud eos verò qui munditiem orationis requirunt, risui sunt etiam ac nauseæ. Quod si civiliter amplexi fuissent linguas & politiores literas, & ipsorum studia rectius haberent, nec his tragædiis fuisset concussus orbis. Porro, quod monachi quidam confidunt, illiusmodi tumultibus omnem tyrannidem suam & veterem sophisticam ac barbariem simul cum superstitione posse restitui, multum falluntur mea quidem sententiâ. Aut si credimus Pontificum & Cardinalium opibus & Episcoporum copiis hoc incendium restingui posse, veror ut succedat, & si ad tempus opprimatur, mox erupturum est. Nam qui fieri potest, ut his rebus medeamur morbo, quæ morbo dedere causam? Sum quique trahit funiculum, unicum potius omnes trahamus funiculum, videlicet *Christi*. Non oportuit quenquam ob hominum improbos mores à piis Ecclesie dogmatibus recedere: sed illud est prudentiæ Christianæ stirpem ac radicem horum malorum semel excindere, nē facile queant repullulascere. Meam quidem privatam calamitatem

tatem moderatius fero, quod sciam eam non fore diuturnam. Jam enim delibor, & agnosco supremum vitæ diem haud procul abesse, sed profecto publicam Ecclesiæ ruinam non possum non acerbè ferre. Si tempestas hæc tantum eos attingeret, qui dedere causam, tolerabilior esset. Nunc quot pii sacerdotes, quot integri monachi, quot sanctæ virgines indignis tractantur modis? & si spectemus proemia, videntur atrociora imminere, ni propitii numinis bonitas dignetur avertere, quam equidem spero nobis non defuturam, si synceris animis ad eam confugerimus. Ea consoletur cor tuum & afflictorum omnium, domine & amice in Christo charissime. Datum *Basil.* Calendas Aprilis, Anno M D XXIX.

*Erasmus Roterodamus Georgio Saxonia
Duci S. D.*

Epist. 39. **T**ua singularis humanitas, illustrissime Princeps, hanc me docuit fiduciam, ut ex tempore & incogitantius scribam ad tuam celsitudinem, quam video non nihil offensam epistolâ meâ, quam scripseram III. Cal. Junias, M D XXVII, sincerissimo quidem animo, sed, ut apparet, incircumspectius, quam decuit ad talem tantumque Principem. Et tamen similia scripsi non semel *Cæsari & Ferdinando*, qui cognoscentes synceritatem animi mei, in bonam partem accipiunt meam simplicitatem. *Cæsaris* literas postremas ad te mitto. Absit ut ego *Cæsarem* aut *Ferdinandum* servitiæ insimulem, quibus omnia debeo, & quorum favore subsisto adversus insultus quorundam, qui miris cuniculis mihi jam olim moliantur exitum. Quod consiliis & incruentis rationibus malo sanari pestem hanc, quam tot hominum millia occidi, mihi commune est cum *Augustino, Hieronymo*, breviter cum omnibus illis Christianæ fidei propugnatoribus. Nec hic ago negotium hæreticorum, sed Principum & orthodoxorum. Videmus quàm latè serpsit hæc lues. Si tantum ferro res agatur, multos bonos ac pios involvet ea tempestas, & bellorum incertus est exitus. Si indulgerem humano affectui, hoc est, si tam malè vellem *Lutheranis*, quàm malè volunt mihi, exhortater summis viribus Principes ad servitiæ, sed aliud suadet Christiana charitas, aliud consulit humanæ conditionis respectus. Non semper spectandum est, quid mereatur hæreticorum impietas, sed quid expediat reipublicæ Christianæ. Certè nostrum est semper ad meliora vocare consilia, nec ideo tamen minus licet Principibus uti suo jure. *Augustinus* toties sollicitè intercessit nè occiderentur *Donatistæ* plusquam hæretici. Et tamen ea pestis non transierat *Africam*. Hic igitur nihil opus est, ut quisquam servitiæ calumniam à *Cæsare & Ferdinando* depellat, quum in iisdem literis fatear hæreticorum improbitatem ad servitiæ provocare. Dignus igitur servitiæ, qui huc provocat. De servitiæ bellorum nihil sensi, quamquam, si fieri posset, optarem & Monarcharum animos jungeret Christiana concordia, & huc frequenter sum hortatus *Cæsarem*. Id si fieri non potest, illud precari non desinam, ut *Cæsar* ac *Ferdinandus* vincant quàm minimo sanguinis humani dispendio. Opto ut felicius sit exitus quàm polliceri videntur proemia. Si sciret illustrissima tua Celsitudo quas turbas monachi concitarent in

A *Hispania*, frustra prohibente *Cæsare*, Archiepiscopo *Toletano*, & *Hispalensi* cum optimis quibusque, quidque moliantur *Beddæi* quidam *Lucetia*, non miraretur, quod aliquid desiderem in monachis ac Theologis quibundam. Nec enim omnes insimulo. Certè multorum inconsulta improbitas plurimum obfuit Ecclesiæ tranquillitati. Si Episcopi cum sacerdotibus, imò si omnes nos ex animo converteremus nos ad Dominum, intelligentes hanc esse manum Dei, ipse tolleret à nobis iram suam, & sua misericordia latum exitum daret his tumultibus. Pium est votum malle mederi seductis quàm occidere: & timere, nè severitas Principum adferat gravius morbo malum, non est faventis hæresibus, sed Principibus ac reipublice meruentis. Hæc est affectus mei summa, quam obsecro ut tua illustrissima Celsitudo in bonam partem interpretetur; quæ si dignabitur meam epistolam relegere, fortasse rectius perspiciet quid senserim. *Christophorum Carlevisium* illustrissimæ tuæ Celsitudini commendavi, spe quidem optimâ, sed tamen non absque metu, qui semel atque iterum hujusmodi commendationibus fueram pudendus. Adero tamen juveni monitor & extimulator sedulus, ut & tuæ expectationi & meo testimonio respondeat, quod illum ut facturum confidam multis adducor argumentis. Is *Dolani* concessit, partim ob dissidia factionum, partim linguæ *Gallicæ* discendæ studio. Carabo tamen ut accipiat quæ misisti. Mitto exemplar epistolæ *Cæsares*, quam proximam ad me misit. Hæc raptim & ex tempore, quod is qui fasciculum pertulit, mox accingebatur ad iter. Opto tuam Celsitudinem illustrissimam quàm optimè valere. Datum *Basilæ* nono Calend. Aprilis, Anno M D XXVIII.

*Erasmus Roterodamus Hermanno
Phrysiæ S. D.*

E **G**ratulor tibi incolumem ex *Italia* reditum, *Epist. 40.*
Igratulor felix conjugium, ut utrumque perpetuum sit vehementer optans. Dialogis meis de *Pronunciatione & Ciceroniano* adjeci orationem *Rodolphi Agricola Mediolani* sicuti videtur, habitam. Nihil ab illo viro proficiscitur, quod non divinitatem quandam spiraret. Itaque nolim quicquam illius intercidere. Hoc studii, mi *Hermanno*, debes vel patriæ, vel affinitati. Quare te rogo ut in hoc incumbas. Nulli magis congruit hoc munus quàm tibi. Opus de *Inventione Rhetorica* quidam oneravit Commentariis, juvenis ut apparet nec indoctus, nec infacundus; sed insunt multa *tristia*, quædam etiam odiosiora, juveniliterque destomachata. Malim scholia docta, & ad rem facientia. Ni tot oneribus essem oppressus, non gravarer hanc suscipere provinciam, adeo faveo *Rodolphi* memoriæ. Hanc operam si sumpseris, simul & tuum nomen reddes illustrius. Feret hæc aliquam tibi fama commoditatem. Socerum tuum *Pompeium Occorum* saluta meis verbis diligenter. Tu vale quàm optimè. Datum *Basilæ* tredecimo Calend. Aprilis, Anno M D XXVIII.

*Erasmus Roterodamus Adriano
Arivulo S. D.*

Suervunt epistolæ, at non sinit amor; interru- *Epist. 41.*
pta est literarum vicissitudo, at non intermissa est

est tui memoria, cuius erga me pietatem plenius etiam ex *Francisci Dylfi* prædicatione cognovi. Hujus convictu mihi fortunatus videbar, nisi necessitas illum distraxisset à nobis, vereor nè simul & à Musis. Quæ hic gerantur omnia cognosces ex *Dylfo*, quo mihi licet esse brevior. Si tux res secundis ventis succedunt, est quod summopere gaudeam: certè meretur iste mentis tux candor fortunam prosperrimam. Nuper *Oecolampadius* duxit uxorem, puellam non inelegantem. Vult opinor affligere carnem. Quidam appellant *Lutheranam* tragædiam, mihi videtur esse comœdia. Semper enim in nuptias exeunt tumultus. Si quid habes bonæ rei, scribe per *Quirinum Talesum* meum. Bene vale. *Basilea* duodecimo Calendas Aprilis, Anno millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

Erasmus Roterodamus Alfonso Manrico
Archiepiscopo Hispalensi S. D.

Epist. 42. Ornatisime Præsul, Testis est mihi Dominus, quod magis sollicitus fuerim, nè quid tumultus monachorum improbitas apud vos excitaret, quàm de causa mea. Nam me quidem hæc Ecclesiæ dissidia sic disruciunt, ut mihi propemodum optabilior mors sit quàm vita. Si verè spectarent *Christi* gloriam, ac pietatis negotium, nequaquam ad istum modum publicam tranquillitatem inquietarent. At vereor nè complures istorum transversos agat gloriæ sitis, ac gulæ ventrisque negotium. Dolet minoris fieri quàm solent aut vellent, dolet minus licere quàm liberet, dolet plerosque respicere, quorum simplicitas hætenus illis lucro fuit. Magis autem gaudere debbant de lucro pietatis deque gloria *Christi*. In hoc uno oportebat & gloriam, & opes, & auctoritatem, & voluptatem omnem collocare, qui se mundo mortuos profitentur. Ago gratias Domino, qui per tuam auctoritatem inconditos istorum tumultus mitigare dignatus est. Neque me clam est, quantum debeam absolutissimo Theologo *Lodovico Caronello*. *Christus* qui per vos hæc operatur, rependet vobis præmium, nunquam auferendum. Ego patienter omnia tolerans, quæ Dominus immittit, seu læta, seu tristia, bonas literas, ac pietatem pro meâ virili provehere conabor, usq; ad extremum animæ. Erupit in vulgus apologia nostra, quam ego magnopere premi cupiebam, non tantum eò quod suspicabar amplitudinem tuam id malle, verum etiam quod meâ referret hoc negotium non spargi latius; quæ res & adversarios plus satis irritatos acrius exacerbarer, & mihi non mediocrem invidiam constaret apud plurimos. Verùm hujus casus veniam deprecor in priore præfatione, quam alteri præposui. Dominus amplitudinem tuam servet incolumem, extimie præsul, qui per te tuique similes Ecclesiæ suæ pacem ac tranquillitatem restituere dignetur. Datum *Basilea* duodecimo Calend. Aprilis, Anno M D XXVIII.

Erasmus Roterodamus Henrico
Botteo S. D.

Epist. 43. SI hoc est temporis iacturam facere, utinam li-
Sceret perpetuò cum candidis amicis miscendo

A sermones bonas horastranfigere. Nunc plusquam dimidium temporis datur legendis ac scribendis epistolis, & multis & prolixis, & ferè inamœnis. Unde statuarius iste nactus sit effigiem mei demirror, nisi fortasse habet eam quam *Quintinus An-
tuerpiæ* fudit ære. Pinxit me *Dutortius*, sed nihil simile. *Hispanienses* monachi tantum improbitate valent, ut ipsi etiam Cæsari, quem orbis Monarcham esse volunt, sint formidabiles, sed apud eruditos nihil lucri referunt præter risum & odium. Qui fuit hujus tumultus antesignanus ex nudipedum & funigerorum genere, cum primis damnavit quod in Enchiridio laudarium Apostolorum germanam Theologiam, quæ & Regum sceptræ, & Philosopherum supercilium sub *Christi* jugum miserit, sic interpretans, quasi senserim in sola *Germania* esse veram Theologiam. Nuper alius monachus apud Archiepiscopum Toletanum accusavit me, quod non probarem eos, opinor *Car-
tusianos*, qui ob etiam carniū negatum sinant proximum venire in capitis periculum, interpretans capitis periculum, levem capitis dolorem. Ventres nec Græcè sciunt, nec Latine, & volunt esse iudices scriptorum meorum. Apologia jam exiit. Nec minus stolidè furit *Bedda* cum aliquot suis, dissimulans quicquid illi responsum est. Nuper hac de re scripsi Senatui, & sacratissimæ facultati. Si hæc non est fatalis insania, nescio quid sit. Sed *Lutheri* monachorum, Theologorum tumultus minima pars est meorum malorum, clanculariæ insidiæ longè magis excruciant. Venim quando hæc aguntur arte divinâ, certum est omnia boni consilere. Bene vale. *Basilea* quarto Cal. Aprilis, Anno millesimo quingentesimo vicesimo octavo.

Erasmus Roterodamus Petro
Decimario S. D.

E Q uamdiu corpusculum hoc suffecturum sit la-
boribus, novit in cuius arbitrio sunt res mortaliū omnes. Qui jactant vires attritas ut scribis, aliquantò clementius me tractant illis, qui me solent quotannis bis efferre. Nunc gratiâ *Christi* valetudo paulò prosperior est quàm fuit annis superioribus. Ventres ac mali *troum* nihil aliud lucrifaciunt quàm odium ac ludibrium, nec satis mirari possum hominum stoliditatem. Quum hanc tempestatem nobis immiserit Dei manus, viriis hominum exacerbati, culpam in alios rejicimus, & canum more lapidem projectum mordemus, non attendentes ad eum qui projecit. Dominus est qui nos omnes vocat ad vitæ correctionem, nec audimus admonentem, sed frivolis causationibus ipsi nobis blandimur. *Guilielmum Carmelum* & *Stephanum Florimundum*, meo nomine vicissim salutabis amanter. Cum ventribus non est admodum verbis decertandum, modestiâ rectèque factis eos ulcisci pulcherrimum est. Mittam tibi duos libellos recens excusos, alterum *De rella Pronunciatione*, alterum *De phrasi Ciceroniana*; si modò negotiator non gravabitur hoc oneris suscipere. Geminum tetrasticon non gravabimur addere *Copia*, aut simili libello. Proverbii non item quadraret. Bene vale. *Basilea* quarto Calendas Aprilis, Anno millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

Fortissima

*Fortissima Elvetiorum Nationi in Concilio
Badensi, Erasmus Rot. S. D.*

Epist. 45. **Q**uam mihi non deesset animus unice propen-
sus ac promptus ad id quod me quum vestra
omnium voluntas, quibus ex animo bene volo:
præsertim eodem non minus amantiter quam in-
stanter vocante inclyto hujus urbis senatu, cui nihil
non debitorum ipsius negotii pietas invitabat, do-
mini & amici mihi semper observandi; tamen ut
nihil aliud fuisset. hæc valetudo plusquam vitrea,
& ad quamvis levem occasionem periclitans, justio-
rem quam ipse vellem præbuit excusationem, quo
minus illi cuncti vestro liceret interesse. Quan-
quam absq; me ipiritus *Jesu* suggeret cordibus ve-
stris salutifera consilia, ut omnes sitis unanimis in
sana doctrina Ecclesie Catholice. Unum tamen
erat, de quo pietatem vestram p. literas admonere
visum est, videlicet, quod ea res non minus ve-
stra omnium referat, quam mea. Sparsus est ante
paucos dies libellus, cui titulus *Erasmii & Lacherti
opinio de Cena Domini*, de quo difficile sit pronuncia-
re, utrum plus habeat stultitiae, an malitiae. Quum
in singulis paginis iteretur nomen *Erasmii*, ipse qui
scripsit nusquam est ausus apponere nomen suum,
ninq; in calice subjicit nomen fictitium, quod
ipsum statim argumentum est malæ conscientiae.
Deinde venit me magnificis laudibus, hoc est, af-
ficit honorificâ contumeliâ, sic laudans prudenti-
am & eruditionem meam, ut persuadere conetur,
quasi faveam dogmati quod jam olim damnatum
est ab Ecclesia Catholica, quasi societas erroris
valeat adversus veritatem. Ac planè stultissimis
argumentis conatur persuadere, me aliud celare in
corde quam velim profiteri, cujus rei causam vult
videri timiditatem: præterea colligit è libris meis
loca quædam impudentissimè depravata, & ad sus-
picionem detorta. Sed hujus scriptoris stultam in-
saniam brevi libello edito depingam, fortassis in-
tra sex dies. Nunc nè quem in ruinam trahat no-
minis mei fumus, quem artifex iste conatus est o-
culis simplicium ostendere, illud modò vobis, egre-
gii domini, testatum esse volo, me non recitare
quo minus habeat omnium hæreticorum princeps,
si in meis lucubrationibus, quas scripsi plurimas, vel
unus locus inveniri queat, qui de Eucharistia secus
sentiat, quam hætenus nobis præscripsit ex autori-
tate divinarum scripturarum Ecclesia Catholica;
aut si quisquam mortalium audivit me probantem
opinionem *Vulgaritatem*, quam nunc renovant
quidam. Hoc mihi satis est apud homines. Testor
autem Deum, qui solus novit corda hominum, at-
que hunc mihi precor iratum, si unquam desedit
in animo meo sententia quæ pugnat cum eâ, quam
hætenus magno consensu defendit Ecclesia Ca-
tholica. Quid aliis revelatum sit ipsi viderint; Mi-
hi nullæ rationes hætenus persuadere potuerunt,
ut discederem à præscripto Ecclesie. Nec hic me-
tus est humanus, religio est, ac metus iræ divinæ.
Isti impudenter obijciunt timiditatem, quum ipsi
non audeant suis libellis nomen suum adscribere;
& fortes sibi videntur, quod famosis furiosisque li-
bellis, ac subinde novis opinionibus miltent orbem
diffidii. Si dissentit, inquirunt, cur non scribit con-
tra? Quasi consentiat quisquis non scribit in adver-
sum, aut quasi desint qui scriptis repugnent. Sunt
isthic in concilio qui viderunt quod exorsus eram

A scribere adversus opinionem *Carolstadtii*, noverant-
que causam, quamobrem quod corperam intermi-
serim; nec is ignorat causam, qui hujus libelli fu-
it, vel autor, vel instigator. Qui tales emittunt li-
bellos plusquam famosos sine loci, typographi, au-
torisque vero titulo, nec famosus tantum, verum-
etiam dissidiorum & hæreseos disseminatores, etiam
apud Ethnicos puniebantur capitis supplicio. Et
quod apud illos erat capitale facinus, nunc quorun-
dam ludus est, qui sibi videntur Evangelicæ doctri-
næ propugnatores. Habeti, magnifici domini ani-
mi mei sententiam, bonâ fide declaratam. Proin-
de si quis ob sceleratum illum libellum impege-
rit, mihi non poterit imputare: Meo sum officio
functus. Cæterum vestra justitiæ fuerit, curare nè
levibus ac fatuis impune sit ad istum modum lude-
re cum periculo, tum vitæ, tum famæ alienæ, non
sine perniciæ reipublicæ. Precor ut Dominus *Je-
sus* bene fortunet quod agitis Domini mei semper
amplectendi. Datum *Basilee* Idus Maii, Anno
M. D. X X V I.

*Gulielmo Warano Archiepiscopo Cantuariensi
Erasmus Roterodamus S. D.*

Epist. 46: **A**mplissime præsul, ac benignissime studio-
rum meorum *Mecenat*, erupit tandem in
apertum vetus illa in me conjuratio Monacho-
rum ac pseudotheologorum, hoc agentium ut
libros meos excutiant è manibus hominum, sed
mihi credi non habebit successum. Multis regi-
onibus simul aggressi sunt hoc negotium, devo-
tis animis; sed ubique repererunt potentes, qui
conatibus illorum furiosis obstituerint. Habeo fer-
mè quicquid notarunt in libris meis, & sane gati-
deo non alia posse produci ab his, qui plusquam
hostilibus animis ad calumniam detorquent om-
nia. Si vacabit legere libellum, cognosces quibus
mendaciis & sycophantiis mecum agant. In hoc
tumultu vetus ille tragediarum artifex velut *An-
drolus* fortem agit virum, oblitus suæ legatio-
nis, idq; quæ non ignoret me *Archiepiscopo Toleta-
no*, præter alios aliquot episcopos, multis Aulæ pro-
ceribus atq; ipsi etiam Cæsari non ingratum esse.
Demus aliquid in libris meis esse, quod poterat
dici circumspicius; certè nihil impium possunt
ostendere. Quod autem exemplum hoc est; ex
malitiosa conspiratione per universum orbem;
clamoribus insanis, & furiosis libellis unum ho-
minem aggredi? Hoc non est defendere fidem;
quo titulo isti se venditant, sed novos tumultus
excitare, quum turbatum undique sit plus
satis. Excitavi plurimos ad bonarum literarum
studium, quin & Theologorum studia tot lucu-
brationibus meis, vel excitavi, vel adjuvi. Si
quid inest humani lapsus, poterat dari negotium
aliquot integris ac doctis viris, ad quorum judi-
cium corrigenterentur ea quæ jure offenderent. Ve-
rum non offenduntur erratis; aliud est quod illos
urit. Ex linguis ac bonis literis undique feliciter
efflorescentibus, vident suam opinionem apud
omnes decrefcere; nec minus qui tot jam annis
adversus optima studia summâ vi belligerantur,
quæ si voluissent amplecti, nec aliorum dignita-
tem obscurâssent, & suam illustrâssent etiam;
Nunc torquet illos invidia. Per omnes orbis nati-
ones *Erasmii* qualiacunq; scripta teruntur manibus,
Suorum & Boddarum libri ridentur à pueris. Est
O O & aliud

& aliud huiusmodi. In libris meis nonnunquam admonéo Theologos, ut omnis quæstionibus sophisticis adeant fontes scripturarum, evolvant sanctos Ecclesiæ doctores, & indico loca quædam in quibus lapsi sunt ob linguarum ac vetustatis incertitiam. Similiter & monachos admonéo, quibus in rebus sita sit vera religio. Id istos malè habet, malebunt antiquum Theologorum ac monachorum regnum manere, venim hoc non expediebat populo Christiano. Ex meis libris nec hæresis, nec dissidiū ullum est natum, isti tuis clamoribus suscitant hos tumultus. Sed intra paucos annos videbis scenam rerum humanarum inversam, & eam moderationem quam perpetuò sequutus sum in scriptis meis amplectentur. Vociferantur isthic in *Colloquia* mea, quum vix alius liber sit conducibilior ad eximendas animis hominum stultas de rebus opiniones. Erit autem illud prudentiæ Principum, hos tumultus inconditos autoritate suâ compescere, alioqui in gravius incendium exituros quam hætenus excitatum est à *Lutheranis*. Habent titulos honestos, quibus hoc faciant. Satis est turbatum in Ecclesia, etiam si non queramus novamurbationum materiam, & abundè est nobis negotiū cū iis, qui palam profitentur ac scriptis defendunt ea quæ docet *Lutherus*, etiam si non facessamus negotiū iis qui nobiscum pugnant adversus *Lutherum*. Deinde, quoniam Cæsar habet in animo quædam in Ecclesiam recepta in melius restituere, quod absque frequentissimo Principum concilio fieri non potest, præstat si quid est ejusmodi rerum, in illud differre tempus. Nunc quantum licet paci studendum est, & excludenda dissidiorum materia. Postremò si maxime scriberem secus quàm oportet, non expedit istiusmodi clamoribus, calumniis, conspirationibus, libellis rabiosis, mederi lapsibus hominum. Nam talibus modis *Lutheranū* negotiū ex minimis initiis ad hoc incendium, quod nunc latè per orbem divagatur, exacerbatur est. Huiusmodi titulis si Principes istorum impetus fregerint, mox confiscescor eorū tumultus; Sin indulerint illorum impotentibus odiis, res eò proficiet, ut quum Principes volent eos compescere non queant. Hi fatales orbis motus non absque numine videntur orti, modisq; non credendis huc usque progressi. Arcanum est Dei consilium, quid moliantur homines studiis videmus, quid moliat Deus nobis incertum: novit malitiam ac stultitiam mortalium in suam gloriam & in bonorum salutem vertere. Proinde mihi semper erit curæ, ut illi præstem synceram conscientiam; de exitu viderit ipse. Si tua sublimitas cupiet ampliùs de iis quæ hic geruntur cognoscere, ex his quæ mihi *Bedyllus* secretario tuo licebit. Dedi negotiū *Petro Aegidio* ut ad te mitteret divi *Hieronymi* volumina postterioris editionis pulchrè coccinara, an fecerit nescio. *Basil.* Anno M. D. XXVII.

Erasmus Rot. Georgio Duci Saxonie S. D.

Epist. 47. Illustrissime Princeps, lubens accepi libellum, lubentiùs tuæ Celsitudinis literas. Mitto nunc alterum librum *Hyperaspistæ*, si quis erit qui tantum velit suspicere sarcinulæ. An pro suo merito tractaverim *Lutherum*, tuum esto iudicium. Illud possum verè dicere, mihi jamdiu nihil fuisse molestius, quàm istius hominis gloriosas ænias perlegere. Nam hoc rædium erat devorandum, si voluissem illi seriò respondere: neq; me clàm est, quos

A fremitus ille liber sit excitaturus, quòd hæc ausim in ipsorum regno. Itaque ni me Principes suo favore sublevent, vereor ut subsistam, non tantum ob *Lutheranos*, quantum ob quosdam titulo *Anti-Lutheranos*, re *Lutheranissimos*, qui victoriam *Christo* debitam conantur ad se trahere. Opto serenissimæ Celsitudini tuæ perpetuam felicitatem. Datū *Basilea* Calend. Septem. Anno M. D. XXVII.

B *Erasmus Roterodamus Joanni Canio Canonico Contracensi S. D.*

P Pro tuo solito in me studio gratiam habeo maximam. Quòd pecunia tam diu mansit apud *M. Laurinum* mihi luculento damno fuit, quòd tamen nulli possum imputare, nisi moribus aulæ. Si fuisset apud *Scherum*, ille curasset nè quid detrimenti caperem. *Petrus Barbirius* arbitror irato *Mercurio* natum, qui tot annos versatus in aulis monarcharum, Cæsarum, *Romanorum* Pontificum, idq; apud *Hispanos*, ubi glebæ fluviiq; ferunt aurum, tamen nudus ad nos redierit. *Nicolaus Barbirius* enatasse saluum non meà tantum causâ gaudeo. Nam scribis hoc meà quoque referre. Tibi precor omnia tuis digna virtutibus. *Barbirius* mihi debet bonam pecuniam, optarim ut maturè ditescat, quo posset solvere. Datum *Basilea* octavo Calend. Septemb. Anno M. D. XXVII.

D Posthac si commodè potes, nè cui des pecuniam, nisi cui iussit *Erasmus Scherus*. Is rectius curabit, ut quàm minimo dispendio ad me perveniat homo non optimè latinus, sed tamen optimæ fidei.

Erasmus Rot. Joanni Cochleio S. D.

S Ciebam errore factum de mutato editionis *Epist. 49.* Sordine, & si studio factum esset, res levioris est momenti, quàm ut ob id minùs iacundus sis amicus, tantum abest ut sim offensus. *Thomas Morum* tibi factum amicum gaudeo. Decet enim, ut si juxta proverbium amicorum communia sunt omnia, sint amicorum & ipsi communes amici. Quòd peninsulam *Cymbricam* cogitas, precor ut bene vertat. Iter perlongum est, & gens fera dicitur, & instat hyems, præterea Cæsar molitur generale Concilium. Habeo libellos quibus continentur omnia acta inter Cæsarem, *Gallum*, *Venetos*, & Pontificem, excusa *Compluti* per *Cancellarium Mercurium*. Verùm si te urget res & allicit bona spes, mitiùs feram tui desiderium, quem tamen malletm abesse propiùs. Si episcopi pugnarent pro regno *Christi* non pro suo, alacrioribus animis capesseremus hanc militiam. Et tamen interim compescenda est improborum seditiosa temeritas, donec Deus afflet Principum animos. Horum tumultuum nullus unquam erit finis nisi quædam mutentur, sed ea sunt ejusmodi ut nulla spes sit fore, ut recipiant. Quare tibi nihil in isto negotio possum consulere, nisi ut spesces non hominum, sed *Christi* negotium, magisque sis intentus servandis hominibus, quàm puniendis. Plura literis committere nec vacat nec tutum est. Bene vale frater & commilito in Domino charissime. Datum *Basilea* octavo Calendas Septembris, Anno millesimo quingentesimo vigesimo septimo.

Optimo *Nauseæ* multam ex me salutem dicito.

Des.

Des. Erasmus Roterodamus Bilibaldo
Pirkhemero S. D.

Epist. 50. **V**IR clarissime, Opinor Franciscum Delfum apud te fuisse, talemque compertum, qualem depinxeram. Ab ejus abitu redditæ sunt mihi tuæ literæ, satis & alacres & copiosæ, quæ mihi tristitiam omnem abstersere, quam ex prioribus illis literis, quas abortiva tibi paralytis interruperat, conceperam. De fide amicorum etiam post illam meam querimoniam, talia comperi, ut totam ancoram sacræ & non sacræ fixerim in Christo, qui solus nec vult nec potest fallere. Homines minum quàm interdum simulent & dissimulent, & si qui ex animo bene volunt, immane quàm hoc est temporarium, quàm levi occasione totus ille favor vertitur in odium? Ibi quàm tenax offensæ memoria, quàm profunda beneficiorum omnium oblivio. Sunt qui prodesse si velint nihil possint, quàm lædere nemo non possit: Sunt qui dum imprudenter prodesse student, lædunt maximè. Cum talibus amicis nobis res est, quod quidem mihi tecum commune esse doleo, moderatius laturus, si mihi proprium esset incommodum. Mones autem, & prudenter & amanter, ut horum mores boni consulam, ni malim insolitudinem aliquam demigrare. Humana vitia facillimè condono amicis, Capitales perfidias ab iis in quos sui cumulatiimè beneficis, devoro quidem, sed non sine tædio. Absit autem ut tale quicquam de te suspicer. Quanquam novi quosdam huic rei natos, dirimendis bonorum amicitias. Facile boni consulo quæ scribis de Octo-Lampadario negotio, modò tu probes quòd in eo quietem ago. Fueram ortus, sed ilicò sensi menihil aliud profecturum, quàm ut hic concitarem tumultum, rebus nimium suppuratis. Et jam nunc medicos fugam, nec video quòd. In Hispaniis tantos tumultus excitarent *μωαχὸν πῦρ*, ut nec Cæsaris, nec Archiepiscoporum auctoritas possit eos compescere. *Laureia* Theologi quidam duce *Beddâ* moluntur extrema. *Lovani* qui Princeps est hujus carnificing mihi capitalis dicitur inimicus, ut est bonis omnibus. In *Anglia* invitat amantissimè, tum Rex tum Archiepiscopus *Canuariensis*, sed plurima sunt quæ me deterrent ab ea insula. Verum quorsum attinet hæc deliberatio? quum hæc valetudo non patitur ullam professionem, quum ægrè domi tueat vitam, si tamen hoc est vitam & non potiùs animam agere. An *Philippus* adfuerit *Luthero* adversus *Diatribam* necnè, meâ quidem haud magni refert. Articulos rursus hic excuderunt. Videtur *Lutherus* nonnihil adulari suo Principi. Ubique regnat *Lutheranismus*, ibi literarum est interitus. Et tamè hoc genus hominum maximè literis alitur. Duo tantum quæzunt, censu & uxorem. Cætera præstat illis Evangelium, hoc est, potestatem vivendi ut volunt. Regis *Ferdinands* res sat pulchrè habent in *Hungaria*, si liceat per Turcam. *Mrsinus Velius* jam conscripsit librum de rebus ab eo gestis. *Anabaptistas* potissimum supplicis terret, qui tollere dicuntur omnem principatum. Calculus meus versus est in calcem, cujus magnam vim quotidie ejicio, sed tolerabili cruciatu. Divino malum conceptum ex vino & saccaro, quorum utrumque venefici calce opinor temperant. Utinam tibi pro ista aqua quæ vitam quemadmodum scribis sustentas, contingat ambrosia succus, qui te reddat immortalem, ut patriæ

A quàm diutissimè prodesse queas. *Dureri* vicem vehementer doleo. Arbitror te legisse locum in quo mentionem illius facio. Totum opus nunc absolutum est. Fortasse dices esse coactum. Fateor, sed non dabatur alia occasio, & arbitror eum libellum qualis qualis est maximè volitaturum per manus hominum. *Clebergus* jampridem hinc abest, nec scio quid egerit. Me bis invisit, abiens non salutavit. *Glareanus* hic nunc solus habet discipulos frequentes. Deest homini fors, nunc cogitur in diem vivere. Hactenus ad tuas literas, quas decimoquarto Februarii scripseras. *Dilphus* apud te fuisse puto. Scire cupio quomodo tibi juvenis placuerit. Cæsaris epistolæ quam ad me dedit proximam, exemplum ad te mitto. Ex apologia quæ nunc prodit, cognosces aliquam *Hispanica* tragediæ partem. Si *Lutherani* abstinuissent ab *Encharistiâ* convellendâ, missa abrogandâ, imaginibus tollendis, ac suos inprimis provocassent ad vitæ sinceritatem, sperari poterat lætior exitus. Nunc *Lutherus* tacet, *Melanchthon* mitigat, sed sero, ut ais, sapiunt *Phryges*. Bene vale. *Basilea*, Anno M. D. X X V I I I.

Erasmus Roterodamus Lazaro Bayfio S. D.

Onerare laudibus immodicis si cui bene voluit, Epist. 51. O adeo doctis solenne est, mi *Bayfi*, ut refellere, sit agnoscens. Itaque statui posthac quicquid est istiusmodi, silentio concoquere. Gratus tamen est mihi tuus candor, quæ olim literis suis *Hermannus Phrysius* mihi depinxit. Quoniam recusas quod abs te peto, recuso vicissim quod a me petis, ut in turbam eorum qui studiorum meorum æmuli sunt, recipiaris. Imò inter amicos primarios primas tenebit *Bayfius*. Nos nostro seculo fabulæ partem egimus, nunc æquo animo cedimus felicioribus. Theologorum inconditos tumultus non queo satis admirari. Scripsi super hac re senatui Parliamentari & sacratissimæ facultati. Quod aint, apud me *Christum* damnare vota, nil mirum, quum *Beddâ* tot evidentiissima mendacia mentitus sit in uno libello. Si majoris istic edi libellum tuum *De vasculis culinaris*, eo quòd adis, & frons occipitio sit prior, probo. Sin isti cessant, curabimus hic excudi, modò mittas exemplar abs te recognitum. De vasculis amplector bonam voluntatem Reverendissimi Cardinalis. Cæterum quæstor obliviscetur, accusabit aurifices qui sefellerint. Hic certè solent audire *Aquidam* Principum famuli. Nè pilus quidem vasculorum acceptus est. Scribam ubi recepero. *Michael Bentinus* præmissâ uxore, uxoris matre & hospite quodam, adhuc & puero, quum paucis diebus in solis ædibus versaretur, eadem pestilentia subitus est. Sequutus est illum protinus, is qui in castigandi vices successerat. Nos verò reliquit & *Joannes Frobenius* morore meo immedicabili, nam uxor jam alteri nupsit. Gratulor tuis studiis istum *Macenatem*, non minùs benignum quàm potentem; quem mihi tecum communem esse factum gaudeo. Tuum erit submonere si quid erit in quo possim illi gratum facere. Bene vale. *Basilea* Calend. Martias, Anno M. D. X X V I I I.

Erasmus Roterodamus Alfonso
Vervefio S. D.

SI meâ causâ tantum laboris, tantum invidiæ suffici- Epist. 52. Speres, frater in Domino honorande, optimo jure

te plurimi facere deberem, ni vir essem insigniter vel excors qui non intelligerem, vel ingratus qui non agnoscerem tam singulare tuū in me studiū; nunc quum omnia tum facias tum patiaris, non tam mea causa, quam studio pietatis ac veritatis, multo pluris te facio, mi *Versis* charissime, fateor, que me tibi longe plus debere, quippe qui sic affectus sum in hoc negotio, ut malim pietatem vincere quam *Erasmum*. Si *Christo* cesserit victoria, me victorem esse iudicabo, posteaquam vicerit ea pars cui toto pectore faveo. Itaq; gratias ago duplici nomine, cū meo cui tam amicam navas operam, tū pietatis cuius causam graviter ac dextrè propugnas. Quin & recreor tuo de me iudicio, quod falli, nē possim suspicari, verat ista tua singularis vel integritas vel eruditio. Utinam ordinis tui modestiam imitarentur & ceteri, qui sibi persuadent, sese & Christianam religionem & existimationis suæ dignitatem improbis obrectationibus, scurrilibus conviciis, ac seditiosis vociferationibus tueri posse, quasi non sedeant in oculis qui talia mortalium consilia deridere soleat atq; sublatnet. Ad articulos jam ante menses sex erat parata responsio, cuius aliquot exemplaria misimus amicis. Inimicos ut modestiā quoq; superem, admones tu quidem amanter, ac mihi visus sum puerè moderatus stilum, primum qui nullius ediderim nomen, deinde nusquam debaccher conviciis, nisi fortè convicium non est, quum illi nominatim impingunt quod pugnem adversus divinitatem, dignitatem & gloriam *Christi*, & convicium est, quum eam appello impudentem calumniam. Istiusmodi portenta nihil omnino civilitatis merebantur. Quod datum est, datū est partim amicorum affectibus, partim modestiæ Christianæ. Et tamen arbitror futuros, quibus hæc apologia videatur dentatior: Tantum honoris sibi deberi putant. A nominibus edendis & ipse abhorreo, nec me fugit quibusdam id optabile esse, quovis pacto innotescere. Sed interim impunè debacchantur in nomen meum in publicis prælectionibus in quibus effutiant tam inerudita, ut ab adolescentibus rideantur. Monui literis unum atq; alterum, sanctè dejerant à se nunquam nisi honorificè factam mei nominis mentionem. In hoc negotio sic vigilant in multis regionibus *Franciscani*, qui se vocant *Observantes*, ut satis appareat rem de composito geri. Nec tamen proficiunt, nisi quod cordatis ac bonis indies redduntur magis invidi, non sine meo dolore, qui semper illorum integritati faverim. Hoc consilium videtur illis mirè callidum, Clanculum submovent libros meos è bibliothecis, etiam quos illis dono dederam clanculum obtreant, in prælectionibus subinde perstringunt, à scriptis abstinere, scientes & mihi calamum esse. Nunc non est quā illos ulciscar. Si surgeantur, negant se dixisse, aut aliter dixisse dejerant; quid illis facias? Postremo, qui non potest excusari, aliquò relegatur ubi dicat atrociora, nec ullum tamen illorum unquam offendi in vita. Ex multis malis quæ *Lutherus* invexit *Germania*, saltem hoc decerpit boni, quod hoc hominū genus habet aliquantò moderatius. Quod scribis *Hispaniam* à sectis immunem vivere sub *Romano Pontifice*, vehementer gratulor, & hoc magis quod experiar quanta sit infelicitas tot opinionibus dissecari. Quod si quemadmodum vos vivitis sub Pontifice, ita Pontifex cum suis viveret sub *Christo*, optarem omnibus eandem felicitatem. Nunc multa vident, qui *Christi*

A gloriam verè diligunt, ad quæ suspirent. Quid enim aliud nunc licet? *Enchiridion* ab Archidiacono *Alcorano* verum antehac ignorabam. Nec est scrupus eximendus. Idem ille sentit quod ego, licet aliis utatur verbis. Fatetur eos fremere nē comperiantur mentiri de me, si *Hispanice* loqui corpero. Hoc est quod ego voco invidiam. Vellem idem factum in *Misericordia Domini*, in *Commentariis in Psalmos quatuor*, in *Matrimonio Christiano*, & in *Paraphrasibus* quæ non tractant contentiosa. *De clamationem in laudem Matrimonii* lusimus in exemplum generis Deliberativi. Quædam eruditius tantum scripsimus, quæ verti nolim; sed ipsi scripsimus Archidiacono. Hæc ad epistolam Id. Decemb. Anno millesimo quingentesimo vigesimo septimo scriptam.

Erasmus Rot. Archidiacono Alcorano S. D.

C E Tam longinquo non perferri quæ mittuntur *Epist. 53.* nihil miror vir ornatissime, quum frequenter intercipiatur, quæ mittuntur è proximo. Nullas abs te literas accepi præter has *Palentia* scriptas quinto Cal. Decem. anno millesimo quingentesimo vigesimo septimo, quod certè meminerim: unum atq; alterum tuarum ad alios literarum exemplū recepi, ex quibus abundè cognovi & quanto Christianæ pietatis amore flagrares & quàm candidè nobis faveres, quod idem tamen ex amicorum literis compluribus didiceram. Pietatis in te studium exosculor, pro singulari tua in me benevolentia gratiam habeo, ut par est maximam. Quod si iudicio facis, ut facere non dubito. bona spes est te perpetuò tui similem futurū. *Enchiridion* nostrum perq; eleganter *Hispanice* loqui multorum literis cognoveram, cuius operà id factum esset nunc primum didici. Nonnihil mihi hoc nomine placeo, quod opusculum illud vir tantus tuâ curâ dignatus sit. Utinam autem tantum utilitatis adferret, quantum optamus utriq; non me pœniteret invidiæ, quæ semper bonarum rerum comes esse solet. Quod si vera prædicant tux simul & amicorum literæ, non solum non doleo, verum etiam gaudeo tibi; gratiam habeo, non pro celebritate mei nominis, cui audere te scribis, (malim enim omnium ignotissimus esse, quàm habere famam invidiæ fermento temperatam, & abique invidia, quanta sit sarcina gloria, si tamen hæc est gloria ac non potius celebritas, plus satis expertus sum;) sed p favore pietatis. Cæterum quando bene successit, optarim juxta *Gratorū* proverbium, quod monet, *Te studines aut non edendas esse aut edendas*, ut & alia quædam mea loquantur *Hispanice*, dumtaxat ea quæ conductura videntur ad pietatem. Quod genus opinor esse librum *De misericordia Domini*, *De matrimonio Christiano*, *Paraphrases*, *Commentarios in quatuor Psalmos*, & si quæ sunt huiusmodi, quæ, p commodum interpretem tractata, possint conducere moribus hominū. Nam hic quoq; nonnihil habet momenti interpretis dexteritas. Quædam scripsimus excitandis studiis, nonnulla corrigendis vulgi iudiciis, multa doctis tantū legenda dedimus. De te nihil resciverā, nisi q modò dixi. Tamen rumor adferebatur & scriptis & voce quorūdā, istic excudi *Colloquia*, & *Linguam*, & nescio quæ alia, in quibus ut nihil sit impiū quemadmodū arbitror non esse, tamen suū quæq; locū ac tempus habent. Verissimū est q ad amicū quendam prudenter scribis, quosdam qui

qui victorie spem collocarunt in maledicentia, nolle *Erasmum* loqui vulgatâ linguâ, ne deprehendatur illorum vanitas, qui clanculum & apud idiotas facundi sunt. Et hinc illorum fremitus. Igitur in re consentimus, quanquam autorem versionis antehac non noveram. Et si novissem, non dubitasset de studio. In *Gallia* quidam vir bonus, doctus & magnus idem tentavit, ac prorsus eodem, ni fallor, animo, sed parum bene cessit cum illi tum mihi: Nam ille bis periclitatus est de capite, ac planè perierat monachorum clementiâ, ni rex illi subvenisset: ego adhuc cum Theologis, imò potius cum *Beddæis* gladiaturam exerceo. In uno *Beddæ* sunt tria monachorum millia. Nusquam non sunt improbi monachorum greges, nusquam tamen hoc potuerunt, quod potuerunt in *Hispania*. Quæ res facit, ut non liceat vobis absolutam gratulari felicitatem, cætera sat fortunatis. De exomologesi quod mones amanter, recipio me facturum primâ quâque occasione, quanquam id jam toties à me factum est, & priusquam exiret ille libellus, & posteaquam editus est. Non considerant homines quid illic susceperim tractandum, nec quibus, quo tempore, quâ regione scripserim. Quid autè præficiet appendix si non legetur, aut si studio calumniandi legetur? Quid istic agatur nescio, hic tres sanavit ille libellus, quàm aliorum scripta qui sibi videntur impensissimè favere confessioni. Morem tamen geram tuo consilio. Dominus te sospitet in omnib; vir clarissime, Datû *Basil.* Idus Mart. Anno M.D.XXVIII.

Erasmus Rot. Gratiano Hispano S. D.

Epist. 54. Eodem tempore duas epistolas tuas accepi, *Gratiane* gratissime, sed perbreves & eadem fermè sententiâ. Altera diem habebat Calend. Decemb. altera v. Idus Januar. Duas illas priores scito mihi nondum esse redditas: Opinor venturas. Clarissimum virum *D. Joannem Emmanuelem* jam pridem fama mihi commendavit, prudentiâ singulari præditum, suoque merito tum gratiâ tum autoritate plurimum in aula Cæsarea valentem. Cujus in me favorem animumque propensum libenter amplector. Si quid erit in quo putabis me posse illi quicquam gratum facere, non gravaberis submonere, senties voluntatem certè paratam. Quod scire cupis de ætate, arbitror me nunc autum agere, in quo *M. Tullius* decessit. Valetudo mediocris esset, ni tot annis res esset cum calculo. In diem vivo, paratus de præsidio decedere, quandoque vocarit Imperator. Herum tuum ex me lautabis & amanter & reverenter. Bene vale. *Basilea.* Idus Mart. Anno M. D. XXVIII.

Erasmus Rot. Joanni Maldonato S. D.

Epist. 55. Scito tuam epistolam prolixam mense Septembri, Anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto scriptam, quâ rerum istic gestarum textis historiam, mihi redditam esse, ac fuisse multis nominibus gratissimam, cui responsum est à me copiosè. Verùm intelligo tibi querelam istam, de non perlatis quæ traduntur, cum multis esse communem. Misisses rursus exemplar, ni jam serùm esset, & fortasse jam recepisti. Mittam tamen si postulas. Depingis unum veteratorem, quales utinam essent pauciores nunc hominum istiusmodi nusquam non abundant. Istud demiror,

A istic illis tantum licere, quantum adhuc alibi nusquam licuit. Nos pietatis causam animo sincero peragemus usque ad extremum halitum, de exitu viderit *Christus*. Nos hinc adornamus sarcinas. *Jacobum Oserium* pariter redamare possum, quid præterea gratiæ possum reponere non video. Est autem non meo tantum sed omnium amore dignissimus, qui majorum stemmatis, & literarum & pietatis studium adjunxit, & his omnibus pulcherrimum imposuerit colophonem, gloriæ contemptum. Habes epistolam *avryxæon*, pro utriusque nostrum animo perbreve, pro meis occupationibus satis prolixam. Bene vale. Datum *Basilea* Idus Mart. Anno M. D. VIII.

Oserio amabili salutem ex me plurimam.

Erasmus Roterdamus Nicolaus Vario Marvillano S. D.

C Negabas esse quod scriberes, imò multum est *Epist. 56:* mihi gratissimum quod scribis istic fausta feliciâque esse omnia, quodque summo consensu negotium literarum gnaviter agitis. De dissidio nihil est, neque delationis neque suspicionis, nisi quod ex vestris literis conceperam. Subvereor tamen nonnunquam, ne tua libertas quam tibi naturâ insitam esse video, præbeat aliquam offensionis ansam, iis quibus ad lædendum mihi deest præter occasionem, ut habet vetus proverbium. Audio & *Joannem Campestrum* simili candore præditum. Hic ed sum timidior, quod toties expertus sum quantum malorum animi mei simplicitas, linguæque libertas mihi conflaverit. Cæterum hanc meam sollicitudinem vanam esse gaudeo. Evangelicos istos, quum aliis multis tum illo nomine præcipue odi, quod per eos ubique languent, frigent, jacent, intereunt bonæ literæ, sine quibus quid est hominum vita? Amant viaticum & uxorem, cætera pili non faciunt. Hos fucos longissimè arcendos censeo à vestro contubernio. Satis jam diu audivimus Evangelium, Evangelium, Evangelium, mores Evangelicos desideramus. Quàm istic monachi mixti sint nescio. In *Hispania* vocales sunt plus satis, nec desunt alibi qui blaterent, præcipue nodipedes quidam; quid illos stimulet nescio. Sed sibi suo jumento accersunt malum. Bene vale. Datum *Basilea* decimo quarto Cal. April. Anno M. D. XXVIII.

Saluta *Mierbekanum*, *Rescium* & *Campeensem*, ipsum etiam *Gastoniū* si fortè non vacabit scribere.

Erasmus Rot. Joanni Cochleio S. D.

Q uod tuâ sedulitate curatū est ab te de *Tertuliano*, *Epist. 57.* *Livio*, & *T. Livio*, studiū tuum & animi promptitudinem exosculor, quanquam jam de utroque certum responsum acceperamus. Hinc enim colligo, quantā cum alacritate sis obiturus si quid incideret ut tuo opus esset officio. *Emserus* mihi semper præstitit ingenuum amicum, in cujus locū quando succedis, confido fore ut in uno te *Emserū* & *Cochleium* habeam. Illustrissimi Principis erga me favorem non desines alere. Est enim ut humanissimus, ita judicii non vulgaris. Quoniam interdum ad moderationem invito, visus sum illi nonnunquam parum fortiter *Anti-Lutheranus*. Verū aliter sentiret, si penitus nosses consilii mei rationem. Et fortassis rerum exitus docebit me

Christi negotium animo sincero tractasse, pro mea quidem sapientia. Si quid illinc ad me scribis, etiam atque etiam vide cui committas literas. Ab istis enim erroribus Evangelicis intercipitur quicquid ad me scribitur. Imò quidam fingunt se rectè ire *Basileam* ad *Erasmum*, & ultro offerunt perferendi officium; mox acceptis literis abeunt in malam crucem. Proinde si quid est rei seriæ, serè mitto famulum aut alium bene notum in hoc ære conductum. *Simoni Pastorio* viro pio, candido & amico multam ex me salutem dices. Bene vale frater & amice in Domino charissime. Datum *Basilea* decimoquarto Calend. April. Anno millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

*Erasmus Roterodamus Georgio Duci
Saxonia S. D.*

Epist. 58. **S**erenissime Princeps, Librum *Hyperaspista* secundum unam cum literis redditum esse gaudeo, magis autem gaudeo tuæ illustrissimæ celsitudini non displicuisse. Nec laborum nec contumeliarum me taderet, si viderem aliquem eximium fructum exoriri. Mihi sufficit *Christus* ad omnium compensationem, quæ possunt in hac vita accidere. Accepi *Lutheri* literas ad illustrissimam celsitudinem tuam, & illius ad illum Latine veritas. Rursus *Emseri* responsionem advertus *Lutherum* Latine versam. Nullas accepi literas ad quas non responderim. Sed non omnia perferuntur, quæ traduntur. Id quod nimium saepe expetior, non sine gravi meo incommodo. Qui has reddidit, habebat epistolam tuæ celsitudinis ad *H. Eppendorpium*, cuius inscriptio habebat *Basilea* nomen, quum ille jam annis aliquot agat *Argentorati*, nec unquam interim viderit *Basileam*, id quod te fugere demiror. *Emserum* nobis ereptum doleo, ad feliciora translatum gaudeo. Scripsimus ante paucos dies, sed paucis. Premit enim nos præter alia divus *Augustinus*, qui nunc totus excenditur cum summa dignitate. Nascuntur indies novæ tragædiæ, quis sit exitus futurus nescio. Licet optima precari, nec quid aliud nobis super sit video, rebus undiquaque turbatissimis. Illustrissimam celsitudinem tuam cupio quam optimè valere, cui me totum addico dedicoque. Datum *Basilea* decimo sexto die Januarii. Anno M. D. XXVII.

*Erasmus Hermannus Comiti à
Novaquila S. D.*

Epist. 59. **Q**uam malè timui ne te absorberet *Hispania*, tam vehementer gaudeo quod nobis redieris, non solum incolumis, verum etiam prosperiore valetudine: sic enim accipio, quanquam quod accidit juxta *Cataluniam*, fixamen accidit, permolestum est. Libellum tuum à me diligenter lectum opinor tibi redditum unam cum literis meis. Nam tu quidem fueras ingressus iter, tamen famulus tuus aiebat se celeriter sequiturum. Non dubito quin apud *Hispanos* acceperis pseudomonachorum tragædiam, de qua scire cupio si quid habes. Per hunc poteris tunc scribere. Est enim à nobis propriè missus ut eat *Antuerpiam* & huc recurrat. Absit finitimum omen, sed tamen quæ videmus hic rerum præludia, nescio quid tempestatis minuantur. Nec video quò fugiam. Et Regis & Archiepiscopi literis amarissimè scriptis invitor in *Angliam*; sed

illic non video mihi sedem commodam. Hoc vere fortassis vos invitam. Si fors aberis *Coloniâ*, cura ut illic tuas hic reperiat literas, neque enim diu commorabitur in *Brabantia*. Rex *Ferdinandus*, ut fertur, evulgavit edictum, non dicam injustum sed certè severum. Opto quidem ut optimo Principi sit felicissimum. Sed opto magis quam spero. Bene vale vir clarissime. *Sobinum* exoculatum valde doleo. *Basil.* tertio Nonas Jan. M. D. XXVII.

*Erasmus Roterodamus Georgio Episcopo
Brixinensi S.*

Epist. 60. **E**X *Hieronymo Viromandi* doctis juxta ac humanis literis, Illustrissime Princeps *Georgi*, nec vulgarem nec simplicem cepi voluptatem. Primum quòd intelligerem isti præclaræ indoli tuæ, rebus humanis natæ, *Caroli* Cæsaris ac *Ferdinandi* Regis non tam favore quàm judicio, datam provinciam, in qua proferres, exeres, explicares eximias ingenii naturæque tuæ dotes. Siquidem Magistratus, ut habet *Gracorum* proverbium, virum arguit, quemadmodum in bello dilucet boni ducis virtus, in tempestate nacleri peritia. Quanquam nihil addubito quin ista mens tam excelsa, tam integra, tam pia majoribus sit destinata negotiis, idque decreto numinis res hominum æterno suo consilio moderantis. Sed istud indolistuæ tyrocinium esse voluit, atque, ut ita loquar, ædilitatem, primum videlicet dignitatis gradum, in quo posteaquam egregiam tuæ virtutis specimen dederis, mox ad præturam, hinc ad consularum, hoc est, ad summæ dignitatis fastigium non modò Regum judicio, sed omnium consentientibus suffragiis evcharis. Interim gratulari libet, amplissime Præsul, quum tuæ celsitudini tum verò multò magis ipsi ditioni regis, cui in tantis procellis, tantæque rerum omnium tempestate contigerit egregius gubernator, qui non solum autoritate, verum etiam arte, prudentiâ, consilio, valeat inconditos horum temporum motus componere. Tum autem & privatim mihi gratulor, tibi gratiam habeo, qui de meis qualibuscumque scriptis tam amanter sentias, tam candidè feras suffragiū, tam ingenuè patrocineris adversus zollos, quorum hisce temporibus mira licentia est: derique tantum tribuas, ut mihi fortunarum quoque tuarum communionem deferas, si velim ad istam commigrare provinciam. Hic agnosco prorsus exosculorque Cæsaris *Maximiliani* patris tui & benignitatem admirandam, & favorem propensissimum erga pietatis ac bonarum literarum cultores: in quorum numero tuus candor mihi videtur aliquem tribuere locum; ego præter sedulæ voluntatis promptique conatus laudem, si qua debetur, nihil agnosco. Verum ut mihi nonnunquam placeo videorque felix qui tot Principum, Regum, Præsulum literis amantissimè simul & honorificentissimè scriptis toties ad haud quaquam aspernandas condiciones inviterita rursus satum meum deploro interdum, simile quiddam patientes, quale *Tantalum* apud inferos perpetiarrant non ociosæ Poetarum fabulæ. Ajunt enim illi fame sitique cruciato amnem potabilem infernè labrum contingere, poma supernè ad os portigi, sic tamen ut miserè cupienti, nec cibo nec potu frui detur. In causa est non tam ætas, quanquam & ipsa ingravescens, quàm valetudo plusquam vitæa; quæ tamen

tamen hactenus moderante me magnis studiorum laboribus sufficit, quibus exhauriendis vix robustus juvenis par esse queat. Alioqui non abhorrebat animus ab hac civitate permutanda, cujus tamen hospitio non incommode sanè, multis annis sum usus, sed optarim esse pauciores qui novis opinionibus sese dedidissent. Quamobrem non omnino recuso quod offert tua benignitas. Dispiciam quid ipsa res nobis consulat. Neque enim quodvis coctum, neque quodvis vinum aut victus congruit huic corpusculo. Alioqui sub tam amico Principe vel meo sumptu, quod vitæ reliquum erit peragere cupiam: eoque lubentius, quod audiam non proci, utinam abesse *Bernardum Episcopum Tridentinum*, cujus mitum quoddam erga me studium jam non semel expertus sum. Interim mihi non minus gratus est animus tuus, clarissime Princeps, quam si fuisset usus quicquid offert tua benignitas, quandoquidem voluntate tuâ propensâ fruor. Deum Opt. Max. precor, ut quod Ecclesiasticam provinciam bonis avibus aditti, id perpetuò velis esse fanitum ac felix. Datum *Basilea*.

Erasmus Roterodamus cuidam S. D.

Epist. 61. **Q**uemadmodum natura nullum creavit venenum, quin apposuerit remedium, vir clarissime: ita Deus improborum conatibus semper objicit aliquem, per quem non statim liceat illis quicquid libet. Sunt enim aliquot eo ingenio, ut non in aliud natos dicas, quam ut bonis faciant malè. Ex amici nostri literis intellexi quàm amanter quàmque prudenter adfuersis meo negotio; quod officium si mihi tantum prestares, ingratiſſimus essem, ni tuam istam humanitatem & amplecterer & predicarem. Nunc quum hoc operæ non tam mihi, quàm studiis publicæque tranquillitati tribuas, etiam pietatem tuam exosculor. Atque utinam contingat aliquando cum opportunitate facultas, ut tuis in me meritis aliquâ ex parte respondeam. Bene vale. Datum *Basilea*, quarto Cal. Mart. Anno M. D. X X V I I I.

Erasmus Roterodamus Joanni Card. Lotharingia S. D.

Epist. 62. **N**E sublimitatem tuam præfatione morer, dum nos hic pro viribus agimus ut extinctis dissidiis Ecclesiæ suæ restituatur tranquillitas, *Natalis Beddæ* novos molitur tumultus. Urit hominem primum quod liber quem in *Jacobum Fabrum* scripserat, edicto regio suppressus est etiam si non est suppressus: deinde quod ego respondens & meam innocentiam & illius impudentiam sic omnibus ob oculos posui, ut in speculo non possit evidentiis. Itaque prorsus animo gladiatorio parat vindictam, non se purgans, quod non potest, sed easdem calumnias aliâ specie rursus ingerens. Habet in *Sorbonico* collegio quosdam ipsi addictos, nusquam enim non habent similes labra lactucas; alii vel territantur minis, vel odio contentionis quiescunt. Interim *Beddæ* cum suis satellitibus rem gerit ex animi sui sententia. Agitur fabula, *Erasmus* nomine non *Fabri*, quum uterque petatur. Habet sexcentas propositiones è Paraphrasis decerptas, quod opus non ob aliud sic odit, nisi quia plurimos excitat ad pietatem. Eas ut narrare ad facultatem defert, & in aliquot jam audio pro-

A nunciatum. Sed quomodo proponit artifex? Omittit quæ rem explicant, quæ calumniam excludunt, addit de suo quæ faciunt ad calumniam: proponit velut à me dicta hoc tempore, quæ dicuntur ab Evangelistis aut Apostolis, & ad Ecclesiæ primordia pertinent. Ita sub meo nomine damnantur quæ *Christus* & *Paulus* docuerunt. Nec immeritò. Nihil enim magis advertatur *Beddæ* similitum studiis, quàm Evangelicæ doctrinæ synceritas. **B** His fucis imponi potest etiam eruditis & integris. Quumque ad pleraque responsum sit evidentiſſimè, tamen ille sic proponit, quasi nihil omnino sit responsum. His artibus sperat futurum, ut exclusis libris meis, ipse Deus habeatur. Hujus energia mysterii proficiscitur à pseudomonachis, qui bonas literas pejus oderunt, quàm ullam hæresim aut magiam, utcunque dissimulant. Ex his autem molitionibus, pessimis è fontibus originem ducuntibus, pessimis artibus tractatis, quid aliud nasci potest, quàm ingens orbis malum? Qualis est arbor, tales sint fructus oportet. Radix hujus arboris est pessima, livor, odium, ulciscendi rabies. Rami, improbitas, malitia, calumnia, impudentia, vanitas. Hi quos fructus porrigent, nisi venenatos? Id ut tutò faciat, admiscere conatur suis intemperis autoritatem collegii Theologici, quum sanctissima pars ejus collegii damnet & improber hominis tumultuosam impotentiam, si liberum cuique sit quod sentit dicere. Et si totum collegium talia judicia proferret qualia sunt *Beddæ*, non sine gravi autoritatis suæ jactura id faceret. Nec lubens elevarim ejus collegii dignitatem, sed impietatis calumniam nemo pius debet perpeti. Proinde si Regia majestas istiusmodi malitiosis conspirationibus indicat silentium, simul rectè contuluerit & regni sui, & studiorum & Ecclesiæ tranquillitati, quam non aliâ ratione melius tuebuntur, quàm si proferant judicia doctissimis & optimis Theologis digna. Et ego sanè malim bonas horas & operam, aliis in rebus collocare. Sudamus enim in *Augustino*, ut emaculatio justæque cum dignitate prodeat in manus hominum. Hoc officium si tua celsitudo præstiterit, maximus tamen hujus beneficii fructus ad rempublicam pertinebit. Regia majestas sic instrui poterit; nunc orbem undique dissidiis esse lectum, etiam si nihil accersamus. Id potius agendum ut æquis rationibus hæc mala sopiantur, quàm ut privatis affectibus excitemur novi tumultus; magisque convenire ut tam celebris facultas vires suas expromat in profectos hostes, quàm in commilitones suos, & medeatur omnibus quibus potest, potius quàm ut sanos alienet; & hujus autoritatem oportere servire *Christi* gloriæ, non *Beddæ* privati affectibus. Id nulli magis expedire quàm ipsi facultati. Calumniandi nullum esse finem, præferim illi ira & livor adhibeantur in consilium. Postremò, non statim dampnandū librū, in quo erroris aliquid inveniatur, quum in probatissimis Ecclesiæ doctoribus complures inveniuntur. Ad quosdam lapsus humanos præstat connivere, ex quibus agitat crebrò major lues nascitur. Jure mihi innocentèret tua sublimitas, si meum privatū negotiū ageretur. Commodum publicum sat scio non negliget tua singularis pietas, cui precor omnia prospera. Si plenius super hæc rebus edoceri voles, ex *Gervasio* Theologo poteris rem omnem cognoscere, cui & doctrina non vulgaris & judiciū integrū adest. Dat. *Basil. Natali Andrea apostoli*, Anno M. D. XXVII.

Erasmus

Erasmus Roterodamus Georgio Saxonie
Duci S. D.

Epist. 63. Illustrissime Princeps, Nihil erat hoc tempore magnopere dignum de quo tuam Celsitudinem interpellarem, sed ad scribendum invitavit opportunitas tabellarii, tum certi, tum huc mox recursum. Quæ commoditas nobis nimium raro contingit, quod minus amittendam existimavi. Proximis autem nundinis misimus Illustrissimæ Celsitudinibus, secundum *Hyperaspistæ* librum, unâ cum literis, quæ an perlata sint necne, nondum certò cognoscere licuit. Vix enim dici possit quantâ nunc sit hominum in hujusmodi negotiis tum improbitas, tum perfidia. Quare si tuæ Celsitudini non erit molestum, mihi magnopere gratum fuerit si dignabitur tribus verbis indicare, num reddita sint quæ misimus, deinde an probata sint tuo iudicio, quod apud me plurimum habet ponderis. Non enim ejusdem est parere & judicare, quemadmodum ait *Socrates* ille *Platonicus*. Hoc unum scio, nihil unquam mihi fuisse molestius, quàm tam prolixa conviciorum & gloriarum rhapsodia respondere, cujus vel lectionem devorare, patientis erat stomachi. Hæc tam nova tempestas, desiderat aliquem insignem artificem, qui prudentiâ, auctoritate & ingenio tantos componat motus. Qualem adhuc prodire neminem & miror & doleo. Theologi tot syllogismis, tot problematibus instructi, tantum, ut apparet, intra scholæ parietes Theologi sunt. Nunc certè si unquam aliàs tempus erat, reconditam illam & humanâ majorem sapientiam proferre. Porro, Episcopi quidam videntur aliud agere, Monachi plerique de ventre solliciti sunt magis quàm de Evangelio. Cæsar & *Ferdinandus* videntur ad severitatem velut ad sacram ancoram spectare, & profectò huc provocant qui sub Evangelii nomine quicquid libet, sibi licere volunt; at vereor nè res cadat in deterius. Prædandi studium multos excitabit etiam in imminentes, & quisquis habet aliquid, affinis erit periculo. Qui nihil habent, his erit bene, nimirum ex malis alienis, ut sit in bello. Atque hinc existet omnium rerum confusio. Si malum subito tolli nequit, saltem arte mitigandum est ad tempus, donec morbus admittet medicantis manum. Durum est sectionibus & cauteriis uti, quum penè major corporis pars occupata morbo est. Damnosâ medicina est, quæ plures, perdit quàm servat. Si quod in utraque parte vicinam est, prudenti moderatione tolleretur, auctoritate consensuque Principum, res opinor haberet minus cruentum exitum. Oportet ut is qui novit quid expediat generi mortali, Principum animis inspirare dignetur ea consilia quæ nobis veram pietatem cum sancta concordia restituant, quando præter vota, nihil aliud nobis superesse video. Agit hic *Christophorus Carleviszianus*, juvenis præter imaginum commendationem, & eruditionem non vulgari, & morum senili quadam maturitate ornatissimus, ut præter ætatem & faciem nihil habeat juvenile; sic addictus honestissimis studiis, ut quicquid voluptatis adolescentes alii solent ex conviviis, aleâ, & amoribus venari, hic totum ex libris petat. Quibus rebus, quoniam singularem quandam spem de se præbet, lubitum est tuæ ditioni gratulari. Ab hoc missus est, qui hæc perfert, per quem tuâ Illustrissima Celsitudo

A dignabitur significare si quid me scire volet, quam incolumem ac florentem tueatur Deus. *Basilea* tertio Calend. Januar. Anno M. D. XXVII.

Erasmus Roterodamus Georgio Smetzero,
I. V. Doctori S. D.

Ornatissime Doctor, Ut quod accidit non mediocriter doleo, ita gaudeo casum incidisse per quem id quod accidit resciscerem. Scripsit ad suos veteres sodales *Ruffus Guardianus Franciscanorum*, apud *Rubeacum*, fasciculum literarum mearum, *Thannus* in diversorio publico repertum, eumque traditum in manus senatus ejus oppidi. Hoc cognito misimus eò proprium nuncium. Per eum didicimus eas literas à senatu *Præposito* traditas, qui inspiceret si quid inesset quod ad rempublicam attineret. Is *Præpositus*, nam hic adest, fatetur nihil omnino in eis repertum quod ullo modo contingeret Principum negoria. Nihil fecit literas ad Concilium *Ensisheimense* fuisse missas; si hoc odio mei, si nimia quâdam diligentia, si incitiâ factum est, in præsentia non disputo. Tot fasciculos epistolarum ac libellorum, & in *Angliam*, & in *Galliam*, & in *Hispaniam*, & in *Polemiam*, & in *Brabantiam* mitto quotidie, ac vicissim accipio à *Cæsare*, qui me agnoscit pro suo consiliario jurato, à Rege *Ferdinando*, à Rege *Angliæ* ab Archiepiscopis & Card. nunquam tamen incidit casus tam inauspicatus. Non enim soleo literis committere, quod ullo modo turbet reip. commoda. Proinde quando nec ignotus ipse, nec ad ignotos scribo erat hoc civilitatis, ubi literas à me profectas vidissent, ad me remittere, non quibuslibet inspiciendas exhibere. Saltem quum singula excussissent, nihil erat opus ad vos mittere, non solum cum injuriâ meâ, verumetiam eorum ad quos scribo. Res enim ejusmodi sunt, ut mea magnopere retulerit perlata fuisse scripta, nec ullum commodum hinc illis proficisci posset, mihi verò summum esset incommodum, si per aliorum manus aberrarent. In mediis etiam bellis aliquid datur religioni literarum, præsertim si nihil est quod ad hostem pertineat. Sed ut cunque hæc acta sunt à *Thannensibus*, te majorem in modum rogo, curet humanitas tua, nè hic nuncios istic diutius hæreat, sed quicquid est chartarum, diligenter obsignatum ad nos referat, ut per alium eò perveniant quò volo. Ex oratione *Præpositi Thannensis*, non satis liquet quæ fuerint, sed tamen conjicio esse fasciculum quem proximè commisi cuidam *Antonie*, *Elverio*. In eo erat epistola una ad *Senatorem arisensem*, una ad facultatem Theologiz, una ad *Natalem Beddum*, una ad *Theologum Hispanum Sorbonicum*, una ad *Gervasium Theologum*, una ad *Card. Lathoringia*, una ad *Lodovicum dominum Berquinii*, una ad *Germanum Brixium*, una ad *Livium* quondam famulum meum, una ad *Archiepiscopum Cantuariensem*: erat libellus typis excusus ad *Archiepiscopum Hispalensem*. Erant duo codicilli eodem argumento, alter ad *Senatum Parisiensem*, alter ad facultatem Theologicam, & aliquot exemplaria alienarum epistolarum, si rectè divino. Precor ut hæc omnia redeant, saltem illud quod in manibus vestris residet. Sin est aliud quippiam, quæso ut huc remittatur, quando scio nihil à me scriptum quod ad vos pertineat. Hoc officio reddes me tibi devotissimum. Et si quid inciderit in quo tibi

tibi vicissim queam gratificari, senties hominem nec immemorem, nec ad referendam officium segnem. Hanc epistolam alteri addidi, quod acceperam Praefectum istinc jam discessisse. Quod si verum est, confido rem tuâ dexteritate facile perfectum iri, praesertim quod, quantum ad vos attinet, nullius sit momenti. Bene vale. *Basileae Natali Joannis Evangelistae, Anno M. D. XXVII.*

Erasmus Roterodamus Maximiliano à Burgundia S. D.

Epist. 65. Clarissimum Principem patrem tuum, *Maximilianum* charissime, admodum puerum & novi jam olim & amavi, eo quod prae se ferret indolem eximia mansuetudinis, minimeque ferocis, ac vicissim illum semper expertus iam animo in me propenso. Ea benevolentia mutua una cum annis accrevit in utroque nostrum. Proinde mihi gratissimum erat, paterni erga me favoris memoriam tuis amantissimis literis refricari. Sed vehementius etiam gaudeo, quod intelligo te patri etiamnum superstiti in hunc affectum successisse. Siquidem epistola tua nequaquam imposita, spirat non solum benevolentiam erga memini, ne vulgarem, verum etiam pietatem quandam, qualem vel filius debet patri, vel discipulus praeceptoris. Hanc opinor ex utriusque parentis affectu traditam, nam & avia sui charissimus, auxit *Joannes Borsali*, vir juxta morum integritate ac literaturâ commendabilis. Quo certe nomine mihi videre felicior etiam regibus nonnullis. Habes enim domi, unde duo quaedam praecipua bona consequi possis: Pietatem erga Deum, quae vel sola beatum reddit hominem, ac libera etiam eruditionem in omnem usque vitam magno tum usui tum ornamento futuram, non tibi modò, verum etiam genti tuae licet imaginibus clarissimae, totique patriae. Non parum decoris addes generi tuo, si huc contenderis, ut pietate bonisque literis nobilior sis, quam majorum stemmatis. Lucubrationes meas quibus oblectari te scribis, optarim esse tales, ut harum lectio tibi tantum adferat utilitatis, quantum ista tua meretur indoles. Certè hoc conatus sum, an assequutus nescio, ut rudem aetatem non minùs ad pietatem allicerem, quam ad eruditionem. Sed quod meis lucubrationibus deest, hoc facile exaequabit sarcietque doctissimi praeceptoris indutria. Precor autem *Christum* Opt. Max. ut istam generosam indolem tuam jam nunc velut in herba nihil mediocre pollicentem, omnibus dotibus Christiano Principe dignis instruat ac locupletet. Hoc interim habe mei in te amoris chirographum, quo me convenire possis si quid fefellerit. Ubi scribes patri, quæso ut illi meo nomine salutem ascribas, & diligenter & amanter. Datum *Basileae* decimo Calend. Septemb. Anno M. D. XXVII.

Erasmus Roterodamus Maximiliano à Burgundia S. D.

Epist. 66. Clarissimum virum Principem *Venensium* patrem tuum, *Maximilianum* charissime, dum adhuc inter nutrium finis reperet & nosse corpi & amare. Jam tum enim in illo relucebat generosa quaedam indoles, ac placidum minimeque ferox ingenium. Atque ille vicissim non obscuram be-

A nevolentis in me animi significationem dabat. Is affectus inter nos cum aetate semper accrevit. Non esse vanum quod narro satis, opinor, declarabit epistola puero scripta, quæ tot jam annis in hominum manibus vertatur; nec dubito quin eam studiose legeris, nec legeris modò, venim etiam inguiculos quosdam ad bonas literas ac pietatem ex ea conceperis. Quo mihi jucundius fuit ex optimi viri *Joannis Borsali*, tuae pueritiae formatoris, epistola cognoscere, te sic affectum tum erga literas honestissimas, tum erga me measque lucubrationes, ut videre non minùs in paterni erga me animi, quam in paternae ditionis hereditatem successor esse paratus. Hoc certè nomine gratulor optimo Principi, gratulor tibi, gratulor optimis studiis, quæ claris ingenii cordi esse coeperint, vicissim & vestras imagines illustraturæ, & illarum ornamentis illustrandæ. Nunc enim licebit eam sperare felicitatem, quam *Plato* solet optare, quum Principum filii, prius educantur philosophiæ quam imperio. Precor ut *Christus* Op. Ma. istam egregiam tuam indolem servet illibatam, semperque provehat ad feliciora. Scripseram ante complures menses, ex literæ sinistro casu intercederunt nescio quorum perfidia. Quam jaeduram audio te permolestè ferre. Accessit hoc infelicitatis quod hic periit archetypum. Occupatissimus, itaque vix hæc ex tempore scripsi, superioris argumentum ex memoria retexens, brevi datum copiosior epistolam si hanc velut arrabonem boni consulueris. Vide nè aulicæ delicæ tibi studiorum & integritatis amorem excutiant. Bene vale. *Basileae prid. Nonas. Januar. Anno M. D. XXVIII.*

Erasmus Roterodamus Ricardo Pacæ S. D.

*V*ix me capio præ gaudio, vir ornatissime, *Epist. 67.* quod audio te ex turbulentissimis illis negotiorum undis, patriæ dulcissimæ, Musisque patriæ dulcioribus esse redditum. Gratulor autem pristinis tuis studiis & Hebraicæ accessisse literas. Nunc te non morabor pluribus. Hunc *Quirinum* meum, quo nemo alius mihi servivit amantiùs, ob certa negotia emandavi in *Angliam*, quorum duo praecipua sunt: Alterum, ut sceleratissimi impostoris rapinis aliquando finem imponam; Alterum, ut quoniam *Archiepiscopus Cantuariensis* simulq; Regia majestas literis amantissimè scriptis me invitant in *Angliam*, dispiciat cum amicis, an id commodè fieri possit. Nam hinc fortassis migrandum erit velim nolim. Ut runque cognoscere poteris ex hujus juvenis narratione, quem tibi commendo, mi *Pacæ*, non ut famulum, sed ut filium mihi charissimum, si quâ fortè in re fuerit opus officio tuo. Opto tibi perpetuam felicitatem. Datum *Basileae* decimo Calend. Mart. Anno M. D. XXVIII.

Erasmus Roterodamus Joanni Ulateno S. D.

*Q*uod pro Pronunciatione dicarim *Ciceronianum*, consilio factum est; id arbitror tibi probari: quod autem separatim excusus non est, incuriâ typographorum factum est, sed nihil refert. Opinor enim hos libellos frequenter ab aliis excudendos, tum id poterit corrigi. Hoc studium nostrum

Epist. 68.

nostrum tibi gratum esse summo opere gaudeo. Sed quid est obsecro quod minitaris, te posthac non fore pollicitis divitem? Quem quum totum amicitia jure possideam, pariter omnia mea esse duco, quæcunque domi possides. Ego, mi *Macone*, istum animum cuius auro, gemmis omnibus antepono, quare non est quoddam ista te cura sollicitum habeat. Mittam libellam si queam commodè. Sin minùs, facillimum erit unde libet parare quod commune est omnium. Humanissimis proceribus amicis tuis, ac per te meis fac me diligenter commendes. Tibi precor omnia læta faustaque. Datum *Basilea* 14. Calend. Aprilis Anno M. D. XXVIII.

*Erasmus Roterodamus Catarina Regina
Anglia S. D.*

Epist. 69. **G**Audium & pacem à Domino nostro *Jesu Christo*, Regina clarissima, multò tamen pietate, quam regni licet amplissimi. consortio felicior, præclara quædam felicitas est apud homines ex nobilissimis simul & potentissimis Regibus prognatam esse, Regi florentissimo matrimonio junctam esse, verum hæc nihil sunt si ad eximias animi tui dotes conferantur. Illa contingere non solum multis, verum interdum & malis. Hoc rarissimum exemplum, feminam in deliciis aulicis natam & educatam, eâ fortunæ indulgentiâ, quæ solet etiam bene institutos mores corrumpere, spem omnem, omne solatium, in sacris precationibus, in divinorum voluminum lectione reponere. Hæc sunt verè clara stemmata: hoc diadema quod te gloriosam reddit coram angelis Dei. Utinam hoc exemplum à Regina petant saltē viduæ, quæ dum obliuiscunt præcepti *Paulini* in deliciis agunt, *viventes mortui sunt*. Quid memoro viduas? Utinam imitentur virgines, quæ mundi pompis ac voluptatibus omnibus repudiatis, totas sese *Christo* sponso dedicarunt. Utraque debes ei qui fons & autor est bonorum omnium, quique pro sua ineffabili benignitate facit ut ea quæ nobis videntur mala, quia naturæ molesta sunt, juxta *Pauli* doctrinam cedant in bonum iis qui diligunt Deum, secundum propositum illius vocati sancti. Quin interdum & animorum vitia, quæ verè mala sunt, divinâ quadam arte vertit vel in tutelam vel in argumentum pietatis. Quisquis autem verè diligit Deum, spei totius ancoram fixit, non in sterilibus rerum fluxarum arenis, sed in solida nullisque rerum undis mobili petrâ, qui est *Christus Jesus*, sponus piarum animarum, sic communis omnium, ut nulli nuptæ suus sponus tam sit proprius ac certus, quàm ille est proprius ac præfens singulis: in hujus sinum quisquis se plenâ fiduciâ conjecit, omnemque solitudinem in illum unum transtulit, cui scit se curæ esse, is in mediis rerum tumultibus & quietus est, & deliciis fruitur: Deliciis, ad quas collata quæcunque mundus hic habet suavia, nam ea mera est, ut ait ille. Igitur anima quæ se totam tradidit huic sponso, non minùs agit gratias in adversis, quàm in prosperis. Quanquam si vera loqui velimus, quid est adversum, nisi quod nobis obstat ad æternam felicitatem properantibus? Quid prosperum, nisi quod eò conducit? *Christus* nobis & sponus est, & dominus, & medicus. Sponus, quia charitate nostri pertractus in mortem, æterno fœdere nos sibi, se nobis

A devinxit: Dominus, quia sanguinis sui precio nos asseruit à tyrannide satanæ: Medicus, quia servator est, & solus efficaciter medetur malis hominum, mortem depellens, vitæ restituens. Sæpe magis propitius est, quum immittit amara, quàm quum delinit dulcibus. Novit ille, quid expediat nobis, nec cessat nec dormit in cura suorum. Nos sæpe numero prospera judicamus, quæ sunt adversissima: pro adversis ducimus, quæ sunt prosperrima. **B** Nostrum est obsequium, sponsi judicium. Omnis prosperitas ab hoc est, à quo nisi proficiscitur, prosperitas dici non potest. Ab eodem piis venit adversitas, hanc nobis vertit vel in remedium, vel in pietatis lucrum: illâ solatur infirmitatem nostram ut possimus sustinere, hæc explorat coronatque fidem nostram. Humano quidem sensui blandior est prosperitas, sed sæpe numero salubrior est atque etiam lucrosior adversitas. Non est aditus ad celestem gloriam nisi per crucem. Communis est omnium via: sive Reges, ut ait poeta *Lyricus*, sive inopes sumus coloni. Sua cuique crux tollenda est. Hæc eò mihi scribuntur inclyta Regina, ut de his tibi magis gratuleris, quæ ut sunt longè preciosiora, ita nec eripi possunt invitz. Oportet virtutem sibi notam esse. Quum enim omnis virtus sit gratuitum Dei donum, quomodo tuebitur quod accepit, aut quomodo gratias aget divinæ benignitati, qui nescit quid acceperit? Sponsus in *Canticis* minatur sponsæ, ni se cognoverit. Non se cognoscit anima, quæ sibi tribuit quod non habet; non se cognoscit, quæ suis ascribit viribus, quod sponsi liberalitati ferendum erat acceptum; non se cognoscit, quæ se feliciorē putat hisce commodis externis, quàm arcanis illis Spiritus sancti donis; quæque gravius angitur ereptis opibus corporeis, quàm thesauri celestis amissione. Sed quod dilabitur calamus? gratulari decreveram, & admonitor fio, quum sciam ultro currexi in pietatis stadio, & in sacrarum literarum campis assidue versanti, nihil opus esse vel calcaribus, vel monitis. Si liber quem tuæ majestatis nomini dicari, promeruit ut ipsum digneris auribus oculisque tuis, laboris hoc mihi feliciter susceptum interpreta-bor. Sin est quod offendant, non gravabor hoc editione proximâ corrigere. Dominus *Jesus* fons omnis lætitiæ perpetuo & incontaminabili gaudio serenet animum tuum, inclyta Regina, & unicum pietatis exemplum. Datum *Basilea*. Calend. Mart. Anno M. D. XXVIII.

*Erasmus Roterodamus Francisco
Dilso S. D.*

SI tua *Ulyssea* peregrinatio tibi feliciter cessit, *Epist. 70.* Quæ *Ulyssea* peregrinatio idcirco dicitur, quia est quod tibi magnopere gratuler. Historiam omnem expecto per *Hieronymum Frobenium*, per quem tu- rō poteris quidvis. Certum est omnia tentare cum *Berckmanno* prius quàm aggrediar extremam tra- gœdiam. Si dabitur opportunitas, hic exeras tu- am rhetoricam, hominiquē persuadeas ut malit mecum officiis certare quàm malefactis. Nōsti lo- cos & tractandi rationes. *Petrus Agidius* salu- tabis meis verbis diligenter, nihil enim erat quod scriberem, præsertim quum tu multarum episto- larum instar esse possis. Reverso meo *Quirino Ta- lesio* ad iter accingar. Expectabis hospitem, sed minimè gravem. Matris, fratribus tuis ac sorori- bus

bus præcor laeta omnia. Tu cura sciam quid valeas. A
Datum Basl. 15. Cal. April. An. M.D.XXVIII.

Erasmo Schese me diligenter commendabis. Ei
dabis libellum *De Pronunciatione* meo nomine.
Quod scriberem nihil erat.

*Erasmus Theologo cuidam Hispano
Sorbonico S. D.*

Epist. 71.

Resta consilia Deus suo favore prosperat; per-
versas hominum molitiones plerunque ver-
tit in capita molientium. Jam multi sunt anni
quod monachi quidam titulo, quum re nihil sint
minis, me sibi fingunt hostem, non ob aliud, nisi
quod ex reslorescentibus bonis literis, æq; *Chri-*
stianismo spiritali, pristinum vigorem mediante,
sibi persuadeant nonnihil decedere vel commodis
suis vel autoritati, quum vix alii chariores sint ve-
ri monachi, hoc est purissimi christiani, quàm mihi.
Isti jam pridem mihi malè cogitabant, nec dee-
rat juxta proverbium improbis aliud omnino quàm
occasio. Hanc illis porrexit apud *Hispanos*, ut si-
gnificant amicorum literæ, *Edwardus Lens*, illic
Regis *Angliæ* nomine pacis legatione fungens, &
præter sui Regis animum excitavit exitiosissimum
incendium. Idem olim egit *Lovani*, totam illam,
quod quidem in ipso fuit, Academiam discordiæ
veneno inficiens, re tam infelicitè gestâ, ut nec
meis inimicis placuerit, & iis etiam amicisimis
supra modum displicuerit, exceptis pauculis idiotis,
qui studio non judicio ducebantur. Nec ad aliam
rem ingenium illius natum, factum, sculptumque
videtur, quàm ad ferenda dissidia. Quoniam au-
tem meis apologiis necessario declararam homi-
nis malitiam cum insigni inscitia conjunctam,
annis aliquot ille pressus dolorem, tamen interim
moliens librum in me: non quo sua defenderet,
nec enim potest, sed quo novas ingereret calum-
nias, idque adeo clam, ut apud *Anglos* nunc ne-
mo mihi credat hæc scribenti quæ gerat in *His-*
pania. Nec dubito quin per *Gallias* iter faciens vi-
rus suum apud malitiæ socios sparserit. In *Hispa-*
nia verò quum reperisset monachos quosdam mihi
malè cogitantes, communicare cepit librum sy-
cophanticum, multò stolidiorem quàm fuerat ille
prior: & fingit se velle edere, quod nunquam ta-
men facturus est; optatum factum. Illic erant ti-
tuli terribiles, contra sacro-sanctam Dei trinitatem,
contra Christi divinitatem, dignitatem & gloriam,
contra Spiritus sancti divinitatem. Erant indices rem
miris præstigiis ob oculos ponentes. His rebus
monachi sustulerunt animos. Et primus impetus
factus est in aula Cæsaris per *Dominicanos*. Is auto-
ritate procerum pressus est. Rursus *Salamanca* per
Franciscanos, vitæ, ut habentur, probatoris reno-
vatus, tanto tumultu, ut aut victuri, aut in pugna
occubaturi viderentur. Clamatum in concionibus,
blateratum in privatis colloquiis, publicitus affixi
articuli, provocatum ad disputationem, nullo ejus-
modi tragediarum actus. Is motus ægrè per Cæ-
sarem & Archiepiscopos aliquot temperatus est
verius quàm cohibitus. Tandem exitit *Petrus*
Vittoriensis Dominicanus, qui *Burgis* præficiens suo
sodalitio concionatorem agit, tuus ut audio ger-
manus. Is tantâ vehementiâ orsus est fabulam, ut
clamarent, hic non audiendos neque Cæsarem, neque
præsules, sed Deo obediendum potius quàm hominibus.
Quid multis? Res omnino spectabat ad sedicio-

nem. Itaque visum est Cæsari ac præsulibus, ut
vociferari desinerent, articulos exhiberent, si
quos haberent adversantes fidei. Interim abstinere-
rent à publicis clamoribus. Ægrè obtemperatum,
sed illud silentium privatis obrectationibus a-
bundè pensabant. Ibi conspirant septem mona-
chorum genera. Exhibiti sunt articuli, non solum
impudentes & vanissimi, verum etiam tractatu
periculosi ob imbecilles, qui nec apud *Hispanos*
desunt, vel ob *Judaismum*, vel ob *Paganismum*.
Res agi cepit, sed mox negotium in furiosum ex-
iit tumultum, tandem pettilentia subito oborta
diremit synodum. Nec tum mihi pilo minus charus
es, quod habes fratrem hujus negotii ducem. Ex
amicorum enim literis intelligo te virum esse sin-
gulari & doctrinâ & æquitate præditum, speroq;
futurum, ut fratrem ad saniora consilia revoces.
Porro, non dubito quin qui in *Hispania* hanc or-
diuntur tragediam, istius collegii clam implorâ-
rint auxilia, quo conjunctis copiis vi opprimatur
Erasmus. Hoc consilium imprimis quàm non sit
animi Christiani perspicit tua prudentia. Ac de
me quidem levis fortasse jactura fuerit. At vereor
nè hinc novum aliquod oriatur dissidium, quum
ego semper pacis concordiaque fuerim & patro-
nus & hortator. *Sutor* & *Bedda* sibi persuadent *E-*
rasmum hominem esse nihili. At is in omnibus re-
gionibus habet sibi plurimos etiam potentes stu-
diis suis devinctos. Ineptum quidem dictu, tamen
dicendum, habeo scrinia plena Regum, Cæsaris,
Card. Archiepiscoporum, Episcoporum, Ducum,
Magnatum & eruditorum literis amantissimè scri-
ptis. In *Hispania* verò quosdam adeo fervidos pa-
trones, ut coactus sim illis scribere, nè contenti-
one studiorum moveant exitiale dissidium, sinant
potius *Erasmum* fluctibus dedi, fortassis à ceto quo-
piam excipiendum. Ex quantulis initis, quanta vi-
demus oriri incendia! In *Hispaniis* hætenus tran-
quilla res erat, & summo otio florebat studia.
Nunc hanc tempestatem per *Leum*, ut scribunt,
invexit manachorum improbitas. Nec interim a-
liud lucrifaciunt quàm odium bonorum & risum.
Ex tam malis fontibus, quid boni potest oriri rei
Christianæ? *Lens* quovis pacto molitur vindictam.
Idem eodem spiritu agit *Bedda*. Non respondet
ad quæ oportuit, sed ad eosdem articulos aliter di-
gestos redit, credens omnia fore prospera, si vestra
censura damnarit aliquot: nec cogitat quàm pa-
rùm nunc orbis tribuat istiusmodi censuris, multò
minùs tributurus, si perspexerit tam malitiosa ju-
dicia, quàm sunt *Lei* & *Bedda*, cujus furori colle-
gium vestrum mederi decuit magis quàm in se-
vire. Quid enim illum pudet, qui talem librum de-
dit orbi legendum, non expectato Collegii judi-
cio? Nec jussus premere pressit, sed elusit Regis e-
dictum, curans ut in *Germaniam* spargeretur, &
isthuc clam diutrahatur. Ad hæc, quum meæ sup-
putationes ob oculos omnium posuerint hominis
inscitiam cum pari malitia conjunctam, non co-
gitat de purgando, sed articulos aliquot decerptos
ex acervo calumniarum & *Gallicè* versos, misit
in aulam regiam, quos in hoc delegerat, ut pro-
ceres, mulierculas, denique totam *Galliam* in me
concitaret, quemadmodum calumniatus antea fu-
erat titulum *Angliæ* Regi tributum. Nunc eos-
dem articulos vobis ingerit, scilicet in ordinem
digestos, ut novi videantur, perinde quasi nihil sit
responsum. Hæc quum malitiosis artibus, ac per-
veris

versis animis gerantur, quid obsecro possunt gignere nisi magnum malum? Quod nē oriatur, sedulo quidem enitar, certē illud efficiam nē mihi possit imputari. Non enim rependam malum malo, nec meum privatum dolorem, publico Ecclesiae detrimento ulciscar. Impietatis uti crimen non admittam, ita calumniam non feram. At finge me nec velle, nec posse quicquam contra niti; non deerunt tamen qui rem hanc rapturi sint in occasionem ac materiam contentionis. Quid autem est Christianismus, si pax absit? Ubi verò pax, si absit charitas? Quae porro charitas, ubi cuncta tantis odiis, tantis conviciis, tam impudentibus & indoctis calumniis geruntur? Videmus ex quantulis initiis, quantae tempestates exoriantur, quam facile jacens malum moveatur, quam difficile motum consopiat. Hoc gravissimum *Lutheri* incendium unde natum, unde huc progressum, nisi ex *Beddae* intemperis? *Martinus* proposuerat Aphorismos disputandos de Condonationibus Pontificiis. Eas non minus impie quam impudenter deprædicabant prochyranus quidam, qui spe lucri nihil non audent. Horum intemperis *Lutherus* opposuit sua problemata. Indignabantur quorum res agebatur. Missa sunt ad *Leonem X.* Respondit *Sylvester Prioras* tam feliciter, ut ipse pontifex indixerit illi silentium. Successere quorundam monachorum vociferationes apud populum, nihil habentes in ore præter hæreses, blasphemias & schismata. Visa narro. Nulla res magis conciliavit omnium favorem *Luthero*. Quod si de Condonationibus sobrie, sicut erant propositæ disputatum fuisset, nunquam hæc lues sic occupasset orbem. Quid autem tam pie, tam circumspectè scriptum est, à quoquam, quod non queat calumniari, qui mentem habeat qualem spirant scripta *Bedde*? Nos scripsimus stilo non rhetorico, sed paulo mundiore, non quod scholasticum damnemus; habet & ille suum utum; sed ille nec ubivis congruit, nec omnibus arridet. Studuimus & politionis literarum studiosos, velut etiam quapiam ad amorem sacrarum literarum allicere. Jam *Bedda* talem phrasin non intelligit: Hoc ipsa res clamar. Non est opus argumentis. Deinde in paraphrasi servamus decorum personæ loquentis, nec respicimus ad hæc tempora, sed quod *Christus*, aut *Apolloli* suis temporibus docuerunt, conamur explanatius dicere. *Bedda* quæ rhetoricè dicta sunt examinat ad dogmata scholastica, imò *Sorbonica*, quæ illic quotidie nascuntur nova; nec agnoscit tropos, nec personas, nec tempora. Quid hoc calumniandi studio perversius? Sceleratius etiam est, quod decerpit hinc atque hinc mea verba, prætermittis arte, quæ meam sententiam explanant, & excludunt calumniam. Interdum pro meis verbis supponit sua, prætermittit, addit, ut cunque visum est appositum ad calumniam. Verbi causa, Divus *Hieronymus* exhortans clericos ad contemptum divitiarum, in hanc loquitur sententiam: *Partem cum Domino non potest habere, qui aliquid possidet præter Dominum*. Si malignè quis interpretetur, nonne prorsus clericis omnibus adimit proprietatem? Rursum, quid odiosius illo de matrimonio? *Quale bonum hoc est, quod comparatione deterioris probatur?* Quasi hæc blasphemias intonaret, si quid tale reperiretur in scriptis meis? Item quum *Basilius* exhortans divites ad liberalitatem, ait, *illos rem alienam occupare*; quid seditiosus dici poterat, si hoc

A examines non ad exhortationis legem, sed ad dogmatum vigorem? Hujus generis sententias ter mille colligerem è probatis autoribus, si res ita postularet. Sed omnium impudentissimum est, quod impingit mihi, quæ nec scripsi nec somnavi. Et vides quàm sint excitata mortalium judicia: perit illa populi simplicitas. Quondam satis erat, sic judicavit alma facultas: Nunc utinam saltem rationibus & scripturis auscultarent. Dices, cum talibus non argumentis, sed fasciculis agendum. II Fortassis istud dicat lex humana, sed lex charitatis aliud dicat. Illa de nemine facile desperat. Multi simpliciter errant, multi sic leviter afflari sunt, ut facile possint sanari. Et si ducum nulla spes esset, tamen ob alios nondum deploratos expediret illos, certis & evidentibus argumentis, & scripturis efficacibus coargui. Equidem optarem *Romani pontificis* auctoritatem plurimum habere ponderis ad aedificationem Ecclesiae, sed vides quo sit prolapsa. Nec ulli magis offecerunt illius auctoritati, quàm qui nimis impudenter illius auctoritatem exaggerarunt. Idem dicere licet de monachis. Ipsi sibi detraxerunt quod æquum erat, dum plus æquo tribui postulant. Ita juxta proverbium, *Rumpitur dum nimium tenditur funiculus*. A vobis mundus aliquid eximium & homine majus expectat. Eam opinionem omnibus impressit primum istius collegii celebritas, deinde tot anni in studio philosophiæ sacrisque literis defudati. Nunc verò, O viri divini, depromendum est illud eximium, & homine majus. Requirit hæc tempestas insignes nauceros; poscit hic morbus eximios medicos; nē in frivolis consumatis operam vestram. Ista facultas *Christo* militare debet, non servire privatis hominum affectibus. Attem & auctoritatem vestram adversus eos expromite, qui vestræ dignitatis arcem ex professo palam oppugnant, & apud multos jam labefecerunt, qui vestra dogmata libris editis detestantur: non in eum qui suis vulneribus pro virili tueretur eadem quæ vos, qui paratus est confodere, si quid verè impium in scriptis ipsius comperiat. In bellis militi, ob benenavatam operam, præmium à ducibus esse solet: Mihi in hoc bello ob sedulo navatam operam, à vobis qui hujus militis duces estis, hoc erit præmium, ut calumniis ac mendaciis *Sutorum* ac *Beddarum* opprimar? Evangelico gradu & spiritu *Christi* res hæc agenda est, non arte tyrophantica. Sapientia vincit malitiam. Malitia nihil aliud quàm propagat malitiam. Absit autem ut vestra autoritas cujusquam malitiæ serviat adversus piam sedulitatem. Jam mundus & Principes magna ex parte intelligunt hunc esse pseudomonachorum tumultum, hoc agentium ut simul cum *Luthero* linguas ac bonas literas obruant, quas ut non didicerunt, ita & discere piget, & nescire pudet. Etiam si pium sit utrunque, tamen ad alterum ante tempus properant. Spirat adhuc ille, nē dicam regnat in animis plurimorum. Habet qui profiteantur, qui propugnent, qui vestram auctoritatem elevent, ac traducant apud omnes, nihil libentius amplectentes quàm quod vestris suffragiis damnatum est. In hos estote viri potius quàm in *Erasmum*, qui in castris vestris sub iisdem signis militat, qui non sine sanguine cum his dimicat, quos vos pro capitalibus ducitis hostibus. Et tamen fieri potest, ut adversus impietatem pugnans ipse allicubi labar in impium dogma. Nam id mihi venit,

& Hi-

& Hieronymo, & Cypriano, & Ambrosio, & Augustino, si quis exactius exquirat. Tale si quid accidit, vel incitiz, vel imprudentiz potest ascribi, malitiz non potest. Id ego si quis commonstraverit docueritque, veluti partum suppositivum, lubens jugulabo. Si quid parum intellectum, interpretabor. Id fiet primum inconcussa Christiana charitate, deinde majore cum fructu, postremo cum vestri ordinis dignitate, cujus existimationem undequaque fartam tectam haberi prorsus est e re Christiana. Eam oportet rectis rationibus commendare, non odiis aut calumniis. Sunt qui fingant me parum faventem dignitati ordinis Theologici, quod alicubi revocem ab immodico studio quaestionum non necessariarum, quod adhorter ad fontes divinorum voluminum, ad cognitionem linguarum, & Bedda scilicet consulit illius dignitati, qui talem librum emisit in lucem. Loquor enim proprie de libro quem in me scripsit, de ceteris alii judicent. Erat e dignitate vestri collegii, primum in eo non esse Bedda, proximum non tantum valere. Quod si decretum est illius omnia, seu recte, seu perperam facta, tueri, jam omnes intelligent studio non judicio rem geri; quod absit ut eveniat. Jurata est vobis concordia, sed in honestis. Jurata est mutua dignitatis defensio, sed istis rationibus maxime laeditur vestra dignitas, quae si tyrannica est, non Theologica, quidvis est potius, quam dignitas. Ac fortasse res non est omnium communis, fama tamen erit communis omnium. Quo magis advigilandum integris, ne quid collegii nomine prodeat, quod illius parum respondeat existimationi. Mihi quidem ignotus est istius collegii status, sed partim ex horum temporum habitu, partim ex aliis facile conjecturam facio: In omni consensu semper fuerunt, qui studiis & improbitate rerum summam sibi vindicant, nec temere fit, ut melior pars vincat. Per illos primum res privatim decernitur, mox excluduntur integriores, adhibentur idonei, praefatio commendat concordiam, adduntur minores, hic, inquit, apparebit, qui sunt Lutheranae factionis. Si quis dixerit aliquid equius, mox audit a frementibus, Luthero peior. Sunt ingenia modesta, quae malunt quiescere quam cum talibus contentionem suscipere: Sunt qui in gratiam privatam descedunt a sua sententia: Sunt qui metuant aut sperent aliquid, eoque premant quod judicant optimum: Sunt qui non intelligant, quod nudè proponitur: Sunt qui iidem affectibus excitati sunt, quibus Bedda: Sunt quos utcumque sanos clamor ac tumultus aliorum ita ut sit, agit in furias. Ira non fit, sed extorquetur senatus consultum. In quo prodendo rursus qui extorserunt admiscunt affectus suos, aliis vel insciis, vel conniventibus. Et hoc dicitur collegii decretum. Hæc nequaquam ad te scriberem, nisi mihi doctorum hominum literis persuasum esset te virum esse magno rectoque judicio praeditum, eoque curaturum, ne quid isthic geratur secus quam oportet. In me certe nullum hominis Christiani desiderabitur officium. Malitiosas calumnias non feram, etiam si sex Romani Pontifices subscribant vestrae sententiae. Nec enim Pontificum, nec vestra autoritas valere debet ad opprimendam veritatem & innocentiam. Idem ages apud Petrum Victorisensem fratrem tuum. Ita continget vobis speciosa victoria, si vincat Christus, si superet charitas,

A multoque melius mereberis deque collegio tuo, deque fratre, quam de Erasmo. Spiritus coelestis inspiret animis vestris quaecunque pia, quaecunque sancta, quaecunque ad Christianam amicitiam conducibilia. Bene vale. Datum Basilea pridie divi Andreae, Anno M.D. XXVII.

Erasmus Rot. Martino Bucero S. D.

B Satis tu quidem rhetoricè causam agis *Capitulum Epist. 72.* Sine, verum video te, licet alioqui facundum candidum, non satis instructum ad hoc patrocinium. Si conjecturarum & argumentorum aciem proferrem, intelligeres tibi meditandam aliam orationem. Verum ego jam rixarum sum satur, & in eos quos ex animo dilexi, non facile moveor. Quid eques gloriosus ausit aut non ausit ipse viderit, nisi quod nimium subinde redit ad hunc ludum. *Capitulum* ei fabula non admiscebo, nisi se ipsum rursus admiscuerit, nec arbitretur me tam stupidum ut non intelligam quid agatur. Sed his de rebus ipsi scripsimus. Porro, quod tuam vestraque Ecclesiae causam agis, arbitror satius esse nihil respondere, quod res, etiamsi vacaret discrimine, verbosissimam orationem desideret. Tantum ad quaedam carptim & paucis accipe. Qui de linguis detulerat, is est, cujus fidem ne tu quidem contemneres, nec malè de te sentis. Verum in te nihil unquam concepisti finistri animi, quod quidem attinet ad privatos affectus. Agunt isthic qui hic blaterabant, omnes disciplinas esse repertas a cacodemonibus. Certè ubicunque regnat hoc hominum genus, quocunque nomine censendum, jacent, frigentque studia omnia. *Nurembergae* conducti sunt ex aratio civitatis qui profiteantur, non est qui audiat. Colligis tu quidem mille conjecturis, cur Ecclesiae vestrae non dederim nomen. Verum scito primum ac potissimum omnium quod me ab isto consortio revocavit fuisse conscientiam, cui si persuaderi potuisset a Deo proficisci quod agitur, jam olim in vestris castris militarem. Proximum est, quod videam in isto grege multos alienos ab omni sinceritate Evangelica. Mitto rumores & suspensiones, de compertis experimento loquor, atque adeo meo malo compertis, nec in vulgo tantum, verum etiam in his qui videntur esse aliquid, ne dicam proceres. De ignotis non est meum judicare, mundus latè patet. Novi quosdam optimos, priusquam huic professioni sese addicerent, quales nunc sint nescio: certè aliquot comperi factos deteriores, nullum meliorem, quantum humano judicio perspicui potest. Tertium quod animum meum deteruit, est ista tanta inter primores negotii dissensio. Ut enim omitam prophetas & Anabaptistas, quam amarulentis libellis inter se conflantur, *Zuinglius, Lutherus & Osiander*? Principum scitiam nunquam probavi, sed hanc quorundam mores irritant, quum oportuerit sanctitate commoditatèq; meorum commendare Evangelium, si apud vos esset quod jactatis. Ut enim de aliis taceam, quorsum attinebat ut *Lutherus* ad eum modum scurreretur in *Anglia* Regem, quum negotium tam arduum suscepisset favente mundo? Non cogitabat quam personam sustineret, non reputabat totius orbis oculos in unum coniectos? Et hic est hujus negotii coryphaeus, cui non admodum succenseo, quod me tam scurriliter tractavit; quod Evangelii causam prodidit, quod Principes, Episcopos,

pseudomonachos, pseudotheologos in capita bonorum virorum immisit, quod servitutem, quæ jam erat intolerabilis, conduplicavit, id verò discruciat animum meum. Et videbor mihi videre seculum cruentum ac sanguinarium, si pars irritata respirarit, quod planè nunc facit. Dices nullam esse turbam quæ non habeat admixtos malos. Certè procerum erat præcipuum de moribus curam agere, mendaces, perjuros, ebriosos, scortatores, nec alloquio dignari. Nunc longè secùs fieri audio, ac propemodum video. Si maritus comperisset uxorem magis morigeram, si præceptor discipulum magis obsequentem, si magistratus civem magis tractabilem, si conductor operam fideliozem, si emptor venditorem minus subdolum, erat magna Evangelii commendatio. Nunc quorundam mores faciunt, ut & qui primùm amore pietatis & odio pharisaismi favebant huic negotio, nunc frigeant, & Principes dum vident subnasci populum *ἀναίσχυτον*, ex erroribus, profugis, decoctoribus, nudis, miseris, plerisque etiam malis collectum, execrantur, & ii qui initio bonam spem conceperant. Hæc non sine gravi dolore commemoro, non solum ob id quod prospiciam rem finistrè tractatam in pejus cessuram, verum etiam quod hæc faba tandem in meum cuderetur caput. Quidam enim iniquiores, meis imputant scriptis, quod Theologi scholastici, quod monachi nonnullis in locis minoris fiant quàm vellent, quod jacent ceremoniæ, quod negligitur regnum *Pontificis Romani*, quæ non sit obscurum, quo fonte malum hoc profuerit. Illi nimium tendebant funiculum, qui nunc rumpitur. Pontificis auctoritatem propemodum anteponebant *Christo*, ceremoniis metiebantur totam pietatem, confessionem in immensum arctabant, monachi regnabant impunè, jam manifestum pharisaismum meditantes. Evenit tandem ut juxta proverbium ruptum sit τὸ χαλκίδιον τῆς πίστεως. Nec aliter evenire potuit. Ac miserè metuo nè idem eveniat olim Principibus, si pergant & ipsi suum funiculum plus æquo tendere. Rursus ut altera pars instituebat actionem suæ fabulæ, non potuit alius exitus esse, quàm videmus. Et utinam non videamus atrociora. Oportebat autem hujus negotii duces, si *Christum* pro scopo haberent, non solum à vitiis abstinere, verumetiam ab omni specie mali, nec ullum offendiculum dare Evangelio, & illa studiosè vitantes, quæ, quanquam licent, non tamen expediunt. In primis ab omni seditione cavendum erat. Si rem syncerè ac moderatè tractassent, accessisset Principum & Episcoporum favor. Nec enim omnes deplorati sunt. Nec erat quicquam temerè convellendum, nisi parato quod melius succederet in locum deterioris. Nunc qui abjecerunt preces horarias, nihil orant. Multi qui posuerant vestem pharisaicam, in cæteris deteriores sunt quàm antea fuerant. Qui contemnunt constitutiones Episcoporum, nec Dei præceptis obtemperant. Qui negligunt delectum ciborum, gulæ ventrique indulgent. Longa tragedia est, quàm partim audimus quotidie, partim accipimus ab aliis. Missam abrogari mihi nunquam placuit, etiamsi fordidum hoc & quæstuarium sacrificulorum genus semper displicuit. Et erant alia quæ citra tumultum mutari poterant. Nunc quibusdam nihil omnino placet quod receptum est, quasi subito novus mundus condi posset.

A Semper erunt quæ sint piis hominibus ferenda. Si quis ideo putet Missam in totum abrogandam, quod complures hæc aburantur, tollenda est sacra concio quam propè solam recipitis. Idem sentio de Invocatione divorum, deque Imaginibus. Exigebat epistola tua prolixiorẽ responsum, sed hoc ipsum meis occupationibus perlongum est. Audio te præclaris dotibus præditum ad prædicandum Evangelii verbum, ac moribus etiam civilioribus quàm sint multi. Quare velim tuam prudentiam vel nunc dare operam, ut constantiã moderatione quæ doctrinæ, & morum integritate res utrunque corpta perveniat ad exitum Evangelio dignum. Ad hoc habebitis me pro viribus adiutorem. Nunc tamen machinis omnibus impetunt monachorum phalanges ac Theologi quidam, nulla tamen res efficiet, ut hujus animulæ jacturam sciens faciam. Erit tux prudentiæ non spargere hæc epistolam, nè quid hinc tragediæ nascatur. Si liceret coram, plura commentaremur. Bene vale. *Basilea*, Natali divi *Martini*, Anno millesimo quingentesimo vigesimo septimo.

Erasmus Rot. Senatui Parisiensi S. D.

SI negotium hoc privatum ad me tantum per- *Epist. 73.*
stineret, ornatissimi Judices, jure forsassis allicui videretur improbus, qui & tantillus homunculus, & nullo officio vobis commendatus, Senat-
um ut multò omnium angustissimum, ita plurimis gravissimisque negotiis occupatissimum, non verear interpellare. Verum quoniam arbitror & vestram prudentiam facile perspecturam, id de quo scripturus sum magis ad publicam studio-
rum ac religionis tranquillitatem, & ipsius Theologicæ facultatis dignitatem pertinere, quàm ad meam unius existimationem, non arbitratus sum aliò magis confugiendum esse, quàm ad vestram auctoritatem, velut ad sacram ancoram, extre-
mumque justitiæ præsidium. Nè verò vos longiore morer procmio, *Natalis Beddæ* qui nuper & impotenter & infelicitè edito libro sic debacchatus est in me, ut *Rex Christianissimus*, mox ubi rem cognovit, vetuerit codices divendi, haud dubiè veritutus excudi, si tempestivè monitus fuisset: majore etiam ut accipio impetu, sed alià viã corpit agere malè auspiciatam fabulam, impotenter iratus quod ad tam impudentes calumnias ausus sum respondere: quasi in illius gratiam deberim agnoscere opiniones & blasphemias, quæ mihi nè per somnium quidem unquam venerunt in mentem, quum summa sit impietas impietatis crimen agnoscere, nisi culpam agnoscat. Nec hîc tamen insimulo facultatem, cujus permissu liber excusatus est: non enim dubito quin *Beddæ* post insciis illis suum stomachum admiscuerit. Sic autem temperavi responsum, ut sciens nec verbum ullum protulerim adversus meam conscientiam. Ac si non potui meam tueri innocentiam, nisi illius in calumniando vanitatem & impudentiam aperirem, sibi debebat impetare qui provocaret, non mihi cui liberum non erat obiciscere: præsertim quum ego literis amantissimè scriptis hominem ad negotium Christianam modèlliam transigendum toties invitarem, omnia pollicens quæ sunt viro pietatis & concordie studio digna. Nunc quum illius

ilius calumniae sint evidentiores quam ut dissimulari queant, novâ viâ molitur vindictam, & hominem plus satis concitatum instigant quidam, ut hoc organo suum dolorem ulciscantur. Congessit ingentem acervum articulorum, talium planè qualibus scatebat ille liber à Rege damnatus, quos non ipse decerpserit è libris meis, sed à magistris aliquot decerptos accepit. Nam ipse mea nunquam legit, quantum sanè divinare licet. Eos ad facultatem Theologicam detulit condemnandos, & jam accipio periclitatos aliquot. Equidem hoc animo sum, ut si quid impiè dictum comperiat in scriptis meis, noim mihi gratiam ejus erroris fieri. Verùm quid est tam circumspectè scriptum, quod non depravare queat calumnia, dolis & odiis armata? Hæc felicitas nec *Augustino*, nec apostolis contigit. Porro, nisi *Bedda* prorsus disideret suæ causæ, responderet saltè ad quædam loca, tam impudenter calumniosa vanaque, ut res manibus, quod aiunt, sentiri possit. Nunc hoc omisso, quod in primis curatum oportuit, vim parat, concitat facultatem, ut articulorum turbâ, suffragiis & autoritate me opprimat. Nec tam malè vel de meipso, vel de sacratissimâ facultate sentio, ut illius judicium pertimescam. Cur enim id facerem, quum hoc pridem ab illis flagitârim? Sed *Bedda* judicia quàm cæca sint odio, satis declaravit ipse. Et is in eo confesſu habet multos ipsi addictos, quosdam vel invidiæ metu, vel quietis amore obticescentes; si quis quid æquius adferat, mox audit, *Lutherano* pejor: nonnullos prioris literaturæ rudes, qui nostra non intelligunt. Jam qui & integri sunt, & docti, tamen falli possunt. Decerpitur sententia nuda, quæ sola videtur impia, cui si jungerentur quæ præcedunt ac sequuntur, esset pia. Proponitur sub nomine *Erasmi*, quæ dicitur sub persona *Pauli* aut Evangelistæ; confertur ad hujus temporis Ecclesiam, quum congruat Ecclesiæ priscæ. Exempli causâ, *Paulus* dicit de se & Christianis, *Miserabiles sumus omnibus hominibus*. Quid magis impium, si nihil addas? Verùm si addas, quod addit *Paulus*, *Si non est resurrectio mortuorum*, pia vox est. Item *Paulus* dicit, *Esca non commendat nos Deo*. Hoc piè dicebatur ab Apostolo illis temporibus, quibus Christianis erat periculum à Judaico delectu ciborum, & quibus nondum Ecclesia ullum cibi genus interdixerat. Hanc sententiam aliis verbis sub persona *Pauli* in Paraphrasi explanaram sic interpretantur, quasi nunc *Erasmus* doceat, contemptis Ecclesiæ constitutionibus, cuius licere vesci quibuslibet, quod ego nè somniavi quidem hætemus. Hæc qui nescit, damnabit eam sententiam, quæ mea non est, sed *Pauli*, simulque pro me damnabit Apostolum. Ex hoc exemplo cætera conjiciet vestra prudentia. Harum molitionum, quoniam fons ac seminarium est odium, ira, livor, & ulciscendi cupiditas, quid aliud hinc nasci poterit, nisi tumultus ac dissidia, quum horum malorum in orbe sit jam plus satis: magisque conveniret, ut me pro viribus tuentem Ecclesiæ concordiam suo favore sublevarent, ejusque collegii, quæ semper hætemus summa est habita autoritas, serviret gloriæ Christi, non affectibus *Beddæ*, *Sutorum*, & quorundam falsò nomine monachorum; qui quum in sola improbitate fiduciam collocarint, nihil respondent ad ea, in quibus tam insignis calumnie redarguntur, sed improbis conspiratio-

nibus ac tumultibus rem aggrediuntur, non ob aliud magis infensi nobis, quàm quod nolumus in castra *Lutheranorum* discedere? Quicquid hætemus per *Beddæ* ac *Sutores* insanitum est, non arbitratus sum ad Theologicam facultatem pertinere, cujus autoritati semper detuli plurimum, semperque delaturus sum, si modò liceat. Verùm si talibus modis pergant obnuere, non dicam me, qui nihil sum, sed veritatem ac pietatem, qualibus olim *Judei* oppresserunt *Jesus*, efficiam ut mundus intelligat ea quæ, velut impia, damnantur ab istis, esse Christianæ pietatis, & aut non fuisse intellecta, aut maliciôsè depravata: rusticanam ac simplicem veritatem sic exponam oculis hominum, ut rectoribus etiam ac rectoribus sit conspicua. Quâ ex re quantum illis sit accessurum gloriæ nescio. Optarem negotium hujus esse generis, ut meam innocentiam salvâ illorum autoritate tueri possim. Impietatis crimen nemo pius debet agnoscere. Etsi mihi liceret agnoscere, non expedit aliis, quos hæc opinio vel in errorem illiceret, vel in errore confirmaret. Hic igitur si vestra autoritas, quâ major secundum Regem in isto regno non est, molitionibus istis tumultuosis, ac malitiosis imponat silentium, primum consuluerit & studiorum quieti, & religionis Christianæ tranquillitati, denique Theologicæ facultatis dignitati, si vestro hortatu se digna gesserit. Jam quo minore negotio rem omnem cognoscatis, mitto responsunculas ad articulos aliquot, qui jam in confesſu *Sorbonico* dicuntur periclitari: simulque mitto librum quo *Bedda* calumniis respondeo, locis indicatis, quo magis sint in promptu. Si vestra autoritas incompositos tumultus cohibuerit, erit magnopere gratum. Sin & illam negligens, hujus calumnie malitiam suis coloribus accuratissimè depingam, ac *Regi Christianissimo* mittam. Nec dubito quin is, ut est veræ pietatis sincerissimus amator, ac diffidiorum osor, sit aliquâ ratione quietem inditurus istis, qui in gratiam quorundam stolidorum pseudomonachorum, sub titulo religionis ac pietatis veros hostes agunt religionis ac pietatis. Angustissimum vestrum senatum incolumem florentemque semper tueatur ille per quem Reges regnant, & Judices iusta decernunt. Datum *Basilæ* XVIIII. Calend. Decemb. Anno millesimo quingentesimo vigesimo septimo.

Erasmus Rot. Joanni à Lasco Præposito Gnesnensi S. D.

AM O tuam istam prudentiam, vir ornatis-
sime. Non mediocris est malis ingenii be-
ne uti, & ex noxiis animantibus utilitatem ca-
pere. Habeo quosdam qui vehementer amant, in-
terdum meo magno malo. Malim qui pruden-
ter amant. De regia epistola gaudeo tuum con-
siliū mihi fuisse felix, uberius gavissurus si fe-
lix fuerit & reipublicæ. Animus iste tuus mihi
tam addictus, non potest mihi non esse gratif-
simus, haud tamen desinam te monere, videas
nè quam tibi studium mei vehementius conci-
liet invidiam. *Glareanus* exultatavi common-
stratâ literarum tuarum parte. Satagit, ut nun-
quam aliàs æquè, proinde munus hoc non ma-
lè collocavit tua benignitas. De *Beato* nè sis
solicitus: Est quod dicitur, quanquam amoris
P p 2 erga

Epist. 74

erga se tui *amabatur* non aspernabitur. Libellum isthic excusum vix credit, adeo miserè cupit quod scribis esse verum. *Hieroslas* fortitudinem objurgarem, nisi jam serum esset. Congeminavit sollicitudinem meam tua quoque valetudo non satis prospera. Nec hanc positurus sum, donec tuis literis cognovero latiora. Quemadmodum mihi gratissimus futurus est tuus conspectus, ita nonnihil sum sollicitus, quomodo te tractatura sit *Hispania*. Non paucos enim absorbet. Nec mirum videri debet, si tam preciosa, tam chara, tam rara possessioni anxie metuo. Nollem cum Rege improbius agi de munere, nè cui videar hoc venatus. Nam hoc intelligo quibusdam esse cordi. De ducentis florenis, facies quod tibi commodum iudicabis. Ad me nihil dum perlatum est. Literas & isthic refrigescere doleo, quum apud *Brabantas* & apud *Hispanos* felicissime florent. Bellorum nullum video finem, adeo crudeſcunt Principum iræ. De *Roma* rursus captà crudelis ad nos adfertur rumor. Opto vanum esse. Hic pestilentia rursus aliquot abripuit, mitior tamen quam autumnò proximo. *Joannem Frobenium* amicum incomparabilem paralyſis nobis ademit. Primum dextri pedis gravissimo cruciatu diu torquebatur, sic ut nulla mors crudelior: eo per medicum audacem magis quam eruditum consopito verius quam proſtigato, cœpit esse feroculus, & amicis admonentibus, ut domi se contineret, vitaret frigus, arripuit non obtemperavit. Ita ex alto nescio quid tollere parantem morbus obortus in humum deiecit. Casus ipse ad mortem satis erat, post biduum ægrè alterum oculum sustulit, jam agens animam. Hujus viri decessus me non vulgariter affecit, præsertim quum *Augustinus* totus ferveat sub prælis non paucis. *Hofio* lubens bene faxim si quid queam. Nunc tamen non erat scribendi ocium. Opinor ceteros amicos ad te scripturos. Quæ nisi proximis mundinis, videntur ad te nondum perlata. Item quæ scripsi per *Severinum Olpeium*, qui se prædicabat istuc proficisci. Dicavi tuopatro *Ambrosium*. An hic mihi mens læva fuerit, ex illi scire cupio. Nam diu fluctuabam anceps animi. Quam tragediam mihi quidam quavis viperà nocentior, orsus sit in *Hispania*, cui prætulit *Bedda*, & nunc cupit catastrophem addere, discas ex epistolis & libello quem addo. Harum rerum nihil spargat tua prudentia ante tempus. Suaseram huic nuncio *Georgio* ut hic maneret, vetum maluit isthuc recurrere, quam hic ociosus terere tempus. Bene vale, *Basilea*, Anno M. D. XXVII.

Erasmus Rot. Christophoro à Schydlowitz
Palatino, & Capitano Cracoviensi, regni
Polonia Cancellario S. D.

Epist. 75 **N**on caret quidem egregia virtus vel laude, vel præmio suo, etiam si præclaris conatibus non responderit eventus, qui soli Deo est in manu; nos tamen eramus feliciores futuri, nisi plus valuisset regnandi dulcedo, quam æqua rectaq; consilia. Proſus experimur esse verissimum, quod ante tot annorum millia scripsit *Homerus*, Cibi, potus, cantionum, chorearum, & omnium rerum quavis natura dulcium homini satietatem oboriri; solius belli, rei omnium tristissima, nullam esse satietatem. Quid hoc aliud esse dicam, vir eximie, nisi Deum à nobis averſum, Principum quorundam animis

A infedabilem ardorem pugnandi immittere? Quid autem malorum abest huic sæculo? Quæ mundi regio non aut patitur bellum, aut parat? Vbi non sævit pestilentia? Ubi non laboratur inopiâ? Nec tamen tot afflicti modis agnoscimus Deum, flagellis ad resipiscenciam provocantem; sed perinde quasi rebus integris, epulamur, jungimus matrimonio, digladiamur, & de proſerendis regni pomeriis contendimus: spero tamen operâ tuâ, ac tui similitum, optimique Regis *Sigismundi* dexterritate res humanas in tranquilliorē statum aliquando reponendas. Quod scribis epistolam meam, tum ipsi Regi, tum regis proceribus omnibus magnopere placuisse, gaudeo sanè, nec *Joannis à Lasco* consilium, nec meum obsequium successu caruisse. De munere non est quod satagat tua benignitas. Jam dudum teneo quod captabam, si placuit, si pacis studium commendavit. Pro tuo erga *Antonium* meum studio gratiam habeo maximam. Sic enim is vir me suis virtutibus sibi devinxit, ut quod officii tua sublimitas in illum contulerit, lubens passurus sim imputari mihi. Dominus te servet incolumem, vir modis omnibus clarissime. Datum *Basilea* prid. Id. Decemb. Anno M. D. XXVII.

Erasmus Roterodamus Antonio
Medico S. D.

D **Q**uam animus iste tuus plusquam *Pylades* superet omnia Regum munera, tamen tu non desinis novis subinde certare muneribus, & ministraris nescio quid tale tantumque, ut à me contemni non possit. Hoc mihi credas velim, *Antonius*, istud tuum pectus mihi tribus regnis esse preciosius. *Georgius* bonâ fide reddit omnia. *Hieroslas à Lasco* precor ut felix sit sua fortitudo, cui tamen nonnihil metuo, nè in nervum. *Alexius Turzo* mihi abundè satisfecit, si provocationem meam æqui bonique consuluit. *Severinus Olpeius* hinc discessit mense Septembri, onustus meis literis, quam & per *Frobenium* scripseram in mercatum, quæ perlata sint nec nè nondum habeo certum. Regi cordatissimo non displicuisse literas, gaudeo; editas esse, nec probo, nec improbo. Opinor vobis constare consilii vestri rationem. Mallem præfationes & versiculos omisso, non ob aliud, nisi quod laudant invidiosius. De munere extorquendo nolim agi. Videbor enim hoc aucupatus, quum nihil minus cogitarim. Hac in re sum obsequutus animo *Joannis à Lasco*, iterum atque iterum eadem ad me scribentis. *Joanni Henkello* nunc consilere serum est, superest precari ut quod factum est feliciter cedat. *Pauli Crescentii* nihil ad me pervenit, præter animum quem è tuis cognitum literis lubens amplector, sicut & *Samborckii* & *Hofii*, & *Georgii Vuerneri* & *Langi*, quorum nonnullos mihi commendavit *Lascanus*, quibus omnibus aliàs mutuum animum declarabo. Nunc nec vacabat, nec expediebat plura scribere; iter longum, nuncius nescio quàm certus. Vix credas, mi *Antonius*, quàm tibi gratuler tam benignum, tam candidum patronum, præsertim hoc rerum statu turbulentiſſimo. Ei scripsi tribus verbis, reclamante pudore meo. Impudentiæ causam in retransferas oportet. *Beddani* adeo non pudet suæ vesaniæ, ut ordiatur tragediam multo hac insaniorem. Nisi istos urget extremum fatum, nescio quid

quid sibi velint. *Joannis Leopolitani* candorem ex-
osculor, quem utinam plures imitarentur. De
funere vertendo vereor nè non succedat. Irrita-
buntur quos non possumus compellere. Quicquid
est tragœdiarum, vel in *Gallia*, vel in *Hispania*,
hoc fonte nobis scaturit. Quin & illud videndum,
nè quid hinc discriminis ad eos redeat, quibus au-
toribus aut consiliis hoc procuratum est. Optimè
conjugi tunc precor omnia lara. Lintheum dono
missum auro gratius est, quod præter mittentis
affectum, commendat etiam ipsa novitas. *Jose-
phum* tuum, si veniet, cupidissimè videbimus. Hic
pestis recruduit: reliquit nos nuper *Joannes Fro-
benius* paralyti correptus. Dederat morbus quæ-
dam sui præstigia, sed puduit virum nimium for-
tem ægrotare. Bene vale mortalium charissime
Antonine. *Basilea*, postridie conceptæ Virginis.
Anno M. D. XXVII.

Erasmus Roterod. Natali Beddæ. S. D.

Epist. 77. Vereor nè hoc operæ summam inaniter, tamen
charitas quæ, juxta *Paulum*, omnia sperat,
hortata est, ut vel sic experiar, an lacri-facere pos-
sim fratrem meum. Jam enim, mi *Beddæ*, libet
in te contemplari, non quod tu factis ac scriptis
expressisti, sed quod Christianus frater es, quod sa-
cerdotio ac Theologiæ professione collega. Obse-
cro te, quis spiritus agitat animum tuum, ut in gra-
tiam *Lei*, qui similem telam orsus est in *Hispania*,
& in doloris tui vindictam, redeas ad veterem fa-
bulam, & improbitate tuâ tuorumq; etiam colle-
gio tuo, quod semper hæcenus habitum est vene-
randum gravæque, labores tunc temeritatis labem
affricare? Patent omnibus tot insignes tunc ca-
lumniz, tot manifesta mendacia, tot impudentes
blasphemiz, quibus proximum tuum immeren-
tem & ad amicitiam provocantem impetisti. Et
hujusmodi flosculis ornatus incedis, nec te abdis,
nec pudet in publicum prodire, nec cogitas de re-
conciliando fratre, & fortassis audes etiam cum
isto animo, horresco referens, parricidiali, ad sa-
crofancam illam Eucharistiam, ac synaxim acce-
dere, & illo ore sumere coeleste symbolum pacis,
qui tale suscitavit dissidium. Qui convenit Eucha-
ristiz cum tantâ maledicentiâ? Qui synaxi cum
tam impotentibus odiis? Humanum est, inquit
ille, peccare; quanquam sic peccare, an humanum
dici possit nescio. Humanum est in mediocria pro-
labi mala. Hoc quod tu sciens, prudens, perverso
& oblitato animo facis, sceleratius est homici-
dio, execrabilius est veneficio. Sed sit humanum
semel vel temulantia, vel furore, sic in fratrem
fuisse debacchatum, certè diabolicum est perseve-
rare. Jam mala malis addere, pessima pejoribus
aggrare, obsecro te per baptismum tuum, quo
nomine donabimur? Si quid in te frontis esset,
certè prius à calumniis ac mendaciis te purgare
debebas, notioribus quàm ut dissimulari possint,
quàm ad novas calumnias accingereris. Nunc adeo
tibi non displices, ut ultrò etiam supremam pote-
statem, hoc est, regiam incuses, per quam non lice-
at administrare justitiam. At si justitiam admini-
straret tibi Rex, vir egregie, tu præmia ferres, quæ
solent calumniatores & sycophanz, qui publicæ
tranquillitatis hostes. Mi frater, misere timeo sa-
luti animæ tuæ. Et quanquam me tibi fingis ho-
stem, te certè plusquam hostem exsuperior; tamen

A ita me *Christus* bene amet, hostis & talis me mi-
seret. Redi ad cor, mi frater, respice; præstat
recurrere, quàm decurrere in præcipitium. Si con-
temnis hominum de te judicia, si me spernis, de
tua salute sollicitum, saltem reverere Deum, cor-
diam inspectorem, & omnium perversarum moliti-
onum ultorem. Utinam mihi esset exorcismus,
aut incantatio quæpiam, quâ tibi istum spiritum
detestabilem queam excantare. *Santum* agitabat
spiritus Dominimalis, sed ex intervallis, & incli-
nente citharâ *David*, discedebat. Tu sic perseve-
ras, ut semper ruas in deterius, ut metuum nè vel
Davidicâ citharâ animi tui furor non possit deli-
niri. Certè optârîm mihi citharam insigniter ef-
ficacem, ut isti tanto malo tuo mederi queam.
Video enim te in felle amaritudinis, & in obliga-
tione iniquitatis esse. Quando unquam *Augu-
stinus*, quem tu videris magnificere, sic debaccha-
tus est in *Donatistas*, aut *Circumcelliones*, ut tu de-
baccharis in *Erasmo*, amicum, fratrem, denique
C sui capitis periculo dimicantem adversus eos, quos
ut hostes Ecclesiæ derelictis? In cujus scriptis ni-
hil adhuc inveniri potuit, quod esset impium.
Tantum de ratione loquendi, aut de verbis non
intellectis, aut ex maliciosa depravatione calum-
nia est. Et hic tibi placet exemplum *Lei*, qui pri-
mo suo favore nec meis inimicis placuit, & iis
magnopere displicuit, quos habebat in *Anglia* a-
micissimos. Nec adhuc satis quisquam credat a-
D pud *Anglos*, illum hoc agere quod agit in *Hispa-
nia*. Et cum vocas absolutum Theologum, qui
nunquam attigit limen Scholæ Theologicæ. Tan-
tus est tibi, non ob aliud, nisi quia odit *Erasmo*.
Et suspicor priorem illum librum bonâ ex parte
fuisse tuum, quem *Parisius* excudit. Blandire ti-
bi, voca quàm voles zelum fidei, crede mihi ma-
nifestus furor est, *Satana* est energia: *Christi* spi-
ritus longè alia profert, charitatem, gaudium, pa-
cem, patientiam, benignitatem, bonitatem, lon-
ganimitatem, mansuetudinem, fidem, modesti-
am. Qui possit ab hominis pectore tantum ca-
lumniarum, tantum mendaciorum, tantum blas-
phemiarum proficisci, nisi *Satana* spiritu esset oc-
cupatus? Tantum ad cor redi, mi *Beddæ*, *Mis-
ericors est Dominus, & multa miserationis*: si cla-
mes ad illum, impartiet tibi spiritum suum bo-
num, qui deducet te in terram rectam. Ego quod
admissum est facile condonabo, sic interpretans
tibi Dominum præcepisse, ut mihi malediceret,
quemadmodum olim præceperat *Semæ*, ut maledi-
F ceret *David*. Sic fortassis illi visum est purgare
me. Et si quid fortè acerbius in te scripsi, non
gravabor petere veniam, & sarcire pro mea virili.
Omnes boni uno ore profitentur, se ex nullo libro
plus cepisse fructus, quàm ex meis paraphrasibus. Id
opus tu maximè impetis. An non sentis hanc esse
suggestionem illius Serpentis, qui invidet homi-
num saluti? Quin potius te præbes organum
spiritui *Christi*? Jactas te propugnatorem Ec-
clesiæ. At quibus tandem modis possis vehe-
G mentius Ecclesiam oppugnare, quàm cum calum-
niis opprimendo, quem adversariæ factiones da-
cunt pro hoste capitali, & nova dissidia in orbe
suscitando? Scio quod tibi blandiantur affectus
tui. Sed crede mihi, nihil est mendacius odio,
nihil vanius irâ, nihil fallacius invidia. Crede
mihi inquam, mi *Beddæ*, pessimis consultoribus
auscultas. Sobrius charitatem, & Christi spiritum

in consiliū adhibe, & perspicies in quod barathrum te rapere laboret *Satanas*, falsā pietatis imagine deludens animum tuum. Nonne vides quantum sit in orbe dissidiorum? Et tu quasi parū sit tam atrocem ordiris tragediam. Si victus injuriis deficerem ad hostes Ecclesie, unde repeteret Deus hanc animulam nisi abs te? Quod hæcenus perititi, non est mearum virinum, sed divini muneris: Et ejusdem præsidio persistam usque in finem, uti spero. Quis autem tam atrocibus contumeliis tamque perpetuis non delassaretur? Id si fieret, nonne vides quem tumultum excitare queam? Nec reputas quā latè pateat hoc malum quod nunc suscitatur? Non est tam inops amicorum *Erasmus*, quā tu credis. Et ut maximè sit imbecillis, non cogitas quā sit res potens & invicta veritas? Non perpendis quā plerique sint propensi ad contemptum autoritatis & conciliorum *Romani* Pontificis & vestra? Quid isti dicent, quum viderint prodire examen articulorum, ad quos jam respondi, perinde quasi nihil sit responsum? Quum videbunt argutationes de verbis, depravationes ac malitiosas suspensiones? Equidem dabo operam, ne sim causa tanti mali, ac ne occasio quidem si queam. Eoque rursus me offero ad omnia quæ Christianæ lenitatis sunt ac modestiæ. Quod si surdus ad omnia monita pergis hoc incendium excitare, ego qui mihi nullius impietatis sum conscius, impietatis calumniam fortiter à me depeilam. Eventus mihi non poterit imputari. Hæc epistola me liberabit, & apud Deum & apud homines. Orabo Dominum, ut det tibi mentem meliorem, qui si meas preces exaudierit, & illius bonitati gratias agam, & tibi gratulabor, nec libebit superiorum malorum meminisse. Vale. Datum *Basilea* XVI. Calend. Decemb. Anno millesimo quingentesimo vigesimo septimo.

Erasmus Rotterod. Petro Tomitio Episcopo Cracoviensi S. D.

Epist. 78. **N**ec ocium, nec argumentum ad te scribendi suppetebat, amplissime Præsul, pudor etiam dehortabatur: Sed tuus *Antoninus* tam graphicè tantoque affectu mihi depinxit effigiem pectoris morumque tuorum, ut si dicam te mihi ignotum esse, planè mentiar: sim autem ab omni pietatis & humanitatis affectu alienissimus, si talem Præfulem non venerer, suspiciam & amem ex animo. Cæterum *Antonino* meo non minùs gratulor, quod patronum nactus est, cujus auspiciis possit in his rerum humanarum undis & honestam & tranquillam vitam degere. Sic enim amo pectus hominis longè candidissimū, ut magis hilarescam si quid illi bonæ rei obtigerit, quā si mihi obtigisset. Leve est, si jam gratuler tibi dignitatem istam, quā fortunæ tuæ non debes, sed præclaris animi tui dotibus; nec te dicam hoc nomine felicem, quod serenissimo Regi sis inter primos, & gratus & charus, quandoquidem hoc ille iudicio facit potius quā affectu. Seculo nostro reique publicæ Christianæ gratulor, cui si tui similes multi contingerent Episcopi, citius hæc rerum tempestas in serenitatem verteretur. Habet tua celsitudo epistolam plusquam *Læconicam*, quā tamen fatereris esse prolixam, si nōllet

quibus distringar laboribus. Precor ampliudini tuæ R. prospera faustaque omnia. Datum *Basilea* pridie Idus Decemb. Anno millesimo quingentesimo vigesimo septimo.

Erasmus Rot. Thoma Moro S. D.

In tot molestiis quibus undique circumvallor, *Epist. 79.* plurimum attulit solarii serenissimi Regis epistola humanissimè scripta, quā me invitat in *Angliam*, omnia pollicens benignissimo digna Principe. Admonet quod olim scripserim, in *Anglia* senectuti meæ sedem delegisse. Nunc verò, mi *Moro*, res in eo sunt statu, ut mihi sepulchri locus sit circumspiciendus, ubi vel mortuo liceat quietum esse, quando, ut video, non continget hoc unquam vivo. Omnes divinant magnos rerum motus imminere. Anabaptistarum hæresis meditatur erumpere, quæ latius sparsa est quā quisquam credat. Tragedias meas cognosces ex hoc *Quirino* meo juvene mihi perspectæ fidei, quem, quoniam novit omnia mea, in *Angliam* præmittendum arbitratus sum, ut per eum discipiam cum amicis quid fieri possit, aut quid expediat. Egissem gratias regiæ benignitati, sed quoniam tot laboribus penè exanimato nihil erat occi, malui ad tantum Principem nihil scribere quā negligenter. Si videbitur, tu melius illi declarabis animum meum, nec ignarum, nec immemorem tam eximie benignitatis, quā mihi toties offert, nihil promerito. Opto te cum tibi charissimis quā bellissimè valere. Datum *Basilea* pridie Calendas Martias, Anno millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

Erasmus Rot. Henrico Botteo LL. Doctori, officiali Burgensi, S. D.

Vir in Domino charissime, quemadmodum de *Epist. 80.* tam singulari vestro in me amore gaudeo, ita vos inani morore contristatos doleo. Toties effero, toties mihi superfluum, interim paratus ad utrumque quum Domino visum fuerit. *Joannes Frobenius* vir ornandis studiis natus, nos reliquit, non sine dolore meo: sed tamen dum morbi genus (erat enim paralytis) dum hoc seculum turbulentissimum cogito, magis gratulari libet erepto, quā deslere abreptum. Orsus erat ingenti sumptu totum *Augustinum*, nec optabat longiorem vitam, quā donec absolvisset. Sed Deus illi, ut spero, melius aliquid providit quā optabat. Officiæ tamen molem *Hieronymus* filius & ego sustinemus. Non excidit liber *De ratione concionandi*, sed semper aliquid transversum incidit, quod aliò propellat animum. Et vix credi potest, quantum negotii nobis faceat *Augustinus*. Jam non solum cum *Hispanicis* phalangibus mihi res est, verū multò capitalius bellum cum aliis, *Bedda* nullum non movente lapidem, ne videatur vir bonus. Attamen admoneri me gaudeo. Te cum omnibus qui mihi bene volunt in *Christo* quā optimè valere cupio. Datum *Basilea* postridie *Thoma* Apostoli, Anno millesimo quingentesimo vigesimo septimo.

Jacobo

Jacobo Sadoletto Episcopo Carpenteraciensi
Erasmus Rot. S. D.

Epist. 81. **C**ommentarium tuum in Psalmum quinquagesimum nondum perlegi, sed tantum carptim degustavi; nec enim hactenus plus licuit per occupationes. Mox totum avidissime devorabo. Primo statim gustu mirè me cepit candor ac facilitas simplicitasque dictionis, cum summa pietate conjuncta. Nihil abstepratermissum, quod ad eruendos explanandosque Prophetæ sensus pertinet, qui Græcos etiam nonnunquam consulis, interim & Hebræos. Si tales libellos nobis subinde mittat Roma, confido futurum, ut plerique mortales aliquanto melius sentiant de vestra urbe, in qua perspiciant esse viros, qui libros arcanos non eloquenter solum, verum etiam sanctè pièque tractare norint. Etenim qui isthuc bonas literas profitentur, quanquam in suo genere studiorum excellent, tamen in hunc usque diem ad rei Theologicæ cognitionem haud ita multum contulerunt. Gestio libellum hic typographis excudendum committere, quo latius per orbem sparsus plures accendat ad studium pietatis: sed scrupulum injicit libello annexa excommunicatio, quam arbitror tamen nihil aliud sentire, quam ut isthuc Calvum à damno vindiceretur. Alioqui quum officina Calvi non possit omnibus mundi regionibus suppeditare, videtur hoc non sine gravi studiorum jactura futurum, si liber magnam utilitatem allaturus sit ab uno duntaxat Romano typographo petendus. Arbitror Carolum meum te feliciter gesta sese ad reditum accingere. Hic agitur misera cruentaque fabula, cujus utinam Dominus det felicem catastrophem. Nos subitâ tempestate deprehensi inter sacrum & saxum, ut aiunt, hæremus, non sine gravi discrimine. Utinam nunc liceret è Tybris bibere. Scurræ quidam monachi non desinunt in me libellis rabiosis debacchari, quidam etiam anonymis. De pensione Cæsaris nulla spes est ni redeam in Brabantiam. Atqui hic ventus neque navigare finit, neque anchoram figere. Mihi bona spes in Clementis pietate. Bene valeat tua R. D. Basilea, postrid. Cal. Julius, Anno M. D. XXV.

Theologis Lovaniensibus Erasmus
Rot. S. D.

Epist. 82. **P**rosiliit tandem libellus Vincentii, quem jam pridem parturiens non permissus est per Vicarium eniri. Nihil proficit fictus titulus. Nemo potuisset tam insulsum & indoctum librum scribere, nisi quis Vincentius. Abusus est, ut aiunt, operâ ejusdam Dominicani ex Anglia profugi. Ego sanè libellum, quamvis atrociter in me descriptum, absque risu legere non potui, nec legi tamen nisi carptim. Deum immortalem, quantum ibi est manifestorum mendaciorum! Ego illic damno cultum divorum, quum duobus libellis editis asseram cultum & invocationem sanctorum adversus dogma Lutheri; & solum Lutherum adorari volo, qui collatis signis cum illo bellum gero: ego modis omnibus subvertere conor Confessionem, qui De rellè confitendo libellum edidi: & in Colloquiis palam damno Confessionem, quum illic duplicem asseram Confessi-

A onem, unamque sit Deo, alteramque sit apud sacerdotem, utramque probans: ego sum magister Lutheri, ego damno celibatum, ego volo à subactionibus, sic enim ille scurra loquitur, iri ad sacrificandum. Jam quàm in toto libello nihil coheret! Dicas in febre scriptum, cum affectione eloquentiæ, nam & Poetas citat. Ad hæc quanta sermonis spurcitia! Tum quàm impotens odium, quàm evidens invidentia! Tolendum si tales qui sunt, se solos exponerent omnium odio risuque. Nunc ob paucorum demerentiam, infamatur ordo. Neque nulla mali pars, si permittitis me vera loqui, in vos recidit. Olim vestrum plerique conveniebant ad clamores Dominicalium. Carmelitam palam insipientem toleratis. Nec dubito quin hic libellus apud vos diltrahatur, quum in titulo habeat cognomen Theologi, quum fiat mentio Lovanii. Noluit enim in totum Vincentium perdere hujus libelli gloriâ, quum illic toties laudetur Vincentium ab Haerlem exitius Theologus, cum Jacobo Latomo. Bellum verò jagum Theologorum Lovaniensium, ut talem aliquis judicet Latomum qualis est Vincentius. Formica camelus, ut aiunt. Mundus adhuc habet multos doctos & cordatos viros, quorum tacita judicia non oportet contemnere. Quid istos censetis cogitare, quum tales legunt libellos? Hujusmodi scurræ faciunt, ut passim nunc perdantur monasteria, collabantur academiz. Mundus diutius ista portenta ferre non potuit. Et quod à paucis malis commissum est, confertur in universos, iniquissimo quidem iudicio; sed sic sunt hominum mores, suspicantur vos illorum factis favere, quorum intemperias non cohibetis quum vobis in manu sit. Adrianus Pontifex imposuit silentium stolidis vociferationibus Egmondani, vos dissimulatis. Alexander quum isthuc adesset, meo admonitu indixit silentium Laurentio Phrysi, vos negligebatis. Cardinalium collegium ac tres Pontifices imposuerunt silentium maledico Strunice, qui tamen doctius magisque sobrie debacchatur, quàm vel Egmondanus, vel Vincentius, vel Phrysius ille: Vos quàm fitis securi nescio. Ego non mediocriter metuo, nè tempestas, quâ hic laboramus, aliquando demigret ad vos. Quid autem stultius aut insanius libro Petri Satoris Theologi? Is an vobis displiceat nescio, certè displicuit patribus ejus ordinis, non quòd illis curæ sit Erasmus, sed quòd intelligant quantum ipsis ex unius hominis insania tum dedecoris, tum periculi imminet. Sunt fortassis inter vos, qui putent me non posse si velim laxare. At longè diversum sentiretis, si mihi tantum esset perveritæ mentis, quantum isti se declarant habere. Ego me sedulo paro ad supremum illum diem, nec unquam committam sciens, quod conscientiam hinc demigrantis oneret. Oneratur collegium vestrum indoctis quibusdam ac stupidis. Vincentius attrahit Vincentium, Carmelita Carmelitam. Vereor nè quorum gaudetis consortio, eorum metatis & messem. Optârim autem academiam vestram & eruditis ac bonis viris, & omni studiorum genere florentissimam esse. Nunc videmus passim diripi monasteria, Theologiæ studia prorsus extinguui, academias collabi. Ex serpe indies malum, fatali quodam successu. Jam si quid in scriptis meis deprehenderetur incautiis effusum, quanto civilius atque etiam consultius erat, vel

vel admonere privatim scriptis literis, vel dissimulare, quam non ignoretis quantum invidiæ, quantumque periculi sustineam, nè me jungam alicui factioni. At eum qui sic tunditur ab una parte, rursus ex altera lapidibus impetere, quid aliud est, quam protrudere in heresim? Quod tamen à me nullius improbitas impetrabit. Præfationem *Lutheri* quam addidit libello in *Lutherum* scripto dissimulavi. Neque me clàm fuit unquam, quæ dixerit in me in conviviis ac prælectionibus, Dissimulavi. Nunc rursus emisit libellos, in quibus mirà arte conatur, ut disputationes quoque meas faciat hæreticas, novæque vaftricie mea conjungit cum opinionibus *Lutheranis*. Libellos gustavi tantum, nam recens allati sunt. Rogo quorsum attinet ista calumniandi diligentia? Quod ni satur essem talium contentionum, videret quàm mihi non deesset quod respondeam. Sunt qui totis viribus hoc agunt, ut opprimant linguas ac bonas literas. At res ipsa docebit istos, simul cum bonis literis & illa studia collabi, quæ student ut sola habeantur in precio. Quanto consultius esset politiores literas comiter in vestrum contubernium admittere, ornarent vestram suppellectilem, mihi credere, ac vobis multorum Principum favorem conciliarent. Audio exomologem meam quibusdam displicere. At eadem magis displicuit *Oecolampadi* discipulis. Et pro ea mihi docti quidam gratias egerunt, etiam ex *Anglia*, quod confessionem jam nutantem restituerim. At non pronuncio illam à *Christo* esse institutam. Id faciam ubi mihi planè persuasum fuerit. Agit hoc quidem *Henricus Anglia* Rex probabilibus argumentis. Et sequor hæc ut probabilem opinionem. Quos autem tumultus excitassem, si & hoc & cætera pronunciassem tantum, nec argumentis comprobassem? Comprobare etiam si fuisset meorum virum, perlongum erat. Et aliud tum institueram. Hoc tentavi quod sperabam impetrari posse. Et videtis quo loco illa scripserim, situs inter *Tigurum* & *Argentoratum*, & in civitate in quâ *Oecolampadius* publicè docet confessionem non esse necessariam, quidam arripiunt perniciosam. Si hæc tam certa sunt, ut mors ob horum professionem sit oppetenda, cur istorum nullus huc se confert, & fortiter docet quod sentit? Si vobis esset cognitus harum regionum status, fateremini me pro rebus præsentibus satis audacter scripsisse, utinam æquè feliciter. De eruditione mea statueris quod voletis. Pacificum esse me satis declaravi: Moderatis delector. Qui sum jus mordicus tenent, fortassis rumpent funiculum dum nimium tendent. Mihi tumultus nonquam placuerunt, & semper dedi pacifica consilia. Sed quid facias furiosus pseudomonachis? Nihil non audent facinoris. Exempti sunt ab omnibus bonis legibus, erronei sunt, necullo loco consistunt. Nec ferri jam poterant, nec moderatis remediis corrigi. Huc isti provocarunt. Quare vestram prudentiam appello nominatim magnifice Decane, *Vianensis*, *Rosemonde*, *Turenbalte*, cæterique quorum æquitas mihi perspecta est, ut consulatis tranquillitati studiorum, consulatis vestræ dignitati, & istis seditiosis clamoribus aliquando finem imponatis. Me reperietis & Christianæ concordie, & sinceræ religionis studiosum. Bene valete domini & præceptores honorandi. *Basilea* Calend. Julii. An. M. D. XXVII.

Erasmus Roterod. Natali Bedda Theologo
Parisiensi S. D.

EGregie vir, Responderam epistolæ tuæ, misere- *Epist. 83.*
ram *Argentoratum*, ut illinc transmitteretur ad vos, sed quoniam nullus inveniretur idoneus rediret ad me. Hunc nuncium privatim conduxì meâ pecuniâ, qui tuas Annotationes ad me perferat. **B** Libros *Augustini* quibus explicat sermonem Domini in monte habitum sciebam me legisse, quàm diligenter incertus. Ubi cœpisssem tuo hortatu legere, comperi margines omnes notulis manus meæ plenas. Deinde in Annotationibus meis, quas scripsi in caput *Matthæi* quintum & sextum, frequenter hinc cito testimonia. Unde miror unde suspicatus sis, mihi opus illud non fuisse lectum. Scripsit hos quidem libros eleganter & accuratè, sed tantum presbyter, nec adhuc perinde exercitatus in sacris literis, quanquam feliciter jam meditando divinæ Scripturæ tractationem. Ex hoc opere multa corrigit ipse, & resident nonnulla, quæ lectorem candidum & æquum requirunt. Unde non sum arbitratus anxie mihi laborandum, nè nusquam ab eo dissentirem. Relegeram penè totum, nec animadverti quicquam periculosi lapsus in meis. *Gerson* non est in mea bibliotheca, sed aut eman, aut alicunde rogabo. Videbis me satis docilem, si contingat monitor *disuadens*. Sunt variz dotes hominum, nec eadem viâ tendunt omnes ad scopum felicitatis. Ego me puto semper hoc egisse, quod vos agitis, licet non eadem ratione. Et nisi hæc fatalis tempestas fuisset exorta, non prorsus inteliciter conatus eram, ut reflorescerent linguæ cum bonis literis, simulque veteres orthodoxi cum divinæ Scripturæ fontibus revocarentur. His temporibus quoniam video nihil scribi posse, quod non offendant aliquos, decrevi quiescere, totus in hoc, ut quæ vulgata sunt nec revocari possunt, repurgentur, quo quantum fieri potest careant offendiculo. Ad hanc rem qui mihi dignabitur ferre suppetias, apud me summam inibit gratiam. Si parùm videbitur proximâ editione mutare quæ offendeabant, non gravabor esse severior index in lucubrationes meas, quàm *Augustinus* fuerit in suas. Tantum nè nodus quærat in scyrpo, sed ea duntaxat indicentur, quæ sunt alicujus momenti. Nec agam tergiversatorem in explicando, aut in defendendo, nec **F** mihi indulgebo in corrigendo. Sunt dogmata quædam controversa, quod genus est, *Pontificem esse superiorem Concilio universali*. Sunt quædam obscura & incognita, quale erat illud, *De non vendendis libris sacris in linguam popularem*. Sunt quædam ejusmodi, ut multis scrupulis torqueant ingenium, de his non videtur impium disserere, vel ut aliquod plenius & exactius inveniat, vel ut submotis offendiculis confirmetur quæ decreta sunt. Ad hæc consideranda est temporum ratio. **G** Utinam non pigeret attentius legere meas lucubrationes, nec enim dubito quin id integer facturus sis. Non potui hunc onerare graviore librorum sarcinâ, tamen indicem omnium misi. Tertiz editioni novi Testamenti addidi apologias aliquot novas, quas facile percurres. Respondi *Stronica* conclusionibus & articulis. Ego me catholicum esse puto, non tantum ob id quod pacem habeam cum Pontifice, cum

multos esse integros & candidos, sed paucorum morositas sepe numero vincit multorum modestiam. Equidem quum naturā abhorream à contentionibus, nunc ob artem ac valetudinem magis desidero quietem, in eam diem me parans, qui jam longius abesse non potest. Video fatales orbis tumultus, video rem Theologorum & his adversantium in manifestam rabiem exisse. Proinde quando perspicio me nihil profecturum, quietus meum ipsius negotium ago, Christo commendans suam Ecclesiam, qui solus novit, & potest hominum inconsulta consilia in bonos exitus vertere. Fortasse tu rectius consulueris rebus tuis, mi *Berquino*, si concitationem semel sopitam non insttaures. *Papilio* noster nos reliquit, & ante hunc *Deloium*. Hic agitur sanguinaria fabula, quem exitum habitura nescio. Nos hic haeremus inclusi, quam tutò Deus novit. Arbitror sororem regiam jam in *Hispanias* profectam. Volitant rumores, aureum seculum pollicentes: At ego nondum video satis idonea proemia, nec ausim scribere quod mihi praesagit animus. Nihil igitur expectabis eorum de quibus Epistolā bene longā mecum egeras, posteaquam scena rerum inversa est. Hunc juvenem meo ore conduxī; qui mea perferret, vestratue referret. Si quid est quod meā referat scire, scribe, ac bene vale vir optime. *Basilea*, postridie *Bartholomaei*, Anno M. D. X X V.

Erasmus Roterodamus Francisco
Sylvio S. D.

Epist. 88. Jam unis atque alteris literis me provocas, *Francisco* charissime, istis prolixis. Et jure desideras in me tam ampliter abs te praedicatam humanitatem, ni quod tibi nunc facio, nonnunquam facerem & Cardinalibus, non desidia, sed ocii penuria. Certè candorem istum tum amo & exosculor. Quantum operā meā promoverint bonae literae nescio. Illud scio mihi per quosdam pessimam referri gratiā, id quod ego magna ex parte tumultibus hisce fatalibus imputo. Felices quibus interim licet spectatores agere; ego hac ætate cui conveniebat quies & tranquillitas, pertrahor in arenam gladiatoriam vel casurus vel occisurus, imò potius simul & jugulaturus & jugulandus. Mundus parturit miram rerum immutationem, in hoc confinium mea senectus parum feliciter incidit. Quantum augurari licet, videntur omnia tendere ad *Scythicam* barbariem. Ego jam cursu defessus *Beraldo*, *Brixio*, tibi vestrique similibus trado lampada. *Deloium* destituit bonas literas. Nuper & *Papilio* nos reliquit. Dices malè pensatam epistolam tuam, non ob id tantum quod pro copiosa recipis exilem, verumetiam quod pro tam expolita simpliciter rudem. Si spectes scriptum, non respondi *Francisco*, sin animum, planè respondeo, semperque responsurus sum. Video fere fieri, ut iis qui ducuntur amore politionis literaturae parum conveniat cum Theologis, ac vicissim Theologi non satis æqui sint melioribus studiis. Principum diutina dissidia tandem matrimonio quopiam componi solent: Utinam exoriretur aliqua nympha, quae vos mutuā benevolentia jungeret, magisque florere utriusque gentis studia: nunc dum utrique alteris obstreperunt, collabuntur omnes disciplinae. Bene vale. *Basilea* Anno millesimo quingentesimo vigesimo quinto.

Erasmus Rot. Guilielmo Badao S. D.

O Te superis charissimum *Badao* doctissime, si-
quidem in hiis tumultibus fatalibus ocium
tueri licet. Fabulae partes per singulos obambu-
lant. Prima turba erat de bonis literis. Hic suas
partes egit *Renchlinus*, nonnihil etiam *Erasmus*.
Mox ad huius negotium devoluta est actio. Hic
primas egit *Lutherus*, non incruentae fabulae prin-
ceps. Saltarunt & Reges suam portionem. Rex
Danorum exulat, vester, heu dolor, *Hispaniarum*
est hospes. Nuper prodierunt in scenam nobiles
& agricolae. Actio fuit mirè sanguinaria. Ea
nunc recrudescit, quae sit futura catatrophe ne-
scio. A *Gallia* non sine causa sic abhorrebat ani-
mus; aliquid praesagiebat magni mali futurum.
Quamquam hic haeremus non absque gravi pericu-
lo. Nec est quod fugiamus. Et si esset, haec valetudo indicit ocium. Atque interim tamen, homo
sexagenarius, cogor retiarium agere, & cum tot
monstris congregi, vel casurus vel occisurus. Hic
nuncius certissimus est, à me propriè conductus.
Per eum scribe quid agas. De nobis ex *Beraldo*
cognosces cetera. Bene vale. *Basilea*, postridie
Bartholomaei, Anno M. D. X X V.

Erasmus Roterodamus Danieli Benedicto
Mediolanensi S.

A Mantem non redamare *Daniel* optime vix Epist. 90.
ferarum est. Amas *Erasmus* ex libris cogni-
tum, ego redamo *Danielem* ex humanissimis mo-
destissimisque literis non ignotum. Dicitur est
Daniel vir desideriorum, quid itaque mirum si de-
siderius *Desiderium* desideras? Sed quid narras?
Ceteri quietis desiderio relinquunt Principum
aulas, & tu velut è fluctibus temet in aniam veit
in portum tranquillum contulisti? *Nausea* sui si-
milis est, tantum me faciens ubique suis laudibus,
quantum esse me immodicè amanti persuasit a-
mor. *Mentini* lepidissimis literis nescio an vacet
nunc respondere. Jocatur ille in crism sanguinis,
verum in crism orco dedit agricolarum plus
minus centum millia. Nunc remisit se paroxis-
mus, & *Nausea* si venerit, reperiet malum ali-
quanto medicabilius. Bene vale, & noster esto,
debes autem si *Nauseam* sic diligis. Datum *Basi-
leae*, sexto Idus Octobr. Anno M. D. X X V.

Erasmus Rot. Natali Bedda S. D.

N On sum is vir optime, qui soleam de quo-
quam opinionem sinistram concipere, ni res
ipsa palam comperta cogat in diversam sententi-
am. Delationibus istis vulgaribus nihil moveor,
suspicionibus nihil moror, ac ne injuriis quidem
mediocribus & humanis perturbor. Negligo, dis-
simulo, exgusto, suspendo sententiam, donec ma-
nifesta pravitas sapius deprehensa, compellat me
dicere, *Non putaram*. Neque quicquam arbitror
magis indecorum homini Christiano, quam quum
post temerè susceptam diuque fotam de proximo
suspicionem, post impetitam multis conviciis in-
noxii famam, tandem expertus eum longè alium
esse, quam imaginatio finxerat, dicit *non putaram*.
Itaque quamquam ante complures annos so-
licitus sum à multis accipere literas parum amicam
de

de te mentionem facientes, tamen nihil me commoverunt quo minus *Beddum* bonum Theologum ac bonum virum iudicarem. Eam opinionem auxerunt *Beraldi* mei literæ, cujus iudicio sanè tribuo plurimum. Proinde quanquam in tuis literis erant aspersa quædam quæ subindicarent te non optimè sentire de me, tamen quoniam mihi persuasum est ista tibi scribi sincero puroque animo, nè tantulum quidem offenderunt, nec te mihi velילו reddunt ingratiorem. Toties in hac epistola sum tibi charissimus frater, nec tamen collegam agnoscis nisi sympresbyteron, *embuabz* non agnoscis, quum tamen hoc tituli mihi non inviderint, nec *Leo*, nec *Clement*, ac nè *Adrianus* quidem, magnus sine controversia Theologus. Si non agnoscis collegam Theologum, nisi insigniter doctum, nè sympresbyteron quidem agnosces, nisi eximie pium. At ego sanè longius absum à pietate, quam ab eruditione, licet in studium pietatis, quam eruditionis propensior. Indoctos recipit Deus, impios non agnoscit. Sunt & alia quædam, quæ videntur non carere figurâ, sed mihi persuasum est ingenium tuum ab huiusmodi strophis longissimè abesse: quod si secus habet, mea nimirum opinio plurimum abest à vero. Alioqui si maximè affinis essem talibus cavillis, non arbitror tuam prudentiam his velle uti erga eum, qui simpliciter ac purè scripsisset, nec alium te velle præbere, quam is te exillimasset. Videris autem tibi persuasisse, *Erastum* esse quendam sitientem mundana gloriâ, ingenii peritiam & indocilem, ad hæc scribendis libris inutilibus intentum, non satis cogitare de his quæ pertinent ad vitam futuram. Scis ipse vir egregie nihil esse difficilius, quam iudicare de spiritu alieno, quam *Paulus* non ausit etiam de seipso iudicare. Verum ista fortasse tibi persuasit delator aliquis, ut his temporibus ubique regnant malæ linguæ. Et fieri potest ut imprudens & inscius foveam aliquid istorum viciorum quæ mihi tribuis. Hoc igitur profectus attulit mihi tua reprehensio, ut ipse mihi corperim esse suspectus, circumspiciens nuncubi laterent in me morbi tam pestiferi. Homo sum, & humani nihil alienum à me puto. Quod ad gloriam attinet, fateor olim juvenis pulchrum esse duxi laudari à viris laudatis; verum ubi cognoscere corpi quam molestum onus esset fama, nihil magis in votis habui, quam eam si liceat totam abjicere, vel eò, ubi, quod aint, cervi deponunt sua cornua. Quid autem habet hoc gloriæ genus expetendum, tot calumniis, tot obrectationibus, tot criminationibus fermentatum? Aut quod animal me vivit infelicius, si pro tot exhaustis laboribus nihil aliud mercedis refero, quam famam in hoc seculo, quæ tanto plus aloes habet quam mellis, si quid tamen omnino mellis habet? Nemo sui probus est iudex, fateor. Mihi tamen quum alioqui scateam viciis, videor non insigniter affinis huic morbo, vel hoc argumento. Quum nondum exortus esset *Lutherus*, magnæque rerum tranquillitate florent studia bonarum literarum, videbar mihi beatus amicitiiis tot eruditorum hominum, ut ingenuè fatear quod res habet, laudibus nunquam sum magnopere delectatus, immodicis etiam offendebar. Quod si valde delectassent illi *Germanorum* applausus, si libens audissem princeps literarum, *antistes Ambernæ*, *iudex vera Theologia*, *spūs ac datus Germaniæ*, nunc his detractis exer-

A ciaret. Nunc verò nequaquam mihi displiceo, quum illis ipsis nihil aliud sim quam *Erasmus*, ro-
pemodum etiam gaudeo me ab invidiosis illis lau-
dibus esse liberatum. Quin & rabiosos libellos
quibus ab his impetor, quos pridem habebam lau-
dum mearum immodicos præcones, videor hæte-
nus sat moderatè tulisse. Quum scirem mihi nun-
quam fore pacem cum quibusdam malè auspicatis
ingeniis, quæ me propter bonas literas habent in-
visum, tamen malui me prorsus exarmatum utrin-
que lapidandum exponere, quam in hac factione,
quæ latissimè regiones & aulas occupavit, esse co-
ryphaus & satrapes, & hætenus nec blanditiis, nec
minis, nec convitiis utriusque partis loco moveri
potui. Forassis hanc aliquis cautionem vocabit
potius quam constantiam. Imò videbam me ru-
torem futurum fuisse, si me in *Lutheranæ* facti-
onem coniecissem. noveram enim quæ multi ne-
sciunt. Hic conscientia me revocavit, non metus.
C Dignitates adeò non ambii, ut etiam ultrò obla-
tas constanter recusarim: & hic animus quem
hætenus præstiti, tibi videtur sitire gloriam mun-
danam? Et tamen admonitionem tuam in opti-
mam partem accipio, nec patiar me frustra moni-
tum esse. Hortaris me ut legam *Gersonem*, & huic
similes autores humiles, quo mihi vilescam. Ego
quemadmodum nullum scriptorem soleo contem-
nere, ita in scholasticis istis quos vocant, præter
orationis filium ferè nihil humile video, qui pas-
sim ostentant *Aristotelicam* & *Averroicam* philo-
sophiam, cui *Seneca* multum etiam addidit super-
cilii. *Gersonis* opuscula quædam legi juvenis, nec
omnino displicuit. Cæterum quum neotericos
hos scriptores in manus sumo, nescio quo pacto
minùs mihi displiceo, nec ulli libri magis deji-
ciunt ac pudefaciunt superbiam meam, quam Evan-
gelistarum ac Apostolorum. Scio magnum &
arduum esse negotium domare spiritum hominis,
& hoc sanè jam pridem molior, etiam si tu suspi-
caris mihi non esse vacuum colligere animum ad
ea quæ sunt veræ pietatis, propterea quod subinde
novos libellos excudam. Nec mirum est ita tibi
videri, qui fortasse stilum non perinde exercueris,
eoque difficillimum & operosissimum esse credis,
quod exercitato facillimum est. Ego verò jam
hoc annos aliquot seridè totòque pectore ago, ut
hanc conscientiam *Christo* iudici approbem, me-
que pro viribus in eum dicta paro, quem hæc æ-
tas ac valetudo persuadent minimum abesse. Ac
videor mihi nonnihil profecisse auxiliante *Christi*
gratia, quam in hoc implorare non desino. Nam
indies expecto diem illum animo tranquilliore.
Nec ulla colloquia mihi gratiora sunt, quàm quæ
hoc studium meum vel promorent vel excitant.
Itaque ferè versor in his argumentis, quæ juvant
etiam hoc animi propositum, tantum abest ut im-
pediant. Quod genus sunt, *De misericordia Domini*,
De modo orandi, *De moderanda lingua*, quod
nunc excuditur, & *Commentariuncula in Psalmos ali-
quos*. Ac planè sic meditator subducere memet à
scribendis libris, quemadmodum veteranus athlo-
ta paulatim sese recipit in ocium, præcipuumque
studium hoc confert, ut quod hætenus editum est
repurgem ac dedolem, præsertim in his quæ per-
tinent ad fidem ac pietatem Christianam. Mihi
certè semper fuit hic animus, ut excitarem bona-
rum studia literarum, eaque conciliarem studiis
vestris: partim ut inciperent & bonæ literæ so-
tare

nare *Christum*, quæ quàm apud *Italos* hætenus nihil aliud quàm paganissimum crepent, ipse non ignoras: partim ut ex accessione linguarum ac politioris literaturæ, nonnihil fructus ac lucis adjungeretur studiis hætenus in scholas receptis. Quæ quidem in re meo iudicio vehementer peccatum est utrinque, dum & qui bonas literas adamant, hostiliter infestantur diversa sequentes: atque hi rursus hospites bonas literas, unde poterant utilitatem capere, non recipiunt in consortium, sed inciviliter explodunt, damnant ac rejiciunt priusquam noverint. Quod ad dogmata scholasticorum attinet, semper quantum licuit ab his abstinui, videlicet mihi conscius quàm non esset meæ mediocritatis, in rebus arduis dogmatistæ profiteri meo pariter ac multorum periculo: quantum in isto studiorum genere valiturus fuerim nescio, certè naturæ vis aliò rapuit. A factionibus sic semper abhorui, ut favorem suum proficentes aliquanto diligentius cohibuerim, quàm rejeci calumniantes. Ità factum est hætenus, ut si quid errat aut periclitatur, solus erret ac periclitetur *Erasmus*. In Novo testamento nihil aliud proposueram, quàm instaurare synceram lectionem, & additâ luce discutere quædam, ad quæ videbam multos impingere. Neque quicquam minus erat in animo, quàm mutare vulgatam interpretationem: imò veterem translationem addidisse *Græcis*, quamvis dissidentem, ni me docti quidem amici consiliis improbis veriùs quàm felicibus huc protrussissent reclamantem. Porro quòd quædam obiter admoneo, Deum testor, simpliciter existimabam me rem facere Deo gratam, ac rei Christianæ necessariam. Atque hoc ipsum mihi visus sum eo temperamento fecisse, nè quid hinc seditionis oriri posset: certè id conatus sum sedulo. Videbam multa esse prolapsa, & erant tempora tranquilla. Quis enim suspicaturus erat hanc fatalem tempestatem exorituram in orbe? Proinde quàm tua charitas indicat mea scripta, ni corrigantur esse periculosa religioni Christianæ, tam judicabam esse periculosum rei Christianæ, si dissimulasssem illa quæ tum admonui. Si fuit error, in iudicio fuit non affectu. Nec hic tamen unquam fisis sum meo sensui, nec me transversum rapuit applausus hominum. Et adeò non gravatus sum me submittere Deo, quod ut faciam amanter admones ut etiam omnibus penè hominibus me subjecerim. Atque ea res mihi nonnullis in locis præbuit ansam erroris, in quem non impigissem, si meo iudicio plus tribuissem quàm aliorum. Quem enim monitorem non eram auditurus, qui non solum *Atensem*, *Latonium* ac *Dorpium*, sed *Leonem* etiam, Theologix, quod post compertum est, planè rudem, obnixè rogàrim, ut adesset mihi sarcienti præcipitatem Novi Testamenti editionem, & hac de causa in intimam familiaritatem admisserim; quæ sanè res mihi parum feliciter cessit. Et interim videris in me suspicari pervicaciam hoc argumento, quod a duobus viris non elinguis, nec indoctis, nec stupidis, de multis non temerè admonitus, nusquam tamen agnoscam lapsum meum. *Stunicam* ac *Leonem* elingues non esse fateor, imò profiteor esse linguacissimos: ceterùm quàm non sunt stupidi aut indocti, ipsorum scripta te docebunt, si modò legas integer. At planè suspicor te gravioribus rebus occupatum, ad ista frivola non descendere. Atqui

A hoc facere erat tunc modestiæ mi *Bedæ*, priusquam de nobis conciperes atrocem suspicionem. Quis scurra scurrilior *Stunica*? Quot locis ostendo illum nescire quid loquatur? Et tamen non paucis in locis tali sycophantæ gratias ago, quod admonuerit, tamen nihil debetur gratiæ, nè rectè quidem monenti si id morbo facit non iudicio. *Leo* *Stunica* tum indoctior est, tum virulentior, & tamen ubicunque bene monet agnosco officium: quod ideo suspicaris me nunquam fecisse, quia nostra non legisti: aut si legisti, aliud agens legisti. Atque ut ingenuè fatear, demiror tales scriptores vobis placere. Si quid asperius scripserunt, ais facilem esse veniam. An apud vos sit faciliis venia nescio, apud Deum scio difficilem futuram iis, qui tot mendacia, tot calumnias, tot fumos, tot glorias effundunt in famam proximæ. Doceo *Leonem* in his quibus impetit me quædam asserere palàm hæretica. Nec habet quenquam tam amicum in *Anglia*, qui ausit hæc defendere. *Leo* ipsa *Anglia* imposuit silentium, nec ullis magis displicuit illud opus, quàm qui illi tum naturæ tum benevolentia sunt conjunctissimi. Quod si prodisset frigidus ille libellus, quem primum scripserat, & clam vices descriptum sparserat per amicos, quos ronchos, quas sannas excitasset? Inerant illic manifestæ blasphemix. Nam is quem edidit maximà ex parte est aliorum. Dices me somnare. Imò librum illum habebam antequam mea responsio esset absoluta. *Stunica* apud *Hispanos* habetur, ut est, pro homine ut glorioso ita parum cordato, cujus sycophantiæ quàm placuerint Pontifici, satis declarat quòd toties est illi impositum silentium, primum à *Leone*, mox à cœtu Cardinalium, rursus ab *Adriano*, iterum à Cardinalibus, postremò à *Clemente* seridò, ut ni quievisset conjiciendus fuerit in vincula. Primum nec *Stunica* nec *Leo* erat is, qui debuerit sibi censuram in me sumere. Quibus si non defuisset doctrina, tamen fide carebant, qui tam impotens odium præ se ferebant, qui tantum spirabant inanis gloriæ. Fateor obtemperandum esse monenti, sed ei qui possit rectè monere, sed ei qui commode monet. Quis autem sese credat chirurgus ferrum & ignem admoventi, si manifestis notis præ se ferat studium occidendi si possit? Quis hauriat pharmacum à medico porrectum, qui præ se ferat animum perdendi ægrotum, non medendi? Multò verò sit insanior, qui se committat talem animum adferenti cum imperitia secandi aut medicandi. Multa laudata correxi ex me, quid facturus si quis doctus amicè monuisset? Et ut agnoscas quantum ablim à pertinacia, quædam coactus sum eradere, quæ monitore *Leo* mutaveram. Quem si securus fuisset in omnibus, legeretur in libris meis quod palàm esset hæreticum: non loquor de dogmatibus scholasticis, sed de articulis fidei. Ac nè multa commemorem, hoc ipsum quod tu reprehendis, *Jesum* nulli mortalium debuisse obedientiam, ex *Caranza* *Stunica*q; didici, quanquam illi multò idem inculcant odiosius. Et sunt alia his magis impia, si vacabit illorum calumniæ & nostras Apologias legere. Et horum calumniæ pondus habent apud vos, quum tot Episcoporum, tot Theologorum atque etiam *Romani* Pontificis iudicio, leve sit pondus. Aliud est, inquis, probari ab amicis, aliud judicari ab inimicis, qui nodum etiam in scirpo querunt. Cæcus quidem

quidem est amor vehemens, at multò cecius odium: sed ingenium hominis multò propensius est in odium quàm in amorem. Qui mea probârunt quid erat cur tantopere excutirent amore mei, qui me non ob aliud diligunt quàm ob labores meos, nec ullis in rebus egent mei? His quum sint in re Theologica doctiores sexcentis *Leis* ac *Stannicis*, diffidam, & subijciam me iudicio istorum, qui resanum & impotens odium in me præ se ferunt? Si Theologis credendum est, Theologi sunt & illi. Verùm ex his quidam damnant inimici, quod probârunt amici. Utrum igitur iudicium apud me plùs valebit? Imò cur valeat apud quenquam talium iudicium, qui cum affectu mutant sententiam, & ex eodem ore frigidum efflant & calidum? Quum ederem primum Novum Testamentum, aderant assidue *Capito* & *Oecolampadius*, quorum uterque tum videbatur & vir pius, & Theologus eruditus, utcumque nunc res mutatae sunt. *Bernus* vicinus frequenter nos invisebat, quem opinor & tu numeras inter Theologos. Cur hic qui haud indigenter legit mea, non vidit ista perniciosa, quæ tuam sollicitudinem exanimant? Est ille quidem amicus, sed amicè liber, nec ignorat me liberis amicis defectari. Post primam editionem commigravi *Lovanium*, ultrò receptus sum in amicitiam Theologorum, quum nihil minus ambirem. Carmelita *Eccomandanus* hoc opere prodito vociferatus fuerat me esse Antichristum: quum ventum esset in privatum colloquium, rogabam ut admoneret si quid esset corrigendum, nullum officium mihi fore gratius. Respondit sibi opus nondum esse lectum. Obnixè rogavi *Atensem* non semel, ut moneret si quid offenderet, nam mihi esse animum juvandi rem Christianam non lædendi. Eadem rogavi *Latomum* & *Dorpium*. *Atensis* recepit se facturum. Sub discessum vocavit me ad cœnam. A cœna repeto veterem sermonem. Ait se perlegisse totum opus, videri sibi tum eruditum, tum piùm. Rogabam ut liberè diceret quod sentiret, me moneri malle quàm laudari: monitionem profuturam, laudes non item. Etiam atque etiam repetens confirmavit quod dixerat, & hortatus est ut *sanctis meis laboribus*, sic enim ille tum loquebatur, pergerem prodesse reipublicæ Christianæ. Hoc ut excluderet, captionem adjecit, *quid scripturus sis nescio, quod hactenus scripsisti perplacuit*. Respondi me daturum omnia meliora, quod quidem ni fallor præstiti. Et hic erat illius Academiz caput, sive spectes auctoritatem, sive doctrinam. Reversus sum, pesti, ut putabant medici, obnoxius, certè tribus carbunculis insignis. *Atensis*, aliique Theologi vetante me accurrunt ad salutandum. Tranquilla omnia, donec *Leus* ordiretur suam tragediam. Ubi per morbum licuit, evocavi *Leum* ad colloquium, proposui æquissimas conditiones, ut vel ostenderet suas annotationes, vel mecum conferret, si quid diffideret, vel ederet denique. Nihil horum illi placebat. Denique vel *Atensem* mihi jam parùm æquum faceret iudicem. Nihil horum placuit. Deceverat eo fumo frui, quòd trecenta loca notasset, quæ premeret in gratiam meorum amicorum. Contuli privatim cum *Atensi*, ut moneret si quid esset alicujus momenti. Nam opus meum nondum exisse totum, & me mutatis aliquot chartis malle pecuniæ dispendium ac-

A cipere quàm famæ. Idem egi cum *Dorpio*, *Latomoque*. Annotationes, hoc est, dimidium operis mecum advexeram è *Basilea*, eas mox dedi *Dorpio* legendas. Perlegit & annotavit quædam, sed quæ nihil ad fidem attinebant. Mox tradidi *Atensi*. Nemo quicquam admonuit. Dum hæc aguntur, prodit opus, quod dixiùs premi non poterat, sine gravi jactura typographi. Interim incrudescibat *Lei* tragedia, & ut sit alius aliunde grunniebat. Ubi non esset finis obrectandi, rursus adii *Atensem*, admonens ut daret negotium aliquot eruditis, *Dorpio*, aut *Latomo*, auctorum similibus, qui notarent quæ jure offenderent. Nam meum non esse magni pendere, quid quisvis magistellus arroderet. Factum est: notavit *Atensis* quædam, ac *Dorpius* nonnulla: respondi, sic enim convenerat. Satisfactum est illis in omnibus, hoc uno excepto, quod non addidissim, hanc confessionem institutam à *Christo*.
C Respondi non esse meum affirmare quod probare non possem, submittere tamen me meum iudicium auctoritati Ecclesiæ: Hoc interim mihi satis esse. Jam adornabatur editio tertia. Nullum non rogavi, cui crederem esse aliquid iudicii, ut admoneret si quid offenderet, præsertim in decretis philosophiæ Christianæ. Comprobârunt multi, nemo monuit hætenus. *Adrianus* Cardinalis per *Barbirium* suum denunciavit, ut idem facerem in Vetere Testamento quod fecissem in Novo, nec meminit ullius tragediæ: non facturus opinor, si sensit de meis laboribus quod tu sentire videris. Adornatur editio quarta. & paratus sum à quovis admoneri, vel semidocto. Dices Theologorum esse iudicium. Quæso an *Joannes* Episcopus *Roffensis* non videtur tibi Theologus? Equidem ut fateor vestram Academiam esse præcipuam in re Theologica, ita credebam & in aliis esse Theologos. Jam *Lodovicus Bernus*, *Ægidius Delphus*, & *Hermannus Lethmannus*, inter vestræ scholæ procures sunt, cum his omnibus diligenter egi. Scripsi *Privati* indicaret quibus locis offenderetur, obmutuit. Et hic est animus quem tu putas præfractum & intractabilem. At *monitus*, inquis, non agnoscis culpam. An postulas, ut à quovis admonitus, illicò clamem cum pueris vapulaturis, *ignosce, peccavi*? An vis me culpam agnoscere ubi culpa non est? An is qui pro viribus studet prodesse, videtur indignus quem doceat Theologus? Præcipua causa cur cuperem adire *Galliam* erat, ut cum aliquot vestrum privatim communicarem. Obstabant quum alia multa, tum præcipuè bellum inter *Cæsarem* & *Gallum*, indies magis & magis incrudescens. Vocabar ad amplam & paratam fortunam etiam regis literis. At mihi subolebat me per occasionem vocari ad contentionem, quantumvis alia prætexebantur. Contempsi fortunam amore tranquillitatis. Rixarum jam pridem sum satur. *Berquinum* tantum ex literis cognovi, ex his mihi videtur vir prudens ac modestus. Eum tamen nunquam desii hortari, ut à contentionibus abstineret. Si quid accidit Episcopo *Lodoviciensi* tristius, equidem vehementer doleo. Nam olim mihi talis visus est, quales optarem multos esse præsules. Ego nullum adhuc Episcopum vel ullà gravavi invidia, vel à recta semita deduxi. Quod mihi tua charitas metuit, nè quando sim in eadem sorte futurus, in qua *Faber*:
Qq Ego

Ego magis vereor optime *Beda*, nè quando vos sitis in eadem sorte futuri, in qua nunc sunt Theologi *Germania*, quorum tanta hisce temporibus est autoritas, ut si quid reprehendant, ob hoc ipsum placeat, quòd ab illis damnatum est. Non hoc dico minitans: optârim omnia florere studia, sed præ cæteris Theologiz. Nunc video miserè collabi omnia, totâque rem Christianam ad *Turcarum* barbariem tendere. Verissimum est Theologos apud plerosque malè audire. Imò graviori odio laborat nomen Theologicum apud omnes quàm quisquam credat. Nec tantum apud vulgus, verumetiam apud Principes. Hujus mali quorundam morositas & improbitas causam dedit, ut liberè dicam quod sentio. Fateor iniquissimum esse ex paucorum moribus æstimare totum ordinem, sed tamen ita fit vulgò. Et paucorum improbitas nonnunquam plus valet quàm cæteri omnes, quorum alii dissimulant, alii rident, aliis non libet repugnare, alii favore privato adsunt, alii pertrahuntur in eandem insaniam, veluti contagio quodam. Mihi nemo persuasurus erat inter Theologos esse tales vomicas, nisi re ipsa compertissimum haberem. Quis credidisset in *Staudicio* tantum esse stultitiz, quantum ipse coram omnibus prodidit: accusans me apud Regem & Reginam *Anglia*, circumstante procum ac doctorum corona, ipse flexis genibus ac sublati in cælum manibus, quòd negâssem resurrectionem, quòd sustulisset matrimonium, quòd perperam sentirem de Eucharistia? Quumurgeretur ad probandum quæ proposuerat, meras insanias effudit, adeò ut ipsum Regem puduerit illius nomine. Deinde quàm furiosè clamarum sit in locum, *In principio erat Verbum*, perspicuum fuerit, si vacabit nostram ea de re *Apologiam* legere, jam non semel editam. Jam olim sine modo, sine fine fuit apud nostros *Nicolaus* ab *Ecmonda* Carmelita. Quoties vociferatus est in publicis concionibus, nihil interesse inter *Erasmum* & *Lutherum*, nisi quòd *Erasmus* esset major hæreticus? Quoties apud populum & in publicis prælectionibus iussit ut caverent ab hæresi *Lutheri* & *Erasmi*? Quoties iussit orari pro nobis ut resipisceremus? Quoties in conviviis, in vehiculis, in navibus appellavit *Erasmum* hæreticum, hæresarcham & falsarium? Quum apud rectorem *Academiz Lovaniensis* flagitarem, ut nobis unum articulum proferret in *Luthero* damnatum, quem ego vel joco defendissem; protulit ex Epistola quadam ad *Moguntinum* Cardinalem, in qua scripseram ipsum publicitè damnâsse quod non intellexerat. *Lutherus* enim scripserat, *Non esse necesse confiteri, nisi manifesta crimina*, sentiens de his quæ sine dubitatione sunt capitalia, quod genus sunt homicidium & adulterium: ille sic interpretatus est, quasi sensisset de facinoribus palàm admissis. Hoc non erat defendere *Lutherum*, sed illius arguere præcipientem maledicentiam, qui pronunciaret priusquam intelligeret. Scio quid postea *Lutherus* scripserit de *Confessione*: Verùm id temporis non aliud ediderat. Quibus de rebus si plura libet cognoscere, lege nostram *Apologiam*, de reprehenso loco *Pauli*, *Omnes quidem dormiunt*. Lege Catalogum posterioris editionis. Nec desinit quotidie stultitia, impudentia ac maledicentia superans seipsum. *Adrianus* sextus impo-

A fuerat illi silentium missio diplomate. Aegrè siluit, sed mox à morte Pontificis rediit ad ingenium. Nuper *Ferdinandus* scripsit amice diligenter, ut illi rabula obturaret os. Ridetur ab omnibus, habetur pro insano, ut est, nec tamen respicit. Quum essem *Calerii* in conventu Principum, Dominicanus quidam *Lovanii* tesquimens debacchatus fuerat in nomen meum, plusquam scurriliter è suo suggesto. Quum is vix esset coercitus per Rectorem, subornatus est alter qui præter omnem expectationem debaccharetur in templo divi *Petri*. A prandio quum quæreretur, jam aliò demigrârat. Reversus ille prior quum essem *Lovanii*, manè fortiter debacchatus fuerat in me, pollicitus se plura dicturum à prandio: & dixisset, ni *Alexander*, qui tum aderat, per me admonitus, homini denunciâset silentium. Suffraganeus Episcopi *Tornacensis* totas horas debacchatus fuerat in me *Bragis*, nomen meum conjungens cum *Luthero*, nos subinde clamatans esse grues & bestias, in libris meis esse quædam hæretica. Quum digressum è suggesto doctus quidam excepisset, rogans ut commonstraret aliquem locum hæreticum: negavit se legisse libros meos, *Mariam* voluisse legere, verum se metuere, nè ob stili sublimitatem prolaberet in aliquam hæresim. Tales scurræ sunt in causa, ut populus malè sentiat de Theologis. Qui boni sunt, non probant quidem istorum insaniam, sed interim tales ferunt, aut etiam foveant, non animadvertentes interim invidiam in ipsos recidere. Est *Lovanii* quidem *Vincentius* ab *Harelem*, Dominicanus, homo simpliciter stupidus, nullius iudicii. Is quum digna atque indigna blatteraret in me. conveni hominem, rogavi proferret quæ offenderent. Vix eblanditus tum ut faceret. Deum immortalem! nulla scophæ proferret stultiora quàm ille tum protulit. Nè unum quidem locum intellexerat omnium quæ carpserrat. Is nunc edidit libellum adversum me ficto quidem titulo, sed ita tamen ut nolix eam gloriam sibi perire. Equidem antehac pessimè sentiebam de homine, sed nemo persuasisset quenquam in toto ordine tam stultum, tam stupidum, tam indoctum, tam mendacem, tam impudentem esse, nisi suo libello nobis ipse fecisset fidem. Non dubito quin is libellus jam ad vos transvolârit. Quorsum autem attinebat *Lutherum* in dialogis suis sic obliquis strophis in me ludere, scurræ quàm Theologo similiorem? Et hæc quum ipsi designent, admittantur decretere gratiam & auctoritatem Theologici nominis. Quod facinus non auderet is, qui isthæc corruptit mea colloquia, addita præfatione mei nominis titulo? Qui rem nōrunt, confirmant esse quendam *Lambertum Campestrum* Dominicanum: excudit quidam cognomen habens à grosso morlu, seu grandi bolo. Si non vacat inspicere nugamentum, lege Catalogum meum posterioris editionis & demiraberis prodigiosam hominis dementiam. Et hæc sunt in vestra academia, ubi non licet excudere *Paraphrases Erasmi*. Jam hic libellus *Petri Sutoris* quàm præ se fert esse hominis, qui magis egeat exorcistâ quàm medico. Et tamen ille vobis approbantibus excusus est, nisi mentitur titulus. His parata est apud vos venia, quum in nostris erratis, multi ex musica faciant elephantem? An credatis tales libellos ad Academiz vestræ dignitatem nihil attinere? Neque

Neque verò me clam est, quæ probræ, quæ virulenta convicia jam olim jaculantur in me quidam vestræ sodalitatæ; nihil opus edere nomina quæ nec te fugiant, & multis nimium nota sunt. Quid autem sinceri iudicii expectes ab istis, quos totos occupavit impotens odium? Quod si adferant ad Epistolas *Pauline*, plura damnabunt in illis quàm in meis lucubrationibus. Tales non ferunt alienam superbiam, quòd ipsi sunt superbissimi: & quemadmodum *Diogenes* pede premens culcitram *Platonis*, & dicens se calcare fastum illius, audivit, *Calceas quidem, sed alio fuisse*: ita isti nostram infestantur superbiam, sed alià superbiam; nostram pertinaciam, sed alià pertinacià; nostram præcipitantiam, sed alià præcipitantiam. Itaque quemadmodum nos ut homines labi possumus in scribendo, ita illi labi possunt in iudicando; imò non possunt non labi qui odium habeant in consilio. Sunt enim complures, præsertim jam provectioris ætatis, quibus nihil placere potest, quod sapiat aliquid politioris literaturæ, quòdque discrepet à saliva quam imbibere pueri, nec considerant verti seculum, cui par est ut nos accommodemus. Sunt qui naturâ morosi, nec admodum felices iudicii, à caprilibus veniunt ad ludum; ac ob rei familiaris inopiam, destituti bonis autoribus & ocio, tantum ea discunt quæ solent in scholis tradi, quorum permulta, quàm infelicitè traduntur, ipse non ignoras: & inter pueros consenscunt, apud quos regnant, & nutu & renutu imperant quòd volunt, non obtemperantes minis teritant: itaque nemine reluctante, quicquid volunt rectum autumant, eoque mores transferunt in vitam communem, alieni ab omni civilitate, ac propemodum etiam sensu communi carentes, semper imaginantes sese inter pueros ac discipulos versari. Tales igitur quum odium etiam secum adferant ad iudicandum, quid unquam probaturi sint? Præsertim quum tot sint tituli reprehensionis, hoc est, derogativum honori sanctorum, hoc est, irreverentialiter dictum in magistros nostros, hoc est, contra laudabilem consuetudinem, hoc est, suspectum de hæresi *Valdensium*, hoc est, vicinum errori pauperum de *Lugduno*. Quid omnes commemorem? Sexcenti sunt, qui tot laqueos adfert secum, qui ingenium morosum & calumniosum, qui odium erga bonas literas & autorem, quis effugere poterit illius retia? Sæpenumerò sese miscet affectus humanus gloriæ, quoque videantur ingeniosi, carpunt etiam frivola, & depravant quod rectè dictum est. Quid multis? dum colligendi articulos nullus est neque modus, neque finis, res planè tandem exit in morbum articulare. Atqui isthuc non est hæreses excludere, sed hæreticos facere. Sic cepit *Arianum* incendium, sic *Tertullianus* egressus est ab Ecclesia. Quas tragedias excitant quidam ob libellum obscurum *Capriensis*. Cum *Berquino* mihi nihil est rei, sed tamen si me pateris aliquam veri partem in summum tuum effundere, quid opus erat hoc inter articulos notare, quod scripsit à concionatoribus rectius invocari Spiritum sanctum quàm *Mariam* virginem? Fit, inquis, injurià laudabili consuetudini. Ut laudabilis sit hodie, certè vereres hanc laudabilem consuetudinem nescierunt. *Hieronymus* in singulis penè præfationibus commentationum quos scripsit in Prophetas, meminit de invocando auxilio Spiritus divini, de invocanda *Maria* non meminit.

Verum ut donemus esse laudabilem, quid peccat qui ostendit quod sit laudabilis? Quale verò est ob huiusmodi nanias virum talem in vitæ famæque discrimen vocare? Quanto præstiterat ad talia connivere? Vos laboratis gravi odio penè apud omnes, & illi habent suos fautores: Itaque res tandem exit in factionem ac tumultum. Quòd si Pontifici placeret anxia talium inquisitio, non imposuisset silentium *Stronicis* & *Primatis*. Theologi *Lovanienfes* dum ferveret *Lei* tragedia, varios articulos ex libris meis collectos misceant *Adrianum* Cardinali, mox Pontifici; nec dubito quin odiosè, quum in articulis etiam *Lutheri* quædam aliter recensuissent quàm ille scripserat: Et tamen vir ille, mihi tum non admodum æquus, iudicavit eos esse momenti levioris quàm ut, hinc esset suscitanda tragedia. Sæpe fit, ut dum nimium tendimus funiculum, rumpamus. Aut ego planè fallor, aut civili modestià plus efficeretur. Nunc dum utraque pars nusquam vult alteri de suo jure concedere, dum sua quisque tuetur mordicus, & atrociter impugnat aliena, tumultu miscentur omnia. Ab articulorum censuris, à clamoribus ventum est ad bullas, ventum est ad incendia librorum, tandem ad exustiones hominum: Quæso quid profectum est? Agitur hic nunc clementia fabula non sine meo periculo. Quis exitus futurus sit nescio. Amo charitatem tuam quæ tam anxie timet animæ meæ salutem. Ego verò nullum in animo sentio scrupulum à scriptis meis, quod quidem ad mores ac fidei sinceritatem attinet, in quibus adhuc nihil video vel obsecrum, vel impium, vel seditiosum. Et tamen fieri potest, ut imprudens alicubi lapsus sim. At si tam anxie metuis illius salutem, qui quum simplici animo prodesse studeat, alicubi labitur: cur non magis metuis illorum salutem, qui sceleratis calumniis, qui manifestis mendaciis, qui virulentis conviciis sic debacchantur in fratrem, à quo læsi non sunt? Hanc diabolicam insaniam tu leni verbo *zelum* vocas: Cur non eadem lenitate interpretaris quod accidit mihi? Illos excusas, quòd sibi videantur propugnare veritatem: Cur non itidem excusas nos, qui non paulò modestius pugnamus pro veritate quàm isti faciunt? Quæso *Sutoris* libellus quid aliud spirat quàm glorias, quàm fastus, quàm pertinaciam, quàm hominem sibi supra modum humanum placentem, quàm effrenem petulantiam? Cur non illum admones ut sibi vilescat, qui sic totus turget? Quantum autem aberret à vero, fortassis alias docebitur. Cur huic collegæ tuo non præstas eandem sollicitudinem quam præstas mihi? Quòd mihi præstas, habeo gratiam: quòd de illo securus es, demiror. Ego scribo libros intrugiferos Ecclesiæ, & sine talibus libellis quales scribit *Sutor*, collaberetur domus Dei? Mihi metuis ne desit ocium curandi coelestia, & hi qui talia scribunt, versantur in tertio cælo. Admises nescio quid de his qui incumbunt Poetis, quòd scriba sic depravaret, ut legi non possit. Adolescens adamavi Poeticen, quam ego puto vel præcipuam portionem liberalis eruditionis. Nec me penitet ejus animi. Utinam quod feci, fecissem aliquanto felicius. Nunc me non incumbere Poetis, libri mei, si fallor, satis declarant. Quòd si illis metumus qui nonnihil ex politioribus literis

Q q 2 admiscere

admiscere studiis suis, ne desit otium curandæ salutis: cur non magis idem metumimus iis, qui bonam ætatis partem, immo totam ætatem in *Aristotelicis* & *Averroicis*, in *Scoticis* labyrinthis, in sophisticis argutiis, in quæstionculis supervacaneis conterunt? Sed sic est hominum ingenium, suis quisque studiis blanditur, minimum tribuens his, in quibus intelligit sibi nihil laudis esse sperandum. Hunc affectum cæteris facile ignoscimus; an Theologos deceat nescio, qui vel ipso titulo nescio quid divinum profitentur & majus humanis affectibus. Hortaris me ad exemplum divi *Augustini*. Nihil hic dicam cujusmodi sint illius *Retractiones*, certè multa prætermisit quæ non retractavit, quum sint retractione digna. Et tamen ultrò totus in hoc sum, ad quod me hortaris. Nihil deest præter regulam ad quam me castigem. Relegas me ad *Gersonem*, *Gratianum*, reliquosque doctores scholasticos, quos ego sanè nunquam in totum contempsi. Verùm in horum quoque libris non pauci deprehenduntur errores, ut jam maximè inter sese consentiant; quod diffidium quum sit insigne, tamen ab te negligitur, ut leviculum quiddam. Ne dogmata quidem scholastica censeo contemnenda, præsertim quæ in Conciliis approbata sunt. Nam quædam è scholasticis contentione in Concilia rejecta sunt: verùm non opinor his tantum esse deferendum, ut non liceat citra contentionem de iisdem differere, præsertim si incidat occasio. Si de illis nemo disputasset, non fuisset sequuta comprobatio. Quid si exoriat aliquis, qui circa eadem exploratius aliquid aut exactius adferat? Si modesta est disputatio, cur non videntur ferenda? fortasse discussa re sequetur approbatio. Loquor de his dogmatibus, quæ non ita multum attinent ad negotium fidei. Si recentioribus quædam patefacta sunt dono Spiritus, quæ tam multis seculis fugerant tot Ecclesiæ lumina, hoc est, si *Gerson* aut *Occam* vidit, quod nec *Chrysostomus*, nec *Basilius*, nec *Ambrosius*, nec *Augustinus*, nec *Hieronymus* vidit, quid obstat quo minus & hodie Spiritus idem suggerat huic aut illi quod hætenus fefellerit? Cur non hic servatur illa *Pauli* lex, ut si quid cupiam alteri revelatum fuerit, prior taceat & auscultet? Nunc velut ex insidiis proferuntur scholastica dogmata, non aliter quàm *Tenedia* bipennis, nec quisquam dignatur docere simpliciter errantem. Imò quum sæpenumerò fiat ut qui carpitur, licet aliis verbis idem extulerit quod habet dogmata, tamen à quibusdam parum candidis Theologis vocetur in calumniam, quod non iisdem ac totidem vocibus dogma retulerit. Jam sunt quidam usque adeò morosi, ut nihil omnino probare queant, nisi quod ipsi faciunt. *Petrus* de his quæ didicerat à *Christo* rationem reddidit cuilibet poscenti, cum omni mansuetudine ac tremore: & Theologus dedignatur rationem reddere de scholasticis dogmatibus, immò nec fert de his quamvis modeste disputantem? Nulla gravior autoritas quàm Scripturæ canonice. Et tamen de hujus sensu, quum semper disputatum sit, tamen hodie quoque fas est disputare. De hoc verò genere dogmatum non licebit hincere, quum tamen magni referat, à quibus, quo tempore, quâ occasione sint prodita? Sunt enim quædam inter hæc ejus generis, ut, in morem pharmacorum, expediat mutari pro tempore. Si ideo abstinendum

A est à veterum lectione, quod in his quædam inspersa sunt, quæ recentiorum accuratâ discussione reprobata sunt, nec *Petrus Lombardus*, nec *Thomas*, nec *Scotus* deberent legi, quod in his quoque posteriores non parva deprehenderunt errata. Et fortasse nos sequitur ætas, nonnulla deprehendet in *Tartaretis* aut *Juribus* libris, quæ merito damnet. An hic ad scholasticorum dogmata, velut ad sacram ancoram confugiemus? Probarem, si sibi constarent ea dogmata, nec cum suis sæculis ac seculis variarent. Regnavit aliquando *Alexander Halensis*; successit *Thomas*, successit *Scotus*; *Albertus* habuit suum seculum, *Gerson* suum; floruit aliquando factio *realium*, ut vocant: Nunc regnat terè nominalium. Dices veteres legendos quidem, sed cum judicio. Nec ego unquam aliter legi *Hieronymum*: At quid prohibet & vestra dogmata legi cum judicio? Quæ si maximè nitantur autoritate Concilii, ut fas non sit refellere, certè huc profecerit disputatio, ut eruditi provocentur ad eorum confirmationem, semper excludo pertinacem ac seditiosam contentionem. Tyrannicum est prodere legem, cuius aut non possis, aut nolis reddere rationem, præsertim docili & discendi cupido. Quod si Theologorum dogmata solida sunt & inconvulsa, quorsum attinet eis tam anxie timere, ut ad omnem suspicionem commoveamur? At vereor, eruditissime *Beda*, nihil enim celabo sincerum amicum, ne sint in scholis, qui serviant laboris sui compendio, verius quàm metuant Ecclesiæ *Christi*. Nec enim pauci sunt Theologi, præsertim seniores, qui adeò versati non sunt in præcis doctoribus, ut nec *Petrus Lombardus*, nec Scripturas canonicas unquam totas evolverint. Et tamen hi potissimum in scholis præsident: Ubi si juniores aliquid adferant ex *Augustino*, *Hieronymo*, aut *Cypriano*, aut etiam ex *Græcis* interpretibus, commoventur, quod sibi videantur non sine periculo famæ vocari in alienam arenam, in qua tyrones habeantur, quum in sua sint exercitissimi. Malunt itaque damnare quod non didicerunt, quàm videri hætenus nescisse quicquam quod dignum cognitu fuerat. Quosdam autem non solum pudet, verumetiam piget hæc discere, quæ nostra ætas non dicam gignit nova, sed refert vetera, quæ est rerum humanarum omnium vicissitudo. Porro qui hoc animo sunt, iis optimo jure gratissimum est hoc compendium, ut explosis linguis, explosis bonis literis, neglectis præcis scriptoribus, tantum ea tradantur in scholis quæ ipsi didicerunt, ac docuerunt annis jam compluribus, nec aliunde fiat in scholis conflictatio, quàm ex receptis in ea schola dogmatibus. Ac meâ sententiâ nihil necesse est idem fieri in scholis publicis, quod fit in lusu latrunculorum, chartarum, aut alex: Nam illic nisi conveniat de legibus non erit lusus. In Diatribis literariis nihil est periculi si quis quid novi adferat quod non sit indignum studiis. Imò in hoc institutæ sunt scholæ ut semper aliquid compertius adferatur. Cæterum ut à junioribus non debet contemni seniorum autoritas, nec oportet illos veluti sexagenarios de ponte deicere: ita non decet seniores juniorum invidere profectum, non profectum magis quàm parentes molestè ferre, si viderint suos filios formâ & viribus antecellere. Sed ad nostrum negotium redeamus: Si non est fidendum præcis orthodoxis, nec mediocribus,

nec his qui nunc scribunt, ad quam regulam emendabimus quod scriptum est? Primum jubet ut destinatum scribere: Id quidem si nolum, ætas ac valetudo flagitat; nec abhorret animus ab ocio. Malim esse spectator actionis alienæ, quam actor fabulæ. Et tamen interim appellor multorum flagitationibus, ut pergam in hoc stadio. Verum hinc mihi canis prophetica cantionem, *Popule meus, qui te beatificant, hi te seducunt*, hoc enim habet tua epistola. Si populares essent qui me ad scribendum provocant, & pro libris edicis gratias agunt, etiam si forent, ut sunt, plurimi, tamen æquum esset paucorum judicium amittere. Nunc non modò multi sunt, verum etiam eruditi, probi, ac dignitate præminentes. Eruditorum epistolis habeo differta scrinia. *Paraphrasin* in *Matthæum* scripsi præter animi propositum hortatu Cardinalis *Sedunensis*. Scripsit ad me non semel Cardinalis *Volaterranus*, excitans studia mea, homo doctus. Scripsit frequenter Cardinalis *Eboracensis*, eandem cantilenam canens. Scribit frequenter *Joannes* Episcopus *Lincolniensis*, & *Cuthbertus* Episcopus *Londoniensis*, homo, præter summam vitæ sanctimoniam, egregiè doctus & cordatus. Nihil interim loquor de summo illo *Macerone* meo Archiepiscopo *Cantuariensi*, nec eo vulgariter erudito. Nuper allata sunt literæ à Rege *Angliæ*, quæ efflagitant impensè ut aliquid scribam in *Psalms*; alteræ à Regina, quæ poscit *Institutionem Matrimonii*. Nec infrequenter ad me scribit Cardinalis *Campesius* nunc legatus, longè aliam cantionem occinens quàm tu. Nec semel huc provocatus sum literis Pontificis, hujus inquam *Clementis*. Sed destinam recensere Principes, quum possim multò plures referre: Verum haud scio an omnes cupiant in hac fabula nominari, & nihil necesse est. Tu scio flagitabis Theologos, alioqui non defines occinere, *Popule meus*, & cætera. Possem hic nominare complures Baccalaureos, sed insigniter doctos. Horum judicium rejicies, velut inferioris subsestii. Doctores haud libenter commemoro, quòd videam quosdam tam impotenti odio, ut nec illos ferant, qui melius de me sentiant quàm ipsi. Et tamen aliquot jam non admodum volens nominavi: *Joannes* Episcopus *Roffensis* jam pridem à me flagitat libros *De ratione concionandi*, minitans, obtestans, ac propemodum cogens. Et in hoc uno tres, ut ita loquar, personas habes, virum insigniter integrum, pium Episcopum, ac Theologum haud vulgariter eruditum, ni fallor. Easdem personas nec tu negabis in *Adriano* Pontifice fuisse, nisi quod eruditione ac dignitate præcelluit. Is ut dixi ultro adhortatus est Cardinalis, ut quod in novo Testamento fecissem, idem facerem in veteri: & idem Pontifex, laborem *Arnobii* impensum collaudavit, adhortans ad similem industriam. Nullus adhuc mortalium extitit qui me juberet quiescere, præter unum te. Nunc finge mihi esse ingenium modestissimum maximèque tractabile: utris auscultare par est, tot egregiis viris atque etiam Theologis, an uni *Bedæ*, cujus ego sanè judicium nequaquam contemno? At non arbitror te tuo ipsius judicio tantum tribuere, ut unicuique horum omnium suffragiis anteponi postules. Et tamen nè hoc quidem gravabor facere, si mihi rationibus persuaseris tuum consilium esse utilius. Nam con-

A temptis omnium judiciis, unius autoritati tam facile cedere, levitati citius quàm modestiæ tribueretur. Hic fortasse dices esse communicandum vivà voce cum Theologia. Id hætenus feci vir egregie, cum omnibus, quibuscum licuit. Nec enim exiges opinor à me, ut ad *Stunica Lei* ue regulam lucubrationes meas emendem quas nunquam non submisi judicio Ecclesiæ. Quis autem suspicaturus erat *Suorem* hætenus ignotum urbi, è tuo antro tales larratus editurum? Gratum est quòd indicas locos in quibus videor tibi periculose scripsisse, *De cleri calibatu*, *De viciis Monachorum*, *De jejunio*, & *interdicto usu carniæ*, *De festorum observantia*, *De consiliis evangelicis*, *De libris sacris in vulgarem linguam transferendis*, *De legibus humanis*, *De horis canonicis*, *De fidelium devotio*, *De symbolis Ecclesiæ*, denique de horum similibus non paucis. In his quid vos offendat nondum scio. Certè quum illa relego, nihil video cujus me poeniteat, etiam si mox mihi sit emoriendum, ita me Deus bene amet. Imò torquet diversus scrupulus animum meum, quòd in his quæ necessaria judicabam admonere, fuerim meticulosior quàm res poscebat. Quòd si candidus & integer nostra legas, videbis me nusquam contemnere scholasticorum dogmata in his titulis, quos tua charitas recensuit. Mundus prorsum indormiebat mandragoræ. Regnabat impunè pharisaismus, summa pietas habebatur quæstus, pro religione regnabat superstitio: Monachorum improbitas eò processerat, ut orbis diutius ferre non posset: nec mediocriter erant prolapsa studia. De collegiis interim, de præsulibus, de iis qui curiæ *Romane* nomine celebrantur, nihil dicam, nec tua tamen prudentia nescit quid inspirem. Illa fortasse poscebant alium monitorem: Fateor. Sed quorum id maximè intererat, ad tantam Ecclesiæ perniciem conniventes, nil quid offenderent, maluerunt de *Salve Regina*, & *Regina celi latere*, suscitare tragedias. Et tamen in his ipsis mirum est ubique me moderationis meminisse, quum in aliis nullus esset modus impudentiæ. Epistolam ad Episcopum *Basiliensem*, in qua tracto quædam ejus generis, *Lodovicus Bernus* meo rogatu bis attentè perlegit antequam ederetur. Quod mutari iussit, mutavi. Rogabam ut in censendo deponeret amicum, summeret censoris animum. Promisit se facturum. Episcopus est vir integerrimæ vitæ, nec vulgariter doctus. Ejus iussu excusa est Epistola: Nam alioqui mihi non erat in animo id facere. Scripseram enim non in hoc ut ab omnibus legeretur, sed ut temperarem motus quosdam, qui tum hic exoriebantur ab istis Evangelicis, ut vocant. De jurando quid *Faber* aut *Lutherus* scripserit non observavi, nec satis habeo compertum quid damnaret *Constantiense* Concilium, ego differens nihil assevero: Certè peccare quisquis jurat, id à me nec scriptum est nec cogitatum: hoc scripsi, ubi necessitas est jurisjurandi, ibi esse infirmitatem humanam, quod ipse ni fallor non negas. Si dignatus es legere *Stunica* blasphemias, nè graveris legere nostras *Apologias*. Extat de coelibatu apologia. Mihi non constabat Ecclesiæ decreto vetitum, nè sacri libri vertantur in linguam vulgarem. Quod si verum est, hætenus ubiq; peccatum est adversus hoc decretum. Et enim me poena legebantur libri sacri, vixi *Gallicè* ac *Germanicè*. Et arbitror hujusmodi

constitutiones veluti pharmacum ad temporum rationem accommodandas. Edixit Pontifex ne quis legat libros *Lutheri*: & tamen leguntur à vobis. Quanquam ego nihil sacrorum verti in linguam vulgatam, neque quenquam hortatus sum ut faceret. Ceterum quā moderatione velim id fieri, satis declaro in appendice, quam præfixi *Paraphrasi in Martham*. Nam quod existimas hunc rusticorum tumultum ex huiusmodi libris esse natum, res mi *Bodda* longè secus habet. Natus est partim ex seditiosis quibusdam concionatoribus, sed multò magis ex quibusdam susurrionibus ad movendos tumultus natis. Sunt & aliæ causæ graviores, quas literis committere non expedit. De *Cantico Canticorum* vertendo, aut *Ezechiele*, miror cur memineris, quam ipse quod quidem memini, nihil tale scripserim. Vereris autem ne mihi officiat *Berquini* studium. At quum ille me inscio verterit mea, non arbitror æquum, ut apud vos, quos oportet in iudicando summam præstare moderationem, obstit mihi alterius odium. Quid autem opus erat ex aliena versione æstimare mea, quum ipsi libelli unde verterat extarent? Potuit enim fieri ut interpretes aliquid addiderit de suo, quo me pertraheret in causæ confortium. Utinam quemadmodum vertit *Encomium Matrimonii*, vertisset & diversam partem à nobis editam, quæ dissuadet matrimonium. In *Prelatione Dominica*, & in *Symbolo fidei*, non arbitror ullum esse verbum quo merito quis offendantur. Et quemadmodum libuit illi vertere *Enchiridion militis Christiani*, utinam ita visum fuisset vertere *Diatribam* nostram de libero arbitrio, ac libellum de modo orandi Deum. *Enchiridion* primum editum est *Levani* ante annos viginti duos. Florebat id temporis illic *Adrianus*, ejus Academia princeps: Legit eum librum ac probavit. Neque quisquam extortus est, qui quicquam reprehenderet in eo libro, nisi quod nuper apud *Hispanos*, quum quidam *Hispanici* verbum cuperent excutere, obstitit nescio quis Dominicanus, proferens duo loca, alterum in quo videret negare ignem Purgatorii, alterum in quo scripserim Monachismum non esse pietatem. Ad utranque elegantissimè respondit *Lodovicus Coronellus*. Responso est apud me. De præfatione ad *Valerium Abbatem*, audio quosdam nonnihil fuisse questos. Quum igitur *Encomium Matrimonii* nihil aliud sit quàm declamatio, quæstionem tractans circumstantiis implicitam, quum in cæteris meâ sententiâ ne verbum quidem sit quod quenquam possit offendere, demiror quænam sint ista, ad quæ gravissimus, ut scribis, vester confessus sic obstupuerit? Ait enim, *Obstupere omnes*. Videtis opinor inter *Fabrum* & me plurimum esse discriminis. Ille fortiter asseverat, ego nihil aliud quàm disputo, iudicium aliis ubique deferens. Quid faciam omnibus hominum suspicionibus? Tot sunt myriades articulorum damnatorum, tot dogmatum scholasticorum agmina, tot scandala, tot affinitates, tot suspensiones, tot mortalium sectæ, tot favores, tot odia, tot insana capita, ut impossibile sit omnibus placere. Hactenus animum syncerum præstiti. Hoc fatereris ipse si hic adesses. Si tam essem inanis gloriæ cupidus quàm suspicantur quidam, imò nisi toto pectore odissem factiones & hæreses, poteram vel tot blanditiis allici, vel tot technis irretiri, vel tot minis ac furiosis libellis

A *Luthero* faventium percelli, vel tot diversæ factionis odiis, calumniis, obrectationibus, ac non minus furiosis libellis protrudi in castra *Lutheranorum*. Quibus si me adjunxissem, res nunc essent in eo statu, ut Theologorum censuræ non essent habituræ multum ponderis. Scio dices hoc magnificentius à me dictum. Possim aliquid dicere magnificentius, & tamen verissimè. Nec me pernitet hujus animi: Et spero Deum auxilio futurum, ut sit perpetuus. Si vos putatis hunc animum dignum, quem iniquis cavillationibus insectetur *Sutor* & hujus similes, incessant, ipsi videritis. Rem facietis ut multis eruditis viris, multis Episcopis atque etiam Principibus, & summo Pontifici vehementer ingratam, ita *Lutherana* factioni gratissimam, quàm verò commodam ordini vestro, declarabit exitus. Si maletis meminisse quid deceat Theologos universos, quàm quid flagit et paucorum morositas, polliceor *Erasmum* talem in quo nihil hominis Christiani & pacifici queat desiderari. Loca quæ tua charitas indicavit relegenda, nondum relegi, mox tamen id faciam. Et si dabitur spatium, huic epistolæ subnectam quid ex his profecerim. Si quid mittes scriptorum, ne mittas, nisi per hominem egregiè certum. Nam in itinere resignantur atque etiam describuntur omnia. Epistola tua nulum habebat ceræ vestigium, aut signaculi. Et amanuenses qui describunt, evulgant exemplar. Hoc tibi cavendum erit, quandoquidem hæc res inter nos agitur syncerâ charitate. Si non contingit certus, ipse potius mittam meo sumptu, qui tuas annotationes huc adferat. Imò si se verterit horum temporum scena, ipse me conferam ad vos. Nam nulla res mihi magis cordi est, quàm ut mea *lucubrationes*, quandoquidem premi non possunt, sic eliminentur, ut cum fructu Christianæ religionis legi possint. Nullâ monendi libertate me poteris offendere. Tantum illud cavendum, ne quid per discipulos & fautores tuos, ut est hominum ingenium, hinc nascatur tragediæ, priusquam uterque nostrum velit: Nec integritatem, nec modestiam unquam in me desiderabis. *Sutores* non feram. Bene vale frater in Christo charissime. *Basilea*, Festo corporis Dominici. Anno M. D. XXV.

Saluta, si commodum est, *Gervasium*. *Berus* rectè valet, si quisquam nostrum rectè valet in hoc rerum statu.

F *Erasmus Rot. Francisco Archiepiscopo Ebreduensi S. D.*

A Nte dies non multos scripsi per *Comradum Epist. 91*. bibliopolam *Germanum*, qui domum habet *Lætie*, & tibi, & *Budeo*, & *Brixio*, & *Beraldo*. Omnes sibi vindicant laudem impetrati diplomatis regii, quod mihi certè fuit gratissimum, gratis tamen futurum, si Rex suapte manu subscripseret. Sed aiunt me ne sic quidem satis tuxd istuc posse commigrare, quod dicant improbos, si quis forsitan in illorum manus incidat, nihil commoveri diplomatibus ulla, apud probos mihi non fore opus. Sed multa sunt quæ me hic adhuc retinent: primum valetudo, quæ me *Constantis* mirè afflixit. Nam eò me contuleram, *Romanum* profecturus si licuisset, tantis affirmantibus in rem meam futurum, si me novo Pontifici exhibuissem deinde isthinc adferebantur sævi rumores, omnia bellis

bellis ac peste conflagrare undique. Tum nullum iter esse tutum. Post nactus vinum ē *Burgundia* corpi melius habere, ut intelligas *Galliam* futo quodam esse mihi salutiferum. Interim expectamus autulam aliquam pacis ex hoc Pontifice, statimque post brumam toti cum totis sarcinis commigrabimus in *Galliam*. De pensione *Casaris*, quæ jam tota hujus anni debetur excusant, nec ulli sua pensio solvitur, adeo totos nos ad ossa usque deglubunt satrapæ, belli quàm pacis amantiores. De diplomate putabam me tantum debere *Budeo* & tibi, nunc *Beraldo* & *Bruxio* bonam hujus gratiæ portionem sibi vindicant. Postremò video me Card. quoque *Leoborino* debere, cui certè debeo libenter, sed maximè Regi, qui gaudio gestiens, dixerit *Budeo*, brevi in *Gallia* futurum *Erasmum*. Spero futurum, ut aliquando declarem vicissim & meum animum erga tam benignum Principem. Amplitudinis tuæ studium erga hunc homuncionem lubens amplector. Conabor pro mea virili, hominis ingrati crimen effugere. Reddita simul est & *Dionysii Cornuti* epistola tuæ benignitatis alumni, perque arguta sanè & accurata, sic ut *Budei* simium possis agnoscere. Ei non vacabat in præsentia respondere, variis laboribus occupato. Celsitudini tuæ precor omnia lata præsul ornatissime. *Basilea* prid. *Marini*. Anno M. D. XXII.

Erasmus Rot. Abbati cuidam S. D.

Epist. 93. **N**isi mihi prædicata esset tua singularis humanitas reverende pater, veritursus eram nè me protinus clamares impudentem, qui ignotus ad ignotum, tantillus ad tantum scriberem, idque de re quæ minimum ad me pertinet; sed pietas facile dabit veniam huic audaciz, quam docuit Christiana charitas. *Ambrosius Syagrius* parochus ecclesiæ *Riben*. periclitatur, nè ad famem ipsi res redeat, adeo nescio quorum delationibus in illum irritatus est reverendus pater *Andreas* abbas *Maris-stella*. *Ambrosius* mihi coram satisfecit de eo quod delatus est in concione dixisse, in genealogia *Christi* esse peccatrices. Id *Hieronymus* scripsit in *Christi* gloriam & nostri consolationem. Et habet testem populum, quod hic nihil impiè dixerit, nisi impiè scripsit *Hieronymus*. Mi videretur *Ambrosius* vir minimè malus. Non sine sumptu nactus est hoc sacerdotium, magno impendio illic ædificavit, non poterit submoveri, nisi intolerabili dispendio. Est gratosus suo populo. Et qui mutant, ut sunt res humane, ferè mutant in deterius. *Batium* & vetus proverbium est, *Dedi malum & accipi*: nunc ferè licet dicere, *Dedi malum & accipi peiorum*. Si quid hæcenus gestum est ab *Ambrosio* secus quàm oportet, id vestris monitis facile sarciet. Quæ tua pietas est, debes hoc diffidum inter *Ambrosium*, & R. P. *Maris-stellæ*, velle componere: quæ tuæ auctoritas est, facillimè poteris. Non dubito quin *Ambrosius* sit omnes concordiz condiciones libenter amplexurus. Id ad me recipio. Hac in re si tua humanitas nostri respectu sublevarit *Ambrosium*, libenter amplitudini tuæ sum hoc nomine debiturus: sin est cūr indices iniquum esse quod peto, tamen *Erasmus* numerabis inter eos, qui tuæ pietati cupiunt modis omnibus gratificari, quam Dominus *Iesus* diu nobis incolumem servet. *Basilea*, Idus *Maii*, Anno M. D. XXIV.

Erasmus Rot. Christophoro Truchses Bironi in Walpurg. S. D.

Clarissime juvenis, nihil mihi *Carola* meus Epist. 94. affectum attulit ex *Italia* gratius, quàm quod præter expectationem attulit. Attulit enim imaginem tuam, quàm isthic è vivo desumptam, sic mihi repræsentavit orationis velut penicillo, ut me quoque perinde quæsi te coram intuitus essem, in virtutum tuarum amorem simul & admirationem rapuerit. Ut enim optimo jure sapientum calculo damnantur, qui fortunæ beneficio divites, animum habent omnium bonarum rerum inopem, qui corporis formâ conspicui sunt, quum mentem habeant nullis virtutibus exornatam: & qui natalium stemmatis sese venditant, quum alioqui nihil habeant nobilitatis præter imagines, multò justius autem damnantur qui vestes ac domos habent opulenter splendidas, quum animus ignavi & acediaque squalcat: qui pulchro corpore, mentem circumferunt viriis sordam: qui majorum imaginibus morum culpâ, labem ac tenebras offundunt: Ita merito laudantur hi qui sese veris, bonis ac perpetuis ornamentis sic locupletantur, expolierunt, & illustrant, ut ea minima sit in ipsis pars nobilitatis, quàm vulgus totam esse nobilitatem existimat. Precor ut is cui decet acceptum ferri, quicquid veri boni nobis obrigit, istum animum tibi servet, semperque in majus provehat. Magna hodie invidia laborant bonæ literæ, nuper etiam nobilitas corpit hujus excetræ malum sentire. Verùm omnis hæc invidia verteretur in favorem, si multi tui similes extiterint. Mediocris enim felicitas livori obnoxia est, ceterum juvenis pudica, divitiæ sine luxu, nobilitas sine supercilio, morum integritas cum eruditione non vulgari conjuncta, superat omnem invidiam. Videmus quot egregiis viris cen stellis luceat *Britannia*, quot exoriantur indies, qui majorum gloriam obscuraturi videantur, nisi quod hoc est illustrare verid, quàm obscurare. *Germania* nondum fortassis habemus quod magnopere gratulemur, sed tamen exorti flosculi quidam insignes, mirificam quandam pulcherrimi proventus spem pollicentur. Istam mentem mi *Christophore* tibi propriè gratularer, nisi multos viderem *Germanicis* nobilitatis juvenes pari cursu tecum ad istam latidem contendere, ut jam merito toti *Germania* gratulari debeamus, & exemplum indies ad plures dimanaturum confidimus. Erit profectò tuum verè clara, generosa, illustris, ac suspicienda nobilitas, quum pro chartis & alæ tractabit optimos veterum libros, pro scortis amplectetur virginem camænas, pro bellis ac latrocinis, sanctissimæ leges ac philosophiæ decreta cordi erunt. Virtute nihil amabilius, sed nescio quid illi decoris & gratiæ accedit, si fortunæ quoque bonis multitudinè commendetur. Libebat quidem pluribus extimulare currentem licet, sed vix hoc etiam vacavit scribere per studiorum occupationes. Tu dabis operam, ut indies mindi egeas cujusquam exhortationibus, nōsque qui tuæ virtuti applaudimus, justiorē habeamus causam tibi gratulandi. Bene vale. *Basilea*, Anno millesimo quingentesimo vigesimo quarto.

Erasmus

Erasmus Rot. Conrado Pelicano S. D.

Epist. 95.

Evangeliū vigor non abolet morales virtutes, sed perficit. Nec ignoras quantum abhorreat non dicam à virtute, sed prorsus ab omni humanitate prodere amicitia arcanum, quandoquidem execramur etiam illos, qui post direptam amicitiam efferunt quod amicis creditum erat, & qui generosioris ingenii sunt, nec illis quos maxime invisos habent, sustinent obicere, quod ex amicitia pristina fiducia cognoverunt. Ego te vel unum his moribus esse judicabam, ut tutò quidvis arcani possem committere, nec alium mihi delegeram cui conscientia mea secreta crederem. Quo magis admiror, quid acciderit ut ea de me sparseris, quæ nec dixi nec cogitavi unquam. Instillas clanculum in aurem optimi juvenis, me de Eucharistia idem sentire quod tu sentires. Hunc injectum aculeum ille secum ablaturus erat in suam patriam, ni fortè fortunà casus iniecisset inter nos hujus rei mentionem. Et haud scio an nunc quoque suspicionis nonnihil de me secum abstulerit. Ac primum quidem quum illum audirem, suspicabar te nihil aliud sentire, quàm soles apud me profiteri. Damnabas eos qui auderent profiteri illic non esse nisi panem & vinum. Nec aliud opinatus sum unquam de te, nisi proximo colloquio, quum velut afflatus & alius factus absque fūco declarabas animi tui sententiam. Eam quum jam palam profitearis, spargis ac discitas me tecum sentire, idque tam palam facis, ut tuus sermo genuerit etiam rumorem, cujus te autorem esse, jam nulli ferè obscurum est. Nec dubito quin familia scribas amicis. Ego verò nē in priore, quidem sententia tecum sensi: Censebas enim, profitendum in synaxi esse corpus Domini, ceterum quomodo sit illic Deo, qui novit omnia, committendum esse. Ego verò hoc tuæ sententiæ adiciebam, mihi istuc videri simplicius, quod ita videretur varii difficultatum labyrinthi, si fas esset homini Christiano ab eo dissentire quod Conciliorum autoritas, quod omnium Ecclesiarum ac gentium consensus tot jam seculis comprobasset. Ad id semper negavi me posse animum inducere, præsertim quum Evangelicæ & Apostolicæ literæ tam evidenter nominant, corpus quod datur, & sanguinem qui effunditur: quum hoc mirificè congruat ineffabili Dei erga genus humanum charitati, ut quos redemit sanguine & corpore filii sui, eos voluerit ejusdem carne & sanguine modo quodam ineffabili pascere, & hac arcana filii præsentia seu pignore consolari, donec rediret gloriosus & omnibus conspicuus. Hæc me redderent propensiores ad Ecclesiæ catholicæ sententiam, etiamsi nihil esset definitum, nec in hanc partem nec in illam. Nunc quis furor esset, si ego non vererer pronunciare ibi nihil esse præter panem & vinum? Soleo cum amicis eruditis, maxime quum absunt infirmi liberè commentari de quibuscumque, inquirendi studio, nonnunquam & tentandi causa, interim animi gratia, hæc in re fortasse simplicior quàm par est. Sed agnoscam etiam patricidii crimen, si quisquam mortalium vel serio vel joco audivit ex me hanc vocem, in eucharistia nihil esse præter panem & vinum, aut non esse ibi verum corpus & sanguinem Domini, quod nunc quidam libellis editis propugnant. Imò

A Christum ipsum mihi precor parum propitium, si ista sententia unquam infudit animo meo. Nam si quid volatiliū cogitationum aliquando tetigit animum meum, facile discussi, consideratà Dei erga nos inestimabili charitate, perpensis divinæ Scripturæ verbis, quæ Lutherum etiam ipsum, quem vos omnibus scholis, Pontificibus, orthodoxis, & Conciliis antefertis, coegerunt profiteri, quod profitetur Ecclesia catholica, à qua tamen solet libenter dissentire. Scio quàm levis sit apud vos Conciliorum autoritas, ego verò nec Ecclesiam Romanam contemno, multò minùs quum illa habet sibi consentientes omnes Ecclesias. Paulus nec Angelum audiendum putat qui prædicet aliud evangelium. Ecclesia mihi persuasit evangelio credere: eadem magistrà didici Evangelii verba interpretari. Hactenus cum omnibus Christianis adoravi Christum pro me passum in Eucharistia. Nec adhuc video quicquam cur debeam ab hac opinione recedere. Nullis humanis rationibus adduci potero à concordi sententia Christiani orbis. Plus enim apud me valent illa quinque verba, *In principio creavit Deus calum & terram*, quàm omnia Aristotelis ceterorumque Philosophorum argumenta quibus docent mundum carere initio. Quid autem adferunt isti, cur tam impiam tamque seditiosam sententiam profitear? Rationes stupeæ sunt, semel sustulit carnem nē esset offendiculo, non admirati sunt, non adoraverunt Apostoli. Jubemur esse spirituales, quasi caro sic exhibita officiat spiritui. Caro est, sed nullis obnoxia sensibus, & tamen hoc ipsum pignus est divinæ erga nos charitatis, solatium est expectationis. Literæ divinæ pro nobis faciunt: habemus, *Hoc est corpus meum quod pro vobis datur: Hic est sanguis meus qui pro vobis effundetur*. Ubi legunt isti, *Hoc non est corpus meum, sed signum corporis mei? Hic non est sanguis meus, sed signum sanguinis mei?* Quum maxime se torquent, ægrè docent ex aliis locis rei vocabulum accipi posse pro signorei: quanquam nē hoc quidem simpliciter. De tabula dicimus, *Hic est Hector qui occidit Patroclum*, sed nemo nescit in pictura non esse verum Hectorem: Verum esse potest quicquid dixit Christus esse. Jam ut evincant quid ponderis habet hæc ratiocinatio; *Sic accipi possunt hæc verba, igitur sic accipienda sunt?* Quorsum autem proficit illis tot veterum orthodoxorum citatio? Utunque torquent, involvunt ac fucant illorum dicta, nullum locum adducunt qui palam loquatur ibi non esse corpus & sanguinem Domini. Hortantur ad spirituales communicationem corporis & sanguinis Domini, quid mirum si hoc commendant, quod in utriusque sumptione potius est, & quod nisi accedat, perniciem adfert sumptio carnalis? Obsecro te quid hic est cur deficiam ab eo quod tot seculis docuit & usurpavit Ecclesia catholica? Scis me in nullo dogmate per omnia sentire cum Lutheris, nisi quod nimium verè taxat corruptos hominum mores: Et hic ob Carolstadinum, qui à suo ipsius dogmate jam descivit, recedam à communione Ecclesiæ catholicæ? Si tibi supremum aut furtum confessus essem ut amico, quàm esset adversus omnes amicitia leges, hoc cum amici periculo vel apud omnia effutisse? Nunc quum apud omnes spargis crimen omnium capitalissimum, quod nec lingua mea unquam sonuit, quamvis libera, nec animus un-

V I X X. quam

quam concepit: quo tandem nomine donandum est quod facis amice evangelice? An ad persuadendum quod nuper ipse cepisti credere, visum est abuti nominis mei autoritate? Quaso te per *Christum*, hoc cene est evangelicum, tam impium, tam atrox facinus comminisci in amicum, quo plures pelliceres in novam sectam, quali jam sectarum sit parum? Si pium est quod asseveras, non habes quo id persuadeas, nisi vanissimo commento, *Erasmus* idem sentire quod tu sentis? Et si tanti est apud vos mea autoritas, cur nihil valet in tam multis in quibus à vobis dissentio? Si tuus animus vacillar ut solebas profiteri, qui nihil tribuis autoritati Pontificum & Conciliorum, meum animum hæcenus confirmavit Ecclesie catholice consensus. Si tibi persuasum est in synaxi nihil esse præter panem & vinum, ego membratim discerpi malim, quam idem profiteri quod tu profiteris, & omnia perpeti malim, quam tali flagitio contra meam ipsius conscientiam admisso, ex hac vita demigrare. Nec hic iustissimam expostulationem verbis atrocibus exaggero: res ipsa satis habet tragediz. Si micam ullam habes evangelici spiritus, sanabis quos istis susurris vanissimis infecisti. Pariar apud omnes effundere te, quicquid unquam in familiaribus colloquiis, vel sobrius vel uvidus, vel joco vel serio dixi; non patiar autem ut istius dogmatis me vel autorem facias, vel comitem, quod mihi nunquam fuit, nec in ore nec in corde: Ita mihi contingat nunquam à *Christo* sejungi, Amen. *Basilea*, Anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto.

Erasmus Rot. Conrado Pelicano S.

Epist. 96. **D**Emiror quamobrem tibi visum sit istiusmodi epistolis ociose loquacibus, multaque *amagosibus* congruentibus, & tuum perdere oci-um, & mihi facessere negotium. Lingua disertus es, non calamo: Quare si quid habes, coram posthac agito. Posueram dimidium suspicionis, at tu totam eam renovas. Profiteris tibi placere sententiam *Carolstadtii*, nec inficiari poteste dixisse *Polono* me tecum sentire. Id si verum esset, queri poteram violatum amicitie jus; tunc quum sit falsissimum, quæ potest esse injuria atrocior? Munitaris mihi calammum *Zuinglii*, quasi metuum decem *Zuinglios*, si mihi res esset cordi. Quod autem dedecus mihi narras? An mihi dedecori futurum sit, si verear oppedere decretis Ecclesie catholice? An vos mihi prescriberis quid debeat scribere? An mihi non licet, quod licet *Luthero*, qui, nisi fallor, totis copiis vos adoriatur? An creditis nullos hic in vos stricturos calammum? Si quod agitis ex Deo est, confirmabitur oppugnando: si non est, pium est pugnare cum impietate. Quorsum autem attinent minæ? Apostoli persuadebant, & vos vultis cogere ad evangelium vestrum? Jam huc nihil me velle scribere, non poterat efficacius hoc impellere, quam spargendo rumorem me vobiscum sentire, & interminando ne scribam. Vester *Pharellus* simile mendacium instillavit in aurem *Anglo* nostro, me recte sentire, sed non audere profiteri. Et hæc audet instillare auribus hominum, conscius quam acris mihi fuerit de omnibus ferè *Luthero* dogmatibus cum ipso contemio. Atqui quod *Pharellus* vocat *recte sentire*, Cæsares & Pontifices vocant

hæreticum esse. Lutherus non dissentit ab Ecclesia catholica? Quum videro aliam Ecclesiam hæc quam sequor meliorem, desinam eam vocare catholicam: At nondum video. Optabam ex hoc violento pharmaco aliquid nasci boni fructus, sed hunc proventum quem hæcenus vidimus, probare non possum, nec placent remedia morbo duriora. Quantum sanguinis humani jam fusus est. In *Holandia* mirè fervet carnificina per quosdam magis instructos ad exurendum quam disputandum, obambulatura per ceteras regiones. Et hæc tantum præludia sunt malorum. Cæsari pax erit cum *Gallis*. Nec ulla Principum coibit amicitia nisi hæc conditione, ut extinguatur factio *Luthera*; & Cæsar sibi non videtur esse Cæsar, nisi id perficiat. Ego decem ambiguos articulos dissimulare malim, quam tantis malis præbere ansam. *Christo* non possum præscribere quid debeat facere; si sic illi visum est parere nostram impietatem, Dominus est, faciat quod vult. Me si vellet adiutorem aut organum, afflaret animum meum, quemadmodum olim excitavit *Pharaonem*, *Cyrum* & *Nabucodonosorem*. Doles Epistolam sparsam. Malim non factum, attamen moderatius fero quod ea diluit rumorem per te sparsum, id quod abs te ipso factum oportuit, quanquam Epistola non habebat tuum nomen. Posthac ne mecum agas loquacibus Epistolis. Scribe *Bero* si libet, aut ipsi *Luthero*. Contra audiam te iurgantem, minitantem, conviciantem pro tuo arbitrato. Bene vale. M. D. XLVI.

Erasmus Iet. Natali Bedda S. D.

Epist. 97. **E**X literis quæ *Petrus Richardus* scripsit ad *Ludovicum Berum*, intelligo nescio quid sinistri rumoris isthuc delatum, de professione mea *Bezanina*, cui videtur ille fidem habuisse. Id jam mihi novum non est, nec vobis certè debebat esse. Non tamen patiar illum quem virum bonum arbitror & simpliciter errare, diutius errore teneri. Historia professionis *Bezanina* sic habet, neque enim quicquam vel affingam vel detrahā veris: *Fericum Carandileum* frater archiepiscopi *Panormitani*, & archidiaconus Ecclesie *Bezanina*, crebrò suis literis invitārat ut ipsum inviserem, imò si videretur, ut totus ad ipsum commigrarem. Tandem cum intiraret cœli amenitas, & verna rerum facies, consensu equis veni *Burentricum*, ut obirem salutarem venerandum illum senem, & totius virtutis exemplar, *Christophorum* Episcopum *Basiliensem*. Ejus affectui unum duntaxat diem dedi, qui me non erat dimissurus, nisi in reditu pollicitus fuisset moram longiorem: Pollicitus sum, & inde profectus, comitantibus me præter meos famulos, *Theobaldo* pastore *Burentricensi*, *Richardo* capellano *R. D. Nicolai* coadjutoris Episcopi, & *Ferico* ejusdem loci sacerdote. Ex *Clara valle* comitatus est nos etiam hospes diversorii publici. Quum jam non procul abessemus à *Bezanio*, occurrit nobis sacerdos quidam, qui deducta dominā quādam, nos item comitabatur. Hunc quum viderem velle præcedere, suspicabar *Theobaldum* illi indicasse nomen meum. Jussi revocari, & mandavimus, ne spargeret rumore me adesse, priusquam ipse vellem hoc sciri. Multis enim horis eo die sederamus in equis, & erat astus vehementem, & novi concursus illos molestos salutarum.

saluatorum. Copiebam eam noctem dare reco-
cillando corpusculo. Decubui nonnihil ante cœ-
nam. Sub noctem apposita est cœna. Inter cœ-
nandam supervenit officialis archidiaconi cum al-
tero quodam ex archidiaconi familia. Gratulan-
tur adventui, & indicant archidiaconum abesse in
sua abbazia. Cœterum mandasse suis, ut si fortè
venirem ipso absente, tota domus aperiretur mihi,
donec ipse accederet. Missi sunt qui archidiacono
nunciarent me adesse. Missi sunt & inscio me
qui nunciarent idem officiali R. D. archiepisco-
pi *Bezanti*: nam aberat & ipse. Postridie ade-
rant duo, quorum alter erat Juris doctor, mihi
quondam notus in aula Cæsaris, alter ejus civita-
tis magistratus, affinis archidiaconi. Diu hæserant
ante fores. Rogabam qui essent & quid vellent.
Responsum est eos venisse salutandi gratiâ, sed
non audere compellere me nè quid adferant mo-
lestiæ. Jussi eos accersi, & salutatus resalutavi.
Mox audito sacro adii domum officialis archi-
diaconi, ut ibi laterem, donec adveniret archi-
diaconus. Eò statim venit *Franciscus* ejus ecclesiæ
thesaurarius, juvenis nobilis & magnificis dotibus
præditus. Salutavit humanissimè, multam alacri-
tatem præ se ferens. Illic jussu parari prandium,
sed cum exceptione, nè quid præter pullum galli-
naceum apponeretur, ut nè quis conviva admitte-
retur. Hæc feci consulens valetudini meæ. Nemo
venit præter *Theobaldum* comitem, & *Desidera-
tum* ejus ecclesiæ canonicum, virum pium & do-
ctum. Cœnavimus apud thesaurum, officiali tan-
tum & *Theobaldo* adhibitis. Cœnantibus superve-
nit ludimagister. Post cœnam ejus ecclesiæ can-
tor. Postridie vidimus aliquam civitatis partem,
& pransi sumus apud *Antonium* archidiaconi pro-
curatorem. Aderant, thesaurarius, officialis, *Theo-
baldus*, & unus sacerdos mihi parum notus, videba-
tur tamen nostri studiosissimus. Interim venerat
archidiaconus & item officialis archiepiscopi. Ar-
chidiaconus conabatur me pertrahere ad cœnam
officialis reversi. Excusavi lassitudinem, & coegi
archidiaconum cœnare mecum apud suum officia-
lem. Jam rumor dimanarat ad omnes adesse
Erasmum. Magistratus misit magnam vini & ave-
næ copiam, honoris gratiâ. Pransi sumus apud
archidiaconum, frequentiore jam convivio: nam
aderat uterque officialis *Desideratus*, & unus aut
alter præterea ex canonicis, simulque is magistra-
tus qui me primum salutarat. Sape missi sunt
piscis eximii, & vinum hippocraticum, nunc ab
illo, nunc ab illo: xenia mihi inutilia. Sic duos
aut tres dies egimus, ut nusquam ageremus con-
vivium, nisi vel apud archidiaconum, vel apud of-
ficialem archiepiscopi proximè vicinum. Et quan-
quam sedulo clamabam non esse mihi spem vitæ,
nisi brevissima essent & frugalissima convivia, ta-
men dum nonnihil obsequor affectibus illorum,
fensi obrepentem pituitulam, malum mihi nimis
notum. Magistratus cupiebat honoris mei gratiâ
apparare splendidum convivium, & fecisset, nisi
clamâissem me seriò periclitari. Canonici inte-
rim exhibebant quicquid poterant honoris. Exhi-
bebant & promittebant perpetuò præbendam
duplicem, & item domum, & ad hæc pecuniæ
nonnihil. Magistratus offerebat centum corona-
tos annuos. Respondi me non minus debere illis,
quàm si accepissem omnia quæ offerebant. Cæ-
terum me non alio consilio venisse *Bezantium*,

A quàm ut inviserem veterem amicum archidiaconum, quem si certò præcissem esse in abbazia, nè
venturum quidem fuisset *Bezantium*. Et si maxi-
mè vivendum esset *Bezanti*, malie me illorum af-
fectu frui, quàm uti beneficio, vel quòd essem con-
tensus meâ fortunulâ, vel quòd charior esset mihi
libertas, quàm pecunia. Adhibiti sunt iterum at-
que iterum pueri phonsæ, cum cantoribus cæte-
ris, qui nobis essent solatio. Interim morbus pau-
latim eò profecerat, ut si vellem vivere, abstinend-
um fuerit ab omnibus conviviiis. Tribus quatuor-
ve diebus cibum sumpsit in cubiculo, prandium
erat unum ovum, aut paululum pullastæ contusæ.
Pro vino erat aqua cum saccharo decocta. Ipsum
etiam archidiaconum exclusi à colloquio, sic pos-
tulabat valetudo. Tandem ubi paroxysmus febris,
nam ea sese adjunxerat, esset aliquantulum remis-
sus, molitus sum abire, nè illic decumbens es-
sem alienis molestus: sciebam enim morbum fore
lentum ut solet. Ergo quum jam utcumque ser-
rem colloquium, jussi accersi præcipuos amicos
& egi gratias. Archidiaconum negotia quadam a-
vocarant, mandarat tamen abiens diligenter, ut
tota domus mihi pateret servirèque. Postridie
mane, jubeo parari equos, simulque mando ut vi-
retur turba deducendum. Egresso cubiculum ad-
sunt tres aut quatuor salutatores, quorum unus
erat Theologus *Franciscanus*. Conscendo equum,
egresso portam domus adest præter alios aliquot
D. *Antonius* decanus in monte *Bellicardi*, & idem
canonicus *Bezantium* salutatur amantissimè. Dum
prætereo domum officialis archiepiscopi, adest
ipse in mula, simulque thesaurarius. Hi frustra re-
cusantem officium per mediam civitatem prose-
quentes ad duo millia passuum deduxerunt. Insi-
debam equo parum magnifico, sed mihi tamen
commodo. Officialis diligenter egit mecum, ut
conscenderem mulam suam, diceremque *Basileam*
usque famulum comitem, qui mulam reduceret.
E Vix impetravi nè fieret. Ita perveni *Basileam*, nec
offensus à quoquam, nec offenso quoquam, nisi
quòd valetudo fuerit in causâ, ut & amicis fuero
molestus, quibus volebam esse voluptati, & mihi
non liceret frui consuetudine eorum quorum
gratiâ veneram. Habes totam rem ut est gesta, nè
syllabam quidem affinximus, nè quid tamen vi-
dear suppressisse, subiciam rumores consequutos
abire meum. Quidam è monte *Bellicardi*, scri-
pserat *Theobaldo*, nescio quos pertulisse rumorem,
F me cum pessima omnium gratia discessisse *Bezanti-
is*. Demirans quid hoc esset monstri, jussi ut in-
quireret. Inquirebat, & reperit aliquos erroneos *Lutheranos*,
qui nusquam non vagantur, fuisse *Bezanti-
is* cum adessem: eos offensos mihi ob *Spongiam*,
recens tum editam adversus *Huttenum* evangelii
protectorem, nonnihil blaterasse in me. Erant
autem *Germani*, per hos sparsum vanissimum illum
rumorem. Deinde *Theobaldus* idem venit *Basileam*,
expiscatus sum quid esset: respondit nihil esse,
G nisi blateramenta quorundam abjectissimorum
hominum, qui inter sordidos ea sparserant. Pau-
lò post idem *Theobaldus* adiit *Bezantium*, & nego-
cium quoddam citra difficultatem meâ commen-
datione impetravit ab archiepiscopo. Reversus
est, interrogavi quid rei fuisset; respondit, nihil
prorsus esse præter unius aut alterius *Lutherani* sor-
didi blateramenta. Excusi famulos & comites, si
quid contentionis fuisset ipsis cum quoquam. Ne-
gabant

gabant sibi quicquam fuisse verborum, nisi cum sordidis illis erroribus *Lutheranis*. Atque ut nunc sunt res humanæ, nusquam proficiscor, nisi rumor multos commoveat, nec discedo nisi magno concursu, quæ re mihi nihil est molestius. Et in tam diversis studiis fieri non potest, quin sint qui spargant aliquid sinistrae rumoris. Verum huiusmodi rumores ut de nihilo nascuntur, ita mox evanescent. Quid autem est malâ linguâ nocentius? Ea pestis nullo seculo magis regnavit, quam hæc temporibus. Felix esset, qui morsus omnes posset effugere, hæc ætate nullus id posset, qui jam famâ celebris sit. Hæc cum verissima sint, multisque rebus comprobare queam, nescio quid sibi velint illa verba, quæ ipsi acciderunt *Besantiis*. Mihi nihil aliud accidit quam dixi: Proinde hæc verba facile declarant aliquem sceleratæ linguæ hominem isthuc pertulisse rumorem atrocem, ac mendacem. Id neque novum, neque mirum est. Certe Theologi non erat talibus commoveri, aut si quid commotus esset, mandare literis, veluti certum ac persuasum. Anno M. D. XXV.

*Erasmus Roterd. Maximiliano Transylvano
Caesari Secretario S. D.*

Epist. 98. **O**mnatissime *Maximiliane*, exemplar literarum quas a te ex *Sylva* ducali misisse redditum est, priores non recepi. Quoties exosculor istud pectus in tuis literis tam amicum & candidum, mihi *Maximiliane*? De pensione non sum anxius. Scio quam ista semper esuriat aula, verè pertusum domum. Quod tu suspicaris factum, ego futurum sciebam. Novi quæ sint ista portenta. Et memiseret tum aula, tum Academix. Jam pridem hoc agunt quod agunt. Sciunt ipsi mihi nihil esse cum ulla factione, & hoc illos habet malè. Legerunt *Sporpian* meam satis liberam, legerunt liberum arbitrium. Et si hic adessent, audirent amicas *Lutheranorum* de me voces, quanquam legerunt *Hutteni* & *Othani* libellos, satis restantes quanti me faciant. Demùm hic si quid tumultus oriretur, primus impeterer. Verum istos nullius facinoris neque pudet neque piget, modò lædant recta studia. Video res humanas ceu factorum impulsu tendere ad Scythicam barbariem, ego quoniam opitulari non possum, quod unum possum, conscientiam hanc putam & integram approbabo *Christo*. Brevi mittam famulum proprium & insigni fide, per eum scribam de singulis copiosissime. Interim vivat *Maximilianus* meus suaviter ut dignus est. *Basilea*, VI. Idus Novemb. Anno M. D. XXV.

*Erasmus Rot. Joanni Heemstadio Cartusiano
juxta Lovanium S. D.*

Epist. 99. **M**ox à literis tuis redditus obligit qui peteret *Brabantiam*, itaque mitto epitaphium, extempore quidem, sed non absque cura factum: quod nolim asperneris, nisi *Conradus Goclenius* judicavit rejiciendum. Si displicet, mittetur aliud elaboratius. Nam *Dorpii* memoriam etiam habeo sacrosanctam. Deplorarem mortem illius præproperam, quæ tot egregias dotes, tot amplissimas spes incidit; sed nunc huiusmodi seculum est, ut nulli bono bene esse possit, & si felicissimum esset seculum, nihil tamen felicius quam vivere

A cum *Christo*. Ad optimi patris *Joannis Delpi* mentionem sum vehementer exultatus. Ut semper floret quamvis in defecto corpore, purus & integer animus. Ei multam ex me salutem dicere & amanter & diligenter. *Dorpii* memoriam non patiar intercidere, si quid mea scripta valebunt. Sancto tuo sodalizio me commendabis, cui precor omnem in *Christo* felicitatem. Habes amice suavissime Epistolam epitaphio similem, properabat tabellio. *Basilea*, VI. Idus Novemb. Anno M. D. XXV.

EPITAPHIUM.

Marinus ubi terras reliquit *Dorpius*,
Suum orba parum flet patens *Holandus*,
Theologus ordo luget extinctum decus,
Tristes camœnz candidis cum *Græciis*
Tantum patrum lachrymis desiderant,
Lovanensis omnis opplorans schola
Sidus suum requirit, ô mors iniquiens
Cruclis, atrox, sava, iniqua & invida,
Itan' ante tempus, floridam arborem secans,
Tot dotibus tot spebus orbas, omnium
Suspensa vota? Premite voces impias,
Non periit ille, vivit, ac dotes suas
Nunc turò habet, subductus ævo pessimo.
Sors nostra flenda est, gratulandum est *Dorpio*.
Hæc terra servat mentis hospitium pax
Corpusculum, quod ad canoræ hucinz
Vocem, resignans optimè reddet fide.

Erasmus Rot. Othoni Brunsfeldio S.

*N*æ tu prodigiosum somnium animo conce- *Epist. 100*
pisti. *Petrus Sæm* quondam Theologus *Sorbonicus*, nunc Monachus *Cartusianus*, in *Campania* *Gallie* scripsit in me volumen rabiosissimum, vociferans omnes translationes novas esse hæreticas & blasphemias, linguas ac bonas literas esse fontem omnium malorum. Ei respondi, sed sic ut præter unum illum neminem lædam; nè responsurus quidem, ni liber dicatus esset sodalitati *Sorbonica*, & excusus ex auctoritate Theologorum *Latine*. In te verò adeò nihil meditamur, ut eruditum quendam ac facundum hominem, quem amici scribunt tuo in me libello respondere, crebris jam literis per omnia sacra sim obtestatus, ut si non orsus esset, nè ordiretur; si esset, aboleret in gratiam meam, si me vellet amicum. Utinam huiusmodi contentiones aniles, ut vocas, displicuissent tibi priusquam libellum tuum ederes, ac potius in consilium adhibuisses prudentiam, quam quosdam qui ex alienis incommodis sua venantur commoda. Atque utinam *Huttenus* magis auscultasset meis literis, quas non unas amanter ad illum scripseram, nè tali libello edito, & utriusque nostrum opinionem læderet, & stolidis quibusdam, literarum hostibus spectaculum ederet gratissimum. Quod mihi condonas omnia, quæ habes adversum me, non video quid tibi debeam isto sanè nomine. Nam à me nunquam fueras læsus, & longè alium esse judicabam, priusquam libello proderes animum tuum. Consultueris reituz, si istam animi ferociam vertas ad moderationem ac mansuetudinem *Christianam*. Nam hæc ipsa tua conciliatrix epistola quantum habet minarum, nè convitiis quidem vacans, tantum concepta

cepta vanâ suspitione ex nomine *Sutoris* & *Carnifarii*. Erat hoc vel mediocris prudentiæ, rem certius cognoscere, priusquam ad minas aut convitia descenderes. Ego nullius amicitiam sum unquam aspernatus, neque quisquam à me laceffitus est ad inimicitiam. Cæterum difficile est amicitiam tueri, cum tam ferocibus & irritabilibus ingeniis. Christianum animum quem polliceris, tibi gratulabimur, si præstiteris. Officia tua nec ambio nec aspernor. Satis amicum putabo, si tibi ipsi præstiteris amicum. Satis officiorum fuerit, non lædas famam alienam, quod solum potes, & facilitimum est hoc præsertim tempore. Bene vale. *Basilee*. Anno M. D. XXV.

*Erasmus Rotterodamus Ferdinandi Medico
& Præceptori S. D.*

Epist. 101

SI non mediocriter debet Republicæ fideli vigilantique medico, qui curat Principis corpus, quod animi per quem imperat vel domicilium sit vel organum, quantum tibi debet hæc nostræ regio? Imò non hæc tantum; nam utcumque res cadent, non potest *Ferdinandus* non esse Princeps egregius, qui tanti Regis sit frater: qui non solum arte medendi advigilat, ut corporis prospera valetudine gaudeat adolescens, verum etiam *Christiana* philosophia fingis ac formas animum illius, sanctissimis opinionibus, ac decretis vero Principe dignis imbuis pectus adhuc purum ac tractabile? Quanquam ille non tam ætate quam indolis bonitate tractabilis esse mihi videtur. Atque utinam complures tui similes adessent, ut aula nostra *Brianconem* imitaretur, doctissimam in omni genere disciplinarum viris refertam. Ad regiam mensam adstant eruditi, agitantur literarum questionculæ, quæ ad Principum institutionem, aut alioqui ad bonos mores pertinent. Breviter, is est aulae comitatus, ut præ illâ nullam non contemnas academiam. Faxit Deus Opt. Max, sic invertantur vices rerum humanarum, ut quemadmodum publicas scholas invasit ambitionis, voluptatum & avaritiæ studium, ita Principum aulae recta studia complectamur. Est apud nos *Ludovicus Vives*, *Valentinus*, nondum opinor vigesimum sextum egressus annum, sed in nulla philosophiæ parte non supra vulgum eruditus, tum in bonis literis, atque etiam in dicendi scribendique facultate eò progressus, ut hoc seculo vix aliū norim quem aulam cum hoc committere. Nullum est argumentum in quo non exercuit stilum. Nunc veterum exemplum referens declamat, sed tanta dexteritate mihi crede, ut si titulum adimas, putes rem non hujus regionis, nec hujus esse seculi, magis autem felicissimis illis *Ciceronis* ac *Senecæ* temporibus natam, quibus coquis & apiciis aliquanto plus erat eloquentiæ, quam nunc est iis, qui videri volunt orbis magistri. Artis observantissimus est, sed ejus affectationem ita dissimulat, ut neget rem adumbratam agi. Video hunc cum primis esse idoneum qui & tibi in instituendo *Ferdinando* subsidiarius sit, præstetque ne quis aulam istam ut infantem atque elinguem contemnat. Ad hujus dotes & illud accedit, quod & *Hispanice* callet, utpote natus *Hispanus*, & *Gallicè* perbellè, ut qui *Latine* diutile sit versatus. Nostrum sermonem intelligit magis quam sonat. Verum haud scio, primum an *Card. Crous* cui præceptor est, passurus

A sit hominem à se divelli, diligit enim tum ita ut meretur effusissime: deinde an expediat, juvenem amplissimæ fortunæ raræque indolis tali formatore nudari. Impensè faveo Principi *Ferdinando*, sed ita de me meritis est *Card.* ut non ausim moliri quicquam, quod illi sit incommodo futurum. Postremò nondum habeo compertum, an *Vives* ipse sustineat avelli à tanto patrono, cui se novit esse charissimum. Quod si hac in parte tua prudentia mecum sentiat, proximis literis aliam tibi designabo. Bene vale vir eximie. *Levanii Idus Febr.* Anno M. D. XIX.

*Erasmus Rotterodamus Laurentio Campegio
Cardinali S. D.*

EX-literis tuis superioribus ingentem animo *Epist. 102* elatitiam conceperam, quod intelligerem *Clementem VII.* ex illa fatali Medicea familia renatum gubernaculis admotum: quem tamen non cognovim, nisi ex tuis *Pacatæ* literis, tamen mirum est quam mihi mens non lava, ut arbitror, nescio quid magnæ felicitatis prælagit. Hoc gaudium mihi conduplicarunt posteriores literæ tuæ, quæ significant te in nostram *Germaniam* delegatum, ut hos infelices temporum tumultus auctoritate tuâ sapientiæque componas, qui nulli bono non gravissimi sunt: mihi sanè etiam usque ad vitæ tædium displicent. Quanquam autem verè provinciam suscepisti plenam difficultatis ac molestiarum, tamen bona spes est tuam istam ingenii dexteritatem & parem humanitati prudentiam, difficultatem omnem superaturam, præsertim *Christo* sanctos conatus tuos bene fortunante. Atque utinam hic modò possimus aliquid adferre momenti, nulli negotio libentius immoretur. Verum hoc corpusculum per se quidem imbecille, sed senectute fit imbecillius indies. Toties impetit crudelissimus calculi dolor, ut ad quamvis occasionem periclitèr de vita. Porro mense Julio & diu & gravissimè laboravi, sicut nulla spes esset vitæ: Sed multo etiam gravius ad natalem *Christi*, sicut mors in votis esset, vita in desperatione. Nulla enim mors acerbior esse potest hoc cruciatu. Quibus malis sic attrictæ fractæque sunt hujus corpusculi vires, ut summâ vitæ moderatione vix subsistam. Itaque jam pridem equos meos vendidi, desperans in posterum me laturum agitationem. Jam si quid adesset virum, hoc tempore non poteram occurrere celsitudini tuæ, quoniam iter esset per hypocautta, ad quorum nidorem exanimor, si vel uno prandio feram. Quæ res me cogit ut *Basilee* in propriis ædibus habitem, quæ aulam habent cum fumario. Idque non sine gravi meo sumptu, nec minus gravi curâ. Postremò, usque ad dimidiatam quadragesimam non potero abesse ab his, quæ nunc simul & scribuntur nobis, & à typographis excuduntur. Decrevi tamen hac ætate feriarum nonnihil à studiis gravioribus sumere. Itaque si valetudo fuerit mediocris, ubi desierint fervere *Germanorum* hypocautta, libens isthuc me conferam, nisi quid inciderit quod aliò revocet. Nam *Cæsar* & illustrissima *Margareta* revocant in *Brabantiam*, ut adsim in legatione quam adornant *Romani*, ad exhibendam obedientiam novo Pontifici. Nec interim tamen meam operam ulla in re desiderabis, quæ quidem à me præstari queat. Mihi nulla est apud *Germanos* auctoritas,

autoritas, gratiosus aliquando fui. Verum ea gratia tota perijt posteaquam cœpi adversari Evangelio: sic enim loquuntur isti. Tantum odii mihi conflavi, ut emori maluerim. Sed hoc quoque malum, quàm à concordia Ecclesiarum in factionem aliquam me conjicere. Eruditio verò infra mediocritatem est. Et tamen non solum hoc ipsum, quod nobis domi est, libenter conferemus in hoc negotio, verum etiam doctos amicos in consilium adhibebimus, qualem hic unum habeo potissimum, *Ludovicum Berum*, præpositum in collegio divi *Petri*, virum & corporis & animi præclaris dotibus præditum, summæ apud suos autoritatis, & ob generis claritudinem, & vitæ integritatem, & eruditionem non vulgarem. Nam *Parisiis* in Theologorum laurea, quondam primum locum promeruit. Mihi tamen interim cavendum, nè discerpar à *Germanis*, nè dicam manes, priusquam reliquero *Germaniam*. Nam sunt plurimi qui se jactant evangelicos, quum sint diabolici potius, parati ad omne facinus. Et nescio quo pacto in me præcipue fremunt, mihi imputant quòd non triumphant, sic enim illi loquuntur. Et jam libelli aliquot provocarunt, alios habent in procinctu quos minitantur. Non dubito quin tua prudentia sit optimis consiliis rem aggressura, quam arbitror melius successuram, si summam æquitatem præ te feras: ostendâque te magis mederi velle huic malo quàm opprimere, nec sic velle revellere zizania, ut simul eradicet & triticum, nec recusaturum mutare quædam, quæ sine jactura dignitatis Apostolicæ, & pietatis evangelicæ mutari possunt ac debent. Interim conquiescent à tumultuosis libellis, ac molitionibus seditiosis, donec ex auctoritate Pontificis ac Principum statuetur quod publicam concordiam faciat, & factam confirmet. Latè patet *Germania*. Rem divinam feceris, si hanc reddideris pacatam. Hæc scripsi per eum qui mihi literas tuas reddidit ex *Augusta*: reddidit autem pridie cathedræ *Petri*, quas dederas *Roma* Calendis Feb. Simul atque certum cognovero ubi fuerit tua sublimitas, scribam copiosius tuâ humanitate fretus, & mittam si quid erit parati, per fidum ac certum, qui si non dabitur, mittam famulum proprium. Eodem die scripsi Pontifici *Clementi*, ac misi illi suam paraphrasim. Ad quem si scribes, ut scribis sæpe, rogo moneas illum ut *Stronica* insaniam coerceat, qui dum suo morbo obsequitur, & quorundam privatis affectibus, lædit causam Pontificis. Te incolumem ac florentem servet Deus Opt. Max. *Basilea*, IX. Cal. Martii, Anno M. D. XXVI.

Erasmus Rot. Francisco Chiregato Episcopo Interamneni S.

Epist. 103 **R**everende pater. Ex oratione quæ formis *R*excusa venit ad nos, agnovi *Chiregatum* meum, adhuc enim veteris amicitia vocabulis utor, & exilii gaudio, quòd tibi contigerit dignitas, pro tuis virtutibus. Opinor autem eandem esse, quam *Pius* secundus dedit olim *Joanni Campano*. Locum ipse celebrat epistolâ quadam, cui nomen *Interamni*, quòd annem opinor civitas dicimat. Gratulor autem & istam legationem obtigisse, plausibilem in primis ac favorabilem. Utinam impetres quod agis, & qui orator istuc venisti, redeas exorator. Scripsissem copiosius, sed & ego eram occupatissi-

A mus, & verebar nè tu jam istinc abieris priusquam hæc literæ perferantur. Non sum immemor studii in me tui: utinam aliqua ex parte rependere quædam officium. Est istic candidissimus vir *Bilibaldus* senator, gaudebis hominem cognovisse. Bene vale. *Basilea*, VI. Idus Januarii. An. M. D. XXII.

Erasmus Rot. Cornelio Bergenfi S.

B Micorum sincerissime, quas fugas, quas latebras, quos labyrinthos tu mihi narras? *Epist. 104* Obruor quotidie literis honorificentissime scriptis, à Pontifice, à Cardinalibus, ab Episcopis, à Legato *Campesio*, à Cæsare, à *Ferdinando*, à Rege *Angliæ*, à Ducibus, à Baronibus. Invitor amplissimis conditionibus, offeruntur dignitates & Episcopatus; planè Rex essem, si juvenis essem. An tibi credis istis execrabilibus fucis, qui nihil aliud possunt quàm maledicere? Et tam impudenter mentiuntur, ut à cordatis viris pro insanis habeantur. Mihi tuum epistolum fuit longè gratissimum, vel hoc nomine quod me docueris meum *Cornelium*, vetustissimum pariter ac sincerissimum amicum & congetronem adhuc incolumem esse. Si rediero hoc vere, id quod futurum arbitror, hilariter computabimus favente *Christo*. Interim mandavi *Petro Egidio*, ut aliquid libellorum ad te mittat. Servet te Dominus bene valentem mi *Corneli* suavissime, cum tuis omnibus. Quid noster *Iodocus*? num adhuc tractat vetus corium? Sed coram ridebimus affatim. *Basilea*, postridie *Annunciationis*. Anno M. D. XXV.

Erasmus Roterodamus Leonardo Pricardo Canonico Aquensi S. D.

*E*rudissime *Pricarde*, ut eleganter scripsit *Aristophanes*, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ οὐνοῦ κατὰ δὲ γῆ. *Epist. 105* Adversus aspidem virus reperta sunt incantamenta, adversus viperarum & canis rabiosi morsum, remedia monstrarunt medici: adversus calumniatorum morsus nullum est remedium. Audio Theologum quendam isthic vetus ulcus refricuisse, imò ex obducta cicatrice grave vulnus fecisse. Ait per me factum, ut tui canonici rideantur in scholis, ob epistolam quandam ad *Beatum Rhenanum*. Primum quod ad animum attinet, nihil unquam minus venit in mentem, quàm ut talibus viris quibus ego plurimum debeo, ullam scriptis meis notam inurerem, imò nihil recusaturus sum, si quo officio possem illis vel ornamento esse vel usui. Quid enim me fuerit in orbe terrarum inhumanus, si pro summa humanitate reponere voluisssem ignominiam? Hoc de meo animo cum primis testatum esse volo. Jam quid est obsecro in ipsa re, quod illorum minuat dignitatem? An quòd in multam noctem productum est convivium? Nimirum serò corperamus accumbere, & hoc ipsam humanitatis erat, quòd mea causa vocatis aliquot reddidere convivium prolixius. Nec enim fuit illic ulla compositio, neque quisquam omnium non minus potus erat quàm ego. Porro quòd Decanus me reluctantem ed pertraxit, quid aliud incuso, quàm illius imignem humanitatem. Sic & duo discipuli compulerunt *Jesus* ut apud se diversaretur. Quid autem probri impingitur vicepræposito, si quum tempestas arceret piscatores à piscando, nihil erat in convivio præter anguillas & piscem vento duratum? Quasi *Roma* non idem accidat aliquan-

R r do

jam ferum sit disputare. *Lutherus*, quod negari non potest, optimam fabulam susceperat, & *Christi* penè aboliti negotium summo cum orbis applausu cœperat agere. Sed utinam rem tantam gravioribus ac sedatioribus egisset consiliis, majorēque cum animi calamique moderatione: Atque utinam in scriptis illius non essent tam multa bona, aut sua bona non vitiasset malis haud ferendis. Et tamen hic gravius peccant *Lutherani* quidam quàm ipse *Lutherus*. Nunc quoniam atrocibus odiis res utrinque geritur, periculum est ne oppressio *Luthero* simul pereant tot bona, quæ nolim aboleri: tum autem ne pars victrix invehat nobis quædam, quæ nulli *Christum* amantes ferre poterunt, quæque cessura videantur in grave detrimentum gloriæ *Christiana*, & Evangelicæ sinceritatis. Etenim si liberè loqui fas est apud Principem non minùs prudentem quàm humanum, mandus indormiebat opinionibus scholasticis, constitutionibus humanis, nec aliud audiebat quàm de Indulgentiis, de Compositionibus, de Potestate Pontificis *Romani*. Hæc etiam si essent indubitata veritatis, tamen non multum faciunt ad Evangelicum vigorem, non animant nos ad contemptum hujus mundi, non accendunt ad amorem rerum cœlestium. Atqui hæc potissimum sunt inculcanda. Non est spernenda Pontificis auctoritas, sed in unum *Christum* omnis est transferenda gloria. Atque his præfidiis regnabant quidam, qui non quaerunt ea quæ sunt *Jesu Christi*, sed cum *Demade*, quem vocat Apostolus *Paulus*, diligunt hoc seculum. Ab hoc omnino prorsus erat exergo faciendus orbis, & scintilla vigoris evangelici resuscitanda. Sed utinam id factum esset eâ mantuetudine curaque, quâ decuerat agi negotium omnium sanctissimum. Admiserunt se huic negotio monachi quidam ac Theologi parùm sobrii, qui stultis, indoctis, ac seditiosis clamoribus malum hoc exagitarunt, & ex malo pessimum, ex minimo maximum reddiderunt. Nam initio nihil periclitabatur præter quæstum Indulgentiarum. Et quemadmodum *Lutherus* multa scribit, quæ plurimorum aures ferre non possunt; ita illi permulta invehunt, quæ boni doctique vident offensura pietati verè evangelicæ. Et tamen qui hæc scribunt, non agunt *Christi* negotium, neque Pontificis, sed summi, imò studio privati commodi, & Pontificis officiant causæ, & *Christi* gloriam obscurant. Hi nec ea sinunt probari in *Luthero*, quæ sunt *Christianissima*, nec de suis quicquam remittunt: sed prioribus etiam addunt duriora. Quoniam igitur perspiciebam, utranque partem impotenti quodam impetu rapi transversam, non admodum me admiscui huic tumultui, nisi quod satis declaravi, mihi nihil esse tæderis cum *Lutherano*, neque quicquam magis displicere quàm seditionem. Quanquam & aliàs videbam me imparē tam periculoso negotio, etiam si fuisset otium legendi quæ scribunt hinc atque hinc. Erant enim legenda omnia. Ad hæc jam ætas hæc & valetudo à gravioribus studiis missionem flagitat. Nunquam tam acerbè scriberem in *Lutherum*, quin diversæ parti videret dilurus. Porro quum jam nunc mihi dira minitentur *Lutherani*; neminem prius discernerem quàm *Erasmum*, si prodirem in aciem. Satis libellorum est in *Luthero*, si hæc viâ posset obrui. Et sunt qui in hac arena me longè plus valent. Postremò semper in hac fui sententia,

A tragediam hanc utilis ratione melius consopiri posse quàm silentio. Idem sentiunt qui sunt inter Cardinales ac Magnates cordatissimi. Prodiit scilicet bulla à Pontifice. Nihil aliud quàm exacerbavit incendium. Sequatim est scivus etiam Cæsaris edictum, qui totus in hanc rem propensius est. Ea res linguas quorundam & calamos coarctet, at non mutat animos. Laudatur quidem pius Cæsaris animus, sed iudicium hujus rei ascribunt iis, quibus eruditi non multum tribunt. Cæterum ego nunquam dubitavi quin ille libellus serenissimi Regis *Anglia* non sine causa abs te laudatus, ipsius cuius habet titulum, ingenio *Martini*; quod aiunt sit elaboratus. Habet enim Princeps ille ingenium mirè felix ac versatile, quod incredibili modo valet, quocumque sese intenderit. Et stilum olim propter non indiligenter exercuit, etiam ad me scriptis epistolis aliquot. Tum ante paucos annos disputationem conscripsit Theologicam. *An laici obligarentur ad orationem vocalem*, & in scholasticorum Theologorum libris versari gaudet, & in conviviis aliquid de re Theologica disserere solitus est. Nonnunquam in multam noctem profertur contentio literata. Habet Reginam eleganter doctam. Quod si quâ in parte fuisset adjutus in eo libro, nihil erat opus meis auxiliis, quum aniam habeat eruditissimis pariter ac eloquentissimis viris differant. Quod si stilus habet aliquid non abhorrens à meo, nihil mirum aut novum, quum ille puer studiosè voverit meas lucubrationes, huc provocante clarissimo viro *Gualtero Montano*, discipulo quondam meo, quo tum ille sodali studiorum utebatur. Duos *Luthero* libellos ad me sanè frustra misit tua celsitudo, rudem ejus linguæ quâ scripti sunt. Quanquam aiunt eos hic diu fuisse circumlatos antequam per te mitterentur. Mihi stultissimum videretur eos provocare quos non possis vincere. Quanquam admonere Principes & Episcopos officii tui, quoties locus ipse præbet occasionem, nec inutile sit, nec alienum ab exemplis probatissimorum scriptorum. Facit hoc subinde *Hieronymus*, facit *Chrysostomus*, & *Bernardus*. Semper fuerunt Episcopi & semper erunt, & fortasse sunt hodie, qui dulci fortunâ ebrii, nec meminerunt, quid sit Episcopum agere. Et quod in genere dicitur non debet verti in cujusquam contumeliam, modò ne id fiat seditiosè aut atrociter, semperque dulcedo *Christiana* charitatis mitiget admonitionis austeritatem. Non est minuenda Pontificum auctoritas, sed ea beneficiis optimè & paratur & servatur. Totum hoc malum, aut certè magna ex parte, nascitur ex nobis, qui quum toto pectore mundum amplectamur, tamen sub *Christi* titulo tyrannidem gerimus: quod si verè hoc essemus, quod videri volumus, mundus totis studiis ut patres amplecteretur, nunc ut tyrannos odit & recalcitrat. Expectamus quò vocet hic novus Pontifex. Is ostendet fortassis viam aliquam finiendi hujus mali, quod latè tot regiones occupavit, ac plurimorum animis penitus innoxum est. Ego quantum ætas ingenium, vires & otium patietur, non deero causæ fidei, & concordie *Christiana*, quod hætenus quoque pro meâ virili feci. Erit illud illustriss. Princeps tuæ prudentiæ curare ne hæc quæ liberè ad te scribo, mihi frandi sint apud alios, qui nihil non rapiunt ad calumniam. Illustriss. celsitudinem tuam incolumem ac florentem diu servet Opt. Max. Dom. *Jesu*, Basil. III. Non. Septemb. An. M.D. XXII.

Erasmus Rot. Episcopo Palentino S. D.

A

Stanislaus Turzoni Episcopo Olomucensi
Erasmus Rot. S. D.

Epist. 108

Reverende Præful, quod apud Cæsarem tu-
vocis testimonio tam candidè & defen-
deris & ornâtis *Erasmum*, hoc mihi fuit gratus,
quod & præter spem obtigit & meritum. Sed in-
terim nostra qui libros edimus nihilo melior est
conditio, quam olim fuit histriorum, qui in pro-
sceniis fabulam agebant populo. Illis erat edi-
scenda fabula, meditando actio, nihil non facien-
dum uti theatro satisfacerent: populo inquam
illi promiscuo, verè belluz multorum capitum, in
quo paucis eadem placent, nec iidem semper ea-
dem; denique cuius magna pars studio potius
quàm iudicio ducitur. Ab horum pollice pender
miser ille saltator, adorat plebeculam, & quum
nihil non fecerit; felix sibi videtur, si impetravit
ut stet fabula. Quod si exhibetur, arbor quæren-
da suspensio: Sanè de libris, nec minus varia, nec
minus morosa iudicia, nec minus corrupta studiis.
Hoc nomine nostra fors iniquior, quod hæc da-
mus nostro sumptu, quum histriionibus sua fuerit
merces. Et illi si non succedat saltatio, tantum
ridiculi sunt: nos si displicemus, hæretici. Mihi
sanè studio fuit non tam placere quàm prodesse
omnibus. Et succedebat mi hæc novi Evangelii
tragœdia intercurisset, quæ miro quodam orbis
penè totius favore cœpta est ap, sed actibus sem-
per deterioribus in tumultuosam ac rabiosam ca-
tastrophem exiit; mihi prout statim ingressus dis-
plicuit, vel ob hoc quod viderem in seditionem
exituram. Ego verò veritatem sediciosam nun-
quam probavi, tantum abest ut hæresim. Et ta-
men sunt isthic qui reclamante ipsorum consci-
entiâ, me faciant *Lutheranum*, nimirum illud a-
gentes, ut me suis odiis volentem nolentem pro-
trudant in castra *Lutheri*. Me verò ab Ecclesiæ
catholicæ consortio nec mors distrahet nec vita.
Quam sim *Lutheranus*, ipsi *Lutherani* declarant,
qui me publicis conviciis ac libellis dentatis forti-
ter impetunt. Nolim autem hoc laudis ferre,
quod à *Luthero* desciverim: habear & nunc *Luth-
eranus*, si unquam fui. Quanquam initio mona-
chorum quorundam sediciosi clamores mihi non
probabantur, qui non solum in *Lutherum* mulie-
bribus convitiis debacchabantur, verumetiam in
linguas, in omnes bonas literas invehebantur: me
verò nominatim in publicis concionibus impu-
dentissimè lacerabant. Novi Pontificis docta
prudencia, & provida sinceritas, simulque divinus
quidam nostri Cæsaris animus me in summam
spem vocat, fore ut hæc pestis sic tollatur, nè
quando possit reviviscere. Id fiet si radices ampu-
tentur, unde hoc mali toties repullulat. Quarum
una est odium *Romana* curiæ, cuius avaritia ac ty-
rannis jam cœperat esse intolerabilis. Et aliquot
humanæ Constitutionis, quibus *Christiani* populi
libertas gravari videbatur. His omnibus citra tu-
multum orbis Cæsaris auctoritas & novi Pontifi-
cis integritas facilè medebitur. Ego tamen si nihil
sum, tamen pro mea virili non desum neque de-
ero officio meo. Tantum Cæsaris clementia jo-
beat salariam meum esse perpetuum, atque adver-
sus quorundam odium factam rectamque meam
exillimationem curet: efficiam ut illam non por-
niteat huius consilarii. Bene valeat tua sinceritas,
cui hunc hominem quantulus quantulus est, totum
dedico. *Basil.* postrid. Paschæ, An. M. D. XXII.

Ornatissime Præful. Quo jucundior nobis *Epist. 109*

Oratissime Præful. Quo jucundior nobis
fuit *Vetus* doctissimi simul & humanissimi viri
consuetudo, fuit autem jucundissima, hoc abitus
illius est molestior. Non erat quod magnopere
referret scribere: Nolumus tamen hominem
absque nostris literis abire, quibus testificaremur
animû ad omnia paratissimum officia, quæ humi-
lis sed devotus cliens debet optimo optimèq; me-
rito patrono. Hybernis mensibus, pettilens quæ-
dam pituita me graviter afflixit dies complures,
moxq; ex intervallo repetitum gravius etiam atq;
diutius habuit. Sub Quadragesimæ tempus jam
firmiusculum calculus renum subitò deiecit. Hu-
jus nimirum corpusculi domicilium nunc hæc nunc
illac collabens admonet inquilinum suum, propè-
diem fore emigrandum; quod mihi propemodum
etiam optabile duco, quum videam huius seculi
tragœdias, quas nobis quorundam excitat con-
tentio, dum alteri nescio quibus consiliis asserere
conantur Evangelicam libertatem, alteri regnum
suum validioribus etiam præfidiis stabiliunt. E-
quidem videre mihi videor quibus modis absque
tumultu consuli possit religioni *Christiane*. Ve-
rùm ad eam fabulam opus esset Principibus,
qui sincero pectore faverent commodis publicis,
& gloriæ summi Principis *Jesu Christi*, ante
cujus tribunal sistendi sunt omnes quamlibet po-
tentes Monarchæ. Ego cum nullo *Lutheranorum*
unquam ullum tœdus inire sustinui, sed semper
eos revocavi ad consilia moderatiois, nimirum
metuens nè res in seditionem exiret. Et ta-
men sunt qui me impudentissimè etiam in au-
la Cæsaris traduxerint ut *Lutheranum*. Hic tre-
muor in me *Lutherani*, quod ab eo dissentiam,
meumque nomen in publicis professionibus suis
lacerant, libellos insuper dentatos minitantur. I-
taque utrique parti sum hæreticus. Exiit *Novum*
Testamentum jam tertio à me recognitum & locu-
pletatum. Exiit *Paraphrasis* nova in *Evangelium*
Matthæi, cum cæteris in omnes *Epistolas Pauli*.
Urgent complures, maximè Principes, ut scribam
adversus *Lutherum*. Ego si liceat, pugnare malim
adversus mundum pro gloria *Christi*. *Luthero* non
defuturi sunt antagonistæ. Bene valeat tua celsitu-
do. *Basileæ*, duodecimo Calend. April. Anno
M. D. XXIII.

F

Erasmus Rot. Joanni Glapioni S. D.

G

Ego verò te mi *Glapius* hoc nomine vel onicè *Epist. 110*
Egratulor optimæ mentis Cæsari, quod talem
virtutem habet à consiliis. Spem enim certissimam
concipio futurum, ut unus nullis huius mundi cupi-
ditatibus corruptus consulat ea potentissimo Mo-
narchæ, quæ faciant ad publicam orbis utilitatem,
& ad gloriam *Christi*, quemadmodum hætenus, ut
spero, facis. Cæterum pro studio isto in me tuo
jam pudet toties gratias agere. Contemptis re-
bus omnibus, valetudine, prolixo itinere, latroci-
niis, iis quæ nunc in manibus sunt & excudantur,
denique serinio rerum mearum quod nunc de-
mum *Fransfordiam* perlatum, nondum ad me per-
vectum est, ituc cupidissimè advolâsem, ita me
bene amet Dominus *Jesu*: sed verebar nè postea-
quam omnia fecissem, istic non offensurus essem
Cæsaream

Cæsaream Majestatem, quæ dicebatur jamdudum hærrere in littore, nihil expectans nisi faventes ventos, qui soli non agnoscunt Cæsarem. Cupiebam & *Calvis* salutare *Macemates* aliquot meos, quos conjectabam illic cum Cæsare adesse. Si quid est in quo possim gratum facere Principi meo, aut illius dignitari, aut religioni *Christiana* consulere, tribus verbis per hunc juvenem fidelissimum scribito. Ego sanè sum is qui filere nōrim. Jam aggressus eram nonnihil libelli *De finiēdo negotio Lutherano*, sed valetudo interrupit omnia studia. Interim oratione literisque permultos temperavi, mirè *Luthero* addictos. Epistolis etiam edixi declaravi mihi nihil unquam fuderis fuisse cum ullo *Luthero*, sed seditiosum negotium mihi semper dupliciū. Jam hoc toti *Germania* sic notum est, ut nullus impendio *Lutheranus* mihi bene velit, quidam minitentur dentatos libellos, alii lacerent convitiis, *Pelagianum* appellantes & *palponem*, non Evangelicæ doctrinæ præconem. Me certè neque vita neque mors distrahet ab obedientia Ecclesiæ, & à sinceritate fidei *Christiana*. Sed tamen illud vir optime rectum expendas velim, quàm iniquè mecum agatur, qui quum tantis meis sudoribus prodesse studuerim publicis studiis & religioni *Christiana*, quum semper dehortatus sum *Lutheranus* ab hoc seditioso negotio, qui nullis rationibus, nullis odiis aut terroribus percelli potuerim, ut in eam factionem vel tantulum concederem, quum magnos tumultus hic excitare potuissem; si talis essem qualem isti me prædicant, nunc dedar quorundam privatis odiis discerpendus, & eò redigar, ut nec isthic mihi sit tutum vivere, nec in *Germania*: hic propter *Lutheranos*, qui nescio quid magni tumultus moliri dicuntur; istic propter duos aut tres mihi privatis de causis inensos. Mea vena quam tu divinam appellas, anè quàm exilis est. Et tamen ea qualis qualis est, servitura est gloriæ *Christi*, & sequundū hunc dignitati Principis mei. Et his laboribus annos adhuc aliquot sufficere poteram, si daretur tutum ac tranquillum ocium. Sed non me fugit, quantis odiis quidam in me debacchantur quidque moliantur, nimirum illud agentes, ut me nolentem volentem protrudant in castra *Lutheranorum*, quod tamen nunquam efficient. Citius occident *Erasmum* quàm corruptant, & sic illos ulciscar, ut meam sinceritatem quàm maximè probem omnibus. Hæc vindicta suffecerit animo *Christiano*. Mihi vehementer attridet *Brabantia*, & præsertim rus illud *Anderlacense*, si Principis clementia jubeat mihi pensionem meam esse perpetuam, meque tueatur adversus istos quosdam, qui prætextu religionis ulciscuntur privatum futurum odium: Id quàm sit atrox, vel hinc conjicias licebit, *Senatusconsultum factum est Colonia inter Dominicanos, ut omnes libri ab Erasmo conscripti, ejiciantur e totius Ordinis bibliothecis*. At inter hos est Evangelium & *Hieronymus*. Et sunt *Levani* qui vetus in bonas literas odium jam palam præ se ferunt. Horum temeritas quoniam tendit ad manifestam seditionem, auctoritate Principis ac Præfatum esset coercenda. Si quid incidat in quo sit redarguendum dogma *Lutheri*, faciant idoneis argumentis, & apertis Scripturarum testimoniis. De aliis quos non damnavit, neque scholarum, neque Pontificum, neque Principis auctoritas, taceant, nec Evangelii cathedram contaminent stultis

A ac virulentis obtestationibus. Mihi quidem est animus & tuendæ fidei *Christiana*, & ornandæ dignitatis Cæsareæ percupidus; sed ut præstare queam quod cupio, bonâ ex parte ipsi Cæsari in manu est, cui summa rerum in manu est. Non ambio apud illum ingentes fortunas, tantum ocium præstet ac tranquillitatem, ego modis omnibus efficiam, ut illius majestatem nunquam poeniteat hujus consiliarii. Non vis me fidem habere dictis, sed factis, sic enim scribis. Ego hoc nisi brevi præstitero, scribito nomen *Erasmi* inter vanissimos. Quum hæc scriberem, nondum apud me certum aliquid de itinere statueram: sic enim animus istuc propendet, ut si vel paululum accesserit momenti, sim hunc meum *Dromonem* sequuturus. Tu fac interim factis amicum agas, tuique sanctis consiliis faveat Dominus *Jesus*. Pontificis primatum satis jam asseruerunt, *Cajetanus*, *Sylvester* & *Eccius*, ut meâ operâ nihil sit opus. Nam *Casarius* rem non perinde dextrè tractat. De Sacramentis quid sentiam jam carmine declaravi, quod additum est libello cui titulus *Cato*. Extat eadem de re, libellus Regis *Anglia*, quem *Roma* & hic quidam falsò suspicantur esse meum. O suspensiones mihi prosperas, si locum commutarent, hoc est si id suspicarentur *Angli* quod suspicantur *Germani*! Opinor conjecturam natam ex stilo. Nam Rex adhuc puer, nihil diligentius legit quàm meas *Lutheranones*, è quibus fortasse contraxit nonnihil malæ phræseos, si quid tamen habet meum. Sed nã ego incivilis, qui præstantiam tuam tot negotiis obrutam epistolâ tuâ tam loquaci detineam, ipse occupatissimus. Valebis, & ages amicum. *Basilea*, Anno M. D. XXI L.

Erasmus Rot. Petro Barbirio S. D.

A Ccepimus sarcipas & librorum & epistolarum quas istinc misisti. Apud *Marthannum* *Epist. 111* Card. *Sedunensem* eris mihi epistolæ vice. Pro tam singulari illius in me studio, video quantum debeat. Si frater esset, qui posset amantius? Dolet quod *Stannicam* dignatus sim unquam responso. Et huic successit *Caranza* non edentulus. Blasphemias ridem omnes, & nemo non indignatur *Stannica*, qui in florilegio hæc evulgavit, quæ causam adjuvant *Lutheranam*, ut ipsis quidem videtur. Ante hac negabant istuc iter esse tutum, & ego sic eram affectus, ut non essem aptus itineri. Quin hæc quoque scribo graviter afflictus calculo, quanquam jam aliquot diebus sat commodè valui. Et sum affixus libris excudendis, ut non liceat abire ante finem Augusti. Tum si valetudo erit vel mediocris, advolabimus. Saluta mihi milles amicos omnes, *Pacannum*, *Fabrum*, Præpositum *Kratislavensem*, *Hermannum Phrysum*, cujus ingenium ego unice amo, *Landavum Bavarum*. Scribam brevi omnibus, ubi dabitur certior tabellarum, & valebo melius. *Basilea*, postrid. Natalis *Joan. Baptista*, An. M. D. XXII.

Erasmus Rot. Iodoco Senatus Mechliniensis Præsidi S. D.

A Udio & profectò gaudeo ex animo vir eximie, summam auctoritatem *Lutherani* negotii excellentiæ tuæ esse commissam, quem ego novi præter absolutam jurisprudentiam virum integris

regis moribus summâq; præditum equitate. Nam ut danda est opera, quo *Lutheri* factio sopiatur, ita cavendum est ne boni viri, & suis laboribus de studiis publicis benemeriti, dedantur quorundam privatis odiis. *Nicolaus Esmundanus* nemo est *Leovani* qui nesciat quàm sit homo pertinacis & vindicis animi, si conceperit odium in aliquem. Et cum illo mihi jam vetus & capitale odium intercessit, etiam antequam mundus sciret natum *Lutherum*, ob linguas ac bonas literas quas ille plusquam capitaliter odit. Et quum sibi permiserit, ut me toties in concionibus & lectionibus suis, manifestis mendaciis perstringeret, nec ab hærescos convicio temperans: tamen ferre non potest, quòd apologiâ quadam, tacito etiam ipsius nomine, calumniam falsissimam à me depello. Nunc ut audio in omnibus conviviiis, *Mechlinia* in publica concione, me unâ cum *Luthero* hærescos notavit. Hoc certè non habet in mandatis, nec à Cæsare, nec à Pontifice, ut istis modis ulciscatur odium animi. Mihi nihil unquam fuit negotii cum *Luthero*, nisi quòd semper dehortatus sum ne pergeret talibus libellis concitare mundum, vaticinans jam tum hoc futurum quod videmus evenisse. Ego & hic & isthic partim dictis, partim Epistolis, multos alienavi à factione *Lutherana*. Nec ulla res magis deiecit *Lutheranorum* animos, quàm quòd palàm edicis libris declaravi me adhærere Pontifici *Romano*, & *Lutheri* negotium improbare. Quòd si favissem *Luthero* sicut isti jactant, non detuissent præsidia Principum. Nec adhuc affectus iste tam extinctus est in animis hominum, quàm isti putant. & quàm nos cupimus. Sunt hic plusquam centum millia hominum qui oderunt sedem *Romanam*, & *Lutherum* magna ex parte probant. Vide autem quàm iniquè mecum agetur, si quum ego perdiderim amicitiam tot eruditorum *Germanorum*, quum *Lutheranos* omnes in me provocârim, qui nunc amarulentis libellis in me debacchantur, isti victoriâ suâ, quàm mihi non minima ex parte debent, abutantur in caput meum, & ideo traducar ut hæreticus, quia mihi placent bonæ literæ, & non placent mores *Esmundani*, qui nulli ferè bono viro placent. Scripsit ad me Cæsarea Majestas, scripsit *Joannes Glapion*, scripsit Archiepiscopus *Panormitanus*, Episcopus *Palentinus*, Cancellarius *Mercurianus* literas humanitatis plenas, hortantes me ut pergam meis laboribus promovere rem literariam. Scripsit ad me præter alios doctos *Matthæus Card. Sedunensis*, scripsit *Card. Moguntinus*, cumque his alii permulti agentes gratias, omnemque favorem ac liberalitatem pollicentes, quòd in negotio Ecclesiæ eum animum præstern quem illi volebant. *Sedunensis* offert etiam quingentos ducatos annuè, & viaticum honorarium, si velim adire *Romam*. Quid autem inhumanius, quàm quum ego me fecerim hostem *Lutherana* partis, cum mihi pax sit cum summis orbis Principibus, discerpi ab uno *Carmelita*? Tot annis vixi *Leovani*, curtum non impingebant mihi errores meos? Imò *Atusis* omnia mea sine exceptione probavit. Deinde quum rogatu meo notasset duo aut tria loca, respondi & satisfeci per omnia. Nunc absente Cæsare parant abuti autoritate sua in me, & ulcisci vetus odium suum. Exiit nuper libellus Colloquiorum. In hoc clamat *Esmundanus* esse quendam hæretica. Primum in Colloquiis non tra-

A do dogmata fidei sed rationem loquendi. Nec est ibi quicquam tale, sed ille ex suo odio interpretatur. Non damno illic indulgentias, nec usquam aliàs, sed quidam irridet sodalem suum, qui quum esset nugacissimus nugator, putaret sese bullæ præsidio posse pervenire ad cælum. Confessionem etiam approbo, tantum puer dicit, suo animo satis fore, confiteri Deo, si idem vitium esset proceribus Ecclesiæ, & tamen fatetur sese confiteri etiam sacerdotibus. Quasi non sit satis puero obtemperare primatibus Ecclesiæ in confitendo, aut quasi *Christus* non sit unus ex proceribus Ecclesiæ, aut quasi mihi constet esse articulum fidei hanc confessionem esse institutam à *Christo*. Et tamen hac in re sensum animi mei semper submissi judicio Ecclesiæ. Quidam illic dicit se odisse pisces, & miratur quòd Præsules voluerint obligare nos ad esum piscium sub poena gehennæ. Et tamen qui hoc dicit, fatetur sese *Epicureum* esse.

C Quamquam nec hoc mihi liquet, an Pontifex hoc animo fuerit, ut excepto scandalo & contemptu, voluerit nos astringere ad esum piscium sub poena æternæ damnationis. Nescio an agant adversum me ex edicto Cæsaris. Certè edictum illud postremum huc non pervenit, nec unquam publicè aut privatim fuit exhibitum. Quare te quæso vir egregie, ut tua æquitas istorum odium & acerbiter temperet. Quod ad me pertinet, scio quid agant, cuperent me protrudere vel nolentem in factionem *Lutheranam*, id quod nunquam efficiant. Sed illud videndum an expediat me eò propellere. Erit hoc *Lutheranis* gratissimum, si quid in me fecerint atrociter. Si quid habent adversum me, primum admoneant: fortassis ira respondebo, ut illis abundè satisfaciam. Non est hic ludendum temerè in libros alienos. Sunt infinita hominum millia, qui non oderunt *Erasmum*, quòd ex libris meis profecerint. Et possem turbare mundum si velim, verum citius moriar quàm si futurus auctor novi tumultus. Hoc animo quum sim, tanto iniquius fuerit committere, ut imponè dedar implacabili odio unius aut alterius. Si mecum agatur civiliter, efficiam ne quis in me desideret officium hominis *Christiani*. Ego semper studui prodesse omnibus, neque quisquam magis abhorret à dissidio. Non ago nunc causam *N.B.* nam nescio quid ille confessus sit. Illud scio non fuisse *Antuerpiæ* virum moribus incorruptioribus, & gratiorem civibus, magisque necessarium reipubl. in instituendis pueris. Nec de collega illius pronuncio, nam illius causam quod ad *Lutherum* attinet, non novi. Illud scio, virum esse pulchrè doctum, multarum linguarum peritum, moribus synceris, nisi quòd est linguæ liberioris. In hunc *Esmundanus* haud dubiè savior fuit, quòd privatim ab illo fuisset læsus. Nemo nescit hoc agere *Hochstratum* & *Esmundanus*, ut linguas ac bonas literas extinguant, & in horum professores potissimum quærant ansam. Meâ sententiâ rectius fecerint, si sint contenti suâ victoriâ, nec excitent in orbe plures tragedias. Mundus utcumque feret sibi creptum *Lutherum*, linguas ac bonas literas eripi nunquam feret. Sed pluribus verbis onero magnificentiam tuam, quam etiam atque etiam rogo, ut suâ prudentiâ, suâq; æquitate moderetur aliorum imperus. Et si quid est tale quale rumor huc attulit, non patiatur *Erasmum* de omnibus bene merentem, odio duorum hominum dedi. Debiim non est

est quin idem velit & Caesaris clementia, & summi Pontificis pietas, & publicus bonorum affectus. Bene valeat tua magnificencia vir eximie, & Erasmus inter tuos clientes ascribitur. Basilea pridie Idus Julias, Anno M. D. XXII.

Erasmus Rot. Philippo Melancthon S. D.

Epist. 113 **S**I Pellicanus in tempore ostendisset mihi tuas ad ipsum literas, Joachimus non redisset istuc absque meis literis. Sic enim videbantur ad illum scriptae ut crederes à me legendas. Quidam amicus ad me scripsit te huc quoque perventurum fuisse, ni metuissem ne me gravares invidia. Ego verò me Melancthon eam invidiam facile contempsissem. Nam quòd Huttoni colloquium deprecabar, non invidiae metus tantum in causa fuit: Erat aliud quiddam quod tamen in Spongia non attigi. Ille egens & omnibus rebus destitutus querebat nidum aliquem ubi moreretur. Erat mihi gloriosus ille miles cum sua scabie in aedes recipiendus, simulque recipiendus ille choris titulo Evangelicorum, sed titulo duntaxat. Sleestadii multavit omnes amicos suos aliquà pecunià. A Zuinglio improbè periit, quod ipse Zuinglius mihi suis literis perscripsit. Jam amarulentiam & glorias hominis nemo, quamvis patiens, ferre poterat. Imò nisi Vuitenberg tam procul abesset, non dubitasset istuc prociisci dies aliquot, cū Luthero ac tecū communicaturus. Porro ne scriberem persuasit illa prima ad Lutherum epistola, magno meo periculo edita. Hæc enim dedit ansam Alexandro jam pridem iniquo in me animo, ut me perditum iret, conatus Leonis animum irritare in me, simul Leodiensis episcopi, qui prius penè deperibat, ut ita loquar, in Erasmus. Nam ipse Leodiensis ostendit mihi literas quas ad eum à Roma scripserat Alexander, satis odiosè me attingentes. Quum itaque viderem apud istos nihil esse clàm, judicavi rectius cohibere calamum. Quin & exemplar epistolæ, quam Lutherus ad me scripsit per Joachimum, habetur Argentorati, non dubito quin brevi proditutum. Ediderunt in odium mei tuum de me iudicium, rursus Lutheri duas epistolas. Hujusmodi naniis famelici quidam & sordidi typographi prospiciunt rei culinariæ. Addiderunt epistolam meam ad Joannem Fabrum, plusquam ex tempore scriptam, quæ tamen declarat, quàm non incitem quenquam ad sævitiam aut ad prodendum Evangelium. Verùm de his aliàs. Perlegi locus omnes, in quibus perspexi tuum istud ingenium non minus candidum quàm felix, quod ego semper tum suspexitum amavi, sed magis etiam utrunque facere cœpi posteaquam illa legi, tantum abest ut me ejus operæ poeniteat, quanquam inter legendum scrupulis aliquot offendebar, de quibus voluissem tecum communicare si coràm licuisset. Video dogmatum aciem pulchrè instructam adversus tyrannidem pharisaicam: Sed in his quædam sunt, quæ, ut ingenuè fatear, non assequor; quædam ejus generis, ut etiam si tutū esset, nollem profiteri propter conscientiam; quædam ejusmodi, ut sine fructu videar professurus. Et tamen isti fremebant in me quod non profiterer ea quæ vel non intelligebam vel non probabam, idque contra meam conscientiam, summo capitis mei periculo, nec mei solum, verum etiam amicorum, quibus magis metuo quàm mihi. Dices, cur igitur

A non statim impugnabas quæ displicebant? Quia favebam negotio renovandæ libertatis Evangelicæ, & sperabam Lutherum admonitum moderatioribus consiliis usurum. Itaque clamores Theologorum quoad potui compefui, Principum sævitiam cohibui, quod & hodie facio. Causam bonarum literarum semovi à causâ Lutheri; captabam occasionem, ut Evangelio sine tumultu consuleretur, aut certè sine gravi tumultu. Nè adhuc quidem ullam prætermitto occasionem, scribens ad Caesarem, aliòque Principes, Gamaliolum quendam agens, optansque felicem aliquem fabulæ exitum. Pontifici Adriano liberius scripseram super hoc negotio. Postea senseram me periclitari, non quòd impeteret ipse, sed quòd adversus impetentes defenderet tueri. Nec satis tutum erat illi, quamvis blandienti, fidere. Scripsi tamen & Clementi satis liberè; Scripsi Card. Campegio. Nescio qualis sit vestra Ecclesia, certè hæc tales habet, ut verear nè subvertant omnia, & huc adigant Principes, ut vi coerceant simul & bonos & malos. Habent semper in ore Evangelium, verbum Dei, fidem, Christum & Spiritum; si mores spectes, illi longè aliud loquuntur. An ideo depellimus dominos, Pontifices & Episcopos, ut feramus immittiores tyrannos, scabiosos Orthollanos & Phallicos rabiosos? Nam hunc nuper nobis misit Gallia. Dices olim Evangelium habebat suos pseudoapostolos, qui sub pietatis titulo negotium agebant ventris. Verum hos interim tenere sovent hi proceres Evangelii, Capito, cujus vafri-cies mihi semper oboluit; Hadio, qui scurræ impuræ, ex occasione mearum literarum per quas debebat dare poenas, sublevavit; misericordiam appellans, quod haberet uxorem & teneros liberos, Nec aliud agit etiam nunc, quàm nè quid detrimenti capiat res & fama nebulonis. Oculampadius cæteris paulò modestior est, & tamen est ubi in illo quoque desiderem Evangelicam sinceritatem. Zuinglius quàm seditiosè rem gerit: Nè quid interim commemorem de aliis. Non assentiuntur vobis, nec inter se consentiunt, & postulant ut ipsorum autoritate freti, ab omnibus orthodoxis patribus & conciliis deficiamus. Tu doces errare eos, qui imagines ut rem impiam ejiciunt. Zuinglius quantas turbas concitavit ob imagines? Tu doces vestem nihil ad rem facere. Hic complures docent cucullam omnino excutiendam. Tu doces Episcopos & Episcoporum constitutiones ferendas, ni pertrahant ad impietatem; hi docent omnes esse impias & antichristianas. Quid insanius hoc negotio quod hic coeperant ante biennium autore docto quodam, aut certè socio. Notti fabulam de porcello, cujus occasione sectus est infelix ille Sigismundus. Et tamen mihi parum amicum amanter excusavi apud Episcopum Basiliensem, honorificè de illo prædicans, quum ille nusquam non blateraret in me: quum interim mensa mea & cubiculum pateret vocato simul & invocato, nec usquam verbo laederetur à me. Admonitus quod nusquam cessaret vibrare linguam in me, provocavi blandè ut coram admoneret si quid offenderet, me satis facturum, noluit. Quum scripisset libellum in quo taxaverat aliquot è magistratu, idque multi jam rescissent, non sine illius periculo, clàm admonui blandissimis & amantissimis literis, ut caveret. Quum discessisset hinc, & adhuc linguâ sæviret in me,

in me, scripsi blandam & amicam epistolam. Tandem exiit epistola nomine *Erasmii Alberi* quam promiserat ille *Johannes*, ut scias rem ex composito geri. Dissimulavit stilum imitatus quendam tua. Sed ut nihil aliud sit, toties contemptim repetitus *Erasmus* satis arguit auctorem. Et videtur ex tuo colloquio factus ferocior, jactans se discipulum ejus quem docet *Lutherus*. Nihil jam dicam de puritate vitæ illius, de castitate linguæ, de profusione, de fraudatis creditoribus. Quomodo isti commendant Evangelium hoc novum? Atque hic est ille amicus nunquam à me latus, semper candidè prædicatus, & ad intimam familiaritatem admittus. De *Capitane* sunt multi qui pessimè sentiunt, & ego non optimè suspicor; certè ex illius ardibus scabiosus ille prodiit ad excudendum rabiosum libellum. *Thrasone* *Planodorpium* semper habuit in deliciis, deinde sic excusavit sese, tum anxie, tum apud omnes, ut illa ipsa excusatio mihi augeret suspicionem. Uni fidebam *Hedioni*, de quo nondum pessimè sentio. Miseram ad illum exemplum epistolæ tuæ quam scripseras, ni fallor, *Hymelbergio*, in qua mirabar non dum pendere quem noveras ante duodecim annos, &c. Non erat additum nomen, sed qui miserant subindicabant nescio quid de *Thrasone*. Id mihi *Hedoni*, non ob aliud, nisi ut cave-ret; ostendit *Capitane*, *Capito* glorioso militi. Hinc furit ille, gladios & laqueos minitans. *Zuinglius* amicè monitus à me, rescripsit admon-dum fallidiosè, Quæ tu scis, inquit, non conducunt nobis; quæ nos scimus, non conveniunt tibi: quasi ille cum *Paulo*, raptus in tertium cælum, didicisset arcana quæpiam, quæ nos terrestres fugerent. Quosdam novi viros optimos; qui per hoc negotium facti sunt deteriores. Ut nè jam commemorem istos perditissimos, quemadmodum tu quoque vocas, quibus nihil est cum Evangelio. Tales video multos præsertim hic, ut si probarem omnia quæ scribit *Lutherus*, nollem huic factioni dare nomen. Esset illis inservien-dum, & subinde numerandum vaticum, nam hoc solum habent Evangelicum, quod semper egent plerique. Cum *Phallico* fuit mihi congressuuncula perbrevis. Ejus historiam scripsit cuidam *Con-stantensi*. Exemplum clam ad me perlatum est. Nihil vidi vanius, nihil gloriosius, nihil virulentius. Sunt ibi interdum decem versus in quibus nè syllaba quidem vera est. Idem edidit libellum de *Parisiensibus* & *Pontifice*. Quantum illic inficetiarum, quantum inceptæ virulentiz, quam mul-ti nominatum traducti? & tamen ipse solus non apponit nomen suum. Idem ut audio auxit sto-lidum *Alberi* judicium, quod nondum videre licuit. Vili sunt *Constantia* & alii duo libelli quos in me scripsit. Et profitetur novum dogma, sic traducendos qui obistunt Evangelio, inter quos me numerat, & *Balaam* passim appellat, quod *Adrianus* Pont. invitavit me ut mitterem con-silium. Mihi partem, sed displicuit. Obrulit de-canatum, simpliciter recusavi; voluit mittere pecuniam, rescripsi nè mitteret obolum. Sic sum *Balaamus*. Et qui tales sunt, postulant ut, contemptis omnibus doctoribus, fidamus ipsorum spiritui, quum interim ipsi inter se non consen-tiant. Qui possim mihi persuadere illos agi spi-ritu *Christi*, quorum mores tantum discrepant à doctrina *Christi*? Olim Evangelium ex ferocibus

A reddebat mites, ex rapacibus benignos, ex turbu-lentis pacificos, ex maledicis benedicos: hi red-duntur furiosi, rapiunt per fraudem aliena, con-citant ubique tumultum. Male dicunt etiam de benemerentibus. Novos hypocritas, novos ty-rannos video, ac nè micam quidem Evangelici spiritus. Si *Luthero* essem addictissimus, magis etiam istos odissem quam nunc odi, ob Evange-lium quod suis moribus reddunt invidiosum, ob B bonas literas quas extinguunt. Quantum mani-festorum mendaciorum est in libello *Johannis*, quæ vir Evangelicus scribit contra suam consci-entiam, non ob aliud, nisi ut urat. Et hoc sena-tus consultum inter istos Patres factum est, ut *Erasmodum* libellis obruant. Quibus si respondeam, præclarum facinus, ut sceleratissimè conflictatione, alamus aliquot sordidos ac famelicos ty-pographos non uno dignos suspendio. Quantum impietatum, quantum mendaciorum est in illo C libello *Alberi*, si leve videtur, quod *Hieronymo* sic contempto addit etiam perfidiz crimen? Ego prohibeo *napis*, ego defeci ad *Papistas*, qui voco illos R. P. ego curro cum *fure*, ego bellum gero cum Evangelio. Sed facessat hæc quarrela. Miraberis cur emiserim libellum *De libero arbitrio*. Sultinebam triplex agmen inimicorum. Theologi & bonarum literarum oïores nullum non movebant lapidem ut perderent *Erasmodum*, quum quod at-tacti essent libris meis, tum quod collegium illud D florentissimum invexerim *Levanium*, eamque re-gionem totam infecerem linguis ac bonis literis. Sic enim illi loquuntur. Hi monarchis omnibus persuaserant, me juratissimum esse *Luthero*. Ita-que amici videntes me periclitari, spem præbuere Pontifici & Principibus, fore ut aliquid ederem in *Lutherum*. Eam spem & ipse pro tempore alui. Et interim isti non expectato libello corpe-rant me libellis laceßere. Nihil igitur restabat, nisi ut ederem quod scripseram, alioqui & Mo-narchas habuissem infensos, quibus vixissem dedisse verba, & isti tumultuosi clamassent me metu premere, & atrocius aliquid expectantes E impotentiùs sævissem. Postremò, quoniam epi-stola *Lutheri* jam est in manibus, quæ pollicetur se cohibiturum calamum in me, si conquiescam, viderer ex pacto non edere. Ad hæc qui *Roma* profitentur literas ethnicas, ipsi *idolatriæ*, mirè fremunt in me, invidentes ut apparet *Germanis*. Itaque si nihil edidissem, præbuissem ansam & F Theologis & monachis & illis *Romanensibus* figu-lis, quorum *Alpha*, ni fallor, est *N*. ut faciliùs persuaderent Pontificibus ac monarchis quod per-suadere conabantur; postremò, hos furiosos E-vangelicos habuissem iniquiores. Nam ipse rem tractavi modestissimè. Et tamen quod scribo non scribo adversus animi sententiam, quaoquam ab hac quoque libenter discessurus, ubi persuadebitur quod rectius est. Sed interim, inquis, addis animos tyrannis ut sæviant. Nemo diligentius G dehortatus est à sævitia, nemo liberius, quam ego. Et si papistica sæctæ essem addictissimus, tamen dissuaderem sævitiam, quod hac vià latius spar-gitur. Proinde perspicuus hoc *Julianus*, vetuit occidi *Christianos*. Theologi credebant, si *Bruxelle* combussissent unum atque alterum, fore ut omnes emendarentur; ea mors multos fecit *Lutheranos*. Sed isti quidam vociferantur, obrui E-vangelium, si quis obstat ipsorum vesaniz. Non ad hoc

ad hoc valet Evangelium ut peccemus impunè, sed nè peccemus etiam si liceat impunè. Verùm hisce de rebus plus satis. Misit ad me *Campegius* Card. vir profectò singulari humanitate, qui mecum ageret de multis, & inter cetera de te aliò quopiam evocando. Respondi me optare quidem tuum istud ingenium esse liberum ab istis contentioneibus, sed desperare te suscepturum palinodiam. Hæc tuo fretus ingenio effudi in sinum tuum, mi *Philippe*; tui candoris erit curare, nè spargantur ad improbos. Quum *Joachimus* hic adellet sic eram à morbo languidus, ut vix ferrem ullum colloquium ob stomachi debilitatem: & incommodè accidit, ut eodem tempore me oberneret Baro quidam *Polonus*, de quo lege catalogum nostrum audum. Si voluisset manere, fuissetis plura confabulari. Sed tecum omnia, si advenisses. Bene vale. Raptim *Basilea* postridie Nonas Septemb. Anno M. D. X X I V.

Erasmus Rot. Lodovico Cornello S. D.

Epist. 114

VIR eximie. *Lodovicus Vives* mihi tuas virtutes obiter denarrans nonnihil accenderat animum meum cupiditate amicitie tecum in eundz, sed hanc scintillam *Lodovicus Bernus* vehementer excitavit, plenis, ut aiunt, tibiis, magnoque affectu depingens mihi felix istud ingenium tuum, non solum in literis Theologicis absolutum, verumetiam in disciplinis Mathematicis eleganter excultum. Nunc verò rarus quidam animi tui candor, & erga me nihili hominem studium planè *Christianum*, ex *Guidonis Merilloni* literis cognitum ac perspectum fuit, ut majorem in modum doleam, me mihi talem amicum ante professionem meam non aliquo saltem pacto conciliasse. Gestiebat animus isthuc advolare ante *Cæsaris* professionem. Contemplissem valetudinem sic crebris morbis nuper afflictam, ut ægrè vitam sustineam. Contemplissem itineris magnitudinem, neglexissem studiorum labores, qui nunc in manibus meis sunt, ac prælis *Frobeniorum* excuduntur; contemplissem & alias causas quasdam, haud quaquam contemnendas, sed in primis terrebat me iter, nunc solito magis infame latrocinium. Jam crebrò feliciter transcurri. Quod si quid accideret, actum esset de *Erasmo*. De *Præfatione* ac *Paraphrasi* quod tam amanter admoves, summam habeo gratiam. *Præfationem* neglectam adjeci, in gratiam typographi, qui querebatur vacaturas aliquot pagellas, si adjecissem aliquid ingarum. Qualis qualis tamen est, meus est sortis, vel, si mavis, aborsus. Non oportet sic execrari hæresim ullam, ut hujus odio non ausus admonere quæ recta sunt. Neque enim *Hieronymus* ideo veretur efferre laudibus virginitatem, quod *Marcionia* damnarint nuptias. Nec ideo non suadet monogamiam, quod digamiam damnarint *Tertullianus*. Si periculum est Evangelia vulgo legi, cur in vulgatissima lingua prodiderunt Apostoli? Nec arbitror quicquam esse periculi, si laici sic legant sacros libros, quemadmodum illic præseribo. Quid *Lutherus* doceat nescio, *Paraphrasim* in *Mattheum* magis ex auctoritate *Matthæi* Cardinalis *Sedanensis* suscepi, quam ex meo judicio, quod in *Præfatione* non dissimulo. In apostolicis epistolis si tuo judicio magis satisfacio, argumentum in causa est potius

A quam ego. In *Metaphrasi* sensus bonæ fide redditur, in *Paraphrasi* licet etiam de tuo addere quod auctoris sensum explanet. Quid autem juris sit *Paraphrasi*, facile perspiciet qui *Themistius* cum *Aristotele* contulerit. Est enim *Paraphrasi* non translatio, sed liberius quoddam commentarii perpetui generis, non commutatis personis. Sed utinam mihi liceat coram tuis amicissimis monitis erudiri, & ad exactissimi judicii tui regulam attemperare stilum. Miror isthic esse aut adeo stultos, aut tam impudenter mendaces, qui me prædicent factorem esse *Lutheri*. Exordium hujus fabulæ mihi semper displicuit, quam videbam in seditionem exituram, etiamsi nonnulla spes erat hominem sese versurum ad saniora consilia. Nec placebant seditiosi clamores quorundam rabularum apud populum. Nunc *Lutherani* sic rem gerunt ubique, quasi servari nolint. Hic adeo *Lutheranus* non sum, ut alii qui favent *Luthero* literis me rogent, nè quid scribam in illum, alii minitentur mihi libellos dentatos, quos utinam emisissent in me ante biennium, profectò gravi invidia me liberassent. Sunt *Lovanii* duo aut tres, quos privatum odium instigat in me, quod olim impensè faverem bonis literis, quas illi judicant incommodas suo instituto. Non est autem clementie *Cæsarez*, hominem *Christi* gloriæ, & ipsius dignitari laborantem, talium odiis dedere. Si *Luthero* vel tantulum favissem, nolo jactare quid potuerim in *Germania*. Sed ego vel decies mortem oppetiero, quam ut periculosi dissidii sum vel autor, vel adjutor. Id jam intelligit *Germania*, & saxo brevi intelligant omnes, quantà synceritate me gesserim in hoc negotio. Quare confido fore, ut tua æquitas adversus hujusmodi impudentes calumnias mihi patrocinetur. Bene vale. *Basilea* postridie Paschæ, Anno M. D. X X I I.

Erasmus Roterodamus Maximiliano Transsylvano S. D.

E

Nuper respondi binis literis tuis, vir humanissime, sed eodem argumento & ab eodem simul redditis. Istum tuum in me animum dici vix possit, quantopere exosculer, quamque mihi videar beatus amici tam candidi accensione. Negas te passurum ut amore vincaris. At ego si nulla spes erit victoriæ, saltem illud efficiam, nè videaris vicisse non contra certantem. Verùm hæc aliàs. Quod scribis de me actum in consilio te casu præsentis, suspicor esse verum. Nam illustrissima *Dominæ* literas pridem accepi, quæ continebant quod ais tum ibi decretum. Scripserat ad amitam suam *Cæsar* ex *Hispaniis* ut mihi pensio extra ordinem numeraretur. Id consilii dederat *Ruffellus* *Cæsaris* à thesauris, declarans se paratum numerare pecuniam, si *D. Margareta* juberet. Ad Calend. Septemb. debebuntur octingenti floreni aurei, hoc est pro quatuorannis. Lenta solutio nescio quid mihi profectura sit, nisi fortè in campis *Elysii* opus erit pecuniæ. Nam corpusculum hoc toties pulsatum ariete calculi, quotidie magis ac magis attenuatur & exarescit. Itaque brevi futurum arbitror, ut quum abjecero ossa, fiam nova cicada. Quo minus isthuc advocarim, nihil aliud obstitit, quam hypocausa nondum refrigerata, & esus piscium. Nam eundem erat *Quadragesimæ* tempore: Et ad piscinam vel odorem

Epist. 115

F

G

odorem periclitator. Habeo diploma Pontificis, verum in diverforiis malim vitare offendiculum. Post Pascha hoc ipsum agente me, subito exortus est hic fatalis tumultus agricolarum, qui facit ut hic hæreamus, nescio quam rursus, inter *Syllam* & *Charibidem* ut aiunt. Magistratus hujus urbis in hoc negotio prudentissimè se gessit, præcipuè Consul mihi proximè vicinus. Non fuisset rursus à periculo quorundam *Lutheranorum*, ni gratiofus essem plerisque in magistratu, nec ingratus episcopo. Erit *Basilea* conventus aliquot Principum & agricolarum, illic ageretur, si moderatis rationibus hic cruentus tumultus queat componi. In tam incerto rerum omnium statu nihil certi possum statuere. Per *Livium* quondam famulum meum miseram fasciculum epistolarum, quas Cardinales, Reges, ac Principes, ad me dederant. Existimabat enim *Craneveldius* eam rem fore præsidio adversus sycophantas: has agricolæ, in quos incidit famulus, eripuerunt. Per *Gallias* dispendiosum esset iter, ac totum equestre, quum ego jam desiderim eques esse, quum hætenus equitatio mihi semper remedio fuerit, adversus omne morborum genus. De Præfulis omnipotentis in me studio nihil addubito, verum utinam tam beneficus esset quam est *peruicax*. Nec de *Leontius* animo multum addubito, nisi quod scio illum in consilio *Vuormaciensi* dixisse quendam in me palam inimica. Conjectas facillè quorum instinctu hoc fecerit. Et hi habent apud eum sibi proximam necessitudine conjunctos. Deinde Theologus quidam, qui *Lovanii* rerum potitur, *Dorpius* præsentem, quædam effudit, quibus declarabat *Leontium* parum amanter de me sentire. Quanquam is dicitur hujusmodi moribus, ut nōrit quædam interdum pro tempore comminisci. Cum comite ab *Hogestraeten* mihi non multum fuit consuetudinis. Et videtur sanè vir humanus ac moderatus, tamen hujus quoque voces quædam ad me perlatae sunt parum honorificæ. Verum scio non esse quibuslibet delationibus credendum. De superioribus illis compertum habeo. Neque me præterit hominum animos in horas mutari, nec diffiderem aula præfidiis, si per hanc valetudinem & ætatem possem ullà in re esse usui rebus aulicis. Nunc adeo vitreum est hoc corpusculum, ut quævis levi de causâ periclitetur, brevi ni fallor collapsurum. Abique pecunia non vivitur, sed tamen magis me commovet Theologorum quorundam ac monachorum improbitas, quam ratio pecuniaria. Scribis hos facillè compesci posse. Atqui hoc non potuit Pontifex *Adrianus*, qui diplomate misso silentium indixit *Carmelita*. Siluit ægrè, sed à morte *Adriani* abundè pensavit hoc silentium, & indies vociferatur insanius. Nuper *Vincentius Dominicafter* Theologus, per quendam ex *Anglia* profugum *Antuerpia* excudit libellum *Taxandri* titulo, indoctum, insulsum, mendacem, impudentem, insanum, ut à nullo talis scribi poterit, præterquam ab illo *Corabo*. Conatus est

A ante annos aliquot edere, sed vetitus est à Vicario suo. Nullus est *Lovanii* doctus, quin sciat illius esse partum. Hæc quum homines stolidissimi audeant isthuc impunè, quæ mihi præfidia promittis ab aula? Illustrissimus Princeps *Ferdinandus*, scripsit amice suæ, ut curaret mihi solvendam pensionem, deinde ut *Carmelita* similibusque rabulis imponeret silentium. Et scripserat satis accuratè. Epistola reddita est Archiepiscopo *Panormitano*. An ea per illum aliquo bono consilio suppressa sit nescio. Perit *Martinus Dorpius*, qui solus ingenuè favebat rectoribus studiis, nec perinde atque ceteri detestabatur quicquid ullo pacto *Lutheri* dogmatibus est affine, ea res effecit, ut illius favor non multum adferret momenti, nec ita multum tribuebat pseudomonachis. Emisit & *Latomus* tres libellos strophis obliquis in me ludens, quos gustavi duntaxat. Facillè divino quorundam hæc tendunt. *Laetitia* excusum est opus cujusdam *Petri Satoris* Theologi *Sorbonici* & monachi *Carthusiani*, quo nihil adhuc legi demeritis. Pontifices *Rome* imposuerunt silentium *Sinica*. Et isti suscitant nobis tales tragedias contemptis omnibus. Optarim omnes monachos esse tales, ut promererentur omnium bonorum favorem. Nunc ob quosdam intolerabiles plerique veniunt in publicum odium, etiam boni. Hic passim diripiuntur & incenduntur monasteria, dissipantur Monachi, sacre virgines constuprantur, nullum discrimen est bonorum ac malorum. Civitates quæ moderatiores sunt, acceperunt monasteria in suam fidem, his legibus, ut obtemperent magistratui, nè quem alant, nisi inibi professum, nè novitio recipiant inscio magistratu, nè quem detineant, qui redditâ ratione velit exire, nè detineant quod illi qui discedunt intulerunt, nè se miiceant parochiis, aut monasteriis virginum. Errones qui per omnes terras vagari solent cum fictis priorum syngraphis excluduntur ab ingressu civitatis. Hæc an pia sint non pronuncio: Certè mitiora sunt, quam quod patiuntur reliqua monasteria. Et habemus hic hoc hominum genus mitissimum, nisi quod adhuc missant, & expectant *Escham* aliquem. Verum hæc aliàs, aut fortasse coram, si Deus voluerit. *Guido Morillonus*, jam semel atque iterum ita scribit ex *Hispania*, quasi mox repetiturus *Brabantiam*. Scire cupio an redierit. A *Craneveldio* nihil allatum est literarum. Hinc non movebo pedem, nisi receptis amicorum literis, cui rei conducetur, si res ita postulet, proprius nuncius. Vellem tibi nonnihil esse necessitudinis cum *Moro*, cujus mores discas ex *Craneveldio*. Jam illi de te scripsi nonnihil. Seculum hoc habet rarissimos amicos candidos. Hoc arctioribus vinculis astringenda est bonorum amicitia. Bene vale *Maximiliane* charissime cum tuis omnibus. Saluta mihi Principem *Haloum*, ac reliquos amicos. Datum *Basilea*, postridie Calendas Julias, Anno millesimo quingentesimo vigesimo quinto.

DES.

DES. ERASMI ROTERODAMI EPISTOLARUM LIBER VIGESIMUS.

*Erasmus Roterodamus Clarissimis Fratribus
Amblardo & Lodovico Alardetis S. D.*

Epist. 1.

Ardori quidem animi vestri Juvenes ornatissimi sit scio literæ quamlibet proluxæ, perbreves videbuntur: at meis occupationibus epistola quamlibet brevis, non potest non esse proluxa. Sanè pudet me jam semel atque iterum tam neglectè, tamque paucis scripsisse, haud quaquam ignarum quid debeat, & isti vestro in me tam singulari studio, & ingenii fortunæque ornamentis, quibus pariter estis cumulati, locupletes. Ac planè vereor, ne quoniam vix quicquam crediturus sit, quantis distringar laboribus, quanquam vix super sit tantillum temporis quod valetudini corpusculi jam non senio tantum & valetudine caduci, detur, tam malignas tamque inconditas epistolas, vel fastidio meo, vel ingratitude, vel delictis tribuatis. Illud certum scio, si cognitum haberetis, quas studiorum moles hic homunculus sustineat, admiraremini me quicquam omnino scribere. Mihi non admodum probatur vestrum consilium, ut illustrissimi Principis auctoritatem adversus Ecclesiastæ petulantiam implorem: vel quia res videtur levior, quam ut hinc sollicitandus esset Dux tantus: vel quia solet istorum hominum improbitas, si obnitare veluti torrens injectis obicibus altius intumescere, quam neglecta citius conquiescat, vel ipsis vociferando delassatis, vel defectu auditoribus. Multò minus autem ardebat consilium de Ecclesiasta longâ epistolâ compellendo. Jam expertus sum hinc illos cristas tollere, si quis eos dignetur scripto. Quippe rati se formidabiles esse, magis ferociunt. Si placidè modestèque scribas, formidini tribunt, & tollunt animos. Sin pro illorum dignitate, quid aliud quam crabrones irritaris? Verumtamen quando mihi persuadeo, vestram prudentiam hoc non sine causa tantopere velle, scripsi utrique, sed ita ut vobis in manu sit, epistolam utramque vel reddere, vel premere. Vos enim hoc certius quid hic expediat, statuere potestis, quod omnes negotii personarumque circumstantias, utpote presentes optimè nôtis. Porro meis ad illustrissimum Principem literis, quoniam laconicæ sunt, si quid deest, vestra supplebit eloquentia. Nam mihi etiam si fuisset oculus, tamen congruentius ac tutius esse judicavi cum Monarcha paucis agere, ne bis offendam, si illum & ingratis & verbosis onerarem literis. Quam enim *idonea* per vos, *idonea* per causæ naturam non liceat, saltem *idonea* cum heroe colloqui visum est, cujus singularem prudentiam, quam ex multorum prædicatione, tum ex illo potissimum perspicio, quod in tantis rerum undis undique circumfremantibus, perpetuò suam dictionem, tranquillam quietamque servavit, ut nec bellico furori, nec impietatis contagio locus iste hic patuerit. Hanc tantam felicitatem magnopere gratulor vestræ Sabaudie, *Christi* sum optimum maximum comprecam, ut eandem

liceat & orbi *Christiani* toti gratulari. Sed planè video futurum, ni Principum auctoritas quorundam coereat improbitatem, ut isti *negytra* *negytra*, graviores excitent tumultus quam hæcenus excitarent isti novi Evangelii præcones. Ab insectandis politionibus literis primùm exorta est hæc tragœdia, & si pergunt ut instituerunt, videatur ad caput rediturus circulus. At qui rectoria studia diligunt, meâ sententiâ magis illa promoverint, si quod operæ sumant in rixando cum amufis blateronibus, impendant excitandis, expoliendis, erudiendis, fovendisque spei melioris ingenii. Nam isti numero, phalangibus, syncretismo, improbitate, clamoribus, adde si libet fucis ac malis artibus, prorsus invicti sunt: Nec aliâ re quam fustibus ac fame domari queunt. Sic vir clarissimus *Hermannus à Novaquila* Comes adegit *Jacobum Hogestratum* ad abjectam & scurrilem palinodiam, cujus exemplar apud me est. Quibus inquires præsidia? Non argumentis, non æquis rationibus, non monitis, non minis, non conviciis; nihil enim horum non frustra tentatum fuit: Sed quibus præsidia? Caseis & ovis quorum in ditione Comitis colligendorum jus illis ademptum fuerat. Idem donec suam fabulam agerent rustici, mirum quam se contraxerint intra restam, qui nunc feroces exerunt cornua. Principum auctoritatem adeo non agnoscunt, ut illis imperent citius quam pareant. Ab Episcoporum jure multis bullis exemptissimi sunt, & horum tamen functionem usurpant, excipiendis Confessionibus, ac prædicando Evangelio. Uni *Romano* Pontifici nonnunquam auscultant, sed cum est comedum, quoties id non est, à nullis fortius contemnitur quam ab istis. Et interim jactant nobis illam sanctam obedientiam, quam nec divinis, nec humanis legibus obtemperant. Hæc fateor non in omnes competunt. Sunt & inter illos probi, sed ut nimium pauci, ita sic aliorum tyrannide pressi, ut quod sunt, esse non liceat. De his coercendis alii viderint: Certè nostrum est pro viribus instigare parviorem *Christianismum*, unâ cum optimis literis; quas res si nobiscum amplectentur, & suis commodis & publicæ tranquillitati consulerint: Sin existimant cum iis quæ sunt optima summi institutum parum convenire, vel ipsi perspiciunt opinor æquum esse, ut deteriora cedant melioribus, humana divinis. Isti malunt esse formidabiles quam amabiles, & certè sunt quod optant; & hinc ferociunt, haud reputantes, quam infidus sit diurnitatis custos, metus. Me mirum quam contemnant, quid ni contemnant *Erasmi*, qui Cæsaribus & Archiepiscopis audent oppedere? Verùm si mihi tanta esset libido referendæ contumeliæ, quanta istis adest inferendæ, fortasse satius erat illis provocasse Monarcham aliquem quam *portuæque* *Erasmus*. Sed de his fortasse nimis multa, quæ tamen mihi pluribus non sine causa differta sunt, quo vestra prudentia rectius consulat, quibus rationibus cum Græcis sit agendum. Precor ut

Domino

Domitus tam amabile jugum fratrum, ad optima concordium, perpetuo servet incolume. Datum *Basilee*. Natale *Luca*, Anno millesimo quingentesimo vigesimo septimo.

Erasmus Rotterod. Germano Brixio S. D.

Epist. 2. **N** tu plusquam *Asiaticum* dixeris *Erasmum*, si noris quantas laborum ac radorum moles hic homuncio sustineat humeris. Vix totus sufficiam epistolis undique provolantibus, nec semper amoenis, nec talibus, ut paucis liceat respondere. Quantum putas temporis perit in *Apologiis*, ut omittam quod impenditur veteribus recurandis, & novis excudendis lucubrationibus. Nunc totus *Augustinus* sex praelis acceleratur, scriptor & obicurar subtilitatis & parum amœna prolixitatis. Dabitur venia tuo laconismo, si pariter referas & *πολυπύριον*. Demitor quisnam sit iste tam adamat, cuius obitus te in exilium, ut scribis, propulerit; si quid mirabere pones invitus. Utinam tuo commodo fiat, mi *Brixii*, quod optas, ut animi levandi nostrique visendi gratia huc te conferas, erit mutua consolatio. Siquidem ante pauculos dies reliquit nos *Joannes Frobenius*, vir, ut si quis alius, optimus. Sed vereor ne te neget videri *Erasmum*, etiam si videris. Sanè cicadam videbis, jamjam meditantem abjicere *τὸ κύμα*. Est hic rara fodalitas, sed candida, *Beatus Rhennus*, *Benifacius Amerbachius*, *Henricus Glareanus*. Nosti omnes è scriptis opinor: habes triumviratum. Hi me suis alloquiis *ὑποκόμισαι*, quibus omnibus te fore gratissimum *ἵππον*, nec *Aren* metuo, quam minitatur proverbium. Dicit vix potest quantum mali preceat his bellis, per quæ non solum *Italia*, cujus desiderio scribis te contabescere, verum etiam ex toto propemodum orbe excludimur. Et indies ut video crudeunt Principum iræ. Quantum vidimus eclipsim inter solem *Romanum* & lunam *Hispanam*. Verum ipsa fata nos volentes nolentes protrudunt ad philosophiam, docentque rerum humanarum contemptum. Priusquam acciperem tuam epistolam *Balista* nos inviterat, jam *Gallias* repetiturus. Nihil hominis moribus vidi amabilius. Nec ullum aliud officium à me requisivit. De *Babylæ* statues. Bene vale. *Basilea* Anno M. D. XXVIII.

*Erasmus Rotterodamus Bilibaldo
Pyrckeymero S. D.*

Epist. 3. **A** tuo mi *Bilibalde* calamo nunquam metui, jam pridem expertus & prudentem tuam civilitatem, & animum in amicitia tuenda constantissimum, verum illud me malè habebat, *Oecolampadium* meum nomen præter causam suis libris admiscere, quum ex me sciat, mihi ingratum esse ab eo nominari, ingratus vituperari, ingratissimum laudari. Nec tamen ille finem ullum facit. Hujus rei nihil unquam imputavi meo *Bilibaldo*. Nam multa dolent, quæ nulli possumus imputare. De silentio tuo præter solitum, si nonnihil dubitavi, mirum videri non debet, quum & ipse scias quantæ sint humanorum animorum mutationes, *Enripum* dicas, quot artes, quæ improbitas linguarum, præsertim hoc seculo. Hujus tamen suspiciuncula, quamlibet levis, non omnino me pœnitet, quæ literas tuas desideratissimas extorsit.

A Quod me revocas ab *Apologiis*, agnosco prudens & anticum consilium, nec id tuum unum est, sed omnium fere cordatorum, qui mihi bene volunt. Verum hoc est fari meæ, pluribus tamen obticui quàm respondi. Certe *Sutori* respondisse semper pœnitet, quod tamen magis amici impulsu feci. *Dorpium* toties ad ingenium redeuntem vici. Si *Leitragicas* molitiones, & *Stronica* fumos ex *Hispaniis*, quia parum succedebat, *Romam* translatos pernolles, minùs improbares factum. **B** *A Luthero* quietem agere per Principes non licuit. *Lutheriani* Theologi quidam per eum quem nosti olim orsi sunt suam fabulam, quam nunc eodem impulsore renovant subornato *Bedda* cui respondi. Quæ de re mihi omnes amici gratulantur, hæc esse prodita me vivo. Nam expectabant indies mortem meam. Ubi vident vivaciorem quàm vellent, impatientia victi profiliunt in proicentium, impune ut putabant peracturi suam fabulam, *Erasmus* sepulto. **C** Idem quidam in *Hispaniis* conflato rursus libello sycophantico tantum tumultus ibi concitavit, ut res & *Cæsarem*, & aulam, & Archiepiscopos, & Academiæ exerceat. Tantum valet illud stolidum animalculum ad dissidia natum. Quanquam nec hic illi res succedet, licet habeat septem monachorum ordines ab ipso stantes. Nec ita multum temporis operæve in his rixis colloco. Longè plus datur epistolis, interdum nec jucundis, nec necessariis. Facile credo quod scribis de Ecclesiasticis. **D** Nam video populum exoriri, à quo vehementer meus abhorret animus: de catastropha magnopere metuo. Perit concordia, charitas, fides, disciplina, mores, civilitas. Quid superest? Juvenis ille gloriosus, de quo scribis, magnum malum accersit sibi, nec facit finem. Quam totius *Hartenica* tragediæ fuitlet autor, abusus familiaritate nostræ, miratur si Principi scripsi, ut illud ingenium ab illis nugis ad honestam aliquam functionem avocaret. Calculum tibi mitiorem gratulor. **E** Meus mutatus est in aliud morbi genus perpetuum, sed tolerabilius. Ego medicis valere jussis, Deo me commisi. De *Alberti Dureri* nomine celebrando meâ sponte cogitabam. Tamen admoneri gratum est. Jam isti podagra meâ quoque causâ malè precor, per quam tibi non licuit epistolam tuam absolvere, quam tuarum prolixissima quæque mihi soleat esse jucundissima. *Cæsarem* ornare te pro tuis meritis sanè gaudeo, utinam & morbum queat auferre. Hæc ad tuas **F** ad me literas. Nunc ad epistolam quâ veluti *deusipidius* de *Oecolampadio*, cujus negotii me judicem esse noluit: nihilo secius tamen licuit ex ea summam capere voluptatem, non tantum ob id quod lepidissimis scateat jocis, sed quod te quoque hilariter vivere declaret. Ex ea didici, quod nesciebam, me rursus ab illo attactum. Opinione illius longè meliorem nunquam dixi. Illud inter amicos dixi, me posse in illius sententiam pedibus discedere, si probasset eam autoritas Ecclesiæ; sed adjeci, me nullo pacto ab ea posse dissentire. Ecclesiam autem voco totius populi *Christiani* consensum. An idem dixerint Hypocritæ quorum meministi, nescio. **G** A me certe sine furo dictum est & ex animo, nec unquam de Eucharistiæ veritate vacillavi. Quantum apud alios valeat autoritas Ecclesiæ, nescio, certè apud me tantum valet, ut cum *Arianis* & *Pelagianis* sentire possim, si probasset Ecclesiæ quod illi docuerunt.

Nec mihi non sufficiunt verba *Christi*, sed mirum A
videri non debet, si sequor interpretem Ecclesi-
am, cujus auctoritate persuasus credo Scripturis
Canonicis. Fortasse plus vel ingenii, vel roboris
est aliis, ego nulla in re tutius acquiesco, quam in
certis Ecclesie judiciis. Rationum & argumen-
tationum nullus est finis. Agnoscit tua prudentia,
quibus Epistolæ tuæ verbis per hæc responderim.
Plura tecum libebat quidem, sed minimè licebat.
Exenditur totus *Augustinus*. Hoc operis quam
semper recusarim, tamen obtruditur humeris me-
is. Bene vale. Datum *Basilea* postridie *Luca*. An-
no M. D. XXVII.

Erasmus Roterdamus Guillelmo Cope
Medico S. D.

Epist. 4.

Magno affectu desideravi tuam præsentiam;
medicorum disertissime *Cope*, in hac affe-
ctissima valetudine. Ex quo coeperam diluere vi-
num aqua ex glycyrrhizo decocta, mitius me tra-
stavit calculus, & jam mihi gratulabantur amici
tanquam libero. Verum hoc Julio proximo subi-
tò obortus est fluxus quidam vehemens urinz, non
sine laceratione viarum, primum absque magno
dolore, post unum aut alterum diem sequutus est
cruciatus, quasi calculus hæreret in vesica, qui non
posset expeili. Effluebat interim mira vis urinz
gypsacea, veluti pus quoddam. Territus consu-
ltum medicos, quos hic habemus dignos hoc populo,
qui non admodum vivit medicè, nec bibit modi-
cè. Nihil adferebant spei. Alius suadebat ther-
mas *Badenses*, alius divinabat aliud. Itaque medi-
cos dimisi, committens me Domino. Et cruciatus
quidem ille mitior est, materiz quoque vis ali-
quanto minor. Apparet tamen exulcerationem
aut scabiem esse organorum urinalium. Ajunt
Thomam Linacrum hoc malo mortuum esse. Quan-
do per valetudinem & bellorum minas mihi non
licet te visere, majorem in modum te rogo, ut
scripto mihi digneris succurrere. Monachi ac
monachorum similes Theologi quidam devotis
animis conspirasse videntur, ut libros *Erasmi* ex-
cutiant è manibus hominum, ut posthac legamus
libros *Bedæ*, *Sutoris*, & similia. *Lem*, ut suspi-
cantur, apud vos & *Hispanos* *augustinus*, his fu-
riis perstreuat navat operam: nec cessat tunc
Alexander, nisi mentiantur multi. Quis sit ho-
rum tumultuum futurus exitus nescio. Solus cum
tot monstris pugnare non possum, ni *Principes* in-
terponant auctoritatem suam. Pontifex imposu-
erat silentium *Lovanensibus* blateronibus. Impe-
trarunt clam à *Datario* veniam exequendi suum
officium, me tamen non læso. Interposuerat se-
verissimum edictum Cæsar, eo exhibito, accurre-
runt *Mechliniani*, & impetrarunt ab aula edicti in-
terpretationem, quæ prorsus irritabat quod Cæ-
sar scripserat. *Papilio* & *Molinus* periit. *Berqui-
nus* in carcere disputat cum Theologis. Rex sara-
git rerum suarum, precor ut Deus omnia vertat in
lætos exitus. Qui has perfert, omnino voluit ti-
bi commendari. Quid sit negotii melius ex i-
pso cognosces, est enim *Mercurialis*, & præcipue
audies quidem, *audis* *audis*. Gratum e-
rit si miseris remedium, & si quid erit in aula,
quod meâ refert scire. Bene vale cum conjugè
& liberis. *Basilea*, sexto Calend. Septemb. An-
no M. D. XXVI.

Erasmus Rot. Carolo Romanorum Imperatori
semper Augusto S. D.

UT fateor metuz majestati plurimam debere Epist. 5.
gratiam Cæsar invictissime, quam privatim
meo, tum publicè studiorum nomine, quod me
suo favore benigniter sublevare non est gravitas:
ita vehementer optarim, ut ista tua virtus quæ
potentissimos Reges domat subigique, parem ha-
beat vel auctoritatem vel felicitatem in domandis
quorundam improborum tumultibus. Ego Pon-
tificum ac Principum, sed præcipue tuæ majesta-
tis præsidio fretus, *Lutheranæ* factionem, quæ
utinam non tam latè pateret, totam in me conci-
tavi, magno sanè capitis mei discrimine: cujus
rei si quis fidem requirat, testabitur *Lutheri* ser-
vum arbitrium, quod in me plusquam hostiliter
scripsit; testabuntur *Hyperaspista* libri duo, qui-
bus illi respondeo. Nunc quam *Lutheranus* res in-
cipit declinare, idque ex parte meâ operâ meoque
periculo, cooriantur isthic quidam simulato reli-
gionis prætextu, ventris tyrannidisque suæ nego-
tium agentes; nos enim pro *Christo* pugnamus,
non pro commodis hominum: & *Hispaniam* toc
alioqui nominibus felicissimam in compositis tu-
multibus reddunt irrequietam. Ex istiusmodi
præludiis, videmus aliquando gravissimas oriri
tempestates. Certè *Lutheranus* hoc negotium ex
multo levioribus causis ortum est. Quod ad me
pertinet, non desinam usque ad extremum hali-
tum *Christiana* pietatis causam tueri; tuæ verò
majestatis ac pietatis fuerit constanter ac perpe-
tuo favere iis qui synceriter ac fortiter propu-
gnant Ecclesiam Dei. Sub *Christi* tuique signis
milito, sub iisdem moriar, sed æquiore moriar
animo, si prius videre liceat tuâ potentia, tuâ sa-
pientia, tuâ felicitate, tranquillitatem redditam
tun Ecclesie, tum universo populo *Christiano*.
Quod ut per te nobis largiatur *Christus* Opt. Maxi-
orare non desino, qui tuam majestatem servare
dignetur, semperque in melius provehere. Da-
tum *Basilea*. Postridie Calend. Septemb. Anno
millesimo quingentesimo vigesimo septimo.

Erasmus Roterdamus Mercurino Gattandis
Cæsaris Cancellario S. D.

UT ad alteras quoque literas tuas tribus verbis Epist. 6.
respondeam clarissime vir, Si quid est feli-
citas, hoc optarim tibi mecum esse commune,
cujus integritas, pietasque singularis digna profe-
rè erat perpetuo rerum successu: verum non hoc
tantum evenit, ut duos illos quos Cæsaris interdi-
ctum nominatim expresserat, morti terribi eripue-
rit: nam *Vincentius* tympanite cruciabili malo
periit: *Nicolaus Egmondanus* jam nulli tolerabi-
lis in vomitu suffocatus est, quum paulò ante in-
ambulans, jussisset abire maliunculam, quæ solet
adesse ministerii gratia, quod diceret se velle
persolvere pensum horarium, ut vocant, precum:
Verumetiam *Natalis Bedæ* qui furiosum pariter
ac famosum librum in me scripsit, per *Gallorum*
Regem cohiberi cepit. Illud planè prospicio, ni-
si Principes quorundam stolidos & impotentes
spiritus auctoritate suâ coerceant, excitabunt no-
bis novam tempestatem, quam hæc incipiat esse
mitior. Non obscurum est quæ res sumtorum
S. Principum

Principum dissidia tot jam seculis vel excitet vel alat, miror si ipsi non sentiant; & si, quam sentiant, dissimulant, magis etiam miror. Verum his rebus celestè numen dabit felicem exitum. Tuum erga me studium vir ornatissime tam constans & candidum jam olim expertus sum, quanquam majoribus indies argumentis declaras, quanto opere faveas & optimis studiis & pietati *Christiana*, in qua provehenda tuendaque, si nihil aliud, certè animum syncerum fortemque præstabo, usque ad extremum halitum. Exemplar epistolæ, quam misisti *Levanienfibus*, ad me nondum perlatum est, ex amicorum tamen literis accipio quod naras: quanquam ab istis eliduntur omnia. Subornant alios, mille cuniculis rem agunt. Negotium duorum arte geritur. *Egmondano* mortuo extitit *Levanii Franciscanus* quidam, qui in publicis prælectionibus, subinde perstringit nomen meum. Hoc genus hominum neminem metuit, & si quid imminet periculi, mutant sedem, & in tuto sunt. Quumque non in aliud proficiant, nisi quod sibi mortalium odium exasperant, tamen veluti furiis lymphati pergunt. Sed hæc quoque *Christus Opt. Max.* omnia vertet in bonum finem. Quid *Hispania Leo* permittenda sit nescio, hoc uiam scio, iniurus est malam gratiam apud Regem suum: Cardinalis *Eboracensis*, aliisque innumeros Episcopos, Proceres ac doctos *Angliae*. Et profecto fuerat è gloria regionis illius, si mundus nesciat illic esse natum tam à Gratiis alienum ingenium. Fragmentum Epistolæ *Cusberti Tonsillæ*, cui *Leo* in Legatione successit, his inserui, quo magis credas meis verbis. Legem, quæ coarctet edendi improbitatem vehementer approbo: verum illud interim cavendum, nè lex optima vertatur in exemplum pessimum, id quod *Lucania* fieri ceptum erat. Aliquot conjurati calumniis ac mendaciis licentissime debacchantur in quoslibet. Si quid respondisses, vetabatur excudi. Verum quominus hoc cuiquam liceat in *Hispania*, cavebit tua imprimis, tum Archiepiscoporum *Toletani* & *Hispalensis* vigilantissima prudentia. Optabam pluribus tecum agere: quandoquidem video tuam humanitatem, quamvis occupatissimam, aded æqui bonique consulere literas nostras interpellatrices, ut horteris etiam ad crebrius scribendum: sed redeo ad arenam gladiatoriam. *Hyperaspisten* nostrum, & *Diatribam* arbitror vidisse te. In *Hyperaspiste*, quoniam exclusus spatio temporis hoc opus intra paucos dies tumultuante absolvi, pollicus eram reliquam disputationis partem. Equidem malebam aliis in argumentis operam collocare: sed *Lutherus* editis libellis jactat me non respondere, quasi verò nihil responderim, gestuntque *Lutherani*: hortantibus igitur amicis aggressus sum libertate fidem meam. Bene vale patrone magne, cum optimo Principe. *Basilea* penultima die Aprilis, Anno M. D. XXVII.

Gualtero Warano Archiepiscopo Cantuariensi
Erasmus Roterd. S. D.

Epist. 7.

Vereor nè tuam reverendam amplitudinem literis ac nunciis meis obnuam: sed præter expectationem incidit quiddam, ut hic famulus meus *Nicolaus Caminus* mihi maxime necessarius ac fidelis, fuerit isthuc mittendus, non sine gravi meo incommodo. Scripsi super misique *Altru-*

A *symon* inauratum, quæ volumina si perlata sunt, vehementer gaudeo. Toties enim experior summam in hujusmodi rebus hominum perfidiam. Hic omnia videntur ad res novas spectare, ac metu cruentos tumultus, tam late radices agunt hæ factiones, nemo credat, nisi viderit. Mea senectus in hæc tempora satis infelicitè incidit. Ab Ecclesia non possum recedere. Et divertia pars habet populum cui fœderatus esse nolim. Monachi ferocientes exasperant hanc tragediam in summum malum. Et ille vestras in *Hispania* strenuè navat operam, oblitus sive legationis: quum sciat me gratum Cæsari & *Hispania* primatibus. Mala mens, malus animus. *Roma* turbatissima sunt omnia: nec epistolis pater æter: Putant fœdus Cæsari cum Pontifice coitutum. Hoc quam diu permittunt Principes, ut Pontifex nunc cum hoc, tunc cum illo pangat ac repingat fœdus, vereor nè nunquam futura sit pax in orbe. Pontifex deberet esse pater æquus omnibus. Sed Principum ambitio odiaque, hæc aut non vident, aut si vident, affectibus suis obtemperant potius quam rationi. Vereor nè non liceat hic diu sedere: verum hæc *Christo* sunt committenda. Cætera, si vacabit, cognosces ex hoc *Caminio* famulo meo, quem experieris minime vanum aut fuxilem. Dominus te conservet incolumem. *Basilea*. Pridie Ascensionis, Anno M. D. XXVII.

D.

Budavi Erasmo S. D.

Hæc tu, jam primum de *Græcis* illis nostris Epist. 8. *Latinsque* observationibus velim immixtam opinionem. Principio quicquid id est, totum in *Græco* propemodum sermone consumitur: Quo nomine dimidium ferme conceptæ opinionis, ut decedat æquum est: deinde *Tussum* homo nimium nominis nostri studiosus, ex sui animi sententia, & nostræ fortasse pollicitationis temeritate, rem mediocrem majoribus modulis metiri se voluit. Hoc capite quantum detrahare debeas, ex hominis studio immodico, & ex epistolari licentia alienum factum pollicendi, tibi ipsi æstimandum relinquo, ex *Tussumque* benignitate circumcidendum pro eo quantum est, quod efficere posse mediocritatem meam nosti. Denique id inceptum quod in orsu speraveram plausum assequuturum, nominisque nostri jam senescentis memoriam acriter refricaturum, præcipue ob hujus ætatis studium, quod in literas *Græcas* propensius jam incubuit: id nunc æquare posse disido juventutis expectationem præcupidam, ut audio, & gestientem. Id adeo menses jam ut octo schedas meas situ jam squalidas excutere pigear, tametsi naviter & strenuè primordia incohaveram. Quas utinam ipsas habere pro derelicto possem sine metu ignominia: profecto libentius nihil quam hujus fascem molestia, quem imprudenter mihi collegi, in trivio aliquo in mediove reliquissim, ab alio tollendum, quem labor ille juvaret. Refrigit enim interapedine non longâ amor operis, conciditque spiritus contentionis, qui laboris sensum tollebat. Ita fit ut jaceat bona pars operis primâ manu formata. Imò vero sylva rerum, quæ copiosè inter commentandum subierant, nil nisi congeries sit incondita, quam in ordinem digerere nunquam constituerant, nè is labor insuper commentationi accederet.

Neque

Erasmus Rot. Germano Brixio S. D.

Epist. 10. **I**N *Chrysostomo* vertendo videre mihi mirificum
artificem prestitisse, illiusque copiam tuā copiam
superasse. Proinde si parū faverem tuæ gloriæ
mi *Brixii*, cui ut debeo favere plurimum, certè fa-
vorem hunc præstare vel auctori *Chrysostomo*, vel
operi tam salutifero. Exemplar mihi bis reddi-
tum est cum Epistola tua. Verū in diariis ty-
pographorum primam occupat paginam quæ sita.
Et id quod vertisti, jam antè fuerat versum utam-
que, quod te non opinor fugere. Ad hæc totus
Chrysostomus hic imper excusus est magnâ pompâ.
Et ut ingenuè dicam, mihi non est visa satis ido-
nea tui nominis celebrandi occasio; quanquam
habet in te vir eruditiss. quo non modò tibi cele-
britatem angeas (jam enim peperisti) verumeti-
am alios ex obiculis reddas illustres. Certè effi-
am ut intelligas me occasione non defuisse. Id fiet
si videtur, absolutis annotationibus, quo in pistri-
no nunc versor *Judei* &c. Vertam, aspirante *Christo*,
lucubrationes aliquot *Chrysostomi* nondum editas
aut veras à quoquam. His adjungam quod misisti
non sine reificatione laudum tuarum, post dabi-
tur opportunitas ut totus *Chrysostomus* à *Frebenio*
excudatur cum majestate. Hic curari poterit nè
tuis labor unquam intercidat. Quod prius dixi, fi-
et ante Pascha, si vita dabitur. In altero tu poteris
auxilio esse tum mihi, tum *Frebenio*. Multa sunt
parū feliciter ab aliis translata. Multa nondum
prodierunt. Ego nactus sum commentarios in
Alta, quæ planè notha sunt. Item in Epistolam
ad *Romanos* *ymetus*. Rursum in Epistolam ad
Hebræos nothos & versos. Item in Epistolam ad
Philippenses *Homiliæ* duas, sed nothas, ni fallor,
quas jam edidi *Latinas* factas. Præterea contra
Judeos, & duodecim ferme *Homiliæ* intactas.
Potterem, in Epistolam ad *Corinthios* postero-
rem. Si quid præterea nancisci poteris nondum
versum, verte, aut si quid versum, confer & adje-
ctis scholiis annota lapsus vel interpretis vel libra-
riorum, ita vendibilis fiet opus. Habes consilii
mei rationem, si quid habes melius sequar. Pro-
inde fac ut animum tuum sciam quàm primum.
Non desino provehere rem literariam, quan-
quam video seculum hoc ad *Scythicam* quandam
barbariem tendere, usque adeò nulla in parte
quicquam *vivit*. Clarissimo viro *Joanni Lasca*
magnopere gratulor, primum incolumitatem, de-
inde convictum tuum, etiamsi hunc tibi magis
etiam gratuler. Si nihil scripseris, tamen faciam
quod dixi, favente Domino. Querelam illam de
typographis, tametsi justam, sed veterem, tibi que
cum multis communem satius existimo dissimu-
lare. Utinam liceret aliquando coram miscere
fabulas mi *Brixii*. Vale cum gratissimo tibi sodali
tuo. Demiror si ille amicus noster adhuc disputat
è cavea. Bene vale *Basilea*. Anno millesimo quin-
gentesimo vigesimo quinto.

Erasmus Roterd. Margareta Regina
Navarra S.

Epist. 11. **N**on semel adhortati sunt me literis suis tua-
rum virtutum admiratores, ut in hac malo-
rum propeila, consolandi gratiâ, nonnihil scribe-

A rem celsitudini tuæ. Itaque quum hic qui has
perfert vir doctus & nobilis præter omnem spem
esset oblatum qui rectè peteret *Hispaniam*, sed mox
hinc avolaturus, apud me dubitavi, utrum satius
esset silere proliis, aut brevem & inconditam E-
pistolam mittere. Vicit hunc pudorem ac tre-
pidationem singularis quidam meus in te affe-
ctus. Jam pridem enim & admiratus sum & a-
mavi tot præclara Dei dona in te, prudentiam
vel philosopho dignam, castimoniam, temperan-
tiam, pietatem, infractum animi robur, & mi-
num quendam rerum omnium fluxarum contem-
ptum. Quis enim hæc non suspiciat in tanti Re-
gis sorore, quæ vix reperias in sacerdotibus ac
monachis? Hæc nequaquam commemorarem,
nisi certum scirem, te nihil horum tuis viribus
tribuere, sed laudem omnem transcribere Do-
mino bonorum omnium largitori. Proinde ma-
gis gratulandi studio, quàm consolandi sumpsi-
mus hanc operam. Ingentem esse calamitatem
fateor, sed nihil est tam atrox in rebus huma-
nis quod dejiciat animum verè innitentem saxo
illi immobili, quod est *Christus Jesus*. Si ro-
ges unde te nōrim, qui nunquam viderim; ex
depicta tuæ celsitudinis imagine compluribus es
nota, quibus nunquam contigit videre te: at mi-
hi tuum animum viri probi & eruditi multo ex-
pressius suis literis depinxerunt, quàm ullus pi-
ctor colorum fucis, corporis effigiem possit ex-
primere. De fide verò mea nihil est quod dubi-
tes, ut laudo probòque notam, ita non assen-
tor potenti: Nihil enim ambio præter amorem
mutuum. Regem *Christianissimum* jam pridem
redamabam verius quàm amabam, quem ille
ultrò tot modis ad amandum provocavit. Talem
heroinam, talem viraginem non possum non a-
mare in Domino. Cæsari non modò studium,
verumetiam pietatem debeo, nec id uno nomi-
ne, primum quòd sub illius ditione natus, dein-
de quòd illi jam annis aliquot sum juratus con-
siliarius, verum utinam istam victoriam potius à
Turcis retulisset. Quanta fuisset orbis felici-
tas, si duo primarii orbis Monarchæ, concor-
dibus animis junxissent arma sua in perduellio-
nes ditionis *Christiane*. Ardentissimis votis id
optabamus, sed obstitere opinor hominum pec-
cata, quòd minùs Deus nos eo favore dignaretur.
Hactenus non potui toto pectore Cæsari meo gra-
tulari victoriam quantumvis magnificam, sed
bona spes est brevi futurum, ut hunc fatalem
tumultum undecunque accidit, non minùs vo-
bis vestraque *Gallia* gratulemur quàm Cæsari.
Talis artifex est ille, qui res hominum arcanis
quibusdam consiliis moderatur, neque rarò mor-
talium mala jam rebus deploratis, subitò vertit
in latissimos exitus. Hanc mihi spem præbet in
primis exorabilis Dei clementiâ, quem jam ar-
bitror nobis factum esse propitium: deinde par-
tim Cæsaris ingenium, cujus mansuetudo vel æ-
quat vel superat ipsam fortunæ magnitudinem,
partim *Christianissimi* Regis mira dexteritas. Im-
mò confido jam inter eos solidam & adamanti-
nam concordiam initam esse. Confirmarunt hanc
spem meam literæ celsitudinis tuæ, quas ad illu-
strem *Polonia* Baronem *Joannem à Lasco* miseris in
Hispaniam adornans profectionem. Nam is mecum
in unis ædibus vivit, qui cum mihi jure amicitiae
communis omnia. Declarabat enim te non

solum infracto animo ferre factorum iniquitatem, verumetiam verbis quibusdam bene ominantibus recreabant sollicitudinem nostram. Ea spes si nos non fefellerit, tum non modò Cafari & vobis, sed universo orbi *Christiano* gratulabimur. Hic erat mihi duplici nomine petenda venia, primum quòd aliter scribere sum ausus tam potenti dominæ, deinde quòd ex tempore, quod vix tibi permittit plebeius amicus erga amicum: verum hunc omnem scrupum excussit animo concepta de tui pectoris inaudita humanitate fiducia. Servet te Dominus *Iesus* & incolorem & omnibus verè bonis florentem in ipso. Datum *Basilea*, pridie *Michaelis*. Anno M. D. XXV.

*Erasmus Roterodamus Margareta Regina
Navarra S. D.*

Epist. 12.

O Brundor quorundam oburgationibus verius quàm exhortationibus, Regina pietate morum quàm generis stemmatibus ac diademate clarior, quòd homo plusquam obrutus negotiis, non appellem meis literis maiestatem tuam, præsertim cum nulla scribendi detur occasio, nec arbitror tibi per occupationes dari otium, ut legas supervacuas Epistolas. Nam ad Epistolam quam eorundem impulsu pridem misi, præter unam salutationem nullum omnino responsum accepi. Narrant te nuper scripsisse per quendam *Polanum*, quem in itinere mors interceptit: Quod an verum sit nescio. Optatim rerum prosperitatem quorundam pietati respondere: sed novit ille qui moderatur omnia in bonum eorum quos diligit, quid expediat nobis, & quum illi visum fuerit, omnia repente vertet in latum exitum: quumque maximè desperabit humanum consilium, tum maximè sese aperiet inscrutabilis Dei sapientia. In quo qui fixerit ex animo spei suæ ancoram, huic nihil accidere potest quod non sit verè prosperum. Hæc igitur Deo committamus oportet. Tibi verò magis convenit gratias agere quàm exhortationis admoveere stimulos, ut quod facis, bonas literas, ac viros syncerè *Christum* amantes, adversus quorundam malitiosam improbitatem tueri pergas, qui jam nunc profectò plurimum debent & verè *Christianissimo* Regi fratri tuo, & religiosissimæ pariter & prudentissimæ dominæ hujus matri. Quibus omnibus precor multam à Domino *Iesu* felicitatem. Si quid erit quod per me fieri voles, equidem nullum defugiam laborem. Datum *Basilea*, Idus Augusti. Anno M. D. XXVII.

Erasmus Rot. Rutgero Rescio S. D.

Epist. 13.

Res erat levior quàm ut ejus gratiâ negotium faceres executoribus. Ab illis nihil erat perscriptum, & bene tibi volebat qui significarat, nimirum hoc agens nè loco movereris; quod quidem à me curatum est. Nec tamen ea causa tam nullus est momenti, quàm tu vis videri. Non admodum prolixa vox est *uxorecula*, verum ea vox multa secum trahit. Omitto affectus uxorios, curam liberorum, studium agenda rei, aliæque permuta, quæ profitendi intentionem remittunt ac refrigerant, etiamsi non extinguunt, cerrè à collegii contubernio te semoverit uxor: ad quod exemplum si ceteros item invitet questus, quo

A proclives sumus omnes, jam collegium non erit collegium, sed fordida quæpiam schola. Uxorem fortasse duxisti inconsultis executoribus. Dices, Cur non protinus amoverunt? Non erat paratus qui succederet, & prudentes haud facile novant, ubi res est tolerabilis. Hæc civilitas illorum benignitæque mi *Resci* charissime magis extimulare debet animum tuum, ut & susceptæ professioni, & talium virorum judicio simul & expectationi respondeas. Habes ut audio frequens auditorium, hoc nomine tibi gratulamur, verum & optamus & speramus tuâ diligentia futurum, ut habear multò frequentius. Offeruntur aliunde magnificæ conditiones. Quid quod isthuc ipsum quodammodo debes, non solum executoribus, verumetiam ipsi professioni, quæ te ornavit, quæ tibi clarum celebræque nomen peperit, & fortassis uxorem dedit? Nec hic tantum spectandus est questus, sed multò magis honesta fama, quæ multa commoda quamvis non affectes, secum trahit. Quod amplissimis promissis invitaris in *Galliam*, scis qualia vulgo ferantur *Gallorum* promissa, nec ignoras quid acciderit *Aesopico* cani. Sed donec conditiones non minus certas esse quàm magnificas, memineris hujus etiam commodi portioem non minimam te illi debere collegio. Quare te rogo mi *Resci*, literas quæ te ornant, vicissim ornare contende diligentia dexteritæque profitendi. Certa cum *Gocleno*, certa tecum. Id magis tuâ refert quàm studiorum, sive perseveras isthic, sive quò aliò te vocat aura fortunæ. Epistola tua sapiebat nescio quid *nequeat* & *diverteret*. Si delectat litigare, cum improbis potius & *Mularum* hostibus litigandum censeo. Tibi cum humanissimis viris res est, quibuscum nemo potest litem suscipere, nisi difficilis & iniqui lucrifaciat opinionem. Illi te non movebunt loco, nisi gravis aliqua causa urgeat, idque multò minùs facient, si non tantum vigilantia docendi, verumetiam morum integritate professionem & collegium honestes. Nec tu quæ tua est probitas, deseres illos temerè. Quod si quid inciderit quod meritò vos dirimat, idhet & amicitia nostrà & fama tuâ incolumi. Quod ego sanè spero non futurum. Concordiâ mutua, studio profitendi, & morum civilitate vincetis quicquid est hostium felicissimè. Hæc ut ab amantissimo tui profecta, tu simili accipies animo. Dulcissimam conjugem tuam relatabis ex me diligenter, ac pubem honestissimorum studiorum alumnam. Bene vale. Datum *Basilea*, Nonis Octobris. Anno millesimo quingentesimo vigesimo septimo.

Erasmus Rot. Joanni Vergara S. D.

Absolvimus secundum *Hypaspista* librum, Epist. 14. quod facere non poteramus, nisi prius diligenter perlectis *Lutheri* scriptis, in quibus tantum est scornatum, sanarum, conviciorum, gloriarum, insultationum, ovationum, ac triumphorum, ut me minimo minus tædio enecarent & priusquam chartæ calammum admovearem. Prorsus illic sensimus *ἀμυγνὴ ὀξύς*, ut habet proverbium, nec ullum absinthium amarulentius. Dedimus *Ambrosium* totum cum maiestate excusum, multòque castigatiorem. Ad didimus *Commentarios Chrysostomi in Epistolas ad Galatas*, Latini per nos loquentes. Præterea

terea Homilias aliquot *Origenis in Mattheum*, partem ejus operis quod nos habemus *excerptum*, imò vix dimidiatum. Dedimus & alia quadam minutiora. Hos labores exantlatos, accepit alius labor, respondendi amicorum & inimicorum epistolis, quæ fasciculatim ex omnibus propemodum orbis regionibus huc perferuntur. His tediis, his laboribus *Vergem* dulcissime, tantum non enecto, tandem & tua reddita est epistola, tam amica, tam elegans, tam candida, tam festiva, ut omnem lassitudinem ex corpore pariter atque ex animo depulerit. Juncta erat epistola Archiepiscopi *Tolentani*, quo patrono te vel imprimis felicem judico, licet alioqui tot egregiis doctibus felicissimum. Utinam nostræ *Germaniæ* multos tales haberet episcopos. Qui splendor orationis, sed in affectatus, quæ sententiarum gravitas, ut tota spirat heroicam majestatem cum modestissimi præfatis humanitate conjunctam? Ex animo loquor, neque convenit ut apud te fucus utat, cujus ingenio nihil est simplicius candidiusque: sed utraque jam sarcinas adornante *Frabe* reddita est. Quare carptim ad aliquot epistolæ tuæ partes respondeam oportet, alias libenter tecum quam loquacissimè confabulaturus. *Alfonsum Verrefum* ex amicorum literis intelligo longè aliam virum quam liber ille per se ferebat. Itaque latius reor totum hoc quicquid est querelæ conspire, & *Christianam* amicitiam melioribus auspiciis inter nos jungere. Nam tum mihi *et fluxu et refluxu* tragediam luculenter depinxisti, quæ nunc à turbulenta protasi ad turbulentiorum *Virginiæ* caluit, superest *agere*, quam opto felicem non tam mihi quam *Christianæ* pietati. Non enim dimicamus pro privatis hominum commodis, sed pro *Christiani* gregis publico bono: neque ventribus quibusdam improbis tuam tyrannidem asserimus, sed hoc molimur, ut in omnibus regnet ac triumphet *Christianæ* charitas: nec id facere definimus, quando negotium recto ut arbitror iudicio susceptum, sinceram conscientiam facere pergitur. Quod istic nunc agunt, conati sunt ante annos undecim, & non successit. Atque adeo pridem simul in omnibus mundi partibus, ut intelligas de composito rem geri, tentarunt eandem fabulam, sed nusquam non explosa est, præterquam isthic. Demiror huic hominum generi tantum licere, ut & *Cæsari* & Pontifici & Archiepiscopis assit oppedere. Et interim jactatur illa sacrosancta obedientia, tertium votum, quam soli nec divinis nec humanis legibus pareant, sed quod volunt sanctum haberi postulent: de improbis loquor, atque utinam in pauciores hæc competant. Jactatur vox apostolica, *Oportet obedire Deo magis quam hominibus*, sed eadem nunc est *Lutheranorum*. Et revera isti, religiosè Deo servant, sed illorum exemplo de quibus scribit *Paulus*, quorum *Deus venter est*. Qui libros meos isthic *Hispaniæ* loqui doctos excudunt, utrum studio mei faciant, an odio, parum liquet, mihi certè morent gravem invidiam. Ex hoc fonte nata est & *Latavia* non levis tragedia, quam ex aliis amicis partim, partim ex libro quem ad te mitto cognosces. Id cur tantopere horreant non difficile est conjectu. In concionibus, in conviviis, in colloquiis, in navibus, in vehiculis, in sutrinis & textrinis, in sacris confessionibus deprædicare solent *Erasmum* esse hæreticum longè pestilentiorum *Luthero*, ac persuaserunt multis idiotis, adolescentibus, seniculis, ac mulierculis. His præfidiis

- A promittebant sibi certam victoriam. Quod si *Erasmus* incipit loqui populari lingua, detegatur istorum malitiosa vanitas, & tales habebuntur quales sunt: Hinc nimirum illa lachrymæ. Porro quod fingunt me collasisse aut collidere cum *Luthero*, contra suam ipsorum conscientiam impudentissimè mentiuntur. Scimus enim neminem invisiorem *Lutheranis* quam *Erasmum*. Quod si pernegarint, coarguet illos servum arbitrium *Lutheri*, quo nihil unquam scripsit hostilius: rursus duo libri *Hyperaspista*, quorum posteriorem nunc emimus. Certe in hac *Germaniæ* parte, nullus adhuc acrius est adversus istos calatis *pelles*, quod utinam mihi vertat benè. Ubi vident utrinque fuscum sanguinem, & ademptam fœderis sarcinam di spem, ubi vident meo partim periculo rem *Lutheranam* inclinare, me conjuratis phalangibus adoriuntur in ipso conflictu periclitantem. Hæc est *et fluxu et refluxu* civilitas. Quæ re sciunt *Luthero* nihil accidere posse gratias, nec ecclesiæ tranquillitati pestilentius. Hæc est istorum pietas. Postremo, sciunt hos tumultus displicere *Romanis* Pontificibus, Cardinalibus, Archiepiscopis, tot Principibus, tot eruditis, atque ipsi demum *Cæsari*: Hæc est istorum obedientia. Quod aiunt meos libros *Latavia* publico iudicio damnatos, aut legi prohibitos, impodens est mendacium, quam omnia mea prostant *Latavia*, & nuper *Colloquia* sint illic excusa à *Colmeo* typographo, quam nulli libro sint magis infensi. Sed librum quem scripsit in me *Bedda*, Rex adiecto publico vetuit distrahi: tametsi Rege deluso clam distractus est. Et ob eandem causam quam *Bedda* venisset in *atlam* regiam, nescio quid agens *alma* facultatis nomine, jussus est illic manere donec responderet ad ea quæ scripserat: ille multa causam ac in omnia se vertens, vix postridie dimissus est, sed hæc lege, ut quodocunque vocaretur sisteret sese. Ex eo libro quidam eruditus ac probus Regi charissimus decerpit duodecim propositiones, easque cum mea responsione *Gallicè* versas exhibuit; quæ, quam Regi placuerint declarabit exemplar epistolæ quam mitto. Is, quem penè ad ignem adgerant, quod quidam mea vertisset *Gallicè*, causam agit adversus *Beddam*, tres priores monachos, qui in innocentem ut scribunt pronunciarent sententiam hæreseos definitivam: & exustus erat nisi senatus, mater regia, & Rex ipse fortè tum appellens in *Galliam*, furoris incurium inhibuissent. Is, inquam, quem destinarent mactationi, nunc apud Iudices à Rege delegatos reos peragit, *Beddam* hujus sceleris satellitem, & priores ad hoc facinus subornatos, & ipsam denique sacratissimam facultatem, quæ clam, ut rumor, inservivit huic negotio: Actor ex reo promittit sibi certam victoriam, quamvis habet gravem adversarium atque immortalem, ut planè veterar tandem hominis fortitudo in nervum erumpat. Hoc tamen in exemplum putavi referendum, alioqui mihi crede, si tantum istis liceret ad lædendum bonos, quantum libet, brevi futurum, ut in ipsos Principes & Episcopos infiliant. Et si quid esset agendum de componendis ecclesiæ rebus, illud imprimis esset agendum, ut mendicantium ordines subicerentur suis ordinariis, quemadmodum ceteri clerici, mox omnes ad unum genus redigerentur. A multis illud jam olim, utinam vanè, prædictum est, ex illis orituram ecclesiæ perniciem. Jam enim

estis quos tumultus excitant, nunc diffidiis, nunc conspirationibus. Verum de his aliis. Etsi tum gratus esset animo meo, tum huic ætati ac valetudini congruentius, & fortassis conducibilis studiis, ab istis gladiatoriiis pugnis feriatum esse, tamen quando video hoc esse fatum meum, boni consulo, quod hi tumultus me vivo exoriantur, qui post obitum meum exorti gravius læsissent & famam meam & publica studia. Itaque mihi persuadeo hac non sine mente geri, nec sine munimine Divino, ut ait ille: si duntaxat hætenus favebunt Primates ne tumultu conjuratorum obnuar, reliqua facile expediam, modo detur respondendi facultas. Et hoc animo sum, ut nolim in libris meis residere, quod pugnat cum Christiana pietate. Quod si monachi rem gerent ea qua decet modestia, maximam à me inibunt gratiam: Sin quod scio factum & futurum, suo more peragent, tamen hostium animo malo abutar bene, & illorum maleficium vertam in publicum beneficium. Novi quanta sit illorum *perfidia* improbitas, & ipse scis Hispanos vehementi fervoreque pradtos ingenio. Itaque spero primatum prudentia futurum curæ, ne quid ex studiorum collisione nascatur diffidii, quod vestra regionis tranquillitatem felicissimam minuat. Experiencia docti sumus ex quam frivolis initiis aliquando nascantur levissimæ tempestates. Tota hæc *Lutherana* tempestas ex levioribus initiis huc usque incedit. *Dominicani* commendabant impudentius Indulgentias Pontificias. *Lutherus* opposuit articulos. *Sylvester* ineptè respondit: *Lutherus* acriter restitit. Mox monachorum aliquot quibus hinc opima messis, clamores ad populum, me ne id facerent reclamante: pro bono consilio, audi vi male. *Lutherani* lapidabantur, & lingua cum bonis literis. Deceverant enim eodem fasciculo complecti quicquid oderant. Quod processerit tragedia videmus. Adeo mihi non placent ejusmodi turbæ, ut malim unius mei, si fieri queat, jacturâ, redimi serenitatem, quam meâ causâ suscitari tempestatem, tantum abest, ut meâ culpâ velim. Satiùs arbitror Pontificis auctoritatem huic negotio non admisceri. Quis enim magis timer monachos quam *Romani* Pontifices? Aut quis Pontificem animosius contemnit, quam ipsis vilum est, quam monachi? Hætenus habui *Romani* Pontifices & Cardinales aliquot satis faventes. Sed & *de hæc* habet suas excetras, qui nihil non audent, & plurimum valent apud Pontificem. Præterea fervet illic paganissimus quorundam, quibus nihil placet nisi *Ciceronianus*: ac non *Ciceronianus* appellari, multo probrocius esse ducunt quam appellari hæreticum. Hos dictu miru quam infensos habeam, & non exprimam *Ciceronem*, quem haud scio an quisquam istorum exprimat. Ego certè nec affecto, & si affectarem tractans rem Christianam, ridiculus essem. Jam non semel istos placavi, nec gravabor iterum placare. Bonos ferè placatos habeo, tamen quorundam simplicitati imponitur, quidam metu vel silent vel cum ceteris vociferantur, ne veniant in suspicionem. Malitiosi quidam nunquam placabuntur. Si hoc est bellum cum istis gerere, ea monere quæ pertinent ad veram pietatem, ad mortem usque gesserò bellum. De memoria mei, de quæ lucubrationibus, viderit *Christus*. Intercidere multa meis immortalitate digniora. Si mundi finis instat, ut

A propheta quidam affirmant, non est tanti pro tantillo spacio depugnare: si mentimur propheta, tamen arbitror instare tempus, quo minus est futurum licentia personatis quibusdam, quam hætenus fuit. Mihi quidem adversus omnes casus sufficit bona conscientia. Hæc nonnihil habent austeritatis. Reliqua tua epistola tota melle sacra caroque scatet, eruditissime vir. Quanta cum animi voluptate legi, linguas ac bonas literas tam feliciter in *Hispania* quondam fecundissima magnorum ingeniorum genitrice, efflorescere, quam apud *Germanos* refrigerint, adeo ut professores salario publico conductos nemo velit audire? Quanto gaudio sum exosculatus, omni decorum genere cumulatissimi Præfatis erga me studium ac benevolentiam, atque adeo benignitatem tam effusam & obviam, in hominem nihil promeritum? Quoties gratulatus sum vestrae regioni tales religionis antistites, talem studiorum successum, tam felicem eruditorum proventum? Equidem non teneor vitæ cupiditate, tamen quum hæc animo contempler, lubet interdum repubescere. Nihil addubito quin ista polliceatur ex animo, benigniora præstaturus quam pollicetur, sed immensum est iter & valetudo pius quam vitrea, nec video cui vobis usui esse possem hæc ætate, atque adeo hac valetudine. Crebris epistolis invitor nunc huc nunc illuc, non aspernandis conditionibus, sed ut olim mihi fortuna defuit, ita ego nunc defum fortunæ. Ad hæc in acie stanti moriendum est, ad eam rem accommodatissimus mihi est *Frobenius*, arma pugnantis suppedians. Epistolam tui fratris adeo feliciter *invenisti*: & ipse legi libenter, & eruditus qui mecum habitant legendam tradidi, missurus eam & *Lovanianum* ad collegii trilinguis professores, quo sic illis addam calcar. Nec dubito quin illos sit reditura alacriores: Cavebo tamen ne excudatur ejus injussu qui scripsit. Non vacabat nunc illi rescribere, nisi fortè salutariunculam. Et *Bernardo Teuari* video quantum debeam. Salsissimè jocatur *Franciscus* in *Geronymum* quendam in *Hispania*, tricorporeum, unico animo, sed pessimo in *Erasmum*. Valeat ille portentofoz *Geronymus*. Istius *Geronymi* omine delector, quum video tres ornatissimos fratres eundem animum habere *in te*. *Teuari* multam ex me salutem dicito. Nam *Franciscum* si nihil aliud licebit per occupationes, certè salutabo. Habes carptim ad præcipuas epistolæ tuæ partes: Verum in tantis occupationibus malim sic scribere quam nihil omnino scribere. Bene vale. *Basilea* pottridie Calendaris Septembris, Anno M. D. X X V I I.

Erasmus Rot. Francisco Vergara Gracorum literarum apud Complutum professori S.D.

Næ tu charissime juvenis, *Virgilianus Davaris* Epist. 15. imaginem nobis refers, *Entellum* jam senio fessum ad certamen provocantis, qui me literis & jucundè prolixis & feliciter græcissantibus, ad respondendum, quo verecundiùs invitas, hoc acriter impellis, non aliâ re magis violentus, quam quod vim admoveere times: ut hoc minus mihi liberum sit tibi negare, quod pro tua singulari modestia pateris me tibi, quamvis avidè cupienti, negare, videlicet amorem amore superans. Quam hæc similitudo plurimum habet dissimilitudinis.

rudinis. Neque enim *Erasmus* hoc unquam fuit in literis quod *Entellus* in cestibus: neque res hæc fustibus nodosis geritur, sed amœnis Musarum stoliculis, & levibus calamis: neque qui vincitur atrum vomit ore cruorem, sed amabilem haurit eruditionem: neque liventia vibicibus, tumentia ve plagis membra refert, sed animum accessione doctrinæ ornatorem. Hoc certè convenit, quod senex à juvene florentissimo provocor, licet quidvis potius quam sedens & ociosus, sed planè defudans tumultuantique licet in diversissimo studiorum genere. Quanquam ut video me ad triplex vocari certamen, amoris, laudis, & eruditionis: ita perspicio mihi cum tergeminis fratribus rem esse, hoc magis invidis quòd dittrahi nequeant. Nam hac arte tres *Curvatus* fratres unus vicit *Horatius*, *Joannes* frater tuus in suis ad me literis, jocatur quidem lepidissime, sed nihil verat jocando dicere verum: rursus *Hispania* habere suum *Geryonem*, sed auspiciatissimum, tricorporum quidem, sed unanimem. Primum igitur quod ad eruditionis laudem attinet, adeo non venturus sum tecum in certamen, ut etiam si detur ocium, reddatur juvenus; nihil aliud quam gratulaturus sim, & tibi privatim istam felicem indolem, omnia summa de se pollicentem, & publicitus *Hispania* vestra, tanto successu, præcæm eruditionis gloriam sibi postliminò vindicanti. Quæ quum semper & regionis amœnitate fertilitatēque, semper ingeniorum eminentiam ubere provenit, semper bellicâ laude floruerit, quid desiderari poterat ad summam felicitatem, nisi ut studiorum & religionis adjungeret ornamenta, quibus aspirante Deo sic paucis annis effloruit, ut cæteris regionibus quamlibet hoc decorum genere præcellentibus vel invidia queat esse vel exemplo. Quod autem in hujus laudis portionem aliquam & me vocat tuus candor, mi *Vergara*, non sum tam impudens, ut agnoscam quod tribuis. Nostratum ingenia fortasse nonnihil, vel jovi, vel excitavi, quanquam hoc ipsum excitasse nonnunquam juvisse est: Vos istam felicitatem secundum Deum debetis laudatissimæ Reginarum *Elisabeta*, *Francisco* Cardinali quondam, *Alonso Fonsæ*, nunc Archiepiscopo *Toletano*, & si qui sunt horum similes, quorum autoritas tueretur, benignitas alit fovetque bonas artes. Proinde in supputatione debita gratia non patiar hic mihi ullum poni calculum, in gratulationis consortium perquam lubens veniam, & quidem ex æquo, si pateris. Siquidem hic animus propemodum stolicus mihi semper adfuit, ut non multo propensior fuerim in unam regionem quam in aliam, sed universum mundum mihi patriæ loco duxerim: & sic affectus sum erga rectissimas literas, ut quoscunque sensero his vel deditos, vel præditos, eos proximo cognationis habeam gradu. Cæterum ut peculiariter me recreet hæc *Hispaniarum* felicitas, duo præcipuè faciunt; alterum quòd communi Principe gloriamur *Carolo* rerum domino, alterum quòd tot jam argumentis compertum habeam, quam candidè, quam amanter meis commodis faveant *Hispanorum* ingenia. Quo quidem nomine hoc magis illis debeo, quo minus agnosco me promeritum. De meis videor mihi nonnihil certè meritis. Nam sunt quibus videor eximie meritis. Sed de patria queri, ac veluti parentem in jus trahere fortasse pium non

A fit, etiam si jure possit. Illud certè quod scribis dilucidius est, quam ut inficiari possim, *Hispaniam*, imò quamvis aliam nationem gratiorem experior quam meos, de quibus tamen queri non libet. Non est novum exemplum, vetus est, mi *Francisco* vetus, ut qui laboribus *Herculanis* magnam aliquam Reipublicæ conferunt utilitatem, cum excetra colludentur. Quicumque tale quippiam animo concipit, immortalitatem spectet oportet.

B Quanquam hæc hydra solet acius in illos sibilare, qui vel novam, vel insolitam alicuam commoditatem adferunt, vel veterem instaurant, ac revocant. Hanc igitur belluam nos vobis tradimus aliquanto mitiorem, etiam si quo magis inclaresces benefactis, ut pulcherrimè cœpisti, hoc infestius mihi crede senties *Lernæum* monstrum. Cæterum nè nobis hæc gratulatio de vestris *Hispaniis* nulla sit ægritudine vitiata, curatum est pridem à *Stunica*, mox ab istis qui novam orsi sunt isthic tragediam. Nullus enim adhuc extitit, vel *Hollandus*, vel *Brabantus*, vel *Flandrus*, vel *Zelandus*, qui nomen meum cruento filo peteret, quod toties fecit amarulente *Stunica*, nè verbo quidem unquam à me lacesitus, & ægrè Pontificum & Cardinalium auctoritate coercitus, neque quisquam apud ullam nationem ausus est, quod audio, quidam istius regionis *Alexander* moliri. At qui hoc ipsum arguit istic esse fautores *Erasmi*, quales alibi nusquam. Quæ res enim istos tumultus excitat, nisi vehemens amicorum studium?

D Frequenter enim gravius me lædunt amici supra modum laudantes, quam inimici derabentes. Priusquam *Hispanicè* loqueretur *Enchiridium*, mihi quidem celebris ac plausibilis erat apud *Hispanos* *Erasmus*, sed minus invidiosus. Ac meo quidem commodo neglecto, facile rulero invidiam; sed illud vereor, nè quorundam improbitas istam *Hispania* vestra tranquillitatem serenitatemque aliqua turbationis nube suffuset. Tantum de certamine eruditionis. Venio nunc ad certamen laudum, quas tuus candor hic certè immodicus, tam largiter in me profundit, ut si agnoscam, sim impudentissimus: si referam, quamvis inferiora meritis tribuero, tamen verear nè mea prædicatorio fide careat, si sic laudatus laudem, potiusque videar par pari referre voluisse, quam admirari virtutes tuas. Nè tamen frustra me laudasse videaris, non me mihi, sed teipsum mi *Francisco* laudibus istis non mediocriter commendasti.

F Declarant enim te vehementer amare res honestissimas, quas in me putas esse, & aut iidem dotibus esse præditum te, quas de me prædicas, aut earum ingenti teneri studio. Superest ut tibi primum gratias agam, quod sic amanter erras de me: deinde gratuler juveni, jam nunc tot ornamentis decorato: denique currentem, ut aiunt, excitem, ut in isto pulcherrimo stadio graviter currens quotidie teipsum superes. In tertio porrò certamine, nimirum benevolentia, non patiar me superari, quando hic vinci nulli non turpissimum est, eò quod nulli non est in manu vincere. Prorsus *Erasmi* nomine sim indignus, si tam amabilis deus possim non irasci. Quid enim aliud tota illa tua spirat epistola, nisi meram benevolentiam, meros amores, meras gratias? Quid enim referam quantum me delectarit facundus ille vestra *Hispania* genitus? Quam pulchrè depinxit istam prodigiosum *Geryonem*, è sopnista, pseudotheologo

theologo & leguleio conflatum? Mihi quidem jam vel ætas ab istis gladiatoris concertationibus missionem impetrare debebat, verum aliter visum est superis. In arena moriendum *Erasmo*, ad quidvis nato potius quam ad conflictum. Jam olim haud incrementum bellum nobis est cum phalagibus eorum, qui in suæ tyrannidis exitum arbitrantur efflorescere politiores literas. Nec enim simplex est exercitus. Alii prorsus volebant quicquam politioris literaturæ reviviscere, nè quid ipsi nescire viderentur. Rursus alii mitiores *Romanam* linguam utcumque latari videbantur, *Græcam* & *Hebraicam* nullo pacto recipiendam arbitrabantur. Est & illud hostium genus, quod nuper cepit ex insidiis erumpere. Hos male habet, bonas literas sonare *Christum*, quasi nihil sit elegans, quod non sit ethnicum. Illorum auribus lepidius sonat, *Jupiter optimus maximus*, quam *Jesús Christus redemptor mundi*: & patres conscripti jucundius sonat, quam *sancti Apostoli*. *Pontanicum* in cœlum tollant laudibus, *Augustinum* & *Hieronymum* fastidiunt. At ego malim unam odam *Prudentii* modulantis *Jesum*, quam navem ornitam versibus *Pontanicis*, cujus alioqui nec eruditionem, nec facundiam contemno. Apud hos propè turpius est non esse *Ciceronianum*, quam non esse *Christianum*, quasi verò si *Cicero* nunc revivisceret, de rebus *Christianis* non aliter loqueretur, quam ætate suâ loquebatur, quum præcipua pars eloquentiæ sit appositè dicere. Nemo negat *Ciceronem* dicendi virtutibus excelluisse, quanquam non omne dicendi genus convenit personis vel argumentis quibuscumque. Quid tibi vult ista *Ciceroniani* nominis tam odiosa jactatio? Dicam paucis, sed velut in aurem. Hoc furo regunt paganismum, qui charior est illis *Christi* gloriâ. Me non admodum pernitet è *Ciceronianorum* albo eradi, modò scribar in albo *Christianorum*. Si quis nobis virtutes *Ciceronianæ* dictionis cum *Christiana* pietate conjunxerit, hunc ego vel decem præferam *Ciceronibus*. Ego tantum absui semper ut *Ciceroniana* phraseos figuram exprimerem, ut etiam si possem assequi, malim aliquod dicendi genus, solidius, altius, nervosius, minus comptum magisque masculum. Quanquam alioqui leviter mihi curæ fuit verborum ornatus, etiam si mundiciem quum ultrò præstò est, non asperber. Nunc adeo non vacat expolire quod scribo, ut crebrò nec relegere liceat. Sint germani si libet *Ciceroniani*, quibus per ocium licet trimestrem operam unis, nec his prolixis literis dare. Mihi nonnunquam uno die liber absolvendus est. Illis itaque probro dent isti, quod non exprimant *Ciceronem*, qui id sedulo quidem, sed parum feliciter affectant. Postremò, si fas est fateri verum, nec istorum, qui nihil mirantur præter *Ciceronem*, quisquam adhuc *Ciceronem* feliciter nobis refert. Nihil enim moror inanem orationis bracteam, & decem verba hinc atque illinc ex *Cicerone* emendicata: Totum *Ciceronis* pectus requiro. Hæc mi *Franciscus* non ed spectant, ut alius sit magis proponendus eloquentiæ candidatis quam *Cicero*, sed ut istos rideam simios, quibus nihil pulchrum, nisi quod *Ciceronem* refert, quum nulla fuerit unquam forma tam felix, in quâ nihil desideres. Ut formæ pictor, ita dictiones rhetor absolutum exemplum à multis petat oportet. Verum hæc fortasse rideri poterant, hos novi Evangelii tumultus, quis absque

A summo dolore, suo cum animo reputare queat? Et in tantis rerum omnium dissidiis, non solum non sumus ingeniosi ad excogitandas componendi hos miserandos ac nefarios motus, rationes, quin potius ad se quisque nitentes contendimus funiculum donec rumpatur, & repertis subinde novis dissidiorum seminariis, oleum quod aiunt, camino suggerimus. Si saltem Monarcharum animos jungeret *Christiana* concordia, utcumque spes esset, Ecclesiæ tempestatem posse sedari: Nunc quid nobis supersit non video, nisi divinas aures assiduis fatigare precibus, ut ipse velut ἀπὶ μηχανῆς exortus, his tragediis lætam addere *ætas æpœu* dignetur. Si nōsse cupis, quàm sim strenuus retiarus, lege duos *Hyperaspistæ* libros; Dices, *Esernium* commissum cum *Pacidiano*. Epistolæ finem imponam, si te paucis, licet memorem admonero, non aliâ re melius *Geryones* istos superari posse, quàm perpetuâ docendi vigilantia, morum civilitate, & concordia. Sunt enim qui gravem invidiam constarunt bonis literis linguæ petulantia, graviores ὅτι καὶ τὸν τῶν δ' ὑμῶν τῶν ἰσχυρῶν ἰσχυρίαν, dum & majore studio professiones alienas intectantur, quam suam exornant, & τῇ ἀσκήσει prætexunt ἡ φιλολογία. Emicante politioris literaturæ gloriâ, ultrò evanescunt istorum inanes fumi, & experti linguarum fructus, mitigabunt invidentiæ sibila, quæque nunc obstrepunt, paulatim in studiorum societatem coalescent. Si scire cupis quid agamus, præter alia totus *Augustinus* in manibus est, in quo vix credas, quantum portentorum comperimus. Exhibet, ut opinor aliâ facie. Lubens missurus eram tibi dono *Paraphrasen*, sed hæc nisi per bibliopolas mitti non poterant, quorum in præsentia nulla data est copia. Quin & has literas ventis committo. *Bernardino Tovar* multam ex me salutem vicissim dicito. Audio *Savarium* oblitum veteris contentioni, amico in nos animo esse. Quod si verum est, ei me diligenter commendabis: Si certum cognovero verum esse quod ad me scripsit quidam, dabitur à me opera, ut & monumenta præter conflictationis aboleantur. Imputabitur hoc *Asæ*, quæ, ut scripsit *Homerus*, οὐκ ἔστιν ἀνὰ. De cætero nullum officium sinceri amici in me desiderabis. Datum *Basilea* tertio Idus Octobris, Anno M. D. X X V I I.

Erasmus Roterodamus Carolo Duci Sabaudia S. D.

F Sicuti vehementer discruciant animum meum, *Epist. 16*. Illustrissime Princeps, hi furiosi & bellorum & opinionum tumultus, à quibus vix ulla *Christiana* dictionis intacta est portio: ita magna cum animi voluptate gratulor tuz *Sabaudia*, quæ primum Dei favore, deinde tuâ singulari tum pietate, tum prudentiâ, sic ab horum malorum contagio mansit hæcenus immunis, ut vicini quoque vestro fruatur bono. Cæterum hanc felicitatem vobis gratulari, vulgaris fortassis, at non prorsus ingrati officii fuisset opinor: Nunc his literis appello Celsitudinem tuam illustrissimam, non ob id tantum ut illi gratuler, verumetiam ut quod illi gratulor perpetuum esse possit. Non morabor autem te longâ præfatione, rem paucis expediam. Ex crebris amicorum literis cognovi istuc esse quendam ordinis *Franciscani*, multis egregiis dotibus præditum, ad prædicandum Dei verbum, quo sanè nomine

nomine & veneror hominem, & illi gratulor : sed eundem non tantum in convivii & colloquiis, quod fortassis erat negligendum, verum & in sacris concionibus perulenter debacchari in nomen meum, nec ultum huius rei vel modum facere, vel finem. Primum ista facit præter exemplum sanctissimi viri *Francisci*, qui non maledicendo, sed bene vivendo laudem assequutus est, & apud Deum & apud homines. Deinde præter meritum meum, qui constantissime perstiterim in parte Ecclesiæ catholicæ, magno etiam capitis periculo conferens manus cum *Luthero*, quod istis ignotum esse non potest, quum extet *Diatriba nostra*, & huic respondens *Lutheri Seruum arbitrium*: rursus huic respondentes duo libri mei, *Hyperaspis*. Insuper, præter sententiam Pontificum ac Cæsaris, qui non semel suis edictis ac literis istiusmodi clamoribus imponere silentium, meamque pietatem & honorificentissimis literis testati sunt, & muneribus etiam amplissimis, ultrò delatis honorarunt. Verum si sibi quidam valde *Franciscani* videntur, quod nudis pedibus, cingulo canabeo, cinericea veste *Franciscano* referunt, si Pontificum & Principum auctoritatem pro nihilo ducunt, si leve crimen apud eos videtur, quod commilitonem in eadem acie cum hoste fortiter pugnantem linguis confodiunt: saltem illud perpendere debeant, quàm inutile sit quod faciunt, & ad publicam Ecclesiæ tranquillitatem, & ad ordinis ipsorum commodum, cui mirè sibi favere videntur, & fortasse plus satis, licet sedulo magis quàm prudenter. Homo sum, & dono Dei habemus nec illectamentis, nec odiis, ab Ecclesiæ consortio depelli potui. Sed quid si victa tam pertinacibus odiis humana imbecillitas se deflectat in partem deteriore, non cogitant quâs procellas illis possim excitare? Quid magis optant addicti *Luthero* quàm extinctum *Erasmum*? Quod si *Lutherum* isti putant capitalem hostem, sicut est, ordinum suorum, cur id agunt quo nihil illi possit accidere gratius? An non oppugnat Ecclesiam, qui propugnatorem Ecclesiæ, cui superpetias ferre par erat, in ipso conflictu, linguarum spiculis à tergo confodit? Porro quod diu conati sunt mundo persuadere, mihi clam cum *Luthero* convenire, ut semper fuit falsum, ita res ipsa nunc declarat esse falsissimum. Sed æquè falsum est quod jactant, in libris meis esse, quæ pietati adversentur. Nullus adhuc extitit qui vel unam sententiam impiam ex meis libris proferre potuerit, quum id aliquot inimico studio conati sint. Et si quid excidisset istiusmodi, quod nec ab *Hieronymo*, nec ab *Augustino* vitari potuit, quum animus vacet impietate, monendus eram, non apud populum traducendus. Nullus autem istorum unquam vel dicto vel scripto monuit. Quod si, dum in *Lucubrationibus* meis ago negotium sinceræ pietatis, per occasionem admoneo quædam, quæ ipsi interpretantur officere suo instituto commodisque, vel ipsi iudicent, utrum æquius sit, *Christi* negotium cedere commodis & institutis humanis, an contrà. Ista ratio nè & sacerdotes, & Episcopos, & Cardinales, & Pontifices, & Principes, denique *Christianos* omnes oportebat mihi inensos esse, quum nullum sit hominum genus, quod non interdum admoneam. Qui sit autem ut cæteris pacatis, plerisque etiam gratias & agentibus & referentibus, isti soli voci-

A ferentur? Nullus ordo unquam meis scriptis attactus est. Tantum indico præpottera vulgi iudicia, commonstrans, quibus in rebus sita sit germana pietas, nullius perstringens nomen, quum ipsi sic debacchentur in nomen meum; Damno nonnunquam eos qui fidunt humanis ceremoniis, neglectis iis quæ juxta *Christi* doctrinam verè faciunt ad pietatem. Taxo fortassis eos, qui pluris faciunt regulam *Francisci* quàm Evangelium *Christi*.
 B Moneo quosdam, qui pueros simplices, artibus illectant ad professionem instituti sui, inficiis & invitis parentibus. Noto eos qui se tutos arbitrantur ab unguibus demonum, si sepeliantur in cuculla *Francisci*, etiam si nonquam studuerint imitari vitam *Francisci*. Hæc sunt quæ quosdam illorum urunt, quum sint & ad pietatem conducibilia, & admonita necessaria. Jam fingant quod non est, me petulantius aliquid in eos dixisse, qui convenit ut ad ultionem privati doloris aburantur & verbo Dei, & auctoritate loci, & gregis *Christiani* impatiencia? Sunt leges, sunt iudices, sunt mille modi, quibus liceat injuriam, vel depellere, vel rependere. Iste locus longè aliis rebus consecratus est, quem non decet humanis, nè dicam improbis, affectibus contaminare. Quum meæ lucubrationes toto volitent orbe, quum omnium in manibus versentur, quis Pontifex, quis Episcopus, aut quis omnino auctoritate præditus pronunciavit in me sententiam damnantem, quum eas laudarent aliquot, quorum est *Leo* decimus, *Hadrianus* sextus, *Clementis* septimus? Id quum constet esse verissimum, undenam istis hæc auctoritas, ut pro suo arbitrata in quemcunque libitum fuerit pronuncient apud imperitam multitudinem, quàm & fallunt mendacio & inficiunt odiū, livoris & obrectationis contagio, pro salutaris doctrinæ Evangelicæ pabulo, simplicium animis inferentes dissidiorum & malevolentiae venenum? Ex talibus initiis oriuntur interdum gravissima rerum incendia, quæ quidem hoc difficilius restringuntur, quo levioribus exordiis paulatim obreperunt; quemadmodum medici prædicant febres insanabiles esse, quæ sensim ex minutissimis causis invaluerunt. Primum enim res agitur clanculariis obrectationibus, deinde publicis clamoribus, mox hinc atque hinc gliscentibus studiis erumpit incendium. Talibus ac propè levioribus initiis ortum est hoc *Lutheranum* incendium, quo nunc bonam orbis *Christiani* partem conflagrâsse videmus, ingenti cum animi nostri dolore. Quod si illis licebit quicquid libet, cû tandem eruptura est impunita maledicentia? Vereor nè tandem infiliat & in Episcopos, & in Principes. Proinde non hic meam tantummodo causam ago Princeps Illustrissime, sed pietatis etiam & auctoritatis Evangelicæ, quæ talibus blateramentis labefactatur, sed publicæ tranquillitatis, quàm initio literarum tuæ Celsitudini, tuæque *Sabaudia* gratulabar, & perpetuè gratulari cupio.
 C Quod si tua prudentia iudicat hoc ad se nihil attingere, non gravabor hoc beneficium in solidum illi debere. Sin perspicit, non minus ad Evangelii sinceritatem ac publicam tranquillitatem referre, quàm ad meam privatam existimationem, per germinam pietatem tuam, & quam habes in Deum, & quam geris erga patriam, rogo, ut re ex his qui norint exactè cognitâ, tuæ Celsitudinis auctoritas admoveat Ecclesiasten, ut memor suæ professionis,

professionis, eâ quâ decet sinceritate prædicet Evangelium Christi, nec illud improbis in proximum immerentem, imò benemerentem vociferationibus profanet violenterque. Si quid habet adversum me moneat, doceat, convincat; deinde, si videbitur, vociferetur apud populū. Neq; verò hæc mihi temere credita sunt. Quod iste facit istic, illius sodales fecerunt apud Hispanos, Polonos, Ungaros & Gallos, ut obscurum non sit rem de composito geri. Rectius & suæ famæ & pietati consulent, si me pro re Christiana, quantum Dominus dedit laborantem adjuvent, potius quàm incessant maledictis, & commilitonem suum, cominus confertisque manibus cum hoste communi dimicantem protegant clypeis suis, potius quàm telis confodiant. Optabam amœniore quopiam argumento scriptoris ad tuam Celsitudinem illustrissimam initium auspiciari: Verum hanc materiam nunc nobis præbuit *Franciscanus*; commodiorem aliquando dabit Dominus, si quid extiterit, in quo liceat illi quovis modo gratificari, quod ego sanè tam cupide facturus sum, ut nihil libentius. Eandem Illustrissimam Celsitudinem tuam cupio quàm optimè valere, cui me totum dedo dedicoque. Datum *Basilea* pridie Idus Octobris. Anno millesimo quingentesimo vigesimo septimo.

Erasmus Roterodamus Joanni Bibliopego
Dano S. D.

Epist. 17. **V**ides *Homerum* esse vatem minimè vanum. Si fluctus & matrimonium sunt tibi prospera, est quòd vehementer gaudeam. Vix credas quantum tuo *Dilso* debeas, adeo sincero affectu, primum missis literis, mox præfens re, honoris tui rationem habuit. Quo magis debes illi benevolentia fideque respondere. Agit apud nos, cum Musis agitans consuetudinem. Placavit propemodum omnes, apud quos tui desiderium reliqueras, hand dubiè placaturus omnes, si tam præsto fuisset facultas quàm adest voluntas. Exhaustus huc venit, adeo ut ipsi propemodum opus sit benigno creditore, tantum abest ut illi possum aliquid detrudere. Proinde tuas literas expecto *inanis*, sed te meque dignas, quæ simul & *Bibliopegum* & *Dilsum*, & *Roterodamum* omni sollicitudine liberent. Ideo facies copiosius, si perscripseris vitæ fabulam, idque quàm primum. A *Christianno d'oper* expectavi, imò nihil expectabam. Hic *Dominicanus* quidam palam duxit uxorem, instigante, ut aiunt *Decretales*, diabolo, adeo verulam, ut *Hecuba* soror esse possit. Quin & *Suffraganeus* ille *Augustinensis* calcus calcam ambit, procius septuagenarius. Ni te hinc properè abrupisses, erat & de me nonnihil spei, te quidem conciliatore. Verum alias plura ingabimur. Vale & scribe. Datum *Basilea* Nonis Octob. Anno M.D. XXVII.

Erasmus Roterod. Monacho cuidam S. D.

Epist. 18. **M**unuscula tua mihi fuere gratissima. Ego valeo quantum valere potest senex valetudinarius, & immodicis obrutus laboribus, quantis vix & juvenis & validus sufficeret. De corporis tui bonâ valetudine non tam gratulor, quàm doleo te de animi valetudine queri. Nos enim in nobis situm est, quomodo valeamus corpore, ceterum ut rectè valeat animus, magna ex parte in

A nobis situm est. Vereor nè imponant tibi quorundam præstigiæ, qui jactant hodie splendidis verbis libertatem Evangelicam. Crede mihi, si rem propius nòsses, minus taderet te istius vitæ. Video genus hominū exoriri, à quo meus animus vehementer abhorret. Neminem video fieri meliorem, deteriores omnes quotquot ego sanè noverim, ut vehementer doleam me quondam in libris meis prædicasse libertatem spiritus, quoniam id bono animo feci, nihil minus suspicans quàm hujusmodi populū exoriturum. Optabam sic aliquid decedere ceremoniis humanis, ut multum accresceret veræ pietati. Nunc sic excutuntur illæ, ut pro libertate spiritus, succedat effrenis carnis licentia. Civitates aliquot *Germaniæ* implentur erronibus, desertoribus monasteriorum, sacerdotibus conjugatis, plerisque famelicis ac nudis. Nec aliud quàm saltatur, editur, bibitur, ac subatur; nec docent, nec discunt; nulla vitæ sobrietas, nulla sinceritas. Ubique sunt, ibi jacent omnes bonæ disciplinæ cum pietate. Plura tibi super his scriberem, si tutum esset literis committere. Tot annos laudabiliter in isto sodalizio vixisti, jamque ut scribis ætas tua vergit ad vesperam, fortasse me novem aut octo annis minor. Agis in loco commodissimo, coelo saluberrimo, multum solationum adfert eruditorum hominum confabulatio: Nec deest bonorum librorum copia, nec deest ingenium. Quid in hac vita potest esse suavius quàm in hujusmodi pratis ociantem, jam veluti prægustare vitæ cœlestis felicitatem, præsertim hac ætate, hoc seculo quo nihil potest fingi turbulentius, aut calamitosius. Novi quosdam qui fumo libertatis decepti deseruerunt suam sodalitiū. Murato cultu duxerunt uxores, interim egeni, exules, suis quibus erant chari detestabiles: tum in eo statuerunt, ut etiam si qui sint qui illis bene velint, tutum non sit benefacere. Jam quomodo sit affecta illorum conscientia novit Deus, & quomodo intus placeat nova sodalitas ipsi viderint. Quænam est hæc libertas, ubi non licet dicere preces? non licet sacrificare? non licet jejunare? non licet abstinere à carnibus? Cogita quid talibus possit esse miserius, etiam in hoc seculo? Si quis sit juvenis, si dives possit aliquot annis frui commodis hujus mundi, si quid tamen est hic commodorū. Nunc alienâ ætate hæc facere, dementia veriùs est quàm stultitia. Sed hæc onerant constitutiones, invidia, & similia.

P Quicquid istius generis est, levissimū est, si bonus adsit animus. In altera parte plus malorum perpetiendum fuerit. Itaque Deus det meliorem mentem istis, qui fabulis hujusmodi turbant animi tui tranquillitatem. Emoriar si vel tantillum roboris haberet hoc corpusculum, ut saltem vivere possit, ni malim isthic tecum agere quàm in palatio *Cæsaris* esse primus Episcopus. Sed ignoras pariter & tuam felicitatem & hujus seculi miseriam. Nec est quod spectemus concilium. Serò veniet, obstante Principum dissidio, & si fuerit institutum, sedecim annis agetur de rebus longè aliis quàm de ceremoniis. Proinde, mi charissime in Domino frater, & per veterem imò perpetuam amicitiam nostram, & per Christum oro, obsecro, obtestor, ut illud tardium penitus excutias ex animo, nec aurem præbeas exitalibus hominum fabulis, qui nihil opitulaturi sunt tibi, sed irrisuri potius, ubi te in foveam pellexerint. Si toto pe-

ctore

store contempseris huius mundi fallaces praeftigi-
as, totum te *Christo* dedideris. in sacris libris, in
meditatione vitae coelestis totus verferis. crede mi-
hi abunde multum solationum invenies, & ista
tzdiola quae commemoras, non aliter quam fu-
mus evanescent. Si monitorem audieris, nisi com-
perieris esse verum quod dico, mecum expostula-
to. Dominus repleat cor tuum omni consolatione
spirituali, amice & frater in Domino charissime.
Datum *Basilea* Idibus Octobris, Anno millesimo
quingentesimo vigesimo septimo.

*Erasmus Roterod. Alfonso Manrico Archi-
episcopo Hispalensi S. D.*

Epist. 19. **R**everende Praesul mitto responsum typis
quidem excusam, at non editam, nisi quid
aliud censuerit autoritas tua. cui per me licebit &
isthic edere si videbitur. Videbam opus aliquot
exemplaribus, quo certius judicarent ad hoc de-
legati, nec mihi suppetebat tanta scribarum co-
pia. Multorum igitur amandensum vice, sum u-
sus uno typographo. Non queo satis admirari
quid istis hominibus venerit in mentem, ut huius-
modi rationibus & meis studiis & Celsitudinis
tuae negotiis molesti sint, turbentque *Christianam*
tranquillitatem: Non poterant aliâ viâ magis se-
iplos tradere. Ante paucos dies scripsi copiosius.
Opinor jam redditas literas, quandoquidem eas
exemplari gemino misimus. Quin & illud de-
miror, Caesarem, quum ipse autoritate fretus
meum caput omnibus periculis objecerim, nunc
permittere, ut pro officio, tantum non bestis ob-
jiciat. Mihi per Caesarem non licuit timere fa-
ctionem reverâ formidandam, & nunc Caesar eos
metuit quibus ego meo periculo praestiti, ut mi-
nus metuant. Verum ego non desinam quod ho-
mine *Christiano* dignum est agere. Tua celsitudo
faciet, quod *Christiana* pietati maximè videbitur
conducere, cui precor omnem in *Christo* felicitate-
tem, me totum illi dedicans. Verbis consequi ne-
queam quanto cum animi dolore videam Regum
iras incrudescere, quorum evasurus incertum.
Agnosco divinam iram per Monarcharum ætus
in nos savientem, nec resipiscimus. Hac res ma-
gis discruciat animum meum, quam stolidi mo-
nachorum tumultus. Dominus omnia vertat in
bonum exitum. Datum *Basilea* Idus Octobris,
Anno M. D. XXVII.

Erasmus Roterod. Ladovico Viveti S. D.

Epist. 20. **F**asciculus literarum, inter. quas erant unae
Vervefi ad te, quem miseris Calend. Junii,
mihi redditus est sub Calend. Octobris. Fortasse
commiseras *Francisco* bibliopolæ. Nam is solet
res amicorum ad eum curare modum. Te mihi
inter certissimos amicos numerari rectè conjectas.
Verum quo rariùs scribam quam tu velles, non id
tantum in causa est. Frequenter aberrant literæ,
intercipiuntur, hærent alicubi, ut nihil referat scri-
psisse, dum aut non redduntur, aut serò redduntur.
Nec te semper idem orbis habet *ἡνὶ ἀντίστοιχον*, nunc
natans apud *Britannos* & *ῥυμὴν ἡδεω*, nunc nidulans
ἡνὶ ἀντίστοιχον apud *Brugenses*. Porro scribendis epi-
stolis enecor, aut si quod est verbum atrocius.
Libellos tuos inter immensos labores vix de-
gustavi, adeo subinde excutiantur de manibus,

A Alias scribam certius iudicium, quandoquidem
ταύτην λόγον imponis *Erasmo*, penè dixerim asino.
Augustinus excuditor cum dignitate summa.
Negant tamen tuum volumen hoc tempore excu-
sum iri, quod omnes socii abundant libris. Si quid
correctum velis, aut adjectum, poterit adjici. Ve-
rùm hic mi *Vives* nolim te superfluis operare vo-
lumen. *Alardus* clamat in textu multa parum
attentè recognita, sed hominem novi. Sunt in qui-
bus ipse dormitasti, sed admodum pauca. De ty-
pho meministi. Ea potes refecare, nec addere ni-
si digna cognitu & ad rem pertinentia. Hoc & ty-
pographis erit gratus, & lectori jucundius & tibi
gloriosius. Sat maturaris si miseris ad nudinas
Argentineses. *Laurimorum* consuetudinem tibi
quamvis amicitissimo, propemodum invideo. Nos
ia hoc pistrino conscenescimus vel immorimur
potius, tamen si subinde meditates fugam. Bene
vale. *Basilea* Id. Octob. Anno M. D. XXVII.

C *Erasmus Roterodamus Magistratui Argenti-
nenfi S. D.*

Magnifici ac splendidissimi domini, & amo *Epist. 21.*
& veneror pietatem vestram. quod faveris
Evangelio, pro quo provehendo ego jam tot an-
nis tantum exaurio laborum, tantumque susti-
neo invidia, ab his qui magis student suis commo-
dis quam gloriæ *Christi*. Quanquam alius aliâ viâ
studet hoc efficere. Sed huic sanctissimo negotio
se se admiscet quidam, qui subvertunt hoc quod
agunt alii. Est apud vos quidam *Scottus* typogra-
phus, qui, præter alia, nuper evulgavit libellum
Hutteni in me tam insulsum, ut summo opere di-
splicuerit etiam ipsi *Luthero* & *Melauchthoni*. Nec
hoc satis fuit; rursus clam excudit eundem libel-
lum, cum investiva cuiusdam parum sobrii, sed ta-
lem ut & bonis literis & Evangelico negotio, plu-
rimum sit offedurus. Ego quod ad me pertinet,
manum non verterim, & scio hanc rem vobis vi-
sum iri minorem vestrâ cognitione: sed tamen
illud etiam atque etiam videndum est, nè hæc li-
centia dissimulata, tandem erumpet eò, ut perni-
ciem adferat reipublicæ vestræ. Certè evangelico
negotio non parum obstruet, si videant homines,
per occasionem Evangelii, reipublicæ disciplinam
fieri deteriore. Si cupitis cognoscere qualis sit ille
libellus, accertite *Hedionem* aut *Capitonem*. Non in-
video *Scotti* suam quæstum. Et scio eum qui scri-
psit alieno instinctu scripsisse. Quod si vestra pru-
dentia iudicabit hoc dissimulandum, æquissimo
animo feram. Attamen pro meo erga bonas lite-
ras & erga rem Evangelicam affectu sincerissimoy
visum est hoc admonere, quod fortasse nonnihil
etiam ad vestræ civitatis commodum attinet.
Dominus *Iesus* rempublicam vestram bene for-
tunet, vosque omnes servet incolumes, generosissi-
mi ac splendidissimi viri, quorum amplitudini
jam olim multis nominibus sum devinctissimus.
C *Basilea* Dominica Passionis, Anno millesimo
quingentesimo vigesimo quarto.

Erasmus Rot. Senatui Argentinensi S. D.

Magnifici Proceres. nè vos diu teneam. Est *Epist. 22.*
Istic *Joannes Scottus* ypographus, qui pridem
excudit libellum *Ulrici Hutteni* in me scriptum,
plenum manifestis mendaciis, addidit picturas
T r odiosas

odiosus. Nec hoc contentus, rursus clam eundem libellum, cum invektiva cuiusdam, in quo quicquid scurræ auderet in scurrâ dicere, congerit in me. *Me desertorem esse Evangelii, me corruptum pecuniâ bellum gerere adversus Evangelium, me frusto parvis conducis posse ad quidvis.* Quid oportet recensere? totus libellus, præter insana convitia, nihil habet. Ea res vehementer displicuit ipsi etiam *Luthero & Melancthon*, qui intelligunt millos homines magis officere negotio Evangelico, quam tales. Expostulantibus amicis cur talia faceret, uterque respondit atrociter, minitans etiam acerbiora. Tandem, ut audio, monitus est etiam per aliquos ex magistratu, ne quid in posterum auderet simile. Ille contempto jure publico, quod detestatur libellos famosos, contemptâ vestre civitatis saluberrimâ necessariâque constitutione, denudò excudit eundem libellum. An ego bene meritus sum publicè de studiis, omnes notunt; pro Evangelio provehendo plurimum laborum & invidiæ sustinui. Omnia recitavi quæ mihi Principes obtulerunt, ut scriberem adversus *Lutherum*, imò mea malui perdere, quam ad affectus quorundam scribere, contra meam conscientiam. Tantum isti fœderi nolui dare nomen, quam multis aliis de causis, tum ob hoc quòd quidam in libris *Lutheri* non intelligerem, quædam omninò non probarem, præsertim cum in ista conjuratione viderem quosdam esse quorum mores & molimina mihi viderentur longissimè abesse à spiritu Evangelico. Nullus unquam à me læsus est, vel quia faverit *Luthero*, vel quia parum faverit. Nec typographus nec libelli autor unquam verbo à me læsus est. Non est vulgare crimen, acceptâ pecuniâ prodele Evangelium *Christi*. Si vestra æquitas, non finit fœdera impunitum, hoc multo sceleratius, tam petulanter impetere famam, vitâ quoque chariorem. Si plectitur qui dat alapam alteri, quid commeretur qui sic debacchatur in famam hominis? Non posulo ut vestra celsitudo habeat rationem ætatis meæ, aut meritorum meorum erga publica studia, non favoris quem semper gessi erga civitatem istam, cui scio me plurimâ officiis obligatissimum; tantum hoc admoneo prudentiam vestram, ut prospiciatis, quòd tandem evasura sit talium hominum licentia, si quicquid libitum est impune licuerit. Si faveris Evangelio, isti perdunt Evangelium. Si faveris tranquillitati publicæ, isti nihil aliud sunt quam seminaria seditionum. Si vobis displicet legum publicarum contemptus, ut optimo jure displicet, omnes omnium gentium leges inter atrocissima crimina ponunt libellos famosos. Res obscura non est. Autor facinoris uterque agit a *Argentorati*, & profitentur factum. Nec ullum facient finem insaniendi, si possint vestra lenitate semper abuti. Ego meam injuriam possum ferre, sed hujusmodi libelli, conciliant vestre civitati, cui ego ex animo bene volo, non mediocrem invidiam, apud bonos viros ac Principes, quorum plenisq; non sum invidus. Bene valete generosissimi ac splendidissimi viri. *Basilea pridie Bartholomæi, M. D. XXIV.*

Ferdinando Caroli Casaris Germano
Erasmus S. D.

Epist. 23. Illustrissime Princeps, cum propensum sublimi-
tatis erga me tuæ favorem, quem & ipse re

A comperi, etiam si denudò literis amantissimè scriptis non fuisses testificatus, tamen ut oblivisceret non erat passura multorum hominum prædicatio, tum antem & eruditorum virorum epistolæ, ex quibus quotidie disco, quàm candidè tua sublimitas faveat studiis nostris. Nunquam me poenitebit mearum lucubrationum, postquam tantus Princeps eas dignatur oculis atque auribus suis, quàm felicitatem utinam promereantur. *Luthera*rum convitia facilè negligo, sed utrinque lapidari durum est. Est *Lovanii* præter ceteros *Nicolaus Ercmendantus Carnelita*, homo quod nemo nescit stolidus ac furiosus; is in prælectionibus, in convivis, in concionibus, non desinit deblaterare in me, quicquid illi collibuit. Ridetur à doctis, sed non omnes è vulgo noverunt hominis morbum. *Adrianus* Pontifex diplomate misso, imposuerat illi silentium. Eo mortuo rursus insanit. Si queris odii causam, ille pejor odit linguas ac bonas literas, quam decem *Lutheros*; & collegium trilingue, quod nunc floret *Lovanii*, magno totius ditionis *Cæsare* tum commodo tum ornameto, mihi velut auctori imputat. Hinc illæ lachrymæ. *Cæsar* procul abest. Si tua celsitudo tribus verbis admoneat Illustrissimam *D. Margaretam*, ut suo nomine jubeat illum rabulam silere, faceret mihi rem magnopere gratam, nec minus utilem publicæ tranquillitati. Quanquam ille quum visum est, nullius auctoritate permovetur: ridetur, nescit pudescere: monetur, contemnit: oburgatur, fit ferocior. Tale ingenium solis fustibus corrigi poterit. Quemadmodum in magnis tempestatibus, difficillimum est moderari clavum ac vela, ita his undique turbulentissimis temporibus, arduum est tenere moderationem, quam tua sublimitas mihi tribuit: certè adnixus sum, ut in hoc negotio puram conscientiam præstet *Jesu Christo*: quem quotidie precibus meis sollicito, ut tibi dotes istas egregias semper in majus ac melius augeat, simulque donet serenitatem tuis virtutibus dignam: ut sub duobus fratribus, quibus multis jam seculis nihil orbis habuit sublimius, efflorescant & *Christiana* religio, & recta studia, & publica tranquillitas, quæ mihi magno rerum discrimine nutare videntur. Vetus adagium est, *malum consilium pessimum esse ei qui dedit*; verum in tantis rerum motibus, vix tutum arbitror, etiam bonum consilium dare. *Luthera*rum negotium satilimè pervagatum est, & indies propagat se latius. Proinde metuo nè vulgaribus remediis, hoc est, palæodiis, carceribus, & fasciculis non simus admodum profecturi. Hac de re submonueram invictissimum *Cæsarem*, fratrem illustrissimæ celsitudinis tuæ per *Glaponem*. Submonueram & *Adrianum* Pontificem. Submonui *Clementem*, & hujus legatum *Campesinum*. Si quædam mutarentur, quæ nullo religionis dispendio, nullâ publici status convulsione mutari possunt, idq; fieret ex auctoritate Pontificum, Episcoporum & Principum, mundus opinor inciperet anscultare, & spes esset paulatim redituram concordiam. Nunc utraque pars mordicus tuetur sua. Et vereor nè in utraque parte sint, qui sum commodum prius habeant negotio *Christi*. Equidem non sum is, qui in te longè periculosissima, summis monachis consilium dare possim; Certe quod possum, Deum assidue deprecor, ut ecclesiæ mundiq; Principibus impartiat spiritum suum, simulque populorum

populorum corda convertat ad ea quæ sunt veræ pietatis, & Christianæ pacis. Quod ad nos attinet quamdiu quicquam spiritus calebit in hoc corpulculo, non desinam pro viribus, servire publicis commodis, si non magno successu, certè magna cum animi sinceritate. Det Deus, qui solet & potest hominum mala vertere in bonum, ut ex hoc violento amaroque pharmaco, quod per *Lutherum* concussit orbem, velut corpus undique corruptum, nascatur aliquid bonæ sanitatis, in moribus Christianorum. Idem tuam Illustrissimam amplitudinem servet incolumem. *Basilea* duodecimo Calend. Decembris, Anno millesimo quingentesimo vigesimo quarto.

Erasmus Roterod. Joanni Casario S. D.

Epist. 24. **E**Rat suspitio, sed levis, te nonnihil offensum literis quibus liberius jocans respondi ad questionem tuam, *De publicano justificato*, nè quid tu putes acerbius ad me delatum. Quod amicum tam magnifico elogio decoraris, ut diceret eum sibi contrarium esse, habeo sanè quam debeo gratiam. Blaterant idem & inimici, quod tu amicus de me prædicas. Sed interim nullus exitit, qui poterit vel unum argumentum proferre, in quo fuerim mihi contrarius, quam tot extant meæ lucubrationes, quumque hæ ab iniquissimis sycophantis excutiantur. Idem scribo quod olim scribebam, idem ago quatenus licet, ac diligentius ago quàm vos putatis. Ego peperit ovum. *Lutherum* exclusit. Mirum vero dictum, minoritarum istorum, magnæque & bonæ pulchritudinis. Ego posui ovum gallinaceum. *Lutherus* exclusit pullum longè dissimilimum. Nihil miror ab illis ventribus talia dicta proficisci, te demeruisse illis sentire. Atqui tu ipse possis esse optimus testis, me violentiam *Lutheri* semper improbasse, metuentem nè res in cruentos tumultus exiret. Optares me prorsus fuisse. Quid ego audio? An ideo tacendum prorsus erat de superstitione, de sophistica, de pseudoepiscopis, de malis monachis, nè quis hæc aliò rapiat quàm oportet? Quis divinasset apud *Germanos* latere talia portenta, quæ nunc videmus exoriri? Huc videbantur, inquis, tendere tua scripta. Quò, ad factionem? ab hac semper abhorruì. Ad seditionem? Hanc nunquam non sum detestatus. Ego processusque ad littas. An ideo videor mihi contrarius, si me nolo præcipitem dare in fluctus? Doles me malè audire. At ego vicissim doleo, esse tam multos inter *Christianos*, qui de benemerente loquuntur malè. Quiescere non licuit. Utrique parti placere non poteram. Nè *Jovi* quidem, ut aiunt, hoc datum est, ut placeat omnibus, sive pluat, sive sereno vultu ardeat. Attamen levius malum esse duco, malè audire apud istos, quam cum insanis quibusdam furere. Fortassis ipse rerum exitus efficiet, ut melius audiam. Certè cordatissimi quique in utrisque castris, jam nunc approbant meam & moderationem & integritatem. Est aliquid mihi *Casari* in tali tempestate non depelli à recto cursu. Id magis diceret si totam fabulam pernòsses, quæ hic agitur. Malè audio apud sordidos quosdam, quos ipse etiam odit *Lutherus*, ut applausores incommodos. At melius audio apud Pontificem, *Cæsarem*, *Ferdinandum*, Regem *Angliæ*, aliòsque proceres, apud quos falsissimò delatus eram,

A ut *Luthero* federatus. Ego verò vel utrinque lapidari malo convitiis, quam in hac conjuratione magnificum ducem agere. Factioni non adero, evangelio non deero. Offendit istic quosdam mea *diatriba*. Atqui *Melanchthon* scribit eam *Vittenbergæ* æquissimis animis exceptam, nec ipsum *Lutherum* magnopere offensum. Istos deos quis placabit? Misericordiam meam tibi placuisse vehementer gaudeo. De libero arbitrio cum vacabit serēs sententiam, nos reverenter excipiemus. De negotio typographorum, binas accepi literas; quod in prioribus volebas, jam ultrò egeram; quod in posterioribus, omninò futurum est, nisi quid inciderit, quod vitari non potest; quamquam ego me rebus istorum figulorum non magnopere admisceo. Annos plusquam duos hic ago, semotus à *Frobenio*, nisi quod benevolentia sumus conjunctissimi. Vivo meo sumptu. Pro decem mensibus, quibus apud illum egi, solvi centum & quinquaginta aureos. Literæ quas volebas incidere in manus *Frobenii*, per illum mihi redditæ sunt, & is qui *Frobenio* reddidit, *Justus* narrat quàm erant in literis, satis apparebat literas fuisse resignatas. Quod tamen à *Frobenio* non esse factum certò scio. Nihil illo sincerius. Stultum est nunc scribere quod nolis prodi. Vellum templi scissum est, effrenantur omnia, etiam quæ sacerdoti dixeris in sacramentalissima confessione. Caveat sibi quisque, Dominus venit. Bene vale vir optime. *Basilea* XVII. Calend. Januarias, Anno M. D. XXIIV.

Jacobus Sadoletus Erasmo Roterod. S. D.

Egi tuas literas libenter; Scriptæ enim simpliciter & candidè sunt, plenæ erga Deum pietatis, & hunc verè summum & optimum Pontificem observantia, cujus admodum est propensa tuis commodis omnibus voluntas. Habeoque gratiam *Bonifacio* mirè probo & erudito juveni, qui tibi occasionem dederit ad me scribendi & mihi respondendi tibi. Quamquam enim inus mihi in animo inclusus residebat tui amor, debitus ille quidem præstantibus virtutibus tuis, non erupisset tamen etiam dum is in actum, si non *Bonifacius* suis amicissimis officiis hanc salutationem literarum inter nos conciliasset. Pontifici in te uberior fuisset liberalitas, ni his difficillimis temporibus, ipse quoque ad angustias redactus esset. Tanta est rerum omnium perturbatio, & quotidianorum sumptuum, impendiorum effusio, ut sustineri ægrè possit. Sed erit locus aliquando & ornandi & augendi tui. Librum tuum adhuc non legi, nam neque dum habui ejus potestatem, & eram maximis occupationibus impeditus: certus sum attamen similem eum esse reliquorum tuorum, quæ mihi plurima & lecta & probata sunt. Tibique in eo magnopere gratulor, quod ingenio tuo præstanti & singulari ocium suppeditatum est, quo facile posses tuæ doctrinæ præclara monumenta in posteritatem propagare, ex quibus tua nomen perpetuum futurum sit. Quemadmodum quod te solus jam Deus beare possit, ut tu ipse scribis, hic jam deficientem. Ignosco pietatem tuam, & summo opere laudare. Illud non accipio, te ut deficientem debeas appellare, cujus virtus memoriâ omnium seculorum celebrabitur semper: qui fructus etsi posterior est longè celestibus.

Epist. 25.

caelestibus praeiis, tamen à te nequaquam est contemnendus. Ego quod meum, si quid obtineo autoritatis & gratiae, quod quidem perquam pusillum est, tibi tamen totum ita polliceor & deferro, ut si erit agendum tua causa quippiam, nihil tibi meo studio & operâ futurum sit paratius. Vale. Octavo Idus Novembris, Anno M.D.XXIV. ex urbe.

Erasmus Rotterod. Jacobo Sadoleso S. D.

Epist. 26. **Q**uis esse possit tam mortuus, Reverende Praesul, quem illae literae tuae non exhilararent, tam amanter, tam candidè scriptae? In his nivi pectoris tui, cuius antehac tunc modò quandam è conjecturis, èque multorum praedicatione perceperam, totam effigiem non aliter quam in speculo contemplari licuit. Quo sane nomine, non minus debeo Bonifacio, quam tua modestia se illi debere proficitur. Equidem optarim esse aliquid in me quod illi tuo in me favori respondeat, certè in amando Bonifacio non erras, cuius ingenio nihil habet Germanis sincerius puriusque. Evaderet ad summam auctoritatem, nisi sic abhorreret ab aulis Principum, & à reipublicae muniis obeundis, qui tamen fortassis aliquando volens nolens eò protraheretur; quandoquidem *Plato*, qui non admittit ad tractanda civitatis gubernacula nisi philosophum, negat idoneum esse gerendo magistratui, nisi qui nolens ac detrectans suscipit. Agnosco Pontificis in me pietatem, & illius in me animo copiosius sum repositurus, simulatque me hinc in tutum recepero, id quod nunc molior. Hi monarcharum conflictus mirè discruciant animum meum, per quos nec Pontifex nec Caesar, nec Rege *Quilorum* frui licet. Pot tantes tempestates *Christus*, ut spero, dabit aliquam serenitatem. Ocium quod mihi gratularis, suppediat hic animus contemptor honorum, ac parvo contentus. Non admittit animus tuus *deficientis* vocabulum. Qualis sit mei memoria futura apud posteros, imò an ulla omnino futura, equidem committo superis, planè corpusculum hoc collabitur: quod tamen in aliquot adhuc annos poterat servire animo, nisi tam subinde impeteretur à calculo, maior tam crudeli, ut mererem, quàm nihil terribilius, faciat optabilem. Si durum est semel mori, quanto durius toties mori, & rursus in novos ali cruciatus? Adversus hac mihi solidà minimeque dilutà philosophià opus est. In omnibus agenda sunt gratiae Domino, qui sic temperat hominum mala, ut & ferri queant, & tolerantibus vertantur in bonum. Pro *Batzemo* subievato, par est ut & ipse tibi gratias agam. Videbar enim mihi quodammodo & ipse in ejus causa periclitari, non ob id tantum quod amicus sit, verumetiam quod illi Catalogum omnium *Lucubrationum* mearum dicarim, hand quaquam facturus, si me levis aliquis suspicionis odor tenuisset, illum ab ea factione stare, quam damnat Ecclesia. Ante biennium meliorem totum uisum sum Lilius hospitio, liberrimis fabulis hoc omne tempus inter nos transactum est. Interea frequenter nos visit *Basilae*. Est natura simplicis, omnis fuci ignarus, tum me nihil unquam celare arcanorum. Nè verbum quidem ullum excisit illi, unde possit deprehendi, quod illi nunc quatenus obijciunt. Vis

est planè Mafis & Gratiis natus, nec arbitror illum unquam de ullo novo dogmate cogitasse, nec unquam fuit de illo rumor huiusmodi, etiam si fortè quidam nonnihil suspicati sunt, sed hi parum equi. Est illi verus necessitudo cum nonnullis viris meae sententiâ optimis, nisi quod adiectiores sunt doctrinae *Lutheri*: cum his ita pristinam alii familiaritatem, ut tamen non admisceat se conspirationi. Accepit nonnumquam *Lutheranus*, sed idem frequentius accepit acerrimos hostes *Lutheri*. Arque ut nunc habent res *Germaniae*, vitari non potest, quin aliquando consuetudinem habeas cum huiusmodi. Ego simili comitate non paucos revocavi à factione damnata, etiam si passim redduntur literae, quibus declarant se persuasos libello *De libero arbitrio* ab hoc *Lutheri* dogmate descivisse. *Batzemus*, ut tecum apertè fabuler, collegarum aliquot, nec collegii coryphaeum habet satis æquum: qui iniquiores illi sunt ob causas, ob quas potius illis charior esse debebat, nisi sic naturâ comparatum esset, ut nonnumquam in bonis etiam ac magnis viris plus valeat affectus quàm iudicium: & in collegiis ferè *Germanicis* gratiosiores sunt, qui venantur, qui convivantur, qui student congerendis pecuniis, quàm qui se bonis literis dedicant. Possem tibi narrare, quorum operâ subornata sit hac fabula, sed prolixum sit, & nihil attinet quatenus attingere, posteaquàm Pontificis aequas utraque sedulitas calumniae periculum depulit ab amico. Si mihi constaret quatenus esse perversae factionis, verbo quidem illi suffragarer, hunc animum semper praestiturus sum, quemadmodum praestici. Verum si quis contempletur statum horum temporum, praesertim apud *Germanos*, consilium iudicabit dare operam pellendi his qui per occasionem aliquantulum vacillarunt, quàm alienandis qui sic afflati sunt aliquo contagio, ut facile sanari queant. Quin & illud cavendum censeo, nè ut est hominum malicia, sub praetextu religionis & asserendae fidei vexentur innocui: nève qui huic aut illi malè volunt, aut fortunis inhiant, publicae causae favorabili titulo abutantur ad privatas & impiae cupiditates suas. *Bonifacius* nobis rursus ex *Avenione* rediit, doctoris titulo coronatus. Magistratus hic illi derulit publicam Juris professionem, atque ille suscepit. Is suis opinor literis ager tibi gratias. Prorsus ob signem epistolam, addam quod rideas. Solent familiares mei dicere, *Jacobi* nomen mihi parum esse felix, quod tres *Jacobi* libellis editis in me debacchari sint: Primum *Jacobus Faber Stapulensis*, qui cum tamen mihi nunquam dissuta est amicitia, quod errorem suum agnoscat, certè non rediregnavit pugnam. Huic successit *Jacobus Latomus*, Post hunc rursus exortus est *Jacobus Stunica*, homo natus ad huiusmodi sycophantias. At ego me felicior arbitror uno *Jacobo Sadoleso*, quàm viderer infelix etiam si decem *Jacobi* cales in me scriberent. Bene valeat T. R. D. Datum *Basilae* V. Calend. Martias, Anno M. D. XXV.

Erasmus Rotterodamus Georgio Saxoniae
Duci S. D.

Illustrissime Princeps, Accepi celsitudinis tuae
literas postremas, pridie *Kalendas* scriptas, quibus
Epist. 27.

quibus nihil accidere potuit jucundius. Curre-tem tu quidem incitas, sed tamen juvat incitari à talibus heroibus. Acceperam paulò ante & alteras prius missas. Ante dies aliquot scripsi paucis per *Hautschiem*. *Græca* linguæ professorem expecto ad Pascha. Ipse nihil hac de re scripsit ad me. Sed alter quidam eruditus, & utri-que intimè notus scribit illum non abhorre- re à suscipienda provincia. *Græca* literaturæ periti-à longè superat vel tres *Mosellanos*, nec inferior, ut arbitror, *Romana* linguæ facundi-à. Nihil possum certi polliceri prius quàm huc venerit. Ego quanquam hac ætate, cui jam debebatur mihio, nequaquam defuturus sum officio meo, modò tua celsitudo reliquique Principes hoc interim agant, ut hæc victoria cedat non quorundam vix homi-num insanis cupiditatibus, sed gloriæ *Christi*, *Christianique* gregis salutis, cui vel vitam hanc lu-bens impendero. Bene valeat Illustris. T. D. *Basilea* posttridie Annunciationis, Anno millesi-mo quingentesimo vigesimo quinto.

Literas ad *Pistorium* & *Emserum* inclusi tuis, hoc consilio ut tutius istuc perveniant. Non enim habebam certum, sed *Francofordiam* missi alicui committendas.

*Erasmus Roterodamus Hieronymo
Emsero S. D.*

Epist. 28. Scripsi nuper prolixam, & ni fallor molestam *Septistolam*; nunc nihil erat quod scriberem, nisi quòd qui has perfert, *Jacobus* est *Cerastinus*, ho-mo tam *Græcica* literaturæ callens, ut possit vel in media *Italia* profiteri, nec seipso inferior est in literis *Latinis*; Ad hæc modesti-à penè im-modicà, moribusque planè niveis, & ab omni fu-co prorsus abhorrentibus; Hunc jussu Principis evecevi, magis optans quàm sperans fore, ut con-ditionem acciperet. Itaque posteaquam hæte-nus feliciter cessit quod egimus, tuz quoque par-tes erunt aditæ, nè me poeniteat hac in re Prin-cipis voluntati gessisse morem. Perlegi libellum tuum, in quo quum mihi cætera placeant, tamen illud admiratus sum, cur illi tribuas suaviloquen-tiam, quum meâ sententiâ nihil illius phrasi sit inamœnitas. In calce præscribis monachis ac sa-cerdotibus leges mutandæ in melius vitæ, quas utinam amplecterentur. Nunc neutra pars semet accommodat ad faciendam concordiam, sed ad-dit potius utraque tumultuandi materiam. Mo-nui per literas non semel, tum Cæsarem, *Ferdinandum*, aliòsque Principes, tum Pontificem & Legatum *Campegium*, rem feliciter cessuram, si subtraherentur hujus mali seminata, verum ad-huc videor mihi iurdis canere. Imò propemo-dum ut *Lutheranus* traducitur, qui vellet Pontifi-ces, Episcopos, sacerdotes, ac monachos meliores esse quàm sunt. Vale. *Basilea*, Anno M. D. X X V.

*Erasmus Roterodamus Henrico Stromero
Medico S. D.*

Epist. 29. Amisti *Mosellanus*. & quemadmodum non sine causâ amisti, ita non sine causâ mortem hominis acerbè tulisti: Eum dolorem tamen si ratio, ni fallor, ac tempus jam dudum vel leniit vel extinxit, tamen si quid superest reliquiarum, en novum remedium. Adest *Jacobus Cerastinus*,

A jussu Principis per meas literas evocatus, ut in lo-cum *Mosellani* succedat. Vix sperabam hominem amplexurum oblatam conditionem, nam *Lotharii* sollicitabatur ad capeffendam *Græca* linguæ pro-fessionem in collegio trilingui. Jam ut paria sint salaria, certè *Lotharii* Academia celebritate vix ulli cedit, nisi fortè *Latetiana*, in quâ nunc mirè regnant sophistæ barbari, frigent jacentque recta studia. Est aliquid in loco magnificè extructo ha-bere sexcentos auditores, idque continetur. & inter hos magnorum Principum filios. *Cerastinus* do-tes è familiarissimis colloquiis, èque scriptis peni-tus cognitas & compertas habeo, alioqui non tan-tâ fiduciâ commendarem illum tibi, viro exactis-simi judicii, præsertim toties jam pudesfactus com-mendandi facilitate. Moribus est sincerissimis & ad amicitiam appositis, adeo ut non minus vide-atur natus *Græci* quàm *Musi*. Certè tibi non dubito quin sit futurus charissimus, si modò non mentitur proverbium *quævis quævis puer*. Quando fa-cta non sinunt nos conjungi, per *Cerastinum* alterum *Erasmum* fiet, ut & tu me complectaris, & ego tibi fiam devinctior. Confido Principis benignitatem hoc curaturam, ut nec me poeniteat evocasse *Cerastinum*, nec ipsum meis hortatibus fuisse obsequi-tum. Id quo fiat cumulatus, tuis candor tuæque autoritas plurimum adferet momenti. Illud ve-lim considerare Principem quàm prolixo itinere hac venerit *Cerastinus*, non sine gravi sumptu, at-que hinc rursus istuc longa est profectio. Era illi quidem justum viaticum, & tamen si latrones hunc exonerarint pecuniæ sarcinâ, aut si eais a-lius exortus fuerit casus, ut opus sit auxilio quod dederis huic mutuo, à me petes aut à *Frobenio*; ili-od reddetur ubi voles. Hoc innumis viribus agunt sophistæ, ut funditus perdant bonas literas, nobis contra machinis omnibus obvitandum est impiis conatibus; Hic certè vir ero. Ante paucos dies rursus enixus sum partum viperinum. Nec hoc corpusculum audeo medicis hîc, id quid aliud dicam, *Elveticis*, committere: tam meus *An-tonius*, cui uni me tutò poteram committere, hinc abiit in suam *Hungariam*. Speram salutem, si quis adesset *Stromeri* similis. Benevale. *Basilea* sexto Idus Aprilis, Anno M. D. X X V.

*Erasmus Roterodamus Martino Hurno
Medico S. D.*

F EX literis humanissimi viri *Stromeri* cognovi Epist. 30.
Equanto studio, non sine gravi sumptu, pertule-ris literas meas. Scio & memini quantum huma-nitati tuæ debeâ. Missem munusculû aliquod per hoc *Cerastinum* virum utrisq; literaturæ doctissi-mum, successurum in vicem *Mosellani*, ad prorsus erat incertum an istuc iter esset factum. Si vide-rit vos, & si dignabimini illum cognoscere, repe-rietur exactè doctum, moribus omnis æci nesciis, nec alio nazo deformatum, nisi quòd immodicè modestus est. Scriberem aliquando *Johanni*, sed annus est antequam perferantur literæ, si tamen perferantur. Interim aperiantur ac resignantur omnia. Huc profecit fides Evangelio. Expecta-mus *Eobani* lucubrationes. *Beatus Rhenanus* ho-die tandem rediit *Stesradio*, vbi que ubet salvere plurimum. Vale mi *Hurno* charissime. *Basilea* quinto Idus Aprilis, Anno M. D. X X V.

Erasmus Rotterodamus Georgio Duci
Saxoniae S. D.

Epist. 31. Illustrissime Princeps, quod tua celsitudo mihi mandarat de professore, aliquanto felicius successit quam audebam optare. Venit huc meis literis evocatus *Jacobus Ceratinus*, de quo scripseram, *Graecica* literatura tam exactè callens, ut vix unum aut alterum habeat *Italis*; qui cum dubitem hunc committere, nec in *Latinis* sui dissimilis est. Ad haec philosophia non ignarus. Postremo eà etate atque ingenio, ut si Deus illi vitam addiderit, certissima spes sit cum honestissimis studiis omnibus summam utilitatem pariter & ornamentum allaturum esse. Proinde quando tua celsitudo singulari benignitate est usa in fovendo provehendoque *Petro Mosellano*, erga *Ceratinum* par est ut in tantum vincat seipsum, quanto hic *Mosellano* superior est, praesertim in his literis quas istic profitebitur. Magne doctrinae fuit *Mosellanus*, spei majoris, & amabam unice hominis ingenium, nec falsò dicunt odiosas esse comparationes, sed hoc ipsa causa me compellit dicere, longè alia res est. Deceveram in commendationibus esse cautor, semel turpissimè deceptus ab eo quem nòsti, sed in tradendo *Ceratio* nihil me movet hic scrupulus, cujus mores candidos ex intima familiaritate perspicere habeo, cujus exactam eruditionem, cujus felicissimum ingenium, judicium acre, non solum ex familiaribus colloquiis, sed & scriptis plurimis compertissimum habeo. Quo magis gratulor celsitudini tuae, cui conxigit homo dignus, in quem genuinam illam suam humanitatem ac benignitatem bene collocet. Gratulor autem & Academiz *Lyppsensi*, cujus studia, quae ob *Mosellani* morem, jam ut audio mirè refrixerunt, Musis bene fortunantibus sic instaurabit *Ceratinus* noster, ut nihil addobitem, quin aliarum Academicarum vel invidiam sint excutitura, vel, quod malim, emulandi studium. Hujus vel gloriae vel utilitatis summa, tuae illustrissimae celsitudini ferretur accepta. Verum enimverò, nequid dissimulem, habet unum hoc vicium *Ceratinus* noster, immodicè modestus est, sic verecundus, ut penè ridiculus sit: quamobrem & illi gratulor qui in eum incidit Principem, cujus prudentia domi certissimum habet judicium, cujusque benignitas non expectat flagitatorem, sed ultrò benevolentia provocat, si quem perspexerit favore dignum. Haec de *Ceratio*. Ad proximas literas celsitudinis tuae respondi tribus verbis, inclus & ad *Pistorium* & ad *Emserum* literis quo tuius perferantur. Nunc hoc tantum addam; Sit posthac inter nos omnium querimoniarum ac suspitionum finis, quemadmodum civilissimè scribit tua celsitudo, cui me totum trado dedicoque. Bene vale. Datum *Basilea* sexto Idus Aprilis, Anno M. D. X X V.

Erasmus Rotterodamus Jacobo Landovo
Bavaro S. D.

Epist. 32. Quanquam semper sum occupatissimus, nunquam tamen quam nunc occupatio; nihilominus quam hujus reipublicae Magistratus admovisset, se peculiarem nuncium istuc emanda-

A turum, praefationem tuam quae in *Stannicam* velitaris *amici* perlegi; Non agam interim *Landovo* gratias pro isto tuo in me animo, sed optarim posse referre. Exosculor autem supra quam dici potest, felix istud tuum ingenium, ac dicendi venam ingenio parem; quo magis indignor stupidis istis tabulis, quorum improbitas facit, ut ad hujusmodi rixas devocentur ingenia rebus nata melioribus: tum autem quanquam à nullo vicio longius absum, quam invidiae, tamen *Stannica*, ita me bene ament Musae, stilum istum & operam invideo. Me plus quadragies percontuit, quod unquam scabiem istam attrectarim, & stat sententia posthac quidvis perpeti potius, quam adversus istum verba facere. Literas tuas utraque mihi redditas scito, nam quod ad posteriores non responderim, nihil aliud in causa fuit, quam oculi penuria, major quam quisquam credat. Magnam temporis partem sibi poscit valetudo, subinde adversa; ceterum in libriscendendis, tantum est negotii, ut vix duo sufficiant *Hercules*. Accedit ad haec tantum ex omnibus plagis epistolarum, ut huic uni negotio par esse non possim si maximè coner. Erat mihi tuus error magnopere jucundus, qui mihi tam copiosam pariter & argutam epistolam peperit. Non enim te consulebam an *Stannica* respondendum esset, sed te civiliter submonui, nè quid adversus illum scriberes, nihil aliud quam crabronem irritaturus. Siquidem hoc est quod ille *Thraso* sitit, ut multorum literis quocunque modo celebretur: dignior est qui versificationum natiis velut asinus ab apibus exagitetur. De libello tuo quid fieri velis non significat. Nec ex eo quiri intelligere, an *Apologia* quibus semel atque iterum *Stannica*, mox *Ceratinus* respondi legeris. Suspicio enim per bibliopolam *Claudium* istuc advectas. Non satis conjectare potui, quid ordinis sequutus sis in tuo libello, certè frater tuus qui descripsit plurimum peccavit in orthographia: utcunque de hoc libello statueris, illud tibi suaserim, nè si quando voles in lucem exire opus quod institisti de contextu quatuor Evangeliorum, contamines illud *Stannica* nomine, aut aliud ullum opus quod victurum existimes. Quis enim profectus? An ut ille pudeat? Saxo citius ruborem suffuderis. An ut respiciat? Deploratum est ingenium. An verò ut orbis nòrit portentum esse natum? Hic illi fructus erit operatissimus, si conxingat. Quod autem hominem palam insani-entem in me, tulit *Roma*, satis conjeci, quanta sit istic quorundam integritas: nec me clam est, quorum instinctu hoc fecit, tam etsi homo natura maledictus est, & huic fabulae natus. Porro quod hunc senex ille Cardinalis, cui cognomen à cruce, gentilis amplectitur, suoque contubernio dignatur, quid aliud quam quod dicitur, dignum patellà operculum? *Stannica* apertius meliora liber ominari; certè quod ad me pertinet, scio illum quorundam in me odiis nondum fecisse satis. Sunt enim tres Furiae apud nos, quae odio bonarum literarum excitant hanc tragediam, *Jacobus Hochstratus Dominianus*, *Vincencius Alcanarius* ejusdem sodalicii, *Nicolaus Ercmoldanus Carmelita*: Est quem his meritis annoveres, hoc nocentior, quod rectè facit omnia, & aliorum fruitur vel abutitur magis insani. Hi, quoniam invidi sunt bonis omnibus, & indices redduntur

redduntur invisiores, multum profuere factioni *Lutheranae*. De *Roma* adeunda non est quod causas suggeras, una est iustior quam vellem excusatio, ætas ingravescentis, corporis imbecillitas, ad hæc rerum calculos, capitale jamque nimium familiare malum. De epistolis tuis quod mones hæcenus à me curatum est, & in posterum curabitur. *Athanasium*, *Reuchlinum* interprete, *Latinum* ad te mittam per hunc, si quivero nancisci, simulque *ambrosium* tui *Reuchlini*. *Joannes Probenius* tuus est, & tibi capit esse commendatus. Bene vale. *Basilea*, undecimo Calend. Januarii, Anno millesimo quingentesimo vigesimo secundo.

Erasmus Rot. Joanni Botzenio S. D.

Epist. 33. **H**odie reddita est Epistola 14. Novemb. per Academicos. Non erat opus eâ diligentia, in reddendo tam illo munere, tanto Præfati, præsertim quam nihil esset illis quod ad illum propriè pertineret. Alio argumento, si dabitur occasio, restabor meum erga illius celsitudinem studium. Nec hoc faciam fictè, sed ex animo, nec ab illo quicquam ambio nisi mutuam benevolentiam, & commune studium erga rem Evangelicam, quæ ad omnes pertinet; cui non dubito quin ille optimus Præfatus faveat, quantum hæc tempora patiuntur. *Paraphrasin in Joannem* destinavi *Ferdinando*, quod in *Matthæum Carolus Cæsar* etiam literis ad me scriptis testatus sit, sibi fuisse gratissimam; quanquam id non ex illius modò literis, sed multorum aliorum cognovi, *Gastinarii* Cancellarii summi, *Gleponis Franciscani*, qui nihil apud Cæsarem non poterat dum viveret, Episcopi *Palentini*, qui & ipse diem obiit, *Georgii Halensis*, *Antoni Socqueti*, quo nihil habet hæc ætas candidius, *Joannem Carondileti* Archiepiscopi *Pavimentiensis*, ut ne commemorem alios privatos amicos. Qui putant se idem valutaros in negotio *Christi*, quod ad omnes nationes, ad omnia secula pertinet, quod valent in computatione Theologica, disputatinnula scholastica, longè falluntur. Res est efficax & invicta veritas, sed Evangelica prudentia dispensanda. Ego sic odi dissidium, sic amo concordiam, ut verear, ne si inciderit articulus, citius deserturus sim aliquam veritatis portionem, quam turbaturus concordiam, si quid tamen ego possum. Concionator iste certè vir bonus, magis profuerit rei Evangelicæ cui sine dubio favemus omnes, si columbinæ simplicitati addat Evangelici serpentis prudentiam. Experiarur hoc, & damnet meum consilium, nisi compererit esse verum. Quid agant dii selecti, quid dii minores, cūnquam illa quoque variis è locis ad me perferibuntur, non est meum, hoc est infimæ plebeculæ judicare. Ego in hac fabula meas sanè partes synceriter peragam, de exitu viderit ipse choragus *Christus*. Gaudio te mearum literarum pharmaco sublevatum, sed demiror vos *Constantenses*, ex tam levi rumore concipere morbum tam atrocem. Quo animo si ego essem, non *Constantia*, sed in *Hollandia* natus, ad quem quotidie talia mendacia perferuntur, jam pridem mortuus essem. Hoc scito, duos illos Theologos qui privatis odiis non in me, à quo nunquam fuere verbo læsi, sed in bonas literas quas semper defendi, debacchari fuerant, nunquam fuisse modestiores, quam nunc sunt. Hic Pontifex *Adrianus* erat extrema

A ancora, ea postquam sefellit, despondent animum. Imputant hoc cuidam Theologo, qui me amat etiam ignotus ignotum, quem aiunt apud Pontificem posse omnia. Pontifici veris rationibus agenti *Christi* negotium, adero modis omnibus, pro mea quidem quantulacunque portione. Nec dubito quin ut est senex doctus, præterea rerum plurimarum usu peritus, sit responsurus nostræ expectationi. Si quid sefellit, ego certè non ero seditiosus. Nunc ad extremam concionatoris interrogatiunculam: An totum Evangelium sit deserendum? Primum hi maxime deserunt, qui malè defendunt; deinde quàm temè suam doctrinam *Christus* prodidit! Quid autem insanius quibuscumque illis, qui nunc videri volunt Evangelici? Admonui amicum tibi non incognitum de epistola Episcopi *Constantiensis* vexata. Nunc exiit nugamentum longè dementissimum. Demiror quid isti cogitent, aut quid sibi velint. *Cranbergius* bis mecum est colloquutus, & valde placuit hominis modesta prudentia. *Hustennus* non vidi, nec hoc tempore videre cupio. Optimè illi volo, si bene velit sibi. Mihi est aliud quod agam. Scripsi tibi simul & *Fabro*. *Basilius* adhuc abest. *Ependorpius* rarò nos visit, alioqui sui similis. Salutabis amicos omnes meis verbis, in primis Medicum, cui nondum ullam reuli gratiam, quanquam ut *Græci* dicunt, omnino *ignominiam*, Concionatorem *Dominicanum*, *Hymelbergium*. Medici & Concionatoris nomina scire cupio. Ex tuis gratiis precor, ut tibi grata contingant omnia, quæ dicis aut facis; semper sis voluptati tuis, tui vicissim tibi: semperque contingat adjunctis Gratiis inter Musas canere. Habes ad pleraque, sed epistolâ scriptâ mox à prandio, quoniam *Baccho* sumus afflari veriùs quam Musis. Natali *Christi*, Anno millesimo quingentesimo vigesimo secundo.

Erasmus Roterdamus Henrico Stromero Medico S. D.

Vir eximie, Quoniam *basiliensis* *Epist. 34.* *basiliensis*, hisce literis certè salutem dicere volui meo *Stromero*, testatùmque facere, tui memoriam apud me nondum intercidisse, nec unquam intermorituram. De *P. Mosellano* quid actum sit scire cupio; scripserat enim ad me prolixè de suo ad nos adventu, atque interim ne rumusculus quidem adfertur de homine. Scripserat item Illustrissimum Ducem *Georgium* destinasse mihi manus regale, nam hoc usus est verbo. Ego sanè ab eo Principe ut non promereor, ita non expecto munus, quanquam nec aliàs admodum avidus munerum captator: Sin est aliquid, nolim optimi Principis benignitatem & ipsi perire & mihi. Bene vale. *Basilea*, Nonis Decemb. Anno M. D. XXII.

Erasmus Rot. Henrico Anglia Regi S. D.

Serenissime Rex, de tua Majestatis in me studio *Thomas Morus* mihi scripsit rem longè quidem gratissimam, sed minimè novam. Quo magis intelligo mihi totis viribus adnitendum, ut & meritis & votis tuæ Majestatis aliquando satisfaciam. Sunt hic magni rerum motus, vel parturitiones potius, quid parituræ nescio, nec simplex diffidum est. Obliquè moluntur qui favent Cæsari,

sari, contrà qui *Gallo*. Quin & *Lutheriani* videntur novos sumpsisse spiritus; contrà, Principes favunt. *Christus* det felicem exitum. Venit ad te *Lucas* medicus, æternæ salutis artifex, cum tua majestas comiter accipiet, meque numerabit inter eos, qui ipsi cupiunt & optant omnia lata felicitate. Molior aliquid adversus nova dogmata, sed non ausim edere, nisi relictâ *Germaniâ*, nè cadam, priusquam descendam in arenam. Bene valeat tua Majestas. *Basilea*, pridie Nonas Septemb. Anno M. D. XXIII.

Erasmus Roterodamus Bernardo Episcopo Tridentino S.

Epist. 36. **R**everende Præful, nã iste tuus animus tam pius ac benignus dignus est aliquo, qui & ingenii dotibus & corporis viribus possit respondere. Hæc ætas, magis autem valetudo, semper in pejus vergens, reddit me ad omnem convictum inutilem. *Clemens* septimus humanissime *Romam* vocat: *Cæsar* invitat ut redeam in *Brabantiam*. Rex *Gallie*, montes aureos pollicens, invitat ad se. At vereor nè Rex calculus me brevi transmittat in alterum mundum. Nec tamen recuso quod offert tua benignitas. Si vixero usque ad Pascha, tentabimus an possim ferre laborem prosecutionis. Id si succedit, cupio videre *Italiam*. Et obiter videbimus tuum regnum. Servet amplitudinem tuam Dominus *Jesus* incolumem & *Erasmo* faventem. *Basilea*, XV II. Calend. Februarii, Anno M. D. XXIII.

Erasmus Roterodamus Felici Episcopo Theatino S. D.

Epist. 37. **R**everende Præful, humanitatem & indolem tuam jam pridem amavi, nunc gaudeo Pontificis favore fortunam tuis virtutibus respondere, simulque gratulor *Hovio* meo, cui contigerit in tali familia locus. Apud me non poterat crescere nisi fortassis in literis. Et spero illum suis obsequiis promeriturum, ut tuo favore dignus videatur. Certè ad hoc non desinam hominem adhortari. Qui sit hic rerum status, malo te ex hoc tabellario cognoscere, quem ob negotiola quædam istuc emandavi meo sumptu. Nam inter famulos nullum habeo fideliorum, cui te rogo ut faveas si quid erit opus. Intricatus est enim labyrintho cuidam, vir alioqui fortunâ tranquillissimâ dignissimus. Dignaberis & *Erasmum* in tuorum clientum catalogum ascribere, certè fide studioque non facile cuiquam cessurum. Precor tibi omnia felicia, quo videlicet modis omnibus sis quod diceris. Datum *Basilea*, III. Idus Maias, Anno M. D. XXV.

Erasmus Rot. Conrado Heresbachio S.

Epist. 38. **N**ã tu minimum abes à beatitudine doctissime *Conrade*, qui tantulâ re beari possis. Scribis enim te fore proxime beatum, si contingat *Erasmus* hospes. Mira verò felicitas, quam invideas *Constantia*, cæterisque oppidulis, quæ dignatus sum, ut scribis, meâ præsentia. Imò ipse meam ipsius infelicitatem deploro: qui tot malis onustus sum, ut quoquò locorum me conferam, non solum ipse mihi molestus sum, ob morbi inle-

A mentiam ac valetudinis incommoditatem, verum iis etiam molestus esse cogor, quibus cuperem esse jucundissimus. *Constantia* nihil aliud quam ægrotavi apud hospitem *Joannem Botzemannum*, hominem præter eruditionis & integritatis doctes adeo festivum, ut vel mortuum possit exhilarare. Episcopus ipse *Constantiensis*, vir profectò mitis, probus & integer, nihil humanitatis in me prætermisit. Pari comitate complexus est me *Ennius* Episcopus *Verulanus*, nuncius Apostolicus. Accurrit & *Hymelbergius*, homo moribus mirè candidis, aliisque permulsi. Ex si nihil horum fuisset, comitem habebam multò omnium lepidissimum, meoque animo charissimum *Beatum Rhenanum*. Quando non ridet *Beatus*? cujus ingenio dispaream si quid adhuc vidi civilis aut argutius. His omnibus nihil aliud quam molestiam attuli, quo sanè nomine mihi morbus etiam erat molestior, quamquam per se molestissimus. Utinam tam bene mihi conveniret cum hypocautis ac vinis, quam convenit cum cælo & ingeniis. Tandem præter omnem spem, vinum nactus *Burgundicum*, re ipsâ comperi, quicquid hætenus mali fuit, ex hujus regionis villis esse natum. Proinde nūi *Burgundia* huc mittet vinum, certum est adire *Burgundiam*. *Arnoldus* Comes verè talis qualem tu depinxisti, semel dignatus est cenare nobiscum. Nec te rogabo ut *Erasmulum* nobis sic instituas, ut & optimis parentibus & te præceptore dignus evadat, neque viam præscribam quâ id facere oporteat, nè vel de tua fide vel de prudentia tua parùm magnificè sentire videar. Tantum illud dicam, te isto officio non minorem gratiam initurum apud me, quam apud ipsos parentes, quibus tamen, ut par est, unice charus est puer, ac præter affectum quem in te gerit uterque, nōsti quàm neuter sit sordidus aut illiberalis. Non abhorret animus à visendo *Friburgo* ante brumâ, sed deterrent hypocautis & vina. Jam demigravi in alteras ades, & novus paterfamilias esse cœpi. *Henricus Glareanus*, quod illi felix faustumque sit, habet uxorem ex animi sui sententia. Brevi saltabitur & canetur hymeneus, habes quod homini gratuleris. Certè vir est, meâ sententiâ, quo vix alium reperias sinceriores, planèque dignus, cui non solum hoc conjugium, sed omnia prorsus felicissime cedant. Bene vale literarum optimarum optime professor. Salutabis meis verbis omnes, qui isthic bene volunt *Erasmo*. *Basilea*, Natali divi *Lucæ*, Anno M. D. XXII.

Erasmus Roterodamus Matthæo Cardinali Sedunensi S. D.

Epist. 39. **E**ximie domine, mihi prorsus evenire video, quod *Herculi* ferunt usu venisse veterum fabulæ. Etenim dum hic pugno cum *Lutheranis* veluti cum hydra multorum capitum, istinc adrepat cancer, qui pedem mordicus arripit. Rursus *Stunica* toties veritus emittit suos libellos, ac me velim nolim *Lutheranum* facit. Malè mecum agitur, si ab utraque parte dilaceror. Cum hydra pugnare abundè magnum erat negotium. Scio & memini quod tua sublimitas & amanter suaserit, & prudenter senserit, ut me *Romam* conferam: atque id quidem agebam. Sed interim minimum abfuit, quin in alterum mundum demigrârim. Et talis est morbus, ut me semper ad eum diem parârim. Adrepam

Adrepam tamen mihi curam erit mitius, vel moriturus *Roma*, praesertim si tuum patrocinium adierit adversus istos, qui, mihi crede, magis obsequantur suis privatis affectibus, quam consulunt dignitati sedis Apostolicae. Quid enim potest fieri gravior huic factioni, quam si *Stunica* persuadeat orbi, existens falsissimum est, *Erasmum* per omnia sentire cum *Luthero*? Ego nullum adhuc articulum video, in quo mihi cum illo convenit. Et tamen quae obijcit *Stunica*, decerpta sunt ex libris editis ante auditum *Lutheri* nomen. De monarchia Pontificis nunquam dubitavi, sed an haec monarchia fuerit agnita tempore *Hieronymi* aut exerta, dubito alicubi ex occasione loci, nimirum in scholiis meis quae edidi in *Hieronymum*. Sed ut alicubi noto quod videtur facere ad hanc opinionem, ita rursus aliis locis annoto in iisdem scholiis, quae faciunt ad diversam opinionem. Et tot aliis locis voco *Petrum* principem Apostolici ordinis; Pontificem *Romanum*, vicarium *Christi*, & Ecclesiae principem, tribuens illi potestatem secundum *Christum* maximam. Haec dissimulat *Stunica*, ea dumtaxat excerpens quae torqueri possunt ad calumniam. Bulla *Louis* & edictum *Caesaris*, non fulminant in ea quae praecesserunt, sed in futurum. De Confessione obiter adnotaram, hanc mihi videri natam ex secretis consultationibus: cum haec dico, intelligo hanc confessionem, quae nunc fit cum suis circumstantiis omnibus. Et tamen eam fateor amplectendam tanquam à *Christo* institutam, non negans interim institutam à *Christo*, sed addubitans. De Matrimonio sic disputo, ut fatear me recipere Matrimonium inter sacramenta proprie dicta, quod tamen veteres Theologi non faciebant. Et id mihi scriptum est ante annos septem in Novo Testamento. Haec sunt praecipua capita *Stunica*, in quibus nihil est quod mereatur istam tragediam, praesertim quum haec scripta sint antequam quisquam somniaret *Lutherum* exoriturum, quum nihil asseverem, quum semper meum sensum submiserim iudicio Ecclesiae, quum in posterioribus editionibus multa vel deleam vel moderatus sim, quae videbantur posse praebere occasionem improbis, quibus praeter occasionem nihil est opus. Doctrinam meam non contendam ut approbem omnibus, & quis ac bonis confido me approbaturum. Ex animo faveo gloriae *Christi*. Et in utraque parte video quod mihi displiceat, in altera multum mandani spiritus, in altera multum seditiosi. In his tumultibus si quid vidissem melius consilio quod sequutus sum, haud dubie sequutus eram. Quingentos ducatos, quos tua benignitas mihi in singulos annos offert, jam mihi acceptos interpretor, non minus obnoxius quam si recepissem. Amplitudinem tuam cupio quam felicissime valere. *Basilae*, decimoquarto Calend. Februarii, Anno M. D. XXIV.

Erasmus Rot. Petro Barbirio S. D.

Epist. 40. **A** Mice incomparabilis, Scripsi per *Morillonum* nostrum amicum verè candidum, ex quo multa cognosces de statu tui *Erasmi*, qui planè periit, si perire est ad mortem tendere. Scripsi nuper sed paucis *Romanum*, quod incertum esset, an illic esses futurus. Nam mihi semper fuit suspitio, Pontificem *Adrianum* non adiuturum *Romanum*, vel

A ante autumnum, vel sine *Caesare*. Nunc non æquum est te nescire, quo fato perierit tuus hactenus abs te defensus cliens. Excudebatur hic praeter alia quaedam Novum Testamentum tertio recognitum ac locupletatum; & quanquam semel atque iterum me crudeliter accepisset *Germania*, ignes tamen quemadmodum asina dicitur per medios succurrere fortibus suis, ita ego cupiebam etiam capitis mei periculo adesse operi meo, quod haud dubie malè tractatum fuisset nisi ipse adfuisset. Itaque quum daretur comitatus frequens militum qui tum dimissi à *Caesare* repetebant domum, ausus sum me itineri committere. Nam rure *Andertiacensi* sic convalescam, imò sic quodammodo repubueram, ut nihil non auderem forticulus. Sic ante ruinam, juxta sapientis dictum, solet attollicor. Hac in re jam illud maximum fuit infortunium, quod subita datà occasione discesseram nondum colloquutus cum *Joanne Glapione*, quem expertus sum mihi verè & ex animo amicum. Expetiverat ille colloquium meum, & ego vehementer cupiebam congregi cum eodem: sed dum ille nostras ades adierat, ego fortè aberam *Antuerpia*, colligens messem pensionariam. Interim ille *Caesarem* sequutus est *Valentia* profugum in bellum *Tornacense*. Itaque desperatà colloquendi commoditate hoc profectus sum, hoc me consolans, quod sperarem fore, ut absolutis his, quae erant in manibus, redderem me patriae ante *Caesaris* abitum; & ecce statim *Vormaciae* ad nidorem hypocanthorum capri languere: id mali disculsi equitatio, & *Spira* dies aliquot curavi corpusculum, apud ejus Ecclesiae Decanum. Rursum *Basilae* ad odorem hypocanthi cepit me non pueritia, sed mera pestis. Vicit & hoc mali natura. Olisei tertio, & incidi in morbum capitalem, qui me complures menses habebat. Huic junctus erat atque etiam successit calculus, qui adeo non deserit me, ut indies inclementius impetat. Nec est finis, nec intervallum, partus partum excipit, perpetua est superfoetatio. Nixus saepe cum magno vitae periculo. Cruciatu talis est, ut hac de causa mortem non timeam, & saepe invideam iis qui peste aut quarceris laborant febribus. Ante dies quindecim penè in partu perii, calculus erat ingens, stomachus planè collapsus, nè nunc quidem potest restitui. Totus *Erasmus* nihil est praeter pellem & ossa. His rebus factum est, ut quum intelligerem meà maxime referre adesse in *Brabantia* ante *Caesaris* abitum, tamen per valetudinem non licuerit. Perveneram usque ad *Blotstadium*, hoc est itinere bidui, sed febris oborta ex aestu, coegit me redire domum: quod ipsum aegrè potui, quadriduo refocillatus apud *Boarium Rhenanum*, literis tamen rem egi ut potui. Facile divinabam *Caracciolum* & *Aleandrum*, quos mendacissimae linguae sycophantarum in me concitarent, moliri adversum me in aula *Caesaris*: Et erat nescio quis in aula mihi insensissimus, quis sit nondum olfacere potui, suspicor *Hispanum* esse, & aiunt esse magnae apud *Caesarem* autoritatis. Sed *Paraphrasis in Matthaeum* renovavit *Caesaris* in me favorem, commodè rem adjuvantibus, *Glapione*, Episcopo *Palentino*, ceterisque fautoribus. Nam *Caesar* cum apud *Anglos* pranderet cum Rege, oratà fortè mentione de *Erasmo*, honorificè loquutus est de me, meosque labores magnopere commendavit. Et certis argumentis compertum habeo Regem

Regem *Anglia* mihi favere ex animo. Porro Cardinalium ordo satis declaravit se mihi favere, qui *Sennica* libellum, quem inscripsit vero titulo *blasphemias*, edicto vetuit excudi, clam excusum vetuit distrahi. Cardinalis *Sedunensis*, jam iterum atque iterum offert annuè quingentos ducatos de suo, præter honorificum viaticum. Cardinalis *Moguntinus* amantissimè simul & honorificentissimè sæpius ad me scribit. Nec omnino video mihi ullum periculum, nisi à quibusdam pseudomonachis. De *Ecmondano* facile divinabam fore quod evenit, ut profecto Cæsare inciperet suam exercere tyrannidem. Statim orsus est in me vociferari, & *Mechlura* in publica concione monuit populum, ut caverent ab hæresi *Lutheri* & *Erasmi*. In conviviis passim jactabat *Erasmum* esse hæreticum pejorem *Luthero*, ac dira minabatur si adessem. Est alter qui testius lacerat, sed nocentius. Tu, mi *Barbiri*, æstimas illum ex antiquis illis moribus, qui mihi quoque placebant, quum adhuc esset in humili statu: postea quàm afflavit fortunæ aura, ita sublati sunt animi, ut Theologis etiam quibusdam sit invisus, non modò candidis omnibus. Religiosum Principis animum vehementer laudo: sed si fuisset satis edoctus de toto negotio, non commisisset rem tanti momenti, homini fatuo & furioso, *Ecmondano*, & collegæ alteri huic simillimo, quorum uterque pejus odit linguas ac bonas literas quàm anguem. *Carmelita* in nullos magis lævit quàm in meos, & amantes bonarum literarum, aut à quibus læsus erat. Jactat se mortuum mundo. At nihil est vindictæ appetentius. In *N.* probum & doctum juvenem plane phalarismum quendam exercuit, quod illum aliquando vocarit *fatuum*. Nec id potuit homo furiosius dissimulare, quum in publico perageretur palinodix fabula. Alteram semel dimissum, retraxit, & in carcerem conjecit, virum quo nemo melior *Antuerpiæ*: opinor tibi notum esse. Quid de *Luthero* sentierint nescio, apud me certè nihil tale declararunt, sed strenuè oderunt quosdam *Dominicanos* & *Carmelitas*, qui sic profecto gerunt sese, ut nemo bonus eos non execretur. Fatereris ipse verum esse quod dico, si coram adesles. Illud est *Carmelita* decretum, rem austeritate conficiendam esse. Sed hanc fortassis exerceri decet in eos qui palam defendunt *Lutherum*, apud nos nemotalis est. Odium Monachorum, ac sedis *Romana* conciliavit illi aliquem favorem apud totum populum, & plerosque magnates. Si hic affectus tam atrociter puniendus est, sunt hic & apud nos ducenties centum millia hominum, qui sic affecti sunt, nec alià re opus est nisi duce. Miscet se huic negotio sub honesto prætextu aliena rapiendi libido, & privatum dolorem ulciscendi cupiditas.

Erasmus Roterodamus Francisco Molinio Episcopo Condomiensi S. D.

Epist. 41. **U**tinam saxum essem quemadmodum scribis, vel advolverer istuc, si non ob aliud, certè fruturus tuis istis longè candidissimis moribus. Nunc totus sum vitreus, aut si quid vitro fragilius. Nihil moror episcopas, quas promittit regia Majestas: exhaurirent me præsentè pecunià, quæ satis exigua est: onerarent me ære alieno, involverent curis, eriperent hanc libertatem, sine quâ non

A viverem triduum. Et thesauraria episcopatus est. Novi hoc corpusculum, novi hunc animum. Jam unum atque alterum mentem non semel cruciatum calculi. Id vino debeo, quod nuper sum nactus. Rex totus est in rebus bellicis, quem tu quoque cogaris sequi, & instat hyems. Sunt & aliz causas, quæ mihi propemodum persuadent, ut expectemus hirundinem. Interea per literas confabulabimur. Hyems, uti spero, sedabit istos bellorum ætus, tum isthic indulabimur *Alcyones*. Regi *Christianissimo* non deines me commendare, cui coelibatum accessisse doleo, quasi parùm haberet malorum tanta bellorum tempestas. Virtus ejus promerebatur fortunam secundiorum. Bene vale. Datum *Basilea* posttridie Calend. Septemb. Anno M. D. XXIV.

Erasmus Roterodamus Ferdinando Caroli Cæsaris Germano.

C **S**alutem plurimam. Serenissime Princeps, nē *Epist. 42.* Celsitudinem tuam plurimis & arduis negotiis occupatissimam diutius remorer, agnoscis opinor *Erasmum* illum, cujus *De Principe* libellum etiam mihi reddidisti commendatiorum, postea quàm tuâ lectione dignatus es. In præsentia nihil peto, nisi ut si promereor, veterem in me tuum favorem obtineas, præsertim hoc seculo longè turbulentissimo. Nec hoc in aliud peto, nisi ut vestro præsidio bonæ literæ, doctrinæque Evangelicæ vigor indies magis ac magis polleat apud *Christiani* nominis professores. Non enim ambio dignitates aut salaria, meâ nimirum humilitate meaque tenuitate contentus, sed *Christi* gloriam sitio, cui tua serenitas, ut non minus favet, ita plus potest prodesse. Ego certè pro meâ virili hætenus integrâ fide, sinceraque conscientia sum adnissus ut prodessem. Superioribus mensibus *Paraphrasin in Mattheum*, impulsu *Matthæi* Cardinalis *Sedunensis* susceptam, invictissimo Cæsari *Carolo* fratri tuo nuncupavi. Isque literis pro sua mansuetudine humanissimè ad me scriptis, testatus est hoc studium meum sibi gratissimum fuisse. Nunc in manibus est *Paraphrasis in Joannem*, quam cum multorum hortatu sum aggressus, tum præcipuè Cardinalis *Moguntini*, & Præfatus eximii *Joannis* Episcopi *Roffensis* apud *Anglos* viri sanctimoniam doctrinæque incomparabili: quod hoc Evangelium plus habeat obcuritatis quàm cætera, non tantum ob sublimitatem rerum divinarum de quibus tractat, verumetiam ob sermonis ænigmata quibus involutum est. Hoc, quicquid est laboris, decretum est tuo dicare nomini, qui doctrinam Evangelicam non solum profiteris, quod est omnium commune, verumetiam aves cognoscere, studes virâ ac moribus exprimere. Porro tuum istud pulcherrimum exemplum plures imitabuntur spero, si tua pietas, & religiosum erga sacras literas studium nulli fuerit ignotum. Qui has reddit, *Jacobus Spiegel*, avo tuo paterno Cæsari *Maximiliano* secretarius fuit, ut fidiissimus, ita cum primis gratus: Eleganter doctus, & stilo felici, ac præter has dotes impensè favet ac provehit Evangelica studia: quem tuæ Celsitudini commendarem, si vel ipse possem aliquid, vel ille talis esset ut egeret ullius commendatione, quem scio suis ipsius virtutibus fore commendatissimum, nimirum iisdem quibus *Maximiliano*, acerrimi judicii

dicii Principi placuit. Tua serenitas sibi pollicetur ab *Erasmo*, quicquid ab humili quidem sed fido mancipio prestari poterit. Eam jugiter florentem servet Opt. Max. *Iesus Christus*, qui vestra consilia bene fortunet, in Reipublica salutem, & in Dei gloriam. *Basilea*, tertio Calend. Decemb. Anno M. D. X X I I.

Ferdinandus Dei gratia Princeps & Infans Hispaniarum, Archidux Austria, dux Burgundia, &c. Imperialis locum tenens generalis, Erasmo Roterodamo S. D.

Epist. 43. **H**onorabilis ac erudite syncerè nobis dilecte. Accepimus literas tuas ex *Basilea*, quibus, quæ ad nos de laudabili opere *Paraphrasis in Joannem* à te composito, scripsisti intelleximus, eaque nobis gratissima, & summæ jucunditati fuere. Et cupimus ac affectuosè te hortamur, in ejusmodi dignis, & maximis laudibus, & præconiis extollendis laboribus, & vigiliis perseveres & persistas, illamque *Paraphrasin* impressioni ad communem doctorem & proborum utilitatem & commodum quamprimum per ocium licuerit exhibere cures, & unam ad nos transmittere: quod erga te ubi occasio se obtulerit omni benignitate & clementiâ nostrâ, in quibuscunque poterimus recognoscere & rependere studebimus, & meritum ac vigiliarum tuarum immemores non erimus. Datum in civitate Imperiali *Nurembergæ*, die decimoquinto Mensis Februarii, Anno M. D. X X I I.

Erasmus Roterodamus Guillelmo Archiepiscopo Cantuariensi S. D.

Epist. 44. **A**mplissime Præful, arbitror tibi redditam imaginem pictam, quam mihi ut aliquid haberet *Erasmi*, si me Deus hinc evocaret. Mense Aprili graviter periclitatus sum pituitâ, vix contraxeram successit calculus, tam atrociter, ut omnino sperasem malorum finem. Nunc aliquanto commodius habeo. Hæc scribo, quo magis mihi gratuleris, cui scio meam incolumitatem anxie cordi esse. Siquidem ut scribis, me periclitante concuteris, & rursus, me victore, recipis animum: Quod me jubet esse forti animo, si mihi cum una acie dimicandum foret, utcumque sustinerem belli molem, nunc cum triplici exercitu res est. *Rome* quidam qui literas ethnicas adamant, misere mihi invident, quemadmodum literis suis significant amici. Theologi quidam ac monachi nihil non moliantur quo me perdant. Sed nulli fremunt insanius, quam isti qui se *Lutheranos* appellant, quam horum intemperias detestetur etiam ipse *Lutherus*. *Clemens* septimus misit honorificum breve cum centum angelatis, majora pollicens: *Stunica*, qui nullum insaniendi finem videbatur facturus, silentium imposuit. Regum amicitiam hæcenus alui. Rex *Galliarum Franciscus* incredibili est in me affectu. Rursus vocor in *Galliam*. Parata est jampridem *Thesauraria Turonensis*. ampli proventus, sed tales sarcinas nihil moror, & libertatis avidus, & brevi moriturus. Amat ac favet *Ferdinandus*, qui jam sæpe scripsit, ac nuper misit centum aureos. *Polonia* mea est, & apud *Hispanos* fato quodam incipio esse gratiofus. A *Lutheranorum* arena labens abstinuissem, idque hæcenus totis viribus sum conatus, sed jam pridem

A ab amicis spes erat injecta Pontifici ac Regibus, fore ut aliquid ederem, eamque spem & ipse utcumque pollicis alueram. Si nihil prodisset, habuissem illos infensos, quibus vitæ fuisset obtrudere palmam. Simulque, quoniam rumor libelli prodituri jam apud omnes speratus erat, & *Lutheranos* habuissem iniquiores, qui vel metu me premere libellum prædicassent, vel atrocius aliquid quam res habet expectassent. Certè sic obruta vero os illis, qui Principibus omnibus hoc persuadere conantur, mihi per omnia convenire cum *Luthero*. Hoc quidam conantur odio mei, quo me Principibus reddant invisum; quidam ut meo periculo causam *Luthero* reddant vincibiliorem. *Hieronymum* ad te mitto, nondum poterat compingi ob recens atramentum. Sacerdotium nihil moror, modò Deus velit te mihi superstitem esse. Accepi bis decem libras, alteras quas ex *Parkino* reddidit *Hispanus Dassa*, ni fallor: alteras attulit huc *Franciscus Bernemannus*, nactus lithic ex bibliopola quodam, quam nihil rerum mearum illi velim committi. Pro aucta pensione habeo gratiam. Malè sit istis bellis, quæ nos toties decimant. Atqui arbitrabar pensiones esse liberas ab exactionibus. Equum accepi non admodum pulchrum, sed bonum, caret enim omnibus peccatis mortalibus, exceptâ gula & acedia: & ornatus est omnibus virtutibus boni Confessoris, pius, prudens, humilis, pudicus, sobrius, castus, & quietus, neminem mordet, nulli occalcitrat. Suspicor ministrorum vel dolo, vel errore factum, ut alius equus veniret pro eo quem tu mihi jussuras. Nihil mandaram famulo de equo, nisi si quis fortè daret ultro bellum & commodum. Et tamen pro animo tuo summam habeo gratiam. Ego de vendendis equis cogitabam, quando jam equus esset desit. Famulo meo succensco, qui injussu meo hoc ausus est, cujus incuriâ pervenit huc equus longè deterior. Quod aliquid boni promittis extra conspectum malorum, quid sit non satis intelligo. Si Deus dederit vitam, fortasse proximo vere fruar alloquio celsitudinis tue. Vehementer gaudeo, epistolas *Hieronymi* feliciter absolutas; nam in his plurima restant. Cætera quoque volumina sequentur, si convenerit inter typographos: nam res est immensi sumptus, nec unius hominis. Dominus *Iesus* te servet incolumem optime *Mecenas*. *Basilea*, pridie Nonas Septemb. Anno M. D. X X I V.

Erasmus Rot. Virgilio Polydoro S. D.

Eruditissime *Polydore*, decreveram tecum prolixis epistolis confabulari, sed incommode incidit, ut mihi præter *Livium* eodem tempore quatuor bajuli forent epistolis onerandi, iisque prolixis, quorum unus petebat *Romanum*, alter *Galliam*, tertius *Francfordiam*, quartus *Saxoniæ*. Quare *Lacrimis* utendum est. Primum scis exemplar quod miseras non esse apud *Frobenium*, sed apud *Franciscum*. Egi cum *Frobenio* de editione operis, vel operum potius. Ait, si majusculis extadat, fore volumen ingens, nec sexcentos aut eos suffecturos in sumptus, & meruit aleam in vendendo. Nam *Germania* nunc insanit in ea quæ sapient *Lutheranorum* quiddam. Alioqui est pulchre animatus ad gratificandum utrique nostrum, & ipse efficiam ut sit animator. Est triplex extendendi ratio

Epist. 45.

ratio: Nonnunquam totum negotium *Frobenius* suscipit suo periculo: Hoc aliquoties facit in minoribus voluminibus, in quibus minus periculosa est alea. Nonnunquam tota res agitur periculo alieno, ipse tantum pro opera sua paciscitur mercedem. Nonnunquam res sit communi periculo sociorum. Jam in pactione operæ *Franciscus* mercedem offert oppido quàm iniquam. Nunc agatur *Francfordia* an res vel unius *Francisci*, vel sociorum communi periculo possit agi. Et quid actum sit perscribam ubi *Frobenius* e mercatu redierit. Spero rem futuram ex animi tui sententia. Mihi videris consultè facturus, si primam illam præfationem totam retexas. Primum faciet hoc ad operis commendationem ob novitatem. Deinde faciet ad opinionem utriusque nostrum, quod insunt in illa priore quædam, quibus ego quidem non offendor, sed tamen suspicionem præbent eruditibus alicujus inter nos amulationis. Præterea mihi videtur magis ingenuum, totum opus Proverbiorum uni dicare, nunc accessionem dicas alii. His de rebus tua prudentia statuet quod videbitur optimum, ego simpliciter indico meam sententiam. De *N.* perfidia satis dici non possit. Videris cum illo exposulasse. Et audi quomodo me sit ultus: *Amuerpia* sparsit rumore meam imaginem cum omnibus libris meis exustam esse *Roma*, & ideo me nunc scribere in Papam. Et persuasit multis hæc prodigiosa mendacia. Immo *Clemens* septimus ultro misit ad me diploma honorificentissimum, cum florenis aureis ducentis. Et ego eodem tempore edidi libellum *De libero arbitrio* contra *Lutheranos*: sic *Roma* sum exustus, sic scribo contra Papam. Si nancisci possis negotiatorem, qui quinquaginta volumina ad se reciperet, cætera faciliè conicerem cum *Frobenio*. Bene vale. *Basilea*, Anno M. D. XXIII.

Erasmus Rot. Petro Barbirio S. D.

Epist. 46. **P**ER *Levinum* famulum meum intelligo *Joannem Molendinum* recepisse dimidium pensionis hujus anni à *Joanne de Hondt*, idque autoritate tuarum literarum, quibus significaras te hac in re placasse animum meum. Et ni in tempore meas literas attulisset *Marcus Laurinus* Decanus *Brugensis*, devorasset totam. Et postea scribis inter nos amicitiam fore perpetuam. Vetus proverbium est, *usque ad aras*, sed vetustius exemplum, *usque ad pecunias*. Quid te crudelius si nudo vestimenta detrahis, & spoliatum spoliis? Tu scis quàm simplici fiduciâ, quàm sincero pectore, totum hoc negotium tux crediderim fidei, cui pari fiduciâ crediturus eram & vitam. Inter *Lutheranos* ferè qui mihi erant juratissimi, nunc sunt hostes plusquam capitales. Quod si me fallit *Barbirio*, nulli posthac mortalium crediturus sum. At qui pollicebaris ex *Pariis* glebas aureas, & nunc detrahis tantillas micæ? Sed extra jocum, mi *Barbiri*, de Cæsaris pensione nulla spes ni me domum recipiam, & si redeam, nescio an sint præstaturi quod pollicentur. Nosti Comicum illud, vel aulicum potius, *max, cras redi, ubi eras?* Et meum ingenium non ignoras, quàm non improbus sim appellator. Debetur jam in tres annos pensio. Et hic magno vivo, crede mihi non possum minoris quàm sexcentis florenis aureis. Alo familiam, famulos tres, & equos. Semper aliquis est in lega-

A tione, & valetudo indies fit deterior. Mense Junio pianè perieram, nec unquam majore desperatione sum enixus. Satis accisæ sunt meæ res, etiam si nihil decidatur. Scio me debere tibi quicquid est hoc fortunæ, sed boni *Mecænat* est augere beneficium, non eripere quod dederit. Scribant amici parùm bene consultum illi pensioni, me esse homuncionem *iniquum*, te isthic versari in frequentibus pestilentis. Quod si tertium veluti tibicinem supponas rem fore firmiorem. Est apud me *Levinus* cognomento *Algoet*, id est, *omnibannus*, servivit mihi plus quinque annos, in hunc velim transferri pensionem, si quid nobis accideret humanitùs. Et est alioqui juvenis bonâ quapiam fortunâ dignus. Sic profecit in utraque lingua in bonis literis ac disciplinis, ut me præcurrat. Denique *Gardavi* natus est, ut hoc ad commendationis cumulum adjiciam. Facies mihi rem vehementer gratam, si hoc quamprimum expedias. *Morillonus* scripsit de precibus privariis, permisi ut meum nomen transferat in fratrem tuum *Nicolaum*. Accepi proximam futuram *Stamca*. Homo planè certat cum *Pasquillo*, verèque *Luthera-nus* est, qui te ipsa docet, nihil habere ponderis constitutiones Pontificias, qui tot edictis vetitus, nihilo secus peragit suam fabulam. Decretum est posthac hominem negligere cum suis nazniis. Hic singulis diebus Evangelici novi, jaculantur aliquid rabiosi libelli in caput meum. Non possum iniquius ferre, quando nuper in Pontificem emiserrunt quædam, quæ nullus scurra evomeret in lenonem. Cogor edere libellum *De libero arbitrio*, quando jam rumor sparsus est, nè putent esse aliquid atrocius. Doleo Pontificis legatum nihil egisse apud *Anglos*. Demiror quid tibi velint *Monarchæ*. *Hexam* saluta mihi diligenter, ac reliquos item amicos. *Basilea*, Anno M. D. XXV.

Erasmus Rot. Joanni Carondileto Archiepiscopo Panormitano S. D.

E **R**EVERENDE PRÆSUL, admoneor amicorum literis, ut isthic adim ante Cæsaris abitum, sed hic qui has perfert, narrabat sic accelerari professionem in *Angliam*, ut verear nè frustra etiam scripserim. Sequar tamen si sensero Cæsarem isthic diutius hæsurum. Sed interim te rogo, si videor meis laboribus aliquam utilitatem attulisse bonis literis, adjuva tuo favore causam meam, ut mihi pensio sit incolumis, & Cæsaris favore defendar adversus quosdam impudentissimos sycophantas. Hic ita me gero, ut omnes *Lutherani* vehementer oderint, conviciisque lacerent, quidam etiam libellis me proscindant. *Erasmus* nec fidei *Christiane*, nec Cæsaris gloriæ unquam deerit. Quid multis? Efficiam, ut illum nunquam pœniteat hujus consilarii. Olim quadrupedes ob damnum datum noxæ dedebantur, sed vehementer iniquum, ut ego ob datam publicitatis utilitatem dedar quibusdam noxiis bestiis, vel potius livori, quæ pestis est quavis viperâ nocentior. Amplitudinem tuam incolumem servet Optimus Maximus *Jesús*. *Basilea*, die *Mercurii* post *Pascha*, Anno millesimo quingentesimo vigesimo secundo.

Erasmus

*Erasmus Rot. Francisco Molino Episcopo
Candemensi S. D.*

Epist. 48. **H**eres, ut scribis, meus *Hilarius*, utinam haberet tantum mentis quantum habet bonæ mentis. Mandaram etiam scripto, ut ante Septembrem isthic pararet mihi nidulum; nihil meminit, ebrius opinor voluptate repetitæ *Gallia*, quam unice adamat. Rursum scripsi me non venturum ante proximum ver. Interea, si ipsi esset felix *Gallia*, frueretur: sin minus, recurreret huc, mihi futurus usus, sibi fortasse nulli incommodo. Venit cum aliquot extortis ac supervacaneis epistolis, mox in *Galliam* revoluturus. Si tua benignitas vult illi benefacere, & si videbitur dignus, ne committat illius manibus multum pecuniarum, sed prospiciat de sacerdotio quod non possit prodigere. Novi hominis ingenium, non odi. Narrat tuam excellentiam decrevisse huc advolare. Id tamen, suspicor abs te joco dictum, tamen quando sic asseverat *Hilarius*, non video causam, cur tantum suscipias iter. Fortassis in Septembri commissurus eram hoc corpusculum itineri. In hyeme non faciam, nisi decrevero mori: ne in ver quidem possum aliquid certi promittere. Bellum incrudescit, qualis sit futura valeudo incertum. Multa alia possunt exoriri, quæ consilium si non mutant, certe impediunt. Hæc non ideo scribo, quod tui conspectus non sit mihi futurus multo jucundissimus, sed quod nolum tantum amicum frustra & sumptu & itinere fatigari. Quod scribis de hirundine in niveis quæsitæ, Deus avertat omen. Bene vale. *Basilea*, pridie Idus Decemb. An. M. D. XXIV.

*Erasmus Roterdamus Henrico octavo
Regi Angliæ S. D.*

Epist. 49. **I**nviçissime Rex, scio quantum habeat momenti ad conciliandam muneri gratiam, ut in tempore detur, neque me fugit hoc meum munus duplici nomine intemptivum esse, vel quod serò redditur, videlicet postea quam per omnes orbis regiones sparsum manibus populi teritur; vel quod offertur bellicis rebus occupatissimo. Sed non contigit antehac certus aliquis per quem mature mitterem; & libens totius officii mei gratiam perdidero, si hæc jacturæ liceat redimere Monarcharum inter ipsos concordiam. Nunc in tam atrocibus, tamque diutinis rerum humanarum tumultibus, non modò studiorum me cadet aliquando, verum etiam vitæ. Sed his malis Deus aliquando finem dabit, si nos promereamur. Mitto primam manum libelli *De libero arbitrio*, adversus *Lutherum*. Nondum est absolutum opus, immo per valetudinem, quæ me ad mortem usque afflixit, & labores, quibus explicabam cætera, quæ erant in manibus, vix tantum potui. Si gustus operis probabitur Majestati tuæ, cæterisque doctis, absolvemus, & alicubi excudendum curabimus. Nam hic opinor nullus est typographus qui ausit excudere, quod verbulo attingat *Lutherum*, contra Pontificem licet scribere quidvis. Hic est præsens *Germania* status. Itaque ut tuò isthuc pervenirent quæ mitto, emandavi rursus famulum proprium ac fidelem, sed Majestati tuæ non ignotum. *Christus* opt. max. res tuas bene fortunet Rex invictissime. *Basilea*, Anno M. D. XXXIII.

A

Erasmus Rot. Senatus Basiliensis S. D.

Epist. 50. **E**T scio & memini quot quantisque nominibus vobis jam pridem obsecratus sim, nobiles ac præstrenni domini, nec ignoro quam ob facultatum mearum tenuitatem solvendo non sim: tamen facit hoc mihi jam pridem explorata certissimis argumentis vestra singularis humanitas, ut nullis lubentius debeam quam vobis: Nec me deterret à petendo, quod is sim qui non possim ullam referre gratiam, nisi vestra bonitas ad exemplum æterni numinis sic interpretetur, esse relatum, quod agnoscit, meminit, ac prædicat is qui accipit. Alioqui qui dicere potest, *Referam*, sed cum scire, non accipit beneficium, sed fœderatur. Non inficior ex usu *Reipub.* esse, ut legum, scitorum, ac magistratum autoritas sit inviolata; sed hic *Benedictus* bibliopola, ut accipio, non nullâ contumaciâ, sed simplici errore prolapsus est in multam. Et quod erat hujus causæ caput, duxit mulierculam uxorem. Solet ubique favere conjugio. Juvenis est tenui re. Erit bona spes dotis, si vestra benignitas multam remiserit. Me jam pridem vobis obligatissimum; reddetis obligatiorem, ac mecum alios multos cives vestro non indignos favore, qui me ut *Benedicti* causam agerem hortati sunt, exitum etiam felicem pollicentes, vestrâ nimium humanitate freti. Ego nullas beneficii vires possum polliceri, tamen si quis me submonuerit, quâ in re queam ordini vestro clarissimo gratificari, sentietis promptam certè voluntatem mihi non defuisse. Precor ut Dominus *Jesus* vos omnes servet incolumes, ac bene fortunet Rempublicam vestram, & publicè & privatim. Anno millesimo quingentesimo vigesimo tertio.

*Erasmus Roterdamus Maximiliano
Transylvano S. D.*

Epist. 51. **L**iteræ, quas *Beatus* noster ex *Hispaniis* attulit, serò mihi reddite sunt. In causâ erat quod quum ipse pertæsus navigationis terrestri itinere peteret suos, non exemerit è vidulo quæ ad me pertinebant: Itaque delatæ sunt in *Brabantiam*: Inde per multas ambages tandem *Sleestadium*. Respondi tamen omnibus, quibus amici jusserant me scribere. Literas mihi *Nurembergam*, ut per *Michaelen Gillis* tibi notum deferrentur in *Hispaniam*. Nec unquam scire licuit, quid de illis epistolis sit actum. Intervallum est ingens, & mira ubique, præsertim his temporibus, in resignandis, intercipiendis, ac premendis epistolis peridia. Non arbitror mihi tecum ullam fuisse consuetudinem, nisi quod *Bruxella* quum agerem ante annos opinor quatuor, à multis prædicabatur singularis quædam tua humanitas & ingenii candor eximitis. Verum istud pectus niveum, planèque Gratiarum ac Mutarum domicilium, sic mihi representavit ac patefecit epistola, ut multis jam annis nihil legerim libentius. Nam dictionis erat tanta felicitas, ut me propemodum deterruerit à respondendo. Attamen perficui faciem, & respondi sic ex tempore. Eas tibi non esse redditas ex *Beati* literis intelligo. Nunc quod superest expediam paucis. Jusserat *Cæsar*, ut mihi pensio solveretur extra ordinem. Illustrissima D. *Margareta* respondit, Si redirem non solum pensionem esse

esse numerandam, sed majora collaturam sese. At vereor ne etiam si redeam, studiam, *max, eras, redi, ubi eras*. Rex Galliarum incredibili affectu detulit optimas condiciones, proximè Thesaurariam *Turonensem*, sexcentorum coronatorum annui census. Recusavi omnia, non sine multorum amicorum offensa. *Clemens* Pontifex, unicè affectus in me, quod ipsa re comperio, nihil non offert. Dices, cur non redis huc? Non licuit per occupationes studiorum; & si per has licuisset, valetudo non dabat comitatum. Aliquanto rariùs me nunc repetit calculus, sed longè periculosiùs, ut hoc non sit ægrotare, sed crebro mori. Hypocausta *Germanorum* fervent toto anno, vix exceptis Junio & Julio: ad horum odorem quam exanimer, per hæc tamen eundum est, aut ferendus æstus Junii aut Julii, aut etiam Augusti. *Italiam* valde desiderabam, ob medicorum & pharmacorum copiam, valetudo venit. Et tamen restitit nunc sic habent, ut omnino sit demigrandum aliquò. Jam non ignoras quàm immedicabili odio teneantur isthic in me monachi ac theologi quidam, quorum coryphæus *Ecmundanus Carmelita*. Huic *Adrianus* imposuerat silentium diplomate: vix tacuit. A morte illius, silentium illud multa maledicentia pensavit. Quibus si res successerit de *Luthero*, nemo poterit istos ferre victores. Si *Cæsar* adesset, nihil esset periculi, nunc quid in aula sit præsidii nescio, præsertim homini qui non sit aut familiaris. Præsul ille magnus utinam tam comis esset officiis, quàm est dictis benignus. Cum illustrissimo comite *Hochstrates*, exigua mihi fuit consuetudo. Et habet ut fertur uxorem sic religiosam, ut superstitioni sit proxima. Apud tales primum valere solent pietatis histriones. Episcopus *Leodiensis* dicitur anceps amicus, ob *Aleandrum*, qui coram blandus est, absens ut audio, alius est. Et habet fratrem apud *Leodiam*, hoc perniciosiorem, quod omnia potest dissimulare, id quod non potest *Aleander*. Scripsi nunc per Canonicum quendam *Antuerpiensem*, juvenem, nomine *Franciscum Dylstr*, per eum huc redeuntem poteris turò quæ voles scribere. Quæ spes sit de pensione nescio: procuratorem negotii commisi *Pauermatano* & *Cranveldio*, quo nihil est apud nostros candidius. Nolite gravari rebus meis, tamen si se daret opportunitas, adjutabimur quod agitur. *Ferdinandus* frequenter ad me scribit amantissimè. Is nunc illustrissimè domine scripsit, ut *Carmelita* debacchanti in nomen meum imponat silentium, quem hominem nihil omnino pudet. Reverso *Francisco*, ex literis vestris statuemus quid sit faciendum Bene vale. *Basilea*, natali *Matthia* Apolloli. Anno millesimo quingentesimo vigesimo quinto.

Erasmus Rot. Sylvestro Prierati S. D.

Epist. 52. Quod tua pietas scribit de epistola malum olente sumum, quid sibi velit non satis intelligo. Tibi certè multis modis gratiam habeo, & quod apertè scribis & quod amanter quæ meâ referebat scire: & quod viam indicas quâ possum effugere quod denuncias periculum, videlicet si explicem quædam loca: plus etiam tibi debituus dignatus fuisses ostendere quæ sint illa loca. Nil esset novi, aliquid erroris inveniri in libris meis, quam nec *Hieronymus* nec *Augustinus* vitare potuerit, præsertim in tanta varietate judiciorum:

A certè hoc animo semper fui, ut sciens non fuerim passus esse quicquam in libris meis, quod pugnaret cum orthodoxa doctrina. *Levanis* tot annos egi, nec amicus nec inimicus theologus ullus unquam indicavit aliquid tale, quam frequenter illos rogârim, ut admonerent liberè si quid esset. Quod *Stunica* sic palam insanit *Roma*, tametsi me non fugit quorum instinctu fiat, tamen vide quales exemplum invehit. Finge in libris meis esse quædam intolerabilia, quod tandem exemplum est tam furiosis libellis scurrili impudentiâ debacchari in nomen hominis, certè adhuc à nullo condemnati? Est *Levanus Carmelita* homo planè fatuus & furiosus ac parùm doctus, & unus prædicator huic simillimus: hi soli moluntur in me, & velim nolim faciunt me *Lutheranum*, quam ego primus omnium dehortatus sum à calido facinore. Dicam arrogantiùs sed verè, si vel uno epistolio declarare voluissim, me vel tantulum favere *Luthero*, vidisses erectissimos animos totius *Germania*, quæ certè latissimè patet. Nec defuissent Principum præsidia. Ego tot convitiis quorundam provocatus tot aliorum blanditiis sollicitatus, nunquam dimoveri potui à veneratione *Romana* Ecclesiæ. *Aleander* nihil non facit adversus *Lutherum*, ac si pernoscere rem omnem, solus *Erasmus* plus fregit vires & animos illius factionis, quàm omnia *Aleandri* molimina. Tot epistolis privatis ac publicis repressit *Lutheranos*, quam multa necessaria docuerit vir ille, sed mihi nullo pacto placet dissidium. Id an vobis isthic persuasum sit nescio, certè *Lutherani* hic intelligunt, qui mihi uni imputant, quod illis non succedit; jamque dentatis libellis in me debacchantur tanquam in adversarium, & verè sum. Tamen si malim mala separari à bonis, quàm utraq; simul perdi. Vide igitur quam gratiam mihi rependunt, qui tam improbis sycophantiis impetunt caput meum, imò quàm malè consulant tuo negotio. *Lutheri* factio nondum tam extincta est, quàm vos isthic creditis, atque utinam esset. Hac enim perdit omnia studia nostra. Sunt innumera millia hominum, qui odio sedis *Romana* magna ex parte favent *Luthero*: nec aliud expectant quàm ducem aliquem. Me nec angelus, nec homo faciet seditiosum, tamen isti strenuè laborant ut faciant. Habemus *Cæsarem* pro titulum, cujus salario gaudemus consiliarii nomine, de hoc certus sum. Habeo & hic Principes, ac Reges aliquot mihi faventissimos: Cardinales item & Episcopos aliquot. Quæso ut per *Stunicas* & similes sycophantas liceat mihi orthodoxum esse. De te nonquam malè sensi. Fortassis in epistola ad *Hochstrates* dixi in tuis & Card. *Cajetani* libellis, quædam non probari theologis *Parisiensibus*. Tunc ille nihil scripserat præterquam adversus Concilium *Pisavianum*, neque tu quicquam nisi pauca adversus conclusiones *Lutheri* primas. De vestris operibus non est meum ferre sententiam: quid autem sentiant eruditi, nos hic melius audimus, quàm vos isthic. Hæc ægrè dictavi amanuensi meo, sic affectus calculo & stomachi dejectione, ut tæderet etiam vivere. Optârî esse *Roma* vel dispendio dimidii bonorum meorum, & adero si valetudo patieretur. De Pontificis in me animo nihil adhibito. Non est is qui soleat talibus calumniis præbere aurem. Ego curabo ne quid boni viri in me desideretur. Bene valeat tua pietas, cui me totum commendo. *Basilea*, Anno M. D. XXIII.

Erasmus

Erasmus Rot. Calio Calcagnino S. D.

Epist. 53. **L**ibellus tuus *De libero arbitrio*, mi Calio, usque adeo mihi placuit, ut editurus fuero in cuius nominis gloriam, ni me locus unus offendisset, in quo suspicionem quorundam qui me dictitant hoc spectaculo delectari, quod hactenus tacitus confertisque manibus viderim aprum illum ferum devastantem vineam Domini, sic refers quasi non fueris ab eadem alienus. Et poterat locus verbis tribus mutatis corrigi, verum religio fuit vel tantillum mihi permittere in alieno libro, faciam tamen si tu iusseris. Ceterum video illud esse facti mei, ut dum utrique parti consulere studeo, utrinque lapider. Isthic & in *Brabantia* sum *Lutheranus*, at in tota *Germania* in qua vivo, adeo sum *Antilutheranus*, ut in neminem mortaliū, ii qui valde favent *Luthero*, magis faviant quam in me, nec alii magis imputant quod de Pontifice non agant triumphum, quam mihi. Hoc verum esse facile crederes, si præsens audires convitia, minasque quibus impetor, si picturas infamatrices, si libellos criminosos ac furiosos potius legisses, qui hic subinde provolant in caput meum. Arque hoc odium non nuper ceppi promereri prodicta *Diatriba De libero arbitrio*, sed ante triennium, tot epistolis, tot libris editis testatus mihi non probari *Lutheri* fabulam, adhuc dicor confertis manibus spectare tantum. Præter alios & ipse *Lutherus* respondit nostræ *Diatriba*, nec dubito quin odiosissimè; nondum enim liber allatus est: & interim theologi monachique, quorum implacabile odium in me concitaram, ob proventa bonarum literarum studia, quas istæ pecudes multo peius oderunt quam *Lutherum* ipsum, tam pertinaciter ac stolidè debacchantur in me, ut ni mihi fuisset animus adamantinus, vel horum odiis potuerim in castra *Lutheri* propelli. Nescio an vos putetis rem esse ludicram, verum nemo credat, quam hoc negotium latè propagatum sit, quamque gentium penè omnium animos occuparit. Tot eruditorum hominum amicitia videbar mihi *Craso* beatior. Hanc felicitatem æquo animo deposui, meque nudatum omnibus præidiis, inermem ac destitutum objeci tot furiosis, quorum tyrannidem mundus diutius ferre non potest, nec feret. Et tamen illi non ignorant quantam cladem ipsis inferre potuerim, si vel digitum porrigere *Lutheranis* voluissem. Atque interea, quoties decernitur honos theologis, nihil sapit *Erasmus*: At quum est gravandus invidia, solus poterat totum hoc incendium extinguere suo calamo. Quin in hanc invidiam vocat *Pius* ille *Carpensis* qui ut scribunt, *Roma* in omnibus conventiculis, in omnibus convivis deprædicat, *Erasmum* nec esse philosophum nec theologum, nec quicquam omnino tenere solidæ doctrinæ. Cur ille vir tacitus confertisque manibus spectat hunc aprum ferum depopulantem Domini vineam? Cur nullus hoc audet *Roma*, quod ego sum autus in media *Germania*, solo præmio rectæ conscientie contentus? Neque enim me jam hinc brevi emigraturum vel *Cæsar* vel Pontifex beare potest; imò nè hoc quidem præstare valent, quod minùs proscindar rabiosis libellis, etiam ab istis ventribus, qui se jactant favere *Romano* Pontifici, quum nulli magis officiant nomini Pontificio. Quo in

A statu simus hic, bonâ fide referet qui has tibi reddit, in hoc à me legatus, ut quædam amicis aperiat, quæ literis committere, ut perlongum est, ita nec tutum; per hunc itaque poteris tuò rescribere. Commisi illi quiddam de studiis nostris, in eo non gravaberis impartire consilium tuum, si quid dederabit. Quid agat *Leoniceus* medicus, quid *Paniceus*, quorum utrunque vidi *Ferraria*, scire cupio, & *Rhodigium* amo, tametsi me locis aliquot taxarit in suis collectaneis. Verum non sum is qui nihil possim devorare. Te non novi, nisi quòd suspicor esse illum qui me semel in ædibus *Richardi Pacai* salutavit oratione tam copiosa, tamque disertâ, ut ego planè viderer mihi maturus. Bene vale. *Basilea*, III. Idus Maii. Anno M. D. XXV.

Calio Calcagnino doctissi. viro Erasmo Roterdamo S. D.

C Quom ad *Pistophilam* scriberem de libero arbitrio, Epist. 54. nihil minus cogitabam, quam ut Commentarius ille in lucem unquam prodiret: aut certè in manus tuas perveniret. Hoc enim unum tum mihi propositum fuit, grati animi testimonium dare homini de me bene merito, qui tuam *De libero arbitrio Diatriben* protinus ad me dedisset, quom eam beneficio *Floriani Montini* viri ornatissimi ex *Germania* accepisset. Noverat enim me, tum omnium tuarum locubrationum esse studiosissimum, tum maximè hoc genere delectari, quod ad reprimendam retundendamque insolentiam *Lutheranam* pertinebat. Quod quom multi hactenus oscitanter & quasi aliud agentes tetra-verint, in eam audaciam hominem, alioqui ad turbas natum perduxerunt, ut solus sibi sapere videatur: rejectisque in ordinem omnibus antiquis & pridem receptis scriptoribus solus in sacras literas centuram exerceat: damnatasque olim opiniones, & veterum patrum decretis explosas hæreses in lucem promoveat, pertinaciter defendat, animis inculcet, ut profectò satius fuerit hanc anagyris non attingere, quam attactu irritare. Certè *Hercules* quom in *Hydrum* certamen suscepisset, non prius sibi cessandum existimavit, quam eam ferro ac flammâ prorsus confecisset: ego quoque illud semper judicavi opportunum, aut *Lutherum* prorsus negligi, aut prorsus convinci oportere: Nihil enim medium videbam. Comparaverat ille sibi ab initio multum exultationis, quòd intrepidè ac perfidè fronte mores nostræ ætatis perstrinxisset, quòd purpuratos patres, quòd summi Antistitis majestatem sedisimè iugillasset, & quasi pudenda patris, impiorum liberorumque more, retexisset. Ea res aures expectationemque plurimorum excitarat, quasi amore virtutis ac veritatis & nimio juvandi mortales studio vir ingenius prolaberetur: præsertim quom suis adhuc moribus modestiam præstenderet: tantum enim abest, ut sua illa placita, quæ tum pariebat, quom alia multo immaniora, majoribusque monstris implicata parturiret, pertinaciter defenderet, ut ea potius meliorum iudicio ac sacrosanctæ piæ Ecclesiæ subiceret. Dicam tibi vir optime: Imposuerat mihi penè vir ille, ut postea cognitum est, fucatus ac verupellis: animumque ita induxeram, bonum virum *Lutherum* esse, & qui facilius falli posset quam fallere; sed in taxandis moribus, ut ego quidem fateor, vix jam ferendis;

U u 21 nimis

nimis incitatum, nimis ardentem. Dabam & hoc hominis ingenio, *Christiani* nominis & nostrae pietatis immodicè studioso, quem æstrum religionis & zelus Dominici cultus ita arroderet, ut evangelici & apostolici præcepti oblitus aliquanto plus stomacho daret quàm expediret. At postquam prodigiosam illam scenam aperuit, & veterem tragediam *Joannis Hui*, sentinamque illam omnem *Boemice* pravitatis evomuit, & obsoletam in lucem fabulam revocavit, Dii boni, quàm diversa facies priori illa apparuit? Nam pro modestia quantum ex homine pervicaciæ? pro religione, quantum ambitionis? pro simplicitate quantum persuasionis erupit? Imprimis, quasi à vesta convellere pietatem exorsus, vim asserre evangelio, & enarratoribus omnibus fidem detrahare conatus est, ut uni sibi locus relinqueretur. Sacramentis ita auctoritatem ademit, ut vix uni aut alteri dignitatem servaverit; ordines sacerdotii omnes pares esse voluit, ut non esset ad quem provocaretur à *Martini* dictatura: defunctorum memoriam inanem & meras nugas: voluntatem mortaliū necessitate obstrictam, & alia id genus innumera, quorum vel memoriam animus reformidat. Scio tamen *Lutherum* hæc commentitiis confectisque rationibus ex sacris literis confirmare solere: quas *Zenonis* more *Achilles* putat, quod nemini sanè mirum videri oportet. Neque enim defuerunt unquam antiquis hæreticis splenia, quibus ulcera sua prætegerent. Quid quod certi homines & ii quidem *Æthiopi* mihi retulerunt, *Lutherum* eā non semel strophā usum esse, ad aucupandam nominis gloriam, subornasse scilicet ac summis sibi adversarios dicam an prævaricatores? qui deinde congressi, ingenii falces summitterent, & se vi rationum expugnatos profiterentur, nec inviti in *Lutheri* dogma concederent. Hæc est videlicet illa *Alexandri Pseudomantis* jactatio: qui adversarios suos, quibuscum semel caput contulisset, gloriabatur à se quantum vis ferocientes, pacatos meliorisque dimittere. Scio fore qui dicant, facile esse in *Lutherum* verbis invehi & convitiis debacchari, eumque nunc seditiosum, nunc barbarum, nunc monstrum appellare, aliisque foedissimis titulis dehonestare: sed non facile esse rationibus & argumentis hominem expugnare: id quod ego longè secus existimo. Nam *ἐπὶ τοῖς τοῖς ἀλλοῖς λόγῳ*. τὸ δὲ *ἴδιον* αὐτοῦ. Nam ut sit *Proteus*, ut se vertat in omnia rerum miracula, hoc mihi sat est, certum & exploratum habere, hunc esse *Proteum*, & ita elabi, ut non facilè nodo teneatur. Fac *Chrysippum* suos in me soritas coacervare, quos ego distinguere & dissipare non possim: Fac etiam, si lubet, aliquem sophistarum mihi tria capita, aut certè cornua asfigentem: An iccirco me vel *Geryonem* vel *Cippam* putabo? certè *Diogenes* quom eum quidam non esse hominem argumento collegisset, nec teneret, quomodo paralogismum dilueret: A me, inquit, incipe. Proinde si magnus ille argutor *Lutherus* pulverem mihi ob oculos conjecerit, vel meras præstigias fecerit, nihil est, quod eum propterea majorem melioremve paterna. Quom fortè quidam *Callipidem* admiraretur, ejusque artem extolleret apud *Agessilaum*: Quid ni, inquit, ego noverim *Callipidem* dicelictam? Sic histrio appellabant lacones. Sanè non pluris fuerit apud me *Lutherus*, vel sophista vel præstigiator. Cur enim

A non hac nomenclaturā exornem eum, qui per fucum damnata & obsoleta olim dogmata insitaurare nititur: recepta autem & tot seculis, totque magnis assertoribus comprobata & quasi per manus tradita convellit? An non hoc abundè *Lutherum* impostorem ostendit, qui *Nazianzeno*, *Nyseno*, *Damaseno*, *Basilio*, *Chrysostomo*, *Hieronymo*, *Gregorio*, *Augustino* depulsi, se unum enarratorem evangelii ostendet, sibi que haberi uni fidem velit, ceu verò ejus lampas illorum omnium lumina præstringat. Quorum quisque quo propior fuit florenti Ecclesie, hoc amplius hausit ex fonte celestis spiritus, sine quo nemo potest ad veritatem aspirare. Fac enim hinc stare tot tamque excellentes sanctæ pietatis proceres. Aiant illi, neget *Lutherus*, obsecro quis tam corneā & prædurā fronte est, qui *Luthero* credendum, illis fidem abrogandam censeat? Atqui aliquis dixerit, eadem sentit cum illis *Lutherus*, aliterque potius tradunt quàm aliud. At at hoc ipsum est, quod mihi scriptum facit, quod me dubium habet, quod mihi suspensum *Lutherum* reddit, ut non aliter, sed aliud planè dicere videatur, qui has umbras mihi objicit, qui sua hæc commenta verborum involucris contorquet, ut de eo *Euripides* illud inverti possit, *ἀπὸ Κυνίας, δόξα, ὅπως δὲ, οὐκ ἔστι Κυνίας*. Scitum est illud vetus, *ἀπὸ Κυνίας οὐκ ἔστι, ὅπως δὲ*. Et illud Apostoli nos satis monere potuit, ut ab hoc hominum genere caveamus: *Si angelus*, inquit, *ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐκδηλώσῃ, ὅτι ἔστι, ὅπως δὲ*. Ceum mihi parum constet, non aliter synodo *Ariminensi* ab *Arianis* bellè olim illustum fuisse hoc verborum prætextu, quom nefarii illi vocarent in disquisitionem an *Christus* foret Patri *ἰσὺς*, rogantes bonos, sed parum cautos patres, *Christine* an hominatio fidem habendam putarent. At illi ignotā voce circumscripti *ἰσὺς* palam detestabantur, *Christum* autem Deum profitebantur: quæ res in causa fuit, ut acta in synodo *Ariminensi* majore deinde & cautiore Patrum conventu rescinderentur. Proditum est memoria ex *Arianis* quendam fuisse invictum aliqui certatorem apud omnes, qui vel rationibus humanis, vel arte syllogistica niterentur: facile autem cessisse, si quando sibi res fuit cum eo, qui parum doctrinæ, multum autem fidei haberet, qui nihil in se, in Domino autem multum fiduciæ locasset. Hac ego ratione tam facile puto *Lutheri* argutationes & *ὑποθέσεις* subverti posse, ut & ipse se ultro victum fateatur, & tantum turbarum, quantum excitatum est ad hanc diem, momento resideat. Quod si tanta illa hominis temeritas per suos gradus processerit, & decretoriis periodis assurrexerit, non dubito, quin posthac evangelii libros sit abjuraturus, quasi rem ab indoctis exscriptam, & à simplicibus receptam. Quin & *Christum* ipsam adferturus sit more maomethico, non verum hominem, sed simulachrum & spectrum quoddam oculos fallens & sensibus illudens. Nam ut *Cicero* verè scribit, qui semel verecundiæ fines transverit, eum bene ac naviter oportet esse impudentem. Et tamen homini tam inauspicatæ doctrinæ, si displicet, non defunt sectatores atque adeo admiratores in tota præsertim *Germania*, qui *Luthero* ferè acclamant, quæ suo *Episcopo* *Lutherum*:

—Dens ille fuit, Dens optime Memi,
Depulsi ex animo qui monstra metusque decorum,
Quare

*Quare religio pedibus subiecta vicissim
Obiciatur, nris exagrat victoria calo.*

Quom verò ex nobilissima illa provincia clarissima semper ingenia effluerint, quom proventus veræ religionis maximum inde incrementum acceperit, mirum est profectò, quomodo tam repente ad insanias hominis neque docti neque admodum acuti, ut mihi videtur, à constitutis olim & confirmatis patrum decretis desciverit: nisi ut suspicor, id factum sit, non tam studio & amore *Lutheri*, quàm ut video, abs te persæpe testatum, odio theologorum & monachorum quorundam, qui sibi titulo religionis regnum & tyrannidem paraverant, quorum votum fuit, in hominum æquæ animos & bona grassari: hoc itaque modo factum est, ut è carbonaria in calcariam præcipitaverint, quom à monachorum avaritia ad *Lutheri* impietatem perfugerint, & hanc quidem multò nocentior: Illà enim fortunæ bona, hæc bonæ animi atque adeo animæ periclitantur. Puto & idcirco conatum hunc *Lutheri* quibusdam blandiis arrisisse, quod ille ab officio & observantia Pontificis aliorumque Principum homines devocabat, & humanum quodammodo genus manumittebat: quis verò est, qui non libenter jugum excutiat? & libertatem amplectetur? præsertim quom ad libertatem etiam indulgentia accedat. Nec enim vult *Lutherus* quenquam de actionibus suis admodum anxium esse. Siquidem ad salutem & æternitatem promerendam fidem & sanguinem *Christi* sufficere. Lasciviant igitur homines, obtonentur, pergracentur, in venerem, in cædes, in rapinas, ut lubet, efferantur. Paratum tamen iis cælum, parata immortalis felicitas, si fides inconcussa maneat, & in sanguine *Christi* spes certa subsidat. En qualem artificem sibi adornavit angelus nequitiæ, quàm callidum, quàm pellacem? Certè *Maomethes* non aliâ persuasione usus magnam orbis partem subvertit. Ab *Epicuro*, quo non alius philosophorum plures discipulos in sententiam traxit, neminem unquam auditorum descivisse accepimus, præter *Metrodorum* nescio quem. Illestabat scilicet ille optimus deliciarum magister advenientes: illectos autem novis semper blanditiis retinebat, utpote qui unicuique ex suæ naturæ pruritu voluptates admeriretur. Adde quod homines naturâ *gula* sunt, sed & iidem *libidine* esse solent, & erunt propediem, ni me fallit opinio: Nec enim quæ mala sunt diu placere possunt. Instigator ille populi *Atheniensis* quom bene consulenti comminaretur, cum malè mulctatum iri, si quando populus desipere cœpisset: At tu, inquit ille, si quando resipuerit. Idem hoc video commodè in *Lutherum* torquere posse, cui pro ea, quam invexit doctrina, plus nimio gravem mercedem *Germania* natio dudum persolvit: sed illud non incommode cecidit, quod eadem *Germania* eadem ætate, quæ nobis hoc monstrum tulit ad religionis & morum exitium: rursum ad morum & religionis instaurationem *Erasmus* nobis dedit, virum ea ingenii magnitudine, ac literatura, quæ non unum hoc tantum seculum possit illustrare. Habet igitur non modò, quod compenset, sed quod etiam objiciat. Quo mihi improbius nonnulli facere videntur, qui viro tanti candoris, tam excellentis doctrinæ notam inurere non erubescunt, quasi & ipse cum *Luthero* faciat, & sit quodammodo ejusdem fa-

A *tionis* vel antesignatus, vel popularis. Adversus hosce homines acerrimè persæpe reclamavi, & justas penè inimicitias suscepi. Quod & in libello *De libero animi motu* obiter feci, atq; hoc libentius, quod edita *Diatriba*, jam locum omnem suspicionibus improborum sublatum videbam: nec enim jam te illo spectaculo, quod oppugnabas, oblectari poterant infimulare, nec furtim arma hostibus subministrare, quos rectà fronte impeteres. Nam quod epistolis & aliis tuis commentariis *Lutheri* fabulam non probari abs te asseveras, & tibi votum consulendi utrique parti testabare, sic interpretabantur, quasi aliâ manu panem ostenderes, aliâ lapidem absconderes, & quod duos parietes de eadem fidelia adlinens utrinque planum aucupareris: qui verò vel modestissimè, vel parcissimè de te obloquebantur, ii te quasi cessatorem arguebant, quod tantum incendium excitatum videres, quantum non alius, præter *Erasmum* posset extinguere, & tamen, quasi ea res per jocum gereretur, aut nihil ad te pertineret, insinuatibus manibus flagrantem aras decorumque focos spectares: horum ego voculas in eo libello *et Morulas* in medium adduxi, ab omni ego hujusmodi suspicionem prorsus alienus: nam mihi dii mentem meliorem, quàm ut de viro tam illi batæ probitatis & tam eximii candoris, pro cuius existimatione tuenda toties acris bella depugnassim, tantum nefas aut cogitarem, aut cogitatum certè proderem. Illud itaque mi *Erasme* certum persuasumque habeo, me tua bonitate, sinceritate, pietate, nihil exploratis habere aut testatius: si quid est tamen eo in libello, quod aut aures tuas offendat, aut quod tibi videatur malevolis dare ansam posse malè cogitandi, expunge, dele, interline, immuta, ut lubet; fac denique ut nulla latebra supersit, in qua natus ulius delitescat. Caterùm illud fuit permolestum, quod fato quodam tuo utrinque exercearis, & *Lutherani* & *Antilutherani* juxta in te faviant: at tu bono animo esto, & rectæ conscientie præmio contentus, tanti puta tum apud hominem illustrem fieri, tum apud Deum cœlum promereri. Sanè *Hercules* ille tertiam lunam natum, non prius ad deos abiit, quàm monstra illa quodam suo fato proposita vicisset. Alioqui illud nō isti *Barin* *in* *conversione* *quæ* *an*. Quod de *Pio Carpen* significasti, non minis ingratum fuit quàm novum: est omnino cum homine mihi longa & vetus consuetudo ex eo usque tempore, quo ille juvenis, ego admodum puer *Petrus Mauranus* philosopho primi nominis operam dabamus tunc dialectica profitemi: eo Principi nihil humanius, nihil modestius agnovi, tantumque aberat, ut bene merentibus obtestaret, ut multò sepius vir bonus dissimillimis, id est indignis faveret: ob id non potest mihi non mirum videretur adeo à suis moribus degenerasse, ut in te tam acerbè, tamque immerenter invehatur, quem qui non amat, aut invidet, aut quid amandum sit, non intelligit. Et licet mihi non plura de tua probitate quàm prudentia pollicear, facit tamen singularis amor erga te me, ut te horter & moneam, nè faciles admodum aures susurrantibus & delatoribus præbeas, quos qui non castigat, irritat, ut verè prædicabat *Damianus*. Adde q; si quid aliquando pro vero insurrant, id novo aliquo addicamento semper augent, & exasperant. Tum magnis & illustribus

illustribus viris certum est nunquam invidos & obrectatores defuisse. Sicut enim inter aves nonnullæ sunt obsecræ, semper malè occinentes: ita quedam malè nata & pessimè educata ingenia, nunquam desinunt bonis allatrare: horum voces finamus præterfluere, eaque æstuationibus suis relinquamus. Nam si his vacare lubrat, nihil erit nobis agendum præterea. Atqui non potest hoc hominum genus à nobis liberalius tractari, quam si eos finamus in sinu gaudere, & sine sanguine imaginariæ sibi triumphum adornare. Næ tu nimium facilis sis aut certè irritabilis, si adversus quosdam illiteratissimos homines, qui obtulissimum in te sibi perstrinxerunt, manum moveas. Sanè eadem operâ te putaverim aliis, si in te rudum extulerit, rationem ferre posse. Parce enim, & honor sit auribus tuis, si quid vel familiarius, vel fortè licentius dixerò. Multa itaque injuriæ multanda sunt, vel potius, ut tu scribis, devoranda. Plerumque connivendum est, nè quasi in procinctu sit nobis quotidie ad arma excutendum. Literas verò tuas non nuntius quidem ille, quem legatum abs te in *Italiam* scribis, sed nescio quis terræ filius mihi reddidit, quem tamen ego cælo demissum putavi, quod tam grato, tam optato officio perfundus sit. Sanè mihi jucundissimam occasionem sublatam doleui, percunctandi de te, de studiis, de re familiari. Nihil enim inexploratum reliquidem, nihil suppressilem, quod ad *Erasmum* meum pertinere existimarem. Dii boni, quam blandè, quam jucundè, quam delicatè nuntium illum excepissem! certè ut phasculos apud me dies foret neque petalo, neque penur pepercissem. Sed postquam nescio quis deus hanc mihi voluptatem invidit, dabo operam, ut tuas legens literas & meas ad te scribens, frequenter hoc detrimentum sarciam. *Leoniceus* medicus jam mensales aliquot hunc vitæ minimum absolvit, vir ad æternitatem natus, quem ego ultimum heroum & aurei sæculi reliquias appellabam. Ex illa enim ætate quæ magnum habuit ingeniorum proventum, & *Hemolius*, *Politianus*, *Pico*, *Mernus*, *Domitius* nobis tulit, hic ultimus decessit jam propè centenarius, integris, quod mirum videri possit, adhuc sensibus. Multa scripsit, multa vertit è *Græcis*, multa in *Sylva* medica jam conclamata nobis restituit. Adversus barbaros medicos perpetuas inimicitias exercuit: quin & *Plinium*, à quo proposito frustra hominem sæpe deterui, inclementer nimis semper infectatus est. Denique quod paucis contigit, vivens potteritatem suam vidit: ejus obitum acerbè tuli, tum privato nomine, fuerat enim mihi præceptor, tum publico: videbam enim rem *Latinam* ejus morte insignem plagam accepisse. Una res mihi solatio fuit, quod *Joannes Manardus*, vir *Græcæ* & *Latinæ* doctissimus, rem medicam & naturæ arcana iisdem vestigiis prosequitur, cujus rei specimen dare possunt epistolæ, quas proximo edidit: eas puro in manus tuas pervenisse, quod si nondum pervenisse significaveris, dabo operam, ut quamprimum ad te perferamur. Scripsit ille quidem alia plurima digna immortalitate, sed vir minime ambitiosus ea nondum publicam materiam fecit: hoc superstitè minus *Leoniceum* desideramus. Ipse etiam *Rhadiginus* longum valere dixit rebus humanis: quomodo enim audisset ad *Ticinum* certum penè ad interuocionem *Gallorum* exercitum, & po-

A centissimum Regem in manus hostium venisse, ex quo spes ejus omnes pendebant, ita animum despondit, ut ægritudine impar fuerit: utinam ad ea quæ scripsit, tantumdem judicii & laboris attulisset: nam & te minus offendisset, & doctis impensius satisfacisset. Sanè fuit vir ille bonus & verè *Christianus*, & multa mihi amicitia conjunctus, utpote cui unum etiam ex libris *Antiquarum lectionum* nuncupatim dicaverit, sed qui se nunquam haberet in consilio, & amicorum admonitionibus ægrè manus daret: ceterum in studia & lucubraciones ad penitentiam usque assiduus. *Pavicius*, vir bonus & probè doctus, vivit ac valet: cum tuo nomine salutavi, is totidem verbis tibi salutem reponit. Illud non potui non mirari, quod in extrema epistola addidisti, te scilicet adhuc memoriâ tenere sermonem illum, quo te affectus sum in edibus *Richardus Pacæ*, quomodo obiter *Ferrarium* vovisses: quo loco quomodo de *Aspendio* citharista sermo incidisset, & quid intus, quid extra canere foret. perquireretur, tu proximus tuorum *Adagiorum* librum tum primum *Veneris* excusum è læciperione protulisti: atque ex eo tempore cepi *Erasmii* ingenium doctrinamque admirari; nec serè unquam inter doctos de *Erasmio* incidit mentio, quam ego mutuum illam adlocutionem propè solenniter in memoriam revocaverim. Tertio mihi *Richardus Pacæ* ille doctissimus, & ad doctissimorum studia provehenda planè factus, cui sapius ejus officii gratia multam gratiam debere testatus sum. Jam mihi videor ad omnia serè capira tuarum Epistolæ cumulatè respondisse: illud unum reliquum est, ut memineris respondere in *Italia* *Calium* hominem tui nominis atque gloriæ studiosissimum, de quo tibi omnia sine discrimine largè ac magnificè polliceri possit. Bene vale, *Ferraria*, prid. Nonas Quintiles, M. D. XXV.

Quomodo scripsissem has inanissimas ingas, & certum tabellarium expectarem, cui literæ tuæ credi possent, nuntius tuus ex Urbe rediens supervenit omnium mihi optatissimus, quem quo vultu exceperim, quid de tumultu *Germanico* sentiam, quam te extra incendium istud videre cupiam, quæ mea fueris sententia de superstitia tuorum *Adagiorum* impressione, si modò res in hanc diem integra foret relicta; ipse locopletilis coram enarrabit, quam vel ego brevi possim perferbere, vel literis audeam committere. Illud certum persusumque habeo, me ac fortunas meas omnes proffus, quales quales illæ sint, summorâ omni legitimâ formulâ atque exceptione tui esse mancipio. Rursus bene vale.

Erasmus Roterod. Friderico Nausea Francensi
Card. Campegii à Consiliis S. D.

R Edditus est tuus libellus, qui vel hoc nomine *Epist. 95.* fuit gratissimus quod à *Nausea* veniret homini: mihi longè charissimor: vellem tamen istud operæ tibi in argumento feliciore sumptum fuisse, etiam si consilium ut erat conceptum processisset. Quo magis nunc friget tuus labor, postquam abrogatum est quod tractas. Quæ parum feliciter navigant, solent aliis non infelicer cavere, nè veniant in periculum. Ad parandam famam plurimum habebit momenti, si deligas argumentum fecundum & plausibile, quod utcuque tractatum, suis ipsius dotibus commendari possit. Auctori.

Scripsit

Scripsit ad me *Cochleus*, epistolam singularis cu-
jusdam in te studii plenam. Nunc non vacat plu-
ribus tecum. Sed brevi efficiam ut posteritas
etiam nōrit *Erasmo* cum *Nausea* non vulgarem a-
micitiā intercessisse. Interim cura ut quā re-
ctissime valeas. Collega tuo, meis verbis salu-
tem annūciato. Datum *Basileae* Id. Martii, Anno
M. D. X X V.

Erasmus Roterod. Antonino Medico S. D.

Epist. 56. **P**ost epistolum quod ē *Francfordia* miseras,
nihil isthinc venit literarum. Librum quem
tuo iussu dicāram *Thesaurario*, per *Carolū* meum
misi *Oenipontem*. Illinc scio transmissum *Budam*
unā cum literis meis. Huc autē rumoris ingrata
pertulit, & istuc pervasisse fatales hosce tumultus,
non absque gravi periculo damnoque *Thesaurarii*.
Quod si verum est, multis nominibus doleo, &
quod ille vir optimus sit indigna passus, & quod
tui patroni calamitas ad te quoque pertineat, &
quod mea dedicatio fortasse nihilo plus habitura sit
gratiae, quā in luctu musica: sed belli multa in-
ania. Tuae literae ut spero nūcium adferent la-
tius. Posthac mutum habebitis *Erasmum* postea-
quam *Lingnam* tenuit. Spero tibi res isthic esse
prosperiores, quā ut huc te debeam revocare. Et
si essent minus prosperae, vix ausim ob tumultus
qui nobis dira minantur. Erat gratum cognoscere
quid valeas agāsque. *Basileae* quinto Cal. Septemb.
Anno M. D. X X V.

*Erasmus Roterodamus Francisco Calvo
Bibliopola Romano S. D.*

Epist. 57. **A**go tibi gratias publico studiorum nomine,
quod officina tua jam aliquot elegantes li-
bellos nobis dedit, expectamus aridi reliqua pro-
missa. Qui has perfero vir bonus est, & aliquan-
diu meruit apud *Frobenium*; cum tibi volui notum
esse, si forte ejus opera possit tibi usui esse. R. P.
Sadeleri libellum in deliciis habeo, verum illius
aureum dictionis flumen considerans, video quā
meis rivus sit & turbidus & exilis. Posthac ad hoc
exemplar, meum quoque stilum conabor attem-
perare. Precor ut ista molienti tibi propius ac
benevolus sit *Mercurius*. Bene vale. *Basileae* pri-
die Calend. Septemb. Anno M. D. X X V.

Erasmus Roterod. Petro Barbirio S. D.

Epist. 58. **V**ideris in amicitia refrigerare, qui non re-
spondeas. Quod ad me pertinet, nostra ami-
citiā nunquam intermorietur. Soles polliceri mon-
tes aureos, latrem illud praestā nē me spoliēs mea
pensione, quod mihi videris medicari, nec obis
mihi quod uni tibi toto pectore confisus sim. De
fide tuā nihil addubito, sed tamen vereor nē can-
dore pecces, quo soles nimium frequenter delin-
quere. *Alaudrum* tum amo tum suspicio, sed qui-
dam illum instigant in me, suggerentes falsas su-
spiciones. Et absens alius est quā praesens. Tui
igitur prudentiae fuerit cavere nē quid apud illum
effusum, quod & amicitia nostra sit indignum, &
illius inimicitia in me exasperet. Corpusculum
hoc indies collabitur, exarescit ac deficit: Au-
gurat haud procul abesse diem, quo syphar hoc
abjiciam, & exiliā nova cieada, *Christi* laudes

A feliciter cantatura, posteaquam in aerem puri-
orem ac liberiolem evolārit. Tum penso *Cicero*,
censis tua esto. Nunc inclementissimum tuerit
Erasmum clientem tuum enecare fame. *Gallus* qui
has reddit, vixit aliquamdiu apud *Frobenium*, mihi
videtur vir probus. *Roma* factus est *Hypodiacon-*
us, nec ultra datum est progredi, quod titulo ca-
reat. Cupit vel absolvi vel admitti ad ulteriora.
Non onero te commendatione, si quid tamen
officii collocaris in eum, videris in vinum bonum
collocaturus. Bene vale patrone magne. Reliqua
cognosces ex meis ad *Hovium* literis. Datum *Basileae*
pridie Cal. Septembris, Anno M. D. X X V.

Erasmus Roterod. Virgilio Polydoro S. D.

Oratissime *Polydore*, opera tua sunt eleganter
ideo cupiebat nōsse *Frobenium*, quod nihil expectet
ab N. nisi meras technas. Ille artifex auferet lu-
crum, *Frobenio* dabuntur verba. Nec mea ma-
gnopere refert, nisi quod bene volo viro, omni-
um quos unquam viderim, optimo. Et meo sua-
su suscepit negotium. Postremo cuperem illum
sic tractari, ut ad alias lucubrationes tuas reddatur
alacrior. Me certe semper habebis pro tuis in me
meritis tuae gloriae faventem. De *Moro* quod scri-
bis, arbitror nihil esse. Si quid offensum fuit ob
nescio quas causas, levis erit offensio, & ille nē
gravium quidem injuriarum solet meminisse:
scripti tamen homini diligenter, non tam ut vos
reconciliem, quā ut mutuam amicitiam confir-
mem. Equum est enim & vehementer cupio, ut
quoniam me jam olim in amicorum tuorum nu-
merum dignatus es recipere, communis sit inter
nos etiam amicorum possessio. Si contingeret certus
aliquis, per eum scribam copiosius. Hic agitur
crudelis & cruenta fabula, *Agricolae* ruunt in mor-
tem. Quotidie sunt conflictus atroces inter
proceres & rusticos, adeo in propinquos, ut tor-
mentorum & armorum crepitus ac propē cadenti-
um gemitus exaudiamus. Nos hic quā simus
in tuto, tu conjectato. Fatale malum est, mihi
celeritate pervagans omnes mundi plagas. Car-
dinalis *Campegius* metu tumultus celsit ex *Hun-*
garia. Archiepiscopus profligatus est. Cardinalis
Salburgensis jam pridem obsidetur. Legatus & pi-
scopus *Verulanus* celsit metu ex *Elvetiis*. Colonia
suere motus nonnulli. In *Brabantia* malum in-
crudit. Principes tantum agunt vulgaribus re-
mediis. Metuo nē magis exasperent malum, sed
Christus insignis artifex solus potest hanc fatalem
tempestatem vertere in laetos exitus. Sunt qui
non sumpunt simulatam, quae mihi cum *Leo* fuit,
conferescere sed antiqui vulneris cicatricem re-
fricant. Dabit operam humanitas tua, ut hic quo-
que uramur, suamur, quemadmodum scribis,
amicis communibus. Bene vale. Datum *Basileae*
Nonis Septembris, Anno M. D. X X V.

*Erasmus Roterodamus Michaeli Bude Epi-
scopo Lingonensi S. D.*

Reverende Praesul, epistola tua verbis ascri-
pta, sed admirabilem sententiarum vim com-
plectens, arguit mihi sapientem ac integrum ingen-
ium tuum, prudentiā non vulgari praeditum. Por-
ro itaque semel emissā linguā linguam esse des-
meditor

Epist. 60.

meditor Iacohismum, idque tuo quoque exemplo. Nam hoc seculo albae gallinae filii sint oportet, qui scribant quod nullos offendat. Et utinam mutum esse liceret. Exortum est novum dogma, in Eucharistia nihil esse præter panem & vinum. Id ut sit difficillimum refellere, fecit Jo. Oecolampadius, qui tot testimoniis, tot argumentis eam opinionem communiit, ut seduci posse videntur etiam electi. Pro cithara mihi suscipienda falsum est, nisi silendo velim pro illis tulisse pedariam sententiam videri. Linguam sanè gaudeo tanto viro non displicuisse. Sed quorsum attingebat bajulum tot aureis onerare? Non erat meus famulus, sed quatuor coronatis erat conductus, ut perferret ac referret mandata. Qui has perfert *Petrus Tossanus*, juvenis honesto loco apud suos natus, indole liberali, nec trivialiter eruditus, flagrat amore *Græcæ* literaturæ, & hic frigent studia omnia. Nihil petit, tantum volui ut eum cognosceres. Pro tuo in me studio tam propenso, sed præter omne meritum meum, aliàs agam gratias. Dominus amplitudinem tuam servet incolumem. *Basilea* sexto Nonas Octobris, Anno millesimo quingentesimo vigesimo quinto.

Erasmus Roterod. Guilielmo Budeo S. D.

Epist. 61. Ornatisime *Budee*, ut tu homo es crudelis, qui calamitose insultes etiam, tantum abest, ut consolatione lenias ægritudinem. Exprobras cunctationem, tergiversationem, comperendinationes. Levius miser est, qui non suam culpam, sed factorum iniquitate miser est. Tibi certè gratulor istud beatissimum ocium, quod precor ut aliquando plenum contingat, quo jam ex *Assis* felix sis. Hic *Petrus Tossanus* juvenis est honesto loco natus, indole felici, & ingenio perquam liberali, summæque spei. Ardet amore *Græcicarum* literarum. *Basilea* solus proficitur *Glareanus*, sed egestas obstat, quo minus possit vel animo suo, vel hujusmodi auditoribus satisfacere. Scio tibi juvenis ingenium oppidò placitum, & si novi tuam humanitatem, vel nullo rogante facturus es quod dignum est tanto literarum antistite. Bene vale. Cætera cognosces ex *Tossano* nostro. Datum *Basilea*, Anno millesimo quingentesimo vigesimo quinto. Sexto Nonas Octobris.

Erasmus Roterodamus Theologo Nicolao Clerico S. D.

Epist. 62. Quum audiam te virum & doctum & probum & gravem, demiror si verum est, quod ex viris minime levibus didici, te in sacris concionibus subinde proscindere nomen meum velut hæretici & *Luthero* peioris. Est quidem hoc exemplum *Guilhelmi* querni, felicitis memoris, sed *Paulus* admonet ut æmulemur in bono. An ille merito me toties hæreticum & antichristum nominarit apud imperitam multitudinem, nunc melius intelligit. Certè *Lodovicus Bernus* vir, quod non nescis, & eximie præditus integritate, nec eruditione vulgari, denique tui cum primis studiosus, qui me cominus ac domesticè cognitum habet, longè secus de *Erasmio* sentit quam vos prædicatis. Nec dubito quin si mea legeritis mecumque consuetudinem habuissetis, aliter de me tum sentiretis tum loqueremini. Jam si cerneretis quantum

A malorum perpetiar ab istis factionum propugnatoribus, judicaretis hanc constantiam, hanc tolerantiam, aut, si mavis, calamitatem aliquo dignam favore. Olim offero me vobis, ut admoner si quid aberratum est à pietate; Nemo monet, nemo docet, sed clamoribus apud populum, obrectationibus & syncrētismis res geritur. Sed monuit, inquis, *Bede*. An hoc est monere, tot mendacia, tot evidentes calumnias congerere in hominem *Christianum*? *Ecclesia Christi*, o vir præclare, non solet maledictis & sycophantiis vincere, sed veritate: Nec quærit errantium perniciem, sed medelam. Si *Christum* habetis præ oculis, ille vobis hoc agentibus aderit: Sin respicitis affectus humanos, mundi negotium agitis, non *Jesu Christi*. Manifestum est hanc tempestatem à Deo immittam, quod nos ad vitæ correctionem invitaret. Nunc hoc agendum est piis viris ut victoria cedat *Christo*, non his aut illis hominibus, quorum plerique suum agunt negotium, non *Jesu Christi*. Si verum est quod ad me delatum est, admoneo te, ut mutes & linguam & animum: sin falsum, quod ego lubentius credidero, existimes, hæc ad te scripta non esse. Dominus dirigat cogitationes tuas ad omne opus bonum. Datum *Basilea* Nonis Septembris, Anno millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

Erasmus Roterodamus Mercurino Gattinatio Caesaris Cancellario summo S. D.

Epist. 63. VI R clarissime, nos licet summo in periculo versantes, onusti calculo viscerum, quo dudum periit *Fericius* Archidiaconus *Besontinus*, frater *R. D.* Archiepiscopi *Panormitani*, tamen adhuc spe pacis trahimus animam, scientes quod corda Regum in manu Dei sunt, qui subito potest ea flectere quocunque visum est. Hic *Franciscus Dufus* juvenis est honesto apud suos loco natus, & indole singulari, planèque meæ quidem sententiæ, dignæ quæ in aula Caesaris, studiis optimis exerceatur, moribusque generosis formetur. Nam diutino convictu domesticoque mihi cognitus est. Candidum & felix ingenium, sed indignum quod in ocio & computationibus conteratur. Quod si tua prudentia non improbat meum iudicium, quod spero futurum, vehementer optarim, ut illi locum in aula aperias, quod tua autoritas facillimè poterit, & aliquid muneris committatur in quo istam ætatem exerceat. Spero ipsum juvenem suis moribus abs te impetraturum. Scio quot examina conentur irumpere in aulam Cæsaream. Sed hic genere, formæ, eruditione, probitate talis est, ut non debeat ex vulgi censeri moribus. Me certè isto officio tibi multo reddideris attritiorem, tamen multis nominibus jam olim obstrictissimum. Opto clarissimam celsitudinem tuam quam optimè valere. Datum *Basilea* sexto Calend. Augusti. Anno M. D. X X V I I I. Indies murescit febris *Lutherana* adeo ut ipse *Lutherus* de singulis propemodum scribat palinodias, ac cæteris habeatur ob hoc ipsum hæreticus ac delinens. Sed vereor ne quorundam monachorum stolidi improbitas excitet nobis aliam tragediam. Rursum vale.

Erasmus

Erasmus Roterod. Guiljelmo Badao S. D.

Epist. 64. **V**ide quàm magnificè de tua æquitate sentiam eruditissime *Badao*, qui non alium mihi patronum delegerim in hac causa, quàm eum cui reus existimor, & cujus injuriam videntur isti ulcisci. Epistolam ad te mitto, nam libellus adhuc versabatur in manibus typographorum, quàmquam in eo præterea nihil est quod ad hoc attinet negotium. Animus meus in te adeo nihil habuit livoris aut malevolentie, ut quum acciperem prodire lucubrationum tuarum factus, toto pectore gratulatus sim, & publicè studiis & privatim mihi, neque non tibi, quo principe & antesignano tam feliciter efflorescunt apud *Gallios Romanos* simul & *Græcos* literæ. Atque hoc magis tua prudentia dabit operam, nè qua lues dissidiorum exorta, felicitatem istam contaminet. Quod autem exemplum est obsecro, ob rem adeo nihili, spargere famulos versiculos, quasi non possimus & nos versiculis ludere, si liberet similiter furere? Neque quicquam addubito quin ista tibi displiceant, non ignaro verissimè dictum à præcis, *αὐτὸς ὁ λόγος ἐστὶν ὁ δόξας διαγίγναι*. Febris hæc primum orta *Roma*, per quosdam qui non ferebant, neque *Gallum* neque *Germanum* quenquam laudari, quò processerit vides. Arbitror te posuisse suspensionem, quàm de me concepisse videbaris, sed mihi crede falsissimam, videlicet me studio nomen *Gallorum* impetere. Quanquam ista tua destomachatio mihi non mediocrem conflagavit apud *Gallos* invidiam, tamen quoniam eam magis ab immodico quodam partiæ studio quàm ab odio mei profectat scio, moderatius fero quod accidit. In epistola quam scripsi *Lodovico Berquinio*, ut nihil sciens mentitus sum, ita nihil arbitror esse quod tuam lædat existimationem, nihilque minus metuebam quàm nè illa à duorum manibus aberraret: per me certè non edetur. Aliter scribendum est amicis, aliter populo. Confido futurum, ut si tua prudentia non existimet hoc amicitie nostræ deberi quod peto, certè tribuat publicæ studiorum tranquillitati. Sed quæ tua est humanitas, curabis utroque nomine tibi debeam. Bene vale. *Basilea* Anno M. D. X X V I I I.

Erasmus Roterodamus Joanni Cardinali Lotharingia S. D.

Epist. 65. **C**larissime Princeps, quum ex amicorum literis intellexissem Amplitudinem tuam impentè favere studiis literarum optimis, & harum gratiâ *Erasmo*, ut aliquod grati animi specimen darem, hortantibus eodem amicis, dicavi tui nomini libellum, non pro tua dignitate, sed qualis tum fortè erat paratus, & abundè magnum officii mei fructum mihi percepisse videbar, si nostrum studium boni consulisses. Nunc quum non minus præter expectationem meam quàm præter meritum, tua singularis benignitas detulit munus tam supra meam dignitatem quàm ille libellus erat infra dignitatem tuam, multò gratius erat ornari tanti Præsulis testimonio quàm ditari munere. Ac sanè quod attinet ad animum meum, abundè fruor tuâ benignitate, datum existimans, quicquid datum esse volebat illa; ceterum apud alios quod exhibeam testimonium non ha-

A beo: Quid in mora sit nescio. Quætori me scribebas datum negotium, atque ejus ordinis homines ferè putant non optimè collocatum, quod datur studiis. Et hic certè habent multam cavandæ materiam. Exciderat, non vacabat aliis occupato, verba dederunt aurifces, non contigit per quem mitterem. Utinque res habet, hætenus de vasculis nè rumor quidem huc advolavit, quid inciderit nescio. Fortassis est aliquis, qui credit abundè pensatum officium, quod objectâ spe tam diutinam voluptatem accepi: quâ si me volest esse contentum facillè fecero, quum ante promissum mihi felix visus fuissim, quod amplitudo tua studium meum boni consulisset. Nihil enim dubito, quin tua benignitas ex animo promiserit quod obtulit, nec appellata, nec expectant. Sed de his frivolis plus satis ad tantum Principem. Habeo gratiam quod hætenus apud omnes meo favore sublevaris, quod ut facere pergas te etiam atque etiam rogo. Dominus prosperet res omnes tuæ celsitudinis, cui mancipium hoc opto esse commendatum. Datum *Basilea* posttridie Idus Julii, Anno M. D. X X V I I I.

Erasmus Roterodamus Ursino Velio S. D.

Paraphrasis in *Joannem* exiit autumno superiore, eam quum *Ferdinando* nondum Regi dicassim, tamen meâ sponte mutavi titulum, & Regis nomen adscripsi, idque nondum certus quomodo res procederet. *Hesychius* ille theologus, de quo scribis, jam excusus est. Absit ut tibi leges præscribam, sed amor interdum monet & memorem. Video nihil esse tutius quàm nihil scribere. Gestiens significabas tibi delegatum historici munus, nec ullâ syllabâ significabas id te clam haberi velle; res autem est ejus generis, ut prædicari nec Regi sit indecorum, tibi verò etiam honorificum, & nunc deploras orbi proditum quod minimè volebas. In *Ciceronianis* non erat propositum omnes recensere. Sat erant decem exempla, magisque peccavi, quod tam multos nominârim quàm quod aliquot præterierim. Nec eos illic suscepi laudandos, sed *Nesoponos* omnes submover à laude *Tulliani* cognominis, licet obiter aliquid laudum asperferim. *Beatus* ut meretur candidissimè tractâram, non editurus tamen nisi prius ostenso loco. Novi delicias ingenii illius. Post venit ad me quasi consultans nam expediret nominari. Respondi me facturum quod ipse mallet. Fortassis, inquit, præstiterit omitti mentionem. Ita fiet, inquam; atque ita abiit. Sunt quos nolim attingere nisi volentibus ipsis. In hoc numero propemodum pono *Vivientem*. *Hermanus Phrysius* nihil edidit, nec quicquam illius præter unas atque alteras ad me litteras vidi, quibus verè scribis nihil esse suavius. *Sauromani* planè meminisses, si venisset in mentem. *Brasicanus* num in vivis esset nesciebam, neque quicquam ille scripto edidit memorabile quod equidem sciam. Quid multis? Ineptii tam multos referendo, multo futurus ineptior si hoc egissem, ut nè mediocrium quidem atque humilium quenquam præterisse viderer. In quibusdam tamen aliquid datum est affectui. Et quum hæc meditarer, imò quum hæc excuderetur, venit hinc meus ille *Thraso*, dira minitans. Sciebam esse fumos. Tamen nec amicis persuadere potui, donec ipsi re com-

Epist. 66.

perit

perit sentirent hominis praestigias. Vereor ne *Piemus* veniat uti quod *Nurembergae*. Sunt professores magno conducti, sed desunt auditores. Et nescio quo fato sit, ut qui eas literas profiterentur, ferè spirent nonnihil *Lutheranismi*. Verum hac de re scripsi *Joanni Fabri*. *Gabrieli Saucio* quæso ut meis verbis dicas salutem & amanter & diligenter. Bene vale. Datum *Basilea* septimo Calend. Augusti, Anno M. D. XXVIII.

O te crudelem, qui tot Reges, tot Cæsares, tot Pontifices sic in arctum compegeris!

*Erasmus Roterodamus Joachimo Medico
Gandavo S. D.*

Epist. 67. **J**AM à *Galeno* collegeram aliquot proverbia, quum tua literæ primum redderentur, nam paulo post easdem accepi eodem ferè argumento, quæ tua diligentia mihi fuit longè gratulima. Declarabat enim singulare quoddam tuum erga me studium. Decerpieram autem ea non perpetua lectione, sed ut fortè quicquam occurreret, quod idem abs te factum suspicor. In multis consensiebamus, nisi quod ego plura congessem; in tuis erant duo quæ me fefellerant. *Galeno* sanè faves meritissimo, sed discrucior tantum auctorem, tantis impendiis tam mendosè proditum, qualia fere sunt quæ nobis nunc prodeunt ex *Italia*. Vide quid faciat *aurisacra fames*? Quantum sacrilegium committitur ob pauculos aureolos, quibus condoci poterat eruditus castigator? *Jacobus Sadoletus* mihi non est ignotus, ut à quo semel atque iterum literas humanitatis plenas accepi. Vix vacat illi nunc scribere. Hæc ipia vix ad te potui, quem diligo vehementer, partim ob eruditionem haudquaquam trivialem, partim ob ingenii candorem quem ex tuis literis, atque adeo ex tuo isto officio comperisse mihi videor. Notulas tuas in versa *Galeni* præludia, conferam ubi quid dabitur oculi: nunc enim sic me premit *Augustinus* scriptor à *quarrior*, ut *Aetnam* atque *Athorem* mihi videar saltinere. *Proverbiorum Chiliades* non mediocri accessione locupletatæ jam prodeunt. Pergratum tamen erit, si quid annotare voles in proximam editionem. Mittam tibi volumen *Chiliadum* dono, si certum hominem nancisci queam qui perferat. Dedimus & concinnulam in Psalmum LXXXV. *Augustinus* decurrit ad finem. Hinc extricatus majora quædam aggrediar, tamen non multum oculi mihi relinquant *Zoilorum* latratus pertinacissimi. Quum primum *Lutherus* prodiret in proscenium acturus fabulam suam, prædixi nimium verus augur huc rem progressuram: Non est nobis habita fides. Nunc insultorum exemplo doctus experimentis, ita sua moderatur, ut propemodum canat palinodiam. Sed serò *Phryges*. Contra *Flaxorum*, cumque his theologi quidam, bonis insensu literis non minus quàm hæresi, tam sinistrè rem gerunt, ut verear ne majus existat incendium. Ego quoniam ad moderatiora, hoc est ad *Christi* scopum provoco, utrinque malè audio. Et acrior est digladiatio cum amicis quàm cum hostibus. Vereor ne victoriam *Christo* debitam ad se rapiat humana cupiditas; nos, quod unum superest, optamus harum tempestatum lætiorem exitum. Voluptati fuit eorum commemoratio, qui de nostris studiis candidè sentiunt. Et hæc una res me consolatur in

A tanta mortalium ingratitude, quod maximos quosque & integerrimos habeam propitios, idque in omnibus ferè regionibus, *Anglia*, *Brabantia*, *Hispania*, *Germania*, *Gallia*, *Ungaria*, *Polonia*, quorum tibi numerosum catalogum recensere liceat, ni vereretur videri *Thrasymachus*. Atque hi tuam benevolentiam non tantum literis honorificentissimè scriptis, verum etiam delatis amplissimis conditionibus, & ultrò missis muneribus testantur. Docti ferè ubique mei sunt, exceptis iis qui novis factionibus vehementer addicti sunt, nec judicio ducuntur, sed affectibus. Tot igitur ac talium virorum favores, facie oppono, *Leis*, *Stunicis*, *Sutoribus* ac *Beddis*. Quin & te mi *Joachime* candidis amicis libenter annuero. *Hilarium* pariter tecum amabam & antea, nunc hoc etiam impensius, quod cum intelligo tibi tam propinquum esse. Mihi displicet quod agit aleten, & muslant nescio quid de ducta uxore: vereor ne suæ rei parum rectè consulat. *Alciaro* scribam si vel paulum contingit oculi. Gubernatori studiorum *Mecanati*. Heroi *Orosio*, Episcopo *Magbolensi* meis verbis & gratias ages & multam salutem dices. *Isidorus* iterum repetiit *Venetiam*. Mores hominis hic nemo probat, medicinam pauci. Ego cum homine tali nec amicitiam velim nec inimicitiam. Bene vale. *Basilea*, Anno millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

D *Erasmus Roterodamus Petro Morreyo Abbati
S. Sulpitii S. D.*

QUI pigri sunt ad scribendum, semper epistolarum brevitate excusant per tabellarium: qui si parum certus obtigit, negant illi committendas prolixiores literas, ne vel multum operæ periret, si non perferrentur, vel ad plures dimanaret, quod uni notum esse oportuit, si latoris perfidia resignarentur. Si contigit explorata fidei per quem scribant, negant opus prolixis literis, quam melius coram omnia relaturus sit tabellio, quam literis mandari possint. Hac excusatione verè poteram uti, quandoquidem ad te proficiscitur *Albanus* utrique nostrum non modò notus, verum etiam charissimus. Ex eo cognosces quicquid hic vel publicè vel privatim geritur. Geruntur autem nova semulta, quæ precor ut Deus vertat in bonum exitum. Ego calculo vesicæ gravidus, pascor victimam nil miserantis orci, ut ait *Flaccus*. Tuum silentium tam diuturnum duobus nominibus mihi met excuso, vel quia non datur per quos scribas, vel quia totus es in sacris voluminibus, nec potes à semel gustato melle divelli. Erit tamen pergratum, si cognovero te prosperè esse valetudine, nostrique meminisse; Nihil opus ut tibi *Albanum* commendem, cujus res optatim aliquanto esse secundiores. Si quando incidis in fratres *Alardos*, quæso ne graveris illis meo nomine salutem dicere. Bene vale. Datum *Basilea* quarto Idus Januarii, Anno M. D. XXIIX.

*Erasmus Roterodamus Bernardo Episcopo
Tridentino S. D.*

REverende Præsul, ut intelligas tuum genitum *Ireneo* fuisse felicem, nunc: rursus excuduntur, efflagitantibus bibliopolis. Utinam isti juvenes qui quidvis quibuslibet dicant, nihil inscribant magnis

Epist. 68.

Epist. 69.

magnis ecclesiis Praefulis, nisi quod illorum dignitati respondeat. Istius honorem numeris non tam tibi gratior quam ipi *Ferdinando*, cui hoc magis opus est talibus consiliariis, quo maiorem sustinet ditionis molem : quanquam hac etiam longe major imminere videtur, quod ut cum illi tum orbi *Christiano* felix faustumque sit precor. Marum ruz celsitudinis in lkeris regis & agnovi libenter & reverenter exosculatus sum. Dominus res vestras bene fortunet. *Basilea*, Anno millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

*Erasmus Jo. Fabro Ferdinando Regio
Consiliario S. D.*

Epist. 70. **D**E perpetua tua in me benevolentia nunquam dubitavi. Principis animum amplectos atque exolcutor. Istorum cuniculos novi, fugam meditor, sed portum non video. Valetudo in eo statu est, ut in solo Deo ipes sit. Nec mortem horreo, sed diutinos cruciatus. Nam hoc mali, aut vesicæ calculus est, aut exulceratio vesicæ. Utrunque malum multis mortibus gravius. Scis quid sit veterem arborem transplantare. *Viennam*, hoc est in novum mundum me vocas jam morientem. Sunt & illic opinor cerebrosi theologi, perversique monachi, qui nec Pontificibus anteculant, nec Principibus. Notti tragediam *Hispanicam*. *Lotetia* rectoris adiecto vetiti sunt magistri mea colloquia perlegere pueris in collegiis, quam nullus adhuc ostenderit ullam sententiam minispiam. Rabiunt illic quidam fortiter docti *Boddæ*. Sola conscientia me revocat à *Luthera*, alioqui declararem ilis Furis, quales sint. De emolumentis leviter laboro, jam hinc migrare medicans. Linguarum professores & alibi magnis salariis conducuntur, sed non sunt qui audiant. Tantam ignaviam invexit hoc novum evangelium. Jam ut nihil deterreat à *Vienna*, quis Deus me illuc perferet? Huic vesicæ malo agitarior mors est, & in victu vel minima novitate periculosè offendor. Quid autem faciam *Vienna*, in civitate superba, ut audio, planèque *Germanica*? Nè salutationibus quidem eruditorum excipendis sufficit valetudo. Postremo non magni refectum ubi hoc corpusculum posuero. De *Vienna* adeunda votum est potius quam spes. B. ne vale, *Basilea* VII. Calend. Augusti, Anno M. D. XXVIII.

*Erasmus Roterodamus Petro Episcopo
Cracoviensi S. D.*

Epist. 71. **O** Rnatissime Præsul, accipies vicissim à me, non
perinde magnis splendidisque, sed tamen gra-
vissimis negotiis obruto verius quam occupato e-
pistolam *Δελωτικήν*. Audaciam quā sustinui
celstitudinem tuam meis scriptis lacerare, *Αυτο-
νομίαν* magis obsecundans hortatibus, quàm meo
ductus ingenio, feliciter cessisse majorem in mo-
dum gaudeo. Nam brevis licet epistola tua, & ut
vocas laconica prolixam quandam in me bene-
volentiam spirat, quā mecum primis felicem pu-
tarem, si quid agnoscerem in me meritum,
quod tam pii, tam eruditi, tam eximii Præsulis,
tam propenso in me studio responderet. Certe
adnitar efficere, nè penes ingratum, si minus di-
gnum, istum favorem collocasse videaris. Sed
quemadmodum epistola tua mihi delinnavit ani-

A mi cui simulachrum, ita *Andreas Zelmirus*, ju-
venis tali genere dignus, qui nunc *Græce Latine*
que literis strenuè militans, domesticâ conver-
satione sua mihi magno solatio atque etiam orna-
mento est, te totum mihi crebris depinxit expres-
sitque colloquiis, ut si coram adessem, non mult-
plus conspecturus sim opinor. Faxit *Christus* Opti-
Max, ut ecclesiæ Dei tales multi contingant Epi-
scopi. Sperare liceret, huic turbulentissimæ re-
rum humanarum tempestati, successuram aliquan-
do serenitatem: essetque quod orbi *Christiane*
gratulemur, quemadmodum *Polonia* regno gra-
tulamur, magno quidem illi, sed uni. Equidem
tales heroes venerari solco, etiam si nihil officii
privatim in me contriissent. Nunc quem affe-
ctum tibi debeam intelligo, qui istam linguam
tuam in me benevolentiam, non sat habueris e-
pistola testificari, sed aureo quoque pignore testa-
tam esse volueris. Itaque sollicitus dispicio, quo-
nam argumento possim aliquam non ingratispe-
ctoris significationem dare, cuanquam scio tuam
generositatem amore mutuo contentam esse. Be-
ne vale. M. D. XXV. II. L.

*Erasmus Roterodamus Hermanno à Neve-
quila S.*

SUB hanc hyemem destināram aliquo migrare, sed remoratur *Augustinus* & *Athen* meus. In *Ciceroniano* meo non jamno stili *Ciceronis*, cui tantum tribui semper tunc admoti ceteri, quamlibet eloquentes mihi videantur obmutescere: sed inoptam affectationem *Ciceronianae* dictionis. Et hoc con illo recensco multos eruditos, quos tamen *Nasponius* non recipit in catalogum *Ciceronianorum* ut illum consoletur, si cum tot viris habeat commune convivium quod non sit *Ciceronianus*. Neminem tamen illaudatum nomino. At *Budaei* quidam fremere dicuntur quod *Budaeum* cum *Bledio* contulerim, quam in hoc duntaxat illos componam. quod ibi doceo negligendum, & quod ipse *Budaeus* semper ex professo contempsit, nimirum fluxum illum *Tullianae* facilitatis: Et ne cuius hoc finitrem posset interpretari, addo quodquam *Gmilielmus Budaeus* alius multis axiomisque doctus suspiciendus est. Nec ullum est opus meum serium, in quo non honorificentius de illo praedicem quam quicquam *Gallus* u'quam. Et tamen si verum est rumor, sic fremunt amici *Budaei*, quasi in cineres patris ac matris i. lius imminxerim. Clamant, & caeli! o terra! *Budaeum* cu *Badio*? Clamant me invidere glorie *Budaei*, meque multis epigrammatibus dilacerant in quibus aliquot putantur *Jani Lascaris*. quem tamen in hoc ipso libello honorificentissime commemoro, nec usquam alias nomino nisi cum honoris praefatione. Quis crederet tantum stoliditatis esse in *Gallis*? Causa delata est & ad Regis cognitionem. Volenti cognoscere diffidii causam, dictum est, *Budaeum* me taxasse in loco quodam, eo me offensum curasse vindictam, eumque cum *Badio* contulisse. Video ralem tumultum oriturum in studiis, qualem videmus in religione, i. *in* *physicis* dicitur esse *Nissa* molens concordiam inter duos monarchas: Aequo vereor ne *dis* potius. Fatale malum cuius nullum viden finem. Si incipiat *Ezio Lucherrano*, quod ut fiat ipsi sedulo dant operam, exorietur intolerabilis pseudomonachorum tyrannis. Apud nos

nos regnare. Vicerunt, ut audio, & in *Gallia* favore matris regis & cancellarii nunc Cardinalis in provincia duo capti sunt, ac de vita periclitantur, quod coacti morbo duobus diebus ederent carnes in Quadragesima. Tertius erat exurendus ni Rex eum sublevasset, cuius causa rejecta est *Lutetia*. Dixerat sumptus qui illic impenduntur immodici in structuram monasterii cuiusdam, rectius fortassis insumi potuisse in subsidium orphanorum, viduarum & egenorum. Hæc sunt præludia, tu divina cetera. Bene vale. Archiepiscopo tuo non respondeo, quod illius epistola nullum suppeditavit argumentum. *Basilea*, Anno millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

*Erasmus Roterodamus Henrico Anglia
Regi S. D.*

Epist. 73. **A** Terni numinis providentia serenissime Rex, quanquam suis variis afflictionibus exercet probatque, tamen ejusdem benignitas ita temperat acerbiterat remedium, subinde tristibus intermiscens lætiora, ut humana imbecillitas posset sustinere: faciens, ut ait *Paulus*, cum tentatione proveniens; ita salubriter secans & urens, ut admixtis solatiis cruciatum clementer leniat, ita vulneribus nostris infundens vini acrimoniam, ut nihilo secinis addat oleum. Quum enim & laboribus, quos in studiis juvandis supra vires sustineo, & afflictissimam valetudinem, etiam si senectus abesset onere gravissimo, sed multo magis immedicabilibus ecclesiarum dissidiis, ac malorum furiosis infectionibus vexatus penè deficerem, ecce præter omnem expectationem reddita est tua majestatis epistola, quæ me tam amanter in *Angliam*, velut è lævissima tempestate naufragio proximum, in tranquillissimum portum invitaret, omnia pollicens, non quæ meis meritis, nulla sunt enim, sed quæ clementissimo Principi congruant. Ex his literis tam comiter scriptis, eloqui vix possim, Rex inclyte, quantum roboris, quantum hilaritatis conceperim. Favebam opinioni quam tua majestas de me concepisse videtur. Etiam atque etiam exoptabam esse talis, qui meis vel consiliis vel obsequiis alicubi possem tam *Christianis* Principi gratificari: sed concidit animus, quoties intueor, quam facultas nec expectationi tuæ, nec meis operatis respondeat. Et tamen animus, tot causis reclamantibus, in *Angliam* gestiebat. Dehortabantur etas indies ingravescens, valetudo plusquam vitrea, quam ægrè tueor domi latitans, iter prolixum, nec jam à latrociniis tutum, ad hæc mare nulli non grave, bellorum atroces rumores, & ferè solet augere fama quicquid accepit. Hæc aliæque nonnulla quæ literis committenda non sunt quum deterrerent ab itinere, tamen hoc consilio famulum emandavi in *Angliam*, nè ad rem venirem imparatam. Ab illius discessu sub Paschæ festum adortus est morbus, qui me sic afflixit, ut in vitam feliciorum transmissurus videretur. A quo sic tamen sensim revixi, ut multo fractioribus viriculis sum quam ante fueram. Post hæc redit famulus, nuntiatus eum rerum statum in utraque *Germania*, ut si nihil obstaret eorum quæ paulo ante commemoravi, si maxime tranquillæ essent res *Anglia*, tamen nullam itineris partem nusquam esse tutam. Nusquam non regnant milicum catervæ, qui nec amicis parcunt nec ini-

A micis. Et *Geldrius* imminet undique. Itaque quod unum potui præsto, Regum optime, pro tam insigni in me studio gratias ago, nec me minus obstrictum fateor, quam si omnia percepissem quæ detulit tua benignitas, & hoc amplius debeo tuæ bonitati, quo minus agnosco meritorum. Non hic precabor nè feras iniquis quod tam amanter invitatus non accesserim: nota est mihi naturæ tuæ bonitas, quam adeo scio nihil succensere, ut doleat potius mihi tam justas excusationis esse causas. Fatis agimur, fatis cedendum. Si quid tamen aliis in rebus potero tuæ gratificari majestati, quod scripto peragi queat, nihil recusabo, quod quidem in me situm erit. Interim optare tibi non desinam eam rerum tranquillitatem, quam tua pietas ac virtus promerentur. Non scripseram per famulum, quoniam satius esse judicabam silere quam ambigua scribere. Datum *Basilea* Calendis Junii, Anno millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

Erasmus Roterod. Episcopo Leodiensi S.

Epist. 74. **P**ridem ad tuam celsitudinem & literas & secundum *Hyperaspista* librum misi per quendam *Michaellem Bormanum*, an pertulerit nescio. Nos hinc jam dudum meditamur avolare, sed non videmus in quem nidum. *Ferdinandus* Rex amplo salario vocat *Viennam*, sed in alium orbem. Invitat *Anglus* Rex amantissimis literis sed abhorret animus à navigatione. Invitat *Polonia* Rex, *Sigismundus*, misso etiam honorario munere neutiquam exiguo: Invitor ab Episcopis compluribus, sed malim in *Brabantia*, non dicam consensescere, jam enim consenui, sed requiescere. Ceterum nec video salarium isthic paratum utcumque promissum, & nimium licet quibusdam stolidis monachis ac theologis, qui fidei catholicæ titulo belligerantur adversus bonas literas & harum cultores, nonnulli etiam adversus ipsum evangelium. Habet *Lutetia* suum *Beddæ*, quanquam non unum, nec isthic desunt *Beddæ* similes. Hactenus excussis libris meis, nè unam quidem sententiam invenire poterunt quæ adversetur doctrinæ *Christianæ*, suæque malevolentia meas mihi lucubrationes commendarent. *Ermundanus* & *Vincentius* abierunt in locum suum, sed non desunt qui in illorum mores succedant. Audio *Mechlinia* quendam publicitatis è suggesto debacchari in meum nomen, fortiter contempto *Cæsaris* edicto, atque adeo *Christi* præcepto. Et ad ista connivit aula, & *Erasmus* hoc præmii fert pro tot laboribus quibus & bonas literas & rem *Christianam* adjuvare conatur. Fingunt se etiamnum dubitare, an ex animo sim in parte catholica. Atqui id vel hoc argumento scire poterant, quod sectis omnibus commune in me odium est, idque plusquam capirale. Fortasse novum istic non est, quod *Joannes Oecolampadius* hic publicè uxorem duxit, puellam sanè lepidam. Idem fecit concionator *Augustinensium*, & nuper concionator *Franciscanus*. Hæc sanè viâ damnant illorum hæresim, qui detestantur conjugium. Unus inter hos erat coelebs, qui pridem à magistratu damnatus, publicitatis in foro virgis cæsus est, ferreum cingulum collo gestans, atque ita per carnificem deductus extra portam in exilium perpetuum. Ejecti tunc simul pistor illius hospes, & hujus uxor, quam arte mirâ perasam ut à

ut à marito secubaret, constuprare solitus est, non omnino inficio ut videatur marito. Accipe alteram fabulam: In pago quodam cui nomen *Verni vici*, rusticus quidam in diverforio dum eucharistiam irridet subito exanimatus est. Rem sic actum fuisse testes docere. Aditus quidam rusticus perterebat scriniolum plenum panibus consecrandis, quas *hostias* vocant: huic comes erat alter rusticus, qui quondam fuerat ædituus. Ubi ventum est ad vicum modo dictum, dabit ibi bibere. In diverforio petit comes ille ab ædituo hostiam dono, illo contante accepit, & incipit per ludibrium consecrare: cauponaria videns increpat, ille nihil inquit, tu referet, abi, apporta vinum. Ubi redit mulier, offendit hominem, collapsum; rogat quid habeat: respondens ibi potantes in alia mensa, forsitan habet illum syncopis. Mulier adfert acetum, admovent, sed frustra, erat planè mortuus. Hæc non est tabula. Feruntur & alii rumores, verum non mihi parum comperta scribere. Commigravit *Mechliniam* juvenis quidam nomine *Hermannus Phrysum* honesto apud suos loco natus, sed eruditione singulari, moribus absolutissimis, qui non mediocriter sit ornamentum allaturus aulæ vestræ, si vester accesserit favor. Si nondum notus est reverendissimæ amplitudini tuæ, rogo ut illum dignetur cognoscere. Si notus est, propius velit inspicere, eumque pro illius meritis tuæque humanitate solita complecti. Quamquam enim egregia virtus sibi sufficit apud philosophos, tamen ut pluribus valeat prodesse, nonnunquam eget Principum virorum studiis. Aula multis eget ministeriis, in hoc conveniunt juniores quorum indoles egregiam de se spectu præbet. Ac fortassis quod rogo tua benignitas sua sponte jam dudum facit. Illud addam, *Erasmum* de suo in te animo nihil omnino misisse, nec dubito quin tu veterem agas *Mecanatem* quoties res postulat, quem opto quam felicissimè agere. Datum *Basilea* Calend. Octobris, Anno millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

*Erasmus Roterodamus Jo. Archiepiscopo
Panormitano S. D.*

Epist. 75.

Quum ego tanto capitis mei periculo depugnem adversus novas sectas, tamen audio esse *Mechliniam* quendam qui scurrili impudentia publice debacchetur in nomen meum, quam toties id *Cæsarea* majestas fieri voverit, nec adhuc quicquam extiterit, qui potuerit in tot meis voluminibus vel unam sententiam ostendere, rectæ fidei adversariam, quamvis id pridem à *Leis* ac *Stannicis*, nuper à *Beddis* & *Hispaniensibus* monachis sit tentatum. Istorum improbitas nimium abutitur vestra lenitate. Illiusmodi clamoribus quid aliud effici potest, quam ut novus aliquis tumultus exoriantur? Utcunque fero non solvi *Cæsaream* pensionem, verum illo certè præmio mihi videor indignus. Hic res eo sunt loco, ut mihi parum tutum sit in hisce regionibus harere diutius. *Ferdinandus* Rex vocat *Viennam* magnis promissis, sed ego nusquam mallem quam in *Brabantia* quiescere, si modo per quosdam improbos liceat, qui nec *Cæsarem*, nec Deum, nec homines reverentur quoties ipsis visum est. Hic prorsus elinguis sum, & pessimè convenit cum hypocautis, nec satis decorum est senem peregrè vivere: postremò hæc ætas, hæc valetudo jam dudum quietem postulat. Ar-

A bitror amplitudini tuæ notum esse *Hermannum Phrysum* juvenem honesto apud suos loco natus, indole felicissimâ, doctrinâ singulari, qui mihi videtur aulæ vestræ non mediocriter tum ornamento tum uti faturus, si vos illum vestro favore complectamini. Quod ut faceres, te rogarem accuratius, nisi tales nōsem hominis dotes, ut ipse sit semetipsum abundè commendaturus. Scio futurum, ut mihi gratias agas, si juvenem dignabere propius cognoscere. Dominus amplitudinem tuam servet incolumem. Datum *Basilea* Calend. Octobris, Anno M. D. XXVIII.

Erasmus Roterod. Germano Brixio S. D.

Oline causa. tui non sine causâ mentionem sed *Epist. 76.*
moderatam. Quidam cepit describere pŕegmata græca experiundi gratiâ, sed videtur ineptus. Nescieram *Morum* fuisse *Laetia*. Cupio scire num quid inter vos fuerit consuetudinis. Audio & gaudeo excudi *Budani De Græca dictionis elegantia*. Ajunt in ea fieri mentionem mei, ut significant parum candidam: at mihi animus meliora pollicetur de *Budeo*. Si quid dissentit aut corrigit in meis moderatè, nunquam interpretabor esse contumeliam. Itis verò judiciis nihil unquam audiivi stolidius. Sedurit quosdam aliud, quibus nihil elegans videtur, quod non sit pagani. Nollent bonas literas sonare *Christi*. Saluta *Lupsetum*, quem occupatissimè esse vel ex hoc conjicio quod ad me non scribit, eoque veritus sum ad illum scribere. Bene vale *Brixio* candidissime. De *Jacobo Fabro* demiror nihil audiri certi. *Basilea* natali *Matthæi* millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

Qui has perfert *Andreas Zebredovius Polonus*, juvenis est honestissimo apud suos loco natus, quem à meo convictu distraxit amor videndæ *Gallia*, tot eruditorum virorum luminibus resurgens, cui non gravaberis interdum tui copiam facere. Rursum vale.

Erasmus Roterodamus Danesio S.

UT animo meo permolestum esse solet, quòd *Epist. 77.*
viderem Musas hoc rerum humanarum tumultu conterritas plerisque regionibus vel silere prorsus, vel frigere; ita vehementer gaudebam vestram *Galliam* illis tranquillam & amœnum præbere domicilium. *Italiam* enim veterem illam ingeniorum parentem & altricem *Barbarus Maurus* iam olim occupat. Nec quæta est *Hispania*. Apud *Germanos* verò non desunt, qui sub umbra pietatis evangelicæ, quicquid est liberalioris eruditionis extinguere moliantur. Verum hanc meam gratulationem, nonnihil contaminavit ortus illicex meo *Ciceroniano* tumultus, quum argumentum adeo non sit inutile, ut ipse *Budani* suis ad me literis promiserit, se nonnihil adversus istos *Ciceronis* simios scripturum: nec aliud illic agitur, quam ut qui *Ciceroniani* student videri, non assideant liniamenti ac vocalis, sed verè totumque *Ciceronem* exprimant. Et *Badianum* cum *Budeo* contuli, non in quibuslibet, sed in eo duntaxat quod *Budani* ingenuè contemnit, quòdque ibi contemnendum doceo. Nec animadvertunt hæc à *Nosopono* dici, non ab *Erasmo*. Postremò nè vel malevolus aliquis posset calumniari collationem, adjeci, *Budani* aliis mul-

in exitu; doribus suspiciendum. Sit tamen hoc argumentum visum est utis epigrammatibus maledicis dignum. Magni referebat studiorum, ut qui politionibus literis militant, iunctis umbonibus se condenserent, adversus phalanges hostium, qui nusquam magis concordēs sunt quā ad opprimendum feliciter subolescentes linguas ac bonas literas. At veretur ne quorundam levitas talem quandam litem invehat humanioribus studiis, qualem videmus in religionem Christianam invasisse. Te nondum neque de facie neque de scripto cognovi, sed tamen amo pectus istud tuum, Musis & Gratiis omnibus consecratum, cuius imaginem mihi quidam nec indocti nec levis suo calamo deliniant. Hunc animum mihi *Danesi* tibi non incognitum esse volui, quem scito ab omni fūco alienissimum. Bene vale. Datum *Basilea* Nonas Septembris, Anno M. D. XXVIIII.

Erasmus Rotterod. Claudio Jovando S.

Epist. 78. **M**ihi verò longè magis gratulor *Claudio* charissime, cui colloquium illud conciliavit amicum non modò doctum, verumetiam prudentem, candidum ac liberum, quod genus amicis soleo mirificè delectari. A *Mida* posthac cavebimus, quāquam illius epistola nonnihil habebat *brutū*. De literis *Delam* bonā fide transmissis amo te plurimum. *Sucquetus* respondit per errorem quandam fortè oblatum, lacerum, famelicum, & *Iro* pauperiorem, quē & vestitum & nummatum dimisimus. *Carlebitzins* hinc profectus est *Spiram*, meis literis commendatus *Ferdinando*, Duci *Georgio*, & aliis aliquot magnatibus, quāquam Dux nec adest nec aditurus est. Ante biduum accepi ab ipso literas. Laborat è tibia, non sine periculo. Sunt qui suspicentur esse fictum. Scit quid illi agatur, ac veretur offendere *Joannem* Ducem, & Marchionem *Hessia*, alterum affinem, nō fallor, alterum cognatum; verū hanc nihil aliud est quā divinatio. Illud habero certum, inter principes amicos posthac scribetur *Claudius Jovandus*, nec quicquam facturum sum libentius quā ut tibi aliquo gratificer officio, modò tu non graveris significare quid per me fieri velis. Bene vale. Cal. April. M. D. XXIIX. ex horto *Frobeniano*. Charta me defecit ut vides. Scripsi paucis ac de eodem, quod aiunt, oleo scholasteri.

Erasmus Rot. Francisco Thesaurario S.

Epist. 79. **O**pinor literas meas tibi redditas, simpliciter impudentes de vino mirtendo.

Non bene conveniunt nec in una sede morantur
Pudor & egestas. Auriga nunciavit adesse duo vasa à domino Officiali, quare non est necesse ut sollicitus sis hac quidem de re. Si tamen tua benignitas ita decrevit *Erasmum* jam pridem sibi obstrictissimum obstrictiorem reddere, cuperem si fieri posset, alterum vasculum esse vini veteris: Sin minus, non ita valde laboro. Tamen indica, quanti conduxeris aurigam, nihil enim mihi molestius quā cum hoc hominum genere contendere. Si hic petisset octo coronatos, fuissent illi numerandi. Simul te rogo, ut ne graveris tribus verbis indicare, quo pacto queam vicissim hominis ingrati notam effugere. Dominus te cum tibi charissimis servet incolumem. Datum *Basilea* Calend. Aprilis, Anno M. D. XXIIX.

Vigilanti Zwickensi Phrysius Erasmus S.

Epist. 80. **I**nter tot pulcherrimas virtutes, doctissime *Erasmie*, quæ vel singulæ immortalitatem tibi parere possent, maxime incomparabilem tuam eruditionem, & expositam omnibus humanitatem admiramur: Illa effecit, ut totus orbis *Latinas* literas veluti captivas postliminio receperit, hæc quotidiano nos desiderio titillat, atque adeo excitat, ut quāvis humi serpamus, atque ad tuam doctrinam majestatem, velut ad solis radios caligemus, optare tamen ut in noticiam tuam recipiamur, audeamus: Nec potes vir humanissimus hoc nostrum desiderium vitio nobis ducere: Etenim cum tua humanitate tam multos delectes atque ornes, cur non & nos tuam benevolentiam expetamus? cum literarum studiosi simus cur te earum parentem non colamus? cur juvenes tam venerandam senectutem pio aliquo non detmereamur obsequio? cur denique & illius nostri erga te animi significationem ingratam tibi fore credamus? Ego sanè venerabilis *Erasmie*, ita statim à puero, erga te sum affectus, ut non alius mihi vehementior ad studia stimulus fuerit, quā ut sic proficerem quo tu me insinuari benevolentia posse sperarem: Quod etsi nondum sum affectus, tanto tamen tui desiderio quotidie incendor, tantāque mihi in tua humanitate posita spes est, ut nec meo quidem proposito ab temerario isto ad te scribendi ausu prohiberi quiverim. Vel *Polyphemo* potius huic ascribe, qui sic te mihi prædicavit ut quamlibet *Paganus* ad sacra Musarum accedere audeam. Vel, si vis, dona id *Carolo Suko*, juveni hoc tuo erga eum amore planè digno, qui meam etiam impudentiam suā exhortatione auxit: saltem hunc unicum fructum habeam perpetui mei erga te amoris, ut semel ineptè ad te scribenti venia mihi detur. Maluissim ex præsentis tecum colloquio aliqua notitia semina jecisse, antequam ad scribendum absenti accederem. Sed nunc voluntatem meam remoratur *Basiliensis* tumultus, aliquando tamen me beatum putabo si te videre poterō. Quod cum ipse jamdiu desiderarim, tum me patruus quidam meus sæpe hortatus est, is fuit *Bernardus Buche* decanus in *Haga* comitis, cuius benignitas studia mea semper aluit. Nuper verò ex vivis discedens tristissimo mortis suæ nuncio me affecit, liberaliter tamen studiorum meorum impendiis testamento prospexit: Vellem te intelligere quāvis iste amaret, quā fideliter contra insanos quosdam crabrones defenderit, nam & ex ejus nomine de tua benignitate majorem spem conciperem: Tamen eam tu erga omnes comitatem præ te fers, ut non aliorum adminiculo opus sit, sed si præ naturā ad redamandos homines tui studiosos admoneris impellarisque. Confido itaq; eruditissime *Erasmie*, esse te æquo animo suscepturum hanc nostram epistolam, quā compulsi sumus quem erga te gerimus affectum expromere. Nec diutius me potui, ut ex animo loquar, continere, quin quātopere te amarem epistolā testarer, cum ex tuis schedis quas multi *Philerafmi* cum *Carolo* legimus, nebulationis istius *H. E.* improbam nequitiam cognoscerem. Sæpe pro te contra *La. Ca.* itentius, quā si nostris obtemperare consiliis voluisset, in viam rediens spontaneam hanc tristitiam & infamiam evitare potuisset. Poterat itaque *Lam. Cosinus* exitu

exitu, & quando sic vult, accedat tuo catalogo, in quo huiusmodi portenta posteris es nota redditurus. Oro autem te doctissime *Erasme*, ne ex huiusmodi belluarum insana virulentia de candidissimo nostro erga te pectore diffidas. Quicumque tibi malè vult, cum & nos hostem nostrum esse iudicamus: nec id nunc scribo ut epistolam tibi extorqueam, tantum enim nunquam sperare sum ausus; sed ut me profusissime te amare intelligas, paratūque esse ut pro virili ab utilissima studiorum tuorum quiete, improbiſſimorum nebulonum furorem propellam. Vale unicum orbis nostri decus, ex *Dela* ad X V. Calend. Martii, Anno M. D. X X I X.

Erasmus Roterodamus Viglio Zuichemo Phryſio S.

Epist. 81. Illud scias velim *Vigli* charissime, jamdiu nullas mihi literas fuisse redditas, quæ tuis fuerint gratiores, adeo mihi tuam indolem istam facile iuxta ac amabilem expreſſerunt. Ceterum attollendis in immensum laudibus meis, hoc effecerunt, ut singularem quandam animi in me tui benevolentiam penitus intelligam: nec in aliud profecerunt tam sollicitè deprecantes improbitatis culpam, quod ausus sis ad me scribere, nisi quod hinc perspicio liberalem ingenii tui verecundiam, quæ cum primis & ornat ætatem tuam, & commendat: mihi ipem optimam facit fore, ut unus ex eorum numero possis haberi, qui solidam eruditionem cum integritate morum conjuxerunt. Proinde tibi velim persuasum habeas, *Erasmum* suavitate literarum tuarum velut incantamenti efficacibus planè tuum esse factum. Quod si hæc civiliter dici potas magis quam ex animo, age fac periculum, quacunque in re lubet, nihil excipio. Quid fructus expectes è nostri conspectu nescio, certè quod ad me pertinet, si tuo commodo ad nos veneris, non solum mei conveniendi, verumetiam domus & rerum omnium mearum tibi facturus sum copiam. Hujus perpetue erga te voluntatis veinti chirographon hæc literæ sunt, & quidem *aliquoties*, ut jure mecum possis agere si quid seſellero. Bene sit optimi viri *Buchani* manibus: qui tibi tum vivus tum mortuus ad Musarum oculum nihil deesse voluerit, quandoquidem video te tibi nequaquam vel hactenus defuisse, vel in posterum defuturum. Jam quod polliceris constantem ac fortem operam adversus hostes meos, amplector quidem atque exosculor pium animi tui studium: ceterum malim te mi *Vigli* in Musarum viretis ludere, quam cum *Carcinis* & *Planodoriis* conflictari. Duo portenta sunt, quorum alterum nobis novà Metamorphosi dedit hoc evangelium, ex agno viperam, aut si quid viperà nocentius; alterum jam suspendio proximum est. Mihi meum fatum ferendum est, cui perpetua lucta est cum *Leis*, *Stumicis*, *Beddis*, *Sutoribus*, imò cum tot pseudomonachorum, ac pseudotheologorum phalangibus, monstris tum improbis, tum nocentibus, ut *Herculi* levius fuerit certamen cum *Caco*, *Cerbero*, *Leone*, & *Hydræ Lernaæ*. Tu charissime adolescentem meditare, quibus rationibus laudem absque invidia tibi pares. Bene vale. *Basilea* Calend. Martii, Anno millesimo quingentesimo vigesimo nono.

Erasmus Roterodamus Clementi septimo S.

Epist. 82. Ut omittam brevitas studio *Romana* cala-
mitatis deplorationem, quæ nulli pio non acerbissima fuit beatissime pater, non tantum suspicor, verumetiam propemodum habeo compertum, partim ex vocibus & sanctitatis quas oratores quidam retulere; partim è libellis duobus, quorum alterum ad me misit *Albertus Carporum* Princeps, alter inter tua familiaria versabatur, nullo quidem titulo, sed evidenter stilo referens autorem suum, nonnullos *Erasmum* apud *S. T.* infimulare conatos, quasi vel clam faveam *Luthero* negotio, vel certè præbuerim occasionem. Ut ad prius illud respondeam, quam mihi conveniat cum *Luthero*, satis opinor arguunt quæ in me tam amarulente scripsit ut in neminem hostilius; rursus duo mei *Hyperaspistæ* libri, quibus illi sic respondeo, ut nemo suspicari possit collusionem, quum pugna prorsus sit gladiatoria. Id multo minus suspicantur hic, qui nōrunt experimento, quam penitus me oderint omnes his & his additi factionibus, quantumque moleſtiarum ab illorum insidiis perpetiar. Cuperem hic meam conscientiam æquè *T. S.* probatum esse, atque eam *Christo* me probaturum confido. Tantum illud optarim, ut hæc victoria cedat *Christo*, & pietati, rei que publicæ *Christianæ*, non privatis honorum aut illorum cupiditatibus. Atqui frequenter usu venire videmus, ut in tali rerum tumultu, ad suum quisque commodum pertrahat victoriam. Quod hic nè hat, spero *T. S.* pro sua prudentia pietatēque advigilat uram. Ad alteram partem respondere perlongum sit, atque ideo neutri libello respondi, quod perspicere fieri non posse, ut me sic purgarem, nè quenquam alium laderem, simulque verebar, nè res ea renovaret incendium jam aliquanto mitius. Si dedissem occasionem huic malo, & hoc objicerent *Luthero*, qui nihil non objiciunt. Verum ista suspitio non jactatur nisi inter monachos & sacerdotes quosdam, non minus bonis literis intensos quam factionibus. Atque adeo nemo cordatus non perspicit hanc tempestatem esse fatalem, ob populi scelera terris immisſam: quam vix arbitror finem habituram, nisi pariter omnes confugimus ad Domini misericordiam: ille medebitur qui plagam inflixit. Suam quisque vitam prius corrigit, tum ad proximo medendum sese accingat *Christianæ* charitas, quæ nunquam defuit severitati, si fortè quorundam improbitas severitatem postulet. Quod si in hoc negotio *T. S.* laxabit habenas istis, qui nec tuam mihi crede, nec *Christi* rem agunt, sed suis privatis cupiditatibus consulunt, utinam vanus sim angur, at vereor nè malè curatum ulcus aliunde erumpat, majore publicæ tranquillitatis periculo. Satis perspecta est omnibus animi tui sinceritas, sed qui mali sunt, nunquam gravius nocent, quam quum alienà bonitate abutuntur ad malitiam. Ceterum ut multum nos terret quorundam improbitas, ita spem optimam præbes, ad instaurandam religionem tua pietas, ad arcendos aut cohibendos humanos affectus, singularis tua prudentia. Animum meum simpliciter aperui *S. T.* tanquam coram *Christi* vicario, atque ipso etiam *Christo*, quem mihi sic opto propitium

in extremo iudicio, ut hic nihil simulo. Antehac non dabatur per quem scriberem. Nunc audio S. T. nobis esse viciniorem, cui precor ut *Christus* adsit in omnibus ad publicam ecclesie sue tranquillitatem. Mihi si quid imperare volet, habet oviculam, etiam ad victimam paratam, si ipse iusserit auctoritas. Datum *Basilea* tertio Nonas Aprilis, Anno Domini M. D. XXVIII.

Erasmus Roterod. Baptista Egnatio S. D.

Epist. 83. **Q**UI has tibi. ut spero, reddet, juvenis est candidissimi pectoris *Carolus Utenbovius*, patriam *Gandavum*, mihi domesticam consuetudine, eaque diutina perspectus. Hunc per iter, nec breve, nec satis tutum, literarum sitis, & tui similes viros, quos pro numinibus veneratur, coram alloquendi cupiditas petraxit in *Italiam*. Ex quo cognosces, quicquid hic rerum geritur. Audies autem novam & inauditam tragœdiam. Cui quæso, ut si quid inciderit, adesse digneris. Id aut nullo, aut quam levissimo tuo incommodo poteris. Nec enim eget pecuniâ. *Ciceronianus* meus offendit quosdam *Latetia*, adeo ut *Erasmus* maledicis epigrammatibus lapident, in quibus esse dicitur & *Lascaus* noster, quod *Budæum* cum *Badio* contulerim. Alii putant me dehortari juventutem ab imitatione *Ciceronis*, quum in ipsa statim præfatione tester hoc fore insanissimum; sed me tantum illos notare, qui nimis anxie aut inepte student *Tulliana* phrascos exprimere lineamenta. Nè quid sit unquam tranquillum in rebus humanis, accessit hæc pettis bonarum literarum cultoribus. Precor, ut quam optime valeas *Egnati* charissime. Utinam liceat apud vos vel vivere, si quid ævi cœlites superesse volunt, vel mori tranquille. Datum *Basilea* nono Calend. Martii, Anno M. D. XXI X.

Salutant te *Beatus Rhenanus*, *Bonifacius Amerbachius*, & *Henricus Glareanus* qui heri totus hinc demigravit *Friburgum*.

Erasmus Roterodamus Christophoro à Stadio Episcopo Augustano S.

Epist. 84. **Q**UANDO coram non licet in epistola digitis tuis descripta sacram istam dexteram osculatus sum, ornatissime Præful. Sed multo reverentius osculatus sum pectus illud tuum pium, syncerum, & candidum, quod tux licet per breves spirant literæ. Verum idem mihi copiosius velut in tabula quadam depictum, oculis animi subjecit *Augustini Martii* sermo, quem sanè virum pietati tux reverendæ, quum innotuisse, tum placuisse non mediocriter gaudeo: quandoquidem hic ob eruditionem *Christianam*, ac morum singularem quandam humanitatem, candoremque nulli bono non gratissimus est, sed nullo certiore pietatis argumento commendatus, quam quod pessimo cuique quam maximè invisus est. Is mihi quidem facile persuasit, quam paternum affectum, quæ charitatis viscera gerat erga nos tua R. pietas, eumque sermonem cum minimè vulgari mentis alacritate suscepi. Sed hoc gaudii, abundè temperavit admixtus dolor atque etiam pudor, videlicet dum tuam istam de me existimationem, dum tuum istum favorem cum meis confero meritis. Et tamen meam possillanimitatem utcumque consolor, tam integri, tam eruditi præfulis iudicio sic mihi blandiens: Non

A prorsus hallucinatur vir tam oculatus, nec verba dat tam integer. Hic ecclesie tumultus supra quam credi possit, disruiat animum meum, non quod hic accuset me mea conscientia, sed quod doleat publica religionis *Christiana* calamitas. Nam ipse primus omnium ac penè solus relictus suppullulanti malo, sui que vates nimio quam vellem verior, fabulam eam quantovis orbis applausu ceptam hunc habituram exitum. Ac proferus evenisse videmus quod in periculosis morbis partim inscitiam medicorum, partim intractabilitate laborantium solet, ut huculq; malum inruduerit, ut jam propemodum sit immedicabile. Atque interim orbis monarchie sine fine conflistantur inter sese, & animis morem gerunt suis. Monachi ferè suum agunt negotium, non *Jesu Christi*, nec hoc habent in votis, ut in animis hominum regnet *Christus*, sed ut ipsi suum regnum tueantur, præcipuam victorie spem collocantes in tumultuosis & populum clamoribus, ac procaci maledicentia. C proferò quidam valent plurimum. Theologi quidam odio *Lutheri* damnant, & illa quæ pie sunt dicta, nec à nobis reperta sunt, sed ab Apostolis & *Christo* prodita. Itaque per istorum stolidam improbitatem fit, ut multi hæreant in factione qui fuerant alioqui recessuri, & accedant qui non erant accessuri. Quem autem non moverunt, & hodiè movent lapidem, ut me tandem injuriis delassatum protrudant in caltra *Lutheranorum*. Porro quum ipsa res loquatur, hanc tempestatem nobis immistam divinitus, à Deo nostris offenso sceleribus, quemadmodum olim *Aegyptiis* immisit; ranas, locustas, & cyniphes, aliasque pettes: nemo tamen agnoscens sua commissa inclamat Domini misericordiam, sed sibi quisque blanditur, & aliam in aliam culpam rejicit. Si quærantur occasiones humanæ, nihil est facilius quam indicare per quos hoc malum ortum est, per quos inruduit. Jam audio multis persuasum, ex meis scriptis extitisse totam hanc ecclesie procellam. Cujus vanissimi rumoris præcipuus autor fuit *Hieronymus Alexander*, homo, ut nihil aliud dicam, non superstitiosè verax. Ejusdem sententiae videtur *Albertus Carporum* Princeps, *Alexandro* iunctissimus, magis quam simillimus: At interim nullus extitit vel *Lutheranus* vel *Antilutheranus* qui liquidò vel unum improbatum dogma potuerit in libris meis ostendere, quum tot greges coorti sint hoc summo studio molientium: tantum adferunt affinitates, congruentias, scandala, suspensiones, interdum splendida mendacia: neque raro fit, ut & carpunt non legerint, aut si legerint, non intelligant: quasi quicquam omnino tam circumspectè scriptum sit, ut his rationibus non trahi possit ad calumniam, si accedat interpretis iniquus, vel æquum sit me hæreticum judicari, quod ipsi nec *Græcè* nec *Latine* didicerunt. Quod loquor non esse vanum ex apologiis meis tua prudentia potuit cognoscere. Sed quò sit quod rideas, addam quod nuper accidit in *Hispania*: *Madrini* medicus quidam nomine *Xuarez*, utriusque literaturæ peritissimus, nobis favet: Adhuc *Dominicani* subornarant quendam sui gregis, qui hominem à lectione meorum voluminum deterret: quum nihil proficeret, tandem pronuntiavit meos libros indignos qui legantur à piis, quod obsecratis convitiis atpergant ecclesie principes. Id ut ostenderet iuxta proferri libellum *De matrimonio Christiano*, in quo dicebat Episcopos à me vocatos dracos,

draucos, & notatos quod haberent quatuor aut quinque concubinas. Prolatus est liber, ostendit locum qui sic habet, *Qui imprudens duxit corruptam pro virgine, dicitur divisisse corpus suum: & qui cum tot meretricibus habuit consuetudinem, non divisit corpus suum, sed tanquam purus potus, & ut Graci dicunt, τὸ πᾶν recipitur ad quatuor aut quinque, si libet, episcopas.* Primum mirari medicus, mox ridere cepit hominis stoliditatem. *Purum potum* veterum leges vocabant, quod vehementer esset purum: *Putum* enim *purgatum* sonat, unde & putare vitem dicimus, & putamina repurgamenta. Atqui *Hispani* cum *Italis* vulgò *putum* appellant *putrum* obsceni obsequii. Deinde quoniam *episcopatum*, nec *Græca* vox est nec *Latina*, malui dicere *episcopas*, quâ voce usus est *Paulus*, *Qui episcopatum desiderat*, &c. ἐπισκοπὴν. At ille putabat *episcopum* & *episcopam* dici, quemadmodum dicimus, *dominum* & *dominam*. Quid stupidius? Et tamen hunc *Dominicani* suspicere ut hominem eruditum. Atque hujus farinae sunt ferè omnes qui publicè simul ac privatim debacchantur in nomen *Erasmi*, tantâ perviciâ, ut nec *Cæsar*, nec *Archiepiscopi*, *Toletanus* & *Hispalensis*, quos habeo pro sua æquitate satis faventes, potuerint illos compescere. De me levis est jactura, quicquid est mearum lucubrationum prorsus extingui velim, si sciam ex his impietatem hauriri. Illud doleo, talibus belluis velut atlantibus fulciri domum Dei. Ex his quæ offert tua benignitas, agnosco præceptum quoddam animi in me tui studium, & omnino gestio hinc aliquid avolare, sed alligat afflictißima valetudo. *Cæsar* invitat in *Hispaniam*. *Ferdinandus* *Viennam*. *Margareta* in *Brabantiam*. *Rex Anglus* in *Angliam*. *Sigismundus* in *Poloniam*. *Franciscus* in *Galliam*, & offerunt satis ampla salaria, quæ ut dare possint, utinam ita possint dare inventutem ac valetudinem prosperam. Hæc scripsi occupatissimus ex tempore, quæ veror ut legas, quo vel hoc argumento cognoscas, me quæ de tua singulari humanitate prædicavit *Augustinus Marini* toto pectore credere. Dominus *Iesus* tuam amplitudinem reverendam servet incolumem. Datum *Basileæ* septimo Calendas Septembris, Anno millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

Erasmus Roterodamus Andrea Critio Episcopo Ploccensi S.

Epist. 85. **H**abet hoc literarum tuarum genius ornatissime Præsul, ut omnem ab animo meo molestiam dispellant, & alacritatem quandam adferant. Nec obscura est causa. Spirat enim in illis animus iste tuus unicè candidus & amicus. Astrologi quærent in cælis prospera & adversa sydera. Magi bonis ac malis geniiis attribuunt, si quid feliciter secusve obtigerit. At ego magis arbitror fatum hominis in hominibus esse. Quosdam enim videmus in quorundam perniciem veluti natos. Hic erat adhibendum astrolabium, ut resiliamus ab inauspicatis hominibus, jungentes nos benignis & amicis. Quod ita debacchantur in me, quos ego laboribus meis non mediocriter juvi, neminem læsi; primum demiror hominum stolidam impudentiam, quos toties victos non

A pudeat sui: nec ullum faciunt calumniandi modum, quum videant se nihil aliud proficere, quàm quod suam malitiam cum pari stoliditate conjunctam, magis ac magis traducunt, jam plus satis orbi notam. De me levis est jactura. Illud ex animo doleo, talibus atlantibus niti ecclesiam, imò tales vomicas ferendas, atque etiam alendas populo *Christiano*. Planè fici sunt oculis incumbentes. Me sic consolor ut existimem Deum his afflictionibus purgare me velle, si quid fortè inanis gloriolæ subrepsit animo meo. Age, *Dominus est*, faciat quod bonum videtur oculis ipsis: Plus enim videt quàm nos. Pro vestro in me studio, non me clam est quantum debeam: quod quoniam judicio facitis, non ego solus debeo vobis, sed & religio *Christiana*, & bonæ literæ, quibus juvandis pro mea quantulacunque portione desudo. Nepos tuus *Andreas Lebridevius* mecum sub eodem tecto degens, eadem utens mensâ, mihi commodum & jucundum præbet convivium; cujus commodis utinam tantum adjungere possem, quantum & debeo & cupio. Attamen quod per valetudinem & iniquissimos labores quibus distringor licet, non delum officio meo. Communitro viam, addo currenti licet stimulos, nonnunquam & colloquiis exerceo. Navat strenuam operam in utriusque literaturæ stadio, ut bona spes sit eum vobis talem redditurum, qualem pariter optamus. **B** Habet ad literas hortatorem me, sed multo magis frugalitatis magistrum, adeo tenui frugalique victu à nobis accipitur. Me verò sic observat, ut parentem, ac magnam tædiorum partem, adimit mihi comi jucundaque suâ consuetudine. De munere mihi narravit quâ occasione perlatum non sic. Verùm ego sic interpretor, te mihi preciosum misisse munus, qui mihi nepotum charissimum miseris, utinam æquè illum non poeniteat hujus professionis, ac me non tædet illius convictus. **C** *Ungaria* calamitatem doleo, quanquam *Bernardus* Episcopus *Tridentinus*, *Ferdinandi* Regis summus Cancellarius, mihi nuper scripsit res adeo succedere feliciter, ut planè liqueat adesse numen propitium. Sed quæ pars hodie non concutitur bellicis tumultibus? Et indies incrudescunt iræ monarcharum, nec agnoscimus iratum nobis Deum. Pontifex dicitur esse *Nicæ*, ea est *Sabaudia* civitas maritima. Aiunt enim moliri concordiam inter *Gallos* & *Cæsarem*. **D** Utinam hic saltem sit summus Pontifex, vel, ut melius dicam, optimus maximus. Sed *Julius* ad bella provocanti facile obtemperatum est, vereor nè non perinde mos geratur huic ad pacem hortanti, si tamen hoc agit quod jactatur. Epistola quam Regi *Sigismundo* scripseram, excusa typis, haud mediocrem invidiam mihi conflavit in regia *Ferdinandi*, ob unam voculam, quod *Joannem* nominans addiderim *Regem*, quam tamen in literis meis esse nesciebam, nec eram crediturus esse, nisi consuluissem archetypum. Jam quosdam mihi subitomachari sentio, quod passim detester hæc bella, ad pacem adhortans. Nimirum hoc deerat malis nostris, ut in tanta calamitate nè gemere quidem liceat. Ut ad *Geram* tum veniam alio munere feriendum, illud metuo, nè si consileat hæc rerum tempestas, duplicentur quas vocant *annales*, quas in triennium impetraras urgent

sine fine, magno Ecclesiarum gravamine, tum ipsius etiam malo, cui hæc deciduntur. Tranquillius enim ac decentius ageret, si non haberet unde aleret satellitum & armatas copias. Sed dum Episcoporum ferè suum quisque negotium agit, parum habetur utilitatis publicæ ratio. Verùm huiusmodi multa defert rerum humanarum torrens, quæ reprehendere proclivius est, quam corrigere. Regi scribam, sed paucis, quem ut ad hanc benignitatem oratione tuâ excitasti, ita non gravaberis meo nomine gratias agere, si meis scriptis parum assequutus sum vel muneris magnitudinem, vel animum meum. Dominus amplitudinem tuam serve in columen, ornatissime Præsul. Datum Basileæ septimo Calend. Septemb. Anno millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

Erasmus Roterodamus Justo Regis Poloniae Secretario S. D.

Epist. 86. **A**micorum commodis incommodisque non aliter affici soleo quam meis. Anxium habebat me totus casus, nunc planè restitutum sum, mope gaudeo: Nam ego *Justum* meum inter candidissimos amicos numero. Nunc eloqui vix possim quantopere discruciet animum meum *Antonini* valetudo. Quid illius pectore candidius? Quid amico amicitius? Moderatius dolerem, si vitam morte commutasset. Simile malum corripuerat *R. P.* in *Italia* legatione Regis sui nomine fungentem. Desperantes medici suaserunt cæli mutationem. Rediit in *Angliam*, serò, sed tandem revaluit, sibi redditus. Hoc impensius gaudebam, quod præter omnem spem tantum amicum recepissem. Sed ecce aliud malum. Operæ cuiusdam magnatis conjectus est in carcerem, quod in hunc quidam liberius pro suo ingenio scripserat feratur. Sed arbitror illum nunc esse liberum. Utinam audiam & *Antoninum* nostrum nobis sibi restitutum esse. Proximis literis minitabatur, nescio quid muneris, quod ipse non possem contemnere. Id aiebat se missurum per eum quem hic habuerat famuli loco, *Josephum*, ni fallor. Utinam multorum munerum iactura talem amicum queam recuperare. Videtur malum fatale. Hic in ædibus cuiusdam amici mei correptæ sunt puellæ quatuor, & aliquot famuli, quorum unus interiit. *Joannem Frobenium* immortalitate dignum hominem nobis ademit paralyxis. Poterat annos aliquot vivere, nisi tantopere pudisset ægrotare. *Andreas Zebredovius* bonâ fide reddidit quicquid accepit. Eo domestico convictore nunc consolor valetudinem, ac labores meos. Istam sententiam precor ut obtineas, nè nostrum animum æstimes officio literarum. Bene vale amice singularis. Datum Basileæ septimo Calend. Septembris, Anno millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

Erasmus Roterod. Joanni Lodovico Viri Valentino S.

Epist. 87. **S**i de *Soneca* nihil habes, nisi quod annotatum serat per *Aldrisum* in codice qui diutius fuit apud *Morum*, nihil ages, nos habemus longe alia: Sin nactus es exemplaria vetusta, quod equidem magnopere cupiam, non rogo ut huc mittas, nam fortasse serò mitteres: jam enim orsi sunt opus sed inspectâ nostrâ editione, tuam adorna si videtur.

A Meam omittere non potui. Nam prior illa, mea non erat, nec ullâ re plus dedecoris mihi conflare, quam quod stolidissimo illi tum filius, eniputabam aliquid esse mentis humanæ. Congruerat hoc negotium tibi vel *Hispano* vel undique docto, sed hanc contumeliam non potui concoquere. Velius expostulat quod in *Ciceroniæ* te præterierim, quanquam id prorsus oblivione factum est; quam si atati non putant condonandam, certe tot studiorum tumultibus verius, quam laboribus erat condonanda. Et tamen felicitas tuum nomen præterii, quam attingi *Budæi*: quem quum in omnibus scriptis meis honorificentissimè tractem, nec minus in eo dialogo, tamen tremunt, ut narrent, omnes *Budæi* quod illū cum *Badio* contulerim, quū non in alio contulerim, quam in eo quod ibi contemnendum doceo, & quod ingenuè contemnit *Budæus* ipse. Et tamen nè quis interpretaretur finistrè, adieci, *quantquam ille multis & eximius dotibus suspiciendus est*. O contumeliam quam *Galli*, & cum his, quod tamen vix credo, *Janus Lascareus* quum ubique tum in eo dialogo commemoratus honorificè, epigrammatibus maiedicis vindicandam putant! Fatalis est lues & religionis & studiorum. Ostendit mihi *Hieronymus* epistolam tuam. Næ tu vincibilem causam habes apud eum. Conaris persuadere Civitatem feliciter distrahi. Ille quàm oprat hoc esse verum! Quod nisi superessent illi multa volumina, nec tuis nec mehortatibus esset opus. Ipsa res adigeret eos ad excudendum opus. Sed valeat, inquis, ille mendax. Quis est ille mendax? *Pseudotheus* dixit omnia distracta, jam adornari novam editionem. Solus *Joannes Frobenius* & *Hieronymus Frobenius* narrant multum codicum restare. Hic nobis ostende mendacem illum. Quum hortarer *Hieronymum* ut excuderet declamationes tuas, respondit apud se superesse quadringenta exemplaria tuarum lucubrationū, quas meo hortatu excudit.

B Si mentiantur omnia, nescio quid dicam. Jam est celebre nomen tuum, nec subito quin aliquando futurum celeberrimum, præsertim si te semel commendes opusculo ad utilitatem parato, quale est *Lazarus Bayfi*. Sed hortatus sum *Hieronymum* ut ipse ad te scribat. Nam est pigellus. Negotio *Jovis* & *Junonis* absit ut me admisceam, præsertim incognito. Citius tribuerim uni duas *Junonis* quam unam adimerem. Nigro commiseram epistolam sed apertam & inclusam: hac lege ut vel redderet vel premeret. Id famulus qui obsignarat, effutivit imprudenter apud quendam. Misit Regina munus, sed is illi multum gratiæ detraxit suâ conatione, detinens famulum totas sex hebdomadas, omnem querens ansam ut illum inanem ablegaret. Regina dedit, ab illo extortum est. Adeo non prodigum, ut nec de alieno det libenter. Bene vale, postredie Calend. Septembris, Anno millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

G Erasmus Rot. Lodovico Berquino S. D.

Epistola tua, cujus exemplar desideras in præsentia, noluit venire ad manum, si nactus fuero mittam. Nisi planè fallor, ibi scribis te hoc uno offensum quod *Budæum* cum *Badio* contulisses, quum præter literas aliquot nihil inter illos simile. Deinde quum hortareris ad apologiam *Budæo* scribendam, satis indicabas te vereri nè esset

Epist. 88.

esset offensus. Quoniam ingenium *Budei* non ignoro, tamen ne adhuc quidem mihi persuadeo illius animum ea commemoratione fuisse offensum. Epistolam ad te scriptam profecto doleo sparsam, quoniam ne illuc quidem est quicquam contumeliosè dictum in *Budens*. Quod si esset, lapsus esset præter animi sententiam. Tibi non arbitrabar opus monitore. *Brixium* posterioribus literis monneram ut rem haberet clam, ne quid inde nasceretur tragœdiæ. Quoniam & illius prudentiæ satis fidebam etiam non monitæ. Sed res more hominum evenit. Regi scilicet defunt negotia, nisi harum quoque nugarum fiat cognitior. Qui Regi percontanti respondit quæ scribis, erat inimicus. Sed hic etiam epigrammatibus ludunt, scilicet bellis nimirum & felici argumento. Et in his est ille cui dicor laceßere vivos & mortuos, quum ipse præter quam quod nusquam à me commemoratur, nisi honorificè, in hoc ipso libello quàm non laceßitur? Video prorsus in studiis ejusmodi tempestatem exorituram, qualem videmus inter monarchas & religionis professores. De vertendo faciliè responderint, minore noxâ libros meos legi à doctis, quàm ab idiotis. Et haud scio, an alia quæpiam obijciant tibi. Applaudo isti tuæ de victoria fiducia, sed illud malè me habet, quod toties dat nobis verba. Pontifex revixit, habet suos Cardinales & potentes & additos. *Dominicani* & *Franciscani* passim incipiunt rem strenuè gerere, & audio iudicibus qui in te pronunciârunt restitutum jus: Multa moliri te neque quicquam efficere, scripsi fateor, sed non absque dolore mi *Berquino*. Utinam res suppeditaret aliud orationis genus. De epistola edenda ne somniavi quidem unquam. *Brixio* misi, ut esset instructior ad patrocinium si quis quid oblatraret. Quo fructum huius Theologis responsurus nescio, qui mea non legunt: & prorsus *Beddaici* quidam animis gladiatoriis ad me affectant viam. In principibus quid spei sit nescio, qui si maxime faverent, obruerentur ab improbißimis phalangibus. Si tantum posset mea responsio, ut nemo posthac crederet iudicio Theologorum, jam tot mendacia, tot manifestas calumnias, tot indoctas delirationes *Bedda* impegi in os, cuius librum utrumque approbasse dicitur sacratissima facultas. Malim facultatem sic temperare sua iudicia, ut omnes illis credant, potius quàm efficere ne quis illis credat, etiam si id possem. Qui potero docere quid sit facultas, quid universitas, quum utrumque pariter ignorem? Jam me pudet tot apologiarum. Malim edendis bonis libris, & apud posteros victuris istam excetram vincere. Gratum est quod scribis de ducibus istius imperiæ. De respondendo deliberabo. Præter valetudinem ac labores iniquos vexor à tenebrionibus quibusdam, quos alium post alium subornant isti Evangelici. Nunc mihi præter *Thrasonem* illum, res est cum vipera, juvene cui morbus & frontem ademit & mentem. Nec ultus est tam abjectus canis, quin rebus sic exulceratis possit lacerare. Levius ducor cum tota Theologorum facultate configere, quàm cum huiusmodi sterquiliniis. Bene vale.

Plura fortasse scribam per *Antonium*. Quidam amicus ad me scribit, te jactare voces quasdam, quasi Theologos meo nomine territare velles. Quocumque tu hoc animo facis, si tamen facis, me gravis non mediocri invidia. Remedia morbi ni-

hil moror. Vixi satis, ne dicam plus satis. Tantum licuit ad tuas literas. Vale. *Basilea*, Anno M. D. XXVIII.

Erasmus Rot. Petro Decimario S. D.

ET hanc epistolam ventis committo, eoque scribam parcius, quo minus sit jacturæ si intercidat. Termini sycophantis respondeo appendice Psalmo additâ: libellum ad te mitto. Libellus *De Pronuntiatio* non à perinde multis legitur, atque hoc ipso nomine felicior: nam *Ciceronianus* qui rapitur ab omnibus, multis stomachum movit *Lucretia*. Rem te docebit epistola ad *Brixium* mea, quam excusam mitto. Nihil est tam felix in rebus humanis, cui non aliqua pestis sese admisceat. *Carvelus* ad me scripsit è *Lugduno*. Plane futurum auguror, ut per istas picas & graculos, aves inauspicatissimas, exoriatum novum incendium, quod ab istorum stolidis in bonas literas clamoribus ortum ad caput recurrit, ut video. Nec de malis punicis, nec de alia re est quod sis sollicitus. Non teneor similibus deliciis, nec faciliè deportatur hoc genus mercium. Vina mihi suppeditat vicina *Burgundia*. Ornatissimo Præsuli scribam si quid dabitur ocii. Nam quod me scribis occupatissimum, non rectè loquutus es, obrutum debebas dicere. *Alexandrum*, *Antonium*, *Jacobum Burgesensem*, *Jacobum Ferrandum* vicissim meo nomine salutabis. *Beatus Rhenanus* agit *Stesfadi*, *Glareanus* & *Amerbachius* te salvere jubent ex animo. Nam eruditorum hic mira paucitas. Evangelica febris occupat plerisque. Bene vale vir optime. Datum *Basilea* XVI. Calend. Octob. Anno M. D. XXVIII.

Erasmus Rot. Hieronymo Agathio S. D.

ORnatissime vir, Equidem pius arbitror, vel Orare vel sacrificare pro defunctis, verum si quis omnino mihi nasus, de spectro fabula, monachorum est commentum, quibus adest merendi voluntas, at non appetit facultas. Mirum in modum amant ignem purgatorium, quod utilissimum sit illorum culinis. Video ut res nunc geritur hanc victoriam non cessuram *Christo*, sed quorundam cupiditatibus, qui suum negotium agunt verius quàm pietatis: Verum hoc ipse viderit *Christus*, quem nondum meremur habere propitium. *Jocome Hieronymianum* vocas, atqui ne sis insciens, nunc magis sum *Augustinianus* quem totum immensis sudoribus emaculo, quum *Hieronymianorum* operum epistolas tantum suscepissem. *Augustinus* jam magna ex parte excusatus est. Pro tua erga me studio habeo gratiam, cujus præter animum mutuum nihil referre possum. Bene vale. *Basilea* III. Nonas Septemb. An M. D. XXVIII.

Erasmus Roterodamus Andrea Alciato Ll. Doctori S. D.

AMerbachius vir ad unguem factus recitavit mihi partem eam tuarum literarum, quæ nostri mentionem faciebat amanter verius quàm honorificè. Decebat quidem iste candor, *Alciato* doctissime, cunctos liberalium disciplinarum cultores, sed nihil est in rebus humanis tam felix, in quod non aliqua lues irrepit. *Longis* dictionem

& ingenium vehementer admiror, candorem in illo nonnunquam desidero. Et tamen hoc ingenium ante diem nobis ereptum doleo. Eandem virtutem nonnunquam & in *Budeo* desiderare cogor, alioqui doctissimo, atque etiam probo. Rem cognosces ex epistola quam ad *Brixium* scriptam habet libellus quem mitto. Tuus iste animus, ista admirabilis eruditio, illi mores nive candidiores, digni prorsus erant, quibus fortuna pari benignitate responderet: nunc quid tuam vicem deplorem vir optime, quum hæc rerum tempestas sit omnium ferè communis? Animi tui robur & miror & probo, sed malim in rebus secundis tuam laudare modestiam, quàm in adversis admirari fortitudinem. Utinam fortuna tantum hæcenus sæviret in *Erasmum* ut facultates imminueret. Cum multis excetris mihi res est, letale virus efflanti- bus, non septenis, sed septies millenis capitibus. Habes laconicam epistolam, sed quam vereor nè longam dicas characterum ineptià delassatus. Est quod *Bonifacio* gratuleris, uxoris uterus turgens promittit illi patris optatissimum cognomen. Bene vale præcipuum hujus ætatis ornamentum. Nè quæso meum in te animum æstimes officio literarum. Dicas hanc esse prolixam epistolam, si scias quibus obruar laboribus, tum quàm multis unus rescribam. Datum *Basilea*, decimosexto Calend. Octobris, Anno M. D. XXVII.

Erasmus Rot. Nicolao Vespurio S. D.

Epist. 93. **V**ideo *Beddæ* cum suis conjuratis prorsum gladiatorii animis ad me affectare viam. Hortantur quidam ut aperto *Marte* facultatem adoriar, nihil parcens: mihi non videtur consultum, & si videretur, non est ocium. Audio Præfulem esse singulari prudentiâ præditum. hic illius oraculum audire cupiam. Qui misit *Adagia Gallica*, mihi videtur vir pius: qui *sententias*, candidus. Utrunque mihi salurabis, non enim vacabat illis scribere. Qui *Donato* adjecit Præfationem, sui similis est, æquè stolidus ac scurra atque olim fuit. Non est dignus irâ cuiusquam. Hæc est horum temporum infelicitas, etiam abjectissimis licet quod libet. Huc provocat Evangelicorum improbitas, ut Principes hinc malo medeantur. At vereor nè medicina neutris futura sit commoda. Sibi fortasse secabunt & urent. Optârîm ut si fieri possit, saltem pro *Augustino* daretur regium privilegium. Ab hoc opere pendent facultates liberorum *Frobenii*. Ego propemodum gratis meam operam impendo, alioqui non sumpturus tantum laboris pro bis mille florenis. Religio me coegit. Audio Cardinalem *Francia* hominem non nimis facilem, in cujus aures fortassis instillant aliquid inauspicati quidam, quod minus æquum experiamur. In hoc opere nihil erit meum, nisi quod mendas quantum licuit submovi, notha subindicavi, & libros secundum materiarum congruentias digessi. Præfatio nihil habebit quod quenkum offendat. Si quid Præful tuus valeat apud Regem, velim ut pro hoc saltem opere Regis privilegium nobis impetret. Mitto libellum Epistolarum, si modò *Antonius* tantum sarcinæ perferre volet. Bene vale. Datum *Basilea*, Natali *Matthæi*, Anno M. D. XXVII.

Scribunt mihi *Nicolaus Clerici* publicitûs debacchari in nomen meum, succedentem in exem-

A plum *Querni*. Novum concionandi exemplum. Et tamen aiunt illum haberi virum probum cum primis & gravem. Vix adducor ut credam.

Erasmus Rot. Petro Tossano S. D.

Epist. 93. **N**ihil est *Petre* charissime quod vel temeritatis, vel literarum neglectiûs scriptarum Apologiam apud me facias. Scio quicquid scribis ab animo purissimo proficisci: Nec est quod hinc metuas quicquam invidiæ. Epistola tua bonâ fide reddita est, nec per me vulgabitur. Et si vulgaretur, nihil habet indignum homine pio. Nec pilo mihi futurus sis injucundior, si tibi cum *Berquino* fuisset aliqua consuetudo, quem virum doctum & eruditum judico, tantum hoc mihi dolet, quod suo fretus animo semet in summum conicit discrimen. Si à prima victoria conquievisset, jam securus ac tranquillus ageret. Sed maluit suo animo quàm meo consilio obsequi. Si quod mihi constavit invidiam ipsi prodesset, meum incommodum amici commodo solaret: Nunc utrique altero gravamur, nec ullis auscultat monitis. Audio Pontificem esse in *Sabaudia*, & audio quanto zelo sit *Francia* Cardinalis erga Ecclesiam, quantumque tribuat Theologis ac Monachis. Et suspicor isthic adesse *Albertum Pium Carporum* Principem, *Aleandro* mirè addictum, qui libro ad me misso, hoc conatur persuadere, me totius hujus tumultus autorem esse. Prospicio quæ tyrannis sit exoritura. Vereor nè vincat mundus. Debetur hoc sceleribus nostris. Adhuc in ea sum sententia, ut satius existimem filere, si nihil addant edicto. Toties respondi, tam evidenter ingelli *Sutoribus* & *Beddis* sua mendacia, calumnias, delirationes, insidias, perfricuerunt faciem. In clamoribus, convitiis, bullis & ampullis, in syncretismo & favore Principum tota illis victoriæ spes est. Quid verò paras, vir optime, *ἀναχρησῆς*; In te ipsum secedas oportet, si quæris *τὴν ἐνθύμησιν*. Illustriissimæ Reginæ quæso ut me facias commendatum, cujus piam prudentiam, & prudentem pietatem animo exosculor. Si rarius scribes minus eris jucundus, minus charus non eris. Dominus te servet amice in Domino charissime. *Basilea*, III. Nonas Septemb. Anno M. D. XXVII.

Erasmus Rotterodamus Livino Ammonio Cartusienfi S. D.

Epist. 94. **L**itera tuæ priores me sic rapuerunt in amorem tui vir optime, ut vix alterius æquè. Quo minus responderim non animus fuit in causa, sed necessitas. Tam multi sunt qui extorquent epistolas, ut totus huic nui negotio vix sufficiam. Et in his sunt quibus negare tutum non est. Gratiore etiam fuerunt hæc posteriores, quæ præter affectum unice piæ ac fraternæ, officium quoque deferunt, quo non aliud mihi poterat offerri gratius. Unum illud ibi submoleltum fuit, quod tam accuratè deprecari offensionem, quasi sim usque adeò *Scytha*, ut non solum injurias iracundè feram, verumetiam talibus offendar officiis. Utinam ista venissent in tempore. Nihil enim illic est quod non vehementer ad rem meam pertineat. Eam operam planè præcipitavi. Si quid sit in quo tibi vicissim queam gratificari, declarabo quàm istâ tuâ, ut vocas, fiduciâ non sum offensus. Majorem

Majorem in modum te rogo, ut si quid habeas ejus generis præterea nè graveris impartire. Quicquid *Antnerpiani* miseris ad *Erasmum Schetum*, utò perveniet ad nos, sed mitte diligenter obsignatum quod mittendum videbitur. *Adagia* rursus exiere, magno auctario locupletata. *Frobenius* meo hortatu nactus est formulas *Græcas* aliquanto feliciores, nisi *Augustino* πολυχαρῶτα vix septem præla sufficerent, sub ver prodiret aliquod opus medioere *Chrysostomi Græcum*. *Germanus Brixius* vertit *Babylam*, plenique velis invehus est in *Oecolampadium*, applaudentibus Theologis. Accinctus est ad vertenda quæ supersunt plegmata. Expecto novam hinc comœdiam. Σωτήριον non tam indignor meâ causâ, quam *Christiana* religionis nomine, quæ talibus scurris nritur. Est illi à consiliis ludimagister quidam, quem ego fame periclitantem apud *Anglos* pavi, indoctum docui, literisque commendavi destitutum, nihil illo stolidius, neque scurrilius, natione *Normanni*: ex hoc didicit blatero meus quæ in me evomit quasi comperta, quum nullum sit animal illo nebulone vanius. *Bedda* cum suis *Lucretia* furit insigniter, neque mitius apud *Hispanos* monachorum examina. Hanc stolidorum tyrannidem nobis paravit *Lutheri* ferocia. Is nunc prodiu moderationes, quasi perinde facile sit mederi malis, atque non admittere. *Carolus Stenbovius* est mihi suis moribus modestissimis abundè commendatus, neque committam, ut usquam officio meo videar defuisse. Habes epistolam *ἀντιγράφοι*, sed quam vereor ut legas, nisi quòd tuus candor & hoc interpretabitur familiaris amantis argumentum. Dominus te servet *Ammoni* charissime, cunctisque dotibus Spiritus locupletet. *Basilea*, postridie Cal. Octob. Millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

*Erasmus Roterodamus Haioni Hermanno
Phrysi S. D.*

Epist. 95. *Senecam* exorsi sunt, nam ad libros *De Beneficiis* eramus abundè instructi. Interim hunc veredarium emisimus nostro sumptu non ob aliud, nisi ut nobis adferat tuum codicem, cui nihil est quod metuas: præter unum me, nullus illum contingeret. Tantum obvolvas illum tunicis characeis, ita ut summum operculum sit linteum ceratum, remitteretur eadem diligentia. In Præfatione dabitur opportunitas honorificè commemorandi tui nominis, si modò id pateris. Quos codices viderit *Vives* nescio, nisi fortè tuum, aut eum qui per amicum quendam collatus aliquamdiu fuit apud *Thomam Morum*. Verùm mihi tanta sylva annotationum congesta est, ut nec illius, nec tuum codicem metuam. Hoc provincie perquam lubens cuivis cesserò, ni pudor urgeret, ut probrum amici cujusdam stoliditate perfidiæque contractum diluam. In altero commune peccatum fuit, ille recepit quòd nulla ex parte præstare poterat, sed ego commisi: par culpa, nisi quòd turpius est hominem sibi ignotum esse, & candori viciniùs de amico melius quàm pro merito ipsius sentire. Illud illius fuit proprium, quòd quum sentiret me queri de editione, eam exemplaris partem quæ plurimum habebat annotationum sustulit nè deprehenderetur. Alioqui plus satis est mihi quòd agam. *Ciceronianus* meus non paucos offendit *Italos*, quòd satis divinabam fore:

A *Gallas* item, quòd nequaquam expectabam. Rem agnosces ex libello quem mitto. *Velius* mecum expostulat quòd te præterierim, quasi fuerint omnes recensendi, etiam hi qui scriptis nondum innotuerunt. Alioqui dictionis tuæ suaviloquentem elegantiam non sine causa miratur. Magni refert, mi *Hermanno*, quibus auspiciis primùm innotescas orbi. Argumentum delige non tam ingens, quàm planabile & gratiosum, sed imprimis usu commendabile. Hic quo mihi res cessit infeliciùs, hoc alii certius consulo. Etiam atque etiam te rogo, nè committas, ut hic cursor inanis ad nos recurrat. Opus in cursu est, intermitteri sine summo dispendio non potest. Si quid erit vicissim quòd à me fieri voles, efficiam nec ubi grati hominis partes in me desideres. Præsulibus, *Panormitano* & *Lothensi*, scripsi. Tuum erit dispicere, tum reddendas existimes. *Basilea*, Anno millesimo quingentesimo vigesimo nono.

*Erasmus Christophoro à Stadis Episcopo
Augustano S.*

Istam verè *Christianam* & optimo Præsule dignam pietatem exosculatus sum in tuis literis. *Epist. 96.* Non possum agnoscere quòd mihi tribuis singulari quodam candore. Non adeo mihi sum ignotus, sed istam laudationem interpretor consolationem, adversus quorundam malitiosa perversaque judicia, nè quid commemorem insidias capitales, quas mihi miris cuniculis struunt quidam novis factionibus additi. Enecat me propemodum *Augustinus*, & huic accessit *Savoca*, labor invincibilis, præter epistolarum opus: & tamen minima lassitudinis meæ pars est, studiorum moles. Demirrò patientiam tuam, qui Psalmum quem obiter tractavi & occupatissimus veluti delinavi, potueris evolvere: Idem intellexi ex amplitudinis tuæ ad *R. P. Augustinum Marium* literis. Aliquanto minus infelicitè tractasse videor Psalmum quartum. Hoc tantum in præsentia licuit obruto negotiis, aliàs copiosius. Dominus *Jesu* servet amplitudinem tuam reverendissimam. Datum *Basilea*, XI. Calend. Novemb. Anno millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

*Erasmus Roterod. Haioni Hermanno
Phrysi S. D.*

F *R* Emitto codicem tuum quo nihil ut scribis *Epist. 97.* pulchrius, unâ cum duobus excusis. Ex præsto mihi debebantur tres; majorem portionem tibi cedo. Si tuus codex valebat quinquaginta florenis, excusus valet mille. Nec tamen inficias eo tuum alicubi profuisse. Non fraudavimus *Adolphum* suâ laude, ut arbitror. Tui quoque mentionem fecimus in Præfatione, & *Ciceronianum* nomen tuum adjecimus. Si nondum videor animo tuo satisfacisse, quòd cepimus implebitur de meo. Nam defuncto *Joanne Frobenio* tota officinæ ratio mutata est. Est apud me *Phrysi* te & nomine & adnomine referens, nisi quòd gemili cognomento est *Caminga*, quò magis admitter te non aliud ascrivisse cognomen, unde possis ab aliis dignosci. Versatur hic in summo periculo: Uti nam Deus det latum exitum. Tum *Carpensis* edidit *Latæie* librum suum, rectais suo nomini consultus si preffisset. Nos opellâ sex dierum respondimus.

spondimus. Ludus exit in rabiem. Vale mi *Hermanno*, & *Erasmo* tuum, ut soles, ama. Datum *Basilea* quinto Calend. Martias, Anno millesimo quingentesimo vigesimo nono.

Erasmus Rot. Petro Bembo S. D.

Epist. 98. **G**ravi profecto sollicitudine liberantur animum meum, ornatissime *Bembo*, R. Praefatus *Jacobi Sadoleti* proximae literae, quibus significavit te multo antequam oriretur illa *Roma* procella, *Patavinum* velut in portum quietissimum confugisse, atque isthic inter *Molas* honestissimo simul ac jucundissimo frui ocio. Quam quidem felicitate dignissimus erat & *Sadoletus*, nec male congruebat, ut quorum est unus animus, esset communis item tranquillitas. Sed aliter visum superis. Ille tamen putat se parvo decidisse cum fortuna, quod omnium facultatum, in quibus nihil erat bibliothecae neque preciosius, neque charius, iactura redemerit incolumitatem. Nos hic urget tempestas nihilo mitior *Romanæ*. Siquidem illa rapuit opes, nos spoliamur his, quae piis omnibus sunt, ut esse debent, omnibus pecuniis chariora. Verum hanc tragediam te malim ex hoc grammatophoro cognoscere. Is est *Carolus Mtenhovius*, juvenis mihi domestico convictu eoque diutino cognitus penitusque perspectus. Nihil illo comperi multis annis syncerius, modestius, aut amico amicus. Hunc literarum amor & coram exosculandi viros tui similes cupiditas pertraxit in *Italiam*. Quare te rogo, quod alioqui scio te tua sponte facturum, ut pro tua solita in omnes humanitate, si quid opus erit, illi commodes, vel consilio, vel autoritate tua: Nam pecuniâ non eget. Et tamen hoc ipsum quod peto, nullo tuo incommodo feceris. Opto te quam prosperrimè valere. Datum *Basilea* octavo Calend. Martii, Anno M. D. XXVIII.

Erasmus Rot. Lodovico Berquino S. D.

Epist. 99. **E**tiam si *Nosoponius Erasmi* personam gereret, mihi erat quod stomocharetur *Budens*. Nec satis admirari possum istam iudiciorum perversitatem. Hanc febrem nobis misit *Italia*, ne qua pars esset rerum immunis à diffidiis. Excussi *Roma Galliam* inficiunt, ac futurum arbitror, ut ex una haeresi plures nobis gignant. Itaque est animus post Pascha proximum studiis ferias indicare, praesertim defuncto *Frobenio*. Parum feliciter celsit, quod epistola quam tibi familiariter scripseram, nec *Brixio* communicaram, nisi pressuro apud se, sic per omnium manus voliter, ut edita videri posset. Vix adducor ut credam *Jacobum Tussanum* tam stolidi, tamque agrestis esse ingenii, ut tam nihili ob rem maledicis versiculis debacchari velit in nomen hominis à quo nunquam verbo laesus fuerit. Sed multo magis admiror *Malum*, si carmina sunt illius, quae ipsi tribuuntur, nisi forte student inire gratiam apud *Sutores* & *Beddai*. Equidem te mi *Berquino* non possum sic amantem non redamare, sed tuus iste amor, utcumque excusas, me non ferenda gravat invidia. Ostendat literas meas, quibus tecum in aurem *parâ* & *disputa* communico. Praedicas me non fore matum. Istis irritamentis, mihi crede, non erat opus, siapte sponte plus satis accensis. Animi tui fiduciam amarem, nisi viderem tam infelicem. Haec tamen

A omnia tua cesserunt in diversum. Edidisti victoriam me dissuadente, vide ut cesserit. Versiculis illis tuis, quam existimabas unicam esse viam placandae invidiae, quæso quid profectum est? unus episcopus cepit meliusculè de me sentire. Quid actum epistolâ? quid exhibitis duodecim propositionibus? Ista nihil aliud sunt quam irritamenta crabonum. Habes ad omnia bonas ac fortes rationes, sed utrique nostrum parum prosperas. Maluisti victoriam speciosam quam celerem. Faveo tui fiduciae, sed aut ista te faller aut me faller augurium. Satis odoror ex amicorum literis, *Beddai* aliquid atrox moliri. Argumento est, quod ille pridem amicus minis rerum conterritus non audeat quicquam ad me scribere: Apud *Levanenses* nunquam exiit edictum adversus mea colloquia. Vanus igitur fuit is rumor. Jamdudum hoc privatim agunt, ne praelegantur in collegiis solenniter, idque in gratiam monachorum. Accipio *Beddai* in actu publico, quam resumptam vocant, honorificam fecisse mentionem, primo loco *Lutheri*, secundo *Erasmi*, tertio *Fabri*. Ut nihil puderet. Sic ornatus incedit, & triumphat resumptis, quasi mundus non habeat nisi fungos. Audio *Fabrum* clam subduxisse sese, sed arbitror tumorem esse vanum. Amici anonymi, nec libellum, nec epistolam ullam accepi. *Simon Rychmirus*, quem opinor tibi notum, retulit de quodam *Gardavo*, qui strenuum virum praestiterit in hoc tumultu *Beddai*orum. An is scit nescio. Si misisti, demiror te non addidisse, per quem miseris. *Alberto Pio* respondebo, sed epistolâ tantum. Demiror quo consilio spargat eum libellum. Nam in me impudentissimis argumentis causam agit, & agit hostiliter, docere laborans, me fuisse occasionem, causam, autorem & principem totius huius negotii. Quod idem agit *Aleander* in suo *Racha*, demirans me adhuc spirare, quum in *Germania* tot hominum millia sint trucidata, nec me fugit *Alberto* cum *Aleandro* necessitudinem esse intimam. Adversus *Lutherum* sic gerit rem, ut videatur colludere cum adversario. Quod te offendit in *Psalm*o nihil est. Neque enim aeternam salutem petimus à quoquam hominum, sed à solo Deo, utcumque sanctorum suffragiis adjuvatur. Audio *Budai* libros excudi *De phrasibus linguae Graecae*, ad quod illum frequenter hortatus sum, & sanè gaudeo. Illic audio fieri mentionem mei. Si digna doctis civilitate id agit, me nihil offendet: sin secus, quod non arbitror, cuperem quamprimum exemplar, haberet ante Pascha talionem, sed quæ nostram amicitiam non dirimat. Si quiderit, quod me scire voles, mitte aliquem nostro sumptu, aut ita conductum, ut isthic accipiat coronatos duos, hic totidem. Sed cura ut à cæteris item amicis efflagitet literas. *Carolus Mtenhovius* reverà talis qualem praedicas, mihi suo convictu magno solatio est: utinam parem ex meo capiat utilitatem. Haec literæ maturius ad te venissent, nisi *Antonius* supra omnem expectationem distulisset abitum. Bene vale. Datum *Basilea*, decimo Calend. Januarii, Anno M. D. XXVIII.

Erasmus Rot. Andrea Zebredovio S. D.

Ornatissime juvenis, Non minima ex parte nobis tui desiderium mitigavit, quod intelligo tibi & iter, & *Lutetiam* fuisse prosperam, praesertim

Epist. 100

sertim quod scribis studia tua felicius istis quam hic solent succedere, quod ego sane futurum augurabar. Habet enim ista civitas viros non paucos exquisita doctrina praeditos. Ducas Mulas omnes armorum stremitu Italia depulsas, in Galliam commigrasse. Nec dubito quin huc summis vicibus incumbas, ne frustra tam locuples literarum emporium adisse videaris. Quanquam hic quoque nunc, nescio quo fato, profertur vocibus perstreperunt omnia. *Glareanus* jam magis tuus est quam antea fuit. Conciliavit vos illa concertationcula, ut interdum ex malo principio, magna nascitur gratia. Non est quod excuses silentium tuum. Epistolam ad *Carolus Mucubertinus* datam, mihi quoque scriptam interpretor. Accessit alius convictor non illepidus. *Carob* male convenit cum *Asuaris*. De reditu ad nos tuo an laetitia nescio. Quando te dimittet *Lucretia*, quae solet hospitibus magis ac magis adlubescere, postea quam illos semel suis odonibus expleverit. Attamen si id tuo bono fieri poterit, venies nobis gratior quam unquam fuisti, certe me non habebis hospitem deteriolem, fortassis aliquanto commodiorem, quod memet brevi excutiam ab hisce laboribus. Miror est *Polonia* ne syllabam quidem: Tu si quid habes imparti. Quod scrius accipis hanc epistolam, in causa fuit *Antonius*, qui diutius solito atque opinione nostra distulit abire. Jubent te salvere, *Bernus*, *Bonifacius*, *Hieronymus*, *Glareanus*, reliquique tui studiosi. Quae so ne graveris *Martinus Dambrosius* nostro meis verbis mukam salutem dicere. Tu fac quam optime valeas. Datum *Basilea* decimo Calend. Januar. Anno M. D. XXVIII.

Erasmus Rot. Danieli Stibaro S. D.

Epist. 101

A Ge mi *Stibare*, sic perfrica frontem, ut subinde festivissimis simul & humanissimis literis animum nostrum recrees, nihil veritus *Erasmi* maiestatem, uti scribis. Sunt enim quidam tam verecundi, ut pudore deterreantur ab officio. Quid autem mihi debet esse gratius epistolis quae mihi suavissimum amicum referant, absentisque desiderium leniant? Nam te mihi vix bene notum casus abstulit. Hic certe tuus pudor, alioqui tum aetatem istam, tum nobilitatem mirè decem, mihi damno fuit, per quem factum est, ut te scrius cognoscerem, dum ob quorundam compertam improbitatem, omnes habeo suspectos illius ordinis. Irineris tui tragicocomediam lepidissime nobis depinxit *Philippus Montanus*, qui mihi posthac futurus est mukò charior, quod tibi tantopere placuit, suis, ut scribis, officiis. Prudenter tu quidem, qui ut *Gallie* discas, in garrulitatis scholam immigraris, tonstrinam, ubi *Pythagoricam* *exquisitor* aliquandiu feres. Quid enim illic aliud esse potes quam auditor? Quanquam una puella *Galle* ad linguarum facultatem non minus conferet tibi quam triginta viri. Certissima ad profectum via est, praedicere nominum & verborum inflexiones, mox ad libros bene *Gallie* loquentes: sed adhibito magistro, sive malis magistra. Me auxore nonnihil & *Gracianis* asperges studiis tuis, ut ad mos redeas *παιδαγωγός*. Quod te ipsum manumiseris & probo & gaudeo. Interim fac tibi vivas dum licet. Reliqua quae tu copiose differis de nostra necessitudine, deque tua in me perpetua

A benevolentia, quanquam eram superfluus, praesertim apud me, qui tot argumentis tum erga me studium habeam perspicitissimum, tamen erant vehementer jucunda. Lator enim mihi subinde reficari memoriam tam singularis amici, cuius accessione, puto non leve momentum additam meae, si qua est, felicitati. Praeter animum mutuum & officia literarum, nihil abste requiro juvenis ornatissime: tu tamen abundantia quadam amoris, praeter id quod est in amicitia praecipuum, etiam fortuite nescio quae minitaris, quasi parum sit quod hinc abiens, aureum amoris tui pignus apud me deposueris. Quicquid est igitur istius sponsonis, totum tibi remitto. Vis augere tuam in me benevolentiam? Fac te ipsum optimis disciplinis quam ornatissimum cumulatissimamque reddas. Posteaquam enim amicitia jure meus esse coepisti, mihi iudicaturus sum accessisse, quicquid bonorum tibi accesserit. Ac ne prorsus nescias quid hic agatur, *Basilea* publice profertur tumultu perstreperunt omnia. Tancus proventus subito erupit. Inter hos est *Joachimus Amnerpiannus*, huic rei natus. Medicus quidam senex in publica professione, docuit quod esset testamentum *Christi*, quam ego semper putarim illud esse, *Pacem meam do vobis*, &c. ille commonstravit esse, *vi crescere & multiplicamini & repleto terram & magnòque stomacho debacchabatur in continentes*, praecipue monachas, quod fundi tam boni non colerentur. Ex retento semine nasci syncopes & capitis vertigines, aliisque mentis alienationes, quibus nunc passim laboratur. Hae noster silenus, brevi, ut aiunt, ducturus monacham, ne labore capitis vertigine. Alius ejusdem professionis dedit aliam fabulam. Habebat puellam ob terrores nocturnos; Eam sacerdos quidam ad se pellexit. Medicus cum literis amatoris nihil proficeret, spargit rumorem, puellam sacerdoti ductam uxorem. Sacerdos metuens ne rumor ille detrimentum adferret censui (nam erat aut certe videri studebat, catholicus) trahit medicum ad Judicem. Recitatae sunt epistolae amatoris, magno & Judicum & circumstantium risu, in quibus misere querebatur, se puellae desiderio se exanimari, ut nec cibum nec somnum capere posset. Quid mulier? Vicit sacerdos, medicus ad palinodiam adausus est, nimirum bis victus, nec *Veneri* propicia, nec *Mercario*. Accessit *Carob Mucubertinus* lepidus congerro, quod sane gaudeo; medicus ut eruditus, ita mirè comicis moribus. Si nomen quaeris, *Hubertus* est; si patriam, *Berlandus*. Itaque risu minimeque tetricis fabulis aliquam diei partem fallimus. Libebat diutius tecum confabulari charissime *Daniel*, sed in pistrinum retrahit *Seneca*, qui me tantum non enecat labore nunquam satis exhausto. Cupio te quam optime valere. De medico perperam acceperam. Non sunt duo, sed unus utranque saltavit fabulam. Scrius accipis has literas, *Antonius* fuit in causa, qui praeter totidem distulit abire. Etiam atque etiam vale *Stibare* charissime. Datum *Basilea* X. Cal. Januar. Anno M. D. XXIX.

*Erasmus Rot. Antonio Salamantica Episcopo
Garcensi Electro S. D.*

NON mediocri me voluptate jam affectat Epist. 101
Antonius Glareanus, quam manciaret istis ad-
esse

esse nepotem clarissimi Comitis *Ortenburgensis*,
cujus humanitatem jampridem non literis tan-
tum amantissimè scriptis, verumetiam officio
quodam sum expertus. Hoc gaudium mihi con-
duplicarunt tuæ literæ, quæ præter eruditionem,
prudentiam, ac pietatem minimè juvenilem, spi-
rant non vulgare quoddam erga me studium,
quod ego sanè in parte non postrema meæ felici-
tatis numero. Atque isto quidem nomine grati-
am habeo maximam, daturus operam nè tantum
favoris in hominem prorsus ingratum tua beni-
gnitas collocasse videatur. Tibi verò gratulor u-
nicè, quod virtuti tuæ tanta accesserit auctoritas,
quâ possis de religione *Christiana* quàm optimè
mereri: sed multò magis tibi gratulor istam
tam religiosam mentem, quod studeas animum his
literis ac disciplinis instruere, quæ te reddant mu-
neri cui destinatus es gerendo idoneum. Deside-
rat enim hæc immanis ecclesiæ tempestas naucle-
ros eximios, tum eruditione, tum pietate insignes,
qualem te fore confidimus. Quo liberius in eo
quod petis sanctissimæ voluntati tuæ morem ge-
remus, si quo pacto licebit; nam talium qualem
desiderat amplitudo tuæ, hic mira raritas est. U-
num enim tantum habemus quem aulam tibi tra-
dere, hoc est moribus integris atque etiam com-
modis, in bonis literis eleganter eruditum, nec in-
feliciter progressum in juris peritiâ, tum alienis-
simam ab his dissidiis quæ nunc infestant Ecclesiæ
concordiam. Is intra paucos dies redibit *Fribur-
gum*, ita licebit ut coram nullo tuo dispendio cum
homine miscas colloquium. Qui si tuæ pruden-
tiæ talis videbitur, qualis hic optimo cuique, non
mihi tantum videtur, quod omnino futurum &
optamus & confidimus, facile cum illo rem trans-
igeret. Per eum tibi scribemus aliquanto copiosius:
nunc enim pluribus non vacat. Interim precor
ut tuæ sublimitas quàm prosperrimè valeat, & *E-
rasmum* inter addictissima sua mancipia numeret.
Datum *Basilea*, sexto die Febr. Anno millesimo
quingentesimo vigesimo nono.

*Erasmus Roterodamus Bernardo Episcopo
Tridentino S. D.*

Epist. 103 Spero futurum, Reverende Præsul, ut hoc tam
scelestre concilium gignat nobis pro hac tem-
pestate jamdiu optatam tranquillitatem, Domino
fortunante, quod pio, sicut arbitror, studio, mo-
litur Serenissimus *Hungaria Boemiaq;* Rex *Ferdi-
nandus*. Quo in statu nos simus facile conjetat
tua prudentia, non quod mihi quicquam metuam
à magistratu, sed multa fex hominum admixta est
huic civitati. Osores habeo permultos, amicos a-
liquot, sed quorum auctoritas hoc rerum statu non
ita multum habeat ponderis. Percuperem hoc ab
amicis procurari, ut Serenissimus Rex *Ferdinandus*
suis literis me hinc evocet, velut aliqua in re usu-
tus meâ operâ. Spero mihi fore liberum abitum:
neque enim cuiquam obnoxius sum, sed eo pacto
tutius migravero. Necusquam malim quàm *Spira-*
ram, sed metuo ne huic afflictissimæ valetudini pa-
rùm conventurum sit cum tanto Principum stre-
pitu. *Friburgum* in proximo est, sed oppidum est
angustius, & populus, ut audio, supersticiosior. Ac
mihi jampridem tam malè convenit cum squami-
gero pecu, ut si vel attingam, de vita pericliter.
Quam habeam causam justiore quàm vellem,

A quum habeam Pontificium diploma sine ulla ex-
ceptione, tamen rude vulgus clamaret, non minus
peccans superstitione, quàm diversa pars peccat
contumaciâ. Gravius enim est damnare proxi-
mum, qui & summâ necessitate coactus, & summi
Pontificis auctoritate confirmatus vescitur, quàm si
quis præter necessitatem vescatur. Hæc res me
hic diutius remorata est. Nam hyemem fortasse
contempnissimam. Hac in re quæso, ut tua singula-
ris humanitas mihi suum & consilium & auxilium
impartiat, quam opto quàm prosperrimè valere
semper. Datum *Basilea*, VI. Calend. Mart. Anno
M. D. XXI.

B Mixto primores paginas libelli *De Vidua Chri-
stiana*, quam rogatu cujusdam dicavi Sereniss.
quondam *Hungaria* Regina *Maria*, cujus fratrem
nunc quod facile coniecto plurimis negotiis occu-
patissimum, nolui meis literis obtundere. Habet
me suæ Majestati addictissimum semper ac habe-
bit, dum spiritus hos reget artus.

Erasmus Rot. Joanni Henckello S. D.

E EX quatuor epistolis tuis tres ad me pervene-
runt, amice in Domino charissime: Proinde *Epist. 104*
quum intelligerem tibi rem magnopere cordi es-
se, nec id sine causâ, feci quod volebas, licet ani-
mo reluctante, quod argumentum nec simplex es-
set, nec sibi satis constans. Tum exemplar viduæ
parùm congruit illi, quæ uti coniecto matrimonio
servatur, nec consolatio tam felicis forminx vide-
batur suscipienda, præsertim jam sera. Itaque
miscuimus argumenta, nescio quàm feliciter: Id
enim tui fuerit judicii. Nunc tuæ partes erunt no-
strum obsequium Serenissimæ Regina commen-
dare, qui huc perpulisti. Ex eo quem missurus sum
audies totam nostrorum malorum *Illudem*, quam
literis committere vix tutum fuerit: tanta est a-
nimorum varietas. De munere de quo non nihil
significare videbantur tuæ literæ, nihil est quod
labores: existimabo me satis magnum hujus la-
boris fructum percepisse, si Serenissimæ Regina
gratum est quod fecimus. Quod si illa ultro vo-
luerit aliquo symbolo suæ erga me benevolentiae
testimonium edere, puto satis tutò committi pos-
se huic cui literas & librum commisi. Quamquam
hoc quoque tui judicii esto. Nam mihi parùm est
exploratus. Fac me de toto statu tuo certior: erit
hoc tam gratum, quàm quæ sunt gratissima.
F Res simpliciter exiit in rabiem, utrinque sine mo-
do insanitur. *Bedda* rursus edidit in me apologi-
am, sed priore tum indoctiorem, tum rabiosorem:
Exiit & *Lodovici* cujusdam *Franciscani* libellus,
protector scilicet hierarchici ordinis, tam stultus
tamque scurrilis, ut non alia res magis illum ordi-
nem dehonestare possit: & tamen homo jactat
se de illorum esse sodalicio, qui positis omnibus
mundi affectibus, juxta veram *Francisci* regulam,
hoc est evangelicam, vivunt; apparet *Hispanum*
esse. Idem libellus videtur apud *Hispanos* editus
eius gentis lingua. *Albertus Pius* *Carporum* Co-
mes, dædum Cæsaris orator, ac Pontifici vehe-
menter charus, nunc ad *Galliarum* Regem dila-
psus, edidit volumen annis aliquot elaboratum, in
quo duas res agit: perinadere conatur universum
hunc orbis tumultum, me auctore natum esse. Præ-
terea refellit *Lutheri* dogmata, sed tam dilutis ra-
tionibus, ut his de rebus leviter cogitasse videatur.
Quid

Quid Pontifex agat incertum est. Utinam moliatut Ecclesie concordiam potius quam privatam vindictam. Equidem nihil queo prospicere nisi cruentum exitum. Utinam hic *Christus* in *maximo* inexplicabili tragediæ subito det lætam catastrophem. *Spiritus* conventus quid nobis pariturus sit nescio. Bene vale. Datum *Basilea* IV. Calend. Martias, M. D. X X I X.

Erasmus Rot. Ludovico Bero S. D.

Epist. 105 SAnè quàm lubens agnosco veterem istum tuum in me animum plusquam fraternum, & gratiam habeo maximam, quandoquidem referre nunquam potero. Sed nulla domus mihi potest congruere, quæ sumario caret; quare non est visum istuc mittere famulum. Emendatam proprium nuncium *Besontium*, quod fueram à quibdam invitatus, ut ex officialibus. Archiepiscopi & Archidiaconi, tum ex thesaurario disceret, num expediret eò commigrare. Responderunt nunc non esse commodum, aliquot commemoratis causis, quarum præcipuam nuncio non licetis commendatunt, quam ipse tamen ex me divinaram, nimirum inter clerum ac magistratum esse nescio quid dissidii. Et *Carcinus* meus qui ibi latitavit, nam *Dola* coeperat obolere, non parum veneni de me sparsit clanculum, præsertim apud magistratum, artifex Evangelicus. Itaq; nuper mihi *Friburgum*, qui inspicere locum quem consul obtulerat. Domus est extructa *Maximiliano*, planè magnifica, sed inaboluta. Ego delector extructis, non extruendis. *Spira* puto me commodius posse vivere, nisi me deterreret turba Principum. Heri nactus accepi literas ab Archiepiscopo *Pavementano*, qui est primus ante *Cæsaris* in *Brabantia* Cancellarius, pollicentes omnem favorem, atque etiam benignitatem si velim redire. Id omnino facerem si frigerent hypocausta *Germania*, quæ non minus odi quàm interos. Hic quàm tutum mihi sit manere nescio. Perferuntur ad me quorundam fremitus ac minæ parum evangelicæ, neq; nescio, quocunque migraro, id non fore sine summo vitæ meæ discrimine, quum levicula res, veluti vinum mutatum, aut etiam novata vestis adducat in periculum. Sed quicunq; erit eventus, aliquò migrandum est. Cuperem hic hæreere usque ad *Bibliopolarum* è *Francfordia* reditum, sed vereor ut tutum sit. *Carcinus* hic denuò fuit, ac mirà arte molitus est novam tragediam. Nosti *Polyphemum* nostrum barbarum, hic à me, ut dixi, emandatus *Besontium*, habuit nescio quid rixæ cum eo de me. Eo profectò *Dolam*, clanculum, ut narrant, sategit, ut reversus conjiceretur in darcerem: & factum fuisset, ni *Polyphemus* jactasset se *Ferdinandi* Regis satellitem. Hoc conatu frustratus, illicò venit *Basileam* sub noctem. Id simulatq; rescivi, protinus divinavi quod erat. Jussi ut postridie manè *Polyphemus* se subduceret. Ad nonam vix illo profectò, veniunt ad ædes meas duo viatores, qui *Polyphemum* accersant ad Tribunal pl. Dictum est illum abisse. Redeunt à prandio, responsum est idem. Qui est hujus fabulæ choragus nonnihil & mihi minatur, quasi illum subornarim. Ita ferocit Evangelium. Nec mitius insanit pars altera. *Bedda* emisit libellum in quo simpliciter furit. *Albertus Carperum* comes edidit *Lutetia* librum, in quo persuadere conatur, *Erasmum* totius *Lutherana* tempestatis esse

A autorem. *Lodovicus* quidam *Almorita* evulgavit libellum febriculolum, in omnium piarum religionum defensionem, quarum hostem fingit *Erasmum*. Respondi omnibus. His nunc fulcitur Ecclesia. Tantum est utriusque furoris, ut dubitare possis utrò te conferas, nisi quod mihi videtur consultissimum figere pedem in petra immobili, qui est *Christus*. Suspicio te hujusmodi nemis non delectari, si tamen tantum est ocii, mittam simul & illorum calumnias & mea responsa. Interim cupio te quàm optimè valere amicorum sincerissime. Datum *Basile* postrid. Calend. Mart. M. D. XXIX.

Si Consul, vicinus quondam meus, istic adest, meis verbis multam illi salutem dicito. Mittam & reliquos libellos novos, si significaris cui velis committi.

Erasmus Rot. Cornelio Grapheo S. D.

Epist. 106 Lubens parvissem voluntati tuæ *Corneli* charissime in excudendo carmine tuo, nisi daz res fuissent dehortata. Non visa est ea carminum vena, ut putarim hinc tibi multum laudis accessurum. Deinde inerant non pauca, quæ tibi fuerant invidiam auctura, quod mihi nequaquam videbatur expedire rebus tuis, præsertim hoc temporum statu. Diseruiat me fortuna tua, quanquam ipsum afflictissimum, sed quod divinitus geri videtur, forti animo perferendum censeo: Monachorum quorundam improbitas huic tempestati dedit occasionem, at mihi subnasci videtur aliud monachorum genus priore deterius, & in utraque parte fortiter atque insigniter insanitur, nec ullum video finem, nisi Dominus unicus artifex de machina exortus canat nobis illud tragediis solenne *malum populi* *Ne supponat*. Interea consultissimum videtur in solida petra quæ nullis cedit turbinibus, pedem figere, donec hæc procella rerum vertatur in tranquillitatem. Ipsa sibi magnum solatium est bona conscientia. Quò te quidem invitarem, nisi scirem te semper fuisse virum integerrimum. Dominus hoc camino purgat aurum suum, ut fiat obrustum. Si istic adessem lubens tum tibi tum fratri tuo commodarem in omnibus. Nunc quid possim non video, & quanta sit hic rerum confusio, rumor ut opinor jamdudum istuc pertulit. Opto te cum tuis omnibus quàm optimè valere. Datum *Basilea*, Non. Mart. M. D. X X I X.

Erasmus Rot. Jacobo Tussano S. D.

Epist. 107 Demiror quid tibi velis cum tuis versiculis, nec te nec me dignis, studio literarum, quibus provehendis ambo desudamus perniciosus. Magis oportebat adversus tam pertinaces Musarum perduelliones *Cusquiti*. A me sanè nunquam es dicto factove læsus, nec tibi concedo, ut *Budas* gloriæ faveas impenitus, quàm ego, tantum abest ut vel invideam illi, vel deicere studeam ab arce gloriæ quam merito suo occupavit. Hoc te admonitum volebam mi *Tussano*, non tam meâ causâ quàm studiorum, atque ad *Budas*, cui tales versiculi nonnihil invidiæ conciliant apud eos, qui me charum habent. Nondum enim omnes sunt *Bedda*. Quæso te patere *Budas* apud omnes gratiosum esse. Quanquam enim certum habeo illum ut virum gravem ac probum istiusmodi cavillis non delectari tamen non deerunt qui diversum suspicentur. Bene vale. *Basilea*, tertio Idus Mart. Anno millesimo quingentesimo vigesimo nono.

Yy DESIDERII

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI EPISTOLARUM LIBER XXI.

*Erasmus Roterodamus Petro Barbirio Adriani
Pontificis à Sacris S. D.*

Epist. 1.

PUchre noli depingis sanctissimum Pontificis animum. Eam epistolæ partem mi Barbiri magnâ sanè cum animi voluptate legi. Eam brevi cohortatiunculam ab his impiis conceptionibus ad Christianam concordiam. In ea sic exprimam pium & syncerum Pontificis propositum, ut sperem eam commendationem ad negotium conficiendum non mediocre momentum habituram, præsertim si Germani senserint ejus animum non abhorre à submovendis his quæ gravant etiam pios homines, quæ illaqueant conscientias omnium ob quædam paucorum. Denique si senserint eum nec in Lutherum fore judicem inclementem. Nam quæ Lutherus scribit de tyrannide, avaritia, turpitudine Romana curix, utinam mi Barbiri essent falsa. Ego adhuc miserè metuo nè res exeat in tumultum. Prætexitur Evangelica libertas, verum non omnes eodem spectant. Sunt qui hoc furore quæzunt insanam licentiam serviendi carnis affectibus. Sunt rursus qui invident opibus sacerdotum, & sunt qui ut sua fortiter profundunt, vino, scortis & alea, ita rapinis inhiant alienorum. Sunt denique quorum res in eo statu sunt, ut tranquillitas illis cura non sit. Sunt in his tamen aliqui, qui cuperent absque tumultu, si fieri possit, corrigi, quæ in Ecclesiam patrum utiliter irrepserunt. Rebus itaque confusis, ut solet in incendio, quisque rapiet quod affectat. In primis igitur cavendum, nè tumultus semel exoritur, quod audio factum Erphordia, ubi singulis diebus occiduntur aliqui. Apud nos, tametsi stulta inclementia Ecomondani & illius collegæ, quidam indignè tractati sunt, tamen gaudeo nondum ventum ad manus, alioqui finem nescit mutua laniena. Cornelius Hoes vir optimus, ut audio, fuerat restitutus per aulam, cum arte retraxerant in arcem quandam: ibi convicissent illum hæreticos, Nam hic Ecomondanus felicius argumentatur quàm in scholis, verum illic liberatus est per Hollandia Proceres. Hic hæreticus erat, quod ausus sit cum Ecomondano disputare. Cornelius restitutus est, sed diu passus indigna: Nunc demum restitutus est & Nicolaus noster vir integerrimus. Nec dubito quin his succurrerit Pontificis æquitas; rectius tamen factura, si tales, qui suis moribus, cunctis & bonis & malis inveniunt, exarmaret, præsertim in tam arduo negotio. Quæso te Carmelitanum istum tantâ armare auctoritate, quid aliud erat quàm furioso tradere gladium? Ego constanter sic me geram, ut exitus declaraturus sit me nihil aliud spectare, quàm Christi gloriam, & publicam utilitatem. Nuper quoniam oblatas erat præpositus quidam, Canonicus apud divum Donatianum Brugis, homo certus, sed mox abiturus, scripsi plus quàm ex tempore Pontifici, satis libere & haud scio an temere, certè animo sincero. Vix erat ocium relegendi quod scripisssem. Bona spes est illius humanitatem boni consilium hanc simplicitatis animi fide-

ciam. Hic mihi visus est parum certus, unde paucioribus ago, plura scripturus ubi contigerit cui tuxo possimus fidere. Bene vale vir optime. Basilea, XV. Calendas Maias, Anno M. D. XXIII.

Erasmus Rot. Paulo Volzio Abbati S. D.

ET tibi tua crux ferenda est ô bone, si vis re-
Egnare cum Christo, à qua nec pedum quamvis venerabile, nec mitra bicornis, nec anuli te liberabunt. De paupere regno lis est. Et si maximum esset, scio tuum animum his rebus non magnopere commoveri. Re comperisti, nè tyrannos quidem esse liberos, quibus regnum etiam cum liber deponere non licet. Constantiter recusavi thesaurariam Turonensem. Res erat & liberrima & paratissima, proventus *te'at'is'w* quingenti coronati. Nolo hos elitellas. Utrum tu sceptrum tuum cum ea conditione commutasses? Etiam si pensio designetur satis æqua, non semper penditur quod pangitur: quodque est omnium gravissimum, qui quæzunt ledere crimen prætexunt suæ malitiæ, ut probum accedat damno gravius. Epistola quæ scribis te ternas misisse literas, mihi tertia reddita est. Itaque una duntaxat perit. De *amphibio* suspicabar quod scribis, nisi quod non satis divinabam, quid tibi vellet scholarum. Nam *amphibio* dicitur animantia, quæ in utroque vivunt elemento, veluti *Crocodyli* & *Phoca*; Deinde irata *Grammatica* scripseras *amphibio* pro *amphibio*. De vita mea, quam mihi longævam precaris, viderit Christus, ego sciens nec ad dextram deflectam, nec ad sinistram. Istorum tumultus quorsum evasuri sint nescio. Ab his ego jam non iudicio tantum, verum etiam religione abstineo. Quid si Deus per istos corrigere vult nostram in malis perviciam? *Melantibon* scribit nostram *duen' illu* etiam *Vuitenbergæ* æquissimis animis exceptam. Fremunt stolidi. *Thrasymachus* & *Eubulus* non audent proferre caput, utrinque lapidandi si vel prospexerint. Seculum est in quo nec bene loqui licet, nec male. Opto tibi gaudium & pacem in Domino pater reverende. *Beatus* nondum vidimus, nec arbitror brevi venturum. Habes ad epistolam tuam *quædam* *lamentum*. Basilea, decimoquinto Calend. Januar. Anno M. D. XXIV.

Erasmus Rot. Gaspari Hedioni S. D.

PRecor ut novum matrimonium vobis sit felix. Epist. 3.
Miseram tibi literas ad magistratum scripras, tanquam amico, cui uni omnium fidebam toto pectore. Quoniam autem volebam te vel minimâ invidia gravari, monui, ut si malles premeres rem, sic ut nemo rescisceret, videlicet quo mihi esset integrum quid vellem statnere. At tu nec tacuisti quod agebatur, nam *Erbeno* certè communicasti, & *Scottum* tuâ operâ sublevasti, nè daret penas. Non hæc dico quod offensus sim, scio te quicquid fecisti sincero animo fecisse, & Evangelicam lenitatem amplector. Verum ista lenitas interim in me crudelitas est.

Am

dediderunt sese cucullæ? Saltem istos pudeat inconstantiz. Nunc ut præclarum facinus jactant, & alios ad suum exemplum pertrahunt. Sed his de rebus aliàs. Valebis in Christo. Basilea, Anno millesimo quingentesimo vigesimo quarto.

Erasmus Rot. Haioni Hermanno Phrysiæ juveni cum primis erudito S. D.

Epist. 4.

A Mice candidissime, sic age, sic pergitto ranam agere, donec imperavero tibi silentium. Quid enim mihi tam eruditis, tam amicis epistolis possit accidere jucundius? Sed ut tribus verbis ad singulas epistolæ tuæ partes respondeam: *Lazarum Baysum* gaudeo vehementer hoc præstitisse in vestibus, quod *Budæus* in asse. Cum primis autem exosculor hominis candorem, cum exquisitâ conjunctum eruditione, quod inter literatos rarissimum est. Sciebam lænam esse genus vestis, & suspicabar respondere *χλαῖν*, verum vitabam dictionem primum minus notam, deinde ancipitem. Penulam hybernæ noverunt omnes. Murabo tamen hunc locum ubi librum *Lazarus* videro, quod equidem opto ut quam primum fiat. Quod ad *ἀναξυεύς* pertinet, arbitrabar subligar idem esse quod braccas, aut aliquid certè simillimum, legeram apud *Juvenalem* ni fallor, & subligar *Acci*: Ceterum utcumque hoc habet, si quis errasset in vocabulo *vestis*, an hoc tibi videtur proximus conviciis exagitandum? Ac planè demiror si quis hodie de præscarum vestium nominibus certò queat pronunciare, quum me vivo toties mutatas videam vestimentorum formas. Criticos istos, de quibus scribis rideo, qui si vicissim ederent sua, invenirent fortassis & ipsi censores suos. Et tamen æquo animo patior mihi laudem detrahi, qui mihi nihil laudis arrogo. Alicubi sicut opinor, scripsi *Budæum* cum *Hermolai* & *Politianis* certamen sustinere, & fortasse *ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ* primas illi tribui. Nec adhuc video quenquam qui tantum etiam possit ex tempore. Nam frequenter ad me scribit quavis de re totas *Græcæ* aut semigræcæ epistolæ, idque ex tempore. Ceterum, quum essem in *Italia*, doctos omnes veneratus sum, nec quisquam à me contempnus est. *Angeli Colicci* nomen nè audivi quidem unquam, unde miror quòd ille repererit investivæ argumentum. De *Italarum* ingeniiis semper candidissime & sensi & prædicavi. Nè *Casalius* quidem novi, qui utinam docuisset certam Proverbiorum interpretationem, quam in me desiderat. De mali corvi malo ovo refero quod est in *Græcorum* commentariis, de cornicis oculis torquebar, & consulto uno aut altero, nihil indipsi potui quod mihi satisfaceret. Nec mihi puto ignominiosum, si quisquid reperiat exactius, in tanta rerum tum turba, tum obscuritate. De senæ illo nihil admiror, eo ingenio natus est, ut ipse sibi literas invidet. Talis fuit ante annos XXV. nec morbus hic solet ætate reddi mitior. Ceterum quod addidit de *ἀφες*, quod sonet *remitte*, & *ἀφες* cui respondeat *dimitte*, frivolum esse vel illud arguit, quod *Luca* capite quinto & septimo, idem interpret, qui aliàs gaudet verbo dimittendi, *ἀφίηται*, vertit *remittuntur*, non *dimittuntur*. Rursus in *Cantico Zachariae*, in *remissionem peccatorum*, Græcè est *ἀφες*. Iterum cap. 3. *οἱς ἀφες*. Rursus *Leviti* 25. *annus remissionis* dicitur *ἀφες*, non

A *ἀφες*. Idem crebrò comperies, *Deuteronomii* 15. Iterum apud *Ezechielem*, cap. 46. *ἀφες* est, non *ἀφες*. Ex his satis liquet quàm non spectarit interpret quod senex ille ceu rem arcanam prædicat. Sed ineptè facio qui colligam loca, ubi *ἀφες* verterit *remissionem*, quum nunquam vertat aliter. Secundo ad *Corinth.* 8. *ἀφες* vertit *remissionem*, sed *remissionem* intelligit *relaxationem vitæ*, potius quàm *condonationem peccatorum*. Ceterum demus aliquid interesse inter *ἀφες* & *ἀφες*, an ideo loquendum erat malè *Latine*, *dimitte* pro *remitte*, quum sint tot voces *Latina*, *condona*, *ignosce*, *remitte*? Vides quàm isti non seriò cogitent de sacris literis. Quod præcipito lucubrationes meas, ipse jam pridem confessus sum hoc peccatum, & poenas de me sumo. Nunc excudumur epistolæ *Hieronymi*, in quibus plurima loca correxi. Ante annum exierant Proverbia, non paucis in locis vel locupletata vel castigata. Et est parata rursus editio nova. Id polliceor me facturum quamdiu vixero. Hæc nos molimur in publicam utilitatem studiorum, destituti codicum & eruditorum hominum adnuculis, dum interim isti, in tanta rerum copia, sibi habent quicquid habent. Si censent nihil edendum, in quo sit quod possit reprehendi, proferant nobis aliquem *Italum* qui hoc præstiterit. *Theodorus Gaza* in nonnullis locis jure reprehensus est à *Trapezontia*, nec puduit eruditissimum virum ea mutare. *Hermolai* in præfatione *Themiſtii* vertendâ, velut in ipso portu, quod aiunt, impexit insigniter. *Laurentius Val-la*, nonne locis aliquot evidenter labitur? Ne commemorem *Valas*, *Pios*, *Betoaldos* & *Raphaeles*. Dolet istis in vulgus spargi, quæ sibi magnis laboribus compararunt. Agnosco vocem isto senæ dignam. Tanto magis optare debuit, ut fierent vulgo communia, nè periret tot annorum industria. Ego verò nunc mihi videor frui laboribus meis, postquam senex vincor à tam multis juvenibus: In hoc enim suscepi tantum vigiliarum. Sunt qui pro officio reponunt maleficium; fateor, & experior indies magis. At non est æquum ob ingratitudinem quorundam frustrari cunctos. Vel ingratis benefecisse bono viro dignum arbitror, sed multo magis *Christiano*. Nihil edunt isti, sed interim, ut aiunt, non decipiunt quenquam. Quis decipit? is nè qui locum depravatum indicat, & ubi non succurrit vetustus codex, addit suam conjecturam?

F An parum debent studiosi divinationibus *Hermolai Barbari* in *Plinium*? Nec ista molimur absque veterum exemplariorum præsidiiis, ubi nancisci licuit, nè errent qui me nihil aliud putant quàm divinatorem. In *Seneca* fefellit nos amicus quidam, qui quod susceperat, præstare vel noluit vel non potuit: Nam ipsi huic editioni non adfui-mus: qui sentiens malè navatam operam, exemplar denique meâ manu notatum sustulit. *Pannoni-um* illum tot millia mendarum sustulisse ex naturalibus quæstionibus *Seneca* sanè gaudeo. Nam in hoc opus nullum erat exemplar vetustum. Tantum ad aliam editionem contulimus, neque quicquam mutavimus, nisi quod palam esset librari-orum incuriâ depravatum. Divinationes margini adjecimus, quarum aliquot, ni fallor, ille non improbat. Itaque si mendas prodidit, meas non prodidit. De *Plauto* apud *Aldum* castigato quadraginta aureis, hæc iste modestè mentitus est: viginti

viginti duntaxat coronati numerati sunt, nec aliud susceperam quam castigationem versuum confusorum, idque prestiti in his in quibus carminis genus erat perpetuum. De mendis tollendis nihil receperam. In *Cypriano* ubicunque suppetebat auxilium vetusti codicis, non dormitatum est, & vident totos libros additos, non modò versus. Si quid erratum est incuriâ typographi, prestare non potui qui tum agebam in *Brabantia*. In *Suetonio* nihil à me depravatum est, sed vetustissimi codicis fidem sequutus sum, nec ideo preclusa est via iis, qui plus utilitatis adferre possunt. Ex istorum igitur industria, si proferant sua, tantum abest ut ignominiam metnam, ut laudis etiam mihi nonnihil sum arrogaturus, certè hoc, quod istis dormitantibus calcar subjecerim. De ista formula nunquam fui superstitiosè sollicitus. Sat est si utcumque, non spurcè loquens, intelligor. Quam verò veterem *Latini* sermonis formulam in me desiderant, quum inter veteres scriptores tam multa sint phraseos discrimina? Quid convenit *Seneca* cum *Quintiliano*? Quid *Quintiliano* cum *Cicerone*? Quid *Valerio Maximo* cum *Salustio*? Quid *Livio* cum *Quinto Curtio*? Quid *Ovidio* cum *Horatio*? Non obito quò minus alii mirentur dictionem *Pontani*, ego præter orationis non inamœnum fluxum & verborum tinnitum, nihil in illo magnopere suspicio. *Marullus* mihi videtur nihil aliud sonare quàm paganismum. Et ob hoc ipsum fortassis istis gratior est *Marullus* quàm *Mantuanus*. Oderunt *Christi* nomen, quod nostra barbaries utinam perinde synceriter ac vehementer amplecteretur. Verum quid hæc ad rem? Ut palatorum ita ingeniorum semper fuere diversa judicia, nec ideo non cuique libera. Bella verò faceta de porrophago, quasi toties utar hac dictione, aut quasi utar tam incitè. Quod alius hoc alius illud in me desiderat, his morosè faciunt. Primum qui ab uno requirant omnia. Denique qui requirant hoc à scriptore quod non proficetur. Mihi satis est si in argumento suscepto sic versor, ut præcurram superiores. Etiam si nominasses istum qui *Alexander Erasmus* præfert in omnibus, nihil erat periculi. Nam & ipse plurimum tribuere soleo *Alexandro*, præsertim in literis, nihilòque magis me lædi puto, si doctior est, quàm quod ditior est aut formosior: Nisi fortè me tam invidum existimant, ut agrè latens sim, si quis me sit sanctorior. *Alexander* si amicus est, ego certè hominis ingenium amo, mihi quoque privatim gratulor, meum esse dicens quod habet amicus. Sin parum amicus, tamen gratulor publicè studiis. Nam spes est illum aliquando divitem istum eruditionis thesaurum orbi communicaturum. Quid audio? Negant *Hecubam* & *Iphigeniam* à me versas, sed alicubi repertas mihi vindicasse? Ubi repertas? In *Italia*? Jam *Badius* excuderat antequam adirem *Italiam*. Apud nos? Quis aliquid hujusmodi vidit? Bene habet quod supersunt adhuc qui mihi semper adfuerunt ista molienti, *Joannes Paludanus*, *Montjouis*, *Thomas Mornus*, *Thomas Linacerr*, *Guilhelmus Grocius*, *Guilhelmus Lasanernus*. Aliena pro suis usurpare non est *Erasmicum*, qui in cæteris satis declarârim meam ingenuitatem, adeo nihil alienum mihi vindicans, ut æquo animo feram me passim meis pennis vulnerari. Si parum respondent quæ vertimus in

A Proverbiis, causam nemo melius reddet quàm *Alexander*, qui me vidit ex tempore tantum scribentem in hoc opere, quantum illi excidebant. Excidebant autem singulis diebus senionem, hoc est geminum paginarum tertionem. Si videor aliquanto felicior in tragediis, quàm in Adagiis, causa in promptu est. Quum verterem tragedias hoc tantum agebam, quanquam & tum sæpè numerò centum versus unico impetu transtuli. In Adagiis eadem celeritate verti carmina quæ prosum. Postremò, quòd me negant orthodoxum, ad id crimen respondebo, si isti nobis definierint, quid sit orthodoxus, & suum *Christianismum* proferant. Si non est orthodoxus, qui reprehendit aliquid in Episcopis aut sacerdotibus, nec *Hieronymus*, nec *Cyprianus* erit orthodoxus. Quis autem expectabat, ut isti in me desiderarent pietatem? Cæterum quis divinasset hoc seculum exoriturum? *Romana* sedes nulli potius acceptam ferre debet suam calamitatem, si qua est hic, quàm illis qui sic adamant profanas literas, ut minus habeant *Christianismum*, quàm illi ipsi quorum libris immoriuntur. Hæc morosis censoribus & malignis arrosoribus responsa sunt, quorum odium te crebrâ contentione nolim exacerbare. Benevolorum catalogum libenter legi. Inter quos nullius nomen agnosco, præterquam *Sadoletum*, *Alcyonem* & *Coricium*. Loca de quibus amanter admones, jam ante tres annos mihi restituta sunt, sed non ista tantum ò bone. *Mindelso* scribam si quid dabitur officii. Posthac igitur expectabo tuas literas *Græcè* scriptas, quas scito mihi fore gratissimas. Video te feliciter quidem esse progressum in hoc studiorum genere, verum immori te nolim, sed suaserim adjungeres animum ad philosophiæ studium. Novi enim quantum absint à *Christianismo*, qui in bonis literis, velut ad scopulos *Syrenas* confesescunt, præsertim apud *Italos*. *Patavii* sanctius vivitur, & habes vicinos *Venetos*, inter quos complures invenies citra professionem egregiè doctos, præcipuè *Leonicum*. Deceveram planè hybernare in *Italia*, sed pestilentia dissuasit. Exciditur nunc liber *De libero arbitrio*. Hic non me fugit quos crabrones irritârim in caput meum, qui *Christum* & evangelium habent in ore, *Satanam* in pectore. *Lutherus* etiam ipse conatur illos cohibere, sed nihil agit. Bene vale. *Basilea*, pridie Calendas Septembris, Anno M. D. XXIV.

F *Erasmus Roterodamus Joanni Matthæo Giberto, Clementis VII. Datario, Episcopo Veronensi S. D.*

G Scripsi pridem per *Ennium* Episcopum *Verulanum*, nec dubito quin, ut vir ille semper nostri se declaravit amantiſſimum, præstiterit, nè vel fidem vel diligentiam in ipso possim desiderare: attamen quoniam in rebus humanis varii casus incidunt, nactus hunc mihi probè notum *Hermannum Bloviuum*, ejusdem epistolæ exemplar mitto denud. In prioribus literis erratum erat in titulo tui nominis. In iisdem adjunxeram quædam manu meâ, satis liberè, sed quæ dicas non omninò temerè dicta, si spectes statum *Germaniæ*, quam vix possum oratione depingere. Miſerecerent opinor, si mox quædam relaxarentur. Si res tentetur levitè, nescio quem exitum sit habitura: & tamen sunt complures in hæc fabulâ,

qui nihil aliud conari videntur, quam ut omnia tumultu misceant. Mirro libellum *De libero arbitrio*, & eadem ferme ætate è musico factus retiarus in arenam prodeò, quàm *Publium* mimographus prodit in scenam. Hoc laboris nemini visum est dicare, quanquam eram submonitus ut dicarem Cardinali *Eboracensi*. Clamassent illicò, me conductum aut aliquid venantem, in gratiam Principum hæc scribere. Itaque & operi detraxissem fidem, & irritassent crabrones satis suâ sponte insanientes. Absque convitiis rem tracto, ut si illi conviciis agant, evidentius sit quo spiritu agantur. Non me fugit, quantum tempestatum excitârim in caput meum. Sed certum est omnia persequi potius quàm dare nomen huic conjurationi, in qua video multos tales, ut nec *Lutherus* eos ferat. Repererunt novum dogma, ut obfistentes evangelio, sic enim illi loquuntur, furiosis ac mendacibus libellis, absque titulis, aut falsis titulis obruant. Habent suos quosdam typographos, habent distractores huic negotio devotos. Jam aliquot tales libelli provolarunt in caput meum, expecto quotidie plures. Admonui tamen senatum *Argentinensem* & *Basiliensem*, ut horum sceleratam audaciam coerceant. Uterque promisit se digna. Minus illorum fidas metuo quàm libellos. Nihil enim facilius quàm quodvis crimen in hominem confingere. Nihil autem his temporibus tam impudenter fingi potest, quin inveniat plurimos, qui arrideant, ob insana partium studia. Ab his intemperis, nec Pontificis autoritas, nec Cæsaris potestas nos potest defendere. Rursus ea est quum ætas hæc, tum valetudo, ut nec Cæsar nec Pontifex me beatum reddere queat. Quisquis enim nunc episcopatum aut dignitatem dederit, nihil aliud dederit quàm sarcinam mox emorituro. Eoque magis adnitendum est mihi, ut hac in re synceram præstem conscientiam, in quo sciens non fallam. Quod si pars utraque jus suum mordicus tueri pergat, vereor nè talis oriatur pugna, qualis fuit inter *Achillem* & *Hectorem*, inter quos pariter feroces ira fuit capitalis, quemadmodum ait *Flaccus*, ut ultima divideret mors. Scripsit ad me *Nicolaus Marvillianus*, *Clementis* animum nescio quibus de causis alieniorem factum ab Academia *Lovanienti*, proinde rejicere preces ambientium confirmationem veterum privilegiorum. Primum hic illud velim præfari vir clarissime, hac in causa mihi nec meri nec seri: tamen qui huc instigant Pontificem, fortassis servientes privatis affectibus, meâ sententiâ non optimè consulunt illi. Satis odii conflatum est Pontificio nomini, etiamsi nihil accedat. Nihil autem odiosius, quàm revocare quod majorum benignitas indulsit, quæ potius dilatarî consuevit. E: decet *Clementem* suo nomini respondere. Adde quòd hæc Academia est unicum ornamentum Cæsareæ apud nos ditionis, sic florens omni genere studiorum, ut non cedat *Parisiensi*. Nec ulla minus infecta est *Lutherano* negotio. Nec enim illi debet imputari, quod *Nicolaus Emondanus* causam Pontificiam infelicitè gessit. Quid enim aliud faceret homo naturâ fatuus, nec admodum doctus, moribus inamcenis, præfracti animi, impotenti impetu, nec aliò spectans quàm ad suum commodum. Itaque quod evenit, futurum prædixeram *Alexandro*, pernoveram enim hominis ingenium. Hinc *Adrianus* sextus misso diplomate, im-

A posuerat silentium de me: nam in prælectionibus publicis, in concionibus deblaterabat, quæ nec *Orestes* furens diceret in quenquam: nunc *Adrianus* mortuo cœpit denuò gannire, sed ridetur ab omnibus. *Clementis* in diplomate suo pollicetur animum, quem nunc habet, constantem: ego vicissim polliceor, quicquid officii præstare potest additissimus filius optimè merito patri. Bene vale vir eximie, & istum candidissimum animi in me tui favorem obtine. Ubi se dabit opportunitas, nos vicissim dabimus operam, nè penes hominem omninò ingratum collocasse videaris tuum officium. Datum *Basilea* postridie Calendas Septembris. Anno millesimo quingentesimo vigesimo quarto.

*Erasmus Rotterodamus Nicolao Everardo
Hollandia Præsidi S. D.*

C ORnatiss. Præses, allatus est huic libellus conjus-
dam, etiam sine nomine noti ac celeberris, jocò-
ne ac seriò scriptus incertum, autorem tibi notum
esse scio. Primum miro verborum ambitu reddit
rationem, cur maluerit *Hollandicè* scribere quàm
Latine, quasi inter nos certamen sit, uter alterum
superet facundiâ *Romani* sermonis, aut quasi lector
non statim conjecturus sit quare gloriosus juris
utriusque doctor, maluerit vulgari linguâ scribere,
nimirum ut *Erasmus* apud vulgus traduceret non
responsurum. Nè illud quidem obscurum, quid
hominem impulerit ad hoc ineptiæ, nimirum ure-
bat illum magnificus ille titulus, quem nescio qui
libello suo præfixerant. Quasi mihi præstandum
sit, quem quisque titulum addat *Erasmò*. Certè
non ignorat etiam ipse, me neque de libello edi-
to, neque de titulo somniâsse unquam, priusquam
ille rem proderet. Jam facilè succurrer cuius,
quare non præfixerit nomen suum, quanquam ple-
rique, ut ait, non ignorarent, quis esset auctor tam
elegantis libelli. Nimirum ambiebat frui gloriâ
sine invidia. Apud eos quibus arrisisset sycophan-
ticus libellus, dixisset in aurem, meus est. Si quis
parâset ultorem calamum, ad inficiale causæ
statum confugisset. Verùm nè in his ineptiis
multum temporis teramus, ad ipsum argumen-
tum properabimus, quod tale est ut undique cla-
mitet parentem suum, videlicet *Nicolaum Emondanum*.
Nec enim alius tam ridiculas nugæ pro
seriis effutire potuisset. Et agnosco quæ soleat re-
spondere, ut hinc gloriosus doctor, præter *Hollan-
dicæ* facundia laudem non ita multum gloriæ sit
relaturus. Principio mirâ dexteritate tractat lo-
cum communem. Absurdum illi videtur si quis
reprehendat aliquem sui ordinis, hoc est, si mona-
chus monachorum vitia carpat, aut Theologus,
Theologorum; sacerdos, sacerdotum. Cur igitur
Hieronymus monachus, tam multa scripsit in
malos monachos? Cur toties in sui ordinis ho-
mines stomachatur *Bernardus*? Cur in malos epi-
scopos tam acriter invehitur *Cyprianus*? Imò cur
toties Prophetæ favunt in pseudoprophetas? Cur
toties *Paulus* Apostolus in pseudoapostolos, *Ju-
dæus* in *Judæos*, *Christianus* in *Christianos*, damnans
& traducens illorum stulticiam, levitatem, con-
tentiones, ebrietates, ocium, incestum? Si com-
munis ordo imponit silentium, nefas esset *Christi-
ano* quicquam dicere in depravatos *Christianorum*
mores. In bonos malè dicere, conjunctumque sunt
ordinis,

Epist. 6.

ordinis, scelus est. Ceterum nemo majore cum fide reprehendit malorum vitia, quam qui ejusdem est ordinis. Videtur enim apud hunc plus valuisse veritas, quam ordinis favor. Alioqui videri poterat odio diverſi ordinis vituperare quæ reſta ſunt: Veluti ſi *Franciſcanus* reprehendat vitia *Dominicalium*, etiamſi id faciat recto animo, tamen non carebit ſuſpitione livoris. Si hoc ſpectat reprehenſio, ut emendentur qui citra nominis injuriam notantur, quos potius optemus correctos quam qui nobis ſunt conjunctiſſimi? Niſi forte vitio dandum exiſtimat, ſi quis ægrotanti cognato pharmaceum admoveat. Ipſe *Nicolaus Eſmondanus* cur *Bruxella* ſeviit in ſuos *Carmelitas*, ob neſcio quæ muliebria, non ſolum jurgiis, verum etiam carceribus & flagris, adhibitis ad id profanis liſtoribus, nè res poſſit eſſe clam? utique reſpondiſſet hic, Se quo magis faveret ordini ſuo, eo minus ferre eos qui moribus irreligioſis dedecorarent ordinem. Et hæc qui facit, non paritur ut ſacerdos ac Theologus, verbum jaciatur in vitia ſacerdotum ac Theologorum, quum interim nullius nomen perſtringatur, ut utilitas admonitionis ad omnes perveniat, infamia ad neminem. Cur igitur ipſe toties è cathedra Theologica, æque ſuggetto maniſeſtis mendaciis debacchatur in nomen *Eraſmi*? Et tamen is locus quo videtur offenſus, modeſtiſſimè loquitur de monachis ac Theologis. Eſt enim ni fallor in paracleſi, habens hunc in modum: *Neque enim conſentaneum eſt, quum baptiſmus ſit ex aqua communis Chriſtianorum omnium, in quo prima Chriſtiana philoſophia profeſſio eſt, quum ſacramenta cætera, denique quum premium illud immortalitatis ad omnes ex aqua pertineat, ſed dogmata in paucos iſtos eſſe releganda, quos hodie vulgus monachos aut Theologos vocat. Quos ipſos tamen ſi minima quæpiam portio ſunt ad populum Chriſtiani nominis, tamen hos, inquam, ipſos optatum majorem in modum, eſſe quod audimus. Vercor nè enim inter Theologos reperire liceat, qui multum abſint à ſuo titulo, hoc eſt, qui terrena loquantur non divina. Et inter monachos qui Chriſti paupertatem & mundi contemptum proſequeantur, plusquam mundum reperias. Hic palam eſt, nec ordinem à me damnari, nec cujuſquam perſtringi nomen. Quod ſi nullus eſt inter monachos ſuo titulo non reſpondens: Si nullus inter Theologos hoc indignus nomine, meritò ſtomachatur in me glorioſus doctor, cum ſuo *Carmelita*. Habes ad unum libelli caput: in quo ſibi mirè placuit, non modò propter eloquentiam, verum etiam ob facetiam, nam videtur ſibi mirè feſtivus ſimulatà modeſtià. Preterea quod inibi ſcribo, *neminem eſſe ſubmovendum à lectione ſacrorum voluminum, quo minus quiſque quod poteſt illinc hauriat: ait me parum animadvertiſſe, quod ſcriptum eſt in Evangelio Joannis, Putens alius eſt, & in quo haurias non habes. Ego verò & illius loci probè memineram, ſed quoniam Samaritana verba referuntur ad Chriſtum, non putabam hic eſſe, quod ad ſacram ſcripturam pertineret: niſi placeret hic ſenſus, Putens divina ſcriptura alius eſt, & Chriſtus non habet quo haurias. Eadem operà poſſimus probare Chriſtum eſſe maleficium, quia in Evangelio legimus, Si hic non eſſet malefactor, non tradiſſemus eum tibi. Olim altior erat potens, priuſquam exorta lux Evangelica diſenſiſſet umbras & involucra legis, & tamen vulgus legebat ſacros libros. Nunc poſteaquam**

A Dominus Jeſus dirivavit aquas Evangelicæ ſapientię, per omnes plateas, quicumque fidem haberet, habet quo hauriat. *Judas* non ſubmovebatur à lectione *Geneſeos*, *Cantici*, & *Ezechielis*, quum in his voluminibus ſit plurimum obſcuritatis, niſi uſq; annum trigefimum: Profuit *Eunuch*o legiſſe Prophetam *Eſaiam*, quem non intelligebat: profuit *Auguſtino* pagano legiſſe *Paulinas* episto-las, quas nondum intelligebat, & *Chriſtianus* arcetur à ſacris libris? Porro, quomodo velim ſacros libros legi ab idiotis, explico in appendice Præfationis in *Marthanum*. Ea legenda ſunt glorioſo doctori, priuſquam occideret mihi locum ex *Joanne*, quem ſi parum intellexit ac ridiculè citavit, mirum non eſt, diligentius opinor verſatus in *Aecurſis* ac *Baldi*. Quod ſi non aptius citat leges ſuas quam evangelium, malè agitur cum illius clientibus. Illud magis mirandum, *Carmelitan* tantum Theologum tam ſtolidis argumentis inſtruxiſſe ſuum hiltionem, niſi quod ille nihilo melioribus ſoleat uti in ſchola Theologica, non ſine riſu Baccalaureorum. Et hic ſibi doctor videtur admodum facetus, veluti commiſerans meam cæcitatem, qui non viderim locum tam evidentem in *Joanne*, in quo talpæ fuerunt omnes retro Theologi, quorum nemo perſpicere potuit, hic interdici *Chriſtiani*, nè legant Evangelium, quod *Chriſtus* voluit univerſis nationibus eſſe commune. At fortasſe corarius aliquis, rectius legat evangelium, quam vel doctor hic, vel huius inſtructor Theologus, qui ſic interpretantur evangelium. Quis non intelligat iſtos ſacras literas ideo velle paucis eſſe notas, nè quid decedat iſorum autoritati quæſtuique. Hoc uſus olim exacerbavit Jureconſultos, vulgatis diebus factis ac neſaſtis: Nunc ut videtur trit Theologos quosdam, & hoc magis urit quo ſunt illis tum avariores, tum ambitioſiores. Sed audiamus argumenta reliqua, quibus magnus ille Theologus inſtruxit ſuum advocatum. Objicit ex *Actis* *Eunuchum Candaces* Reginæ, qui dixerit, rogatus an intelligeret, Quinam poſſim, niſi aliquis dixit mihi fuerit? *Æthiops* erat, aulæ barbaricæ præfeſtus, alienus à religione *Judaica*, non mirum ſi minus intelligebat prophetiam, de morte *Chriſti*, quæ nondum erat divulgata. At eundem locum, ſi nunc legat nauta, facilè ſuſpicabitur de *Chriſto* loqui. Et tamen *Æthiops* ille laudatur, quod legerit ſacros libros: & quoniam in literis arcanis venabatur *Chriſtum*, promeruit illam dicere. Hoc exemplum tale eſt, ut nullum magis idoneum adduci potuerit accendendis omnium animis ad lectionem ſacrorum voluminum. Adjicit & illud, quod *Chriſtus* turbis loquebatur in parabolis. Verum idem dixit: *Nihil occultum quod non revelabitur, & quod in aure auditiſis prædicare ſuper tellura*. Parabola pro tempore adhibita ſunt, ſed mortuo Domino ſciſſum eſt velum, & patent omnia myſteria. Alioqui ſi turbis nihil eſt proponendum, niſi in parabolis, nefas erit idiotis exponere evangelium, peccarunt evangelizantes, qui myſteria doctrinæ *Chriſti*, linguâ omnibus notâ vulgârunt. Nam eo tempore, etiam corarii, & nautæ *Græcè* *Latine*que loquebantur, quemadmodum nos *Hollandicè*. An quia *Chriſtus* imperitæ ac juxta malitioſe multitudini loquebatur per parabolas, quod ſic expediret ad negotium redimendi generis humani, ideo

ideo populus initiatus *Christi* mysteriis nihil audiet nisi parabolas? Quod si videtur æquum, legant igitur parabolas evangelicas, quod ipsum ventant isti, nimirum sibi ipsis contrarii: sed extra jocum, si à paucis petenda est sacrarum literarum sententia, ubi est illud *Esaiæ* vaticinium, & *omnes israelitæ*; Citat ex epistola *Petri*, quod in epistolis *Pauli* nonnulli quædam intellectu difficilia depravarent, in suam perniciem. Non damnat *Petrus*, quod legereptur epistolæ *Pauli*, sed quod detorquerentur, quemadmodum & ceteræ scripturæ. Si ideo vulgus submovendū est à lectione sacrarū librorū, eadem ratione Theologi submovendi sunt, q̄ omnes hæretici, quorū pleriq; fuere doctissimi, depravant quæ legunt, ad confirmationem perversorū dogmatum. Nisi fortè *Ariani* non sunt hæretici: nisi *Origenista*. non sunt hæretici. Nihil enim dico de *Lucifero* istis centies hæretico, cujus peculiare dogma est, in disputando nihil admittendum esse, præter literas sacras. Atqui *Carmelita*, nè in Theologicis quidem scholis recipit scripturæ sacræ testimonium. Etenim quum sic ratiocinantur Baccalaurei, *Hoc dixit Christus apud Mattheum, ideo sua conclusio mentitur*: ille clamat, *Ista est argumentatio Lutherana, protestor non non responsum*. Ubi igitur valebunt sacræ literæ, si nè inter Theologos quidem habent locum? Nimirum ibitur ad fontes, hoc est *Carmelitas* duos, ex quibus posteri discunt, eos hæreticè argumentari, qui argumententur ex sacris voluminibus. Sed ut omittis jocis ad rem redeamus, si ideo populus non debet legere sacras literas, quas vulgârunt Apostoli ut legant omnes, eò quod sunt qui abutantur; nec *Ecmondanus* bibit vinum, quo tamen unicè delectatur, quod plurimi sunt ubique qui vino abutantur. Imò nemo concionabitur in templis, quod illic multi doceant hæresim, quidam seditiones excitent, alii adolentur Principibus, nonnulli mendacis infament proximum. Id si fiat, ubi regnum *Ecmondani*? Ubi tyrannis, quam jactat etiam? Postremò, si ideo nulli fas erit gestare pallium *Carmeliticum*, quod eo plures abutantur, mutandum erit *Ecmondano* suum pallium. Hoc est acumen eorum, qui nolunt populum attingere libros sacros: quos si vulgus non intelligit, quibus acceptum ferendum potius quàm istis qui quotidie docent populum? Ergone tot annis docuerunt nihil scire? Et hic est profectus Evangelicus, nè quis nōrit evangelium? Tandem in epilogo concludit probabile esse Theologos rectius intelligere scripturas sacras quàm laicos, quasi hoc negarim, si in genere loquaris, aut quasi vetuerim nè laici discerent à Theologis. Objicit q̄ alicubi taxans præpostera iudicia, dixerim, *Si Franciscanus pro cinerica veste sumeret migrans pallium, metueritne damnum quispiam vivis abriperet in tartara*. At idem non metuit committere adulterium, aut incestum, aut alia crimina, quæ pugnant contra præcepta Dei. Non laudo eos qui temerè mutant vestem, sed damno præposterum ac superstitiosum iudicium. Horrent violare constitutiones hominum, & ludum esse docunt violare præcepta Dei. Hic decerpit quod volebat, & omisit quod explicabat nodum. Vicit igitur gloriosus doctor, & curum triumphalem meritis adornat, si gravius peccat *Benedictinus*, quum per occasionem pro nigra veste sumit fuscā, quàm quum adulterat sacram virginem. De

A prædicatoribus qui commodum venantur ex prædicatione, utinam falsum esset quod scripsit. Et tamen quod in genere dictum est, ad nullius contumeliam pertinet. Hoc si nemo scripsit ante me, par est ut feram hujus admonitionis invidiam. Si nulli tales sunt, dignus sum ut ridear, qui operam hanc inanem sumpserim. Quod si gloriosus doctor nullum novit talem, aspiceat suum *Carmelitam*. Verum doctor jam ab asinis ad equos, hoc est à Theologis ad Principes desilit. Sensit *Cæsarem* minari *Turcis*, & hinc sibi speravit magnam gloriam. Si sunt qui hunc sermonem, *Nolite omnino resistere malo*, huc trahunt, ut putent nec *Turcis* resistendum, *Christo* imputent, non mihi. Is est auctor eorum verborum. At ego sic interpretor hæc verba in Annotationibus, ut nemo possit detorquere: interpretor enim, *resistere malo*, id est mala ratione. Eat nunc venerabilis doctor, & dicam *Cæsarem* rectè facere, si *Turcas* malis rationibus impetat. Nunc verò ab asinis in canes desilit. Objicit ex privatis ad quendam literis, quod parum honorificè meminerim duorum honorabilium viro-
rum *Ecmondani* & *Hulsi*. Res ipsa docuit quàm sint honesti, alteri est ademptus gladius, alter vix effugit iudicium. *Ecmondanum* novi: verum non ego solus. Et populus novit non minus stultum quàm insanum. *Hulsum* vidi tantum, sed & hunc nōsse potui, quemadmodum novimus *Phalaridem* ac *Neronem*. Hi quum tribus verbis leviter attracti sint, in epistola privatim scripta, quiderat necesse libello vulgato traducere, quorum famæ tam tenere metuir? Postremò taxat quod scripserim de publicanis, qui exigunt à populo, non quantum iussit Princeps, quod ipsum iniquum est, sed quantum ipsi volunt. Hic ille putat me dicere, Principum exactiones esse injustas, ut me reum peragat læsæ majestatis. Et certè tales sunt nonnunquam monarcharum exactiones. Atqui ego quod grave est, *iniquum* dixi. Quemadmodum *Virgilius* dixit, — *Et iniquo pendere rastris*: Et iniquum iudicem dicimus, non qui injustè judicat, sed qui rigidus est, parumque favens reo. Sic æquas condiciones appellamus, quæ ex humanitate temperatæ sunt: iniquas, austeras, & nihil de jure remittentes. Sic iniquam vocavi quod exigunt Principes à populo, quod per se satis molestum sit hoc pendere, etiam si nihil addat redemptionum rapacitas. Vide quantum periculum est scribere *latine* iis qui *latine* nesciunt. Hic existimat se mihi movere magnam invidiam apud *Cæsarem*, si persuasum sit illi, me non probare Principum iniquas exactiones. Imò nulli magis *Cæsaris* odio digni sunt, quàm qui probant iniquas exactiones, ex quibus ferè non multum redit ad *Cæsarem*. Vestigal & tributum Principibus debitum probat *Paulus*. Centum persolvit ipse *Christus* *Cæsarum* *Cæsar*. Quid hoc ad me? Ego publicanos monui non *Cæsarem*. Atque *Cæsarem* ipsum liberius super his admoneo in libello *De Principe Christiano*: Eum *Cæsar* amplexus est, *Ferdinandus* edidicit, & uterque mihi gratias egit, nimirum uterque doctior isto doctore, & isto Theologo *Christianior*. Magna verò Theologorum felicitas, ut nos pro hæreticis habeant, si stolidus aliquis *Carmelita*, aut *Baldicus* doctor nesciat *latine*. Quin potius cedunt feliciori seculo, quo *femine* *latine* sciunt? Hæc in transitu notavi vir eruditissime. Equidem gratulor ecclesiæ *Christiana*

Stians talem *Atlantem*. Gratulor *Hollandia* nostræ, quæ viros habeat tam sapientes. Et huic libello quærit typographum ut audio. Deus illi servet suam mentem. Bene vale. *Basil.* Idus Maii, Anno M. D. X X I V.

*Erasmus Roterdamus Georgio Duci
Saxonia S. D.*

Epist. 7.

Illustrissime Princeps, accepi ternas jam à celsitudine tuâ literas, unas X X I. Maii scriptas; quibus inclusum erat earum exemplar, quæ meis primis, ni fallor, ad te literis respondebant. Tertiæ nuper reddita sunt, quibus significasti redditum libellum *De libero arbitrio*. Priores multum habere stomachi quodd non olim prodierim in arenam adversus *Lutherum*, quasi si id fecissem, res non fuerit huc usque progressura. Ad eam paucis, & ex tempore respondi: verum quando comperimus non raro fieri, ut literæ interciperentur: quemadmodum nunc deprehensum est nec meam epistolam fuisse redditam, quâ primis tuis ad me literis responderam, nec tuam, cujus exemplar nuper misisti: repetam argumenti summam. Quum primum *Lutherus* aggrediretur hanc fabulam, totus mundus illi magno consensu applausit, inter quos arbitror & tuam fuisse celsitudinem: certè favebant Theologi, quos nunc habet insensissimos, favebant & Cardinales aliquot, nè quid dicam de monachis. Susceperat enim optimam causam adversus corruptissimos scholarum & ecclesiæ mores, qui eò progressi fuerant, ut jam res nulli bono viro tolerabilis videretur. Deinde adversus hominum quorundam genus, ad quorum deploratam malitiam suspirabat orbis *Christianus*. Quis autem tum divinare poterat, negotium hoc huc usque progressurum? Si mihi *Daniel* quispiam hoc fuisset vaticinatus, non habuissem illi fidem. Arbitror nè *Lutherum* quidem ipsam sperasse huiusmodi successum. Et tamen antequam *Lutherus* quicquam edidisset, præter axiomata de indulgentiis pontificiis, ac tantum una aut altera pageila circumferretur inter fautores, deterrui ab incepto, simul & *Lutheri* doctrinam imparem iudicans huic negotio, qui nunc bellando bellator factus est, & divinus rem in seditiones ac tumultus exituram: Quum id temporis esset mihi arctissima familiaritas cum his, qui magnis studiis applaudebant huius exordio fabulæ, nemo tamen meum animum vertere potuit, ut probarem institutum. Certè fabulæ actionem palam & constanter apud omnes improbavi. Adeo ut quum sentirem me apud *Brabantos* agente, *Frobenium* intelligentibus doctis, quorum erat *Capito*, libellos aliquot *Lutheri*, typis excudisse, literis illi denunciârim, fieri non posse ut amicitia meâ uteretur, Il talibus libellis contaminare pergeret suam officinam. Nec his contentus adjeci coronidem libello *Colloquiorum*, qui tum *Levani* excudebatur, in quâ clarè testificatus sum, me à *Lutherano* fœdere esse alienissimum. Itaque *Lutherum*, quandoquidem prior ad me scripserat, clam admonui, ut rem sincero gereret animo, eaque moderatione quæ deceret evangelii professorem. Nec *Cæsaris* animus adhuc abhorreere videbatur à *Lutheri* doctrinâ. Tantum monachi quidam & commissarii, vociferabantur, quorum quæstui videbatur aliquid decedere. Horum insanis tumultibus po-

Atiissimum effectum est, ut ex parva scintilla tantum surgeret incendium. Quo magis revocabam *Lutherum*, hoc ille sæviebat acrius. Rursus dum diversam partem studeo compescere, hoc retuli gratiæ, ut jactitarent me sentire cum *Luthero*. Dices, cur non prodibas in aciem, postquam jam incrucluerat malum? Habebam hanc de me ipse opinionem, neminem esse minus idoneum ad hoc negotium quàm me. Nec arbitror hanc esse falsam animi persuasionem. Cæterum qui hoc jactabant apud *Cæsarem* aliòsque Principes, per me potissimum opprimi posse *Lutherum*, nequaquam simplici animo id faciebant. Idem enim prædicabant, me nihil scire rei Theologicæ, & adhuc prædicant. Quid igitur agebant isti? nimirum ut *Erasmus* inermem tot dentatis belluis objicerent, totiùsque negotii invidiam in meum caput derivarent. Quam verò laudem hinc retulissem? Videlicet ut me præberem Theologorum scribam, qui sibi vindicassent eruditionis gloriam, elocutionis tantum mihi concessissent. Nec unquam illorum animis eram facturus satis, nisi conviciis ac jurgiis debacchans omnia tumultu complexsem, ac tantum sævissimè calamo in *Lutherum*, quantum illi fervebant odiis. Quin & illud agebant, ut qui prius cum *Luthero* sensissem, viderer hanc veluti palinodiam canere. Sic enim proponebant: Scripsisti pro *Luthero*, scribe nunc adversus *Lutherum*. *Æqua* verò conditio, ut prius mentirer in caput meum, deinde calamum meum dederem in servitutem morosis ac cerebrosis quibusdam, mihi quæ plusquam capitalibus hostibus, quod nunquam esse desinent, nisi posteaquam desinent odisse bonas literas. Id facient ad *Gracas* ut aiunt Calendas. Jam nisi omnia istorum placita defendissem, dedidissem memet illorum odiis. Novihoc hominum genus. Ita quid aliud erat futurus *Erasmus*, quàm istorum carnifex? Nec dubium quin illud statim evenisset, quod nunc videmus evenisse, ut quotquot impendio faverent *Luthero*, faverent ubique plurimi, aut amici nobis esse desinerent, aut, quod experior in nonnullis dudum inimis, ex amicis verterentur in hostes capitales. Nulla est regio in quâ mihi meæ lucubrationes non plurimos amicos conciliarent: & hac possessione mihi sat beatus videbar in fortuna quamlibet tenui. Ea possessio longè charissima æquo animo fuerat deponenda, simulque consequebatur, ut bonarum literarum oforibus, me præsidis amicorum destitutum & inermem objicerem, vel potius utrinque dilacerandum præberem. Hic me consolaberis Pontificum & *Cæsaris* præsidio: An isti mihi succurrent, qui nullâ vi possunt efficere, quo minus contumeliarum & criminum plenis libellis lapidentur ipsi? Quod ad divitias attinet, est unde alam hoc corpusculum. Cæterum quisquis huic valetudini atque ætati dignitates dederit, non dicam bovi clitellas, sed equo vetulo & humbi sarcinam imposuerit, sub quâ concidat. Jam audeo, quod aiunt quidam, fidel catholice vitam etiam impendendam. At me terreat exemplum *Ozæ*, cui parum feliciter cessit, voluisse labanti arcæ succurrere. Non est cuiusvis, nutanti fidei humeros supponere. Ipse *Hieronymus* dum oppugnat hæreticos, vix cavet quin incidat in heresim. Quid igitur mihi metuendum erat, quum aliis rebus nato, tum ad hanc arenam nequaquam instructo? Nec dubitabam, quin ex tot

Theolo.

Theologorum agminibus, ex tot Episcoporum collegiis essent prodituri, qui rem tam arduam & vellent suscipere & possent præstare. Nec me fefellerit mea divinatio. Quam multi, quantique viri coorti sint in *Lutherum* vides. Quæso quid his effectum est? Accessit terribile Pontificis edictum, terribilius Cæsaris, denique carceres, confiscationes, palinodiarum, fasciculi, incendia: nihil his rebus video profectum, nisi quod malum indies serpit latius. An igitur istos vel tantulum commovisset pygmaeus *Erasmus* in arenam proficiens, qui tantos gigantes negligunt? Me quidem præter dogmatum hyperbolas vehementer offendit in *Lutheri* libris amarulentia, cum pari conjuncta arrogantia, quamquam nunc succedunt illi ad quos collatus *Lutherus* modestus videri queat. Et tamen vix ausus sum meo fidere iudicio, quoties meo cum animo reputabam, tot hominum millia in *Lutheri* favorem consentientia, inter quos si nihil me moveret turba, plurimos noveram ingenio felici, magnoque iudicio præditos, nec vulgari doctrinâ, postremo mihi semper antehac visos integros ac pios homines. Proinde sæpe mecum demiratus sum, quid illi viderent in scriptis *Lutheri*, quod tam pertinacibus studiis amplecterentur ac tenerent mordicus. Et tamen ex his nullus repertus est qui mihi per omnia satisfecerit, si quando incidit familiaris confectio. Verebar itaque nonnunquam ne mei stuporis esset, qui ea non perspicerem, quæ illi velut i perspicua, tanta cum fiducia, tantoque consensu tuerentur. Non est igitur quod quisquam reprehendat meam cunctationem, quam lentius cunctatus sit divus *Hilarius*, antequam in *Arianos* stringeret calamum. Illi diu siluisse non erat collusio, sed religio; me verò & alia religio commovebat. Non rarò mecum suspirare soleo, perpendens quò tandem esset prolapsa *Christiana* pietas. Mundus insupererat ceremoniis, mali monachi regnabant impunè, qui laqueis inexplicabilibus involverant hominum conscientias. Theologia, ad quas tricas sophisticas reciderat? Jam definiendi temeritas in immensum processerat. Ne quid hic commemorem de Episcopis, aut sacerdotibus, aut his qui nomine *Romani* Pontificis exercebant tyrannidem. Itaque sic mecum cogitabam: Quid si morbi nostri meruerunt tam inclementem correctorem, qui malum nullis malagmatis aut unctionibus sanabile, sectionibus & usturis sanat, & Deus ita voluit abuti *Luthero*, quemadmodum olim abusus est *Pharaonibus*, *Philistæis*, *Nabuchodonosoribus* & *Romanis*? Videbatur enim tantus successus non absque tumine geri, præsertim quam bona pars huius fabulæ per homines sordidos ac prodigiosæ tum malitiæ, tum stultitiæ geratur. Huc igitur appellebam animum, ut exitum huius tragediæ *Christo* committerem, hoc tantum agens interim, ut quos possem avocarem ab additione factionis, & utranque partem sollicitarem, ut, si fieri posset, ad æquas condiciones utrique descenderent, atque ita paulatim sarciretur concordia. Ad id conficiendum videbar mihi exordia non omnino pessima excogitasse: Id primum tentatum est in concilio *Vormaciensi*, mox idem egi apud Cæsarem, deinde apud *Adrianum* sextum, & *Clementem* septimum, postremo apud huius legatum, Cardinalem *Campegium*. Tentati sunt & *Lutherani* negotii proceres si possent miscere.

A Hos comperi mirè præfraçtos, adeoque non faciles ad remittendum aliquid de ceptis, ut indies superioribus adderent acerbiora. Ac Principibus adversæ partis videbatur hoc esse decretum, ut dissidium hoc sævitia compescerent. Ad hoc consilium etiam si iustum ac verum esset, tamen perspiciebam non opus esse meâ operâ. Sit sanè conjiciendus in ignem, qui pugnat adversus articulos fidei, aut si quid aliud magno ecclesiæ consensu receptum est, ut cum illis parem habeat auctoritatem: Ac quantum non est, ut quivis error igni puniatur, nisi accedat seditio, aut aliud crimen, quod leges capere puniunt. Neq; enim ad hoc valere debet evangelii prætextus, ut impunè peccetur, sed ne omnino peccetur, etiam si per leges liceret impunè. De potestate Pontificis in multis articulis Theologi *Parisenses* dissentiant ab *Italis*, & alteram partem errare necesse est. Neutra tamen alteram ad ignem vocat. In multis dissentiant qui *Thomam* sequuntur, ab his qui adherent *Scoto*: Et utroque fert eadem schola. Nunc magnopere vereor, ne vulgaribus istis remediis, hoc est, palinodiis, carceribus, & incendiis, malum nihil aliud quam exasperatur. *Bruxella* primum exultavit duo: Tum demum cepit civitas favere *Luthero*. Si lucet hæc dimanasset ad paucos, posset utcumque amputari: nunc adeo latè pervagata est, ut ipsi etiam monarchis existimem metuendum. Non hæc eò spectant, ut censeam hoc malum esse negligendum, sed et doceam vulgaribus remediis non esse exasperandum. Quem movet illa palinodia, incendii metu extorta? Deinde unus aut alter affectus supplicio, quid aliud quam irritat tam numerosæ factionis animos? Age fingamus his remediis opprimi posse malum, quid refert opprimi, mox vehementius repullulaturum? Ac mihi quidem nonnulla spes esset, Pontifices ac Principes ad æquas condiciones flecti posse, si remitteret fortassis nonnihil & *Lutherus*: verum hic *Lutheranos* quosdam video, de quibus mihi nulla spes est æquis legibus auscultaturos. Itaque quod superest, purâ conscientia venor occasionem, si queam aliquid adferre momenti ad faciendam publicam concordiam: & si non licet præstare quod optimum est, certè quod optimum est non desinimus assidue à *Christo* votis flagitare. Utinam hic nobis volare dignetur, non *Minerva* noctua, sed *Christi* columba, quæ quorundam temeritatem nobis vertat in bonum exitum. Hæc integer & ago & opto, utracumque pars vicerit, ego non fruor victoria, hinc brevi demigraturus. Verum id faciam æquiore animo, si videro *Christi* causam ferre palmam. *Lutherus* porrexit orbi pharmacum violentum & amarum. Id quale quale est, optatim ut aliquid bonæ sanitatis gignat in corpore *Christiani* populi, tot malis undique corruptissimo. Sunt alia quæ non satis tutum est literis committere, quæ si nosset tua celsitudo, non scripisset mihi duas tales epistolas, quibus longè dissimiles scribunt Pontifex, Cæsar, *Ferdinandus*, & Rex *Anglia*. Nec tamen offendor ingenuitate tuâ. Sic tibi persuaserat aliquis, & religiosus quidam ardor erga fidem catholicam talia tibi dictabat. Alioqui prædurum erat illud, *Utinam ante triennium hæc tibi mentem Deus dedisset, ut à factione te sejunxisses, & ita sejunxisses, ut edito aliquo adversus illos scripto, & cætera*. Imo, quod admonet illustrissima celsitudo tua, jam factum est ante annos quatuor,

not, & multo plus factum est quam tu exigi. Nunquam me illi factioni adunxi, maximeque tot amicorum iacturam facere, quam vel paululum admisceri factioni, quæ tum erat ubique plausibilis. Quot libellis, quot epistolis testatus sum, mihi nihil fuisse rei unquam cum *Luthero*? Quot locis non dissimulo me ab illo dissentire? Tamen si veterem cum eruditis amicitiam quoad licuit alui, sed sic ut dogmatibus illorum non accederem. Hanc meam civilitatem laudavit etiam Pontifex *Adrianus* & Cardinalis *Campegius*, nimirum intelligentes hoc expedisse causæ. Fortasse non defuturi sunt, qui moderationem meam, quæ in collatione summi calumpniatur, quum ea vehementer probetur, tum eruditis permixtis, tum Regi *Anglorum*, & huius cardinali. Ea moderatio magis gravat *Lutherum* quam omnia convitia. Videor nonnullis serò descendisse in arenam. Utinam tam feliciter descendissem, quam descendere maturè. Res ipsa declarabit, me nusquam defuisse causæ ecclesiæ. Erat in rem studiorum, *Mosellanus* quam diutissime nobis esse superstitem, sed huius mortem hoc æquiore animo fero, quod huic tumultuosissimo seculo subtrahitur. De successore suspicor jam esse prospectum, quandoquidem jam vetus erat epistola quæ id à me postulas. Utriusque linguæ sic peritum ut possit *Mosellanus* succedere, difficile est reperire, sed longè difficilius, qui quod addis, prorsus sit alienus à factione *Luthera*. Si quis tamen occurreret qualem optas, significabo. Hactenus ad duas epistolas tuas priores. Nunc ad extremam: Collationem nostram tuæ celsitudinis calculo comprobari sanè gaudeo. Veniunt à multis epistolæ, huic meo labori gratulantes: Sunt qui fatentur sese hoc libello lecto mutasse veterem sententiam. Scribunt etiam *Vuitenbergæ* æquissimis animis exceptum, Hic tamen fremunt. Quidam in singulis concionibus aliquid jaculantur in eum libellum. Accepi libellum *De votis*, & cepi legere, video loquacissimum esse. Sed illi jam accuratè respondit *Jodocus Cletonus* Theologus Parisiensis. Arbitror libellum *De modo orandi* jam isthic esse, alioqui misissem, & fortasse mittam, si qui has reddet, tantum sarcinæ volet recipere. Precor ut Dominus *Jesus* illustrissimam Celsitudinem tuam diu servet incolumem. *Basileæ* pridie Idus Decembris. Anno millesimo quingentesimo vigesimo quarto.

*Erasmus Roterdamus Christophoro Episcopo
Basiliensi S. D.*

Epist. 8. Quamvis præter assiduos studiorum labores, à quibus non ignoras mihi nullas esse serias, & aliis quibusdam occupationibus distringerer, ut interim nè renovem de valetudine morboque jam nimium familiari veterem querelam, tamen obsequi cupiens tuæ voluntati, cui sic lubens gratificarer, ut nemini mortis ære obventius, percurri verius quam perlegi librum abs te missum. In libello *De functione & officio Episcoporum* fortassis multos offenderit illi simplicitas & sermonis inelegantia, quandoquidem hoc seculo, nihil serè vendibile est, nisi quod & Musarum myrothecia redolet. Alioqui non caruit ingenio *Cæsar* ille, & oratio, tamen non est omnino *latina*, tamen est dilucida. Cæterum quod ad alterum libellum attinet, in argumento tam copioso, propterea quod

A in literis evangelicis & apostolicis, in libris Prophetarum, imò in omnibus utriusque testamenti voluminibus tam multa leguntur de pastoribus, videbatur auctor fuisse *jejunus*, cujus obscuritas quoque offectura fuerat operis gratiæ, etiam si materis fecunditatem utcumque tractandi felicitate exæquasset: certè multa quæ ceu seria repetit ex *Brigida* revelationibus, nunc eruditus omnibus risui futura scio. Adeo decrevit hominum credulitas. Libellus Episcopi *Berubensis* mihi olim cogniti, non est indoctus, sed nimium sapit jura Pontificia, quo nomine nunc certè displiciturum plebique scio: quanquam & præterea *jejunus* est, & inelegans. Proinde vix invenietur, qui hæc suo periculo excudat. Quod si tua celsitudo mallet rem agi suo periculo, non foret consultum me præfationem addere operi, propter varias utriusque partis suspensiones. *Lutherani* fremere quod rem Papisticam adjavarem, diversi suspicarentur me taxare voluisse Præsules ac sacerdotes. Utriusque factionis studia sic ardent, ut non optem altius admisceri seditioso negotio. Expectamus quò se vertat studium & animus huius Pontificis. Qui si videbitur verè spectare *Christum*, totis viribus adjutabimur, si quid tamen possum tantulus homuncio. Decrevimus hic adhuc commorari, usque ad Martium: Sic enim jubet necessitas, non otiosi tamen interim futuri. Nam, præter alia, divi *Hilarii* libros magnis sudoribus emendavimus, & si vires dabit *Christus*, librum *De ratione concionandi* absolvemus: quem olim à me promissum crebris literis efflagitat optimus Præsul *Joannes Roffensis* Episcopus, per veterem amicitiam nostram, perque constantem & perpetuum suam erga me studium obtestans. Accedent & alia quædam. Illud in literis tuis repetitum, *tuus qui sum non est*, magno animi cum dolore legimus. Suspicio enim celsitudinem tuam adversà valetudine discrucari. Quo nomine mihi quidem es charior, sed malim esses jucundior. Nam rectè quidem dicitur hominum amore & munus quam malorum societate conciliari. Cæterum ego majoribus malis dignus sum, tua ista integritas tranquillitatem omnem promerebatur. Verùm hæc est lex humanæ conditionis. Velimus nolimus marcescit hoc corpusculum, & collabitur hoc domicilium, sed ea res non admodum molesta est tui similibus ornatissime Præsul, quorum abitus ob vitæ sanctimoniam semper floret in *Christo*, cui *Paulus* cupit propius conjungi, & à corporis sarcina liberari. Hæc vitæ etiam si maximè bona contingat, tamen ad æternitatem quid aliud est quam momentum? Quanquam alioqui quid habet, cur optari longa debeat, nisi ut diu liceret prodesse quam plurimis? Mitto celsitudini tuæ libellum *Lutheri* *De quatuordecim spectis*, qui magnopere probatus est, etiam ab his qui doctrinæ illius omnibus modis adversantur. Scripsit enim hunc priusquam res ad hanc rabiem esset progressa. Atque utinam vir ille sic amicorum monitis potuisset ad moderatiora revocari, quemadmodum quorundam odiis efferari. Quod si quid etiam hic insit mali, novit tua prudentia aurum è sterquilinio legere. Novi mores & ingenium huius Pontificis, etiam domesticā consuetudine: nec dubito quin multa sit correcturus in ecclesiæ moribus: Videlicet dispensationum immodicam licentiam, sacerdotiorum immensam congeriem, præscribit cultum decorum clericis, palam

palam facinorosos non feret, coget ad frequenter sacrificandum. Atque hæc quidem ut aliquem habent gradum ad speciem religionis, ita nescio an in his sita sit vis vera pietatis. Habebit omnes dicto audientes propter auctoritatem Caesaris, cui per omnia geret Pontificatum. Cardinales, etiam hi qui illi malè volunt ex animo, dissimulabunt ac ferent, donec regnum *Romana* sedis jam non nihil labefactum constabilet. Deinde huic non diuturo qui succedet, suo rem geret arbitrio. Nec mihi sanè placet tolli primatum illius sedis, sed optarem eam esse illius disciplinam ut omnibus præstaret ad evangelicam pietatem eritentibus, quemadmodum aliquot jam seculis palam exemplo suo docuit, quæ *Christi* doctrinæ prorsus adversantur. Bene vale Præsul optime. *Basilæa*, Anno millesimo quingentesimo vigesimo tertio.

Erasmus Rot. ad N. De la Roche S. D.

Epist. 9. **E**X amicorum literis ac prædicatione cognovi vir ornatissime, sed præcipuè *Michaelis Gillis & Guidonis Morillonis*, quam candidè de nostris studiis sentias. Id quidem mihi novum non est, quandoquidem ante multos jam annos quum apud clarissimum parentem tuum cancellarium tum agerem nescio quid, quo tempore tu novus eras maritus, sensi favorem erga me tuum propensum ac benignum. Sanè in omnibus mundi regionibus meæ lucubrationes mihi tam multos, tam insignes amicos pepererunt, ut si præterea nihil accederet, tamen hoc nomine mihi potuisssem abundè felix videri, si mea senectus in hoc seculum non uno modo turbulentum incidisset. Quantus sim osor belli, quam pacis amans, declarant quum omnes libri mei, tum pacis undique profligatæ querimonia, quæ jam ut audio *Hispanicè* loqui didicit: Itaque propemodum vitæ tædet, quam video duos florentissimos orbis monarchas tot jam annis inter se feralibus bellis conflictari, sic ut nulla mundi pars immunis sit à malorum consortio. Accessit alterum dissidium penè immedicabilius, novi ac veteris evangelii, quod malum indies gliscit ac latius serpit, frustra obnitentibus tot monarchis, tot ecclesiæ proceribus, tot scholis, tot viris eruditis. Omnino fatale quidem est, à quocunque Deo proficiscitur hoc quod videmus. Ego quum in utraque parte viderem quod mihi displiceret, & neutra pars sese accommodaret ad concordiam, decreveram conquirere, & ab utrisque castris abstinere, interea, quod utrum poteram, *Christum* Opt. Max. obsecrans, ut eam tempestatem aliquando nobis verteret in tranquillitatem. Nec tamen omnino cessatum est à studiis, sed in his potissimum argumentis versatus sum, quæ neutram partem magnopere offenderent. Etenim præter alia multa, absolvi *Paraphrases* omnes in novum Testamentum, exceptâ *Apocalypsi*, quæ nullo modo recipit Paraphrastem, vix etiam interpretem, ut jam illam hoc labore dignam ducerem. Et satis successit hoc consilium aliquamdiu: Nunc dum utrique parti pro mea virili consulere laboro, factum est ut utrinque lapidari corperim. *Ermolaus* cum suo sodalicio fortiter me clamavit hæreticum & *Lutheranum*, nec ulla syllaba docere potuit, quod clamabat nisi quia non scriberem in *Lutherum*. *Roma* *Leonem* malum *Stannica*, nec à *Leone* nec ab *Adriano*,

A nec à Cardinalium collegio compesci potuit, quin aliquot virulentos libellos subinde furim evomeret. Cui nuper etiam *Clementis* septimus, dira molienti agrè quietem indixit. In *Germania* jam pridem gestiebant me stilo confodere, qui se jactant evangelicos, quum nihil sint minus, nullâ injuriâ irritati, nisi quod libris editis testatus fuisssem, id quod res erat, me alienum esse à factione *Lutherana*. Idèd feci quoddam meo nomine abuterentur apud ignaros, quum non ignorarent rem secus habere. Sed continuit illos reverentia quædam hominis, quod ipsi quantumvis iniqui, non negant, de studiis publicis tantopere meriti. Tandem *Huttenus* huc appulit, qui instigatus ab insanis aliquot strinxit in me mucronem calami sui, congerens quicquid criminum poterat in quemquam confingi: Huic respondi-
B mus *Spongia*, ille perit. Post hunc exortus est alius illo tum indoctior tum rabiosior, cui nondum respondimus; & consultus arbitror negligere, quandoquidem audio non paucos alios accinctos ad hujusmodi vipereos libellos in me jaciendos. Ab hoc genus intemperis nec *Cæsar* nec Pontifex potest me tueri. Nec enim isti deos verentur nec homines. Tales propugnatores quosdam habet hoc novum Evangelium, tam stultos & insanos, ut ipse *Lutherus* & *Melanchthon* cogantur in eos scribere. Quanquam isti nec suos *Episcopos* reverentur, & nostros minum quam aspernentur. Hic nullus est tam vilis aut sordidus, quin audeat licenter convitia jacere in optimum quemque; neque pudet quicquam, neque metuunt quenquam. Jam tempus erat, ut studiis meis fruerer, & in has turbas incidit mea senectus, quæ quum præter solita senum incommoda crudelissimè vexetur calculo, tamen hæc sit minima malorum portio. Nec interim liceat fugere. In *Brabantia* scis quot annis digladiatus sum cum Theologis, qui pejus oderunt bonas literas quam *Lutherum*. Nec ignoras quibus furiis datus sit gladius. *Roma* solus *Stannica* scribit, sed in uno *Stannica* multa sunt portenta. In *Anglia* summos & certissimos habeo amicos, sed illic nescio quo pacto non libet vivere. Ad *Gallos* ingentibus promissis invitator, sed obstat bellum. Calumniaretur aliquis me ad *Cæsaris* hostem descivisse; quanquam mihi nihil rei cum bello, neque fuit neque erit unquam. *Cæsar*is ero ubicunque vixero. Itaque spe pacis hæsimus hic aliquamdiu, cujus adhuc nullam auram affligere doleo.
F Audio Cardinalem *Columensem* istic adesse Legatum, cujus dexteritas, nam hominem novi *Bruxellæ*, utinam saltem inducias inter monarchas impetret. Difficile est simul & cum *Turcis* imminetibus & cum *Gallis* & cum *Lutherano* populo, qui indies se latius spargit, bellum gerere. Adest hic Cardinalis *Campegius* cum delegatione componendi *Lutherani* negotii, vir in primis eruditus & humanus, sed ut ego res *Germanicas* video, vereor nè nihil agat. Etenim si res agatur savitia, periculum est, nè civitates sese muniant confederatione. Si tentent dissidium moderatis conditionibus finire, nullam ego spem video, futurum ut aut hæc pars aut illa sit vel tantillum de suo jure remissura. Libris nihil agitur apud illos. Nam adversus *Lutherum* scriptos nec audet quisquam excudere, nec alibi excusos legit quisquam. Utinam ita visum sit Principibus, publicâ auctoritate citraque tumultum corrigere, quæ merito corrigi deberent.

deberent. Sed dum suo quisque commodo privatim servit, negligitur utilitas publica. In hoc seculum mea senectus veluti mus, quod aurt, in picem incidit. Interim antiquantur bonæ disciplinæ, negliguntur bonæ literæ. Me certè satietas habet omnium studiorum, postquam video tantam hominum ingratitude, ut qui ex meis libris didicerunt sermonis copiam, certatim in me stringant calamum. Hæc visum est in amici sinum effundere, *Nihil habeo quo me consolet, præter bonam erga Christum conscientiam, cujus gloria toto foveo pectore.* Bene vale. *Basil. pridie Paschæ, Anno M. D. XXIV.*

Erasmus Rot. Felici Ll. Doctori S. D.

Epist. 10.

Mihi quidem gratissimum fuit tuæ vocis patrociniū celeberrime doctor, eoque nomine me plurimum debere profiteor humanitati tuæ: sed vehementer admiror unde ista linguarum petulantia, seu verius pestilentia? Ego *Burgundiones* semper judicavi viros graves & integros: Unde istuc hominum loquacium lolium? nisi quod suspicor pseudoevangelicos qui nusquam non oberrant, & istic tales rumores serere. Res sic habet: Eram valetudinarium ut ferè semper, tum etiam irinere fessus & calculo gravidus: corpusculi imbecillitas abhorrebat ab esu piscium, animus tamen cupiebat vitare omnem offensionem proximi. Id significans aliquoties inter amicos dixi per lusum, stomachum quidem esse *Lutheranum*, animum verò *Christianum*. Ab homine sic affecto ut tum eram, nec Deus nec Pontificum leges exigunt esum piscium. Et ad hæc habeo diploma Pontificis, quo mihi liceat sine omni exceptione vesci carnibus diebus quibuscumque. Quod si non haberem, tamen edendi causam habeo iustiore quam vellem. Nihil feci, quum istic gravissimam febri tenerer, à piscibus quidem & vino abstinui, nec tamen usus sum carnibus, nè quem offenderem. Hic erat ille animus *Christianus*. Stomachi tantus erat cruciatus, ut subinde vomitu levandus esset. Hic erat stomachus *Lutheranus*, ut jocabar. Itaque cum morbo concendi equos, & hic decubui ferè meniem. Tantum à me tributum est stultorum maledicentiæ. De visceribus beatæ Virginis sic habet res: Prandebam apud procuratorem Archidiaconi; A prandio famulus hospitis dixit gratias bene longas, poterant videri brevis missa. Ibi *Kyrie eleison*, ibi *De profundis*, ibi *Pater noster* aliquoties. Quid non? Tandem videbatur finisse, notique respondimus, *Amen*. Quum interfuisset, ego putans nihil superesse, verti me ad convivas & hospitem, acturus gratias, quum præter spem famulus addidit, *Es beata viscera Maria Virginis*. Ibi pudens, indicans gratias fuisse vel absque illa coronide satis longas, ludens dixi, Hoc deerat, beata viscera, haud quaquam in contemptum Virginis, sed significans eam gratiarum actionem ex farragine quadam diversarum rerum esse constare. Quam pius cultor fuerim Virginis declarant orationes dux olim editæ, *Pæm & Obsecratio*. Item nova missa quam nuper edidi ab Archiepiscopo *Besoniensi* comprobata. Et hæc sunt argumenta quibus me faciunt *Lutheranum*. Nam is rumor etiam *Lutetiam* perlatus est, ut *Bodda* mihi suis li-

A teris significavit. Neque quicquam addubitavit ab istis pseudoevangelicis sic ortus, qui nihil in me non moliuntur, quod cum ipsis nolim intanire. Officium tuum ex nobili doctoreque juvene *Christophoro Carlebitz* cognovi, qui si huc redisset, per eum scripsissem accuratius. Hæc ex tempore scripta commisi quibusdam mihi fortè oblati. Res non aliter habet quam scripsi. Id te scire volui, quo sis instructior adversus linguaces. Opto te quam optimè valere vir egregie. Datum *Basilæ*, nono Calend. Martii, Anno M. D. XXV III.

Erasmus Roterd. Paulo Bombasio S. D.

Tuum tam diuturnum silentium, mi *Bombasi*, non mediocrem sollicitudinem injicit animo meo. num satis salva tibi res sint. Hic toties ob calculum periclitor; sed penè usque ad vitæ desperationem mense Julio, quâ parte anni soleo sat commodè valere. Porro seriis natalitiis *Jesu Christi*, sic totum mensem agrotavi, ut mors fuerit in votis, vita tædio. Quis enim non mallet semel mori, quam toties regitare mortem longè atrocissimam? Et tamen interim emisimus multos libros. Nec enim aliter decet *Erasmum* mori. Rex *Galliarum* montibus aureis allicit ad se. Non audeo ire, nè videar me conferre ad hostem *Cæsaris*, cui juratus sum consiliarius, nec ignoras quantus sim belligerator. Nec interim tamen penditur pensio, nec pendetur opinor, ni redeam in *Brabantiam*. Atque illic præterquam quod omnia tumultus plena sunt, gladius datus est *Carmelita* cuidam simpliciter furioso, qui mihi pejus vult quam *Luthero*, idque ob linguas & bonas literas felicius apud nos subolescentes, quam isti vellent. *Roma* quidam me faciunt *Lutheranum*, in *Germania* sum *Antilutheranissimus*, nec in quenquam magis fremunt quam in me, cui uni imputant, quod non triumphant. Dispercam ni malim emori, quam tantum odionum in me conflare. Opinor te scire quam criminoso libello sit in meum caput debacchatus *Huttenus*. Sed præter hunc multi libellos habent in procinctu, ad primam occasionem emissuri, si quid scripsero adversus *Lutherum*. Et tamen urgentibus undique Regibus & amicis aggressus sum negotium, quo scio me nihil aliud profecturum, quam ut renovem illorum tumultus: Nihil illis pertinacius. Et sunt innumerabiles, ut vix credas. Atque interim in hoc interregno *Smunica*, ut audio, *Roma* reversus est ad suam tragœdiam, sic habent fata tui *Erasmi*. De hoc Pontifice mihi mirificè prælagit animus, & adrepam illuc si potero, vel semivivus. Scribe quid rerum geras, meq; tuo patrono commenda, quem confido affuturum nostro negotio. Scribunt mihi Pontificem esse amico in me animo. Bene vale. *Basilæ* decimoquarto Calend. Februarii, Anno M. D. XXIV.

Erasmus Roterdamus Joanni Carondileto Archiepiscopo Panormitano S. D.

Ut eadem operâ & ad tuas & ad Illustrissimæ *Dominæ Margaritæ* literas paucis respondeam, non sunt summi quos ostendunt *Galli*, sed jam olim *Poncherius* Episcopus *Parisiensis*, quum legatum ageret *Bruxella* apud *Carolus* Regem nondum *Cæsarem*, præter Regis benignitatem suo nomine

nomi se offerebat supra impensas omnes quadringeni coronatos aureos, pollicitus interim ocium meum & libertatem mihi incolumem fore. Jam hac absentia non debet vocari absentia, in qua tantum voluminum edidi, quod illic manens perficere non potuissem. Et tamen discedenti thesaurarii promiserant pensionem fore in tuto. Porro quod addit tua sublimitas, ne videar ad hostem defecisse, risi, ut verum fatear, quasi *Erasmus* sit quicquam negotii cum bello. Immo hoc pro viribus ago, ut conveniat inter monarchas. Causam cur me toties vocarit *Rex Gallie* per nuncium aperuit: Decrevit *Lusitania* collegium instituire trilingue, quale est *Lovani*. Et rei volebat me esse prefectum. Excusavi tamen, memor videlicet quantum invidiz, quantumque tumultum sustinuerim illic à Theologis nonnullis ob collegium *Bursidianum*. Et tamen famulus meus è *Gallia* reversus, certis argumentis docuit illic thesaurariam esse paratam mille librarum. Ego fiscum Principis mei nondum admodum gravavi. Nam ex eo pensio non nisi semel soluta est. Altera qualita est arte, nullo fisci dispendio. Hic magno vivo: praesertim ob crebras agrotationes, quanquam & alioqui parum frugi pecuniarum dispensator. Jamque non parum aris alieni contraxi, ut si per valetudinem abire liceret, per creditores fortasse non liceat. Quare si fieri potest velim, ut huic famulo numeretur saltem unius anni pensio, ad sublevandam inopiam meam. Mitto *Cæsaris* literas, quæ idem hoc cupiunt. Quanquam ego & cum pensione & sine pensione, *Cæsaris* ero, neque vobis de re tantilla futurus sum, frequenter molestus. Hoc anno crebro quidem, sed præcipue mensibus Julio & Decembre, sic me tractavit meus carnifex calculus, ut mori fuerit in votis, vita in desperatione. Nulla enim mors potest esse calculo crudelior. Et tamen hæc tragedia *Lutherana* sunt mihi ipso etiam calculo molestiores. Audebo apud hominem amicum & illud effundere, nonnihil dissuasit mihi reditum præsens temporum status. Scis quanta mihi fuerit digladiatio cum Theologis quibusdam ob bonas literas ante *Lutheri* exortum. Et jam gladius datus est duobus acerrimis bonarum literarum osoribus, *Hulstio* & *Esmondano*. *Esmondanus* qualis sit norunt omnes, & quam hostili sit in me animo multis modis declaravit, hodieque declarat. Scripsi multos libros ante cognitum *Lutheri* nomen. Et tamen in his nihil adhuc inventum est, quod cum *Lutherano* contenciat. Tamen si facile est inimico decerpere, quod calumniatur, & res agitur isthic prorsus ordine Theologico. Homo cui malè volunt rapitur in carcerem, ibi inter paucos transigitur negotium, & innoxius debet indigna pati, ne quid illis decedat autoritatis. Ubi tota aberratum est via, clamant, Favendum est negotio fidei. Hæc res tamen si non tantum valuit apud me, ut deterreret à reditu, tamen ut ingenuè dicam, secit minus alacrem ad repetendam *Brabantiam*, maxime cum absente *Cæsare* non multum præsidii sit in aula. Cardinalis *Campagnius* adest *Nurembergæ* destinatus componendo *Lutherano* dissidio. Me jam terminis literis amantissimè evocavit usus operis mei: quantum quid ea profectura sit nescio, nisi quod vides fructutem meam, cui debebatur ocium obijci furis, & cum omnibus benefacere studeri,

A utrinque discerpi. Si potero me excusare Card. posteaquam refruxerint hypocaula *Germanica*, advolabo, & si licebit hic dissolvere aris alienum, quo præter morem meum sum involutus. Amplitudinem tuam *Christus* optimus maximus diu servet incolumem. *Basilea* die *Mercurii* post *Pascha*, Anno M. D. XXIV.

*Erasmus Rotterodamus Matthæo Cardinali
Sedunensi S. D.*

B SUMUS utrique in negotio toti. Et utinam prosperè succedat quod agitur. Imò utinam in *Christi* gloriam æquè cedat quod agimus omnes. *Paraphrasin in Matthæum* quam te autore suscepimus, videbis excusam mundinis proximis, si modo *Christus* vitam suppeditabit. Adsumus & Novo testamento tertio jam renascenti. Video seculum hoc esse malum & periculotum. Quid alià moliantur nescio, certè ego copiam si liceat, omnibus satisfacere. In *Lutherano* negotio fortasse plus præstiti, quam quidam, qui se jactant mira præstitisse. Apud nos quædam linguæ, magnæ quidem sed nimium faciles, sperierunt me *Corybæum* esse *Lutheranæ* factionis; verum ipsa *Germania* multo aliter sentit, non sine meo periculo. Ego licet homunculus misellus & peccator, tamen faveo gloriæ *Christi*, & ob hunc lit qui ejus gloriam promoveret. Nec opus ambio, nec honores, voluptates multo minus, quas scio etiam si diligerem, mihi brevi relinquendas. Atque utinam per istas negotiorum procellas liceat tibi nihil aliud agere, quam quod solùm erat agendum. Et tamen quantum licet scio te favere *Christo*, Proinde favebis & *Erasmio*. De Pontifice *Leone* cepit hic rumor spargi quem planè velim esse verum. *Germania* nos excepit, ut solet, nidor hypocaulorum me propemodum exanimavit. Sanctitatem tuam incolumem ac florentem diu servet Dominus *Jesus*. *Basil.* postridie Idus Decembris, Anno M. D. XXI.

Erasmus Rotterod. Andrea Alciato S. D.

F RUDITISSIME vir, *Bonifacius Amerbachius* can-
didus ac bene vocalis præco laudum tuarum, non tantum suâ prædicatione, quam nunquam de te non honorificentissimam facit, verum etiam ostensis lucubrationibus tuis, quas habet in delictis, efficit, ut vehementer suspicere corperim eruditionem tuam pro modo ætatis penè incredibilem, & mores niveos, omnibusque *Gratiis* refertos. *Pyrri* nostri temporis mihi fuit acerba. Amabam hominis ingenium sic ut vix ullus æquè: nam mihi cognitus est à puero. Et illius gratiâ magis avebam adire *Mediolanum*, ni stolidus *Mavortius* tumultu vesano misceret omnia. Scripserat enim mihi, & nescio quid habere mearum nugarum, quas ipse non meminisset me scripsisse. Eas ego certè cupiebam auferre, non ob aliud, nisi ut abolerem. Nam *Germani* quidam stultissimo consilio nunc nihil non evulgant, quantumvis lædant hominis famam. Quod sollicitè moneo de declamatione tua in literis ad *Bonifacium*, ipse cavebam diligenter, adeo ut nec legendam cumquam dederim excepto uno amico, sed sporadicè fidei. Quare hæc de re in uranvis aurem dormias licebit. Bene vale. *Basileæ* postridie Idus Decemb. Anno M. D. XXI.

Erasmus

*Erasmus Roterodamus Christophoro Episcopo
Basilienſi S.*

Epist. 15. **I**ntegerrime Præſul, ante dies octo decreveram
ludere te, duce *Lodovico Bero* tuz celsitudinis ex
animo obſervantiſſimo: ſed illi viſum eſt inhumana
ſenectutem tuam prolicere è vapore hypo-
cauſtorum, & ego non auſim me ruruſ illi com-
mittere, toties expertuſ peſtem mihi eſſe præ-
ſentaneam. Quòd ſi hic cœli tepor patitur te
abefſe à vaporariis, cupidè fruâr conſpectu collo-
quiòque tuz pietatiſ. Mihi jam diu reſ eſt cum
calculo, malo jam olim quidem nimium fami-
liari, ſed quod nunc aut ſæpiuſ recurrit, aut ma-
jore cum periculo. Fœminæ ſterileſcunt ætate:
me ſenectuſ reddit ſecundioſiorem: aut enim con-
cipio, aut pario, aut parturio. Sed partuſ eſt vipe-
riuſ, & vereor nè quando parentem interimat.
Certè ſemel atque iterum gravi periculo ſum eni-
xuſ. Quòd ſi quando parum favente *Janone* &
Lucina niti cœpero, vixerit *Erasmus*. Aiunt hunc
morbum eſſe cognatum podagræ, qui cum au-
dio & doleo tuz celsitudini ſubinde rem eſſe. U-
terque gaudet recurrere, ſed hic meuſ habet pe-
riculuſ præſentiuſ. Si quid offendit in *Para-*
phraſi quam nuper edidimuſ in *Matthæum* etiam
atque etiam rogo ut digneris indicare. Nam o-
puſ jam tertio excuditur. Cupimuſ enim ſic mo-
derari noſtra, vt omnibuſ boniſ proſint & place-
ant, ſi quâ fieri poſſit. Bene valeat tua ſanctitas cui
Chriſtuſ optimuſ maximuſ largiri dignetur omnia
tranquilla lætæque, ſicut iſta tua meretur integri-
taſ. *Baſilæ*, Anno M. D. X X I I I.

Erasmus Roterod. Andrea Alciato S. D.

Epist. 16. **A**liquoties hominem certum naſti ſunt, ſo-
lent omnibuſ de rebuſ copioſiſ ſcribere,
ego verò vel ob hoc ipſum puto mihi ſcribenduſ
parciſſimè, quòd *Bonifaciuſ Amerbachiuſ* na-
ctuſ ſum grammatophoruſ, quo nihil obſtingere
potuit vel fidei ſpectatioſiſ, vel utrique noſtruſ
amiciuſ. Quoruſ enim opuſ eſt literiſ, quum
hic reruſ mearuſ nihil ignoret? De libello e-
tiam atque etiam jubeo te eſſe ſecuruſ. *Pyrri*
noſtri morteſ ut ex animo doleo, ita pectuſ iſtud
tuum tam amicuſ exoſculor, qui non paſſuſ ſiſ
amici memoriam interire. Ante annuſ *Germa-*
n quidam mihi nimium amici ruruſ excuderunt
ingenuſ volumenuſ epistoſaruſ, inter quaſ ſunt
quæ vereor nè mihi gravem conſent invidiam,
præſertim hoc ſeculo, quo nihil non rapitur in
ſuſpitionem aut calumpniam. In aula Cæſariſ vix
ſubiſto per quodaſ qui me *Lutherana* factioniſ
autoreſ jaſtitant, non quia hoc ſuſpiciunt, quòd
ipſi quoque ſciunt eſſe falſiſſimuſ, ſed partim
ut me quocuſque titulo lædant, partim ut vo-
lentem nolentem in *Lutherana* caſtra protru-
dant; quòd tamen nunquam efficient. Ruruſ
hic apud *Germanoſ* iidem illi ſophiſtæ qui mihi
malè volunt, apud *Lutheri* ſtudioſoſ atrocem ru-
moreſ diſſipant, me magniſ ac ſæviſ volumini-
buſ oppugnatum, atque adeo fundituſ ſubverſuſ
ire omneſ *Lutheranoruſ* arceſ. Premunt igitur
hi quoque in me, jamque libelloſ dentatoſ ha-
bent in promptu, quibuſ me proſcindant, & quòd
eſt paradoxon, quòſ *Romanuſ* Pontifex & Cæſar

A pronunſiavit hæreticoſ, iſi ego ſum hæreticuſ, ni
velim eſſe hæreticuſ. Eſt *Roma* *Stunica* quidaſ
Hiſpanuſ, qui nunc alteruſ libruſ conviciuſ onu-
ſtuſ evomuit in me. Sed utinam ante bienniuſ
in me ſcripſiſſent *Lutherani*, certè gravi liberaſ-
ſent invidia. Ego nulliſ procelliſ dimovebor ab
inſtituto meo. Niſi mihi utrique eſſetis ex animo
egregièque chari, utruſque alteri inviderem, *Al-*
ciatoſ *Bonifacio* & *Bonifaciuſ Alciato*. Emoriâr
ſi quicuſquam unquam vidi hoc juvene puriſ aut
B ſynceriſ aut amico amicuſ. Nunquam animo ſuo
ſatiſfacit in prædicandiſ laudibuſ *Alciati* ſui. Uti-
nam ejuſ eximiſ dotibuſ non noceat fatoruſ in-
vidia. Futuruſ eſt aliquando magnuſ *Germanie*
ſuæ ornamentuſ. Novi te, qui tuuſ eſt candor, ho-
minem tibi jam pridem & notuſ & charuſ om-
ni officioruſ genere proſequutuſ, alioqui ro-
garem impenſè, ut ex mea commendatione non-
nihil adjungeret tuz in illuſ benevolentia. Bene
vale vir excellentiſſimè, & *Erasmuſ* nomen inter eoſ
C ſcribito, qui tibi ex animo bene cupiunt. *Baſil.* die
Veneriſ poſt Paſcha, Anno milleſimo quingenti-
teſimo vigefimo ſecundo.

*Erasmus Roterodamus Nicolao Wastenvuilo
Præpoſito Bernenſi S. D.*

VIR ornatiffimè, ex deguſtata brevi colloquio **Epist. 17.**
tua humanitate miruſ quoddam tui deſide-
riuſ me cepit poſt abituſ hinc tuuſ, adeo ut in
animo fuerit *Bernam* viſere, quo diutiuſ & pro-
piuſ frui liceret tuâ ſuaviſſimâ conſuetudine. Ec-
D contigerat lepidiſſimuſ via vel dux vel comes pro
vehiculo futuruſ *Henricuſ Glareanuſ*, tandem no-
biſ, id quòd gaudeo, reddituſ è *Galliæ*; Sed non-
dum licebat abefſe ab hoc paſtrino, & ſi maximè
licuiſſet, non erat tutuſ me committere itinèri,
donec repenſ hypocauſta, ad quoruſ vel leveniſ
odoreſ itatim relabor in morbuſ. Adventuſ
E *Glareani* noſtri tantuſ alacritatiſ nobiſ attulit, ut
mihi videar revixiſſe. Hoc nomine mihi viden-
tur habere cor *Elverii*, quòd hunc viruſ magni
faciunt: nam unuſ optimè meretur de juvenituſ
ſuæ gentiſ, ſemina bonæ mentiſ & honeſtæ eru-
ditioniſ jaciens apud ſuoſ, olim in feliciffimuſ
proventuſ eruptura. Mittam ad te *Paraphraſin*
in *Matthæum*, ſi modò fuerit perfectâ ante abi-
tuſ *Glareani*. Ubi refrixerim hypocauſta, licebit
iſtam urbem viſere. Interim mutuſ epistoſiſ
F conſabulabimur. Bene vale. *Baſil.* Noniſ Martii,
Anno M. D. X X I I.

*Erasmus Roterodamus Ennio Episcopo
Vernlano S.*

Reverende Præſul, ſciculuſ ille unâ cuni **Epist. 18.**
tuz celsitudiniſ epistoſa bonâ fide reddituſ
eſt. Quâ quidem ex re multiplicem cepi volu-
ptatem. Primuſ quòd ex eo cognovi quodaſ
quæ meâ referebat ſcire. Deinde quòd hinc per-
C ſpexi quâ ex animo mihi bene velit *Matthæuſ*
Cardinaliſ *Sedunenſiſ*, tametiſ non hoc argumentuſ
nunc primuſ illiſ in me ſtudiuſ didici. Poſtre-
mò, quòd obiter cen novuſ lucruſ accēſſit ani-
muſ iſte tuuſ, tam propenſuſ ad benemerenduſ de
nobis, quum antehac te tantuſ de nomine notuſ
habuerim. Amplector utraq; manu quòd offeriſ
& habeo gratiam. Porro de me, quoniam nihil

aliud possum, illud certe polliceor, animum me-
morem & gratum, qualem debet habere fides cli-
entulus erga dominum ac patronum optimè meri-
tum. Bene vale. *Basilea* duodecimo Calendas Ju-
nii, Anno M. D. XXII.

*Erasmus Rotterodamus Reverendo Guilielmo
patri Carthusia magno S. D.*

Epist. 19. Quod tua pietas, ut audio, lectione dignatur
meas lucubratiunculas, quo minus istuc pro-
mererentur, hoc magis prædicandus est animi tui
candor, qui semper veræ probitatis comes esse
solet. Multum quidem hoc nomine tibi debeo,
sed aliquando plus, quod hunc homuncionem ma-
jora, quam pro viribus molientem, precibus apud
Deum tuis subleves. Plurimum verò debiturus, si
non gravabitur tua charitas admonere, si quid in
scriptis meis offendit animum tuum. Equidem
non admodum soleo vel obrectatorum convici-
is macrescere, vel faventium applausu pinguesce-
re, tamen olim undique meis auribus obstrepens,
illud vix, quanquam non tantum valuit, ut me
mihi excuteret, tamen aliquanto securiorem
minisque vigilantem reddidit. Universum Ger-
mania theatrum certatim applaudebat & bene-
dictis & malè dictis *Erasmi*. Sed longè plus at-
tulissent utilitatis duo trësve fidi monitores,
quam multa laudantium millia, quorum immo-
dicus favor mihi præter invidiam non video quid
fructus pepererit: nisi quod nunc inveris rerum
humanarum scenis, illi ipsi, quibus tum etiam
Deus, rabiosis libellis meum nomen proscin-
dunt: non ob aliud nisi quòd *Lutherana* factioni
nomen dare noluerim, neque cum his sentire
qui sic inter se dissentiunt. Jam enim adorne-
bant triumphum, si *Erasmus* dux ipsorum castris
accessisset: & quicquid malorum nunc patiuntur,
mihi potissimum imputant, qui remoratus sum
Evangelii successum: quum ego semper egerim
quod nunc ago, si se det opportunitas, ut hæc re-
rum humanarum tempestas, quæ prope totam Eu-
ropam concussit, *Christo* moderatore pariat nobis
aliquid tranquillæ serenitatis. Novit enim o-
mnipotens artifex nostram dementiam in bonos
exitus vertere. Interim temeritatis poenas à
meipso exigo. In divo *Hieronymo*, tantum im-
pendi curæ, ut jam existimem minimum esse,
quod desideret lector etiam parum candidus.
Idem non semel jam præstitimus in *Adagio*, in
Paraphrasibus exorisi sumus, in cæteris item fa-
cturi. Quòd si mihi solum hoc agere licuisset,
tamen abundè innotum erat negotium. Nunc Pon-
tificum ac Regum autoritate protrudor in are-
nam gladiatoriam, hac ætate, cui velut emeritæ
rudis dari solet. Nihil profuit rot causas allegas-
se, senectutem, valetudinem, vires impares, re-
stabar me nihil aliud profecturum, quam ut irri-
tarem crabrones. Quid non? Frustra omnia. Su-
mendum erat rete, prodeundum in arenam, quam-
libet aliis rebus nato. Sic auspiciatus sum pugnam,
ut civilis non possem, edita *Diatriba*. Quid pro-
fecerim, declarat *Lutheri* responsio, in qua sei-
psam multo superat intervallo; Nihil enim un-
quam scripsit amarulentiùs aut hostilius. Et apud
diversam partem adeo mihi non profuit, factio-
nem quum armis, tum linguis & calamis formi-
dabilem in meum caput provocasse, ut interim

A dum cum hostibus pro Theologiis confinus manus
confero, ab iis quos defendo perniciosius imperat,
quam ab illis quos oppugno. Verum ut nulli mi-
nus fuit causæ, cur impeteret me, quam *Petro
Sutori*: ita nullus catholicæ professionis impoten-
tius in me debacchatus est. Nihil opus est pluri-
bus verbis, si librum hominis legisti. Consilium
erat non respondere. Sensi protinus ingenium glo-
riæ famelicum, cuique non in aliud quæsitum es-
set ocium vestrae instituti. Et utinam hic ani-
mo meo paruissem potius, quam consilio cujus-
dam, cujus eruditioni prudentiæque tantum tri-
buebam, ut nequaquam inducerem in animum,
illum quicquam suasurum, quod non magnopere,
tum ad me privatim, tum ad religionem publicè
pertineret. Vix absolveram *Apologiam*, ita me
cepit percutiendo, quòd illum dignatus essem re-
sponso, ut nunquam mihi fuerim ipse magis iratus.
Quis enim alicujus precii judicive, dignatus fuis-
set talem librum suæ lectione, qui quum nihil
doceret, tam scurrilem haberet loquacitatem? Nunc
habet ille quod unum venabatur. Volitat per
orbem *Petri Sutori* nomen, quod antehac *Latetia*
quoque fuit obscurum. Hoc quoniam successit ex
animi sententia, scripsit antapologiam, adeo scur-
rilem ac rabiosam, ut in priore libro probus ac
sobrius videri queat. Nondum vidi totam, qua-
tuor duntaxat quaterniones à typographo etiam-
num excudente extortos, quidam amicus ad me
misit. Ex hoc gustu ceu Leonem ab unguibus, ut a-
iunt, non difficile fuerit æstimare. Multa præ-
fatus, non ipsi vertendum esse vitio, si causam
hanc verbis asperioribus & risu tractet, hoc est si
scurram agat & sycophantam, primum detrahit
mihi laudem omnem eruditionis Theologicæ:
quum ipse disputans apud viros doctissimos pro-
batus sit, ego, quod sciat, nullum in ea professio-
ne gradum sum adeptus: quasi qui me excusserunt,
Theologi non sint, aut quasi soli Theologi no-
men promereantur, qui juxta viam, ut vocant
nominalium de difficultatibus quibusdam, quæ so-
lenniter in scholis agitantur, idque magis ad o-
stentationem quam ad pietatem, sint exercita-
ti: juxta quam regulam, nec *Cyprianus*, nec
Ambrosius in hujus cognominis honorem reci-
pietur, quanquam ab ejusmodi digladiationi-
bus animi judicium me subduxit verius, quam in-
genii deternuit inopia. Sed tituli gloriam æquis-
simo animo posuerim, qui mihi non ambitus, sed
obtusus est. Certè *Sutori* debebam esse Theo-
logus, qui tam multa docui, quæ fugerant istos
subtilissimos, qui tot locis commonistro lapsos
veterum excellentissimos, *Augustinum* & *Ambro-
sium*, nè reliquos commemorem recentioris
antiquitatis scriptores, *Thomam*, *Lyranum*, *Ca-
rensem*, &c. Verum hæc ludicra sunt; aggredi-
tur omnem fidem mihi detrahere, si quid de ipso
dicam malè, perinde quasi liber quem evulgavit,
vel tacente me, non satis declaret ingenium ac
morem auctoris. Id agit his argumentis, Ait *Era-
smus* esse blasphemum hominem, non tantum
in omnia mortalium genera, verum etiam in
divos omnes, atque in ipsum adeo Deum. Nunc
audi tam nefandi criminis probationem. *Me-
ria*, nam hoc ulcus jam olim obductum reficior,
alicubi joeatur *Casum*, qui præcis Deus erat, fu-
isse repertorem artium: ast ubi *Casus*, ibi nulla
sapientia. Hinc colligit, sibi magna ex parte deberi
artium

deinde ut nostræ necessitudinis tranquillitati simul & perpetuitati consulerem; non quod magnopere metuerem ne per ullam occasionem interiret, quanquam vitæ sunt res omnes mortaliū, nihil autem amicitia fragilius: verum non arbitratus sum esse committendum, ut ulla nebula nostræ familiaritatis iocunditatem contristeret. Quare te rogo ne tu aliorum interpreteris atque ego feci. Epistolam stratagematum à multis lectam esse doleo, nam ipse diversum mandaram. Nec erat exitura, qualis missa est. Ut maxime verò talis exisset, quam tandem infamiam aspersisset, tibi si lector didicisset impositum fuisse naturæ tuæ bonitati ab eo, qui nulli non imponit? Quod negas tibi datum *Tertullianum*, nisi pro quo numeraris, planè fallit te memoria. Quum apud te pranderem mox *Basileam* profecturus, *Pseudo-chemus* attulit scriniolum dulciariis refertum, & *Tertullianum* unum, dissimulans de reliquis. Ejus habendi quum uterque videremini cupidi; nam aderat *Nicolaus Sylvaticus*, dolebam unum tantum allatum esse, quo minusliceret utrique gratificari. Tibi tamen donavi, nisi malletis codicem inter vos esse communem. Ejus generis ferè sunt, quæ respondes ad ceteras querimonias. Quare te rogo mi *Petre*, ut omissis istiusmodi naniis, ac profundæ oblivioni traditis, ea commentemur inter nos, quæ mutuam alant angeantque benevolentiam. Ego pro virili cavebo, ne quid admittam, cur mihi jure succenseas. Tu vicissim omnes istas suspitunculas procul ejicias ex animo. Non obsto quo minus *Polydoro* sis amicus: Nam mihi hætenus animum haud quaquam inimicum præstat, tantum vixit ut *polydoro* amicum. Utcunque erunt fata nostra, tu suaviter oblecta te cum tuis, quibus omnibus unà tecum precor felicitatem perpetuam. Datum *Basilea*, vigesimoprimum April. Anno M. D. X X V I.

Erasmus Rot. *Hadriano Barlando* S. D.

Epist. 22. **P**aludani mortem duabus de causis fero moderatius eruditissime *Barlande*, vel quod ad eam ætatem pervenerat, cui nihil jam in hac vita dulce poterat expectari, vel quod huic seculo subductus est, in quo optimo cuique pessime est. Porro quod in demortui locum suffectus es, non tam tibi gratulor istud quicquid est vel honoris, vel compendii, quam ipsis studiis, quibus opera *Paludani* jam olim haud ita multum accedebat, per te melius expolientur, huic rei natum. Est in quo velim operam tuam mihi commodas, nec tam studium curamve requirit causa quam fidem. Sunt *Leviani* qui plurimam possunt apud episcopum cui scribo, ceterum quam amico in me sint animo nescio ob quosdam illi familiares. Divinas opinor quos judicem. Hos velim celatam hoc negotium. Mitto literas apertas, ut ex his rem intelligas, eas obsignatas reddes episcopo *Tornacensi*, simulque extimulabis, ut quam primum id fiat. Si quid erit, per quod me fieri voles, vicissim impera. *Basilea* vigesimo April. Anno M. D. X X V I.

Erasmus Rot. *cuidam* S.

Epist. 23. **F**ili charissime, Biennium ferè est, quod mihi redditus est libellus *Hollandicè* scriptus absque titulo, qui mihi suspicionem injecit esse patris tui,

A cui consulto non respondi, perspicuus ex ea contentione nihil boni fructus rediturum ad lectorem, ad me dedecoris nonnihil, ad patrem multo amplius. Ad hæc videbatur ineptum populi lingua scribenti respondere *Latine*, nihilque minus ridiculum, quam si quis accusatus apud plebem, in senatu respondeat. Auspicietur mecum amicitiam melioribus avibus, & inveniet *Erasmus* ad omnia Gratiarum munia promptissimum. Hoc nomine mihi charior erit, quod amplectitur ut scribis *Græcè* literas. *Germano* tuo gratulor, gratulor & tibi, non tam sacerdotium istud honorificum, quam ingenium, quod ex epistola tua deprehendi, sanum summæque spei. Patri tuo salutem ex me mutuam renunciabis. Bene vale. *Basilea*, tertio Calend. Maias, Anno M. D. X X V I.

Erasmus Rot. *Nicolaus Hispano* S. D.

C **E**Go verò clarissime juvenis & tuum istum erga *Epist. 24.* bonas literas amorem, & animum in me tam candidum, libens amplector atque exosculor, etiam atque etiam exhortans, & currentem quod aiant, extimulans, uti quæ corpisti pergas, & præscam *Hispania* tuæ gloriæ instaurare, & clarissimis majorum tuorum imaginibus literarum decus nunquam intermoriturum adjungere. *Pindarus* in *Dithyrambis* studet elegantia carminum abolere probum, quod vulgus in *Bæotia* jacere solet, *edizque* inquit *suavitas* ut quo facilius erit ingenii, doctrinæ, facundiaque laudem, quæ quondam *Hispania* non cessit *Italia*, postliminio revocare, & si quid strigiliginis invexit *Gæthorum* aut *Sarracenorum* incurfus, abstergere. Istius regionis fertilitatem ac temperiem, vel ex *Plinio* licuit cognoscere. Gentis humanitatem indies experior uberius. Sed animum quidem hic per omnes terras volitare potest, corpusculum verò non solum fatiscit, verumetiam collabitur. Et tamen homo sexagenarius, cum hac valetudine, cogor novus fieri gladiator, & falce sumptus in arena, vel cadere, vel occidere, *Gratiis* & *Musarum* viretis natu potius quam gladiatoris. Et utinam cum *Humeris* aut *Lutheris* tantum mihi res esset, tunc plus exhibet negotii pars ea cui me propugnatores pro virili præbeo. Sunt enim qui vel incolumi *Luthero* vellent extinctas linguas ac politiores literas. Tam impio facinori prætexitur zelus tuende religionis *Christiane*. Tertiam sectam nobis peperit *Italia*: Magnis contentionebus depugnant quidam, submovendos ex albo doctorum omnes, qui non referunt phrasim *Ciceronianam*; quam ut fateor omnium optimam esse, ita non probo eos qui huic rei servant. Sanctius *Caranza* mihi copiose prædicatus est ab *Alphonso Mimerano*: proinde quum me tam diligenter invitas ad hominis omnibus dotibus ornatissimi amicitiam, ne tu planè quod aiant, *te inno* ut *te* *vestro*. Sic igitur hæc epistola matris meæ descripta, pignus ac monumentum fœderis, auspicio Gratiarum ac *Musarum* inter nos initi, quod nullus unquam genius malus, aut hoc etiam nocentior mala lingua poterit direrere. ~~-----~~ *Hic matris ubi natus esto.* *Caranzam* meo nomine salutabis & amanter & reverenter, blandèque monebis hominem, smor quam volet effusè, sed prædicet parcius, ob linguas fascinatrices. In hoc certamine non cedam. *Saluta Morillanum, Beniam Arnoldum, Joannem Al-*
mondum,

manus, quibus nunc non vacat scribere. Bene vale *Nicolae* charissime. Datum *Basilea*, xxiio Calendas Maias, Anno M. D. XXVI.

Erasmus Rot. Virgilio Polydoro S. D.

Epist. 25. **I**N excudendis ingenii tui monumentis non esse satisfactum animo tuo, vehementer dolet tum mihi, tum *Probenio*. Id enim magnopere studebamus utrique. Literæ tuæ videbantur hoc præscribere, ne recederetur ab exemplari. Itaque diligenter hortatus sum, ut summâ fide versarentur in eo negotio, ac subinde in ipso operis progressu inculcavi eadem. Confirmabant id fieri, nisi scilicet manifestarius esset calami lapsus: Præerat calligationi *Sigismandus Gelenius*, vir utriusque linguæ non vulgariter doctus, probæque fidei. Tuum exemplar asservari iussi. Mihi nihil mandaras: & religio erat in opere alieno vindicare tantum juris. Alioqui non piguisset hanc operam pro tanto amico sumere, etiam si quid fuisset gravius. *Basilea* mihi asylum? Monachorum ista vox est. At veniat hoc ex istis quisquam, qui ausit in *Luthero* quod ego audeo. Isti intra vallum tui eminus convicia jaculantur in hostem, ego in ipsis hostium castris manus cum illis consero. Tua benignitas semper officia officiis accumulât, meque jam olim multis nominibus obaratum reddit obligationem. Dedisti quo paretur equus, utinam dare possis quo reparetur equus. Frequenter nos exilaras, pollicens tuum adventum. Utinam quod promittis tuo commodo facias aliquando. Artificem illum nosse satis est, ne possit imponere, sed interim possis abuti. Bene vale. Datum *Basilea*, pridie Calend. Maias, Anno M. D. XXVI.

De pace frequens hic rumor, sed neminem video gratulantem, ut aut varius sit rumor, aut pax non admodum plausibilis.

Erasmus Roterodamus Roberto Aldrisio Anglo S. D.

Epist. 26. **S**I memor es nostræ pristinae consuetudinis, & si smores antiquos oblines, unum officium mihi præstes velim, quod absque tuo sumptu præstare poteris. In collegio Regali sunt opera *Seneca* descripta in membranis. Ex his multa subnotarum in codice meo. Editionem commendaram *Germano* cuidam quam habebam pro amico fidissimo; in absente me pessimâ fide se gessit in excudendo opere. Et ne deprehenderetur, optimam exemplaris partem sustulit. Hoc dedecus mihi sarcindum est. Quare te rogo charissime *Aldrisi*, summe volumen operum *Seneca* à *Probenio* excusi, & committe aliquibus bonæ fidei, qui denud ascribant in margine quæ discrepant. Eum codicem sic notatum mittito ad *Thomam Morum*, ut per eum ad me veniat. Libros *naturalium questionum* scio editos. Eam collationem ego peragam. Dignus est *Seneca* hoc studio, debes tu quonque non nihil studiis publicis; mihi præter mutuum amorem debes nihil. Reponam quicquid in hoc negotium impenderis vel ad assensum, & insuper dabo operam ne prorsus in sterilem fundum istam officii sementem fecisse videaris. Magnopere velim istuc quàm primum fieri. Saluta mihi veteres sodales, *Phaunum*, *Onesimum*, *Vachinum*, *Gerardum*, *Nicolaum* & *Joannem Siburgum* bibliopolas.

A Tibi sit pax & felicitas. Datum *Basilea*, Natali *Jesu Christi*, Anno M. D. XXV.

Sunt istic pervetusta quædam exemplaria, præsertim in collegio divi *Petri*. Adjuva nos una cum *Probenio*, si quid potes, non lacesces ingratos officio.

Erasmus Roterodamus Reginaldo Polo Anglo S. D.

B **O**mnatissime *Reginalde*, ex literis *Poloni* Comitis intelligo quod jam pridem ad me scripserit, tuâque literas suis adjunxerit. Magnâ felicitate me frandavit, quisquis fuit ille magnus genius, per quem stetit, quod minus ad me perlatæ sint. Nihil enim isthinc allatum est, præter literas quas attulit *Carolus Harstus* à *Polono*, & has quas hodie recepi ab eodem scriptas Calendis Februarii. Si jam rediit *Lupsetus*, ei dices *Chrysostomum Grammaticum* esse redditum, sed titulo tantum *Chrysostomum*. Itaque sperato thesauro, juxta proverbium, carbones reperimus. Dices & illud, *Hieronymum* vix sub Calendas Martias fuisse absolutum, & ex illius literis videbatur *Lucretia* non tam diu commoraturus. Quare faciam quod volet, modo sciam ubi locorum degat. *Longolius* & *Leontius* hic diltrahuntur. Doleo *Longolium* immaturâ morte præreptum studiis, quatenus in me videtur iniquior, idque sine causa. Excepi eum *Leontium* quâ per occupationes & valetudinem licuit humanitate. Epistolam illius *Gallio* Regi orator ad me miserat. Eam honoris ipsius gratiâ, ita me bene amet *Christus*, curâram edendam, tantum abest ut me offenderit. In his quæ prodierunt, apparet anxia *Ciceroniana* dictionis affectatio, sed interim frigentibus interdum sententiis, subolet juvenilis quidam amor gloriæ. Materam prodisse commentarios illius, licet minus exprimentes phrasim *Ciceronis*. Id si tu curâris, non mediocrem mihi crede gratiam inibis apud Senatum populumque studiosorum. *Leonardum Cassiodorum* tibi commendo. Saluta rursus *Albericum* meum. Has literas vincto commisi, mittens *Francfordium*. Ubi dabitur certior aliquis scribam copiosius. Bene vale studiorum decus *Pole* charissime. *Lutherus* offensus meâ *Diatribâ* modestissime disputante, scripsit in me magnum volumen, quale nemo scriberet in *Turam*. Huic ex parte respondimus. Nam serò volumen illius nacti sumus. Ego ille pacis & quietis semper amantissimus, cogor esse retarius, nec hoc satis, cogor *Onemachus*. Sed de his aliis. Datum *Basilea*, postridie Nonas Martias, Anno à *Christo* nato M. D. XXVI.

Erasmus Rot. Martino Luthero S. D.

C **S**erò reddita est tua epistola, quæ si maxime venisset in tempore, nihil me commovisset. Non sum usque adeo puerilis ingenii, ut tot vulneribus inflictis plusquam capitalibus, placeret una aut altera facetiola, palpoque deliniri. Cujus ingentili jam orbis novit, stilum verò sic temperatistâ, ni hætenus in neminem scripseris rabiosus, immo quod est detestabilius, maliciosus. Hic videlicet tibi succurrit, te peccatorem infirmum esse, quàm aliis postules tantum non pro Deo haberi. Es homo, ut scribis, vehementer præditus ingenio, & argumendo

argumento tam insigni delectaris. Quin igitur istam admirabilem *Seipsum* jam pridem effundebas in Episcopum *Roffensem*, aut in *Cochleum*, qui te nominatim appellant & conviciis laceffunt, quum mea *Diatriba* civiliter disputarit? Quid autem faciunt ad argumentum tot scurrilia convicia, tot criminosa mendacia, me *adversum* esse, me *Episcopum*, me *Scepticum* in his quæ sunt *Christiana* professionis, me blasphemum esse, & quid non? præter alia multa quæ retices. Quæ quidem hoc levius fero, quod nihil horum est in quo me mea remordeat conscientia. Nisi *Christianè* de Deo deque divinis literis sentirem, non optarem vel in crastinum mihi proferri vitam. Si causam vehementiâ quâ soles egisses, citra furiosâ convicia, pauciores in te provocâsses: nunc plusquam tertiam voluminis partem his occupare libuit, dum tuo morem geris animo. Quam mihi cesseris, res ipsa loquitur, qui tot manifesta impingis crimina, quum *Diatriba* nec ea voluerit exagitare, quæ mundus ipse novit. Imaginaris opinor *Erasmus* nullos esse fautores. Sunt plures quam credis. Atqui non refert adeo quid nobis duobus accidat, mihi præsertim hinc brevi migraturo, etiamsi mundus universus applauderet: illud mecum optimum quemque discruciat, quod tuo isto ingenio tam arroganti, procaci, seditioso, totum orbem exitiabili dissidio concutis, bonos viros, ac bonarum literarum amantes, objicis furiosis quibusdam Pharisis, improbos ac novarum rerum avidos ad seditionem armas, breviter de tractas evangelii causam, ut sacra prophanâque omnia commisceas, quasi studio tibi sit, ne tempestas hæc aliquando vertatur in lætum exitum, in quam occasionem ego semper intentus fui. Quid tu mihi debeas, quid retuleris præmii, non excutio. Privatum est illud quicquid est, publica calamitas me discruciat, & omnium rerum immedicabilis confusio, quam nulli debemus, nisi tuo isti impotenti ingenio, bene consulentibus amicis intractabili, levibus quibusdam tenebrionibus ad quidvis flexili. Quos eripueris è potestate tenebrarum nescio, in hos tamen tam ingratos debebas calamitui mucronem stringere, potius quam in moderatam disputationem. Optarem tibi meliorem mentem, nisi tibi tua tam valde placeret. Mihi optabis quod voles, modò ne tuam mentem, nisi tibi Dominus istam mutaverit. *Basilea*, undecimo die Aprilis, quo tux redditæ sunt literæ, Anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto.

Erasmus Rot. Jacobo Tussano S. D.

Epist. 29.

MAgnum officium est, eruditissime *Tussane*, rei bonæ admonuisse quempiam. Itaque gratiam non mediocrem iniiit apud me *Nicolaus Episcopus*, juvenis mirè candidus, quod suis literis significavit, & eruditionem istam tuam *Budeana* proximam in utraque lingua, & candorem quendam propensumque favorem erga nostra qualiacunque studia. Nam eruditionem his temporibus gratulari licet permultis, quum candorem animi non perinde probes in omnibus, quem certè in *Longolio* nonnunquam desidero, quum me semper habuerit eruditionis ingenique sui tum fautorem propensissimum, tum præconem haud quaquam malignum. Sed undecunque concepit ille hoc in me stomachi, doleo virum ante diem ereptum,

A liberalibus studiis, vel ornandis vel provehendis. Quasi parùm sit in orbe factionum, revixit nova factio *Ciceronianorum*, nimirum quo *Budeum* & *Erasmum* submoveant ex albo doctorum, & è manibus hominum excutiant. Ut fateor *Ciceroni* primam in dicendo laudem deberi, ita puto ridiculum, totâ vitâ nihil aliud agere, quam ut *Ciceronem* unum exprimas. Quanquam nec hi *Ciceroniani* sunt, qui neminem lectione dignantur nisi *Ciceronem*. *Faber Stapulensis* hæc iter faciens consternavit animum meum, nuncians *Budeum Galbarum* decus, & studiosorum delicias fato functum esse: quem rumore esse vanum vel hinc conjicio, quod *Nicolaus Episcopus* in literis ad me suis hujus mentionem faciens, de morte non meminit. Sit hæc epistola, quamvis brevis ac negligenter scripta, chirographum inter nos initi fœderis nunquam interrumpendi. Nam in præsentia nec plura licuit, nec aliter. Saluta mihi *Brixium*, *Beraldum*, & *Franciscum Sylvium*, *Cyprianum* & *Badium*. Mitto ad te præludium *Galenii*, qui totus *Græci* rodiit ex *Aldi* officina, versum à nobis; conferes & judicabis nuncubi rectè divinaverimus. Nam planè divinandum erat: Nihil adhuc vidi depravatus. Bene vale. Datum *Basilea* decimo-septimo Calend. Jun. Anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto.

Erasmus Roterodamus Francisco Cigalino Medico S. D.

D

EQuidem gratulor bonis literis ac sacris voluminibus, quod medicis quæque corperint esse curæ, at ne isto sanè nomine mihi charior eris, cui locum haud postremum in amicorum catalogo destinavi. Cæterum occupationes studiorum, quibus obruior, in causa sunt, ut ad tuam copiosam disputationem strictim ac *λακωνικῶς* respondeam. Primum non statim superioris receptæque translationis reprehensio est, si quid aliter à nobis vertitur, non profectò magis, quam quum interpretes orthodoxi diversam adferunt lectionem, quod quidem faciunt non rarò, exponentes utranque, neutram re improbant. Deinde suscepæ illi vertendos *Græci* codices non castigandos, nec paucis in locis præfero *Latinorum* translationem *Græca* lectioni. Fuissem autem impudens, si professus interpretem, aliud vertissem quam haberet codex *Græcus*, præsertim exemplaribus consentientibus. Multò verò impudentior, si id fecissem, quum è regione *Græca* posuerim, quæ me statim coarguerent, etiamsi *Græcorum* interpretatio non coargueret. Id quod accidit frequenter ei qui vertit commentarios in epistolas *Pauli* falso *Atthanasii* nomine, quum sint *Theophylacti*. Contextum enim vertit juxta vulgaram editionem *Latinarum*, cui sæpe non quadrat interpretatio. Atque hoc quidem loco fateor præpositionem *in*, in nonnullis *Græcorum* codicibus non addi, quum in emendationibus addatur. Atqui non poteram in versione nisi unicam lectionem reddere. E duabus igitur eam sequutus sum, quæ magis arridebat animo meo, quæque codicum emendationum & interpretum *Græcorum* enarratione commendabatur, quod supererat in annotationibus erat agendum. Quod si legis ea quæ calumniaribus hunc locum ante annos quinque respondi, aut satisfactum fuisset tux quæstioni, aut habuisses uberiorem

Epist. 30.

G

riorem argumentandi materiam, Quæ scribis de
pace piorum, cui comes est iustitia, mihi tecum
pax est; nisi quod *pacis* vocabulum in apostoli-
cis literis ferè sonat *reconciliationem*, & iis qui reci-
piebantur in Ecclesiæ communionem, dicebatur
dari pax. Atque hunc in sensum interpretatur
Pauli salutationes, gratiam & pacem subinde pre-
cantes. Si legeris meam in *Lucam* Paraphrasim,
videbis me tibi jam tum impositum fuisse. Quoni-
am autem in cœlis non erat peccatum, quod diri-
meret amicitiam, sed tantum laus & gratiarum
actio, angeli canunt *Gloria in excelsis Deo*: cate-
num hominibus venerat ille qui pacificat omnia
quæ in cœlis quæque in terris, aboliturus pecca-
tum mundi, pax canitur in terris. Hastenus opi-
nor mihi tecum convenit, restant duo scrupuli, de
dictione quæ facit tres partes, è duabus, & de præ-
positione *et*. Ex *Origene Latino* verso per inter-
pretem parum auspicatum nihil evincis, nisi ex ip-
sa enarratione liqueat quid legerit. At tale nihil
habet locus qui profertur primo libro *Origenis*
contra *Celsum*. Locum enim quem refert ex *O-*
rigene, nescio unde hauseris; nec enim quicquam
habemus *Origenis* in decimum caput *Matthæi*.
Nam Homiliæ quæ feruntur hujus nomine in *Lu-*
cæm, aliterius cuiusdam esse videntur, & tamen ille
locus hastenus pro me facit, quod legit in homini-
bus additâ præpositione, & quod semel appellat
pacem bonæ voluntatis. Hoc vide ut memineris.
Jam ex *Chrysostomo* utcumque verso quid colligis?
De distinctione nihil meminit, legis hominibus
bonæ voluntatis. Imò scias hæc verba ab interprete
fuisse addita. Sic enim habet codex *Græcus*, αὐτὸς
ὁ καὶ οἱ ἀγγέλους λέγων, δόξα εἰς ὑψίστους Θεοῦ, καὶ ὅτι γὰρ
οἱ ἄγγελοι, αὐτὸς ὁ ἀσπαστὴς πάντες οὗτοι ἐνοχλοῦντες &c.
Iam & crede libris in aliam linguam translatis.
Verum quo perspicuum faciam *Chrysostomum* le-
gisse quemadmodum nos vertimus, adscribam lo-
cum ex commentariis in epistolam ad *Colossenses*,
quo declarat hæc *Pauli* verba, *Sive quæ in terra, si-*
ve quæ in cœlis, δὲ τὸ τοῦ ὑπαρχοῦντος λίγαυ, δόξα
εἰς ὑψίστον Θεῷ, καὶ ὅτι γὰρ οἱ ἄγγελοι, καὶ ἀσπαστὴς ἐνδοκίᾳ.
Ἰδὲ ποιοὶ καὶ ἀσπαστὴς ἰσχυρὸς ὑπαρχοῦντες. λαλοῦν, τί ὅτι
ἐνδοκίᾳ; καταπαύει, καὶ ἔτι λίγαυ ὅτι ὁ ὑπερβ. Ad
hæc *Theophylactus*, & legit, & interpretatur juxta
nostram sententiam, Pacem enim hanc volens in-
telligi Dei Filium, de quo *Paulus Ephes. 2. Ipse*
est pax nostra qui fecit ex utrisque unum, subjicit
hæc verba, αὐτὸς ὁ καὶ οἱ ἄγγελοι ὁ καὶ οἱ Θεοὶ ὅτι γὰρ γίνου-
νται, καὶ εἰς τοὺς ἀσπαστὴς ἐνδοκίᾳ τὸν ἑαυτοῦ ἀνέπαυσεν τὸ
Θεῷ. Nec dubito quin plura testimonia proferre
queam, si major esset *Græcorum* voluminum co-
pia. Sed jam arbitror te placatum de lectione di-
stinctioneque *Græcorum*, à quâ non oportebat fi-
dum interpretem discedere, præsertim quum no-
stra versio non fugillet publicam *Latinorum* editi-
onem. Restat ut si quid superest scrupulorum di-
sentiantur. Qui factum est inquis, ut istam lecti-
onem nemo veterum *Latinorum* attigerit? Equi-
dem arbitror illos idem legisse, quod nos legimus,
nec illorum sententiam à nostra discrepare, ut-
cumque verbis dissonant. Nihil hic adferam coac-
tum aut detortum, sensus communis probabit
quod dicam. Nec enim opus est commento
quid adfers, ut *ἐνδοκίᾳ* proferatur dandi casu ut
respondent nostro genitivo, qui vertitur in abla-
tivum; quemadmodum dicimus, *mulier egregiâ*
fuit, & *mulier egregiæ formæ*: nihil enim simile

A est apud *Græcos*, sed *Græcorum* derivò, respon-
det noster ablativus, quem quidam septimum
casum esse volunt, per quem significamus mo-
dum aut instrumentum, ut cum dicimus, *ἰπ-
τάξῃ με ἔλπει*, id est, *percutssu me gladio*, aut *ἰδὲ ἑ-
ατὸ με μάχῃς ἰσχυρῆς*, id est, *excepit me summa à hu-
manitate*: Proinde quod hic adfers, nulla modo
consistit. Primum docui hoc loco *ἰσχυρὰ* esse
non *ἀγαθὴν δόλωνα*, ut non ad hominem, sed ad
B Deum potius pertineat: quam vocem *Hieronymus*
putat à septuaginta novatam, quo commodius
quod sentiebant explicarent, videlicet gratitum
Dei favorem erga nos. Hanc *Latini* interpres a-
liquando vertit beneplacitum, velut *1 Corinth. 10.*
Ἄλλ' ἐν ἐν τοῖς πλῃστον αὐτῶν ἰσχύουσι ὁ Θεός. Et
Psalmo 68. *καὶ ἐν ἰσχυρίᾳ καὶ ἐν*. Sed quid ego
hæc, quum sacri libri scateant hac dictione?
Tres igitur particule ad eundem sensum perti-
nent: *Christe* in terris nato, venerat tempus quo
C Deus statuerat sibi per Filium reconciliare mun-
dum: pro hac admirabili bonitate Dei, angeli
cantunt, *Gloria in excelsis*: nullâ enim re magis in-
notuit Dei benignitas, quàm quod Filium suum
dederit pro nobis redimendis: Per cujus mortem
quoniam abolenda erant gratis peccata mundi, ad-
dunt, *et in terra pax*, jam diruta maceria quæ se-
parabat cælum à terra. Cæterum nè quis exilli-
maret promitti pacem humanam, aut hominum
meritis debitam addunt, *in hominibus bona volun-
tas*: ut hæc particula per appositionem referatur
ad proximè præcedentem: perinde quasi rogant i-
cupiam, Unde ista nova pax terris? responsum
esset, Non est pax vulgaris, nec hominum benefa-
ctis reddita, sed nihil aliud est ista pax abolens pec-
cata, quàm gratuitus Dei favor, erga suos electos.
D *Christus* autem sic dicitur pax, quemadmodum di-
citur iustitia nostra, & peccatum, pro eo quod e-
rat, pacificator, iustificator, victima pro peccato,
quo tropo videntur *Hebræi* delectari, quanquam &
E *Latini* dicunt, *Hic est meus pax*, *Hic est mea vita*.
Quod autem dixit *in hominibus*, non refertur ad
pacem, sed ad *ἰσχυρὰ*, quasi dicas *erga homines fa-
vor*. Sic aibi pater velut angelorum cantilenam
explanans, *Hic est*, inquit, *Filius meus dilectus, in
quo mihi complacui, in ὃ ἰσχυρὰ*: per illum enim
cepit *ἰσχυρὰ*, erga nos qui *Christo* per baptismum
inferimur, efficiimurque cum illo filii Dei, fratres
F *Jesu Christi*. Et convenit sermonis tropus, in quo
complacitum est mihi, & in hominibus *ἰσχυρὰ*.
G Offensum est, distinctionem trium particularum
esse apud *Græcos*, demonstratum est addi præposi-
tionem *ἐν*, quæ si abest, idem tamen esset sensus,
licet sermo durior: declaratum est, pacem Dei
distinctam à pace mundi: indicatum est eundem
esse sensum, siue legas *pacem bonæ voluntatis*, siue
pacem bonæ voluntatem, quemadmodum dicimus
urbem Regiam, & *urbem Romam*. Ex quibus proba-
biliter colligitur, orthodoxos *Latinos* idem legisse
quod nos legimus, nec à *Græcis* sensu dissidere, sed
verbis duntaxat. Hæc tam evidentia, tam multa,
si nondum satisfaciunt viriligatoribus, sequantur
valgatam lectionem, quam non fugillo, sequantur
Beda *Lyram* & *Isidorus* interpretationem, qui
ob *Græci* sermonis imperitiam non intellexerunt
quid sibi veller vox *ἰσχυρὰ*, nec mihi postulent ef-
se fraudi, si *Chrysostomus*, si *Theophylactus* piam ac pro-
babilem opinionem communicari, relinquere li-
berum sunt cuique iudicium. Tibi verò duplici
notitia

nomine debere me fateor, primum quod tua disputatio me provocaret, ut rem attentius inspicerem, deinde quod amicorum meorum numerum auxeris nomine nequaquam puniendo. Superest ut *Erasmii* quoque nomen inter eos ponas, quos ex animo tuos esse puras. Habes epistolam fortasse breviorē quam velles, sed quam fatearis prolixam si scias quanta mihi sit oculi penuria. Bene vale. *Basilea* Idibus Martiis, Anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto.

*Matthaeo Giberto Episcopo Veronensi Datario
Pontificis Erasmi Rot. S. D.*

Epist. 31.

Agnosce trilingue collegium, quantum debeat amplitudini tuae, cuius favore consequutum est quod optabar, & largiter & gratis. In huius beneficii consortium me quoque recipit, cuius commendationem existimat non omnino frustraneam fuisse. Ego verò non invitus tibi & hoc nomine debeo, cui nihil non debeo. Jam me pudor hortabatur ut aliquando desinerem te flagitricibus epistolis interpellare. Verum unum quiddam adhuc abs te petere ut debeam suadet mea pietas, ut aulam tua invitat humanitas. Juvenis hic *Livinus* cognomento *Algorius*, cuius supplicatorium libellum mitto, inservivit mihi ferè septem annos, eo praeditus ingenio, eoque progressus in bonis literis, ut spem haudquaquam vulgarem de se praebeat; honesto loco natus, sed in re tenui ob matris fecunditatem, quem mihi jam olim in filii vicem adoptavi. Non aulam hoc flagitare ut gratis impetret, tametsi non gravarer hoc totum imputari mihi. Illud non dubito, quin libenter praestatura sit tua benignitas, ut res aequo precio transigatur cum his qui praesunt istius generis negotiis. Sub plumbo cupit expediri. Hæc est Pontificis *Maximi Clementis* felicitas, ut possit, bonitas, ut velit omnibus prodesse. Tandem inter monarchas facta concordia est, quam utinam Deus pacis velit esse perpetuam. Altera pestis remissior est, partim quod ipsi duces se vicissim bellis intestinis conficiunt, partim quod Principes atque etiam magistratus, & optimi quique cives hac in re strenuam navant operam, non jam pietatis ergo tantum, verum etiam exemplo docti, quo spectaret fucatus ille titulus evangelicæ libertatis. Quid ego praestiterim ex aliis audire te malo, & si isthuc perlatus est *Lutheri* liber quem in me scripsit, poterit ex parte testis esse. Scio quas excetras in me provocarem. Id facile negligerem, nisi pars altera haberet aliquot qui pertinacioribus studiis incumbant in meam perniciem, quam quisquam diversæ factionis. Cum omnibus Monarchis, Principibus & Episcopis, mihi non modo pax est, verum etiam amicitia non vulgaris, id quod non tantum literis amantissimè scriptis, verum etiam muneribus ultrò missis declarant: sed sunt aliquot jam olim devoti bonarum literarum hostes, praesertim ex antiqua gente monachorum ac Theologorum, qui hoc miris technis magnaque contentione agunt, ut elegantiores literas cum *Lutheri* negotio permisceant, simulque privatis odiis, religionis praetextu serviant. Nimirum hoc erat huius tragediæ proœmium, itaque ad caput redit fabula. Atqui meâ sententiâ magis expediebat huic negotio, non vocare in huius causæ confortium Linguas ac politiores literas multis gratissi-

Amas, nec irritare calumniis innocentes, qui sic amant hæc studia, ut impietatem execrentur: denique nec impellere vacillantes, nec eos alienare, qui retineri in officio poterant. Abundè est eorum qui factiosa dogmata, palam & ingenuè profitentur, ut nihil opus sit falsis delationibus innoxiorum ac suspitionis insimulationibus. *Levanii* sic vivunt, ac profitentur Linguas ad id destinati, ut nec *Momus* habeat quod reprehendat. Atque id ipsum quosdam habet pessimè. Mallent illos *Lutherizare*, quo detur occasio culpam hominum in studia conferendi. Indignantur me pugnare adversus *Lutherum*, mallent pro *Luthero* scribere, ut sit telum quo me conficiant. *Lutheri* librum rabiosâ maledicentiâ plenum quem nuper in me sparsit, nemo *Lutheranorum* legit avidius, quam quidam qui videri volunt Ecclesiæ nutantis atlantes, nec ullus scurra libellos edit tam famosos ac furiosos in me, quin illis probentur. A me nihil tam pie scribi potest, quod non calumnientur. Hi quibus Pontifex imposuerat silentium, sic agunt, quasi iusserit eos magis insanire quam antea fecerant. Jaſſitant huiusmodi voces, *Scimus animum Pontificis, quicquid ille scribit*. Unde hæc illis fiducia nescio. Milit Cæsar edictum satis minax ac severum, quod amici me incito impetraverunt. Tergiversantur, citius redituri in gratiam cum *Luthero* quam mecum. Multa scripsi ante *Lutherum* notum, nullum adhuc dogma possunt ostendere, in quo cum *Luthero* consentiam. Suspitiones tantum adferunt, ac depravationes, plerumque verò manifestas calumnias. Quod si quid etiam inesset incircumspectius dictum, praestiterat istiusmodi causationes in aliud tempus rejicere, & hoc quod nunc est in manibus agere. Non credas quanto odio laborent illi apud optimos quosque, à quibus sic timentur, ut ipsi magis timeant: nihil autem opus erat odium accersere vel ex insensatione mei, qui ut nullam habeo factionem, ita plurimos habeo faventes, praesertim magnates, vel ex insimulatione bonarum literarum, quas nemo non amat, nisi suilli generis, cui molestum est amaricium. Arbitror has querimonias esse molestas auribus tuis. Sed quæ tibi molestum est audire, mihi longè molestius est perpeti, licet vix centesimam partem commemorem eorum quæ isti designant. Equidem spero omnia rectè fore, attamen vereor ne incidant tempora, quæ serò fidem faciant; hic quoque vigilandum fuisse, ne privari quorundam mores & odia, publicum malum, cui mederi student, exasperent. Ego sanè per infamiam ac bonam famam, per ignominiam & gloriam, per vitam & mortem pergam *Christo* domino meo, & illius sponsæ Ecclesiæ, præstare synceram conscientiam. Successum & præmium ipse dabit, qui solus potest. R. amplitudinem tuam incolumem servet omnipotens ille cultos. *Basilea*, postridie Pentecostes. Anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto.

*Francisco Cheregato Episcopo Interamnenſi
Erasmi Rot. S. D.*

Reditæ sunt mihi literæ tuæ, quas è *Varicano* miseris Idibus Januariis, sed resignatæ, quod nunc ferè fit in omnibus. Aiebant id factum ab *Hispanis*, opinor iis, qui juxta *Rhetos* nescio quid arcis occuparunt. Excusatio divini silentii tui fuit

Epist. 32.

fuit mihi longè gratissima, non quòd ullam officii partem in te desiderarem, qui præter omne meritum hunc homunculum nitro tot officiis oneras, sed quòd declararet singulare quoddam erga me studium ac benevolentiam; qui nec inter tot negotiorum undas excidere potuerim animo tuo. Publicæ orbis calamitates, quas tua deplorat pietas, neminem non discruciant, nisi planè sit impius, ac prorsus hominis sensum exuerit. Ac de pace quidem inter monarchas sàrcienda jampridem bona spes est, sed nimium lenta torquet animum nostrum. At fieri video quod solet in corporibus exulceratis, ubi vomitum unam aut alteram utcumque sustuleris, erumpit aliunde malum. Sed de rebus monarcharum nec ego quicquam scribere possum, quod te fugiat, & si possem, non satis tutum arbitror. Perlongum est iter, fides nulla, hominum studia varia. Agricolarum motus ferè coerciti sunt, sed immiti remedio. Sic postulabat morbi magnitudo. Quanquam ea pestis, subinde meditatatur recrudescere. Sed provisum, opinor, nè rerum novarum avidis liceat quod licuit. Verùm altera lues quæ ferè jam *Europam* omnem pervasit, multo gravior est quàm bellorum rabies: quod hæc tantum grassetur in fortunas & corpora; illa violat à pietate, sublatà concordia, totum hominem demittit orco. Videtur tamen solito mitior, respiscunt multi plerique favent frigidius: quâ quidem in re, nihil laudis mihi vindico, tamen sic in me fremunt, qui vehementer addicti sunt huic factioni, quasi præcipuam quandam ad id navârim operam. Etenim ut de cæteris taceam, *Lutherus* nuper in me scripsit ingens volumen, diu multoque studio elaboratum, sed ira fermentatum amarulentis, scormatibus, & calumniis, ut antehac in neminem scripserit hostilius. Meæ responsionis partem ad te mitto, mittam & ipsius volumen, si quem natus ero, qui tantillum sarcinæ volet suscipere. Auger nobis spem finiendi mali, vehemens inter ipsos dissidium. *Lutherus* cum aliquot suis defendit in Eucharistia esse verum *Christi* corpus, alii plerique fortiter reclamationt. Resagitur utrinque dentatis libellis: Apud *Elvetios* decreta est publica disputatio ad Pentecosten in oppido cui nomen à balneis, *Baden*. Quid ea nobis paritura sit nescio. Quo minus succedat res, in causa sunt quidam homines inauspicati, qui tamen sibi videntur totam ecclesiam suis humeris sustinere. Hi sub prætextu defendendæ pietatis suis affectibus morem gerunt. Quum enim linguas ac bonas literas multo pejus oderint quàm totum *Lutherum*, hoc micis technis agunt, ut quocunque modo lædant eos qui hoc studiorum genus provehunt. Interim dum ego cum factione potenti non absque capitis mei discrimine digladior, *Lovanii* quidam emisit in me tres libellos, sed suppresso meo nomine. Mox quatuor *Dominicani* scurræ, meo quidem expresso nomine, sed suis dissimulatis emiserunt librum undique scatentem criminosis mendaciis, & conviciis plusquam scortilibus. Eo facinore patrato fugerunt alius alio. *Lutetia* rursus *Dominicani* quidam corrupti mea *Colloquia*, & addidit Præfationem meo nomine, in quâ damno me ipsum. Is scurra *Lugduni* declaravit suam pietatem. Suffragatus ut scribunt *Macerati* suo trecentos coronatos aureos profugit. Deprehensus est graviter potans inter aliquot scorta. Nuper

A ibidem *Petrus Sutor* Theologus & *Cortasianus* emisit in me librum justæ magnitudinis, in quo nihil crepat nisi temeritates, hæreses & blasphemias, non ob aliud nisi quod verti Novum testamentum, in usum privatæ duntaxat lectionis. Idem nunc emittit librum, cujus initium duntaxat vidi, sed tale ut præ se ferat planè rabiosam maledicentiam. Et tamen rugacissimæ nugæ sunt, de quibus suscitæ tantas tragedias. Per hos mihi nullum relinquitur ocium agendi quod & meus optat animus, & vestra suadet pietas. Quanquam autem difficilimum est cum tam potenti factione bellum gerere, difficilius autem cum utraque acie depugnare unum & utrinque confodi, tamen mihi certum est citius immori malis, quàm ab Ecclesiæ consortio deficere. *Christus* dabit & vires, & præmium. Si coram liceret, plura effunderem in sinum tuum, quod urinam aliquando contingat. Totum hunc autumnum & hyemem cum pituita & calculo luctati sumus, sub veræ cepimus respirare. Tibi precor omnia, moribus istis candidissimis digna reverende Præsul, mihi que cum primis colende. Datum *Basilea*, ipso die Paschæ, Anno M. D. X X V I.

Thoma Cardinali Angliæ Erasmus
Roterodamus S. D.

A Nimum meum inter tot rixas ac rabiosos libellos, qui virulentiores in me provolant ab illis, quorum partes defendo, quàm ab ipsis *Lutheranæ*, nonnihil fatiscentem, crexerunt amplitudinis tuæ literæ tam amanter scriptæ, ut non solum favorem ac studium mihi jam olim perspectum compertumque, verùm etiam pietatem in me quandam præ se ferent. Arbitror isthuc jam perlatum *Lutheri* librum in meam *Dietricham* scriptum, sed sic ut hætenus in neminem scripserit hostilius. Scripseram nihil tam indomitum esse quod non domarent uxores. Multum hic mea sefellit opinio. In ipsis nuptiis hunc librum tam immitem scripsit, in quo sibi videtur adeo temperasse calumum, ut protinus ab edito libro, literis ad me scriptis propemodum postulet, ut ipsi gratias agam, quod amicitia nostræ respectu, tam multis in locis mihi pepercerit, dejeratque & mihi persuasissimum esse vult, *Lutherum* in *Erasmum* candido esse animo. Sic illum cicuravit uxor. Opinor & nostræ responsionis partem esse perlata, quam tum ex tempore coactus sum effundere, nè gloriarentur impune, prostratum esse *Erasmum*. Cum excetra rem haber, quisquis cum hac factione dimicat. At mihi plus negotii est cum diversâ parte, cui Pontifex *Adrianus*, cui *Clemens* jam iterum indixit silentium, cui *Cæsar* severo ac minaci diplomate idem præcepit, sed frustra omnia. Audio isthic librum *Colloquiorum* distrabi veritum, quod nec *Lovanii*, nec *Lutetia* quisquam attentavit, quum illic sint devotissimi bonarum literarum hostes, & ob has mei quoque. Quod omni remedium genere occurritur pesti indies magis ac magis gliscenti, vehementer probō. Verùm illud interim Principum autoritas prudentis que cures oportet, nè dam evellimus solium, lædatur criticum, dūmque corrupta secamus & urimus, offendantur quod syncerum est. Inter monachos ac Theologos qui sese ingerunt in hoc negotium, multi sunt stupidi, & adeo nullo judicio,

Epist. 33.

judicio, ut propemodum sensu careant communi. Et sunt qui pejus oderunt bonas literas jam ubique feliciter efflorescentes, quam totum *Lutherum*. Sunt qui quæstum ac gloriam ex innocentium injuria non dubitent aucupari: sunt qui livori & odio privato sub plauibili defendendæ religionis titulo serviant. Hi quum penè publico mortali-um odio laborent, suis moribus causæ quam agere se simulant officiant. Nihil autem minus expedit ad hoc malum conspiciendum, quam linguarum ac bonarum literarum causam involvere negotio *Lutherano*, quæ nulli non placent, nisi qui vacant hominis sensu: Quantum autem adferant, & utilitatis & ornamenti Reipublicæ jam ipsa res loquitur. Nimis magna est multitudo eorum qui *Luthero* dedere nomen, etiam si non protrudantur in illius castra innoxii. Plus satis est istorum, qui palam & ingenuè profitentur improbatam doctrinam, etiam si non impellantur eò vacillantes, & alienentur qui sanari poterant. Audiui provinciam hanc delegatam illi, cui tam valde displicet, *In principio erat Sermo*: quod si à talium arbitrio pendeat res, nullus erit *Erasmus* liber non dignus incendio, etiam si ab *Augustino* scriptus titulum habeat *Erasmus*. Ita futurum est, ut quicquid ad politioem sinceriorémque doctrinam attinet, eximatur usui publico, ac rursus nobis obtrudantur, *Ebrardus*, *Florista*, *Hugutio* & *Cartholæus*, ni vestra prudentia moderatióque, quæ talium operà cogitur uti, impotentes illorum affectus coerceat. Si nihil esset in libris meis, quod nullo pacto posset reprehendi, nimirum essem omnibus *Hieronymus* & *Augustinus* felicior: præsertim quum illi tot titulos, ceu laqueos habeant, quibus quotidie novos addunt, ut nihil tam piè tamque circumspèctè scribi possit, quod non aliqua pateat calumniæ, si displicerit: displicebit autem quibuidam vel hoc nomine, quod gratitatem habeat, vel phraseos elegantiam. In Colloquiis meis nihil est, vel obicænum, vel impium, vel seditiosum. Plurima sunt quæ refert juventutem scire, nè se temerè in vitæ genus præcipitent, unde sese non queant explicare, nè sursum *Compustellam*, domi relicta uxore ac liberis, quos curare præstitit, aliæque innumera, quæ ipsi deberent in concionibus admonere populum. Fortassis quæ varietas est humanorum ingeniorum, tetrico cuiquam displicebit aliquid dictum amœnius, erit quod in suspensionem rapiat morosior, verum adversus talium calumnias nulla cautio est. Indecorum est, inquiet aliquis, seni ad istum nugari modum. Atqui laudantur vetuli literatores, qui se demittunt ad puerorum balbutiem, ut illos ad discendas literas alliciant. Committat amplitudo tua *Colloquiorum* libellum alicui perlegendum, qui *Latine* *Græcque* sciat: non dicam *Thomas Moro*, aut *Cuthberto Tunstallo*, amici suæ, quamquam uterque sic est amicus *Erasmio*, ut veritatem anteponat: sed alii cuiquam, nec in odium, nec in favorem notabiliter propenso. Si deprehendantur impia, me quoque suffragante eripiantur juventuti; Sin offendant leviora quædam, poterunt ex bonorum virorum judicio corrigi, quo penes juventutem maneat utilitas. Nuper *Dominicanus* quidam tergo importavit in *Angliam* libellos famosos in me scriptos à quatuor scurris ejusdem ordinis, sed fictis nominibus, plenos impudentissimis mendaciis; illi invenerunt emptorem, & mea

A *Colloquia* ejiciuntur è bibliopoliis. Venditur *Colloquiorum* meorum libellus per scurræ *Lambertum Campesorem*, qui nuper compilato patrono suo fugit *Lugdunum*, falsatus. Ad hæc convenient isti, quid non facturi, nisi tua æquitas eorum audaciæ frenum injecerit? Hoc autem non jam meâ tantum refert, quantum ad causam quæ nunc agitur pertinet. De Eucharistia librum exorsus intermisi, non quod mutarem propositum, sed quod matuam, nè per occasionem recrudescat ille tumultus, quem anno superiori vidimus. Habet *Oecolampadius* plebem maximâ ex parte faventem, in senatu non paucos. Equidem gratiam habeo maximam, quod omnem benignitatem polliceris, si me reddam *Anglia*; verum adeo vitreum est hoc corpusculum, ut ob mutatum cubiculum, ob aurulam, aut quamvis levem occasionem periclitetur. Alioqui permulta hortabantur, ut hinc me amolirer. *Adrianus* Pontifex magnis promissis invitabat in *Italiam*. In *Gallia* quoties parata etiam fortuna sum invitatus, multis argumentis Regis singularem in me affectum restantibus? Qui me invitant in *Hispaniam*, confirmant nullam esse regionem, in quâ nomen *Erasmii* sit favorabilius, vel apud monarchas, vel apud Ecclesiæ proceres, vel apud literarum antistites. Illustrissimus Princeps *Ferdinandus*, cujus ingenium peculiari quodam affectu diligo, jam semel atque iterum literis humanissimis non sine munere ab his periculis evocat in tutum. *Andreas Crassus* Episcopus *Placensis*, vir eleganter doctus, scripsit ad me Regis & regni procerum nomine, magnisque promissis invitatur ad otium huic senectutæ debitum. Idem fecere *Poloni* quidam alii splendidis etiam muneribus honori gratiâ missis. Hæc non scribo gloriose, non enim jacto merita mea, sed illorum humanitatem prædico, quorum propensissimis in me studiis, per valetudinem frui non licet. Et tamen hinc aliquid vel prorependum est. Quod scripsi de libello *Colloquiorum*, forsasse *Carolus* meus perperam ad me detulit, & tamen nihil obfuerit celsitudinem tuam super hac re fuisse monitam. Prorsus enim huc tendunt quorundam studia, ut omnem politioem literaturam involvant huic rerum incendio. Quicquid erit elegantius aut gratitate conditum, suspectum appellabitur, & ad cognitores revocabitur, qui tempus extrahent & frustrabuntur venditorem pariter & emptorem. Sed adversus istorum molitiones ista tua singularis prudentia, vel nullo moneute vigilabit: & humanitatis studiis abundè magnum præsidium erit apud tuam humanitatem, quæ tam benignè sese effundit in omnes, præsertim eruditione probitatæque commendatos, ut omnem invidiam, quæ semper magnæ felicitatis comes esse solet, bonitatis magnitudine superaris. Dem te nobis quàm diutissime servet incolumem. *Basil. Natali Marci, M. D. XXVI.*

G *Erasmus Roterod. Petro Marnico Abbati Sancti Sulpitii S. D.*

Dolorem quem abitis hinc tunc nobis attule- *Epist. 34.*
Drat, tua non simplex utilitas abundè mitigavit. Primum quod maturè feliciterque temet incendio subduxeris. Nam hic pestilentia nemini pepercit, diuque circumfudit ædes nostras, ac tantum non insiliit. Deinde quod in celeberrimam

rimam Academiam te contuleris, omnique studiorum genere florentem, neque dubito quin toto pectore disciplinis optimis incumbens, abunde compensaturus sis, si quid antehac per ætatis incogitantiam cessatum est, ut ad tuos velut avidus negotiator, bonarum literarum mercibus locuples redeas. Habet ista civitas ut Musas, ita & Sirenas, quemadmodum audio. Hortarer te, ut obturatis adversus Sirenium cantus auribus, Musis virginibus adhereres, ni mihi spectata esset tua singularis continentia. Hæc scripsi studiis enectus, & in hoc tantum, ut scires te nobis nondum excidisse. *Basilea*, tertio Idus Januarii, Anno millesimo quingentesimo vigesimo septimo.

Erasmus Rot. Leonardo Casimbrotio S. D.

Epist. 35. **O** Pinorte jam pridem effugisse *de Aquila*, de qua proximis literis questus es. Certè minus erit tibi mendum, quum tempus sit peporum ac melorum. Accepi epistolium quod scripsit *Baro Polonus* te nuncio, adesse qui huc adornaret iter. Alteras literas quas prædicat se misisse non accepi. Qui has reddidit est *Hieronymus Frobenii* filius, juvenis modestus & candidus. Venatur istic vetusta exemplaria seu precio, seu precario, seu furto, seu rapto. Hac in re tu poteris illi bonam navare operam: quod ut facias, te majorem in modum rogo. Simul enim & studia juveris, & officium penes homines neutiquam ingratos collocaris. Per hunc non literas, sed volumen expecto. Ego totos menses duos perdidi, dum epistolas recipio & rescribo. Cupio scire quid agas. Si quis istic fortè est, qui petat *Polonium*, committe illi hoc epistolium, haud magnà jacturà perituum, si forsita evenerit. Si juvat experiri quanta felicitas sit versari in officina typographica, habes qui cum agas. Bene vale *Leonarde* charissime. Saluta commitem *Germanum* cui scripsi per *Carolus*. *Basilea* Cal. Maias. Anno M. D. XXVI.

Erasmus Rot. Martino Davidi S. D.

Epist. 36. **Q**uanquam aliis intentus, tamen hoc opellæ non gravatè dedi, vel tibi hospiti meo: solet enim apud præcos hospitii jus vel imprimis esse sanctum: vel optimi viri memoriam, cujus animum semper expertus sum unice candidum, meorumque commodorum percupidum. Si placet Epitaphium, bene habet: sin minus, non gravabor recudere. Bene vale. *Lovanii*, An. M. D. XXVIII.

Philippus Hanston, clarus auro, hic est eques
Regi *Philippo* *Cæsarique* *Carolo*
Cum latruncis gessit audientiarium:
Sacer ordo, quem vellus decorat aureum,
Voluit eundem præesse thesauris suis.
Virtus in uno hoc vicit invidiam viro,
Tanta erat in omnes, & fides & comitas
Animique candor, maximis & infimis
Desideratus unice, cœlum tenet.

Erasmus Rot. Hieronymo Ricio S. D.

Epist. 37. **Q**uod me supra modum attollis, amor in me tuoparum, ut videtur, sobrio facile condono: quod te ipsum plus æquo dejicis, singularem tuam modestiam non possum non amare, *Ricio* charissime: nec est quod hic humanitatem me-

A am mansuetudinemque prædices, quum inhumanissimus futurus sim, si doctum hominem, eumque literis ad amicitiam provocantem non amplectar. Ego me inter doctos viros non annuero, sed tamen eruditione præditos semper & amavi & veneratus sum, præsertim si accesserit humanitatis & probitatis commendatio, quorum utrumque nobis arguunt tuz literæ. Bene vale. Datum *Friburgi* XXI. die Aprilis. An. M. D. XXIX.

Erasmus Rot. Andrea Alciato S. D.

SI inter tot Bellonæ tumultus, incolumis est *Epist. 38.*

Spræsidio Musarum *Alciatus*, est quod vehementer gaudeam. *Longolanus* immaturâ morte præemptum sanè doleo. Cupiebam illum vel studiis promovendis superesse, utcumque in nos fuit animatus. Jacet enim in suis epistolis nescio quas stomachi in me significationes, nunc *Marianus* taxans, nunc in *Batavum* oratorem nescio quid *veronolanus*, quasi ipse natus fuisset *Athenis*. Ego de hominis ingenio semper candidissimè sensi. Quum *Lovanii* nos inviseret, hominem quanta per occupationes licuit, humanitate tractavi. Nec divinare possum unde hoc stomachi in me conceperit, nisi quod conjecto dnas fuisse causas. Quum expetisset secretum colloquium, dedi. Exorsus prolixam fabulam quomodo *Roma* in *Capitolio* causam dixerit, magno capitis periculo: hic opinor visus sum parum attentus, præsertim quum serio vultu subinde repeteret, admonens ut ejus facinoris alicubi meminissim in scriptis meis. Respondi, ut soleo in re quæ mihi leviter est cordi. Hoc illum opinor male habuit. Deinde non nihil exposulavit mecum de epistola quadam ipsius inter meas excusa, in qua confert me cum *Budeo*, in qua mihi placebant omnia præter hoc quod addit juxta calcem epistolæ, Demirari se cur Rex exterum suo civi præferendum putârit. Verum hoc quamvis præter causam dictum, non obstitit, quo minus honoris illius gratiâ vulgarem epistolam. Quum ostenderet quæ perperam essent excusa, sic mutavit quædam, ut meliora fuerint quæ videri volebat depravata. Et in hac re decreverat totum diem infumere, nisi ego pertæsus, pro mea simplicitate sermonem abruptissem. In te quoque torfit allegoriam satis mordacem. Sed rem ingeniosam fecit, injecto, quod aiunt, spiculo fugit. Prorsus in illo desidero candorem. Nam gloriæ cupiditatem ignoscerem ætati, nisi fuisset immodica, sed hoc vitii vel correxisset vel certè mitigasset ætas. Toto triduo quo mecum egit, nunquam vidi hominem vel leviter subridentem, nè in conviviis quidem. Quæ res mihi sanè non mediocri fuit admirationi. Et tamen in epistolis nonnunquam conatur esse festivus, nè parum videatur *Ciceronianus*, quanquam invitâ, sicuti videtur, *Minerva*. Exorta est nova secta *Ciceronianorum*, quæ mihi videtur non minus fervere isthic, quàm apud nos *Lathebanorum*. Posthac non licebit Episcopos appellare patres reverendos, nec in calce literarum scribere annum à Christo nato, quod id nusquam faciat *Cicero*. Quid autem ineptius, quàm toto seculo novato, religione, imperiis, magistratibus, locorum vocabulis, edificiis, cultu, moribus, non aliter audere loqui, quàm loquutus est *Cicero*? Si revivisceret ipse *Cicero*, rideret hoc *Ciceronianorum* genus.

genus. Verùm de his aliàs ridebimus. Cupio scire quid agas, quod opinor scribes *Bonifacis*, tui nominis studiosissimo. Bene vale. Datum *Basilæ*, Anno millesimo quingentesimo vigesimo nono.

Erasmus Roterodamus Joanni Baptista Egnatio Veneto S. D.

Epist. 39: **I**N *laudatissimum M. Senecium* sequutus sum auctoritatem tuam *Baptista*, vir non minus optimè quàm doctissimè. Verti *Latini* priores aliquot paginas in *Galeno*. Nihil comperi mendosius, quæ res animum meum triplici nomine discerniat, & studiosorum, & tanti auctoris, denique & ipsius *Asulani*, qui in hoc malè consuluit rei suæ, si famam negligit. Qui præfuit emendationi, videtur vix satis tenuisse prima *Græci* sermonis elementa. Pro humanitate quam *Baroni Polono*, meoque *Carolo* exhibuisti, gratiam habeo maximam, quanquam dñm in tuis ad me literis tantopere prædicas elegantiam *Caroli*, arbitror errorem esse personæ. *Polonus* erat expositus, in *Carolo* meo nunquam animadverti sermonis insignem elegantiam. Qui has reddit *Hieronymus* est *Frøbenius*, *Joannis Frøbenii* filius. Præter aliam negotiationem cuperet huc secum avehere si quid istic esset veterum codicum, quos evulgari sit in rem studiosorum. Nolim te gravari officio, poteris tuo consilio plurimum hac in re commodare juveni, nec inhumano nec ingrato. Doleo *Langolium* ereptum studiis: quanquam in me videtur, habuisse nescio quid stomachi, certè præter meum meritum, qui de illo semper optimè tum sensi, tum prædicavi. Videmus non esse prorsus anile somnium quod *Homerus* scripsit te *Liris* & *Asie*. Quanta celeritate per capita Regum ac populorum cucurrit *Asie*, bellorum furis miscens totam penè *Europam*. Quam verò lentè procedit quod agunt *Litæ*! Quam diu disputatum est de fœderis conditionibus. Ed adhuc pendere videntur omnia. Audimus pacem, non videmus. *Lutherana* febris paroxysmus remissior est, recrudescit alterius partis accessio. Una factio diducta est in quinque aut sex. Utinam mihi licuisset in *Mislarum* viretis consensere, nunc sexagenarius protrudor in arenam gladiatoriam, & pro lyra teneo rete. Bene vale. *Basilæ* pridie Nonas Maias, Anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto.

Erasmus Roterod. Francisco Galliarum Regi hujus nominis primo S. D.

Epist. 40. **Q**UO gravius duriusque nos dis cruciavit superiorum temporum calamitas *Francisco* Regum *Christianissimus*, hoc magis exhilaravit nos tandem reddita serenitas. Meum quidem animum non simplex habebat molestia, nam & publicè dolebat, duos præcipuos *Christiane* ditionis monarchas inter sese commissos esse, non sine gravissimo totius orbis malo, hand aliter quàm ubi luna cum sole commissa periclitatur genus mortalium: & privatim angebar, ejus Regis cujus propensum in me studium multis argumentis cognitus ac perspectum haberem, animo summisque virtutibus fortunam non satis respondisse. Itaque quemadmodum erat non simplex dolor, ita nunc multiplici perfundor gaudio, quòd divino favo-

A re receperit *Galla* Regem, orbis tranquillitatem, eruditorum ac bonorum chorus parronum. Merebatur quidem ista tuz naturæ benignitas, ingenii simplicitas, & animi verè regia celsitudo perpetuam in omnibus felicitam; nam tuz Majestatis felicitas quum orbi publicè, tum privatim multis eruditis & optimis viris felicitatem attulisset. Quanquam autem nonnullis pax ista severis, nè dicam iniquis conditionibus videtur coisse, tamen confido futurum, ut summus ille rerum humanarum moderator, suis arcanis & inscrutabilibus consiliis omnia vertat in laetum exitum. Novit ille, & solus novit quid nobis expediat, solus artificio suo divino & potest & solet hominum inconsulta consilia in eventus laetos ac bonos perducere. Si *Christianos* monarchas firmà junget concordia, minus audebunt *Turce*, & in ordinem cogentur, qui nunc huic Regi, nunc illi utcunque commodum fuerit blandientes, non alià re magis quàm vestro dissidio potentes sunt. **C** Hac ratione, simul & optimis studiis & Ecclesiæ jamdudum malis intolerabilibus laboranti poteritis mederi. Nunc utraque pars habet aliquot cerebrofos, ac nullas judicii tabulas, qui clamoribus & furiosis libellis incendium hoc exagitant. Sunt *Parisiis* aliquot inauspicata ingenia, nata in odium bonarum literarum ac publicæ tranquillitatis, quorum præcipui sunt *Natalis Bedda*, & *Petrus Sutor* monachus *Carthusianus*. **D** Hi scriptis non minus indoctis, quàm virulentis propinant seipso mundo deridendos, plusquam icurilibus conviciis debacchantes in *Jacobum Fabrum* & me. Ridentur à doctis & cordatis, sed interim & apud imperitos ac simplices lædunt famam nostram, & studiorum fructum à nobis tot vigiliis expectatum intervertunt. *Faber* pro se respondebit. Quod ad me pertinet, in censuris *Beddæ* possum ostendere centum manifesta mendacia, calumniæque tam insignes, ut si res esset lingua populari prodita, olitores & calcearii possint judicare, hominem non esse sani cerebri. Mitto loca aliquot paucis notata: & isti sunt qui pronunciant de hæresi, ad quorum delationem boni viri pertrahuntur in carcerem, & in ignem conjiciuntur, quos quocunque modo mahunt extinctos, quàm ipsos convinci de calumnia. Si licebit illis tam manifestè mentiri de nobis, idque libris editis: contra nobis non licebit depellere calumniam, quid erit illa quondam celebris academia nisi spelunca latronum? **F** Hæc audacia si *Pharissæis* illis cedat impune, nullus bonorum virorum futurus est in tuto. Prætexunt fidei titulum, sed reverà aliud agunt, moluntur tyrannidem, etiam in capita Principum; huc tendunt per cuniculos. Nisi Princeps ipsorum voluntati per omnia paruerit, dicetur fautor hæreticorum, & destitui poterit per Ecclesiam, hoc est, per aliquot conjuratos pseudomonachos ac pseudotheologos. Hoc illos moliri per cuniculos, ipsorum scripta declarant. Proinde consultum fuerit initiis succurrere. Non loquor de omnibus monachis ac Theologis, sed de quibusdam, quorum indocta improbitas plus valet, quàm aliorum docta modestia. Missi sunt ad me articuli, per nescio quos delegatos ex libris meis decerpti, quos verterat *Lodovicus Berquinus*, non ita multò saniores quàm sint censura *Natalis Beddæ*. Ob hos vir optimus periclitatur. Perit *Papistæ*, non sine gravi suspi-
spitione

spiratione veneni, periit *Franciscus Molinus* ac *Dubletus*, periclitatus est *Michael Arantius*, bis impetierunt *Berquinus*: Nunc *Fabrum* & *Erasmum* aggrediuntur. In libris meis colligunt suspitiones & calumnias, nullum adhuc locum ostendere potuerunt qui dogma habeat pugnant cum fide *Christiana*. Plurimum est, seditiones & impia dogmata ab Ecclesia secludere. Sed impium est, hos in impietatis vocare cimen, qui pugnant pro pietate Evangelica, & eos in castra hostium propellere, quos vident pro ipsis adversus hostes dimicare. Sed istorum tyrannis quomodo coerceri poterit, alias demonstrabo, si tua *Christianissima* Majestas id clam fieri velit. Nam ita res succedet felicius. Interim illud rogo, ut tuae majestatis auctoritas aut coerceat furiosos *Sutores* & *Beddas*, ne talibus mendaciis infament bonos, aut efficiat ut patientur nostras defensiones excudi legique *Parisiis*. Iniquissimum enim fuerit, illis licere venena sua spargere, nobis non licere admoveere antidota. Scripsi liberius edoctus à multis regiam celsitudinem tuam simplicibus minimèque fucatis delectari. Quod scripsi docebo verissimum esse, ac me quoque tacente res ipsa loquitur. *Christianissimam* Majestatem tuam incolumem ac florentem servet omnipotens. Datum *Basilea* decimo sexto Calendas Julias, Anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto.

*Erasmus Roterod. Jo. Carondileto Archi-
episcopo Panormitano S. D.*

Epist. 41. Fateor me non minus debere tibi Reverende Praesul, quam si quicquid petebamus obligasset. Si Caesar pernoctasset totius hujus negotii circumstantias, non solum indignum me judicaret qui frauder pensione, verumetiam ultrò deterreret amplissima praemia. Declarant hoc *Lutheranorum* fremitus, declarant eorum libelli, praecipue *Lutherus* ipse, fatetur ingenuè, neminem magis fragille spiritus & impotentiam hujus factionis quam hunc homunculum, senem & valetudinarium, idque in ea *Germania* parte in qua maximè regnat haec conspiratio. Id non ignorant isti, sed tanta vis est livoris & odii, ut malint me secedere in castra *Lutheri*, videlicet telum captantes, quo me bonaeque literas laedant. Atqui legimus ethnicos homines veterem simulatorem tantisper posuisse, donec communi magistratu perfunderentur, ne privatum odium officeret Republicae commodis. At isti me summo capitis mei periculo dimicantem cum instructissimis copiis, idque in ipsorum castris, à tergo confodiunt. Arbitror prudentiam tuam non fugere, quam non simplices sint N. & N. alioqui res ipsa cogeret me illos paucis depingere. Sed quaecumque sunt, in hoc tam periculoso negotio sudanti debebant auxilio esse, quem nunc hostilius insequuntur, quam ipsum *Lutherum*. Quid isti non calumniabuntur, qui loco ex Catalogo meo prolato conati sunt animum tuum à me avertere? Et distis & picturis & libellis per totam *Germaniam* sparserant *Lutherum* me praemiis magnatum corruptum, in illorum gratiam scribere, & cauponari verbum Dei. Sic occupabant mihi detrahare fidem & auctoritatem, si quid scriberem adversus *Lutheri* dogmata. Eam igitur famam coargui, non tam meà privatim referebat, quam publicae causae Ecclesiae. Quid enim

A profuisset adversus illos scribere, quibus persuasum fuisset me pecunià corruptum scribere? Nec insinulavi tuam amplitudinem avaritiae. Nam quum esset necesse referre multos qui nihil deditissent, hoc pacto praefatus sum: *De Principibus illud mihi praefandum est, me quibusdam non minus debere qui nihil dederunt, quam qui dederunt*: & ad tui nominis mentionem statim subjicio, *Præstitit ille totum quod venabar, nempe favorem ac benevolentiam*. Num hæc videtur oratio suggillantis? Et tamen ut hæc dicerem coegit necessitas, Nec alio consilio feci mentionem *Cardinalis Leodiensis*. Tandem ut excluderem omnem suspicionem, subjicio, Non hæc commemoro quod me pœniteat benignitatis Principum. Meis scriptis accrevisse credo, quicquid accessit honestis studiis. In horum profectum captavi Principum favorem. Non egit quidem monitore tua perspicacissima prudentia: sed tamen quoniam expertus sum quorundam in calumniando tum artificium incredibile, tum studium inderatigabile, visum est tibi velle autem. Si certa spes solvendae pensionis fuisset ostensa, conatus fuisssem adrepere. Nunc nihil certi promittitur. Et me jam piget istarum delationum: quarum istos nulla capit satietas. Si valeret corpusculum hoc, non deesset pensio. Numquam non invidor à maximis orbis monarchis, missis etiam ultro muneribus, cum promissorum arrabonibus. Ego tamen excusans omnibus. Caesaris esse persevero valetudinarius quidem & abiens, sed ea tamen in te voluntati illius intervians in qua & ego possum non nihil, & illic cupit maximè. Dabit a quando tempus occasionem, per quam hic animus penitus innolescet Caesari, simulque quorundam perversa studia, conantium Caesaris in me benignitatem intervertere. Quod si ne id quidem continget, nos tamen nihil secius in officio perstitemus *Christo* agnothera terti, qui precor ut te servet incolumem *Basilea* pridie Calendas Maias, Anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto.

*Erasmus Roterodamus Joanni Episcopo
Lincolnensi S. D.*

Epist. 42. Reverende Praesul. Quicquid tua benignitas largiri voluit, bonà fide perlatum est, Decem angelatos accepi per *Morum*, rursum aliteros decem anno proximo. Hoc constat ex literis tuis, quibus tamen annum non soles ascribere. Quod *Livino* datum est, recepi per quem miseram epistolas *Hieronymi*. Item quod proxime *Carolo*, videlicet libræ Sterl. quinque. Porro quod aliquoties scripserim amplitudini tuae, declaravi & tua ad me literæ. Et tamen fieri potuit ut aliquot epistolæ meæ fuerint interceptæ, aut certe non reddita. Id hisce temporibus novum non est. Bene habet quod animum hunc gratum ac memorem nemo potest intercipere. Lubens misissem totum *Hieronymum*, verum quum hic *Carolus Harstus* istuc proficisceretur opus nondum erat absolutum, nec semper dantur idonei per quos talia mittam. Si legeris librum quem ist me scripsit *Lutherus*, ac responsionis meæ partem, intelliges cum qualibus excetis mihi res sit. Sed intolerabilis, quod dum pugno cum factione non solum numero, gladiis, ac literis, verum etiam venenis instructissimâ, ab iis quorum partes

propugno à tergo confodior. Quamquam hoc quoque perpetrer, nisi vererem ne victoriam hanc Christo partem intercipient mali monachi, qui veterem tyrannidem cupiunt instauratam. Quibus si res successerit, vix bonis literis & harum cultoribus, sed præcipue Erasmo. De *Colloquiis* quod admonet tua pietas, mihi gratissimum est. Sunt hominum varia sententia. Habet *Angli* quosdam amicos doctos juxta ac prudentes, quibus hoc opus vehementer arrisit, quod existiment nonnihil & ad *Latini* sermonis facultatem, & ad traducenda perversa vulgi judicia conducere. Sunt alii rursus ingenio tetrico, quibus nihil placet jocosum. Si vacabit amplitudini tua perlegere libellum, sentiet præter eruditionem plurima illic esse quæ pertinent ad rectam adolescentium institutionem. Addita est voluptatis illecebra, ad inescandam ætatem, quæ dulcibus capitur citius quam salutaribus. Nihil illic obscenum, nihil impium, nihil sediciosum. At lusus, inquam, non convenit huic ætati. Imò pietas est quam senes halbutiunt cum pueris, quo eos ad discendas literas allecent. Illud malè habet pseudomonachos, quod monentur adolescentes ne se ante tempus præcipitent in ejus vitæ labyrinthum aliâque quæ non conducunt ad questum pseudomonachorum, sed faciunt ad salutem juventutis. Et tamen tuo jussu à *Colloquiis* definam, & si quid videbitur corrigendum, admonitus corrigam. Hoc tempore nihil scribi potest, quod non pateat calumniæ, nec rarè fit, ut dum agis circumspectissimè, utramque partem offendas quam in utraque sint qui pariter insaniant. De *Ambrosio* nihil fiet hoc anno: Res stat non per me, sed per socios *Erasmii*. Sed *Irenæum* illum vetustum dabimus, antehac nunquam excusum, & alia quædam, si Deus donaverit vires. Servet te Dominus optime Præsul. Datum *Basilea* pridie Calendas Maias, Anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto.

Erasmus Rotterodamus Bernardo Episcopo
Tridentino S. D.

Epist. 43.

Reverende Præsul. Quam existimem me non minus debere tibi, quam si omnia accepissem teneremque, quæ multa pariter ac magna, tua benignissima voluntas ultro nihil promerenti defert, quumque tu singularem istum erga me favorem indies novis cumules officiis, non magno pere sollicitus sum, quomodo tibi gratias agam. Id enim nimis est vulgare, malim occasionem mihi dari, quâ specimen aliquod edere liceat grati in te animi. Eam si neque tu dederis, neque fortuna objecerit, ipse tamen alicunde accipiam, idque ut spero brevi. Interim te rogo ut Illustrissimi Principis erga me studium ac benevolentiam alere non graveris, atque identidem excitare. Qui has reddit, juvenis est notæ spectataque probitatis, causam habet justissimam, quo certior mihi spes est, tuam amplitudinem illi non defuturam. Quid rei sit non prius audies quam tibi narraro fabulam, quam nuper apud *Senecam* haudquaquam pessimæ fidei autorem legi; fortassis non in hac tantum causa profuerit meminisse. *Philippus Macedonum* Rex, *Alexandri Magni* pater, sed verli animi dotibus utcumque laudato filio major, inter bonos Principes numeratur, sed nullâ re celebrior, quam æquitate civilitateque morum: Is habe-

Abat militem manu fortem, sed animo pravam, cujus in multis expeditionibus utilem expertus operam, subinde ex præda aliquid illi virtutis causâ donarat, & hominem venalis animæ crebris autoramentis accenderat ad rapinas, non aliter quam ex fera canibus aliquid extortum obicitur, quo sint aciores in venatu. Hunc militem fortè navi fractâ, in possessionem cujusdam *Macedonis* tempestas impulerat. Quod ubi nunciatum est *B Macedoni*, collegæ hominem, refocillavit semianimum, multisque diebus summâ cum humanitate tractavit; Postremò discedentem instruxit viatico. Interea miles crebrò dicebat hospiti suo, Referam tibi gratiam, videre tantum mihi contingat Imperatorem meum. Et quod pollicitus est, præstitit, venit ad Regem, naufragium exposuit, auxilium tacuit. Ac protinus petiit à Rege prædium illius *Macedonis* à quo receptus, recreatus, sanatus, & viatico adjectus fuerat; commentus est nonnihil causæ adversus hominem benemeritum. Hoc erat referre gratiam promissam. Favere Rex strenuo militi, miserebatur naufragi, credidit ingrato. Quid multa? Donavit quod petebatur. His modis peccant & æqui Principes præsertim in bello. Non absolvam narrationem, nisi recitâro sententias aliquot quas hoc loco interferit *Seneca*. Multa, inquit, Reges, in bello præsertim, operis oculis donant. Non sufficit homo iustus rnatu cupiditatibus. Non potest quisquam eodem tempore & bonum virum & bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum insatiabilia satiabuntur? Quid habebunt, si suum quisque habuerit? Expulsus *Macedo* non tulit tacitè hospitis ingratiissimi perfidiam. Regi per literas breves, sed liberas, rem omnem significat. At Rex optimus id factum nihilo levius tulit, quam is qui fuerat expulsus: nihilque moratus, *Pausania*, id erat militi nomen, mandat, ut è vestigio restituat hominem in pristinam possessionem. Quid præmii debebatur impio militi, ingrato hospiti, avidissimo naufrago, impudenti postulatori? Inscrubi oportuit fronti illius stigmata, ingratum hospitem testantia. Fortassis hoc exemplum non omnino simile est huic negotio, sed tamen hinc admonendus est optimus Princeps *Ferdinandus* ne quis ad consimilem modum ipsius bonitati imponat. Justissimum est animadverti in eos qui semet addixerunt impietati, quamquam qui leviter afflati sunt, magis sanandos censeo, quam puniendos. Cæterum hic prudentia Principis vigilet oportet, ne sub pretextu justitiæ, fiat injuria innocentibus, multi exorientur qui sub titulo pietatis studebunt ulcisci quibus malè volunt, plures inhiant prædæ, nec effugiet calumniam quisquis habet aliquid. Tota *Basilea* novit hunc juvenem perpetuò non solum alienum fuisse ab his factionibus, quod tamen hic rari ac mirum est, sed semper aversum fuisse hoc hominum genus. Et tamen duobus feudis spoliatur. Reliqua ex ipso cognosces. Non metuit sub quocunque iudice causam suam dicere. Tanta est innocentis animi fiducia. Reliqua non gravaberis vel ex clarissimo viro *Joanne Fabro*, vel ex ipso cognoscere. Amplitudinem tuam incolumem servet *Jesus Opt. Max.* *Basilea* decimo sexto die Aprilis, Anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto,

Erasmus

Senatui Parisiensi Erasmus Rot. S. D.

Epist. 44.

Magnifici domini iustitiae principes, quos-
que occupationes vestras & gravissimas &
sanctissimas patiamini paucis interpellari. Vivo
adhuc *Francisco Delaino Natalis Bedda* notarat ex
meis in *Lucam* Paraphrasi loca quaedam quibus of-
fendebatur, quae licet mihi non communicasset,
sed apud alios sparsisset, tamen pro officio gratias
egi, precans ut in aliis idem faceret, me curatu-
rum, ut nusquam in me desideraret officium ho-
minis *Christiani*. Deinde misit alias aliquot, sed
indas propositiones; egi gratias, sperans fore ut
res inter nos *Christiana* modestia transigeretur.
Ad complures modestissime responderam. Mox
ut ex literis deprehendi animum hominis exulce-
ratum: misi responsiones meas ad sacratissimam
facultatem, ut viris nec odio nec invidia corruptis
traderent eas legendas, & si iudicarent illic esse,
quae sinceritati doctrinae *Christiana*, aut pils mo-
ribus officerent, admonerent fraternae, me vel
correcturum vel explicatione curaturum, ne quis
ad illa posset impingere. Quum autem mea re-
sponsio nihil habeat stomachi, *Bedda* hoc ipso of-
fensus, quod ausus sum vel privatim respondere, ex-
torro aut simulato consensu facultatis emisit li-
brum in me & *Fabrum*. Qualis sit *Fabrica* causa
nescio, pro me respondeo, in censuris *Bedda* qui-
bus taxat meas *Paraphrases* esse plusquam centum
mendacia calumniaeque tam manifestas, ut digitis
quod auctor, sentiri possint, vel à calceariis & fa-
bris. Saltem debet expectare iudicium sui col-
legii, non praere. Sed odio princeps edidit suas ca-
lumnias, magno tam celebris Academiae, magno
Theologici nominis, magno demum suae famae
dedecore, nec minore gaudio *Lutheranorum*, aut
si qui sunt *Lutherani* pejores. Ego cum illis quos
Theologi damnant, in acie itans depugnabam, li-
bri testantur: & hoc agentem, idque iussu *Cesa-
ris*, Pontificis & aliorum Principum, non sine
capitis mei periculo, *Sutor* & *Bedda* furiosis libel-
lis adiungunt à tergo. Hoc est verè favere *Luthe-
ranis*. Emiseram unicam responsionis partem ad-
versus *Lutherum*, alteram adornabam, quae nunc
mihi vix perfici poterit ante nundinas proximas.
Quid autem dicere *Lutherani*, ubi legerint *Bedda*
censuras undique scatentes impudentibus menda-
ciis, & *Sutori* furias? Sunt isti, inquit, Theo-
logi, qui damnarunt *Lutheri* dogmata? Tales
sunt, quorum censuris homines adiguntur ad
ignem? Talibus *Atlantibus* nixitur Ecclesia Ro-
mana? Nam ut sunt hominum mores, ex his
qui libros emittunt, praesertim auctoritate publica,
ferè aestimantur ceteri. Si zelo pietatis ductum-
tur, cur in me qui pro pietate depugno, longè vi-
rolentius debacchantur quàm in ipsum *Lutherum*?
In meis libris aliquid erroris humani deprehendi
posse non nego. nullus adhuc tamen errorem da-
mnatum potuit ostendere: & qui id hostili studio
conati sunt, praeter suspensiones & calumnias nihil
adferunt. Certè hunc animum semper per me to-
li, qui paratus esset corrigere, si quid excidisset,
quod vel pietati, vel hominum moribus officeret.
Idque haecenus feci sedulo, si quis monuit, quod
esset alienigenae momenti. Ordinem Theologicum
semper sum veneratus, eos qui verè monachi
sunt, tum amo, tum suspicio, nec apud ullos

A malum aetatem agere, nisi corpusculi obstatet im-
becillitas. Admonui quendam in scriptis meis ad
Theologos quosdam ac monachos pertinentia,
quae iudicavi tum ad ordinis dignitatem, tum ad
omnium salutem pertinere. Et ob id quidam vo-
ciferantur schismata & scandala. Si mihi schis-
mata placerent & factiones, non tanta perpessus
essem ac perpeterer, ne essem talium rerum con-
sors. Malui namque solus ab utriusque par-
tis infanioribus dilacerari, quàm esse tutus in
parte damnata. Quid autem futurum est ran-
dem, si tales libelli quales scribit *Sutor* & *Bedda*,
excudentur *Lucretia*, exclusis aliorum scriptis? Il-
lis licebit venenum effundere, nobis non licebit
adhibere antidotum? Quid fructus referat juven-
tus, quae *Lucretiam* confluit ut eruditior ac melior
domum redeat, ex istiusmodi scriptis, in quibus
nihil est, praeter amarulentiam, & impudentes ca-
lumnias? Scio paucos esse *Lucretia* Theologos,
quibus *Sutori* & *Bedda* placeat amarulentia. Quid
autem inutilius ad victoriam, quàm eos in castra
Lutheri protrudere, qui à *Luthero* dissentiant, & si
consentirent, possent totam renovare tragediam?
Istiusmodi odiis haereticus factus est *Arius*, ab
ecclesia recessit *Tertullianus*, hostis ecclesiae cepit
esse *Vniclerus*. Theologorum est vel mederi vel
coarguere haereticos. At illud est haereticos face-
re, non coarguere: nec hoc est sopire excitatum
per *Lutheranos* incendium, sed injecto in camin-
um, ut aiunt, oleo magis excitare. Illud etiam
magis arguit impotens odium *Bedda*, quod quum
ego privatim ad propositiones ab ipso notatas re-
sponderim, easque legerit, ille tamen non expe-
ctato Theologorum iudicio praecipitavit suas cen-
suras: praesertim quum ad complures ita respon-
derim, ut ostenderem quaedam à me correcta pro-
ximâ editione, quae tamen typographorum errata
fuerant, non mea; quaedam ita refellerem, ut nihil
illi superesset nisi manifesta calumnia. Super his
visum est admonere vestrum Augustissimum col-
legium, ut cognito periculo, vestra prudentia, ve-
straque tum auctoritas, tum aequitas consulere di-
gnetur vel istius Academiae, vel Theologici no-
minis dignitati, vel juventutis saluti, vel studiorum
tranquillitati. Satis hucusque processit maledicen-
tiae rabies, seditionum parens. Notavi loca quae-
dam praecipua ex *Bedda* censuris, quae si manife-
stam habent & vanitatem & calumniam, sicut ha-
bent, aut prohibere isthic spargi venena, aut finite
nostra inveni antidota. Si veris argumentis volunt
eos revincere qui defecerunt à sinceritate *Christi-
ana*, habebunt me commilitonem, Sin odio caeci
nihil aliud student quàm quovis pacto ledere, mo-
destius esse duco, à senatu juris & aequitatis Princi-
pe flagitare praesidium, quàm rabire cum rabiendi-
bus. Haec de *Beddis* & *Sutoribus* duntaxat loquor,
non de ceteris Theologis. Venerabile vestrum
collegium servet Dominus *Iesus*. Datum *Basilea*,
postrid. Idus Junias. Anno millesimo quingen-
tesimo vigesimo sexto.

Erasmus Rot. Joanni Fabro S. D.

Equidem non possum non boni consulere,
quod tantus amicus bono facit animo, & jam
fuerit expositio, fortasse tamen in futurum
profuerit admonitio. Tu quidem pro tuo erga me
studio magnificè praedicas *Erasmum*, & hoc no-
mine

Epist. 45.

mine territas novis hisce factionibus studentes : at interim duplex acceris incommodum, simul & crabrones per se plus satis insaniētes irritans, & in me hominem nudum & inertem provocans potentem factionem, multis quidem aliis praesidiis instructam, sed nullo formidabiliorē quam maledicis libellis. Vides quā hostiliter in me scripserit *Lutherus*, nullo convicio laceratus, quid faceret irritatus? Eum librum studio summa cura elucubravit, ne periret, simulque cum illo viverent mea crimina. Is liber jam decies excusus est variis locis. Scio diēs esse negligendum, quicquid a talibus impingitur. Id quom nec magnates audent ecclesiae, iuxta potentes ac felices, quomodo jubes hoc me facere, cui nec ea fortuna est, ut maledicum deterreat, nec ea viri sanctimonia, ut nulla criminis suspicio in me habeat? Quid autem non audeat in me jacere *Lutherus* magis irritatus, quam placidus & ut videri vult amicus, non veritus sit mihi toties ingerere, quod cum *Luciano* non credam esse Deum, cum *Epicuro* credam Deo non esse curā res mortaliū, quod irrideam sacras literas, quod hostis sim *Christiana* religionis? Et tamen ipse iteris, quarum exemplar ad te mittere, si mecum agit, ut propemodum sibi postulet agi gratias, quod praeter morem naturaeque suam sic in me situm recuperavit. Quin & amici illius serio mirantur *Lutherum* tam moderate respondisse, quom esset tam atrociter laceratus, nimirum *Diatriba*, quae nullum habet in quenquam conviciū. Arbitror esse boni viri, etiam fallam infamiam meruerit. Quid his ingeniis suavius? Nihil ab istis tam atrox confingi poterit, quod factio non sit approbatura. Et sunt artifices ut calumniam reddere possint probabilem. Nec unquam sic elumuntur magna crimina, quin habeat in animis hominum aliquod suspicionis vestigium, quoque gravius & impudentius est quod ingitur, hoc citius invenit fidem: cogitant enim multi, aliquid subit oportet, quod autus sit illum de re tam atroci instigare. Verum ut maxime vita propellat suspicionem, quid dicit posteritas, quae calumniam leget, nos non noverit? Et vident rem in eo statu esse, ut nisi perstiterint, incolumes esse non possint, eoque nihil non facturi, ne loco depellantur. Porro quanquam ipsi sic rem gerunt, quatinosint vincere, tamen videmus hanc lucem indies longius ac latius serpere, ut si mihi sit hinc fugiendum, non videam usquam tutum praesidium. Jam ut sit qui corpus tueatur, adversus libellos rabiosos omnino nullum est remedium. *Lutherus* decreverat dissimulare meam *Diatribam*, quod & ipse fatetur, sed amici quorundam iactantia irritati, per literas extimularunt hominem, ut me prosterneret, si vellet factionem subsistere. Inter hos fuit, ut ferunt, quidam olim tibi charissimus ac ita benignitatis alumnus. Et tamen si unius *Carsi* iactura consopiri posset haec tempestas, non recusarem meipsum Reipublicae impendere, ac luero ducerem si privato meo malo, mederi queam publico. Nunc mihi malum accersitur, & adeo non medemur publico, ut magis exasperetur. Nec alias ob causas scripsi *Diatribam*, nisi ut Principum voluntati morem gererem, deinde ne quem lateret, me a factione *Lutherana* esse alienissimum. Id enim referebat, tum mea tum omnium. Alioqui sciebam me nihil aliud

A profecturum, nisi ut *Lutheri* calamum lacefferem, ad confirmationem impugnati dogmatis. Statim in initio clamabam Theologos ac monachos adjuvare causam *Lutheri*, non sum auditus. Mox ostendi viam finiendi mali, rejectum est consilium. Egi recte per literas cum *Adriano* Pontifice, conjicio non placuisse consilium, vel ex hoc quia nihil respondit. Et videmus quod res evaserit. In *Gallia* graviter insaniunt *Bedaici* quidam, centuriis, articulis, carceribus, incendiis, libellis: optarim vel sic posse cohiberi pestem, sed exitus rei docebit his modis nihil aliud quam exasperari malum. Factio his potissimum praesidiis nititur: Concionibus alliciunt ac retinent populum, professione linguarum ac bonarum literarum suam faciunt juventutem, eosque qui hoc genere studiorum impense delectantur: plebem incendunt amore libertatis; nec mediocre momentum est in typographis: ad omnia maximo illis adjumento est, odium penè publicum in quosdam malos monachos & sacerdotes, *Epicureos*, & Theologos cerebroso. Nam de probis non loquor. Habent ex nobilitate praesertim inferiore, multos proniores, quod inhiant facultatibus Ecclesiasticarum: fortassis erunt & Principes aliquot, qui publicam hanc rerum tempestatem vertent in suum commodum, quemadmodum solent quidam ex naufragiis aut incendiis aliorum augere rem familiarem. Quod si pergamus dentatis libellis, carceribus ac mortibus exacerbare malum, vereor ne tandem sequatur rerum omnium miseranda confusio. Praeludia vidimus. Pontifex cohibuit suos, ne pergerent stringere calamum in *Lutherum*, & sapit. *Itali* sinent nos inter nos digladiari, nostraque fruentur insania: tempus est ut sapiamus & nos, ac seposito privati commodi studio, Reipublicae negotium agamus ex animo, memores nos omnes in eadem esse navi, quae perire sine communi omnium exitio non potest. Et gravius est & latius patet malum quam ut vulgaribus remediis sanari queat. Si flagites quibus utendum censeam, res ista majus ingenium meo requirit, & tamen meum consilium quale quale est, si serio postulent monarchae non gravabor impartiri, modo id fiat occulte. Videmus qualibus libellis mundum impleant *Lutherani*. Neque multo saniora sunt, quae scribuntur contra a quibusdam Theologis. Ex talium libellorum collisione quid aliud quam gliscit incendium. Idem sit ex concionibus utriusque partis, sic utrinque insaniunt conviciis, trahiturque contentions funiculus. Si submoveantur è ludis factiosi, & succedant qui probatas ac necessarias literas dedoceant, nihil agitur. Disputandi nullus est finis. Concionatores improbat & partis essent submovendi, praesertim aliquot praecipui, in horum locum succederent integri viri, qui nihil attingerent contentiosorum dogmatum, sed ea duntaxat traderentur quae sine controversia facerent ad pietatem & ad bonos mores. Ludi literarii, & professio linguarum committeretur iis qui, liberi ab omni studio partium, docerent utilia pueris. At nunc quidam dum impotenti odio teruntur in *Lutherum*, molantur exitium & optimis literis, & harum studiosis, prorrudentes in castra *Lutheri*, quos oportebat allicere. Interim saviunt & in innoxios sub titulo pietatis. Infeditionis auctores merito saviendum est, sed ita ut quantum fieri potest, nec laedantur innocentes, nec alienentur sanabiles, & multitudini

multitudini parcat. Et fortasse præstiterit à civitatibus ubi malum invaluit hoc impetrare, ut utriq; parti suus sit locus, & suæ quisq; conscientiae relinquatur, donec tempus adferat occasionem concordiae. Interea temporis parata sit atrox pœna seditionem tentantibus. Interim ipsi statim corrigamus quædam, unde hoc malum pullulat, & reliqua concilio generali ferventur. Sed de his alias copiosius vel coram potius, si videro tibi rem esse cordi. Interim hoc te rogo per nostram amicitiam, nè pergas illos crabrones in me irritare, ni velis *Erasmum* extinctum. Agnosco tuam in me benevolentiam, nec inficior me debere, verum illud adjiciet prioribus tuis in me officiis tua prudentia, nè studium amici pectoris idem efficiat quod moliuntur inimici. Quidam mei parvi prudenter studiosi impetrarunt à Cæsare severum ac minax interdictum adversus quosdam tabulas *Levanenses*. Atqui nulli repoterant magis in me provocari. Nec fieri potest ut subsistam, ni monarcharum singulari perspicuoq; favore fulear, quando expropi prodire in arenam, nec res jam potest dissimulari. Dices, quid tibi fiet, qui recitas dignitates? Merito recuso sarcinas homo tam imbecillis ut vix meipsum sustineam. Sed audi fabulam: *Ruffus* quidam ordinis *Senatorii*, quum jam inter cornam incauisset vino, imprecatus est *Augusto* Cæsari, nè rediret incolumis ex ea peregrinatione quam apparabat, & adjecit vocem ebrio dignam. Idem hoc optare tautos ac vitulos omnes. Servus qui illi stabat à pedibus, postridie monuit herum quæ dixisset inter pocula, suavit ut occuparet atque ipse se deferret. Occurrit descendenti Cæsari, fallus est se pridie malum in illum habuisse animum, nunc optare, ut quod illi precatus esset in ipsius caput & liberos recideret. Cæsar ut erat miræ clementiâ, ignorit. Tum *Ruffus*, Atqui, inquit, nemo crederet te mecum redisse in gratiam nisi aliquid dederis. Et petiit summam, quam vix à propitio crederes impetrandam. Cæsar dedit, & adjecit, Quod ad me attinet, dabo operam nè unquam tibi irascar. Nec hoc contentus pro servo qui monuerat herum numeravit precium, ut manumitteretur. Ea quidem res feliciter successit *Ruffo*, cui Cæsar clementiam benignitate cumulavit. Proinde non opinor improbam fore spem, si à propitio Principe mihi promitterem aliquod favoris argumentum, cujus ostentatione fidem omnibus facerem, me *Ferdinando* charum esse. Nec dubito quin ille hoc pro sua naturæ benignitate libenter facturum sit, si tu modò submonueris. Argumentum primum insignne sit oportet, deinde ejus generis, ut in usu quotidiano possit esse. Sunt apud me jam aliquot Principum donaria, quæ mihi charissima sunt non tam ob precium quam ob id quod testificantur Principum erga me studium, quibus placuisse non infimam laudem dico. Hic *Henricus* totus ex te pendet. Scio te curaturum nè spes illum fallat sua. Saluta *D. Lucam* & *Cantimuculam* si adest, & *Jacobum Spiegelum*. Illustrissimo Principi precor omnia digna ipsius dotibus. Bene vale. *Basilea*, Anno Millesimo quingentesimo vigesimo sexto.

Erasmus Rot. Francisco Molinio S. D.

Epist. 46. **D**iscruciar animo jam tum quam Regum Optimus *Franciscum* sub hyemem peteret

A *Mediolanum*, videlicet magnam aliquod malum prælagiente. Cæterum ubi nunciatus est exitus belli, non aliter dolui, quam meæ fortunæ meæque incolumitas cum illo periclitarentur. Paucos quidem video sibi pacem hanc gratulantes, opinor quod legibus durioribus coisse videatur, eoque verentur nè parum firma sit. At ego spero Deum admirabilem rerum humanarum moderatorem, omnia versurum in bonum exitum. Scit ille quid nobis expediat, & illius auspiciis frequenter prosperior nobis est calamitas quam successus. Rex posthac tenacior erit pacis, nec facile bellum admitteret. Optarim tamen hanc mentem illi minoris constituisse. Certè bonitas illius erat perpetua felicitate dignissima, nisi quod hæc quoque felix erit ut spero infelicitas. Gaudeo velut antea *unzars* extitisse, qui fuitis quibusdam in exitum bonarum literarum, ac vigoris evangelici perniciem conspiratis, frenos injiciat. Nam *Pharisæis* illis ac *Romanensibus* nulla crudelitas satis esse posset. Mihi semper pacis avidissimo cum tot copiis uni congregiendum. Cum hostibus melioris literaturæ jam olim bellum gero, non incruentum, & hanc ob causam cum Monachis ac Theologis non paucis, qui putant lædi majestatem ipsorum, si quis quid sciat, quod ipsi nesciunt. *Lutherus* aliorum insinctor, qui tamen ab eo dissentit de Eucharistia, sic scribit in me, ut nullum amicitiae locum reliquerit. Pars *Carolstadtiana* primum rumoribus, mox etiam libello *Germanice* scripto insimulant me, quod cum *Carolstadtio* sentiam: id si profitear contra conscientiam meam, hoc profitebor, quod mihi nondum ipse persuasi. Siminus, & cum hac acie dimicandum erit. Inquisitionis summa apud *Anglos* commissa est *Stanicio Franciscano*, tu conjicito cætera. *Levanii Nicolao Montensi* Theologo, cui junctissimus est *Edmondanus*, qui nec Pontificis edicto jam bis misso, nec Cæsaris diplomate diligenter scripto cohiberi potest, quo minus jaculetur in me convicia, sed levia, nimirum identidem hæreticum appellans. Nec mitior est excetra *Luettia*. *Hispaniam* habeo satis propitiam exceptis monachis. *Roma* paganum illud enasitorum sodalitium jam pridem fremit in me, duzibus ut ferunt, *Aleandro* & *Alberto* quodam Principe *Carpensi*. Exhibitus est *Clementi* liber plenus furiarum in me, incerto autore, qui tamen mihi certissimus est, in quo quædam aperit mysteria, non projicienda porcis, ex adorabili *Talmud*. Et quum *Racha* ad eum sermè modum exponat quo ego sequutus *Augustini* & *Chrysostomi* auctoritatem, nisi quod ille Nomen esse vult, quod illi vocant Interjectionem, expatiatur in locum communem: in quo dicit demirari se, quum *Germania* tot hominum millia trucidarit ob impietatem, *Erasmum* adhuc vivere, qui sic docuerim *Germaniam*. Ipsos *Lutheranos* nunc in me scribere quanquam impiissimos, quod meam impietatem ferre non possint, qui *Mariam* Jesu matrem spoliarim suâ virginitate, Filium Dei suâ divinitate, quod ausus sim sine *Talmud* exponere sacras literas, quod *Romanum* Pontificem appellarim scortatorem, lenonem, & antichristum. Diceret hominem lymphatum, adeo blaterat quicquid illi distavit iplendida bilis. Ad hæc, exorta est nova secta *Ciceronianorum*, quæ non minus incruduit

introducitur quàm *Lutheranorum*, vetus quidem, sed per *Langolium* innovata. Tot acies mihi sustinenda sunt, & uni, & inermi, quum ab aula scilicet ut aiunt sit praesidium. Jam alias quidam super in tribus libellis, in quibus pulchrè præstruxit viam Theologicæ tyrannidi, eò deducit rem, ut dicat per baptismum omnes Reges venisse in jus ecclesiæ, & ab ecclesiâ, hoc est ab Episcopis & Monachis regno submoveri posse, quod tamen in Pontifice quantumvis pestilente fieri noluit. Eò crevit istorum audacia. Et tamen quoniam utraque pars habet suas furias, magna cautio adhibenda est, nè dum altera coerceatur, alteri frenâ laxentur ultra quàm oportet. Bene vale. *Basilea* decimo septimo Calend. Junii, Anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto.

Erasmus Rot. Francisco Molinio S. D.

Epist. 47. **E**Xtimulor quorundam literis, ut aliquo scripto gratuler *Christianissimo* Regi incolumem ad suos reditum. Mihi quidem animus est promptissimus ad Regi tam amanter de me sentienti quacunque occasione gratificandam. Ceterum nondum satis constat consilii ratio, num expediat hoc argumentum attingere, quod vix tractari poterit, ne ut neminem offendas: deinde subdubito quàm hoc meum officium sit gratum futurum animo regio. Quod si tua prudentia censet esse suscipiendum, cautus incedam per ignes, suppositos cineri doloso. Sed prius illud à vobis curatum velim ut vel epistolâ de summa rerum edocear. Non enim turum est quod populi ramusculis jactatur in literas mittere. Si isthic adest *Hilarius Bertaphus*, poteris cum ad me mittere, relatum ad vos libellum etiam formulis excusum si videbitur. Nam id mihi promptius ac facilius, quam autographum parare manu descriptum. Hoc quo fiet maturius, futurum est gratius. Ignosce, in præsentia non vacabat pluribus tecum agere, cui precor omnem felicitatem. Datum *Basilea* decimo septimo Calend. Junii, Anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto.

Erasmus Rot. Joanni Lotzero S. D.

Epist. 48. **N**ON est ejusdem hominis pudere simul, & amare. Amor itaque studiorum vir eximie nobis hanc suppeditat audaciam, ut licet nullâ tibi consuetudine noti, nullis officiis commendati, tamen non dubitaverimus petacibus literis te compellere. Auxit hanc fiduciam tua singularis humanitas, mihi quum à multis, tum præcipue ab *Hieronymo Frobenio* prædicata. Quid sit rei, paucis aperiam. Habemus varias eruditorum annotationes in *Quintilianum*, & accepimus tibi codicem esse perversum, cujus si nobis ad paucos dies voles facere copiam, speramus futurum, ut in autore tam probo studiosi nihil sint desideraturi, & tuus thesaurus incolumis & illibatus ad te redibit cum senore. Ad hæc curabitur nè posteritas etiam ignoret, cui hoc beneficii debeat, quemadmodum vides à nobis factum in præfatione castigati super *Seneca*. Habes & *Marcellum* medicum, quem utinam adjungas *Quintiliano*. Prodit hic cum tua summa laude, nec ex ullius officina poterit honestius quam ex *Frobeniana*. Si quid præterea desiderabis à nobis officii, debitas ope-

Aram, ut intelligas tibi rem esse cum hominibus minimè ingratis. Bene vale medicorum eruditissime. *Basilea* postridie Nonas Martii, Anno Domini Millesimo quingentesimo vigesimo nono.

Erasmus Rot. Joanni Brysgico Theologiae Professori S. D.

PRO singulari humanitate tua facis mihi hortum *Epist. 49.* tui copiam, in quo nonnunquam recreem corpus & animum studiis corisq; satigatum: ego vicissim pro mea gratitudine, facio tibi mei horti copiam in quo temet oblectes, si quando voles animum à studiis seriis avocare ad literas amceniores. Tuo horto sic fruar, ut per me quàm minimo fiat deterior. Nihil enim aliud quàm oculos pascam. Tu in horto decerpes quæ voles, hoc potiore tuo, quod non minus vernat hybernâ mensibus quàm æstivis, si quid tamen omninò gignit bonæ aut amoenæ frugis. Suspicebam te hæc editionem non habere, multo superioribus locupletiore. Malueram aliquid mittere gratius, si scissem quid tibi magis arrideret. Bene vale. Ex theatro musæo pridie Nonas Maias, Anno Millesimo quingentesimo vigesimo nono.

Erasmus Rot. Guillelmo Budæo S. D.

MAGNAM profectò voluptatem mihi tunc *Epist. 50.* acut *Jacobi Tossani* literæ, ex quibus cognovi te, quod ego semper ut faceres optavi tandem aggressum: videlicet in locum dare *Græcæ Latineq;* linguæ observationes, quæ tam accuratè tanque distinctè probatissimorum autorum lectione collectæ, non dubito quin plurimum utilitatis allaturæ sint utrisque literaturæ studiosis. Interim & *Janum Lascarium* istic adesse gaudeo, quem tamen optatam gratiore compede vinctum apud vos detineri. Audio jam ad seruum vergenti rem esse cum podagta. Emisimus jam quartum Novum Testamentum cum annotationibus, in quibus relegendis comperi me locis compluribus honorificentissimam tui facere mentionem. Scio tibi plus deberi laudis, nec ignoro nihil opus nostram lucernam in tua gloriæ solem intulisse. Denique non inficiabor aliquid lucis acceffisse meis lucubrationibus ex tui nominis splendore. Quare non est quod mutuum officium abs te reposcam, optatam tamen ut in tuis lucubrationibus, præsertim in quas cum præmis immortales maximeque manibus hominum terendas auguraris, admisceas non tam laudem mei quàm benevolentis in *Erasmum* animi significationem. Non enim desunt qui te parum candidè de nobis sentire suspicentur. Hanc suspicionem penitus abolitam esse velim, non tantum nostrâ causâ, sed multo magis publico studiorum nomine, ad quæ provehenda magnopere refert, ut qui huic negotio navant operam, inter sese mutuâ benevolentia staderentur. Audio *Christianissimum* Regem impensè favere rectoribus studiis, quem si currentem, ut aiunt, exstimulor, confido rem felicissimè celsuram. Crede mihi non alia res magis offuscet istius Academix gloriam, quàm quod juvenus vix gustatâ grammaticâ, rapitur ad sophistice, & quæ disciplinas, quibus armantur ad palæstram scholasticam. Sunt illæ quidem ad judicandum condecibiles, ac linguarum cognitio simpliciter est necessaria.

necessaria. Absque dialectices pericia multi recte judicant, citra sermonis cognitionem nemo potest vel intelligere quod audit aut legit. Initio reclamabunt nonnulli, verum is tumultus non confilescet. Juventutem omnem habemus pro nam. Seniores qui publicitus obstreperunt, clam affectant hanc accessionem studiorum. Declarent hoc *Hoghestrati* libelli, qui prodeunt indices cultiores, testantur & *Sutoris* & *Bedda* scripta. Quin & ipse *Clithovem* aliquanto politiùs scribit solito. Neque negligit stili munditiam *Latomus*. *Longolius* ante diem nobis ereptus, præclaram opinionem reliquit apud *Italos*, quod fuerit *Ciceronianus*. Et tamen neminem ex illis prodire video, qui verè referat *Ciceronem*, nisi bracteo duntaxat orationis, ac verbulis aliquot selectis. Qui mihi totum *Ciceronis* pectus refert, is verè *Ciceronianus* est. Est *Roma* chorus eruditorum, qui vix ferunt nomen *Germanorum* aut *Gallorum*. Habent coryphæum & incitatoremi tibi non ignotum, cujus animo ut nulla satis est gloria, ita non fert præter ipsum laudari quenquam nec deorum nec hominum. Hos habeo ob hoc etiam iniquiores, quod in epistolis ad te meis alicubi scripserim, tibi certamen esse cum *Hermolais* & *Barbaris*, atque adeo *Pliniis*. Verum hos quo minus habemus æquos, hoc arctioribus gratiarum vinculis inter nos jungi decet. Bene vale. *Basilea* X. Calend. April. Anno Milleesimo quingentesimo vigesimo septimo.

Erasmus Roterodamus Jacobo Fabro S. D.

Epist. 51. **A**udio tibi tuæque *Gerardo Ruffo* datum negotium à Rege *Christianissimo*, ut *Chrysostomi* commentarios in *Acta Apostolorum* Latine verteretis. At idem opus jam pridem apud me est & *Venetia* deportatum, eleganter descriptum. Rursum idem habetur in *Anglia*. Jam annus est quod corperam illud vertete. Cæterum quoniam subdubitabam de fide tituli, sepolui. Nunc quum e-derem alia quædam *Chrysostomi* versa, adjunxi tres *Homilias* quas ante verteram, quo gustum datem eruditis, ex quorum judicio vel abolverem opus vel omitterem. Hoc quum esset jam factum, ex *Brixii* literis cognovi quod modò dixi: quæ si venissent uno mense citius, ad te misissem quod verteram, totamque provinciam vobis lubens celsissem; & nunc si libet hoc ipsum quod editum est vestrum facio, nè quid hic casus vos remoretur à beneceptis. Præter *Homilias* quas edidi novas, habeo commentarios *Chrysostomi* in epistolam ad *Romanos*, in utramque ad *Corinthios*, in epistolam ad *Galatas*. Verum hæc eo minus habitura sunt gratiæ, quod in *Theophylacto* totus ferè *Chrysostomus* est, exceptis digressionibus. Opto tux senectuti lætam tranquillitatem. *Ruffo* tuo plurimam ex me salutem dicito. Optimo Præfult cupio esse quam commendatissimus. *Basilea* nono Calend. Aprilis, Anno M. D. X X V I I.

Erasmus Roterod. Virgilio Polydoro S. D.

Epist. 52. **Q**uò non penetrant linguæ fascinatrices? Quam nos mi *Polydore* non aliâ ratione melius ulcisci possumus, quam ut amicitiam quam isti rescisam vellent, vinculis quam arctissimis astringamus. Videbis *Homilias* tibi dicatas, nunc rursus excusas cum dignitate quo magis etiam urantur quos

A cruciat nostra concordia. Quod sedulo agis vigilanter inter *Leum* & me, pro isthoc animo *Christus* tibi referet promissam beatitudinem. At præscribit ille parum æquas pacis condiciones. Ostendat ille quæ perperam scripserim in ipsum, ego vicissim ostendam quæ ille perperam scripsit in me. Tum post mutam palinodiam coeat amicitia. Verum hoc esset non sarcire gratiam, sed renovare similitatem. Optimum fuerit *sed mutæ ingratias*, sed illa *Græcorum æquitas*, prorsus omnium veterum injuriarum abolere memoriam, ac scripto quopiam amico testari positam esse similitatem, & animos *Christianâ* junctos concordia, quod factum est inter *Jacobum Fabrum* ac me. Quod mihi cum tot portentis dimicandum est, agnoico feroque factum meum. Cum summis mihi pulchre convenit. *Clemens* septimus his jam milit ducentos florenos, nihil non pollicens. Cæsar nuper ad me scripsit amantissimè cum suo Cancellario. Regum, Cardinalium, Ducum, Episcoporum literis honorificentissimè scriptis habeo plena scrinia. A multis veniunt & munera nequaquam vulgaria. A tenebrionibus velut à cimicibus ac pediculis mordeor. Nam his nec Cæsar nec Pontifex potest imponere silentium. Tuti sunt suis tenebris. Sed nihil aliud efficiunt nisi quod traducunt seipsos. Nos rectum clavum tenebimus, usque ad extremum vitæ terminum: de eventu viderit *Christus*, hujus fabulæ choragus. De libello excudendo egi cum *Frobenio*, respondet se paratissimum, eâ lege quâ excudit *Adagia*. Bene vale patrone magnè. *Basilea* nono Calend. Aprilis, Anno milleimo quingentesimo vigesimo septimo.

Erasmus Rot. Valentino Furstero suo S. D.

Si præstas cum animum quem tua pollicetur *Epist. 53.* *Septimola, Valentine* charissime, & tibi & tuis omnibus constitueris. Memento nullam ætatem magis idoneam discendis optimis moribus ac disciplinis, per omnem vitam usui futuris, quam istam quâ nunc flores. Verum ut est optima, ita scito fugacissimam esse, nec semel elapsam unquam recurrere. Præcipuam studiorum partem impende historiographis & ethicis. Prioris generis sunt *T. Livius*, vitæ *Plutarchi*, *Cornelius Tacitus*: Posterioris, libri *Ciceronis* *De officiis*, *De amicitia*, *De senectute*, *De Tusculanis questionibus*, & *Plutarchi* libri *De moribus*. Ex his enim potissimum ea prudentia colligitur quæ decet virum in Republica versantem. Et habet ea lectio non minus voluptatis, quam utilitatis. Saluta mihi nostrum *Erasmum*, sodalem tuum. Bene vale *Basilea* nono Calend. Aprilis, Anno M. D. X X V I I.

Erasmus Rot. Richardo Spercheferdo S. D.

Ex *Linæi* syntaxi quam dono misisti, curabo *Epist. 54.* *Eut* siam bene Grammaticus, tu cura ut ex *Chrysostomo* quem tibi vicissim dono mitto, fias bonus Ecclesiastes, & certemus inter nos mi *Richardo*, uter suo munere dexterius utatur, hac lege, ut is plus alteri debeat qui plus fructus ex accepto munere tulerit. Bene vale in *Christo*, cui me tuis interpellationibus commenda. Datum *Basilea* nono Calend. Septembris, Anno M. D. X X V I I.

Erasmus

Erasmus Rot. Roberto Aldrisio S. D.

Epist. 55. **S**UB quadragesimam denum redditus est nobis tuus *Seneca*. Non erat necesse mittere codicem, poterant omnia describi in schedis. Bibliophylaces collegii Regalis dederunt tibi verba. Habent in minore bibliotheca aliud volumen in membranis descriptum; ut agnoscas, habebat sententias per ordinem literarum digestas, & in medio sententiam eandem disticho, sed indoctissimo comprehensam. Inerant & initiales literarum coloribus & auro depictæ. Ex libro *De beata vita* plurimum emendaram. Si vacaret posses ex eo notare quæ dissentiant, notato per numerum versu editionis *Frøbeniana*, & ascriptâ lectione quam habet codex, reliqua per nos fierent. Doleo tibi tantum laboris susceptum non magno fructu. Sciebam codicem qui habebat libros epistolarum nihil habere frugis. Non ausim amplius abuti tuâ bonitate, si tamen posses hoc tædium decoquere, faceres mihi rem magnopere gratam, nec penes ingratarum hominem collocaris officium, si viam indicaris reponendæ gratiæ. *Thomas Moro* te commendavi non indiligenter. De quorundam ingratitudine verus est querela. *Regium est autem audire malè, quam feceris bene*. Poteritis magis agnosceret, quanquam tunc etiam agnoscut optimi quique, *Cæsar*, *Ferdinandus*, Pontifex, Card. Reges, Duces, Episcopi, & literis honorificentissime scriptis, & muneribus opimis. Tenebriones modò quidam oblatrant, nihil profecturi, nisi quod sibi malum accersunt. Res aliam habebit exitum quam credunt multi. Sed quicumque erit exitus, nos bonam ac fidelem operam literis & *Christo* navabimus. Bene vale. *Basilea* nono Calend. April. Anno Millesimo quingentesimo vigesimo septimo.

*Erasmus Roterodamus Joanni Carondileto
Archiepiscopo Panormitano S. D.*

Epist. 56. **R**everende Præsul, jam pro tuo erga me studio gratias egi, quas certè debeo maximas. Nunc non ago causam meam quam habeo pro derelicta, sed studiorum causam tibi commendo. *Mecklinia Carmelita* quidam *Paschasius*, ut ex multorum literis accipio, publicitatis è suggesto debacchatur in linguas ac bonas literas, & nominatim in collegium trilingue, quod instituit *Lovanii* vir omnium seculorum memoriâ dignus *Hieronymus Bursidius*. Agant hoc quod habent in mandatis, pugnent adversus hæreses: at bellum gerere cum his literis, sine quibus omnes reliquæ disciplinæ mutæ sunt, mancæ sunt, cæcæ sunt, plurimum abest ab animo tum *Cæsar*is tum Pontificis. At *Philippus Melanchthon*, inquit, & alii nonnulli *Græcè Hebraicè*que periti faverunt improbatæ factioni. Ista non studiorum est culpa, sed hominum, sed longè plures favent *Luthero* qui neque *Græcè* sciunt neque *Latine*. Multo plures his literis instructi pugnant cum *Luthero*. Certè *Lovanii* nullus est ex hoc genere non alienissimus à re *Luthera*. Hæc res fortasse vobis levicula videtur: At periculum est nè, si monachis liceat impunè quicquid liber, res erumpat in majorem tumultum quam quisquam credat. Per universum terrarum orbem gratiosæ sunt bonæ literæ, quarum utilitatem jam nemo non sentit,

A habent magnos patronos. Sint igitur isti suâ contenti victoriâ, nec optimas literas alienæ causæ involvant. Si submovenda est professio linguarum, quod his instructi quidam faverunt improbatæ sectæ, eadem ratione submovenda est Theologiæ professio, quod multi Theologi propugnatores extiterunt & indies existunt hujus factionis. Submovendus monachismus, quod innumeri monachi stant à *Luthero*. Ut facillimum, ita fuerit optimum primos istorum impetus retundere. Quòd si facere non gravaberis, omnis studiorum cultores tibi reddes addictissimos. Mitto ad te exemplaria postremanum *Cæsar*is ad me literarum, item *Mercurii* Cancellarii & Card. *Campegii*. In quem, inquires, usum? ut intelligat tua prudentia, meam fidem & studium in negotio pietatis, probari summis utriusque status Principibus, nec vel tantulum commovere quorundam impudentissimis blaterationibus. Et confido fore, ut aliquando magis perspicuum fiat quâ sinceritate versatus sim in hoc rerum tumultu. Servet amplitudinem tuam Dominus. *Basilea* tertio Calend. April. Anno Millesimo quingentesimo vigesimo septimo.

Erasmus Rot. Stephano Gardinatio S. D.

Epist. 57. **G**ratissimum fuit mihi charissime *Stephan* mihi per literas refricari tui memoriam, non opus erat tot indicibus, hærebat animo illa imago quam *Lutetia* videram, adeo ut nunc penè coloribus possim exprimere: Agnosco nunc eandem ingenii dexteritatem & in literis & in graviore negotiis obeundis, quam *Lutetia* præstabas in æconomicis. Nec tunc literæ minus recrearunt meum animum abs te scriptæ, quam tum lactucæ delectabant palatum meum arte tuâ decoctæ. Gaudeo nobis patronum esse communem, & hoc magis tibi pariter ac mihi gratulor, quòd intelligo cum primis te apud illum esse gratiosum. Nunc erant onerandi literis qui peterent *Saxoniæ*, *Poloniæ*, *Hungariæ*, *Italianæ*, *Hispaniæ*, *Brabantia* & *Angliæ*, quare paucis tecum agere oportuit. Quoniam autem vix paucis licebat scribere, onerabo te negotio salutandi omnes, *Franciscum* medicum, *Tomium Barbaucum*, *Petrum* ab arenis, cum ceteris qui nobis bene volunt. Bene vale, & auspicio tui nominis ad æterni præmii coronam emerendam enitere. *Basilea* tertio Nonas Septembris. Anno Millesimo quingentesimo vigesimo sexto.

Erasmus Roterod. Alfonso Valdesio S. D.

Epist. 58. **V**enerunt ad me licet serò cum aliis literæ *Cæsareæ* majestatis amantissime scriptæ: nec minus humanitatis habentes, *Mercurii Gattinarii*, cujus prudenti juxta ac fideli consilio certum est obtemperare. Tum admirabilem in me favorem ac studium ornatissime juvenis tot jam argumentis habeo perspectum & exploratum: quòd si mihi facultas esset par animo, sentire te tantum officiorum haudquaquam penes hominem ingratum collocasse. Hoc tantum in præsentia scribere licuit. Patronis omnibus pro me gratias ut agas, te magnopere rogo. Bene vale. Datum *Basilea* pridie Calend. Aprilis, Anno Millesimo quingentesimo vigesimo septimo,

Erasmus

Erasmus Roterd. Ferico Carondileto S. D.

Epist. 59. **O**mnatissime vir quàm propenso favore sit in me *R. D. Parmenianus* frater tuus, ex complurium amicorum literis cognovi. Verùm plus illic valet quorundam dolosa improbitas quàm paucorum bonitas. Ex tuis literis amantissimè scriptis, multum accepi solatii. Sed hæc valetudo me reddit inutilem ad hominum convictum, & pudet etiam me quod tuis edibus ægrotatione meâ tantum attulerim molestiæ. Calculus versus est in aliud malum, sed immedicabilis. Nota mala levius feruntur, hoc est eo molestius quod ignotum. Deinde pistrino typographico sic alligatus sum, ut pedem discedere non liceat. *Erasmus* rursus ortus est Novum testamentum. Si quid ista bibliotheca haberet veterum exemplarium, præsertim in evangelicis & apostolicis epistolis, pergratum facies si miseris. Dabitur hoc pacto occasio, celebrandi & tui collegii & tui propriè nominis. Nunc illud quæso fac ut abs te impetrem. Habebam tria vasa vini *Bungardiaci*, ea rebar in hac hyemem suffectura, quorum unum unde bibo tendit ad vapam, alterum dum aperio comperio prorsus in vapam versum. Servabis *Erasmum* tuum, si huc vel pusillum vasculum miseris vini subrubri, non ardentis, sed generosi, veteris tamen. Hoc negotium dedi nostro *Bistricio*, qui meo sumptu curabit huc advehendum. Si quid erit in quo vicissim possim tibi gratificari, nihil sum recusaturus. Deus te servet incolumem. Datum *Basilea* pridie natalis Virginis matris. Anno Millefimo quingentesimo vigesimo sexto.

Erasmus Rot. Petro Egideo S. D.

Epist. 60. **J**uvenis ille qui petiit abs te meas ad me literas, ut rem certam nunciavit *Cornelliam* tuam in fata concessisse. Non libuit illi credere, quantum libet affirmanti rem tam tristem. Si verum est non dubito quin repetiturus sis matrimonium, nec dissuadeo, illud tamen te rogo, si modò tantum permittis *Erasmo*, ut in hoc intervallo te serves alienum ab omnibus ineptiis adolescentiæ. Novi tuum ingenium, juvenis es fateor. Nondum ista magnopere dedecent ætatem istam, tamen non ita multum abes ab anno quadragesimo, sed cogita, quàm multorum liberorum sis pater, & quos mores postulet ista muneris publici dignitas præsertim, cum ni fallor, Deus te majoribus negotiis destinaverit. Hic ego nè quid dissimulem, meam quoque rem ago. Malim mihi dimidium mearum rerum petire quàm talem amicum. Et video quid acciderit. *N.* posteaquàm ex marito prociis esse cepit, sic immutatus est, ut non credas eundem esse, nec amicitia veteris, nec studiorum meminit. De *Hieronymi* libris concinnandis & Archiepiscopo *Cantuariensi* transmittendis opinor tibi fuisse curæ. Neque de linteis quæ mittit *Dissus*, quæque tu mercatus es quicquam huc allatum est, expectamus nunc per fratrem & hæc & *Prudentium* & *Senecam*, & quod supererat rationculæ. Qui has reddit est is qui me pinxit, ejus commendatione te non gravabo, quanquam est insignis artifex. Si cupiet visere *Quintimum*, nec tibi vacabit hominem adducere, poteris per famulum communitrare domum. Hic frigent artes,

A petit *Angliam* ut corradat aliquot Angelatos, per eum poteris quæ voles scribere. Bene vale. *Basilea* quarto Calend. Septembris, Anno Millefimo quingentesimo vigesimo sexto. Saluta D. Cantorem.

Erasmus Rot. Francisco Asulano S. D.

Nihil jam diu accidit nobis *Franciscæ* charissimè jucundius quàm quod totus *Galenus* ad vos venit, ex tua munificentia. Autor per se graciosus est, mihi verò peculiari quodam vel sensu vel judicio adamatus: nec omninò falsum est, quod philosophus ille dixit: *Dulcissimam esse rem accipere*: tamen hic mihi plus voluptatis attulit amicus in me tuus, etiam num memor veteris amicitia, quàm vel donum ipsum, vel auctoris gratia. Aut me fallit animi præstigiū, aut hæc editio conciliabit tibi non parum & nominis & compendii. Emulos non est quod verearis, ut si hic qui velit, non est qui possit. Utinam de ut occasio referendæ gratia, nam reponere malim quàm agere. Interim adnitar, ut quicquid è tua prodit officina, quanquam nihil non est gratiosum apud viros eruditos, fiat gratiosius. Felix juvenis quæ in hoc seculum incidit. Nam repubescendi votum mihi sit *arquetum*. Potes & meum nomen isthic reddere vendibilius, si lucubrationes meas aliquot pias præsertim, tuâ digneris officinâ. Quales sunt *De misericordia Domini*, *De modo orandi*, *Commentarioli in quatuor Psalmos*, *Paraphrases in Novum testamentum*. Paraphrases tamen te nolim attingere, nisi misero quædam loca castigata. Mittam autem simul atque cognovero tuum animum. Patri, fratri, reliquæque familiæ meum ex me salutem dices. Bene vale. *Basilea* tertio Nonas Septembris. Anno Millefimo quingentesimo vigesimo sexto.

Erasmus Rot. Hieroslao Alasco Palatino Syradiensi Polono S. D.

Vir clarissime, *Matrimonium Christianum*, extremam ingenio nostri fecuram mitto, non fratri tuo, qui cœlibatvm amplexus est, sed tibi qui das operam, nè pereat humanum genus: nec tam ob id mitto, quod te doceam quomodo debeas uti matrimonio, nihil enim addubito quin in eo sanctissimè verferis: quàm ut nos admoneas, si quid illic prætermisum est, aut aliter tractatum quàm oportuit. Nam tibi fortassis non minus ineptire videbor, qui de matrimonio præcipiam, quàm philosophus ille visus est insanire *Hannibali*, qui de bello disputabat, quum bello nunquam interfuisset. Expectabimus igitur tuum judicium, priusquam adornemus alteram editionem. Durius tecum fabulari cupientem revocant occupationes. Precor tibi tuisque perpetuam felicitatem. Datum *Basilea* postridie natalis *Mariæ* Virginis. Anno à *Christo* nato Millefimo quingentesimo vigesimo sexto.

Erasmus Rot. Christophoro à Schydlovietz regi Poloniae Cancellario S. D.

Nunc demum mihi mea *Lingua* minus displicere crevit, posteaquam video tibi tantopere placuisse. Quod quidem si vir omni virtutum & ornamentorum genere absolutus, tantummodo literis

literis testificatus fuisset, erat abundè satisfactum votis meis: nunc non hoc fuit contenta tua singularis humanitas, epistola testimonium, munerum insignium testimonio confirmavit. Reddendum enim est bonà fide, horologium aureum, cochleare aureum, & fuscina aurea; Mihi congruebant lutea, sed hæc erant digna tuo verè aureo ingenio moribusque candidissimis. Habeo quod ostentem; nam erunt fortassis, qui causabuntur vulgare jam esse literis efferre quemlibet: at vulgare non est, talia mittere munera, pro quibus vir clarissime, quum ut debeo, maximam habeam gratiam, tamen non minorem habeo, quòd autoritas tua nomen nostrum adversus quorundam malè linguacium calumnias defenderit. Quo tamen officio non me solùm tibi devinxisti, sed omnes etiam bonarum literarum studiosos. Adversus has belligerantur, qui malè volunt *Erasmus*. Tuis auspiciis *Lingua* nostra fuit felix, *Frobenius* felicissimè vendidit, quum jam ter excuderit. Et interim à multis aliis fuit excusà. Hoc non fuisset factum, nisi multis placuisset. Benevale. Datum *Basilea* postridie Natalis Virginis matris. Anno M. D. XXVI.

*Erasmus Rot. Andrea Critio Episcopo
Placensi S. D.*

Epist. 64. Ornatiissime Præsul, quum hic χαμναιοφίῳ, fortè fortunà fuisset oblatum, relegi tuam epistolam & prolixam & αὐτὴν, non tam ut responderem, quum nihil daretur oculi, quàm ut eam voluptatem quam initio ex earum lectione cœperam, mihi renovarem, simul & in valetudinis, & laborum, & publicæ tempestatis solatium; sunt enim erudita, & alacres, & candida. Sentias illic Musas omnes conjunctas esse cum Gratiis. In carmine pariter atque in oratione soluxa probari nec *Ciceroni* contigit. Tu sic pangis carmen, quasi nihil aliud agas: hic rex is orationem liberam, ut quanquam ad historicam sublimitatem surgis, nihil tamen obstrepat poeticæ licentiæ. Quo verò magis deploras te à literis quibus tibi natus videris, ad Episcopi munus, reique publicæ functiones pertractum: hoc nos impensius gratulamur orbi *Christiano*, cui nulli sunt magis utiles, quàm qui reluctantes à Philosophiæ dulcissimis studiis, ad patriæ consulendum revocantur. Et tamen inter istas quoque negotiorum undas, licebit aliquoties aliquid oculi tuis Musis succidere. Ad laudes quas tuus candor largiter nobis tribuit, nihil habeo quod respondeam, nisi me hoc plus debere tuo in me studio, quò minus agnosco quæ prædicantur. Equidem adnixus sum ut nostra *Baravia* mitesceret commercio bonarum literarum: nec id solùm, verùm multò magis ut bonæ literæ, quas scis hæcenus apud *Italos* ferè paganas fuisse, consuescerent de *Christo* loqui. Ea res quanquam mihi peperit gravem invidiam, tamen satis feliciter successerat, nisi hæc tempestas fatalis incidisset, quæ nunc orbem *Christianum* versat agitæque. Edideram *Diatribam*, quòd intelligerem me non aliâ ratione liberari posse, à tenacissima suspitione quam isti Principum animis infixearant: sed disputavi tantùm. *Lutherus* sic respondit, ut antehac in neminem virulentius, & homo suavis post editum librum per literas deierat se in me esse animo candidissimo, ac propemodum po-

A stular, ut ipsi gratias agam, quòd me tam civiliter tractàrit, longè aliter scripturus, si cum hoste fuisset res. Et interim cum tali gladiatore commissum. Theologi quidam, sed præcipuè monachi, densatis phalangibus me adoriuntur, animis tam devotis, ut *Luthero* favere cœperint, quòd sic in me fuerit debacchatus. Et ut scias rem de composito geri, simul orsi sunt fabulam in *Hispania*, in *Italia*, in *Anglia*, in *Brabantia*, in *Gallia*, in *Hungaria*, in *Polonia*. *Luterie* quatuor libri sunt in me proditi, planè fortes, nè quid dicam gravius, vix à Rege possunt cohiberi. Eludunt edicta Cæsaris, eludunt edicta Regis ac Senatus. Nulla pudoris, nulla juris ratio, quòd libuit sanctum est: quorum intemperias nisi Principum autoritas coerceat, excitabunt orbi gravius incendium, quàm unquam excitavit *Lutherus*. Quòd me ab his *Germania* fluctibus isthuc velut in partem tranquillam amanter invitas, ut liceat per valetudinem, pèrque leges arenæ gladiatoris, in qua nunc versor novus *Mirmillo*, vereor nè isthuc non reperiam omnia tam tranquilla, quàm esse vel vestrà causà optàrim. Et tamen optimo Regi ac Reginz, quorum in me favorem & ex aliorum amicorum literis cognovi, non minùs me debere fateor, quàm si tota benignitate quam offerunt, essem utilis. Interim illud est molestissimum, quòd literariam quoque consuetudinem nobis adiungunt, partim terrarum spatia, quæ nos dirimunt, partim labores mei, qui *Milanem* etiam possunt delassare. Quare te rogo vir optime nè meum erga te animum ex his inconditis ac frigidis literis velis æstimare, cujus declarandi fortassis aliàs dabitur opportunitas. Interim mihi gratulor talem amicum ac patrum, tuasque literas ceu pignus charissimum nunquam intermorituræ benevolentiz, servo reconditas inter ea quæ mihi sunt preciosissima. Dominus *Iesus* amplitudinem tuam servet incolorem, semperque in majus ac melius provehat. Datum *Basilea* postridie natalis beatæ *Mariæ*. Anno M. D. XXVI.

*Erasmus Rot. Jacobo Pisoni Præposito Eccl.
Hungaræ S. D.*

Epist. 53. Næ tu doctissime *Piso* morem antiquum obtines candidus in amiculum, nisi misericors appellari mavis. Accepi duas epistolas tuas, cum duobus nominatibus, aureo *Gratiani* Cæsaris effigiem referente, argenteo *Herculis*. Gratum animi tui symbolum, sed epistolis nihil accidere potuit suavius, jucundius, mellitius. Eas frequenter apud amicos ac mecum relego, quoties libertædium ex animo expuere, quòd in tantis laboribus, tantoque rerum tumultu necesse est interdum obrepere, præsertim adversà valetudine, nè quid incussem senectam. De tuo in me studio nihil dubitabam, etiamsi nihil scribebas, non potest *Piso* nisi *Pisorem* agere. Attamen gaudeo me doceri literis tuis quot quantisque nominibus ubi debeam, cui debeo libenter. Objurgat me frequenter suis literis *Velius*, quòd cessem aliquid nuncupare Episcopo *Olmucensi*, & post dictum *Plinium* exigit libellum meo *Marte* confectum. Edidi nunc *Institutionem Matrimonii*, verùm hoc argumentum ante annum à me stipulata fuerat *Regina Britannia*. Est animus in posterum à talibus argumentis in totum abstinere. Forsitan non conveniret

conveniret tam sancto Præsuli dicare profanum argumentum. Nactus sum aliquot libros *Chrysostomi Græcos*, ex his versos illi dicabo nonnullos, si *Velius* censuerit. *Irenæum* emisi, sed per *Joannem Fabrum* qui suppeditavit exemplar non licuit alii dicare quàm Episcopo *Tridentino*. Quare monebis *Velium*, ut me doceat quid existimet illi gratissimum, quo simul & ipsi roties me provocanti, & fratris optimi memoriz satisficiam, quod ego certè cupio vehementer. Quod si tales libellos boni consulet, quales sunt *De modo orandi*, aut *De*

misericordiis Domini, deligetur aliquod argumentum quàm minimè invidiosum. Sin *Græca* mavult, dabimus volumen mediocre. Doleo res apud vos esse turbatas, eoque sum brevior. Ad reliquas literarum tuarum partes ubi dabitur certus tabellio, simulque cognovero ubi terrarum agas, respondebo. *Ærsimum* amicum tui simillimum ex me salutabis diligenter. Et fortassis hæc nundinæ *Francfordienses* adferent à vobis aliquid literarum. Bene vale. *Basileæ*, quinto Idus Septembris. Anno M. D. XXV I.

D. ERASMI ROTERODAMI EPISTOLARUM LIBER XXII.

*Erasmus Rot. Conrado à Dingen Episcopo
Wirzburgen S.*

Epist. 1.

Retores quoties colorem non inveniunt quo crimen defendant, confugere solent ad statum translativum, ita factum agnoscetes, quoniam negari non potest, ut facti causam in alium rejiciant. Iridem ego qui & humilis & ignotus ad tantum Principem ultrò scribere non vereor, quoniam impudentiz crimen alià ratione non possum effugere, hujus audaciæ causam in *Augustinum Marium* rejicere egor: qui quam illuc adornaret iter, sub tuis signis ecclesiæ Dei militaturus, noluit absque meis literis discedere, mirà faciundia mihi depingens ingenii tui naturæque simulachrum, quod nemo pietatis amans non posset non tum amare tum suspicere. Rarum exemplum est hisce temporibus, summa dignitas cum egregia doctrina parique morum integritate conjuncta: sed mihi præcipuè calcar ad audendum addidit mira quardam morum tuorum comitas. Quo nomine vehementer gratulor etiam ecclesiæ *Christi*, tot rerum undis, tot dissidiorum tumultibus undique fluctuanti. Magnos & eximios navcleros postulat hæc inandita rerum humanarum tempestas. Videtur hætenus dormisse *Christus*, is ut spero piorum hominum precibus excitatus, imperabit tandem mari & ventis, & post has turbas succedet optata tranquillitas. Olim apostoli vellicarunt Dominum, ut expergisceretur: nunc idem, ut spero, facient hi qui in apostolorum vicem successerunt: modò populus ad Dopini meritò in nos savientis misericordiam confugiens, commutatà in melius vicà, dignum se præbeat pro quo piorum hominum clamorem exaudiat *Christus*. Hætenus quid monachorum ad plebem clamoribus, quid Theologorum articulis, quid carceribus, libellis, bullis, & incendiis profectum sit nescio. Clamatum est affatim, & clamatur hodie, sed perpaucos video qui clament ad *Christum*. Ad illum si sincero pectore clamaverimus, non aliò respicientes quàm ad illius gloriam, & gregis salutem, protinus expergiscetur, ac mari frementi dicet, Obtumesce, moxque sequetur magna tranquillitas. Non enim passus est hanc tempestatem exoriri, ut perdat suos, sed ut exploret, ut purget, ut gloriosus coronet. Solent præci latos rerum exitus ex arium occursum conjicere: mihi verò felix augurium videtur, quòd video locis aliquot episcopos exoriri, qui pietate morum, qui sacrà doctrinà, qui prudenti moderatione latiora promit-

C

tunt. Nam à graculorum, picarum & corvorum clamoribus nihil unquam boni ominis mihi promittere potui. Auspicatis. aves arbitror R. P. *Alfonsum Fonscain* archiepiscopum *Toletanum* in *Hispaniis*, *Joannem* episcopum *Roffensem* in *Anglia*, *Christophorum* episcopum *Augustanum* in *Germania*, aliòsque complures, inter quos tua virtus non infimum promeretur locum. Habebit tua pietas strenuum ac fidelem *auxiliatorem*, in restituendis ecclesiæ collapsis rebus *Augustinum Marium*, quem tibi non commendo, quum sciam & pro suo merito, & pro tua humanitate tibi esse commendatissimum, quia potius opto & spero fixurum, ut ego per illum tibi fiam commendatior. Qui si dignaberis hunc homunculum clientulorum tuorum numero ascribere, quod unum possum polliceor, voluntatem ad omne obsequium promptissimam. Amplitudinem tuam reverendam servet *Christus* Opt. Max. *Friburgi Brisgae*, festo Pentecostes. Anno M. D. XXIX.

D

Erasmus Rot. Danieli Stibaro S.

E

Binas ad te literas dedi juvenis ornatiss. priores *Epist. 2.* *Lutetia* non offenderunt, in causa fuit grammatophori tarditas; Akeris quas in *Brabantiam* miseram idem accidisse ex *Galenii* mei literis didici. Demirabar quo consilio *Brabantiam* adires, tam citò relictà *Gallià*, sed doleo nostram patriam tibi fuisse parum auspiciatam. Vtuncque tamen revaluisse gaudeo. Volebas opinor tibi parare quandam *Ulysseam* prudentiam,

F

Qui mores hominum malorum novis & arbes,

G

sed hanc prudentiam, quæ malorum experientiâ comparatur, docti viri miseram appellant. Ex philosophiæ præceptis, ex cosmographia, ex historiis plus veræ sapientiæ tibi parabis uno anno, idque tutò, quàm *Ulysses* annis plus quàm viginti, vix credendis calamitatibus ac periculis agitatus, collegit: quem nisi *Mercurius* herbà moly præmunisset adversus *Circæ* veneficia, nihil adhuc aliud esset quàm sus. Nusquam deerunt argumenta, in quibus virtutem vel explores vel exerceas, ac non expediat accersere pericula. Quum incurrunt, tum oportet præstare virum & fortem & prudentem. Verum, ut stultus est miles qui prodit in aciem inermis; ita tutum non est, cum malorum procel-
lis congregi, nisi prius animum sapientiæ decretis diligenter obarmaris. Audio te patriæ redditum, sed ita ut videaris aliò spectare; itaq; nolui literas

B b b

prolixi.

prolixiores vento committere, præsertim quam id bis malè cesserit. Nunc quoniam *Augustinus Marinus* commigrat ad vos, concionatorem tuæ præstiturus ecclesiæ, tam amicum ac certum natum hominem, mitto primæ epistolæ exemplar, missurus & posterioris, si liceat nancisci. Nam hæc demigratio permiscuit universam suppellectilem meam chartaceam, cujus scis me esse ditissimum. Ex *Rauracis* facti sumus *Brigii*. Mirè abhorrebam à relinquendo nido, cui tot annis assueveram, sed res longè feliciter cessit quàm expectàram, præsertim quod ad valetudinem attinet. Alioqui ut multum commodorum reliqui *Basilea* discedens, ita non parum dispendii mihi conciliavit hæc hospitii novitas. Sed pecuniæ jactura recuperabilis est, bona valetudo nullo pretio potest æstimari. Uno nomine sum felix, quod nihil cuiquam debeo, crediti titulo; & si res defecerit, habeo, præter alios, satis opulentum amicum, inclitum *Margaria Bohemique Regem Ferdinandum*, cujus benignitas mihi nihil non offert. Honorificis literis evocavit me è *Basilea*, nè qua remora protectionem meam impediret. Addidit diploma, per quod liceat per totam ditionem ipsius, & per universam *Cæsaream*, ire immunem. Hujus urbis magistratui me diligenter & amanter commendavit, qui suâ sponte jampridem omnem detulerat humanitatem. Designavit & desplanè regias, consalutationibus, xeniis, conviviis, cæteròq; officiorum genere prosequutus, ni literis ad *Glareanum* missis significasset mihi fore gratius, si à solennibus illis abstinere. Posterioribus literis significaram tibi de *Carolo Mentovio*, qui cum *Andrea Zebredovio* *Ventiam* adiit, venans & ipse prudentiam quandam *Ulyssæam*, brevi, ut suspicor, ducturus uxorem. Excuditur volumen epistolarum mearum cum dignitate, cum accessione grandi: hic curabo ut posteritas quoque nòrit, inter *Erasmum* & *Scibarium* amicitiam haudquaquam vulgarem intercessisse. Benevale. Datum *Friburgi Brisgae* pridie Idus Maias. Anno M. D. X X I X.

*Erasmus Roterodamus Petro Morneyco
Abbati S. Sulpitii S.*

Epist. 3.

Quamquam fateor mihi gratissimas esse literas quæ redduntur à talibus amicis, tamen ex hoc officiorum genere nunquam æstimavi benevolentiam eorum, quorum sinceritatem semel habui perspectam & exploratam: qui, si scribunt, jucundiores mihi sunt; si silent, minùs quidem jucundi sunt, minùs chari non sunt. Neque me clam est, quantis negotiis homo juvenis distringaris. Satis scripsit, qui constanter amavit, qui quoties necessitas postulat officium, bene nobis adest. Quod cum *Albano* nostro tam benigniter egeris, exposuit enim rem omnem ordine, vix credas quantum hinc meo in te amoris accesserit. Confido futurum, ut experiaris hominem memorem & gratum. Antea cum illo mihi minimum fuit consuetudinis, nunc mihi cepit esse charior, posteaquam video hominem tuâ benignitate singulari sic ornatum. Invisit nos *Friburgi*, reperit, ut solent novi hospites, satis irrequietum, nec aliud à me petiit, quàm ut tibi pro se gratias agerem. Libellum quem tibi dicavit nondum vidi: Quin & ipsum animum libenter exosculor, quod homines honestissimis studiis deditos, favore ac liberalita-

A te tuâ provehis, veluti *Hieronymum* literis ac liberalibus disciplinis natum ut audio, quem isthic antea compede feliciter vinctum tenes. Ea res arguit te virum bonum esse, qui quæ sunt honesta, sic in aliis foves & amplecteris; parietque tibi non solum hoc nostro seculo, verum & apud posteros claram vivacemque memoriam. Epistola tua declarat cum *Gracaviis* etiam Musis tibi esse commercium, quod ego majorem in modum probo. Plurimum enim & lucis & dignitatis adjungent eruditioni tuæ, & ea est ingenii tui felicitas, ut quamlibet variis studiis sufficere possit, si modò intenderis. Verissimum est quod scribis, *Jovem* apud *Germanos* nubilum ac tristem esse, sed vix ali-bi video serenitatem, ac metus est nè graviolem aliquam tempestatem nobis gignant hæc nubila. Consulis *Meltingeri* vicem ex animo doleo, vir est de sua republica frequenter optimè meritus, sed tamen feliciter elapsum gaudeo. Meus animus nequaquam abhorret à *Gallia*, sed isthic nusquam non plurimum licet picis & gracculis, ac *Bedaicis* quibusdam, quorum improbitas longè gravior lædit ecclesiam *Christi*, quàm ulli *Lutherani* utcumque sibi videntur eam humeris sustinere. Exitus arguet me vera loqui. *Herostatos*, *Panes* ac *Midas* facile contemnerem, nisi jam occupassent omnia, & venenum haberent præsentaneum. *Venenum aspersionis sub labiis eorum, dentes eorum arma & sagitta, lingua eorum gladius acutus*. His rebus atque etiam numero sunt & monarchis ipsis formidabiles. Malè audiunt & monarchæ, fateor; sed facile concedunt aliis ut liceat pro arbitrio loqui, modò ipsis liceat pro libidine facere. *Ferunt summorum fulmina montes*. Ad hoc dictum, ut ingemè fatear, risum non tenni. *Ex musca elephantem*, dicebant prius: tu ex lumbrico montem facis, ex cicada *Apollinem*. Optimo parenti tuo, & gratiam habeo summam, & omnia cum fœnore precor, quæ mihi precatur. *Gemuseus* mihi multis nominibus charus est, vel quod tibi placet, vel quod toro pectore se disciplinis honestissimis consecravit, vel quod in amando *Erasmo* te patronum & *Glareanum* præceptorem refert. Dominus te servet incolumem, omniâque studia bene fortunet. Datum *Friburgi Brisgae*, Anno M. D. X X I X.

*Erasmus Rot. Petro Tomicio Episcopo
Cracoviensi S.*

A Cœpi celsitudinis tuæ literas, vigesimo die Aprilis scriptas, ex quibus intelligo, nec potestis literas meas, nec *Senecam* esse redditum. Nunc tamen id factum opinor, nam duobus commisi, alteri in mundinis *Francfordiensibus*, alteri per *Viennam* isthuc profecturo. Dici vix possit quantopere me tibi devinxis istâ singulari benignitate, quâ nostro *Antonio* in sua miserabili calamitate constanter adfuis: reponat tibi mercedem, qui multo cum fœnore pensat omnia benefacta piorum omnium. Quo magis confido tuum istum in me favorem fore perpetuum. Ego grati hominis laudem non postulo, abundè est, si tuo judicio videor ingratitude notam effugisse. Agnatus tuus sub hyemem proximam adiit *Lutetiam*, me nec suadente nec dissuadente. Quamquam ille jam per aurigam sarcinulas emiserat, priusquam me consuleret. Tametsi jam diu divinabam illum aut hoc, aut simile quippiam moliri. Ea res

res ad morum civilitatem non nihil contulerit. Nam & Regem salutavit, & cum eruditis compluribus congressus est. Cum hirundine revolavit ad nos, pristina mecum usus consuetudine; verum quum hic magni rerum motus viderentur imminere, & fortè nactus esset commodum itineris commitem, qui cum apud me mensam habuerat communem, *Venetiam* proficisci maluit, nec dubito quin eò pervenerit incolumis. Opto ut quod ille maluit, sit illi felicius. Quod per me præstari poterat, nunquam erat ei defuturum. Nos mense Aprili toti commigravimus *Friburgum Brisgoe* oppidum ditionis *Ferdinandicae*, eò tum rerum status compulit, tum inclyti Regis *Ferdinandi* voluntas invitavit. Felicius cecidit mutasse nidum, quam expectaram, & hoc cælum experior meo corpusculo multò amicus. Et arbitror me hic aliquanto tutius agere, nisi si qua bellorum procella subitò exorta permisceat omnia, quod ego miserè metuo: jam rumor est *Tigurinos* esse in armis, & ea pars *Helvetiorum* quæ pristinam religionem mutare non vult, dicitur inisse fœdus cum Rege *Ferdinando*. Quid ais eximie vir? Ego ne possam meum in te mutare animum? Tum verò sum homo feris omnibus effrator. Mutabo, sed in melius, si queam. Opto tuam celsitudinem quàm diutissimè incolumem, tum isti regno, tum ecclesie *Christiana*. Datum *Friburgi Brisgoe*, sexto Idus Jun. Anno millesimo quingentesimo vigesimo nono.

*Erasmus Roterodamus Andreae Critio
Episcopo Ploicensi S.*

Epist. 5. **O**mnatissime Præsul, Autumno proximo duas epistolas ad te dedi, sed eodem ferme argumeto. Rursus his vernis mundinis scripsi quod nunc opinor perlatum. *Zebrovis* res, ut spero, rectè habent, id cognosces ex meis ad episcopum *Cracoviensem* literis. Quid ego audio? Rursus isthic diem obiit *Erasmus*? O novam istorum crudelitatem, qui unum homunculum toties jugulant, quum *Christum* non nisi semel *Judei* necè dederint! Atqui posteaquam *Friburgum* commigravi, corpi quodammodo repubescere, tantam experior cœli clementiam, idque præter spem. Istas viperas abs te contemni nihil miror. Nam tua virtus, tuæque dignitas te extra invidiæ tela collocavit, me humi repens animalculum & pulices & cimices audent arroderere. Inclytus Rex *Sigismundus* & eximius suis virtutibus, & tam obviâ benignitate me totum sic habet sibi devinctum, ut nihil mihi gratius sit futurum, quàm si detur occasio illi in re quapiam gratificandi. *Hungarica* res me nihil sollicitum habent, magis autem discruciarer, si quàm orbis partem viderem à calamitatibus immunem. In conventu *Spirensi* propositum est de pecuniis in *Ferdinandi* Regis subsidium colligendis. Sed dictu mirum, quàm furdas habet aures *Germania*, quoties de dando sit mentio. Verum interim sit ut dum alienas quisque calamitates spectat ociosus ac securus, incendium ad omnes pervagetur. Sed bona spes, æterni numinis favorem *Ferdinandi* Regis pietati non defuturum. De munere nolim te sollicitum esse. Mihi sat est scire quomodo se res habeat. Tua benignitas me diutorem facere potest, devinctiorem, ac tui amantorem non potest. Ha-

A bes epistolam bis ingratam, hoc est, & brevem & inconditam. In causâ fuit tabellio prorsus incertus. Itaq; vix spes est eam ad te venturam. Bene vale. *Friburgi Brisgoe*, An. M.D.XXIX, VI. Id. Jun.

Erasmus Rot. Joann. Antonino Medico S. D.

Epist. 6. **P**RO meo singulari in te amore, *Antonine* charissime, morbum tuum tuli non solum acerbè, verum etiam impotenter. Scribebant enim amici malum ejus generis esse, ut mors esset præoptanda. Quòdque minus erat spei, redituram sanitatem, hoc dolor meus erat inconsolabilior. Quod nunc potui, summum illum medicum, cui in proclivi est & sepultos in vitam revocare, votis ardentissimis appellavi, ut in te suam illustraret misericordiam. Complures hic eodem malo miserabiliter diuque discruciatum sunt, nonnulli & perierunt. Ex *Frobenii* familia, præter omnem spem aliquot revaluerunt, quum medicorum statio nihil adferret opis. Simili malo correptus est in *Italia* *Ricardus Pacens*, vir perpetuâ valetudinis prosperitate, atque etiam immortalitate dignus. Desperantibus medicis repetiit suam *Britanniam*, ac serò quidem, sed toxus revaluit, hoc meo majore gaudio quo magis præter spem. Nec ipse fui prorsus immunis ab hoc malo. subinde circa umbilicum sensi non cruciatum sed molestiam, quæ tamen alvo soluta mitigabatur, atque interim pestilentia nostras ades undique circumfudit, planèque, quod ait *Mars*, *Proximus ardebat Hecalegon*, meæque res agebatur, quum omni ex parte paries arderet proximus; attamen protectore Deo, nullus meorum attactus est. Quòd te conclamatum deservere medici, tibi feliciter cessit. Siquidem ea res effecit, ut, humanis destitutus præfidiis, totum te converteres ad eum, qui solus percutit & sanat, occidit & vivificat. Piè tu quidem calamitatem imputas peccatis tuis. Nullus enim mortalium purus est ab omni crimine. Cæterum istiusmodi mala, non semper Dominus infligit in vindictam scelerum, verum aliquoties talibus modis explorat fidem & charitatem suorum, & in hoc objicit exercendæ pietatis materiam, ut vel amicos suos coronet gloriosis, vel aliis edat exemplum, in nullis omnino malis cuiquam esse desperandum, qui plenâ fiduciâ postulârit auxilium à Domino. Clamavit *Jonas* de ventre ceti, & redditus est luci. Tunc proximè est salus à Deo, quum ab humanis suppetiis spei minimum est. Ille servatus, cantico celebravit Dei misericordiam; in quoque piè cogitas, dum non vis tacere magnificam in te tui *Domini* misericordiam. Ille justificatus est in sermonibus suis, præstitit quod pollicitus est. Nam ipse loquutus est per *Jehelam* Prophetam, *Omnia qui invocaverit nomen Domini, salvus erit*: loquutus est per os Psalmographi, *Clamabit ad me, & exaudiam eum, cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum, & glorificabo eum*. Proinde in te tui *Antonine* charissime, adoramus Domini clementiam eximiam, eique gratias agimus, quòd nobis amicum vitæ chariorem restituerit, atq; adeo quòd in te nos æquè periclitantes servarit. Reverendi præsulis *Cracovien*. constantem in te benignitatem sic amamus, ut si me donasset opimo sacerdotio, levis obstrinxisset, quàm istâ in te pietate. O virtuti omnibus & publicè & privatim juvandis natum! Dominus omnis pietatis remunerator, & illi rependat

digna meritis pramia, & optime conjungi tunc, quam nec morte crudelior morbus potuit à marito divellere, reddat pro toleratis molestiis, copiosum sortus gaudiorum. Posthac fac sis animo laeto vir amicissime, tempestas abiit auxilio numinis, ejusdem benignitate succedet jucunda tranquillitas. Tantum abstine à vehementioribus curis, studioque vel intempestivo, vel immodico, donec valetudo pristinum robur collegerit. Legimus quosdam dolore occupatos, subito objecto gaudio, protinus effluisse animam. Ab hoc periculo non ita impultum aberam, nisi *Joannes Honellus* pridem literis suis nonnullam salutis tue spem ostendisset, mox *Justus* noliter scripisset, te prorsus morbo levatum, sed nondum ad plenum recreatis viribus. Dominus qui te vix reddidit, confirmet suam virtute in omni corporis & animi prosperitate. De nobis omnem sollicitudinem deponas velim *Antonine* charissime. Fervebat quidem *Basilea* media bruma ingens incendium, vidimus armatas cohortes volitare per vias. Ceterum nemo mortalium attactus est, nec cujusquam violata domus. Tantum in statuas divorum & imagines servitum est, usque ad internicionem. *Seremienfis* episcopi literis rescribam, si quid dabitur oculi, quanquam is cui hæc committimus, non aditurus est *Cracoviam*. Te Dominus *Jesus* cum dulcissima conjugē ferret incolumem, amice cordi meo charissime. Datum *Friburgi Brisgae*, quinto Idus Junias. Anno M. D. XXIIX.

Erasmus Rot. Leonardo Rephano S.

Epist. 7.

Ludovicus Bernus præceptor ac patronus meus plurimum observandus, multa apud me testificatus de propensa animi in me tui benevolentia, salutem mihi tuis verbis annunciavit, jussitque ut tibi tribus verbis vicissim salutem ascriberem. Id equidem feci perquam libens, non solum quod ille jussu, cui nihil negare nec possum nec debeo; verum etiam tuis iste candor promeretur ut te mutuo diligam, qui prior ad amicitiam provocaris. Huc si veneris, faciam tibi mei copiam, vel ad satietatem usque, tantum abest, ut te gravatē sim admissurus. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgae* octavo Id. Jun. Anno millesimo quingentesimo vigesimo nono.

Erasmus Rot. Christophoro à Schydlowitz S.

Epist. 8.

Ut eventus non respondeat tuis conatibus, vir egregie, tamen illi pax voluntati non deerit apud Christum sua merces. Ego quid meis literis possim non video, qui tot jam annis cano fardis. Non est meum de monarcharum animis aut jure pronunciare; hunc orbis Christiani statum quis non deplorat Christianus? Quam fædum exemplum est duos potentissimos orbis monarchas sic implacabilibus odiis inter se dissidere, idque tot jam annis, nec hic quicquam valere civitatum consensum, seniorum prudentiam, Abbatum, Episcoporum, Cardinalium, & summi Pontificis auctoritatem, præsertim cum habeamus *Clementem*, qui ipso nomine pollicetur pacis studium: alioqui malis Pontificibus nihil minus expedire quam summos Principes jungi concordia, quorum dissidio non solum Pontifices sunt, verum etiam Reges Regum? Id quoniam multis jam seculis res ipsa do-

A cuerit, miror à Principibus non intellectum. Si intellectum est, miror illos non meminisse. At vereor ne sint quorum oculos occupet ambitio, judicium depraverit odium, nec philosophiz locum det animus voluptatum quam reipub. studiosior. Verum Regibus si sapiunt, non vacat ludere: quodque in privatis hominibus latus & nequitia est, in Principe impietas est. Nulla res Principi deberet plus adferre voluptatis, quam reip. tranquillitas, quam civium emendati mores, quam bonarum legum auctoritas. Hæc meditari, hæc procurare, hæc tueri, Principum est alea lusus venatus & amores. Et si vacaret, sublimior est Princeps quam qui plebeis istis ac sordidis voluptatibus caperetur. An non nuntius vice est inter homines, ad cuius nuntium tot hominum millia stringunt ferrum, & in mortem runnt? A cujus providentia pendent tot urbes, tot regna? Et huic vacat pernoctem ludere aleam, ridere *Adonides*, indulgere furtivis puellarum amoribus, & choreas ducere? **C** Rex *Ferdinandus* sciens nullam esse fidem regni societatem, fortassis abhorret à fœdere, quod ut arbitror non recusaret, si *Joannes* suam pristinam dignitatem contentus esset. In conventu *Spirensi* actum est de subsidio pecuniarum, quæ bellorum est nervus. Verum dictum mirum quam ea postulatio non prorsus *Germanorum* auribus excepta sit, quasi nihil ad nos attineat si *Turca* occupat *Magariam* & *Poloniam* viam sibi struat progrediendi quod velit. Sed *Germani* magis assueverunt accipere quam dare, & mundus toties delusus hujusmodi titulis, ne tum quidem credat, quoniam maxime est opus: certe *Ferdinandus* pietas omnium favorem promeretur. Ideo repertum est Imperatoris nomen, ut auctoritate sua ceterorum Principum motus cohibeat. Nunc ditionis amplitudo ad nihil aliud proficit, nisi ut belli calamitas latius se proferat. Si parum conveniret inter duces, *Lutheranum* & *Sabaudum*, exiguo spatio circumscriberetur maium. Nunc dum dissident *Cæsar* & *Galliarum* Rex, quæ pars orbis quieta est? *Flandria* cum adjunctis regionibus florentissimis primū orba est suo Principe quem genuit, & hætenus tot annis vexata à *Gelis*, nec cum *Anglia* nec cum *Gallia* vicinis habet tuta commercia, magno quidem nostro, sed non minore *Gallorum* ac *Britannorum* malo. Jam exactiones supra modum graves, sunt omnium communes: nobis autem hoc molestiores sunt, quod pecunia defertur in *Germaniam* & *Hispaniam*. Alioqui bos, ut aiunt agricolæ, depastus gramina, dum vicissim stercoret agrum, facit damnum quod attulit. Jam quid *Italia* florentissima dudum mundi portione afflictis? quæ tamen ipsa nulli tutò est pervia. Quid loquar de *Roma*, nationum omnium parente? *Turci* occupavit præter alia *Rhodum*. Vexavit *Hungariam* occiso Rege: rursus illi imminet, & tot annis litigant cum *Gallo*. Interim mandos impletur militum eregibus, qui nec amicis parcunt, nec hostibus. Horum magna pars fertur esse vel *Lutherana* vel *Judaica*. Ego magis arbitror his indignam cognominibus, quæ nihil omnino credit. Hujusmodi portentis deditur orbis, deferuntur bona civium, ne quid commemorem de studiorum exitio, deque religionis interitu. O gravem in nos iram iusti Dominis! & tamen interim nullum omnino mortalem video de commutanda in melius vita cogitantem. Avertat aurem clemens Dominus, quod quæ prudentia, utinam falsè vaticinatur, futurum

futurum ut *Turci* & sectarum tumultus, & monachorum tyrannidem, & eorum audaciam, qui *Romani* Pontificis nomine faciunt quicquid collibuit, consopiat. Nolim tam immitem medicum, præstat nos incidere in manus Dei, quam in manus hominum. Sed quicquid ferat hæc fatalis tempestas, non potest subverti quisquis in solida petra pedem fixerit. *Dominus est, faciat quod bonum est in oculis ipsius.* Nos enim nescimus quid nobis expediat. Lubens recino tuum votum. Utinam spiritus Domini repleat orbem terrarum, ac Principes *Christiani* nominis in unitatem fidei congreget. Quod mones ut te redamem, vir clarissime, sum mortalium ingratus mihi id faciam; imò, si velim, non possum tuæ benignitatis non meminisse, quod tuum horologium mihi semper est in oculis, dimetiens mea studia. Hæc ad epistolam quam tuā sublimitas scripsit ex civitate *Vnaerschoven*. VIII. Idus Febr. An. M. D. XXIX. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgæ*. V. Id. Jun. Anno M. D. XXXIX.

Stephano Broderico Episcopo Pannonio electo, & quondam regni Hungaria Cancellario, Erasmus Roterd. S.

Epist. 9.

AD tam eruditam, tam amicas honorandi Præfulis literas, dubitavi utrum satis esset nihil omnino respondere, an paucis rescribere, quum & grammatophorus esset incertus, & essem occupatissimus. Attamen inhumatum est visum, non saltem referre salutem. Ut magnificas laudes quas mihi tribuis non agnosco, ita candorem tui pectoris non amplector. Te virum esse singulari pietate doctrinæque prædium vel hinc conjicio, quod te R. Præful *Cracoviensis* inter melioris notæ amicos complectitur. Quare te non solum in amicorum catalogum, quod tuæ modestiæ satis esse video, sed in patronorum album cupidissime transferbam. Hujus famæ jampridem me poenitet, quid de me sit judicatura posteritas, viderint superi. Theologorum vulgus Scripturam universam ad scholastica quædam dogmata velut ad gnomones examinat, minimum tribuit præcis Ecclesiæ Doctoribus. Nunc discimus Christum in negotio à Patre delegato, debuisse matri obedientiam. Eique nunc in cælis cum Patre regnanti, matrem pro sua autoritate posse imperare, juxta illud, *Monstra te esse matrem.* Discimus regnum cælorum deberi nostris operibus etiam de condigno. Discimus continentiam esse rem facillimam, modo velit homo. Discimus ingens esse periculum Ecclesiæ, si in concionibus sacris pro virgine matre imploretur Christus aut Spiritus sanctus. Discimus Christi mortem deplorandam, ut deploramus mortem cujusvis hominis. Aliæque permulta. Utinam Dominus mittat nobis alterum *Esdras*, qui Templum & *Hierosolymam* restituat. Hoc tantum in præsentia licuit. Bene vale. Datum *Friburgi Brisgæ*, An. M. D. XXIX. V. Idus Junias.

Erasmus Roterdamus Iodoco Justo Sigismundi Regis à Secretis S. D.

Epist. 10.

Hic nuncius adeo parum erat certus, ut consultius fuerit nihil omnino per illum scribere. *Angustinus* absolutus est sat feliciter, exiturus mercatu proximo. Video tibi pietatem serio

A cordi esse, quo nomine mihi charissimus es, tuoque respondes nomini. Quæ *Lutherus* destomatatur in nostros, veriora sunt quam vellem. De libero arbitrio, de bonis operibus, ac meritis, deque similibus, Themata sunt quæ cum fructu pietatis disputari possent inter eruditos, si ab his pervicacia veritatis inimica, & odium excacans omne judicium. Et quæ *Lutherus* urget, si moderatè tractentur, meâ sententiâ, propius accedunt ad vigorem evangelicum. Quod in imagines odiosè factum est, minimum faciebat ad pietatem, ad seditionem plurimum. Nec video cur missa debuerit in totum abrogari, etiamsi verum doceret *Oecolampadius*. Nam nec corpus nec anima Christi adoratur latrâ, quæ vocatur, divinitas autem illius, quæ adoratur, nusquam non adest. Verum hic, inquit, labitur vulgus. Nihil est facilius quam docere populum, nullum omnino creatum adorandum esse latrâ. Alioqui nemo certus est hostiam esse ritè consecratam, nisi solus sacrificus. Sed tacita perpetuæque adorantis conditio liberat illum à periculo idolatriæ. Nisi me moveret tantus Ecclesiæ consensus, possum in *Oecolampadii* sententiam pedibus discedere, nunc in eo peristo, quod mihi tradidit Scripturarum interpret Ecclesiæ. Alioqui nullum reperio locum in Scripturis divinis, unde certò constet, Apostolos consecrâsse panem & vinum, in carnem & sanguinem Domini. Quod idem tu facis vehementer approbo: & salutem tuam consulis. Tantum licuit in præsentia: Alias copiosius. Bene vale amicorum optime. *Friburgi Brisgæ*, sexto Idus Junias. Anno M. D. XXXIX.

Erasmus Rot. Francisco Medico S.

Quod sacerdos est animis nostris, hoc medicus est corpusculis. Celare suum malum non debet, qui remedium expectat. Nec dubito quin tua prudentia soleat eam silentii fidem præstare, quam *Hippocrates* magnâ religione exigit ab ejus artis professoribus. Jam annis aliquot me crudeliter tractavit calculus renum, nec erat parturiendi, pariendi, concipiendi finis, ut mirer hoc corpusculum tot cruciatibus suffecisse. Cruciatu frequenter extorquebat vomitum: postea stomachus sedecim totos dies, nullum omnino cibum recipiebat, præter sorbitunculas. Et indies ingravescibat malum, tandem aded exacerbatum, ut desponderem animum, tam acerbi fuerunt nixus. Deinde mutato vino, quod tenue quidem, sed levius, quam hæc sunt vernacula, ad hæc dilutum aqua ex glycyrrhiza cocta, bibere cœperam, idque modicè, menses aliquot eo cruciatu carui. Tandem in summa glande sentiebam quiddam quale solemus pueri, perflati vento, vulgò frigidam urinam appellant. Id suspicabar accidisse, quod diutius post solis occasum confabulatus essem sub dio. Ungebam oleo camamillarum ventrem subter umbilicū. Nam id solet esse remedium. Nec præterea mali quicquam sentiebam. Tandem hilariter cœnatus cum amicis, extra ordinem bibi dimidiatum cyathum vini *Burgundiaci*, dilutum aquâ quâ dixi. Id erat pendulum, quod postea compertum est. A primo somno, reddidi lotium miro impetu, visq; vehementer dilatatis, non sine cruciatu: cujus tamen sensus non erat in ilibus, ubi solet esse gravissimus, sed in vesica & virgæ masculinæ

B b b 3

Sensi

Sensi magnam vim calculorum rudum ac materiam cum lotio erumpere, non sine ruptura meatuum. Id factum est eâ nocte plus decies, nullo tamen stomachi dolore. Eam urinam non servavi, quod doleo, matutinam servavi, lacti similem admixtis calculorum fragmentis. Materia erat gypsacea. Interea sensus erat molestissimus in vesica. Accivi medicum, unum post alterum, ac tertium, quales hic quidem habemus. Ambigebant. Metuebam ne ea materia concrederet in vesica. Nam dolor aliquot dies durabat. Tandem coepit mitescere, non ut discederet, sed ut esset tolerabilis. Itaque dimissis medicis, ad victus moderationem confugi, bibens vina *Burgundica*, sed parca & vetera, quorum senium tempero multo saccharo & glycyrrhizâ decoctâ. Interea stomachus melius habet, atque item cerebrum, quod crebri vomitus vehementer fatigabant. Lotium autem huc usque marcet veluti gypso turbidum, non sine calculis, sed qui non discruciant ut solent. Hanc perpetuam molestiam malo, quam illos cruciatus intermissos, sed intolerabiles; nisi enim se mutasset morbi genus, jam pridem sepultus esset *Erasmus*. Alias est levior, alias gravior molestia: tempore nebuloso pejus habeo, nec licet à moderatione victus recedere, quin ilicò dem pernas: assuevi crebro reddere lotium, metuens ne concreseat in vesica. Somnus primus est iustus ac placidus, secundus interruptus, & frequenter insomniis irrequietus, quanquam non molestus. Non est gonorrhea, nec fluxus cerebri, nec medulla spinæ: hæc enim debilitarent, quum nunc sum vegetior. Originem morbi divino: jam annis plusquam viginti consuevi stans scribere: nec unquam ferè sedere, nisi vel prandens, vel cœnans, vel à prandio dormitans, quod interdum soleo, præsertim lassus negotiis. At interdum urgebant præla, maxime epistolæ, quas cogor innumeras scribere, ut statim à prandio fuerit accurrendum ad scribendum. Nam à cœna cogor ab intentione cessare: aut fabular sine contentione, aut inambulans audio famulum aliquid prælegentem, quod mihi sit usui futurum. Quodam autem tempore quum essem occupatissimus, venit nuncius à quodam amico qui de vita periclitabatur. Ad huic opitulandum scripsi plurima, non habita ratione valetudinis, quod & antè sæpenuerò feceram. Rursus idem paucis post diebus misit alium nuncium. Huic quoque dum cupio gratificari, malum hoc obortum est quod exposui. Quoniam qui stans scribit, fieri non potest, quin stomacho sit aliquantulum inflexo, suspicor stomachum cibum semicoctum coepisse deicere, spiritibus aliò vocatis, itaque fieri, ut calculus non concreseat in magnitudinem. Fortassis natura rupit vias aliquas, quo facilior sit transitus, sic habet morbus, quorsum evasurus novit Dominus. Vereor ne si accedat agitatio, aut aliud simile, vertatur in excoriationem vesicæ, quo malo nihil esse potest cruciabilius. Hoc cruciatus perisse narrat *Thomas Linacrum*. Habes rem omnem. Si quid habet tua ars quo malum hoc mitigari queat, nam tolli posse non arbitror, humanitate tuâ dignum facies, si communicâris. Nam quod ultrò miseris remedium, agnosco veterem tuam in me pietatem, quam hoc magis exosculor, quod ne levi quidem officio unquam te demernerim, & utinam esset aliquid in quo declarare possim, & ani-

imum agnoscentem tua beneficia, & voluntatem reponendæ gratiæ cupidam. Vale.

*Erasmus Roterodamus Francisco Cardinalis
Eboracensis Medico S.*

Frequenter & admirari & dolere soleo, qui si- *Epist. 12.*
at ut *Britannia* tot jam annis assiduâ pestilentia vexetur, præsertim sudore letali, quod malum penè videtur habere peculiare. Legimus civitatem à diuina pestilentia liberatam, consilio philosophi mutatis ædificiis. Aut me fallit animus, aut simili ratione liberari possit *Anglia*. Primum quam cœli partem spectent fenestræ ostiave nihil habent pensi: deinde sic ferè constructa sunt conclavia, ut nequaquam sint perscrutabilia, quod imprimis admonet *Galenus*. Tum magnam parietis partem habent vitreis tessellis pellucidam, qui sic admittunt lumen, ut ventos excludant, & tamen per rimulas admittunt auram illam colatam, aliquanto pestilentiorum, ibi diu quiescentem. Tum sola ferè strata sunt argilla, tum scirpis palustribus, qui subinde sic renovantur, ut fundamentum maneat aliquoties annos viginti, sub se fovens sputa, vomitus, mictum canum & hominum, projectam cervisiam, & piscium reliquias, aliasque sordes non nominandas. Hinc mutato cœlo vapor quidam exhalatur, meâ sententiâ minime salubris humano corpori. Adde quod *Anglia* non solum undique circumfusa est mari, verumetiam multis in locis palustris est, falsisque fluminibus interfecta, ne quid dicam interim de falsamentis, quibus vulgus mirum in modum delectatur. Considerem insulam fore multo salubriorem si scirporum usus tolleretur, tum si sic extruerentur cubacula, ut duobus aut tribus lateribus paterent cœlo, fenestris omnibus vitreis ita confectis, ut toto possint aperiri, totæ claudi, & sic claudi, ut non pateat per hiantes rimas aditus ventis noxiis. Siquidem ut aliquando salutiferum est admittere cœlum, ita nonnunquam salutiferum est excludere. Ridet vulgus si quis offendatur cœlo nubiloso. Ego & ante annos triginta, si fuisset ingressus cubiculum in quo mensibus aliquot nemo versatus esset, ilicò incipiebam febricitari. Conferret hoc, si vulgo parcior victus persuaderi posset, ac falsamentorum moderatior usus. Tum si publica cura demandaretur ædilibus, ut viæ mundiores essent à cœno mictuque. Curarentur & ea quæ civitati vicina sunt. Scio ridebis ocium meum, qui his de rebus sollicitus sum. Faveo regioni, quæ mihi tam diu præbuit hospitium: & in qua libens finirem quod superest ævi, si liceat. Non dubito, quin tu hæc pro tua prudentia rectius noris, libuit tamen admonere, ut si meum iudicium cum tuo consentit, hæc viris Principibus persuadeas. Hæc enim olim regum cura consuevit esse. Scripsissem perlibenter Reverend. D. Card. sed nec ocium erat, nec argumentum, nec ignoro quibus ille negotiis distringatur. Bene vale vir humanissime, cui debeo plurimum.

Raphael Card. S. Georgii Brasavo Rot.

Clarissime vir, amice singularis salutem. Duo *Epist. 13.*
præcipue tuis in literis exosculati sumus: priscam quandam planèque *Romani* candoris facundiam, sed eam nobis jam pridem cognitam perscrutamque,

spectantque, abundè quidem ex tuis eruditissimis colloquiis, sed multò uberius ex præclaris ingenii tui monumentis, quæ abs te & *Græca Latinaque* literatura, & prosa pariter atque carmine perpolita in lucem prodierunt: quæ ut nomen tuum seculorum æternæ memoriæ consecrabunt, ita *Britanniæ* multis rebus per se claræ, non parum splendoris adjunget alumnus *Erasmus*. Alterum non minus gratum fuit, quàm est novum. Significas enim te consultare de repetenda Urbe, quod quo vehementius optamus, hoc minus audemus nobis polliceri, nè nos ipsos conjiciamus in falsum gaudium. Utinam quod deliberas, semel statuisses. Vereor enim ut sunt volubiles hominum cogitationes, variorum rerum ac temporum occasiones, nè qua res aliò deflectat animum tuum, nec ad diem abs te præscriptum nos invias. Tum quemadmodum inviti te dimissimus, nec alio nomine potuisti commeatum à nostris affectibus impetrare, nisi quod dicebas te serenissimi Regis, Archiepiscopi *Cantuariensis*, *Gualbelmi Montjoii* crebris literis invitatum in *Britanniam*, ita non audemus te à tam eximiis Mæcenatibus improbis hortatibus avellere. Arbitror animum meum tibi non ignotum esse. Hoc tantum admonemus prudentiam tuam, præsentem hujus urbis occasionem non esse negligendam, siue quaris emolumentum, siue dignitatem spectas, quorum neutrum censeo tibi contemnendum: Siquidem & imminenti senectuti maturè procurandum est vitaticum, & dignitas te ab invidiæ, quæ semper egregiæ laudis comes esse solet, moribus vindicabit. Quicumque literis pollent, ad urbem hanc, velut ad theatrum convolant undique, ubi non solum summis viris, id est, tui similibus, amplissima virtutis præmia parata sunt, verumetiam vulgaris notæ hominibus, non deest suis honores, quo provocentur ad altiorum gradum. Quid quod *Roma* te suo jure veluti suum reposcit, & quamquam hoc habet cum multis urbibus commune, quemadmodum *Homerus* septem urbes sibi certatim vendicabant, tamen hæc urbs in hoc certamine, nullius studio cessura videtur. Aliis alia patria est, *Roma* communis literatorum omnium & patria est, &atrix, & eveatrix. Contristasti nos discessu tuo, utinam reditu lætifices. Quod divum *Hieronymum* emaculatum in lucem revocasti, ad me non nihil videtur attingere, qui sacerdotium cum illo commune in *Romana* Ecclesia obtineo. Næ tu præclarum illi monumentum erexit, tui quoque nominis æternam memoriam servaturum. Proinde curabitur, ut quamprimum illum nobis denudò comparemus, quo videlicet in eo versantes, & sermonis elegantiam delectemur, & saluberrimis præceptis ad pietatem instruamur, quod utinam aliquando liceat tecum, qui mihi quum hic ageres, ad dicendi facultatem tantum aperuisti lucis, quantum antehac ab alio nemine fuit ostensum. Bene vale, die *XVIIII. Julii*, Anno Domini *M. D. XV.*

Erasmus Rot. Hieronymo Viromando S.

Epist. 14. **E**PISTOLA tua: *Viromando* charissime, mihi longè fuit gratissima, quippe quæ nihil haberet non lætum ac festivum. Hoc ipso statim nomine mihi jucundum esse cepisti, quod te *Hieronymi Basiliensis* profiteris alumnum. Deinde non vulgariter

A me delectavi ipsa literarum elegantia, sanitas & argutia, sed multò magis amicus animus, quem in illis spirantem sensi. Sed multò jucundissimum fuit, quod ex his intelligo clarissimum juvenem, in quo *Maximilianus Cæsar* erga *Kudia* favor ac liberalitas quodammodo superflua est, ad *Brizium* dicerem esse designatum præsertim quum eo sit in nos animo, quo tu mihi persuades esse. Qualis patronus utinam hic alicubi vicinus esset. Nam hinc jampridem cogito, quamquam hæc valetudo manere non suadet modò, verumetiam cogit propemodum. Hactenus hic fui utrique civium statui gratissimus, nunc sentio me quibusdam ad novas res nimium spectantibus obolere. Sed terret me primùm itineris longitudo, deinde locus nimium alpestris, quæ porro vina gignat nescio. Nam mihi cum acribus illis villis ob calculum pessumè convenit, *Burgundiacis* utor, iisque subrubris. Scripsi reverendo Præfati, sed aliquantò serius. Tot enim labores, tot tragædiæ intercederunt, ut ipse mihi penè exciderim. Cupio te quam optimè valere. Datum *Basilea*, postidie Purificationis, Anno *M. D. XXVII.*

Erasmus Rot. Joanni Valdesio S.

ORnatissime juvenis, tantum officiorum in me *Epist. 15.* conculcit & confert germanus tuus *Alfonsus Valdesius*, ut amare debeam quicquid quocunque modo ad illum pertinet. Tu verò, ut audio, sis illum refers & corporis specie, & ingenii dexteritate, ut non duo gemelli, sed idem prorsus humo videri possitis. Itaque acquissimum arbitror, ut ambos pari prosequar amore. Audio te deditum liberalibus disciplinis, ut istam indolem virtuti natam omni genere ornamentorum expolias, ad quod sanè quid attinet hortari te, quum tu sponte curras in hoc pulcherrimo studio? Gratulari magis convenit & applaudere. Illud habeto pro certo, me nullius magis esse quàm germani tui, nec minùs esse tuum quàm illius. Bene vale. *Basilea*, Calend. Martii, Anno *M. D. XXVIII.*

Serenissimo Polonia Regi Sigismundo, ejus nominis primo, Erasmus Rot. S. D.

UT calamum in manus sumpsi, *Sigismundo Epist. 16.* Rex, hujus ætatis Principum insigne decus, multa protinus occurrebant, quæ deterrent a scribendo. Inprimis enim parum mei pudoris videbatur, si tantillus homuncio, tantum heros, si ignotus, si ultro, si nullo penè argumento compellarem. Et ut ex veterum annalibus tradit *Plinius*, *Tullo Hostilio* malè cessasse, quod *Jovem* evocasset; ita non semper tutum fuit appellasse summos orbis Monarchas, quos oportet adire, non solum in tempore, verumetiam religiose. Ad hæc vix pium videbatur, Principem, tot, tam gravibus reipublicæ negotiis, sed inprimis sarcindæ regum concordie intentum, literis non necessariis appellare. Verùm has omnes remoras facile disculsi, vel insignis ista naturæ tue bonitas, quæ, meo quidem animo, non minor es, quàm ipsa regni magnitudine: vel ardor quidam in te meus, ac singularis quædam virtutum tuarum admiratio, quam non solum ex famæ clarissima buccina, verumetiam ex ornatissimi viri, *Joannis à Laska*, tam colloquio, tum literis concepi; Nunquam enim,

enim, dum hic ageret, illi *Sigismundus* Rex non erat in ore, nec aliud crepant illius ad nos epistolæ, quam *Sigismundi* laudes: vel harum denique orbis tempestatum tardium, & ingens tranquillitatis desiderium, quod nos tam lentâ spe discruciat, nimium expertos non esse vanam fabulam, quâ *Homerus* depinxit *Atræ*, & pedibus, & oculis celerem, *Lites* contra luciosas & claudas. Lubens & alacer *Simoon* ille senex emigrabat è vita, potteaquam vidisset *Christum Domini*. Videor & ipse mihi æquiore animo relicturus hunc mundum, si Dei benignitate, Principumque consiliis, publicus hic rerum tumultus sedaretur. Ad hoc negotium tam pium, tamque divinum, quoniam audio maiestatem tuam summâ prudentiâ, parique studio conniti, tanto vehementius instigavit animus, ut auderem currentem, quod aiunt, incitare, quanquam tua pietas, divinitus, ut opinor, afflata, non eger ullis hominum stimulis. Solet autem Deus plenique in rebus deploratis, velut ex machina, subito proferre quempiam singulari virtute præditum, qui res undique turbatas reducat in tranquillitatem. Sic *Romanis* eò redactis, ut auro salutem redimerent, repente exortus est *Camillus*. Rursus eorundem rebus ad extremam desperationem spectantibus, extitit *Scipio Africanus*. Sic *Hebrais* intolerabili diutinaque servitute pressis apud *Aegyptios*, productus est *Moses*. Sic periclitanti *Susanna*, præter omnium expectationem extitit *Daniel*, innocentiz vindex, ac malitiosi facinoris coargutor. Atque utinam mea vota rata faxit Deus Opt. Max. Utinam hanc bonam spem velit non esse vanam. Titillat enim animum meum nescio quid læti ominis, Deum tandem, irâ versâ in misericordiam, te designasse, Rex sanctissime, qui tantas rerum undas, tuâ pietate, tuâ prudentiâ, tuâ autoritate componas. Hanc spem auget nobis, quod in alio nemine perspicimus tot dotes, ad tantum negotium conficiendum necessarias. Nam ut omittam regni vires, nè commemorem tot res arduas, velut aspirante Deo, felicissime gestas, quibus nuper accessit inclyta de *Scythiis* victoria: Tria potissimum requiri videntur in eo, qui tantos rerum humanarum motus sit compositurus; pietas, excelsus animus, & prudentia. Pietatis nomen duo complectitur, amorem patriæ, & studium religionis. In utroque genere, summa tua laus eluxit. Siquidem in regni tui commodis procurandis, servandis, augendis, ornandis, & constabiliendis, tantâ vigilantia, studio, curaque semper es usus, ut præter ætatis rationem, nullum unquam laborem defugeris, qui vel juvenem deterrere potuisset. Olim optime de republica meritis, deferrebat hic titulus, *Pater patria*: & habebat is titulus aliquid Regis aut Imperatoris nomine magnificentius. Hujus inscriptionis honorem, tua maiestas, multis nominibus promeretur, ac possidet multò gloriofius impressum mentibus hominum, quam si columnis aut statuis esset expressus. Porro non minorem tibi curam esse *Christianæ* Religionis, declarat totius vitæ tuæ integritas. Ad hæc templa divorum ingenti munificentia structâ, locupletata, ornatâque. Postremo *Prussia*, quoniam hæresi corrumpi cœperat, in potestatem accepta, ac emendata. Tali animo non possunt non vehementer displicere, hæc Principum tanta dissidia. Qui si tantum in se conflictarentur,

esset tamen bellum, non dicam civile, sed planè parricidiale. *Plato* civile bellum esse putat, quod *Græci* gerunt adversus *Græcos*. At *Christianus Christiano* propius iunctus est, quam civis civi, quam frater fratri. Nunc hæc Monarcharum inter ipsos conflictatio *Turca* viam aperit, ut primùm *Rhodum*, nuper etiam *Ungariam* invaderet. Fuitque nimium felix crudelitas, altius etiam ad nos penetratura, nisi concordia iunctis umbonibus obstiterimus. Quem *Christiani* pectoris hominem non ista discrucient? Verùm iis etiam atrocius est, quod, dum Principes inter se dissidia tumultuantur, funditus perit Religio *Christianæ*, laxatis etiam rerum compagibus, confusoque publici status ordine, ut qui parere debebant, postulent imperare majoribus. Nec hic simplex discrimen est. Vtraque pars, ut habet quædam non aspernanda, ita mixti sunt etiam illis, qui sub Ecclesiæ vexillis militare videntur, quos apparet victoriam *Christo* debitam ad se rapturos, nisi summorum Principum autoritas, & illorum insanos tumultus coerceat, & rapinam prohibeat. Ita fieri poterit, ut ex hoc amaro pharmaco, quo torquetur mundus, aliquid bonæ sanitatis consequatur, ac victoria cedat non hominibus, sed Ecclesiæ Principi *Christo*, cui debetur omnis gloria: qui fortassis ideo passus est has rerum humanarum procellas incidere, ut quosdam mundanæ prosperitatis abundantia, velut ebrios, ad *Christianam* mentis sobrietatem expergefaceret. Hujus animi dicitur & *Cæsar Carolus*, ut ex literis eorum qui sunt illi proximi, cognovi. His de rebus plura literis committere, nec satis tutum arbitror, nec necesse. Quandoquidem singularis tua prudentia novit quid significem. Hactenus de pietate. Animi verò celsitudo non tam elucet in fortiter gerendis bellis, aut proferendis regni finibus, quam in his contemnendis, quæ nemo contemnit, nisi verè sublimi sit animo. Quisque superior est eo quod potest negligere, quoties id suadet utilitas reipub. Quem ira aut vindictæ cupiditas ad bellum urget, is inferior est affectu suo. Quem ambitio prolicat ad pugnam, inferior est eo quod ambit. Ceterum qui publicam utilitatem anteponit his rebus omnibus, is demum verè sublimi excelsoque est animo. In necessariis bellis, quæ multa cum *Valachis*, *Tartaris*, *Moschis*, *Prussis*que, non minus feliciter quam fortiter gessisti, planè regiam animi celsitudinem declarasti: sed longè sublimioris animi sunt argumenta, quod cum *Moschis* toties debellatis, inducias habere, quam armis regionem opulentissimam in ditionem tuam redigere maluisti, quum id esset in proclivi, quumque huc procerum cohortatio provocaret, quodque quoniam odio schismatici nominis pacem nonnulli negarent coire posse, non gravatus sis induciarum facere prorogationem. Nec tua refert, quam in partem vulgus hoc tuum factum interpretetur. Prior est apud te publica regni tranquillitas, & *Christiani* sanguinis parcimonia, quam vel armis paranda tantæ ditionis accessio, vel vulgi de te existimatio. Nam, ut eleganter dixit ille, *Verè regium est*, hoc est, excelsissimi cuiusdam animi, *male audire, quam bene feceris*. Nec reculasti cum *Turcis* inducias suscipere, libenter etiam cum *Scythiis* fœdus initurus, nisi ferè potius quam homines, non desinerent sceleratis incursionibus vexare ditionem tuam: quorum esferam

feram & intractabilem immanitatem, à tuorum fortunis ac cervicibus depellere, pietas est verius quam bellum: & si bellum est, ejus est generis, ut quoniam vitari nullo modo potest, non absque nefario scelere prætermitteretur. Ad hæc quum tibi toties adversus *Prussios* bellanti, feliciter ceciderit Martis alea, tamen amore pacis, maluisti *Prussie* Duci nonnullam ejus provincie portionem concedere, quam totam armis, quod tibi facillimum erat, tuo subjugare imperio. Eiusdem celsitudinis erat & illud, quum *Germania* Principes decem millia peditum, duo equitum millia misissent Duci suppetias adversus *Polonos*, non passus tuos, longè numero superiores (erant enim equitum sexaginta millia) cum paucioribus congregi, tantum octingentis tuorum hoc negotii datum, ut quâ proficiscerentur *Germani* milites, commeatum aut præriperent, aut interciperent. Ita factum est, ut & illi fame moniti, domum se reciperent, & tua clementia sanguinis humani iacturam vitaret. Quid ego nunc commemorem, quod post *Christiernum* Regem ditione pulsus, ultro delata *Norvegia* *Suetie*que regna constanter recusasti, nè tuis, hac occasione, belli materiam accereres? Non sunt vetera quæ narro, sed illud recentius, quod nuper extincto *Bohemie* *Hungarie*que Rege, qui tibi fuit ex fratre nepos, cum ad te successio propinquitatis etiam jure pertinere videretur, adeo non ambiti, ut missis Oratoribus, admonueris illos, eum sibi regem asciscerent, quem suæ regioni maximè profuturum judicarent, te tuâ sorte contentum esse. Nec hiis contentus, simul ut intellexeras res inter *Ferdinandum* & *Joannem*, qui regni titulum usurparat, ad arma spectare, misso Cancellario tuo, spectabili ac magnifico *Christophoro à Schydlovietz*, castellano & capitaneo *Cracoviensi*, quem virum habes unum omnium & prudentissimum & integerrimum, effecisti nè prius bellum susciperetur, quam omnibus tentatis, quæ bellum possent excludere. Hæc arguunt animum verè sublimem, & omnibus mortalium rebus excelliorem. Quamquam ex iisdem jam arbitror perspicere singularem quandam tuam prudentiam, quam in te, tum ætas, tum plurimarum rerum usus absolvit. Dulce quidem bellum inexpertis, sed ille per tenebras ac procul cernit, qui pacem iniquam anteponit æquo bello. Quod si Principes tuum exemplum sequuti, contemptis privatis affectibus, velut è sublimi quadam specula desisterent oculos ad pietatem, hoc est, ad *Christi* gloriam, & gregis *Christiani* salutem, priusque ducerent publicam orbis tranquillitatem, quam, nescio quæ, privata commoda, quæ & crebro fallunt, & ut non fallant, nimio emuntur: primum ipsi concordia juncti multò felicius ac magnificentius regnarent, & *Turcam* faciliè depellerent à *Christianorum* cervicibus, & hoc exitiabile dissidium ecclesie, bonis rationibus componerent. Nunc vereor, nè sint, qui pietatis inopia, publicum malum conentur in suum privatum bonum vertere, aut ob animum veræ celsitudinis expertum, non possint publicæ tranquillitatis studio quicquam de suo jure concedere, aut ob rerum impericiam, malint bellum quam pacem, quum bellum nunquam sit suscipiendum, nisi quum citra crimen impietatis vitari non potest. Quod si Principes hæc sinceris & *Christianis* agerent animis, adesset ipse *Christus*

A consiliorum ac fœderum prosperator, daréque rebus latiore eventum quam ipsi queant optare. Nunc ut pleraque bella, vel ira, vel ambitio, vel alius quispiam privatus affectus suadet potius, quam pietatis, aut reipublicæ respectus: ita fœdera videmus infirma temporariaque, quodque gravius, sæpenumero seminarium præbent bellis. Illud optare magis possum quam sperare, quod tamen arbitror ad conservandas Principum amicitias, & rerum publicarum tranquillitatem cum primis facere, si Principibus persuaderi possit, ut ditiones procul difficas reculent. Quantum enim calamitarum invexit *Gallis*, toties petitis ac repetitis *Mediolanum*? Quid esset eo regno florentius, si *Neapolim*, si *Longobardiam*, si *Insubriam* olim neglexisset? Ut naves quædam majores sunt, quam ut gubernari possint, ita difficillimum est ditionem ultra modum latam feliciter administrare. Id verò multo difficilias, si ditionis portiones longis intervallis distractæ sint. Jam augendæ ditionis cupiditas finem non habet, ut nonnullis tale quiddam usu venire videatur, quale solet iis quibus studium est sacerdotia sacerdotis accumulare. Quicquid enim emolumentum ex mediocribus corraserunt, hoc in majus aliquod absumunt, ac multorum fructus una episcopi dignitas absorbet, & hujus quoque proventus emittit Archiepiscopi titulus. Demum Cardinalitii nominis gloria, quot dignitatum, quot abbatiarum census devorat! Hæc nimirum sunt argumenta parum sublimis animi, nullum posse pati se majorem. Ille demum magnus excelsusque est, qui nec inferiores fastidit, nec superioribus invidet, hoc agens, non ut quam latissimè regnet, quod sceleratis etiam aliquando dedit fortuna, sed ut quod sortitus est regni, quam optimè administraret. Verum quoniam nunc successio regnorum, partim affinitate, partim cognatione transit ab aliis ad alios, optare, ut dixi, facilius est, quod arbitror optimum, quam sperare. Jam nec pium est, nec animi mei, quem *Christus* totius Ecclesie suæ præfidem esse voluit, ejus autoritati quicquam detrabere: tamen si verum fateri volumus, & ipse felicius ageret, & summi Principes minus frequenter hujusmodi bellis inter se conficerentur, si bona pace ipsius persuasus, cum nullo Monarcha fœdus iniret, sed ex æquo se patrem præstaret omnibus. Nunc ex hujusmodi fœderibus, toties ictis, rescissis, repetitis, relictis, quantam vidimus ac videmus exoriri materiam, vel excitandi bella, vel alendi? Quid hic attinet exempla ab annalibus repetere, quum his annis viginti, tam multa conspexerimus oculis nostris? Sed ego jamdudum abutens tuâ lenitate, Rex invictissime, septa, quod aiunt, transilio: itaque desinam, hoc ardentissimis votis comprecans, ut Deus nostri misertus, tuis sanctissimis conatibus det exitum, istâ pietate, istâ animi celsitudine, istâ prudentiâ dignum. Tuamque Reginam bonam optimo Regi junctam, diu felicem servet, & regno, & reipublicæ *Christiana*. Datum *Basilee*, Id. Maii. Anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo septimo.

Sigismundus

*Sigismundus Dei gratia Rex Polonia, magnus
Dux Litvania, Russia, Prussia, ac Masovia &c.
Dominus & haeres Erasmo S.*

Epist. 17. **R** Eddixit nobis fuerunt literae tuae Erasme doctissime, Calend. Junii scriptae, ex quibus facile perspeximus te verè eam esse, qui diceris, hoc est, virum præter summam eruditionem ac prudentiam, tum integerrimum, tum publicae tranquillitatis concordiaque Christiana studiosissimum; quod & si nobis dubium nunquam fuit, vehementer tamen apud nos confirmavit eam de te opinionem epistola haec tua, in qua planè agnoscimus animum istum tuum verè Christianum, nec dubitamus quin ubique sis tui similis, seu ludicra tractes seu seria. In primis verò tibi gratias agimus non vulgares, quod nos tali ornaveris elogio, quale veremur ut in nos tam plenè quam tu videri vis competat. Nam & si nobis maxime cordi est, ut & rempublicam Christianam adeo inclinatum, pro virili nostra juvemus, & regna nostra tranquilla atque ab illa dissidiorum lue, quæ nunc sursum ac deorsum fertur Germania, incontaminata servemus; tamen quod hætenus id nobis feliciter cesserit, Deo potius acceptum ferimus, quàm ut inde nobis laudem aliquam aut arrogemus aut petamus. Imò etiam hoc ardentioribus votis Domini misericordiam imploramus, ut quemadmodum nos, regnaque nostra hætenus integra illa saque servavit, ita adhuc servet in posterum, quousque illius visum fuerit voluntati: alioqui nobis frustra facturi videmur omnia, nisi ille cæpta nostra fortunet. Non potest autem hoc tum erga nos officium nobis non esse gratissimum, qui quum semper alioqui magnificè de te senserimus, tum verò hac humanitate tuâ provocati, tanto etiam libentiùs tibi, si quo modo possimus, gratificabimur, quanto tu nos literis tuis fecisti apud omnes homines commendatior: quod equidem præstare possumus multo cumulatius, si fortè adduci possis ut te huc ad nos conferas: sed quum ex tui studiosis intelleximus, frustra idem tentasse alios Principes, qui magnis hætenus, tum precibus tum præmiis te sibi adungere cupiebant, veremur nè & nobis frustra sumeretur hæc opera. Ut tamen interim habeas aliquod nostræ erga te benevolentiae gratique animi argumentum, mittimus honorarium munus, quod in præsens grato animo suscipias: deinceps uberiorem ex nobis fructum benevolentiae & favoris nostri habiturus. Vale. Datum in oppido nostro *Pijarcum* die XI X. Mensis Febr. Anno Dom. millesimo quingentesimo vigesimo octavo. Regni nostri vigesimo secundo.

Erasmus Roterodamus Sigismundo Polonia Regi S.

Epist. 18. **I**N tot sudoribus quos præter valetudinis atque latis sortem sustinemus, in tot molestiis ac tædiis quibus hinc atque hinc tundimur, non mediocre solatium nobis attulit tuae maiestatis epistola Sigismunde Rex cum primis inclyte, tota spirans, & admirabilem quandam humanitatem & haud mediocre erga nos favorem. Etenim, ut, autore *Solomone*. *Indignatio Regis nuntiū mortis*; ita secundum ejusdem sententiam, *In hilaritate*

A *vultu Regis, vita.* Eum vultum hilarem ac benevolum, tu mihi literæ exhibuerunt. Quamquam autem in me nequaquam agnosco doctores quæ tuo erga me favori respondeant, tamen, ut ingenuè fatear, juvat interim laudari à Rege laudatissimo, meaque qualis qualis est, industriae stimulos addi. Equidem mihi videbar abundè magnum officii mei fructum recepturus, si tua maiestas boni consulisset audaciā nostram: nunc eam video felicissimè celsisse, quippe per quam factum est, ut istam verè regiam tum humanitatem tum pietatem, quas multorum prædicatione cognoveram experimento compere-
B rim: humanitatem quidem, qui tam amanter sentias de Erasmo, tamque gravi testimonio nostram mediocritatem ornare dignatus sis, idque testimonium non modò literis amantissimè scriptis, verum etiam amplissimo munere proditum & confirmatum esse volueris: Pietatem verò quod omnem regni tui felicitatem, nec viribus, nec consiliis tuis arroges, sed divinæ tribuas bonitati. Quis vocem tam piam, tam Christianam non exosculetur, à tanti Regis pectore profectam? Verè scripsit *Solomon*, *Cor Regis in manu Dei est, & quocunque volueris inclinabis illud*: sed ea demum vera laus bonorum Regum est, si ipsi vicissim inclinent cor suum Deo. Regum omnium Regi, semper ab illius nutu pendentes, sine cuius auspiciis nihil efficit hominum conatus, & omnes actiones suas ita componentes, ut qui sciunt meminereque sese quicquid gerunt, coram illius oculis gerere, qui iudex est non minus Regum quàm plebeiorum. Venim ita Christiana tua modestia Rex inclyte, non perdis laudes tuas, sed eas potiùs tibi facis proprias, perditurus, nisi agnosceres cui debeat omnis gloria. Nihil verè prosperum, nihil felix dici potest, quod non fortunaret ille totius felicitatis autor. Optimis avibus, secundissimis auspiciis geritur, quicquid ad illius geritur præscriptum, qui dixit, *Per me Reges regnant, & legum conditores iusta decernunt: per me Principes imperant, & potentes decernunt iustitiam.* Dixit autem hoc æterna sapientia, qui est Filius Dei. Quid autem præscribit sapientia Regibus? *Misericordia*, inquit, *& veritas custodiant Regem, & roboratur clementia thronus ejus.* Misericordiam præstat in sublevandis oppressis, veritatem in integrè iudicando, clementiam in temperanda legum severitate. Ea prima Regum est functio, quam etiam iurejurando solent profiteri quum Principatui inaugurantur, opitulari viduis, succurrere pupillis, & ab omnibus per injuriam oppressis vim depellere. Veritas autem duas habet comites, sapientiam & constantiam. Sapientia illuminat oculos, quibus perspicitur quid rectum sit, quid secus, quid utile reipublicæ, quid contra. Constantia præstat, ut animus omnibus superior cupiditatibus, nec irâ, nec amore, nec odio dimoveatur ab honesto. Clementia necessariam severitatem lenitate temperat. Lex enim æqua præscribit omnibus, ac non omnibus omnia congruat: hæc publici juris moderatio, quam æquitatem vocant, à pectore regio velut ab oraculo petitur. Siquidem rectè dictum est à sapientibus viris, Regem esse vivam legem. Lex pauciloqua est, ac infinitæ sunt rerum & personarum circumstantiæ. In his igitur Rex pro lege loquitur, nec aliud tamen pronuncians, quàm lex ipsa diceret nobis

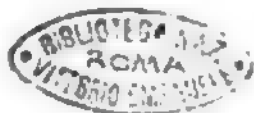
nobis ad omnia respondere posset. Clementia est non statim bellum suscipere, quum data est belli causa, sed nullam rationem intentatam relinquere, si res absque bello componi queat: Et interdum consultius est dissimulare injuriam, quam armis persequi. Clementia est, si bellum nullâ ratione vitari possit, ita gerere, ut & quàm minimo sanguinis humani dispendio fiat, & quàm celerimè finiatur. Hanc sapientiam quæ secum omnia bona defert, orabat *Solomon*, ut suo throno semper assisteret, fidissima certissimâq; consiliaria. Tale quiddam & à veteribus quasi per nebulam, visum est. Legimus enim *Aegyptios* literis hieroglyphicis ita solere Regis imaginem exprimere, ut scepro adderent oculum: scepro rectum, integrum, & inflexum animum indicantes; oculo prudentiam, quæ commonstrat quid honestum, quid contra. Easdem virtutes aliis symbolis commendabant, summo sceptri fastigio imponentes aquilam, imò hippopotamum: aquilâ perspicacitiam ac humilium rerum contemptum significantes; hippopotamo ratione compressam iram ac feritatem. Est enim hoc animal indomitum ac ferum. Nec enim potest restitudo consistere, nisi adsit animus verè sublimis, ac perspicax, superior omnibus humanis affectibus, qui rationi solent obstitere. Hæ dotes quum in te reluceant *Sigismunde* Rex invictè, ita demum verè tuæ sunt, si eas, ut facis, Deo transcribas, unde fluat quicquid in nobis est boni. In corporalibus bonis nostrum esse desit, quod alteri transcripsimus: in animi bonis contra sit, verè nostrum incipit esse, quod Deo tribuimus. Sed longius feror, quàm epistolæ modus patitur. Superest orare *Christum* Opt. Max. ut hæc sua dona teneatur in te, semperque novis successionibus angeat, cunctisque principibus eandem mentem inspiret: ut illis inter se concordibus & cœlestis sapientiæ consilio, quæ reipublicæ salutifera, quæque *Christo* placita sunt decernentibus, tandem hæc rerum humanarum tempestas aliquando vertatur in tranquillitatem. Favorem quem præter meum meritum tam benigniter offert tua clementia, lubens amplector, habeoque gratiam quantam possum maximam. Quid autem vicissim polliceor non invenio, nisi animum memorem & gratum: & si quid ab infimo mancipio Regi potentissimo præstari potest obsequii. Dominus *Jesus* bene fortunet omnia tua consilia. *Basilea* V. Calend. Septemb. Anno millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

Erasmus Roterod. Collegio Sorbonico S.

Epist. 19. E Quidem expertus novi quàm non sit tutum rumoribus credere; celeberrimi patres, sed pariter expertus novi, quàm non sit tutum rumores subnascentes negligere. Erit igitur hoc æquitatis vestræ, ut si falsum est quod huc fama pertulit, existimetis hanc epistolam vobis scriptam non esse. Sin verum est, roganda est mihi vestra synceritas, ut sepositis interim affectibus privatis, non gravemini scriptum hoc attentè legere: quod nisi me profus fallit animus, non tam ad me privatim pertinet, quàm ad vestri collegii dignitatem, ac publicam etiam studiorum religionisq; tranquillitatem. Res adeo non est clam, ut vulgo quoque jactatam *Lutetie*, complures amici perscri-

A bant, nonnulli isthinc huc profecti voce referant, *Natalem Beddæ* ingentem articulorum acervum ex omnibus meis lucubrationibus collectum ad vestram cognitionem detulisse, quorum aliquot jam vestrâ sententiâ percussos terunt. Primum illud testor coram Deo, qui scrutatur cordis humani sinus, mihi invisam esse omnem impietatem, & quicquid dissindit concordiam gregis *Christiani*, totòque pectore abhorrere ab his qui sibi contrahunt discipulos, quos non agnoscit Ecclesia *Christi* sponsa. Id & constanter & sat idoneis argumentis arbitror me declarasse. Siquidem hoc seculo non defuissent mihi vel sodales vel discipuli, nisi toto pectore detestarer omnem hæresim ac schisma. Jam ut nè commemorem quid operæ præstiterim in hoc negotio privatim ecclesiæ catholicæ, nulli potest obscurum esse, quod libris editis declaratum est, me syncerum & constantem militem præstitisse negotio fidei. Clamitant hoc *Alberi*, *Othonis*, *Leopoldi*, & ipsius *Lutheri* libri in me virulentissimè scripti. Contra meus *De Eucharistia* libellus, & duo libri *Hyperaspista*. Qui demiror si vos lateant, quum prostant & isthic venales. Itaque jure quis miretur & illud, me factionum omnium adversarum odium meruisse, si vestrum favorem emereri nequeam. Adversus malitiam calumniandi nihil est tutum, & fieri potest ut in scriptis meis aliquid impium exciderit. Certè animus vacat impietate, paratus jugulare quicquid officit synceritati religionis. Proinde qui conspirant in me devotis animis, in quem conspiciant nisi in commilitonem suum, & causæ quam tueri se prædicant propugnatorem? Cui gratificantur? nisi his quos ipsi iudicant ecclesiæ perduelliones, cujus causam producant privatis affectibus. Porro, quum vestra prudentia nôrit quanta sit humanæ linguæ vanitas, quantumque venenum, præsertim hisce temporibus, magis credere debet ipsis factis, quàm delatorum susurris; aut si testes quærit, eos potius audire, qui me propius nôrunt, quorum est *Lodovicus Bernus*, mihi quidem non inimicus, qui nulli mortalium est inimicus, sed vestræ sodalitati addictissimus: ad hæc vir doctus juxta ac pius. Is è propinquo novit, & quid agam, & quo sim animo. Cæterum quo gravior est istius ordinis autoritas, hoc oportet in judicando majorem esse tum æquitatem, tum mansuetudinem: minimèque decet, ut ista dignitas serviat privatis hominum vel stultorum, vel improborum affectibus. Mihi cum nullo unquam ordine bellum fuit, nec ut spero, futurum est, tantum abest, ut adversus eum senatum, cujus oraculis prima semper tributa est autoritas, arma moveam. Quod *Natalis Beddæ* respondi, nunquam existimavi ad vestram sodalitatem pertinere; verum ita mihi persuaseram, & adhuc arbitror, illum utcumque extortâ edendi libri potestate, vobis insciis suos affectus admiscuisse. De cujus animo quid querat? Primum literis meis humanissimè provocatus, ut res inter nos *Christianâ* moderatione transigeretur, emisit librum plenum evidentibus calumniis, mendaciis & blasphemis: Res in aperto est, dissimulari non potest. Jam hoc ipsum facinus quàm indecorum ei qui Theologi & cognitoris personam gereret? Quem si mea urit responsio, sibi debebat imputare, qui nè monitus quidem atque etiam rogatus, à tali scribendi genere temperavit. Indocti, stupidi, fatui convitium fe-

ram;

ram, impius nisi sim, dici non patiar, nec adeo pati debeo, ne quis exemplo meo fiat impius. Verum utcumque poterat hoc factum primo calori, ceu furori cuiquam condonari: ubi mea responsione commonitus est, quantum aberrasset ab officio hominis *Christiani*, quorsum ullum pudoris aut poenitentiae signum dedit? Num fratrem sic traditum studuit reconciliare? Qui cum si vel levis offensa intercederet, juberetur munus ante aram relinquere, ac prius habere reditum in gratiam quam sacrificium. Nunc quum talibus libellis impetere proximum, nihilo levius sit homicidio, & aliquot circumstantiis etiam gravius, quum frequenter interim accedat ad sacrosanctam Domini mensam, adeo non cogitat de reconciliando fratre, ut calumnias addat calumniis, vestram etiam auctoritatem in suarum intemperiarum consortium pertrahere moliens, quasi parum hactenus peccatum sit, nisi suum dedecus aspergat pluribus. Atqui vestrae gravitatis est, o viri praecleari, talibus ingeniis mederi, non favere; nisi quod hoc ipsum est verè favere, mederi. Quum igitur *Bedda* praeceptum feratur ulciscendi studio, videtis cuiusmodi sit huius negotii fons. Neque me clam est, isticamino unde addatur oleum. *Edwardus* *Leu* in *Hispania* sparsit librum in me scriptum, multò indoctiorem magisque sycophanticum quam fuit ille prior, quem *Lotetia* quondam edidit, non absque *Bedda* praesidio, ni fallor. Ea res addit animum monachis quibusdam, qui me sibi stultissimè fingunt hostem, quum ipsi sibi sint hostes acerrimi. Primum orsi sunt tragediam in aula Caesaris. Is impetus facilè coercitus est. Rursus eandem furiosis apud populum clamoribus infurunt *Salamanca* *Franciscani*. *Morus* hic praesulum auctoritate vix sedatus est. Tandem extitit *Petrus à Victoria*, *Dominicanus*, qui *Burgis* concionatur, habet fratrem in vestro collegio. Is tantum excitavit tumultum, ut se jactarent nec Caesaris nec praesulum edictis obtemperaturos, illo fretos, Oportet obedire Deo magis quam hominibus. Itaque Principes quum viderent rem spectare ad seditionem, nec aliter posse componi, permiserunt ut archiepiscopo *Hispalensi* exhiberent articulos, per viros eruditos minimèque suspectos discutiendos. Exhibiti sunt aliquot ex libro *Lei* decerpti, sed quibus nihil potest esse stultius aut maliciosius. Misistèm illos cum meis responsionibus, ni prorsus iudicasset indignos vestris auribus. Et hic est *Leu* quem *Bedda* pronunciat absolutum Theologum, quum quod constat, nunquam pedem posuerit in schola Theologica. Id nec ipse *Leu* potest inficiari, & si inficietur, scripta satis arguunt. Huius insulis conviciis, quae me dehortante prodidit, quoniam respondi, licet longè moderatiùs, quam ille provocarat, hoc agit, ut quovis pacto dolorem ulciscatur suum, non se purgans, quod non potest, sed ad lapides provocans. Ingenium videtur concitandis dissidiis natum. In primo tumultu quem excitavit *Lovanii*, nec meis inimicis placuit, & suis amicis apud *Anglos* vehementer displicuit. Talis fuit illius fabulae catastropha. Huius tumultus quis sit exitus futurus nescio, certè complures ex *Hispania* scribunt, monachos illos nihil aliud proficere, quam quod sibi lucrifaciunt plurimum odii apud eruditos ac Principes, meumque nomen reddunt celebrius & gratiosius: quanquam nec ego

A moror hanc celebritatem, & istos cuperem omnibus suo merito quàm gratiosissimos esse. Verum ita visum est illis, vi, clamoribus, improbitate, sycophantiis, conspirationibus rem gerere. Ego fiducia bonae conscientiae securus, tantum hoc doleo, me si non causam, certè occasionem dare *Christianorum* dissidiis: quae si mea culpa nascerentur, gravi cum onere conscientiae diem supremum expectarem, qui non potest abesse longius, cuique me quotidie paro. Nunc quum haec me renitente pro viribus, aliorum vitio contingunt, non possum quidem non dolere malum publicum, sed moderatiùs fero, reputans haec ex Dei voluntate fieri, qui & me talibus modis purgari velit, & illorum improbitatem mundo innotescere, quo faciliùs liceat illis mederi. Interim ego quod Deo gratum esse iudicabo praestabo, eventum illius arbitrio committens. Non itaque dubito quin illorum autores tumultum, *Beddam* & huius sodales instigent, ut susceptam fabulam adjuvent. Videtis, sapientissimi viri, fontem & seminarium huius negotii, unde quid potest scatere dignum pietate *Christianà*? Atqui hactenus ea fuit illius fama collegii, ut mundus longè aliud expectet iudicium, quàm *Leu* aut *Bedda* prodidit. Nec arbitror mihi tale quicquam à vobis meruendum, nisi prorsus me mea de vobis fallit existimatio. At è diverso dum reputo quale sit hoc seculum, quantum nunc liceat audaciae linguisque maledicis: ad haec quum probabiliter coniecto & in isto senatu sedere, qui *Bedda* vel opinioni consentiant, vel odio subserviant; rursus alios invidiae metu, alios odio turbatum conquirere, itaque fieri frequenter, ut pars deterior vincat meliorem: non abs re visum est his literis & vestrae dignitati, & meae quieti, quantum in me est, consilium. Quod si hic metus vanus est, tamen vobis ingratus esse non potest, ut qui partim ab odio dissidiorum, partim ab ordinis istius reverentia proficiscitur. Etiam atque etiam rogo, boni consulat vestra sinceritas, si videor liberiùs quod sentio proloqui. Vestrum erit, hoc non arrogantiae, sed simplicitati bonaeque conscientiae signum interpretari. Absit hoc consilium à tam gravi collegio, ut in gratiam *Beddarum*, *Satorum*, aut pseudomonachorum (nam probos unicè semper amavi) cogitetis me turba articulorum obruere, nec lecta responsione mea, nec expenso loco, nec habità personae quam loquentem facio ratione, nec collatis quae praecedunt aut sequuntur, nec ullà reddità ratione, quare videatur impium quod scriptum est. Non enim hoc iudicium est eruditorum, sed potius lapidationis genus. Et si id ius esset auctoritatis vestrae, longè tamen aliud est ius *Christiana* charitatis, quae vasculum confractum non comminuit, nec linum fumigans extinguit. Videtis quàm mansuetudine sit usus *Augustinus*, etiam in deploratos haeresarchas: in eos qui vel à maioribus traditum errorem acceperunt, vel arte in fraudem illecti, vel persuasionem in impium dogma induiti sunt, vult omnem exhiberi lenitatem, docendos arbitrans non objurgandos. In me verò qui pro meis viriculis studui prodesse studiis bonarum literarum, ac profectui religionis, qui constanter ab omnibus abstineui factionibus, qui pro Catholica Ecclesia eos in me provocarim quos habebam additissimos; qui corpusculum hoc & animum hunc omnibus exposui periculis, talibus debacchari

chari modis qualibet jam cepit *Bedda*, aliique nonnulli moluntur, papæ quantum abest ab exemplo *Christiane* lenitatis? quantum ab opinione quam hætenus orbis *Christianus* habuit de vestro collegio? Hujusmodi tumultu divus *Augustinus* nec hæresiarchas opprimi vult, nè se prædicent victos, non veritate convictos. Fortasse nihil facilius quam *Erasmum* obruere, nec hinc vobis contingeret admodum splendidus triumphus, si tot heroes conjuratis animis culicem unum oppresseritis, etiamsi non sum usque adeo destitutus amicis, quam opinantur quidam: at res invicta est veritas, & inexpugnabilis *Christus* veritatis patronus, adversus quem stimulum jactare calces durum est. Ista autoritas, ista eruditio, ille consensus in eos potius expromendus est, qui vestra dogmata palam detestantur, qui civitates & regiones vobis adimunt, sibi adjungunt: à quibus demiror vobis esse tantum oculi, ut sententiosis vel ambigüe prolatis, vel rectè propositis, nisi quòd aliter quam solent hodie loqui scholastici, plerisque depravatis etiam vacetis excutiendis. Imbecillis est *Erasmus* fateor, sed est potens veritas, contra quam absit ut vester consensus aliquid molliatur. Quod si fieret, majore periculo vestre existimationis fieret quam meæ. Etenim si sexcenti Judices pronunciarent poculum esse æreum quod esset aureum, Judicium autoritas non efficeret ut aurum verteretur in æs, nec jacturam sentiret poculi dominus, sed ipsi Judices autoritatis suæ jacturam facerent. Nè quæso commoveamini, non tam malè de vobis sentio, ut existimem adversus evidentem veritatem proluturos sententiam. Quanquam sunt in vestro confesso *Bedde* similes aliquot, qui vel imperitiâ sermonis quod dictum est non intelligunt, vel odio corrupti credunt esse falsum quod est verissimum: sed arbitrator & integros & eruditos falli posse, si de nuda sententia alicunde decerpta, sine collatione locorum pronunciare conentur. Dabitur exemplum, Pro suo quisque corporis affectu, vescatur quibus velit modò, sobriè parcèque, super omnibus gratias agens Deo. Hanc sententiam si quis ita proponat nudam, velut ex *Erasmii* libris, Primum imperitus *Latini* sermonis offenderetur, existimans me affectum corporis dixisse libidinem, ut quisque vescatur, quod corpus appetit, quum ego affectum dicam habitum ac valetudinem corporis. Id esse verum declarat quod sequitur, pro commoditate corporis. Ad hæc in eodem capite multis verbis excipio fratris offendiculum. Hoc ignorat ille qui de nuda sententia pronunciat. Ad hæc non *Erasmus* ista dicit, sed *Paulus*. Hoc qui nescit, existimat me damnare constitutiones Ecclesiæ de discrimine ciborum. Hic etiam quamlibet doctus, deceptus damnabit quod non intelligit. Atqui ea sententia temporibus Apostolorum usque ad ætatem *Augustini* piè dici poterat, quum, ut opinor, Ecclesia nullum eduliorum genus cuiquam interdiceret: Itaque quum lector intelliget sub persona *Pauli* dici, nec ad hæc tempora pertinere, quum videbit idem ab Apostolo locis compluribus tradi, quod ego explano, nonne dicet absurdè mihi velut impium impingi, quod ab Apostolo piè dictum est, ac sentiet æquum, ut aut absolvar cum Apostolo, aut mecum damnetur Apostolus? Hoc autem quum tam crassum sit, ut etiam nauta possit intelligere, quid sentient de illo iudice? Quid?

A Nisi illum insigniter aut indoctum fuisse, aut improbum. *Paulus* de se & *Christianis* dicit, *Miserabiliores sumus omnibus hominibus*. Idem scripsit, *Faciamus mala ut eveniant bona*. Rursus: *Inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides nostra*. Quid his vocibus magis impium, si separatim proponantur, non habitâ ratione personarum, nec collatis his unde ea pendent? At nihilo verecundiùs quædam è meis scriptis decerpi jam evidentius est, quam ut quisquam ignoret. Et sanè miror quid isti cogitent. An credunt in mundo pro hominibus esse fungos, prorsùsq; perisse mortalibus sensum communem? Non vident quale sit hoc seculum? An putant omnes ilicò pro cœlesti oraculo habituros, si audierint, *Bedda* Theologus sic judicavit? Fortassis ita cogitant, Vociferabimur omnes simul, & clamoribus obruemus homunculum. Monachorum genus non aliter per orbem sparsum est, quam humor per corpus humanum: hi publicè, privatim, clam, palam, fingent, obstrepent, obtestabunt: ille unus est, nec quicquam potest nisi *Latine*, & si quid respondebit opprimemus, si quid legetur, à paucis legetur: Nos paucitate contempti, turbâ numeroq; superabimus. At ego favente *Christo* efficiam, ut istam malitiosam iniquitatem etiam vulgus hominum pernoverit, ut jam nòsse cepit. Sed fingant oppressum *Erasmum*; an putant neminem exoriturum, qui adversus tam tyrannicam malitiam tueatur innocentiam? Ut cessent homines non cogitant Deum hæc videre, qui malitiosa consilia plerunque vertit in capita molientium? Absit ut hujusmodi cogitatio execrabilis corripiat sacratissimam facultatem, tantum admoneo, nè talia cogitantium affectibus serviens elevet autoritatem suam, quæ ad ædificationem valere debet, non ad destructionem. Doctores estis, Theologi estis, nihil à vobis expectatur, nisi verè doctum ac Deo dignum. *Joan. Gersonensis* rectè monet *Romanum* Pontificem, nè passim, nè temerè vibret fulmen anathematis, nè duobus modis veniat in contemptum, vel assuetudine, si nimirum crebro fulminet: vel iudicio, si feriat immerentes. Hætenus multum ponderis habuit hæc vox, *Sic judicavit facultas Theologica Parisiensis*. Verùm hæc autoritas gravitate æquitatèq; judiciorū tuenda est, idq; eo diligentius quo seculum hoc proclivius est ad autoritatis humanæ contemptum. Per me quidem si liceat, nihil decedet istius senatus majestati, malim aliquid accedere: qui si quid notabit quod verè sit impium, ipse consodiam errorem meum: Sin talia proferet iudicia, qualia sunt pleraq; *Bedde*, indocta, iniqua, cæca, nihil spirantia, nisi odium impotens & destinatam lædendi malitiam, existimabo non facultatis esse sententiam, sed *Beddaicorum*. Hæreticus esse non possim nisi velim. Potro quum nec sim nec esse velim, enitar efficere nè habeat, confidòq; *Christum* adfuturum certissimum innocentie vindicem. Si junctis studiis pariter negotium pietatis egerimus, favebit conatibus nostris immortalis Ecclesiæ Sponsus. Sin mutuo contemptu, mutuis obtestationibus, nos invicem laceraverimus, quid superest, nisi ut, juxta *Pauli* dictum, mutuis moribus consumamur? Abundè satis tumultuosum est in orbe, satis dissidiorum, & articulis calumniis plena sunt omnia, adeo ut illa quoque veniant in contemptum quæ contemnere fas non erat. Quanto rectius vertemus nos ad *Christianam* sinceritatem, sufferentes invicem,

& adjuvantes potius infirmos, quam opprimen-
tes? Quibusdam hoc unice studio est, e meis de-
cerptere lucubrationibus, si quid ad *Lutheri* dog-
mata queat detorqueri, ac perversis artibus etiam
illa depravant, quæ ex diametro pugnant cum illi-
us dogmatibus: quanto fuerit utilius ad *Luthe-
ranam* factionem extinguendam, si decerpant
quæ palam illius dogmatibus contradicunt, quo-
rum ingens ubique turba in scriptis meis obvia
est: tum ea quæ sic dicta sunt, ut ancipitem ha-
beant speciem, in diversam interpretentur par-
tem? Fortassis expediret ad quædam per incuri-
am elapsa connivere. Sunt quæ neglecta non læ-
dunt, exagitata graves luscitant tragedias. Hoc
si non putatis dandum meritis meis, saltem detis
causæ quæ nunc agitur, detis auctoritati vestri se-
natus detis hominum de vobis exultationi, ut si
fieri non potest quin illuc sedeat *Bedda*, saltem
fiat, ut mundus intelligat non omnes esse *Beddas*:
quancquam & ipsum *Beddam* lubens recipiam in
amicitiam *Christianam*, si se conferat ad magis so-
bria consilia. Satis superque hætenus datum o-
diis est, & gloriis. Quoniam igitur quæ peto,
pertinent non solum ad exultationem meam,
verumetiam ad publicam Ecclesiæ causam, & ad
vestræ facultatis auctoritatem, non committetis ut
pius apud vos valeant quorundam impotentes affe-
ctus, quam sincera bonorum & eruditorum ju-
dicia. Quod autem peto hoc est, ut, si fieri po-
test, res inter nos privatis ac fraternis admoniti-
onibus transigatur. Etenim si quid in scriptis meis
inest erroris, nemo poterit efficacius mederi
quam ipse, si sacro commonitus. Id si fieri non
potest, ut in iudicando absint privati affectus, sed
Christiana charitas adhibeatur in consilium, vestra-
que auctoritas *Christo* serviat potius, quam homi-
num odiis & compendiis. Ne gravemini legere
locum unde decerpuntur quæ *Bedda* nimium ar-
ticulifex defert. Ne pigeat circumspicere, ad
quod tempus, ad quam personam pertineant quæ
dicuntur: deinde ne sit molestum evolvere quæ
respondimus, hoc est, cognoscere penitus rem
priusquam edatis sententiam, ne cæcum prodeat
iudicium, quod vobis majori dedecori sit futurum
quam mihi. Si quid erit verè impium, habebit im-
pietas me cum primis vindicem. Ita nec ego læ-
dar, & causæ pietatis rectè consulatur, nec vestra
auctoritas exponatur linguis hominum. Videtis
quam rem non iniquam petam, haud petiturus, ■
vestram contempnerem auctoritatem, quemadmo-
dum faciunt illi qui favent novis dogmatibus.
Rursum non petiturus, nisi scirem quantum
valeat, etiam inter probos, improborum pervi-
cacia. Si monachis bene consultum vultis, con-
sultate illis, ut omittis illis malitiosis molitioni-
bus, conferant sese ad eam vitam sinceritatem, quæ
tantum orbis favorem promeruerunt. Nulla re
citius mitigabunt invidiam, quam istis tumultibus
magis exasperant. Si contemptis hominum judi-
ciis rem gladiatoria vi gerere destinant, cogitent
hujusmodi consilia nec monarchis fuisse prospera.
Misi responsunculas ad quosdam articulos, quos
audio jam vestro iudicio periclitatos, quo de cæ-
teris certius iudicetis. Has legere non gravahimi-
ni. Misi & libellum *Supplicationum*, indicatis lo-
cis, quo vobis curandi laborem adimerem. Pre-
cor ut Dominus *Iesus* animis vestris inspiret ea
consilia, quæ & digna sint isto collegio sacratissi-

A mo, & reipublicæ *Christiana* saluifera. Repe-
tam quod initio dixeram. Si rumor vane hæc
pertulit, existimetis hæc vobis scripta non esse.
Officio meo non defui: si quid orietur tumultum,
aliis imputabitur. Datum *Basilea*, posttridie Na-
talis *Marini*, Anno millesimo quingentesimo
vigesimo septimo.

B *Serenissimo Principi Ferdinando Pannonia
Bohemiaque Regi, &c. Erasmus
Roterodamus S. D.*

C SI Principis sic de me meriti, sic in me affecti
successibus non toto pectore gratularer, *Ferdi-
nande* Rex inclyte, merito dicar homo hominum
ingratissimus: rursus si illius prosperitas mihi non
esset vehementer jucunda, a cuius felicitate magna
ex parte pendet totius rei *Christiana* felicitas, plus
quam impius haberi debeam. Quancquam enim
omnis humana felicitas ab autore Deo proficisci-
tur, tamen plerumque per bonos Principes recreat,
sublevaturque populum suum propitius, per malos
affligit offensus. Hic igitur nihil promereor laudis,
si facio quod non fecisse summus scelus sit. Hoc mi-
hi dolet, quod celsitudini tue quid ultra vota, pro-
pensamque animi voluntatem præstare queam, non
videam, nimirum hæc ætate, atque hac etiam vale-
tudine, quæ per se onus esset intolerabile, etiam si
senectutis incommodum non accederet. Certè
quicquid his ingenii viriumque reliquiis præstari
poterit, id constanter ad extremum usque vitæ di-
em præstaturus sum, opitulante Deo, qui pro sua
bonitate, & sine nobis Majestatis tue res actio-
næque in *Christiana* ditionis commodum & Ec-
clesiæ concordiam prosperare dignabitur, id quod
nos votis ardentissimis optare non desinimus. Pro
favore quem per literas amantissimè scriptas de-
fers, quancquam tu quidem hic nihil facis novi, gra-
tiam habeo maximam. *Basilea*, XVIII. Calend.
Augusti, Anno M. D. XXVII.

B *Serenissimo Principi Ferdinando Pannonia
Bohemiaque Regi, &c. Erasmus
Roterodamus S. D.*

F Pro mea in tuam Majestatem observantia, pro-
que illius amplissimis erga me meritis, semper
eam fortunam tibi precatus sum, Regum decus
Ferdinande, quæ quum ista tua summâ nobilitate,
longâ Caesarum & opulentissimorum Regum so-
rie porrectâ, tum istâ tuâ singulari pietate inte-
gritateque digna foret. Nihil autem iudicavi tan-
to Principi, tali indole prædito felicius posse con-
tingere, quam si ditionem suam citra sanguinis
humani iacturam, vel adipisceretur, vel tueretur,
vel proferret. Idem semper optavi invictissimo
Caesari *Carolo*, tuo germano, quem pari tecum re-
ligione semper, ut debui, veneratus sum. Cæte-
rum quoniam prima illa mea vota video non valui-
sse, certè quod erat proximum, superis res tuas
prosperantibus, evenire gaudemus. Incredibilem
enim cepimus voluptatem ex rumore huc nuper
allato, sed multo ut certiozem, ita uberem ex
amicorum literis, quæ nunciabant te, nec multâ
strage, nec magno sanguinis humani dispendio,
Pannoniarum Bohemiarumque regna in ditionem
tuam redegisse. Non enim mihi valde placent
Romanorum triumphus, qui videbantur hoc esse
splendidiores,

splendidiore, quopura hostium millia trucidata, plures exultæ civitates ac vici, plures orbi, orphanæ, viduæque factæ nunciabantur; denique quo major captivorum ac sanctorum turba ad invidiosum spectaculum producebatur, quasi parum esset esse prostratos, nisi accederet calamitatis exprobratio. Nulla potest esse victoria speciosior, quam quæ quantum licet, cum paucissimorum exitio conjuncta est, quæque longissimè abest ab ea quam *Græci Cadmeam* appellant: tum ex qua victor majorem prudentiæ moderationisque laudem refert, quam fortitudinis aut etiam felicitatis. Non admodum plausibilis felicitas est, quæ plurimorum emittitur infelicitate. Quot claudibus interdum emittitur unius oppiduli aut arcis expugnatio, ut non minus flet victor quam victus? Quot mortibus constitit *Græci Troja* capta, in cujus obsidione plures propemodum absumpserunt pestilentia quam gladius? Tu verò *Pannoniæ* regnum amplissimum pariter & opulentissimum, jam ab alio occupatum ac dissidiis turbatum undique, tuorum minimo, hostium verò non ita magno dispendio vindicasti. De *C. Cesare*, ni fallor, scriptum est,

—*Sed utique deus in prælia ducit:*

Agnovit & ipse suam felicitatem, *Veni inquam, Vidi, Vici*. Quanto justius hæc in te dici possunt, Principem singulari pietate, sanctimoniâque præditum, qui nullo penè conflictu, solo adventu tuo, tantos *Pannoniæ* motus composueris, tantum regnum tibi asserueris occupatore depulso? Quid hæc victoriâ plausibilis, adeo, non cruenta, ut ipsis etiam hostibus gratulari liceat, quod in victorem tam clementem, tamque cordatum inciderint? Nec dubito quin quotquot istuc sapiunt, se victos esse gaudeant. Fit enim interdum, ut vinci sit beneficio affici. Quis non agnoscit his rebus tam feliciter gestis nomen propitium præfuisse? Nam ea demum vera felicitas est, quum divinum favorem promeretur victoris integritas, religio ac mansuetudo. Pollicetur hoc ipse Deus optimus maximus in sacris literis, se propugnatores fore suis, qui ipsius præsidio freti, non defleant à justitia. *Et omnia, inquit, quæcunque faciat prosperabuntur*. Magnifica sanè pollicitatio, sed ab illo protecta qui mentiri non potest, quum possit omnia. Siquidem illius auspiciis feliciter cedunt nobis etiam illa, quæ videntur infelicitissima. Contra, quum improbis quadam videntur secundo fortunæ statu geri, non est prosperitas, sed insidiz potiùs mali genii, velut esca pellicientis in exitum. Pro tanto itaque rerum successu, *Ferdinande* Rex inclyte, primum Deo regunt summo gratias agimus, deinde tuæ pietati, tuæ prudentiæ, tuæ moderationi clementiæque gratulamur, non dubitantes tibi ceteris in rebus parem prosperitatem polliceri, aut etiam majorem, si tu, quod futurum confido, istas animi dotes, quæ te Deo gratum faciunt, constanter retinueris: nec tibi gratulor modò, verum etiam ipsi regno gratulor, quod perierat, nisi tu Princeps non minùs pius quam magnus, divinitus datus esses, qui & pro tua bonitate velles, & pro tua magnitudine posses tantas turbarum undas componere. Vides, *Ferdinande* Rex, quæ regnorum moles incumbant humeris tuis, quantum majores maneant. Vides horum temporum periculosissimos tumultus. In tanta ætate tempestate naucloero insigniter docto ac vi-

A gilante opus est, quem te nobis exhibiturum, & indoles ista, & rerum exordia promittunt. Quanto cum animi dolore vidimus duos præcipuos orbis monarchas tot annos inter se dissidere, & interim exitiosæ factiones sub Evangelii prætextu indies latius agunt radices, malæ filicis in morem, orbem propè totum occupantes. Si quid ego prospicio in rebus humanis, hanc unam satis gravem causam arbitror cur & Principes compositis utcunque dissidiis sibi scederentur, ut junctis consiliis & auctoritate, religio *Christiana* sic undique convulsa in bonum aliquem statum reponatur. Quamdiu ad hunc modum belligerantur monarchæ, dormitant Episcopi, sacerdotes tantum quod habent mordicus tenent, monachi pro suo regno satagunt, Theologi articulis ac fasciculis frigidis rem gerunt, populo liberum est quod libet & credere & facere, nullum video malorum finem. Quod unum possumus precamur Deum, ut nostris commissis, quibus hæc mala commoverimus, aliquando factus propitius, ea consilia tum monarchis, tum religionis antistitibus immitat, quæ nobis veram pietatem cum pace concordiaque reducant. Prolixior fui quam vel ego statueram, vel tuæ ferunt occupationes. Sed boni consulet tua mansuetudo; vehemens affectus modum nescit. Scio, solet excusari sera gratulatio, sed quam adest facultas animi protinus testificandi. Hic primus obtigit, per quem tuò quæ vellem scriberem. Inclytam Majestatem tuam Dominus *Jesus* publico orbis bono semper in majus provehat. Datum *Basileæ*, sexto Calendas Februarii, Anno M. D. XXIX.

*Cuthbertus Tonstallus Londinensis Ecclesiæ
Minister Erasmo Rot. S. D.*

D lci non potest, quantopere sum gavisus, lectis *Epist. 22.* tuis literis, præsertim his quibus tum ad Regem tum ad Legatum scriptis, his te suspicionibus liberas, quas de libello à *Luthero* in Regem edito, tanquam aliquid inesset tui, hic subortas esse nonnulli tibi retulerunt: non quod animis hominum tam altè infederat hæc suspitio, ut tuis literis fuerit revellenda: quandoquidem sic totus liber contumeliis scatet, sic singulis pagellis *Lutherianum* virus spirat, ut ex qua officina prodierit, ille ipse lectus prodat, verum eâ re sum lætatus vehementer, quod ex his intellexi tibi cum *Lutherianis* malè convenire, teque à Pontifice Maximo rogatum, ut congregiendi cum *Luthero* provinciam susciperes, jam exoratum prope in provinciam esse. Id quod omnes amici tui magnopere & expectant & cupiunt, ut cum illo *Protes*, imò veriùs *Atheo*, tandem congregiare. Ceterum ex *Luthero*, inquis, & *Lutherianis* malè audiam. At non pejus, quam Deus ipse, quem ille malitiæ omnium autorem facit, dum liberum tollit ab hominibus arbitrium, atque omnia statim necessitatibus legibus fieri prorsus contendit, ut liberum cuiquam non sit, si velit bene facere. Et *Christi* causa injecta probra plus tibi laudis nimirum parient, quam omnia omnium quantumvis elaborata encomia, quocirca nihil est, quod eo nomine terreat. Mihi quidem videris hoc patriæ tuæ imprimis debere, quæ nisi quamprimum occurratur, pestilente hac contagione, sese latius sparsura, si nemo obviam prodit, infici periclitatur.

Nemo unquam in sacris eruditus literis eorum, qui hactenus fuerunt, suâ ætate perniciosam ortam hæresim vidit quam non impugnavit. Quo quæso nomine tuus *Hieronymus* celebrior habetur, quam quod hæreses sui temporis acerrimè confutavit. Non illum sacri *Moses* & Prophetarum libri ad *Hebraicam* veritatem restituti, non multiplices commentarii magnis defudati laboribus clariorem reddiderunt, quam quod adversus *Helvidium*, *Jovinianum*, *Luciferianos*, *Vigilantium*, *Pelagianos* in arenam sese dedit. Ubi major *Origenis* elucet eruditio, quam contra *Celsum*? Ubi major *Basilii*, quam contra *Ennomium*? *Cyprianus* dum contra *Demetrianum*, *Novatianum* & *Novatulo* acriter invehit, quantam laudem retulit? Quanta *Hilario* contigit *Constantinus* impugnanti? Quæ verò *Augustinus* contra *Pelagium*, contra *Julianum*, contra *Arrianos*, contra *Manicheos*, contra *Gaudentium*, contra *Pesidianum*, contra *Fauftum*, contra *Fulgentium* scripsit: tantopere illius viri sanctum ardorem exprimitur, ut nesciam, an ejus vel flagrans in Dei ecclesiam charitas, vel magna in sacris literis eruditio, ex ullis aliis scriptis sit dilucidior. Porro, quis unquam in ecclesia paulo eruditior, post ortam novam hæresim reticuit? Ea demum vera militia *Christiana* est, hæreses expugnare. An barbaros in fines nostros irrumpentes, paucillimque abigentes, prædæ persequi pulchrum putamus: hæreticos de religione atque aris nobiscum decertantes, æquo animo ferimus? quando multo est præclarior de his quam de illis victoria: quod his devictis æternus in cœlis datur triumphus, illis summotis, brevis admodum in hac vita gloriola. Te verò vel maximè movere debet, quod quam multis lucubrationibus in Ecclesiæ utilitatem sumptis, gloriam parasti, præripere tibi *Lutherani* parant, dum in suum numero falso te recensent. Adde, quod amuli, si qui sunt, qui tuam corrodunt famam, quando non alio magis nomine tibi nocere possunt, in illam factionem te ascribunt. Quantum autem accedit stimulus? quod *Adrianus* summus Pontifex & tuus conterraneus, & de grege Domini tam sollicitus, tantopere te invitat, ut eam provinciam desumas, ad quam cum illius atque omnium judicio videris imprimis idoneus, tum etiam non rogatus sponte nomen dare debes: cum eas hæreses suppellulare videas, quibus tandem adultis, tota ruet ecclesia. Neque enim una aut altera perniciofa novitas ingeritur: sed ad ingentem *Vniclofarum* hæreseon catervam nova accedunt arma, nempe convitia, contumelia, probra, linguæ veneno tinctæ, ut planè videri possit venenum aspidum sub eorum labiis ebullire. His telis ecclesiam, quam aliâ ratione non possunt, expugnare parant. Quæ autem ab Apostolis instituta post *Christum* incarnatum in Ecclesia catholica semper observata sunt, istis universa displicent, traditiones sanctorum Patrum, ecclesiæ ritus, sacra omnia, in quorum locum quid ipsi statuere velint, nondum inter eos convenit. Omnes namque *Christiani* viros juxta ac feminas ex æquo sacerdotes esse. Stoicâ quâdam morosophiâ, contendunt, omnes etiam ex æquo Reges: nam eò tendit libertas illa *Christiana*, quam nullis hominum legibus asserunt obnoxiam. Quo quid aliud, quam anarchiam parant: tamen *Germanici* Principes nondum id persequuntur. Tenta-

A tum id aliquando à *Vniclofaris* in hoc regno fuit, coactumque ab his conjuratorum exercitum, commisso prælio, vix tandem regiâ potestate fufum fugatumque annales nostri testantur. *Lutherus* De abroganda *Missa*, quam nunquam intellexit, libellum est ausus edere. Quid tandem superest amplius? nisi si de abolendo *Christo* scribere destinavit: nam huc hominis insania rendere videri potest: quandoquidem divam Virginem ab ejus sequacibus jam explosam audimus. Tantane impietas ultra sustinenda est? Per ego te *Christi* tot exhaustos mortali corpore labores, per illum sanguinem, quem in mundi pretium moribundus profudit; per illam gloriam, quam in cœlis decursa hæc vitâ expectas, te obsecro atque obtestor, *Erasme*, imò verò te orat atque obtestatur ecclesia, ut cum hac hydrâ tandem congrediare. Aude tantum, & orbis spondet tibi victoriam. Quantum etenim tibi culpæ non abs te impingi potest, si tuæ patriæ periclitanti, si ecclesiæ collabenti quamprimum succursurus non advolas? tantum immortalis gloriæ te manebit, si abs te patriæ tuæ conservata religio, si tuis lucubrationibus ecclesia suffulta erit. Denique, illi ipsi labores, quos in sacris literis exornandis sumpsisti, non parùm te excitare debent: quando quas tu multis sudoribus expolire curasti, sedis hæresibus ab illis pollutas vides, qui non impoliti sermone cupiunt ipsi videri. Quo fit ut nitorem in sacris literis plerisque; invisi reddant. Quæ quæso in te melius animam jam per ætatem sensim deficientem ponere potes, quam dum *Cerberum* istum diro lacratu in omnes ecclesiasticos ordines insultantem, gladio Spiritus abstractum in antrum suum coges? Id quod te facturum eò magis confidunt omnes, quod ipse nuper edico libello, expectationem jam omnium de ea re concitasti. Vale. *Londoni* Novis Julii, Anno millesimo quingentesimo vigesimo tertio.

Erasmus Roterodamus *Cuthberto Tonstallo*
Episcopo Londoniensi S. D.

Istud tam pium studium, tam flagrantem erga Ecclesiam Dei zelum non possum equidem non vehementer probare, præsul cum primis observande: nec dubito quin istum mentis impetum iudicio susceperis: ac mihi meique similibus circumspiciendum est, ne, quod scribit Apostolus, zelum habeamus, sed non secundum scientiam; ac, juxta *Parmenius* Comici dictum, metuendum ne nimium calidum hoc sit modus. Siquidem video quibusdam usui venire, ut dum majore studio quam iudicio rem gerunt, non solum unâ cum zizanii evellant tritutum, quod *Christus* in Evangelio fieri vetuit, verumetiam pro zizanii evellant tritutum; dum vel prius damnant quam intelligunt, vel quod pie dictum est interpretatione depravant: idque videri volunt zelum religionis, & hæreseon odium, quum hæc præcipue sit pestis & pietatis & concordie. Sic qui vehementer amant quæpiam, nihil in eò non laudant: qui vehementer oderunt, nihil non damnant. In *Lutheri* scriptis quædam audio reprobari, quæ, si sobriâ collatione inter eruditos & integros disputarentur, nonnihil conferrent ad spirituales & Evangelicæ vigorem, à quo mundus nimium

Epist. 23.

nimum profectò degeneravit : idque eorum operà potissimum, qui apud *Italos* Jus Pontificium professi sunt, magnà quidem cum laude, tum ingenii tum industria, sed utinam pari fructu veræ pietatis. Constitutiones hominum, quoniam imperitæ multitudini ferè parantur, hoc agunt, ut minus peccetur : *Christi* philosophia longè altius vocat, & aliis rationibus ingreditur. Fateor esse verissimum, quod tu non minus eloquenter quàm eruditè differis, priscos Ecclesiæ procures nusquam magis declarasse quid ingenio, doctrinà, facundiaque valuerint, quàm in conflictibus adversus hæreticos, nec aliunde plus veræ laudis retulisse : & huc me provocas splendidis sanè exemplis, *Origenis*, *Basilii*, *Cypriani*, *Hieronymi*, *Augustini* : verum ubi me cum his conféro, me miserum, procius, ut *Homericè* dicam, *ἄλκιμονα καὶ ἀνδραγαθήν*. Utinam eas vires quas mihi sermone tribuunt multi, re itidem dare possint. Hoc unum polliceor, me pro mea qualicunque portione non defuturum Ecclesiæ negotio. Utinam de exitu rei tuæ te fallat divinatio, mihi non admodum sagaci jamdudum idem subolet : quod si eveniat, vereor nè pro excussis Pontificibus, Episcopis & Principibus, sordidos quosdam dominos recipiamus multo illis inclementiores. Nam *ἀνὰ πύλας* jam pridem mustant ii quos Anabaptistas vocant : aluntur & alia dogmatum monstra, quæ, si proruperint, efficiunt ut *Lutherus* prope modum orthodoxus videri possit. Mustatur & illud, baptismum nec in adultis nec in parvulis esse necessarium. Quod si pertraherint, id quod moliantur quidam, in Eucharistia nihil esse nisi panem & vinum, non video quid nobis reliquum faciant de sacramentis ecclesiasticis. Exitit aliud insaniz genus, Prophetæ volunt videri, sed ridentur ab omnibus. Nulla quidem adhuc exorta est secta, quæ de *Christo* prædicet impiè : multis tamen hic opinionum tumultus addidit animos, ut audent non solum de *Christi* divina natura blasphema loqui, verumetiam de Scripturæ totius autoritate dubitare. Ita fit, quoties semel effractis repagulis sese in licentiæ campum effudit hominum temeritas, nullum facit illi finiendi finem, donec omnia secum involvat exitio. Istis, ut verissimè scribis, omnia displicent, sed quidam è diverso omnia mordicis retinent, nec ea quidem mutari volentes euz perperam irreperunt in Ecclesiam, & unde scater præcipua *Christiani* populi corruptela. Quumque dicimus illis, vehementer iniquum esse ob hominum vitia convellere quæ recta sunt, respondere solent, ut sunt linguaces, eos quorum arbitrio gubernatur Ecclesia, nec Dei timore, nec Scripturarum admonitu, nec Principum autoritate, tot jam seculis hætenus corrigi potuisse, nec aliam esse viam medendi, nisi perturbatis omnibus. Utraque pars ad se trahit funiculum contentionis. Malum hoc immedicabilius reddit Principum pertinax discordia, quod ita velim radicis extirpari, nè ad tempus repressum, paulò post majore exitio rebulliat. Restituenda Ecclesiæ formam nobis depingit liber *Esdræ*. Bona spes esset, si Dominus nobis talem Principem mittere dignaretur, qualis fuit *Esdras*; talem Pontificem, qualis fuit *Jesue*; talem Prophetam, qualis fuit *Aggeus*; talem populum, ut dum reclamationis impiis dogmatibus, correctâ malâ vitâ, bonis operibus ædificet civitatem ac domum Dei : sic enim

A legimus, *Unâ manū faciebat opus, & alterâ tenebat gladium*. Edificantium enim unusquisque gladio erat accinctus renes, & ædificabant, & clangebant buccinâ. Nunc si in clamoribus aliquot Theologorum ac monachorum parum sobriis, si in armis & copiis Episcoporum & Cardinalium tota spes nostra est, demirabor si per ea poterit sanari malum, unde præcipua scater occasio mali. Sed nondum promeremur, ut afflatu spiritus exergiscantur orbis primates. In Domino confido, qui non irascitur in perpetuum : & nunc merito cum Psalmographo dicere possumus, *Reppulisti nos, & destruxisti nos* : utinam liceat & illud accinere, *Iratus es, & misertus es nostri* : Illud certè licet, *Commovisti terram, & conturbasti eam, sana contritiones ejus quoniam meta est*. Sed nunc ego insigniter impudens, qui hæc ad te. Dominus pietatem tuam sospitet ac prosperet in ævum, præsul ornatissime. Datum *Basilea*, Anno M. D. XXV.

Erasmus Rot. Quirino Talefio suo S. D.

Culravimus ut has literas reperires apud *Mar-* Epist. 24.
Cum Laurinum ex Anglia reversus, in qua non dubito, quin eâ fide, studio curaque rem gesseris, ut & tui similis fueris, *Quirine* charissime, & meæ de te fiducia responderis. Fallere præceptorem turpe est, sed turpius fallere amicum fidentem. Scis ut tibi nihil unquam apud me, nec occultum fuerit, nec obsignatum, nè earum quidem rerum, quas alii non unis clavibus à famulorum, imò non à famulorum tantum, verumetiam à filiorum oculis submovent. Facile conjecto te diutius hæsisse apud *Britannos*, novi quàm ubique cantator sit *Montjoie* meus, non tantum in similibus negotiis, & quàm agrè dimittat clientem summus ille purpuratus. *ὦ τοῦ τοῦ δευαχίου*. Verum eam moram fac ut nunc celoritate sarcias, nisi si quid extiterit noyæ rei quod te remoretur in *Flandria*. Jamdudum enim & mea studia, & domus in te inclinata recumbens, desiderant tuam præsentiam. Nè tamen usque adeò properes ad nos, ut non amanter simul, ac diligenter salutes amicorum meorum vetustissimum *Antonium Clavum*, candidissimum *Guilielmum à Vala*, fortissimum patronum *Jacobum à Prato*, quem tamen ut opinor apud *Anglos* reperisti. Paucioribus enim scripsi, partim quod nihil rerum mearum te lateret, partim quod confiderem te mihi apud amicos epistolæ quamlibet loquacis loco futurum. *Hollandiam* interea non secus ac litus Sirenum fugito. Difficile est locum semel gustatam relinquere. De pensione *Curtracensi* diligenter explora rem omnem, & quodcunque consilium tibi tempus & occasio suggesserit, sequitor. Negotii summam tuæ fidei prudentiæque permitto. Illud cave nè præter viaticum necessarium, quicquam pecuniarum, aut annulorum deferas per viam, sed quo tutius ad nos redeas, deponito tuas quoque, si quas habebis, pecunias, apud eos quos designavi, nisi fortè tibi quoque diffidis. Non sum *Trapezita*; recipies à nobis summam integram minimeque arrosum solitâ fide, tibi quoque jam sæpenumero perspecta. Bene vale. Datum *Basilea*, IV. Idus Martias, Anno M. D. XXVI II.

Erasmus Jacobo Sadoletto Episcopo
Carpentoracensi S.

Epist. 25. **Q**uanta calamitates hæc rerum humanarum
fatalis tempestas secum defert, ornatissime
præfuit? Quid deplorabimus, aut quem consola-
bimur? Quam orbis partem immunem ab hac
procella videre licet? Aut quis est bonorum, qui
non ipse pariter egeat consolatore? Vidimus Ro-
mam crudelibus captam quam olim fuerit à Gallis,
aut post à Gothicis. Vidimus Ecclesie principem
Clementem inclementissime tractatum, & adhuc
videmus duos potentissimos orbis monarchas o-
diis immedicabilibus inter se dissidere, & si ve-
tus est rumor, invicem ad monomachiam provo-
care. In tanto rerum fragore, malè metueba-
mus tibi, & Bembo, in quibus præcipue, ac pene
solis mihi videtur priscus ille candor, & erudita
pietas illibata superesse. Utriusque dotes exi-
mias semper amavi. Tuas enim non solum ex a-
micorum prædicatione, tuisque ad nos literis co-
gnovi, verumetiam ex absolutissimo libello quem
nunc ubique vix credibili studio complectuntur
omnes, quibus cordi est bonam mentem cum bo-
nis literis conjungere. At Bembum impensius
tum amare, tum mirari cepi, posteaquam eas le-
gi literas, quas Longolens vestræ quondam beni-
gnitatis alumnus, evulgandas curavit. Videbam
quantopere referret & studiorum & Christianæ re-
ligionis, tales animas incolumes esse ex hoc in-
cendio. At de Petro Bembo nondum posuimus
solicitudinem, incerti quid agat. Tibi verò ma-
jorem in modum gratulamur, quem numen ali-
quod non tibi modò, sed optimis etiam studiis
ac pietati Christianæ propitium, imminenti pro-
cellæ subduxerit, atque utinam totum subduxisset,
Magnam tui partem audio perisse, videlicet
bibliothecam utriusque linguae monumentis ex-
quisitissimis opulentam. Domi conjecturam fa-
cio, quam tibi gravis acciderit ista jactura, præser-
tim irreparabilis. O barbariem inauditam! Quæ
fuit unquam tanta Scytharum, Quadorum, Vuan-
dalorum, Hunnorum, Gotorum immanitas, ut non
contenta quicquid erat opum diripere, in li-
bros, rem sacratissimam, faveret incendio? Atque
hic non tam amici vicem dolemus, quam nostram.
Nobis enim ac studiosis omnibus ereptum esse du-
cimus, quicquid ibi periit. Quemadmodum urbis
Romæ calamitas, omnium nationum calamitas
fuit, quippe quæ non solum arx erat Christianæ re-
ligionis, & ingeniorum akrix, ac Musarum, ut ita
dicam, tranquillissimum domicilium, verumeti-
am omnium gentium communis mater. Quem
enim illa civitas, quamvis in alio mundo natam,
non placido gremio excipiebat, fovebat, educa-
bat? Quis illic, licet ab extremo orbis angulo
profectus, sibi videbatur hospes? Imò quam mul-
tis illa patriâ suâ fuit charior, dulcior, atque etiam
felicior? Aut quod ingenium tam effertum fuit,
quod illa suâ consuetudine non mitius ac manue-
tius nobis remiserit? Aut quis illic aliquandâ
vixit, qui non invitus discesserit, qui non ejus re-
petendæ datam occasionem libenter amplexus
sit, non datam captaverit. Nimirum orbis hoc ex-
cidium erat verius quam urbis. Tot opinionum
dissidiis labefacta mutat Christiana religio. Bel-
lona furor nusquam abest, & in tanto tumultum

A fremitu, Musæ liberalisque disciplinæ, aut pro-
sus jacent frigentque, aut conterritæ silent. Et
perinde quasi parum sit hic calamitatis, adjun-
gunt sese pestilentiz, bulimiz, & rerum omnium
caritas. Nec in his rerum fluctibus, ullus bonæ
spei portus aperit sese; Cælum undique & undi-
que pontus. Quamquam arbitror futurum, ut Ec-
clesiæ Princeps Clemens in tam sæva tempestate
fortem & egregium naviclerum præstet. Requirit
hoc malum insignem medicum, quem in illo no-
bis etiam medicis cognomen polliceri videtur: re-
quirunt hi monarcharum animi, magnum ali-
quem consultorem, qui illos nimium exacerba-
tos ad clementiam revocet. Et hic aridet nobis
lætum omen Clementis septimi, cujus pietati non
dubito quin adfutura sint numinis præsidia, si
modò populus Christianus, agnoscens Dei manum
ad vitæ correctionem invitantis, sua scelera confi-
tens, non ficto pectore confugerit ad illius miseri-
cordiam. Alioqui verendum est ne nobis eveni-
at quod evenit Aegyptiis, quos remediis tam mul-
tis, tamque gravibus, insanabiles tandem unda
maris absorbit. Hæc Evangelica febris, sic enim
appellare libet, magna ex parte remittit sese, bo-
næque spem reddituræ sanitatis præbet. Nam
quæ nunc prodit Lutherus, ejus sere generis sunt,
ut videatur *quædam* adeoque non placet suis
discipulis, ut eum, si Deo placet, appellent hæreti-
cum, affirmantes illum Evangelico spiritu desti-
tutum, humano spiritu delirare. Nec pauci ci-
ves, imò civitates resipiscunt. At veretur ne per
quosdam recrudescat morbus. Per quos inquit?
Per eosdem quorum sinistris consiliis, & velanis
clamoribus, malum hoc & ortum est, & huc usque
progressum. Victoriæ autem Christo debitæ,
ad se rapere moluntur, nec satis magnificum tri-
umphum existimant, nisi non solum hæreses pro-
stratas videant, sed & bonas literas proculcarint.
Siquidem harum cultores aliquanto vehementius
impetunt, quam ipsos hæresiarchas. Sed adversus
horum insolentiam, confido summi Pontificis, E-
piscoporum ac Principum aequitatem bonis ac
doctis viris auxilio futuram. Bene vale. Basilea,
Anno M. D. XXVIII.

Jacobus Sadoletus Episcopus Carpent.
Erasmio Rot. S.

Epist. 26. **A**ccepi literas tuas Basileæ Calendis Octobris
adatas, in quibus erat manna tuâ adscriptum,
alteras te eodem exemplo ante dedisse, quas non
acceperam: sed & hæc tardius huc allatæ sunt, me-
dio enim Novembri mense mihi sunt redditæ:
Quas habui, mi Erasmus doctissime, omni ratione
gratissimas: nam & effigiem tuæ eximie virtutis
summæque humanitatis mihi ante oculos totam
posuerunt, quam ego soleo & mirari & ama-
re, & tuæ erga me singularis benevolentie mi-
hi fuerunt testes. Quod enim tantam de salute
mea curam sumptis, atque usque eo fueris soli-
citus, quoad habueris certum quid de me factum
esset, mihi in meis locis consistisse cognoveris,
amici nimirum animi & egregie benevoli, hæc
magna est significatio: in qua ne vivam mi Eras-
me si tibi concedo, ut in amando sis superior. Mul-
tas equidem tuas partes, atque haud scio an omni-
um plurimas, ingenii, eruditionis, copie dilexi
semper & admiratus sum, atque imprimis quod mi
ista

ista tanta doctrinæ ornamenta ad pietatis studium, & ad Christi celebrandum nomen contulisses. Huic verò tuo tanto in me ipsum amoris, & si animo sum par, verbis tamen & literis satisfacere non queo: ita avidè cupio exprimere, quàm me illa devinciant, in quo mihi stilus & oratio non suppetit, quod tu pro tua prudentia melius omnino concipies: sanè quod ad me attrinet, divino admirabili beneficio salus tum mihi & incolumitas fuit quaesita, cum viginti diebus ipsis antequam horribilis illa clades urbi *Roma* incideret, ex urbe sum illapsus itineris ad meam Ecclesiam faciendi causa: quò proficisci, & in ea residere quod vitæ reliquum esset, relictis cæteris rebus omnibus jam ante Deo me obstrinxeram: quam bonam in me voluntatem arbitror unam tunc idoneam judicatam, propter quam salus mihi à Deo esset: nam mea quidem reliqua ejusmodi sunt, ut mihi misericordia Dei magis quàm justitia sit commendandum: sed quo ego minùs meritis sum, hoc summi ejusdem Dei clementiæ & benignitati major à me debetur gratia. Meas quidem fortunas omnes illà acerbà direptione amisi, ipsam etiam bibliothecam, quam *Græcis* & *Latinis* libris undique comparatis refereram. Idque unum sensi in meis damnis detrimentum, quod & tu grave æstimas, & ego agnosco, sed tamen omnia in bonam partem accipienda sunt. De *Bembo* meo nihil est quod labores. Is vivo etiam tum *Leone*, morbo quodam compulsus, cæli mutandi causâ contulit se *Patavium*, ibidemque consedit, & nunc quoque commoratur totus in literis & studiis intentus, omnemque habens cum musis rationem, quem ego arbitror pangere profectò aliquid, quod laudi ipsi atque famæ, aliis non mediocri utilitati sit futurum. Urbis *Roma* casum non alterius arbitror eloquentia quàm tua satis dignè posse deplorari: incredibile est quantum calamitatis & damni in illius urbis ruina omni humano generi invecum sit: in qua etiam vitia quoque nonnulla inerant, maximam tamen multo partem dominabatur vitius, domicilium certè humanitatis, hospitalitatis, omnisque prudentiæ & sapientiæ semper civitas illa fuit: cujus excidio si qui latati sunt, si non homines, sed fera potius immanes sunt existimandi, quanquam hoc paucis usu arbitror contigisse, ut aut non doluerint nobilissimæ omnium & multo præstantissimæ civitatis interitum, aut si furore quodam utique eò perbacchari sunt, ut hoc illi exitium optaverint & calamitatem, nunc saturatis odiis non aliquà sui furoris penitentiâ, & vicissitudine rerum humanarum moveantur. Sed de his viderit Deus, quos tu quod scribis respicere jam videri, cupio equidem ut ita sit, idque precari Deum non desinam: non enim odrillos, quin cupio reverti ad sanitatem. Sed tamen Deus viderit. Ego quòd te habeo mecum socium hujus doloris, quem ex indignissimo casu Principis terrarum Urbis ambo accepimus, neque parum me consolor, & de tua optima mente atque natura præclarum judicium facio: Quod utinam pacis & concordie communis aliqua ratio duceretur, aliquando esset quod melius nos consolari & rectè sperare de omni reipub. possemus. Nunc & tu prudentissimè scribis, & ego intelligo, omni hac spe, nū Deo aliter statum sit, penitus sublatâ, nihil neque bonis literis, neque studiis pietatis esse loci relictum. Nec

A tamen propterea deficere animo, neque defatigari debemus, quin cuncti qui artibus optimis imbuti & instituti sumus, subveniamus pro sua quisque parte huic tanto damno jacturæque communi, & in libris navemus pacis & pietatis opera, si minus in republica & in cœtu hominum possumus: in qua quidem actione, & ego elaboro, & te video tantam gloriam jamdudum consecutum, ut vix jam sit qui te audeat imitari, nedum ut quisquam te assequi posse confidat. Quæ enim nos summo cum labore, multo cum tempore, minimèque apta & perfecta elucubramus: tu, nullo negotio, brevissimo in tempore planè expedita absolutâque emittis, ut jam non curæ, sed naturæ orationis tuz nitor & affluentia illa esse videatur. Quo etiam minimè mirum tibi videri debet, multos esse tuz laudis obrectatores & invidos. Est enim edira in altum laus tua, neque omnes homines ejusmodi, ut magis eos virtus tua ad amorem, quàm celebritas famæ ad malevolentiam commoveat: qui tamen abs te contemnendi sunt, neque nauci faciendi: non enim digni sunt, quorum propter improbitatem animus tuus, vel tantulum perturbetur. Ego sicut & amor erga me tuus, & mea natura, & officia amicitie postulant, semper futurus sum & tuarum clarissimarum virtutum fautor, & dignitatis ac nominis præcipuus amator. Vale. *Carpentera* 13, duodecimo Calend. Decemb. Anno M. D. XXVIII.

Epistolæ fragmentum.

Germanus Brixius Erasmo Rot. S. D.

VENIO ad epistolæ tuz partem, quæ ad te magnopere pertinet, mihi tecum quodammodo communis est. Facere enim non possum pro necessitudinis nostræ jure, quin ipse statim estimationis istius tum commodi, tum incommodi particeps fiam. Equidem magnopere optarim *Erasmo* amicissime, sanctius verbum usurpare hic non possum, nullam nubeculam, hoc præsertim tempore, alioqui studiis humanioribus satis infesto, subortam fuisse, per quam amicitia cum *Budeo* tuz splendor obscurari posset. Est *Budeus*, quod tu non nescis, nostris omnibus sic admirabilis, ut eum tanquam pro nomine aliquo studiosi omnes hic colant. Hoc non solum obtinuit hominis fides, probitas, auctoritas, verumetiam ætas, ingenium, doctrina, quæ talis quidem est, ut nihil sit quod discere velis, quod ille docere non possit. Mihi certè id ille est, semperque fuit, quod *Plinio* *Aristo* sumus erat: nam quoties aliquid additum quero, mihi *Budeus* thesaurus est: & ut summam dicam, talis est *Gallio* suis *Budeus*, qualis *Germanio* suis *Erasmus*: quò major indignatio nostrorum omnium animos subit, quod hac in opinione, juxta de causa, quum sint, existiment illum abs te non tantum *Budio* collatum, sed & postpositum. Scio *Badium* non esse prorsus *Quæ*. Verum qualis qualis est, talem se certè hominibus nostris hætenus probavit, ut quoties de doctis sermo inter doctos incidit, de *Budio* planè *sermo* abest. Illi, quod non inficiaris, quæstus tantum, non eloquentia scopus est. Mihi porro epistolæ *sermo* tuz exemplo opus non erat, ut ad causæ tuz patrocinium instructior fierem. Nolim tamen

tamen multis de causis non lectam mihi epistolam. Sciunt nostri omnes quid statim aperto ore dixerim, quum apud me plerique gravissimè quererentur, post *Ciceroniani* editionem, ob multa in eo libello quæ non omnibus arriderent; sed præsertim ob perfrictum, ita enim loquebantur, *Budæum*: qui iidem ut me secum sentientem facilius invenirent, quàm poterant invidiosissimum mihi reddebant *Nosponi* tui latum de me iudicium. Apagete inquam ego, non attenditis in *Ciceroniano* quod ante omnia attendendum fuerat, *Erasmum* diversum sentire quum *Nosponus*, diversum item quum *Bulephorus* loquitur; præterea toto in opere auctori unum hoc fuisse propositum, non quidem ut *Tullianam* eloquentiam vellicet (id enim factum planè insani hominis factum fuerit) sed ut supersticiosam quorundam *Tulliane* dictionis affectationem, quam ipsam nemini antiquorum curæ fuisse videmus, rideat, detesteturque; quod argumentum feliciter, nisi me meum iudicium fallit, atque adeò *Ciceroniam*, hoc est, magnâ arte, pari eloquentiâ, nec minore copiâ ab *Erasmo* tractatum inveniet, quisquis hæcenus prudens, patientique fuerit, ut *Ciceronianum* ipsum prius atrox totum legere, quàm de eo minimè lecto pronunciare maluerit. Nam quæ, malum, animi perversitas, aut iudicii præposteritas illa est? damnare nondico quæ minus rectè intellexeris (id enim levius malum) sed quæ prorsus nunquam legeris, ac quæ nē in animo quidem unquam legere haberas? memineras enim *Erasme* optime dammandis præsertim scriptis tuis aliis atque aliis antehac multos hæc eadem temeritate transversos actos. Omnia porro, quæ tum pro causæ tuæ tuitione à me in medium allata sunt, tibi hic recensere nec possum, nec libet: sed tamen quod ad animi erga te mei significationem pertinuit, equidem retellendis à me illorum rationibus benevolentior tibi, quàm antea essem, nihilo sum factus, diligentior ad declarandam benevolentiam multò. Ego enim tamen si nihil videbatur ad meum erga te amorem addi posse, tamen tali inter nostros tumultu ob *Ciceroniani* editionem oborto, non majore quidem studio, sed acrius, apertius, significantius dignitatem defendi tuam, atque ita demum defendi, ut ipse ego jam defensore aliquo indigeam, qui causam apud illos meam tueatur. Vocor enim ab illis in jus, quod *Erasmo* plus æquo propensus sim. Hujus rei testis mihi locupletissimus apud te esse potest *Thomas Lupsetus* communis amicus, qui & ipse constanter unâ mecum à partibus tuis stat, ægerrimè ferens existimationem tuam tali de causâ in ejusmodi incommodum hic incurrisse. Sed ut ad illorum sermones quæstusque redeam, me certè illos audientem ut vetus nostra amicitia stimulabat, ut caverem nē cui suspicionem animi ex ea, quam dixi, *Nosponi* tui de me sententia offensi, darem: sic tumultus idem, seu simulas potius, majorem mihi curam afferebat cavendi, nē quid cui de summo meo erga te amore detractum esse videretur: quum & alioqui tali ingenio præditum me agnoscerem, ut me intra me tantum quæram, externarum laudum minimè sollicitus, ambitiosusve. Meminimus enim quanto majore cum voluptate, ingenii ac doctrinæ fructus in conscientia, quàm in fama reponatur. Enimvero *Erasme* suavissime ut te à me apud alios defensum, apud te nonnihil accusam

A (facit autem tum *passiva* apud omnes meæ, tum amor erga te meus, singularis ille quidem, & eximius, ut hoc mihi juris apud te sumam) ut ergo te apud remet nonnulla ex parte rem agam; o quidem quod tu mihi videris ad collationem eam, quâ de agitur, paulò inconsideratius descendisse, optarim vel existimationis meæ detrimento aliquo redemptum esse, te, vel *Budæi* nomen in *Ciceroniano* tuo prorsus suppressisse, vel de *Budæo* seorsum quid sentires enunciâsse, vel eundem cum alio quovis potius quàm cum *Budio* commississe; ea enim una commissura adeò nostris omnibus invidiosa est, ut multorum tibi benevolorum animos à tui studio abalienarit: ob id quod existimant *Budæum* cum *Budio* commissum perinde esse, ac si quis *Achillem* cum *Thersae* committeret. Talem illi de *Budæo*, talem item de *Budio* opinionem unanimes imbibere, quum tamen *Budæus* ipse mihi vitis sit totam hanc fabulam, quum de ea primum inter nos sermo incidisset, susque deque ferre: eâ est enim tum prudentiâ, tum animi magnitudine præditus *Budæus*, ut sua omnia ad conscientiam, non ad ostentationem referat; studiorumque suorum non ex illius, vel illius sermone mercedem, sed ex ipsismet studiis petat. Non desunt tamen qui mihi narrant illius animam nunc hac de causâ esse nonnihil offensam, sed quod multis jam diebus hominem non viderim, id mihi planè compertum esse non potest. Proinde tametsi multorum affectum ut rectum iudicium respiciendum haudquaquam puto, tamen non negaverim dandum esse aliquid hominum opinioni: præsertim qui videam vos magnos oratores solere, sollicitè operam dare, ut oratio vestra audientis vulgi animis sese gratiosa infunderet: desiderareque ut à populo planctum, acclamationem, nonnunquam & assentionem magis quàm exhibitionem ac cachinnum excipiat. Itaque non parum de existimatione apud nostros tua bene meritum te opinor, si præstiteris, ut vel loco ad *Budæum* pertinente immutato, vel appendice ad opus attextâ, vel epistolâ aliquâ ad hunc, vel illum scriptâ, eaque postea editâ, *Gallicis* nostris probatum fiat, quod reverâ omnibus probatum esse pervelim, quodque mihi, atque adeò, nisi fallor, *Budæo* ipsi, cujus unius causâ agitur, abunde probatum est; te videlicet neque *Budæi* gloriæ invidere, ut omnino non invidere mihi facile persuasi: pares enim estis, qui autem invidet minor est: neque quum de *Budæo*, & *Budio* simul verba faceres, te id de doctrina, atque adeò eloquentia *Budæana* sensisse, quod sensisse multi falsò (malignè enim dicere nolim) interpretati sunt: ad tuam autem gloriam pertinet quàm maximum videri eum, quem exæquas. Hic mihi causæ totius status esse videtur. Tu videbis causâ nē ea tibi in forum deducenda agendaque, an potius deferenda sit: nam ego hæc tibi à me simpliciter atque amicè scripta esse volui, quia æquum erat te pro amore mutuo, non solum meam causæ tuæ defensionem, verumetiam consilium in causâ tua meum cognoscere: neque enim solum studio erga te meo, verumetiam iudicio de te meo satisfaciendum putavi: videbam enim non tam mihi considerandum esse, quid vir optimus in præsentia probares, quàm quid semper esses probaturus. Tuum nunc est *Erasme* optime eadem simplicitate atque amicitia rescribere, consilium meum

meum sequi, an ab illo dissentire malis. Qui si tibi erroneus consultor esse videbor, amabo te erroris mei rationem ut explices: Quanquam enim auctoritati tuæ cedere nulla non in re, nullo non in loco sum paratus; tamen in ea causa, in qua minus apud me affectus, quam apud te valere potest, rectius arbitror ratione abste, quam auctoritate superari. Confido tamen omnino cessurum te sententiæ meæ, effecturumque ut neque me consilii dati, neque te accepti poeniteat. Quod ad edictum, cujus postrema epistola tua meminit, pertinet, quidnam ego aliud dicere hic possum, nisi quod edicto cautum esse hostes tui voluere, scripta tua senilia esse, non puerilia, posteaquam pueros solos ab illorum lectione summovendos sanxere? Sed extra jocum, quanquam locus hic non est, miseret me profecto scriptorum sæculi huius, quibus haud satis esse video ad arandum existimationis, nonnunquam & capitis periculum, quod sani ad scribendum accesserint, nisi & sanos ubique lectores nacti fuerint; planè enim alienæ vel malignitatis, vel delirationis, vel utriusque potius poenas luunt. Huius indignitatis recordatio in animum meum identidem influens, facit *Erasme* doctissime, ut qui alioqui assiduus meditator, si qua me quoque possim tollere humo, animo tamen nonnunquam despondeam, mihi quæ reliqua vita ad *Hæpocratem* relegato silentium indicare perpetuū proponam. Sed de hoc plura aliàs. Perturbat me magnopere adversa tua valetudo, in hoc maxime (auribus hic ego tuis *Erasme* nequaquam blandior) quod mihi non unus homo, sed literæ ipsæ, omnesque bonæ artes in uno homine summum periculum adire videantur. Itaque oro te, & obtestor, ut tum animi mei perturbationi crebris literis consulas, tum valetudini curandæ diligentissime, atque accuratissime inservias. Erit tam hoc studiosis omnibus fructuosum, quam animo meo jucundum. Sed jam finem facio, nè epistolæ modum, quem jam supergressus sum, supra modum excedam. Tu verò nisi æquæ longam epistolam reddis, si modò id per valetudinem potes, non est quod postea nisi brevissimas expectes. Ex hortis nostris *Gentiliacis*, secundo Idus Augusti, millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

Erasmus Rot. Germano Brixio. S. D.

Epist. 28.

Admoneras pridem ornatissime *Brixii*, *Ciceronianum* editum mihi nonnullam isthic invidiam contulisse, quod ego facile augurabar fore, sed duntaxat apud eos qui tali superstitione renerentur, qualem affingo *Nosopontis*, sub unius persona mederi studens omnibus: At nihil minus expectabam, quam ut ex eruditorum numero quisquam existeret, qui censeret libellum ad publicam studiorum utilitatem elaboratum, *Hippocratis* epigrammatiis lapidandum, quod isthic fieri significant amici nequaquam leves, & in gustum miserunt tria quatuorve, non minus iniqua quam indocta; nec tacuerunt quinam essent illorum auctores. Frequenter deplorare soleo pietatem *Christianam* tam miseranda dissidiorum lue nusquam gentium non periclitari. Sed vereor nè similis lues invadat politica studia, quæ jam pridem multis regionibus sat feliciter efflorescunt, quanquam non alibi felicius quam in vestra *Gallia*. Nam a-

A pud *Italos* bellorum tumultibus conterriti Musæ silent frigentque. Ego verò tametsi naturā plurimum absum ab istorum ingenio, qui sic addicti sunt huic aut illi nationi, ut ceteras propemodum oderint: tamen si in ullam nationem animo propensiore fui, semper in *Galliam* fui: cujus rei testes esse possunt, quum hi qui mecum familiariter vixerunt, tum meæ iocubitationes, in quibus libenter immoror *Galliarum* gentis encomiis: nominatim autem *Panegyricus* quo principi *Philippo* ex *Hispaniis* reduci gratulor. Quo magis etiam me discruciat hoc fatale dissidium, quod duos orbis potentissimos monarchas tam diu dirimit. Quoniam autem videbam apud *Germanos*, aut extinguī prorsus, aut misere frigere liberalium disciplinarum studia, apud *Italos* inter armorum crepitus non audere caput exerere, gaudebam certe apud vos Musis esse sedem tranquillam & amœnam. At plurimum referebat, ut inter eos qui literas humaniores propugnant, esset studiorum & animorum consensus: quod exemplum vel ab hostibus literarum petendum erat, quos videmus miro syncretismo, junctisque phalangibus adversus hæc studia dimicare. Nec hic ad calculum venire oportuit, sub quo quis cælo natus esset. Cives inter se sunt ac symmystæ, quicumque studiis iisdem initiati sint. Nunc quorsum attingebat ex causa tam frivola, tam seriam excitare tragœdiam, & his qui non minus male volunt nobis omnibus, quam ipsis studiis, hoc longè gratissimum edere spectaculum, quo magis ac magis accendantur ad id, quod ultro nimium agunt strenue? Oleam, inquit, camino. Sed dedisti, inquit, causam. Quam obsecro causam? Nisi planè volumus nobis ipsis oculos obtegere, quid aliud agit ille libellus, quam ut supersticiosam, atroxiam, ineptam, & imperfectam *Ciceronis* imitationem traducat, atque ad veram ejus auctoris imitationem provocet? Quis hoc doctus, quis sanus non probet? Quid autem ad veram eruditionem inutilius, quam si juvenus, contemptis omnibus qui à *Ciceronis* phrasi discrepant, uni sit addicta, cujus tamen nihil effingere conetur, nisi quod in illo minimi est momenti? Morbus hic primum ex *Italia* duxit originem, nec ulli majores ibi tumultus concitârunt, quam qui minimum habebant *Ciceronis*. Neque paucos nostratum ea lues afflare cœperat, præsertim illos qui nobis ex *Italia* redierunt. Id quoniam perspiciebam vehementer inutile, vel eruditioni solidæ, vel *Christiana* facundia, paucorum dierum opella mihi sumpta est, ut eam superstitionem ab animis juvenum depellerem, ab hoc ipso quod affectatur submoventem, dum & tot auctores lectione dignos fastidiunt, nec eum, quem unum sibi proponunt, assequuntur. Nec enim tam sum cæcus, ut non videam *M. Tullium* sic eloquentiæ Principem esse, ut ceteri, quamlibet per se facundi, ad hunc compositi velut obtumescere videantur. Proinde non video cur illos offendant argumentum, ad quod suscipiendum literis hortatus sum *Guilielmum Budæum*, & ille significarat sibi in animo esse, per occasionem hoc genus hominum accipere. Quod si huic non displicuit argumentum, quid est quod fremunt isti, qui *Budæi* valde studiosi videri volunt? At fortassis non offendit argumentum, sed tractandi ratio, quoniam propemodum omnes submovet *Nosopontis* ab honore *Tulliani* cognominis? Atqui reputare

putare debebant, illic *Nosoponius* loqui non *Erasmus*, quanquam nè *Bulephori* quidem simplex est oratio, quippe qui se fingit eodem teneri morbo, ut alteri medeatur: eoque patitur probatissimis quibusque scriptoribus hoc honoris negari, nè *Nosoponius* prorsus animum despondeat, si minus quod ambit assequatur. Itaque non illic suggillantur qui negantur esse *Tulliani*, præsertim ad regulam æstimationemque *Nosoponi*: quin potius illud erat propositum, ut persuaderem fuisse multos eâ doctrinâ facundiâque præditos, ut si non similibus, certè paribus dotibus cum *Tullio* certare possent, qui tamen ab illa *Ciceroniana* phrasè cute bracteâque, quam unam affectant quidam, longissimè abfint. Adeo verò mihi non fuit animus ullius nomen perstringere, ut quanquam induco personam parum integri iudicii, tamen hic à decoro nonnihil deflexerim, neminem recensens, cui non suam laudem tribuerim, sanè quantum in transcurso & *de æstimo* licuit. Nec enim illic susceperam censuras, aut encomia scriptorum omnium. Sufficiebant ad id quod agebam exempla decem. Sed à quibusdam arbitrabar me in iurum gratiam commemorati nominis, & sunt qui gratias egerunt: tum existimabam eam iudiciorum varietatem non inutilem fore iuvenibus, eruditæ facundiæ candidatis, quod ipse prioribus ad me literis sentire vilis es. Sed indignè ferunt quidam parum honorificè tractatum ibi *Budemum*. Qui sic? An quia *Nosoponius* nondum à superstitione liber, submovet illum ab albo *Ciceronianorum*? Hoc ipse *Budens* ingenuè fatetur, qui nec affectat hoc quod requirit *Nosoponius*, atque damnat etiam quod unum ille miratur. Nec ideo quinquam submoventur ab eruditorum aut eloquentium ordine, quandoquidem in eodem dialogo doceo, fieri posse, ut existat aliquis *Ciceronum* eruditior, tum etiam eloquentior, qui tamen illi in dicendi charactere sit dissimillimus. Ubi nam igitur est hic illa in *Budemum* contumelia? Faciant illum *M. Tullio* doctiorem, narraretur ab hac laude: faciant illum facundiorem, nihil obstat elogium *Nosoponi*. At paucis attingo laudes illius. Non enim patiebatur copiam argumenti suscepti ratio, verum in Annotationibus novi Testamenti, in *Adagiis* non raro quaesitus est campus in illius laudes expatiandi, si minus id factum est in epistolis: nisi forsitan hoc quoque contumeliam esse ducunt in *Budemum*, quod ab *Erasmo* laudatur, quam frequenter, tum in argumentis seriis, atque haud scio, an seculis aliquot auctori suo superfuturis. Utcunque de hoc iudicant, certè à me honoris gratiâ factum est. Quanquam non eram nescius, nec illius modestiam desiderare mei calami testimonium, nec illius gloriam egere nostrâ commendatione, quippe qui domi habeat unde semet orbi charum clarumque reddat, etiamsi nondum esset, ut est, celeberrimus. Sed hoc tum existimabam studiorum interesse, ac ut ingenuè dicam, mea quoque nonnihil. Tantum enim semper *Budeo* tribui, ut illius amiciciam mihi cum primis honorificam duxerim, ejusque viri mentione veluti gemmis additis putàrim aliquid dignitatis accedere libris meis. Quin & eas laudes quas tu illi in epistola tua cumulatifimè tribuisti, magnâ cum animi voluptate legi, gaudens apud vos saltem haberi honorem egregiis meritis debitum, ac virum de rectissimis studiis &

A hætenus optimè meritum, & indices melius ac melius merentem pro numine coli. Hunc animum quam constanter erga *Budemum* gesserim, & adhuc geram, quid est quod isti livoris & odii suspensiones fingunt? Verum illud prædicant crimen esse nullâ purgatione diluendum, quod *Budemum* cum *Badio* contulerim. Primum illic non jugatim commemorantur eruditorum nomina, quemadmodum *Quintilianus* *Græcos* cum *Latinis* committit, sed juxta regiones. *Budens* autem & *Badius* fors simul occurrebant, quoniam uterque *Gallus*, uterque vivit *Lucretia*. Nisi forsitan hoc quoque putant non ferendum, si in eodem catalogo recensentur *Budens* & *Badius*. Hoc qui sentiunt, longè dissentiant ab animo *Budei*, nisi prorsus rotam illius naturam ignoro. Sed confers, inquit, alterum alteri, formicæ camelum. Imò *Nosoponius*, inquam, confert non ego. Sed age, nihil mihi patrocinetur personæ causatio, quod ad hunc sanè locum attinet; scripserit hoc *Erasmus*, & scripserit ex animi sui sententia: num ullo verbo læsa est *Budei* exultatio? Confero, sed quâ tandem in re? Num in majorum imaginibus, num in opibus, num in dignitate, num in eruditione, aut eloquentia? Nequaquam. Tantum in cute bracteâque *Ciceroniana* phrasèos, quam ingenuè negligit *Budens*, & ibi ex professo negligendam doceo, & à summis probatissimisque scriptoribus neglectam fuisse demonstro: nec aliter confero *Budemum* cum *Badio*, quam *Leonardum Aretinum* conculi cum *Quintiliano*, *Philosophum* cum *Plinio*. Sed anteponis, inquit, propemodum *Badium*. Nimirum in eo præfero in quo præferendus est, in quo quamlibet prælatus nihil officit gloriæ *Budaica*. Siquidem hoc illic agitur, celeberrimos quoque scriptores fuisse *Ciceroni* dissimiles. Proinde quo magis antecellit eruditione facundiâque *Budens*; quoque longiore intervallo à tergo relinquitur *Badius*, hoc exemplum est aptius ad id quod illic molior. Demiror isthic esse doctos qui hæc non videant, & si vident, magis etiam demiror esse qui vociferentur, qui maledicis versiculis rem dignam exstiment. Postremò, nè quis improbus arriperet ansam calumniandi, de collatione dispari, subicio, quanquam *Gualtero Budens* aliis multis eximisque dotibus suspiciendus est. Quod hic verbum, quod non habeat emphasim eminentiæ? Tribuo illi multas dotes, non hoc satis erat animo meo, addo *eximias*, nec dixi, *præditus est*, sed *suspiciendus est*, non jam illum *Badio* tantum præferens, sed universis penè scriptoribus anteponens: neque enim paulò sublimior est omnibus, quem suspiciunt omnes. Hæc cum sint meridiano sole clariora, quænam ista iudiciorum cæcitas, ut cum ego tam honorificè tractàrim *Budemum*, non aliter tremant, quam si in faciem illius expuissim? Dicor, si musis placet, læcessere vivos & mortuos, quam illic neminem præterierim illaudatum, præter unum me. Atque adeo is ipse qui fertur hujusmodi versiculis ludere, satis honorificè commemoratur in eo dialogo, nec usquam alibi nomen illius attingo sine honoris præfatione. Alius succinit, *plus favet ille parî*. Hoc dictum mihi profectò nequaquam contumeliosum esse duco, sed haud scio an *Badius* æquo animo laturus sit *Erasmum* ipsi æquari. Aliis liberum erit de *Badio* judicare quod volunt, ego semper illum habui in eorum numero, quorum nec eruditionem,

eruditionem, nec ingenium, nec eloquentiam possis contemnere, tamen si non dissimulo illum longè majorem fuisse futurum, si fortuna benignior otium ac tranquillitatem studiorum suppeditasset. Verum hæc mihi dicuntur extra causam. Mea collatio ut *Budeo* est honorifica, ita nihil detrahit *Badio*. Et ubi sunt hic argumenta, *Budei* laudibus invidentis? An livor impulit me, ut in lucubrationibus meis, nec ludicris, & ut spero viduris, toties tam amanter, tam honorificè de illo prædicem, quàm haud scio an quisquam alius, etiam *Gallus*? Itane istic vocor in invidiam æmulationis, quum *Rome* gravem sustinuerim invidiam, quòd in epistolis meis illum *Italici* etiam prætulerim? Ego mi *Germane* talibus viris, bonas literas non solum provehentibus industrià suà, verum etiam dignitate suà ornantibus, gratulari soleo, non invidere. Nec arbitror ingenium meum ab ullo vitio alienius quàm ab invidencia. Quis unquam sensit mihi motum stomachum, quod quamlibet etiam gregariis postponeret? Utinam à cæteris omnibus vitiis æquè purus sim. Sumus olim inter nos epistolis velitati, dictionis exercendæ gratià, erat ille tam propensior in *Jacobum Fabrum*, verum hæc conflictatiuncula nostram amicitiam confirmavit verius quàm diremit. Post dicebatur nescio quid stomachi in me concepisse, quòd in scriptis meis alicubi videat attingere *Gallus*. Locus unus est in *Colloquio*, ubi quidam pollicetur sese commonstraturum unde posset quantum vellet nummorum petere, sive cuperet aureos sive mallet argenteos, & avidam alterius expectationem fefellit, respondens. *Ex Asse Budeo*. Quid hoc joco possit esse magis innoxium? Aut quid hinc aliud admonetur lector, nisi *Budeum* diligenter scripsisse *De Asse*? An mihi meritò succenscat *Lazarus Bafius*, si quis in colloquiis ita jocetur in hominem pannosum, ut polliceatur se commonstraturum unde posset gratis quodcumque vellet vestium genus sumere, & aventi scire unde, responderet, *Ex vestuario Bafii*? Tantum religionis vix arcanis defertur literis. Cætera quæ ferè sunt hujus generis non repetam, nè siam prolixior, præsertim quum hac de re per literas *Budio* satisfecerim. An non licebit in quenquam *Gallum* aliquid sub quacunque persona vel joco dicere, nisi tota *Gallia* me reum agat læsæ majestatis? Quot igitur nationes mihi succenscebant, quarum mores notantur in Proverbiis? Sed quàm hic animum habuerim syncerum, hinc perpendito. Nunquam crediturus eram *Budeum* hoc nomine subitatum esse, nui ipse literis ad me datis, pro sua ingenuitate stomachum suum esset confessus, sed quem faciliè videbatur posuisse. Nec arbitror ullas mortalium amicitias esse tam felices, ut non incidant aliquoties hujusmodi nubeculæ. Atqui tales offensiunculæ frequenter amoris integratio est. Denique, post editum *Ciceronianum*, literis amicorum admonitus sum, ut apologià quapiam ad *Budeum* scriptà, placarem illius animum, si quid fortè concepisset offensionis ad quod tuæ quoque literæ me videntur adhortari. Sed non occurrebat quid scriberem aut cui scriberem. Nam de *Budei* probitate prudentiàque persuasionem habebam ejusmodi, ut citius sperarim ab illo gratiam ejus commemorationis, quàm offensam metuerim. Cujus animi magnitudinem simul & humanitatem, quam tu verè prædicas, ita mihi videbar habere

A perspectam, ut etiam si quid excidisset mihi minus circumspicere dictum, putarem aut neglecturum, aut in bonam partem interpretaturum. Itaque quum mihi animus esset erga illum qui debet esse erga veterem amicum, & in re literaria coryphæum, & locus adeo nihil haberet *visibilis*, ut paucis verbis plurimum illi laudis tribuerit, qui poteram inducere animum, ut crederem indignari *Budeum*? Scripsissem ad amicum illius quempiam? Quemcumque delegissem, carbone norassem illius judicium vel de me, vel de *Budeo*, vel de utroque: De me, quasi sim tam petulans, ut talem virum, quem studiorum nomine non possum non amare, etiamsi mihi cum illo nulla intercederet amicitia: dicam amplius sed æquè verum, etiamsi de me parum honorificè tum sentiret, tum loqueretur, nullà læssitus injurià stilo peterem. De *Budeo*, qui tam morosum existimaret, ut pro candido officio reponeret indignationem. De utroque, qui vel me tam ignarum mei pararet, ut cum eo viro de gloria eruditionis contendere sustineam, quem semper extra hujus ætatis ætam positum, cum præcis illis heroibus soleam componere, vel *Budeum* tam humilis animi, ut mei similem sit vel conflictu dignaturus. Nec adhuc mihi quisquam persuasurus est, *Budeum* pilo minus amicum esse quàm solet, nisi stomachum suis literis profiteatur, quod illum facturum non arbitror. Jam qui tam ineptis versiculis nugantur, utrius quæso existimationem magis lædunt? *Meime* an *Budei*? Me quidem ipse locus absolvit, itaque si quid hic est reprehensionis, in *Budeum* recidit, quem vocant in suspensionem, vel quòd nulla de causâ succenscat amico, vel quòd amicis tam ineptis delectetur, nisi fortè hæc ludunt illo inscio. Tibi justior erat *Erasmi* succensendi causa, mi *Brixii*, quem multò frigidius recensco quàm *Budeum*, & tamen abs te nihil omnino merui, jam pridem habens perspectam, & judicii tui rectitudinem, & ingenii suavitatem. Quantum autem absunt à Gratiis & Musis, qui te conati sunt dictis atrocibus in me concitare, quem concitatum placare debuerant? Quid moribus tam inhumanis cum literis humanitatis? Hortaris tu quidem & prudenter & amanter, ut hic succurrant existimationi meæ. Valeat valeat omnis existimatio, si hæc animorum lues invasit melioris literaturæ cultores. Quo colore tractabo hoc argumentum, ut non lædam existimationem eorum, qui sic fremunt de re nihili? Contuli *Budeum* cum *Badio*. Quid si *Budei* lagenam cum *Badii* lagena contulissem, clamarent læsam *Budei* nominis majestatem? Neque enim hæc collatio magis *Budei* gloriam lædit, quàm si lagenam *lægenæ* comparassem. Restat etiam illud, si superis placet, ut me purgem, nè videar invidere *Budeo*. Quasi tot locis operum meorum inspersa nominis illius honorifica commemoratio, non satis declaret quàm illi invideam. Invidemus iis quos speramus nos assequi posse. *Budeum* tot studiis præcurrentem, suspicere mirarique soleo verius quàm æmulari. Nam quòd tuus candor *Budeum* & *Erasmum* pares facit, hoc me prædicant esse *Germania*, quòd *Budeus* est suæ *Gallia*, eleganter id quidem & satis rhetoricè, sed in re nihilo levius peccas, quàm si ego simpliciter *Budeum* cum *Badio* contulissem. Magis enim impares sumus quàm dissimiles, *Erasmus* & *Budeus*. Atque ut grati

grati iudicii est quod *Gallia* veneratur agnoscitque suum *maioris*, ita non desunt *Germania* quibus hoc honoris debetur potius quam *Erasmio*. Summum, inquis, esse convenit, quem ex aequo. Istud quo tandem latenti sunt animo qui me *Badio* parem faciunt, nisi forte tribuunt eandem veniam amicorum praconiis, quam *Venerabili* tribuere dicitur amantium perjuris? Sed ut ad invidiam crimen redeam, obsecro quam syllabam reperiunt in libris meis, quae spirat invidiam in *Budaeum*? Aut quem omnino proferunt sive summum sive mediocrem, cujus industriae non faverim? Aut quis unquam meo calamo laceffitus est, qui non prior moleste laceffiverit me? Indicas & remedium, si proximâ editione *Budaei* mentionem expungam, aut à *Badio* separem. Id quidem ut est per facile, ita lubens fecero. Sed quid non calumniabuntur, qui hoc calumniati sunt? Si praetermisero, dicar invidisse: si correxero, repetent prioris collationis memoriam quae jam animos occupavit. Faciam tamen quod mones, cujus consilium ut certo novi ab animo sincerissimo proficisci, ita spes est futurum etiam felix. Quanquam autem de tui erga me animi vel sinceritate vel constantia, mihi *Brixii* nunquam dubitavi, tamen non potest mihi non esse pergratum, hac occasione factum, ut omnibus tuam erga me pietatem faceres testationem, modò ne quid tuo nomini concilietur invidiam, cujus eruditio singularis & niveus quidam ingenii candor hoc promeretur, ut tibi faveant omnes, invidet nemo. Sed obsecro te, tantus patronus, quam bonam, quamque vincibilem causam suscepisti? Atqui pessimae quaeque causae ad optimos oratores deferri solent, quanquam istis bono medico magis opus esse suspicor quam bono oratore. Quid aliud adferunt isti, nisi *Budaeum* *Badio* contulit, & hanc cantionem subinde recinunt, *Budaeum* *Badio* contulit. Atque inter hos feruntur esse, qui prius amici videbantur, quique de nostris studiis non omnino pessimè sentiebant. Posteaquam *Budaeum* *Badio* contuli, protinus abrogant mihi quicquid antè tribuebant, ingenium, eruditionem, eloquentiam, iudicium, denique sensum etiam communem. Amicitia quae desinere potuit, nunquam vera fuit. Qualem autem conjectandum est illam fuisse, quae tam frivolis de causis transit in similitudinem? Imò quae pro officio rependit contumeliam? Malis nihil opus est praeter occasionem, ut habet proverbium. At peiores sunt qui benevolentiam rapiunt in occasionem malevolentiae, & inde moluntur vindictam, unde decuit gratias agere. Mores istos plusquam *Seythicus* immane quantum oportet abesse à studiis humanioribus. Fuit hoc infelicitatis meae, quod aliquot in me stili mucronem strinxerunt. Sed quis est unquam à me ob causam tam frivolam impetratus? Equidem arbitror non temerè repertum iri, in cuius libris tot reperias laudanda nomina, quot in meis. Quin hoc ipso in libello, quam personam inducam sinistri iudicii, quam ipsa res invitaret, ut de varietate dictionis differens, quid in singulis placeret aut displiceret indicarem, eam tamen in censuris tenui moderationem, ut nullus, ni fallor, æquus sit in me candelam desideraturus. Atqui ea res non mediocriter conducebat ad adolescentulorum profectum. Sed malui minus prodesse omnibus, quam quinquam offendere. Suspicio istis esse *adversarios*, quos

A intra sinum urit, quod nego quicquam esse faciendum, quod non est *Christianum*. Hi fortè suo dolori quem fateri pudet, praetextunt *Budaeum* cum *Badio* collatum, ac dissidii semina jaciunt, querentes quem protrudant ad sui doloris ultionem. Opinor te non latere, quid sibi velit hoc ænigma. Nasum habes. Verum adversus istos omni quod aiunt, pede standum est, qui moluntur ut sub titulo nominèque bonarum literarum repullulascant paganitas. Si sumus ex animo *Christiani*, nihil nobis eruditum, elegans aut venustum videri debet, quod non spiret *Christum*, quoties materia postulat. Novi quosdam clancularios paganitatis fautores, qui si mihi stomachum moverint, accipientur ut digni sunt. Pro *Christo* sentient me non esse timidulum, in aliis non gravatè concedo quibuslibet. Sanè literas eas quas ad quendam scripseram, liberius in amici sinum effundens quod sentiebam, quanquam in illis non arbitror esse quod vel verum non sit, vel in *Budaei* nomen sit contumeliosum, tamen optarim in aliorum manus non venisse. Uni scripseram, cujus fidem habebam perspectam, nec tuam prudentiam arbitrabar egere monitoris, quanquam posterioribus literis admoneram. Tantum enim abest, ut illas scripserim editurus, ut à duobus tantum lectas vulerim. Quare te rogo ne latius serpat res, camentis jam audio rumorem huius ficti dissidii, & *Christianissimi* Regis aures dimanasse. Scilicet decrant illi negotia, nisi & talibus nuntiis cogeretur intendere. Scribunt Regi sciscitanti quid esset inter nos rei, quendam ex aulicis respondisse: *Budaeum* moleste tulisse, quod in scriptis meis subinde debaccher in *Gallos*: me contra stomachum illius sic ulcisci voluisse, ut illum cum *Badio* commemorarem. Quisquis hac dixit, si modò verum est quod scribunt, nobis parum erat amicus. Nam & talso falsus est, me usquam debacchari in *Gallos*, etiam si *Budaeum* vehementi quodam patriæ studio non nihil hinc vel suspicionis olim vel stomachi conceperat, nec hoc quicquid est rei ad praesentem causam attinet. Humanum est etiam inter amicissimos interdum oriri falsas suspensiones, & offensivularum ludibria, quae mox, si propius inspicias, evanescent. Hæc omnia secum defert humanæ vitæ comœdia. Ut finiam, semper ego iudicavi *Budaeum* invidiam meam maiorem, etiam si cui possim aut soleam invidere, ac virum meliorem iudico, quam ut istos ineptos tumultus probet: tum absurdissimum sit, me nunc illi *Badium* antepone, quem soleo cum *Hermolais*, *Barbaris* & *Plinius* committere. Nec arbitror iustam rescindendæ amicitiae causam, sicubi *Budaeum* diversum sentit atque ego, modò morem antiquum obtinens à perulantia convitiis temperet, ac vicissim patiat me simili temperamento patrocinari causam meam, si fortè mihi videbor aliquid habere iuris. De senilibus colloquiis nunc tu falsissimè iudis: omnino volunt pueros semper esse pueros, nec aliud quam lallare, adeoque tenere illis timent, ut malint illos legere *Pogii* facetias, quam ex meis colloquiis de moribus ac pietate aliquid iudicii sincerioris haurire. Utinam sim vatus augur, sed prospicio futurum, ut exoriat tragoedia *Lutheranæ* atrocior, ni Principum autoritas quorundam tyrannidem temperet, qui jam nunc gladiatorii animis & in bonas literas, & in horum cultores affectant viam,

viam, exei in pugna, in victoria insolentissimi. Optabam hujus miserrimi conflictus exitum cedere in gloriam Christi, nunc vereor ne quod illi debebatur, ad se rapiant humanæ cupiditates, oriaturque nobis bellum ex vetere novum, ex pessimo pejus. Verum hic ultra vota, non video quid possimus? Nec est, eruditissime Brixii, quod hæc fatalis tempestas ingenium tuum à provehendis optimis studiis deterreat. Nam quod meis laboribus parum gratam vides hanc ætatem, erit fortasse minus ingrata posteritas: & hoc meis satis potius imputa, qui videor habere quiddam cum Hercule commune, ut de re minima magnificè loquar, qui suis laboribus nihil aliud sibi pepererit quam invidiam, cuique cum excetra postremus erat conflictus multò durissimus. Tu benigniore natus sydere, felicioribus auspiciis rem getes, nostro etiam exemplo cautior. Nihil est quod metuas, si te intra Mularum vireta contineas. Quod utinam à me factum esset. *Lazarus Bassius* dedit nobis elegantissimo libello genera vestium, brevi daturus vasa culinaria. In hæc argumenta nihil habent juris isti qui censuris suis nunc *tyrannidem*, ac politionibus studiis plurimum adferunt & voluptatis & adjumenti. Valetudinem sat fortiter fero vires addente Christo, qui me docet non hortere mortem, sed optare magis. Animo meo vixi satis, & supra modum vitæ avidus si oportet, qui detraxet hoc seculum undique turbulentum relinquere, quum bona spes sit nos in feliciorem aliquam sedem demigraturos. Sed quid audio vir præclare? Omnesne bonæ artes meo unius interitu periclitantur? Ni mihi perspectus esset animi tui candor, dicerem hic te à *paradis* à *paradis*. Hic etiam ad pares epistolas provocas, dira minitans ni faciam. Quid enim crudelius minitari poteris quam merè Laconicas posthac epistolas? Non recuso certamen, si modo des parem valetudinem, par ocium, & hortos Gentiliacos. Nondum scio an tuam æquaverim epistolam, numero verisum duntaxat, nam elegantia qui possim? Adfertur hic rumor, inter monarchas factam concordiam. Sed huic eo minus audeo credere, quo vehementius cupio verum esse. Quod si fiat, liberet ante supremum vitæ diem Galliam revivere. Quam me putas invidere tibi secessus istos, istos amicos, hortos, & ocium longè felicissimum? Ignoscere livori meo, si scias in quo pistrino verfer. Septem prælis suppedirem oportet quod excudant. Sed cum primis enecat *Augustinus*, quem totum emendo, quum in *Hieronymo* præter epistolas nihil mihi sumptum. Hoc laboris mihi manibus pedibusque recusanti obtrusit felicitis memorie *Joannes Frobenius*, quem sic amabam, ut pernegare nihil possem, etiamsi me in foro jussisset restim ducere. Is operi immortalis est, quod vereor ne me quoque absorbeat, certè minimo minus exoculavit. Nullus voluminum modus aut finis, toties legenda ac relependa eadem. Et materiarum obscuritas, sermonis argutia, frequenter in longum circumactæ periodi, requirunt attentum lectorem, nec sinunt vel ad momentum temporis dormire. Mendarum autem tantum comperi, ut nemo sit crediturus nisi conferat, nec hac de re quenquam hætenus quæstum esse mirum est. Nihil addidimus scholiorum, nisi sicubi vocula quæpiam annotanda fuit ne rursus depraveretur. Tantum mendas sustulimus non sine veterum præsidio codicum, materias congru-

entes digessimus, notha paucis indicavimus, eà fide eaque religione, quæ tam pio, tam erudito, tam eloquenti ecclesiæ propugnatori debetur. Nec vitam adjecimus, quod ab ipso videmus occupatum. Maluit sui historiographus esse. Prospicimus quidem portum, sed emirus; quod si dabitur huic operi superesse, tum æquum fuerit te non aliter *Erasmo* gratulari, quam solemus diu desperatis amicis è longinqua periculosaque navigatione proram in patrium litus impingentibus. Bene vale. Datum *Basileæ*, postridie Nonas Septemb. Anno millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

Erasmus Roterod. D. Jo. Gaccho, conservo & commilitoni in Christo S. D.

ET crebris & talium virorum literis hæc perscribitur, ut omnino vanum credi non possit, te non solum in conviviiis, in conciliabulis & privatis colloquiis, verumetiam in publicis ac sacris concionibus, subinde proscindere nomen meum apud imperitam ac promiscuam multitudinem. Scio non esse temerè fidem habendam rumoribus, præsertim ea nunciantibus, quæ faciunt ad dirimendam fratrum concordiam, verum quoniam hoc idem nunciatur ab ordinis tui sodalibus, & apud *Hispanos*, & apud *Polonos*, & apud *Ungaros*, & apud *Anglos*, & apud *Gallos* acutari coeptum, quod istuc facere diceris, iatis liquet rem de composito geri. Verum hætenus illis nusquam satis prosperè successit, dum ubique inveniunt præpotentes & gratos homines, qui meis favent studiis, quosque mihi non ambitione, sed meis sudoribus, quos jam olim provehendis linguis, ac politionibus literis instaurandis, ac restituendis illustrium autorum monumentis impendo, demerui. Quanquam hi prædicant sese favorem hunc non tam tribuere personæ quam ipsis studiis ac pietati Christianæ. Quod si pergant isti, vereor ne illis infelicius res cedat, quam ipse vellem, in quem videntur conspirasse. Nam frequenter accidit iis qui contemnunt hostem, ut dum fragili quærent illidere dentem, infringant solido. Quanquam me sibi fingunt hostem, non habent. Etenim quum omnibus pietatis cultoribus impensè faveo, tum vestro sodalicio, quod ceteris vel collapsis ferè, vel ad mundum degenerantibus, apud vos purioris religionis vestigia residere videantur, semper unice favi: cujus rei testes esse possunt quotquot istius ordinis mecum egere consuetudinem, quorum nullus opinor prodibit, qui dicet se verbo læsum ab *Erasmo*; erunt aliquot qui non negabunt se meis officiis, aut etiam pecuniis adjutos, quanquam hæc commemorare ineptum est quæ pietati tribuuntur non hominibus. Porro viros in quibus refulcet sincera pietas, etiamsi velim, odisse non possum, hoc ingenio natus sum. Nec unquam fui tam incivilis, ut ob paucorum improbitatem detestarer ullum ordinem. Ea rerum humanarum natura est, ut nihil sit ab omni parte beatum. Arca *Noë* non habebat nisi octo homines, & tamen ex his unus extitit improbus. Quid *Abrahæ* familia sanctius? Hinc ejicitur puer *Ismael* una cum matre. *Isaac* duos habuit gemellos: Horum alter placuit, alter displicuit Deo. Quid domo *Jacob* religiosius? & hæc habuit qui non vereretur incestare patris concubinam. *David* Propheta pietas non effugit hanc infelicitatem;

Epist. 29.

D d d

cujus

cujus alter filius sororem incesto coitu constuprav-
vit, alter impiâ seditione patris exitium molit-
us est. Queritur & *Paulus* Apostolus sibi negoti-
um exhiberi à falsis fratribus. Postremo Domi-
nus ipse ex electo illo raroque numero, prodito-
rem unum perpeffus est. Itaque cum vester ordo
tot habeat, nē dicam hominum, sed monasterio-
rum millia, quid iniquius eo, qui propter aliquot
secus quam oportet agentes, universum excretur
ordinem, in quo tam multi extiterunt & pietate,
& eruditione merito celebres? Quin & te acci-
pio, mi *Gacche*, præclaris dotibus instructum ad
prædicationem verbi Dei, nec moribus prædictum
ingivilibus, ut suspicer te quod facis, alieno facere
impulso, potius quam ex animo tuo. Atque hæc
res præcipue fecit, ut ad te scriberem, quem si ta-
lem judicasset quales novi nonnullos, haudqua-
quam sumpsissem hoc operæ, non solum inaniter
laboraturus, verumetiam exacerbaturus malum
insanabile. Quinetiam optatim omnia vana esse,
quæ vel rumor, vel amicorum literæ huc pertule-
runt. Quod si forte res secus habet quam accepi,
putabis hæc tibi scripta non esse. Sin verus rumor
huc advolavit, tamen quoniam interpretari libet
hæc abs te potius alieno fieri instinctu, quam ex
animi tui malitia, sic temperabimus admonitio-
nem, ut non minus pietatis & ordinis vestri rem
quam nostræ famæ videamur agere. Tux verò
prudentiæ fuerit vir egregie, boni consulere, si
simplicius ac liberius quod causa postulat eloque-
mur. Primum enim illud tecum perpendito, mi
frater, quam sit alienum à moribus & instituto
modestissimi patris vestri *Francisci*, tantâ linguæ
intemperantiâ publicè simul ac privatim abuti in
proximi nomen, de quo non solum nullus adhuc
pronunciavit in sinistram partem, verumetiam
quem orbis & Ecclesiæ Principes honorificentissi-
mis testimoniis ornârunt, idque publicitus. Ea
res miror si vos latet, quum extent *Cæsaris* epi-
stolæ, quum extent *Leonis* decimi & *Adriani* sex-
ti ad me diplomata typis excusa. Certè complu-
res qui me vident, sciunt, quia plerique vident,
quantos habeam Epistolarum acervos, & ab hoc
Pontifice *Clemente*, à multis Cardinalibus, ab Ar-
chiepiscopis, Episcopis, Regibus, Ducibus, & eru-
ditissimis viris, multò aliud loquentium quam tu
de me diceris prædicare. Ac nē quis dicat, levius
esse verborum testimonium amplissimis muneribus
ultrò delatis, confirmant suam de me sen-
tentiam. Quarum rerum si vel portionem ali-
quam hic commemorem, videbor *Thrasonem*
quempiam aut *Pyrgopolinicen* è comœdia referre,
etiamli longè fuerit infra verum mea prædicatione.
Sed hæc missa faciamus, quo tandem merito meo
istâ faciunt? An quia rem *Christianam* tantis &
vigiliis & impendiis meis adjuvare conor pro viri-
bus, vel potius supra vires? Idem ago quod tu, li-
cèt aliâ ratione. Sunt enim varia dona Spiritus,
sunt & varix functiones, licèt eodem spectent o-
mnia. Qui pelles caprinas conferebant, qui ru-
dera comportabant sternendo fundamento, ju-
vabant structuram templi Domini, quemadmo-
dum & hi qui aurum & lapides pretiosos dabant.
Tua pietas unde haurit quæ docet populum?
Nōne potissimum ex Evangelicis & Apostolicis
litteris, & ex sacrosanctis ecclesiæ doctoribus?
Nōne divum *Hieronymum* miserè depravatum
vobis restitui? Nōne divum *Ambrosium* multò

A quàm antea castigatiorem dedi? Nōne sanctum
Hilarium summis laboribus emaculatum vobis
tradidi? Nōne *Irenæum*, & *Arnobium* extinctos
luci reddidi? Quod idem nunc molimur in omni-
bus *Augustini* lucubrationibus, in quibus tantum
comperimus mendarum, ut nemo facile crediu-
rus sit. Nec arbitror temerè posse quenquam in-
veniri, qui tadium hoc fuerit devoraturus. Nō-
ne multa *Chrysostomi* & *Atanasii* vestris auribus
donavimus? Postremo, nōne fontem omnis
B *Christiane* Philosophiæ Novum Testamentum
contulimus, emaculavimus, & illustravimus?
Quantum illic mendarum absterimus, quan-
tum nodorum dissolvimus, quantum caliginis
dispulimus? Jam quis æstimet, quantis sudoribus
ac vigiliis, quanto valetudinis dispendio hæc mi-
hi consent? Quanquam hic quicquid est lau-
dis, fateor illi deberi, sine quo nihil efficit huma-
na industria. Agnoscunt beneficii magnitudi-
nem qui in his seriò versantur, qui toto pectore
C in sacrarum literarum fontibus, & orthodoxorum
pratis deliciantur, non piebei quilibet, sed E-
piscopi, sed Cardinales, sed celebres Theologiæ
doctores, denique ii qui libris editis, fortiter ac
feliciter depugnant pro domo Dei. Et arbitror
sanè te, quod præcipue te dignum est facere.
Quid enim tibi, qui te mortuum huic mundo
prosteris, charius esse debet iis libris, qui nobis
inspirant *Christi* spiritum? Quod si est, qui potes
D odisse illum, qui tanto studio tibi parat hanc uti-
litatem? Si hæc tibi cordi non sunt, nimirum res
ipsa clamitat, te non pietatis amore, sed affectu
carnis ad istam commoveri petulantiam. Si quis
dono mittat corbem piscium, aut vestem, aut ca-
nistrum onustum panibus, aut caseos aliquot, ada-
matur, in celum tollitur; & qui tanto meliora
donat, omni genere conviciorum incessitur? Sed
donemus vos hæc contemnere, quæ nemo verè
pius contemnit, certè non oportebat eam utilita-
tem aliis invidere. Rectè monet Sapiens, nē
I quem veremus benefacere, quin potius conemur
& ipsi benefacere si possumus. Nulli benefacere
fortassis ignavia sit: benefacere conanti, negoti-
um facessere, livoris: at alieni beneficii fructum
tam multis intercipere velle, obsecro te quo no-
mine donabimus? An non deploratæ cujusdam
malitiæ est, nec ipsum cuiquam velle prodesse, nec
alium ut profit sinere, nec pati ut ad avidam mul-
titudinem fructus perveniat pietatis, quum con-
trà conveniat & populo gratulari, & laborantem,
F si non operâ certè applausu, juvare? Ego tibi tum
talentum in Domini lucrum deponenti sincere
faveo, nec faveo solum, verumetiam opitutor, cur
mihi idem agenti obstrepitur? Dices in libris meis
esse quæ discrepant à rectitudine fidei. Hoc nullus
adhuc docere potuit, quum aliquamulti conati
sint. Sed fingamus esse, quid magni si mihi accidis-
set quod accidit *Cypriano*, *Hilario*, *Hieronymo* &
G *Augustino*? Tot jam annis libri mei versantur in
manibus hominum, cur interea nemo vestrum ad-
monuit, nemo docuit? Nunc post tantum tempo-
ris subito clamatis apud imperitam plebem, quæ
nec intelligit hæc, nec ut sciat refert. Dices me
monitum ab aliis. Verum, sed ab hominibus sy-
cophanticis & rei Theologiæ prorsus imperi-
tis. *Leum* sua cohibuit *Anglia*, tam infeliciter
se gesserat. *Stunicam* sua improbavit *Hispania*.
Roma minis etiam coercuit. Nuper *Bedæ* sic se
gessit,

gessit, ut nemo sanus non habeat hominem profurioso. Quanquam non erat hoc monere, sed investivam scribere. His igitur quum & Cardinalium & Pontificum & Caesaris & Regum auctoritas imposuerit silentium, quanto magis damnant istas apud populum vociferationes, unde præter similitudines, odia, seditiones ac tumultus quid potest oriri? Illi tolerabilius insaniebant, nec tolerati sunt ab ecclesiæ Proceribus, & vos novum exemplum inducitis, sic apud multitudinem promiscuam in quemlibet debacchandi? Quoties ibi dictus *Erasmus* hæreticus, quoties *Lutheri* magister & *Luthero* nocentior, quoties aliis conviciis nominatim denotatus? Et hoc tam improbum exemplum à vobis oritur, qui summam profitemini tolerantiam, summumque mundi contemptum. Evangelicum est benedicere maledicentibus, & vos benemerentibus & maledicitis & malefacitis? Dum enim vos ista clamatis in *Erasmum*, ille non definit vobis suppeditare, quod omnibus caseis & ovis melius est. Si Judices estis, cur non legitimo more causam cognoscitis, ac deinde pronunciat? Si non estis, unde istud exemplum debacchandi publicitatis in famam alienam? Si quis scutra passim in hominem non improbum deblateraret, ebrium, lurconem, ganeonem, furem, lenonem appellaret, nemo ferret impotentem linguæ licentiam; & vobis apostolicis viris ludus videtur quemlibet in publicis etiam concionibus hæreticum & hæresiarcham appellare? Si agnoscitis *Romani* Pontificis auctoritatem in exemptionibus, privilegiis & indultis quæ faciunt in rem vestram, cur hic eum aperte contemnitis, illi præjudicantes, cujus iudicio mea semper submissi, imò cur eum audetis damnare publicè, quem ille publicè laudat? An quoties vestris commodis servit Pontificum auctoritas, sacrosancta est, & plumbi pondus habet, ubi secus est, ibi levior est stipula? Et ubi interim ista mirabilis obedientia, quam semper habetis in ore, si quoties commodum est, & Pontificum, & Episcoporum, & Principum edictis oppeditis? Atque hic scilicet recinitur nobis vox Apostolica. *Oportet Deo obedire magis quam hominibus*, quanquam hæc vox jam *Lutheranorum* est non minus quam vestra. Sed ubinam hoc præcepit Deus, ut homines, contemptis Principum edictis ac iussis, seditiosis clamoribus debacchantur in bene merentem de religione: hoc si nimium est, certè in nihil commertum: si hoc quoque nimium est, saltè in eum, in cuius libris nullam adhuc sententiam damnavit auctoritas Ecclesiæ? Sed insunt quædam, quorum occasione decedit aliquid populari de vobis existimationi. Dicam itaque summam eorum quæ libris meis semper egi. Fortiter in bella vociferor, quibus tot jam annis videmus concuti ditionem *Christianam* penè totam. Theologiam nimium ad sophisticas argutias delapsam, ad fontes ac priscam simplicitatem revocare conatus sum: sacros Ecclesiæ doctores, unde vividius hauriuntur, quæ quidam decerpta legunt, nè dicam, concepta, suo nitore reddere studuimus: bonas literas, ante propemodum paganas, docui sonare *Christum*: linguis reslorescentibus adfui, pro meâ quidem virili. Præpostera de rebus plerisque mortalium iudicia traduxi. Ad puriorem *Christianismum*, orbem ceremoniis penè *Judaicis* indormientem expergeseci,

A sic tamen ut Ecclesiæ ceremonias nusquam improbarim, sed quid potius sit ostenderim. Perlongum autem sit, vir optime, declarare quàm hæc fuerint necessaria. Et tamen hoc eâ moderatatione factum est à nobis, ut nec ordinem ullum, nec ullius nomen aut famam læserim, nec factionem ullam contraxerim, aut seditionem excitarem: Adeo, ut nisi quidam pseudomonachi *Dominicani* & *Carmelita* (nam tuus ordo tum erat mihi propitius) clamassent apud populum, extitisse qui corrigeret *Magnificat*, *Preces* *Dominicani* & *Evangelium Joannis*, aliæque non minus indocta, quam seditiosa, nè mulca quidem tumultus fuisset. Sed aiunt quidam *Lutheranum* hoc incendium ex meis literis ortum: Profectus hoc aiunt quidam, sed impudentissime mentientes, quum hæcenus nemo fuerit qui vel unum dogmation improbatum proferre possit, quod mihi sit cum *Luthero* commune. Postremo res ipsa declarat, quàm impudenter & illud mentiti fuerint, me cum *Luthero* colludere. Sic nimirum colludebat *Hector* cum *Achille*. Judicabis hoc ipse si legeris meam *Diatribam*, & huic sic respondentem *Lutherum*, ut in neminem scripserit hostilius, & rursus duos *Hypersiphis* mei libros illi respondentes. Jam non me fugit esse qui prædicent meas lucubrationes monachorum ordinibus derogare. Ego sanè puto rem *Christianam* nihilo deterius habituram, si non essent tot cultuum, ciborum, ac titulorum discrimina, præsertim quum monachismus propemodum eò prolapsus sit, ut si externa detrahas, ferè deteriores sint cæteris. Bona verò pars monasteriorum, adeò nullam habent religionis disciplinam, ut nusquam minus liceat religiosam vitam agere: quanquam hoc à me nusquam est scriptum antehac, & quid referebat scribere, quod nemo nescit? Tantum admoneo quibus in rebus sita sit vera religio, taxans quosdam, qui blanditiis, terreculentis aliisque non probandis artibus rudem ac simplicem, & sui quoque nedum religionis ignaram ætatem pelliciunt in nassam, unde se non possit explicare, pessimè consulentes & adolescentibus, & ordini suo, cui magis expediebat habere paucos synceros, quàm multos qualescunque. Hæc si non fiunt, non prorsus iuxtiliter monui nè fierent. Sin mundus horum exemplorum, quorum aliquot referre me pudeat, plenus est, fatebitur tua prudentia me non solum utiliter, verum etiam necessariò monuisse. Non ille damnat matrimonium, qui monet nè quis temerè contrahat matrimonium, imò potiùs consulit matrimonii dignitati. Sed alicubi taxo quosdam, qui quum perditè vivant, sibi persuadent se tuxos fore ab unguibus cacodæmonum, si veste *Franciscanâ* rectè deferantur in sepulchrum. Hoc malo si nulli laborant, frustra monui: sin innumeris exemplis compertum est, hanc superstitionem non tantum habere simplices plurimos, verum etiam ab ordinis tui sodalibus ali soverisque, non conveniebat hoc à quonquam inculcari populo magis quàm à tui similibus. Hæc enim vos reddunt invisos doctis, cordatis verèque piis viris, utcunque conducunt temporario quæstui. Quid? An proxime collabatur ordo vester, si *Christianis* persuasum fuerit, vestem *Franciscanam* minimum opis allaturam post hanc vitam, nisi quis *Francisci* sanctionem fuerit imitatus? Dices, quid opus erat

hac admonere? Imò quid opus erat hac fieri? Quid opus erat huiusmodi facta tueri? Quòd si tam exactè factam rectam haberi vultis omnium sodalium famam, cur tantà licentià debacchamini nominari in nomen ac famam alienam, non de veste calumniantes, sed hæreseos crismen impingentes, quo nullum est atrocius, idque falsò, quum de veste nemo mortalium nesciat, ut quod à vobis fiat etiam ambitiosè. Quin hoc pene peculiare est istius ordinis plerisque sodalibus, cynicà petulantia in episcopos, in sacerdotes, in pastores, in abbates, in poetas & rhetores detonare: nunc iidem tribus verbis attractam *Franciscanam* vestem, ferre non potestis: præsertim quum in tot *Franciscanorum* populis nullius nomen edatur? Quòd si tam tenerè metuitis famæ vestræ, illud curandum erat, nè per vestros sodales tot argumenta darentur fabulis populi, talibus ut aliquoties non sine rubore audiam. Ex his adeo nihil unquam prodidi, quum multas habeam comperitissimas, ut *Lutherum* & alios aliquot ista meditantés in vulgus spargere dictis ac scriptis comperuerim. Pro hac mea civilitate, mi G. vide quàm malam nonnulli rependant gratiam, inter quos te numerant quidam. Fortassis hoc mandatum est à Patribus, ut hinc etiam obedientie laudem speres. Quid si Patres injungant, ut mihi porrigeres venenum? Faceres? Atqui quod quidam faciunt, aliquanto est sceleratius. Venenum unius corpus interimit, istæ obreclationes tot millium animos inficiunt. Sed finge me malè meritum de tui sodalitij nonnullis, nulla est ratio vindicandi, nisi mendacibus obreclationibus, & famosis concionibus? Nullæ sunt leges in orbe, nulli iudices, nulli cognitores? Ista vindicandi ratio militaris ac seditiosa est, non *Franciscana*. Omnes vociferemur simul, clamoribus obruemus insonantem. Atqui tam sancto tumultu *Christus* oppressus est. An hoc exemplum vobis placet? Si placeat, placeat & eventus. Qui gladium sumit, gladio feritur. Qui vim infert, vim invitat. Nondum dormiunt omnes rustici, quanquam istis factis etiam Principibus, Episcopis, & orthodoxis invisi reddimini, si tacita bonorum judicia contemnitis. Hoc quum per se sit indignissimum istà professione, longè tamen sceleratius est, ad tale facinus abuti evangelij, loci, *Franciscani* nominis ac vestris autoritate, & populi *Christiani* religiosà patientià. Scis ipse nullam esse sacratiorem functionem, quàm Evangelij prædicandi, nec ignoras quanta ei loco debeatur religio: nec te clam est quid illic expectet populus. Ad hoc munus, ad eum locum nemo deberet accedere, nisi intentissimà deprecatione præparatus, ac velut afflatus nomine. Quale est autem ex eo loco scurriliter incescere famam alterius, idque manifestis mendaciis? Quòd si nunc, ut olim, mos esset, populum sibilis suppletionibusque significare si quid parum placeat, vereor nè non sibilis tantum, sed & saxis ista rejicerentur. Hoc silentium, hanc patientiam pia multitudo tribuit Evangelij majestati, & honori loci, & tu rebus sacratissimis ad rem sceleratissimam abuteris? Quod perinde est, ac si quis per Eucharistiam ministraret aconitum. Est & istius nominis & cultus magna apud quosdam reverentia, quibus oportuit magis ad populi commodum abuti, quàm ad impiam calumniam. Quid autem est, quod captatur istis clamoribus?

A Ut populus malè sentiat de *Erasmio*? Finge id esse persuasum. An illic bene sentiet de vobis omnibus, si de me uno malè senserit? Imò vereor, optime G. nè vociferationibus & obreclationibus huiusmodi, cum magna vestri nominis invidia meum nomen reddatis illustrius. Id quod regionibus aliquot videmus ulu venisse, licet interim me tacent. Si vultis odium excitatum sopire, redeundum vobis est ad eam sinceritatem, quàm vobis primum bonorum favorem conciliastis. Istà vià, mi charissime G. magis traducitis ordinem vestrum quàm ego possum, quamlibet cruentum in vos stringens calamum, quod tamen à me nunquam est futurum. Hoc metu vos libero, verum quid alii facturi sint, mihi non est in manu. Ea vestra cura est. Jam quid sit illud, ut quum frequentius ac liberius meæ lucubrationes attingant Principes, Reges, Cæsares, Pontifices, Cardinales, Episcopos, horum neminem habeam insensum, vos soli, quos oportebat esse tolerantissimos, istiusmodi tumultus moveatis? An vos soli non egetis admonitore? An soli vacatis omni vicio? An vestram tantum famam oportet illibatam haberi? Utinam id primum à vobis præstetur. Porro ut imperitis persuadatis ea quæ de me prædicantur, quid dicent eruditi, qui in meis versati lucubrationibus mox deprehendant impudentiam calumniæ? Sed fortasse pollicemini vobis futurum, ut istis clamoribus etiam scripta mea consopiantur. Vereor nè res vobis in diversum cedat. Audio jam nunc bibliopolas jactitantes, se vestris clamoribus debere, quod avidius emuntur libri mei, quàm soliti sunt. Age, fingamus vobis licere quod libet, fingamus neminem exoriri qui meam tueatur innocentiam, vestram rerundat impudentiam, an non metuitis illum ultorem, cujus manus nemo mortalium effugit? An creditis statim apud illum sanctum habendum, quod vobis sanctum esse vestra persuadet cupiditas? Longè alia sunt, mihi crede, Dei judicia quàm hominum. Quòd si labor eorum qui synceriores literas ac puriorem Theologiam cum vera pietate conantur restituere, videatur vestris officere commodis: quæso ut tua pietas expendat, undenam id accidat. Etenim quum apostolicam vitam profiteamini, qui fieri potest, ut non feratis ad apostolicam simplicitatem invitantem? Quòd si quid humanum hic est quod offendit, par est, ò vir benedicte, ut humana cedant divinis. Jam illud secum reputet tua prudentia, num hæc satis in tempore moliamini. Vides quantis diffidiis undique mundus tumultuetur. Quid opus erat novos tumultus veteribus addere, fortassis in gravius erupturos incendium quàm creditis? Quoties vidimus ex levissimis initiis exoriri tempestates insedabiles? *Lutheranum* incendium, quàm frivolis initiis huc usque progressum est? Primum jocus erat, & ludus. Rescriptis *Primis*, mox monachorum clamores ad populum, articuli, bullæ, edicta. Quid non? Quantum adhuc profectum sit nescio. Quanto igitur consultius non addere malum malo, sed potius id operam dare, ut ecclesiæ pristina tranquillitati restitueretur, etiam si quid esset in meis non indignum correctione; Est sum cuique rei tempus. Vos fortasse creditis *Lutherum* fractum prostratumque. Utinam esset exincta lues. Confossus est edictis & articulis, fateor, sed regnat adhuc in animis hominum, quibus illum præcipue commendavit

commendavit quorundam monachorum improbitas. Nec me fugerunt quorundam vestrorum voces, Confecto *Luthero*, adoriemur *Erasmum*. Conficite igitur *Lutherum*, actum, si videtur, adoriimini *Erasmum*. Verum quum impunè grafaretur *Lutherus*, vos mussabatis, cochlearum more intra testam latitantes. Ego jussu Cæsaris, Pontificis, & aliorum Principum, cum *Luthero* manum conferui, idque in ea regione in cujus confinio regnat maximè: Ubi meo *Marte*, meo periculo, meis vulneribus hostis redditus est fractior, vos subito profilientes à tergo aggredimini dimicantem, obsecro quid agentes? An invidetis Ecclesie catholice suam victoriam? An hosti vultis ferre suppetias? Quid enim aliud facitis? Verbis favitis in hostem Ecclesie *Lutherum*, & facitis hoc illi prætatis, quod socii solent lociis in bello. Etenim si quo peccato commertuissem odium vestrum, tamen privatum affectum vincere debuerat publicæ salutis respectus, mihi que non segniter pro castris Ecclesie dimicanti, certè temporarium præbere favorem par erat. Sunt quibus hoc unum est studium, ex omnibus meis lucubrationibus, quas multas, sed aliquot juvenis, rebûq; pacatis, aliquot non seriò scripsi, colligere, quæ detorqueant ad suspicionem *Lutheranorum* dogmatum. Quamquam hoc ipsum faciunt impudenter & calumniosè. Ceterum quanto consultius erat ea decerpere, quæ declararent me dissentire à *Luthero* paradoxis, si modo favent ex animo causæ Pontificis? Hæc quo minùs considerent nonnulli, obstant affectus humani. Itaque te moneo *G.* frater in Domino, ut monitus vicissim & tuos moneas sodales, nè confidant istiusmodi syncretismo, nè condensatis phalangibus, nè vociferationibus indecoris, nè clanculariis obrectationibus, vix homine dignis, nè simplicitate muliercularum ac stultitiæ populi, sed in Domino, veraq; pietate figant spei suæ ancoram. Si favetis ordini vestro, synceris moribus optimè id perficietis, me certè applausore. Si favetis Ecclesie tranquillitati, habetis me commilitonem, si non fortissimum certè fidelem. Omisissis privatis affectibus *Christi* negotiû pariter agamus; & si ratio diversa, si facultas impar est, sit tamen idem scopus. Quod si decretum est quæ cœpistis pergere, mihi nihil poterat imputari. Hæc epistola me liberabit apud summum Judicem. Repetam, quod initio dixi: si rumor vanus huc advolavit, nè putes hoc tibi scribi, sed aliis, quos certum habeo talia perpetrare. Dominus omnibus nobis impartiat Spiritum suum, Amen.

Erasmus Rot. Jo. Episcopo S. D.

Epist. 30. **O**mnatissime præsul, *Quirinus* meus reddidit abs te duas epistolas, quarum alterâ recinis vererem cationem de querelis quorundam Theologorum, quam admonitionem sciro mihi longè gratissimam fuisse, quippe quam perspiciam ab amantissimo pectore proficisci. Quod me tua pietas hortatur ad exemplum *Augustini*, id jam pridem ultro facio, delens aut corrigens quicquid deprehendero corrigendum, quum *Augustinus* post editas retractationes multa reliquerit simpliciter hæretica, si quis ea nunc velit tueri. Et sunt tam varia mortalium judicia, ut vix invenias tres ejusdem sententiæ: quosdam autem videas tam perverso judicio, ut si illos in

A consilium adhibeam, optima quæque & ad pietatem imprimis conducibilia sim deleturus. Ad articulos, quos ab illis objici solitos recenses, possem simpliciter respondere, nihil esse tale in *Colloquiis* meis, nec ullos pueros fieri deteriores illorum lectione. Sed ista sunt commenta quorundam, quos ad nihil aliud dicas natos quàm ad calumniandum. Quod tamen in ordinis contumeliam rapi nolim. Sed in rebus humanis nullum est corpus, quod non suas habeat vomicas. Hactenus exercuerunt tyrannidem in ætatem rudem ac simplices idiotas, nunc hoc urit eos, quod juvenus aliquid discit, quod ipsi nesciunt. Hinc illæ lachrymæ. In *Colloquiis* meis adeo nihil est obscenum aut lascivum, ut castè tractent etiam illa quæ naturâ lasciva sunt: velut in *Colloquio Proci & Puellæ*, *Scortæ & Adolescentis*: & hoc arbitror ubique à me diligentissimè cautum, nè quid tenera pubes è scriptis meis hauriat lascivie. De peregrinationibus obsecro quid doceo, nisi ut in his superstitionem fugiant homines, quæ mundus undique plenus erat usque ad insaniam, majore lucro auditurorum quàm pietatis? Confessionem approbant *Colloquia*, tremantibus iis qui se venditant Evangelii titulo. Ridetur ibi quidam miles, sic adiens confessionem, ut ferè solet vulgus: nec aliud illos offendit, nisi quod alicubi dico, confessionem quæ fit Deo præcipuam esse: & subindicat adolescens, hanc ab hominibus institutam, non tamen asseverat. Loquor autem de hac forma confessionis quæ nunc in usu est, quam nusquam non probo. Eam à *Christo* institutam fuisse nec est verisimile, nec quisquam adhuc docere potuit: Si quis doceat, me quidem habiturus est applausorem. Quam tamen interim ita doceo servandam, quasi *Christus* instituerit. In libello *De modo confitendi*, non hoc ago, nè confiteamur, sed ut utiliter confiteamur. Id efficere non poteram, nisi propositis quibusdam incommodis, quæ non ascribo confessioni, sed vitio confitentium & audientium. Jam quum totus mundus plenus sit fabularum de flagitiis ac sceleribus quæ sub umbra confessionis admittuntur, indignantur mihi quod moderatissimè quædam attigerim: nec reputant, quàm multa pudore *Christianis* siluerim ejus generis, ut vel sola commemoratio posset lectoris animum inficere. Verum Monachi complures non amore pietatis urgent hanc confessionem, sed quod hinc auferant luculentam messem, dum regnant in ædibus divitum quorum secreta nòrunt, dum adiunt morientibus, dum arroduct testaments. Considerent lernam malorum, quæ hactenus orta est ex confessionibus, & mirari desinent, si quid admonui de rectè confitendo. Considerent item quanta fuerit superstitio in cultu divorum, quanta pestis ex ceremoniis humanis, & videbunt nostram admonitionem maximè necessariam fuisse. Gratissimus divi cultus est, si quis illorum vitam imitetur, tametsi à nullo certius exemplum vitæ petitur, quàm ab ipso *Christo*. Ad verum cultum provoco. Sed superstitiosus cultus istis erat utilior, & hinc vociferatio. Ecclesiasticas ceremonias, nec ibi nec usquam damno, sed quomodo illis utendum sit indico, & ad meliora provoco. Hoc idem si docet *Christus*, si beatus *Paulus*, si pium & sanctum est, cur in me clamatur? At quidam clamant, Quis nesciebat in ceremoniis non esse constituendum finem pietatis? Imò quis nescit totam

D d d 3 reli-

religionem hactenus fuisse redactam ad ceremonias, ac vigorem illum evangelicum fuisse per eas propemodum antiquatum? Verum id erat utile ad quorundam dignitatem & quæstum. Sed *Christus* aliud fuit iterum, cuius dignitatis oportet primam esse rationem. Commendent se verâ pietate, quæ si absit, ceremoniarum pompa, quid aliud est, quam hypocrisis? De delectu ciborum abundè respondi *Natali Baldo*, si quid pudoris esset in homine. Nullus est verè pius, quin si rem attentè consideret, mallet in his rebus obligationem versam in exhortationem: ut nunc quidem sunt tempora, minus esset laqueorum, & plus esset ex animo jejunantium, maxime si in vita sacerdotum reluceret exemplum abstinentiæ temperantiæque *Christiane*. In *Gallia*, ut scribunt, duo periclitantur, non ob aliud, nisi quia duobus Quadragesimæ diebus comederunt carnes, coacti morbo. Vide quid faciunt ceremoniæ, nimirum ut ob hominum constitutiones violentius præcepta Dei, levius ducentes parricidium, quam præterire constitutionem Pontificum: quanquam hoc nullus Pontifex vetuit, nè agrotus ea sumat quæ postulat valetudo. Immodicam festorum multitudinem non ego solus improbo, præsertim quum hodie nullis diebus plus peccetur quam festis. Moderata festa valde probo, sed ea velim sacris rebus, quibus inventa sunt, non voluptatibus & sceleribus dari. Non pendet hodie religio *Christianorum* à miraculis, nec obscurum est quot opiniones invehæ sunt in orbem per homines ad suum quæstum callidos, confictorum miraculorum præsidia. Quæ sunt in sacris literis tanto firmitus credemus, si non quibuslibet hominum fabulis crediderimus. Atque adeo jam nunc exoriantur qui vetus artificiam revocant. Alibi visum est spectatum, quod à presbytero flagitaret absolutionem, quia citra confessionem decesserat, non quod deesset voluntas, sed quod negata fuisset sacerdotis copia. Quid hic discimus, nisi absolvi posse qui non confitentur, & post hanc vitam opus esse presbytero, iis quibus volentibus defuit confitendi facultas? Alibi parochus quidam sub diem Parasceves clam immisit in comitærium vivos caneros, affixis ad latera cereolis ardentibus; qui quum repèrent inter sepulchra, visum est notum terribile spectaculum, nec quisquam ausus est accedere propius. Hinc rumor atrox. Consteratis omnibus, parochus è suggestu docet populum, has esse defunctorum animas, quæ missis & elemosynis flagitarent à cruciatu liberari. Fucus ita proditus est, reperti sunt tandem unus & alter cancer inter rudera, faciem extinctam gestantes, quos parochus non recollegerat. Idem aliud machinatus est. Convivebat illi neptis, mulier bene nummata. In hujus cubiculum profundâ nocte solet irrepere, lineo involucrio umbram mentiens. Emittebat voces ambiguas, sperans fore ut mulier accerferet exorcistam, aut ipsa loqueretur. Verum illa nimis masculo animo, clam rogavit cognatum quendam, ut unam noctem secum esset rectus in cubiculo. Ille verò fuisse armatus pro exorcismis, ac probe potus, quo minus expavesceret, oculatur in lecto. Adest spectrum solito more, nescio quid triste mugiens: Excitatur exorcista: Profiluit nondum sobrius, aggreditur; ibi spectrum voce gestuque detertere parat. At ebrius ille, Si tu es, inquit, diabolus, ego sum mater il-

lius, & correptum impostorem fuisse dolat, occisurus, ni muratâ voce clamasset, Parce, non sum anima, sed sum dominus *Jaanes*. Ad vocem agnitam, mulier exiit è lecto, pugnamque dirimit. Hæc præludia. Equidem ut semper pium existimavi pro defunctis vel orare, vel sacrificare, ita talibus terribilamentis haud sanè multum tribuerim, etiam si fucus absit, qui vix unquam solet abesse. Certè *Chrysostomus* putat hæc omnia demonum esse ludibria. Jam si juvenis propensior est ad istarum rerum neglectum, quas nos non negligi, sed sanctius observari cupimus, quin potius hoc haurire creduntur ex libris ac sermonibus *Lutheranorum* quam ex meis lucubrationibus? Denique quum his temporibus exulcerata sint omnia, quis possit tam circumspicere quicquam scribere, quod non ab aliquibus rapiatur in occasionem blandiendi suis cupiditatibus? Multa delenda sunt ex sacris literis, si paramus tollere quicquid multis fuit occasio mali. Proterat aliquis unam sententiam male *Christianam* ex omnibus libris meis, primus eam jugulabo. Theologi quidam aliquot loca damnarunt, privatis duntaxat judiciis, sed ea omnia fuerunt ejus generis, ut aut non intellexerint, quod à me fuerat scriptum, aut attulerint insignem calumniam. Nonnullas evangelicas sententias ex paraphrasibus, velut à me dictas improbârunt. Quot mendacia demonstravi in libro *Baldo*, quot calumnias, quot delirationes? Perfricant faciem, & perinde, quasi nihil responsum sit, pergunt facere quod faciunt. *Faustinas* elegias, & *Poggi* facetias in omnem linguam versas, atque adeo prispeias obscenitates per istos licet prælegere pueris: *Colloquia* mea, linguæ puerorum expoliendæ paratum opus, & *Encomium matrimonii*, thema fictum, & in exemplum declamatoriæ scholæ tractatum, ferre non possunt, nec ullam gravem causam adferunt cur id faciant. Ad autoritatis ac turbæ præsidia confugitur. Prætexitur sacratissima facultas, & alma universitas, quasi nesciamus quibus rebus soleant interdum ejusmodi senatusconsulta condi. Plus ubique valet quorundam improbitas, quam exterorum integritas. Dux aliquis & choragus talium fabularum, habet sibi juratos aliquot, horum quisque trahit quoscunque potest, prece, precio, pudore, vi. Et huic gregi fortè contigit Rector, qualem optat: quæritur tempus idoneum, curatur ut adfuerint quos vel assensuros, vel certè cessuros putant, exclusis his quorum iudicia sciunt honesto servire potius quam hujus aut illius prave cupiditari. Ita fit edictum ipsis bonum atque commodum. Reliqua transiguntur per juratos amicos & Rectorem ascititium. Enge sic vincit pietas, sic triumphat Ecclesia catholica. Quin & Principum ac Pontificum autoritate, ad opprimendas hæreses datâ abutuntur ad ulcionem privati doloris, & ad obtinendas literas quasunque ipsi non didicerunt, idque præter monarcharum ac Pontificum mentem votumque: quibus hoc propositum est, ut qui legitime convicti sunt impietatis, *Christiani* lenitate sanentur, si modò sanabiles sunt, nec nisi tentatis omnibus veniatur ad extremum supplicium, maxime cum hoc farale malum tam late se sparserit. Caterum iis, qui rectioribus studiis in lucem revocandis, qui bonis autoritatibus vel à situ, vel à mendis afferendis, quisque mentibus hominum ad syncerati pietatem inflammandis sedulo navant

vant operam, honorem etiam & gratiam haberi volunt, sicuti complures non habent solum, verumetiam referunt. Verum istos hoc malè habet, quod scholasticæ subtilitates minoris fiant quam solent. Quid autem obsecro est in rebus humanis perpetuum? Olim nullæ erant Theologorum scholæ, & *Augustinus* habebatur inexpugnabilis dialecticus, quod legisset *Categorias Aristotelis*. Tandem res Theologica pervenerat ad summum, nè dicam ultra summum, Scriptura sacra cum vetustis autoribus frigeat. Nec *Petri Lombardi* collectanea legebantur, nisi à paucissimis. Bona pars ætatis sophisticis & non necessariis quæstiunculis terebatur. Nunc aliò se vertit scena rerum humanarum, & isti mordiculis tenent assueta, debacchantes in omnia quæ non didicerunt. Monachis quis nescit deberi plurimum honoris? Sed da verè monachos, non deerit honos. Verum ubi sunt isti, aut quid habent præter vestem & rasuram? Excipio perpaucos, nam nullos dicere religio est. Obsecro te vir pietatis amator, obambula per tuæ regionis monasteria, & vide quantum illic inventurus sis veræ Christianæque pietatis, quantum sacre eruditionis, quantum vigoris spiritualis, præsertim apud eos qui se vocant *Mendicantes*. Apud nos verò tyrannidem etiam mirificam obtinent. Etiam atque etiam mihi testandum est, hæc non dici in ordinis cujusquam contumeliam, sed in eos qui de suis ordinibus pessimè merentur. Perspiciunt quas ob causas sint in visi pluribus, nec tamen ea corrigunt, sed improbitate, violentiâ & conspiratione contendunt vincere. Utinam tibi tantum esset oculi, ut ea legeres quibus respondimus *Beda*, & monachis *Hispaniensibus*; videres ob quam frivolas nugas quantos excitarent tumultus. Nec quicquam illos pudet inscitie, vanitatis, calumnie, malitiae. Ita conspirarunt, Clamemus omnes apud populum, quicquid in sceleratissimum hominem dici potest, nè fileamus in conviviis, in secretis confessionibus, in arcanis colloquiis, apud aulicos, summos & infimos, præsertim idiotas, qui libros *Erasmi* non possunt legere. Illud imprimis caveamus, nè quid illius vertatur in linguam popularem, nam ea res illic proderet nostra mendacia. Ita nimirum vincemus. Quid istis animis malitiosius? & hæc est monachorum pietas. *Augustinus* dicit nusquam rectius vivi quam in monasteriis, nusquam periculosius errari, & tamen loquitur de his qui nullis astricti votis, duntaxat perpetuis, simul vivebant: Quid nunc diceret, si videret multa monasteria, quæ nihil differunt à publicis lupanaribus: quid de monachorum multis collegiis, in quibus nihil minus reperias quam castitatem? De nostratibus monasteriis loquor. Et in his quæ commendantur observantiz nomine, Deum immortalem, quam rari sunt in quibus animadvertas synceritatem Christiani pectoris? Et tamen ædificamus quotidie nova monasteria. Ac me sibi fingunt hostem, si superis placet, quam in omnibus scriptis meis nihil aliud agam, quam ut ad veram exhorter religionem. Quæ si illis tam cordi est, quam volunt videri, qui sit ut non amplectantur nostram operam? Per horum stoliditatem, improbitatem, cum pari malitia conjunctam, prospicio futurum, ut hunc tumultum cui *Lutherus* dedit exordium, excipiat alius tumultus multo etiam gravior, si Principum & Episcoporum auctoritas

A in tempore vigilet. Jam nunc erigunt capita *Dominicani* quidam & *Franciscani*, per quamvis occasionem savientes in eos quos oderunt; oderunt autem omnes qui favent melioribus literis & syncretiori pietati. Nuper in *Gallia* conjecerunt in carcerem tres, quorum unus erat exurendus, si Principis æquitas illum sublevasset, causâ *Lutetiam* rejectâ. Crimen expectas. Edificabatur illic regali sumptu monasterium. Is, alioqui ab omni *Lutheranismo* alienissimus, dixerat, Hi sumptus fortassis rectius collocarentur in orphanos, viduas, & pauperes. Hoc dicto monachorum læta majestas, depoposcit hominem probum ac doctum ad incendium. Jam faces erant in manibus, jam extructus rogos, jam sententia definitiva pronuntiata. Capti sunt alii duo, gravem ob causam scilicet. Morbo coacti duobus Quadragesimæ diebus vescebantur carnibus, nec id inficiantur. Hæc sunt præludia monasticæ tyrannidis, quæ nisi cohibeantur, quid tandem futurum esse divinandum est? Vates enim optimus, vir prudens. Erumpet populi dolor in atrociorē tempestatem. Soli *Mendicantes*, quosdam improbos inquam noto, non ordines, suere fons & caput totius hujus mali: nec conquiescet mundus donec illi redigantur in ordinem, quod ut fiat in ipsorum quoque rem est: quin hoc ipsum si non major, certè melior monachorum pars exoptat. Violentum est tollere monasteria, quod aliquot locis tentatum est: illud potius agendum est, ut monasteria scholæ sint sobrietatis, pudicitie, modestie, veræque pietatis. Quibus id rationibus fieri possit aliàs indicabitur: nunc in transcurso illud attingam modò, monachorum dignitati rectius consultum iri, si legibus oppositis vetarentur, pueros ac puellas blanditiis aut terribilimentis ad sumum institutum pellicere: si quos constaret arte pertractos, iis auctoritate Præsulum redderetur libertas, & ad pernam vocarentur plagarii. Præterea si professis viris pariter ac mulieribus prospiceretur, ut essent viri graves & integri qui illos pabulo doctrinæ celestis alerent, neque quisquam sineretur in otio vivere: nec mediocriter conducirer ad Ecclesiæ concordiam, ut, si quæ fieri possit, titulum, vestium, ac rituum tam immensa varietas tolleretur: satis erat vestitum esse vilem ac simplicem, ac valens potius morèque compositi monachum testarentur, quam amuli color aut forma. Ad hæc si resignatis diplomatis, quibus adversus monarchas, episcopos, magistratus & populum, imò verius adversus semetipsos supra modum armati sunt, agnoscant Episcopos suos, quemadmodum fecerunt ac voluerunt illi, qui Proceres & auctores ordinum fuere. Verum de his aliàs copiosius. Nunc ed reverter unde digressus sum. Si quid corrigendum est, adhibeatur ea moderatio, quæ Christianos decet, quamque præstitisse videmus præcos illos, quorum erudita pieras cum tot hæreseon cuneis feliciter depugnavit. Quid autem effectum iri credunt, stolidis tumultibus, malitiosis syncretismis, virulentis obtreccionibus, scurrili impudentiâ, plusquam militari improbitate, manifestis mendaciis? Non solet Ecclesia Christi columba, malitiam vincere malitiâ, neque stulticiam stulticiâ, neque impietatem impietate, sed malum bono vincere didicit. De animo meo nemo potest ambigere. Poteram in *Lutherana* ecclesia esse coryphæus, malui totius *Germania* in me

me concitare odia, quàm ab Ecclesie confortio discedere: poteram novæ factionis autor esse, nullum discipulum mihi paravi, sed quoscunque potui Christo tradidi, condiscipulos habere malens quàm discipulos. Fortunam nullam ambio, quum jam pridem inviter undique à summis Principibus, iisque non paucis. Videar hoc insolentius dicere, modò sciant verissimè dici. Persevero in tenuitate mea, nec huic valetudini ac senectuti do rudem, à tam perpetuis & iniquis laboribus. Hæc declarant quantum abhorream ab hæresi. Sed offendunt quædam in scriptis meis. Verùm non attendunt quanto gravius offenderint illa, quibus medicandis adhibita est monitio. Quòd scholasticam Theologiam ad Scripturarum fontes & ad veterum lectionem revocare conatus sum, ut ingenuè dicam, nondum me poenitet, maximè quoties animo reputo, ad quàm frivolæ argutias ea fuerit prolapsa. Quòd si volunt eam pristinx dignitati restituere, nè id faciant in alios debauchando, sed exhibendo sobriam & Christo dignam Theologiam, sicut jam in scholis aliquot fieri coepum est. Ut de monachis quædam admonerem, ipsa me pietas & conscientia coegit, quanquam non parùm dederim hic quoque religionis nomini, & verecundix Christiane. Hi melius instaurabunt pristinam auctoritatem, si piis ac sanctis moribus declarent se verè monachos esse, quàm si stolidis mendaciis scurrantur in famam alienam. Et si verè favent ordinum suorum dignitati, tales rabulas quorum & dictis & factis cum primis dehonestantur, cohibeant, & ad eam se conferant synceritatem, quæ quondam sibi tantum orbis favorem conciliârunt. Breviter id synceris studiis agendum est, ut in hoc rerum tumultu, vincat Christus, eique soli paretur triumphus, non affectibus humanis, quos in utraque parte videmus victoriam ad se certatim rapere. Vincat Pontifex & Cardinales, sed si illorum animus spectat ad Christum: Vincant & monachi si libet, si Christi negotium agunt. Quòd si illi suam gloriam, summ ventrem, quæstum & regnum spectant, jam non militamus Christo, sed mundo: nec aufertur malum, sed transfertur: nec sanatur morbus, sed mutatur, fortassis in pejus. Quæ bene docuit monuitque Lutherus, sequamur, non quia ille monuit, sed quia recta sunt, & Scripturæ divinæ consentanea. Nunc periculum video, nè non corrigamur ad æqualitatem, sed, ut ferè solet usu venire, deflectamus in diversum. Velut antehac non parùm erat superstitionis in colendis divis, nunc multum adjungunt, quo longius absint à Lutherano dogmate. Atqui modus hic erat adhibendus, non excessus. Docendus erat populus, imagines nihil esse nisi signa, idiotarum animis data. Divos venerandos quidem, non adorandos: latrà que dicitur: perfectius esse tollere sursum animos ad Christum sine imaginibus corporeis, quàm per imagines: perfectius esse à Christo petere, quicquid impetrare volumus. Tutius esse Christum nobis imitandum proponere, quàm quemvis divorum: divos religiosissimè coli benefactorum imitatione. In templo non convenire quaslibet imagines, sed in his modum & decorum esse spectandum. Ac nè longior fiam, si in cæteris omnibus non prorsumperetur ad excessum, sed ad temperatam, sperari poterat hujus tempestatis latus exitus. Verùm hoc nunquam futurum est,

A nisi Principes & Ecclesie Proceres submoreant è consilio privatos affectus, nec aliò spectent quàm ad Christi gloriam, ac publicam Christianæ religionis utilitatem. Sic agentibus nobis adesset Deus, & hos tumultus verteret in tranquillitatem. Satis enim perspicuum est hanc rerum procellam non sine voluntate numinis immisam fuisse terris, quemadmodum olim plagas varias inflixit Ægyptiis, ut resipiscerent. Consultissimum igitur fuerit, ut omnes ad Domini misericordiam confugiamus, & suam quisque culpam agnoscamus. Nunc alii in alios culpam rejicimus, suam agnoscit nemo; nec medelam currimus malis, sed ultionem. Quod ad me pertinet, non admodum iniquo animo laturus sum, si omnes meæ lucubrationes obsolescant. Si nocent pietati, nec optarim superesse: si non conferunt ad pietatem, sed ita visum est Deo, sive ob meam, sive ob aliorum culpam aliquam, ut intendant, fiat quod illi visum fuerit, qui non potest velle nisi quod optimum est. Ostendant aliquod dogma Christianæ pietati contrarium, nisi mox correxero, clament me parum esse Christianum. Quid autem faciam stupidorum, malevolorum & imperitorum suspitionibus, depravationibus, calumniis & mendaciis? Mentem meliorem illis optare possum, mederi non possum: Utinam & hoc possem. Christus medebitur, quum illi visum fuerit. Aldersius tuus multum laboris meæ causâ sumpsit in conferendis exemplaribus, nec habeo quod illi rependam, tam procul semoto: rogo ut illi pro me rependat tua benignitas, quem tibi gratum esse vehementer gaudeo. Dominus Jesus servet te incolumem. Basilea, Calend. Septemb. Anno millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

Erasmus Rot. Martino Lipsio S.

EPIST. 31.
UT mihi non potest non esse gratum tui petitoris erga me studiū, ita nolim te serid cum istiusmodi rabulis conflictari, nec ipse magnopere laboro scire quid hic aut ille blateret. Expedi, inquis, ut traducantur. Quid hic traductorem requiris, quum à nemine magis traduci queant, quàm ipsi traducunt sese? Quibus si verè hostis essem, absit autem ut Christianus Christiano malè velit, non optarim aliam vindictam, quàm ut ad istum modum semet conjiciant in odium, contemptum, & risum optimi cujusque. Meam quidem vicem sat moderatè fero, me ipsum consolans exemplo David, itaque mecum reputans: Quid si hoc illis Dominus præcepit, ut mihi maledicant, eoque remedio purgare voluit, quod in me displicuit oculis illius? Fortasse titillavit nonnihil animum meum antehac eruditorum applausus, certè doctorum hominum amicitii fateor me vehementer fuisse delectatum. Ea voluptas hoc amaro pharmaco bene diluitur. Atque adeo ut est divinorum consiliorum abyssus imperstrabilis, quid si Deus utrique procurat salutem: mihi, ut hominum conviciis admonitus, totus converterar ad Christum: illis, ut proditâ cunctis insigni stoliditate, cum pari malitia conjunctâ, cogantur aliquando resipiscere? Illud demiror, istos adeo nihil vel mentis habere, vel frontis, ut toties confutati, toties deprehensi, toties irrisi, toties cordatorum omnium judiciis exhibitati, non desinant tamen eandem agere fabulam. Quæ tandem

dem res istis tantum præbet fiduciam, nisi forte populi ruditas, muliercularum facilitas, & doctorum recteque judicantium paucitas? Præclara verò petra, cui nituntur: at illa petra non est *Christus*, cujus videri volunt germani. Quum primum exisset *Hieronymus* à nobis emendatus, persuaserant quum aliis, tum cuidam Principi feminæ, mihi duplicasse stilum *Hieronymi*, & in hoc sumphisse operam, ut quod ille suis verbis fuisset eloquutus, ego meis elegantius efferrem. Quid stupidius? Quasi vel ego possim elegantius dicere quàm dixit *Hieronymus*, aut in tantum delirerem, ut in cujusquam murando stilo putem tantum laboris esse capiendum. Nec è plebe fuerunt qui hoc persuaserant, sed alter *Dominicanus*, alter *Franciscanus*, episcopus uterque. Credo istos nullæ mendæ offenderant in *Hieronymo*, qui nihil illius attigerant. Quum prodisset *Novum testamentum*, quàm stolidè debacchati sunt quidam è suggestis ad populum, extitisse qui corrigeret *Magnificat*, qui corrigeret *Precedentem Dominicanam*, qui corrigeret *Evangelium Joannis*. Quantum hic sibi placebant, ut triumphabant, quum interim eruditis ac sanis omnibus sese propinarent deridendos? Ipse præsens audivi laudes meas. *Antwerpia* concionabatur in suo monasterio Prior *Carmelitarum*, Theologiæ professor: id arguebat pileum violaceum, alioqui *Latine* profus nesciebat, tantum aberat ut sacras literas nòsset. Erat autem concio frequens ob diem festum Pentecostes. Ibi quum non minus indoctè, quàm insulsè recitaret ea quæ ex ineptis cæmonibus didicerat, mihi fortè conspecto, impiegit duo peccata in Spiritum sanctum; alterum quòd auderem corrigere *Magnificat*, alterum quòd dixissem concionatores non intelligere suum thema, quum id sumant ex sacris literis sancti Spiritus afflatu prodicis: quasi nihil intersit inter Spiritum sanctum, & talem monachum, quem truncum verius dixisses quàm hominem? Quos citius illic vidisses, non solum eruditorum, sed & muliercularum aliquot, quibus eram notus, nam tum ædes habebam in proximo? Ut autem illud diceret, hæc erat occasio. Ante paucos dies ex eodem loco seniculus ejusdem sodalitii fuerat concionatus: thema erat quod est 1 *Per. 4. Estote prudentes & vigilate in orationibus*. Ibi è suis collectaneis multa dixit de virtute Prudentiæ, quum *Græcè* sit *conspiciendi*, quod magis sonat, *subrii estote*. Sobrietas enim quæ opponitur luxui, & vigilantia quæ excludit somnolentiam luxûs comitem, precationi congrunt. Hoc fortè dixeram in convivio nec molestè nec inimicè. Nam is senex mihi visus est minimè malus. Tantum dolebam illi non adesse plus literaturæ. Quid commemorem de illo, qui coram monarcha, circumstante procerum coronâ, flexis in terram genibus, ambabus manibus in cælum sublatis, imploravit Principis opem ad opprimendos *Erasmi* libros: & admonitus ut proferret si quid haberet compertum in meis scriptis quod adversaretur pietati, miro supercilio digessit in digitos tres articulos, Quòd negarem resurrectionem corporum, Quòd malè sentirem de matrimonio, Nec multò melius de eucharistia. Enlagicantibus probationem, eadem stoliditate produxit locum ex 1 *Cor. cap. 15. Omnes quidem resurgemus*, cui respondet locus ex epistola ad *Thom. 1. cap. 4. Deinde nos qui vivimus, qui, &c.* ubi quo-

A niam ostendo variam lectionem, nullam omnino damnans, homo mirè Dialecticus colligebat me negare resurrectionem, si quos ille dies deprehendisset in vita, immutarentur ad immortalitatem sine mortis interventu. Ibi constrictus eruditum argumentis, ut elaberetur respondit, *Paulum* apostolum *Corinthiis Hebraicè* scripsisse: quod dictum multorum risus, Principis, ut est clementissimus, misericordia excepit, quem puduit illius cui favebat, quum ipsum sui non puderet. Nec hic erat gregarius, sed Theologiæ professor, nunc etiam Episcopus. Tanto felicior est hisce temporibus audacia quàm sapientia. Huic simillimus erat alter, multorum judicio magnus Theologus, suo maximus, nec mediocris ecclesiæ columna. Is quum diu clamasset publicitus in *Novum testamentum*, in stare supremum ecclesiæ statum, venisse antichristos, & horum prædictum, ubi ventum est ad colloquium, nec adessent arbitri, rogabam proferret, si quid haberet: quod offenderet in *Novo testamento*: quumque silentem enlagicatione premerem, respondit tandem homo verecundus, se nunquam legisse meas *Annotationes*. Quid aliud responderet quivis *Nomentanus* aut *Balaro*? Hoc paulo modestior erat alter, etiam dignitate superior, qui cum semel atque iterum citra ullam exceptionem probasset *Annotationes* meas, ut opus eruditum ac pium, post expostulanti mihi quod tum probaret *Levi* calumnias, quum dudum opus à capite usque ad calcem, ut aiebat, perlectum citra omnem exceptionem approbasset: respondit homo gravis, se legisse quidem, sed non ita attentè. Idem quum me satis odiosè in frequentissima schola perstrinxisset, suppresso quidem nomine, sed ita ut nemo non leniret quem peteret: privatim expostulanti sanctè dejeravit, se nihil minus quàm de me cogitasse, tantum *De matrimonio* nonnihil esse scrupuli. Ea de re quum inter nos commentaretur, confessus est se quoties coelibatuum nominasset in *Encomio matrimonii*, sensisse vitam castam ac virginèam: nec inficiatus est se quum *Declamationis* titulum legeret, intellexisse sacram & Ecclesiasticam concionem. Rogavi num æquum judicaret mihi impingi crimen hæreicos, si quidam illorum *Latine* non didicissent. Subridens obtinuit. Agnoscis, opinor, quos designem. Nec *Bucentam* ignoras, qui præter alias ineptias, quas non parum multas effutivit in privato colloquio, illud putabat non ferendum, quod in *Annotatione* quapiam scripsissem de *Thoma Aquinate*, illius viri ingenium indignum fuisse, quod in illa tempora incidisset: nimirum laudans illum, & seculo imputans, sicubi lapsus esset. At ille qui Theologus erat absque Grammatica, credebatur indignum dici quod sit detestabile. Audis novum enthymema, *Bucenta nescit Grammaticam, igitur Erasmus est blasphemus in divum Thomam*. Idem annotarat locum in quo per collationem exaggero quantum malum sit obtrectatio malitiosa, quæ idem efficit quod libellus famosus, imò plus lædit: ille credebatur à me probari libellum famosum, quasi probet adulterium, qui hoc exaggerandi gratiâ conferat homicidio. Annotarat locum, in quo recitatis veterum sententiis, qui videntur *Maria* Virgini tribuere peccatum aliquod actionis, subjicio, & nos facimus tam profus immunem ab omni peccato, nimirum indicans recentium quorundam opinio-

nem,

nem, plurimum ab illa veterum distare : ille credebatur me meo nomine pronunciâsse, *Virginem fuisse parvam à peccato originis*, & hoc erat inter meos errores annumeraturus. Et alia quædam his etiam stultiora tum effutivit, quæ referre piger. Meditabatur vindictam, ac non suppetebat stilus. Itaque cepit legere, *Virgilium, Juvenalem, & Margaritam poeticam*, ut hinc expoliret dictionem. Nactus est ad eam rem auxiliosos tres. Operâ communi absolutum est præclarum opus. Gestiebat in lucem emittere, ac non licebat per vicarium ordinis. Tandem clam fictis titulis emisit asinum partum. Libellus erat exiguus, quo nihil fingi possit indoctius, insulsius, aut insanius, sed in hoc numeravi septuaginta manifesta mendacia. Nec me fugit qui fuerunt auctores. Unius *Cornelii Dumelandii* prolixam epistolam, quam *Leo* scripserat ad me miserunt amici. Ibi profertur hujus stolidissimi negotii mysterium. Quum periclitaretur excusor, ac magistratus eos libellos divendi vetuisset, *Dominicanos* aliquot clitellos emiserunt, qui furtim huc illucque distraherent. Nonne bellum facinus, & ordine tam sacro dignum? Eo peracto mox evanuerunt, unus in *Zelandiam*, alter in *Gbeldrum*, tertius nescio quod. Solus *Rabinus* tenuit locum, nisi quod paulo post fugit è vivis. Satis enim erat unum facinus ad nominis immortalitatem. Et hic talium artifex mihi ob id potissimum erat insensibilis, quod ordini suo parum faverem, ipse scilicet magnum ordinis ornatum. *Brugis* Episcopus quidam à suffragiis, totam horam debacchatus est in *Lutherum & Erasmus*, quo nimirum populus suspicaretur inter nos convenire. Et faceret, nisi tot exemplis ab ipsis didicisset, non facile credere personatis. Id quoniam bene cesserat, captato tempore, quum abesset ejus templi Decanus, à *Cantore* combibone impetravit iterum dicendi facultatem, & è suggesto ausus est palam dicere, quod in libris meis essent quædam hæretica. Descendentem excepit quidam egregie doctus, tum ejus Reipublicæ pensionarius, nunc ad majorem dignitatem evectus. Urgebat tergiversantem, ut vel unum proferret locum. Quomodo putas elapsum? Ut assolent scurræ, negavit se quiequam legisse mearum lucubrationum, tantum in animo fuisse legere *Moriam*, verum illic comperisse tam profundam latinitatem, his enim verbis utebatur, ut veritus fuerit nè quam in hæresim prolabi possem. Ubi primum exissent epistolæ obscurorum virorum, miro monachorum applausu exceptæ sunt apud *Britannos à Franciscanis ac Dominicis*, qui sibi persuadebant eas in *Reuchlini* contumeliam, & monachorum favorem serio proditas : quumque quidam egregie doctus, sed nasutissimus, fingeret se nonnihil offendi stilo, consolati sunt hominem. Nè spectatis, inquit, ob bone, orationis curam, sed sententiarum vim. Nec hodie deprehendissent, ni quidam, additâ epistolâ, lectorem admonuisset rem non esse seriam. Post in *Brabantia*, prior quidam *Dominicanus* & magister noster, volens innotescere patribus, coemit acervum eorum libellorum, ut dono mitteret ordinis Proceribus, nihil dubitans quin in ordinis honorem fuissent scriptæ. Quis fungus possit esse stupidior? At isti sunt, ut sibi videntur, *Atlantes* ecclesiæ nutantis; ex his designantur cognitores de dogmatibus ecclesiasticis, hi pronunciant de

A libris *Erasmi*, & horum arbitrio *Christiani* sumas aut hæretici. Ex hoc sodalities quidam extitit Theologorum coryphæus, qui jactabat *Erasmum* teneri medium, nec elabi posse. Scripsit, inquit, *Hieronymus* non fuisse virginem. En ipse *Hieronymus* profitetur se fuisse virginem. Ubi? In libello ad *Eustochium*, *Virginis* enim, inquit, non tantum offerimus, sed servamus. Hic triumphabundus ille, quid apertius inquit? Nemo servat quod amittit: quum *Hieronymus* se servare dixerit, ejus servandi rationem præscribit, quemadmodum dicitur instruere milites ad bellum, qui de militari disciplina præcipit. Ut hic applausum est à combibonibus? At quantus eruditorum risus, qui ronchi, quæ sanna? Nullus est dies, quin talium stratagematum aliquid designent, cujusmodi tu quoque nonnulla describis. In vicina *Gallie* parte quadam, *Franciscanus* quidam egregie vocalis, nunquam desinebat in me vociferari publice, privatim, in convivis, è suggesto. Expostulavi cum homine epistolâ sat prolixa, simulque monui ejus regionis Principem, ut hominis improbam petulantiam compesceret, id etiam ad publicam ditionis tranquillitatem referre. Mihi rescriptit *Eccllesiastes*, sanctè dejerans se nunquam de me nisi honorificè loquutum: eadem asseveravit apud nobiles quosdam, qui blasphemias illius toties suis auribus acceperant. Sed hujusmodi permulta regit sacra cuculla *Francisci*. Similis fuit improbitas cujusdam *Dominicani*, qui præfatione maledicâ comitem quendam profciderat, non ferendis in eum conviciis debacchans. A cujus amicis quum urgeretur, scripsit sua manu palinodiam, quâ dejerat se nihil unquam sinistrè de comite sensisse, sed semper illum habuisse pro viro docto & pio. Atqui eadem palinodia recitabat verba præfationis, quæ non poterant in alium cadere quàm in comitem. Est apud me palinodia. Hic utrum mavis interpretari, stuporem insignem, an plusquam scurrilem impudentiam? Et tamen hic erat lux ordinis, cognitor insignis de negotiis fidei, incomparabilis Theologiæ professor. Quid censes dicere facerèque gregarios illos sodales, quibus satis est *durè* ipse, & mox applaudunt, ac clamant, totòque corpore discedunt in sententiam. Apud *Hispanos* quidam è *Franciscano* sodalities, vir habitus doctus ac pius, etiam articulos prodidit è meis libris decerptos: quorum unus erat plusquam hæreticus, quod in *Euchirido* scripserim, apostolis adinvisse veram germanamque Theologiam. Vociferabatur apud populum. Quis, inquit, ferat hunc scriptorem? Negat usquam esse veram Theologiam, præterquam in *Germania*, quum ea penè tota scateat hæresibus. Alterum prodidit non minus periculosum. In canone quinto scripseram, non esse magnum offerri in cuculla *Francisci*, nec pro futuram vestem, nisi quis vitam illius fuisset imitatus. Hic aiebat me sentire cum *Montano*, qui lapsus negavit reditum in gratiam: quasi non sit reditus in gratiam, nisi per cucullam *Francisci*, aut quasi cuculla conferat homini bonam mentem. Ex *Paraclesi* damnarat eum locum, ubi dico me cupere ut omnes mulierculæ legant Evangelium & epistolas Apostolorum. Id illi visum est hæreticum, quum extant duæ *Joannis* epistolæ ad mulierem. Sed unde probavit hæresim? Adversatur, inquit, *Pauli* præcepto, qui 1 *Tim.* 2. scribit, *Mulier autem in silentio*

lento discat cum omni subjectione, &c. Quasi mulieri non liceat domi hiscere, aut quali sit idem mulierem in ecclesia loqui, & domi tacitam aliquid legere. Hujus ferè generis triginta articulos collegerat, & evulgârat ille *Franciscana* gentis coryphæus. Nuper *Dominicanus* quidam prior, inter suos pro docto habitus, medicum quendam utriusque literaturæ cum primis eruditum, meique nominis studiosum, aggressus est, ut ejus animum fucatis verbis ab *Erasmi* studio revocaret. Quum nihil proficeret, sed medicum potius accenderet, ut magnificentius de me tum sentiret, tum prædicaret, oblitus simulatæ modestiæ Theologus, cœpit veras edere voces, pronuncians *Erasmi* libros indignos qui legantur à bonis, quod omnes scateant obscænis conviciis. Exemplum flagitanti medico, Lege, inquit, librum quem nuper scripsit *De matrimonio*. Quid illic? Appellat Episcopos cinzados, addens illos habere quaternas aut quinas concubinas. Hic risu tubiato medicus, Næ tu, inquit, pulchrè oculatus es, qui videris quod ego in libro semel atque iterum lecto non viderim. At Theologus suâ causâ fretus, Profer, inquit, codicem, & ostendam. Pro-latus est, indicatus est locus, in quo disputo, quod hodie non recipitur ad presbyteri gradum, qui insciens pro virgine duxit corruptam: sed qui cum multis meretricibus habet consuetudinem, recipitur non solum ad honorem presbyterii, verum etiam ad quatuor aut quinque episcopatus. Verba mea sic habent, *Qui imprudens duxit corruptam pro virgine, dicitur divisisse corpus suum; & qui cum tot meretricibus habuit consuetudinem, non divisit corpus suum, sed tanquam purus putus, & ne Græci decant, rixæ & recipitur ad quatuor aut quinque si libet episcopos*. Medicus admirans, Ubi hic, inquit, cinzados, ubi quinque concubinz? Tandem ex oratione respondentis deprehendit insignem hominis delirationem. *Hispani* quemadmodum *Itali* vulgo putum appellant drancum sive scortum masculinum, sicuti putanas appellant prostibulas. At veteres ex consuetudine præci juris, putum putum dicebant, quod esset sincerum, nam à putro nos putare dicimus purgare. Habes cinzadum. Sed ubi quinque concubinz? Existimabat ab episcopo dictas episcopas, quemadmodum à domino dicimus dominas. At ego quoniam episcopatus nec *Græcæ* vox est nec *latina*, eandem vocem usurpare malui quæ *Paulus* usus est, *ἐκκλῆσις*. Qui talibus exemplis suam traducunt stultitiam, de me queruntur, quod officiam ipsorum autoritati. Verum aliquanto crassius est quod referam. In monasterio quodam *Dominicanorum* prior in suos partitus erat meas lucubrationes, ut ex his colligeret errata. Cuidam fortè obvenerat *Hieronymus*. Is cui non minus ignotus erat *Hieronymus* quam *Erasmus*, cœpit promiscuè notare quicquid offenderet vel in *Hieronymo*, vel in meis scholiis: ingentem errorum sylvam congefierat ex *Hieronymo*. At cum in conventu proferret quisque quæ notarat, hic multum laudis sibi sperabat, quod nemo plures adferret articulos. Tandem cordatior quispiam sensit hominem nullum habuisse discrimen inter *Hieronymum* & *Erasmum*: itaque pro sperata laude, ludibrium retulit. Verumtamen hic casus docuit, ex quovis orthodoxo plures errores decerpi posse, quam ex meis libris, si quis tales animos ad illos adferat, quales illi adferunt ad

A meos. Imò polliceor me ex epistolis divi *Pauli* prolaturum calumnias aliquanto probabiliore quam isti proferunt ex scriptis meis, si modò temoveatur nomen & autoritas. Quid hic repetam de *Britanno* Theologo, qui in concilio quum disputaretur, An ex literis sacris liqueret hæreticum esse capitis afficiendum supplicio, clamabat verbis *Paulinis*, *Hæreticum post unam & alteram correptionem devota*. Quum hæc iterum atque iterum occineret, mirantibus cæteris quid sibi vellet, unus natūrior sensit illum in hoc errare, quod putaret devotare nihil aliud esse quam è vita tollere. Quid evenit? Pervit ibi quosdam tam fixæ delirationis in sepe ac Theologo. Huc prolabantur, qui sine Grammatica, sine studio sacrorum voluminum Theologi volunt haberi. Quod dicam, ex primi nominis ordine profectum est, scripto quidem proditum, licet nondum evulgatum. In *Colloquio Symbolo*, Pater mihi dicitur, simpliciter auctor omnium, nimirum intelligenti illum solum esse Principium sine principio. Ibi meus Theologus, nomen non edam, de suo addidit verum, quum à me scriptum esset, *omnium quæ sunt*: ac docet tres Personas esse res distinctas, nè possim elabi. Deinde assumit, *auctor, causa*, & his consimiles voces, ad correlativa, substantialem, sive essentialem distinctionem importare, nedum realem sive personalem. Sic enim ille loquitur. Id confirmat exemplo, narrans arate *Gersonis*, Theologum quendam *Laveria*, quod in concione dixerit, Patrem causam Filii, adactum fuisse ad publicam palinodiam, quum nihil aliud sentiret, quam quod Filius à Patre procederet, &c. Ut obiter hoc indicem, qui de *causa* vocabulo movet calumniam, cur ausus est dicere quod Filius procedit à Patre, quum processionem Spiritui sancto propriè tribuamus? Sed ad rem; Quis illi deus indicavit, nihil referre utrum auctorem dicas an causam? Ut nè quid respondeam de *causa* vocabulo, quo nusquam sum usus. Et horretor *causa* vocabulum, quasi principium aut origo, aut ulla vox alia propriè quadret rebus divinis. Et quæ sunt illæ voces similes? An principium, origo, fons, & hujusmodi? Certe *latini* eleganter auctor dicitur, unde velut à fonte primo fluxit aliquid. Et divus *Hilarius*, Patri tribuit auctoritatem ceu peculiarem, quod in eo sit summa & absoluta principii ratio. Nec *Augustinus* cum *Ariano Maximino* disputans horum auctoris vocabulum. Quum enim ille dixisset, *Patrem adoramus ut auctorem*, *Augustinus* interpretatur auctorem principium Filii & Spiritus sancti. Num hic æquum videtur, ut ego dicar impiè loquutus de Deo, quod ille Theologus non didicisset *latine*, nec *Hilarium*, nec *Augustinum* legisset? Quid hic commemorem *Christi Paulique* sententias, meo nomine damnatas, quum in *Paraphrasi* sub aliena persona referantur? In his quæ scripto vulgârunt in me, *Leus, Stanica, Bedda*, quot ostendo delirationes, infectias, malitias, calumnias, & mendacia? quot etiam blasphemias, si quis illos verbis argeat, quemadmodum nobis de vocibus struunt calumnias? Hæc quum ipsi designent, mihi imputant, quod apud quosdam minus bene audiunt. De sua gloria viderint ipsi, nos, quod quidem in nobis erit, *Christi* gloriam obscurari cupiditatibus hominum non patiemur. Tum dñum verè feliciterque gloriabimur, si in illo gloriemur. Istiusmodi

modi rixis, conviciis, obtestationibus, syco-
phantiis, technis, mendaciis, depravationibus,
quid aliud efficitur, nisi quod labefactatur ipso-
rum autoritas, quam oportebat esse gravissimam:
inficiuntur auditorum & lectorum animi, quos
oportebat ad pietatem excitari: discinditur *Chri-*
stiana concordia, sine qua *Christiani* non sumus.
Meum ingenium sic abhorret ab huiusmodi con-
flictationibus, ut ad omnia malim obticescere,
quam toties in arenam prodire gladiator, nisi sci-
rem impium esse impietatis crimen agnoscere.

A quum mens vacet impietatis affectu. Mihi cer-
tum est rectam sequi conscientiam, & in his rerum
procellis à *Christo* non dimovere oculos. De exitu
viderit ipse. Tu si me audis, non nimum confi-
ctaberis cum istiusmodi rabulis, nè quid officiant
isti felicissimæ tuæ tranquillitati, quam tibi præ-
stat huius mundi contemptus, factorum medita-
tio, & vitæ coelestis contemplatio. Servet te
Dominus *Iesus*. Datum *Basilea*, Nonis Septem-
bris Anno Millesimo quingentesimo vigesimo
B octavo.

D. ERASMI ROTERODAMI EPISTOLARUM LIBER XXIII.

S. P. N. Adriano Sexto Designato Pontifici
Erasmus Roterodamus S. D.

Epist. 1.

A Lius hic beatissime pater, universam rhe-
torices suppelledem in hoc depromeret,
ut tibi dignitatem istam, quæ major in ter-
ris homini non potest contingere, gratularetur.
Ego verò non sumam ullam hac in re operam, ut
qui certò sciam, quam ægrè munus hoc præter
omnem expectationem delatum susceperis. Ex
fortassis ineptus videar, si inde tibi gratuler, unde
tu suspiras & ingemiscis, non ignarus quàm diffi-
cile sit istam provinciam sic obire, ut functionem
tuam approbes principi *Christo*, cui mox omnium
gestorum reddenda erit ratio: præsertim his
temporibus, quibus totum *Christiana* ditionis
corpus, utraque sui parte, tantis malis laborat,
etiam si non accederent *Turcarum* atroces minæ,
atque adeo jam non minæ tantum. Sed quo mi-
nus est causæ cur privatim gratulemur tibi, hoc
impensius publicè gratulamur orbi *Christiano*. Nam
hæc rerum humanarum tempestas talem omnino
requirebat naucletum. Multis enim argumentis
in spem vocamur, futurum ut provinciam divini-
tùs delegatam non alii geras quàm *Iesu Christo*, &
huius gregi. Qui utinam promoveatur, ut tuos
sanctissimos conatus bene fortunare dignetur, sine
cujus favore inanis est omnis conatus mortalium.
Studii erga te mei, seu pignus quoddam, nunc
mitto *Arnobium*, qui tum fortè erat in manibus,
quum hac nuncius omnium latissimus adferretur,
& *Adrianum* sextum rerum gubernaculis admotum,
uberius ac plenius idem declaraturus, ubi se de-
derit opportunitas. Mihi probè nota est & meæ
conscientiæ sinceritas, & tui ingemii prudens æ-
quitas. Sed tamen quoniam video, quantùm hoc se-
culo possunt malæ linguæ, visum est tuam sanctita-
tem adversus harum virulentiam, velut antidoto
quopiam, præmunire: ut si quid delatum fuerit de
Erasmio, aut planè rejiciat, aut, si quid dubitabit,
suspendat sententiam, donec meam acceperit de-
fensionem. Nihil enim addubito, quin apud te
iudicem æquissimum sum istorum calumniis abun-
dè responsurus. Hoc quum scirem te tuâ sponte
facturum, tamen quorundam improbitas, qui nus-
quam non cessant, fecit ut, si non rogarem, certè
submonerem. Hactenus in re *Christiana* animum
præstiti dignum orthodoxo, eandem præstaturus
usque ad extremum vitæ diem. Si neutri parti
causam meam probare poterò, certè *Christo* con-

C scientiam hanc confido me probaturum. Sit hoc
non è tripode, quod aiunt, sed ex synceri pectō-
ris oraculo dictum. Huius epistolæ brevitatem
pensabit prolixior in *Arnobium* præfatio. S. T.
diu nobis servet omnium servator Dominus *Iesus*,
qui tibi suas vices gerenti semper adesse dignetur.
Basilea, Anno Millesimo quingentesimo vigesimo
secundo.

Hæc epistola missa est priore diplomate missio
quidem, sed nondum reddito.

D S. P. N. Adriano Sexto Erasmus Rot. S. D.

B eatissime pater, pietatis in te meæ, promptæ-
que erga sedem istam obedientiæ pignus, ite-
rum mitto per publicum nuncium civitatis *Basile-*
ensis, si fortè libellus quem pridem misi, redditus
non est. Tum aliud ad manum non erat, ubi sese
uberius obtulerit occasio, non defuturus sum of-
ficio meo. Nihil his temporibus potest esse tur-
bulentius, in quibus difficilimum sit omnibus sa-
tisfacere. Ego certè hactenus satisfeci conscien-
tiæ meæ, quam spero me *Christo* etiam approba-
turum. Neque simplex est rerum tempestas; ar-
mis, opinionibus, studiis, factionibus, odiis, con-
vulsæ sunt omnia. Mundus unum te spectat, qui
rebus humanis serenitatem reducas: Si tua sancti-
tas jubebit, audebo secretis literis indicare consi-
lium meum; si non prudens, certè fidele, quo
malum hoc sic extinguere possit, ut non facile repul-
sulet. Nec enim magni refert sic opprimi vio-
lentiâ, ut mox erumpat majore cum periculo,
quemadmodum solent malè curata ulcera. In
magnis tempestatibus à quovis etiam se moneri
patiantur, quamlibet periri, gubernatores. Nec
Moses repudiavit *Jetro* consilium, etiam si ego
Jetro non sum; sed tamen apud *Horatium Davum*
fidele consilium impartit hero suo. Si quid erit
quod probabitur, licebit uti. Si nihil erit, quo-
niam præter duos nos nemo cognoscet, nullo pe-
riculo res obliterabitur. Nos humiles videmus &
audimus fortasse quædam non aspernanda, quæ
summos viros fugiunt. Imprimis illud cavendum
censeo, nè privata quorundam odia lædant pub-
licum orbis & *Christi* negotium, & sic vindicetur
hominum autoritas, ut non prodatur autoritas
Iesu Christi, qui solus est heri & hodie ipse & in
secula. Nos olim quædam liberius ausimus, sic
tum ferebat temporum tranquillitas, non suspi-
cantes hoc seculum exorturum. Nunc, quoniam
video

Epist. 2.

video rem *Christianam* in grave discrimen adduci, modis omnibus advigilandum est, neque quicquam omnino dandum privatis affectibus. Nolim ominari malè. Tamen video plus imminere periculi, quam vellem, aut quam multi intelligant. Utinam *Christus* omnia vertat in bonum exitum. Civitas hæc *Basilea* multis doctibus eximie florens, peculiari quodam studio ducitur erga sedem istam, cum ob multa, tum ob synodum quondam hic habitam. Proinde digna est, meo iudicio, favore sanctitatis tuæ, præsertim quum quod petit, nec iniquum sit, nec difficile. Hoc iussus sum adscribere, quum nihil esset opus. Si tua sanctitas dignabitur obedientiæ meæ periculum facere, iungat quod volet; nisi promptus & alacer parvero, nè numeret *Erasmum* inter suos. Spiritus Domini *Jesu* dirigat animum tuum & omnes tuos conatus ad salutem orbis ac Dei gloriam. *Basilea*, Anno millesimo quingentesimo vigesimo secundo. XI. Calend. Jan.

Adrianus Papa Sextus.

Epist. 3.

Dilecte fili, salutem & Apostolicam benedictionem. Literas tuas, tam eas quas manu tuâ ad nos exarasti, quam eas quibus in fronte commentariorum *Arnobii* excusis, labores tuos nobis nuncupas, semel atque iterum legimus perlibenter: tum quia abs te veniebant, quem ob egregiam eruditionem semper plurimi fecimus; tum quia singularem quandam in nos & religionem nostram, pietatem præ se ferebant. Nam de *Arnobio*, & si eum per gravissimas occupationes nondum nobis perlegere licuit, ex iis tamen quæ hucusque quasi raprim de eo libavimus, tum ex veneranda ejus vetustate, rei que de qua agit, argumento, & tuâ denique commendatione, persuasum habemus, non posse eum non esse optimum autorem. Quod verò scribis, vereri te nè aliorum odiis & insusurratationibus *Lutherana* factionis nomine sis nobis suspectus, bono in hoc te esse animo volumus. Licet enim, ut verum fateamur, nomen in hac re tuum ab uno fortè vel altero, tui non multum studioso, non nihil apud nos delatum sit: ex natura ramen nostra & instituto, adde etiam ex eo quod gerimus officio, non faciles præbere aures solemus ad ea, quæ de doctis & virtute præditis viris sinistrè nobis referuntur; quos quanto scimus excellentiore doctrinâ præditos, tanto videmus esse invidiæ moribus magis obnoxios. Pro ea tamen quâ te prosequimur charitate, proque famæ & veræ gloriæ tuæ desiderio te hortari non omittimus, ut contra novas istas hæreses stylum istum, qui tibi Dei benignitate felicissimus contigit, exerceas, cum multis de causis tu provinciam hanc tibi potissimum à Deo reservatam reportare meritò debeas. Inest enim tibi magna ingenii vis, varia eruditio, scribendi promptitudo, quanta nostra memoria paucissimis aliis, nè dicamus nullis: præter hæc verò apud eas nationes, unde hoc malum ortum est, summa autoritas & grata, quibus sanè doctibus ad ejus honoris, & Ecclesiæ fideique defensionem uti debes, qui eas tibi solâ suâ benignitate elargitus est. Quod ea potissimum de causa à te fieri cupimus, ut & his qui te super re *Lutherana* suspectum reddere conantur, hoc demum pacto silentium imponas: & labores tuos, quos locupletandis politionibus

A literis, & expoliendis sacris diu impendisti, hac ram sanctissimâ operâ, quâ nulla Deo gratior, nulla veris catholicis optatior, nulla te & ingenio, eruditione, eloquentiâque tuâ dignior esse potest, exornes. Cave enim expectes tibi totâ vitâ tuâ datum iri occasionem, quâ vel majus Deo obsequium, vel uberius nationi tuæ, imò universæ Reipublicæ *Christiana* beneficium impendere possis: quàm si non minùs stolidas rusticâsque quàm malignas istas hæreses, à *Martino Lutero*, non quidem inventas sed à priscis hæresiarchis, quos Catholica Ecclesia ac sanctissimi Patres divino spiritu proculdubio afflati, sæpius condemnârunt, acceptas quasi ab inferis denuò erutas: quæ tot animas fratrum tuorum quotidie subvertunt, & universa confundunt, turbationibusque replent: *Hieronymi* tui, *Augustini*, & aliorum sanctorum Patrum zelum exemplâque imitatus, lucidissimis rationibus, & sanctæ Scripturæ autoritatibus confuderis, sustuleris, exploderis. Multa quidem, *Erasme*, magno studio magnâque successu antehac scripsisti, quæ licet permagnam doctis omnibus utilitatem attulerint, tamen præ hoc opere ad quod te hortamur, & quod hominum abs te consensu expectat, minùs necessaria: cum illa doctis tantum profint, hoc verò in communem omnium *Christianorum* pacem & tranquillitatem (qui ferè unus in hoc seculo est Evangelicæ doctrinæ finis) Deo aspirante sit redundaturum. Quod quum ita sit, non debes, fili *Erasme*, tu qui à puero ad hoc ætatis, quasi per omnes gradus eas artes quasconque tractasti, semper aliquid meditando & scribendo juvisti, ad hanc rem isti professioni, isti ætati debitam diutius subsistere: cum idem in te ad scribendum vigeat tenor, iudicium longè sit firmitus, doctrina verò (ut par est) etiam locupletior accesserit quàm prius: neque verò provinciam hanc rationabiliter declinare queas, quod fortè ex modestia tua te huic rei impari dicas. Nam præterquam quod contrarium & omnes norunt, & rei habet veritas, aderit tibi in hac laboranti Deus, cui in hoc servies: aderit & iustissima fidei causa, quæ adversus hæreticorum impetus & insidias ad extremum semper victrix fuit, & proculdubio etiam nunc erit; licet Deus iustissimo iudicio propter gravissima hominum scelera, maxime Ecclesiasticorum, Ecclesiæ suæ naviculam in his fluctibus non nihil laborare permittat. An putamus eundem Deum sponsam suam Ecclesiam, quam præcioso sanguine suo sibi acquisivit, & cum qua usque ad consummationem sæculi se futurum pollicitus est, nunc deserturum, & non potius consulurum eos, qui superbos intellectus suos contra Dei scientiam, & contra catholicam veritatem extollere non verentur? quibus iudicium jam olim non tardat, & perditio illorum non dormitat. *Vidi*, inquit Propheta, *impium superexaltatum super cedros Libani, & transivi, & ecce non erat; quasi vivi, & non est inventus locus ejus*. Quod proculdubio etiam *Lutero* & suis, nisi respuerint, citò eveniet. Qui ut ipsi sunt carnales, & dominationis contentmentes, ita omnes sui similes reddere student. An igitur contra istorum insaniam stylum tuum convertere dubitabis, quos Deus jam à facie sua projecisse, & in reprobam sententiam manifestè tradidisse conspicitur, ut dicerent, docerent, atque

E e e agerent

agerent quæ non conveniunt: quibus universa Christi Ecclesia perturbatur, innumerabiles animæ æternæ damnationis reatu cum eis involvuntur? Exurge, exurge in adiutorium causæ Dei, & præclaris dotibus ingenii, quas ab eo accepisti, in ejus honorem, sicut luculque fecisti, utere. Cogita in te positum esse, cum Dei adiutorio, ut magna eorum, qui per Lutherum subversi sunt, pars in rectam viam redeat: qui nondum ceciderunt, stabiles permaneant. Qui verò vacillantes, ac lapsi propinqui sunt, à labendo penitus præserventur. Quæ res quàm grata Deo, & veris catholicis jucunda futura sit, tu ipse facile æstimare potes. Qui etiam meminisse debes dicti illius beati Jacobi Apostoli, quo asserit eum, qui fratrem suum à veritate errantem converterit, & peccatorem ab errore viæ suæ revocaverit, servare illum à morte, & operire multitudinem peccatorum. Nobis certè dici non potest, quàm acceptam rem facies, si tuâ operâ fiet, ut qui pessimâ istâ hæresi infecti sunt, sponte potiùs suâ resipiscant, quàm censoriâ sacrorum canonum, legumque imperialium virgâ percuti expediant. Quod quàm à nostra natura sit alienum, tu ipse, uti credimus, ex eo tempore quo simul in jucundo literarum otio, & privata adhuc vita, Lovanii degimus, optimè nosti. Quod si rem hanc, quam salutis crediturum nobis ovium Christianæque tranquillitatis desiderio, tanto studio abs te poscimus, plenior adhuc obsequio augere cupis; fac, transactâ hyeme, & aere Romano, qui aliquot jam mensibus peste laborat, purgato, ad nos quamprimum venias, sed incolumis, sed lætus. Juvabit enim non parùm te ad hoc opus, quod tam præstare debes, quàm potes, magna quos hic habemus, librorum copia, & frequens nobiscum, & cum pluribus aliis piis & doctis viris de hac re cõmentatio. Nos verò vicissim dabimus operam, & brevi cum Dei auxilio, ut nè te istius itineris, aut tam sancti laboris peniteat. Prout dilectus filius magister Joann. Faber, vir zelus, & egregiè doctus, utiq; amantissimus, & magnus laudem tuarum ubique præco, tibi vivâ voce, vel scriptis latius explicabit. Cui eandem, quam nobis habiturus esses, fidem adhibebis. Datum Romæ apud sanctum Petrum sub anulo piscatoris, die primâ Decemb. M. D. XXII. Pontificatus nostri anno primo.

Adrianus Papa Sextus.

Epist. 4.

Dilecte fili, salutem & apostolicam benedictionem. Redditæ sunt nobis his proximis diebus literæ tuæ undecimo Calend. Januarii, Basilea ad nos datæ, cum altero exemplari eleganter & sumptuose apparato, Arnobii tuâ operâ castigati, & sub nostro nomine in lucem emissi, propterea quod nondum certior factus esses, an quod primò miserat ad manus nostras pervenisset. Quibus duabus rebus verè ex animo, & plus quàm credi facile queat, in Domino lætati sumus. Nam & manus ipsam tale est, ut quantum ex longa epistola tuâ operâ præscripta credere, & ex paucis quæ hæcenus per diversas occupationes in illo legere potuimus, odorari licet, vel per seipsum, nondum ex eo quod abs te probatum & editum sit, magnopere doctis omnibus placere debeat: & literæ ipsæ tantam animi tui sinceritatem, religionem, zelum Dei, pietatem, ergaque nos,

A & hanc beati Petri sedem, devotionem & observantiam præ se ferunt, ut si qua unquam ex minus amicis de te delationibus (quales excellentibus viris nunquam deesse solent) irrepere potuisset animo nostro sinisterior de tua integritate suspicio, eam omnem hæc literæ penitus sustulissent: omninoque credas ex illis ad eam benevolentiam, quâ te, tum ob patriæ studiorumque & viæ communionem, tum ob multiplices ingenii & naturæ dotes, quas bonorum omnium largitor in te collocavit, semper sumus prosequuti, maximum pondus accessisse. Summopere verò in illis gratam fuit, quod nobis consilium pollicearis tuum, quo temporum istorum turbulencia atque confusio sic, ut ais, extingu possit, ut non facilè repullulet. Tèque in Domino hortamur, & quàm maximè possamus serior, & in abundantia charitatis requirimus, ut quantum tibi Dominus donaverit, nobis modum ac rationem aperire satagas, quibus ceterum hoc malum (dum adhuc medicabile est) de medio nationis nostræ auferri valeat. Quâ re nihil est sub Sole quod ardentius desideremus; neque id quidem, quod nostra auctoritas atque potentia (quod ad nos privatim attinet) hæc favâ tempestate non nihil periclitari videatur: quippe quantum neutram non modò unquam concupiverimus, verum etiam ultrò deietas vehementer reformidaverimus, planè (Deum testamur) recusaturi, nisi inde Dei offensam, & conscientie nostræ læsionem veriti fuissimus: sed quod tot milia animarum Christi sanguine redemptarum, & curæ nostræ pastorali creditarum, idque nostræ secundum carnem nationis, sub spe Evangelicæ libertatis, re autem verâ diabolicæ servitutis rectâ in perditionem trahi videamus. Quanto verò & citius & secretius nobis hujusmodi tuum consilium patefeceris, tanto Deo majus obsequium, & nobis rem gratiorem præstiteris. Celeritate enim propter commune periculum, secretò verò propter tuum, cujus incolumitatem ut nostram cupimus, opus est. Et quamvis jamdudum ad te pervenisse credamus literas nostras prioribus tuis, cum quibus alterum exemplar Arnobii ad nos dederat, respondentes, in quantum calce te invitabamus, ut, transactâ hyeme, & aere Romano à præsentis pestis contagione repurgato, ad nos venires, magnamque ex his postremis literis fiduciam conceperimus, te ei desiderio nostro morem gesturum: omittere tamen nolumus, quin id ipsum & per has nostras abs te etiam instantius deposceremus; nisi forte tibi evidentissimè constaret, te istic plus quàm apud nos Deo obsequi, & Ecclesiæ suæ prodesse posse. Eo enim casu contra rationem propositumque nostrum, quo Dei honorem, & Ecclesiæ suæ ædificationem, posthabitis omnibus privatis affectibus, querimus, futurum esset, si te ex uberiori melle avocaremus. Alioqui verò scito, te nil nobis gratius, quàm si ad nos veneris, & citò veneris (querimus tamen id citra incommodum tuum fieri valeat) præstare posse; nobisque omnino curæ fore, nè itineris ac laboris te tui peniteat: veluti prioribus literis promissimus, & hisce repromittimus. Non est autem cur ob alterutram dictarum causarum venire differas, cum jam & hyems declinare incipiat, & pestis contagio adeo facta sit exigua, ut in tanta urbe prope nulla videri possit. Negotium istius civitatis,

&c

& ob illius nobilitatem, ergaque hanc sedem devotionem, & ob tuam intercessionem, commendatissimum habemus, brevique expeditum ad ipsam civitatem cum ejus nuncio revertetur. Datum *Rome* apud sanctum *Petrum* sub annulo piscatoris, die vigesima tertia Januarii, M. D. XXXIII. Pontificatus nostri anno primo.

Erasmus Rot. Jodoco Gaudio viro prater Juris professionem undequaque doctissimo S. D.

Epist. 5.

Iohannis *Navii* communis amici nunciata mors quemadmodum mihi gravem mœrorem attulit, ita attulit & salubrem admonitionem. Non enim possum non graviter ferre tam singularis amici jacturam, præsertim quum ipse multis nominibus esset vitæ longissimæ dignissimus. Rursus, tam subita mors admonet nos omnes, ne quis in eo statu velit vivere, in quo nolit mori. Ex amicorum enim literis intelligo illum cum amicis hilariter ac jucundè cœnasse: Mox quum ascenderet gradus illos à me toties calcatos (nam demigrarat in cubiculum meum) subito morbo correptum ad horam ferme decimam, nec ab hoc paroxysmo vixisse, nisi sex horas. Quanquam haud scio an ista mors possit videri subita, cum illi tot annis res fuerit cum paralyti. Ac meâ sententiâ nimium indulgit medicinæ, cujus ipse non erat ignarus. Nam quæ pars est liberalis eruditionis, in qua vir ille non fuerit felicissimè versatus? Tanx erat ingenii dexteritas. Proinde in familiaribus colloquiis soleo nonnunquam illud in illum jacere. Ingenium *Navii* malè habitare. Profectò dignus erat animus ille feliciori domicilio. Rursus indigna mens eat, quæ curis humilioribus inquinaretur, sed semel interitus explicare sese non poterat. Jam quæ linguæ felicitas, quàm prompta, quàm parata dicendi facultas, si de re seria dicendum esset? Qui lepos, quæ argutia, si jocis aut salibus ludere libuisset? Tum qui morum candor? quæ convictus suavitas? Quàm erat amicus amico? Quàm arcani crediti contingens? Quàm non sordidus? Unum in eo desiderabam, ne nullus esset navus in *Navio*: Tenacior erat simultatum quàm ego volebam. Eas non facilè quidem concipiebat, sed semel conceptas agrè ponebat. Hac una de re nonnunquam inter animos tam concordēs erat, ut scis, aliquâ discordiâ. Non poteram illi persuadere, quàm facilè nonnunquam graves inimicitias comis appellatio solveret, quàmque verum esset illud *Græcorum* proverbium, πολλὰς φίλίας ἀποσπαραγία δὲ λύουσι. Solebam illi occinere fabulam de *Joanne Coeto*, viro perenni hominum memoriâ digno. Pessimè illi conveniebat cum patruo, viro admodum sene ac præfractis moribus. Lis erat non de lana caprina, nec de asini, quod aiunt, umbra, sed de magna summa pecuniarum, ob quantam vel filius bellum indiceret patri. *Coetus* pransiurus apud *R. P. Gailbelum* Archiepiscopum *Cantuariensem*, junxit me tibi in cymba. Interea legebat ex *Enchiridio* meo remedium iracundiæ, nec tamen indicabat cur ea legeret. Accubitus ordo fortè sic dabat, ut *Coetus* sederet è regione patru, vultu subtristi, nec loquens, nec prandens. Archiepiscopi verò rara quardam est hac in re dexteritas, ut curet, ne quis parùm hilaris sit in convivio, sermones ad omnium affectus attemperans. Per eum ita-

A que injectus est sermo de collatione æratum. Hinc orta est inter mutos confabulatio. Denique patruus senum more gloriari cœpit, quod tantus natu, tantopere polleret viribus. A prandio nescio quid seorsim agitatum est inter illos. Ubi *Coetus* mecum reperisset cymbam: Video, inquit, *Erasme*, te felicem esse. Ego admirabar, cur hominem infelicitissimum diceret felicem. Ibi denarravit, quàm atroci animo fuerit in patruum, adeo ut propemodum statuisset omnibus *Christiane* modestiæ repagulis refractis, & cognationis affectu contempto, manifestum bellum suscipere cum patruo. Eaque gratia cepisse meum *Enchiridium* in manus, ut iracundiæ remedium quaereret, & profuisse. Mox ex ea qualicunque confabulatione, quæ orta est in prandio, utrinque dilutam amarulentiam, sic ut mox Archiepiscopo sequestro facilè res omnis inter eos composita sit. Hujus generis exemplis apud illum commemorandis non admodum promovebam. Sed hunc naturæ navum, quot eximiis virtutibus ille pensabat? Hic non pergam te consolari *Jodoco*, virum juxta prudentem ac doctum, ob mortem amici. Sciebas enim te habere mortalem, quemadmodum ille dixit de filio: Sciebam me genuisse mortalem: & ab omni philosophia videtur alienus, qui miseriis ducit mori natum, quàm nasci moriturum, quum utrunque pariter secundum naturam sit hominis. Verum dictu mirum quàm vulgus exerceatur subitam mortem, adeo ut nihil frequentius, nihil vehementius apud Deum ac divos deprecetur, quàm mortem subitanam & improvitam. Subito mori piis pariter atque impiis commune est. *Herodes* repente percussus ab angelo periit. *Heli* sacerdos vir pius, è sella prolapsus obiit. Horrendum est malè mori, non subito. Atque hic superstitiosus mortalium timor sibi vana fingit remedia, simulacrum *Christophori*, certas preculas ad virginem matrem, voces ac notulas quasdam magicis non dissimiles. Qui tantopere formidant subitam mortem, quantò rectius facerent, si à superis precarentur bonam vitam? Quid enim stultius, quàm vitæ correctionem differre in mortem. Quàm verò paucos corrigit longa ægrotatio? si tamen ullos corrigit. De nemine quidem desperandum est, sed tamen serò discit *Christianismus*, qui jam quod discit, exercere non potest: serò confessionis remedium adhibet, quum jam in summis labris est anima. Da mihi, inquit, veram contritionem & puram confessionem ante mortem. Et hoc petunt nonnunquam à diva *Barbara* aut *Erasmo*. Obsecro, quid aliud isti petunt quàm, liceat mihi malè vivere, & da tu bene mori. Nolunt odisse commissæ suæ, nisi sub horam mortis, volunt frui peccatis suis quàm diu valent. Alioqui dicerent *Christo*, non *Barbaræ*: Da mihi nunc odium peccatorum omnium, da salutiferum de commissis dolorem, da ut mihi semper amara sit recordatio superiorum malorum, da dum valeo sic confiteri semel ut posthac non sit opus confessione. Quidam illud etiam nominatim à Deo flagitant, quo genere mortis mori velint, & quot menses decumbere. Quanto *Christianus* est nihil interim aliud curare, quàm ut sic instituamus vitam, ne quandocunq; dies ille supremus adveniat, opprimat nos imparatos, reliqua ruminis arbitrio relinquamus? Novit Deus quid cuique maximè expediat. Una nascendi ratio est omnibus: Moriendi

riendi mira varietas. Eligat ille quodcumque voluerit. Non potest male mori qui bene vixerit. Quod si pio homini deligere fas esset mortis genus, nullam arbitror magis oprandam, quam subitam, quæ velut è medio cursu bonorum operum repente subvehat in cælum. Jam ægrotanti, ac velit nolit corpusculi malis servienti, quantum perit temporis ab officiis pietatis? Non studet, non docet, non concionatur, non visit ægrotos, non laborat manibus unde subleget fratris egestatem, imò potius interim aliis onerosus est, quos charitas nollit gravari. Narrant *Theodericus Franciscani* sodalicii, qui *Lovanii* diem suum obiit, virum, ut scis, habitum & pium & integrum, quum sentiret corpusculum gravari lassitudine, unde conjiciebat morbum sequentem, solitum inter suos dicere, Utinam Deus, ubi visum ipsi fuerit, hinc me subito tollat, nè diutino morbo gravis sim fratribus meis. Aded vir bonus non vult cuiquam in vita molestus esse, ut nè morte quidem suâ velit ullum gravari. Quod optarat contigit. Eo die quo defunctus est, bis fuerat concionatus, peregerat rem divinam, interfuerat solenni Liturgia, accubebat in prandio, sub finem prandii petiit abundi veniam, dicens se sentire nescio quid nauseæ. Abiit solus in cellulam, creditus est quiescere. Ubi diu non prodiret, ingressi sunt fratres, & repererunt in lecto vestitum ac mortuum, sed dormienti similem. Quid eam mortem non iudicaret felicior, quàm lentam ægrotationem? Sed absunt ceremoniæ, aqua sacer, cerens sacer, signum crucis, turba acclamantium aut etiam ejulantium. Non dicam hic, quod hæc aliquoties nihil aliud quàm mortis molestiam conduplicant; illud tantum respondebo, quod sic baptizatus est Eumachus ille *Candaces* Reginz. Nec aliter arbitror baptizatos quos baptizavit *Paulus*. Num ideo noster baptismus felicior, quia tot ceremoniis peragitur? Miserum est, inquiunt, mori solum. Atqui morienti sufficit unus angelus, qui animulam elapsam deferat in cælum. Ad sunt nonnunquam qui solatio sint morienti, sed frequentius ad sunt qui dolorem addant ac desperationem. Uxor morosa, liberi inobedientes, sodales alæ, temulentix, ac scortationum, concubina, inimicus qui læsit. Nôsti senatorem illum *Mechliniensem*, sodalem & æqualem *Bogardi* medici, nam uterque vixit usque ad decrepitam ætatem. *Gransellus* autem ille superabat etiam aliquot annis, ut ex ipsorum colloquio didici. Hujus hospitio sum usus aliquandiu *Mechliniæ*. Ibi ex filiis cognovi, quum jam decumberet (nam senio periit verius quàm morbo) cognatos apud ipsum pernoctare volentes, iussit abire cubitum: *Nihil*, inquit, *opus meâ causâ quinquam gravari; Facile vel solus morior, nimirum paratus quandocumq; me vocarit Deus*. O vocem verè *Christiano* dignam! Quum agerem *Roma*, narrabant *Saxones* quendam cum sodalibus aliquot eò religionis gratiâ venisse; quumque surrexisset à penitentiario apud quem exoneraverat conscientiam suam, procubuit genibus flexis ad altare quoddam, sic innitens scipioni suo complosis manibus orans. Hujus sodales quum vellent abire, mirantur quid ille tam diu moraretur in precibus. Quum ille finem non faceret, vellicant hominem admonentes esse tempus abundi, & reperiunt mortuum sed prorsus oranti similem. Narrant & *Physici* subitam ac vehementem affectûs mutationem

A parere mortem, quod ferunt usque venisse mulieri, cui morienti quod falso rumore peritissimum esset filium in bello perisse, repentinam mortem attulit filius præter expectationem salvus ingressus domum. Idem videtur huic accidisse. Præcesserat ingens dolor de commissis. Successerat ingens gaudium ex absolutionis fiducia. Hinc mors subitanea. *Mortuus est*, inquiunt, *sine lux, sine crux, sine Deus*. At quis eam mortem non optaret ut longè felicissimam? Nullum Apostolorum, aut veterum illorum quos *Christus* unice charos habuit, legimus morbo perisse, sed omnes fuisse *subitus*, quemadmodum fuit ipse Dominus. Atq; ego quidem arbitror hoc mortis genus, magni muneris loco illis donatum fuisse. Tota vita impendebatur Evangelio, mors ipsa plurimum habebat gloriæ, minimūq; cruciatus. Quid enim martyris morte latius, minūve luctuolum? Tum quam multi morbi sunt, qui vincunt virgas, ungulas, secures & cruces? Quot annis multos discruciat podagra? Quot excoctio renum ac vesicæ? Quot calculus, meus carnifex? Quæ crux conferenda est cum pleuritidis cruciatus? Leges quum maximè saviunt, dissecant vivum in quatuor partes, priusquam attingant vitalia. At ego crediderim minus sentis cruciatus, si cui membratim corpus dissecetur, quàm qui sentit calculum sub imis costis, ac circa venarum quas *meseraicas* appellant medici, angustias saviemem. Quamquam medici veteres inter extremos cruciatus, qui subitam mortem adferunt, primas tribuunt calculo vesicæ. Qui fortassis hoc est acerbior, quod ferè sit *inmedicabilis*, nisi velis remedium morte crudelius, atque ipsam plerūq; mortem. Certè huic proximum malum est renum calculus, quum saviat acerbius. Me verò tam subinde repetit, tamque capitaliter adoritur, ut si quis odit *Erasmum*, merito jam inimicus esse desinere debeat, nimirum odio tot malis saturato. Porro cruciatus tam inimicem secum adfert calculus, ut quamvis validum ac robustum corpus intra triduum nonnunquam interimat; & si se remittat dolor, in hoc remittit, ut mox atrocius saviat. Quid hoc est aliud quàm frequenter regustare mortem? Quis autem cuperet reviviscere, paulò post iterum moriturus? Proinde graves autores non sine causa repentinam mortem summam vitæ felicitatem dixerunt. Hujus exempla multa commemorat *Plinius lib. 7. cap. 53*. Sed multò plura quotidiane vitæ casus suppeditant. Quamquam inter hos feliciores videntur, qui vehementi gaudio subito efflatur animam. Sed longè felicissimi qui post multos annos feliciter actos, in re jucunda pariter atque honesta subito defecerunt. Quemadmodum accepi-mus quibusdam rem divinam facientibus aut concionantibus, aut cœlestium rerum contemplationi intentis repentinam mortem accidisse. Sunt qui feliciter existimant bene vivere quàm diu: Sunt rursus qui longævitate in maximis bonis numerant. Ego me inter felices numerare non possum. Vix enim arbitror quinquam vivere, qui minus debeat fortunæ. Tamen si bonam malorū partem, ut ingenuè loquar, meq; ipsius incogitantia debeo. De longævitate quæri non possum, jam enim non procul absum ab anno LX, quantum ætatis si quis astrologus aut chiromantis mihi juveni promississet, nunquam fueram crediturus. Ac tum etiam mihi videor vivacior, quoties me confero cum his qui paucioribus vixerunt annis. Ante diem morior, si me

si me conferam cum divo Hieronymo, si cum Varro, qui, octogesimum agens annum, scripsit libros *De re rustica*, & ita scripsit, ut ex his videatur adhuc alacri animo fuisse, & sensisse studiorum dulcedinem. Cum his potius me confero, qui cum tanto me præcesserint eruditione, tam opacioribus annis vixerunt. Non jam loquar Lucanos & Persios. Vergilius anno quinquagesimo primo perit. Ovidius non multo maior. Cicerone anno L X I V. Et hæc ingenia inter homines numero. Magis nos movent exempla viciniora. Laurentium Vallam pono inter eos qui sempiternam posteritatis memoriam promeruerunt. Videtur ante senectutem obisse diem. Hermolaus ad iustam senectutem pervenit, sed multo ante decrepitam excessit ætatem. Picus Mirandulanus, Angelus Politianus, quæ sui seculi decora, vigenti adhuc ætate perierunt. Si veterum monumenta revolvas, comperies multos in literis celebres viros, ad multam ætatem vixisse, hæc nostræ memoriæ perpaucos reperias: sive hoc imputandum mundo vergenti ad senium, sive quod nunc eruditio majore dispendio comparatur. Veniam ad illos quos mihi ante annos non ita multos videre contigit. Quum primum adirem Italiam, jam perierat Philippus Beroaldus Bononiensis: Cujus memoria tum mirè celebris erat & gratiosa, & tamen ille decessit me, ut nunc sum, natu minor. Hujus cognatum eodem nomine & cognomine referentem illum vidi Romæ: Juvenem moribus candidissimis, stilo & eruditione non inferiorem illo majore, judicio multorum, ut & mihi visum est, etiam superiorem. Hunc juvenem fata è terris eripuerunt. Bononiæ primum videre contigit Scipionem Carteromachum, recondita & abioluta eruditionis hominem, sed usque adeo alienum ab ostentatione, ut ni provocasses, jurasses esse literarum ignarum. Cum eo post Romæ fuit mihi propior familiaritas. Et decessit haud multo major annis quadraginta duobus. Patavii neminem vidi celebrem, mortuos tantum commemoro, præter Raphaelem Regium, hominem admodum natu grandem, sed cruda viro viridisque senectute. Erat tum, ut opinor, non minor annis septuaginta, & tamen nulla fuit hyems tam aspera, quin ille manè horà septimā adiret M. Musurum Græcè profitemtem, qui toto anno vix quatuor intermittebat dies, quin publicè profiteretur: Juvenes hyemis rigorem ferre non poterant, illum senem, nec pudor, nec hyems abigebat ab auditorio. Musurus autem ante senectutem perit, posteaquam ex benignitate Leonis coeperat esse Archiepiscopus, vir natione Græcus, nimirum Cretensis, sed Latine linguae usque ad miraculum doctus, quod vix ulli Græco contigit præter Theodorum Gazam, & Joannem Lascarem, qui adhuc in vivis est. Deinde totius philosophiæ non tantum studiosissimus, vir summis rebus natus, si licuisset superesse. Quodam die quum domi ipsius cœnaturus essem, & adesset pater seniculus qui nihil nisi Græcè sciebat, jamque in Chersoneso, ut sit, alius alii deferret, ego, ut finirem moram inutilem, arceptâ patris manu, dixi Græcè, *ἔμεις δὲ οὐ γίγνεται*, mirè exhilaratus senex, lavit mecum. Quanquam id temporis haud multo major eram Musuro. Musurus autem amplexus Zachariam juvenem eximie doctum, *οὐ γὰρ ἔστιν*, inquit, *δὲ οὐκ ἔστιν*. Venetiæ vidi Paulum Canalem Patricium, juvenem summis rebus natum, nisi mors

A illud ingenium terris invidisset. Is phthisi perire me illic agente. Aldus hospes meus multis post annis perit, haud multo minor annis septuaginta, sed tamen animo ad literas mirè juveni. i. Petrum Cottam uno prandio vidi, & audiui tantum, ætate florenti, pari modestiâ atque eruditione virtum, Romæ vidi Petrum Marsum longævum potius quàm celebrem. Non multum aberat ab annis octoginta, & florebat animum in corpore non infelici. Mihi vius est vir probus & integer, neque potui non mirari industriam. In tanta ætate scribebat commentarios in librum *De senectute*, aliisque nonnullos Ciceronis libellos. Licebat in eo perspicere vestigia veteris seculi. Ibidem cognovi & amavi Petrum Phadrum, linguâ veriùs quàm calamo celebrem: mira erat in dicendo tum copia, tum auctoritas. Magna felicitatis pars est Romæ innotuisse; ille primum innotuit ex Senecæ *Tragædia*, cui titulus *Hippolytus*, in qua repræsentavit personam *Phædra*, in arca, quæ est ante Palatium Cardinalis Raphaelis Georgiani. Sic ex ipso Cardinale didici, unde & *Phædra* cognomen additum. Is obiit minor annis, ni fallor, quinquaginta; dictus sui seculi Cicerone. Hieronymum Donatum tantum videre contigit per occasionem. Nec post data est congregiendi facultas: senex erat, sed florentissimo corpore, vir ob raram ingenii dexteritatem, non solum ad literas, verum etiam ad omnem publicorum munerum functionem appositus. Procul abest ab Italia Britannia, sed eruditorum hominum æstimatione proxima est. Quatti multos hic ex vetere sodalicio desidero. Primum Andreæ Ammonium Lucensem, Deum immortalium quantâ ingeni dextérité, quàm fideli memoriâ prædictum! Tum animus quàm erat excelsus, quàm alienus à livore, quàm alienus à sordibus! Hunc & suis dotibus & omni Principum applausu florentem, maximis rebus destinatum subita mors interceptit, natu minorem annis quadraginta. Cujus equidem decessum non possum non dolere, quoties in mentem venit quàm mihi fuerit jucunda ejus familiaritas. Erat hujus sodalitatibus & Joannes Sixtinus Phrysius, qui non multo post obiit, sed illo major, ceterum corpore, quod nisi si qua morbi vis incidisset, in Nestoris ætatem durare potuisset; ingenium erat ad omnia versatile, memoria prompta tenaxque. Præter Juris utriusque scientiam, quam habebat loco viatici, in nulla disciplina non feliciter versatus. Successit his Joannes Coletus, qui decessit anno ferme quinquagesimo tertio. Hujus eximias dotes quid oportet recensere, quum eum in literis meis satis depinxerim, idque ex vero. Nam hominem multis annis domesticè novi. Haud multo post perit Guilielmus Grocinius, præter Theologiæ professionem, in omni genere disciplinarum usque ad moralitatem exactè versatus. Is tamen ut ad multam vixit ætatem, ita nihil scriptum reliquit. Attactus paralyti plus minus atum ipse sibi superstes fuit. Ex Germaniæ amicis nullum desidero præter Joann. Caploneum, qui florenti quidem senectute, sed tamen iustè defunctus est. Poterat adhuc diu succurrere publicis studiis, nisi sic visum esset superis condere quædam animantia quæ nihil aliud quàm lædant; Bos arat, equus gestat, ovis pascit. Quid faciunt crabrones, cynomyæ, viperæ & cantharides? His accessit publica bellorum tempestas. Utinam liceret Hæmum in hoc catalogo ponere. Nunc circuitu

facto redeo *Levanium*. Illic triduum fructus sum consuetudine *Christophori Longoli Brabantis*. Nam *Mechlinia* natum aiant. Is nuper periit *Patavii*, natus annos plus minus triginta. Juvenis ad literas natus, & in his maturè felicitèrque institutus, inter nobiles futurus, si licuisset vivere. Postremus omnium nos reliquit *Nevius*. Sic solent milites nobilium ductum commemorare fata, & ex illorum exemplis sibi proponere quid possit accidere. Nos itaque restamus. Quid dixi, restamus? Ego, nam de me loquor, ultra colum, quod aiant, vivo. Felix si cum eorum quæ expertus sum memoriâ liceret repubescere. Verum hoc ut votum est *dequibus*, nam *Homerico* verbo libenter utimur, ita nihil me torquet. Volens sequor, quod vocat communis naturæ cursus. De vitæ spatio nihil queror, ultra spem contigit; quanquam poteram annos aliquot in amicorum favoribus, quos industriâ mearum lucubrationum mihi per universum orbem non paucos paravi, conquiescere, nisi veluti mus, quod *Græco* proverbio dicitur, in picem, in hoc tragicum seculum incidissem. Quo minus obligit hic felicitatis, hoc confido melius mihi futurum in altero seculo. Et tamen mihi fui infelix potius quam aliis. Sunt qui sibi nati, sibi vivunt, omnibus incommodi, sibi solis felices, neque cuiquam benefaciunt nisi quum moriuntur. Nè tum quidem deest animus incommodandi. Onerant posteros parentalibus, precibus, sacris, vestibus, ceremoniis, nolarum strepitu, ut vel mortui negotium facessant vivis. Ego malim *Herculeis* immori laboribus. De mortis genere, quo non aliud cruciabilius, sic me confortor, quod nihil habet omnino contagii, cum leviora etiam corporis vitia, quod genus sunt lippitudo, aut linguæ balbuties, afficiant convictorem; cui cum calculo res est, solus dolet, solus periclitatur. Nullus autem est cruciatus tantus, quem humana natura non ferat, si assueverit, præsertim si adit fortis animus. Nec muliebriter dictum est apud *Euripidem* ab *Electra*:

Οὐκ ἔστιν ἰσθὺς, δένδρ' οὐδ' αἰὼν τῆς
Οὐδὲ πῦρ, ἰδὲ *Euripides* δὴ λέγει
Ἦς ἐν αὐτῇ ἀρχῇ ἀρξάντων πόντος.

Perrò, quod ad animum attinet, non solum sic cogito, mitius reddi malum si quis ferat æquo animo quod vitari non potest: verumetiam hoc Evangelicæ debeo Philosophiæ, quod corpusculum hoc totum semel dedidi *Christo*, non aliter quam ægrotus ac de vita periclitans se credit medico ungenti, proluenti, secanti, urenti, persuasus quod quibuscunque modis ille tractaverit hoc animæ domicilium, salutis meæ causâ facturus sit. Nihil illi præscribo, tantum fervet, ac faciat quod velit. Scio illum nihil velle, nisi quod nobis est optimum. Cæterum ab his remoriis, quæ non patiuntur alios æquo animo superstitionibus dicere, Valete & plaudite, jam propemodum sum liber. Et juvenis cibum ac potum semper ita sumpsi, ut pharmacum. Ac sæpenumerò doluit, non licere sine cibo potuque perpetuò degere. *Veneri* tanquam servitum est, nè vacavit quidem in tantis studiorum laboribus. Et si quid fuit huius mali, jam olim ab eo tyranno me vindicavit ætas, quæ mihi hoc nomine gratissima est. Ab ambitione semper abhorui, cuius rei tunc me suppeditet. Tantum honoris accipiendum erat, quantum sit erat ad vindicandum à contemptu,

A Sed nec tum poteram imaginari, tales esse belluas sub humana specie, quales experior: & nunc ambire serum est, quod obire non possim. Senectus solet ad rem attentos reddere. Huius morbi nè tantulum quidem adhuc attingit animum meum. Atque utinam sic liceat moderari sumptus, ut morienti nec proprium æs nec alienum supersit, præterquam quod huic ubicunque reponendo corpusculo sit satis. Porro famæ sarcinam utinam liceat & antequam corpus deponere. Tantum abest ut me gloriæ pœniteat, si quid tamen omnino est gloria. Nulli sunt affectus privati, puta liberorum aut parentum, qui me remorentur in vita. Omnes amo ex æquo, qui *Christum* diligunt. Nonnihil mihi instandum fuit cum animo meo, ut erga eos qui scientes volentes, destinatâ malitiâ, nihil commerrito imò bene merito oblatrant, obrectant, atque etiam exitium moliantur, fumeret affectum parè *Christianum*. Impetravimus & hoc, ut non solum non cogitemus de vindicta, sed nè malè quidem precemur. Videmus hanc lenitatem etiam in militibus, quum certa mors urget, quanto magis hunc affectum nobis præstare debet Evangelica philosophia? Nunc aliquantulum in hoc luctor, ut certam fiduciam animo concipiam de salute. Atque hac de re frequenter ipse mecum confabulor, nonnunquam & cum eruditis amicis communico. Nec adhuc sit satis, nec à *Lutheranis* nec ab *Antilutheranis*. Itaque mihi nihil videtur consultius, quam hanc securitatem modis omnibus ambire precibus ac beneficiis à *Christo*, usque ad supremum vitæ diem, ac tum huius quoque rei iudicium illi permittere: sic tamen, ut quàm est minimum spei ex nostris meritis, tam sit plurimum fidociæ ex illius immensa erga nos charitate, & quæ promissis adeo benignis. In hac philosophia nunc versor, eruditissime *Gavro*, ad quam te quoque hortarer, nisi scirem te virum juxta pium ac doctum, jam olim hæc omnia fuisse meditatam. Incuras incomodam valetudinem, nec injuriâ quæreris. Erat istud ingenium omnino dignum meliorem domicilio, sed vide nè multum adjiciat mali, morbi imaginario. Deinde medicis uti laudo, indulgere non laudo. Salutabis diligenter veteres congerones nostros, *Joannem Paludanum*, *Theodericum Abstemium*, *Joannem Armentheriensem*, & *Petrum Currianum*, qui in *Nevii* vices successerunt. Cùmque his totum sodalitium trilingue. *Basilea* Calend. Martiis, Anno à *Christo* nato M. D. XXIIII.

Erasmus Rot. Marco Laurino Collegii S. Donatiani apud Brugæ Decano S. D.

N E tu plurimum debes *Hilario* nostro, qui *Epist.* 6. tibi savis rumoribus exanimato, quemadmodum scribis subito reddiderit animum: sed esse qui rumores huiusmodi mendacissimos spargant, vel ob hoc non debet esse mirum, quia jam novum non est: præsertim quum mundus alar tot oculos, quibus hoc unice studio est, ut quod istis pellice est, & solum superest homines de publicis studiis, deq; religione *Christiana* benemereri conantes, linguis veneno tinctis confodiant, & vel hac ratione ad breve tempus discrucient animos eorū, qui ut publicis comodis gaudent, ita favent utilitati publicæ, suâ industriâ cōsulentib; Verum illud admittor.

ror, esse qui rumoribus illiusmodi commoveantur, maximè jam toties experti, quàm vanos fuisse docuerit rerum exitus. Mirum autem videri non debet, si homines qui nec per somnium quidem unquam intellexerunt quid sit pudescere, audent mentiri de tam procul absente, quum in proximè vicinum soliti sint novas subinde comminisci fabulas. En casus senarium effudit. Arbitror rem lambo dentato dignam. *Louvani* tot annos egi, quoties *Bruxellam* aut *Mechliniam* me contulisset, totos decem dies minatus iturum me priusquam irem, isti, quos nihil pudet jactabant me fugisse metu. Denique quum rusticans *Anderlaci*, qui locus est & celeberrimus, & *Bruxelle*, ubi *Cæsaris* est regia, proximis, valetudini consulerem, penè quotidie in urbem adequitans, ac *Louvani* quoque subinde recurrens, videlicet latitabam istis. Ac frequenter eodem tempore *Louvani* decumbebam febris immedicabili, & juxta *Bruxellam* delapsus ab equo perieram apoplexiâ, quum multis annis gratia *Christo* non valuissem rectius quàm id temporis valebam. Sed intra septem annos, quoties isti me extulerunt, quoties profligârunt, quoties variis malorum generibus affligerunt? O plus quàm *Phalarides* ac *Mexentius*! Non satis est semel occidisse miserum *Erasmum*, nisi toties tot malis excarnificent, tot exitus extinguant? Nec interim tot suppliciiis, tot mortibus saturare possunt crudelem animum. Ubi est interim illud *Joannis* apostoli, *Qui odit fratrem suum homicida est*? An non satis declarant isti quid sint facturi, si turò liceat, qui toties occidunt linguâ, quoniam ferro non queunt? Et tamen dies ille non potest procul abesse, quo verum erit dixisse, *Vixit Erasmus*. Nec ullus est casus non expectandus mihi, qui possit homini accidere. Quin mirandum etiam hoc corpusculum per se invalidum, nunc ætatis etiam accessione imbecillius, tot morbis, tot malis, tot laboribus sufficere. Quod ego sanè devotionibus istorum, & aris debere me puto, sic volente Deo, nè tam crudeli voluptate citò potiantur. Jam ubi me tandem diris modis confecerunt, tum sæviunt in libros meos, perinde atque in liberos charissimos, ut in his veluti redivivus, vel superstes magis, crudelius etiam inteream. Hos quoties præfixo *Utra* damnant, quoties ultricibus flammis exusserunt? Quo minus adfuerim in conventu *Vuormaciensi*, siue ut nunc doctis vocari cœpit *Berbetomagensi*, quò certè fueram invitatus, partim in causâ fuit quòd nollem involvi negotio *Lutherano*, quod tum vehementer anceps erat: partim quòd facile divinatem in tanta Principum frequentia, tantæque varii generis hominum colluvie non defuturam pestem, quum *Colonia* non fuisset immunis ab eo malo, quum illic primum ageret *Cæsar*. At mortuo Principe *Civis*, nescio quid conati sunt deferre quidam apud *Cæsarem*: sed adeo impudenter, ut nemini bono cordatèque persuaserint. Atque ego submonitus amicorum literis, ilicò scriptis ad aulæ primores epistolis ita sumum illum discussi, ut omnes mihi non minus amanter quàm honorificè responderint. Inter quos erat illustrissimus vir *Mercurius Castinarius* summus *Cæsar*. *Maxim*, cancellarius, Card. *Sedunensis*, *Martianus* episcopus *Tudensis*, *Hieronymus Alexander* tum nuncius apostolicus. Nam alios datâ operâ non nomino. Solum episcopus *Londinensis*

A dies aliquot remoratus nuncium, tandem exclusus negotiis verbis duntaxit respondit. Ubi redisset *Cæsar Bruxellam*, vix ultus erat dies quin per medium forum ac præter aulam obequitarem, in aula frequenter versarer: idque non admodum ex more meo, ac propemodum magis habitabam *Bruxelle* quàm *Anderlaci*. Quotidie salutabam episcopos, quanquam alioqui neutiquam ambitiosus in talibus officiis. Prædebam cum Cardinale, confabulabar cum utroque nuncio; visibam oratores, & illi me vicissim *Anderlaci*. Nunquam in vita minus latui, nec unquam magis versatus sum in oculis hominum. Et erant interim ex istis blateronibus, qui descriperant in *Germania*, *Erasmum* abdutum alicubi latitare. Nec id factum prius rescivi, quàm huc me recepissem. Rursum quum *Cæsar* ageret *Brugis*, unâ cum Rege *Danorum*, & adesset id temporis *Britannici* Regis nomine legatus *R. D. Thomas* Card. *Eboracensis*, si me domi tantum continissem, scis ipse quàm latitasset, quum frequenter omnes aut certè præcipuos aulæ Procures haberes convivæ, inter quos sedebam, omnibus, ut opinor, gratissimus. Nunc quoties foris prædebam, aut corabam, apud optimates, atque etiam apud *Danorum* Regem, qui me vel quotidianum convivorem optabat. Quò non obequitabam frequenter & te comite? In qua magnatum celebritate non adfui: nunc in aula *Cæsaris*, nunc in familia Card. *Eboracensis*, nunc apud alios atque alios, etiam si frequenter invitatus non ibam? Sum enim naturâ domi amantior: & hoc vitæ genus postulant etiam studia nostra: Arque uti tum latitabam, ita postea fugi. Sex totos menses adornaveram iter *Basileam*, idque patiam omnibus. Quandoquidem hoc nomine maturius etiam numeravit *Cæsaream* pensionem thesaurarius, quòd dicerem mihi iter esse *Basileam*. Neque causâ latebat, nimirum eadem, ob quàm toties & ante *Basileam* invisi, prius quam istos heroes timerem. Excusum fuerat prius volumen *Novi testamenti*, supererant Annotationes. His adesse cupiebam, non solum ut exirent emendatiores, verum etiam ut paulatim prorenatâ, vel immutarem aliquid, vel adderem. Nam in hoc scripti genere, redit auctori labor actus in orbem, cui nunquam exhausti satis est. Cupiebam autem hac editione, quæ tertia erat, postrema defungi. An hæc levis causâ videtur? Videatur sanè, sed istis ventribus, qui tamen ob convivium opiparum, non dubitarent vel *Basileam* usque pedibus advolare. Mihi certè ea causâ non minus cordi erat quàm Regi *Gallorum* ditio *Mediolanensis*. Jam ad iter eram accinctus, nec quicquam obstabat nisi viarum discrimina. Expectabatur igitur tutus comitatus. Interes divertis locis colligebatur pecunia, quâ gratiâ & *Louvani* sex dies sum commoratus, nimirum & illic latitans, quemadmodum soleo, in diversorio, quò nemo se confert hospitum, adeo ut frequenter non sit locus. *Pandæcho* symbolum est imago Viri sylvestris. Fortè fortunâ tum aderat *Hieronymus Alexander*, qui cum suaviter viximus, nonnunquam & in mediam usque noctem producentes literatas fabulas. Convenerat inter nos, ut si contingeret tutum iter, unâ discederemus. Eodem reversus aliquot post diebus, etiam tum offendi *Aleandrum* molientem abitum, quemadmodum moliebar. *Bruxella* didiceram *Franciscum Sychemum* ducent postridie

Tota futurum, cui tum pulchrè conveniebat cum Casare, quomodo nunc conveniat nescio. Is dies erat natalis & meus & apostolorum *Simonis & Jude*: quo quidem die accidit quiddam natali meo dignum. hoc est, fatale. *Dominicalis* quispian ille, ut opinor, interpret *Moris*, concionatus fuerat in templo divi *Petri* horà septimà, homo confidens, ac sibi mirè placens: *Phormionem* quempiam dixisses è comœdia. Videbatur non è suggestu sacro, sed protius è planstro loqui. Totam ferè horam debauchatus in nomen *Erasmii*, subinde jungens nomen *Lutheri*, videlicet ut populus suspicaretur mihi cum illo multum esse negotii: sed præcipuè destomachatus est, quòd diceret me *Augustini* quoque libros velle corrigere, in quibus nihil intelligerem. Promisit sese copiosius eadem de re concionaturum à prandio, tum enim forculi calices faciunt istos disertiores. Harum rerum ignarus quum venissem in templum adfuturus summo sacro, salutavit me *Maketus* homo comis & illius academiz vetus alumnus. Rogat quid accidisset quòd tam mane fuisset in templo, nimirum horà septimà, idque præter morem meum. Qui mane inquam? Aderas, inquit, in concione. Risi & intellexi, quòd mihi novum non erat, rabulam quempiam apud populum blaterasse. Erat autem is theologiz laurez candidatus, & hâc ratione præbebat sui specimen, se non futurum hoc indignum honore. Redeo domum sumpto prandio conscensurus equos: nam horà secundà decreveram abire. Offendo *Alexandrum* inambulantiem, cui sæpe narratam multa de blateronum ejusmodi impudentia, sed ille non poterat unquam credere. Proinde jubeo ut si fidei meæ vellet facere periculum, mitteret aliquem è suis ad templum *Dominicalium* horà primà. Nam illic erat peragendus veteris comœdiæ postremus actus. Mittit ille è suis quempiam ad *Buceniam*, omnium theologorum quos *Levanium* intra quinquaginta annos habuit stultissimum; *Corbum* quempiam dicas. Denunciat (nam verba propemodum excepi) nè blateret in famam ejuspiam, sed doceat Evangelium; quòque magis deterreat admiscet auctoritatem summi Pontificis, quam illi mirè reverentur, quoties illis est commodum ac bonum. Suborno qui auscultent: nam mihi erat abundum ob comites accinctos. Hi post perscribunt hominem questum, quòd per quosdam non liceret obsequi suo spiritui. Ubi *Tenam* venio, *Franciscus* quidem dux non aderat, nec expectabatur, sed aderat magni vis militum, partim peditum, partim equitum, partim mediis generis qui prædam bigis deportabant, una cum claudis ac sauciis, qui sibi parum caverant in bello. Hos habui comites itineris usque ad *Spiram*: illic transmissis *Rheni*, relinquo illos ad sinistram: Homum frequentia hætenus contigit iter tutissimum. Decretum erat quàm minimum viæ dispendium facere. Solent enim officii gratiâ more *Germanico* convenire sodalitates, quâ re nihil jucundius quum vacat, sed properanti & fesso, tum itineris negotiis occupato nihil inutilius. Interim dum salutamur & salutamus, equi neglecti morbum contrahunt, aut sitipereunt. Itaque ab oppido *Dura*, rectà transcurro *Sychinam*, relicta ad levam *Colonia Agrippina*. Eo die jejuni sedimus in equis totas novem horas, graviter interim equitantes, quòd extrema via longior esset opi-

A nione, parumque tuta ob montium ac collium flexus. Postridie venimus *Confluentiam*, horà ferè decimà. Quum illinc quoque gessirem abire tacitus, nescio quo casu rescivit eximius vir *Matthias* ejus urbis officialis, homo totus bonis libris ac virtuti deditus. Is (quod fore divinàram) nos volentes nolentes domum pertrahit, confluent sodes. Illic primum & didici & vehementer sum admiratus in *Germania* fuisse, qui mihi nescio quid metuerent. Sed hunc *varius* *bis* ridens etiam illis ademi. Narrabant & episcopum mei conveniendi desiderio teneri. Nam & *Colonia* me vocarat ad prandium, sed excusavi oxum pestilentem & incommodum, nimirum prius habens consulere valetudini, quàm obsequi Principum voluntati: verum is tum aberat. Porro, quoniam videbam mihi per amicos salutatores non permissum iri, ut eo die me illinc explicarem, nè totus sine linea periret dies, à prandio complures epistolas scripsi diversis amicis, per humanissimum virum *Carolus Harstius*, qui me officii gratiâ fuerat eò comitatus. Prius quàm *Moguntiam* pervenirem, in itinere cognovi *R. D. Card. Magnitium* abesse: itaque solum *Capitonem* ad colloquium evocavi. Simul atque verò, & hunc abesse cognovi, accingor itineri. Comites è suis famulis armatos obtulit eximius juvenis *Marquardus* ab *Harstino*, canonicus ecclesiæ *Moguntinae*, qui nuper mortuus est, longè alioqui vitâ dignissimus. Id quum recusarem, quòd ea res frequenter etiam invitat prædones, puerum suum comitem addidit. *Vormacia* dum adornatur prandium, *Hermannus Buschius* ad colloquium evoco, virum nec vulgariter eruditum, & mihi vetere necessitudine conjunctissimum. Dum is diu frustra quæsitus non invenitur, diutius in hypocausto desideo, non sine magno meo malo. Quum enim antea semper bellicosè valuissem, illic sensi valetudinem infici, pedore magis quàm calore. Adeo mihi malè covenit cum hypocaustis *Germaniis*, cui cū ipsis hominibus tam bellè convenit. Gratularer illis rem tot modis commodam, si mihi liceret communiter frui. Sed tamen primam hanc corporis affectionem, labor equitationis excussit. Volabamus enim *Spiram* velocius, quàm equitabamus, & planè pegafos habebam, qui nunc quoque devorant dominum suum. *Spiram* ubi ventum est, ventum est autem admodum serò, rectà me confero unà cum equis ad ædes *Thome Truchses*, ejus ecclesiæ Decani, sive quia ille sic crebris ad me literis jusserat, sive quia noveram omnia diversoria militibus undique diffusa, qui illic terocius agere solent, quàm in bello, ita ut fortes decet viros. Apud hunc quoniam canonicos aliquot cœnantes offendi, accubui pariter. Tepebat & illic hypocaustum, licet abesset nidor. Illic rediit illa: jam nimis nota corporis affectio. Itaque decretum erat in totum abstinere à deliciis *Germanorum*. Illic biduum recoillato corpore, *Argentoratam* pervenio. Nec hic decreveram commorari, sed *Jacobus Spiegel* Cesaris secretarius, vir eruditus ac moribus plus quàm niveis, quetrin salutarum præterire non audebam: me prodidit sodalitis, cui nuper accesserat *Lucas Bartholomæus*, & hoc in amore cæteris vehementior. Datus est his dies unus, & item alter. Inde *Stesradium* me confero comitantibus aliquot, inter quos erat *Bartholomæus Latomus Trevir*, singulari morum & ingenii dexteritate juvenis, qui *Fribur-*

gi moderabatur collegium philosophicum. Hinc rursus nos honoris gratia *Colmariam* ulque produxerunt aliquot e sodalitis, inter quos erat *Beatus Rhenanus*, qui me postridie *Basileam* usque prosequutus est. Quid ego tibi hic mi *Laurine Thrasionem* referam, commemorans quanto studio sit mihi reditum gratulatus senum optimus ac sanctissimus episcopus *Basiliensis*, qui nunc quoque missis subinde xeniis & epistolis testatur suam erga me pietatem: quanto magistratus hujus civitatis, quanto ceteri vel ecclesie, vel studiorum Proceres, copiosius etiam declaraturi studium animi sui, ni talibus officiis ubique præ me feram me nequaquam capi? Et adeo non latuit *Germaniam* adesse me, ut pravolante rumore, dies aliquam multos illic fuero, antequam advenirem. Et interim isti nugones jactabant me demigrasse *Unsterbergam*. Quid enim istos pudet? Erat interim *Basilea* sat prospera valetudo, donec frigerent cornacula. Ceterum ubi perspicerem jam aliis esse frigus intolerabile, passus sum semel atque iterum incendi moderate, sed ea civitas magno mihi constitit, mox orta pituita pestilens. Pituitæ successit calculus, adeo subinde recurrente malo, ut nullus esset dies, quin aut conciperem, aut parturirem, aut parerem, aut à partu decumberem, quemadmodum solent puerperæ. Stomachus interim sic collapsus, ut nullo remedio posset restitui. Mihi natura letalis est inedia, & calculi nixus, qui sæpe biduum durabant, nihil minus patiuntur quam cibum. Itaque quum dolor esset quavis morte gravior, tamen non minus erat à stomacho collapsio periculi. Quid multis? tantum hic erat calamitatis, ut vel *Nicolao Emondano* fuerit satis futurum. At interim corporis quamlibet magnis malis non cessit animus infractus. Præter alia multa absolvi Annotationes in novum testamentum: aggressus sum & absolvi intra duos ferme menses *Paraphrasin in Matthæum*: eam absolutam mitto *Cæsari*, excepta est magno totius aulae favore. Exhibuit eam *Joannes Glapion* in sacello, præsentibus aliquot aulae primatibus, inter quos erat *R. P. episcopus Palentinus*, quorum candidissimo testimonio mea lucubrationes vehementer *Cæsari* commendatae sunt. Protinus agnovit *Cæsar Erasmus*, qui quondam patri *Philippo* potrexisset *Panegyricum*, ipsi pridem librum *De Principe Christiano*: ac munus sibi gratum fuisse, literis etiam non minus amanter, quam honorifice scriptis testatus est. Testati sunt idem literis suis humanissime scriptis, quum alii complures tum ipse *Glapion*, *N. episcopus Palentinus*, *Mercurius cancellarius*, *Georgius Haloandus*, *R. P. Joannes Carondeletus* archiepiscopus *Panormitanus*, *Antonius Salsgus* inter consiliarios autoritatis præcipua, *Maximilianus* inter secretarios primi nominis. Quum plerisque pensiones vel adimerentur, vel decurtarentur, mihi polliciti sunt meam incolumem ac solidam futuram, jubentes ut majora etiam à *Cæsaris* benignitate sperarem in posterum. Quin ipse *Cæsar* paulò post cum *Anglorum* Rege convivium agitans, ultro fecit honorificam mei mentionem, satis declarans quo esset in me animo. Id certò cognitum habeo ex his qui mensæ adstabant. Scio jamdudum rides *basileensem* meum, sed huc me compellit sycophantatum impudentia: & tamen aliquanto minus narro, quam res habet, tantum abest ut quic-

A quam admentiar. Nam nec te fugere puto, quam non sum hujusmodi gloriolarum appetens. Verum illud interim calumniantur quòd tam diu hæserim *Basilea*, quòd ante *Cæsaris* abitum non adfuero, quamlibet invitatus amicorum literis. Hic vellem equidem, ornatissime *Marce*, mihi causam esse minus justam quam est. Apud *Cæsarem* nihil agebatur, nisi de fortuna vel constabilienda quæ contigerat, vel augenda, & ego jam partè planè contentus eram, & *Basilea* me non fuisse ociosum res ipsa loquitur. Quid si hoc negotium mihi pluris fuisset, quod ad publicam utilitatem pertinebat, quam quod mihi privatim conducibile fuisset, num essem reprehendendus? Ad summos honores vocabar: hoc enim non unis ad me literis testatus est *Glapion*, & tot argumentis compertum habebam *Cæsaris* erga me studium, & metu scilicet abstinerebam. Quòd si tale periculum ostensum fuisset istis mundo mortuis, ut alatis pedibus hiantes advolassent? Ego si quid erat quod hic metuebam, nihil aliud erat, quam ne cum *Lutherano* conflictandi negotium ab eo mihi delegaretur, cui negare fas non fuisset: non quòd faveam seditioso negotio, qui sic ab omni dissidio naturæ quodam instinctu abhorream, ut si mihi pro latifundio lis esset suscipienda, citius rem deseram quam jus meum persequar. Sum enim verè vitis ac ficus illa apologetica è libro *Judicum*, quæ per legationem arborum vocata ad imperium, bellumque gerendum, respondit se non posse deserre naturæ suavitatem, ac bellicis turbis involvi. Erat hoc à magnis, sed falso persuasum *Cæsari*, me cum primis huic provincie gerendæ esse idoneum, cum nemo deligi poterit magis inutilis. Videbam undique multos accinctos ad hoc negotium: agnoscebam quam essem impartantæ provincie, etiam si fuisset naturæ compositus ad tam odiosas pugnas: videbam alia multa quæ dissuadebant, de quibus opinor magis expedire nunc siluisse. Et tamen ne hæc quidem tam multa deterruissent me à reditu, nisi me violentus ille tyrannus compedibus suis vincum detinisset. Quis iste tyrannus, inquires, quum *Electia* tyrannos nesciat? *Phalaris* inquam ille calculus, cujus trinum mihi liceat esse tyrannicidam. Et hoc tamen contempto *Slesstadum* usque profugeram: sed sic affectus ex itinere, ut primum *Brisach* apud *Henricum Gallinarium*, ejus loci parochum, biduo refocillarem corpusculi lassitudinem, ac febrim lenierim. Deinde apud *Beatus* amicum omnium candidissimum refocillatus quadriduum, ægrè me *Basileam* receperim, sed hic quoque apud *Gallinarium* refocillatus: verum interim obfirmato animo, ut si rescissem *Carolus* diutius apud nos commorari, satis viribus retentarem iter. Ubi per famulum, quem in hoc præmiseram cognovissem certum diem, ad quem *Cæsar* destinasset navigare, is erat Maii primus, qui tum proximè imminēbat, exclusus à spe videndi *Cæsaris*, continui me *Basilea* menses aliquot, haudquaquam indulgens ocio. Interea quum eruditorum hominum literis *Romam* invirarer, & complurium, & eorum quibus fidere tuto poteram: sed præsertim *R. Card. Sadanensis*, qui frequenter per alios, sed bis propriis literis amanter, magnòque studio scriptus hoc agebat: in quibus præter omnem favorem, præter omnes spes, de suo pollicebatur quingentorū ducatos annuè, præter-

ea viaticum non sordidum : & eodem provocaret literis humanissimè scriptis *Sylvester* ille *Prietas* ; corpi & de *Roma* adeunda cogitare , si quo pacto tyrannus ille meus daret com meatum. Et erant alioqui permulta , quæ me *Romam* prolicerent. Optimorum librorum , & eruditissimorum hominum copia : tot amici veteres , inter quos erat & *Ricardus Pacens* , tum illic agens , & *Paulus Bombasius* , & *Joannes Faber* , & *Georgius Savromanus* , præpositus *Ursulavienfis* , juvenis ad unguem doctus , ac maximis rebus natus : & *Hermannus Phrysius* , juvenis olim magnus , & nobilis inter eruditos futurus. Tot novi , inter quos *Coricius* , vir candidissimi pectoris , & *Landavius* olim futurus inter scriptores nobilis , nisi me planè fallit animi præsagium. Omitto nunc tot Cardinales , quorum maxima pars mihi impensè favet , ut ex amicorum literis cognovi : quidam etiam suis ipsorum literis animum erga me suum testati sunt. Si quis addubitat de mea fide , producat literæ docebant , me modestius quàm pro re loqui. Itaque quanquam dissuadentibus amicis omnibus *Constantiam* adii , comitantibus ultrò duobus amicis , *Henrico Eppendorpio* , præter generis claritatem , ac literas , moribus suavissimis : ac *Beato Rhemano* . Excepit nos omnes hospitio clarissimus vir *Joannes Botzheimus Abstemius* , ejus loci canonicus : quo quidem homine nihil adhuc vidi cominus , aut candidius ; diceris Musis & Gratiis natum. Domum habet , quæ Musarum domicilium videri possit : nusquam non præ se ferens aliquid nitoris , & elegantie : nusquam muta , sed undique loquacibus picturis alliciens ac remorans oculos hominum. In aula æstiva , quam , ut ait , mihi paraverat , proximè mensam , stabat *Paulus* docens populum. In altero pariete sedebat *Christus* in monte , docens suos discipulos : tum apostoli per juga proficiscentes ad evangelii prædicationem. Secundum fumarium consistebant sacerdotes , scribæ , & Pharisei , cum senioribus conspirantes adversus Evangelium jam subolescent. Alibi caneant novem torores *Apollinis* : alibi Charites nudæ simplicis benevolentie , & amicitie non fucatae symbolum. Sed quid ego persequar totam illius domum epistolâ depingere , cuius nitelas , cuius delicias vix decem diebus perlustrare possis ? Sed in totis ædibus undiq; ornatissimis nihil est ornatus ipsi hospite. Musas & Gratiis magis habet in pectore , quàm in tabulis : magis in moribus , quàm in parietibus. Primò statim adventu , rogaram hominem . nè quem vocaret ad convivium , quod & ego naturâ paucis delector : & tum sic eram affectus ut ego potius essem aliis molestus futurus , quàm ut multorum convictu possem hilarescere. Primùm lassus de via : deinde adeo gravidus , ut nulla scropha æquè ; denique partui proximus : præsentimus enim & hoc , non aliter quàm puerperæ . O verè miseram prudentiam ! Ad erat tum fortè *R. D. Hugo* , *Constantiensis* episcopus , vir heroicâ corporis proceritate , comitate singulari . homo syncerus & absque fuce , absque supercilio : non militaris , ut ferè solent apud *Germanos* . sed verè sacerdotem agens . Is ilicò rescivit advenum meum . & honoris gratiâ volebat accersere : sed submovit hominem *Botzheimus* , parceret valetudini meæ , se indicaturum , quando id commodum esset futurum . Atque hic geminam humanitatis laudem promeruit episcopus . Humanitatis

A tatis erat , quòd offerebat officium , sed majoris humanitatis erat quòd oblatum patiebatur recusari . Quidam enim indignantur , seque contemni putant , nisi per omnia observias , vel tuo malo : misit tamen œconomum suum , qui mihi perdicibus aliquot donatis deferret , quicquid rerum haberet domus episcopi : & usi sumus assiduâ liberalitate præsulis . Post dies aliquot enixus sum ; sed sic , ut nunquam majore cruciam . Languebam igitur è partu , sic ut nec mihi , nec aliis essem jucundus : alioqui nihil deerat ad summam voluptatem . Deum immortalem quod hospitium , quis hospes , quàm belli humunculi , quàm nitidus apparatus , quæ fabulæ , quæ lectiones , quæ cantiones ! O mensæ cœnæque deum ! Non inviderem diis poetici sum nectar & ambrosiam , si valetudo fuisset aliquanto secundior . Adblandiebatur & ipse loci situs . Imminet enim *Constantia* lacus mirè spaciosus , in longum simul & in latum ad multa passuum millia porrectus , nec minus interim amœnus . Addunt gratiam montes nemorosi undique sese ostentantes , quidam eminus , quidam è propinquo . Nam illic *Rhenus* velut in *Alpium* confragosis ac præruptis locis delassatus , tanquam amœno diversorio refocillat sese : per cujus medium leniter delabens , apud *Constantiam* recipit sese in suum alveum , recepto simul & nomine ; quanquam totus lacus semper maluit nomen suum debere civitati , *Bregantium* olim dictus , qui nunc *Constantiensis* appellatur , donec ei quæ nunc *Constantia* vocaretur , *Breganto* nomen esset . Dicitur & piscosus esse , & profunditatis vix credendæ , adeo ut alicubi summa aqua ab imo fundo absit cubitis centum . Nàm aiunt , ingentium montium moles aquis hujus tegi . Is qui præest sodalitis *Dominicalium* , vir integerrimus , doctrinæque solidâ , sed in concionibus sacris admirabili quadam facundiâ , donavit nobis ex eo lacu piscem ingentem , quam *Trotum* appellat vulgus , munus Rege dignum , si apud nos datum fuisset . *Rhenus* relicto ad dextram lacu , paululum præterlapsus urbem *Constantiam* , veluti ludens ac lascivens insulam facit , quam occupat insigne monasterium virginum : ac mox in sese coiens lacum efficit minorem , quem , incertum quomobrem , *Venerum* appellant . Ab hoc justo alveo volvitur , plerumque vorticosis , sed utcumque navigabilis usque ad oppidum , olim *Cameram* imperialem nomine *Schiffhausiam* , ob trajectum , ut opinor , prius quàm illic pons esset . Nam haud procul inde sunt cataractæ , per quas se præcipitat magno fragore *Rhenus* : quanquam & alias frequenter cataractis intercisus , & saxis impeditus , parùm aptus est navigiis usque ad *Basileam* . Sed interim *Constantiam* recurrat oportet narratio quæ civitas nullâ remagnopere celebris est , quàm ecclesiâ perquam vetustâ , nec ineleganti : tum synodo illic olim habitâ , præsidente *Cæsare* , sed præcipuè *Joanne Hui* illic exulto . Missitabantur undique xenia , è locis etiam procul distitis . Alius vinum aliquod insigne mittebat , alius aviculas , alius pisces , alius aliud . Magistratus honorario vino missio gratulatus est nobis . Canebant è propinquo diebus aliquot publici tibicines . Nam hoc quoque solet honoris hospitibus quibusdam præstari . Quòd si convivas quoque nòsse cupis , assiduè erant præter *Beatum* & *Eppendorpium Joannes* medicus , homo juvenis quidem , sed insigniter ingeniosus ac doctus , ac

ac perinde sobrius & modestus. *Michael Hymelbergius*, quem ut tibi paucis depingam, pudore, modestiâ, doctrinâ, suavitate morum, alter *Rhenanus* est. Aderat & *Vannius* concionator, vir evangelicæ sinceritatis. A partu postquam nonnihil virium collegimus, horulam dabamus amicis salutatoribus, sed electis, & commendatis, nec enim licebat omnium affectui morem gerere. Episcopus pro sua humanitate cupiebat, quicquid poterat honoris exhibere: sed ab hospite submonitus est, me hominem esse modici cibi, vel nullius potius: abhorrere à tumultuosis conviviis: nè quem meâ causâ vocaret: nè quid apparatus adjungeret quotidiano. Paruit, & sodalitatem illam nostram duntaxat accepit prandio. Ab hoc dimissus honorificentius quàm ego sanè promerebar, invisimus R.P. *Ennium* Episcopum *Vernulanum*, tunc illic nuncium apostolicum. Nam jam ante coierat inter nos mutuis literis amicitia, qui tanta cum alacritate nobis occurrit, ac si quispiam alicujus precii ad se venisset. Consedimus soli, variis de rebus confabulantes. Est enim vir apprime prudens: & quoniam in multorum Principum negotiis diu versatus est, singulari præditus judicio. Augebat & ætas æqualis & morbus communis, mutuam benevolentiam. Nam & ipse calculo fuerat obnoxius, eadem ex causa collecto malo, nimirum ex vinis earum regionum, tenuibus, acris, asperis, crudis, crudelibus & inamœnis. Murato vino desierat laborare, aut certè laborabat levius. Communicabat & alia remedia, ex *Mediolano* missa. Adornabat & ipse iter in *Italiam*, neque quicquam obstabat, nisi breve Pontificis, quod in singulas horas expectabat, me cupiebat itineris sui comitem. Ac mihi quidem gestiebat animus, quum non longius abesset *Tridentum*, quàm itinere sex dierum, ut aiebant. Nam illac erat eundum ob *Cæsarianorum* & *Gallorum* dissidia. Sic enim nunc fruimur monarchis. Invitabant *Alpes* è propinquo aridentes, dehortabantur amici, sed frustra, ni calculus violentus rhetor persuassisset, *Basileâ* repetitâ, revolare in nidum. Interim dum *Abstemius* hospes innectit morandi causas, dum verba dant nautæ (Nam erat animus *Schiffhusiam* usque navigio devehî, quodd diffiderem me ferre posse jactationem equestrem: Sic etiam affectus) commorati sumus *Constantia* ferme tres hebdomadas. Tandem quum nautæ nullum faciunt mentiendi finem, idque suo vel jure vel more, ira robur addidit, & consensu equis horâ octavâ, pervolvimus *Schiffhusiam* ante tertiam pomeridianam. Ubi reditum est *Basileam*, visum est gustare vinum *Burgundiacum*, quod mihi multum recusanti, ante dies complures donârat vir humanissimus *Nicolaus Dierbach* Decanus, ac designatus episcopus *Basiliensis*, quem nunc coadjutorem vocant. Primo gustu non admodum adlubescebat, alato, cæterum nox arguebat indolem vini. Sic enim subito recreatus est stomachus, ut mihi viderer renatus in alium hominem. Atque ego sanè semper imputâram malum hoc vinis quibusdam, quæ pleraque quum cruda, acris, & ob hoc inimica stomacho sint, tamen facile penetrant in renes, eoque crudam materiam secum deferunt. Ad hæc quasi per se parum sint infelicia, malis pharmacis viciant, calce, alumine, rheshinâ, sulphure, sale: nam aqua, quam largiter addunt, minimum est malorum. Quid multis?

A pleræque digna sunt quæ bibantur ab hæreticis. Nam hoc ego tormenti satis esse putâram ad quodvis maleficium puniendum. Et tamen reperitur qui tam miseris villis digentur inebriari. Gustâram & antevina quædam apud *Burgundios* nata, sed ardentia & austera; hoc erat colore gratissimo, *Pyropum* esse diceret, sapore nec dulci, nec austero, sed suavi; nec frigidum, nec ardens, sed humidum & innoxium; stomacho sic amicum, ut nec copia largior multum offenderet: & quod in vinis subrubris rarum est, mediocriter solvebat alvum ob genuinam, ut conjicio, vim humiditatis, quàm explicat in stomacho. O felicem vel hoc nomine *Burgundiam*, planèque dignam, quæ mater hominum dicatur, postea quàm tale lac habet in uberibus! Non mirum si præsci mortales pro diis colebant, quorum industriâ magna quæpiam utilitas addita est vitæ mortalium. Hoc vinum qui monstravit, qui dedit, quanquam monstrasse fat erat, nōne vitam dedit veriùs quàm vinum? Advectum est & illud vas priore non inferius, nisi quod auriga plus satis diluerat aquâ. Alterum obsignatum erat gypso: licebat exhaustire, non licebat infundere, hoc non item. Et ideo illud advectum est, non omninò plenum, hoc plenum usque ad summum, & hoc ipsum prodidit ænocleptam, quo se probare voluit bonæ fidei vectorem. Atque interim qui minimum suffragantur, pendunt: qui rem simul tollunt & vitam, impune ludunt. Itaque, mi *Laurens*, facili negotio possum adduci, ut totus demigrem in *Burgundiam*. Ob vinum inquires? Imò malim vel ad *Juvernos* usque migrare, potius quàm vel semel experiat calculum. Hoc certè literis meis debeo, ut quocunque terrarum me vertam, nusquam mihi defuturi sint amici. Certè totius *Germaniæ* quæ latissimè patet, nullam arbitror esse civitatem, quæ non cupidè sit exceptura *Erasmum* si quò lubeat commigrare. Nec admodum mentiar, si idem prædicem de *Italia* & *Gallia*. Certè ad nonnullas invisendas, humanissimis literis sum invitatus, & quas adhuc invisi, vel *Constantiam*, vel *Stesladium* proficiscens, atque inde rediens, vino missio, quod ex more novis hospitibus honoris gratiâ donari solet, mihi gratulari sunt: quo quidem honoris genere in tantum non delector, ut frequenter mandarem amicis, curarent, nè quid tale fieret: non ob id solùm quod existimem honoris hoc aliis deberi magnatibus, non *Erasmo* humili modis omnibus homunculo; verùm etiam quod hæc officia lassis, aut alioqui occupatis, nonnunquam impedimenta sunt veriùs, quàm ornamenta. Jam porro, quandoquidem gloriosum è comœdia militem agere capere, quid tibi commorem tot epistolas honoris gratiâ, vel ab emditis viris, vel à magnatibus, è longinquis etiam regionibus huc missas, non sine munere? Quid referam doctos homines, quosdam etiam dignitate præminentes, hæc non ob aliud è longinquo profectos, quàm ut viderent *Erasmum*? Quibus non ambigo quin usû veniat, quod *Græcorum* proverbio dicitur, *Thesauris speratis carbonem repertos*. Sed qualis qualis ego sum, hæc certè coarguunt rabularum istorum impudentem vanitatem; qui, ut scribis, istic jactant mihi nusquam in *Germania* rutam esse sedem, & ideo opinor quoties aliquò me confero, solitus sum impetrare fidem publicam. Cæterum quo minus multas urbes invisam, quod

quod vel animi gratia fecissem nonnunquam, etiam si ad id per literarios labores daretur ocium, tamen hypocausia prohiberent, quæ quidem hic fervent totum annum, vix tribus exceptis mensibus: & locum quem mihi *Basilea* paravi, mecum circumferre non licet. Nec hoc minus impudens mendacium erat, quo me jactabant hic *Basilea* domum esse mercatum, & jus civitatis redemisse, videlicet isthuc nunquam rediturum. Ut omnia mihi placeant in *Germania*, sicuti placent pleraque: certè res una propellit hinc, nimirum communis omnium hypocausitorum usus, quo fit ut solus habitem: ac nec alios liceat invisere, sine valetudinis meæ periculo; nec aliis me liceat invisere citra incommodum, qui non minus offenduntur frigore meo, quam ego illorum calore. Illud verum est, esse *Basilea* qui mihi ædes dono obtulit, quadringenxis florenis aureis emptas, in quibus nunc veror. Sed ego nec emi, nec donum oblatum accepi. De civitate nè per somnium quidem est unquam cogitatum. Quidam non infimæ autoritatis apud *Turecos*, semel atque iterum mecum egit per literas, ut illic jus civium acciperem. Ego demirans cur hæc ageret, respondi me velle civem esse totius mundi, non unius oppidi. De *Gallia* adeunda, quod eam mihi velut unicum asylum superesse dicebant, non omnino de nihilo nata est fabula. Persuasum habebam vinum esse causam morbi mei; nec dum intellexeram tale vinum cominus à *Burgundia* suppeditari posse: & si potuisset, ferebantur hic tum variæ rumores, metum injicientes, nè non essemus hic omnino futuri bellorum expertes. Tale si quid accidisset, nè *Burgundia* quidem potuisset siti meæ succurrere. Verum illud, ut dixi, quum ignorarem, & rumores hujusmodi scrupulum injicerent, ceppi leviter de *Gallia* adeunda cogitare, quæ vel mediis in bellis vini copiam suppeditaret. Hac de re quum mentionem fecissem apud *R. P. Franciscum* archiepiscopum *Ebridensem*, qui tum hic legatione fungens, nos semel atque iterum invisit; ultro pollicitus est ille, se curaturum à Rege suo diploma, quo tutius ed liceret proficisci, si ita visum fuisset. Juvenis humanissimus gestiens, ac sibi gratulans, apud mensam regiam, quod *Basilea* vidisset *Erasmum*, egit de diplomate; aderat autem id temporis *R. D. Card. Lotharingæ*. Rex latus etiam indulxit quod petebatur. Deinde, ubi *Budæum* vidit, quem ascivit inter inimicos aulæ primores, *Hæm*, inquit *Budæe*, *max habebimus Fabrum in nostra Gallia*. Quum *Budæus* respondisset, *Fabrum non abesse à Gallia*; Rex intellecto nominis errore, *Erasmum*, inquit, *Erasmum volebam dicere*. Nam diploma paratum est, quo tutò veniat. Invitabat quidem me vetus illud *Gallia* hospitium, quæ mihi nunquam non fuit jucunda. Invitabat quod ante annos sex, magnificis conditionibus me revocavit: quas si tum accepiissem, ut nihil aliud dicam, certè non tam diu digladiandum mihi fuisset cum aliquot stolidis matæologis *Levanensibus*; nec mihi calerent aures hujusmodi furiosis tragœdiis, quibus hic fervent omnia. Et res esset aliquanto, quam nunc est amplior, aut certè minus angusta: fortassis & valetudo melior, qui toties ob hæc vina, & nidorem hypocausitorum, sum de capite periclitatus. Invitabat & illud, quod in *Gallia* versans multo propius abfuturus essem à *Brabantia*, quò vel in bello transcurrere licuisset,

A ob notitiam & privatam amicitiam eorum qui civitates hinc & hinc obtinent, quæ sunt in continiis. Unum obitabat, bellum inter tres Reges, quorum uni, nempe *Carolo*, jurejurando etiam additus sum: alteri, nimirum Regi *Anglia*, pluribus nominibus sum obstrictus, atque adeo toti illi nationi. Tertium, videlicet *Galliarum* Regem, ob tam propensum in me studium, non possum non amare. Sperabam autem vel hujus novi Pontificis operâ, brevi pacem inter eos coituram. B Quamquam ad me quidem nihil attinebat bellum, ut qui non adirem *Galliam* illuc ducturus exercitum, aut aliquid magni muneris apud Regem ambiturus; sed cum eruditis amiculis inter Musas ac literas suavius victurus quam hic vivebam. Itaque diploma jam multos menses apud me est, nec usus sum. Dices cur non hoc potius? Quoniam istic omnia fervebant bellis, ferebatur esse rerum omnium ingens penuria, sed præcipuè vini *Gallici*, C cujus istic vel in pace ægrè est copia, si quis *videtur* desideret. Et erat furiosis quibusdam datus gladius, quibus nec collegam esse libebat, nec adversarium. Et jam satis mihi videbar confidatus cum monstris quibusdam, quæ quum prodesse nec velint, nec possint, tamen in hoc unum vacant totam ætatem, ut vel malè loquendo negotium facessant bonarum literarum cultoribus. Denique semper è *Gallia* brevissimus fuisset transcursus ad vos, si quid invitasset. Hactenus rem habes paucis, sed absque furo. Jam quod scribis D à nonnullis audisse te, quod etiam apud *Germanos* audirem malè, fortasse verum est: nec mirum, quum nusquam absint homines maledici. Equidem do pro viribus operam, nè quis meo merito de me malè dicat. Cæterum si mihi sperem tantam felicitatem, quæ nemini hactenus contigit, ut efficiam nè quis omnino de me malè loquatur, tum verè tempus esset in proprium expuendi finem. *Roma* *Stanicam* habet: habet & *Germania* E nonnullos qui nesciant benè dicere. Audio queri nonnihil quoddam impense *Lutheranos*, ut vocant, quod dilutior sim, quod blandior Principibus, quod nimium pacis amans. At ego, ut verum fatear, malim in hanc peccare partem: non tantum quia tuius, verum etiam sanctius. Placeat sua cuique sententia. Sunt & in altera parte, qui me datâ operâ suspectum reddere conentur, quasi mihi cum *Lutheranis* sit fœdus. Sed hujusmodi rumores, qui studio finguntur, utrinque quemadmodum temerè nascuntur, ita facile evanescent. F Et habent hoc sanè à priscis moribus quidam, ut ad hujusmodi rumusculos mirè commoveantur. Pridem latè sparsus erat hic fumus, libros meos exustos esse in *Brabantia*, idque autore *R. P. Jacobo Hochstrato* vetere meo, si non familiari, certè amico: & commentum tam impudens, homines etiam literati, desultoriis epistolis distulerant. Sensi ilicò technam quorundam, quos ego sanè nescio quo nomine debeam appellare, nonnulli G *Lutheranos* vocant; videlicet hoc agentium, ut me hominem simplicem & credulum, in *Jacobum Hochstratum* irritarent; in quem si scripsissem impotentius, cogeret in ipsorum castra transire. O callidum consilium! Mox ipsa res docuit, tale nihil vel cogitatum fuisse apud nostros. Successit huic rumor etiam atrocior, ex literis velut è *Roma* missis. Additum erat nomen hominis *Æliensis*. Rem ut compertam scripsit, magno

magno cum dolore; quidam vir illic gravis & eruditus ad *Borzeum* meum. Is penè exanimatus ad me perscripsit, meos libros *Roma* publicitus Pontificis voce condemnatos esse. Risi protinus, & agnovi superiori simillimum commentum. Nimirum illud agebatur, ut homo rerum imperitus & credulus hoc tacto provocatus, linguâ calamôq; Pontificem inceslerem, quo facto cogeret ad ipsos transfugere. Ceterum quàm id commentum fuit impudens, non solum compluribus literis à *Roma* scriptis testatum est, verum ipsius Pontificis brevi nuper ad me dato, quo certè nullum adhuc accepi vel amantius scriptum vel honorificentius. Quanquam quod ad laudes quidem attinet, sic interpretor, me admoneri qualis esse debeam, non depingi qualis sim. Certè à tali Pontifice vel probari, vel amari non moleste fero. Ac ne breve parum haberet apud me ponderis, submovit me literis suis quidam à Pontificio famulatio non infimus, quum Pontifex sensisset diploma scriptum esse dilutius, quod is qui deformarat exemplum, propter amicitiam quam habet mecum non vulgarem, parcius de me scripsisset, ipsum suâ voce pleraque dictasse. Atque iisdem literis idem amicus sacerdotum non aspernandum offert, quod jam possidet, cessurus ubi velim. Nec est quod hic clamitent, me præda corruptum deferere veri patrocinium. Fatebor hoc esse verum crimen, si unquam accepero munus ullum huiusmodi: quod tamen si caperem, non facerem absque multorum exemplo. Quicquid mihi fortunulæ est, id totum fuit ante *Lutherum* orbi cognitum, & obtingit non ambient. Dimidium obruit recusanti *R.* archiepiscopus *Canmar.* dimidium ultro detulit *Cæsaris Caroli* benignitas. Huic etiam si quid decedet, minuendis sumptibus augebimus centum. Si præmiis ad hoc bellum pertrahi potuissem, jam olim pertractus essem. Deteruit me perpenſa, hinc negotii magnitudo, hinc virium mearum imbecillitas. Audi nunc tertium, utroque impudentius. Sparſerant summum Pontificem neſcio quid libelli scripsisse in me, cum à multis esse conſpectum. Suboluit illicò techna: nimirum agit hoc factitius ille Pontifex, ut me provocet ad calami linguæque petulantiam. At ego ex Apostolicis literis didici, Principi meo non maledicere, sed bonum venerari, malum ferre, si frustra sim moniturus. Habet & diversa pars fabulas suas, in quâ nonnulli sunt, qui sic agunt partes *Romanae* sedis, ut si conentur extrema, magis nocere non possint. Hi nuper rumore sparſerant, *Basileam* multos confluere *Lutheranos* mei conſulendi gratiâ: atque adeo *Lutherum* ipsum hic latitare. Is rumor hic me nequaquam gravabat, ubi quàm plurimi sunt qui nōnunt esse falsissimum: Atque utinam verū esset, omnes *Lutheranos*, pariter & *Antilutheranos* consilii gratiâ ad nos confluere, vellētq; meis parere consiliis. Res humana paulò melius opinor, haberent; Multi me salutandi videndiq; gratiâ conveniūt, nonnunquam gregatim, ac plerumq; ignotis nullus unquam apud me professus est se *Lutheranū* esse: nec mihi datum est negotium hoc inquirendi, & divinus non sum, neque mihi quisquam hoc nomine notus aut commendatus esse cepit, quod *Lutheranus* esset. Antequam dissidium hoc hucusq; incuſeſceret, cum omnib⁹ ferme *Germania* doctis habebam literariam amicitiam, mihi sanè perquam jucundam. Horum nonnulli refrixerunt in

A me: quidam prorsus alienati sunt: nec defunt qui se palam hostes profiteantur, & exitium denuncient. Habebam item cum multis consuetudinem, qui nunc saviores sunt in *Lutherum* quàm vellem, imò quàm expedit ipsi causæ. Nec ideo submoveo quenquam ab amicitia mea, si paulo propensior est in *Lutherum*: nec ideo renuncio cuiquam amicitiam, si ferocior est in *Lutherum*, quum uterque quod facit, bono studio faciat. Sic enim interpretor, cum in amico, tum in viro non malo. Venerūt *Basileam*, quos ante suspectos, quod sentiant cum *Luthero*: hoc totum mihi volo imputari, si vel unus me vocante huc sese contulit; & nisi apud amicos satis testatus sum, hoc mihi vehementer esse molestum. Quod si qui sese huc conferunt huius aut illius factionis, quâ fronte me incusant, qui *Basileam* nec custos sum portarum, nec ullum gero magistratum? Fuit hic *Hattenus* paucorum dierum hospes, interim nec ille me adiit, nec ego illum: & tamen si me convenisset, non repulissem hominem à colloquio, veterem amicum, & cujus ingenium mirè felix ac festivum, etiam nunc non possum non amare. Nam si quid illi præterea negotii est, nihil ad me pertinet. Sed quoniam nec ille ob adversam valetudinem poterat ab hypocautis abesse, nec ego ferre, factum est ut neuter alterum viderit. *Crombergius* *Francisci* gener bis me convenit; cujus indoles & ratio me certè mirum in modum delectavit. Declaravit enim hominem simplicem, facique nescium, magno tamen ingenio præditum. Sed hoc colloquium nec longū fuit, nec caruit testibus. Imò si *Lutherus* adesset ipse, libenter miscerem cum homine colloquium, amanter & libere moniturus eū de multis, tamen si serò fortassis, nisi quod juxta *Paulum*, omnia sperat *Christiana* charitas. Odi dissidium ut non aliud malū æquē: non tantum ex doctrina & institutione *Christi*, verum etiam occultā quadam naturæ vi: quo magis discretior, reputans hoc seculum sic undiq; fermentatum, & publicis & privatis odiis, ut vix usquam sit sincerae amicitiae vestigium. Nec hos amare licet, quos meritisimò amas: nec ulla mundi plaga vacat huius mali contagio. Altera pars contemni non potest: altera contemni non vult: utraque videtur si non in ore, certè in pectore habere *Homeritum* illud. Et haud scio an alterutra possit opprimi sine gravi bonarum etiam rerum ruina. Nec enim negari potest, quin multa monuerit *Lutherus*, quæ corrigi sit in rem *Christianam*, quæque mundis diutius ferre non poterat. Atque in hanc quidem publicam orbis tempestatem, satis infelicitè incidit hæc ætas mea, cui jam velut emerita debebatur ocium, fruituræ sicut par erat pristinis studiorum laboribus: saltem liceret huius fabulæ spectatorem esse, præsertim quum & ipse sim invidendus histrio, & tam multi undique utrò semet ingerant in proscenium. Verum id quò minus liceat, utrinque sedulo procuratum est, dum in hac parte sunt qui me primum technis prolicere, mox vi rapere student in sua castra: rursus in altera parte sunt, qui modis omnibus conantur in hostium copias propellere: non ob aliud, nisi ut hæc viâ perderent, quem linguis, bonis literis, ac veteri Theologiæ fortiter patrocinantem, de gradu deſicere non poterant. Itaque factum est non meâ quidem culpâ, sed perverso quorundam studio, ut utraq; in parte habeam quosdam mihi parum propitios: Siquidem in parte altera sunt, qui meum silentium favorem invisæ partis interpretentur.

F f f

Rursum

Rursum, inter eos qui *Luthero* favent, sunt qui fremant & indignentur, quod ob animi timiditatem, ut aiunt, causam Evangelii deferam; nec deferam solum, verum etiam moliar aliquid ad constabiliendam causam Pontificum, sive ut isti vocant papisticam. Verum aliis quidem jam sepe responderi. Nunc lubens egerim cum *Luthero* quopiam, sed cui sit aliquid æquitatis. Opinor enim me causam meam & illi probaturum, ex his quæ ipse mihi largietur. Primum enim percontabor illum, quid sentiat de *Luthero*. Utique respondebit virum esse sanctum, & Evangelicum, *Christiane* pietatis instantiatorem. Deinde rogabo, num huius similes sint quos habet sibi devotos. Confirmabit haud dubium sic esse. Mox percontabor, ecquid exemplum sit Evangelicum technis & vi in suam factionem quenquam pertrahere, præsertim quum non ignorent hanc professionem non esse minus periculosam, quam fuerit olim *Christiani* nominis? *Judeorum* erat obambulare maria & terras, ut unum profelytum illicerent in passam legis. Apostoli neminem humanis artibus allecebant, & celabant *Christi* nomen professos, donec urgeret articulus profitendi. Hæc dicere possem si professio *Lutherana* factionis nihil aliud esset quam professio doctrinæ evangelicæ; & si quis eam apud istos aliquando clām professus esset. Nunc qualis sit illa professio aliis iudicandum relinquo. Certè qualis qualis est, me in scio nata est, & me dehortante progressa, etiam usque ad eos gradus, intra quos adhuc maximā ex parte mundus applaudebat fabulæ. Interim sequuta est Captivitas *Babylonica*, Abrogatio Missæ, totius *Husianæ* doctrinæ defensio; præter alia, quæ *Saxonica* lingua conscripta me nec lectorem admittunt. Et tamen hæcenus quam multis aliis de causis, tum hæc præcipue, quod intelligerem negotium esse majus meâ cognitione, de dogmatibus *Lutheri* nihil pronunciaui: tantum edixi aliquot epistolis testatus sum me prorsus alienum esse à sceleris *Lutheranorum*; & in scriptis illius, quæ mihi legere contigit, desiderare plusculum *Christiane* modestiæ, & optare minus amarulentæ. Hic mihi appellabo illum *Lutheri* amicum, cum censent hoc facinus, quod ille magno sui capitis discrimine, magno aliorum aggreditur, præclarum esse ac multâ laude dignum. Respondebit, opinor, prorsus apostolicum esse, ac memoriâ dignum immortalis. Agè, utar permissio. Quis igitur non judicasset me mortaliū qui vivunt omnium arrogantissimum, qui tantum laudis mihi vindicasset, ubi ne tantulum quidem promerebar? Imò quis non censuisset me quovis *Oreste* infaniores, si falsissimam gloriam capitis mei periculo voluisssem emptam? Jam erat plerisque monarchis ac præsulibus persuasum, me totius *Lutherana* doctrinæ fontem esse, autorem, propugnatorem, & *Asiantem*: imò libros qui nomine illius circumferuntur *Lutheri* titulo, meos esse. An ego tacitus tantam gloriam mihi tribui pati debebam? Clamat *Jaanus*, *Non sum ego Christus*; an hoc conveniebat obticescere? Sed nimium, inquit, multis epistolis hoc testaris. Imò tam multis epistolis vix adhuc persuadeo quibusdam, adeo mendacium hoc impudentissimū erat infixum animis plurimorum. Jam quod ad modestiam & maledicentiam attinet, rursus percontabor *Luthero* meum, an expediat *Lutheri* doctrinam quam

A maximè propagari in orbe, summisque & infimis quam commendatissimam fieri? Nimirum respondebit, hoc imprimis expedire. Cur igitur quidam indignantur *Erasmio*, qui duas res vellet abesse à libris *Lutheri*, quæ potissimum & fidem abrogant, & optimi cuiusque animum alienant, arrogantis speciem, & maledicentiam immodicam? Et tamen hæc ita sunt insigniter manifesta, ut qui quam amicissimè defendunt, non habeant colorem quem adferant, nisi sic commoverisse peccata nostra, ut per tam acerbum oburgatorem scorpionibus caderemur. Mihi certè primum *Lutheri* spiritum non nihil suspectum reddidit illa scriptorum ferocia, & nusquam non parata convitia. Nec dubito quin aliis quamplurimis idem usu venerit quod mihi. Si *Lutheri* doctrina sancta est, quam multos credis ab ea alienatos eo libello, quo respondit *Anglorum* Regi, quo Principe vix alius hodie vivit omnibus regis dotibus ornatior, nec alienior à tyrannide, nec gratiosior apud suum populum; nec apud quem bonæ literæ, & egregia virtus magis sit in precio. Licet hoc citra adulationis suspensionem testari de eo, à quo nec accipio quicquam, nec ambio. Hoc certè negari non potest, Regem pio animo scripsisse, & si quid convitiatorum admisit in *Luthero*, præter quam quod ipsius exemplum posset prætexere, scripsit in eum in quem persuasus erat longè atrociora competere. Et tamen si quid in eo libello est alienum, suspicor esse dictoria quorundam acerbiora. Itaque si *Luthero* collaudato pio Regis studio, rem solidis argumentis fortiter peregrisset, non violat à regiâ dignitate, rectius, opinor, commisisset suæ causæ, de quâ nunc cum *Luthero* quopiam perinde loquar, quasi sit optima. Quid autem inutilius quam convitari summis Principibus, quibus facillimum est ea contemnere, & in promptu est, si libeat, *derisorium*. Ego nec amore, nec odio cuiusquam mortaliū, sciens prodam veritatem Evangelicam. Ferunt monarchæ liberam admonitionem, sediciosam perulantiam non ferunt. Hæc in hoc tantum dixerim, ut perspicuum sit quam nec *Lutherani* dederim occasionem, cur in me merito sevant. Non quod illos metum, si suo vitio ferantur in me potius, quam meâ culpâ: sed quod velim æquitatem meam omnibus esse probatam. Nam provocant hinc atque hinc aliquot epistolæ, cum velites, nescio quid minitantes: & inter hæc una non parum spirans veneni, etiam atque confectas manus. Sed hic volo rursus ut adsit mihi *Luthero* illi, quem ut æquorem delegi iudicem huius causæ. Indignandi causæ sunt huiusmodi: Videbar in epistolis alicubi nescio quid ostentare spei, si liceret, & si daretur ocium, me non defuturum tranquillitati rei *Christiane*, & dignitati sedis Apostolicæ. Quid hæc promissio facit adversus *Luthero*? Sed fingant me scripsisse, nescio quid, adversus illum, quod adhuc sanè verum non est, quam totus orbis ultrò acut stitum in illum; cur mihi indignentur, si me commoveam iussus ab his, quibus vix tutum est non obsequi? Sed illud mihi concedet, opinor, iudex meus, *Luthero* non esse tam perversè iniquum, ut quem ipse sibi permittat non solum ab omnibus ecclesiis doctoribus dissentire, verum etiam à conciliorum decretis, indignetur si quis alicubi ab ipso dissentiat atque; lætam existimet, si quis à convitiis temperans. Iseratū literarū testimoniis, quibus ille tribuit plurimum, ac solidis

dis rationibus inquirat veritatem. Nam huc ipse provocat omnes, nec aliud provocat *Romanus Pontifex*, quam ut *Lutherus* solidis rationibus, ac sacra scriptura testimoniis coarguatur. Proinde non erat æquum minitari, prius quam vidissent quâ ratione, quâque moderatione scripsissem. Irritabat autem multos ridicula suspicio, quæ persuaserat libellum quem Rex *Anglorum* scripserat adversus *Lutherum*, meo *Marte* compositum esse; cæterum titulum Regis additum, quo magis gravaretur *Lutherus*. Et hac de re tam stulta scribebant ad me seridè magni Principes, & amici docti conantes expiscari veri professionem. Quod si vicisset stultissima suspicio, videlicet in meum caput iisdem leporibus lussisset *Lutherus*, quibus nunc ludit in Regem. At ego interim annis aliquot non videram *Britanniam*: & quum *Caletii* salutarem Regem innumeris aulicis præsentibus, nè cogitabatur quidem de scribendo adversus *Lutherum*, sed potius de componendo dissidio. Nondum enim exierat Captivitas *Babylonica*. Porro, libellum non prius rescivi scriptum esse, quam vidi excusum, idque *Brugis*, quum illic Card. *Eboracensis* ageret de rebus componendis inter *Cæsarem* & *Gallum*. Obsidebam ostium R. Card. fabulans inter illius Proceres, & expectans ut ad primam occasionem illum salutarem. Tandem prodit *Marinus Caracciola*, nuncius apostolicus, libellum manu gestans. Rogo num liceat aperire. Annuit. Lego titulum duntaxat, & quod Rex in ima margine primæ paginæ suapte manu subscripserat: ac quoniam tum non licebat pluribus, aridens reddo librum. Invideo, inquam *Luthero* talem adversarium. Ille primùm ringebatur magis quam ridebat. Ubi sententiam eandem dilucidius expressissem, respondit: Et ego gratulor *R.* Pontifici talem defensorem. Interea quum mihi quoque libellus esset certò ac sæpè numero promissus, nescio quo casu non reddi: us est: suspicor ob id Card. opinione celeriore. Est enim hoc regium. Erat tamen destinatus libellus quem Rex suapte manu notaverat. pro *D. Erasmo*. Is missus mente Augusto, anno, juxta *Romanam* supputationem, millesimo quingentesimo vicesimo primo; redditus est *Basilea*, mense Februario, anno millesimo quingentesimo vicesimo secundo: nec unquam mihi licuit legere libellum regium, nisi ex editione miserabili *Argentiniensi*; eoque perlecto, mox perlegi & *Lutheri* responsionem. Tantum mihi constat de libello, nec præterea pilus ullus. Nec unquam olfacere potui, si ejus opera Rex illic adjutus esset. Planè phrasis ipsius est, & ingenium habet ad omnia felix & expeditum: & tamen si quis voluisset uti doctorum auxiliis, habet aulam differtam viris discretis & eruditis. Cæterum in epistola quid vix laudavi, quam animum Regis? aut quid aliud laudare poteram, non lecto libro? Hic expecto sententiam mei *Lutherani*, an æquum sit hujus suspensionis tam inane somnium mihi obesse apud viros evangelicos. Audi nunc aliud crimen: Impingitur mihi, quod ante quatuor annos non discesserim è proscenio, dicens, *Valete & plaudite*: nimirum meâ gloriâ, meâq; præmio contentus, quod linguas consecrârim Theologiæ, quod sophisticas ranas è scholis profligârim, quod contemptis ceremoniis ad fontes sacra scripturae sim adhortatus: hic certè plus laudis mihi tribuunt quam ego a-

A gnosco. Sed ex hoc proscenio discedere non licet, nisi choragus ille noster jusserit. Et tamen sic hætenus ago fabulam, ut illa sublimia *Roscius* & *Æsopis* relinquam: denique comœdum esse mihi magis liber, quam tragœdum. Ex voce *lateribus*, arte meipsum metior. Sed obstat, inquit, reliquum fabulae peracturis. Audiamus igitur & hæc crimina. *Romanam*, inquit, ecclesiam adhuc magnificat & agnoscit. *Romanum* Pontificem adhuc coli jubet. Scribit neminem bonum unquam subtraxisse sese hujus regno. Hæc, aliæque permulta sunt in illorum literis. De regno nusquam memini. Alicubi scripsi, pios omnes ubique favere dignitati Pontificis. Quis autem non faveat ejus dignitati, qui virtutibus evangelicis *Christum* nobis repræsentet? Et hoc addo, quoties aliquid tribuo dignitati Pontificis. Nemo verò nescit quibus in rebus sua sit vera dignitas *Romani* Pontificis: nec hoc uno in loco declaratum est in lucubrationibus meis. Ego verò doctus ex evangelicis & apostolicis literis, etiam ethnicis Principibus aliquid tribuendum esse didici, nisi palam impia jubeant. Ad hanc regulam nullius episcopi dignitatem contemnendam esse censeo. An non impium est contemnere bonum Episcopum? Sed depingunt quem velint contemni. Et quis est, inquit, *Romanus* Pontifex, an non exultor Evangelii, inimicus Dei, seductor totius *Christiani* populi? Si de tali Pontifice loquuntur, à me nullus unquam probatus est: Et tamen si quis talis esset, non est meum illos de solio præcipitare. Vivit adhuc *Christus*, & habet in manu flagellum, quibus tales exturbet è templo. Sed non est spes, inquit, sequenturum meliorem *Leone*. Primùm, ego non sum judex *Leonis*. Habet ille summum Judicem, cui stat aut cadit. Si præcesserunt tot boni, cur non est spes aliquem posse sequi præcis illis adsimilem? Nam de hoc nihil pronuncio, nè cui videar assentari. *Christus* ipse per impium Pontificem adjuratus respondit, nec prorsus obtulit à *Pilato* jussus loqui. *Paulus* quomodo agit causam apud *Festum*, *Felicem* & *Agrippam*, videlicet appellat tyrannos mancipia diaboli, servos peccati, hostes Dei, mox æternis ignibus addicendos? Nunc vide quid isti responderint, civilitatem meam excusantibus. Sic, inquit, diceret *Erasmus*, Antichristus es Papa: seductores estis Episcopi: *Romana* sedes vestra abominabilis est Deo: aliæque in hanc sententiam multa, his etiam odiosiora. Non probant *Erasmi* civilitatem, nisi prius hæc præfati, tam videlicet evangelicè. Primùm, illud quæram ex meo iudice, an putet æquas hujusmodi leges, quas mihi præscribit: deinde, an putet tales negotio *Lutherano*. Si hæc scriberem in bonos Pontifices, nonne videar injurius? Si in malos sic debaccharer, quid aliud quam irritarem erabrones in meum multorumque malum? Superest adhuc unum crimen omnium maximum; In *Paraphrasi*, quæ explico nonnam caput apostoli *Pauli* ad *Romanos*, tribuo minimum quiddam libero arbitrio, videlicet sequutus *Origenem* & *Hieronymum*. Principio quum *Paraphrasi*, sit commentarii genus, quum profitear me in plerisque sequi probatos ac præcos interpretes, quid admistum est piaculi, si sequor alicubi *Origenem* & *Hieronymum*, autores, ut arbitror, in sacris literis non aspernandos? Atque id factum est antequam *Lutherus* prodidisset dogma suum, sive *Uvict-*

vicium, Quicquid facimus five boni five mali, esse necessitatis absolutæ. Nam mea *Paraphrasis* excusa est *Leuani*, anno millesimo quingentesimo decimo septimo; & aliquot mensibus erat *Antwerpæ* scripta, prius quam excuderetur. Atque interim quidam appellatur *totus Erasmus*, quod *De libero arbitrio* mecum sentiat, & à *Luthero* dissentiat: sed tamen huic datur venia, quod juvenis bonæ spei brevi sit aliter sensurus. Hic rursus appello meum æquum judicem, quum hoc scripserim ante proditum *Lutheri* dogma, quum idem sentiant omnes Theologi, tum veteres tum recentes, *Origenes*, *Hieronymus*, *Chrysostomus*, *Hilarium*, *Arnobium*, *Scotus*, *Thomas*, cur ego, velut autor hujus sententiæ, vocor in jus? & cur qui dissentit à *Luthero* vocatur *Erasmianus* potius quam *Hilarianus*, aut *Hieronimianus*? præsertim quum eam quæstionem non susceperim pertractandam in *Paraphrasi*, sed obiter transilierim, quemadmodum fecit ipse *Paulus*, qui non dignatur illic respondere percontatori improbo? & tamen vide lector quanto minus illic tribuam libero arbitrio, quam tribuant vel veteres vel recentiorum scholæ. Suspicio enim hæc esse verba, quibus offenduntur ex capite nono. Quum enim proposuissem improbam quæstionem objectam Deo, quæ conatur illi impingere injustitiam; Imò, inquam, *nihil est in voluntate conati que situm: licet hoc ita sit exiguum, ut ad Dei gratiam beneficentiam nihil esse videatur*. Nemo damnatur, nisi sua culpa: nemo servatur, nisi Dei beneficio. Eo dignatur quos vult, sed ita, ut sit de quo gratias agas, non sit quod queraris. Hæc in *Paraphrasi*. Videbam hinc *Scyllæ* periculum illiciens ad fiduciam operum, quam ego pestem religionis maximam esse fateor. Illinc videbam *Charybdem*, malum etiam formidabilius, quo nunc non pauci tenentur, dicentes: Obsequemur animo nostro; five torquemus nos ipsos, five indulgemus animo, tamen eveniet quod semel statuit Deus. Itaque sermonem meum moderatus sum, ut minimum quiddam tribuerem libero arbitrio, ne fenestram aperirem tam capitali socordiz, ut abjecto omni conatu vitæ melioris, quod suo animo collubatum fuerit quicque faceret: & tamen hæc scribebam, ignarus fuisse quendam qui funditus tolleretur omnem liber arbitrii vim; quod dogma, etiam si mihi constaret esse verum, nolim tamen nudis verbis in vulgus ferere. Nunc quis nescit de Fato disputatum inter philosophos, ante *Christum* natum? & hinc ad nos venerunt quæstiones inexplicabiles, *De præscientia*, *De prædestinatione Dei*, *De libero hominis arbitrio*, *De futuris contingentibus*: In quibus arbitror optimum esse non admodum anxie versari, quando abyssus est impervestigabilis. Malim ea inculcare, quæ nos hortantur ad modis omnibus conandum optima: nihil tamen interim nobis arrogantes, etiam si quid esse nostrum possit, sed totum iudicium deferentes *Christo*, cum bona fiducia de illius benignitate potissimum conceptâ. Pronunciet hic igitur meus ille iudex, an mihi, velut auctori debeat imputari, quod nemo veterum ac recentiorum non dixit? An æquum sit mecum hac de re litigare, cum potius agendum sit cum tot hujus sententiæ autoribus, qui rem ex professo tractant, quum ego obiter in *Paraphrasi* paucis attigerim? Fieri potest, ut quoniam non satis teneo omnia *Lutheri* dogmata, imprudens & in alium quempi-

A am lapidem impingam: quod si contingat, num protinus in me fremant illius amici? Tot sunt ubique qui magnis clamoribus, qui libris editis in *Lutheri* doctrinam destomachantur: & mihi uni hincere non licebit, si quid parum ardeat? Saltem hoc concedant homini, ut verè scribant meticulofo, parum erudito, nullius in hoc rerum genere iudicii, ut tot probatorum virorum iudicium, subscribat alicubi, & in tumultu tam periculoso tacitus in eorum discedat sententiam, quorum auctoritatem tot seculis sequutus est orbis *Christianus*. Si quis *Erasmus* non potest amare ut *Christianus* infirmum, sumat in eum quem volet affectum: ego alius quam sum esse non possum. Si cui *Christus* impartit grandiora dona Spiritûs, & sibi fidit, utatur in *Christi* gloriam. Mihi magis interim cordi est humiliora sectari, modò tutiora. Non possum non execrari dissidium: non possum non amare pacem & concordiam. Video quanta sit in rebus etiam humanis obscuritas: video quanto facilius extiterit tumultus, quam sedatur: & didici quot sint artes satanæ; nec meo ipsius spiritui austin per omnia fidere: tantum abest ut de alieno spiritu possim certò pronunciare. Cupiam omnes in hoc committi, ut victore *Christo* coeat inter omnes Evangelica concordia, & excluso tumultu veris rationibus consulatur hinc sacerdotum dignitati, hinc populi libertati, quæ Dominus *Iesus* liberum esse voluit. Huc eunibus pro sua virili non deerit *Erasmus*. Cæterum si cui magis placet omnia miscere, me certè nec ducem habebit, nec comitem. Prætexant energiam Spiritûs. Saltem igitur bonis avibus inter Prophetas, quos afflavit Spiritus Domini. Me nondum corripuit iste Spiritus: ubi corripuerit, fortasse dicar & ipse *Saul* inter Prophetas. Non dubito quin jamdudum dicar: Quorsum ista tam multa, tam putida? Nimirum huc, ne posthac talibus rumulculis vel tantillum commovearis, etiam si nullus accuset *Hilarius*, qui te exhilaret, animûmq; reddat. Ubi quæ viduas cæterisq; amicis multam ex me salutem annuntiabis. Simul atq; se remisit hyems provolabimus è nido. Quoniam inquires? Ad vos, si pacis affuisset serenitas. Sin minus, illuc ubicunq; fuerit paratior salutaris vini copia. Nam *Roma* pestis odiosè ludit, nec minus sævit *Lotaria*. Bene vale, vir optime. *Basil.* Cal. Feb. Anno à *Christo* nato M. D. XXIII.

Paulo Volzio religiosissimo Abbati Monasterii, quod vulgò dicitur Curia Hugonis, Erasmi R. S. D.

Epist. 7.
Quamquam libellus ille, cui titulum fecimus *Enchiridion militis Christiani*, quem olim uni mihi & amiculo cuidam proflus ἀναγκαῖον scripseram, minus displicere coeperit, pater integer time, posteaquam tibi tuique similibus video probari; quibus, ut estis ipsi piæ doctrinæ, & doctæ pietate præditi, scio, nihil probari quod non juxta pingui sit atque eruditum: tamen propemodum etiam placere coepit, ubi video toties jam excusum formulis, semper veluti novum efflagitari, si modò mihi non omnino blandiuntur typographi. Verùm illud rursus sæpenumero malè habet animum meum, quod olim amicus quidam eruditus falsissimè dixit, ludens quidem ille, sed utinam non perinde verè ac falsè: In libello plus conspicitur sanctimonie, quam in libelli auctore. Idque eo gravius etiam vero, quod idem usu venit in eo, cui mutando

do potissimum hoc laboris suscipiebatur. Siquidem & is adeo se non revulsit ab aula, ut multo altius indies immergatur, quantâ pietate nescio, sed omnino, quod ipse fatetur, magnâ calamitate. Nec me tamen admodum miseret amici, quo vel fortuna magistra respiscat aliquando, qui nostris monitis parere noluerit. Me verò, licet semper huc enitentem, tot casibus, tot tempestatibus meus exercuit Genius, ut *Ulysses Homericus* præ me *Polycrates* quispiam videri possit. Et tamen ejus laboris me non omnino poenitet, si tam multos extimulat ad veræ pietatis studium. Nec ipse tamen videor modis omnibus insectandus, si monitis meis parum respondeo: primum, est aliqua pietatis pars, ex animo velle pium fieri; neque rejiciendum opinor pectus talibus intentum cogitationibus, etiam si conatum aliquando destituat successus. Semper hoc agendum in omni vita, & crebrò retentatum, succedet aliquando. Bonam autem itineris perplexi partem confecit, qui viam probè didicit. Nihil igitur me movent quorundam scommata, qui libellum hunc ceu parum eruditum aspernantur, & qui vel ab elementario quovis scribi possit, quod nihil tractet *Scoticarum* questionum, quasi sine his nihil omnino sit eruditum. Sit sanè parum acutus, modò sit pius. Non reddat instructos ad palæstram *Sorbonicam*, modò reddat instructos ad tranquillitatem *Christianam*. Non faciat ad disputationem Theologicam, modò faciat ad vitam Theologicam. Quorsum autem attinet hoc tractare, quod nemo non tractat? Quis hodie non versatur in questionibus Theologicis? aut quid aliud agunt gymnasiorum examina? Tot penè sunt in Sententiarum libros commentarii, quot theologorum nomina. Quis Summulariorum modus aut numerus, aliud ex alio miscentium ac remiscentium, & pharmacopolarum ritu, ex novis vetera, ex veteribus nova, è pluribus unum, ex uno plura subinde fingentium ac refingentium? Qui fiet ut hujusmodi voluminum moles nos ad rectè vivendum instituant, quæ nè per omnem quidem vitam vacet evolvere? Veluti si medicus morbo præsentaneo laboranti præscribat, ut *Jacobi à parvibus* libros, ac reliquos his adsimiles omnes evolvat, illic reperitur quo valetudinem sarciat. At hunc interea mors occupavit, nec erit cui possit succurri. In tanta ætatis fugacitate, parato promptoque remedio est opus. Quot voluminibus præcipiunt *De Restautione*, *De Confessione*, *De Voto*, *De Scandalis*, deque aliis innumeris? Cumque minutatim excutiant singula, singula sic definiant quasi exterorum omnium ingenii diffidant, imò quasi *Christi* diffidant bonitati, dum præscribunt, quid ille cuique facto vel præmii debeat vel supplicii; tamen nec inter se consentiunt, nec aliquoties rem liquidò explicant, si propius consulant. Tanta est vel ingeniorum vel circumstantiarum varietas. Porro, ut omnia verè, omnia rectè definierint, præterquam quòd jejunè frigidèque tractantur ista, quoto cuique vacat tantum voluminum evolvere? aut quis possit secum *Aquinatis* *Secunda secundam* circumferre? Et tamen nullius non refert bene vivere, ad quod *Christus* omnibus aditum facilem esse voluit, non inexplicabilibus disputationum Labyrinthis, sed fide sincera, charitate non fictâ, quàm comitatur spes quæ non pūdesit. Postremò, versentur in magnis illis volumi-

A nibus magni *Rabini*, qui pauci sint oportet; ac nihilo secius interim imperitæ multitudini, pro quâ mortuus est *Christus*, consulendum est. Præcipuam autem *Christiana* pietatis portionem docuit, quisquis ad hujus inflammavit amorem. Sapiens ille Rex filium instituens ad veram sapientiam, non paulò plus operæ sumit in adhortando quàm in docendo; quasi sapientiam amasse, propemodum parasse sit. Quod turpe est Jurisperitis ac Medicis, quorum utrique de industria suam artem reddidere difficilissimam, quo simul & questus sit uberior, & gloria major apud imperitos; id longè turpius fuerit fecisse in philosophia *Christi*. Imò contra conñiti par est, ut eam quàm fieri potest, reddamus facillimam, & omnibus expositam: neque illud sit nobis studio, ut ipsi literati videamur, sed ut quamplurimos ad *Christianam* vitam pelliciamus. Adornatur jam bellum in *Turcas*, quod quocunque consilio institutum, precandum est, non ut paucis quibusdam, sed ut in commune bene vertat omnibus. Sed quid futurum arbitramur, si victis (neque enim universos opinor ferro trucidabimus) ut *Christum* amplectantur, *Occamas*, aut *Durandos*, aut *Scotos*, aut *Gabrieles*, aut *Alvares*, proposuerimus? Quid cogitabunt, aut quid sentient (sunt enim & illi, ut nihil aliud, certè homines) ubi audierint spinosas illas, & inextricabiles argutias de instantibus, de formalitatibus, de quidditatibus, de relationibus? præsertim ubi viderint de iis adeo non convenire inter magnos illos religionis professores, ut frequenter usque ad pallorem, usque ad convitia, usque ad sputa, nonnunquam & usque ad pugnos invicem digladiantur? ubi *Predicatores* pro suo *Thoma* cominus atque eminus dimicantes, *Minoritas* contra subtilissimos ac seraphicos doctores junctis umbonibus tuentes? Alios ut nominales, alios ut reales loqui? Si viderint rem usque adeo difficilem esse, ut nunquam satis discussum sit, quibus verbis de *Christo* sit loquendum? perinde quasi cum moroso quopiam agas damone, quem in tuam ipsius perniciem evocaris, si quid te sefellerit in verbis præscriptis, ac non potius cum clementissimo Salvatore, qui à nobis præter puram simplicemque vitam nihil exigit. Obsecro te per Deum immortalem, quid illis agetur rebus, maxime si superciliosæ doctrinæ mores & vita similis respondeat? Si ex strepitu nostro plusquam tyrannico, perspexerint ambitionem nostram, si ex rapacitate avaritiam, si ex stupris libidinem, si ex oppressionibus sævitiam, quâ fronte ingeremus illis *Christi* doctrinam, ab hisce rebus longè latèque discrepantem? Efficacissima *Turcas* expugnandi ratio fuerit, si conspexerint in nobis elucere, quod docuit & expressit *Christus*: si senserint nos, non ipsorum inhiare imperiis, non fixire aurum, non ambire possessiones, sed præter eorum salutem & *Christi* gloriam nihil omnino curare. Hæc est illa Theologia vera, germana, efficax, quæ olim & philosophorum supercilia, & Principum invicta sceptrâ *Christo* subegit. Hoc hoc agendi nobis, aderit ipse *Christus*. Neque verò convenit, ut hoc argumento nos valde *Christianos* dec'aremus, si quamplurimos occiderimus, sed si quamplurimos servaverimus: non si multa impiorum millia faceriverimus orco, sed si quâplurimos ex impiis reddiderim' pios: non si illos diris execrationibus devoveam', sed si piis votis salutē illis ac meliorē men-

rem à superis optemus. Quòd si hic non adfit animus, citius futurum est, ut nos in *Turcas* degeneremus, quàm ut *Turcas* in nostras partes pertrahamus. Et ut feliciter cadat *Morsus*, semper ancipitis, alea, fiet ut latius fortasse regnet Pontifex, aut hujus Cardinales; non ut latius regnet *Christus*, cujus regnum ita detrum floret, si vigeat pias, si charitas, si pax, si castitas: id quod optimi *Leonis X.* ductu atque auspiciis fore confidimus, ni quod optimum est conantem aliorum rapiat rerum humanarum zelus. Ipse *Christus* sese regni celorum vindicem ac Principem profitetur, quòd non aliter splendidum est, quàm si triumphent coelestia. Neq; enim ideo mortuus est *Christus*, ut opes, ut copiae, ut arma, reliquaque illa mundani regni tragœdia, quae quondam penes Ethnicos aut certè profanos Principes fuit, Ethnicis non ita multum absimiles, nunc sit penes sacerdotes aliquot. Ac, meâ sententiâ, consultum fuerit, multo ante quàm armis experiamur, illorum animos epistolis ac libellis sollicitare. Sed qualibus epistolis? Non minacibus, non tyrannicis, sed quae spirent verè paternam charitatem, quae *Patri Paulique* pectus referant; quae non titulum modò præferant apostolicum, sed *irriguas* respiciant apostolicam. Non quòd nesciam fontem omnem ac venam *Christiana* Philosophiae reconditam esse in evangelicis & apostolicis literis, sed sermo peregrinus, ac saepenumero perturbatus, tum figure tropique obliqui, tantum habent difficultatis, ut nobis etiam non rarò sudandum sit. priusquam intelligamus. Commodissimum itaque meâ sententiâ fuerit si muneris hoc viris aliquot juxta piam ac doctis delegetur, ut ex purissimis fontibus evangelistarum & apostolorum, ex probatissimis interpretibus universam *Christi* philosophiam in compendium contrahant, ita simpliciter, ut tamen eruditè; ita breviter, ut tamen dilucidè. Quae pertinent ad fidem, quàm paucissimis articulis absolvantur. Quae ad vitam, item paucis tradantur, & sic tradantur, ut intelligant *Christi* jugum blandum & commodum esse, non asperum: ut intelligant sese patres nactos, non tyrannos; pastores, non praecones; ad salutem vocari, non ad servitutem pertrahi. Homines sunt & illi, nec ferrum aut adamantem gestant in pectore, possunt mollescere, possunt officiis adjungi, quibus mansuescunt & feræ. Et efficax imprimis res est *Christiana* veritas. Sed quibus *Romanus* Pontifex hoc negotii volet delegare, eadem operâ mandabit, nè quid desectant ab archetypo *Christo*, nè ulquam ad hominum affectus aut cupiditates respiciant. Tale quiddam, utcumque mihi tum parturiebat animus, cum hoc *Enchiridi* cuderem. Videbam *Christianorum* vulgus non affectibus modò, verumetiam opinionibus esse corruptum. Perpendebam eos qui pastores ac doctores se profiteantur, pleròque ad suum compendium *Christi* titulis abuti, nè quid interim contemnerent de his, quorum metu ac reatu res humanae sursum deorsum *dystra* valde *dystra*, ad quorum vicia quantumvis manifesta vix licet ingemiscere. Et in tanta rerum caligine, in tantis mundi tumultibus, in tanta humanarum opinionum varietate, quòd potius confugiendum, quàm ad verè sacrum auctoritatem evangelicæ doctrinae? Quis verè pius non videt ac suspirat hoc seculum longè corruptissimum? Quando unquam tyrannis, quando avaritia regnavit aut latius aut impuniùs?

A Quando unquam plus tributum ceremoniis? Quando licentius exundavit iniquitas? Quando sic refrixit charitas? Quid effertur, quid legitur, quid auditur, quid decernitur, nisi quod ambitionem questumque sapiat? O infelices nos, nisi *Christus* nobis aliquot suæ doctrinae scintillas, suæque mentis ceu vivas & aeternas venulas reliquisset. In hoc igitur enitendum ut, omnis hominum prunis, has scintillas *corruamus*, nam *Paulus* verbo libenter utimur, has venas scrutemur, donec reperiamus aquam vivam salientem in vitam aeternam. Hanc nostram terram altissimè scrutamur, ut viciorum eruamus alimenta: & *Christi* dulcissimam non rimamur, ut eliciamus salutem animarum? Nunquam ulla viciorum hyems sic extinguit charitatis ardorem, quin ex hoc silice possit restitui. Petra *Christus*, sed hæc petra seminarium habet ignis coelestis, venas habet aquae vivae. Fodit olim puteos *Abraham* in omni terra, ubiq; scrutans venas aquae vivae. Sed eosdem à *Philistinis* terrâ opertos refodit *Isaac* cum pueris suis; nec contentus instaurasse pristinos, fodit & novos. At rursum movent iugum & rixas *Philistaei*, neque tamen ille desinit fodere. Nec his temporibus omnino desunt *Philistaei*, quibus terra gratior est vitalibus fontium scatebris; quippe hi qui terrena sapiunt, & ad terrenos affectus detorquent doctrinam evangelicam, quam cogunt humanae servire ambitioni, cogunt lucris turpibus, & tyrannidi suae obsecundare. Quòd si quis *Isaac*, aut si quis ex hujus familia foderit, repereritque venam aliquam puram, protinus obstreperunt ac reclamant, intelligentes eam venam offecturam lucris, offecturam ambitioni, etiam si pro *Christi* gloria faciat. Mox terram inspicunt: & corruptâ interpretatione venam obturant, sofforem depellunt, aut ita certè luto sordibusque conspuant aquam, ut qui inde biberit, plus hauriat limi sordiumque, quàm liquoris. Nolunt sitientes justitiam de puro latice bibere, sed adducunt eos ad suas cisternas contritasque rudera habent, aquam non habent: Sed tamen non oportet germanos pueros *Isaac*, hoc est, veros *Christi* cultores ab hoc labore defatigari. Nam inter hos quoque volunt haberi, qui terram ingerunt Evangelicis fontibus, adeo ut inter *Christianos* jam minimè tutum sit *Christum* parè docere. Tantum invaluerunt *Philistaei*, pro terra belligerantes, pro coelestibus terrenis, pro divinis humanae predicantes; hoc est, non ea qua faciunt ad *Christi* gloriam, sed qua ad illorum questum qui condonationes, qui compositiones, qui dispensationes, similisque compositiones redimunt. Idque faciunt hoc periculosè, quòd suis cupiditatibus magnorum Principum, summi Pontificis, acque ipsius etiam *Christi* titulos preterunt. Atqui nemo verius summi Pontificis agit negotium, quàm qui coelestem *Christi* philosophiam parè tradit, cujus ille primus est doctor. Nemo de Principibus melius meretur, quàm qui dat operam ut populi res quàm maximè floreat, & quàm minimè tyrannide premantur. Sed reclamabit hic aliquis è scholarum agminibus: Facile est cuivis in genere præcipere quid sequendum, quid fagiendum, at quid interim respondebitur in qui de tot eventis, de tot casibus consultat? Primum, plures sunt rerum humanarum species, quàm ut ad singulas possint haberi certa responsa. Deinde, tanta est circumstantiarum varietas, ut nisi his cognitis

tis ne possit quidem certum responderi. Postremo, haud scio an isti certum habeant quod respondeant, praesertim cum de plerisque inter se dissentiant. Et qui in hoc genere cordatiores sunt, non ita respondere solent, Hoc facies, hoc fugies, sed, Hoc tutius est, mea sententia, Hoc arbitror tolerabile. Quod si nobis adsit simplex ac lucidus ille oculus ex evangelio, si domus animi purae fidei lucernam habeat, candelabro impostam, facile minora ista ceu nebulae discutientur. Si adsit *Christiana* charitatis regula, ad hanc omnia facile exequabuntur. At quid facias, cum hac regula pugnet cum his quae sunt publico seculorum usu recepta, quaeque Principum legibus sancita? Nam & hoc non raro usu venit. Ne damnis, quod pro suo officio gerunt Principes. At rursum, nolim contaminare caelestem illam philosophiam *Christi* humanis decretis. Maneat *Christus* id quod est, centrum, ambientibus circulis aliquot. Noli scopum suo movere loco. Qui proximi *Christo* sunt, Sacerdotes, Episcopi, Cardinales, Pontifices, & quorum est sequi Agnum quocunque ierit, purissimam illam partem amplectantur & quoad licet in proximos transfundant. Secundus circulus habeat Principes profanos, quorum arma legesque suo quodam modo *Christo* servant; siue dum iustis bellis profligant hostem, publicamque tuentur tranquillitatem, siue dum legitimis suppliciis coercent facinorosos. Et tamen quoniam necessario versantur in his rebus, quae cum infima fece terrae, quaeque cum mundi negotiis conjunctae sunt, periculum est ne prolabantur longius. Ne bellum non pro republica, sed pro sua libidine gerant. Ne iustitiae praetexta faviant & in eos, quos clementia sanare poterat, ne titulo dominii populum expilent, quorum reuerti debuerant. Porro, ut *Christus* velut ignis aeterni fons, Sacerdotum ordinem proxime ad se trahit, ac velut igneos reddit, puros ab omni terrenae fecis contagio: ita sacerdotum est, & praesertim summorum, Principes quantum licet ad sese vocare. Si ubi bellum ingruerit, adstantur Pontifices, ut aut componantur res circa sanguinem, aut si id non potest, ut sunt rerum humanarum procellae, certe id agant, ut minus cruentum geratur bellum, neve in longum propagetur. Olim & in iustis suppliciis intercedebat episcoporum autoritas, & subinde nocentem de Iudicium manibus extorquebat, ut palam in epistolis suis testatur *Augustinus*. Sunt enim quaedam ita necessaria ad ordinem Reipub. ut ea tamen *Christus* partim dissimularit, partim ab se rejecerit, partim nec improbens, nec approbens velut ad ea conniveat. Non agnoscit nomen Caesaris nec inscriptionem. Censum ita dari jubet, si debeatur, quasi ad se non multum pertineat, modo detur Deo quod illi debetur. Adulteram ne damnat, nec palam absolvit, tantum jubet ne repetat admissum. De damnatis a *Pilato*, quorum sanguinem miscuerat cum illorum sacrificiis, non pronunciat, recte an secus hoc passi sint: tantum simile exitum comminatur omnibus, nisi resipiscant. Porro, vocatus arbiter dividendae hereditatis, palam rejicit officium, velut indignum esset de rebus tam crasse pronunciare qui caelestia doceret. Contra, sunt quae palam derestatur. In *Phariseos* avaros, in hypocritas, in divites elatos *reintonat*: apostolos nunquam acriter redarguit,

A quam ubi vindictae cupiditate, aut ambitionis affectu tanguntur. Rogantibus an iussuri essent ignem de caelo descendere, qui exureret civitatem unde excluderentur. *Nescitis*, inquit, *enim spiritus sui*. *Petrus* a cruce ad mundum revocare conantem, satanam appellat. De primatu disputantes, quot modis, & quoties revocat ad diversum affectum? Sunt item quae palam docet, ac praecipit: Non resistere malo, bene mereri de inimicis, animi mansuetudinem, aliaque consimilia. Distinguenda sunt haec, & in suum quaeque digerenda locum. Ne protinus igitur horum quae geruntur a Principibus, aut profanis magistratibus, *Christum* faciamus autorem, aut, ut tunc loquuntur, juri divino asseramus. Crassa quaedam ab illis tractantur, nec omnino *Christiana* puritatis, sed quae tamen insectanda non sunt, utpote necessaria ad rerum ordinem tuendum. Nec enim horum ministerio fit ut boni simus, sed ut minus mali; utque qui mali sunt, minus noceant Republicae. Debetur igitur & his suis honos, quod utcumque servant iustitiae divinae, publicaeque tranquillitati, sine qua turbantur aliquoties & ea quae sunt pietatis. Honorandi sunt ubi suo funguntur officio, tolerandi fortassis ubi sibi gerunt potestatem, ne quid deterius exoritur. Sublucet enim in his quoque imago, vel umbra verius, divinae iustitiae, quam tamen oportet longe expressius, evidentius, ac purius, in sacerdotum moribus ac legibus elucere. Aliter in fetore relucet imago, aliter in vitreo speculo. In tertio circulo promiscuum vulgus collocemus, veluti crassissimam huius orbis partem, sed ita crassissimam, ut tamen ad *Christum* pertineat corpus. Neque enim oculi tantum corporis membra sunt, verum etiam suae, pedes, ac pudenda. His sic est indulgendum, ut semper quoad fieri poterit, vocentur ad ea quae *Christo* sunt potiora. Nam in hoc corpore qui modo pererat, oculus fieri potest. Et tamen ut Principes, si sint impii, non sint exacerbandi convitiis, ne provocati graviores excitent Tragedias, juxta sententiam *Augustini*: Ita populus imbecillus, exemplo *Christi*, qui tanta lenitate tulit ac fovit suos discipulos, ferendus erit, ac paternae fovendus indulgentia, donec paulatim grandescat in *Christo*. Habet enim & pietas suam infantiam, habet aetatis accessus, habet perfectum & vegetum robur. Omnibus tamen pro sua cuique portione ad *Christum* est enitendum. Elementorum fons cuique locus est. Sed ignis, qui summam tenet sedem, omnia paulatim ad se rapit, & quantum fieri potest, in suam transformat naturam. Aquam eliquatam vertit in aerem, aerem extenuatum in se transformat. Multa *Paulus* indulget *Corinthiis*, distinguens interim quae Domini nomine proponeret perfectis, & quae suo nomine indulgeret infirmis; hac tamen spe, ut proficerent. *Galatas* iterum parturit, donec in eis formetur *Christus*. Jam qui putabit hunc circulum Principibus magis tribuendum, cum hoc non liberit magna contentio. Etenim si mores aestimemus, vix alios videas crassius *Christianos*: de plerisque loquor, non de omnibus. Quicquid autem extra tertium circulum erit, id semper & in omnibus detestandum; quod genus sunt ambitio, studium pecuniae, libido, ira, vindicta, invidia, obrectatio, reliquaeque pestes: sed quae tum demum fiunt immedicabiles, cum pietatis & officii persona com-

commendatæ, in superiores circulos irrepunt: hoc est, cum iustitiæ jurisque prætextu nostram exercemus tyrannidem, cum per religionis occasionem contulimus quæstui, cum Ecclesiæ defendendæ titulo mundanum venamur imperium; cum præcipiuntur velut ad *Christi* rem facientia, quæ longissimè absunt à *Christi* doctrina. Proinde scopus omnibus est ingerendus, ad quem enituntur. Scopus autem unicus est, videlicet *Christus*, & hujus doctrina purissima. Quod si pro cælesti scopo terrenum proponas, non erit ad quod rectè enitatur qui contendit proficere. Quod summum est, id omnibus est destinandum, ut saltem assequamur medioeria. Nec est quodd ullum vitæ genus ab hoc scopo submoveamus. In affectibus est *Christi* perfectio, non in vitæ genere. In animis est, non in palliis aut cibis. Sunt inter monachos, quos vix recipit extremus circulus, & tamen de bonis loquor, sed infirmis. Sunt inter digamos, quos *Christus* primo dignatur circulo. Neque verò sit interim ulli vitæ professioni injuria, si quod est optimum ac perfectissimum omnibus proponitur. Nisi fortè *Plato* contumeliosus fuisse putatur in omnes civitates, quoniam in politia sua ejusmodi Reipub. proposuit exemplar, quale hæcenus videre non licuit. Aut *Quintilianus* universum oratorum ordinem læsit, qui tale finxerit oratoris exemplar, qualis adhuc nullus extitit. Procul abes ab archetypo? non rejiceris, sed extimularis, ut proficias. Non multum abes? admoneris ut accedas propius. Neque enim quisquam usque adeò processit, ut non habeat quod proficiat. Habet autem utrumquodque vitæ genus cognata quædam degenerandi pericula. Ea qui commonstrat non derogat ordini, sed rem ordinis agit. Veluti Principum felicitas obnoxia est tyrannidi, obnoxia est stultitiæ, obnoxia adulationi, obnoxia delitiis. Hæc qui commonstrat vitanda, bene meretur de Principum ordine. Nec derogat illorum majestati quæ gloriatur, qui demonstrat quibus in rebus sita sit vera Principum majestas, qui illos admonet quid jurarint in suscipiendo principatu, quid debeant populo suo, quid magistratibus. Ecclesiastici Proceres fere affines sunt duabus potissimum pestibus, avaritiæ & ambitioni. Quod cæpræsentiens primus ille secundum *Christum* pastor, admonet Episcopos, ut pascant gregem suum, non autem expient aut deglubant; nec pascant turpis læri gratiâ, sed ex animi prompta voluntate. Nec dominantur in suos, sed exemplo vitæ provocent ad pietatem potius, quàm minis aut imperio. An igitur derogare videbitur ordini sacerdotali, qui commoneat quibus rationibus episcopi verè magni sint, verè potentes, verè divites? Porro, monachorum genus ferè comitatur, præter alios morbos, superstitio, supercilium, hypocritis, obretractio. Non damnat igitur protinus horum institutum, qui monet quibus in rebus sita sit vera religio, & quantum absit à supercilio verè *Christiana* pietas, quantum absit à furo germana charitas, quàm pugnet cum syncera religione linguæ virulentia, præsertim si tali moderamine commonstret quid sit vitandum, ut nec hominem ullum noceat, nec ordinem attingat. Quid autem est in rebus humanis tam felix, cui non sint pestes sint additæ? Sicut igitur adjuvat, non lædit sanitatem corporis, quisquis indicat quæ res aut vi-

A tiant aut tueantur veram sanitatem: ita non avocet à religione, sed adhortatur potius, qui demonstrat veræ religionis corruptelas, ac remedia. Nam audio quosdam sic interpretari, quasi præceptiones hujus libelli, quoniam minus tribuunt cæremoniis quàm vellent quidam, qui plus nimis tribuunt, nec ita multum humanis constitutionibus, hominum animos alienent à vitæ monastica. Usque adeo nihil tam circumspiciendū dici potest quod non rapiatur ab improbis vel in aliquam calumniam, vel in ansam peccandi, ut jam vix tutum sit quicquam rectè monere. Si quis à bellis, quæ jam sæculis aliquot ob res nihili plus quàm ethnicè gerimus, deterreat, notatur à lycophantibus, quasi sentiat cum iis qui negant ullum bellum gerendum *Christianis*. Nam hæreticos fecimus autores hujus sententiæ, quod Pontifex nescio quis bellum approbare videatur. Neque tamen notatur qui, contra *Christi* & Apostolorum doctrinam, ad bellum quibuslibet de causis suscipiendum, classicum canit. Si quis admoneat, verè Apostolicum esse *Turcas* *Christi* præsidium ad religionem pertrahere, potius quàm armis, continuò vocatur in suspicionem, quasi doceat *Turcas*, si imperant *Christianos*, nullo modo coercendos. Si quis prædicet apostolorum frugalitatem, & in horum temporum luxum dicat aliquid, non desunt à quibus noceatur velut *Ebionitis* favens. Si quis impensius adhortetur, ut qui conjugio copulati sint, magis pietate & animorum consensu, quàm corporum complexu cohereant; & ita purè colant matrimonium, ut virginitati quàm potest simillimum sit, in suspicionem vocatur, quasi cum *Marcionitis* omnem coitum spurcum doceat. Si quis admoneat ut in diatribis, præcipuè theologicis, absit ambitiosa vincendi suæque tuendi pertinacia, absit theatrica illa ostentandarum virium ambitio, non rectè defertur, quasi scholas in rotum damnet. Neque enim divus *Augustinus*, admonens dialecticis cavendam esse rixandi libidinem, damnat dialecticam, sed pestem illius ostendit, ut vitetur. Item, si quis præposterum vulgi judicium taxet, inter virtutes, primas tribuentis iis quæ sunt extrema clavis, & contra: item inter vitia, vehementissimè detestantis quæ levissima sunt mala, cum sint atrocissima, ac retrorsum; protinus in jus vocatur, quasi vitiiis faveat, quibus gravius vitium anteponit; aut quasi damnet benefacta, quibus alia præfert ut sanctiora. Veluti si quis admoneat, tutius esse benefactis fidere, quàm Pontificiis condonationibus, non utique damnat illius condonationes, sed præfert id quod ex *Christi* doctrina certius est. Itidem, si quis admoneat, rectius facere eos qui domi liberis & uxori moderandæ dant operam, quàm si visendi gratiâ *Romanos*, *Hierosolymanos*, aut *Compostellanos* adeant; eundemque pecuniam, quam infumant in longam ac periculosam profectionem, sanctius in bonos ac veros pauperes erogari, non damnat pium istorum affectum, sed antefert, id quod propius est veræ pietati. Jam verò non nostrorum modò temporum est quædam vitia sic detestari, quasi sola sint, cum cæteris ita blandiamur, quasi vitia non sint, cum sint illis quæ sic execramur atrociora. Queritur in epistolis *Augustinus*, unum libidinis crimen apud *Africos* imputari sacerdotibus, cæterum avaritiæ temulentique vitium penè laudi verti. Unum illud tragicis modis exaggeramus, tæque

térque quaterque horrendum facinus iisdem manibus tractare corpus *Christi*, quibus attrectaris corpus meretricis. Nec desunt qui nimium Tragice audent publicitus asseverare, leviozem esse culpam si mulier habeat rem cum bruta pecude, quam cum sacerdote. Horum impudentiam qui refellit, non continuo favet impudicis sacerdotibus, sed admonet ea negligi quæ magis erant exaggeranda. Est sacerdos aleator, est bellator aut gladiator, est totus indoctus, totus profanis rebus immerfus, malorum Principum malis obsequiis deditus, in hunc non itidem vociferantur, qui totus profanus tractet sacrosancta mysteria. Est sacerdos sycophanta, qui lingua virulentâ, mendaciisque confectis, lacerat famam hominis nihil commeriti, imò bene meriti, cur hic non vociferamur, O scelus horrendum! Tum lingua Tartareo veneno tinctâ, Tum ore quo jugulas innocentem, & conficis & sumis corpus illius, qui pro impiis etiam mortuus est? At hoc mali sic negligimus, ut hinc penè laudem ferant, qui religionem religiosissimam profitentur. Reprehendi merentur, qui pernicioso populi exemplo palam concubinas domi alunt. Quis neget? Sed hic morbus non paulo est invisior *Christo*. Non damnat igitur butyrum, qui illi præfert mel: nec probat febrim, qui monet phrenesim esse magis vitandam. Neque facile dictu sit, quanta morum lues ex huiusmodi præposteris judiciis nascatur. Jam quædam ita recepta sunt in ordinem virtutum, ut personam pietatis habeant veriùs quam vim pietatis; adeo ut nisi circumspicere agas, pietatem veram prorsus extinguant. Si mediocris religionis pestis latuisset in ceremoniis, *Paulus* non tam scriberet in omnibus suis epistolis in eas destomacharetur. Neque tamen usquam damnatus moderatas ceremonias, at non ferimus in his puppim ac proram, quod dici solet, sanctimoniz constitui. Divus *Augustinus* venit etiam, nè clerici, quos domi alebat, notabili vestitu uterentur: sed si commendari vellent populo, moribus commendarentur, non vestibus. Nunc quam novi, quam prodigiosi cultus? Neque tamen hoc insector, illud demiror, plus satis his tribui, quæ fortassis jure reprehendi poterant: rursus tam parum tribui his, quæ sola conveniebat spectari. Non insector convitiis, quod *Franciscans* suam, *Benedictini* suam amplectuntur regulam: sed quod quidam illorum plus illis tribuunt quam Evangelio. Quod utinam non in plerisque istorum comperat. Non insector quod alii piscibus victitant, alii leguminibus aut herbis, alii ovis: sed admono vehementer errare eos, qui *Judæico* animo ex hisce rebus iustitiæ persuasionem induunt; ex huiusmodi nugis ab hominutionibus repertis, se cæteris anteponunt, cum iisdem pro nullo vitio habeatur famam alienam mendaciis incessere. De ciborum delectu nihil usquam præcepit *Christus*, nihil Apostoli, *Paulus* sæpe dehortatur: virulentam obrectationem execratur *Christus*, detestantur Apostolicæ literæ, & tamen illic volumus religiosi videri, hic fortes sumus & intrepidi. Hæc qui admonet, cum in genere, tum amanter, quæso tuum is religionem videtur laedere? Quis autem tam demens sit, ut proferendis in lucem monachorum vitiis, velit haberi disertus? At metuant isti, nè suos habeant minus dicto audientes, tum nè partiores ambiant in illorum cooptari gregem. Imò

A nemo magis obedit, atque, ut verbo utar *Paulino*, *ὑπακούει*, quam qui hausto *Christi* spiritu liber esse coeperit. Vera charitas omnia boni consulit, omnia suffert, nihil detrectat, obedit præpositis, non solum benignis & commodis, verum etiam asperis ac difficilibus. Sed tamen hoc interim cavendum præpositis, nè alienam obedientiam in suam vertant tyrannidem; & ideo malint eos superstitiosos quam pios, quo magis ad omnem normam observiant. Patres appellari gaudent. At qui quis est patrum carnalium, qui suos liberos optet semper infantes esse, quo magis regnum in illos exercent pro sua libidine? Rursus, qui proficiunt ad *Christi* libertatem, hoc imprimis cavere debent, nè quod admonet *Paulus*, libertatem faciant prætextum carni; aut nè juxta *Petri* doctrinam, libertatem faciant velamen malitiæ. Quod si unus aut alter hæc libertate sit abusus, non continuo par est ob id omnes in perpetuo *Judaismo* continere. Comperiet quisquis observavit, nullum inter istos arctius astringere laqueos ceremoniarum, quam qui sub hoc prætextu regnant, & ventri suo vivunt, non *Christo*. Jam verò non est quod metuant, nè non propagetur *Essenorum* genus, in tanta ingeniorum & animorum varietate: quæ sit ut nihil etiam sit usquam tam absurdum, quod non expetatur à multis. Quanquam magis optandum istis, ut ingenuos ac veros habeant religionis professores, quam ut multos. Atque minam id lege cautum esset, nè quis ante trigessimum annum ejusmodi laqueis implicaretur, antequam ipse sibi notus sit, aut cognita verè religionis vis. Cæterum, iis qui *Phariseorum* exemplo sum agunt negotium, obvenientes terras ætæria, quo faciant unum profelytum, usquam decernunt adolescentes rerum imperiti, quos in nassam illectent, & quos capient. Ingens ubique stultorum ac simplicium est numerus. Ego certè optarim, nec dubito quin idem optent omnes verè pii, Evangelicam religionem sic omnibus esse penitus cordi, ut, hæc contenti, *Benedictinam* aut *Franciscanam* nullus ambiat; nec dubito quin idem optet ipse *Benedictus* ac *Franciscus*. Applaudit *Moses* *Christi* gloriâ obscuratus: applauderent & hi si nobis amore legis Evangelicæ sorderent humanæ constitutiones. Vellem universos *Christianos* ita vivere, ut qui tunc soli religiosi vocantur, parum religiosi viderentur. Quod & hodie in non paucis verum est, cur enim manifesta dissimulemus? Et tamen olim prima monastica vitæ origo secessus erat ab idololatrarum servitia. Mox hos sequentium monachorum instituta, nihil aliud erant quam revocamenta ad *Christum*. Principum autè titulo magis quam vitâ quondam erant *Christiana*. Episcopos mox ambitionis & avaritiæ morbus corripuit. Vulgus item à primitiva illa charitate refrixit. Hinc secessum captavit *Benedictus*, & post hunc *Bernardus*, deinde alii atque alii. Conspiratum est à paucis non in aliud, quam in purum ac simplicem *Christianismum*. Quod si quis *Benedicti*, *Francisci*, *Augustini*, vitam & regulas attentius excutiat, perspiciet illis nihil aliud in votis fuisse, quam ut cum spontaneis amicis juxta doctrinam Evangelicam in libertate spiritus viverent: eoque fuisse compulso, ut de vestibus ac cibis, cæterisque rebus externis aliquid præscriberent; nimirum veritos nè, quod fieri solet, plus tribueretur

tribueretur humanis constitutionibus hominum, quàm Evangelio. Horrebant divitias: fugitabant honores etiam Ecclesiasticos. Laborabant manibus, ut non solum ipsi graves non essent cuiquam, sed superesset unde subvenirent aliorum inopla: occupabant montium cacumina, nidulabantur in locis palustribus, colebant arenas locaque deserta. Denique tantam hominum multitudinem sine convitiis, flagris & carceribus moderabantur, solâ doctrinâ, monitis, officiis, & vitæ exemplis. Tales erant monachi, quos amat laudatque *Basilus*, quos tuetur *Chrysostomus*: in illos utcumque quadrabat, quod ad *Marcellam* scribit dicitur *Hieronymus*, *Monachorum & virginum choros esse florem & preciosissimum lapidem inter ornamenta Ecclesia*. Hoc elogio dictum mirum quàm hodie sibi blandiantur monachi qualescunque. Verùm feremus ut amplectantur laudem, si simul amplectantur exemplum. Mox enim vir prudentissimus subjicit formam monachorum, quos eo titulo dignos censuit. *Vox quidem, inquit, dissona, sed una religio: tot penè psallentium chori, quot gentium diversitates. Inter has quæ vel prima inter Christianos virtus est, nihil arrogans sibi de continentia supercilii. Humilitatis inter omnes contentio est: Quicumque novissimus fuerit, hic primus putatur. In veste nulla discretio, nulla admiratio, utcumque placueris incedere, nec detractionis est, nec laudis: jejunia quoque neminem sublevant, nec defertur inedia, nec moderata satietas condemnatur, suo Domino stat unusquisque aut cadit. Nemo iudicat alterum nè à Domino iudicetur: & quod in plerisque provinciis familiare est, ut genuino dente se lacerent, hic penitus non habetur.* Hactenus ille formam optimorum monachorum depinxit, eam ad horum temporum mores conferat, qui velit. Talia fuerunt monachismi primordia, tales patriarchæ. Deinde temporis progressu paulatim cum opibus accreverunt ceremoniæ, reſtrixit germana pietas ac simplicitas. Et quum videamus passim monasteria ad mores plusquam profanos degenerasse, tamen novis institutionibus operatur mundus, quasi non & ii paulò post eodem sint prolapsuri. Olim, ut dixi, secessus erat monachorum vita. Nunc ii vocantur monachi, qui toti in meditullio negotiorum mundanorum versantur, plane tyrannidem quandam in rebus humanis exercentes. Et tamen horum plerique ob cultum, ob titulum, nescio quem, tantum arrogans sibi sanctimoniam, ut ceteros præ se non habeant pro Christianis. Cur sic ardetamus Christi professionem, quam ille voluit latissimè patere? Si magnificis vocabulis commovemur, quæso te quid aliud est civitas quàm magnum monasterium? Monachi Abbati suo parent, aut præpositis: cives Episcopo ac pastoribus suis obsequuntur, quos ipse Christus præfecit, non hominum autoritas. Illi vivunt in otio, & alienâ liberalitate saginantur, in commune possidentes, quod citra sudorem ipsis obvenit (nihil enim interim dicam de viciis) isti, quod suâ pepererunt industriâ, pro suis quicquid facultatibus impertiunt egentibus. Jam verò quod ad castitatis votum attinet, non ausim explicare, quantum interſit inter vulgarem cœlibatum & castum matrimonium. Postremò, non admodum in eo desiderabimus tria illa vota ab hominibus reperta, qui primum illud & unicum votum quod in baptismo non homini sed Christo

A nuncupamus, synceriter purèque servaverit. Jam si ex utroque genere malos cum malis conferas, extra controversiam potiores sunt hi. Sin bonos cum bonis, minimum est discrimen, si tamen est ullum, nisi quòd religiosiores videntur qui minus coacti præstant religionem. Superest igitur, ut nemo vel sibi stultè placeat ob vitæ genus ab aliis diversum, vel alienum institutum despiciat, damnetve. Verùm in omni vitæ genere sit hoc omnium commune studium, ut pro sua quisque virili ad Christi scopum, omnibus præfixum, evitatur: & ad invicem nos cohortemur, atque etiam adjutemur, nec invidentes iis qui nos in hoc stadio præcurrunt, nec fastidientes imbecilles qui nos assequi nondum possunt. Denique posteaquam quisque quod potuit præstitit, nè fiat similis Evangelico illi Phariseo, qui sua benefacta jactat apud Deum, *Jejunabo in Sabbato*, &c. sed, juxta Christi consilium, dicat, & dicat ex animo, dicat sibi, non alijs modo, *Servus inimilis sum, quod debui facere, feci*. Nemo veriùs fudit, quàm qui sic diffidit. Nemo longius abest à vera religione, quàm qui sibi valde videtur religiosus. Nec unquam pejus agitur cum pietate Christiana, quàm cum quod est mundi ad Christum detorqueatur, cumque hominum auctoritas divinæ præferatur. In unum illud caput conspiremus oportet, si verè Christiani esse volumus. Porro, qui ad Christum vocanti homini paret, Christo paret, non homini. Et qui lucatos homines, favos & imperiosos, non docentes ea quæ faciunt ad religionem, sed ad suam tyrannidem tolerat, is Christianam præstat patientiam, modò quæ præcipiunt calamitosum faciunt tantum, non etiam impium. Alioqui conveniet Apostolicum illud responsum habere in promptu: *Deo obedire oportet potius quàm hominibus*. Sed jam dudum epistolarem modum excessimus, adeò nos fallit tempus cum amico suavissimo jucundissimè confabulantes. Liber Frobenianus formulis veluti renatus, multoque quàm antea nitidior & emendatior in tuum sinum advolat. Adjecta sunt fragmenta quædam veterum studiorum nostrorum. Visum est autem tibi potissimum hoc quicquid est editionis adungere, ut qui ex Erasmo rectè vivendi præceptiones sumplerit, à Volsio protinus ad manum habeat exemplum. Bene vale, pater optime, ac verè religionis eximium decus.

F Admone Sapidum meis verbis, ut sibi verè sapiat, hoc est, sui similis esse pergat. *Vnimphelingu* ut adornet *thi varonlar*, mox cum *Turcis* conflicturus, quandoquidem jam satis diu bellum gerit cum sacerdotibus concubinariis. Spes est fore ut illum aliquando videamus Episcopum, mitrâ bicorni pedoque conspicuum, sublimem mulâ vehi. Sed extra jocum, & hos, & *Ryserum*, ceterosque amicos, meo nomine multum salvere jubebis. Erasmi tui salutem interdum puris votis, piisque precibus Christo Opt. Max. commendato. *Basilea*, pridie Virginis matris assumptæ, Anno M. D. X V I I I.

Erasmus Roterod. Roberto Aldrisio literis ac moribus ornatissimo S. D.

Significatum est mihi per homines minimè vatos, ἀλλὰ πᾶν ἀξίον, Londini quendam non Theologum, sed Tyrologum opinor, è suggesto cumprimis

Epist. 8.

comprimis celebri, quod vulgus appellat *Crucem* *divi Pauli*, seditiosa temeritate lapidasse nomen *Græci*, impietatis ac falsi crimen impingentem, quod in Evangelio *Joannis cap. septimo* pro eo quod Ecclesia legit, *Nondum enim erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus*: vertim, quod habent *Græci*, subtracto Participio, *Nondum enim erat Spiritus Sanctus, quia Jesus nondum erat glorificatus*: idque non absque summo catholicæ fidei discrimine, nè rursus incipiant omnes credere Spiritum creaturam, qui non fuerit ab æterno, sed in tempore coeperit esse. Hæc ille blatero summâ petulantia, parique stoliditate detronabat apud eruditos viros, apud primores urbis, ac frequentissimam civium multitudinem. Nec dubito quin ipse adfueris, ut soles à tali mensa, quod dici solet, non libenter abesse. Ego sanè lubens tam impii facinoris immanitatem rejecerim in errorem, aut insciam, nisi non quadraret hoc excusationis genus, Primum in Theologum, deinde in Ecclesiasten, postremò in eum locum, quem nemo conscendit, nisi præmonitus ac meditatus tali digna auditorio. Certè priusquam illic profiliret debebat inspicere, quid super hac rescripserim in *Annotationibus*. Illic ostendo *Græcos* omnes summo consensu legere quod ego verti, & indico sensum orthodoxum, nè quis labi posset. Jam finge quod nec verum est, nec verisimile, vocem illam, *datus*, à *Græcis* malitiosè detractam, quum nullum suppetere exemplar, an volebat ut ego, *Græcorum* voluminum interpretem professus, adderem de meo quod *Græci* non habebant? Si detractum esset, utique detractum esset ab *Arianis*, nunc in eorum libris hæc reperimus, qui summa vi pugnant adversus *Arianos*: nominatim de *Chrysostomo* loquor & *Theophylacto*. Et si quid tale fuisset depravatum ab *Arianis*, orthodoxi non hic sitissent tam impiam fraudem, quemadmodum aliàs diligenter produunt corruptelam, siquid tale deprehenderint. Quis autem unquam *Arianus* protulit hunc locum ad defensionem sui dogmatis? Et si quis protulisset, nonne statim fuisset exhibitus? Nam locus ipse sui interpretis est. Præcessit enim, *Hoc autem dicebat de Spiritu quem accepturi erant credentes*. Et mox sequitur, *Nondum enim erat Spiritus, quia Jesus nondum erat glorificatus*. Vides hic non de natura Spiritus, sed de dono & de energia loqui Evangelistam. Nec enim aliter dictum est, *Nondum erat Spiritus*, quàm si dicas, *Nondum erat dies*. At nunquam non est dies, sed intelligimus illic non fuisse diem. Quid autem hoc tropo vulgati, ut dicamus non esse solem, quoties obreatus nubibus non apparet nobis? Item quum negamus esse aquam, quoties nondum in tantum accrevit, ut sit navigandi facultas? Sic Evangelista de discipulis loquitur, *Nondum erat Spiritus*, id est, nondum acceperant exundans illud donum Spiritus de quo loquitur Propheta. Hæc omnia declarat annotatio, docens & ad sensum minimum interesselurum addatur *datus*, an non addatur. Nec his contenta, declarat certissimis argumentis etiam *Augustinum* legisse, quemadmodum legunt *Græci*. *Augustini* verba quæ illic recito sunt hæc: *Sed quid est quod ait, Non erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus? In evidenti est intellectus. Non enim non erat Spiritus Dei, qui erat apud Deum, sed nondum erat in eis qui ero-*

A *diderant in Jesum*. An ex his verbis non satis liquet, *datus*, non ab *Augustino* lectum, sed à scriba additum? Si nihil hujus admonuissim, tamen, si velmicam habuisset *Christiani* pectoris Ecclesiastes, debebat inspicere paratum locum, priusquam tam atrocem calumniam evomeret in fratrem suum, & tot millium animos vipereo toxico inficeret, quibus etiam si vellet in posterum mederi non posset. En habes autorem insignem & obedienter *Augustinum*. Quid si idem legit *Hieronymus*, cujus hæc verba referuntur in glossa ordinaria, *Non quod nunc non esset Spiritus Sanctus, dicente Salvatore: Si autem in Spiritu Dei ejicio demonia: Sed qui erat in Domino, nondum notus, in Apostolis morabatur*. Hic *Hieronymus* non repetit *datus*; & si repetisset, non erat locus questionis. Nam non datum fuisse discipulis Spiritum signo visibili, quemadmodum post resurrectionem insufflavit in eos, & post ascensionem misit illum in linguis igneis, extra controversiam est. Sed quoniam dixit *non erat*, videlicet in discipulis, periclitabatur nè discipuli viderentur caruisse Spiritu Sancto, usque ad *Christi* resurrectionem. Eam absurditatem amolitur, interpretans *non datus*, pro eo quod erat, palam & exundanter effusus. Et aliquanto post in eadem glossa: *Nondum ergo erat Spiritus in Apostolis, nec de ventre eorum fluabant gratiæ spirituales, quia nondum fuerat Dominus glorificatus*. Nec hic additur *datus*. Habes, præter *Græcos* omnes, duos præcipuos Ecclesiæ *Latini* doctores. Et sanè quum illa proderem, nondum eram nactus *Latini* exemplar quod cum horum *Græcæ*que lectione consentiret. At nuper nactus sum ex bibliotheca *Constantiensis* Ecclesiæ duos codices, in quorum altero habebatur *Græca* lectio sincera, in altero scriba quispiam manu recentiore *datus* addiderat in spatium, quod versus dirimit. Nec dubito quin centies germana Scriptura reperiri queat, si quis excutiat vetustos codices. Nec id mihi fuisset difficile factum, sed non expectabam exoriturum qui hinc moveret calumniam. Adjeceram in *Annotationibus* & illud argumentum, quod apud *Græcos* hæc sermonis parte non additur articulus, tantum est *πνεῦμα*, & apud nos non est *sanctus*, quod indico apud *Græcos* adjectum à scribis, quemadmodum apud nos Participium *datus*: ut hinc liqueat illic fieri verba, non de natura Spiritus, sed de dono sive gratiæ; nec de quavis, sed de illa largissima effusione, qualis nec in Prophetis fuerat. Nec causari possunt hic *Græcorum* codices depravatos, quum hæc, ut dixi, legantur in libris orthodoxorum. Porro, nè quis perfrictâ fronte dicere posset hos quoque depravatos, obstat illorum interpretatio quæ declarat quid legerint. *Theophylactus* sic inter cetera loquitur; *Quia igitur tunc quidem non erat operatio Spiritus, sed erat danda, propter hoc, inquit, quia nondum erat Spiritus sanctus, hoc est, non versabatur in Judæis, nec apparebat per operationes*. Et aliquanto post: *Erat & in prophetis Spiritus virtus, & in apostolis ante crucem, sed non sic, ut post assumptionem largius & copiosius, ut fluminibus comparari debueris*. Itaque meritò Evangelista dixit, quod *nondum fuerat Spiritus sanctus*, hoc est, nondum ita largiter effusus. Hæc palam arguunt quid ille legerit. Nec mirum si semel atque iterum inter exponendum dicit Spiritum datum, quum id senserit Evangelista. Certè contextus non ha-

bet *datum*, & in his verbis recitat contextum absque *datum*. *Chrysostomus Græcus* apud me non erat, & in hujus commentariis interpres constanter addidit *datum*; nec id hoc tantum loco fecit, verum ubique infulcit *Latinorum* editionem. Sed quid attinet hujus citare verba, quum *Theophylactus* ex hujus fontibus hauserit quicquid commentatus est in hunc locum? Porro, si Scriptura fuisset ab *Arianis* depravata, nequaquam dissimulasset *Chrysostomus*, qui nullam prætermittit occasionem refellendi illorum dogmata. Sed quid tandem erat cur *Arianis* quispiam locum viciandum putaret? An ut persuaderet Spiritum Sanctum post *Christi* mortem demum fuisse creatum? Nullus hæreticorum unquam sic insaniit; erant qui quum maxime blasphemis furerent in Deum, dicerent Filium esse creaturam Patris, Spiritum Sanctum creaturæ ministrum, sed utrunque fatebantur esse creatum ante omnem creaturam reliquam. Nec *Arianis* negabant Prophetas afflatu Sancti Spiritus futura prædixisse. Atqui hoc illis negandum erat, si sensissent Spiritum Sanctum creatum post *Christi* mortem. Nullus igitur hæreticus ex hoc loco poterat sui dogmatis confirmationem arripere: quod si potuisset, hand dubie non defuisset qui hoc tentaret, quum illi nihil non soleant ad impiæ causæ victoriam pertrahere. Quod autem est istud horrendum discrimen quod hic metuebatur? Nihil oriri poterat, nisi quod studiosi quidam erant intellecturi Participium *datum* apud *Græcos* non exprimi, sed subaudiri. Nos enim publicam Ecclesiæ lectionem intactam reliquimus, nec ullus codex habet nostræ raturæ vestigium. Et si quid hic discussione dignum erat, non conveniebat hæc fabula tali theatro. Sed quid magni tandem confectum est, quod *Latini* scribæ addiderunt Participium *datum*? Ademerant anam *Arianis*? Docuimus, hunc locum illorum dogmati non posse patrocinari. Sed dum hoc vitant unde nihil erat periculi, in aliud vetum majusque discrimen devoluti sunt. Quodnam illud? Nè labascant totius Testamenti Veteris autoritas. Qui sic? Quod non sit ab autore Spiritu Sancto profectum. Qui potuit enim, si Spiritus non erat cuiquam *datum* ante *Christi* mortem? Quanto igitur præstiterat Scripturam germanam ut erat, & apud *Græcos* in fontibus, & apud *Latines* in rivulis relinquere, quàm privatâ autoritate, nè dicam temeritate, addere vocem quæ tanti discriminis præbere posset occasionem. Ut autem intelligas esse verum quod dico, periculum quod isti jactant, nullus veterum metuit, quia nullum erat: & de hoc quod ostendo solliciti sunt omnes, & *Chrysostomus*, & *Theophylactus*, & *Augustinus*, quod ex ipsorum liquet commentariis. Minor autem erat occasio *Manichæis*, Veteris Testamenti libris auctoritatem detrahentibus, si legissemus, *Nondum enim erat Spiritus*, & subaudissemus in *discipulis*; ille inquam copiosus Spiritus qui fluminis ritu exundavit, juxta *Johannis* testimonium, quàm quod legimus, *Nondum erat datum*. Si interpres, explicandi gratiâ, participium addidisset, haberent quod utrunque causarentur, si modò tradidissem Ecclesiæ novam lectionem: nunc hæc quoque impudenter calumniantur, quum, intactâ vulgatâ lectione, bonâ fide vertendum susceperim quod in Novo Testamento legunt *Græci*, sive rectè legant, sive non rectè: nisi fortè succenscebunt & illis, qui

A nuper Verus Testamentum *Latini* verterunt è *Græcis*, quod *Græcorum* exemplaria, plurimum à nostra lectione dissonantia, quàm *Latini* codices sequi maluerunt. Cæterum quando constat hoc scribarum temeritate factum, non autoritate publicâ, neque per interpretem, multò impudentior est calumnia. Si sic vertisset interpres, aut si ecclesiæ consensu fuisset additum participium, nimirum ita legeret *Augustinus* & *Hieronymus*, & consentirent vetusti codices. Utinam autem in hoc tantum loco possemus scribarum audaciam in jus vocare. Nimis compertum est quantum sibi permiserint in divinis libris. Proinde nemo mihi objiciat, in *Didymo* ab *Hieronymo* verso, aut in *Chrysostomo* *Latine* loquente, frequenter addi *datum*, quum videamus id constanter ab interpretibus aut scribis factum, ut vulgatam infulciant lectionem, crebrò reclamantibus commentariis, & in *Novis* loquentibus, ut dicas aliud sonare citharam, aliud cantoris vocem. Jam fugant me tradidisse *Latinis* *Theodotionis* editionem, num falsi crimen intenderent, si multa dissentirent ab ecclesiastica lectione; an potius male fidei dicam scriberent, qui quod ille *Græcè* vertit, non reddiderim *Latine*, quamvis eum auctorem non agnoscat Ecclesiæ, quum agnoscat eos quos sum sequutus? Postremo, cur hunc unum locum incessendum putârunt, quum innumera sint loca, in quibus *Græcorum* orthodoxorum codices à nostris dissentiant? Immo in hoc ipsum hic mihi labor sumptus est, ut ex dissonantia codicum studiosi vel deprehenderent germanam lectionem, vel dilucidius intelligerent quod scriptum est. Jam cur magis accusatur qui vocem subtraherit, quàm qui addiderit? Utrunque pari severitate vetuit Spiritus Sanctus, nè quid vel adderemus, vel detraheremus. Itaque qui de Participio *datum* subtrahendo calumniantur, cur silent de addito nomine *sanctus*? Porro, cur exillimem hanc vocem *sanctus* adjectam à scribis *Græcorum*, illud me mover, quod priore loco, *Hæc autem dixit de Spiritu*, apud *Græcos* additur articulus *ὁ ὁ ἅγιος*, ut non possit accipi nisi de Spiritu Sancto, etiamsi non adjunxeris *sancti* cognomen; quumque his legatur apud *Græcos* *sanctus*, *Latini* codices summo consensu, neutro loco addunt epitheton. Et convenientius erat non addere. Quamobrem? Quia non loquitur hic propriè de natura aut sanctimonia Spiritus, ut sanctum distinguat ab impio spiritu; sed de modo donati Spiritus. Et tamen nè quis de alio spiritu, quàm de unico illo Dei Spiritu posset accipere, priore loco additus est ab Evangelista articulus, quem secundo non addidit, quum de eodem loquatur Spiritu, *ὁ ὁ ἅγιος*, quæ clariùs demonstraret modum donandi Spiritus. Ad id declarandum, adeo nihil conducebat articulus, ut officeret etiam nonnihil. Facile quæ dicimus intelligent *Græci* periti, si locum attente expendierint. Rem paucis habet, mi *Roberto* & *Adriano*. Nunc mihi considera quanta fuerit istius Ecclesiæ stoliditas. Utinam hanc solam liceat incusare. Primum, quid autinebat apud promiscuam multitudinem refrigerare, fuisse quosdam impios, qui dicerent Spiritum Sanctum non fuisse ab æterno? Is enim error mille jam annis adeo sepultus est, ut vel in Theologorum scholis hæc agitare supervacaneum videri queat. Multò minus id congruebat apud multitudinem

multitudinem illiteratam, ex variis etiam nationibus conflatam, in qua potest fieri ut sint, qui nē de Deo quidem admodum magnificē sentiant. Verū illud etiam stupidius erat, quod non intellexit hunc locum nihil facere ad *Arianorum* impium dogma, quum hinc neque confirmārent unquam quod docent, neque confirmare potuerint: nec videt se dum inanem metuit umbram, in veram foveam incurrere. Quid igitur isti credimus in mentem venisse, ut sic proderet eruditus omnibus suam stultitiam? Existimabat hoc postulare loci celebritatem, ut aliquid novum minimēque protritum adferret in medium. Nam id ferē solet esse studio, quibus delegatum est ex eo suggesto dicendi munus, praesertim qui recentes & schola tument persuasionē scientiā. Mihi verō probabile est illum nē legisse quidem locum, sed à combibone quopiam fuisse submonitum, ut hāc calumniā sibi pararet opinionem singularis doctrinā. Si falsi crimen est ex *Græcorum* libris vertere quæ dissident à nostra editione, cur hunc unum locum impetiit, quum tot locis idem potuisset objicere? Minus impudenter reprehendere poterat, quod Novum Testamentum ē *Græci* voluminibus translātum prodiderim. Id si donat, iustius eram accusandus falsi crimine, si aliud quā *Græci* codices habent vertissem: Si hoc quoque reprehendit, quod *Græcorum* lectionem prodiderim *Latinis* qui *Græcē* nesciunt, præterquā quod declaravimus aliās hoc multis de causis utile fuisse, dicam etiam necessariō factum, ob *Chrysostomi*, *Basilii*, *Athanasii*, *Cyilli*, *Gregorii* aliorūque commentarios, qui crebrō non congruunt nostræ lectioni. Et quod à me factum est in Novo Testamento ex autoritate *Romani* Pontificis, idem factum est apud *Hispanos*, impendio curāque *Francisci* Cardinalis *Toletani* in Veteri Testamento, ex ejusdem Pontificis autoritate: quibus quum esset exemplar eximie vetustatis, spectatæque fidei exhiberem ē bibliotheca *Vaticana*, à quo iussi sunt non recedere: idem habebat ille codex probatus, quod omnes mei, quos non paucos habebam in consilio quum illa scriberem. Eligat nunc iste calumniator, utrum malit *Romanum* Pontificem in iustrahere, an mihi dicam scribere, quod bonā fide reddiderim quod habent incredibili consensu codices *Græcorum* omnes. Ac, nē vel imperitus quispiam novitate sermonis possit offendi, in *Annotationibus* submovi scrupulum. Hæc quum ita habeant, hoc est, quum *Græcorum* codicum summus sit consensus, quum ita legant *Augustinus* & *Hieronymus*, quum eadem lectio extet in vetustis aliquot *Latinorum* codicibus, querendum an Ecclesiæ jus sit aliquid addendi detrahendive sacris voluminibus, etiam si quid occurrat quod hæreticis ansam præbeat. Hoc si semel recipitur, quā multa fuerant addenda, detrahenda, mutanda? Delendum erat apud *Joannem*, *Pater major me est*, aut addendum erat, *secundum humanam naturam*. Delendum & illud, *Ut cognoscant te solam verum Deum, & quem misisti Iesum Christum*, aliāque complura, quæ rapiunt *Ariani* ad impietatis suæ defensionem. Item, quoties in scripturis fit mentio de Spiritu sancto, addendum Dei cognomen, quod in sacris voluminibus nusquam evidenter apponitur. Rursum quum Dominus dicit, *Nē Filium quidem hominis diem extremum scire*, addendum est,

A *secundum humanam naturam*, aut aliquid simile. Breviter, hic erat evidens ab *Arianis* periculum, in *datus* omisso nihil erat periculi. Quum omnes hæreses sua dogmata asserant ex sacris literis perperam intellectis, quis erit mutandi finis? Quid autem hāc cautione profecerimus, nisi ut ex divina scriptura faciam *Lesbiam* regulam, id nostras opiniones flexilem, potius quā coarguentem, si quid à vero discrepat? Et id juris si sibi sumant orthodoxi, aut idem concedere cogentur hæreticis, aut nihil agent scripturarum testimoniis. Proinde, quemadmodum Ecclesia non habet jus instituendi nova sacramenta, ita multo minus jus habet condendi novam scripturam. Quod si negatum est hoc jus Ecclesiæ, uter falsarius est, qui id bonā fide reddit quod habent & orientis & occidentis Ecclesiæ, an qui mutat germanam scripturam? Levissimus scrupus est in *nondum spiritus erat*, sed in mutanda scriptura summum est discrimen. C In scribas igitur qui locum hunc autoritate privata vel temeritate potius depravārent, vociferari debebat potius quā in me. Diceret, absque sensus detrimento, poterat addi verbum *datus*. Immo nec omnino sine detrimento, ut jam demonstratum est, & aliam foveam periculosiorem aperuissim. Jam quum nullum crimen sit atrocius, quā si quis prudens vitiet scripturam canonicam, non oportuit apud tam celebrem conventum præcipiti linguā quicquam effutire, quod non haberet compertum. Locus ipse *Paulo* sacer, præ se fert Majestatem quandam. Semper adsunt ex more urbis præfecti, quos illi *Majores* vocant, adsunt doctores, nonnunquam & episcopus, præter numerosam promiscuam multitudinis frequentiam: Hæc, si quid habuisset humanæ mentis, monere debebant hominem, nē cum loci tam celebri contumelia, simul & eruditus proderet suam malitiam, nē dicam stoliditatem, & imperitorum animos letali veneno inficeret. Nam qui seps, quæ aspis, quæ vipera letalius habet venenum, quā lingua calumniatrix, inflammata, ut ait *Jacobus*, igne gehennæ? quod semel infusum in animos nulli *Psylli* possunt exugere, nulla *Marformi* incantamenta possunt educere. *Scorpius* post vulnus inflicium, si admoveas, resorbet suum virus; hic etiam si quis velit, non idem licet. Ex viperæ carnibus conficitur theriaca, præfens adversus venena antidotum: ac si omnes maledicorum linguas contundas, nihil adferent remediū. Agē, si ex eo suggesto venerando apud splendidissimum hominum cœtum dixisset *Erasmus* vinosum, nōne cuncti quibus erat aliquid sobriæ mentis detestati fuissent hominis intempestivam petulantiam, etiam si credidissent esse verum? Quanto magis id fecissent, si scissent illum mentiri? Quid igitur putas secum cogitasse doctos, qui sciebant eo loco tam atrox crimen impingi falsō, quod si vel in convivio fecisset, scelus erat piaculare? Et fortassis ille sibi blanditur, putatque se clarum facinus designasse: & hand scio an eodem ore quo venenum efflavit, & Evangelium prædicavit, eodem die contigerit sacrosanctam *Christi* carnem & sanguinem. Ipsa sceleris cogitatio mihi horrorem incutit. O miserum hominem, si non veretur cum tali conscientia ad sacratissimam mensam accedere, miseriorem, si sic excæcatus est ut suam non cernat miseriam! Inhorrescimus, crucis imagine nos ipsos munimus, si quis nominet diabolum.

At qui talibus calumniis & proximum rodere, & auditorum conscientias inficit, & fraternam charitatem extinguit, is verè diabolus est, & quovis satanà nocentior, id agens unde, velut ex eo quod habet pessimum, ille nomen invenit. Quid tui linguae cum Evangelio? Quid tui ori cum *Christiana* concordia symbolo? Quid tui pectori cum hospite *Christo*? Fortasse negabis, ut solent quibus quicquid volunt sanctum est, sibi reclamare conscientiam. Quasi non & adulteri, & sicarii suis vitiis blandiantur. Olim qui sacris concionibus fungebantur apud populum, suo periculo dicebant. Applaudebatur & acclamabatur rectè dicenti, jactatione manuum significabatur auditorii favor. Contra, suppositio pedum, sibilus, fannus, tumultus praestito erant, si quid secus quàm oportuit dixisset Ecclesiastes. Nam hi mores olim à theatris profanis in Ecclesiasticas conciones demigrarant. Nunc populus tacitus & quietus audit quicquid adfertur. Quo gravius peccant, qui *Christiani* cunctis abutuntur patientià, digni nonnunquam qui non sibilis, sed ruderibus ac putribus ovis è suggestio deturbentur. Certè tales oportebat Episcopis ac Principibus publicitus dare poenas, in aliorum exemplum. A quibus ubi populus discit pietatem, si à talibus tali loco discit quod est omnium sceleratissimum? Si quid levioris offensa incidit cum proximo, Evangelium jubet dilato donatio properari ad reconciliationem, & isti talis facinoris sibi conficium accedunt ad longè sacratius altare, quàm erat illud *Mosaicum*. Idem exigunt ab aliis restitutionem, si quis in pauculo nummorum fraudavit proximum; & qui proximi famam tali loco, tali auditorio, tali calumnia faciavit, securus accedit ad illud etiam angelis horrendum mysterium. Quis enim unquam istius generis vel dicto, vel scripto placare studuit eum quem laesit, etiam si compererit & omnibus notum sit esse manifestam calumniam? Metuunt nè quid decedat auctoritati si fateantur errorem. At istuc metuendum erat quomodo properarent ad calumniam, quum suam malitiam vulgo prodere cogitarent. Qui privato convicio contristavit fratris animum, jubetur cum illo redire in gratiam; quique privatim dicit fratri, Fatue, reus pronuntiatur concilio: & is qui tantà hominum frequentia, in loco tam celebri, in concione sacra detonat in proximum, haereseos & sacrae scripturae falsatae crimen, quasi purus purus accedit ad synaxim, nec errore cognito, cogitat de eximendo veneno, quod tot hominum auribus infudit. Talibus ingeniis quid esse potest deploratius? Quam adferent excusationem? Inficitur? Profitemur se doctores Evangelicos. Et ut maximè sint imperiti literarum, norunt hoc & idiotæ, non esse pronuntiandum de iis quæ non intelligunt: nec temere credendum calumnianti, nec ad effugiendam calumniam oportere esse precipitem. Verum in hanc profundam cecitatem traxit miseros livor & odium, & inficitur comes arrogantia. Hæc ad te scribere visum est, *Aldrisi* charissime, quo tuis fiam literis certior, quis fuerit ille tam impudens rabula, quo nomine, quo cognomine, quo statu, quo die gesta res. Quorum inquires? Dicam. Est animus edere catalogum huiusmodi nominum aliquot, qui tam insigniter suæ stoliditatis ac malitiæ dedere specimen, non solum ut intelligat mundus, quæ portenta nonnunquam sub illo tragico cultu lateant, fruatur nominis im-

A mortalitate quam ambiunt malefactoris, & omnibus sint exemplo: verum etiam ut edictis singulorum nominibus, in neminem alium prodegerit invidia suspitionis. Id enim nonnulli morosiores queruntur suis ad me literis, dum, suppressis nominibus propriis, Theologi aut monachi factum refero, totum aspergi ordinem, quum nominibus edictis soligravarentur, qui suâ stultitiâ mentissent, nunc & ad immerentes devolvi suspensionem. Horum sententia tamen non accedo, neque enim apud æquos imputatur ordipi, si quid hic aut ille commisit indignum ordine, & apud iniquos adito nomine plus ordini constatur invidiæ: neque quisquam veterum ab infestandi clericorum, sacerdotum, monachorum ac virginum vitiis abstinuit, nè gravaret ordinem invidia, quanquam hic quoque cuncto servandam modestiam: tamen hæcienus illorum voluntati sum obsequutus, ut brevi libello suis coloribus depingam nonnullos, & publicitus, & insigniter insipientes, nec ullum facientes modum. Dabo gustum argumenti, quo magis intelligas quid dicam. In *Colloquio De Fide*, in quo committitur Orthodoxus cum quopiam suspecto de hæreseos crimine, habentur hæc verba iuxta Orthodoxi persona: *At religio est tecum, mensam habere communem*. Suspectus respondit: *Atqui id solent medici, quo melius observent, quid affectent aut peccent agros*. Rursum Orthodoxus: *Sed verior nè videar favere hæreticis*. Ad hoc Suspectus, *Immo nihil est sanctius, quàm favere hæreticis*. Hæc postrema verba decerpta proferunt quidam, ut doceant *Erasmum* hæreticis scribere. An non hoc horrendum dogma, nec uno puniendum incendio? Quis hæreticus tale quicquam ausus est proficere, quis tyrannus ausus est profiteri? Nam nec ipsi hæretici docent hæreticis esse favendum, sed negant sese esse hæreticos. Idem aiunt qui favent impiæ fictioni, Solum *Erasmus* docet hoc esse sanctum, adeo ut nihil sanctius. At homines omnibus peccatis stupidiore, si parum animadvertit quæ præcedunt de medicis, saltem illa poterant intelligere quæ sequuntur sub persona Orthodoxi. Qui sic? Respondet Suspectus: Nonne *Paulus* optavit anathema fieri pro *Judeis* plus quàm hæreticis? An non faret ille qui studet ut quis ex malo fiat bonus, ex mortuo vivus? Ad hæc Orthodoxus, *Maximè*. Tum Suspectus, *Sic fave, nec erit quod metuas*. Hæc quum sint tam dilucida, ut vel cæco possint esse perspicua, tam crassa, ut vel a suisbus queant intelligi, tamen ab istis non percipiuntur. Nè verò me putes hic conviviorum narrare fabulas. Imò tales articulos Procures duorum ordinum publicitus detonant in sacris concionibus, proferunt scriptis, jactant publicis disputationibus, exhibent condemnandos, & his magis facessitur negotium Archiepiscopis, ac Cæsari. Quumque hæc ipsi magno tumultu moliantur in diversis regionibus, contempto doctorum ac bonorum omnium judicio, tamen meis scriptis imputant, quod minoris fiant apud vulgus, quàm vel solent vel cupiunt. Absit ut ego in quenquam ordinem stringam aciem stili. Verum si mihi esset is animus, ut omnes ingenii facundiaque vires in rem tam sceleratam intenderem, nè eorum quidem investivis tantum decoris constarem ordini, quantū isti suis intemperis conciliant. Quis enim non crederet à me talis consingi, nisi ipsi suis factis fidem facerent, quum ipse, ita me bene amet *Christus*,

sum, nec de inimicis prædicata fuerim crediturus. At interim quàm malè sentiūt isti de Episcopis ac Principibus deque populo, quibus audent hæc tam stolidè ingerere? Nōne videntur totum populum habere pro fungis, quibus omninò nihil sit humanæ mentis? Episcopos autem ac Principes, aut tam injustos arbitrantur, ut protinus in ipsorum gratiam non cognitâ causâ damnent ea quæ piè scripta sunt: aut tam indoctos, ut hæc qualia sint non perscipiant: aut tam timidos, ut mendacantium aliquot metu, simul & *Christum* offendant, & se toti mundo reddant invidiosos. *Pilatus* dū retulit *Judeorum* flagitationi, quum ibi Pontificum, scribarum, Phariseorum, seniorum ac promiscuæ multitudinis concors esset insania: & *Christiani* Præfules, *Christiani* Principes cedent aliquot malè auspicatorum hominum improbitati? Habes unum articulum plus quàm hæreticum; audi similem, apud eosdem publico tumultu jactatum. In *Enchiridio militis Christiani*, declarans quantum valuerit apostolorum simplex, sed virtute spiritus efficax prædicatio, scribo hunc in modum: *Hæc est illa vera germanâq; Theologia, quæ olim Philoso- horum supercilia, & Principum sceptrâ Christi iugo subiecit.* Vides hic quicquam non piè dictum? Scio non vides, nimirum lusciosus. At isti *Lyncei* viderunt execrandam impietatem. Quam inquires? Scribit, inquit, nusquam esse veram Theologiam nisi in *Germania*, quæ maximè omnium scatet hæresibus. Non intelligunt *germanam* esse dictam pro *christianâ*, nec animadvertunt quum illa scriberem, scripsi enim ea ante annos viginti quatuor, nullam hæreseos mentionem fuisse apud *Germanos*. Nimirum hoc est fieri Theologus absque Grammatica, Nihil hic fingo, acta sunt hæc publicitus in concionibus, & scriptis in publicum datis; scio locum, tempus & personam. Edentur ubi tempus erit; Interim rogo lectorem nè ob hujusmodi facta de quoquam bono *Franciscano* aut *Dominicano* pejus sentiat. Quibus hæc placent, boni esse non possunt, & scio multis displicere. Accipe tertium articulum ab iisdem exagitatum. In *Enchiridio militis Christiani*, admonens, nè quis se temerè præcipitet in aliquod vitæ genus, cui non sit idoneus, sed prius exploret, & quale sit institutum, & quaiis sit ipse tum animo tum corpore, scribo hunc in modum, *Monachatus non est pietas, sed vitæ genus, pro suo cuique corporis ingenuique habitu, vel utile vel inutile.* Quid hic est, quod vel *Monachus* possit carpere? At isti viderunt errorem hæreticum. Scilicet sic loqui debueram. *Quicumque vult esse saluus, fiat monachus: omnis enim monachus pius, nec impius esse potest qui sit monachus, quum plerique Christianorum sint impij.* At quo sermo magis pateret calumniæ, monachatum verterunt in religionem. Tam enim sunt imperiti, ut religionis vocabulum existiment idem declarare quod monachismi: ut quoties in literis facris prædicatur religio, & religiosi probantur, videantur ipsi celebrari. Si dixissem, matrimonium non est pietas, virginitas non est pietas, sacerdotium non est pietas, sed est vitæ genus quod huic convenit, huic non convenit, piè fuisset loquutus; sed impium est idem de monachismo dicere. Imò si dixissem *Christianismus* non esse pietatem, æquis animis tulissent, & faterentur plurimos esse *Christianos* impios, quum tamen nulli liceat non esse *Christianum*, solum monachi nomen

- A non patiuntur attingi. Si *Christianismus* est professio vitæ *Christiana*, *Christianismus* non est pietas: alioqui quisquis baptizatus esset, idem esset pius. Sin *Christianismus* est ea præstare quæ profitemur in baptismo, summa pietas est *Christianismus*. Ita si monachismus est observatio trium votorum, supra *Christianismum* communem, magna pietas est monachismus. Sin est professio tantum eorundem votorum cum his quæ adhærent voto obedientiæ, cujusmodi sunt lana, linum, color, cingulum coriacium, aut canabeum, calcei aperti, aut integri, pisces, ova, legumina, monachismus nec est pietas, nec a *Christo* institutus. Quid autem erat periculi ecclesiæ, quia scripsi genus esse vitæ, non temerè cuivis suscipiendum? Nè pauciores essent monachi? Faxit hoc *Christus*, modò sint meliores. Nullum enim vitæ genus optabilius ex animo *Christum* diligentibus. Sed, proh dolor, eò prolapsi sunt hodie mores, ut nullis ferè cedat felicius hoc institutum, quàm quibus pietas cordi non est; & illic mundum inveniant, quibus in mundo mundanis esse non licuit. Si quis huic nomini faver, optima atque adeo unica ratio est, & placandæ invidiæ, & pristini favoris recuperandi, si se totos conferant ad studium veræ pietatis. Quartum addam. In Academia quadam cum primis celebri, quidam inter Theologos præcipuus, jactabat se reperisse telum, quo conficeret *Erasmum*. Diximus alicubi, *Hieronymum* caruisse gloriâ perpetuæ virginitatis. Idque ex ipsius scriptis liquere. At ille protulit locum ex libello *Hieronymi* ad *Eustochium* de custodia virginitatis; *Virginitatem non tantum offerimus, sed servamus.* Hic exultabat victor. Quid habent inquires *Philasmi*, quod ad hæc respondeant? Ipse *Hieronymus* fatetur se servare virginitatem, at nemo servat quod non habet. Applausere combibones aliquot ejusdem farina, docti cachinnum vix tenere potuerunt. Nam constat *Hieronymum* illic non loqui de sua virginitate, sed de pudicitia sacrarum virginum, quam negat se suscepisse prædicandam in eo libro, quod id à multis aliis esset factum, quos inibi receniet nominatim; sed præcipuum esse propositum ostendere quibus modis debeat servari nè pereat. An non ille Theologus, qui nondum didicerat quid *Latinis* sonaret *servare*, dignus erat qui servaret porcos? Servat qui eripit perituum: servat qui custodit etiam res alienas: servat fidem, aut præceptum, qui non violat: denique servat qui cavet. Ita *Flaccus*:

- F *Hic fassa est ingens, hic rupes maxima, serva: sed Græcè loquens magis quàm Latinè.* Jam quem admodum pictor dicitur eos committere, quorum confictum pinxit, & scriptor aut narrator hoc facere, quod oratione repræsentat; ita *Hieronymus* ait se servare virginitatem, cujus servandæ rationem ostendit. Audio quendam alium de nihilo gravem suscitasse tragediam, quod pro *Veteri testamento*, scripserim *Vetus instrumentum*, quod arbitror in meis scriptis ad summum bis inveniri. G Hic metuunt nè posthac pereat è mundo *Vetus* ac *Novum testamentum*. Nec intelligūt ad eum modum aliquoties loqui divum *Hieronymum*, nec legisse videntur *Augustinum*, qui docet aptius dici *instrumentum* quàm *testamentum*. Idque verissimum est, quoties non de re, sed de voluminib; verba fiūt. Nam testamentum esset, etiam si nullum extaret scriptum: Quū enim Dominus diceret, *Hic est calix*

Novi testamenti, nullus erat liber Novi testamenti proditus. Idem testamentum Vetus erat prius quam Moyses conscriberet *Pentateuchum*. Porro, tabulas & codicillos in quibus pacta descripta sunt, *instrumenta* vocant. De quo si quis dubitat, legat *Pandectarum lib. vigesimum secundum*, illic inveniet titulum *De fide instrumentorum*: nec tamen reprehendendus qui codices appellat *testamentum*, videlicet per figuram Synedochen. Non animadvertunt autem se, quum hic in me debacchantur, in *Hieronymum & Augustinum*, ecclesie columnas, debacchari. Hæc ad gultum satis sunt. Sed heus penè suggerat quod est omnium gravissimum. In *Colloquio De fide* dicuntur bruta fulmina quæ montes & maria feriunt, sed irritis ictibus. Hic sublimes quidam brevi nominandi, dicunt contemni Pontificis excommunicationem, nec animadvertunt hæc dici ab hæretico, qui sibi videtur non rectè excommunicatus: quem tamen corrigit Orthodoxus, respondens ad jocum de fulgure ex vitro, Certè territat & hoc: subindicans etiam injustam excommunicationem formidandam hominipio. Deinde quum sub hæretici persona dicitur, *solus Deus habet fulmen quo feriat animam*: id sic corrigit Orthodoxus, *quid si Deus est in suo vicario*. Et hæreticus nihil aliud responderet, quam *utrum sit*. Hic nec sub hæretici persona quicquam dicitur, quod idem non possit ab Orthodoxo dici in sententiam excommunicationis non rectè latam. Hujus generis habeo permulta, ac præterea non pauca, minus quidem evidentis stultitiæ, sed quæ nihilo minus habent malitiæ. Ubi interim fraterna charitas, ubi pudor humanus, ubi synceritas Christiana? Si talia nobis exempla produntur ab iis qui profitentur philosophiam Evangelicam, quid expectabimus ab imperita multitudine? Si sal insulsum est, imò si verum est in venenum, unde condietur populi stultitia? Unde petetur antidotum, si medici porrigunt venena? Ego profiteor & semper professus sum honorem suum debere Theologis, summo in precio fuisse jam inde ab ecclesie primordiis monachos, idque jure optimo. Quis enim non veneretur eos, qui nobis ex sacris literis commoustrant iter ad æternam felicitatem? Quis non exosculetur eos, qui nobis inter tot veteris paganismi vestigia, puriorem *Christianissimum* exhibent? Verum ista facta Deum immortalem quantum absunt ab illis favorabilibus titulis? Tolerabilis erat, si me tantum laderent: nunc & fructum pietatis intercipiunt, quem multi se fatentur ex meis capere lucubrationibus, & auditorum animos exitiali calumnie veneno inficiunt, & pernicioso exemplo sollicitant ad rem omnium maxime nefariam. Denique, non sibi modò constant odium apud eruditos quosque ac pios, verumetiam, ut sunt nunc hominum judicia, ordini suo non parum invidiæ lucrifaciunt. Quorum improbitas, si nec lenitate meâ, nec tot apologiis placari potest, efficiam tandem ad quod me compellit *Christiana* lex, depellam à me calumniam, & seniores sine fine peccantes coram omnibus conarguam, declarans & meam innocentiam, & illorum plus quam *Judaicam* malitiam: postremò, ordinis invidiam in ipsos aurores avertam. Si, nullo laeso, queam meis mederi vulneribus, nihil magis optarim: verum quando hoc per istos non licet, æquum est eis imputare, qui nos huc compulerunt. Bene valeam *Robertus in Christo* charissime. Gaudeo tibi

A contigisse patronum, ingenii candore, vii atq; sanctimoniâ tui similem: cujusmodi præsules, utinam plurimos haberet orbis *Christianus*. *Basilea X. Cal. Sep. Anno M. D. XXV II.*

Erasmus Rot. Jo. Emstedio Carthusiano S.D.

Quom huc ætatis pervenerim, vir integerrime, *Epist. 9.* tamen ipsâ re comperi, me mihi nondum satis notum esse. Siquidem existimabam me tum philosophiæ præceptis, tum diutina penèque perpetuâ malorum ferendorum assuetudine, satis instructum adversus istos vulgares, ac propè quotidianos casus, quos à mulierculis etiam videmus moderatè ferri. Ceterum amici *Joannis Frobenii* mors inopinata sic affixit animum meum, ut mœrorem nullis avocamentis potuerim eximere præcordia. Jam tempus, quod acerbissimis etiam doloribus mederi solet, adeo non leniit ægritudinem, ut paulatim magis ac magis increverit dolor, quemadmodum solet lentum & insidiosum quoddam febris genus obrepere, quo non aliud aiunt immedicabilius esse. Exedebat me reluctanter cura, penitus medullis insita. Tanto potentius est quod conglutinavit animi inductio, mutuæque benevolentia, quam quod natura conjunxit. Quam hic mecum litigavi, quibus convitiis meam mihi molitiam exprobravi? Ubi nunc est, inquam ille rhetor, qui splendidis dictis solet aliorum mœrorem vel eximere vel objurgare? Ubi philosophus ille *Stoicus*, domitor humanorum affectuum? Ubi Theologus, qui docere consuevit, piorum hominum mortem non luctu lachrymæque, sed gratulationibus plausuque prosequendam esse? Quid multis? Nusquam me magis puduit mei. Nunquam enim antehac expertus sum quantam vim haberet syncera amicitia, ac mutus animorum nexus. Fratris germani mortem moderatissime tuli, *Frobenii* desiderium ferre non possum. Non irascor dolori meo nimirum iustissimo, sed immodicum nimisq; diuturnum esse indignor. Porro, quemadmodum non erat simplex amor quo vivum prosequerbar, ita nec erepti simplex me cruciat desiderium. Magis enim amabam illum ob liberalia studia, quibus ornandis provehendisque vir ille satorum providentiâ datus videbatur, quam ob animum in me propensum, morèsque candidissimos. Quis enim tale non amet ingenium? Solus erat amico amicus, tam simplex ac syncerus, ut etiam si quid voluisset simulare aut dissimulare, non potuisset repugnante naturâ: tam promptus & alacer ad benemerendû de omnibus, ut indignis etiam ex ipso beneficii quippiam accessisse gauderet. Unde & furacibus ac decoctoribus erat & gratus & idoneus. Ereptam furto, aut à mala fidei debitoribus interceptam pecuniam, eâ solet alacritate commemorare, quâ lucrum præter spem objectum, alii. Fide tam incorruptâ, ut in neminem magis congruat illud: *Dignus qui cum in tenebris vivit*: atque ut ipse fraudem nemini machinabatur, ita de nullo tale quicquam suspicari poterat, tametsi non rarò delusus. Quid esset invidiæ morbus, nihilo magis imaginari potuit, quam ii qui cæci nascuntur, animo fingere possant quid sit color. Offensas, quamvis capitales, prius condonabat, quam rogaret is qui offenderat. Nec ullius omnino injuriæ poterat meminisse, contra nullius quamlibet vulgaris officii poterat oblivisci. Arque hic sanè, meâ sententiâ, melior

melior erat interdum, quàm expediebat vigilantibus patrifamilias. Admonebam interdum ut in synceros amicos esset qualem esse deceret, in improbos verbis duntaxat benignus esset, interim sibi cavens, nè damnum cum ludibrio lucrifaceret. Arridebat humaniter, sed furdo canebar fabulam. Vicit omnia monita naturæ candor. Mihi verò quas non tendebat insidias, quas non venabatur occasiones, ut aliquid obtruderet muneris? Nec unquam vidi laxiorem, quàm quum vel dolo perfecisset, vel precibus impetrasset, ut aliquid acciperem. Hic advertit hominis captiones erat opus cautione maximâ, nec usquam magis opus erat meâ rhetoricâ, quàm ad excogitandum colorem, quo citra molestiam amici, recusarem quod ingerebat. Tristem enim illum videre non sustinebam. Si fortè pannus ad vestem erat emptus per famulos meos, ille subodoratus, me nihil suspicante jam solverat. Nec ullis precibus adigi potuit ut reciperet. Arte simili fallendus erat, si voluissent illum eximere damno. Tale certamen inter nos fuit assidue, longè diversum à vulgi moribus, dum alter hoc agit ut abrasat quàm plurimum, alter agit ut det quàm minimum. Nè quid omnino daret, efficere non potui; certè moderatissimè illius benignitate nūm esse me, testabitur, ut arbitror, omnis illius familia. Mihi quicquid laborum suscipiebatur, amore studiorum suscipiebatur. His cum ille cohonestandis, illustrandis, provehendisque natus videretur, nec ullum defugeret laborem, nullas vigilias, satis magnum quæstum esse ducens, si bonus autor cum dignitate prodiret in manus hominum, qui potuissent in hominem sic animatum prædonem agere? Si quando nobis ac cæteris amicis ostendebat primas paginas magni cuiusdam auctoris, ut gestiebat gaudeo, quæ vultus alacritas, qui triumphus? Diceret illum jam tum totius operæ fructum cumulatissimè percepisse, nec aliud expectare præmium. Non hic attollam *Frobenii* laudes aliorum vituperatione. Nimis notum est, quos autores quàm mendosè, quàm sordidè excusos nobis typographi; quidam etiam à *Venetia Romæ*que miserint. Ex hujus autem domo paucis annis, quæ volumina, quantâ cum dignitate prodierunt? Eoque suam officinam à contentiosis libellis, unde quæstum haud mediocrem fecerunt alii, semper immunem servavit, nè literas ac disciplinas aliquâ contaminaret invidia. *Hieronymum* bis excuderat. Ab *Augustino* pari cum dignitate rursus excudendo, quum amici complures, in quibus & ipse, deterrent, tamen totum animum sic huc appulerat, ut inter familiares subinde dicere solitus sit, se non optare longius vitæ spacium quàm quod absolvendo sufficerat *Augustino*. Primum ac secundum Tomos vidit absolutos; Pium erat hominis votum, & erat animus ille dignus immortalitate, sed aliter vitium æterno numini, cuius in abdito sunt consilia, quæ nobis scrutari fas non est, reprehendere nefas. Ætas erat provectior, sed valetudo ita prospera, vegeta, ut per omnem vitam nunquam morbo decubuerit. Ante annos sex è summis gradibus in solum lateritium decidit, casus erat plus quàm letalis, convaleuit tamen, sed ut solet, mali reliquiis in corpore residentibus, utcumque dissimulabat ille. Tam erat animi generosi, ut puderet dolere. Anno priusquam moreretur, corripuit illum gravissimus cruciatus circa talum dextri pedis. Ibi præstò erant medicorum officia, quæ nihil aliud quàm exaspe-

A rabant malum, dum de morbi genere dissentientes, alii aliud admovent remedium, nec deerant qui autores essent pedem refecandum esse. Tandem aliunde venit medicus qui dolorem hætenus sedaret, ut & tolerabilis esset, & somni cibique sumendi permitteret facultatem. Demum ira confirmatus est, ut bis equo proficisceretur. *Frankfordiam*, malo in dextri pedis digitos relegato, quos solos flectere non poterat, cætera valens. Tum à me tum à medico frequenter monitus, ut rariùs prodiret in publicum, aut vestitu contra frigus munitione prodiret: non obtemperavit, pudendum est ratus, si quicquam omnino pristinæ consuetudinis omittens, morbi speciem præ se ferret. Jam & duos manus dextræ digitos stupor occuparat, morbi imminentis præludium. Dissimulavit & hoc, parum virile ducens quicquam morbo concedere. Denique dum in sublimi agit nescio quid, correptus, ut est probabile, vi morbi, in pavimento decidit pronus, non sine gravi cranii vulnere. Delatus in lectum nec oculos attollebat, nec ullum sensus indicium dedit, nec ullam omnino vitæ significationem, nisi quòd manum sinistram movebat, nam dextrum latus omne dissimulata paralytis stupefecerat. Ita biduum consopitus, sub mortem expectatus est, ægrè paulum diductis oculi sinistri genis, linguâ tamen immobili, nec supervixit ultra sex horas. Ita notter *Frobenius* rebus humanis exemptus, ad vitam transiit felicior, uxori, liberis, amicis, acerbo luctu, toti civitati notisque omnibus gravi sui desiderio relicto. Ob hujus mortem decebat omnes qui colunt bonas literas, pullatos, lachrymas & luctum sumere, apio, flosculisque sepulchrum ornare, lymphas aspergere, odores adolere, si quid talibus officiis proficeretur. Certè illud erit gratitudinis, ut omnes defuncto bene precemur, memoriæque laudibus debitis celebremus, Officinæ *Frobenianæ* faveamus, quæ non solum non cessabit ob heri sui decessum, sed summâ vi adnitetur, ut quod ille instituit semper in majus meliusque provehatur.

Epitaphium Jo. Frobenii per Des. Eras. Rot.

Arida Joannis tegit hic lapis ossa *Frobeni*,
Orbe viret toto, nescia fama mori.
Moribus hanc niveis meruit studiisque juvandis
Quæ nunc mæsta jacent orba parente suo.
Retulit, ornavit veterum monumenta *sophorum*,
Arte, manu, curis, ære, favore, fide. (nem.)
Hinc vitam in cælis date numina iusta perenni
Per nos in terris fama perennis erit.

Ejusdem in eundem Græcè.

Ὁς ἰδὼν τοὺς διδασκαλικοὺς τοῦ Ἰωάννου βιβλίους,
Οὐδὲν ἄλλο πλέον ὀρεῖται ἢ λόγον ὑποδείκνυσθαι.
Μὴ δεχόμενον δὲ λυγρῶς, τῷ ἴδιῳ καὶ πρὸς τὸν αἰῶνα,
Τὰς ψυχὰς, τὰς εἴδους, τοῖς τε βιβλίοις καὶ τὰς ἡμέραις.

Des. Erasmus Rot. Ornatisimo Viro Joanni Ulsteno S. D.

G Quod fatum, aut quis genius hanc malignitatem adjunctam rebus humanis esse voluit, *Ulstene* charissime, ut quæ plurimis placent, eadem multis vehementer displiceant? Simul, atque eodem, ut ita loquar, nixu nuper emisimus duos libellos; alterum *De Pronunciatione*, alterum *De Ciceronis imitatione*: quorum ille sicuti neminem offendit, ita minus invenit amatorum: hic quem-

Epist. 10.

G g g 3

admodum

admodum avidè distractus est, ita apud aliquot non mediocrem offensam incurrit. Queruntur alios silentio præteritos, quos non oportuit; alios secus attactos quàm par fuit; alios infra meritum, alios supra meritum prædicatos. Ad argumentum quod illic agitur, sufficiebant veterum exempla septem, tantum abest ut statuerim omnium scriptorum nomina percensere, præsertim quum hoc ipsum sit hic quasi παράγωγον, in quo si voluissem esse copiosus, meritò poterat in me requeri *Græcorum* adagium, μήν' οὐ τὸν λόγον, ἀλλὰ τὸν βούλον. Justius hoc nomine poteram ineptus videri, qui tam multos recensueram, quàm qui quosdam prætermiserim; ineptior multò futurus, si conatus fuissim omnium æstimare stilum, qui scriptis innoceverunt, quandoquidem hodie tam multos habet *Germania, Gallia, Anglia, Hungaria, Polonia* juvenes, qui possunt eleganter tum dicere, tum scribere. Utinam ad pietatem tantundem profectus accessisset. Cæterum quod neminem vel odio, vel oblivione prætermiserim, illud argumento est, quod quorundam quos & unice diligo & video quotidie, nullam feci mentionem. Noveram quosdam esse tam virginei pudoris, ut omnino in publicis scriptis velut è proscenio nominari non sustineant: Nam est proflus histrionice genus, libros in vulgum edere: quosdam adeo delicatos, ut nescias quomodo tractari debeant, alios tam feroces ac morosos, ut quomodocunque palperis recalcitrent. Jam si tantum laudâstem quos nominò, & laudâstem citra exceptionem, corrupissem expetitur hujus operæ fructum. Siquidem ex hujusmodi centuriis magnopere proficiunt adolescentes, dum assuescunt omnes cum iudicio legere, tum quid in quoque vitandum sit, aut expetendum dispicere. Plurimum autem interest inter censuras & encomia. Jam hic erat hujus recensionis scopus, ut anxius ille *Tullianus* plura seos affectator, neminem omnium dignaretur honore *Ciceroniani* cognominis. Id tamen si sit sub persona *Nesepontis*, hac in parte parum sani iudicii, tamen nè quem omnino offenderet negatus titulus, singulis multum laudis aspersi, eo temperamento, ut nec candorem in me quisquam possit desiderare, & quod cuiusque proprium est agnosceret attributum, adeo non malignè, ut nec hostium nomina sileam, velut *Hutteni* & *Struice*, nec illos meritis laude fraudem. Nam quod quidam stomachabantur *Budæum* parum honorificè tractatum, arbitror illos sui iudicii poenitere. Nec minus impudenter mullabant quidam me *Longolios* subinvidere, quum vix à quoquam prædicatus sit candidius; quancumque ille quædam aspersit scriptis suis, quæ suspicionem præbeant ipsum non admodum magnificè de meo ingenio sensitse, verum hæc iudiciorum libertas in viris eruditissimis nunquam offendit animum meum. Si rectè judicant, docent: sin enī, humanum est vitium, nec satis dignum quod bonorum dirimat amicitiam. Oportet multos esse *Longolios*, qui luderent in oratorem *Barbarum*, modo de disciplinis ac religione *Christiana* bene mererentur, quod illum egregiè fuisse præstaturum arbitror, si vix longior contigisset. Jam nè parum esset ponderis laudibus quas emulit ascribo. fingo personam hominis egregiè docti, qui cætera sanas, tantum immodico *Ciceronis* amore deliret. Sed o vitam hominis fugacissimam! o serum humanarum *Euripum*, aut

A si quid est *Euripo* volubilis! Dum hæc loquimur fugit hora, ut ait *Sæpiscus*, & dum amicos recensemus, unum non postremi loci amisimus, *Jacobum Urinphelingum Slesstadensem*, qui quidem inter felices numerari poterat, nisi senectus illius in hoc seculum multo turbulentissimum incidisset. Nam à teneris usque annis educatus est in honestissimis literis. primum *Slesstadii* sub *Lodovico Dringenbergio Vossphalo*; deinde *Friburgi*, mox *Heydelbergæ*, Pontificii juris peritiam cum theologicæ scientia non infeliciter conjunxit, & alioqui nullius honestæ disciplinæ rudis. Eloquentiæ verò tantum præstitit tum in carmine tum in oratione soluta, quantum vel à theologo, vel ab illorū temporum homine possit requiri. Ascitus *Spiram*, ecclesiastæ munus non sine laude gessit. Inter hæc vir pius ardens amore rerum cælestium, eoque pertæsus seculi, quod recte *Joanne*, totum in maioria positum est, de secessu cogitavit. Ejus propositi consortem habebat *Christophorum ab Utenheim*, doctum pariter & castissimæ integritatis virum. Arque ut nudus ad modum *Christum* confugeret, quod erat ecclesiastici censûs, erat autem quod ad vitæ munditiem sufficiebat, resignavit. Cæterum hoc consilium abruptit *Christophorus* ad episcopi monachi retractus, amicis ita suadentibus, futurum, ut si ad mentem tam piam accessisset auctoritas, plures *Christo* lucrifacere posset, quàm si se abdidisset. Ille tamen suâ paupertate latus, pergebat quod instituerat agere; rursus *Heydelbergæ* sacros autores enarrans, & in his *Hieronymum*. Ad hæc libellis editis & adolescentiam instituit, & sacerdotes ad pietatis castimoniamq; studium excitavit. Nec gravatus est amore pietatis, agere prædicatorum, aliquot magnæ spei adolescentibus, quorum præcipuus, tunc inter nobiles, doctrinâ, sinceritate, candore, prudentiâ, nobilitate. *Jacobus Sturmus*, cujus consiliis plurimum debet tota penè *Germania*, non solum inclyta civitas *Argentoratum*. Nec invidiâ caruit hominis sancta libertas. *Romanus* excisus est homo & senio & hernia tardus, monachorum *Augustinensium* operâ, quod alicubi scripserat, *Augustinum* non fuisse monachum, aut certè non talem quales nunc habentur *Augustinenses*, quum hi tamen illum in tabulis ac libellis exhibeant promissâ barbâ, nigrâ, cucullâ & zonâ coriaceâ. Hoc incendium ex minimâ scintillâ latius evagaturum, *Johannes* secundi preffit auctoritas, idq; bonorum omnium applausu. Præter alias adversitates, quibus hominis virtus exercita fuit, hoc fatale totius ecclesiæ diffiduum vehementer illum afflixit, ac tantum non ad vitæ tædium adegit. Itaque solitudinem ac secessum frustra tentatum, ingravescentibus annis egit *Slesstadii* in ædibus *Magdalene* sororis; ex qua nepotes duos, quos paterno semper affectu complexus fuerat, reliquit, moribus ac literis eleganter institutos. Quorum *Jacobus Spiegelius* juris prudentiâ clarus, prius *Maximiliano* Cæs. mox Regi *Ferdinando* fuit à Consiliis: Apud quem nuper *Jo. Maïus*, natu minor, in fratris locum successit, aulæ primoribus indolis elegantia, ac dexteritate morum optimo jure gratissimus. Nondum tamen statui, utrum *Urinphelingi* mori gratulatione dignior sit, an deploratione. Annum attingit penè octogesimum, diutius etiam victurus, si corpusculi deficientis rationem nullam habere voluisset: & subductus est huic seculo, quo nihil fingi potest inquinatius. Postremò, nihil addabito, quin

quin vitæ innocenter ætæ præmiis jam fruatur apud cœlites. Sed, ut redeamus ad id quod institueramus. Multò post editum *Ciceronianum*, comperi hoc ipsum argumentum fuisse tractatum tribus epistolis inter *Franciscum Picum* comitem *Mirandulanum*, & *Petrum Bembum*; quorum alter fusiùs disserit, alter haud ita multum à me dissentit. Negat enim se loqui, nisi de raræ felicitatis ingeniis: neque hic deterret à bonorum auctorum lectione, sed adunius *Ciceronis* imitationem invitât, atque adeo, quod est difficilius, æmulationem. Mihi cum his modò res est, qui huic superstitioni sic addicti sunt, ut miro fastidio respuant quicquid dissonat. Recognovimus libellum emendatis perpauca locis, adjectis etiam nominibus aliquot. Quum enim pridem excuderetur, subito exortus *αλαζὼν οὐλοῦσά τινος* cursum & attentionem nonnihil interrupit, ut sunt quidam ad nihil aliud nati, quàm ut honesta conantibus facebant negotium, ipsi nullis occupati, præterquam aleda, scortis, commestationibus, & gloriis. Bene vale. Datum *Basilea*, Nono Calend. Febr. M. D. X X I X.

Erasmus Rot. Joanni Suepoto S. D.

Epist. 11.

Deditur nos *Antonius Suepoto* frater tuus, vir ornatissime, patronus *Erasmi* candidissimus, ac bonarum literarum invictissimus propugnator, cujus mortem, nobis alioqui multis nominibus acerbissimam, ob id aliquanto moderatius ferimus, quòd confidimus te pro tua humanitate in germani vices successurum. Id ut faceres te etiam atque etiam rogarem, nisi mihi persuasum esset, tibi eam provinciam jamdudum sponte susceptam esse. Sunt complures *Levani*, velut in hoc conjurati, ut collegium *Basilianum*, antiquum nostræ regionis, imò totius *Cæsareæ* civitatis ornamentum, sublatam cuperent: eique miris cuniculis exitium moliantur, unde quum omnibus publicè pariter ac privatè proditura est summa utilitas, tum aulæ *Cæsaris* prodibunt eruditij Secretarii, cordati Consiliarii, Legati facundi, Proceres non tantum imaginibus nobiles. Denique Principes qui, si videatur, possint oratoribus citra interpretem respondere: postremo, gravioribus illis disciplinis, atque adeò cunctis bonis artibus plurimum lucis ac dignitatis accedat. Si non esset institutum tale Collegium, nihil prorsus curandum *Cæsari*, quàm ut suis impendiis institueret. Nunc rem egregiam alienà benignitate datam, non de tuis qui conentur amolliri. Quosdam impellit ingenii stoliditas, alios amor quæstus, nonnullos livor, sunt qui suberviunt alienæ voluntati: quare te rogo majorem in modum, ut quod *Antonius* feliciter orsus est, tu gratiâ & auctoritate tuâ, quam tuo merito valde in aula plurimum, perficias, ut hoc collegium sit omnibus aulæ Proceribus quàm maximè gratiosum. Reditus adhuc reuocantur: vix alunt professores, eos atque Principum ac divitum liberalitas, te tamen similibus rem provehentibus. Ego verò non hoc tantum mihi de te polliceor, vir clarissime, verum nihil dubito quin totum *Antonius Suepoto* sis nobis representaturus. Quid enim illius ingenio magis niveum, quid amico amicus, quis in officio promptior, in consilio fidelior, quis iusti tenacior, quis facis, fraudibus,

A & injustitiæ infensior? quanta pietas citra superstitionem? quàm perspicax sanumque iudicium, multum abhorrens à vulgi iudiciis? Quanta dexteritas in rebus gerendis, quot dotes, quot ornamenta in uno viro perdidit aula *Cæsaris*? quanto studio id agebat, ut liberi quos habebat aliquot, mirè patriam indolem referentes, honestissimis disciplinis jam inde à teneris instituerentur? Maximum natu destinàrat Theologiæ, proximum studio Juri; tertium, admodum puerum, bonis literis dedicàrat. Et hic fraternas vices geras oportet. Quum erit commodum salutabis mihi *Joannem* bombardarum opificem, vicinum tuum, veterem amicum meum, qui cum olim arma commutavi, in amicitia symbolum, nec id multò congruentius, quàm fecerunt *Glaucus* ac *Diomedes*. Dedi *Enchiridion*, nòsti librum jam olim per omnes orbis plagas volitantem, *Latine*, *Gallicè*, *Germanicè*, *Hispanicè*, *Tusce* loquentem: ille contra dedit gladiolum, quo non magis adhuc sum usus, quàm ille libro. Bene vale. Anno M. D. X X V.

Erasmus Rot. Carolo Suepoto S. D.

EX literis tuis, *Carole* suavissime, quæ miram Equandam in me spirant benevolentiam, aut ut verius dicam, pietatem, facillè poteram agnoscere germanam *Antonii Suepoto* prolem; in cujus affectum cum tuâ sponte successeris, æquum est, ut ego vicissim mutuâ pietate illū tibi referam. Prein illud tibi persuasum habeo, mi *Carole*, nihil à me petes, modò tibi vel usui vel ornamento futurum videatur, quæ causâ sim gravatè facturum, & si fors deerit facultas, certè prompta voluntas nunquam est tibi defutura. Age quod agis, optimè adolescens, fac totum *Antonium* nobis exprimas, ut cujus mortem iustissimis de causis acerbissimè tulimus, eum in te veluti superstitem esse gaudeamus. Nam oris habitu, formâ corporis, gestuque & sermone sic illum reddis, ut non te filium, sed illum ipsum in te repubuisse credamus. Idem est ingenij morumque candor, eadem humanitas, eadem in amicitia fides, eadem simplicitas veritasque. Quin & iudicia ferè consentiunt, quæ per ætatem in te maturescunt. Sed est in quo parentem ornatissimum etiam superaturus videre, quod illi manibus gratissimum esse scio. Quid ni sit, quum vivus nihil magis habuerit in votis, quàm ut in liberis suis seipsum vinceret? Quid hoc est, inquit? Quod absolutæ Juris prudentiæ, utrinque literaturæ decus pergis adungere; quæ nisi accedant, Deum immortalem quæ balbuties, quàm pudendi errores, quàm multa supervacanea solent hoc studiorum genus consequi? Laudabatur à multis *Jadocus* ille qui ex *Cæsaris* consiliario factus erat Senatus *Mechliniensis* Præses, sibi quidem in sua professione videbatur nihil nescire. Tolerabilis forsitan hæc *curiositas*, illud intolerabile, quod in omnibus conviviis, etiam à nullo provocatus, velut è plausu de bacchabatur in linguas ac bonas literas, nec cuiquam harum perito concedebat, ut vel unam legem Juris intelligeret. Objiciebatur illi nonnunquam *Gustelmi Budei* nomen. Ibi quid non dicebat? sed tam insulse, ut nemo non rideret hominem. Legum magnam vim tenebat, sed desiderabatur in eo iudicium naturale, cum non potest non passim delirare,

Epist. 12.

rate, qui præter illas literas nihil omnino didicerit, præsertim quum codices ejus disciplinæ sint non solum depravatissimi, verumetiam mutili: cujus incommodi nonnullam partem amoliti sunt in *Germania Ulrichus Zasius*, in *Gallia Guil. Budens*, in *Italia Andreas Alciatus*. At patri tuo præter seculum nihil deerat, ingenium mirè felix, industria singularis, eruditio summa, judicium excussum. Mox aula negotia, crebræ ac longinquæ legationes, nè dicam relegationes, nihil ferè permiserunt viro, nisi ut hæc studia amaret. Alioqui vel natu grandior eas literas attractasset. Nec aliis invidit, quod ipsi non contigit; imò hoc impensius dedit operam, ut Juris professio cum linguarum ac politiorum literarum peritia jungeretur. Quare te vehementer hortor, *Suave charissime*, ut in isto stadio cursum graviter peragas, quemadmodum hætenus magna cum laude cucurristi. Habes concertatorem *Vigilium*, cujus alacritas non patietur te segnescere. Video te meditari demigrationem, nec dubito quin tibi constet consilii tui ratio, quapropter non est quòd hic te vel horret, vel dehorter. Habes domi *Palladem*, quæ tibi suggeret quod maxime sit in rem tuam. *Vigilius* aliunde aliò fortuna propellit. Is interim agit *Ulysses*. *Avenione* & in *Montepessulano* ludere pestilentiam novum non est. Ad *Biturigas* vehementer ardebat, præsertim quòd eò se contulerit *Andreas Alciatus*, unicum hujus ætatis miraculum, ac studiorum delictum. Verum narrant & eam regionem infestari lue, quod non modò studiosorum causâ doleo, verumetiam illius. Nam virum illum omni prosperitate dignissimum fortuna videtur annos aliquot habere pro pila, adeo nunc bello, nunc pestilentia sursum deorsum volvitur. Qui rumor si vanus est, gratulor *Vigilio* nostro, gratulaturus & tibi, si eodem te contuleris. Quòd tibi videris *quidam* futurus, si liceat mihi *quidam* esse, utinam tibi tantum utilitatis adferre possit noster convictus, quantum & tu tibi polliceris, & ego oprarim. Quod ad meum quidem animum attinet, nullus hospes fuerit re uno gravior. Ego quum naturâ semper à turba abhorruerim, nunc ætas ac studiorum assidui labores, ad hæc indies incommodior valetudo cogunt ut sim homo perpaucorum hominum. Duos trêve soleo recipere, nè sit lupinum convivium, sed eximios. Nam inter epulas gaudeo ferè fabulis æmœnioribus hilarare nonnihil animum studio festum. Sat feliciter cessit hæc migratio, idque præter expectationem. Quam enim oppidum hoc penè cingatur montibus è proximo imminetibus, nec usquam aperiat se prospectus liber, nisi ad occasum, verebar nè cælum minus esset amicis meo corpusculo. At vix usquam sensi illud amicum. Vocabar aliò magnis conditionibus, sed non ausus sum è nido tot annos presso statim longius evolare. Itaque decrevimus hic hybernare, si modò per belli tumultus liceat. Civitas est Regis *Ferdinandi*, qui sic videtur in me affectus, ut appareat illum nihil meâ causâ non facturum. Est & Academia non incelebris, in qua nulla facultas magis floret quàm Juris. Habet *Zasium* ætate sedem, sed ingenio vividam, cui quem alium conferam in his regionibus non invenio. Sunt præter hunc & alii non vulgariter eruditi. Inter clerum, magistratum, populum & academiam summa concordia est. *Hæc Cameracensis*

A *Phrysius* nobiscum agit, cujus consuetudo mihi sit indies jucundior: nimirum quo magis ille quotidie sit & literis eruditior, & philosophiâ melior. Ejusmodi verò experior juvenis ingenium, ut confidam hanc mutuam animorum benevolentiam inter nos fore perpetuam. Nunc certè tam charus est ac jucundus, ut si filius esset, vix posset esse charior aut jucundior. Demiror autem quid sit rei, ut quam *Dole* Cæsareæ sit dirionis, tam iniquam se præbeat nostratibus. Idem ex multis cognovi, tametsi tu pro tua civilitate dissimulas. Veruntamen vide etiam atque etiam, mi *Carole*, nè præcipientes consilium. Quod maxime potabis in rem tuam fore, id sequitor. Ita demum mihi futura est jucunda tua consuetudo, si quantum mihi allatura est voluptatis, tantundem studiis tuis fructus contulerit. Quid ego audio? Picæ rursus conferunt sua consilia, ut indulgentiaris nundinas instaurent? Quantum ibi jaðuræ passa est Ecclesia! Risimus & cæteras tuas fabulas, nimirum eximie ridiculas. Judicium quidem tuum probamus, optime *Carole*, ac studium erga nos tuum amplectimur, sed si me audies, nec cum carcinis, nec cum planodoriis, nec cum inauspicatis avibus confliðaberis, quum volunt ex picis, graculis & upupis, verumur in vipersas, lupos, ac leones. Nè in te crabrones irritaris. Malarum & Gratiarum contubernio temet oblecta. Et si tu multus istorum inconditos ridere libet, ride, sed in sinu. A nemine magis ladi poterant quàm ipsi se lædunt. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoie*, postrid. Calend. Julias, Anno millesimo quingentesimo vigesimo nono.

Erasmus Rot. Lodovico Bero S. D.

S Apulsi qui hinc maturè evolaris; nos subinde *Epist. 13.*
Sibratis alis meditamur nidum relinquere, sed subinde remoræ quippiam exoritur, quod cogat comperendinare protectionem. Accidit hic quidam, *Democritus*ne risu, an *Heracles* lachrymis dignus, tu judicabis. Sacrificus quidam hac advenit, is simulatque hospiti suo pecuniolam quam debebat, numerasset. Vale, inquit, & age poenitentiam: moxque progressus in publicum, exhibuit nobis alterum *æschylus*, clarè & articulatè voce, serio vultu clamans, Agite poenitentiam, Agite poenitentiam, Agite poenitentiam, imminet vobis manus Domini. Cum hoc præconio complures dies per omnes civitatis vias obambulavit. Ingressus summum templum, cœpit in corruptam *Canonicorum* vitam detonare. Ad ridebant plerique, negligebant alii. Tandem ingressus dicitur & *Oecolampadianorum* templa, & in hos multò tum liberius tum atrocius vociferatus est, identidem animarum interemptores appellans. Interpellavit illum quidam, Hæc tu, vocas ad poenitentiam, ede quid nobis censes agendum, & quibus modis sit placandus Deus. Ibi, veluti turbine afflatus, *Gorgoneis* oculis intuitus percontatorem, *Pharisee*, inquit, quid me tentas? Non aliud jussit me loqui spiritus. Dicitur & in monte *Pelliscardi* *æschylus* egisse, quum nec illuc quonquam reperisset, cui liberet agere poenitentiam, ipse tres menses conclusus carcere, pro omnibus poenitentiam egit. Illinc dimissus, juxta præceptum Evangelicum, *excusso pedum pulvere*, huc demigravit, ubi quum multò minus attideret nomen poeniten-

penitentia, docui iussus est in carcerem. Quam duceretur nihilo segnius clamabat, Agite penitentiam. Alter latellum, Ni taces, inquit, improbe, hunc pugnum ingeram in os. Ille tanto magis clamabat, Agite penitentiam. Quid actum sit in carcere, non liquidò scitur. Dimissum constat, hac lege, ne redeat in ditionem huius reipublice. Mox, ut accipimus, contulit se *Luceriam*, quæ civitas sic est infensa novis sectis, ut non alia magis. Illic aliquot diebus *Mesæque* sanctus officio, in hoc quoque retulit nobis *Joannem Baptistam* quod conjectus est in vincula, in illo dissimilis, quod ille decollatus, hic exustus est; nimirum quod Baptistam malè repræsentaret anabaptista. Quæ secta quam magis invisa sit Principibus quam ulla cæterarum, propter Anarchiam & rerum communionem, quam prædicare dicuntur, tamen nec templum habent usquam, nec regnum moluntur, nec ullâ vi se tueantur; & habere dicuntur multos moribus longè syncerioribus quam cæteri. Quanquam quid ibi syncerum esse potest ubi corrupta est fidei integritas? Si nobis corvus à læva crocitetur, commovemur, & aliquod grande malum imminere credimus, & hominis vocem risimus omnes. Multis jam annis quid malorum non vidimus? Exactiones, tumultus, bella, cædes, pestilentias, famem, seditiones. Quis studuit vel pilo fieri melior? Occalluimus adversus flagella Dei, obdurnuimus adversus illius medicamenta; quid superest nisi extremæ calamitatis diluvium? Utinam res felicius cedat omnibus quam mihi prælagit animus. Sedulo molimur abitum, magno rerum dispendio, sed majore salutis discrimine. Verum decretum est vertere solum, jacienda est alea. Bene vale. Datum *Basilea* Idus Aprilis, Anno M. D. XXIIX.

Erasmus Roterod. ornatissimo Antonio Fuggero S. D.

Epist. 14. Ita sunt res mortalium, *Antoni* vir eximie, nonnunquam ubi speres summam amicitiam, exoritur summa simulas: unde nihil expectes, inde prodeunt amici candidissimi. Ad hunc videlicet modum vitam hominum temperat, qui è duobus dolis, quæ *Homerus* testatur in *Jovis* limine sita, læta tristibus, ac tristia lætis miscet. Quis expectasset ex *Augusta Vinidelicorum*, tam candidum, tam flagrantem, tam benignum amicum? Quid enim spirabat illa tua epistola, nisi singularem quandam tuam in me pietatem, quam hætenus nè tantillum quidem de te fuerim meritis? Quam putas mihi grata fuit illa tam obvia benignitas? Itaque, mihi crede, multo plus voluptatis ac solatii ceperam ex tuis literis, quam si quis opimum sacerdotium nunciasset. Siquidem verissime scripsit ille Regum sapientissimus, nihil esse tam charum quod cum sincero fidòque amico conferri debeat. Atque aliquanto plus gaudii tum persenssi animo meo, quod & tutam amaret deferres liberalitatem tuam, & ego eâ non essem usus, pro qua nihilo quidem minus debebam, & debebam libenter, sed tamen juvabat: nec amici rebus quicquam decessisse, & me debere quidem, sed debere liberius. Quisquis enim beneficium accipit, simul cum beneficio sollicitudinem accipit reponendæ gratiæ. Nihil autem ingenuis animis libertate dulcius. Quanquam tum quoque

A sollicitabat me nonnulla cogitatio, circumspicientem quâ ratione declarare possem, quanti facerem studium erga me tuum. Accessit huc, quod non tantum ex *Lascimo* nostro cognovi te literis ac literarum cultoribus *Mecenate* haudquam fœdum præstare, quod non faceres, ni & vir optimus esses, & animum haberes opibus tuis superiorem, quanquam eas largiter fortuna minimè cæca in te congeffit, si tamen illas fortunæ, ac non potius industriæ prudentiæque tuæ debes. Laudatus est *Vespasianus* pater, quod malè quæsis optime sit usus. Quanto tu, *Antoni*, laudabilior, qui his quæ vel fortunæ favor objecit, vel industria paravit, tam bene uteris? Arguit & illud prudentiam tuam non vulgarem, quod nulla tibi potior cura est, quam ut liberi tui si quando contingant, aut si quos in liberorum vicem adoptasti, jam inde à teneris, & ad pietatem, & ad honestissimas disciplinas instituantur, multum abhorrenti à quorundam sententia, qui credunt se præterea nihil debere pietati, si filios suos modò ditiarint. Agnoscis nimirum esse præclarissimum quoddam opum genus, in quod, animo conditum, nihil habeat juris fortuna. Proinde, non judicas liberos tuos esse verè divites, nisi hoc genere possessionum fuerint locupletes. Hæc itaque quam extimularent animum meum, si minus ad reponendam gratiam, certè ad testificandum quam penitus & nossem & amarem pectus istud tuum, tam excelsum ac nobile, ecce redditur altera abs te epistola, multò priore tum candidior, tum amantior. Equidem præclare mecum actum iri putabam, si nostram excusationem humanitas tua boni consulisset. Scripseram enim subtritis & inter sarcinas. At tuæ benignitati non satis fuit in bonam partem accipere, quod munificentiam tuam ultrò delatam recusare quam amplecti malui, sed literis amantissime scriptis perpetuum amicitiae fœdus mecum sancire dignatus es, præque tua singulari modestia, ambis etiam quod mihi votis omnibus erat expetendum? Iam jam hoc ipsum in præcipuis bonis meis numerare ceperam, quod tam eximius patronus, & si ita mavis, amicus, catalogo meorum accessisset. Hæc tam multa votis quidem meis plus satis erant, ac tuæ bonitati, clarissime *Fuggero*, nondum erant satis. Addidisti pignus & arrabonem, ut tu vocas, amoris in me tui perpetui, munus non minus elegans, quam preciosum, nec interim mutuum. Nam *Disticho* testatur auctoris animum. Ex tam amico poculo, quid ni vel aqua multum sapiat? Etiam si jam annis compluribus ad necessitatem bibo vinum, non ad voluptatem, magis pharmacum fumens quam potum. Quam equestri agitatione caperet, solitus eâ corporis adrepentem languorem depellere, amici dono mittebant equos: sed ante triennium eques esse desi, non ab equis ad asinos, ut habet proverbium, sed in pedes dejectus. Verum jam plusquam biennium est, quod nullam ex vino capio voluptatem; quod mihi bibitur non modò perparcè, verumetiam aqua è glycyrrhiza decoctâ sic dilutum, ut si infueto porrigatur, medicam potionem esse diceret, non vinum. Verum è tuo poculo, si non viteum liquorem, certè amorem bibere jurabit. Addis & illud ad cumulum tuorum erga me meritorum, ut in posterum utar amicitiae jure, & ubicunque res postularit, audacter requiram tuum officium. Equidem

Equidem amplector quod offers ex animo, sed quid tibi vicissim polliceor non invenio. Si tecum munerum vicissitudine contendam, meritis videar impudentior quam *Marsyas*, qui cum *Apolline* canendi suscepit certamen. Nè opella quidem mea tibi possit esse usui video. Si quid tamen indicaris, aut si quā se obtulerit opportunitas, faxo ut intelligas omnia potius *Erasmo* defuisse, quam animi memoris propensam voluntatem. Nunc ad reliquas epistolarum partes superest ut paucis respondeam. Quod scripsi me à diversis Principibus, amplissimis conditionibus aliò atque aliò vocari, nequaquam hoc eo feci, ut tecum illorum vel dignitate vel benignitate conferrem, sed ut tibi persuaderem, eam esse valetudinem, ut nec ob conditionum magnitudinem, nec in ullius gratiam oportuerit longinquæ profectiōni committere. Ego candidum amicum omnibus Regum gazis anteposuerim, tamen si Cæsarem ac *Ferdinandum* hætenus non minus candidos erga me, quam magnos experior. Nec deesset illorum liberalitas, sed quemadmodum ab aula cultura meo ingenio semper abhorruī, ita tunc per ætatem ac valetudinem ad eam sum ineptus. Tum ut me paucis contentum non urget inopia, ita illorum benignitatem non admodum flagito. Cæsarea pensio jam debetur annis plus septem, promittitur, nec mittitur. Et is est aulae nostræ status, ut officarii bene secum actum putent, si quum nihil accipiant salarii, non cogantur ipsi numerare mutuum. Scripsit semel atque iterum ex *Hispania* Cæsar, Numeraretur *Erasmo* sua pensio extra ordinem: Respondit, ex consilii decreto, *Margareta*, Si redeam in *Brabantiam*, vel anteos *Perfarum* montes esse paratos, non modò pensuunculam. Tanta porro est flagitantium turba, tanta improbitas, ut mihi prius sit negligere quicquid hoc est emolumentum, quam præter ingenium meum flagitatorem agere. Est autem pensio, trecentarum in singulos annos librarum monetæ *Francicæ*. In summa videtur hoc esse quodammodo fatale aulae Cæsareæ, semper egere. Dicas esse *Danaidum* dolium. Non exiguum est, ut tu modestissime scribis, sed planè regium est quod offers, quanquam etiam si nihil offerres, animus iste tam amicus posset *Erasmo* istuc pellicere. Miserè tum metuebam nè malè cederet nidum cui tot annis assueveram relinquere. Sed hæc profectiuncula, longè felicius cessit expectatione. Si quidem & situm diutius quietis excussit, & cælum hoc experior tam amicum meo corpusculo, ut vix alibi commodius sim expertus. Magistratum hujus urbis habebā faventem, & priusquam me illi Rex *Ferdinandus* suis literis cōmendasset. Nihil incommodi est, nisi quod nihil hic non magno emitur. Id facile negligo, homo pecuniosus scilicet & philosophus. Quare bona spes est hanc civitatem mihi perpetuò fore quod dicitur *indilectam*. Mihi tamen foret gratius in civitate celebri vivere. Quod nuncias, pietatis causam isthuc longè melius habere, quam huc pertulerant quidam, non tantum isti reipublicæ, sed tibi quoque privatim gratulor. In his rerum procellis nihil arbitror melius, quam æquo libramine suspendere res, ut neque prorsus in quorundam *Judaismum* ac tyrannidem recidamus, nec in Anarchiam ac paganismum devolvamur, donec Deus aliquis *Seraphicus*, quod aiunt, exortus, hos orbis tumultus ad

A tranquillitatem componat. Solus enim ille potest huic tragiæ lætum exitum imponere. Scripsi nuper, sed tribus dumtaxat verbis. Jubes ut subinde scribam. Si potestales legere literas, non committam ut hæc quidem in parte cessasse meum officium queri possis. Dominus *Iesus* tecum omnibus tibi charissimis servet incolumem, amice inter præcipuos eximie. Neque enim nostram amicitiam æstimo mensuram aut annorum spatio. Amoris magnitudinem expendo, quā polliceris te nec cuiquam veterum, nec ulli Principum in benevolentia pietatēque erga me cessurum. Quod ego omen, *Antoni* charissime, lubens amplector, & animum mutuum hoc meo chirographo tibi polliceor, addico, dedicoque. Datum apud *Friburgum Brisgoiæ* Nonis Juliis, Anno millesimo quingentesimo vigesimo nono.

Erasmus Rot. Joanni Cochleio S. D.

C A Ccepi libellos quos ad me misisti. Horum *Epist.* 25. Apriorem jam devorāram, & adeo demirabar ardens quidem ac vastum, cum spiritus illos tragicos, ut nonnihil suspicarer *Hieronymum Alcan-drum* operis esse parentem: alterum paginis aliquot degustavi dumtaxat. Nam demigratio perturbavit res meas omnes. Cæsar, opinor, minore negotio mutat sedem. Tanta est epistolarum, libellorum & schedarum supellex. Hic ubi consedissem, excussis denuò chartis non reperi quod volebam. Ex gustu satis placet hominis ingenium, ac facile paterer istiusmodi ludicris relaxari *Lutheri* violentiam, nisi ista procacia, non solum non mederetur Ecclesiæ dissidio, verumetiam exacerbaret malum. Quam illius in me observantiam narres nescio, mihi sanè prorsus ignotus est; quod si nobis bene vult, non gravabor mutuā benevolentia respondere. *Cassiodorum* virum tantæ dignitatis, tantæ fortunæ, tam eruditum, tam piū, facile inter felices & claros numero; sed quod omnes disciplinas profanas simul & sacras suo stilo complecti studuit, non admodum probārim. Primum, ut cætera omnia fuerint in eo summa, quis est qui præcellat unus in singulis? Atqui hoc magis expediebat studiis, ut eam quisque portionem tractaret, in qua potissimum valet. Talis quidam affectus habuisse videtur & divum *Augustinum*, quum adhuc esset in catechumenis. Et tamen videmus, vir alioqui coelesti præditus ingenio, quanto opere frigeat in quibusdam progymnasmatibus. At *Cassiodorum* apparet ut ingenio mediocri, ita dictione non admodum felici fuisse. Tot *Græci*, tot *Latini* scripserunt in *Psalms*, sed nemo fusiùs quam *Augustinus*. His quid opus erat succedere *Cassiodorum*? Et arbitror illum in cæteris quæ tractavit, sui similem esse. Sed multo pejus ocio suo videtur abusus *Bruno*, quem *Carthusiani* quidam instituti sui principem haberi volunt, qui mihi videtur in *Psalms Davidicos* nimium frigide scripsisse, præsertim post tot claros interpretes. Optārim tamen omnes *Cassiodori* lucubrations extare, vel ob id, quod autores plerique prorsus interierunt unde ille sua decerpit. Et mihi quidem arridet animi modestia sinceritasque, quam & in divi *Gregorii* scriptis adamare soleo. Porro non semel jam literis tuis interpellas, ut hunc laborem emendandi veterum libros aliis cedam; ipse tractem disciplinas aut argumenta, quæ

quæ nemo alius, ut ais, pari felicitate tractare possit. Non dubito, vir optime, quin sint qui possint idem in emaculandis auctoribus præstare quod præsto; sed qui tantum molestiæ devorare velint, non video. Caterùm à me posse scribi, quæ nemo possit alius, tum mihi persuasus es, quum persuaseris mihi esse pavonis pennas. At tamen amo te tam amanter de me hallucinantem. Imo jamdudum me pudet præterita temeritatis, qui tam multa sum ausus supra vires, & illud potius à me flagitat & ætas & animus, ut in totum à scribendi munere mihi dem rudem, præsertim hoc seculo furioso, quo nec bene loqui fas est, nec malè. Jam quod subdubitare videris, an libellum, ac duas epistolas quas scripsit adversus *Lutherum*, suo Marte confecerit *Rex Angliæ*, id tibi cum multis commune est. Nec mirum quum hæcenus prodigii simile sit habitum, præsertim apud *Germanos*, Principem scire literas. Caterùm ut non contenderim neminem scribenti fuisse auxilio, quum eruditissimi quique viri nonnunquam utantur amicorum subsidii; ita non dubitem asfirmare ipsum eorum quæ edit parentem & auctorem esse: Siquidem patre natus est, quo vix alium reperias exactiore judicio. Mater item erat sanctissimi ingenii, planèque singulari quadam tum prudentiâ, tum pietate: puellus admodum, studiis admotus est. Ingenium erat vividum, erectum, & ad quodcunque se vertisset supra modum habile. Neque quicquam attentavit unquam, quod non abolverit. Tanta naturæ dexteritas est, ut & in illis vulgaribus, velut equitandi jaculandi que peritiâ, neminem non à tergo reliquerit. Dicas illum ad omnia natum. Nullum est Musices genus in quo non excesserit mediocritatem. Mathematicarum item disciplinarum mirè docilis. Nec unquam omisit studia, quoties per regni negotia vacat, aut legit aliquid aut disputat, quod solet perlibenter, mirè comis ac placidus in certamine; dicas hic socium esse non Regem. Ad eas conficiatunculas nonnunquam præparat se lectione scholasticorum auctorum, veluti *Thomæ*, aut *Scoti*, aut *Gabrielis*. Jam quod ad dictionis facultatem attinet, mitto tibi gustum unde coningere possis quantum tot annis accesserit. Totam enim hanc epistolam, tuâpte manu descripsit adolescentulus. Quum agerem *Venetiæ*, literis ad illum missis, deplorabam mortem *Philippi* Regis, mei Principis, hoc sermè exordio; nam exemplar mihi servatum non est: *Alatus est hic rumor tristior quàm ut verum esse credere libeat, sed idem constantior quàm ut omnino vanus videri possit, Philippum Principem in fata concessisse, &c.* Agnovit ille protinus schematis gratiam, & suam epistolam ut vides similiter exorsus est. Equidem manum agnoscebam. Caterùm ut ingenuè dicam, tum nonnihil suspicabar, in sensibus ac verbis, alienis suppetiis adjutum fuisse. Eam suspitionem quum *Guilielmus Montjoies* mihi nullis argumentis posset excutere, cessit ac dissimulavit, donec esset satis instructus ad causam. Quumque fortè soli confabularemur, protulit multas ejus epistolas, quum ad alios, tum ad ipsum *Montjoies*, & in his etiam illam quâ meæ responderat. In his extabant manifesta signa commentantis, addentis, detrahentis, corrigentis & immutantis. Agnovisses singularum primam manum ac veluti deliniatorem, agnovisses secundam ac tertiam,

A nonnunquam & quartam. Quicquid erat dispendium, aut adjectum, ejusdem erat manus. Ibi quod sargiverit, prosum nihil habebam, sed ipsa revidens omnia posui suspensionem. Nondubito quin tu, mi *Cochlee*, facturus sis idem, si propius insileris illius Regis longè felicissimam naturam. Bene vale. *Heslar*, Calend. Aprilis. Anno M. D. XLI. X.

B Exemplar Epistolæ
Principis *Henrici Desi. Erasmo* viri omnium
cunquo doctissimo. S.
Jesús est spes mea.

T his plurimum sum literis affectus, doctissime Epist. 16.
Erasme, quippe quæ & venustiores sunt quàm ut rapinis videantur exarata, & lucida simplicisque magis quàm quæ ab ingenio tam solerti præmeditate judicentur. Eos enim, nescio quo pacto, ut quæ ab ingentibus elaborata, doctissimo deprimuntur operâ, plura pariter affectata, fictum afferunt & spiculis: nam dum terfieri studemus eloquio, subterfugit nos claustrum apertius ille clarusque dicendi modus. Sed tamen isthæc epistola quantum varietate pollet, tantum etiam sua perspicuitate liquet, ut prosum omne punctum intulisse videaris. Sed quid ego nam laudare parofacundiam, cujus per totum terrarum orbem est nobilitata scientia? Nihil quæo æquid in istam laudem effingere, quod tam consummat à isthæc eruditione satis dignum sit. Quare eas laudes omitto, de quibus silere satius puto quàm nimis parca dicere. Rursum illius de morte *Castellani* Regis, mei fratris penitus penitusque desideratissimi, longè antè quàm ex tuis literis oppido invitus acceperam: sed enim minam aut sermone multo aut minus verum ut nos fama tulisset. Nunquam enim post charissimæ genitricis mortem, nuncius hic venit crevisset: Et patiens, ut verum fatear, huic literarum parti favebam, quàm earum singularis postulabat elegantia, quod cicatricem, cui callum tempus obduxerat, refrigerare visa est. Verùm quæ superis sunt visa, mortalibus rata haberi fas est. Tu verò perge, eaque nobis lætæ significa si qua sunt isthæc nova, sed jucundiora. Deus fortunet quæcunque memoratu digna acciderint. Vale. Ex Richemundia decimo septimo die Januarii.

E Erasmus Rot. Emilio ab Emilio
Brixiano S.

C ito utranque epistolam tuam, vir ornatissime, Epist. 17.
mihi redditam esse, quibus nunc de eodem, quod aiant, oleo respondeo: quanquam quid opus responso, quum *Magnum* habeamus reparatorem, quem opinor ad te recursurum. Non omnino mentiantur *Dominicani* ac *Franciscani*, qui me mortuum prædicant, subinde mihi ludandum est cum mortis satellite calculo: ut omittam senectutis onus, de quatenus non admodum habeo quod querar, ut fileam studioſorum labores immodicos, nève commemorem assiduas conflictationes cum tot monstris nunc hinc nunc illinc adorientibus. An hæc vita dicenda sit nescio. Me quidem nullius laboris tæderet, nisi perspicerem hisce temporibus omnia in pejus ruerè. Audio orthodoxos & hæreticos, audio catholicos & antichristos, sed nusquam video Christum. Jamdudum parturit

parturit mundus, utinam aliquid boni pariat ob-
stetricante Christo, alioqui nullam video spem.
Dum Pharisaismus pugnât cum Evangelii vigore,
repullulat Paganismus. Multi sperant per eos
posse sopiri malum, qui præcipue malo dedere
causam. At vereor, ne magis exasperent. Utinam
Enchiridion meum tam esset eruditum, ut tuam o-
peram promeretur, aut tantum conduceret ad
pietatem, ut te nec operæ poeniteat, nec invidia
pigeat. Siquidem apud *Hispanos* populari linguâ
versum mirospticarum & gracculorum tumultus
excitavit, nec substirisset nisi præterea quotun-
dam, sed præcipue Cæsaris favore sublevatum.
Cur autem tantopere satagunt, ne quid mearum
lucubrationum loquatur lingua vulgi, causa in
promptu est. Isti nusquam non digna atque indi-
gna in me deblaterant, & persuadent plurimis,
quidni vincant *ipsius stultus*; Quod si libelli mei
loquerentur sermone vulgari, mox deprehende-
rentur illorum impudentissima mendacia. Minus
tamen fuerit invidia, si præfationem ad *Paulum
Volzum* omiseris, sique nonnulla ambigue di-
cta, ut trahi possint ad calumniam, explanes, & o-
diosius dicta, arte lenias. Mos gerendus est huic
seculo *evanparturienti*, & *Paulus* nobis quâ licet
imitandus est, qui omnia fiebat omnibus, ut

A omnes lucrificeret. Porro, tantum abest, ut e-
ditionem operis velim remorari, ut magnopere
cuperam idem factum in cæteris meis lucubratio-
nibus, præsertim iis quæ minus habent invidiæ, &
plus conducunt ad pietatem; quod genus sunt
Commentarius in quatuor Psalmos, *Comparatio Virgi-
nis & Martyris*, *Misericordia Domini*, *Matri-
monium Christianum*, *Vidua Christiana*, & *Para-
phrases*. Ipse non gravaret *Gallum* aut *Baratum*
interpretem conduceret, sed rara avis est, qui in
sua lingua tantum præstare valeat. Ex laudibus
quas mihi plenâ manu tribuit, nihil aliud accipio,
nisi quod me vehementer diligis, qui sic in iudicio
de me exultas. Ubi prodierit opus tuum, rem
adprimè gratam feceris si codicem tuum miseris,
ut & ipse discam *Etruscè* loqui. *Bembi* verò pieta-
tem magnopere probo, qui hoc quoque decus re-
vocat suæ *Italia*, quam tot egregiis virtutibus ha-
bitenus illustravit. Hæc ut legas vereor. Scripsi e-
nim plusquam ex tempore, quo vel hinc intelli-
gas, quàm à me familiariter amaris, *Amplifica-
rissime*. Reliqua cognosces ex *Vincenzio Magio*,
viro, ut mihi vitum est, & pio & perhumano. Be-
ne vale. Datum apud *Frisingum Brisgœ* postrid.
Idus Maii, Anno millesimo quingentesimo vi-
gesimo nono.

D. ERASMI ROTERODAMI EPISTOLARUM LIBER XXIV.

Hermano Archiepiscopo Coloniensi Erasmus
Roterodamus S.

Epist. 1.

Q uum multæ me res crebrè sunt hortatæ,
clarissime Princeps, tum ornatissimi viri
Hermani à Nouaquila comitis semel
atque iterum extimolavit oratio, ut te
studiis meis vel omnium potius impensè faven-
tem, quoniam coram non dabatur, scripto ali-
quo compellarem. Verùm id meditantem retra-
hebat pudor, interpellabant occupationes, deter-
rebat tuz dignitatis splendor ac majestas. Nunc
quoniam paululum ab occupationibus respirare
dabatur, & pudorem, & reverentiam excussi con-
templatione singularis istius humanitatis, quam
ipse quidem expertus non sum, sed ex multorum,
minimè levium hominum prædicatione cognovi.
Eam si mihi propriè præstares, tamen ingratis-
simus essem nisi tanti Præsulis benevolentiam a-
gnoscerem: nunc quum faveas ne de facie qui-
dem npto, neque quicquam unquam promerito,
sic interpretor, celsitudinem tuam non *Erasmus*
favere, sed quum optimis studiis, tum *Christiana*
pietati: quod illis restituendis ac provehendis, huic
tranquillandæ stabiliendæque, videat aliquam o-
peram impendisse, quàm felicem nescio, certè se-
dulam. Nam & bonæ literæ propemodum expe-
ctatione felicius per omnes orbis regiones efflo-
ruerunt, & complures qui prius fuerant à sacris
studiis alienissimi, correpti sunt horum amore.
Quid multis? Res pulchrè succedebat, nisi quorun-
dam seditiosa improbitas, dum repente novum
mundum dare nobis conatur, dissidiis opinionum,
& contentiosis dogmatibus penè luxasset rerum
publicarum compages, & ecclesiæ totius concor-

diam labefactasset. Atque hic mihi quidem penè
perit tot vigiliarum, tot sudorum, tot annis ex-
haustorum fructus & gratia. Sed leviter angeret
privatum incommodum, si publico bono pensa-
retur, præcipue verò Christi gloria, qui scopus esse
debet unicus omnium actionum nostrarum. Ni-
hil enim esse potest in rebus humanis verè pro-
sperum ac felix, nisi quod *Christus* operatur in
nobis, sicut, affectibus humanis quiescentibus, no-
stra voluntas illius serviat voluntati. Jam plus sa-
tis erat eorum malorum, etiamsi monarcharum
implacabiles iræ non accessissent, quæ quum tan-
tum calamitatum invexerint orbi, tamen indices
magis ac magis incrudescunt, summam omnium
rerum confusionem minitantes, nisi deus aliquis,
velut ex machina de repente apparens, tumultuosæ
tragœdiæ dederit insperatum exitum. Nos inte-
rim in tanta tempestate, rebus penè desperatis,
quoniam præter vota penè nihil superest, frag-
menta navis amplectimur, sicubi *Christus* multum
diuque jactatis portum aliquem ostendat. Nec
procius abjicio spem, si Dominus, in cujus manu
sunt corda Regum, dignetur Principum animos
huc inflectere, ut existiment longè speciosius i-
ram vincere quàm hostem: multò tutius bene-
volentia constabile regnum, quàm viribus. Et
ad proferenda ditioris pomeria plus habere mo-
menti clementiæ quàm fortitudinis opinionem.
Pax rebus omnibus turbatis subito coire non po-
test, induciæ possunt, saltem in annos aliquot. In-
terim de faciendis rebus per ocium deliberare li-
ceret. Nunc vereor ne nobis contingat *Cadmea*
quodam victoria, quæ non minùs luctuosa sit
victoribus quàm victis. Verùm hic ut dixi, nihil
possum ultra vota. Hortatus sum semel atque ite-
rum

rum Cæsarem ad amorem pacis, at ille proximis literis ita respondet: *Pro quiete, inquit, Respublica quod in nobis fuit, hucusque nos strenue prestasse, non est cur aliquis dubitare debeat. Quid in presentia prestemus, quidque deinceps prestaturi simus, ea malumus operibus declarare.* Hæc verba non admodum sapiunt pacem. Quanquam autem bellum ingens omnium malorum agmen secum trahit, ea tamen reddunt afflictos magis quam impios: gravior est opinionum calamitas, quæ, quod est omnium preciosissimum, bonam mentem nobis eripit. Atque hic propè major est pervicacia contententium, quam monarcharum bellantium; sitque nescio quo fato, ut nulli magis lædant causam vel hanc vel illam, quam qui sibi videntur fortissimè tueri. Quidam enim sic diversum trahunt funiculum contentionis, ut, juxta proverbium, rupta, dum plus satis tenditur, recte, utrique concidant in tergum. Non est necesse de omnibus querere, multò minùs protunciare. Satiùs est ea tractare quæ propriè faciunt ad doctrinam evangelicam. Habet mundus sua quædam jura, habent scholæ suas exercitationes: nihil autem tradatur populo nisi quod & indubitatum est, & ad fidei negotium necessarium, & ad piè vivendum conducibile. Quidam, ut exempli causâ loquar, confessionem nimium arctant: Contra, alii tollunt totam, quum esset quiddam inter utrumque medium. Item, quidam missam eò provexerunt, ut ferè sit indoctorum ac sordidorum sacerdotum, vel sacrificorum magis quæstus, & hominum malè viventium fiducia: Rursum, alii missam totam abrogant. At erat & hic locus moderationi, quâ fieret ut missam haberemus sacratiorem puriorèmq; neque tamen nullam. Similiter quidam immodico superstitiosoque divorum cultu, penè Christi cultum obscurant; ex adverso, alii damnant omnem divorum cultum ut impium. Quidam funditus evertere nituntur omnem monachorum statum, alii contra plus satis tribuunt humanis constitutionibus, ceremoniis, titulis & vestium formis. In his aliisque rebus, temperamento prudenti fieri posset, ut fidei dogmata certius meliùsq; teneremus, ut confessio sincerior esset, ac minùs anxiosa: Ut missa sacratior esset ac venerabilior, ut sacerdotes ac monachos haberemus, si pauciores, certè meliores. Quanquam autem me vehementer discruciat hæc mundi tempestas, tamen nonnihil adhuc spei residet apud me, fore ut divina providentia tumultus hos vertat in bonum exitum. Ad id plurimum conducet Præfultum prudens moderatio, quæ sic coerceat seditiosam impietatem, ut semper habeatur ratio veræ pietatis, hoc est, sic evellantur zizania, ut non eradicetur triticum. Id facilius esset factu, si semotis privatis rationibus, ad unum scopum spectarem omnes, hoc est, ad Christi gloriam. Nunc plerique suum agunt negotium, itaque fit ut nec privatim nobis bene sit, nec publicè. Alii in alios culpam rejicimus, quum hæc mundi calamitas manus sit Dei cunctos homines ad vitæ correctionem invitantis. Ad quem si confugiamus omnes, ipse tempestatem hanc rerum humanarum facile verteret in serenitatem. Verùm his de rebus nimis multa ad tuam celsitudinem, quæ multò rectius ista perspicit, quam ego possum, cujus moderatissimam prudentiam, & prudentis-

A sinam moderationem mihi videtur non solum ex hominum prædicatione, verumetiam ex ipsâ recognitione habere. Quod autem vir illâ dignitate præditus, nostros libellos auribus oculisque tuis dignaris, si neget me gaudere, planè mentiar: sed tamen huic voluptati junctus est pudor, ut qui mihi conscius sim, in meis incubrationibus, quas ferè ex tempore, & alendis adolescentiæ studiis dedimus, nihil esse quod tui similium animos morari queat. Optarim autem vehementer tantum ætatis, tantam ingenii vim ad omnia mihi dari, ut aliquid elaborare possim, quod à tam eximio Præfule, & tam eximii Præfulis nomine legi mereretur. Interim hæc epistolâ tuæ celsitudini testatum volui, mihi & novum esse & summo opere gratum ipsius erga me favorem, pro mea virili daturus operam, nè prorsus eo videar indignus. Dominus eam nobis diu servet incolumem. Datum *Basileæ*, Anno millesimo quingentesimo vigesimo octavo, decimo quarto Calend. April.

*Hermanus Dei gratiâ Archiepiscopus Colonien-
sis, Princeps Elector Vuestualia, & Angaria
dux, &c. Erasmo Rot. S.*

Venerabilis, sincerè dilecte, ante paucos dies *Epist. 2.* redditæ sunt nobis literæ tuæ, quibus perhumane quidem ac etiam eruditè, ad amicitiam tuam nos invitare visus es; quædam insuper nobis pro tua humanitate tribuens, quæ tamen ex amoris affectu potius quam recto judicio profecta suspicamur. Nihilominus velut *Cyrus* quendam à *Xenophonte* laudari nos abs te libenter patiemur, ut saltem quales esse erga Rempublicam *Christianam*, ac nos etiam ipsos debeamus, vel te monitore clariùs perspicere possimus: unde non est ut tanto opere nos ad amandum te provocet. Nam audito nomine tuo, quo tu bonis studiis non parum ornamenti attulisti, statim ad amorem tuum, velut impetu quodam rapti sumus. Enimverò ea nobis adest voluntas, quæ tibi optima quæque precetur, etiam si facultas fortasse non adsit ut tibi continuè ista præstemus. Illud tamen certò tibi persuadere potes. nos nihil antiquius ducere, quam ut *Christiana* Respublica simulque & bona studia, evulsis spinarum radicibus, liberè & securè floreat. Id quod à studiosis hominibus quotidie laboratur, sed frequenter etiam sine fructu, contra semper adnitente illo, qui per noctem zizania interserit; & quo plus noceat, etiam spinera crescere facit, quibus opprimatur bonum Dei semen. Tu verò perge pro tua virili ventilabro doctrinæ Evangelicæ, purgare aream plenam jamdudum loligine & paleis. Quantum nostrâ interest libenter etiam operam nostram ad negotiū accommodabimus, sperantes Domini Dei nostri affulgente gratiâ pacem aliquando inter *Christianos* Principes conventuram, line qua frustra laborat, quisquis laborat errorum radices evellere. Interim verò precibus tuis adjuvari petimus, ut officio nobis commissio fideliter ac etiam utiliter incumbamus. Vale. Ex arce nostra *Bruslaus* octavo Calend. Junii. Anno millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

Erasmus Rot. Nicolae Vario Marvillano S.

Epist. 3.

Multa quidem nova quotidie nobis gignit hic Africa nostra, Nicolae charissime; sed quaedam ejus sunt generis, ut nec tibi gratum arbirer futurum legere, nec mihi tutum scribere. Quod nuper accidit accipe. Ad duodecimum Calend. Octobris, evocatus amenitate coeli, secesseram in hortum, quem *Joannes Frobenius* satis amplum & elegantem meo commercatus est hortatu. Nam ibi soleo pomeridianis aliquot horis, vel somnum obrepentem arcere, vel assiduitatis tedium fallere, si quando invitat aeris temperies. Post deambulationem conscenderam domunculam hortensem, jamque coeperam aliquid ex *Chrysostomo* vertere, quum interim vitreas fenestras feriret fulmen, sed tacitum ac lenē. Primum suspicabar oculorum esse errorem. Quum rursus semel atque iterum effulisset, demiror ac prospicio si severtisset cœlum, contractisque nubibus pluriam ac tempestatem minaretur. Ubi nihil video periculi, ad librum redeo. Mox auditur sonitus, sed obtusior. Ad eum modum Poetae narrant *Jovem* ludere, si quando est hilarior. Siquidem longè aliud fulminis genus erat quo gigantum moles disjecit, ac *Salmonea* & *Ixionem* demisit in tartara. Paulò post emicat plus fulgoris, & audio fragorem horribilem, cujusmodi fere crepitus audiri solet, si quando fulminis ictus impegit vehementius in aliquid solidum. Etenim quum agerem *Florentia* eo tempore quo *Julius* Pontifex terrenus *Jupiter* tonabat ac fulminabat adversus *Bononiam*, magnam diei partem & tonabat vehementer & fulminabat, magnaque vis imbrium ruebat. In secessu sedens ad exonerandam alvum, quum horribilis fragor insonuisset, territus subduxi me, & ad ceteros redii. Aut me planè fallit, inquam, animus, aut post hunc crepitum audietis aliquid parum lati nuncii. Et ecce non ita multò post, venit chirurgus nuncians in collegio virginum tres istas; quarum una mox exanimata est, altera propemodum extincta, tertia sic afflicta, ut negaret esse spem vitæ. Ad similem itaque sonitum surrexi, & prospicio quæ sit cœli facies. Ad lævam erat serenitas, ad dexteram conspicio novam nubis speciem, velut è terra sese proferentis in sublime, colore propemodum cinericio, cujus cacumen velut inflexum sese demittebat. Dixisses scopulum quempiam esse, vertice nutantem in mare. Quo contempler attentius, hoc minus videbatur nobi similis. Dum ad hoc spectaculum stupeo, accurrit famulorum unus quem domi reliqueram, anhelus admonens, ut subitò me domum recipiam, civitatem armatam in tumultu esse. Nam is mos est huic Reipublicæ, ut sicubi fuerit exortum incendium, confestim armati procurrant ad tuendas portas ac mœnia. Nec satis tutum est armatis occurrere: ferrum enim addit ferociam animis, præsertim ubi nihil est periculi. Hortus autem in quo studebam erat pone mœnia. Recurro domum, multis obviis armatis. Aliquanto post rem totam didicimus, quæ sic habebat: Paucis ante diebus in unam turrim earum quibus mœnia ex intervallis muniuntur, delata fuerant aliquot vasa pulveris bombardici: ea quum magistratus jussisset reponi

A in summa camera turris, nescio quorum incuria reposita sunt in imam turrim. Quod si vis pulveris in summo fuisset, tectum modò sustulisset in aera, reliquis innocuis. Ac miro casu per rimas illas speculatorias fulmen illapsum attigit pulverem, moxque vasa omnia corripuit incendium. Primum impetus incendii tentavit an esset oneri ferendo, possitque totam molem in altum tollere. Idque testantur qui viderunt turrim juxta partes imas hiantem semel atque iterum, sed rursus in se coeuntem. Ubi vis ignis sensit molem esse graviolem, quàm ut totam possit subvehere, eo conatu relicto, totam turrim in quatuor partes immensi crepitu dissecuit, sed tantà æqualitate, ut amissi Geometrica factum videri posset, ac per aera, aliam aliò sparsit: ipse pulvis accensus in altum se recepit, qui statim consumptâ cinericiæ nubis præbebat speciem. Vidisses immania fragmenta turris, avium ritu, volitare per aera; quædam ad ducentos passus deferri, quæ dabatur liberum aeris spatium; alia civium domos longo tractu demoliri. Non procul à turri magistratus curarat extruendas ædicular, in quibus habitarent mulierculæ quæ corpore quæstum facere malunt, quàm vere aut texere. Hæ lateris unius impetum excepere. Tantus autem erat fragor tamque subitus, ut qui erant in propinquo putarent, rupto cœlo, mundum in chaos abiturum. Nec ridiculum putabatur quod vulgò dici solet: *Quid si cœlum ruit?* In agris multi sunt ruinâ oppressi, multi sic membris vel truncati vel afflicti, ut miserandum spectaculum præberent obviis, è quibus aiunt extinctos numero duodecim, miserè vexatos quatuordecim. Sunt qui credant hoc ostento quiddam portendi in futurum; ego magis *inquit* quàm *verum* nihil aliud arbitror significari, quàm incogitantiam eorum, qui casum eum non uique adeo rarum non præcaverint. Nec mirum si pulvis ille levissimus disjecit saxum ædificium: etiam si turrim eam undique ducentorum pedum cinxisset paries, ignis ille subitus ac vehemens disjectis obstaculis omnibus, erupisset in suum locum. Quid autem vento mollius? Et tamen inclusus terræ cavis boreas, nonne montes totos concutit, terram hiatu diducit, & interdum campos spaciosos in collem erigit? Quis hoc machinarum genus excogitavit? Olim artes ad humanæ vitæ usum repertas diis attribuit antiquitas, veluti medicinam *Apollini*, agricolationem *Cereris*, vitisculturam *Baccho*, furandi artificium *Mercurio*. Hujus inventi laudem, non puto cuiquam deberi, nisi vehementer ingenioso cuipiam, nec minus scelerato cacodæmoni. Siquid tale comminisci potuisset *Salmoneus* ille, potuisset vel ipsi *Jovi* medium unguem ostendere. Et tamen hic nunc *Christianorum* atque adeo puerorum lusus est. In tantum apud nos decrevit humanitas, accrescit immanitas. Olim *Corybantes* tympanorum & tibiarum strepitu homines compellebant in rabiem. Habet enim ille sonitus miram vim ad commovendos animos. At horribilius sonant nostra tympana, nunc anapæstis, nunc pyrichiis perstreptentia. At his nunc pro tubis *Christiani* utuntur in bello, quasi illic non satis sit esse fortem, sed oporteat furere. Quid autem dixi de bello? Utinam in nuptiis, utinam diebus festis, utinam in templis. Ad furiosum illum sonitum procurrunt in publicum virgines, saltat nova nupta, ornatur festi diei celebri-

tas, qui tum est maximè lætus, si toto die per urbem obambulet plusquam *Corybanticus* tumultus. At ego arbitror apud inferos non alio organo celebrari dies festos, si modò sunt illic ulli. *Plato* putat magni referre quo genere Musices uteretur civitas, quid dicturus si hanc Musicam audisset inter *Christianos*? Jam hoc Musicæ genus quod simul & statile est & pulsatile, in templis solenne, quibusdam non placet, nisi bellicam turbam longè superet, & immanis ille sonitus audiat à sacris virginibus dum res divina peragitur. Nec id satis, sacrificus vocem ad tonitruum fragorem effingit, nec alii magis placent aliquot *Germanie* Principibus. Adeo nostris ingeniis nihil est dulce, quod non sapiat bellum. Sed desino *carere*. Bene vale. Datum *Basilæ* sexto Calendas Octobris. Anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto.

Erasmus Rot. Carolo Uttenhoeve S.

Epist. 4

Magnam nobis sollicitudinem exemit, mi *Carole*, qui te nunciavit incolumem pervenisse *Patavium*. Nam ex quo nos reliquisti, nemo literam abs te reddidit, nihilo plus à *Zebredio*. Expectamus te posthac & pulchrè *Ciceronianum*, & bene *Græcum*. Jam quo minus te poeniteat istius profectiois, nos ad Idus Apriles toti commigravimus *Friburgum*. Ea res cessit opinione felicis. Mihi cogitanti quorsum essent evasura illa rerum indies novatarum proemia, nihil læti præsagiebat animus; & hic offendi cælum mirè amicum meæ valetudini. Postremò, si nihil aliud, effugimus, opinor, *Carcinos* & *Planodorpis*. *Lodovicum Berquinum* proximis ipsius ad me literis promiserat alias ad te scripturum. Eas literas nè frustra expectes: nam decimo Calend. Maias vitam morte commutavit, exultus *Latæ* in *Gravia*. De causa nihil certi hæcenus potui cognoscere. Tantum audiui Iudicibus duodecim delegatam pronunciandi auctoritatem. Quam instaret dies, hominem fuisse traditum carceri. Hoc parum felix augurium. Pronunciatum est, ut exultis libellis & abjuratis articulis, lingua illi ferro perfoderetur, mox perpetuo carceri dederetur. Is audiat præter expectationem atroci sententiâ, Regem appellavit & Pontificem. Iudices indignè ferentes appellandi verbum: Si non recipis, inquit, hanc sententiam, efficiemus, nè posthac quòquam appelles; & postridie pronunciârunt illum flammis tradendum. Ainnt primum articulum fuisse, quod scripsisset in rem esse pietatis ut sacri libri in linguam vulgarem translati legerentur à populo, id quod senatus fieri vetuerat. Adhibiti sunt satellites armati sexcenti qui cohiberent si quid oriretur tumultus. Hæc qui retulit, præterea nihil certi potuit adferre, nisi quod aiebat *Guillelmum Bardam*, unum opinor è Iudicum numero, triduo priusquam damnaretur, privatim egisse cum *Berquino*, ut ab insania, ut aiebat, erroribus resipisceret. Verùm hæc audiui tantùm, & quidem ab eo qui multa narrabat audita. *Montius* postea, cujus religiosam nôsti fidem, nihil aliud ausus est scribere, nisi quod oculis suis cominus vidit. Aderat enim valde vicinus, quam curru veheretur ad supplicii locum. Nec vultu nec ullo corporis gestu dedit ullum animi perturbati specimen. Dixisses illum in musæo de studiis, aut in templo de rebus

A cœlestibus cogitare. Nè tum quidem quum carnifex truculentâ voce crimen ac supplicium pronuntiaret, quicquam de vultus contortia mutare visus est. Jussus de curru descendere, nihil contratus descendit alacriter: Nec erat tale quicquam in eo vel audaciæ, vel ferociæ, quale in maleficis nonnunquam gignit immanitas. Relucebat in eo mentis sibi bene consciæ tranquillitas. Ante mortem verba fecit ad populum, sed unde nemo quisquam potuit aliquid percipere. Tantus erat satellitum stremitus, quem datâ operâ putant excitatum fuisse. Quum ad palum præfocaretur, nullus è turba acclamavit nomen *Jesu*, quod paricidis etiam ac sacrilegis acclamari solet. Sic omnium animos in illum excitârunt, qui nusquam non adiunt, & nihil non possunt apud simplices & imperitos. Eat nunc qui volet, & *Phormiones* istos lacessito. Aderat illi *Franciscanus* quidam, quem adiit *Montius*, rem explicaturus num vel moriens agnovisset errorem. Is aiebat agnovisse, asseverans se nihil omninò dubitare quin anima illum transferret in quietem. At ego *Franciscani* dictis nihil habeo fidei, præsertim quum hoc sit illis solenne, post extinctum hominem spargere rumores, quod in incendio cecinerit palinodiam, quo simul & vindictæ religionis laudem auferant, & multitudinis invidiam calumniæque inspirationem effugiant. Nam quum *Bruxellæ* primitias immolassent exultis duobus monachis *Augustinensibus*, tertio in carcerem reducto, & clam intersecto, quum mira constantia mortem oppetissent, quæ res Iudicibus gravem movebat invidiam, sparserunt ridiculam fabulam, unum ex illis apparuisse cuidam *Augustinensi*, qui nunciaret animas illorum esse incolumes, quod in extremis resipissent, videlicet jam in ipso incendio. Idque factum precibus Virginis matris. Nam & pridie Visitationis exusti sunt, & *Nicolaus Carmelita* magno studio sacrificium hoc procurârât. Rogatus carnifex, æquum poenitentiz vocem edidissent in rogo, negavit, sed quum ducerentur ad palum, clarâ voce testati sunt se mori *Christianos*, & alligati palo adnoto igni canere cœperunt *Symbolum fidei*, mox *doxologiam*, *Te Deum laudamus*, donec flamma vocem intercluderet. Habes *Berquini* conterranei tui fatum, cui mihi natus fuisse videtur. De causa, quoniam mihi prorsus ignota est, non habeo quod pronunciem. Si non commoverit supplicium doleo, si commoverit bis doleo. Satius est enim innocentem mori quam nocentem. Illud non dubito quin sibi persuaserit esse pia quæ defendebat. Hinc illa vultus tranquillitas. Verùm, ut scis, hominem de facie nunquam novi. Ex his qui propiorem cum illo habuerunt consuetudinem diligenter sciscitatus sum de singulis. Erant autem alioqui quod ad causam attinet *Berquino* parum æqui, qui aiebant illum annos natum plus minus quadraginta. *Berquini* regionis dominum, censu modico, ferme sexcentorum quot annis coronatorum, laicum ac cœlibem, sed vitæ aded puræ, ut nè rumusculus quidem impudicitiz sit unquam in illum exortus; mirè benignus in amicos & egenos, constitutionum ac rituum Ecclesiasticorum observantissimus, potâ præscriptorum jejuniorum, dierum sacrorum, ciborum, missarum, concionum, & si qua sunt alia quæ cum pietatis

H h h 2

fructu

fructu recepta sunt. Alienissimus ab omni furo, ingenio libero ac recto, quod injuriam nec cuiquam facere vellet, neque a quoquam perpeti posset, duntaxat insignem. Ab instituto *Lutheri* plurimum abhorrebat. Quid multis? Negabant quicquam esse in vita, quod non deceret *Christianam* pietatem. Hoc aiebant in eo crimen esse gravissimum, quod ingenuè prae se ferebat odium in morosos quosdam Theologos, ac monachos non minus feroces quam stolidos. In hos palam debacchabatur, nec stomachum suum dissimulare poterat. Fuerat illi pridem nescio quid conflictatunculus cum *Guilhelmo Querno* Theologo. Hinc *deus* est *patrum*. Mox ex libello quem, opinor, ediderat, decerpit sunt aliquot sententiae, quae viderentur ad fidei negotium, ac perinde ad Theologorum cognitionem pertinere. Erant quantum memini hujus ferè generis, In concionibus incongruè beatam Virginem invocari pro Spiritu Sancto, nec aptè vocari fontem omnis gratiae; & in cantico vespertino, praeter Scripturarum consuetudinem, appellari spem & vitam nostram, quum hæc magis quadrent in Filium. Ob hujusmodi nanias ductus est in carcerem, reus hæreseos periclitatus est. At Judices ubi viderunt causam esse nullius momenti, absolverunt hominem. Qui detulerant, jactabant eum elapsum favore Regis, ipse prædicabat se jure victorem, & appatabat libellum triumphalem. In hoc articulo rerum mihi primum coepit innotescere. Scripsit a me de causa sua, deque judicio parum æquo, quod *Quercus* & *Bedda* tulissent de quibusdam scriptis meis. Ex epistola visus est mihi vir bonus. Admonui tamen amanter ac libere, si sciret, premeret suum encomium, sineret crabrones, & suis se studiis oblectaret. Deinde, ne me involveret suæ causæ, quod utriusque nostrorum foret incommodum. Ille ut habebat quiddam cum palma commune, adversus deterritum tollebat animos. Eam cautionem semel atque iterum occinui, sed surdo, varicinans illi tutum quicquid evenit postea. Tamen tam atrocem exitum non expectabam, magnum tamen omnino malum expectabam. Propter interim libelli clam excusi, quibus ex meis versis interjecerat suæ quædam. Id ubi sensi, acrius exposulavi cum homine: quod nec prudenter ageret, sibi pariter ac mihi versuticulis ejusmodi conflans gravem invidiam, nullo fructu pietatis; nec satis amice faceret, qui me plus satis gravatum, pergeret magis etiam aggravare. Si juvaret ipsum ejusmodi conflictatunculis exerceri, mihi nihil minus esse cordi. Proinde suam causam sic ageret, ne me admitteret. Ille sui similis respondit me totâ errare viâ, quum diceret non aliâ ratione magis constatam invidiam posse opprimi, quam si vulgus mea legeret. Tum enim deprehensum iri monachorum quorundam improbißimam vanitatem, qui suis sycophantiis, iucis, furis, & malis artibus, plurimorum animos in me concitassent. Addebat exemplum episcopi cujusdam viri non mali quidem sed illiterati, quem isti sic inflammabant in me, ut ne nomen quidem *Erasmii* ferre possit. Huic tradidisse se pacis querimoniam, *Gallicè* loquentem. Eâ delectatum Episcopum coepisse in nos amico esse animo, & illos delatores vehementer detestari. Interim *Bedda* quidam collectis pluribus articulis, curant

A hominibus suis pertrahendum in carcerem. Horum aliquot ad me misit, simul cum censuris Judicum. Erant, ni fallor, monachi tres; Prior *Carnusianorum*, Prior *Celestinorum*, tertius nescio quis. Responsum ad illum remisit, declarans quàm illic nihil videretur impium. Quum subinde mitteret nova capita, ad quædam respondi, quæ decerpserat è meis libellis, ad ea quæ ex se proposuerat nunquam respondi. Quid multis? Monachi pronunciabant in carcere sententiam definitivam, jamque nihil supererat, nisi ut excusis libellis, ac peractâ palinodia, reciperet præscriptam satisfactionem, quæ nunquam non immitis est à monachis, aut, si id recusaret, iret ad ignem. Ille vir fortis ne in uno quidem illis cessit, ac perierat, nisi quidam è senatu cordatiores, perspicientes rem calidis monachorum ac *Beddaicorum* odiis geri, respondissent se totam causam à capite usque ad calcem denuò velle cognoscere, idque non sine fremitu eorum qui pronunciabant. Hoc enim nihil aliud videbatur, quàm illorum sententiam rescindere. Id favore regie matris procurarum autumant. Dum hæc aguntur, Rex commodum reversus est ex *Hispania*. Is admonitus *Berquinum* suum inter monachos ac *Beddaicos* periclitari, primum per caduceatorem, mox per literas denunciavit senatui, ne quid temere paterentur fieri in suum consilium, se brevi adfuturum, ac diligentius de toto negotio velle cognoscere. Aliquanto post exemptus è carcere, servatus est in aula satis commoda, nihilominus sub custodia. Tandem suæ libertati redditus est, quo posset facilius suæ causæ consulere. Ibi dictu mirum, quantum fiducia conceperit animo. Non enim solum promittebat sibi absolutionem, verumetiam victoriam, & quidem speciosam. Aiebat victoriam esse in manibus, sed malle seriùs aliquanto finire causam, quo magnificentius triumpharet. Jamque mutatis vicibus, ipsam facultatem sacratissimam, monachos ac *Beddaicos* reos peragebat impietatis. Nam quædam arcana deprehenderat in illorum actis. Quo magis sibi placebat, eo magis timebam homini. Proinde crebris epistolis hortatus sum, ut vel arte quâpiam semet extricaret à causâ, puta curarent amici, ut prætexu regie legationis longius proficisceretur: fortassis Theologos passuros ut causâ tempore evanesceret, nunquam passuros ut impietatis crimen, quod illis objiciebat, agnoscerent. Etiam atque etiam cogitaret qualis excetra esset *Bedda*, quocumque capitibus efflaret venerum: Tum expenderet sibi cum immortalis adversaria rem esse; facultas enim non moritur: simul illud cogitaret, qui cum tribus monachis belligeratur, cum cum multis phalangibus habere rem, non solum opulentis ac potentibus, verumetiam improbitissimis, & in omni malorum artium genere instructis. Illos non conquieturos, donec ei procurassent exitum, etiam si causam haberet meliorem quàm habuit *Christus*, neque plus satis fideret Regis presidio. Principum enim favores esse temporarios, ac delatorum artibus faciliè in diversum trahi illorum affectus. Postremo, ut nihil horum accideret, magnos etiam Principes vel delassari talium improbitate, vel metu nonnunquam cogi, ut cedant, præsertim cum *Franciscus* Rex, ipse quidem humanissimus, parum secundis

FORTUNE

fortuna: statibus uteretur: Non esse tutum quamvis imbecillum hostem contemnere, nedum tam multos ac tam potentes. Obtestatus sum, ut si suam incolumitatem pro nihilo doceret, vir doctus ac bonus, certe se servaret studiis & amicis, quibus intolerabilem excitaret invidiam si quid secus quam vellemus accidisset. Quod si nihil horum moveret illius animum, certe suam causam ageret seorsum; me neque cum monachorum agminibus, neque cum Theologica facultate velle habere dissidium, si modò liceat. Quæris quid profecerim? Tot modis deterrens, addidi animum. Interim veteris comœdiæ licentia ferebatur in monachos ac Theologos, præsertim in *Syndicum Beddæ*, ac propemodum *æj tūc vixit* *ex quoque* peragebat. Mox impetratum est à Rege, ut *Beddæ* libros in *Fabrum* ac me scriptos distrahi veraret. Ad hæc impetratæ sunt Regis ad Theologicam facultatem literæ, ut duodecim articulos qui in *Beddæ* libris viderentur habere manifestam impietatem, atque adeò blasphemiam, aut damarent omnium suffragiis, aut sacrarum Scripturarum testimoniis comprobarent. Hæc quum illi pollicerentur certam victoriam, ego respondi nihil aliud esse quam irritamenta hostium, qui suâ sponte plus satis insanirent. Nam frigidam Regis edictum obsuit etiam *Fabri* meæque causæ: Eo siquidem factum est, ut liber clâm distractus non nisi in hostium manibus versaretur; ac, nè quid haberet detrimenti typographus, in *Germaniam* & *Angliam* deportaretur. Ipsum autem vehementer errare, si crederet talibus rugis adversarios opprimi posse. Nihil protèci monitor, nisi quod illi magis ac magis accrevit fiducia. Interea prodit edictum gymnasiarchæ, nè magistri collegiorum discipulis prælegerent mea Colloquia. Hic sibi pollicebatur futurum, ut tantâ contumeliâ provocatus, causam operâ communi capessere; ac subornavit quendam qui me vehementibus literis eodem provocaret, victoriam esse in manibus, nec defutura magnatum auxilia. Nunc esse tempus ut Theologis in posterum omnis detraheretur autoritas. Ambobus respondi, me demirari illorum animos, qui crederent me, relictis omnibus negotiis, per omnem vitam velle cum Theologica facultate contendere: imò sic potius animatum esse, ut citius passurus sim meos libros præter æquum ab illis damnari, quam hæc ætate, quæ flagigaret quietem, sine fine belligerari. Et, si meæ potestatis esset, malle efficere ut omnes plurimum tribuerent Theologorum autoritati, quam ut nemo quicquam illis crederet. Omnibus epistolis inculcavi, meum animum mihi nihil latum prælagere, utcunque ille sibi plauderet, animadvertere spes illi adesse mirè pertinaces, sed misere timere nè fallacissimas: fiduciam adesse strenuam, sed mendacissimam. Obtestabar ut sibi consuleret, si tibi charus esset: profugeret potius aliquò, vel in *Germaniam*, ubi nulli facessitur negotium ob huiusmodi articulos. nè apud orthodoxos quidem, nisi si quis palam profiteatur populûmque commoveat. Addebam, me jam dudum pigere nostræ amicitie, quæ mihi plus mali concitasset, quam multorum capitales inimicitie. Hæc toties occinens nihil profeci. Post hæc tamen rariùs ac frigidius ad me scripsit, præsentiens, opinor, non omnia præclaris istis spebus responsura. Equidem dolebam nominis fatum,

A quem arbitror, si quid erravit (causam enim, ut dixi, non novi) persuasionem errasse, non malitiâ. Sed quid facias homini ultrò morti devoto, & suo jumento, quod aiunt, sibi exitium accersenti? Imposuit illi sua fiducia, nocuit ingenuitas, neque minus nocuerunt quorundam inepti tumultus, qui ad quamvis occasionem gestiunt ac triumphant. Ut igitur his coercendis profuerit mors *Berquini*, ita periculum est nè *Beddæ* suâ sponte plus satis insanientibus nimium accedat animorum. Inter errores & hæreses varia sunt discrimina: neque parum interest inter eum qui persuasionem seductus est, & eum qui malitiosâ pertinaciâ tuetur impium dogma. Rursus, refert simpliciterne quis exeret, an colligendâ factione turbet publicam tranquillitatem. Ob quemlibet errorem exari hominem novum exemplum est, ac miror unde petitur. *Gallorum* tamen religioſam mentem vehementer approbarem, si quantum nunc propendet ad superstitionem, tantum valeret iudicio spirituali. Certè hætenus se præstiterunt *Romani* Pontifici frangi mancipia. Digni Principibus optimis, qui qualescunque contigerunt, bonâ fide serviunt. Et tamen fortassis in hanc partem peccare præstat, quam effrenem licentiam moliri, quam in aliquot *Germania* civitatibus exoriri videmus, in quibus Pontifex est *Antichristus*, Card. creature *Antichristi*, Episcopi larvæ, Sacerdotes porci, monasteria conventicula Satanz, Principes tyranni. Summa rerum est penes plebem Evangelicam, sed armatam, & ad pugnandum quam ad disputandum instructiorem. Tantum habui, quod de *Berquino* scriberem, qui si decessit cum bonâ conscientia, quod admodum spero, quid eo felicius? Damari, diffecari, suspendi, exuri, decollari, piis cum impiis sunt communia. Damare, diffecare, in crucem agere, exurere, decollare, bonis iudiciis cum piratis ac tyrannis communia sunt. Varia sunt hominum iudicia. Ille felix, qui Iudice Deo absolvitur. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgæ* Calend. Juliis. Anno millesimo quingentesimo vigesimo nono.

Erasmus Rotterodamus Lamberto Grunio
Scriba Apostolico S.

Hætenus, eruditissime *Lamberte*, ab hoc genere causarum lubens abstinui, licet à multis interpellatus, neque cuicumque amicorum molestus esse sustinui: verum hic singularis quædam pieras me depulit à vetere instituto, fecitque ut & ipse novum patrocinium susciperem, & tibi viro amicissimo in amici negotio negotium facesserem. Quapropter hoc operæ primum abs te peto, ut totam rei seriem digneris cognoscere. Siquidem confido futurum, ut si hoc impetro, & meum comprobes officium, & tuum non illibenter impertias, non jam amicitie nostræ, cuius gratiâ scio te nihil non facturum, sed ipsi causæ. Agitur enim non de lana, quod aiunt, caprina, sed de salute indolis multò omnium felicissimæ, quæ planè viva spiransque defossa peribit, nisi nos fuerimus opitulati. Utinam tibi perinde nota esset atque mihi est totius negotii ratio; tribus verbis, sat scio, causam hanc apud te peroravero. Sed tamen rem omnem optimâ fide sic tibi depingam, ut nihil aut certè quam minimum te fugiat, quod scire sit operæ precium. Nam & is cuius causam ago, à puero

Hhh 3 mihi

Epist. 5.

mibi sic cognitus est, ut vix ipse mihi sim notior, & pleraque quæ ad causam pertinent, non audi tantum, sed persperi oculis. Tanta autem est rei indignitas, ut ipse vix hæc absque lachrymis commemorare queam, nec tu fortassis, quæ naturæ tuæ bonitas est, sicis oculis lecturus sis. Sed est hoc *Christiane* pietatis, mi *Grammi*, non tantum gaudere cum gaudentibus, sed etiam flere cum flentibus. Scio tibi, vir optime, & probe notam, & insigniter invitam esse quonundam Pharisaicorum improbitatem, qui juxta testimonium Evangelicum, non solum per maria, perque terras, sed per omnes Principum aulas, per omnes divitum odes, per omnes scholas, per omnes conviviatorum ambulantes, ut profelytum aliquem in nasum illiciant, vixque credendis artibus insidiantur puerorum ac puellarum simplicitati; notant ætatem, & injuriæ & fraudi idoneam, ut eos in vitæ genus pertrahant, unde se non possint extricare, semel irretiti, quâ non alia servitutis species miserior. Nam mancipium de lapide cinctum ita potest demerere dominum suum, ut ex servo fiat libertus. Itaque non te remorabor nimium nota commemorando, posteaquam istorum stratagematis mundus undique plenus est. Quis enim fuit unquam eximie indolis, aut honesto lotto natus, aut opulentus puer, quem isti non tentarent insidiis, cui non retenderint retia, quem non captarent dolis, frequenter incitis, nonnunquam & invitis parentibus? Id quum sit quovis plagio fuclerarius, tamen histriones, pietatis etiam titulum audent sceleri prætexere. Ad *Christum* inquam, etiam calcatis parentibus fugiendum est, & adversus afflatum divini Spiritus nihil valet parentum auctoritas: quasi verò Satanas non sit & inter monachos, aut quasi quicumque cucullam accipiunt, afflati sint *Christi* spiritu, quum multò maxima turba vel stultitiâ, vel insitiâ, vel desperatione, vel oculi ventrisque studio ducatur. Quod Deus iussit liberos parentibus obtemperare, extra controversiam est: quis spiritus infliget hominem ad monachismum, nec ipsi certum est qui trahitur. Hic vides quantum campum nobis aperiat locus communis sed nobis liber in eo commorari, quum quotidianis illaqueatorum querimoniis omnium aures calleant. Equidem nolim improbare cuiusquam institutum, nec istis parocinabor, qui ut incoogitant se præcipitârunt in foveam, ita quod malè corperant, pejus relinquunt, non ad libertatem, sed ad peccandi licentiam fugientes. Cæterum in tanta corporum & ingeniorum varietate, non omnibus omnia congruunt, neque quicquam accidere potest præclaris ingeniis infelicitas, quàm ut in aliquod vitæ genus, vel arte inducantur, vel vi propellantur, unde se non possint explicare. In hoc enim potissimum sita est hominum felicitas, si quisque ad hoc applicetur, ad quod naturâ compositus est. Quosdam enim ad coelibatum aut ad monachismum adigere, nihilo felicius cedit quàm si asinum ducas ad certamen Olympicum, aut bovem ad cerotam, ut aiunt. Hoc præfactum esse sat est. Nunc accipe simul & optimi juvenis calamitatem, & illorum plagiariorum detestandam improbitatem. Atque hic rursus oro ut mihi re prebeas attentum. Vehementer enim cupio tuo iudicio comprobati quod ago. Nam obsequi nonnunquam potuit: Quod iudicio sit, nunquam non placet.

A Duo fratres sunt, *Florentius*, & hoc natu major *Antonius*. Admodum pueri matre orbatum sunt, pater aliquanto post decedens, exile quidem patrimonium reliquit, sed quod abolvendis studiis abundè sufficeret, nisi cognatorum rapacitas, qui morienti aderant, rem minùisset. Nam præfentis pecuniæ, nè pilus quidem repertus est. Attamen quod supererat in rebus soli, aut in syngraphis, nec perinde promptum harpyiarum unguibus, utcumque satiserat perdiscendis artibus liberalibus, ni rursus tutorum indiligentiâ, bona pars intercidisset. Scis quàm pauci mortales sint, qui in alieno negotio bonâ fide vigilent. Tutores autem huc animum adiecerant, ut eos educarent monasterio, miram existimantes pietatem si illis de victu prospectum esset. Hæc læpæ sponte propensos, Guardianus quidam homo superciliosus, magnæque pietatis opinione, perpulerat, præsertim unum, sub quo Iudi literarii magistro in prima pueritiâ grammatices prima rudimenta didicerant. Erat autem in juxta vulgarem existimationem, vir pius & innocens, hoc est nec alicui, nec scortis, nec luxu, nec temulentia, nec aliis criminibus infamis; sed homo sibi vivens, ac mirè parcus, nec iudicio quicquam vulgo præstantior, nec literas approbans, nisi quas ipse perturbatas ac paucas didicerat. Nam *Florentio* decimum quartum annum agenti, quum ille scripsisset aliquanto politius, respondit severiter, ut si posthac mitteret tales epistolas, adjungeret commentarium: ipsi semper tunc fuisse morem, ut planè scriberet & *pauca* nam hoc verbo est usus. Is videtur hoc affectu fuisse, quo plurimos esse novi, ut existimaret se victimam Deo gratissimam immolare, si quem discipulorum addidisset vitæ monasticæ. Solèrque gloriabundus commemorare quot adolescentulos quoque anno vel *Francisco*, vel *Dominico*, vel *Benedicto*, vel *Augustino*, vel *Brigide* lucrificasset. Proinde quum jam essent maturi scholis quas *Universitates* appellant; nam & satis erant Grammatici, & *Petri Hispani* Dialecticam magnâ ex parte didicerant; tamen metuens ne illic haurirent aliquid mondani spiritus, ac jugum detestarentur, curavit illos ablegandos in contubernium quorundam, qui vulgo *Prætorum Collationarii* vocantur, qui nusquam gentium non viduantes instituendis pueris quantum faciunt. Horum illud præcipuum est studium, ut si quem puerum videant indole generosiore & alacriore, cuiusmodi ferè sunt ingenia felicissima, eam plagis, minis, oburgationibus, aliisque variis artibus tringant ac deficiant, id appellant cicutare, vitæque monasticæ fingant. Quo quidem nomine satis amantur à *Dominicis* ac *Franciscis*, quod dicant ipsorum ordines brevi interituros, nisi penes illos alteretur seminarium. Ex illorum enim corribus legunt suos tyrones. Equidem arbitror & inter illos esse viros quosdam minime malos, sed quum optimorum auctorum inopiâ laborent, quum in suis tenebris, suis quibusdam moribus ac ritibus degant, seque non aliis, sed sibi ipsis comparant, quum bonam diei partem cogantur precum & operum pensis impendere, non vident quo pacto valeant liberaliter instituere puerum: certè res ipsa loquitur non aliunde prodire adolescentes inellegantius doctos, aut moribus deteriores. Apud hos igitur biennium & eo amplius perdiderunt. Certè jamque ille perdidit.

perdidit, ipsis præceptoribus aliquanto doctior, in his duntaxat literis quas illi profitebantur. Unus præceptorum talis erat, ut *Florentius* neper se usquam vidisse monstrum vel indoctius vel gloriosius. Et tales non raro præficiuntur pueris. Non enim eliguntur eruditorum iudicio, sed arbitrio patriarchæ, qui plerumque literas nescit. Alter verò qui semper visus est unice delectari indole *Florentianâ*, quum sentiret agi de redditu in patriam, cepit privatis colloquiis sollicitare animum adolescentis ut ipsorum accederet instituto, multa commemorans quibus pueri solent illectari. Quod utinam esset factum. Nam aut volentem pietatis amor apud illos detinuisset, aut si res ita tulisset, licuisset in pristinam redire libertatem. Neque enim hoc hominum genus, quod habent præcipuum bonum, ac prisce religionis vestigium, votis insolubilibus astringitur: & si verè piorum ac spiritualium sententia plus valeret quàm crassorum iudicia, nullum posthac esset votum insolubile præter vota baptismi, præsertim ut nunc habet mortalium vel malicia vel imbecillitas. Quum igitur instaret ille crebris hortatibus, interim addens & blanditias, & munuscula & oscula denique; puer haud pueriliter respondit, nec vitæ genus, nec ipsum sibi satis adhuc notum esse, simul ac maturuisset ætas tum hac de re deliberaturum. Cessit quidem ille vir non omnino stultus ac malus, verum ex hac hominum sodalitate novi, qui non modò terrore ac blanditiis, verum etiam horrendis obtestationibus, ac propè dixerim, exorcismis & incantamentis, pueros nondum egressos annum decimum quartum, divites ac benè natos conati sunt obtundere, ut, insciis parentibus, ipsorum instituto semet addicerent. Quid est plagium, si hoc non est? Ergo quum in patriam redissent *Antonius* ac *Florentius*, tutores qui rem, quamvis exilem, non optimâ fide tractarant, agunt de instituto monastico; partim quo citius expedirentur à cura, partim quia ille ludimagister, qui solus rem administrabat (nam unus pestilentia correptus subito decellit, nec ratione redditâ, tertius homo negotiator leviter hæc sollicitudine tangebatur) gratissimâ, ut dixi, victimâ se Deo litaturum arbitrabatur, si duas oves illi mactâisset. *Florentius* ut sensit illos sic agere, quasi pupillorum voluntatem haberent obligatam, contulit cum germano quem habebat serè triennio maiorem, ipse vix dum egressus annum decimum quintum, num verè esset ejus animi, ut se vellet illigari nodis quos in posterum non posset explicare. Is ingenuè fatebatur, se non duci amore religionis, sed trahi metu tutorum. Quid, inquit *Florentius*, te dementius, si stulto pudore metusque hominum à quibus tibi certè non sunt metuenda verbera, temetipsum conticias in vitæ genus, quod nec cuiusmodi sit nosti, nec, si semel ingressus sis, queas referre pedem. Ibi *Antonius* allegare cepit facultatulas, quum per se exiguas, tum tutorum etiam attritas negligentia. Nihil est, inquit *Florentius*, quod metas: corrademus quicquid superest, & constata summuâ petemus Academiam, non deerunt amici, & musci quibus omnino nihil est, suâ alantur industria. Postremò, Deus aderit ad honesta rediensibus. Hoc responsum adeo probavit *Antonius*, ut multas etiam spes ostenderet quæ minori non venerant in mentem. Itaque communi consilio decretum est; ut monasticum

A negotium in aliud tempus rejiceretur, donec tres etiam aut quatuor annos in scholis versati, per ætatem ac rerum usum rectius possent dispicere quid expediret. Constanter ambobus placuit hæc sententia. Sed major angebatur etiamnum scrupulo, quomodo respondendum esset tutoribus, qui non exploratâ pupillorum voluntate negotium hoc sedulo serioque agebant. Hic concepta est responsionis formula; quam *Antonius* approbavit quidem, tantum orabat ut minor esse vellet dux verbi, & amborum nomine respondere: Nam erat is ad dicendum timidior, quemadmodum & indoctior. Ac *Florentius* accepit quidem conditionem, sed diligenter à fratre stipulatus propositi constantiam; nè, si me, inquit, post datum responsum destitueris, tota tragedia devolvatur in caput meum. Nunc potius muta sententiam, si vel blandimentis vel sævis dictis putas te posse depelli gradu. Neque enim mihi crede, res agitur ludicra. Sanctè dejeravit *Antonius*, deditque fidem se dictis mansurum. Venit post aliquot dies tutor ille, multaque præfatus de sua erga pupillos pietate, deque miro studio ac vigilantia, cepit illis gratulari quòd ambobus reperisset locum apud eos qui bis Canonici gaudent appellari. Hic *Florentius* puer ex patto proutrique respondens, egit quidem gratias pro benevolentia proque sedulitate. Cæterum negavit sibi fratrique suo videri consultum ut id ætatis ad hæc rerum humanarum imperiti, semet addicerent alicui vitæ instituto, nec ipsi adhuc satis noti sibi, ac prorsus ignari quale foret illud quod aggrederebantur. Nondum enim ullum monasterium fuerant ingressi. Nec suspicari poterant quodnam animantis genus esset monachus. Multò videri satius, ut post aliquot annos in studiis honestissimis actos, tempestivius hoc negotium ageretur. Ita rem felicis successuram. Hanc pueri tam non puerilem responsionem, quum tutor debuerit exosculari, si vir fuisset verè pius & Evangelicâ prudentiâ præditus: imò quum adolescenter, si fortè conspexisset eo puerili calore propensiores, remorari debuerit, nec statim affectui temporario fidere; tamen haud aliter incanduit, quàm si pugno cæsus esset: & homo alioqui lenis, ut videbatur, ingenii, hic impotens ira, vix manus pudore contudit, sed miro supercilio *Florentium* appellavit nebulonem, negavit habere spiritum: agnosceis monachorum vocem: abdicavit tutelam, recusatit esse fide jussor apud eos apud quos illis victum emerat, testatus est nihil superesse: ipsi dispicerent, ubi caperent cibum. His aliisque multis sævis ac plagosis conviciis verberabatur minorem, quæ tum puero quidem excutiebant lachrymas, propositum tamen iudicio susceptum non excutiebant. Accipimus, inquit, tutelæ abdicationem, neque nostri curâ liberamus. Ita tum discessum est. Tutor ubi perspicit se minis & jurgiis nihil proficere, adhibet fratrem suum negotiatorem, de quo dictum est, virum mirè comem & blandiloquentem. Convenitur in viridarium, jubentur considere pueri, proferuntur pocula, post amicas fabulas coeptum est accuratius etiam agi negotium, sed aliâ ratione. Blanda omnia, multa mentiebantur de mirifica felicitate illius instituti, ostendebant magnarum rerum præclaras spes, addebant preces. Quid non? His delinitus major cepit labascere, videlicet oblitus non semel dejerat

ratæ

rate constantiz. Minor nihilo secius perflat in sententia. Breviter, perfidus ille prodito fratre, accepit jugum, sed clam suffuratus si quid erat rei paratz, quod tamen illi novum non erat. Atque illi quidem pulchrè cessit res. Erat enim ut ingenio tardus, ita corpore robustus, attentus ad rem, ibi vaser & callidus, pecuniarum furax. Strenuus compotor, nec scortator ignavus; in summa, adeo minori dissimilis, ut supposititius videri posset. Nec enim unquam aliud tuit germano quam malus genius. Non ita multò post, hec munus gessit inter suos sodales, quod *Iscaartes* inter Apostolos. Is tamen ubi vidit fratrem miserè illaqueatum, tactus conscientiz stimulis deplorabat, quòd eum in nassam protractum perdidisset. Audis *Jude* confessionem, & utinam ad illius exemplum sese suspendisset, antequàm facinus hoc tam impium admitteret. Erat *Florentius*, ut ferè solent nati literis, rerum communium & imperitus & negligens, atque in his mira simplicitas. Reperias enim quosdam ante pilos, atturiz puberes. Nec alibi quàm in studiis valebat ingenium. Nam huc totum intenderat, & huc vi naturæ rapiebatur, ab infantiz crepundiis verlatus in scholis. Corpore delicato, sed tamen ingenii rebus satis accommodo, vix dum ætatis annum ingressus decimum sextum. Postremò, febri quartanà languidus, quæ puerum jam supra annum tenebat, ex illa sordida & illiberati educatione collectà. Quòd se verteret talis adolescentulus undiquaque proditus ac destitutus, rerum omnium rudis, nec à morbo liber? An non hic satis adhibitum est violentiz ad propellendum quòvis puerilem animum? Pertulit ille tamen in non temerè conceptà sententià. Interea tutor ille stolidus, nè non perficeret quod instituerat, ad peragendam fabulam subornat varias personas, diversiflatus, atque etiam sexus, monachos, semimonachos, cognatos & cognatas, juvenes ac senes, notos & ignotos. Inter quos erant quidam adeo naturà fatui, ut nisi eos commendasset sacra vestis, pro motionibus cum auriculis & tinxinabulis publicitùs obambulassent. Erant & alii quos arbitror superstitione peccasse magis quàm maliciosa voluntate; sed quid refert pereuntis, stultitià juguletur, an perverso studio? Ibi quot arietibus quatitur puerilis animus? Alius depingebat amabile simulachrum monasticæ tranquillitatis, optima quæque decerpens; sic laudari potest & quarrana febris, non pauca largitur admentiens, sed diversà suppressens. Alius *μυλα τραχανα* exaggerabat hujus mundi pericula, quasi monachi sint extra mundum, quemadmodum seipso pingunt in bene munità navi, ceteros omnes undis jactari, perituros nisi ab illis contus porrigatur, aut funis. Alius ponebat ob oculos terrificos inferorum cruciatus, quasi ex monasteriis non pateat iter in tartara. Alius fabulosis exemplis territabat, sunt enim his instructissimi. Quidam viator labore fessus in sedis tergo draconis, putans truncum arboris esse. Excitatus Draco, reflexo collo devoravit hominem. Sic mundus devorat suos. Quidam fortè inviserat monachorum sodalitatem, quum vehementer invitatus ut illic maneret, persisteret in sententia, discessit, sed in via obvius Leo dilaceravit miserum. Narrabantur & visa prodigiosa, non minus inepra quàm quæ anicula de spectris ac lemuriis solent commemorare. Quidam di-

A verso fabularum genere sollicitabant, de monacho qui cum horis aliquot quotidie confabulabatur *Christo*, de *Catarina Senensi*, cui puellæ tanta fuit cum *Christo* sponso vel amasio potius familiaritas, ut ultro curoque deambularent in cubiculo, nonnunquam & preces horarias simul absolverent. Cum primis exaggerabant communionem illam bonorum operum; quali ipsis hæc superfluit, ac non potius interdum magis egeant misericordià Domini quàm laici, aut quasi non sit in toto corpore *Christi* benefactorum communio. Nè longior sim, nullum machinarum genus non admotum est ingenio pueri simplicis, destituti perfidià fratris, denique valetudine fracti: nec minore curà, studio, vigiliatizque advigilatum est, quàm si civitas opulenta fuisset capienda. Tanti vium est illis plus quàm Pharizis, unum adolescentem spirantem ac vivum defodere. Inter hos erant qui sui ordinis negotium agebant, cui tantopere favent, ut hæc gratià miris odiis inter se dissideant, & *Christianam* professionem tantum non pro nihilo ducant. Puer erat & ingenio & literis, & facundià præstantior, quàm pro ætate: Unde sperabant eximium aliquod ornamentum suo sodalizio accessurum. Hæc erat illa pietas, hic erat ille zelus. Multa sciens præterea doctissime *Græci*, nè singulis commemorandis tibi sim tædio; & tuz prudentiz est, ex commemoratis conjicere cetera. *Florentius* interim hæret inter sacrum & saxum, ut est in Proverbiis. Dum ita pendet circumspiciens sicunde deus aliquis apparet spes salutis ostenderet, fortè fortunà invilit quoddam collegium, urbi in quâ sum agebat vicinum. Ibi reperit *Castellum* quendam, quicum ab infantia fuerat nutritus. Is erat annis aliquot natu grandior, ingenio vafro, & nunquam non spectante ad suum commodum, animi tamen excelsi. Hunc non tam pietas quàm ventris studium & amor oculi pelleverant in monasterium. Erat enim naturà *γλυκύς*, & eximè piger, in literis parum feliciter progressus, tantum canendi peritus, quam ad rem fuerat à teneris exercitatus. In *Italia* frustra venator fortunam, quum parentes rei familiaris angustiam, ac liberorum turbam occinerent, ad cucullæ confugit aram, quæ vel hoc nomine laudanda est, quòd sat commodè multa nutrit *θυσία*, alioqui fame peritura. Ibi *Castellum* ex colloquio deprehendens quàm feliciter *Florentius* procellisset in literis, illico de suo negotio cogitans, incredibili affectu cepit ad ejus vitæ consortium exhortari (Erat autem naturà *Μετριοφύλης*) admirandam quandam ejus instituti imaginem verbis repræsentans, exaggerans beatam illam tranquillitatem, libertatem, concordiam, quid multis? angelorum concubernium. Illud præcipuè repetens & inculcans, quanta esset librorum copia, quantum ocium studiis. Noverat escam quâ capi poterat adolescentis animus. In summa, si audisses hominem, dixisses illic esse non monasterium, sed vireta Mularum. Amabat *Florentius* pro naturæ suæ candore, *Castellum* puerili vehementique affectu, præsertim ex tanto intervallo præter spem repertum, ut ferè solet ea ætas fervidos amores in sodales quosdam concipere. Nondum enim noverat mortalium ingenia, sed ex suo animo æstimabat omnes. *Castellum* quidem nullum non movebat lapidem in omnia se vertens, ut incantamentis subigeret animum pueri,

nec flexit tamen. Ab eo colloquio digressus *Florentius* ab alteris majore jam impetu exceptus est. Adornabant enim validiores arietes. Ingerebatur summa rerum desperatio, amicorum omnium similitas, denique quo genere mortis non aliud cruciabilius *Floury*, ni mundo renunciaret: sic enim illi loquuntur, contumelioso vocabulo mundum appellantes, quos *Christus* suo sanguine redemit à mundo, ac monachis ceu proprium asserentes, quod est *Christianorum* omnium commune. Ab his diu vexatus magis quam labefactus, redit ad *Cassianum* tantum fabulandi gratiâ. Ille summis jam viribus hoc agebat, ut sibi secretum & gratuitum præceptorem adjungeret. Erat autem *Florentius* mirè propensus ad amicitias, ac facilis ad obsequendum amiculis. Itaque quum nullus esset obtundendi finis, nec ulla spes affulgeret, ad collegium se contulit, non illud quod paraverat tutor, sed in quo fortè reperit veterem collatorem. Erat autem locus ille tam putris & insalubris, ut vix bubus alendis esset idoneus, nè dum tam delicato corpusculo. Verùm ætas illa nec ciborum, nec cœli, nec loci rationem ullam habere didicerat. Nec tamen huc eo se contulit animo, ut institutum amplecteretur, sed ut interim obtrudentium voces effugeret, donec ipsa dies adferret melius consilium. *Cassianus* interim sedulo suam rem agebat, abutens sodalis & facilitate & simplicitate. Nam *Florentius* illi clàm unâ nonnunquam nocte comediam *Tarentinam* totam prælegebat, ut intra paucos menses præcipuos auctores absolverent furtivis ac nocturnis congressibus, magno discrimine tenelli corpusculi: verùm hoc nihil ad *Cassianum*, qui nactus occasionem sibi intus canebar, nec enim quonquam amabat ex animo præter seipsum. Interea, nè *Florentius* resisteret à coëptis, nihil illi non permittebatur: arridebat puero æqualium grata sodalitas, canebar, ludebatur, certabatur versiculis: non adigebatur ad jejunium, non excitabatur ad cationes nocturnas: nemo monebat, nemo objurgabat, favebant & arridebant omnes. Atque ita per incogitantiam menses aliquot effluxerunt. Ubi jam immineret dies deponendæ vestis profanæ, & induendæ sacre, *Florentius* ad se rediens, coëpit canere veterem cantilenam, & accensitis tutoribus agere de libertate. Ibi rursus minæ crudeles, & offensa rerum extrema desperatio, nisi pergeret in bene coëptis. Nec hic instrenuè partes suas egit *Cassianus*, cui non expediebat amittere nocturnum & gratuitum præceptorem. Obsecro te, an non hæc vera vis est in puerum naturâ simplicem, imperitum & incogitantem? Quid moror? Reclamanti injecta est vestis, quum scirent animum nihil immutatum. Eo facto, rursus blanditiis & indulgentiâ lactabatur puerilis animus. Itaque rursus per lulum & incogitantiam annus ferè totus effluxit. At jam propemodum compererat, illud vitæ genus nec animo nec corpusculo suo congruere. Nam animo præter studia nihil erat suave. Ibi verò nullus studiis vel honos, vel usus. Alioqui non abhorrebat à pietate, sed cautionibus ac ceremoniis non periode capiebatur, quibus ferè tota illorum vira constat. Ad hæc, in talia sodalicia plerumque protruduntur ingenio tardi, naturâ sensuque, quæque ventrisque quàm literarum amatores. Inter hos si quod exoriatur ingenium excellentem, ac disciplinis natum, per illos opprimitur,

A nè emergat. Et tamen tales sibi vindicant tyrannidem, ac ferè sit, ut qui stolidissimus est, maximèque improbus, modò robusto corpore, is in eo grege valeat plurimum. Jam mihi cogita quanta sit crux ingenio *Musis* nato, inter tales ætatem omnem degere. Nec ulla illic manumissionis spes, nisi si fortè contingat præfici collegio virginum, quâ servitute nihil est infelicius. Nam præter forminei gregis assiduam curam, quotidie desiderandum est in prolixis corporationibus non sine pudicitie periculo, neque rarò fit, ut Patriarcham suum jam ætate fractum, & inutilem ad pistrina relegent præsepia, hoc etiam miseriorem, quod aliquandiu voluptariam vitam egerit. Corpusculum autem adolescentis erat naturâ tam impatiens inedia ut cibo ultra solitam horam prolato, frequenter sit periclitatus, quum ipse tamen sui ignarus nihil tale cogitaret, tantum stomachi cruciatu, & cordis defectu admoneretur. Hæc fortasse rident crassæ pecudes, quas etiam si feno pascas, lascivirent. At periti medici non ignorant hanc esse proprietatem corporis admodum rari, subtiliûque spirituum, cujusmodi præscribunt cibos concoctu faciles, frequenter ac parcè sumptos, quum alios reperias qui semel expleto ventre sine ulla molestia diutius durent quàm vultures. Eadem corpora medici docent impatientissima frigoris, ventorum, ac nebularum esse, ac citius offendi circumfuso aere, quàm insulis cibis. Habebat adolescens aliud peculiare incommodum, quod illi à teneris annis in hanc usque ætatem hæret, invincibile. Non nisi profunda vespere potest obdormiscere, & a semel interrupto somno non redormiscit, nisi post horas aliquot. Quoties hoc deplorare solet in familiaribus colloquiis, sibi negatum, aureis illis horis frui, suavissimamque diei partem somno perire? quoties conatus est vi naturam expellere, sed frustra? Porro, incertum pervigilium excipit, non absque valetudinis incommodo. A piscibus sic abhorrebat adolescens, ut ad odorem modò, protinus sentiret gravem capitis dolorem non sine febre. Quid talis animus, quid tale corpus faciat in monasterio, præsertim ita sito? nimirum quod piscis faceret in arvo, aut bos in mari. Hæc quum illi patres non ignorarent, si fuisset in illis mica sincerae charitatis, nonne debuerant ultro subvenire puerili vel infirmitati, vel incogitantie, & his admonere verbis: Fili, statum est frustra niti, nec tu congruis huic instituto, nec hoc institutum tibi: Dum integrum est, aliud vitæ genus delige. Ubique *Christus* habitat, non hic tantum: sub quavis veste bene colitur pietas, si non desit animus. Dabimus operam, ut propitiis tutoribus & amicis redeas in libertatem. Ita nec tu nobis futurus es oneri, nec nos tibi exitio? Hæc erat digna verè piis oratio. At nullus verbo movuit, quin potius omnes machinas admovebant, nè miser ille thynnus elaberetur è massa. Alius dicebat hunc esse Saranæ morem, ut in tali articulo omnes technas, omnes dolos admoveat, quo supplantet novum *Christi* tyronem. Hunc conflictum si fortiter sustineret, cetera fore proma atque etiam jucunda. Affirmabat idem ipsi usque venisse quondam, nunc sibi videri in paradiso vivere. Alius injiciebat scrupulum, ostendens ingens periculum, nè divus *Augustinus* irritatus magnam aliquod malum immitteret ob contumeliam desertæ vestis: atque huius rei

rei commemorabat horrenda aliquot exempla: alius inciderat in morbum immedicabilem, alius perierat ictus fulmine, alius à vipera morsus interierat. Addebat, vestem sumptuam habere tacitam professionem. Nec apud Deum esse multò levius crimen, nec apud homines minus infamiz, quàm si professus descivisset. Nullo non genere telorum urgebant adolescentem, sed nullo graviore, quàm infamiz metu. Nunc inquit, serum est resilire, missa est manus ad aratrum, non est fas in tergum respicere: si vestem multis testibus acceptam deposueris, semper eris hominum fabula. Hic *Apostata* vocabulum miris tragicædis exaggerabant. Quò tandem ibis inquit? Non poteris unquam in bonorum virorum venire conspectum. Ex monachis eris execrabilis, & profanis invisus. Erat autem adolescentis ingenium virgineo quodam pudore, ut mortem levius horreret quàm probum. Ex altera parte urgebant & tutores & amici, quorum aliqui rem furto minuerant. In summa, vicerunt improbitate. Adolescens & animo abhorrens, & verbis reluctans, coactus est capistrum accipere, non aliter quàm bello capti vincendas manus victori præbent, aut diuinis victi tormentis faciunt, non quod volunt, sed quod collubuit potentiori. Animum *Florentius* utcumque vicisset, ceterum corpus nemo sibi fingere potest. Interim fecit adolescens, quod solent ii qui carcere sunt conclusi, solabatur se studiis quatenus ibi licuit. Nam hoc ipsum furtim erat agendum, quum palàm inebriari liceat. Literis igitur fallebat captivitatis tedium, donec casus insperatus, veluti deus quispiam *admirantem* spem salutis ostenderet: Id evenit, nam ab Episcopo quodam præpotente evocatus in ipsius familiam, inde gradu facto profectus est ad celebrem Academiam. Quod ni accidisset, tam insignis indoles in ocio, in deliciis, in computationibus computruisset; non quòd crimineretur suum sodalium, sed quòd ipsius natura non congruebat: frequenter enim quod aliis vita est, aliis mors est. Ea autem est juvenis verecundia, modestiæque, ut nihil inimicè de suo sodalio veteri prædicet; sed quidam silentio & pudore plus loquuntur, quàm si multa verba facerent. Nec tamen horum quicquam factum est, nisi permissu atque adeo iussu episcopi ordinarii, permissu præpositi, tum domestici, tum generalis, denique cum pace totius sodalitatæ. Quamquam autem esset libera conscientia, sciretque se voto adacto non teneri: illud tamen interim dedit partim verecundiæ naturali, prorsus immodicæ, quæ illi sæpenumero magno fuit malo, partim hominum imperitorum ac superstitionum invincibili offendiculo, nè vestem mutaret, quamvis ad hoc à suo præfule invitatus. Aliquanto post evenit per occasionem, ut in longinquam regionem amore studiorum proficisceretur. Ibi juxta morem *Gallicæ* gentis togulam lineam supra vestem gestabat. putans hoc illic non insolitum esse. Verùm hinc bis in præsens capitis periculum incidit, quòd illi chirurgi qui pestilentia laborantes curant, candidum linteum gestant humero laevo, à fronte & à tergo pensile, quod facile conspicui possint & ab obviis & à sequentibus vitari: qui tamen ipsi nisi per desertas vias obambulant, saxi impeterentur à concurrentibus, usque adeo gens ea mortem horret, ut ad thuris etiam odo-

A rem efferentur quod in funeribus solet accendi. Quodam tempore quum *Florentius* viseret amicū eruditum, duo fortè obviū lenones aut certè satellites, vocibus mirè paricidalibus, ac strictis gladiis erant ipsum occisuri, nisi matrona commodum præteriens illos admonuisset non chirurgi sed ecclesiastici cultum esse. Nec illi tamen desinebant fremere, nec gladios recondebant, donec pulsatis foribus (nam domus erat in proximo,) intro receptus esset. B Alio quodam die visebat quosdam sodales conterraneos. Ibi repente fit undique concursus cum saxi ac fustibus, furioso clamore invicem se cohortantium, Occidite canem, Occidite canem. Interim occurrit sacrificus, qui tantum arridens illi dixit, sed voce tacitè & *Latinè*, *Asini*, *Asini*. Illis adhuc tumultuantibus, mox juvenis quidam perquam elegans & purpuratè chlamyde prodiit ex ædibus. Ad hunc velut ad aram confugit *Florentius*. Nam vulgi linguam prorsus ignorabat: Miratur quid sibi vellent. Hoc, inquit, certum habe, nisi ponis istud linteum, aliquo die lapidaberis; moneo te, tu monitus cave. Itaque linteolum non deposuit, sed texit summā veste. Bone Deus, quantum tragicædiarum ex re nihili! Hic exhorrescent stolidi, qui summam religionis in veste collocant, quum nec ego dixerim temere abjiciendam, sed hanc *Cartusians* sæpe negotiatoria commutant, quo tutius perveniant ad synodum. Canonici verò vel studi gratiā, vel longinquæ professionis causā mutant aut celant, nullius auctoritate, citra omnem reprehensionem. Non enim est eadem religio lineæ vestis quæ cæterarum. Nam olim Canonici non erant monachi, & tunc medium genus est, in favorabilibus monachi, in odiosis non monachi. Sed horrendum facinus est, si quis *Dominicanus* aut *Franciscanus* sacram vestem abjiciat. Nam *Dominicanum* pallium totam divitum domum sospitat prosperatque, & pueris aliquot annis ex voto matris gestatum, tuetur à morbis & horrendis casibus: *Franciscana* tunica, etiam mortuo inducta liberat ab inferis. Quin & summus Pontifex, monachos quosdam qui diversis vestium formis convenerant admonet, ut offendiculi vitandi gratiā simili cultu tenerentur omnes. Nec Pontificia decretalis fulminat in eos qui honestis de causis vestem sacram ponerent, sed qui id facerent, ut licentiis cum profanis ea facerent quæ solet vulgus. Nam linea vestis non est monachorum, sed Episcoporum, & fortassis olim clericorum. Nec *Augustinus* in sua regula formam ullam vestis præscribit, imò damnat potiùs insignem cultum, admonens nè sit notabilis clericorum habitus, nec affectent vestibus placere sed moribus: licet satis constet eam regulam mulieribus scriptam non viris, sed cum illis nunc ago qui viris scriptam existimant. Postremò, cultus hic est *Romani* Pontificis, quum maximè Pontificaliter ornari solet. Hæc quum non ignoraret *Florentius*, tamen ut omnem impleveret iusticiam, ex amicorum consilio facillimè impetravit à summo Pontifice, ut pro suo arbitrio, quodcumque signum instituti, quacumque corporis parte gestaret. Quum illinc revocatus esset ad suos *Mecænates*, quos habebat nec indoctos, nec infimæ sortis, recepit cultum *Gallicum*, qui præter linteolum pensile, nihil differt à veste presbyteri secularis: sic enim ignominioso verbo nunc vocantur legitimi ecclesiæ

clesiarum ministri, & ab Apostolis *Christi*q; instituti. Nec id fecit absque gravium virorum consilio. Quum ita cultus prodisset in publicum, admonitus est ab amicissimis, eum ornatum in ea regione prorsus intolerabilem esse. Celaret linteum. Dices poterat totum ejus gentis cultum sumere. Verum eo nihil est operosius, opus est qui sustineat fluentem candam, levè retinenda est sinuossissima cuculla. Nam hoc illic in primis habetur magnificum, nimirum ad exemplum Cardinalium. Tum negotia cogebant eum, subinde mutare regionem, ac veste polypum fieri. Nam cultus qui alicubi reverendus est, alibi prodigiosus habetur. Postremò, erat hospes, & quotidie illi versandum erat cum magnatibus: qui non quavis veste delectantur. Tandem visum est syncerissimis amicis, ut quemadmodum habebat liberam conscientiam, ita Pontificis auctoritate in totum omni scrupulo sublato, suæ libertati restitueretur, nè toties ponenda sumendaque veste gravius etiam scandalum pariat malè loquacibus. Addam & illud: Viri genus in quod protrusus est adolescens, adeo liberum est, ut minimum absit à libertate secularium. Nec jam loquor de libertate arrepta, sed de concessa ab iis qui fuerunt auctores. Hoc admoneo, quòd Pontifices solent in talibus esse faciliores ad relaxandum, quàm quum descenditur ab ordine *Seraphico*, *Cartusiano*, aut *Brigidensi*. Nam hi nec recipiunt hinc Pontificis auctoritatem, quum eandem largientem immensà privilegia, ac prerogativas, habeant sacrosancatam, ac tantum non *Christo* præponant. Non hic disputabo de Votis monasticis, quæ quidam supra modum exaggerant, quum hoc genus obligationis, penè dixeram servitutis, nec in Novo nec in Vetere testamento reperiatur. Deinde quum Sabbatum, auctore *Christo*, sit constitutum propter hominem, non homo propter Sabbatum, multò magis hujusmodi constitutiones cedere debent, quoties officiunt hominis salutem, præsertim animæ, quum Dominus loquatur de salute corporis: agitur enim de fame, & homini sanato die sabbati. Sed isti verè sunt illi Pharisei, qui bovem & asinum delapsos in puteum extrahunt violato Dei sabbato. hominem totum perire sinunt ob sumum sabbatum. Non huc adducam quanta sit turba monasteriorum, in quibus adeo nulla viget disciplina pietatis, ut præ his lupanaria sint & magis sobria, & magis pudica; tum quàm multa, in quibus præter ceremonias & speciem externam nihil est religionis. Hi sunt illis propemodum deteriores, quòd cum spiritu *Christi* careant, tamen ex illis Pharisaicis ceremoniis incredibile dictu quàm attollant supercilium, universam pietatem in extraneis constituentes, & ob has pueros ad necem quotidie cadentes. Quanquam ipsi eas miroræ radio peragunt, nec omnino peracturi, nisi crederent hoc spectaculum populo videri mirificum. Postremò, quàm mira paucitas collegiorum in quibus ex animo vivitur juxta regulam pietatis, & in his ipsis, si *Silenum* aperias, si propius inspicias, si ad veræ pietatis corticem explores, immane quàm pauculos reperias synceros! Quàm callidæ sunt artes satanæ, quàm sinuosum est cor hominum, quanta simulandi vassities, quibus rebus, etiam senibus rerum periculis frequentè imponitur, & hæc postulant, ut paucis mensibus perspiciat puer? Atque hæc vocant professionem.

A Jam donemus repertum collegium, in quo consentient omnia, quid fiet quum mutatur corpus ejus qui professus est? quum in locum boni patriarchæ succedit stupidus, temulentus & Tyrannus, quum probi sodales mutantur improbi? Mutet, inquiunt, vel domum, vel institutum. Verum hic quàm ægrè dimittunt suos, sed multò ægrius alii recipiunt, suspicantes aliquid latere monstri, quòd à veteri sodalitate recesserit, & si quem ibi notu offenderit, protinus audit, Quin redis ad tuos? Ad hæc, quàm anxia disputatio qui sit ordo strictior, qui laxior? Nam suum quisque vult videri strictissimum. Et hæc est illa præclara facultas mutandæ domus aut instituti, ut denò subeat aleam, nè miser in dariores incidat servitutes. Porro, quoniam plerisque fraudibus illectant, illectos non ad spiritualem pietatem, sed ad Pharisaismum instituunt, & ad servitutes hominum adigunt, plurimos sequitur instituti pernitudo.

C Itaque veriti nè ipsorum orgia proferantur in publicum, virgis, devotionibus, brachio seculari, muris, cancellis, carceribus, atque etiam mortibus suos retinent. Mentior nisi *Matthæus Card. Sodericus* in convivio, multis audientibus, nominatim commemoravit vicum, personas & monasterium, in quo vivum adolescentem defoderant *Dominicani*, quòd pater eques filium furtim eò pertractum minis reposceret. Tum in *Polonia* nobilis quidam, qui bene potus fortè in templo obdormierat, vidit duos *Franciscanos*, post cantiones nocturnas, vivos defodi. Hic pondus habet illis Pontificum auctoritas, qui fortè concessit hoc illis citra discrimen irregularitatis. Idem ubi liberat aliquem veste illà sacrà, scinditur diploma, & qui procuravit conjicitur in carcerem. Et post hæc jactant auctores ordinum suorum *Benedictum*, *Basilium*, *Hieronymum*, *Augustinum*, *Dominicum*, *Franciscum*, *Brunonem*: excutiant vitam illorum, & videant nunquid unquam tale fuerit ab illis institutum aut factum, longè aliam reperient politiam. Exemplis, salubri doctrina, amicis monitis, fraternâ correptione tota res agebatur. Qui his modis non emendabatur, ejiciebatur è conventu, etiam si suâ sponte non discessisset: tantum aberat, ut abire volentem retinerent. Omitto tot constitutiones humanas, tot formas vestium, tot preces ac ceremonias, in quibus quod est levissimi momenti, nempe vestis, sit apud istos plurimi. Qui in sacra veste indulget quotidianæ temulentie, qui gulæ servit & ventri, qui scoratur, clam & palam, nihil enim addam obscenius, qui non profundit ecclesiæ pecuniam, qui sortilegiis, aliisque maleficis artibus dat operam, probus est monachus, & vocatur ad Abbatiam: qui quacunq; de causa posuit vestem, ut apostatam execrantur, quod nomen olim meritò dicebatur abominandum, quum eo notarentur, qui defecissent à *Christi* professione, ad *Judaismum* seu Paganismum. Quòd si latius porrigas, Quicunque deditus est mundi deliciis, pompis, opibus, ceterisque cupiditatibus quas abjuravit in baptismo, apostata est, isto nihilo melior, sed nocentior, utrunque turba levatur criminis invidia. Idem monachi qui impiè vivunt, quod passim faciunt, apostatae sunt duplices, primum quia defecerunt ab illa sanctissima professione quæ *Christo* dedere nomen, deinde ab instituto quod professi sunt. In hos, inquam, oportebat execrandum apostatae

apostata nomen torquere, etiam si decem cucullis essent obvoluti. Hæc quum ita habeant, mi *Lam-berre*, quantum flagitium est simplicem ætatem vi, seu technis in nassam impellere? Si palam mali sunt, ut sunt plerique, quid aliud quàm pueros in perniciem pertrahunt? Sin neque calidi, neque frigidi, in quàm miseram servitutem implicant illos? Sin probitatis specie commendabiles, quum sit tanta corporum & animorum varietas, quum tam ingeniosa simulatio, quum tanta pueritiæ simplicitas, quum nodus sit insolubilis, ut ipsi volunt, in quod periculum tum animi tum corporis mittunt adolescentes? At pubertas, inquit, adfert boni malique discrimen. At non eodem anno pubescunt omnibus corpora, sed multò minùs animi. Ut nihil inter sit, pubertas fortasse reddit idoneum matrimonio, non item professioni monasticæ, quam quidam aggressi, annos nati plus minus triginta, & alioqui rerum humanarum peritissimi, resiliunt ante professionem, dicentes, Non potæram. Olim vix ad presbyterii gradum admittebantur triginta annos nati, & ad monasticam vitam statim idonei sunt pubescentes? Et interim perperam usurpatis vocabulis imponunt imperitis: mundi, quasi ipsi sint extra-mundani: obedientiæ, quum scriptura magis commendat obedientiam Dei quàm hominum: voti insolubilis, quum nondum invenire poterint differentiam inter votum solubile & insolubile, nisi quòd *Scimus* commentus est, ideo monachorum votum solvi non posse, quòd per hominem fiat Deo: Nam quòd soli Deo fit facillè solvitur. Atqui quum istorum status omnis *Romanorum* Pontificum autoritate nitatur, cur illi quoties libuit strenuè oppedunt? Is quum multos liberet à monachismo, licet non sine causa, si potest quòd facit, cur illius auctoritatem hic pro nihilo ducunt? Si negant illum posse quòd facit, an non illi crimen atrox impingunt? Ita quoties ipsis commodum est, Pontifex *Christi* vicarius non potest errare: quoties secus visum est, nihil agit. Sed non est tunc animus adversus ordines depugnare, sit hoc aut illud vitæ genus huic aut illi commodum, aut etiam necessarium, probetur nodus insolubilis; quo sanctior, quo magis ardua professio est, hoc circumspectius, lentius ac serius esset suscipienda; satis maturè, si ante annum quadragesimum, meà quidem sententià: Cætera vota non sunt rara, nisi constet sanam fuisse mentem, sobrium animum, à terroribus, aliisque violentis curis liberum. Et hic valebit quum puer illecebris, minis, fucis, terribus, reclamans in laqueum impulsus est? Hic scilicet profertur metus cadens in constantem virum. Potius ceterum fucus & terror, cadens in simplicem ac rerum imperitum adolescentem. Adde quòd in multis genuina simplicitas est, ætatis, & peculiaris naturæ. Nullum hic discrimen si pubes habet languinem, valet votum, & adeo valet, ut huius gratià deferatur sponsa nondum cognita. O leges! Proin *te Florentium*, quando tot machinis, perpetuò reluctans ac reclamans huc protusus est, nec unquam quicquam gestavit præter vestem, sed conscientiam habuit liberam, mihi videtur nullo teneri voto, non magis quàm si quid turpe jurasset piratis mortem intentantibus. Nec dubito quin *Romani* Pontificis pietas nihilo minùs sit indignatura plagiariis istis, quàm hominis causæ fautura.

A Dices, Pontifex poterit illum suæ libertati restituere, quòd ad forum humanum attinet, quando conscientiam habet ex se liberam; at hominum linguas non potest compescere. At qui quum verè summus ille Pontifex ecclesiæ *Christus*, & huius haud degener discipulus *Paulus*, doceant neminem esse judicandum, præsertim in his rebus quæ per se nec piæ faciunt, nec impiæ: certè tantum momenti deberet habere summi Pontificis auctoritas, ut hominum suspensiones in bonam partem ibi deflueret, ubi malè suspicari vicium est. Sed quid tandem futurum est de rebus humanis, si talium hominum insulsis judiciis, & scurrilibus obtrestationibus perpetuò obsequemur? Infirmi, seu persuasioni invincibili nos vult obsecundare *Paulus*, sed ad tempus: stultis autem ac malitiosis judiciis obsequi, quid aliud est quàm *Christiana* pietatis vigorem obducere? *Christus* hætenus obsequutus est Cæsari, quòd solvit didrachmam: hætenus *Judeis*, quòd abstinuit à cibis lege veritis: at in sananda contracta, in illuminando cæco, in restituendo manco, in vellendis spicis palam neglexit, imò studio provocavit scandalum Scribarum & Phariseorum: quòd nō idem fecisset beatus *Paulus*, ubi nunc esset *Christianismus*? Quid autem obijciunt homines stolidissimi? Deposuit vestem lineam. Qui sciunt an intus gerat? Et si deposuit, unde sciunt, quas ob causas deposuerit? Unde sciunt quorum auctoritate id factum sit? Si nesciunt, cur judicant? & si norunt hoc summi Pontificis auctoritate factum, cur non verentur damnare illius iudicium, quòd alibi volunt haberi inviolatum? Ubi est hic illa mirabilis totiesque jactata obedientia, quum nec auscultant *Christo*, & ecclesiæ Principem *Christique* vicarium lacerant? Ubi est illa simplicitas, quàm incurvat à cer-vice præ se ferunt? Ubi est ille spiritus mundo mortuus? Mitemus hæc, ubi est humanitas, ubi sensus communis? Quum tot sint scelera, non hic referenda, quæ ipsis possunt obijci, ut in quibus quotidie penè palam deprehenduntur, nè moveamur à *Christiana* auctoritate, tamen sine fine mutatam vestem velut inexpiabile crimen obijciunt. Quid autem inhumanius quàm obijcere cuiquam suam calamitatem, in quam aliena malitia præcipitatus est? Quis tam incivis est, ut claudicationem opprobret homini, cui mula calce fregit tibiam? Quis monophthalmiam ei, quem in bello elusavit hostis? Quis morbum comitalem, aut lepram ei, quem natura sic genuit? Quis paupertatem ei, qui naufragio rem amisit? Qui verè sunt homines talium misereantur potius ac favent, & si quæ possunt opitulantur. Et quòd malum est atrocius, hoc impenitus illis favent. Quòd autem infortunium majus possit adolescenti felici ingenii accidere, quàm si in tale vitæ genus protrudatur? Ergo si vehementer inhumanus est, qui calamitatem pro crimine obijcit, quid de illo dicendum est, qui malum opprobrat, quòd ipse suo vicio dedit? Veluti si chirurgus imperitus per convicium luscum appellet eum, cui ipse perdidisset oculum; aut si pirata servitutem obijciat illi, quem ex libero traxisset in servitutem. Nonne id optimo jure dicant omnes, insignitæ cujusdam impudentiæ esse suum scelus in altero criminari? Quid porro aliud isti faciunt, qui pessimis artibus imposuerunt ætati simplici, & postea suum crimen aliis exprobrant? An non hic vides summam inhumanitatem

tatem cum summa stultitia parique impudentia conjunctam? In istos recidit ignominia, & tamen alium voluit pudefcere. Neque enim ignominia est ejus, qui delapsus est in foveam, sed eorum qui precipitauerunt. Posuit vellem, sed vos coegistis accipere. Quis unquam vicio vertit homini capto, quod profugit à piratis? Nè pirata quidem ipsi opinor. Ceteri gratulantur omnes. Quisque pirata est ei, qui per vim adimit homini suam libertatem. Et, si placet minus odiosis exemplis uti, si furor stomachetur in quempiam quod calceum elegantem quidem, sed pedi non congruentem, abiecit, nōne merito respondeat, Teipsum accusas, qui talem calceum induxeris pedi? Pulchrum esse non nego, sed mihi miserè torquet pedem. Nihil enim verat quo minus aliquid institutum sit per se præclarum, quod tamen huic aut illi sit perniciosum. Ut finem faciam, vir amicissime, si tibi probavi causam mei *Florentii*, majorem in modum te rogo ut negotium hoc & quam celerrimè, & quam maximè ex animi nostri sententia cures expediendum. De impendio nè fueris sollicitus, me fidejussorem accipe. In spacio quod in hujus epistolæ calce vacare videtur signavi quædam, quæ fortassis ad conficiendum diploma requirentur, signavi autem notulis, quas proximis literis ad te misi, nec has tamen leges nisi chartam prunis admoventis. Per hunc *Venederium* expecto responsum, hærebit enim *Roma* diebus XV. aut certè per proximum. Bene vale.

Lambertus Grummius Erasmo Rot. S. D.

Epist. 6.

Nullum unquam negotium, *Erasme* charissime, suscepi libentius, quam quod mihi delegasti, & vix aliud. confeci magis ex animi sententia. Nam me non perinde movit tua amicitia, cui sanè tribuo plurimum, atque *Florentii* indigna calamitas. Epistolam tuam à capite usque ad calcem perlegi summo Pontifici, Cardinalibus aliquot, ac summatis viris presentibus. Beatissimus pater, ut stilo tuo visus est unice delectari, ita vix credas quam incanduerit adversus istos verè plagarios. Nam quo magis favet veræ pietati, tanto magis habet invisos istos qui mundum implent aut miseris aut malis monachis, non sine gravi jactura *Christiane* religionis. Spontaneum, inquit, pietatem amat *Christus*, non ergastula mancipiorum. Jussit diploma protinus expediri, idque gratis: ego tamen scribis ac notariis dedi ducatos tres, quo celerius auferrem: nōsti hoc famelicum genus, velis nolis, aliquot offis placandi sunt. *Venederium* per quem scripseras, *Neapolim* hinc profectus affirmabat se hâc rediturum. Quid acciderit nescio, non rediit. Hic tamen commodum sese obtulit, altero ni fallor, aliquanto certior, qui tibi diploma cum exemplari & subscriptione Pontificis reddet. Passus sum cum illo dimidiato ducato, nec dabis amplius. Bene vale, & *Florentium* jam mihi tecum communem, meo nomine salutabis amanter. Datum *Roma*.

Erasmus Rot. Nicolao Cannio S. D.

Epist. 7.

Quanta est felicitas astrologorum, *Nicolae* charissime, qui ex astris nōrunt sibi dies & horas fortunatas eligere. Si biduo seriùs hinc abisses, habuisses facundum viæ comitem, qui tibi

A pro vehiculo fuisset. Totus enim scatet fabulis lepidissimis, &, ut scis, maxima laboris pars, est laboris imaginatio. Extrusi tamen ocyus hominem tuâ causâ, nec is dubitat, quin te intra triduum sit assequutus. Novit, opinor, tuam celeritatem ubique *Spadiorum* *arido* &c. Multis de causis cuperem te, mi *Cannio*, quàm primùm ad nos recurrere. Scis enim quàm zgrè caream operâ tuâ, præsertim in describendis *Græciis*. Verùm quoniam tibi res erit cum mari nautisque nihilo mari mitioribus, nonnunquam & per regiones iter futurum est latrocinii infames, nullum certum diem tibi præscripsi. Facit tamen tua mihi frequenter aliis in rebus perspecta fides, ut confidam te nusquam cessaturum, nisi si qua urgeat necessitas. Malo enim te seriùs sed incolumem redire, quàm ob celeritatem vel te periclitari, vel mea negotia non rectè peragi. Ita fugias, ait proverbium, nè prætercasam. Ex paucioribus amicis per te scripsi, καὶ τοῦτο μὲν ἀλακονικῶς, quod nihil ferè rerum mearum tibi sit incognitum, quodque tuæ prudentiæ non mediocriter confidam. Semper enim, ut nōsti, te amici loco magis habui quàm famulū; non falles opinor hanc meam de te fiduciam. In revisenda *Hollandia* nolim te professionis dispendium facere. Quid enim eò te vocet, nisi compositiones aliquot, quæ nec ingenio tuo, nec valetudini conveniunt? Est aliquid videre illam doctorem omnium literis celebratam *Britanniam*, & ad morum civilitatem simul & prudentiam conducet cum tot *Angliæ* magnatibus, cum tot eruditissimis viris fuisse congressum, quorum tamen humanitas singularis, cave nè te reddat negligentem aut audaculum, sed, utcumque illi se submitunt, tu semper fac ut tuæ modestiæ memineris. Heroes illi non semper hoc animo sentiunt, quod vultu præ se ferunt. Ut olim cum diis, ita nunc cum summatibus viris religiosè loquendum est. In recipiendis munusculis (Nam est ea gens, non minus liberalis, quàm parca *Brabantia*) veteris proverbii memineris, ἔτι πᾶντα, ἔτι πᾶντα, ἔτι πᾶντα πᾶντων. A beatis ac synceris amicis si quid ultro deferetur, accipito, sed cum grati animi testificatione. A mediocribus aut frigidis amicis si quid offeretur, excusato, sed civiliter. Est enim plus artis bene recusare beneficium, quàm bene accipere. Sunt tamen qui quàm parum sint amici, tamen palam sunt inimici, si recuses quod offerunt. Interpretantur enim aut muneris exilitatem contemni, aut se esse invisos: horum animo cedendum est, sed oratione quàm maximè plausibili. Adsit autem ut usquam præ te feras sordidum animum, & hujusmodi prædularum avidum: quod, nisi me prorsus fallit mea de te opinio, vel non monitus eras facturus. Alioqui malim de meo sumas decuplum. Nec convenit ut admodum horreas fretum *Caleriense*, τὸν θαλάσσιον, ac prope modum in studiis natum, si modo satis olim contemplatus sum tuum *Amstelredamum*. Est sanè quum molesta tum sumptuosa trajectio, sed ut brevis, ita non admodum infamis naufragiis. Et si quid illic erit molestiarum, olim meminisse juvabit. Sed transmissio mari, aliud te periculum excipiet tibi fortasse gravius. Nōsti proverbium, βδελυγὲς ἱππὺς. Ceterum hujusmodi equi sunt prudentissimi; nōrunt viam, nec egent calcaribus: tantum illis permitte fretum, non desinent currere, donec te quo conducti sunt, vel sarcinæ in morem pervenerint. Cum populo facilè tibi conveniet, ἢ

Polypum imitaberis, aperi caput, da dextram, cede locum, arride quibuslibet, sed ita ne cuiquam fidas ignoto. Inprimis cave ne quicquam ejus regionis contempnas dampneste. Est enim ea gens mirè *μακάρις*, nec id sine causa. Habet enim eximiam regionem, quanquam omnes in admiratione rerum patriarum *εὐλαβῶν* sumus. Solent enim quidam inciviles illico damnare, si quid insolitum viderint, ut nulla ferè placeat musica, nisi cui assueverimus. Hæc quum magna ex parte te monerim abeuntem, & si non monuissem tamen sperarem te pro tua prudentia functurum officio tuo; tamen posteaquam & hic tam certus obtingit, & aliquid oculi datum est, visum est inculcare denudò, ne quid excidar. Nihil enim nocet interdum & memorem monuisse. Precor ut alacris ac re bene gesta ad nos quàm primùm redeas, & quæ tuis *Μοῖσι* reddas, ut hoc dispendiolum vigilantia sarcias. Bene vale, & si quem fortè nactus eris in itinere certum *ὑπακούω*, fac paucis perscribas, si quid erit quod nostra referat scire. Dat. *Basil.* Anno M. D. X X V I I. pridie Ascensionis Dominicæ.

Illustrissimo Principi Guiljelmo Duci Clivenfi, Fuliacensi, Montensi, Comiti Marchia, & in Ravensburg. &c. Erasmus Rot. S.

Epist. 8.

Conradus Hereshachius vir ad unguem factus, qui magno Reipublicæ bono, pueritiæ tuæ formator contigit clarissime Princeps, indolem tuam eruditioni pariter ac pietati natam ita mihi suis literis frequenter depinxit, ut si complures menses tecum domesticam habuissem consuetudinem, non esse posses notior. Idem pro singulari quodam erga te amore, quem undique spirant illius epistolæ, magno studio, multisque argumentis illud agebat, ut aliquo monumento literario, & tibi in isto longè pulcherimo stadio strenuè currenti, calcar, ut aiunt, adderem, & alios adolescentes generis imaginibus claros ad emulationem tam felicitis exempli provocarem. Ab hoc officio adeo mihi non abhorrebat animus, ut beneficii loco ducerem admonitum fuisse. Verùm quòd in annos aliquot distulimus officium, nihil aliud mihi crede fuit in causa, nisi quòd non obtingit argumentum quod tuæ magnitudini aliqua ex parte respondere videretur. Nam ille sic temperavit orationem suam, ut appareret non quolibet munere fore contentam. Quum igitur non occurreret quale volebam, coepit tandem me podere promissi mei, visumque est ternas quosdam sed callidos clientes imitari, qui cum ingentem summam debeant patronis suis, nec adhuc solvendo sint, hortensibus quibusdam manuscriptis eos delinunt, quo patientius ferant recalcitrantem solutionem, hoc pacto restantes non animum facultatibus, sed facultates animo deesse. In *Italia* delinatarum opus *De verborum rerumque copia*. Adjectam exemplum ejusdem argumenti, quàm potuit in compendium contracti, & ejusdem fusiùs copiosiusq; tractati. Is cui *Roma* tradideram describendum, reddidit hanc partem mutilam ac vix dimidiatam, ut quod supererat mihi frustra superesset. Deinde cum ab eruditis amicis subinde rogaret, ut excitandis studiis, quæ jam refrigerare videbantur, opus illud absolverem: animum vehementer abhorrentem, tamen hoc perpuli, ut inspectâ divisione, quæ totius argumenti propo-

A riones cum columnas habebat, denudò receptum in manus pertexerem. Pura hoc esse monumentum aliquod cerasaceum. Adjeci duos libellos nunquam antehac editos, puta hæc esse duo mala *Cydonis* ex horto paupere selecta. Quæ rusticana murnalcula non in hoc damus, adolescens generosissime, quòd his fidem nostram liberatam volumus, sed ut liberandi voluntatem adesse teltetur. Solent autem humani creditores minùs appellare eos, qui subinde veluti seipso appellantes profiterentur at alienum. Quod qui dissimulant, meditari videntur inficiationem. Quanquam hæc causa mihi potiùs agenda fuerat cum *Hereshachio*, qui me ex stipulatione poterat in jus vocare. Sed apud te malui, quem mihi sciebam æquorem fore in negotio proprio, quàm ille foret in alieno. Sic enim ille te deamat, sic faver commodis, honori, dignitatique tuæ, ut, si usquam possit, in his procurandis videatur ab illa genuina verecundia posse recedere. Age, Princeps ornatissime, perge in isto pulcherrimo certamine, ut ille tuam celsitudinem optimis disciplinis, tu illius doctrinam fortunæ ac dignitatis accessione illustres. Libellum non laborabo tibi commendare, nisi hoc nomine quòd & novus est, & totus meus. Deinde, quòd docet multa paucis complecti, quòd dictionis genus nullo magis decet quàm summos Principes. Unicum exemplum à nobis proditum est, ex divo *Augustino* plura suppetunt, qui nonnunquam *Psal-* mum mirâ brevitate complectitur, quem mox largissimâ rerum ac verborum copiâ dilletit. Postremo, quòd hæc instituendi ratio. Principum liberis potissimum est accommoda, quippe qui cum maximè omnium egeant rectâ institutione, tamen non convenit secus, quàm liberaliter erudiri. Bene vale. Apud *Friburgum Brisgæ*. Cal. Julii. Anno M. D. X X I X.

Erasmus Jano Cornario Zuicavienfi Medico S. D.

E

Promerebantur quidem illud tuæ præclaræ doctæ, ornatissime *Cornario*, ut te & summo studio complecterer, & omni officiorum genere prosequer, meque nature prorsus est tui similes viros cum suspicere tum amare; sed partim studiorum occasiones assiduas, pene dixeram iniquæ, faciunt ut omnibus æquè sim *Seyha*. Quo magis exosculor tuam humanitatem, qui quum optimo jure queri possis de mea incivilitate, tamen gratias etiam agas pro multis magnisque scilicet *Erasmii* in te meritis. Utinam quòd accurate, nec dubito quin æquè feliciter ortus es in *Hippocratem* Medicinæ principem, constanter prosequaris. Adest ingenium, adest eruditio, adest corpus vegetum, & animus vividus; denique nihil deest, quòd ad ittam provinciam quamvis difficilem feliciter obeundam requirendum videatur. Huc igitur hortarer te, nisi jam dudum currentem viderem. Si revises *Uvitenburgam*, fac *Melanchthonem* meis verbis salutes diligenter: Nam laud scio quàm mihi conveniat cum *Luthero*, quandoquidem is, ut apparet, non patitur dissentientem. Opto tibi fortunam tuis eximiiis dignam virtutibus. A me nihil officii frustra requires, modò sit quòd præstare nostræ sit opus. Bene vale. Datum *Friburgi Brisgæ* quinto Idus Augusti Anno Millefimo quingentesimo vigesimo nono.

Epist. 9.

Erasmus

Erasmus Rot. Bilibaldo Berckhemero S. D.

Epist. 10. **M**agnam voluptatem attulit mihi epistola tua, Bilibaldo, tam alacris ac gestiens: declarat enim tibi à podagra & calculo serias esse, quod utinam sit perpetuum. Quod mihi gratularis elapso, tu quidem & amanter facis, nec sine causa. Ut enim nihil fuerit periculi *Basilea*, certè *Friburgi* magistratus me summa cum humanitate excepit: Cælum autem comperio tam amicum meo corpusculo, ut hic propemodum videar repubescere. At antea mihi persuasum erat hic *Jovem* esse tristem & incommodum, semper nubilum ac nebulosum: & habuimus sanè cælum jam diu prodigiosè pluvium, quà de re tetraſtico lusimus:

Obsecro, quid sibi vult, ingens quòd ab aethere nimbus

Noctes atque dies sic sine fine ruit?

Terrigena quoniam noluit sua crimina flere,

Cælum pro nobis solvitur in lacrymas.

Verùm hoc incommodum hujus regionis non est proprium. *Basilea* torrens quidam qui sub terra labebatur, subito erumpens, tantam invexit calamitatem, ut negent jacturam centum millibus ducatorum sarciri posse. Tamen hoc quoque cælo sat commodà valetudine sumus. Cæterum quemadmodum gaudemus discessisse, ita vehementer inviti discedebamus. Ante annos quindecim capiti cum ea civitate habere commercium, quam toties à *Brabantia* recurrens invisi, denique annos ferme octo, perpetuo illius hospitio sum usus, commodo sanè bonoque. Ibi *Joannes Frobenius* obtigerat amicus, quo synceriores nē optare quidem à superis poteram. Nec aliud erat in me totius familiaris animus, unde & mea erga liberos benevolentia nihil illius morte est imminuta. Proinde, civitatem illam propemodum adoptaram in patriæ locum. Nec ego, nisi fallor, illi sui gravis aut incommodus hospes, id quod navim ingressurus tetraſtico sum testatus, quod aureus ille *Bonifacius Amerbachius*, qui professionis fuit comes, suis tabellis excepit. Est autem planè nauticum, si liber audire.

Jam Basilea vale quā non urbs altera multis

Annis exhibuit gratius hospitium.

Hinc precor omnia lata tibi, simul illud, Erasmo

Hospes uti, nē unquam tristior adveniat.

Certè arbitror in ea civitate neminem esse, cui sit quod jure de me queri possit. Prius quam *Lutheranismus* eò demigrarat, eram & Ecclesiasticis, & magistratui, & populo gratus. Mox ubi perspexerunt à me nunquam impetratum iri ut me tumultuoso negotio comitem præberem, nedum docem, sordidi quidam & intemperantiores coeperunt obgannire. Tandem epistolis, picturis, ac libellis incescere. Id facile devoratum est. Nec aliud illi profecerunt, nisi quòd quo vehementius adnitebantur ut me vel invitum in factionem propellerent, tantò magis abhorreret animus. Tales enim vidi mores, ut etiam si minimis displicuissent dogmata, non placuisset tamen cum hujusmodi fœdus inire. Quum perspicerem rem paulatim ad summa tendere, jamque vix invidiam Principum & obtrectatorum apud meos sustinerem, qui jactabant me non tot annos in ea civitate commoratum fuisse, nisi tacitus probarem quæ illic gererentur: subinde abiturientem me, nunc remorabantur orsa, quæ, nisi adessem,

A absolvi non poterant; nunc alia quædam alligabant, sed in primis periculum nē mihi perniciosum esset si nidum satis commodum, cui tot annis assuevissem, magno salutis discrimine relinquerem. Sola enim vita recuperari non potest semel amissa. Cæterum ubi publicitus omnia templa celsissent ei factioni, cui me nunquam volui addicere, & sublati aris sæviret in statuas ac picturas, tum nihilo secius his peractis, identidem novi quippiam exoriretur, resque videretur spectare ad seditionem, statui vertere solum, ut cunque cederet profectio. Huc quum me magis exanimaret *Ferdinandi* Regis voluntas, qui tum *Spirensi* concilio præsidebat, nonnihil etiam extimulabant quædam non satis auspicata præſagia. Nunc stolidus ille *Thraſo* minitabatur judicia, nunc alter ille viperinus simile quippiam moliebatur: quumque nihil haberent quod objiceretur, tamen amicos videbam sollicitos, nē vel optimam causam sub talibus Judicibus perderem, quibus ut cunque dedisse ansam satis erat futurum. Ergo quum staret sententia discedere *Basilea*, consultatum est utrum furtim subducerem me, an palam excederem. Alterum erat tutius, alterum honestius. Nos honestum tuto prætulimus. Jam præmiseram duo plaustra scriniis & sarcinis onusta. Nam id clām fieri non potuit. Postridie nunciatum est mihi, Ecclesiastes omnes mihi vehementer infensos duabus de causis: Altera,

B quòd aditurus hortum *Frobenianum*, ipsis conspectis, deflexissem ad dextram, ore veste obturato, quasi gestu significarem abominationem, quum os rexerim ob ventos incommodos, qui admissi, solent interdum dentium cruciatus gignere; & ad dextram ex more deflexerim, quòd altera via esset ut angusta, ita excrementorum sctoribus molesta: Altera quòd in colloquio *Cyclope* notaram quendam prælongo naso, qui ovem gestaret in capite, vulpem in pectore. Is

C jocus quum tortus esset in unum ex amanuensibus meis, qui sat bene nasatus, pileo ovillo uteretur: Nam tale pileum gestare *Oecolampadium*, nunquam audieram; exultabant eo notatum *Oecolampadium*. Ab his igitur, nē quid fortè mihi moveretur tragædiæ, præsertim rebus ad eum modum exulceratis, per literas excusavi me paucis *Oecolampadio*, invitans etiam ad colloquium, si pluribus vellet mecum agere. Is nihil contritus venit, eique facile satisfeci, negabat enim se fuisse

D offensum. Quod ad amicitiam attrinebat, negavi me unquam inimico in illum fuisse animo, nisi quòd in dogmatibus quibusdam dissentirem. Tandem cepit suadere nē discederem; ad eam rem quum multis argumentis uteretur, interruppi sermonem, Frustra, inquam, hic disertus esse laboras. Nam jam discessi præmissa tota suppellectile, etiam cum pecuniis. Egrediente nē discederem nunquam rediturus: Respondi me in proximum nidum evolaturum: Id si succederet, observaturum quòd me vocaret Deus. Postridie

E Tribunus arripit *Beatum Rhemanum*, Rogavit num verus esset rumor me demigrare: ait esse verissimum. Sciscitatus est, num quā re offensus discederem: non arbitror, inquit, sed invidiam Principum ac Theologorum diutius ferre non potest: Aliq; multa dixit Tribunus, quæ huc redibant omnia, nē discederem. Conducta est navis quæ mecum aliquot veheret *Neapolim*, oppidum

F plus

G

plus satis adamatum *Rhenus* flumini. Nam ceteri terrâ faciebant iter equis, apud *Neapolim* occurrere. Mihi qui nec civis eram, nec cuiquam vel publicè vel privatim obnoxius, cum nemine quicquam erat negotii, & habebam literas regias, quibus me ad se evocabat, si commodè possem, tum diploma publicum quo per universam *Cæsar*is ac *Ferdinandi* ditionem iter facerem immunis. Et tamen nescio quid remoratum invexerunt quidam, nunc hoc nunc illud causantes, mecum tamen nihil actum est. Visum est amicis & nautæ, ut solverem, non juxta pontem, qui locus est frequentissimus urbis, sed juxta divum *Antonium*, qui & ipse portus civitatis publicus. Nauta semel atque iterum revocatus est in senatum, plus duobus horis consultatum est. Quid rei fuerit nescio. Illud certum est, nauta vetitus est aliunde solvere quàm à ponte. Nauta respondit semper licuisse illic à quocunque portu publicoolvere. Reipsum est, illi nunc non licere. Id quum nullius referret, videtur non æquo animo in me fuisse qui id vetuit. Quid facerem? Pari magistratui, & à ponte solvi, meque populo spectandum aliquamdiu præbui. Præterea nihil accidit molesti. Reliqua omnia fuere prosperrima, nec multis annis ullius rei me minus percontuit, quàm reliquæ *Basileæ*. Discessi autem non modò summo cum dolore amicorum, verum etiam eorum qui favent novis rebus, si qui sunt inter eos paulò cordatiores. Sic abire malui, quàm plerisque gaudentibus. Hic nihil adhuc accidit non ex animi mei sententia. Itaque paterà tuâ sanè quàm elegantem, quàm dono missam, libavimus *carissimæ* *Christi*, non tertium, ut habet proverbium, sed primum, secundum & ultimum: siquidem is est heri & hodie, idem & in secula. Munus scito mihi fuisse gratissimum, utpote ab animo profectum, qui posset etiam vitreo musculo gemmarum precium addere. Terminus inculptus admonet me non procul abesse diem supremum. Et annulus pridem missus quotidie reficit mihi *Bilibaldi* mei memoriam. Tamen aliud infixus est animo nostro *Bilibaldus*, quàm ut ejus generis *Mnemosisynis* sit opus. Ante paucos dies, præter omnem expectationem, vir egregius *Antonius Fuggerus* dono miserat poculum mirâ formâ, & pulcherrimè inauratum, nihil præterea non offerens & humanitatis & benignitatis, si voluissem *Augustanum* demigrare; ac, ne causari possem de viatico, designavit unde *Basileæ* centum florenos aureos acciperem. Video, mi *Bilibalde*, non omnes esse *Sutores*, *Beddas*, *Leos*, & *Strumicas*. Ac planè malueram in celebri civitate vitam agere, ubi nihil non reperitur; sed quidam apud me infamârunt cælum *Augustanum*, & tam malè tum de meipso sentiebam, ut vix sperarem corpusculum hoc dimidiati diei equitationem laturum. At illa profuit etiam. In *Brabantiam* crebris amicorum literis revocor, cælum ac terram obtestantium, quòd alienas regiones illustram, sic enim loquuntur, solam patriam nullo digner honore, & sanè magis decebat in patria senescere. Sed quoties succurrit illius aula frigus, præfertim quum de numerando agitur, quoties meo cum animo repeto quas digladiationes illic multis annis cum monstris quibuidam pertulerim, minus me tædit exilii, ubi bene es, ibi patria est, habet proverbium. Libetis saltem ad annum hoc tam amico

A cælo frui, nisi nos *Mavors* hinc propulerit. Scis quanto impetu nuper procursum sit ad arma. Acies ferro ac machinis instructæ minimo spacio dirimebantur: ferantur fuisse viginti millia. Sed musca non perit. Tantum cerasorum magna fuit strages. O bellum incruentum, & ut *Græci* dicunt, *ἀδυνάτου* *νίκης*! De actis *Spiritu* concilii nec admodum fui curiosus ut scirem, & si sciam, præstaret *Hæroclætem* agere. Cum *Joanne Fabro* semel hic duntaxat sum colloquutus. Ex ejus oratione divinavi nonnihil, quod urinam bene vertat, ratiūque sit hic animi mei præsagium. De conciliandis Regum animis, quæ res tot annis florētissimas *Reipublicæ Christianæ* partes *Italiam* & *Galiam* miserè perdit, nihil bonæ spei ostendunt amicorum literæ, quin potius significant ad veteres monarcharum iras quotidie novas accrescere: tantum abest ut similitudinem posuisti videantur, quum nullum verius sit argumentum sublimis animi, quàm quasdam injurias negligere, quasdam ignorare. & si non promeretur is qui latit, certè *Reipublicæ* condonare. Quid enim fieret de nobis, si Deus rerum omnium verissimus monarcha, semel offensus, nesciret iram ponere? Jam tot annis, nulla ferè *Europæ* pars vacat à tumultu, nec adhuc quicquam video præter belli præludia. Fortassis hi rerum motus haudquaquam inutiles sunt *Hispaniæ* militibus. Verum quid facias? Hæc est rerum humanarum natura, sursum deorsum volvuntur ac revolvuntur, in morem *Euripi*. *Zasium* planè beasti, missis *Digestorum* libris. Non enim aliter exiit gestitque gaudio, quàm si regnum obtigisset. Ceterum ut illi non invideo munus, ita vereor nè nobis tantà felicitate sit factus aliquanto ferocior. Miserat mihi coram i literas tuas, indicans esse properandum. Exemi syngrapham *Germanicam*, eisque mihi, duobus verbis rogans, rem suo curaret arbitratu, meis impendiis. Post biduum misit pateram, dedi puero asses duos: ac meis literis quibus illi gratias agebam inclusi coronatum in viatici rationem. Ac nè dolo dicam nonnihil metuebam litigatricem epistolam, sed non tam atrocem. Remisit autem inclusum literis, in quibus videbatur me vocatum in jus, nisi hoc honoris haberet cliens suo patrono, nostri hominis immodicam modestiam: negat sibi toto anno quicquam gravius aut magis invisum accidisse, & meam liberalitatem appellat insolentem. Mirabantur, ut ait, convivæ tam stupendam liberalitatem; ipse non stupebat modò, verum etiam expavecebat tantum proluvium. Negat illic amicitiam esse sinceram posse ubi nummus mercator, non patitur gratuita esse officia. Quinque me *Zasium* ante multos annos & multis & magnis officiis oneravit, quibus unicam quidem gratiæ rependi unquam, nec in me tantum fuerit gratis officiosus, sed in alios quoque vel notitiâ mei commendatos; tamen sua officia sic extenuat, sic dejicit, ut assu non attimet. Postremò, numina ject, ac per Principis salutem dejerat se quadrantem à me nō recepturum. Hanc causam mirâ copiâ parique vehementiâ sic agit, ut non ausus sim cum homine tam Jurisconsulto tamque deserto experiri, cessi causâ, litemque cum adversario composui. Extra jocum, mi *Bilibalde*, nihil adhuc vidi in *Germania* quod æquè sim admiratus atq; hujus viri ingenium. Non est candidus in amicis, sed ipse candor. Corpore confesceat, sed vix credas

credas, quàm adhuc totus vigeat animus; nihil decessit iudicio, nihil memoriæ. Orationem verò sic ex tempore bonis verbis bonisque sententiis, nec id sine lepore scatentem, nec in *Stato* quoquam adhuc animadverti. Adde huc morum verè *Christianam* sinceritatem. Nullus ab illius colloquio discedit non ad pietatem inflammator. Quidam qui nihil aliud sunt quàm numeri, & fruges consumere nati, cornicum vivacitatem superant. Hic vir prorsus est immortalitate dignus. Verùm quo minus sæpe liceat illius optatissimæ consuetudine frui, illud in causa est, quòd quum ille suadaster sit, ego sum parum vocalis. Ut nihil est in rebus humanis cui non aliquid admisceat incommodi *Nemesis* illa. Dominuste quàm diutissime nobis servet incolumem, ornatissime *Bilibalde*. Datum *Friburgi* Idus Julias Anno millesimo quingentesimo vigesimo nono.

Erasmus Roterod. Joanni Cholero Praeposito Curienti S. D.

Epist. 11.

Tanto affectu tantæque facundia, vir ornatissime, mihi deprædicas animum ac benignitatem *Antonii Fuggari*, ut si mihi antehac nullis fuisset officiis commendatus, potuerim tuis è literis magnam benevolentiam erga illum concipere: nunc quum & omnium qui illum vident milium consensu prædicetur omnium bonorum amore dignissimus, & ipse se mihi jam non literis tantum amantissime scriptis, verum etiam muneribus non sordidis abundè commendavit, nihil erat quod tuae literæ possent meæ erga illum benevolentia adungere. Quas tamen nè vel mihi parum gratas, vel frustra scriptas existimes, scito mihi vel hoc nomine fuisse longè gratissimas, nec mediocrem attulisse fructum, quod per eas didici me uno amico, nec eo vulgari, beatiorum esse quàm potarum. Quid enim illà epistolà modestius, candidius, amicus fingi potest, quæ quum nihil omitat, nihil non copiosè graviterque disserat, tamen spirat aliquid affectus eximii, quod oratione consequi non potueris: quæ res mihi plenissimam facit fidem, te nihil non ex animo sincerissimo scribere. Loquax enim res est vulgaris amor, ingens minus eloquitur quàm sentit. Quare ad duas epistolæ tuæ partes non sum responsurus: quarum alterà luculentis sanè verbis amplificas *Antonii Fuggari* singularem in me benevolentiam; non enim potes ullam tam magnificam illius imaginem mihi tuo calamo depingere, quin ego magnificentiorẽ ideam animo conceperim: alterà, manu largissimà mirificas laudes in me congeris, quæ mihi nihil omnino persuadent nisi te virum esse singulari candore præditum, nostrique præter modum amantem, quo necesse est ut me tibi fatear etiam devinctiorem. Quòd scribis tibi deprebensum è literariis monumentis meis, ingenium meum libertatis & quietis avidum, non falleris, vir egregie, conjecturà. Hanc amasiam semper unice dilexi, pertinaciter amplexus sum, adeo ut frequenter totis pilea sarcinis redemerim. Nec enim semel sese nobis ostenderunt amplæ spes dignitatum & opum, sed quoties mecum subducebam rationem, aut negligendum honorem, aut cum libertate divortium faciendum, illis malui nuncium remittere. Jam facile credo quæ tu multa & præclara de civitate *Augusta* commemoras, licet alioqui mihi

A suspectus esse posses testis, ut aiunt, domesticus, propterea quòd jam olim publicus rumor hoc nobis persuasit, *Augustam Vindelicorum* inter nobiles *Germania* civitates esse præcipuam, nec diversa prædicat *Lasinius* noster. Illud vix credibile est, isthic neminem esse qui mihi molestus futurus sit. Haud enim scio an hoc detur insulis fortunatis. Nec adeo sum delicatus, ut nihil molesti perpeti queam. Quod autem te non latet vitæ meæ ratio, nec ætas, nec quassa valetudo non solum immensis studiorum laboribus, verum etiam calculo, denique ipsa etiam senectute quæ per se morbus est, & gravis & insanabilis, deterres me. mi *Cholero*, nè longo itinere, novòq; cælo corpusculum hoc committam. *χαλκὸν γὰρ ἀδύνατον μετασφύδω*, certè visendi gratià isthuc proficisci non est ratio. Porro, literis tuis adeo non sum offensus, ut tibi habeam plurimam gratiam, qui liberè nullòque furo tuam perscripseris sententiam. Etenim quemadmodum ipse sum naturà simplex, ita liberis ingeniis unice delector. Hactenus nihil est, quod querar de nomine hujus *ἀεὺς ὑποβάλλας*, mihi sanè fuit hactenus quod dicitur. Veruntamen ut caci maxime dicuntur capi rebus videntium, ita ego pusillus semper magnis ædificiis & urbibus sum delectatus; quumque rarò pedem efferam cubiculo, tamen in civitatibus frequentissimis vivere gaudeo. Hic est naturæ sensus, cui tamen non omnino deest ratio. In illis pauciora sunt ruris vestigia, & paratior rerum bonarum copia. Denique in magna hominum turba facilis est invenire probos amicos, quàm in raritate. Cupio te quàm optimè valere. Datum *Friburgi*, pridie Idus Julias Anno millesimo quingentesimo vigesimo nono.

Erasmus Roterodamus Generoso Adolescenti Maximiliano à Burgundia S. D.

Equidem optabam istam adeo felicem indolem tuam, *Maximiliane* suavissime, unum atque alterum annum adhuc in *Musarum* viretis ludere, quo magis in aulam adferres animum adversus *Circos* veneficia, philosophiæ decretis, velut antidoti præmunitum. Sed quoniam secus visum est optimo parenti, cui non dubito quin constet consilii sui ratio, superest ut te pro meo in te studio moneam, pro mea erga te charitate rogem etiam, ut inter aulæ delicias subinde vel furtim recurras ad literas. Non me fugit in magnis aulis, velut in nemore vasto, varia animantium genera ali. Verum hoc erit tuæ indolis, etiam inter corruptos, nativam ingeniū probitatem tueri. Aurum etiam in sterquilinio aurum est; Adamas in corno non mutat naturam suam. Et si quando timeatur afflatus veneni, pharmacum arrodendum est. Id petas ex myrotheciis philosophiæ. Ridebunt interim crassi *Calphurnii*, sed tu vicissim illos rideto. Etenim si judicant hoc vehementer aulicum esse, nihil scire bonarum artium, protinus intelligent suam stultitiam, si cogitent quales olim fuerint & Regum multorum, & Romanorum Imperatorum omnium aulæ. Quod exemplum licet apud nos jam aliquot seculis intermissum fuerit, tamen hodie didicerunt & aulæ Principum honorem habere literis, posteaquam ipsi Principes coeperunt philosophari. Hunc amantem meum *Quirinum Talsium*, tibi non

Epist. 12.

ignotum, pridem tribus verbis Joanni Borsale commendavi; nunc eundem tibi commendo, sed ita ut nolim te meâ commendatione gravari. Juvenis est moribus & fide, & placidis, Græci Latineque doctior quàm prae se ferat. Est enim rarâ quadam modestiâ præditus: Ita fit, ut plus habeat in recessu quàm fronte pollicetur. Mihi jam multis annis magno fuit usui, vixque alius obigit qui mihi vel diligentius vel amantius inservierit. Ad studiorum labores prorsus adamantinus est, unde Hubertus Barlandus medicus solitus est illum appellare *Mulum Marianum*. Quod habui preciosissimum illi non malignè impartii; pecuniarum ut ipse non sum dives, ita largus esse non possum, quanquam arbitror illum de mea benignitate non esse querulum. Ad perpetuam autem fortunam, velut ad opimum sacerdotium aut munus aulicum, præter commendationem nihil dare possum. Quare te vehementer rogo, ut Principi Veriano patri tuo, nonnunquam literis tuis de *Talesio* aurem vellices. Crede mihi beneficium hoc collocaris in juvenem non indignum nec ingratum. Qui si sefellere, quod scio non futurum, eni me fidejussorem habe. Cupio te quàm optimè valere, adolescens clarissimè. Tua *Pronunciatio* rursus excuditur, à me recognita & nonnihil locupletata. Datum *Friburgi Brisgae* decimo Cal. Augusti. Anno M. D. X X I X.

Erasmus Rot. Ornatisimo D. Andrea
Crisio Episcopo Plorensi S. D.

Epist. 13.

A Nte duos menses, per hominem mihi parum cognitum scripsi, sed paucis, & inconditè itaque visum est iisdem de rebus denuò scribere. Præsertim quum nos tam ingens intervallum dirimar, ut vix *Fama*, licet toto corpore alata, si *Marconi* credimus, hoc aliquando pervolet, eorum quæ isthic geruntur nuncia: & si pervolat, serò penè discimus quæ scire referebat, tantum abest ut epistolæ bonâ fide ultrò citròque commeent. Si species animum meum, est fortasse de quo mihi gratias agat tua celsitudo; sin mea in *Andream Zebriodivum* officia voces ad calculum, quàm minimum ad me redierit. Principio non penitus perspectum erat adolescentis ingenium, quod imprimis necesse est ei, qui velit indolem erectam, ac generosam tractare. Ubi jam alter alteri notus esset, jamque uterque alteri posset & usui & voluptati esse majori, incellit illi cupiditas visendæ *Gallicæ*: id, quoniam sciebam illum haud levibus de causis velle, non admodum refragratum sum illius animo; & arbitror eam profectionem illi non esse prænitendam. Salvavit Regem, congressus est cum eruditissimis viris, audit eximios professores. Deinde, non nihil est *Gallicæ* gentis mores ac linguam degustasse; nec enim illic hæsit multis mensibus, sed cupidissimè *Basilæam* se recepit, hoc animo, ut totum annum mecum versaretur in literis quæ res fuisset mihi longè gratissima, vel ob id, ut aliquo officio duorum Præsulum & meritis & animo in me responderem. Cæterum ubi subodoratus est *Basilæa* res esse suppuratas, metuens ne quid tumultus oriretur, & nactus itineris comitem, ex animi sui sententia, Juvenem, eruditum, nobilem, & prudentem, *Carolum Utenbovium*, mutavit sententiam, simulque quum illo *Patavium* profectus est. Habet enim ea schola,

A præter alios exactè doctos, *Nicolaum Leonicum* & *Petrum Bembum*, duo præcipua hujus sæculi lumina. Consilium approbavi, tantum iter non satis tutum nos habebat sollicitos: hoc illi felicius venit in mentem, quàm ego existimabam: nam *Basilæa* ante *Christi* natalem agi coepit fabula, qualem adhuc in vita vidi nunquam: cui si interfuisset *Zebriodivus*, licet fortasse fuisset sine periculo, certè magno in metu fuisset: nam Epitaphi fabulæ moderatiorem habuit *Catastrophem* quàm expectabamus. In nullius ædes irruptum est, nemo ferro vulneratus est, tantum consul vicinus meus proximus noctu furtim se subduxit, non in porta ut *Paulus*, sed cymbâ: & sic eiapsus est à manibus eorum, alioqui suspendendus in medio foro, quod sanè narrant ac jactant ipsi, non ob aliud, quàm quòd tuâ tacundiâ diu restitisset Evangelio, jam volenti irrumpere. Cæterum in aras, statuas, & picturas, ad internecionem usque servitum est, crudeliter quidem, sed citra sanguinis effusionem. Porro, quum legamus divum *Franciscum* in rabiem egisse, qui ridebat quinque vulnera, quum alios divos narrent horrendis exemplis ultos multorum irreligiosas voces; hic mihi subit mirari, neminem è tam multis fuisse qui tante stragis auctores ulcisceretur. Nam de *Christi* & beatæ Virginis mansuetudine non miror. Nobis nunc hyeme, nec fervente tumultu, mutare sedem, vel commodum erat, vel tutum: itaque expectatâ hirundine, commigravimus *Friburgum*, id est, *Brisgae* oppidum, ditionis *Ferdinandicæ*, distans *Basilæa* iter diei. Huc, præter alias causas, inviravi vicinia, quod anxie metuebam, ne corpusculum hoc longius iter ferre non posset; sed res felicissimè cessit: nam & agitatio profuit valetudini, & cælum hic reperi tam amicum ut mihi videat quodammodo repubescere. Pro *Zebriodivis*, quo diutius trui non licuit, adeit *Martinus Dambrovifkyus*, quem tu rectissimo consilio nepoti tuo convivorem dederas: est enim juvenis quidem atate, sed maturâ prudentiâ, moribus sedatis, ac placidis, sobrius, compositus, nec vitâ solum, sed lingua pudicus: cui multò suavior est mensura mea *Diogenis* frugalitas, quàm omnia jeverum convivii, lusus, & choreæ. Unius rei paucissimus est, nimirum temporis, adeo vix illâ diei parte divellitur à libris. Redibit, ut spero, ad vos, non indignus favore virorum tui similitum. Certè, quod ante, ni fallor, literis meis significavi, tantâ fide, studio, vigilantia, mansuetudine, se gessit erga *Zebriodivum*: ut si frater fuisset, non potuisset amantius convivere; si mancipium, non potuisset obsequentiis morem gerere. In eodem habebat & amicum, & famulum, & consiliarium, & studiorum adiutorem: quare non dubito, quin pro tua singulari humanitate, sis *Martini* commodis, si quando inciderit opportunitas, faturus. Hic reliqua satis sunt ex animi sententia. Annorum charitati jam assuevimus. Bello vacamus, ac belli metu non vacamus. Cæsar fulminat in *Italia*, hic omnia suspensa sunt, magnâque rerum novarum molimina. Nos interim inter spem metumque pendemus. Quoties optavimus, subito esse *Craevia*. Sed sic delati quemadmodum *Æneas* capillo detulit *Abantem*, *Babylonem* ad *Danubium*. Aut quemadmodum *Mercurius Menippum* è cælo deportavit *Athenas*, nando d' *Arquimedes* fuit, ut inquit *Homerus*. Quâ gratiam apud vos ingerim pacis encomiastes velicio, certè

certè nulli persuadeo eorum quibus volebam maxime. Quod rides tituli calumniam, intelliges non fuisse ridiculum, si legeris Apologiam quam cum his ad te mitto. Hic erat primus inter articulos *Bedæ*, quod Paraphrasim in *Lucam* dicans, in titulo addiderim, *Anglia Franciaq; Regi*; quum cum titulum Reges ejus insule inculpant monete publicæ, propterea quod olim aliqua *Galliarum* pars fuerit in potestate *Anglorum*. Quid timeamus Ecclesiæ Dei, quum habeat tam vigilantes custodes? De munere nè quid fueris sollicitus, accepisse me puto, quicquid dare voluit tua benignitas. Bene vale. Datum apud *Friburgum Bris-goe*, decimo Calend. Augusti, Anno millesimo quingentesimo vigesimo nono.

Erasmus Rot. Nicolao Episcopo S.

Epist. 14. **N**ON est quod mihi gratias agas, *Episcopi* charissime, quin potius ipse sim *Seybus* omnibus inhumanior, ni pestus istud tam candidum, tam amicum, tam nobis bene cupiens, amore mutuo prosequar. Erat quidem officii mei quum *Basiliam* relinquerem, aliquod amicitie nostræ pignus apud te relinquere, sed ipse scis eam migrationem & sollicitam fuisse & tumultuosam, quæ res non patiebatur vulgarium officiorum meminisse. Id quo moderatius etiam feras, scito me tum nemini quicquam omnino dedisse. Jam præcesserant sarcinæ, mihi tandem incensuro navim venit in mentem *Episcopus*, cum nova nupta *Justina*, cujus modestissimam indolem ab ipsius infantia semper amavi: porro, cum ætate semper accrevit virginum præcipua dos, pudor ac verecundia morum, ut non sine causa inter ceteras puellas eximium quoddam virginæ pudicitie exemplum haberetur. Ergo quum nihil superesset in ædibus, præter gallum gallinæcum & gallinam cum agmine pipientium pullorum, libuit munere jocoso quidem illo, sed non prorsus opinor finitri ominis te donare. Id disticho non ita multo pluri æstimando commendavi, sic ludeas extempore:

Gallus es, & gallina tibi est, fausto omine, dono

Gallum, cui conjux tenet, fovet auxia foras.

Ventriculos tibi redditos gaudet, & agnosco tum non insolitum animi candorem, qui pro tam male tomato carmine, tam diligenter agas gratias. Munus interceptum fuisse doleo: qui quidem in te non queo satis mirari nostræ amicitie impudentiam, quæ subinde res meas donat quibus collibuit, tanta est familiaritas, quum nunquam eodem in lecto dormierimus. Intolerabilis erat audacia, si hoc fecisset, ignara me donasse alteri. Nunc iterum atque iterum admonita à *Camis* meo nè faceret, nihilo secius peregit quod voluit. Itaque quum ex tuis literis cognovissem quod acciderat, iurgium orsus sum cum famulis, quod id fieri passi fuissent. Responderunt fuisse satis monitam, sed frustra. Quum nondum placatus, regererem, oportuit potius in veneficæ capillos involare, aut certè rem ad me deferre; respondit *Camis* illam dolo elusisse: promiserat se facturum quod jubebatur, ac fingebar se ad vos iturum, sed iux quò destinaret. Jam expectas illam erubuisse, quum ob id facious objuraretur. Nihilo magis suffusa est rubore, quàm solet asina, si quando ovis excussit tergo. Hæc proxius erant into-

A lerabilia, nisi assuevissem. Nam hujusmodi lusus mihi ludit frequenter mea *Xantippe*, quam habeo tolerantia magistratam. Itaque non admodum repugno, nè frustra nitari, quandoquidem hanc nec *Promethæus*, ut arbitror, refingere, nec *Vulcanus* recudere possit. Sed perierit sanè munus, modò nè pereat omen. Ex animo gratulatus sum utrique vestrum, quod sacer ille matrimonii nexus tam aptum par hominum copulasset, castum castæ, candidum candidæ, probum probæ: spero futurum, ut brevi magis etiam gratuler, ubi vobis parvulus in aula luerit *Episcopiolum*, qui nobis eodem ore vos ambos referat, nec vos solum, sed amicissimum etiam virum *Joannem Frobenium*: solet enim natura frequenter & in nepotibus avorum simulacrum depingere. Audio te successurum in ædes quas isthic meo discessu feci vacuas; in eas, inquam, ædes, in quibus tantum annorum peregi, ut ab exortu vitæ nè in civitate quidem ulla vixerim diutius, in eas quas socii tui benignitas toties mihi conata est dono obtrudere. Id majorem in modum gaudeo. Quod enim auspiciis jugum optarim diutius nec ingratis mansionis *Didoxor*. Per *Hieronymum* mihi commendatior esse voluisti. Apud me, vir optime, nullius eger commendatione, qui jam olim mihi, & morum sinceritate, & fide, & officiis non vulgaribus es optimo jure commendatissimus. Vale cum dulcissima conjuge. Datum *Friburgi* septimo Idus Augusti, Anno millesimo quingentesimo vigesimo nono.

Erasmus Rot. Joanni Botenno S. D.

NE te, mi *Botenno*, arbitror de eorum esse numero, qui amicitiam epistolarum officio metimur: nec ego sum is cui vel mors, nedum consuetudinis intermissio candidorum amicorum tuique similitum adducat oblivionem: sed ex quo tuas accepi duas trêve, nemo te obtulit, qui adiret *Herlingam*, novum regnum vestrum: simulque reputabam quum hoc turbulentissimo rerum statu Vicedecanum agas, vix unquam tibi vacuum esse, literas aut nullo aut vulgari argumento legere. Nonnunquam enim contra officium est salutare, silere officiosum. Literis non seriis onerare amicum, inhumanitatis est, seria scribere tutum non est. Atqui ut jocis, inquires, præsentis, ita literis absentes inter se nugantur, familiariter amici. Verum, sed rebus tranquillis: Ceterum musica in lectu importuna est narratio. Fortassis expectabas à me consolatrices literas: sed nunc tum is rerum status habebat, ut ipsi potius egeremus medico: deinde non ignorabam quum semper animus iste tuus verè generosus, verè *Christianus*, rebus fortuitis omnibus fuerit superior: nec aliud adhuc quàm infimam vestræ felicitatis partem impetit fortuna: census tantum arroditur, fama & vita in tuto sunt. Sed exilii genus est, inquis, quod parimur. Ut sit, nec imitare exilium est, nec fortasse diuturnum erit. Cui tandem hominum fortuna perpetuo favore sic indulget, ut nihil acciderit molestia? Si malum nec evitare, nec depellere licet, magnam tamen agrimoniam partem detraxerimus, si commodè feramus. Id fiet, si suo quisque cum animo reputarit, id quod res est, esse manum Domini, quæ nos ad tempus flagellat, non ut perdat, sed ut emendet. Quod illi verbera

Epist. 15.

verbera corporalium parentum, etiam præter causam interdum sciencium, æquo animo ferimus: quanto æquiore animo ferenda est manus Omnipotentis, qui non corporum modò, verum & animorum pater est? Quantum adhuc absumus à formula beati *Jobi*? *Israelitas* annis septuaginta *Babylentium* exilium afflixit, & suo templo restituti sunt, simulatque visum est Domino. Inter omnia remedia doloris, quæ solent rhetores excogitare, nullum video præsentius, quàm si cogitemus, *Domine est, facias quod videtur bonum in oculis ipsius*; Nos atrociora commervimus, non minus propitius est quum affligit, quàm quum delinir. Scit solus quid nobis expediat, vel occidat si velit, non enim potest velle, nisi quod optimum est: sæpe servat occidendo, & occidit servando. Si tantum bonorum de manibus benignissimi patris accepimus, cur gravamur ab eodem immixtas afflictiones, graviora meriti, perpeti? Exorabilis est, nec habet iras implacabiles, nec immittit afflictiones quas non possumus sustinere, sed inter castigandum etiam misericordiam recordatur, pro modo amaritudinis admiscens solatium spiritus: quod si adfit, nec mors, nec cruciatus morte duriores deiciunt animos piorum: si desit, levissimis etiam malis prosterminimur. Adde quòd temporarias afflictiones, & hic copioso spiritus solatio pensat, & in futuro seculo gaudiis æternis remuneratur. Ad hæc, in nobis situm est hæc mala, quemadmodum lenire, ita etiam breviora reddere, si reputantes quàm malè simus usi rebus secundis agnoscamus Dei justitiam, & nostram injustitiam ex animo confitentes, illius misericordiam imploremus, nec prius in alios vindictam moliamur, quàm ipsi de nobis vindictam sumperimus. Si de nobis ipsis prius sumperimus, ille ex persecutore fiet protector, ex percussore medicus. Clamemus ad Dominum, non ad hunc aut illum Principem, non ad armatas cohortes: ad Dominum, inquam, clamemus, & ille breviabit dies malos. Verùm eò, pro dolor, reciderunt *Christianorum* mores, ut vix quisquam penitus intelligat quid sit clamare ad Dominum, cum id totius penè *Christianismi* sit caput. Alius respicit ad Cardinalium & Episcoporum potentiam, alius ad Principum arma, alius ad theologorum ac monachorum conjuratas phalanges. Hæc quæ sit quid aliud sunt, quàm humana cogitationes? Jam ab his quid tandem expectamus? Non ut revigescat *Christiana* pietas, sed ut pristinis opibus ac voluptatibus, ut pristino regno restituiamur. Atqui ob hoc ipsum Dominus immisit nobis istos effrontes & immites castigatores, ut delitiis ebrios, ac terrenis opibus indormientes expergefaceret ad sobrietatem; utque contemptis iis quæ hæcenus malè amavimus, animos nostros vertamus ad meliora. Nec mediocrem his turbis ansam dedere quidam, qui præter modum tendentes funiculum, rumpere maluerunt, quàm laxando servare. Pontifici *Romano* tanquam totius Ecclesiæ Principi, ut plurimum est potestatis, ita plurimum debetur honoris: sed qui hujus vires in immensum extulerunt, funiculum hunc si non ruperunt, certè lacerarunt. Condonationes Pontificias, dum intra modum consistere, olim reverenter accipiebat populus: ceterum ubi redemptores ac monachi quæstus sui gratiâ incredibili pompâ eas invehunt, immodicè prædicant,

A avarissimè exercent, dum sine fine omnia templa cruce & scrinio rubente plena sunt, dum singulis columnis affixa sunt insignia Pontificis cum triplici corona, dum quosdam etiam adigunt ad eas emendas, quod in *Hispania* propemodum fieri dicitur, minimo minus ruperunt & hunc funiculum. Ita dum divorum invocationem cuiusque vel ad superstitionem deflectunt, vel ultra modum attollunt, & hic funiculus propè ruptus est. Res erat elegans imaginum ac statuarum apparatus, vel ad ornatum, vel ad eorum memoriam, quorum exemplis accendi poteramus ad vitæ pietatem: ceterum dum indecoris picturis implentur undique templa, dum harum superstitionum penè ad idolatriam delabimur, rumpendo & huic funiculo dedimus occasionem. Et vetus exemplum est & pium officium, laudare Deum hymnis & canticis spiritualibus: sed dum in templis auditur musica convivii ac nuptiis aptior quàm cultui divino, dum affectato vocum boatu sacre voces obscurantur, imò dum hominum interdum inanes nentiz pro divinis canuntur; denique, dum in templis nihil aliud quàm cantillatur, cæpit & hic periclitari funiculus. Misa verò quid esse potest sacratius? Ceterum dum sordidi & indocti sacrifici, non alio animo discunt tres fortasse Missas, nec aliter exercent, quàm sutor calceolariam, dum palam impiè vivunt, qui subinde accedunt ad mensam Domini, dum non eâ religione peragitur hoc mysterium quàm decebat, dum rem tam sacram faciunt publicam nundinationem, tantum non ruperunt & hunc funiculum. Jam arcana confessione quid salubrius? Et hæc dum nimis astringunt, nimisque reddunt anxiam, dum sub hujus prætextu venantur pecuniam simplicium, dum insidiantur pudicitiz puellarum, aliæque non commemoranda flagitia committunt; dum hæc, in remedium animarum repertam, vertunt in suam tyrannidem, nonne magnam rumpendi funiculi dederunt occasionem? Ita dem constitutio humanarum nullus est modus neque finis, dum has ad quæstum ac tyrannidem suam multi vel institunt vel detorqueant institutas, & hic funiculus venit in periculum. Sic fortassis & sacerdotes dum nec student gerere vitam honore dignam, & honorem exigunt immodicum, apud multos venerunt in contemptum. Itidem monachi dum non ambiunt hominum favorem vitæ morumque sinceritate, sed opibus, numero, conspiratione, aliisque malis artibus freti, quos dolo fallere non possunt, vi student opprimere: dum palliis suis tantum tribuunt, ut depellere morbos, ut fortunatas reddere domos, ut à cacodæmoniis tueri possint, quid aliud profecerunt, nisi ut prius pro diis habiti, nunc vix habeantur pro bonis viris? Non hæc commemoro, *Bazense* charissime, quo patrociner eis qui ob culpam malè utentium, res per se bonas infamant, malumque recta instituta convellere quàm mederi: sed partim ut hoc quoque nomine moderatiùs ea feramus, quibus ipsi dedimus occasionem: partim ut indicem quibus rationibus hæc rerum tempestas ad tranquillitatem redigi queat. Nam ut nunc videmus hominum studia, vereor nè utroque cadat ælea, nihilo melius sint habituri, qui sincero corde diligunt *Christi* gloriam, & decorem domus ejus. Qui se venditant Evangelii titulo, sic ferme rem gerunt, ut vel ad nequitiam, vel ad opes, vel ad anarchiam,

anarchiam, & quicquid libet audendi impunitam licentiam, spectare videantur: certè nemo fit melior, deteriores plurimi. Rursus in altera parte, quæ catholica videri postulat, sunt qui adeo nihil detrahi patiuntur receptis, ut multum etiam adjungant superstitionis ac pharisaismi. Sunt ex adverso, qui licet ore *Lutherum* execrentur, tamen in multis exprimant illius dogmata, si tamen hoc ille docuit utquam: negligunt preces horarias, nec omnino quicquam orant: negligunt ecclesiæ legibus præscripta jejunia, laucius etiam his diebus cœnantes quam cæteris: *Romanorum* Pontificum constitutiones *De Immunitate Ecclesiasticorum*, *De vitanda Simonia*, *De non attingendis Clericis*, aliisque quam plurimis fortiter contemnunt, ut haud sciam an illi magis labefactent Pontificum decreta, quam qui se profitentur ecclesiæ mirificos protectores. Rumor est constantior, quam ut omnino vanus videri possit, inter Cæsarem & Regem *Galliarum* factam concordiam, quibus legibus nondum liquet: atque hunc militum delictum, hanc pecuniarum exactionem non in bellum esse factam, sed ad pompam accipiendam à Pontifice coronæ Imperialis. Videtur enim apprimè pius Imperator, velle implere omnem justitiam. Idan verum sit nescio. Nam feruntur ex adverso rumores de bello atrocissimo, quamquam hoc quoque maximam quam bellum: certè mihi novum non est, tum maximè fingi quam atrocissimas bellorum minas, conscribi milites, collocari præsidia, indici census, quum clam inter monarchas res compositæ sunt. Si tamen non vanus est rumor, & inter Cæsarem, Pontificem, Regem *Galliarum*, Regem *Anglia* reliquosque Principes pulchrè convenit, maximè precandum est, ut illorum animi ad revocandum evangelicæ pietatis vigorem conspirent. Nec enim dubium est, quin hæc concordia maximas novarum rerum molitiones sit excitatura. Nec satis est, ut hanc mentem precemur monarchis, nisi studeamus & promereri. Siquidem frequenter illi nostrâ culpâ delirant. Si quidlibet de meis rebus cognoscere, nunquam *Bedda* cum suis satellitibus æquè triumphavit. Curarunt exurendum *Lodovicum Berquinum*, cujus nec facies nec causa mihi nota est, nisi quod dum nimium bonas spes animo conceptas ponere nescit, nec ullis amicorum monitis obtemperare, & mihi gravem conflavit invidiam, & sibi conciliavit exitium, certè quod ad corporis incolumitatem attinet, magno omnium mœrore qui favent rectioribus studiis. Qui propius norunt hominem, prædicant eo nihil fuisse integrum. Nec alia res quam libertas, bonæ conscientie comes, suique fiducia perdidit virum. Hactenus ex *Dominicanis* & *Carmelitis* extirpere permulti, qui mihi devotis animis negotium facerent, nunc nullos infensiores habeo quam *Francisci* nepotes, & quidem ex eorum sodalitis, quos nescio quare vulgus appellat *Observantes*. *Phrygia* habet *Dominicanum Laurentium* quendam *Raffum*, nunc, ut aiunt, priorem *Grænicen*, virum fortem & bene linguacem, qui quam *Lovanii* ambiret lauream theologicam, quo se commendaret quibusdam theologis, totos menses in concionibus ad populum debacchatus est in autorem *Moria*, veteris comœdiæ exemplum nobis referens, non aliter quam si fecit oblitus de plaustris diceret, non è sacro suggesto do-

A *Strinam* evangelicam prædicaret. Sed hic tantum intra monasterii sui parietes insaniebat. Venit alter ejusdem sodalitis, longè fortior, qui in templo divi *Petri* totam horam debacchatus est in *Erasmum*, tam scurrili impudentiâ, ut complures relictâ concione domum repeterent non sine murmure, etiam ex his qui me non noverant. Miraris hominis audaciam? Primum erat *Dominicanus*, deinde erat hospes, & vix bene pransus aliò se contulit. Nec deerant illic theologi, qui ad hæc non illibenter conniverent. His successerunt quatuor electi propugnatores ecclesiæ, qui communi operâ libellum *Antuerpiæ* præter publicam magistratus constitutionem excudendum typis curarunt, sed Deum immortalem cujuscumodi! Scatebat undique solocismis, mendaciis, conviciis plusquam scurrilibus, ineptiis & insaniis: & ex his unus erat magister noster *Bucens*, alter baccalarius mox formandus. *Jo. Faber* quondam *Augustensis* cœnobii prior, quum ante mihi coram miris modis fuisset adulatus, convitiisque non ferenda & in Pontificem & in *Cajetanum* Cardinalem effurisset, commendationes etiam aliquot à me extorsisset, simul ut *Romam* venit, quo se suis approbaret, cepit magnâ libertate in me debacchari. *Hispania* habet præter alios multos *Petrum* concionatorem *Burgensem*, virum eximie fortem totiusque tragœdiæ nostræ ducem. Verum ubi mitiores facti videntur *Dominicani*, ferocire ceperunt *Franciscani*: sed initio tantum obrectabant clanculum, & è bibliothecis furtim submovebant quicquid erat *Erasmi*. Mox de composito ceperunt in prælectionibus publicis meum nomen perstringere, temperantes à scribendo, quoddam dicta proclive sit inficiari, coarguere difficillimum. Hic strenuam operam navavit in *Sabaudia* *Joannes Garen*, si verus est rumor: *Lucia Petrus Cornuensis*, cujus est illud *μᾶλα θυμώδης ἐν τοῖς ὁμιλοῦντιν ὁμιλῶν*, *Conculcabis leonem & draconem*, leonem *Lutherum*, draconem *Erasmum*: quasi non eadem facilitate liceat totum illum versiculum interpretari de quatuor ordinibus Mendicantium, *Super aspidem & basiliscum ambulabis*, id est, super malum *Carmelitam* & pejorem *Augustinensem*: & *conculcabis leonem & draconem*, id est, ferocem *Dominicanum*, & fucatum *Franciscanum*. Quæ mulier non possit ad hunc modum Scripturis abuti ad maledicentiam? Et tamen huic dicto tam infuso, quam frequens datus est plausus à *Franciscanorum* centuriis, præsertim inter pocula? quibus visum est operæ precium etiam picturâ, si superis placet, sententiam tam lepidam exprimere. Habet *Lovanium* juvenem quendam, vix ut audio barbarum, *Περρὸς ὁ δὲ σαλῶν*, cui utinam tanta suppellex literaria suppeteret, ut possit foam industriam eruditæ omnibus approbare, ac tantum haberet facultatis ad instaurandam pietatem, quantum habere videtur promptæ voluntatis non sine fiducia sui. *Antuerpia* dedit *Matthiam* quendam, hominem bene vocalem bonisque lateribus, præsertim apud populum. Is & suam linguam strenuè vibrat in *Erasmum*, & commilitonum calamos excitat. *Anglia* habet *Standishium* nunc Episcopum, minus amarulentum si ad cæteros conferratur. Sed nulla regio fortiores habet, quam in *Hispaniis* *Salamanca*, quorum *Corvæ* quidam etiam libellum emisit, qualem, bone Deus, *Francisci* nepote dignum: qui fumalique prodiit,

in

in patibulo publico clavo affixus est, quod rebus damnavis fieri solet. Eundem tam bellum libellum contra publicum edictum, curarunt *Parisiis* excudendum, sed subtractis quibusdam, quibus admodum scurriliter adulatus fuerat *Cæsari*, sed vehementer offendisset *Gallorum* animos. Volebant enim esse juris divini, ut totius orbis sit unus monarcha, quemadmodum est unus sol: & hanc editionem dicarunt suo Cardinali, ne mundus ignoraret humilis illius *Francisci*, qui nunquam percelli potuit, ut vel presbyteri reciperet honorem, posteros habere Cardinalem. Is subinde crepat *Logicen*, *Physicem*, & *Metaphysicem*, quasi solus ista calleat. Hoc nimirum docuit *Franciscus*. Monachum sic nobis describit, ut *Christum*, beatam Virginem, Apostolos faciat monachos. Porro, quicumque non vivunt juxta regulam evangelicam, negat esse monachos, me videlicet liberans gravi calumniâ. Etenim quum semper excipiam bonos monachos, nec usquam attingam nisi malos, qui juxta istum monachi non sunt, nihil habet ullus monachus quod mihi stomachetur. Habet horum similes *Hungaria* & *Polonia*, fortassis & *Italia*, quorum nomina amici non sunt dignati perscribere. Ubi nunc sunt qui veremur ne mat ecclesia, quum habeat qui talibus modis eam propugnent? Tota spes est in populi stultitia. Gestunt innotescere mundo, sed meâ sententiâ præstaret illos aliis rationibus innotescere. Si Principum autoritas hætenus nihil, aut certe non multum, valuit adversus novas factiones, quanto minus valitura est mendicorum scurrilitas? Habes opinor justam epistolam, ne posthac de meo silentio querimoniam adferas, nec hujusmodi verbis utaris, *Demonior*, si *Boschemi* tui possis immemor esse. Quod in mediis calamitatibus nunquam non recordaris *Erasmi*, equidem perfacile credo, sed mallem *Erasmum* tibi in rebus tranquillis venire in mentem. Verum si minus jucundum, certe non minus pulchrum est, in tempestate rectum tenere clavum, quam in tranquillo. Bene vale, mi *Boschemi*, inter candidos amicos præcipue. Datum *Friburgi Brisgae*, Idus Augusti, Anno millesimo quingentesimo vigesimo nono.

Erasmus Rot. Bonifacio Amerbachio S. D.

Epist. 16. **N**E tu *μᾶλα* *καρὸν* *καὶ* *καρὸν* candidus ac modestus es, *Amerbachii* charissime, qui quum omnia lata magis cupias esse amicorum quam tua, tamen si quid accidit acerbius, miro studio celas amicos, quum recte dictum sit & illud *καὶ* *τὸ* *καλὸν* *καὶ* *καλὸν* *καλὸν*. Solus dolere vis, si quid vulneris tibi fortuna inflixit: at si quid nobis obligit tristius, non sat habes in mæoris venire societatem, gravius commoveris quam si propriè esset tuum infortunium. Decessit tibi filiola, & quod nobis multò est acerbius, illi tu *μᾶλλον* *καὶ* *καρὸν* *καρὸν* *καρὸν* *καρὸν*, nec alia morbi causa quam dolor. Tantum malum mihi serò scire licuit, nec id sanè per te, sed per medicum tuum huc fortè fortunâ profectum. Itaque nos penè tecum perieramus imprudentes. Novi, mi *Bonifaci*, quam sis *καλὸν* *καρὸν*, & privatim erga tibi sanguine aut affinitate junctos, & publicè erga patriam, eoque faciliè divino quam acerbè discruciet animum tuum infantulæ desiderium; quam sic adamabas, sic in sinu gestabas, sic in deliciis habebas, quip-

A pe conjugii primitias, quæque tibi prima dulcissimum patris nomen dedit, effectique ne te pœniteret semper tibi gratissimam & *ἀγαθὴν* libertatem cum matrimonii compedibus permixtasse, à quibus initio sic abhorreere videbatur animus, ut ad uxorem ægrè quiveris percelli, idque duabus validissimis machinis, hæredis amore, & amicorum hortatu. Nam apud istam mentem sanctissimam, & *ἡδονὴν* *ἀπορῆς* *μεγαλὴν* *πρὸς* *τοὺς* *ἀδελφούς*. Itaque quum mihi genius tuus satis esset perspectus, facile expectabam gravem aliquam *συνέπαινον*, *ἀλλὰ* *τὸ* *συνέπαινον* *καὶ* *συνέπαινον* ne metuerem, fecit cæteris in rebus mihi perspecta haud vulgaris tui pectoris constantia. Verum æquum erat, ut homo juris prudentiâ clarus, qui summa cum laude publicè doces alios *Cæsarium* parere legibus, ipse æquiore animo pareres naturæ legibus, quæ dicunt volentem, nolentem trahunt. Quantumvis autem tibi dolor tuus damnum istuc exaggeret, inficiari certè non potes esse reparabile, modò tu cum uxore sis incolumis, quum utrique sit ætas non integra modò, verum etiam florens & *ἀνδρῶν*. Quid si tibi obligisset sterile conjugium, quod, quoniam accidit compluribus, non oportuit tibi viro prudenti esse impræmeditatum? Quisquis enim uxorem ducit, ad humanos communèque casus animum præparatum habeat necesse est conjugis *ἀγῶν*, orbitatem, similitudinem. At tu nondum orbis es, alterâ superstitie filiâ. *τὸ* *καὶ* *καρὸν* *καρὸν*; Quid aliud quam candidissimam stellam virginum cælestium choris addidisti? Illa gaudet, exultat ac tripudiat, quòd in æterna gaudia recepta est, priusquam hujus infelicissimæ vitæ malis contaminaretur, & tu inconsolabiliter ploras, imò non ploras, sed commoreris. Surculus modò, vel flosculus magis, ab arbore decerptus est, incolumi stirpe, illa sâ radice. Quid si Deus istâ jacturâ tentare voluit animum tuum, quàm ab ipso pendeas? Quid si tibi pro erepta filiola reddat filium, non solum facultatum, sed istius etiam exactæ eruditionis, cum omni genere virtutum conjunctæ hæredem? Nam istis opibus longè beatior es, mi *Bonifaci*, quàm agris aut nummis, quamquam & hæc fortunæ commoda tibi suppetunt à majoribus relicta & *καὶ* *καρὸν* *καρὸν* *καρὸν* *καρὸν*. Inter externa bona minùs obnoxia sunt fortunæ ludibrio, quæ à vobis dicuntur, res soli. At si res soli est quod immobile est, in sola animi bona convenit istius cognominis honor. Domos præter bellorum immanitatem aufert incendium, agros alluit mare, vix etiam parcens faxeis montibus: in unam virtutem fortuna nullum habet jus. Proinde si istud Domini fidem tuam explorantis vulnusculum patienti feras animo, confido futurum, ut ille quâ est benignitate infantulæ jacturam penset scito puero, qui possit istius opulentæ tuæ longè *Craseæ* opes superantis successione in solidum capeffere, qui te nobis congeminet, qui te nec senescere sinat, nec intermori. Hac spe solciendus erat animus, vir eruditissime, nec oportuit oculos semper habere fixos ad id quod ereptum est, si tamen hoc est eripi, in cælum præmitti; sed reputandum erat quàm multi adhuc in te liberi essent reconditi. Jam mihi hæge non obligasse liberos, an Deum vocabimus in jus, quia non dedit, quod auspicianti matrimonium non est pollicitus? Pone contigisse *πολλὰς* *ἀγῶνας*, sed mox ereptos, quid habituri sumus jura

juste querere adversus Deum? Quod dedit, gratuitum est; quod, quam voluit, datum repoposcit, suo jure fecit: neque enim id perpetuum esse voluit, sed commodaticum. Apud *Anglos* novi *Jannus Coleri* matrem rari pictatis matronam: ex eodem marito suscepit filios undecim, filias totidem; totus ille chorus ereptus est, uno excepto *Colero*, qui fuerat natu maximus. Ademptus est & maritus senex annui: Jam accedebat ad annum nonagesimum, facie tam integrâ, moribus tam a-lacribus, ut diceret illam nec luxisse unquam, nec peperisse. Denique, ni fallor, & *Colero* supervixit. Tantum animi robur forminx præstitit, non eruditio, sed pietas erga Deum. Et tu vir istâ doctrinâ, istâ prudentiâ, istâ ceteris in rebus animi præsentia, infantulæ commoreris? Quum hæc lege nascamur omnes, quum isti casus quocunque te vertas, nusquam non occurrant oculis, cujus obsecro prudentiæ est, si quid humanitatis accidit, velut ad rem inopinatam ac prodigiosam exanimari? Aliis in rebus turpe visum est priscis dicere, *Ovis æquilis*, hic extrema recordia sit dicere, *Non putaram*. Quid enim is aliud dicat, quam non putaram me esse hominem? Scio dices me ferum esse consolatorem, imò pro consolatore oburgatorem agere. Alterum, mi *Basilio*, tibi ipse impares oportet, qui me domesticam calamitatem tuam scire nolueris: alterum fortassis ed profecerit, ut in posterum adversus humanos casus sis instructor. Miratur ille *Terentianus Maria*, quæquam posse instituire in animum quod sit charius quam ipse sit sibi. Et est quidem *philosophia* humani mansuetique animi indicium. Sed arbitror ne *Mittemum* quidem, si quis casus eripuisse *Aeschilum*, præ hostu in morbum fuisse collapsurum: Nunc tu de tuo ipsius periculo securus, & in tuo malo fortis, alieno morbo de jeceris, ac vereor ne & immoriaris. Quid tandem obsecro profecturus? An illa lachrymis in vitam revocari poterit? Si Deus te ipsum à te reposcat, aut non satis novi te, aut æquo animo sis obtemperaturus. Repoposcit infantulam, & dolore contabescis? nec cogitas quot orbos unius interitu facturus sis, si quod abominamur acciderit, uxorem, filiam, fratrem, sororem, socerum, nos amicos tibi prorsus *ἑταίρους* ac tecum periclitantes. Denique quam amabili thesauro patriam tuam sis spoliaturus, cui non minori præsidio es quam ornamento, cuique meritor es, *παιὶς ἀνδρὸς ὄλβιος*. Si tibi salus tua est vilis, certè horum respectu te movere debet, ut incolunitatis tuæ rationem habeas. Nullus tibi melior vel consolator vel admonitor fuerit, quam tu, modò te ipsum tibi adhibueris. eademque tibi dicas, quæ dicturus sis alteri in casu simili. Adhibeas autem non *καὶ τὸν ἑαυτοῦ λόγον*, sed philosophum illum erectum ac *μεγαλόθυμον*, quem hætenus in te sum admiratus. Rectè præceptum est à priscis sapientibus in rebus humanis nihil esse mirandum, hoc est, nihil nimis amandum, nè si eripiat, dolor succedat immodicus. Terret me germani tui *Brutii* exemplum, qui desiderio conjugis amissæ periit. Quantum autem bonorum in illo viro perdidimus? Quid quod Deus interdum ob hoc ipsam eripit nobis quod habemus, quia præter modum amamus, nobisque fingimus esse proprium ac perpetuum quod erat commodaticum, atque id quoque ad diem incertum, ut liberum sit commodatori mox repetere

A quod dedit. Dicas in rebus humanis & hic esse *Nemesis* quandam. De adversa valetudine tua serò sum factus certior, convalescit nondum *medivi*: quæ res me magnopere sollicitum habet, nec eam sollicitudinem ex animo potero extendere, nisi tuis literis autographis jubeas me tranquillo esse animo. Post triduum mittam isthuc unum è propriis famulis dies aliquot apud vos commoraturum, per quem poteris tuo comodo quæ volles scribere. Nuper misi literas *Jacobi Sadolero*, quas communium cum meis tunicâ obvolutas accepi. Nunc misto tres fasciculos epistolarum ex *Italia*, ni fallor, datos. Ad me pervenerunt ex *Augusta Vindelicorum*. *Basilis*, uxori, ceterisque tibi charissimis salutem plurimam. Bene vale & *quædam mihi meptis*. *Friburg*. *Brigis* pridie Nonas Julii, Anno M. D. XXXII.

Erasmus Rot. Jacobi Sadolero S. D.

C D Ictum est olim, eum oportere egregiè probum esse, qui *Athenis* esset probus: Nunc non absurdè quis dixerit, eum oportere syncerum esse amicum, qui hoc seculo sit amicus *Erasmio*, quo *syn-cophantiis*, conviciis, ac mendaciis undique fervent flagrantque omnia, & in quo nec inimicos attingere tutum est, nec amicos prodere. Experi-rior tamen in hoc rerum tamale non paucos esse qui mihi ex animo bene volunt. Hos ed mihi chariores habeo quod rati sunt: Sed paucos eximios malo, quam turbam inexploratorum ac vulgarium. Complures anni sunt, quod ex amicis minime levibus cognovi te de nostris studiis & sentire candidè, & honorificè prædicare. Eum affectum nondum in te refrixisse ex *Quirini Talsit* pridem amanentis mei literis cognovi nuper. Quo nomine, *Sadolero* charissime, profiteor me tibi debere plurimum, & debere libenter: atque utinam tam mihi esset in proclivi tecum mutuis officiis paria facere, quam in promptu est amore mutuo respondere. *Hollandiam* patriam tot bellis lacessi, tot exactionibus expulsi, tot incursionibus vexari, diripique ab amicis pariter atque ab inimicis, mihi ut esse debet, auditu gravissimum est. Maximam horum malorum partem gignit nobis *τὸ ἀρχόντων φιλοτιμία*, quæ nihil exitialis, si absit illa verè *σοφία* sapientia. Avidi negotiatores dum novis latifundiis inhiant, avitos agroant habent pro derelictis, aut in sortem versos committunt alex. At olim abundè magnificum erat esse comitem *Hollandie*, sed hi sunt æstus rerum humanarum perpetui, nisi quod vix unquam immanior procella terrarum orbem occupavit. Verum ut in magnis tempestatibus apparet qui sint periti gubernatores, ita mihi videtur insignis curijsdam esse tum integritatis tum prudentiæ, in tanta rerum omnium confusione, tantisque procellis rectum tenere clavum. Quod an nos assequuti simus nescio, certè conati sumus & conamur sedulò. Expectamus quid nobis hæc pariat Synodus *Ratisbancensis*. Mihi quidem bona spes est, sed paulò melior esset lati spes eventus, nisi *Cæsaris* pietas tantum tribueret quibusdam insularis, quibus equidem velim suam vindicari auctoritatem, sed quorundam ambitioni nihil est satis. Regina *Maria*, forminarum hujus ævi laudatissima, revocat me in *Brabantiam*, sed posthac mihi vivam oportet, si copiam omnino vivere. Studiis immori libet

Epist. 17.

libet, aulicis negotiis immori non libet. Scripturus eram clarissimis viris D. *Abeli à Colster*, & D. *Gerardo ab Ascendelfi*, sed hic *Gerardus Henricus* medicus ex Italia reversus offendit me & studiis & scribendis epistolis delassatum, nec visum est illum diutius remorari, post diutinam peregrinationem ad patriæ summum properantem. Quare te rogo ut apud illos præclaros viros mihi sis epistolarum vice, donec dabitur ocii paucillum. Nolim enim illos literis incultis ac languidis appellare. Interim persuade illis has literas & ad ipsos esse scriptas. Bene vale. Apud *Friburgum Brisgauer* tertio die Maii, Anno M. D. XXXII.

Erasmus Rot. Georgio Agricola S.

Epist. 18. Bene profectò cessit illa mea cum *Placano* expostulatiuncula, quæ mihi duorum iustas epistolas conciliavit, tamen si tuam tu quidem majoris chirographum haberi quàm epistolam. Atqui id sanè mihi multò iucundius est, ut *Agricolam* hominem egregiè doctum, & nisi me fallunt omnia, brevi inter literarum rei proceres præcipuo loco futurum, velut ob signatis tabulis docere possim, mihi gratiarum legibus esse federatum. Studium meum in edendo libello, vel obsequium potius, nam *Andreas Cortez* impulsu id factum est, tibi non ingratum fuisse, mihi magnopere gratum est. De *Cornelio Agrippa* quidam amici docti ad me scripserunt è *Brabantia*, sed sic ut nec hominis violentiam probare, & plus illi in colligendo studii, quàm in deligendo iudicii tribuere videantur. Nonnullis illud non ingratum est, quod theologis ac monachis hæcenus feliciter oppedit, idque *Cæsaris* umbra cui se proficitur à consiliis, & Cardinalis *Campegii* præsidio. Sed vereor ne hominis fortitudo bonas literas magnà gravet invidiâ, si modò vera sunt quæ narrat amicorum literæ. Librum illius nondum videre contigit, nec ad me scripsit unquam. Opus quod de mensuris ac ponderibus habes in manibus, cupidissimè legam simul atque miseris. Id auguror, mi *Georgi*, tibi magnæ gloriæ futurum. Nec est quod invidiam metuas, quum argumentum sit ejus generis, partim ob veritatem, partim ob regionum varias consuetudines, partim ob ipsius materis subtilem obscuritatem, ne quid interim dicam de libris depravatis, ut nunquam sit exhausti satis. *Portius* audio virum non minùs humanum esse quàm doctum. *Alciatus* ingenio candidissimo præditus est, ut ab illoribus nihil sit merendum. *Budæus* ut est stomachi liberioris, ita vir melior est, quàm ut indignetur, tantum argumentis agentis. Quod etiam si maximè faciat, quod opinor nunquam facturum, suo nomini magis obsecrit quàm tuo. Denique ut maximè nascatur inter vos aliquid contentionis, modò citra petulantiam, consolabitur te illud *Hesiodum*, ἀγὰρ δ' ἔναι ἰδὲ βροτοῖσι, δὲ τῶν ἰαλόμενων, non est quod mihi gratuleris, quum ejus consilii me supra modum poenituerit. Poteram longè aliam *Iliadem* texere, sed valeat illud portentum, è meris, fumis, fucis, mendaciis, gloriis, ac præstigiis constatum. Tuz literæ nunquam non venient mihi gratissimæ. *Luca Schoppegio* consuli, & *Bartholomæo Baccho* scribæ senatus vicissim ex me plurimam dices salutem. Vale. Apud *Friburgum Brisgauer* IV. Kalend. Septemb. M. D. XXXI.

A

Erasmus Rot. Reginaldo Polo S.

Epist. 19. **R**eversus ex *Anglia Simon Grynanus* nonnihil exposulavit mecum quod cæteris amicis quum scriberem, te præterierim, cui merito debetur inter præcipuos locos præcipuus. Verùm id, ornatissime *Pole*, nec oblivione tui, nec meâ desidia factum est. Suspicebam te ad *Musas* tuas à quibus audieram te oppidò quàm invitum distrahi quum *Patavio* discederes, jamdudum revolâsse. *Chrysostomus* tuus in tuto est, missamque hæc mundinis, si sciam cui jubeas tradi. Nam codex totus jampridem ab amanuensi meo descriptus est. Biennium est quod totus *Chrysostomus Græcus* promittitur nobis è *Verona*, idque autore *Marthæo Giberto* quondam Pontificis datario, nunc episcopo *Veronensi*, sed nihil adhuc prodire video. *Hieronymus Frobenius* meo suâ excudet totum *Basilium Græcum*, qui mihi inter ejus ætatis scriptores unicè placet. Nam *Chrysostomus* habet nec scio quid submoleste *Gregorius Nazianzenus* nonnihil affectatæ argutiæ, atque id magna ex parte situm in verbis, in *Basilio* nihil est quod offendit. Opinor *Lemnicus* vinum optimum jam reliquisse terras. Nam ante menses ferme quatuor, quidam *Patavio* rediens, nunciabat illud id temporis decubuisse, desperantibus medicis. Precor ut per Domini misericordiam bene sit illius manibus. Accipio & *Lupsetum* nostrum in meliorem vitam demigrâsse. Mihi summe voluptati fuit, quod ex *Gryneo* cognovi te istic & rectè valere, & in ea esse dignitate, quàm, præter imaginem claritatem, & probitatem ista meretur, & eruditio. Futurum tamen est multò gratissimum, si ex tuis literis plenius de statu rerum tuarum cognovero. Bene vale. *Friburgi Brisgauer* postridie *Bartholomæi*, Anno M. D. XXXI.

B

C

D

E

Erasmus Rot. Gaspari Ursino Velio S.

Epist. 20. **D**e phrasi, doctissime *Velio*, nunquam fui magnopere sollicitus, nec invideo *Budaicis* hæc primas tenentibus ut scribis. Sum enim in hoc non dissimilis *Ovidio*, cui quævis puellarum species aliquo lenocinio placuit. Ubique sanitas est ingenii, sensus arguti, cogitationes reconditæ, mihi abundè satisfacit dictio. In hoc sapuit *Budæus*, quod neque quælibet edit epistolas, nec ad quoslibet. Ego dum vel amicis obsequor, vel typographis urgentibus obsequando, læpenumero parum consulo famæ. Quamquam ut nunquam hujus laudis fui anxie ambiciosus, ita nunc sic ubique regnantibus bonis literis, æquissimo animo fero me jam plusquam sexagenarium de pontibus dejici. Ac eandem propè voluptatem animo persentio, quàm *Læcon* ille, qui quum ambiret in trecentum virum numerum allegi, repulsius abiit alacer ac ridens. Rogatus quid gestiret; *Quidni gaudeam*, inquit, in hac civitate trecentos inveniri me meliores. Quod ad instaurandum genus humanum, tot cladibus afflictum, strenuam navas operam, laudo pietatem: quod succedit, gratulor felicitatem. De Principe tuo & rectè & sapienter judicas, sed spero aliquando fortunam illius animo responsuram. *Cæsar* nihil adhuc aliud quàm colligit, quando sparsurus nescio. Sunt qui dicant hoc esse fatale imperiali coronæ, semper egere vacuumque

F

G

vacuumque esse *Danaidum* dolium, quantumvis infundas. De *Turcis* rumor hic parum latus volitat, fertur alter de rursus indicenda Synodo rumor. Quid cogitat *Cæsar* nusquam minus scitur, quam illic ubi vivit. Scio quid proverbia dicant de conciliis *Germania*, quid sit eventurum nescio. Nè nihil novæ rei putes esse, mercatus sum ædes honesti nominis, sed iniqui precii. Exhaustimus quicquid erat præsentis pecuniæ, & adhuc ædificamus. Tantum sensi tædiorum in licitando, contrahendo, stipulando, emigrando, immigrando, rixando cum fabris & furibus, ut malim decennium in libris versari, quam unicum mensem hæc devorare catapocia. Corpusculum hic habitat, animus alibi. Jam illud etiam periculum est, nè ex ædibus bene adornatis nos exeat pestilentia, quæ jam maturè scintillat hic odiosè. De *Cluvianensi* præfule, faciam quod jam toties hortaris, simulatque dabitur opportunitas. Hæc ad epistolam tuam *Vienna* scriptam XXVI. die Junii. Vale. *Friburgi* VII. die Augusti, M. D. XXXI.

Erasmus Rot. Joanni Panngartnero S. D.

Epist. 21. **A**Nte annos ferme duos *Ulrichus Zasius*, vir plurimis maximisque dotibus suspiciendus, sed hand alià tamen amabilior, quam admirabili quodam animi candore erga amicos, præbuit mihi gustum vini *Panngartnerici*, quod sanè palato quamvis exquisito placere poterat. At idem ingenii *Panngartnerici* gustum nuper aliquanto pleniorum dedit, mihi quidem longè suaviorem. Nam ea suis ad me literis de te prædicavit, vir clarissime, ut non solum me totum rapuerit in amorem tui, verum etiam effecerit ut existimem me tibi non mediocriter devinctum, ipsi devinctiorem, quam antehac fuerim devinctissimus. Quis enim non amet virum Reipublicæ commodis natum, & in quo cum amplissima fortuna præclaræ virtutes animi paria faciant? Imò non paria faciant, sed longè superent. *Zasium* autem promerentem sic multis annis amavi, ut prorsus, juxta legem *Pythagoricam*, omnia mihi cum illo duxerim communia. In quem quam tam effusa fuerit tua benignitas, scito *Erasmum* totidem nominibus obstrictum esset tibi quot *Zasium* habes obstrictum. Quod si hæc lege me recipis in numerum debitorum tuorum, eadem lege me recipias oportet in numerum amicorum. Etenim si hoc est amicitiae jus, ut res ceteras faciat inter amicos communes, multò magis convenit ut ipsi quoque amici sint communes, quam hac possessione nulla sit preciosior. Porro, *Zasius* plurimæ suæ in me merita non mediocri auctario cumulavit, posteaquam in hujus amicitiae consortium adoptavit veterem amicum. Sed hæc aliàs copiosius. Hæc vix scribere licuit diutina tussi concusso, quod malum hic plurimos occupavit. Bene vale. Apud *Friburgum Brisgæ* octavo die Feb. M. D. XXXI.

Erasmus Rot. R. D. Bernardo Card. & Episcopo Tridentino S. D.

Epist. 22. **Q**ui se profitentur spiritum callere naturas, hoc nobis affirmare solent, bonos adferre hilaritatem, malos terrorem ac tædium. Hi si vera prædicant, oportet in te ac Rege *Ferdinando* genium quempiam esse mihi felicem atq; amicum.

A Nulla enim vel ab illius majestate, vel à celsitudine tua venit epistola, quæ non egregium aliquod solatium adferat animo meo, etiam si parum lætum sit argumentum. At est diversum hominum genus, qui nullam scribunt epistolam tam amicam aut blandam, quin aliquid habeat admixtum amari veneni. Quanta cum volupate legi, quod epistolâ proximâ scribis serenissimum *Romanorum* Regem *Ferdinandum* multis audientibus tam honorificâ mentione meum ornasse nomen, ut mihi apud illum nullius omnino commendatione sit opus. Quid faceret Princeps humanissimus, si quo obsequio majestatem illius demeruissem? Mihi hæc ætas jam gravis, sed aliquanto gravior valerudo, non alio nomine molestior est, quam quod per eas non licet tam pio, tam candido, tam amico Principi inservire. Nam quum *Græcorum* adagiis probentur facta juvenis ætatis, consilia medix, vora extrema, ad hanc lineam mihi devinctum est, ut optimo Principi nihil aliud quam optima precari valeam, id quod facio sedulo. Jam semel atq; iterum in literis admonet tua pietas, ut aliquid nominatim petam ab amicissimo Rege, te curaturum ut optatis potiar. Utinam istuc ad me perferri posset summus ille monarcha *Christus*, per multa forent quæ ab eo peterem, sed nihil prius quam mentem ipso dignam. A Rege *Ferdinando* vix video quid petam, præter ea quæ alio præstat illius eximia bonitas. Exceptis studiis, quibus immori libet, ad omnem vitæ functionem sum inutilis. Dignitas nihil aliud jam esset mihi quam sarcina equo collabenti, opes congerere jam decurso vitæ spatio, nihilominus absurdum sit, quam si quis confecto itinere augeat viaticum. Parvo alitur frugalitas, quæ mihi semper grata fuit, nunc etiam est necessaria. Optarem tamen tranquillam senectutem, si negata est hilaris ac florida, quam multis video contingere. Senium depellere, valetudinem corrigere, nec summus Pontifex, nec Principum maximus *Cæsar* potest, quam habeam utrumque mihi benevolentem, utinam saltem oblatrantium ora possent obturare. Nè id quidem illis in manu est. Præter eos autem qui palam undiq; obtrepunt, non desunt qui maleficis artibus ac per cuniculos moliantur exitium. Scio verissimum esse quod illi consolandum me commemorat tua pietas: Semper virtute partam gloriam fuisse obnoxiam invidiæ, nec hoc modo seculum genuisse ac pertulisse similes improborum tumultus. Memini quam improbè sit oblatratum *Hieronymo*, sed illius eximia virtus aut obruebat invidiam, aut certè pensatione reddebat toleratam facilem. Ego quid sum ad tales collatus viros? Si doctrinam ac pietatem expendas, indignus sum qui illis calcæos extergam: si invidiæ magnitudinem, totis parasangis illos præcurro. Attamen ingenue fateor me hoc Principum clementiæ debere, quod hætenus adversus tot excetras subsisto. A Rege *Ferdinando* nihil est quod in præsentia petam, nisi ut si quid per amulos meos extiterit tragediarum, sui similis esse pergat, id quod & pro regali ingenii benignitate jamdudum sponte facit. & tuâ commendatione, vel admonitione veridica, posthac cumulatis facturum confido. Promerebatur illud sanctissimi Regis pietas, ut florentibus tranquillisque rebus perpetuò frueretur. Sed quando bellum commovere scelera nostra, precor ut auspice Deo feliciter tum illi tum nobis omnibus cadat. *Martin*

alea. *Henricus Gloriarum* studiorum suorum specimen mittit inclyto *Romanorum* Regi *Ferdinando*, nihil quidem ab illo veniens munus præter favorem optimi Principis, quem jampridem expertus est sibi fuisse bono, ut hoc officio non tam caperet gratiam quam referat. Est vir, ut si quis alius, integris & inculpatis moribus, doctrinâ variâ, reconditâ & exactâ, multum dissimilis quibusdam, qui quum decem versiculos possunt scribere, pro consummatis viris haberi volunt. Hic Philosophiam cum Poetica, Historicam cognitionem cum Mathematicis disciplinis conjunxit. Profitetur hic publicè, ordinario salario, nihilo secus privatim instituit aliquot generosos adolescentulos, ut illius domus reverâ sit optimarum artium officina, ipse non minimum hujus academix ornamentum. Quid multis? Dignus est, qui tunc celsitudinis commendatione Regi fiat & notior & charior. Excitabitur ad alacrius probehenda studia, si senserit hoc officium regis majestati fuisse non ingratum. Vale, die *Pentecostes*, Anno M. D. XXXII.

Erasmus Rot. Joanni Benero S.

Epist. 23. Quid *Stanislaus* literæ sine tuis ad me perlatae sunt, quo casu factum sit nescio, tuâ certè negligentia factum non arbitror. Hanc enim de te persuasionem indui, *Benerum Stanislaus*, nec amore in me mutuo, nec studiorum alacritate ullo unquam tempore cessurum, imò potius annixurum ut utraque in re licet graviter currentem à tergo relinquis. Decet enim, ut qui majorem imaginibus, opibus, reliquisque fortunæ commodis antecedis, multo magis veris illis bonis in quæ fortunæ nulla est manuum injectio, superior evadas. Tibi præluet generis claritas, fortunæ splendor, ut jam cessationi nullus sit locus, quam ipse etiam tibi jamdudum præclusisti, ut qui ætate tam tenerâ, aded feliciter progressus sis in Musarum vireta. Turpissimum enim fuerit, mi *Benero*, si quum tibi Deus ac parentes optimi, ad summam eruditionem, egregiamque virtutem omnia affarim suppeditarint, ingenium docile, indolem felicissimam, pecuniarum vim, qui non minus studiorum nervi sunt, quam belli, denique præceptorem, quo doctiorem, vigilantiorum, atque etiam amantiorem, nē optare quidem possis, tunc solus tibi defuisse videaris. Quum itaque tantam multis nominibus sustineas expectationem, non committes ut eam fallas. Quod si nunc studia nonnihil aloes habere videntur, cogita quantum voluptatis, quantum gloriæ hinc tibi sit proveniaturum, quum velut avidus negotiator, frustratis utriusque *Germania*, *Italia*, *Gallie*que emporiis tot eruditorum hominum contubernio usus, redibis in tuam *Poloniam* omnium disciplinarum ac virtutum mercibus egregiè locupletatus. Vale. *Friburgi Natali D. Martii M. D. XXXII.*

Erasmus Rot. Germano Brixio S.

Epist. 24. Dēcrevisti ut video *Caussæ* nomen immortalitati consecrare. Ante complures annos novi hominem in *Anglia*, sed ignotum nomen. Rumor erat tum illuc venisse legatum Pontificum Cardinalem, sed cultu profano. Invitârat me *Andreas Ammonius* ad prandium, veni nihil suspi-

A cans insidiarum. Amabam enim hominem familiariter. Apud eum reperi quendam vestem oblongâ, sed capillis in reticulum collectis, unico tantum famulo. Multa fabulatus sum cum *Andrea*, nihil omnino suspicans de *Caussa*. Admirabar tamen hominis militarem ferociam, itaque *Græcè* percontatus sum *Andream*, *τίς εἶσιν ἔσθις*; Is respondit, *ἔσθις ὅτι πύλας*. Atque ego contra, *τίς εἶσιν ἔσθις*, & persuasus esse negotiatorem planè neglexi hominem. Accubitum est. *Caussa* præsedir, ego proximus. Toto convivio cum *Andrea* familiariter ex more fabulas miscui non dissimulans negotiatoris contemptum. Tandem percontatus sum *Andream*, num verus esset rumor venisse legatum qui iussu *Leonis X.* dissidium inter *Galliarum* & *Angliæ* Reges componeret, annuebat. Summus, inquam, Pontifex non eget meis consiliis, si tamen hic me adhibuisset, aliud suasissem. Quid inquit *Ammonius*? Non expediebat inquam fieri mentionem pacis. Quamobrem? Quoniam pax inquam subito coire non potest. Atque interea dum monarchæ tractant de conditionibus, milites ad odorem pacis pejora moluntur quam in bello. Per inducias autem subito cohibentur militum manus. Inducias autem præscriberem trium annorum, quo liceret commodè de duraturi fœderis legibus dispicere. Approbavit *Andreas*, & hoc inquit, opinor, agit hic legatus. His ita dissertis redi ad id quod *Ammonius* non responderat liquidò. Estne inquam Cardinalis? Unde inquit tibi isthuc in mentem venit? Quoniam inquam hocarrant *Italici*. Et illi inquit, unde norunt? Hic inquam te novi, si post annos aliquot te viderem in *Brabantis*, quæreres unde te agnoscerem? Subriserunt inter sese, me nē tantulum quidem etiam suspicante. Mox urgebam, num reverâ esset Card. Tergiversatus est *Ammonius*, tandem, Est, inquit, animo Cardinalis. Hic ego suaviter aridens, Isthuc aliquid est inquam, gerere animum Cardinalitium. Hæc aliæque multa *Caussa* audivit tacitus. Tandem dixit nescio quid *Italici*. Mox admiscuit voces *Latinas*, sed sic ut posses negotiatorem ingeniosum agnoscere. Quum nihil responderem, ad me versus, dixit: Demirore te in hac barbara natione velle vivere, nisi fortè hic majoris esse solus, quam *Roma* primus. Hanc argutiam demiratus in negotiatore, respondi me vivere in ea regione quæ plurimos haberet insigniter doctos, inter quos mihi satis esset ultimum tenere locum, quum *Roma* nullo in numero futurus essem. Hæc aliæque dixi, nonnihil iratus negotiatori. Puto mihi tunc genium aliquem bonum adfuisse, alioqui in summum discrimen me pertraxerat *Ammonius*, qui non ignorabat, quantâ libertate soleam apud amicos effutire, quicquid in buccam venerit. Surreximus. *Andreas* & ego distinctis ambulavimus in horto, qui ades dirigit, ac post distinctam confabulationem officii causâ produxit ad ostium terrestre, nam ea pars domus in qua pransi fueramus, spectat firmen *Thamesis*, malebam enim redire pedibus quam cymbâ. Post aliquot dies quum redissemus in colloquium, aperit *Andreas* fabulæ scenam, ac mecum sedulo agit, ut *Caussam* comitter in *Italiam*, plurima testificans quum ille de me magnificè tum loqueretur, tum sentiret. Sed furdo canebat fabulam. At interim parum amicti factum est ab *Ammonio*, qui non ignorabat lingue

linguæ meæ *vaipjolar*. Poteram aliquid vel in Pontificem, vel in legatum effutire, quod mihi post fraudi fuisset. Si nunc *Canossa* parum bene est in *Erasmo* animatus, nihil est novæ rei: solet speritus amor in iram verti. Et video quosdam esse, qui similem pestem conantur injicere studiis, qualem iniecerunt religioni. Apud *Italos* fervet *Ciceronianorum* factio, quum nulli sint minùs, quàm qui vociferantur maximè. De fortuna tua non ignorabam, de animo tuo credo tibi, & gratulor. Sed arbitror dignitatem vel non asciram accessuram. In *Chrysostomo* malueram te minùs esse *Callipidem*, id enim sit luculentâ fraude typographi. Bene vale, *Friburgi Brisgoie*, Anno millesimo quingentesimo trigésimo secundo.

Erasmus Rot. Berthramo Domo S.

Epist. 25. **N**ondum statui, *Berthramo* charissime, utri potius succensere debeam, istine tuo pudori immodico, per quem factum est ut minùs præ te ferres qualis & quantus esses: an meæ incogitantia, qui distractus aliis curis, serò senserim quantum mihi esset oblatas thesaurus. Tandem in carmine tuo totum *Berthramum* velut in speculo, contemplatus sum. magna sanè cum animi mei voluptate. Est enim sobrius ac sanus, amabilem quandam præ se ferens modestiam, in eruditâ rarâ, in nobilibus rariorem. Unum vereor nè illic non sine meo dedecore legatur, in cœlum ferri humanitatem meam, quod talem hominem tantum itineris meâ causâ emensum admiserim ad quaecunque colloquium, qui τὸν πάλαι tot dies mensâ exceperim. Deum immortalem, quantum hic mihi perit fructus, vel tuâ verecundiâ, vel meâ socordiâ. Quod si in rem tuam foret hic commorari, scito & domum hanc, & domus dominum esse pleno jure tuum. Sin aliò te vocant rerum tuarum rationes, tamen *Berthramus* mihi præcipuum locum obtinebit in eorum numero, quos & amo synceriter, & suspicio non vulgariter. Bene vale.

Vereor nè nobis diversum quiddam acciderit, tibi qui pro thesauro repereris carbonem, mihi qui carbonem esse suspicam, thesaurum amiserim.

Erasmus Rot. Hektori Hoxvirio S.

Epist. 26. **E**X literis tuis planè agnovi *Joannis Goclenii* discipulum, aded illum & sermonis elegantia, & singulari modestiâ refert. Næ tu de *Erasmo* perquam magnificè sentis, qui quum nequaquam veritus sis adire *Cæsarem* totius orbis monarcham, tamen per *Goclenium* non hortantem modò, verumetiam hinc jubentem vix perelli quiveris ut me literis compellares. Atqui negant epistolam erubescere. Quis in tam præclaris animi fortunæque dotibus tam insignem verecundiam non excusculetur? Sed eidem tamen nonnihil succenseo, per quam sterit, quò minùs mihi tam amabile pectus innotesceret. Quanquam epistola tua septimo Calend. Junias scripta, postridie Non. Novemb. demum reddita est, nè quid meam incuses vel negligentiam, vel inhumanitatem, quòd seriùs accipis responsum. Non est autem, ornatissime juvenis, quòd ambias ut *Hektoris Hoxvirii* nomen in amicorum meorum album ascribatur; imò tibi plurimam habeo gratiam, quòd me tam singula-

Aris amici accessione locupletare voluisti. Illud mihi persuades facillimè, quod arcano quodam naturæ sensu, raptus fueris in amorem mei. Nam id ni fuisset, quid habet hic homunculus, quod vel amet, vel admiretur quispiam? Gaudeo tamen ubique multos exoriri, qui suo splendore, meam, si qua est, famam obicurent. Gratulor autem & vestræ *Phrysiæ*, quæ cum antehac *Como* & *Baccho* familiarior habita sit quàm *Palladi*, nunc Musarum domicilium esse cœperit, tot felicibus ingenii isthic efflorescentibus. Quid enim *Haimus Hermani* senatoris ingenio dexterius, quid moribus humanius, quid stilo purius aut expolitius? Sic igitur funiculus triplex, qui, ut ait *Hebreus* ille sapiens, non facilè rumpitur, postquam accessit *Vigilius Zuichemus*, cujus ingenium plusquam ni-veum in ipsius ad me literis sæpenumero demiratus sum. Sed meo in illum amoris plurimum accessit, posteaquam hic me salutavit, tametsi parum in tempore: nam offendit & languentem, & migrationis rædio lassum. Admirabilem quandam erga me affectum, non jam oratione tantum, sed oculis, vultu, totiusque corporis gestu præ se ferebat. Reliquit etiam *μνησκούρα* apud me sanè quàm elegans: Anulus erat astrologicis notis sculptus, qui explicitus sphaeræ vicem exhiberet, ut mihi liceat mundum gestare digito. Aut me fallunt omnia, aut illi si superi vitam dederint, futurus est aliquando vestræ *Phrysiæ* magnum ornamentum. Adibat tum *Italiam*, absolvens *Patavii* studiorum suorum cursum. Ab *Hayone Hermano* jamdiu nihil accipio literarum, ob id fortasse quòd non detur per quem tutò scribar. Tametsi solet hoc officii genere mirè sedulus esse. Hominem meis verbis salutabis diligenter. Nam in præsentia non vacabat scribere. Salutabis & reliquum sodalitiū nobis benevolentium, in quod utinam nulla irrepat vipera, quæ nostram amicitiam maleficis viciet sibilis. Nocentissimum habet fascinum non rectus invidiæ oculus. Posthac si quid à me fieri velis, amicitia jure postulabis. Non repugnabo *Hektori*, cui vix *Achilles* erat par. Nec dubito quin in amicitia quoque sis tuo domini responsurus, quemadmodum facetissimè polliceris. Bene vale. Apud *Friburgum Brisgoe* XIII. die Decemb. Anno millesimo quingentesimo trigésimo primo.

Erasmus Rot. Jacobo Cantâ S. D.

E*Gidius Vannonius* famulus tuus me non mediocriter inflammavit in amorem tui, vir ornatissime, multa prædicans de tuo pulcherrimo instituto, quo conaris studia jam apud plerisque, nescio quo malo fato refrigerentia excitare, & ad id unum omnes fortunas tuas, omne studium industriamque conferre. Quæ res mihi persuader, te non solum virum bonum esse, verumetiam animo generoso præditum. Quòd si literæ quæ nunc apud plerosq; languent emoriantur, quæso quid erit hæc vita nostra, aut quid sperandū, nisi ut in *Turcicam* barbariem degeneremus. Ut approbo summo opere conatum tuum, ita precor ut *Christus* Opt. Max. quod agis bene fortunare dignetur. Oro ut posthac *Erasmo* in amicorum tuorum album ascribere digneris. Reverendissimo Cardinali *Campegio* meis verbis salutem dicito reverenter. Scio quantum illi debeam, & debeo profectò libenter, &

Kkk 2

plura

Epist. 27.

plura debere cupio. Eram occupatissimus, sed hoc tempusculi suffuratus sum ut te salutarem, nactus hunc juvenem tui amantissimum, qui cum lubens egissem de convictu, nisi tam commodum haberet dominum. Nulla re mihi magis est opus quam fidelibus ministris, sed hæc alea mihi non semper cadit ut volo. Bene vale. Apud *Friburgum Brisgæ*, Anno à Christo nato M. D. XXXII.

Erasmus Rotterodamus Ambrosio à Gumpenbergo S. D.

Epist. 28. **P**rofectò mei me pudet, *Ambrosi* vir eximie, suspicor literas tuas mihi redditas simul cum multis aliorum, jam studii laboribus, ac legendis epistolis fatigato. Nam sic interdum evenit, ut inter plurimas una quæpiam effugiat fallatque, aut non lecta, aut oculis carptim decursa. Hoc tempore quum responsurus quibusdam, epistolarum acervos excuterem, tua fortè venit in manus. Ex ea cognovi te R. Cardinalis *Cajetani* literas ad me misisse. Scito nihil mihi ab illo redditum, præter libellos de Eucharistia, Confessione, & Invocatione divorum, in quibus mihi vehementer placuit, & erudita brevitæ, & disputandi sobrietas, quum nunc magnis clamoribus res à plerisque agatur, & sic agatur, ut experturbatissima fiat perturbatio. Eos & legi perlubenter, & doctis amicis communicavi, denique & typographis commisi. Quod si literæ R. D. *Cajetani* accessissent, planè triumphasset. Hoc te nescire nolui, precorque ut hanc infelicitatem mihi condones, meque patrono tuo excuses, cujus amplitudini commendatus esse cupio. Bene vale. *Friburgi Brisgæ* V. die Martii, Anno à Christo nato M. D. XXXII.

Erasmus Rotterodamus Guillelmo Comiti ab Eisenburgo S. D.

Epist. 29. **C**larissime vir, nec pietate minus illustris quàm majorum stemmatibus, reddidit mihi *Polysphemus* abs te pugionem sanè quàm elegantem, cum hoc elogio. ut *Si minus possem calamo profigere hostes meos, ferro rem gererem*. Lubens agnovi morum tuorum comitatem, quam hic uno atque altero colloquio sum expertus. *Petrus* habebat duos gladios, eosque *Christus* puravit esse satis. Verum adversus tot phalanges undique conjuratas in *Erasmum* vix *Cæsaris* arma suffecerint. Videor mihi juxta vetus proverbium, *asinus in apes*, vel in crabrones verius incidisse. Indies se densius conglomerant furiosa examina. Nunc *Pelusi* quidam sodales, gladiatoriiis animis ad me affectant viam. Nec video fore finem, nisi fortè, hirundinum more, expleti meo sanguine, tandem sponte defluant. Animat illos in me mea imbecillitas atque etiam solitudo. Hinc imbecillis sum, quòd nullà dignitate malevolos submoveo. Crabrones enim nullà re melius quàm fumo depelluntur. Solus videor, quia nulli me sectæ addixi, nec sum additurus, modò Deus hanc mentem mihi servet. Provolant undique libelli, ex *Italia*, à *Gallia*, ex *Hispania*, à *Germania* variis partibus: Quibus nihil aliud proficiunt, nisi quod traducunt suam indoctam malitiam, & dissidiorum incendium exasperant. Equidem, quod unum possim, opto illis mentem meliorem. Nam mihi in hac arena standum est usque ad extremum viræ diem.

A Quid facias? Ita visum est satis. Tuz profectò virtuti gratulor, qui magno animo, parique successu rem geras, partes ad medioeritatem revocans, tam cautà moderatione, ut nec in *Scyllam* impingas, nec à *Charibdi* sit periculum. *Enchiridion* tuum non patietur animo meo obrepere tui oblivionem, vir amicissime. Vicissim hæc epistola meis descripta digitis interdum te commonefaciet *Erasmii*, quem tutò potes inter eos connumerare, qui tibi precantur omnia falsa latæque, quibus profectò viridis ista floridæque senectus cumprimis digna est. Videtur enim natura mentis pulcherrimæ simulachrum in ipso corpore expressisse. Dicas illuc esse futuræ olim immortalitatis specimen quoddam. Sed heus tu pugionem misisti *Petri*, qui videtur idoneus amputandis auriculis, magis opus est qui amputet linguas, nam eà parte nocentissimum est hoc animantium genus. Sed desino joculari tecum. Bene vale. Datum apud *Friburgum* XXII. Junii Anno à Christo nato M. D. XXXII.

Erasmus Rot. Viglio Zuichemo S. D.

Epistolam quam *Augusta* reliqueras accepi *Epist. 30.* Eplenam amicissimæ cujusdam erga me voluntatis, quam abundè & hic præsentis præsens declararas, *Vigli* candidissime. Respondi per *Gallum* auspiciatissimi nominis, dicebatur enim ni fallor, *Petrus meus aureus*, visus est sobrius ac probis moribus; is non perebat *Patavium*, sed per *Venetias Romanum*. Commiseram illi & alias literas, sed an reddiderit nescio. Alteras literas tuas accepi per *Antonium Fuggerum*, *Patavi* scriptas XIV. Cal. Septemb. Qui dies si nihil habet erroris, volasti tu quidem non equitasti. Suspicio errore calami Septembrem pro Octobri posuisti. Utcunque habet, gratulor tibi aditæ *Italia* procœmia fuisse prospera, precorq; ut his auspiciis cætera respondeant. De *Egnatio* nihil tu quidem novi narras, sed tamen jucunda omnia. Sic enim amo virum ad unguem factum, ut ad omnem de illo commemorationem exhilarer. Quid audio? cum *Ciceronianorum* turmis velitaris, & paras te justo conflictui? At prius scire velim quid inter vos conveniat, quid sit in controversia. Si volunt ut juvenes sese componant ad imitationem *Ciceronis*, in hoc maxime nobis cum illis convenit. Nec repugnâsim, si censent hunc præcipuè imitandum. Sin verò non permittunt ut usquam à *Cicerone* recedamus, neq; quicquam ab aliis, licet probatis autoribus, sumamus, nec ipsos arbitror hoc facere, quod ab aliis exigunt, si qui sunt omnino qui hoc exigunt. Sed malus quispiam genius hanc pestem conatur injicere studiis, qualem jampridem injecit religioni. *Hermannus Phrysius* semper mihi visus est affectare *Ciceronem* jucundam facilitatem. Quod arbitror te quoque tum fecisse, tum facere. Nam hæc epistola tua postrema spirabat nescio quid *Tullianum*, non quidem præter solitum, sed tamen solito magis. Verum illud tibi videndum est, nè dum impendio studes esse *Ciceronianus*, parum approbes te auribus *Properitioris*, & *quidam* *quidam*. Extra jocum, mi *Vigli*, suaserim, ut aut cum talibus nè conflictetur, aut nè concertatio exeat in amarulentiam. A me si requirunt *Tullianæ* dictionis nitorem, his iniquum faciunt; primum quòd à *Bæcio*, dein quòd à Theologo. Alioqui sum ex eorum numero, qui *M. Tullii* facundiam, divinam

divinam esse potius quam humanam arbitrantur. Tantum abest ut illius phrasim improbem. Nos hic toti sumus in rixis. Prodierunt censuræ *Sorbonice*, his respondi sed perpetuā moderatione. De eodem quod aiunt oleo, respondi & *Clitovei* veteribus natis. Expectatur *Cæsar Ratisbonæ* Synodum instauraturus, sed ille mirum quam agat *Callipiden*, nec id præter solitum. Ego multis jam diebus tui concutior. Vulgare nunc hic malum est. Miror te in literis non meminisse *Bembi*, quem audio præcipuum isthic omnium feliciū ingeniorum agere patronum: oportet enim te illi jam & notum & charum esse, nisi aut tu aut ille mihi parum notus est. Vale. Datum apud *Friburgum* octavo die Febr. Anno à *Christo* nato M. D. XXXII.

Erasmus Rot. Joanni Paungartnero S.

Epist. 31. **U**tinam ex ingenii mei vena tam facile aliquod depromere liceat, vir clarissime, quam tibi proclive est à terræ venis, munus nostrā dignum amicitia. Ut ad te antehac ignotum scriberem, eam audaciam me docuerat *Zasius* exhortator vehemens, cui quicquam negare mihi non est integrum, ob innumera ipsius in me merita,

A quibus me sibi jam olim habet obstrictum, nunc hoc etiam nomine obstrictiorem, quod hominis candidissimi accessione amicorum meorum catalogum auxit. Paucos hodie reperias ex animo amicos. At illud synceræ benevolentiae præcipuum est argumentum, si quis suos etiam amicos cum amico cupiat habere communes. Proinde cum mihi vehementer gratum sit quod misisti aurum nativum & infectum, animi minimè fucati symbolum, tamen non paulò beatior mihi videor factus, qui te amicum lucrifecerim, quàm qui munus acceperim, quod tuā tamen modestiā hoc nomine vocari non patitur, arram dici mavis. Nihil adhuc officiorum in te contuli, nec quid omnino possim video, sed si quid in te conferre liceat, in promeritum contulero. Repeto enim id quod scripsi superioribus literis, ni fallor, quot nominibus tibi *Zasium* habes obstrictum, totidem habes & *Erasimum* devinctum. Superest ut *Zasius* proxenetæ, & tibi gratias agam, vir amicissime, lubens relaturus, si vel tu vel *Zasius* submoneat quā in re quem animo tuo gratum facere. Si lubet, facito periculum an hæc ex animo loquar necne. Cupio te cum omnibus tibi charis quam rectissime valere. Septimodie Mart. Anno M. D. XXXII.

D. ERASMI ROTERODAMI EPISTOLARUM LIBER XXV.

*Erasmus Roterodamus Thoma Card.
Cajetano S.*

Epist. 1. **I**psa re comperio verum esse quod scripsit *Beatus Augustinus*, esse errorem aliquem bonum. Nam ut illi itineris error fuit salutis, dum per ignorantiam à recta via deflectens evitat *Donatistarum* insidias, ita mihi *Ambrosii Gumpenbergii* error, qui credebatur ad me literas fasciculo admixtas esse, viam aperuit ad T. R. dignitatis amicitiam. Siquidem tuam erga me benevolentiam, haud alio argumento evidentius perspicio, quàm quod prudenti simul & amico consilio rationem ostendis quā pariter & hominum vel suspensiones, vel offensiones valeam aboleri, & studiis meis ac senectuti ab oblatratoribus quietem redimere. Quod suadet tua R. D. jam meā sponte magnā ex parte præstiti, notatis & correctis locis compluribus, in quibus indubitatū erat lapsus, vel meus, vel typographorum. Moderationem autem quam requiris, jam omnium iudicio præstiti, respondens censuris Theologorum *Parisiensium*, quæ nuper facultatis nomine prodierunt, quum revera sint unius hominis inquieti, ac ejusmodi moribus ut suo collegio vix sit tolerabilis. Toties mihi occinitur *Augustinus*, at ego non paulò sui severior in meas lubricationes, quàm in suas fuit *Augustinus*, qui *retractationem* appellat, non palinodiam, sed recensionem suorum operum nē quod intercideret. Quanquam obiter quædam corrigi haud magni momenti, nonnulla defendit haud absque specie tergiversationis. Neque verò recusavi idem facere in universa scripta mea, si modò constet quæ loca vel errorem habeant, vel ob affinitatem erroris probabile offendiculum. Sed quid

faciam ad loca reprehensoribus non intellecta, quid ad depravata, quid ad malitiosè in alienum sensum detorta, quid ab alia persona ad aliam, ab aliis temporibus ad hæc translata? Et hujus generis sunt pleraque quæ mihi complures obgannunt, vel odii, vel invidiæ, vel gloriæ causâ. Fingunt illi quidem ecclesiæ zelum, sed tamen nunquam me capitalibus invaserunt, quàm id temporis quum in *Germania* maximè depugnarem cum seclis invalescentibus. Et sunt quorundam tam sinistra judicia, ut si illis servire velim, ea mihi tollenda forent à scriptis meis, quæ homines docti juxta ac pii judicant esse optima. Si mihi vel mica esset hæreticæ mentis, jampridem tot improbis oblatrationibus efferrari, & in hæreticorum castra transire poteram. Nunc nē unum quidem discipulum mihi unquam adjunxi, sed si quos potui avellere, tradidi ecclesiæ, condiscipulos illius malens quàm meos discipulos. Multis obtrici, nullum non vici moderatione. Sed utcunque hæc habent, quod suadet T. Reverenda prudentia, quantum id meā sponte destināram, hoc tamen faciam alacrius, quod tantum habeam hujus instituti comprobatores. Ora obloquentium, quod tu speras, nunquam profus obstruam, duntaxat eorum, qui id morbo animi faciunt, non iudicio. Mihi abundè satis fuerit, si bonis satisfaciam, sed inprimis *Christo*. Illud etiam atque etiam sibi persuadeat velim R. T. dignitas, suam admonitionem mihi fuisse multò gratissimam, quam brevi faxo, ut intelligat non fuisse inanem. Nam his mundanis autumnalibus hoc absolvere non possum. Ad Pascha, favente *Christo*, perfectum curabo. Deceveram & illud, è scriptis meis colligere in unum, quæ palam adversantur quorundam calumniis, & improbatis dogmatibus;

Deinde, loca suspecta vel interpretari, vel emendare, sic ut interim nullius hominis aut ordinis nomen ullo convicio perstringatur. Scio quosdam hinc adornaturos triumphum, & *Erasmum* dejectum clamituros. Sed mihi prius est quod conducit ecclesiarum tranquillitati, quam meo nomini. Si *Christo* probor, si tibi tuique similibus, qui veram eruditionem cum vera pietate conjunxerunt, satis vici. Dignitates ac sacerdotia nihil moror, ipsius homuncio, pergratum tamen erit si hoc agenti summus Pontifex faveat, idque aliquo declararet argumento. Roma multos jam libellos sycophanticos nobis misit, quum ab illa pietatis arce meliora expectet orbis. Dissidiorum plus satis est ubique. Tales libelli nihil aliud sunt quam dissensionum seminaria. Bene vale. Datum *Friburgi Brisgae* decimo Calend. Augusti, Anno millesimo quingentesimo trigesimo secundo.

Erasmus Rot. Joanni Bincke S. D.

Epist. 2.

Omnatissime vir, quanquam non erat quicquam crederem quod scriberem, tamen non potui committere, ut unicum amicum meum *Rinckum* his nundinis insalutatum praterirem, cujus perpetua consuetudine si frui datum esset, sat mihi beatus viderer. Sed *scis* agimur, & satis cedere cogimur. Facile sentio mihi non multum ejus filii quod *Parce* nent superesse, sed tamen quantumcunque id est, malim in civitate celebri frequentius peragere, ubi & amicorum largior, & rerum paratior esset copia. Sed in hoc littus nos detulit tempestas. Locus hic non est quidem inamoenus, sed ut submotior a *Rheno*, ita minus frequens, ac maligna rerum copia. Oppidum initium, ut fertur, duxit a metallis, nunc exhaustis: hinc morum *luxuriam* nonnulla etiamnum vestigia animadvertas licet. Quum aetate superiore pararem migrationem, admonitus sum ab amicis aulicis, praesertim Episcopo *Augustensi*, expectarem exitum concilii *Augustani*. Nunc quum denuo librarem alas, aliquo provolare gestiens, rursus jussus sum expectare exitum concilii *Spirensis*, qui qualis futurus sit varia est hominum divinatio. Sed de nobis accipe quod rideas. Si quis tibi nuntiaret *Erasmum* jam propè septuagenarium duxisse uxorem, nonne terque quaterque te signares crucis imagine? Faceres sat scio, & equidem non injuria. Atqui nunc, mi *Rinke*, rem feci nec minus operosam, nec minus molestam, nec minus ab ingenio studiisque meis alienam. Eni domum speciosi quidem nominis, sed parum aequi pretii. Quis nunc desperat ampes verso in diversum cursu, relapsuros ad fontes suos posteaquam *Erasmus*, qui haecenus per omnem vitam omnia posthabuit ocio literario, factus est licitator, emptor, stimulator, cantor, edificator, ac pro Musis rem habet cum fabris lignariis, ferrariis, lapidariis, vitrariis? Haec cura, mi *Rinke*, a quibus meus semper abhorruit genius, me tantum non exanimarunt radio. Et adhuc peregrinor in propriis adibus, quod, spatio licet nullum habeant nidum cui tunc possum hoc corpusculum committere. Unicum conclave paravi exstructo fumario, & contabulatis solo pariter ac lateribus, sed ob virtus calcis nondum auctum me illi credere. Brevi tamen imaginem oportet, quod felix faustumque sit; nondum enim

A fuit. Cruciatum sinistri pedis excepit stomachi profluvium, qui diem jam septimum me tenet. Sed nimium de meis. Facile poteram pronò *Rheno* delabi *Coloniæ*, sed dissuadentibus amicis hic hæsi, atque ut video expectanda hinc nova. Neque enim me remorabitur empti domus, si cetera habebunt ut volumus. Si tibi tuique prospera sunt omnia, est quod summopere gaudemus, idque ut perpetuum sit optamus. Datum apud *Friburgum Brisgae* quarto die Septemb. Anno a *Christo* nato M. D. XXXI.

Erasmus Rot. Episcopo Rovensensi S.

Epist. 3.

Iure quis tribuat improbitati, ornatissime Praesul, quod ignotus appellem ignotum: audacia, quod tressis homuncio ad tam edumum Principem, omnique decorum genere splendidum memet ingeram; sed ut egestas exturcit pudorem, ita charitas, autore *Joanne* propellit timorem. De tuis egregiis virtutibus, mihi tam multa praedicantur a multis, ut te non possum non vehementer amare. Addidit fiduciam morum tuorum admiranda quaedam, ut accipio, comitas, sed inprimis mirifice propensus favor erga poliores disciplinas, quas videmus hoc seculo feliciter apud omnes nationes efflorescere, idque praesidio linguarum, ac veterum auctorum, ubique tenebris in lucem emergentium; quamquam ex his qui exarabant aliquot non minus perierant, quam qui maxime videbantur intercidisse. Liber enim prodigiis mendis undique scatens: crux est verius quam liber. Sudatum est pridem a *Probenio* in restituendo *Josepho* historiographo cum primis celebri, sed comperimus illum insanabiliter depravatum, nisi ipsum *Græce* loquentem adhibeamus. *Rossius* quidem nihil unquam vertit bona fide, sed in hoc autore videntur multi suo hunc arbitrio. Eum accepimus in tua bibliotheca *Græcum* esse, cujus codicis si nobis ad paucos menses copiam facere non gravaberis, non nos tantum, sed universos etiam studiosos isto beneficio tibi reddideris obstrictos. Liber ad te redibit incolomis, atque adeo illisus, ad quemcunque diem tu prescripseris. Dices cum *Ennio*, *Ecquid eris proci?* Scilicet hoc, quod mortales persolvunt divi immortalibus. Agemus gratias, celebrabimus auctorem beneficii, & quod re non possumus rependere, gratæ voluntatis studio referemus. Ob hanc causam emendavimus hunc tabellionem, quo codex tuto ad nos perferatur. Scio civitatem *Basiliensem* his temporibus non optime audire, sed nihilo secius habet illa multos integros viros, qui mallet alibi vivere, si sine gravi incommodo liceret demigrare. Certè illud a nobis curatum est sedulo, ne quid ex illa prodeat officina, præter optimos quosque auctores. Hactenus egi causam mihi cum *Hieronymo Probenio*, cumque studiosis omnibus commubem, nunc propriè agam meum negotium. Quid istuc inquires? Etiam atque etiam rogo ut *Erasmum* inter infimæ sortis clientes ascribere digneris. Bene vale. *Friburgi Brisgae* XIII. Calend. Decemb. millesimo quingentesimo trigesimo primo.

Erasmus

*Erasmus Roterdami Joanni Georgio
Paugartnero S. D.*

Epist. 4

Pater tuus, optime *Georgi*, me primum vicit humanitate, quod per excellenti doctrinâ virum *Zasium* prior ad amicitiam provocavit, quam crebris literis amantissimè scriptis hætenus diligenter alit fovèque. Ego verò inter præcipuas felicitates meas numero, quod hominis tam candidi, tamq; benigni benevolentiam nactus sum, nec alio nomine magis perspicio *Zasium* mihi ex animo amicum esse, quàm quod tam singularem amicum mihi secum voluit esse communem. Hanc meam felicitatem auxisti, mi *Georgi*, qui literis tuâ matris descriptis in hoc nostrum fœdus temet insinuaris, in quibus quum alia multa sum exosculatus, tum præcipuè indolem istam liberalem, ingenuumque pudorem, quâ factum est, ut quod tuo jure licuit postulare, id tam verecundè, tamque reverenter putaris ambiendum. Mihi verò posthac & ipse *Joannes Paugartnerus* erit charior: qui talem habeat, non modò saculatum haudquaquam exilium, verum etiam egregiarum virtutum, quibus multò speciosius dives est quàm possessionibus, paratum heredem. Etenim si, quod arbitror, hæc epistola tuo unius marte, *ad hunc* scripta est, nihil mediocre de te nobis pollicemur, nec dubitamus quin tu quâ cœpisti pergens, sis & majorum splendori, & omnium tuorum expectationi abundè responsurus. Respondebis autem si solidam eruditionem cum integritate morum conjunxeris. Ad quod quum tibi & domestica progenitorum atque affinium exempla, & præceptoris eruditi vigilantia, & quicquid fortuna suppeditari potest, abundè suppetat, non veremur ne tute tibi sis unquam defuturus, præsertim quum adhuc in herba tam præclarum de te specimen dederis. Superest ut Deum Optimum Maximum comprecemur, ut tibi & vitam incolumitatemque largiatur, & istum animum quem inspiravit semper in majus provehat. Hæc scripsi inter varias occupationes, ne non haberes me in te non jam benevolentia tantum, verum etiam pietatis chirographum. Nam si mihi cum patre tuo istum amicitia fœdus postulat, ut inter illum & me sint omnia communia, æquum est profectò ut in te parentis sumam affectum. Id quod facio perquam libenter, quia non perinde ex amicitia legibus atque pro tuo merito. Dominus tuam indolem sospitet ac prosperet, *Georgi* charissime. Apud *Friburgum Brisgæ* V. die Julii. M. D. XXXII.

*Erasmus Rot. R. D. D. Bernardo Epist. 5
Card. Tridentino S. D.*

Epist. 5

Quaternas jam hisce diebus literas à tuâ R. sublimitate accepi, non dissimili argumento. Quæ res mihi declarat singularem quandam tuam erga me pietatem, plurimis quidem argumentis jam olim perspectam & exploratam, sed gratum tamen est ejus memoriam subinde novis occasionibus refricari. Quod invitas ad conventum istum *Spirensem*, video te satis magnificè sentire de mea valetudine. Ego in his novis ædibus jam quartum luctor cum morte. Satis feliciter cessit concertatio, donec æstivi cœli commoditas fa-

A veret lætanti. At simul inhorruit Autumnus, ægrè inclusus apud focum desidens languidum spiritum traho. Sub festum *Michaelis* subito exortus Euroquilo me conjecit in lectum. Amicus quidam ac vicinus meus eodem die eadem ex causa morbum contraxit, & decessit intra quadriduum. Dejecta est quercus, ego arundo, ut est in Apologis, vacillando subsisto. Quid isthic Republicæ sum profuturus nescio, certè meâ referret isthic adesse, quemadmodum retulerat & *Augustini* concilio non adfuisse. Sed quid faciam huic corpusculo plusquam vitreo, cui mutatum cubiculum, aut vinum, cui aurula incommodior mors est? Non me clam est interfuturos concilio, qui mihi pessimè cogitant, atque etiam exitium moliantur. Id si vacabit, poteris ex R. D. *Joanne* Episcopo *Vimensi* cognoscere. De pecuniis non sum sollicitus, Dominus providit hætenus, & providebit ut spero, tantum optabam ut mihi liceret in hac extrema senectâ quietem agere, ne id quidem datur. Hæc domus empta inextricabilibus molestiis me involvit. Nec tamen adhuc nullus est locus in ea tota huic corpusculo sat commodus. Multi mirantur, quis sit istius conventus futurus exitus. Spiritus *Christi* dignabitur suggerere Principum animis quæ sunt saluberrima. Ibi magna adhibenda est cautio, ne dum alteram partem compescimus, alteri non jus sumus, sed tyrannidem vindicemus. Quos fugiam video, quos sequar vix video. Tantum nunc licuit per valetudinem. Ubi fuero confirmior, scribam copiosius. Dominus R. Celsitudinem tuam servet incolumem. Datum apud *Friburgum* I X. die Octob. M. D. XXXII.

Erasmus Rot. Alfonso Valdesio S. D.

Epist. 6

A Mantium ira, inquit Comicus, amoris reintegratione est. Absit autem ut inter nos tam non vulgari conjunctos amicitia, quicquam incidat offensionis. Fit tamen interdum, ut inter conjunctissimos quoque suspiciuncula quædam aut expostulationes oborta renovent benevolentia vigorem. Vix enim fieri potest ut inter homines amoris flagrantia perpetuò duret, nisi subinde stimulis quibusdam excutatur. Post remò jam nimium compertum est, quantum valeat nocentium linguarum fascinum. Proinde siquid etiam de vehementia singularis istius erga me benevolentia, aut, ut tu rectius nominas, pietatis, remisisses, tanto sejunctus intervallo, tot aulæ dissentis negotiis, quid aliud quàm homini quiddam humanum accidisset. Ac prorsus nisi ex ipsis natus esses *Gratius*, earumque lætæ nutritus, qui potuisset inter tot oblatrantium venena, constanter istum animum purum ac syncerum tueri? Porro, nigri nomine, quandoquidem hoc scire cupis, notavi, N. De te verò nihil aliud suspicabar, optime *Valdesi*, quàm ne fortè in animum induxisses, posthac cum istis crabronibus non congregi, idque consilium valde mihi probatur. Facilius enim sublevar amicum invidia gravatum, qui ipse nullâ premitur invidia. Nec mihi semper libet scire, quid hic aut ille de me loquatur scribâtve. Nihil hoc seculo furibius neque loquacius. Soles autem non ipse tantum ad me perferbere quorundam inauspicatorum hominum tumultus, verum etiam aliorum epistolas simili argumento transmittere. Hæc novitas fecit, non quidem ut veterem in me benevolentiam

volentiam in te desiderarem, sed ut magis admirer prudentiam. Novi celsitudinem animi tui, non modò pecuniâ, sed omni etiam gloriæ affectu superiorem: fateorque verissimum esse quod scribis, te nullam unquam dedisse significationem quodd ambires quicquam mearum lucubrationum tibi dicari. Hactenus quidem mihi tecum convenit. Ceterum causam quam subijcis non satis intelligo: non quòd invidiam time-rem, inquis, sed quòd eas pluri facerem, quàm ut mihi inscribi deberent: optavique potius, ut verum amicum decet, earum immortalitati, quàm mez gloriolæ consultum esse. Utinam mez lucubrationes essent ejusmodi, ut talis amici nomen possent ad posteros transmittere. Sed vehementer erras, vir candidissime, si me putas hoc esse animo, ut existimem meis scriptis ex cujussibet Principis titulo plus decoris accessurum, quàm ex *Valdesii* nomine. Habes tu quidem in te quo nomen tuum consecres immortalitati, nec eximia virtus moratur hominum laudem, attramen istud aliorum refert, ut rara virtutisque rara ingenia posteritati traduntur. Quum tota epistola tua fuerit mirificè jucunda, clausula tamen ejus multò fuit jucundissima, quâ mihi spem ostendis, fore ut brevi cominus inter nos colloquamur. Quâ re vix aliud acciderit exoptatius. Sed malè metuo nè tantum felicitatem istz inexplēbiles negotiorum cathenz nobis invidiant. Attramen tibi parabimus hospitium. Age si quis tibi nunciaret *Erasmum* semivivum, ac penè septuagennarium duxisse uxorem, nonne manu pingeres magnam crucem, clamarésque, Papæ! Prodigium audio! Atqui nè sis insciens, rem feci neque minus molestam, neque minus alienam à studiis ingenioque meo. Rogabis quid sit: Emi domum, hic quidem honesti rumoris, sed iniquè indicatur. Dices, quid accidit? Longa est amice fabula, quam præstat in nostrum reservare colloquium. Tantum vereor nè loci novitas, & insolitæ curæ magnum aliquod malum accersant valetudini. Jam enim, ut omittam alia, lævum pedem corripuit podagra, aut aliquid podagræ affine. Nimirum hi sunt tui *Sancti Martini* veredarii. Accessit hodie dysenteria. *Levinus* meus Panagathus ambit nescio quid muneris apud Reginam *Mariam*: Velim mihi significes quid de juvenis ingenio sentias. *Liberet* tecum pluribus confabulari, sed eodem tempore plurimis scribendum est. Vale. *Friburgi* quarto Calend. Septemb. Millesimo quingentesimo trigésimo primo.

Erasmus Rot. Sigismundo Quæstenbergio S.

Epist. 7.

GAudeo te, *Sigismunde* charissime, levatum & molestim & parum frugiferis laboribus, quibus *Sindæx* vicem gerens distringebatis. Magis autem lætor te incolumem esse, præsertim hoc petilentissimo tempore, quàm res vobis accisæ esse. Tui quidem similibus nihil potest esse nimium, qui quicquid habent, aut necessitati impendunt, aut honestæ benignitati reservant. Sed nulli magis inclamant divum atque hominum fidem, quàm quibus adhuc superest unde alunt caballos, aves, canes, alcam & puellas: unde latrapas agant, & *Lucullus*, quum in zdibus vix ullus sit codex sacer. Horum querimoniarum meâ quidem sententiâ non multum habent frontis. Quid agat Cæsar

A nunquam magis fuit occultum quàm nunc, nec usquam magis quàm illic ubi nunc agit apud *Brabantos*. Quidam amici mei studio se miscuerunt purpuratis, ut aliquid expiscarentur, nihil potuerunt subodorari. Illud norunt omnes, venatur graviter, valetudinis opinor gratiâ, tot tamque longinquis profectioibus, tot consultationibus nonnihil fatigatæ. Prolixum est iter ex *Hispaniâ Bononiâ*. Illic præter ceremonias ad unguem religiosè peractas, de rebus haud vulgaribus, domesticis colloquiis agitatum est cum *Clemente* septimo. His successit *Augustanus* conventus, incredibili Principum celebritate. Ab hoc itum est *Aquisgranum*, ubi Rex *Romanorum* designatus est *Ferdinandus*. Post tanta negotia feliciter obita nonnihil relaxat animum apud suos *Flandros*, in quorum gremio natus est. Exigitur autem incredibilis pecuniarum summa, sed habet patriam tam amantem ut velit, tam opulentam ut possit magna largiri. In quem usum hæc fiant, varia est hominum divinatio, nihil autem certi. Sunt qui divinent illum autumnò per *Gallias* triumphabundum repetiturum *Hispaniam*, alii putant hos bellorum nervos parari in *Turcas*, nonnulli conjectant subitò futuram incursionem in sectarum propugnatores. Eventum Deus novit. Nos certè velut *Hebrei* exulantes *Babyloniæ*, quibus non licebat cantare canticum Domini in terra peregrina, expectamus Messiam nostrum, qui nos in pristinum restituat statum, utinam possit & synceræ pietati restituere. Sunt qui flagitant Synodum *Constantinensem*, sed arbitror nihil futurum: nec sanè video quid bonæ rei ex eo concilio sit oriturum si fiat, præsertim hoc rerum statu. Altera pars de regno nihil sustinet remittere, altera dogmatibus citius sit aliquid additura. Si quis de temperamento mutire incipiat, protinus audit, Novæ hæreseos autor. Ante paucos dies fuit hic quidam ex aula Regis *Ferdinandi* vir non perinde quidem doctus, sed perhumans raræque pietatis. Is nobis retulit novam vixque credibilem fabulam, isthic esse *Monum* quendam bicornem (his enim verbis usus est,) qui magnâ petulantia solet debacchari quum in omnes bonarum literarum amantes, tum præcipuè in *Erasmum*, non jam in convivii tantum, sed in publicis etiam concionibus. Conatus sum expiscari quis esset ille *Monum* bicornis, sed ille nomen edere noluit. Tantum, quum divinarem quis esset, leviter subrisit, capite tamen abnuens. Ac planè crederem me rectè divinasse, nisi tam esset absurda fabula, ut in neminem competat nisi hominem insigniter stupidum ac recordem, qualem absit ut vel pagus ullus habeat ecclesiasten. Imò mihi persuaderi non potuit, isthic esse quenquam tam effreni linguâ, tamque nullo judicio, ut ejusmodi nectias vel in comotationibus effutiret. Verum ille contra constanter asseverabat se narrare non rumore jactitata, quæ veluti per eburneam portam subvolantia somnia, non raro comperiuntur *Amphitruonem*, sed suis ipsius oculis conspecta, suis ipsius hausta auribus. Addebat locum & diem: citabat nomination complures testes *Marci Antonii*, qui vidissent, & audissent eadem. Sed jam dudum, uti suspicor, gestis audire fabulam. Audies, sed unicam: nam ille complures memoravit. Aiebat illum præcipuè vociferari in Novum testamentum à me verum è *Græcorum* codicibus. Itaque quum *Quæstenbergius* tractaret

tractaret apud populum ejus diei evangelium, apud imperitam multitudinem jactavit, atque, quantum potuit, verbis exaggeravit insignem meam temeritatem, qui in Evangelio *Matthæi*, cap. XX, de meo adjecerim, & baptizante quo ego baptizor baptizari: quum in nostra translatione tantum calicis epotandi fiat mentio. Addebat idem aliis locis à me frequenter fieri, dum in divinis libris pro mea libidine multa impudenter, quædam etiam hæreticè demo, addo, mutō, utcunque visum fuerit, idque summo rei *Christiana* detrimento. Proinde religiosè admonuit universos & singulos, ab ejusmodi novis magnopere cavendum. Hac apud plebeculam, plinquam *avapicetur*, quæ credebat esse verum quod ille narrabat. At profectò quisquis hoc auderet, quod ille prædicabat à me factum, dignus esset odio publico. Sed ab hac temeritate plurimum abest qui, relicta vulgarè lectione ut habetur intacta, studiose ea *Latine* vertit, quæ habentur in *Græcorum* codicibus, haud quibuslibet, sed quos sequuti sunt *Origenes*, *Chrysostomus*, *Basilium*, ac *Theophylactum*, alique viri celebres & orthodoxi, postremò & sanctimoniz titulo commendati. Quà fronte dicitur addere & adimere, qui in vulgaris *Latini* codicibus non mutat apicem? Aut quid detrahit adjicitve, qui professus interpretem, hoc bonà fide reddit quod in libris reperit quos vertendos suscepit? Si non est in *Græcorum* codicibus quod *Latine* reddidi, erat quòd interpretis fidem in me desideraret. Justior em habebat in me vociferandi causam, si, professus interpretem, hoc quod constanter habebatur in *Græcorum* exemplaribus, omissem. Adeò porrò hic non damno *Latina* editionem ab ecclesia receptam, ut in *Annotatibus* admoneam fieri potuisse, ut hæc particula ex *Marco* hac sit adjecta. Nam tale quiddam apud nos interdum factum comperimus, sed crebrius apud *Græcos* meà quidem sententià. In causa fuerunt canones, quibus *Origenes*, & post hunc *Eusebius* indicarunt, quid in quoquam Evangelistarum conveniret dissideretve, quid deesset aut superesset. Nam quod studiosus quispiam annotarat in spacio marginis, scriba parum attentus transtulit in contextum. Ex quanquam istiusmodi quædam deprehenduntur apud *Origenem*, *Chrysostomum*, ac *Theophylactum*, tamen fieri potuit ut ipsi nihil immutarent in contextu, tantum interpretantes attexerint ea quæ ab aliis essent addita. Quid sibi permiserint veteres, mihi parum liquet, certè optatim in divinis libris nec apicem mutari, præsertim ex ea lingua quâ primum proditi sunt. Id si factum est alicubi, à quibuscunque quocunque jure factum est, mihi certè non potest vicio verti, qui nihil aliud profiteor quàm interpretem. Quòd si totum eum laborem damnat, quo *Græcorum* lectionem tradidi *Latinis* auribus, legat *Apologiam* meam quâ respondi *Petro Sutori Carthusiano*. Nondum mihi persuadeo talibus esse moribus vestrum ecclesiasten, per te tamen certior fieri cupio. Si vera mihi narravit aulicus ille, literis hominem admonebo ut ab ista lingua petulantia temperet, præsertim apud homines non imperitos modò, verumetiam rusticos ut audio. Quòd si monitus non destiterit, cogar & ipse *Germanicè* loqui. Sed spero rem secus habere, quàm mihi narrata est: aut si sic habet, arbitror hominem, si *Christiana* mente præditus est, admonitum

A ab ista debacchandi in immeritum licentia temperaturum. Bene vale, amicorum candidissime. *Friburgi Brisgoe* Nonis Augusti Milleesimo quingentesimo trigésimo primo.

Petrus Bombus Erasmo Rot. S. D.

Epist. 8.
I Ncredibili voluptate cum tuæ me literæ affecerunt, tu præsertim manu scriptæ: Cognovi enim ex iis minimè verum esse id, quod ad nos incertis rumoribus afferebatur, vexari te morbo nescio quo, non sine maximo vitæ discrimine: tum *Carolus* tui, quem mihi commendas, sermo prudens ille quidem & suavis auxit voluptatem meam; qui & valere te, & præter communem illam locorum istorum tempestatem, quam commemoras, nihil tibi mali proprium accidisse scire se dixit. Quamobrem nihil mihi potuit afferri vel tuis literis, vel illius sermone jucundius. Quo enim minus multi sunt qui nostram aetatem scriptis illustrarint & locupletarint suis; eo mihi gravius accidebat, te qui optimè omnium id & fecisti jam, & nunc etiam impensius facis, eripi cum *Germania* *Gallia*que, quarum es præcipue in oculis, tum *Italia*, quæ te unà quanti faciat, illa ipsa tua scripta facilè testantur: quæ quidem planè jam omnium nostrorum hominum non solum oculos atque animos oblectaverunt, sed etiam bibliothecas refererunt. Itaque redeo ad id, jucundissimas mihi fuisse tuas literas. In quo parem me tecum habuisse conditionem sanè video: quem suspensum de meo statu (putabas enim fortasse in *Roma* fuisse miseris illis turbulentissimisque temporibus, cum direpta vastataque est) *Sadoleti* me literæ, quem admodum quidem scribis, molestia liberaverunt, quibus literis me *Patavium* modo ante accessisse cognovisti. Quam quidem me ad urbem ex multis laboribus, tanquam in portum ex tempestate contuli, ubi quiescerem. Ea in sententia utinam ipse quoque *Sadoleti* permanisset, ut cum semel provinciam petisset, ut otio frueretur, resorberi *Romanis* fluctibus non sivisset, fortuna in illum minus juris habuisset. Sed homo omnium innocentissimus frustra à Pont. Max. peti vocarique passus non est. Itaque iussus illuc rediit: ubi jacturam fecisse unà cum multis magnis atque claris viris non tam reprehendendus est, quàm quod ante quàm *Roma* caperetur, sese unus explicuerit, indeque discesserit, laudandus. In illo humaniter lapsus, vel etiam cum ratione progressus est: hoc extremum magni constantisque animi, ac propè divini consilii fuit. Sed de his hætenus. Perturbari tua studia tumultu propè bellico, convellique, ut audio, vestrum omnium veterem in Deum Opt. Max. cultum, ceremoniasque sacrorum nobis à majoribus nostris per manus traditas, molestè tuli: dolisque tuam vicem devexæ jam ætatis hominis, inque tuis optimis confirmatisque judicio & longinquitate vitæ moribus & virtutis actione quiescentis. Quanquam quis est, qui hoc tempore plures cum fortuna exoptulandi causas argumentaque non habeat? Tibi si rectè cum valetudine tua erit, reliqua vel sanabuntur aliquando, vel erunt ferenda: humana enim sunt; prudentibus præsertim viris, quibus vivis animi cursus & voluntas impediri pietasque non potest. *Carolus Ursinovicus* erit mihi eo loci, quo apud te est. Una enim commendatio tua omnium mihi necessitudinum

recessurum instar est, ut non modò nullo meo incommodo, quod adscribis ipse, illi commodum, si quid erit, in quo ei usui esse possim: sed etiam ut nihil planè habeam cum illo non commune, non amicos, non domum, non pecuniam ipsam, quam excipis, si ea volet uti. Omnino nihil tam tuum esse, quam mea omnia meque ipsum si existimabis, non fallam opinionem tuam. Id cum virtuti tuæ atque doctrinæ, tum tuo de me iudicio debeo. Vale. Pridie Nonas Aprilis M. D. X X I X. *Patavio.*

Erasmus Rot. Petro Bembo S. D.

Epist. 9.

Equidem sat feliciter mihi cessisse meam audaciam existimaturus eram, Bembe multis nominibus incomparabilis, si vir tantus, omni disciplinarum genere perpolitus, hominis *Baravi* literas, easque tam neglectè scriptas æqui boni consulisses. At tu pro tua vix credibili humanitate, pro vitreis reposuisti gemmeas. Quid enim in illis tuis est, quod non smaragdis & unionibus tum preciosius sit, tum amabilius? Quam niveus ibi candor ingenii? Quanta dictionis jucunditas, quanta sententiarum sanitas, quanta verborum proprietates, quanta structuræ concinnitas? Quam mihi totus displicui tua legens? Quam puduit me mei? Sed hæc missa facere satius est, nè quæ iudicio dicuntur, tribuantur affectui, quæque ex animi penitissimis recessibus proficiuntur, existimentur tuis auribus dari, quod hoc à plerisque fieri solet. Ad epistolam tuam veniam. Satis confidebam *Carolus Utenbovius* claris majorum suorum imaginibus, præcipuè parenti, viro quo multis jam annis nihil habeat *Flandria* neque doctius neque melius, responsurum, atque adeo sui similem futurum: jam enim mihi menses complures indolis haudquaquam plebeie specimen egregium dederat. Is tamen non mihi solum, sed omnibus suis & charior & jucundior multò futurus est, quod tanti viri iudicio sese probaret. Pulchrum enim est uni placuisse *Roscio*, quam reliqui theatri totius plausum tulisse. Arbitror autem illum meminisse, quantopere amicorum omnium de ipso expectationem auxerit, primum *Italia*, dein urbis *Patavine* celebritas, quam ut olim *Assicam* τὴν ἰνδὸν ὀνόμαζαν quidam appellarent, meritò *Italiam Italia* quis dixerit: Postremò, *Petrus Bembo* unicum huius ævi decus, & præceptor & amicus. Significarat *Jacobus Sadoletus*, te nescio quid parum faustæ valetudinis compulsi, ut *Patavium* te reciperes. Quæ si fuit *πρόσθεσις*, laudo prudentiam: sin aliter, gaudeo te levatum eâ molestiâ, quandoquidem epistola tua nihil habebat querimoniarum. Opto ut iste portus tuis sanctissimis studiis perpetuò tranquillus sit & amœnus. A proximis *Sadoleti* literis in quibus tui meminerat, nihil hæcenus ab illo accepi. Migratio fuit in causâ, quo rariores ab amicis literæ venerint. Audierant enim migrâsse nos, quod migrâssemus incerti. Ad hæc, oppidum hoc ut magis est in secessu longius à *Rheno* submotum, ita tum incelebrius est tum infrequentius quam *Basilea*. Habet tamen academiam bene institutam magis quam numerosam, & honestis ornata verius quam multis discipulis. Inter professores *Juris* primæ celebritatis est *Zasius*, homo jam extremæ senectutis, sed ingenio vivido, & inexhaustâ

A facundiâ. Nihil adhuc in *Germania* vidi hoc uno vel sanctius vel candidius. Nec quisquam adhuc exoritur, qui videatur in illius locum ita successurus, ut *Zasius* non sint desideraturi, etiam si sint aliquot, quos non possis contemnere. Friget hic magis quam vellem Theologia, sed, ut spero, breviflorescet: linguarum studium viget mediocriter. Bonas disciplinas omnes sat feliciter excitat *Henricus Glareanus*. Urinam is essem, ornatissime Bembe, qui hoc ætatis in meis moribus quos tu vocas optimos, & virtutis actione possim conquiscescere, saltem daretur in sacris literis tranquillè consensescere. Sed homo non tantum ætatis, ut verè scribis, devexæ, verum etiam quotidie coluctans cum immanissimo carnifice calculo, subinde cogor in arenam gladiatoriam descendere, cum reti & falce *Mirmillonem* agere; imò, quod est gravius cum omni bestiarum genere depugnare. Hactenus omne discrimen intra metum consistit, primum furentibus rusticis, quo tempore minimum absuit quin *Basilea* fuerit capta: Deinde, quam sæviret *οὐνοκρατία*, plebe armatâ in foro cum instructis bombardarum ordinibus per noctes aliquot pervigilante. Sed tum in neminem sæviturum est nisi in divos ligneos ac saxeos. Terror omnes habebat, quibus erat aliquid quod nollet perire. Hactenus bono numini debemus, quod in tot tumultibus, quam toties hinc atque hinc ad arma procurteretur, gutta sanguinis non ceciderit. **D** Scena rerum nunc invertitur, video mira rerum molimina, quem exitum sit habitura fabula nescio. Si modò liceat effugere bellum in *Germania*, cetera dens aliquis fortasse benignâ reducet in sedem vice, verbis enim *Horatianis* libenter utor. Quicquid officiorum impendisti in *Utenbovium*, addam meo diario, tibi que jus facio his nominibus appellandi *Erasmum*, si quid extiterit, in quo voles vicissim experiri quantum *Bembi* causâ cupiam. Ego verò perquam lubens accipio, quod humanissimè desers, ex amicitia legibus bonorum omnium communionem. Pollicerer in mea jus mutuum, si quid offerre possim, præter animum benevolentem. Eum certè præstabo optimâ fide, & si quid præterea poterunt nostræ facultatula. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgœ* VIII. Cal. Aprilis. Anno à Christo nato M. D. X X X.

*Jacobus Sadoletus Episcopus Carpentoracti
Erasmo Roterodamo S. D.*

A Nnus est, aut eo plus, cum binas abs te literas *Epist. 10.* accepi eodem exemplo: quarum quæ posterius scriptæ erant, cum priores mihi redditæ fuissent, esset autem in illis tua de mea incolumitate & opportuno ad meam ecclesiam receptu gratulatio plena amicissimæ voluntatis, recordor me tum ut noster amor ferebat diligenter tibi rescripsisse. Post mihi allatæ sunt alteræ, unâ cum Psalmo octuagesimo quinto, & tua in illum interpretatione: cujus ego lectione mirificè fui delectatus, tuamque illam admirabilem ingenii vim & copiam in eo etiam recognovi. Sed quo minus tibi de eo tum aliquid scriberem, fecit occupatio & par quidem meum studium, quod ego in interpretando Psalmo nonagesimo tertio paulo ante susceperam, sed neutiquam par tuæ facultas, neque æqua ingenii aut doctrinæ vis, quæ me celeriter de ejus curæ & laboris curriculo expeditum evol-
veret.

veret. Sum enim in hunc usque diem, ut vides, retardatus. Sed postquam tandem consecissem, nihil habui antiquius, quam hoc quicquid esset quod elucubraveram, continuo ad te mittere, *χρυσόν αὐτῇ χρυσὸν* videlicet: sed tamen si tibi id probaretur, ut singularem animi voluptatem ex hominis omnium, doctissimi ac mihi benevolentis iudicio consequeretur: siue non probaretur, preceptis tuis atque doctrinā in posterum melior fierem: quorum utrum malum, & utrum mihi utilius sit, non quæo satis constituere: approbatio forsitan iocundior sit, si sit ab amico fideli eruditōque profecta; castigatio certē utilior. Itaque te vehementer oro atque rogo, ut si quid dixeris reprehendendum, aut quoniam erunt opinor multa, quæ tibi homini acutissimo minus placebunt, nē parcas agere mecum ingenuē ac liberē, fidemque amicitia quam persanctē colī à te non dubito, in hac re mihi potissimum exhibeas: hocque sic statuas, tum mihi iudicium in utramvis partem gratum expectatūque futurum esse. Ego de tuo Psalmo, ac de cæteris quæ in hoc genere plura præclarāque edidisti, & quotidie edis, cum ingenium & copiam & facilitatem tuam mirari soleo, tum animi virtutem atque constantiam, quod plurimis annis tux laudi obrectantibus, ab instituto labore minimē deterreris, studēsque quotidie magis ut bonis & literis & moribus per te consulas: in quo tua scientia & egregia voluntas maximis mihi videtur laudibus ad cœlum extollenda. Unum est quod optārim: quid enim me prohibet idem officium amici præstare tibi, quod ego ab te requiro? Unum est, inquam, quod velim, idque tibi vehementer suadeam, ut à contentionibus omnibus te avoces, & aliqua in scribendo prætermittas: quæ ut non sint à vera pietate abhorrentia, contra tamen inveteratas populi opiniones, & quorundam hominum siue etiam ordinum studia tendunt: quibus se non opponere, maioris arbitror fore gravitatis. Quid enim te cogit hominem in omni doctrina summum, cum longē imparibus quasi altercando & iurgiis concertare, cum præsertim parvus sacrarum literarum campus sit, latē in omnem partem patens, ubi te ad tuum arbitrium exercere, & omnes in eo ingenii tui divitias explicare possis, quas admirentur homines, non de quibus litem tibi intendant? Equidem quicquid scribo, scribo animo optimo atque amicissimo, & quod maiorem in modum cupio tantam virtutem quanta in te est, ab omni non dicam labe, sed suspitione labi etiam apud vulgus alienam esse: verum hæc tu melius. Nos, mi *Erasme*, quantum possumus uterque pro virili parte feramus opem labenti fidei *Christiana*, quæ ut vides ipse, non solum vitiis in hoc tempore dominata & multitudine facinorosorum hominum quibus omnia redundant, sed externis domesticisque hostibus, omnibusque & bellorum & impietatis machinis oppugnatur, estque ad cadendum proclivis, nisi eam qui unus omnia potest, sustulerit & sustinerit Deus: cui quidem Deo ac Domino si gratiam eam quam debemus conabimur referre, & beatam ipsi inveniemus vitam, & cæteris noster non inutilis erit neque infructuosus labor. Quanquam tu quidem hortatione non indiges, nos ut locum nostrum nē deseramus, debemus magis providere: sed de his satis. Tu valebis, nosque diliges, tibi que persuadebis esse nobis

A maximē curæ & quietem & dignitatem tuam. Vale etiam atque etiam, mi *Erasme*. *Amerbachius* nostro plurimā salutem, à quo crebriores literas desidero. *Carpentarius* pridie Idus Feb. Anno M. D. XXX.

Erasmus Rot. Jacobo Sadoleso S. D

T Ot epistolarum acervi ex omnibus mundi *Epist. 11.* plagis ad me defertur, præsertim bis in anno, sub mercatum *Francfordiensem* vernum, rursus sub autumnalem, ut hisce temporibus agrē tueas valetudinem, dum plerisque rescribere conor: nam omnibus qui possum? Atque inter has sunt quedam nugales ac frivole loquacitatis, quedam amarulentæ, quedam plurimum & voluptatis adferunt & solatii. In his tamen postremi generis vix ulla fuit, si quid mihi credis tuā gratior, insignis Præsulum huius ævi decus. Eam igitur à turba semotam alicubi seposui, per ocium accuratius relegendam. Sed quod non rarō nobis usu venit, hoc ipso mihi perit, quod anxie studuerim nē periret, quanquam opinor aliquando ad manum non querenti venturam, & repertum iri quæ nunc inveniri non potest. Hoc præfari visum est, quo mihi sis æquior, si fortē ad elegantissimas tuas literas parum appositē respondere videbor. Pro Psalmo tuo vix dici possit, quantopere te amem, qui me legentem sic affecit, ut exordio gustato non contineverim, donec *arrivi* ad calcem pervenissem. **I**n lectione factus sum primum alacrior, dein adversus quorundam improbiſsimos tumultus animosior, postremō ad pietatis studium inflammator, & omnino me ipso melior. Manifesto sensu spiritus energiam per te loquentis. Non sic inflammares, nisi flagraret ipse: non sic raperes, nisi raptus afflatu divinis. Handquaquam hæc dantur auribus tuis, ornatissime Præsul, nec enim te tibi laudo, sed munis eximiam benignitatem in te veneror atque exosculor. Quin & in spem bonam erigor, fore ut aliquando *Christus* nostri miseris, ecclesiam suam magna ex parte convulsam pristino vigori restituat, posteaquam tales exoriantur Episcopi. Equidem sic existimo, unicum hoc tuum commentarium si quis attentē legat ediscatque, ad omnem vitam rectē piēque instituendam sufficere. Nam quæ tandem pars est *Christiana* philosophiæ quam ibi non accuratissimē tractas? Quam validis rationum machinis retundis impios, qui negant esse Deum, item qui negant illi curæ esse res mortalium? Quo fulmine territas eos quis preto numine pravis animi cupiditatibus obsequuntur? Deinde, quā moderatione laudas Philosophorum de beatē vivendo præcepta, sed ita ut non pariaris nos illic jacere felicitatis ancoram. Rursus commonstrato quid *Judei* etiam defuerit, adducis nos ad *Christum* unicum veræ felicitatis autorem. Quam graphicē ponis ob oculos, qui se totos dididerunt impietati, etiam in summa felicitate esse infelicitissimos: Contra, qui se plenā fideliā *Christo* tradiderunt, in summis quoque cruciatibus ac mortibus esse felicissimos. Quam verō *Christiani* omnem vindictæ libidinem penitus ex animis hominum revellis? Quanta mansuetudine nullum quamvis scelerosum, submoves à spe veniæ, sed deploratissimis etiam ostendis viam quā possint cum Deo redire in gratiam. Ad hæc, quā prudenter temperatā libertate, declaras, quanto in discrimine versentur Principes

Principes & Episcopi, si, contemptâ pietate numinis, neglectis populi commodis, ad tyrannidem animum adjiciant. In his nimirum dogmatibus constat totius *Christiane* religionis tum pro-
ra tum puppis, quod aiunt: quæ tu tantâ perspicuitate, tantâ copiâ, tantâ denique *divinâ* disseris, exprimis, inculcas, ut lector non oscitabundus facillè deprehendat tibi ista non in primoribus nasci labris, sed ab intimis animi recessibus proficisci. Jam & scripturarum testimonia tum crebro tum aptè, & in loco adhibita, faciunt ut re credam in adytis cœlestis philosophiæ nec obiter nec oscitanter versari. Quid enim nunc prædicem illum verè *Tullianum* orationis fluxum, ubique purum, limpidum, uberem & amœnum? Quoties optavi, ut cœlestis illa sapientia talem aliquem nancisceretur oratorem, qualis *Cicero* contigit vel causis forensibus, vel *Græcorum* explicandæ philosophiæ, in quo sincera pietas animi, cum eloquendi virtutibus paria faceret? Eum tu nobis, si quis alius, ut præstare cœpisti feliciter, ita constanter præstaturus videris. Quod apostoli *Christi* mysteria impolitioris verborum testorio nobis prodiderunt, peculiarem habet causam, nimirum nè quid tum ejus laudis, quæ tota tumini debebatur, hominum viribus decideretur. Nunc alia est ratio. Nonnulli Theologiam immodico profanæ philosophiæ admixtu, propemodum obtruncant, ac verborum sordibus nonnihil conspiciunt: tu sic aspergis subinde quædam è philosophorum libris, ut ancillentur pietati non imperent, condiant non vitient, illustrent non obfurent. Sic adhibes felicissimum orationis nitorem, ut veluti morigera pedissequa serviat religioni, nec sese ostendet, sed reginæ suæ majestatem officio suo commendet. Quantum pietatis habent illæ tuæ frequentes apostrophæ, nunc ad Deum, nunc ad leges divinas? Ad hæc, vehementer arrisit mira quædam dexteritas in concinnandis versiculis, quod tu facis tam molliter, ut non linum, quod aiunt, lino connecti, sed naturali perpetuæque fluxu sermo totus sibi coherere videatur. Super omnia verò me delevit ista singularis ingenii tui sanitas, quæ nihil usquam hiulcum, aut abruptum, aut inconcinnum, aut frustra repetitum, aut alieno loco positum residere patitur. Hæc nimirum sunt dotes animi puri, nullisque pravatum cupiditatum tumultibus irrequieti, in qualibus cœlestis ille spiritus gaudet vim suam exercere. Quare, Præsul egregie, non dubito quin alii qui largissimam *Christi* in te benignitatem rectius me perspiciunt, sint tibi gratias uberiores acturi, ego certè meo nomine te tibi profiteor semperque profitebor debere maximas. Decem *Nestores* optabat *Agamemnon*, nos ardentioribus votis decem *Sadoletos* optamus ecclesiæ *Christi*. Nec desperamus id fore, neque enim est abbreviata manus Domini, nec in totum abiecit viscera misericordiæ, utcunque nos ad tempus destituisse videatur, quo suos electos redderet probatiores. Quod opellam meam in *Psalmum* LXXXV. non improbas, non minus amo candorem istum tuum singularem, quam admiror incomparabilem eruditionem. Et antea mihi totus ibi displicebam, verum ubi meam inconditam balbutiem cum istatua facundissima sapientia confero, liberet ad laqueum confugere, nisi hoc essem ingenio, ut voluptati sit in honestis atque utilibus à quamplurimis superari. Atque uti-

A nam ea esset studiorum felicitas, ut *Erasmus* aut rideretur *Myserum* ultimus, aut cum *Megarensibus* nullo loco neque numero haberetur. Nos si quid istiusmodi damus, alieno ferè damus affectui, idque obiter, velut à gravioribus operis redintegrantes animi vigorem. Nemini proclive sit æstimare quantum sudoris fuerit in recognoscendis ac locupletandis *Adagis*, quantum in emaculando *Semæ*, qui magno mei nominis dedecore fuerat antea per indiligentes amicos, me absente, editus, quantum in *Augustino*, nunc in *Chrysostomo*, quantum in vertendis *Græcis*, & in conferendis quæ vertimus, quantum radii in recognoscendis nostris, quæ subinde revocantur ad prælum, ut omittam alios minutos libellos, quos identidem extorquent à nobis amici. Imò nihil est tam sordidum, quod mihi non obtrudat officina *Frobeniana*, nimium familiariter abutens ingenii mei facilitate. Et hoc mihi vitium est maximum, cuius nec ipse mihi gratiam facere possum. Nihil pario, sed aborsu ejicio factus ingenio omnes. Isti commentario quem dignatus es legere, vix dati sunt dies septem, nec hi tamen toti, nec ab integro, sed à defatigato. Ubi sex aut septem præla fervent, non licet uni vacare negotio. Esti quid talium est libellorum, ferè incidit sub mundinarum tempus, quum in officina tumultus plena sunt omnia. Quæ res in causa est, ut multis ferè mendis obliti prodeant. Effugi quidem *Basileam*, sed me, velut umbra corpus, sequuntur officinæ negotia. Eoque sum ingenio natus, ut ægrè quicquam amicis pernegare valeam, quanquam hic animus jampridem quietem optat, ætas ac valetudo etiam flagitat ocium. Pro tuo gemmeo libello mitto commentariolum in *Psalmum* XXII. verè, quod abs te modeste dictum est, *χρῖστα χαλκίως* repensans. Eum mihi quidem ipse non desumpsit, sed à quodam ex aulæ *Britannicæ* proceribus designatus est. Citas *Hesychium* quendam, cui primas in hoc genere tribuere videris. Is hæcenus mihi prorsus fuit ignotus. *Hilarium* habemus sed mutilum, quem arbitror ex *Origenis* commentariis hausisse ferè quæ nobis tradit, qui tum mihi quum enarrarem *Psalmum* LXXXV. nescio quo pacto non venit in mentem, quemadmodum nec *Pompejanus*; non quod omnino fidam hujusmodi scriptoribus, sed quod sapienti quævis occasio præstet interdum ut fiat sapientior. *Hieronymi* commentarios in *Psalmorum* opus habemus indignè contaminatos ab improbiſſimo quoque impostore, cuius nemine sunt & in eum *Psalmum* tuum. *Augustinus* non indiligenter tractavit hanc provinciam, nisi quod per multa dare cogitur auribus populi quem instituebat, occupato doctoque lectori non admodum necessaria, nonnunquam & onerosa. In quosdam *Psalmos* non scripsit commentarium, sed brevissima modò scholia, quod accidit in hoc *Psalmo* quem nunc mitto. *Cassiodorus* maluit omnia scribere quomocunque, quam pauca exactè. Extant & *Brummii* in *Psalmos* commentarioli, pietate veriâ quam eruditione commendabiles. *Ambrosii* enarratio nonnunquam ipso brevior est *Psalmo*. Quin officit interdum scripturienti tam varia lectio. In hoc *Psalmo* præter *Hieronymum* & *Augustini* scholia nihil à quoquam mutuati sumus. In priore *Psalmo* quem nobis dedisti, video te non paucum multa hausisse ex Iuvenationibus *Ambrosianis*. Non semel rogarus

gatus sum quum ab aliis tum ab *Anglorum* Rege, ut in omnes Psalmos ederem commentarios, sed deterrebant me quum alia multa, tum illa duo potissimum, quod viderem hoc argumentum vix posse pro dignitate tractari, nisi quis calleat *Hebraeorum* literas, atque etiam antiquitates, partim quod verebar ne turbam commentariorum obscuraretur sermo propheticus citius quam illustraretur. Quis enim non scripsit in Psalmos? Et quinquagesimus ille in quo nobis primum dedisti specimen facundissimae tuae pietatis, à quo non contrectatus est? Quanquam tu superiores omnes longo post te intervallo reliquisti? Porro, quum ea sit tua auctoritas, dignitas ac sanctitas, ut abs te a quo animo non solum amicam admonitionem, verum & colaphum accipere possim: tamen praestaturus praecipuum amicitiae officium, quantà veteris *prophetiae* non alià lege tibi sumens admonendi ius, nisi mihi id ex a quo facias mutuum. Ego verò vir incomparabilis tales heros suspicere soleo, non admonere. Displicere tibi videtur, quod in scriptis meis taxem Ordines, aut viros dignitate praetinentes; nisi tamen me fallit memoria, nam verba tua tum in transcurso lecta, non satis exactè teneo: quid mihi exciderit alicubi nescio, certè nunquam fuit animus gentem ullam aut Ordinem scripto laedere, nisi fortè laedit Ordinem, qui monet ea quibus Ordini sua cuique paratur & augetur tum auctoritas tum dignitas. Velut Ordinis Theologici dignitas est, ut praetermissis frivolis argutationibus divinas literas sobrie tractent ac reverenter, utque mores professioni respondeant. Monastici Ordinis dignitas est, ut verè mortificatis affectibus humanis, declarent sinceram pietate vulgum antecedere. Principum dignitas est, ut quam longissimè absint à tyrannide. Episcoporum dignitas, ut ad *Christi* & apostolorum virtutes quam proximè accedant. Hæc qui monet, taxans eos qui dedecorant professionem suam, adeo meam quidem sententià non laedit Ordinem, ut Ordinis honori commodisque vehementer consulat. Ac ne quis, quod in degeneres aliquot dictum est, rapiat in omnium contumeliam, frequenter obtestor lectorem, ne quod in malos paucos dicitur, existimet ad omnes pertinere. At in hoc fortasse pecco, quod id facio vel nimium crebro, vel a quo vehementius. Verum huius culpe partem in divinos libros possum rejicere, qui nusquam non ministrant, occasionem talia monendi. Et si ego pecco nimium sedulus & acer admonitor, illi multo magis peccant, qui sic moniti adeo non corriguntur, ut indies vergant in deterius, nec se purgare: sed monitorem conspurcare studio habent. Nusquam tamen attingo flagitiorum mysteria, quæ populus in illos decantat. Porro, quibus rebus, quibus imposturis, quam impudentibus mendaciis, quam scurrilibus libellis me nunquam cessent impetere, si tibi ordinar recensere, historia fuerit indigna tuis castissimis auribus, cuius & ego non illibenter obliviscor. Videmus ac dolemus, quod tu quoque deploras ecclesiam undiq; collapsam: sed in confesso est, nullum esse genus hominum corruptius hodie quam monachos. *Augustinus* dicit in monasteriis aut rectissime vivi, aut quam periculosissime errari. Posterius hoc nunc perspicit ac suspirat orbis. Nec illi confugiunt ad vitæ correctionem, sed ad fucos ac tyrannidem: tantæque multos habet cecitas, ut

A quum experiantur se suis molitionibus nihil aliud atsequi, quam quod indies optimo cuique redduntur magis ac magis inviti, tamen nullam faciant tumultuandi finem. Scripsi multas apologias fateor, sed bene habet quod nullam invectivam. Multorum tamen petulantissimis libellis non respondi, & quibus respondi, eos omnes multis parafrasis modestiâ civilitateque superavi. Et tamen laceratio solet ignosci potius quam laceranti.

B Quum adolescens versarer in bonis literis, illud vehementer amabam in *Nesone*, quod illius stilus nullius unquam errore maduisset, idque statueram imitari, diuque in eo persilii proposito, licet à multis odiosè laceratus, donec ad pietatis calumniam est ventum; ibi mutus esse nec debui, nec potui. Nec alia res peius habet quosdam monachos, quam quod in ipsorum gratiam nolim esse hæreticus. Jam si narrem quas amarulentias patiar ab his qui latrant sub Evangelii falso titulo, nec tibi nec cuiquam facturus sim fidem: at ego qui sentio, nec mortem arbitror acerbiorē: quumque mihi ab altera parte permulti tam malam referant gratiam, tamen constanter ad unum *Christum* spectans, nunquam à recto dimoveri potui, vel decies emori paratus citius, quam ad ullam me sectam deflectam ab ecclesiæ consortio. Atque ut fateor inter hos esse nonnullos piâ mente praeditos, ita manifestum est, huius miseris fabulæ quæ nunc laborat orbis, & prorsus & epitalin à quorundam ejus Ordinis improbitate fuisse, & roscam: atque adeo non nihil vereor, ne per eosdem stat, quo minus contingat catastrophe qualem volumus. Olim *Dominicanus* quidam intolerabili impudentiâ concionabantur de indulgentiis, *Lutherus* suo more reclamavit. Hæc erat *prophetia*. Respondit odiosè *Priest*, odiosius se defendit aliter *Jacobus Hogstratus*, veluti campum quæstus & gloriæ nactus, nunquam non tumultuabatur. *Nicolaus Ecmendannus* in *Brabantia* seditiosè vociferabatur apud populum: quisquis bene monebat, is proxinus audiebat, Factor hæreticorum. Hæc era *prophetia*. Si initio *Martinus* fuisset neglectus, aut non extitisset hoc incendium, aut certè non tam latè fuisset divagatum. Nunc demum profiliunt in arenam & sodalicio *Franciscanorum* quidam, *Observantia* titulo commendati vulgo. Quod ad me quidem attinet, optatim quovis modo sopitam hanc ecclesiæ pestem: sed ut actionem instituant, vereor ne nihil aliud quam malum exacerbent. Quos tumultus excitant in *Hispania*, contemptis etiam Principibus? Nunc juvenes duo scribunt libellos simpliciter scurriles contra *Cæsaris* edictum, & archiepiscopi *Hispalensis* auctoritatem. Oportet, inquiunt, obedire Deo magis quam hominibus. Sed ista cantio est auctoritati Præsulum ac summi Pontificis oppeditum. Apud senatum *Parisiensem*, apud episcopos *Anglicæ*, in aula *Cæsaris Brabanticæ* quoties moliti sunt, ut libri *Erasmii* venderentur vendi? Ubique repererunt aures surdas. Habent *Levanis* juvenem quendam etiamnum imberbem, qui quicquid audet in suorum sodalium convivio garrere, non veretur committere literis, & singulis mensibus effurit nobis novos libellos: quumque rideatur ab omnibus, tamen sibi displicere non potest, tanta est philantia. Adversus huiusmodi nenas decrevi in posterum pertinax silentium, quando nihil est invictius indoctâ garrulitate. Levius esset cer-

tamen cum quovis Cardinali, quàm cum quoquam illius sodalitatis gregario. Cæsaris adventus quid allaturus sit nescio. Dominus nutu suo potest scenam rerum humanarum subito in diversum vertere. Id ni faciat, nihil video nisi cruentos tumultus in *Germania*. Populus ferè & agricolæ aut *Lutherisiant*, aut odio sacerdotum inhiant ad omnem occasionem. Jam Ecclesiastici cordationes non minus metuant sibi à Principibus ac militibus, quàm ab hæreticis. Adde quòd sub hoc Evangelii nomine latitant quidam deplorata malitia, & ad omne facinus parati homines. Dux quædam res nonnullam præbent spem: una est, genius *Caroli* Cæsaris mirè felix: altera est, quòd isti in dogmatibus suis inter se dissentiant. De me, qui hic inter sacrum & saxum sto, viderit Dominus. Nullum portum mihi tranquillum video, & corpusculum hoc non tantum senio fractum jamdudum abhorret à vertendo solo. Equidem video quantà cautione, quantaque dexteritate sermonem temperas, quoties monarchas aut episcopos admones officii sui. Verùm hoc est istius felicissimi ingenii peculiare donum: & quanquam sapiens ac moderata admonitio probum lectorem magnopere delectat, tamen improbos & alium vitium indormientes non perinde excitat. Tamen si hac in re nolim proflus esse tergiversator, agnosco nonnullam culpam meam: abusus sum illius tranquillitatis seculi, morem gessi studiis & applausibus amicorum, & utinam liceret omnia ab integro retinere. Non suspicabar hominum ingeniis tantum morosa teneritudinis inesse. Sed interim molior efficere, nè quem offendam, præsertim his operibus quæ tractant pietatis ac fidei negotium, tuæ moderationis exemplar mihi proponens. Conjicio verò istos tuum quoque placidissimum ingenium tentasse suis querelis. Quò enim non penetrant? Cujus non sollicitant animum? Cujus aures non fatigant suis delationibus, plerumque vanissimis? Utinam Dominus det illis mentem meliorem, ut mutatis in diversum moribus præstent sese tales orbè quales haberi volunt. Verùm ipse jamdudum de his nimium multa apud te illud certòsciat tua charitas, mihi tuam admonitionem aliquanto gratiorem fuisse quàm laudes tuas, etiamsi non sum nescius utrumque ab animo sincero benevoloque proficisci. Bene vale. Aliquot errata typographi notavi in scheda, de quibus tute statues quid fieri velis. *Friburgi Brisgae. Anno M. D. X X I X.*

Jacobus Sadoletus Erasmo Rot. S. D.

Epist. 12.

Tuum de meo Psalmo judicium, tanquam profectum ab homine omnium doctissimo, & viro maximo, magnà quidem animum meum voluptate affectit. Sed quum tui nominis autoritas, mi *Erasme*, ejusmodi sit, ut brevis tua commendatio pro insigni laude cæterorum omnium valere debeat, facillè perspexi, quo plus tu in laudes dixisti meas, quàm quod mei ingenii tenuitas sustinere posset, totum id abs te amori in me tuo fuisse datum, & tuæ præstanti eximique humanitati, in qua tu mihi videris jam velle, sicut in optimarum artium tractatione & scientiâ, omnibus nobis antecellere: namque si meus frater germanus esses, qui potuisti magis aut ostendere letitiam animi tui, quàm ex mei ingenii soli partu, qualicumque illo quidem, percepisti?

A ut tuam erga me benevolentiam declarare? in quo ipso, ut itaque apparet, & extat quædam rara omnibus seculis naturæ tuæ probitas, & singularis integritas, nullo infusata oblectandi studio, quod tamen est veræ atque perfectæ virtutis proprium: cujus qui compotes sunt, cum ipsi sibi confidant, alienas etiam solent virtutes excolari. Sed ego me indignum tuo illo de me testimonio arbitrans sum, si tibi concessero ut tu in me amando priores partes seras: non enim aut ita tardo ingenio sum natus, ut non cognoscam quid requirant præstantissima virtutes tuæ; aut ita ingrato, ut tuæ optimæ erga me voluntati non parem gratiam reddam: sed quoniam hæc factis melius præstanda sunt quàm verbis, sit hæcenus de eis dictum. Psalmum tuum mihi redditum cum in prandio essem, & aliquot graves viri mecum unà essent, avidè perlegi, curriculum videlicet: nec potui illum retinere quia mihi extorqueretur è manibus, tanta est cunctorum legendi tua cupiditas. Itaque expecto dum cum de integro legam. Quantum tamen ex illo primo aspectu percipere potui, dux me res in eo eximie delectaverunt: una, quòd ubique ferè & omnibus in locis stimulis quibusdam pietatis ac religionis ex verbis tuis animum meum pertentari sentiebam, ita dulcis & pia & omnes delinens sensus sinebat oratio: altera, quòd tu certè in hoc genere factus es constanter adversus molestissimas hominum ineptorum garrulitates, non tam refutandas, quàm contemnendas: quod ego te prioribus literis cum hortabar, idcirco, mi *Erasme*, faciebam, quod tuæ me dignitatis studium & cura stimulas: quoquam enim, ut tu scribis, aliis viis indormientes inclamare asperis aliquando sit necesse; tamen id ita agere, ut non à stomacho, neque ab iracundia illiusmodi reprehensio profecta esse videatur, si cuiquam convenit, convenis profectò tibi; difficile omnino est vel peius innotatum, non huiusmodi incendi, quum odiosè sit qui obstrepant, & quo ipsi aliquid sibi inanis gloriolæ aucupentur, inutilibus disputationibus tanquam gladiatoris libellis laceant amplissimos viros: sed ad tuam cæterarum laudem omnium excellentiam, hæc quoque accedere decorem tibi est, ut eos vel negligas, vel, si objurgandi sunt, paterno quodam admodum affectu, quando tu quidem in sacris literis ad antiquam decorem splendoremque revocandis, & omnium nostrum & huius seculi es pater. Illud item censuerim, cum jam recepta vulgo quædam sint, quæ suspice naturà ita redolent pietatem, ut solùm in eis quod nimium est subaccusari posse videatur, sicut est quorundam sanctorum veneratio, & picturarum caritas, non esse popularibus studiis oblectandum: non quin multò sit rectius figere in *Christo* cogitationum summam, sed neque ista à fide nostra aliena sunt, & non quoniam omnes ad sublimiora illa facillè ascendere. Hæc ego temerè scribo fortasse, & parum considerans quid ad quæ; sed ignosce, mi *Erasme*, audacis meæ, summæ quodam & incredibilis meus in te amor me cogit uti libertate in amicitia, propè ad temeritatem. Quanquam tu quidem pro tua summa benignitate in bonam partem accipis, sed ego nè sum salvus, si quicquam aliud specto, nisi quietem, & dignitatem, & amplitudinem tuam, quam semper tuta sum, & quantum in me fuit, etiam affectam præmiis atque ornatam esse volui. Itaque recordor, me quondam Pontifici

Pontifici maximo ei qui nunc est, suadorem fuisse, ut tibi insigne sacerdotium quoddam in *Germania* traderet: quod ille, quā bonitate est & studio erga homines doctos, erat facturus, nisi certi contradixissent, hācque adversus te nixi calumniā, bonum animum Pontificis in aliam vertissent partem. *Stannicum* autem hominem doctum meditantem adversus te *disputantem* quādam, auctoritate & precibus ab ea voluntate sententiāq; deduxi, nec quoad ego mansi *Roma*, quicquam ille in te scribere est ausus. Quod ergo est? Ego quod in hoc recente Psalmo duarum illarum rerum quas notavi, alteram video penitus prætermisam, alteram levissimè tactam, mirificè sum tua moderatione animi & prudentiā delectatus: nam cætera tua in illo & admiranda nec nova, orationis splendor, gravitas, copia, rerum quæ tractantur in eo varietas, & dignitas, & quidem triplicatā serie, ut perspicuum sit orationis thesauros non exhausti apud te veluti collectos, sed semper scatere. Atque ego cum meum dicendi genus comparo cum tuo, aspicio planè me serpere homi, & nimis familiariter illa divina tradere, quæ tu *puriora* esse facis, & ea in sua gravitate venerationēque conservas. Et tamen quicquid sumus ego atque tu, à Deo ambo totum obtinemus, cui gratiam & laudem perpetuūq; obsequium præstare sumus obstricti. De *Hesychio* quod quæris, habueram Psalmonum *Græcorum* librum vetustate insignem, in eo procerum *Hesychii* luculentè scriptum in eam sententiam, ut probare cōnaretur omnes Psalmos *Davidis* esse. Is liber mihi cum cæteris omnibus periit: reliqua sunt apud me *Græca* collectanea in Psalmos incerto autore, scripta non tam copiosè quā eleganter, quibus præcipuè utor: in iis interdum citatur *Hesychius*. Sed ego cum illa legi, & *Latinorum* aliquos de eorum numero, quos prædicas, non tam illorum explanationem valde sequens, quā Spiritui sancto permittens me totum feror quācumque me ille vocat: cujus utinam ut spiritualis in me homo, sic etiam corporalis templum idoneum esse posset. Deus autem omnium potens, qui tibi labores & sollicitudines, & affectam valetudinem dat, quis scit an majore tuo bono id faciat, quā si quietem tibi & molle ocium præberet? Equidem confido ita esse, nihilque mihi laboriosā sollicitāque vitā, sed quæ cum Deo prorsus conjuncta sit, videtur re verā fieri posse felicius. *Germanica* nationi bene sit, amo enim gentem totam, dignissimāque arbitror, quæ in vera tuenda, ac propaganda religione suorum majorum gloriam consequatur: cui qui obsunt, & contaminant patriæ suæ decus ad bonam eos mentem convertat Deus. Tux in Psalmum meum annotationes mihi gratissimæ. Itaq; cogito magnam partem illorum mendorum tollere: nam aliqua sunt quæ autoribus optimis nituntur. De me, mi *Erasmè*, sic tibi persuadeas volo, quanquam ego tenuis sum, & magnis à fortuna detrimentis multatus, nihil tamen me habere, quod non tuum æquè velim esse ac meum: neque in hoc solum, sed in omni tua dignitate atque fama conservanda hoc sum animo, ut & sponte per me ipse, & abs te monitus, summam tibi fidem in amicitia ac benevolentiam semper sim præstaturus. Vale quindécimo Calend. Octobris, Millesimo quingentesimo trigésimo. *Carpentorastii*.

Erasmus Rot. Alfonso Valdesio S. D.

Audire te subnotare cessationem meam, quod *Epist. 13.* vicinior factus & brevius scribam & rarius. Mihi sanè non ingratum est, hac in parte meum officium abs te requiri. Nam & hoc argumentum est animi bene cupientis *Erasmò*. Sed illud meæ fidei credas velim, nullum esse mortalium cujus literas libentiùs accipiam quā tuas, nec ad quem meas dem libentiùs. Verum quum nihil esset, quod vel de valetudine mea, vel de rerum mearum conditione tibi voluptati futurum scribere possem, puduit ista candidissimam indolem tuam invidiosis querimoniis amplius onerare. Quā de re an te aliquando meis literis admonuerim nescio, certè constitueram admonere. Proinde quum extrinis scriptis intelligerem ac magnopere gauderem tibi propositum esse, in totum ab odiosis illis abstinere, quid supererat quod ad te scriberem, nisi te mihi tuo merito esse charissimum, meque tibi vicissim plurimis maximisque nominibus obligatissimum esse? quod utrique nostrum perspectius est, quā ut illā testificatione sit opus. Idem arbitror in causa fuisse, ut tux quoque literæ huc venerint, & multo rarius, & solito breviores, aliquanto etiam, ut mihi quidem visum est, languidiores. Mihi quò fata trahunt retrahuntque sequendum est. Tuum istud ingenium *Gratiarum* domiciliū, indignum est quòd ullā invidiā molestiave contaminetur. Ex illius nigri colloquio, de quo te literis admonueram, quid audieris faciliè divino, nec tamen arbitror hinc quicquam tux in me benevolentia decessisse. Quòd si quid de meo in te animo dubitas, verbulo duntaxat significa, quo genere officii queam tibi gratum facere, nisi id summa cum alacritate protinus aggrediar, nomen meum inter homines ingratos scribito. Lucubrationem aliquam jam pridem tibi dicāstem: sed hoc officii genere quidam delectantur, quidam offenduntur, idque nonnunquam mihi longè charissimis ob id non præsto, nè quid illis consem invidiæ. Quid faciam? Pecunias adeo non recipis, ut quod debetur offerenti, tu duplum offeras. Mitteram libros? Nè hoc quidem licet quòd agis istam fabulam plusquam morosum. Commendatione meā non eges, quod mihi quidem per jucundum est, & tuo merito fieri gaudeo. Nec addubito quin tui mores, Cæsarisque favor sint aliquando te ad summam dignitatem provecturi. Jam quid agatur in aula, nec est secretariorum scribere, nec mei candoris ex his velle cognoscere. Superest igitur, *Alphonse* charissime, ut aut mihi credas me eo esse in te animo, quo par est esse gratum hominem in optimè meritum; aut tu mihi suppedites occasionem, quā mei in te animi periculum facias. Hæc scripsi incertus an hæc epistola sit ad te perventura. Pro tuo in *Livium* meum favore gratiam habeo. Nos apostemate rupto meliuscule valemus, gratia *Christo*. Æstas nobis fuit sterilis, hyeme nonnihil abortivimus, præter cætera verò sex libros *Apophthegmatum*, & *commentariolum* in Psalmum *XXXIII*. Hoc fuit à morbo paulatim revalescentis præludium, nunc accingimur ad graviora, tantum ut liceat videre *Germaniam* à bellis quietam. Bene vale, amicorum fidissime. Datum apud *Friburgum Brisgoia*, Anno à *Christo* nato *M. D. XXXI*.

(L I I 3) *Erasmus*

Erasmus Rot. Nicolao Mallario S. D.

Epist. 14.

Næ tu mihi, Mallari doctissime, Comico-tra-gœdiam non tam legendam exhibuisti, quàm spectandam ob oculos posuisti: quæ quidem ut mihi geminam peperit voluptatem, ita dolorem quoque duplicem conciliavit. Primum enim delectavit animum meum epistola tua tam copiosa, verbis optimis adfabrè structa, *Græcarum* vocum emblematis subinde picturata, postremo lepidissimis salibus hilaritatem animi tui declarans: quare factum est, ut ipse quoque juxta *Pauli* præceptum, cum amico gaudente ganderem, & cum ridente frontem exporrigerem. Deinde magnâ sum affectus lætitiâ, quod *Christus* Opt. Max. veluti de machina apparens, lætum exitum addiderit turbulentæ fabulæ. Rursus indolui, quod quam ex meo colloquio nihil aut minimum fructus retuleris; tum enim cœperat adrepere morbus, alioqui nec alias in ejusmodi congressibus admodum officioso, idque propter occupationes ac valetudinem potius quàm ob naturæ vicium: tamen ea res tibi tantum conflaverit invidiæ, cujus singularis ingenii candor illud promerebatur, ut nullis excetræ sibilis afflaretur unquam. Nam de me leve detrimentum est, & si his satis natus sum, ut bene faciens malè audiam, non oportet *ὀνειδίζεσθαι*. Vivit, videtque nos noster agnosthetes, unde brabeum expectamus, si gnæviter certaverimus. Quod si tibi ista contumelia ob *Christi* nomen fuisset illata, non solum non deplorarem vicem tuam, verumetiam inter beatos ponerem nomen *Mallarii*. Nunc si quid meâ causâ molesti accidat candidis amicis, acerbius fero quàm atroces in meum ipsius caput debacchationes. Illud tamen mihi longè gravius dolet, quod istorum intemperii, & publica *Christianorum* pax tranquillitasque rumpitur, & malorum improbitas odio gravat etiam illos, qui in probatis Ordinibus veram sectantur religionem. Quam enim columbina simplicitas ac germana sinceraque pietas penes *Franciscanos*, *Observantium* titulo gratiosos potissimum residere videretur, nullo ex grege prosiliunt, qui indoctius, indecentius, ac scurrilius vociferentur, atque adeo libellis etiam editis debacchentur, perinde quasi mundus jam non gignat homines, sed meros bubalos & onagros. Sed venter non tantum auribus, ut ait *Cato*, verumetiam oculis & mente caret. Faxit *Christus*, ut resipiscant in ipsius gloriam. Equidem optârim pacem habere cum omnibus. Id quoniam mihi satis negatum est, negatum est autem mihi cum laudatissimis quibusque viris, triplici argumento meipsum consolor: primum, recti conscientia, cui sua merces in tuto est apud *res æternas*; deinde consortio celeberrimorum virorum, *Socratis*, *Phocionis*, *Aristidis*, *Scipionis*, & si mavis *Christianos*, *Pauli*, *Hieronymi*, *Basilii*, & *Chrysostomi*. Postremo, dum contemplor, quales habeam oblatrantes, & quales è regione fautores: illic nullos video nisi aut insigniter stolidos, & impudenter scurras, aut gloriæ famelicos, aut maledicentiæ natos, aut æstro livoris percitos, aut ventris mancipia, aut quibus hic mundus potior est *Christo*. Hic quos Reges, quos Principes, quos Cardinales, quos Episcopos intueor, qui non tantum literis & applaudunt qualibuscunque studiis meis, & mihi

A pro navata meliori literaturæ pietati operæ gratias agunt, verumetiam ultro missis honorariis muneribus testantur se non aliter sentire quàm prædicant? Quot sunt etiam hodie tum opibus tum dignitate præcellentes, qui me ad omnium fortunarum consortium invitant? Eruditos sileo. Quis non tot taliumque virorum judicio fretus, negligat inauspicataram avium garrulus? quandoquidem placari non possunt. Equidem non agnosco *Batavi Hæculu* gloriosum titulum, quem tu mihi tribuis. Sed tamen quam ipse sentias his quoque temporibus in *Gallia* studiorum & ingeniorum altrice quantum invidiæ sustineat *iniquissimus*, facile conjectas quos barbarorum impetus exceperim, ante annos ferme triginta apud nostrates, juventutem ad eloquentiæ studium, *Græcarumque* literarum amorem extimulans. Vix nostra phalanx sustinisset hostium conjuratorum impressionem, ni *Adrianus* tum Cardinalis, postea *Romanus* Pontifex hoc edidisset oraculum: *Bonæ literæ non damno, hæreses & schismata damno*. Sed apud nos indies mitescit hæc invidia, summamque in spem vocat, fore ut excellentissimi Regis *Francisci* felicibus auspiciis adeo confulescant coaxantes rari, ut nemo Theologorum ordine dignus habeatur, qui rudis sit linguarum. Certè ante annos non ita multos *Hermannus* *Letmannus* *Batavi*, aut si mavis, *Hollandus*, harum literarum accessione nonnihil etiam commendatus fuit, ad hoc, ut in distributione laureæ Theologicæ primas sortiretur. Arbitror hominem tibi notum esse. Proinde perquam libens spectavi te in tuis literis juveniliter stomachantem: hinc enim perspexi quàm ex animo faveas huic studiorum generi: sed spero fore propediem, ut istos tenebriones contemptu judices digniores, quàm stomacho tuo. Quin & nunc sic eluxit linguarum fulgor, ut magis operæ prærium sit, flagrantis jam & inflammatae juventutis studia provehere, quàm cum rabulis malè feriatis rixari. Quod scribis esse quosdam qui sibi bonam felicitatis partem deesse judicant, quod *Erasmum* non viderint, quum corporis effigiem ære fûsam exosculentur, eaque conspectâ ad studiorum amorem inflammentur, puto non omnino vanum esse: quanquam tu consolandi mei gratiâ rem, ni fallor, verbis amplificas. Sed ne possim istiusmodi favoribus insolescere, facit quorundam diversus affectus. Dicam enim quod rideas: Est quidam doctor *Constantiensis*, qui mei effigiem in charta impressam habet in conclavi suo, non ob aliud nisi ut quum inambulet, quoties eam præterit conspuat: percontantibus odii causam, respondet se mihi acceptum ferre hoc calamitosum seculum. Antea volens nolens eram *Lutheranus*. Hoc telo de manibus excusso, quærant aliud: aiunt me dedisse gradum sectarum autoribus. Hoc argumentum seriò rursus tractavit *Albertus Pius*, cujus ingens volumen excudit *Badus*, quum opus, ut audio, non sit *Alberti*, sed per multas operas conductitias confiatum: nec minimum contulerunt *Franciscani Parisienses*, habent enim quendam insigniter *austriacæ Patrum Cornensium*. Ipse *Pius* rem fecit oppidò quàm ingeniosam, infixit aculeum ac sese proripuit. Decessit enim multis ante diebus, quàm *Badus* opus absolvisset. Dicebatur *Carpenfis*, & quanquam ditione fuisset exutus, cognomen idem manebat, licet

licet ratio cognominis fuerit diversa. Præ enim à *Carpis* erat *Carpensis*; post à carpendi libidine. Atque ut intelligas illum non sine causa dictum *Pium*, triduo quàm moreretur, induit amictum divi *Francisci*, in ea veste *Franciscanorum* humeris deportatus est solenni pompâ per vias, facie, manibus & pedibus nudatis, & in monasterio sepultus. Non insector religiosum hominis affectum: vulgatum est hoc apud *Italos*: sed demiror patres illos, quum non ignorent cuiusmodi sit hoc seculum, eiusmodi ceremoniis, nè dicam superstitionibus, irritare in se orbis invidiam, plus satis jam flagrantem suapte sponte. Sed *Alberti* manibus precor lucem & quietem. Opus nondum vidi. Sentio quosdam patricialibus odiis in me ferri, non *Latetæ* tantum, sed in *Germania* quoque: qui simul atque comperissent *Cæsaris* animum in hoc obfirmatum esse, ut sectarum dissidiis *Germaniam* liberaret, protinus privatim ac publicè virus evomere ceperunt in *Erasmum*. Longa est fabula, sed partem ejus è schedis quas mitto cognosces. Varia sunt martyriorum genera, innumerabiles suppliciorum formæ, sexcentæ mortium species. Ego fortasse cum divo *Cæsario* videbor conferendus, quem accipimus stilis graphiariis à suis discipulis fuisse confossum. Sed quanto crudeliora patitur *Erasmus*, qui tot annos innumerabilium hominum linguis & stilis confossum usque ad vitalia, vivit adhuc in tormentis, & sentit totus, nec datur morte finire dolorem? Verum omisso jocis, ad tuam epistolam redeo. Quid audio? *Lutheranus* dictus es quod inviseris *Erasmum*? At quotquot sunt ejus sectæ, si quem senserint me petere, dicere solent, *Cave tibi ab illo, inficiet te si conveneris hominem, hostis est acerrimus Evangelii*. Quid istud monstri est? nisi quod, ut prudenter scribis, nec legunt nostra, nec scire cupiunt quid agamus. Tantum quod in conviviis sodalium audierunt vociferantur, & *Andabatæ* more, clausis oculis gladium ventilant. Jam fingant me sentire cum his quos isti ducunt pro hæreticis: quanto *Christianus* erat suspicionem in eam partem esse pronam, ut crederent te hoc animo *Erasmi* colloquium expetisse, quo eum in viam reduceres? Quantum igitur isti absint ab Evangelicâ charitate, quæ non suspicatur, nec cogitat malum? Quid dicerent si isthuc commigrarem, tibi quæ domestica consuetudine jungeret? Quod tantum laudum in me largissimè profundis, *Mallari* doctissime, non expectabis à me mutuum, non quod non paria tu atque etiam majora promerearis, sed quod nec ego agnoscam quæ mihi tribuis, nec tua modestia videatur talibus encomiis oneranda. Demiror quo consilio mutos magistros ad percipiendam *Græci* sermonis scientiam adhibere malueris, quum *Gallicis* tam multis abundet *Græci* peritis, & viva vox ut habet suam peculiarem vim, ita dimidiata laboris adimit discendi. Vehementer autem laudo quod vertendis *Græcis* de teipso periculum facis, quantum in utriusque linguæ facultate profeceris. Sed ista quoque meditatio succedet felicius, si versionis tuæ censorem adhibueris, aut tuam versionem cum aliorum translatione contuleris. Quod percontaris nam *Chrysostomi Monachus* ab alio quopiam *Latinus* sit factus, vides te virum esse minimè curiosum quid rerum gerant alii. Nam *Monachus* ille in quo scribis te tyrocinii

A tui specimen edidisse, jam ante sex annos profertur versus ab *Oecolampadio*. Eundem meo iussu vertit *Germanus Brixius*, sed quoniam ille *Callipidem* egit, seroque misit quod verterat, quum totus exiret *Chrysostomus*, *Oecolampadianam* editionem, recepimus. Rursus idem opusculum in *Anglia* vertit *Virgilius Polydorus* satis feliciter, mihi dicatum. Excusum est autem *Latetia*. Si quivero nancisci *Brixianam* editionem, ad te mittam, ut tuam possis cum triplici versione conferre. Rumorem retractationis hinc opinor natum, quod libri quo monachis *Hispaniensibus* respondeo, posteriori editioni subjeci loca quædam ex aliquot meis lucubrationibus emendata, quæ vel ipse deprehendi, vel amici suggererunt. Verum hic dum amicis fido, quædam dum emendare conor depravavi. Is liber prodiit Anno M. D. XXI. mittam si quem nactus ero qui non recuset sarcinam. Neque verò puderet pigeretve idem in universas meas lucubrationes facere, si quam viderem rationem quâ liceret omnibus omnium offensionibus mederi. Nunc quod aliis videtur maximè pium, aliis videtur impium. Sequar scholasticorum placitorum gnomoines? Ipsi inter se dissident. Quodam autem offendit quicquid aliis verbis dictum est, quàm ipsi loquuntur in scholis. Quibus si velim morem gerere, bis frigebunt omnia, partim quod pleraque scholæ dogmata sunt ejus generis, ut etiam si nitantur indubitata veritate, tamen extra scholam non habeant gratiam; partim quod impuritas orationis rebus etiam per se gratiosis detrahat gratiam. Jam quid istis faciam, qui sibi videntur callere *Latine* quum nesciant? Quid illis, qui quoniam ad lectionem adferunt inimicum animum, omnia detorqueant ad calumniam? Aliud malè sonat, aliud est suspectum, aliud est affine *Turrelupinorum* errori, aliud est offensivum piarum aurium, aliud est parum reverenter, aliud parum circumspectè dictum. Si quid ejusmodi videatur, ut offendere possit Principum aut Pontificum animos, schismaticum est. Quali per se non sit ulcerosis odiosa veritas. Denique quid facias his qui mea non legunt? Atqui ea maxima turba est, nec ulli vociferantur improbius. Intanta sententiarum varietate, in tam sordidis clamoribus quid me jubet sequi? Certè hæc mihi mens est, ut si quid vel ipse deprehenderem in libris, vel alius commonstraret, quod verè pugnaret cum indubitata veritate fidei Catholicæ, mox jugularem. Quidam è tuo sodalicio damnavit quod in *Colloquio* cui titulus *Inquisitio*, scripsi *Patrem autorem esse omnium*, complectens etiam duas personas divinas. Sed ille putat autorem nihil aliud esse quàm factorem, quum autor dicatur frequenter fons & princeps negotii, auctoritas principium & origo prima. Eas voces sic frequenter usurpat divus *Hilarius*: proinde si *Latine* calluisset, nihilo magis offendisset *autor omnium*, quàm *principium omnium*. Rixandi, calumniandi quæ nullus est finis. Hic nobis toties occurrunt *Augustini retractationes*. Atqui *retractatio* nihil aliud est quàm *recognitio*. Neque enim eo titulo proficitur se castigationem errorum suorum, sed catalogum & recensionem operum suorum texere, ac singulorum velut argumenta, ed spectans, nè quid lucubrationum ipsius intercideret, aut alteri tribueretur quod ipsius esset, aut ipsi tribueretur quod esset alterius.

Verum obiter quædam sua reprehendit, fateor, sed levicula: veluti quoddam alicubi sit usus vocabulo *fortuna*, quoddam lapsus sit in nomine *medici*. At plura defendit, interdum non sine tergiversatione. Porro, quantum graviora adhuc resident in illius viri libris, nulla esse hominum merita? cuiusmodi si quid in meis deprehenditur, *Lutheranus* sum. Quoties iterat, *Infantibus nihil prodesse baptismum, nisi comedant carnem & bibant sanguinem Domini*? Quoties tribuit *Petro* apostolorum principi superstitionem ac perversam voluntatem pertrahendi gentes in *Judaismum*? Omitto cetera. Proinde frustra tantopere jactatur hoc exemplum *Augustini*. Quis magis ingenuè calligavit sua, quam ego? Quoties recognovi mea *Proverbia*? Quoties *Novum testamentum*? Quod opus rursus excuditur, in quo non corrigam aliquid? Idem ante annum separatim etiam feci, præsertim in his operibus quæ credebam me vivo non iterum edenda. Itaque quoddam hortaris ultra currentem, vir amicissime, pro tua quidem solitudine debeo gratiam; sed officiosius faceres, si commonstrares quæ merito sunt emendanda. Nam hæresicon, errorumque mentione plena sunt omnia. Non dubito quin tibi sit animus integer, si modò vacaret nostra legere. Ut redeam ad *Græcos*, si tibi non est cui tua præbeas examinanda, superest hoc exercitationis genus: verte quiddam à docto quopiam versum, sed illius versione non inspectâ: ubi præstiteris quod potes, tum confer utrinque translationem cum *Græcis*, senties hinc fructum haud poenitendum. Arbitror *Græcum Chrysostomum* jam prodisse ex officina *Veneti*. In vertendo præcipuam laudem obtinet *Theodorus Gaza*. Summus artifex est *Angelus Politianus*. Mihi in vertendo semper placuit fidelis & erudita simplicitas, præsertim in hagiographis. *Budens* vicinior est *Politiano*. Opinor me respondisse ad omnes epistolæ tuæ partes, fortasse brevius quam tu velles. Sed hic certè veniam dabis, si cogitaris me post absolutos libros, hoc ludo relaxasse delassatum ingenium ut eodem tempore scriberem epistolas p. m. nonaginta, quarum aliquot sunt hac duabus paginis longiores. Pro Epigrammate habeo gratiam, sed aliud dicis *Latine*, aliud *Græcè*. Nam *Græcè* loquens non vis me prius liberari à rabulis, quam mortem oppetam. Jam an *streperus* pro *obstreperus* invenietur addubito: particula *an* non video quid agat, nisi quoddam explet hiatum metri, dicere poteris *indutus arduus*. Sed nimium abutor humanitate tuâ, *Mallari* charissime: opto te quam rectissime valere. Datum apud *Friburgum Brisgove*, quinto Cal. Aprilis, Anno à Christo nato M. D. X X X I.

Habes epistolam *ἀντιγράφων, καὶ ἀγχιτυρῶν* vix enim vacavit scriptam recognoscere. Sed suspicabar hoc sic amanti fore gratius, si scriptam acciperes ipsi literis ac dispositionibus referens notas animi ex tempore simpliciter ac sine furo apud amicum sese proferentis.

Erasmus Rot. Antonio Dalbano Abbati S.

Epist. 15. SI tam facilè montes & valles transmitterent scorpiora, quam transvolant animi, jamdudum *Erasmus* haberet hospitem insula *Barbara*, meo iudicio dignior quæ *paraxia* dicatur. Sed præter itineris longitudinem deterruit me *Mallarius* prolixa epistola, quâ longam texit fabulam de

A tumultu quem coculliones quidam excitarent in absentem quod diceretur expetisse colloquium *Erasmii*. Quid facerent, si isthuc commigrâssem? viderentq; nos ardè familiaritate vinctos? Miseret me profectò talium ingeniorum. Nam si tales sunt qui perfectam pietatem titulo vestique proficentur, quid expectandum ab his quos isti mundanos appellant? Sed hac de re copiosius respondi *Mallario* communi amico. Abundè malorum hic erat, etiam si nihil accederet. Jampridem infestat nos pestilentia, quæ desinere nescit. Summa rerum caritas crescit indies. Quid sit sequiturum, novit Deus, mihi nequaquam placent auguria. Et tamen incommodum est huic corpusculo murare nidum, ut jam maximè tutum sit. Narrant *Turcam* adornare tres exercitus, quorum uno incurrat in *Austriam* adversus *Ferdinandum*, altero in *Poloniam*, cui jam olim minatur, tertio *Neapolim*, inde petiturus benedictionem à summo Pontifice. Dura sunt hæc, tamen hæc quoque puto leviora, quàm si tota *Germania* & hæc finitimarum regiones mutuis caedibus misceantur. Dices sævum esse morbum nec posse curari vulgaribus remediis. At ego odi remedia morbo graviora. Si ferro res agetur, maxima calamitatum portio recidet in immerentes, & sub prætextu defendendæ pietatis mundus implebitur latrociniiis. *Hispania* multos alunt occultos *Judeos*, *Germania* plurimos habent & naturâ propensos, & bellis exercitatos ad latrocinium. Tota hæc colluvies exundabit primum in *Germaniam*, mox in reliquum orbem. Nesciunt enim arma ponere quibus semel tradita sunt. Jam semel atque iterum dedere sui specimen, *Rome* atque *Venne*. Orbis nunquam habuit Cæsarem potentiorum quàm nunc habet. Is pro sua pietate ac religiosa in sedem *Romanam* observantia, videtur facturus quicquid præscriperit *Romanus* episcopus. Gratulandum igitur erit rebus humanis, si vicario *Christi* nihil in mentem veniet nisi *Christo* dignum. Multis tamen sinistram videtur augurium, à *Clemente* tam inclementer tractata *Florentia*. Ut liberis licet affectis injuriâ non datur ulciscendi jus in parentes, ita multis ethnicis visum est non esse fas in patriam ut eunque meritam ferrum stringere. *Themistocles* & *Aristides* per invidiam exules, magno tamen adjumento fore patriæ. *Lacedæmonius* ille Rex præter meritum exul, nè queri quidem de patria sustinuit. *Coriolanus* iustissimum dolorem, matris auctoritati submisit. At vereor nè nobis qui præcipientes agimur cupiditate vindictæ, eveniat quod evenit e quo, qui tergo sessorem, ore stenum recepit, dum cervum ulciscitur, *ὅς ἰσχυρὸς ἀπὸ τοῦ ἀνιχνεύειν*, ait *Hæctor Homericus*: at hoc rerum statu mihi videtur *ὅς ἰσχυρὸς ἀπὸ τοῦ ἀναρτᾶν διὰ τὴν ἰσχυρίαν*. Sed hoc, quod omnium est caput, cum primis negligitur. Unde enim sub optimis Principibus tantum in orbe *Christiano* malorum, nisi à Deo nostris irato sceleribus? Quando unquam vestra *Gallia* graviorem accepit plagam? Bene habet quod eam tempestatem excepit serenitas. Quis unquam vidit afflictiorum *Italiam*? Quæ multis annis vereor ut recuperet vigorem pristinum, in quo nos quondam istam vidimus. Quid nunc *Germaniâ* turbulentius? Quid miserabilius, si incidant quæ videntur impendere? Jam ut parcius bibetur, ut minus sit luxus in convivis ac vestitu, ut clerici verticem

verticem habeant latius rasum, ut vestem ad talos demittant, ut soli dormiant, facile præscribi potest ab hominibus: sed omnium bonarum actionum fontem solus Deus purgare valet, & faciet, si nos sincerâ plenâque fiduciâ ad illius misericordiam confugerimus. Ille exoratus dabit Ecclesiæ primatibus animum omnia mundi commoda Christi gloriæ posthabentem. Dabit Principibus mentem, & opibus, & gloriis, & vindictâ, & omnibus humanis cupiditatibus superiorem, dabit sapientiam cœlestem, universam terrenam malitiam superantem, dabit sacerdotibus ac monachis verum mundi contemptum, & Scripturarum amorem, dabit magistratibus & populo timorem sui. Finem philosophandi faciam, si testatus fuero, me pro his quæ defers, nihilominus debere tibi, quàm si fuisset usus. Opto tuam pietatem cum omnibus illi charis quàm optimè valere. Apud *Friburgum Brisgoie*, Anno à Christo nato M. D. XXXI. Calend. April.

*Erasmus Rot. Petro Morneyco Abbati
S. Salpiti S.*

Epist. 16. **U**tinam quemadmodum hic temporum status multis nominibus protrudit ad emigrandam, ita sterneret mihi commodam viam ad tam amabilem hospitem. Sed deterret itineris tum longitudo, tum incommoditas, & hoc corpusculum jam desit ad omnem professionem esse accommodum, utcumque viget animus. Sed testudinis *opusculum* fortem agnosco, domicilium quod circumfero moratur hospitem, indices etiam ruinam minicans. Compluribus argumentis mihi commendas tuam *Sabaudiam*, tametsi mihi non prorsus ignotam. Olim enim è *Lutetia* per *Lugdunum* petens *Italicum*, bonam illius partem vidi. Apud *Taurinorum Augustam* commorati sumus aliquantisper, mirè placebat gentis humanitas. Sed inter omnia regionis commoda, quæ commemoras, nihil quæ me sollicitat atque istertum tam candidus, tam amicus animus. Spero autem si *Germania* bellis intestinis collidi coeperit, vestram regionem fore quietam: quanquam audio nescio quid controversiæ vobis fuisse cum *Bernatibus*, id arbitror esse consopitum. Triste porro fatum narras *Rolando Caroli* magni nepotis, qui siti perierit in *Hispaniâ*. *quò d' uirtutis duriq; x' obtinuit cœlestis*, inquit *Homerus*, quando video te libenter *ὠκυμένην*. At medici censent longè cruciabilis mori siti. Sed *Rolando Hispania* planè fuit *amara*. Sic enim appellat beatus *Paulus*. Delectavit me *Castoris & Pollucis* mentio. *Castor*, inquit *Horatius*, gaudet equis, ovo prognatus eodem pugnis. Fateor me olim equitandi studio fuisse capium, & *invisibilis* mihi fuisse loculento damno, sed jampridem *Castor* esse desi. An tu etiamnum *Pollucem* agas nescio, nam aliquando te strenuum egisse pugilem ex tua ipsius narratione cognovi, cum *Basilea* familiariter inter nos misceremur fabulas. Sed ut idem narrat *Horatius*, ob dissimile studium, geminorum gratia fratrum propè diffiliit: nos porro communis literarum amor artius junget, quàm *Castorem & Pollucem* junxit idem ovum, modò liceat isthac usque proceperre. Id si minus licebit corpore, certè animus subinde ad vos transvolabit. Mihi cum paucis vivendum est, si velim vivere, adeo tenera est valetudo.

A Inter *invisibilis* vestros, ut tu vocas, dicabit utcumque balbutire: hic planè mortuum, nec intelligo quenquam, nec intelligor ulli. Cum aulis mihi nihil convenit. Quid autem dicas aulam planè *Gallicam*, nondum intelligo, sentis opinor comem & humanam, sed *Germani* nostri secus interpretarentur. Verum, omittis jocis, gratissimum est quod offers & teipsum & tua omnia citra exceptionem. Sed tu jote *Cestiarum*, jampridem in ære meo es, licet ego magis etiam in tuo. Fortunas autem tuas non admodum gravabo. Contigit enim mihi fors animo par, inter *πλάτων & Ἀλκιβιάδης* media. Dedimus hæc hyeme sex *Apophthegmatum* libros, & *Commentarium* in *Psalmum 33*. Præfati sumus in *Aristotelis Græcæ* excusum, multò quàm antea emendatius, quæ jam parvo sibi quivis parare poterit. Præfati sumus & in *Tamæ Livium*, auctum quinque libris qui nunquam antehac prodierunt, præter innumeras epistolas. Tantum horti nostri porrige hybernis mensibus: quid facerent æstivis? Sed ingeniorum ætas semel elapsa nunquam redit. Cætera coram, si temporum ratio sic suaserit, & valetudo permiserit. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoie* postrid. Calend. April. millesimo quingentesimo trigésimo primo.

Erasmus Rot. Antonio Fuggero S. D.

Epist. 17. **Q**uam animum istum tuum tam amice amicum contempler, vir ornatissime, quam reputo quòd in me nihil promeritum beneficiis beneficia cumulas, postremo, quòd homo prædives ad fortunarum consortium invitas: partim mihi videor egregiè felix, cui talis patronus & amicus divinitus obligerit: partim rubore suffundor, atque etiam animo discrucior, quoniam, excussis omnibus meis facultatibus, nihil reperio quo tecum paria facere queam. Quid autem dixi paria? quo saltem grati debitoris propensam voluntatem declarem. Proinde *Joanni Choleræ* communi amico pristinam amicitiam renunciavi, ni mihi bonâ fide suggerat occasionem declarandi quanti faciam istud pectus tot *Gratiarum* muneribus exornatum. Magnæ divitiæ solent possessori conciliare saltum & supercilium. At quem invenire est ex mediocri censû grege, cui par sit morum comitas, facilitas ac verecundia? Solent opes sui sitim excitare, velut hydrops quidam. Tu contrâ, quòd ultra in te effundit numinis benignitas, aliis potius habere videris quàm tibi, verè divitiarum dominus, ut in quem illæ nihil juris habent, sed tibi tuo arbitratu serviunt. Beatus *Rheanus*, homo insigniter eruditus, in *Epistola* quadam ad *D. Philippum Puchaimernum* sic depinxit ædes tuas, quas *Polyphemus* mihi partim rhetoricè commendavit, ut si eas fuisset omni ex parte contemplatus, non fuisset visurus amplius. Sed quantâ felicitate me spoliât horum temporum iniquitas? Utinam propitium aliquod numen civiles tumultus arceat à *Germania*. Sed ubicunque locorum fata volent esse *Erasmus*, ibi scito futurum *Antoni Fuggeri*, totiusque nominis *Fuggeri* studiosissimum. Pro lagena vini quam per alium aurigam misisti, per eundem qui attulit gratias egi. Sed quoniam & ille utrem reddidit nihilo pleniorè quàm reddiderat *Polyphemus*, eaque de re questus est famulus, fieri potuit, ut epistolam ad te meam suppresserit, metuens

inscruiens ne per illam proderetur. Hoc ed scribo q videam *Cholerum* anxium, ne vitum posterius missum non sit redditum. Cetera vasa erant plena. Si quid tale mittendum esset, vasi fidei benéque picato oporteret committere, addendus esset focus, quasi ad alium magnæ autoritatis virum mitteretur. Quam audiunt ad *Erasmum* hospitem, putant objectam prædam absque periculo. Bene vale. Datum *Friburgi* pridie Non. Aprilis, M. D. XXXI.

Erasmus Rot. cuidam Theologo S.

Epist. 18. Absolutissime magister noster, *Quirinus* famulus meus hac reversus, retulit te in convivio dixisse quædam esse in libris meis, quæ nullo pacto possent ab hæresi excusari. Fieri potest, ut ille non satis intellexerit quid dixeris: & fieri potest, ut imprudente me, tale quiddam sit in scriptis meis, quam ejusmodi nonnulla reperiantur in scriptis *Hieronymi*, *Ambrosii*, & *Augustini*. Verum ego sum in hac sententia, ut existimem in scriptis meis nihil esse, quod propriè dici possit hæreticum, si absit disputandi calumniandique studium. De cæteris lapsibus qui solent hominibus obrepere, nunc non ago. Quare rem mihi summo pere gratam facies, si tale quiddam ostenderis: ostentiam, protinus à me jugulabitur. Odi hæresim ut si quis alius. Audio enim te virum esse civilem & æquam, ac *Bedæ* dissimilimum, qui mihi rabi-re videretur non judicare, precor illi sanam mentem. Utter autem nostrum acrius retandat vires sectarum, vel illo argumento apparet, q neminem vehementius oderunt quàm me, neq; quenquam frequentius lapidant aculeatis libellis, quam *Bedæ* nemo succenseat. Et hæc *Erasmus* audet in *Germania*, non sine summo discrimine & fortunatum & capitis. Neque enim libellis tantum res agitur, sed criminationibus periculosis, & clanculariis insidiis. Ennotant è libris meis, si quid irritare possit in me civitates, populum aut Principes. Edunt odiosa quædam sine nomine, & subornant qui suspicionem in me derivent. Latitant enim sub Evangelii nomine quidam artifices moribus non admodum Evangelicis. *Basileam* non reliqui, donec esset aliqua spes rem posse ad saniora referri consilia. Hæc si nossent Theologi quidam, saltem hunc hominem aliquo favore dignum judicarent. Dominus te prosperet in omni-bus. Rescribe per hunc si molestum non est. Est enim *Ottomarus Luscinius* hujus urbis primarius ecclesiastes, nec à Linguis ac Musis alienus, in hoc mei fati, quod ut ille *Augustus*, ita ego *Basilea* pro-fugi, ne videremus quæ dolerent oculis.

Erasmus Rot. Bernardo Boerio suo S. D.

Epist. 19. Si quid omnino mihi credis, hoc tibi persuade-Sas velim, *Bernardus* suavissime, quam ex omni-bus mundi plagis fasciculatim adferantur literæ, multis retro mensibus nullas venisse tuis gratio-res, quas Idibus Martiis M. D. XXX. ad me de-distis, adeo ut quum id temporis alvi torminibus tantum non exanimatus essem, epistolâ tuâ lectâ revixerim, adeo mihi jucunda fuit pristini convi-ctus nostri recordatio: sed multo jucundius fuit, q intelligerem eam eruditionis sementem, quam nos *Bononia* in puerilis ingenii novale jecimus,

A ad huculentam maturamque frugem pervenisse. Alioqui nonnihil verebar, ne quod plerisque solet usu venire, opes, *Romana* delitiz, dignitas, & hujus comites profana cura, mentem tuam à phi-
B lologiz contubernio distraherent. Hanc sollici-tudinem ab amore tui profectam inanem fuisse & per te mihi penitus ademptam gaudeo. Nam ra-rum quoddam acumen in literis tuis, sensus argu-ti, nec è trivio desumpti, schematum gratiâ, verbo-rum delectus abundè testabantur te in *Masæum* hortis versari. Super omnia tamen me delectavit ista tua in me pietas, quàm micificam quandam undique tota spirat epistola. Nam vera vividæque sit oportet, quàm tam ingens temporum ac loco-rum intervallum, tamque diutina corporum se-junctio & consuetudinis intermissio non potuit vel tantillo reddere languidiorem, sed, ut apparet, reddidit flagrantior. Proinde subscriptionis illius quæ tibi scrupulum iniecit, me, mi *Bernardo*, non penitet, ut quæ te excitârit, ut evidentius exprimeres amoris erga me tui magnitudinem: qui si in adolescentie per tot occasiones, quæ com-memoravi, retrixisset, nihil alienum ab hominum moribus, aut ratum novumve accidisset. Eoque voluptatem uberiores cepi, posteaquam intel-lexi nostri memoriam non solum non abolitam ex animo tuo, verum etiam venerabilem, ac sacro-sanctam esse. Sic enim scribis, & credo. Nisi e-nim ex animo scriberes, non scriberes tam arden-ter. Porro nomen *Erasmi* vobis pro hedera fuisse, magnamque apud omnes eruditionis opinionem conciliasse, utinam tam sit verum quàm amanter abs te scriptum est. Debemus hoc illi, quem tu scarabei nomine signas, non solum quod matu-rius vos reliquerim, sed etiam quod nostræ con-suetudinis jucunditas, multâ aloe fuerit tempera-ta, ut ni me fides retinisset in officio, ne vivam, si talento magno percelli potuissem ad menstrua ejus monstri patientiam. Sæpè tumero mira-tus sum patri viro prudenti tam lævum fuisse hac in parte animum, ut ei crederet charissima pigno-ra, qui vix idoneus erat curandis porcis, imò qui ob mentis impotentiam verè curatoris egeret. Sed hæc est rerum humanarum infelicitas. Me hinc quum multæ res protrudunt, tum in *Italiam* invi-tant plurimæ: sed hoc corpusculum nullis jam iti-neribus accommodum est: conditiones nihil mo-ror, paratum est quod mea frugalitati satis est: tantum contingat tranquilla sedes, quam hoc fa-tali rerum humanarum tumultu invenire perdis-ficile est, præsertim *Erasmo*, invidiosæ famæ gravi sarcinâ onusto, quàm velit nolit quocunque ter-rarum sese receperit, secum circumfert, etiam il *Constantinopolim* proficiscatur. Atque ut nusquam non habeo qui mihi bene velint, ita nusquam ab-sunt secus affecti. Sed plerumque plus valet malo-rum improbitas, quàm bonorum favor. Quàm alluxerim *Germania* nescio, certè illa mihi multas offudit nebulas ac tempestates. Delectatus tamen sum istâ tuâ collatione solis, omnibus mundi pla-gis circumactu suo lucem impartientis, non quod esset apta, sed quod ingeniosa. Quin totum hoc argumentum variis argutisque rationibus abs te declamatum me vehementer delectavit. At hic ru-mor est, imò non rumor est, sed publicum præ-conium, *Turcarum* totius regni viribus invadere *Ger-maniam*, decertatum de rerum summa, utrum *Carolus* futurus sit totius orbis monarcha, an *Turca*.

Turca. Mundus enim duos soles diutius ferre non potest. Quod si sit, nescio an vos sitis abfuturi à periculo. Illud vehementer sum admiratus, in tota epistola tua nullam esse *Joannis Boetii* fratris tui mentionem. Quod si concessit in fata, doleo: sin parum, quod absit, inter vos convenit, magis etiam doleo. Pergratum facies, si hunc scrupulum animo meo eximeris, simulque scire cupio quid agat optima matrona *Julia* mater, quid *Vincentium* consobrinus. Audieram Ordinem militum *S. Petri* quem *Leo* instituerat, ab *Adriano* sexto sublatum: & tamen eum titulum adhuc tua habet epistola, unde conjicio rumorem eum fuisse vanum. Bene vale, *Boetii* charissime, & si facta pertinaciter negabunt propiorem consuetudinem, certè mutuis epistolis inter nos confabulari licebit. Quicquid miseris ad *Hieronymum Frobenium Basileam*, ad me tuo perferetur. Apud *Friburgum Brisgae*, tertio Idus April. Anno millesimo quingentesimo trigesimo primo.

*Erasmus Roterdamus Livino Ammonio
Cartusiano S.*

Epist. 20. Quemadmodum *Caroli* nostri conspectus ex *Italia* reducis incredibilem mihi voluptatem attulit, ita non dubito quin vos omnes magno sit affecturus gaudio. Ex eo licebit discere, non solum quo in statu sint res nostræ, verumetiam de *Roma*, de *Venetia*, de *Bononia*, deque *Germania* longam teneat *Iliadem*. Rediit enim velut *Alysses*, omnia tibi nuntiat. Quam interdum mecum reputo, *Ammonii* charissime, cujusmodi ingenia premantur ac sepeliantur in istis ceremoniis, interdum subit animum cogitatio fortassis humana, istiusmodi vitæ ergastula, non sine instinctu *Satanæ* fuisse inducta. Quid enim est spiritum extinguere, si hoc non est? At *Paulus* id fieri vetat, *Christus* autem nè linum quidem fumigans vult extinguere, sed excitari potius. Rursum ubi contemplet istum animum tam simpliciter pendentem de noxu *Christi*, & ad omnes hujus vitæ injurias paratum, non possum te non beatum judicare. Varia sunt enim martyriorum genera, nec in postremis habendum arbitror, si quis in istiusmodi molestiis mentis tranquillitatem constanter servaverit usque ad extremum halitum. Graviores cruciatus fortassis habent equulei, sed breviores. Ac ferè sit ut ingenia feliciora, corpuscula fortiantur imbecilliora. Quanta hic proinus inæqualitas, tam impares naturas ad pares adigere labores? perinde quasi bovem & agnum eodem inclusos jugo ducas ad arandum. Atqui poterat agnus alium de se præbere utrum. Et haud scio an piscium esus, jejunia, vigilæ, solitudo, & si quid aliud est externum, minima pars sit molestiarum. Sed in plerisque gregibus sunt pilæ, præfracti, morosi, quidam etiam parum sani capitis, ex levissimis nugis miras excitantes tragedias, ex rebus nihili, contentiones amarulentas suscipientes. Ac ferè sit, ut quod quisque indoctior stupidiorque est, hoc in isto vitæ instituto pluri habeatur, tumidus fiducia ceremoniarum, & alieni spiritus iniquus æstimator. Hæc ferè patienter, cum his tueri pacem & tranquillitatem mentis, arbitror omnium esse difficillimum. Risi nuper cujusdam istius Ordinis querelam, qui scribebat se dira perpeti ob quorundam fratrum invidiam. Expecta-

A bam gravem illius invidiæ causam. Quid tu expectas? causa erat, quod in sinistro choro primum haberet locum, quod honoris multi sibi potius deberi credebant. Fortassis in isto sodalicio tales non sunt; sed si sunt, quam tu per omnia teneas dulcedinem spiritus, confido te inter beatos martyres non intimum locum habiturum. Mundus jamdudum abortit, quando sit vitalem partum editurus nescio. Hactenus mihi parum arrident procemia. Sed vivit *Christus*, arcana suo consilio scenas rerum humanarum temperans. Ceterum priusquam huic fabulæ catastrophæ addat ille choragus, mihi vitæ peragenda est fabula, adeo domicilium hoc animi ruinam minatur, non perinde ob senium ac valetudinem, quam ob tardia virulentissimarum sycophantiarum, quibus impetor ab utraque parte: quarum altera multos habet pro Catholicis cacolycos, altera pro evangelicis dysangelos; precor ut Dominus omnes refingat in suam gloriam. Astas superior tota ferè nobis fuit sterilis, dum cum alvi torminibus, mox cum diro luctamur apostemate. Hybernæ mensibus dedimus libros *Apophtegmatum* sex, & commentariolum in *Psalumum trigesimum tertium*. Ad opus *De ratione concionandi* noluit animus incallescere, frequenter à me sollicitatus. Dominus exhilaret spiritum tuum, frater & amice in Domino charissime. Cætera cognosces ex *Carolo Stenbovio* communi amico. Datum apud *Friburgum Brisgae*, Id. April. M. D. XXXI.

Erasmus Rot. Edingo Andemaro S.

Magnam nobis voluptatem attulit *Carolus* Epist. 21. *Stenbovius* noster, ex *Italia* nobis redditus: is ut me perpulit ut aliquid ad te scriberem, ita in causa est ut parcius scribam, quod ex eo poteris omnia plenius cognoscere, quam ex literis meis quamlibet prolixis. Jam enim audies *Italicam* facundiam loquentem, aut *Ciceronianam* potius. Unum ingenium verè candidum abstulit nobis invida *Parca*, *Antonium Clavum*, quo tu nobis es, mi *Andemaro*, charior, quod pauciores sint istic tui similes. Sum jam primum *Germania* satur ad vomitum usque. Quos fugiam video, quos sequar non video. *Flandriam* sæpe cogito, sed an per *Fluxu* tutum futurum sit dubito. D. *Maria* quondam *Ungaria* Regina, quam audio in D. *Margareta* locum substitui, bene vult nobis. Sed si quid illa secus fecerit, quam vellent valde, non dicam Catholicæ, sed *Supplicis*, dicerent me illi nonnihil instillasse in anrem, etiam si diffusissem. Nec illa me posset tueri ab his qui Pontificiam simul & Cæsaream auctoritate sunt armati. Nolem enim rerum statum esse apud vos, qui dicitur esse in quibusdam civitatibus, ubi complurium sectarum turba nihil patitur esse tranquillum, aut ubi Evangelicis licet omnia, ceteri coguntur ad ea quæ non probant. Certè cogere non est Evangelicum. Ego planè vereor nè dum alii sunt *Lutherani*, alii *Zuingliani*, alii *Anabaptistæ*, pugnantes cum *Turcis*, efficiamur ipsi *Turci*. Hoc augurium optatum esse vanum. Tibi precor tranquillam vitam; mihi in hac arena gladiatoria cadendum est, in quam animo reclamante protruserunt amici quidam. Pro tuo erga me studio, proque delata benignitate profiteor me tibi debere plurimum, & sine his alioqui mentem tam candidam

& amicam non poteram non amare, quod ipsa virtus in sephiltum habet efficacissimum. Cetera narrabit Carolus. Bene vale. Friburgi, XVI. Calend. Maias, M. D. XXXI.

Germanus Brixini Erasmo Rot. S.

Epist. 22. **V**eniet ergo ad nos sub unum idemque fere tempus à Germania vestra Latine, ab Italia Gracè loquens Chrysostomus. Nam & Joannem Martham Episcopum Veronensem referunt, qui Veronam ad nos veniunt, nulli sumptui parcere, ut suam linguam loquentem illum habeamus, & quidem quam fieri poterit correctissimè, adhibitis ad id exemplaribus iis quæ Venetiis à Cardinalis Niceni bibliotheca eruta sunt, itemque & aliis compluribus, multò multis locis studio conquiritis. Opus ipsum jam formis excusum fuerat, verum quod mendosum compertum est ab Aristarchis iis, quibus negotium credidit Episcopus, demò Episcopi iussu ac sumptu sub prælum rediit. Ea Graci Chrysostomi expectatio fecit, ut Latinum istum, haud pluribus nostris versionibus augeremus, quam duabus iis, quæ te autore atque hortatore à nobis ad vos antea profectæ, in manibus hominum jam versantur. Nam ut summè etiam cupias, quid tandem est quod vertendum tibi proponere possis, nisi habeas unde versionis materiam desumas? certè exemplariorum Græcorum penuria in causa est cur ipsi hoc tempore te hoc in exercitationis genere desudantem operam nostram nihilo amplius sublevare possimus; quo magis lator istic inveniri qui laborem tuum adjuvent *οὐκ ἔστι δὲ ἱσχυρία*. Monachus meus quod serò ad te perlatum est, imputabis ipse non meæ, sed tabellarii tui negligentia, cui opus ipsum tradidi, statim ut tuas accepi, quum sperarem illum tibi in tempore reddi posse. De Cardinali cancellario, rectè te meminisse video quid alteris tuis ad me scripseris. De Tusano crede mihi, amans est ille atque observans nominis tui, ut si quis alius: nec minùs gloriæ tuæ faver, quam Budæi, etiam si Budæo ipsi inprimis doctrinæ suæ Gracæ arcana omnia accepta referat: qui si vivit se per id tempus quo mare ipsum undequaque turbatum erat, cum reliquis vectoribus unam eandemque navem temerè, ut sit, ingressis, ad horas perpaucas rapi potius, quam duci, quod tum ventus pelagusque ferebant, id ipsum verò non hominis levitati, sed tempestatis potius vi ascribes: quæ ipsa mehercule talis erat tum suborta, ut mihi etiam clarus, quem ego tamen rectum semper tenere animo obfirmaveram, in latus quodammodo descedendus fuerit, quo minore negotio undarum fluctuumque densum incurrentium impetum sustinerem, & vel mixtâ non nihil velificatione destinatum tandem portum tenerem. *ὁ μὲν δὲ ἀνέστη, ὁ δὲ τὸν Βυδαίου τὸν συντακτικόν, ἔκρινεν ὡς, καὶ ὡς ἦν ἀναρρίχων. καὶ ταῦτα μὲν ἐν ἀναρρίχῳ ὡς ἔχει ἔγραψε*. Rem enim te sagaciter subodoratum longiore illâ epistolâ ad me prædem missâ declarasti. Nunc quum serenitatem alcyones advexerint, sintque nostrorum omnium animi sedatiores facti, amabò te, Erasme suavissime, si qua fortè offensivuncula facta est animi tui, & te quoque ad lenitatem ut des, Tusanòque vel propter summam istam humanitatem, vel honoris mei causâ, in pristinam istam amicitiam receptum præbeas, *πάλιν τὰ παλαιὰ ἐν ἀμυνῇ τῇδε*.

A Vetus est verbum, *amicitias immortales, inimicitias mortales esse debere*: quanquam affirmare tibi possum, nunquam illum in animum induxisse suam, ut tuas inimicitias susciperet: quo paratior esse debes, me præsertim deprecatore, ad illum in gratiam tuam recipiendum, quum & alioqui Erasme deceat ad summum illud ingenium, ad summam illam in dicendo facultatem, parem item animum asserre, atque adeò ob infelicitum nescio quorum ingeniorum à Musis ac Gratiis prorsus averlorum versiculos stomachum magis remittere quàm intendere, nec aliter ad eos commoveri, quàm ad culicum morsus elephantus Indicus commovetur: notum tibi illud, *ἀνὴρ μὲν γὰρ ἐπὶ πύργῳ καὶ ἴσως*. Major est mihi crede, Erasme, famæ ac gloriæ tuæ majestas, quàm ut tam ineptis tamque insulis epigrammatis labefactari queat. *οὐδὲ γὰρ πύργῳ ἀνέστης*. Illa ipsa porro epigrammata caricam mihi Musam prorsus redolentia, Tusanum autorem haudquaquam referunt, vitum & Gracæ & Latinæ facundiâ inprimis clarum, tum ut morum simplicitate maximè commendatum, ita ab omni maledicentia prorsus alienum. Agnoscit quidem certè ille se unum duntaxat distichon, ut in eo tumultu, ex tempore effudisse magis, quàm meditatam fuisse. Id quod amico cuidam quum recitasset, unâ cum aliis aliorum naniis amico prodente, magno certè autoris dolore exiit. Majori porro ego te semper animo esse putavi, quàm ut huiusmodi bullatas nugas alicujus æstimares, ac tantum id spectare, quod ex studiorum usu foret. Meminisse te puto ab Alexandro olim dictum, quum illi quidam renunciasset, extitisse qui de eo malè locutus esset, *Regimus esse malè audire quam bene feceris*. Hunc te hac quidem in parte imitari velim, præsertim quum tibi, meâ quidem ac multorum sententiâ, sic à literariis laboribus, operibus, victoriis, Magni cognomentum (faceat hinc omnis adulatio) in posterum accedere debeat, ut illi olim à bellicis sudoribus, facinoribus, triumphis accessisse videretur. Sed de hoc jam satis. De Budæo libera quæso animum tuum suspitione istâ. Næ de utroque vestrum, deque studiis bonis malè mereri mihi videntur vitiligatores ii, qui huiusmodi sermunculos spargunt. Nisi illius animus mihi prorsus incognitus est, nihil minùs somniat, quàm quod ad te perlatum significas. Indicasti & antea literis quid de illo linguæ Gracæ commentarios invulgante suspicarer. Libro eo jam emissso, dic mihi quæso bonâ fide, ecquâ libri parte perstrictum, suggillatimve nomen tuum deprehendisti? nōne tibi Budæus, Budæus semper est? nōne tibi ille perpetuum modestiæ tenorem toto eo opere servat? Est ille & naturâ & studio sic ad candorem accommodatus, sic ad modestiam comparatus, ut nihil non candidum, nihil non modestum ab ejus ingenio, stilove exire unquam possit: nisi ille fortè (*ὅτι ἴσως καὶ ἐν αἰνῇ ἰδὼν μόνον τῶν ἰδὲ δὲ πῶν*) à suo genio degenerare, seque sibi moribusque suis immutare proposuerit. Atque hoc ipsum, quod dico, *αὐτὸ τὸ καὶ ἐν αἰνῇ ἰδὼν*, quo de loqueris, *ὁ καὶ*. Tuas avidissimè expecto, sed tales, ut nuncia mihi ac testes perpetui sint, Tusanum meum per me verè tibi esse reconciliatum. Bene vale, & me ut soles ama. Pridie Nonas Julias. M. D. XXX.

Erasme

Erasmus Rot. Germano Brixio S. D.

Epist. 23.

E Pistolam tuam, Brixii doctissime, pridie Nonas Julias datam, accepi pridie Nonas Septemb. ne quid mecum expositales, quod hactenus nihil acceperis responsi. Quanquam illud quoque me facit alioqui ad scribendum segniorem, quod tu ferè motoriam fabulam agas, nunc urbanus, nunc rusticus, nunc aulicus. Præfati isti *Vormaciensi* bene faxint omnes superi, qui de privato suo curat utilitatem publicam, suisque impensis tam insignè beneficium parat studiosis omnibus. Utinam hoc exemplum æmulentur abbates & episcopi nostri prædixites. Suspicio eundem esse qui quondam apud *Clementem* Pontificem functus est *Datarii* munere, meq; non semel suis literis dignatus est, ex quibus licuit eximiam quandam hominis & gravitatem & prudentiam cum humanitate singulari conjunctam colligere. Nomen, si fallor, est *Joannes Matthæus Gibbertus*. Conatus sum hoc aliquando persuadere *Alcina* officina moderatoribus, sed frustra. Eadem de se sapius egi cum *Probenio*, sed hactenus surdis cecini fabulam. Quo magis gaudeo, quod Deus hanc mentem immisit optimo viro, obæque per illum votorum compotes fecit. *Chrysostomus* Latine loquens jam dudum prodit ex officina *Probeniana*. Si *Græca*, ut indicas, rursus excudenda sunt, vereor ne res nos expectatione longiore torqueat. Scis vehementi desiderio omnem moram esse longam. Quod nunc excusis codicum inopiam, quo minus aliquam *Chrysostomi* portionem vertendam susceperis, non defuissent, mi *Brixii*, exemplaria, si significationem aliquam dedisses animum tuum ab hoc labore non abhorreere: certè commentationum in epistolam ad *Romanos* geminum habebam exemplar, unicum commentarii in priorem ad *Corinthios* epistolam, cujus aliquam partem vertit *Franciscus Arretinus*. Ceterum quoniam mihi videret perspicere, te non admodum ad hanc provinciam animatum esse: adhuc quam reputarem ingenii tui lenitudinem, si hæc magis appellari diligentiam: porro *Probenianam* officinam prælis non paucis operosam, plurimum voluminum absumere, commentarios in epistolam ad *Romanos* missos in *Brabantiam*, quæ jam habet aliquot huic negotio pares, sed voluptatem quam honestissimorum laborum studiosiores. Itaque quibus datum erat negotium, nobis dedere verba, ac post sex decimum menses remisit *Græcum* codicem: alioqui ejus operis portionem aliquam mihi desumpsissem, huc vehementer urgente *Probenio*. Vulgo dicunt, nihil esse spe fallaci damnosius. Certè hæc spes effecit, ne ad mercatum verum hæc quoque *Chrysostomi* pars prodiret, ac nobis *Apologum* de *Castro* in memoriam rediret. Materiam duplum operæ in genesis insumere, hoc quia non licuit, vertere coeperam in posteriorem ad *Corinthios*. Epist. Homilias aliquot: sed quo longius progressus sum, hoc magis perturbatum est hoc laboris *non* impendere. Eam itaque lampadem alteri lubens tradidi, qui tamen non videtur olfuisse longè aliud ingenium, aut certè bellè distimulat. Rursus hortatu *R. P. Carberti Tonselli*, nunc episcopi *Danheimensis*, in manus receperam commentarios in *Alia* apostolica, absoluturus quod dederat, plus illius judicio tributus quam meo. Verum

A hic idem gustus qui prius, fecit ut ab instituto, desisterem. Ad hæc commonstram unde peteres *Græcos* codices, etiam si à nobis nihil mitteretur. Sed abhorrenti quævis causa persuadet ocium. Quod *maximè* prodeat *Chrysostomus* *Græcè* loquens, id quod nescio quo pacto mihi nondum audeo polliceri, non est cur ea te res ad vertendum reddat pigriorem, quandoquidem hunc laborem non tua propriè causa, sed potius utilitatis publicæ respectu susciperes. Reor autem *Latinam* editionem hoc fore vendibiliorem, si *Græca* prodierit. Scis enim perpaucos esse, præsertim inter Theologos, nam his potissimum hoc opus paratur, qui tam expeditè *Græcam* calleant linguam, ut non mahot *Latinam*, præsertim ubi properant. His igitur jucundum erit consulere *Græca*, si quid occurrat depravatam, aut parum bonæ fide redditum ab interprete. Siquidem in confesso est, pleraque hujus viri lucubrationes versas ab his, qui nec *Romanum* sermonem nec *Græcum* satis calluerunt. Si nulla hinc alia peteretur utilitas, quam ut hoc genere laboris ingenium ac stilum exerceremus: ut mihi serm in his exercitamentis defudare, ita tu fortassis in alio quopiam argumento libentius versareris. Nacti sumus *Basilea* virum exquisitè doctum parique modestiæ, *Simonem Grynum*, cui partem negotii delegavimus: Et ille quidem nihil non eruditè, sed in sacris autoribus nescio an perinde sit exercitatus. Porro *Probenius* non tam eruditionem requirebat quam famam. *Germani Brixii* nomen jam illustre est, & librum emptori per se commendat. Magnum lenocinium est autor graciosus. Non detractabat operam *Oecolampadi*, verum hic titulus apud multos etiam à probis mercibus alienat emptorem. De *Monacho* non ita magni refert, nisi quod typographus, cui lucrum scopus est, optabat illie *Oecolampadi* quam minimum esse. Venterat idem opusculum non inscitè *Polydorus*. Moræ culpam rejicis in tabellarium meum nescio quem. An expectabas, ut ob duas pagellas legatum emanderem in *Gallias*? Qui verò mitteremus, quoniam nobis non constaret vertisses necne, ne *quidem*, ubi locorum ageres? Nam significaras te diutius ac longius abiturum. Quid quod indicavi viam, quæ maturè perferretur inter nos, si quid extaret rei feræ. Quatuor coronatuli semper parabant tibi veredarium: ejus precii dimidium ego resolvam, tu dimidio non gravaberis, præsertim cum audiam, & oppidè gaudeam, tibi rem domi haudquaquam angustam esse, sed fortunas amplas, quæ benignitati quoque sufficiant. Quædam verò *Budæi* ad te epistola declarat te in apparandis conviviis planè *Lucullum* quempiam esse. Ego per te tenuis non possum effugere, quin singulo quoque anno, coronatos plus minus sexaginta insuam in veredarior & grammatarphoros. De Card. Cancellario nondum scio an rectè divinarim, certè nullam ille unquam parum amicæ mentis in me significationem dedit. *Probeniana* tantum petitioni fuit surdaster, cujus causam egi per literas, sed amico obsequens verius quam meo animo, & ita ut satis præ me ferrem hoc negotiū nihil ad me pertinere. Ne illud quidem satis liquet, de quo tandem allophylo sentiamus utrique. Nam is in quem tum vergebat suspicio, mihi narravit *Levanit*, sibi cum *Budæo* tam acrem fuisse concertationem ac rei tantum non ad pugiones venerit.

Qui

Qui convenit igitur, ut ille *Budaei* nominis tantam habuerit curam? Nisi forte cupiens cum *Budaeo* redire in gratiam, hoc officio voluit sibi *Budaeum* demereri: aut hoc agebat perverso studio, ut nos inter nos committeret, utriusque fructus malo. Hoc stratagemata non admodum abhorret ab illius ingenio. Nec dubito quin idem *Alberto Pio*, & animum addat adversum me, & materiam suppediret: Dicitur enim *Venetia* quicquid est mearum lucubrationum diligenter evolvere. Sed obsecro quibus artibus *italicus* ille tantam excitavit tempestatem? Indicavit in libris meis aliquot loca. Quae? Quae notarent *Budaeum*? Nusquam facio illius viri mentionem, id quod facio frequenter, nisi quam possum honorificentissimam. Sed commonstravit locum in *Colloquiis*, ubi nescio quem facio loquentem, *Galli amant quae parvo constant*, cum ubi per occasionem refero quae *Hilarius* & *Hieronymus* de priscorum *Gallorum* ingeniis prodiderunt, aliaque leviora. Nam hoc erat crimen omnium capitalissimum. Utrum tavis, mi *Germane*, vana haec esse, an *Budaeum* tam parum constantem gravemque virum haberi, ut ob ejusmodi nugalia, veterem amicitiam non dissuerit, sed abruerit, & hostilem induerit animum? Atrox facinus sit oportet quod foedus Musarum antipiciis initum dirimat. An confugiemus ad *Budaeum* & *Badium* eadem pagina nominatos? Quod lemma non mirum est à te rejici, magis mirum cuiquam venisse in mentem, ut proponeret tam frivolum iugamentum. Unde igitur illa prodigiosa tempestas, quae nobis concitavit plusquam *Tyris*, quod dici solet, maria? Quis *Aeolus* tam impotentes emisit ventos,

— qui velis agmine facto,

Qua data porra procurrentes,

Incubere mari, totumq; à sedibus inis

Una Eurasiq; Noasq; ruunt, crebrique procellis

Aphricus, Insequitur clamorq; virum, &c.

Unde *Typhonicus* vela dilacerans, rudentes abruptens, antennas ac malos diffringens? Unde densim incurrentes fluctus decumant, certum exitum minantes omnibus? Oportuit enim inmanem fuisse tempestatem, quae tibi tam vigilantia nauclero & clavam & funes excusserit è manibus, vixque tandem obliquo cursu perveneris eò quod destinabas. Equidem delectavit me in literis, mi *Germane*, tuis ingenii tui divites. Verum ubi verborum grandiloquentiam ad rem confero, vix reneo risum, videorque mihi quiddam legere non dissimile *ἄσπετον καὶ καὶ χιὰ*. Ex tam inanibus ampullis tantos turbines, tantas rerum procellas existere? Jam quae de *Tusano* scribis, vel hoc nomine mihi fuere grata, quod declarant ingenium tuum humanum amansque concordia. Sed his quod ad me quidem attinet, nihil erat opus quandoquidem totum hoc de versiculis prorsus exciderat animo, nisi tu dum *apertius* suades, *ἀνέμους* revocasses, ac memoriam refricisses. Cum *Tusano* nulla mihi intercessit unquam familiaritas, nec alter alteri privatim ullo beneficio obstrictus est, nisi quod benevolebam homini quum eruditorum bonas literas graviter provehenti. In his quoniam ipse sui dissimilis non est, sed quotidie seipsum superat, fieri non potest, quin meae etiam in illum benevolentiae semper accedat aliquid. Porro, quam non intenderim animum ad similitudinem, vel illud arguit, quod amicis qui vel rumores, vel id

A genus suspicionis ad me perscribebant; adeo non egi gratias, ut objurgandos etiam putarem, quod quorumlibet rabularum voces, aut grammaticarum nantias ad me mitterent, ad nihil utiles, nisi ad gignenda alendaque dissidia. *Tusano* excusavi, quod me in publica professione parum amice, ut ipsis videbatur, attigisset: Item de *Budaeo* testante me nullam omnino suspensionem in pectus meum posse demittere, quae viro constanti, probò, docto, denique *Budaeo* sit indigna. Quid multis? Tale fuit genus literarum ad illos meorum, ut offensi nonnulli videantur in totum à literarum officio abstinere, tantum abest ut cujusquam operam implorarem, qui maledicis versiculis vicissim in illos luderet, tamen non deerant qui hoc & vellet & possent. Is verè pacis amans est, qui submoveret ab oculis & auribus quicquid imminuere benevolentiam possit. Hoc furo illos deterrendos existimavi, quum ejus negotii mysteria multò rectius norim, quam opinantur plerique: sed malo quod scio nescire. Illud tamen ingenuè fateor, me à *Gallorum* ingeniis plusculum expectasse gravitatis & candoris quam ibi declararunt, qui ob *Budaeum* & *Badium* eadem charta nominatos tantas excitant turbas, ut ejus verè *maris* *disquis* rumor, veluti cinnientibus *Dadonaeis* lebetibus, per utranque *Germaniam*, per *Brabantiam*, per *Italiam*, denique in ipsam regiam dimanarit. Scilicet hoc erat regia cognitione dignum, *Budaeum* esse collatum cum *Badio*. Passim volitabant illae vanissimae voces, *Erasmus invidet Budaeo*, *Erasmus voluit alkisci Budaeum*. Natio *Gallorum* vulgò jam olim malè audit, stuporis ac levitatis nomine: quam opinionem semper conatus sum refellere, non ob aliud nisi quod eam pro falsissima inducerem. Verum fore ut ob rem nihili inter viros eruditos tam inhumani tumultus orirentur, nè *Caton* quidem eram crediturus. Quod tandem illud exemplum est, in *Budaeo* scilicet gratiam, scurrilibus epigrammatibus ejus famam incescere, qui *Budaeum* tot libris editis amantissimè simul & honorificentissimè predicasset & predicaret? Hic mihi prodibit elephantus *Indicus* qui negligit culices. At tibi proferam versificatorum nomina, nollet illi pro culicibus haberi. Sed condonetur gregariis, si quid in publico tumultu deliquerunt. Ubi tum indormiebant *juvencus* *Budaei* amici, qui inconditos levium homunculorum motus compescerent? Nam fortasse *Budaeum* gravioribus negotiis intentus, nihil horum scivit. Alioqui si haec scivit, nec cohibuit *Budaeum*, quo colore tuerberis illius candorem & probitatem, qui passus sit hoc fieri in amicum, quod ego non sum passus fieri in *Leoni* hostem? Quum enim *Leoni* ut quum maximè serveret tragedia, meque absente mei fautores schedis ac ludibriis in illum insultarent, denunciavi omnibus inimicitiam, si pergerent me talibus ineptiis invidiae objicere, meamque victoriam illiberalibus factis obscurare. Eam epistolam jussi per *Vivientem* è cathedra recitari publicitus. Hoc meum factum quidam indignè ferentes recesserunt ab amicitia. Similiter quum *Germani* ingens epistolarum volumen misissent, quibus proscindebatur *Leoni*, vix unà alterave lectà epistolà, fasciculum *Moro* tradidi premendum. Nemo nesciebat quid mereretur amarulentia *Leis*, sed ipse malui rationem habere quid deceret *Erasmum*. Id sive hoc animo feci, quod nollem ex-

ternis

ternis uti viribus nē in hostem quidem, civilitas erat : sive nē petulantia exemplum in meum recideret caput, prudentia erat. Hic specta quanto alius fuerim in *Budeno*, quā in me *Leui* : & tamen quod in hostem professum fieri passus non sum, hoc amici *Budaei* putarunt in me faciendum. Rursus ubi tragedia non levis exorta fuisset in *Martinum Dorpium*, in quem *Hieronymus Buslidius* ac *Thomas Morus* acerrimē scripserant, consopivi turbam omnem diligenter pressis libellis, quibus & defendebar & praeedicabar. Idem feci quum inter te & *Morum* res videretur ad extremam similitudinem exitura, pressi quicquid *Morus* in te scripserat, etiam illa quae jam erant typis excusa, exoravi *Morum* ut ea in re suos affectus mihi permitteret. Itane ex tot amicis *Budaei* neminem extitisse, qui nascenti incendium extingueret ? Atque hic unus duntaxat erat placandus. Nam ut in animo meo nulla fuit unquam similitudo, ita nullam malevolentis animi significationem dedi. Quod ego praestitum *Dorpio*, cujus stilo fueram laesissus, nemo vestrum praestitit amico, quum non deessent qui oleum adderent camino. Compertum enim habeo, *Budenum* si quid hic fuit sui dissimilis, aliorum instinctu fuisse. Quod si minus mihi putarunt tribuendum hoc officium, certē tribuissent existimationi *Budaei*, tribuissent communibus studiis, denique tribuissent sibi. Quid enim hoc exemplo sceleratius abjectiusve ? Atque hic commemoras celsitudinem meam, summamque gloriam studiorum partem laboribus : demum provocas ad imitationem *Alexandri magni*, qui dixit, *Regnum esse male audire cum benefecit* : admones inimicitias mortales, amicitias immortales esse debere, aliisque multis argumentis mecum agis, ut contempta improborum petulantia, recipiam memet ad animi tranquillitatem, posteaquam ista conquievit tempestas ac redierunt *Alcedonia*. Hae omnia, ut fateor, abs te disertē, & *μολα παροικῶς* dici, ita non video quorsum fuerit opus hanc mihi cani cantionem. Nullo indicio significavi me talibus versiculis commoveri. An non satis contemnit, qui nē legere quidem dignatur, tantum abest ut ultionem pareat ? Quas autem inimicitias jubes me ponere, quum ego nulli denunciārim inimicitias ? Hanc tolerantiam si minus praestat fiducia meritorum, aut animus excelsus, & *Alexandro* similis, certē praestat animus asinus. Vix enim reor inveniri posse quenquam *ὄντι ἀχθῶσι*, cujus tergum sic ad fustem occalluit, ut mihi animus ad istiusmodi contumelias. Quotidie lapidamur maledicis libellis. Dicis fatale malum. At hanc luem decuit ab humanioribus abesse studiis. Proinde *Tusani* causae serus, ut dixi, patronus extitisti. Jamdudum enim eram defecato in illum animo : & quanquam antehac mihi nullum cum homine ictum sit amicitiae foedus, tamen haud abnuo facere quod postulas si libet illi mecum de integro inire benevolentiae certamen, meliore jam ut spero fide. *Budenum* semper existimavi virum & probum & humanum, nec de commentariis illius eram quicquam suspicaturus, nisi monitus amicorum literis. Nec aliud expectabam, quā necubi à me dissentiret : quod si citra petulantiam faceret, testatus sum mihi etiam gratissimum fore. Atque haud scio an majoris fuerit candoris cum praefatione honoris alicubi dissentire, quā perpetuo silentio contemptum praese ferre. Quod si fas in sinum amici effundere quicquid est in ani-

mo, sum equidem, mi *Brixii*, ingenio simplici gatus, quae res mihi saepenumero luculentae fraudi fuit : at non adeo nullum habeo nasum, ut in illis commentariis, quos carptim duntaxat legi *Basileae* excusos (prius enim non data est copia) non alicubi senserim *Budaei* stomachum ; velut de his qui de singulorum ingenio phrasique centurias ferunt, de his qui *Laurentio* inferiores praescribunt loquendi formulas, de his quorum scripta, quoniam dilutiora sunt, nec solem nec aetatem ferre possunt : atque huius generis alia non pauca. Negabunt ea in me torra. Id facilius persuaderent, nisi jam pridem *Budeni* in *Affe*, quoties juvat expatiari, hoc genus strophis in alios citra nomenclaturam digessisset stomachum suum. Mavult exercere conjecturam lectoris, quā nomen edere, sive quia tutum non putat nullum relinquere locum inficiationi, sive quia non existimat quem perit hoc honore dignū ut nominetur. Nam hoc consilio ipse quorundam nomina vel suppressi vel inverti. At donemus *Budenum* hoc suo jure fecisse, certē, quando tu non depellis crimen, sed candoris laudem hinc illi vindicas, candidius erat & illius probitate dignius, hanc suspicandi materiam lectori subtrahere, magisque decebat illius humanitatem, non modō nullam offensi animi significationem commentariis illis inspergere, verū etiam evidenti testimonio suspicionem omnem eximere, non nobis, sed aliis iniquioribus scriptorum *Budaicorum* interpretibus quā ego sum, praesertim quum id ab illo per literas petissem, non quod ambirem hoc gloriolae, nam famae jam olim satur sum, sed quod arbitrabar ita conducere studiorum tranquillitati. Perspiciebam quae pestis *Christiana* philosophiae professionem occupasset, videbam animos hominum fatali quodam malo ad dissidia propensos : verebar nē hoc contragium ad humaniores literas serperet, & jam serpere coeperat, ejusdem *ἀλαζονείας* operā, per quem tu putas *Budenum* in me irritatum Suspicionem autem quam aboleri cupiebam, nemo conceperat ex me, sed partim ex *Budaeis* ad me literis, ut illis visum est feroculis, ut mihi, liberis, hauserant ; partim ex vocibus apud complures ab illo sparsis. Ejus suspicionis *ἐξέλιξεν* *Budeni* non abnuat, tantū aiebat se vereri nē non incideret illic opportunitas nominandi mei. Atqui mihi in meis lucubrationibus saepe quaesita est opportunitas honorifice praedicandi *Budaei*. Ceterū quum in hoc opere ob unius vocabuli occasionem de nonnullis honorificam faciat mentionem, non paucis locis se dabat opportunitas saltem tribus verbis nominandi *Erasmi*. Certē ubi de *παρηλατικῶτι* quod est apud *Lucam*, retractat priorem sententiam ac nostram asserit, admonitus, ni fallor, meis in *Lucam Annotationibus*, aliqua sese obtulit occasio. Rursus ubi declarat quid sit *coleophon*, non pauca videtur ex meis *Adagiis* mutuatus, non quod hoc suo jure non fecerit (fas est uti publicis, fateor) sed si quaesita fuisset occasio, tales aliquot sese prae se dedere. Imō haud scio an in ulla argumento alio potuit commodior opportunitas obtingere. Verū hoc officium qualecunque est, tamen si studiis ambiebatur non mihi, jam illi remissem, priusquam excuderet opus suum. Ego scurrilem maledicentiam nunquam metuī à *Budaeo*, etiam si quo pacto fuisset laesissus. Sed medendum erat hominum suspicionibus. Nunc ego quidem interpretor in

(M m m

illius

illis commentariis nihil esse quod ad me pertineat, & tamen interim qui mihi bene volunt, queruntur perstrictum. *Erasmus*, & qui parum equi sunt, etiam libris editis mihi impingunt illius dicta, velut in me citra nomenclaturam torti. De uno loco admonuit illum *Danefius*, hortans ut vitaret suspitiones hominum. Ille pernegavit, quom levissimā unius chartæ jacturā res sarciri potuerit. Quid est igitur quod *Budæi* candorem sic admireris in hoc opere? An quia non perstrinxit me nominatum? Atqui hoc ut non merveram, ita nec expectabam à tali viro. Non est candor illisum finire qui nulla in re læsit, sed candor est etiam immerentem amicè prædicare. Sit *Budæus* animo in me sincero, atque hoc mihi persuasum habeam, quid refert, quom ita temperata sit oratio, ut amici pariter atque inimici sentiant, aut certè suspicentur tractum *Erasmum*? Itaque si rem æstimas, non est quodd hac quidem in parte tantopere prædices *Budæi* candorem. Sin respicis ad improbitatem instigatorum, qui pro delectamento habent studiosos inter se committere, fateor agnoscere me candorem hominis, qui plus dederit suæ existimationi, quàm illorum malitiæ. Habent, habent proh dolor & humanitatis studia pestes suas. Ipse comperi qui, quod *Demostheni* vicio datum, utramque partem armarent: nec aliud magis placuit exercitationis genus, quàm eruditos inter sese veluti gladiatorum paria componere, quo possint aliorum dolore frui. Ex non ita valde senibus discas licebit, fuisse quondam *Lærtia*, qui *Fauftum* nunc cum *Tardivo*, nunc cum *Delio*, nunc cum *Bulbo*, nunc cum *Seopo*, nunc cum alio atque alio committerent, non ob aliud nisi ut illorum insaniā fruerentur. Rursus, invenias quosdam usque adeo gloriæ siticulosos, ut quoniam ipsi rebus tranquillis non possunt sibi parare nomen illustre, faciant quod de *Androclide* *Græcorum* proverbio celebratum est, excitant seditiones: ibi posteaquam ei cui favent bonam navarunt operam, duplicem vendantur laudem, sumptā personā *cygnorum*, voluntque videri composuisse tumultum cujus fuerunt autores. Talibus justius succensuero quàm *Budæo*, cui etiam si quid humanum accidisset, is tamen qui possim ad quædam amicorum delicta connivere. Quin in totum eò degenerarunt hominum mores, ut hodie cygnus niger aut corvus albus minus rara sit avis, quàm fidelis amicus, tanta in plerisque simulandi dissimulandique vafrities, tantum fallendi artificium, id est *υψις, αλβινα, ατρυτα*. Etsi quid in nonnullis comperias syncerioris affectus, tanta est voluntatum inconstantia, dicas *Enripium* quempiam. Alios paululum invidiæ deterret ab amicitia, tantum abest ut nunc speres *το σι' ουμ, αραμενιαν υψι*. Alios quamlibet levis offensivacula ex amicis vertit in hostes. Sunt quibus si quid benefacias, plumea est gratia; si quid offendas, plumbeas, ut ait ille, iras gerunt. Hæres, mi *Brixii*, mihi plurimis experimentis comperta faciunt, ut hominum amicitias moderatius ambiam, indiligentius colam, minore cum animi molestia amittam. Turius est in amicitia *Christi* conquirere, qui nunquam deserit quem semel in amicitiam receperit. Mihi satis est tunc animum præstare hominibus, ut prodesse studeam omnibus, lædere, quod quidem in me est, neminem bonorum amicitias non respuere, neque cuiquam dare justam causam ab amicitia recedendi,

A nec discerniari si quis præter meritum meum discedat. Levius enim hæc jactura est, si amicus esse defuit, qui nunquam verè fuit amicus. Talibus amicis justius indignetur, quàm *Budæo*. Verum dum egocuncta boni consulens pergo mei similis esse, quid obsecro laudis feram? Iniquioribus videbor timidus ac pugna metuens, equiores probabunt animi mei moderationem. Verum apud hos, à quibus fero suffragium moderationis, quid laudis feret *Budæus*? Malebam sic innocentis laudem auferri mihi, ut *Budæo* cederet humanitatis & candoris præconium. Quom homines minimè stupidi videbunt in illius scriptis perpetuum mei nominis silentium, tum morsus aliquot figuratos: contra in libris meis nihil obliquatum stropharum, sed illum & nominatum, & plenis, ut aiunt, tibiis toties prædicatum, quid apud se cogitabunt? Quid dicent? Quid aliud, quàm illum esse mirè candidum, me illius splendore macrescere?

C *Epistolarum* opus jamdudum hic expectamus, sed nescio quo pacto vestra *Gallia* parum benigniter impartit nobis sua studia. Siquidem commentarios *Budæi* nunquam antehac nancisci potui, donec *Basilea* nobis eos daret illic excusos. Sed ut finiam epistolam, *Tasano* jampridem irasci desieramus, nec aspernor illius amicitiam, si nos huc te autore provocat. Nè illi quidem pilo sum minus amicus, qui in tam horribili tempestate clavum rectum constanter tenere non potuit.

D Grammaticulorum nenas adeo contempsi semper, ut oblatus nè inspicere quidem dignatus sim. Videtur fatalis quædam horum temporum pestilentia, ut sordidissimus quilibet non metuat in quemlibet celebrem aut eruditum debacchari libellis editis. Ab hac petulantia quom nè *Cæsarem* quidem suā potentiā reddat tutum, nimirum sim delicatus, si meam sortem ferre non possim. Jam sit petularis infelicitas mea, quod complures in me unum stringunt calammum: malo sic esse parum felix, quàm si ipse stitum meum multorum sanguine cruentassim. De *Budæo* sic habeto, mi *Brixii*, Fortunis illius non egeo, gratia superis, nec est animus illum ullis gravare officiis. Potest prodesse famæ, fateor: sed hanc sarcinam lubens abjecero, tantum abest ut aliquid cupiam adjici. Potest nocere famæ, assuevi contumeliis, & sua cuique facta ferenda sunt, tamen si tale nihil ab illo metuo. Si quid est levioris offensæ, homo sum: novi non nihil condonare humanis affectibus, plus amicitia, plurimum publicæ studiorum tranquillitati. Alioqui non sum tam obese naris, ut non intelligam strophas rhetoricas, nec imperitus si libeat *ατρυτα*, fortasse nec materia sit defutura. Sed plusquam a-trox injuria sit oportet, quæ meum calammum in *Budæum* armare possit. Alibi disertus esse malim. Equidem *Budæum* existimo majorem quam cui quisquam meæ classis invidere possit. Principatum in optimis literis illi libenter cedimus, applaudim⁹ pulcherrimum agenti triumphum, tantum abest ut illi studeamus detrabere hærentem capiti multa cum laude coronā. Sed tamen ut habeat ille dotes primarias, sunt & aliis suæ dotes, nec omnibus idem est institutum, nec statim deterius q̄ est dissimile. Nulla verò res magis aluerit studiorum concordiam, quàm si ab sit *παύσιος* morbus, & alienarum virtutum quisque sit candidus æstimator. Ego vestram *Galliam* multis nominibus felicem existimo, primam q̄ præscam illam studiorum gloriam sibi postliminio

postliminio vindicabit: deinde quod cum Remp. quandam literariam instituerit, cui principem optimo jure dedit *Budam*, quodque studiosi mutuis operis sese vicissim juvant. Utinam eadem mens sit *Germania* nostrae, in qua sibi quisque scribit, ac vix ullum invenias cui deleges vel exigui libelli recognitionem. Adeoque Gratiarum cum Musis sodalium disceptum est, ut si qui sint inter quos conveniat factione potius quam syncera benevolentia conglutinentur. Verum optarem istam civitatem patere latius, ut pro *Francis* haberetis quicumque Musarum sacra colerent, essetque sordus ingeniorum, non regionum. Hæc concordia majorem in modum conducere, & provehendis optimis disciplinis, & bonarum literarum hostibus opprimendis. Nondum enim omnino profligata est barbaries, habet adhuc præsidia, & alicubi meditatur redintegrare bellum. Est utilis inter eruditos concertatio, sed ab ea oportet omnem amarulentiam procul abesse. Quam volupe est inter *Budam* & *Zasium* esse concordiam, qui proximo libello *Budam* appellat in optimis literis principem. Audio illi & cum *Alciato* convenire. De *Longolio* quid dicam nescio, nisi quod doleo summæ spei juvenem fuisse *interdum*, ut dicam *interdum*. Non satis est autem inter literatos animorum esse concordiam, sed refert id omnibus esse perspicuum ac testatū, præsertim de his inter quos aliqua contentione species intercessit. Proinde si *Budam* volet mederi suspicionibus hominum, rem faciet & amiciciâ nostrâ jam veteri suisque moribus dignam. Sin est cur hoc nolit, boni consulam etiam si plures libros nobis emittat aliquid stropharum habentes, modò tantâ fruge eruditionis differtos. Epistola tua per manus multorum volitavit, non resignata tantum, sed penè detrita. Suspicio illam excussam ab Evangelicis fratribus. *Jacobo Tusano* multam ex me salutem dicito. *Budam* item meis verbis salutabis reverenter, si modò is est, quem mihi persuaferam & priusquam tu mihi prædicares. Quorum utriusque si persuaferis, & quod tu spondes illorum nomine, ipsi scripto profiteantur, eodem officio nos omnes demereberis. Hic, si libet, explica tuam rhetoricam. Alterum non egebat tuâ facundiâ, & hoc mihi pertinere videtur ad communem studiorum utilitatem. Rumor hic sparserat *Budam* fato defunctum, *Fabrum* exustum, utrumque vanum esse gaudeo. Sic apud *Bisnigam* exustus erat *Erasmus*. Verum ego toties mortuus sum, toties revixi, ut existimem vix quatenquam crediturum, etiam cum verè decessero. Opto tibi perpetuam felicitatem, *Germane* charissime. Dat. apud *Friburgum Brisgœ*, Non. Septemb. An. Dom. M. D. XXX.

*Erasmus Rot. Jacobo Sadoletto Episcopo
Carpentoracensi S.*

Epist. 14. **P**ER omnem ferè ætatem, præsul ornatissime, mihi res fuit cum medicis & chirurgis, ob durum ac durum apostema, quod umbilicum obsederat. Atque ut medicorum sedulitas magis aggravabat malum quam levabat, ita chirurgum nactus eram, qui vel apud *Scythas* immanis videri posset. His rebus factum est, ut ea pars anni quæ maximè frugifera solet esse, mihi fuerit sterilis, nec *Augustano* Principum conventui interesse licuerit, complurimum licet magnatum literis illic invitato. Hyems fuit aliquanto fertilior. Nam præter *Apolloniam* voluminem justum: quod eo consilio

A sumpsimus in manus, ut corporis ingenique viriculas vehementer attritas quasque, paulatim argumento festivore ad pristinum vigorem instaurarem: enarratus est nobis *Psalm.* 33. non ille quidem à nobis delectus, sed ab aliis designatus, quemadmodum & duo proximi fuerant. Quamquam autem nusquam non mirificè fecundus est divini spiritus sermo, tamen in collatione paucos arbitror hoc videri steriliores, quam titulus nos multis fœlebris, lami, ac alluvionibus remoraretur. Ceterum quam prior audacia jam bis non omnino cessasset infeliciter, crevit animus, & ausus sum hoc quoque quicquid est lucubrationis ad tuum tribunal mittere. Mirabor autem si quicquam hic tuo calculo probabitur, modò paulisper depositâ amici præter modum candidi personâ, Judicem agere voles. Mihi certè nusquam ipse magis displicui. Cum primis non dubito quin damnaturus sis meam illam plusquam extemporalem temeritatem, præsertim in argumento sacro, quam & ipse vehementer & damno & odi. Sed immedicabile malum est, adeò penitus infixum, ut nisi cum vita revelli non queat. Hujus igitur unius culpe si tua placabilitas mihi gratiam fecerit, in ceteris omnibus libenter admittar in posterum, ut me conformem ad tuum judicium, quod ut scribis, aliquâ jam ex parte facere ceppi. Quod tuarum virtutum tam parvus ac propè dixerim malignus æstimator, plenâ ut aiunt manu tantum laudis in meam effundis mediocritatem, nè credas te prorsus operam ludere: efficis enim, ut & te magis magisque suspiciam, & ipse mihi vehementer displiceam, reputans me non minus animi modestiâ quam ceteris ornamentis omnibus longo abs te intervallo relinqui. Sed hæc missa facere præstat, nè quid tuam ocerem modestiam, præsertim quòd, ut tu verè juxta ac pie scribis, quicquid sumus aut possumus, id totum munificentiz divinæ acceptum ferre oporteat. Nam ut illa, quæ mihi singularem quendam ingenii tui candorem declarant, me non corrumpant, hæcenus etiam conducibilia, quòd segnitiam ac pusillanimitatem meam ad industriam excitant: tamen ex admonitionibus tuis & liberis & amicis ut exploratius intelligo tuam erga me benevolentiam, ita fructum etiam non paulò obterrorem capio. Duo sunt autem, ut mihi tuis è literis collegisse videor, in quibus cupies me vel cautiorem esse, vel certè moderatiorem: videlicet in vellicandis his, quæ, tametsi non sunt perfectæ pietatis, non pugnant tamen cum vera religione, veluti sunt *Invocatio divorum*, & usus *imaginum*. Deinde, in refellendis quorumlibet calumniis, quas tu mihi aut in totum negligendas autores, aut ita refutandas, ut nihil stomacho datum esse videatur. Equidem in utroque peccasse me nunquam inficiabor, ac vehementer optarem, ut in multis quod factum est fieri infectum possit. Certè quoniam nunc licet, plurima in lucubrationibus evulgatis vel corrigo, vel tempero, non paulò severior scriptorū meorū expensor, quam sanctorum fuit divus *Augustinus*, ad cujus exemplum subinde vocor ab amicis. Atque utinam mihi tempestivus monitor adfuisset, aut aliquis tui similis: nunc enim demū expetior, quam parum mihi contulerint quorundam applausus, & voces acclamantium *ti* *ty*, *ty*. Sed tamen calumniæ quædam ejus generis sunt, ut impium sit ad eas conticescere, veluti quum in frequentibus concionibus, aut libris

(M m m 3 editis

editis traditor impiorum dogmatum autor, Pontificis dignitatis everfor, Scripturarum *divinarum* falsarius, schismatis molitor. Mihi nequaquam vir pius videatur, qui hæc tacitus ferat. Jam ut mihi mea fama nullus omnino sit respectus, quid minus expediebat ad ecclesie tranquillitatem, quam hoc plerisque fuisse persuasum, quod illi conjuratis odiis moliebantur? Cum nemine mihi fuit acris contentio, qui vel ingenium modò reprehenderet, vel in moribus aliquid desideraret. Eruditionis laudem cuivis facillimè cedo, moribus nihil aliud esse me fateor quàm hominem. Verùm ad extremam impietatis manifestam calumniam elinguent esse, quid aliud est quàm crimen agnoscere? quum respondere etiam leniter ac placidè non careat geminam suspitione, vel sibi parum bene consciis, vel subdolè colludentis cum ecclesie perduellionibus. Periculū enim esset nē quis illud *M. Tullii* secum cogitet, *Nisi fingeres Erasme, non sic ageres*. Quamquam nē hic quidem omnibus linguam aut calumniam habui. Quosdam quia sic merebantur, irrisi verius quàm confutavi, nusquam non temperatiores hīs à quibus laceſcebar, ut mea quidem tert opinio. Nam fieri & potest & solet, ut meo iudicio imponat affectus: atq; is sum fateor, qui possem laceſcitur incandescere, sed nec ira pertinacis, & injuriarum obliviosus, ut si quis alius. At cum libris vulgatis res agitur, minimum indulgere bili soleo. Hoc dictum fortasse non prorsus improbares, si tibi vacaret, & illorum calumnias, & meas *Apologias* legere. Sed divi meliora, quàm ut tu sanctissimis tuis occupationibus tantum bonarū horarum decidas, & inamoenis naniis impartias. Meum porro ingenium quàm ad istas plusquam gladiatorias pugnas proclive non sit, vel hoc indicio liquet, quod multas quidem *Apologias*, sed nihil aliud quàm *Apologias* hæcenus scripti, nec unam quidem investi-
viam. At *Cato* vir bonus habetur, qui scripsit accusavit, quàm in ius vocatus est. Res etiam hoc indignior est, quod dum in arena rex falcemq; teneo, adversus eos quos isti veluti capitales pietatis hostes omnibus votis extinctos optant, me pro ipſis magno fortunarum capitūq; periculo depugnantem à tergo adoriuntur, idq; subinde, nunc *Strabonem*, nunc *Santhium*, nunc *Latonium*, nunc *Bedda*, nunc *Sator*, nunc *Clisbovenum*, nunc *Enstathium*, nunc *Scurlum*, nunc *Vincetianum*, nunc turmam monachorum *Hispaniensium*, nunc *Albertum Pinum*, nunc *Tielmannum*, nunc *Carvialium*: eos taceo quorum libri volitant per manus hominum, nondum vulgari typographorum operā; taceo violentas ac viperas obrectationes, nec privatim, nec publicè parcentes meo nomini. Jam quanto meo discrimine cum novorum dogmatum autoribus conflitet, non satis tutum est, mihi *Sabellum*, literis committere. Atq; hic velim ut mea fides apud te nonnihil habeat ponderis, credasq; nominem esse quem illi magis oderant, aut qui plures litant infidias. Si legisti nostram *Quartium*, si duos *Hypersiphiam* adversus violentissimum *M. Lutheri* volumen, si *Spongiam* adversus *Hæcenum*, si libellum adversus *Leopoldum*, si epistolam ad *Vulturium*, si librum adversus ecclesiastes *adversarios meos*, facile divinabit tua prudentia, quanti mihi coſtet ab ecclesie *Romanensi* contumelio nolle recedere. Hic rursus taceo libellos atrociſſimos, quos aut non dignatus sum respondere, aut nondum vulgavit typographi; taceo minaces epistolas multo aconito conditas, taceo

A criminationes, & subornatas sycophantias, quæ quamvis excelſum animum possent à tranquillitate dimovere. Cum tot portentis consistari quid sit, magis intelligere poteris quàm sapere, quippe nunquam hoc genus intemperis exercitus. Nam ista morum integritas de qua mentiri & fama veretur, ista eruditio incomparabilis *et in omnibus* in toto consistens, denique ista tua dignitas auctoritasque procul submoveret crabrum aculeos, cænumq; latratus, quibus me mea exponit mediocritas, vel, ut verius dicam, humilitas. Primum immodicus libertatis amor mihi imposuit, videbam honorem sine curarum onere suscipi gerique non posse. Ad dignitatem eam consequendam magis ipse mihi deſui quàm fortuna. Sed eodem animo quo fugi dignitatem, & famæ celebritas erat fugienda. Hunc errorem meum serò corpi sentire, nimirum corpusculo sic affecto, ut jam nec aule colenda, ad quam fueram pertractus, nec ulli splendidi functioni par esse posset. Atq; interim exitit hæc ecclesie tempestas, quæ meum caput planè morsura fuerat, nisi cum aliorum Principum, cum verò maximè *Caroli* Cæsaris favor me aliqua ex parte sublevasset. Nam hoc hominum genus, si quando coeperit insanire, nec Cæsaris nec summi Pontificis auctoritate prorsus deterretur. His rebus factum est, ut dum pristinos hostes, quos revocare apud nostrates mea potissimum, ut sibi quidem persuadeant, operā bonæ literæ in me excitarent, placatores habere non possum, & adversus studiorum communi fœdere mihi junctos, ob innovata dogmata protrudor in arenam, utrinque lapides, & quidem impandens, utpote nec excellenti doctrinā, nec fortunæ splendore, nec ullā auctoritate munitus, tutior aliquanto futurus (de externis loquor) si vel in castra novorum dogmatum me contulisset, vel aule mancipium esse sustinuissem: à quorum altero revocabat pietas, ab altero partim genus meus, partim valetudo retrahebat. Priusquam hæc opinionum digladiatio nasceretur, eram apud humanioris literaturæ mystas gratissimus, præsertim in utraque *Germania*, atq; hoc uno præsidio mihi satis videbatur munitus: nunc nullos ferè habeo infensiores hostes, quàm quos prius habebam acerrimos propagatores. Ita evenit, ut velut homini repens animalculum molle & inerme, non solum camelis, subus, picis, corvis, graculis, aspidibus ac viperis; verumetiam vespis, cunicibus ac pelicibus expositus essem. Et qui inter se *acriter* conflatabantur, ad me lacerandum concordēs, tota arma jungebant. Nec defuerunt *Itali*, qui Cæsarem totamque Cæsaris aulam in meum exitium irritarent, & persuaserant, nisi literarū præsidio requiritis iudicii Principes revocasset. Quamquam adversus cinctorum, discinctorum ac palliatorum phalanges, nec Cæsar, nec Pontifex valeat quinquam planè tutum reddere. Quid facerem? si quis se tæctur calcibus, canis dente, bos cornibus, histrix spinis, apes aculeis, narce veneno, columbis præsidio est volandi pernicious: mihi nihil erat præter calumniam, quem semper operam ut perpetuò incrementum habere *listeret*. Hoc quoniam satis negatum est, ad id quod erat proximum confugi, hinc rursus respondi, qui violentius urgebant, à nominibus libenter abstinui, nē quem Ordinem lacerem sedulo tavi, nusquam non moderatior laceſcente; in summa, clypeo magis utens quàm gladio, *Sutori* respondens non aliis tantum, sed & mihi videor

deor ab ingenio meo nonnihil recedere. Nec enim illo quisquam in me scripsit indoctius aut impotentiùs, quum esset ex theologo *Sorbonico* monachus *Cartusianus*. Quibusdam tamen respondisse poenitet, præcipue *Sutori*: minimum enim obfuisset famæ meæ, si neglexissem illius nomen. Idque facturus eram, nisi cunctantem quidam vir gravis aliò impulsisset. Neque rarò paterno seu potiùs fraterno affectu illos obtestor, amicè rogo moneoque, ut animum ad saniora consilia recipiant, desinantque dum me conantur opprimere, sibi suòque Ordini gravem tum invidiam, tum ignominiam conflare, præsertim apud doctos & cordatos. Tecum sentit vir tui simillimus *Cuthbertus Tonstallus* apud *Anglos* episcopus nuper *Londoniensis*, nunc *Dunelmensis*; eandemque ferè cancionem solet occinere, quam tu nunc. Sed nec illi per aulæ simul & ecclesiæ negoria, vacat lacestentium libellos & è regione meas *Apologias* attentius cognoscere. Nam conviviorum fabulis aut delationibus credere minimè tutum est. Ejus tamen iudicio plurimum tribuo, nec pauca ad illius sententiam sum moderatus: Quo nomine tantum ei me debere fateor, quantum non alio, quum illi multis nominibus debeam plurimum. Tantum ad eam literarum tuarum partem, in qua mones, ut tabularum larratus aut silentio contempnam, aut ira refellam, ut minimum videar indulgissem stomacho. Nolim autem hæc ita putes à me dici, vir optime, quasi prorsus culpâ vacem, tûque frustra aut præter meritum admonueris: sed ut mihi sis æquior, faciliùsque ignoscas, quod hætenus peccatum est. Venio nunc ad alteram tuæ epistolæ partem, quâ prudenter admones, nè nimis acriter obstam popularibus studiis, in his quæ licet non sint absolutæ pietatis, tamen non sunt cum impietate conjunctæ, quod genus sunt, veneratio sanctorum, & picturarum crebritas. Quid ad te delatum sit nescio: sed absit ut usquam in libris meis damnetur sanctorum veneratio, aut imaginum usus, supersticiosum aut præposterum divorum cultum alicubi taxo: supersticiosum arbitror, quum miles ad latrocinium iturus, sibi promittit incolumem reditum, si *Barbara* simulachrum flexis genibus salutârit, & in illius honorem preculas magicis simillimas recitârit: præposterum sentio, quum cereolis ac picturis divos venerantur, totâ vitâ cum illorum moribus pugnantes, quum gratissimus divi cultus sit, si quis illorum pietatem imitetur. Picturas ac signa, veluti præcipua vitæ ornamenta demoliri nunquam placuit, quanquam optârim nihil in templis videri, nisi dignum eo loco. De invocandis divis, & adorandis imaginibus magna est digladiatio. Primum, constat nullum esse in divinis voluminibus locum, qui permittit invocare divos, nisi fortassis hoc detorquere placet, quòd dives in evangelica parabola implorat opem *Abramæ*. Quanquam autem in re tanta novare quicquam præter auctoritatem Scripturæ meritò periculosum videri possit, tamen invocationem divorum nusquam improbo, nec improbandam sentio, modò absit superstitio, quam aliquoties noto, nec id sine causa: superstitionem enim interpretor, quum omnia petuntur à divis, quasi *Christus* sit mortuus: aut quum hoc animo divorum opem imploramus, quasi sint exorabiliore Deo: aut quum à singulis peculiaria quædam petimus, quasi hoc possit præstare *Catharina*, quod non potest *Barbara*: aut

A quum illos inclamamus, non ut intercessores, sed ut autores eorum bonorum quæ nobis largitur Deus. Hæc admonere non arbitror tibi impium videri, nè supervacaneum quidem sit scio, si prodigiosam nostratum hac in re superstitionem cognosces. Jam graviore periculo vicina est imaginum adoratio, ad quam nobis adeo non suffragatur Scriptura, ut graviter etiam deterreat. Nam si placet subtile *Scoti* commentum, Imagines eadem adoratione adorandas, quæ sunt adorandi quos representant, magnopere crassi fuerunt illi veteres, qui tanto studio obtulerunt, nè quid imaginum in templo *Christianorum* reperiretur. Ad hæc, si non idem adorandi genus competit imaginibus Dei ac divorum, quum populus equè ante divorum imagines adaperit caput, procumbit in terram, adrepit genibus, exosculatur à contactu manus, affricat strophiola, quâ tandem notâ discerneres adorationis genus? Quid nunc de illis loquar, qui perinde fabulantur cum imaginibus quasi sensum habeant, nec similiter affecti sunt in omnes *Christi* ac divorum imagines, sed ab his sperant, quod ab illis non auderent petere? Hæc quum sint nimiam vera, tamen nihil pœnæ deprecabor, si quis usquam in scriptis meis ostendere possit simpliciter à me damnatam vel divorum invocationem, vel imaginum venerationem. Hæc in re si dignaberis & apud alios esse sponsor, polliceor id citra captionem ac sine fraude tua fore. Quòd si quis tibi secus persuasit, si mihi parum fidis, quæso tene ab his qui deserunt, jubeas tibi commonituri loca: ea simulacra inspexeris, videbis illorum tragicas calumnias, nihil esse nisi meros fumos ac nebulas. Hæc cum per se leviuscula sint, tûque de his tam leniter tamque amanter submoneas, tamen immodicè modestus, audaciam ac temeritatem amicitia prætextu deprecaris, immane, quantum diffidens à quorundam moribus, qui cum ipsi totâ errent viâ, tamen tertio quoquo verbo scismata & hæreses crepant. Ego, mi *Sadolete*, à tui similibus vel conviciis, vel colaphis etiam admoneri æquissimo animo feram, tantum abest ut tam blandis admonitionibus offendar, nisi quòd hoc ipsum offendit me non admoneri liberius. Nam *Cuthbertus Tonstallus* cætera par, hoc uno nomine te superat, quod liberius reprehendit, si quid in meis displicet, utpote propius perspectum habens ingenium meum, ac mores domestico etiam convictu rectius cognitos. De insigni sacerdotio quod mihi *Clemens* Pontifex te suasse daturus erat, nisi certorum hominum calumniis retractus fuisset in diversam sententiam, pro tua quidem propensa voluntate gratiam in solidum me debere profiteor: sed tamen quod ad instituti mei rationem attinet, nullo detrimento res meas diminutas esse puto. Nam si talibus aucupis fuisset intentus, plus offerebat *Cæsar*, *Regis Angliæ*, *Regis Galliæ* benignitas, quàm, etiamsi essem avarissimus, optare possem. Postquam mihi contigit quod huic corpusculo fovendo sufficeret, nihil amplius requirendum putavi, quàm ocium ac tranquillitatem, cum senectuti, tum studiis meis, in quibus decrevi quod reliquum dederint superi vitæ conquiescere. Quid *Clementi* persuasum sit, nescio: illud mihi persuasum habeo, si summo Pontifici, tum hic animus meus, tum ea quæ vel feci vel passus sum perinde paterent, ut patere Deo *ut res digne*, aliquanto propensior esset in *Erasmum*, quàm in quosdam, qui tumultuose clamant. Si captâsem

(M m m 3 mitras

mitras ac census, jam deplorarem operam inaniter sumptam: nunc non arbitror mihi multum perisse fructus, si summo agonotheae probâro studium meum. Porro, quemadmodum ingenii tui mirificum gratuitumque candorem exosculor, ita non queo satis mirari ingenium istorum, qui summi Pontificis animum comati sunt in me calumniis irritare: neque enim me clam est qui sint; cum altero fuit mihi olim non tectum modò ac mensa, verumetiam cubiculum & lectus communis: adeoque à me nullâ læsus est injuriâ, ut quum illi res essent angustiores, commendatricibus literis meis nonnihil etiam adjutus sit, nec usquam illius in scriptis meis nisi honorifica mentio. Quo ramen in me fuerit animo, abundè declarat libellus, in quo docet quid significet *Hebraei ratha*, quem in aula Pontificis per manus multorum volitantem amicus quidam bonâ fide descriptum ad me misit. In eo præter omnem occasionem Pontifici scribit se vehementer admirari, quum in agricolarum tumultu tot hominum milia trucidata sint apud *Germanos*, *Erasmm* adhuc vivere, qui totius hujus tumultus princeps & antesignanus fuerit, qui tempestatem savissimam excitârit, qui maria turbârit ab imo. Quasi mihi quicquam fuerit cum vesano pariter ac misero tumultu rusticorum, aut quasi non primus omnium insignito seditioso reclamârim, submissius aliquid opinor prudentius, tum ad tuendam ecclesiæ concordiam accommodatius quàm hi, qui vociferationibus, minis ac savitiâ, protinus hoc incendium extinctum iri putârunt: à nominibus tempero, nam in his sunt quidam mihi non vulgari necessitudine juncti, quos tamen hætenus nihil aliud profecisse videmus, nisi quòd civitates & plures & arctioribus fœderibus sese conglutinârunt, & indies conglutinant. Faxit *Christus* Opt. Max. ut vane agur reperiar. Attamen si, quod abominor, videris exoriri terrificos orbis tumultus, non tam *Germanie* funestos, quàm exitiabiles ecclesiæ, memineris hoc ab *Erasmio* prædictum. Primum erat negligere *Lutherum* cum suis *De Indulgentiis* propositionibus, nec oleum addere camino. Proximum, nec per monachos orbi ferè invisos, nec impotentibus apud plebem vociferationibus, aut librorum & hominum incendiis agere, sed libris inter eruditos duntaxat versaturis. Postremum erat illos ad tempus dissimulare ac ferre, quemadmodum hætenus tulimus *Bohemos* ac *Judeos*. Tempus ipsum sæpe remedium adfert malis immedicabilibus. Hæc perpetuò suadens adedò non sum auditus, ut, vellem nollem, essem seditarum fautor. Præclarum facinus sibi facere videbatur ille *Avila*, qui quacunq; iret *Carolum*, chartarum fumis & incendiis implebat omnia, nulli non minitans. Me verò quo minus opprefferit per illum non stetit, perierat *Erasmus* si pronas aures Principum reperisset. Ab hoc præter meritum sum instigatus. Alter ille mihi de facie incognitus, seditutionis humanitatisque famâ tum notus tum etiam charus, *Rome* nusquam non declamabat in *Erasmio*, infantem, indoctum, nullo judicio præditum. Cum eo posteaquam exposulâssem literis amanter & honorificè scriptis, ille iusto meditatòque volumine respondit, quod ad me nondum excusum misit. Ex eo facile deprehendi hominem mea non legisse, sed audita delatâque scribere, imò nè

A scribere quidem nisi per conductitias operas. Hoc opus quum *Parisi* excusum, sed adjectis nonnullis ad me venisset, respondi, sed tamen civiliter & honorificè, sedulo cavens, quantum ipsa causæ natura patiebatur, nè quid exideret quod illius vel animo merito doleret, vel famæ detrimentum adferret, amicitiam etiam mutuum offerens quam ille deferebat in calce voluminis. Sed non conquievit instigator ille primus, nec desierunt *Lutheri* qui stimulos adderent, præsertim *Yperborei*, quorum sacrum amicum ille tri-duo quàm moreretur induit, in eoque sepultus est solennibus illius Ordinis ritibus, priusquam typographus volumen absolvisset. Quod mihi nondum videre contigit, qui viderunt aiunt ingens esse: in eo per multas operas conductitias collectum est ex omnibus meis incubrationibus, quicquid improbatas dogmatibus affine quoquo pacto videri potest. Quanto consultius erat ea decerpere, quæ palam adversantur ejusmodi dogmatibus, quorum nullus est numerus? Ita bonus ille vir, infixo, ut dici solet, aculeo fugit: cujus animæ precor Dei misericordiam, optans ut feliciores reperiat patronos apud sanctum Judicem, quàm ipse patrocinator est *Gallo* adversus *Cæsarem*, aut Pontifici adversus *Cæsaris* copias, aut sibi ipsi in tuendo suo principatu. De *Seneca* coercito perlubens tibi debeo, quem scio & ab *Adriano* Pontifice vetitum nè quid in me scriberet, sed posteaquam jam præter annotationes quas in *Hispaniis* editas *Rome* distraxit, quinque aut sex libellis ad satietatem usque in me debacchatus esset: minatur etiam nunc nescio quid, non jam de fidei, ut ait, dogmatibus, sed de re grammatica. Præter hoc calumniandi genus, habet hoc seculum portenta quadam malefica: cujusdam ac vix credibilis pervicaciæ, qui miris cuniculis hoc agunt, ut aut latronibus objiciant *Erasmm*, aut morore conficiant. Sed hætenus gratia *Christo*, nec animum à suo proposito labefactare valuerunt, nec studiis meis ita multum detrimenti attulere. Ad Psalmum abs te laudatum redeo, posthac sedulo conabor, ut quæ scribo, citra exceptionem abs te probari mereantur: quod vereor ut in hoc Psalmo sim affectus, certè spern assequendi nunquam abjiciam, posteaquam auctore te proficere cœpi. Etsi soleo duntaxat in hoc scripti genere parcis indulgere stomacho meo, videlicet in tanta mysteriorum majestate, memet ad religiosam quandam componens reverentiam. In illo valde tecum sentio, multorum interpretum lectionem nonnihil officere, tale præsertim argumenti genus tractanti: multòque felicius cedere, si quis perspectâ rei summâ, totum se permittit arcano spiritui, animum interea non tantum à vitis, sed prorsus ab externis humanioribusque curis avocans, & in sublimem quandam recessum subducens, ab omni mundaarum cupiditatum strepitu tranquillum & quietum. Nec leve momentum habet identidem interjecta precatio, quæ spiritus vigorem alacritatèque mirè redintegrat. Deum immortalem, quanta esset nostra felicitas, si, relegatis opinionum & affectuum dissidiis, unanimes in fertilissimis Scripturarum arvis exerceremur, aut in amoenissimis earum pratis luderemus; si tamen ludendi verbo utendum est in re tam non ludicra? Verum ego conscis impuritatis meæ, nec ignarus quàm incommodum, quàmque

quàmque refractarium ornatum præbeam opificio spiritus ad hæc tractanda, in quibus ille maxime reclusa philosophiæ celestis arcana, velut in sacratissimo quodam adyto recondita esse voluit, non sine tremore soleo accedere, in quibus vix quisquam satis religiose versatur, nisi qui perpetuo versatur. Tui verò pectoris tranquillam puritatem primum mihi deliniavit *Nicolaus Leonicenus*, vir ut apparet integer, & in *Platonica* philosophia feliciter exercitatus: deliniavit autem in Dialogo quo te de precando perquam sanctè differentem facis quem Dialogum si prius legissem (legissem autem si hoc amici misissent in tempore) meus *De orando Deum* libellus, aliquanto minus jejunus, minusque humi repens prodisset. Sed animi tui pietatem quam illic adumbratam vidi, multo expressius mihi repræsentarunt Psalmi tui lacu- lenter enarrati, præcipue posterior, quem attenta- tius, & ut *Græci* dicunt, *avidius* legi: utrumque cu- rasset excudendum, nisi alii antevertissent. Jam vix credas quantopere te amem de tuo isto judicio, cum mea sententia valde consentiente: Deus inquis, omnium potens, qui tibi labores & solici- tudines & affectam valetudinem dat, qui scit an majore tuo bono id faciat, quàm si quietem tibi & molle otium præberet? Videris me tam peni- tils introspexisse, ut ipse mihi notior non sim quàm tibi. In tot calamitatum perpetuo tenore, non alio argumento magis animum meum sub- levare soleo, quàm quòd reputem hoc expedire saluti meæ. Deus enim pro sua inenarrabili sapi- entia diversis rationibus purgat homines ac se dignos facit, qui velut egregius choragus varias personas inducit in hujus vitæ theatrum, à quo pa- ratum est omnibus præmium, si suas quisque par- tes quas ille delegavit decenter agat. Divus *Paulus* eremita hoc ipso clarus est, quòd uni affinis lo- co totam ætatem fuit obscurus. Beatus *Hilarius* dum famam fugitat, nusquam locorum non inclauit. Divus *Antonius* eremo & urbibus se partitus est. Nullus horum quicquam adversi passus est. Jam quantum discrimen est inter *Hieronymum* & *Augustinum*, inter *Chrysostomum* & *Basilium*, inter *Athanasium* & *Gregorium* Theologum? Nè ce- teros commemorem, ingenio, fortunâ, vitæque instituto dissimilimos, pietate pares. Quòd si mi- hi choragus personam humilem & afflictam im- posuit, utrum par est me illi obmurmurare, an partes potius delegatas pro mea virili sustinere? Dabit ille cujus arbitrio geruntur res mortalium, huic fabulæ bonam catatrophem. Hæc contem- platio facit ut nondum omnino spem abiciam de his *Germaniæ* tumultibus, in magnum aliquod ec- clesiæ bonum exituris. Novit enim ille etiam ma- la nostra in suam electorumque suorum vertere gloriam ac salutem. Sed quòd tu pro tua singu- lari bonitate precaris *Germania*, multis aliis re- gionibus precandum est, in quibus non minus sævit hæc febris, licet minus eruperit. Quòd si nego- tium hoc à tui similibus fuisset curatum, mixtus ubique nunc laboraretur. Ferocia quorundam ad se magis quàm ad *Christum* spectantium, exasperavit hætenus, exasperatque hodie morbum. Sed quum chorago nostro videbitur, hæc omnia ces- sura sunt in bonum rei *Christiane*. Non est tui dis- similis, *Sadole* modestissime, dum pro meis in Psalmum tuum annotat iunculis gratias agis. Itò non tua errata notavi, absit à me tantum arrogan-

A tie, sed typographorum; nec ea in aliud anno- tavi, nisi ut tu dispiceres. Epistolæ tuæ clausulam legens, vix præ gaudio lachrymas tenui, quo magis juvat ea verba hic repetere. De me inquis, *Mi Erasmus*, sic tibi persuadeas volo, quanquam ego te- nus sum, & magis à fortune detrimentis multat- us, nihil tamen me habere, quòd non tuum æquè velim esse ac meum. Neque in hoc solum, sed in omni tua dignitate atque sanâ conservandâ hoc sum animo, ut & sponte per me ipse, & abs te mo- nitus, summam tibi fidem in amicitia ac benevo- lentiam semper sim præstaturus. Hæc quoties le- go à tanto Præsule ex animo profecta, libet Co- mici senis sermonem usurpare. *Quem gaudes, ubi etiam hujus generis reliquias restare video! Vobis, viri vere letitiam nunc habet.* Fortunas tuas imminutas hoc gravius fero, quòd quum eas haberes cum op- timo quoque communis, non tuo unius, sed plu- rimorum damno attrita sunt. Quòd ad me atti- net, abundè mihi videor per te locupletatus, dum te tam incomparabili amico frui licet. Mihi qui- dem perquam angusta est res familiaris, sed, ut aiunt, possilis ariculis, non multis opus est plumis. Minimo contentus sum, & si quid deficit, sunt qui promptè alacritèque copiant impartire. Hæc tuam epistolam si quid mihi credis, plaris facio, quàm si misisses talentum auri magnum. Neque hæc eò mihi dicuntur, quòd isto nomine tibi de- bere nolim. Itò libens profiteor me tibi non minus obstrictum esse pro his quæ defers, quàm pro his quæ jam præstitisti. *Bonifacius Amerba- chinus* in cujus amicitia præcipue conquiesco, homo tam purus, ut in eo nihil reperias navi, nisi quòd est immodicè modestus, jam duorum liberorum pater est, sustinetque *Basilea* publicam juris pro- fessionem. Hoc eò te scire volui, quò illi sis æqui- or, si fortè rariùs ad te scriberet quàm velles. Tam- etsi non arbitror illum nunquam tam occupa- tum, ut tibi, quem unice diligit, non vacet scri- bere: sed raro dantur quibus turè committamas literas isthuc perferendas: quotiesque tuas post magnum etiam intervallum accepimus, bonæ for- tunæ nobis litasse videmur. Is nobis magno so- latio est quoties revisit *Friburgum*. Id quòd nunc rariùs facit metu pestilentie, quæ hic per totum autumnum hyememque satis protervè luser, ac nondum etiam potest desinere. Miror autem quid fiat, ut quum hominum decreverit numerus, ni- hilo socius tamen indies accrescat rerum caritas. Bene vale. Apud *Friburgum* *Brissgia* Non. Martii, M. D. X X X.

Erasmus Rot. Alfonso Manrico Archiepi- scopo Hispalensi S. D.

O Rnatissime præsul, pridie hæc è *Lucretia* missis *Epist.* 25. est libellus titulo *Ludovici Carviali*, illic ex- cusus furtim, suppresso loci typographique no- mine: nam per senatus edictum non licet illic quicquam excudere non approbatum: Ego quum nec nomen agnoscerem, & libellus miram levita- tem ac petulantiam præ se ferret, suspicatus sum esse jocularum, & per subornatum juvenem agi fabulam. Respondi sic ut riderem potius quàm redarguerem. Aliquanto post venit libellus idem apud vos excusus simili furo, cum literis amico- rum admonentium nè dignarer hominem ullo re- sponso. Vehementer dolui me ferò fuisse moni- tum.

rum. Nunc idem juvenis mittit nobis librum multò petulantiorē, similiter excusum absque loci typographique nomine, videlicet præter editum Cæsaris. Cum tam ineptis libellis coluclari mihi non est animus, etiamsi prodeant sexcenti: demiror tamen ab illo sodalicio Observantium prodire tale scribendi genus, quum regula quam sub veste gestant plerique, pauci in animo, seridè deterreat illos ab omni detractione. Mihi quidem præter bonam conscientiam, tot sunt Principes, Reges, Cardinales, Episcopi, docti, qui non literis tantum, sed & honorariis muneribus ultrò delatis gratulantur studiis meis, ut istos temeriones facile possum contemnere: ad vestrae ramentum Hispania tranquillitatem pertineret, si clancularius ille typographus daret poenas nè subinde peccet graviora, expertus felicem audaciam. Ab istis juvenibus nihil expectandum, nisi stultum ac seditiosum. Si seniores habent quod adferant pro defensione veritatis, exhibeant libellos suos antequam edant. Non ero tibi pluribus molestus, clarissime præsul. Si *Erasmus* tibi videtur dignum istà contumelià, tu tamen pro tua æquitate publice tranquillitatis curam non depones sat scio. Dominus clarissimam celsitudinem tuam servet incolumem, ac bonis omnibus florentem. Domino meo *Lodovico Cornello* S. plurimam. Datum apud *Friburgum Brisgoie* pridie Calend. Aprilis. Anno à Christo nato Millesimo quingentesimo trigésimo.

Erasmus Roterod. Christophoro Mesia Hispano S. D.

Epist. 26. IN me quidem nihil est, ornatissime *Christophore Mesia*, quod ullo pacto cum divinis *Marci Tullii* virtutibus sit conferendum, ego tamen quocunque in numero sum recta studia pro viribus adjuvantium, istud tuum ingenium tam candidum, tam sanum, tam sobrii iudicii, pluris facio quàm quemvis *Asia* regulum. Cæterum ab ignotis ac semotis accipere literas adeo mihi novum non est, ut penè sit quotidianum: à doctis, à magnatibus, ab episcopis, ab abbatibus, quos ego natos non noveram, subinde veniunt literæ: à Regibus, à Principibus ac Præsulibus eà dignitate, ut nulli possint esse ignoti, non tantum literæ veniunt, sed etiam splendida munera. A Cæsare *Carolo* multas habeo epistolas tam honorificè, tam amanter scriptas, ut eas pluris faciam quàm illius in me benignitatem, cui tamen bonam fortunæ partem debeo. A Rege *Ferdinando*, nec minùs crebras, nec miùs amicas, non sine munere honorario. A Rege *Gallie* quotiens quàm amplis conditionibus invitatus sum? Rex *Anglia* & crebris literis ac muneribus ultrò missis, declarat favorem ac benevolentiam in me singularem. Nec illi facile cedit *seminarum* quas hæc ætas habet optima, *Catharina* illius Regina. Rex *Polonia* *Sigismundus* misit epistolam, cum ipso munere verè regio certantem. Dux *Saxonia* *Georgius* crebris me literis appellat, *dux aduq. xai avrè*. Quid memorem *Guilielmum* Archiepiscopum *Canuariensem*, quid *Carthartum* nuper Episcopum *Londonensem* nunc *Dunelmensem*, quid *Joannem* Episcopum *Lincolniensem*, qui, præter epistolas omnibus gemmis preciosiores, quotannis veluti tributum amicitiae mittunt, nec petenti nec expectanti? Ab *Alberto*

A Cardinale *Magnifico* habeo præter literas egregium benevolentis animi monumentum, quemadmodum & à *Philippo à Burgundia* Episcopo *Trajectino* nuper vitâ defuncto, item à *Joanne* Card. *Lothoringia* fratre Ducis. *Bernardus* Episcopus & Card. *Tridentinus* præter honorarium munus idque non exiguum, crebrè misit literas tam amicas, adeoque solatii plenas, ut quamvis dejectum, animum possint erigere, amplissimis insuper conditionibus invitans ad convictum, à quo & hodiè literas accepi eadem pollicentes quæ olim detulit, ac fortassis ut nunc resunt, utar illius oblati. Archiepiscopi *Toletani* ad me literas jam excusas arbitror te vidisse; quid his fingi, quid optari potest amantius aut honorificentius? Nec defuit illius vel fortuna vel animo digna benignitas. Nuper *Guilielmus* Princeps Dux junior *Clivensis* ac *Jubacensis* adolescens virtuti natus, scripsit literas amoris plenas, addito poculo magnifico. *Antoniæ Fuggeræ* simul atque scripsit me *Basilea* moliri abiturum, misit viaticum centum floren. aureorum, pollicens in singulos annos tantundem & amplius, si vellem *Augustam* me recipere. Ubi respondi id mihi non esse commodum, misit poculum in primis elegans, pignus inter nos amicitiae. Ante paucos dies *Christophorus à Stadjo* Episcopus *Augustensis*, vir tum nobilitum apprime doctus, itinere septem dierum, nec eo satis tuto, huc se contulit non ob aliud, quemadmodum ipse prædicabat, nisi ut videret *Erasmum*, videlicet hominis umbram. Candorem illius prædico, non mea merita: attulit secum duo pocula regia, cum ducentis flor. aureis, deferens insuper omnium facultatum suarum communionem. Dum hæc scribo, veniunt literæ à *Jacobo Sadoletto Carpentorastensi*, Deum immortalem, quâ doctrinâ, quâ morum integritate, quâ autoritate viro! Solitus est & ante tubinde nos doctissimis epistolis appellare. Exciderat ille, nisi epistola fortè tum reddita commouisset. Nec dubito quin plures nunc non veniant in mentem. Venit interim in mentem *Petrus* Episcopus *Craeviensis*, vir summâ doctrinâ parique autoritate, ejus Regis Cancellarius, qui suam erga me pietatem, & literis amantissimè scriptis, & magnificis donariis declaravit. In eadem *Polonia* est *Andreas Critius* Episcopus *Placensis*, qui me frequenter & humanissimis literis, & eruditissimis carminibus recreat excitatque, nè hic quidem *adusq.* Habeo cubiculum epistolis differtum ab eruditis, à magnatibus, à Principibus, à Regibus, à Cardinalibus, ab Episcopis: habeo scrinium plenum donariis poculorum, lagenarum, cochleariorum, horologiorum, quorum aliquot expuro sunt auro, anulorum magnus est numerus, omnium autem longè major futurus, nisi pleraque donata redonarem aliis studia provehentibus. Et in his qui hæc donant sunt multi non doctrinâ modò, sed & vitæ sanctimoniam præstantes, velut Archiepiscopus *Canuariensis*, Episcopus *Londonensis*, Episcopus *Augustensis*; & in primis *Joannes* Episcopus *Reffensis*, qui fugerat, quemadmodum fugerat & Episcopus *Uratlavicus* *Joannes Turzo*, qui miserat scrinium rebus elegantissimis refertum *Antwerpianum*, ubi tum agebam, quum ego nunquam audissem aut somniasset *Uratlavium* aut *Turzonem*. In hujus locum successit frater, Episcopus *Olmutensis*. Et indices accrescit talium numerus,

numerus, quum ego nullius benignitatem invitarem, ingenue prae me ferens mihi satis esse facultatum ad hanc vitae sobrietatem, cuius adeo me non poenitet, ut citius sim aliquid detractus quam additus. Et tamen tanta est ultione illorum liberalitas, ut si nulli sint reditus (sunt autem etiam praeter Caesarem pensionem aliquot) haec sola meis studiis alendis sufficeret. Mediocrium dona semper rejeci, quoties licuit incolumi amicitia: aut sic accepi, civilitatis gratia, ut abunde pensarem. Sunt ut scribis, qui dicunt me nihil contulisse studiis, sunt qui clamitant me seminarium haereseon. Et unde hic affectus tot ac talium virorum, quos nemo non fatetur & acri iudicio praeditos, & toto pectore pietati favere? At isti graculi studio infelices, decem jam annis nullam non moverunt lapidem, & hodie movent in me, apud Principum aulas, apud Episcopos, apud Pontificem, apud Caesarem. Quid multis? apud maximos & minimos, ubique reperunt qui *Erasmum* defenderent, patroni inopinati, saepe etiam ignoti. Qui sunt isti qui sic favent impietati? qui favent nihil conferenti studiis? Imò sapiunt & intelligunt ventrium illorum malitiosam garrulitatem. Fateor esse multos qui me praecedunt in hoc argumento laudis, nec mirum est, quum ego primam invidiam exceperim, viamque munierim, quum novale repurgare coeperim, ac doleo non esse plures à quibus superer. In hoc enim à me sudatum est. Quod si quis conferat seculum quod fuit ante annos triginta sex apud nos, cum hoc quod nunc est, intelliget an aliquid literis contulerit *Erasmus*. Ante annos viginti nullus erat Princeps qui teruncium impenderet instituendo filio: nunc nullus est, qui non magno conductum adhibeat formatorem peculiarem. Reclamabant initio Theologi, sed seniores modò, nec hi tamen omnes: juniores nostra amplectebantur, nunc & *Caspi* mitescunt. Nec pauci jam monachi quae prius damnabant incipiunt amplecti. Duo juvenes *Franciscani* proflunt in theatrum, non minus impudentes quam indocti; nec intelligunt quantum malum suo ut aiunt jumento, suo accersant ordini. Sed hac de re plenius scribam fratri tuo, nunc tantum ago gratias ut debeo maximas, quod non perinde meà ac studiorum causà non dubitaris certamen suscipere, non solum cum *Franciscanis*, verum etiam cum aliquot magnatibus. Cum monachis, vir prudentissime, censo non decertandum, *Dodonaei* lebetes sunt, si moves unum, moveris omnes. Sed per magistratus typographus ille castigandus esset, qui contra Caesaris edictum, contra R. D. Archiepiscopi *Hispalensis* voluntatem indoctos ac famulos libellos excudit non addito suo nomine. Si primo ausu fuisset legitime positus, non addidisset alterum facinus. Hoc si non putant dandum meritis *Erasmi*, dent *Hispania* tranquillitati; tales enim libelli nec pietati conducunt, nec eruditioni, tantum ad excitandas rixas utiles sunt. Veri Principes, quoniam civiles sunt, & rerum periti, quanquam interdum artibus istorum pelluntur in errorem, praesertim quum mos non legerint, tamen commodis rationibus facile revocantur in meliorem sententiam: id si fieri non potest, tamen non est deserenda virtutis via. Est aliquid tunc placuisse paucis, sed optimis, posteritatis erunt aequiora iudicia. Doleo gregem il-

A lum *Observantium*, sic enim vocari amant, à simplicitate *Francisci* degenerare ad mundum: nec enim auderent ista duo loquaces juvenes, nisi patrum ac fratrum applausu confirmati. Nunc hoc agitur ut citra magnam humani sanguinis effusionem hoc fatale dissidium moderatis rationibus componatur, & isti seditiosis libellis conantur nobis novum excitare incendium. Nusquam non obcreant quibus liber, suo arbitrio mentientes, vociferantur apud imperitos, exemplo multum alieno à *Francisco* cuius titulo sese venditant. Nec haec tamen aliud profecerunt, nisi quod eruditorum ac bonorum odium in se vel excitant vel exasperant. Quoniam autem insanabiles video, suo morbo relinquendi sunt. Utinam detur aliquando *Christophorum* meum complecti coram & alloqui: id si fortuna negabit, animis posthac erimus semper conjunctissimi, nonnunquam & literis confabulabimur, quamvis magnis locorum intervallis distincti. Literas tuas *Hispalis*, datas postridie Nonas Januarii, accepi quinto Calend. Aprilis. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoia* tertio Calend. Aprilis. Millesimo quingentesimo trigésimo à *Christo* nato.

Erasmus Rot. Andrea Alciato S. D.

E Quidem pro meo erga te studio, quod eximie animi tui dotibus debetur, *Alciato* clarissime, non mediocrem ceperam dolorem ex tanta fortunarum tuarum calamitate, vel naufragio potius. Ceterum postremis tuis ad me literis effectum est, ut intelligam meam consolationem prorsus tibi supervacaneam fuisse, quippe quem illa *Rhamnusiae* procella tam atrox, ut multos *Dionogoras* abis reddere possit, non solum non deiecerit, sed è jureconsulto Philosophum fecerit, imò, ut melius dicam, non fecerit, sed declararit. Erat in te nimirum ista vis animi, sed eam antea latentem fortunae iniquitas reddidit illustrem. Sic dum ignis vim suam exerit in aurum, & melius reddit & clarius. Idem usque venit fortunae, quae dum saevit in *Alciatum*, non miserum reddidit, sed vulgare bonorum jacturà, veris ac perpetuis animi bonis & ditiozem reddidit & illustriorem. Impegit enim non in hominem scilicet, sed in pectoris quidem sinceritate aureum, animi verò robore adamantinum. Libet igitur, mi *Alciato*, vertere canticum, & pro consolatione gratulari tibi tam rara benignissimi numinis dona, quae te reddunt universis fortunarum regno superiorem. Pietatis erat, quod patriae tuae potissimum bonum civem praestare volueris: sed Deus voluit eruditionem tuam velut ex edito lucere pluribus. Nam virtutis splendor nescio quo pacto, in sua cuique patria ferè obscurior obugit, quod *Hebraeorum* etiam proverbio fuisse testatum indicat in Evangelio Dominus. *Zeno* sibi felix est visus, quod, amissis ad *Peram* naufragio mercibus, per fortunam protusus sit ad philosophiae studium. Perdidit purpuram, & invenit cunctis opibus preciosiorem sapientiam. Te verò non isto nomine vocabo felicem, quod, ut ipse modestissime scribis, facultatum omnium jacturà didiceris, haec fluxa bona, quae fortunae arbitrio tum dantur tum eripiuntur, minimi esse momenti: Sed nos hoc titulo fortunae gratias agimus, quod animi tui magnitudinem, quem haec tamen semper suspeximus, reddiderit

Epist. 27.

reddiderit magis conspicuam. Mihi primum hoc argumento collecta est mentis tua celsitudo, quod in omnibus scriptis tuis nullum usquam sit invidiæ vestigium, nec in quenquam amarulentius inveharis, quam non defuerint qui tunc lacefferent. Nec dubito quin virtutum tuarum fulgor sit omnes invidiæ fumos discutiurus. Vehementer gaudeo apud *Biturigas* aded florere legum studia, tamen cum Musis nondum illis admodum convenit, si vera narrant quidam. Summe mihi voluptati fuit, quod scribis hoc operæ quo tibi *Suquetum* & *Vigilum* commendavi, prorsus fuisse supervacaneum. *Vigilum* quantum ex illius conjecto literis, in Musarum viretis penitibus versatus est. *Suquetum* tamen non infelicitè & ipse versatus est in politioribus literis, tamen Legum studiis magis assedit, nec id, ut spero, facere desinet, donec virtute meritam lauream suæ *Flandria* retulerit. Habuit partem & patrum utrumque Juris prudentiâ clarum, & aulæ principali cum primis quemadmodum gratiosum, ira & gravem, ut hereditarium videri possit quod tam feliciter in hoc literarum genere versatur. *Vigilum* de facie non novi, è scriptis abundè deprehendi juvenis ingenium, haud mediocri eruditionis frugem de se pollicens. *Suquetum* amicissimi candidissimique ingenii est. Proinde quam amem utrumque plurimum, tu perficies ut eos magis ac magis amem. Quicquid autem vel laudis vel autoritatis habituri sunt unquam, hoc *Alciato* serenè acceptum. Ambobus gratulor quod hoc non commigrarint, siquidem ea deliberatio *Suquetum* aliquandiu suspensum habuit. Profitetur hic *Zasius*, vir ille quidem magnus, & qualem alterum haud scio an usquam habeat *Germania*. Sed jam arget senectus, neque adhuc quenquam paratum video, qui possit ejus laudis successionem ex æquo capessere: tamen non desunt, qui Juris prudentiam & diligenter & feliciter profitentur. Me mea quoque *Rhamnusia* hac ætate satis inclementer tractavit. Martius attingit, & adhuc languidulum repetit Aprilis. Ex ventis quibusdam blandis quidem illis, sed pestilentissimis ortum est malum. Initio nihil aliud erat quam alvi tormina. Successit apostema; primum mobile, mox affixit se circa umbilicum. Natura discussisset omnia, si à medicis temperassem, qui mihi nescio quo facto semper magno fure malo. Accitus est & chirurgus impendio confidens ac promissis magnificis, frustra admonitus, ex duro apostemate conatus est reddere ulcus, ac violentis emplastris tantum non exanimavit cruciatu. Ita menses ferme tres egi, ut nec edere liceret, nec dormire, nec legere, nec scribere, vix etiam cum amiculis confabulari. Curationis impatientes rupimus apostema ferro. Itaque paulatim reviviscimus, & bona spes esset salutis, si per pulices liceret quiescere, & adesset vinum, quale mihi suppeditare solet dum viveret *Fericus Carandileus* *Desfontaine* ecclesiæ Archidiaconus. Nam cum vernaculis hisce villis mihi pessimè convenit. Gaudeo inter *Budensem* & te factam esse gratiam. Nam in me non satis æquus sit etiamnum addubito, utrumque simulant ac dissimulant quidam. Sunt, ut suspicor, qui illius animum in me stimulant. Mihi satis est, quod à me nulla est ansa præbita, cur pilo debeat esse minus amicus. *Luthero* usque hætenus nemo stili mactonem strinxit in

- A me, præter ipsum *Luthero*, qui tamen uno congressu fuit contentus. Ubi *Argentoratium* commigravit quidam olim *Ætius* *Ærasmi* studiosus, nunc hostis odio furem, jam quatuor libellis velatus est in me: prodit quintus multorum nomine, sed nullo certo, quem dixisset malum aconito temperatum. Verum non ita magni facio quid in me scribant tales. Demiror quis genius intliget *Albertum Pium* quondam *Carporum* Principem, qui librum unum quem scripsit in *Italia*, evulgavit *Latetia*, *Baddis* opinor gratificatus: nec hoc contentus, denud compegit ingens volumen, collectis ex omnibus meis lucubrationibus locis, qui videri possint *Luthero* ansam præbuisse. Nec ista molitur suo *Marte*, sed habet aliquor pulchrè stipendiatos, præcipue *Sepulveda* quendam *Hispanum* hominem ut audio doctum, qui totius dictionis est architectus, ut hinc ad *Albertum* haud ita multum gloria sit reditum.
- C Argumenti summa est, ut persuadeat me totius horum temporum tragediæ fuisse seminarium. Miror cur vir ut accipio doctus & perquam humanus, ab argumento tam odioso famam auspicari voluerit. Si sic est fatum meum, moderatè ferendum est. *Longolium* optasset nobis diutius superesse. Siquidem hætenus quæ scripsit, præter stili nitorem, non multum utilitatis adferunt studiis. Nam quod me aliquoties contemptum nominat, nihil moveor. Est in illius epistolis ad *Gualterum* *Budensem* quædam plena ænigmatum & allegoriarum, sed egregiè frigidis, quibus te notari prædicant. In multis eruditionem miror, candorem in paucis reperio, quem in te, mi *Alciato* singularem quendam exoscalor. Bene vale. *Friburgi* Anno M. D. X X X.
- D

Erasmus Roterod. Christophoro à Stadio
Episcopo Augustino. S. D.

- II O Rnatissime Præsul, mihi tertium jam mensum cum morte lucta est. Salutarat me Martius, ab eo malo vix revalueram, & ecce April. postridie Paschæ excepit me multò inclementius. Cælo nihil erat blandius neque serenius, spirabat Euroaquo superne, sed à prandio spirabant inferne ventuli quidam Etesii non absimiles, blandissimi sed sceleratissimi. Senseram insidias, & aliquandiu pomeridianis horis me domi continui. At postridie Paschæ, quam domi nullum omnino flatum sentirem, prodii. & illico captus sum. Primum erant alvi tormina, & hinc vomitus, stomachi ruina, insomnia, summa lassitudo. A medicis nihil adferebatur opis, non artis vitio, sed hoc corpusculum non fert ullam violentiam. Tandem sedatis cruciatibus ingens apostema obsedit umbilicum, datum in initio. Adhibitus est chirurgus, qui contra medicorum sententiam pollicitus est effecturum sese ut erumperet, quod nec ego credebam fore. Complures dies enecavit me malagmatis exulcerantibus, usque ad vitam tadium. Totas enim noctes pervigilandum erat, non sine perpetuo cruciatu. Interdum nec legere potui, nec scribere, nec dicere, nec colloqui, nec audire recitantem. Interim corpusculum exarescens tendebat ad mortem. Ante paucos dies visum est apostema ferro rumpere. Quæ illinc erupit lerna? Deum immortalem, homines talem thesaurum corpore tegere, & vivere! Posthac mitius habere

Epist. 28.

habere coepimus, cum somno reditum est in gratiam, stomachus paulatim reviviscit, lassitudo decrevit, ac sensim. In ea afflictione solatii plurimum attulit mihi tua celsitudinis epistola, candoris, humanitatis, & eximia ejusdem erga me pietatis plena. Quem favorem si promererer, vel tuo unius judicio me beatum existimarem: nunc apud me pudore suffundor, quoties tuum istum in me animum, quoties benignitatem effusissimam cogito. Quotidie votis ardentissimis Deum comprecor, ut suo spiritu Cæsaris & Principum animis suggerere dignetur consilia Reipub. *Christiana* salutaria, perque Cæsaris summam potentiam & potentia partem pietatem, fatalem hanc & humanis praesidiis insedabilem tempestatem in tranquillum vertere dignetur. Adest istic *Campegius*, sedis Apostolicæ legatus, qui me semper singulari favore prosequutus est. Scripsit ad me ex *Onisiponte*, cujus literis ob morbum serius respondeo. Hoc amplitudinem tuam non sine causa scire volui. Archiepiscopus *Cantuariensis* jam ad extremam senectutem pervenit. Si non attingit, certe proximus est anno octogesimo, sed magis arbitror excessisse. Alioqui semper hactenus prospera valetudine, nunc ut fertur, adhibuit tertiam tibi. Spero equidem illum mihi superstitem fore, sed timeo: si quid secus acciderit, animus est tuam celsitudinem in illius locum surrogare. E duabus *Angliae* pensionibus debentur quotannis plus minus ducenti floreni, sed ea pecunia per negotiatores ad me pervenit accisa, nunquam usque ad quartam partem, interdum & intercipitur. Si quid humanitatis acciderit Archiepiscopo, nihil mihi penderetur. *Flandriae* pensio quam habebam ex præbenda resignata, inaudita perfidia mihi cepit intercipi per eum cui credideram omnia, vitam etiam crediturus. Tantum valet amor pecuniae. Ex Cæsaria pensione absens reruncium non recipo, vix reverso quicquam duros arbitror, utcumque lætant me magnificis promissis. Ita futurum arbitror, ut *Erasmus* brevi redeat ad paupertatem evangelicam, à qua tamen adhuc mediocri absum intervallo, gratia superis. Et si res ita postulet, parsimonia censum augebimus. Hactenus enim multa profodimus non necessariò. Non tamen est quod metuas, nè tibi gravis cliens futurus sis, qui *Cantuariensem* adeo non gravarim, ut non semel oblatam illius liberalitatem recusarim. Utinam liceat aliquando moribus tuis humanissimis & eruditione multiplici propius frui. Libet hinc aliquid provolare, non quod quisquam mihi molestus sit, sed quod in oppido non inameno quidem illo, verum nec magno, nec admodum frequenti, ad hæc semoto, multa desiderent qui multis egent. At non video portum. Quod si exoritur bellum, nec tutum fuerit hic manere, nec aliquid proficisci. Sed de his viderit Dominus, qui tuam pietatem sospitet ac prosperet in omnibus. *Friburgi*, natali *Joannis Baptistæ* M. D. X X X.

Erasmus Rot. Georgio Saxonia Duci. S.

Epist. 19. Illustissime Princeps, ante complures dies scripsi *Simoni Pistorio* celsitudinis tue Cancellario. Sarcinula quam *Guallhero Lypshensi* commiseras initio Januarii, mihi reddita est in fine Aprilis

A gravissimè agrotanti. Nam morbus qui tentarat in Martio, repetiit me postridie Paschæ, tam violentus ut nec edere, nec dormire, nec scribere, nec legere, nec recitantem audire, nec cum quocquam colloqui liceret. Si sarcinula venisset ante nondinas, fuisset mihi gratissimum. Non libenter legi jugum illud nomen, *Dux Georgium & Martinum Lutherum* in eadem pagina. Multum addit animorum illi præferoci, quod sic impunè debachatur in Principes. Nusquam mihi magis displicuit quàm in illa Apologia, in qua de nihilo excitat tibi de furto, si superis placet, tragediam. Quantum illic amarulentia, quanta vafrities, quanta impudentia detorquendi ad calumniam omnia? Citat *Hieronymum* querentem de his qui scrinii ipsius effractis suffurabantur schedis, quasi T. C. quicquam simile fecerit, qui epistolam per multorum manus jactatam accepit. Quam seditiosè exaggerat, quod *Joanni Duci Saxonia*, ac senatui *Nurembergensi* volueris imperare, quum in tuis literis nullum sit verbum imperiosius? Quam impudenter vult idem videri, tacitè apud se cogitare quippiam, & alteri loqui seu scribere: quum ex cogitatione nuda nullius fama lædatur, ex epistola cen colloquio nascatur rumor. Quam absurdè citat, ecclesiam non judicare de occultis. Imò occulta tormentis exquirunt leges, & ecclesia jubet ut impias cogitationes aperiamus sacerdoti. Denique quum nihil conviciorum omiserit, fingit se parcere C. T. minicans nisi desinas se prurpturum vasis acidi fundum. Quoties inculcat te hostem esse, quum toties tam amanter invites illum ad resipiscientiam? Postremò, quæ fungitur autoritate, tradit te cum omnibus tibi quoquo modo faventibus satana: sed homo misericors mox solvit nodum quem nexerat, idque nec poenitenti, nec agnoscanti culpam. Denum immortalem, quantum ista discrepant à spiritu evangelico! Centum libri adversus hominem scripti non perinde alienassent animum meum ab eo arque illa investiva. Nusquam magis agit hyperbolam. Non est illi novum sibi pugnancia scribere. Quumque docti quidam illi loca ejusmodi ingesserint in os, homo suavis obticescit, quasi sint indigna responso scilicet. Palinodiam de bello *Turcico* risi, quasi nunc alia sit *Germania* quàm pridem fuit, aut quasi Deus nunc quoque non visitet peccata nostra per *Turcas*. Quod si hæc causa valet, fas non esset ullam calamitatem à nobis depellere, non pestilentias, non bella, non latrocinia, non rusticorum incurrationes. In concione de bello adversus *Turcas*, *Turca* imperium facit perpetuum & inviolabile, nobis nihil relinquit præter atroces calamitates & patientiam. Me non deterret, licet, ut scribis, ætate decrepitâ, quo minus confererem manus cum homine, nisi toties re compertum esset nihil aliud proficisci, nisi quod irremus crabrones. Et jam pridem ab istiusmodi furiosis libellis libenter abstineo, senectutem meam consolans sacrorum voluminum lectione. Ad Calendas Januarias emisi epistolam adversus eos qui se falsò jactant evangelicos, quum nihil sint minus. Eà re commori quidam, duos libellos bene dentatos emisérunt in caput meum, quos ego nec legere dignatus sum hactenus, tantum abest ut parem responsonem. Ediderunt novum dogma, fas esse facis & mendaciis uti ad propagandam evangelium, (sic appellant sectam suam) idque jactant

jaſtant permitti legibus Cæſareis: quaſi ſi quid humanæ leges permittant in re prophana, idem liceat in negotio evangelico. Concedunt hoc leges, ſed citra fraudem cujuſquam. Hic inſimulantur innocentes & inſiciuntur incauti. Affiduis votis Deum ſollicito, ut Cæſari cæterisque Principibus ſuum ſpiritum impertire dignetur, ut hæc prodigioſa lues, ſi non penitus tolli, certè mitigari queat, iſtisque conſiliis res agatur, ut vincat non pars, ſed veritas. Bellum horreo, cuius varius eſt eventus, nec minus lædit bonos quàm malos. *Oportet*, inquit Paulus, *hereses eſſe*. Hæreticorum impietas olim ceſſit in magnum eccleſiæ commodum, exercuit illius doctrinam, & aperuit qui verè crederent, qui non. Tam eximia Cæſaris pietas mihi ſpem bonam facit fore, ut Dominus per illius potentiam magna ex parte medeatur huic fatali malo: quod quomodo conſiliis aut præſidiis hominum ſanari poſſit, non video. In epistoſa tua ad *Lutherum pag. C. facie prioris* lapſus eſt ſcribz aut typographi. Nam *Augustinus* nunquam adhucit *Ariana* ſectæ, ſed *Manichaorum*, ac rursus non niſi ante baptiſmum. Siquidem *Catechumenus* ſcripſit in *Manicheos*. Hoc igitur exemplum nihil ad *Lutherum* pertinet. Dominus illuſtriſſimam ceſſitudinem tuam ſoſpitet ac proſperet in omnibus. Apud *Friburgum* *Brifgoia* poſtridie natalis *Petri & Pauli*. M. D. X X X.

Erasmus Rot. Simoni Piſtorio S. D.

Epist. 30. **Q**Uam maximè ſæviret morbus, ſcripſi tibi per *Henricum* quendam, qui videtur minùs ſuo ſuſciſ officio. Tantum eas literas videtur reddidiſſe, in quibus erat commendatus. Illuſtriſſimus Princeps nullas quaſtiones inſeruit proximis literis. Sed tunc tractabant nonnullas dubitationes. Quibus reſpondere prolixum eſſet, & mihi videtur ad ſeditionem tendere ſi quid noveretur abſque publicâ autoritate. Menſes aliquot graviffimè ægrotavi, primùm alvi torminibus, unde vomitus ac ſtomachi ruina, & hinc extrema debilitas. Succellit apoſtema ſcleratiſſimum, umbilicum, occupans. Ruptum eſt ferro, manet tamen durties, unde metuo novam tragædiam. Nam chirurgus præter naturam, in duro apoſtemate, quod frigidis erat diſſolvendum, calidis & acerbis malagmatibus fecit ulcus. Adhuc repo & paulatim reviviſco, nondum liber à medicis ac chirurgo. Abſit, ut ego iſtius inextricabilis tragædiæ me faciam *Ariſtarchum*, utrinque peſſimam gratiam reportaturus. Utinam Deus dignetur eſſe *Ariſtarchus*, qui ſolus poteſt huic fatali tragædiæ finem imponere. Quod ſi Cæſar imperat ut *Augustam* veniam, neceſſe eſt ut prius imperet huic malæ valetudini. Cum tali *Thraſone* quid agi poſſit, non video. Scis omnem hiſtoriam. Obſerva diſſimulanter quid moliat, & ſi Ducem implevit mendaciis, fac uti rem cognoscat. Duci nuper ſcripſi per canonicum cognomento *Rina*. Bene vale, patrone ſingularis. *Friburgi* ſeptimo die Julii, M. D. X X X.

Erasmus Rot. Nicolao Olaho S. D.

Epist. 31. **A**Nimum iſtum tuum, humaniſſime *Nicolae*, lubens exoſcutor, tuum nomen inter præcipuos amicos adſcripturus. Optimæ Reginz pie-

tatem & humanitatem ſingularem frequenter mihi ſuis literis deprædicavit *Henkellus*, cujus autoritas apud me plurimum habet ponderis. Cæterum Reginz nomine ad me nulla venit litera, nec ipſius nec alienâ manu ſcripta. Si veniſſet epistoſa, fuiſſet mihi in moleſtiſſima valetudine magno ſolatio. Ignosce brevitati, adhuc rebelliſſum, & ſcribo multis. Sereniſſimæ Reginz precor omnia fauſta lætæque. Bene vale. *Friburgi* ſeptimo die Julii, M. D. X X X.

Erasmus Rot. Joanni Ulſteno S. D.

Sive ſcribis, ſive non ſcribis, ſcio *Ulſtenum* eſſe *Epist. 32.*
Ulſtenum. Tot legationibus ac negotiis exercitum fuiſſe, juvabit olim. Dux *Juliacenſis* junior miſit poculum cum literis. Quid illic agerem non video hac valetudine, quæ velis equiſque quod aiunt, fugit aſſas. Ex diutino morbo paulatim reviviſcimus. Et omninò de migrando cogitamus, ſed nullum video portum ſatis tranquilum. Dominus ſine me dabit Cæſari reliquisque Principibus ſalubria conſilia, mihi humili non tutum eſt talibus admittiſſe negotiis, in quibus ſi quis quid liberius aut æquius dixerat, ſtatim audit *Lutheranus*. Cupio te quàm optimè valere, vir animo meo chariſſime. *Friburgi* nono die Julii, M. D. X X X.

Erasmus Rot. Luca Bonſio S. D.

Leonici libellum legam perlubenter, ſcio enim *Epist. 33.*
à viro doctiſſimo ſanctiſſimòque nihil proficiſci niſi doctum & ſanctum. Quod hortaris ad comitia, *Catonis* illud obijciam, *Ad conſilium ne acceſſeris priuſquam voceris*. Et ſi maximè vocer, alligat hic valetudo. Nec video quid ego infirmæ fortis homuncio poſſim in negotio tam perplexo, ad quod expediendum vix ſynodus *conſueſcens* triennis ſuffecerit. Quid, quod nec tutum nobis eſt hic hiſcere: ſi quid æqui dixerimus, ſtatim audimus *Lutherani*. Niſi res per magnos ex omni provinciarum conſenſu agatur, nihil egerint: ſed ab ea ſynodo ſubmovendæ ſunt omnes humanæ cupiditates. Pro tuo in me animo habeo gratiam, & mutuum polliceor bonâ fide. Vale. *Friburgi* nono die Julii, M. D. X X X.

Erasmus Rot. Franciſco Diſſo S. D.

Stipulæ innitebaris, mi *Franciſce*, cum tantum *Epist. 34.*
ſtribueris meis epistoſis. Ab Archiepiſcopo *Toletano* jam abundè magnum accepi præmium, nec eſt quod iſta res te ſollicitum habeat. Quæ miſſes ad *Cæſenium*, quando hac venient? Citius venirent, ſi miſſeres *Augustam* ad *Antonium Fuggerum*, nec dubium quin ad conſilium eant multæ legationes, currantque veredarii. Vinum abſ te advectum, quàm primo gultu ſic arrideret, mirè impoſuit nobis: ſtimulatque cæpimus ſerid bibere, mutavit colorem, ſaporem & odorem. *Martinus Polonus* hac de cauſa proſectus eſt *Beſantium* cum viginti coronatis, ſed guttam non artulit. Officialis & theſaurarius aberant legati ad Regem *Galliæ*, cæteros *Polonus* dæmon affirmabat eſſe meros nebulones. Ita laboravimus graviter quatuor ſermè menſes, nondum firmi. Hæc ad epistoſam abſ te ſcriptam Calend. April. &

& per veredarium missam. De reliquis fac amico more, mitte exemplaria duplicia, & amicos admo-
ne ut idem faciant. Quam ego maxime agrotare,
Quirinus meus subito correptus est sudore
Britannico, nec alium habebam. Nam *Cannius* re-
dierat in patriam amore libertatis, iam factus sa-
crificus, ac nobis faulta latæque precaturus. *Haio*
repetiit *Frisiam*. Bene vale, *Dise* charissime. *Fri-*
burgi nono die Julii, Anno M. D. X X X.

Erasmus Rot. Alphonso Valdesio S. D.

Epist. 35. **N**on possum non vehementer dolere sortem
tuam, *Valdesi* charissime, qui simul & paren-
tem optimum, & parentis affectu patronum *Mer-*
curium Gattinarium amiseris: sed animus offir-
mandus est ad omnia quæ possunt homini accide-
re. Nos quoque Dominus dignatus est invisere, pau-
latim revivisco; sed quoniam chirurgus in duro
apostemate violentis malagmatis induxit ulcus,
quod ita sanatum est ut maneat durities, vereor
ne recurrat malum. In medio morbo, famulus
meus quem unicum habebam (nam alter revo-
catus est in patriam) sudore pestilenti correptus
est, qui mihi & in cubiculo & in mensa perpetuo
adfoerat. Sed Dominus est, faciat quod bonum est
in oculis ipsius. Bene vale, *Valdesi* charissime, &
post istam tempestatem expecta serenitatem. Nil
adhuc accidit tibi novi. Amisisti patrem, id quoti-
dianum est. *Gattinarius* diu vivere non poterat, in
caducum parietem inclinabas. Scias hunc homi-
nem quantus quantus est tuum esse. Bene vale rur-
sum. *Friburgi* IX. die Julii. M. D. X X X.

*Erasmus Roterdamus Conrado Episcopo
Wirceburgen. S. D.*

Epist. 36. **N**ulla unquam commendatio cessit felicius,
ornatissime præsul, quam illa quæ tuæ celsi-
tudini paucis verbis *Marium* ecclesiasten, & *Striba-*
rum collegii tui canonicum commendavi. Quan-
doquidem tuis ex literis intelligo, non solum illos
tibi factos chariores, verumetiam me quoque prius
ignotum tantam inisse gratiam, ut commendato-
rem inter tibi commendatissimos habere dignatus
sis: nec satis habueris epistolâ tam candidâ mihi
gratias agere, contra quam fieri solet: nam mor-
est, ut quorum commendatio valuit, ipsi gratias a-
gant iis apud quos valuit: nisi etiam amicissimi a-
nimi symbolum ac *perambulum* apud me deponeres,
quam talis epistola à tam eximio Principe, tam
honorificè, tamque amanter scripta, mihi quam-
vis magni muneris loco esse potuerit. Nec sufficit
animo isti tuo munus qualecunque, sed planè re-
gium donare voluisti, magis reputans, quid te
deceret dare, quam quid *Erasmus* accipere. Au-
get doni precium, quod nec promerito, nec am-
bienti, ac ne expectanti quidem utro detulerit tua
benignitas. Quo maiorem gratiam ejus nomine
me tibi debere profiteor. Siquidem quæ dantur
benemeritis, mercedis nomen mereantur citius
quam beneficiorum: quæ precibus extorta sunt,
ea magno empta scripsit *Senecca*. Quæ promif-
sa diu torserunt, expectatione magnam suæ
gratiæ partem amiserunt. Verum pro his do-
num quæ prius venerunt quam ventura suspica-
retur qui accipit, solidam debemus gratiam: quæ
etiam si exigua sit, tamen animus dantis reddidit

A ea preciosissima. Scribit *Homerus* non esse reji-
cienda deorum munera, ego verò talium Principi-
pum spontanea dona, ceu sacra quedam monu-
menta apud me libenter servo, ac veluti pro testi-
monio ostendo, quibus me non mediocriter or-
natum arbitror: iisdem interdum me ipsum con-
solor adversus quorundam inauspicatissimorum
hominum pravitatem, qui nec de benemeritis be-
ne loqui possunt, nec his benefacere à quibus be-
nificentiæ sunt provocari. Quid igitur superest,
amplissime præsul, nisi ut nostrum tuis magni-
ficè gratuler: *Mario* ac *Stribero*, auctam tanti
Principis benevolentiam: mihi cui tam feliciter
cesserit audacia, ut non solum non offenderim
improbare, verumetiam gratiam non medio-
crem inierim, in eorum numerum quos tu digna-
ris amicitia tuâ coopatus. Sed & tibi, suspiciende
præsul, non minus gratulor istum animum, in tanta
dignitate modestissimum, in tanta fortunæ in-
dulgentia incorruptum, in tot negotiorum undis
nihil æquè cordi habentem, atque ecclesiæ catho-
licæ commoda. Ea nunc tot fluctibus jactata pla-
nè tui similibus naucleris eget, qui non graventur
privata commoda *Christi* gloriæ posthabere. Ita-
que sic sibi persuadeat tua celsitudo, *Erasmum*
quantus est, in ipsis ære esse, neque quicquam
magis optare, quam dari sibi occasionem, quâ
vicissim grati clientis animum utcumque testificari
possit. Neque enim me minus operatum tuo bene-
ficio quam honoratum arbitror. Nec tamen ex-
onerari cupio, vel quia debeo tali præsuli libenter,
vel quia perspicio me prorsus non esse solvendo, e-
tiam si facultatem mearum omnium, atque etiam
capitis hujus fecero autionem. Sat habeo si quo
argumento declarâro, mihi reponende gratiæ vo-
luntatem non deesse. Dominus *Iesus R. C. T.* so-
spitet prosperèque, quam in omnibus, tum in se-
dandis his ecclesiæ tumultibus. Neque enim de-
sperandum est. Graviore olim ætate divi *Hiero-*
nymus pertulit, & vivit etiamnum *Christus*, qui ver-
bo sedat mare quamlibet fremens, atque exitium
minuit. Nos tantum excitemus cum precibus,
ac bonis operibus vellicemus, donec expergisca-
tur, jubeatque tempestatem hanc consulescere.
Hanc gloriam sibi vult tribui, non nostræ pruden-
tiæ. Datum apud *Friburgum Brisgaviæ* potitidie
Laurentii, M. D. X X X.

*Erasmus Roterdamus Christophoro Episc.
August. S. D.*

Eodem die quo celsitudinis tuæ postremas literas
eras accepi, miseram isthuc noctem meo ære in
hoc propriè conductum. Tuas tertio die *Augusti*
scriptas reddidit rusticus quidam, dicens se *Aug-*
ustæ accepisse à filio cujusdam piscatoris. Id
quo casu acciderit nescio. Vereor ne reliquæ
sint interceptæ. Nam *Coryæi* nusquam non vi-
gilant. Paulatim evado firmiusculus, nisi quod
pulicum improbitas nos tantum non enecat in-
quietudine. Pergrata mihi fuit tua objurgatio,
quod scripseram me tibi non fore gravem clientu-
lum. Declarabat enim constantissimum in amici-
tis animum, cui utinam aliqua ex parte queam re-
spondere. Libellis quos emittit sectarum *typhæus*
etiam minantur nobis, tantū abest ut pacem ambi-
ant. Tres cōditiones quas recenset, meo iudicio, nul-
lâ religionis jacturâ concedi poterant, sed minime
(N n n credo

Epist. 37.

credo seclorum procures illis fore contentos. De A
cerebrosis & capitis, scio tuam sublimitatem
extra reptilium morsus esse. Nihil tamen est quod
non moliantur isti crabrones, & si credimus apo-
logis, etiam in celum subvolans scarabæus ultus
est aquilam. Præfationem in *Chrysostomum* jam
absolvi. De *Jacobo Fabro Stapulensi* suspicor esse
fabulam, ni id nuper accidit. Nam ad festum A-
scensionis è *Lotetia* recepi literas, nec ullus vel huc
vel *Bassæam* rumor advenit de illo tristior. Ante
complures menses exusserunt quendam *Lodovi-*
cum Berquinum, virum optimum ut prædicant, nec
erat *Lutheranus*. Odium theologorum ac mona-
chorum, libera lingua, simplicitas & hujus comes
fiducia perdidit hominem. Ea, uti suspicor, fuit
rumoris occasio. Nam *Faber* ut *Enoch*, assumptus
est à Rege *Gallorum*, qui venit nè quis vel in illum
vel pro illo scriberet. Id opinor procuratum ab
ejus patrono Episcopo *Lodovensi*. Dominus ampli-
tudinem tuam prosperet in omnibus. *Friburgi* C
postridie *Laurentis*, Millefimo quingentesimo
trigesimo.

Erasmus Rotterodamus Petro Episcopo
Cracoviensi S. D.

Epist. 38. **E**xhilararunt animum meum tuæ literæ, reve-
rende Præsul, quæ tuam R. celsitudinem &
superstitem declararunt & nostri memorem, de-
nique nostram in dedicando *Seneca* propensam
voluntatem boni consuluisse. Sed hoc gaudium
temperavit *Martini Slapi* oratio, referentis te à
diutino periculosoque morbo nondum satis con-
firmatum. Ceterum è proximis amicorum lite-
ris expecto latiora. Vernis hisce mensibus spiri-
tus hic ventuli tibi blandi, sed exitiales. Multis
conciliantur languorem, non tam gravem quam
tenacem. Me torminibus alvi tantum non enecā-
runt. Diutino cruciatui successit apostema circa
umbilicum. Malè cesserat medicorum cura, sed pe-
jus chirurgi sedulitas, qui durum apostema, quod
moderatè frigidis erat discutiendum, igneis em-
plastris sic adussit, ut carnem assam gestare viderer.
Post quatuor menses vix cepi reviviscere, & ad
hunc usque diem paulatim viriculas accrescere
sentio. Hæc igitur æstas nobis penè fuit sterilis,
nisi quod unico libello rixamur cum pseudoevan-
gelicis, & *Chrysostomum* dedimus eà dignitate, quā
prius dedimus *Augustinum*. Multa accesserunt
prius nunquam edita, velut commentarii in u-
tranque ad *Corinthios* epistolam, aliæque. Si con-
tinget hanc hyemem tranquillam agere, dabimus
nonnihil juvenis studiis commodum. *Martinus*
Slapæ constantes cum animum in me declaravit,
ut si ex me natus esset, non possem optare plus pi-
etatis in filio, ingenium verecundum, sedatum pa-
tenti, amicum, fidele, modestum. Quo genere na-
tus si nescio, sed utinam tales semper gignerent
Principum uxores. Id, nisi me fallunt omnia, præ-
stabis aliquando bonum virum vestræ *Polonie*.
Hoc eo scribendum putavi, ut si qua se dederit op-
portunitas, tua celsitudo faveat illius commodis.
Eadem si quid à me fieri volet, suo mancipio im-
petabit, cui precamur omnia lata. Datum a-
pod *Friburgum Brisgaur* postridie Calendas Se-
ptembris, Anno Millefimo quingentesimo tri-
gesimo.

Erasmus Rot. Julio Pflug S. D.

Sapienter ab antiquis dictum est, vir clarissime, Epist. 39.
Ex malis si quid inest boni, decerpendum esse. Ex
illius de quo scribis negotio, quanquam alioqui
molestiarum pleno, hoc capio commodi, quod
tui notitiam nactus sum. Nam mihi videor in li-
teris tuis, velut in speculo quodam, perspexisse pe-
ctus istud tuum, Gratiarum, ac Musarum, & o-
mnis honestæ eruditionis domicilium. Cum pri-
mis autem exosculatus sum, quam mirificum a-
nimi tui candorem, tum verò eximiam ingenii
sanitatem. Eam mihi declarat oratio tua, undi-
que sibi coherens, nihil usquam habens asperum,
aut hincum, aut affectatum, aut in tempestivis sen-
sibus ineptum. Vix autem credas, dum tuas con-
templor virtutes, quanto opere mihi displicuerim:
verum hæc aliàs. Libenter tibi debeo pro ista in
me pietate, qui tam sedulo meæ tranquillitati
consultum velis. Atque utinam efficere possis, quod
pariter optamus ambo. Ego enim jampridem in
hoc mugone planè luctum, quod ainx, auribus te-
neo, quem neque ut amittam, neque uti retineam
scio. Utinam sibi perinde amicus esset atque ego
sum. Sed utcumque cadat istius negotii alea, ami-
citiæ inter nos initam confido fore perpetuam.
Quod si pro tua singulari humanitate non fa-
stidis infimæ sortis amiculum, evitar sedulo,
nè quid committam Gratiis indignum. Illud
autem in primis ab te petendum, ut has extem-
porales schedas boni consulas. Eas commisimus
Præfecto arcis *Brisacensis*. Non nihil etiam ve-
reor nè hæc vos *Augusta* non reperiant. Si con-
tinget vos istis commemorari diutius, scribam ali-
quanto accuratius. Bene vale. *Friburgi Brisgaur*
decimo die Octob. M. D. X X X.

Erasmus Rotterodamus Leonardo Officiali
Besontino S. D.

Profectò, quanquam à nonnullis invidia cau-
sa rhetor appellor, consumpsi colores omnes
excusandæ importunitatis meæ, qui viris aliis oc-
cupatissimis, tum de quibus nihil unquam sum
meritus, non desinam meis petacibus obturbare li-
teris. Sed quis pudori locus, ubi ea urget necessitas,
quæ frequenter huc perpellit, ut homo comedat
hominem? Stomachus nullum fert vitium Ger-
manicum. *Homerus* scribit durissimum esse mor-
tis genus, mori fame: ego durius esse puto, mori
sui, cui periculo nunc proximi sumus. Ante
menses aliquot emandaram isthuc juvenem
quendam nobilem *Polonium*, is quoniam vos isthic
non offendit, rediit huc vacuus. Nunc mitto fa-
miliz meæ miseriz columen. Nolim vos gravari
ullis impendiis, jam toties expertus vestram beni-
gnitatem, tum monum assatum tradidi. Hoc agen-
dum, ut nanciscamur vinum aptum nobis, id quod
vel per famulum tuum fieri poterit. In monte
Peliciardi nullum habeo mihi vel leviter notum,
alioqui non essem vestra civitati molestus. Ad
Calend. Septem. accingens eram ad repeten-
dam *Brabantiam*, sed per amicos *Caesaris* jus-
sus sum manere usque ad exitum concilii. Nec
semel me permittit obsequii. Nunc hyems urget,
nec tutum est è nido provalare. Quapropter oro
ut, ut nunc modò scripsit *Erasmus*, in posterum
providebitur

providebitur ne vobis cogar esse molestus. Non te morabor amplius. De rebus novis scripsi *Franco* thesaurario. Bene vale, Patrone incomparabilis. *Friburgi* pridie *Luca*, Millefimo quingentesimo trigesimo.

Erasmus Rot. Antonio Dalbano Abbati S.

Epist. 41. Cum oblatus esset qui *Lugdunum* peteret, huc crediturus, non putavi committendum, ut ad te sine meis literis veniret. Itaque tuam epistolam quam attulit theologus *Mallarius*, relegendo ex vetere mihi feci novam, geminamque ex ea voluptatem corpori. Nam tota spirabat & summam humanitatem, & eximium quendam pectoris tui candorem: Ne quid de me dicam, quem *Mallarius* pro sui ingenii benignitate tibi persuasit esse aliquid. Porro quae de incubrationibus meis praedicat, non sine rubore legi: vehementer tamen optarem eas esse tales, ut possint non omnino indignae videri virorum tui similium auribus atque oculis. Jam duo sunt de quibus non arbitror esse necesse ut me tibi purgem accuratius, si tuum ingenium satis ex epistola tua perspexi. *Mallarius* scio frigidissime excepi & talem virum & tam diligenter abs te commendatum. Verum hanc valetudo me cogit, ut in totum ab hoc officio genere temperem, adeo ut quum nuper hoc venisset *Christophorus à Stadio* Episcopus *Augustensis*, vir non solum natalium imaginibus illustrissimus, verum etiam eruditione exacta, ceterisque Episcopo dignis virtutibus ornatissimus, non ab aliud, nisi ut videret *Erasmum*, adferens secum munus honorarium, quod non indecorum fuisset quamvis potenti Regi dare magnati: multo frigidius hominem acceperim quam *Mallarius*, quippe quem nec ad convivium, nec ad poculum invitarem, nec saepius quam bis mei conveniendi copiam fecerim. Odi ego hanc non inhumanitatem, sed inhumanitatis speciem. Verum aut hoc ferendum incommodum est, aut negligenda vita. Inte dum forticulus conor agere bellum hominem, sed mox praesto est *Aur.* De altero crede mihi justiore esse excusationem, quam tu quoque velles sat scio. Septem jam menses exierunt, quod amplitudinem tuam nullis literis compellam. Utinam hic nihil aliud causari liceat, quam tabelariorum inopiam, quam studiorum occupationes: sed ab eo languore qui me dum hic esset *Mallarius* cepit, vix sub Aprilem revalueram, quum subito venti quidam blandissimi, sed nocentissimi morbum revocarunt. Primum erant alvi tormina, cruciatus morte crudelior. Successit apostema subter umbilicum. Hinc mihi res fuit cum medicis & chirurgo immanissimo. Nec erat finis futurus, nisi ferro ventrem incidissemus. Hoc genere mortis divus *Erasmus* peregit martyrrium. Cum hoc malo quinque ferme menses luctatus sum, à quo sic tandem dimissus sum, ut me mihi reddiderit imbecillior. Utinam mihi licuisset tua tempe, tuamque insulam, nomine magis quam re *Barbaram* invisere. Talem enim sedem jam dudum circumspicio, in qua mea senectus jam & laboribus & rixis lassata conquiescat: invitatur à multis, sed nescio quo arcano sensu in *Galliam* inclinat animus, non vini causa tantum, quanquam & hoc est aliquid. Nam hac aetate minimum absuit quin siti perierim, homo minime bibo-

A sus. *Besontium* commigrassem, sed ob dissidium quod tum gliscere ferebatur inter magistratum & canonicos non expediebat. *Lugdunum* saepe gestiebam, sed deterrebat partim itineris longitudo, partim nihil istuc esse parati, partim bellum, quod ferebatur existeret inter *Sabandos* & *Bernares*. Certum erat ad Calendas Septembris isthuc demigrare, nam hic praeter rerum necessarium summam vel charitatem vel inopiam, & *B* savit mala pestilentia, & bellum timetur evangelicum: sic enim libet appellare. Sed id temporis venerunt ex aula Caesaris literae admonentes ne quod pedem ante exitum consilii: si quid esset à bello periculi, se in tempore monituros. Eandem cautionem cum multicanerent, parvi, & pariter obsequii. Interim enim occupavit hyems, & pestis immanissime grassatur, nec *C* adhuc satis liquet quae futura sit hujus conventus catastrophe. *Zuingliani* non impetrarunt ut audirentur. *Lutherani* concessum est ut exhiberent suos articulos: his ubi paucis esset responsum, Caesar pronunciaret. Cum nihil conveniret, Principibus aliquot ex utraque parte delectis datum est negotium, ut si qua possent, dissidium componerent. Cum à pluribus nihil ageretur, sex eximii delegatum est negotium. Res propemodum deducta erat ad concordiam, nisi quod *Lutherani* Principes nihil audire voluerunt de restituendo & ablegandis sacerdotum moribus. *D* Denique Caesar pronunciavit, ut civitates quae nova dogmata recepissent, se conformarent ritibus aliarum ecclesiarum: ad id datum est spacium sex mensium, hoc est usque ad idus Aprilis. Principes evangelici offensi sunt duobus verbis sententiae Caesarianae, alterum erat quod in ea ipsorum sodalitas diceretur *secta*: alterum quod adjectum esset, *quanquam Lutheranorum doctrina sufficienter ex divina scriptura fundamentis fuit confutata*. Hoc non tulerunt, dicentes se non solum credere, verum etiam scire suam doctrinam nisi fundamentis evangelicis & apostolicis, idque in conspectu Caesaris magnam confidentiam. Eam vocem indignissime tulit Caesar. Illi redierunt ad sua. Nondum prodita est extrema sententia, quanquam non latet qualis sit. Jam enim numerantur Principes & civitates, quae velint haerere Caesari, quae sectis. Haec quorsum evasura sint Deus novit, sed interim tamen haec serio fiunt, Caesar accepit coronam à Pontifice nulla caeremoniarum parte omisa, nisi quod *E* *Roma* res acta non est. *Ferdinandus* institutus est archistrategus *Austriae*, designandus brevi & *Romanorum* Rex, solennibus caeremoniis. *Turca* miserè tractavit *Austriam*, nuper etiam *Moraviam*, moliturus crudeliora, si Deus prospexerit. Sunt qui minantur & *Anglorum* Regi, quod uxoris repodium meditetur. Ab his malis *Galliam* vestram immunem esse gaudeo, atque utinam sic perpetuo. Certè nullam mallem mihi supremam dari senectutis sedem. Pecunià non admodum egeo, homo paucis contentus: tranquillum portum desidero, quandoquidem *Germania* tumultibus solus Deus poterit finem imponere. His literis si designaveris rescribere, magno me solatio affeceris. Si *Mallarius* quereatur se nihil accipisse literarum, existimet has sibi quoque scriptas esse, quando talium certè amicorum commania sunt omnia. Vos ambos incolu me servet

(N n n 2

Opt.

Opt. Max. *Christus*. Datum apud *Friburg. Brisgoie*, quinto Calen. Decem. Milleſimo quingenteſimo trigefimo.

Erasmus Rot. Mathia Kretzero S. D.

Epist. 43. **E**GO verò non modò ſim inhumaniſſimus, verumetiam *Chriſtiani* nomine indignus, ſi te qui prior ad amicitiam provocàſti, non redamarem. Complures jam annos quidam improbè mentiti ſunt, mihi per omnia cum *Luthero* convenire, non quòd hoc omnes ſibi perſuaſiſſent, ſed quòd eum rumore periendo *Erasmio* putarent accomodum. Nunc ab ea ſpe delapſi, commenti ſunt alium colorem, *Erasmum* huic tragediz ſeminarium ac fontem eſſe. Hoc etiamnum mordicus tenent. *Albertus Pius* quondam *Carporum* Princeps, ante duos annos in hoc argumentum velitatus, nunc idem ſeriò tractat conductis operis, quæ ex omnibus meis lucubrationibus collegerunt, quicquid ad calumniam detorqueri poteſt. Idem Pontificis in me animum ſi minùs alienavit, certè refrigeravit. Opus excuditur à *Badio*. Vetus eſt, de conſule fieri *rhetorem*, nunc videmus è Principe fieri, penè dixerim, ſycophantam. Hoc organum præcipuè movet quidam ſibi felix, eccleſiæ infelix, quum *Pius* nec ſibi, nec aliis fuerit felix. Certum eſt poſthac iſtiſmodi ſycophantiis eſſe motum. R. Præſulis *Auguſtani* pectus pluſquam aureum jam pridem exploratum habeo. De noſtro amico non queo ſaris mirari. Si hoc venenum diu geſtavit in pectore, miror potuiſſe diſſimulare: ſin nuper concipit, demiror unde hauſerit, qui antehac nullam iniquioris animi ſignificationem dedit, imò aliquoties per communes amicos me juſſit amanter ſalvere. A me certè nunquam læſus eſt, quin potiùs amabam hominis ingenium. At ſi vera ſcribunt amici, nemo unquam in me furioſius debacchatus eſt. Fuit iſtic quidam omnium *Thaſorum* alpha: Is, ut ſuſpicor, ei camino ſuggeſſit oleum. Hæc vix licuit ſcribere. vir abſolutiſſime, aliàs copioſius. *Friburgi* undecimo Calendas *Januarias*, Anno M. D. X X X I.

Erasmus Rot. Georgio Saxonia Duci S.

Epist. 43. **J**AM olim quidem compluribus argumentis perſpectum habens illuſtriſſimæ tuæ celiſtudinis erga me propenſum favorem, & intelligebam & profitebar me illi plurimis maximisque nominibus obligatum eſſe. Verùm nuper gravioribus etiam nominibus me ſibi reddidit obligationem, præcipuè duobus. Alterum quòd ut ex literis R. D. *Chriſtophori* Episcopi *Auguſtaniſis* accepi

A tuam in *Erasmum* benevolentiam apud aliquos eccleſiæ Proceres, inter quos erant Cardinalis *Campegius* & Cardinalis *Leodiſis*, dignatus eſt profiteri. Quo quidem teſtimonio arbitror ornamenti dignitatisque meo nomini non parum acceſſiſſe. Alterum quòd tam amanter, tamque ſollicitè dederis operam, ut ſenectæ ſtudiisque meis ocium tranquillum parares ab eo, cui pro delectamento eſt mihi negotium facereſſe, literariis que commentationibus obſtrepere. Quòd tuæ ſublimitatis ſtudium, utcumque cetera caſura ſunt, hoc certè nomine mihi fuit feliciffimum, quòd hac occasione naſtus ſum amicitiam viri omni decorum genere ornatiffimi, *Julii Pflug*. Cujus ſimiles utinam quampluriſimos haberet *Germania*. Mihi quidem multis de cauſis quies non ſolum optatiſſima eſt, verumetiam neceſſaria. Sed ſi hanc perſonam Deus humanæ fabulæ choragus mihi impoſuit, partes delegatas agam oportet. In hac arena mihi video moriendum eſſe, nam ut iſti vivi conquieſcant nihil eſt ſpei. Nullus eſt annus quin duos trèſve libellos in caput meum ejaculentur pſeudoevangelici. Privatas moleſtias facilè concoquerem, ſi publicis eccleſiæ ſtatus haberet ut vellem. Pacata eſt *Italia*, *Gallie* *Cæſari* nodo, ut aiunt, *Herculeus* federata eſt. In *Hiſpania* nihil eſt tempeſtatis. Negotium *Britannicum* de repudio facilè citra tumultum componetur, ut audio, utque novi Regis ingentium. Cum *Turca* ſperantur induciæ, quòd quidem exiſtimo non tantum ad Reipublicæ commoda, verumetiam ad *Chriſti* religionem propagandam eſſe conducibilis. Si Deus huic febri *Germanica* mederi dignaretur abſque bellis inteſtinis, ſperareliceret aureum quoddam ſeculum. Tot jam diu flagellis aſſiſti ſumus, bellis, tumultibus, peſtilentiis ſubinde ſpeciem mutantibus, ſummà charitate rerum atque etiam penurià, nec ſolet Dominus irarſci in finem, ſed in ira recordari miſericordiæ, tantum ut nos toto pectore convertamur ad illud, in eum unum figentes ancoram ſpei noſtræ. Non erat animus illuſtriſſimam celiſtudinem tuam hiſce literis interpellare, niſi ſuam operam ultrò deſuliſſet generoſus adoleſcens, mihiſque tum ob eruditionem haud vulgarem, tum ob morum integritatem etiam domeſticà conſuetudine perſpectam inprimis charus & amicus *Andreas Camericius*, qui cum fratre ſuo *Erasmio* repetit patriam, reſiſto hic altero germano *Chriſtophoro*, qui & ipſe diligenter ac feliciter in *Juriſperitorum* literis exercet ingenium. Precor ut illuſtriſſime C. Tancoſumem ac florentem nobis reſque publicæ ſervet Opt. Max. *Christus*. Apud *Friburgam Brisgoie* Idibus *Martii*, Anno à *Chriſto* nato Milleſimo quingenteſimo trigefimo primo.

D. ERASMI ROTTERODAMI EPISTOLARUM LIBER XXVI.

Erasmus Rot. Julio Pflug S. D.

Epist. 1. **S**I inter nos ſuſceptum eſſet eloquentiæ certamen, *Julius* præclarum *Germania* decus, proſectò literarum tuarum erudita facilitas & decora jucunditas, ac feliciffimas quidam perpe-

ruis que *Tullius* dictionis fluxus, me à reſcribendo deteruiſſet. Id eſſe verum ac me putes rhetoriciſſe, quantumvis ſanctè deſerare non dubitem. Sed quoniam nec hanc ætatem, nec theologum decet anxie poliendi ſermonis cura, non viſum eſt aſſectare quòd aſſequi nullo modo poſſem, etiamſi

etiam si omnes nervos intendero. Prointuâ fre-
tus humanitate, ausus sum ex tempore, meoque
more quicquid in calami cuspidem venerit char-
tis illinere: quod nunc etiam maiore veniâ facio,
cum eodem tempore plures sexaginta scribendæ
sint epistolæ, & in his aliquot, quæ iusti propè
voluminis instar habent. Pro laudibus quas tibi
tuo merito tribuo, non est quod mihi gratias a-
gas, aut benignitatem meam prædices, quum
iustius sit, ut utrique Deo, cujus munificentia est,
quicquid in nobis est laude dignum, gratiam ha-
beat: quem precor ut suam in te benignita-
tem semper in majus ac melius augere dignetur,
quando quod hæc tibi conceditum est, tam
non malignè quum amicis omnibus, tum verò
Reipublicæ potissimum impertis, videlicet non
ignarus in quem usum tot præclaras ingenii na-
turæque dotes ille tibi fœneraverit. Quod verò
tua bona sic extenuas, nihil aliud efficit, quàm
ut magnificentius etiam de te sentiam, utpo-
te veræ minimèque fucata virtutis notam a-
gnosceris, quæ nihil moratur hominum laudes,
sed ad eas, cœu virgo quæpiam intacta, rubore suf-
funditur: nec est ulla tutior verorum bonorum
custodia. Quod polliceris te si non cæteris vir-
tutibus, certè gratitudine fidèque meo de te judi-
cio responsum: Gratitude vocabulum non
agnosco, de fide lubens audio, quanquam nihil ad-
dubitaturus, etiam citra promissum. Tua de Prin-
cipis erga me studio propensaque voluntate mihi
jucunda fuit magis quàm necessaria testificatio.
Tot argumentis illius in me non modò benevo-
lentiam, sed & pietatem jampridem exploratam
ac perspectam habeo. Itaque mihi nihil æquè
persuatum est, quàm quicquid in hac causâ fecit,
ab amicissimo profectum animo fuisse. Nec ob
id pilo minus me illius humanissimæ celsitudini
debere puto, quod res in diversum cessit. Animos
spectare decet, non exitum. Quare quod tam di-
ligenter persuadere niteris illustrissimo Duci nihil
aliud fuisse propositum, quàm ut dum meam sene-
ctutem ab his turbis asserit, & studiorum meo-
rum tranquillitati, & publicæ, ut ais, utilitati
consulat, honestam tu quidem, vir egregie, sed su-
pervacaneam operam sumis. Quod autem scri-
bis, hoc actum, ut ille præcisâ materiâ litis mihi
negotium non faceretur, aut si faceretur, id ei sine
fraude non esset &c. Ad hæc aliæque hujus gene-
ris arbitror te non desiderare responsum, si modò
schedæ quibus ad tuam priorem epistolam rescri-
psi, tibi redditæ sunt, aut si eas tuâ lectione digna-
tus es. Nec enim me fugit, quàm non capiantur e-
jusmodi rixis ingenia generosa. Quod si nemini
persuadeo monstrosas quorundam delicias, quid
mihi superest, nisi ut evangelico clypeo memet
obarmem patientiâ? Cum tot enim monstris mi-
hi res est, ut jam debeant animus ad ista occalu-
isse. Sed piget harum naniarum meminisse. Postea-
quam hoc fato natus sum, juvat in tui similitum
virosum amicitia conquiescere, quos habeo non
tam paucos quàm multi sibi persuadent. Tux verò
necessitudinis accessionem, si quid mihi credis, plu-
ris facio, quàm si contigisset sacerdotium quam-
libet opimum. Ad eam atendam non arbitror o-
pus esse multis officiis, sat erit si subinde mutuis
litteris excitetur. Si quid tamen erit in quo que-
am animo tuo aut etiam tuorum gratum facere,
nihil erit quod non & alacriter & libenter sum

A præstaturus, modò fuerit in mea potestate, si vel
abste monitus fuero, vel si sese dederit opportu-
nitas. Legi verò quam fers, sanè quam lubens
subscribo, ut in amicitia nostra velut jam legiti-
mis auspiciis inita, iustisque numeris confirmata,
laudum reciprocarum vires, excusatio stili neglectio-
ris, & si quid aliud est hujus generis, id omne post-
hac sublatum sit. Ut illustrissimo Principi me red-
das commendatiorem, quanquam existimo super-
vacaneum orare, oro tamen, nec ob aliud nisi quod
id summopere cupio. Vale. Apud *Friburgum Bris-*
gaviæ pridie Idus Martii, Anno à *Christo* nato M. D.
X X X I.

B Ut liberius ad te scriberem in causa fuit *Ano-*
dreas Contritz, juvenis imaginibus clarus, & in Juris-
peritorum literis diligenter exercitatus, mihi
cum fratre suo *Christophoro* domestico convictu
notus spectatusque est, atque etiam mensæ com-
munis, talisque religione fœderatus. Eum arbitror
tibi notum esse: aut si notus non est, quæso te ut
ne pigeat cognoscere propius.

Erasmus Rot. Lazaro Bayfio S. D.

Summam voluptatem eamque geminam mihi *Epist. 2.*
Speperere tuæ literæ, *Bayfi* ornatissime, partim
quod legatum agis excellentissimi Principis no-
mine, idque in urbe, præter alias innumeras feli-
citates, etiam viris eruditissimis ac bibliothecis
locupletissimis florentissimâ; partim quod nec isti-
tus muneris dignitas, nec occupatio negotiorum
tibi *Erasmi* memoriam excusserit. Illa verba tuis
in literis non sine risu legi, *Ad magnum illum E-*
rasmum: qui titulus hand quadrat in hoc corpuscu-
lum, minus in fortunam, minimè in ingenium.
Sed ramen istuc modestius, quàm quod *Zasius*
nunquam exorari potuit, ut defineret me *ter maxi-*
mum appellare. Cæterum, quemadmodum fateor
me tuas epistolas sæpe desiderasse, posteaquàm u-
nis literis ingenii tui gustum mihi præbueras; ita
nunquam, ut ais, te cessatorem appellavi, quem eti-
am si nihil scriberes, sciebam nec in amore, nec in
officiis unquam cessare. Qui mihi hoc quoque no-
mine, vulgari hominum genere videre felicior,
quod felicitatem tuam agnoscis. Quid à superis
majus exoptare poteras, quàm quod à regis nego-
tiis literarum ocium tueri licet, quodq; ut scribis,
ocium contigit cum dignitate? Mearum autem re-
rum status cum tuo, mi *Bayfi*, prorsus ex diametro
pugnat. Mihi enim negotium est absque dignitate,
nisi quod meum esse duxo quicquid obrigit candi-
dis amicis. Quin & literis gratulor, quas *Franciscus*
Regum Opt. Max. non sat habet à philobarbarorū
petulantia vindicare, nisi eas ad tantam provehat
dignitatem, ut suo præ fulgore tenebriones obstre-
peros facile submoveant. Gaudeo quod meditaris
esse trilinguis. *Helium* non novi, *Egnatium* homi-
nem non minus humanum ac probum quàm eru-
ditum *Venetis* amavi, idque ni fallor mutuum. *La-*
zarum Bonamicum opinor me vidisse *Patavii* in
ædibus *Marci Musuri*, qui jam tum juvenis pluri-
mum & eruditionis & humanitatis præ se ferebat.
Utinam Deus aliquis mihi det, ut in tam felici
contubernio possim hærrere. Nam hic rerum
proxima nobis minantur bellum egregiè su-
nestum, nisi numen aliquod propitium scenam
rerum humanarum invertat. *Benedictus* bonâ
fide tuas literas reddidit: sed idem reddidit

(N n n 3 com.

commentariolum *De vasorum generibus*, cuius pri-
dem in literis ad me tuis spem feceras, unâ cum
libello *De vestibus*, locis aliquot tuâ manu casti-
gato. Sed quum appendix illa præterquam quod
erat indiligenter ab amanuensi tuo descripta, vi-
deretur etiam imperfecta, non ausus sum typo-
graphis committere. Cæterum quoniam ille con-
stanter asseverabat te librum in hoc tradidisse, ut
si vellem hic excuderetur, perlegi non indiligen-
ter, & si quid comperissem amanuensis incitiâ
commisissum, emendavi, *Frabenis*que commisi.
Quod si mihi *Benedictus* dedit verba, contigiam
ad humanitatem tuam, culpam poenâque de-
precaturus. Sin verò nec ille sefellit, nec tu offen-
sus es, erit quod gaudeam. Nihilo secius inte-
grum tibi est, opus tuo arbitratu absolvere, atque
illic excudendum curare. *Lazaro* meis verbis ut
multam salutem annuncies oro. Nam *Egnatio*
ipse nunc scribo. Bene vale, vir clarissime.
Datum apud *Friburgum Brisgaie*, tertio Idus
Martii, Anno à Christo nato Millesimo quin-
gentesimo trigesimo primo.

Erasmus Rot. Baptista Egnatio S. D.

Ej. 3.

INcommodè mihi, nè dicam infelicitè acci-
dit, quòd incuriâ pueri tui epistola mea cui re-
spondere parabas accuratius, non fuerit ad ma-
nus. Nihil enim potuisset animo meo obtingere
iucundius, quàm prolixius *Egnatio* mei colloqui-
um. Cum *Budæo* nunquam in gratiam redii, nè
quid mihi frustra gratulere. Faxit Deus, ut nè re-
deam unquam. Nunquam enim in illum secus fui
affectus, quàm bonum gratumque virum esse par
est, erga hominem excellenti doctrinâ clarum, de-
niq; studiis ac studiosis omnibus bene meritum. Si
quid fuit offensæ, quod ipsum aut omnino nullum
aut quàm levissimum fuisse reor, à me quidem
ortum non est, sed venificaram linguarum infor-
ris ac fascinis procuratum. Tamen si *Budæus* vir
& probior est & humanior, quàm ut acriter etiam
laccellus iniquenquam odiosè stringat calumum.
Et ego sum is, qui in tales viros agrè possum in-
candescere, licet acerbè provocatus, modò me si-
nant esse *Christianum*. Ad hanc solam contumeli-
am, lenis esse nec possum nec debeo. Illud acutè
perspicis esse fati mei, quòd multorum acerbis
inimicitis sum exercitus, quum maximè semper
habuerim in votis, nè cujus cruore meus rubesceret
stilis. Ejus rei sat signi est, quòd inter tot meas
apologias nulla est investiva. Hoc me facto natum
levius fero, quàm si à multis laccellis apologias
toridem extorsissem. Non est fas *Siquaxor*. Sum-
mo illi chorago, cuius arbitratu humanæ vitæ fa-
bula agitur, parendum est. Is quos vult, & quâ
personâ vult producit in theatrum. Si te voluit
esse *Missionem*, me *Demeam*, suas quisque partes
sustineamus oportet. Novit Dominus quid cuique
expediat. Hostes habeo plures quàm vellem, fa-
teor: sed contra non paucos habeo amicos, digni-
tate, autoritate, doctrinâ, morum integritate
præcellentes. Nec hætenus mihi quisquam ex-
hibuit negotium, nisi aut cerebrosus, aut invidus,
aut arroganter indodus, aut ex calumnia ve-
nans gloriam. Idque successit nonnullis. Vix alius
me fuit amicorum factionibus dior, priusquam
hæc dogmatum digladiatio nasceretur. In qua mi-
hi libebat quietem agere, sed non licuit. Volens

A nolens protervis sum in arenam gladiatoriam, nec
ab hoc munere videor unquam rudem imperaturus.
quum à nulla te magis abhorreret meus genius.
Tolerabilior erat mea conditio, si cum una hosti-
um acie esset colligendum. Nunc cum una tur-
ma cominus pugnantem, à tergo adorantur illi
ipsi pro quibus dimico, ut hoc pugne genus *Gery-
onem* quempiam, aut *isistharam* requirat, aut certè
aliquem ex eo hominum genere, quod olim fuisse
B narrat *Aristophanes* apud *Platonem*, geminâ fa-
cie, quaternis brachiis, & totidem curibus. Hoc nè
suspiceris, *Egnatio*, mea naturæ vitio accidisse, sem
à primordiis repetam. Jampridem apud nostras
res incredibilis digladiatio fuit, inter melioris li-
teraturæ *Græcique* sermonis candidatos, & inter
Rabios personatos, qui cælum terræ micere
mauerunt quàm aliquid nescire videri. Hic si non
rex illis erum, certè strenuum militem præbui.
Cum hæc concertatio maximè ferveret, exortum
est hoc opinionum dissidium, quo nunc orbem
concuti videmus, vereorq; nè, si Deus averterit
malum, videamus atrociora. Hic qui in *Mulsarum*
castris mernerant, plerique nè dicam omnes, se-
met adjunxerunt ei qui novæ factionis fuit auctor.
Id quoniam ipse facere recusabam, in periculum
veniebam, nè proptus *Alcor* & *Apollon* remanerem.
Hos tamen satis æquos habui, donec sperarent
me prudenter dissimulantem, suo tempore ad par-
tes accessurum. Verum posteaquam impar invidiæ
C coactus sum in eam factionem ejusque ducem fer-
rum acriter stringere; ut quisque antea fuerat ju-
ratissimus amicus, ita vehementissimus hostis esse
cepit. Nec licuit interim illis placatoribus uti,
adversus quos pro linguis ac bonis literis graviter
steteram, qui mundo persuadere conati sunt, hoc
religionis incendium non posse restinguî nisi simul
& oppressis literis humanioribus & harum fauto-
ribus, inter quos præcipuas tribuunt *Erasmus*. Ita
factum, ut amicis destitutus, utrinque peter omni
retorum genere, adeò non defensio ullâ vel digni-
tate, vel autoritate, ut à cimicibus quoque ladar
impudè, nisi quòd hætenus favore *Cæsar*is utcum-
que subitari. Quanquam hoc quoque malum,
quàm vel alicui scdæ dare nomen, vel his adu-
lari qui sub *Christi* titulo nihil aliud quàm mun-
danam tyrannidem sibi parare & constabilire
nuntant. Quibus adeò fuit dulcis gustatus agri-
colarum sanguis, ut totius *Germaniæ* sangui-
nem sitientes, nullum non moveant lapidem, ut
D utranque *Germaniam* & superiorem & inferio-
rem ad intestina bella concitent: nec vident id
si fiat, non minùs fore perniciosum ecclesiæ,
quàm populo funestum. Ipsi interim in iugo pub-
licæ calamitatis spectatores, cum *Nervus* canent
Alcor & *Apollon*. Ad exitiale bellum adhuc tendunt o-
mnia procemia. Si meis consiliis initio fuisset ob-
temperatum, jam aut consopitum esset hoc ma-
lum, aut certè non adeò latè divagatum. Nunc
nihil restat, nisi ut in primis mixatâ in melius
vitâ, à Domino petamus auxilium, potius quàm
ab armis. Sub hujus belli prætextu mundus *Ju-
dæis* & hæreticis inundabitur. Utinam Domi-
nus aperiat oculos Principum. Quum simplici-
tatem meam nominas, vir prudentissime, planè vomitum tetigisti meam. Quicquid ma-
lorum per omnem vitam accidit mihi, simplici-
tati meæ acceptum refero, quàm hætenus nè
tot quidem malis admonitus possum dediscere.
Quumque

Quámque aliis interdum possim rectè consulere, ipse nescio quâ vi fatali non desino ex meo ingenio ceteros æstimare. Plurimam verò tibi gratiam habeo, mi *Egnati*, qui sic me diligis, ut mea incolumitas te tam sollicitum habeat, tam præclare de me sentis, ut ecclesiæ plurimum referre putes *Erasmum* esse sospitem, quorum alterum tue pietatis est, alterum candoris. Siquidem ex tribus quæ tu commemoras, veteris necessitudinis quæ mihi tecum fuit *Ventia*, non sine voluptate recordor, virtutem excellentem opto magis quàm agnosco, eruditionem agnosco quidem, sed adeò non eximiam, ut intra mediocritatem esse fatear. Literæ sic efflorescunt, ut *Erasmus* inter *adypasit* 70 censendus fuerit, nisi hæc opinionum rixæ transversim incurrentes turbassent omnia. *Zasius* valet ac te resalutat, simul cum hoc *Henricus Glareanus*, qui hic summa cum laude literas optimas proficitur, vir multifariam eruditus. De *Chrysostomo* video tibi ab amicis data verba. Si quid tamen obtinget, rogo mittatur *Frebenio*. Opus quidem jam exiit, sed parant unum volumen addere, quum primum licebit. Bene vale. Apud *Friburgum Brisgoie*, tertio Idus Martii, Anno à Christo nato Millesimo quingentesimo trigésimo primo.

Erasmus Rot. Jacobo Tussano S.

Epist. 4. **E**Go semper læti ominis instar habui, quòd linguis ac bonis literis apud nos subolescentibus tam odiosè tamque conjuratis studiis reclamatum est. A talibus enim initiis semper exortæ sunt res præclaræ diuq; regaturæ. Hujus exortæ sibi si non primus, certè cum primis apud nostrates exepi. Ab ea te quoque nonnihil afflatum fuisse vehementer, mi *Tussane*, doleo. Verum ut hæc invidia paulatim ipso temporis progressu mitiganda exiis consopiat, partim in nobis situm est, videlicet ut comitate, civilitate & officio nosmet in benevolentiam omnium infinuemus. *Leuani* collegium *Basilienum* vix substituit, tanta erat eorum conspiratio, qui sibi persuaserant hanc studiorum accessionem suis rationibus fore incommodam. Itaque professoribus dedi consilium, ne verbum in alios disciplinarum professores dicerent, sed comitate morum, diligentiaque profitendi, simul & juventutem allicerent, & hostes irreconciliabiles trerent: nam hoc vindictæ genere non esse aliud pulchrius aut efficacius. Paruerunt, & post aliquot menses facti sunt, sibi rem experientia compertum, id consilium fuisse fastum ac felix. Eo consilio nec vestra prudentia nec vestri mores egent: & alioqui non parvò levius certamen vobis erit cum læna, partim quòd apud vos melioris literaturæ splendor jam maxima ex parte gloriolæ inscitæ nebulas discussit: partim quòd tantum Principem habetis istius pulcherrimi negotii professam autorem, non minus humanam ac benignam quàm potentem, qui videtur hoc penitus habere perspectum, quantum hinc veræ gloriæ suis ornamentis, quantum utilitatis universæ ditioni sit accessurum. *Leuaniensis* collegium autorem habet *Hieronymum Basilienum*, virum amplissimâ fortunâ dignum, quæ non defuisset si vivere licuisset: sed decessit & auctoritate & re mediocri, adeò ut salaria vix alendis professoribus paria sint. Illius tamen memoris

A nulla satis digna gratia rependi potest, qui quicquid erat facultatum, id universum ei negotio dedicavit. Quin & hoc cordatioris consilii videtur, quod isthic duarum modò linguarum professoribus destinatum sit stipendium, *Græca* & *Hebræica*, quandoquidem *Latina* jampridem sic effloruit, ut peculiari professore non egeat. Jam illud regis benignitatis est, quod utrique lingue binos professores designavit, idque salario nequaquam exili, quo non tamùm commodè, verumetiam cum dignitate manus delegatum obire queant. Isto nomine, mi *Tussane*, multò feliciorum iudico *Galliam*, quàm si tota *Italia* retræ ditioni fuisset adjuncta. Pulcherrimam sparram sortiti estis, nihil superest nisi ut eam pro sua quique facultate certatim exornetis. De tuo erga me studio, nihil opus ut aut ipse injurendum ullum interponas, aut quenquam sponsores adhibeas. Ut enim prisce illis sufficiebat formula, inter bonos bene agere oportet: ita inter *Christianos* nihil requirendum præter duas syllabas, *mi* & *i*. De *Budeo* reconciliando quod scribis, amo quidem humanitatis tue sedulitatem: verum nolim hoc esse persuasum eruditorum cœturi, me cum *Budeo* rediisse in gratiam, qui cum mihi nulla fuerit unquam similitas, nec unquam futura sit, nisi proorsus hanc mentem mihi deus aliquis adimat. Nulla est inter mortales tam omnibus nexibus astricta amicitia, quam non aliquando nubecula quæpiam offusceret adtempus. Nemo mihi persuasit aut persuasurus est unquam, *Budem* hominem non minis humanum quàm eruditum, fuisse offensum meo *Ciceroniano*. Si quid fuit offensionis, male lingue veneficium fuit. Autores aliquot ad me delati sunt, sed non est oculi tantum, ut vacet auscultare delationibus, præsertim cum jam senex aliò properem. Ego nunquam aliter animatus in *Budem* fui, quàm decet in hominem probum, eruditum & de literis egregiè meritum. Consultius autem visum est illi meos literis non appellare. Nam si quis deus mutavit illius animum, ut pro benevolo suscepit hostilem, non est innocentia cuiquam esse supplicem. Si talis est offensio, quales solent sæpe inter amicos, incolumi tamen fodere Gratiam, incidere, illius erat expostulare, meum purgare. Quamquam nec hic gravarer aliquantulum de meo jure decedere, si certò scirem quid illi doleret. Id quum nec divinare possim, vereor nè si tentem generoso equo palpari, imprudens doloris locum attingam, & ille recalcitret undique tutus. Si est offensio, illius vices sunt rescribere ad duas epistolas, quas ut ais, totum biennium apud se servavit non resignatas. Sed quicquid est hoc ulceris, si tamen est ulum, optimum arbitror fore medicum & *meu*. Nec mihi defunt quibus rescribam, velim nolim, nec defunt *Budeo* & *istis* in *ris* *meis* *mentibus*. *Henricum Glareanum* jussi tuis verbis salvere, quem ipsum opinor tibi scripturum. Habes, ni fallor, serè ad omnes epistolæ tue partes. Hisce diebus aliquot, famulus à cœna mihi inambulanti solet è *Budæis* epistolis recitare, si quando non est commodi congestoris & ad stomachum meum facientis copia. Vehementer probo tuum consilium, quod in pleasque attexeris scholia. Quà re factum est, ut & à pluribus majorèq; fructu legantur, & melius ferant ætatem utilitate præsentì commendatæ. In his sunt aliquot ad *Petrum Amicum*, quem *Basileam* adduxit *Joannes Lascaus Polonus*, juvenis apud suos

suos apprimè nobilis, atque etiam in paucis eruditus. Venit autem nullà re alius, quàm *quartus*, nam moribus illius, nihil unquam vidi purius, in quibus nullum nævum possis reprehendere, nisi quod plus satis abesset ab arrogantia ferociàque. Post menses paucos cepit languere, nec aliam ejus rei causam divinare potui quàm frigus, cui non assuerat, nudato jam præter solitum collo ac tibiis. Nec interim desinebat crudis Germaniæ vinis a quæ plurimum addere. Aded verò contigit illi, quod optare solet *Cæsar Augustus à iohannaria*, ut obdormiscere non mori videretur. Corpus apud *Franciscanos* pro laico sepultum est, animam spero inter *Seraphicas* mentes vivere. Hoc si fortè nesciebas, scire te volui. Bene vale. Saluta mihi *Danesium* collegam tuum, sed imprimis *Budam* si videbitur. Apud *Friburgum Brisgoia*, tertio Idus Martii, Anno à Christo nato millesimo quingentesimo trigésimo primo.

Erasmus Rot. Eobano Hesso S.

Epist. 5.

A B his quibuscum semel mihi amicitiz fœdus legitime Gratianum auspiciis iectum est, ut semper sint gratissimæ quæ redduntur epistolæ, mi *Eobane*: ita non soleo offendi intermissione literarum, præsertim ejus generis, quæ nihil habent præter salutationis officium, aut familiaritatis colloquium. Et epistolarum fasciculis sic obruor, ut interdum vix oculum sit perlegendis. Hic itaque dum culpam deprecaris, aut etiam veniam precaris, scito te *judicium* id *id est* *aversionem*. Quod expositulas invidiosâ commemoratione, & vos bonarum disciplinarum professores, & istam rempublicam esse traductam: Primum, reipublicæ, mox me vobis purgabo, sed paucis. Ego isti civitati ut inter *Germanicas* præcipue celibritatis semper optimè volui, nec ulla data est occasio cur secus essem animatus. Si ideo putas traductam, quod inter eas censeretur videtur, quæ aliqua ex parte favent contentiosis dogmatibus, non expectabam ut illa offenderetur, si hoc obiter in scriptis significaretur, quod ipsa non cupit haberi clam, quodq; jam multorum editis libellis latius sparsa fama, quàm ille meus libellus unquam sit pervagaturus. Quod magistratus sat amplis stipendiis condoxit, qui illis optimas literas profiterentur, nemo non fatetur laude dignum. Porro, quod frigent auditores, atq; ob id etiam professores, nullum crimen est Reipub. cui in manu est quod honestum est consulere, successus bene consultorum in manu non est. Magistratus quod in ipsis situm erat præstiterunt, animos hominum immutare solus potest Deus. Nec tamen hujus rei mentionem affectavi, sed huc me adactum vides, ni voluissem haberi mendax, quo nomine mirè delectatus est ille qui me provocavit. Jam hoc ipsum quod à me leviter notatum est, non unis literis ad me perferipfit *Bilibaldus*, vir ut opinor gravis, sæpique reipub. bene cupiens. Idem *Basileam* detulerunt homines minimè leves, ac vobis etiam privatim amici. Quod si putas ad totius civitatis contumeliam pertinere, quoties magistratus aut in eligendo fallitur, aut successu frustratur, etiam atque etiam vide quàm iniquam legem eis præscribas, cum exigis ab hominibus, quod solius est Dei proprium, qui nec falli potest iudicio, nec eventu frustrari. Quare tibi illa, mi *Eobane*, non admodum in loco dicta sunt

A tam invidiosè, ac deinde cum colapho. Non pudet inquis te clarissimæ civitati eam notam inurere, tanquam alat pigros studiorum professores? Quasi multæ civitates non alant aliquando furaces magistratus, indoctos episcopos, luxu perditos sacerdotes, denique lenones, usurarios & meretrices. Non accuso magistratum, & si quid delinqueret magistratus, an continuo civitas universa me rem ager lætæ majestatis? Non dubito quin magistratus optaret vobis & auditorum quàm maximè frequens esse, & studiorum amorem quàm maximè flagrare: sed aliud est optare, aliud præstare. Verùm interim alit, fateor, sed aut alit invitus, aut in spem melioris successus. Tantum de republ. lætæ. Venio nunc ad professorum ordinem, mox ad te venturus, posteaquam quædam tuo nomine peculiariter expositulas. Ego professorum neminem novi præter te & *Joachimum*, quorum utrumque soleo inter amicos numerare, quemadmodum adhuc numero, nè putes malevolentiam mihi in consilio fuisse quàm illa scriberem. Auditorum autem segnitiam frigusque vobis etiam arbitror displicere. At qui fieri potest ut caleat professorum studium, si rarus sit auditor, isque dormitabundus & oscitans? Proinde, nec professoribus inuritur nota, sed auditoribus. Jam mihi finge esse unum atq; alterum ex professoribus qui cesset non illibenter, quid aliud accidit, quàm quod hominis est? Posteaquam illi negligunt suum commodum, ignoscendum est, si professor suum oculum & emolumentum amplectitur. Succenses iis qui talia vel literis vel rumoribus huc pertulerunt: non tamen hoc agis, ut doceas illos vana pertinisse; tantum ingratitudinem & incivilitatem eis objicis, qui istis bene habiti parum bonam retulere gratiam. Jam si quid tu cedis poematum, non isti tantum civitati profuturorum, aut si quid tale molitur *Joachimus*, quid hoc ad istam profitendi provinciam? Mihi quotannis multa ceduntur, nec ob id mihi civitas hæc designat salarium. Rogas quomodo ipse me mihi excusem, qui tantum vulnus infligam semianimis vixque spiritum languidum trahentibus literis? Imò in hoc ipsum illa scripsi, ut segoes ad studiorum ardorem excitarem. Quum præceptor increpat segnitiam discipulorum, quid aliud agit quàm ut illos ex ignavis reddat alaces? Quàm a libi langueant studia nescio, *Levani* & *Luteria* florent ut quum maximè. Sed unde languor studiorum? Nimirum à segnitie quorundam qui se jactant evangelicos. Hoc si tu quoque doles, ut facere arbitror, in idem venimus. Fortasse metuis nè si multis persuasum fuerit istis cessare professores, pauciores studiorum gratiâ sese ad vos conferant. Vestratum itaque partium est, auditores vestros ad amorem literarum inflammare. Id si factum erit, ipsa res facile juventutem alliciet. Nec oportet eo loco vos supramodum offendi, quum eadem querela sit optimi cujusque de civitatibus omnibus, ubi regnant evangelici. Hoc certè nomine vos & amo & laudo quod in his dissidiis quieti, bonas literas nullâ onerastis invidia. Venio nunc ad ea quæ peculiariter mecum agis. Exprobras quod meum nomen præclaris laudibus vexeris. Ut fateor non esse mihi molestum laudari à viro laudato, ita ni fallor, vicissim *Eobani* virtutes si minus quàm tu copiosè, satis tamen candidè prædicavi. Nuper *Glareanus* mihi narravit abs te editum volumen Epigrammatum, in quibus frequens & honorifica

honorifica mei mentio. Id nondum videre datum est. Quod scribis de subtractis è farragine meis ad te epistolis, nec meminisse nec satis intelligo. Si subtractæ sunt, certè odio tui factum non est. Neque enim mea in te benevolentia quicquam decessit hæctenus. Fieri potest, ut cum ederem hoc genus argumenti, tuæ non venerint ad manum, aut aliquid fuerit causæ, quod nunc non queo divinare. Unam illic meam ad te epistolam reperio. Tibi non videtur ferendum, quod in *Ciceroniano* meo nullum *Eobannum* datum sit locus. Si æquum autumas, vir amicissime, ut me in jus vocet quicumque illic præteritus est, plusquam docenti me rem peragent. Non enim ibi texebam catalogum eorum qui scriptis innotuissent, sed quum decem exempla suffectura fuerint ad id quod illic agitur, indulsi numero, idque sicuti parum consultè, ita ut apparet parum feliciter. Utinam in totum à vivorum, aut nuper defunctorum nominibus temperasset. Nunc alii se queruntur præteritos, alii dolent se commemoratos, alii secus attacki sunt quàm vellent. Finiendus erat nominum catalogus, id fieri non poterat, nisi multis prætermisiss. Sed omissis inquires gregarij, eximios tantum recensuisses. Verum qui vix gregarij sunt, sibi videntur eximij. Porro nè tu malevolentia des, quod nominatus ibi non sis, præteritus est & *Zasius* & *Beatus Rhenanus*, quorum alterum crebrò videbam, ab altero frequenter accipiebam literas, ut oblivionem causari non queam. Nec illi tamen expostulant. Semper fassus sum, quod sibi vindicat *Franciscus Philephus*, perem in utroque genere facultatem tibi mirè obligisse, sed nihil quod sciam extat tui præter *Poemata*. At in *Ciceroniano* meo, ut ais, sit aliquot Poetarum nomenclatura. Fortasse, sed obiter tamen, & præter argumenti naturam, ut hoc cui venia opus est verius quàm debetur laus, contrahi potius debuerit quàm dilari. Et tamen hæc scribens nondum scio, an ibi sit *Eobannus* necne: & nisi tu expostulasses, credidissem te minime prætermisiss, tantum abest, ut studio tuum nomen suppresserim. Jam finge me tenuisse Scriptorum catalogum, humanius erat oblivioni ignoscere, quàm de animo nostro dubitare. Abs te biennio nihil venerat literarum, & sensi nonnullos amicos mihi factos iniquiores, quod novis dogmatibus reclamarem. Tale quiddam de te suspicari poteram, nihil tamen sinistra suspicionis passus sum aliquid in animum meum descendere. Sed ut descenderit, car judicasset prætereundum *Eobannum*, quum *Huttenum* & *Albertum Pium* recenscam, quorum uterque cruento calamo me petiit? Postremo, *Eobannus* in se habet quo se nobiliter, ut nostrâ predicatione vix alij minus sit opus. Jam si quid vel abs te, vel à *Joachimo* elaboratum est, quod nondum prodit in lucem, mihi quidem veniâ dignus videor si nesciam. Quod *Theoricus* reddidisti *Latino* carmine, miror si *Siculam* illam *Venerem* effecutus es. *Homarum* opinor experitis tractabiliorem, in utroque tamen argumento vereor ut fama labori respondeat. Qui *Græci* norunt, nam gliscit indies ea lingua laus, malunt ejusmodi autores audire suâ linguâ canentes. Laudo tamen industriam tuam, nec ea suâ laude fraudabitur. Quæ præsentem adferunt utilitatem, ea maxime videmus hominum manibus teri, etiam si tractent argumentum humilior

A Ita celebris est *Perotus, Rhodiginus, Calepinus, Budanus, & Valartianus*. Sed mediocribus esse *Pactis* non licet, ut ait *Horatius*. Hoc seculo vix etiam summi Poetæ laudem quantum promerentur ferunt. Sed finem imponam epistolæ nimum loquaci. Isti reipub. utinam tam omnia contingant prospera, quàm ego opto. Eam per me nulla ex parte, nec puto lasam, nec ladi velim. Si vanus est rumor qui frigere istic professiones pertulit, & si falsa scripsit *Bilibaldus*, magnopere gaudeo, precorque veniam credulitatis. Sin vera sit, existimo professorum segnitiam excusatam auditorum frigore. Quod si non impetro, saltem illud persuasum habeas, *Erasmus* in te & *Joachimum* amico esse animo, in alios quos non novi nihil habere stomachi: de nostra verò amicitia tantum mihi fuisse fiduciz, ut siue meæ ad te epistolæ ederentur siue premerentur, siue *Eobanus* esset in catalogo, siue non esset, putàrim me te nihilominus benevolo usurum. Postremò, si quid hic à me cessatum est in officio, facillè poterit alio loco sarciri. Bene vale, & *Joachimum* collegam tuum meis verbis saluta. Apud *Friburgum Brisgoe*, quarto Idus Martii, Anno à *Christo* nato millesimo quingentesimo trigésimo primo.

Erasmus Rot. Andrea Alciato S.

QUUM multis antehac argumentis singulare Epist. 6.
quoddam tuum erga me studium abundè de-
clararis, idque pro tui magis ingenii candore,
quàm pro meis meritis, *Alicius doctissime*, nullo
tamen certids mihi fidem fecisti quanti me face-
res, quàm hisce proximis tuis literis, quibus non
minùs disertè quàm amanter hoc agis, ut silentio
contemptuque potius quàm reluctando, ab im-
probitate tabularum mihi quietem ociùmque vin-
dicem. Unde enim ista tanta mei sollicitudo, nisi
ab abundantia quadam amoris, aut, ut rectius di-
Eciam pietatis erga me ruz proficiscitur? Istam ve-
rò cationem mihi nec primus, nec solus occinīs.
Eandem jamdodum audio ab amicorum meorum
præcipuis, *Cuthberto Tunstallo, Jacobo Sadoletto, &*
Baptista Egnatio, quanquam ex his posteriores duo
monitores penè seri extiterunt, ut promptemor-
dum *ἡ τὴν τοῦ σου πρὸς ἐμὲ ὑποχρέωσιν*, & τὴν ἐν-
ταύτην videantur. Nec ob id tamen minùs
grata est illorum voluntas, quod minùs utile sit of-
ficiū. Postremò, est aliquid vel serò sapere
Fcum *Phrygiis*. Atque utinam liceat & anteacta
quædam in integrum revocare. Nam nè videar
patrocinari culpæ, quibusdam respondisse me pu-
det pigetque: quibus tamen responsurus non e-
ram, si maluisset animi mei arbitratu rem ge-
rere, quam amicorum non vulgariū hortatibus
obsequi. Proinde cum aliis suaderent silentium,
alii autores essent ut acriter stringerem calamum,
temperamentum median sequutus sum, nimirum
ut nec omnibus responderem, nec omnibus obti-
Gcescerem, semper tamen moderatione vincerem
lascientes. Odi fatum meum, quoties recensco
tot meas apologias. Quid enim rectius appellem,
quàm fatum? quum genius meus à nulla re magis
abhorreret, atque adeo à teneris abhorruerit, quàm
ab istiusmodi gladiatorii dimicationibus, in qui-
bus illud dici videtur, *relinquit à iudicare*. In hanc
arenam transversum me protrussit ineluctabilis
Parcarum vis. *ἢ οὐ κατὰ ἀνάγκην ἀναγκαζομαι λέγειν.*

Adjiciam

Adjiciam illud: Quid si hoc aliquis voluit Deus? Qui scimus, quid his rebus agat summus ille choragus, qui humane vitæ fabulam temperat? Nam fieri potest, ut quod nobis singulas partes contemplantibus malum & indecorum videtur, illi, harmoniam universi spectanti, & optimum videatur & pulcherrimum. In Comœdia quis non malit esse *Mitio* quàm *Syrus*? & tamen ad totius fabulæ decorum *Syrus* non infimas partes sustinet. Proinde, quod me ad tuum exemplum vocas, fateor equidem me ad pulcherrimam speciem invitari: ad cujus invitationem me non gravabor componere, quod quidem licebit. Sed quid facietur, si mihi longè diversam personam imposuit choragus? Est isthuc quidem raræ cujusdam & moderationis & prudentiæ, quod uti scribis, imperitos silentio transmittis, doctissimos humanitate reverentiæque demeritis. Sed tibi cum hominibus res est, mihi cum exitialibus monstris: imò non cum singulis monstris, quemadmodum *Herculi* fuisse narrant, sed cum multis conjuratis phalangibus, & in his nulli magis lædunt, quàm qui sunt imperitissimi. Leones & dracones mansuescunt officiis, isti beneficiis exasperantur. Principibus ac populo sanctimoniz personam commendantur, clamant hæreticum, schismaticum, falsarium. Adversus hos nisi ante annos octo strinxisset calammum, jam ictus fulmine jaceret *Erasmus*, tantum letalis veneni & in aula Cæsaris & in sacris concionibus apud imperitam multitudinem effuderant. Neque segniter suas partes egerunt quidam apud *Clementem* Pontificem. Itaque si rogas, quid profecerim, compendio dicam: Hoc quod vivo, calamo linguæque debeo. Ipsos nihilo placatior habeo, sed eruditi, integri, candidique meis apologiis armantur adversus ejusmodi monstra, nè quantum illis libet, tantundem & liceat. Postremo, à funere quum jam racebit *Erasmus*, fortasse loquentur apologiz. Tu præterquam quod in magnifico plausibilique munere versaris, propriis etiam ornamentis, excellenti doctrinâ, comitate morum, singulari prudentiâ, cœni fulgore radianti, faciliè submoves tenebrionum improbitatem. Jam si quid inter vos oritur dissidii, tantum de ingenii præcellentiæ concertatio est, ut hæc *lex* juxta *Hesiodi* sententiam, non parum etiam utilitatis adferat studiis, modò nè exeat in rabiem. Mihi cum morosis & cerebrosis res est, à quibus si quis verbo dissideat, confestim audit hæreticus, schismaticus, falsarius, atque in fortunarum famæ, vitæque periculum pertrahitur. Tanta autem est illorum immanitas ut præstet in *Cyclopum* ac *Lastrygonum* manus incidere. Monarchæ tot districti negotiis, non possunt ad omnium technas esse intenti, & tamen horum favore sublitæ hucusque. Sunt enim, ut nihil aliud, homines: in quibus si tanta fuisset immanitas, quanta est in personatis, jam olim linguæ cum melioribus literis exularent apud *Nomadas*, vel apud *Orcas* potiùs. Siquidem apud nostrates crassæ mentis homines minimo minus persuaserant populo, nihil interesse inter bene *Latium* *Græcique* sermonis peritum, & inter hæreticum. Et tamen cum his portentis satis æquo Marte pugnabamus, nisi rerum humanarum scenas invertisset hic subito *ἐπιφανὴς* ὁ τῆς *δεξιότητος* λόγος, qui ut Musarum cultoribus vocem ademit, ita ranis auxit. A qua fabula utinam mihi per Principes licuisset esse quietum. Quid

A igitur efficis, *Alciatus* disertissime, dom mihi tuum proponis exemplum? Quid? Nisi ut tum tibi, tum studiis istam gratuler felicitatem, & meum agnoscens fatum ipse mihi minus placeam? *Alciatus* inter candidos decorum filios numerandus est, felix, & pulcher, & acer, & si perfrixit bene cantans, breviter *ἐν τῷ ὀλίγῳ χρόνῳ* positus. Ac probabilis theologo veterum theologorum exempla proponis. *Cyprianus* audivit *Caprianus*.
 B Quid ni tale convicium neglexerit tantus Episcopus: quum ego toties mixato nomine, nunc *Erasmus* aberrando, nunc *Arasmus* ab *arando*, nunc *Erasinus* ab *asino* vocatus, nihil aliud quàm rideam? In *Augustini* vitam nemo acrius strinxit calammum, partim ob omnem ætatem innocenter ætatem, partim quod jam grandis venit ad baptismum, & tum temporis improbißimum haberetur cuiquam objicere, quod ante renasceniz lavacrum esset commissum. Et tamen ad levissima probra respondet, velut ad cenodoxiz convicium: adversus fidei calumniatores nunquam non est in armis, & peculiari libro respondet ad articulos ipsi objectos. Minum est autem virum tantà lenitate tantæque humanitate præditum, à quoquam prorsus incesse potuisse conviciis. *Hieronymi* fatum non ita valde dissidet à meo. Ubi non deltomachatur in canes suos oblatrantes? Quoties, inquis, periclitabatur *Christiana* philosophiz sinceritas, ibi calammum stringebant, nè simplices pellicerentur in errorem, ad privatas injurias filebant. Nec aliud opinor agitur in meis apologiis, quàm ut depellam crimen hæreseos, aut schismatis, aut falsi. Ad hæc autem morum esse, non est lenitas, sed impietas. Adversus eos qui suggillant ingenium, eruditionem, eloquentiam, judicium, aut etiam mores, plerumque nec linguam habeo nec calammum: aut si quid respondeo, contemptum levique brachio id facio. At *Hieronymus*, quum non sine stomacho confidatur cum *Augustino*? quum amarulenter delirigat cum *Ruffino*? Nec paucis locis perstringit *Palladium*. An indiligenter respondet his, à quibus *Rome* fuerat infirmulatus, quod æquo familiarior esset *Paula*? Illud igitur vide ut amanter potiùs quàm ex re tibi scriptum est, Falleris, *Erasme*, si tam malè de nominis tui majestate deque studiosorum in te observantia judicas, si arbitreris hujusmodi obtreactionibus, de arce te eruditionis ac probitatis quam tamdiu possedisti, posse dejici. *Majestas* & *arx* amoris tui vocabula sunt, non rei. Sed si *Hieronymus* nec incomparabilis eruditio, nec admirabilis eloquentiz fulmen, nec rara vitæ sanctimonia, nec tot meritis quæ sita auctoritas potuit ab improborum latratibus tueri: quid de me censes, cujus mediocritas omnibus invidiæ relis exposita est? Livor enim nec vehementer excelsa petit, nec humi repentiæ. Quid quod illud etiam mihi persuadere niteris, ut perinde ac devictis hostibus adornem triumphum. Atque ex præclaris facinoribus commemoras opus *Adagiorum*, *Novum instrumentum*, *Paraphrases*, & *Annotationes in Hieronymum*. *Παχυμολογία* mihi non multum conflavit invidiæ, atque minam in similibus argumentis transegissem omne tempus. *Novum* verò *Testamentum* eos potissimum irritavit in me, quos oportuit præ cæteris industriz nostræ gratias agere. *Paraphrases* diu plausibiliter versabantur per manus hominum, donec cancer quidam, hand scio

scio unde obrepens, cepit etiam has vellicare, non ob aliud, nisi quod in his mahi priscos interpretes sequi, quam recentium Scholasticorum placita. Quin & Hieronymi editio initio sat æquis animis excepta est, donec exorirentur quibus hoc decretum videretur nihil non calumniari quod ab Erasmo prodisset. Porro, quum res mihi sit cum utraque acie, tamen quam non multum temporis huiusmodi rixis impendatur, vel illud argumento est, quod interim nobis si non dives ille Alcinoi hortus, quem miratus est Homerus, sed in pueris gignentem, certe Coryci senis hortulus quem Mars celebrat, subinde nonnihil profert holusculorum. Nam aurea mala in tui similitum pomariis nascuntur. Possem & pluribus tuis lemmatis arrispedere, sed id malim in alio quopiam argumento. Hic ingenue culpam nonnullam fateor, eamque non levem. Tamen quod hortaris, meâ sponte jamdudum meditor, multo id diligentius facturus tuo admonitu. Tux felicitati gratulor, cui obtigerit ea professio, quæ minimum habet commercii cum istis crabronibus: tamque prudentiam vehementer probo, qui sedulo das operam, ne tibi cum quoquam incidat amarulentia conflictatio. Si Longolus hoc operæ temporisque dedisset Græci auctoribus, quo se excruciat Roma, ut tandem inter Ciceronias ac cives Romanos scriberetur, rectius ni fallor tui sibi tum publicis studiis consulisset. Sed illud ingenium invida fata terris tantum ostendere voluerunt. Budens vir est minimè malus, & si quid in quem stomachi concipit, magis id facie alieno impulsu quam suapte natura, & aliqui placibilis ingenii, nec unquam usque ad virulentiam exandescens. Inter illius epistolas aliquos comperi, vel ad te, vel de te scriptas, in quibus satis declarat, & quam præclare de tua doctrina sentiat. & quam ex animo commodis tuis favet. Eas ego non sine magna animi mei voluptate legi. Quod Sacquesum nostrum, tux Minerva alimentum, singulari studio tum ornas tum provehis, tibi gratiam habeo maximam: nec enim piget fateri me isto nomine tibi factum multo obligatiorem, quum ante fuerim obstrictus plurimis. Quod autem istum favorem præstas, ut scribis promerenti, illi bis gratulor, primum ut felici, cui contigerit tanti viri candidum suffragium: deinde beato, qui ejusmodi virtutibus sit locuples, ut sese perspicacissimo simul & rectissimo judicio tuo probare valuerit. De Viglio scripsi Zasius non indiligenter, neque enim aliter colloqui possumus, ego doctus, ille inquisitor. Nihil respondit, idque præter morem suum. Impetravit hoc Zasius à Rege Ferdinando, ut etiam si senectuti suæ daret rudem à profitendi munere, non sit tamen fraudandus solito salario. Sed ille nec ætati nec valetudini indulget, pulchrum ut arbitror existimans doctorem profectum mori. Hæc academia quanquam aliâ non admodum frequens, pestilentia facta est infrequentior. Sed speramus tempora commodiora. Si quid humanitatis acciderit Zasio, aut si desineret professionem, arbitror Bonifacium Amerbachium, si ambiat, in ejus vicem successurum. Est enim inter illos ætissima necessitudo, & Bonifacius ob raram morum probitatem apud omnes gentes hominum graciosus est. Accedit huc summa rerum caritas, eique crescens indies, quam

A decreseat numerus. Qui rerum status maneat Germaniam, nescio, mihi certe vehementer displicent mesiqua. Quod si Viglius, seu Vigilius potius, theatrum querit in quo doctrinæ suæ specimen edat, non video ubi id possit rectius quam Lovanii. Ante annos quinque significaram Declamatiunculam Pulceno traditam, quod tu ita jusseris, proque officio mihi gratias egisti, nimirum iisdem literis quibus Pyrrhus mortem deplorabas. Miror istam sollicitudinem repullulasse in animo tuo. Sed verissimum esse video quod Græcorum proverbio dicitur, *Μῆδὲς ὁ ἀνὴρ*. Mille coronati reddunt te timidiorum. Verum quod scripsi repeto, si nullum exemplar apud alios resedit, quod ad meum mihi missum pertinet, potes mihi Alciare non solum in utraque anrem, sed in utrumque etiam dormire oculum. Procul absit à me hic animus, ut velim aliquid edere tux famæ nociturum, præsertim admonitis tux voluntatis. Videbam hanc epistolam tuam postremam non minus eruditam quam eloquentem promereri, uti in utilitatem plurimorum ederetur, sed ob voces quasdam illic insperatas eam cogitationem repudiavi, quando tunc *sed tui libi cupio* *sed*. Bene vale. *Friburgi Brisgoia*, pridie Calend. April. Anno millesimo quingentesimo trigésimo primo, juxta nostram supputationem.

D Erasmus Rot. Danieli Stribero S. D.

Postquam tu nos reliquisti, Stribero charissime, Epist. 7. me, omnes bonæ felicitates me deseruerunt. Nondum redierat vigor ex morbo, quo me salutarat Martinus. Postridie Pasche ventuli quidam sceleratissimi, qui toto penè Aprili spirarunt hic, sed à prandio contraxat, Etetiz videbantur, nam ante prandium spirabat Aquilo aut Eurus, occuparunt alvum infra umbilicum, unde tormina crudelissima. Quum duraret malum, accersivi medicum, virum humanum, nec indoctum, sed quoniam nec corpusculum hoc, nec mali naturam novit, nihil haecenus attulit opis, imò quæ dedit ferè nocuerunt. In hoc statu jam ultra mensem ago, non aliud spem habens quam à misericordia Domini. Multi hic laborant peste & sadore pestilentis, torminibus alvi non pauci. Si tibi sint res ex sententia, est quod vehementer gaudeam. De rebus novis puto vos omnia melius scire. Bene vale, Stribero charissime. *Friburgi* vigesimo tertio Maii. Anno M. D. XXX. Perit ille doctor Hieronymus, qui te vidente ex quo nos invitavit, ad actum solenne, quum & vos locustarum specie toti virides obequicaretis. Laboravit & *Lodovicus Bernus*, sed utcumque revahit. Saluta mihi *Mauricium Huttenum* amanter.

Erasmus Rot. Petro Mesia S. D.

G Sub mundinas *Francfordenses* semper quidem Epist. 2. Sobrius soleo, partim studiorum laboribus, ob præla tum maximè tumuluantia: fervent enim in officina *Probeniana* perpetuo non pauciora sex præla: partim epistolarum cumulis ex omnibus mundi plagis advolantibus, quibus interdum respondeam necesse est, quo tempore vix soleo tueri valetudinem: nunquam tamen magis degravatus sum quam hoc tempore, adeo ut nec horulam dare

dare licuerit diebus quindecim graviter afflicta valetudini. Jam ad finem aspiranti, venit tunc fasciculus cum libello *Graculi*, postridie multò maximus etiam fasciculus ex *Italia*. Itaque paucis tecum agam oportet, *Petre Masia*, vir animo meo charissime. Pietatem erga metum abundè restantur tuæ literæ, nihil aliud spirantes quàm *idus* quendam amorem, quem ego lubens amplector, responsurus etiam pro mea quidem virili. Ceterum quod hortaris ut juveni glorioso respondeam, etiamsi fuisset amplissimum spatium, nam tuæ literæ serò venerant, tamen verbum non eram reponens. Sentio quantum flagitium admiserim, quod illum ullo responso dignatus sum. Animus hoc mihi præfigebat, & amicus quidam candidus *Alfonsus Valdesius* admonerat per literas, nè blateroni tantum haberem honoris, ut uno verbo responderem. Sed is cui tradidit literas, serò mihi reddidit. Libellus paulo ante ad me venerat missus è *Lotetia*, & ibi clàm excusus per *Senaphicos Franciscanos* contra Senatus edictum, suppresso typographi nomine. Quo magis suspicabar esse nomen fictitium. Itaque non est animus peccato peccatum addere. Est *Levanii* quidam ejusdem Ordinis juvenis, isto veltate paulò doctior in sacris literis, atque etiam modestior, tamen prodigiosa gloriæ & petulantissimæ loquacitatis, sed qui illis mos est, religionis fūco tam malè dissimulata, ut nemini non pelluceat. Is annotavit in *Annotationes Valle, Fabri*, & meas in Epistola ad *Romanos*, sed in me propriè stringit calamum. Respondi paucis absque ipsius nomine, sine conviciis, nisi quòd indicavi juvenem nec *Græcè* nec *Latine* peritum, nec instructum lectione diversorum autorum non esse parem ei provincie. Mihi libellum *Levanium* ad amicos, ut dispicerent num expediret excudi, verebar enim nè glorioso protinus surgerent cristæ. Excoderunt, pessimè cessit. Ille statim quasi voto potitus, multos libellos parturire cepit, plenos indoctissimæ loquacitatis. Ridetur à doctis omnibus. Ipse suorum fratrum applausu contentus est. Dices. Quid igitur? Patiemur illos impune triumphare? Vincti non possunt etiam victi, ac prostrati, tamen urgent & attrahunt adversarium, quemadmodum solent pertinaces, sed imperiti palestritz: & utcumque res ceciderit, hoc ipsum istis abundè magnum trophæum est, extorsisse responsum ab *Erasmio*. Magna certè gloriæ pars illis decesserit, si me quiescente fuerint tumultuati. His remediis potius cum illis agendum est: Deterendus est typographus ad magistratum *Cæsareum*, qui contra *Cæsaris* edictum ausus est istiusmodi nugæ edere, suppresso suo nomine. Indixerat monachis silentium *R. D. Archiepiscopus Hispalensis*: monendus est & is, ut patres illos qui tales histriones subornant, autoritate suâ coerceat. Vir gravis est & pius, cui tales libelli probari non poterunt, etiamsi mihi parum faveret. Sunt & alii qui mihi bene volunt, *Archiepiscopus Tolitanus*, & *Don Emanuel*. Unus typographus bene mulctatus, alius ei est exemplo. Ipse *Guardianus* admodus est, ac rogandus unde habeat hoc extrophum ex institutione divi *Francisci*, ut famosis ac seditiosis libellis præter edicta Principum incessant famam hominis, cui tot ecclesiæ Principes reddunt amplissimum testimonium, quorum aliquot, *Thrafonici* fortassis, sed infra verum retuli in literis

A ad germanum tuum. In literis *Cæsaris* ad me postremis hæc iterant verba: *Bono itaque animo te esse volumus, tibi que persuadere nos tui honoris atque existimationis rationem nunquam non habituros*. Et in alteris eandem sententiam multò scribit amantius, *Se non minore studio defensorum existimationem tui nominis, quam sui ipsius*. Vide igitur an is Princeps tales libellos sit probaturus. Erit & illud remedio, si clàm admoneantur & boni viri, nè quid dent talium libellorum fautoribus. Nihil habent pudoris, conscientiz multò minus, putant sibi licere quicquid libet. Si sentierint aliquid decedere culinz, hoc demum sentiunt: nam aures habent non in capite, sed in ventre. A me curabitur ut *Cæsar* & ipsius Cancellarius intelligant scurriles istorum tumultus. Denique quid vis faciam, patiârve potius, quàm ut juvenum imperitorum nunciis respondeam. *Dulcorationem* illius, ut vocas, non legi, nec est animus legere, sed oculo percurri titulos aliquot paginarum. Dedicavit tam præclarum opus Principi nescio cui, & in initio decantat *Encomium pacis*, multa suffragans ex *Querimonia mea pacis*. Hinc digressus facit *Erasmum Behemorb*, & exemplo hæreticorum omnium sub titulo pacis bellum *Christi* inferentem. Ego nolim me hodiernum diem totum esse superstitem, nisi *Christi* gloriæ synceriter & ex animo faveo. Deinde recitat nobis orationem cujusdam, qui in synodo summationem enarrasset errores meos horrendos, de quo mihi scripserant quidam, & omnino si bonâ fide recitat hic, expeditè proposit, sed mendacissimè, & à doctis tum habitus est pro insano monacho, ut erat revera. Mox expatiatus in laudes Principis, rogat ut componat bellum per me meosque seditiosis libellis in monachos excitatum, meque adigat ad palinodiam. Quos seditiosos libellos narrat? *Apologia mea* nihil habet seditiosi, & probata est à *Mercurio Cancellario*. Quis adegit *Carvialum* ad sic ineptiendum? Eum irrisi non ut monachum, sed ut esse putabam, ludionem subornatum. Hæc in præfatione. Deinde, ut probet nobis suam eruditionem, recitat aliquot loca ex Epistolis quorundam, à quibus fortassis extorserat commendatiunculam, quæ isti solent, nam & sic mendicant: quorum nemo tamen, quæ sciam, Theologus est; certè nec *Vires* nec *Leus* est. Quòd si talibus testimoniis res agitur, quos epistolarum cumulos à quilibet viris scriptarum possim proferre? De *Termino* quum fuerit stolidissima cavillatio, tamen non accipit excusationem meam, quasi ego fuerim unquam tam insanus ut non dicam in universis, sed in una quapiam disciplina me prætulerim omnibus. Et tamen hic referuntur, *Plus ultra*, & alia quædam nugaciore: quid multis? vicit *Cacalalus*. Alicubi argumentans dico, *Posses hæc videri in Christo quedam infirmitas*: colligit ille, *fuit in Christo infirmitas*, audistis blasphemiam. Multa hujus generis colligit hinc atque hinc ex libris meis nullo ordine. Illud ex eo didici, quid sibi vellet quod de scorto meo meminerat: nam ipse nunquam quivi divinare. Est *Colloquium scorti & adolescentis*, hoc ille vocat *Scortum Erasmii*. Utinam non sint scorta turpiora inter eos, quibus hoc *Colloquium* videtur impudicum. Docet & illud nos, *Cæsarem*, & plerisque *Hispanie* Principes esse monachos, alba cuculla, *Cæsarem* abbatem: nec hoc indignum videri

videri debet, quoniam & Christum faciat abbatem, & apostolos monachos, & Virginem matrem monacham. Dixeram, *Mihi ut quisque ad Francisci pietatem proximè accedit, ita fuit, est, & erit semper charissimus.* Hinc ita colligit, *Franciscus pauper fuit, lauda paupertatem. Franciscus coelebs fuit & castus, lauda coelibatum.* Sic potius colligere debuerat, *Ergo qui velit amari ab Erasmo, ad Francisci vitam se conferat.* Tales enim revera semper amavi, & adhuc amo. *Levanii* cum *Franciscanis* mihi fuit amicitia *Christiana*, *Leo* primus clam insperat aliquid mali seminis, id post excitârunt alii, donec prodiret ille gloriosus, quem vulgus appellat *Dei corniculam.* *Basilea* conjunctissimus fui *Franciscanis*, donec tenerent rectum cursum. Hic *Franciscanos* habeo tam vicinos, ut in cubiculo audiam canentes perinde ac si essem in templo. Summa est inter nos amicitia, qui nulla est inter eos malitia. Habent concionatorem probum ac modestum, qui *Erasmum* interdum etiam honorificè, citat in concionibus. Sint pauperes, qualis erat *Franciscus*, nemo non amabit. At isti nomine pauperes sunt, se divites, habent scrinia sua, habent procuratores, habent assignationes; quamquam hæc non insector, nemo invidet illis victum & vestitum, modò ne insultent in capita hominum. *Franciscus* fuit coelebs, etiãne putat idem esse coelibem & castum? Castitatem quis unquam damnavit? Illa non absque risu legi, *Franciscus* fuit modestus, humilis, abjectus, injuriarum patientissimus, Christi crucifixi sectator incomparabilis, ferventissimus predicator, & ecclesia semper obediens, extolle, commenda, suscipe, non modo *Franciscum*, sed & illas qui per vestigia *Francisci* sequuntur principem Christum. Equidem *Franciscum* semper existimavi bonum virum, nec invitum amaram illos quos viderim per illius vestigia sequentes principem Christum. Tales igitur se exhibeant, & mecum exposculent, si non laudaro. Sed opinor, si viveret *Franciscus*, *Cacalalum* non agniturum pro germano filio, nec ab illo laudari velle, nihilo magis quàm *Paulus* voluit à puella *Pythoussa*. Magistamen laudarim qui per vestigia *Pauli* sequatur Christum, qui suum Evangelium voluit esse ad amorem. Postremò, terret nos fulmine Pontificis. Ipsi laudant Ordinem, qui malà vità, fatuisque libellis dedecorant suum sodalitium. Audacter mentitur quòd multi libris editis pronuntiârunt me hæreticum. Hoc nec *Bedda*, nec *Hochstratus*, nec *Latomus*, nec *Leus*, nec *Sutor* fecit quod sciam, & si quis fecisset, convicium est, non judicium: nullà legitimà sententiâ ullus librorum meorum pronunciatus est hæreticus. Sed nimis multa, mi *Petre*, de istius juvenis ineptiis, qui nihil adfert præter indoctam arrogantiam, & effrenem linguæ volubilitatem. Utere commonistratis remediis, aut si qua potest comminisci rectiora. Ego si quid potero non dormiam. Ad respondendi certamen non proliciar posthac, nisi scribant aliter, quod à *Franciscanis* non expecto. Qui docti sunt ac pii favent, stolidos ac gloriosos nihil moror. Ego interim pergā pro mea virili, pietati literisque consulere, tu cum germanissimo germano suaviter vivito in Musarum viridariis. Datum apud *Friburgum Brisgoie* tertio Calendas Aprilis, Anno Milleimo quingentesimo trigésimo.

Erasmus Rot. Augustinus Maro S. D.

Epist. 9.
Jam ultra mensem mihi res est cum tenacissimo malo, torminibus alvi. A me dico nihil opis, de Domini misericordia nunquam desperandum. Laboravit & *Bernus*, sed revaluit, licet totus adhuc languens ut metuat recidivum. Ne felicissimè mihi fuit illa tui commendatio, per quam ego tanto Principi factus sum & notus & charus. Pro mea commendatione nihil mihi debes, habes in teipso pharmacum, quo bonos omnes tibi concilias. Mixto aliquot exemplaria epistolæ ad graculos, quo gratificeris amicis. Ut autem isthæc edatur vel ob id non probò, quòd hac occasione sollicitantur homines, ut cupiant videre libellos graeculorum, atque ita sunt vendibiliores. Imò incipit peruenire illius epistolæ. Multa illic magnificè prædico de mea valetudine, eam magniloquentiam audisse videtur *Nemesio*, quæ me in hoc malum conjecit. Nec satis idoneam video causam, cur meam, vel ad te, vel ad R. Præsolem excudî cures. Si dabitur valere, reperietur aliud argumentum editione dignum. Etiam atque etiam te rogo, nè me desinas optimo Principi tuo commendare. Theologum istum cujus nomen me nescire maluisti, nisi forte est *Vengus*, meis verbis salutabis & amanter & diligenter. *Valentinus* fortim *Argentorari* curavit epistolæ meam edendam cum scholiis, hoc est, scurrilibus conviciis. Id per literas significavi magistratui *Argentorariensi*. *Emmum* dicio typographum è nudinis reversum conjectum in carcerem. Nunc prodiit cum nomine typographi, sed tacito nomine urbis, prolixum nugamentum, cujus nihil legi præter titulos, nec est animus legere. Liberet pluribus tecum agere, si valetudo pateretur. Prædie *Parasceves* *Oecolampadum* propositis argumentis suis hæc adjecit (audita narro). His nec *Lutherus*, nec *Erasmus*, nec totus mundus poterit respondere. Bene vale. *Friburgi Brisgoie* XXII. Maii. Anno M. D. XXX.

Erasmus Rot. August. Trivultius Card. S. D.

Epist. 10.
Alim hic, ornatissime Princeps, sollicitus effectus, aim deprecanda temeritatis & impudentis nota; ego verò nullam hac in parte sumpturus sum operam. Nam si quid hic peccati est, quòd ad tantum scribam tantulus, quòd nullo argumento, quòd nullà occasione præbiri, denique quòd ut occupatissimus illaboratà atque extemporali epistolà virum tot nominibus summum compellem, id totum in *Germanum Brixium* rejiciendum arbitror, ut ille pro me vel causam dicat, vel, si videretur, det penas. Non solitus sum & aliàs homini mihi charissimo facillè quicquam negare, vel si moneat tantum. Nunc verò tam violentis precibus, obtestationibus, atque etiam minis mecum egit, ut propè denunciârit inimicitiam, mi hac in remorem ipsi gererem. Huc impulit hominem admirabilis quædam amplitudinis tuæ, tum admiratio, tum amor. Misit ad me justam epistolam, nihil aliud sonantem, quàm eximias *Trivultii* virtutes, in qua tota miram ac gestientem exultationem, gaudiorumque remulentiam, ut ita loquar, quandam videor agnoscere, aded gestit, aded sibi gratulatur, quòd *Trivultio* dies aliquot frui contigerit. Sed illi non venit in mentem, quòd quo magis at-

(O o o collit

fit etiam sceleratius, quoties ii qui salarium accipiunt in hoc, ut regionem purgent latrocinii, ipsi latrocinium exercent, non sine magno Principis dedecore. Sed desino, ne te defatigem priusquam ad voluminis, quod tibi dicatum mitto, lectionem accedas. Dominus te cum illustrissimis parentibus servet incolumem. Datum *Friburgi Brisgoie*, Anno à Christo nato millesimo quingentesimo trigésimo primo.

Erasmus Rot. Jacobo Tussano S. D.

Epist. 12. PRO studio *Brixii* pariter debemus utrique, pro officio quod ad factam inter nos gratiam attinet, nec tu nec ego magnopere debeo. Odium in te nullum conceperam, hoc animo natus, ut eruditos viros de studiis bene merentes, ne si occiderent quidem odisse possem. Rem ad me perscripserant aliquot minimè leves, non ut vulgo audita, sed ut compertam omnibus sensibus, ac ut ingenuè fatear, persuaferant, nihil tamen amarulentius in te cogitabam, sed immodico quodam *Budae* studio factum interpretabar, ac tales amicos mihi quoque optabam, *Budae* certè non invidibam. Argumento potuit esse epistola mea tam leniter exposita, quum id temporis maximè faveret à *deputatis* *causis* verè *varius*. Nec enim occurrunt verba, quibus hoc factum melius exprimam. Sed priusquam *Brixium* de nobis in gratiam reducendis scriberet, animus erat mihi jam prorsus defecatus, adeo ut ne in memoria quidem ullam ejus rei vestigium resedisset. Quod scribis de magnifica conditione unde meà causà excideris, publicè aspersus, non satis quid sibi velit intelligo. Nec enim arbitror unicam eamque; per brevem epistolam tantum apud regios Proceres habere ponderis, ut ob eam veneris in periculum, ne *Graecia* regio stipendio profitendi manus non consequeris, praesertim quum *Budae* haberes tuum, cujus suffragium in eo negotio unum plus ceteris omnibus valebat. Sed hæc utcumque habent, satius est misisa facere. Magis libet tibi gratulari, mi *Tussane*, qui ad munus istud longè pulcherrimum sis delectus, hoc est, in amplissimum theatrum productus, unde jam non *Gallia* tantum, sed universo orbi istius eruditionis minimè vulgaris specimen edas: Nec dubito quin tu pro tua dexteritate vigilantiaque sis istam fabulam ita saltaturus, ut & à studiosorum centuriis omnibus plausum auferas, & optimi Principis, qui præclari instituti est autor, dignitati satisfacias, alioqui cohortarer te, ut amplissimo muneri parem animum sumeres. Magnopere tibi gratulor & ornatissimi Præfatis *Lodovici Canossa* amicitiam, quem mihi apud *Britannos* nōsse contigit, dum autoritate *Leonis* Pontificis maximi dissidium inter *Gallia* *Britannique* Reges componeret: admiratus sum ingenium longè dexterrimum, singularem verò in me favorem, quem & tum præfati, & mox absenti per literas significavit, vehementer amavi. Fortunam quam mihi tum illius detulit benignitas, multò rectius in te collocatam existimo. Quanquam istis virtutibus qui posset deesse fortuna? Tantum orandum est, ne ea te obnuat inundans, neve à studiis avulso tibi manum injiciat. Quod adversus quosdam *malos* *homines* mihi strepitum hyperaspisten præstitit, animum quidem tuum exosculor; ceterum nollem te cum hoc hominum genere

A pertinacius contendere, ne non modò non vincas, verumetiam in me quoque reddas irritiores. Melius desinent defessi, nullo reluctante. Multi resipiscunt, tamen quosdam pudet fateri. Nunc aliud lemma quaesitum est, me totius hujus tragoediz seminarium præbuisse jactitat. Illiusmodi genus animantium semper habuit mundus, semperque habiturus est. Sed regnum est male audire, quam bene feceris. Illud nobis curandum est, ut, omisis crabronibus, inter bonarum literarum cultores constet benevolentia. Nam & hanc *Israel* unus atque alter conatur dirimere. Ita solent qui tyrannidem affectant, aliorum dissidiis suas augere vires. Quod attinet ad perpetuam inter nos amicitiam, apud me quidem *Brixio* nec obfide nec teste fuerit opus, posteaquam te tabulis obfignatis astridum habeo. Volo autem & hanc epistolam sic extempore meà scriptam manu chi-rographi legitimi pondus habere. Acceperam *Danese* delegatam provinciam *Græciæ* profitendi, nisi fortè duo professores uni linguae designati sunt. Si quid læsit epistolum editum, isti nro facile medebimur. Pergratum erit, si frequenter ad nos scripseris. Bene vale, vir amicissime. *Friburgi Brisgoie* tertio Calend. Feb. Anno M. D. XXXI.

Erasmus Rot. Francisco Cassandro S. D.

Epist. 13. PRO isto tam sollicito mei amore, *Cassander* ornatissime, nisi te vehementer amem, possem è cotibus prognatus, à tigride enutritus videri. Posteaquam apostema ferro apertum est, paulatim revixi, nec tamen vigor rediit, nisi sub hyemem. Diu post animus à studiis abhorruit, ac ceu *Protem* quidam in omnia se vertit, ut è vinculis elaberetur. At ego contrà hoc aeris contendo tenacia vincla. Subinde tentavi, si posset, ad opus *De ratione concionandi* incallescere. Nihil egi. Tandem ex-tudi, ut sequeretur ad tractationem *Apophthegmatum*: quod hoc argumentum præterquam quòd plurimum habet amenitatis, videtur & meo genio cognatum. In eo an aliquod fecerim operæ pretium, ipse judicabis. Enarravimus *Psalm. 33.* in gratiam eximii Præfatis optimèque de me meriti *Vircanburgensis*; ab alio tamen designatum, nec divinare possum quam ob causam. Nec aliud ferè nobis hac hyeme gestum est, nisi quòd præfati sumus in *Aristotelem Græcum*, & in *Titum Livium* quinque libris auctum. Scripsimus multas epistolas ad Proceres Synodi *Augustanae*, sed eas non expedit hoc statu rerum evulgari. Habes ad utrumque, & quid valeam, & quid Musarum auspiciis gesserim. Illud te latere nolim, nihil huc perlatum præter primas illas tuas literas, quibus per occasionem quaestunculæ nos ad amicitiam provocasti, & has postremas Idib. Novemb. scriptas. Vides itaque quinque illas intercidisse. Equidem nihil addubito quin tu pro tua prudentia nihil committas literis, quod cum vel tuo vel meo periculo veniret in manus alienas: videndum tamen est cui committas, ne & tibi scriptiois opera, & mihi voluptas pereat, quam ex tuis epistolis non vulgarem capere soleo. R. D. Antistiti *Senecensi*, ejusque germano vicecomiti me commendabis diligenter: Simulque *S. Desiderii* præpositum meo nomine salutabis amanter. Bene vale. Apud *Friburg. Brisgoie* prid. Non. Martii. M. D. XXXI.

Agnosceis morem meum. Verum hoc ita crevit sub manibus, ut in eo totus esse cogar. Quare nondum statui, an expediat hoc officii in aliud differre tempus. Gaudio sane tandem à Brivio audire Afaticum, qui de Latinitate meo toties queri solet. Fac ut hic Bernardus Blesensis tuas ad me literas referat. Bene vale. Datum apud Friburgum tertio Calend. Febr. Anno M. D. XXX.

Erasmus Rot. Laurentio Campegio
Cardinali S. D.

Epist. 15. **E**cclésiæ tranquillitatem non tam sperabamus, quam optabamus. Nunc video nihil superesse, nisi ut Christus exspectatus jubeat hos remum fluctus consiliscere. Nonnulla tamen spes adhuc habet animum meum, fore ut Deus immittat in animum Caesaris cogitationes pacis, præsertim erga Christianos. Quanta sit Turcorum immanitas jam heu nimium experti sumus. Quid moliantur obscurum esse non potest. Quibus quum vix omnibus junctis tum opibus tum copiis pares simus, quid fiet, si tot modis inter nos dissidentes, cum hoste non minus potente quam crudeli bellum suscipiamus? Si Germania semel ceperit civilibus bellis tumultuari, nolim malè ominari, sed Deus avertat quod minitantur exordia. Si dissimulato interim negotio sectarum, hoc junctis viribus agamus quod summo opere urget, spero tempus ipsum aliquam medelam allaturum. Rerum enim immedicabilium nullus est efficacior medicus quam auctoritas. Ut ne commemorem recens exemplum esse hæreticos armis opprimere, præsertim bello tam latè patente. Quod ut maxime sit vetus, tamen magis spectandum est quid deceat Christianam clementiam, quidque in commune expediat omnibus, quam quid mereatur paucorum improbitas. Non gravatus fuisset istuc adesse, posteaquam valetudo ceperat esse commodior, si spes ulla fuisset meam præsentiam profuturam. Sciebam isthic esse quosdam, qui privatis affectibus metientes omnia, sibi videantur strenui propugnatores ecclesiæ, quum nulli eam magis ludent. Quoties congregior cum hostium curiis, statim adest qui mihi à tergo letale vulnus infligat. Scripsi Diatribam, obortus est Simplicius cum suis conclusionibus. Scripsi Hyperaspistem, exortus est Bedda cum suis virulentis calumniis. Scripsi contra Vulturium & Bucerum, exortus est demò Albertus Pius, qui prius editis addidit justum volumen, in quo collegit ex omnibus scriptis meis quæ videntur affinia dogmatibus improbatis. Atqui si placet reprehendere affinia, quum summa veritas sit affinis falsitati, polliceor me collecturum articulorum duo milia ex Decretis Pontificum, quæque probatissimorum ecclesiæ doctorum monumentis, ut omittam scandalosa, & irreverenter dicta. Atqui tale est argumentum quod suscepit Pius, ut si me totis viribus pergam tueri, per occasionem noceam causæ cui faveo, cuiusque gratiâ duarum sectarum irreconcilabile odium in me provocavi. Si quid acciderit tumultus, ero inter primas victimas odii mei. Quamquam hoc citius patiar, quam ut divellar à castris ecclesiæ catholicæ. Nullos collegi discipulos, nulli sectæ memet addixi, tantum invidiæ, tantumque periculorum senex & valetudinarius, pati malui quam digitum latum ab orthodoxorum consortio recedere. Itaque ut demus in tot libris aliquid à

A me scriptum incautius, tamen hic animus promerebatur aliquanto majorem favorem. Hæc in finem unici patroni mei, quem semper mihi faventem expertus sum effundere visum est, ut quando superiora revocari non possunt (jam enim *Pi* liber excuditur) in posterum cohibeas illorum seras querelas, vel insinuationes potius, mihi periculosas si obtricescam, ad coercendas hæreses inutiles si respondeam. Quod ecclesiasten Thaurensem ex mea commendatione statim absolvisti, habeo gratiam humanitati tuæ, mihi non nunc primum expertæ. Non eram his literis interpellatus occupationes tuas & plurimas & gravissimas, nisi denud jussisses ut scriberem. Si quid hic pecco, vel obsequio condonandum est, vel conceptæ jam olim de singulari bonitate tuâ fiduciæ R. D. T. incolumem florentemque tueatur Dominus Jesus. Datum apud Friburgum Brisgoia. Anno millesimo quingentesimo trigesimo.

Erasmus Rot. Joanni Card. Lotharinga S.

Epist. 16. **O**neravit me tua benignitas tam gravi sarcinâ munificentia, ut nec inveniam quâ ratione queam aliqua ex parte reponere quod accepi, & pudeat gratias agere; pro mediocribus enim beneficiis gratias agere vulgi mos est: non jam loquor modò de splendidissimo planèque regali tuo munere, sed multò magis de singulari istius in me animi studio atque favore. In tanto Principe tantam humanitatem non possum non amare, etiam si mihi nulli bono fuisset. Nam eximia virtus per se speciosa est & amabilis. Superest igitur ut interea perdicem & tuam bonitatem & meam felicitatem, donec sese offerat opportunitas, quâ me apud omnes ingrati hominis suspitione liberem. Inter Caesarem & Regem Galliarum sanctam amicitiam vehementer utrique gratulor, sed utinam id factum esset tum maturius, tum legibus aliquanto mitioribus: sed hanc cicatricem facile abolabit tempus, omnia vel regens vel delinens. Ceterum ut video, tumultus tumultum excipit, ut adversus Turcos nobis succedant omnia, certè diuturnum atque atrox bellum prospicio: & si contingeret victoria, vereor nè sit Cadmea, quod aiunt, ut non minùs ploret victor quam victus. Sed quoniam bellorum exitus supremo Numini sunt immann, ab illo postulandus est eventus, si parum latus, certè salutaris. Qui has perfert, vehementer cupit tuæ sublimitati commendatus esse, & per eam illustrissimo Lotharingæ Duci germano tuo, ut si quis locus vacet, apud illum recipiatur in statum nobilitum. Parentem habet præpotentem, singularique prudentiâ & integritate præditum, ut inter illius decora minima portio sit nobilitas. Hic juvenis patri simillimus est. Jam nulli non cognitum est quæ rerum modè jampridem agitent civitatem Basiliensem, & tubinde novi aliquid existit. Ea res in causa fuit, ut multi præclari cives solum verterint, ultròque sibi quodammodo exilium indixerint, dum malunt rei quam religionis jacturam facere, ac prius habent solum vertere quam institutum. Quorum de numero sum & ipse, qui non solum rei familiaris gravi dispendio, sed & summo vitæ periculo reliqui nidum, cui tot annis assueveram. Spero futurum, ut ipse juvenis suis moribus se tuæ sublimitati commendet, ad omnem vitæ functionem dexter & habilis,

sive domi res sit gerenda, sive tempus strenuum militem postulet. Ad hæc, germanus est uxori *Henrici Glareani*, quem virum eruditione variâ clarum & de studiis optimè merentem novit opinor tua celsitudo, ut officio quod in hunc juvenem collocaris, duos jam olim tibi devinctissimos redditurus sis multò devinctiores, *Erasmus* & *Glareanum*. Nec dubito quin & apud te, & apud fratrem *Christiana* pietatis amantissimum Principem plurimum ponderis sit habiturus juvenis animas, qui quum possit apud suos non solum commodè, sed etiam honorificè vivere, mavult carere patriæ commodis, quàm ea profiteri quæ sibi persuasit à sinceritate *Christiana* religionis abhorrire, præsertim quum hæc rerum procemia cordatis viris exitum cruentum portendere videantur. Deus omnia vertat in tranquillitatem, qui tuam celsitudinem diu servet incolumem.

Erasmus Rot. Carolo Montjoie S.

Epist. 17.

Vix ullo sermone consequi queam, *Carole* juvenis ornatissime, quod *Mecænatem* illum meum parentem tuum, quo nihil adhuc expertus sum candidius, humanius, amiciusve, conspicio in te mihi repubescere: tantum benevolentis animi, tantum amoris non vulgaris spirant tux literæ, ut idem pectus agnoscam, sed vividius & explicatius. Nec dubito quin hæc res non minori voluptati sit patri tuo, quàm est mihi, est autem (mihi crede) summæ. Compluribus enim tales obtingunt liberi, ut patres orbis invidiant. Cæterum ubi contigit hæres, qui parentem non tam oris lineamentis, quàm veris animi bonis referat, ea demum magna veraque voluptas est. Quod ad corporis formam attinet, mihi prorsus ignotus es, nisi quod *Quirinus* meus narravit te hac quoque hominis parte mirum in modum reddere genitorum tuum. Animi tui dotes mihi velut in speculo tua repræsentavit epistola; quæ, si tuo unius Marte confecta fuit, sicuti fuisse nihil addubito, raram quandam & eximiam indolem per se fert, nihilque mediocre nobis de te pollicetur. Clarissimus genitor tuus inter tot præclaras virtutes quibus expoliatus est, nihil habet meâ sententiâ pulchrius, quàm singularem illam modestiam, quæ vix dici possit quantum ornamenti illius omnibus apponat gratiæ. Modestiz comes est urbanitas ac morum comitas. Hanc dum tu quoque studes egregiis decoribus tuis veluti colophonem addere, non committis ut quicquam patriæ laudis in te desideremus. Aliarum virtutum certissima custos est modestia. Modestiz porro custos erit, si cogites quicquid vel animi, vel corporis, vel externorum bonorum tibi contigit, è numinis munificentia profectum esse, cui in solidum oportet acceptum ferre, quicquid obtingit in hac vita felicitatis. Est autem aliqua gratitudinis portio, sua quæque bona nôsse, non quemadmodum novit *Narcissus*, cui sua philautia fuit exitio. Utiliter sua bona reputat, qui ea veluti nomina supputat, nec aliud colligit ex bonorum suorum contemplatione, nisi ut perspiciat quantopere sit obstrictus divinæ benignitati. Eam quo perspicit in se fuisse profusionem, hoc illi submissior fiat oportet, hoc de tuendis, deque rectè collocandis quæ accepit sollicitior, quo largiorem agnoscit in se numinis benignitatem. Is si quem conspexerit maligniore for-

A tuna, non ita cogitat, Quanto hic me est inferior: sed ideo Domini largitas in me plus contulit, ut huic per me subveniret. Nè vulgare beneficium numinis existimes, talibus prognatum esse majoribus, tam amplæ fortunæ paratum hæredem, tot corporis & animi dotibus esse prædium. Confer aliorum sortem, quorum virtutibus obstat generis obscuritas, rei familiaris tenuitas, corporis imbecillitas, ingenii paupertas. Verùm hos qui despicit, non meminit gratiæ esse munificentiz quicquid accepit. Qui non opulatur, non animadvertit in quem usum creditum sit quod accepit. Quare te hortor, *Carole* suavissime, ut hoc voluptatis nobis inisq; omnibus indies augere contendas, recum ipse certans ut quotidie te ipso melior evadas. Singularem tuam erga me pietatem lubens exosculor, animi tui gratissimam voluntatem amplector: tamen si quid officiorum in clarissimum parentem tuum impendi, ille cumularissimè rependit: quod etiam si minus esset factum, tamen hæc voluptas quam ex tuo profectu capio, iste tuus animus paratus etiam in meos reponere, il foris tibi seriùs contingat referendi facultas, quam mihi vix finis, mihi proamplissimè relaxa gratia est. Ea tantum apud me crescet, quantum tu pulcherrimis exceptis tuis adjeceris incrementi. Quod seriùs tuis respondeo literis, adversa valendo fuit in causa, quæ me totâ estate discriminauit. Quod nunc etiam minus appositè respondeo, in causa est, quod epistolam tuam in hoc sepositam ut simulatque daretur ocium responderem, nancisci non potui. Verùm hoc aliàs pensabitur. Dominus *Jesus* suam in te munificentiam tueri, semperque novis accessionibus augere dignetur, *Carole* fili charissime: Idem conjugium tuum bene fortunet. Apud *Friburgum Brisgoia*, VIII. Cal. Septemb. An. M. D. XXX.

Erasmus Rot. Matthiæ Rretzero S.

Epist. 18.

Quæ de novatis istis rebus scribis, sed non solus, magno cum animi dolore legi. Vereor nè quid isti civitati inter *Germanicas* præcipuum nobilitatis, tum opulentiæ accidat quod nollemus. *Cæsar* habet acres iras, nec parum excelsi animi est *Rex Ferdinandus*, Cum *Turca* auro fore foedus. Nec desunt qui *Cæsari* & hujus germano satis, ut videtur, irritatis, suffundant frigidam, & olem addant camino. Divinat opinor tua prudentia quos sentiam. In proximo sunt *Bavariæ* Duces, hi quo quæso speciosiore titulo possent augere ditionem suam, quàm expugnandarum hæresed, ac propugnandæ fidei catholicæ? Nescio an isti malo nonnihil addiderint purpurati quidam, qui quum non ignorent ex luxu fastiisq; sacerdotum potissimum natam & conflaram hanc invidiam, tamen istic, ut scribunt, incredibili pompâ gesserunt sese, comestantes, rotas interdû noctes ludentes aleam, idque non inficiâ plebe. Jam raceo de quorundam favitiâ, qui minis, convictis, ac suppliciis hoc fatale malum consopiri, vel magis opprimi posse confidunt. Quod erat omnium præsentissimum remedium, id prorsus negligitur. Quid isthuc inquis? Ut ecclesiæ procures ad meliorem converfi frugem subducant orbis tumultus hujus seminarium. Sic *Christus* adjungeret suum brachium. Nunc perinde quasi sit prorsus humanum negotium, ac non potius vindicta numinis, hominum sceleribus vitia effervescentibus irritati, ad mundana præfidia toti

toti spectamus : crescit ecclesia sticorum fastus, ne dicam tyrannis : crescunt opes ac luxus, nec decrescit libido. De Pontifice non est meum iudicare, sed tamen qui huc ex *Italia* veniunt, narrant quæ sine mœrore audire non possumus. Quam inclementer à *Clemente* tractata est *Florentia*? Mihi videtur hoc habere in animo, ut favore Principum ac multitudine Cardinalium obruat hoc orbis incendium. Verùm isthuc quid aliud est quàm magis etiam irritare Deum? quasi mundus possit mundum vincere. Solus *Christus* verè dixit, *Ego vici mundum*. Si prophani monarchæ diligunt opes & gloriam, utcumq; ferendum est: & haud scio an expediat esse tales aliquot, qui malo nodo malum adigant cuneum. Sed si qui primas tenent in ecclesia, se monarchis præbeant non magistros & admonitores, sed mancipia, cupiditatūque ministris, obsecro te quid spei est illi columbz, quem unice deamat sponsus? Quidam classicum canent ad hæreticos armis dejiçendos, huc tantum spectantes, ut sacerdotibus opes, ocium & auctoritatem vindicent. At ego vereor ne dum Principes alii nos impugnant, alii tacentur, utrinque spoliemur, ac bellum pio titulo susceptum non minus exitiosum sit ecclesiæ, quàm funestum *Germaniæ*. Faxit *Christus* Opt. Max. ut hoc meum vatum sit augurium. Quanquam hæcenus quod divinavi verius fuit quàm vellem. Primum, ubi prodierunt *Lutheri* placita de indulgentiis, silentium erat optimum. Respondit *Priores* satis gloriosè, & primus cicadam, ut *Græci* dicunt, ala corripuit. Respondit alter *Saxonicè*. Ibi *Jacobus Hochstratus*, quo suppetias ferret suis *Dominicanis*, nullum non movit lapidem, ut excitaret academias, nominatim *Lutetanam*, *Coloniensem* & *Levanensem*. Duas posteriores utcumque commovit hucusque, ut in *Lutherum* ederent articulos satis moderatos, idque ut opinor, ex sententia *Adriani* postea *Romani* Pontificis. Ea res tametsi non erat indigna Theologis, tamen plerisque nihil aliud quàm risum excitavit, præsertim articuli *Coloniensis*. Sed quum quidam nondum lectis *Lutheri* libris apud imperitam multitudinem sediciosè vociferarentur, in primis *Carmelita* quidam morosissimis moribus; admonui his rationibus spargi malum, non extingui: populus enim libenter audiebat, esse qui docerent non esse necessariam exomologesim, supervacaneam esse satisfactionem: aut silentio negligerent hominem, aut scriptis agerent inter se docti. Contemptum est hoc consilium, & gratia locostuli quod audiebam *Lutheranum*, quum primus omnium illi negotio reclamàrim, proque virili obstiterim. Evenit quod prædixeram, gliscebatur indies incendium. Tandem *Carmelita* visum est, ut carceribus ageretur & incendiis; & huc ut verè dicam, provocabat multorum novis dogmatibus faventium improbitas. Venit *Δηλατωρ* ab urbe cum bulla terrificâ, minitans omnibus, & quacumque *Cæsar* iret, fumis & librorum incendiis implens omnia. His rebus quum nihil aliud excitaretur quàm risus, impetratum est diploma *Cæsaris*. Id editum est ante tempus, quomodo modum & bulla *Leonis* per monachos exierat priusquam ille vellet. Datus est *Carmelita* & huic simillitio collegæ gladius. Cœpta est carnificina. Tandem *Bravella* tres *Augustinenses* publicè affecit sunt supplicio. Quæris exitum? Ea civitas antea purissima, cœpit habere *Lutheri* discipulos,

A & quidem non paucos. Scivimus est & in *Hollandia*. Quid multis? Ubicumque furtos excitavit nunciis, ubicumq; sevitiâ exercuit *Carmelita*, ibi diceret fuisse factam hæreseon sementem. Hic aula Principis animadvertens ita rem geri per furiosum monachum, ut omnia spectarent ad seditionem, exarmavit illum cum suo collega, & aliis Theologis non monachis eam provinciam delegavit, aliquanto mitioribus: quanquam & aula sustulit aliquot, plures metu pepulit. Interim ego dum alteram partem hortor ad meliorem mentem, alteram ad efficaciora remedia, utrique factus sum hæreticus. Sed ut prolixam fabulam in pauca conferam, hucusque serpit malum, eoque incruduit, ut res ad arma spectare videatur. Quod si fiat, nolim malè ominari, tantum præcor, ut Dominus omnia vertat in bonum exitum. Si præmium expectasset ab hominibus, deplorarem gratis collocatam operam, proque benefactis reportatam ignominiam: nunc quum certârim agonothetæ *Christo*, levius fero mortalium ingratitude. Non sum tam hebes quin videam, quæ scribendo *Romanensi* regno placere possim. Hæreticis mederi malim quàm probari. Quàm mihi cum illis conveniat nescio, illud constat nullius nomen eis invisus esse quàm *Erasmus*. Quid igitur dicam de illo amico tuo, quem & meum esse credideram, qui me isthuc tam inclementer linguâ proscidit, quum apud omnes, tum præcipuè apud nobiles & magnates, ac multis persuasit; nimirum *ignem vult Cæsar*; Sed hæc *Christus* viderit. Omissis queremoniis ad tuam epistolam redeo. Illud utrum video superesse, ut Dominus suo ineffabili consilio his malis finem imponat, quandoquidem hominum consilia nihil aliud hæcenus quàm malum exasperant. Quis expectasset tantam in *Oecolampadio* mutationem? Ante cucullam planè monachus erat, & superstitione nostro sodalicio submolestus, nunc quantò alius sit, obscurum non est. De altero qui à *Lutheranismo*, atque etiam Anabaptismo, rediit ad ecclesiam, tale nihil inaudieram: sed tamen illi gratulor, tametsi suspicor illum eam non admissurum gratulationem. *Sperse-rum* quem memoras non novi. Tuam eximiam perpetuamque pietatem non solum ex tuis literis, verum etiam ex aliorum scriptis cognovi, Dominique benignitatem in te exosculor, gratulor etiam felicitati tuæ, qui tot annos eadem in urbe facta verbi divini semente, cum bona gratia collegarum tuorum ad ampliorem fortunam vocaris. *Joannem Fabrum Dominicanum*, novi hominem in *Thomistica* Theologia pulchrè doctum, sed mirè vafrum ac versipellem. Is *Romæ* cœpit in me debachari, videlicet quo se reconciliaret Cardinali *Cajetano*, de quo mihi tanta narrarat mala, ut nullus scurra in scurram posset dicere plura. Obisse nunc primum audio, Dominus illius misereatur. Ex superioribus literis videre mihi videor nec tuum animum omnino ab hac suspitione purum, quasi non essem alienus ab his sedis, donec prodisset epistola ad *Vulturium*, rursus *Apologia ad librum Ecclesiasticarum*. Atqui si legisses *Servum arbitrium Lutheri* cum mea *Diatriba*, quàm odiosissime lacerat: rursus duos *Hyperaspistas*, quibus illi respondi: ad hæc, libellum adversus *Leopoldum*, ut jam dicere superfedeam tot epistolas, quibus declaro meum animum, fortassis aliter de me sensisset. Si cum illis sentirem, quid opus erat relinquere nidum familiar-

rem, magno rei familiaris detrimento, summoque valetudinis periculo? Sed in libris extant quædam dogmatibus improbatis affinia: id quam a multis malitioso studio sit tentatum, nullus adhuc potuit ullam sententiam adferre pugnantem evidenter cum articulis fidei. Quis unquam quicquam adeo circumspicere scripsit, quod malevolus non possit vel scandali, vel schismatis, vel erroris, vel temeritatis, vel alio quopiam titulo traducere? Quam verò ab hæresibus abhorream, vel illud satis arguit, quod in hunc usque diem irritatus à *Dorpiis, Leis, Stunica, Bedda, Sutoribus, Clabovis*, aliisque multis, nulli sectæ nec ducem me præbui, nec comitem, planè facturus nisi magis timuissem Deum quam homines: ita saltè licuisset ulcisci quosdam meo more. Sed ut in nullius hominis odium hæreticus esse volo, ita nolim in eorum gratiam, qui mundum diligunt, *Christi* gloriam obscurare, duntaxat sciens. Theologi satis habent negotii cum dogmatibus impiis, etiamsi non rixentur de malè sonantibus, malè jacentibus, offensivis, affinis & suspectis, adde non intellectis & ad calumniam depravatis. Complures enim *Bedda* calumnie hinc nascuntur, quod non intelligit sermonem *Latium*. Mihi persuasi te virum æquum esse, utinam legisses quæ *Leo, Stunica, Sautio*, monachis *Hispanis, Bedda*, & aliis respondi. Jam suspicor & tibi aliqua ex parte persuasum, in dialogis meis esse centum hæreticas opiniones. Codicem lubens ad te mittam, si nactus fuero cui tuò credam. *Christophorus* non tam à vobis desideratur, quam ipse desiderat emptores, ubique prostant. *Apophtegmata* jam meas exierunt manus, ex officina typographorum prodibunt intra dies octo. Risi *Polyphemum*, qui semper, & ubiq; sui similis est. Nihil illi magis convenit quam ut in aula quapiam præpinguis Abbatis agat morionem. Bene vale, vir in Domino charissime. Datum apud *Friburgum* quinto Idus Martias. Anno Millesimo quingentesimo trigésimo primo, à *Christo* nato.

Erasmus Rot. Guolphango Remo S. D.

Epist. 19. **E**Go verò non in postrema felicitatis meæ parte pono, quod ornatissimum virum patrem tuum, teque patris optimi similitudinem juvenem habeam amicos tam candidos. Ut autem ad tuas literas non minus elegantes quam humanas paucis respondeam, sic in præsentia districtus laboribus, ut vix aliàs æquè. Optarim meas lucubrationes aliquid habere tali dignum ingenio. Rudi secundo fortassis excitavimus juvenem studia, præsertim apud *Cimbros & Batavos*: nunc alia est ætas, ut de meis scriptis non injuria dici possit, *Latè dicitur*. Mihi quidem nihil accidere potuit exoptatus, quam proventu felicioris annonæ, meam siliqum evilescere. Illud non nisi summo vitæ discrimine proficisci licuisset, itaque malui vivere. Tum habebam perspectum, si venissem, citius futurum ut aliquam novam tragediam in mentem caput excitarem, quam ut veteres tumultus sedarem. Noveram à quorum judicio penderet *Cæsar*, nec me latebat quales istuc adessent theologi, quibus illic plusquam *Lutheranus* est, qui pro negotio pietatis ausit hiscere. Ex sum naturæ fucorum impatiens, linguæ liberioris. Quod si me ad quorundam affectus attemperassem, multa dicenda erant adversus meam ipsius conscientiam.

A Itaque valetudini quamquam permolestæ, prope modum hoc nomine gratiam habeo, quod per illam licuit istinc abesse. Dominus non sinet navigalam suam obrui fluctibus, utcumque fremet hoc mare. Non magni refert ubi corpusculum hoc sepeliatur. *Augusta* mihi abundè commendata est, tantum verò ne si isthic orta fuerit tempestas, non perinde liceat fugere, atque hinc, ob vicinam *Galliam*, & proclivem in *Brabantiam* reditum, nimirum *Rheno* secundo. Hoc rerum statu difficile est aliquid certi statuere; quam incerta sint omnia, ut gladiator in arena, ita ego ex tempore consilium capiam oportet. Interim, *Guolphango* charissime, mutuis literis nobis invicem fruamur. Patrem tuum clarissimum virum meis verbis quæso ut salutes diligenter. Si *Polyphemum* invitas ad potandum, planè *Poliphemus* visum. Si conaris illum explere vino, planè id agis quod apud inferos *Danaides*. Hoc tantum licuit in præsentia. Bene vale, *Friburgi* postridie Calend. Jan. M. D. XXXI.

Erasmus Rot. Guiljelmo Montjoie S.

Serenissimæ Regine manus mihi fuit longè Epist. 20. Sgratissimum, quamquam illius animus mihi sine ullo munere abundè sufficiebat. Sic enim amo insignem illius fœminæ pietatem & eruditionem, nobis ignaviam ac mores corruptos exprobrantem, ut mihi beneficium accipere videar, si quid illi queam facere gratum. Habet sui similitudinem neptem *Mariam* quondam *Ungaria* Reginam, cui dedicavimus *Vidnam Christianam*, quæ quanto affectu libellum acceperit, quantoque studio evolverit intelliges ex epistola, quam mihi *Margarita* filiz *Mari*. Si Regis *Ferdinandi* res essent prosperæ, sat beatus esset *Erasmus*. Nihil enim est illo vel sincerior vel amicus. Nobis nihil promeritis sic favet ex animo, ut non solum ea libenter præstet quæ rogamus, verumetiam ultrò addat quæ paxat mihi fore commoda. Sed *Turca* sic irrupit in *Ungariam*, ut *Austria* quoque, *Polonia*, vicinisque regionibus, ac fortassis *Italia* quoque sit metuendum. Audio coisse pacem inter monarchas, utinam maturius. Hujus tamen felicitatis bonam partem debemus Regi vestro, qui summâ constantiâ parique prudentiâ non conquievit, donec potentissimos totius *Europe* monarchas inter se conglutinaret; quod bonum utinam superi nobis perpetuum esse velint. Opinor tuam humanitatem boni consulere, quod *Adagiorum* inscriptionem volueram tibi cum *Carolo* filio tuo quodammodo esse communem. Visum est enim hoc addere calcar adolescentuli studiis excitandis. Donec spes esset, continui me *Basilea*: sublata spe, commigravi *Friburgum Ferdinandicæ* ditionis oppidum, ut magno rei familiaris dispendio, ita summo valetudinis discrimine. Vix enim sperabam hoc corpusculum adeo quassum, ut ad vini mutationem, ut aliam quamvis levem occasionem periclitari soleat, tantam rerum mutationem laturum. Malui tamen in capitis discrimen venire, quam quæ illis gerebantur probare videri. Omnia sunt hic carissima, ac multis commodis quæ mihi ferebat officina *Friburgi* nunc careo, tamen hic hyems peragenda est. Si valetudo esset mediocris, nec opes deessent nec dignitas. Verum, ut dicere solebat tua celsitudo, fortuna

fortuna nunc cibum offert edentulo. Misere meo ne nobis hic funestum bellum gignat Evangelium, adeo subinde procurritur ad arma. *Augustinus* totus prodit, qui me propemodum contexit. Optarim Theologis quibusdam meliorem mentem, qui suis tumultibus malum exasperant, dum parum dextrè student mederi. Tadet hujus *Herculani* fati, perpetuo cum monstris depugnandum. Opinor ab orbe condito non fuisse seculum turbulentius, adeo dissidiis ubique fervent omnia. Nunc *Ciceroniani* moluntur novam tragediam de nihilo, quod maluerim bonas literas sonare *Christum*, quam *Romulum*, quam *Jovem* Opt. Maximum. Si serenissima Regina non legit *Vidnam Christianam*, roga ut dignetur legere. Nam illic illius aliquoties sit mentio, apud quam te rogo, ut mihi sis epistolæ loco. Nunc enim quam maximè cuperem scribere, nec per valetudinem, nec per temporis angustiam licuit. In tantis molestiis magnam animo persentio voluptatem, quum audio te patronorum vetustissimum, & amicum incomparabilem rectè valere. Spero Card. *Campegiu* jampridem discussisse nubeculam illam quam scis. Nos in manu Domini sumus, qui vos omnes servet incolumes. Datum apud *Friburgum Brisgoia* Natali Virginis matris M. D. X X I X.

Erasmus Roterod. Thoma Moro S. D.

Epist. 21. Quo diutius graviusque nos torfit pacis inter potentissimos orbis monarchas expectatio, *Thoma Moro* amicorum optime, hoc uberiore gaudio nunc exultamus sublatum exitiabile dissidium, adeo ut nondum satis audeamus felicitati nostræ fidere. Perdurat quidem constans rumor, perscribitur multorum epistolis, & narratur multis haud quaquam levibus autoribus, sed tamen adhuc veluti somnium audire videmur, quod accidere solet post summum dolorem, rebus subitò in vehementer latum exitum commutatis, quemadmodum accidere solet in tragediis, Deo quopiam repente de machina semet ostendente. Neque verè nesciunt homines se bonam hujus gaudii partem debere invictissimo *Angliæ Regi Henrico octavo*, qui summâ prudentiâ parique constantiâ non conquievit, donec immedicabilem, ut videbatur, discordiam vertisset in omnibus exoptatam concordiam. Superest omnibus votis comprecari superos, ut hoc manus summi velint nobis esse perpetuum: aut si in rebus mortalium nihil omninò perpetuum est, certè diuturnum. Ego sanè perquam lubens optimi pacificatoris tam pium verèque *Christianum* animum aliquo monumento posteris si qua posim, fecero testatum. Mihi sat beatus viderer, si *Moro*, si *Ferdinando* Regi restam essent secundæ, quam illius insignis pietas promeretur, qui mihi profectò videtur ad omnem virtutem natus; *Erasmo* tam candidè favet, ut amicio rem animum optare non possim. Ante biennium invitavit me *Vidnam*, salario CCCC. florenorum, tantum ut illic viverem. Nuper bibonem quendam tribus verbis commendaram Episcopo *Tridentino* illius Cancellario, ut esset in numero satellitum equitum; Rex illicò locum dedit, Quid inquam non facerem pro præceptore meo *Erasmo*? Nihil unquam de illo sum meritus: quid non faceret, si quid officii in illum collocassim, qui nunc nullam occasionem prætermittit mihi gra-

A tificandi? Sed nondum fortuna respondit optimi Principis egregiis doribus. Nuper *Spira* fuit ut scis còventus Principum, per ebatur subsidium adversus *Turcas* imminentes *Ungariæ*. Oblata est summa pecuniæ tam exigua, ut maluerit pro animo gratias agere, quam pro munere debere. Quid acciderit *Mariæ* Cæsaris sorori, & hujus marito *Lodovico* norunt omnes. Nunc *Turca* rursus invasit *Ungariam*, bonamque partem populatus est. *Maria* cui dicavi *Vidnam*, metu cessit in *Moravia* civitatem vulgò dictam *Snamen*, nè *Vienna* quidem satis fidens. *Turca* horret Cæsaris indies crescentem potentiam, eoque maluisset *Joannem* vicinum Regem quam *Ferdinandum*. Et fortassis aliquis dicet, hic quoque satis futurum fuisse dimidium accipere quam totum. Sed arbitror divinum consilium aliò spectare, nec dubito quin æterni Numinis bonitas omnia versura sit in lætum exitum, si nos animum ad ea verterimus quæ illi sunt placita.

C Ea quæ sint non tam ignoramus quam dissimulamus. Utinam Cæsar maturius composito cum *Gallorum* Rege dissidio, fratri ac sorori suæ in tempore adfuisset. Metuo nè nimium diu illum moreretur *Italia*, & Pontificis amplexus, cui non dubito quin pro sua religione sit exhibiturus honorem omnem quem filius debet patri. Sed utinam ille gloriam ab hominibus ob *Christum* exhibitam *Christo* transcribat, quod tamen hunc *Clementem* facturum non dissido. Fœderibus Principum admisceri Pontificem, mihi nec Pontifici videtur expedire, nec Reipublicæ *Christianæ*. Ille major est quam ut ullo fœdere sit astringendus, meâ quidem sententiâ. Si resedissem *Basilea*, Theologi clamassent me comprobasse quæ illic gerantur. Nunc quidam jactant me cessisse metu, quum discesserim omnibus dolentibus, etiam iis quorum dogmata palam ac liberè improbabam. Sane invitatus reliqui nidum quem tor annis presseram, & talis erat valetudo, ut nullam omninò mutationem latura videretur. Nec me clam erat, quanto dispendio migraturus essem: sed de vita periclitari malui, quam videri comprobator talis instituti. Erat bona spes rem ad moderatum statum redituram; sed duo monachi, alter concionator in summo, alter apud suos *Dominicanos*, excitant nobis hunc tumultum. Illi quidem fugerunt, alii verò feriuntur malo. *Georgius Saxoniæ* Dux non minus odiosè conflictatur cum *Luthero*, quam ego cum *Thrasone* quodam nugacissimo. Admonui illum ut negligeret hominem, cui plus satis feroci adderet animos. Interim triumphat, qui tanto etiam Principi facebat negotium. Hactenus profectio valetudini profuit, idque præter omnem spem. Ætas hic vehementer arripit, sed autumnum metuo, oppidum semicinctum est proximè imminentibus montibus, ut vix ullus dies abeat absque nube aut nebula. Magistratus mihi designavit ædes planè regias, pridem extructas *Maximiliano* Cæsari, sed imperfectas, & ætati quam hyemi aptiores. Utinam liceat adhuc semel in vita videre amicos mihi charissimos, quos in pictura quam *Olpeius* exhibuit, ut cunque conspexi summa cum animi mei voluptate. Bene vale cum tibi charissimis omnibus. Datum apud *Friburgum Brisgoia* Nonis Septembris, Anno Millesimo quingentesimo vigesimo nono.

Erasmus

Erasmus Rotterod. Erardo Episc. ac Card.
Leodiensi S. D.

Epist. 22. **I**mpotens haberi solet qui vehementer occupatos interpellat, ceterum qui pietatis ac fidei negotia tractantibus obstreperat, jure venit in periculum, ne non improbus modò, verumetiam impius habeatur. Itaque quo levius peccem, paucis expediam quod volo: Non rogabo tuam sublimitatem, ut intuendo *Erasmus* veterem clientulo suo, sui similis esse velit: novi constantiam animi tui, scis quàm non soleam esse flagitator. Sed nunc prater morem meum agam petacem. Audio te non solum ditionem tuam, verumetiam *Cæsare* ditionis urbes magnificis ædificiis exornare: quæ res tibi non mediocrem liberalitatis atque adeò pietatis in Rempublicam laudem conciliat. Farentur enim omnes meritò in unum tantum opum ac dignitatum congestum, qui quod nactus est facultatum aut splendoris, non sibi vindicat, sed ad publicam confert utilitatem. Perspicit, opinor, tua prudentia, collegium trilingue, quod *Levanii* nuper institutum est, non inimum esse *Cæsare* ditionis ornamentum. At census sunt admodum tenues, vixque sufficiunt necessariis impendiis. Regium erat negotium, quod vir immortalis hominum memoriâ dignus *Hieronymus Bussi-*
dii animo conceperat, cujus benignitatem si facultas æquasset, nihil opus esset alienis præstidiis. Univerfam fortunam suam huic pulcherrimo impendit negotio, cui si tua sublimitas favere dignabitur, ut optimè mereberis de studiis, ita & apud homines plurimum veræ gloriæ comparabis, & Deo rem cum primis gratam foveraris. Nam quo verbo potius utar, quum pro temporaria munificentia, celestis vitæ præmium reponitur? Incidunt interdum occasiones, ut citra rerum tuarum detrimentum magnopere prodesse possis. Saltem hic velim tibi in mentem venire trilingue collegium. Qui hoc animo est, ut quantum potest, tantum & velit omnibus benefacere, huic quodammodo præstat officium qui vellicat aurem, admonens ubi rectè valeat beneficium collocari. Scis quàm non soleam mihi petax esse, proinde quòd studiorum amor me facit flagitatorem, quæ tua est humanitas, pietati tribuet potius quàm improbitati. Lapidor hic istorum libellis. Jam septem provolarunt, longè plures expecto. Postremam *Apologiam* meam ad tuam celsitudinem mitto. Horum in me petulantiam oportet me boni consulere, quum ea nec *Cæsare* parcat majestati. Me tamen non deficiet animus, si Principum favor me fulcire non desinat. Avidè expectamus, ut Dominus nostri miertus, per *Cæsaris* ac Principum pietatem ac prudentiam, tristissimam hanc rerum tempestatem nobis vertat in tranquillitatem. R. amplitudinem tuam sospitet ac prosperet Dominus *Iesus*. Datum apud *Friburgum Brisgoia* prid. Natalis Virginis, Anno M. D. XXX.

Erasmus Rotterod. Francisco Thesaurario
Besontino S. D.

Epist. 23. **A**lterum è famulis emandaram in *Angliam*, quem hoc impensius expecto, quòd vehementer cupiam scire, num verus sit rumor hic jam non novus, magnum illum *Anglæ* Cardinalem

A conjectum esse in carcerem, atque etiam de capite periclitari. O rerum humanarum *Euripum*! Famulus absuit jam menses tres, & expectatur in horas singulas. Ergo quum unus mihi tantum adesset, *Dilsum* pro sua singulari humanitate ambiit hanc provinciam, imò propemodum extorsit: neque semel me poenituit delegationis corlo tam incommodo, idque perpetuò. Verum ille reversus omnem metum vertit in gaudium, te tam feliciter gestâ. Etenim quum pararem illum consolari, ille respondit alacriter, se sibi gratulari quòd *Besontium* adierit, quum ob multa, tum ob hoc præcipuè, quòd talium virorum notitiam atque amicitiam esset nactus. Munus vestrum non aliâ curâ pervexit, quàm si vasa fuissent gemmis differata, nec multò plus impendit, quàm auriga ille furcifer accepit pro vectura, qui vestram corruperat benignitatem. Semper amavi juvenis indolem, sed hoc officio vestraque commendatione factus est mihi longè charior. Superest ut toties à vobis provocatus cogitem de ratione quâ possim hominis ingrati notam effugere. *Brumm* salutarat me carmine, ei respondi carmine Trochaico, sed dissimulans esse carmen. Dissimulabis & tu, ut animi gratiâ tentemus an ipse non monitus sentiat esse carmen. *Hispaniensium* epistolarum exempla receperam; exceptâ unâ epistolâ *Mercurii* nunc Card. quæ tamen mihi fuit gratissima, erat enim amantissimè scripta, & miror ubi illa hæserit. Brevi scripsi in *Italiam*, nunc non est magnopere quod scribam. Et si quid esset hac crebrò commean qui perferant. Pergratum tamen est quod offeris tunc officium. *Cæsar* in *Italia* triumphat, *Ferdinandus* luget. Vix hæc ausus sum scribere languidus à febre ephemera. Aliàs lacessam te voluminibus, si sensero non esse ingratum. Bene vale. Apud *Friburgum Brisgoia* quarto Idus Decembris M. D. XXXIX.

Erasmus Rot. Petro Castellano S. D.

Epist. 24. **V**ideo sanè & gaudeo, mi *Castellane*, te totum in hoc esse, ut dictionem expolias, idque ad exemplar *Budaici* characteris, ad cujus amulationem eruditi complures nunc sese conferunt: nec me pigeret operæ, si sperarem successum. Sed non minùs verum est quàm vulgatum, Perdifficile esse senis mutare linguam. Quòd mihi subinde occinis comitatem, humanitatem, atq; etiam merita nescio quæ in te mea, usque adeo nihil horum agnosco, ut me mei pudeat quoties mecum reputo quàm parvam habuerim, quum apud nos esses, tuæ dignitatis rationem. Sed ita est hominum ingenium, præsentem virtutem, si non odimus, ut ait *Flaccus*, certè negligimus, sublatam ex oculis quæritimus invidi, aut si minus invidi, certè incogitantes. Quo magis admiror singularem istius ingenii candorem, qui toties prædices humanitatem meam, cujus *Scythicam* inhumanitatem meritò posses incusare: neque gravabor hanc culpam sarcire pro viribus, si vel sese dederit occasio, vel tu submonueris quibus in rebus tibi possim commodare. Gaudeo tibi contigisse præfulem benevolum, magis gavisurus, si te mittâ bicorni audiero insignitum: aut si te non capit hoc honoris getas, optârim tibi puellam affatim dotatam. Rursus, si refugis capistrum, precor tibi fortunam *Baisii*, cui, ut ipse suis literis significavit, contigit ocium cum dignitate.

dignitate. Tempori vigilandum censeo. Nimirum enim verum est, quod ait *Flaccus*, *Obvifugaces, Petre, silentio labuntur anni*. Historiam triumphalem cupide expecto. Habes epistolam *avropæam*, ut hic quique tecum paria faciam, nec ipsa *nanoxapia* ut arbitror te inferior. Sed heus, illud minimo minus me fugerat. Quam tu mihi narras analogiam decentatum epistolarum ad unam? Vix arbitror ullam abs te huc venisse cui non responderim, hanc exceptâ postremâ, in qua significabas te relinquere *Latetiam*, nec certò designabas quò mitterem si quid responderim, nec mihi constabat quos haberes ibi amicos. Bene vale, septimo Idus Februarii Anno M. D. XXXI. juxta vestram supplicationem.

Erasmus Rot. Quintino Suo S. D.

Epist. 25. *M* *Onan* suo functus est officio. Admonuit me tui, jussitque tuis verbis salvere. Sed quid hoc est rei? Nihil aliud me de te scire voluisti, nisi quòd cupis agnosci pro meo? Nec enim de studiis tuis, aut rerum tuarum statu verbum ullum. Jam quod peris, jampridem à me factum est. Scripsi tibi, sed an scriptum meum acceperis nescio. Qui possim autem te profiteri meum, quum tu me tuarum rerum nihil scire velis? Si vis amari, presta te amabilem: & si vis ut agnoscam te meum, fac ut intelligam liquidò me esse tuum. Non hæc scribo, quòd sinistra quicquam de te suspicer, sed ut ad officium excitem. Panicus iste tumultus, quem excitavit meus *Ciceronianus* facit ut aliquanto minus quàm soleo fidem *Gallorum* ingeniiis. Bene vale. *Friburgi VII. Idus Martias, Anno à Christo nato M. D. XXXI.*

Erasmus Rot. Conrado Episcopo Wirzenburgensi S. D.

Epist. 26. *R* everende Præful & idem clarissime Princeps, quum mecum reputarem quàm humaniter tua celsitudo me non solum in tuorum clientum, aut, quod tu mavis, amicorum numerum recepisset, verumetiam tum literis amantissime scriptis, tum insigni suâ erga me favoris monumento cohonestasset, nec ea daret occasionem, quâ possim vicissim ejus animi significationem edere, quem habere debet gratus cliens erga patronum optimè meritum: quoniam in meo paupere mundo nihil erat, contuli me in viridaria scripturarum, ex his Psalmum veluti flosculum odoris gratissimi decerpit ad te misi: hoc satius esse ducens, quàm incomparabilem amicum inani salutare epistolâ. Hæc æstas mihi prorsus fuit sterilis, nec hybernus mensibus ausus sum quassas diutino morbo corpusculi vires iniquis onerare laboribus. Cæterum si vel tu submonere dignaberis, vel ipsum tempus obtulerit occasionem declarandæ erga te gratæ voluntatis, declarabo nec studium, nec fidem mihi defuisse, etiam si cætera defuerint omnia. Dominus reverendam tuam amplitudinem, ecclesiæ rei quæ publicæ diu servet incolumem. Apud *Frib. Bris. XVI. Cal. Apr. Anno à Christo nato M. D. XXXI.*

Erasmus Rot. Nicolao Holabo S. D.

Epist. 27. *N*on modicæ mihi solatio est, mi *Nicolas*, quòd hoc sæculo, quod nobis undique tor gi-

A gnit hominum portenta, quòque fides, charitas & humanitas non modò friget, verumetiam prorsus extincta sepultaque videtur, reperitur adhuc aliquot ingenia tyncera candidaque: unde spes est aliquando fore, ut auream illud genus mortalium *(εὐραίσια)*. Aliquot amicos habui sic addictos juratosque, ut vel vitæ suæ dispendio meis commodis consulturi viderentur si res ita tulisset, quos nunc parior hostes plusquam capitales, adeoque deserunt esse amici, ut homines etiam esse deserint. Nulla pristina consuetudinis, nulla meritortum memoria, nulla fidei religio, nullus humanitatis sensus revocat illos à maleficiis. Quæ res ut mihi veteres amicos qui in fide perstiterunt, reddit chariores: ita novos, si qui obtrungunt, majorem in modum commendat. Ipse, simplici natus ingenio, delector candidis animis, qualem tibi esse tum ex literis tuis, tum ex *Quirini* mei narratione mihi videor liquidò deprehendisse, ut tuis murisculis, aliopoli lepidissimis mihi quæ gratissimis nihil fuerit opus. Penitus impressum est animò meo *Holabi* simulachrum, quàm ut inde possit revelli, aut aboleri: perquam grata tamen fuit ista tua supervacua sollicitudo, quippe quàm intelligo ab amoris abundantia proficisci. Hoc quoque voluptatis adferet mihi cocleare tuum ac fuscinula, quòd hæc certè ratione *Nicolai* meum habiturus sum convivam, ac subinde licebit amiculis dicere: Hic est ille meus *Holabus*, quando reliquam vitæ consuetudinem nobis invidere fata. Libet autem utriusque felicitati gratulari: tuæ, cui contigerit apud eam, quâ inter principes feminas nulla est neque humanior neque moribus sanctioribus, honorificum tenere locum: meæ, qui tam candidum habeam amicum apud præpotentem dominam, cui magnopere velim esse commendatus, cujusque in me favorem optarim esse perpetuum. Ad id, quantum habeat momenti benevolus convictor jampridem experimentis compertum habeo. Et, si non mentitur vetus *Græcorum* proverbium, *Simile simili amicum esse*, non dubito quin illi pro morum tuorum sinceritate, proque ingenii candore sis egregiè charus. Nec me fugit quantum illa valeat apud germanos fratres *Cæsarem Carolum & Regem Ferdinandum*. Quorum favor si me destituat, non video quòd possim adversus tot portenta subsistere. Hactenus certè præstiterunt, quicquid ab amantissimis Principibus expectare debui. Superest ut Gratiarum auspiciis pulcherrimum hoc certamen inter nos decertemus, in quo, quo majore contentione nitemur, hoc erit firmior amborum amicitia. Sanctissimæ Reginz *Marie* precor felicitatem plurimam. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoie* Nonas Octobris Anno Mille-simo quingentesimo trigésimo.

Erasmus Rot. Bernardo Episcopo & Cardinali Tridentino S. D.

G **Epist. 28.** *Q*uando pares agam gratias tam inaudite humanitati tuæ, Reverendissime Præful, quæ toties me invitat ad suæ familiæ contubernium? Quid autem mihi potius ambiendum, aut apud quem libentius vixerim, nisi talis esset ætas ac valetudo, ut ad omnium convictum sum inutilis, nè victurus quidem, nisi corpusculum hoc mihi longâ experientiâ cognitum meo more temperarem? Olim eram ab aulica vita nonnihil abhorrens

horrens, verum ubi video & ipsos philosophari Reges, & in Principum aulis studiis ac virtuti suum haberi honorem, haudquaquam me ejus pigeret vitz, quæ splendorem ac dignitatem habet cum honesto conjunctam. *Plato* verò cum hæc existimet felices fore Respublicæ si aut Reges philosophiam amplecterentur, aut qui philosophiam callerent, rerum-publicarum gubernaculis admoverentur, non tam sentit disciplinarum cognitionem, quam mentem optimis decretis imbutam, sublimem, ac rebus humanis omnibus superiorem. Hujus philosophiæ multò maxima pars est pietas *Christiana*. Cujus admirabile studium conspicimus in *Carolo* Cæsare, & Rege *Ferdinando*, quæ res mihi non exiguam spem præbet fore, ut per illos Deus hanc rerum tempestatem vertat in tranquillitatem. Proinde *Casparum* *Ursinum* multis nominibus felicem judico, cui præter summam ingenii, doctrinæ, facundiaque dotes, obtingit, ætate florentissimâ, corporis valetudine prosperissimâ, non sine dignitatis commendatione, cum optimis monarchis habere commercium; à quibus quum plurimum accipiat ornamentorum, illos vicissim à quibus ornatus est condecorare valet. Aut enim me fallit animus, aut ille futurus est aliquando inter eruditione, facundiâ, librisque celebres præcipuus. Quanta ingenii promptitudo, quàm emendata vel ex tempore dicentis oratio, credas illum de scripto dicere! Quàm felix stilus! quàm varia rerum cognitio! Tum quanta morum comitas, quæ præcipue decet alicum! Si talem convivorem tuæ celsitudini præstare possem, ultrò videlicet advolarem ad tam amicum patronum multò virtute quàm fortunâ splendidiorum. Nunc aliis saltem gratulari lubet. Mihi jam in extremo fabulæ actû versanti, nihil magis curæ esse decet, quàm ut dicam. Valere & plaudite, æquissimo animo discessurus è proscenio, si, quod futurum speramus, Cæsaris pietas, vestra integritas, ac Principum concordia hos eccl. eliz fluctus composuerint, & composuerint citra gravem humani sanguinis iacturam. Armis sæpenuero deterrimi superiores sunt, nec magni ingenii est occidere: verum turbulentissimam tempestatem prudentibus consiliis ad quietem redigere, id demum facinus est summo Principe dignum. Non desperamus. Sub Imperatoribus *Christianis* *Arcadio* & *Theodosio* prævioribus dissidiis quæiebatur orbis, quum *Arianis*, *Origenistis*, *Manicheis*, *Donatistis*, *Circumcellionibus*, inquinata essent omnia, ac multis etiam in locis adhuc viveret Paganitas. Et tamen illorum Principum consiliis, tanti rerum motus paulatim ad tranquillitatem compositi sunt, idq; nullâ gravi hominum strage. A morbo sensim revalesco, atque interim lapidor. Evangelicorum libellis, sex jam provolarunt, nec erit finis. Hic adhuc hæreo præter animi propositum, sed ita jubent amici, utinam illorum sit felix consilium. Vix subsistam, ni me Principum sublevet autoritas. R. amplitudinem tuam Dominus prosperat in omnibus. *Friburgi* pridie Natalis Virginis, Anno M. D. X X X.

Erasmus Rot. Christophoro Cancellario
Polonia S. D.

Epist. 29. Vir clarissime, *Martinus Slanus*, juvenis multis nominibus mihi tam charus, meique tam

A amans, ut si filius esset, nec ille potuisset cumulatorem erga me præstare pietatem, nec ego plus officiorum ab illo requirere, huc reversus effecit, ut tuas literas minus desiderarem, tam accuratè mihi denarravit tui erga me studii constantiam. Unde mihi liquet te nobis non vulgari more, sed ex animo, certoque judicio bene velle. Nam nec diuturnitatem quæ focata sunt ferunt, nec perpetui sunt affectus qui non à judicio proficiuntur. Nobis cum tenacissimo morbo totos quatuor menses conflandum fuit. Torminibus intestinorum successit apostema, ac penè enectum à medicis, crudeliùs etiam excarnificavit chirurgus. Sed gratia *Christo*, paulatim revalescimus, studiisque reddimur. Scio, meminique, vir optime, quid regiæ debeam benignitati, quid tux. Voluntas mea jam pridem in præcinctu stat, operiens si quid imperetis: si quid judicabis à me præstare posse, quod animo regio sit non ingratum, beneficii loco fuerit, si admoneris. Expectamus hic jamdudum quid nobis pariat consultatio Principum. Cæsar ut est singulari religione præditus, videtur omnia gesturus ex præscripto Pontificis. Res salva est, si nihil præscribet Pontifex, nisi quod *Christo* gratum est. Quod omnino futurum arbitror, si modò nos promerebimur. Dominus prosperet res tuas in omnibus, vir ad publicam utilitatem nate. Datum apud *Friburgum* posttridie Calendas Septembris, Millefimo quingentesimo trigesimo.

Erasmus Rot. Guilhelmo Quinamo S. D.

G Audeo tuum de *Montano* iudicium cum meo *Epist. 30.* consentire, planèque mihi persuasum habeo, te quicquid in illum contuleris beneficiorum, apud optimæ fidei virum depositurum. Potro, de provehendis illius studiis ut mea voluntas cum tua consentit, ita non est par ambobus facultas. Denique non recuso tibi illius nomine sponsor esse, nec metuo sponsonis comitem *Aren.* Amicus ille noster quibus furis agatur nescio, sed exuisse videtur omnem humanitatem. Levem, ebriolum, nugonem esse sciebam, tantum perfidix, tantumque malitiæ nunquam suspicatus sum in eo latere. Quatuor libellos jam jaculatus est in caput meum suo nomine, duo prodierunt per alium autorem, sed hujus instinctu: nec videtur unquam facturus finem, donec impeerit in suum malum genium. In *Concilio Cæsareo* dicas Bonæ dex tractari mysteria, aded vix quisquam novit quid agatur. Si quid festis concedet Cæsar, clamabunt se victores, nec video qui laturi sint illorum insolentiam. Sin viderit altera pars, quis feret monachorum tyrannidem? Quod offers non solum domus verum etiam facultatum omnium communionem, agnosco *Pythagoricam* amicitiam, quâ utinam propius frui liceat. Bene vale. Datum apud *Friburgum* *Brissgia* sexto die Septembris, Anno Millefimo quingentesimo trigesimo.

Erasmus Rot. Andrea Critio Episcopo
Ploensî S. D.

R Everende Præsul, literas tuæ celsitudinis unâ *Epist. 31.* cum libello *De Missa* tuo, bonâ fide reddidit *Martinus Slanus*, optimis moribus juvenis. Libellum nec sine fructu nec sine voluptate perlegi. Exiguo

Exiguo volumine quàm multa complectitur; pugnat adversus hæreticorum dogmata, explanat nobis orationem Dominicam, declarat rationem Missæ, obiter commonstrans quæ inter sacrificandum indecorè geruntur. Placuit quod stilum ad simplicium mediocritatem nonnihil dejeceris, maluerisque episcopum agere quàm rhetorem. In *Brabantia Franciscanus* quidam pridem edito volumine docuit quid quæque declarent, quæ illic à sacerdote geruntur. Hic duo libelli prodierunt, alter *Guimundi*, alter *Algori*, uterque asserens veritatem sanguinis & corporis Domini in Eucharistia, meâ sententiâ non infeliciter. Idem typographus erat & tuum excusurus, ni metuisset nè vestri typographi *Francfordiam* essent venturi cum suis mercibus. Porro, quod idem *Martinus* anulum quoque reddidit celsitudinis tuz mutus, vereor nè ille immodico quodam mei studio dixerit aliquid, quod illi non mandâram. Mihi quidem symbolum fausti cujusdam ominis visum est, & vel hoc nomine fuit gratissimum, quod ad tui imitationem me provocat. Anulus aureus gemmam habebat figurâ cordis, colore rutilo. Quid amplius optare possis homini *Christiano*, quàm ut cor habeat sapientiâ illustre, charitate igneum? Adnitatur exemplar pro mea quidem virili: vel longo intervallo talem sequi cursorem est aliquid, si non datur assequi. Totam ferè hanc ætatem luctati sumus cum molestissimo simulque renacissimo morbo. Mense Martio & Aprili stabant ventuli quidam mirè blandi, sed, quod ipsâ re compertum est, nocentissimi. Multis conciliârunt adversam valetudinem, quibus ægrè licuit revalescere. *Andreas Zebrovius* ætatem habet, nec dubito quin illi constet sui consilii ratio, ac spero quod sequutus est feliciter cessurum. Non omnibus ingeniis omnia congruunt, alius aliâ viâ pervenit ad sapientiam. Mihi certè convictus hominis erat gratissimus. Quanquam autem in juvene gloriosus nonnullum est vitium, tamen arguit generosam indolem, minimèque desperandam. Hic nisi me fallunt omnia, videbimus cruentos tumultus. Exhibita sunt hæreticorum dogmata, exhibita catholicorum responsio; Cæsar, qui, uti sentio, rem omnem ex præscripto Pontificis gerit, non paritur quicquam moveri in his quæ recepit ecclesia: pollicetur tamen se vitiorum correctionem adhibituram utriusque status primoribus, & jam nunc admonentur civitates, ut restituant quod episcopis ac sacerdotibus ademerunt. Erat omnino premenda quorundam levium effrenis petulantia, nec arbitror rem malè cessuram, si ut Cæsar pro sua religione fideliter exequitur quicquid Pontifex jubet, ita Pontifex nihil jubeat nisi quod est in rem ecclesiæ catholicæ. Crescit ubique Cardinalium numerus, hoc an gratulari debeat ecclesiæ nescio. Veteres non absque causa tanto studio Card. turbam conati sunt excludere. Satis erat fastus in domo Dei, plus satis erat hominum devorantium abbatias, episcopos & dignitates, etiam si hic tam numerosus non accessisset chorus. Olim Cardinalis officii nomen erat, nunc est regni. Sed hæc ratione suas res, ut videtur, communit Pontifex, & Principes habent splendidos famulos ecclesiæ salariis. Nos hinc adornabamur iter in *Brabantiam*, sed amici quidam ex aula Cæsaris monuerunt, nè quò moverem pedem ante perfectum Concilii exitum. Scribunt

A adhuc superesse nonnullam pacis spem. Sed hyeme fugere si minùs vetaret evangelium, hæc valetudo non concedit. Ut Cæsar maximè velit pacem, evangelici jamdudum videntur ad bellum gestire, provolant undique libelli ad Cæsarem, aliisque Principes, dira minitantes illis, ni mature definant persequi veritatem evangelicam. Tenebriones, nescio qui, Cæsarem pinxerant *Irlandicæ* ignominiosâ imagine, sed eam magistratus suppressit. In me non sobriè debacchantur, sex jam libellis emissis in caput meum: atque hæc nihil aliud est quàm velitatio, expecto longè atrociora. Hoc malum tolerabile est, quod habet adjunctum solatium: impetor, sed ab hæreseos damnatis: illud concoctu durius, quod ea pars quam tueor habet inimiciores hostes. Apud *Hispanos* furit insigniter *Franciscanus* quidam, arctæ religionis: huic simillimum alterum habet *Brabantia*, *Tbraonica* gloriâ juvenem. *Albertus Pius* quondam *Carporum* Princeps, qui nunc *Gallie* Regis benignitate fovetur, non contentus eo libro quem pridem in me edidit, adornavit alterum priore triplo majorem: per conductos aliquot curavit ex omnibus libris meis decerpenda quæ videntur affinia doctrinæ *Lutheranæ*, aut quæ ad calumniam detorqueri posse videantur. Alii domi suæ, ut aiunt, *Sepulveda* quendam *Hispanum*, cujus operâ mittitur ad dictionem poliendam. Miror quid isti homini veniat in mentem, nisi quod suspicor illum hoc agere instinctu mitrati cujusdam, cui fœderatissimus est. *Magna inter molles concordia*, inquit *Saryrius*. *Franciscanus* graculis posthac ero mutus. *Alberto* fortasse respondebo. Cum *Sutoribus* & *Beddis* induciæ sunt. Sunt apud Cæsarem theologi, quorum arbitrio magna ex parte res geritur, qui mihi non optimè videntur. *Gammari* mors mihi præcipuum amicum ademit. Pontificium nomen hæcenus satis magno flagravat odio, etiam si nihil accederet. Nunc *Florentia* pertinaciter obsessa, & à *Clemente*, nisi vanus est rumor, parum clementer vexata, vix credas quantum addat invidia. Si huc spectat, ut metuat potius quam ametur, ut vi rem gerat, metuo nè malus sit futurus diuturnitatis custos metus. Hujus invidiæ nonnulla portio recidit in Cæsarem, qui ipse quidem si quid peccat, non peccat scivitiâ, sed obedientiâ. Ab hoc extorsit Pontifex ut liceret obsidere *Florentiam*, ab hoc impetravit ut esset arcis *Adriani* dominus, nec dubitandum quin in illo arctissimo convictu alia multa ab illo sit stipulatus. Sed spero rem habere rectius quàm vulgò jactat rumor. Equidem hinc interpretor Deum populi sceleribus vehementer iratum esse, quod quum duos habeamus fratres, *Carolus* & *Ferdinandus*, pari religionis amore, pari clementiâ præditos, tamen sub his tot calamitatibus affligamur. Primum, apud *Hispanos* orta est seditio, cujus gratia & *Ferdinandus* in *Brabantiam* deductus est. Quum tot profectio-
G nibus, inauguratione, pompis, matrimoniis, exactionibus esset exhausta regio nostra, accessit Imperium, nomen magnò quidem venale, sed census exigui. Deinde quot annis miserè vexata est *Gallia*? Quàm penè funditus perdita *Italia*? Nunc nisi Deus avertat, superest ut mutuis cardibus sese laniet *Germania*. Quid à *Turca* passa sit *Hungaria* & *Austria* notum est omnibus, quid passura sit incertum. Quid nunc cōmemorem furiosos
(P p p agricolarum

agricolatum tumultus? Quid tot morborum ac pestium nomina, imò novas & nondum nomen sortitas species? Quid rerum ad usum vitæ necessarium tantam vel inopiam vel caritatem? Quanquam haud scio an inter hæc mala primus locus debeatur hæreseon diffidiis. Tantumne malorum sub optimis Principibus? Sed *debit Deus his quoque finem*, si nos vitis longum valere iussu ad ipsius misericordiam confugerimus. Recelsitudini tuæ precor omnia fausta lrtaque. Datum *Friburgi Brisgavia*, Calend. Septemb. Millefimo quingentesimo trigésimo.

Erasmus Rotterodamus Jo. Rinckio S.

Epist. 33. **S**alve plurimum, quantum vivit hominum candidissime. Etiam si tam vile fuisset munusculum, quàm illud tua facit modestia; tamen animus iste tam aureus ac gemmeus, & epistola nihil spirans nisi meros amores, poterat illud ita commendare, ut pro quamvis magno acciperetur. Nunc quum tale sit, ut vel à Rege non indecose donari poterit, tamen quæ tua modestia est, roga ut boni consulam. Mihi potius rogandus eras, ut libellum ex tempore fufum ac velut abortu ejectum boni consuleres. Sed hac in parte video mihi rem esse cum *Hercule*, quem in tuo poculo conspicio. Quàm enim ille viribus & clavâ fuit invictus, tam *Rinckius* officiis aut beneficiis superari non potest. Nec malè quadrat in te aquilæ symbolum, quod habet tuus clypeus. Nemo tam velox esse queat ad bene merendum, quem tu non perzoles. Solus animus mutus mihi sufficiebat. Epistola tam amica magni muneris loco esse poterat. At his non contenta tua benignitas addidit poculum, & opere & precio non vulgare. Do manus *Herculi*, nec contendam ultra, nisi hoc solum, nè videar amando inferior. In Principum conventu quid agatur, hætenus ad nos amici perscripserunt. Proposita sunt capita rerum, primum, ut *Germani* ferant suppetias adversus *Turcarum* rabiem: deinde, ut sedarum diffidium tollatur, si fieri possit, absque sanguine: tertium, ut eorum qui se gravatos putant habeatur ratio. Ad hæc peragenda vix sufficeret synodus *imperatoris* triennis. Quid sit futurum nescio, nisi Deus interveniat fabulæ, nullum video exitum. Et nisi res fuerit acta ex consensu omnium provinciarum, exitura est in seditionem. Quidam sperant cum *Lutheranis* rem posse transigi, quod & hi petant moderata, & Pontifex paratus sit etiam magna concedere. Nam habet *Augusta* Cardinal. *Campegius* hominem perhumanum, qui his ad me scripsit. Episcopus *Augustensis* censet æquum, ut concordie causa quardam concedantur, quo nomine apud quosdam dicitur audire *Lutheranos*, quum nihil sit illo viro sanctius integriusque. *Lutherani* exhibuerunt fidei suæ summam. Huic negotio præest *Melancthon*, qui suis ad me literis declarat sese non omnino desperare. De *Zuingliano* primum Cæsar non sustinuit audire. Nunc aiant impetratum, ut illi quoque fidei suæ rationem exhibeant. Hac gratiâ missus est *Hedio*: nam ut audio, *Capito* constanter detrectavit eam provinciam. Multi me literis hortantur ut adfui Concilio, Cæsar tamen nondum vocavit: & si vocet, habeo excusationem iustiore quam vellem. Nam quum quartum jam mensem ægrotem,

A nondum possum convalescere. Primum, ex ventis quibusdam blandis, sed pestilentissimis orta sunt alvi tormina, qualia nunquam expertus fueram; ea vomitum extorserunt, gracili corpori, ut scribit *Hippocrates*, gravem. Ex vomitu ruina stomachi, cruciatus & inedia conciliarunt insomniam. Neque parum molestiæ addiderunt medici. Torminibus successit apostema durum, quod aliquamdiu porrectum, dextrum ventris latus occupavit. Mox insiliit in umbilicum, hæc specie quasi serpens os infixum habens umbilico, medio corpore intorto, cauda peteret pubem. Paulo post flexit se in latus laevum, ut penè cingeret umbilicum. Stimuli cruciabiles, nec noctu, nec interdiu dabant quietem. Adhibitus est chirurgus, ut hic sunt alicujus nominis. Is reclamantibus omnibus, nihil discernens inter vomicam & apostema durum, quod lenientibus ac frigidis resolvendum ac dissipandum erat, violentis emplastris tantum non enecavit. Puto levius cruciari quæ agunt in igni purgatorio. Exulceravit mollia quædam, apostema tantum coxit. Interim pollicebatur omnia magnifica. Rupto ulcere ferro, è molli effluxit sanies; è duro per quod ferrum egerat, nil nisi sanguis. Ante triduum dimissi hominem curatus, at non sanatus. Manet enim idem apostema, mitiore licet cruciatu. Revocandi erant medici. Quum vehementissimè affligeret morbo, famulus quem unicum habebam (nam alter repetierat patriam) subito correptus est sudore *Britannico*. Hunc ad modum Dominus dignatus est nos invisere. Animus jamdudum gessit hinc emigrare quopiam, oppidum est sat elegans, sed non perinde frequens, utpote submotum a flumine, studiis aptius, incredibilis omnium rerum caritas, genus hominum parum hospitale, ut aiunt; nam mihi hætenus nemo fuit admodum molestus. At nusquam video tranquillum portum. Durandum est hic donec appareat quò vergat Concilii exitus. Quidam divinant futurum, ut in primis agatur de pecuniis exigendis, hæreseon negotium rejiciatur in synodum universalem, sacerdotibus, episcopis, monachis, & abbatibus ejectis ac spoliatis dentur bona verba. Opinor tibi jam conspectos libellos, qui nuper aliquot in meum caput provolarunt. Qui movet hoc organum, tibi, ni fallor, notus est antehac inter mihi juratissimos amicos coryphæus, vix ferebat à quoquam nominari *Erasmum* citra præfationem honoris, nunc hostem agit plus quàm capitalem. Quis credidisset in illo ebriolo latere tantum veneni? Hujusmodi permulta me vehementer alienant ab istorum instituto. Oderunt quicumque dissentiant, & tamen negant esse liberum arbitrium. Si Deus nondum mihi gratiam illam impartitur, de qua sese jactant, erat cur pro me Dominum interpellarent, non erat cur odio prosequerentur. Variant amicorum sententia, alii censent nè legendas quidem istorum nartias, quibus hætenus subscribit animi mei sensus: rursus qui versantur in cœtu Principum, suadent ut actiter respondeam. Quid facturus sim nescio, certè quietem flagitant, & hic animus, & hæc ætas, & hæc valetudo. Habes epistolam languidam, nimirum à languido. Si Dominus reddiderit vigorem, spero futurum ut aliquando nos invicem complectamur. Interim cura ut quàm rectissimè valeas. Datum *Friburgi* prid. Nat. D. *Margaria*. An. M. D. XXX.

Erasmus

Erasm. Rot. Georgio Saxonie Duci S.

Epist. 33. SI quis rectâ viâ secum reputet conditionem
Mortalium, ac sortem humanæ vitæ, *Georgi*
Principum *Christianorum* decus, non existimabit
magnopere deplorandam mortem *Bilibaldi*
Pirckemeri, ut cui tantum felicitatis obrigerit
in terris, quantum paucissimis hominum obveni-
re solet. Nam si externa ista vocemus ad calcu-
lum, genere patricius erat, partus & alumnus
Nurembergæ, civitatis inter *Germanicas* cum pri-
mis tum claræ, tum opulentæ, re non modò lautâ,
verumetiam optimâ, apud summos orbis monar-
chas, præcipuè *Maximilianum* Cæsarem, tantum
gratiâ simul & autoritate valuit, ut vix cuiquam
esset secundus. Idem honoris obtinuit, & apud
Carolum Imperatorem, ipso etiam *Maximiliano*
majorem. Quorum utrique non minùs pruden-
tem quàm fidum consiliarium præstitit. Quin
& patriæ suæ belli domique, magna multaque
pietatis documenta præbuit, pro civium incolumi-
tate nullam unquam refugiens discrimen, vir
ut rectissimi iudicii, ita liberi constantisque ani-
mi, vel in pronunciando quod sentiebat, vel in
exequendo quod instituerat. Nec infelix illi, nec
sterile conjugium obtigit: reliquit enim, ut au-
dio, filiam hæredem. Vixit iustum ætatis modum
sexagenarius, ni fallor, aut eo major. Nec deerant
corporis dotes egregiæ, donec senectus quæ nihil
non viciat, podagram & calculum adduceret. Hoc
igni visum est Deo purgare famulum suum, ut
esset aurum undequaque purum ac probatum. Nec
tamen unquam corporis cruciatus tantum in eo
valuerunt, ut animum vel à consulendo Reipub.
commodis, vel à provehendis liberalibus studiis
revocarent. Calamo pensabat quod corpusculi
viribus erat diminutum. Rarò quidem commea-
bat in senatum, sed domus illius ab optimis qui-
busque viris frequentata, senatus quidem erat,
& scriptis latius pleniusque præstabat vel senato-
ris, vel consilarii munus, quàm alii linguâ pedibus-
que. Quid enim ille scripsit, quod non vel ad
Reip. disciplinam, vel ad studiorum profectum, vel
ad pietatis causam pertinet? Quin & illud raræ
cujusdam felicitatis arbitror, quòd nec fortunæ
splendor, nec eruditionis gloria, nec animi libertas
multum illi conflavit invidiæ. Extiterunt quidam,
qui nomini illius nescio quid nebulæ conati
sunt offundere, sed integritatis illius fulgur ac sol,
ut ita loquar, protinus calumniarum fumos dis-
spulit, resque prorsus in diversum cessit. Nam ipsi
fumo suo sunt tincti, qui fumos offundebant, &
Bilibaldi virtus effulsi clarior. Denique mors
obtigit, quâ vix optari possit commodior. Nihil
enim erat neque contagii, neque magni cruciatu.
Corpus modò languebat, animi vigor ad extre-
mum usque halitum erat integer. Defecerat hu-
mor ille quem medici vocant radicalem: itaque
non tam emori, quàm placidè obdormiscere visus
est. Extremi sermones quos habuit cum doctis
amicis, nihil aliud spirabant, quàm miram erga
patriam pietatem, flagrantissimum *Christianæ* reli-
gionis amorem, deque publicis literarum studiis
plam sollicitudinem. Quam inviseret illum decum-
bentem *N. obnixè* rogabat, ut quàm posset ocys-
simè pararet aliquem bonæ fidei nuncium, qui *Fri-*
burgum transcurreret ad *Zasium* & *Erasmum*, quæ-

A dam perlaturus. Sed dum ille sedulo quærit qui
peteret terrestre *Friburgum*, ipse postmodum subvola-
vit in coelestem *Hierosolimam*. Suprema vox mo-
rientis, quæ quidem audiri poterat, hæc erat: *Uti-*
nam post decessum meum bene sit patria, utinam tran-
quilla sit ecclesia. Nec dubitandum quin reliqua ver-
ba fuerint ejusdem pietatis, quæ mors linguam
occupans obscurabat, nostris quidem auribus, at
non item divinis. Qui talis viri mortem putant
deplorandam, quid aliud quàm lamentantur eum
fuisse natum hominem? Justius fortasse desleret
aliquis publicam studiorum jacturam, quòd festina
mors obstitit, quo minus ad plenum absolverit
duo præclara facinora quæ jamdudum moliebatur,
videlicet, ut *Ptolomæi Cosmographiam* apud *Græcos*
pariter ac *Latinos* depravatam restitueret, & exi-
mum illum *Christianæ* philosophiæ præconem
Gregorium Nazianzenum, sic *Latine* loquentem
nobis daret, ut *Græci* sermonis fontes nemo desi-
deratus fuerit. Sed quis fuit unquam vir erudi-
tus, aut pius, aut publicis natus commodis, qui non
istiusmodi de se querimonias posteritati relin-
quit? Quum enim tales nunquam moliantur ali-
quid præclari facinoris, atque id impensius, quo
magis accedunt ad extremum ævi diem, fieri non
potest quin mors, quandocunque acciderit, egre-
gium aliquod institutum interrumpat: quumque
nunquam ipsi finem faciant bene merendi de ge-
nere humano, profectò necesse est ut prius vitam
finiant quàm instituta. Non hæc eo mihi dicun-
tur, clarissime Princeps, quasi parum expolita
sint quæ nobis reliquit, sed quòd lector fortè tan-
ti artificis supremam manum alicubi sit desidera-
turus. In *Gregorio Nazianzeno* pietas propèmo-
dum ex æquo certat cum facundia. Sed amat
significantes argutias, quas è difficilius est *Latine*
reddere, quòd pleraque sunt in verbis sitæ. Tota
verò phrasis nonnihil accedit ad structuram *Iso-*
craticam. Adde quòd de rebus divinis, quæ vix ul-
lis verbis humanis explicari possunt, libenter ac
frequenter philosophatur. Frater ejus *Basilus*
suavi quodam & inaffectato dictionis fluxu, &
pietatem, & eruditionem, & acumen sicubi res
postulat, & perspicuitatem, & jucunditatem, &
si quam aliam virtutem in oratore *Christiano*
quisquam desiderare possit, complectitur. *Jo-*
hannes Chrysostomus *Basilii* quemadmodum in lite-
ris, sic etiam in professione syncerioris vitæ socius,
atque, ut ita loquar, *Achates*, quicquid ferè scripsit,
ad popularem captum accommodavit, eoque fu-
sior est ac simplicior, & in locis communibus spa-
ciari maluit, quàm in difficillimis versari quæ-
stionibus. Hos triumviros una tulit ætas apud
Græcos, pietate pares, nec dispares eruditione, sed
dictionis caractere dissimiles: quos si cum no-
stris conferre velis, *Chrysostomus* non dissimilis
est *Augustino*, *Gregorius Ambrosio*, qui si *Græci*
scripsisset, plurimum negotii fuisset exhibiturus
interpreti. Quem *Basilio* conferat nondum in-
venio, nisi si quis scripturarum cognitionem quam
habuit *Hieronymus*, cum *Lactantii* felici facilita-
te copulet. Me à vertendo *Gregorio* semper
detrivit dictionis argutia, & rerum subli-
mitas, & allusiones subobscuræ. Eam provin-
ciam eximio quodam pietatis ardore sibi sum-
psit *Bilibaldus* noster, cui & immortalis est. Hoc
opus tibi, Princeps illustrissime, quo vix alius
pietatis amantior, virus destinarat, quod tua
(P p p 2 singularis

singularis humanitas eo propensiore etiam favore suscipiet, quod moriens extremum hoc munusculum sui reliquit. Solent enim feri partus vel ob id esse gratiores quod præterea nihil speratur. Proinde quum veluti posthumum factum, tuâ singulari fretus humanitate tibi moriens in gremium dari voluit, non dubitamus quin hic quoque sis tui similis futurus. Eadem autem operâ quum amici memoriam illustrabis, tum omnibus ad pietatem non mediocriter calcar addideris, si *Bilibaldi* reliquias tuo favore studiosis omnibus commendabis. Porro, quibus pietas cordi est, non offendentur, quod præscos ecclesiæ doctores sequutus, non abhorret interdum à verbis quibusdam nostræ religionis peculiaribus, quodque mavult interdum *Christiani* loqui, quam *Romani*: quanquam non video, quomobrem illa non debeant haberi pro *Romanis*, quæ ante annos mille quingentos à *Romanis* scriptoribus necessariò sunt usurpata, nec id sine *Græcorum* exemplo. Vale. Ex inclyta Academia *Friburgensi*. Id. Maii, Anno millesimo quingentesimo trigésimo primo.

Erasmus Rot. Augustino Eugubino S.

Epist. 34. **E**T animum illud, & fortunam gratulor, *Augustine* doctissime, non tibi modò, sed & sacrarum literarum studiosis, quos oportet omnes, si grati esse voluer, benè precari manibus incomparabilis viri *Dominici Grymani*, qui pulcherrimam hoc propositum & animo concepit, & constanter perfecit, ut bibliothecam optimis quibusque libris diversarum linguarum instructam, non mediocribus impendiis pararet, suæque motum exum reliquerit, qui non video quo speciosiore titulo memoriam suæ gentis posteritate valuerit commendare. Quum agerem *Roma*, semel atque iterum ab illo ad colloquium invitatus, idque, ni fallor, per *Petrus Bemabum*, ut tum abhorrebam à cultu magnatum, tandem illius Palatium adii, pudore magis quam ex animo. Nec in area, nec in vestibulo ulla hominis musca apparebat. Erat tum tempus pomeridianum. Equum tradidi famulo, & ascendi solus, venio ad primum atrium, neminem video: ad secundum ac tertium, tantundem, nullum ostium occlusum reperi, mecum demirans solitudinem: ad extremum venio, illic unum tantum reperi, *Graculum*, ut opinor, medicum, tonso capite, custodem ostii patentis. Rogo quid ageret Card. Ait intus cum aliquot generosis confabulari: quum nihil adderem, rogat quid vellem. Salutare inquam, si commodum esset, nunc quia non vacat, alias revisam. Dum abiturus, paulisper per fenestram, loci situm prospicio, redit ad me *Graculus*, percontans nunc quid velim renunciari Cardinali. Nihil inquam opus interpellare illius colloquium, sed brevi rediturus sum. Tandem sciscitanti nomen, edo. Eo audito, me non sentiente se proripuit intro, moxque egressus, jubet ne quò abeam, ac protinus accersor. Venientem excipit non ut Cardinalis, & talis Card. extrema fortis homunculum, sed ut collegam. Posita est sella, colloquuti sumus plus quam duas horas, nec interim licuit manum admoveere pileo. Prodigiousam in tanto rerum fastigio comitatem. Inter plurima quæ de studiis eruditissime differuit,

A satis indicans jam tum sibi fuisse in animo, quod nunc de bibliotheca factum accipio: incipit hortari me ne *Romam* ingeniorum altricem relinquerem. Invitat ad domus suæ contubernium & fortunarum omnium communionem, illud addens, cælum *Romanum* ut humidum & calidum meo corpusculo convenire, præcipueque eam urbis partem in qua palatium habebat, olim à Pontifice quodam extructum, qui locum eum ut omnium saluberrimum delegisset. Post multos sermones ultrò citroque habitos, accessit nepotem suum jam tum Archiepiscopum, adolescentem divinâ quâdam indole præditum. Conantem assurgere vetuit, Decet, inquit, discipulum coram præceptore stare. Tandem ostendit bibliothecam *ταύτης ἀποστόλου*. Quem virum si mihi contigisset temporius nòsse, nunquam urbem eam relicturus, quam longè supra meritum meum reperi faventem. Sed jam abire statueram, eoque res processerat, ut mihi vix integrum esset ibi manere. Quum dixissem me accitum ab *Anglia* Rege, desit urgere, tamen hoc iterum atque iterum oravit, ne suspicaret ea quæ promitteret non ex animo proficisci, neve ipsum ex vulgari aulicorum moribus æstimarem. Egrè me dimisit à colloquio, sed quum abire gestientem diutius remorari nollet, illud extremis verbis à me stipulatus est, ut ipsum adhuc semel inviserem, priusquam urbe excederem. Non redii infelix, ne hominis facundiæ victus, mutarem sententiam. Nunquam mihi mentis æquè fuit leva. Sed quid agas, quum urgent facta? Eam felicitatem quæ mihi tum afferebatur, tibi nunc domi est, invidere tibi non possum: sed mihi iustius irascerer, si quæ ipsum oderim, qui oblatam recusarim: verum hoc me consolatur, quod tuâ industriâ video futurum, ut istius divini thesauri nos quoque reddamur consortes. Nam adnotationes in *Pentateuchum* percurri verius quam perlegi, in quibus & alia multa præclara nobis polliceris. In his quæ prodierunt, mihi plurima vehementer arrident: sunt tamen perpanca, de quibus te admoneri non minus nostrâ quam tuâ refert, videlicet ut posthac tuæ lucubrationes manus omnium veniant elimatiores, & omninò tales, ut aut nihil, aut quàm minimum inveniunt *Mæni* quod calumnientur. Hoc tibi, mi *Augustine*, cum primis persuadeas velim, me non aliâ mente monitoris partes suscipere. Nam & industriam tuam exosculor, & gloriæ ex animo faveo. Hæc editio prima scætet prodigiis mendis, præsertim in *Latinis*, ex quo vides quàm non tutum sit typographorum operis fidere. Si tibi non est integrum adesse, præstaret hoc muneris alicui delegare, qui bonâ fide vicem obire tuam & posset & vellet. Interdum optarem te diligentiorum esse in probando, quàm es in asseverando fortis, præsertim quum rejicis aliorum opinionem. Videris autem in quosdam stomachosior, quasi privato quodam affectu sis eis infensor, velut *Nicolaum Lyranum*, & *Paulum* Episcopum *Sampromianum*, quorum uterque est nostræ inferioris *Germaniæ*: non quòd fas non sit ab illis dissentire, sed quòd stomachi significatio tibi non nihil abrogat fidei. Dissensis à *Reuchlino*, sed civiliter cum laudis præfatione. Arbitror autem *Paulum* nulla in re *Reuchlino* inferiorem acumine ingenii, & Mathematicarum disciplinarum cognitione superiorem.

superiorem. Cujus tamen nomen nusquam quod sciam, citas, nisi cum reprehensione. Eum non audiendum existimas, quod sentiat hanc editionem non esse totam *Hieronymi*, hoc uno fretus argumento, quod singuli libri præfationes habent *Hieronymi*. Hæc ratio si solida est, orationes *Aeschini* ac *Demosthenis* fatebimur à *Cicerone* versas, quod in eas præfatæ *Cicero*: sed aliquo casu perit illius translatio, præfatio ob utilitatem aliquam servata est. Extat in *Job* gemina præfatio, cum utraque non competat in eandem versionem. Probabilius est ecclesiasticos Proceres, quum jam ferè recepta esset editio *Hieronymi*, mutasse quædam ab illo versas, & ex veteri translatione, aut ex *Septuaginta* restituisse nonnulla: ita factum est, ut hæc editio temperata nobis remanserit, ex autoritate ecclesiæ. Verum hoc exempli duntaxat gratiâ protuli, non ut tecum super hac re contendam. Interdum odiosius attingis *Auroræ* vestigia, ut videaris in totum damnare philosophiam *Aristotelicam*. Nam qui sic addicti sunt *Aristoteli*, ut negligant divinos libros, aut *Christi* dogmata ad *Aristotelis* gnomonem exigant, merito reprehendendi sunt. Si *Basilium*, *Chrysostomum*, *Hieronymum*, & *Augustinum* absque philosophiæ cognitione venissent ad tractanda scripturarum mysteria, obsecro quid egissent? Proferis te scripturam adversus philosophiam *Platonicam*, quod si *Platonicam* pariter atque *Aristotelicam* damnes, nullam nobis relinquis. Non me fugit rectum esse quod sentis, sed expediebat hoc quod sentis ejusmodi verbis expressisse, ut hinc tibi quam minimum constaretur invidiæ, quo tua scripta majore cum fructu legantur. Nunc primum opinor profuisti in hoc theatrum, novus actor. Permagni autem refert ad omnes fabulæ partes, quam auspiciat primam ejus scenam saltaris. Hæc excetrâ nulla bestia nocentior aut pervicacior. Facio nunc quod solent hi qui infelicitate navigant, quum alios vela pendentes admonent, quæ in mari vitanda sunt pericula. Simile quid aggressus dulciter aspirat undique aura faventium applauditiumque: verum ubi se ventus in divertium verterit, tum destituti hærent in vado. Videris multa tumultuariâ lectione devorasse, ea si justo temporis spacio concoxeris, exhibunt multò gratiora, quam si eadem juvenili calore effutiveris. Etiam atque etiam mihi rogandus es, *Augustine* doctissime, ut hæc eo animo accipias, quo à me dicuntur: quæ ut frustra moneam, tamen amor etiam tua timens, non poterit non esse gratus. Quid quod non tantum & ad tui nominis existimationem, & ad publicorum studiorum utilitatem pertinet, ut tua elaborata cum omni plausu veniant in manus hominû, verum etiam & *Grymanica* memoriz, istiusque bibliothecæ sempiternum decus, non leve momentum habet. Nam non ita magni refert quid de me privatim sentias. Videris enim aliquot locis, nescio quid stomachi per te ferre, etiam si mihi nondum liquet an illa in me torseris. Veluti primo statim *Genesios* capite, quum tractas etymologiam nominis *Adam*, taxas citra nomenclaturam quosdam, qui quod *Augustinus* in *Hebraica* dictione, *Græcam* significationem exponit, quasi & notet *ἀνθρώπου*, s. *ἀνθρώπου*, a, *ἀνθρώπου*, μ, *ἀνθρώπου* appellâunt frigidam expositionem. Hoc à me notatum fateor in Evangelium *Johannis* capite secundo: sed illic frigida

A expositionis nullam invenio mentionem, atque adeo nè vocem quidem ullam minus reverentem. Fateor hoc commentum ab aliis proditum, sed demiror illud tam gravi viro tantopere placuisse, ut sapius putârit commemorandum: quum addo tam gravi viro, præfatione laudis mitigo dissensionem. Nec tu videris probare quod improbo, tantum admiraris cur non eadem operâ sit taxatus *Cyprianus*, qui hoc ante *Augustinum* literis prodiderit. Fortassis in prima editione locum eum in *Cypriano* non legeram, aut certè non memineram. In posterioribus editionibus reperio hæc verba: Quod quidem & ante adnotavit divus *Cyprianus*, sed homo fuit uterque. Si probas, quod dissentio, dissentendi modestiam, ut opinor, non desideras. Sed admones *Cyprianum* etiam illud addere, quod *Augustinus* tacuit, eam terram unde factus est *Adam*, è quatuor mundi cardinibus fuisse Dei pugno comprehensam. Verum poteras & illud addere, quod frivolum commentum coactæ scripturæ testimonio probare nititur, *Palmâ* mensus est cælum, & pugno comprehendit terram. Quis unquam eum *Esaiæ* locum ad istum interpretatus est modum, ut sciam quod, ut suo commento locum faceret, vitavit scripturam, pro, *de limbo terra*, citans *ex omni limbo terra*. Præterea quod pro quatuor mundi plagis ponit quatuor mundi stellas. Ut arctos sit stella, quam potius sit sydis; quis unquam dixit orientem, occidentem, aut meridiem esse stellam? Sunt in eo libello, cui titulus *De montibus Sinæ & Sim*, præter dictionis figuram alia multa quæ non recipiunt pectus *Cypriani*, unde non temerè à nobis numeratus est inter ea quæ illi viro falsò adscribuntur. Hæc igitur si nec tu probas, ut opinor, quid *Augustino* patrocinetur illius autoritas? Quin arbitror ista nè *Augustino* quidem placuisse, è quibus particulam modò verecundiorum decerptam dedit auribus populi. Nunc paulisper mecum velim consideres argumenta tua, quibus refellere conaris eos quibus hoc commentum videtur frigidum. Si hæc, inquis, frigida sunt, cur eodem modo non frigent omnia quæ à *Platone* in *Cratylô* scripta sunt? Cur & *Varronis* etymologia non frigeant? qui etiam nominibus *Græcis* etymon *Latinum* accommodat. In qua re maxime reprehenditur à *Servio* *Donatus*, quod is *Lenæum* *Bacchum* dici putat à *leniendo* animo. Obtestor prudentiam tuam, *Augustine*, an simile quippiam usquam tradidit vel in *Cratylô* *Plato*, vel in etymologiis *Varronis*, ut singulas literas per singulas dictiones interpretemur? Quis unquam veterum *Grammaticorum* tam ociosè nugatus est? Aut quis non rideret studium quorundam recentiorum, quos hæc plusquam inepta cura delectavit, ut dictiones aliquot literatim interpretentur? Velut, *Deus datus æternam vitam fuit*, & ad hujusmodi somnia sacrarum literarum testimonia accommodent? Vidimus olim singulis literis interdum fuisse designatas singulas dictiones, ut, *S. P. Q. R. Senatus populusque Romanus*. Et *P. M. Plus mihi*. Et *P. P. Pater patria*, de quibus non nihil prodidit *Probus*. Sed nemo tam ineptus nugator fuit, ut *pater* exponeret, *pascens amantem teneris ere vestit*. Aut *mater*, *manum accipiens datus teneris ejulantibus roscidam*. Vides quantum interfit inter etymologiam & hoc interpretandi

tandi genus quod improbavi? Sed vidi quantum tibi donem. Finge nihil interesse, non protinus frigeunt omnes etymologiae, si una atque altera friget. Eadem ratione colliges, si *Festus Pompeius* unicam dictionem perperam exposuit, alias omnes perperam fuisse interpretatum: & si quis unum scripturae locum non recte enarravit, in omnibus errasse. Hanc ratiocinationem si ridiculam & impudentem esse fateris, eadem opera de tua pronuntiasti. Quae hoc etiam absurdior est, quod non solum transiit à proloquio singulari ad universale, verumetiam quod à specie ad speciem, perinde quasi colligas, *Hic piscis est malus*, nulli igitur sunt boni equi. Etenim quum etymologia commemoraret originem vocis, commentum de *Adam* nihil minus est quam etymologia: sed propius accedit ad monitrosas voces *Basilidis*, *Abraxas*, *Leufiberas*: & *Donatus*, ut ais, à *Servio* reprehensus est, quod *Leuonem* Graeca originis vocem (venit enim à *λεων* *leonus*) à Latina deduxerit. Sed utrum recte notatus est à *Servio* *Donatus*, an secus? Dices opinor, Recte. Bene ergo *Servius* adduxit etymologiam? annues. Non igitur statim frigent omnia, si friget una. Quis unquam Dialecticus ab individuo colligit speciem, nisi per inductionem simul omnia commemoros? *Modestus* scribit *Calibus* dictos quasi *calnes*, quod *Saturnus* Caelo amputaverit genitalia. Atqui pariter & *calibes*. Hae si friget etymologia, non statim & illud frigidum est, *conjuges* dici à *faci-ente* *jugi*: si friget, quod *L. Aelius* dixit *pinus* ab eo dictam quod *pinus* *vinum*, non protinus friget *vasum* dictum, quasi *vasum*, id est, insulam in facie prominentem. Si merito rejicitur quod *Varrus* prodidit *agrum* esse dictum quod illic *agatur* aliquid, non ideo rejiciendum quod scribit *Fabius* à *Graca* voce deductum. Si falsum est *graculos* dici quod *gregatim* volant, verum tamen est eam dictionem ab *avium* voce affectam esse. Si frigidum est, *orationem* dici quasi *oris* *rationem*; & *testamentum*, quasi *testationem* *mentis*: non ideo falsum est *orationem* esse nomen à verbo *oro*, sicut est *lactio* à *lago*: & *testamentum* à *testor*, sicut est *monumentum* à *mones*. Sunt dictiones, quarum origo aut proflus ignoratur aut ambigua est, non tamen ideo nulla est certa etymologia. Opinor te jamdudum perspicere, vir perclare, quam haec tibi haecenus parum attentè, parumque concinnè dicta sint. Sed multo minus cohaeret quod subjicis. *Mors* est igitur, inquis, *horum hominum impudentia*, qui plures novam *Ciceronis* voculam facerent, quam quicquid divini illi homines dicerent, quorum ut est maxima sanctitas & crudelitas, ita maxime à vanissimorum hominum latratibus tuta. Hic sermo quoniam in me non haeret, suspicor & illa superiora in alios esse certa: proin hic non tam meam causam ago quam tuam; quanquam non arbitror inter *Christianos* quenquam inveniri, qui plures faciat unam *Ciceronis* voculam, quam universa quae scripsit *Cyprianus* & *Augustinus*, praeter Theologiae cognitionem, etiam eloquentiam non vulgari polentes. Quod si quis quum de *Romani* sermonis eloquentia disceptatur, plus tribuat *M. Tullio* quam *Cypriano* & *Augustino*, puto nec ipsos, si viverent, id agere laturos, sed exquisitis animis cessuros auctoritati *Ciceronis* hac duntaxat in parte. Ubi sunt igitur illi homines insigniter impudentes, ubi vanissimorum hominum latratibus? Quid

A ista scribens cogitaris, divinare non quen, ceterè non videntur nasci ex his quae haecenus commemorasti: nisi fortè flagitium inexpiable judicas in re tam levi dissentire ab *Augustino*, quum ipse in hoc opere & ab *Hieronymo*, & à *Septuaginta*, & ab aliis multis in re multo graviore dissentiat. Sed his non contentus pergis: *Has ceterè*, inquis, *unquam satis demerare poterimus, qui, si vel minimam labeculam apud sanctissimos illas veras reperiunt, miras excitant tragedias, clamant, vociferantur, ingemiscunt errorem, lacrymas se non posse continere protestantur. Dicunt oes in alio versari mundo, idcirco non alia gratia sit ab eis, quam ut summis viris detrahendo, gloriam quandam, cuius avidissimos eos esse ceterum scripta proclamant, adipiscantur ad posteritatem. Ubi igitur modestia illa Christiana, quam in aliis tantopere desiderant, ipsi omnium egentissimi? Hocine est prodesse posteritati, & non magis obesse? Equidem, mi *Augustine* charissime, non inficior fieri posse, ut apud *Italos* sint in quos ista merito destomacheris: sed qui viderit in tuo sermone qui praecessit, nihil esse stomacho dignum, mirabitur unde repente in has tragicas voces incanderit animus tuus. Nam qui sobrii sanique sunt, prius indignitatem rei ponunt ob oculos, quam clamant, O caelum! O terra! O maria *Neptuni*! Omitto nunc quod tam fortiter judicas de mente aliena, quasi quisquis à sanctis viris dissentit, nihil aliud quam gloriam aucupetur. Nolis opinor alios simili candore de tuo pectore judicare, quoties in hoc opere à sanctissimis pariter ac doctissimis viris libere dissentis, nonnunquam & impacto colapho. Sed pergis indulgere stomacho effervescenti. *Que igitur*, inquis, *est haec tam inaudita, tam insolita barbaries, ubi hoc hominum genus ortum eductumque est? Num apud Christianos an non magis ad Hyrcanos fletus, & sepulchros Canasos? Utri effertantes, ipsi an Tibarum, an Derbices qui patres multabant, & sepulchrisque praecipitabant? At ipsi omnes Ordines, omnes sexus & aetatem deformant, crudeliter lacerant, inhumanissime dilaniant. Hocne est esse Christianum, an non magis plusquam Turcam ac Saracenum? Hanc plusquam tragicam verborum atrocitatem (dabis veniam, mi *Augustine*, verum fateari) vix sine risu legere potui, nisi quod interdum suspicabar te quum haec scriberes, animum intentum habuisse ad *Saxones* illum, hujus ecclesiasticae tempestatis autorem. Nam is interdum fortiter negligit sanctorum auctoritatem. Sed aliunde natus erat hic sermo, nempe ab his, quibus quod refert *Augustinus* de literis quatuor in *Adam*, videtur frigidum commentum, & ab hac occasione tam frigida stilius tuus incaluit usque ad *Derbices* & *Tibarum*, aut si quod animal his immanius. Si *Christianus* non est qui dissentit à sanctis viris, *Pantus* dissentit à *Petro*, & à *Barnaba*, quorum alteri resistit in faciem, in alterum irritatus fuit *nausivomus*. Nam eo verbo *Lucas* est usus. Dissentit ab *Ambrasio* & *Cypriano Hieronymus*: eidem cum *Augustino* tunc non frigida velitatio. Et quis est priscorum, à quo non multis in locis dissentiant recentiores Theologi? Nullus igitur eorum censetur dignus *Christiani* titulo? Sunt inspersa quadam, in quibus videri possis iratus *Mors* nostra, quum ea nullum damnet Ordinem, sed hominum vitia taxet; nec tamen omnia, sed ea duntaxat quae quisque, nisi sit morosior, possit aequo animo suscipere etiam**

etiam cum risu audire. Interdum mihi videris, ista scribens, nunc in hunc, nunc in illum tendere oculos, nec semper ad eundem scopum dirigere sagittas. Atqui quemadmodum magis erat ingenuum aperire in quem tam atrociter stomacharer, quam incertâ vagâque suspitione multos perstringere: ita sanius erat, orationem sibi consistere certoque ordine fluere, non temerè ferri. Subjicis hæc, *Uti sunt fateor, etiam sanctissimi viri reprehensionibus, etiam apostoli, etiam Christus. At quanta cum modestia, quanta cum lenitate prophanos & Deo adversantes castigabant! Quam humane Origines reprehendit Celsum, Basilium Eunomium, ac reliqui!* Hæc adeo non videntur in me dicta, ut è meis libris sumpta videantur mutuo. Atque in his rursus non perinde damnas si quid reprehendatur in sacris doctoribus, quam in reprehensione desideras modestiam. Verum an non satis modestè dissentit, qui dicit se mirare hoc commentum gravissimo viro placuisse? Nam hinc fluxit omnis hæc stomachatio. Atque hæc erat illa labecula, ob quam dicebas tam atroces excitari tragœdias? Unde suspicor alium quempiam fuisse qui locum illum contumeliosius notârit, in quem ista torseris. Pergis, *At hi Christianos ipsos, divos ipsos, quanta cum ignominia, quibus sannis, quibus scommatibus carpunt, allatrant, subsannant!* Hæc tua sunt, *Engubine*. Omitto nunc dicere, quam leniter Christus & apostoli tractant ethnicos, quibus denunciant æternum Væ, quosque nonnunquam suis depingunt coloribus. *Paulus* magis destomachatur in vitia Christianorum, quam exterorum, idque testatur se jure facere. Quid, inquit, mea refert de his qui foris sunt judicare? Et divus Hieronymus, nonne acerbius invehitur in malos monachos, clericos & virgines, quam in ethnicos aut Judæos? Quod autem de divis meministi, bifariam potest accipi: Incertum enim utrum stomacheris in illos qui reprehendunt aliquid in scriptis eorum quos nunc ecclesia pro divis colit, an in eos qui simpliciter damnant divorum cultum & invocationem. Utrumcunque horum sentias, non arbitror in me competere. Quæ addis de ignominia, sannis, scommatibus & allatratu; fateor divorum memoriam nonnullam deberi reverentiam, sed non eoque, ut nefas sit vel in moribus, vel in scriptis eorum quicquam reprehendere. Nunc quidem illi non peccant, sed quum in terris agerent, & errabant, & fallebantur, & delinquebant. Quoque celebrior est illorum memoria, hoc magis expedit notare si quid perperam fecerunt aut docuerunt, nè nominis illorum autoritas simplicium animos inducat in errorem, qui sibi persuaserunt sanctum esse quicquid à sanctis, vel dictum vel gestum fuerit. Imò existimo hoc officium ipsis divis esse gratius, quam si quis accendat cereolum. Cultum divorum nusquam damno, sed quorundam hæc in re superstitionem interdum taxo, nec id immeritò. Hic si quid est sannatum aut scommatum, ea non in divos recidunt, sed in cultores supersticiosos. Rursus, quæ subjicis, nec in *Saxonem* illum, nec in me, sed in *Italos* nescio quos detorta videntur. Ais enim, *Pudet profecto quoties in eorum scripta incidimus, in quibus nullum Christianæ pietatis apparet vestigium, sed omnia ethnicis ostentationibus, virulentius plusquam Judaicis scatent, omnia vano strepitu, vanissimis jactationibus resonant. Hæc tua sunt.* Certè in libris eorum, mi *Augu-*

A *stino*, qui nunc hæreseos nomine celebres sunt, religiose prædicatur Christi majestas, plurimum tribuitur fidei & charitati, constanter affirmatur resurrectio mortuorum, sacrosancta habetur scripturarum autoritas. Hæc opinor haud obscura sunt Christianæ pietatis vestigia. Quod si legisti meas *Paraphrases, commentarios in aliquot Psalmos, Methodum Theologia, libellum De orando, De misericordia Dei*, aliosque hujus generis, non dices, opinor, illic nullum esse Christianæ pietatis vestigium. Unde mihi persuadeo, illic esse in quos ista competant, quorum scripta nondum ad nos pervenerunt. Itaque quum horum nihil in me competat, arbitror & ea quæ sequuntur in alios dici. Et quod inquis, *Miserum est, cum ætate crescit delirium, & tunc inveniuntur deteriores, quando & divina ministrante Nemese, & toto orbe terrarum in eos vociferante, debuerant respicere.* Etatis convicium fortassis suspicabitur aliquis in me jaci, qui me senem esse non inficior, licet ab decrepita, ni fallor, ætate aliquanto spacio absum, ut qui nondum pervenerim ad annum septuagesimum. Nam imbecillitas corpusculi non est ætatis, sed naturæ, tale fuit etiam juveni, qualia ferè sunt affixorum libris. De delirio nihil judico: nam qui maximè delirant, sibi maximè sani videntur; ut qui maximè temulentis sunt, sibi videntur mirè sobrii: sit igitur hoc aliorum judicium. Quod si delirant omnes senes, maximè delirabat divus Hieronymus, qui major annis octoginta aut nonaginta, ut quibusdam places, plurima scripsit, eaque multo absolutiora iis quæ scripsit florenti ætate. Quod idem arbitratur plerisque doctis viris accidisse, qui vicinâ morte cygneum quiddam dulcius cecinerunt. *Plinius* tradit è vitibus vetustioribus nasci vinum melius, è recentioribus copiosius. Quin & ipsa vina mitiora sunt ætate. Sunt tamen in his quæ ætatem non ferunt, & nimia vetustas generosis etiam vinis, vigorem & gratiam adimit. Certè ad eam ætatem nondum perveni, nec unquam, ut arbitror, perventurus sum. Fortassis ingenium meum ad ea vini genera pertinet, quæ vapescent eodem quo nata sunt anno. Mihi quod ad animi vigorem attinet, non videor habere multa de quibus incusem ætatem: sed senes si delirant, cum venia delirant: in juvenibus autem turpissima est deliratio. Quâ tu sis ætate mihi non liquet, nisi quod stilus exultans, & in senectam convicium arguit te etiam *manu æquâ*. Quo magis tibi admittendum est, nè quid extet in scriptis tuis, mi *Augustine*, quod delirationis speciem præ se ferat. Id fiet, si sibi undique cohareat constetque sermo, si sobrio tenore fluat, si nusquam secum pugnet, si ubique sibi præsentem animum referat. Quod de *Nemese* scribis, de quo vociferante mundo, fortasse torques in hæreticos, à quorum consortio me constantissimè abstinui, imò cum quibus magno capitis mei discrimine jamdudum cominus eminisque depugno. Quamquam non desunt qui in me vociferentur: sed paucis inauspicatis oppono tot Principum, tot Episcoporum, tot eruditorum hominum judicia, qui meos labores & amplis muneribus ornant, & honorificentissimis testimoniis comprobant, & mihi gratias agunt, quod ex libris meis veræ pietatis seminaria hauserunt. Hæc igitur mihi non eò dicuntur, ut mihi patrocinet; sed ut homini literatissimo nunc primum in theatrum procedenti

prodeunti consulam, quo fabulam optimi cuiusq; applausu peragat, & vel nostro malo sit cautior. Superest epilogus tuus, nescio quàm aptè hactenus superioribus. *Nos*, inquis, & sanctitatem & eruditionem summorum virorum semper admirabimur. Num protinus contemnis pietatem & eruditionem *Augustini*, cui quicquam in illius viri scriptis non probatur? Jamdudum vides istud in tuum recidere caput, qui in hoc opere toties dissentis a sanctissimis viris. Probas eruditionem cum pietate conjunctam. Itanè statim impius est qui dissentit à piis viris? Absit. Sed fac illum dissentire contumeliosius, improbitas ea dici potest, impietas non potest. Nec illa quid sibi velint satis intelligo, quum ais: *Non est igitur quod de eruditione gloriamur, in qua sive æquamus, sive superemus illos divinos viros, sanctitate certe sumus adeo inferiores, ut sine lacrymis referri non possit.* Hic admisceas personam tuam: nam absit ut ista cogitatio nunquam inciderit in mentem meam, ut mihi videar æquare, aut etiam superare doctrinam vel *Augustinum*, vel *Hieronymum*. Nec statim æquat, qui deprehendit in alieno libro, quod autorem sefellit. tantum abest ut superet. Tandem, inquis, incidimus in flagitiosissimas ostentationes. Hæc tua destomachatio tam atrox, tam vehemens, tam varia, dispeream si divinare possum quos petat. Et tamen tota res exordium habuit ab *Adam*, quatuor mundi plagas designante. Sed bene habet quod hæc scribuntur a juvene, ne audiat *delirus*, quatenus interdum delirant & juvenes. Hunc stomachum si in me effudisti, æquitatem in te desidero: si in hæreseon autores, demitor totius sermonis corpus tam malè coherere cum capite: si in omnes quorum scripta putas impia & flagitiosa, non dissimile facis, ac si quis eodem jure velit omnes perfundere; aut si strabo multis presentibus dicat acerba convicia, omnibus incertis quid in quem dicatur. Si quis ad istum modum destomachetur, permiscens omne probrorum genus, quorum aliud in alios cadere videretur, nonne quisquis audiret, diceret, Quid huic accidit? Quanto magis curandum est, ne quid tale dicatur in scriptum orbi proditum, in quo requiritur sobrietas & sanitas, per oculum in literas mittentis cogitationes suas? Uno tantum in loco me nominas, & contempnim & dissentiens, nec tamen indicas locum; nisi quod suspicor te notare, quod mea *Paraphrasis* in *Luca caput xxiii.* ita loquitur de *Christo*: *Apud Annam & Caiapham Judæi per falsos testes intendunt illi crimen blasphemie, quo non aliud est atrocius.* Designatum est hoc in *Joseph*, quem fratres invidia conjurati, detulerunt de crimine pessimo. *Miror*, inquis, *Erasmum*, cur in multis editionibus *Septuaginta* nostra prætulit, quum aperte & *Hebraica* veritas refragetur, & ipsi *Græci* interpretes. Quam id multis in locis faciam nunc non excurio. Certè hoc loco quod verterunt interpretes *Septuaginta*, rectius quadrat ad typum *Christi* qui venit advocatus, non delator, nec accusator fratrum, sed accusatus ac damnatus est à *Judæis*. Quod si voces *Hebrææ* non sunt ancipites, credendum est aliud legisse *Septuaginta* quàm nos habemus. Quid autem mirum scubi sequor editionem *Septuaginta*, quum idem aliquot locis faciant apostoli & evangelistæ? Postremo, quum ipse non raro damnes quod vertit *Hieronymus*, & præferas *Septuaginta* translationem? Quod si mihi non con-

A cedis aliud legisse *Septuaginta*, quàm legerit *Hieronymus*, quid sibi volunt illa verba tua in *Geneseos cap. xiii.* *Miror ipse hanc varietatem, eaque res facit ut suspicer, pleraque alia tota Biblia immutata esse?* Si *Hieronymiana* editio damnat versionem *Septuaginta*, cur ipse divus *Hieronymus* frequenter & illud enarrat quod illi verterunt? Rursus citra nominis mei mentionem attingis me, cap. xvi. *Hæc est ergo, inquis, ejus modi solutio, quem dicunt Hieronymum legisse, ac non solvisse.* Lapsus istum tuum, *Augustine*, nec miror, nec insector, qui frequenter accidit in his argumentis quæ lectione variâ tumultuariâque tractantur. Erroris ansam præbuit typographorum incuria. Quum enim annotationum opus per schedas excuderetur, è duabus quæstionibus altera prætermissa est, videlicet de *septuaginta* animabus. Id arguit quod titulus non congruit annotationi sequenti. Sic enim habet: *In septuaginta quinq; animabus descendit Jacob.* C Quum annotatio sequens tractet eum locum: *Quod emis Abraham precio argenti, à filiis Emor filii Sichem.* Sed, utcumque fallebat titulus, ipsa annotatio satis declarat in quem locum competeret. Ea negat nodum de empto sepulchro fuisse solutum, nec simpliciter negat fuisse solutum, sed in libro ad *Pammachium* *De optimo genere interpretandi* negat fuisse solutum. Sic enim habent mea: *Hunc nodum illic nectit Hieronymus, nec eum dissolvit.* Nam eleganter eum dissolvit in quæstionibus *Hebraicis*. Verum hoc leviculum est. Interdum stitum odiosius stringis, meâ sententiâ, quàm par est in *Germanos*, veluti *Deuteronomii capite sexto*, quum is locus non porrigat ansam incandescendi: *Neque enim, inquis, hoc dicimus, quorundam Germanorum imitati procacitatem, qui sibi omnibus & diis & hominibus, & humanis & divinis rebus maledicendi licentiam usurpant.* Ita tu quidem. Fieri potest, ut in *Germania* sint qui non temperent à blasphemis in Deum, sed in hos horrendis suppliciis animadvertitur. At ego *Rome* his auribus audiivi quosdam abominandis blasphemis debacchantes in *Christum*, & in illius apostolos, idque multis mecum audientibus, & quidem impune. Ibidem multos novi, qui commemorabant se dicta horrenda audisse à quibusdam sacerdotibus aulæ Pontificiæ ministris, idque in ipsa *Missa*, tam clarè, ut ea vox ad multorum aures pervenerit. Sed opinor te loqui de libris eorum qui nunc nova tuentur dogmata. Quorundam ex his maledicentiam inficiari non possum, quum eam ipse tot amarulentis illorum libellis confossus, plus satis expertus sim. Caterum in Deum illic nihil reperio conviciorum, tametsi quos tu deorum nomine signes addubito. Arbitror enim te nobiscum unicum profiteri Deum. Sed utinam hoc crimen solis *Germanis* obijci possit, latius patet quàm vellemus. Similia quædam stomacheris in ejusdem operis cap. xi. per occasionem *Dathan & Abiron*, in giganteam immanitatem, quorum vesania jam nec cælum sufficit. Quid est istud ultra cælum? An illud caput quod tu simpliciter & absolute summum vocas? & addis pronomen *ipsum* illud. Si de *Christo* loqueris, piè dicis: si de Pontifice, non tu quidem impiè, sed magnificentius quàm pro re, atque adeo impiè quoque, si tuus sermo nasciscatur iniquum interpretem. Hæc, mi *Augustine*, non ob aliud moneo, nisi ut diligentior sis ad revincendum quàm ad conviciandum, mitiusque tangas totius gentis

gentis nomen, quæ utcumque nunc tumultuatur, nunquam tamen in vera Christi religione cessit vestra Italia, si rem æstimes ab annis octingentis. Hoc pacto fiet, ut & uberius proles ecclesiæ, & tibi minus confles invidia. Cuius in promptu est, obijcere *Derbices & Tibarenos, Cyclopes & gigantes*, sed eruditus viris dignius, & gregi Christiano utilius est, solidis rationibus, & scripturarum testimoniis & docere errantes, & revincere pertinaces. Quod ni fiat, quis auriga possit conviciis in quemvis detonare. In *Numerorum* cap. 5. de stomacharitis in *Saxonem*, quod neget confessionem sacramentalem institutam à Deo, generose quidem asseverans esse à Deo institutam. Sed quum in eo quod asseveras, tot insignes Theologi desudarint, nec inter se concordent, tur eruditionis erat solidis scripturis & argumentis instruere nos adversus homines linguacillimos: nec satis erat eos appellare *impudentissimos*, qui non erubuerunt negare hoc esse primum à Deo repertum, ac declamare locum communem de hæreticis scripturam ad sua dogmata detorquentibus. Quæ ut merito abs te dicta sunt, minimum tamen conferunt ad refellendos adversarios: sed erant distinguenda confessionis genera, & quod nunc exigitur efficacibus argumentis erat probandum. Quis enim negat exigi poenitentiam mentis? Hanc habet quisquis apud Deum agnoscit errorem suum. Rursum nullus inficiatur, reconciliationem esse juris & naturæ & divini. Quisquis autem redit in gratiam, agnoscit peccatum suum: ita qui publicâ satisfactione recipiebantur in ecclesiæ consortium, confitebantur ipsa re, etiam si non proferrent ore sua delicta. Veluti quisquis venit ad baptismum, hoc ipso quod venit, confitetur se habere quod egeat ablutione. Sed quid hoc ad nostram hanc confessionem? At *Numerorum* 5. *Moses* præcipit ut sacerdoti *Judei* confiteantur peccata sua. Verum ea lex loqui videtur de peccatis per humanam incuriam aut infirmitatem commissis, qualia multa solent hominibus accidere, etiam minimè malis. Sic enim habent verba legis. *Vir sive mulier cum fecerint ex omnibus peccatis quæ solent hominibus accidere, & per negligentiam transgressi fuerint mandatum Domini, atque deliquerint, confitebuntur peccatum suum.* An inter hæc numeranda putas, patricidia, incestus, blasphemias in Deum, & sacrilegia, quæ solent hominibus per negligentiam accidere? Jam & tu fateris legem præcipue loqui de facto. Quia mox subicitur, *reddans ipsum caput, quintamque partem desuper ei, in quem peccaverint.* Multi porro sunt homines, qui per errorem aut humanam incuriam detinuerunt aliena. Hanc errorem expiebat confessio, & capitis restitutio cum accessione aliqua, & aries immolatus. Nam plagiaris *Exodi* 21. capite plectitur. Et ejusdem voluminis capite 22. abigeus pro bove uno reddit quinque, pro ove una quatuor. Suffocorem nocturnum licebat impunè occidere. Si bos repertus fuerat apud abigum viris, duplum reddebat. Quod si urges nos literis, simul exige cum confessione sacrificium arietis. Rursum si nos præcepti verbis stringis, simul exiges à nobis ut sacerdoti confiteamur & quamlibet levia delicta, quæ solent hominibus per negligentiam accidere, quod non exigit ecclesia. Postremo, quum *Judeorum* ditio late patuerit & plerique etiam *Romæ* & in *Asia*

A minore habitarent, nec sacrificare fas fuerit, nisi *Hierosolymis*, qui fieri potuit, ut omnes omnia peccata confiterentur sacerdoti in templo suis fungenti vicibus? & quæ turba fuisset arietum, si singuli pro singulis delictis obtulissent victimam? Hos scrupulos, vir optime, oportuerat discutere: nec satis erat dicere, *Si quis rectè considerare voluerit, inveniet primum omnium peccatorum confessionem esse positam. Non quod ipse probationibus ullis egeat, sed armasset nos adversus eos quibuscum nobis communis est consultatio.* Inibi simile quiddam attingis de Principatu *Romani Pontificis*, quum ea quaestio multos habeat sinus, quos utinam diligentius excussisses, aut omnino tacuisses: nedum quod fortiter asseveras, dilute probas, risui sis improbiorebus, & eos in ipsorum opinione confirmes. Hæc, teste *Christo*, non te monerem, nisi te parè diligerem, tuique sanctissimis laboribus ex animo faverem; nam mihi persuadeo te *Christiano* in me esse animo, aut si quid animum tuum exulcerarunt malæ linguæ, ea res non tantum habet apud me momenti, ut ullam amarulentiam in te concipiam. Revertor ad hujus disputationis caput, quod me petere videbatur plerique, quasi parum honoris habuerim *Augustinus*, quod in re nullius momenti ab eo dissentiri non solum modestè, verum etiam cum temperamento laudis. Quid si nocuisset in ejus libris sententias, quas nunc Theologi judicant hæreticas? Eas opinor non diceret labeculas. Nec æquum esset te hoc in aliis tam atrociter reprehendere, quod ipse tibi permittit. In caput *Geneseos* secundam ita loqueris, *Quapropter fabulas esse arbitror, quæ istè paradysus commissi homines fecit, nisi Adam peccasset, fore, ut in eo paradiso jugiter homines habitassent. Nam etiam si Adam non peccasset, habitata tamen ista terra fuisset ita ut nunc sit, & homines vel mortales fuissent ut nunc, vel congruo tempore in celum fuissent assumpti.* In hac sententia quum fatearis gravissimos sanctissimosque viros fuisse, tamen non vereris appellare fabulas. Et in his sanctissimis viris est *Augustinus*, quem à me dolebas tam leviter attackum in re nihili. Sed inibi retractas, si quæ dicis sunt impia. Atqui si dubitabas, quid opus erat appellare fabulas? Rursum in *Genesim* cap. 10. dissentiens ab *Augustino*, qui putat per errorem à nobis legi coram Domino, quum legendum sit contra Dominum, nullâ præfatione honoris liberè rejicis illius sententiam, his verbis: *Ipse potius propter linguæ Hebraicæ imperitiā lapsus est.* Interdum erumpis in laudes *Hieronymi*, sed non citra suggillationem Ecclesiæ, quam alicubi scribis in erroribus tantis fuisse futuram, nisi vir ille divinos libros vertisset ex *Hebraeorum* fontibus. Primum illud durum est piorum auribus, Ecclesiam teneri errore, præsertim in sacris literis, licent errant homines plerique. Sed eundem bene laudatum subinde reprehendis, quum interdum possis culpam in librariorum conferre. Jam si pleraque sunt immutata, ut suspicaris, in *Hebraeorum* codicibus, quos sequutus est *Hieronymus*, unde nobis constat hanc editionem esse synceriorē? Siquidem *Exod.* 23. notat *Hieronymum*, qui perperam verterit, *Ostende mihi faciem tuam*, pro eo quod erat, *Ostende mihi viam tuam*? Et addis eum locum pejus etiam versum à *Septuaginta*, *Ostende mihi seipsum*. Sed unde liquet hoc quod tu reperisti in *Hebraeo* codice, verius esse quàm quod legerunt

gerunt Hieronymus & Septuaginta, præsertim quum hic nullum cites autorem, neque Hebræum, neque Græcum? Verum à Septuaginta non modò frequenter, verumetiam parum reverenter interdum dissentis: id quum facis, nonne palam rejicis opinionem Cypriani, Hilarii, Augustini, nè Græcos commemorem, qui crediderunt Septuaginta divini spiritus afflatu nobis eam prodidisse versionem? quod interdum proficitur & Hieronymus. Vides in quàm ardua re non vereris à tantis viris liberè dissentire? & tam atrociter stomacharis in eum qui non probavit commentum de Adam, quod arbitror nec ipsum Augustinum probasse seriò. Exodi cap. 34. reprehendis Hieronymum qui perperam verterit, Ignorabas Moses quòd cornuta esset facies ejus, pro eo quod erat, radians erat facies ejus. Atque hic adeò non lenis reprehensionem, ut non multum absis à convicio, quum addis, Mirum quòd Hieronymus non consideravit veritatem Hebraicam, non animadvertit etiam quid Septuaginta transtulissent, qui bene hunc locum verterunt. Ac subjicis: Rident itaque nos & execrantur Judæi, quoties Mosè in nostris templis cornuta facie depictum aspiciunt, quasi nos eum diabolum quendam, ut ipsi stultè interpretantur, esse putemus. Atqui istis Judæorum sannis locum fecit ille toties abs te laudatus Hieronymus, cujus errorem hoc quoque nomine facis insigniorem, quòd prior editio Latina habuerit glorificatam faciem, non cornutam. Non improbo tuam annotationem: nam & Paulus disputans de Mosè & Christo, glorificationis & claritatis verbo utitur, de cornibus non meminit: tantum illud admoneo, non fuisse causam cur sic incandesceres per occasionem Adam secus interpretati. Levitici cap. 3. liberè damnas quòd Hieronymus verterit pabulum ignis, quum vertere debuerit, panis sacrificii. Ejusdem libri cap. 5. commonstrans has voces, aut per se mortuum, additum ab Hieronymo, quum eum locum Septuaginta pulcherrimè verterint. Et Erasmus miraris, qui interdum præferat Septuaginta translationem Hebraica veritati. Nec tamen ullà defensione, aut erroris extenuatione sublevas Hieronymum. Ejusdem libri cap. 11. de Chærogryllo liberè & ab Hieronymo & à Septuaginta dissentis. Ejusdem libri cap. 14. indicans quiddam additum ab Hieronymo, videlicet hæc verba de passeribus, quos vesci licitum est. At quum probabile sit hoc Hieronymum reperisse in codice Hebræo, aut à docto quopiam adjectum, qui voluerit interpretari quare Moses addiderat vivos, quòd morticino vesci non liceret: in tamen Hieronymum oneras, dicens, Additum ab ipso interprete: quod certè miro. Non enim opus erat eà cautione. Rursus, ejusdem operis, cap. 21. Si parvo, vel grandi, vel oborto naso. Hæc omnia, inquis, genera ab ipso interprete ficta sunt, quum neque in contextu Hebræico, neque apud Septuaginta habeantur. Item, cap. 25. notas, Et frugum superabundantiam non exiges, falso ab Hieronymo fuisse redditum, quum eum locum clarissimè reddiderint Septuaginta. Vides ut liberè dissentis, nec honoris præfatione, neque ullo patrocinio virum sanctissimum toties abs te prædicatum sublevas. Rursus, cap. 27. super his verbis: Sponsponderis Deo animam: Non erat, inquis, ita vertendum. Nam votum & alterius generis esse poterat. Quàm hic nullus honos habetur incomparabili viro? In Numerorum, cap. 16. scribis,

- A Capituli principium omissum ab Hieronymo, & divisus est Chore. Poterat hoc librariis imputari. Ejusdem libri cap. 17. super hæc verba, Absque virga Aaron, scribis ab Hieronymo omissum quod erat maximè necessarium, & substitutum quod parum erat supervacaneum, parum falsum. Ubi hic reverentia? Rursus, cap. 18. Omnis quod ex voto, dicis Hebraica vocis proprietatem melius expressam à Septuaginta quàm ab Hieronymo.
- B Præterea, cap. 24. Homo cujus obturatus est oculus, ais, Hieronymus vertisse diversum, videlicet, obturatum pro apertum, & miraris quomobrem non sit sequutus Septuaginta. Sed hic utcumque patrocinaris Hieronymo, culpam rejiciens in librarios, qui omiserint negativam particulam; quod lemma quum sit frigidum, habet tamen aliquid civilitatis. Verum alibi poteris illi probabiliori colore patrocinari. Ad hæc, Deuteronomii cap. 28. super hæc, Illuviarum secundarum, ita sine honoris præfatione loqueris, Quare longè à veritate nostra declinas editio. At hanc editionem in solidum vindicas Hieronymo, ut hic non possis uti criminis translatione: proin quantò factus erat fateri hanc editionem ab aliis aliquot locis immutatam, quod ut erat civilius erga Hieronymum, ita vero propius est. Siquidem editio Psalmorum ex Hebraica veritate non habetur eadem in omnibus codicibus. Alicubi scribis illum omisisse quendam, quòd fugeret iterationem, quum antea fuissent commemorata. At quis hoc juris permisit scripturatum interpreti, ut addat, adimatque quod videtur? Si semper omittendum esset quod in sacris voluminibus bis dicitur, quàm multa forent, amputanda? Jam mihi vide quot rationibus poteris sanctissimum virum excusare. Exemplar quod sequutus est Hieronymus, secus habebat quàm codices Septuaginta. Hoc immutatum est à sciolis, hoc adjectum est à studioso quopiam, hoc verbis diversum, re idem est: hoc tamen diversum est, tamen pium habet sensum.
- E multis pauca, exempli causâ, decerpsi: quum enim illa percurrerem, non ista quærebam. Sed in his quoties liberè, nè dicam acerbè, dissentis à tanto viro, cujus operâ prædicas Ecclesiam à tot erroribus liberatam? At qualis ille liberator est, qui toties ipse labens Ecclesiam induxit in errorem? Quàm verò non religiosus interpret, qui in sacris voluminibus, quorum autor est divinus ille Spiritus, sibi permittit addere præter necessitatem, & adimere quod à Spiritu sancto positum est? Postremò, quoties in his quæ commemoravi, versionem Septuaginta præferi Hieronymianam? Et miraris quòd ego alicubi maluerim sequi Septuaginta, quàm nostram editionem? Hæc, vir in Domino charissime, non admonerem, nisi vehementer amarem insignia Dei in te dona, tuasque lucubrationes ejusmodi cuperem exire, ut & lectori quàm plurimum utilitatis, & tibi quàm minimum invidiæ conciliarent. Quòd si me simili modestiâ admonere dignaberis, plurimam à me inibis gratiam. Nam hoc suadet Christiana charitas, ut vicissim alii aliorum opera portemus, mutuique operis nos invicem sublevemus. Dominus tuas pias lucubrationes prosperare dignetur. Datum apud Eriburgum Brisgiam, sexto Calend. April. Anno M. D. XXXI.

Erasmus

Erasmus Rot. Georgio Commerstadio S.D.

Epist. 35. **V**etus *Græcorum* proverbium est, vir ornatissime, *ἐν τῷ ἑαυτοῦ γένει καλῶς*, quo significabant mutuo conspectu inter homines amorem ac benevolentiam solere gigni. Proinde merito quis admirari posset, unde inter nos extiterit amor mutus, quum neuter, opinor, sit alteri de facie notus, nisi perspicaciores oculos haberet animus quam corpora, eoque conspectu multo puriores, constantioresque gignerentur amicitia, quam corporum convictu. Istius candidissimi, simul & eruditissimi pectoris simulachrum suo penicillo depinxit, non minus fide spectatus, quam arte præstans *Christophorus à Carlenvitz*, & ad me per eundem pervenerunt officia tua non vulgaria, quæ par est hoc pluri à me fieri, quod ultro non lacessita venerint. Porro, non amare virum tot eximii ornatu dotibus, illorum est, qui nec virtutem nec eruditionem inter res suspiciendas numerant: non redamare autem bene meritum, adeo non est grati ingenii, ut nec hominis sit, vix etiam in ferarum genus cadens; quippe quæ beneficiis hominum non modo cicurantur & mansuescunt, verum etiam gratiam reponunt, si quando datur occasio. Quanquam autem una ex parte studium tuum mihi *Thrasonis* illius prodigiosa malitia nē dicam an stultitia, cessit in detrimentum, non arbitror tamen gratæ mentis esse, beneficium ex eventu potius æstimare quam ex voluntate præstantis. Pro accepto par est haberi, quicquid aliquis sincero affectu largiri voluit. Quare velim ut posthac *Erasmodum* in tuo xpe numeres, cui nihil sursum est gratius, quam dari occasionem, quā vicissim declaret, ut cunque deest facultas, referendi tamen officii voluntatem accinctam & alacrem non deesse. Inter præcipuas felicitates meas numero quod illustri. Princeps *Georgius Erasmodum* dignatur inter suos clientes ponere. Cur enim non magno mihi ornamento esse ducam, ab heroe laudatissimo laudari? Satis autem laudatur quem ille suo favore atque etiam amicitia dignum iudicat: Cujus erga me favorem ac benevolentiam quæso, ut quod facere soles, pergas tempestivis & amicis sermonibus, quoties se dederit opportunitas, tum alere, tum augere, apud quem ut audio pro tuis egregiis virtutibus, & gratiæ & autoritate valet plurimum. Sic hæc epistola fœderis Gratiarum felicibus auspiciis inter nos isti syngrapha. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoviæ*, septimo die Junii. Anno M. D. XXXI.

Erasmus Rot. Ursino Velio S.

Epist. 36. **V**acat audire novarum rerum aliquid? Accipe? Quanquam inter *admirata* numerari scio sebis mutare linguam, tamen ego meditor mutare stilum. Ac primum applicui mœnet ad exemplar *Structuræ Budaicæ*: legi pleræque illius epistolæ feliciter elaboratas, annis sum sedulo, sed consuetudine successu caruit. Nunc in effingendo *Cicerone* sum totus. Dices quid accidit? Huc extimulârunt motum huius ætatis in dicendo felicissimorum epistolæ, *Jacobi Sadoleti*, *Petri Bembi*, & *Julii Pflug*, quorum postremum nuper amicum habere corpi, ex re mala magnum nactus bonum. Phrasis horum ita consentit, ut dicas à teneris unguiculis eodem

A in ludo doctos & educatos. Deum immortalē, qui candor orationis, quàm felix facilitas, quanta sensuum sanitas, quàm omnia coherent, amnisque lymphidissimi in morem inoffensē labuntur, nullā salebrā, nullo vortice lectorem remorante! Tales *Ciceroniamus* toto pectore possum amare, utinam & assequi liceat. Sed arbitror consultius, ut sexagenarius ab his comitiis abstinere, nē per juventutem tumultuam fiam depontanus. Principi tuo meoque gratulor splendidissimi nominis accessione. Rex *Romanorum*, utinam & census respondeat. Laudo tuam in Rempub. pietatem, quàm vides tot cladibus ac pestilentis vehementer imminutam. eoque jacturam hanc pro tua virili sarcire niteris *in ard. durior*, hoc est, auxiliante pro sua muliebri portione, nova nupta. Nonnulla spes est, indicias inter *Christianos* Monarchas & inter *Turcorum* Imperatorem coituras. *Italia* quæta est. Cum *Gallia* nobis est arctissima necessitudo. Negotium *Britannicum* multis conjecturis auguror brevi citra tumultum compositum iri. *Hispania* *pauca* Si *Germaniam* ab armis tranquillam habere licebit, spes est aurei sæculi. Vale. Id. Martii *Friburgi Brisgoviæ*, Anno à Christo nato M. D. XXXI.

Erasmus Rot. Johanni Ulatteno S. D.

Quod rariis ad te scribo, in causa est, quod te veluti panagæa *Diana* per omnes regiones volitant, interdum apud superos, interdum apud inferos agis. Sum autem occupatior, quàm ut vacet in scribendis epistolis operam perdere. Illud inter nos indubitatum esse oportet, Ubiunque terrarum agit *Ulatenus*, ibi præcipuum quendam esse *Erasmodum* patronum & amicum: rursus, ubique est *Erasmus*, ibi *Ulateni* juratissimum esse amicum. Fac ut sciam quid rerum geras. Quid hic agatur ex *Quirino* meo cognosces, qui argente patre redit in patriam ad nos non reversurus. Apud me non potuit amplius crescere. Opto tibi perpetuam prosperitatem. *Friburgi*, Id. Mart. Anno M. D. XXXI.

Erasmus Roterdamus Collegii Basileidani Professoribus S. D.

Videris quanta sit vobis adversaria parata, Epist. 38. quantumque certamen ex collegio bilingui, quod *Galliarum* Rex *Franciscus* instituit *Lutetia* summâ omnium expectatione. Qualiscunque erit eventus, quem & opto & spero fore felicissimum, vobis certè laus hæc manebit integra, quod priores negotium pulcherrimum sitis egressi, ac ceteros ad æmulationem provocaveritis. Accedite & illud ad gloriæ vestræ cumulum, quod invidiæ primos impetus excepistis ac sustinistis. sequentibusque provinciam tradidistis non paulò faciliorem. Quin hoc quoque nomine vestra virtus erit celebratior, quod adversus extetram non est patrocinata regi nominis autoritas. Si illi in hoc antecellunt, quod singulis linguis bini professores destinati sunt, idque salario, ut fertur, uberiore, *Hieronymo Basileidio* non potest imputari, qui quod habuit, in solidum isti negotio dedicavit. Caterum, quod apud *Gallias* linguæ *Latinae* nullus designatus est Professor, id adeo non improbo, ut vobis imitandum censeam, simulatque ejus linguæ Professor suo commodo cesserit, idque salarium ceteris duobus accrescat. Hæc edo scribo

scribo, ut pristina vestra diligentia aliquam adjungatis accessionem, & auditorum frequentiam profitendi dexteritate retineatis. Rebus novis plerique magis capimur, & Galliam pacatam habere coepimus. Quod si vos destituant auditores, fiet ut & ipsi frigidiores ad profitendum reddamini. Contra hæc vobis omni cura & industria committendum est. Hactenus pulchrè se habent primi actus fabulæ. Protasim excirabat annulatio collegii regii, vestra vigilantia imponet plausibilem catastrophem. Bene valete. *Friburgi Brisgoia* ipsis Calend. April. Anno M.D. XXX.

Erasmus Rot. Guilhelmo Montjoie S.D.

Epist. 39. **O** Pinor me tumultuante respondisse tuis literis, amice incomparabilis: Nunc ad eandem ordinae, sed paucis. Quæ de serenissimæ Regine in me studio scribis, ut novum nihil, ita facere jucundissima omnia. Quis talem feminam tam sanctis præditam moribus non amet, nisi impius; etiam si nullo munere honorario pensasset officium meum? Maria, cui dicavi *Vidua Christianam*, literis propria manu descriptis testata est propensam erga me voluntatem, eaque res mihi magnifici muneris instar est. Totus orbis nunc tumultuatur, nec ullus vel Principum vel plebeiorum expertus est publicæ calamitatis. Hæc est hujus seculi fabula. Sed summus ille choragus omnia sicuti spero confeceret in lætum exitum atque plausibilem. Regis *Ferdinandi* res indies crescunt, ut spes sit illum aliquando & potentissimum & orbi saluberrimum Principem futurum. Cum *Turca* sperantur induciæ, quod ut ad orbis *Christiani*, præsertim *Austriæ*, tranquillitatem necessarium est, ita ad proferenda nostræ religionis pomæria non paulo conducibilis arbitror quam bellum. Si *Carolus* filius tuus talem epistolam scripsit suo matre, tempus est ut *Erasmus* abjiciat calamum. Certè toto pectore quam tibi talem filium, tum ipsi talem indolem gratulor. Serveret sua dona qui dedit. Æstate proximâ cum medicis & chirurgis, hoc est, carnificibus mihi fuit res, ob durum ac durum apostema, à quo lentè, sed feliciter revalui. Non deesset fortuna, si valetudo pateretur me ulla ex parte habere Principum aulis. Aut sic mihi vivendum est ut vivo, aut omnino non vivendum est. Cedo satis, frustra reluctaturus. Quod attinet ad improbitatem obrectantium, nã tu vix trientem scis eorum quæ mihi sunt toleranda. Habet suas excetras *Hispania*, habet *Italia*, habet *Gallia*, habet *Germania*, habet & *Britannia*, qui clam spargunt suam vitum, nec tamen in scenam prodeunt, sed per subornatos agunt fabulam. Hactenus animus fuit præsens, ut spero futurum & in posterum. Illud planè mei fati est. A magnis aut diligor, aut metuo, à canibus ac cimicibus impetor. Posthac tamen decretum est non habere pantalabis & spermologis tantum honoris, ut illos digner responso, quod uno ore mihi sunt auctores viri doctrinâ juxta & prudentiâ præcellentes, *Tamillus*, *Sadolemus*, & *Alciatus*. Optarim tuam, mi *Montjoie*, fortunam esse parem animo tuo, non quod mihi res redierit ad incitas, ut aiunt, sed quod nunc deceat *Erasmum* & senem & tantum bellatorem aliquanto magnificentius vivere. Non defuit in *Germania* magni qui mihi bene velint, sed honestius est non mutare veteres *Alacmans*. Archi-

A episcopum *Cantuariensem* vereor nè mihi brevi senectus eripiat. Quanquam *ut videretur* sordus inter nos pacti sumus, nè alter alteri superesset. Verùm hæc utcumque habent habiturave sunt, perpetuo tuo in me studio mirum in modum delector, quam voluptatem filius, tuas vices suscipiens, ut in literis ad me suis proficetur, mihi conduplicavit. Libens illi dicissem libros *Apophtegmatum*, quippe argumentum & tuo cognatum ingenio, & affine *Proverbiis*, sed superior ætas mihi fuit sterilis, & hyems ob quassam valetudinem non admodum fertilis. Debebam autem primam quamque fœturam mirâ indole adolescenti *Guilhelmo Duci Juliacensi*. Proinde *Tuum Livium* quinque libris antum dicavi *Carolo*, ut hoc saltem pacto & illius studiis calcas adderem, & elegantissimam ejus epistolam pensarem utcumque, si cum ea paria facere non possem. Si hanc epistolam reddet *Simon Grinaw*, cujus nomen est in *Præfatione*, rogo ut ei commodas in suo negotio, quod quidem sine tuo incommodo possis. Est homo *Latine Græcè*que ad unguem doctus, in *Philosophia* & *Mathematicis* disciplinis diligenter versatus, nullo supercilio, pudore penè immodico. Pertraxit hominem isthuc *Britannia* visendæ cupiditas, sed præcipuè bibliothecarum vestrarum amor. Rediturus est ad nos, per hunc itaque quæ voles scribas licebit. Quod ut facias oro. Jussi ut *Carolo* tuo exhibeat volumen *Tui Livii*. Bene vale. *Friburgi*, decimo quinto Calend. April. Anno à *Christo* nato M.D. XXXI.

Erasmus Rot. Johanni Rafino S.D.

Vix credas, mi *Rafine*, quam me tuo illo unico congressu tibi devinxeris, totumque tuum reddideris. Quanquam enim ingenii tui candorem, eruditionem, & humanitatem ex tuis literis, tuoque carmine veluti deliniatam animadverteram, tamen eadem omnia è vivo colloquio, oculis, & ipsâ fronte multò perspexi evidentius. Quapropter diem illum inter candidos mihi numerandum censeo, qui nostram amicitiam tam amico affatu confirmavit. Restat ut inanis officiis ac vicissitudine literarum eam alamus. R.D. *Fabrum*, cujus copiam mihi sponderas, hoc facilius habui excusatum, quod tu illius vicem quodammodo apud me explēsset. Literis ex *Agrippa* missis excusavit, quod per sodales canonicos non licuisset invisere nos, pollicens in reditu vel cum itineris dispendio se nos aditurum. Sed quod ille pollicebatur, vix ipse mihi sum ausus polliceri, quippe qui seiret omnium minimè sui juris esse qui semet aulicis negotiis manciparunt. Gaudeo te in humanissimi Principis regia honesto loco numeroque jam esse, speroque futurum ut accedat & census & dignitas tuæ doctrinæ tuisque moribus debita. Quanquam nihil erat seriz rei quod ad te scriberem, tamen quam oblatum esset hic *Erasmus* adolescens generosus & eruditus, non putavi committendum, ut istuc veniret absque meis literis. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoia*, decimo septimo Calendas Apriles. Anno à *Christo* nato Millesimo quingentesimo trigésimo.

Erasmus.

Epist. 40.

Erasmus Rot. Augustino Trivulzio
Cardinali S. D.

Epist. 41. **D** Eum immortalem, ut crebrò felicius cadunt
audacia quàm moderata consilia. Nonnihil
antea succensebam *Germano* nostro, quòd suis vio-
lentiis literis me ad hoc officium improbum perpu-
lisset; nunc posteaquam ea res mihi tam prosperè
suecessit, par esse puto, ut illi pro expostulatione
maximas agam gratias, cujus operà factum est, ut
tanta felicitas commodis meis accesserit. Quis e-
nim sibi non videatur felix, si vel longo ambitu in
tanti tamque laudati Principis famulitium recipe-
retur. Hæc verba quamlibet pro mea mediocrita-
te honorifica, non placent isti tuz singulari mo-
destiæ: recipis in amicitiam, imò non recipis, sed
tibi gratularis, cui contigerit per occasionem in no-
stram amicitiam insinuari. Istà modestià quâ te
nimio plus demittis, excelsior es meâ quidem sen-
tentia, quàm ceteris tuis vel virtutibus vel orna-
mentis, quæ *Germanus Brixianus* facundâ epistolâ
prædicavit. Ille suis literis prædicavit, tu fecisti
fidem tuis tam prudenter tamque amanter scriptis
literis. Ad medendum febri *Germania* hæcenus &
fidelem & strenuam & constantem navavi ope-
ram, ingenti rerum mearum dispendio, magnòq;
valetudinis ac vitæ periculo: sed pro bene navatâ o-
perâ mihi refertur pessima gratia, idque ab his et-
iam pro quibus depugno. Nam quòd diversa pars
me machinis omnibus impetit, meo merito suoque
jure facere videri potest. Sed quòd ab his quorum
gratiâ periclitor, tot libellis veneno tinctis impe-
tor, satis demirari non possum. Nec defuerunt
Rome, qui sinistris criminationibus *Clementis* ani-
mum à me conati sunt alienare, neque nihil pro-
fecerunt. At si summus Pontifex penitus nòsset
totius negotii circumstantias, haudquaquam inter
postremos numeraret *Erasmum*, quos suo favo-
re dignos judicat. Nam miras & opes non am-
bio. Autoritatem vel in hoc adesse velim, ut
improborum larratus submoveat. Sint igitur hæ-
c innotum in me officiorum primitiæ, ut per te sum-
mus Pontifex intelligat *Erasmum* summâ syn-
ceritate parique constantia *Christi* negotium e-
gisse, tantumque discriminum in sum caput ac-
cessisse, ut si mercedem hominum spectem, summi
Pontificii conditionem fuerim recusaturus. Erudi-
tos serè omnes mihi reddidi infensos, & quibus
antea sum usus amicis intimis, & omnium arcano-
rum conficiis, hos nunc patior hostes maxime capi-
tales. At nulli sunt ad perdendum hominem ma-
gis instructi, quàm qui cum eo familiariter vixerūt.
Nam hi ut nullius criminis conscii sint, multam ta-
men habent materiam unde probabiles calumnias
fabricentur. Et habent isti quosdam artifices omni
malitiæ genere instructos ad criminationibus sub-
movendos quos sibi sentiunt infestos. Apud Regem
Galliarum, cujus ut antea calamitatem summo-
pere dolebam, ita nunc tranquillitati vehementer
gratulor, nihil est quod ambiam, nisi quòd
illi charus esse cupio, quemadmodum ille fre-
quenter propensam erga me voluntatem de-
claravit. Quod tua pollicetur benignitas, toto
pectore recipio, ac vicissim defero quicquid
obsequii patrono optimè merito præstare de-
bet ac valet fidelis & gratus cliens. R. D. T. so-
spitet ac prosperet in omnibus Dominus *Jesus*.

A Datum apud *Friburgum Brisgoie*, pridie Idum A-
prilis Anno M. D. X X X I.

Erasmus Rot. Leonardo Offi. Archiep.
Besontini S. D.

Epist. 42. **H**odie demum cepi gustum vini quod tua do-
navit benignitas, spero fore accommodum
& meo stomacho, & æstivis mensibus, quos uti-
nam liceret hic, ut hæcenus, tranquillis rebus pe-
ragere. Abundè calamitatum erat, ut nihil accedat.
Toleravimus pestem totâ hyeme sævientem, per-
ferimus omnium rerum caritatem prodigiosam,
& quod monstri simile est, indies crescentem,
quum insigniter decreverint homines, & anni su-
perioris proventus satis fuerit benignus. Habe-
mus jampridem tria inauspicata nomina, *Erasmus*,
Basilianus, & *Lamprinus*, quibus si se adjunxerit & *ind-*
us, vereor nè conspiciamus in tota *Germania*
miserandam rerum faciem. Precor ut hoc me-
um vanum sit augurium, certè hæcenus non pla-
cent proemia. Quin & illud metuo, nè res sa-
cerdotum, quorum causâ videtur agi, nihilo me-
liore statu futura sint quàm nunc sunt, utinam nè
deteriore. Ut rectus sit ac simplex Principum o-
culus, quæ sex hominum sub hujus belli prætextu
inundavit in *Germaniam*, *Judei* quibus in *Hispa-*
nia non licet esse tutis, ex tota *Germania* latroci-
niis ac prædationibus affueti. Adde totum hoc ge-
nus aut esse propensum in sectarum partes, aut esse
hoc animo, ut nullâ religione teneantur. An po-
tamus feliciter cessuram arationem invitis bubus?
Sed horum, inquit, temeritas Principum autori-
tate coercebitur. Scilicet exemplo nobis est
Roma, totâque *Italia* tam misère vexata. Exem-
plum est *Viana*, plus à suis defensoribus perpeffa
quàm à *Tarce* hostibus, si vera scribunt qui illic
agunt. Sed in quo bello, quamvis æquo, quamvis
iusto non audimus tales querimonias? Morbus
inquit atrox, duris remediis sanandus est. At
Seneca non probat remedia morbo graviora. Et
Craspus medicis obnoxius alterius cruris sectio-
nem passus, verat chirurgum nè ad alterum tran-
seat, quod existimaret curationem esse morbo
graviolem. Sed quid fiet interim piis ac bonis vi-
ris, quibus non est commodum ex urbibus suis e-
migrare, utpote in quibus habent uxorem, liberos
teneros, parentes ætate segnes, domos, census,
debitores, aliâque retinacula? In horum capita
maxima calamitatis pars recidet. Quale belli
genus hoc futurum est, quod maximam orbis par-
tem est occupaturum? Quis medicus censet ulti-
ris aut sectionibus utendum, quum morbus nul-
lam corporis partem reliquit integram? Habe-
mus duos monarchas longè potentissimos, religio-
nis amantes, sed juvenes, & hoc fraudi magis ido-
neos, quo sunt probiores ac religiosiores. *Carolus*
obtemperaturus videtur quicquid præscripserit
Clementis septimus. Quòd si Deus illius mentem
afflaverit, ut nihil præscribat nisi *Christo* dignum,
sperandus est horum tumultuum latus exitus. Sed-
sed-- Sed nihil addo. Opus est hic noctuis aliquot,
quæ per tenebras cernerent. Postremò, quid fiet
de mei similibus? Ego jam partim ætate, partim
adversâ valetudine, factus sum è re mobili res
soli; sicut enim vos soletis loqui: videtorque trans-
formatus ad genus animantium quæ vocantur
adhesa. Si tumultus extiterit, quid restat nisi
(Q q q ut

ut aequo animo decedam ex hac vita? Vocor *Augustam* tum amantissimè, tum magnificis conditionibus. Sed non libet periculum mutare periculo. Vocor in *Italiam, Sabaudiam, & Galliam*, sed certum est non egredi ditiones Caesaris, cuius favore subisti hactenus, & longiori profectio non audeo corpusculum hoc committere. Ad vos demigrare possum cum autoritate Caesaris & *Ferdinandi*, sed nolim illis esse incommodo quibus optimè cupio, nisi fortè res jam sunt tranquilliores. Misissimè aliquid librorum, sed hic non erat onerandus sarcinà. Verùm simulatque *Hieronymus Frobenius* redierit ex emporio *Francofordiensi*, curabo è *Basilea* sarcinula ad te perferatur. Si admonear, quo officio possim aliquam partem tuorum in me meritorum repensare, cupidissimè facturus sum. Ex animo loquor. Nam bonam vitæ partem tibi debeo. Bene vale. Datum *Friburgi Brisgoie*, postridie Nonas Aprilis Anno à Christo nato Millefimo quingentesimo trigésimo primo.

Erasmus Roterodamus Angelo Andrea
Resendo S. D.

Epist. 43. **Q**uam à me dimitteretur istuc *Quirinus* amantissimus meus, *Resendo* charissime, sic eram delatatus & epistolarum negotiis, & curis quibusdam domesticis, ut zgrè tueri liceret corpusculi valetudinem. Quibus rebus factum est, ut carmen tuum sanè quam elegans tantum degustarim, respondere autem nullo pacto vacarim. Verùm simulatque datum est à negotiorum tumultu respirare paululum, mox carmen tuum & attentè & avidè perlegi: in quo nihil mihi non magnopere placuit, nisi quod videretur brevius, inque adhuc famelicum ac sitientem reliquerit. Sed obsecro te quis deorum aut quæ deorum immisit tibi istum tam flagrantem *Erasmi* amorem? Nam quam in me nulla videam philtra, quæ vel mediocriter animum in me tuum inflammare possint, ista tam singularis erga me benevolentia *Hieronymus* sic oportet. Suspicio tamen arcanam quampiam esse genitorum nostrorum cognationem, quæ nos conciliat. Quo magis aucto te propius etiam cognoscere, quamquam ingenium & indolem tuam ex versibus tuis mihi videor satis habere perspectam. Illud tibi videndum est, ut & istum animi candorem, & eloqui venam bene colles. Mihi quidem vehementer iucundum est abs te vel amari, vel prædicari, sed doleo nihil esse in me tuis dignum affectibus. Longum illum *Stentorem*, quem mihi quidem pulchrè delinasti, sed ipse se ipsum in suo libello non minùs indocto, quam infans sic omnibus expressit coloribus, ut nullum speculum certiorum consiliorum reddere possit imaginem; non potui non ridere. Quid illi venit in mentem, ut homo tragicam gerens personam, se pueris deridendum propinaret? Non me clam est ab illis aliquid monstri ali clanculum. Hinc ista confidentia, de successu viderit Deus. Tibi verò, mi *Resendo*, lubens auctor fuerim, nè quid istam excetram in te provoces. Fuit olim regnum *Assyriorum, Græcorum, Medorum, Romanorum*: quid si deus aliquis nunc velit esse regnum monachorum aut stultorum? Habeant & illi vices suas, si ita vitum est fati. Tute Musis oblecta. Cæterum illud tibi persuadeas velim, & indolem istam & animum mihi cum

A primis non modò charum esse, verumetiam iucundum. Scio nihil exactius *Contemni* iudicio, nec ille quæquam temerè prædicare solet. Porro, sic amo virum, ut vel solo illius affectu cogar amare quemlibet: tantum illius tribuo iudicio, ut præterea nihil requiram argumentorum. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoie*, Festo Eucharistie. Anno à Christo nato Millefimo quingentesimo trigésimo primo.

Erasmus Roterodamus Tielmanno à
Fossa S. D.

Nihil opus erat ullà excusatione, *Tielmann* Epist. 44. charissime, qui nullà in re peccas, nisi quod immodicè diligis. Fac ut habeas rationem tuæ valetudinis, vel eò quod multi sunt quibus te salvo est opus. *Grynæum* tibi placuisse gaudeo. De famulis duobus mihi jam prospectum est, aliquanto minùs eruditis, quàm illi fuerant quos dimisi, sed moribus commodioribus. Sic mecum agitur, ut concionatorem absolvere nec vacet, nec libeat, nec expediat, hoc furioso seculo. *Ricovivo* suam felicitatem gratulor. Comes à *Nova aquila* diutius vivere potuisset, nisi dignitatis quàm valetudinis rationem habere maluisset. De *Bernardo Hagio* & *Joanne Gressero* nã tu magnam voluptatem mihi nuncias, scribam illis simulac dabitur ocium. *Beddæcam* camarinam *Albertus Pinus* rursus suo volumine movit. *Grynæum* tibi bellam narravit fabulam de Matrimonio, nisi quod arbitrator abs te perperam intellectam. Prædicabat in suis ad me literis meam laborum in studiis tolerantiam in decrepita ætate, sed præcipuè standi patientiam admirabatur. Ego vicissim jocans extuli vires meas, addens me jam etiam venari uxorem, nè quid istà decrepita senectutis commemoratione officeret meo conjugio. Ille, ut est facetus, respondit, Si non contingeret alia, se cessurum mihi suam quam haberet puellam, annos natam viginti duos. Egi gratias pro commoditate. Tantum de Matrimonio. Hominem indies expectamus ex *Anglia* reducem. Quamquam terret me carmen *Virgilianum*, *Facile descendit averni*, nòlti cætera. Bene vale. *Friburgi Brisgoie*, Anno Millefimo quingentesimo trigésimo primo.

Erasmus Rot. Eobano Hesse S. D.

F **S**uperiores tuas literas, *Eobano* doctissime, licet Epist. 45. non tam edentulas quàm eas videri volebam, hoc æquiore animo perlegi, quod facillè suboleret, illas alieno magis impulsu quàm tuo stomacho scriptas esse: proinde moderatius ad eas respondi, nihil omninò responsurus, nisi subinde vocatus fuisset in civitatis ac magistratus læsi invidiam, quo celo quidam Evangelici titulo sese jactantes nimium frequenter vii gaudere. Ego ob dogmatum varietatem nulli amicitiam renunciarvi, præsertim iis quos mihi singularis eruditio conciliavit: in quibus te vel in primis numero, cui concigit quod *M. Tullio* fuit negatum, quod *Philosophus* sibi arroganter vindicavit, ut ita pangs carmen, quasi nunquam attigeris solutam orationem: ita scribas prosum, quasi cum Musis nihil nunquam fuerit commercii. Hoc divorum manus in studio atque usu ad summum usque perduxisti. Qui

Qui potuit igitur meus in te amor refrigerare, A
 quum in te augetur indies id quod me in tui ad-
 mirationem rapuit? De adito *Lovanio* nihil exci-
 dit. Memini ut veneris cum *Agratio Sylvio*,
 nec sine munusculo, quamque frigide fueris acce-
 ptus: in causa fuit quod ob valetudinem ab omni-
 bus conviviis abhorrerem; praeterea quod tum
 temporis alternis ferme diebus adessent & *Germa-*
nia saluatorum juga, quorum nemo voluit disce-
 dere, nisi literis onustus. Jam tum moliri videban-
 tur hanc fabulam, à qua semper abhorui: eam ut-
 cunque coeptam progressamque precor ut Deus
 id *maxime* vertat in laetum exitum. *Anselmus E-*
phorinus, vir singulari doctrinâ, pariq; morum pro-
 bitate, quem commendasti, mihi gratissimus est
 convictor, quo tamen non dabitur diutius frui.
 Sub autumnum petet *Italiam*. Agnosco verissi-
 mum esse quod scribis, Si totus ille *Thraso* attime-
 tur, non valet dupondio. *Hercules* tamen nunquam
 congressus est cum monstro pertinacior. Omnia C
 concoxi, ne per me consequeretur quod ambit.
 Pascitur mendaciis non aliter quam *Chamæleon*
 aurâ, nec quicquam habet dulcius quam furo quæ-
 sitas gloriolas. Mirareris si pernoctares fabulam. Sed
 certum est posthac negligere gloriosum militem.
 Legi *Epicedia* tua, sed nullum majore cum ani-
 mi dolore quam *Bilibaldo*. *Joachimus* plus habere
 videtur curæ quam naturæ. Non omnia possumus
 omnes. In scazonte novam usurpavit libertatem,
 haud scio quem sequutus autorem: nam quos ego
 legi, semper finiunt versum cretico & spondeo.
 Vide quam sim curiosus rerum alienarum. Sed
Joachimum mihi salutabis amanter. Utinam tuo
 commodo fiat, ut nos hic aliquando visas. *Lova-*
ni vidisti hominis umbram, nunc visurus es um-
 bram umbræ. *Theocritus* tuus hic nondum pro-
 stat, sed curabo alicundè. Quidam narrarunt
 mihi edidisse te ingens volumen *Epigrammatum*,
 in quo esset crebra mei mentio: id an verum sit
 nescio, certè hæcenus nancisci non potui. Bene
 vale, *Eobane* doctissime. *Friburgi* pridie Pente-
 costes. Anno M. D. XXXI.

Erasmus Rot. Maria Ungaria quondam
Regina S. D.

Epist. 46. S Erenissima Regina, *Viduam* meam utcunque
 Spro mearum occupationum magnitudine, pro-
 que mei ingenii modulo tractatam, tam beni-
 gno animo à tua majestate receptam esse, ma-
 jorem in modum gaudeo. Illud me cruciat ac ru-
 bore suffundit, opusculum nec tux magnitudini,
 nec isti animo tam pio satis respondere. Video
 te laudibus tuis nonnihil offensam, quam hæc in
 parte studio fuerim parcissimus. Sed hoc laude di-
 gnior es, quod eximiiis virtutibus tuis modesti-
 am cetera gemmam omnium pulcherrimam addi-
 disti. Domini benignitas tuam pietatem sem-
 per in majus provehere dignabitur, ac pro tristi-
 bus lata reponere. Interdum adversis vel purgat
 vel exercet nos: sed ille novit amara, uberiore
 consolationis suæ dulcedine temperare. Is maje-
 statem tuam sospitet, actionesque tuas omnes
 bene fortunet. De valetudine mea cognosces ex
Hemello. Epistolum tuâ manu scriptum tanquam
 animi tui charissimum pignus inter ea reponetur,
 quæ mihi maxime sunt cordi. Datum *Friburgi*
Brigæ nono die Julii, Anno M. D. XXX.

Erasmus Rot. Maldonato S. D.

A Ccepi literas tuas, *Maldonato* charissime, binas *Epist. 47.*
 A quidem illas, sed eodem argumento, nisi quod
 exemplo posteriori coronidem adjeceras. Ad quas
 ut brevissime respondeam. Ad prolixam illam epi-
 stolam quæ mihi velut ex amicorum delegatione,
 monachorum (tragœdiæ unam atque alteram sce-
 nam pertexueras, jam pridem prolixiore respondi.
 Eam simulatque sensi ad te perlatam non esse, nisi
 rursus exemplar, nec gravarer tertio mittere, nisi
 migratio (nam *Basileam* reliqui, magno rei fami-
 liaris dispendio, sed gratia superis, citra valetudinis
 jacturam) supellestem omnem meam sic pertur-
 basset, ut non pauca perierint. Jamque res eo re-
 frigit, ut non sit operæ precium studiosè perquire-
 re. Quid acciderit illis demiror. Illud certissimum
 est me bis misisse, quidvis tamen suspicer potius
 quàm *Valdesi* hoc incuriâ factum esse, quum nihil
 sit illo juvene candidius aut amicus. Nec dubito
 quin histriones isti pergant reliquas fabulæ scenas
 absolvere. Sed adeo sum satur istorum tumultu-
 um fatiunt, ut nec illa libeat cognoscere, quæ ad
 me pertinent. Faciat de me Dominus quod ipsi
 visum fuerit, modò nos rectum, ut aiunt, clavum
 teneamus. Quod mihi de multis præclaris gestis ac
 dotibus gratularis, utinam id tam meo merito fa-
 ceres, mi *Maldonato*, quàm id facis & amanter &
 disertè. Hi fatales orbis tumultus, hæc prodigi-
 ose calamitates, quarum nullus est modus neq; finis,
 sed semper ultimato excipit alia gravior, tum inau-
 dita mortalium pravitas facit, ut omnium studio-
 rum me propemodum pigeat, non modò artis isti-
 us gladiatoris. Mihi jam rudem dedi, vobis juveni-
 bus lampadem tradens. Nobis hic multæ res parum
 lata minuantur. Sub adventum *Cæsaris* muniant
 se novis additi sectis tanto studio, ut si nihil aliud
 quàm *de pacis* spectem, dubitaturus sim utra in
 parte malim esse. Precor ut Dominus omnia vertat
 in prosperum exitum, qui nisi huic interveniat fa-
 bulæ, videtur cruentam habitura catastrophem. Be-
 ne vale, novique quod facis ama. Datum *Friburgi*
Brigæ Id. Jan. Anno M. D. XXXI.

Erasmus Roterodamus Valdesio S. D.

Nihil non debeo fratri tuo, *Valdesi* charissime, *Epist. 48.*
 N qui in me amando, tuendo, demerendo nul-
 lum servat modum. Is quoniam abest, æquum est ut
 isthic mihi in germani vicem succedas, quem hic,
 uti spero, vere proximo videbimus. Facile condo-
 no quod non respondes meis literis, modò amore
 mutuo respondeas; quod te facere non dubito, nisi
 me fallunt omnia. Non onerabo te pluribus, cæ-
 tera cognosces ex *Francisco Diso*, qui semel ada-
 matam *Hispaniam* non potest relinquere. Bene
 vale. Datum apud *Friburgum Brigæ* Idibus Jan.
 Anno M. D. XXX.

Erasmus Roterodamus Valdesio S. D.

A N proximas literas meas, vir amicissime, re- *Epist. 49.*
 A ceperis, nondum certè licuit cognoscere: nam
 audio complurium querimonas de epistolis in-
 terceptis, aut parum bonâ fide redditis. Scripseram
 autem satis prolixè. Miseram & R. D. Episcopo
Burgensi literarum fasciculum, quum legatum

ageret in *Anglia*, rogant ut eas in *Hispaniam* perferendas curaret, isque hoc sibi curae futurum respondit. Nunc non est quod pluribus tecum agam, quam *μακροχρόνιον* sum nactus *Franciscus Dilectus*, unde possis omnia quae hic geruntur melius quam ex meipso cognoscere. Est enim facundus, exploratae fidei, mihi cum primis amicus ac familiaris, nec ignotus tibi. Nunquam enim desinit nobis tuam erga se comitatem humanitatemque praedicare. Ex eo sum expiscatus omnia, quae ad valetudinem, fortunas, ingenium ac mores tuos germanorumque tuorum pertinebant. Ille sic depinxit singula, ut mihi non minus noti sis, quam si annuam vobiscum egissem consuetudinem. Quid multis? Effecit, ut ex charissimis mihi sis chariores, hoc quoque nomine, quod quicquid officiorum in illam contulisti, existimem ad me pertinere. Itaque ramentis non omnino feliciter successit adita primum *Hispania*, tamen mihi satis prosperè cessit. *Idcirco*, aiunt, *ἀπορίων*, si non mentitur proverbium, haud mediocri felicitatis pars commodis meis accesserit, quandoquidem isthic *Dilectus* habiturus sum cui tunc possum quidvis committere, imò qui sponte sua sit diligenter curaturus, si quid meis commodis aut existimationi videbitur conducere. Ex hoc igitur ut emunxi quicquid de rebus *Hispaniensibus* scire volebam, ita tuum erit vicissim ex illo exculpere, si quid de rebus harum regionum audire cupies. Bene vale. Idus Januarii, Anno Millesimo quingentesimo trigésimo, *Friburgi Brisgae*.

Erasmus Rot. Margareta Ropera S. D.

Epist. 50.

Vix ullo sermone consequi queam, *Margareta Ropera Britannia* tua decus, quantam animo meo persenserim voluptatem, quam pictor *Olpeus* totam familiam istam adeò feliciter expressam mihi repraesentavit, ut si coram adfuisset, non multò plus fuerim visurus. Frequenter istud apud me soleo optare, ut semel etiam ante fatalem vitae diem inxeri contingat charissimam mihi sodalitatem, cui meae qualis qualis est, vel fortunae vel gloriae bonam partem debeo, nec ullis mortalium debeo libentius. Huius voti non minimam portionem mihi praestitit ingeniosa pictoris manus. Omnes agnovi, sed neminem magis quam te. Videre mihi videbar per pulcherrimum domicilium relucens animum multò pulchriorem. Equidem vobis omnibus istam gratulor felicitatem, sed praecipuè parenti optimo. Quo minus autem vos poeniteat studiorum vestrorum, mitto epistolam probatissimi viri, qui apud *Mariam* quondam *Ungariae* Reginam Caesaris sorore ecclesiasticae munere fungitur. Ea est cui dicavimus *Viduae Christianae*, quam arbitror tibi lectam esse. Ex literis autem intelliges quanto studio tam nobilis femina complectatur liberalium studia literarum. Nunc experitur illa non esse vanum quod scripsit *M. Tullius*, *litterae in rebus secundis esse ornamento, in adversis solatio*: quanquam illa cum primis erat digna perpetua prosperitate. Ceterum quando ita sunt res mortalium, ut, *Euripi* in morem, alternis vicibus affluent ac defluant, animus est adversus omnem fortunae habitum philosophiae praesidiis nutriendus. Haec scripsi plusquam obrutus negotiis, ad haec imbecilla valetudine: quare tua dexte-

ritas hoc efficiet, ut omnes tuae sorores sibi persuadeant hanc esse justam epistolam, & non minus ad singulas quam ad te scriptam. Ornatissime matronae *Alessia* matri tuae multam ex me salutem dices, eique me commendabis & amanter & diligenter. Effigiem illius quando coram non licuit, libenter sum exosculatus. *Joanni Moro* germano tuo precor omnia prospera. Verùm scorsum mihi salutabis ornatissimum *Roperum* conjugem, tibi meritò charissimum. Dominus servet vos omnes incolumes, omniique vestra suo omnipotenti favore prosperare dignetur. Datum apud *Friburgum Brisgae* postridie Nonas Sep. Anno M. D. XXI.

Erasmus Roterodamus Joanni Erasmo Frobenio S. D.

Epist. 51.
C Enim, ut opinor, reliqueras, tibi remitto. Dixerat enim hoc inter tibi charissima *μακροχρόνιον* reponendum esse. Mitto & *Colloquia* funiculis ornata, quae si frequenter in manus sumpseris, fiet ut etiam absentes inter nos misceamus colloquium. Priusquam relinquo *Basilicam*, fac ad me perscribas, quam tibi successerit equitatio, quamque felicibus auspiciis te tua patriā reducem exceperit. Quod si non poenitet migrationis, nos tui desiderium moderatius feremus. Sin & alacrius & maiore tuo bono vivis alibi quam apud nos vixisti, gratulamur etiam tuae felicitati. Neque enim alia conditione te dimisimus, quam ut alibi magis ex animi tui sententia, fructuque uberiore vitam ageres. Id si contingit, plus capiam voluptatis ex tuis commodis, quam ex absentia molestiae. Sin minus, non dimisimus te, nisi hac rediturum, donec sese offerat commodior occasio. Proinde fac scribas & quamprimum & ex animo. Si non offertur alius certior, poteris per *Bonifacium Amoro* *bachium* tunc quae voles significare. Scito nullas meas literas ad te venturas inanes. Bene vale suavissime *Erasmi*. Saluta tuos omnes meis verbis. Salutat te *Hania*. Nam *Cannus*, uti conjicio, scribet ipse. Datum apud *Friburgum Brisgae* postridie Calendas Novembris, Anno Millesimo quingentesimo vigesimo nono.

Erasmus Rot. Joanni Henkello S. D.

Epist. 52.
F Saltem hoc nomine amo *Dillaphontem* nostrum, quod bona fide reddidit quae mandaveramus. Nunc scribit sibi nihil deesse praeter duodecim aureos quibus emat equum & panopliam adversus *Turcos*. Nam his atrociter preceatur. Mi *Henkello*, vix ullis verbis assequi valeam, quanta mihi voluptati fuerit, quod incomparabilis illa heroina, multò pietate quam tot Regum ac Caesarum stemmatis illustrior, *Viduae* nostram tanto amplexa est affectu: sed meum poterit pigetque, nec materiam, nec tractationem vel animo meo vel illius meritis respondere. Quid est autem, vir optime, quod tu mihi tuo quoque nomine gratias agis pro tantillo officiolo, quo non nihil verebar, ne tua offenderetur modestia? Quare mihi cumulatissimam ab utroque relatum gratiam existimo, vel ipse potius me debere ambobus profiteor; tibi qui hac instigaris alioqui cessatorem, illique qualescunque munusculum tam candidè

candidè sit interpretata. Itaque non est quod hæc res te sollicitum habeat. Quod si per horum temporum tumultus licebit aliquod vicissim *periculum* mittere, quod & ornet accipientem, nec gravet dantem, quicquid eriteodem accipiam candore, quo vos meam opellam estis amplexi. Audis ambitionis vocem, non avaritiæ. Sunt qui putent aprum illum *reus dæmon*, non fuisse provocandum. Sed tamen posteaquam hoc factum est, ita volente Deo, sicut ego quidem interpretor, majorem in modum gaudeo, rerum exordia *Ferdinandi* aspiciis feliciter succedere, speroque futurum, ut duorum fratrum juncta potentia frangat, aut certè mitiget illius violentiam. Utinam brevior fuisset nobis rixa cum *Gallis*, atque hoc negotium maturius fuisset susceptum. Sed aliud meritis nostris debebatur, & fortassis hoc magis expediebat orbi *Christiano*. Mihi verò non paulò plus spei est in pietate *Cæsaris* & *Ferdinandi*, quàm in opibus, copiis & armis. Tibi cum podagra rem esse, vehementer doleo. Sed quid est in rebus humanis ab omni parte beatum? Etiam atque etiam te rogo, ut clarissimæ patronæ tuæ me commendes diligenter. Bene vale. Datum *Friburgi Brisgoie* postridie Calend. Novemb. Anno Millesimo quingentesimo vigesimo nono.

Erasmus Rot. Richardo Pacæ S. D.

Epist. 53. **E**Xiliipræ gaudio, *Pacæ* charissime, quum viderem illam mihi non ignotam manum, acciperemque te tantis calamitatibus ac malorum naufragiis incolumem enatasse, ac pristina etiam dignitati restitutum. Hoc mihi gratius fuit quàm si quis angelatos misisset sexcentos. Video non dormire numen, quod & innocentes eruit, & feroces dejicit. Ipse non referendis malis oppressus ob furias pseudevangelicorum, videor mihi per te quodammodo revixisse. Utinam liceat ante mortem tuo conspectu tuique mellitissimæ consuetudine frui. Post fatales istas tempestates confido posthac tibi serena tranquillaque fore omnia. De epistola ad me relata, non est quod labores, præter officia salutationis ferè nihil habebat. Eam *Quirinus* meus ait esse inter excusas. *Roberto Felde* vel hoc nomine omnia bona cupio, quòd tibi charus est, etiam si mea contemneret. *Moro* tamen si summam dignitatem quam accepit, & dignus est & par, tamen non tam illi gratulor quàm regno *Anglia*, atque etiam Regi. Non alium esse scio isthic, vel ingenio tali præditum, vel virum incorruptioribus moribus. Cura ut quàm suavissimè vivas *Pacæ*, inter patronos meos præcipue, inter amicos syncerissime. Datum apud *Friburgum Brisgoie*, vigesimo secundo die Martii. Anno Millesimo quingentesimo trigésimo.

Erasmus Rot. Carolo Uttenhorvio S. D.

Epist. 54. **E**Xistimo nostrum *Hervagium* isthic fuisse, Emeisque tibi reddidisse. Nam huc nondum rediit. Binas ab te literas accepi. posteriores misit ad me ex *Augusta Vindelicorum* *Joannes Choleras* præpositus *Carinensis*. Ait sibi traditas à scholastico quodam. Venerunt ad me non resignata solum, verum etiam effractæ, in quibus, mi *Carole*, desiderabam illam tuam solitam cautionem ac prudentiam. Scis hodie nihil tunc literis

A committi. Quàm erant illa liberè scripta de eo qui multorum fefellit expectationem? At quanto liberiora, quæ de eo quem omnes uno ore prædicarent *triquariorum*; Delectat me ingenii tui ingenuitas, sed hæc temporibus sub omni lapide *Scorpius* dormit. Postremæ literæ tuæ mihi videbantur indiligentiùs scriptæ. Nam sermonis elegantia non respondebat alicubi meæ expectationi, de *Carolo* tot jam annos versato *Patavii*. At qui huc, *Uttenhorvi* charissime, nervis omnibus tibi contendendum est, ut maximam tuorum de te expectationem superes etiam. Id faciliè perfeceris, si naturæ felicitati parem addideris industriam. Spero tibi nihil opus his stimulis. Sed tamen eximium quoddam animi mei erga te studium, quo sit, ut tuæ gloriæ faveam impentius quàm meæ ipsius, suavitati currenti licet addere calcar. Bene vale.

C *Andemarus* tuus amantissimè scripsit ad me, scripsit *Ammonius*, quo viro non arbitror alium vivere sanctioribus moribus, aut ingenii sanioris. *Polyphemus* bibit in *Bohemia* fortiter. Crebrò scribit ad me, sed illi nihil respondeo. Ex *Marco*, qui has, ut opinor, reddet, cognosces cetera. Rursum vale. Apud *Friburgum Brisgoie*, vigesimo tertio die mensis Martii. Anno à *Christo* nato M. D. XXX.

Erasmus Rot. Joanni Vergara S. D.

DEceveram isthuc mittere quatuor summas *Epist. 55.* *Augustini*, sed demigratio perturbavit omnes res meas, nec quisquam se obtulit, qui perferendi negotium suscipere vellet. Arbitror autem isthic jamdudum proflare volumina, & ineptum esset si isthic emi juberem ære meo, quod talibus amicis donetur. Non ignorabam quantum deberem ornatissimi Præfatis humanitati, vel pietati veriùs erga me. Munus tamen veluti pignus ac signaculum illius in me animi fuit longè gratissimum. Eam pecuniam bonâ fide partitus sum cum his qui conferendo scribendoque juerant, ut mihi ducatum unum non fecerim reliquum, imò de meo nonnihil adjecerim, ut Archiepiscopi benignitati jam non *Erasmus* modò, sed complures etiam habeant gratiam. Quòd si perinde nostram industriam sensero illius judicio probari, planè triumpho. Est nunc in manibus *Chrysostomus*, simili majestate proditurus autumno proximo. Accedent non pauca partim à me, partim ab aliis versa. Quamquam in his sunt quædam *vila*, meo quidem iudicio, veluti *Commentarius* in Epistolam ad *Hebræos*, in Epistolam ad *Corinthios* posteriorem, in *Acta Apostolorum*, ut exemplum contaminandi sacros autores à *Græcis* ad nos dimanasse videatur. Cardinalis *Eboracensis* sic offendit animum regium, ut, spoliatus bonis & omni dignitate, teneatur, non in carcere, sed in quodam ipsius prædio, adhibitis triginta duntaxat seu famulis seu custodibus. Proferuntur in illam operelæ innumera, ut vix exsistiment effugere posse capitis supplicium. Hic est fortunæ ludus, ex indimagistro subvectus est ad regnum. Nam planè regnabat veriùs quàm ipse Rex, metuebatur ab omnibus, amabatur à paucis, nè dicam à nemine. Paucis ante diebus quàm caperetur, curaverat *Richardum Pacæ* conjiciendum in carcerem, ac minitabatur etiam meo Archiepiscopo *Cantuariensi*. Ante ruinam exaltantur spiritus, ait

ait *Salomon*. Archiepiscopus *Canuariensis* vocatus, imò revocatus est ad Cancellarii munus, quo non aliud in *Anglia* majus: sed is excusavit ætatem, jam imparem tanto negotio. Itaque provincia delegata est *Thoma Moro*, magno omnium applausu, nec minore bonorum omnium lætitiâ subrectus, quàm dejectus Card. Hæc retulit famulus meus nuper ex *Anglia* reversus. De nostro privato deque publico *Germanie* statu, quoniam longa est historia, melius est te ex *Francisci Dylfi* relatione cognoscere, nihil enim illum fugit rerum mearum. Vixit apud me menses aliquot, atque utinam licuisset illo diutius frui: sed rapitur miro desiderio adamatæ *Hispanie*, quum alioqui sit apud suos honesto loco & opulentâ familiâ natus. Sed habet *Ulysses* quiddam, & horret matrimonii capistrum, amore libertatis. Multis experimentis compertum habeo juvenem esse magno præditum ingenio, dextrum in gerendis negotiis, nec infacundum, nec imprudentem, fide verò certissima, animoque in amicum amicissimo. Nolim te, mi *Vergara*, gravare meâ commendatione, si tamen absque tuo incommodo poteris illius consulere commodis, & tuis in me officiis magnum nomen adjeceris, & nisi me fallunt omnia, rectè collocaris officium tuum. Hic partim meam quoque rem ago, videlicet ut isthic habeam alterum *Erasmum*, qui mea non minus diligenter curet quàm ego ipse. Facile illi dabitur aliquis locus in aula *Augustæ*. Nam hoc ambit. Pingit eleganter & scribit argutè quoties intendit animum, ut ipse non possim argutius. Si quidam tam favissent illius negotio quàm ego volebam, non reliquisset *Hispaniam*. Næ ego sum homo insigniter impudens, qui quum tibi debeam omnia, nec ullam gratiæ partem repenam, tamen perinde quâsi bene meritis postulo tuum officium. Nisi mihi contigisset talis Grammatophorus, variis de rebus ad te scripvissem: nunc *Dylfus* meus complurium epistolarum instar esse poterit. Is nunquam desit narrare quantum tibi, quantum tuis fratribus debeat. Patrum tuum ita mihi totum depinxit, ut magis illum quàm antea tum suspiciam tum amem. Hic constans rumor fuit, Archiepiscopum *Toletanum* in fara concessisse. Id quum mihi magno cum animi dolore nunciatum esset, atque etiam persuasum, nec adhuc *Augustinus* esset absolutus, ut liceret hoc laboris alteri cuivis dicare: tamen fixum animo manebat, hoc officii illius dare memoriæ, quod vivo destinaram. Sed ex *Valdesii* mei literis accepi nuncium, qui mœrorem omnem absterxit. In auctis *Epistolarum* mearum voluminibus reperies aliquoties nomen tuum, & fratrum tuorum, atque etiam Archiepiscopi: quod illum boni consulturum spero, nam de vestris animis nihil addubito.

Erasmus Rot. Francisco Vergara S. D.

Epist. 56. Quod *Dylfus* meus qui has tibi reddet, tam comiter amplexus, & hospitem & ignotum, agnovi, mi *Francisce*, & excolatus sum ingenii tui candorem, mihi quidem antea non ignotum, sed perquam jucundum fuit illius memoriam hac occasione renovari. Erat isti animus optimus felicissimo domicilio dignus, sed ita sunt res humane, nihil est diu latum aut ex omni parte

A beatum. Accipimus autem eos viros qui præcipuis animi dotibus excelluerunt, ferè fuisse valetudinarios. Sed post nubila succedet serenitas: & si non succedat, magna mali pars abest, si addit fortis & æquus animus. Spero tamen futurum, ut brevi lætior ad nos de te nuncius redeat. Nova lues, jam olim uni *Britannia* peculiaris, subitò se sparsit per universas nationes, atque initio quoniam malum erat subitum & horrendum, videlicet intra horas XXIII. sæpe pauciores exanimans quàm invaserat, animos omnium terrore perculit, adeo ut multis metus & imaginatio morbum conciliavit: corripuit plurimos, pauciores tamen extinxit quàm solet jam nimium orbi nota epidemia; mox nulli ferè perire, nisi per imperitiam medicorum, aut neglectam ægroti curam. Hæc pestis si vestram *Hispaniam* non attigit, est quod illi vehementer gratuler. Dominus te nobis restituat incolumem, *Vergara* charissime. Datum apud *Friburgum Brisgaviæ* Idibus Januarii Anno M. D. XXXI.

Erasmus Roterodamus Joanni & Bernardo Bocriis S. D.

Quum hic *Franciscus Dylfus* juvenis, pluribus ornatus dotibus, honestissimo apud suos loco, minique multis nominibus charissimus, decrevisset isthinc in *Hispaniam* solvere, non paravi committendum, ut tam bonam occasionem paterer mihi frustra objectam. Huic in mandatis dedi, ut vos conveniret, meisque verbis salutem diceret, & si qua cupiditas vos tenet cognoscendi quid agat *Erasmus*, ex hoc licebit omnia discere, qui multo tempore mecum domesticam habuit consuetudinem. Inter amicitiam quæ mihi cum patre felici memoriæ vestro intercessit, nonnulla incidit nebula: nostra, ut scitis, nunquam fuit interrupta. Proinde spes est nondum prorsus excidisse vobis *Erasmum*, olim fortem virum, quum cum scabro decertaret, nunc in senecta factum gladiatorem, ut cui assidue cum tot monstris sit depugnandum. Mihi magnopere jucundum erit, si cognovero vos incolumes, & in olim feliciter coepris studiis gnaviter deindare. Bene valete. Datum apud *Friburgum Brisgaviæ*, Idib. Januar. Anno Millesimo quingentesimo trigésimo primo.

Erasmus Rot. Baptista Egnatio S. D.

F EX *Vitenhovii* clarissimi juvenis literis cognovi *Epist. 58.* Ete summâ cum dignitate profiteri *Venetiæ* bonas literas, quas ubique feliciter efflorescere gaudeo: sed vereor ne quorundam operâ fiat, ut non levioribus diffidiis viciantur studia, quàm vitata est pietas, adeo frendent in me quod *Ciceronianus* meus taxat ineptos *Ciceronis* simios, & ad veram illius imitationem horretur. *Galli* quidam maledicis versiculis nomen meum proscindunt, quod in eadem charta nominarim *Budemum*, & *Badium*: nec aliter indignantur, quàm si illi minxerim in faciem, quum *Budaice* gloriæ semper & candidissimè & constantissimè faverim, non alio nomine quàm studiorum, quæ vir ille tum provehit feliciter, tum ornat magnificè. Nam quod ad me pertinet, nihil debeo præter charitatem mutuam. Quot locis illius amantissimè facio mentionem in omnibus meis lucubrationibus?

Atque

Atque in ipso *Ciceroniano* paucis quidem verbis, sed quantum illi laudis tribuo? Metuo ne *Cæsaris* adventus cruentos motus exciret in *Germania*. Civitates aliquot sese parant ad extrema. Scio magnam esse *Cæsaris* potentiam. Sed populus ubique maxima ex parte sectis novis addictus est, rustici penè omnes, nondum pristinae cladis obli- ti, & semel dato signo fortasse concurrent, qui nunc quiescunt. Vindictam molimur omnes, vi- tæ mutationem nemo vel somniat. Puto rem melius successuram, si Pontifex in *Christi* præsidiis spem suam reponeret potius quam in turba Cardinalium, in Principum armis, & improbitate monachorum, quorum mores huic malo dedere semi- narium. Hi nunc *regardian* in *Brabantia*, & sub- inde sacrificant holocausta. Quod *Turca* sit e- vaturus, hic multi solliciti sunt. Neque enim du- bium est, quin metuat duorum fratrum indices crescentem potentiam. Nusquam pax, nullum interitum est, rerum charitate, penuria, fame, pestilentia laboratur ubique, sedis dis- ta sunt omnia: ad tantam malorum lernam accessit le- talis sudor, multos intra horas octo tollens è me- dio, & crebrò quos reliquit brevi intervallo repe- rem, nec id semel, sed bis, ter, quater, donec in hydropem aut epidemiam, aut aliud morbi ge- nus versus, tandem extinguat miseris excarnifica- tum modis. Nec toties *παρρησια* *ἐξ ὧν γυνήδεα* *ἐκίναται*. Qui has, ut spero, reddet, *Joannes* est *Hervagius*, qui duxit uxorem à *Joanne Frobenio* relictam, & in restituendi bonos autores provin- ciam illi successit, vir bonæ fidei, nec indoctus, cui si qua in re citra tuum incommodum commodare poteris, non dubito quin pro tua solita humani- tate sis hoc officii studiis libenter præstaturus. Vale. M. D. XXX.

Erasmus Rot. Cusberto Tonstallo S.

Epist. 59. **U**T verus ille amicus per omnia veterem mo- rem obrinet, & benignitatem benignita- te cumulans, & amantissimis pariter ac fide- lissimis monitis consiliisque amici commodis fa- marque consulens. Quantum ex rerum procemi- is divinare licet, post longas vocum & libellorum rixas, brevi res hic agitur halabardachis & bom- bardis. Nisi mihi prior esset animæ quam rerum & corporis incolumitas. mallet in eorum castris esse unde profugiri. Sed abiit, ut ego ob tantillum vitæ quod superesse potest tam seni, cum calculum, hoc est, certam mortem in vesica alenti, deseram ecclesiæ unitatem. Quid illius ministri de meis lucubrationibus statuant, ipsi viderint. Si tales nunc regerent ecclesiā qualis fuit *Augustinus*, pulchrè mihi cum illis conveniret. At vereor nè si nunc *Augustinus* scriberet quæ scripsit, aut quæ hoc seculum postulat, non multò melius audiret quam *Erasmus*. Pium est quod scribis ignem igni non extinguere: sed impietatis ferre calumniam, impium est. Quid fecit *Augustinus*? Ex eo col- ligam sexcenta loca, quæ nunc hæreseos notaren- tur: nec multò pauciora ex divo *Paulo*. Me qui- dem habebunt ovem, sed interim liceat ovisculis dolere quod quidam humanis argutiis extrinxerint vigorem evangelicum. Hoc quid sit, multi non intelligunt, multi his verbis abominantur. Si Theo- logi Scholastici & Monachi putant sese hanc viā vindicatos ecclesiæ tranquillitatem, planè sal-

A luntur. Ad *Christum* est confugiendum. Hic, hic verum est, ignem igni non extinguere. Hoc incen- dium ex tyrannide *Romanensium* & malorum mo- nachorum extitit. Illi ut extinguant incendium, addunt oleum. Hæc videmus & dolemus, sed *Chris- sto* chorago catastrophæ relinquinimus. Hic scio me hærere inter sacrum & saxum, nec video quò me tunc recipiam, superest ut nos Domi- no commendemus. *Thomas Moro* non admodum gratulor, tameti nec illius nomine doleo: vestra *Britannia* serò gratulor, nonnihil etiam mihi. Ex *Chrysostomo* in *Acta* veteram Homilias tres, cujus operæ me pœnituit, quum nihil illic viderem *Chrysostomi*. Tuo tamen hortatu recepi codicem in manum, sed nihil unquam legi indoctius. E- brius ac stertens scriberem meliora. Habet fri- gidos & ineptos sententios, nec eos ipsos commo- dè potest explicare. Ex commentariis in episto- lam ad *Corinthios* posteriorem verti Homilias sex, eundem artificem illic loqui sentio. Itaque non est animus bonas horas collocare malè. Aliud spi- rat *Chrysostomus*. Egi cum eruditis aliquot, ut quidam verterent ab *Oecolampadio* verba, *Braxius* vertit *Babylum*, nunc etiam *Monachum*, sed re- perio sepius omnes. Illud curatum est, ut partim *Oecolampadi* ipse, partim alii docti corrigant ab eo verba. Scholia illius annotationes marginariæ rejicientur, nè nomen quidem illius addatur. Ipse sua cum *Græcis*, ut ait, contulit, quod idem à me factum est in meis. Quod attinet ad fidem bene reddendi *Græca*, magis peccatum est ab *Aniano*, *Aretino*, ac cæteris, quam ab *Oecolampadio*, qui magis peccat festinatione quam imperitiâ. Ver- sionem *Francisci Aretini*, in priorem ad *Corinth.* habemus usque ad cap. 30. Cæpi gustum quàm scitè traxisset rem, & ecce in ipso statim limi- ne, quod est, *τὸ πρῶτον κατέβηκε καὶ χαλὰ ἵππερ τῶν ἀν- ὀψιόνων*. *οἷον* opinionem vertit pro arrogantia. *Μορ- ῆς* *ἔστιν ὃ ἡμᾶς καταβήσκει, ἀλλὰ δὲ τὸ βελήματ' ἔστι τὸ ἐαυτοῦ ἐνέχυρον, καὶ οὐδὲν ὁμοῦ ἴδιον ἐκείνου, νε- ρίτι*, *Νο* nihil velle faciemus, & salutem inveniemus, non distinguens prius Indefinitum à Futuro, nec saltem monitus verbis Præteriti temporis quæ mox sequuntur. Ex his coniecito cætera. *Anianus* nihilo melioribus avibus auspiciatus est commenta- rios in *Matthæum*. Nam tertio statim versu pro *ἡμεῖς* *πᾶν*, id est, secundarium cursum, vertit *secundus divitias*, suspiciens *πᾶν* esse dictionem de- certatam. Hujus generis tam multa sunt, ut prope facilius fuerit ab integro vertere, quam emendare verba. *Origenicum* fragmentum bonâ fide reddi- di: in quo etiam si quid fuisset erroris, nihil erat periculi, quum nullus hodie legat illum ut dog- matisten, jam olim proditis hominis erroribus. De eucharistia præci religiosè loquuntur, prius- quam hoc veniret in questionem: fortasse nè nunc quidem evidenter definivit ecclesiā quomo- do sit ibi corpus, sub accidentibus, an sub vero pa- ne. Deinde constat temporibus Apostolorum su- isse synaxim, quam laici inter se faciebant adhi- bitâ precatione & benedictione: & cum panem (ut est probabile) appellabant corpus Domini: ut frequenter etiam in sacris literis eadem vox signo & rei signatæ accommodatur. Fieri potest ut de hac synaxi loquatur ibi *Origenes*. Nec ul- quam in canonicis literis invenitur, ubi Apostoli certò consecraverint corpus Domini, sicut nunc consecratur in altari, excepto uno loco prioris ad *Corin-*

Corinthios epistolæ XI. & tamen in X. cap. unde fluxerat hic *Pauli* sermo, non videtur agi de consecratione sacerdotali. Jam, ut accipiamus hic *Origenem* locutum de vera consecratione, sermo nihil habet absurdi. Nam quod illic est materiale, hoc est panis, siue accidentia abeunt in secessum, nec est utilitas ex sumptione, si desit fides. Nec impium est illic verum corpus typicum aut symbolicum dici, quia sub typis latet ibi corpus invisibile. & hoc ipsum corpus verum quod sumitur, symbolum est unitatis corporis cum capite, & membrorum inter sese. Quod mones ut super hac re declarem meam sententiam, ne quæ in me hæreat suspitio: cur id ego faciam potius, quam quivis alius, qui nunquam aliter fenserim, loquutus sim, aut scripserim, quam habet veritas catholica? Quanquam quod mones, & epistola ante biennium excusa ad concilium *Badense*, & mox libello in hoc edito curatum est, qui libellus etiam *Germanicè* versus habetur. Quid autem faciam istis qui mea non legunt? Nam tibi scio per occupationem non vacare. De Colloquiis respondi Episcopo *Lincolniensi*. Qui dicunt me ridere *Christiana* jejunia, pia vota, ecclesiasticas ceremonias, abstinentias ciborum ab ecclesia præscriptas, invocationes divorum, & peregrinationes religionis ergo susceptas, ut simpliciter & compendio dicam, *ἀπὸ τοῦ* mentiantur. Superstitionem quorundam in hisce rebus derideo, jure optimoridendam. Si tibi ocium esset evolendi quæ respondi *Hispaniensibus*, quæ *Bedæ*, videres istos de nihilo struere calumniam. Aliud est quod illos stimulat. In *Brabantia* regnant monachi, præsertim Observantes. Hi subornarunt quendam sui sodalitii juvenem, effrontem, inexhaustæ loquacitatis, effrenis petulantiz, factum ad conspuendum *Erasmum*, nihil recusantem modò innotescat. Ridetur à doctis, sed sibi nihilo secius placeat. Non miror juvenem insanire sui gloriæ, patres illos demiror, quorum auctoritate fretus hæc audet: qui si non vident quantum invidiæ dedecorisque juvenis præcox temeritas sit Ordini conciliatura, desidero in illis iudicium: si, quod arbitror, favent & suffundunt frigidam, desidero in illis sobriam mentem. Nos ad hæc occalluimus. Si calculum, quem jam biennium alo in vesica, possem excutere, cætera facile contemnerem. Molestia perpetua est, sed adhuc tolerabilis. Mortem non horreo, tamen optarim mitiorem, Multi suadent sectionem, sed sectorem tum demum adhibebo, quum tædebit vivere. Hic bona spes est fore, ut Cæsaris auctoritas coerceat sectarum jam nulli ferendam temeritatem. Atque utinam id fiat absque gravi sanguinis humani iactura, tum ut victoria non Pontificis & monachorum regno, sed pietati cedat & Christo. Ullionem molimur omnes, vitam emendatiorem nemo. Bene vale, patrone magne. D. Cancellario salutem plurimam, & pro munere gratiam. *Friburgi* prid. Calend. Feb. Millesimo quingentesimo trigesimo.

Erasmus Rot. Germano Brixio S.

Epist. 60. **U**T fletem ipse fuisti in causa, qui scripseras te longius aliquò secessurum, scripseram tamen amicis aliquot, sed literas typographus post IV. denique menses reddidit, ut accipio. *Monachus* tum

A serò venit, altero jamdudum excuso. Et in totum video nihil à nobis expectandum hac dumaxat in re, præter *omnium emendationem*, aut *Rhesi* potius *sympliciorum*. Totum opus exhibe ad proximas nundinas autumnales. Res agitur multis prælis. Ex *Commentariis* in *Alta* vertimus *Homilias* tres, quartam adjecimus, nec est animus addere quicquam, quum certum habeam opus esse *videtur*, cuiusmodi sunt & *Commentarii* in secundum ad *Corinthios*, unde nos vertimus *Homilias* decem, reliquas alius quidam vertendas suscepit: *Homilias* in priorem ad *Corinthios*, vertit *Franciscus Arretinus*, sed infeliciter usque ad XXX. reliquum alius quidam eruditus absolvit. *Commentarios* in epistolam ad *Romanos* docti quidam, ni fallor, vertunt *Levani*. Si quid habes præter ista quod excusum non est, mittendum est maturè. Exemplar *Commentariorum* in *Alta Græcorum* est quidem apud me, sed onus est grave. Si isthic nancisci potes, absolvo. Verum cura quam primum ut fiat certior, ne per imprudentiam duobus delegetur hæc provincia. De Card. non satis memini quid scripserim, nisi fortè narravi querelam *Frobenianorum*, qui toties frustra egerint de privilegio Regis pro *Augustino*, & ipse rogatus hac de re scripsi Card. Cancellario, & id quoque frustra. Si quid aliud fuit rei, non memini. Epistolum ad *Tuscanum* re verà missum fuit, sed suspicor à *Berquino* suppressum, quod ille solet interdum. Nam scripseram & *Alberto Pio*, eam epistolam fatebatur ipsius operà non esse redditam, quod iudicasset non expedire. *Berquinus* scripserat ad me carmen esse *Lascaris*, distichon tantum extremum esse *Tuscani*. Postea quidam homo minimè levis ceu rem compertam scripsit totum carmen illius esse. Et tamen me leviter commovit hoc quicquid erat, magis dolebam huiusmodi dissidiorum materiam quæri, non sine gravi bonarum literarum iactura. Nam quod idem *Tuscanus* frequentius me taxavit in publica professione, de periphrasate, qui locus & à *Budeo* taxatus est libro edito, quam feliciter, nunc non disputo, certè toris mendam in *Suida*, in quo legimus *ἡρώδης ἡ γὰρ*, quum sit *ἡρώδης ἡ γὰρ* pro *argenti* malis. Quod idem *Tuscanus* notavit de orci galea, jam pridem à me correctum erit in postrema *Adagiorum* editione. Quod taxavit ex *Enripide*, *χ' ὁ νεῖρος ἀγαστὶς ῥητοῦ*, constat *Græcorum* sermonem esse ancipitem. Et ad hunc sanè locum quum verterem, scio me aliquandiu hæsisse. Nec multò majoris momenti est, quod notavit ex *Iphigenia*, *εἰς ἣν μὴ μὲν ῥητοῦ*, & cætera. Id si facit per occasionem & rectè, fungitur boni professoris officio: Sin affectatè & contumeliosè, modò rectè, magis me delectat auditorum utilitas, quam offendit meæ opinionis detrimentum. Quæ portenta deprehenduntur in his quæ verterunt *Itali* ex vitis *Plutarchi*? In his quæ vertit *Theodorus Gaza*, vir sine controversia summus, multa reprehendit *Trapezuntinus*, quæ castigavit admonitus. Id mihi *Roma* narravit qui *Gaza* fuit à secretis, tantum abest, ut existimem me nusquam esse lapsum. Quin & in his quæ vertit *Budeus* possum aliquot manifestos lapsus ostendere. Sunt qui admonuerant excudi istis aliquot epistolas *Budaicas*, in quibus traditor ut osor nationis *Gallicæ*, quum non in aliam, ita me bene amet *Christus*, semper fuerim propensior studio. Inducant & in *Commentariis*

mentariis de phrasi *Græca* linguæ subesse morfus aliquot figuratos. At ego suspensiones has omnes rejicio, ut *Budeo* non minus indignas quam me. Eas qui ferunt, non minus malè merentur de *Budeo* quam de studiis. Fortasse sunt qui cuperent spectare *Budem* cum *Erasmo* commissum. Id per me nunquam fiet, imò nihil non fiet nè fiat. Jam ut *Budem* sit extra omnem invidiæ suspensionem, tamen non effugiet quia de candoris illius existimatione decedat nonnihil. Atque ut totum eruditorum theatrum illi applaudat, sicut optimo jure facit, tamen sunt aliquot, qui & *Erasmo* bene velint. Sed mihi placet in studiis concordia, candorque. Quod si quibus vacat digladiari de gloria, per me palmam ferant licet. Ego malim in hoc ut prosum esse facundus. Bene vale. Apud *Friburgum Brisgoia* vigesimo septimo Martii. Anno M. D. XXX.

Erasmus Rot. Cassandro Cellismartiali S. D.

Epist. 61. **R** In vestram concertationem, vir candidissime, ut rem paucis expediam, sic enim cogit valetudo. De epistola *Augustini* LIX. nulla est ambiguitas, quin sit ipsius germanissima, nec opus erat ad hoc evincendum quod *Augustinus* non fuerit omnino rudis linguæ *Græcæ*: declarat hoc in *Categoriis*, in *Psalmis*, aliisque multis operibus suis, & ad *Hieronymum* scribit se consulisse illius emendationes ad *Græcos* codices. Imò disputans adversus *Pelagianos*, vertit quidam ex *Chrysostomo* non prolixius infelicitate. Qui potuit, inquit, destitutus præsidio linguarum? In novissima editione reperio, *Neque perinde nominis præsidio linguarum, etiam si non omnino rudis fuit Græcæ litteraturæ, ut non consuevit doctus, ut Græcos interpretes expedire posset evolvere.* Fortasse in prima editione fuit, quod citat clarissimus *Cadeti* Vicecomes, idem tamen est sensus, sed ob calumniolos dixi explanatius. Præcesserat enim commemoratio *Græcorum*, & eorum qui pulchrè callebant *Græci*, pleraque ex illorum commentariis haurientes. Idem non fecit *Augustinus*, nisi quod extrema senectâ pugnans cum *Pelagianis*, coactus est undique præsidia contrahere. Itaque in his quæ scripsit juvenis, sæpe labitur deceptus *Latinis* exemplaribus, velut aliquot indico locis, & in postrema editione de loco ubi negavit *Petrus* Dominum, restitui germanam lectionem ex *Cyrillo*. Quin de vexa jam ætatis probat liberam arbitrium ex hoc quod subinde legitur in Evangelio, *Nolite judicare, nolite jurare, nolite irasci, &c.* quum illud nolite sit interpretis, & non Evangelistæ aut Apostoli. Itaque ut maximè scierit *Græci*, tamen in enarrando raro utitur *Græcorum* commentariis. Itaque qui domi habet instrumenta belli, nec his utitur in prælio, rectè diceretur in certamine suis armis destitutus. *Augustinus* paululum *Grammaticæ* didicerat puer; olim enim utraq; linguâ mixtim tradebatur: sed oderat eam linguam adolescens, & abhorrebat à lectione *Græcorum* autorum, quod in *Confessionibus* deplorat senex. Libebat tecum diutissime fabulari, sed tantum licuit per valetudinem. Superest ut ornatissimo præfati *Baptista* Episcopo *Senecensi*, & clarissimo *Antonio Aurisano* *Cadeti* Vicecomiti, meis verbis & gratias agas, & salutem dicas reverenter atque amanter. *Cassander* posthac mihi scribetur

A inter candidos amicos. Bene vale. *Friburgi Brisgoia* quinto Calendas Aprilis. Anno millesimo quingentesimo trigésimo.

Erasmus Rot. Baptista Egnatio S.

D *E Budeo* tam malè sentio, tamque malè odi hominem, ut etiam si palam in me stringeret calami mucronem, non possim non favere de studiis tam præclarè merenti. De collatione quæ quidam suspicantur illum offensum, mitto epistolam, quæ si tibi satisfecerit, non est opus pluribus verbis. Quanquam hoc ipsum incommodum collationis posteriore sublatum est editione. Mihi quidem nihil minus in animo fuit quam *Budem* ledere. Sed in præsentia de *Budeo* deq; *Ciceroniano* verbum non addam: De miserando ac propè deplorato *Christiane* religionis diffidio video consentire nostros animos. Id indicat mea ad *Valsurium* epistola, quam nunc ad te mitto. Nonnullam tamen spem mihi facit *Cæsar*is non tantum autoritas, potentia, pietas, prudentia, lenitasque summo digna imperio, verum etiam genius quidam. Utinam res citra magnam humani sanguinis effusionem confici queat, & victoria denique cedat *Christo*. Divinat opinor tua prudentia quid indicem. Sed mutanda est in melius vita, & numen exorabile flagrantibus votis fatigandum. Felicitatem istam, mi *Egnati*, sanè dignam istis tuis virtutibus eximii tibi magnopere gratulor: mihi in arena gladiatoria moriendum est, sic meum est fatum. Ego tamen vel pertinaci silentio adversus provocatores conabor aliquantum oculi parare mihi. *Carolus* *Mtenbovinus* juvenis apud suos te laudat, & clarâ gente, non eget admodum operâ tuâ. Si quando dignaberis hominem alloqui tuo, erit aliquod calcar ad studiorum amorem. *Hervagius* prædicat humanitatem tuam; oro si quid potes, adjuta ut *Chrysostomus* exeat plenus. Autor est cum primis pius, & magnis impendiis res agitur. Ego præter laborem nihil meto. Est unde vivam, gratia superis. Resalutat te *Zafius* vir præconum morum, & antiquæ virtutis rarum exemplar. *Rhenanus* abest in patria. *Henricus Glareanus* omnium bonarum disciplinarum perpetuus altor, huc nobiscum demigravit, cum *Basilea* novarentur omnia. Is hic proficetur publico salario, quem opinor tibi non ignotum esse. Vale. Datum *Friburgi Brisgoie* pridie Calend. April. Anno à *Christo* nato millesimo quingentesimo trigésimo.

Erasmus Rot. Joanni Alexandro Brassicano Jureconsulto S.

L *Ibellus Adepiorum* sine literis tuis pridem redditus, mihi fuit magnopere gratus, gratissima fuit & epistola quam reddidit famulus tuus, nisi quod jocandi de mortuis & vivis ibi nulum facis modum. Non hoc in *Ciceroniano* susceperam omnes referre qui scriptis innotissent: alioqui quis fuisset voluminis modus, aut quid omnino fuisset ineptius? Tui me adnotavit *Ursinus*, sed serò. Nec tui quicquam videram præter versiculos aliquot. De te verò jam annis aliquot nihil inaudieram. Absit ut omnes mortui sint, qui illic non recensentur. Præteritus est *B. Rhenanus*, præteritus *Bonifacius Amerbachius*, cujus phrasis meâ sententiâ non ita multum cedit *Politianæ*. Scio te jocari,

Epist. 62.

Epist. 63.

jocari, sed per totam epistolam ejus joci non potes oblivisci, quæ res nonnullam stomachi significationem præbet. Atqui non pertexui, ut modò dicebam, catalogum scriptorum, in quo tamen si quis esset præteritus, ignorantia potius aut oblivioni dandum erat, quàm malevolentia. *Salvianum* mihi tuus famulus non exhibuit, quum tamen *Frobenius* ea in re nihil facturum sit nisi ex tunc judicio. Majorem in modum gratulor tibi, mi *Brassicane*, qui tam feliciter in utriusque literaturæ peritia progressus sis. Nam *Græca*, bonâ fide, nec sine dignitate reddis, neque quicquam est in tota phrasi quod offendant legentem. Illud operæ mihi videris propemodum frustra sumpsisse, quod in præfatione deprecari culpam, qui post me tractâris Proverbia. Quis enim unquam tam iniquus fuit, ut cuiquam legem præscriberet, nè tractaret argumentum ab alio tractatum? Quantò igitur sit iniquius idem præscribere in hoc argumento, quod suapte naturâ infinitum est, præsertim quum quotidie profiliant utriusque linguæ scriptores hæcenus sepulti? Cæterum quod addis me post alios scripsisse Proverbia, si de *Græcis* loqueris non inficior. Nemo tamen *Latinorum* attingit hoc argumentum ante me. Et utinam extarent *Græcorum* monumenta, qui tractârunt paræmiologias. Mihi primum aggredienti nihil erat à *Græcis* subsidii, præter *Diogeniani* commentaria manu descripta, sed tum mutila, tum mirè depravata. Post nactus sum *Zenobii* collectanea, non multò feliciora. Nam quod *Polydorus* contendit videri prior, manifestò ludit, quum ipsi ostenderim editionem meam primam antecessisse primam illius tribus mensibus, quum id temporis neuter alteri cognitus esset. Optârîm autem, charissime *Brassicane*, ut meas etiam *Chiliades* superes, & *Erasmii* nomen obscures. Refers tamen aliquot ceu nova quæ sunt in meis; velut illud, *Si tibi non molestum, & mihi jucundum est*, recensetur à me *Chiliad. II. Centur. I. Proverb. XXXIII*. Item illud, *Echium parturiens*, est *Chiliad. II. Centur. IIII. Proverb. LXXXII*. Tunc canent cygni, &c. extat *Chiliad. III. Centur. III. Proverb. XCVI*. Sunt & alia quæ obiter citantur in meis *Chiliadibus*. Non hæc commemoro ut te à pulcherrimo instituto deterream; amicorum communia sunt omnia: sed ut aliorum vites calumniam. *Velio* non scribo, parùm alacri valetudine. Eum meis verbis salutato tum amanter tum reverenter, & si qui sunt alii qui nobis non malè cupiunt. Datum apud *Friburgum Brisgoie* pridie Nonas Aprilis à Christo nato Millelmo quingentesimo trigesimo.

Erasmus Roterd. Conrado Herbipolensi.
Episcopo S. D.

Epist. 64. Quoniam, ut accipio, non infeliciter cessit audacia mea, quod Celsitudinem tuam per R. D. *Marium* appellârim, non sum veritus idem nunc facere, præsertim nactus tam commodum latorem, ut commodiorem optare non possim, *Danilem Stibarium*, qui cum mihi quondam *Basilea*, nunc etiam *Friburgi* menses aliquot domestica fuit consuetudo; & quod olim in præcipua amicitia parte ponebatur, mensa communis nos aliquandiu junxit. Nec antehac unquam expertus sum quenquam sanctioribus, purioribus, aut com-

A modioribus moribus juvenem. Itaque quemadmodum unus convictus ad omne, vel studiorum, vel molestiarum, vel senii cædium abundè magno solatio; ita discessus illius mihi fuit tristissimus: quem tamen hoc nomine fero moderatius, quod suo bono revocatur in patriam. Isti celeberrimo collegio non possum non vehementer gratulari, tot egregiis animi dotibus ornatum contubernalem, cui si liberum esset unum adhuc aut alterum annum honestissimarum disciplinarum studio dare, tanto plus & decoris & utilitatis adferret, quum suo collegio, tum tuæ R. Celsitudini, erga quamificentia par est, & amanter & reverenter affectus est. Non sumam operam in eo tibi commendando, neque enim quisquam commendat eximias gemmas divitiarum admiratori, ita virtutis insignis apud tam egregium probitatis amatorem non eget commendatione. Ostendisse modò, commendasse est. Si quid erit in quo nostra opella posset amplitudini tuæ gratum facere, senties eam ad omnia jussa paratissimam. Dominus E. A. T. server incolumem. Datum apud *Friburgum Brisgoie* posttridie Calend. April. Anno à Christo nato M. D. XXX.

Erasmus Roterdamus Christophoro à Carlemitz S.

D Eras, mi *Carlemitici*, si putas *Erasmio* quicquam *Epist. 65*. Levis literis esse gratus. Gaudeo te productum in istud theatrum orbis amplissimum, in quo possis eruditionis ac prudentiæ tuæ specimen tot heroibus edere. De amico illo meo, qui salutari atque adeò necessariâ, ut scribis sententiâ, sibi non nihil conflavit invidiæ, cujus maxima pars in me recidat, doleo sanè. Toties provocor ut impartiam meum consilium faciendæ concordia, hoc præmium est, si quis quid æqui dixerit. Fuit ille quidem hic apud me, collocatus mecum horis ferme tribus, sed de ea sententiâ verbum inter nos nullum fuit, nè in literis quidem. Tui *patrocinium* non admodum moror, vereor nè plus officiat quàm juvet imperitus & intempestivus propugnator. Scripsi Principi tuo per canonicum *Basiliensem* à *Roma*: ubi rursus inciderit scribendi opportunitas, faciam & libenter & diligenter quod admones. Fac, mi *Carlemitici*, ut me frequenter tuis interpelles literis. Precor ut aula sit tibi felix. Datum *Friburgi Brisgoie* septimo die Julii. M. D. XXX.

Erasmus Rot. Alberto Carporum Principi S.

UT libellus tuus mihi redditus est, *Alberto Epist. 66*. Princeps clarissime, protinus coeperam responsionis nescio quid *quidam* sed interim *Roma* ruentis fragor animos omnium perculit, de te varius rumor ferebatur: & si maxime constitisset, ubi locorum ageres, nullum erat iter epistolis pervium. Nuper ex amicorum literis accepi te apud Regem *Christianissimum* legatione fungi, eumque libellum per multorum manus circumferri, minimumque absuisse quin fuerit per typographos evulgatus. Id ipse jamdudum curaturus fueram, si quos fortè, vel tui nominis auctoritas, vel disputationis æquitas, vel dictionis suavitas ad meliorem mentem incantare posset, ni tam atrociter, tamque pertinaciter me urgeres. Cum enim

enim capitale sit quod intendis, non magni refert quanta sit orationis civilitas, veluti si cui Princeps honorifico sermone mortem denunciet. Atque utinam in eum campum me provocasses, in quo licuisset solo ingenii aut eloquentiae periculo tecum congregari. Satis magnam gloriam duxissem, cum *Alberto* certasse, etiam si victus discederem. Nunc talem causam impingis, ut si obtineam, capitale crimen agnoscam: si respondeam, primum vix id queam sine tuo dolore; deinde rursus camarinam moveam, quam satius erat non tangere, rebus alioqui plus satis undique exulceratis. Quod superest moneo, ne precipites editionem libelli: aut si non vis istuc opere per-

A dere, mitiga partem quā tecum agis. Si hic *perquisitor* vel triduo priusquam abiret mihi denunciasset, relecto libello tuo miissem respon- sionem meam: Verū id faciam brevi per ali- um, si quis certus occurrerit. Ea lecta statues pro tua prudentia quod iudicabis in rem utriusque fore. Vix quicquam tutum est lheris committe- re. Verū si vel coram daretur colloqui, vel in his regionibus ageres tu, aut omnino me fallit mea de te existimatio, aut *Erasmus* tuo favore suble- vandum putares potius quā aliorum recidendis calumniis gravandum. Bene vale. Datum *Basi- leae* X. Calend. Januarii, Anno millesimo quin- gesimo vigesimo octavo.

D. ERASMI ROTERODAMI EPISTOLARUM LIBER XXVII.

Julius Pfug Erasmo Rot. S.

Epist. 1.

V Erum id esse sentio, quod veteres magnā auctoritate statuerunt, virtutes omnes ita conjunctas esse inter se, ut uno societatis vinculo contineantur: quippe cū tu, qui eruditorum omnium longē es princeps (sic enim judico) idem etiam humanitate omnes superes: quae etsi antehac mihi incognita non fuit, ex lite- ris tamen tuis quas proximē accepi, illustrius ne- scio quomodo apparuit. Eam si me ita ut & res & officium meum postulat, predicare posse confi- dam, atrogans sum. Quā verō me istā ipsā be- nevolentia tuā devinxeris tibi, malo istud re, quā verbis declarare. Jam verō si quod secutus sum in negotio quod nōsti, ut ocium haberes eta- ti dignitatisque tuae aptum, id effecissem, incredi- bili voluptate afficerer. Verū ut ut cadat, consci- entia tamen rectae voluntatis meae, & benignitate tuā quā conatum nostrum aequi bonique facis, me consolabor. Te verō multum amo, quod librum mihi tuum misisti, quem ego ita amplector, ut de- beo manus à tanto viro profectum; quanquam doleo tibi negotium exhiberi à nescio quibus, & honestissimam senectutem tuam à studiis quietis ad certamen tale avocari. Vellem equidem quā bene meritis es de genere hominum (es autem meritis optimē) tam tu fructum ex officiis grato- rum, quā jure quodam tuo repetere potes, per- ciperes. Sed quid facias? Ita ferunt tempora quieti ac virtuti inimica, ut citius invenias qui exagitet, quā qui ex animo faveat. Sunt tamen non parum multi, isque boni ac praestantes viri, qui beneficia agnoscunt, ac virtuti tuae verum & justum fructum tribuendum putant. Hi cum te & colant & ament unice, poteris tu quidem in eo- rum amicitia ita conquiescere, ut sermones invi- dorsum facile contemnas. Quod ut facias, & om- nes boni hoc tempore optant maxime, & ipsi oerte *Respublica Christiana*, si loqui posset, clara voce flagitet. Etiam si antehac unquam, hunc profectō *Respublica* eam operam tuam desiderat. Ad hanc tibi animus quietus, & omni perturbati- one vacuus est afferendus, ut quid publica commo- da te vocant, eò toto pectore incumbas. Vides e- nim quorsum reciderint omnia. Tiendum est profectō, nisi existant sapientes ac boni viri, qui

Reipublicae languenti medicinam faciant, fore, ut ea funditus evertatur. In te autem unum omnia eorum, qui pacem expetunt, oculi sunt con- jecti. Eam namque cum auctoritatem, tum ve- rō etiam facultatem Deus immortalis tibi ad- junxit, ut possis unus ex omnibus maxime, ma- lis istis mederi, idque consequi, ut persuadeant si- bi Principes nostri, controversiam de religione tolli posse, vel Deo ipso applaudente, si quae ex sanctionibus ecclesiae mutuari possunt, ea relaxen- tur, atque ita existiment leges institutaeque hominum ex tempestate ecclesiae moderari oportere. Quod si ab te fieret, fortasse ex altera parte permove- ri posset bonus aliquis & à concordia *Christianis* non abhorrens, qualis est *Melancthon*, qui suas quoque patres interponeret, aut orque esset fids, ut statuerent multa, quae per se ferenda non sint, temporum causa esse ferenda. Quibus divus eti- am *Paulus* cesserit, cū se abjiceret ad ritus ne- scio quos, contra quā libertas *Christiana* postula- ret. Ita si persuaderentur utrinque, certe quae per- turbata nunc est *Respublica*, vehementer ea brevi, partibus de ardore isto suo remittentibus, consti- tueretur. Tu igitur cū videas tempus illud ip- sum venisse, cū in procuranda tranquillitate studium tuum erga *Rempublicam* extare atque e- lucere possit maxime, sic quaeso, ut cū nos ad pietatem & studia rectissime excitaris, pacem eti- am nostram, sine qua illa coli haud possunt, tuearis. Atque haec scripsi non inflammandi tui causā (es enim tuā sponte ad rationem illam, & optimā quaeque satis incitatus) sed quod amore cū pa- tris, tum verō etiam religionis huc adducebar. Quod reliquum est, etsi non eges ullā apud Princi- pem meum commendatione (tam enim ille faveat tibi, quā qui maxime) parebo tamen voluntati tuae, duplicem ex ea re capturus fructum: alterum quidem ut tibi, qui mihi es in majoribus, morem geram: alterum verō, ut cū Princeps meus intelligat me esse amantem tui, quoniam omnes suos tecum vult esse conjunctos, accessio fi- at haud parva ad pristinam illius erga me clemen- tiam. Quā verō rationem colendae amicitiae praescribis, eam persequar, perficiamque ut ne me- um in scribendo officium requiras. *Andream à Caritis* tuā commendatione motus ita comple- ctar, ut intelligat ea re ad veterem, quem in eum habeo,

habeo, amorem multum accessisse. Vale. *Lipsæ*, IV. Idus Maii, Anno millesimo quingentesimo trigésimo primo.

*Erasmus Rotterodamus ornatissimo Doctori
Julio Pflug S.*

Epist. 2.

AD istam beatiss. virtutum catenam, quam mihi tuus candor tribuit, vir incomparabilis, nihil habeo quod respondeam, nisi *μᾶλλον λατύνω*, ò si! Nec video quam hinc humanitatis laudem promerear, simpliciter inhumanius futurus si ex eventu, qui fortuna non nobis in manu est, amicorum æstimem officia. Quod tibi venit usu, evenit omnibus qui simile quiddam tentarunt. & eventurum sciebam. Fruatur ille suâ gloriâ, quâ unâ decrevit fieri celebris, quando remedia quoque cedunt in diversum. Quemcumque doctum aut probum sentit mihi esse nolum, cum ultro addit, testificans sese cupere tantam amicitiam cum *Erasmo*, ut ob hoc ipsum videatur alicujus precii, quod similitudinem habeat cum *Erasmo*. Si ille haberet ullum pilum hominis ad concordiam propensi, jamdudum ab hoc negotio nobis esset quies. Nam ut cum talibus similitudinem exercere nolum, ita nec Gratiarum fœdere velim astringi. Sed inter tot portenta hoc quoque mihi perferendum est. Optarim tamen posthac nomen illud inauspicatum à tuis literis prorsus abesse, quibus ut ipse summopere delector, ita libenter eas doctis amicis ostendere soleo, quo mihi voluptatem quam ex illis maximam capere soleo, subinde renovem. Fateor vix noquam fuisse seculum hoc furiosius, dicas sexcentas *Erinyes* ab orco provolasse, adeò nulla pars neque profani status, neque ecclesiastici sana est: prorsus fatale malum est, cui nè synodo quidem *synodus* video medicinam adferri posse, tantum abest, ut ipse qui nihil sum opitulari possim, licet tu mirificam quandam opinionem de me concepisse videaris. De Pontificis animo mihi non liquet, sed tamen video quosdam sacerdotes huc spectare, ut quoniam incendiis hætenus parum profectum est, ferro rem gerant. Hoc an expediat necne, etiamsi nobis sit ocium à *Turca*, nondum statui. Sanabilius esset malum, si utriusque status monarchæ synceris animis consentiant ad instaurandam evangelicam pietatem. Tum res committatur centum aut quinquaginta viris, ex singula quaque natione delectis, quos & viræ sanctitas, & eruditio singularis, & judicii dexteritas commendet. Horum suffragia per pauciores selectos redigerentur in compendium. Theologorum placita versarentur intra scholarum parietes, nec quælibet opiniones haberentur pro articulis fidei. Constitutiones quædam abrogarentur, quædam vertèrentur in exhortationes. Esset autem illa cura præcipua Principum ac civitatum, ut hi gregi Dominico præficerentur, qui verbo Dei sunt instructi, exercitati, que ad erudiendum, ad exhortandum, ad consolandum, ad increpandum, ad confutandum. Nunc quos latrunculos alunt monasteriorum aut ecclesiarum redditus? populus interim per omnes sæculas fluctuat, velut oves disjectæ ac pastore destitutæ: quanquam hic quoque, prohi dolor, paucas videas oves, hoc est, qui simpliciter errant, ac non potius obstinata malitiâ peccant. Vereor nè nobis eveniat, quod solet in bellis, ubi pars utraque saturat.

Ata est calamitatibus, cum demum incipiunt agitare de fœdere. Altera pars statum ecclesiasticum prorsus sublatum tendit, altera correctiorem esse non vult. Omnes mandum in pectore gerimus, & ut terreni sumus, ita terrena sapimus ac loquimur: utinam Dominus & his & illis inferat cor novum. Sunt alia quæ non est tutum literis committere, tum ejus generis, ut optare liceat citius quam sperare. Ego fessus non tam ætate, quam valetudine, quam tot rixis, tot jurgiis, tot calumniis, tot oblationibus, jamdudum cogito me in ocium recipere: quod tamen ab animo meo peram necesse est, hoc est, ut quod tu prudenter simul & amanter suades, secundum *Christum*, & rectæ voluntatis conscientiam, in bonorum virorum judicio conquiescam. Fata viam invenient, speroque, hoc omnes ecclesiæ tumultus tandem in bonam catastropham exituros, artificio summi illius choragi, cujus inscruabili consilio res hominum temperantur. Id si me superstitie contingat, æquo animo dicam, Valet & plaudite. Sin hoc non promeremur, Dominus est, faciat quod ipsius æterna voluntas decrevit. Equum est nos pro optimo ducere, quicquid ille statuit, quo nihil esse potest melius. Exiit ingens volumen *Alberti Pii*, quondam *Carporum* Principis, post exulis apud *Gallas*, deinde *sycophantæ*, postremò *Franciscani*. Nam sacrosanctam illam vestem induit triduo priusquam moreretur. Sic mecum agit, quasi ego damnem omnia quæ facit, docetve ecclesiæ, nec puduit hominem Principem, senem, ac diutina valetudine moribundum, denique jam *Seraphico* sodalicio destinatum, manifestis mendaciis proximo capitalem struere calumniam. Quanquam hoc illi commune est cum omnibus fere, qui stilli mucronem in me stringunt: permittunt sibi, ut multa impudentissime mentiantur, quum se profiteantur veritatis defensores, quasi possit ignem ignis restinguere. Non tam illi responsurus, nisi me vehementer gravaret, primum auctoris celebritas, ad hæc liber *Latetia* editus, postremò fœdus cum gente *Seraphica*. Respondi tamen, sed perpaucis: & copiosius & acius responsurus, si vir in medio opere reliquisset terras. Porro *Dominicanum* theologum *Lotharium*, nullo dignabor responso: qui sic scripsit, ut non aliâ ratione magis potuerit se pueris ridiculum, doctis ac bonis omnibus invisum reddere, denique suo ordini *Cherubico* labem quovis atramento sutorio tenaciorum imprimere. Neminem adhuc reperi stomachi tam patientis, quem exorare valuerim, ut libellum licet perquam exiguum perlegeret. Ipse tæque quaterque tentavi, obortâ nausæ coactus sum rejicere. Nec hoc ignorari voluit homo *quæritat*, ipsum esse theologum *Lotharium*, quo nomine scio illi pessimam haberi gratiam ab ejus *Gymnasii* theologis. Nec his contentus, tam ridiculas, tam insulas, tam prodigiosè fatuas nectas nominatim dedicavi omnibus ornamentis illustrib. Principi Card. *Leodicensi*. Si fortè liber argumenti summam cognoscere. Assumit omnes eloquentes esse hæreticos, & ex quinto canone *Enchiridii* docet me citra discrimen omnes damnare ceremonias, quum tamen pietas sit Deum externis quoque ritibus adorare. Ad hæc, quando monachorum vita magna ex parte constat ceremoniis, me in totum tot venerandas monachorum & monacharum formas semel improbare. Alicubi

Alicubi stultissime colligit, me longè superare *Lutheranæ* impietatem, nec ulla frons adest in menti-
tendo. Sed inter omnia nihil existimat esse magis
impium, quàm quòd sub *Enchiridii* finem admoneo
expedire, nè quis adamantinis illis votorum vincu-
lis illigetur ante annum trigessimum. Proinde mi-
natur ni revocem juventutem, talibus dictis aver-
sam à tam sancto contubernio, quod gignit tales
ecclesiæ doctores, se præstaturum quod debetur pi-
erari. Si totum hoc hominum genus copiam fun-
ditus extinctum, quid potius optarem ab illis fieri,
quàm ut ad istum modum traducant sese cum fide?
Nam mihi nullus erat crediturus, tam crassa capita
illic inter *Cherubicos* haberi pro magnis theologis.
Ante aliquot annos ex eadem officina prodierat
libellus, complurium *Cherubicorum* operà confe-
ctus, quo nè fingi quidem potuit quicquam vanius,
insulsius, indoctius, aut infanlius. Nec illos pudet ta-
lium stratagematum, tantus est ingeniorum stu-
por, tamque exca *phantasia*. Quo pacto subsisteret
ecclesiæ *Christi*, nisi talibus columnis fulciretur?
Jam ad eam epistolæ tuæ partem, in qua me ma-
gnà pæ mentis significatione, summâ prudentiâ,
pariq; facundiâ hortaris, ut in his inexplicabilibus
ecclesiæ diffidiis sequestri personam suscipiam, ar-
bitror bona ex parte responsum esse. Cætera sapi-
enter, in hoc uno vehementer hallucinaris, quod
mihi facultatem tam arduo negotio parem adesse
credis. Si mediocris adfuisset, haud quaquam, mi-
Juli, cessassem, quanquam non omnino cessavi. In
ipsa statim fabulæ protasi autor fui, ut res inter e-
ruditos moderatis rationibus ageretur. At sanctis-
simis monachis visum longè consultius, ut incendi-
is diffunderetur. Tentavi per literas Cæsaris & Can-
cellarii *Gattinarii* animum, si paterentur arcanis
epistolis dari liberum consilium. Responsum est
ad cætera, ad hoc nequaquam. *Adrianus* favebat
scholasticis disciplinis, nec mirum si illis favebat, in
quibus à teneris unguiculis educatus longo inter-
vallo præcedebat omnes: sed ita favebat tum, ut a-
pud eum prima esset pietatis ratio, satis etiam æ-
quus & candidus erga bonas literas ac linguam *Romano*
Pontifici plurimum tribuebat, indicant hoc
illius commentarii in quartum librum *Sententiarum*:
eâq; res, ni fallor, effecit ut à *Leone* septimo
in Cardinalium ordinem cooptaretur, mox etiam
ad triplicem coronam evectus. Sed tamen si licu-
isset illi in cathedra *Petri* sedere decem annos, ha-
beremus illam urbem, ni fallor, aliquanto purio-
rem. Huic per certum hominem significavi, me li-
benter communicaturum quod videretur, modò
liceret impune. Exegit ut id facerem brevi, quod
arbitror tibi lectum esse. Non offensus est, sed ta-
men non respondit. Unde facilè divinavi non idem
illi placuisse, quod mihi videbatur expedire. Præ-
terea si leges meas epistolas quum alias aliquot,
tum nominatim illam ad *Vulturnum*, intelliges me
subindicasse remedia quædam his tumultibus se-
dandis, ut mihi quidem visum est, non inutilia.
Quam inierim hoc officio gratiam, testis est liber,
imò libelli aliquot, quos protinus jaculati sunt in
caput meum utrinque. *Philippus Melancthon* præ-
ter insignem eruditionem & raram eloquentiam,
habet gratiam quandam fatalem, quam genio suo
debet potius quàm ingenio, ut quum sit omnibus
candidis gratissimus, nè apud hostes quidem habe-
at quonquam cui sit admodum exosus. Is *Augusta*
sedulo tentavit, quod tu suades ubi si per morbum

A licuisset adesse, lubens meum qualecunque studi-
um cum illius opera conjunxissem. Sed quid ille
profecerit, obscurum non est. Erant tum illic, qui
quosdam integerrimos nec extremæ dignitatis
viros clamarent hæreticos non ob aliud, nisi quòd
aliquoties cum *Melancthone* miscuissent colloqui-
um: quid disturi, si *Erasmus* crebrò cum illo con-
tulisset? Idem erat necesse. Jam finge à nobis
duobus excogitatas rationes componendi diffidii,
quid ageremus, si utriusque partis neque proceres,
neque populus reciperent quod proposuissimus?
B Apud *Coloniæ Agrippinam*, quum pestis hæc non-
dum hucusq; incruduisset, prodit consilium quod-
dam indicans moderatas aliquot rationes sedandæ
tempestatis, incolumi etiam Pontificis ac theolo-
gorum autoritate. Aded receptum non est, ut me
propemodum oppresserit suspicio, haud alio nitens
argumento, quam quòd sermo esset paulò *Latini-
or*. Quid si nobis eveniat, quod evenit monacho
cuidam *Joanni*, ni fallor, cujus meminit *Historia*
Tripartita? Is ut erat rerum civilium rodus, ut ruri
educatus, quum fortè fortunâ pertractus in thea-
trum, videret duos gladiatores inter se congregi,
vic pinus insiluit in medium, clamans, Quid agitis
fratres, cur in mutuam eadem sine causâ ruitis?
Quid multa? Dum dirimit gladiatores, ipse gla-
diis interemptus est. Nec ea res illi soli accidit,
compluribus aliis usu venit, qui capitales hostes di-
rimere conantur: cujusmodi certamen erat inter
Hectorem & Achillem, quos sola mors dirimere po-
tuit. Nam quidam sic pignant, ut optent direm-
ptorem. Illustrissimi Principis clementissimam
erga me favorem qui potui nescire, toties eum ex-
pertus? Sed nihilo secius jucundum fuit, id tui
tam alacri testificatione confirmari. Nec tamen
exiguo commendationis officium, nisi si quando
sefe commoda obtulerit opportunitas. Hoc baccare
non esset opus, nisi tot essent ubique nocentes lin-
guæ. Illud incredibile cum voluptate legi, Princi-
pem hoc esse animo, ut omnes suos mecum velit
esse conjunctos. Cæterum quod addis, Si intelligat
te esse nostri studiosum, fore ut ad pristinum illius
in te favorem accessio haud parva fiat; quis neget
omninò candidissime esse dictum? Utinam & ve-
rè. Eximias ingenii tui dotes dux hoc seculo lon-
gè omnium cordatissimus non perspicit modò, ve-
rum etiam suspicit, ob quas te non solum amat u-
nicè, sed veneratur quoque; quod satis indicant
illius literæ tui quàm honorificentissime mentio-
nem facientes. *Simoni Pistoris* collegæ tuo, tuæque
F simillimo quæso ut meis verbis salutem dicas, &
quidem de nota meliore. Cui nunc non scribo,
non quòd frigidius amem, sed quum non esset ar-
gumentum scribendi, nolui *vox hæc* occupatissimo.
Quonquam autem tuæ literæ plurimum adferunt
solatii, tamen nolim te vel hoc officio gravari.
Andream Conræ meâ cōmendatione tibi factum
ex amico amiciorem, magnopere tum gaudeo,
tum gratiam etiam habeo. Porro quando felici-
ter cedit mea in petendo audacia, unum quiddam
G adhuc abs te petam, ut mihi literis tuis significes,
quâ re Principi quum optimo, tum optimè de
me merito queam gratificari. Ipse viri molles adi-
tus & tempora nôsti, ejusque sensum pulchrè cal-
les, quippe familiariter cum eo versans. Vite. A-
pud *Friburgum Brisgœ* XIII. Calend. Septemb.
Anno M.D. XXXI.

Erasmus Rot. Adalrico Hutteno S.

Epist. 3.

Henricus Eppendorpius nostri non instudiosus, certe tui amantissimus, subindicavit mihi te non satis amico in me animo esse, adeo ut nescio quid mordacioris scripti mediteris. Quod ego sane eo magis sum admiratus, quod de meo in te animo, quem hactenus in te gessi, ut si in quenquam alium amantissimum, nihil adhuc immutarem, etiam si pristinam familiaritatem nobis invidet ad tempus fortuna: nec dedignatus sum te alloqui quum hic adesses, sed humanissimis verbis per Eppendorpium rogavi ut abstineres, si tantum esset salutatio, propter invidiam quam gravatus sum jamdiu usque ad capitis periculum. Quod autem consilium est lucrifacere invidiam, quomodo nihil prodis amico? Ego te, mi Hutteno, in tali statu fuisse Huttenus, ultro rogassem Erasmus, ne tibi frustra accerferet odium. Et tamen admonui Eppendorpium, si posset abesse ab hypocautis, quae ego nullo pacto ferre possum, mihi non ingratum fore tuum colloquium. Fortasse non sunt mea in te officia, quae commemorare, & si qua essent, ineptum sit ea à me commemorari. Hoc possum verè predicare, me veteris benevolentiae semper fuisse tenacissimum. Nec unquam Huttenum à me vel dicto vel facto fuisse laesum. Ego sum huius animi, ut tantam amicitiam, quantum inter nos conciliant bonae literae, vix etiam patricium dirimere debeat. Sunt fortasse qui te instigent in me, hoc agentes ut tuo stilo abutantur ad animi sui saturandum odium. Quod si feceris, illud scito, primum facies in immerentem, non enim dicam bene meritum, certè in tibi benevolentem: deinde rem facies Jacobo Hochstrato, Nicolao Egmondano, aliisque compluribus, quos tu pro summis hostibus ducis, longè gratissimam; ceterum summopere molestam bonarum literarum cultoribus, quorum te prosteris propugnatorem. Quomodo repubescant illa portentosa, si senserint Huttenum, illam sic adamatam Erasmo ingenii venam, illum toties praedicatum Erasmo stilum, in Erasmus stringere? Quare fuerit hoc tuae prudentiae, priusquam tollantur signa, priusquam rauco crepent cornu cantu, priusquam tuba terribilem bello sonitum tarantara dicat, veluti missis patre patrato ac faciale secretis literis ad me liberè & amicè perferibere, quid de me tibi delatum sit, aut quid omninò sit quod exulceret animum tuum. Nam ipse, ita me Deus bene amet, non possum divinare. Non dubito quin tibi per omnia sim satisfactus, nisi prorsus alius esse coepisti quam olim fueris. Utinam, mi Hutteno, non haberes alios hostes quam Erasmus. Utinam haberes quicquid hic inimicus tibi optat, puta hoc tibi de tripode dictum. Jam si te ab instituto revocare non potest, nec veteris amicitiae religio, nec studiorum communium ratio, nec hostium voluptas, cogita hoc non mediocriter ad tuam quoque existimationem pertinere. Quis enim non desideraturus est humanitatem & genere & literis dignam in Hutteno, si nullà laesus injuriâ ferrom lexicali veneno tinctum stringat in amicum? Nec fortasse defuturi sunt, qui perpendentes quo in statu res tuae sunt in praesentia, suspicentur istis artibus praedam undecunque peti, & periculum esse

A ne apud multos hæreat conjectura, nimirum in profugum, obzatum, & ad extremam rerum omnium inopiam redactum. Non es ignarus, quae fabulae vulgò de te ferantur, neque nescis quam obrem tibi succenseat, quidque tibi minitetur Comes Palatinus, qui de famulo tuo sumpsit capitis supplicium. Proinde nolim interpreteris hanc meam admonitionem vel à metu, vel à mala conscientia proficisci potius quam ab amore tui, meque tunc meum negotium agere magis quam tuum. Ut odiosissime scribas, primum nec horum malorum insolentem impetes, nec omninò mutum. Deinde ut obticescam, tamen gravis læseris tuam ipsius existimationem quam meam. Quare etiam atque etiam vide, mi Hutteno, ut hic tuam prudentiam in consilium adhibeas, potius quam obsequare levissimorum hominum cupiditati. Bene vale. Basilea in die Parasceves, M. D. XXIV.

C

Expecto tuam expostulationem.

Erasmus Rot. Alphonso Vervesio S.

Et si nulla epistola venit à meo Vervesio, quae *Epist. 4.* non sit gratissima, tamen nulla venit gratior hac postrema, quam Guidani Morillano tradidisti. Perlata est autem serius, ne tu id nescias, siquidem scripta XIII. Cal. Septemb. Anno M. D. XXX. reddita est circiter Calendas Augusti, Anno M. D. XXXI. Quanquam hic nihil incusandum arbitror Morillanum, licet à morando cognomen videatur sortitus, & alioqui mirus Callipides, ut qui totos sex annos adornans iter, vix tandem Hispaniam potuerit relinquere. Sed longum est iter ab Hispaniis in Flandriam, rursus è Flandria Friburgum, ut felicitatis sit, si quae huc vel serò perferantur. Hæc partim eo commemoro, ne quid meam in respondendo tarditatem incuses. Nam fieri potest, ut hæc literæ diutius etiam hæreant in itinere: Partim ne consolationem quam à me flagitas, expectes. Verum est quod scripsit *Christiano*, seram gratulationem non solum reprehendi, sed seram consolationem nihil potest esse frigidius. Quomodo enim nihil addubitem, quin isti vulnere quam acerbissimo, quod ex optimi fratris Hieronymi Vervesii decessu accepisti, jamdiu si minus ratio, quod arbitror maximè, certè tempus ipsum medicamen attulerit, ac cicatricem obduerit: frigidum officium fuerit adhibere pharmacum, inhumanum refricare quod dolere deserit. Quod si crudum etiamnum ac recens sit vulnus, tamen ita mihi depinxisti virum illum, ut magis libeat gratulari felicitati tuæ, qui talem habueris germanum, quam consolari morientem qui talem amiseris. Quanquam hoc amittendi verbum, oportet in totum à Christianorum sermonibus esse sublatum. Quam enim fronte tibi dicatur amissus, qui præcessit in patriam coelestē mox secuturum? Dimissum aut præmissum rectè dixeris, amissum nequaquam. Rursum quum mecum reputo, quot nominibus ille tibi germanus fuerit, ex iisdem prognatus, idem monasticæ pietatis institutum professus, in eodem monasterio sub eodem magistro religionis enutritus, iisdem literis ac disciplinis eadem in scholæ eruditus, sanctissimo muneri docendi populum pariter addictus, in eoque simili fervore simul & fructu versatus, denique tam omnibus & corporis notis & animi dotibus atque etiam

etiam ipso dicendi genere tui similis, ut quibus nondum cognitum esset esse duos *Vervefios*, frequenter ambigerent, utrum audissent concionantem, *Alfonsum* an *Hieronymum*: si rectè Proverbio vetere dictum est, τοῖς ὁμοῖον ὁμοῖον εἶλον, facile divino, quantà pietate tam admirabilis rerum omnium similitudo vos inter vos conciliârit. Deinde quanquam scio te in *Christiana* philosophia jam olim sedulò felicitèrque versatum, ut periculum non sit nè quis casus humanus tuum animum à recto statu deiciat: tamen ut hunc thesaurum adhuc circumferimus in vasis fictilibus, facile divino quàm acerbam plagam naturæ sensus pectori tuo inflixerit; quam tamen nunc arbitror quum ipso tempore, quod malis etiam immedicabilibus mederi solet, tum multò magis ratione pietatèque jamdudum aut sanatum, aut ita mitigatum, ut ex optimi fratris recordatione, multò plus spiritualis gaudii sentias, quàm ex defuncti desiderio molestiz. Quid autem referebat diutius vixisse, posteaquam consummatum in brevi explevit tempora multa? Diu vixit, qui paucis licèt annis, multa talenta *Christo* lucrificet. Cum in cæteris omnibus, mi *Vervefi*, tum in hoc præcipuè suspicio fratrem tuum, quod tamen nec *Saraphicum* fuit nec *Cherubicum* (nam his cognominis illi gaudent appellari) sed ex posteritate divi *Benedicti*: tamen omne studium ad hoc munus contulit, quo non aliud vel magis Apostolicum, vel *Christo* gratius, vel gregi *Christi* salubrius. *Benedictus* pios agricolas instituit, tuus *Hieronymus* maluit in vinea Domini laborare, pròque vomere, marrà, ligone, rastro & sarculo, linguà per spiritum erudità, ex animis hominum revellere persuasiones impias, dissipare carnales affectus, inferre pietatis evangelicæ plantaria, copiosumque fructum convehere in horrea Domini, cujus se sciebat esse colonum. Nam hoc verissimè scribis, mi *Vervefi*, magnam ubique turbam esse eorum, qui concionantur apud populum, sed juxta vetustum Proverbium, πολλοὶ ἢ τὰς θανάτους, παῦροι δὲ τὰ βέλαια, hoc est, pauci *Christianam* philosophiam purè syncretèque docent. Prima igitur *Hieronymi* laus est, quòd ad munus omnium sanctissimum semet affectum instruxit; altera quòd seipsum non ingessit, sed expectavit, donec exemplo *Pauli* vocaretur à Deo. Vocatum interpretor, qui jussu Abbatis, qui flagitante populo, cujus vox vox Dei est, qui precibus laudatissimæ fœminæ *Elisabeta* Augustæ pellectus est ad eam provinciam. Tertia quòd in obeundo munere Apostolico, non quemvis Apostolum, sed inter Apostolos præcipuum studuit æmulari, videlicet magnanimum illum & generosum *Paulum*; qui non alio nomine magis glorietur, quàm quod gratis docuerit Evangelium, id est, tantum laborum, periculorum, afflictionum, suapte sumptu victuque suscepit, obierit, exhausit. Noverat vir pius, cui labores illos fœneraret, sciebat suam mercedem in tuto repositam, apud justum Judicem, imò apud benignissimum Dominum, qui centuplum reddit in hoc seculo, & vitam æternam in futuro. Quàm mihi arriserunt illa tua verba in epistola tua, *In aulas proficiscitur, incipit prædicare non se, sed ordinis sui insignia. non hominum commenta, sed Christum!* Hæc legenti quàm multa mihi veniebant in mentem, quæ frequenter ab ecclesiasticis audivi, magno cum animi mei

A tædio. Ea non libet hic commemorare. *Thra-senici* glorias, quæ tum olebant omnia. Qui nunc in monarcharum aulas accersuntur, nè dicam irrumpunt, quum prohteantur mendicitatem, plerique statim ambiunt mitram, deinde galerum Cardinalitium, denique triplicem coronam. At tuus *Hieronymus Christo* venabatur, non sibi. Ex aula pompis, opibus, deliciis, nihilo plus contraxit vitii, quàm pisces è sale marino. In medio luxu macerabat corpus suum jejunii, & in servitutem redigebat, nè forte aliis prædicans ipse reprobis efficeretur. Instabat extremus actus Apostolicæ fabulæ, in quo seipsum egregius artifex superaret. Subministravit Imperator *Christus* militi suo materiam, quæ virtutem suam eximiam omnibus declararet. Centurio *Cornelius* ambiit *Petri* colloquium, & impetravit. *Hieronymo* paratus est alter Centurio *Stephanus*, patriâ *Genuensis*, qui sitiret evangelium. Pudorem excussit assidua febris violentia, mittit legatos. At *Hieronymus* nihil deteritus morbi pestilentis contagio, vocatus invisit decumbentem, neque id semel: docet, consulit, hortatur, consolatur, audit arcana pectoris, quid multis? dum illi cibum ministrat animæ vitam, ipse ex ægotantis halitu hausit corporis mortem. Hic verò sinister quispiam interpres reclamabit: Nihil fecit novi, faciunt idem alii plerique, captavit à moriente prædam. Sed in hoc quoque *Paulum* imitatus est, qui sic pecuniam ab *Asiaticis* collegit in subsidium pauperum, ut non solum ipse nihil inde contrigeret, verumetiam caverit nè vel suspitio probabilis posset in ipsum recidere. Ducatorum plus minùs decem millia reliquit *Stephanus*, ea tradidit in manus *Hieronymo*, non tanquam executori testamenti, sed ut ea pro suo arbitratu in pios usus expendere. Ejus summæ si sibi bonam partem servasset vir tam utilis Republicæ, quis negasset in pios usus collocatam? Teruncium sibi non decerpit, quum alioqui vix utilius rei perniciosius sit contagium quàm pecunia. Jam si totam contulisset suo monasterio, quod ut ex tuis intelligo literis, pietatis opibus locuples est, censu perquam tenue, & religionis disciplinâ pulchrè constructum, externis ædificiis ruinofum, quis non probasset hominis erga suos *συμμετέας* charitatem? Obolum ex tanta summa non decedit suis, fortassis obmurmuraturis. Adeò *Paulina* quadam generositate cavit, nè quam anam daret hominum semper in deterius probis suspicionibus. Totum depositum in pauperes effudit, idque confestim, nec passus est apud se hære, quod illis erat destinatum. Videtur enim invitum dare, quisquis contatur. Adeò vir purè *Christianus*, magis sibi metuit à pecunia quàm à pestilentia. Illam excussit protinus, hæc hæsit. Siquidem ut scribis, quarto à Centurionis obitu die coepit æstare febribus, hæres morbi, qui nummorum esse noluit. Non erat illa mors vulgaris, propitii numinis erat favor, strenuum athletam suum maturè ad brabeum evocantis, nè diuturnior in terris mora vel labe vel errore quopiam purissimam illius animam contaminaret. Hinc est quod ille mortem præfagit, atque etiam prædixit: nec hic Domini sui dissimilis, initio mortem exhorruit, erat hoc humane naturæ: mox spiritus mirà fiducià adversus mortem erectus est, & hac in parte *Christum* referens.

(R r r 2 cujus

cujus illa vox est: *Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste*; sed ejusdem est illa: *Nolite flere super me*. Quid quod & causa convenit & tempus: dum servare studet proximum, impendit animam, immortalis est evangelio, iisdem diebus quibus pro nobis occisus est *Christus*: nec ætatis ita magnum fuit discrimen, decessit annos natus quadraginta unum, nam sunt ex veteribus qui hanc ætate putant obiisse Dominum. Triennium versatus est in evangelico munere, quantum temporis putant & *Christum* prædicasse. Toto hoc tempore quo per morbum decubuit, nunquam cessavit à prædicandi fervore. Corporis languorem excussit vigor spiritus, monebat, hortabatur, obtestabatur quicumque aderant, & servatoris exemplo tantum non clamans exhalavit animam. Agnoscat verum ac germanum *Christi* discipulum, cui tam multa etiam in rebus externis cum magistro convenirent, ut de cæteris animi dotibus non liceat ambigere: Agnoscat & *Pauli* discipulum, qui in suo corpore supplevit quæ deerant passionibus *Christi*. Cæterum ut interim *Momum* agam, & aliquid reprehendam in *Veneris* sandalio: demitor eam sollicitudinem, meâ sententiâ supervacaneam, quâ famulos admonuit, ne qua mulier corpus exanime contingeret. Etenim si sibi meruebat, planè fuit *dux dñi*: si mulieribus, plurimum fragilitatis tribuit illi sexui. Absit autem ut existimemus illum fuisse *peritum*, quum Dominus peccatrici fornicæ contactum non horruerit. Dices immodicum quoddam pudicitie studium fuisse, itaque lubens interpretor. Istiusmodi fratrem quum habueris, *Veneris* charissime, postulas à me novam quampiam & inusitam consolationem. Quid si te sic consolet, quemadmodum *Galliarum* legati *Nerone*? Oro te, mi *Veneris*, ut felicitatem tuam fortiter feras. Nam quæ potuit obtingere major felicitas, quàm ut de tali germano jam tunc gloriari possis, non juxta carnem, sed in Domino? Spero futurum, ut illius spiritus in te sit geminus: ita fiet, ut omnes qui nunc mortem illius lugent, minore suo damno *Hieronymum* desiderent. Sed dum pro uno *Hieronymo* gratulamur monachorum sodalitati, dolor ingens occupat animum meum reputanti quanta sit talium monachorum paucitas, quanta ubique turba ventri atque abdomini serviengium. Utinam Dominus dignetur omnes afflare suo spiritu. Pro humanitate quam in *Franciscum* *Dilsum* contulisti, fateor me tibi debere plurimum. Vale. *Friburgi Brisgæ* duodecimo Calend. Septemb. Anno M. D. XXXI.

Erasmus Rot. Carolo Utenbovie S.

Epist. 5.

A Corpi literas tuas mirè querulas atque etiam iurgatrices, *Carole* charissime, quibus acedè non sum offensus, ut hinc potius perspexerim flagrantissimum tuum in me amorem, ac penè dixerim immodicum, eoque zelotypum. Scito nihil esse quod mihi tui oblivionem induxerit, aut meum animo abs te alienaverit, tunc è minùs quod irritaret. Sed te non potest latere, quibus semper studiorum undis, quibus penè semper fasciculis epistolarum obruar. His accesserunt curæ domesticæ, à quibus quo magis abhorret genius meus, hoc eas ferro molestius. Accrescit labor, & decrescunt vices. Quid quod perquam rarè obtingunt, qui hinc petant *Flandriam*, & in iis qui obtingunt

A pauci sunt quibus possit aliquid tunc committi. Hoc multis experimentis didicimus. Neque non vides, cuiusmodi sit hoc seculum. Itaque quemadmodum expostulas mecum quòd nihil scribam, possem aliquanto iustius tecum expostulare, quòd hoc rerum statu quum nullum sit argumentum, requiras à me literarum officium, quæ nihil habeant, nisi *Si vales, vales*. Satis arbitror si tu salveas, etiamsi non jubeam salvere, & vales etiamsi non jubeam valere. Tantum ad tuam expostulationem, hoc gratiorem, quo est liberior. Rati sumus quod scribis de *Seraphicis* histrionibus, qui meroties occisum linguâ, denuò illuc sepelierunt, videlicet ietum fulmine, simul atque non sum veritus in sacrosanctum *Francisci* Ordinem debacchari. Ego verò nec in aurigarum ordinem unquam sum debacchatus, tantum abest ut *Franciscanum* Ordinem incessiverim. Quos ego notoreor ipsi *Francisco* magis invisos esse, quàm sint ulli mortalium. Indignantur opinor quòd in Colloquiis attigerim *Medardum*. Quia ipsi magis indignantur, qui magno ordinis dedecore tam impudenter publicitus scurræ egit, & adhuc agit. Quasi parum esset sic fuisse scurratum *Augusta*: scripsit epistolam in aulam Regis *Ferdinandi*, quam ipsius digitis depictam ad me miserunt regii Proceres. In ea de me insunt hæc verba: *Expulso libellum à d. v. domini doctoris Erasmi contra Medardum*. Sed satis sperat, qui semper desperat. Quanto magis sobria apud *Horatium* loquuntur *Nomentanus* & *Balatro*, quàm hic *Seraphicus* illius modestissimi *Francisci* discipulus? Putant mihi *Franciscum* iratum, quòd eos notârim, qui cælum promittunt iis, qui in veste *Franciscana* sepeliuntur. Atqui super in somnis mihi post mediam noctem apparuit beatus *Franciscus*, vultu sereno atque amico, egitque gratias quòd ea traducerem corrigenda, quæ ipse semper fuisset detestatus, meque inter Ordinis amicos numeravit. Nec erat eo cultu, quo nunc illum depictum ostentant: vestem habebat non ex lana diversi coloris permixtam, sed ex lana fusca, quemadmodum ab ovibus detonderat intincta, seu *Græcè* *maivis albi*, nec habebat rostratam cucullam, sed caperorem tunicæ à tergo affixam qui poterat in caput revocari, si fortè pluvia vehementior fuisset oborta. Quod hodie quoque videmus in cultu quorundam *Hybernorum*. Nec suprà habebat nodos arte factos, sed enodis ac simpliciter rusticantus erat funis: nec tunica defluebat usque ad terram, sed palmo, aut eo amplius supra talos erat. Nec calceos habebat fenestratos, sed planè nudis erat pedibus. Quinque vestigiorum quæ pingunt, nullum omnino vidi vestigium. Abiens dixit, dextra porrectâ, *Milita strenuè, brevi meorum eris*. Quamquam de cultu non arbitror laborandum, si modò Patriarcham suum iis virtutibus referant, in quibus ille sicam existimavit ejus ordinis perfectionem. Illi sex alas *Seraphicas* appellant. Primum est Omnimoda obedientia, secundum Paupertas Evangelica, tertium Castitas immaculata, quartum Humilitas profundissima, quintum Simplicitas pacifica, sextum Charitas *Seraphica*. Hæc minam omnes in pectore circumferant, quemadmodum circumferunt in sinu. Tum illos hand secus atque angelos pacis, non mulierculæ tantum, sed cordatissimi quique complectentur. Nunc quàm rari sunt qui purè doceant

doceant evangelicam philosophiam, quanta porro turba per aulas Principum, per divitum domos oberrantium, qui nec docent, & iis sunt moribus ut ædes in quibus versantur nihilo sint puriores. Intelligit hic prudens lector quid hic fileam, & quid silendo magis loquar. Utinam nihil committant ipsi quod silentio regendum sit. Ostendunt chirographum fratris *Leopoldi*, fratris *Bernardini*, quos nemo natos novit. Hoc abundè satis esse putant, ut pro bonis viris habeantur. Atque in longinqua professione flagrant pecuniam, quam linteolo tamen excipiunt, non contingunt nudà cute. Quis hoc cordatus absque risu videre possit? Jam & illud à nonnullis repertum est, persuadent divitibus imperitis animam agentibus, non tantum ut sepeliantur in veste *Franciscana*, datæque mercede veniant in consortium omnium ab ordine bene gestorum, verumetiam ut testamento jus faciant omnibus & singulis qui de grege sunt Observantium ad illorum ædes divertendi, vocatis & invocatis ut sit locus. Ac primum hic hæredi sua libertas, quam suæ cuique domi salvam esse par est, eripitur, præter naturæ jus ac civile. An non gravis est servitus, hominem cui sunt liberi, adolescentes ac puellæ, uxor ætatis integræ, pedissequarum chorus, obstrictum esse, ut, velit nolit, subinde recipiat in ædes suas homines ignotos, *Hispanos, Italos, Gallos, Anglos, Scotos, Hibernos, Germanos & Indos*, etiamsi in eadem civitate habeant *Seraphici* sodalitatii monasterium? An non videmus quantà cautione curent ipsi nè quis è vicinia qualiscunque prospectus sit in ipsorum monasteria? Quas hinc querimonias, quas tragedias moveant? Ethnicus ille fabro talenti mercede pollicenti se effecturum nè ullus in ipsius ædes è vicinia prospectus esset, decem talenta obtulit, si quæ posset efficere, ut quicquid in ædibus suis ageret, omnibus vicinis esset conspicuum. Dicent, Homines sumus: agnosco, nec illis objicio quod *Seraphici* gaudent appellari. At quid opinantur illos *χαρακτήρις* pati, qui quotidie novos hospites ignotos & inexploratos coguntur in intimas ædes recipere, qui si quid illic audiant videantur, veluti cereales per orbem disseminant? Saltem ex suo ipsorum sensu oportuit viros prudentes aliorum affectus existimare. Jam facile divinant in tanta turba non omnes esse puris moribus, quum frequenter in diversam regionem relegentur ob id quod alibi parum verecundè sese gesserint. Atque ut maximè sunt pii omnes, sint sobrii, sint casti, homines tamen sunt, eandem carnem circumferentes quam alii. Proinde non miror esse qui hac viâ ventri suo prospiciendum putarint, illud demiror satrapas ordinis perpeti, ut fratres & aliis molesti sint, & ipsi tanto periculo exponantur. Non enim hic referam fabulas quas vulgò narrant ii, qui tales hospites in domesticam admittunt familiaritatem. Dicent, cogit necessitas. At ea multis rationibus vel tolli vel temperari poterat. Primum quid opus tot examina sursum deorsum per orbem vagari? Non omnes agunt negotium Evangelicum, ac vereor nè pauci. Dein magis conveniebat ut ad sui gregis fratres aut sorores diverterent. Sed nolunt gravare suos, at id gravamen facile poterat eorum liberalitate pensari, in quorum ædes nunc irrumpunt, ut excipientium gravi molestia, ita suo ipsorum non levi periculo. Non hic requiram *Seraphicam*

A illam charitatem in his qui suæ professionis hominibus negant hospitium, præsertim quum tales minimo contenti sint, nimirum Apostolorum æmuli. Quantum sumptus est charissimis fratribus cibarii panis fragmentum, ac paululum leguminum, cum calice aquæ frigidæ impartiri? Verum utcumque hæc habent, certè mendicantem professis conveniebat rogare hospitium, & ab hoc negatum, ab altero petere. Caterum ad volentem nolentem irrumpere, non est hospitem agere, sed ædium dominum. Novi ante annos penè quadraginta fratrem *Theodericum* Monasteriensem: Is nusquam ibat, nisi concionaturus; nec nusquam cepit cibum corporis, nisi ubi seminabat animi cibum. Interdum invitabatur in ædes divitum, sed in iisdem morabatur decem aut octo dies, si qua magna spes fructus affulisset. Aliò vocatus excusabat, aded ut quum *Bergas* adisset, aliquot dies ibi concionaturus, & in ædibus *Juannis à Mera* primarii civis locum haberet, ejus civitatis Princeps admonitus de hominis singulari sanctorum, vocaverit ad prandium. Ille ingenuè respondit si sibi permitteretur apud se vivere, concionaturum illic octo dies; sin minus, continuò abiturum. Quàm verò non gravis hospes erat vir ille pius! In extremis ædibus juxta posticum elegerat sibi cellulam, nec aliud ab opulento viro sibi dari passus est, quàm panem cibarium ac cervisiam frigidam. Ignem recusabat. Illic cum suo socio legebat, orabat, contemplabatur. Nusquam prodibat nisi ad templum, idque per posticum; nec unquam in primoribus ædibus visus est, ubi versabatur uxor cum liberis ac famulabus. Talibus viris quando deesse possit hospitium? Aut quis est tam tenui re, ut tali gravetur hospite? Queruntur vulgo refrixisse charitatem. Fortassis in causa est, quod in ipsis refrixit pietas. Accusent mundum si minus præstat ipsis quod debetur, modò ipsi præstent mundo quod debent. Nunc minum non est, si mundus mundum negligit. Si seminarent sua spiritualia, æquum est, ut metant aliorum carnalia. Quod si inciderint in tam inhumanos, ut suo sanctis officio victum quamvis simplicem negent, superest exemplum *Pauli* inter Apostolos maximè *Seraphici*. Si quis hæc illos admoneat, fortassis pro inimico duceretur, quum maximè sit in rem ordinis. Sed de his jam nimis multa. Quod venaris uxorem, mi *Carole*, laudo: melius enim est nubere quàm uri: sed etiam atque etiam vide ut non oculis tantum, sed & auribus uxorem doceas, multaque circumspectione facias, quod semel factum rescindi non potest. Iam & objurga me, quod nihil accipias literarum. Habes, ni fallor, epistolam verbosiorum, quàm velles. Nuper relegens epistolas meas titulo floridas, re marcidas, unam atque alteram reperi ad te. Unde suspicor isthuc non omnes perferri quas damus. *Edingo* cognato & *Ammonio* singulari pietate viro, salutem plurimam. Ornatissimo *Gnisielmo à Vale* me diligenter commendabis. Referrem hic quàm illius nepos *Carolus Suequetus Taurini* rem magnificè gesserit, nisi facile suspicarer ipsum omnia perscripisse. Bene vale. Datum *Friburgi Brisgœ* nono die Augusti, M. D. XXXII.

*Erasmus Rot. clarissimo viro D. Balvoo
Lutetia Regio S.*

Epist. 6. **J**acobus Ompbalus, vir clarissime, suis ad me literis multa prædicavit, quum de præclaris naturæ tuæ dotibus ac morum ornamentis, tum de peculiari quodam ac propenso studio erga nomen *Erasmi*, adeo ut quibusdam isthic hoc molientibus in meæ lucubrationes apud vos publicitatis distraherentur, malitiosis conatibus tuæ obstiterit æquitas. Hæc quo magis esse vera & credo & gaudeo, hoc magis admior quo facio libellum, undique scurrilibus conviciis, impudentissimis mendaciis scatentem, ubique simpliciter furiosum, tuo obtruserint nomini, idque exemplo non minus dedecoroso isti longè celeberrimæ Academiæ, quàm pernicioso studiosæ juventuti. Quum nulla isthic esset edita constitutio peculiariter minitans istiusmodi temeritati, nullus unquam extitit qui facinus auderet tam illiberale, pudor humanus pro lege deterruit omnes à plorsquam scurrili petulantia: Nunc ipsa constitutio talia monstrat gignit etiam. Et tam illiberale facinus auctores habet ut fertur Theologos quosdam, præsertim illum *quidam*, in quædam vaticinatus videtur *Prudentius*, quum ait: *O tortuosi serpens, qui mille per Alexandros fraudesque stentuosas agitas quæta corda!* Atque etiam minitatur Senatus indignationem, nisi subserviat ipsius malitiz. Aut prorsus ignoro Senatum, aut vehementer indignatum arbitror si resciscat, turpissimum pariter ac pestilentissimum exemplum. Idem sentio de Rege *Christianissimo*. Nam de animo summi Pontificis compertum & exploratum habeo, cuius prudentiâ perspicit, quanta sit & religionis & studiorum pestis istiusmodi libellis debauchari. Quid autem facilius, quàm ficto titulo quidlibet in quemvis scribere? Sed absit, ut alienam infamiam imitando ipse fiam infamis. Hic prodigiosus factus *Venetia* conceptus est, & parentem habet *Lealon*: sed quem illic non ausi sunt edere, *Lutetia* invenit qui produceret, Theologis autoribus ac sui nominis addito lenocinio. Mihi facillimum erat à Cæsare ac Rege *Ferdinando* impetrare literas expostulatorias, atque etiam à *Clemente* Pontifice, sed mihi visum est indignum Principes optimos, maximisque negotiis ac parum letis occupatissimos, huiusmodi querimoniis interpellare. Vix adducor ut credam, *Natalam Boddam* hoc facinus approbare, & tamen perscribere illum non solum approbare, verumetiam singulis nonnihil addere venient. Quæ si vera sunt, & eò vesane profecit, haud multum abest à demoniaco. Egregius verò latus sit, si cæter par pari referre, quod mihi sanè bonum atque commodum foret. Habeo typographos ad omne paratos obsequium, & possem furiosum istum libelli parentem, nihil mentiens, suis ac veris coloribus depingere. Sed malo spectare quid me, quàm quid illo sit dignum. Veniam sit jam querelarum modus. Tibi, vir clarissime, pro tuo in me favore gratiam habeo maximam, rogoque istam animam pergas obtinere; quod quidem ultro te polliceris, sed sub conditione, si nihil scribam adversus fidem *Christianam*, aut contra Regem *Christianissimum*. De fide non dubito quin audias interdum nonnullorum querelas, sed quas integri jam toties deprehendunt esse

A meras calumnias, simul ut totum propius inspicerent. Quam hic adversus sectas *luteranæ* egerim agamque militem, ab aliis referti malo. De Rege miror cur admonendum putaris. Nam qui obsecro mihi veniret in mentem, stringere calamum in Regem huius ævi *florentissimum* atque etiam *laudatissimum*, cui tantum me debere profiteor, quantum illius detulit benignitas. Detulit autem non semel conditiones amplissimas. Laudavi illum edis libris adhuc *Cæsaris* hostem, quid accidisset mihi si nunc vituperarem amicum, affinem, ac foderatum? Cætera discas ex *Ompbalio*, quem apud me tuæ mentis interpretem esse voluisti. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoie*, Anno à *Christo* nato millesimo quingentesimo trigésimo secundo.

*Des. Erasmus Rot. D. Joanni Vergara
insigni Theologo S. D.*

Epist. 7. **F**ortasse visus sum vobis paulò impotentiâ ferre mortem *Guilelmi Vianæmi* Archiepiscopi *Canteruariensis*, qui literis tam plorabundis ac lamentatricibus animi mei dolorem in sumum tuum effunderim. Idem opinor visum Archiepiscopo patrono tuo; Nam simile ferè responsum accepi à *R. D. Bernardo* Episcopo & Cardinali *Tridentino*, & à *Christophoro* Episcopo *Augustensi*. Soleo quidem uti scribitis, in simili casu aliorum succedi ludui, sed ipsi re sum expertus esse verissimum illud *Comædia*, *Tu sis hic salutaris sentias*. Et tamen ne quod res est dissimulem, ipse mihi nonnihil in tanta tamque diutina animi ægritudine displicui, eademque tum mihi dixi, quæ aliis eram dicturus: "Mortalis erat, ad extremam penè senectutem pervenit, summâ cum dignitate vixit, pietatem insigniter coluit, honestam sui memoriam reliquit, ex hoc infelici exitio migravit ad æternam tranquillitatem, ibi te expectat, mox sequenturum. Si verè diligis virum, est quod illi gratuleris, non est quod deploras. Hæc aliaque permulta colloquebar cum animo meo, sed ad omnia sordo. Neque verò hic locus erat illi *Satyrice*,

Ploratur lacrymis amissa pecunia veris.

Si æstimetur quod illius obtulit benignitas, maximum erat; si quod accepi, minimum erat emolumentum. Sed in illius amicitia sic conquiescebam, ut mihi videretur abundè dives, qui talem haberem patronum, unde petere quidvis possem si qua incidisset necessitas. Ea non incidit, nec facile potest incidere frugaliter viventi, atque in rebus contento, quas postulat corporis necessitas. Conduplicavit hunc luctum meum mors *Christophori Schidlovicii*, hominis apud *Polonos* summæ autoritatis, ac nostri amantissimi. Sed Dominus pro sua clementia multis solatiis mitigavit hæc vulnera, secinque cum tentatione proventum, ut possem sustinere. Siquidem in Archiepiscopi demortui locum ac dignitatem successit *R. D. Thomas Cramerus*, professione Theologus, vir integerrimus candidissimisque moribus, qui ultro pollicitus est sese in studio ac beneficentia erga me, priori nequaquam cessaturum, & quod spontè pollicitus est, spontè præstare corpit, ut mihi *Vianæm* non ereptum, sed in *Cramero* renatum videri queat. Dedit & *Vindelicorum Augusta* candidos aliquot amicos, eosque ultroqueos. Quorum ut tempore ita benevolentia

benevolentia primus est R.D. *Christophorus à Stadio* Episcopus *Augustanus*, vir ut majorum imaginibus illustris, ita prudentia, consilio, pietatis amore, ac munificentia vix ulli in hisce regionibus secundus. Huic accessit vir animi decoribus quam imaginibus clarior, ac virtutibus quam opibus ditior *Antonius Fuggerus*. Cui adharet nivi pectoris amicus *Joannes Cholernus* Praepositus *Curienfis*. At vir antiquae nobilitatis, moribus aureis *Joannes Paugartnerus à Paugarten & Ernback*, ut tempore postremus est, ita nemini cedit paratam munificentiam, non in unum alterumve, sed erga omnes qui doctrinae ac pietatis elogio commendantur. Hunc vir clarissimus *Ulricus Zasius*, hujus seculi ornamentum, multis jam annis possidet: nunc ut est candidissimi pectoris hoc nomine sibi gratulatur, quod cum mecum habet communem. *Fuggeri* nomen arbitror *Hispanis* esse notum ac celebre, *Joannis à Paugarten* an vobis auditum sit nescio. Itaque paucis hominem tibi depingam, quo sicut pridem meo dolore doluisti, ita nunc meo gaudeas gaudio; & quemadmodum ibi consolando declarasti tuam in me benevolentiam, ita hic gratulatione declares inter veros amicos tristitia simul ac laeta esse communia. Ergo quod *Joannes à Paugarten* amplissime dives est, cum aliis aliquot habet commune; sed illud cum paucis habet commune, quod opes suas possidet, non ab eis possidetur; quodque illi servit pecunia, non ipse pecuniae. Possidet autem ista fortuna quae vocantur munera, non tantum heriliter, verumetiam philosophice, persuasum habens haec non esse propria hominis bona, quae promiscue probis & improbis contingunt, nec tam egregium existimat divitias habere, quam contemnere. Contemnit autem, qui juxta sapientis consilium illis affluentibus non adjicit animum, qui nec lucro tali sit obesus, nec jactura macilentus: quippe perpendens haec quoque à caelesti Principe dari, non ut amantur, sed ut recte prudenteque dispensentur. Dominus hortatur ut divites de iniquo *Mammona* sibi parent amicos, à quibus recipiantur in aeterna tabernacula. Majus est, quod praestat *Paugartnerus*, qui de iusto partis mira benignitate relicit egenorum viscera, bene feneratorum existimans, quod *Christi* membris fuerit impensum. Juxta *Stoicos* nulla felicitatis pars est habere divitias, sed sic habere meo quidem iudicio magna felicitatis pars est. Sic Deo charus fuit ille praedives *Abraham* hospititatis & magister & exemplum. Accedit huc generis pervetusta nobilitas. Extent enim instrumenta testantia familiam illam inter claras habitam ante multa secula. Origo gentis fuit è *Fraconia Orientali* vetustissima nobilium virorum parente, unde qui nunc apud *Gallias Franci* dicuntur profecti sunt. Ibi sedem olim habuerunt majores hujus. Est etiamnum in ea regione monasterium, horum benignitate tum ornatum magnifice, tum amplissimis dotatum censibus. Verum ne nimis antiqua persequar, pater hujus de quo nunc agimus, ob eximias animi vires, integritatem in moribus, prudentiam in consiliis, fidem ac dexteritatem in negotiis, pietatem erga patriam, in summa tum gratia, tum auctoritate fuit apud supremos orbis monarchas, *Matthiam Hungaria* Regem excussi iudicii virum, *Fredericum Imperatorem*, quem nominasse satis

A est laudasse, & hujus filium *Maximilianum*. Quibus omnibus saepenumero belli domique fidelem ac preclaram navavit operam. Non ultima laus est principibus placuisse virum, praesertim laudatis, & ob laudanda. Nec minus interim gratus apud Proceres ac populum, ob morum amabilem comitatem, ac promptam perpetuamque de omnibus benemerendi voluntatem. Ceterum ut sunt humanarum rerum aeternae vices, hujus familiae clarissimae facultates per se quidem amplissimae, sub majoribus vehementer decreverant, partim bellorum inundationibus, partim filiabus multis summa cum dote splendide elocatis, quae magnam opum partem secum in familias alienas attraxerant. Quanquam autem verae nobilitatis minima portio est opulentia, tamen hoc quicquid est decoris, *Joannes à Paugarten* non passus est suo decedere generi: sed jacturam sub progenitoribus acceptam singulari prudentia, vigilantiaque ita sarfit, ita lacunas omnes explevit, ut nullum aliquam restet facultatum attritarum vestigium. Nè in Principum quidem amicitia parente fuit aut est inferior, apud quos ob raram ingenii dexteritatem ac singularem prudentiam, summa in gratia summoque in precio & fuit haec & est hodie, nobilibus ac popularibus tam charus ob expositam in omnes praesertim egenos liberalitatem, ut optimo jure patriae delictum possit appellari. In expeditione *Turcarum à Carolo Caesare* accitus, illi & facultatibus largiter, & consiliis fideliter, & operâ fortiter adfuit, omnium periculorum socius, paratus & vitam patriae ac Caesari impendere, quum ante id temporis in hoc ipsum bellum suis impendiis Caesari misisset XXXII. cataphractos pulchre instructos, non numerum herculè, sed viros è multis selectos, quorum plerique poterant egregios belli duces praestare. Porro fidem, studium & operam quam praestitit *Carolo Caesari*, eandem nunc praestat hujus germano *Ferdinando*, cui & ipsi ob raras animi dotes cum primis charus est. Habes hominis pietatem in patriam & in Principem. Nunc audi quâ pietate foveat liberos suos. Quatuor habet filios, filias totidem, omnes felici indole. Dices forsitan, felicitatem hominis mihi narras, non pietatem. Sed mane, mox audies eximiam. Tantâ sollicitudine, tantâ sanctimoniam prudentiamque curat omnes educandos, ut non corporum modò, verumetiam animorum parens optimo jure dici possit. Nullum omnium destinavit negotiationi, aut aliis sordidioribus artibus. Ad eruditionem, ad pietatem, ad gerenda Principum ac reip. splendida munia instituit omnes: ad quae frequenter evadunt parum appositi, qui libris ac disciplinis insenuerunt: nam umbris assueti, nescio quo pacto stupefunt, ac veluti glaucomate oculis oborto mentis vertiginem quandam patiuntur quoties in pulverem ac solem, hoc est, ad civilia munia asciscuntur. Tenera aetas domi formatur ad omnem probitatem atque innocentiam. Adhibentur praepceptores, non de trivio, sed exploratis moribus ac literaturâ non vulgari. Adolescentia prima statim ab aedibus paternis ablegatur in *Italiam* aut in *Galliam*: quo simul & linguis & moribus alienis assuecant. Haec est ingeniorum velut insitio, quâ mitescunt ac naturam exuunt sylvestrem, si quam habent. Nihil enim ferè morosius iis, qui in patria conseruunt, oderunt

oderunt exteros, ac damnant quicquid à vernaculis ritibus diversum est. Quibusdam permittit, ut Principum aulas degustent sed electas. Neque enim parum interest inter aulam & aulam: tamen in omnibus aulis ut est varia rerum experientia, ita non desunt illecebre, quæ juventutem ad dulcia quàm ad salubria proniorem corrumpant. Verum ab his periculis nullum vitæ genus liberum est, etiam si te abdas in *Cartusiam*. Adversus has *Sirenes* non locus nos tutos reddit, sed pro auribus animus diligenter obturatus, non cerà quemadmodum fecit *Ulysses Homericus*, sed philosophiæ præceptis. Itaque natus maximus *Joannes* parentem nomine & cognomine referens nec minus indole, primum in *Gallia* deinde in *Italia* literis haudquaquam infelicitè institutus, nunc agit in aula D. *Mariae*, quondam *Ungariae* Reginae, quæ formosa nihil habet hæc ætas sanctus ac prudentius. Hæc proximus *Georgius* Jurisprudentiæ destinatus est, qui jam & in bonis literis, & in legum sapientia supra modum ætatis promovit. Tertius *Antonius* agit *Venetia*, velut in theatro totius *Italiae* splendidissimo, variis linguis expeditus, & omni morum elegantia perpolitus ad unguem. *Daniel* natus minimus, adhuc domi fingitur ad innocentiam, mox dicendus instituto, ad quod videbitur naturâ compositus. Nimirum intelligit vir ingenii perspicacissimi, ad hominis felicitatem plurimum referre, ut in teneris annis ad hoc quisque institutum applicetur, ad quod videatur naturâ compositus. An non istuc demum est verè patrem esse? Cur enim patres appellantur, qui nihil aliud gignunt quàm corpora, ac mox natorum curam omnem abiciunt, aut si quid curant, præter corpora nihil curant; animi, quæ præcipua pars hominis est, nulla ratio. Sed his quoque deteriores sunt, qui pueros ad honestum vitæ institutum ut à natura factos ita & animo propensos, ad illiberalia studia retrahunt. Hoc profecto non est educare liberos, sed exponere. Ac meâ quidem sententiâ sceleratius est ingenium exponere vitiis, quàm corpus incertis calibus. Sit aliqua felicitatis pars ex opulenti nasci, è claris & illustribus progigni; summa tamen ac proinde rara felicitas est ex tali parente nasci qualem se præstat suis *Joannes Paumgartnerus*. Quid ego nunc memorem, quàm piâ, quàm vigilanti sollicitudine filias educet, quàm comitate regat uxorem, quàm pietate foveat optimæ matris senectutem? Dicas hominem virtuti natum, qui nunquam cessat in officio. Quid hoc viro felicius, si qua omnino in hac vita felicitas. Contigit antiqua majorum nobilitas, contigerunt opes imaginibus dignæ. Contigit uxor ex animi sententia, claris & ipsa majoribus: contigerunt liberi à parentis optimis moribus haudquaquam degenerantes. Ipse corpore felici, ætate integra virentique, sed animo cæbo, tot egregiis dotibus prædito, ut in ratione beatitudinis, extremum calculum occupent opes ac generis claritudo. Arces duas possidet, alteram cognomento *Paumgarten*, quam superiorum incuriâ neglectam magnificè refecit, exornatque structuris. Altera cognomento *Erbach*, hæcenus corruptè vulgo dicta *Erbach*; sita est ad *Danubium* paulo supra *Ulmam*, loco amoenissimo, ditione satis amplâ, cui oppidum subjacet ejusdem nominis. Felix ille populus tali Domino cujus auspiciis omnia redduntur flo-

A ridiora. Tanta hominis est in negotiis dexteritas, ut hunc vel unum dicas esse qui ex parva civitate magnam, ex obscura possit illustrem reddere. Abundat *Germania* magnis & excellentibus viris, sed utinam quamplurimos haberet *Paumgartneros* pares. Adde his, quod quum eximia virtus ac magna felicitas semper obnoxia soleat esse invidia, *Paumgartneri* successibus applaudunt omnes, invidet nemo. Tanta est ingenii suavitas, tantus animi candor, tanta erga omnes homines morum comitas, ac ut *Græcè* dicam significantius, *χρηστός*. Quantum bonorum in hoc uno viro possidet hæc natio, qui Cæsaribus in negotiis civilibus præstat fidelem juxta ac prudentem consiliarium, in rebus bellicis fortem ac promptum docem, idque ad armis, patriæ civem pacificum ac salutarem, domui suæ commodum ac vigilantem curatorem, probitatis ac literarum amatoribus benignum *Mecenatem*, amicis jucundum convivorem, egenis liberalem nutricium, aut parentem veriùs? Felix *Germania* tali heroe. Felix ego tali amico, qui cum mihi sint omnia communia. Hoc jus non extat quidem in Cæsarum legibus, sed in *Græcorum* tabulis descriptum est, quo meum esse duco, quicquid est in bonis *Paumgartnericis*. Non quod illius fortunæ velim imminuere, quod nec animus hic postulat, nec res familiaris exigit: sed ob hoc ipsum vivo tranquillius, quod existimem in meo esse mundo quicquid possidet sincerus amicus. Proin nunquam videbor mihi inope aut destitutus, quoad tales supersunt amici, non ita multi quidem illi, sed eximii, ut horum quilibet esse possit *τὸν ἀνδρῶν ἄλλων*. Sincero amico nulla possessio preciorum: In hac soleo præcipuè conquiescere, meque ipsum adversus vi tū *παρὰ τὸν νοῦν* consolari: sed quoniam in hoc seculo nihil est proprium aut perpetuum, consultum est, juxta beati *Pauli* consilium, hanc quoque possessionem sic habere quasi non habeamus. Volubiles sunt animi mortaliū, & ut tale nihil accidat, à morte nemo tutus est. Sed absit omen sinistrum. Communi patrono Archiepiscopo *Toletano* fac me commendes, quoties inciderit opportunitas. Complures sunt anni, quod me dignatus est in amicorum numerum ascribere, & tamen ut omnes uno ore prædicant, totus adhuc in benevolentia recens est. Bene vale. Datum apud *Frib. Bris.* XIII. Cal. Decemb. M. D. XXXIII.

Scripti ante paucos dies per Cæsaris oratorem commendatorem quendam, virum ut apparet candidum nostrique studiosum, qui multa mihi prædicabat auditu jucunda de *Toletani* præfalis erga me perpetuo favore.

Joanni Fabro Episcopo Viennensi Erasmus
Rotterodamus S. D.

Tantane celeritate istuc usque pervolasse rumorem, clarissimum virum *Thomam Morum* jure submotum à munere Cancellarii, & in hujus locum surrogatum alium nobilem, qui protinus liberos dimiserit, quos *Morus* ob contentiosâ dogmata conjecerat in vincula. *Homerus* Ossam, *Vergilius* Famam toto corpore pennis ac plumis sublevant, quo declarent illa nihil esse perniciosum. At mihi tarda lentæque videtur omnis aliarum celeritas, si ad hujus rumoris derepente tam latè divagati velocitatem conferatur. Vix fulgor ocyus

Epist. 3.

oculus dimicat in omnem mundi partem. Quamquam autem hęc fabula constanter per omnium ora volitabat, nec ullas ē Britannia literas receperat (Nam *Thome Mori* epistola, quam tunc ad te mitto, complures menses hæserat in Saxonia) tamen sciebam certo certius vanissimum esse quod jactabatur. Noveram enim humanissimi Principis ingenium, quantā constantiā foveat amicos quos semel complecti instituit, quāque gravatē submoveat quenquam à suo favore, etiam si quid erroris humani in illis deprehenderit. Rursus noveram *Thome Mori* sinceritatem atque in rebus maximis pariter ac minimis gerendis dexteritatem, ac nusquam connivere solitam eximie cujusdam prudentiæ vigilantiam. Imò mihi benevolus Regis erga *Morum* animus magis ex eo liquebat, quod eum munere splendidissimo quidem illo, sed oneris ac periculi pleno, liberasset, quàm quod tantum honoris detulerat. Quum enim illi eas cliteillas detrectanti imponeret Rex, *ἐπιπαιγεῖν* erat, sibi suoque regno consulebat: quum roganti adimeret, *ἐπιβουλεύειν* seile declarabat. Illic pietatis ac prudentiæ laudem omnium applausu promeruit, qui provinciam multò difficillimam ei commiserit, quo haud scio an sit alius in eo regno tanto oneri sustinendo magis idoneus: hic egregiam humanitatis laudem est assequutus, qui & de suo iudicio & de publicæ utilitatis respectu nonnihil concesserit amici precibus, tale quærentis ocium, quale à suo Principe quondam impetravit *Cassiodorus*. Nec enim dubito quin *Morus* gravissimis adductus causis istam missionem à Rege flagitaret. Alioqui nec hic unquam tam impudens erat futurus, ut tam citò rogaret exonerari, nec Rex tam facilis, ut ob quolibet causationes preces illius fuerit aditurus. Non ignorabat enim totius regni statum maxima ex parte pendere ex Cancellarii integritate, doctrinā ac prudentiā. Neque enim hic Cancellarius dicitur, ut apud nonnullas nationes, Secretarius: sed dignitas est regis proxima: eoque prodeunt à dextris gestatur sceptrum aureum, in cuius fastigio est corona aurea Imperialis, ad lavam liber: quorum altero summa sub Rege potestas, altero legum prudentia designatur. Est enim totius *Britannica* ditionis supremus Iudex, ac Regis consilii que regii dexter ut ita dixerim oculus, ac dextra manus. Tam arduam functionem sapientissimus Princeps nequaquam credidisset inexplorato: Vix alius penitus inspexerat, aut impensius amabat raras ac penè divinas illius ingenii dotes. Quin ipse Cardinalis *Eboracensis*, vir quæcunque fuit hominis fortuna, non stupidus, quum perspiceret nullam superesse spem reditū ad dignitatem pristinam, asseveravit, in ea Inisula nullum esse tanto oneri parem præter unum *Morum*. Nec hoc erat favoris aut benevolentie suffragium. Cardinalis dum viveret, *Moro* parum æquus erat, eumque metuebat verius quàm amabat. Nec diversum erat populi iudicium. Itaque sicuti cum tanta totius regni gratulatione suscepit magistratum, quanta ante illum alius nemo: ita magno sapientum ac bonorum omnium more deposuit. Deposuit autem omnium pulcherrimum promeritis elogium, neminem antea munus illud gessisse dexterius aut maiore cum æquitate. Et scis quàm solear esse querulum vulgus adversus eos qui summum gerunt magistra-

A tum, præsertim primis annis: etiam si harum rerum tibi facili tectero fidem si tummorum virorum epistolas proferam, Regi, regno, sibi atque etiam mihi gessienti cum alacritate de suscepto honore gratulantes: rursus eorundem literas deplorantes, reipublicæ talem esse subductum iudicem, ac *ῥυπαρὸν*, ut *Homericæ* verbo abitar. Neque verò dubito quin Rex insignem aliquem virum in *Mori* locum substituerit, qui mihi tamen prorsum ignotus est: verum quod ad generis claritatem attinet, quod laudis genus *Thomas Morus*, ut est ingenio planè philosophico, nec affectavit unquam, nec jactavit; natus est *Londoni*, in qua civitate multò omnium celeberrima natus & educatum esse, apud *Anglos* nonnulla nobilitatis pars habetur: dein ex patre neutiquam obscuro, Juris *Britannici* doctore, cui ordini apud *Anglos* summa est dignitas, & ex hoc pleraque illius insula nobilitas fertur originem ducere. Huic ita successit filius, ut parentem per se clarum omni genere decorum obscuraret, tamen nemo veriùs illustret majores suos, quàm qui ad hunc obscurat modum. Omitto nunc dignitatis titulos, quibus uterque, non ex ambito, nec empto favore, sed spontaneo Regis iudicio decoratus est. Nisi fortè rebus in bello semel atque iterum strenuè gestis arbitramur veram parari nobilitatem: egregiis autem in Rempublicam meritis, quæ pacatis temporibus consilio præstantur potius, quàm armis, nihil deberi honoris. Militarem industriam quo melius habet Reipub. status hoc minus desiderat: horum verò qui doctrinā, qui consilio, qui jurisprudentiā excellunt, operæ semper est Regibus ac regnis necessaria belli juxta ac pacis temporibus. Audimus scripturam mythicam loquentem, *Per me Reges regnant*. At non ea vox non est militis, sed sapientis, quæ præstat nè bellum oriatur, & si vitari non queat, efficit ut quàm minimo Reipub. malo geratur. Felicius autem est effugere bellum quàm fortiter gerere. Pax autem non potest esse diutina, aut si est, gignit corruptos hominum mores, nisi prudentium virorum consiliis gubernetur. Si *Torquatus* illustis factus est, quòd hosti *Gallo* torquem detraxit, clavis non erit, qui compluribus annis æquum Iudicem, fidelem consiliarium, præstitit patriæ? At multò secus vitum est præcis Imperatoribus, qui assessoribus suis, legum prudentiā claris summos honores detulerunt. Quin & Grammaticis, Dialecticis, ac Juris professoribus qui per annos viginti specimen eruditionis ac probitatis dedissent, eadem dignitatis insignia decreverunt quibus ornabantur vicarii. Vicariorum autem dignitas æquabat comitum ac ducum dignitatem. Testatur hoc *Codicis* liber duodecimus, titulo *De Professoribus*. At hodie non agnoscuntur pro nobilibus quibus non nativitas sed Princeps donat insignia. Non improbarem si dicant, vendit: ceterum quum Principis autoritate bene meritis de Republica decernitur honos, meo iudicio gemina est nobilitas, quum ad virtutem omnis vera nobilitatis parentem accedit. Principis autoritas: si requiritur antiquitas, magnificentius est nobilitatem promeruisse, quàm à majoribus accepisse. Verum hanc laudem scio apud *Morum* esse levissimi momenti, qui mavult posteris suis pietatis amorem, quàm insignium honorem relinquere. Porro, quod jactant de catenibus an verum sit nescio.

nescio. Illud constat, virtutem naturam mitissimum nulli fuisse molestum, qui monitus voluerit à sectarum contagio respicere. An isti postulant, ut summus tanti regni Judex nullos habeat carceres? Odit ille seditiosa dogmata, quibus nunc misere concutitur orbis. Hoc ille non dissimulat, nec cupit esse clàm, sic additus pietati, ut si in alterutram partem aliquantulum inclinet momentum, superstitioni quam impietati vicinior esse videatur. Illud tamen eximie cuiusdam clementiae satis magnum est argumentum, quod sub illo Cancellario nullus ob improbara dogmata capitis potnam dedit, quam in utraque *Germania*. *Gallia*que tam multi sint affecti supplicio. An non clementer odit impios, qui quantum habeat jus occidendi, ita studet mederi vitiis, ut homines ipsi sint incolumes? Num illud postulant, ut Regis vices gerens adversus Regis & Episcoporum sententiam faveat seditiosae novitati? Fingamus illum non prorsus abhorruisse à novis dogmatibus quod longè secus est: tamen aut minus quod susceperat erat deponendum, aut dissimulandus ille favor. Postremo, ut omittamus hic contentiorem de dogmatibus, quis nescit, quam multi leves ac seditiosi sub hac umbra parati sint ad omnium scelerum licentiam, nisi gliscentem temeritatem cohibeat magistratum severitas? Et indignantur hoc à summo regni Iudice factum in *Anglia*, quod in civitatibus quae religionem innovarunt, interdum facere cogitur senatus? Quod ei factum esset, jamdudum pseudoevangelici, in cellas & in scrinia divitum irrupissent, & papista fuisset quisquis haberet aliquid. At plurimorum tanta est audacia, tam effrenis malitia, ut ipsi quoque qui novorum dogmatum sunt autores ac propugnatores, scriber in istos stringant calamum. Et supremum *Angliae* Iudicem volebant connivere, donec impune talis colluvies inundaret in regnum, & opibus & ingeniis, & religione cum primis florens. Fieri potest ut verum sit & illud, in gratiam novi Cancellarii quosdam dimissos è carceribus, vel innoxios, vel ob leviora crimina vinctos, quod ad conciliandum multitudinis favorem, in primo Regum adventu fieri solet. Idem opinor factum & *Moro* insipientem magistratum. Sed quid agunt isti *Tripolemi*, qui tales ferunt fabulas? An ut persuadeant, sectis ac sectarum fautoribus praesidium esse paratum apud *Anglos*? Atqui ex multorum haudquaquam levium virorum ad me literis liquet, Regem aliquanto minus æquum esse novis dogmatibus, quam Episcopos aut sacerdotes. Nemo pius non optat ecclesiae mores emendatos: ac nemo prudens existimat recipiendam rerum omnium confusionem. Quam accepissem *Thomam Morum* ad summam evectum dignitatem, quoniam mihi videbar ingenium illius ex diutina consuetudine aliqua ex parte perspectum habere, scripsi me publice Regi regnoque gratulari, privatim ipsi nequaquam. Nunc autem ex animo gratulor, cui cum summa Principis gratia, cum totius gentis honorificentissimo testimonio maturè contigerit à negotiorum civilium labyrinthis explicari, quod nec *Scipioni Africano*, nec *Magno Pompeio*, nec *M. Tullio* datum est. Optavit *Octavianus Augustus* imperii sarcinam deponere, non licuit. Nunc integra etiamnum ætate *Thomas Mornus* hoc vitæ genus adeptus est cum digni-

A tate, ad quod ab adolescentia semper fuit propensus, ut cum suis, est enim *philosophus* ut si quis alius, liberè salubribus studiis ac pietati vacaret. Extruxit ad flumen *Thamesim* haud procul ab urbe *London*, praetorium nec sordidum, nec ad invidiam usque magnificum, commodum tamen: illic agit cum intimo sodalizio, uxore, filio & non, tribus filiabus & totidem generis, una cum nepotibus jam undecim. Vidit favente *Christo* natos natorum, visurus & qui nascentur ab illis. Quum enim nemo sit inter illos non florente ætate, probabile est numerosam sobolem proventuram. Quin ipse quoque possit adhuc esse multorum liberorum parens, nisi mor jam pridem per ætatem parere desisset, quam duxit viduam, nec ex hac ullos sustulit liberos. Nam quos habet, ex priore suscepit, quam etiamnum puellam amisit cum aliquot liberis. Hanc tamen licet sterilem, licet ætate provecam, non aliter amat fovetque, quam si puella esset annorum quindecim. Vix alius vivit liberorum amantior, neq; ille nescit discrimen inter animum & puellam: sed ea est ingenii commoditas, imò, ut melius dicam, ea est pietas ac prudentia, ut quicquid obvenit quod corrigi non possit, sic adamet, quasi nihil felicius potuisset obtingere. Dicas apud illum esse alteram *Platonis* academiā: sed contumeliā facio domui illius quum eam *Platonis* academiā confero, in qua disputabatur de numeris ac figuris geometricis, interdum de virtutibus moralibus: hanc domum rectius dixeris scholam ac gymnasium *Christiane* religionis. Nullus ac nulla illic est, non vacans liberalibus disciplinis frugiferæque lectioni, tamen præcipua primaque pietatis cura est. Nulla illic rixa, nullum petulantius verbum auditur, nemo conspicitur ociosus. Ac tantam familiaris disciplinam vir ille non supercilio iurgisve tuetur, sed comitate ac benevolentia. In officio sunt omnes, sed adest alacritas, nec deest sobria hilaritas. In templo vici extruxit sibi suisque commune sepulcrum, in quod transtulit ossa prioris uxoris, usque adeo illi non placet ultum divortium: paries habet tabulam testem fortunæ atque instituti illius, quam famulus meus ad verbum descripsit. Exemplar cum his literis accipies. Video me fuisse loquaciorem, sed fabulari juvat de amico apud amicum. Quod assidue concionando ad populum agis verum Episcopum, bonis omnibus vehementer placet. Illud exemplum utinam multos excitet imitatores. Quæ scribis de Regis *Ferdinandi* negotiis mihi fuere gratissima: ex his proceribus bonam in spem vocor, fore ut optimi sanctissimique Principis virtutibus aliquando fortuna respondeat. Vale.

Thomas Mornus Erasmo Rotterdamo S. D.

Q uam rem ad hunc usque diem à puero pene *Epist. 9.* semper optavi, *Desideri* dulcissime, ut quod tibi perpetuè contigisse gaudeo, idem aliquando gauderem contigisse mihi, nempe ut, publicarum rerum negotiis liberatus, aliquid olim temporis vivere Deo duntaxat ac mihi met ipsi possem: id nunc tandem, *Erasme*, Dei opt. max. benignitate ac Principis indulgentissimi beneficio consequutus sum. Ceterum non ita tamen sum consequutus, ut volui. Fuerat enim in votis ut ultimum illum vitæ colophonem, quicquid annorum fueram

fuera habiturus, infractum, vegetumque morbo saltem & cruciatu liberum (quoad per aetatem liceret) obtinerem. Nunc verò an ejus voti, nimum fortassis improbi, compos aliquando sim futurus, Deo in manu est. Sed interim pectus mihi occupavit nescio quid morbi: cujus non tam sensu & dolore crucior, quam eventus metu, ac timore solitor. Nam quum aliquot menses eodem tenore semper infestaret, consulti medici responderunt, moram longam in morbis esse periculosam, & curam hujus agebant celerem esse non posse, tempore sensum, vi, qu, pharmacis, quiete medicandum: neque finem medendi praefinebant, neque salutem satis certam pollicebantur tamen. Hæc ego igitur mecum versans animo, quum aut deponendum mihi magistratum viderem, aut operam meam in eo gerendo claudicaturam, quando negotia quæ res poscebat obiri per me non possent, nisi mortem ipse obire periclitarer, quâ si defungerer, vel sic omnino cum vita simul relinquendum fuit officium, decrevi mecum tandem altero potius quam utroque carere. Quamobrem ut & publicis rebus pariter & meæ salutis consulerem, à clarissimi Principis & optimi benignitate suppliciter impetravi, ut magistratu isto quo me (quod tute scis) regni totius amplissimo incredibilis ejus in me favor tam longè supra meritum quam supra spem ac votum omne meum honoraverat, nunc sub ejus pondere fatiscentem dignaretur ejus pietas exonerare. Superos igitur universos precor ut & istos indulgentissimos in me clarissimi Regis adfectus Deus, qui solus potest, dignâ rependet gratiâ: & mihi quicquid temporis reliquum daturus est, nè periners atque ignavum transigatur ocium, non eam modò mentem donet ut bonas horas bene collocare velim, sed eam etiam corporis addat firmitatem, quâ possem. Nam (quæ mea focordia est) infirmâ valetudine nihil omnino possum: Neque enim mi *Erasme* omnes sumus *Erasmi*, ut quod mortalium omnium uni propemodum tibi propitius donavit Deus, id nos conveniat omnes expectare. Quis enim præter te alius id polliceri audeat quod tu præstas? qui præter ætatis ingravescens incommoda, sic assiduus afflictus morbis ut fatigare atque obruere juvenem valentem queant, quotannis tamentotius temporis tui rationem, tanquam nihil inde neque anni graves, neque adversa valetudo surriperet, editis libris optimis orbitoti nunquam cessas reddere. Quæ res una quam reputantibus universis miraculi vicem habeat, ad stuporem tamen usque miraculum geminat, quod nihil te deterrent à scribendo (qui vel herculeum pectus oppressuri viderentur) tot undique in te surgentes vilitigatores tui: quales tibi multos indices exuscitat incomparabilis istius ingenii tui atque eruditionis, ingenium etiam tale superantis invidia: ad quas naturæ atque industriæ tuæ virtutes quum facili se intelligant nunquam posse conscendere, & ferre tamen per animi tumorem, quo pene dirumpuntur, nequeant ut infra tam longè subtidant, machinantur inter se nimirum, ac pro sua quisque virili moliantur, si quâ possint efficere ut tua gloria ad ingloriam ipsorum vilitatem queat assiduâ detractione deduci. Sed dum saxum hoc *Sisyphæum* jam tot annos volvunt, quid aliud interim tandem tam irritus quam improbus labor effe-

cit, quàm ut saxum semper in ipsorum caput recideret, tu semper altior & sublimior evaderes? Nam si quid interdum aliquos, qui neque mali sunt, nec indocti, commoveat, in quo fortasse tractando aliter abs te temperatum stilo voluissent, quid magnæ rei est? quum id non modò nulli unquam scriptori non acciderit, sed nec ipsi quidem dum notarent tua, sic potuerint tamen temperare sibi, ut non idem vitii & illustrius quàm ut ex ipsorum honore sit, & frequentius quàm pro libelli cujusque modo contigerit. Quâ in re tanto difficilius veniam mereatur illi, quod ignorate non possunt, quàm ingenuè fateri ipse quædam te tractasse sic, priusquam hæreses istæ pestilentes orirentur, quæ jam passim grassantes pessandant omnia, ut si divinare potuisses tales religionis hostes, ac proditores aliquando prodituros esse, mixta ac dilata eadem fueris propositurus: quæ ut tam proponeres fortius, diversa quorundam vicia, quæ pro virtutibus amplectebantur, extimulabant. Quem animum qui velit tibi vitio vertere, is haud dubiè sudabit satis, priusquam satis inveniat, quâ ratione possit sanctissimum quetnq; ex antiquis ecclesiæ doctoribus excusare: quos ego certè non dubito si nostrum hoc seculum sic vidissent, ut viderunt sum, nonnulla suis quemque temporibus fuisse & cautiùs & explanatiùs enarraturos: quod quia non fecerunt, propterea quòd dum presentibus medebantur malis futura non veniebant in mentem; idem nimirum illis accidit, quid isti nunc calumniantur in te; nempe ut postea succrescentes hæretici quædam sese jactent ab illorum scriptis hausisse: quæ res tibi non cum sanctissimis solùm patribus illis, & orthodoxæ fidei vetustissimis præsidibus; sed cum ipsis etiam Apostolis & Evangelistis est, atque ipso etiam Servatore nostro communis: ut ex quorum verbis maxime, imò propemodum solis hæretici omnes dogmata sua falsissima conantur stabilire. Maeste igitur, mi *Erasme*, virtutibus istis tuis, & tantum, si quid interdum boni cujusquam viri anxiam sollicitudinem, vel absque satis grandi causâ commoveat, nè te pigeat tamen ad pios eorum affectus quædam attemperare: alioquin neglectis malevolorum sarratibus, perge placidus juvandi studiis & promovendis virtutibus nihil remoratus insistere. De illo quem mihi literarum gratiâ non etiam religionis commendaveras, per quàm circumspectè sanè ac civiliter, per amicos quosdam admonitus sum, ut caveam nè mihi sublinatur os: id profectò quo ad fieri per me poterit, curabitur. Neque enim nescio quantum sit periculi, novas istas errorum sectas admittere, quæ tamen sedulò semper hæcenus apud nos & Præfatum curâ & Principis auctoritate cohibeantur, mirum tamen quibus primùm technis irrepere, deinde quanta cum pervicacia nituntur irrumperere: neque cessant unus & alter è nostris, malè vertendo scripturas & deterius interpretando, omne genus hæreses è *Belgica* (quo se velut in portum aliquem receperunt) in hoc regnum libris nostro sermone conscriptis mittere. Quorum ipsi sic plerisque respondimus, ut non valde cuiquam metuum, qui utrumque perlegerit: nisi quòd quidam & nova per levitatem & perniciosâ per malitiam ita libenter & cum favore perlegunt, ut non ideo assentiant, quia vera credant esse quæ legunt, sed quia cupiant. Sed isti hominum generi,

generi, quibus malos esse libido est, nullā unquam ratione satisfeceris. Mihi studio est pro mea virili in praesidio esse, qui non suā sponte desciscunt ē vero, sed versutorum hominum fallaciis abducuntur. Vale, doctissime *Erasme*, ac de bonis studiis optimē merite. Ex ædibus nostris *Cholebeicis*. Anno Domini M. D. XXXII. decimo quarto mensis Junii.

Tabula affixa ad sepulchrum Thomae Mori.

Thomas Morus urbe *Londonensi*, familiā non celebri sed honestā natus, in literis utcumque versatus, quum & causas aliquot annos juvenis egisset in foro, & in urbe sua pro *Schyreno* jus dixisset, ab invictis Rege *Henrico octavo* (cui tū Regum omnium gloria prius inaudita contigit, ut *fidei defensor*, qualem & gladio se & calamo verē praeiitit, meritō vocaretur) adscitus in animum est, delectusque in consilium, & creatus eques, proquistor primū, post Cancellarius *Lancastriae*, tandem *Angliae* miro Principis favore factus est. Sed interim in publico regni senatu lectus est orator populi: praeterea legatus Regis nonnumquam fuit, aliās alibi: postremō verō *Cameracensis* comes & collega iunctus Principi legationis *Cuthberto Toustallo*, tū *Londonensi* mox *Dunelmensi* Episcopo, quo viro vix habet orbis hodie quicquam eruditius, prudentius, melius. Ibi inter summos orbis *Christiani* monarchas rursus resecta fœdera, redditamque mundo diu desideratam pacem, & lætissimus vidit, & legatus interfuit.

Quam superi pacem firmant facinorae perverunt. In hoc officiorum vel honorum cursu quum ita versaretur, ut neq; Princeps optimus operam ejus improbaret, neque Nobilibus esset invisus, nec in iocundus populo, furibus autem, homicidis, hæreticisque molestus, pater ejus tandem *Joannes Morus* eques, & in eum iudicium ordinem à Principe cooptatus qui regius confessus vocatur, homo civilis, suavis, innocens, mitis, misericors, æquus & integer, annis quidem gravis, sed corpore plusquam pro ætate vivido, postquam eō productam sibi vitam vidit, ut filium videret *Angliae* Cancellarium, satis in terra jam se moratum ratus, libens emigravit in cœlum. At filius defuncto patre, cui quā diu supererat comparatus, & juvenis vocari consueverat, & ipsi quoque sibi videbatur, amissum jam patrem requirens, & editos ex se liberos quatuor ac nepotes undecim respiciens, apud animum suum coepit per senescere. Auxit hunc affectum animi subsecuta statim velut adpetentis senii signum pectoris valetudo deterior. Itaque mortalium harum rerum satur, quam rem à puero penē semper optaverat, ut ultimos aliquot vitæ suæ annos obtineret liberos, quibus hujus vitæ negotiis paulatim se subducens futuræ posset immortalitatem meditari, eam rem tandem (si coepis annuat Deus) indulgentissimi Principis incomparabili beneficio resignatis honoribus impetravit: atque hoc sepulchrum sibi, quod mortis eum nunquam cessantis adrepere quotidie commonefaceret, translatis hac prioris uxoris ossibus, extruendum curavit. Quod nē superstes frustra sibi fecerit, nē ingruentem trepidus mortem horreat, sed desiderio *Christi* libens oppetat, mortemque ut

A sibi non omnino mortem sed sanam vitæ felicioris inveniat, precibus cum piis, lector optime, spirantem precor defunctumque prosequere.

Epitaphium inibi fixum.

*Chara Thomae jacet hic Joanna uxorcula Mori,
Qui tumulum Alicie hunc destino, quique mihi.
Una mihi dedit hoc conjuncta, virentibus annis,
Me vocet ut puer & trima puella parentem.
Altera privignus (quæ gloria rara noverca est)
Tam pia quā gnatus vix fuit ulla suis.
Altera sic mecum vixit, sic altera vivit,
Chorior incertum est hæc sis, an hæc fueris.
O simul à junctis poteramus vivere nos tres
Quā bene, si factum religioque sinans!
At societ tumulum, societ nos obsecro calum,
Sic mors, non potuit quod dare visa, dabit.
Epitaphii finis.*

Thomas Morus Erasmo Rot. S. D.

Binas abste literas accepi, alteras *Friburgi* datas V II. Februarii proximi, alteras hic *Quirinus* attulit, qui præter literas impartivit alia, quæ in regionibus istis acta digna cognitū sunt, quæ quod me scire voluisti, magnas tibi gratias ago. De rebus tuis omnia potes ē *Quirino* cognoscere, qui mihi videtur & probus esse & diligens. Gaudeo tuā causā, & quoniam te amo, etiam meā, præsentem *Cameracensis* Praefulem non minorem erga te amorem præ se ferre, quā præstitit olim *Uvaranum*, quo non alius vixit tui amantior: qui si visus est in fine ad dandum segnior, ipsa res indicat impares facultates non imparem animum fuisse in causa, nam mortuus est supra quā quisquam credat pauper, nisi quod non defuit unde dissolverentur debita: neque ita multum debuit, sed post impensā justā funeri, non admodum multum superfuit. *Dunelmensem* haud dubiē vehementer exhaustit hoc bellum, aut incursiones potius quæ sunt habitæ nobis cum *Scotis*: nam ejus ditio *Scotia* est contermina, tam procul à nobis, ut ego tam rarō ferē ab illo jam audiam quā abs te. Rumor hic erat *N.* hic fuisse cum *Melanchthone* unā servatum per nescio quos diu clanculum, post furtim discessisse: sed is rumor paulatim evanuit, & res reperta est falsissima. Rex videtur adversus hæreticos acrior quā Episcopi ipsi. *Tyndalus* hæreticus nostras, qui & nusquam & ubique exulat, scripsit hæc nuper *Melanchthonem* esse apud Regem *Gallia*: semet collocutum cum eo, qui illum vidisset ex exceptum *Parisiis*, comitatu *C. L.* equorum: addebat se timere *Tyndalum*, nē si *Gallia* per illum reciperet verbum Dei, confirmaretur in fide *Eucharistia* contra *Vicleficam* sectam. Quā sollicitē isti tractant hoc negotium, tanquam illis delegasset Deus instituendum & rudimentis fidei imbuendum orbem? Quod in epistola priore scribis dabit æsse te epistolam meam edere, quum tamen essent causæ cur editam cuperes, non est, mi *Erasme*, quod dubites: locutulei quidam apud nos spargere coeperant, me, quanquam dissimularem, invitum tamen esse magistratu abdicatum. At ego quum sepulchrum mihi faciendum curasset, non dubitavi rem, ut erat, Epitaphio restari, ut contra si quis posset redargueret. Hoc illi simul

funus ut describerant, quum velut matrum non possent, ut gloriosulum incessabant. Sed ego hoc malebam, quam ut alterum illud persuaderi finire: non mea certe causa, cui quid dicant homines, modo probet Deus, non multum pensi habeo: sed quoniam in fidei causa libellos aliquot adversus quosdam nostros contentiosorum dogmatum propugnatores lingua nostrate scripseram, arbitrabar oportere me integritatem nominis mei defendere: & ne nescias quam gloriosè scripserim, Epitaphium meum accipies: in quo videbis quàm conscientia fiducia nihil illis blandior, quo minus de me prædicent quod libet. Expectavi jam syndici tempus a gesto ac deposito magistratu, nec adhuc quisquam prodiit qui de mea integritate quereretur. Aut tam innocens fui, aut tam cautus saltem, ut amulis meis necesse sit, si me altero nolint, altero saltem sinant gloriari. Sed de hoc negotio Rex ipse quum alias, tum privatim saepe, tum bis publicè pronuntiavit. Nam supra quam meus pudor pati potest ut recenseam, per os Ducis illustrissimi, Ducis, inquam, *Norfolchie*, magni thesaurarii *Angliae*, quum successor meus homo inprimis egregius collocaretur in loco, honorificè iussit de me restatam reddere, quod agrè ad preces meas me dimiserit: nec eo singularis erga me bonitas Regis contenta, revocari fecit idem denuo multo post in sua praesentia in solenni conventu magnatum ac populi, per os successoris mei, in oratione, quam ex more primam habuit in senatu, quem senatum (ut scis) nos Parlamentum vocamus. Igitur si tibi ita videbitur, nihil est quod dubites, quo minus edas epistolam. Quod in Epitaphio profiteor haereticis me fuisse molestum, hoc ambiciosè feci. Nam omnino sic illud hominum genus odi, ut illis ni resipiscant tam invisus esse velim quam cui maximè, quippe quos indies magis ac magis exsuperat tales, ut mundo ab illis vehementer metuum. Illi de quo scribis (obsequar tuo consilio) nihil omnino rescribam, quanquam longam epistolam jamdiu paratam habeam; nec ob id contineo, quod quicquam pensi habeam quid ille, aut omnes ejus complices vel sentiant vel scribant de me, sed quod nolim onerare me necessitate rescribendi externis, quum curà propiore tangar respondendi domesticis. Tu, mi *Erasme*, feliciter diu vale, felicissimè semper. El rure nostro *Chellico*.

*Erasmi. Roter. Justo Decio Regis Polonia
Secretario S. D.*

Epist. 11. Jam olim sum tibi multis obstrictus nominibus, *Juste* charissime, sed tu indies accumulandis officiis me tibi reddis devinctiorem: in quibus illud scito mihi summopere gratum esse, quod me de iis quæ in *Polonia* publicè privatimque geruntur tam accuratè facis certiores, quòdque tuà curà & amicorum ad me, & meorum ad amicos literarum tutò perveniunt, quam finis tam vasto terrarum spacio disjuncti. Gravem hoc biennio amicorum jacturam passi sumus, præcipuè *Gualtheri* *Uvrami* Archiepiscopi *Canuariensis*, qui mihi unus multorum instar erat. Quo videlicet aridius fruimur iis qui scripserunt. Admitendum etiam ut hanc jacturam veterem, accessione novorum sarcinam. Quam ad rem magis adonem ne

A optare quidem poteram, quàm tu te tuapte sponte præstas. Fuit aliquoties animus admonere te quiddam, sed quoniam videbatur illiberalius, haerens visum est dissimulare. Nunc verò quoniam indies crescit hominum impudentia, cogor admonere præcipuos amicos, ne sibi diutius patiantur imponi. Scis hoc seculo per omnes terras volitare *πλαῦται* quosdam, ne dicam *πλαῖνοι*, leberide nudiores, sed quibus nihil dulcius ocio & cibo alieno. **B** Hanc si superis placet, appellant libertatem. Ex horum numero sunt qui novum commentum aucupium, vel ex scriptis meis, vel ex aliorum sermone perdiscunt, quos, quibus locis habeam amicos non frigidos. Per hos obambulant, jactantes se famulos ac discipulos *Erasmi*, atque adeò illi divi placet, acerrimos mei nominis defensores, paratos pro *Erasmo* non tantum *μνησχαίνε*, verum etiam *ἀνιδανί*. Affingunt de me quæ credunt fore jucunda amicorum auribus. *Erasmus* pancraticè valere, cudere divinas lucubrationes. Quid multis? planè triumphare. Interim suaviter accipiuntur aliquot diebus, interdum & mensibus, nec absque viatico dimittuntur. Quotquot enim hujus artificii sunt, quocumque veniunt, veniunt à latronibus spoliati. Sed facetius est, quod nonnulli quæstum hunc venantur ab iis quos existimant *Erasmo* malè velle. Apud quos mira narrant, alii *Erasmum* equo delapsum fregisse cervicem, alii decumbere morbo immediabili, alii sepultum esse: ac, ne quis dubitet, addunt locum, annum, mensem, diem & horam; postremò, seipsos adfuisse sepultura, ac tumulum calcasse pede. Nec defuerunt qui spargerent, *Erasmum* unà cum *Oecolampadio*, cæsum, virgis ejectum *Basilea*. Et his histronibus à suo applauditur theatrum. Quinque toties res ipsa vanitatem illorum redarguerit, tamen non pudet subinde similia confingere. Oportet enim insigniter perfricuisse frontem, qui tales agunt fabulas. **C** **D** **E** **F** **G** **H** **I** **K** **L** **M** **N** **O** **P** **Q** **R** **S** **T** **U** **V** **X** **Y** **Z** **AA** **AB** **AC** **AD** **AE** **AF** **AG** **AH** **AI** **AJ** **AK** **AL** **AM** **AN** **AO** **AP** **AQ** **AR** **AS** **AT** **AU** **AV** **AW** **AX** **AY** **AZ** **BA** **BB** **BC** **BD** **BE** **BF** **BG** **BH** **BI** **BJ** **BK** **BL** **BM** **BN** **BO** **BP** **BQ** **BR** **BS** **BT** **BU** **BV** **BW** **BX** **BY** **BZ** **CA** **CB** **CC** **CD** **CE** **CF** **CG** **CH** **CI** **CJ** **CK** **CL** **CM** **CN** **CO** **CP** **CQ** **CR** **CS** **CT** **CU** **CV** **CW** **CX** **CY** **CZ** **DA** **DB** **DC** **DD** **DE** **DF** **DG** **DH** **DI** **DJ** **DK** **DL** **DM** **DN** **DO** **DP** **DQ** **DR** **DS** **DT** **DU** **DV** **DW** **DX** **DY** **DZ** **EA** **EB** **EC** **ED** **EE** **EF** **EG** **EH** **EI** **EJ** **EK** **EL** **EM** **EN** **EO** **EP** **EQ** **ER** **ES** **ET** **EU** **EV** **EW** **EX** **EY** **EZ** **FA** **FB** **FC** **FD** **FE** **FF** **FG** **FH** **FI** **FJ** **FK** **FL** **FM** **FN** **FO** **FP** **FQ** **FR** **FS** **FT** **FU** **FV** **FW** **FX** **FY** **FZ** **GA** **GB** **GC** **GD** **GE** **GF** **GG** **GH** **GI** **GJ** **GK** **GL** **GM** **GN** **GO** **GP** **GQ** **GR** **GS** **GT** **GU** **GV** **GW** **GX** **GY** **GZ** **HA** **HB** **HC** **HD** **HE** **HF** **HG** **HH** **HI** **HJ** **HK** **HL** **HM** **HN** **HO** **HP** **HQ** **HR** **HS** **HT** **HU** **HV** **HW** **HX** **HY** **HZ** **IA** **IB** **IC** **ID** **IE** **IF** **IG** **IH** **II** **IJ** **IK** **IL** **IM** **IN** **IO** **IP** **IQ** **IR** **IS** **IT** **IU** **IV** **IW** **IX** **IY** **IZ** **JA** **JB** **JC** **JD** **JE** **JF** **JG** **JH** **JI** **JJ** **JK** **JL** **JM** **JN** **JO** **JP** **JQ** **JR** **JS** **JT** **JU** **JV** **JW** **JX** **JY** **JZ** **KA** **KB** **KC** **KD** **KE** **KF** **KG** **KH** **KI** **KJ** **KK** **KL** **KM** **KN** **KO** **KP** **KQ** **KR** **KS** **KT** **KU** **KV** **KW** **KX** **KY** **KZ** **LA** **LB** **LC** **LD** **LE** **LF** **LG** **LH** **LI** **LJ** **LK** **LL** **LM** **LN** **LO** **LP** **LQ** **LR** **LS** **LT** **LU** **LV** **LW** **LX** **LY** **LZ** **MA** **MB** **MC** **MD** **ME** **MF** **MG** **MH** **MI** **MJ** **MK** **ML** **MM** **MN** **MO** **MP** **MQ** **MR** **MS** **MT** **MU** **MV** **MW** **MX** **MY** **MZ** **NA** **NB** **NC** **ND** **NE** **NF** **NG** **NH** **NI** **NJ** **NK** **NL** **NM** **NN** **NO** **NP** **NQ** **NR** **NS** **NT** **NU** **NV** **NW** **NX** **NY** **NZ** **OA** **OB** **OC** **OD** **OE** **OF** **OG** **OH** **OI** **OJ** **OK** **OL** **OM** **ON** **OO** **OP** **OQ** **OR** **OS** **OT** **OU** **OV** **OW** **OX** **OY** **OZ** **PA** **PB** **PC** **PD** **PE** **PF** **PG** **PH** **PI** **PJ** **PK** **PL** **PM** **PN** **PO** **PP** **PQ** **PR** **PS** **PT** **PU** **PV** **PW** **PX** **PY** **PZ** **QA** **QB** **QC** **QD** **QE** **QF** **QG** **QH** **QI** **QJ** **QK** **QL** **QM** **QN** **QO** **QP** **QQ** **QR** **QS** **QT** **QU** **QV** **QW** **QX** **QY** **QZ** **RA** **RB** **RC** **RD** **RE** **RF** **RG** **RH** **RI** **RJ** **RK** **RL** **RM** **RN** **RO** **RP** **RQ** **RR** **RS** **RT** **RU** **RV** **RW** **RX** **RY** **RZ** **SA** **SB** **SC** **SD** **SE** **SF** **SG** **SH** **SI** **SJ** **SK** **SL** **SM** **SN** **SO** **SP** **SQ** **SR** **SS** **ST** **SU** **SV** **SW** **SX** **SY** **SZ** **TA** **TB** **TC** **TD** **TE** **TF** **TG** **TH** **TI** **TJ** **TK** **TL** **TM** **TN** **TO** **TP** **TQ** **TR** **TS** **TT** **TU** **TV** **TW** **TX** **TY** **TZ** **UA** **UB** **UC** **UD** **UE** **UF** **UG** **UH** **UI** **UJ** **UK** **UL** **UM** **UN** **UO** **UP** **UQ** **UR** **US** **UT** **UU** **UV** **UW** **UX** **UY** **UZ** **VA** **VB** **VC** **VD** **VE** **VF** **VG** **VH** **VI** **VJ** **VK** **VL** **VM** **VN** **VO** **VP** **VQ** **VR** **VS** **VT** **VU** **VV** **VO** **VP** **VQ** **VR** **VS** **VT** **VU** **VV** **WA** **WB** **WC** **WD** **WE** **WF** **WG** **WH** **WI** **WJ** **WK** **WL** **WM** **WN** **WO** **WP** **WQ** **WR** **WS** **WT** **WU** **WV** **WW** **WX** **WY** **WZ** **XA** **XB** **XC** **XD** **XE** **XF** **YG** **YH** **YI** **YJ** **YK** **YL** **YM** **YN** **YO** **YP** **YQ** **YR** **YS** **YT** **YU** **YV** **YW** **YX** **YY** **YZ** **ZA** **ZB** **ZC** **ZD** **ZE** **ZF** **ZG** **ZH** **ZI** **ZJ** **ZK** **ZL** **ZM** **ZN** **ZO** **ZP** **ZQ** **ZR** **ZS** **ZT** **ZU** **ZV** **ZW** **ZX** **ZY** **ZZ** **AA** **AB** **AC** **AD** **AE** **AF** **AG** **AH** **AI** **AJ** **AK** **AL** **AM** **AN** **AO** **AP** **AQ** **AR** **AS** **AT** **AU** **AV** **AW** **AX** **AY** **AZ** **BA** **BB** **BC** **BD** **BE** **BF** **BG** **BH** **BI** **BJ** **BK** **BL** **BM** **BN** **BO** **BP** **BQ** **BR** **BS** **BT** **BU** **BV** **BW** **BX** **BY** **BZ** **CA** **CB** **CC** **CD** **CE** **CF** **CG** **CH** **CI** **CJ** **CK** **CL** **CM** **CN** **CO** **CP** **CQ** **CR** **CS** **CT** **CU** **CV** **CW** **CX** **CY** **CZ** **DA** **DB** **DC** **DD** **DE** **DF** **DG** **DH** **DI** **DJ** **DK** **DL** **DM** **DN** **DO** **DP** **DQ** **DR** **DS** **DT** **DU** **DV** **DW** **DX** **DY** **DZ** **EA** **EB** **EC** **ED** **EE** **EF** **EG** **EH** **EI** **EJ** **EK** **EL** **EM** **EN** **EO** **EP** **EQ** **ER** **ES** **ET** **EU** **EV** **EW** **EX** **EY** **EZ** **FA** **FB** **FC** **FD** **FE** **FF** **FG** **FH** **FI** **FJ** **FK** **FL** **FM** **FN** **FO** **FP** **FQ** **FR** **FS** **FT** **FU** **FV** **FW** **FX** **FY** **FZ** **GA** **GB** **GC** **GD** **GE** **GF** **GG** **GH** **GI** **GJ** **GK** **GL** **GM** **GN** **GO** **GP** **GQ** **GR** **GS** **GT** **GU** **GV** **GW** **GX** **GY** **GZ** **HA** **HB** **HC** **HD** **HE** **HF** **HG** **HH** **HI** **HJ** **HK** **HL** **HM** **HN** **HO** **HP** **HQ** **HR** **HS** **HT** **HU** **HV** **HW** **HX** **HY** **HZ** **IA** **IB** **IC** **ID** **IE** **IF** **IG** **IH** **II** **IJ** **IK** **IL** **IM** **IN** **IO** **IP** **IQ** **IR** **IS** **IT** **IU** **IV** **IW** **IX** **IY** **IZ** **JA** **JB** **JC** **JD** **JE** **JF** **JG** **JH** **JI** **JJ** **JK** **JL** **JM** **JN** **JO** **JP** **JQ** **JR** **JS** **JT** **JU** **JV** **JW** **JX** **JY** **JZ** **KA** **KB** **KC** **KD** **KE** **KF** **KG** **KH** **KI** **KJ** **KK** **KL** **KM** **KN** **KO** **KP** **KQ** **KR** **KS** **KT** **KU** **KV** **KW** **KX** **KY** **KZ** **LA** **LB** **LC** **LD** **LE** **LF** **LG** **LH** **LI** **LJ** **LK** **LM** **LN** **LO** **LP** **LQ** **LR** **LS** **LT** **LU** **LV** **LW** **LX** **LY** **LZ** **MA** **MB** **MC** **MD** **ME** **MF** **MG** **MH** **MI** **MJ** **MK** **ML** **MM** **MN** **MO** **MP** **MQ** **MR** **MS** **MT** **MU** **MV** **MW** **MX** **MY** **MZ** **NA** **NB** **NC** **ND** **NE** **NF** **NG** **NH** **NI** **NJ** **NK** **NL** **NM** **NN** **NO** **NP** **NQ** **NR** **NS** **NT** **NU** **NV** **NW** **NX** **NY** **NZ** **OA** **OB** **OC** **OD** **OE** **OF** **OG** **OH** **OI** **OJ** **OK** **OL** **OM** **ON** **OO** **OP** **OQ** **OR** **OS** **OT** **OU** **OV** **OW** **OX** **OY** **OZ** **PA** **PB** **PC** **PD** **PE** **PF** **PG** **PH** **PI** **PJ** **PK** **PL** **PM** **PN** **PO** **PP** **PQ** **PR** **PS** **PT** **PU** **PV** **PW** **PX** **PY** **PZ** **QA** **QB** **QC** **QD** **QE** **QF** **QG** **QH** **QI** **QJ** **QK** **QL** **QM** **QN** **QO** **QP** **QQ** **QR** **QS** **QT** **QU** **QV** **QW** **QX** **QY** **QZ** **RA** **RB** **RC** **RD** **RE** **RF** **RG** **RH** **RI** **RJ** **RK** **RL** **RM** **RN** **RO** **RP** **RQ** **RR** **RS** **RT** **RU** **RV** **RW** **RX** **RY** **RZ** **SA** **SB** **SC** **SD** **SE** **SF** **SG** **SH** **SI** **SJ** **SK** **SL** **SM** **SN** **SO** **SP** **SQ** **SR** **SS** **ST** **SU** **SV** **SW** **SX** **SY** **SZ** **TA** **TB** **TC** **TD** **TE** **TF** **TG** **TH** **TI** **TJ** **TK** **TL** **TM** **TN** **TO** **TP** **TQ** **TR** **TS** **TT** **TU** **TV** **TW** **TX** **TY** **TZ** **UA** **UB** **UC** **UD** **UE** **UF** **UG** **UH** **UI** **UJ** **UK** **UL** **UM** **UN** **UO** **UP** **UQ** **UR** **US** **UT** **UU** **UV** **UW** **UX** **UY** **UZ** **VA** **VB** **VC** **VD** **VE** **VF** **VG** **VH** **VI** **VJ** **VK** **VL** **VM** **VN** **VO** **VP** **VQ** **VR** **VS** **VT** **VU** **VV** **VO** **VP** **VQ** **VR** **VS** **VT** **VU** **VV** **WA** **WB** **WC** **WD** **WE** **WF** **WG** **WH** **WI** **WJ** **WK** **WL** **WM** **WN** **WO** **WP** **WQ** **WR** **WS** **WT** **WU** **WV** **WW** **WX** **WY** **WZ** **XA** **XB** **XC** **XD** **XE** **XF** **YG** **YH** **YI** **YJ** **YK** **YL** **YM** **YN** **YO** **YP** **YQ** **YR** **YS** **YT** **YU** **YV** **YW** **YX** **YY** **YZ** **ZA** **ZB** **ZC** **ZD** **ZE** **ZF** **ZG** **ZH** **ZI** **ZJ** **ZK** **ZL** **ZM** **ZN** **ZO** **ZP** **ZQ** **ZR** **ZS** **ZT** **ZU** **ZV** **ZW** **ZX** **ZY** **ZZ**

(555)

beneficium

beneficium mihi magno æstimavit senatus, co-
stitisque sum illi pro eo gratias accuratè agere.
Expectas hic ut dimissus ille mihi gratias egerit?
Eodem die quo fuerat dimissus, in adibus typo-
graphi vino illius remulentus, lingua sic debac-
chatus est in *Erasmum*, ut nudato gladio minita-
retur necem si adesset. Postridie rogatus an illa
dixisset ex animo, excusavit ebrietatem; efficit
apologia apud hoc tribunal. Hunc ut suspicor
stomachum conceperat in me, quod illi viderer
parum favere Evangelio, quod tum illi haud scio
ubi sepultum refoderant. Hæc tum temporis me
clam omnia. Discessit ille me insalutato, per-
venit *Constantiam*; Illic apud *Botacum* ami-
cum unice candidum, iactavit se famulum meum,
& à me summa cum gratia dimissum proficisci
nescio quò. Acceptus est aliquot dierum hebdo-
madas humanissimè, nec absque xenio dimissus.
Id post casu ex *Botacum* narratione cognovi. Nec
dubito quin similia designarit apud alios, præser-
tim apud *Melauchthoneum*, qui cum noverat mihi
amicitiam esse non vulgarem, satis adhuc gratio-
so apud magnates, qui tum *Lutheranus* favebant
instituto. Alterum scio tibi notum esse, frequen-
ter enim adiit *Polonium*: Istic apud potentes ac
liberales *magistros* prædicabat se famulum *Er-
asmi*, ab eo missum ut omnes salutaret ami-
cos, quum *Basilea* vix mihi de facie notus esset,
adeoque me venerabatur ut nunquam obvio di-
gnatus sit aperire caput. Hæc tamen arte corrasit
aureos non paucos, ut jam in ocio degat *ma-
gis* *in-
opulenti*, mihi nihilo æquior, quam si à me spo-
liatus esset suis facultatibus. Alius quidam adiit
me, nonquam antea visum, nec visus ipse. Redi-
bat *Roma*, repetens *Brugas*, ubi vixerat. Nec dis-
simulabat se fuisse *Franciscum*, quum id non
percontarer. Quum viderem malè cultum, ro-
gabam unde suppetere viaticum. Ait ingenuè,
mendicato vivere sese. Quum vix crederem esse
tantam hominum liberalitatem, addebat, sese in
Germania simulasse *Erasmum* esse sibi dominum.
Demiranti meum nomen tam esse gratiosum a-
pud *Germanos*, respondit, omnes libenter dedisse
famulo *Erasmi*, præter duos sacerdotes in oppido
Loffenburg, qui dedere quidem, sed obmurmu-
rantes quòd *Erasmi* faceret mentionem. Ibi
certè sanctius illi fuit nomen *Erasmi* quam *Fr-
ancisci*. Quid ipse fecerim rogas? Quid aliud?
Risi simplicem hominis impudentiam, & pro ho-
nore mihi habito, dedi nummos aliquot in via-
ticum. Quidam habent orationem meditatam,
quam edidicerunt; eà verbulis aliquot immutatis
nuntiant apud multos. Si non recipiuntur ad collo-
quium, mittunt scriptum. Rogati unde & quò,
alii alia respondent, utcumque commodum est
ad extorquendum aliquid. Nonnulli, quoniam
metuant nè à famulis submoveantur à congressu,
nisi ab amicis adferant literas, mentiuntur se
habere, sed ejus esse generis, ut de manu in ma-
num sint reddenda. Ubi data est alloquendi co-
pis, summa orationis hæc est, cupiunt saltem con-
silio adjuvari. Ad quid? Ut absolvam profectionem
meam. Quid obstat? Deest viaticum. Quæ ne-
cessitas adegit ad istam legationem? Ut viderem
doctos, & te in primis. Quo consilio putas pa-
randum viaticum? Si tu dederis. Expeditum con-
siliū! At istuc est auxilium petere, non consili-
um. Alii respondent, se querere conditionem.

A Quam? Vis famulari cupiam, aut in typographo-
rum officinis operari? Nequaquam. Quid igitur?
Cupio vacare literis. Quibus? Bonis. Pudet
enim fateri, se novorum dogmatum amore tene-
ri. Sed ad studia suppetit viaticum? Nequaquam.
Quid igitur spei? Si quis suppediret. Homines
suaves! Ab ignotis atque etiam diversæ religionis
hominibus postulant, ut in ocio vivant suo arbitra-
tu suoque commodo. Hæc scio tibi videri ridicula,
bugasque, sed hæc augè seria ducunt. Si magistratus
perpenderent quàm non expediat reip. juvenes
ocio assuescere, ac mundum paulatim impleri cu-
riosis & ignavis erroribus, maturè studerent oc-
currere periculo. Jam eadem discunt pueri, sub
umbra scholæ mendicantes, nec aliud quam luden-
tes. Si invitentur ut inserviant alicui, recusant: ut
discant scribere quo lucrètur aliquid, nolunt. Adeo
dulce est illud miserum ac sordidum ocium. Quid
porro fiet de talibus posteaquam adoleverit ætas?
C Nesciunt literas, oderunt religionem, nullā artem
didicerunt. Quid nisi ut procurrant in bellum, &
sub militiæ titulo discant latrocinium. *Germania*
gignit ingenia neutiquam infelicia, si accederet à
teneris annis recta institutio. Sed his peiores sunt,
qui quum & ætate sint provecti, & literas sciunt,
& sacris sint onusti, tamen ociosi vagantur militari
specie, impudenter abutentes non meo tantum,
sed magnorum Regum ac Principum titulo, quum
nulli prorsus inserviant, nisi *Caeso* & hujus uxori
D *Melbe*, non aliter quàm gulæ ventrique sint nati.
Horum stratagemata nunc non refero. Est enim
illud *quæritur*. Tantum admoneo, ut & ipse à tali-
bus caveas, & amicos ut caveant admonneas.
Quomodo cavebo inquires? Si nihil illorum fa-
bulis credas, nisi literas à nobis attulerint meà
manu notatas, in quibus nominationem commen-
dentur. Dicent se incurrisse in latrones, omnibus
exutos bonis, ademptis etiam epistolis: noli cre-
dere. Fucum tu pro tua prudentia vel ex ipso
vultu deprehendes. Quamquam nè epistolis qui-
dem facili fidem habeas. *Sene* discipulum habui
E Archiepiscopum titulo S. *Andree*, *Jacobi Sco-
tie* Regis nothum, dexterrimo ingenio juvenem,
probeque indolis. Is in marginibus codicis quem
nonquam videram sic effinxerat manum meam,
ut mihi planè fuerit impositurus, ni certò scissem
eum codicem nunquam à me lectum aut visum.
Urgebat ille, dicens me fuisse oblitum, alioqui un-
de, inquit, hæc manus tua? Agnosco inquam manū,
sed librum nec hunc nec huic simile unquam ante
F hac vidi. Tandem ridens, fassus est artificium suum.
Addam his unam historiolum, nec te pluribus oner-
abo. *Christophorus Langolius*, vir in literis magnus,
futurus maximus, si fata dedissent longam ævum,
ante annos ferme duodecim nos *Levani* invisit,
repetiturus *Italiam*. Post unum atque alterum
convivium petiit solitarium colloquium. Da-
tum est. Rogavit eoque nōsem *Sylvium*? Re-
spondi me legisse carmina cujusdam *Ambrosii*.
Movit caput; præterea *Franciscum Sylvium*
G *Levani* videram. Uterque, inquit *Langolius*, ve-
tulus est, hic de quo percontor septemdecim aut
octodecim annorum erat. Quum videret me non
alium nōsse *Sylvium*, exponit rem planè jocularis
audacia, ut ait *Comicus*. Venerat *Romam* ado-
lescens, qui se ficto, ut suspicor, nomine *Sylvium*
appellabat, elapsus ut aiebat *Langolius*, è concubert-
nio *Benedictinorum*. Acceperat mihi arduissimam
esse

appellandum putaris, nisi quod arbitror hoc tibi dictum *ἡμεῖς καὶ ἰσχυροὶ μάλλον ἢ μεντικοί*. Nam & quæ tenerè amamus *ἡμεῖς καὶ ἰσχυροὶ μάλλον ἢ μεντικοί* uxorem, filiolam, corculum, solatiolum. Utinam autem ille libellus tantum voluptatis simul & utilitatis adferat studiosis, quantum mihi sudoris attulit. Sunt quibus facilè videtur *Ἀποφθεγμὰ* aut *Προverbs* scribere, sed libros & *Ἰλιάδα* scribere difficile est: quâ de re accipe distichon nostrum:

*Perfacile est fateor Proverbs scribere cuivis,
At perdifficile est scribere Ἰλιάδα.*

Superest, ornatissime juvenis, comprecari *Χριστὸν* Opt. Max. ut ego istam tuam in me benevolentiam perpetuò merear. Tu verò erga liberales disciplinas ac beatè vivendi magistratam philosophiam indies magis ac magis incalescas, honestissimūque senectuti viaticum maturè colligas. Quod me pulsu jubes explorare quid tinnias, quid opus est exploratore pulsu, quum tu tuâ sponte jamdudum declares tibi in pectore *ἡμεῖς καὶ ἰσχυροὶ μάλλον ἢ μεντικοί*. Habes rursus epistolam non solum *ἀντιόχῳ*, verumetiam *ἀντιόχῳ* effusam, eoque *καὶ ἰσχυροὶ μάλλον ἢ μεντικοί*. Atque hoc ipsum tibi fortasse gratum erit, ut solent amantes navis amicorum delectari. Sed desino. Vale. *Friburgi* XXIV. die Septembris.

Des. Erasmus Rot. Gerardo ab Assendelf. S.

Epist. 14. Subinde mihi literis suis aurem vellicat *Talesius* Smeus, vicelariissime, ut ad te dem aliquid literarum, quibus saltem declarem mihi tuum erga me studium haud quaquam vulgare, & notum & gratum esse, quod profectò est, ut esse debet, gratissimum. Verum si quis ignoret quàm iniquis laboribus distringar hac valetudine, hac ætate, cui flagitanti jam olim missio rudisque debetur, fortassis hac in parte desiderabit in me plusculum humanitatis. Contra, qui cognitum habeat quas elites tergo sustineam, mirabitur me cuiquam omninò scribere, nisi magna quæpiam urgeat necessitas. Me verò etiam pudor quidam à scribendo deterruit, quòd vererem nò, nullo dato argumento homo tenuis ad virum præpotentem scribens, videret alicui non tam gratias agere quàm venari gratiam. Nunquam fuit tam correctis moribus ullum seculum, quo non aliquid præclaræ rei molientibus livor exhibuerit negotium, non oblatrarent canes, non obgarrierint picæ & græculi. Sed non arbitror unquam fuisse seculum, quo plus licherit vel calumniæ vel ingratiitudini. Eoque meâ quidem sententiâ, non minus debetur iis qui viros egregiis dotibus præditos, vel benignitate suâ fovent, vel autoritate tumentur, vel testimoniis ornant, vel applausu ac laudibus excitant, quàm illis ipsis, qui suis vigiliis suâque industriâ de studiis, deq. Rep. bene mereri nituntur. Tale si quid in me esset, gratias agerem tibi meo nomine, quòd candido tuo suffragio, & studiis meis calcar addas, & adversus malevolorum latratus *ἡμεῖς καὶ ἰσχυροὶ μάλλον ἢ μεντικοί* præstes, ac *ἡμεῖς καὶ ἰσχυροὶ μάλλον ἢ μεντικοί*. Nunc quoniam nihil in me reperiò, quòd istum favorem promereatur, apud me quidem erubesco, sed hoc magis arbitror me tibi obstrictum, quo minus isthuc honoris promereor. Itaque tibi, vir egregie, non tam meo privarim, quàm publicè studiorum ac pietatis nomine gratias ago. Siquidem

A dum mihi sic faves ob eas res, quas in me fieri esse credis, nimirum ipsis virtutibus isthuc honoris habes, quibus optimo jure favent omnes verè nobiles: Proinde dignus es, *Assendelfe* generosissime, quem omnes ubique liberalium studiorum ac veræ pietatis cultores diligant: præsertim quum verissimum sit eos, qui doctrinam ac religionem suspiciunt in aliis, ab his non esse alienos. Tu certè, ut accipio, non minus ornas *Hollandiam* præclaris animi dotibus quàm majorum imaginibus. Nam generis ornamenta bona ex parte debes vel majoribus tuis, vel fortunæ: ista tibi propria sunt. Pro candore tuo fateor me tibi plurimum debere, & sanè debeo quàm habens. Utinam & de tuo judicio mihi possim meritò gratulari. Habes professum nomen, habes clientem tibi deditum, cujus obsequium si qua in re volueris requirere, saxo intelligas, ut desint omnia, certè promptam & accinctam voluntatem non defuisse. Libebat pluribus tecum agere, sed interpellant labores. Nam præter alia minutoria, eodem tempore excuduntur *Basilea* & *Adria* aliquot centuriis aucta, & *Lucie Hieronymus* vix æstimandis laboribus jam quartum à me recognitus. Opto te cum omnibus tibi charis quàm prosperè me valere. Datum apud *Friburgum Brisgoviæ* quarto Calend. Novemb. An. Milleſimo quingentesimo trigesimo secundo.

B *Erasmus Rot. Guilhelmo ab Herten S.*

C **O**mnarissime vir, mari tranquillo navigare non est difficile, sed magna tempestas requirit artificem, qui rectum tentat clavum. Olim quum Paganorum sævitia, tormentis ac moribus debaccharetur in *Christianos*, erat secus quòd se reciperent: illic abditi velut in altero mundo quietam agebant vitam. Nunc rebus undique sic exulceratis, in quem portum se recipiat aliquis? Ego sanè nullum video, nisi quis in seipsum secedat & animi tranquillitatem in ipso quærat animo. Solus enim *Christus* verè tranquillæ animus. Is intra nos est si velimus. Abunde magnum solatium suppeditant libri *Christum* spirantes; horum alloquio quid esse potest in hac vita vel incundus, vel salubris? Hac in parte felicitati tue gratulor, cui contigerit ocium cum dignitate. Mihi jampridem flagitanti rudem, in hac arena cadendam est. Unum hoc me consolatur, quod jam è propinquo apparet portus ille communis, qui, favente *Christo*, laborum ac molestiarum omnium finem allaturus est. Porcitan miraris, quòd hæc ad te ignota. Non potes me tibi prorsus ignotum dicere, quum tecum ut scribis crebrò fabuler, utinam te digna. Olim *Lovanii* cognovi juvenem quendam, *Hornici* cognominis. Sed cum arbitror te non esse. Equidem cupio a scribi in numerum tuorum clientum, paratus ad omne obsequium, si quid erit in quo possim tibi gratum facere. Bene vale. Datum *Friburgi* XXI. die Aprilis. Anno M.D.XXXIII.

D Quum hæc scripſissem, relictâ quâdam epistola *Gocleni*, quâ petiit ut tribus verbis te salutarem, inter schedas confusas reperi & tuam ad me epistolam, quam aut non legeram, aut ut sit, in tanta turba epistolarum legeram parum attentè. Subverebar nò parum frontis habere viderer quod ignotus ultrò te literis laceſſerem, sed hoc scrupulo

Epist. 15.

serapulo me tua liberavit epistola. Prior ad amicitiam provocasti: inhumanitatis futurum erat non rescribere. De reditu meo prorsus incerta res est. Corpusculum hoc collabitur, tantum abest ut magnis itineribus sufficiat. Et aula nostra pertulsum est dolium, sicut semper, dat nihil: ceteri tantum obtreant, & qui student videri magni fautores, nihil aliud quam deplorant. At istuc est conduplicare miseriam. In calce, inquis? Ego ne hominem clarum & candoris eximii conscribam in calce amicorum? Tum verè essem, quod olim fuisse dicuntur *Batavi*, trux & à Gratiis alienus. Inter præcipuos amicos ac patronos scriberetur *Guilhelmus Harion*. Et si qua in re meum desideras officium, fac periculum, num hæc ex animo loquatur *Erasmus*. Rursum vale, vir clarissime. *Friburgi*, eodem die & anno.

Des. Erasmus Rot. Eustathio Chapusio Oratori
Caesaris in Anglia S.

Epist. 16. Nulla possessio charior aut preciosior sincero amico. At quam alioqui non ita multum absim ab *Ira*, tamen in hoc opum genere mihi *Lucillus* quidam videor, qui quotidie comperio longe plures esse amicos, quam existimabam. Falleris mihi crede, si putas mihi sacerdotium optimum futurum fuisse gratius, quam *Eustathium* amicum, cujus imaginem in literis tuis expressam summa cum voluptate perspexi. Adeo sunt in affectato quodam candore ac puritate, ut hinc ingenium ab omni furo alienum facile deprehendas. Accessio, aut si mavis, cognitio amicorum hoc tempore ob id mihi iucundior est, quod annus superior quosdam eximios ademit. In *Anglia* Archiepiscopum *Canuariensem*, unum *ecclesiæ* *Anglicanæ* *dux* In comitatu Caesaris *Alphonsum Valdesium*: In *Polonia* *Christophorum à Schidlovicz*, ejus regni supremum Cancellarium. Ceteros taceo, fortuna minore, sed pari sinceritate: inter quos est *Zacharias Deiotarus Phrysius* qui solet famulos meos quos interdum in *Angliam* ablegare cogor, lubens & alacriter excipere. Id officium eò fuit gratissimum, quod vulgaria diversoria parum tuta sunt à contagio scelerata pestis, quæ nuper ab *Anglis* quibus jam plusquam quadraginta annis nimium familiaris est, in nostras regiones demigravit. Proinde quod *Quirinum* meum isthic collegeris, scito te magnam solidamque apud me inisse gratiam. Atque is quoniam tunc rem parum ex animi mei sententia gessit, quorundam amicorum tui dissimilium operâ, rursus illuc emendatus est, si forsitan hæc alea mihi cadat felicius. Quam imaginem in scriptis meis videris nescio, unde tantam amoris flammam conceperis, quam sciam infra mediocritatem mea esse omnia. Verum hoc amplius debeo tuo in me studio, quo minus agnosco in me meritum. Certè nihil præterea est *Erasmus* quod tu spectatu dignum existimes. Videres enim non hominem, sed *ovem*, ac simpliciter miserum, nisi persuasum haberemus, hoc exuvio deposito, novum nitidumque juvena animal emeritum. Quibus fluctibus jactet, quibus agiter ventis tu quoque videris agnoscere, sed è propinquo apparet portus, molestiarum omnium finem allaturus favente *Christo*. Malè audio, proscindor linguis, idque potissimum ab his de

A quibus optimè sum meritis. Dica esse fati mei. Sed tamen typographi aiunt vix aliud nomen esse vendibilis. Crederem illos blandiri, nisi sic à me semper aliquid flagitarent, si nihil aliud certè præfatiunculam. Addam aliud argumentum. Mundus nunc undique plenus errorum, qui vel deferre sua sodalicia, vel alias ob causas profugerunt. His quoniam ferè Leberide sunt nudiores, variis artibus querendum est viaticum. Nam B venter mitis est artifex. Quidam è scriptis meis norunt amicos meos: Hos adeunt, jactant se esse famulos ac discipulos meos, etiam si nunquam me viderint. Atque hoc furo non mediocrem pecuniam extorquent ab illis. Ubi metuant nè furo deprehendantur, mutant pascua. Hoc te nescire volui, nè cui credas, nisi qui nominatim literis meis commendetur. Quamquam vix istuc satis est. Dicam quod rideas. Cum *Lovani* esset apud me *Christophorus Longolius*, narravit juvenem quendam elapsum è *Benedictinis*, nomine *Sylvium*, ficto opinor, venisse *Roman*, attulisse literas meo nomine scriptas ad *Leonem* Pontificem, quibus diligenter commendabatur. Audierat enim me tum apud *Leonem* esse gratiosum: nec dubito, quin effinxerit manum meam. Pontifex hominem utroque brachio complexus est, omnia pollicens. Quinque is nescio quò profectus esset, *Leo* ultro rogavit, cur non rediret *Sylvius*. Sed ille correptus febre, periit. An non hanc meritò dicas audaciam joculari? Sed ut finiam, vir egregie, tamen si me hoc nomine superas, quod prior & literis & officiis ad amicitiam provocasti, tamen quod superest, enitar nè mutua benevolentia videar parum respondisse. Porro, si quid erit in quo tibi vicissim, vel commodo vel voluptati esse queam, experieris promptam & amicam voluntatem non deesse *Erasmus*, ut alia desint omnia. Cetera si libebit, cognosces partim è schedis memorialibus, quas tradidi famulo, partim ex ipsius oratione, quem expertus sum esse bonæ fidei, minimèque vani. Majorem in modum doleo *Angliæ* negotium exhiberi à *Schottis*. Videor enim mihi plus isti regioni debere, quæ mihi tot eximios peperit amicos, quam ei quæ me genuit. Vehementer tamen angit me *Hollandia* indignis tractata modis tum à *Davis* quod novum est, tum à *Gelriis* quod novum non est. Oraculum erat quod dixit *Hesiodus* *πῦρ καὶ γοῖται*. Ista sunt *ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς ἀνθρώπου*. Opto tibi omnia lata, vir amicissime. Datum *Friburgi Brisgoia* vigesimo tertio die Aprilis, Anno M.D. XXXIII.

Erasm. Rot. Clar. V. D. Abeli Colstero S.

Epist. 17. Epistola tua salibus amicis undique scatens, præterquam quod festivissimis leporibus exhilaravit animum meum, etiam hoc nomine fuit in primis iucunda, quod declarat te & rectè valere, & suaviter agere; quod ut tibi perpetuum sit precor, vir animo meo charissime. Liberet tibi *cupressus*, nisi hoc tempore centum epistolas scribere cogeret. Risi quod scribis meam epistolam tam siticulosam, quæ tantum humoris potuerit exhibere; tam levem, ut suberis vice tantum virum sustineret, nè mergeretur. Magnus ille ac mirificus *Erasmus* quem te vidisse prædicas mihi prorsus ignotus est, nec usquā visus aut auditus. Deterior illa

part jam planè *opus* est. Utinam melior illa, vel aliqua ex parte accederet ad istam præclaram imaginem, quam nobis in epistola tua depingis. Sed hac de re tecum non disceptabo pluribus. Si quid in me boni est, Dei donum est: nec tibi possum honestè succensere, cui talis visus est *Erasmus* per nebulam, quam amor immodicus & singularis ingenii tui candor oculis tuis offudisse videntur. Ex eodem fonte manavit ista gratulatio, quæ in magnâ felicitatis parte ponis quod *Erasmicorum* amicorum albo contigerit ascribi. At ego multò justioribus de causis mihi gratulor, cui tam feliciter cesserit perfrecta frons & absterfus pudor, ut amicorum catalogum tam splendido nomine auxerim. Id eo quoque charius est, quod superior annus præcipuis aliquot amicis adeptis in possessione multò preciosissima non mediocrem pauperiem mihi fecerit. Nam ut summos tantum recenscam, In *Anglia* perijt *Guilhelmus Uvavensis* Archiepiscopus *Canuariensis*: *Vienna* in comitatu *Caesaris Alphonsus Valdesius*, jam magnus, sed futurus si vixisset maximus. In *Polonia* *Christophorus à Schidlowica*, ejus regni supremus Cancellarius, cui dicata est *Lingua*. Rectè factum quod *Hollandia* te in sublimi specula collocavit, quo magis possis Reipub. prospicere, quæ nunc ut audio, eget cordatis & vigilantibus excubitoribus. Quis unquam legit, audit, aut vidit seculum hoc turbulentius & iniquius? Sed valeat querimonia nihil profutura. Quod ut animum curæ negotiis lassescens reficias, te soles ad meas lacerationes, velut in viridarium quoddam recipere, utinam in hortis illis meis aliquid esset, quod vel oculos vel nares, vel palatum posset oblectare *Colibri* hominis delicatissimi. Steriles sunt, aut si quid pariunt, beta est, aut malva, aut porrum, ut jam absit cicuta & aconitum, quæ non abesse clamant isti, quos tu lepidè vocas barbâ palliòque verendos. De viro, de quo quid sentiam rogas, magnificentius censeo, quàm ut de ejus ingenio censuram ferre possim. Librum non legi, sed nactus eum commodato, quum id temporis ob assiduos labores non daretur otium aliud, mihi à cœna inambulanti famulus recitavit, idque carpi, selectis aliquot capitibus. Cujus erat codex, non passus est eum diutius apud me manere. Ex eo qualicunque gustu deprehendi hominem esse ardentis ingenii, varix lectionis, & multæ memoriæ, alicubi tamen majore copiâ quàm delectu, ac dictione tumultuosa verius quàm compositâ. In omni genere rerum vituperat mala, laudat bona. Sed sunt qui nihil aliud sustinent quàm laudari. Hodie respondi illius ad me literis, admonens ut si quâ possit, ab his turbis sese extriceret. Minatur enim se jam justo Marte velle cum Theologis configere. Id si non possit, & omnino statuerit jacere aleam, duo prospiciat: alterum ut pugnæ intuto, ne se conpiciat in manibus hostium, qui nec vinci possunt, nec placari: alterum ne me suo admisceat negotio. Scribit enim se non minus pognaturum armis meis quàm suis: ea pars epistolæ mihi nonnihil displicuit. Ego hæcenus ancipiti Marte depugno eum excetra non septem, sed innumerabiliæ capitum, vixque subsisto ob *Moriam*, & alia quædam liberius à me scripta. At vereor ne ille, si pergat, mihi totam renovet invidiam. Quem porro fructum spectat non video. Si putat Theologos ac monachos, vel corri-

A gi per ipsum, vel opprimi posse, totâ nimirum errat viâ. Quorsum autem attinet jam nonnihil fatigatos crabrones rursus irritare, & in bonorum capita immittere? Quid acciderit *Cornelio Hom*, ipsi melius nôstis. *Lodovico Berquino* nihil erat periculi si meis consiliis obtemperasset. Semel vicerat, adornabat triumphum, dissuasi. Non paruit. Erat vir optimus, nec humili fortunâ, ingenio simplici, liberæ lingux. Absente Rege apud *Hispanos*, denuò pertractus est in carcerem. Et perierat, nisi mater Regis, mox ipse Rex sublevasset eum, ex *Hispania* reversus. Paulo post è carcere collocatus est in aula commodiore, postremò bonâ fide dimissus est. Semper illi occinebam eandem cantionem, ut arte sese evolveret ex eo negotio. Ille sibi promittebat certam ac speciosam victoriam, quum ageret adversus monachorum examina, adversus Theologicam facultatem, & adversus senatum purpuratum. Nihil profeci monitis. Ille sibi blandiebat. Quis exitus? Idem accidit illi quod *Socrati*, de quo quum Judices essent mitiorem sententiam pronuntiatum, ac reum ex more percontarentur quâ penâ sese dignum existimaret, illi, inquit, in *Pythæo* alar ex publico, qui honos apud *Athenienses* summus habebatur. Judices tam arroganti voce provocati damnarunt illum capiti. Itaque *Berquino* addixissent carceri, ille constanti vultu, Appello, inquit, Regem & Pontificem. Quâ voce Judices irritati pronuntiavunt, ut in *Gruis* exuteretur, vir incorruptissimis moribus: de dogmatibus mihi nondum liquet. Quod si hæc non movent istum, saltem ne me involat suo bello. Idem sæpe perieram à *Berquino*, & is se facturum promiserat: sed fefellit suo exitio, meo gravi incommodo. Nunquam Theologi censuras in me edidissent, nisi ab illo fuissent laceffi. Tantum de judicio. Cætera cognosces è famulo meo fidei qui hæc perfert. Vale. Clarissimo viro *Assensio* salutem plurimam. Datum *Friburgi Brisgovie* XXV. die Aprilis. An. M.D. XXXIII.

Erasmus Rotterodamus Johanni Georgio Pangartnero S.

SI Librum quem patri dicavi videre cupis, fac *Epist. 19*
Sex ipso petas. Nam hic nullus occurrit, qui dignetur sarcinulam suscipere. De pensando officio non est quod sis sollicitus, optime adolescens. Inter Gratiarum federe copulatos mutux sunt officiorum vices, mercedis nulla est ratio. Et tamen patris tui benignitas ultrò non vulgari munere pensavit hoc officium meum, quum ego sedulo cavissem, ne quam *arrogantem* significationem darem. Misit poculum inauratum, minus aptum homini *Batavo*, sed nunc minime *Batavico* bibulo. Iste tuus in me pietatis affectus mihi gratissimus est, *Georgi* charissime, quem par est me mutuum erga te gerere. Quod si quid ex me tibi gratum accidit, quod sine aut nihil esse reor, aut quæo minimi momenti, non aliâ ratione melius retuleris gratiam, quàm si quotidie des operam ut tempore melior, hoc est optimi parentis similior evadam: quo quidem in stadio tuâpe sponte graviter currentem, non est quod meo hortatu extimulem. Non te poenitet, ut scribis, voti tui, nec me poenitet consilii mei. Idcirco etiam atque etiam admonéo, ut ex optimis auctoribus

toribus eligas optima. In hoc albo non est *Erasmus*, qui tibi fortasse videtur quam est formosior, nimirum amoris lenocinio, cui τὰ μὲν καλὰ καλὰ τίθηται ut ait ille *Siculus*. Bene vale. *Friburgi* duodecimo die Maii, M.D. XXXIII.

Des. *Erasmus Rot. Damiano à Goes S.*

Epist. 19. Quod famulus meus præter salutem nihil ad te pertulit, *Damiane* clarissime, nihil aliud in causa fuit, nisi quod non suspicabar te tam mature absolutam tam longam periodo tuam (dicebas enim, si recte memini, te velle lustrare *Germaniam & Galliam*) redisse in *Brabantiam*. Quum me reliquisses, diu mecum ipse rixatus sum, quod tam candidum amicum tam frigide excepissem. Primum in nomine tuo peregrinabar, tanquam per somnium recordans nomen illud in aliquorum ad me literis extare. Nullus est ferme dies quo non accipiam aliquas epistolas, interdum uno plures viginti. Accedebat languor, qui me compluribus jam mensibus nimium urget familiariter. His rebus factum est, ut noctu demum renovarâ memoriâ, uno tantum colloquio, unaque cenâ tam amico hospite frui licuerit. Nec in libello quem reliquisti sciebam quicquam esse tuum, priusquam te profectò per ocium inspicerem. Et hac in parte mihi damno fuit tua modestia. Ex cenâ colloquio sensi te esse virum bonum, ut olim loquebantur *Romani*, liberum, rectique ac pietatis amantem. In literis ad *Anerbachium* nulla erat tui mentio. Scriptæ enim fuerant & obsignatæ priusquam huc venires. Is tamen me sagacior statim sensit ingenii tui dotes, egitque mihi gratias quod talem ad ipsam misissem. Addebatur sibi visum virum bonum & integrum. Quam facile conciliantur cognata ingenia! Adveniunt me interdum qui miram præ se ferunt benevolentiam, quum aliquot interdum comperiam longè alios animo quam fronte. Ea res in causa est, ut nonnunquam frigidior sim in accipiendis peregrinis saluatoribus. Sed de te quum me pideret, mihi que ipse succenserem, commodum supervenerunt duæ epistolæ tuæ quibus me consolari, meque mihi reconciliari, etiam pro singulari humanitate, si divis placet, gratias agens: nec hoc contentus, illius insuper animi pignus ac monumentum apud *Erasmum Schotum* reliquisti, quod nondum videre contigit, sed qui videre prædicant esse Rege dignum. Caterum quo tu prolixius declaras humanitatem tuam, hoc magis me pudet inhumanitatis meæ. Quid igitur superest, nisi ut quod hæcenus cessatum est, iuxta *Græcorum* Proverbum, posterioribus officiis sarciamus. Id verò, clarissime juvenis, sic à me curabitur, ut intelligas omnia potius mihi defuisse, quam studium ac propensam voluntatem. Quod ais *Lovani* iactatum à nescio quibus, me ab his stetitisse, qui probant *ἀπορίαις* *ῥασις*, quærisque quid sit talibus respondendum: Quid aliud respondeas, optime *Damiane* quam illud à *Psalmis*: *Dentes eorum arma & sagittæ, & lingua eorum gladius acutus*? Quanquam satis scio tibi nequaquam istud à viro gravi fuisse auditum, sed à spermatologo quopiam & acritomytho rabulâ, quo pestilentissimo hominum genere nunc undique scateret mundus. Nullus unquam mortalium ullam syllabam ex me audivit, approbantem aut impro-

bantem hoc factum. Hoc apud omnes ingenuè præ me tuli, mihi non vulgariter molestum esse principem alioqui felicissimum in eum *Labyrinthum* incidisse, cui cupiebam cum *Cæsare* per omnia convenire, quod intelligerem id ad publicam orbis tranquillitatem summo opere conducere. Quæ fuisset autem mea non dicam temeritas sed amentia, si nec postularus, nec rogatus de re tam ardua promissiissem, de qua tot eruditi apud eam gentem episcopi, atque ipse adeo legatus Apostolicus *Laurentius Campegius* vir utriusque Juris callentissimus, ferre sententiam contabantur. Merito amo τὸ μὲν ἀρχαῖον, ut cujus animum semper propitium ac faventem sum expertus. Quanquam ab eo tempore, quo cepit hoc negotium agi, nihil ab eo beneficii accepi præter animi benevolentiam. Tui autem omnino multis de causis diligebam ac diligo, idque, mi fallor, cum bonis omnibus, quam arbitror nec ipsi *Caesari* invisam esse. *Cæsari* Principi meo, cui juratus sum consiliarius, præclarè de me studiisque meis merito, nisi me agnoscam omnia debere, aux vehementer stolidus sim, aux insigniter ingratus. Unde igitur mihi mens tam læva ut ultrò me tam invidioso negotio involverem, ad quod si fuisset vel rogatus vel flagitatus, manibus pedibusque fuissim recusaturus. Nullus unquam Principum super hoc argumento meam requisivit sententiam. Tantum ante annos duos adierunt me duo ex aula *Cæsaris* nobiles, uno atque altero colloquio urgentes me, ut quid de ea causâ sentirem exponerem. Respondi id quod erat res, me nunquam ad eam quæstionem intendisse animum, de qua viderem summos tum autoritate, tum eruditione viros tot annis ambigere. Facillimum esse pronunciare quid ego optarem, at pronunciare quid ius divinum atque humanum concederet negaretur, non modò multorum dierum considerationem requirere, verum etiam circumstantiarum causâ cognitionem. Illi professi se nihil ex mandato *Cæsaris* agere, discesserunt. Præterea, nemo mortalium me super hoc interpellavit negotio. Ergo cum sit impudentissimum mendacium quod nugator ille, quisquis fuit, ad te pertulit, suspicor tamen unde arripuerit occasionem, ut, juxta proverbium, *Malis præter occasionem nihil deest*, ad quodvis audendum facinus. Ei quem *ὁ βασιλεὺς* dicitur socerum asciscere, dicam *Psalmum* vigesimum secundum, idque ante annos complures, ut id facerem ab ipso rogatus. Est enim vir, ut uno ore prædicant omnes, unus propè inter nobiles eruditus, animoque planè philosophico. Hoc officium meum grato amplexus animo, petiit, ut aliquid ederem in *Symbolum* quod dicitur *Apostolorum*. Feci quod voluit, eoque lubentius, quod res ad omnium utilitatem facere videretur. Hic nullum verbum est, quo ad τὴν αἰτίαν causam attinet, cujus tamen vir ille, ut accipio, nec autor nec instigator fuit, utpote quietis quam opum aut honoris amatior. Quum *Cæsar* & *Franciscus Galliarum* Rex bellis inter se conflictarentur, utrique dicavi meas lucubrationes, neque quisquam extitit, qui clamitaret me ab hoste *Cæsaris* stare. Quanto minus habuit frontis, qui calumniam istam fabricatus est? Sed hoc de nugamento plus satis. Venio nunc ad eum epistolæ tuæ locum, quo pio affectu deploras *Philippiensis* gentis exitium, quæ per *Christianos* Principes

cipes spoliatur externis bonis, nec finitur internis bonis ditescere; premitur humano iugo, nec docetur suavi *Christi* iugo colla submittere. Proceres enim illi qui victorias prædâ metiuntur, malunt imperare beluis quam hominibus. Ea res in causa est, ut pauciores gentes quæ *Christum* ignorant ad ecclesiæ consortium semet adjungant, videntes sese non ad *Christianismum*, sed ad rapinam ac miseram servitutem peti, & quicquid est malorum morum insignius esse in vita *Christianorum*. Multò aliud est negotiari, aliud pietatis negotium agere. Itaque victorias ducis illius egregii quidem ac fortunati, qui tot urbes litorales spoliavit, coniectis in mare, quibus rehendis naves non sufficiebant, ut ingenue quod res est fatear, non absque dolore legi. Sed de negotio militari, præsertim eo cujus qualitatem & circumstantias parum cognitas habeo, satius fuerit me non pronunciare. Illud in genere dicam: avaritiam, & imperandi libidinem non minimam esse causam cur religio *Christiana* in has sit contracta angustias. Mansuetudine ac beneficentiâ cecurantur, & ad manum veniunt etiam feræ, sævitiâ ac maleficiis efferantur & illa quæ naturâ mansueta sunt. Quod autem hac in re per me cupis fieri, per quam lubens obiero. Vereor tamen ut possim hisce nudinis. Serò rediit ex *Anglia* famulus meus, & qui hic adest typographus unus, mecum totam languet ætatem. Adnitar tamen. Quod famulus meus perpelli non potuit, ut vel operâ vel pecuniâ tuâ uteretur, nihil illi mandâram, nisi ut ubique vitaret omnem peracitatis speciem, meminissetque illius vetusti proverbii, *ubi pætra, ibi pætra, ibi pætra pætra*. Curâram autem nè quid illi posset deesse. Oppidum de quo tibi narratum est, *Germanis* dicitur *Schiltach*: Abest à *Friburgo* octo millibus *Germanicis* bene magnis: de quo an omnia vera sint quæ vulgò jactantur, non ausim affirmare. Illud nimis verum est, totum subito conflagrâsse, mulierem confessam supplicio affectam. Conflagratio accidit quarto Idus Aprilis, qui dies erat *Jovis* ante *Paſcha*. Anno à *Christo* passio M. D. XXXIII. Quidam ejus oppidi cives apud hujus urbis magistratum rem ita gestam pro comperto narrarunt, quemadmodum mihi retulit *Henricus Glareanus*, quantum meminisse possum: *Dæmon* sibilu signum dedit, & quadam adium parte; Caupo suspicans esse furem ascendit, neminem reperit. Sed idem signum rursus ex altiore conaculo redditum est. Et huc concendit caupo furem persequens. Quum nec illic quisquam apparet, sibilus auditus est & fastigio sumarii. Illic tetigit cauponis animum, esse demoniacum quiddam: Jubet suos esse præsentem animo. Acciti sunt sacerdotes duo, adhibitus exorcismus. Respondit se esse dæmonem. Rogatus quid illic ageret, ait se velle exurere oppidum. Minitantibus sacrificis, respondit se pro nihilo ducere minas illorum, quod alter esset scortator, uterque fur. Aliquanto post, mulierculam quicum habuerat consuetudinem annis quatuordecim, quum interim illa quotannis & confiteretur & acciperet eucharistiam, suffulit in aerem, imposuitque sumarii fastigio. Tradidit ollam, jussit ut inverteret. Invertit, & intra horam totum oppidum exustum est. An dæmon indignatus ob inductum rivalem cauponis filium, & oppidum perdiderit, & mu-

liorem prodiderit, certum non audiui: non est tamen veri dissimile. Hujus facti vicini tam constans est fama, ut fictum videri non queat. Feruntur & alia hujus generis, sed non libet aures tuas vulgi fabulis remorari. *Bonifacius Amerbachius* habet epistolam tuam. Hunc tibi polliceor constantem & perpetuum amicum, atque adeo ministrum fidelem juxta ac diligentem si quid per eum fieri voles. Unum hunc, ut præsentem dicebam præsentem, habet *Germania* verè aureum ac gemmeum, aut si quid his est preciosius. Talis autem ingenii ad quamlibet preciosas opes nulla est comparatio. An tamen *Germani* nomine censeri debeat ignoro, certè *Glareanus* non pateretur. *Rauracorum* est *Basilea*, & habet ea civitas peculiaris cujusdam civilitatis non obscura vestigia è Synodo universali relicta, quæ illic sedecim annis durâsse fertur. Efficiam autem ut plures & norint & ament *Damianum*, quod mihi bonum erit atque commodum, quippe qui non mediocri nominis mei lucro sum id facturus. Tam splendidum munus ultro ab invictissimo *Lusitania* Rege oblatum ex animo tibi gratulor, atque ut factum felixque sit precor. Si quando inciderit opportunitas, rogo excuses illam Præfationem meam in *Chrysostomum*. Eram multis verbis diligenter instructus, à *Lusitano* quodam, sed mendosè. Hic casus mihi parum felix poterit alio sarciri officio. Si quid scribes ad *Hieronimum Frobenium*, tutò ad me perveniet. Molicbar redditum in *Brabantiam*, sed quum alia res multa, tum *Jupiter* perpetuò infensus, & valetudo corli asperioris impatiens cogunt hic durare, usque ad *Zephyros* & novam hirundinem. Bene vale. Datum *Friburgi Brisgoia* VIII. Calend. Augusti. Anno Milleſimo quingentesimo trigesimo tertio.

Erasmus Rot. Francisco Rupilio S.D.

Ego verò, mi *Rupili*, *Chalero* nostro magnis Epist. 20. multisque nominibus obstrictus & isto me tum libenter, tum plurimum debere profiteor, quod instantiâ suâ tuum pudorem expugnârit, compuleritque ut ad me scriberes, & in amicorum meorum numero profitereris nomen tuum, tantum abest ut locus ullus apud me sit isti criminis translationi, quâ vis me culpam & offensionem in *Chalero* rejicere, qui te, ut scribis, ex verecundo impudentem, ex modesto molestum reddidit. Illi quidem jam gratias egi per literas: tibi verò quod ex *Gratiarum* legibus ultro polliceor, ego vicissim bonâ fide polliceor, si quid extiterit in quo requireres officium meum, aut ut non requiras, ubi res ipsa postulabit amici partes. Mihi jam nimium vivaci, mors plerisque amicos ademit, non *Roma* tantum, sed in *Anglia*, *Gallia*, *Germania*, & *Polonia* quoque. Illud igitur mihi pergratum erit, si quando significare dignaberis quid *Rome* geratur, modò sit aliquid ejus generis, ut tutò literis committi queat. Quæ scribis de benignissimo *Mecenati* tuo *Paungartnero* mihi summa suere voluptari, non ob id tantum, quod hominis amicissimi commodis non minis ac meis delecter, verum etiam quod mihi velut commentarium suggeris ad illustrandam illius gloriam: quum iphus quidem modestia nequaquam ambit scio, sed ad bonos mores conducit publicitus, excellentium virorum virtutes non abdi, sed ad imitationem

imitatissimam in theatro orbis proponi. Utinam autem id id præstandum suppetat mihi orationis facultas, quantum illius requirunt merita, quantumque tu fortassis adesse credis. Utinamque id est, conabor tamen, idque brevi, favente Christo. Sed, heus tu, in hoc quoque tuam operam mihi commodes oportet, ut efficias ne mea sedulitas offendat viri prudentissimi modestiam. Ut hoc auderem compluribus hortatu sum animatus, sed præcipue Zafu, cujus auctoritatem in omnibus non aliter quam oraculum sequi soleo. Libebat quidem at non vacabat in præsentia pluribus tecum. Vale, & *Logum* si isthic adest meis saluta verbis. Datum apud *Friburgum Brisgoie* octavo die mensis Septemb. M. D. XXXIII.

Si placet *αὐτοχρηστία* ne offendar *παρρησία*. Sic sum. Me tua *παρρησία* nunquam offendet.

Des. Erasmus Rot. Paulo Sadoletto S. D.

Epist. 21. Quid ni ego me splendidæ læro auctum esse gaudeam, ornatissime juvenis, quum tu præclaras animi dotes, quas ego jam olim in R. D. Jacobo Sadoletto patruo tuo non amo tantum, verumetiam suspicio venerorque, admirabilem eloquentiam cum singulari sapientia, pietate, modestiæque conjunctam, sic repræsentes in tuis ad me literis, ut idem ille mihi in te repubescere videatur? Hactenus igitur est quod mihi gratuler. Tibi verd etiam gratias ago, mi Paulo, quod tuâ prædicatione cohonestas nomen meum: utcumque tu pro singulari modestia tua hoc officium elevas. Dialogum *De studiis rectè instituendis* per Bonifacium Amerbachium acceperam priusquam tu mitteres: & quanquam eram negotiis ac molestiis obrutus, tamen interdum animi lassitudinem illius lectione resciebam, donec inundans occupationum pelagus coegit cum seponere: quem tamen mox reperam, non conquiescitur donec totum devoraro: interim & te fruar quâ licet, & patruo tuo, quando aliter facis negatum est. Illud scito, R. D. patruum tuum inter sincerissimos amicos meos Principem tenere locum, idque suo merito: ei proximus tibi dabitur qui illi simillimus es. Habes epistolam *αὐτοχρηστία* & ex tempore unâ cum dispunctis & adjectis: quod tu familiaritatis argumentum interpretaberis potius quam negligentia. Vale. Apud *Friburgum Brisgoie* tertio Cal. Septemb. M. D. XXXIII.

Des. Erasmus Rot. Petro & Christophoro Meis fratribus S. D.

Epist. 22. UT hoc compendii faciam, viri nobilissimi, amborum epistolis aliquot unicâ respondebo. Pridem accepi literas à vobis. exposulantes, vel, quæ est vestra civilitas deplorantes potius, quod ad vestra scripta nihil respondissem. Ea res mihi summo opere grata fuit, quippe declarans vestrum erga me studium handquaquam vulgare. Flagranti enim desiderio omnis mora longa est, cui lenta est etiam celeritas. Sed posthac velim reputet vestra prudentia, quot montes, quot campi, quot maria, nos circumstant. & per quas ambages epistolæ à *Friburgo Brisgoie* ad *Hispaniam Hispania* perferantur, quanquam hoc ipsum cuiusdam felicitatis est, si perferantur, vel resignatæ ac semilacernæ. Quod si fors acciderit, ut ad aliquas non respon-

A deam, humanitatis vestræ fuerit huic ætati, ut nullis studiorum laboribus oneretur, nullis morbis frangatur, jam sæpè sponte fasciscienti dare veniam: præsertim quum undique tot ad me literarum inundent fasciculi, idque propemodum quotidie, ut interdum vix suppetat ocium ad legendum, tantum abest ut vacet respondere singulis. Illud certe vobis usque persuasum sit, sive rescribam, sive obicescam, vestrum illud erga me favorem esse mihi gratissimum, epistolas autem non gratas modò verumetiam iocundas. Postremo, literis quas ante paucos dies recepi, significatis meas per bibliopolam esse redditas, quæ res mihi non minori voluptati fuit quam vobis. Hæc præfatus, ad rem accingor, *ἀλλὰ λαλῶναι*. Inhumanus sum, nisi vestrum erga me studium amplectar, nec vestra diffido prudentia. Nam fieri potest, ut in hoc negotio perspicaciores sitis quam ego. Meo tamen animo etiamnum sedet prior illa sententia, quæ censui consilius esse nobilem illum contatorem imitari, qui maluit sedendo quam pugnando vincere: præsertim quum non sit monomachia, ut unus cum uno committatur, neque res sit uni cum duobus. Quanquam accipimus *Herculem* se duobus imparem fuisse professum: sed uni adversus tot myrmecias, tot sphecias, tot ranarum phalanges, tot picarum, tot gryllorum gargara, tot sturnorum & graculorum examina conflegendum sit, ut etiam si nec aculeos haberent, nec rostra, nec ungues, tamen ipso garritu possent hominem quamvis durum exanimare. Quoties rejeci manifestas & impudentes illorum calumnias? Et tamen perinde quasi nihil sit actum, in hodiernum usque diem occinuntur mihi vetera mendacia, idque libris etiam editis: *Erasmus* facit confessionem arbitrariam, damnat omnes ceremonias, irridet cultum divorum, irridet ritus ecclesiasticos, rejicit jejunia *Christianorum*, damnat ciborum abstinentiam, solvit sacerdotum cœlibatum, destruit vota & ritus monachorum, damnat constitutiones humanas. Quid multis? stravit viam *Luthero*. Jam qui fingunt modestiam, quo majore cum fide calumniantur, aiunt se credere me bonum virum esse, nec illa in hoc scripsisse ut hi rerum tumultus sequerentur; collaudant etiam quod nunc diversa scribam. Hic nimirum, hic est nigra succus loliiginis, hæc est arago mera. Aliis isto colore patrocinentur, ego sic defendi nolo. Illud ingenue fassus sum & fateor, præscissem hoc secutum exoriturum, multa aut non scripsissem quæ scripsi, aut aliter scripsissem, quadam etiam non fecissem quæ feci. Prudentis inquit est divinare futura: fateor, sed non omnia. Agnosco tamen aliqua ex parte simplicitatem & incogitantiam meam. Ita tamen quæ mihi roties obgambunt, nusquam reperiuntur in scriptis meis, tantum absit malitiosus interpretes: & in *Declarationibus* meis quas isti palinodias esse putant civili titulo, nihil expono secus quam sentiebam quum illa scriberem: aut quam verbis expressi: rursus excipio lectorem iniquum, cui nihil satis circumspicere scribi potest. Ego studiosus ac bonus viris scribebam *Ambociationulas* aut *commentarios*, non arbitrabar me scribere cautiones aut *Syngraphas forenses*. Verum isti jam mitescunt, ut scribitis. Non magni refert, viri clarissimi, quam mitescant in me, magis admiro nondum esse delassatos, sed utinam verè mitescant ad imaginem illius qui dixit: *Discede à me, quia*

in eo qui suam innocentiam defendit ab impietatis crimine desiderant modestiam. Quam obsecro modestiam? Ut pro maledictis & calumniis gratias agat, & in gratiam ipsorum fateatur impietatis crimen à quo se novit esse putum. Nec istorum refert quod ea res gigneret grave infirmorum offendiculum: tam accuratam honoris sui rationem haberi volunt. Quid isti modestiam appellent nondum satis intelligo. At sunt aliquot, atque hi quidem nec indocti nec leves, qui in *Apologiis* meis improbant immodicam modestiam, existimantes malo nodum malum fuisse adhibendum cunctum: & si requirunt modestiæ nostræ specimen, legant *Declarationes* meas. Quanquam æqui iudices farentur me nusquam oblitum moderationis ac civilitatis, præterquam in *Apologia* quâ respondeo *Sutori*. Is enim quum haberet malam causam, & versaretur in argumento de quo judicare non poterat, tamen effreni petulantia debacchatus est in me vir & Theologus & *Cartusianus*. Quid igitur? an isti protinus ob unam epistolam me in modestorum album adscribent? Non arbitror: Sed alii dicent esse fucum, alii causabuntur me facere quod galli gallinacei victi solent, demissis alis è certamine sugere: ac pro modesto jactabunt esse timidum. Quin & illud auguror futurum, ut epistolam epistola pariat: si ista prodierit in publicum, is cui scripta est non sine premi suam. Nam ea quoque cum vestris literis mihi reddita est: quæ quo animo scripta sit Deus novit, ego certè in bonam partem interpretor. Non enim oportet suspicacem esse *Christianam* charitatem. Salutabitur hominem meis verbis amanter, simulque persuadebitis nequaquam esse malevolentiam quod non respondeo: Imò ob hoc ipsum non respondeo, quod cupiam mutnam inter nos benevolentiam esse perpetuam. Verum est quod *Græci* dicere solent, multorum amicitias silentio dirimi: sed rursus experimento verum esse comperi, quorundam amicitias melius ali silentio quàm colloquiis aut literarum vicissitudine. Sum frequenter in scribendo simplicior, aliorum animos ex meo æstimans. Venim ea res mihi non rarò malè cessit. Vos quoque vestra humanitate dignum feceritis, si juvenis animosi cursum non impediat. Fortassis eveniet illi quod solet vino generoso. Acerbius est, dum est multum, venim posteaquam ætate deferbuerit fit mitius. Aliquid dandum est juventuti, quæ philautiæ lenocinio, modò nè sit immodica, extimulatur ad industriam, honestosque labores. Habeo gratiam vestræ diligentiae quod *Lodovici Vivis* epistolam ad me miseritis: quam si scripsit ex animo, suspicari videtur me reffixisse in amicitia, quod literis suis laudaret *Franciscanum*: quæ suspicio videtur & in vestros animos demigrasse, sed eam non patiar aliud insidere. Itaque vobis tanquam è tripode dictum certum & indubitatum esse volo, istius rei nè levissimam quidem cogitationem unquam descendisse in pectus meum. Imò, ex laudatricibus illis epistolis unicam duntaxat legi, eamque perbreve. Habebat commendationem, sed ita temperatam, ut facile quivis sentire posset *Vivum* gessisse morem hoc officiolum flagrantem. Cur autem essem à *Vive* alienior, quod amicitiam haberet cum eo qui cum mihi similtas intercederet, quum id nè à famulis quidem meis unquam postularim, modò sic exerceant amicitiam, ut me non lædant? *Levanti* quum mihi esset capitalis digladio cum

A *Brianne*, *Vivus* habebat interim cum eo non amicitiam tantum, sed familiaritatem quoque, nec deerant qui prædicarent *Brianum* illius operâ fuisse adjutum: Mihi tamen ob id nunquam pilo minus charus fuit *Vivus*, eamque de viro docto insimulationem manibus pedibusque repuli. Soleo quosdam amicos ultro admonere, nè meâ causâ recederent ab amicitia eorum quibuscum mihi inciderat concertatio, perspicuens hoc expedire ad finiendas similtates. Demiror autem unde *Vivus* eam conceperit suspensionem, nisi fortè quod ad ipsum rariùs do literas. Ego verò ad veteres & exploratos amicos non temerè scribo, nisi quid inciderit occasionis. Nulla est regio ubi non habeam aliquot amicos. Quod si quoties uni scribo cogar omnibus scribere, duris profectò legibus mecum agatur. Proinde si vobis hic scrupulus exemptus est, *Vivis* suspicioni primo quoque tempore medebor. Superest, viri clarissimi, ut vobis pro isto erga me studio gratias agam. *Christophoro Fontano* salutem plurimam. Datum apud *Friburgum Brisgoie* pridie Natalis Domini Anno M.D.XXXIII.

Erasmus Roter. Andrea Crisio Archiepiscopo Gnesnensi S. D.

IN literarum vicissitudine nonnulla fuit inter-
missio, de mutua benevolentia nulla fuit remis-
sio. Non me fugit, quantis negotiis tua pietas disti-
neatur, nec te latet, opinor, quàm sim afflictâ valetudine, quæ mihi omnem penè studiorum consuetudinem ademit. At ubi literis amicorum factus sum certior, R.D. *Petrus* Episcopum *Cracoviensem* rebus humanis ereptum, simulque te factum Archiepiscopum *Gnesnensem*, gemina data est occasio, ut hæc epistolâ quodammodo *parvasiçen* cogerer, & quemadmodum *Jupiter* è duobus doliis res miscuit, ita in epistola lata miscere tristibus. Neque enim tibi non possum gratulari, qui pro tuis egregiis virtutibus ad istuc fastigii sis evectus, in quo, velut ex editiore specula, tua pietas clariùs latiusque diluceat. Rursus, non possum non jungere tecum lacrymas, tuamque pariter ac meam vicem deplorare: tuam, qui tibi sanguine conjunctissimum, animorum benevolentia conjunctiorem amiseris: meam, qui tam amico patrono & consolatore sum orbatus: vix enim verbis consequi queam, quantum solatii, quantum hilaritatis adferre soleant omnes illius epistolæ. Fortassis & totius *Polenia* vicem meritò quis deplorat. Quando enim Ecclesiæ talis contingeret Episcopus, quando Regi talis Consiliarius, quando regno talis Cancellarius? Quot egregiis dotibus cum virum cumularat suppremi numinis benignitas, quot heroicis virtutibus exornarat? diceret ad publicam hominum utilitatem divinitus esse factum. Quàm solida, quàmque recondita fuit eruditio, quàm fervens sacrarum literarum studium, quàm oculata prudentia, quàm rara in negotiis gerendis dexteritas? postremò, in tam eximii Dei donis, in tam sublimi dignitatis fastigio, quàm amabilis civilitas, quàm omnis expertus supercilii modestia? Atque, ut scribunt, contigit illi mors talibus digna moribus: ipsi divinis literis quas adamabat placidè immortalis est, expiravit enim nemine eorum qui officii gratia aderant, sentiente: diceret obdormisse, non expirasse. Hæc quum mecum reputo, pudet flere, magis libet illi ter beatæ animæ gratulari, quæ tunc pro bona

Epist. 23.

semente

semente quam fecit in hac vita, messem apud *Christum* metit opimam. Sed hæc abs te rectius perscribentur, tuæque tuba sanctissimi Præsulis gloria melius decantabitur. Tu longè præstantior es artifex & universas hominis virtutes penitus habes cognitæ ac perspectas: ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura. Non dubito quin pro tua erga illum pietate, sis nobis eum virum totum suis coloribus, tuo illo felici penicillo, depicturus. Conducit autem hoc non mediocriter ad bonos omnium mores extimulandos, si eximie virtutis fragrantia ad quàm plurimos dimanet: porro jam vitæ defunctos laudare tutum est, quando nec laudato periculum est ab insolentia, nec laudanti ab adulationis suspitione. Nos tenuem modò odorem dare studuimus. Dominus R. A. T. servet incolumem. *Basilee* Calend. Februar. Anno à Natali Millesimo quingentesimo trigésimo sexto.

*Petrus Episcopus Cracoviensis, & Regni Polonia
Vicecancellarius, Des. Erasmo
Rotterdamo S.D.*

Epist. 24. **M**ERITO te amamus, *Erasme* doctissime: merito amicitiam tuam plurimi facimus: qui quanquam totius, ut scribis, corporis doloribus oppressus adeo fuisti, ut neque pes neque manus officium suum facere potuerit, librarii tamen tui manu scribere ad nos maluisti, quàm ut tuas à nobis jucundissimas optatissimæque literas requiri patereris. Credibile non est, quàm grata nobis accidit tanta hæc animi in nos tui propensio: cupimusque vicissim tibi quacunque re possumus gratificari. Quæ de gravissima valetudinis nostræ perturbatione, allata ad vos fuere, sunt veriora quàm vellemus. Neodum planè tantis ex malis emerimus. Quanquam verò morbi genus non idem, eadem tamen propemodum causa, conciliasse utrique nostrum adversam hanc valetudinem videtur. Nam & tu dum reipub. *Christiana* pro virili tua prodesse studes, dum de nomine tuo immortalitati consecrando, anxius es & sollicitus, neque scribendi, neque legendi fixam facis ullum. Et nos dum Reip. Regni huius quantum possumus adjumenti adferre conamur: dum de ea quam nacti sumus sparta oranda cogitamus, & ipsi quoque nostri memoriam quoad ejus fieri possit, longissimum in tempus propagari cupimus: non eadem quidem quæ tu, neque perinde jucunda atque tu, & legimus tamen assidue & scribimus, & si quid à lectione scriptioneque temporis superest, id omne acertimis in cogitationibus gravissimisq; in curis ponere solemus; adeò nobis publicæ salutis quàm privatæ nostræ incolumitatis prior est cura & antiquior. Sed necessariò jam faciendum nobis est, id quod familiares nobis nostri suadent, magis propemodum quàm nos ipsi de salute nostra solliciti, qui nos & hortari, & orare, & liberius accusare, & monere, ut tantos labores fugiamus, non desistant. *Roscium* ferunt dicere solitum, se quo plus sibi ætatis accederet, eo tardiores tibi cinis modos, & cantus remissiores facturum. Quòd si ille, quem longiore hujus lucis usura frui, non multum Reip. intererat, aliquid tamen ad requiem senectutis excogitabat: quid nobis, mi *Erasme*, faciendum est, tibi præcipue, quem magnam orbi *Christiano* utilitatem attulisse scimus, multoque allaturum majorem, si te nobis, quod spera-

Amus & optatus, plures adhuc in annos incolumem Deus servaverit. Murare quidem non licet, sed laxandi nobis certè modi sunt: & si volumus Reipub. diu servire, saluti quoque paulò est diligentius serviendum. Itaque quam nobis familiares nostri occidunt quotidie, eandem cantilenam tibi quoque nos occinendam putamus. Quod libenter facis, da operam ut id quàm diutissime facere possis. Delectat te scribendo Reipub. *Christiana* rationibus prodesse, & celebre nomen tuum ad posteros transmittere: da operam, ut quemadmodum te juvat scribere, ita diu scribere, diu Reip. prodesse queas. Aliquid de istis tuis perennibus studiis & laboribus remittito. Cave denique nè plus quàm parricida dici queas, si te laboribus istis & vigiliis conficiendo, quasi manus ipse tibi attulisse videaris. Sumus inter nos, mi *Erasme*, non solum ætate, verumetiam fortunæ quadam similitudine conjuncti. Nam & nostrum est, itidem ut tuum, vitreum planè corpusculum, cum senio, cum laboribus fractum, nunquam ferè ab omni prorsus tentatione liberum. Sed utrunque nostrum *Christus* quandoque respiciet, & flagellatos nos atque in gratiam receptos, pristinae sanitatis compotes faciet. Bono nos animo esse oportet; multum enim juvare dicitur animus in re mala bonus. Quanquam te jampridem omni cruciatu tuo liberatum esse credimus. Sin autem nostra nos adhuc fefellit opinio, dubium nobis non est, quin una uterque, pulcherrimo hoc & saluberrimo anni tempore vires nostras pristinas simus recuperaturi. Id quod faxit *Iesus Christus*, veræ salutis ac incolumitatis autor. De rebus novis, quarum nos participes fecisti, magnas tibi & agimus & habemus gratias. Nos quid ad te novi scribamus non habemus. Nisi fortasse novum est hoc apud nos, Do. à *Laseo*, qui fuit per *Joannem* Regem in vincula conjectus, jam esse ab eodem dimissum. Laborum ergo, quos ejus causa maximos maximo cum sumptu suo pertulit, donatum est illi opud *Kesmarke*, & alterius *Dobrocen* usus fructus in id usque tempus concessus, quo quindecim ei millia numerentur: nec amplius jam Regi *Joanni* facit stipendia. Spes erat injecta pacificationis inter *Ferdinandum* & *Joannem* Reges *Hungariae*, sed ea præcisa jam esse dicitur. *Joannes Turcarum* Imperatoris auxilio nititur & magnopere confidit. *Ferdinandum* tam potentem hostem provocare multi mirantur, præcipue cum fratrem *Carolus* Imperatorem à Rege *Galliarum* impediri rumor sit, quo minus fratri ferre posset suppetias. Rex meus pacis studiosissimus, cum *Moschis* nunc bellum gerit invitus. Conscriptus est validus exercitus: lata & secunda speramus omnia, atque à Deo precamur. Quanquam cognitam esse tibi jam & perspectam putamus, benevolentiam in te nostram: visum est tamen nobis, exiguo hoc munusculo, eam tibi magis testatum facere. Speramus tibi non tam muneris parvitatem, quàm amoris in te nostri magnitudinem, unde munusculum istud est profectum, gratam fore. Vale, mi *Erasme*; nos ut amas ama tui studiosissimos. Datum in arce nostra *Bolzanzensi*, die vigesimo sexto Aprilis, Anno Domini Millesimo quingentesimo trigésimo quinto.

Des. Erasmus

Des. Erasmus Rot. Petro Tomicio Episcopo
Cracoviensi S. D.

Epist. 25.

Tantum habent eruditionis & eloquentiæ literæ tuæ, Præful ornatissime, ut me prorsus à scribendo deterreant: sed eadem rursus tantam præ se ferunt humanitatem, ut non verear illis vel ex tempore respondere, quod mihi penè perpetuum est. Itaque multum citòque scribendo didici malè scribere. Quòd tuam amplitudinem veneror ac diligo, nihil mihi debetur gratiæ, *Seybis* omnibus immanior fixurus, si visum tot eximiiis virtutibus præditum, & tam egregiis fortunæ ornamentis, tam singulari modestiâ, non toto pectore amarem. Tuum in me favorem, meamque erga te reverentiam, amicitiam vocas, aut te multum deiciens, aut me multum erigens: mihi verò abundè magnificum est, inter tuos clientulos annumerari. Ejusdem modestiæ est, quod omnia tua cum meis confers. Formica camelos, aiunt *Græcorum* Proverbia. Nec confers modò, verum etiam in iis quæ sunt præcipua priores tribuis *Erasmus*. Utinam è lucubrationibus meis aliquid utilitatis accedat: præsertim ad pietatem. De nominis immortalitate non sum anxius, tamen non est boni viri famam negligere. Sed varia sunt hominum iudicia; tum hoc seculo, quid obsecro turbulentum? In eodem choro quàm dissonæ voces? quàm non congrui motus? ut qui velit hisce temporibus aliquid in lucem edere, nullo pacto vitare queat, quin se exponat multorum linguis confodiendum; ut, juxta *Pauli* sententiam, per gloriam & ignominiam, per infamiam & bonam famam, necesse sit ad id quod rectum est pertendere. Si olim scissem quid sit celebre nomen, summâ vi fuisset adnixus, nè quis præter domesticos novisset *Erasmum*; nunc frustra mihi placet illud *Epicuri* adæbuerat. Sed quando hæc est *Epimethi* prudentia, serò sapiens, quod unum superest, huc toto pectore incumbō, ut *Christo* propitio hinc emigrem. Ab his laboribus, in quibus credis me libenter versari, jamdudum animus gestit discedere; sed partim me retrahit necessitas, partim revocat flagitatorum improbitas. Necessitas cogit, ut mea quæ ferè sunt extemporaria, ac citra justam curam præcipitata, sub incudem revocem, quando typographos cohibere non possum, quin subinde meas ineptias excudant, etiam puero lusas; interdum & alienas meo nomine evulgant lucelli gratiâ. Flagitatorum duplex est genus, quidam urgent privato affectu, velut typographi, qui lucri gratiâ quærant novos libros: sunt alii quidam qui de me bene meriti postulant argumentum, quod existimant Reipub. profuturum: aut si nihil sunt meriti, eâ sunt autoritate ut rogando cogunt: hujus ordinis sunt, libellus *De misericordia Domini*, ad *Christophorum* Episcopum *Basilensem*, *Commentarius in Psalmum* quendam ad *Episcopum Lincolnensem*, alter item ad *Turzanem* Episcopum *Olanuensem*. Duo præterea libelli: alter *De symbolo fidei*, ad comitem *Uvulstrie*, alter *De morte Christiana*. Sed acrius urgent, qui ex promissis velut obsignatis tabulis mecum agunt. Hujus ordinis quam alia quædam sunt, tum est *Ecclesiastes*; quem nunc damus seriò: non seriò promissum, idem passi quod solet quibusdam puellis accidere, quæ per lu-

A lum recipiunt, quod cum dolore coguntur reddere. Quis sit operis genius futurus nescio, meus certè genius à nullo argumento magis abhorruit. Malui tamen hanc aleam jacere, quàm malæ fidei sponsor videri. Sed quid mei labores sunt ad tuam industriam, qui doctrinâ, consiliis, integritate, gratiâ, prudentiâ, autoritate, de Rege, regno, & ecclesiis *Poloniæ*, tam præclarè summo cum omnium applausu merearis. Jam ut atas conveniat, multum tamen interest inter senectutem omni dignitatis genere florentem, & inter marcidam omnibusque invidiæ telis expositam, nè dicam *imæ* vel *imæ* potius *yges*. Si novus annus tuam amplitudinem pristino vigori restituit, est unde *Christo* gratias agamus: me verò usque ad *Idus Maias* inclementissimè tractavit, adeo ut cruciatum penè jugum tædio cælum mutarim (Nam in morbis deploratis medici solent ad hanc sacram ancoram confugere) si quod fortè mali levamen invenirem, aut certè morte finem dolorum adipiscerem. *Basileam* arcerâ muliebri vectus sum, cujus urbis nec incelebris nec inamena hospitio compluribus annis sum usus, atque ibi in spem reditus mei erat extructum cubiculum in gratiam meam, quale mihi sciebant esse commodum; tum erat excedendus *Ecclesiastes*, qui multis locis hiulcus & inchoatus, vix potuisset absolvi, nisi præsens adfuisset. Hanc civitatem quam ante annos ferè septem subtrulentam reliqueram, bene tranquillam reperi, & ad sobrios mores pulchrè compositam. Jam non me fugiunt diversæ hominum sententiæ: animique plurimorum, ad malè suspicandum æquo proniores: Verùm arbitror me tum atate, tum rerum, tum eruditione quantulacunque huc pervenisse, ut mihi totum sit quovis loco vivere. Nec tamen hoc animo prorepsi è nido, ut *Basileæ* sedem perpetuam figerem, nisi urgeret inexpugnabilis necessitas: verùm hic erat animus, ut si parum succederet audacia, *Friburgum* in ades meas, quas illic sat splendidas emeram, & ad usum meum diligenter appararâ, commodæque suppellectile instruxeram, me reciperem. Sin succederet cæli mutatio, hinc vel in *Brabantiam*, vel in *Burgundiam* cogitabam. In *Brabantiam*, præter alia multa, invitat aula *Cæsaris* & paratum salarium si videam: *Besontino* Senatui simul & Clero me pridem, quum illuc commigrare statuissem, *Carolus Cæsar* literis suis non indiligenter commendavit. Et absque vinis *Burgundiacus* illicò periclitor. Contemni poterat, quod non nisi magno hinc advehuntur, nisi magna ex partè à furacibus aurigis exhausta, aut admixtu corrupta, ad nos venirent. *Friburgi* Universitas est (ut vocant) cum primis celebris: & omni studiorum genere satis florens; nec illibenter vivebam in ditione Regis *Ferdinandi*, cujus haud vulgarem in me favorem multis argumentis sum expertus. Sed ejus loci cælum mihi semper visum est meo corpusculo parum amicum, atque ipsa etiam domus, quamvis elegans, nonnihil suspecta fuit. Hic aliquanto minis malè habeo: nam bene habendi ipse omnis adempta est, in hac quidem vita. Siquidem à puero sui delicati corpusculi, ratiſſimæque (ut medici loquuntur) texturæ, eoque cæli injuriâ facilius offendebar: sed vigor ætatis partim negligebar, partim vincebat hæc incommoda. Nunc posteaquam non labore tantum, sed multò magis tot letales calculorum nixus,

& his succedentes articulorum diri cruciatus, absumpto corpore præter cutem & ossa nihil reliquerunt, consentaneum est ut indies corpusculo magis ac magis attenuato, facilius offendarerz incommodis. Sic planè sis cælestis, ut ad omnem cæli habitum, pejùs aut commodius habeam: Sed leviùs feruntur mala quæ non possunt esse diutina. Majorem in modum me delectavit, quòd eruditè juxta & appositè adfers de *Roscio Comedo*, qui cum ætate mutavit tibi-arum modos. Verum utinam ego aliqua saltem ex parte id essem in ecclesia, quod *Roscius* fuit in theatro; atramen quod illi persuasit ratio, me docuit necessitas. Illud inter nos diversum: Tui te revocant à laboribus, ut Reipublicæ cui prodes plurimum, possis quàm diutissimè prodesse: ut mei me recusantem ac detrectantem ad labores subinde novos protrudunt. Utcunque hæc habent, admonitio tua vel potius consolatio, mihi fuit multo gratissima, atque illud efficit, ut posthac majorem habiturus sim valetudinis rationem; & quicquid erit molestiarum, æquiorè feram animo. De *Hieroslas à Lasco* grata nuncias: nam huc nescio quæ rumoris aura pertulerat, cum cum duce *Grattio* fuisse capite truncatum. De *Cæsaris* victoriis multa tum scribuntur, cum vulgo jactantur, quæ non arbitror omnia *anquæ*, ut *Homerico* loquar. Populus *Cæsareæ* ditionis multis in locis, accensis pyris testatur gaudium publicum; idem factum est *Rome*. Pontifex tamen negavit se id facturum, nisi *Caroli* literis ad ipsum scriptis factus esset cettior. *Gulianus* verultz *Carthaginis* ruinas expugnatas rumor est constans, & puto verum esse, cetera dubia sunt. Hic nihil est quod scribam læti. Pestilentia scintillat in multis *Germaniæ* civitatibus. Oppidum *Westphaliæ* Monasterium: quod occuparant retinetti: vi expugnatum est, animadvertum in omnes, qui duodecimum exceßerant annum. Ea lues nonnihil compressa est veriùs quàm extincta. Ex *Hollandiæ* Anabaptistæ turmatim in has regiones affluunt, nec dissimulant suam professionem; feruntur ac dissimulantur, si nihil moveant tumultus. Quorsum hæc evasura sint, Dominus novit. Corda Regum in manu Dei sunt, precorque ut quæ *Carolus* noster gerit, *Christo* prosperante feliciter cedant; multorum tamen sententià non minus operæ precium fecisset, si *Germaniam* inferiorem ab istis pettibz defendisset, quàm expugnando *Gulianum*. Neque enim res jam intra *λογμαχίας* consistit, sed ferro & sanguine grassantur *Albani* insidiis, dolis, ac vi civitates occupant, cæde ac violentià invitos ad suam sectam adigunt, creant novos Reges ac Reginas, condunt novas leges pro sua libidine. Ante mensem Reverendus D. *Joannes Faber* Episcopus *Vitrensis*, Regis *Ferdinandi* consiliarius ad me scripsit, à *Tunica* venisse oratorem ad *Ferdinandum* ac paulò post alterum, Item à *Vayvada*: Nondum esse certum, sed suspicari se agi de pace, ad quam Rex est propensissimus: Et sapit in hoc *Germanicarum* & *Ungaricarum* rerum statu. Nihil habet hæc ætas eo Principe sanctius aut humanius; dabit illi spero Dominus aliquando fortunam virtutibus parem, ut rebus humanis quantum prodesse cupit, tantum & possit. *Landgravius Hesse*, qui ducem *Uvitenbergensem* in suam dictio-

A nem reposuit, honorificentissimè excepisse dicitur. Circiter Idus *Augusti* dux sorores, *Maria* quondam *Ungariæ* Regina, & Regina *Gallicæ*: parabant colloquium *Cameraci*: videbimus quid ille parlat senatulus; utinam salubriora decernat, quàm ille quondam *Rome*, cui præsidebat mater *Heliogabali*. Hyeme superiore *Latetie* sevitum est acriter in quosdam, qui magnos excitârunt tumultus, ipsi etiam Regi militantes, ni desisteret persequi verbum Dei (sic enim illi loquuntur) schedis passim arsis ad ipsum etiam conclavè regium. Vario suppliciorum genere extincti sunt apud *Parisiis* fere viginti quatuor; Plurimi metu profugerunt, inter quos non pauci nobiles. Eorum aliquot Rex, jam factus mitior, revocavit, redditis facultatibus, & permissio (ut narrant) dogmatum arbitrio, modò ne petant Regni statum. Hujus moderationis autorem narrant fuisse Regem *Angliæ*, & *Paulum* tertium. In *Angliæ* quid acciderit Episcopo *Roffensi*, ac *Thoma Moro*, quo hominum iugo nunquam habuit *Angliæ* quicquam sanctius aut melius, ex fragmento epistolæ quod ad te mitto cognosces. In *Moro* mihi videor extinctus; adeo pila *Juxta* juxta *Pythagoram* duobus erat. Sed hi sunt rerum humanarum ætus. Verum his seriis nimium onero te: Nunc audi quod rideas. *Paulo* tertio visum est in futuram Synodum creare Cardinales aliquot, insigniter eruditos, inter quos propositus est & *Erasmus* *laxus* & *laxus* in *laxum* - sed obstabant, quàm alia quædam, tum verò præcipuè census nimium tenuis: præterea senectus, ac valetudo parum utilis obeundis ecclesiæ negotiis. Itaque nunc magno ambitu agitur, ut me proposituris onerent, reclamantem, ac manibus pedibusque recusantem, ac perpetuò etiam recusaturum. Ego animalculum *inopetia* nunc suscipiam certamen cum ociosis, violentis & opulentis competitoribus, ut dives moriar? Breve Pontificis ad te mitto, cujus animum lubens amplector: hos elitellas non recipiam. *Roffensi* Episcopo galerus Cardinalitius exhibitus est in carcere, sed ille jam mori decreverat. Regi vestro pro sua prudentia pacis amantissimo precor omnia prospera, dignus erat vicinis commodioribus. Munus tuæ benignitatis nec expectitum, nec expectatum, bonâ fide redditum est. Tam docta, tamque amica epistola, etiam si venisset *ad me*, amplissimi muneris instar erat futura. Nec ulla unquam ad me tua venit epistola, quæ non plurimum solatii præstaret animo meo. Magis studiosi narrant, hoc esse peculiare malis spiritibus, ut terrorem ac rædium adferant: bonis, ut gaudium & alacritatem. Nihil igitur mirum, si tua scripta sic exhilarant, sic discutiunt omnem mororem, quàm à spiritu optimo verèque *Christiano* proficiantur. *Ecclesiastæ* volumen lubens ad te misissem, si quis voluisset facinam recipere, per negotiatores isthuc perferetur. Quoniam elegantia cum tuis literis paria facere non potui, quod eloquentiâ diminutum est, loquacitate pensavi. Dominus R. amplitudinem tuam diu nobis servet incolumem. Datum *Basileæ* pridie Calend. Septembris, M. D. XXXV.

Paulus

Paulus P. P. III. Des. Erasmo Rot. sacra
Theologia professori S. D.

Epist. 26.

Dilecte fili, salutem & Apostolicam benedictionem. Gratissimæ nobis fuerunt literæ tuæ, quas nobis dilectus filius *Lodovicus Beron* Canonicus *Basilien.* reddidit. Cum enim nos delectare vel ob id tantum potuissent, quod à te erant, cuius nomen celebre semper amavimus, & doctrinam magni fecimus, eo etiam erant ornatu verborum ac gravitate sententiarum, ut ob elegantiam gratiores, eam quoque pietatem præferentes, ut gratissimæ nobis evenerint. Nam quamvis in gratulando benevolentiam, in laudando humanitatem, in monendo prudentiam tuam exhibueris, tamen præ his omnibus tuam pietatem amavimus, quam in sanctæ ecclesiæ tranquillitate optanda, tuæque in id propensitate animi & promptitudine obsequii expromenda nobis ostendisti. Nec verò ignoramus, quantum tua excellens doctrina pari conjuncta eloquentiâ nobis adjumento esse possit ad novos istic errores ex multorum animis abscindendos. Quamobrem cum id ipsum jam decrevissemus facere, quod postea pie monuisti, ut mediis & communes incedentes, toti in causam sanctæ fidei asserendæ & ecclesiæ tranquillandæ incumberemus, lætati sumus plurimum talis viri judicio & amore. quod ea moneres ac suaderes, quæ nobis pertinerent ad officium, ac redundarent ad gloriam, iisque pariter tuæ operæ promptitudinem ac ministerium offerres. Quâ nos quidem de re tibi iustius ac libentius gratias agemus, quam de gratulatione & laudibus nostris, quanquam de his quoque gratias agimus. Illam enim tecum cupimus ut debemus, hæc verò à nostris meritis, quæ nulla sunt, separantes, ad unam Dei benignitatem cuncta referimus, cuius beneficio grati, voluntati obsequentes, oneri pares utinam esse possimus. Nam cum semper hæc dignitas multum oneris ac sollicitudinis habere consuevit, tum hoc præcipue tempore plurimum secum detulit molestiæ & laboris: ut quamvis ob Dei servitium non declinanda, ob tedium certè ac difficultates implicatas non fuerit optanda; subibimus tamen alacres, contraque tendemus, nihil fidentes viribus nostris, sed in Deo spem omnem collocantes, ut ipse tandem suos miseratus, naviculam *Petri*, quam regimus, diu iactatam fluctibus, ac ventis concussam, in portum reducat, marique & procellis imperet. Quo magis te fili hortamur ut tu quoque, quem tot ingenii & doctrinæ laudibus Deus ornavit, nos in hoc pio labore tibi maximè consentaneo coadiuvans, verbis & scriptis Catholicam fidem nobiscum tuendam, & ante Synodum, & in Synodo, quam Deo adiutore omnino habere intendimus, suscipias, extremoque hoc pietatis opere quasi optimo actum viram religiosè actam, tuæque tot scripta concludens, criminatores refellas, provocas laudatores. In quo Dei tui quidem retributione contentus, nos tamen quoque haud ingratos neque immemores experieris. Sed hæc plenius, & quo animo ergate tuæque commoda futuri simus, ex ipsius *Beri*, quem & virtutis suæ & tuæ commendationis causâ libenter vidimus, & benignè exaudivimus, sermone intelliges. Datum *Rome* apud sanctum *Petrum* sub anno piscatoris die ultima

A Maii, Millesimo quingentesimo trigésimo quinto, Pontificatus nostri anno primo.

Bartholomæus Latomus Trevir, Erasmo
Roterodamo. S. D.

Epist. 27.

Intelligo ex literis tuis veterem tuam erga me benevolentiam nondum intermortuam esse, quod equidem tanto gratius mihi est, quanto longiore intervallo nullam mei apud te memoriam literis instauravi. Neque tu id negligentiz meæ imputare debes, *Erasme* humanissime (sunt enim, ut opinor, non minus quàm decem anni, ex quo nihil à me ad te scriptum est) sed potius reverendiæ, quam mihi non solum natura mea tribuit, sed etiam auxilii tui clarissimi nominis observantia. Scio enim quotidianis multorum literis studia mea pene obrui, dum quisque cupit nominis tui fulgore aliqua ex parte illucescere. Sed ego nunquam putavi meas ineptias tuis gravissimis occupationibus interponendas esse, nisi subesset iusta ad te scribendi causa. Itaque tacui in hunc usque diem, non oblivione aliquâ humanitatis tuæ, quæ mihi primo congressu tuo cognita fuit, sed quod arbitratus sum, te pro tua æquitate atque prudentia etiam silentii amicorum rationem habere. Quod orationem meam legisti non tam gaudeo, quam vereor ne tuo eruditissimo palato parum responderit. Ego certè ad te non misi, quicumque pertulerit (neque enim dignam duxi) sed tantummodo edita fuit, non tam ut ostentarem infamiam meam, quàm quod id ipsum tempus postulare videbatur. Provexit enim me *Budens* ad regium professionem, vir non literis tantum, ut tu nosti, sed etiam humanitate colendus: movebanturque invidia, ut fieri solet, nonnulli, qui non putabant æquum esse in *Gallia* ut *Germano* homini tantum honoris deferretur. Itaque ego ut purgarem ambitionem meam, & simul ut clarissimo viro gratias apud omnes agerem, passus sum vulgari orationem, quam habui in auspicianda prælectione publicâ, eademque re factum est, ut ad te quoque pervenerit. Urinam satisfacere possem gratulationi tuæ, *Erasme* doctissime, quæ mihi non solum per iocunda fuit, sed etiam humanissima visa est. Non enim credere potes quantum oneris sustineam. Malè habet primarios aliquot collegiorum, quod *Latina* professio publicè instituta sit, cum verò tam multi singuli invident, ut etiam quamvis bonum artificem artis perire queat. Sed tamen obdurni, & satis feliciter processu in hunc usque diem, estque spes fore, ut hoc regium institutum in linguis & bonis artibus provehendis magno commodo sit huic *Academia*. Quod incommodior tibi valetudo est, dolet mihi ex animo, idque eo iustius, quod vel immortalem te esse, si fieri posset, oportebat. Equidem piget me conditionis nostræ, cum sæpe video tot nequam homines abundare viribus, torpentes omni ocio atque ignavia: tibi autem doctissimo pariter ac studiosissimo homini, qui omnes ingenii & corporis facultates diu nocturne impendis in publicam utilitatem, ne ad gratum quidem spiritum corporis salubritatem suppetere. Quanto æquius erat naturam rerum in *Cyclopa* istos & centauros, quibus abundat nimium *Christiana* orbis, malignam esse, quàm in publica literarum præsidia. Sed te una consolatio sustentare debet, vir cordatissime, quod hæc iniquitas laborum

(T t t)

tuorum

morum compenſabitur olim non ſolum apud Deum opt. max. celeſtibus præmiis, ſed etiam apud omnem poſteritatem tempiternâ nominis tui memoriâ. Vives enim tu & gaudebis fruſtra laborum tuorum in futura etiam vita; tantumque abeſt ut totus unquam interiturus ſis hoc mortali caducôque corpufculo, ut etiam fama ingenii tui impreſſa literatis monumentis Regum pyramides ſuperatura ſit, clariffimorumque Imperatorum victoriis illuſtrior futura. Jam vigefimus annus eſt, opinor, & amplius, ex quo primum mihi cognitus fuiſti, quam interim nullum prætermiſiſti ſpaci-um, in quo non aliquam partem ingenii ac lucubratorum tuarum orbi terrarum communicaveris. Tantam igitur tu lapdem tibi putas aliquando interituram eſſe, aut ullam futuram tam ingratam poſteritatem, quæ de tot tantisque laboribus tuis levis cenſura ſit, quam hodie te vivo iudicant non ſolum doctorum hominum ingenia, ſed etiam ipſe terrarum orbi? Conſirmâſti immortalitatem nominis tui gloriæ magnitudine, tantumque decus ingenii ac ſummæ eruditionis de te unus hoc ſeculo extuliſti, ut etiam invidiæ dentibus frenos in omnem partem inieceris. Quamobrem macie virtute cſto, *Eraſme* laudatiſſime, & hanc quam peperitiſti gloriâ fortiter omni incremento laudis ad finem uſque perſequere. Nam qui invident fortaliſ tuo nomini, & in ægna ingenii tui incurant, erunt nonnulli dum nobis ſuperſtes fueris: qui autem præſcripſerint tibi palmam immortalis gloriæ, aut quicquam de ſplendore laudum tuarum detracturi ſint, nè poſteritas quidem æquo animo unquam latura eſt. Expectamus *Eccleſiaſten* tuum, quem joco quidem promiſſum, ſed tandem ſerio extortum eſſe ſcribis. Utinam ſæpe in hanc partem urbanus ſis. Videris enim mihi in hac re imitatus eſſe puellarum feſtivitatem, quæ per ſæpe quod luſu conceperunt, coguntur bonâ fide in lucem redde-re. Sed ô partus tuos feliciffimos, qui etiam puellarum fecunditatem nobis ſuperaris! Non enim infantem nobis daturus es, quod ſatis ſcio, ſed perfectum jam, & qualis ille apud *Homerum* fertur, *ἰσχυρὸς καὶ βραχὺς ἰὼν ἀνὰ κλισίῃς* annorum & conſultiffimum concionatorem. De noſtris concionatoribus, vel potiùs de tota turbulenta concione, nihil opinor opus eſſe ad te ſcribere, quum non ſolum omnia ex aliorum literis, qui ad te ſcribere ſolent, ſed etiam ex fama ipſa cognoveris. Fuimus præteritâ hyeme in magno periculo & invidia *Germani* omnes in hac urbe, propter quorundam temeritatem, qui libellos ſeditioſos non ſolum totâ urbe *Parifiorum*, ſed etiam in aula Regis fixerant: Dederunt tamen illi poenas, atque utinam omnes dediffent. Sed interim & alii complures eâdem tempeſtate abrepti ſunt. Magnus terror erat, & formidoloſa rerum facies apud omnes, vincula, carceres, tormenta, flammæ. Vidiffes homines in altum ſuſpenſos ſubjectis ignibus vivos cremari, audiſſes voces inſultantis vulgi, & increpantis damnatos inter ipſa ſupplicia cum magna atrocitate. Ita ſuprà quatuor & viginti homines abſumpti ſunt, *Galli* nominis omnes, nec quiſquam *Germanus* de capite periclitatus eſt. *Beda* tuus fecit emendam, ut vocant, honorabilem, cum hac confeſſione, quod contra veritatem & Regem loquutus eſſet, quæ verba ante ædem divæ virginis magno populi concuſſum præſente præcone palam pronuntiavit:

A nè fortè *Lutheranum* illum fuiſſe putes. Sed tamen detinetur adhuc in carcere, detrahendus in monaſterium aliquod, ut ſerui, ubi, & quando Regi viſum fuerit. Cætera jam tranquilla ſunt omnia, eſtque ſama exules, qui metum proſe-gunt, redicturos eſſe, reſtitutis etiam bonis quæ fuerant à ſiſco occupata. Vehementer deſideratur concilium à bonis viris omnibus, quod niſi aliquando habitum fuerit, verendum eſt quod tandem hæ turbe ſint abituræ. Audis nunc inſanire *Hollandos* tuos, quod equidem doleo, putôque illis accidiſſe, quod bene conſtitutis corporibus, ut aiunt medici, ſolet, ut quum levis etiam tentari cœperiat, vehementius turbentur. Quod ſi malum hoc aliquando in *Galliam* invaſerit, dii boni, quantum videbimus tempeſtatem? Sed de his ſatis. Sum enim prolixior ad te, quam debeo, verèorque nè patientiam tuam intempeſtivâ loquacitate offendam. Sed ignoſcere mihi debes. Quum enim longo tempore ad te nihil ſcripſerim, nunc obſcure à occasione volui unius epiſtolæ ubertate compenſare ante acti temporis ſilentium: ac ſimul calor quidam amoris tui ſcribentem longius proceſſit. Puero, quem mihi commendaſti, libenter commodabo ubicumque; potero fecerique mihi pergratum ſi crebrioribus officiis à me exigendis benevolentiam erga te meam probare non dubitaveris. Vale. Datum *Laureia* die *Petri & Pauli*, M. D. XXXV.

Deſ. *Eraſmus Roterodamus Bartolomæo Latomo* S. D.

A Cœpi ante dies paucos epiſtolam à *Paulo* Epiſt. 28. tertio miſiſſiſi favori, atque honorificentiſſimæ de me teſtificationis plenam. At nè vivam, ſi ea mihi ſuit tuâ gratior, ad quam nunc reſpondeo. ſed *λαχρυμῶν*, & ut ita loquar, per aphoriſmos. Benevolentia, mi *Latome*, quæ rebus temporariis, & in quas juſ habet fortuna, conciliatur, ſolet illis in diverſum mutatis vel refrigeſcere, vel intermori. Me verò tibi nec forma, nec opes, nec dignitas, ſed eruditio, candor animi, ac morum ſinceritas conciliavit; quæ ut propria perpetuæque ſunt hominis, ita perpetuam amicitiam pariunt. Nunc quum perſpicio te in virtutibus quas olim in te dilexi factum locupletiore, æquum eſt, ut meo erga te favori nonnihil accreſcat. Quod excuſas ſilentium tuum, operam inanem ſumis mihi crede; nunquam ſoleo ſpectatos amicos hoc vulgari officio æſtimare. Quid quod impudenter facerem, ſi id in te requirerem, in quo tu pari jure poſſis *ἀνταποδοῖν*. Orationem tuam valde probavi, quanquam mihi reddita eſt mutila, neque quicquam unquam legi tuam, quod non vehementer arrideret, eo quod illic animadverterem ingenium ardens abſque ſurore, liberum abſque petulantia, amicum abſque aſſentatione, excelſum ſine arrogantia. *Budæum* ob eximiam eruditionem, ac præclara in rem literariam merita ſemper animo ſum veneratus, tamet ſi quidam conati ſunt noſtram amicitiam neſcio quâ nubeculâ nonnihil offuſcare. Eum nunc longè pluris facio, quod tam amanter conſuluit honori commodique tuis. Collegiorum primores nihil novi ſciunt. Metunt nè quid decedat ipſorum quaſi ſui, quem plerique unicum habent ſcopum. Vix credas quibus machinis *Latome* conati ſunt obſtare, nè

nè Collegium trilingue reciperetur. Quà quidem in re strenuam navavi operam, ita plurimum invidiæ mihi conflavi. *Tornaci* coeperat institui professio linguarum, sed academia *Leuvenensis* & *Franciscani* qui *Tornacum* incolunt non conquieverunt, donec quod inchoatum erat ommitteretur. Domus in hunc usum extructa, prospectum habebat in hortum *Franciscanorum*. Hinc illæ lachrymæ. Te primos excetra impetus feliciter sustinuisse vehementer gaudeo; nec dubito quin reliqua futura sint secundiora. Illud interim tibi providendum censeo, ut dum ætas laborum est patiens, seponas quod commodè senectutis alat ocium. Ego si annos numerem, diu vixi; si rationem ineam quantum temporis mihi lucta fuit cum febribus, cum calculo, cum podagra, non diu vixi. Sed par est non patienter ferre, quicquid ille supremus Dominus nobis immiserit, cuius voluntati nemo potest resistere, quique solus novit, quid nobis expediat. Quod me consolari commemoratione clari nominis, nec apud posteros unquam intermorituri, non ingratum est amicæ voluntatis officium. At me nihil movet ista gloria, nec sollicitus sum de posteritatis applausu. Unum illud mihi curæ cordique est, ut hinc *Christo* propitio emigrem. Huc multi *Galli* nobiles profugerant, hybernæ procellæ metu, qui revocati sunt. *Leo rugiet*, inquit *Propheta*, *quis non timebit*? Similis terror dissimili de causa occupavit animos *Anglorum*. De quibusdam monachis sumptum est capitis supplicium, inter quos fuit quidam *Brigitensis* per humum tractus, mox suspensus, denique corde revulso in quatuor sectus partes. Hic constans & verisimilis rumor est, ubi Rex cognovit Episcopum *Roffensem* à *Paulo* tertio cooptatum in numerum Cardinalium, eo maturius productum è carcere truncasse capite. Sic ille dedit rubrum galerum. *Thomam Morem* jam pridem esse in carcere, facultatibus in regium fiscum reductis, nimis verum est. Ferebatur & is ultimo affectus supplicio, sed nondum certum habeo. Utinam periculoso negotio se nunquam admisisset, & causam Theologicam cessisset Theologis. Ceteri amici qui me subinde & literis & muneribus dignabantur, nunc metu nec scribunt, nec mittunt quicquam, neque quicquam à quoquam recipiunt, quasi sub omni lapide dormiat *Scorpius*.

Hic Pontifex videtur seriò moliri concilium. At non video quomodo sit coiturum in tanta Principum ac regionum dissensione. Tota inferior *Germania* mirè infecta est à retinētis, In superiore dissimulantur. Turmatim huc affluunt, quidam *Italiani* petunt. *Cæsar* oppugnat *Goleam*. Mea sententiâ plus periculi est ab *Anabaptistis*. Non arbitror *Galliam* ab hac colluvie prorsus esse liberam. Sed mustant isthic formidine fustis.

Scis Monasterium *Uvestphaliæ* metropolim expugnatum esse. Apud *Amsterdam* periculosus tumultus est in urbe. Neque nescis opinor *Vindalium* conterraneum tuum *Tornaci* pestilentiam sublatum esse, virum pulchrè doctum, jam digammum ac liberorum aliquot parentem. Prodit *Concionator* meus maxinam bonis avibus. Nam mihi quidem hoc argumentum nunquam arrisit.

- A Festivum est quod adfers de puellis, quæ joco nonnunquam recipiunt, quod cum dolore coguntur reddere, optasque ut sapius ad eam jocer modum. Verùm illud quoque nonnunquam evenit puellis, ut quod per lulum receperunt abortu cogantur rejicere, aut in ipso partu emori. Quorum posterius metuebam, prius illud evenit. Nec est animus posthac ad istum joculari modum. Nunc de meo statu accipe quod rideas. Hortatu *Lodovici Beri* insignis Theologi scripseram *Paulo* tertio. Is priusquam resignaret epistolam, honorificentissimè de me loquutus est. Quumque statisset in futuram Synodum aliquot eruditos in Cardinalium ordinem allegere, propositum est & de *Erasmo*. Sed obiciebantur impedimenta, valetudo ad obeunda munia inutilis, accensus tenuis. Aiunt enim esse *Senatusconsultum* quo submoventur ab ea dignitate, quibus annui reditus sunt infra tria ducatorum millia. Nunc hoc agunt ut me onerent præposituris, ut hinc iusto censu parato doner purpureo galero. Feli aiunt *crocoton*. Est *Rome* quidam amicus, qui hoc præcipuè molitur, frustra monitus non unis meis literis, me nec sacerdotia nec pensiones morari, hominem *inquietum*, & indies mortem expectantem, nonnunquam & exoptantem, tam diri sunt interdum cruciatus. Vix tutum est è cubiculo proferre pedem, ac nè prospectus quidem asini tutus est. Corpusculum hoc ratum ac renne nullam fert auram nisi coctam; Et sic affectum huc voluit protrudere, ut ambiam præposituras & galeros. Mihi tamen interim gratissimus est summi Pontificis, & error de me, & affectus erga me. Sed verbosior sum quam destinaram. Epistolæ tuæ prolixiori faciliè ignoscam, si culpam istam frequenter iteres. Puer quem tibi commendaram ubi vivat scire cupio: Rogo ut illum interdum amanter appelles. Habet patrem virum humanissimum, ipse probè indolis. Bene vale. *Basilea* vigesimo quarto die *Augusti*. Anno M. D. XXXV.
- B
- C
- D
- E

Heſtor Hexvirius Erasmo Rot. S. D.

TAm multa tamque insignia extant tua in *Epist. 29*.

me, *Erasme*, merita, ut quoties ea in calculum revoco, meritò mihi mortalium omnium videar ingratiſſimus: nam, ut cætera omittam quorum vel sola recordatio me magno afficit pudore, id cuiusmodi est quod nuper me tam humaniter & promptè, tam etiam honorificè commendaris *Alciato* tuis literis? Idque prolixiùs & diligentius, quàm vel conditionem decet meam, vel ipse audebam postulare; nec verò me puderet hæc nova mihi quotidie à te alia super alia beneficia cumulari, si modò ex mihi facultates sint tum fortunarum tum etiam ingenii & doctrinæ, quibus vel referendis vel agendis saltem gratiis hominis non ingratiſſimi munere defungi possem. Augent hanc sollicitudinem meam *Alciati* ipsius in me incredibilis humanitas officiisque plurima, quæ mihi post tuam commendationem cumulatiſſimè præstitit, & majora si uti velim præstaturum ultro se offert: nam mox tuis literis acceptis accersit me in ædes suas, ait me sibi à te esse commendatum, neq; adeo opus fuisse cõmendatione ullâ, sed tamen postquam ita mihi visum sit ut te ejus rei gratiâ sollicitarem, se daturum operam

operam ut intelligam tanti viri commendationem apud se haudquaquam exigui esse momenti; nec gravarer te, inquit, etiam in domesticum contubernium admittere, nisi rei meae familiaris ratio hac in parte voluntati tuae morem gerere prohiberet. Subinde autem multa de te honorificentissime & amantissime loquebatur, abeuntem arctissime complexus dimisit non sine singulari suae in me voluntatis contestatione. Interea quoties ad eum accessi nunquam non valde humaniter comiterque excepit. Nuper autem usus sum ejus operâ & consilio in negotio quod mihi de re mea familiari inciderat: cumque illi (ut decebat) coronatos aliquot offerrem, & abeuntem vehementius urgerem, eo vultu recusavit quasi qui mihi amicus non fuerit futurus, nisi in ea re illi molestus esse desissem: hæc omnia ut mihi ornamento & studiis meis emolumento esse intelligo, ita prima mea in eo ratio esse debet, ut ingrati (ut dixi) hominis notam effugiam: proxima uti operam dem ne vestram operam frustra requisisse videar, neu mihi desim ipsi, pulcherrimamque hanc discendi occasionem per locordiam & ignaviam mihi patiar elabi, quo nomine scio me utrique vestrum gratissimum facturum. Sed hæc hæcenus. A *Vigilio* jamdiu nihil accipio literarum: sunt hæc quidem illi inauspicata proemia, qui in has turbulentissimas inciderit tempestates, & (quod dicitur) quasi in ipso limine impegit. Miror quorsum evasura sit horum audacia, ex amicorum literis intelligo quæ illic & in patria gerantur; sed tam absurda pleraque, ut vix inducam animum credere, nisi quod effrenis & inconsulta licentia cujusvis facinoris mihi abundè faciat fidem. Memini te olim ante annos quatuordecim, quoniam primum hanc telam quidam essent orti majore audaciâ quàm consilio, & tum valde multis placeret quod pietatis & religionis speciem præferret; te tamen hæc, & quæ post secuta sunt prævidere & disertè varicinari: quo nomine sæpe audivi gravissimos viros exactissimum judicium tuum summamque prudentiam admirari. Spero tamen post hostium atrosturbines reditura aliquando Alcedonia. *Vigilio* fortassis melius consultum sit, si relicto Episcopo suo ex illis rerum undis in quietam aliquam stationem recipias sese, ad jusque civile docendum conferas, futurus aliquando inter ejus disciplinæ professores primi nominis. Qui has literas ad te defert, *Vigili* propinquus & cognatus est, juvenis insigni probitate, & proximis diebus hic ab *Alciato* doctoreâ laureâ insignitus. Si *Alciato* aliquando scribes, rogo ne pigeat interim ad me quoque literulas aliquas adungere, quo nostri quoque videre meminisse. Utinam sit quod vicissim tibi quoque conficere possem: sed hæc promptæ voluntatis conscientia, cum exiguum id sit quod possum, interit me mihi excuso. Vale, *Erasme*, omnium qui vivunt præstantissime, & diu nobis studiisque bonis firmus & valens superis; quod votum ratum velit esse Deus optimus maximus. *Ticini* Calendis Junii. M. D. XXXV.

Andreas Alciatus Erasmo Rot. S. D.

Epist. 30. **I**Ta est ut scribis, *Erasme* optime, fortuna proferoque quos deprimere videtur, at tollit, æstuque suo agitato reddit meliores. Sed ut video quis-

A que suos patimur manes, ego militarem avatitiam expertus sum, tu studioforum quorundam virulentas acerbissimasque invectivas. Sed hoc tua fortasse melior conditio, quod vindictam tu in manibus habes, ego nihil aliud adversus meos potui quàm ut veteri illo carmine me ipsam solarer, τὰς τῶν κατ' ἑστὶν ἀμύβαις ὁρίσθαι χεῖρον. Sed age, candidissime *Erasme*, perpendamus quomodo & tu nam hanc *Rhamniasiam* æquiores experiri, vel B saltem transmittere ut cunque possis. Video enim plurimum te hoc nomine affici, adeo ut rara sit epistola ex his quas intra quadriennium hoc edidisti, unde manifesta sollicitudinis hujus argumenta non erumpant: Sed quid epistolas commemorem, cum tot jam Apologias adornaris, invulgarisque, tam ubere proventu, ut appareat te alium *Alcinuum* esse in cujus hortis hujusmodi μῦθοι δὴ μῦθοι nascantur; at quid quæso inde proficilli? compressi ne ideo sunt xmulii tui? nihil minus, perinde ac crabrones cum irritantur, quin igitur usâ tandem addiscis aut vehementiorem terrorem inveniendum à te esse, aut fore ut ne iste quidem coerceat: vehementiorem autem invenire non potes, cum nec veteres quidem illi *Tersulliani*, *Cypriani*, *Hieronymi*, *Augustini* potuerint. Quin igitur supervacaneum hanc laborem omittis, mediūque omnibus unguem hisce ostendis, quos juvat dente dentem rodere. Candoris tui apud omnes maximum argumentum dedisti, quod in neminem primis distinxisti stilum, te à vellicantium impetu hæcenus solummodo tusatus es, neminēque molestus nisi qui in se lunam (quod aiunt) deduxeris fuisti: quid opus est si qui novi exurgunt novas parare defensiones, idque in te juris vilitatoribus concedere, ut eorum arbitratu alios super alios labores tibi iungas? quàm egregiè P. *Scipio*, cum relictis accusatoribus hodie, inquit, hostes vici, quare litibus & jurgis supersederi æquum est? Triumphas tu quotidie de hostibus tuis, qui tot insignia volumina edideris: ut *Adagia*, quibus docuisti quemadmodum Barbari, qui *Græcæ* *Latine*que linguam oppugnatam veniunt, summo veri possint; ut *Novum instrumentum*, & *Paraphrases*, quibus vera Theologiæ fundamenta adversus Theologos istos jecisti: ut *Hieronymianus* commentarios, quibus cucullatis quibusdam cornicibus oculos confixisti, & qui se plurimum acuminis nomine plebi vendicabant, ostendisti meros esse *Phœni*. Quid amplius, partâ tantâ gloriâ in arenam descendis? jamdiu rude donatus es omnium eruditorum consensu: quod si excusatione ætatis uti non vis, quanto melius aliud argumentum tractare poteris? non deerit in quo majore cum omnium utilitate possis versari, quàm his in Apologiis, quibus hæc una votorum summa est, tristi, ut ille inquit, lædere versu *Pantaleum* scurræ. Nam & de libello quo in te specimen *Tyracini* editum conquereris, quid aliud dicam, quàm non multum ad te pertinere: apparet in *Lutherum* potius scriptum à quo tu *Adi* *Adi* *Adi* dissides; nam quæ colligit ille ex scriptis tuis, ut inde occasionem hereticis præstitam declaret, haud quaquam multum fidei apud illos factura sunt qui utriusque opera viderint: quod ut demus quandoque fortassis contigisse, quæ tum denique culpa est tua? major certè illis ab ipsis evangelicis occasio accipitur, ut nullum est tam perversum dogma, quod in

in speciem sacras literas non prætendat, cur eadem ratione in earum autores non declamat? Nihil adeo pium est quod in malum usum ab eis trahi non possit, siquidem ῥήται ποιηδὲς τῶν ῥήμων ἀναισθηταὶ potuisses itaque illum libellum finire impune vagari, sicut & plerosque alios hujus generis qui autoribus ipsis oneri non honori sunt: quis enim Imperatoris cujusquam factum probet, tam periculoso externo bello civilia arma adeo intempestivè pertractantis? Videntur mihi Theologi illi veteres id observasse, ut si qua in se opera ederentur quæ orthodoxæ legis auctoritatem majestatemve imminuerent, ad ea rescriberent, nè accusatorum artibus simpliciores deciperentur, & recto tramite decederent: quòd si quicquam objectum esset quod ad particularem sui injuriam pertineret, nullà responsione dignabantur; constat ab æmulis *Cyprianum* καὶ ἀντιοχίαν *Cyprianum* dictum fuisse, & tamen adversus hos nulla extat illius sancti viri *Apologia*: Insimulavit *Palladius* nominatim *Hieronymum* quòd cum virginibus nimium frequens esset; at talem obrectatorem irreperculsum dimisit tamen ille, solà recti conscientia contentus. Relinquamus igitur hujusmodi *Anticatones* ethnicis, sinamus tales controversias cum Demonstrativo genere suo Rhetoribus, qui, si vera non habeant, hæc in themate declament: imitemur nos *Christi* Domini nostri exemplum, & insectantibus bene precemur. Quàm opinari graves eruditòsque viros ferre sententiam, cum in manus hujusmodi accusatorum tuorum libros accipiunt, si tamen unquam accipiunt? Fregit nè hic, inquit, in *Erasmum* genuinum, quòd in divinis *Erasmus* malè sentiat? minimè verò, cum nec livor quidem objicere id ei possit homini ἁγίου καὶ ἁγίου; in eum invehiunt qui prior lætus fuerit? atqui nulla extat ejus nisi provocati, dentatà chartà. Sequitur ergo ut inani quâdam & Ethnicà ambitione ducti hæc scripserint, prodantque ipsi impietatem suam, dum alienam detegere conantur. Falleris, *Erasmus*, si tam malè de nominis tui majestate, deque studiosorum in te observantia judicas, ut arbitreris hujusmodi obrectationibus de arce te eruditionis & probitatis, quam tam diu insedisti, deturbari posse: atqui quod odiores sunt qui in te scripserunt, eo majore notà inurantur, quòd tam modicum honorem communibus studiis habeant, ut te de eis optimè meritum injurià afficere sustineant: quid vulgares & indoctos dicere credendum est, cum tales controversias adeo ardere inter doctrinarum Coryphæos vident? Bene habet, inquit, est unde imperitiam nostram solemur, cum istis sapientibus hæc excidunt, quæ in nobis nemo non rideret. Vides igitur quanto facius sit semel hac de re constituere, silentioque in posterum hos ulcisci, alioquin quem unquam exitum res hæc habebat? *Non Aristus Venetus*, καὶ ἄλλοι ἄλλοι. Vides ut brevissimus libellus ingentium voluminum seminaria habeat, ut ex uno angue tot *Cadmei* fratres prodeant, ut unus omnium Ecclesiastarum metamorphosin prætendat: ostendisti eruditis quid potueris cum tale argumentum tibi tractandum censuisti; ostende nunc quæ sit animi tui magnitudo, quantus injuriarum neglectus, quanta æquanimitas, impone mihi crede *Zelus* omnibus pudorem.

A Quæ ego ad te scribo, *Erasmus* humanissime, non quod tibi consilium dare, id est, *Minervam* docere velim, sed ut qualiscunque sententiæ mex facerem te certiorum. Fieri enim potest ut aliæ subint causæ quas ego nesciam, quibus tu compulsus necessariò ad clasticum accurras. Tu quæso boni consule si liberius tecum egerim, quàm mea erga te observantia ferre videatur. Non desuerunt & qui me huc ut scribis læcesserent, sed imperitos silentio transiit, doctissimos humanitate & reverentià demerui, ut mihi conciliarentur. Si viveret *Longolius*, & eum nobis hominem fata ante diem non eripuissent, non dubito quin ænigmata illa & allegorias quatenus tamæ nostræ obesse possent moderaretur: quid enim illi opus erat, Judicem se inter me & *Budæum* constituere, cum egregiè nos concordēs simus? quamvis nec ille solus mutam hanc nostram gratiam dirimere tentaret, sed & alii quoque: verum quum huc venissem falsas omnes criminationes deprendi, *Budæique* animum perquam ingenium syncerumque esse certissimis argumentis cognovi, quo fit ut fide meâ spondere audeam, nihil esse quod ad dubites quin & tibi sit æquus. Quare non quæso committere, ut plus credidisse tuis videaris, si qui in eum te stimulant, quàm ipse suis credat: heri non potest quin inter doctissimos quosque oboriantur aliquæ similitudines, sed has publicè interest nec in inimicitias transire, nec diutius durare. *Carolus Subquæntum* tuum tum doctorali laureâ quamprimum ornaturus, quod publico impendio fiet: ejus enim doctrinæ, commendationis, mex hoc à Republica *Bitarigum* tributum est, quod paucissimis ad hanc diem contigit. *Viglius* libentius in *Germania* tua proficeretur, utinam destinasset tibi *Zasius* talem successorem. Laudas tu illum quòd diligentissimè in Musarum studiis versatus sit: at ego, quòd pari diligentia legibus quoque, quod rarissimum est, assederit. Quapropter sublinendum tibi, cum inter & *Carolus* est judicium, cautus uterque, peritus uterque, disertus uterque. Haud mirum, bene convenire utrique. Imprecaret plurima mala hisce *Psyllis*, à quibus factum est ut quiescere tibi non liceret, nisi scirem una cum *Corinthiis* jam dedisse ab arctico celo poenas, & id quidem ἀγχι ὄρεσιν. Vale, & *Alciatum* tuum mutuo quod fecerama. *Biturigibus*. Nonis Octobribus, Anno millesimo quingentesimo trigésimo.

Henricus Anglia Rex Erasmo Rot. S. D.

I Ncomparabiles illas animi tui dotes ut summa semper cum admiratione, tum favore benevolentiaque sumus prosecuti: ita iniquo planè animo tulimus quod de tua fortunæ iniquitate hæc ita pridem retulit nobis *Canuariensis* Archiepiscopus, impiissimos videlicet aliquot homines & *Christiane* religionis hostes insensissimos, ita miris artibus tua vitæ insidiari, ut nusquam penè tutò ab illis esse liceat tibi. Fuit quidem in tenebris quibus te novimus annis Rudium in te nostrum neutiquam vulgare. At illud in majus indies prorexit, quòd nos immortalitati consecrare, edis à te libellis quibus honorificam admodum nostri mentionem facis, sedulò studuisti. Quod nos summe observantiz fidei & amoris in nos tui certissimum argumentum semper habuimus. Nunc autem

Epist. II.

antem postquam in summum quidem crevit pertinax ille & indefessus animi tui tenor quem in propaganda & illustranda Christiana fide non æstimandis laboribus tuis, sed ingenti sanè cum Christiani orbis fructu commodoque strenuè præstas: eo vicissim magnitudinis evasit amor in te noster, ut nihil quidem illi accedere posse videatur. Quin incredibili quoque alacritate gestimus, quum solus propemodum provinciam hanc sustineas, tam piis sanctisque conatibus tuis pro virili succurrere & præsidio esse. Sentimus enim & ipsi jam aliquot annos vehementer incallescere & flagrare petus nostrum, divino haud dubiè spiritu hoc incitatum, ut Christi fidem religionemque pristinae suae dignitati asseramus: nec quicquam sanè nobis unquam prius in votis fuit, quàm ut labores studique omnia nostra, & quidquid usquam Christi beneficio, cui omnia accepto ferimus, virum habemus, in eo poneremus ut disculis & profligatis impiis hæreticorum imposturis sermo Dei purè ac liberè curreret. Sed quæ temporum est, ut vides, infelicitas, bonorumque morum magna calamitas, omnia in deterius prolabantur. Quo magis tuas imò Christiana religionis vices in te dolemus, de tuæque salute solliciti sumus, nè te sublato impiæ hæreticorum tenebræ latius in mundum spargantur, imò perniciosius multò grassentur & regnent crudelius. Quibus malis quemadmodum occurrere oporteat tua prudentia faciliè dispiciet. Nobis certè non alia potior via ratioque videtur, quàm si relictâ prorsus Italia Germaniæque tuâ, in Regnum hoc nostrum velis concedere. Quod si tibi quoque gratum acceptumque sederit, non modò gratissimus nobis, sed & optimis conditionibus, & quas ipse satis amplas & honestas judicabis, ad nos venies. Meminimus dicere solitum te lassum maris & viarum Britanniarum senectuti tuæ cen portum & quasi vitæ sedem delegisse. Quod animi tui decretum ut nè mutes aliquando te per sacra piæque omnia obtestamur. Nos tuâ dulcissimâ consuetudine prudentissimoque consilio, quo deinceps uti decrevimus frui, magni beneficii instar ducemus. Tuæ autem vitæ incolumitati neque non studiorum tranquillitati optimè hæc ratione consultum erit. Postremò Christi evangelium mutuâ operâ & conjunctis opibus nostris longè melius propugnabitur. Si amicorum ratio te moveat, præter eos quos hic semper habuisti amicissimos & studiosissimos tui, summos etiam quoque Regni nostri Procures qui tibi jampridem impensè favent, faciliè conciliabimus. Si libertatis cura te tangat, nos nihil planè abs te officii postulabimus, quò minus ubivis in regno nostro summa cum libertate tua vivas. Breviter ut quidquid voles, quod vel ad vitæ tuæ vel studiorum tranquillitatem spectabit, expositissimum senties in te favorem nostrum. Facto igitur, optime Erasme, ut nostris vicissim votis hic respondeas. Vale. Oxfordia XIV. Calend. Octobris.

Stanislaus Turzo Episcopus Olmucensis Des.
Erasmio Rotterodamo S. D.

Epist. 32. Non possum non confiteri, mi doctissime Erasme, incredibili me cumulari, tum voluptate, tum gaudio, quoties in mentem venit, venit autem sæpissimè, tuæ erga me eximie charitatis beneficium, in quo tam benignè te exhibes, ut me

A eundem in sinum tuum dulcissimum recipias, quo germanum meum Episcopum Vyratislaviensem morte mihi nimis maturâ ereptum sanctè & amanter complexus fueras, quemadmodum literæ tuæ candidissimè ad me recens scriptæ, abundè testificantur. Quas ego tanti æstimo ut nullum munus, quantumvis preciosum, magis. Nam quid mihi carius obvenire potuit, quàm ut me, ille magnus seculo nostro Erasmus, ille aded Erasmus omnium disciplinarum linguarum utriusque, sine ulla exceptione faciliè princeps, in amorem suum volens ac lubens admiserit, nullâ planè mei notitiâ, nullo etiam digno officio præcedentibus, sed solâ Caspari Vellii persuasione motus, aut verius ingenitâ illâ humanitate suâ, quâ ex æquo, penè in omnes bonis literis deditos utitur. Quid igitur non gestiam, quid mihi ipsi non magnopere grater, tantum boni, quantum nunquam meruerim sponte evenisse? Jamdudum certè ego Erasmus, quasi numen quoddam, cœlitus nobis missum, colo, observo, admiror. Et quoque profisciscor, comitem semper ad latus habeo, ut cujus doctissimis pariter & sanctissimis lucubratiunculis non doctior solùm, sed etiam quotidie melior fio. Nunc verò postquam ad illa omnia, amor quoque mutus accessit, sic me maximus ille Servator saluum esse velit, ut nesciam ullis verbis, quantum nomini tuo faveam exprimere: verùm hoc ramen petere non omitam (Scis enim quantum sollicitus est Amor) nè me per oblivionem, ex tuo sinu dimittas; vicissim ego diligentem, charitate complectar immortalis, faciâque promptissimè, tui nominis gratiâ, omnia, quæ gratus quisquam & amori constans facere posset ac debet. Casparem nostrum Vellium, mihi jam olim diu, ob ingenium literarumque, & ob multa item officia unice commendatum, cum tu quoque commendatione diligenti prosequeris, adjiciam libenter ad priora corollarium, ut intelligat quàm non sterilis fuerit tam magni & gravissimi viri commendatio. Mitto in præsentia Amplitudinî tuæ exiguum pignus meæ erga te observantiæ, quod pro tua humanitate grato accipies animo, Nomismata videlicet quatuor aurea, bonorum Imperatorum. Sic enim accepi te plurimum ejusmodi rebus, ex vetustate nobis relictis, oblectari. Si quid præterea est in quo tuæ charitati gratificari possem, exige, aut fac ut intelligam, & factum puta. Vale feliciter. Datum X. Aprilis M. D. XXII.

Mercurinus Gattinarius Caroli Caesaris Cancellarius Des. Erasmo Rotterodamo S. D.

G Hoc nomine jam mihi placeo, quòd video 2-Epist. 33. Aliquid peculiare cum tanto viro me habere commune. Scribis enim, vir tot nominibus egregie, æquiore animo hinc decessurum, si hoc orbis disidium in optatam tranquillitatem conversum tibi videri contigerit. Utinam hoc ipsum mihi conspiciere liceat. Nihil enim jam ardentioribus votis opto, nihilque ferventioribus studiis assequi contendo. Quòd si omnes omnium Christianorum Principum, atque etiam Pontificum animos ad id Cæsareo similes haberemus, nihil certè veræ felicitatis in Christiana Republica esset desiderandum. Veruntamen malo quodam fatis adversante, dum suis quisque privatis commodis (Si tamen

ea commoda dici possunt) pertinaciter staret: A
 rempublicam utriusque labefactam videmus. No-
 lotamen adhuc animum despondere. Spero e-
 nim breviter futurum, ut non modò componatur
 dissidium: verum & corrigantur mala, unde hic
 tumultus pullulavit. Quod verò ad te attinet,
 scio quàm laboret mundus invidia, quàm sit anti-
 qua iniquorum omnium in bonos ac pios, & bar-
 barorum in eruditos conspiratio. Tibi verò qui
 prater Dei gloriam, & publicam salutem nil
 queris, quid malorum lingue obesse poterunt,
 dommodo quod facis, perpetuò facias: hoc est,
 bonas literas, rectioraque studia, & veram pi-
 etatem promovere semper cures? atque utinam
 mihi liceret aliquo non vulgari symbolo, quò sit
 meus erga te animus, declarare. Videres profe-
 cto voluntatem verè sinceram, idque sedulo, ut
 intelligas, faciat. Ad Academiam *Leuvenensem*
 scribo, quod ex incluso literarum mearum exem-
 plo legere poteris. Miror profecto tantorum vi-
 rorum curam, atque impudentiam: sed
 gaudeo tibi accidisse, quod sapius jam mihi con-
 tigit. Vidi enim quàm plurimos qui me pertina-
 cissimis odiis insectabantur, & à Caesaris aula sub-
 latum cupiebant, ipsos prius è vivis sublato.
 Quod duobus ex adversariis tuis contigisse audio.
 Sic Deus suis favere solet. De libello *Edwardi* *Loi*
 nihil adhuc audiui: tamen si sciam hominem ne-
 scio quid calumnie in te jamdiu moliri. Id tamen
 quicquid erit, nequaquam illi in *Hispania* edere
 licebit, nisi prius maturè visum, & examinatum
 sit. Id enim summo studio apud *Hispanos* cautum
 est, ne cuius sua somnia excudere liceat. Utinam
 idem servaretur apud *Germanos*. Tu fac bono a-
 nimo sis, tuque consulas valetudini: atque ad
 me sapius scribas. Ex oppido *Vallisolei*, die deci-
 ma Februarii. M. D. XXVII.

Petrus Episcopus Cracoviensis Erasmo
Roterodamo S. D.

Epist. 34. **E**tsi mihi jamdudum antè cum ex tuis perdo-
 ctis lucubrationibus, tum etiam ex *Antoni*
 medici relatione, & notus eras & charissimus,
 nunc tamen literis tuis ultro in amicitiam tuam
 provocatus, tanto te impensius amare cepi, quod
 nullis meis de te meritis. sed solà humanitate tuà
 adductus, non gravatus sis inter tot labores & vi-
 giliis tuas incomparabiles, non minis eleganter
 quàm humaniter ad me scribere, unde quantum
 tibi debeam, quanti hanc tuam amicitiam faciam,
 non facile dixerim. Accipe igitur, *Erasme* do-
 ctissime, hoc à me homine occupatissimo, laconi-
 cum quidem, sed integerrimum animi erga te
 mei responsum, nempe, cum esse me & futurum
 semper, qui nulli in te amando, & tuam istam
 eruditionem suspiciendo, cedat: quique felici-
 tatis loco habeat, si qua in re gratificari tibi possit.
 Tu modò eà benevolentia quā cepisti, me com-
 plecti non desinas, & munusculum hoc quod tibi
 mittimus in pignus, & testimonium amoris nostri
 mutui, grato accipias animo. De *Antoni* tui
 adversà valetudine, equidem molestum est scri-
 bere, id malim ut ex aliis cognoscas. Vale, opti-
 me vir eruditissime, & sis felix. Ex conventu ge-
 nerali *Piscroviensi* die vigesima mensis Feb. An-
 no Domini M. D. XXVII.

Jacobus Sadoletus Episcopus Carpenteracensis,
Des. Erasmo Roterodamo S. D.

Epist. 35. **A**ccepi tuas literas IV. Novembris datas, quæ
 me maximo dolore affecissent, propter tu-
 am de mea erga te mutata voluntate suspicionem,
 nisi divino quodam beneficio mihi contigisset, ut
 paucis ego horis literas ad te antea dedissem, ple-
 nas verissimi amoris, ut conscius mihi sum: ne-
 que tamen tanti quantus meus erga te in omnibus
 meis sensibus inclusus est, atque inhaeret. Tu verò
 ut metueres, ne illo officio scripta mea corrigenti
 di me lassisset in quo tibi à me par ne haberi
 quidem potest gratia? Noli obsecro, mi *Erasme*,
 me ex eo genere hominum decere, qui se castigari
 & admoneri à grè ferant: nullum est obsequium
 quod mihi prestari possit gratius. Utinam verò
 tu semper mihi præsens, & corrector adesses &
 magister; nulla est felicitas tanta, quàm huic an-
 teponerem: Quod si illa sanctitas amicitiae, quæ
 inter probos maxime viget, nostros utriusque ani-
 mos fideli vinculo attraxit, ne unquam desisse
 quæso me & monere & reprehendere, ubi videris
 esse opus: quod si viveremus unà, crebrius nō ve-
 niret ut esset faciendam quam tu fortasse arbitre-
 ris. Sed tamen ut etiam absens id efficias, habes
 commentarios meos in vulgus nunc editos, qui
 tuum acce judicium expectant, non cum timore,
 sed cum spe melius eventurum & sibi & mihi, si
 quidem quod in his rectè reprehensum fuerit, ali-
 bi integrius & incorruptius reponetur. Ego quod
 tandiu ad te literas nullas dederam, factum erat
 occupationibus meis & novitatibus horum tem-
 porum, quæ inexpectatè & variè nos quoque ip-
 sos nonnihil attigerant: Deinde etiam eo, quod
 te in *Belga* tuos non equidem certum habebam,
 sed tamen verebar profectum esse: Recordar-
 bar enim te ad me scripsisse, professionem il-
 lam à te in proximum ver differri, quod tem-
 pus jam novem ferè mensibus transactum est; sed
 si ego scribam, si non scribam, illud tibi volo
 esse persuasissimum, cum plurimos tui observantes,
 curiosos, amantesque habeas, nemini omnino eo-
 rum me cedere, potiusque affirmare audere, nulli
 tam charam esse salutem & exultationem tu-
 am, quàm ea est mihi. Quodque alias tibi indi-
 casset me memini, me, etsi vivam tenuibus fortun-
 is, tamen cupere te mecum omnium meorum
 esse participem: id & nunc renovo dictum, & pro
 jure amicitiae nostræ te obtestor, ut nihil meum
 esse statuas, quod non eodem modo tuum sit, &
 si quid adjici potest etiam efficacius & peculiarius
 tuum: Quod si experiri opera institueris, maxi-
 me tuum amorem in ea re mihi ostendes. *Amer-
 bachtum* nostrum cupio valere, cui tu plurimam
 meis verbis mittes salutem. Vale, mi doctissime
 & optime *Erasme*, & de tuo confirmato in recta
 opinione de me animo primo quoque tempore
 me certiolem fac, ut quam ex tuis literis mole-
 stiam accepi, eam quamprimum ex meo animo
 excutiam. Iterum vale. Quinto Idus Decemb.
 M. D. XXXIV.

Erasmus

Jacobus Sadoletus Episcopus Carpenteracensis
Erasmio Rot. S. D.

Epist. 36. **L**Egi tuas literas libenter : scriptæ enim simpliciter & candidè sunt, plenæ erga Deum pietatis, in hunc verè summum & optimum Pontificem observantiæ : cujus admodum est propensa tuis commodis omnibus voluntas. Habeoque gratiam Bonifacio mirè probo & erudito juveni, qui tibi occasionem dederit ad me scribendi, & mihi respondendi tibi : quanquam enim totus mihi in animo inclusus residebat tui amor, debitus ille quidem præstantibus virtutibus tuis : non erupisset tamen etiamdum is in actum, si non Bonifacius tuis amicissimis officiis hanc salutationem literariam inter nos conciliasset. Pontificis in te prærior fuisset liberalitas, ni his difficillimis temporibus, ipse quoque ad angustias redactus esset : tanta est rerum omnium perturbatio, & quotidianorum sumptuum, impendiorumque effusio, ut sustinere ægrè possit. Sed erit locus aliquando & ornandi & augendi tui. Librum tuum adhuc non legi : nam neque dum habui ejus potestatem, & eram maximis occupationibus impeditus : certus sum attamen similem eum esse reliquorum tuorum, quæ mihi plurima & lecta & probata sunt. Tibique ego in eo magnopere gratulor, quo ingenio tuo præstanti & singulari ocium suppeditatum est, quo faciliè posses tuæ doctrinæ præclara monumenta in posteritatem propagare, ex quibus tuum nomen perpetuum futurum sit. Quamobrem quod te solus jam Deus beare possit ut tu ipse scribis, hic jam deficientem, agnosco pietatem tuam, & summo opere laudo : illud non accipio, te ut deficientem debeas appellare, cujus virtus memoria omnium seculorum celebrabitur sempiternâ : qui fructus etiam posterior est longè celestibus præmiis, tamen à te neutiquam est contemnendus. Ego, quod meum est, si quid obtineo autoritatis & gratiæ, quod quidem perquam pusillum est, tibi tamen totum ita polliceor & defero : ut si erit agendum tuâ causâ quippiam, nihil tibi meo studio & operâ futurum sit paratius. Vale. Octavo Idus Novemb. M. D. XXIV. Ex urbe.

Stanislaus Turzo Episcopus Olmucensis
Erasmio Rot. S. D.

Epist. 37. **Q**Uod jam pridem Ursinus Velius pollicebatur, atque nos ipsi quoque avidissimè expectabamus, mi integerrime atque candidissime Erasmie, videmus tandem abs te cumulatè representatum esse. Accepimus enim literas tuas suavissimas, unâque Psalmum tricesimum octavam, à Davide spiritu verè prophetico decantatum, tuâque diligenti lucubratione ita feliciter temperatum, ut nihil prorsus chordæ hic à cithara discordent, nomini nostro pro tua in nos Christiana benevolentia dedicatum. Studium hoc tuæ erga nos fraternæ charitatis, imò veriùs ingens & nonquam intermoriturum beneficium, certò scias nobis esse gratissimum : quo in primis tuo Velio, de te optimè merito, gratificari, nosque præterea mirificè exhilarare voluisti : utroque igitur nomine. Ursini videlicet & nostro, tuæ integritati magnas agimus gratias. Atque pro hac tua amica voluntate, proque nostrâ veteri erga te observantia, Craterem

A inauratum, præmissum & pignus nostræ erga te gratitudinis certissimum, à nobis vicissim, æquo animo accipies. Nos interea tuam citharam in summis habebimus deliciis, ut quæ celestem nobis & planè divinam resonet harmoniam, utinamque non auribus modò, verumetiam toto corpore & animo sequi valeamus, quò illa nos nititur pertrahere. Sunt quidem non pauci hoc nostro seculo, qui scitè & eleganter plurima scribant. Nemo tamen est (absit verbo invidia) qui id faciat Erasmio sincerius, doctius, fidelius, facilius atque felicius. Eo sit ut tuis lucubrationibus nihil nobis soleat esse oblectabilius, ut nunquam libelli tui, tuæque volumina è manibus nostris excidant, ut denique nihil aliud, cum tam salubri fructu perlegamus. De nostro autem erga te, mi observande Erasmie, amore, fide & integritate, quamvis longo terrarum spacio disjungamur, nihil est quod subdubites, salva sunt & integra tibi apud nos omnia. Nec est tam procaci quisquam lingua, qui aliud quidvis ac oporteat de nobis persuadere possit, quando probè intelligamus quo animo, quâ fide & integritate singula scribas, quæcunque scribenda aut interpretanda susceperis. Sed dum hæc ad te scribimus, ecce tibi certissimus venit explorator, qui nos vehementer de Turca exterruit. Celeri inquit itinere, vastatâ prius Pannoniâ, in Syriam irrupisse, eamque provinciam ferro, igne & cæde vexare, multaque jam in cinerem redegisse, sicuti passim omnibus facit regionibus, ad quascunque se receperit : proinde cogimur huic epistolæ finem imponere, & quod erat in pectore, in aliud seponere tempus. Nisi enim propitius nos Deus respexerit, metendum est, nè nos hic præpotens tyrannus malè mulcet : verum ab hac parte vanum cupimus agere vatem. Vale igitur felix & incolumis. Datum Cremisii octava Augusti. M. D. XXXII.

E Erasmus Rot. Damiano à Goes S. D.

Epist. 38. **A**ccipe ad singulas epistolæ tuæ satis prolixæ partes, sed carpeim ac breviter. Ex postremis literis tuis quas pridie Idus Julii scriptas, ex Augusta Vindelicorum recepi, conjicio tibi meas esse redditas, quas Patavium miseram, quum tu jam Patavio discesseras. Lucas Rhemus vir humanissimus, ut scribunt amici, paralyti tactus alterum corporis latus gerit exanime, lingua tamen, nam & hanc morbus ademerat, est reddita : spero rem rumore mitiorem esse. Is mirâ fide nostras epistolæ perferendas curat. A Frisingo depulsus, non est quod magnopere deleas, qui Italiam Germaniam, & Erasmum Bembo ac Bonamico felicius permutasti, quam Diomedes ærea commutavit aureis. Ex epistola Georgii Calii perspicio famulum tuum, de cujus fide subdubitabam, in reddendis literis suo functum officio. Resendum nihil scribere demiror : suspicor illi præclaram aliquam dignitatem obrigisse. Calium subinvidet illi prolixam illam epistolam, quum ipse perbreve accepit. Videor ambos offendisse, alterum epistolâ verbosiore, alterum breviorē. Utinam Dominus dignetur me ab hoc furente seculo in suam requiem evocare. Tantum abest ut longævitate quam mihi precaris desiderem. Si cui mea scripta profuerunt ad pietatem, gaudeo ; de fama nihil laboro, quâ utinam non essem oneratus. Miror

Miror unde ista vertigo capitis in iuvene. Habet *Italia* insignes medicos, quorum consilio possis hoc incommodum pelli. Ab attenta lectione cavendum, præsertim post prandium & cenam; pro lectione sit literatorum hominum confabulatio. Times hyemem in *Italia* tepida? Quid faceres apud *Pisapios*? Quod si seridè times, recurre huc ad hypocausta, calebis quantum voles. Vel dono dabo tibi ædes quas habeo *Friburgi*. Sum adhuc *Basilee*, ob editionem *Concionatoris* mei, ac valde sum animi dubius, an expediat *Friburgum* repetere. Adeo multa suadent, multa deterrent. *Galenus* pro sua doctrina non vulgari, proque morum sinceritate dignus est lautiore fortunâ, divitias vix ausim illi optare. Quid periculi inquis? Nè segnior fiat ad provehendam rem literariam. Multos *Ætoli* ad industriam stimulat. Quod de perpoliendis lucubrationibus meis admones, ut facis tu quidem amicè, ita frustra facis, etiam si non admoneres seridè. Naturâ sum extemporalis, & ad recognitionem mirè piger. Et scis quàm difficile sit pugnare cum natura, præsertim seni. Quid quod illa non scripsimus *Italia*, sed crassis *Batavis* ac rudibus *Germanis*, idque seculo non perinde felici atque nunc est. Jam quædam argumenta non recipiunt accuratam orationis politiem. Neque illa *M. Tullii* myrothecia conveniunt iis quæ vel ad docendum parata sunt, vel religionis negotium tractant. Prioris generis sunt *Adagia*, posterioris *Paraphrases*, *Annotationes*, aliæque per multa, quibus si coneris addere *Tullianæ* phraseos nitorem, nescio quo pacto frigescent apud veræ pietatis studiosos, qui spiritus *divinus* querunt, non verborum lenocinia. Cælestis illa philosophia ut habet suam sapientiam ab humana diversam, ita suam habet eloquentiam. Mystica postulat suum quoddam dictionis genus. Quem obsecro ad pietatem accendit *Lactantius*? Atqui nihil eo micidius. Dicas *Christianum Ciceronem* loqui, quamquam ille non tractat Scripturas, sed cum ethnicis digladiatur. Ipse *Melancthon* in Commentariis quibus enarrat epistolam ad *Romanos*, studio dejecit stilum, quum illic affectet maximè videri Theologus. In eandem tres libros edidit illud eximium hujus ætatis decus *Jacobus Sadoletus*, admirabili sermonis nitore, & copiâ planè *Ciceroniarum*, nec deest affectus Episcopo *Christiano* dignus. Fieri non potest quin tale opus à tali viro profectum bonorum omnium suffragiis approbetur, vereor tamen nè apud complures ipse phraseos nitor non nihil hebetet aculeos ad pietatem. Quid hic commemorem *Longolium*, qui totus in hoc incubuit, ut *Ciceronem* exprimeret, nec infeliciter cessit conatus? at hic quanto seipso frigidior est in his in quibus pugnat adversus *Lutheri* dogmata? Quid futurum censes si non pugnasset, sed enarrasset mysteria divinæ Scripturæ? Eum virum ut præmatura mors omnibus studiosis invidet, ita nominis gloriam nostræ *Hollandiæ* multi videntur invidere. Nam propemodum in illo evenit, quod olim in *Homero*, de cujus ortu septem urbes inter se decertasse feruntur. Itæ *Longolium* hinc *Galliæ* sibi vendicant, hinc *Mechliniæ* sibi asserit, quum reverà fuerit pater pater *Hollandus*, prognatus è patre *Hollando*, in oppido celebri *Hollandiæ*, cui hortorum pulchritudo nomen dedit. *Schenbouse*. Hic nè quis mihi protinus obstrepat, quod dico patrum ipsius *Petri Longolii*

A vir apprimè doctus mihi narravit. Non arbitratum sum committendum, ut hoc decoris *Hollandiæ* præriperetur: & ipsius *Longolii* gloriam illustrat, quod in ea regione natus tantus evaserit. Sed hæc *Ætoliæ*, ad id quod institueram redeo. Illud tu judicatio, mi *Damiane*, an æquum faciant, qui stulant à nobis ut melius dicamus quàm possumus. Habuit & *Italia* in quorum scriptis desideratur illa ad unguem exacta polities, *Petrarcham*, *Pagium*, *Guaricum*, *Philiphum*, *Leonardum* ac *Franciscum Aretinum*, aliisque permultos, quos nos cum candore legimus, ad errata conniventes. Et isti nihil concedunt *Batavis*? Jam si fastidimus omnes scriptores, qui *M. Tullio* sunt dissimiles, qui tandem nobis erunt reliqui? Me candor *Tullianæ* phraseos in aliis valdè delectat, ipse nec aspernor, nec anxie affecto. Si quid erroris deprehendo in libris meis, præsertim ad bonos mores aut ad religionem pertinens, sedulo corrigo: de fama per orbem pervagatura, deque judicio posteritatis viderit Dominus. Verùm hæc utcumque habent, mihi gratissima fuit admonitio tua, quam scio ab amicissimo animo profectam. Spero te consuetudine doctissimorum hominum eam politiem feliciter assequuturum, ad quam me hortaris. Ad quam laudem nisi viderem te sponte currentem, non pigeret extimulare: videlicet ut hoc decus velut egregiam gemmam tuis stemmatibus & imaginibus adderes, atque hanc palmam si non primus, certè cum primis tux referres *Lusitania*, in diem magis ac magis efflorescenti.

Quas *Bernus* pertulit literas accepi, priores illas abs te *Rome* scriptas non accepi, nec eas quas *Bernus* eodem tempore misisse se significat. Longa est via.

Multa cadunt inter calicem supremæque labra.

Bernus mihi non reddidit sed transmisit literas à *Bembo*, cui tamen non scripseram, & à *Lazaro Benamico*. Nondum enim cum *Bero* sum colloquutus. *Bembi* literæ non egent responso; *Lazaro* cujus epistola mihi fuit gratissima nunc respondere non vacat. Antea diligebam hominem ob eximiam eruditionem, nunc longè mihi charior factus est, quod te complectitur. De rebus *Africæ* & hic multa jactantur, vereor nè *Africa* nobis aliquid novi pariat citius quàm læti. Ego talibus fabulis leviter commoveor. Interim inferior *Germania* tota perditur ab *Anabaptistis*. Monasterium expugnatum est. Occisi quotquot excesserant annum duodecimum, si vera est fama. Rex *Galliæ* revocat nobiles qui metu profugerant. Meditatur aliquam moderationem. *Melancthonem* evocavit ad colloquium, nondum tamen profectus est. *Unittenberga* sævit pestilentia, item *Augusta*, *Argentorati* cæpit serpere. Rex *Angliæ* sævit in quoddam monachos, Episcopum *Roffensem* & *Thomam Morum* jampridem habet in carcere. Hæc nimium vera. Qui è *Brabantia* veniunt, narrant de utroque sumptum capitis supplicium: cum tumultum optarem esse vanum. Bene vale. *Bembo* & *Benamico*, & si datur opportunitas, *Calio Calcanino* veteri amico salutem de nota meliore. Datum *Basilee* decimo octavo die Augusti, millesimo quingentesimo trigesimo quinto.

Erasmus

*Erasmus Rot. Magnifico D. D. Petro Kmisha,
comiti in Vyšnicze, Regni Poloniae supremo
Marschalco, S. D.*

Epist. 39. **T**amet si nequaquam est vel ingenii morisque mei, vel occupationum mearum, vir nobilissime, literis eos laceffere, à quibus ad scribendum non sum provocatus, tamen quando huc extimulant duo spectatissimi fidei amici, *Iustus Decius* tibi notus, & *Sigismundus Gelenius*, homo doctus minimèque vanus, multa prædicantes, tum de tuis eximiiis virtutibus, tum verò etiam de amicissima voluntate, quam erga me geris, non putavi mihi tam religiosè vitandam impudentiæ notam, ut in ingratitudinis incurrerem. Improbitas enim multis nominibus excusari solet, ingratitudo nullam recipit excusationem. Visum est igitur hanc epistolam nonnihil perfricare frontem, tibi que gratulari tot animi bonis per supremi nutum à quo fluunt omnia, munificentiam affatim locupletato, ut fortunæ quæ vocant ornamenta, quamvis eximia, propemodum obsecrent: dein pro tam propensa in me favore gratias agere, & quod unum possum, animum polliceri murum. Nulla possessio charior sinceris amicis, è quibus quoniam vel mors, vel alia calamitas subinde nobis aliquos adimit, quam ego pauperiem ducō gravissimam, vel ambitu tantam jacturam sarcindam censeo, tantum abest ut negligendos existimem, qui ultro ad amicitiam provocant. Magno cum animi mei dolore pridem ereptus est ornatissimus ille senex D. *Christophorus à Schidlonwitz*. Ejus pectore nihil optari poterat, nec amicis nec sincerius. In cujus viri locum si tu succedere dignaberis, illi sicut audio, tum dignitate, tum naturæ præstantiâ simillimus, *Christophorum* ereptum moderatius desiderabimus, ac vicissim dabimus operam, ut tui minus officiis, certè prompta & ad omne obsequium accincta voluntate tantum amicum agnovisse videamur. Sum brevior non ob id modò, quòd variis distringor curis, verumetiam quòd incertus sum, an hæc epistola sit ad manus tuas perventura. Immensum iter dirimit *Ravacis* & *Sarmatæ*, & rara est perferentium fides. Opto te, vir clarissime, cum omnibus tibi charis quam prosperrimè valere. Datum *Basileæ*, vigesimo die mensis Augusti, Anno M. D. XXXV.

Petrus Bembus Erasmo Rot. S. D.

Epist. 40. **N**æ tu homo es mirificus, qui, cum velles ut *Ludovicum Bernum* perfamiliarem tuum *Romam* proficiscentem cognoscerem, mandasti ei chirographo tuo, ut me de via inviseret. Ille verò cum istinc discedens *Mediolanum*, deinde ad urbem rectà se contulisset: ut tibi morem gerendi faculas cuncti defuerit: in reditu alio itinere suscepto *Patavinum* venit, meque humanissimè invisens plurimam abs te salutem attulit. Quà de re valde te amo. Prudentem enim hominem & gravem, & doctum virum, & ut mihi visus est, summâ religione præditum & ingenio præstantem cognovi. Porro, is percontanti mihi se de statu tuo multa dixit, longumque de te sermonem habuit: ex quo optimum erga te *Pauli* Pontificis maximam animum atque mentem perspexi: cujus etiam ad te *Berni* literas afferebat cum mandatis

A ad tuam dignitatem perhonorificis. Ego autem vehementer lator, doctrinam singularem tuam, & probitatem, & continentem ac perpetuos tot annorum labores: quibus te planè consecisti, ut nostros homines scriptis erudires & locupletares tuus: apud illum virum omnium hominum Principem eo loci esse, quo merentur. Itaque, modò rectè valeas, neque te imbecillitas impediatur tua, mihi spes est, te ab eo omnia summa honoris & dignitatis insignia brevi consequuturum. Quare te, mi *Erasme*, hortor, ut valetudini tuæ servias; conservesque te cum nobis amantissimis tui, tum fortunæ: quæ se hilaris, ut tibi præstò sit, parat. Vale. XII. Calend. Quintiles Anno à Natali M. D. XXXV. *Patavio*.

Mercurius Catinarus Caroli Caesaris Cancellarius Erasmo Rot. S. D.

C *Epist. 41.* **P**restantissime vir, Heri reddidit mihi sunt literæ tuæ quibus vereri te ostendis, nè aliquæ obrectatorum subortæ sint adversus te calumniæ, tæque quantum potes, excusas, purgasque. Inprimis facere non possum, quin pro ea quam de me habes opinione ac fiducia plurimas tibi gratias agam. Credo enim potuisse te semper facile colligere, qui meus esset in te animus, & sanè talis, quo promptiorem amicus quisquam ab altero sperare non auderet. Certè quantum in me fuit, non solum tuas excusationes libens accipio, verumetiam id effecere, ut quum antea aliter de te, atque scribis, cogitare non possem, nunc verò illud ipsum videar intueri. Nihil enim unquam fuit, quare te unicum bonarum literarum in *Germania* lumen, ac qui labores omnes tuos, vitamque ipsam ad ornandam illustrandamque orthodoxam fidem contulisti, in hisque dies & noctes defudas, credere deberem latum unguem à sacrosanctis ejus institutis discedere, aut ullo modo aliter sentire: bonosque omnes dicere possum cognovisse me ejus esse sententiæ. Quod si fortè quid te in suspensionem vocaverat, quod tamen non usque aded mihi compertum est, esse potuit stili quorundam librorum, qui ad tuum maximè declinare videbatur, qui tamen & incerto autore editi erant, & ut brevibus dicam, hæretici nihil in se continent. Quare eo animo esse debes ut omnino tibi persuadeas, te apud bonos non solum alienum ab omni suspitione, sed daturos nos etiam obnixè operam, ut si quid quorundam inhaesisset animis, indies liberior evadas: tibi que me semper cum futurum, qui & te ipsum, & labores tuos quanti faciat, malit te reipsa, quam verbis experiri. Vale. *Vormacia* quinto Aprilis, Anno M. D. XXI.

Erasmus Rot. Amicis Lectoribus S. D.

G *Epist. 42.* **P**aucis hisce diebus visum schedarum mearum confusissimos acervos excutere, partim ob unam atque alteram epistolam, quas editas cupiebam, partim ut abolerem quæ fortassis alii post decessum meum essent edituri, aut me etiam vivo. Quid enim isti non audent quibus lucellum, quamlibet exiguum, aut gloriola, honesto & amicitia est antiquior. Atqui non omnia in hoc scribuntur, ut evulgentur. Lusinus quædam adolescentis, stili exercendi gratia: quædam aliis dictavimus

dictavimus sic inambulantes, nihil minus cogitantes quam de evulgando: nonnulla scripsimus discipulis tardis. Hujus generis erant *Colloquia*, quæ *Holotius* quidam, haud scio unde nactus (nam apud me nullum unquam fuit exemplar) carè vendidit *Joanni Frobenio*, simulans alios esse typographos qui empta cuperent. Hæc emendi orexis. Ejusdem sunt *Paraphrases elegantiarum*, quæ summâ cum admiratione meâ prodierunt, inepto titulo, quum ego nullum titulum addidissem: & singulis ad ordinem literarum digestis, quæ res totum turbavit ordinem: postremò, multis admixtis, non minus ineptis quam indoctis, quæ ego nec puer sustinuissem dictare puero. Nuper vidi libellum *De Componendis Epistolis*, *Lugduni* excusum, hoc titulo, *Erasmus Petro Paludano S. D.* Atqui ego neminem novi mortalem hujus nominis. Lecto libello deprehendi scurrile furtum. Olim cuidam *Anglo* discipulo intra biduum scripsi librum *De Componendis Epistolis*, planè crassâ *Minervâ* crasso. Ex hoc ille quædam decerpit, & sua quædam admiscuit. Adjecit prolixam epistolam in qua nullum est verbum meum, insigniter insulsam, nec quicquam facientem ad præfens argumentum. Si suo nomine edidisset opus incontaminatum, multo erat tolerabilius: verum ex meo nomine quæsit inerum. Jam scio & apud alios quosdam servari juvenilia quædam mea Progymnasmata. Et in hoc vase quod nunc excussi, fuerant plurimæ chartæ juveni scriptæ longè aliâ manu quam nunc utor. Eas comperi sublatas adunatim omnes, nec me fugit penes quem lateant. Sed elevatur furtum literarium, verum nihilo meliore fronte quam vestiarii excusant furtum pannarium, aurigæ furtum vinarium, molitores furtum farinarium, cæterique opifices suo quisque colore suum furtum excusant. At demus esse levem culpam penetrare in aliena scrinia, & quæ celata volebas suffurari: num leve crimen videtur ea quæ volebas evulgari, cum alieni nominis infamia prodere, & quidem indoctis assuturis contaminata? Quid alii sentiant nescio, ego levius ferrem, & tuli non semel, è scriniis sublatis nummos. At hoc qui faciunt, aguntur in crucem. Illi vocantur studiosi. Ego verò istos studiosos non arbitror dignos qui laqueo præfocentur, sed qui ad *Thurini* exemplum, chartarum fumo pereant. In uno facto quam multa sunt crimina, furti, sacrilegii, falsi, infamis libelli, perfidiæ? Quid isti non audebunt me mortuo, quum hæc audeant me vivo? Atque utinam hæc temeritas à veterum libris abstineret. Officina *Venera* dedit nobis *Festum Pompeium* egregiè depravatum, Non infimulo *Aldum*. Solet ille tales operas alicui pedagogo committere. Ante annos aliquot sæpe mihi fuit in animo, excussis schedis meis, quicquid non esset edendum emere. Sed dum variis occupationibus impeditus differo propositum, alii anreverterunt, quæ res eis verat malè. Satis dedecoris mihi adferunt lucubrationes meæ, quas ipse edo, etiamsi isti non evulgent meas nugas quas vulgo non scripsi. Quum inter epistolas reperissem multas à Regibus ferè omnibus, à Ducibus, à Cardinalibus, Episcopis, & summis Pontificibus, aut à viris insigniter eruditis amanrissimè scriptas libuit paucis ex his edicis specimen dare, quales habeam combibones: sic enim quidam garrunt, qui scurrilem maledicentiam pa-

A tant esse facundiam. Eas tantùm selegi, quas non per secretarios, sed proprio ingenio compositas propriâque manu scriptas animadverterem. Nam ipse mearum aliquot jam annis nullum exemplar servare curavi, partim quòd amanuenses omnibus describendis non sufficerent, partim quòd dum pluribus rescribo, cogor extempore scribere, quasdam etiam dictare. Et superiorum editionum me suppednit. Postremò, mihi videntur sapere, qui epistolas suas servant post obitum edendas. Porro, epistolæ quæ affectato argumento scribuntur ad eruditionis ostentationem, quoniam nihil habent veri affectûs, meo judicio non sunt epistolæ. In his verò quæ scribuntur ex animo, non temerè invenias quæ, uni scriptæ, ab omnibus citra cujusquam offensionem legi possint. Cardinalis *Cajetanus* aliquoties ad me scripsit; postremam illius epistolam his adjungere cupiebam, sed ad manus non venit. In literis quas ad illum novissimas dederam, quæstus sum de his qui libellum *De Concordia* malâ fide tractant. Eas *Clementis* Pontifex legit. Libentius enim legunt ad alios quam ad ipsos scriptas, quòd in illis credant esse plus veri. Rogavit, an eum libellum legisset, ait. Ecquid probaret. Nihil, inquit, illic video mali. Eam vocem Pontifex summâ cum alacritate excepit. Ubi ventum est ad locum ubi queror de *Nicolao Herburno* commissario cismontano, ilicò vocavit magistrum sacri palatii, rogavit ecquem ipse talem creâset commissarium. Ille negavit. Qua ex re perspicuum fuit, nec Pontificem probare *Herburni* petulantiam, & ad gloriosum illum titulum quo se jactabat, à patribus *Franciscanis* fuisse datum, non à Pontifice. Inter excutiendum schedas illud admonuit me conditionis humanæ, quòd inter tam multas epistolas plerasque intra decennium scriptas, tam paucæ venirent ad manus quarum auctores essent superstites. Homo bulla. Hæc te scire volui, candidè lector, nè statim meum esse credas, ubicunque videris meum præfixum nomen: nève putes *Erasmum* neminem favere præter combibones aliquot. Vale. *Basilea* X. Calend. Martias, Anno à Natali M. D. XXXV I.

Erasmus Rot. Senatusi Besontino S.

Magnifici domini & patroni semper observandi, humanitatem vestram quâ jam non semel offertis supra quam ego fuisset ausus petere, toto pectore amplector atque exosculor. Munus verò honorarium licet mihi multò gratissimum non tamen sine pudore accepi. Nec enim potuit non esse gratissimum, quod à talibus viris ultrò missum est, nec ambienti nec expectanti. Sed huic voluptati nonnullus pudor fuit adjunctus, dum reputo quam nihil unquam vel de vobis, vel de Republica cui præsidetis sum bene meritis. Nec omninò quid gratiæ queam reponere video. Illud tamen bonâ fide polliceor, me, si quis submoneat quâ in re possim dominis meis optimè de me meritis vicissim aliquid gratum facere, manibus pedibusque enixurum, ut intelligant studium promptamque voluntatem suo clienti non defuisse. Dominus inclytum senatum vestrum, ac præclaram Rempublicam sospitet ac prosperet in omnibus. Datum apud *Friburgum* XII. die Martii, Anno à *Christo* nato M. D. XXXI I L.

(Uuu *Erasmus*

Erasmus Roterodamus Senatui
Besontino S.

Epist. 44. **M**agnifici & plurimum honorandi domini, quum res *Basilea* mutata cogerent me hospitium vetus & ob id gratum relinquere, cogitabam de commigrando *Besontium*, nimirum expertus jam per occasionem, tum vestram tum canonicorum humanitatem. A canonicis tum responsum est istuc esse nescio quid dissidii, itaque satius esse migrationem in aliud differre tempus. Ita factum est, ut in approbante & suis literis commendante me Rege *Ferdinando* ad *Friburgum* vicinam me contulerim: ubi jam duos annos & ultra vixi, gratus omnibus, sed imprimis *Academiae*. Nec interim fui cuiquam gravis impendio, tunc succo victitans. At nunc quoniam video omnia in suspenso esse, nonnulla etiam bellorum aut tumultuum praesagia, quae quidem opto vana esse, sed si quid tale accideret, ubi vis malum esse quam *Friburgi*. Huc enim se contulerunt & hodie conferunt, qui *Basileam* odio sectarum reliquerunt, à quibus illi suspicantur instigari monarchas ut rem ecclesiasticam armis vindicent. Oppidum est elegans & amicum, sed maligna rerum copia: & hoc corpusculum senile jam & afflictae valetudinis cum aliis plurimis subsidii eget, tum maxime vino *Burgundico*, quod huic stomacho cum *Germanico* pessime convenit. Quum autem ea istinc huc adferri curo praeter iniqua impendia, aut veniant qualia nolum, aut in itinere per aurigas vitantur. Speramus quidem omnia fore tranquilla, sed tamen si quid exiterit quod nolumus, mihi gratum esset urbis istius hospitio ad tempus uti. Nempe per me gravabitur; est, gratia superis, unde aliam hoc corpusculum. Nec cum ulla secta mihi commercium est. Nullos habeo discipulos nisi cum *Christo* communes, nec habiturus sum volente Deo. De viris hominum quaedam admonui, quae nonnihil offendunt morosos quosdam, quum magis oportuerit ea corrigere, quam succensere bene monenti. Tantum quæto portum & tranquillam sedem huic ætati & valetudini. Vocatus sum & vocor aliò splendidis conditionibus, sed non est consilium egredi *Cæsareæ* ditionis pomeria, cujus singulari favore hætenus subititi adversus malevolorum conatus. Quod si vestra sapientia putabit hoc quoque ad rem pertinere, verbo facillime impetrabo, & à *Cæsare* & à *Ferdinando* literas commendatitias. Quamquam quæ vestra humanitas est nec illorum commendatione, nec his meis literis opus esse arbitror. Attamen propter varias hominum sententias, variòsque affectus visum est nihil tentare, nisi prius exploratis animis vestris, sine quorum favore nescio an istuc tranquillam sedem habere liceat. Quamobrem vestra clarissima celsitudo, non gravabitur paucis verbis huic epistolæ respondere, cui me semper addictum clientem fore profiteor, quæcunque *Erasmus* est habitura regio. Vos omnes sospitet, resque vestras bene fortunet Dominus *Iesus*. Apud *Friburgum Brisgoia* postridie *Jacobi* Apostoli, millesimo quingentesimo trigesimo primo.

Erasmus Roterodamus Desiderato
More S. D.

Epist. 45. **G**ratulor isti Reipublicæ, *Desiderato* charissime, quod ab eo dissidio quod audieram suboriri, liberata est. Is certe metus me deterruit, quod minus istuc commigrarem, ne toties ob vini periclitarer inopiam; Nam à fine Februarii usque ad Septembrem perpetuo langui, sic collapsio stomacho, ut omnino nihil admitteret, ac certo comperi languoris causam non aliam fuisse quam vini idonei inopiam. Nam mutato vino protinus revixit stomachus. Hæc est huius corpusculi calamitas toleranda, donec & ventrem & cicas destruat Deus. Ne verò mihi idem eveniat rursus hac hyeme, emisi famulum *Gilbertum Cognatum*, mihi quidem multis nominibus charissimum, sed hoc etiam titulo chariorem, quod tibi propinquâ consanguinitate conjunctus est, ut mihi duo aut tria vasa adferat. Arbitror officialem nondum è legatione redisse, nam è *Luceria* nuper ad me scripsit amantissime, & audio D. *Franciscum Bonvalotum* è rebus humanis concessisse. Quo magis te rogo, ut *Gilberto* nostro, tuo consilio velis adesse, ut pecuniam bene collocet, & quamprimum ad nos redeat. Ridebit aliquis me de vino tam esse sollicitum. Riderem & ipse, nisi praesenti periculo toties essem doctus. Revocatus sum in patriam à Regina *Maria*, *Cæsare*, summo Cancellario & Duce *Arfensi*, misso etiam viatico trecentorum florenorum, & praestituto salario tanto in annos singulos, jamque paratis equis accinctus eram ad iter. Sed imbecillitas cogit expectare ver. Reliqua cognosces ex *Cognato* bis tuo semel meo. Ecclesiæ concordiam jamdudum suspiramus verius quam speramus. Huc certe sum adhortatus, libellum opinor exhibebit *Gilbertus*. Opto te quam rectissime valere. Datum *Friburgi Brisgoia* duodecimo die Octobris, Anno à *Christo* nato M.D. XXXIII.

Erasmus Rot. *Lodovico Montis S. Mariae & Charitatis Abbati* S. D.

Epist. 46. **R**everende Domine ac pater mihi multis nominibus suspiciende, *Gilbertus Cognatus* mihi jam plusquam triennium fidelem & commodum praestitit famulum, quem ego tamen ob mores liberales non tam pro famulo habui, quam pro coconvictore, & in studiorum laboribus socio. Proinde & tuæ R. amplitudini gratulor talem cognatum, & illi multo magis tam amicum & benignum patronum. Quo nomine sicut ille tibi debet plurimum, ita & ipse gratias ago. Nam meæ fortunæ tales sunt, ut mihi magis in promptu sit communicare literas quam divitias, aut dare sacerdotia. Spero autem fore, ut illum temporis apud me peracti non poeniteat. Nam praeter eruditionis fractum quem ex mea consuetudine cepit haud poenitendum, novæ tuæ prudentia quot illecebris juvenutis suo relicta arbitrio sollicitetur ad corruptelas. Poterat alibi nonnihil attrahere contagii à sectarum amatoribus. Apud me verò etiam si quid attraxisset, purgari potuit. Tunc est vitæ nostræ ratio, ut nullum sit otium serviendi voluptatibus etiam si quis appetat. Hunc ego fructum arbitror in ratione praemiorum haudquaquam postremum

postremum mereri calculum. Sic autem meritis est de me, ut meas formulas semper sit habiturus communes, & praterea si quid officio prestare valero. Nunc perquam agere illo careo, itaque vehementer gratum fuerit, si quamprimum ad nos recurrat. Te vero magnopere rogo, ut in illo fovendo tui similis & pergas. Crede mihi recte collocaris benignitatem istam, etiam si tibi sanguine junctus non esset. Quod si *Erasmus* in tuorum numerum ascribere dignaberis, pro uno cliente duos es habiturus. Bene valeat T. R. A. *Friburgi* XI. die Decembris, Anno Domini millesimo quingentesimo trigesimo tertio.

*Erasmus Roterodamus Francisco Bonualoto
Thesaurario S. D.*

Epist. 47. **P**ro tuo in me studio, vir clarissime, jam non novo gratiam habeo: sed nihil adhuc aliud possum quam habere. R. D. *Lodovicus à Vers* Abbas montis S. *Mariae & Charitatis* contulit *Gilberto Cognato* consanguineo suo meo famulo sacerdotium quoddam: Qua in re si forsitan opus fuerit illi favore tuo, etiam atque etiam rogo ne illi desis vel quia dignus est ipse, utpote juvenis candidis & integris moribus, nec indoctus, mihi certe jam annos aliquot in studiorum laboribus magno fuit adjumento. Quare quod in illum contuleris officii, in me collatum putabo. Audio per te conferri pleraque sacerdotia; & novit tua prudentia magnam religionis *Christiane* partem pendere à pastoribus. *Lotetia* habeo quendam *Philippum Montanum*, qui mihi olim fuit adjutor studiorum, praeclare doctum, etiam in re theologica; sed moribus sanctioribus aut magis piis vidi neminem. Non deest illi fortuna, sed suo sponte spiritu cuperet *Christo* bonum pastorem agere, si vocaretur. *Gallus* est natus annorum plus minus triginta quinque, cujus si memor esse dignaberis, non mihi tantum, sed *Christo* etiam ipsi rem summo opere gratam facturuses, qui te servet incolumem. *Friburgi* XI. die Decembris M. D. XXXIII.

Erasmus Rot. Simoni Leigniero S. D.

Epist. 48. **A**manter tu quidem, vir optime, qui vinum aulicè obtuleris, sed *Gilbertus Cognatus* parum fecit prudenter qui acceperit. Mihi verò tua benignitas hoc nomine multò gratior est, quod spontanea atque inexpectata. Quod de filiis mones faciam diligenter, & si qua alia in re possum illis commodare, prestabo grati ac memoris hominis officium. Non excedit mihi quantum debeam inclyto senatui *Besontino*, & hoc coelum perpetuò nebulosum ac nubilum dure me tractat. *Cæsar* revocat me in *Brabantiam*, quò si per debilitatem corpusculi proficisci non licebit, conabor isthucusque prorepere. Det Dominus ut omnes amicos meos offendam incolumes. Vale cum tibi charissimis. *Friburgi* XIX. die Novembris M. D. XXXIII.

Erasmus Rot. Petro Richardoto S.

Epist. 49. **J**am ferme mensis est, quod patronus mihi tecum communis è *Luceria* scripsit ad me literas humanitatis ac benevolentiae plenas. Ad eas re-

A spondi, sed paucis, quòd quidam indicasset illum necessariò fore *Besontii*, quòd ipsum mihi non videbatur verisimile. Scripseram per eundem *Episcopo Verulano*, sed is jam revolvat in *Italiam*, *Mediolani* expectaturus quid mandet Pontifex. De epistolio quod per famulum mihi non est quòd sis sollicitus, nihil habet nisi gratiarum actionem, & salutationis officium. Veteris vini *Gilbertus* meus plus adduxit quàm vellem. De novo curabimus in *Quadragesima*. Ut autem scias quantum sim *vivens*, duo vasa mihi, si solus bibam, sufficiunt in decem menses. Malo tamen superesse ne defuit poticis, famulis, liguritoribus, vapori & acrimoniae sua portio. Habeo gratiam quòd me doceres quomodo vapescenti vino vinaceis mederi debeam. Illud serio tibi persuadeas velim, mi *Richardote*, tuum istum affectum, quem literis tuis significas verius quàm exprimis, mihi esse gratissimum. Risi nec intellexi tamen, quòd me *tertium eloquentiae lumen* appellas. Nimirum mihi tribuis, si putas hoc seculo non esse nisi duos *Erasmus* facundiores. Equidem me vix millesimum esse credo, nisi quòd magis arbitror me cum *Megaresibus* nullo in numero ponendum esse. Utinam huius temporibus tam effloruisset *Christiana* pietas quàm effloruit eloquentia. Audi rem mihi molestatam, sed tibi tamen risui futuram. Prater alia incommoda quibus ætas & autumnus me afflixit, fuit in ædibus meis tanta improbißimorum pulicum vis, ut per eos nec dormire liceret, nec legere aut scribere. Quod malum nondum factum est mixius. Soleo per jocum amicis dicere, non esse pulices, sed dæmones. Non erat ille joctus, sed divinatio. Siquidem ante dies aliquot exusta est mulier, quæ quum haberet maritum, octodecim annis furtivum commercium habuit cum rivale dæmone. Ea inter alia crimina & illud confessa est, quòd per amatorem suum in hoc oppidum miserit aliquot magnos saccos pulicum. Nomen vici ubi exusta est, dicitur *Kylchove*, abest hinc duabus leucis. Hæc stans scribo, & tamen undique pungunt in caligis, in indolisio circa collum, & pungunt more insolito, tam pusilli ut preendi non queant. Tantumne permissum esse maleficis? Bene vale. *Friburgi Brisgoie* decimonono die Novembris, Anno Domini millesimo quingentesimo trigesimo tertio.

*Erasmus Roterod. Gilberto Cognato Canonico
Nozerethi in Burgundia S. D.*

Nuper per quendam è vestra familia scripsi paucis, quo tempore & lecto decumbens coactus sum ad Regem *Ferdinandum*, & Cardinalem *Tridentinum* pro senatu *Basiliensi* scribere. Nec tu per illum quicquam scripseras aut mandaras. Ille causabatur se prater spem venisse *Basiliam*. *lyon.* Suspicor aliquid esse in causa, quà noluisse scribere? Idem aiebat te scripsisse ante mensem, *lyon.* Typographus qui apud te fuit, excusabat non fuisse scribendi sparium. Is tamen iniecit nobis aliquid bonæ spei, tibi in animo esse huc proficisci ad *Paschæ* festum, & curaturum ut aliquid boni vini ad me perferatur. Meministi è duobus vasis *Abbatis* quum gustaremus alterum fuisse turbidum, nec quicquam habuisse coloris aut saporis. Hoc tu posueras proximum vasi *Officialis*, tanquam ceteris melius. Verum postea-

(U ■ ■ ■ 2) quam

quam aperuimus, reperimus colorem elegantem, ceterum nihil caloris neque saporis nisi corruptissimi ex vitio vasis. Quid infuderint aurigæ nescio, certè hoc vas est effundendum in viam. Aperuimus alterum Abbatis vas, & invenimus vinum generosum & gratissimi saporis, nec dubito quin alterum vas fuerit simile. Ut illos simul male perdat Jupiter. Ego vel quadraginta florenis emptum velim, ut alterum vas esset quale missum fuit. Suffecisset in totum annum & superfuisset. Hac in re si mihi volueris gratificari, non perdidideris operam tuam. Hæc hyems odiosè me tractavit. Sub Calendas Novembres odiosè me salutavit primo frigore. Ac nondum confirmatum obortus ventorum turbo prostravit. Ceperam & hinc commodè revalescere, nullum erat doloris vestigium, nulla capitis pituita, stomachus indies erat firmior, & ecce N. à prandio venit salutatum, meque tres horas detinuit ad ignem sedentem disputans de fidei dogmatibus. Ea attentio & ad ignem sessio mihi renovavit omne malum, utrunque enim mihi perniciosissimum. Nec ille ante noctem erat facturus finem. Interrupi sermonem ac dimisi eum, sed mox sentio occipitium plenum crudis vaporibus, utriusque auris gravem tinnitum, stomachum dejectum. Nunc absunt quidem immanes illi cruciatus, sed tamen in lecto ferè me contineo, nisi tribus horis circa prandium & totidem circa cœnam. Nuper & Cholera mihi scripsit à lecto ma-
II tortus chiragra. Similiter & Theologus *Brigotius* noster in literis queritur se fuisse in tantis cruciatibus, ut mortem optaret. Maritus sororis *Amerbachii* simili morbo torquetur: alioqui vir durus & robustus. In *Polonia* amissimus *Petrus Tomitius* Episcopum *Cracoviensem*, qui cum epistola plena solatii miserat triginta ducatos. Vale, & amicitiam quam in descessu patri sumus serva. Cetera coram. *Hieronymus Frobenius*, *Bonifacius Amerbachius* & *Sigismundus Gelenius* tuus te salutant. *Basilea* duodecimo die Februarii, Anno à Christo nato millesimo quingentesimo trigesimo sexto.

Erasmus Roterodamus Gilberto Cognato
Nazereno S. D.

Epist. 51. **A**ccepi literas tuas duodecimo Calend. Martias, ex quibus perspicio meas posteriores tibi nondum fuisse redditas, eas satis verbosas per hujus urbis viatorem publicum misi ad *Stephanum à Pratis*, ut per illum ad te perferrentur. Spero te jam accepisse. Nunc ad tuam epistolam paucis. Silentii tui excusationem accipio non libenter, maluissim esse verum quod suspicabar, te rerum successu quodammodo ebrium nostri fuisse oblitum. Mihi tamen affectus iste tuus erga me fuit summopere gratus, licet parum jucunda fortunæ tuæ deploratio. Amo te quod libros ac literas meas *Besontium* bonâ fide reddideris, id quod nunc ex ipsorum etiam literis cognovi. *Leignieri* vicem ex animo doleo. De *Lambelino* quod moreris habeo gratiam. Veteres amici decedunt, parandi novi sunt, qui succedant. In *Polonia* perit *Petrus Tomitius* Episcopus *Cracoviensis*, *Friburgi Zastus*: In *Anglia* omnes aut mors sustulit, aut metus contraxit. Pensionarii excu-

A sant, præter spem tamen nescio quo consilio *Thomas Cromwellus* Regis secretarius, qui nunc secundum Regem potest plurimum, dono misit viginti Angelatos, *Canuariensis* octodecim, *Lincolniensis* quindecim, nullus tamen horum scripsit. Solus *Redyllus* ausus est scribere, & *Enstachius* Caesaris orator, liberior quàm fortassis expedit. Credo tum *Anglos* nondum vidisse *Præfationem* in nostrum *Ecclesiasten*. Habent apud *Germanos* oratorem *Edwardum Phoenix* Episcopum *Erfordiensem*. Venio ad tuum negotium. Si tibi mea consuetudo tam felix videretur quàm tu verbis exaggeras, civilius quàm verius, scito tibi eam nunc quoque patere. Nullum accivi præter *Lambertum* optimis moribus juvenem, mihiq; ad obsequia cubicularia commodissimum. Post intermissam consuetudinem uterque alteri futurus est jucundior. Tibi minus erit laboris, & te jam isthoc animo in amici locum recipiam, fortiusque meam liberalitatem aliquanto largiorem. Quod si quid mihi acciderit humanitas, curabitur ut tibi cedat aliqua portio non contemnenda. Tu vide quid per parentes & negotia liceat. Parentes autem potius quàm tuum agunt negotium. Querunt columnam in quam domus inclinata recumbat. Echic est ferè affectus parentum idiotarum. Protrudunt aliquem à liberis in curiam aut sacerdotium, persuadentes sibi tota omnia, si quom Deo dedicent qui pro se oret. At interim interdum sibi parant qui ipsi male precetur. Sordidis istis negotiis consumos optimos vite annos; etiam si cetera essent ut velles, suaderem tamen ut à parentibus te sejungeres. Volunt perpetuè imperare, nec meminerunt quare filii dicti sint liberi. Reverentiam & charitatem oportet esse perpetuam, imperium non item. Vides quantà invidia nunc laborent qui solent in summo esse precio. Si animus capitur ad hoc religionis genus, obtempera spiritui tuo: sin abhorret ante justam ætatem, nec tibi libet aut licet ad nostrum remigrare contubernium, poteris apud *Damianum à Goes* sat commodè vacare studiis. Si quid mea commendatio vel apud illum vel apud alios tibi prodesse poterit, scias nusquam defuturam. Si resignares tuam præbendam hæc conditione, ut cui traderes numeraret tibi ad sex annos sexagenos coronatos, post liber futurus à pensione, posses eâ pecuniâ liberè vacare studiis. Interim commotior aliqua fortuna affligeret. Si te hæc recipis, velim maturius fieri. Ego vestram *Burgundiam* cogito, sed valde metuo nè valetudo me hic alligatum teneat. Epistolam *Odoni* ac *Philippi* cupide legi, ad te quidem scriptam, sed de me totam. *Scaliger* rursus evomuit nescio quid libelli in me, quemadmodum & *Petrus Cursius*. Neutrum vidi. Pro munusculis tuis habeo gratiam, libenter relaturus ubi dabitur commoditas. Fios hic habuimus ante mensem *Lugduno*. *Galeota* picturam à *Roma* miserat *Anselmus Ephorinus*. Habes simpliciter expressum & meum erga te animum, & consilium absque furo. Reliqua tui erunt iudicii, quod preor ut tibi Dominus quàm prosperum suggerat. Me in omnibus experieris amicum ex animo. Bene vale. *Basilea* XI. die Martii, Anno millesimo quingentesimo trigesimo sexto.

Philippi

Philippi Montani ad te epistolam inclusam inveni in vase, dum excuterem. Profluvio ventris jam ultra decem dies debilitor usque ad mortem. Hanc epistolam bis misi, dubitans an prius exemplar sit redditum. Vale.

Erasmus Rot. Lodovico Bero S. D.

Epist. 52. **M**isi procuratorium de facultate vendendum ædium. Nunc mitto *Gilbertum* meum, ut suppellectilem divendat, & famulam benignis rationibus ablegat. Non mediocriter lucrum facit, qui litem pecuniâ redimit. Quod si vir clarissimus *D. Petrus Rich* persistit in sententia, nihil obstat quo minus immigraret quum vult. Ego mecum reputans quot decoribus sit ornatus, quantoque studio tu causam illius per literas mecum egeris, nihil muto, atque etiam mihi gratulor, quod ædes meæ tam honesto domino sint servituræ, tibi tanquam conjunctissimo amico futuræ communes. Nolim hic jactare quod facio libenter. Nihil tamen verear dejerare, me in caminos, in fenestras, in contabulaturam, in tectorum & hostiorum reparationem impendisse supra centum florenos. Sed opifices & tribunos tractaverunt me ut hospitem. Illud admonebis *D. cultodem*, in cubiculo in quo erant libri mei sub tabulis esse lateres integros & intactos, si forte malit. Eò libentiùs explico me ab ædibus præsentem pecunia, tamen cum aliquo damno, quod hic non alio animo hæreo quàm nantæ solent, quoties æstu destituntur, jacere ancoram tantisper donec recurat. Hanc parabolam vix arbitror abs te intelligi, cui nescio an unquam res fuerit cum mari. Scripseras *R. D. Puccinum* non esse *Roma*. Spero res esse salvas. Neque enim arbitror ad eum pertinere, quod rumor sparsit de *Card. Mediceo*, fortasse pestis abegit eum. Clarissimo domino Custodi precor felicem migrationem. Tibi tuoque fratri *Francisco* & amico singulari lata in *Christo* omnia. *Basil. Natali S. Matthei, M. D. XXXV.*

Erasmus Rot. Lodovico Abbati montis S. Mariae & Charitatis S. D.

Epist. 53. **R**everendissime domine, Equidem optabam *Gilbertum* tuæ benignitatis alumnum, meum hæcenus amanuensẽ, ad proximum usque ver manere mecum, quo simul cum hirundine in vestram *Burgundiam* proficisceremur, nec ille abhorrebat, sed parentum affectus nescio quid cupientium aut metuentium compulit eum redire ad suos. Quæ causa quoniam à pietate proficisceretur, malui illius animo obsecundare quàm mei commodi rationem habere. Quantum in literis profecerit tua prudentia judicabit. De fortunulis nostris quanquam exilibus, illi tantum impertivimus, ut arbitrer eum de sordibus non conquesturum. Nihilominus interim parati commodis illius inservire, ubicunque se tulerit occasio. Ætas & animus illum vocat ad majora. Mihi nihil superest, nisi decrescere indies. Accepi ex tua benignitate duo vasa vini, pro quibus habeo gratiam, semperque sum habiturus, si non datur referre. Reliqua cognosces è tuo cognato. Dominus *R.* amplitudinem tuam servet incolumem, cui cupio summopere esse commendatus. *Basilea septimo die Octobris, Anno M. D. XXXV.*

Erasmus Rot. Leonardo à Grueriis Officiali Besentino S. D.

Epist. 54. **M**agnam mihi voluptatem nunciavit, qui Metulit te è legatione domum redisse. Metuebamus enim nonnihil. Ego, quod vix credebatur futurum, nidum reliqui. Huc devolavi ad vos advolaturus receptis viribus. Sed hybernus September me coegit hic ancoras jacere. Expectanda hirundo. Summus Pontifex, velim nolim, vult me inaurare. Jam contulit præposituram *Davantriensem*, ultro subnixis omnibus harpyiis. Mihi decretum est, etiamsi decem præposituras offerret, unam non accipere. Arque id jam sæpenumerò scripsi amicis *Romanensibus* qui hæc moluntur. An ego mox emoriturus accipiam sarcinas, quas semper recusam. Committam opus *Ecclesiastæ Gilberto Cognato* Amasueni meo, si possit ferre onus. Ex eo multa cognoscas licebit, quæ non vacat scribere, de *Lodovico Bero*, de novis martyribus, & cætera. Dominus te servet incolumem. *Basilea, duodecimo die Octobris, Anno millesimo quingentesimo trigesimo quinto.*

Erasmus Roterod. Francisco Bonvalato Thesaurario S. D.

Epist. 55. **P**ro donato vino sanè quàm eleganti habeo gratiam. Sed quoniam ingenuæ mentis est, cui multum debeas, ei debere velle plurimum, oro ut pristinis tuis in me beneficiis unum addas, quod erit omnium gratissimum. Senectus indies ingravescit, morbus urget acrius. Vehementer egeo auxilio *Gilberti Cognati*, qui multorum annorum convictu novit omnia mea. Sed ut audio involutus est istic nescio quibus tricis litium, à quibus tuâ ope poterit facillè explicari. Recipiet ille qualvis condiciones, modò vel paululum habeant æquitatis. Adjuvabit hac parte *D. Petrus Richardotus* officialis, si per te fuerit monitus, si que apud Senatum *Dolensentium* præstiteris patrocinium. Hic mihi crede à sedis nihil est periculi. Nemo nobis verbo molestus est, nec vellem habere domi qui novis dogmatibus esset infectus. Quod si Deus dederit aliquid virium, ut liceat commigrare *Vesontium*, hic *Gilbertus* fuerit mihi valde necessarius. Nam alter famulus nescit *Gallicè*. Hic si præstiteris amicum, quem hæcenus semper præstitisti, me jam olim tibi devinctissimum reddideris multò devinctiorem. Demiror *Dola* tantum posse duos *Franciscanos*. *Colloquia* & venduntur & excuduntur *Lutetie*, & *Dola* exulant. Qui dicunt in illis aliquid esse hæreticum, sive docti sunt sive indocti, mentuntur. Id liquidò perspiciet qui legerit meas *Declarationes*. Dominus te servet incolumem, vir clarissime. *Basilea decimo septimo Maii. Millesimo quingentesimo trigesimo sexto.*

Erasmus Roterodamus Joanni Clebergero S.

Epist. 56. **V**ir animo meo charissime, nihil erat seriæ rei de quo ad te scriberem: tamen cum oblatis essent homines bene certi per quos scriberem, & suspicaret te istic in mercatu aditurum, facere non
(Uuu 3 potui,

potui, quin salutatrice epistolâ, quamvis brevi, restaret, miserum *Erasmm*, quem *Basilea* bis vidisti semianimum, adhuc spirare (non enim ausim dicere vivere) & adhuc tuæ humanitatis memorem esse. Quod si cognovero te incolumem, resque omnes ex animi sententia esse, erit quod maiorem in modum gaudeam. Si quid me scire voles, per eos, qui has reddent, poteris tunc significare. Pontifex triumphat cum suis Cardinalibus: Sed magis illis gratularemur, si triumphus hic esset totius ecclesiæ communis. Bene vale. *Friburgi Brisgae* vigesimo die Octobris, Anno Dom. millesimo quingentesimo trigésimo secundo.

Erasmus Rot. cuidam S.

Epist. 57. Scribis te nolentem ac reluctantem voluntate patrum rapi, protrudique in aulam Principis. Quando igitur necessitas vinci non potest, superest ut commodè utendo perficias, ut aliquando te istinc expleres quàm minimo malo. Nec enim omnibus infelicitè cessit hanc adisse *Laudem*. Et nè tibi videar non satis gravis admonitor, scito me ab ipsa pueritia ad annum usque quinquagesimum in aulis Principum militasse. Primum illud tecum statuito, nè quid cui credas quantumvis in speciem amico, quantumvis arridenti, complexanti, pollicenti, dejeranti. Nec ququam existimes tibi ex animo amicum, nec tu sis cuiquam amicus ex animo; tamen perinde quasi neminem non ames ita blandus & comis esto singulis. Esto largissimus eorum officiorum quæ tibi nihil afferunt impendii. Saluta blandè, complectere, cede viam, aperi caput, subinde repete honoris & charitatis titulos, lauda assatim, pollicere benigniter. Prius igitur domi vultum componito, ut is tibi paratus sit ad omnem fabulæ partem, nè quid veri affectus in facie subleceat. Meditanda domi est actio, ut oratio vultui, ut vultus ac totius corporis gestus orationi fucatz subserviat. Hæc sunt aulicæ philosophiæ rudimenta, ad quæ nullus erit idoneus, nisi prius omnem pudorem absterferit, aut vultu nativo domi relicto, quasi personam sumpserit. Proximum erit ut factiones totius aulae subodorèris, sed ita, nè cui te facile admisceas. Si quos, aut si quas videris nihil non posse apud Principem, vide ut te semper inflectas ad laus navis felicius. Nec pudeat aut pigeat assentari morionibus etiam, quos animadverteris gratos esse *Jovi*. Sed hunc ipsum technis omnibus captabis. Quoties in illius conspectu confisces, arte præ te feres simplicem quandam alacritatem, quasi gaudio gestias quoties illi datur ades. Et posteaquam comperisti quibus rebus offendatur, quibus oblectetur, non multum erit negotii apud illum quamvis magham inire gratiam. Commodè subservies, ad orationem arridebis, si loqui non dabitur, applaudes, velut admirabundus. Sed apud alios plenis ut aiunt tibiis, illius laudes decantabis. Aliqui certè perferent si passim predicaveris. Nunc hic, nunc ille tibi caplandus erit munusculo, sed eleganti & apto magis, quàm precioso, nè videaris aureo piscari hamo, pretium addes oratione. Excusabis tenuitatem fortunæ, ubi illa contigerit opulentior, polliceberis montes aureos. Si quæ præda affulserit, cave quisquam deorum aut ho-

A minum tibi tam charus sit ut illi cedas. Semper tibi proximus esto. Quoties de re agitur, vel patri verba danda sunt. Non semper in aula spirant venti secundi: ubi spirant, arripienda est occasio. Nullius jurisjurandi tam sancta sit tibi religio, ut hujus gratiâ patiaris optimam prædam elabi de manibus. Si quibus Principem senseris vehementer offensum, ac diversam factionem gestire victoriâ, semper accomoda te felicioribus: sed ita, ut alteram partem non lædas capitaliter, nisi id fiat tuo magno certoque bono. Solent enim Principum favores ventorum in morem subinde reslare in diversum. In summa, ubique venare commodum tuum. Nè quem apertè lædas. Cave mensam habeas domi: ea res exhauriet te sumptibus. Longè præstat convivam esse quàm convivatorem. Noli supputare quanti constet una cœna domi data, sed subducito rationem ad quantum summam post annum ea res tibi sit redditura. Procures aliquot cole. Horum mensis te adjungito, sed ita, nè crebrius ad eundem. Hic comis & commodus esto conviva, sed festivus ac lepidus, ut nè quem offendas. Si quid in te dictum erit petulantius, in lulum jocumque vertito, etiam si seria res sit. Ab omnibus tanquam ab hostibus caveto. Nè cui concedas unde te possit lædere. Si quos senseris tibi parum amicos, fac artificio summo dissimules, & communibus officiis hoc magis apud illos amicum agas. Lauda apud eos quos suspicaris renunciaturus, hac arte aut fient amici, aut mitius erunt inimici. Tantum cave nè quæ detur ansa lædendi. In cæteris nugis aulicorum esto lepidus congerro. Tantum ab alea temperato: siquidem ad hunc scopulum multi fecere naufragium, sic ut vix licuerit enatare nudos. Da operam ut quam minimum inquineris. Ad rem augendam, & constabiliendam ubique vigila. Ubi satis pingueris, excogiranda ratio, ut quod paucis contigit, feliciter ab aula te subducas tibi que vivas. Neque perpetuus adsis Principi, neque nimium diu absis: quorum alterum parit tedium & satietatem, alterum oblivionem. Ut autem etiam commodo tuo absis, ambi legationes sed favorabiles, minimique negotii: ita subinde redibis novus ad Principem tuum. Semper esto querulus ac petax; & quemadmodum callidæ meretrices variis nominibus ac modis semper aliquid auferunt ab amatoribus, ita tibi studio sit semper aliquid auferre à Principe. Sed ea potissimum petenda, quæ ille sine suo sumptu largiri potest. Quod genus sunt sacerdotia, præposituræ, abbatia. Si quid erit tale, cujus tu capax non sis, suborna qui petant suo nomine, sed tuo commodo. Hæc arbitror esse satis propriis elementis: post hæc ubi te profecisse videro, abstrusiora quædam impertiam. Vale.

Des. Erasmus Roterodamus Martino Dorpio S.

G *Epist. 58.* A Udivi, non sine summa animi voluptate, mi *Dorpi* charissime, quæ nobis de te narravit communis amicus *Paladanus*, quanto peccatore in Præfatione tua damnaris istos, qui, neglectis divinis literis, anxii ac frivolis quæstionculis insensescunt, & quæ tuba tuos auditores ad divinæ Scripturæ studia sis adhortatus. Macte animo virtutèque *sedes* *erat*, sic itur ad astra. Quæso ut istam provinciam

provinciam tuo potissimum dignam ingenio, strenue ceptam, fortiter obeas. Nos, quoad licet, non sumus defuturi. Tu qui & ætate flores, & ingenio polles, & omnibus bonis literis affatim instructus es, majora illa munia pari virtute sustinebis. Favebimus etiam obscuritati nostræ, si ad tuæ gloriæ splendorem, nostri nominis lucernula velut evanescet. Quæ

A didiceram ex *Paludano*, narravi *Tunstallo Britanniæ* oratori. Crede mihi, homo exiliis prægaudio, quod toto animo negotium hoc capefferes. Demereberis tibi *Christum*: nomen tuum orbi commendabis, ac studiosis omnibus rem ut vehementer gratam, ita & salutarem facies. Bene vale, *Dorpi* multo omnium charissime. *Bruxellæ* sexto Idus Julias.

DES. ERASMI ROT.

EPISTOLARUM

LIBER VIGESIMUS OCTAVUS:

IN QUO PRÆFATIONES.

Præfatio in *Augustinum*.

Erasmus Rot. Alfonso Fonseca Archiepiscopo Toletano S. D.

Epist. 1.

EN totus solitæque nitidior, venit in tuos amplexus, Præfolum amplissime, incomparabilis ecclesiæ doctor, & invictus progenitor, divus *Aurelius Augustinus*, quem tu non sine causa sic adamare præ cæteris, sic in deliciis semper habere consuevisti. Quid enim habet orbis *Christianus* hoc scriptore vel magis aureum, vel augustius? ut ipsa vocabula nequaquam fortuito, sed Numinis providentiâ videantur indita viro. Auro sapientiæ nihil preciosius: fulgore eloquentiæ cum sapientiâ conjunctæ nihil mirabilius. Sunt aliis aliæ dotes, pro ut visum est *tu dædæbæ* Spiritui, qui pro suo arbitratu partitur singulis juxta mensuram fidei. In *Athanasio* suspicimus seriam ac sedulam docendi perspicuitatem. In *Basilio*, præter subtilitatem, exosculamur piam ac mitem suaviloquentiam. In hujus sodali *Chrysostomo* sponte profluentem orationis copiam amplectimur. In *Cypriano* spiritum veneramus martyrio dignum. In *Hilario* grandi materiæ parem grandiloquentiam, atque, ut ita loquar, cothurnum admiramur. In *Ambrosio* dulces quosdam aculeos, & Episcopo dignam amamus verecundiam. In *Hieronymo* divitem scripturarum penum optimo jure laudamus. In *Gregorio* puram nulloque furo picturam sanctimoniam agnoscimus. Ac, ne longum faciam, habet itidem & cæterorum quisque ex ejusdem Spiritus munificentia virtutes suas, quibus sese piorum hominum affectibus variè commendant. At non arbitror alium esse doctorem, in quem opulentus ille juxta ac benignus Spiritus dotes suas omnes largiùs effuderit quàm in *Augustinum*, quasi voluerit in una tabula vividum quoddam exemplar Episcopi representare, omnibus virtutum numeris absolutum, quas post *Christum* Episcoporum principem, *Paulus* & *Petrus* requirunt in his, qui pascendum Domini gregem susceperunt. Cæteris quidem non imputatur, quales fuerint antequam sacro lavacro re-

nascerentur: in Episcopo tamen requirit beatus *Paulus*, ut & eorum qui foris sunt, testimonio comprobetur. Quid divus *Augustinus*? Talis erat, etiam quum ipse foris esset, ut ab his qui erant intus, vir bonus haberi posset, in suo quidem genere. Adolescens habuit concubinam, quod humanæ permittunt leges, & hæc non repudiata, sed erepta, accevit alteram. Verum utrique servavit conjugii fidem, quam probitatem hodie non temerè reperiis in sacerdotibus aut abbatibus. Inductus est in sectam *Manicheorum*, quo quidem hominum genere vix aliud habuit orbis pestilentius, adeo confectis titulis, prodigiosa ciborum abstinentiâ, simulatione paupertatis, falsâ continentiæ specie, aliisque præscriptis immanibus, ac supra modum rigidis, tum portentosis fabulis philosophiæ furo lenociniòque commendatis, fumos ac præstigias quasdam offundebant hominum mentibus, ut possent vel electis imponere. Ab his histrionibus impositum est juveni, nondum baptizato, nondum catechumeno, sed per omnes rerum species veritatem velut in somnis adamatam persequenti. Affectus erat pius, error simplex & humanus. Nec tamen illorum vitiis inquinatus est, nec diutius hæsit impio dogmati, & fortassis ob hoc ipsum Dominus passus est illum ad tempus labi, ut efficacius alios ab errore pestifero vel arceret vel revocaret. A catechismo verò sic protinus ad *Christi* regulam vitæ rationem instituit, perpetuòque tenore semper ad meliora proficiens, institutum persequutus est, ut etiam si quod crimen in illum ab hæreticis impingeretur, nequaquam hæretet: & qui intendere sunt ausi, nihil aliud quàm impudentiæ lucifecerint opinionem. Hoc de testimonio. Quod ad sobrietatis laudem attinet, quanquam erat corpore delicato, quemadmodum raro solent ingenia insigniter felicia robusta fortiri corpora, sic dispensante naturâ, ut quod animi viribus additum est, corporis detrahebatur, tamen illius mensa ferè nihil habebat præter olera & legumina, nisi quod interdum nonnihil etiam carni admiscebatur, idque vel propter hospites, vel ob imbecilliores, ut agnoscas sobrietatis studium cum humanitate conjunctum. Bibebat

Bibebat vinum, sed sicut *Timotheus Pauli* consilio, neminem prae scriptis adigens, sed firmiores exemplo suo provocans, infirmioribus clementer indulgens, in his duntaxat quae per se nec pium faciunt, nec impium, ut facile perspicias non Pharisaeicam justitiam, sed verè *Christianam* pietatem, summo iudicio, summæque mansuetudine conditam ac temperatam. Hæc est illa sobrietas quam Apostolus cum primis requirit in Episcopis cui comes est vigilantia, quam & ipsam singularem quandam in hoc mirari licet. Diem totum precationibus, sacrificio, doctrinæ, disputationibus, audiendis causis, componendis litibus, confutandis hæreticis dabat, noctis bonam partem sacris incubrationibus decidebat: itaque factum est, ut non solum obeundis Ecclesiæ suæ negotiis sufficeret, verumetiam alias ecclesias vel oratione præsens, vel scripto absens moneret, doceret, institueret, confirmaret. Jam sobrietatis & vigilantiae comes est castitas, quæ præcipuum est Episcoporum decus & ornamentum. Hujus illi tanta cura fuit, ut nec sororem, licet Deo dicatam, nec propinquo gradu cognatas feminas, ad domesticum admitteret contubernium: & collegia mulierum, quæ instituerat, rarè admodum inviseret; nec omnino cum ulla femina misceret colloquium, nisi præsentibus clericis, aut aliis matronis, nisi fortè quid esset arcani, quod unius auribus esset committendum. Hic charitas admonuit maledicorum sibila contemnere. Nec enim usque adeo putabat serviendum improborum linguis, ut necessarium officium hac gratiâ prætermitteretur. Ubi non urgebat necessitas, ad cautionem suam redibat: non quod sibi metueret, sed quod parum esse judicaret Episcopi pudicitiam esse integram, nisi & famam haberet illibatam. Rursus non satis habebat, si suam unius famam intactam à sinistra rumoribus præstitisset, nisi clericos etiâ haberet integri nominis. Porro linguam habebat in tantum ab omni petulantia puram, ut etiam cum procacissimis hæreticis, vel scripto vel sermone disputans, mirè temperet à convitiis; sed scripturarum modò testimoniis & argumentis veritatem asserit, impietatem refellit, adeo ut nè lacessitus quidem regerat maledicta. Eandem moderationem obtinuit in castigandis improborum moribus, ut lenitate sanaret potius quam austeritate exasperaret. Proin Episcopum *Africa* quendam natione *Italum* literis adhortans, ut populum suum à vernaculo more temulentiae revocaret, & ad *Italicam* sobrietatis exemplum provocaret, illud diligenter admonuit, nè id faceret acerbius obijungendo, sed lenibus monitis paulatim inveterato morbo mederetur. Hoc est quod *Paulus* non vult Episcopum esse *tristitum*, quemadmodum interpretantur *Græci*, & hos sequutus *Hieronymus*. Alioqui quid laudis habeat in Episcopo, si non sit percussor, hoc est, si neminem ferro vulneret aut occidat, aut manu depalmet? Adde quod mensam habebat perquam frugalem quidem ut diximus, sed hospitibus expositam, magis frugiferis sermonibus, quam exquisitis edulis opiperam. Ad hanc pendebat distichon, seu lex quædam detestans maledicentiam & obreccationem in absentes, qui morbus ferè peculiaris est iis, qui alioqui pietatem profitentur, quum nihil sit alienius à vera pietate. Obreptic enim hæc pestis probitatis imaginæ, dum videri vult vitiorum odium,

A ac virtutis zelus. A quo malo sic penitus abhorruit vir sanctissimus, ut interdum nec Episcoporum auctoritati cesserit, quin se minaretur è convivio surrecturum, nisi à talibus fabulis temperarent. Eoque serè vel sacram lectionem adhibebat mensæ, vel de re quapiam frugifera commentabatur, ut non minus animi conviviarum reficerentur quam corpora. Jam quod Apostolus vult Episcopum *ἀσχυρον* esse, *καὶ μὴ ἀργευσάμενον*, hoc est, non pugnacem sive litigiosum, nec turpiter lucro deductum, id adeo præstitit, ut saepenumero causam totam cesserit adversario, pro magno lucro docens, si quietem animi rei dispendio redemisset. Multas hæreditates ultrò delatas Ecclesiæ recusavit, unde suspicabatur ab hæredibus aliquid exoriturum vel litis vel querimonie. Cuidam qui possessionem volens donarat ecclesiæ, ac post liberalitatis poenitens reposcebat quod dederat, *Augustinus* & tabulas & rem restituit, quum optimo jure summoque omnium applausu posset submovere improbum repetitorem. Interdum & sacris vasis divenditis pauperum inopiam sublevabat. Quin aliquoties tentasse legitur, ut universam ecclesiæ censum populo resignaret, sibi que ac suis nihil faceret reliquum ad victum, nisi quod spontanea plebis liberalitas quotidie deferret. Quinque annos quadraginta aut eo amplius Episcopi munere summa cum laude functus esset, adeo nullum thesaurum sibi congesserat, ut decesseret intestatus, non tam quod testandi jus deesset, quam quod materia. Hæc non edo commemoro, quod existimem horum temporum Episcopos ad hanc imaginem compellendos, sed ut declarem quantopere sanctissimi Præsulis animus abhorrerit à sordido questu, & hunc comitari solitis litibus. Præcipue verò *τὸ δὲ δὲ αὐτὸν*, quæ potissima functio Præsulum est, sic in illo modis omnibus enituit, ut neminem habeamus nec ex *Græcis* nec ex *Latinis*, quem hac sanè in parte cum hoc conferre possimus. Ingenii felicitas prorsus erat incomparabilis, sive spectes acumen vel obscurissima facile penetrans, sive capacis memoriæ fidem, sive vim quandam mentis indefatigabilem. Difficultatibus quaestionum alebatur, hæc quisquis provocabat, prorsus equum, ut habet proverbium, in planiciem invitabat, nec ullis materiis libentius indulgit, quam quæ subtilitate torquerent, nec conquiescebat, donec nodos omnes explicuisset. Ad docendum semper erat paratus, non aliter quam avidus negociator ad lucrum. Aderat interim admiranda quædam animi lenitas, quam *Paulus* vocat *μακροθυμίαν*, atque adeo mansuetudo quædam invincibilis; hanc *Petrus* appellat *πραΰτητα*, quam *Plato* putat non ita frequenter deprehendi in his, quibus contigit acius ingenium. Id perspicuum est ex consuetudine quas plurimas habuit cum hæreticis, quorum alii miris technis studebant eludere pondus invictæ veritatis, alii super fluis & alienis tergiversationibus tempus eximere, alii convitiis à disputatione ad jurgium provocare, alii stolidissimis responsis fatigare vexarique contra differentem. Nihil horum unquam potuit efficere, quo minus ille rem urgeret, repetens, iterans, inculcans quæ utrinque dicta fuerant, idque tam dilucidè, tam explanatè ut imperita quoque multitudo pervideret hæreticis nihil esse reliquum præter impudentiam. Hæc mansuetudine cum instantia pertinaci conjuncta plurimos sanavit hæreticos.

reticos, devicit omnes. Nam quemadmodum, juxta vetus dictum, *Africa* semper aliquid novi mali solet gignere, ita tum variis hæreseon monstris infestabatur. Et erat ea gens nec sobria, nec satis firmæ fidei, novarumque rerum supra modum avida, alioqui vasa & arguta. Adversus hæc portenta dictu mirum, quam strenuum pugilem egerit *Augustinus*. Dejecit *Pascentium Arianum*, licet autoritate potestateque publica formidabilem. Traduxit *Manichæorum* prodigiosa fabulas, & obscena mysteria protraxit in lucem. Nam hæc prodidisse, erat vicisse. *Donatistas* & *Circumcelliones*, pertinax malum, multis conflictibus tandem fudit, profligavit, delevit. Postrema lucta fuit cum *Pelagianis*. Denique Paganorum reliquias magna ex parte delevit in *Africa*. Et ad tantas res conficiendas, non vi, non armis, non copiis, non carceribus aut incendiis usus est, sed solo gladio spiritus (quod est verbum Dei) atque armis apostolicis, tot victorias, tot triumphos paravit ecclesie Christi, licet adversus *Donatistas* & *Circumcelliones*, quoniam ipsi ferro rem gerebant, adhibita sit tandem Cæsaris autoritas, refragante primùm *Augustino*, mox Cæsaris edictum sit intercessione suâ moderante, ut plerisque multa auraria redderetur iis qui persolverant. Summa verò cura intercessit apud Cæsareos magistratus, ne quis hæreticorum occideretur. Cupiebat amicis medicis superesse quos arte suâ sanaret. Imò, quod est majoris clementiæ, his etiam vitam impetravit, à quibus orthodoxi quidam fuerant nefarie trucidati. Hæc sanctissimi Præfulis clementia non eò commemoratur à nobis, ut animum addamus impiis, qui falsis dogmatibus sciunt ac labefaciunt ecclesiam Christi, sed ut ostendamus quantam mansuetudo deceat doctorem ecclesiasticum. Non ideo Cæsarem leges robur non habebant, quod harum severitatem aliquando piorum hominum intercessio mitigaret, præsertim ubi manifesta poenitentiae signa spem vitæ correctionis præberent. Nec enim ideo non est iusta lex, quæ jubet homicidam plecti capite, quod Episcoporum pietas talibus nonnunquam impetravit vitam. Alioqui latronem dimittere, in plurimum perniciem grassatorum, non est clementia, sed crudelitas. Proinde, quemadmodum ad tuendam Reipublicæ tranquillitatem necessaria est legum principalium severitas, ita laudanda est in Episcopis Christi vicariis Christiana lenitas: quæ tam singularis fuit in hoc Præfule, ut cum in civitate quidam Pagani contra Cæsaris edictum publicis impetum fecissent in Christianos, multisque vocatis, unum atque alterum occidissent, aut certe parassent occidere, jamque severam Principis ultionem expectarent, quidam ex ipsis eruditus per literas ab *Augustino* petierit, ut intercessione sua Cæsaris iram mitigaret. Tam insignis erat sanctissimi Præfulis mansuetudo, ut hostis & idolatra non vereretur ab hoc petere, quod vix amicus ab amico auderet flagitare. Quo impudentior est postulatio, hoc magis arguit vix credibilem *Augustini* mansuetudinem. Eadem mansuetudine moderatus est collegia visorum ac audientium, quæ juxta regulam apostolicam aliquot infirmis. Leviter delinquentium poena erat admonitio; gravibus peccantium objuratio, desperatorum & insanabilium, veluti capitale supplicium erat, eò contubernio piorum ejectio. Clericos

A suos quos tenebat juxta Episcopi instituta vivere, patiebatur ad alios Episcopos demigrare, qui clericos suos non adigebant ad domus ac vitæ communionem: Amabat perfectam pietatem, sed spontaneam, non extortam. En aliud in hoc Episcopo miraculum: In tam multis, tam cæcis virtutibus, quàm nullum omnino supercilium? Dicas illum paternæ maternæque viscera erga cunctos gerere, malos parturire ut renascantur in Christo, imbecilles veluti gallinam sub alis fovere ne periant, bonos provehere ut adolescant, Nullus ergo in deploratis hæreticis, aut alioqui flagitiosis, de quo ipse prioris abjiceret, donec ille spiraret. Sic in libris suis agit cum hæreticis, non solum ut revincat, verum etiam ut quod quidem in ipso est, sanet: Sic oburgat improbos, ut semper vino severitatis admisceat oleum lenitatis. Nihil est usquam tam asperum, quod non interim speret Christiana charitatis dulcedinem, quæ, juxta *Paulum* Apostolum, omnia suffert, omnia sperat, omnia credit. Erat unius civitatis Episcopus, cui nomen *Hippo Regium*, quasi dicas *Equile Regium*: nam erat ejusdem nominis altera in eodem littore ad exortum, cognomine different, *diapir* enim dicebatur: sed omnium ecclesiarum sollicitudinem in se recepit, Episcopus earum vel coram, vel missis voluminibus & epistolis instruens ad evangelii predicationem, armans adversus hæreticos. Porro, quoniam vir prudens perspiciebat librorum usum multò latius patere quàm vocis, in hanc operam quicquid potuit temporis suffragabatur. Ad hoc quo plus haberet oculi, discutebat humiliora negotia, quæ tamen si non adversabantur pietati, tamen ab optima parte *Mariæ* nonnunquam avocabant. Itaque conciliandis matrimoniis autor esse recusabat, juncta tamen, suâ benedictione confirmabat. Nec edificandi cura sustinebat occupari, licet alios id agentes non reprehenderet. Nec omnium epistolis respondebat, nisi si quid tractarent ad religionis pertinentis negotium. Postremo, ingravecente jam ætate successorem sibi designavit, ad quem levioris momenti causæ deferrentur, ipse vacaret melioribus. Quo tempore libros omnes suos collegit, recognovit, & in ordinem digessit, ne vel interirent complures, quod *Ambrosianis* scriptis accidisse videmus: aut mendosi depravatiq. versarentur in manibus hominum. O virum ad totius ecclesie publicam utilitatem natum, factum, datumque divinitus, quam ubi conspiceret *Vandalorum*, *Gottorum*, aliorumque barbarorum qui ex *Hispaniis* in *Africam* eruperant, incursione turbati, jam hujus vitæ corpore cadere, quodq. solùm potuit, consolatus suos & hortatus ad tolerantiam, è vivis excessit! Tanto ardore vir spiritum Christi plenus amabat, atque, ut ita loquar, deperiebat decorem, profectum, ac tranquillitatem domus Dei. Hoc hoc nimirum erat summum illum ecclesie sponsum imitari. Nam & suæ quisque ecclesie quodammodo sponsus est omnis Episcopus. Ille dixit: *Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus suis*. Hic qui nullum unquam periculum metuit, quoties ecclesie commodis serviendum erat, cui vita erat acerba, posteaquam ecclesie malis non potuit succurrere, quàm libens illam impendisset ovibus suis, si modò ejus dispendio, regis salutem redimere licuisset? Optabat, cum *Paulo*, vel anathema fieri pro filiis suis. Hæc pietas, hæc cha-

ritas

ritas, hic ardor pectoris facit, ut omnia illius scripta non minus inflamment ad pios affectus quam doceant intellectum. Sunt enim qui frivolis argutiis utrunque delectent ociosos. Sunt qui subtiliter doceant necessaria, sed non efficiunt ut quod intelligitur ametur. Sunt rursus qui excitent ad studium pietatis, sed excitatos doctrinam non provehant. Frustra intelligas, nisi diligas quod percepisti. Ad quid autem conducit cæcus amor? Scientia, sit absit charitas, inflat: charitas absque scientia nonnunquam perniciofa pro salutiferis amplectitur. Sed utraque res alterius opem poscit, & conjurat amice. At hic incomparabilis doctor simulatque maturavit in Christo, neglectis sophistarum ineptis argutationibus, ingenii plusquam æquilinam aciem ad necessariam veritatis investigationem intendit; ita subtilis in disputando, si res postulet acumen dialecticum, ut semper dimittat lectorem, non tantum eruditorem, verumetiam ad bene vivendum inflammatioem. Quid enim aliud potest ignis, ubicunque ponas, quam urere? Amabat vehementer quod docebat, docebat argute quod amabat, utrunque gignit in eo, qui scriptus illius propius intendit animum. Rhetoricæ multa sunt cum Dialecticæ communia. Rhetorum libros ad plenum imbiberat. Platonici philosophi, quoniam Rhetoricam quædam suaviloquentiam multa tradit de rebus à corpore separatis, & his quæ sensibus deprehendi non possunt, sed animi cernuntur oculis, non pauca miscens Christianorum placitis consentanea, videtur impensius delectatus. Ex Aristotelica philosophia, vel quia jejuniore stilo tractat res subtile, vel quia nondum in publicum usum venerat apud Latinos, nihil degustasse videtur præter libros *De Enunciatione*, *De Categoriis* sive *De decem Generibus generalissimis*, & *De quinque vocibus predicabilibus*, quem librum velut *εὐκταὶ* ad Aristotelis philosophiam edidit Porphyrius. Nec usquam ullo vestigio deprehendere licet quod ejusdem libros quos *De Topicis*, *Analyticis* & *Elenchis*, *De naturalibus rebus* & *ultra mundanis*, *De Moribus* & *Reipublica* multos reliquit, usquam attigerit. Ut ne commemorem tot Græcos Aristotelis interpretes. Et tamen hic ipse qualiscunque Aristotelica Logica gustus, Dialectici non solum opinionem illi conciliavit, verumetiam magnam apud hæreticos conflavit invidiam, quod cum veritatis pondere premerentur, clamarent se artificio Dialectices circumveniri. Siquidem illis temporibus tanta fuit apud *Afræ* hujus artis ruditas, ut qui sciret distinguere Substantiam ab Accidente, Genus à Specie, Relativam vocem ab Absoluta, vulgo Dialecticus haberetur, quo nomine *Julianus* visus est unus idoneus qui cum *Augustino* manus ex æquo confereret. Sed Dialectica fuit antequam quisquam de Dialectica præciperet: nec enim est de numero earum Disciplinarum quas instituit hominum voluntas, sed quas animadvertit sagacitas, qualis est Arithmetica. Tanta autem erat in *Augustino*, tamque mirabilis ingenii felicitas, tanta sanitas, tantaque presentia, ut ne ex istis quidem qui posterioribus sæculis bonam ætatis partem in Dialectica contriverunt, quenquam invenias, qui citius aut certius perspiciat causæ scopum, qui dexterius ad hunc rationes & scripturarum testimonia dirigat, qui

A felicius nodos questionum dissecat. Multa non scripsit, sed dictavit: pleraque per notarios ex ore loquentis excepta sunt, cujusmodi ferme sunt *Enarrationes scripturarum ad populum*, quos ipse *Tractatus* appellat, aut *Consulationes cum hæreticis*, quæ olim publicitatis apud plebem fieri consueverunt. Nec alibi mihi videtur admirabilior. Quibus mediocre contigit ingenium, si loquendi curam adhibeant, excudunt interdum aliquid non contemnendum. Cæterum in extemporali dictione tantam adesse mentis perspicaciam, tantam memoriæ præsentiam, tam paratam orationis copiam, non sine perpetua quadam jucunditate, quis non miretur? Quis hoc hodie præstare queat, vel ex istis qui studium omne collocarunt in paranda dictionis facultate? Sed quo dilabor? non enim institueram *Encomium Augustini*, quod si suscepissem, hæc quota portio laudum illius erat? Illud tantum volebam ostendere, quam dolendum fuerit tantum ecclesiæ thesaurum tam serò per typographos prodisse in publicum, quem maxime referebat in omnium versari manibus. Deterrebat nimirum illos impendiorum magnitudo. Primus hoc egregium facinus ausus est, vir singulari pietate *Joannes Amerbachius*, re sat beatus, sed animi dotibus longè beatior, quem nec sumptus immensi, nec in conquirendis undecunque exemplaribus instantia, nec in conferendis sædium, nec operis difficultas, nec distractionis alea, nec ulla res alia deterruit, quo minus totum *Augustinum* redderet omnibus communem. Non huc invitavit virum quæstus amor, sed sincera pietas, quam omnes illius præfationes spirant, ac revocandi præcos illos ecclesiæ doctores studium, quos videbat ac dolebat prope modum antiquatos. Proinde non dubito quin illius manibus bene precentur omnes, qui per *Augustini* libros ad pietatem profecerunt. Idem in universas *Hieronymi* lucubrationes majore etiam studio molientem Deus ad superos evocavit. Eam tamen provinciam tribus filiis, *Brunoni*, *Basilio*, & *Bonifacio*, quos in hoc curarat, ut trium peritiam linguarum instituendos, moriens delegavit, per quos non minore studio quam fide peractum est, quod optimus pater voluit. Sic enim illos & ad pietatem, & ad eruditionem educarat, ut quodammodo se major ac melior in illis superesset, hodièque superfit. Nam natu maximus tantum in fata concessit. Tot sunt examina monachorum in orbe, quorum ocium magnis censibus alitur. Tot sunt Abbates optimo reditu, nihil aliud quam ædificantes, vel alentes equos, vel epulantes. Hic erat illorum proprius labor, quem homo laicus sua sponte suscepit. Atque in *Augustino* quidem tantum adhibitum est ab illo curæ, studii, vigilantiz, quantum illa tum ferebat ætas, rudior adhuc, & per paucos habens in hoc genere literarum exercitatos. Illud potius mirandum, quod cum *Augustini* lucubrationes tot jam annis versentur inter manus eruditorum, nulla extiterit de illo publica querimonia, quemadmodum de *Hieronymo* nemo non querebatur. Atqui ni multos haberem testes qui operi excudendo vel præfuerunt vel adfuerunt, nemo mihi crediturus sit, quantum mendarum offenderim ac sustulerim, etiam illinc, ubi nihil esse depravatum putabatur. Habet enim *Augustinum*

gustinus sum quoddam dicendi genus, argutum & periodicis in longum productis multa convolvens, quod lectorem & familiarem, & acutum, & attentum, & bene memorem requirit, denique tædii laborisque parientem, quales non ita multos reperias. Jam tamen si profanas literas parcius ostendat quàm Hieronymus, tamen obiter ad eas frequenter alludit. His rebus factum est, ut lector audaculus magis quàm argutus, mutaret quicquid offendeat. Verum quæ vel librariorum incuria, vel lectorum ineptia commissa sunt, habent ut-cunque colorem, quo culpam liceat, si non excu-sare, certè extenuare: quànquam hanc oportuit esse publicam Principum, Præsulum & Abbatum curam, ut utilium, sed præcipuè sacrorum volumi-num exemplaria, per eruditos viros quàm dili-gentissimè castigata, servarentur in publicis bi-bliothecis. Illos verò quis absolvat à sacrilegii cri-mine, qui nec errore, nec ullà necessitate, sed in-eptià libidine, studio mutarunt hujus viri scripta, vertentes *que*, in *et*; *et* in *que*: sed, in *at*; *at*, in *sed*: dicit, in *at*; *at*, in *dicit*: verbum, in participium; participium, in verbum: aliæque innumera his con-similia, quasi luserint in opere alieno. Hoc flagiti-um quum aliàs, tum præcipuè deprehendimus in libris *De Trinitate*. Deprehendimus autem ex col-latione codicis, quem nobis præbuit *Flandria* mo-nasterium quoddam, cujus nomen in præsentia non occurrit, sanè bellum ac vetustum, dixisset bonæ fidei, magnæque autoritatis exemplar. Vix enim occurrebant duo versus, quin esset quod ju-gularet transversus calamus. Hic non erat error aut oscitantia, sed impius ludus hominis malè fe-riati. Alibi nescio quis sententias expleverat, ad-jectis verbis aliquot non necessariis, velut quoties beatus *Augustinus* citabat è scripturis canonicis, quantum ad id quod agebatur satis erat, ille scri-pturæ testimonium altiùs repetitum, ex eodem loco longiùs prosequabatur, quum nihil esset ad rem necesse. Id præcipuè factum comperimus in Commentariis quos scripsit in epistolam ad *Ro-manos* & ad *Galatas*. Risimus non paucis locis in-signem scribarum delirationem, qui quod lector ineptiens annotarat in margine sui codicis, retule-rant in contextum. Ex multis duo propenam ex-empla, quorum alterum est in epistola LVIII. ubi leguntur hæc *Augustini* verba: *Hos autem Prophe-tas quos post Apostolos posuit, non puto illos esse, qui ordinis temporum ante Apostolos fuerunt, sed istos quibus jam sub Apostolis per gratiam donaba-tur, aut interpretatio scripturarum et inspectio mentium, aut prædictio temporis sequuntur.* In priore editione participium *sequuntur*, à suo no-mine, temporis, prolixo verborum assumpto divulsum comperimus, idque non solum insigni-ter indoctum erat ac stultum, verum nè ad rem quidem tantillum faciens. Non enim illic ambi-gebatur qui essent Apostoli, & unde ducta vox, sed de quo Prophetarum genere loqueretur illic Apostolus. Non reperam hic longum nugamen-tum, nè lim tædio; decerpam modò pauca, unde facilis sit conjectura, quam cætera nihil habeant mentis. Hunc in modum orditur: *Si enim ego ipse ut de his quid sentiam habeas, differentiam fa-cturum nos speraverim.* Agnoscis sermonis florem. Ac mox: *Ut enim ad unum terminum proficiscar, A-postolos Græcum, dicunt à b apoc. quod notat augmen-tum vel præminentiam, et scolon quod est missio,*

A *quasi præminentem missum ad augmentationem sci-licet fidei catholica: vel Apostolos quasi post missum, &c.* Quid hac deliratione prodigiosus? *Apos* enim apud Græcos tantum significat, quantum *Kataklypsion* apud Latinos, & scolon Græcis sonat offendiculum. Deinde stultissimè imagina-tur, in nomine *Apostolus*, *apost* additum pro *postmodum*, pro quo barbari dicere solent *de-post*. Atqui si Græca vox est *Apostolus*, ut ipse do-cet, unde illie *Latina* præpositio *post*? Sequitur, *Propheta autem à pro*, id est *procul*, & *for faris*; quum *Propheta* Græcis nihil aliud sonet, quàm *Latine prædictor*. Hæc proposuisse satis arbi-tror ad totius nugamenti gustum quendam, quod ita attextum est, quasi quis pro *Augu-stino Paulinum* doceat, de quo significarat se dubi-tare. Alter locus est in libro secundo *De sermone Domini in monte habito*. Quoniam inter fructus spiritus *Paulus* commemorat gaudium, nè quis existimaret illum de quovis gaudio loqui, sic locum explanat *Augustinus*: *Sane sciendum est hic gaudium proprie positum. Mali enim homines non gaudere, sed gestire dicuntur proprie, sicut su-perius diximus voluntatem proprie positam, quam non habent mali, &c.* Hæc *Augustini* verba quum nihil habeant obscuritatis, tamen aliquis cona-tus erat dilucidius scilicet explicare sententiam hisce verbis: *Neque gaudium virtutis sit, sicut vo-luntas, et hæc potius ad sanctos pertinent; ad peccato-res verò gestus magis et cupiditas deputanda sunt.* Et hoc tam insultum nugamentum è spacio marginis in contextum relatum aliquandiu nostorsit. Cum hujusmodi portentis fuit nobis subinde innotandum. Alius, ex undiquaque decerptis frustulis veluti no-vum opus, *Augustini* titulo construxerat, alius a-liena cum *Augustini* scriptis miscuerat, alius ex quæstione fecerat epistolam, affluxis initio paucis verbis. Nè singula persequar, vix in alterius tam impiè, quàm in hujus sacri doctoris voluminibus luit ociosorum temeritas. Ut omittam interim pseudepigrapha, quædam non inerudita, quædam vix tolerabilia, quædam prorsus indocta. Verum in omnibus quæ illi falso sunt inscripta, nihil in-sultius aut impudentius sermonibus ad Eremitas, in quibus nec verba, nec sententiæ, nec pectus, nec omnino quicquam est *Augustino* dignum: & ta-men quisquis hoc opus continxit, homo suavis sibi promisit futurum, ut *Augustinus* crederetur, & sanè repererunt similes labra lactucas. Nihil ta-men horum submovimus, nisi quòd ea quæ bis aut sæpiùs habebantur inter hujus viri lucubrationes, sat habuimus semel ponere, nè voluminum magni-tudinem supervacua sarcinà oneraremus. Cen-suris tantum additis indicavimus quid nothum esset, quid ambiguum, quid commixtum. Hæc igitur in tam eximio scriptore commit-ti sanè dolendum est: sed æquè mirum, su-per his nullam hæcenus fuisse studiosorum querimoniam, unde conjectura capi potest, divum *Augustinum* antehac à plerisque Theo-logis aut non legi solitum, aut indiligenter fuisse lectum. Nè mihi quidem unquam persuaderi po-tnisset, tantum in tam celebri scriptore latuisse mendarum. Equidem nihil minus habebam in a-nimo quàm hanc capessere provinciam. Deterrebat immensa voluminum moles, & operis difficultas juvenile robur, ac prorsus adamantinum quendam hominem exigebat; me verò jam & ætas & vale-undo

rudo ab hoc genere laborum intotum dehortabatur. Sed felicitis memoriz *Joannes Frobenius*, vir ob singularem erga studia favorem omnium studiosorum amore perenni dignus, tandem illud à me precibus extorserat, ut in Epistolis unicum senionem emendarem, quo posset operis specimen in proximis mundinis ostendere. Pollicitus sum, sed hac lege, nè quid speraret amplius. Annuit. Ceterum quum perspicerem illi certum esse consilium volumen Epistolarum absolvere, neque quenquam esse paratum qui posset, aut certe vellet emendandi partes obire, vixit animi destinationem quum singularis amici pertinax voluntas, tum ipsa negotii pietas. Hoc volumen totum ad me recepi, sed unicum, etiam atque etiam testificans, ut si pergere vellet, alium inveniret castigatorem, nec me suo quoque dispendio, non modò studiorum, à melioribus curis avocaret. Quid multis? quum nullus existeret qui vellet eam sarcinam in humeros tollere, & *Joannes Frobenius* asseveraret, stare sententiam, ut si non daretur aliud, totum *Augustinum*, qualis qualis erat, rursus excuderet. Ego, parim amici respectu cui nihil pernegare valebam, sed multò magis inexpiabile piaculum esse reputans, si tam eximius ecclesie doctor, tot mendis oblitus, tantis impendiis de novo prodiret in orbis theatrum, hoc insigniore deformitate notabilis, quo magis elegantia formularum, ac maiestate voluminum, oculos omnium ad se rapturus esset, perinde quasi purpuram eximiam ostendas foedis maculis deformatam, passus sum imponi mihi clitellas. Tandem ubi tantum pelagus ingressus ventis vela dedissem, longè plus quam expectatam comperi difficultatis, ut non semel animum desponderim, deque deferendis institutis cogitarem, ad quod ipsum evidens etiam valetudinis periculum invitabat, aut, ut rectius dicam, compellebat. Jam me terrebant & exemplum *Joannis Frobenii*, quem videbam huic immortuum negotio, virum alioqui quum firmo corpore, tum vità longissimà dignum. Verum quod primà fronte deterrebat à negotio, hoc ipsum propius consideranti stimulos addebat. Non enim oportet bonorum virorum amicitiam vitæ spacio terminari, præsertim quum hujus difficillimi negotii moles in filios illius *Hieronymum* & *Joan. Erasmium*, reliquosque liberos esset devoluta, quibus hoc minus oportebat deesse, quòd tali patre essent orbari. Nam quicquid erat erga *Frobenium* affectus, in hos transfusi. Itaque obfirmato animo, sic ut operi tam sacro satius ducerem animam impendere, quàm semel susceptum non absolvere, tadium omne devici: quòque sum altius ingressus, hoc labor assuetudine factus est levior, ipso, ut opinor, *Augustino* coeptis nostris prosperà favoris aurà cœlis aspirante, donec tandem procul aperiret sese portus, in quem propitii numinis auxilio delati, latum celestium nunc canimus. In digerendis porro voluminibus hunc ordinem sequuti sumus:

In primum volumen contulimus ea, ex quibus tota *Augustini* vita, mores, ingenium, & affectus perspiciuntur; quod hoc pacto futurum arbitrarer, ut & rectius intelligerentur, & avidius legerentur. Amor enim doctoris & attentum reddit & lubentem discipulum. Adjecimus ejusdem Progymnasmata, quibus vel infans adhuc in *Christo*, vel novus tyro felicissimè prælusit ad egregia facinora.

A Secundum volumen dedimus Epistolis, partim quòd in his quoque permulta sunt quæ scripsit juvenis, partim quòd ex his maximè deprehenditur, si quid in illius natura fuit peculiare.

Tertium & Quartum dedimus his lucubrationibus, quas ad docendum paravit.

B Quintum habet *Civitatem Dei*, quod hoc opus simul & docens & confutans errores maximè Paganorum, utrinque mixtum esset. In hac portione nihil est nostræ indultrix, quòd hanc provinciam, hortatu meo, sibi propriè sumisset vir apprime doctus *Joannes Lodovicus Vives*.

In Sextum & Septimum distribuimus pugnas adversus diversas hæreses.

C In Octavum & Nonum collecti sunt *Tractatus*, sic enim appellat *Augustinus* scripturarum enarrationes apud populum habitas, nisi quòd in Nonum farraginem quandam adjecimus libellorum, quos viri nescio qui spirituales in hoc parasse videntur, ut affectum suum ad rerum cœlestium amorem inflammarent.

Decimum volumen complectitur Homilias variis argumentis, in quibus permulta sunt aliena, quemadmodum & in Nono. In singulis nè nullus esset ordo, vel sacrorum voluminum quæ interpretatur, ordinem, vel hæreseon origines sequuti sumus. Ipse *Augustinus* in libris *Retractionum* maluit ætatis suæ, & in *Christianismo* progressum ordinem sequi, recensens quæ scripsit catechumenus, quæ sacro lavacro renatus, quæ presbyter, quæ Episcopus.

D Nisi quòd Epistolis & Tractatibus suum locum destinasse videtur, quam hujus curæ partem non absolvit, ut ex ipsis aliquot scriptis apparet. Siquidem hoc moliebarur jam extremà senectà, veluti præfagiens extremum imminere diem, tantòq; studiosius agens, ut quoniam vocis officio diutius ecclesie prodesse non poterat, in libris IIII superesset, quatenus licebat, & emendatus & integer. Quod propemodum assequutus est. Vix enim ex alterius monumentis minus intercidit, à depravatoribus nihil omnium potuit unquam esse tutum. Nostram operam hic non exaggerabimus, conferat cui vacat & agnoscat. Nec tamen ausim polliceri nihil resedisse quod egeat emendatore. Alicubi nos destituerant vetusti codices, aliquando in opere tam prolixo somnus obrepit, quem *Flaccus* putat esse condonandum humanæ naturæ. Jam si quid operatum incurià commissum est, à nobis præstari non potuit, qui cum officina nihil habemus commercii. Tantum illos admonere possumus qui præsunt officinæ, quòd quidem à nobis factum est sedulo. Quicquid nostra mediocritas potuit, bonâ fide præstitit. Superest, amplissime Præsul, ut tantus ecclesie doctor tui nominis auspiciis tuoque favore commendatus, prodeat in manus hominum, hoc avidius ab omnibus rapiendus, quo magis erit perspicuum, *Augustinum* inter omnes unice semper placuisse tibi, viro præter clarissimas gentis imagines, tot eximiis animi dotibus, seu potius Dei donis, sic ornato cumulatòque, ut cum stemmatum illustribus ornamentis, cum muneris amplissimi dignitate, quo non aliud apud *Hispanos* angustius, aut etiam opulentiùs, non modò paria facias, verumetiam longè superes, ipsaque ornamenta vehementer ornes. Testantur id non tantum hi qui tuam amplitudinem cominus inveniunt ac venerantur: sed idem tue declarant epistolæ, spirantes undiq; singularem quandam

E

F

G

quandam animi pietatem, cum summa modestia humanitatēque conjunctam, tum eruditionem Episcopo dignam, denique judicium exactum prae se ferentes, ut non tam titulo quam merito tuo totius *Hispaniae* primatem agas, nihil omittens quod ad ecclesiam Dei, vel ampliandam, vel ornandam pertinere judicas: Tres Academias, *Complutensem*, *Salamantinam*, & *Toletanam* tuā benignitate, tuoque studio provehens, ut in his linguarum liberalisque disciplinā, sed praecipue Theologia per viros non minus integros quam eruditos tradantur, unde jam nunc velut de equo, quod aiunt, *Trojano* prodisse vidimus permultos solidā prae-ditos eruditione, resectis iis quae multa solent in scholis haecenus inculcari juvenibus, vel inepta, vel supervacanea, quaeque magis faciebant ad Theatricam ostentationem, quā ad eruditionis aut pietatis fructum. Est enim omnino medium inter eos qui haecenus perturbati, & sophisticē disciplinas in scholis tradiderunt: & inter illos qui disciplinas humanas omnes, unā cum scholis ē medio tollendas putant. Idem jampridem molitur eximius vir *Joannes Episcopus Rossensis* in *Anglia*, *Cantabrigien-sis* Academiae princeps, in quatuor collegia magnis impensis instruit, in quibus non ea tradantur quae juvenes ad sophisticas palastras instruant, ad serias functiones frigidos reddant & ineptos, sed unde prodeant veris disciplinis ac sobriis disputationibus exercitati, qui graviter evangelicōque spiritu praedicent verbum Dei, & efficaci quadam eloquentiā commendent eruditorum animis, qualem ipse se jamdiu tum oratione, tum scriptis, denique & vitae integritate praestat ecclesiae Christi, idque auctoritate & auspiciis *Gulielmi Uvarami* Archiepiscopi *Cantuariensis* totius *Angliae* primatis; cui, juxta dignitatis ordinem, est a suffragiis, juxta pietatis affectum & virtutum aestimationem, frater in Domino charissimus. Has laudes scio nec illi nec tibi placere, tamen si hisce commemorandis vel gratulamur utilitati publicae, vel divinae benignitati gratamur potius, quā vestras laudes celebramus: sed ut est modestiae non agnoscere laudes hominum, ita gratitudinis est non tacere viros, per quos numinis benignitas tanta commoda largitur humano generi. Egregiae virtutis exempla, veluti lumen, in edito ponenda sunt, ut omnibus prae luceant, multosque ad sui aemulationem accendant. Si quid autem gratiae in hoc opere meae debetur industriae, ejus maximam portionem lubens tuae celsitudini acceptum ferri patiar, qui lassescentem recrearis, currenti frigidam, ut aiunt, suffuderis, idque non tantum amico hortatu, verum etiam benignitate tua spontanea. Quin & illud tibi magna ex parte debemus, quod *Carolus Caesar* rem habemus, quum honestis studiis, tum Christianae religioni toto pectore faventem, nec male cupientem *Erasmum*, nisi me fallunt omnia. Prolixior ad tot tantisque negotiis occupatissimum Praesulem videri poterat haec Praefatio, nisi praeterquam quod non uni scribitur, nihil verat quo minus ex intervallo legatur. Dominus *Iesus* sublimitatem tuam diu nobis servet incolumem, omnibusque rebus bonis eximie florentem. Datum *Friburgi Brisgoiae*, Anno Millesimo quingentesimo vigesimo nono.

IN AUGUSTINUM De Civitate Dei.

Des. Erasmus Rot. Lectori S.D.

Improbis eruditorum flagitationibus jampridem *Epist. 2.* appellabar, ut quod in *Hieronymianis* epistolis praestitisset, idem praestarem in divi *Augustini* libris omnibus. Ego, tamen si jam expertus essem non alium laborem plus adferre tardius, minus gloriae gratiaeque suo cultori, deinde detererem immensā negotii magnitudine, tamen corperam huc animum, licet detrectantem & reluctantem appellere, totius operis ratione hunc in modum conceptā: Primum locum tribueram illius *Progymnasmatibus*, hoc est quaecunque scripsit catechumenus. Proximum *Epistolis*, quarum complures scripsit adhuc juvenis, & ob id magis etiam redolent eloquentiae studium. Tercius destinatus erat tuis *diatribis*, id est, contemplativis quae conducunt ad inflammandos animos amore rerum aeternarum: cujus generis sunt libri *Confessionum* & *Soliloquiorum*. His adjunxissemus eos libellos qui pertinent ad *Institutionem* vitae. Quartus decretus erat tuis *didacticis*, hoc est, in quibus docet rem Theologicam: cujus generis sunt libri *De Doctrina Christiana*, & libri *De Trinitate*. Quintus habuisset etiam *paraphrasin*, in quibus pugnat adversas varias Haesiarcharum pestes, atque in his aetates ipsae quibus extitissent haereses, & affinitas errorum dedissent ordinem. Nam in hoc genere plurima conscripsit: inter quae sunt libri *De Civitate Dei*. Sextus exhibuisset etiam *synagogen*, quibus enarrat divinae scripturae libros, quos eramus digesturi secundum ordinem voluminum sacrorum, quae interpretatur: Videlicet enarrationes in *Psalmos* praecessissent enarrationem in *Evangelium Joannis*. Et *Evangelium* enarratum prius fuisset, enarrata ejusdem Apostoli epistolā, atque item de ceteris. Septimus indicasset, etiam *diatribas vel videras*, hoc est, de quibus meritis dubites an sint *Augustini*, tum quae illi falsis inscribuntur: Idem indicaturus erat etiam eos libros, qui injuria temporum interciderunt. *Grata* restituissemus: Mendas vel scribarum, vel eruditulorum castigare volentium quod non intelligebant, culpa inductas, bona fide sustulisset, non sine praesidio veterum & emendatorum codicum, quos jam in hunc usum aliquot comperaveramus, qui vel ipsius *Augustini* seculo scripti videri poterant. Summam operis, quoniam erat immensum, in doctos aliquot, & huic provinciae pares, partiri statueramus, sed sic ut suae cuique laudis portio solida maneret. Habet enim haec aetas permultos me felicius natos, qui plus queant in hoc genere praestare quā ego. His rebus sperabam fore, ut *Augustinus*, vir non minus pius quā eruditus, jam a pluribus simul & majore cum fructu legeretur, quod in *Hieronymi* libris evenisse tam manifestū est, ut nec inimici possint inficiari. Atque hujus tam impii conatus odor simul atque permanisset ad quosdam *Dominicani* sodalicii fratres, jam non in symposiis tantum, verum etiam in publicis concionibus vociferari coeperunt, indignum facinus, nec diutius orbi tolerandum. *Erasmus* denique & *Augustini* castigationem moliri, in ejus operibus nec tantulum intelligeret: atque haeresim etiam vocabant, asseverare quicquam esse in hujus viri li-

bris mendosum, adulterinum, aut non intellectum Theologis. Ego nunquam mihi vindicavi raram Theologiae scientiam, & tamen non usque adeo meum hoc ingenium aut eruditionem contemno, ut existimem me nihil intelligere in libris *Augustini*, in quibus illi crassi ventres, stiva nati potius quam literis, intelligunt omnia. Id esse verum facile credas, lector, si tres aut quatuor tibi nomenem, qui huiusmodi nenas nusquam non vociferabantur: praesertim *Lovanii* & *Coloniae*. Nec enim ordinem in jus voco, sed istos quosdam rabulas detestor, qui praedones Evangelii professi, sententias agunt, quos ordo coerceret vel ejiceret, si suo honori consultum vellet. Et tamen in hoc negotio non tracto rem Theologicae subtilitatis, sed emendatae lectionis. Grammatici partes mihi sumo, veritates & falsitates acutissimis illis magistris relinquo. Quod si meam industriam experti sunt studiosi omnibus magno usui fuisse in restituto *Hieronymo*, cur hic maluerunt obstrepere, quam ex eo quod bene cessit, huius quod agredere praedictum facere? Jam an aliquid falso sit inscriptum *Augustino*, mirari desinet, qui legerit librum *De vera ac falsa penitentia*, in cujus decimo septimo capite citatur ipse *Augustinus*, & ita citatur, ut qui librum scripsit, ab *Augustino* dissentiat. Idem accidit in *Praefatione* quadam quae divi *Aurelii Augustini* titulo praefertur commentariis in *Psalms*, quum in eadem honorifice citetur idem *Augustinus*. Est alius libellus ex *Augustini* & aliorum scriptis, veluti cento quidam, contextus à studio quoque, & inscribitur *Augustino*. Hac tam crassa non sentiunt isti, qui sibi videntur capreis & aquilis omnibus perspicaciores. Postremo, persuasum erat & mihi, in *Augustini* libris minus esse mendarum, quam in *Hieronymianis*: at dum tentandi gratia liberos aliquot emendo, res ipsa me docuit, plus esse prodigiosae depravationis in hoc autore, quam compererim in *Hieronymo* aut *Cypriano*. Arque hoc nimirum debet *Augustinus* suis illis eximiiis amatoribus, à quibus solis intelligitur. Hac à me non confingi, res ipsa abundè persuadebit, si quando per istos licebit absolvere quod instituimus. Interim unum atque alterum locum proferam in medium, ex quibus prudens lector de ceteris faciet conjecturam. Libri adversus *Faustum Manicheum* 16. Cap. 24. in libris non una editione excusis, sic habebatur scriptum: *Quem Dominus Jesus Christus eadem commendatione commemorat, ejusque auctoritatis adducta, eorum refellit errorem resurrectionem negantium, quum in pervertuto codice superesset incorrupta scriptura, ejusdemque auctoritate Sadduceorum refellit errorem*. Notat enim *Augustinus* locum qui refertur *Matthaei* cap. 22. Rursum, libri 16. cap. 33. scriptura erat bifariam depravata. *Vides nequaquam, vel vides nequaquam*, quum scribendum sit, *Vides ne quid tibi non dicam*, &c. Respicit enim *Augustinus* ad ea verba *Fausti* quae praecesserant ejusdem libri, cap. 8. Aliàs, inquit, *Si Christianus es, crede dicenti Christo, quia de se se scripsit Moses. Quod si non credis, Christianus non es. Incepta semper & imbecilla responsio est, nihil habentium quod ostendant*. Quomam igitur *Faustus* fecerat *Augustinum* his verbis loquentem: *Si Christianus es, crede dicenti Christo, &c.* *Augustinus* negat se ita cum *Fausto* agere. Ac mox in eodem cap. 33. *Nec illud sibi patere praecipuum*, erat depravatum, pro eo quod rectum erat: *Nec illud*

A *sibi patere*. Ejusdem libri cap. 6. in verbis *Fausti*, qui referens idioma sermonis ex vetere translatione dixerat, *Virorum virorum quisquis hoc non gesseris, exterminabitur*, depravatum *utrumque virorum*. Nam *Hebraei* dicunt *vir viri*, pro quicumque viri. Hujus generis sunt innumera, sed his referendis non est in praesentia locus, apud vix etiam suo loco citra radium referuntur. Et hoc nostrum institutum, quo nostro sumptu, non credendis laboribus, damus eis sacros autores ut purgatior, ita & dilucidiores, isti religionis columnae, quum ipsi tantum ventri serviant & gulz, putant sordiosis concionibus exagitantur. Utinam aut illi se vertant ad ea studia, quae digna sint his, qui se profitentur mortuos mundo: aut si ipsi nolint respicere, mundus respiciens hos ficos, sive mavis ficos excutiat oculis & alveariis, ut si nolint ipsi cuiquam prodesse, certe ne obstrepant aliis bonorum utilitati servire cupientibus. Industriam nostram magis provocabit bonorum favor, quam deterebit malorum oblatratio. Nunc interim prodit eximium opus *De Civitate Dei*; quanto quam ante fuit castigatius, quantoque doctioribus commentariis illustratum, malo te, lector, ex ipsa re discere, quam ex nostro testimonio credere. Nam hoc effecit *Lodovicus Vives* tam praeter meritum praedicandis laudibus meis, ut ipsum vicissim nec promerentem liceat praedicare. Bene vale, curaque ne *Joannem Frobenium* impensis & operae poeniteat, qui nihil detrectat, quod ornandis, provehendis, juvandisque bonis studiis conducat.

IN AMBROSIIUM.

Des. Erasmus Roterodamus Joanni à Lasco
Archiepiscopo Gnesensi S.D.

PRisci mortales, ornatissime Praeful, quod aeternum cunctisque venerandum esse volebant, summi cupiam dedicabant, ut vel religio petulantiam hominum deterret ab injuria. Exemplum hoc à lucis ac templis paulatim demigravit ad studia, ut si quid novi operis putaretur editioni, celebri cupiam gratiosoque nomini consecraretur. Id tot jam seculis adeo receptum est, ut adversus rationis exactores, vel sola sufficiat praescriptio. Illud tamen ineptum videri potest, quod quidam aliena dicant viris primatibus, nec aliena modo, verum etiam ea quibus ipsorum opera nihil prorsus accessit, nisi forte quod eadem depravata reddiderunt. Alioqui quum nunc novorum librorum *γάρρα*, ut habet vetus Comedia, penè nos obruant, mihi praelarius esse facinus videtur, veterum autorum monumenta temporum injuria scribarumque temeritate collapsa restituere, quam nova cadere volumina; praesertim quum quod sua aetate verè dixit *Ecclesiastes*, *nihil esse novum sub sole*, & scribendi plures libras nullum esse finem, in hoc seculum multò verius dici possit: Inter priscos autem Ecclesiae doctores *Latinos*, vix alium arbitror esse digniorem, cujus exerent integre lucubrationes, quam divum *Ambrosium*. Hoc & ex animo dictum videri velim, & citra cuiusquam contumeliam. Sit linguarum ac scripturarum peritior *Hieronymus*, sit elaborationis phraeos *Hilarius*, sit in quaestionum nodis explicandis argutior *Augustinus*, aliis item doctibus excelluerint alii, sed quem mihi dabis, qui pari sinceritate

syneeritate tractet sacras literas, qui cautiis vitaret suspecta dogmata, qui sic ubique gerat *Christianum* Episcopum, qui sic spiret paterna viscera, qui summam Praefulis auctoritatem cum summa mansuetudine conjunxerit? Ubique sentias illum hoc affici quod loquitur, & adest dictioni modesta quadam ac pia jucunditas, gratæque civilitas. Est quem omnino sine causa *Doctorem mellisillum* vocant. At hic, juxta nomen suum, verè celesti manat *Ambrosia*, dignus quæ sit quod dicitur *Ambrosius*, hoc est immortalis, non solum apud *Christum*, verum etiam apud homines. Quantum autem sudoris exhaustum sit in hoc restituendo, dum collatione veterum codicum emendatur depravata, restituitur amputata, refecantur astuta, reponuntur *Græca*, quæ vel aberant prorsus, vel figuris nihil significantibus fuerant addita, tuæ prudentiæ fuerit æstimare. Ut autem tam insignem ecclesiæ doctorem tui nominis auspicio potissimum veluti renatum in lucem prodire vellem, quum primis in causâ fuit *Joannes à Lasco*, te patrum non minus morum ornamentis quam nomine referens. Nam juvenis senem sic exprimit, ut in eo veluti renatus videri queas. Is tui simulachrum quoties mihi depingebat oratione, toties agnoscebam in narrante imaginis expressæ antitypon. Adeo dum patrum depingit, seipsum depingebat imprudens. Hunc mihi convictorem pauculos licet menses contigisse, non in postrema felicitatis parte pono. Utinam mihi liceret per adulationis invidiam prædicare Dei dotes quas in illo & amavi, & veneratus sum. Illud non possum non fateri, senex juvenis convictu factus sum melior, ac sobrietatem, temperantiam, verecundiam, linguæ moderationem, modestiam, pudicitiam, integritatem quam juvenis à sene discere debuerat, à juvene senex didici. O gentem pietati natam! Nec alio nomine mihi videtur felicior *Polonia*, quam quod talem Regem, zalem sortita sit Archiepiscopum, quorum insignis pietas, pari studio certat hos fatales bellorum & opinionum tumultus componere, prolapsosque *Christiani* populi mores instaurare. Quumque eò processerit tua veneranda senectus, ut meritò possit à negotiis impetrare dimissionem, tamen ad ecclesiæ patriæque commoda procuranda juvenis es. Hic igitur veteris Proverbii venit in mentem, *ὡς δούλος ὁ θεὸς ἀγαπᾷ τὸν ἄνθρωπον*. Itaque visum est polchre congruere ut proficisceretur *Ambrosius* Praeful ad Praefulem, claris natalibus insignis ad nobilissimum, pius ad pietatis antistitem, eruditus ad eruditionis eximium patronum, virgo & virginitatis præco facundissimus ad omnis pudicitiae exemplar incomparabile, denique pacificator ad Episcopum pacis ac tranquillitatis publicæ studiofissimum, cui rei dicas *Ambrosium* divinitus fuisse datum. Hoc agebat illa facunda lingua quum *Liguria* consulatorem ageret praefidem, sedebat tumultus, farciebat concordiam non minus accurate quam dextrè ac feliciter: nec id solum in his regionibus, ubi fungebatur magistratu, verum etiam quoties res apud alios spectabant ad seditionem, *Ambrosius* veluti peritus ac felix nauticus ad sedandam tempestatem accersēbatur. Ac, ne multa commemorans, plus aquo præfationem extendam. Quum extincto *Auxentio*, qui fovebat *Arianos*, *Mediolani* per Episcopos ageretur de Praefule subrogando, tantæque studiorum va-

A riantium contentione flagrarent comitia, dū pars *Arianae* factionis, pars orthodoxorum flagitat Episcopum, ut res ad extremos tumultus tendere videretur, *Theodosius*, Caesarum piissimus, eò legat *Ambrosium*, ut rerum exitiales motus componeret. Is dum pro delegato monere templum ingressus, singulari facundia suadet concordiam, subito cuncta, populi modò dissidentis studia in unum conversa sunt, jamque junctis vocibus suffragiisque concordibus, *Ambrosium* Episcopum flagitant. Multa causatur ille, se prophanz functionis hominem esse, sacrarum rerum impurum, nondum sacro lavacro renatum, quum *Paulus* veret etiam neophytum ad ecclesiæ gubernacula admoveri. Sed hic frustra, secundus erat. Quo vehementius ille detreclat, hoc magis accenduntur populi studia. Quid multis? Imperator perspiciebat divinitus geri negotium, populi constantem approbat voluntatem. *Ambrosius*, frustra reluctans, pro praefide consulari sit Praeful insulatus, pro fascibus sumit pedum, ante praefectus gregi Dominico, quam in gregem Dominicum cooptatus: exitiabile dissidium extinguitur, & ecclesiæ suæ redditur concordia. Sed quod *Insulabrium* uti gratulamur ecclesiæ, hoc jamdudum optamus ecclesiæ catholicæ, videlicet ut exoriatur aliquis *Ambrosio* similis, qui paribus auspiciis hunc miserandum orbis tumultum, quo nulla ætas vidit quicquam perniciosius, redigat in tranquillitatem. Saltem talis quispiam nobis exoriat ex Pontificum theologorum aut monachorum ordine, qualis tunc prodiit *Ambrosius* è classe catechumenorum eque prophano magistratu. Magnum pondus habet morum integritas, magnam habet auctoritatem conjuncta mansuetudini constantia, denique plurimum valet eloquentiæ copulata prudentia. Sed hoc malum non simplex, hæc lues quæ non solum ecclesiæ tot opinionibus discidit, verum etiam Principum animos implacabili dissidio committit, hominem requirit datum cœlitus, cujus auctoritatem revereatur populus, cujus constantia cedat & Principum sublimitas. Nulla ex victoria armis parva plus laudis tulit *Theodosius*, quam quod ab *Ambrosio* se vinci passus est. *Babyle* parum feliciter cessit, quod Imperatorem impiæ cæde funestatum, templo prohibuit; imò feliciter cessit ipsi, qui Praefulis auctoritatem suâ morte confirmavit. At *Ambrosio* cessit felicius, qui summâ constantiâ suam tuens auctoritatem, ipsam etiam Cæsarem *Christo* lucrificavit, ac pulcherrimum exemplum omnibus monarchis edidit, quanta sit Episcoporum dignitas, si modò verè sint quod audiunt. Nec dubito, quin tales simus habituri Principes aliquot, qualis fuit *Theodosius*, si tales haberemus Episcopos qualis erat *Ambrosius*; & haberem opinor, nisi populi mores alienarent benigni numinis favorem. Quoque magis liqueat quod dicimus, primum rem, deinde personas expendamus. *Thessalonica* quidam è comitatu Cæsaris, per populi tumultum fuerat interfectus: Cæsar, irâ dissimulatâ, plebem ad ludos *Circenses* evocat, ibi repente circumfusâ militibus inermi multitudine, promiscuè sæviturum est in noxios iuxta & innoxios, pœnæque non meritis est data, sed furori. Id factum hodie justum videri posset. Quoties enim in bello trucidantur, quibus ex pacto deditionis erat promissa incolumitas? Quoties oppido capto, sævitur propemodum atrocius

(X x x 2

in

in immerentes, quàm in nocentes? & scitiam excusat odium criminis. Hæc de re. Jam mihi cogita *Ambrosium* unius civitatis Episcopum, quæ tum, ut opinor, minus erat ampla, minùsque frequens, quàm hunc est, nullis aliis armatum præsidis, quàm quæ decent Episcopum, linguâ, precibus, & vitæ sanctimoniâ: ex adverso considera, Cæsarem illius temporis potentiam, cui si conferas horum temporum ditionem, eam duxat quam Cæsaris titulus addit electis (nam *Carolus* & sine Cæsaris titulo Principum maximus est) rem vix seriam esse dicas: & tamen talis Episcopus, talem Cæsarem, ob præcipitatum vindictæ jus, ab ecclesiæ foribus submovit, exprobrans crudelitatis immanitatem, docensque illum à consortio *Christiani* gregis alienum esse. Reversus est in regiam Cæsar, agnoscens æquissimum esse, ut *Christi* legibus cedat humane potentie fastigium. Ibi post sex menses, morore lachrymisque transactos, per *Ruffinum* aulæ præfectum agit, ut anathematis vinculo solveretur, quo saltem feriis natalitiis, nam instabant, liceret interesse. Nihil agit *Ruffinus*, ipse Cæsar impatiens non iræ, sed mororis, adit *Ambrosium*, non in templum, nè iterum repelleretur, sed in locum quem *Græci* domum saluatoriam appellant. Nam ibi fortè tum sedebat Episcopus omnibus expositus, si quis quid vellet consulere. Patienter fert objurgantem, nec prius absolvitur, quàm, præter solennem poenitentibus satisfactionem, etiam legem adversus edictorum Imperialium scitiam pollicetur. Illic prodita lex, ut si qui per edictum Cæsaris juberentur occidi, in tricesimum usque diem proferretur executio, quo spacium esset cognoscendi, locusque daretur vel *Christiana* clementie, vel necessarie severitati: mox posito Regis diademate, Cæsaris personam exiit, poenitentis suscepit, humi prostratus, ac lachrymis uberim effusus rigans solum, supplici voce precatus est Domini misericordiam. Cui hæc non viderentur in Cæsare plusquàm satis? Sed mane dum audirurus, quod & invictam Episcopi constantiam, & Cæsaris non fucatam pietatem magis illustret. Quum ex more munus detulisset ad altare, rediens constitit intra cancellos. Id videns *Ambrosius*, per diaconum percontatur, cur ibi moraretur. Respondenti, Ut videam peragi mysteria: rursum misso diacono renunciavit, ut agnosceret suum locum, nam cum, in quo consisteret, esse sacerdotibus designatum. *Porpora*, inquit, *Imperatoris* facis, sacerdotem nequaquam. Quid expectas? ut Cæsaris victa lenitas tandem excandescat? Nequaquam, verum excusat se quod non in contemptum loci restiterit illic, sed quod quoniam *Constantinopoli* reperisset hunc morem, ut Cæsar intra cancellos videret peragi mysteria, credidisset idem esse receptum *Mediolani*. His placide dictis, abiit in locum præscriptum. Nec eo contentus, ubi reversus est *Constantinopolim*, etiam quum invitaretur ut intra cancellos ex more consisteret, dum peraguntur mysteria, negavit se facturum, addens, se neminem posse, qui verè sciret Episcopum gerere præter unum *Ambrosium*. O nostri sæculi prolapsos mores! Si nunc dignetur Princeps quilibet templum adire, extruitur illi tabernaculum altari sublimius: & intra cancellos non modò consistunt Proceres aulæ, verum etiam sordidi negotiatores, quos

A *Cicero* vix recipit inter honestos cives; decanos & ecclesiæ primores è sellis suis deturbant. Quanto minus satis addebat *Theodosio* sceptrum ac diadema, quàm istis addit, sordido quæstu, nec semper iusto, paucillum partem pecunie? Simili constantia restitit *Iustina Augusta*, minitanti ut aut *Arianos* reciperet, aut iret in exilium. Ille verò nihil pavescens, *Non prodam*, inquit, *lupis gregem mihi commissum*. Hic occide si liber.

B Sed nemo potest *Ambrosium* agere, nisi qui pro pietate mori paratus est. Imò difficillimum est cuiquam verè sacerdotem agere, qui libenter aliud est quàm sacerdos. Onera sunt veriùs quàm ornamenta, quæ libertatem adimunt cum dignitate, siquæ nonnunquam, ut dum utrumque volunt esse, nec Principes sint nec Sacerdotes. Sed desino, nè vitæ *Ambrosiana* videar historiam texere. In hoc diverticulum me deduxit horum temporum miseranda calamitas. Nunc ad institutum revertimur. Quemadmodum singularis quædam huius viri integritas, cum summa constantia parique mansuetudine conjuncta, fecit, ut nec regali fastigio cederet, nec malorum improbitati succumberet, gratus autem esset ac venerandus etiam alienis, ac parum amicis; ira nullius unquam scripta latius inclamarent, aut minus obnoxia fuerunt invidiæ quàm huius. Quibusdam serò contigit sua gloria, nonnullis diu luctamen fuit cum æmulis, complurium labores penitus interciderunt. Nè quid horum accideret *Ambrosio*, causam ego præcipuam arbitror, perpetuam quandam in scriptis omnibus moderationem, quæ nec in redarguendis hominum vitiis obliviscitur *Christiana* mansuetudinis (dicas eum dolere, non irasci) nec usquam excurrit in levitatis aut ostentationis speciem, ut ubique pectus verè *Romanum*, imò *Christianum* agnoscat. Erant qui *Cyprianum* verterent in *Caprianum*. *Origenes* nè mortuus quidem hydram invidiæ potuit effugere. *Hieronymus* ad extremum usque vitæ diem, amarulenta cum æmulis rixa fuit. *Tertullianus* bis perierat, primum depravatione, deinde situ, nisi nuper *Beatus Rhenanus* eum luci reddidisset. Idem evenerat propemodum *Irenæo* tam indigno qui periret. *Ambrosius* à nemine non honorificè citatur, etiam ab hæreticis: tanta erat nominis autoritas vivo, quæ vix aliis à rogo contigit. Alius fortasse disertius laudavit Virginitatem, sed huius mellita sacundia virgines ex ultimis mundi regionibus, hoc est, è *Mauritania Mediolanum* pellexit, ambientes illic sacro velo decorari. Alius fortasse vehementius disputavit, sed hic grandem illum cetum in ecclesiæ sagenam pertraxit, *Augustinum*. Unus *Hieronymus*, quanquam illum aliquot locis multa cum honoris præfatione citat, tamen alicubi minus candidè de libris ejus sentire videtur. Siquidem in Præfatione in *Didymi* librum *De Spiritu sancto* ab ipso versum, taxat libellos cujusdam *De Spiritu*, ex *Græcis* bonis *Latini* non bonos; in quibus nulla vis sit argumentorum, sed tantum orationis facies exquisitis hinc inde coloribus pigmentata. Rursum, in Præfatione, quæ præfatur in homilias in *Lucam*, recitante *Ruffino* (nam opus hoc interdidit) taxat illum in commentariis in *Lucam*, ut verbis ludentem, sententiis dormitantem, denique *Græcorum* plenis sese venditantem. Verum si hoc verè scripsit in *Ambrosium*, ut inimicus hoc exprobrat *Ruffinus*, si in alium,

aliom, certè à nomine temperavit, quod ipsum venerandæ cujusdam autoritatis est argumentum. In *Catalogo Scriptorum*, nec laudat eum, nec vituperat; *Nè in alterutram*, inquit, *partem aut adulatio in me reprehendatur aut veritas*. Ac nè lucubrationes quidem illius recenser, quod tamen in aliis solet. Ex quo divinare licet *Hieronymus* quædam in *Ambrosii* libris displicuisse, quæ ob singularem hominis autoritatem suppressere maluerit quàm evulgare. Nec ea res quicquam officit gloriæ sacri doctoris. Nam & *Hieronymus* erat homo, & nihil est humanum ex omni parte beatum, nec eadem placent omnibus. Illud confidendum, ac non improbandum, quod pleraque quæ scripsit *Ambrosius* hausit è *Græcorum* commentariis, præsertim *Origenis*; sed ita, ut quod sanum esset exciperet, quod à sinceritate doctrinæ catholicæ alienum aut contentiosum, distimularet, nec errorem proferens, nec autorem prodens, quorum alterum non erat tutum, alterum invidiosum. Quod in illo comprobatur etiam divus *Hieronymus* epistolâ ad *Pammachium* & *Oecumenium*: Nuper, inquit, *sanctus Ambrosius* sic *Hexameron* illius compilavit, ut magis *Hippolyti* sententias *Basilique* sequeretur. Rursus, ad *Pammachium* & *Marcellam*: *Habuit*, inquit, *Ambrosium*, cujus pene omnes libri *Origenis* sermonibus pleni sunt. Nec *Ciceroni* quisquam vitio vertit, quod in philosophicis argumentis *Græcos* sequeretur, non ut interpreter, sed ut imitator. Nec erat corniculæ furum, quod *Græcorum* nomina, quæ pleraque tum apud *Latinos* magnâ laborabant dogmatum improbatorum invidiâ pressit, sed cauti pastoris omnem offendiculi dissidiisque materiam excludentis. Porro, dicendi character nec flaccidus est, nec humilis, quo nomine taxare videtur libellos *De Spiritu sancto* *Hieronymus*, excusante *Augustino*, quod rem licet grandem, tamen subtilem docenti, non laudanti conveniret oratio demissior, sed habet interim suos aculeos, ubi res postulat, propius tamen accedens ad argutam jucunditatem, quàm ad solam illam & affectus penè tragicos, in quos interdum exardescit *Hieronymus* & *Hilarius*. Ac plerumque totus ferè sermo ex variis sententiarum generibus, velut ex tessellis, contextus est, quo dicendi genere supra modum delectatus videtur *Seneca*. Hoc non minus creber est *Ambrosius*, sed tamen mollior, ut frustra reclamante *Fabio*, qui vult orationem esse veluti luminibus distinctam, non velut emblematicis compactam, frequenter & divisionem, & argumentum, & transitum, & conclusionem live clausulam argumentationis per sententiam effert. Interdum totus apparatus collectionis, hoc est, propositio, assumptio, ratio, confirmatio, expolitio meris constat sententiis. Passim acciuntur epiphonemata, vixque alios crebrius aut frequentius utitur sententiarum genere, quas appellant *iniqueta*, in quibus latet aliquid arguti sensus, quod quum non exprimitur, intelligitur, ob hoc ipsum gratus, quia dictum obscurum. Porro, densitatis satietatem ac tedium excludit varietas, tam felix, ut naturæ rem esse dicas non affectationis, quod hoc dicendi genus à puero imbiberat. Nonnunquam eandem sententiam aliter atque aliter variatam repetens, velut insigit animis, quod elabi non vult. Interim plurimum addit jucunditatis, illa paucis verbis modulata brevitatis.

A Nusquam enim sermo longis ambagibus vix tandem absolvens periodum, obscuritate molestus est, quod in *Augustini* scriptis offendit *Hieronymus*; sed commatibus & colis, concentu nonnunquam, numero plerumque jucundus, cinoulus, & compositus incedit. Horum omnium non pigeret ex ipsius libris exempla proferre, nisi non solum perlongum videretur, verum etiam hic intempestivum. *Augustinus* in libris *De doctrina Christiana* quædam hujus generis demonstravit. In summa, hæc rhetorices imperitis frustra dicerentur, peritis in proclivi fuerit animadvertere, præsertim si legant hujus libros *De Virginibus & Virginitate*. Nam hic velut in argumento plausibili magis expromit, nè dicam ostentat, dictionis ornamenta. Igitur *Ambrosius* si minus omni ex parte restitutus, certè multò minus depravatum dedimus. Superest ut huic conatui faveat *Roma*, quæ genuit *Ambrosium*; faveat *Liguria*, quæ Præsidem meruit; faveat *Insubria*, quæ Præsulem accevit; denique faveat quacunque patet orbis *Christianus*, insigni *Christiane* pietatis doctori. Vixit *Insubribus*, sed scripsit omnibus. Proinde hoc quicquid est studii nostri, Præsulum sanctissime, si tua celsitudo comixerit approbavit, alios qui plus quàm ego præstare valent, ad similem industriad extimulabit. Bene vale. Datum *Basilea* Id. Aug. Anno M.D.XXVII.

In *Chrysostomum*.

D *Christophoro à Stadio Augusta Vindelicorum*
Episcopo, Des. *Erasmo*. Rot. S.D.

D Edimus pridem, clarissime Præsul, facundissimum ecclesiæ doctorem *Hieronymum*, ex depravatissimo emaculatum, ex distracto integrum, ex squalido nitidum ac splendidum: Deditimus simili dignitate vocalem illam ecclesiæ catholicæ tubam *Hilarium*: Deditimus acerrimum fidei *Christiane* propugnatorem *Augustinum*: Deditimus non minus fortia quàm diserta loquentem *Cyprianum* martyrem: Nunc prodit divus *Joannes Chrysostomus*, mellitissimus ille concionator *Christique* præco indefatigabilis, cui jure optimo ob sapientissimam eloquentiam, & eloquentissimam sapientiam, oris aurei cognomen tributum est. Sunt qui *Maximum* appellent. Hunc autem, uti speramus, hoc propensioribus studiis excipient studiosorum centuriz, quod incomparabilis Episcopus, laudatissimi Præsulis felicibus auspiciis prodit in lucem. Neque enim parum multa inter vos conveniunt, vitæ integritas, divinarum literarum amor, judicii rectitudo, veritatis libera professio, nec vulgaris zelus erga *Christi* sponsam ecclesiæ. Quin & aliis compluribus Episcopo dignis virtutibus sic emines, ut inter omnia ornamenta tua minima portio sit generis claritudo, ac reliquorum fortunæ bonorum splendor, quæ contempsisse pulcherrime est quàm possedisse. Nè illa quidem animi bona minuant istam tuam singularem modestiam, quum non ignores esse gratuita Dei dona, ad usuram credita. Dixerit interim aliquis, Heus tu, quid magni das nobis, si *Chrysostomum* das toties excusum? Non hoc colore mihi patrocinabor, quod jam solenne est, quicquid excuditur à typographis, aliquo illustri gratiosoque nomine commendari: nec commemorabo quantum majestatis accesserit vo-

Epist. 4.

De sacerdotio : hoc est de munere functioneque Episcoporum. Nam id temporis soli Episcopi sacerdotes dicebantur, presbyteri recitabant atque enarrabant scripturam canonicam, ceterisque sublimioribus functionibus Episcopum adjuvabant. Destinatus erat causis forensibus, verum ille perpendens hoc vitæ institutum non solum esse turbulenter, multisque molestiis obnoxium, verumetiam inquinatum vitiiis parumque conveniens animo philosophico, ad pietatis professionem sese convertit. *Evagrius* exemplo potissimum provocatus, qui & ipse post prophanas disciplinas quietum ac solitarium vitæ genus elegerat. Mox igitur *Chrysostomus* posito factu mundi, atque ipsa etiam vestitus, ac motum simplicitate, mentis propositum præ se ferens, assiduus erat in evolvendis sacris voluminibus, non ignarus ex hisce fontibus petendam esse veram sapientiam. Et ne sibi tantum magister esset, frequens erat in templis sacras audiens conciones, à quibus non arcebantur nondum in *Christo* renati. Porro, quem admodum ipse tractus erat exemplo *Evagrii*, ita suo suasu ad idem institutum pertraxit *Theodorum* & *Maximum*, quos apud *Libanium* habuerat condiscipulos : Quorum uterque post vocatus est ad Episcopi munus, *Theodorus* apud *Mopsuestienses*, *Maximum* apud *Selenciam* *Isauria*. Simul interim se tradiderant literis sacris erudiendos *Diodoro* atque *Carterio*, qui id temporis sacris monasteriis præsidebant. Nam in his solis tum docebantur sacre literæ, ac juvenus ad pietatem instituebatur. Siquidem scholæ multis post seculis inventæ sunt : monasteria verò, ni fallor, eâ ætate dicebantur Episcoporum ædes, in quas se recipiebant à popularibus feriati negotiis. Sed *Diodorus* post *Tarsensem* Episcopus factus, etiam libris editis inclauit. Interea *Joannes* versabatur cum suo *Basilio*, paribus animis quietam vitam meditante. Verum *Christus* non passus est illas lucernas diu latere sub modio. Nam *Basilus* à *Melatio* creatus est diaconus, deinde *Cæsaream* *Cappadocia* pertractus, coactus est Episcopi sarcinam suscipere. Ab huiusmodi tyrociniis olim non inuebant, sed pertraherentur absoluti doctrinâ vitæque viri ad ecclesiarum gubernacula : *Joannem* verò *Melotius* *Antiochia* Episcopus, ut ante dictum est, lectorem instituit. Miror autem cur quod *Palladius* refert à *Melotio* factum, *Socrates* in historia, quam *Tripertitam* vocant, dicat à *Zenone* factum : nisi fortè quem admodum *Joannes* ob eloquii suavitatem dictus est *Chrysostomus*, ita *Melotius* ob insignem vitæ continentiam dictus est *Zeno*, aut nisi *Zeno* præcessit *Melotium* : quamquam & alias in narrando magna varietas est. *Palladius* ita refert quasi ab uno *Melotio* *Joannes* fuerit lector, diaconus & presbyter ordinatus : quum ecclesiastica historia, cui magis fido, narret eum à *Flaviano* creatum diaconum ; ab *Evagrio*, qui *Paulino* successit, ordinatum presbyterum. Verum utcumque hoc habet, *Joannes* jam lector in delegato munere egregium sui specimen dedit, edico libro adversus *Judeos*, quem nos *Latine* fecimus : paulò post à *Melotio* creatus est diaconus, in quo gradu scripsit opus *De Sacerdotio*, multosque Psalmos enarravit. Postquam autem *Melotius* *Constantinopoli* decessisset à vita, *Joannes Chrysostomus* ita recessit à *Melotiano*, *Melotii* cuiusdam *Egyptia* civitatis Episcopi ab ecclesia sua depulsi, perversum dogma se-

questibus, ut tamen nec *Paulino*, qui *Flaviano* succederat, communicaret. Erat enim inter hos contentiosa quæstio de *Ario* & *Origene*, itaque neutri se parti admittens triennium quietam egit vitam. *Paulino* successit *Evagrius*, à quo profectus est *Joannes* ad presbyterii dignitatem : quam ita gessit, ut *Nestorio* defuncto, imperiali iussione *Constantinopolim* accitus sit, ac multorum Episcoporum quos eò Imperatoris autoritas evocarat, autoritate coactus fuit ejus ecclesiæ gubernacula suscipere : provinciam sanè perditicentem multis nominibus, ob *Thracæ* gentis barbariam, ob civitatem, opibus, luxuque distulcentem, ob præbendam, *Arianorum* & *Origenistarum* dogmatibus infectam. Nec minima malorum pars erat illuc aula *Cæsareæ*, plurimam, ut solet, malorum lernam secum trahens, præsertim quum adhuc pro ratione temporum Principis familia, ex *Paganis*, *Judeis*, hæreticis, & orthodoxis esset permixta. Ea rerum difficultas egregiam quæmpiam & impigram duceam requirebat. Porro, quantâ vigilantia docuerit, quanto studio pugnavit adversus hæreticos, scripta viri declarant, de quibus mox suo loco phra dicemus. Sed interim mirabitur aliquis quid factum sit, ut Episcopus tam rarâ doctrinâ, tam mirabili eloquentiâ, tam sanctis moribus his depulsi sit ab ecclesia, ac demum in exilio mori coactus. Zelus domus Dei quam amabat, conciliabat apud multos invidiam integerrimo *Præfati*. Nam præter sectarum dissidia, clerici Episcopi ad mundanos mores degenerant, unde factus est talis populus qualis sacerdos. Ergo dum ille pro suo officio liberâ linguâ juxta propheticum sermonem evellit, destruit, disperdit, dissipat, ædificat & plantat, barbaricæ gentis odium in se convertit. Nec enim unius tantum civitatis curam gerebat, sed latissime sese proferebat ignea *Chrysostomus* charitas, per universam *Thraciam*, quæ sex præfecturis erat divisa, totamque *Asiam*, quæ ab undecim *Præfatis* regebatur : hoc agens, ut sacerdotes juxta ecclesiasticas constitutiones viverent, si facerent, ab ecclesiis arcerentur, indignum esse prædicans eos Apostolorum dignitatem usurpare, qui vitam illorum nollent imitari. Idem molitus est per regionem *Ponticam*, quæ & ipsa ab undecim judicibus gubernabatur. Nam hæreticorum tyrannis & ambitio viriârât omnes earum regionum ecclesias. Quin ubi cognovisset in *Phanice* nondum extinctam idololatriam, delegavit eò monachos spectatæ probitatis, imperialibus etiam edictis armatos, qui pecuniis datis conducerent operas demolendis *Paganorum* templis. Eam pecuniam *Joannes* non acceperat ex arario publico, sed à piis formis, ultro in rem sanctam conferentibus. Nec his contentus, ubi sensit cohortem *Celicam*, hoc est, *Germanicam*, quæ sub Imperatore merebat, *Arianorum* dogmatibus corruptam, *Celice* linguit presbyteros, diaconos ac lectores aliquos creavit, eisque unam dedit ecclesiam. Hac arte plurimos ejus gentis perlexit ad ecclesiasticam doctrinam. Ubi verò cognovit & apud *Scythas* esse qui sitirent evangelicam doctrinam, quum ipsi non esset integrum eò proficisci, selegit viros apostolico zelo ferventes, qui nationem essetam *Christi* iugo submitterent : quod & evenit. Rursum, ubi restitit in vicis aliquot adhuc spirare pestem *Marcionis*, scripsit ejus loci pastoribus

retica posita erat, haud procul ab ecclesia *Sophia*. Ad eam publici ludi solent exerceri. Hoc Episcopus ad ecclesiae contumeliam pertinere ratus, solita libertate increpavit proceres qui talia fieri juberent. Hoc *Augusta* sic interpretans, quasi in ipsius odium fieret, irritata, procurabat ut demum adversus *Joannem* synodus congregaretur. Id sentiens Episcopus, homiliam supra modum liberam in ecclesia pronunciabat, cujus initium est; *Rursus Herodias insanit, rursus turbatur, demum saltat, demum caput Joannis in disco concupiscit accipere*. Fuerunt qui & illud optimo Praefuli vitio verterint, quod quum inter Episcopi virtutes *Paulus* recenset hospitalitatem, ipse solitus sit solus cibum capere, nec invitatus ibat, nec rogabat alios, ne cum clericis quidem *sibi* mensam habens communem, quum id summæ laudis esse reat: sive hoc tribuebat corpusculi valetudini, quæ sepe numero etiam firmior periclitatur in conviviiis. At eam vir pius in eremo immodicæ vitæ austeritate vehementer attenuarat: sive modestiæ fuit, qui singularem ciborum abstinentiam noluerit apud alios ostentare: sive temporis lucrum hac ratione caprabat, vir tot distractus curis, tot distentus negotiis, super hoc totus intentus meditationi scripturarum, ut sæpe cibum differret in noctem. Quis enim nescit quantum temporis nobis pereat in frequentibus conviviiis? In quibus, ut à deliciis non corruptaris, ut sobrietatis ac pudicitiae thesaurum serves illæsum, multos tamen offendis, quia tua parsimonia videtur aliis exprobrare crapulam, tuumque bonum perperam interpretantur quod pietatis est, hypocriti tribuentes: Certe, diutius accumbendum, apparatus lautior ob convivas apponendus, interdum & audiendæ fabulæ, nec gratæ, nec dignæ piis auribus. Quamquam temporis portionem nos perdimus, qui serè tres horas desidemus in prandio, totidem in cœna, quum reficiendo corpusculo sufficiat horæ dimidium? Nè commemorem interim quod barbari luxuriantum ostentatores, pro hoste habent si quis non degustet appositæ delicias, si quis calicem porrectum recuset, si quis vocanti excuset, quum apud alios egerit convivium. Nec ista est hospitalitas quam commendat Apostolus, vel assidere divitum, vel adhibere divites lautis mensis: sed advenas & egenos humaniter excipere hospitalitas est Episcopo digna, quum ipsam tamen per alios rectius exercet, quemadmodum Apostoli prædicando verbo Dei tori intenti mensarum curam delegarunt diaconis. Quanto verò studio prospexerit egentibus, scripta hominis ubique clamant. Quin & clericos habuit, ejus gentis moribus corruptos, qui tam sobrium vitæ modum non tulissent. Ob has causas maluit solus capere cibum. Verum interim Episcopo soli accumbenti, adstabat diaconus recitans aliquid è sacris voluminibus: quo convivio quid esse potest lautius, quum simul & animus & corpus reficitur? Ego sic existimo, meram esse calumniam, quod de illius savitiâ præfractisque moribus jactatum est. Nam hominis scripta præ se ferunt admirandam quandam humanitatem ac mansuetudinem quum ille & in reprehendendis vitis sit admodum moderatus, magisq; videatur eblandiri religionis amorem, quam exigere. Quod si quando severius se gessit, dubitandum non est, quin illi constiterit sui consilii ratio. Minus & *Paulus* interdum virginæ: ac re-

A belles evangelio tradit satana. Nec statim vituperandum est, quod à re laudata diversum est. Sunt varii ingeniorum habitus, nec omnibus omnia congruunt. Dubitari jure possit, utrum plus contulerit reip. *Romane*, *Catonis* severitas, an *Lali* mitis, ut ait *Flaccus*, sapientia. *Augustini* civilitas multum profuit ecclesiae Dei, nec minus tamen utilis fuit *Hieronymi* austeritas, uterque diversis virtutibus Deo fuit gratissimus. Vitavit, inquit, turbam, raroque conspectus est in populo, sed assiduus fuit in ecclesia. At nec singulos, inquit, aut paucos ad colloquium admittebat, nimirum & unus & pauci interdum turba sunt. Sed quò ille non alacriter ibat, si quando pietatis negotium agebatur? Quid ille non faciebat, ut dissidia aut non orirentur, aut citra gravem tumultum componerentur? In magnis ac manifestis criminibus fecit quod fecit *Joannes Baptista* erga *Herodem*, quod *Christus* erga phariseos, quod *Paulus* erga *Elimum*, *Hermogenem* & *Phygellum*. Non igitur mirum quod has procellas perculerit *Chrysostomus*, quas omnes ipse nondum Episcopus prospexit omnibus Episcopis sincere *Christi* negotium agentibus imminere. Illud mirum, quod per viros laudatos vir laudatissimus dignitate privatus sit, & in exilium actus. Ego *Theophilum Alexandrinum* Episcopum hominem egregie doctum existimo, ceterum ingenio vafro, & ad compescendos illorum temporum tumultus fortassis accommodum. De sanctimonia nihil habeo comperti. Certe in *Historia Tripartita* multa de illo narrantur, de studio congerendæ pecuniæ, de vafrie quâ eluxit monachos Anthropomorphitas; rursus, de impia versutia, quâ decepit monachos *Egypti*, de studio vindictæ, de violentia, aliisque hujus generis, quæ non competunt nisi in malum virum. Nam epistolas illas *Theophili* ad *Hieronymum*, *Hieronymi* ad *Theophilum* confictas esse non dubito, quum ob brevitatem quâ non solet uti *Hieronymus*, tum ob characterem in utrisque similem, quum *Theophilus* utique si scripsit, *Græcè* scripserit. Quod si vera sunt, ut sunt verisimilia, quæ de illo in dialogo narrat *Palladius*, deq; *Theophilo*, ac ceteris partes illam sequentibus, nostrorum temporum Episcopi præ illis sancti sunt. *Epiphanius Cypri* Episcopus, quum adhuc ageret eremitam, ob vitæ austeritatem multum honesti nominis meruisse legitur. Jam ut miracula recipiamus, de eo qui se mortuum simulavit, pauloque post verè mortuus repertus est: quod ad *Epiphanium* attinet, nullum erat miraculum, sed erat vindicta Dei in irrisorem, miraculum erat futurum si mortuum revocasset in vitam. Et potuit esse *simulacrum*, cujusmodi permulta accidunt in vita mortali, hoc non minus mirabilia. Itidem quod narrant de auro coniecto in ædes oeconomi, tale quiddam esse potuit, quale fecisse legitur divus *Nicolaus*. Sed ad illius monumentum pellebantur, ut fertur, daemones. Id magis arguit fidem vivorum, quam merita defunctorum, ut nè quid hic tribuamus impiorum spirituum præstigiis, utque demus esse vera quæ memorantur. Nam monachorum genus, & simplex hominum vulgus hoc genus fabulis solet impensius indulgere. Neq; hac eò dixerim, ut *Epiphanium* opinione sanctitatis spoliem: sed arbitror hominis in eremo edocati simplicitati imposuisse *Theophili* calliditatem, ut *Epiphanius* persuasus non alio animo persequutus sit *Chrysostomum*, quam *Paulus* initio persequutus est.

est *Christianus*. Postremo, ut centum miracula de *Epiphania* proferantur, plus apud me ponderis habet animus ille *Chrysostomi*, in tot illius monumentis tam vividè spirans pietatem erga Deum, charitatem erga proximum, mirabile quoddam studium erga *Christi* sponsam ecclesiam. Denique inter sanctos quoque Deus permittit interdum humanos quosdam affectus incidere, nè pro diis habeantur. Etenim si inter *Paulum* & *Barnabam* tam acris incidit concertatio, ut alter ab altero discederet: quid mirum si talis error incidit inter *Epiphanium* & *Chrysostomum*? Et fieri potest, ut simili astu *Theophilus* imposuerit *Hieronymo*, abusus similitate, quæ illi fuit cum *Joanne* Episcopo *Hierosolymitano*, à cujus communione abstinebat *Hieronymus*, quod haberetur *Arianæ* factionis. *Theophilus* *Dioscorum* monachum, opinione sanctitatis celebrem, fecerat Episcopum *Hermopoli*: duos illius fratres apud se derinuit, committens illis æconomiam ecclesiæ. Hi offensi opibus studioque congerendi auri, quod deprehenderunt in Præsule, *Ægypti* monasteria repetunt. *Theophilus* odoratus suam vitam illis displicuisse, simul odisse cepit & *Dioscorum* Episcopum. Ardebat *Theophilus* cupiditate vindicandi: verum quoniam hos omnes ob vitæ sanctimoniam suspiciebat populus ac monachorum cohortes, censuit rem astu tractandam, & juxta proverbium, vulpinam pellem assuendam, *Meonina* non assequeretur. Id ætatis quidam sub *Origenis* titulo hæresim *Arianam* instaurare conantes, (nam *Arianus* damnatus erat, *Origenes* non erat) multum invidiæ conflaverant *Origenico* nomini. Porro, qui sequebantur *Origenem*, asseverabant Deum incorporeum esse, ac monachos secus sentientes contumelioso nomine appellabant *Anthropomorphitas*. Hinc arcis inter eruditos & indoctos monachos contentio. Porro, *Dioscorus* hac in parte sequebatur *Origenem*; *Epiphanius*, quem apparet parum fuisse literatum, cum turba simplicium monachorum sentiebat, unde *Theophilus*, quem in prioribus epistolis Hæresiarcham appellaverat, post adversus *Chrysostomum* incitatum appellavit sanctissimum. Hinc homo vaser *Theophilus* ansam arripuit, quum ipse frequenter esset professus Deum esse incorporeum, tamen monachos aliquot simplices, minisque literis divinis exercitados misit in *Ægyptum*, qui spargerent Deum esse corporeum, & juxta divinas scripturas, hominum more oculos, faciem, os, manus & pedes habere: recedendum esse à *Dioscoro* & fratribus ejus, qui sequentes blasphemum *Origenis* dogma, negarent Deum habere membra humana. Ea res tantam seditionem excitavit in *Ægypto*, ut *Theophilus* cum armatorum cohorte *Niriæ* profectus sit, oppressurus *Dioscorum* & fratres illius. Ita factum est ut *Dioscorus* comitatus duobus fratribus, & aliquo numero monachorum venerit *Constantinopolim*: In his erat *Isidorus*, quem *Theophilus* prius amicum ob hujusmodi causam cepit habere exosum. Erat quidam *Petrus Alexandrinæ* ecclesiæ archipresbyter, hunc, quum ob privatas causas *Theophilus* haberet exosum, submovere tentavit ab ecclesia, crimen prætens, quod mulierem *Manichæam* ad communionem recepisset, nondum abjuratâ hæresi. Id quum *Petrus* diceret factum jussu *Theophili* Episcopi, isque inficiaretur, *Isidorum* citavit testem. Is *Roma* reversus, testimonium dixit

A pro *Petro*. Quare magis exasperatus *Theophilus*, utrumque depulit ab ecclesia. Hanc ob causam *Isidorus* & *Dioscorus* cum aliis eremitis, ut dixi, *Constantinopolim* profecti sunt, ut Imperatori & *Joanni Chrysostomo* quid accidisset, referrent. Eos *Chrysostomus* honorificè quidem excepit, communicare tamen cum illis noluit, nisi totâ causâ cognitâ. At mendax rumor ad *Theophilum* detulerat, *Joannem* cum illis communicasse, hoc animo ut illis adversus *Theophilum* ferret suppetias. Moxque accensus irâ, cogitabat de ulciscendo, non solum *Isidorum* ac *Dioscorum*, verum etiam *Joannem Chrysostomum*, quem cogitabat ab Episcopi dignitate depellere. Nec mirum, quandoquidem invitum illum ordinarat. Id quo magis succederet, dissimulavit quid ageretur animo, scripsitque epistolas ad singularum civitatum Præsules, de damnandis libris *Origenis*, hoc furore sibi concilians *Epiphanium* *Cypri* Episcopum, qui cum ante ipsi fuerat similitas ob dogma diversum. Simulavit igitur se penitere prioris sententiæ, & in eam opinionem pedibus discessisse, cui favebat *Epiphanius*: eoque hortatus est hominem, curaret *Cypri* celebrandam synodum, cujus autoritate libri *Origenis* damnarentur. *Epiphanius* pro sua simplicitate non sentiens *Theophili* dolum, nec ab Episcopo sene tantum expectans veritatem, coactâ synodo, vetuit legi libros *Origenis*, simulque scripsit *Joanni Chrysostomo*, ut idem faceret *Constantinopoli* quod ipse fecisset in *Cypro*. Interim & ipse *Theophilus*, posteaquam videret successisse conatum, convocatis Episcopis, damnavit libros *Origenis*. Nè *Chrysostomus* quidem oboluit, quid vater ille senex his Proceribus moliretur, aut si quid suspicabatur, pro conscientia suæ sinceritate negligebat, intentus ecclesiasticæ doctrinæ. Cæterum ubi jam præ se ferret *Theophilus* quid ageret, quicumque ex clericis aut proceribus aulicis malè volebant *Chrysostomum*, *Theophilo* veluti signifero semet adjunxerunt, atque occasionem nacti moliebantur, ut adversus *Joannem* Episcopum synodus coiret. Quibus autem de causis clericos ac proceres aliquot, ipsam etiam *Augustam* haberet infensam, ante dictum est. Paucis post diebus *Epiphanius* à *Theophilo* persuasus venit *Constantinopolim*, Episcoporum decretum secum adiens, quo non ipse quidem *Origenes*, sed illius libri damnabantur. Nec legitimo more res gesta est ab *Epiphania*, sed ex *Theophili* præscripto magis, quam ex ecclesiastica disciplina. Nam quum *Joannes* offerret hospitium ceteraque necessaria, ille recusavit, in suo sese diversorio continens. Egressus urbem in basilica sancti *Joannis*, quæ abest ab urbe septem passuum millibus, celebravit illic collectam, quasi *Joannis* communionem evitans ibidem ordinato diacono, reversus est in civitatem. Ibi convocatis Episcopis, recitabat *Origenicorum* librorum damnationem, cui subscribebant nonnulli, *Epiphanius* reverenti auctoritatem. Plurimi tamen reclamârunt, præcipue verò *Theotimus* *Scythiæ* Episcopus. At *Joannes* quem faciunt tam rigidum, non quidem offensus est, quod *Epiphanius* in aliena ecclesia celebrasset ordinationem: tantum invitabat ut cum ceteris Episcopis uteretur suo hospitio. Ille verò negabat se vel ipsius usum hospitio, vel cum eo oraturum, nisi *Dioscorum* & illi adherentes urbe pelleret, atque ipse quoque damnatis *Origenis* libris subscriberet.

subscriberet. Ad id *Joannes* tergiversabatur, negans esse quicquam temerè agendum ante catholicam cognitionem. Erat enim *Origenes* ob admirabilem scripturarum peritiam doctis omnibus gratus, quem & ipse *Athanasius* aliquot locis honorificè citat, distinguens sermonem disputantis à sermone decernentis. Atque adeo *Theophilus* post damnatos *Origenis* libros compertus est illis legendis incumbere. Quin & divus *Hieronymus* *Origenis* ingenio vehementer delectatus videtur, donec mutato nomine *Ariani* redderent illum invidiosum. Proinde videbatur iniquum ejus libros qui vixerat ante ducentos annos, nec ullà hæcenus synodo fuerant damnati, nunc infrequenti Concilio condemnare. Ergo quum *Chrysostomus* detrectaret illicò damnationi subscribere, callidi quidam *Epiphanius* animo simplici præditum huc intigant. Quum in ecclesia Apostolorum esset celebranda collecta, efficiunt ut *Epiphanius* procedat coram universo populo, & recitatà *Origenis* damnatione, inter *Origenistas* pronunciat *Dioscorum* cum suis comitibus, simul & *Joannis* nomen perstrinxit, velut *Origenistarum* patroni. Hæc cum *Chrysostomo* essent renunciata, quum postridie *Epiphanius* rursus venisset ad ecclesiam, misit ad illum *Serapionem*, qui illi Præsulis verbis hæc diceret: Contra regulas ecclesiasticas multa gessisti *Epiphani*, Primum, quòd in ecclesia quæ tui juris non est, peregeris ordinationem: deinde, quòd injussu meo in ea sacra celebrasti: ad hæc, quòd invitatus ad hospitium & communionem recusasti, nunc rursus fides tibi, Cave nè turbato populo periculum in tuum recidat caput. Hæc oratione territus *Epiphanius*, secessit, nec tamen pervenit in *Cyprum*, sed in navi mortuus est. Jam sperari poterat tranquillitas, verum *Chrysostomus* ubi resevit quicquid egisset *Epiphanius* instinctu *Augustæ* fecisse, concionem habuit apud populum dentatam in vituperationem omnium sæminarum. Id *Augusta* interpretans in odium sui factum, Imperatorem instigavit in Episcopum, dicens eam contumeliam uxori factam magis in ipsum recidere. Ad hanc fabulæ partem accessit *Theophilus*, hoc agens cum *Severiano*, ut quàm primum adversus *Chrysostomum* synodus fieret. Coiere permulti Præsules à *Theophilo* provocati, & in his Episcopi quos *Joannes* in *Asia* ob manifesta crimina, legitimè ob officio semoverat. Breviter, quotquot *Joanni* variis de causis malè volebant, *Chalcedone* primum convenere, ubi *Cyrius* ejus loci Præsul multa inimicè in *Joannem Chrysostomum* effudit, at non impunè. Nam *Maruthas* *Mesopotamie* Episcopus *Cyri* pedem calcavit imprudens, quamobrem non licuit illi *Constantinopolim* trajicere, sed, latius serpente malo, coactus est pedem amputare, ac paucis post diebus vità defunctus est. *Theophilus* autem quum venisset *Constantinopolim*, noluit ingredi ecclesiam, sed in *Placidiana*, quæ erat domus *Augustæ*, versabatur, ut agnoscas aulicam esse synodum non ecclesiasticam. Hic non jam de libris *Origenis*, sed de criminibus agebatur, quibus *Joannem* opprimerent. Quæ fuerint crimina, partim ex *Palladio*, partim ex *Chrysostomi* epistolis colligitur. Unum erat, quòd *Origenistas* communicasset. Alterum, quòd sedecim in *Asia* Episcopos præter jus deposuisset: quum sex tantum submoverit, eosque legitimè, nec nisi coactus, quorum præcipuus fuit *Antoni-*

A *ni* *Valentinopolis* Episcopus. Tertium, quòd non esset purus à consortio mulierum. *Palladius* affirmat omnia fuisse falsa, uno excepto, nempe, quòd instituerat, ut qui accessissent ad mensam Dominicam, mox aut aquam aut pastillos sumerent, nè quid sacramentorum excrearent. In suburbano *Chalcedonensi*, quod *Raffini* dicitur, ubi est basilica in *Petri & Pauli* honorem extructa, congregati Episcopi, citarunt *Chrysostomum* ad crimina responsurum. Jusserunt simul adesse *Serapionem* & *Tigrum* eunuchum presbyterum, & *Paulum* lectorem, quasi & hi criminibus essent obnoxii. At *Joannes* videns à palàm inimicis congregatam synodum, appellavit ad synodum frequentem & generalem. Illi contemptà appellatione quater illum citarunt: qui quum non compareret, in absentem pronunciârunt, jam non aliud crimen intendentes, nisi quòd citatus non paruerit. Supererat executio ut ab ecclesia extraheretur. **C** *populus* non sinebat. Sed urgebat jussio Principis. Hoc ubi resevit *Joannes*, nè seditionis præberet causam, clam populo se tradidit deportandum tertio à damnatione die. Amicos qui flentes aderant consolatus est, petistæque ut sibi darent paululum temporis ad quietem. Jumentum illius stabat ad portam quâ putabatur exiturus, ut eò confugeret populus, ipse clam per aliam portam evasit. Exulabat autem apud ostium *Pontis*, quod vocatur *Hieron*. Sed interim populus odio, ut fit, verso in misericordiam, desiderio Præsulis murmurabat adversus Imperatorem & Concilium Episcoporum: sed præcipuè contra *Theophilum*, cujus odium in *Chrysostomum* privatum hoc argumento omnibus patefactum est, quòd illo depulso protinus cum *Dioscuro* ejusque fratribus rediit in gratiam. Cæterum cum incrudisset populi tumultus, adeò ut multitudo circum regiam vociferaretur, *Augusta* metuens exoravit Imperatorem ut *Joannem* revocaret. **E** Ad id missus *Breson* eunuchus. Adduxit quidam nocturno terræmotu territos *Constantinopolitanos*, per multos legatos sollicitasse *Joannem* ut reverteretur, ac precibus suis pericula depelleret. Passus est vir sanctus expugnari animum suum, & rediit ad dignitatem nolens, ad benemerendum volens, oblitus ingraturæ multitudinis. Occursus est incredibili frequentia venienti: Ingressus urbem, frustra detrectans adactus est improbis populi precibus ut in cathedra Præsulis sedens, populo orationem pacis impenderet, & concionem haberet apud multitudinem. Existimabant enim quòd per invidiam contra regulas ecclesiasticas actum esset, actum non esse. Jam videbatur esse tranquillitas. Sed diabolus alias atque alias causas suppedirabat. *Serapionem* *Joannes* constituerat *Haracleæ Thracensis* Episcopum, quem simul cum *Joanne* damnarat *Theophilus*. Hinc rursus odium incanduit. Accessit quòd antè narravimus, de ludis juxta *Augustæ* statum agi vetitis, quâ occasione mulieris odium recondidit. Coit igitur denuo synodus, in qua aderant *Leontius* *Ancyra* *Galatie*, *Ammonius* *Laodiceæ*, *Breson* *Thraciæ* *Philippensis*, *Acacius* *Beroæ* *Syriæ* Episcopus, aliique nonnulli. Subornantur accusatores veteres, *Joanne* flagitante ut accusatio legitimè institueretur. Quorum minis quum nihil moveretur *Chrysostomus*, Episcopi nihil aliud intendebant, nisi quòd per Concilium abdicatus à munere, nihilo

nihilo secius confedisset in cathedra: Quinque respondisset *Joannes*, quod post eam damnationem sexaginta quinque Episcopi ipsi communicantes declarassent irritam esse depositionem, illi reclamarent: Plures, inquit, *Joannes*, te deposuerunt. Ad hæc *Joannes* docuit eam regulam, ut numero æstimaretur decretum, *Arianorum* esse, non orthodoxorum. Nam *Ariani* *Antiochia* congregati regulam eam studio prodiderant, quod damnarent *Athanasium*: Quæ si valeret, oportet, inquit, & *Athanasium* pro damnato haberi, quod à pluribus damnatus sit, quam probatus. Sed Episcopi non receptâ hæc satisfactione condemnarunt *Chrysostomum*. Negotio favebat Imperator, dubium non est quin *Augusta* ad aurem obganniente. Sub natalem enim *Christi* non venit ex more ad templum, sed *Joanni* denunciavit se non communicaturum illi donec criminibus esset purgatus, idque prius quam synodus in eum pronuntiasset. Sub Paschæ verò festum, quo tempore jam pronuntiatum erat, rursus denunciavit ei Imperator, se non posse venire ad illius ecclesiam, qui duobus Conciliis esset condemnatus. Hoc accepto nuncio & *Joannes*, nè quid tumultus oriretur, ab ecclesia abstinuit, cui qui favebant in thermis *Constantinianis* Pascha celebrarunt. Quod exemplum secuti complures Episcopi, presbyteri, clerici, diversis in locis collectas celebrarunt, qui post dicti sunt *Joannita*. *Joannes* autem vitans omnes tumultus occasiones per duos menses nusquam processit in publicum, donec Imperator iuberet illum duci in exilium. Quo die ducebatur, quidam *Joannitarum* incenderunt ecclesiam: quod incendium vento delatum etiam senatus basilicam corripuit. *Palladius* refert flammam ex ipsa cathedra in qua sedere consuevit *Joannes*, erupisse. Is casus quoniam autore *Joanne* putabatur accidisse, effecit ut in longinquius ac durius exilium relegeretur. Hac de causa *Optatus* urbis præfectus, homo paganus, in *Christianos* ductus occasionem, plurimos *Joannitarum* variis tormentorum generibus laceravit. Intempestivus itaque favor laesit *Chrysostomum*, ut durius ac longinquius exilium sortiretur, in pusillum ac desertum *Armenia* oppidulum, nomine *Cucusum*, deportatus. Quo ex loco scripsit *Cyriaco* Episcopo exuli exul. Ibi vixit annum unum, plurimos interim suâ vitâ linguâque ad evangelicam philosophiam pertrahens, & quoniam eam regionem premebat valida fames, miro studio sublevavit egenos. Hinc acrior exarsit invidiæ flamma. Itaque *Cucuso* *Arabissum* deportatus est, hoc studio agentibus qui eum deportabant, ut itineris incommodis exstingueretur homo tenui corpusculo. Verum ille spiritu infracto, & illic plurimos ad *Christi* fidem convertit. Quid enim aliud potuit lucerna, spiritus igni accensa, quam ardere & lucere? Ea res mirè discruciauit *Severigni* & *Porphyrii*, neque non aliorum aliquot à *Syria* Episcoporum animos, dum perspiciunt viri gloriam afflictionibus inclarescere, *Antiochenam* ecclesiam in *Armeniam* demigrasse, ac rursus rerum in *Armenia* gestarum gloriam *Antiochie* prædicari. Quò se verterent invidiâ disrupti? Impetrant rescriptum atrocius, ut in desertum angustumque locum deportaretur, unde non liceret prodire, *Pisipontem* vocant, ubi fines sunt *Ponti* regionis, imperiique *Romani*, regio crudelissimis barbaris finitima. Milites præfecti prætorii, qui illum deduce-

A bant, non dissimulabant sibi promissa præmia magnifica, si *Joannes* in itinere moreretur. Itaque mensibus tribus per imbres, per æstus, sine ulla refrigeratione corpusculi durissimum iter pertulit. Neque enim *Comana* remoratus est, sed per eam perrexit ad templum quoddam, quod millibus plus minus quinque à *Comana* aberat. Ibi nocte *Martyr Basiliscus*, qui *Comana* civitatis Episcopus cum *Luciano* *Antiochia* presbytero sub *Maximiano* coronatus fuerat, *Joanni* apparuit, dicens: Confide, frater *Joannes*, cras enim simul erimus. Ferunt enim prius & ejus templi presbytero apparuisse, ac dixisse, Præpara *Joanni* fratri locum, venturus est enim. At vir pius nihil addubitans de oraculo, spiritûque exhilaratus non aliter quam accepto lato nuncio, postridie rogat milites, ut illic commorarentur usque ad horam quintam. Qui, metuentes nè refocillatus vires reciperet, ad iter perurgebant. Verum quum jam stadia ferme triginta peregissent, conspicientes *Joannem* jam febribus concuti, ad templum unde discesserant redierunt. Hic protinus, velut Episcopum acturus, candidis sese induit, usque ad pedes, reliquum amictum in eos qui aderant distribuit. Mox sumptis ecclesiæ sacramentis, & extremâ oratione gratias Deo actis, seipsum consignans, expiravit. Quanquam autem in extrema barbarie vitam finit, tamen mors ejus preciosa fuit in conspectu Domini. Tanta enim multitudo virginum, monachorum & aliorum vitæ testimonio insignium, è *Syria*, *Cilicia*, *Ponto*, *Armenia*, ed confluit, ut plerique crederent ex conducto convenisse. Corpusculum honorificè juxta *Basiliscum* in eadem ecclesia conditum est, ac martyri junctus est martyr. Cur enim verear illum appellare martyrem, qui tot injuriis, tot contumeliis, tot afflictionibus, nec ad impatientiam percelli, nec à propaganda *Christiana* pietate depelli potuit. Non percussus est securi, sed calumniis omni securi acutioribus non semel ictus est. Hoc præmii vir optimus pro tam præclaris in ecclesiam meritis retulit, per Episcopos orthodoxos, & sub Imperatore *Christiano*. At Dominus non passus est famulam suam diutius inter Barbaros vivere, sed citò illum ad cœleste brabeum evocavit. Tamen exi secundam ad *Innocentium* Epistolam scripsit anno exilii tertio: Nam & nos, inquit, tertium jam annum in exilio versamur, expositi pestilentiz, fami, bello, continuis incursionibus, solitudini inenarrabili, quotidianæ morti, & *Isaurici* gladiis. Hanc calamitatem vir sanctissimus forti alacrique tulit animo, quod liquet ex his quæ scripsit *Cyriaco*: Ego, inquit, cum civitate ejicerer in exilium, nihil horum molestè ferebam, sed intra me dicebam: Si Regina vult me exulem, agas in exilium: Dominus est terra & plenitudo ejus: & si vult secare, facit, &c. Tantum doluit hac occasione turbati tranquillitatem & concordiam ecclesiarum. Nam *Joannita* qui dicebantur, dum *Arfacio*, quem *Augusta* in *Joannis* locum subrogarat, communicare nolunt, variis afflictionum generibus vexati sunt, aded ut nonnulli presbyteri in carceribus ac tormentis mortui sint, multi præclari cives, gravesque matronæ *Constantinopolim* reliquerint. Ad hos scripsit epistolam consolatoriam, *Chrysostomi* verò celebris fama, & facti indignitas effecere, ut per Orientis pariter & Occidentis ecclesias negotii rumor protinus dimanarit. Hinc

Hinc & inter Episcopos grave dissidium. Siquidem *Europa* & *Illyrii* Præsules réfugerunt illorum communionem, qui *Joannis* damnationi consenserant: nec Occidentales ecclesiae, *Aegyptiorum*, Orientalium, *Bosphorensium*, atque *Thracensium* communionem admiserunt, priusquam egregii doctoris nomen, qui jam decesserat, in Episcoporum catalogum reponeretur. At qui hoc erat palam rescindere, quod adversus *Joannem* fuerat actum. *Arsacium* verò qui ejecto *Joanni* substitutus est, nè alloquio quidem dignati sunt, cum ætate major esset annis octoginta, vir alioqui moderatus. Porro qui successit huic *Atticus*, cum crebro missis legatis flagitaret pacem, non prius receperunt, quam in tabulis inter Episcopos scriberet nomen *Joannis*. Quamquam in successoris nomine, scribarum, ut opinor, errore variant codices. Nam *Chrysostomus* in epistola ad *Cyriacum* significat *Nectarium* sibi loccessisse. Sic enim loquitur: *Andivi enim & ego de deliro illo Nectario, quem Regina in throno collocavit, quod affligeret fratres & virgines nolentes ipsi communicare, quodque complures illorum propter me in carcere mortui sint.* Incertum autem an scriba quispiam ex *Arsacio* fecerit *Nectarium*: nam in senem magis competit deliri convicium: an quoniam procul aberat, rumor falsum nomen detulerit ad *Chrysostomum*. Quin & inter Orientales ecclesias erant plurimi, qui iudicium illud pro irritum habebant, sed satius iudicabant inultam sinere unius innocentis injuriam, quam scindere tot ecclesiarum concordiam. *Chrysostomus* exul scriptis ad *Innocentium* *Roma* Episcopum literis, per *Demetrium*, *Pansophum*, *Pappum*, & *Eugenium* imploravit illius sedis auxilium, non ad privati doloris ultionem, sed ad coercendam ejusmodi licentiam, quæ semel recepta videbatur universas subversura ecclesias. Verum ille præter misericordiam nihil attulit opis, nisi quod *Chrysostomi* damnationem non approbavit, nisi res per legitimam synodum ageretur. Postea verò & *Alexander Antiochia* Episcopus, vir ob multa præclara Dei dona vehementer laudatus, *Joannis Chrysostomi* nomen retulit in Præsulum catalogum. Tandem & hujus reliquæ *Constantinopolim* Imperatoris jussu deportatæ sunt, miroque totius populi gaudio ac celebritate exceptæ, existimantis eam civitatem incomparabili thesauro locupletatam. At nos preciosiores tenemus thesaurum, illius sanctissimæ mentis vivas reliquias in ejus monumentis possidentes ac fruentes. De quibus nunc pauca mihi dicenda sunt, ut quod polliciti sumus, absolvamus. In aliis ecclesiis doctoribus alias divini spiritus dotes admiramur, hic sic miscuit utile dulci, ut nemo felicius. Sed inter varia spiritus dona, præcipue in illo eminet *τὸ δεικνύον*, quod potissimum in Episcopo requirit beatus *Paulus* Apostolus. Quis enim docet evidentiùs? Quis hæreticos refellit acutiùs? Quis in mores declamat, vel frequentius, vel liberiùs? At contra, Quis id faciat populariùs? Tantæ charitatis suavitate condulcat etiam illa, quæ naturâ sunt amara. Quosdam vix ferimus adulantes, hunc & objurantem possis amare. Jam quanta ubique cura providentiæque pauperum, quàm sollicita ad humanitatis officia cohortatio, quàm diligens monachorum commendatio, quos cum mundus, opinor, ha-

A bebat optimos? Omitto quod vix alius plura scripsit, nec in his ullum est argumentum quod non tractet ea quæ sunt *Christiana* pietatis; cum *Augustinus* noster, qui cum hoc polygraphia fortassis certare possit, tantum operæ dederit Grammaticæ, Dialecticæ, Musicæ, ac prophana Philosophiæ questionibus. Harum disciplinarum cum *Chrysostomus* fuerit exactè doctus (Oratoriam enim puer, ut dictum est, sub *Libanio* Rhetore, Philosophiam didicit sub *Andragathio*) nullam tamen usquam præbet ostentationis speciem, sed omnes humanas disciplinas cogit servire *Christiana* pietati, sic admiscens quasi vinum generosum aquâ modicâ diluas. Nusquam enim est aquæ vel color, vel sapor, sed tamen sentis vinum esse suavius. Cùmque tantus esset, tum eruditione, tum eloquentiâ; tamen incredibili quodam juveni studio, quicquid serè scripsit, accommodavit auribus populi, eoque ad hujus captum demisit orationis habitum, quasi præceptor cum puero discipulo balbuiat. Quod si cuncta dixit apud populum, quæ hoc modo figuræque scripta sunt, utrum magis admirari debeam nescio, illum nè qui tam assiduo concionandi labori suffecerit, an populum qui tam avidus fuerit discendi quæ sunt pietatis. Ad hæc dubium videri potest, an inter dicendum excipi passus sit voces suas, quod in *Augustini* scriptis aliquot perspicuum est: aut, quoniam hoc probabile non est, utrum scripserit dicturus: an post dictionem, quæ dixerat in literis redegerit. Nam de scripto non dixisse, liquet ex ipsius Homiliis, in quibus multa respondent iis, quæ casus fortuitus, aut tempus præter expectationem dabat, velut solito frequentior alacriorque populi conventus, indecora plebis acclamatio, aliudve simile. Fortasse quædam scripsit, tanquam populo recitanda, qualia sunt *Isocratis* pleraque. Nec enim est verisimile lectori (nihil enim aliud erat cum scriberet adversus *Judeos*) fuisse jus apud concionem loquendi, nisi fortè tali lectori permissum est, ut extra ordinem sua scripta recitaret populo. Jam nihil est tam reconditum in divinis literis, quod ille tractando non reddiderit theatricum, ut ita loquar, ac populare. Sic eruit quæ sunt abstrusa, sic ostendit, sic ingerit oculis, dicas esse quæpiam, qui singularis artificii tabulâ spectatores remoretur: quam quo diutius ac propius inspicias, hoc magis aperit sese subinde novi quippiam, quod oculos sefellera, & animadversum recreat. Tali revera tabulâ similis est divina scriptura, quam incomparabilis artifex spiritus ille cœlesti penicillo nobis depinxit, ut in hujus contemplatione jugiter versantes, & hujus mundi tædia fallamus, & semper aliquid novæ voluptatis percipiamus ex cognitione rerum æternarum. Atqui demonstrator idoneus hujus tabulæ non possit esse, nisi qui sit ipse præclarus artifex, & insigniter oculatus. Velut hic noster *Lazarus* ac divitem producit in theatrum: sit enim hoc exempli causâ propositum. Quis alius perspexisset, quæ ille ibi demonstrat? Cùmque jam spectator credens nihil superesse parat abitum, ille revocat, Hæus, inquit, superest aliud cum primis annotatu dignum: deinde rursus aliud ex alio demonstrat, nec te patitur à tabulâ discedere, tandem adhuc avidum & inhiantem dimittit. Metaphoris & collationibus, quoniam plurimum conducunt, & ad lucem, & ad jucunditatem orationis, frequenter utitur,

in quibus inveniendis quidem minus est, sed multo mirabilior artifex in tractandis. Tractantur autem ex circumstantiis, à pari, majore & minore. Hic mirum quos gradus invenit, vel deprimendi, vel exaggerandi. Addit subinde stimulos, nunc collaudans illorum docilitatem, nunc objurgans segnitiam, nunc pollicem se digna cognitu prolaturum, si conspiciat attentos & avidos, nunc aliis atque aliis nominibus commendans argumentum quod tractaturus est; nonnunquam reperens quæ pridie dixerat, nec raro faciens idem in eadem concione. Dedit hoc vir eloquentissimus multitudinis ingenio, rudi pariter atque oblioso, quæ nec intelligit, nisi dilucidè etasque tradas, nec meminit nisi subinde repetitum infigas. Hoc admonui, nè quis loquacitatis nomine damnet, quod charitas, quæ nihil aliud querit quàm ædificare, dedit auditorum imbecillitati. Sic & *Paulus* apud *Thessalonicenses*, ad illorum ruditatem submitit sese, factus ut parvulus in medio eorum, tanquam si nutrix foveat filios suos. Nec sententias argutas, nec epiphonemata capiat usquam, quibus solet excitari concionis acclamatio, quod dictionis genus placuit *Hieronymo* & *Ambrasio*: nec jocos admittet in quibus frequens est, interim & immodicus *Tertullianus*, frequentior *Hieronymus*, sed perpetuà quâdam orationis jucunditate facilitatèque detinet auditorem, pietate delectans verius quàm facetiâ. Ecclesiasticus orator facile reperiet quo deliniat auditorem, si perfecterit, ut nôrit amētque populus quod discit. Affatim est in ipsis arcanis literis quod voluptate demulceat pios animos, etiam si nihil illecebrarum ex poetarum aut mimorum salibus accersatur. Si quis docet ardet, facile accendet: si vehementer gaudet iis quæ docet, facile transfundet eundem affectum in animos auditorum. Hoc pectus, hoc os aureum foro prophano destinatum, *Christus* ad evangelii præconium intervertit. Utinam tales oratores nunc haberet ubique *Christianus* orbis. Ab his enim præcipuè pendet totius Reipublicæ disciplina. Ideo tam nihil penè teneamus de dogmatibus evangelicæ philosophiæ, ideo sic frigemus ad ea quæ sunt charitatis, ideo tam dubiè credimus quæ debebant esse certissima, quia raro populus audit concionatores evangelicos, rarius idoneos. Et tamen hodie commodior est conditio dicentium quàm olim fuit. Tum enim paganitatis reliquæ, gladiatorum paria, concursus equorum, athletæ, pugiles, aliæque theatri certamine, plebem avocabant à concione facta, nec Episcopis ullum aliud jus erat, quàm linguae. Ad hæc in ipsis concionibus cogebantur quiddam è theatro pati, fribulos, applausus, acclamationes, gestulationes frequenter indecoras, quibus vel corrumpi, vel interpellari poterat dicentis impetus. Et tamen *Chrysostomus* quotidie loquens populo, frequens habebat auditorium. Quis enim non mallet talem virum audire de rebus divinis tantâ suavitate differentem, quàm spectare gladiatores, aut equos currentes, aut ludere aleam? Nunc sublata sunt avocamenta publica, populus humilis & quietus magnâ religione præbet aures, nihil obstrepens, etiam si quid absurdi proferatur è suggesto: & tamen concionatorum idoneorum mira est raritas, cum episcoporum, sacerdotum ac monachorum tanta sit ubique copia. Hac in parte præcipuè vigilare

A oportuit Principum & Episcoporum providentiam, ut paremur idonei pastores, qui bonâ fide dispensent populo evangelicæ doctrinæ dicensum. Hoc officio multo citius demereantur Deum, quàm extruendis monasteriis, aut instituendis canonicorum collegiis. Erat omni decorum & opum genere florentissima *Constantinopolis*: verum *Arcadius* Imperator non existimabat suam civitatem & imperii summam sedem sat splendidam, nisi & insignem haberet evangelii præconem, eoque *Joannem Chrysostomum* ad sacerdotii functionem, unde *Nestarius* decesserat, *Constantinopolim* evocavit *Antiochia*. Utinam *Arcadius* exemplum æmulerentur omnes Principes, utinam ad *Chrysostomi* formam sacerdotes quàm plurimi contenderent. Id si fieret, nec tot bellis, nec tot opinionum dissidiis concureretur orbis, ac longius abessemus omnes, & à *Judaismo* simul & à *Paganismo*: sed regnaret in nobis *Christus*, & sub illius vexillis felici tranquillitate frueremur. Deniq; latius sese proferrent *Christiana* ditionis pomæria. Vereor enim nè nostri mores partim in causa sint, quo minus *Turca*, *Mahumetani*, *Saraceni*, *Moschobite*, *Græci*, & si quæ sunt aliz nationes, vel semichristianæ, vel schismaticæ, sese adjungant ovili *Christi*, quò minus *Judæi* resipiscant à sua cecitate, quâ tot jam seculis detinentur; quos equidem demirabor si tam dilucidè *Chrysostomi* rationes, si tam urgentia scripturarum testimonia, non saltem huc adigant, ut pudeat pigeatque tam diutina calamitatis. Apostolo *Paulo* hoc debet infelix hominum genus, quòd adhuc superest, quòd extat seminarium, unde possit restitui. Is enim ad *Romanos* XI. spem bonam nobis fecit, fore ut aliquando resipiscentes agnoscant nobiscum verum Messiam, & fiat unus pastor, & unum ovile. Iohanc spem servantur à nobis. *Nicolaus* inquit, vos ignorare fratres, mysterium hoc (ut nò sitis apud vosmetipsos elati animo) quòd ex cecatio ex parte *Israëli* accidit, donec plenitudo *Gentium* adveniat; & sic totus *Israel* salvus erit, sicut scriptum est: *Adveniet ex Sion qui liberat, & convertet impietates à Jacob*. Ac mox, *Quemadmodum enim & vos quondam increduli fuistis Deo, nunc autem misericordiam estis consecuti per incredulitatem illorum: sic & isti nunc increduli facti sunt, ex eo quòd vos misericordiam estis adepti, ut & ipsi misericordiam consequantur*. Rursus in eodem cap. docet *Judaica* gentis ruinam non esse desperabilem. *Nunc ideo, inquit, impetrant, ut considerent* Absit. Sed per lapsum illorum salus contigit *Gentibus*, in hoc ut eos ad emulandum provocaret. Quòd si lapsus illorum divitiæ sunt mundi, & dominatio illorum divitiæ *Gentium*, quanto magis plenitudo illorum? Vobis enim dico *Gentibus*, quatenus ego quidem sum *Apostolus* *Gentium*, ministerium meum illustro, si quo modo ad emulandum provocem carnem meam, ut salvos reddam membra illi. Si *Judæis* à *Christo* deficientibus nos recepti sumus, ut illos vicissim ad emulationem provocemus, conandum est ut in omni vita nostra resplendeat veritas, puritas, & sinceritas evangelica. Glorificemus & nos evangelium nostrum. Id quidem in primis est Episcoporum ac Sacerdotum, qui dicuntur angeli Domini, ex quorum ore populus requirit legem Dei sui: omnis tamen *Christianus* pro sua quique portione glorificare potest evangelium, si spectis iis quæ sunt super terram, conversationem

conversacionem habeat in cœlis. Sic enim futurum est, ut *Turce* simul & *Judei* videntes opera nostra bona, glorificent Patrem nostrum qui in cœlis est, cupiantque in tale confortium ascribi. Ad *Chrysostomum* redeo, in cuius libris oportet assiduus esse, qui suscipiunt curam ecclesiarum. Operum illius certum indicem non habemus: saltem hoc beneficii nobis impendisset ecclesiastica historia. Apud *Suidam*, haud scio quis non indoctus, primam laudem tribuit operi *De Sacerdotio*, quod non alibi stilo sit usus grandiore, nec magis elaborato; proximam commentariis in *Joannem*, *Matthæum*, *Marcum* & *Lucam*, quos libros utinam haberemus omnes. In *Catalogo Scripturarum Ecclesiasticarum* hæc tantum de illo *Hieronymus*: *Joannes Antiochena ecclesie presbyter, Eusebius Emisensis, Diodorusque sectator, multa componere dicitur, de quibus vix isquorums tantum legi*. Divus *Augustinus* sex librorum contra *Julianum* primo, respondet lococui-dam per *Julianum* citato ex homilia *De Baptizatis*, cujus initium est: *Benedictus Deus, qui fecit mirabilia solus*: & ipse citat ibidem testimonium ejus ex commentariis illius in epistolam ad *Rom.* Porro, cum nulum nomen apud *Græcos* fuerit unquam plausibilis quam *Chrysostomi*, mirum est non plures libellos illius prodisse nomine. De opere in *Matthæum* imperfecto, suo loco ponemus nostrum iudicium, quod extra controversiam est, *Arianum* cuiuspiam esse, licet eruditi. Commentarium in epistolam ad *Hebræos*, tametsi lectu non indignum, titulus ipse verecundè significabat non esse *Chrysostomi*, indicans post-mortem illius editum. De commentariis in *Acta Apostolorum*, deque commentariis in secundam ad *Corinthios* epistolam iudicent me doctiores, ego prorsus in eis *Chrysostomi* phrasin, pectusque desidero. Nec enim ut *Chrysostomus* videaris, satis est subinde repetere, *ὁ δὲ τῶν τῶν ἁγίων τῶν τῶν ἁγίων, οὐκ ἔστιν ὁ τῶν τῶν ἁγίων*, quibus tropis ille interdum vel excitat oſcitantem auditorem, vel adjuvat tardum. Etiam in illis maxime popularibus vis quædam est & spiritus *Chrysostomi*: eam similes non possunt exprimere. Nec satis est post enarratam scripturæ partem in locos communes excurrere. Hoc pari facilitate facere difficilimum est. Dimittam lectorem, si prius illud admonero, nè quis offendatur imprudens. Loca quæ citantur è sacris voluminibus, in his duntaxat quæ nos vertimus, reddidimus juxta *Græcam* lectionem, quam in codice comperi. *Græcorum* autem lectio, non videtur esse tantum *Septuaginta*, sed ex *Aquila* quoque *Symmachii* ac *Theodotionis* editionem temperata. Cæterum quominus *Latinam* editionem supposuerim, illud obstitit, quod aliquoties sententiarum tenor non quadrat ad nostram lectionem. Id frequenter accidit in novo Testamento, sed in veteri multo crebrior & insignior est lectionis varietas. Et consentiant in citando *Græci* doctores, *Gregorius Nazianzenus*, *Basilus*, *Chrysostomus*, *Athanasius*, *Theophylactus*, *Cyrillus*, alique quorum eruditissimis lucubrationibus vehementer illustratur *Christiana* philosophia: ut vel ob hanc tantam utilitatem operæ pretium fuerit, novi Testamenti libros juxta *Græcorum* lectionem tradi *Latinis* auribus: quod à me pridem, magno reclamantium strepitu, sed ingenti studiosorum fructu factum est. Idem ut ab aliis curaretur in veteris Testamenti voluminibus, major etiam invitavit necessitas. His verò qui nobis *Cyrillum*, *Chrysostomum*, ac

A *Theophylactum* verterunt *Latine*, quoniam vulgatam *Latinorum* versionem supponere maluerunt, sæpe ridiculum quiddam accidit, ut aliud sonet vox contextus, aliud cithara commentarii. Quod si stultè faciat qui nunc *Cypriani*, *Tertulliani*, *Ambrosii*, & *Augustini* lectionem, velit ad nostram translationem corrigere, reclamantibus illorum commentariis, multò minus id fieri conveniebat in vertendis *Græcis*, apud quos *Hieronymi* translatio nunquam fuit recepta. Habes longam ac moleſtam præfationis farraginem, ornatissime Præsul; verum hoc tædii facile discutiet *Chrysostomi* suavi-loquentia, à qua te non remorabor diutius. Dominus R. amplitudinem tuam semper sospitet ac tueatur, *Friburgi* Anno M. D. X X X.

In *Irenæum*.

Erasmus Roterodamus Bernardo Episcopo Tridentino S. D.

C
D
E
F
G
EN tuis, ornatissime Præsul, auspiciis in locum *Epist. 3.*
Eproducimus magnum illum ecclesiæ propugnato-
torem, ac pro sui nominis augurio pacis eccle-
siasticæ vindicem *Irenæum*. Nam siquæ *Græce* pa-
cem sonat, & in Evangelio Dominus beatos pro-
nunciat *εἰρηνοὶς*, id est pacificos, quoniam inquit,
Filius Dei vocabuntur. Deus enim non est dissensionis
auctor sed pacis, qui per Filium suum pacificavit ea,
quæ in cœlis & quæ in terris. Contra, qui dissidiis
orbem concutiunt, parentem suum referunt, qui
primus sevit discordiam inter Deum & hominem,
ac saluteram Evangelicæ doctrinæ segetem vi-
riavit, clam insperitis zizaniis: nocturnum opus
aptumque Principi tenebrarum. Utinam in his ec-
clesiæ tumultibus, quibus nec in annalibus legimus
unquam exortos vel graviores, vel latius divaga-
tos, quanquam latissimè se sparserat *Arianorum*
hæresis, exoriantur aliquot *Irenæi*, qui spiritu E-
vangelico mundum redigant in concordiam. Nam
libri qui nunc utrinque provolant ejusmodi ferme
sunt, ut citius novum excitent incendium quam
vetus retinguant. Verum hoc per *Christianos* Prin-
cipes faciet Dominus, postquam nobis ad meliora
conversis ex irato cœperit esse propitius. Ad *Irenæum*
meum redeo. Cur enim non meum appellem,
quem penè sepultum, absterſo quantum licuit situ,
luci restitimus, indignum profectò qui perpetuà
oblivione obsolesceret? Spirant enim illius scripta
priscum illum Evangelii vigorem, ac phrasin argu-
it pectus martyrio paratum. Habent enim mar-
tyres suam quandam dictionem seriam, fortem, ac
masculam. Fuit vicinus Apostolorum temporibus,
quam adhuc martyrum triumphis floreret ecclesia.
Nam puer audivit *Polycarpum* in *Asia*, *Polycarpus*
autem *Joannis* Evangelistæ fuit discipulus, à quo &
Episcopus *Smyrnæ* datus, notus & aliis Apostolis
discipulisque, qui viderant & audierant Dominum,
ex quorum relatione multa solitus est commemo-
rare, quæ literis prodita non sunt. Hujus viri de
Christo deque *Christi* discipulis sermones *Irenæus* pu-
er avidissimis imbibit auribus, ac penitus inscripſit
cordi suo, sic ut senex etiam horum omnium vivi-
dam ac præsentem retineret memoriam, quemad-
modum ipse multis verbis testatur in his quæ scrip-
sit ad *Florinum*. Referuntur autem *Ecclesiastica Hi-*
storia libro V. ca. XX. Manebant eo seculo veterum
ecclesiæ charismatum manifesta vestigia, quando-
(Y y y 2 quidem

quidem ipse lib. V. refert se multos audisse fratres in ecclesia, quibus esset donum prophetiarum, qui Dei mysteria enarrarent, qui linguis omnibus loquerentur, qui secreta hominum proferrent non ad ostentationem sed ad utilitatem. Et alibi docet fuisse, qui invocato *Iesu* nomine morbos ac demones profligarent. Habes *Irenaei* commendationem ab antiquitate. Accipe nunc pietatis & integritatis testimonia, quae quidem hoc sunt speciosiora, quod eo seculo promerenti contigerunt, quo laus hae fere supplicii ac mortibus erat emenda. Nunc delicata res est *Christiani* nominis professio, quam nec facultatibus nec corporibus ullum à persecutore periculum est. *Irenaeum* igitur presbyter ecclesiae *Lugdunensis* ad componendum ecclesiae dissidium *Romam* mittitur, ubi tum praesidebat *Eleutherus*; mittitur autem martyrum epistolis magnifice commendatus, & quod Evangelii zelo praemineret, & quod dignitati presbyterii morum integritate responderet: unde dignus est habitus qui *Photino* sive *Pothino*, (variant enim in nomine codices) *Lugdunensis* ecclesiae Praesuli, qui natus annos fere nonaginta martyrium peregit, subrogaretur. Ecclesiastica concordia tam fuit studiosa, ut cum *Victor Romanus* Pontifex multas ecclesias amputasset à communione, quod in celebratione diei Paschalis, & in observatione jejuniorum, morem obtinerent à *Romana* consuetudine diversum, magnam libertate *Victorem* reprehenderit, quod praeter exemplum eorum quibus successerat, tam facilis esset ad amputandas ecclesias, non in fide sed in ritibus quibusdam dissidentes. Refert hae fusiuss *Ecclesiastica Historia* liber V. c. 2. XXIII. Hae *Irenaeus*, quum nunc *Ptolemaei* quidam ex quamlibet frivolis nugis, haereson & schismatum excitent calumniam. Sed unde pietatis illius certius argumentum proferam, quam ex ipsius scriptis, quae spirant pectus evangelicum, & martyrii (ut ita loquar) candidatum? Nunc de doctrina paucis accipe. Eloquentiae nec studiosum nec peritum sese fateretur ipse praefans in primum librum. Ac non affectatam quidem ab eo facile crediderim, ignoratam ne credam, facit ipse sermonis cursus, in rebus tam spinosis ac perplexis, imò fastidii plenis, dilucidus, digestus, ac sibi cohaerens, nisi quod mihi nondum satis liquet *Gracae* ne scripserit an *Latinae*, etiam si magis arbitror *Latinae* scripserit, *Gracae* tamen sermonis peritiorem. Itaque figuris *Gracae* tanquam suo iure abutitur *Latinae* loquens, veluti nocui pro *Ledi*, quemadmodum *Graci* dicunt *ἀδελφάδαι*, & *ἑταῖροι*, id est, habentes pro valentes; cuius generis aliquid annotavimus in spaciis marginum, ne lector iis offenderetur. Certè liberalium disciplinarum omnium peritissimum fuisse constat. *Tertullianus* enim in libro quem scripsit adversus *Valentinianum*, indicans quos in eo opere fuerit secutus, hunc in modum loquitur: Ut *Justinus philosophus* & martyr, ut *Miltiades ecclesiarum sophista*, ut *Irenaeus omnium doctrinarum curiosissimus explorator*. Quin & *Eusebius Caesariensis* in *Catalogo Scriptorum illustrium*, qui circa *Soteris* aetatem ecclesiam Dei vicā simul & scriptis illustrant, quum ventum est ad *Irenaeum*, dicit, Et praecipuus *Irenaeus*, quorum omnium ad nos *Apostolica fides* & sana doctrina praeclarissima monumenta pervenerunt. Floruit autem potissimum Commodi temporibus. Ceterum posteaquam ordo nris vocat ut de tam egregii viri scriptis aliquid dica-

A mus, dolor quidam subit animum meum, quod ex tot laudatissimis monumentis hoc opus solum, ut videtur, remansit incolume. Scripsit enim librum ad *Blasium De Schismate*, alium ad *Florinum* presbyterum ab ecclesia prolapsam, *De Manichaeis*, sive quod Deus non sit conditor malorum. Nam *Blasius* eodem errore teneri videbatur, qui prius *Policarpi* discipulus post in haeresim *Valentinianum* devolutus est. Scripsit autem & *De Ogdoadis* librum, quem eximie probat divus *Hieronymus*. Hic est cui affixit obtestationem ad scribas, quam & nos praefiximus huic operi. Hae tantum viderat *Eusebius*. *Hieronymus* addit volumen breve *Contra gentes*, rursus aliud *De disciplina*. Item ad *Marianum* fratrem *De Apostolica predicatione*. Denique librum variorum tractatum. Ex his tam multis viri lucubrationibus solum hoc quod nunc damus, seculorum invidia reliquum esse voluit. Quod utinam sic dare licuisset, quemadmodum ab illo prodium fuit. Primus & secundus, quoniam fere occupantur recensendis monstrosis haereticorum & vocabulis & opinionibus, alicubi conferunt nos, quos nemo nisi patientis stomachi poterit absque tadio pervolvere. Tribus exemplaribus sumus adjecti, uno quod *Regius* descriptum illinc ad nos misit egregius studiorum patronus *Joannes Faber*, duobus à monasteriis commodato praebitis. Ex *Tertulliano* pauca restitimus, quod illic plus etiam erat depravationis in vocabulis, non pauca conjecturis sumus affecuti, quae, si parum certa videbantur, in margine tantum annotavimus. Solis autem scripturarum praedictis pugnat adversus catervam haereticorum, quorum Princeps fuit *Simon* ille *Samaritanus*, Magis peritus, qui se Deum summum ausus est praedicare, & *Silenum* scortum suum persuasit esse summam mentem; & hic impostor *Rome* statum meruit cum hac inscriptione, *Simoni sancto Deo*. Huius discipulus *Menander*, non in nomine *Iesu*, sed in nomine suo baptizabat, negans cum *Simone*, mundum hunc à Deo conditum, sed ab angelis, quem errorem à *Platonis* philosophia videtur hausisse. Post hunc *Saturninus Antiochenus* dicebat hunc mundum conditum non à summo Deo sed à septem angelis. Hos sequutus *Basilides Alexandrinus*, in maiorem erupit insaniam, praeter alia dogmatum portenta, summum quendam Deum inveniens, & ficto nomen atque fictum imponens, *Abraxam*, qui *Valentinus* seminarium insanie praebuisse videtur. Nam quos ille caelos vocabat, hac dixit *divinos*. Dehinc *Nicolaus* turpitudinis doctor, tum superioribus negat mundum hunc à Deo conditum. Quin & *Optatus* monstrosa quaedam somnia de *Homibus*, & eorum praecipuo *Jaldabab* prodiderunt. Successit his *Carpocrates* gnosticonum autor, aperte magiam exercens, ac demones vociferis jactans, quale quiddam de *Socrate* legimus. Sequutus est hos *Cerinthus* negans mundum à Deo conditum, mox ieris *Christum* ex *Ioseph* letrine natum, legem non à Deo sed ab angelis latam. Huic contrarius *Ebion* sic astruit legem, ut subvertat Evangelium. Talibus portentis successit *Valentinus* omnium portentuosissimus, *Platonica* philosophiae sectator, vir alioqui doctrina pollem, juxta atque eloquentia. Ambiebat Episcopi dignitatem, sed indigne ferens sibi praetatum alium, qui in tormentis confessus fuit nomen Domini, ad turbendam ecclesiam vertit ingenium, rotam doctrinam

doctrinam Christianam ad confictas voces & perplexas fabulas pertrahens. Hujus impiis inventis non nihil addiderunt *Ptolemæus* & *Secundus*, aucto videlicet *Æonum* numero, sic tamen ut in quibusdam ab eo dissentirent. Eadem cum *Valentino* docuit *Heracleon*, sed novitate pronuntiationis videri studuit diversa tradere. Post hunc *Marcus* & *Colarbasus*, alioqui non degenerantes à *Valentino*, rem mirè ridiculam commenti sunt, omnia fidei mytheria ad *Græcum* alphabetum pertrahentes. Successit his *Cerdon* impietatum lernam secum trahens. Duos enim deos finxit, alterum bonum, alterum sævum, à sævo mundum creatum. Legem in totum repudiabat: solum Evangelium *Lucæ*, nec id totum recipiebat. Apostoli *Pauli* epistolas nec omnes nec totas probabat. *Acta Apostolorum* & *Apocalypsin* ut falsa rejiciens, docebat Christum boni Dei Filium in phantasmate tantum venisse, nec verè passum, nec verè natum, Resurrectionem animæ probans, carnis negans. Hic dum aliquando confiteretur errorem, & rursus clam, interdum & palam doceret impia, tandem convictus, veluti deploratum membrum à communione fratrum resectus est. In hujus impietatem successit *Marcion* genere *Ponticus*, Stoicæ Philosophiæ studiosus, Episcopi filius, ob stupratam virginem ejectus ab ecclesia, qui tamen post interdixit nuptias Christianis. *Cerdonis* ac *Marcionis* blasphemam doctrinam excepit *Lucanus* quidam, ob id obscurus, quod nihil innovarit ex eorum doctrina quos sequebatur. Sed *Apelles Marcionis* discipulus, quo se faceret novæ factionis autorem, multa ex magistri dogmatibus reprobavit, sed sicut nihilo saniora substitueret. Hic allegavit nobis puellam nomine *Philumenam*, cui fingebat adesse propheticum spiritum, quam tamen *Augustinus* scripsit à *Severo* quodam inductam, haud scio quid sequutus: Nam *Eusebius* & *Tertullianus* in hoc quod narro consentiunt. Inter hæc portenta latuerunt *Potius* & *Basiliscus*, qui *Marcionem* sequuti duo rerum principia tradiderunt. *Syrenus* magis etiam delirans, tria principia sive tres naturas induxit. Hos omnes sequutus *Tatianus* ex *Justini* discipulo factus hæreticus, *Valentini Marcionisque* pestifera dogmata revocavit; discipulum habuit *Calistionem*. In tam longam seriem se porrexit illa detestanda læs à *Simone* mago profecta, dictūq; mirum quam agrè defuit. Jam enim *Valentini* nomen erat extinctum, quum tamen non deessent *Valentiniani*. Nec omnino finis videbatur futurus, nisi venisset *Montanus*, qui cæteris omnibus abrogavit auctoritatem, se prædicans esse Spiritum sanctum à Christo promissum, qui deduceret in omnem veritatem. Quanquam & *Manichæus* nonnihil erroris ex *Basilide* videtur hausisse. Accedit autem hic quod solet in febre vehementer tenaci, quæ nunc est remissior nunc acrior, nunc in aliam atq; aliam speciem sese vertit, nec desinere potest, donec in phrenesim aut in aliud malum præsentius exeat. Adversus hæc portenta scripsere *Justinus*, quem aliquoties citat *Irenæus*, *Miltiades*, *Proculus*, & *Tertullianus*. Cujus libros quos eruditissimos scripsit adversus *Valentinianos* & *Marcionem*, præterea de hæresibus & hæreticorum præscriptis, si quis legere non gravabitur, rectius intelliget hos *Irenæi* libros. Jam mihi videor satis præfatus, ornatissime Præful, quod ad hujus operis rationem attinet, & tempus erat finem imponere prologo. Quod quidem faciam si paucis

A aperuero, quæ cogitatio subierit animum meum in hoc argumento versantis. Non enim queo satis admirari consilium inscrutabile Dei, qui miris modis sponsam suam ecclesiam vindicavit, purgavit, erudierit, exerit, illustravit; in quibus omnibus nihil est non alienissimum ab humanis consiliis, quemadmodum ipse loquitur per *Isaiam* hominibus: Non enim cogitationes meæ, cogitationes vestræ; neque via mea via vestra, dicit Dominus. Quia, sicut exaltantur celi à terra, sic exaltata sunt via mea à viis vestris, & cogitationes meæ à cogitationibus vestris. Quemadmodum igitur ipse Dominus descendens è cælis viam aperuit in cælos, & accepta formâ servi paravit sibi dominium omnium quæ in cælis quæque in terris, ac per summam ignominiam consequutus est æternam gloriam, patiendo devicit hostem, morte promeruit immortalitatem: sic pusillum & imbellem gregem suum alienissimis à mundi ratione præfidiis provehit. Per imperitos confutavit mundi scientiam, per paucos subegit omnes mundi nationes, per imbecilles prostravit tyrannorum potentiam, per imbelles expugnavit omnem monitionem attollentem sese adversus Deum, per ignotos & humiles obscuravit universam mundi gloriam, per oves domuit leones, per columbos abegit serpentes. Et passus quidem est in oviculas suas satanam & mundum hunc totis artibus ac viribus suis insurgere, verum arcanis suis consiliis omnia mala vertit electis suis in bonum. Solus enim ille Rex regum novit & uti bonis & abuti malis in suam gloriam & ecclesiæ salutem. Infremuit adversus paucos & humiles Christi discipulos *Judeorum* zelus, *Pharisæorum* supercilium, sacerdotum auctoritas, tum Regum legibus & copiis armata potentia, magorum præstigia, philosophorum eruditio, hæreticorum seditio. Tot machinis satanas oppugnabat ovile Christi. Sed Domino temperante conatus & actiones hominum, suppliciis ac mortibus crevit & invaluit ecclesia, impiorum philosophorum oblationibus confirmata est Evangelica philosophia, præstigia magorum illustrarunt Christi divinam virtutem in discipulis operantem, schismaticorum molimina piorum concordiam arctius junxerunt, ac velut in phalangem redegerunt, hæreticorum impia dogmata ad scrutandum arcana literas compulerunt. Itaque factum est, ut dum *Judei* zelo legis sed non secundum scientiam pugnant adversus Evangelium, certius cognoverimus antiquatas esse legis umbras, & illustrata est Evangelii gloria. Rursus dum persequutor ignominis, cruciatibus, ac mortibus conatur fidem in Christum extinguere, fidem auxerit, charitatem accenderit, spem reddiderit firmiorem, & piorum tolerantiam dum exercet, illustravit. Postremo, dum hæreticorum argutationibus agitur, magis uti didicit armaturâ divinarum literarum, & confirmata est impugnata veritas. Primus ecclesiæ congressus fuit cum *Judeis*, quorum vim non extarent & hodie reliquit. Hic strennum propugnatores Evangelicæ libertatis præstitit Apostolus *Paulus*. Magis Principem *Petrus* dejecit. Secundus fuit cum philosophis & hæreticis, qui serè philosophiæ præfidiis bellabant adversus Evangelium. Horum impressiones, post Apostolos exceperunt viri doctrinâ facundiaque præcellentes. Nec ideo damnanda est philosophiæ sobria cognitio, quod à Philo-

sophis ferè nate sunt omnes hereses, quum per philosophos item oppressæ sint. *Valentinus* philosophus oppugnaverat ecclesiam, sed *Iustinus* philosophus, & *Irenæus* philosophus defendit. *Marcion* philosophus impetuit veritatem, sed *Tertullianus* philosophus confecit hostem. *Celsus* philosophus blasphemias evomit in *Christum*, sed *Origenes* melior philosophus ex illius blasphemis illustravit *Christi* gloriam. *Libanius* sophista defendit idololatriam, sed hoc facundior *Chrysostomus* asseruit verum Dei cultum. Idem fecit orator *Symmachus* quod *Libanius*, sed hunc confodit potentior orator *Prudentius*. Itaque bona quedam spes habet animum meum, fore, ut hanc ecclesie tempestatem Dominus inscrutabili suo consilio vertat in bonos exitus, excitetque nobis *Irenæus* aliquot, qui compositis dissidiis pacem orbi restituant. Hunc interim *Irenæum* velut omnis sancti loco lætæ fronte dignaberis accipere. Præsul optime, tui nominis auspiciis in lucem prodentem. Id ut facerem non tam mihi persuasit singularis quidam, ac ut gratuitus, ita perpetuus animi in me tui favor, quam uno omnium ore prædicata morum tuorum integritas, cum admirabili prudentia parique humanitate conjuncta. Sed multa laus Episcopo dignior, quam quod ubique studeas paci concordiaque *Christiani* populi. Atque hæc quidem in te virtutes hoc sunt admirabiliores, quod ætate florenti *Nestorem* quendam, ut ita loquar, præstat, cum illustri. Principi *Ferdinando*, cum ecclesie *Christi*. Nec ignota, nec tuas doctes prædico, sed pro donis in te collatis & Deo gratias agimus, & nobis gratulamur. Amplitudinem tuam bonis omnibus angeat is, à quo solo proficiunt vera felicitas. Datum *Basilæ* sexto Calendas Septembris, Anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto.

In Cyprianum.

Erasmus Roterodamus Laurentio Puccio
Cardinali S. D.

Epist. 6. IN tam vasta rei literarie clade, quæ non solum Rotæ egregia veterum monumenta, vel depravavit, vel detruncavit, verum etiam innumeros scriptores immortalis memoriæ dignos totos absorbit, fortassis ineptius videretur R. per unum aut alterum interitum deplorare, ni *Cyprianus* unus esset multorum instar habendus, sive spectes eloquentiam, sive doctrinam, sive pastoris dignitatem, sive potius Apostolici spiritus vigorem ubique fragrans, sive martyrii gloriam. Hanc autem jacturam haud scio an hoc moderatius ferremus, si totus nobis interisset. Nunc quoniam ex his fragmentis quæ nobis nescio quis casus superesse voluit, conjicimus qualia fuerint illa quæ perierunt, gravis etiam animo diceremur quicumque thesaurorum hujusmodi sumus avari. Porro, ut nunc in obscuro sit, quæ & quàm multa vir ille scripserit, operum claritas in causa fuit, quæ & *Hieronymus* persuasit, ut non duceret operæ precium lucubrationum illius indicem texere, cum ipsius ætate & sole clariores haberentur, & publicis omnium manibus tererentur, haud quaquam existimari fieri posse, ut tantam lucem ac celebritatem ullus casus, oblivionis tenebris obscuraret; quod idem malum nobis usque venit in *Tertulliano*:

A nam alius quisquam casus *Origenerum* operum catalogum nobis ademit, quem *Hieronymus* sese testatur attexuisse in quadam ad *Paulum* epistola, in qua hujus *Adamantii* libros cum libris *Paronis* confert, quem & ipsum constat *emixtæ* fuisse. Ceterum cum *Lactantius* testetur, à *Cypriano* admodum multa fuisse conscripta, rectius perspicies quanta fuerit ea calamitas, quæ cetera nobis ademit, qui reliquis quas habemus notha ac pseudopigrapha detraxerit. Et enim ut *Cyprianus* cum ceteris scriptoribus est commune, quod ipsius lucubrationibus multa sunt aliorum admixta: ita hoc fuit *Hieronymo* felicior, quod hujus voluminibus multa sunt interspersa, prorsus indigna lectu; *Cyprianus* nihil ascriptum est nisi doctum, & à magnis viris profectum. Proinde nos adeo nihil semovimus etiam hujus generis, & nonnulla ex vetustis codicibus adjecerimus: neque enim proximus rejiciendum, quod *Cypriani* non est. Jam ne quis in hac censura putet nos nihil aliud secutos quam somnium animi nostri, *Symbolum fidei*, quod in evulgatis pariter ac descriptis voluminibus *Cypriani* titulum hactenus possidet, inter opera divi *Hieronymi*, fertur *Rassini* nomine. Liber *De singularibus Cæsarum* habetur inter *Augustini* lucubrationes, quanquam is an *Cypriani* sit, dubito: certè *Augustini* non esse, præter phrasim arguunt ipsæ sacrarum voluminum citationes. De ceteris conjecturam nostram suis locis annotabimus. Vitam apparet ex eo libro decerpam, quem, ut testatur *Hieronymus*, conscripsit *Pontius Cyprianus* diaconus, in ipso etiam exilio comes individuas usque ad ultimum supplicii diem. Nec enim mihi verisimile fit, hoc esse volumen illud egregium, cujus in vita *Pontii* nemini *Hieronymus* quod extat apud nos, ne libelli quidem vocabulum memoretur. Certè coronidem de translatione corporis ejus ab alio quoque adjunctam esse, clarius est quam ut sit admonendum præsertim cum in ea *Caroli* Imperatoris fiat mentio. Jam quod D. *Hieronymus* memorat, octo tantum epistolas *Cypriani* ad *Cardinalem Romanæ* urbis Episcopum extitisse, cum in nostris codicibus undecim, ut fallor, habeantur, fieri potest, ut non omnes pervenerint in manus *Hieronymi*: aut quoniam sit aliquoties ut in iisdem diversa tractentur argumenta, singule quæpiam in binas dissectæ sint, id quod nos in una certè lectum & deprehendimus & indicimus. Porro cum olim *Africa* permultos ediderit eloquentiæ doctrinæque celebres, inter quos sunt in primis *Tertullianus* & *Augustinus*, tamen vix ulli contigit *Romana* dictionis germana puritas, præterquam *Cyprianum*. De scriptoribus ecclesiasticis loquor, alioqui *Lactantius* in primis erat encipiens. Nam *Tertullianus* licet densus & argutus sit in sententiis, sermo tamen difficilis est & obscurus, atque etiam incomptior; quemadmodum indicat *Hieronymus* in epistola ad *Paulum*, videlicet *Lactantii* iudicio subscribens. Jam in *Augustino* subinde lectorem offendit perplurimum nescio quid, & impedimentum atque obsequium, quod in epistolis illi objicit & *Hieronymus*: at uterque *Cyprianus* sanctas eloquentiæ doctes tribuit; sic enim scribit *Hieronymus* in epistola ad *Paulum*: *Beatus Cyprianus doctus fuit purissimi dictionis inodori & placidus*. *Lactantius* autem in præfatione libri quinti *De institutione religionis Christianæ*, non solum illi tribuit facilitatem, jucunditatem, perspicuitatem, copiam

ac nitorem, verumetiam vim ac nervos in persuadendo. Erat enim, inquam, ingenio facili, copioso, suavi, & quæ sermonis maxima est virtus, aperte, in discernere nequeas, utrum ornatus in loquendo, an facilius in explicando, an potentior in persuadendo quisquam fuerit. Atque utinam divus Augustinus, ut Afer Afrum, Episcopus Episcopum numero voluminum præcurrit, ita dictionis elegantia potuisset assequi: utinamque linguam hujus tam feliciter esset imitatus, quam candidè miratur ac prædicat. Siquidem is librum *De doctrina Christiana* IV. ex hujus voluminibus potissimum petit exempla quibus demonstraret, nullam eloquentiæ partem in Christianis scriptoribus desiderari; hunc cum Ambrosio subinde conferens, quemadmodum Fabius Marcius Tullium cum Demosthenem committit. Idem in consiliatationibus cum Pelagianis ac Donatistis, multa cum reverentia citat hujus sententias. Non possum equidem inficias ire, quin olim inter orthodoxos scriptores primas tribuerim Hieronymo: venim ubi Cyprianum quem prius & carptim & oscitans legeram, propius sum contemplatus, procul animi dubius reddor, utrum utri præferam, adeo suis uterque virtutibus summus occurrit. Quod si hoc nomine jure præfertur Demosthenes, quod propius accesserit ad verum illud ac naturale dicendi genus, & longius absit ab umbra declamatoria, longè præcellit hac parte Cyprianus Hieronymum: magis ubique seriùs ac minus affectans; cum hic, quemadmodum & Tertullianus, in risu penè sit immodicus, subinde desidens in expatiationibus, plurimum admiscens ex prophana literatura: quæ dotes, si laudi dantur, non tam defuere Cypriano, quam vel sprete sunt, vel neglectæ. Nihil in hoc reperies, quod ad ostentationem ingenii videri possit ascitum, aut quod nullo pacto vatiriem sapiat, quæ non abest Hieronymo. Talis ubique sermonis habitus est, ut loqui sentias verè Christianum Episcopum, ac martyrio destinatum. Pectus ardet evangelicâ pietate, & pectori responder oratio: loquitur diserta, sed magis fortia quàm diserta: neque tam loquitur fortia quàm vivit, ut ipse meminix alicubi. Huic nimirum personæ magis congruebat dignitas quàm lepos, etiam si locis aliquot declarat sibi non defuisse natum, sicuti res ita postulasset: velut ubi falsissimè ridet hæreticum quendam, qui negabat Cyprianum habendum pro Episcopo: deinde cum refellit eos qui non immeritos, sed aspersione aquæ baptizatos in periculosis morbis, non Christianos, sed clinicos censebant appellandos. Nam hic præter perpetuam illam jucunditatem, sanguinis in morem per omne corpus sparsam, joci etiam atque diceris utitur. In una duraxat epistola, ejus initium est: *Bene admones, Donatus, nonnihil lufu apparatus pompæque sermonis: unde & Augustinus* comperit, jucunda, splendidaq; dictionis deponit exemplum. Talem ecclesiæ doctorem, talem Christianæ pietatis athletam nobis dedit rhetorum schola, nè quis sibi stolidè placeat, quod nihil rhetorices attigerit. Efferant alii quantum libet eos, quos nobis ediderunt Dialecticorum ac Peripateticorum scholæ, quos nec nos sanè improbamus. certe primas inter orthodoxos patres Cyprianus tribuit Papa Gelasius, in Decretis, XV. dist. cap. *Sancta Romana*. Jam fortassis non abs te fuerit, nonnihil attingere de dogmatibus hujus, à quibus

A hodie dissentire videtur ecclesia, inter quæ cum primis jactatum est illud, quod existimaret hæreticos ab ecclesiæ consortio semotos ac schismaticos nihil agere baptizando: atqui hæc sententia non uni placuit Cypriano, verum plerisque omnibus Africa, Numidia, Mauritaniaque Episcopis: quod abundè perspicuum est ex Actis Synodi Carthaginensis, quæ nos adjecimus in hac editione. Error erat simplex, non ex ambitione malitiæ, sed ex hæresion odio & ecclesiasticæ unitatis amore profectus. Dum enim sedulo vitæ lacus hæreticorum contritos, horretque bibere aquam de cisterna aliena, incautiore mali fugâ, in eum errorem inciderat. Nec ille repertor fuit ejus erroris, sed à majoribus acceptum tuebatur, haud dubiè mutaturus sententiam, si melioribus argumentis veritatem fuisset edoctus; quemadmodum post, Episcopi ceteri priorem opinionem meliore sententiâ mutarunt. Nam testimonia Scripturarum & rationes quibus illi fuerunt in eum errorem inducti, eleganter refellit Augustinus in libris *De Baptismo* contra Donatianos, præsertim libris tertio, sexto, septimo. Sunt & alia quædam, sed hinc sermè profecta, quæ suis locis attingemus. Jam quod quidam (ut refert Lactantius) homo disertus, sed impius, Cyprianum, pro Cypriano, vocavit; hoc magis nobis placere debet vir optimus, quod viro pessimo displicuerit, imò cui nihil in Cypriano displicuerit præter Christianam pietatem. Satis enim declarat quid ille de Christo senserit, qui doctrinam ejus aniles fabulas judicavit. Ad hæc, quod huic Hieronymus in epistola quadam ad Paulinum videtur absolutam sacræ Scripturæ scientiam detrahere, nihil aliud sentit, opinor, quàm persecutionum procellis, quibus tum agitabatur ecclesia, martyriisque prædeditum, non absolvisse in explanandis divinis voluminibus, quod egregiè præstaturus videbatur, si licuisset. Nam quæ scripsit, serè versantur in locis communibus: unde non pauca decerpit Hieronymus, quoties in illis versatur, quemadmodum, ut est verisimile, è Tertulliani libris multa mutuatus est Cyprianus, quibus adeo delectatus deditusque legitur, ut quoties ab amanuensi codicem posceret, dicere solitus sit: *Da magistrum*, nihilominus ob id ingenio tribuens, quod ab ecclesia sese submovisset, nimirum gnarus vel è sterquilinio legere autum, & intelligens ubique bonum esse quod bonum est, ac vitans propheticam imprecationem adversus eos, qui pro personarum varietate, vel pro suo magis affectu, de rebus judicium variantes: quod bonum est, dicunt malum: quod dulce est, faciunt amarum. Sed nè celsitudinem tuam pluribus morer, reverende pater, prodiit Cyprianus & emendatior multo, sublatæ operæ nostræ mendis; & aliquanto purior, semotis iis quæ illi falsè tribuebantur; & auctior, adjectis aliquot ex vetustissimis exemplaribus, quæ hactenus desiderata sunt. Postremo, prodiit operæ Frabensis nitidior simul & angustior: prodibit autem & feliciter, si tua autoritas nostræ favebit industria simul & consilio, qui laborem hunc tuo nomini dicatum esse volumus, non ignari quantum ea labores instaurandæ religioni Christianæ. Quorum enim auspiciis magis conveniebat restitui priscos, ecclesiæ doctores, quàm vestris, qui nunc illorum præcipuas vices geritis? per quos potius oportuit asseri scriptorem

Apostolis

Apostolis proximum, quàm per eos qui nobis summates Apostolos representant? Quin & illud mihi probè visum est congruere, ut *Cyprianum*, cui primum locum tribuit sedis Apostolicæ censura, tuis prodiret auspiciis, cui meritissimè inter tot ordinis Cardinalitii lumina primas tribuit *Leo* Pontifex, non minus cordatissimi, quàm maximi titulo clarus. Celebris est apud *Romanos Hannibal Pannus*, qui cum *Italis de Romano* certavit imperio: hunc æquum est haberi celebriorem, qui cum *Romanis orthodoxis* felicius quàm *Hannibal*, de *Romana* certavit eloquentia. Ille cum *Scipione* confligit armis, hic cum *Cornelio Romano* Pontifice sic suscepisse pietatis certamen videtur, ut ambos virtutibus pares, eodem die, licet anno non eodem, similis martyrii palma decoraret: eloquentiæ gloriâ vicerit *Cyprianum*. Mihi verò peculiaris etiam quadam causa fuit, ut hoc, quicquid est operæ, amplitudini tuæ dedicarem: quandoquidem non licuit aliâ ratione testari animum memorem officiorum haudquaquam vulgatum, quæ primum *R.D. Antonius Puccius* nepos tuus, id temporis legatum agens summi Pontificis apud *Electos*, mox tua celsitudo *Rome* mihi largiter impendit: quam precor ut *Christus* Op. Max. dignitati *Romana* sedis, & reipublicæ *Christiana* iurandæ, diu servet incolumem. *Lovanii*, Anno à *Christo* nato M. D. XIX. pridie Calendas Augusti.

Des. Erasmii Rotterodami de vita, phrasi, docendiratione, & operibus Origenis.

Vitæ Origenis Adamantii epitome.

Origenes binominis fuit, idem dictus *Adamantius*, quod cognomen non ita tribuitur illi à scriptoribus, quasi fuerit ex moribus additum, veluti *Basilus* ob ingenii constantiam dictus est *Magnus*, *Joannes Constantinopolitanus* ob suaviloquentiam dictus est *Chrysostomus*, *Gregorius Nazianzenus* ob sublimes de rebus divinis disputationes *Theologi* cognomen meruit, sed quasi fuerit jam ab ipso vitæ exortu inditum. Est autem hoc non infrequens in sacris literis, eundem hominem pluribus nominibus appellari. Quod, si magnis viris nomina non fortuitò tribuuntur, sed per divinam providentiam habent futurorum præfagia, utrunque nomen mirè quadrat in hunc eximium Ecclesiæ doctorem. Siquidem *Origenes* *Græcis montigenam* sonat, primâ vocali productâ, quemadmodum sit in *apibus*, quæ sine controversia hinc dicta est, quod malefica in montibus pergeret sua sacra. Ab ipsâ statim pueritia *Origenes* nihil humile cogitavit, sed ad evangelicam perfectionem, quam Dominus in monte sedens docuit, & ad sublimia Scripturarum mysteria animum intendit: nec enarrans sacros libros repit humi, desiderare in sensu literæ terreno, sed per allegorias ad excelsa cœloque viciniora subvehit auditorem. Adamas autem indomiti nomen obtinuit, quod quum sit lucidissimus nè chalybis quidem duritiæ, nec malleorum ictibus cedit. At *Origenis* animus plusquam adamantinus fuit, quem nec vitæ austeritas, nec perpetui labores, nec dura paupertas, nec æmulatorum improbitas, nec suppliciorum terror, nec ulla mortis facies à sancto instituto vel tantillum dimovere potuit. De pa-

triam nihil habeo comperti, nisi quod probabile est fuisse *Alexandrinum*, quod illic pater fuit in carcere, & ibidem martyrio petito liberos & uxorem reliquerit. Refert enim nonnihil ubi nascaris, sed magis retet à quibus nascaris, plurimum verò à quibus à teneris institutis. *Origenes* igitur usque ab avis & atavis parentes habuit *Christianos*, licet impius *Porphyrius* tradat illum ex ethnicis prognatum: patrem habuit *Leonidem*, virum piæ juxta & eruditum, qui sub *Severo* Principe crudeliter in *Christiani* nominis professores saviente, post carceres & tormenta, capite plexus, martyrii lauream adeptus est, relicto *Origenes* cum sex fratribus adolescente, in summa nimirum egestate. Nam patris facultates alioqui satis opimas fidei occupavit. Quidam tradunt hunc *Leonidem* fuisse Episcopum, nec addunt cujus loci fuerit Episcopus. Extant apud *Snidam* duo anonymi, qui *Origenis* vitæ compendium scripserunt; quorum prior ferè consentit cum his quæ refert *Eusebius Ecclesiastica Historia* libro sexto, ac *Hieronymus* in *Catalogo Scriptorum illustrum*; posterior quædam admiscet nugalia, velut è rumoribus hausta, parum æquus, ut videtur, *Origeni*; Is tradit *Leonidem* fuisse Episcopum, quod verum an fictum sit in medio relinquitur. Ceterum vir prudens ac perspicax in puero divinam quandam indolem, & absolutæ virtutis semina deprehendit, eoque solet interdum dormientis pædus nudatum exosculari, cum thecam & officinam adorandi spiritus. Quod autem in viris ætate proventus, ac pietatis philosophiæ exercitatus miramur, id adolescentulus ultrò nullisque stimulis hortamentis præstitit. Tanto enim martyrii desiderio flagavit, ut vehementer ambiret in ea laudis parte patri vel comes esse vel præcursor; & prorsus antevertisset, ni mater præsentiens illum summo diluculo ad agones ubi multi trucidabantur velle procurrere, noctu clam omnia illius indumenta sustulisset. Ita martyrii candidatum, quem terror mortis non potuit, pudor dormi retinuit. An ea proculio probanda fuerit interim non discuto. Nunc enim indolem tantum laudamus. Quin & patrem cum adhuc in vinculis esset, per epistolam cohortatus est, ut in pulcherrimo instituto insisteret, illud addens: *Vide, pater, ne quid me à causâ secus facias*. Atqui solent liberi parentes lachrymis, precibus, blanditiis & complexibus à simili proposito revocare: sed in hoc puero pietas vicit pietatem, & naturæ affectum superavit religionis ardor, carnis infirmitatem excussit fidei robor. Unde & aliis quibuscunque potuit in agone certantibus, aut apud Judices periclitantibus, nequaquam ociosus spectator, oculis ac verbis animos addere solet. Nonnullos etiam à squalore carceris eripuit, nihil sibi metuens, illic gloriæ fautor, hic misericors. Denique sic se gessit senilis ille puer, ut mortem pro *Christo* videretur ambire atque accersere. Nec sui dissimilis fuit in progressu ætatis, ac frequenter iniquorum insidii appetitus est, sed supremi summi providentiæ electum illud organum servatum voluit in summam ecclesiæ catholicæ utilitatem. Jam & in libris illius quoties incidit occasio loquendi de martyrio, sentias enthusiasmum quendam. Puer itaque jam annum agens decimum septimum, patre ut dictum est orbatus, cum matre vidua & quinque fratribus parvulis relictis, non se vertit ad

ad mendicitatem, quam nonnulli magnam sanctimoniam partem esse dicunt: sed juxta beati *Pauli* consilium atque etiam exemplum, labore sibi parabat victum, ne cui gravis esset, profitebatur Grammaticam. Hoc si quis dixerit esse sordidum, sordidius erat quod magnus ille *Paulus* caprarum pelles consuebat apud *Corinthios* in usum tentoriorum. Rursus si quis dicat Grammatices professionem nihil habere memorabile, quum hodie scholasticorum collegia pueris abundent Grammaticam profitentibus, sciat olim senile & arduum fuisse negotium: nec enim a doctore tantum expectabatur declinationum, conjugationum, & constructionum ratio, sed præter sermonis elegantiam, præter plurimorum autorum lectionem, præter antiquitatis, & omnium historiarum peritiam requirebatur Poetices, Rhetorices, Dialectices, Arithmetices, & Cosmographiz, Musicæque cognitio, quas disciplinas omnes puerulus adhuc mirâ ingenii celeritate perdidicerat. Minore negotio tres Juris doctores absolveris quàm unum Grammaticum, qualis fuit *Aristarchus* apud *Græcos*, apud *Latinos* *Servius* ac *Donatus*. Profitebatur autem non privatim in angulo, sed in celeberrima civitate *Alexandria*, idque publicè, jam tum ad Episcopalem functionem præludens. Siquidem olim ad Episcoporum curam pertinebat, providere ut tenera ætas literis ac disciplinis imbueretur. Atque interim generosus adolescens sub persona literatoris Catechistam agebat, obiter *Christiana* religionis semina quædam aspergens auditorum animis. Cæteris enim Catechistis omnibus metu persecutionum dilapsis, aliquot ex Gentibus ad *Origenem* se conferebant, cupientes *Christiana* philosophiz rudimentis imbui, quibus ille non solum Evangelicæ doctrinæ tradidit elementa, verum etiam multos ad perfectæ pietatis fastigium evertit. Quorum de numero *Plutarchus* martyrii lauream est consecutus: *Heracles* *Plutarchi* germanus ob admirandam vitæ sanctimoniam post *Demetrium* ad *Alexandria* ecclesiæ gubernationem ascitus est. *Serenus* etiamnum catechumenus pro *Christi* nomine cæsus est. *Heracles* item martyrii gloriam promeruit, quum & Heros adhuc neophytus adeptus est. *Serenus* alter post diros cruciatus fortiter pro *Christo* toleratos capite plexus est: ut brevitate studio taceam cæteros, in quibus fuit *Ambrosius*, quem ab hæresi *Valentiniana* ad catholicæ doctrinæ lucem reduxit: atque interim feminas fileam, quæ pro religione *Christiana* invictos animos præstiterunt, in quibus præ cæteris eluxit *Potamia*. Ita adamandus ille *Adamantius*, multos adamantes ecclesiæ genuit, castigans interim corpus suum, & in servitutem redigens, ne fortè quum aliis prædicaret ipse reprobus efficeretur. Vigiliis enim, jejniis, chameuniis, nuditate ac laboribus carnem durabat ad omnem patientiam. Hac admirabili vitæ integritate, ac jugibus officiis, cum erga omnes, tum præcipuè qui persecutionum sævitiam periclitabantur, quamvis ipse nihilo minus contemneret gloriam quàm pecuniam, tamen & clarum & gratiosum nomen sibi peperit, non tantum apud *Christianos*, verum etiam apud *Ethnicos*. Nam eximia virtus etiam impios rapit in admirationem & amorem sui, unde factum est ut complures ad *Origenis* imitationem accingerentur. Id perpendens

A *Demetrius* ejus urbis Episcopus, adolescenti jam octodecim annos nato munus arduum ac planè senile delegavit, videlicet Catechistæ, quod *Alexandria* primus post Apostolos *Pantenus*, secundus *Clemens*, tertius *Origenes* administravit. In hac functione floruit *Origenes* compluribus annis. Catechistæ dicti sunt, quod baptismum ambientibus vivâ voce traderent dogmata *Christiana* religionis: horum discipuli dicti sunt Catechumeni, quos auditores possis appellare. Nomina in hodiernum usque diem manent in ecclesia, res non item, eo quod infantes ringimur. Superest tamen nonnullum præcæ consuetudinis vestigium, quum adhibentur susceptores ac susceptrices, quos compadres & commatres vocant quidam. *Origenes* igitur quod prius furtim ac privato studio gesserat, jam publicè ex delegatione cepit agere. Ad id usque temporis humanas disciplinas non omnino contemplerat, sed Mathematicen etiam scire curavit. Verum ubi jam totus ad divini verbi tractationem inflammaretur, Grammaticam scholam negligebat, prophanos libros amico cuidam vendidit, hæc quidem cautione, ut ille quod diebus quatuor obolos annumeraret. Hac ratione provisum est, ut esset unde aleretur; non esset tamen, unde in suspicionem venire posset, quasi congerendæ pecuniæ studio teneretur. Vel hinc æstimare licet quàm ille non indulerit deliciis, cui quatuor oboli victum & amictum suppeditabant. Atqui *Paulus* docet jus esse Catechistis ut Catechumenorum liberalitate subleventur: nec id fugiebat *Origenem*, sed in hoc *Paulinam*, ut ita loquar, superbiam est imitatus, quod noluit uti suo jure, sed ultrò etiam oblata ab amicis munera constanter recusabat, ut *ad dextram* poneret Evangelium suum. Atque adeo, si fas est dicere, Apostoli generositatem quodammodo superavit: ille siquidem licet à *Corinthiis* avaris & opulentia tumens nihil acceperit, ne suam apud illos auctoritatem elevarer, aliorum tamen spontaneâ benignitate nonnunquam est usus. Porro, quem admodum *Origenes* in ministerio verbi cæterisque pietatis officiis seipsum quotidie superabat, ita fragrantia boni nominis indies latius diffundebatur, adeo ut per *Alexandrum Hierosolymorum* & *Theodotum Cæsareæ* Episcopum, quorum id temporis apud *Palæstinam* erat præcipua autoritas, ad presbyterii honorem sit pertractus (erat enim id temporis magna presbyterorum dignitas, qui post turba evolverunt) & in *Clementis* locum surrogatus, hæc quidem occasione: *Achaia* ecclesiæ variis hæresibus vexabatur, ad eas sedandas missus est *Origenes* jam mediæ ætatis, idque sub testimonio ecclesiasticæ epistolæ. At dum per *Palæstinam Athenas* tenderet, à modo dictis Episcopis apprehensus presbyter ordinatus est, ut *Christi* negotium majore cum auctoritate gereret. Hoc igitur honoris suscepit summo omnium applausu, prædicantium hoc honoris longè infra viri meritum esse, cujus virtutibus vel summum sacerdotium deberetur. Hæc populi vox haud leviter commordit animum *Demetrii*, qui humanum quiddam passus (solet enim hæc tinea etiam perfectorum animos perterritare) cepit in *Origenem* crimina spargere, & epistolis per orbem disseminatis, nominis illius claritatem offuscare. Et quoniam in purissima hominis vita nihil habebat quod reprehenderet, objecit illi puerilem errorem, quod admodum

modum adolescens fervido quodam zelo, sed non secundum scientiam, seipsum excuisset, quo liberè citràque pudicitiae periculum doceret Evangelicam philosophiam. Fertur & alia quaedam Evangelii praecepta, juxta sensum historicum observasse, veluti, De non habendo duas tunicas, De abjicienda sollicitudine crastini. Quidam tradunt illum sibi medicamentis geniturae stimulos ademisse, quod ego falsum arbitror; ferro res gesta est. Suspicio hoc esse, quod divus Augustinus in *Catalogo hereticorum* refert ex Epiphano. Origeniani, inquit, à quodam Origene ducti sunt, non ab illo qui fere omnibus notus est, sed ab alio nescio quo, de quo vel sectatoribus ejus Epiphanius loquens: Origeniani, inquit, cujusdam Origenis: Turpis autem sunt operationis. Isti sunt nefanda facientes, sua corpora corruptioni tradentes. Haecenus Augustinus, qui haud scio an Epiphanius Graeca rectè intellexerit: nam christi & christi Graecis tam de violatoribus dicuntur quam de obscenis. Epiphanius autem homo virginei pudoris, non ausus est genitalia membra dominare. Et Augustinus de Origene castratione nondum acceperat. Sed hujus rei penes lectorem esto judicium. Ut ad historiam seriem redeam, hoc factum Origene celatum cupiebat, ad Demetrium tamen notitiam nescio quo pacto pervenerat, qui tum quidem admiratus in adolescente tam inignem animi virtutem, spiritusque robur, & collaudavit, & ecclesiae gratulatus est. Siquidem interdum, sicut in equis ferocioribus, ita ex adolescentium vitiis, praecleara virtutum indoles deprehenditur. Error erat, sed in puero ab ardentissimo pietatis studio profectus. Ceterum Demetrius quod prius collaudarat, post objecit pro crimine. Haec mutilatio corporis obstitit, quod minus Origene ad sacerdotii fastigium eveheretur, nè ad presbyterii quidem gradum admittendus nisi vitium hoc latuisset. Atque hodie quidem gnaviter advigilatur nè quis presbyter ordinetur qui corporis aliquà parte sit mutilus, nè dehonestetur ecclesia: utinam pari studio advigiletur nè quis ad hoc honoris recipiatur, nisi cui mens sit integra. Mentem turpiter mutilam habet, cui deest sacrarum literarum cognitio, turpius qui nullo pietatis amore ducitur. Dehonestat ecclesiam qui corpore luscus est, & non dehonestat qui in cognitione Evangelicæ philosophiae cæcus est? Dedecorat ecclesiam qui corpore claudus est, & non dedecorat, qui juxta Prophetarum sermonem intus utroque pede claudicat, imò totus inclinat in mundum, à Christo praefer titulum alienus? Sed redeo ad spadonem nostrum. Ingravescente invidia cessit quidem amulorum importunitati, & Alexandriam reliquit; nusquam tamen fuit sui dissimilis Adamantius, ubique lucens, studioque indefatigabili praedicans Evangelium. Non se adjunxit damnatae sectae, quod fecit Tertullianus, ex orthodoxo factus Montani blasphemii satellites, contra mentis suae sententiam appellans cum omnis veritatis deductorem: Neque enim mihi persuaderi potest, hominem tam acris judicii, sic in divinis literis exercitatum credidisse illum fuisse Spiritum sanctum quem Christus promissit Apostolis: nec orbem universum horrendo schismate perturbavit, quod fecit Arius, ac nè scripto quidem amariore contendens cum obtrectatoribus: sed quod est longè pulcherrimum victoriarum genus, juxta beati Petri consilium, male-

A dicis benefaciendo obturavit os. Docuit autem potissimum in *Cæsarea Palestina*. Illic permultos egregios viros in sacris literis erudit, imprimis Firmilianum *Cæsarea Cappadociae* Episcopum, à quo fuerat cum omni *Cappadocia* invitatus, qui eum diu apud se tenuit. Is post sub obtentu sacrorum locorum ad *Palestinam* profectus, iterum se Origene discipulum praeiit multo tempore. Instituit & Theodorum, qui post ad Episcopi munus a-

B scitus est, praeterea Gregorium, quem *Δαυκτύριον* appellant, opinor, quod miraculis claret. Item hujus fratrem Athenodorum, quem à mundana Philosophia ad Evangelicam adduxit, qui & ipse adhuc juvenis ad ecclesiarum gubernationem eve-

C ctus est. A *Mammaea Alexandri Severi* matre Antiochiam accitus est, & ab ea honorificè dimissus est. Hanc Hieronymus appellat religiosam forminam, Christianam non dixit. Quanquam filius illius Syrus erat, ac permulta fecit in vita non indigna nomine Christiano. Certè *Helioabalo* patri hujus probro datum est, quod Moysen & Christum quendam haberet in larario suo. Ad Philip-

D pum autem Imperatorem scripsit epistolam, qui primus Regum Romanorum fuit Christianus: scripsit & ad matrem ejus. Romanum vidit tantum, quam ecclesiam magnam appellat in quadam epistola. Id factum est sub Zephyrino Pontifice priusquam *Cæsaream* proficisceretur; moxque Alexandriam reversus, Heraclum presbyterum iterum sibi in societatem Catecheseos adjunxit. Hoc diligenter expresse Hieronymus, quod quidam sparserant illum ejectum ab ecclesia sua, primum Romanum, deinde *Cæsaream* profugisse, quum nunquam fuerit ejectus. Sed posteaquam Demetrius in absentem declaravit hostilem animum, maluit in *Palestina* docere Christum, quam Alexandria cum furioso Episcopo contendere. Ambrosium, quem, ut dixi, à Marcionis errore revocavit ad fidei catholice sinceritatem, habuit in adiutorio, hoc est, operis pensum exigentem: de quo queritur in epistola quadam, quod ab illo supra modum urgeretur, aded ut nec legendi, nec à notariis excepta recognoscendi spatium daretur. Notariorum ars erat, ut quae dicebantur notulis quibusdam exciperent, tantà celeritate, ut non distantis tantum, sed loquentis vocem assequerentur. Unde Graecis *ταχυγράφοι* dicuntur. Nam erant & *ὑπομνηταί*, qui notulis excepta plenius describe-

E rent. Ambrosius igitur notarios ac membranas suppeditabat, Origene linguam. Huic à multis hoc vitio datum est, quod moriens amici senis & egeni non sit recordatus. Ex quo liquet Origene ad extremam usque senectutem in paupertate perseverasse, quum tali viro non fuerit difficile discere si voluisset. Tanta erat modestia, ut serò passus sit excipi quae diserebat. Tanti studii, ut nunquam cibum caperet absque lectione, indignum ratus deteriorem hominis partem refici, meliore neglecta. Vixit in sanctissimis laboribus usque ad annum aetatis suae L X I X. Tyri mortuus est atque ibi sepultus.

Vitz Origene Adamantii finis.

De doctrina & libris ejus.

Sunt qui tradant Origene fuisse *ἀρρετικὸν* Si tamen esse verum arbitror, quod maximam

nam eruditionis partem sibi tradidit. Alioqui legimus illum in philosophia audisse *Ammonium* quendam annis septem, & puer adhuc patrem sollet quæstionibus quibusdam lacerare. Quam autem esset ad id discendi avidus, non est dubitandum, quin undecunque potuit studuerit aliquid discere, & habebat *Alexandria* viros egregie doctos. Quod si *Augustinus* citra operam præceptoris tantam eruditionem consequutus est, quid sentiendum de *Origenis* ingenio quale vix unquam habuit docta *Græcia*, felicissimorum ingeniorum parens. Ut autem facilius ita & felicius discantur, quæ jam inde à teneris annis percipiuntur; *Origeni* nulla pars ætatis perijt à studiis. Beatus *Augustinus* usque ad annum trigésimum sextum à religione fuit alienus, & catechumenus ac baptizatus nonnihil ætatis in prophanis disciplinis contrivit. *Ambrosius* jam adultus à munere civili simul & ad baptismum & ad sacerdotium arreptus est. Uterque docendo discere coactus est. *Origenis* ingenium sufficiebat ad omnia perdiscenda, ad id ut qui nihil aliud in vita sectabantur quam *Dialecticam*, & hujus generis reliquas disciplinas, ad hunc deferrent si quid esset perplexæ quæstionis. Quin & clari nominis philosophi, licet à *Christo* alieni, frequenter in libris suis honorificam *Origenis* fecere mentionem, præceptorem ac magistrum reverenter agnoscetes. Ceterum quantum voluminum in sacras literas vel dictarit, vel scripserit, liquidò sciremus si extaret epistola quam *Hieronymus*, ut ipse testatur, scripsit ad *Paulam Eusebii* matrem, in qua recensuit omnia *Origenis* ingenii monumenta, conferens eum cum *M. Varro*, qui & ipse ut undecunque doctissimus ira *καυχήσθαι* fuit. Tantum autem fuit studium *Origenem* penitus abolendi, ut ipsos etiam titulos voluminum extare passi non sint. Nunc tantum ea nosse licet quæ *Latine* versâ sunt, aut quæ citantur à veteribus. Et haud scio an nobis expediat posteaquam ipsi libri interciderunt, titulos quoque sublatos esse, videlicet quo moderatius doleamus. Quæcumque verò reliquit, triplici discrimine distinguuntur. Siquidem alia dicuntur Scholia, alia Homilia, alia Tomi. Scholia *Latine* possis dicere oculo. Quoties ad justam commentationem deerat oculum, breves quasdam annotatiunculas locis obscurioribus dictare solet. Homilias rectè dixeris colloquia; vir singularis modestiæ, rem magnificam familiari nomine signavit. Ardua planèque regia res est, publicè docere populum. At ille sic orationem temperat, ut cum populo conferre videatur. Eas conciones non ipse scripsit, sed à notariis excipi passus est, quod tamen negant illum esse passum ante annum, ut ante dictum est, sexagesimum. Tertium genus ipse vocabat *τῶν*, quos tractatus, sive volumina vertere possis. Eos ipse descripsit: & quoniam scripsit eruditè, abstrusiora quædam mysteria patefecit, tota (ut ait *Hieronymus*) ingenii sui vela pandens. Primi generis nihil extat, secundi per multa supersunt, tertii sunt libri *ὁ δὲ δεξιὸς*, & commentarii in evangelium *Matthæi*, licet imperiti hoc opus in Homilias secuerint. Jam sunt quædam quæ nullo trium generum comprehendi videantur, veluti Epistolæ quas multas scripsit ad diversos. Nam quinque libros *Stromateon* nescio an Scholiis ascribere liceat: In his enim varias res commiscuisse videtur, unde à picturatis stragu-

lis nomen assumptum est. Eum titulum à *Clemente* fuit mutatus. Sed quo in ordine ponemus exapla & tetrapla? Quam enim animum appllisset ad scribendum commentarios in Scripturas divinas, ipsa re comperit id ut oportet præstari non posse, nisi accederet sermonis *Hebraici* peritia; quod ab his fontibus libri sacri, præsertim veteris Testamenti, primum ad nos emanarunt: ad quos recurrere sapienterò compellit, vel interpretum dissonantia, vel codicum depravatio, vel sermonis obcuritas: hæc parte nè mutilus esset noster *Adamantius*, alienâ ætate contraque gentis naturam, barbaræ peregrinæque linguæ tedium devoravit; cujus notitiam assequutus, non *Septuaginta* modò, sed & aliorum editiones in unum contulit, putà *Aquila Pontici*, *Theodotionis* & *Symmachii Ebionitarum*, unde *Hieronymus* eos appellat hæreticos *Judaizantes*: ea secta contendit *Christum* fuisse purum hominem. Quorum *Symmachus* scripsit commentarios in evangelium *Matthæi*, conatus illinc suam confirmare impietatem. Præter hos etiam *Origenes* nihil non perscrutans, quintam, sextam & septimam editionem adjunxit. Quas omnes ita digessit per columnas, ut singulæ vel inter sese vel cum *Hebraicis* conferri possent. Cui operi titulum fecit *ἑξαπλά*. Rursus separationem digessit versiones *Theodotionis*, *Aquila* & *Symmachii* cum *Septuaginta*, unde hoc opus appellat *τετραπλά*, à quadruplici ordine, unde *ἑξαπλά* legendum videtur primâ vocali aspiratâ. Atqui constanter habent codices *ἑξαπλά* primâ exili, quod mihi magis probatur. Nam *Theodotion*, *Aquila* & *Symmachus*, si accedat versio *Septuaginta*, cum quinta, sexta & septima editione, erunt septem ordines. *ἑξαπλά* *Græcis* sonat exapla. Itaque *ἑξαπλά* dicta sunt, non à numero columnarum, sed quod res simpliciter absque involucris exponatur oculis. Sed horum mentione quæ non extant paulisper dilata, de iis quæ nobis supersunt judicium nostrum proponemus: ubi mihi rogandus est lector, nè proxinus mihi tragediam excitet, si quid adferetur quod discrepet à saluta & persuasione quam imbibit. Opinionem meam in medium adferam, quam oportet expendi priusquam damnari. Si excussa displicebit, sinat valere meam, & fruatur suâ, ac, juxta beati *Pauli* consiliū, incolumi amicitia in suo sensu acquiescat.

In Basilium Græcè.

Des. Erasmus Rot. R. D. Jacobo Sadoles
Episcopo Carpentoraliensi S. D.

PRorsus obstruam animum, hujus ævi decus *Sadoles*, statueramque Typographorum quamlibet importunis flagitationibus, obsequium præfandi in alienas lucubrationes in posterum omnino pernegare: sed ab hac adamantina, ut mihi quidem videbatur, sententia me transversum abripit Divus *Basilus*, vir optimo jure dictus *Magno*, sed *Maximi* cognomine dignior. Ex his quæ versâ legeram, veluti per nebulam, suspiciebam ingeniosos planè divinas, ac pectus humana conditione majas. Venim simulatque contigit audire *Christianum Demosthenem*, imò celestem oratorem suâ linguâ loquentem, sic animam meam totum percussit, inflammavitque; verè flexissima divinitus

Epist. 7.

divinitus afflati Præfulis eloquentia, ut mihi nihil prius curandum duxerim, quam ut inæstimabilis hic thesaurus in publicam utilitatem typis evulgaretur. Etenim si me lasciosum ac frigidulum sic ad pietatis amorem accendit, quanto magis rapiet eos, qui pro ingenii felicitate præque copiosiore doctrina, quam perspicaciores habent oculos, tum ad pietatis studium suapte sponte sunt propensiores. Neque enim hunc ut arbitror, affectum in me genuit arcana quædam ingeniorum cognatio, quemadmodum puerum rapuit olim *Horatius*, quum ipse nondum scirem quæ res me tantopere delectaret: Quid enim affinitatis huic mortalium infimo, cum incomparabili heroe? Sed omnipotens ille Spiritus per organum electum suum exercens *visus*, sic afficit animos nostros. Hæc est enim illa, cujus somnium modò vidit *Plato*, verè pulcherrima rerum sapientia, quæ spiritualibus oculis conspecta, incredibiles excitat amores sui. Equidem contumeliam esse judico, *Basilii* facundiam cum quoquam eorum comparare, quorum eloquentiam supra modum admirata est *Græcia*, juxta modum æmulata *Italia*. Quis enim inter illos sic omnibus dicendi virtutibus excellit, ut in eo non aliquid vel desideretur vel offendant? Tonat ac fulgurat *Pericles*, sed sine arte. *Atticæ* subtilitate propemodum friget *Lyfias*. *Phalereus* suavitatem tribuit, gravitatem adimunt. *Isocrates* umbratilis orator, affectatis structuræ numeris ac periodis orationis, perdidit illam nativæ dictionis gratiam. *Demosthenes*, quem velut omnibus numeris absolutum eloquentiæ exemplum producit *M. Tullius*, obiectum est quòd orationes illius olerent lucernam, nec defunt qui in eo affectus & urbanitatem requirunt. Sed ut maximè aliquis extiterit, in quo neq; naturam, neque artem, neque exercitationem desideres, quem mihi dabis, qui divi *Basilii* pectus numine plenum, non dicam æquarit, sed vel mediocri consequatur intervallo? Quem tibi tantum philosophiæ, qui omnium disciplinarum circulum cum summa dicendi facultate conjunxit? Sed, ut dixi, contumeliæ genus est virum divinitus afflatum cum prophanis ac nihil aliud quàm hominibus conferre. Decentius est divum cum divinis componere. Tulit eadem fere ætas aliquot summâ facundiâ parique doctrina ac pietate viros, *Athanasium Alexandrinum* Episcopum, *Gregorium Nazianzenum Basilii Pyladem*, ac studiorum sodalem, *Joannem Chrysostomum* & ipsam *Basilio* familiarem, ac fratrem *Gregorium Nyssenum* Episcopum. Horum suis quisque dotibus summus erat. *Athanasius* ad docendum accommodatissimus: *Nazianzenus* floridum & argutum orationis genus amplexus videtur: *Chrysostomus* licet pulchrè suo cognomini respondens, alicubi verbis redundat, & in digressionibus videtur immodicus: *Nyssen* placuit pia simplicitas. At *Philostorgius* in tantum prætulit *Athanasio Basilium*, ut virum alioqui summum cum *Basilio* collatum scripserit, videri puerum. *Nazianzenus* videbatur cum *Basilio* paria facturus, ni inter rot ornamenta, navos aliquot interdum haberet inspersos. Argutiarum & externæ sapientiæ affectatio, dictionisque structura ab *Iso-*

A boratam non dissimulat ipse: videbit multum fabularum à Poetis ascitum, videbit & collationem quâ *Basilium* cum veteris Testamenti claris heroibus committit, durisculam esse. At in *Basilio* nescio quid morosulus etiam lector possit desiderare. Manat è sanctissimo pectore, cunctisque humanis cupiditatibus defecato, simplex ac naturalis oratio. Præstantur omnia quæ potest ars, nec ulla tamen usquam artis significatio: agnoscas ibi summam mundanæ philosophiæ cognitionem, sed nullam prorsus ostentationem. Sentias illum callere disciplinas liberales, & in his mathematicas omnes, sed sic adhiberi, ut nihil aliud quàm ancillentur pietati. Divinarum Scripturarum testimonia tam concinnè admiscet orationi perpetua, ut gemmas purpuræ non asluras, sed ibi natas dicas. Nec in uno tantum genere excellit. Tanta erat ingenii dexteritas, ut quocunque se intendisset, felicissimè rem gereret. In enarrandis sacrorum voluminum mysteriis, mirè *didaculus*, diligens, cautus, apertus, minimèque violentus. Ad genus panegyricum putatur maximè naturâ fuisse compositus, in quo sic orationem attemperat ad animos surésque multitudinis, ut & imperitis sit perspicuus, & eruditis admirandus. In disputando adversus *Eunomium* quoniam admirabilem habeat subtilitatem, nusquam tamen ab orationis perspicuitate recedit: atque intra catholici dogmatis defensionem sese continens, nusquam evagatur in convitia nihil ad causam facientia. Nec sui dissimilis est in opere ad *Amphilochium De Spiritu Sancto*; sed quodcumque tractat argumentum, nusquam illum destituit perpetua dictionis sanitas ac jucunditas, eaque non ascita sed nativa. Adest ubique, juxta nomen illius, regia quædam majestas cum admirabili quadam humanitate conjuncta: Sic invehitur in mores hominum, ut objurgantem etiam possis amare. Qualis erat oratio, talis erat & vita. Hæc ingenii dexteritate *Ensebius* Episcopum ambitione tendentem ad seditionem, ex æmulo reddidit amicissimum. Hæc *Modestum* Cæsaris præfectum sic contempsit, ut hominem impium virtutis fulgore raperet in sui admirationem. Hæc *Ensebius* *Pontii* præfectum devicit dejecitque, ac mox dejecto tulit opem. Hæc ipsam Imperatorem *Valentem*, quum ingressus esset ecclesiam, primum in stuporem adegit: mox sapienti colloquio à concepta crudelitate deterruit; atque etiam ab *Ariana* factione revocavit, nisi quod hujus amabilis libertas construxerat, aliorum pertinax improbitas destruxisset. Animus erat adeò paratus ad martyrium, ut illud muneris etiam exoptaret loco. In scriptis illius nihil usquam obstrepit humani affectus, nusquam suam agit causam. Postremò, inest quiddam, quod quo nomine sit appellandum, nondum inveni. Adest peculiaris gratia, quæ nunquam satiat legentem, sed semper sitientem dimittit. Itaque quum mihi persuasissem haud mediocrem utilitatem & sacris studiis & *Christiana* pietati accessuram, si non umbra *Basilii*, sed ipse *Basilus* in manibus omnium versaretur, persuasi *Hieronymo Frobenio* atque hujus socio *Nicolas* Episcopo, ut quicquid ejus pervestigari posset, typis evulgarent. In his enim quæ *Basilii* titulo Latine versa teneamus, *Basilus* maxima pari abest. *Gorgius Trapezuntinus* homo doctus, ingennè fatetur sese impari incepto negotio, quòd neque tanta *Romani*

sermonis

sermonis adesset facultas, quæ Græci sermonis gratiam elegantiamque referret, nec rei Theologica tanta peritia, ut ubique rerum quæ tractantur subtilitatem assequeretur. *Raffinus* nusquam nec elegantem nec bonæ fidei interpretem præstitit. Ut autem de his quæ vertit *Raphael Volaterranus* aliquod experimentum caperem, visum est cum Græcis conferre, quicquid primum occurrisset. Occurrit autem Homilia De Jejunio, materiam tractans popularem, nullis difficultatibus involutam. Omitto nunc elegantiam, quæ fide rem gesserit, vide. In primo statim versu, quod est in Græcis, ἡ νηστεία, id est, in ieiunio mensuratio, omisit: sed id pensans, mox addidit de suo, quia præceptum in Israel est: idque parum concinne, quum mox sequatur, τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα. Dein quod Græce est τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα, id est, antecellentem ceteris diebus festivitatem, vertit, hanc horum dierum celebritatem. At *Basilius* aliusit ad insignem diem qui præcessit. Rursus quod Græce est, ἡ νηστεία καὶ τὰ διακρίματα, id est, indicant lætiones, reddit, significare videntur: diminuens, quod auctum voluit *Basilius*, quum ante dixerit, omnitubā vocaliū, omnique musico instrumento significantiū. Prætereo minutula, quod pro ἡ νηστεία, id est, didicimus, vertit, novimus; proque παρρησία, id est, respiciente, dixit vituperante. Atque hic rursus ex *Esaiâ* adjecit interpret: In die, inquit, jejunii convenitis debiles vestros, fora contentionesque exercetis; quum Græca sic habeant, καὶ οἱ νεκροὶ καὶ οἱ ζῶντες, ἀλλὰ οὐκ, &c. id est, nolite jejunare ad lites & contentiones. Paulò post, quod est, καὶ οὐκ ἐστιν ἡ νηστεία, id est, nē tristis sis dum curaris, vertit, nemo curatus liberatusque morietur. Rursus, ἡ νηστεία, id est, bono sis animo, vertit, gaudere si sapias. Paulò post, ἡ νηστεία καὶ τὰ διακρίματα, id est, prorsus omisit, quod ut opinor non intellexit illum alludere ad etymologiam Græce vocis νηστεία. quod idem mox facit, in his, ἡ νηστεία καὶ τὰ διακρίματα, id est, ἀπὸ τῆς νηστείας. Dehinc, quod est, ἐν τῇ νηστείᾳ, id est, praeceptum ad interna membra accommoda, sic vertit, intus intus ango sancto oleo caput. Item quod est, ἡ νηστεία καὶ τὰ διακρίματα, perdidit allusionem à chrismate ad Christum. Mox, καὶ ἡ νηστεία καὶ τὰ διακρίματα, id est, ita accede ad jejunium, vertit, hoc modo jejunio appareas. Multa sciens transilio, nē molestus sim lectori. καὶ ἡ νηστεία, id est, accipe, vertit, pradi: Paulò post, καὶ ἡ νηστεία καὶ τὰ διακρίματα, id est, a majoribus traditus thesaurus est: Quicquid excellis antiquitate venerabile est: pro orem partem omisit, posteriorem sic reddidit: proverbium est, Omne per antiquitatem fieri nobilius. Jam quod continenter sequitur, δὲ νηστεία καὶ τὰ διακρίματα, id est, reverere canitiem jejunii, vertit, jejunii canitiem diligenter perscrutare. Rursus post versus aliquot, καὶ ἡ νηστεία καὶ τὰ διακρίματα, id est, in carnis indulgentiam cibum suggerentem; refertur enim ad serpentem, qui præcessit: ille separavit atque ita vertit, parce carni cibum subministrare, ratus quod si verbum esse, quum sit nomen dandi casu, alioqui esset prorsus. Reliqua quid attinet persequi, quum ex his abunde liqueat, tantum interesse inter *Basilium* versum, & suā linguā loquentem; quantum inter lusciniā modulantem, & corvum crochantem. Equidem fateor & *Raphaelis*, & *Francisci Aretini*,

A & *Aniani*, aliorumque hujus notæ scriptorum industriz nos nonnullam debere gratiam: sed quid futurum conjectamus, quum ex ad hunc modum versis autoribus graves Theologi seriò præferunt testimonia, ac de catholica fidei dogmatibus pronunciant? Proinde quum omni professioni, tum in primis Theologica necessarium arbitror, ut aut è fontibus haurire malint, quàm è lacunis, aut eorum qui vertere, fidem explorant habere. Quamquam inter innumeros, qui hoc operæ susceperunt, quousquisque est qui non plurimis in locis vel imperitiā, vel oscitantia lapsus sit? Quo sanè nomine studioforum omnium favorem meo judicio promeretur officina *Frøbeniana*, quæ prima apud Germanos aula est Græcorum autorem antea non evulgatum excudere formulis, ab omnium laudatissimo *Basilio* rem auspicata. Quod si successerit, ut successurum spero, decretum est quotannis huic negotio præsum utrum dicare. Dein quod in *Vitis Plinarchi* tentatum est à quodam utriusque linguæ peritissimo, idem curabitur in *Basilio*, *Chrysostomo*, *Athanasio*, *Cyrillo*, *Gregorio Naxianzeno*, & horum similibus autoribus, licet quædam ita versa videantur, ut appareat minus negotiū futurum ei qui demò vertat ab integro, quàm qui depravata restituat. An non igitur publico omnium bonorum favore digni sunt, qui ad tantam studiorum ac religionis utilitatem & facultates omnes expendunt, & curam vigilantiamque summam impendent? Verum hic quoque videtur haudquaquam dormire *Ata Homerica*, quæ per *Eridem* malum contentiosum inter *Italos*, *Gallos* ac *Germanos* immittere conatur. At quanto consultius erat nos invicem mutuis officiis adjutare: ut qui posterior sit, præcedenti non invidet, sed applaudit: qui prior, sequi conanti manum porrigat? Hac admonitione nihil erat opus, si cunctis adesset is animi candor, eaque synceritas, quæ tibi. Nihil enim dubito quin huic honestissimo instituto sis utroque fautor pollice, aut, ut melius dicam, toto pectore. Atque hæc potissimum de causa visum est curare, ut *Basilium* ille *Magnus* tui nominis auspicio prodeat in publicum, qui tam admirabili facundia tractas arcana volumina, ut non immeritò *Latium Basilium* appellari possis. Propitia sit mihi tua modestia, si quod sentio reticere non yaleo. Verum hæc scribenti mihi recrudescit dolor, quem gravissimum ex bibliothecæ tuæ panolethria pridem conceperam. Poterat enim illa ad hoc institutum, quod absque Græcorum voluminum copia geri non potest, magno esse adjumento. Nunc si tua fortè bibliotheca *Basilium Græcum* non habet, hujus saltem accessione supellectilem tuam literariam augeamus. Atque utinam totum *Basilium* dare licuisset. Libros enim quos divinitus scripsit in *Enno-minum*, multum vestigatos nancisci non quivimus. Precor ut Dominus R. amplitudinem tuam studiorum ac rei Christianæ commodis diu server incolumem. Datum apud *Friburgum* octavo Cal. Martias, Anno à Christo nato, Millesimo quingentesimo trigésimo secundo.

IN HILARIUM.

Erasmus Roterod. Joanni Carondilato Archi-
episcopo Panormitano S. D.

Epist. 8.

Nisi prorsus inane nomen fatorum est, Praefu-
lam ornatissime, equidem arbitror hoc mi-
hi prorsus in fatis esse, ut identidem in hoc genus
labyrinthos revolvam, unde molestia tædiique sit
plurimum, gloriæ quàm minimum. Etenim
quantopere indandum sit ei, qui vetustos auctores
temporarii ac librarii culpa, sed multò maxi-
mè sciolorum, & audaculorum temeritate, non u-
no modo depravatos emendare conatur, ut nemo
sentit, ita nemo credit, nisi qui periculum ipse fe-
cerit. Verum illud mihi magni cuiusdam, & ex-
celsi animi videtur, publicè bene mereri de o-
mnibus, vel citra spem reditura ad benemeren-
tem gratia: Porro, excelsioris etiam animi est,
planeque *Regium*, ut ait ille, *malè audire quàm be-
nefieri*. Quod mihi jam toties usu venisse fer-
rem iniquiore animo, nisi perspicere idem, cum
omnibus qui suâ industriâ conati sunt insignem
utilitatem adferre rebus mortalium, tum ipso di-
vo *Hieronymo*, quæ viro nihil habet orbis *Latini*
vel doctius vel sanctius, accidisse. Plurimum su-
doris compereram in emendando *Hieronymo*, sed
plus in *Hilario*: cuius talis est sermonis character,
ut etiam si res per se dilucida tractaret, tamen ef-
fet & intellectu difficilis, & depravata facilis. Nunc
quid censes fuisse negotii, quum res non modò dif-
ficillimas, verumetiam inexplicabiles, illâ suâ
phrasi differit, verius quàm explicat? Et tamen vix
in altum auctorem plus sibi permittit eruditiorum
temeritas: idque potissimum in libris *De Trinitate*
& *Synodo*; in quibus quoviam tractantur pericu-
losæ de rebus divinis difficultates, oportebat sum-
mam adhibere religionem, nec apicem ullum im-
mutare. Siquidem ex collatis variis exemplari-
bus, deprehendimus alicubi librorum initiis addi-
tæ præfatunculas, rursus in fine coronides, in me-
dio pariter assutas, alicubi, quod *Hilarium* suo mo-
rè fuerat prolocutus, sciolum aliquem absolutis &
evidentiis conatibus explicare. Nonnullis paginis
viginti aut triginta versus erant assuti: Jam verò
quoties incidebant loca, quæ videbantur ab opini-
onibus inter orthodoxos receptis dissidere, plus
quàm viginti locis pharmacum admiscuerant, ma-
ximè quoties disputat de doloribus, aut cruciati-
bus, quibus affectum fuit corpus & anima Domi-
ni nostri *Jesu Christi*. Id facit, cum aliis aliquot
locis, tum præcipue libro *De Trinitate* decimo, sed
ita perplexè, ut aliquoties planè videatur *Christo*
tribuere, corpus & animam nullis obnoxiam ino-
lestis affectionibus. Ad id docendum, quum adhi-
beret collationem, de relo aquam aut ignem idem
violento penetrante sine vulneris sensu, propterea
quod corpus in quod sit impetus, non sit capax
vulneris, etiam si teli nativa vis est vulnus infligere,
& suo parenthesin admiscuit quispiam, si tamen il-
lud aptè comparabitur. Rursum quum paulò post sub-
jiceret: *Habuerit sanè illud Domini corpus doloris*
nostri naturam, si corpus nostrum id natura habet, ut
calces undas, & super fluctus eat, &c. Nimirum
ex hac dissimilitudine colligens *Jesu* corpus etiam
in sensu doloris nostris corporibus fuisse dissimile,
sic ab illis correctæ fuerat Scriptura: *Habuerit sa-*

A nò illud Domini corpus (ex peccato) doloris nostri
naturam, si corpus nostrum id natura habet, ut cal-
ces undas (scilicet naturâ, sine admirabili adiutorio
Dei) & super fluctus eat, &c. Ac paulò inferius,
quum divus *Hilarium* scripseret, *Es homo ille de*
Deo est, habens ad patiendum quidem corpus, &
passus est, sed naturam non habens ad dolendum:
Sic erat correctus, hoc est, depravatus locus: *Es*
passus est, sed (imbecillum ut nostra ex peccato)
naturam non habens ad dolendum. Aliquanto post,
ubi scripserat *Hilarium*: *Fallitur ergo humana exi-*
stimationis opinio, putans hinc dolere quod patitur, sic
quod scriptum erat emendatam: *Putans hinc*
(tanquam in carne peccati) *dolere, quod patitur.*
Similiter in calce secundi libri quum hunc in mo-
dum esset scriptum: *Hic ergo Spiritus Sanctus*
aspirandus est, promerendus est, eâ deinceps præce-
ptorum fide acque observatione rationandus, intertextu-
erant, promerendus est, adorandus est, veriti nimirum,
C ne quis suspicaretur illum sensisse Spiritum
Sanctum non esse adorandum, quum multis mo-
dis doceat Patrem & Filium adorandum, de Spi-
ritu nihil tale pronunciet, videlicet quia non inci-
dit, ac quia nondum hoc id temporis erat exactè
definitum. Mirum autem, cur lidem non corru-
perint, & hujus operis finem, ubi constanter sic
scriptum est: *Patrem scilicet te nostrum, Filium tu-*
um mihi tecum adorem, & Spiritum Sanctum tuum,
D *qui ex te per unigenitum Filium est, promeretur.* Nam
hic quoque, quum pronunciet Patrem & Filium
adorandum, Spiritum Sanctum nihil aliud quàm
promerendum dicit. Hoc genus appendices, plus-
quam triginta locis comperimus additas in *Hila-*
rio, tamen si nos exempli causâ unum atque alte-
rum locum duntaxat in medium attulimus, ne
molesti simus lectori. Rursum admiror non & illud
esse correctum, quod scribit Spiritum Sanctum ex
Patre esse per Filium, ac non potius ab utroque
proficisci, imò in uno quodam exemplari, id cor-
rectum comperi, *per eum* mutato in *cum eo*. Quan-
E tum est ista temeritas in libris alienis, præsertim
veterum, quorum memoria nobis, ut esse debet, sa-
cro sancta est, quum ipsi absint à periculo, quemvis,
utcumque visum fuerit, radere, expungere, addere,
demere, mutare, supponere? An hoc agitur, ne quis
putet in veterum libris esse quicquam erroris? At-
qui laterem, ut aiunt, leverit, quisquis isthuc con-
etur. Hanc felicitatem Deus solis divinis volumi-
nibus peculiarem esse voluit. Alioqui nemo,
F quantumvis eruditus & oculatus, non labitur, non
circumit alicubi, videlicet ut omnes se memine-
ant homines esse, & à nobis cum delectu, cum ju-
dicio, simulque cum venia logantur, ut homines.
Quod si quid in his occurrerit quod speciem ha-
bet erroris, quum aliud senserit qui scripsit, non e-
ret tam amovenda Scriptura, sed scholiis adjectis
scriptum amovendum, quod plerisque in locis co-
natur *Petrus Lombardus*, adducens simul & expo-
nens aliquot locos de dolore ac metu *Christi*, libro
Sententiarum tertio, distinctione decima quinta.
G Non fert Epigrammaticus ille Poeta, cum qui ve-
lit ingeniosus videri in libro alieno. Quis enim
ferat istos, qui tantum sibi sanant, ut ubiubi lubi-
tum fuerit, pro germana Scriptura suos affiant
pennos? Civilitatis est, commodè quod scriptum
est interpretari. Ceterum mutare suo quoque; ar-
bitratu, quod scriptum est in veterum libris, teme-
ritas est, ne dicam impietas. Et tamen hoc factum
deprehen-

deprehendimus & in *Ambrosianis* libris, non uno in loco. Si mutata Scriptura consulendum est scriptoris periculo, hoc in recentiorum libris potius fieri conveniebat, quos antiquitas nondum staret extra judiciorum aleam, nec mors adhuc ab invidia vindicat. Nunc erga veteres penè superstitiosè candidi, in horum libris, qui nostrā scribunt ætate, quædam etiam rectè scripta depravamus, omnia incommode interpretamur, quasi talis interpres non reperturus sit & in *Paulinis* epistolis, quod ut erroneum, ut de hæresi suspectum, ut scandalodes, ut irreverentiale possit calumniari. Sed his interim omisissis, præstat ut de singulis *Hilarii* operibus, judicium nostrum paucis aperiamus. Duodecim libros *De Trinitate* scripsit exul in *Phrygia*, quò relegatus erat factione *Satur-nini* ejusdam Episcopi *Arelatensis* Imperatore circumvento. Siquidem *Ariana* factio, tam latè radices egerat, sic invaluerat, ut mundus aliquandiu mutaret anceps, utram in partem sese inclinaret, præsertim quum per *Constantinum Augustum*, exiliis, direptionibus, minis ac terroribus compellerentur accedere partibus *Arianorum*. Quà de re velut indigna queritur apud Cæsarem *Hilarius*, homines novo exemplo cogi ad fidem, magis quàm persuaderi: largiens interim illud, quod *Arianorum* fides esset sincera. Quin & ipse locis aliquot testatur se diu filuisse, vel quòd in tanto mundi diffidio nonnihil ambigeret etiam illius animus, vel quia quum spes non esset meliorem partem posse vincere, satius esse duceret silentio consulere quieti, quàm intempestivè audaciâ publicum orbis malum non tollere, sed exacerbare. Videtur autem totâ vi admissus, ut in hoc opere declararet atque exereret, quicquid ingenio, quicquid eloquentiâ, quicquid sacram cognitione literarum posset. Videmus enim hoc fermè, ut egregiis pictoribus ac statuariis, ita claris scriptoribus studio esse, ut in uno quopiam opere, exactum aliquod & absolutum artis suæ specimen relinquant, unde posteritas æstimare valeat quid præstare potuissent, si summis viribus adniti voluissent. Id affectasse videtur *Vergilius* in opere *Georgicon*, *Ovidius* in sua *Medea*, *M. Tullius* in libris *De Oratore*, *Augustinus* in *Civitate Dei*, *Hieronymus* in *Commentariis quibus explicat Prophetas*, *Thomas Aquinas* in materia *Eucharistie*, *Bernardus* in *Cantico*. Magis autem ad hunc conatum extimulamur, si contingat argumentum, non solum amplum, ac magnificum, verumetiam novum, ac non perinde protritum. Siquidem operis amplitudo, præterquam quòd capax est magnificæ tractationis, etiam dignitatem ex se præbet, & novitas addit gratiam. Veteres autem parcissimè de rebus divinis philosophabantur, neque quicquam audebant de his pronunciare, quod non esset aperte proditum his literis, quarum autoritas nobis est sacrosancta. Sed huc primum perpulit *Joannem Evangelistam Cerinthianorum* & *Ebionitarum* impia temeritas, ut arcana quædam de *Christi* divina natura literis mandaret: post *Arianorum* curiosa subtilitas ad majorem necessitatem adegit orthodoxos, videlicet ut De protensione naturæ divinæ, De super-creatione Filii, De adoptione in nomen Dei, tum autem, *sed tu dixisti, & tu quævis* magnis contentioneibus differerent, ac denique definirent. Subinde necessitatem hanc deplo-

A rat sanctissimus vir *Hilarius*, haudquaquam ignarus quàm periculi plenum sit, quàm parum religiosum, de rebus ineffabilibus eloqui, incomprehensibilia scrutari, de longè semotis à capiti nostro pronunciare. Sed in hoc pelagus longius etiam proventus est divus *Augustinus*, videlicet felix hominis ingenium, quærendi voluptate, velut aurâ secundiore aliunde aliò proliciente. Moderatior est & *Petrus Lombardus*, qui sententias alienas recitans, non temerè de suo addit: aut si quid addit, timidè proponit. Res tandem usque ad impiam audaciam progressa est. Sed veteribus sit venia, quam precantur, quos huc adegit necessitas. Nobis quâ fronte veniam poscemus, qui de rebus longè semotissimis à nostra natura, tot curiosas, nè dicam impias movemus quæstiones; tam multa definimus, quæ, citra salutis dispendium, vel ignorari poterant, vel in ambiguo relinqui? An non habiturus est consortium cum Patre, & Filio, & Spiritu Sancto, qui nesciat ad philosophiæ rationem expedire quid discernat Patrem à Filio, quid ab utroque Spiritum Sanctum, quid intersit inter Filii nativitatem à Patre, & Spiritus processionem? Si credo quod traditum est, esse tres unius naturæ, quid opus est operosa disputatione? Si non credo, nullis humanis rationibus persuadebitur. Atque hujusmodi periculosa curiositas, ferè nobis è philosophiæ studio nata est: id quod non uno in loco testatur ille inter *Latinos* Theologos nullo omnium doctissimus *Tertullianus*, quanquam & ipse philosophiæ cumprimis callens. *Socrates Atheniensis*, cujus est illud celebratum Apophthegma, *Quæ supra nos nihil ad nos*, philosophiam à contemplatione rerum naturalium, in mediam hominum vitam deduxit, frequenter usurpans illud *Hæmericum*:

Ὅστι τοι ἐμπεδονεῖ καὶ τὸ ἀγασθὲν ἔτινυσται.

Et tamen de naturis syderum, de motu cælestium orbium, de fulminibus, de ventis, de iride, deque similibus rebus, quoniam ad id initia cognitionis suppeditant, vel sensus ipsi corporum, vel effectuum experientia, multa certò deprehenduntur, & in primis jucunda cognitio est, & in admirationem simul & amorem opificis subvehit; attamen quoniam vir sapiens animadvertit in hujusmodi studio totam ætatem homines desiderere, neglectis interim his quæ propius ad nos pertinent, a contemplatione rerum naturalium omne studium ad mores devocavit. At ea quæ nos scrutamur, quæ definimus, interdum nec sacris literis prodita sunt, ut si comprehendi non possint, certè credi debeant: nec ullis rationibus idoneis probari, nec cogitatione concipi, nec similibus adhibitis adumbrari, ut sunt, possunt. In quibus vestigandis, quum à felicissimis ingeniis summâ vi diu desudatum fuerit, hic demum est extremus profectus, ut intelligant se nihil scire: & adeo ad vitæ pietatem nihil faciunt, ut nusquam magis habeat locum illud *Pauli*: *Sicntia inflat, Caritas edificat*. Quod supercilium, quas contentiones, quos tumultus, quæ mundi diffidia videmus ex hujus generis inscira scientia scaturire? Quumque tam fugax sit vita nostra, interim ea negligimus, sine quibus nulla spes est cuiquam assequendæ salutis. Nisi condonâro fratri quod in me peccavit, mihi non condonabit Deus quod in ipsum admisi. Nisi mundum cor habuero, non videbo Deum. Hoc igitur totis studiis agendum erat,

hoc meditandum, hoc urgendum, ut livore, ut invidia, ut odio, ut superbia, ut avaritia, ut libidine purgem animum. Non damnaberis si nescias, utrum Spiritus à Patre & Filio proficiscens, unicum sit Principium, an duo: sed non effugies exitium, nisi curaris interim habere fructus Spiritus, qui sunt charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. Ad hæc igitur vertenda est, huc intendenda præcipua studii nostri cura. Non quòd in totum damnandam existimem, vel philosophiæ in tres partes dissectæ, vel rerum ultra-mundanarum investigationem, modò adsit ingenium felix, & absit definiendi temeritas, absit pervicacia, & concordie pestis, vincendi pertinax libido. Summa nostræ religionis pax est & unanimitas. Ea vix constare poterit, nisi de quàm potest paucissimis definiamus, & in multis liberum relinquamus suum cuique iudicium; propterea, quòd ingens sit rerum plurimarum obscuritas: & hoc morbi ferè innatum sit hominum ingeniis, ut cedere nesciant, simulatque res in contentionem vocata est, quæ postquam incaluit, hoc cuique videtur verissimum, quod temerè tuendum suscepit. Atque hac in re adeo modum nescire quidam, ut posteaquam nihil non definierant de rebus divinis, novam etiam in his, qui nihil aliud sunt quàm homines, *disputa* commenti sint: quæ quidem plus quæstionum, & atrociores inmultus excitavit orbi, quàm olim *Arianorum* temeritas. Sed pudet *Rabinos* quosdam alicubi non habere quod respondeant. Imò hoc demum esse eruditionis Theologicæ, nihil ultra quàm sacris literis proditum est, definire: verum id quod proditum est, bonâ fide dispensare. Multa problemata nunc rejiciuntur ad synodum *cinquaginta*, multò magis conveniebat quæstiones ejusmodi in illud rejicere tempus, cum, sublato speculo & enigmate, videbimus Deum de facie. Sed hæc alicubi fortè tempestivius dicentur, nunc ad id quod erat institutum revertor. Erat quidem hoc argumentum splendorem imprimis, ac tali tubâ dignum: erat novum, quòd, nisi fallor, *Hilarium Latianum* primus, eloquentiæ suæ gladium strinxit in *Arianos*. Ea quoque res illi plurimum famæ conciliavit, præcipuè quòd res esset cum hoste nobili. Nam non dubito, quin apud *Græcos*, præter *Athanasium*, plures idem fecerint. Sed hoc erat illius ætatis, præter sacras literas neminem nominatim citare, præsertim si quid haussissent è *Græcorum* fontibus. Id enim veluti suo jure sibi vindicabant. Alioqui mihi candidi pectoris videtur, non dissimulare per quos profeceris. Sic autem moderatur orationem in toto hoc opere, quasi suapte industria singula eruerit è sacris voluminibus. Quanquam autem optâsem tali ingenio, tali facundia, ali pectori, feliciter magisq; frugiferam materiam: tamen hinc quoq; non mediocris erit fructus Lectori, quòd pleraque loca, quæ multum habebant obscuritatis, apud *Joannem* & *Paulum* explicet, meâ sententiâ, non minus feliciter, quàm accurate. Porro, quòd *Hieronymus* in epistola quadam ad *Paulinum*, de doctis censuram agens, *Hilarium* scribit *Gallicano* attolli cothurno, cum alioqui *Græcorum* flosculis ornatus incedat; frustra quoque legi ab imperitiis, quòd interdum longis periodis involvatur: quanquam ubique suum quoddam dicendi genus habet *Hilarium*, tamen

- A in hoc opere præcipuè verum est. Rem enim, ac est probabile, mutuatus è *Græcis*, addidit *Gallicanæ* grandiloquentiam, quæ *Græcis* peculiaris sit erudita simplicitas, & oratio venusta dilucidæque magis ardeat, quàm grandis & operosa. Neque rarò desidet in locis communibus: quod genus fuit, periculosissimum de rebus divinis verba facere. Deploratum esse, cui pudor est in consilio, ut intellectum etiam errorem pertinaciter teneatur, scripturam divinam non esse detorquendam ad nostros affectus, sed nostram sententiam ad scripturæ regulam emendandam. Frequenter autem assurgit ad floridam quandam ac theatricam sublimitatem, præsertim quum incidunt loca, quæ facile splendent tractata: veluti, De fabrica universi, De natura corporum celestium, De concordie discordia elementorum, De scæbris fontium, De cursu annuum, De vicibus accessus ac recessus maris, De variis terræ sœcibus: neque rarò usq; ad tragica schemata attollitur, prosopopeias & apostrophas, quibus vel hæreticos, vel Deum ipsum alloquitur. Et haud scio, an hæc grandiloquentia *Gallicanæ* ingenii sit peculiaris. Habet hujusmodi quiddam & *Sulpitius Severus*: habet & *Eucherius* etiam hoc elaboratior, sed curâ felicior, si quid tamen ego iudico. Nec degenerat ab hac phrasi *Guilhelmus Budens*, vir inter hujus ævi scriptores celeberrimus: adeo sublimis, ut tuham sonare credas, non hominem: adeo feliciter elaboratus, ut eruditum lectorem nunquam satiet, trivialiter literatos procul submoveat. Porro sermonis obscuritas, tamen si partim inde est, quòd frequenter orationem diversis è membris contextam, vix tandem longo circuitu absolvit: tamen illud etiam officit orationis perspicuitati, quòd in argumento per se subtilitatibus involuto, laudem etiam affectavit argutiæ, nonnunquam & copiæ: quod idem in *Affo* fecit *Budens*. Ceterum hoc incommodi sit levius, si assueveris. Quemadmodum enim quidam loquentes ægrè intelligas, nisi sæpius audieris: & quemadmodum musicæ genus ob hoc ipsum minus delectat, quia novum est, & insolens; ita quoniam suæ cuique stilius est, sit assuetudine familiarior, ac proinde jucundior; Siquidem & *Titus Livius*, quo non alius jucundior, ad primum gustum subausterus est. Id autem potissimum evenit in his autoribus, in quibus præter id quòd quisque suum quandam habet gustum peculiarem, accedit cura, & subtilitatis affectatio.
- F Quales mihi præcipuè videntur inter Oratores *Quintilianus*, inter Poetas *Horatius*. Apparet hoc sensisse divum *Hieronymum*, qui in epistola ad *Romanum* oratorem, scribit hunc in modum; *Hilarium meorum Confessor temporum & Episcopus, duodecim Quintilianæ libros & stilo imitatus est, & numero*. Difficillimum est autem cum, qui vel artis præcepta tradit, vel de rebus natura subtilibus argumentatur, curam expoliendi sermonis cum perspicuitate conjungere. *Quintilianus* præter has difficultates, etiam breviter affectavit. Mihi verò veterum dictionem variam consideranti, videtur vix ullos provinciales feliciter reddidisse *Romani* sermonis simplicitatem, præter aliquot qui *Roma* à pueris sunt educati. Nam & *Tertullianus*, & *Apuleius*, suum quidam est character, & in decretis *Africanus*, quæ multa refert *Augustinus* contra *Petilianum* & *Crescentium*, deprehendas anxiam affectationem

affectationem eloquentiæ, sed sic, ut *Africus* agnoscat. Subobscurus ac submolestus est nonnunquam & *Augustinus*, nec omnino nihil *Africani* habet *Cyprianus*, cæteris licet candidior. Nec mirum si *Gallus* refert *Gallianum* quiddam, si *Pannius Panniculus*, quum in *Livio* nonnullos offendat *Patavinus*. Ferè sit autem, ut major sit affectatio in his qui linguæ cuiuspiam municipes sunt, quàm qui cives: qui advenæ, quàm qui indigenæ. Nimirum hinc est, quod anus illa *Theophrastum* hospitem appellasse legitur, ut nimium *Atticè* loquentem. Quanquam mihi quidem videtur divo *Hieronymo* per *angelorum* dictus imitatus, qui reddidit, aut expressit. Reddit enim aut exprimit parentem nata proles, potius quàm imitatur. Sed natura verius in sœtu, nunc patrem, nunc matrem, nunc avum aut aviam, nunc materteram aut patrurum imitatur. Ad hæc, in imitando conatus est, in reddendo effectus. Nec semper reddimus quod imitatur, & nonnunquam imprudentes reddimus aliquid. Alioqui ut fortè non ineptum sit æmulari stylum *Quintiliani*, ita superstitiosæ cuiusdam diligentie meritò videatur, præsertim in argumento dissimili, librorum etiam numerum parem affectasse. Cæterum ut in copia dissimilis est *Hilarium Quintilianum* (nam rem eandem subinde aliis atque aliis verbis repetit & inculcat,) ita in ordinis imitanda cura penè anxius est, nec parum temporis consumens in pollicendo quid dicturus sit, & in repetendo quid dixerit (quà quidem in re similior est *Aristoteli*, quàm *Quintiliano*) multum in rependiendis transitionibus, quibus inter se partes concinnè contexat: multum in excusando, si quando per occasionem incidens attractum est, quod juxta promissum ordinem alio loco tractari debuerat. Duobus nominibus refert *Plinius*, qui scripsit historiam mundi: primum Præfatione tam elaborata: deinde, quod primum librum totius operis elenchum esse voluit, qui illi, ut apparet, postremo loco scriptus est. Atque hætenus quidem de opere, cui titulus est, *De Trinitate*: cui succedit liber *De Synodis*, idem argumentum aliter tractans. Refert enim in quibus Episcoporum conventibus damnata sit hæresis *Arianorum*. Hunc scripsit ad *Galliarum* Episcopos, gratulans illis quod in tantis mundi tumultibus ab *Ariana* factione temperassent. Hunc, ut ipse testatur, vertit à *Græco*, sed hæc libertate, ut ubique neglectis verbis sententiam modò reddat, & ubi locus invitat, aliquid de suo admisceat; quam libertatem sibi permittit, & in *Psalmos* scribens, quemadmodum mox suo dicemus loco. Porro, quum hic recitet sententias synodicas, tamen defensionis periculum deprecatur: non perinde, opinor, quod illis quibus hæc scribebat, diffideret, aut quod quædam non satis approbaret, sed religione quadam asseverandi, quam nos paulatim sic dedidicimus, ut nihil pudeat. Sic enim ferè res mortalium à parvis initiis ad majora proficiunt, donec in vitium usque luxurient. Divus *Hilarium* in calce libri duodecimi, nihil audet de Spiritu Sancto pronunciare, nisi quod Spiritus Dei est; nec hoc aulurus, nisi legisset apud *Paulum*: non audet creaturam dicere, quia nusquam legerit in sacris literis. Hæc professio non satis esset hoc seculo, quia plura nos docuit veterum necessaria diligentia, sed citra necessitatem nos longius evehimur. Olim fides erat in vita ma-

A
gis quàm in articulorum professione. Mox necessitas admonuit, ut articuli præscriberentur, sed pauci, & apostolicæ sobrietatis. Deinde hæreticorum improbitas adegit ad exactiorem divinarum voluminum excussionem, pervicacia compulit ut quædam ex autoritate synodorum definirentur. Tandem fidei Symbolum in scriptis potius quàm in animis esse cœpit, ac penè tot erant fides, quot homines. Creverunt articuli, sed decrevit sinceritas: efferbuit contentio, refrixit charitas. Doctrina *Christi*, quæ prius nesciebat *λογισμῶν*, cœpit à philosophiæ prædiciis pendere: hic erat primus gradus ecclesiæ ad deteriora prolabentis. Accreverunt opes, & accessit vis. Porro admixta huic negotio Cæsarum autoritas, non multum promovit fidei sinceritatem. Tandem res deducta est ad sophistice contentiones, articulorum myriades proruperunt. Hinc deventum est ad terrores ac minas. Quumque vira nos destituit, quum fides sit in ore magis quàm in animo, cum solida illa sacrarum literarum cognitio nos deficiat; tamen terroribus huc adigimus homines, ut credant quod non credunt, ut ament quod non amant, & intelligant quod non intelligunt. Non potest esse syncerum quod coactum est, nec *Christo* gratum est nisi quod voluntarium. Meminit hujus operis divus *Hieronymus*, in epistola ad *Florentium*, hisce verbis: *Es præfixum valde librum De Synodis sancti Hilarii, quem ei apud Treviros manus mea ipsa descripsit, ut mihi transferas peto.* Jungitur huic liber, quem scripsit adversus *Constantium Augustum*, *Ariana* factioni faventem: sed hic est, ni fallor, quem scripsit in eum jam virum defunctum. Fortiter enim conviciatur, cum ceteri ad eundem duo, quorum alterum scripsit vivo, alterum etiam porrexisset creditur, blandius loquantur. Meminit hujus rei divus *Hieronymus* in *Catalogo*: *Est ejus, inquit, & ad Constantium libellus, quem viventi Constantinopoli porrexerat. Est alius in Constantium, quem post mortem ejus scripsit.* Hætenus *Hieronymus*. Quod autem durius scripsit in mortuum, pietati datum est: quod blandius egit cum vivo, *Christiane* prudentiæ fuit: quæ mavult mæderi malo, si liceat, quàm exacerbare. Sed horum librorum mihi nullus videtur haberi perfectus. Quum enim exactum quiddam & operosum polliceantur, non præstant id quod pollicentur, sed veluti subito obticescunt. Ob affinitatem materiæ jungitur his epistola, quam scripsit adversus *Auxentium*, quem *Mediolani* de *Ariana* hæreseos consortio rēum peregit: *Auxentii* epistola subnectitur, quæ se purgat, *Valentiniano* & *Valenti Augustis*. In his evolvendis, illud obiter subiit animum meum, fortasse non defuturos, qui mirentur, quod quum tot libris, tanto studio, tantoque molimine, tot argumentis, tot sententiis, tot anathematis agatur, ut credamus Filium esse verum Deum ejusdem essentia; sive, ut aliquoties loquitur *Hilarium*, ejusdem generis, æternæ cum Patre, quod *Græci* vocant *ὁμοῦς*, potentia, sapientia, bonitate, æternitate, immortalitate, cæterisq; rebus omnibus parem: de Spiritu sancto interim vix ulla fiat mentio; cum tota controversia de cognomine veri Dei, de cognomine hominis, de æqualitate, non minùs pertineat ad Spiritum, quàm ad Filium. Imò nusquam scribit adorandum Spiritum sanctum, nusquam tribuit Dei vocabulum, nisi quod uno aut altero loco in *Synodis* refert

refert improbaros eos, qui Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum auderent dicere tres Deos: si-
ve quia potârît tum magis patrocinandum Filio,
cujus humana natura faciebat, ut difficilius per-
suaderetur Deum esse, qui idem esset homo: &
hunc *Arianus* divinitate spoliare tentabant, quum
de Spiritu Sancto nondum esset agitata quaestio:
sive hæc veterum religio fuit, ut licet Deum piè
venerarentur, nihil tamen de eo pronunciare au-
derent, quod non esset apertè traditum in sa-
cris voluminibus. In quibus ut aliquoties Filio
tribuitur Dei cognomen, ita Spiritui Sancto nul-
quam apertè; etiamsi post orthodoxorum pia
curiositas, idoneis argumentis comperit è sacris li-
teris, in Spiritum Sanctum competere quicquid
Filio tribuebatur, exceptà personarum proprietate:
sed ob impervestigabilem rerum divinarum
obscuritatem in nominibus tribuendis erat reli-
gio: de re divina nefas esse ducebant aliis verbis
loqui, quàm sacræ literæ loquerentur, & publica
ecclesiæ traderet autoritas. Spiritum Sanctum
legerant, Spiritum Dei legerant, Spiritum *Christi*
legerant. Didicerant ex Evangelio, Spiritum
Sanctum non seungi à Patre & Filio. Docentur
enim Apostoli baptizare in nomine Patris, & Fi-
lii, & Spiritus Sancti. Servant trium personarum
consortium solennes illæ preculæ, ex antiquissimo
ecclesiæ ritu nobis relicte, breves juxta ac doctæ,
in quibus Pater rogatur per Filium, in unitate
Spiritus Sancti. Pater frequentissimè Deus voca-
tur, Filius aliquoties, Spiritus Sanctus exertè
nunquam. Atque hæc dixerim, non ut in dubium
vocem, quod nobis è divinis literis patrum ortho-
doxorum tradidit autoritas, sed ut ostendam
quanta fuerit antiquis religio pronunciandi de re-
bus divinis, cum sanctis etiam eas colerent, quàm
nos, qui huc audaciz propinimus, ut non vereamur
Filio præscribere, quibus modis debuerit ho-
norare matrem suam. Audemus Spiritum San-
ctum appellare Deum verum, ex Patre Filioque
procedentem quod veteres aliquandiu non viden-
tur anhi: sed iidem non veremur illum subinde
nostris sceleribus ex animi nostri templo detur-
bare, perinde quasi crederemus Spiritum San-
ctum nihil aliud esse quàm inane nomen. Quem-
admodum plerique veterum, qui summa pietate
colebant Filium, tamen hominibus dicere vere-
bantur, quod ea vox nusquam in sacris literis habe-
retur. Adeo prior fuit ecclesiæ profectus in puri-
tate vitæ, quàm in exacta cognitione divinitatis;
nec unquam plus accepit dispendii, quàm quum
in eruditione philosophica, demum & in opibus
hujus mundi quàm maximè promovisse videba-
tur: non quod per se malæ sint opes, sed quod ple-
runque involvant hominem curis hujus mundi.
Nec per se mala est eruditio, sed plerunque gignit
factiones ac dissidia. Prætexitur fidei catholica
defensio, & interim admiſcent sese affectus priva-
ti, & sub *Christi* titulo *Satanæ* negotium agitur.
Non quod tale quippiam suspicer de *Hilario*, qua-
le certò comperimus in quibusdam hujus ætatis;
sed tamen quum viveret, homo erat: non care-
bat humanis affectibus: falli poterat, corrupti
poterat. Ejectus erat, ac damnatus erat per *Satur-
nium*: apud *Phrygas* Barbarie nobiles exulabat
annos aliquot: urgebat modis omnibus *Arianæ*
fæctio. Hæc aliæque permulta poterant etiam
boni viri affectibus imponere, sub specie pietatis.

A Non inficior execrandam hæreticam pervicaci-
am, si sanari non possit. Sed illud interim caven-
dum, nè erroris unius odio, devolvamur in alium
errorem, eamque servemus animi moderatio-
nem, nè similitas nobis persuadeat, esse pravum,
quod rectum est; esse dulce, quod amarum est, &
contra. Id si nulli ferè veterum non aliqua ex
parte accidit, equidem non deprecabor hominis
ociosi notam, qui hæc admoneam. *Tertullianus*
B dum nimis acriter pugnat adversus eos, qui plus
satis tribuebant Matrimonio, delatus est in alte-
ram foveam, damnans quod *Christus* approbavit,
& exigens quod *Christus* non exegit, sed suavit.
Hieronymus tanto ardore pugnat adversus eos qui
Matrimonium efferebant, cum injuria Virginita-
tis, ut ipse sub iniquo Judice vix possit suam tueri
causam, si reus fiat parum reverenter tractati
conjugii ac digamiz. *Montanus* dem ardentius
C oppugnat illos, qui passim dignis & indignis spe-
riebant ecclesiæ fores, plus satis laxatâ severitate
disciplinæ ecclesiasticæ, in diversum incidit ma-
lum. Divus *Augustinus* adversus *Polagium* to-
to studio dimicans, alicubi minus tribuit libero
arbitrio, quàm tribuendum putant qui nunc in
scholis regnant Theologicis. Possem hujus ge-
neris exempla permulta commemorare, etiam
ex recentioribus, sed præstat, opinor, in re o-
diosa non esse admodum copiosum. De *Hilario*
nunc agimus, qui tum ob vitæ sanctimoniam,
D tum ob insignem eruditionem, tum ob eloquen-
tiam admirabilem ævi sui lumen fuit. Quanto
stomacho servit in *Arianos*, identidem impios, di-
abolos, blasphemos, satanas, pestes, antichristos
eos appellans, jam enim leve est hæretici cogno-
men? Et tamen probabile est inter *Arianæ* fa-
ctionis homines fuisse, quibus persuasum esset,
hoc quod de *Christo* prædicabant, verum ac pium
esse. Dogma magnis ac multis autoribus niteba-
tur: suffragabantur in speciem aliquot loca Scri-
pturæ divinæ: nec deerant rationes, quæ nonnul-
lam veri speciem præ se ferrent. Accessit *Cæsa-*
E ris autoritas, & præter hanc ingem subscribenti-
um numerus, cui meritò fuisset accedendum, si
semper melior pars esset quæ major. Postremò,
certamen erat de rebus longè semotis ab humani
ingenii capiti. Monendum ac docendum ego cen-
suissem, si quis cum *Ario* sensisset, non aut proxi-
mus appellasset satanam aut antichristum. Ete-
nim si hæc torquenda sunt in eum, quisquis errat
I alicubi, quid faciemus, præter tot egregios eccle-
siæ doctores, ipsi huic *Hilario*, qui tot locis sentire
videtur, *Christo* fuisse corpus, quod doloris ca-
pax non esset: famem, sitim, lassitudinem, aliâs-
que hoc genus affectiones non fuisse naturales in
eo, sed assumptas? Nam hoc planè scripsit expo-
nens Psalmum LXVIII. qui in synodo pronunciat
anathema in illum, qui negaret solum Patrem in-
nascibilem Deum dici, quasi Spiritus Sanctus aut
Deus non sit, aut nascatur & ipse à Patre. Ac nè quis
G causetur in synodis *Hilarium* recitorem esse tan-
tum sententiarum, non etiam autorem, dicat eadem
suo nomine libro *De Trinitate* XII. asseverans so-
lum Patrem Deum innascibilem esse: solum Fili-
um genitum, non creatum: Spiritum Sanctum sic
proficisci ab utroque, ut nec natus dici possit, nec
tamen admittendus sit in nominis consortiū: quod
quidam Filio tribuebant, creaturam illum appel-
lantes, cum nos non minus execremur creaturæ no-
men

men in Spiritu sancto, quàm in Patre aut in Filio. Et quum aliàs, tum libro *De Trinitate* octavo, magnà contentione defendit, nos quoque cum Filio & Patre unum esse naturà, non adoptione, neque consensu tantùm. Rursus ejus operis libro tertio, sed magis libro decimo, sic loquitur de corpore *Christi*, ut sentire videatur *Mariam* Virginem præter concipiendi, gestandi, & pariendi ministerium nihil addidisse de suo, quum orthodoxi credant *Christum* ex opificio quidem Spiritus, sed ex substantia virginei corporis conceptum. Quin & alia loca sunt, quæ civilem & commodam requirant interpretem. Quam autem legem in se statuit, qui sic savi in alios? Hæc nequaquam ideo nobis dicuntur, ut sanctissimi doctissimiq; viri gloriam obscuremus, famamque suggilemus, sed ut hujus temporis Episcopos ac Theologos admoneamus, nè quid tale fiant ipsis subrepere, quale videmus summis alioqui viris accidisse. Primum Evangelicæ simpliciter est, fratrum facta scriptaque candidè interpretari. Deinde, si quis lapsus est qui dissimulari non potest, non ilicò saviendum in eum qui lapsus est, quum nemo non labatur, sed admitendum ut, homine salvo, tollatur error: denique sic est admonendus proximus, quemadmodum nos admoneri cuperemus, si quid accidisset humanitatis. Nunc videmus quosdam, qui in alienis libris nihil non calumniantur, qui rabie quâdam deserviunt in famam proximi, quum in ipsorum libris reperiuntur manifestæ blasphemix in *Christum*. Sic hoc vanum, nisi reipsa doceam in libellis quorundam, qui jam annis aliquot hinc atque hinc multi provolarunt, Pontificæ majestatis *despectui*, esse quædam, quæ dum impensè tuerentur hominis dignitatem, apertam habent contumeliam in *Christum*. Hoc nisi res evicerit ipsa, sum ego vanus autor. Non damno studium illorum, qui sobrie defendunt Pontificis auctoritatem, adversus quorundam seditiosam petulantiam: tamen magis optarim sic efflorescere *Christi* gloriam, ut totius mundi gloriam obscuret, etiam si fieri possit *Petri & Pauli*, non modò *Romani* Pontificis. Sic enim obscurati, verè fuerimus gloriosi, si nos ex nobis nihil essemus, sed *Christus* esset omnia in omnibus. De paucis interim loquor, qui dum immodicè student homini suam asserere dignitatem, non satis consulerunt dignitati *Christi*, cui soli debetur omnis dignitas. In his quum sibi ignoscant *Mevii*, tam feroces, tam immites, tam iniqui sunt adversus alios. Quod illic iudicium esse potest, ubi tam impotens est odium? Semper quidem ventilandus est gladius sermonis evangelici adversus omnes errores impios, & omni, quod aiunt, pede standum adversus hæreses suppullantes: sed illam oportet primam esse curam nè reperiatur in nobis, quod in aliis insectamur: deinde, nè corrupti privatis affectibus, quod bonum est, dicamus malum: quod dulce, amarum: quod lucidum, tenebrosum. Est enim hoc pertinaciæ plerisque mortalium ingenii insitum, ut quod semel, quocunque casu pronunciaverint, nunquam tueri desinant, etiam si competerint sese peperam pronunciâsse. Primum pudor obstat, is per contentionem proficit in perviciam, perviciam tandem exit in rabiem: ita fit, ut dum utrinque crudescit pugna, utrinque veritas amittatur. Schismaticus error dicitur, si quis Pontifici Re-

A *nane* nonnihil detrahat auctoritatis. Caterùm cur nemo commoveatur, quum huic quidam plus nimio tribuunt, insigniter impudentes, & turpiter aduantes? Si displicet falsitas, cur non ubique displicet? Denique cur asseverans Virginem matrem immunem à peccato originis, apud *Dominicales* hæreticus est, apud *Scetistas* orthodoxus? An non hæc palàm testantur corruptum iudicium? An istud est sermonem divinum *isoteruon*; nam verbo *Paulino* libenter utimur. Sit igitur purus ac simplex ejus oculus, qui parat ex oculo fratris festucam ejicere, semperque nobis ob oculos versetur illius lenitas, qui quum solus omnium vacaret omni errore, tamen non extinguit linum fumigans, nec baculum fractum comminuit. Sed hæc quoque tempestivius aliàs differuntur. Proximus his locus habet Commentariis in *Mattheum*, sic enim appellat *Hieronymus*; alii Canonem appellare maluerunt, od id opinor, quòd carptim titulos aliquot exponat. Nec dubito quin hoc opus verterit ex *Origene*, adeo per omnia sapit *Origenis* & ingenium & phrasim. Quum enim illic multa præclara doceat, quæ planè clamitant autorem ad unguem absolutum in divinis literis, tamen aliquoties in allegoriis superstitiosior est, interim & violentior, nimium in hoc intentus, ut destruat historicum sensum, quasi locus non sit allegoriæ, illo incolumi. Nonnunquam in connectendo (nam & in hoc occupatus est) videtur aliquoties ingenio lusisse potius quàm rem seriâ tractâsse. Videmus autem inter innumeras dotes, hoc vitii *Origeni* ferè in omnibus scriptis esse peculiare, qui vir utinam haberet multos cæterarum virtutum suarum æmulos, ut hac in parte quosdam habuit etiam *Latinos* sectatores. Porro, commentarios quos edidit in *Psalmas*, *Hieronymus* admonet ex *Origenis* commentariis imitatos esse veriùs quàm verios, præsertim quum ipse nonnulla de suo addiderit. Ea quæ sint, prudens lector non difficilè deprehender. Sunt enim sermè ex his, quæ tot libris disseruerat adversus *Arianos*. Quòd autem ipse nusquam indicat quem sit sequutus, non opinor ideo factum, ut dissimularet per quem profecisset, sed ut *Origeni* nominis invidiam vitaret. Quòd idem ubique facit *Ambrosius*. Meminit hujus operis *Hieronymus* in præfatione secundi libri in *Michæum* citans *Hilarium*, qui quadraginta sermè versuum millia ex *Origene* verterit in *Psalmas* ad sensum. Mirum autem quo consilio *Psalmas* aliquot sibi sumpserit interpretandos, prætermittis reliquis, nisi fortè quia non contigit plenum opus *Origenis* nancisci. Scripsit autem quemadmodum recenset *Hieronymus*, in *Psalmo* primum & secundum, dein à quinquagesimo primo usque ad sexagesimum secundum, & rursus à centesimo decimo octavo usque ad extremum. Atqui nos plus habemus, quàm recenset *Hieronymus*, videlicet præter duos primos à *Psalmo* quinquagesimo primo usque ad sexagesimum nonum, rursus à centesimo decimo octavo usque ad finem, nisi quòd ultima pars abesse videtur in exemplaribus, extrema (ut suspicor) pagina, in manu descriptis codicibus, vel revulsa, vel detrata: quæ ferè perire solet non aliter quàm (quod est in proverbio) extrema faba. Ex quibus illud colligitur, quòd in *Psalmas* scripserat *Hilarium*, non totum pervenisse ad *Hieronymum*. Nam *Catalogum de claris Scriptoribus* edidit, *Hilario* mortuo, nè

nè quis causari possit, *Hilarium* addidisse quædam operi, post editum *Hieronymo* catalogum. Atque in his testatur sese ex nonnullis accepisse, quod scripisset commentaria in *Canticum canticorum*; verum negat hoc opus sibi conspectum fuisse. Nobis plura etiam interciderunt, videlicet Epistolæ quas scripsit ad diversos. Item liber Hymnorum: nam epistola quæ superest ad *Apram* filiam, nihil habet *Hilarii*, hymnus multò minus, in quo nè carminis quidem ratio constat, quum *Hieronymus* alicubi testetur illum carmen scripisse. Nos tamen utrunque addidimus, nè gustus deesset, si quis fortè vellet de his rebus judicare. Declarat hoc phrasîs & compositio sermonis *Hilarii*, in carmine non infelicem fuisse. Et fortassis aliquot hymni, quos hodie canit ecclesia, non indoctos, sed incerti auctoris, illius sunt: veluti hymnus *De ligno crucis*, cujus initium, *Crux fidelis: De Joanne Baptista*, cujus initium, *Ut veniat laxis*. Desideramus & commentarios in *Job*, quos, ut indicat ibidem *Hieronymus*, ex *Origene* vertit ad sensum. Et extat quidem inter *Origene* reliquias liber *Job* enarrator, cujus phrasîs nihil habet affine cum *Hilario* charactere. Quin & præfatio testatur, idem opus ab aliis nonnullis fuisse versum, sed neque bonâ fide, neque doctè, dum ex bene *Græcis* reddunt malè *Latina*, quum ipse qui hæc præfatur, re ipsâ declarat se fuisse hominem, qui nec *Latine* sciret, nec ingenio aut eruditione valeret, sed qui tanto plus haberet arrogantia, quanto minus habebat peritia. Desideramus & eum librum, quem scripsit adversus *Salustium* præfectum, sive contra *Dioscorum* medicum, in quo videtur omnes ingenii facundiaque vires exersisse. Declarat id divus *Hieronymus*, in epistola ad *Magnum* oratorem: *Brevi, inquit, libello, quem scripsit contra Dioscorum medicum, quid in literis posset, ostendit*. Desideratur & liber adversus *Valentem* & *Ursatium*, historiam *Ariminensis* & *Seleniensis* synodi acta continens, nisi fortè hic synodorum libro admixtus est. Atque hæcenus quidem de singulis ejus viri lucubrationibus attigisse satis est. Nunc in genere de laudatissimi viri dotibus pauca libabimus. Ac primum de vitæ sanctimoniam quid attinet dicere, quum auctoritas ecclesiastica jam olim cum divorum catalogo ascripserit? Quamquam alioqui & omnes viri libri mirum quendam pietatis ardorem spirant. Quanta verò fuerit nominis illius auctoritas, vel hinc licet conjicere, quod divus *Hieronymus*, qui penè contempnit *Augustinum*, nec ita multum tribuit *Ambrosio*, toties tanta cum veneratione citat *Hilarium*, alibi vocante eum *Orbis Deuocalonem*, alibi *Latini sermonis turbam*, alibi *Latine eloquentia Rhodanum* appellans: nec uno in loco adversus calumniantes, quod ipse *Origene* uteretur, huius exemplum veluti clypeum objicit, cui plenissimum testimonium reddit in epistola quadam ad *Marcellam*: *Tantum, inquit, virum, & temporibus suis discretissimum, reprehendere non audeo: qui & confessionis suæ merito, & vitæ industriâ, & eloquentia claritate, ubique Romanum nomen est, prædicatur*. Quid hoc elogio plenius? Nec minus honorificè meminit eius, in *Commentariis*, quibus enarrat *Esaiam*: *Sanctus inquam, & eloquentissimus martyr Cyprianus, & nostri temporis confessor Hilarus, nonne tibi videntur excelsæ quondam in seculo arbores adificasse ecclesiam Dei?* Quin & divus *Aurelius Augustinus*, non

A sine præfatione honoris auctoritatem *Hilarii* citat, in libris *De Trinitate*. Cæterum *Hebrai* sermonis prorsus rudis fuit *Hilarus*, unde si quid ex his attigit, aut ex *Origene* hausit fontibus, aut parum feliciter attigit: siquidem enarrans *Psalmum* quempiam, admonet *Bresib* rectius verti in *filio*, quàm in *principio*: quemadmodum refert *Hieronymus* in annotationibus quas scripsit *De Traditionibus Hebræorum in Genesim*, quum reclamet *Septuaginta* interpretum auctoritas: ad hæc *Symmachus* ac *Theodotimus*, qui magno consensu verterunt in *αἰχῆ* reclamet & ipsa sermonis *Hebrai* scriptura, quæ *Bresib* habet, quod *Aquila* interpretatur in *καρὰ*, id est, in capitulo, non *Baben*, quod interpretatur in *filio*. Dicitur autem & caput initium cujusque rei. Quà quidem in re, non injuriâ quis desideret in *Hilario* constantiam, qui quum non uno in loco mirè prædicet *Septuaginta* translatorum auctoritatem, à qua nefas putat latum, ut aiunt, unguem discedere, in hac voce non dubitaverit dissentire. Suspicio autem locum quem notat *Hieronymus*, esse in commentario quo enarrat *Psalmum* secundum. Nam illic obiter annotat *Bresib* *Hebrai* sonare *etia*, in *principio*, in *capite*, & in *filio*. Quumque vox ea variè reddita sit ab interpretibus, ille putat ab auctoritate *Septuaginta* non esse recedendum. Sed insignius etiam lapsus est in *Osanna*, quàm vocem in commentariolo, quem scripsit in *Matthæum*, sic docet *Hebrai* sonare, *Sanctificatio domus David*; quum nihil sit in hac dictione, quod ullam habeat affinitatem cum hoc interpretamento, siquidem *Hebrai* redemptionem dicitur *Pheduth*, domus *Beth*. Porro, *Davidem* quum sit eadem vox *Latinis*, *Græcis*, & *Hebrai*, hic non esse insertum, per se liquet omnibus, quemadmodum alicubi docet *Hieronymus*. Porro *Græcis* literas tenuiter attigerat, si quidem *Hieronymus* credimus: cujus verba super hac re subscribam ex epistola quadam ad *Marcellam*, quæ explanat *Psalmum* centesimum vicesimum sextum: *Nisi, inquit, quod non ejus culpa ascribendum est, qui Hebrai sermonis ignarus fuit, Græcarum quoque literarum quandam aurulam ceperat, sed Heliodori presbyteri, quo ille familiariter usus est: ex quo ea quæ intelligere non poterat, quomodo essent ab Origene dicta quærebatur. Qui, quoniam in hoc Psalmo commentarium Origene invenire non potuit, opinionem magis insinuare suam, quàm inscitiam voluit confiteri, quum ille sumptuoso clero sermone dasset, & alienum errorem desertius exequutus est*. Hæcenus *Hieronymus* verba recensuimus, in quibus dum sedulo patrocinatur *Hilario*, satis odiosè tractat *Heliodorum*, præsertim quum id quod adfert, nihil aliud sit quàm divinatio. Sed, ut obiter hic patrocinemur *Hilario*, mihi non sit verisimile, virum tantum usque adeo fuisse credulum, ut in enarrandis divinis literis totus pependit ex alieno judicio: nec adeo rudem *Græce* literaturæ, ut non potuerit ipse sensum deprehendere, præsertim in *Origene*, cujus sermo mirè perspicuus est: id quod facile conjectari potest ex his quæ *Latine* versa supersunt. Quamquam non satis video, quid hic usque adeo divum *Hieronymum* offenderit. Nam quod adfert, varias veterum interpretationes ex *Hebrai*, nihil ad *Hilarium* pertinet, qui semper ex professo sequitur *Septuaginta* versionem, qui hoc loco transtulerunt *ισχυραυδίου*. Cæterum quod ait *Hilarium* interpretatum *filios excussorum*, *Apostolos*,

stiles, quod jussi sint pedum pulverem excutere in eos qui non recepissent Evangelium, si quis attentius legerit commentarium *Hilarii in Psalmum, Nisi Dominus aedificaverit domum*, competere aliquanto secus habere. Nam, mea sententia, vocat Apostolos ac prophetas excussorum, hoc est, impiorum filios, qui suâ culpâ rejecti sint à Deo, & excussi in execrationem, ob pertinacem incredulitatem. Ceterum quod obiter duobus verbis meminit de pulvere pedum excussu, non huc pertinet, ut Apostoli dicantur excussi, sed ut pulvis excussus in incredulos Judæos, significet ipsos ob pertinaciter rejectam Evangelii gratiam excussos in reprobam mentem: id quod clarius etiam explicat commentarius in *Mattheum*: *Et signo*, inquit, *pulveris pedibus excussi aeterna maledictio relinquatur*. Referrem & ex *Psalmis* ipsius *Hilarii* verba, nisi longum esset ac molestum lectori, præsertim in Præfatione. Proinde res ipsa loquitur hic *Hieronymum*, aut memoriâ lapsus esse, aut *Hilarii* commentarium parùm attentè legisse. Jam quod probat *Hieronymus Marcella* commentum, quæ scripserit Apostolos fuisse filios excutientium potius quàm excussorum, equidem non video quid sibi velit, nisi fortè quemadmodum *Græci* dicunt *ἱατρῶν παῖδες*, id est, medicorum filii, pro medicis; ita dicti sunt apostoli excussorum filii, pro excussis: alioqui successores Apostolorum potius vocandi erant excussorum filii, si rectè nomine excussoribus intelliguntur Apostoli. Nec absurdum est tamen excussos dici, qui se excusserint; quemadmodum loti dicuntur, qui se laverint; & cœnati, qui cœnaverint. Sic enim dicitur & *pulvis excussus*, & homo seu per excussus, quemadmodum dicitur aspersa labe homini, & homo labe aspersus. Hæc obiter attingere visum est, non in hoc tantum ut patrociner *Hilario*, verum etiam ut intelligamus olim non fuisse religionem sanctissimis viris, à quamlibet magnis autoribus dissentire. Præterea summos etiam viros aliquoties dormire, quemadmodum hic dormitavit *Hieronymus* in taxando *Hilario*. Amicus uterque, sed omnibus amicior esse debet veritas. Nunc ad aliud quod institueramus sese recipiat oratio. Quamquam facillè crediderim illum non ad plenum scisse *Græcas* literas. Etenim quod ad orationis concinnitatem attinet, felicior est in his quæ ex sese, suoque, quod aiunt, Marte scribit, quàm in his quæ vertit, cum in his quæ vertit, densior ac sanior sit in sententiis: idque suspicor in causa fuisse, nè quid susceperet vertendum, nisi cum hac libertate, ut suo arbitratu redderet sensum, omittis etiam aut additis quæ videntur. Nam id tutius semperitis eius sermonis unde transferunt. Sumpsit idem juris sibi *Pogius* in vertendo *Diodoro Siculo*: sumpsit sibi *Ruffinus*, in vertendis penè singulis quæ translulit, præsertim in libris *Origenis*, & *Eusebii Cesariensis* historia. Verum hæc non est libertas interpretis, sed licentia potius contaminantis aliena scripta. Quamquam *Hilarius* nusquam interpretem proficitur, præterquam in Synodis, nihilo magis quàm *Ambrosius*, qui sua ferè hausit ex *Origenis* lucubrationibus. Mihi lapsus videtur ex occasione *Græci* sermonis, quum distribuens suam cuique personæ proprietatem, æternitatem assignat Patri, imaginem Filio, usum Spiritui sancto. Fortasse *Græcè* legit, τὸ ἄνω, sive ἡμετέραν, atque ea dictio *Græcis* dicta est ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου, hoc est, ab

A attendo: unde & ὡς ἡμετέροις dicitur tantis & commendatur ad nostram consuetudinem: ἡμετέροις inquit. Ceterum ἡμετέροις, sive ἡμετέροις *Græcis* non tam sonat usum sive mentem, quàm bonitatem, comitatem, suavitatem, sive, ut frequenter vertunt, benignitatem. Potentia Patri tribuitur, sapientia Filio, bonitas Spiritui sancto. Quem locum citat *Augustinus* in opere *De Trinitate*, nonnihil laborans in exponendo quid sibi velit nomen usus. Ceterum ut cunque hoc habet, quum divus *Hilarius* non admodum *Græcè* calluerit, tamen operæ precium est videre in *Psalmis*, quàm anxie philosophetur in dictionibus *Græcis*, nunc proprietatem & emphasis diligenter indicans, nunc quiritans, à *Latino* interprete non satis commodè redditam *Græci* sermonis sententiam, nunc amphibologiam amovens ex verbis *Latinis*, *Græci* sermonis præsidio. Et ubi sunt interim isti, qui negant in literis sacris ullum esse usum *Græcarum* literarum? Ubi sunt isti *Camelii* verius quàm homines, qui blaterant ex *Græcis* literis nihil aliud oriri quàm hæreses? Et quum hæc vociferentur in publicis concionibus, mirantur si quibus videntur elleboro egere. Quin & translatio quæ utitur, diversa est ab hac quæ nunc vulgo recepta est. Porro, quum *Cypriano* sua sit translatio, quum *Augustino* sua, quum *Ambrosio* sua, quum *Hilario* sua, quum *Tertulliano* sua, ab omnibus diversa, satis apparet olim nullam fuisse communem omnium. Minutiora fortasse videntur, quàm ut sint indicanda, voces quasdam & orationes esse huic peculiares, præter publicam consuetudinem *Latinè* loquentium. Nam his pronominiibus, *sui* & *suus*, durius subinde utitur. Item *secus*, & *cum illis*, usurpat pro eo quod erat, *juxta mentem*, *juxta illorum opinionem*. Nam *intimare* pro *significare* reperitur & apud alios, sed recentiores. *Disproficit* aliquoties usurpat pro *degenerat*, sive *in pejus proficit*. *Zabolus* pro *diabolo* non apud hunc tantum invenitur, & ex antiquitate ductum videri potest: quæ non solum in dictis omnibus compositis, verum etiam extra compositionem usurpabat pro *dia*. *Græci* aliquot, aut *Hebræas* voces usurpat nonnunquam juxta *Latinam* inflexionem, nonnunquam juxta *Græcam*. *Rheumatis* alicubi dicit pro *rheumate*, quasi dicas, *rheuma rheuma*, ut *musa musa*. *Pascham* alicubi dicit & *manam*. Rursus alicubi dicit *diapsalmum*, & *diapsalma*, alias *diapsalma* & *diapsalmatis*. Est ubi manifestarium deprehendas solæcismum, sed quales solent nonnunquam & eruditissimis obrepere, adeo ut & in *Ciceronis* libris unum atque alterum deprehendas, nè quis continuè mendum esse suspiceretur, & rasuram paret. Referrem aliquot exempla, nisi suis locis annotassem in spacio marginali, quamquam & alioqui non difficile cuivis fuerit ex *Elencho* reperire. Enarrans *Psalmum* centesimum vicesimum quartum, scribit hunc in modum: *Postque conversio sit propheta, retributionem à Domino ei qui ab iniquitate manus abstinuerit imprecantis: Benefac Domine bonis & rectis corde, probitatem & voluntatis & fidei in utroque significans*. Sic enim subjecit significans, quasi præcellisset: *Postque conversus sit propheta, retributionem imprecatur*, &c. Et hujus generis sunt ferme ceteri: sive hoc accidit humano lapsu, quales deprehenduntur & in *Cicerone*: sive à *Græcis* mutuatus est, qui sic paternum casum ponunt absolutè, quemadmodum nos ablativum, & rectum casum usurpamus interdum loco paterni.

paterni. Hoc vitium quod *ἀναιδέτης* Græci vocant, potissimum accidit his, qui longo circūitū vix tandem absolvunt orationem, quique magis circa rem, quam circa verba sunt intenti. Quod genus, si quis dicat, *Non licuit ad te scribere*: post multis in medio interjectis, tandem subiciat, *variis negotiis occupatus*: quasi præcessisset, *Non potui ad te scribere*. Hoc à veteribus factum nos citra culpam imitamur, dicentes: *Non sum id nescius*: Quoties ejus dei mihi venit in mentem: *Id autem mihi indicium fecit*: Perinde quasi pro *Nescius sum*, dixisses *Nescio*: pro *Veni in mentem*, *Recorder*: pro *Indicium fecit*, *Indicavit*. Similis locus est, sed hoc evidentior, in enarratione *Psalmi* centesimi quadagesimi primi: *Corpus enim quod cruci affixerant contuentes, potestatem anima, qua se signis & fallis Deum probaveras, nemo querebat*. Hic rursus contuentes, positum est pro eo quod erat dum contuentur. Atque hæc exempli gratiā retulisse suffecerit. Sed nunc ego insigniter impudens, qui lectorem avidum, tam loquaci præfatione remorer à lectione divini operis. Destinam igitur, si prius ipsum illud abs te petiero, Præfatum optime, ut hoc quicquid est laboris, tuo dicatur nomini, mei erga te studii pignus ac monumentum esse velis. Quid præstiterimus, aliorum esto judicium. Certè magnis sudoribus adnixi sumus, ut *Hilarius* unicum illud *Galliarum* lumen, aliquanto castigatior ac nitidior exiret in manus hominum. Prohibet autem & gratiosior, si tuus accesserit favor, cujus prima est apud omnes autoritas, cujus integra synceræque judicia, nulli non perspecta sunt. Nimirum respondes egregiæ *Carondætica* gentis indoli, cujus felix fecunditas, nobis præter eximium illum *Burgundis* cancellarium multos dedit, quorum ego quinque novi, viros non minus humanos quam integros, omnique genere ornamentorum cumulos. Vides igitur quid vener, nimirum ut ex *Carondætica* nominis splendore, nonnihil favoris conciliem *Hilario*, quem oportet omnibus sacræ doctrinæ studiosis esse commendatissimum. Video enim quosdam præ novis libellis, qui nunc undique provolant, veteres autores fastidire: in tantum, ut & *Originem* & *Hieronymum* veluti sexagenarios, quod est in proverbio, de ponte deturbandos existiment. Ego verò ut non arbitror aspernandum, si quid horum temporum ingenia, vel excogitarent vel instaurarent: ita mentis est improba, verustati non suum deferre honorem: ingratus verò etiam, eos rejicere, quorum industria tantum debet orbis *Christiani*. Quid enim nunc possemus in sacris literis, nisi *Origenis*, *Tertulliani*, *Chrysostomi*, *Hieronymi*, *Hilarii*, *Augustini* monumentis adjungi? Ego verò nec *Thoma* nec *Senti* libros intotum antiquandos esse duxo. Scribere suo seculo, multaque nobis è veterum libris hausta, subtilius excussa tradiderunt. Ceterum nec istorum incivilitatem approbo, qui huic autorum generi tantum tribuunt, ut bonis literis feliciter ubique repullulanti-bus obstrependum putent. Variæ sunt ingeniorum dotes: multæ seculorum varietates sunt: quod quisque potest, in medium proferat: nec alteri quisquam invidet, qui pro sua virili, suoque modo conatur publicis studiis utilitatis aliquid adjungere. Veteribus debetur reverentia, præsertim quos præter eruditionem & eloquentiam, vitæ quoque commendat sanctimonia; sed ita, ut

A cum judicio legantur: recentioribus debetur candor; ut absque invidia legantur, nec sine delectu tamen. Absit autem ubique rabiosa contentio, pacis & concordie pestis: nec absint à studiis Gratia, quas Musarum comites non temerè finxit antiquitas. Amplitudinem tuam diu nobis incolamem servet is, sine quo nihil esse potest saluum, Præfatum ornatissime. *Basilea*, Nonis Januarii, Anno à natali *Christi* Millesimo quingentesimo vigesimo secundo.

IN ANNOBIIUM.

*Adriano hujus nominis VI. Pontifici Romano
nuper electo Erasmus Rot. S. D.*

Quum facile divinarem, beatissime pater, *Epist. 9.* Quantā gaudiorum ambitione strepitūque *Roma* foret exceptura longè gratissimi Pontificis adventum, præsertim tot jam mensibus desideratum, ratio mihi quaesita est, ut inter tot millia gratulantium, inter tot acclamantium & applaudentium agmina, inter tubarum voces & bombardarum tonitrua, tamen humilem, exili voce, denique procul etiam absentem non omnino mutum agnosceres *Erasmum*; ut quondam tuæ doctrinæ Theologicæ auditorem, & integritatis admiratorem, ita nunc tuæ sollicitudinis Apostolicæ oviculam. Sic *Zachar* pusillo quaesitum *sycomori* præsidium, ut videret *Jesus* & ab eodem videretur. Imò non tam hæc ratio mihi quaesita est quam ultrò oblata. Benignitas enim Domini *Jesus*, cujus peculiari voluntate ad istuc muneris ascitum esse te persuasum est omnibus, quum pollicita sit inventuros eos qui quaesissent, mihi non quaerenti, organum, ni fallor, aptissimum obtulit, quo tibi gratulationis officium, haud quidem vulgari more persolverem. Obtulit enim *Psalterium Davidicum*, digitis *Arnobii*, peritissimi *Psalmistæ*, meâ sententiâ dulcissime resonans. Et si quid faciunt ad magnificentiam, radarum ac funeralium flammæ, habet hoc organum non solum efficacem & amabilem piis auribus tinnitum, verum etiam habet & ignem suum, habet suas & faculas, de *Christi* igne lucentes, quem ille venerat sparsurus in terras. Hoc ut longè magis decorum est verè Theologo & integerrimo Pontifici, ita non dubito quin sit & multò gratius futurum animo tuo, quam lituorum cantus, aut tormentorum æneorum crepitus, aut inconditæ populi tumultuantis acclamationes. Sed ne molestus sim ænigmatis, rem ut habet simpliciter eloquar. Eodem ferme tempore, quo hic rumor omnibus lætissimus allatus est, te magno consensu Cardinalium ascitum ad Pontificiū *Romani* culmen, missi sunt ad nos è venerabili collegio ac disciplinæ regularis nomine cum primis commendato, quod, inter *Uormaciam* *Vangionum* civitatem, & *Spiram* *Nemetarum* urbem situm, vulgo dicitur *Frankental*, Commentarii in *Psalmos Davidicos*, *Arnobii* titulum præ se ferentes. Qui mittebant, non confidebant placituros, vel quòd jejuni viderentur, vel quòd impolito sermone passim manifestariis sollicitis scatentes. Verum simulatque degustandæ lectionis gratiā, unam atque alteram pagellam evolvissem, sensi protinus non illam esse vulgarem infantiam, sed expolitissimam impolitiam, & copiosissimam breviloquentiam. In verbis duntaxat

duntaxat esse parsimoniam ac neglectum, in sensibus amplissima splendidissimaque esse omnia. Quoque sum aliis ingressus, hoc magis mihi crevit operis admiratio, ut planè sentirem mihi thesaurum quempiam insignem oblatum, sed ut *Pauli* more dicam, in vasculo fictili. Cœpit me semper fateor, in autoribus etiam sacris sermonis mundities, & offendit balbuties. At utinam nobis contingant plures, qui de mysteriis scripturarum sic balbutiant, ut hic *Arnobius*, tantâ luce, tantâ eruditione, tam fecundâ brevitate, tantâ denique sanctimonîâ. Sed ne sermonis inconditâ, multisque locis solœci præjudicium operis auctoritatem eleve, præsertim apud eos qui ex orationis viriis, prudentiam etiam aut eruditionem æstimare solent scriptoris, priusquam aggrediar de laudibus auctoris & operis dicere, primum illud lectorem admonitum volo, quicquid hic est solœcismorum, non esse profectum ab incitiâ, sed à iudicio, nec homini imputandum, sed temporis. Quum enim *Arnobius* eloquentiæ professione clarum fuisse constet, etiam antequam fidei nostræ mysteriis initiaretur, quumque *Lactantius* discipulus satis declararet, quàm non infans fuerit ille præceptor, quumque catechumenus scripserit eloquentissimos libros adversus gentes, *Tertullianum* imitatus, quemadmodum hunc imitatus est *Lactantius*, non potest imperitiæ videri, quod in hoc opere tot solœcismi comperiuntur, præsertim adeo manifesti, ut vix *Holcot* & *Brioc* solœcisset crassius. Nec est, quod hinc suspicemur hunc *Arnobium* esse diversum ab illo, cujus opus *adversus Gentes*, etiam ob orationis elegantiam laudatur. Idem scripsit, sed non scripsit isdem. Illud opus scripsit eruditus, hoc scripsit vulgo. Constat autem apud *Hispanos*, *Afros*, *Gallos*, reliquasque *Romanorum* provincias, sic sermonem *Romanum* fuisse vulgo communem, ut *Latine* concionantem intelligerent etiam cædones, si modò qui dicebat, paululum sese ad vulgarem dictionem accommodasset. Declarant hoc conciones ac disputationes quædam *Augustini* apud populum habitæ, quas ex ipsâ re constat non ab *Augustino* scriptas fuisse, sed à notariis exceptas, qui non solum retulerunt in scriptum quod dicebatur, sed etiam quod agebatur. Quos si quis postulet sibi cum digito monstrari, unde hujus rei possit experimentum certum capere, legat disputationem *Augustini* cum *Maximino*, & conferat initium disputationis à notariis exceptum, cum ejus operis hinc, quem ipse describit, quod *Maximinus* se subduxisset disputationi. Legat duas conciones, quibus expurgat tamam de clericis suis sparsam in populo; Legat orationem, quâ ex populi suffragiis sibi designat Episcopum successurum, & in levioribus negotiis futurum vicarium; Legat cationem adversus *Donatistas*, quam vulgo canendam lingua vulgari descripsit. Hæc si quis conferat cum his quæ scripsit eruditus, veluti *De Trinitate*, *De Civitate Dei*, facile colliget quantum interfuert inter sermonem eruditorum & imperitiæ multitudinis. Ac ne *Rome* quidem eo tempore quo maxime florebat ea lingua, omnes loquebantur quemadmodum loquebatur *Cicero*. Et jam tum vulgus usurpabat sibi quædam suo jure, quæ docti damnabant. Dixerit aliquis, Quid venit in mentem *Arnobio* viro facundissimo, ut hos commentarios plebeie lingue committere voluerit?

A Primum, olim nihil erat popularius *Psalmis Davidicis*, adeo ut hinc & arator aliquid modularetur ad rivato, & naucletus ad clavum, & nauta ad remum, & fossor ad glebam, & textor ad flamen, & uxor ad colum. Denique infantes hinc aliquid gestirent capere nutrici, priusquam fari nōssent. Tantum amor olim habebat omnes hujus divinx musicæ, quam nunc plerique fastidiunt etiam sacerdotes. Proinde voluit *Arnobius* ab omnibus intelligi, quod videbat canari ab omnibus. Persuadet hoc illi *Christiana* charitas, quæ studet prodelle quàm plurimis. Maluit balbutiens utilitatem adferre multis, quam eloquentiæ laudem auferre apud paucos. Et hanc linguam popularem intelligebant & eruditi, ut nec illis periret fructus mysticæ cognitionis, quo percepto non oportet orationis phaleras efflagitare. Adjiciam & alteram causam ex mea suspitione, ut ego quidem arbitror, non improbabilem. Refert divus *Hieronymus* in Appendice quadam, quam attexit *chronicis Eusebii Casariensis*, hunc *Arnobium* quum ethnicus adhuc in civitate *Sicca* juventutem institueret ad declamandum, in somniis adactum fuisse ut flagitaret baptismum. Quumque non impetraret ab Episcopis quod petebat, quod illis persuaderi non posset illum sincero animo velle profiteri religionem, quam hæcenus impugnasset, elumbravit adversus pristinam religionem luculentissimos libros, atque his tandem velut obsidibus datis, pietatis fœdus impetra vit. Porro, ne quid suspicionis etiam hæreret in animis simplicium *Christianorum*, qui superbam illam & artificiosam eloquentiam vel oderant, vel habebant suspectam, in his Commentariis deposuit omnem rhetoricæ strepitum, seseque ad infimæ plebis orationem dejecit, quo declararet sese toto pectore *Christianum* esse. Nam opus hoc suscepit iussu duorum Episcoporum, *Rustici* & *Laurentii*, quemadmodum ipse testatur suâ Præfatione. Atque hoc factum obedientiam vocat, ut conjectura sit, aut catechumenum loqui, aut certè recens *Christianum*. Proinde si quis reputet, quibus ista scribat *Arnobius*, non debet videri solœcismus, si quid inciderit diversum à consuetudine loquentium emendatius, imò solœcismus erat nisi sic fuisset loquutus. Veluti si quis vulgo *Romanorum* hodie loquatur, quemadmodum olim loquutus est divus *Gregorius* quum adhuc esset sermo popularis incorruptior; aut si quis apud *Hispanos* verba faciat, secus loqueretur quàm habet publica illius gentis consuetudo, duplex incommodum lucrifaceret: Primum, non intelligeretur ab iis quibus loqueretur: Deinde ut Barbarus offenderet ac rideretur. Quare scriptoris hujus exemplum nihil suffragatur his, qui quum scribant literatis, & eâ lingua quæ temporibus his nihil habet commercii cum populo, tamen laudi quoque sibi verti volunt, quod ineptis sensculis, sermonis ineptiam vincunt. Nam præcipua vis eloquentiæ in rerum inventionem sita est. Quanquam nunc quoque non est fastidienda in scriptore *Christiano* munda simplicitas, modò sicut absunt phaleræ, locutionisque, sic absunt & sordes. Neque enim *Arnobius* si nunc scriberet isdem atteretur solœcismis, sed aut planè *Gallice* scriberet, si vulgo *Gallorum* scriberet; aut potè *Latine*, si scriberet literatis. Nimirum hujus generis erat Apostolorum sermo, quo nobis novum Testamentum literis prodiderunt.

runt. Sic tum aurigæ loquebantur & nautæ. Taliserat sermo, quo primum in linguam *Latinam* translati sunt novi Testamenti libri, in quibus si qui solæcismi nunc offendunt aures literatorum, magis ascribendi sunt illorum temporum receptæ consuetudini, quàm interpretum imperitiæ. Sed ut tum expediebat sic scribere, quia populo scribebatur; ita nunc ineptum sit affectare solæcismos, qui nec illiteratis prosunt, & literatos offendant, & rem obscurant, & auctoritatem scriptoris elevent. Ceterum ut satis constet, populum corripisse *Romani* sermonis puritatem, ita verisimile est apud alias nationes, aliisque temporibus aliter fuisse corruptum. Certè duo quædam deprehendimus in huius Commentariis, quæ divus *Anselmus Augustinus* testatur ætate suâ vulgo corruptè solere pronuntiarî. Nam in Commentario *Psalmi* centesimi tricesimi octavi, *offsum* pro *os*, unde ducitur paternus casus *osis*, & multitudinis casus *ossa*: Et *floriet* pro *forebit*, non semel ab hoc positum est, & ita, ut satis appareat non esse casu factum: & quum dixisset *os*, velut interpretans populo, adiecit, id est, *offsum*. Utriusque rei meminit divus *Anselmus Augustinus* in opere cui titulum indidit, *De doctrina Christiana*. Siquidem libri tertii capite tertio scribit hunc in modum, de vocibus ambiguis disserens: *Nam quod scriptum est, Non est absconditum à te os meum, quod fecisti in abscondito, non elucet legenti, utrum correptâ literâ os pronunciet an productâ. Si enim corripiat, ab eo est quod sunt ossa. Si autem producat ab eo quod sunt ora, intelligitur numerus singularis. Sed talia linguæ præcedentis inspectione dijudicantur. Nam in Græco non *os*, sed *os* positum est. Unde plerumque consuetudo loquendi vulgaris utilior est significandis rebus, quàm integritas literata. Mallem quippe cum Barbarismo dici, non est absconditum abs te os meum, quàm ut ideo esset minùs apertum, quia magis *Latinum* est. Idem libro secundo capite XIII. de vitiis sermonis disputans: *Illud, inquit, etiam quod jam auferre non possumus de ore constantino popularum: Super ipsum floriet sanctificatione, nihil profectò sententia detrahit. Auditor tamen peritior malles hoc corrigi, ut non floriet, sed forebit diceretur; nec quicquam impedit correctionem, nisi consuetudo constantinum. Ex his colligere licet hos Commentarios & *Afric* fuisse scriptos, & præcis illis temporibus fortassis præstitere & alios aliquot barbarismos indicare, quo minus offendatur præmonitus lector, quum inciderint, nè statim mutet scripturam à librariis depravatam suspicans. *Panicemini* verbum, non rarè usurpat deponentialiter. Item *tribulantes* frequenter ponit pro iis qui affliguntur, non qui affligunt. Similiter *confundentes* pro *erubescerent*, quasi *tribulari* & *confundi* deponentia verba sint non passiva. *Hoc flos*, & *hoc ros* constanter pronuntiat genere neutro, nimirum ad formam *os oris*. Carendi & utendi verbo adiungit accusativum. *Hæc manna manna* inflectit, ut nos *anna anna*. Græcorum exemplo sæpenumero nominativum ponit absolute loco ablativi, velut in Commentario *Psalmi* centesimi decimi quarti, & *Psalmi* octogesimali quarti. Nonnunquam adiungit casum, non quem recipiunt ea verba quibus utitur, sed quem admittit verbum quod circumloquitur, veluti *Psalmi* octogesimali octavo: *Memor esto Apostolas pro memento Apostolas. Ad-***

propere dixit alicubi, voce nimirum id temporis vulgarâ magis quàm probâ, pro eo quod erat *per Tropologiam applicare*. Hanc vocem *paratura*, quæ *Tertulliano* peculiaris est, nonnunquam & apud hunc invenies, qui ut ætate præcessit *Arnobio*, ita generis ejusdem fuit. His non dissimilia quædam obvia sunt in libris *Augustini*, maxime iis, quibus loquutus est apud populum, velut *subdiacones* & *diacones*, & *baptismum* genere neutro. Hæc referre visum est, nè cui sordescat opus eruditum juxta apium, ob hæc & hujusmodi sermonis vitia, quæ apud eos quibus tum scribebat adeo vitia non erant, ut si secus dixisset, habitus fuisset barbarus. Poteram mutatâ phrasi & adjectis paucis exiguo labore totius operis gloriam in me transferre; sed primò illud semper alienissimum fuit à moribus meis, alieni meriti gratiam mihi suffragari. Deinde visus est *Arnobius* indignus, qui hac portione laudis apud posteros fraudaretur. Intercederunt illi laudati libri, quibus pugnat adversus Gentes. Saltem hoc superest illius toties *Hieronymo* laudati ingenii monumentum. Atque hujus quidem operis in *Catalogo Scriptorum illustrium* non meminit *Hieronymus*. Fortassis in causa fuit, quod is liber, ut vulgo scriptus, tantum in *Africa* circumferebatur, aut notior erat, omniumque manibus tritior, quàm ut *Hieronymus* putaret recensendum. Ita rebus nonnullis nimia celebritas oblivionem induxit. Hæc nimirum occasione nunc desideramus titulos operum *Origenis*. Simili casu fueramus ignoraturi libros *Tertulliani*, nisi nuper aliquam partem felicior studiis Deus prodidisset. Proferam & aliud argumentum, unde præter stili conjecturam possis antiquitatem scriptoris colligere. Aliquot hæreticorum per occasionem meminit, *Manichei*, *Novati*, & *Arii*; sed nullius, cujus ætas posterior fuerit ætate *Arnobii*. Nam *Arianam* hæresim apparet hujus ætate fuisse exortam. Floruit enim sub Imperatore *Diocletiano*, circiter annum orbis redempti trecentessimam vigesimam nonam. Ceterum nec *Donatistarum*, nec *Pelagianorum* meminit, quum utraq; pestis hæc exorta sit in *Africa*, quorum priores hoc defuncti, aut admodum senes exortos apparet; alteros ætate *Augustini* constat extirxisse. Et tamen *Arnobius* hic uno atque altero loco disputat *De libero arbitrio*, ubi non tacuisset *Pelagium*, si ille fuisset antiquior. Quum igitur demonstratum sit in his quæ sola poterant offendere, nihil esse quod debuit quenquam offendere, quum & autorem tantopere nobis commendat *Hieronymi* auctoritas, quum opus ipsum tanta commendat antiquitas, nunc paucis aperiam quæ me tantopere rapuerint in hujus voluminis admirationem. Primò illud in confesso est, inter omnes sacræ scripturæ libros, nullum esse mysteriis abstrusioribus plenum, quàm librum *Psalmorum*, nec alium esse majoribus tenebris operum verborum ac sententiarum. Atque in tali argumento simul & brevem esse & dilucidum, quod hic utrumque mirè præstat, mihi videtur hominis pariter & exquisitæ facundie, & penitus intelligentis rem de qua loquitur. Nullus enim paucis explicat, quæ parum intelligit. Nullus tam obscura tato dilucidè posset efferre, nisi dicendi rationibus omnibus exercitatus fuisset. Nusquam est præfationum ac digressionum ambagibus molestus, sed

sed ubique præclarus artifex festinat; & in medias res, non secus ac notus auditorem rapit, quod in *Homero* laudavit *Flaccus*. Nec usquam est ambiciosus in citandis sacrorum voluminum testimoniis, sed totus sermo velut ex emblematis ac tessellis arcanæ scripturæ concinnatus est; ac frequenter ita contexit *Psalmi* quem exponit versus aliquot, ut paucis verbis additis, etiam illa lucem habeant, quæ non interpretatur, sed ita refert, ut perpetui sibi que coherentes sermonis tenor suam habeat gratiam. Jam quod in perspicuis etiam argumentis difficillimum est, sic docet apertè, ut nihil sinat frigere ab affectibus. Plus indicat oratio quàm loquitur, ac properans multum & cogitationum & aculeorum relinquit in animo, ut nescias utrum prius in te efficiat, ut intelligas, an ut rapiaris. Jam hoc non solum est eruditi, verum etiam amanti quod docet. Si quid incidit, quod ex reconditis antiquarum rerum historiis, aut ex eorum libris qui de naturis animalium, aliarumve rerum scribere, petendum erat, nihil est tam abstrusum, apud ethnicos, aut sacros etiam scriptores, quod hic paucis verbis non indicet, nihil interim ostentans aut jactans varietatem eruditionis, quod in nonnullis etiam magni nominis scriptoribus sæpe nobis molestum est. Sed rem verè sacram Apostolicà quãdam simplicitate sinceritatèque tractat. Nec congerit aliena, nec usquam vim facit divinæ scripturæ, sed quicquid adducit, ei loco natum esse dicas. Maluit enim optima referre quàm plurima. Porro, quum à jocis abstineat, quos argumenti severitas non patiebatur, tamen sentias per totam dictionem fusam esse perpetuam quandam festivitatem & jucunditatem. Nusquam ipse languet aut dormitat, & semper alacritate dictionis sublevar, ac recreat lectorem. Sic incipit, ut illic reficiat: sic properat, ut non possit somnus obrepere: sic finit, ut sitientem adhuc & plura cupientem dimittat. Jam quum in *Tertulliani*, *Origenis*, ac omnium penè veterum libris quædam admixta sint, quæ aut manifestum habent errorem, aut suspecti dogmatis sunt, hic sic ubique temperat calamum, ut nihil usquam compererim, quod ulli hæresi sit affine. Nam quod scribit in commentario *Psalmi* decimiquarti: *Jesus autem immaculatus solus Virginæ antro ingressus, ipsum tabernaculum à maculis carnalibus liberavit*: Non sensit de maculis quæ ante ingressum *Christi* fuissent in *Maria*, sed quæ in aliis feminis esse consueverunt, à quibus *Christus* suam matrem servavit immunem, & auxit castitatem potius quàm violavit. Quin & ecclesiæ *Romana* videtur hoc honoris deferre, ut extra catholicam ecclesiam sit, qui sit ab hac alienus, quæ totius ecclesiæ teneat principatum, quæque *Petrus* Apostolorum principem meruerit habere pastorem. Locus est Commentario centesimo sexto, & in Commentario *Psalmi* centesimi tricesimi octavi. Docet eximiam quandam potestatem *Petro* tributam à *Christo*, quem ter negaverat, haud dubiè loquens de potestate pacendarum ovium. De *Votis* aliquoties meminit, sed his duntaxat quibus in baptismo *Christum* professi, mundo satanæque renunciavimus, non quod arbitrer illum reliqua vota contempsisse, sed quod hæc, ut sunt, præcipua duxerit. Nec dubito quin in his commentariolis, *Origenis* industriâ fuerit adjunctus, qui in nullum opus divi-

A vine scripturæ frequentius edidit commentarios quàm in *Psalterium*. Nam locis aliquot declarat se *Græcæ* calluisse. Sed interim dixerit mihi quispiam, Quid hic gratiæ tibi postulas, qui nihil largiris de tuo? Non recuso quo minus tota laus sit penes *Arnobium*, modò quàm plurimum utilitatis hinc manet ad veræ pietatis candidatos. Et tamen est aliquid prodidisse librum antehac obscurum, atque etiam ob dictionis vitia contemptum. Est aliquid huc perpulisse *Joannem Frobenium*, ut suo sumptu, suoque periculo novum opus excuderet suis formulis. Non enim semper æquè feliciter illis cadit editionis alea. Postremò, vix quisquam credat quantum fuerit negotii in castigandis erroribus scribæ, quod ut facerem, sæpe totus *Psalmus* erat relegendus, ut illinc sub-odiret lapsus occasionem. Erant observandi familiares hujus operis solæcismi ac barbarismi. Alicubi res planè *Delium* quempiam natatorem postulabat, aut *Sibyllam* potius. Hujus generis unum exemplum dabo Commentario septuagesimo septimo. Scriba non intelligens sic pinxerat, quod aures infaciens. His verbis quum nihil omninò significaretur, diuque me torissem, divinavi id quod res est scriptum fuisse, quod aures infaciens. Nam in plerisque scripturis figura hujus literæ x, non multum abhorret ab r. Itaque scriba *Græcè* prorsus ignarus, & *Latine* minimum doctus, ex *auxesis* fecerat aures in. Item Commentario centesimo quinto scriptum erat, *Suscipiat rogulam penitentia, ex cluso nova ita ut centesimo quinto Psalmum &c.* Nos ex conjectura restituimus: ex cluso *Novato*, sive *Novatiano*. Nam uterque fuit ejusdem hæresis, nec admittebat penitentem. Novum igitur opus novo Pontifici, sanctum ac theologicum opus integerrimo Theologo Pontifici dedicamus. Id, uti spero, tua sanctitas hoc libentiùs accipiet, quod hoc munusculo nihil veniamur (Sumus enim nostrâ quamvis tenui fortunula contenti) nisi ut hoc opus tuis auspiciis exeat in manus hominum, hoc nimirum uberiores pietatis fructum allaturum, si tuo calculo fuerit comprobatum, quem ad istud dignitatis fastigium non ambitio, non ullus favor humanus, sed ut confidimus omnes propitii nominis voluntas evexit, ut esset non minus optimus integritate, quàm maximus auctoritate, qui hos impios orbis *Christiani* tumultus, jam heu nimium diutinos, ac semper in pejus gliscentes aliquando componat. Videmus duos præcipuos orbis monarchas insens animis inter se consistari, vix ullam esse portionem orbis nostri immunem à bellis, à cædibus, à prædationibus. Et quanquam religio *Christiana*, quæ olim omnes mundi plagas occuparat, nunc *Europa* angustis minor sit, tamen hæc quoque sectarum ac schismatum perniciosi dissidiis miserè dissecta est. Atque interim sic tumultuantibus imminet *Turca*. In rebus tam afflictis, magna quædam spes habet animos bonorum omnium, fore, ut discussis tempestatibus, per te nobis serenitas ac tranquillitas redeat. Pollicemur hoc nobis quum aliæ res permittat, tum eruditio tua non vulgaris, deinde ista morum integritas à primis annis ad hanc usque ætatem spectata cunctis. Præterea senectus ista, quæ non sinit te aliud spectare, quàm ad gloriam *Christi*, ac profectum *Christianæ* pietatis. Postremò summus cum *Cæsare Carolo* consensus, cujus autoritas ac

potentia hoc præstabit, ut possis etiam efficere, quod optimum esse judicabis. Certè ad tantam corruptissimorum morum luem emovendam validis incantamentis est opus, ac venefico quodam artifice, qui incantet sapienter. Eam ad rem nos organum aliquod novum porteximus, non quòd deesset *Psalterium Davidicum*, sed quòd apud plebsque jaceret. Habet hoc, ut ferunt, humana musica, ut affectus hominum aut concitet, aut moderetur, si quis artifex certas harmonias aptè moduletur. *Timotheus* solitos fecit *Alexandri Macedonis* animum ad bellum certis modis accendere. *Pythagoras* spondos ad *Phrygium* modum occinens, amore lympharum adolescentem ad gravitatem immutavit. Simile quiddam fecisse narratur *Empedocles*, qui certis modis Musice adolescentem jam irà percitum & in eadem ruerem, ad sanitatem revocavit. Et quanquam fabulosa videntur quæ de *Mercurio* atque *Orpheo* cithara prodidere veteres, tamen hæc ipsa figmenta nata sunt ex artis miraculis. Certè *Terpandrum* atque *Ariodem* apud *Lesbios* atque *Ionios* multis & gravibus morbis, harmoniis musicis mederi solitos, narrant rerum gestarum scriptores. *Ismenius Thebanus* apud *Bætos* multis *Ischiaticis* cruciatum, apto modulamine eximisse legitur. Nam quod ait *Virgilius*,

Frigidus in præcis cantando rumpitur anguis,
ut à Poeta dictum contemni poterat, nisi nostræ quoque literæ meminissent venefici incantantis sapienter, & aspidis surdæ. *David* suâ citharâ succurrebat *Sauli*, quoties à spiritu Domini malo agitabatur. Quod si tantam vim habet humana musica, ad mutandas affectiones corporum & animorum, quanto credenda est efficacior celestis hæc ac divina Musica ad purgandos animos nostros à morbis spiritualibus, ac spiritibus hujus sæculi malis. Ingens morbus est ambitio, pessimus spiritus est livor & odium. Atque hujusmodi pestibus maxima pars *Christianorum* tenetur, nec his sæpe liberis, quos oportebat aliis mederi. Prophanis olim erant & verba & voces, quibus animi dolorem lenire possent, & magnam morbi deponere partem; & *Christi* Musica non habet verba & voces, quibus excantemus animis nostris amorem rerum fluxarum & incantemus amorem rerum celestium? *Pythagoras* habuit modos, quibus juvenem amore fudentem ad sobrietatem revocaret; & *Christianus* Psalter non habet modos quibus Principes, insanissimis bellis sic inter se sine fine tumultuantes, ad pacis amorem revocet? Sed ipsi prius nobis hæc Musicâ medeamur oportet, quàm aliorum morbis mederi paremus. Nulla est scripturæ sacræ pars, quæ non habeat efficaces modos, modo nè velut aspidem surdæ obturemus aures nostras, nè penetret in animos nostros divinæ vis incantationis. Sed meli sententiâ nulla efficaciores, quàm *Psalmorum*, in quo divinus ille Spiritus secretissimas suorum mysteriorum delicias nobis reconditas esse voluit, ac modos quosdam efficacissimos reposuit, quibus transformaremur in affectum Christo dignum, tantum adsit qui scitè moveat hujus Psalterii chordas. Hoc peculiare munus est Episcoporum ac Sacerdotum. Et tamen sibi quisque psalter esse possit, aderit moventi chordas, & arcanam vim aspirabit intus, si modò purus & ardens adsit animus, hoc est, si purgatæ mentis aures. Utinam tua sanctitas nobis referat illum hujus Musices peri-

A tiffimum *David*, qui non solum ipse moduletus est, sed & alios cantores multos instituit. *David* autem typum gerebat *Jesu Christi* psalter nostri, qui nullo corporis sui in cruce tensio, nihil vulgare aut terrenum sonuit, sed harmoniam Patri gratissimam, & nobis efficacissimam modulatus est. Quam suave sonuit illa charitatis chorda, *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt!* Habet & mundus organa sua, sed quæ infernè reddunt sonitum inamabilem. Quid enim loquitur ira fides? *Ulciscere, spolia, ejice, occide.* Quid sonat ambitionis nervus? *Dilata ditionem, nec jurisjurandi, aut pietatis sit ratio, quoties agitur de imperio.* Quid crepat avaritiæ chorda? *Vides homini bene esse, nisi qui plurimum possidet, per fas nefasque congero, rape, serva.* Quid sonat luxûs ac libidinis chorda? *Hic suaviter vive, quid post hanc vitam habiturus sis incertum.* Sic pessimam harmoniam reddit livoris & obtrectationis chorda.

C Hæc nimirum est mundi Musica quæ modis hujusmodi pessimis incantat nobis pestiferas cupiditates, ac *Sirenium* in modum, malè dulcibus cantilenis nos pellicit in perniciem. His modis ebull lymphatique sic belligerantur, tumultuantur, ambimus, rapimus, irascimur, ulciscimur, mordemur invicem, ac mordemur. Sed ille celesti Musica tactus erat qui dixit: *Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum, concupiscit & deficit anima mea in arria Domini!* Rursum ille: *Factum est verbum* tanquam cere liquefens in medio ventris mei.

D Afflaverat Apostolos hujus harmoniæ vis, quam aiunt: *Domine, quid ibimus? verba vite habes.* Suavissimus autem ac modulatissimus concentus est, quoties è charitate, pudicitia, sobrietate, modestia, cæterisque virtutibus concors quardam varietas resonat. Habet & modulos suos pro argumento diversos hæc Musica. Sunt quibus flebili, sed Deo gratissimo cantu deploramus peccata. Sunt qui nobis animos ac robur addant ad fortiter resistendum diabolo. Sunt alacres ac lati, quibus gratias agamus Deo pro suis in nos beneficiis. Sunt quibus consolemur ac delineamus afflictum. Denique nihil malorum habet hæc vita, quod non faciliè feramus, si, quemadmodum *Coloss.* scribit *Paulus*, nos invicem doceamus, & commonefaciamus cantionibus ac laudibus, & cantilenis spiritumalibus cum gratia canentes in corde nostro Domini. Et quicquid egerimus sermone aut facto, omnia in nomine Domini *Jesu* faciamus, gratias agentes Deo & Patri per Filium.

F Erit autem hæc musica gratior Deo, si frequens chorus concordibus animis ac vocibus moduletur. Sed ut ad *Psalmos Davidicos* redeam, nemo potest hujus modulationis sentire dulcedinem nisi sensum mysticum perceperit. Quid est enim alioqui quod plerique monachi ac sacerdotes tanto cum tædio *Psalmos* hos sonant? Nimirum quia spiritu canunt non mente. Quòd si quibus non vacat prolixos aliorum commentarios evolvere, horum fastidio succurret *Arnobius*, qui sæpe *Psalmus* ipso brevior est, ut qui hujus commentariolum legit, simul & *Psalmum* cecinerit & didicerit. Sit igitur hæc præcipua cura sacerdotibus, ut semel intelligant, quod quotidie recitant: Ita fiet ut plus capiant solatii ex uno *Psalmo*, quem intellectum mente cecinerint, quàm ex quadraginta spiritu decantatis. Illud in primis oportet esse persuasissimum psalter nostro, sic visum esse Spiritui sancto, & optimo consilio

consilio visum, arcana sapientiz celestis huiusmodi figurarum involucris obtegere. Eruendi mysterium ipse *Christus* in Evangelio, & Apostolica litera viam nobis aperit. Horum vestigiis ingressi, veteres orthodoxi reliqua nobis prodiderunt. Sed mea sententia nemo sanctior *Amobio*. Quamquam is potissimum occupatus est in sensu explicando, qui pertinet ad Evangelicam historiam, ut quemadmodum scribit *Paulus* Apostolus, ex fide in fidem magis in nobis confirmetur scientia *Christi*, dum quicquid in Evangelicis literis gestum legimus, in *Psalmis* prae dictum conspicatur. Atque haec sane pars in tractando difficillima est, quae recte comperta, facile vel ex sese reliquos sensus addivinant, qui in mysticis literis sensus habent exercitatos: qua de re non nihil attigimus in commentario quo nuper explanavimus *Psalmum*, *Quare fremuerunt gentes?* Sed, ut aliquando finiam, beatissime pater, orat & expectat illud abs te cum primis populus *Christianus*, ut arrepto *Psalterio Christi*, melodiam aliquam verè apostolicam incinas, quae Principum ac populorum animos jungat *Christianam* concordiam, quae perniciosas opinionum pugnas discutiat, quae ad celestium bonorum amorem inflammet, regno celesti destinatos. Non gratulor tibi dignitatem istam, non gratulor patriae, atque etiam dioecesi mihi tecum communi, cui nunc primum contigerit *Romanum* habere Pontificem. Non ambio ut apud te mihi prosit, vel patriae affinitas, vel vetus inter nos consuetudo: sed orbi *Christiano* gratulabor, si, quod fore confidimus, ita tractaris munus istud Apostolicum, ut mundus intelligat tandem *Roma* contigisse Pontificem, cui *Christi* gloria nihil sit antiquius, quique *Petri* ac *Pauli* spiritum refert verius, quam titulos: qui *Christi* vicarium sic gerat, ut orbis sentiat *Christi* spiritum in illo versantem, & agentem. Audiet mihi crede populus veri pastoreis vocem, ac promptè sequetur grex *Christi* vestigiis praetentum, neque gravatim agnoscat Apostolicam potestatem, si senserit Apostolicam pietatem. Haec conanti precor ut aspiret Dominus *Iesus* pastorum Princeps, Amen. *Basilae* Calend. Augusti, Anno M. D. XXII.

IN ALGERUM.

Des. Erasmus Rot. Balsasari Episcopo
Hildesheimensi S. D.

Epist. 10. Scio quidem parum esse civile, Praesul clarissime, tot negotiorum undis circumvallatum interpellare, sed quum tua pietas tanto studio causam agat Ecclesiae, non erit, ut arbitror, molestum hoc interpellari negotio, quod ad Ecclesiae tum concordiam, tum dignitatem cum primis pertinet. Nihil enim habet illa sublimius, quam quod per corporis & sanguinis Dominici fit, etiam juxta naturam ac substantiam, unum cum *Christo*, & quodammodo in Deum transformatur; nihil autem ad perfectam indissolubilemque concordiam efficacius, quam quod eodem corpore vescens, eundem sanguinem bibens, per eundem spiritum in unum corpus redigitur, & *Christo* capiti vivo viva connectitur. Et tamen videmus artificio Satanæ factum, ut ea res quae conciliandis omnibus data fuerat, tot dissidia olim genuerit, nuper re-

A novâr, dum alii negant quicquam esse in Eucharistia praeter symbola corporis & sanguinis Dominici, alii fatentur ibi *Christum* verè adesse, sed sub panis vinique substantia. Rursus erant qui dicerent per verba consecrantia perire panis ac vini substantiam, & succedere corpus & sanguinem Domini. Alii *Christum* faciunt impanatum & invinatum, quasi parum sit semel fuisse incarnatum. Extiterunt & suo cognomine digni *Stercoranista*, *Gratia* nobis milit *Fermentarios*; Successit rixa de sumendo sub utraque specie, quae tamen in re Pontificum autoritas variavit. *Gelasius* enim censuit ab utraque submovendos, qui sub una tantum specie sumi volebant synaxim. Extiterunt qui contenderent ab impio sacerdote nihil confici, nec ab impiis sumi verum corpus. Et tamen omnium horum error, in hoc profecit, ut in tanti mysterii cognitione magis ac magis tum erudita, tum confirmata sit Ecclesia. Nulli tamen plus debet quam *Berengario*, imò non *Berengario*, sed *Christi* sapientiae, qui malitiam hominum vertit in bonum sponsae suae. Quos & qualium virorum calamos excitavit impudens error *Berengarii*? Nuper exiit opus *Grimmundi* ex monacho *Benedictino* Episcopi *Aversensis*: Nunc prodit *Algernus* ex scholastico monachus ejusdem instituti. *Grimmundus* acrior est & ardentior, ac plus habet spiritus rhetorici, hic sedatior est & religiosior, uterque tum dialectices, tum reliquarum philosophiarum bellè peritus, licet citra ostentationem, uterque in Canonicis scripturis, ac praeis illis doctoribus, *Cypriano*, *Hilario*, *Ambrasio*, *Hieronymo*, *Augustino*, *Basilio*, *Chrysostomo*, quorum scripta plurimum adhuc referunt spiritus Apostolici, studiose versatus. Uterque tantum habet eloquentiae, quantum à Theologo requirere par est. Certè dictionis argutiam, & collectionis acumen nusquam in eis desideres. Agunt solidis rationibus, nec ut nunc quidam faciunt, bonam voluminis partem, rixis & convitiis occupant, aut sophisticis ratiunculis retractant. Et tamen hostes viros apparet ante *Bonaventuram*, *Thomam*, *Scoti*, *Alberti Magni*, atque etiam *Petri Lombardi* tempora floruisse. Ac recentiores quidam ut plus jactant *Aristotelica* philosophia, ita phrasim habent aridiorum, nimirum *Aristotelem* suum imitati, qui tamen sic neglexit affectus & ornamenta dictionis, ut summam praestiterit elegantiam, quod idem hi non potuerunt. At nescio quo pacto mihi decere videtur, ut in mysteriis explicandis adsit quidam orationis dignitas, nec absit affectus. Ita demum sit, ut lector non solum intelligat quod à docto docetur, verum etiam amet quod ab amante traditur. Ex Evangelio habemus, *Hoc est corpus meum quod pro vobis traditur*; Ex *Paulo* habemus, *Ego accepi à Domino quod & tradidi vobis*, &c. Et. *Qui edere ac biberis indigne, remis eris corporis & sanguinis Domini*. Hoc nobis est immobile fundamentum. Ac praei quidam ecclesiae doctores, interim obscurius, interim variè, nè dicam diversè, loqui videntur de hoc sacramento. Obscuritas vel ineffabili huius mysterii profunditati tribuenda est, vel illorum cautioni, qui loquentes frequenter apud multitudinem ex *Judeis*, *Gentibus* & *Christianis* permixtam, noluerunt sanctum dare canibus. Varietas hinc nata est, quod interdum ipsae species sacramentales

(A a a a)

cramentales

eramentales dicuntur symbola, interdum ipsa sumptio symbolum dicitur: postremo, corpus ipsum sui alteriusve rei symbolum nonnunquam appellatur. Quoniam autem sub illis signis latet corpus Dominicum, *et mundus* quod in species competit corpori tribuitur, veluti frangi, atterique. Tum quoniam ibi consecratur corpus, substantia quidem idem quod pependit in cruce, sed non idem qualitate, nimirum jam glorificatum & spirituale, sibi parum attentis pugnare videntur antiqui, si quando dicunt corpus idem & non idem, quam revera nulla sit pugnantia. Postremo, corpus *Christi* nonnunquam dicitur naturale quod sumpsit ex virgine, nonnunquam mysticum, quod est Ecclesia: quæ res præbuit ansam oscitanti lectori ut diversa loqui videantur. Quum igitur tam evidens habeamus à *Christo* & *Paula* testimonium, Quum per hos viros evidentissime declaratum sit, priscos, quibus non sine causa tantum autoritatis tribuit Ecclesia, concorditer sensisse in Eucharistia esse veram substantiam corporis & sanguinis Domini, Quum his omnibus accesserit Synodorum constans auctoritas, tantisque populi *Christiani* consensus, sumus & nos concordēs in tam celesti mysterio, & hic sub enigmate edamus de pane & calice Domini, donec aliter edamus ac bibamus in regno Dei. Utinam autem qui *Berengarium* sequuti sunt errantem, sequantur & poenitentem, atque horum etiam error Ecclesie cedat feliciter. Existunt circa hoc sacramentum innumera quæstiones, quomodo fiat transubstantiatio, quomodo subsistant accidentia absque subiecto, quomodo colorem, odorem, saporem, ac vim etiam saturandi, inebriandi, nutriendique retineant, quam habebat nondum consecratus panis ac vinum; quo momento incipiat esse corpus & sanguis Domini, quando desinat esse substantia corporis & sanguinis; & an corruptis speciebus succedat alia substantia, quomodo idem corpus sit locis innumeris, quomodo iustum hominis corpus sit sub tantillo fragmento panis, alique permulte, quas inter eos sobrie tractari convenit qui sensus habent exercitatos. Vulgo satis est credere post consecrationem illic esse verum corpus & sanguinem Domini, quod nec dividi potest, nec ladi, nec ulli patet contumeliæ, quicquid acciderit speciebus. Nam si corpus Domini projectum in cœnum, aut in latrinam, aut in ventrem hominis demissum sordidaretur, nullâ re magis sordidaretur, quam quum ab homine sumitur criminibus inquinato. *Christiana* quidem religionis est, species sacramentales cum omni tractare reverentia, attamen quemadmodum Deus, qui juxta naturam non minus est in cloacis, quam in cœlis, nec ladi potest, nec inquinari; ita nec corpus Domini glorificatum. Breviter adversus omnes humana cogitationis scrupulos, occurrat nobis primum immensa Dei potentia, cui nihil impossibile, cui nihil non facile: deinde quam inestimabiles sint dotes corporis glorificati, præcipue Domini *Jesu*! Superest igitur, ut quod sufficienter persuasum est, digne celebremus, & quod credimus, ipsâ re nos credere declaremus. Quantam enim puritatem, quantam reverentiam ac tremorem requirat hoc tæque quaterque adorandum mysterium, quis digne verbis assequatur? Quis autem credat illos ex animo credere, qui dum hoc peragitur mysterium, in

A templo sibilantes obambulant, aut quod alibi velut ex more fit, in foro pro templi foribus stant, ociosis fabulis terentes tempus? Olim ille poenitentium aut catechumenorum locus erat. Quidam, vix offensis mysteriis, sese propiunt in popinam, templumque vacuum relinquunt. Quid hoc moris est? Dum agatur ridicula fabula, manes donec audias *Valete & plaudite*, & tam celestis mysterii finem expectare non poter? Circumstant mensam illam adorabundi spiritus angelici, præsens adest in quem tota celestis militia gaudet prospicere, & tu perinde, quasi ludicra res agatur, aut nauseas oscitæque, aut garris aliquid, aut potas? Jam video motem apud plerosque receptum, quem impium dicere fortasse non oportet, quod ab affectu quodam pio, licet humano, profectus videatur, sed tamen præter veterem Ecclesie consuetudinem, parumque congruenter inductus est. Dum peragitur consecrationis mysterium, chorus Virgini matri cantinuculam occinit, cum verbosa precatone. An congruis ipso filio præsentem matrem appellare? Atqui si priscum Ecclesie morem servare velimus, id temporis nulla vox audiebatur in toto templo, sed populus in terram prout, tacitis affectibus gratias agebat Deo Patri, qui Filium suum in mortem tradiderit pro salute generis humani. Huc nimirum hortatur sacerdos, quum alloquens populum, dicit, *Sorsum corda: Gratias agamus Domino Deo nostro*. Nam ineffabilibus mysteriis nulla res magis convenit quam silentium, nec alio modo dignius laudatur stupenda Domini *Jesu* in nos charitas, quam illo loquacissimo silentio, dum silente vocum humanarum strepitu, submisso corpore, mens erecta soli Deo loquitur. Ut autem populus pro dignitate veneretur hoc mysterium, non parum habet momenti vita sacerdotum. Olim, quum maximè floreret Ecclesia, non noverat nisi unicum sacrum, quod solus Episcopus peragebat. Turbam sacrificorum primum religio, mox etiam quæstus inviravit. Denique res eò devenit, ut multi non alio animo discant sacrificare, quam quivis è plebe discit opificium, alius futoriam, alius cementariam, alius vestiariam. His Missa nihil aliud est quam viaticum. Par quidem est, ut qui altari deservit, ex altari vivat, ab hoc tamen mysterio decet procul abesse omnem speciem cauponationis; & hujus adoranda functionis ministros oportet non gestulationibus tantum, vestibus, aut vocibus, sed totius etiam vite tenore muneris sui dignitati respondere. Immane quanta decet illos sobrietas, quanta pudicitia, quanta puritas, quantus vulgarium voluptatum contemptus, quantus divinarum literarum amor? Quam indecorum est sacrificum mox à tali mysterio, quod diei reliquum est, compotationibus, prophanis fabulis, chartis, aleæ, venatibus, aut ociosis obambulationibus consumere, nullam, aut minimam temporis portionem sacrorum lectioni voluminum, aut celestium rerum contemplationi dare? Agnoscant sacerdotes suæ professionis sublimitatem: quam adstant altari, ministros habent angelos, hinc digressi quidam non gravantur esse sodales infimæ secies hominum, nè quid dicam asperius. Nè quæso morum qui functionem obent angelicâ dignitate majorem,

maiores, porrigant hereticis ansam impietati sentiendi de tam ineffabili mysterio, sed honorificent ministerium suum, ut eos vicissim honorificet Dominus, tum apud homines, tum apud Patrem suum cœlestem. Verum quid ego hæc? Efficacius huc adhortabuntur *Algerius & Guimundus*, quos ipse me fateor summo cum animi fructu perlegisse. Equidem antehac nunquam dubitavi de veritate corporis Dominici, sed tamen nescio quo pacto ex hac lectione mihi non parum & confirmata sententia est, & aucta reverentia. Hoc quicquid est laboris tibi dicatum esse volui, Præsul ornatissime, ut esset quod testaretur clientem *Erasmum* optimi patroni sui memorem esse, ac te vicissim mei commonefaceret. Dominus prosperet sanctissimos conatus tuos, in suam gloriam, ac pietatis *Christiane* profectum. Datum apud *Friburgum Brisgaia*, Idibus Martiis, Anno à Christo nato M.D.XXX.

IN HAYMONEM.

Des. Erasmus Roterodamus Joanni Emstedio
Cartusiano Lovanii S.D.

Epist. 11. **Q**uamquam haud ignoro, charissime frater, non deesse tibi confabulationes, qui & solitudinem tuam exhalarent, & silentium istud non finant esse mutum, tamen visum est unum addere, qui pia loquitur verius quam disertus: tamen si non video quo pacto negari possit disertè dici, quod piè dicitur: Is est *Haymo* monachus, Abbas & Episcopus, mirà brevitate, miràque simplicitate ac perspicuitate enarrans *Psalmos Davidicos*. Fuit hoc studium seculis aliquot monachis eruditis, ut quæ à veteribus vel subtilius essent scripta doctis, vel fusiùs dicta apud populum, in compendium redigerent adeo perspicuà brevitate, ut & ab occupatis, & à tenuiter literatis facillè valeant percipi. Hujus ordinis præcipuè sunt *Anselmus, Beda, Claudius*, & hic qui nunc venit in tuos complexus *Haymo*; quorum industria non mediocrem utilitatem attulit Ecclesiæ: præsertim si quis spectet tam tempora, tum regiones in quibus illi vixerunt. Decet autem, ut qui, rejectis omnibus remoris, properant ad illam cœlestem vitam, quàm maximè sint expediti, nec ullis minus necessariis sarcinis graventur. Quo magis mirandum est, quod quidam, qui victu cultuque simplicitatem apostolicam proficerentur, doctrinam amplectantur omnium minimè simplicem, sed argutiis supervacaneis, & *Averrois* dogmatibus, ac novis insuper somniis spinosissimam. Quam igitur tales essent monachi, nomen erat apud omnes gratiosum, & honorificum erat appellari monachum: Nunc quorundam mali mores in causa sunt, ut boni quoque communis invidiz molestiam ferant. *Aristippus*, quum unguento quodam vehementer esset delectatus, *Male sit*, inquit, *istis cineribus, qui rem tam bellam infamarunt*: Similibus verbis non absurdè quis stomachetur in eos, qui suo vitio, monachi nomen in invidiam vocarint, quum revera non conveniat ullum esse plausibile. Quis enim non amet eos homines, qui verè mundo mortui, sese totos Deo dedicarunt? Quorum talis est vita, talis oratio, ut nemo ab illorum conspectu, nemo à colloquio non melior discedat. A quibus nemo quicquam metuat incommodi; non fraudem, ab his

A qui pecunias habent pro ruderibus, & hoc quod habent dilargiuntur egenis: non vindictam, qui, juxta doctrinam Evangelicam, orant pro persecutibus, amore prosequuntur eos quibus sunt iniurii, beneficia reponunt pro malefactis: nec est ullius pudicitie periculum, ab his qui & corde & corpore sunt incorrupti; qui propter singularem animi modestiam nulli se præponunt, nulli invident, nullum fastidiunt; sed quo magis ad perfectionis culmen accedunt, hoc magis ducunt sese omnium infimos: & quum revera gemmæ sint & flores ecclesiæ, tamen ipsi sese fecem appellant: Aliorum lapsus aut elevant, aut commodè interpretantur, in proprios ausleri censores: aliena beneficia candidè amplificant, sua modestè extenuant: nemini adulantur, neminem provocibus verbis percellunt præsentem, nemini obtreçant absenti: nihil auditur ex ore illorum nisi quod est in corde, verba charitatis, verba consolationis, verba amicæ admonitionis & gratiarum actionis. Adest in his comitas non fucata, sed ex bona conscientia proficiens. In summa, cœlestis illius civitatis imaginem quandam nobis referunt, & angelicos choros quodammodo representant, vel quod jugiter decantant laudes Dei, vel quod transformati in spiritus, nihil habeant commercii cum carnis affectibus, vel quod in summa vivunt concordia, vel quod angelorum ritu inter homines ac Deum volunt internuncii, & populorum vota illi commendant, & plurima bona ab illo precibus assiduè impetrant, non sibi tantum, sed in commune. Quid porro si ad has virtutes accedat donum prophetiæ? ut gratis, ut purè, ut incorruptè doceant populum, sive voce, sive scriptis libris, sive utroque? Quid quod jejunis, vigiliis, laboribus crucifigentes carnem suam, quantum licet, suppleant ea quæ defunt passionibus Christi, ac seipios quodammodo immolant pro salute populi. Et tu laicè potes malè velle illis, qui, dum crapulâ gravatus altum stertis, pro te vigilant, pro te jejunant: dum tu Deum alea, scortis, aliisque sceleribus ad iram provocas, illi pro te deprecantur: dum tu apud homines malè de illis loqueris, illi de te bene loquuntur apud Deum? Quis tales viros, non ut semideos quosdam veneretur, non amet, tanquam ad publicam utilitatem quasi divinitus dados, etiam si ipse sit vir improbus? Nam eximia virtus etiam inimicos suos rapit in admirationem sui. Et qui de nullo bene merentur, tamen instigati naturæ reverentur eos, qui benefaciunt malis pariter ac bonis. Quænam igitur est quorundam perversitas, qui hoc ipso contemnunt aliquem quod monachus est? Qui monachum dicit, omnium heroicarum virtutum summam dicit, quæ benevolentiam ac favorem à bonis promerentur, à malis extorquent. Quod si nihil aliud displicet quàm vocabulum, appellent pro monacho, si videtur, simplicem ac solitarium. Solitudo autem ea, non estimatur numero convictorum, sed separatione maiorum affectuum: alioqui nec *Cartusiani* soli sunt. Ubicumque adest hæc solitudo, ibi adest frequentissima sodalitas. Ille feliciter solus est, qui nullius improbi convictu corrumpitur, qui nullos habet in animo tumultus affectuum inter se pignantium, nec tamen cum Deo consentientium. Hoc pacto licet & in Principum aulis, &

chum etiam exasperavit Jureconsultus quidam, qui illi erat à consiliis. Nam indicarat Episcopo locos aliquot, qui tam manifestum habebant mendum, ut mirum sit nec ab operis animadversum fuisse. Tandem quum redisset in Angliam, ignarus harum rerum, compertum Præfulem illum, quem habere solebam amicissimum, mirè frigidum, & causam expiscatus sum. Itaque, præter editionis dedecus, propemodum etiam amici non vulgaris jacturam feci. Interim semper stimulavit animum calcar ignominiz, ut quemadmodum solem milites post cladē acceptam in proximo conspectu, virtute dedecus acceptum penitare, ita feliciore recognitione sarcirem, quod in editione priorē commissum erat. Quanquam illa quoque, qualis qualis erat, non parum multa restituit, certè spem aliquam ostendit eruditis hujus sententiæ in usum frugiferi novalis repurgandi. Itaque melioribus, ni fallor, avibus *Senecam* in manus recepi, in quo emaculando tantum cura, tantumque sudoris impensum est, ut optimo jure possim abdicare priorē illam editionem. Ac nè quid infelicium aspiciorum hic resideret, sed planè novo genio jam aliud prodiret opus, mutatâ Præfatione, tuo nomini auspiciatissimo vigilas hæc meas dicare visum est. Speroque futurum, ut quemadmodum tu consiliis, fidelibus juxta ac prudentibus, Regi *Sigismundo* pacis bellicue artibus juxta instructo, tum florentissimo *Polonia* regno, cui vigilantissimum præstas Cancellarium, cum primis dexter es ac felix; ita nomen tuum *Seneca* præfixum, latum quoddam augurium sit allaturum studiosis omnibus, quos hæcenus miserè torfit, autor lectu quidem dignissimus, sed ita tractatus, ut vix usquam se lector possit explicare. Non hic verbis attollam, quantum mihi laboris exhaustum sit. Scio neminem crediturum, nisi priorē editionem cum hac contulerit. Id si quis non gravabitur facere, continuo ferebitur alium prodisse *Senecam*: non quòd nihil resederit excutiendum, sed quòd innumera portenta, non minùs feliciter quam fortiter sustulerimus, idque præsidio diversorum codicum, inter quos erant aliquot miræ vetustatis. Divinationi non temerè indulimus, experimento docti, quam id tutum non sit. Et tamen alicubi divinandum fuit, nec rarò feliciter cessit conjectura, nisi me fallunt omnia. Adjuvit in hoc labore nonnihil industria *Matthæi Fortunati Pannemii*, hominis, ut res indicat, exactè docti, diligentis, sobrii sanique judicii. Is enim libros *Naturalium Questionum* accuratissimè recognovit, quod operæ utinam & in ceteris omnibus præstasset, quem ut in plerisque libenter sequuti sumus, ita in nonnullis ab eo dissentimus, præsertim ubi nostro sensui suffragabantur exemplaria. Prostat & *Rodolphi Agricola* codex typis excusus *Tarvisi*, ante annos 50. quem is vigilantissimè videtur evolvisse. Arguebant hoc notulæ manus ipsius, quibus innumera loca correxerat, sed in multis, ut apparebat, divinationem ingenii sequutus magis quam exemplaris vetustatis fidem. Incredibile verò quàm multa divinavit vir ille planè divinus, non enim possunt *Rodolphi* dotes & plurimas, & eximias complecti brevis. Ejus codicis nobis complam fecit *Hayo Hermannus Phrysius*, juvenis tam felici natus indole, ut unus videatur idoneus qui *Rodolphica* laudis successionem capessat, tantique viri gloriam sustineat, alioqui & patriam ha-

A dens cum illo communem, & affinitate propinquam. Quin & *Sigismundus Gelenius*, qui jam pridem in officina *Frobeniana* castigandi præfecturam gerit, vir citra omnem ostentationem exquisitè doctus, & quòd in eruditis quoque rarum est, eruditæ naris, exactique judicii, non paucæ feliciter deprehendit, quæ nos in multa distractos, interdum & defessos, fefellerant. Non enim est mei ingenii quenquam laude meritâ fraudare. Ut autem hæc *Senecam* tam prodigiosè depravatam haberemus, præter illas vulgares causas incuriam, inscitiamque scribarum, temeritatem sciorum, mutantium quicquid non assequuntur, seorsum duas potissimum fuisse perspicio: Prior est ipsa *Seneca* phrasis, quæ quoniam nusquam nobis affectat declamatorias argutias, interdum usque ad ænigmatis obscuritatem, præsertim quum accedat orationis concisæ parumque compositæ, abruptum, ut facillimus ita periculosus erat lapsus, vel minus eruditus, vel oscitantibus, quæ de re, mox plura nobis dicentur. Altera quòd hunc scriptorem præsci *Christiani* sibi studio quodam vindicarent, ac propemodum pro orthodoxo sunt amplexi, partim ob præceptorum sanctitatem, quàm in hujus libris animadverterunt, partim commendatione libelli, qui continet epistolas aliquot ultrò citròque inter *Paulum* Apostolum & *Senecam* missas, mendaci quidem titulo; sed in rebus humanis mirum est, quantum interdum habeat momenti, fictum ac frivolum nugamentum. Non enim belli tantum, juxta proverbium, sed totius vitæ mortalium multa sunt inania. Jam quum semper vulgo nihil soleat esse levius, quo seculum illud habebat homines ad pietatem proniores, magis credulos, minùsque suspiciosos, hoc facilius erat illis fucò pietatis imponere. Nec parum accessit illi favoris ex divi *Hieronymi* commendatione, qui *Senecam* recensuit in Catalogo sanctorum, quanquam in eo Catalogo commemorantur aliquot non admodum probatæ sanctitatis: Velut *Josephus* professione *Judeus*, *Tertullianus*, *Novatianus*, & *Donatus* hæretici. Ita factum est, ut ob religionis amorem fastiditis ethnicorum literis pollicioribus, disciplinis, linguis, & antiquitatis peritiâ *Seneca* libros & privatim sibi legerent, & publicè juventuti prælegerent, homines infantes, ac vix semigrammatici, tantum aspersi rudis illius & inconditæ philosophiæ formis verius quam cognitione, qui professionem auspicabantur ab explicatione quatuor causarum, materialis, formalis, efficientis, & finalis. Deinde præfati epistolam esse morali philosophiæ, dividebant eam in duas partes principales, & rursus harum singulas in tres aut quatuor minùs principales. His sumis ingressi, quum ventum esset in medium, si qua vox occurrisset inusitator, si quòd schema, si quæ ad autores non vulgares allusio, si quid præcitatæ, si quid veteris historiæ, breviter si quid omnino retrusioris eruditionis, quum harum rerum nihil didicissent, quibus pendè ad ostentationis vitium scateret *Seneca*, necesse erat, ut aut mera portenta comminiscerentur, aut mutarent scripturam. Quid ni? *Augustinus* ubi cathedram conscenderis, & inscitiam profiteri non convenit ei, qui pileo tituloque magistri artium celebris est. Vix distu credibile, quænam hic impietatem commissam deprehenderim. Eundem locum interim adeo variè corruptum,

corruptum, & tam impudenter mutatum offendimus, ut nullum verbum nec inter depravatores, nec cum germana lectione, quam in pervetustis exemplaribus invenimus, conveniret. Itaque, dum quod semel depravatum est, alius simili temeritate nititur emendare, rursus, alius atque alius subinde novat aliquid, sit mendum inemendabile, ut nulla jam quamvis eruditi hominis divinatio possit opitulari. Nam quod scribarum inscitia committitur, habet aliqua germanæ scripturæ vestigia, quæ sagacibus ingeniis præbent aliquam veri conjecturam: quemadmodum in his quæ ex notulis excipientibus, aut ex dictantis voce non æqualiter ad omnium aures perlata, vitiosa sunt, locus aliquis relictus est eruditum conjecturæ. Solent enim professores dictare scribendum quod erant enarraturi. His non omnes erant æqui vicini, & diversa est nationum pronuntiatio, nec semper articulata lingua est pronuntiandi. Hinc evenit, ut *constantinus* scriberetur pro *constans*, & *alea* pro *area*. Similiter notularum varietas dabat anam erroris. Attamen illud debemus *Christianorum* studio, quod quum tot clarissimi scriptores interciderint, *Seneca* nobis magna ex parte super sit; si tamen hoc est superesse. Opinor autem à nobis rem eò deductam, ut si quis doctior, felicior, & ociosior, tantam accessionem addat huic editioni, quantam nos adjecimus superioribus, sperem talem fore *Senecam*, ut minimo cum tædio, maximo cum fructu legi possit. Adjecimus annotatiunculas, sed paucas, nec alibi, quam sicubi potarem excludendam depravationem. Alioqui nullus erat futurus annotationum modus, si quod à *Fortunato* factum est, quicquid esset correctum annotare voluissemus. Et tamen vehementer optarim hunc autorem scholiis illustratum, veluti stellulis quibusdam, quæ depravatorum temeritatem submoverent. Vitam *Seneca* quidam non prorsus indiligens ex *Suetonio*, *Cornelio Tacito*, & *Hieronymo* decerptam literis prodidit, ex cuius libro decerptum est, quod hic adjectum videmus. Cæterum illis non assentior, qui certant *Senecam* facere *Christianum*. *Nicodemus* similem, qui quum nullum habeant argumentum probabile præter epistolas, quas post docebimus à studioso quopiam fuisse confictas, nullum prorsus habent argumentum, nisi quod sub eodem *Cæsare* vixerunt *Roma*. Sed fingamus *Senecam*, quo non alius *De contemnenda morte* scripsit unquam vel sæpius vel fortius, adeo fuisse meticulosum, ut nè in scriptis quidem extrema senectæ proditis usquam subindicaret suam professionem, tam cautum, ut nihil suboluerit *Neroni*, qui quum illum decrevisset e medio tollere, & causas commentitias prætexeret, *Christianismi* crimen non objecit; illud quo colore defendemus, quod in extremis scriptis subinde loquitur *deus* & *deas*, subinde dubitat, nunquid hominis super sit à funere? Ut largiamur esse, fas meru mortis dissimulare *Christianum*, impia certè dissimulatio est quæ pietatem impietate dissimulat. Aliud est veste prophanâ *Christum* occultare, aliud est libris editis pugnare cum *Christi* dogmatibus, & aliud est silere de *Christo*, aliud illo indigna loqui. Sed quorsum attinet hoc commentum? An ut libros illius *Christianis* hominibus commendent? Equidem arbitror magis in rem esse lectoris, ut *Seneca* libros legat, velut hominis ignari nostræ re-

A ligionis. Etenim si legas illum ut *Paganum*, scripsit *Christianus*; Si ut *Christianum*, scripsit *Paganicè*. Quum autem in illo sint plurima, quæ segnitiam nostram possint ad virtutis studium accendere, habebunt eadem acriores aculeos, si cogitemus ab ethnico profecta. Apud illos enim sunt quædam ita dicta gestæ, ut juxta *Christianam* quidem philosophiam vehementer sint improbanda, præ se ferant tamen miram virtutis indolem: velut illud *Socratis*, *Hoc unum scio, quod nihil scio*, quum sit absurdè dictum, tamen exprobrat nobis nostram arrogantiam. Et *Lucræti* factum, quum sit optimo jure detestabile, nobis tamen commendat pudicitie studium, & hoc efficacius commendat, quod exemplum ab ethnica femina profectum sit. Itaque quod ad mores attinet, majore fructu legetur *Seneca*, si legatur ut, quemadmodum fuit, *Paganus*. Nam & *Christianus* dicta vehementius efficient, & secus dicta minus lædent. Alioqui nusquam magis discrepat à *Christiana* philosophia, quam quum ea tractat, quæ nobis sunt præcepta. Caput enim nostræ religionis est, nosse Deum. At ille commonstraturus nobis quid sit Deus, *Deus*, inquit, est totum hoc quod vides & non vides, quasi totus hic mundus sit ingens animal, cujus corpus sit oculis conspicuum, anima lateat, & hoc sit Deus. Jam unus nè sit Deus an plures, vehementer ambigit, & tamen frequenter iterat *deus deusque*. Rursus irridet eos, qui putant in hoc mundo nihil geri, quod hunc Deum non fallat, perinde quasi culicem sentiat *Elephantus*. Jam an anima super sit corpori sic disputat, quasi nihil referat utrum credas. Alicubi, ut refert *Tertullianus*, pronunciat omnia finiri morte, etiam ipsam. Postremò, quoties incidit in sapientem illum *Stoicum*, sic eum attollit, ut frequenter diis æquet, nonnunquam & anteponat. At sapientem universam felicitatem suam sibi uni debere, diis nihil opus esse, imò deos aliquid debere sapienti. At pietas nobis persuasit, etiam passerculos & lilia Deo curæ esse; tum hominem nihil habere ex sese boni, sed summam suæ felicitatis debere magnificentie Numinis. Quantum igitur sit periculi, si illa legantur velut à *Christiano* prodita. Cæterum quod ad eruditionem aut eloquentiam pertinet, cum judicio delectuque legendum esse *Senecam*, jam olim admonuit *Quintilianus*, tantà æquitate temperans suam de illo censuram, ut nec personæ studio laudet improbanda, nec odio damnet quæ laudem promerentur. Proinde fortassis non abs re fuerit, si studiosæ juventuti paucis indicem, quæ sint in hoc autore fugienda, quæ sequenda. Primum, habet voces suas, velut in hoc affectatas, ut dissimilis sit *Ciceroni*; quanquam hoc illi cum *Quintiliano* *Plinio*que commune, & haud scio an cum toto illo seculo, quod *Ciceronis*, velut argentum aureo successit. Hujus rei pauca subjiciam exempla, ut lector ex his conjiciat cætera. Pronomine reciproco *sui, sibi, se*, frequenter durius utitur. *Tanquam* penè semper usurpat pro *velut, sive, ut*, si quando vult exemplum subicere. Aliquoties dicit *æquè quàm* pro *æquè atque*. Cum gaudet addere superlativis, quàm quod sciam, nunquam, ut cum maxime, pro *quàm maxime*. *Adversus* pro *erga* frequenter usurpat in bonam partem, ut, *gratus adversus deos*. In hac sermonis forma non modò contemnit homines, sed deos negligit; vix unquam

unquam addit conjunctionem, *Sed & deos, aut, sed deos quoque.* Hæc atque his similia, non reprehendo nec damno, tantum indico non esse *Tulliani* candoris. *Quintilianus* libro decimo tribuit illi illi usum, quod in nullo scribendi genere non esset versatus, tribuit ingenium facile & copiosum, tribuit studium & plurimarum rerum cognitionem, fatetur illum abundare multis & præclaris sententiis, probat libertatem in vitis hominum insectandis, addens illius libros & ad mores formandos conducibiles esse. In summa, fateretur in illius libris esse multa quæ non solum probari debeant, verumetiam admirationem mereantur. Sed ex adverso detrahit illi philosophiæ exactam cognitionem, adimit iudicium de se ipso, quod illi corruerat humanum vitium philautia, qui nixus nonnunquam in doctis ac bonis viris reperitur, sed quem abunde multis penitent virtutibus, nam id subinducat quam ait, *si non omnia sua amasset.* Ac mox, velles, inquit, eum suo ingenio duxisse, alieno iudicio. Unde parum æquus iudex *Seneca* fuisse videtur alienorum scriptorum, quod hinc verbis significavit *Fabius*: *Quem non equidem omnino corabar excutere, sed potioribus præferri non sicebam, quos ille non destitit incescere, quum diversi sibi consensu generis, placere se in dicendo posse, in quibus illi placerent, diffideret.* Quod ad phrasim attinet, putat in eo corrupta esse pleraque, quæ hoc plus officiant, quod abundant dulcibus vitis: nominatim illud taxat, quod pondera rerum minutissimis sententiis frangat: & alibi, ni fallor, notat in eo conciliam & abruptum dicendi genus. Candorem in illo desiderasse videtur & *Suetonius*, in *Nerone Claudio* scribens hunc in modum: *Liberale disciplinas omnes ferè puer attigit, sed à philosophia eum mater avertit, monens imperaturo contrariam esse, à cognitione veterum oratorum Seneca præceptor, quo duntius in admiratione sui detineret.* At idem in *Caligula Seneca* videtur tribuere lenè comptumque dicendi genus, ita loquens de *Cæsare*, *Lenius comptiusque scribendi genus adeo contemnens, ut Senecam tunc maxime placentem commissiones meras componere, & arenam sine calce esse diceret.* Quum *Seneca* sit affectibus tragicis vehemens, miror cur *Suetonius* videatur esse lenior, ut nè de sermonis cultu disputemus. At in etiam liberius in *Senecam* deltomachatur *Aulius Gellius*, *Nocturnum Atticarum* libro duodecimo, capite secundo: Posteaquam enim retulisset aliorum de *Seneca* iudicium, quorum alii censerent illius libros prorsus indignos qui legantur, quod ejus oratio protrita videatur ac vulgaris, res atque sententiæ, aut inepto inanique impetu sint, aut levi quasque dicaci argutiâ, eruditio vernacula ac plebeia, nihil ex veterum scriptis habens neque gratiæ, neque dignitatis: alii paulò æquiores, sermonis elegantiam magna ex parte illi detraherent, rerum verò cognitionem non adimerent, in vitiis autem morum objurgandis, severitatem gravitatemque non invenit tam comprobarent; nominatim, *Seneca* iudicium de *Cicerone* multa cum libertate reprehendit, usque eò incandescens, ut illum appelleret nugatorem hominem: moxque subjicit, *Sed jam verborum Seneca piget, hæc tamen inepti & insipidi & insulsi hominis joca non præteribo.* Denique sic claudit censuram, *Dignus sanè Seneca videatur lectione ac studio adolescentium.* Mox, ut arguat inter malè dicta *Se-*

Seneca, quæ plura videri vult quàm bene dicta, esse quædam quæ probare possis, unicam duntaxat profert sententiam, hanc: *Quid refert quantum habeas, multò illud plus est quod non habes.* Etiam si non videtur hoc *Seneca* dictum, sed *Publii Minii*, quum sit versus trochaicus tetrameter catalecticus. In hoc *Gellii* iudicio, neque nihil est, neque vera tamen sunt omnia. *Æquior* in hunc est *Cornelius Tacitus*, qui quam integritatem constantiamque hominis cum cæteris rerum scriptoribus prædicet, orationis etiam cultum tribuit, dicendi genus ad delectationem verum quàm ad severitatem comparatum, excusat hoc nomine, quod vir prudens quum perspiceret sermum adolescentis ingenium, per philosophiæ præcepta ad virtutis amorem non posse flecti, suavioribus, amœnioribusque studuerit illud vel emollire vel occupare. Hinc factum est, ut *Nero* pangendis carminibus præcelleret, quum orationibus à *Seneca* compositis sese venditaret. Inter omnes virtutes, quas & multas & eximias in *Seneca* scriptis esse fateretur *Quintilianus*, nulla potior, quàm quod lectorem miris aculeis ad honesti studium inflammaret, ab humilibus curis ac sordidis voluptatibus avocet. Quod quum sit optimum, quid refert quæ phrasi id efficias? quanquam ipsa quoque talis est, ut eruditissimo seculo fuerit inter præcipuos, tantum abest ut hisce temporibus possit fastidiri. Neque tamen nihil habent veri quæ doctissimi scriptores de illo pronunciârunt. Fuit alienorum ingeniorum parum candidus censor. Subinde ludit in gratios, & interdum absque causa: neque ferè refert ex probatis autoribus, quod non conetur convellere, quasi turpe sit cuiquam omnino assentiri. Quociens autem ingeniorum & eloquentiæ censuram sumpsit, quod potissimum facit in libris *Declamationum*, quàm multos incescit petulantius, aliis tribuens fatuas sententias, aliis insanat, aliis stultas, salibus plus satis dicacibus, parumque dignis viro gravi, ludens in plerosque. Quæ res speciem habet animi parum alienæ laudi faventis, & suæ nimium indulgentis. Quanquam hic est ferè morbus ac fastidium eruditorum omnium, ut vix existat aliquis tam absolutus, ut alteri per omnia satisfaciât, nisi longa temporis præscriptio, submotâ judicandi libertate, religione quâdam animos omnium occupavit. *Nasouem* aliquoties parum amanter attingit, quod indulserit ingenio suo, viciisque sua diligere maluerit quàm corrigere. Quod iudicium videtur & *Quintiliano* placuisse, qui putat ex illius *Medea* colligi posse, quantum præstare potuisset, nisi maluisset indulgere ingenio suo, quàm temperare. Atqui *Seneca* magis indulget ingenio suo in oratione prosa, ac seriis argumentis, quàm *Ovidius* in poematibus, plerisque ludicris. Alicubi desiderat in illo gravitatem rebus dignam, velut in descriptione diluvii *Deucalione*, aliàs offenditur copiâ, quod desinere nesciat. Nonnunquam objicit quod sententiam aliquam mutuatur à *Portio Latrone*, quasi talem non possit ex se comminisci, aut quasi non possit fieri, ut duobus eadem sententia veniat in mentem. Nec *Virgilius* parcat interim, nec *Cicero*, quæ tamen res conducit studiis, si fiat æquis iudiciis, ac citra petulantiam. Jam hoc ipsum quod in *Seneca* cum primis laudatur, corruptum est. Insectatur mores hominum liberè salteque, sed non

semper

semper in loco, interdum immodicè, tum aliquoties affectatius, hisque modis ut non ita multum absit à scurrilitate: quædam vitia sic describit, dum insectatur, ut videatur invidere potius quàm odisse, utque doceat magis quàm detestetur. Sunt enim quædam ejus generis, ut ea depinxisse sit vel docere vel irritare. Qualis est obscenissimus excursus in primo libro *Quæstionum naturalium*, *De speculorum usu*. Jam quum *Declamatorum* libros scribat ad filios suos, *Senecam*, *Melam*, & *Novatum*, tamen admiscet quædam, quæ vir verecundus vix auderet, etiam præfatus honorem auribus, proloqui, nedum pater apud liberos. Et habet quidem hæc in mores publicos dicacitas voluptatis aliquid, sed parum liberalis, ni pudoris habeatur ratio, nec est quicquam proclivius quàm in his disertum esse. Unde fit, ut hodie quoque *Eclesiastæ* quidam, si de rebus sacris dicendum sit, elingues, in hoc argumento sint linguacissimi. Quin ubique plurimus videtur jocorum affectator, etiam in rebus maximè seriis, in quibus optatim illum aliquanto longius abesse ab ineptia, obscenitate, vitioque scurrilitatis ac petulantix. Est omnino liberale quoddam jocandi genus, est & perpetua quædam orationis jucunditas, quæ vitum bonum non dedecet, si in loco adhibeatur; at in *Seneca* sæpe cachinnos sentias potius quàm risum. Nec omninò temere est, quod de sententiis illius queritur *Fabius*, quas nusquam non affectat: *Itaque fit, ut dum omnia per sententias conatur dicere, quanquam sunt plurima, quibus nihil possit esse felicius, tamen intercurreant aliquot dure, frigida & inepta*. Idem usu venit in captandis epiphonematibus & argutiis, quæ frequenter apud hunc in verbis sitæ sunt, potius quàm in rebus, unde necesse est frigidiores esse nonnunquam & obscuras: Quod genus est illud ex prima statim ad *Lucilium* epistola: *Quædam tempora surripiuntur nobis, quædam subducuntur, quædam effluunt*. Ac mox: *Magna vite pars elabatur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus*. Qua de re suo loco nonnihil dicetur. Neque nihil peccat in petendis affectibus, quos alii dicendo præparant, suoque tractant loco. Nam passim agitare affectus, adeo non probatum est à doctis, ut quidam affectus in totum submoveant, velut officientes judicio. At hos *Seneca* ubivis & in ipso statim initio stimulat verius quàm movet, & in his maximè tragicos, quæ *Græci πῆδη* vocant. Itaque quoties in grandes materias incidit, puta De universo, De natura deorum, De Stoico sapiente, De terræ motu, De fulmine, De diluvio, De fine mundi, De contemptu mortis, De mortibus spontaneis, veluti suum natus campum, videtur ostentare grandiloquentiam suam, & nescio quid tragicum spirare. Horum vitiatorum bonam partem probabile est illi ex palestra declamatoria hæsisse, in qua penè detrivit ætatem. Nam & *Quintilianus* fatetur, hoc exercitamenti genus, quum utiliter repertum esset ad absolvendam eloquentiam, tamen nescio quo pacto factum, ut multum invexerit corruptelæ. Quum enim illic captaretur applausus auditorum, ea quisque curabat adferre, non quæ essent optima, sed quæ placerent maximè. Nec illic temerè applaudebatur ab ociosis ac fastidiosis, nisi sententiis, argutis dictis, schematibus, & epiphonematibus, & si quid esset aut novum aut immodi-

A cum, communia, quanquam optima, fastidiebantur. Nec rarò quæ pessimè dicta fuerant, iis frequentissimè applaudebatur. Ita discessum est ab illo simplici ac naturali dicendi genere, quod omnibus antefertur, vel hoc nomine quod fide commendatur. Quid autem est oratio culta sine fide, nisi cantio probè modulata? Hinc est quod queritur *Quintilianus*, quosdam vitia sua, quibus in declamando assueverant, in forum & ad serias actiones detulisse, reorum gravi periculo, dum patronus mavult causam perdere, quàm jocum, aut schema, nonnunquam cum risu quoque judicium & coronæ. Talia quædam & *Seneca* retulit in libros, velut hæc quæ diximus, tum fictiones illas palàm falsas, quibus frequenter utitur: *Videor quid velis. Posthac pendebis de vultu tuo. Quanquam Novatus frontem contraxit*. Quin & in perionis fingendis ac mutandis, interdum subitus est, ut hinc etiam obscuritas oriatur, dubitèque nonnunquam an ipse loquatur, an is adversus quem agit, an aliqua tertia persona. Non quod hæc non fiant ab aliis, sed parcius, sed mollius, sed magis perspicuè. Multus est & in dialogismis, dū his aut illis personis suum affingit sermonem, quæ res & ad copiam, & ad delectationem, & ad vehementiam confert: non quod hoc faciat infelicitè, sed quod frequentius & declamatoriè, hoc est, ad voluptatem magis, quàm ad serium usum causæ propositæ. *Calligula* *Cæsaris* iudicium contemni poterat, ut hominis parum integræ mentis, & qui *Virgiliū* ac *Titi Livii* statuas conatus sit è bibliothecis submovere, nisi & *Fabius* hoc notasset, & ipsa res propemodum loqueretur. Desideres enim ferè in hujus viri scriptis ordinem, & compositionem. Habet autem argumentum omne susceptum, initium, progressum & finem. Primum enim tractari solet quid sit. Id explicatur divisione, cujus partes digeruntur in ordinem, & in quaque tractanda ordo quidam est, dum ea primum tractantur quæ proximè attinent ad rei substantiam, deinde ea quæ accidunt, tum si qua cognata sunt aut contraria, mox quæ hinc proficiuntur, commoda vel incommoda: denique quibus rationibus hæc parentur, servantur, augeantur, aut contra, deviantur, depellantur, aut minuantur, ut totus liber corporis instar sit, constans ex membris decenter collocatis; id quod in *Aristotele* miteris, in *Seneca* desideres. Nec enim semper proponit ac dividit, & si id fecit, non prosequitur quod proposuit, sed ad omnem occasionem excurret, mox subinde veluti de novo orditur. Rarò utitur transitionibus, quod in docendo plurimum lucis adfert, nonnunquam & circa finem operis incipit dividere, est ubi oblitus sui repetit eadem. Quæ res declarat illum, vel ex declamatoriis exercitamentis traxisse hoc vitium, vel quod vero propius est, non præmeditatum accessisse ad scribendum, nec tam iudicium rationemque sequutum, quàm impetum ingenii. Non enim incedit illius oratio, sed fertur magis, saltimque potius quàm ingreditur, id quidem quod ad sententias attinet. Jam quod pertinet ad verborum compositionem, perparcus est in adhibendis conjunctionibus, quæ sunt velut orationis nervi. Gaudet enim asyndetis, quod interdum magis facit ad dictionis vehementiam, seu verius argutiam. Neque rarò contextus sermonis talis est, ut dubites utro referendum sit membrum, ad superiorè an ad sequentiæ.

Submolestum

Submolestum est interdum in eodem diverse dicendi studium, veluti quod *M. Tullius* illud *Platonis*, *ἡγρότος ἡμῶν καὶ αὐτὸς μὲν ὁ γένος*, eleganter reddidit, *Nemo nostrum sibi tantum nascitur*, ne similiter diceret, maluit deterius dicere: *Nemo sibi contigit*. Quæ verba, ut ingenue quod sentio dicam, nunquam intellecturus eram, nisi ex tenore sermonis conjectassem illum æmulari voluisse *Platonis* sententiam. Sit sanè copix laus, eadem aliter dicere; quid laudis habet, ut aliter dicas, malè dicere? Quid quod, carpendi libidine, frequenter eadem committit quæ reprehendit in aliis. Notat in quodam voces aliquot sordidas, in quibus sunt *spongia*, *lætina*, *pulegium*, *accitum*, mirisque salibus exagitat, quod quidam inter declamandum quæsierat cur testa si cadat, frangatur, *spongia* si cadat non frangatur, quum ipse in una epistola tot infulciat voces sordidiores, universam balnei suppellectilem ac functionem, inibi natis vocabulis explicans. Qui minus autem liceat testam appellare testam, aut *spongiam* *spongiam*, si res postulet, quàm sicum vocare sicum, & fabam dicere fabam? Libenter jocatur in argutias sophisticas, & philosophorum subtiles magis quàm necessarias quæstiones, & hujusmodi tricis sæpe nimium diu moratur lectorem, sed ita ut facile appareat esse verum, quod notat *Quintilianus*, illum in philosophia parum diligenter fuisse versatum. Est enim artificis scitè illa ridere, quæ non sine ingenio traduntur à sophistis, & à *Socrate* facetissime deridentur. Quorum autem attinet *Chrysippeis* illis rogatiunculis totas explere paginas, *An sapiens sapienti possit prodesse. An sapienti dari possit beneficium à diis. An virtutes sint animalia. An singula virtutes sint singula animalia? An unum sint universa. An servare parrem sit animal.* Hujusmodi narias, quum frequenter inculcet usque ad tædium, tamen subinde damnat. Quid autem opus est facere quippiam, in hoc ipsum ut factum reprehendas? Quod alicubi quædam ex autoribus perperam refert, sic excusat *Quintilianus*, ut dicat illum deceptum eorum fiducia, quibus solet quædam inquirenda mandare. Hujus generis aliquot loca notata sunt ab eruditis. Alicubi citat ex *Ovidio* quod est in *Tibullo*. Hæc eò commemorantur à nobis, non ut deterreamus lectoris studium, sed ut majore cum fructu legatur vir tot eximiiis virtutibus commendabilis. Addam quod mihi nonnunquam subolebat in illo, ut diximus, declamatoria quædam affectatio, & alicubi desideres simplex illud & naturale. Unde *Neronis* mater quum filio velleret movere invidiam, jactabat imperium *Bruto* & *Seneca* commissum esse, quorum *Brutum* appellabat vilem ac truncam manum, *Senecam* exulem, & linguam professoriam. Ingenio facili versatiliq; fuisse colligitur hinc, quod in diversis argumentis stilum exercuit pari propemodum successu: quod nec *Ciceroni* nec *Virgilio* contigit. Nam *Tacitus* commemorat illius poemata, de quibus sentiens incertum. Nam *Tragediarum* opus eruditi quidam malunt *Seneca* filio tribuere, quàm huic; sunt qui fratri *Seneca* adscribant. Ex prima *Tragedia* versus aliquot refert, *Duc me parens summique dominator poli*, &c. Quanquam mihi videtur opus hoc *Tragediarum* non esse unius hominis. Certè ex ludicro libello de morte *Claudii*, conjicere

A licet illum haudquaquam iratis *Musis* & *Apollini* versatum in hoc studii genere. Tamen *Fabius* existimat eam rem obstitisse *Seneca*, quominus in uno quopiam excelleret, quod in omnibus argumentis versaretur; id enim suspicor esse quod scribit, *Si parum concupisset*: certè *Tacitus* declarat hinc illi conflam invidiam, quod occupans omnia, nihil aliis laudis relinquere videretur. Commemorat *Tacitus* & orationes ejusdem, quæ à nobis desiderantur, nisi fortè sentit has quæ habemus consolatorias, unam ad *Mariam*, alteram ad *Polybium* acephalon, tertiam ad *Albinam*, sive ut in aliis reperitur *Elbium*, matrem, quas tamen libros dixeris citius quàm orationes. Indicat idem alias quasdam orationes, vulgo fuisse jactatas, *Neronis* quidem nomine, sed à *Seneca* compositas. Nec has opinor commemorat inter illius opera. Unicam ex *Cornelio Tacito* huic adjecimus editioni, brevem quidem illam, sed elegantem, planèq; *Seneca* phrasim referentem; Utinam extarent & illa quæ mortuus dictavit. Nam ea *Taciti* temporibus habebantur in manibus. Commemorat & *Dialogos* ejus, quorum & *Fabius* meminit. Horum nihil extat, præter unicum brevem, cui quidam titulum fecerunt *Sensus & Rationis*, qui an illius sit nescio, certè mutilatum habemus, & consarcinatum. Divus *Hieronymus* adversus *Jovinianum* citat *Seneca* librum *De Matrimonio*. Ipse in *Naturalibus quæstionibus* indicat se juvenem scripsisse librum *De Terra motu*. Edidit opus *De superstitionis ritibus calentium deos*. Nam *Augustinus* in opere *De Civitate Dei*, libri sexti capite quinceo, multa hinc recenset. Epistolas commemorat cum *Fabio Tacito*, quas scripsit ad imitationem *Platonis*, sed ad unum omnes, videlicet *Lucilium Balbum Sicilia Præfidentem*: quod argumentum sibi proposuisse videtur, ut ingenio suo indulgeret; nullam enim liberius. Nam quicquid vel audieris, vel legeris, vel in somnis occurrerit, epistolæ sit argumentum: Deinde licet ordiri unde velis, transilire quod velis, finire quum velis. Sed interim abest illud, quod est in aliorum epistolis gratissimum, quæ verè & ex re scribuntur; alioqui poteramus & nos ex Proverbiis singulis singulas facere epistolas. Jam an hoc opus habeamus integrum nescio, certè verba *Seneca*, quæ multa recenset *Gellius* ex vigesimo secundo libro *Epistolarum*, nusquam in illius scriptis inveniuntur. Et tamen est in eo libro quædam epistola, cujus initium, *Quare quibusdam temporibus*, in qua taxat quorundam *luxurias*, & *libi* vitia. Ex hac ut cœpicio, aliquis *Ciceroni* bene volens, sustulit eum locum quo debacchatur in illius eloquentiam. Ex omnibus porro *Seneca* monumentis, nullum, meâ sententiâ, magis studiorum referrebat integrum extare, quàm libros *Declamationum*, quos fuisse multos declarat Epitome quam habemus. Plurimum enim consulisset & ad inveniendum & ad judicandum. De quo suo loco nonnihil dicemus. Ut igitur *Seneca*, ornatissime Præsul, prodiret in publicum, tui potissimum nominis felicitas aspiciis, videor mihi non omnino segniter, nec infelicitè navasse operam. Certè tantum impensum est curæ, quantum nè juvenis quidem ullâ pecuniaria mercede fuerim suscepturus. Non mentitus est *Naso*, quum ait,

— & immensum gloria calcem habet:

sed

sed ipsa re comperi, ignominiam acrius habere calcar. Estimulavit huc nonnihil ornatissimus juvenis *Andreas Zebredius*, & suis imaginibus, & te patris dignus, quod intelligerem quantum utilitatis hinc esset illius studiis accessurum, vel ad recte vivendi rationem, vel ad dicendi facultatem. Malo doctus, posthac melius meminero Cassiæ sapienter monentis, ne quid expectem amicos, quod ipse rectius præstare queam: nec excidet verus Proverbium, quod verat bovi imponi clitellas. Quod si tibi videor prioris editionis dedecus hac editione satis eluisse, non poterit hujus operæ, quamvis molestæ. Apud studiosos autem plurimum favoris ac dignitatis accesserit *Seneca*, si tuo, hoc est, doctissimi & integerrimi Præfulis judicio fuerit comprobatus, qui ut his temporibus longè turbulentissimis inclyto *Polonia* Regi *Sigismundo*, totique regno eximium Cancellarium, ecclesiæ Præfulem incorruptissimum præstas; ita disciplinis quoque liberalibus, quantum ipse peritissimus es, munificentissimum exhibes *Mecænatem*. Eoque precor, ut pulcherrimos tuos conatus *Christus* Opt. Max. bene fortunare dignetur. Vehementer enim discruciat animum meum ista fatalis lues, quæ per orbem penè universum, & Principum concordiam, & *Christiani* populi religionem, & honestissimas disciplinas mirè vitiavit, adeo ut me studiorum, quibus alioqui nihil est dulcius, interdum pigeat. Sed in primis Domini clementiâ, deinde tuâ rursusque similitum vigilantia spero futurum, ut huic plusquam ferreo seculo succedat ætas, si non aurea, certè paulò felicior. Datum *Basileæ*, Anno millesimo quingentesimo vigesimo nono. Mense Januario.

IN ARISTOTELIS opera Græcè.

Erasmus Rotterodamus Joanni Moro S. D.

Epist. 13. *A*ristoteles Philosophorum, nè *Platonem* quidem juxta *M. Tullium* excepto, citra controversiam omnium doctissimus, ornatissime juvenis, crasso cujdam & auro percontanti, quid esset discriminis inter doctos & indoctos, expedire respondit, quod inter viventes & mortuos: rectissime judicans, qui corporum modò vitâ fruerentur, quam habemus cum asinis, suis, & asinibus communem, & corporeis tantum oculis solem intuerentur, quem acutius certunt aquilæ: animis verò, quibus, ut idem ait, lucem ac vitam donat philosophia, nihil cernerent, eos nec hominis appellatione dignos, & mortuos esse verius quàm vivos, minimoque intervallo à lapideis differre signis; hoc nomine etiam inferiores, quod statuit sic delectant oculos, ut nemini maledicant, lædantve quenquam. Idem dicere solet, liberalium disciplinarum radices quidem subamaras esse, fructus verò dulcissimos. Quod idem rectius, utpote *Poeta* significare videtur *Homerus*, quum depingens *Moly*, herbarum præstantissimam, & adversus omne maleficiorum genus efficacissimam, ait eam radice nigra esse, sed flore lacteo candidoque. Proinde præstat hoc nobis eruditio liberalis, non tantum ut homines simus, & à pecudum genere segregemur, ut toti verèque vivamus, verumetiam feliciter, suaviterque vivamus. Nihil autem addubito, mi *Moro*, quin tu jamdudum

A devorato, si quid erat in studiis amari, dulcissimos philosophiarum fructus carpas, nimirum ex tali patre natus, & ab eodem à teneris, ut aiunt, ungiculis institutus, formatus, ac provectus, idque non minus in utriusque linguarum disciplinis, quàm in pietate *Christiana*, moribusque sanctissimis. Siquidem ipse vir pius juxta ac eruditus, nihil magis cordi studioque habuit, quàm ut filium sui similem magis educatione fingeret, quàm naturâ genuisset, quo nimirum & ipse totus esset pater, & te filium haberet verè *joannem*. Hoc profectò nomine non paulò fortunatior es, quàm si ex quovis Regum *Cæsarumve* nasci contigisset. Si istam tuam felicitatem agnoscis, ut te maxime facere credo, non potes non & maximas agere gratias universæ felicitatis auctori Deo, & summâ ope coniti, ut tum tui nuntius tam effusa in te benignitati, tum optimi parentis eximia pietati respondereas. Etenim si cuiquam omnino contigit, ut, quod ait *Comicus*, domi haberet unde disceret, & eruditionem ac pietatem unâ cum lacte nutricumingeret, hoc tibi datum est insigniter. Neque nescis ab hoc eodem *Aristotele* (nè ab illo recedamus) præclare dictum esse, plus debere nos vis à quibus instituti sumus, quàm à quibus procreati; quod à parentibus tantum accipimus ut vivamus, à præceptoribus ut bene vivamus. Utrumque munus tibi cumulatissime præstitit optimus parens tuus, & tu illi geminam debes gratiam. Hæc quum ita sint, videor mihi supervacaneam sumpturus operam, si jampridem alacriter currentem coner incitare. Applaudere tantum & acclamare libet, strenuè, multis à tergo relictis, ad perfectionis metam properanti, videlicet quo curras alacrius. Arbitror enim te jampridem absolutis manerioribus disciplinis, augustioris philosophiæ mysteriis initiatum, ut Sapientiam Eloquentiæ copules, pedisseque *Reginam*. Nam nimis ridiculè mihi facere videntur, qui per omnem vitam nihil aliud agunt quàm ut rectè loquantur, nec hoc ipsum quod nomen expetunt, consequuntur, quum, juxta *Flaccum*, dicendi rectè, sapere & principium sit & finis. Hæc reputanti, suavissime *Joannes*, visum est *Aristotelem* totius Philosophiæ principem & consummatorem, modò veluti renatum, tibi dicere, ut in hujus penetralibus assidue versans, si quid deest orbi disciplinarum, absolvas. Unus enim hic Philosophiam, à diversis per fragmenta sparsim mutilatamque traditam, in ordinem redegit, ac velut in corpus compegit, ut qui à *Poetis* ac *Rhetoribus* orsus, ad *Logicam* deducit: hinc moribus omni ex parte diligenter instructis, per omnes naturæ partes circumducit: postremò, ad ea quæ naturam humiliorem superant, evêhit, usque ad summam illam mentem, quæ superat omnem intellectum. Unde non injuriâ *M. Tullius*, haudquaquam stupidus ingeniorum æstimator, hunc unum appellat aureum flumen, aptius meâ sententiâ dicturus, totius sapientiæ ditissimum quendam mundum. Sed & *Aphrodite* deorum invidentissimum, cui parum est exedere marmora, & æra, corporum imagines, nisi & ingeniorum monumenta vel devoret, vel corrumpat. Tam opulentus, tam inestimabilis thesaurus nobis in totum perierat, nisi per *Lucium Syllam* fuisset ab ore reductus, quo vel unico beneficio vir ille semet ab invidioso convicio vindicare

vindicare poterat, quo contumeliosis verbis sibi felix dictus est, non Reipublicæ. Nam Aristoteles lucubrationibus in lucem revocatis, non uni tantum urbi, sed universo orbi felix dici promeruit. Sed hoc gaudium de recepto Aristotele, non mediocri dolore temperavit Nemesis, dum reputamus quàm multa rursus ex hujus Philosophi monumentis interciderint, quæ præci scriptores testantur ab eo composita: aiunt enim illum scripsisse libros plures trecentis. Diogenes summam æstimat verbis supra quinquies mille, trecentis & triginta. Nam præci solent verbum numero signare voluminum magnitudinem, veluti notâ certiore, quod libri frequenter sint inæquales pro materiæ copia. Sed hujus jacturæ molestiam qualicunque solatio mitigant, quod aiunt paucos quidem, sed optimos quosque nobis esse incolumes. Universos autem redigunt ad quatuor classes, quarum prima continet eos qui dicendi persuadendique rationem tradunt: Ad hanc referri possunt ea quæ de Poetica, Musica, Proverbisque scripsit, aut si quod est aliud simile. Secunda, qui disserendi ratiocinandique scientiam docent. Tertia qui moralem civilisque disciplinam tradunt. Quarta, qui de naturalibus ac supernaturalibus tractant. Nunc quid in quaque classe nobis perierit aut extet, velut in tabula, tibi depingam.

In prima, quæ, ut dixi, Rhetoricam docet, qui Græci extant hi sunt:

Rhetorices ad Theodectum, libri tres, quum Laertius non numeret nisi duos, testans tamen illum de Rhetorica his, duobus voluminibus tractasse. Ad Alexandrum De civilibus sermonibus, liber unus. De Poetica liber unus.

In secunda, quæ Dialecticam tradit, extant hæc:

De Prædicamentis decem, liber unus. De Enunciatione, liber unus, quem nunc secant in duos. Analyticorum Priorum, libri novem, quum nobis extent tantum duo; nisi fortassis hi sunt, quos Laertius hoc titulo commemorat, Syllogisticorum duo. Analyticorum Posteriorum, sive Demonstrationum libri duo. Topicorum, libri octo. Elenchorum, liber unus, quem pescio quis secuit in duos.

In tertia, quæ Moralia continet, hæc supersunt:

Ethicorum ad Nicomachum libri decem. Ethicorum ad Eudemum libro octo: sic videtur, est enim septimus longissimus. Ethicorum quæ Magna vocantur, libri duo. Politicorum, libri octo. Oeconomicorum, libri duo, quorum alter notus est.

In quarta supersunt hæc:

Naturalium auscultationum, libri octo. Meteorologicorum, libri quatuor. De Cælo libri quatuor. Historia Animalium, libri decem. De Partibus Animalium, libri quatuor. De Generatione Animalium, libri quinque. De Generatione & Corruptione, libri duo. De Mundo ad Alexandrum, liber unus. De Coloribus, libri duo. De Plantis liber unus. De Sensu & Sensibili, liber unus. De Juventute & Senectute, liber unus. De Somno & Vigilia, liber unus. De Insomniis, liber unus. De Divinatione in somnis, liber unus. Problematum sectiones permuta. De Vita & Morte, liber unus. De Respiratione, liber unus. De Flatu, liber unus. De Physiognomicis, liber unus. De Anima, libri tres. De

A Memoria & Meminisse, liber unus. De Mechanicis, liber unus. De Lineis illatilibus, liber unus. De Xenophanis, Zenonis, & Gorgia placitis, liber unus. Supernaturalium, libri quatuordecim.

Tantum nobis superest, & quidem Græci. Nunc accipe quæ in quaque classe desiderantur.

De prima desiderantur hæc:

De Poetis, libri tres. De Rhetorica, liber unus, cui titulus Gryllus. Neriinus, liber unus. De Enthymematis rhetoricis, libri duo. Artis Poetica tractatio, libri duo. De Consilio, liber unus. De Homericis ambiguitatibus, libri sex. Liberalium Disciplinarum, libri duo. Parabolarum, liber unus. Arætarum, id est, Inordinatarum, libri duodecim. Olympionica, liber unus. Pythionica, liber unus. Pythioniarum elenchi, liber unus. Dionysiacæ victoriæ, liber unus. Pædus, Musices liber unus. De Tragædiis, liber unus. De Doctrinis, liber unus. Proverbiorum, liber unus. Carmen ad Philoxenum, Scripsit & Elegias. His adjungi possunt, Mathematicus, liber unus. De Magnitudine, liber unus. De Musica, liber unus.

Ex secunda desiderantur hæc:

Sophista, liber unus. Menaxenus, liber unus. De Scientiis, liber unus. Solutiones contentiosorum, liber unus. Divisiones sophisticæ, liber quatuor. De Contrariis, liber unus. De Speciebus & Generibus, liber unus. De Propriis, liber unus. Commensaria aggressoria, libri tres. De instantia, liber unus. De his quæ aliquot modis dicuntur, aut juxta additionem aut propositum, ut reddidit Diogenes, interpretis, quum Aldina editio habeat *κατὰ ἀρίστην*, liber unus. De scientia, liber unus. Divisiones decem & septem. Divisibilium, liber unus. De interrogando & respondendo, libri duo. De Propositionibus, liber unus. Propositionum contentiosarum, libri quatuor. De Syllogismo, liber unus. De Questionibus, liber unus. Methodicorum, libri octo. De Syllogismis, libri duo. Syllogisticorum & definitionum, libri duo. De Eligibilibus & Contingenti, liber unus. De his quæ ante locos sunt, liber unus. Topicum ad finitones, libri duo. Divisionum, liber unus. Definitionum, libri tres. Epicheirematum, libri duo. Questiones aggressoria, libri viginti quinque. Arrium collectio, libro duo. Ars, liber unus. Ars alia, libri duo. Compendium Artis, liber unus. Artis Theodecti tractatio, liber unus. Enthymematum divisiones, liber unus. De Dictione, libri tres. Collectionum, libri duo. Adversus Gorgiam, liber unus. Problematum ex Democrito, libri sex. De doctrina, liber unus. Adversus Zenonis scita, libri duo. Encyclicum, libro duo.

Ex tertia interciderunt hæc:

De Justitia, libri quatuor. De Philosophia, libri tres. De Republica, libri duo. Amatorum, liber unus. Convivium, liber unus. De Divitiis, liber unus. Exhortationum, liber unus. De Nobilitate, liber unus. De Voluptate, liber unus. Alexander, seu De Colonis, liber unus. De Regno, liber unus. De Bono, libri tres. De Platonis legibus, libri tres. De Republica Platonis, libri duo. De Amicitia, liber unus. Quid sit affici aut affectum esse, liber unus. Propositiones de Virtute, libri tres. De Perturbationibus ira, liber unus. De Imperio, liber unus. De Meliori, liber unus. De Affectibus, liber unus. De Voluntario, liber unus. De

(B b b b

Pulchre,

Palestra, liber unus. *Questionum de Amicitia*, libri duo. *Politicorum*, libri duo. *De Justis*, libri duo. *Justificationum*, libri duo. *Jura*, liber unus. *Lex commendataria*, liber unus. *Legum*, libri quatuor. *Politia civitatum*, libri centum viginti octo: & seorsum *De Democratia*, *Oligarchia*, *Aristocratia*, & *Tyrannide*. Addantur his *Epistole ad Philippum*. *Selymbriorum epistole*. *Ad Alexandrum* quatuor. *Ad Antipatrum* novem. *Ad Mentorem* una. *Ad Olympiadem* una. *Ad Hephæstionem* una. *Ad Themistagoram* una. *Ad Philoxenum* una.

Ex quarta interciderunt hæc:

De Elementis, libri tres. *De Motu*, liber unus. *De Idea*, liber unus. *Questionum de Anima*, liber unus. *De Natura*, libri tres. *Physicus*, liber unus. *De Archyta philosophia*, libri tres. *De Speusippi & Xenocrati philosophia*, liber unus. *De Timæi & Archyta libris decerpta*, liber unus. *Adversus Melissi dicta*, liber unus. *Adversus Pythagoricos*, liber unus. *Adversus Alcmaeonis placita*, liber unus. *Adversus Xenocratem*, liber unus. *De Pythagoricis*, liber unus. *De Incisionibus*, libri octo. *Excerptis incisionum*, liber unus. *De Compositis Animalibus*, liber unus. *De fabulosis Animalibus*, liber unus. *De non gignendo*, liber unus. *De Plantis*, libri duo. *Medicinalium*, libri duo. *De Signis Tempestatum*, liber unus. *Astronomicus speculationis*, liber unus. *De Motu*, liber unus. *Inspectorum problematum*, libri duo. *Exposita generatim*, libri quatuordecim. Vides charissime juvenis iustitiam simul & lucrum studiorum, quorum utrunque eo visum est proponere, ut his qui Deo propitio superesse contingit, fruamur avidius, cautiùque servemus. Quanquam plura extant hodiè *Latini* versis, quàm quæ *Græca* reperiuntur. Et in utroque genere sunt, de quorum autore non immeritò possit ambigi. Primum illa minuta opuscula, *De Vita & Morte*. *De Memoria & Meminisse*. *De Longevitate & brevitate vite*, & hujus generis multa, vel hoc argumento videri possunt notha, quod apud *Diogenem Laertium*, qui curiosius etiam recenset hujus viri lucubrationes, horum nulla omnino fiat mentio, etiam si in his nihil ferè est non eruditum ac lectu dignum. Librum *De Pomis* constat hominis esse *Christiani*. In librum *De Vegetabilibus* qui præfatur, ait esse versum ex *Arabica* lingua: ac probabile est *Arabum* cuiuspiam esse, adeò subinde citat *Abruculum* quendam, *Græcis* inauditum. Quicquid tamen est hujusmodi libellorum, quoniam ab his qui philosophiam *Aristotelicam* in scholis profitebantur, solent prælegi, *Aristotelis* titulum obtinuerunt. Liber *Moralium*, quæ *Magna* dicuntur, videtur ex libris ad *Nicomachum* decerptus. Qui verò ad *Eudemum* scripti sunt, in prioribus planè referunt vim & acumen *Aristotelis*, posteriores videntur ab alio quopiam adjecti, quoniam in his repetantur iisdem verbis quæ disputantur ad *Nicomachum*. Librum *De Mirabilibus narrationibus* res ipsa loquitur è diversis autoribus esse confarcinatum, nec præ se fert indolem *Aristotelicam*. Opus *Problematum* in primis eruditum, apparet à studiosis contrahitum, vel hoc indicio, quod toties eadem iterantur. Et haud scio an hoc sit opus, quod *Laertius* hoc titulo recenset, *Problematum ex Democriso* libri sex.

A Commemorantur & alii duo libri *Problematum* *reductio*, unus *Encycloporum*, rursus alii *viciorum & Præfationum*, ex quibus probabile est has quas habemus sectiones magna ex parte decerptas. *De Oeconomicis Laertius* non recenset nisi unum librum, quoniam *Leonardus Arctinus* verterit duos, quorum posterior non invenitur. In hujus locum *Aldus* supposituit fragmentum *Stratagematum*, nihil faciens ad rem œconomicam. Prior præfatus est *Aristotelis*, sed utinam esset absolutus: Secundus, quem vertit *Leonardus*, nec coheret cum superiore, nec respicit ingenium *Aristotelis*. *De Anima Laertius* unum tantum librum commemorat, sed hunc fortasse studiosus aliquis in tres dissectuit. *Rhetorica* ad *Alexandrum*, quamvis apprime docta, tamen duplici nomine dubitari potest an sit illius germana: primum quod *Oratorum* more præfatur, id quod alibi nunquam, sed semper ad rem festinat: dein quod hujus *Diogenes* non meminerit. Liber *De Plantis* non est separatim opus, sed pars, aut, si mavis, certius liber *De Coloribus*. Liber *De Mundo* ad *Alexandrum* disertum hominis est, sed multum discrepans à *Phrasi Aristotelica*. Liber *De Lineis indivisibilibus*, quamvis hominis apprime docti, non sapit tamen *Aristotelem*, nec ejus meminit *Laertius*. In his ita meam sententiam aperui, ut nihilo secus sum cuique liberum per me quidem sit iudicium. Reliquum est, ut paucis attingam, quid hæc postrema, hoc est, *Bebeliana* editione accesserit studiosis. Principio fateor plurimum gratiæ debere *Aldo*, qui prius omnium sua industria typis *Græci* evulgavit autorem, quo vix alius lectu dignior, nam ante hac illum habebamus, sed ita versum, ut ad intelligendum *Oratio*, quod aiant, natatore esset opus, si modo excipias quæ vertit *Theodorus Gaza*, in hoc genere felicissimos, & *Leonardus Arctinus*. Nam *Argyrophilum* arbitror post editionem *Aldinam* eam provinciam aggressum. Sed *Aldus* volumina quoniam magno emebantur, submovebant tenues *Philosophiarum* candidatos, nec ferè inveniebantur nisi in *Italia*: post vix unquam reperiri coeperunt, divenditis omnibus aut certè plerisque. At hoc præstitit *Joannes Bebelius*, ut inestimabile thesaurum typis multò elegantissimis evulgatum, quamlibet tenuis non magno precio sibi possit comparare. Imò non profus idem nobis prodiit *Aristoteles*, sed multò quàm antea fuit emaculatio, idque potissimum studio, vigilantia, fideque *Simonis Grynei*, juvenis in omni genere literarum haudquaquam vulgariter eruditi: ac non sine præsidio fidelium exemplariorum. Si quidem in *Dialecticis* adhibitus est emendatissimus codex, in quo vix ulla fuit pagina, quæ non aliquod operæ precium attulit. In *Physicis* *anselmianis* consulta sunt *Simplicii* commentaria, & in hujus argumenti libro septimo pro *Themistiana* paraphrasi, repositi sunt ipsius *Aristotelis* verba, idque ex autoritate *Simplicii*, ut confidamus in his duobus operibus aut nihil aut quantum minimum fore quod lector desideret. In libris *De Animalibus* loca non pauca reposita sunt, præfido translationis *Theodorice*. Liber tamen *De Vita & Morte* minimum erat inquinatus mendis, nisi quod huic operi autor ipse non videtur extremam addidisse manum.

Estica ad *Nicomachum* rectè habebant, nec admodum

modum egebant emendatoris industriâ. Atque utinam licuisset in opusculis minoribus omnes explere lacunas, & quod depravatum erat ad plenum restituere. Imò utinam liceret omnia quæ in hujus viri lucubrationibus desiderantur, adjungere. Certè quicquid ab *Aldo* fuit editum, hic & solidum habetur, & multò castigatius, denique longè minori precio parabile. Id meo periculo non dubitem polliceri, meamque fidem facile probabit diligens Lector, si non gravabitur conferre. Jam si quis expendat, quantis vigiliis, quantis sudoribus, quantis etiam impendüs parata sit hæc studiosis omnibus commoditas, fatebitur plurimum & favoris & gratiæ deberi *Joanni Bebelio*, qui quum possit, aliorum exemplo, frivolis ac mox emorituris libellis venari præfens lucrum, maluit in egregios autores maximam facultatum suarum partem periclitari. *Lacon* ille nihil morabatur divitias de sumibus pensiles: sed hand scio an incertiora sint quæ pendent de chartis. Equum est autem, ut omnes literarum studiositalium virorum industriæ faveant, & favendo ad similia audenda studeant accendere. Id fiet, si quanto studio ille tantum thesaurum offert, tantâ aviditate rapiant quibus illo est opus: & cui tandem non est opus? ut jam hoc multo magis sit favere sibi, quàm *Bebelio*. Sed ut ad te redeam, clarissime juvenis, scio te in hoc Peripatetico solitum libenter *delectari*, libentius etiam obambulatorum, quum omnia deprehenderis purgatoria. Proinde ut huc hortari te serum arbitror, ita ut pergas, excitare non admodum puto necessarium, qui tot exemplis domesticis undique pungaris extimulerisque, ut quamvis pigrum ac somniculosum ingenium possit ad sapientiæ studium excitari. Hic ipse *Aristoteles* dixisse fertur, *sibi turpe esse silere, loquente Xenocrate*: longè verò turpius tibi fuerit non philosophari, quum videas optimas sorores tuas *Margaretam, Aloisiam, Ceciliam*, tam sedulò, tamque feliciter in utriusque linguæ scriptoribus versari. Quanquam omnium acerrimum ad omnem virtutem calcar esse debet, vir omnibus numeris absolutus pater tuus *Thomas Marnus*, qui magis te genuit institutione quàm naturâ, & in quo velut in speculo vides esse verissimum quod dicere solitus est *Aristoteles*, *καὶ οὗτος ὁμοιωθεὶς τῷ γένει καὶ αὐτῷ*. Siquidem hoc magna ex parte debet literis, quòd ei muneri, quo non aliud vel secundum regiam dignitatem augustius, vel ad bene gerendum difficilius, non modò par esse, verum & superesse potest. Quod tamen ipsum, nisi prorsus ignoro naturam illius, pertubenter recusaturus erat, si vel fas judicaret usquam non morem gerere Regis optimi voluntati, vel pium existimaret, patriæ concordibus suffragiis ac publicâ voce huc vocanti pernegare obsequium. Quin & illud debet philosophiæ, quòd nec tanta dignitas tantillum illi addidit supercilii, nec negotiorum undique circumstrepentium undæ, quicquam de pristina comitate diminuerunt. Video jamdudum epistolam excedere modum, sed dimittam te, si tibi adhuc unum *Aristotelicum* apophthegma recensero. Quidam jactanti sese quòd amplè celebrisque civitatis esset civis, *Noli*, inquit, *istuc spectare, sed expende nunc illustri civitate sis dignus*. Itidem tu quoque, mi *Joannes*, merito gloriari poteris te tali patre progenitum,

A si, quod facis, adniti pergas, ut tali patre dignus videare. Datum apud *Friburgam Brisgoia*, tertio Calendas Martias, Anno Domini millesimo quingentesimo trigesimo primo.

In P L I N I U M.

Stanislaus Turzo Olmutzensis Episcopo Erasmus
Roterodamus S. D.

B

H Abent hoc egregia magnorum artificum opera, Præful ornatissime, ut non solum nobilitent autores suos, quorum auspiciis impendisse nata sunt, aut quibus dicata fuerant, verum etiam omnes, quicumque vel in absolvendo, vel in

Epist. 14.

farciendo portionem aliquam industriæ suæ contulerunt. Quorundam etiam æmulatio quamvis parum felix, tamen illustris fuit. Quis enim hodie nòset *Mausolum Carie* regulum, aut hujus conjugem *Artemisiam*, quis *Scopam, Bryacem, Timotheum, Leocharem*, aut *Pisibum*, nisi *Mausoleum* opus longè celebratissimum his omnibus famam dedisset immortalem, cum ipsum sese ab injuriâ temporis exedentis omnia, vindicare non potuerit? Nullum hodie vestigium extat operosi tabernaculi quod condidit *Moses*, aut celeberrimi quondam templi quod *Hierosolymis* extruxit *Solomon*, *Esdras* restituit, & tamen semper victurum est in hominum memoria nomen laudati *Beleseheli*, & *Hyram Tyriorum* Regis. Quin & ipse *Solomon*, quamlibet aliis quoque nominibus inclitus, bonam magnamque gloriæ suæ partem nobili debet ædificio: solidior autem veriòrque gloria contingit ex his monumentis quæ vitæ mortalium insignem aliquam adferunt utilitatem, quàm ex *Aegyptiarum* Pyramidum molibus, quæ præter opulentiam barbaricæ stultitiæ & ociosam ostentationem nihil habent, aut ex *Labyrinthis, Colossis, nodis inexplicabilibus, mœnibus regentibus quadrigam, Dodonæis leberibus, heptaphonis porticibus* aliisque id genus argumentis, quæ delectant quidem artis & ingenii miraculo, sed præterea nullo juvant usu. Hujusmodi famam pariunt autoribus suis veriùs quàm gloriam. Nobilitatus est suo tauro æneo *Perillus*, sed ut præstiterit obscurum esse. Plus itaque veræ laudis promeruerunt, qui extructis pontibus, portibus, thermis, & aquæ-ductibus, utilitatem cum operum magnificentia conjunxerunt. E quibus omnibus, si quod est præstantissimum eligas, quid ad hoc opus, quod nobis vivum ac spirans ingenii sui monumentum reliquit *Plinius*? Imò non opus est, sed thesaurus, sed verè mundus rerum omnium cognitu dignarum. Proinde non mirum si unum tot viros nobilitavit, hodièque nobilitat. Nemo fuit tam obscurus, quin illustris esse cœperit, posteaquam huic operi manum admovit. Perierat nobis hoc divinum munus, ni certatim à summis ingeniiis advigilatum esset, ut ex ruinis penè deplo-ratis orbi renasceretur. Inter hos prima citra controversiam laus debetur *Hermolao Barbaro*, non tantum ob id quod primus omnium facinus longè pulcherrimum ausus sit aggredi, verum etiam quòd cæterorum nemo unus plura restituerit. Ac nè longum texam catalogum, inter plurimos qui *Barbari* exemplum sunt æmulati, non infrenuam operam hic nobis navavit *Guillelmus Budens*, vir præter

(B b b b 2 absolutam

absolutam eruditionem; exquisitæ diligentia. Post hunc *Nicolaus Beraldu* homo supra peritiam humanarum literarum, Mathematicæ etiam pulchrè callens, quodque hic vel præcipuum erat, sari iudicii, non minore studio quàm religione versatus est in hoc labore. Nuper omnium postremus *Joannes Casareus* in omni genere literarum exercitatissimus, non infelicem operam præstitit. Atque horum omnium quidem industriz debemus, quod *Plinium* habemus multò quàm antehac emendatiorem. Ceterum ut in picturis quibusdam artis exquisitæ, semper oculis contemplanti-um offert sese novi quippiam quod admirentur, ita in emaculando *Plinio* versantibus, nunquam defuturum est quod sarcendum sit. Festiviter quidem dictum est à *Plauto*: *Negotii sibi qui volet vim comparare, navim & mulierem hac duo comparato*. Nam nullæ res magis dux plus negotii habent. Idem seriò verèque dici potest. nunquam ei defuturum negotium, qui in *Plinio* restituendo velit operam sumere. Ut enim nihil aliud, certè typographorum incuria facit, ut in probatissimis quibusque scriptoribus, semper eruditus viris retexenda sit, ut ita dicam, tela *Penelope*, quandoquidem illi quotidie plus depravant suâ socordia, quàm eruditorum diligentia possit reponi. Nonnullorum operum ea divinitas fuit, ut omnium artificum manus, inimitabili quâdam artis eminentiâ deterrent, vel à suppiando quod erat inchoatum, vel à sarciendo quod erat depravatum. Inter *Apellæ* opera dux potissimum *Veneres* celebrantur à scriptoribus, altera emergens è mari, unde & *Andrædæ* dicta, altera quam *Cœs* inchoavit, illum etiam superaturus, nisi mors invidisset operi nascenti. Prioris inferiorem partem corruptam, nullus inventus est qui posset reficere: posteriorem imperfectam, nemo potuit ad præscripta liniamenta perficere. Quo magis probata est artificum modestia, hoc magis detestanda est quorundam temeritas, nè dicam impietas, qui *Plinianum* opus, omnibus omnium sculptorum ac pictorum operibus anteponendum, sic vel describendo vel excudendo corruerunt, ut devotis animis in tam eximii scriptoris exitium conspirasse videri, queant. Atqui id nè fieret, oportuit Regum esse curam, quum nullus sit liber dignior qui Regum manibus teratur, quod non ex alio citius hauriatur rerum omnium cognitio. Quid autem magis decet orbis monarchas, quàm ceteris antecellere prudentiâ? Prudentia verò quæ rebus periclitandis colligitur non solum misera est, quemadmodum verè scripsit ille, propterea quod magno multorum malo paratur, verum etiam dispendiosa, ut plerumque serò contingat. At istas moras nihilo magis fert *Respublica*, quàm navis in mari periclitans nauculerum imperitum donec proficiat. Præsens enim periculum artificem jam promptum requirit. Itaque monarchas non vacat ullam vitæ portionem amittere, nec pueros esse licet, etiam si sint imberbes, animi canities adsit oportet: ea non aliunde rectius colligitur, quàm ex hoc opere, quod tanto compendio rerum docet universitatem. Mundum docet *Plinius*. Quid autem absurdum, quàm imperare mundo, & nescire quid sit mundus? Nec est quod excusent publica negotia. Talibus negotiis districtus hæc ex tot librorum millibus scripsit *Plinius*. Certè par

A erat, aliquam horarum partem quæ perent in alea, in tam frugiferam, nec minus jucundam lectionem decidere. Verum ut quod corpi pergam, quo detestabilior est depravatorum temeritas, hoc eruditos omnes pro sua quæque virili, majore religione admoveere manum oportet operi restituendo. Superstitio quidem est nihil hoc audere, quum tam multis hic ausus felicissimè cesserit. Temeritas est ex quamlibet levi conjectura expunctâ vetere scripturâ novam inducere. Religio est scorsum annotare si quid probabilibus argumentis deprehensum est, & eruditis ad ulteriora pervestiganda, veluti gradum jacere. Atque utinam in hoc pulcherrimum negotium conspirarent omnes rei literariæ proceres, ut quisque quod deprehendit in median conferat, donec *Plinium* haberemus absolutum. Non leve præmium ostenditur, vel unus locus restitutus promerebitur honestam apud studiosos nominis memoriam. Is est *Pliniani* nominis splendor, ea est operis tum gratia tum utilitas. Benemerebitur de publicis studiis, si tua auctoritas *Vellum* tum, aut si qui sunt *Velli* similes, ad hanc provinciam extimularit. Nos ex vetustissimo quodam codice, sed, ut ferè sunt, depravatissimè scripto, non pauca restitimus, quæ citra subsidium exemplaris corrigi non poterant, quæque hætenus à nemine fuerant animadversa. Hoc dictum nè fide careat, præstabit hic locus libri XII. Cap. II. III. *Æthiopia forma, ut diximus super allata, &c.* Item libro XIII. Cap. XXIII. *Apes quoque nunquam desere, &c.* Rursus libro XV. III. Cap. VI. *Verumque consuetibus latifundia, &c.* & Cap. XXI. *Omnesque ea differentia sunt in octavis partibus signorum, &c.* Sed ineptum sit recensere quicquid correctum est, hæc in hoc indicavi, quo lector collatis his locis cum omnium editionibus perspiciat ad hunc modum plurima feliciter restituta ex fide vetustissimi codicis, quæ nullis conjecturis potuissent restitui. In ceteris item ita vigilatum est, ut meo periculo non dubitem polliceri, nunquam hætenus exisse *Plinium* felicis tractatum. Accessit officinæ *Frabenianæ* majestas nitorque, qui vir mihi literis illustrandis nam videtur. Jam quo commendatior etiam *Plinius* exiret in manus hominum, hoc operæ tuo nomini dedicare visum est. Scio quantum debeat incomparabili viro fratri tuo *Turzani* quondam Præsuli *Uraslaviensi*, qui me tam procul semotum & splendidis xeniis, & amantissimis literis ad amicitiam provocavit. Ab hoc ære alieno non liberat mors creditoris. Memoriz persolvendum, quod ipsi persolvere non licuit. Successisti in germani locum, jam semel atque iterum lacessens ad amicitiam. Est tibi res, amplissime Præsul, cum homuncione planè vitreo. Subinde periclitor. Proinde si Deus dederit vitam longiorem, hanc arram esse putato, quæ adeo non liberat, ut obstrictiorem etiam reddat debitorem: sin minus, hoc erit argumentum mihi facultatem defuisse, non animam hominis grati memorisque. Amplitudinem tuam servet Dominus *Jesus. Basilea*. Anno ab orbe redempto Milleesimo quingentesimo vigesimo quinto, sexto Id. Februarii.

IN TITUM LIVIUM.

Des. Erasmus Rotterod. Generoso Adolescenti
Carolo Montjoio S. D.

Epist. 15. **E**tsi nunquam hactenus contigit faciem intue-
ri tuam, juvenis ornatissime, tamen in tuis ad
me literis mirè puris, doctis, argutis, amicis, can-
didis, optimam tui partem animum, sic expressam
video, ut nullus *Apelles* corporis effigiem in ta-
bula repræsentare possit evidentiùs. Tam raras
támque varias naturæ tuæ dotes ista præsertim æta-
te, quum libenter tum summa cum animi mei vo-
luptate sum exosculatus. Equidem nihil non præ-
clarum expectabam à *Guilhelmo Montjoio* filio, sed
ingennè fateor, longè vicisti spem meam quam
de tuo profectu conceperam. Eam epistolam non
in hoc tantum servabo, quo me subinde tui con-
templatione delecter, verum etiam ut hoc instru-
mento tecum velut obsignatis tabulis agere pos-
sim, nisi quâ cœpisti perrexeris, donec operi pul-
cherrimo colophonem imposueris. Scribis te illa
mea epistola, quàm *Adagii* præfixi, velut in thea-
trum productum, ut velis nolis cogaris, bene sal-
tatâ fabulâ, multitudinis auribus oculisque satisf-
facere. Hoc operis tibi per me impositum esse,
mi *Carole*, nondum sanè me pœnitet: alterâ verò
sarcinâ, quâ te magis etiam premi dicis, sollici-
tum quo pacto meis in te meritis gratiam referas,
facile te exonero. Nec enim metuo nè fallas tuo-
rum de te expectationem, quin ista tam præclara
exordia, vel, ut meliùs dicam, primus fabulæ actus,
nobis spem faciunt fore, ut, quemadmodum su-
perâsti meam, ita vincas & cæterorum expecta-
tionem. Quod si præstiteris, arbitrabor mihi pro
si quid est meorum in te officiorum in soli-
dum atque etiam cumulatè relatam gratiam. Ve-
ra pietas, quâ clarissimum patrem tuum perpetuò
sum prosequutus, quàmque nunc in te velut alterum
illum transtuli, non moratur aliam mercedem,
quàm ut te ipsum talem præstes, qualem optat il-
la. Verùm nè tibi fabulam istam salrantî, nihil
aliud quàm hortator applausorque videar, sed ut
non nihil etiam opis adferam, visum est tuo no-
mini dicare *Titum Livium*, *Latine* historię Prin-
cipem, jam quidem frequenter excusum, sed nun-
quam antehac vel magnificentius vel emendatius:
& si hoc parum est, quinque libris modò repertis
auctum; quos bono quodam genio in bibliotheca
monasterii *Laurissensi*, aut, ut vulgo, *Lorsensis*,
reperit *Simon Gryneus*, vir ut in omni genere lite-
rarum citra supercilium eruditus, ita provehendis
liberalibus studiis natus. Id autem monasterium
est è regione *Uvormacie*, sive *Berbothomagi* trans
Rhenum, à *Carolo* magno septingentis ab hinc an-
nis & eo amplius extructum, ac librorum copio-
sissimâ suppellectile instructum. Nam hæc o-
lim præcipua cura Principum fuit, & hic solet esse
charissimus cœnobiorum thesaurus. Archetypum
erat admirandæ vetustatis, prisco more perpetuâ
litterarum serie ita depictum, ut difficillimum fu-
erit verbum à verbo dirimere, nisi docto, attento,
& in hoc ipsum exercitato. Unde non parum ne-
gotii fuit in parando exemplari, quod typogra-
phicis operis traderetur utendum. Nec minore
cūrâ quàm fide advigilatum est, nè usquam in
describendo ab archetypo recederetur. Quod

A si pridem magnâ studiosorum gratulatione me-
ritò exceptum est, quaecunque fragmentum
quod nobis dedit *Mogontia*; quanto plausu exci-
pi par est, tantam *Liviana* historię accessionem?
Atque utinam faxit Deus Opt. Max. ut hic autor
rotus & integer nobis restitatur. Ejus rei spem
nonnullam præbent rumores per ora quorundam
volitantes: dum hic apud *Danos*, ille apud *Polo-
nos*, alius apud *Germanos*, haberi *Liviana* quædam
nondum edita jactat. Certè posteaquam hæc
reliquias præter omnium spem objecit fortuna,
non video cur desperemus & plura posse continge-
re. Atque hic, meâ quidem sententiâ, principes
viri rem se dignam facerent, si præmiis propositis,
eruditos ad pervestigandum tantum thesaurum
solicitarant, aut etiam ad editionem perpel-
lerent: si qui fortè sunt, qui rem publicæ utilitati
paratam, gravi studiorum jacturâ premunt ab-
duntque. Vehementer enim absurdum videtur,
homines ut parum auri argenti inveniunt tantis
impensis tantisque periculis, ad ipsos penè inte-
ros terræ viscera perfodere: & hujusmodi the-
sauros tanto illis preciosiores, quanto corpore
præstantior est animus, prorsus negligere, nec
ullâ vestigatione dignos judicare. *Midarm* hic
animus est non Principum, à quo quum sciam
tuam indolem quàm longissimè abhorrere, non
dubito quin hoc iucrum sis avidissimè amplexa-
rus. Jam nè quis dubitare possit, an hæc dimidia-
ta decas sit verè *T. Livii*, duz res potissimùm effi-
ciunt: primùm ipsa phrasis omnibus notis summi
autorem referens: dein Argumenta sive Epitome
L. Flori, hisce libris per omnia respondentem.
Itaque cum scirem, magnatibus viris nullam esse
lectionem magis accommodam quàm Histori-
corum, inter quos facile primas tenet *T. Livius*,
de *Latinis* loquor, præsertim quum *Salustianum*
nihil extet, præter duo fragmenta: reputarémque
quantus quàmque inexplibilis historiarum, ut ita
loquar, heluo semper fuerit pater tuus, quem
non dubito quin hac quoque parte referas: visus
sum mihi non incongruè facturus, si hi quinque li-
bri, tibi propriè dicari prodirent in lucem. Quan-
quam hic nolim te parentis nimium esse similem.
Solet enim ille singulis diebus à cœna ad mediam
usque noctem incumbere libris, non sine uxoris
ac pedissequarum tædio, magnòque famulorum
murmure: quod quanquam illi hactenus præter
valetudinis dispendium licuit, non arbitror tamen
consultum, ut eandem tu jacias aleam, fortasse non
perinde feliciter casuram. Certè quum pater tuus
huic Regi etiamnum adolescenti socius esset stu-
diorum, in historiis potissimùm versabantur, idque
vehementer approbante patre *Henrico* septimo
singulari judicio prudentiæque Rege. Adjuncta
autem est huic editioni *Chronologia Henrici Gla-
reani*, hominis exquisitè multifariâque docti,
cujus indefatigabilis industria, non solum hoc in-
clytum gymnasium *Friburgense*, verum etiam to-
tam hanc regionem, liberalibus disciplinis expolit,
exornat, locopletat. Ea *Chronologia* common-
strat temporum ordinem, bellorum species,
ac personarum nomina, in quibus hactenus
fuit mira confusio, scribarum ac sciolorum
vitio inducæ. Atqui hæc erat unica historię
lux. Quod si hæc absit cynosura, cæca prorsus
est in historiarum pelago navigatio: &
nisi hoc adsit filum, inextricabilis error involvit
(B b l i 3 lectorem

lectorem, etiam eruditum, in his rerum gestarum labyrinthis. Hoc munere si tuam epistolam bene pensatam arbitraberis, tu jam vices erunt nostris impartire lixeris. Bene vale. Apud *Friburgum Brisgoie*, Calendis Martiis, Anno Millefimo quingentesimo trigesimo primo.

IN SUTTONIUM.

Erasmus Roterod. Saxonia Ducibus, Federico sacri imperii electori, &c. ejusque patrueli Georgio S. D.

Epist. 16. **U**T ab his viris, quos fortunæ calculus mundi gubernaculis admovit, *Federici ac Georgi* dum incorruptissimi, haud exegerim anxiam atque exactam scholasticarum disciplinarum cognitionem, in quibus qui consenserunt, eos ferè sensu etiam communi carere videmus, tantum abest, ut tractandis rerum habendis sint idonei: ita vehementer ab istis dissentio, qui Reges prorsus ab omni librorum commercio ceu re noxia ablegant, perinde quasi hoc demum verè regium sit, nihil omnino vel scire, vel agere, præter aleam, venatus, moriones, & his etiam sordidiores voluptates. Cum quibus enim amicis libentius contabuletur cordatus & pius princeps, quam cum iis, qui & semper præstò sunt, & sapiunt plurimum, & nihil loquuntur ad gratiam? Verùm nullis ex libris, meâ sententiâ, plus utilitatis capi posse, quam ex eorum monumentis, qui res publicè privarumque gestas, bonâ fide posteris prodiderunt, præsertim si quis regalis philosophiæ decretis imbutus huc accesserit. Ex enim qui in hoc munere, rerum gerendarum exemplum, quam gestarum fidem spectare maluerunt, in quibus est *Herodotus*, hætenus modò profunt, quod boni Principis simulachrum oculis subiciant, si qui tamen id scitè verèque effinxerunt. Cæterum ex bonæ fidei scriptoribus super alias innumeras, hæc præcipua capitur utilitas, quod non alia res æquè, vel honorum Regum animos ad res cum laude gerendas accendit, vel Tyrannorum cupiditates cohibet ac refrænat, dum utrique cerunt horum literis suam vitam omnem, mox in totius orbis, imò seculorum omnium Theatrum producendam, & quicquid nunc vel in abdito patrant, vel alicito furo prætexunt, vel metu dissimulari cogunt veriùs quam ignorari, paulo post clarissimâ in luce sub oculos omnium traducendum, cum jam metu pariter, ac spe libera posteritas, nec ullo corrupta studio, magno consensu rectè factis applaudit, parique libertate his diversâ exploder exhibebitque. Nec enim arbitror quenquam non dico Principem sed Tyrannum, sic penitus omnem hominis sensum exuisse, ut vitam sibi jucundam ducat, si nòrit suum nomen apud posterum omnium ætatum ac nationum animis tam invisum & execrabile fore, quam nunc est *Neronis*, *Caligula*, *Heliogabali*, *Commodi*, *Domitiani*, ac *Juliani*: ad quorum mentionem, ceu portentorum veriùs quam Principum, nemo jam non despuir, non abominatur, non detestatur. Nam *Vitellius* vivus etiam malè gesti Imperii penas dignas dedit, quas & *Nero* daturus erat, ni supplicii fœditate deterritus, ipse sui carnifex esse maluisset. Quod quidem exemplum utinam in hæc usque tempora duraret, si quis (quod Deus

A omen avertat) similis illorum existeret. Nunc enim nihil est impunitius, quam quod nulla satis gravis animadversio pensare queat, malè obiri magistratus culpa. Jam in cæteris historiæ dotibus, quantum aliis quisque tribuendum putet, ipse viderit suo arbitratu. Illud opinor apud eruditos omnes in confesso esse, quod ad narrationis fidem attinet, primas deberi *Suetonio*: qui, ut quidam non infestivè dixit, *prorsus eâ libertate scripsit Caesarum vias, quâ vixerunt ipsi*. Propemodum æquarunt *Suetonium*, hac sanè laude, *Ælius Spartianus*, *Julius Capitolinus*, *Ælius Lampridius*, *Vulcatius Gallicanus*, *Trebellius Pollio*, *Flavius Vopiscus*, licet eloquentiæ viribus sermonisque politie multò inferiores. Proinde mihi quidem digni videbantur, ut eorum lucubrationes studiosi summâ fide servarent, quorum fide factum est, ut tantarum rerum tam certa memoria durer in hanc usque nostram ætatem. Ac *Suetonium* quidem nescio quo deo propitio, & ante hæc non ita passim depravatum, nunc eruditorum meaque operi purum, ni fallor, & integrum habemus, suffragante mihi ad hoc negotii, pervetusto quodam codice, quem è bibliotheca monasterii, apud *Nervius* olim, nunc *Tornacenses*, vulgato cognomine divi *Martini*, nobis exhibuit nobilissimus ille *Guilielmus Montjain*, quid temporis regias vices in ea urbe gerebat. Reliquos, quoniam nullo hujusmodi præsidio sublevaramur, quod unum licuit, multò certò minus depravatos dedimus. Eosque omnes vestri nominis lenocinio orbi commendare studui, vel vestro in me studio, vel in mei erga bonas literas animi propensione ut id auderem provocatus, quo videlicet viri, imaginibus & opibus clari, magis ac magis in his philosophari consuefcent, & velut ad speculum vitam morèque componere. Primum enim dum videmus mutatum orbis *Romani* statum, tanto sanguinis humani impendio constitisse, ea res pium certè Principem à temerè novandis rebus deterrebit. Deinde spectare est operæ precium, quam, velut æstuarii vicibus, *Europæ* cujuscumque ritu, res humanæ sursum deorsum volvantur, ni solida Principum sapientia, & incorrupta virtus fluxum hunc sistat inhibeatque. Quin & illud subit admirari, in tanto Principum numero vix paucos extitisse tolerabiles, paucissimos probos, plerosque non improbos modò, verumetiam ostenta mera, merisque pestes humani generis, multos etiam mente captos. **B** O novam seculi calamitatem, cum uni furiosæ beluæ totus serviret orbis, & ingemiscens eandem caneret cantionem, quam servus *Cariæ* apud *Aristophanem* in *æpyralis*. Et tamen hujusmodi portentosa parricidiis, sacrilegiis, incestis, breviter, nullo non dedecorum genere impurata, templis, aris, ac divinis honoribus donabat hominum adulatione, fortunæ vel magis sceleribus tribuens, quod eximie virtuti dari consuevit. Quis post hæc rectè factis grassetur ad nominis immortalitatem, si cœlum datur iis, qui indigni erant ut terram contingerent? Nam quod *Domitianus* & *Commodus* uterque sceleratissimus, Dei vocabulum vivi etiam usurpârunt, quis non videt manifestariæ cujusdam insanitiæ fuisse, veriùs quam impudentiæ? Porro, quibus de causis hoc acciderit ut tanta fuerit bonorum Principum raritas, nondum mihi satis liquet: sive quod ipsa fortunæ

fortune magnitudo, plurimas res secum defert, quæ bene nata, recteque instituta ingenia queant corrumpere; id quod facilius credet, qui perpenderit *Neronis* adolescentiam laudatissimæ indolis fuisse, & quo non alius adhuc fuit orbi pestilentior, optimi tamen Principis spem initio de se præbuisse; cum ab hoc multò post, *Bassianum Gera* fratrem, dum privatus ageret, virum integrum ac sanctum, pessimum egisse Principem: Sive quod ut quædam navigia immodicè magna, vastaque regi non queunt, ita totius orbis imperium majus est, quàm ut unius hominis animo sustineri possit, quàm perdifficile sit domum etiam unam rectè administrare. Itaque qui maximè copit optima, tamen *Maronis* illud interdum cogitur dicere:

Fertur equis auriga, nec audit curvus habenas.

Quod opinor intelligens *Octavius Augustus*, vir eruditus ac perspicax, & quod in priscais Cæsaribus rarum comperies, perpetuò sanus, non semel de deponenda imperii mole cogitavit, & fecisset, si nactus fuisset in cuius humeros citra publici status perniciem onus reclinare potuisset. Hanc ob causam, posteriores negotiorum impares, imperii molem in plures partiri studuerunt. Sive id iis rebus magis ascribendum est, quas permultas quidem ac non omnes tamen in *Aureliano* recenset *Flavius Vopiscus*. Et tamen in tanta malorum Principum turba, reperias licet dignas sancto Principe cogitationes, audias voces absoluto Principe dignas, comperias exempla in quibus nihil desideres. Inter ethnicos invenies qui *Christiano* animo reipublicæ gererent imperium, non sibi; qui tam laboriosæ administrationis non aliud spectarent præmium, quàm ut de rebus humanis benemererentur; qui publicam utilitatem liberorum affectibus, imò suæ suorumque incolumitati præferrent. O nos felices, si *Christiani* Principes suæ quisque ditioni præstarent animum, quem *Octavius* jam confirmatus, quem *Tiberius* duo, quem *Trajanus*, quem *Antoninus* duo, quem *Aurelius Alexander*, orbi terrarum præstiterunt. Quin illud etiam mirandum, repertos qui ad Imperatorem de Imperatoribus non solum liberè, verumetiam contumeliosè scribere auderent: Nam id quidam exigunt, ut de iis quoque qui reipublicæ præstiterunt, non Principes, sed Tyrannos, honorificè mentiamur, id agentes ne quando libertatis exemplum in ipsos recidat. Sed multò magis ad rem pertinet, in his contemplari nomen illud imperii, quod & olim orbi sacrosanctum augustumque fuit, & nunc etiam multorum affectibus religiosum ac venerabile est, cum aliquot jam seculis non ita multum superfit, præter illustrem magni nominis umbram, quàm fœdis initiis in mundum irrepsit. Primum in *Julio* sceleratè, mox in *Octavio*, *Lepido* & *Antonio* sceleratius. Quid non potest fortunæ libido in rebus humanis? Potestas ea quam postea diu æquavit hominum consensus, impietate, cædibus, parricidiis, incestis, tyrannide, condita consecrataque fuit. His felicibus auspiciis cœpit illa Regibus totius orbis adorata majestas. Ac sceleratius ferè propagata fuit quàm nata. Fœda barbarorum militum colluvies frequenter, non suffragiis, sed insanis tumultibus dominum orbi dabat. Nec alia ferè succedendi lex, nisi mactato superiore. His avibus olim auspicabantur impe-

rium, quod nihilo secius tamen interim emendatum erat, quanticūq; inexplebili militum avaritiæ libuisset. Nec satis erat in unum sevirere caput. Ad liberos, ad affines, ad amicos omnes crudelissima laniena proferebatur: ac sæpenumero reciprocantibus, ut sit, vindictæ vicibus, quos viros, quas matronas effera immanitas indignè laniabat. Sæpe pluribus hinc & hinc imperium ad se trahentibus miscebantur omnia. Ita semper ad novum imperii successorem, totus terrarum orbis concutiebat. Summa rerum in manibus erat, non senatus, non populi *Romani*, sed mercenarii facinorosique militis. Nec aliter imperare licuit, neque diutius imperare licuit, quàm illis beluis collibuisset, qui nec bonos, nec malos Principes diu ferre poterant. Alius parcior erat, alius profusior, alius eruditior quàm vellent, alius matri obsequentior, alius militaris disciplinæ tenacior, alius imbellis, alius immodicè bellator, alius in senatum propensior, alii cognomen obstatat militi parum gratiosum, alii affinis. Quamlibet levis causa satis erat istis ad jugulandum orbis Principem. Denique ut nihil esset causæ, expediebat illis subinde mutare Principem. Insatiabilis habendi fames ad res novandas incitabat, Trucidabatur ut inutilis quem jam exuxerant, accersebatur alius qui exhauriretur, mox & ipse trucidandus. Atque hisce rebus factum est, ut nonnullorum imperium paucis modò mensibus, nonnullorum paucissimis etiam diebus finiretur: ut me quidem inter legendum crebrò subeat admiratio, fuisse illos qui tum temporis vellent imperii vices capeßere, cum tot exemplis didicissent quibus legibus esset suscipiendum. Et hoc honoris sic venditum, imò locatum, imperium vocabant. O miserum ac deplorandum illorum temporum statum! Oppressa senatus autoritate, oppressis legibus, oppressa populi *Romani* libertate, sic creato Principi serviebat orbis, Princeps ipse serviebat iis, qualem nemo vir probus domi vellet habere servum. Imperatorem timebat senatus, Imperator scelestam illam militum turbam formidabat: Imperator leges dabat Regibus, ac huic leges dabant conductitii milites. Summa rerum orbis ab armata paucorum temeritate pendebat. O magnificam & exoptandam omnibus monarchiam! Et tamen nescio quo pacto, velut ex composito conveniebat inter Cæsares & milites Cæsarium dominos, quos legimus aliquoties se decimari passos ab iis, quos mox erant suo arbitrari jugulaturi, quasi vices alternas inter se pacti, dominandi ac serviendi. Non hæc eò dicuntur, ut persuadeam illegitimam fuisse Cæsarium potentiam, quum vi jureque belli, atque etiam scelere parva ditio paulatim consensu multitudinis radicibus actis fiat legitima. Alioqui si quis ab extremis initiis repetat ditionum origines, paucas reperiat legitime natas. Scitum est illud *Octavii de Cæsare*, *Qui non patitur mutari presentem reipub. statum is mihi & vir bonus, & bonus civis videtur*. Tectè confessus est, *Julium* per nefas occupasse monarchiam, non oportere tamen jam novatum & constabilitum reip. statum denuò novari. Satis constat nullum imperium neque parvisse latids, neque mansisse diutius quàm *Romanorum*: quanquam hoc imperium primitus penes senatum ac populum erat: nec subito, sed paulatim ad unum summa rerum attracta est. Nec senatus tamen nec Imperatorum quisquam

quisquam totius orbis monarchiam tenuit. Nam præterquam quod aliquot totæ regiones nunquam agnoverunt *Romanum* imperium, non minima pars orbis tum erat ignota, quum prodigiosa vanitatis haberetur antipodum mentio, & terra sic crederetur innatare *Oceano*, quemadmodum si pila innatet aquæ, eolle tantum aliquo prominente. Denique quum hodie reperiantur terræ incognitæ, quarum terminos nullus adhuc peruestigare potuit, quum compertum sit eas esse immensæ vastitatis. Sed imperii *Romani* majestas paulatim ad Evangelicæ lucis fulgorem, veluti luna ad solis splendorem elanguit. Tandem barbarorum inundationibus extinctum est, ac multis post seculis *Romani* Pontifices restituerunt, sed nomen veriùs quàm rem. Quid enim aliud potuerunt? Certè eligendi ius à tumultuario milite ad certos Principes rectè translatum est, qui summâ, ut par est, religione, nullo mercedis interventu darent orbi Principem, quem scirent rebus humanis maximè fore salutarem. Etenim si tot legibus minacissimis cautum est, nè Abbas aut Episcopus eligatur vel pecuniæ, vel cuiuscunque finistri affectus corruptelâ, quantà oportet esse integritate, qui suis calculis Principem dant tam latè regnatum? Alioqui longè præstabilius erat nasci Principem, quàm per corruptelam eligi. Ergo, ut boni civis est præsentem reipublicæ statum nolle mutari, ita boni Principis est, iis legibus quibus suscepit administrare Principatum. An vetus illud imperium quale fuit olim renovandum sit, nescio. Equidem non arbitror quenquam esse cordatum virum, qui id optet, etiamsi vocis liceat restituere; tantum abest, ut quod jam multis seculis maxima ex parte sit antiquatum extinctumque, magno rerum humanarum tumultu, summâque *Christiani* sanguinis jacturâ, vindicandum ac revocandum videatur: præsertim cum inter ethnicos etiam hoc animo repertus sit *Orbe*, ut potius duxerit spontaneâ morte vitam abrumpere, quàm imperium tot hominum vitâ mercari; vir vel ob hoc ipsum dignus imperio, si fortuna virtuti faveret. An parum est suum quancunque regionem habere dominum, nisi singulæ rursus alium haberent dominum, conduplicatâ populi servitute, si summa rerum incidere in Principem improbum. Nec hæc dixerim quod negem optimum esse Reipublicæ statum monarchiam, si modò is ad æterni numinis exemplum quantum potentiâ cæteris antecellit, tantundem vincat & bonitate sapientiâque: sed partim quòd, ut sunt hominum ingenia, haud scio an huiusmodi quispiam possit contingere, partim quòd etiamsi maximè contingat, vix arbitror capacem esse tantæ ditionis unius mortalis animum. Demum ut sit, quando Princeps tam procul agens, puta *Constantinopoli*, cognoscet quid agatur apud *Aethiops* aut *Gangen*; & si cognoverit, quando mittet suppetias? Etenim qui vestigalibus exigendis tantum agit Imperatorem, is quidvis est potius quàm Imperator. Non admodum desiderabit orbis monarchiam, si *Christiani* Principes inter se junget concordia. Verus & unicus orbis monarcha *Christus* est, in cuius edicta si nostri Principes consenserint, sub uno Principe verè florebut universa: sin humanis cupiditatibus res gerentur, æternâ rerum vicissitudine semper fluctuabimus jactabimurque. Et tamen ma-

A ximam hujus felicitatis partem ipsi nobis præstare possumus, si concordibus studiis ad id quod per se optimum est, contendamus. Atque ego sanè ita demum arbitror felices fore respublicas, si Principes sanctè *Christianè*que instituti, simulatque susceperint regnum, pariter & animum regno dignum suscipiant, publicis commodis meriantur consilia omnia, ab omni tyrannidis specie velut à peste quadam abhorreant, ac pro se quisque ceter, quod sortitus est regni, non amplius, sed melius successorum tradere: omnes pariter adstantur, nè bellum ullum sit, potius quàm ut bello vincant; neque ullis sit opus copiis, magis quàm ut his rebus sint instructi, pacis artibus magni videri studeant, quæ consiliis animique viribus constant. Equidem si quid novari possit absque rerum tumultu, iudicârim ad publicam orbis *Christiani* tranquillitatem magnopere pertinere, si certis foederibus ex usu publico sua cuique ditionis pomœria præscribantur, quæ semel constituta nullis affinitatibus, aut pactis, vel contrahi possint, vel proferri, prorsus antiquato veterum titulorum jure, quos quisque pro re nata, quum bellum affecdet, solet prætexere. Quòd si quis fortè clamitet, Jus, nescio quod, suum adimi Principibus, is illud mihi secum reputet velim, num æquum censeat ob huiusmodi jura, quæ sive habet aliquis fortassis, sive fingit, orbem *Christianum* impiis ac parricidalibus armis sine fine collidi, tot innoxios aut interimi, aut perdi, tot immeritas feminas affligi corrumpique, denique totam illam malorum tragediam, quæ bellum omne secum defert, in vitam hominum invehiri. Nam his fontibus omnia ferè bella, quæ nostrâ memoriâ vidimus, profecta esse constat. Verùm hæc non tantum *tragediæ* videri possint, verumetiam impudentius ad vos scripta, Principes ut magnos, ita cum primis sapientes; ad hæc, quod est in ista fortuna rarissimum librorum etiam prædiis cum primis instructos. Si quidem tuas eximias *Federice* dotes quum sint insigniter insignes, non mirum si famæ celebritas ad nos usque devexit. Te verò, illustrissime *Georgi*, patruli laudatissimo per omnia similem ac verè germanum è propinquo cognovi, dum *Phrysiæ* nobis finitimam administrares. Bene valete, Principes verè felices, stemmatis quidem illustrissimi, sed ornamentis animi longè illustriores. Utos animos vobis servet *Christus* optimus maximus, vos orbi *Christiano*, vestrique similes nobis complures velit existere. *Antwerpæ*, Nonis Junii, Anno M. D. XVII.

IN OFFICIA CICERONIS.

Erasmus Rot. Jacobo Tutori S. D.

Q uemadmodum qui sunt à scorpiis icti, solent ab iisdem remedium petere, ita mihi convenire videtur, *Jacobe* Jurisconsultorum eruditissime, ut qui literis sumus addicti, animi lassitudinem, aut corporis affectionem è studiis gravioribus contractam, ab iisdem studiis, sed amœnioribus recreemus. Etenim qui verè studiosi sunt, per omnem vitam nihil aliud agunt, quamdiu licet illis suo arbitratu vitæ cursum moderari, nec tam intermittunt studia, quàm remittunt & relaxant aliquoties ingenium, cessant nunquam, otiantur interdum, sed interim agentes aliquid. Feriantur

Epist. 17.

riantur aliquando, sed sic, ut otii rationem pulchre queant reddere. Et, si libet, cessant etiam nonnunquam, sed ut horum cessatio plus adferat bonæ frugis, quam quorundam negotiosissimæ occupationes. Sic nimirum fortis, & gravis miles (conferam enim exemplum similis) dum in æstivis, aut hybernis agit, aut dum induciæ præstant, ut necesse non sit in acie stare, aut excubare sub pellibus, tamen ita lussibus relaxat animum, ac vires reficit, ut lusus ipsi militiam sapiant. Pugnat ad palum, jaculatur ad scopum, torquet fundam, vibrat hastam, decertat palastrâ, concurrat lanceis, torrentem natatu transmittit, armatus in equum insilit. Denique sic feriat a belli muniis, ut ad ea redeat vegetior. Aliter ludit ganeo, aliter egregius Princeps. Aliter scurra jocatur, aliter vir probus & integer. Ad hoc igitur exemplum non nuper valerudo flagitaret, ut ingenii corporisque vires diutinis atque immodicis studiorum laboribus fatigatas instaurarem sarcinæque, relicto *Lozano*, per aliquot *Brabantia*, *Flandria*que oppida circumvectus sum, quo simul & à libris aliquantisper abessem, & amiculorum eruditorem conspectu, fabulisque memet oblectarem. Neque sic tamen abesse potui ab adamata bibliotheca mea, quin unum aut alterum libellum, itineris comitem circumferrem, ut si quando fortè in vehiculo non contigisset congerro sat commodus, non deesset tamen, cujus colloquio temporis tedium fallerem. In his erant *Officia Ciceronis*, *Leius* & *Cato*, una cum *Stoicorum* paradoxis. Invitârat autem voluminis exiguitas, haud multum additura sarcinulæ ponderis. Ex hujus lectione, mihi *Tutor*, geminum fructum cepi: primum enim pristina consuetudinis nostræ, quâ nihil esse potuit mellitius, memoriam sic mihi renovavit, ut incredibilem animo persenserim voluptatem. Deinde, sic me totum inflammavit honesti, virtutisque studium, ut jam pridem nihil tale senserim, nostrates quosdam neotericos legens, qui *Christiani*, *Christiane* philosophiæ mysteria profiteantur, & iisdem de rebus, magnâ, ut nobis videtur, subtilitate differunt, sed æquè frigide. Ego quid aliis accidat nescio, mihi quid acciderit ingenue fateor, sive id illorum vitio sit, sive meo. Sic subinde mecum interlegendum cogitabam: Hicne ethnicus scribit ethnicis, prophanus prophanis? At in præceptis vivendi quanta æquitas, quanta sanctimonia, quanta sinceritas, quanta veritas, quàm omnia consentanea naturæ, quàm nihil fucatum, aut somnolentum? Quem animum exigit ab his, qui gerunt rempublicam, ut admirabilem virtutis speciem ponit ob oculos, quàm multa, quàm sanctè, imò quàm divinitus tradit, de gratis etiam juvandis omnibus, de tuenda amicitia, de immortalitate animorum, de contemptu earum rerum quarum gratiâ vulgus hodie, non dicam *Christianorum*, sed Theologorum etiam ac monachorum, nihil non & facit & patitur? Pudebat interim nostrorum morum, qui sacris libris edocti, qui tantis & exemplis, & præmiis provocati, doctrinam Evangelicam profiteantur, nec præstant. Describere nostris Sætrapis talem Principem aut magistratum, qualem describit *Cicero*, dispeream ni cum sua imagine, ut delirus, ridebitur. Quis nunc Rempublicam nisi spe lucri, aut honoris gratiâ capeffit? Quis non ita gerit, ut questum facere videatur, ut

A hostem agat eorum, quibus debuerat etiam vitæ suæ dispendio consulere. Ubi reperias inter *Christianos* paramicorum ad hanc imaginem, quam proponit *M. Tullius*? Ubi senes, qui tam infractione animo ferant ætatis incommoda? Ubi tam sancta senum cum juvenibus colloquia? Numquam antehac magis expertus sum verum esse, quod scribit *Augustinus*, *Ex ethnicorum beneficiis, acrioribus addo stimulos ad virtutem quam nostratum, cum subit animo, quam turpe sit, non ea perspicere potest evangelicâ luce illustratum, quod perspicuum est iis, quibus sola natura scintilla prælucebat: Non præstare nos, qui sub Christi vexillis militamus pietati, qui stipendium immortalitatis ab eodem expectamus, quod præstuerunt illi, qui nihil hominibus à rogo superesse, aut suspicari sunt, aut plane crediderunt: Et postea non desunt crassi quidam, qui studiosos ab huiusmodi libris deterreant, ceu poeticis, ut vocant, ad morum integritatem officientibus. Ego verò dignos censens, quos & omnibus in ludis prælegant adolescentiæ literatores, & sibi legant relegantque senes, quos olim emaculatos tibi dicavi, nunc denud dico, non solum purgatioribus, verumetiam auctario cumulatos. Siquidem adjecimus libellum *De amicitia*, alterum *De senectute*, tertium *De paradoxis*, atque in omnes annotatiunculæ quasdam, breves quidem illas, sed, ni fallor, haudquaquam incommodas, in quibus hoc potissimum agimus, ut quorundam morosam in dicendo superstitionem retundamus, qui ad singulas penè voces reclamant, *Non est Latium, Non reperitur apud probos scriptores. Ad hæc mendas aliquot prodidimus, antehac à nemine, quod sciam, animadversas. Superest, ut quemadmodum mihi in hoc labore versanti, Tutor semper ob oculos versabatur, ita tibi cum hæc leges, Erasmus in mentem veniat, mihi cum primis & amans & studiosus. Bene vale. Lozani, quarto Idus Septemb. Anno M. D. XIX.**

IN CICERONIS Tusculanas Quæstiones.

Erasmus Rot. Joanni Ulatteno S. D.

Cum *Joannes Frobenius*, vir ornatissime, adornaret suis typis excudere *Tusculanas Quæstiones M. Tullii*, meque rogasset, ut hic aliquid adderem opellæ meæ, quo liber exiret aliquâ recentis utilitatis accessione commendatus: eo libentius hanc suscepî provinciam, quod pluribus jam annis mihi nihil aut perpessillum commercii cum musis mansuetioribus fuisset. Itaque confessorum exemplarium negotio famulis delegato, judicandi partes mihi sumpsi: totoque opere non oscitanter perlecto, digessi versus carminum, quæ ille quidem non sine exemplo *Platonis* & *Aristotelis*, ex *Græcis* *Latinisque* Poetis, sed prope modum ad tedium usque congerit: ubi variabant exemplaria, vel quod probabatur, amplexi sumus; vel si videbatur anceps iudicium, utranque lectionem servavimus, alteram in contextu, alteram in spatio marginis: nonnulla citra codicum suffragium restituiimus, sed nec admodum multa, & ibi duntaxat ubi res homini docto & exercitato non esset obscura: nonnihil etiam scholiorum adjecimus. Dum hæc ago, bidui tridui dispendium facere necesse fuit in aliis studiis, quibus rem evangelicam utcumque promovemus. Atque hujus dispendii

Epist. 184

dispendii adeò me non pœnituit, ut in votis sit, si liceat, ad veteres illos amicos remigrare, ac menses aliquot cum illis familiariter vivere. Tantum fructus me sensi percepisse ex his libris relictis, non tantum ob stili rubiginem abstergendam (quanquam hoc quoque nonnihil est, meo quidem iudicio) verum multò magis ob animi cupiditates moderandas refrenandaque. Quoties inter legendum expuebam in stolidos istos, qui in *Cicerone* nihil præclarum esse dicunt, præter verborum phaleras? Quam illic est varia lectio voluminum, quæ doctissimi *Græci* de recte beatæque vivendo reliquerunt? quanta vis? quanta copia salubrium ac sanctissimorum præceptorum? quanta cognitio, quantaque memoria præscarum simul & recentium historiarum? Tum autem, quam altæ cogitationes de vera hominis felicitate, quæ planè declarant illum hoc egisse, quod docebat. Jam verò in explicandis rebus procul à communi sensu ac sermone populari semotis, quasque multi desperabant *Romanâ* linguâ tractari posse, quæ perspicuitas, qui candor, quæ facilitas, quæ copia, quæ denique festivitas? Philosophiam, quæ primum in rerum naturalium contemplatione occupata, procul aberat à vita communi, *Socrates* primus in terras atque etiam in domos deduxisse legitur. *Plato* & *Aristoteles* conati sunt eam, & in aulas Regum, & in Senatum, & in ipsa tribunalia producere. *M.* verò *Tullius* mihi videtur eam etiam in proscenium perduxisse, cujus operâ sic loqui didicit, ut promiscuum etiam vulgus possit applaudere. Atque hujus generis tam multos libros scripsit vir ille difficillimis temporibus, summoque Reipublicæ tumultu, quosdam etiam rebus in summam desperationem adductis. Et non pudet nos nostrarum confabulationum atque conviviorum, quum videamus homines ethnicos tam sanctis commentationibus & ocium, quod dabat Reipublicæ calamitas transegisse: nec ab ineptis voluptatibus quævisse mentis avocamenta, sed à sanctissimis philosophiæ præceptis petiisse remedium? Quid aliis accidat, nescio; me legentem sic afficere solet *M. Tullius*, præsertim ubi de bene vivendo differit, ut dubitare non possim, quin illud pectus, unde ista prodierunt, aliqua divinitas occuparit. Atque hoc meum iudicium mihi magis blanditur, quoties animo reputo, quam immensa sit, quamque inestimabilis æterni numinis benignitas, quam quidam ex ingenio, opinor suo nimis in angustum contrahere conantur. Ubi nunc agat anima *Ciceronis*, fortasse non est humani iudicii pronunciare. Me certè non admodum adversum habituri sint in ferendis calculis, qui sperant illum apud superos quietam vitam agere. Nulli dubium esse potest quin crediderit aliquod esse numen, quo nihil esse posset neque majus, neque melius. Porro quid senserit de animorum immortalitate, quid de diversa sorte præmiisque vitæ futuræ, tum quanta fuerit sincera conscientie fiducia, si non satis declarant tot ejus libri, certè vel una illa epistola satis arguit, quam ad *Octavianum* scribit, jam ut apparet, destinatâ morte. Si *Judei* ante proditum evangelium sufficebat ad salutem rudis quædam & confusa de rebus divinis credulitas, quid verat quò minus ethnico, cui nè *Mosis* quidem lex erat cognita, rudior etiam cognitio profuerit ad salutem, præsertim quam vita

A fuerit integra, nec integra solùm; verumetiam sancta? Perpauci *Judei* ante locum exortam Evangelii noverant exactè Filium ac Spiritum Sanctum: multi non credebant resurrectionem corporum, nec tamen ideo de illorum salute desperatum est à majoribus. Quid si ethnici tantum hoc credat, Deum quem persuasum habet esse omnipotentem, sapientissimum, & optimum, aliquâ ratione subventurum bonis, & ulturum malos, quæ ipsi videatur quam maximè accommodata?

B Quod si quis objiciat vitæ maculas, equidem arbitror nec *Job*, nec *Melchisedec* omnibus omnino vitiis caruisse per omnem vitam. Sed excusandum non est, quod immolavit idolis. Id fortasse fecit, sed non ex suo iudicio, verum ex consuetudine publica: quæ quoniam legibus etiam erat confirmata, non poterat convelli. Nam esse conficta quæ de diis ferebantur, vel ex *Enni* sacra historia poterat cognoscere. Sed oportebat vel vitæ jacturâ populi stultitiam coarguere. Tantum roboris nec ipsis aderat Apostolis, priusquam hauserant cœlestem spiritum, ut impudens sit hoc exigere à *M. Tullio*. Verum hac de re liberum esto suum cuique iudicium. Ad illos crassos redeo, qui præter inanem verborum cinnitum, nihil magni credunt esse in libris *Ciceronis*. Qui fieri potest, ut tot res eruditæ, tam dilucidè, tam copiosè, tanto cum affectu explicet, nisi penitus intelligat quod scribit? Quis autem sumpsit hujusmodi libros in manum, quin surrexerit animo sedatiore? Quis tam accessit mœrens, qui non abierit hilarior? Geri videtur quod legis, nec secus afflat animum tuum quidam orationis *de officiis*, quam si ex vivo ipsius pectore, ac felicissimo illo ore manantem audires. Quamobrem mihi sæpe videri solet, inter omnia quæ in usum vitæ mortalium industria reperit, nihil esse utilius, quam usum literarum, nec ullam artem præstantiorem opificio typographorum. Quid enim felicius quam cum eloquentissimis simul ac sanctissimis viris, quoties lubitum est, confabulari? neque minus habere perspectum illorum, qui ante tot annos vixerunt, ingenium, mores, cogitationes, studia, facta, quam si multis annis egisses cum illis consuetudinem? Nunquam mihi magis probatum est illud *Quintilianus*, *Ille sciam se profecisse, cui Cicero valdè placere caperit*. Mihi puto minus aridebat *Cicero*, quam *Seneca*: jamque natus eram annos viginti, priusquam ferrem diutinam ejus lectionem, cum ceteri penè omnes placerent.

F An ætatis progressu profecerim, nescio, certè nunquam mihi magis placuit *Cicero*, tum quam adamarem illa studia, quam nunc placuit seni: non tantum ob divinam quandam orationis felicitatem, verumetiam ob pectoris eruditi sanctimoniam. Professio meum afflavit animum, meque mihi reddidit meliorem. Itaque non dubitem hortari juventutem, ut in hujus libris evolvendis atque etiam ediscendis bonas horas collocent potius, quam in rixosis ac pugnacibus libellis, quibus nunc undique scatent omnia. Me verò, tametsi jam vergente ætate, nec pudebit, nec pigebit, simulatque extricare me ab his quæ sunt in manibus, cum meo *Cicerone* redire in gratiam, pristinamque familiaritatem, nimium multis annis intermissam, renovare menses aliquot. Visum est autem hoc, quicquid est operæ, tibi dicere, multis ac magnis dotibus, ornatissime *Matrone*, sive ut

hoc

hoc argumento declararem. mihi nondum excidisse suavissimam illam consuetudinem, qui mihi primum *Friburgi* singularis humanitas tua, raræque morum dexteritas, cognita perspectaque est: siue ut haberes hos *Ciceronis* libros emendatiores, quos literariæ publi juberet prælegi. Nam scholæ quoque curam potissimum ad te pertinere dicebas. Ceterum isthic esse ranarum chorum, quæ bonis obstrepant literis, mirum videri non debet, quam hæc nusquam defuit, quæ cautionem illam occinant è veteri comœdia, *Scævola* non est. At, istis fortiter neglectis, oportet eassequi, quæ maximè sunt in rem juventutis. Ad id præcipue conducet, si ludo præficiatur aliquis non minus bonis moribus, quam bonis literis præditus, cui salarium hæbeat pro merito. Is primum jactis utriusque linguae fundamentis, optimos quosque autores prælegat, hoc est, *M. Tullium*, & ut quisque est *M. Tullio* proximus. Ex poetis deligat castos: ceterum ex his, qui lectu digni sunt ob eruditionem, sed perniciosi ob obscenitatem (quo de genere est *Martialis*) excerptenda cenſeo, quæ pueris tuto prælegi possint. Sed de his fortassis alias plura, quanquam nemo rectius consulat, quam *Leonardus Priscardus*, vir & eruditione variâ, & morum integritate, & multò rerum usu consultissimus. *Conradum Heresbachium* nobis creptum dolerem, disperem enim, si quicquam adhuc vidi illo juvene absolutum, siue species utriusque linguae peritiam, siue felicitatem ingenii, siue morum comitatem integritati parem, ni nossem, & quos *Midas* reliquerit, & quem Principem nactus sit patronum. Bene vale.

IN P T O L O M A E U M.

Des. *Erasmus Roterodamus Theobaldo*
Festichio S. D.

Epist. 19. **U**T intelligas non temerè dictum à p̄scis sapientibus, vir ornatissime, *παρρησιασῶν* id est *χάριτας*, redit ad te tuus *Ptolomæus*, quem non dubito, quin pro ingenii tui candore, jam tibi chariorem sis habiturus, magisque tuum existimaturus, quod tibi cum universis optimarum disciplinarum studiosis futurus est communis. Bracteata fortunæ bona, communione decreſcunt: vera bona, quo latius diffuderis, hoc & meliora redduntur & illustriora. Gratis typographo *Græcivoluminis* fecisti copiam, non poteras, mihi crede, felicius vendere, etiam si *Herculem* tibi docuissis obstrictum, ac *Mercurium* faventem habuisses. Nunc tot studiosorum millia, *Theobaldi* nomen celebrabunt, *Theobaldi* candorem excolabuntur, *Theobaldi* munificentie gratias agent. Quam verò mercedem cum hoc præmio conferat generosus animus? Sapenumero mirari soleo tam vetustum autorem, (nam floruisse sub *Traiano* & *Antonino Pio* satis liquet, tum ex quinto capite septimi libri *De magna constructione*, tum ex cap. 1. libri 2. ejusdem operis,) ad hæc, cum qui Geographiam quâ vix alia inter mathematicas disciplinas vel jucundior est, vel magis necessaria, sic tractaret, ut facile superiores omnes qui de ea scripserunt obscuraret, posteris præluxerit, tot seculis nemi neminem fuisse natum, à quo pro dignitate *Latini* auribus traderetur. A duobus interpretibus quomodo tractatus sit, quid attinet commemorare,

A rare, quam & ipsa res per se clamaret, & vir excellenti doctrinâ *Joannes à Monte regio*, justo volumine prodiderit. Nuper vir sempiternâ digna memoria *Bilibaldus Pſychometus* pulcherrimum opus feliciter aggressus est, quod utinam absolvere licuisset, mors & illi successum & nobis fructum hunc invidit. At nunc operâ *Frobeniana* officina prodit *Ptolomæus* ipse sua lingua loquens. Nam licet *Alexandrinus* fuerit, tamen *Aegyptii* temporis maxima ex parte *Græcè* loquebatur, in qua lingua apparet hominem non insuetum fuisse, quanquam hujusmodi disciplinarum tractatio, magis requirit sermonem distinctum, sanum ac perspicuum, quam splendidum aut copiosum. Equidem non nego plurimum laudis deberi *Bilibaldo*, sed tamen qui *Græcè* peritus *Græcum* legit *Ptolomæum*, fatebitur nonnihil interesse inter lacunam quamvis puram, & fontem ipsum. Complures quidem tam apud *Græcos*, tum apud *Latinos* mixtim de Geographia & Chorographia conscripserunt, inter quos nemo *Strabone* vel diligentior vel copiosior. At *Ptolomæus* omnium primus hanc disciplinam ad certiorum rationem redegit, commentus dimensionem latitudinis universi orbis à polo ad polum, longitudinis ab exortu ad occasum, adhibuit collatione terre habitabilis ad cœlum, ut jam non facile quis, cœlo quemadmodum aiunt, cœlo possit aberrare. Utinam & numerorum notas sicut à *Ptolomæo* creditæ sunt, incorruptas haberemus, præsertim libro octavo. Sed hæc quoque spero, provinciam aliquis arripieret, cui & ingenium, & eruditio, & ocium suppetet, tam arduo negotio par. Unum tamen est, quod librariis imputari vix potest, in gradibus mira est dissensio. Siquidem *Ptolomæi* libri primi capite septimo, rursus libri septimi capite quinto, scribit singulis majorum circulorum in cœlo gradibus, in terris respondere stadia quingenta. *Eratosthenes* autem, quem *Plinius* & *Strabo*, ac veterum plerique sequuti videntur, septingenta. Id unde acciderit, nondum assequor. Vix enim credibile est, tantos viros in singulis gradibus ducentis stadiis variare: nec multò probabilius est, *Ptolomæum* veteres omnes tam insigni damnaſſe errore, præsertim quam eum nusquam coarguat, alioqui non indiligens & hac in parte, quippe qui tam multa reprehendat in *Marino*. Quod si fortè *Ptolomæus* aliter accipit stadium, quam superiores, erat & super hæc re non levis momenti, lector admonendus. Verùm hoc quicquid est scrupuli, doctis excutiendum relinquo. Qui præ sunt liberalibus studiis, probè consueverint juventuti solidæ doctrinæ candidatæ, si eam omnibus stimulis ad Geographiam excitent, & si hanc exemplo veterum statim post degustatam Grammaticam tradant. Plurimorum magnis laboribus effectum est, ut hæc disciplina jam nec ita multum laboris, nec multum temporis desideret. Olim plus habebat negotij, quam ambigeretur. An cœlum esset sphaerica figura, quam essent qui affirmarent orbem terre sic innatare Oceano, quemadmodum pila innatat aquæ, prominente tantum vertice, cæteris aquæ totis: atque in aliis item multis errarent, qui scriptis artem prodiderunt. Nunc quam ab aliis compluribus, tum à *Ptolomæo* præcipue, porrectum est filum, cujus ductu quis facile possit sese ex his labyrinthis explicare: strata est via quâ sine dispendijs celeriter ad hujus artis fasti-

fastigium pervenias; quam qui negligunt, eos oportet frequenter in evolvendis bonis autoribus hallucinari. Ego verò, vir eruditissime, tibi gratias ago, ut par est, maximas, non tam typographi meoque nomine, quam studiosorum omnium, quos æquum est pro hoc non vulgari beneficio tibi, tuisque semper laeta faustaque precari omnia. Vale. Apud *Friburgum Brisgœ*, Calendis Februariis. Anno à *Christo* nato M. D. XXXIII.

IN TERENTII Comœdias.

Des. *Erasmus Rot. Joanni & Stanislaw Boneris*
fratribus Polonis S. D.

Epist. 20. **I**N teneris, inquit ille, consuescere multum est, proinde consultum est protinus optimis assuescere: Sic enim fiet, ut quæ naturæ sunt optima, eadem usu fiant & jucundissima. Nihil autem est homini melius pietate, ejus semina cum ipso statim lacte sunt instillanda parvulis. Proximum locum habent disciplinæ liberales, quæ, licet per se virtutes non sint, tamen ad virtutem præparant ingenium, dum id ex sylvestri & immiti reddunt mansuetum ac tractabile. Porro, quod *Aristoteles* negat adolescentes idoneos esse discendæ morali philosophiæ, fortassis haud omnino falsum est. Verum id non tam accidit vel rei, vel humani ingenii vitio, quam eorum culpæ, qui vel serò tradunt eam animis jam educatione pravâ corruptis, ac malis cupiditatibus occupatis: vel moleste & operose tradunt, magis illud affectantes, ut ipsi videantur acuti, quam ut discipulos reddant meliores. Alioqui nihil magis secundum naturam est, quam virtus & eruditio, quæ duo si adimas homini, jam homo esse desuit. Utinam quodque autem animal ejus rei maximè docile est, ad quam naturâ compositum est: velut equus ad cursum, canis ad venatum, avis ad volandum, simius ad lulum. Non est igitur quoddam naturam incusemus, sed magni refert, unde pietatis & eruditionis elementa primum hauriantur: tum quem ad hæc ducem nanciscatur puer, præsertim rudibus illis annis, quibus ingenium etiamnum à viciis purum, veluti cera mollis in omnem fingentis habitum sequax est & obsecundans. Itaque multis nominibus vos felices judico, ornatissimi pueri: primum quodd hoc seculo nati sitis, quo ut veræ pietatis, ita & melioris literaturæ sinceritas mirifice revixit. Nam me puero multum superstitionis habebat religio, & in scholis adolescentes summo cruciatu nihil terè discebant, nisi dediscendum. Deinde, quodd is vobis pater contigit, qui liberos suos parum beatos forè judicat, si opum ac dignitatis, quibus inter *Polonica* gentis procures præcipuum tenet locum, eos paraverit hæredes, nisi & veris animi bonis tum locupletes reddiderit, tum expolitos. Nec enim ille sibi videtur parentis munus ad plenum obisse, nisi quemadmodum genuit corpora, ita fingat & animos, haud ignarus, hæc esse meliorem hominis partem, hæc esse præcipuam hominis possessionem. Vir enim pius non tam sibi vos educat, quam *Christo* & Reipublicæ. Quodd vos genuit, naturæ est: quodd vos curat statim è nutricum sinu egressos, honestissimis disciplinis imbuendos, veræ pietatis est: prudentiæ verò quodd ad hæc *Aufelmus Ephorinus* delegerit,

A virum integritate, prudentiâ, fide, doctrinâ, vigiliantiaque cum primis spectatum & exploratum. Quo nimirum acrius vobis enitendum est, nè quom omnia ad felicitatem suppeditata sint, ipsi vobis ipsis desuisse videamini. Magna de vobis, de te præsertim, *Joannis Bonere*, expectatio est. Declarant hoc tam multæ Principum virorum ad me literæ, quibus indolem tuam mihi diligenter commendant: in primis prudentissimi Regis *Sigismundi*, dein ornatissimorum Præfulum *Cracoviensis* & *Plocensis*, clarissimi viri *Christophori à Schydlovitz*, *Sarmatici* regni Præfati: nè jam commemorem *Antonium* medicum, & *Justum* Regis à secretis, dignitate quidem inferiores, sed benevolentia pares. Intelligunt enim regna nullis ornamentis melius decorari, quam viris eruditione prudentiaque præcellentibus. Hanc laudis partem non minus ambit Rex hujus ævi Regum prudentissimus, quam tot ex hostibus victoriis delectatur. Et hæcenus quidem sat feliciter studiis effloruit vestra *Sarmatia*, & siquid erat nativæ feritatis, commercio literarum exiit. Sed bona spes est fore, ut hoc ornamentorum genere cum qualibet regione certare valeat, præsertim ductu auspiciisque *Sigismundi* Regis junioris, qui præter alias virtutes excellenti Principe dignas, optimis quoque literis sese regno parat. Verum exhortandi gratiâ, nonnihil & antea scripsimus tibi, & in posterum quoties dabitur occasio scripturi sumus. Nunc quo calcar aliquod addamus currenti licet, *Terentii Comœdias*, *Bonerici* nominis auspicio prodire volumus, sed multò quàm antea fuerunt castigatiores. Hoc ut vellem, effecit, tua *Stanislaw*q; *Glandini* famuli tui dexteritas, qui nobis interdum aliquot scenas tam feliciter agere soletis, ut & imitationem, primum ut ait *Fabius*, in pueris ingenii signum, & memoriam vehementer admirarentur, quicumque nobiscum spectabant. Non ex alio scriptore melius discitur *Romani* sermonis puritas, nec est alius lectu jucundior, aut puerorum ingenii accommodatior. Ceterum id præstabit *Ephorini* præceptoris dexteritas, ut & ad eloquentiam & ad mores sit utilis. Quemadmodum enim bona prudentiæ pars est nòsse varios hominum mores, & ingenium: ita decorum & tractatio affectuum, qui cum primis adferunt jucunditatem orationi. *Græci* vocant *ἥθος*, ex nullo Rhetorum melius discitur. Porro, quom inter oratorias partes præcipua sit argumentorum inventio, ad hæc quoque facultatem in omni causarum genere parandam *Terentiana* lectio conducit plurimum. Nec enim sine causâ Criticorum suffragia artem huic autori tribuere. Plus enim exacti iudicii est in una Comœdia *Terentiana*, absit *Nemesii* dicto, quàm in *Plautinis* omnibus. Sed in tali autore, velut in tabula quapiam *Apellii*, magni refert quis adsit commonitrator. Qui si contingat egregius artifex, hæc lectio non solum valebit ad exhilarandum animum, non tantum ad emendatè loquendum, non modò ad uberiorem dicendi facultatem, verumetiam non parum adferet philosophiæ Moralis, quam unam *Socrates* existimavit esse perdiscendam homini, qui cupiat beatè vivere. Itaque ni te sponte currentem viderem, charissime *Joannes*, etiam atque etiam hortarer, ut reputes quantum sis Deo nomen, cujus munificentia tam felicem indolem docilemque ingenium sortitus es, cui debes & parentem *Severinum*.

verumque Beuerum, & Anselmum parentem alterum: tum qualium virorum quanta de te sit expectatio, & in te coniecti oculi: postremo, quam isthæc ætas ad honestas disciplinas sit apposita. Nondum enim ut opinor, annum decimumquartum excessisti. Nam ad parandam eruditionem plus valet in teneris annis unicus, quam decem, ubi jam animus aliis occupatus curis, ad docilitatem indoruit. Adde huc, quod ea demum in omnem vitam tenacissime hærent, quæ pueri imbibimus. Dimittam te, si prius illud admonuerint in omni genere carminum temet diligenter exerceas, eò quod qui hanc eruditionis partem neglexerunt, minore tum fructu, tum voluptate versantur in autoribus, qui carmen conscripserunt. Idem facilius labuntur decepti mendis codicum, quos sæpe numero prodit metri ratio. Quoniam autem in hoc autore perturbatio ac liberior est carminum ratio, pauca quædam annotavimus, lucis, ut opinor, nonnihil allatura parum exercitatis. Vale, & fructe. *Friburgi Brisgaviæ, prid. Id. Decemb. Anno M. D. XXXII.*

IN LEXICON.

Erasmus Roterodamus Græcæ literaturæ candidatus S. D.

Epist. 21. **C**rescentem, inquit *Horatius*, sequitur cura pecuniam. Idem multò magis usu venit in liberalibus studiis. Quo plus hauseris, hoc sitias magis. Facit hoc felicissimus *Græcorum* literarum profectus, ut *Lexicon* jam toties auctum nobis prodierit, nec desinat tamen efflagitari. Debetur omnibus gratia, qui pro sua quisque portione nonnihil contulerunt. Quanquam nulli minus debere puto, quam ei, qui quo crescerent paginæ, multa hujus generis adjecit, *αὐτὸν* nomen proprium, & *αὐτὸν* nomen insula. Utinam *Guilhelmo Budæo* vel libuisset, vel vacasset huic negotio nonnullam temporis portionem decidere, præsertim in annotandis *Græcorum* tropis & idiomatibus. Nec enim est alius *Græcicæ* suppellectilis ditior. *Maino* non parum debemus, ac malè precamur invidiæ febri, quæ studiosis eam utilitatem reddiderit maligniorem. Habes lector in hoc volumine quicquid diversis locis ac temporibus ab aliis fuerat additum, ne his quidem prætermisissis, quæ nescio quis ociosè, ut diximus, adjecerat. Ad summam autem prius editorum accessit ingens vocabulorum numerus, ex optimis autoribus selectus per *Jacobum Ceratinum*, qui, quod est rarissimum, exactam utriusque literaturæ peritiā cum incredibili modestia copulavit. Hujus accessionem cum conferrem cum aliorum auctariis, quæ in proxima *Gurmannii* editione fuerant addita (nam hanc *Ceratinus* noster non viderat) miro modo vix ullam vocem ab hoc annotatam comperi, quam illi priores occupassent. Pauperis est numerare pecus, sed pauperius est numerare dictiones. Satis multas adjecit *Ceratinus*, sed ingentem fateberis thesaurum, si expendas quod accessit potius quam numeres. Hic mihi obstrepet aliquis, opinor: Os impudens, quid tu præfaris in labore alieno? Dicam: *Ceratinus* impulsu nostro laboris hoc suscepit, alioquin à nullo magis abhorrens. Qui nisi tam procul abesset, haberet præfationem aliquanto minus jejunam. Quanquam & ipsi dictio-

A nes adjecimus nonnullas, adjecturi permultas, si vel paucorum dierum otium contigisset. Scimus hoc laboris genus esse minimè gloriosum, præsertim quum pauci reputent, quot autores sint excutiendi, ut voces aliquot ab aliis præteritis seligat. Verùm hoc plus debetur illis gratiæ, qui publicæ utilitatis gratiā non detrectant ingloriam ac molestiæ plenam industriam. Veterem Indicem, qui verso dictionum ordine ex *Latinis* indicabat *Græcas*, omisimus velut inutilem, ac nihil aliud quam onerantem volumen. Primum, ille qualis qualis erat, inutilis erat, nimirum tantum eas dictiones complectens, quas *Aldus* primò dedit editione. Qui si perficiatur, duplicari voluminis magnitudinem necesse est. Nec tamen hujus ullum usum video, nisi si quis medietur *Græcè* scribere. Atqui ea facultas e autoribus petenda est, quæ ex *Dictionary* infeliciter peteretur. *Aldus* ipse quondam à me rogatus, cur Indice tam operoso pariter & ocioso duxisset onerandum esse codicem: nihil aliud respondit, quam hanc difficultate deterritos fuisse editionis æmulos. Proinde nemo minoris æstimet hoc volumen, cujus sarcinæ nonnihil detractum est, utilitati multum accessit. Bene vale. *Basileæ, Calend. Julii. Anno M. D. XXIV.*

IN GEORGIUM AGRICOLAM,
De re metallica.

Des. Erasmus Rot. Andrea & Christophoro à Cornisæ S. D.

Evolvi clarissimi juvenes propemodum *ardet*, *Epist. 22.* sed tamen haud oscitanter, *Georgii* dialogum *De metallicis*. Nec satis possum dicere, majorne id voluptate fecerim an fructu. Magnopere delectavit argumenti novitas, exhilararunt joci liberales obiter inspersi, nec injucunda fuit dictionis simplicitas, Atticum quiddam referens, præcipuè verò me attentum habuit rerum sub oculos expositarum enargia. Visus sum mihi valles illas & colles, & fodinas & machinas non legere, sed spectare. Nec multum absuit, quin ex tot venis argentariis & aurariis conceperim aliquam ejusmodi rerum cupiditatem. Utinam animis eo studio feramur in cælum quo scrutamur terram, non quòd improbem hanc industriam (nobis enim terra gignit quicquid gignit) sed quòd hæ venæ quantumvis sæcundæ, beatum hominem adeo facere non possunt, ut non paucos operæ & impendii pœnituerit; sola divinarum literarum vena verè locupletet hominem. Feliciter præluſit *Georgius* noster, nec ab illo ingenio quicquam expectamus mediocre. Ad rem medicam restituendam juvenes aliquot accinctos video, in quibus est *Simon Ricinius*, cui præter eruditionem haud vulgarem adest summa morum ingenique dexteritas, & *Joachimus Martianus Gandavus*, cujus ingenium, exactum quiddam & excussum polliceri videtur. Nec minus spei ostendunt nobis hæc *Georgii ægyptiaca*. Quare nec me pœnitet hujus operæ, nec dubito quin *Hieronymus Frobenius* sit in gratiam vestram, tum studio, libenter excuturus. Bene valete. *Friburgi, duodecimo Calend. Martii. Anno M. D. XXIX.*

(Cccc In

In aliquot opuscula CHRYSOSTOMI
GRÆCÆ.

Erasmus Rot. Carolo Mtenbovio S. D.

Epist. 23. Quam multos videmus hodie juvenes, Carole, gentis Mtenbovie decus, qui præter majorum imagines nihil habent nobilitatis, nec in aliud valere putant gentis claritudinem, quam ut sub hujusmodi licentius & impunitius indulgeant ocio, lusu, amoribus, comestationibus, reliquisque nequitie partibus, judiciis adeo perversis, ut quum ex virtute profecta sit omnis nobilitas, sibi persuaserint, virtute nobilitatem amitti, gentisque decus obscurari: quod mea sententia nihilominus absurdum est, quam si quis affirmet solem tenebras invehere, noctem rebus lucem infundere? Siquidem tam crasso tenentur errore, ut existiment ocium, ignaviam, omnium liberalium disciplinarum inscitiam, mores luxu perditos, cateraque vitia non modò licere, sed etiam decere bene natos, quæ nullum omnino mortalem non dedecent. Atqui longè turpius est progenitorum claritati tenebras offundere, quam obscuris natum esse. Neque enim in cujusquam est potestate, ex qualibus nascatur, sed quemadmodum ea laus propriè nostra est, si disciplinis ac rectè factis efficiamus, ut à nobis initium sumat nobilitas, ita nostrum propriè dedecus est, si à majoribus virtute partem nobilitatem degenerare vitâ obscuremus. Sed his quoque sunt deteriores, qui se mendaci nobilitatis titulo venditant, quo magis liceat, quicquid animo collibuit. Ab horum tum ingenuitatem moribus, immane, quantum abes, ornatissime Carole, quem, licet eâ florentem ætate, cui vita solatio vitio verti non solet, generis dignitas & opulentia rei familiaris adeo non dejicit ad ineptas voluptates, & ocium omnis nequitie magistrum, ut ad disciplinarum integritatisque studium potius erigat atque inflammet. Sic enim tibi perfraxit philosophica ratio, ut parum te dignum ducas progenitorum stemmatibus, nisi eos veris animi bonis vel æques vel antecedas. Sollicitat nimirum verè generosam indolem tuam domesticum exemplar, clarissimi viri patris tui Nicolai Mtenbovi, qui præter exactam Juris peritiam, præter elegantiorum etiam literarum scientiam, tantâ modestiâ, prudentiâ, judicio, animi moderatione atque integritate fuit ornatus, ut multis ævis nemo Gandavi, principali totius Flandria concilio, majore cum laude præfederit. Et si quid in tanto causarum undique strepentium tumultu contigisset ocii, id evolvendis sacris voluminibus impendebat, frequenter & noctis aliquam partem huic curæ decidens, homo tot virtutum luminibus illustris, ut in illo minima claritatis portio videretur generis decus. Ad hujus exemplum properanti non possum non magnopere gratulari, utinam & aliquid adjumenti possim adferre, qui mihi videris, non solum eò destinasse conatus tuos, ut parentem laudatissimum imitatione referas, verum etiam ut æmulatione antevertas, quo possis cum omnium applausu Homericum illud dicere,

Τὴν πατρὸς ἰσοχρῆσαι ἰδὲ.

Neque enim verè *patres* sunt filii, sed nothi potius, qui parentes non alio referunt, quam corporis lineamentis, animi speciem tanto præclariorem, adeo non exprimentes, ut sint etiam dissimillimi. Porro, quam triplex sit nobilitatis genus: unum

A quod contingit nativitate, alterum quod parit liberalium disciplinarum cognitio: tertium eximia virtus, & ingentia in Rempublicam merita, perspicuum est cum inter nobiles esse nobilissimum, qui circum hunc suis numeris absolverit. Id quemadmodum à patre tuo vides egregiè perfectum, ita landis hujus stadium ingressus, & per illius currens vestigia, summo studio conmitteris, ut ad eandem metam pervenias. Quemadmodum autem nulla est absoluta doctrina sine peritia linguarum, ita nulla est perfecta virtus absque pietate, quæ vel sola potest & nobilem & beatum reddere, quum eruditio religionis experta cadat & in sceleratissimos animos: porro, absque his, sanguinis nobilitas nullum habet usum, nisi quod vel ad virtutem eritenti domesticis præluceat exemplis, vel à majorum instituto degenerantem traducat. Quisquis autem scelere clarus est, ille profecto plusquam ignobilis est. Quis enim non malit nullum habere nomen, quam cum *Thersye*, *Phrymonda*, & *Cereopibus* celebrari? Is deum verè nobilis est, qui propriis bonis inclaudit. Etenim qui nihil habet quo se commendet hominum memorie, quam progenitorum imagines, quibus atriorum parietes ornantur potius, quam is qui jactat, nihilo decentius dicatur nobilis, quam si quis vocetur dives ære alieno. Ad hos stimulos hand quam segnes, accedit & urbis Gandavi splendor. Neque enim arbitror, quaquâ pater *Christiana* ditio, civitatem ullam reperiri quæ cum hac conferri queat, sive spectes amplitudinem urbis ac potentiam, sive politiam, sive gentis indolem. Nec enim aliunde feliciora prodeunt ingenia, nec expressiora prisca virtutis exempla, quorum & hodie supersunt *Lodovicus à prate*, de quo dubies literis sit ornatior an stemmatis; *Guilhelmus à Vale*, cujus ingenio nihil excogitari potest dexteris; *Antonius Clava*, senex quidem ætate, sed animi bonis omnibus unice vernans; *Audemarus Edingus*, niveis homo moribus; *Livinus Ammonius*, vir eruditione juxta ac pietate insignis; *Nicolaus Vtenbovius*, juvenis nihil non eximium de se pollicens; alique complures, quorum nemo non præclaram de te spem concepit. Proinde non mediocrem mihi Carole sustines expectationem, ut non modò *Vtenbovius* nomini, patriisque virtutibus; verum etiam tam inclytæ civitatis, parentis & altricis tuæ claritudini, denique talium virorum votis respondeas. Habeas pater tuus illud cum *Catoe Romano* commune, quod nullum omnino tempus pateretur elabi sine fructu studiorum, adeo ut in confectum etiam secum deferret Enchiridia quardam, in quibus legeret aliquid, si quid fortè incideret à negotiis vacui temporis, quod alii solent vel fabulis vel inanibus cogitationibus dare. Laudo quod hic quoque parentem refers, nusquam proficiscem incomitatus erudito quopiam libello, ut ne in deambulationibus quidem, aut vegetationibus, aut colloquiis, tempus abeat absque lucro literario. Itaque paravi libellum hunc, qui tibi quovis loco, quovis tempore suavissimum confabulonem exhibeat, nec minus tamen salutarum quam suavem. Sunt enim fragmenta quardam *Jovis Chrysostomi*, qui non minus expoliet linguam tuam elegantia Græci sermonis, quam pectus instruet disciplina pietatis. Si te delectat *Antionis* lepos, habes *Drausflonem*: si cognitio *Christiane* philosophiæ, habes insignem Theologum.

ERAT

Erat animus justum aliquod hujus auctoris opus dare studiosis, quando jam plerique *Græca* malunt quam *Latina*, nec ulla tam felix, tamque fidelis est interpretatio, quin præstet ex ipsis haurire fontibus; sed novi typi nondum erant satis apparati. Visum est tamen interim hæc, velut arrâ studioforum expectationem vel irritare vel consolari. Hoc quicquid est tuo paternoque nomini dicatum esse volui, quo simul & nostræ necessitudinis extaret aliquod monumentum, & optimi patris tui propensissimo erga me studio, vicem aliquam reponerem, si memoriam illius meo quoque calamo, si quid omnino valet meus calamus, ab oblivione vindicarem. Sed non imponam epistolæ finem, donec Epitaphia, quæ illius memoriz dicavi, recitavero.

Latinum sic habet:

Hoc saxo tegitur celebris heros
Utenhovius ille Nicolaus,
Quo sub præside, Flandriz senatus
Multos floruit unice per annos.
Hoc patri orphanæ turba liberorum
Munus posuit, pio quidem illa
Sed casso officio. Quid atinebat
Hæc illi monumenta comparare,
Cujus scilicet approbata virtus
Hæret mentibus omnium, nec ulla
Illam vis abolebit aut vetustas?

Græcum sic habet:

Τίς ἢ θεῖον, ἵνα καὶ ἐγὼ μὴ δύναιμι.
Τὴν δὲ αὐτῆς τῆς δὲ διακρίσεως καλῶς
Τὴν Νικόλαον Οὐδενόφωτον ποδῶ,
Ὅς ἐν αὐτῶν φησὶν ἡλικίᾳ καὶ ἡλικίᾳ.
Τίτῳ δὲ ἰδὲ βύτιον πῶς αὐτῶν.
Ὅτι δὲ δανίον ἐκαστὸν αὐτῶν, αὐτῶν δὲ δανῶν,
Ὅτι δὲ δανῶν, αὐτῶν δὲ δανῶν ἢ δανῶν.

Bene vale. Basilee. Caleno Feb. An. M.D. XXIX.

IN BABYLIAM CHRYSOSTOMI.

Des. Erasmus Rot. Nicolaus Marvillano Collegii
Busleidiani, apud Lovan. præside S. D.

Epist. 34.

MERITO mihi Proverbium illud ingesseris, *Nicolaus* doctissime, δαδὸν ἰδμε, qui tantillam ceu guttam mittam ad fontem linguarum, nisi nos moneret Evangelium, habenti dandum esse quo magis exuberet. Visus est autem mihi hic *Chrysostomus*, quamvis exiguus, libellus multis nominibus dignus qui tuo collegio prælegatur; adeo singulari quodam artificio summam pietatem cum admirabili copulat eloquentia, ut non aliud exemplum accommodatius meâ sententiâ adolescentibus, tractatione thematicum exercendis proponi queat. Quid enim habent *Aphthonius*, *Lysias*, aut *Libanius* quod cum hoc argumento, non dico pietate, quam habet propriam, sed vel elegantia dictionis, vel argutia rationum, vel copia denique conferri possit? Quid autem utilius isti ætati, quam ut linguam simul & eloquentiam protinus imbibant ex his auctoribus, quorum oratio non minus *Christum* spirat quam *Demosthenem*? Argumentum simplex est: *Babylas* Episcopus *Antiochenus*, à Cæsare, quod eum impiâ cæde contaminatum conatus sit à templi penetralibus arcere, occisus est, sepultus extra civitatem, ac multò post tempore in urbem translatus. Hoc thema, quod

A nec varium est, neque quicquam habet amplum aut insigne, mirum est quibus depingat eloquentiz coloribus, quibus ingenii opibus locupletet hic verè aureus artifex. Novi multos huic literarum generi dedicos, quibus nihil arridet, nisi quod à *Christo* sit alienissimum, quanquam ethnicos auctores ob sermonis elegantiam professoribus legendos arbitror, potius quam adolescentibus prælegendos. Quà quidem in re semper exosculatus sum animum tuum, cui studio fuit, hac quoque ratione, linguarum peritiam doctis pariter & indoctis commendare. Quanam, inquires? ut ex isto celeberrimo collegio parentes reciperent suos liberos, non solum linguaciores, verumetiam magis pios meliusque moratos. Siquidem ut optimarum etiam rerum novitas non caret invidia, vulgus hominum solet mores imputare studiis, etiam si non hinc proficiantur. Eodem nomine vix dici possit quantum amem & professores, qui sedulo cavent, nè quam ansam calumniandi porrigant τοῖς μαθηταῖς. Quid illorum moribus incorruptius aut modestius? Religionis professores esse dicas, non linguarum. Nullius professionem fuggillant, quod à nonnullis fieri videmus, gravi literarum detrimento, quum non in hoc instauratur linguarum peritia, ut hætenus receptæ disciplinæ profigentur, sed ut purius faciliusque discantur; nec ideo discimus linguas, ut loquamur tantum, sed ut eruditissimos auctores rectius intelligamus. Ad id quantopere conducatur exacta linguarum peritia, jam olim satis cognitum habens, nuper compertius habere coepi. Nam res ipsa me docuit, quod nunquam eram crediturus, hæc calumnias quibus nuper inauspicati quidam tumultuati sunt, maxima ex parte profectas ex inscitia *Latini* *Græcique* sermonis. Id protinus agnosceret, qui legerit ea quæ *Natali Bedda* respondimus. Quum igitur tam ingens utilitas à vobis omni studiorum generi conferatur, prudenter & illud curæ habetis, ut commodè dextræque deris beneficium. Perit enim frequenter dantis vitio beneficium, quia dare nescit. Quanquam autem æquissimum erat, ut velut in pilæ lusu, sic etiam in beneficio, dantis & accipientis mutua commoditas sibi respondeat; tamen ut parentum ira doctorum est, aliquamdiu ferre eorum quos institunt vel fastidium, vel ingratitudinem, donec ætas & rerum usus illos doceat, quantum munus acceperint. Hoc pacto futurum est, ut qui nunc oblatrant his studiis, post utrisque manibus applaudant. Omnium autem pessimè de studiis merentur, qui ad novitatis ac petulantiz invidiam addunt etiam impietatis suspensionem, quales aliquot habet *Germania*. A quibus omnibus quoniam hætenus singulari vigilantia abstinuisti, favore divino collegium habetis longè florentissimum, florentius autem habituri, si quæ coepisti perrexeritis. Nec dubito, quin hujus pulcherrimi fructus gratissimus quidam census, ad sanctam illam *Hieronymi Busleidii* mentem perveniat, qui nihil dubito quin propirii nominis athlatu hujus præclari muneris auctor fuerit nostræ patriæ. Neque nihil hic attulere momenti tua monita. Professoribus optimis, cum toto μαθηταῖν choro, meis verbis salutem dices. Datum Basilee postrid. Id. August. Anno M. D. XXVII.

(C c c c a

In

IN COLLIUM, De libero arbitrio.

Des. Erasmus Rot. ornatissimo Floriano
Mosino S. D.

Epist. 25. **E**N tibi rursum laconismus etiam superiori con-
tractior, quum tu me tam liberali, tam disertâ,
atque etiam festivâ provocaris epistolâ, ut mi-
hi bonam tardiorum partem excuseris, quorum
nunc ipse temporum status abundè multum inge-
rit, etiam si propitius esset calculus, & nihil habe-
ret molesti senectus, nihil assidui studiorum labo-
res, denique si nihil aliunde inveheret ægritudinis
hæc vira tot malis obnoxia. Anxit epistolæ tuæ
gratiam Cæli libellus *De libero arbitrio*, brevis qui-
dem ille, sed expolitus, satis præ se ferens, quan-
to studio vir ille versetur in adytis philosophiæ.
Hactenus nihil illius videre contigit. Ipsum, ni
fallor, semel duntaxat vidi *Ferraria* in ædibus *Rich-
ardi Pacai*. Salutavit me summâ quidem cum
humanitate, sed oratione tam disertâ, tamque
fluenti, ut ego prorsus viderer elinguis. Hæsitavi
fateor aliquandiu, utrum libellum flagrantibus
Typographis traderem, an premerem. Video, mi
Floriane, & apud vos esse sinistrè suspiciosos homi-
nes, quales apud nostros perpetior. At nihil tale
perpeterer, nisi prorsum inversus esset ordo hujus
fabulæ. Urinam ista suspitio demigraret in *Ger-
maniam*, & picturæ famosæ, libellique furiosi qui
subinde provolant in caput meum istuc deferren-
tur. Nunc hic periclitor ut hujus factionis oppu-
gnator, apud *Itales* ac *Brabancos* gravius etiam
periclitor ut adjuvor. Nonnulli me calumniantur
incegere medium. Inter *Christum* & *Belial* ince-
dere medium, magna fateor impietas est. At in-
ter *Scyllam* & *Charybdim* medium tenere cur-
sum, arbitror esse prudentiam. Nihil unquam ma-
gis detestatus sum quàm seditionem, nec adhuc
ulla in re mecum pugno. Proferri nolo quod non
assequor, aut de quo dubito, aut quod non pro-
batur animo meo. Nec ab istis unquam prædicor
Theologus, nisi quum invidiâ gravandus sum.
Quoties agitur de consortio gloriæ, procul absun-
am ab albo Theologorum. Sed regium est undique
malè audire quum omnibus beneficias. Vivit
Christus Agonothetes noster, qui te serve inco-
lumem, vir optime. Datum *Basilea*, postridie
Idus Maias, Anno millesimo quingentesimo vi-
gesimo quinto.

IN DEMOSTHENEM.

Des. Erasmus Rot. ornatissimo adolescenti, Joanni
Georgio Paugartnero S. D.

Epist. 26. **U**T antehac pessimè de studiis merebantur isti
qui præsentis lucelli cupiditate maledicis ac
facilibus libellis implebant orbem: ita bonorum
omnium favore digni sunt, qui curam omnem
atque industriam huc conferunt, ut vetustos mul-
torumque seculorum consentientibus suffragiis
probatos autores nobis revocent, idque cum digni-
tate. *Demosthenem* autem inter *Græcos* Rhetor-
es sic esse primum, ut vix invenias quem cum il-
lo possis conferre, magnos eruditorum omnium
consensus est. Neque non rectè præceptum est
illud, *Ab optimis auspicandum esse*. Eoque quondam

A apud *Latinos* è probatissimis Poetarum pueri di-
scebant literarum elementa. Nec id dissimulat
Horatius, ita de suis poematibus vaticinans,

* Hoc quoque te manet, ut pueros elementa docentem
Occupet in vicis Sessorum balba senectus.

Plurimum enim refert, qui succus rudem etiam-
num ingenii testulam imbuat. Utiliter quidem
primam *Latini* sermonis institutionem à selectis

B Poetis auspicabantur, quod hi præter virtutes or-
atorias, habent aliquid proprii nitore ac jucundi-
tatis, quâ, velut escâ, dulcibus magis quàm salu-
bribus gaudens ætas alliciatur ad studiorum amo-
rem. Itaque quisquis *Latinos* Poetas intelligit,
rectius intelliget Oratores. Apud *Græcos* diversa
ratio est. Tantum enim discriminis est inter Po-
etarum & Oratorum dictionem, ut credas illos
diversâ linguâ loqui. Eoque fit, ut qui à Poetis
fecerunt institutionis rudimentum, quum ad Ora-
torum lectionem sese contulerint, subinde velut

C in peregrino sermone restitent; & licet quid
quæque vox declaret non ignorent, tamen sen-
sum non percipiunt. In causa est schematum, tro-
porum, & idiomatum proprietates, in quibus haud
ita multum opitulantur Lexica. Hac quidem in
parte præclaram operam *τοῖς ἀρχαίοις* navavit
Guillelmus Budæus. Verum ut puerilibus ingeniis
Romane linguæ non statim accommodata est *M.*
Tullius, qui *Fabio* iudice, nulli valde placet, nisi
qui jam egregiè profecerit: ita *Græcorum* litera-
rum peritiam ambientibus non arbitror admo-
dum convenire *Demosthenem*, qui plus artis habet

D in recessu, quàm primâ fronte præ se ferat. Hic
enim, quod honorifico joco dixit *Demades*, scrip-
sit ad aquam, nec nisi à sobriis ac vigilantibus
potest intelligi. Proinde quod de *M. Tullio* scrip-
sit *Quintus Fabius*, parijure de *Demosthene* dici
potest: Is se sciat in arte dicendi profecisse. cui
Demosthenes valde placere coeperit. Quemadmo-
dum tabulâ magno artificio depictâ, nemo ma-
gnopere delectatur atis imperitis; ita *Demosthe-
nis* divinum illud, & quod facundissimi quique

E semper in eo mirati sunt, *τὸ δυνάμει*, non sentitur,
nisi & rhetoricis præceptionibus exercitatis, &
historiarum cognitione instructis. Itaque patiar,
ut puer quidem degustet *Demosthenem*, sed ad eum
seriò redeat, jam factus oculatior, quo perspiciat
illam verè Atticam Venerem, illud excussum judi-
cium, illa summo artificio contorta enthymemata,
postremò vim illam omnibus admirabilem,

F vix ulli imitabilem. Elegans interim fuerit ex-
ercitatio, quod à veteribus nonnullis factum est
in *Homero* ac *Vergilio*, si quis idem faciat in *De-
mosthene* & *M. Tullio*, ut ex collatione locorum
deprehendat, quid hic ab illo sit mutuatus, & ubi
noster sit *Græco* par, ubi superior, ubi ab exem-
plari nonnihil degeneret imitatio. Vix alia res
æquè conducit ad parandum iudicium. Non hic
sumpturus sum operam in laudando *Demosthene*,
ad quem pro dignitate prædicandum opus esset e-
loquentiâ *Demosthenicâ*: imò nullo potius opus
G est eloquentiâ, ad eum laudandum, quem uno
ore in cælum ferunt omnes: nec tibi calcar
addere studebo, *Georgi* charissime, quem con-
spicio in hoc pulcherrimo stadio tuapte sponte
haud segniter currentem. Quæres vnde mihi
cognitus cursus tuus, qui te nunquam vide-
rim. Optimam tui partem vidi, adolescens
fortunatissime, adeo *ἐν τῷ* te mihi suo penicillo
depinxit

depinxit *Vigilius Zuichemius*, hand vulgaris artifex, cui domesticâ consuetudine penitus cognitus ac perspectus es. Quin tute mihi teipsum tuis ad me literis sic expressisti, ut si coram adesses, plus videre nequeam. Illic exosculatus sum istam felicem indolem tuam, qui vix egressus annum decimum sextum, scribas epistolas primùm bene *Latinas*, deinde, quod pluris facio, sensibus argutis, & aptè sibi connexis. Quid autem collaudem istum ingenium ac liberalem pudorem, quid singularem istam in me pietatem, quam tota spirat epistola? Et hic agnosco germanè germanam ornatissimū viri *Joannis Paungartneri* prolem. Jampridem enim mihi cum eo viro ietum est amicitia: sedus, quam ego sanè rem inter præcipuas felicitates meas numero. Quid enim illo candidius, aut amabilius? In hujus soderis consortium tement tuo jure inferis, mi *Georgi*. In hoc enim possessionum genus, & sas est, & æquum est vivo etiamnum patri hæredem existere. Ut tali parente multò beator es, quàm paternis opibus: ita istis egregiis animi dotibus, quas tibi partim largita est propitii numinis benignitas, partim indutria tuâ tibi paris, longè verius ac splendidius locuples fueris, quàm majorum tuorum quamlibet amplis facultatibus. Accipe igitur *Demosthenem* qui nunc prodit ceu positus novus exuviis nitidusque juvenis, simul & mutuz meæ in te pietatis stimulus, & studiorum tuorum incitamentum futurus. Multum debemus *Aldo*, qui nobis primus oratorum principem dedit; plus debemus *Hervagio*, qui non parum addidit illi, tum dignitatis, tum etiam commoditatis, haud mediocribus impendiis parique vigilantia, ut jam meritò possint omnes admirabundi dicere, Οὐτός ἐστιν ὁ ἐκείνου Διγενὲς Βύρων. Posthac igitur expectabimus abs te epistolas semi-Tullianas ac semi-Demosthenicas. Vale. Datum *Friburgi Brisgovie*, postrid, Calend. Augusti. Anno M. D. XXXII.

IN COPIAM.

Des. Erasmus Rot. *Matthia Schurero*
Sclatano S. D.

Epist. 27. **B**ona pars istorum qui formulis excudunt libros, *Matthia Schurero*, vel inscitâ literarum, inopiâque judicii, pessimos autores pro optimis suscipiunt, vel aviditate quæ stultus, cum librum optimum esse ducunt, unde plurimum emolumenti redditurum sperent. Unde quod cæteris in rebus ferre solet, id in hac quoque arte videmus usu venire, ut quod ad summam studiorum utilitatem sit excogitatum, id ab utentium vitio in gravem vergat perniciem. Quâ quidem in re tu mihi duplici nomine laudandus videris: Primùm, quod pro tua non vulgari eruditione, pròque acri judicio ea deligis, quæ ad veram eruditionem conferant. Deinde, quod ingenio quodam erga bonas literas amore, nostris studiis potiùs quàm tuis scriniis consulere gaudes, unum hoc agens, ut libros quàm optimos, quàm emendatissimè excusos in lucem emittas. Proinde *Copiam* nostram ad te misimus, à nobis diligentissimè recognitam, & emaculatam, ut pridem apud *Britannos* concepta, apud *Parthios* utcumque edita, nunc rursus velut abjectis exuviis, nitida prorsus, & expolita, in felicissima *Argentoratorum* civitate, felicioribus auspiciis exeat in manus hominum, si modò videbitur non

A indigna tuo prælo; erit vel ob id ipsum omnibus bonarum literarum amatoribus commendatior, quod è *Schureriana* prodierit officina. Ex qua jam persuasum est, nihil proficisci, quod non sit & auctoris elaboratum ingenio, & tuâ curâ castigatissimum. Adjecimus & quatuordecim librum, nusquam adhuc editum, sed ab ipsis, quod aiant, foliis ad te profectum. Lucubrationes *Rodolphi Agricola*, hominis verè divini, jamdodum expectamus, cujus ego scripta quoties lego, toties pectus illud sacrum, ac cœleste mecum adoro, atque exosculor. Bene vale. *Basilea*, ad Idus Octob. An. M.D. XIV.

IN COPIAM.

Des. Erasmus Rot. *Joanni Coleto*, Decano Sancti
Pauli apud *Londinum* S. D.

Non possum equidem non vehementer laudare, *Coleto*, singularem istam, verèque *Christianam* animi tui pietatem, qui conatus quos omnes, omnia vitæ studia semper huc destinaris, non ut tuis privatim commodis consuleres, sed ut patriæ, civibûsque tuis quamplurimum prodesse. Neque minus admior judicium, qui duas præcipuè res delegeris, quibus id cumulatissimè consequi posses. Videbas enim amplissimum charitatis fructum in eo situm esse, si quis assiduus concionibus, sacræque doctrina, *Christum* popularium tuorum animis inserat. Quo tu quidem in negotio jam annos complures versaris, non dicam quantâ cum laude, quam tu adeò non spectas, ut nec admittas, sed certè magno cum fructu. Quo nomine *Paulus* ille tuns, aliqui modestissimus, subinde gloriatur, ac sese sanctâ quadam insolentiâ jactat. Deinde quod proximum existimabas, ludum literarium longè polcherrimum, ac magnificentissimum instituisti, ubi sub electissimis, ac probatissimis præceptoribus, *Britannica* pubes rudibus statim annis, simul & *Christum*, & optimas imbiberet literas: nimirum graviter intelligens, & in hac ætate velut herba, spem reipublicæ positam esse, & quam i referat in omnem vitam, protinus ab incunabulis optimis imbui. Jam verò quis non admet etiam generosam istam animi tui celsitudinem, ac sanctam (ut ita dixerim) superbiam, qui utrumque hoc in patriam officium ita gratuitum ac sincerum esse volueris, ut nec ex tot annorum laboriosissimis concionibus vel teruncio factus sis ditior, cumq; tua seminaris spiritalia, nullius unquam carnalia mescueris, & Scholæ sumptus, tam videlicet ingentes, ut satrapam quoque detertere possint, solus omnes ferre volueris? Et cum vulgus hominum nulla in re libentius socium accersere soleat, tu patrimonium, tu censum universum, ad hæc domesticam etiam supellectilem profundere maluisti, quàm ullum mortalem in istius gloriæ partem admittere. Quæso quid istud est aliud quàm in universos tuorum liberos, in universos cives animum plusquam paternum gerere? Teipsum spoliis, ut illos locupletes; teipsum nudas, ut illos ornes; teipsum laboribus conficis, quo tua soboles vegeta sit in *Christo*. Breviter totum te impendis, ut illos *Christo* lucrifacias. Nimirum profectò sit invidus, qui talia conanti non impensissimè faveat. Impius qui reclamet & obstrepat: Hostis *Anglia*, qui non pro sua virili, adjumenti aliquid conferre studeat. Ego sanè non ignarus, & quantum *Angliæ* debeam publicè, & quanto opere tibi privarim

sim obnoxius, officii mei sum arbitratus, literarum aliquod munusculum in ornamentum scholæ tuæ conferre. Itaque duos hos novos *De Copia* commentarios, novæ scholæ nuncupate visum est, opus videlicet cum aptum pueritæ, tum non infugiferum, ni fallor, futurum. Sed quantum habeat eruditionis, quantumve sit utilitatis allaturus hic labor meus, aliorum esto iudicium. Illud verè mihi sumere possum argumentum hoc à me & primum excogitatum, & proditum fuisse: Nam quod *Julius Pollux*, *Græcæ* & antiquus auctor, singularum rerum vocabula per locos digestit, & synonyma quædam, ac finitima velut in acervos congescit, quis non videt quàm id sit à nostro instituto alienum? Neque enim *Isidoros*, *Marios*, aut *Philiscos* libet commemorare, homines in tantum alienos à *Copia*, ut nè semel quidem quæ sentiunt, *Latine* possint efferre. Jam ve-

A rò libellus ille, qui *Ciceroni* inscribitur (ego magis ab aliquo *Ciceronis* studio, ex illius scriptis collectum arbitror) quæso quid aliud habet quam tumultuariam paucarum vocum congeriem? Nos formulas quasdam *Copia*, cum fontes ostendere sumus conati, sic ut à generalibus per gradus ad particulares deveniremus. Quanquam & fateor, & doleo huic operi iustam curam defuisse. Siquidem olim rudem materiam in futurum opus temerè congesseramus, ad quam expoliendam plurimis vigiliis, plurimorum auctorum lectione videbam opus fore. Itaque non admodum erat in animo edere: verum cum intellexissem quosdam his commentariis insidiari, parumque abesse quin incastigatissimos etiam ediderint, coactus sum utcumque emendatos in lucem emittere. Nam id malum visum est levius. Bene vale, *Caletæ* optime. *Landini*, An. M.D. XII. III. Calend. Maias.

DES. ERASMI ROT.
EPISTOLARUM
LIBER VIGESIMUS NONUS:
IN QUO
EPISTOLÆ DEDICATORIÆ.

IN THEOD. GAZÆ Grammaticam.

Des. Erasmus Rot. Joanni Casario Juliasensi
utriusque literaturæ vindici S. D.

Epist. 1.

HABENT in omni disciplina, *Casari* charissime, præceptiones naturæ subamarum quiddam; verum hoc molestiæ, comes pensat utilitas: proinde ut non possum non mirari quorundam fastidiosas delitias, qui quamlibet levi incommodo offensi protinus resiliunt à literis, tantam utilitatem in omnem usque vitam allaturis: ita rursus optimo jure indignor his, qui rei per se submolestiæ, de suo molestiam addunt. Etenim dum ostentandæ eruditionis suæ studio, in ipso statim operis limine perplexa quædam insulciunt, quæ pòst erant tradenda, nimirum rudem discipulum odio suo retundunt, & alienant quem allici, inescarique potius oportuit, commodâ brevitate, luce, ordine, simplicitate, aliisque id genus illecebris. At unus omnium *Gaza*, vir ubique sui similis, hoc est, in quavis materia insignis artifex, non minori iudicio, quàm fide dilcentis agit negotium: non id statim captans ut ipse doctus appareat, sed ut lectorem doctum reddat. In primo libro, Deum immortalem, quo compendio, quàm miro ordine, quanta simplicitate *Grammatices* summam complexus est, ceu simulacro quodam nobis deliniato? Nos igitur quo magis etiam quorundam tædio consulere-mus, commoditatem hanc nostrâ juvimus industria, eumque librum *Latine* fecimus, exem-

plis dumtaxat exceptis. Ad hæc, tuculis distinximus, & annotatiunculis additis nonnihil lucis addidimus, ut jam quàm minimo negotio percipi possit. Mendas confessas modò sustulimus. Nam quod è doctissimis viris, qui cum *Theodoro* consuetudinem egerunt, quique huic interfuere negotio, olim audire memini: id liber ipse palam præ se fert, nimirum locos aliquot à sciolis & in alieno libro impudenter ingeniosis, perperam immutatos esse. Quod genus est illud, quod comparativum excipit in tertia nominum Declinatione, quod Præsens & Præteritum imperfectum tanto Verborum dispendio per Modos omnes repetit: cum in his per omnia consentiant Passiva cum Mediis. Quod verborum in *po* desinentium Passivis additur Futurum, ac Præteritum perfectum, cum regula præcedens negarit hæc Tempora illis esse propria, quod & alias in horum Declinatione miscet nonnullas voces Primitivorum & Derivatorum. Atque hoc erroris *Demetrii* imputant *Chalcandyle*, viro tum probo, tum erudito: sed cujus mediocritas exactum illud ac sublime *Theodori* iudicium haudquaquam assequi poterit. Gratulor, mi *Casari*, nostro seculo quo videntur passim repullulascere *Græcæ* literæ: Nam ut haurum neglectus omnium bonarum disciplinarum, omnium elegantiorum auctorum *variorum* invenit, ita spes est futurum, ut his renatis & illa reforescant. Illud aliquoties mecum soleo demerari, cum *Sarmata*, cum *Scoti*, & *Hiberni* *Græci* literas jampridem nec illibenter, nec infelicitè amplectantur; quo facto fiat ut una *Agrippina*, urbs ut

ut vetustissima, ita celeberrima, quam conveniebat in hoc pulcherrimo negotio vel primam occupare laudem, meliores literas adeo gravatim recipiat. Etenim si studia quibus nunc solenniter utitur, recta sunt, harum accessione non obliuiscuntur illa, sed illustrabuntur: sin secus, magis etiam optandum, ut pro nobis sincera, pro frivolis utilia succedant: & juxta *Dionysii*, & *Glauco* permutationem τὰ χαλὰ τῶν χρηστῶν ἀνταμίσσονται. Quis enim sanus recuset, vel bona melioribus, vel mala bonis commutare? Hunc nostrum bidui laborem tibi visum esse dicare, cum haudquaquam me fageret, munusculum hoc longe infra meam esse dignitatem: majora merebatur ista eruditio, ista morum integritas candorque, meliora flagitabat arctissima nostra familiaritas; verum hæc interium boni consulet humanitas tua, dum parantur tuis meritis digniora. Tu mi *Cæsari* fac pergas de literis ac seculo tuo benemereri, & istam quoque laudem *Calamianæ* scholæ addere. Verè generoso comiti *Hermano Nova aquila*, aut (si *Gracæ* majoris) *Neastio*, bonarum literarum candidissimo *Mecanati*, multam ex me salutem dicitur. *Antuerpiæ* Anno M. D. XV III. Pridie natalis *Joannis Baptiste*.

IN LUCIANI DIALOGOS.

Des. Erasmus Rot. Reverendissimo in Christo Patri, D. Guilielmo Archiepiscopo Cantuariensi, totius Angliæ primati S.

Epist. 2.

Mitto ad te Dialogos aliquot *Luciani*, partim nuper à me traductos, partim recognitos. Nugas, inquis, mittis, nugæ sanè, sed literatas, nimirum ut rideas, si tamen unquam ridere potes, homo tot curis districtus, tot negotiorum fluctibus obrutus. Sed cui potius mittam, quicquid fuerit illud, seu ludicrum, seu serium, quod meæ Cameræ produxerint quam tibi unico meo *Mecanati*, qui solus & addis animum *Erasmum*, & alivgenium, & ocium suppeditas, & omnia studia? Bene vale. *Londini*, tertio Calend. Maias, Anno M. D. XII.

IN LUCIANI TOKARIM.

Reverendo Patri ac Domino D. Richardo Episcopo Wintoniensi, Des. Erasmus Roterodamus S. D.

Epist. 3.

Præcorum usque seculis mos hic in hæc nostra tempora deductus est, amplissime pater, ut Calendis Januariis principe inventis anni die, munuscula quæpiam missentur: quæ nescio quid latioris ominis asserre creduntur, tum ad quos abeunt, tum illis ad quos redeunt. Itaque quum ego dispicerem, ecquid tandem muneris à nobis iret ad tantum prætorum, ad tam potentem amicum; neque quicquam in mea reperirem suppellectile, præter meras chartulas, profectò chartaceam strenam mittere sum coactus: quanquam quid aliud potius mitti conveniebat ab homine studioso ad Præfulem, omnibus quidem fortunæ muneribus magnificentissime cumulatum: sed qui virtutem virtutisque comites, honestas literas infinitis calculis anteponat; quique tanquam contemptis, penèque dixerim invisæ fortunæ

A dona admittat; contra animi bonis quam sit opulentissimus, tamen semper magis ac magis cupiat ditescere? Porro nostrum hoc munusculum, si nulla alia licet, saltem *Terentiani Parmenonis* exemplo, hoc nomine commendabimus: quod non ex *Æthiopia*, verum è *Samosata* usque *Comagenorum* urbe sit profectum. Est autem dialogus *Luciani*, cuius titulus *Tokaris*, sive de amicitia, quem nos paucis hisce diebus *Latinius* fecimus. Qui quidem (uti spero) non omnino fixurus est ingratus tux excellentiæ, vel ob id quod amicitiam prædicat, rem adeo sanctam, ut barbarissimis etiam nationibus olim fuerit veneranda: Nunc *Christianis* usque adeo in desuetudinem abiit, ut non dicam vestigia, sed nè nomen quidem ipsum extet: quum nihil aliud sit *Christianismus*, quam veræ perfectæque amicitia, quam commori *Christo*, quam vivere in *Christo*, quam unum corpus, una anima esse cum *Christo*: hominum inter ipsos talis quedam communitio, qualis est membrorum inter se corporis. Neque minus tamen jucundus, quam frugifer futurus est, si quis modò decomm obleret, quod in personis situm est. Nam *Memo* *fippi Gracæ* sermo, quam totus *Græcismus* quiddam sapit? comis, facetus, festivus: Contra, *Taxaridis Scythæ* oratio, quam tota *Scythicum* quiddam spirat? simplex, incondita, aspera, sedula, seria, fortis. Quin etiam dictionis discrimen, quasque diversum filum à *Luciano* de industria affectatum, pro nostra virili referre curavimus. Hanc igitur qualemcumque clientuli tui strenulam, amplissime Præful, felicibus auspiciis accipe. Et *Erasmum* sicuti jam pridem facis, amare, ornare, juvare perge. Vale. *Londini*, Calendis Januariis, M. D. VI.

IN LUCIANI PSEUDOMANTEM.

Reverendo in Christo Patri, ac Domino D. Renato Episcopo Carnuteni, Des. Erasmus Roterodamus S. D.

Cum modis compertum haberem, ornatiissime pater, quam candidè de meo ingenio, meisque nugis tum sentias, tum prædices, vir alioqui naris emunctissimæ, jamque ad *Italicum* iter accincto, per itineris comites non liceret celsitudinem tuam intervisere, ut esset tamen interim quod de tui *Erasmii* commonefaceret, *Luciani Pseudomantem* mihi sceleratissimum quidem illum, sed quo non alius sit utilior ad deprehendas coarguendisque quorundam istorum imposturas, qui hisce quoque temporibus vel magicis miraculis, vel ficta religione, vel adsumptis condonationibus, aliisque illi genus præstigiis, vulgo fucum facere solent. Eum igitur leges, uti spero, non modò cum fructu aliquo, verum etiam summa cum voluptate, propterea quod intelligam te, licet præter generis claritatem, fortunæ splendorem, muneris autoritatem, seriis illis, ac tetricis studiis absolutum, non solere tamen admodum ab his etiam elegantioribus Musis abhorreere: & hujusmodi lusus nec inamictos nec infrogiferos arduis negotiis libenter intermiscere. Porro quicquid est, vel nigri salis, quem *Memo* tribuunt, vel candidi, quem *Marcus* ascribunt, id omne in uno *Luciano* copiosissime reperias licebit. *Carnutensis* oppidi tam splendidum profectò, tamque celebre sanum

Epist. 4.

farum fulmine conflagrâsse, dici non potest quàm feram acerbè. Bene vale in reditum ex Italia nostrum. *Lucie* Anno millesimo quingentesimo quinto.

IN LUCIANI SOMNIUM.

*Ornatissimo Viro D. Christophoro Urscwico
Des. Erasmus Rot. S. D.*

Epist. 5. **E**quidem hâc mente semper fui, ornatissime, eademque humanissime *Christophore*, ut à nullo prorsum vitio perinde abhorruerim atque ab ingratitude, nec unquam istos homines vocabulo dignos iudicârim, qui alieni in se meriti tempore ullo possent oblivisci. Rursus eos existimaverim beatos, quibus tantum facultatis fortunæ commoditas suppeditâset, ut bene de se meritis, possent parem remeriri gratiam: beatissimos autem quibus licuisset acceptum beneficium aliquo cum favore rependere. Proinde cum antehac saepenumero tecum repeterem, quantum in me nihil promeritum tua benignitas contulisset (nam collatum arbitror quicquid ita delatum est, ut haud scio utrum per fortunam, an per meipsum, certè per te non steterit quo minus acceperim) circumspectarèque quonam argumento possem aliquam saltem erga te memoris gratique animi significationem dare, neque in tanta fortunæ merennitate quicquam occurreret, quod ulla ex parte, non dicam tuis meritis responderet, sed quod vel animo satisfaceret meo: illud denique mihi venit in mentem, ut saltem istos quosdam non inurbanos homines imitarer, qui flosculo quopiam insigni, aut alio simili symbolo misso, voluntatis propensionem, promptique animi studium testificari solent: præsertim ipsi tenues erga eos, quibus neque res, neque animus sit alienorum egens munerum. Ergo *Græcæ* ingredienti *portia* (nam musarum horti vel mediis vernantibus) statim inter multos varia adblandientis gratia, hic *Luciani* flosculus præter ceteros arrisit. Eum non ungue, sed calamo decerptum ad te mitto, non solum novitate gratum, colore varium, specie venustum, nec odore modò fragrantem, verum etiam succo præsentaneo salubrem & efficacem. *Omne tulit punctum* (ut scripsit *Flaccus*) qui miscent utile dulci. Quod quidem aut nemo, meâ sententiâ, aut noster hic *Lucianus* est assequutus; qui præcæ comœdix dicacitatem, sed citra petulantiam referens, Deum immortalem, qua vâsticie, quo lepore perstringit omnia, quo naso cuncta suspendit, quàm omnia miro sale perfricat, nihil vel obiter attingens, quod non aliquo feriat scommate, præcipuè philosophis infestus, atque inter hos *Pythagoricis* potissimum, ac *Platonicis* ob præstigias: *Stoicis* item propter intolerandum supercilium, hos punctum, ac casum, hos omni tellorum genere petit; idque jure optimo? Quid enim odiosius, quid minus ferendum, quàm improbitas virtutis professione personata? Hinc illi blasphemi, hoc est, maledici vocabulum addidere, sed hi nimirum, quorum ulcera tetigerat. Pari libertate Deos quoque passim & ridet & lacerat, unde cognomen inditum *deu*, speciosum profectò vel hoc nomine, quod ab impiis ac superstitiosis attributum. Floruit (uti putant) *Traiani* fermè temporibus, indignus ita me *Deus amet*, qui inter

A sophistas annumeretur. Tantum obtinet in dicendo gratia, tantum in inveniendis felicitatis, tantum in jocando leporis, in mordendo aceti, sic titillat allusionibus, sic seria iugis, iugas seriis miscet; sic ridens vera dicit, vera dicendo ridet; sic hominum mores, affectus, studia, quasi penicillo depingit: neque legenda, sed planè spectanda oculis exponit, ut nulla Comœdia, nulla Satyra cum hujus Dialogis conferri debeat, seu voluptatem spectes, seu spectes utilitatem. Cæterum **B** nominatim quæras hujus argumentum Dialogi, facit id quod semper facit. *Pythagoram* velut impostorem, ac præstigiatores taxat: *Stoicorum* fastum, & sapientem barbaram rider: divitum, ac Regum vita quantis sit ærumnis obnoxia docet: contra, quàm expedita res paupertas hilaris, suâque contenta sorte. Quem uti legas attentius, te majorem in modum rogo, si quando tibi per tua licebit negotia frontem exporrigere. Audies enim **C** *Gallum* cum hero futuro confabulantem, magis ridiculè quàm ullus possit *γάρυεργος*, sed rursus sapientius quàm Theologorum, ac Philosophorum vulgus nonnunquam in scholis magno supercilio, magnis de nugis disputat. Vale optime, atque humanissime *Christophore*, & *Erasmus* inter tuos ascribito clientulos, amore, studio, officio cessurum nemini. Ex arce *Hammensis*. Anno M. D. III.

IN LUCIANI TIMONEM.

*Ornatissimo Juris utriusque Doctori Thoma
Ruthallo Secretario Regio, post Episcopo
Dunelmensi, Des. Erasmus Rotterodamus S. D.*

Vide quantum audaciæ mihi suppeditet singularis quædam ingenii tui, morumque facilitas, humanissime *Ruthalle*: qui cum neutiquam ignorem te inter Aulicos primores vel autoritate, vel gratiâ, vel splendore, vel eruditione præcipuum esse; tamen non verear meas iugas rudes adhuc, vixque è prima scheda repurgatas ad tuam excellentiam mittere. Sed quid facerem? Jam urgebat navita, ventos, & æstum nulli servire clauitans. Itaque nè nihil mei apud hominem tam nostri studiosum relinquerem, id quod tum fortè erat in manibus, *Misanthropum* misistimurum ad virum unum omnium Philanthropotaton. Is est **P** *Lucianus* dialogus, quo vix alius lectu, vel utilior, vel jucundior, verus quidem ille jampridem ab alio nescio quo: sed ita versus, ut interpretes hoc modo demonstrare voluisse videatur, se se neque *Græcè* scire, neque *Latine*: nec temerè adeo quis suspicetur cum interpretem subornatum esse ab iis, qui *Luciano* malè volunt. Tu nostram hanc audaciam boni consules, & *Erasmus* in eorum numero pones, qui tui sunt amantissimi. Vale. *Landini*, Anno M. D. IIII.

IN LUCIANI TYRANNICIDAM.

*Erasmus Rot. Richardo Witfordo Britanno docto,
& cum primis jucundo amico S. D.*

Cum annis jam aliquot totus *Græcicis* in literis fuerim, *Richardè* charissime, nuper quo cum literis *Latinis* redirem in gratiam, *Latini* declamare

Epist. 6.

Epist. 7.

declamare coepi, idque impulso *Thoma Moro*, A
cujus (ut scis) tanta est facundia, ut nihil non
posset persuadere vel hosti: tantâ autem homi-
nem charitate complector, ut etiam si saltare me,
restimque ducere jubeat, sim non gravatim ob-
temperaturus. Tractat ille idem argumentum,
& ita tractat, ut nullus sit omnino locus, quem
non exequiatur eruatque. Neque enim arbitror
(nisi vehemens in illum fallit amor) unquam na-
turam finxisse ingenium hoc uno presentius,
promptius, oculatius, argutius, breviterque doti-
bus omnigenis absolutius. Accedit lingua ingenio
par, tum morum mira festivitas, salis plurimum,
sed candidi duntaxat, ut nihil in eo desideres
quod ad absolutum pertineat patronum. Quare
non hoc animo laborem hunc suscepi, ut tantum
artificem vel æquarem, vel vincerem, sed uti cum
amico omnium dilectissimo, qui cum libenter soleo
seria, ludicraque miscere, in hæc ingeniorum pa-
lastra quasi colluctarer, idque feci eo libentius, C
quod magnopere cupiam hoc exercitii genus,
quo nullum aliud magis frugiferum, in ludis no-
stris aliquando instaurari. Neque enim aliud esse
in causa puto, quod hac nostra tempestate quum
tam multi sint, qui scriptores eloquentissime e-
volvunt, tam pauci tamen existant, qui non in-
fantissimi videantur, si quando res oratorem po-
poscerit. Quid si tum *Ciceronis Fabii*que autori-
tatem, tum veterum exemplum sequi in *rudibus*
maioribus diligenter à pueris exerceremur, non esset
(opinor) tanta dicendi inopia, tam miserranda in-
fantia, tam pudenda balbuties, etiam in his qui li-
teras oratorias publice profitentur. Nostram de-
clamationem ita leger, ut eam me pauculis diebus
luisse cogites, non scripsisse. Hortor autem ut &
Moricam conferas, itaque iudices, num quid in
stilo sit discriminis inter hos, quos tu ingenio,
moribus, affectibus, studiis usque adeo similes esse
dicere solebas, ut negares ullos gemellos magis
inter se similes reperiri posse. Utrunque certe
ex æquo amas, utrique vicissim ex æquo charus.
Vale, meum delictum, *Richarde* festivissime, Ruri,
ad Calendas Maias, M. D. V I.

In LUCIANI libellum, cui titulus est,
DE MERCENE CONDUCTIS.

Erasmus Rot. M. Joanni Paludano Rhetori
Lovanienfis Academia S. D.

Epist. 8. UT intelligas, humanissime *Paludane*, *Erasmus*
illum tuum tamen per omnes terras maria-
que volitantem, tamen tui memoriam perpetuo
secum circumferre: mitto quasi symboli vice Lu-
ciani Dialogum, cui titulus, *de mercede conductis*.
Quem in *Italiam* profecturus, in ipso penè pro-
cinctu *Latium* feci. In eo non sine voluptate
tanquam in speculo videbis sulicæ vitæ incom-
moda: quæ tu mihi sæpenumero commemorare
solebas, nimirum expertus, & veluti naufragio
ejectus, ac vix isti liberæ, literariæque vitæ reddi-
tus. Idque feci eo studiosius, ut meo exemplo te
provocarem, quo jam diu *Græcicis* in literis
versatus, incipias, & ipse aliquando audere aliquid.
Cur enim non dicam audere? Quum nullum sit
mea sententiâ facinus audacius, quàm si coneris ex
bene *Græcis*, bene *Latinis* facere. Vale, me quo
tui amantissimum munus ama.

In LUCIANI DIALOGOS aliquot.

Hieronymo Buslidiano Præposito Arienfi Con-
siliario Regio Erasmus Rot. S. D.

Rumor jampridem hic perseverat, acerbior Epist. 9.
quàm ut verum esse libeat credere, sed con-
stantior tamen, quàm ut vanus credi possit, *Phi-*
lippum principem nostrum è vivis excessisse. Quid
querar, mi *Buslidiane*, quid vociferer, quem in-
cusem, hominumve, Deumve? Quæ complora-
tio tam Tragica, quæ huic tam atroci vulnere
sufficiat? Nimio, heu nimio constitistis *Hispania*,
quæ quidem primum *Franciscum Buslidianum* Ar-
chiepiscopum *Bizantium* nobis ademit, neque
tanti viri jaculuræ contentæ, Principem etiam
eum absorbuistis, quo (si vivere modò licuisset)
nihil unquam habuit hic orbis neque majus neque
melius. Quamquam quid, quæso, supererat etiam
adolescenti, nisi uti jam ipse sese superaret. Sed
ô dirum fortunæ ludum! ô novam fatorum invi-
dientiam! ô mors quàm iniqua! tam etiam invi-
da, ut semper præstantissima quæque quàm ocys-
sime tollis è medio, vixque oculis ostensa protinus
subducis. Cujus ego vicem hic potissimum deplo-
rem? *Maximilianum* nè patris, qui tali sit orbatus
filio, quem unum multis etiam imperiis antepo-
nebat? An liberorum magis, quibus ætate tam
immaturâ, tam pius sit creptus pater? An patriæ
potius, cui de charissimo Principe, tam serum gan-
dium, tam præproperus contigerit luctus? An or-
bis demum universi, cui tam singulare lumen sit
ademptum, idque tam ante diem? Hoc nimirum
hoc tempestas illa fatalis, quæ medio è cursu in
Britanniam depulsus est, portendebat, videlicet
fatis illum palam ab *Hispania* rejicientibus. Equi-
dem Panegyrico qualicumque laudavi juvenem.
Tum autem, bone Deus, quot mihi Panegyricos,
quàm copiosos pollicebar? Et en repente com-
mutatis rebus, epitaphium paro miser. Eamus
nunc nos homunculi, & fortunulis nostris fidamus,
quum eos etiam pro sua libidine mors rapiat,
quos quàm diutissime vivere tantopere omnium
refert. Sed quid ego, mi *Hieronyme*, dum meo
indulgeo dolori, tuum exulcero? Quod reliquum
est, precor ut superi propitii liberis paternam qui-
dem felicitatem, sed cum divi *Federici* vivaci-
tate copulatam largiantur. Tibi item in mo-
derandis illis fraternos successus, sed vitam frater-
na diuturniorem. Literis his, nè ad tantum,
tàmque doctum amicum nullo literario munus-
culo comitata venirent, Dialogos aliquot Lu-
ciani, comites addidi: quos pauculis his diebus,
dum obsidionis metu *Florentiam* profugeremus,
Latinis feci: hoc nimirum agens, nè nihil age-
rem. Nam in præsentia quidem in *Italia* mirè
frigent studia, fervent bella. Summus Pontifex
Julium belligeratur, vincit, triumphat, planèque
Julium agit. Vale, & amplissimo patri *Nicholas*
Rutorio Episcopo *Atrebatensi* etiam atque etiam
• *Erasmus* commendato. *Bononiæ*, X V. Calendas,
Decembris, M. D. V I.

In

IN LUCIANI CONVIVIUM.

Erasmus Rot. Joanni Eutichio suo S.

Epist. 10. Quamquam hic *Luciani* Dialogus, *Eutychi* doctissime, plurimum habeat artis, ob decorem mirè servatum in personis tam multis, tamque diversis: tamen aliquot reperi, qui dicerent esse premendum, quod liberius, ac velut is *apud* Philosophorum omne genus laceret. At mihi videtur justius esse stonochandum in hujus seculi mores, quo videmus Philosophorum ac Theologorum scholas multò puerilius etiam inter se dissidere: nec minus atrociter digladiari, tum inter religionis professores nihilominus cruentam esse pugnam, quam in eo convivio fuisse *Lucianum*, vel fuxit, vel retulit. Hunc igitur libellum, quoniam fortè *adversus* reperi, & tamen patrono videbatur egere, *Eutichio* dicavi. Bene vale, *ut dixi*, ut planè sis quod diceris. *Antverpiæ Anno M. D. XVII.*

IN LIBRUM DE RATIONE CON-
SCRIBENDI EPISTOLAS.

Des. Erasmus Rot. Nicolao Beraldo S. D.

Epist. 11. Posteaquam *Holanus* ille defierat esse apud superos, eruditissime *Beralde*, non putabam mihi quenquam alium metuendum, qui nznias, quas juvenis, vel exercendi stili gratià, vel obsequiundans amicorum affectibus scripsissem, in vulgus ederet, in quidvis potiùs, quam in hoc naras. Ecce de repente apud *Britannos* exortus est alter *Holanus*, qui librum *De componendis Epistolis* excudit, quem annis ab hinc fennè triginta *Lucetia* scribere coeperam, cuidam amico parùm sincero, cui simili munere gratificari volebam, videlicet ut haberent similes labra lactucas. Lectioni simul, & compositioni, non plus temporis tributum est, quam dies viginti. Atque adeo non erat tum animus hoc opus absolvere, ut archetypum illi tradiderim auferendum (nam adornabat longinquam profectioem) nullo antigrapho apud me servato. Aliquanto post, amici quidam, cui, nescio quo casu, nacti, nugæ eas descripserant, precibus adigerunt me, ut operis rudimentum absolverem. Erat enim non solum rude, verum etiam truncum, ac mutilum. Receperam in manus, sed quum nè retractanti quidem arrideret, in totum abjeci, nequaquam fore suspicans quenquam tam effrontem, qui me vivo, & reclamante schedas meas evulgaret. Verum ut video, nihil jam pudet typographos. Posteaquam experiuntur nihil avidius rapi, quam nugacissimas quasque nznias, neglectis interim priscis ac probatis autoribus, perfrictà fronte sequuntur illud è *Satyra*: *Luci bonus est odor ex re qualibet*. Proinde nos tamen sic essemus affecti, ut nunquam antehac æquè senserimus, quomodo fuerit animatus *Flaccus* quam scriberet carmen illud *Et nox longa quibus*, &c. nam agnosceis reliqua: tamen sepositis operis sacratoribus, quæ ut magis decent hanc ætatem, ita magis juvant hunc animum: dies aliquot in recognoscendis quæ jam exierant perdidimus, nescio quantà jacturâ studiorum graviorum, certè maximo meo tædio. Quod nè mihi se-

A plius accidat, etiam atq; etiam te rogo, mi *Beralde*, effice quovis pacto, ut juvenis iste, nimum, ut apparet, amans mei, librum, quem uti scribis, à callido venditore magno emit, aut aboleat, aut certè tibi tradat ad me transmittendum, quo mihi liberum sit de ea statuere. Typographis quid imprecer, nisi mentem meliorem ipsis dari? Cæterum juventutem studiorum culticem, libens admonerim, ut in hisce nugis quàm minimum operæ perdat. Video, discretiorque animo, bellum hoc inter *Germanos*, & *Gallos* indies magis, ac magis incrudescere. Quanta totius rei *Christianæ* calamitas, duos potentissimos orbis Monarchas, sic feralibus dissidiis inter se conflictari? Tolerabilius esset malum, si res eorum quorum interest monomachiis finiretur. Sed quid commovere cives, & agricolæ, qui spoliuntur fortunis, exiguntur sedibus, trahuntur captivi, cruciantur, ac laniantur. O ferreos Principum animos, si hæc perpendunt, ac ferunt! O crassos, si non intelligunt! supinos, si non expendunt! Erat nonnulla spes in hoc novo Pontifice, primùm theologo, deinde spectatæ à primis annis integritatis. Verum haud scio quo pacto sit, ut Pontificum autoritas longè plus valeat ad excitandum inter Principes bellum, quàm ad componendum. Sed hi tumultus non dirimunt Musarum fœdera, nec hæc commercia nobis intercipere possunt bellorum leges. Non convenit *Cæsarianis*, & *Gallis*, sed pulchrè convenit honestissimorum studiorum sodalibus. Quare valebis, vir humanissime, simulque quum dabitur opportunitas, *Budæum*, *Delonæum*, *Brixianum*, ac reliquos amicos meo nomine salutaris diligenter. *Basileæ octavo Calendas Junias, Anno M. D. XXII.*

IN TRACTATUM CUI TITULUS, DE PUEBRI
STATIM AC LIBERALITER
INSTITUENDIS.

Illustrissimo Principi Guilhelmo Duci Clivensi, Fuliacensi, Montensi, Comiti Marchia, & in Ravensburg, &c. Erasmus Rot. S.

Conradus Heresbachius, vir ad unguem factor, *Epist. 12.* Qui magno Reipublicæ bono, pueritiæ tuæ formator contigit, clarissime Princeps, indolem tuam eruditioni pariter ac pietati natam ita mihi suis literis frequenter depinxit, ut si complures menses tecum domesticam habuissem consuetudinem, non esse posses notior. Idem pro singulari quodam erga te amore, quem undique spirant illius *Epistolæ*, magno studio, multisq; argumentis illud agebat, ut aliquo monumento literario, & tibi in isto longè pulcherrimo studio strenuè currenti, calcar, ut aiunt, adderem, & alios adolentes generis imaginibus claros ad æmulationem tam felicitis exempli provocarem. Ab hoc officio, adeo mihi non abhorrebat animus, ut beneficii loco ducerem admonitum fuisse. Verum quod in annos aliquot distulimus officium, nihil aliud, mihi crede, fuit in causa, nisi quod non obtigit argumentum, quod tuæ magnitudini aliqua ex parte respondere videretur. Nam ille sic temperavit orationem suam, ut apparet non quolibet munere fore contentum. Quum igitur non occurreret quale volebam, cepit tandem me pungere promissi mei, visumque est tenues quosdam, sed

sed callidos clientes imitari, qui cum ingentem summam debeant patronis suis, nec adhuc solvendo sint, hortensibus quibusdam munusculis eos delinunt, quo patientius ferant retractatam solutionem, hoc pacto testantes non animum facultatibus, sed facultates animo deesse. In *Italia* deliniam opus de Verborum Rerumque copia. Adjeceram exemplum ejusdem argumenti, quam potuit in compendium contracti, & ejusdem futius copiosiusque tractari. Is cui *Rome* tradideram describendum, reddidit hanc partem mutilam, ac vix dimidiatam, ut quod supererat, mihi frustra superesset. Deinde quum ab eruditis amicis subinde rogaret, ut excitandis studiis, quæ jam refrigescere videbantur, opus illud absolverem: animum vehementer abhorrentem, tamen huc perpuli, ut inspectâ divisione, quæ totius argumenti propositiones seu columnas habebat, denique receptum in manus pertexerem. Puta hoc esse munusculum aliquod cerasaceum. Adjeci duos libellos nunquam antehac editos, puta hæc esse duo mala *Cydonia* ex horto paupere selecta. Quæ rusticana munuscula non in hoc damus, adolescens generosissime, quod his fidem nostram liberatam velimus, sed ut liberandi voluntatem adesse testemur. Solent autem humani creditores minus appellare eos, qui subinde veluti seipsos appellantes profitentur æs alienum. Quod qui dissimulant, meditari videntur inficiationem. Quanquam hæc causâ mihi potius agenda fuerat cum *Heresbachio*, qui me ex stipulatione poterat in jus vocare. Sed apud te malui, quem mihi sciebam æquiores fore in negotio proprio, quam ille foret in alieno. Sic enim ille te deamat, sic favet, commodis, honori dignitatique tuæ, ut si usquam possit, in his procurandis videatur ab illa genuina verecundia posse recedere. Age Princeps ornatissime, perge in isto pulcherrimo certamine, ut ille tuam celsitudinem optimis disciplinis, tu illius doctrinam, fortunæ ac dignitatis accessione illustres. Libellum non laborabo tibi commendare, nisi hoc nomine quod & novus est, & totus meus. Deinde quod docet multa paucis complecti, quod cictionis genus nullos magis decet quam summos principes. Unicum exemplum à nobis proditum est, ex divo *Augustino* plura suppetunt, qui nonnunquam *Psalmum* mira brevitate complectitur, quem mox largissima Rerum ac Verborum copia differit. Postremo quod hæc instituendi ratio, Principum liberis potissimum est accommodata, quippe qui cum maximè omnium egeant rectâ institutione, tamen non convenit secus quam liberaliter erudiri. Bene vale. Apud *Friburgum Brisgoie*, Calend. Julii, Anno millesimo quingentesimo vigesimo nono.

DE RATIONE STUDII.

Erasmus Rot. Petro Viterio liberalium disciplinarum professori eximio S. D.

Epist. 13. **N**æ tu rem istam, mi *Petre* suavissime, & perspicis acutè, & graviter verèque judicas, plurimum referre, quâ ratione, quoque ordine quid instituas, idque maximum habere momentum, cum cæteris in rebus omnibus, tum verò præcipuè in bonarum studiis literarum. An non videmus ingentia pondera, si artem adhibeas, minimo tolli

A negotio, quæ nullis aliqui viribus moveri poterant? Quemadmodum & in bello non perinde refert, quantis copiis, quantisque viribus hostem adoriaris, ut quàm probe instructo exercitu, quo consilio, quoque ordine pugnam capebas. Ac tunc celerius quo tenditur, perveniunt ii, qui semitas compendiaras norunt, quàm qui amnem, ut ait *Plautus*, ducem sequuntur, & vel contempto *Pythagorâ* ingrediuntur, vel variis etiam errorum ambagibus circumaguntur. Proinde rogas, ut tibi studiorum ordinem, ac viam, formamque præscribam, quàm tu, veluti *Thestis* filium secutus, & in antorum labyrinthis citra errorem versari queas, & ad eruditionis summam celerius emergere, vel magis aliorum studiis consulere, quos bonis literis instituis, quandoquidem ipse jam propemodum ad eruditionis fastigium pervenisti. Equidem pro mea certè virili non gravatim parebo homini tam amico, ut nefas sit quidvis etiam flagitanti negare, nedum rem tam honestam, tamque frugiferam. Quod si senseris nostrum hoc consilium tibi commodò fuisse, tui candoris erit, & aliis ad bonas literas enitentibus, digito viam indicare.

DE RATIONE STUDII.

Des. Erasmus Roterdamus Christiano Lubescensi S. D.

Cum te incredibili quodam ardore literarum flagrare minimè dubitarem, *Christiane* non vulgaris amice, hortatore nihil opus esse putavi, sed ejus quam ingressus es, vix ducere modò ac tantquam indice: Id quod mei officii esse judicavi, videlicet ut tibi homini non modò multis modis copulatissimo, verumetiam jucundissimo, vestigia quibus ipse à pæro essem ingressus, commostrarer. Quæ si tu pari curâ accipies, atque ego dicturus sum, futurum confido, ut neque me monuisse, neque te paruisse poenituerit. Prima igitur cura sit, ut præceptorem tibi deligas quam eruditissimum. Neque enim fieri potest, ut is rectè quemquam erudiat, qui sit ipse ineruditus; quem simulatque nactus eris, fac omnibus modis efficias, ut ille patris in te, tu filii vicissim in illum induas affectum. Ad quod quidem cum ipsa hominū ratio nos debet adhortari, quod non minus debeamus iis à quibus rectè vivendi rationem, quàm à quibus vivendi initia sumpsimus; tum illa mutua benevolentia tantum ad discendum habet momenti, ut frustra sis literarum præceptorem habiturus, nisi habueris & amicum: deinde ut te illi & attentum & assiduum præbeas. Contentione enim immodicâ nonnunquam obruuntur ingenia discantium. Assiduitas verò & mediocritate suâ perdurat, & quotidianis incrementis majorem opinione acervum accumulatur. Satieta cum omnibus in rebus, tum in literis nihil perniciosius. Laxanda est igitur aliquoties illa literarum contentio, intermiscendi lusus, sed liberales, sed literis digni, & ab his non nimis abhorrentes. Imò mediis ipsis studiis, perpetua quidam voluptas est intermiscenda, ut ludum potius discendi, quàm laborem existimemus. Nihil enim perditum fieri potest, quod non agentem aliquà voluptate remoretur. Optima quæque statim ac primum discere. Extrema est clementia discere dediscenda. Quod in curando stomacho

Romacho solent precipere medici, idem tibi in ingeniis servandum puta. Cave aut noxio, aut immodico cibo ingenium obruas, utroque enim juxta offenditur. *Ebrardum Catholicum, Brachylogum*, ceterosque id genus, quos percerere neque possum, neque operæ precium est, iis relinquito quos barbariem immenso labore discere juvat. Initio non quàm multa, sed quàm bona percipias, referat. Sed jam rationem accipe, quàm possis non solum rectius, sed etiam facilius discere; hoc enim in homine artifice præstare solet artis ratio, ut tantundem operis, quam rectius expeditiusque, tum levius etiam efficiat. Diem tanquam in operas partito, id quod & à *Plinio Secundo*, & à *Pio Pontifice Maximo*, viris omnium memoriâ præstantissimis factitatum legimus. Principio quod caput est, præceptorem interpretantem, non attentus modo, sed & avidus auscultato. Non contentus impigrè sequi differentem, aliquoties prævolare contende. Omnia illius dicta memoriæ, præcipua etiam literis mandabis, fidelissimis vocum custodibus. Quibus rursus ita confidas cave, ut dives ille ridiculus apud *Senecam*: qui sic animum induxerat, ut se tenere crederet, quicquid servorum quisquam meminisset. Noli committere, ut codices habeas eruditos, ipse ineruditus. Audita ne effluat, aut apud te, aut cum aliis retracta. Nec his contentus, aliquam temporis partem tacitæ cogitationi tribuere memento: quam unum divus *Aurelius*, tum ingenio, tum memoriæ in primis conducere scripsit. Confiectatio quoque & tanquam palæstra ingeniorum, nervos animi præcipue tum offendit, tum excitat, tum adauget. Nec sescitari, si quid dubitas: nec castigari, si quid errasti sit pudor. Nocturnas lucubrationes, atque intempestiva studia fugito, nam & ingenium extinguunt, & valetudinem vehementer offendunt. Aurora, Musis amica, est apta studiis. Præstus aut lude aut deambula, aut hilarius confabulare. Quid quod inter ista quoque studiis locus esse potest? Cibi non quantum libidini, sed quantum valetudini satis sit summo. Sub cenam paulisper inambula: crenatus idem facito: Sub somnum exquisiti quid piam, ac dignum memoriâ legito; de eo cogitantem sopor opprimat: id expectatus à te ipso reposeas. *Plinianum* illud semper animo infideat tuo, *Omne perire tempus, quod studio non impertias*. Cogita juveni nihil esse fugacius: quæ ubi avolarit semel, redit nunquam. Sed jam hortator esse incipio, indicem pollicitus, suavissime *Christiane*; hanc formam, aut si quam poteris meliorem, sequere, ac bene vale.

In Declamationem, DE LAUDE
MEDICINÆ.

Des. Erasmus Roterodamus D. Henrico Asinio
Lyano insigni Medico S. D.

Epist. 15. Nuper dum Bibliothecam recensero, doctissime *Asini*, venit in manus oratio quædam, olim mihi nihil non experienci in laudem artis Medicæ declamata: continuè visum est orationem non optimam optimo dicare Medico, ut vel tui nominis lenocinio studiosorum centuriis commendetur. Erit hoc interim mei in te animi quæcunque documentum, donec dabitur aliud, nostrâ necessitudine dignius. Bene vale. La-

A vani tertio Idus Martiis, Anno millesimo quingentesimo decimo octavo.

IN LIBANII DECLAMATIONES.

Reverendo in Christo Patri Nicolao Ruterio, Episcopo Atrebatensi, insignis ac florentissima
Lovaniensis Academia Cancellario, Illustrissimi Archiducis Austria
Philippi Consiliario, Erasmus
Rot. S. D.

Cum nuper essem declamationes aliquot Græcæ nactus, Præsul amplissime, eisque vertendis periculum de me ipse facere statuissem, quantum in utriusque linguæ facultate fecissem operæ precium, circumspicienti mihi cui potissimum hoc progymnasmatibus consecrarem, tu primus, atque adeo solus occurristi. Cui enim potius, etiam si nihil aliud, convenit studiorum nostrorum proventus appendere, quàm hujus florentissimæ scholæ Cancellario, id est, omnium studiorum moderatori, ac principi perpetuo? Huc igitur sponte cuncti, multum & fiducia, & animi addidit, cum passim per ora mortalium volitans tuarum virtutum fama, tum præcipue hospitis mei *Joannis Paludani* hominis doctissimi, atque humanissimi penè quotidiana prædicatio, cui mihi totius animi tui simulachrum quoddam absolutum ita depinxit oratione, ut nullus *Apelles* corporis figuram penicillo exprefferit evidentiùs. Atque inter innumera tua decora, illud in primis memorabile, quod cum per paucis mortalium contigerit uni Principi diu placuisse, tu singulari quadam sapientiæ, raræque morum dexteritate, quatuor jam *Burgundionum* Ducibus, alii post alium sic perpetuò placuisti, placésque, ut nullos inter aulicos Proceres tantundem gratiâ floreret, auctoritate polleret, sapientiâ prospiceret, consilio prodesset. Quom interim usu tam longo nihil unquam de tua sinceritate aula detriverit, tu semper aliquid de illius moribus emendaris. Nec minùs insignis illa tua laus, quàm ea quàm uni *Nestori* tribuit *Homerus*, quod incorrupta tua in agendo integritas, simplex in dicendo libertas, semper fuit Principibus gratior, multitudini popularior, quàm aliorum obsequiosa assentatio. Quid ego jam referam toties obitas summa cum laude legationes, quæ quidem faciunt, ut apud externos quoque longè latèque, solis instar, tui nominis splendor sit propagatus? Quid amplissimos honores, non tam fortunæ munera, quàm virtutum tuarum præmia, quos omnes ita gessisti, gerisque, ut longè plus illis per te, quàm tibi per illos, dignitatis accesserit: neque tam tu honoribus, quàm te honores felices esse videantur? Verùm hæc quidem quia sunt amplissima, detertere poterant, nisi me illa ruris invitarent, quod audio te, ut literis ac pietate insigniter esse præditum, ita omnes, in quibus egregium aliquod probitatis, aut doctrinæ specimen eluceret, singulari semper amore complecti, effusissima beneficentiâ solere prosequi. Neque prorsus alium multis jam seculis extitisse, qui pari, atque tu, studio, libertate, dimicatione, invidiæ contemptu, tum ecclesiæ, tum studiorum dignitatem, fortunæque tueretur. Adeo quicquid facultatis vel tua tibi fortuna largita est, vel peperit industria,

industria, id totum ad ornandos, juvandos, provehendosque probos ac doctos viros conferre gaudes. Hæc quidem, & cum his alia plurima ubi cognovissem, pater humanissime, cum ultro mihi jamdudum ardebat animus, tum hospitis adhortatio, quasi currenti calcar accessit, ut tuam amplitudinem, mihi quoquo modo demererer. Auxilii insuper fiduciam, quod recordaret olim, ut refert *Plutarch.* tenuem quendam ac plebeium hominem, donato prægrandi malo, magnam ab *Artaxerxe* Rege gratiam inisse. Tum *Maronem Augusti* benevolentiam unico disticho redemisse: neque rarò alias, summos viros exiguis munusculis impendio fuisse delectatos. Postremo, quod eleganter scripsit *Plinius*, omnibus ipsis falsa mola litare eos, qui thura non habent. Quibus rebus fretus, ausus sum & ipse tuæ præcellentiae, hos quasi tres flosculos, strenuæ vice, dono mittere, de *Græcorum* rosariis decerptos. Quandoquidem hoc nomine vel *Pastavas* dilicias vincunt Musarum hortuli, quod nullo mense non vernant. At primus quidem longè bellissimus, ac fragrantissimus in *Latium* sermonem transplantatus est, de cultissimis areolis *Libanii Sophista*, cui doctorum hominum calculis, inter *Atticistas* præcipuus locus tribuitur. Ejus ille seminarium, hoc est argumentum, ab omniparis *Homeri* campis desumpsit, idque ex *Antenorii* oratione, libro *Iliados* tertio. Ubi refert *Menelaum*, atque *Vlyssen*, quum ad res repetendas *Trojam* venissent, apud se fuisse diversatos, & utriusque speciem ac dictionem à se diligenter animadvertam describit, confertque. Dialectos *Attica* est, quamquam nihil omnino *Veneris Attica* deest. In *Menelai* persona decorum mirè servavit. Nam & *Spartanum* illam in dicendo simplicitatem libertatemque, quæ proverbio quoque locum fecit, scitè adumbravit; tum, velut ex *Homericæ* archetypo. Regi summam animi magnitudinem appinxit, sed summa cum moderatione, neque non animi jucunditate conjunctam. Nam *Priamum* etiam laudat, à populo verò omnem criminis invidiam in unum *Paridem* confert: ac nè in hunc quidem quicquam atrocius aut rabiosius dicit. Porro, bellum ita dissuadet, ut ipse jam de victoria securus, tantum ipsorum rebus consulere videatur. Denique breviloquentiam nominatim etiam effinxit, quam quidem, præterquam quod homini *Laconi* quasi gentilitia est, peculiariter in *Menelao*, cum subtilitate, elegantia, jucunditateque fuisse conjunctam *Cicero*, *Fabius*, & *Gellius* testantur, sed omnes eundem autorem *Homericum* secuti, cujus hæc verba sunt in eo loco, quem modò retulimus:

Αλλ' ὅτε δὴ μύθευ, καὶ μύθῳ πᾶσι ὕμνουν,
ἢ τοι μὲν Μυρία, καὶ ὀπίπῃ δὲ λω ἀγένης
Παυεσθί, ἀλλὰ μέλα λυγρὰ, ἔπει δ' ὀλοὺ μάλ',
οὐ δ' ἀπαμάρτυναι, ἢ γὰρ ὕμνους ἔειπες.

Quæ nos utcumque vertimus ad hunc modum:

Verum ubi consilia, & sermones texere cunctis
Cepere, strictim est *Menelaus* paucis locutus,
Paucis, sed argutè nimium: neq̃, multiloquus, nec
In verbis errans, quamvis nam minor esset.

Porro, altera declamatio è *Tragœdia* sumpta est, tertia ex *Iliados* ultimo, ubi in comploratione *Hectoris* fere similia lamentatur *Andromache*: utraque autem ut incerto authore, ita notè multò inferioris. Quanquam res tota levicula est, sed in hac placuit primam hujus laboris aleam experiri, nè videlicet juxta *Græcam* parcerniam ἐν τῷ αἰδοῦντι μέγαν, id est, In dolio singulari, sed potius

A ἐν αἰδοῦντι μέγαν, id est, In cave periclitarer. Secutus sum veterem illam *M. Tullii* regulam, ut in vertendo, sententias modò mihi putarim appendendas, non annumeranda verba. Tamen si novus interpret, religiosior esse malui, quam audacior. Verum quantum nostro conatu sumus assecuti, aliorum esto judicium. Illud unum testamur, nimirum experimento docti, nihil esse difficilius quam ex bene *Græcis*, bene *Latinis* reddere. Quòd si cognoverimus hæc nostra præludia, & quasi primitias tibi non displicuisse, tum tuo judicio, tuæque auctoritate freti, magno animo ad majora accingemur; jamque non flosculos, sed fruges de literariis segetibus collectas mittere audebimus. Vale, Pater, ac Præsul amplissime, ac me, meique studia in tuam clientelam ascribere dignare. *Levanii*. Anno à Christo M.D.III. XV. Calendas Decembris.

In Similia.

C *Erasmus Rot. cum primis erudito Petro Egidio celebratissima civitatis Antuerpiensis à libellus S.D.*

Vulgare quidem, & crassum istud amicorum *Epist. 17.*
genus, *Petre*, amicorum candidissime, quorum

ut omnis vitæ, ita necessitudinis quoque ratio in corporibus sita est; si quando procul sejunctos agere contigerit, annulos, pugionculos, pileolos, atque alia id genus symbola crebrò solent invicem misicere: videlicet nè vel consuetudinis intermissione languescat benevolentia, vel longà temporum ac locorum interapedine prorsus emoriatur. Nos verò, quibus animorum conjunctione, societateque studiorum omnis amicitiae ratio constat, cur non potius animi xeniolis, & literatis symbolis identidem alter alterum salutemus? Non quòd ultimum sit periculum, nè propter interruptam vitæ consuetudinem, frigus aliquod obrepas, nève tantis regionum intervallis semota corpora, copulam ac nexum solvant animorum; qui vel hoc artius sibi conglutinati solent, quo vastioribus spaciis illa fuerint dirempta: verum ut siquid ex amicitiae fructu detrahare videatur absentia, hujusmodi pignoribus literariis, non sine scnore faciamus. Proinde nihil quidem vulgare xeniorum ad amicum adeo non vulgare, sed plurimas in uno libello gemmas mitto. Cur enim non sic appellem has *ἐπιμνηστικὰς*, ex opulentissimo summorum autorum mundo selectas? Nuper enim dum *Aristotelem*, *Plinium*, ac *Plutarchum* locuplerandis *Adagiorum* Chiliadibus relego, dum *Anacrem* *Semonem* à mendis quibus ille non contaminatus erat, sed prorsus extinctus, repurgo, has obiter annotavi, tibi munusculum haudquaquam ingratum fixuræ. Sic enim augurabar, quòd & te perspicerem ad orationis elegantiam naturà compositum esse, & intelligere non nitorem modò, sed universam propè sermonis dignitatem à Metaphoris proficisci: Nihil autem aliud est *μεταφορὰ*, quam *Cicero* Collationem vocat, quàm explicata Metaphora. Cæterorum ornamentorum singula suam quandam, ac peculiarem adferunt gratiam, & commoditatem dictioni: Metaphora sola cumulatiùs præstat universam, quàm exornationes reliqua singula. Delectare vis? nulla plus habet festivitatis. Docere studeas? non alia probat vel efficacius, vel apertius. Fletere psras? nulla plus addit acrimonix. Studes copiarum, nusquam supellex locupletior. Placet *La-*

D d d

comissum?

confusus? nulla plus cogitationi relinquit. Sublimitatem affectas? hæc quidvis quantumvis attollit. Est quod velis extenuare? nulla magis deiecit. *Ergo tu* captas, ac lucem? nulla melius rem ob oculos ponit. Hac ferè concluduntur Adagia, huic gratiam suam debent Apologi, hæc commendat Apophthegmara, hujus accessione conduplicatur sententia dos, adeò ut *Solomon* ille vir divinus, oracula sua non alio magis quàm Parabolarum titulo voluerit commendari. Tolle Metaphoræ, supellectilem ex Oratoribus, jejuna erunt omnia. Tolle parabolas è prophetis, & evangelicis literis, magnam gratiæ partem detraxeris. At fortassè dicet aliquis, *Belle hic nonnulli sunt ornatus verbi*; quasi verò magni sit negotii, Similitudines nusquam non obvias adducere: verum nos non passim obvias sumptimus, nec lapillos in littore sparso colligimus; sed exquisitas aliquot gemmas, ex abstrusis Musarum thesauris depromptimus. Neque enim hæc à tonitrinis, aut sordidis fori conciliabulis petuntur, quæ doctorem aures & oculos morentur: Ab intimis naturæ arcanis, è penitissimis disciplinarum adytis sunt eruenda, ab eloquentium Poetarum eruditis fabulis, à nobilium Historicorum monumentis. Quia quidem in re, ut duplex est difficultas, ita gemina laus debetur: Primum illud ipsum nonnihil est, pervestigasse quod sit egregium. Neque verò minus est, quod deprehenderit. id concinniter accommodare. Quemadmodum est aliquid, primum insignem reperisse gemmam: deinde nonnulla laus est, repertam aptè sceptis, aut annulis addidisse. Addam exemplum quo res fiat dilucidior. Cicutæ venenum est homini, vinum cicutæ: quod si cicutæ vinum admisceas, jam venenum multò præsentius, & prorsus immedicabile reddis, propterea quod vis, & impetus vini, veneni noxam citius ad vitalia membra perferat. Jam hoc ipsum rem naturæ tam abstrusam tenere, nonne pars eruditionis, nec inelegans, nec injucunda? Age jam, si quis ad hunc usum accommodet ut dicat, adulationem amicitia præsentaneum esse venenum: verum ei rursus veneno venenum esse libertatem admonendi, quam *Greci* vocant *ωπινολα*. Quod si libertatem prius inficias, & ita commisceas cum adulatione, ut tum maximè aduleris amico, cum maximè videris oburgare, jam immedicabile malum esse: nullane hic ingenii laus esse videbitur? Non mediocris opinor, neque velim tamen aucupari gratiam, ubi nihil promereat. Quibus hic titulus præfertur ex *Aristotele*, *Plinioque*, in his mea est collationis inventio. Porro, quæ ex *Plutarcho*, *Seneca*que desumpta testatur inscriptio, in his nihil mihi vindico præter colligendi, explicandique laborem, & siquid laudis meretur commoda brevitatis. Neque verò me clam est quantum Similium pelagus possit è rerum omnium naturis, è tot Disciplinis, è tot Poetis, è tot Historiographis, è tot Oratoribus aggregari. Verum quæ dementia sit, quod infinitum est velle persequi? Gustum duntaxat dare volumus, ut ingenia juvenum ad his similia conquirenda excitaremus. E *Plutarcho* complura recensuimus, partim quod is autor *Grecus* est, partim quod in hoc genere sic excellit, ut cum hoc nemo vel eloquentissimorum jure conferri queat. E *Seneca* quoniam in eo tum aliud agentes versabamur, non ita multa decerpimus. Non alienum fuerit hunc libellum *Adagis*, aut, si malis, *Copie* commentariis, seu coronidem adungere,

A quod cum illis plurimum habeat affinitatis, & ad hanc vel in primis faciat. Epithalamium tuum, quo minus & absolutum sit, & editum, famulus meus in causa fuit, qui *Lovani*, me quidem imprudente, reliquit exemplum. Bene vale. *Basilea*, Anno à *Christo* nato, millesimo quingentesimo decimo quarto, Idibus Octobris.

In Colloquia.

B

Des. Erasmus Rot. optima spei puero Joanni
Erasmio Frobenio S. D.

Vicis libellus tibi dicatus expectationem nostram, *Erasmii* mellitissime; tuū erit videre ne fallas expectationem nostram. Ille sic adamatur, sic rapitur, sic teritur manibus studiosæ juventutis, ut & patri tuo fuerit subinde typis excudendus, & mihi novis accessionibus identidem locupletandus, dicas & illum *Egypum* quempiam esse, deliciasque Musarum sacra colentium. Quo magis adnitendum erit, ut tu quoque sis quod diceris, hoc est, ut literis, & morum probitate sis omnibus bonis charissimus. Vehementer autem pudendum fuerit, si quum tam multos hic libellus & latiores reddiderit, & meliores, tu commiseris, ut ad te ipsum non redierit eadem utilitas, quæ per te pervenerit ad omnes: quumque tam multi sint adolescentes, qui tibi nomine *Colloquiorum* gratias agunt, nonne meritò censeatur absurdum, si tuâ culpâ factum videatur, quo minus mihi possis eodem nomine gratias agere? Accrevit libellus ad justam voluminis magnitudinem, tibi quoque conandum est, ut quantum accrescit ætas, tantum accedat, & honestæ eruditioni, & morum integritati. Sustines non vulgarem expectationem, cui respondere necessarium, vincere pulcherrimum fuerit, certè fallere sine summo dedecore non potes. Nec hoc dico, quod hætenus porniceat profectus tui, sed ut currenti calcar addam, quo curras alacrius, præsertim quum eam ætatem ingressus sis, quâ non alia continget felicior ad imbibenda literarum, ac pietatis semina. Fac igitur ut hæc *Colloquia* verè tui dici possint. Dominus *Iesus* servet istam ætatem tuam puram ab omnibus inquinamentis, semperque ad meliora provehat. Vale. *Basilea*, Calend. August. Anno millesimo quingentesimo vigesimo tercio.

F

De utilitate Colloquiorum.

Des. Erasmus Roterodamus Lectori S. D.

A Deo nunc in omnes & in omnia per universum orbem grassatur comitata Furis à *Suabiorum*, ut tutum non sit ullum emittere librum, nisi satellitio munitum. Quanquam quid satis esse tutum possit adversus sycophantæ morsum, qui veint aspici ad vocem incantantis, ita ad omnem purgationem, quamvis justissimam, obturat aures? Prima pars hujus operis, quæ mea fuit & non mea, temeritate ejusdam erat edita. Quam quum ingenti applausu viderem exceptam à studiosis, abusus sum affectu vulgari, ad profectum studiorum. Quandoquidem nec medici semper ægrotis ministrant saluberrima, sed illis nonnihil concedunt ob hoc ipsum, quod vehementer appetant. Itidem mihi visum est hoc genus illecebris inescare teneram ætatem, quæ jucundis

Epist. 19.

candis facilius ducitur, quàm seriis aut exactis. Itaque quod editum erat repurgavi, deinde adjeci quæ moribus etiam formandis conducere, velut irreperis in animos adolescentium, quos rectè scripsit *Aristoteles* idoneos auditores Ethicæ Philosophiæ, duntaxat ejus quæ seriis præceptis traditur. Quod si quis clamet: Indecorum homini senî sic pueriliter ludere, nihil moror quàm pueriliter, modò utiliter. Et si laudantur literatores ætate provecti, qui pueritiæ crustulis blandiuntur, *elementa velint ut discere prima*: mihi non arbitror vitio verti debere, quod simili studio juventutem illecto, vel ad elegantiam *Latini sermonis*, vel ad pietatem. Adde quod bona prudentiæ pars est nōsse stultas vulgi cupiditates, & absurdas opiniones. Eas arbitror satius ex hoc libello discere, quàm experientiâ, stultorum magistrâ. Multis amara sunt Græmatices præcepta. *Aristoteles* Ethica non est apta pueris. Theologia *Scoti* minus, nè viris quidem admodum utilis ad parandam bonam mentem: & plurimum habet momenti gustum optimarum rerum protinus in se invicem teneris animis. Et haud scio, an quicquam discitur felicius, quàm quod ludendo discitur. Est hoc nimirum sanctissimum fallendi genus, per impossitum dare beneficium. Laudantur enim medici, qui sic fallunt ægrotos. Et tamen si nihil hic aliud quàm mugatus fuissim, videbantur laturi; nunc quoniam præter linguæ politiem inspersi quædam, quæ mentem instruant ad religionem, calumniantur, ac perinde quasi dogmata *Christiana* professionis hic seriò pronunciantur, ita syllabas etiam ad virum excutunt. Id quàm faciunt iniquè, magis erit perspicuum, ubi declarâro *Colloquiorum* aliquot non vulgarem utilitatem. Ut enim omittam tot serias sententias mediis jocis admixtas, tot fabulas, tot historias, tot rerum naturas dignas cognitu: In Colloquio *De visendo loca sacra* cohibetur superstitiosus & immodicus quorundam affectus, qui summam pietatem esse ducunt vidisse *Hierosolimam*, & huc per tanta terrarum marisque spacia currunt senes episcopi, relicto grege, qui curandus erat; huc viri principes relicta familiâ ac ditione, huc mariti relicti domi liberis & uxore, quorum moribus, ac pudicitia necessarius erat custos; huc adolescentes ac feminae, non sine gravi discrimine morum & integritatis. Quidam etiam iterum atque iterum recurrunt, nec aliud faciunt per omnem vitam; & interim superstitioni, inconstantia, stultitia, temeritati prætextitur religionis titulus; ac desertor suorum, contra doctrinam *Pauli*, sanctimoniam laudem aufert, ac sibi quoque pietatis omnes numeros explevisse videtur. *Paul. 1 Tim. 2.* intrepidè pronunciat, *Si quis autem suorum & maxime domesticorum curam non habet, fidem abnegavit, & est infideli deterior.* Atqui hic *Paulus* loqui videtur de viduis, quæ liberos atque nepotes negligunt, idque prætextu religionis, dum sese mancipient obsequiis Ecclesiæ. Quid dicitur de maritis, qui, destituti teneris liberis, uxore juvenculâ, idque in re tenui, proficiunt. *Hierosolimam.* Ex multis unicum exemplum proferam, nec tam recens, ut metuenda sit invidia, nec tam vetus, quin nepotes supersint quos damni magnitudo non sinit oblivisci rei gestæ.

Vir quidam præpotens decreverat ante mortem, invisere *Hierosolimam*, pio quidem animo, sed parum felici consilio: Rebus igitur ordinatis, facultatibus omnium, uxoris, quam gravidam reliquit, oppi-

- A** dorum & arcium curam tutelamque commisit Archiepiscopo, seu parenti. Ubi rumor allatus est, hominem in ea peregrinatione perisse, Archiepiscopus pro parente gessit prædonem, occupavit possessiones omnes defuncti, denique & arcem munitiorè, in quam gravis confugerat, vi expugnavit: & nè superesset ultor atrocissimi facti, gravis confossa simul cum fortu periiit. Nonne pium erat, tali viro dissuadere periculosa & non necessariam professionem? Hujus generis quàm multa comperiantur exempla, ceteris æstimandum relinquo. Nè quid interim dicam de sumptibus, quos ut fateamur non omnino perire, tamen nemo prudens non fatebitur, in viis longè meliores expendi potuisse. Quod autem ad religionem attinet, divus *Hieronymus* laudat *Hilarionem*, quod cum esset *Palestinus*, & in *Palestina* viveret, tamen semel duntaxat viseric *Hierosolimam*, ob loci viciniam, nè videretur contemnere loca sacra. Si meritò laudatus est *Hilarion*, quod abstinerit ab *Hierosolyma*, tam vicinus, nè Deum angusto loco claudere videretur, semel tantum adierit ob loci propinquitatem, nè quos offenderet; quid dicendum de his qui ex *Anglia* & *Scotia* tantis impendiis, per tot discrimina petunt *Hierosolimam*, præsertim domi relicti charissimis, quibus juxta doctrinam Apostoli debent perpetuam curam? Clamat sanctus *Hieronymus*, Non magnum est *Hierosolymis* fuisse, sed bene vixisse magnum est. Et tamen ætate *Hieronymi* probabile est, evidentiore vestigia veterum monumentorum extitisse, quàm nunc extant. De Votis disputationem aliis relinquo, tantum hoc agit Colloquium, nè quis temerè talia vota suscipiat; id esse verum declarant hæc mea verba, *Præsertim quanto domi haberem uxorem, integrâ adhuc ætate, liberos & familiam quæ pendebat ex me, & operâ meâ quotidianâ alebatur, & cetera quæ sequuntur.* De Votis igitur susceptis nihil dicam, nisi quod si summus essem Pontifex, non admodum gravatè relaxarem obstrictos. In suscipiendis, quemadmodum fateor fieri posse, ut aliquis cum fructu pietatis eat *Hierosolimam*; ita non dubitarem multis ex rerum circumstantiis dare consilium, ut eas impenas, tempus & operam infunderent in alia quæ propius conducunt ad veram pietatem. Hæc arbitror esse pia, eoque consideratâ multorum vel levitate, vel ignorantia, vel superstitione, visum est super ea remonere juventutem; neque video quos offendere debeat hæc admonitio, nisi fortè quosdam istos, quibus charior est quæstus quàm pietas.

- F** Nec illic damno Pontificias Indulgentias, aut diplomata, sed raro nugacissimè nugatorem, qui nè cogitans quidem de corrigenda vita, totam spem collocat in Condonationibus humanis. Hic si quis mihi consideret, quanta jactura pietatis nata sit inter mortales, partim ex eorum vitio, qui prostituunt Pontificias Indulgentias, partim eorum culpâ, qui illas secus quàm oportet accipiunt, fatebitur operæ pretium, juventutem super hac re commonitam esse. Verum hoc modò parum consultum est commissariis. Audi, ô bone, si viri boni sunt, gaudebunt esse monitos simplices; si potior est illis quæstus quàm pietas, valeant.

In Colloquio *De capiendis sacerdotiis* raro eos, qui *Romam* cursitant venant utque sacerdotia, crebro gravi jacturâ cum morum tum pecuniæ, eoque deduco sermonem ut sacerdos pro concubina, lectione bonorum autorum semet oblectet.

In ~~militis~~ confessione, taxo facinora militum, & impiam militum confessionem, ut adolescentes ab ejusmodi moribus abhorreant.

In monitis pedagogicis doceo puerum verocundi-
sim, ac mores aetatis decoros.

In *pietate puerili*, nonne piis præceptis imbui puerilem animum ad studium pietatis? Nam quod quidam arrodebant *De confessione*, mera fuit calumnia, cui jam pridem respondi. Docéo confessionem esse suscipiendam, perinde quasi nobis esset instituta à *Christo*. Caterùm, an id sit factum, nec refellere est animus, nec asseverare, quod nec mihi satis persuasum est, nec aliis probare possim. Quod autem admonéo de genere vitæ seriò deligendo, deq; eligendo sacerdote cui cômittas arcana tua, judicabam adolescentibus esse necessarium, nec video cur me debeat poenitere. At sic erunt pauciores monachi, & sacerdotes. Fortassis erunt, sed meliores: Idem probabit quisquis verè monachus est. Porro, qui venatur proselytos vel ad prædā, vel ob superstitionem, dignissimi sunt qui omnibus omnium scriptis traducantur, quò respiciant.

In *conviviis prophano* non damno constitutiones Ecclesie de jeuniis, ac delectum ciborum, sed in-
dico superstitionem quorundam, qui his plus tri-
bunt quam oportet, negligentes eorum, quæ ma-
gis faciunt ad præteritum: demnóque eorum crude-
litatem, qui hæc exigunt ab his, à quibus Ecclesia
mens non exigit. Item eorum præposteram sancti-
moniam, qui ex hujusmodi rebus condemnant
proximum. Hic si quis reputet quanta veræ piete-
tis lues hinc nata sit inter mortales, fatebitur vix
aliam admonitionem esse magis necessariam: sed
hæc de re copiosius aliàs respondebimus.

In convivio religioso quum omnes faciam alienos à sacris, omnes conjugatos satis doceo quale debeat esse convivium omnium *Christianorum*. Ad quam formam si sacerdotes quidam & monachi conferant sua convivia, intelligent quantum absint ab eaperfectione, quâ conveniebat illos laicis antecellere.

In *Aphrodisi* docet quantum honoris debeatur egregiis viris, qui suis vigiliis bene meriti sunt de liberalibus studiis. Sunt inepti, quibus Colloquuntur *Proci & Puella* videatur lascivum, quatenus nihil fingi possit castius. Si res honesta est matrimonium, & proci agere honestum est. Arque utinam omnes proci tales essent, qualem hic fingo, nec aliis colloquiis coirent matrimonia. Quid facias istis ingeniis tetricis & ab omnibus Gratiis alienis, quibus impudicum videtur quicquid amicum est, ac festivum? Hæc puella negat proci discessuro osculum, quod totam virginitatem illi servet illibatam. Quid ætatem hanc vulgò non dant puella proci? Deinde non vident quam multa philosophica sint inspersa jocis, de non precipitando conjugio, de delectu non solum corporum, sed multò magis animorum, de firmitate conjugii, de non contrahendo matrimonio sine consensu parentum, de castè colendo matrimonio, de sanctè educandis liberis; postremo; puella comprecatur *Christum*, ut illius auspiciis sit felix connubium. An hæc non convenit scire juvenes? Et qui hanc lectionem ob lasciviam putant esse noxiam pueris, patiuntur illis prælegi *Plutarchum & facerlas Popii*. Præclara iudicia!

In *Virgine misogama*, detestor eos, qui adolescentes aut puellas inuis parentibus pelliciont in monasteriis, abutentes illorum vel simplicitate, vel superstitione, persuaderes eis non esse spem salu-

A tis extra monasteria. Nisi talibus piscatoribus plenus est mundus, nisi innumera felicissima ingenia per istos infelicissime sepeliuntur ac defodiuntur viva, quæ fuissent electa vasa Domini, si iudicio sumpsissent institutum nostræ congruens, non rectè admoñui: at si quando cogar in hoc argumento proferre quod sentio, sic depingam & plagiariorum illos, & ipsius mali magnitudinem, ut nullus non facturus sit me non sine causa hæc monuisse: quæ-

B quam civiliter id quidem à me factum est ne malis daretur ansa delinquendi. In proximo Colloquio, non induco virginem quæ professæ militariæ institutum, sed quæ ante peractam professionem redierit ad parentes quos habebat optimos. In *Mempsigano* quam multa sunt philosophica, de ezlandis maritorum vitiis, de non interrompenda conjugum benevolentia, de sarcientiis offensis, de corrigendis maritorum moribus, de obsequiis erga maritos. Quid aliud docet *Plutarchus, Aristot. & Xenophon.*

C nisi quod hic personæ vitam quandam addunt orationi? In Colloquio *militis & Carthusiani*, simul depingo & infaniam juvenem qui procurrit ad bellum: & pii *Carthusiani* vitam, quæ sine studiorum amore non potest non esse tristis, & inamœna. In *Pseudochro* depingo quorundam ingenia, qui nascuntur ad mentiendum, quo quidem hominū genere nihil execrabilius, utinam effec rarior. In Colloquio *Adolescentis & Sarti*, domine & lupanaria facio casta? Quid autem dici potuit efficacius, vel ad inse-

Dicens adolescenti amnis pudicitiae curam, vel ad
revocandas ab initio non minus amanofo, quæ
turpi, puellas ad quæftum expofitas? Unica vox
obmovit quofdam, quod impudica puella blandi-
ens adolescenti, vocat illi suam mentulam, quoniam
hoc apud nos vulgatiffimum fit etiam honestis ma-
troni. Hoc qui ferre non poteft, pro mea men-
tula, fcribat mea voluptas, aut fi quid aliud mavult.

● In *Convivio* parvo doceo cujusmodi debeat esse convivium inter studiosos, parcum, sed festivum & hilare, conditum literatis fabulis, sine rixis, sine obreptione, sine curpiloquio.

E In *Inquisitione* doceo summam catholicæ professionis, idque aliquando vividius ac liquidius, quam docent Theologi quidam magni nominis, inter quos pono & *Gersumum*, quem interim honoris causa nominavi. Idem porrò fingo personam *Lutheranum*, que facillius redeant in concordiam, inter quos de præcipuis articulis orthodoxæ professionis convenit. Etiam si reliquam Inquisitionis partem non addidi, propter hæc exulceratissima tempora.

†

In *Sacili Colloquio* quàm multa velut in speculo exhibentur, quæ vel fugienda sunt in vita, vel vitium reddunt tranquillam? Hæc præstat adolescens ex festivis colloquiis quàm experimentis discere. *Sermo* philosophiam à cælo deduxit in terras, ego philosophiam etiam in lusus, confabulationes, & computationes deduxi. Oportet enim & ludicra *Christianorum* sapere philosophiam.

In *Protoplastis* quàm multa sunt, ad quæ passio-
res rusticiores, rudes & indocti, nihilq; minus quàm
pastores possunt suam vitam corrigere? Prætereq;
ad tollendam stultam gloriam vestium, rursus ad
coercendam illorum insaniam, qui monachorum
cultum execrantur, quasi per se mala sit vestis. Et
obiter describitur forma, quales debeant esse mo-
nachi, qui per vias obambulant. Neque enim ad-
modum multi tales sunt, quales hic describo.

In erodito guallo, stamp. di Paolo, Enstebini, Mar-
reka.

illa, vetus exemplum renovo, quæ cum integritate morum conjunxerunt studium literarum, & monachos abbatēque sacrorum studiorum oſores, luxui, ocio, venationibus, aleæque deditos, puellæ conjugatæ exemplo extimulo ad aliud studiorum genus ipsis magis congruens.

In *Spectro* detego technas impostorum, qui credulis simplicium animis solent illudere, fingentes apparitiones dæmonum & animarum, vocēque divinas. Quantam verò pestem hæc præstigit invenxerunt pietati *Christiane*? Quoniam autem rudis ac simplex ætas hujusmodi fraudibus potissimum est obnoxia, visum est exemplo non inamœno depingere modum imposturæ. Sic impositum fuit *Celestino Pontifici Romano*. Sic *Berna* delusus juvenis à monachis. Sic commentitiis oraculis & hodiè plurimi deluduntur.

Nec minima pars humanarum calamitatum est *Alchimistica*, quæ doctis etiam & cordatis viris imponit, adeò morbus hic adlubescit, si quem corripuerit. Huic affinis est *magia*, eodem nomine, sed cognomine blandiendi *naturalis*. Similes imposturas taxo in *Hippoplano* & *Ptochologia*, rursus in *Convivio fabuloso*. Ex his, si nihil aliud discerent pueri quàm *latine* loqui, quantò plus laudis mea meretur industria, qui per lusum ac voluptatem id facio, quàm illorum, qui miseræ juventuti Mammethreptos, Brachylogos, Catholicostas, & significandi modos obtrudebant.

In *Puerpera*, præter naturalium rerum cognitionem, quàm multa sunt moralia de cura matrum erga liberos, primum infantes, mox grandiores.

In *Peregrinatione religionis* ergò, taxo istos qui per tumultum ejecerunt omnes imagines è templis: rursus eos qui insaniant in peregrinationes quæ suscipiuntur prætextu religionis, unde jam & sodalitates inventæ sunt. Qui *Hierosolymæ* fuerunt, equites aurati vocantur, seq̃: fratres vocant, & in die Palmarum seriò rem agunt ridiculam, sive trahentes asinum, ipsi non multum differentes ab asino ligneo quem trahunt. Id imitati sunt qui *Compostellam* adierunt. Dentur hæc sanè, dentur affectibus hominum, at non ferendum quod hinc sibi vindicant pietatem. Notantur & ii, qui reliquias incertas pro certis ostendunt, qui his plus tribuunt quàm oportet, qui quæstum ex his sordidè faciunt.

In *Ichthyophagia* tracto quæstionem de constitutionibus humanis, quas quidam prorsus rejiciunt, multum aberrantes à recta ratione; quidam propemodum anteponunt divinis legibus: rursus alii abutuntur & divinis & humanis constitutionibus ad quæstum ac tyrannidem. Conor itaque partem utranque ad moderationem temperare, inquirens unde natæ sint, & quibus gradibus hoc usque progressæ constitutiones humanæ, quos & quatenus obligent, ad quid conducant, quantum distent à divinis, obiter indicans præpostera mortalium judicia, quibus jam olim mundus plenus est, & unde totus hic orbis tumultus natus est. Hæc ideo quoque narravi copiosius, quod doctis suppeditare occasionem accuratius hiscè de rebus scribendi. Nam quæ adhuc prodierunt non satisfaciunt curiosis. Traducere scortationem, temulentiam, adulterium, non perinde ad rem pertinebat, quandoquidem hæc mala nullum fallunt: sed ex his est periculum veræ pietatis, quæ vel non sentiuntur, vel sanctimoniz fallaci specie blandiuntur. Quod si quis calumniatur, personis sordidis assigni Theologicam dispu-

rationem, ab his talia nunc in omnibus conviviis disputantur, & hujusmodi personis opus erat familiaritius crassiusque rem tractaturo.

In *Fanere*, quoniam mors arguere solet *Christianæ* fiduciam, in duobus idioris depinxi diversum mortis genus, velut imagine vivâ ponens ob oculos dissimilem excessum eorum qui fidunt rebus cõmentitiis, & qui spem salutis fixerunt in misericordia Domini; obiter taxans divitum stultissimam ambitionem, qui luxum, ac superbiam suam & ultra mortem proferunt, quam mors saltem debebat auferre: simul eorum perstringens vitium, qui sui compendii gratiâ, stultitiâ locupletum abutuntur, quam ipsi potissimum debebant corrigere. Quis enim audebit liberè monere potentes ac divites, si monachi qui se prosternunt mundo mortuos, palpantur illorum vitiis? Si nulli tales sunt, quales descripsi, tamen ostensum est exemplum quod oportet vitari: si vulgò referuntur longè his quæ proposuimus execrabiliora, qui sunt æqui, meam agnoscant civilitatem, suumque vitium corrigant; & si vitio vacant ipsi, alios peccantes vel emendent vel coerceant. Nullum Ordinem perstrinximus, nisi fortè totum *Christianismum* infamat, qui quicquam, monendi gratiâ, dixerit in corruptos *Christianorum* mores. Quos tantopere moveret honos Ordinis, eos in primis compescere debebant qui palam factis suis dehonestant Ordinem. Nunc quum illos ut germanos sodales agnoscant, foveant ac tueantur, quâ fronte causantur à bene monente lædi existimationem Ordinis? Quanquam quæ ratio dicat, sic habendam hujus, aut illius humanæ sodalitatis rationem, ut publicam *Christianorum* utilitatem negligas? In *differentia verborum ac rerum* taxo præpostera quorundam judicia.

In *Convivio vario* commonstro rem civilitati congruam. In *Charonte* detestor bellum inter *Christianos*. In *Synodo grammaticorum* rideo studium ejusdam *Cartusiani*, suo judicio doctissimi, qui cum in *Græcas* literas soleat solidissimè debacchari, nunc libro suo indiderit *Græcum* titulum, sed ridiculè, *Anticomaritas* dicens, quos appellare poterat *Antimarianos*, vel *Antidicomarianos*.

In *Cyclope* taxo quosdam qui Evangelium semper habent in ore, quum in vita nihil sit Evangelicum. In *Conjugio impari* pono ob oculos vulgi stultitiam, qui in sponsalibus supputant dotis modum, nec ad rationem vocant sponsi scabiem, leprâ deteriorem. Atque id hodiè fit tam passim, ut nemo miretur, quum nihil sit in liberos crudelius.

In *Ementia nobilitate* depingo genus hominum, qui sub umbra nobilitatis existimant sibi nihil non licere, quæ præcipua pestis est *Germaniæ*. In *Seneculo* traducturus etiam vitia quædam mulierum, sed civiliter, nè quis expectet tale quippiâ, quale habet *Juvenalis*. Verum hoc agenti, obortus est quidam *trouis à propos*, *lupus*, ut aiunt, *in fabula*. Reliquæ ferè comparata sunt ad voluptatem, sed non illiberalem; non hoc est dehonestare Ordines, sed erudire.

Quapropter omnibus Ordinibus, & privatim & publicè rectius consultum fuerit, si depositâ quidvis eolumniandi rabie, candidis animis amplectamur omnes, quicquid pio studio in publicâ utilitatē adfertur. Aliis aliæ sunt dotes, & alios alia capiunt, milleque modis homines trahuntur ad pietatem. Laudatū est *Juvenis* studium, qui sacrâ Evangeliorum historiâ carmine prodidit. Nec suâ laude fraudatus est *Arator*, qui idem fecit in *Alta Apostolorū*.

Adversus hæreticos tubam intendit *Hilarium*, arguatur *Augustinus*, *Hieronymus* dialogis pugnat. *Prudentius* vario metri genere dimicat. *Thomas* & *Scotus* Dialectices, ac Philosophiæ præfidiis pugnant. Simile studium omnium, sed dissimilis singulorum ratio. Non reprehenditur diversitas, quæ scopum eundem petit. Prælegitur pueris *Petrus Hispanus*, quò dociliores veniunt ad *Aristotelem*. Multum enim promovit, qui gustum dedit. Atqui hic libellus, si teneræ pueri prælegatur, tradet illos ad multas disciplinas magis habiles, ad Poeticam, ad Rhetoricam, ad Physicam, ad Ethicam, demum ad ea quæ sunt pietatis *Christiana*. Sculti personam suscepit, facilius ipse mearum rerum Encomiastes, sed me compulsi, partim quorundam improbitas nihil non calumniantium, partim *Christiana* inventus utilitas, in quam oportet omnes omnibus studiis incumbere.

Hæc ita quum habeant, omnibusque qui literas didicerunt perspicua sint, est tamen quoddam hominum genus mirè bliteon, deputatos appellant *Galli*, opinor quòd malè putati sint, aut certè plus satis putati, qui sic pronunciant de meis Colloquiis. Opus esse fugiendum, præferim monachis quos illi religiosos appellant, & adolescentibus eo quod jejunia & abstinentiæ Ecclesiæ parvi penderentur, beatæ Mariæ Virginis & Sanctorum pro ludibrio haberentur suffragia; virginitas, si conjugio conferatur, nullius esse, aut parvi momenti, religionis etiã dissuaderetur omnibus ingressus, quòdque in eo arduæ difficultesque; Theologiæ quæstiones grammaticulis proponantur, contra statuta per magistros in artibus jurata. Agnosceis, mi Lector, *Anticam* eloquentiam. Ut ad postremum primo loco respondeam, quid artium magistri proponant grammaticulis, nescio; quæ tractantur in Colloquiis de Symbolo, de Missa, de Jejuniis, de Votis, de Confessione, nihil habent Theologiæ difficultatis, sed ejus generis sunt, ut non oporteat ea quæquam nescire. Et si pueris præleguntur epistolæ *Pauli*, quid periculi est, si gustus quidam illis præbeatur Theologiæ disputationis? Ad hæc, quum non ignorent pueris sophisticas candidatis perplexas de personis divinis statim quæstiones summæ difficultatis proponi, ne dicam ociosæ subtilitatis, cur nolunt pueros hoc discere, quòd ad communem vitam pertinet? Jam si putant nihil referre, quid sub quâ personâ dicatur, intelligunt opinor, quàm multa compertiantur in Evangelicis, & Apostolicis literis, quæ secundum hanc legem manifestam habent blasphemiam. Multis locis approbo jejunium, nusquam damno. Qui secus asseverat, eum declarabo impudentissimè mentiri. Sed in *Pietate puerili*, inquit, leguntur hæc verba: Cum jejunio mihi nihil est negotii. Finge hæc verba dici sub persona militis, aut remulenti, num protinus *Erasmus* damnat jejunia? Non opinor. Nunc dicuntur ab adolescente nondum adulto, quàm ætatem lex non obstringit ad jejunandum. Et tamen is adolescens præparat se ad iusta jejunia. Sic enim subjicit, Sed tamen si senseris opus, prandeo canôque parcis, quò tunc præbeam alacriorem studiis pietatis per diem festum.

Abstinentias verò quàm dampnam, declarant hæc verba quæ sunt in *Convivio prophano*: In plerisque, non res, sed animas diservit nos a Judæis. Illi manum abstinere a certis cibis velut ab immundis. & animum inquinatum. Nos, quum intelligamus omnia munda esse mundis, tamen carnem lasciviam velut equo fere-

A cienti pabulum seducimus, quò magis se audiat dicto spiritui: Nonnunquam immoderatum suum tunc usum abstinentiæ molestia castigamus. Paulò post reddit rationem, quare Ecclesia interdixit esum quorundam ciborum. Omnibus inquit, conducet. Nam tenuibus cochleis aut raris, licet ut scis, aut cepas, potiusque errare, mediocres dederunt nonnihil quotidianis obsonis: quod si quid acutius deliciaur hac occasione, sua gula impulerunt, non recusant Ecclesiæ constitutionem. Mox loquor his similia. Rursus aliquantò post, Scio nudius magnapere damnatum esse piscium esum, sed secus usum est majoribus nostris, quibus obtemperare religiosum est. Inibi protinus doceo hic vitandam etiã offendiculum infirmorum.

Æquè falsum est, in Colloquiis irrideri suffragia beatæ Virginis & aliorum Sanctorum, sed illos irrideo, qui petunt à Sanctis, quæ non auderent à bono viro petere, aut hoc animo petunt à cæteris divinis, quasi hoc aut illud, hic aut ille cunctis velit, aut possit præstare quam alius, aut quam ipse *Christus*. Imò in *Puerili pietate*, sic loquitur puer, Salutem dixi nonnullis. Quibus? Christo ac divinis aliquot. Et aliquantò post, Rursus tribus verbis saluto *Jesus*, ac divinis divasque omnes, sed nominatim *Virginem matrem*, tum eos quos habeo mihi peculiariter. Et infra commemorat nominatim, quos diros saluter quotidie.

Miram verò si proci amans laudat nuptias, dicatque castum conjugium non multum abesse à laude virginitatis, quum *Augustinus* patriarcharum polygamiam anteponat nostro celibatu.

Quod obijciunt de ingressu religionis, quàm sit manifesta vanitatis, declarant mea verba in *Virgine misegamo*, sic enim loquitur virgo: Damna igitur hoc tunc vita institutum? Respondet juvenis: Nequaquam, verum quomodo vultis suadere velim, ut quæ se in hoc vita genus coniecit, subtergatur emergere; ita non dubitem hortari puellas omnes, præferim indolis generosæ, ne se temere eo precipiant, unde post sese non possint explicare. Hæc est illius Colloquii conclusio, utcumque certatum est argumentis. Obsecro, an hoc est omnibus dissuadere ingressum religionis? Non damnatur ingressus, sed præcepti temeritas damnatur. Hæc igitur malitiosè detorqueant ad calumniam. At non perpendant quàm multa illic discunt grammaticuli, quæ pugnant cum decretis *Lutheranorum*. In *Puerili pietate* traditur ratio bene & utiliter audiendi Missam. Docetur ratio bene & efficaciter confitendi. Admonetur puer ut antequam sumat Eucharistiam, confessione purget animum. Ibidem docetur grammaticuli, quæ recepta sunt usu populi *Christiani*, quum tamen in sacris literis non habeantur, hætenus esse servanda, ne cui situs offendiculo. In *Prophano convivio* docentur, magis obtemperandum Pontificum constitutionibus quam medicorum consiliis, tantum admonentur, in necessitate cessare vigorem constitutionis humanæ, & mentem legislatoris. Ibidem probat quipiam benignitatem in monachorum collegia, modò detur ad usum non ad luxum, & potissimum detur religionis disciplinam observantibus.

De constitutionibus humanis hæc pronunciapur in colloquio *idivertia*, Regnent qui volunt, ego censeo leges majorum reverentia suscipiendas, & obtemperandas religiose, velut à Deo profectas, nec esse curam, nec esse pium de potestate publica fornistrum consipere, aut severa suspensionem. Et si quid

G

est tyrannidis quod tamen non cogat ad impietatem, scilicet est forte, quam seducere voluerit. Huiusmodi per multa grammaticuli discunt ex meis colloquiis, quibus sic obmurmurant isti. Sed indecorum est Theologum joculari saltem hoc mihi concedant apud pueros, quod ipsi permittunt sibi viri apud viros in vespertiis, ut vocant, non insultum insulto vocabulo.

Insultas calumnias quas in Hispanis obicere quidam, ostendi mera esse somnia hominum, nec sobriorum, nec Latini scientium. Nec minus indoctum est, quod quidam pronunciavit haereticè dictum, quod in symbolo Pater dicitur simpliciter auctor omnium. Verum is deceptus inscitia Latini sermonis, existimat autorem nihil aliud quam creatorem, aut fabricatorem significare. Atqui si consulat eos qui callent elegantiam Romani sermonis, si evolvat *Hilarii* aliosque vetustos auctores, comperiet auctoritatem accipi pro eo quod scholastici vocant rationem perfectissimam principii, eoque Patri peculiariter tribuunt, & auctoris nomine saepe designant Patrem quam personas inter se conferunt. An Pater rectè dicatur causa Filii, nihil meâ refert quoniam nunquam eo verbo sum abusus, nisi quod illud est veritatum, nos de Deo non posset loqui nisi verbis impropriis, nec magis propriam verbum est fons, aut principium, aut origo, quam causa.

Jam hinc mihi perpende, lector, quales sint interdum, qui suis sententiis homines pertrahunt ad incendium. Nihil turpius quam reprehendere quod non intelligas. At ista quidvis calumniandi febris, quid aliud gignit quam amarulentiam, ac dissidia? Quin potius aliena candidè interpretemur, nec statim nostra pro oraculis haberi velimus, nec eorum iudicia pro oraculis ducamus, qui quod legunt, non intelligunt. Ubi in consilio est odium, ibi error est iudicium. Pacificator universorum spiritus, qui suis organis variis utitur modis, faciat nos omnes concordēs & unanimes, in sancta doctrina, sanctisq; moribus, quod contingat pariter ad celestis Hierosolymae, quae nescit ulla dissidia, consortium pervenire. Amen. Basil. XII. Cal. Jun. M.D.XXVI.

De rectè Graeci Latineque sermonis pronuntiatione.

Generosissimo Adolescenti Maximiliano à Burgundia Erasmus Rot. S. D.

Epist. 20 Quid tanto affectu nostras literas desideratis, & Maximilianè charissime; vehementer quidem grata mihi fuit amoris erga me tui testificatio, nec hinc in te gravatè morem gessi tuae voluntati. Nam licet obrutus vetulus quam occupatus negotiis, tamen epistolam duxi ad te miseram, quod facile conjectarem, cum ita tibi fore chariorem. Ceterum quod interceptam a gridemleris, quam si quid earum rerum perisset, quae tibi maxime sunt in delitiis, magnum, ut ingenuè dicam, ex tuo dolore voluptatem cepi, non dubiis argumentis perspicienti, tecum in Anna clarissima femine, avia tua, tum in ornatissimi patris Adolpho principis Portus, non vulgarem affectum, quem à teneris unguiculis in me conceptum, constantè, perpetuèque retinuit, velut hereditario jure succedere: verum ut dolorem istum, quem tibi nescio quantum infixit perfidia, meâ civitate leniam, pro epistola misco libellum, De rectè Pronuntiatione,

A quam hodie maxime ex parte corruptam habent in Germania, & Latine. Hoc argumentum tibi dicere visum est, non tamè id, quod avari, sed quod tui videretur accommodatum, verum etiam quod magnam exemplorum partem ex Romanorum, & Graecorum, & Gallorum populari sermone produximus, quas linguas omnes tibi non incognitas esse sciebam. Ut autem materiam, quoniam de rebus minutis subtiliter differit, per se minus amoenam, aliquà voluptatis illecebrâ lenociniòque commendaremus, dialogo rem tractavimus, subinde nonnihil aspergentes quod lectiois satietatem, vel recreet, vel excludat. Porro, quanquam audio te Lovanio in aulicam vitam advocari, nihil eo timore deterretur sum à dedicationis instituto, scilicet & in aula, praesertim Cardinalia, dari locum studiis. Nam pietatis affectum, quem una cum literis ex Joanne Borsalo, Decano Vericensi, viro quum egregiè docto, tum singulati morum integritate, sanctitateq; praedito, jam pridem habuisti, non oportet nec in aula, nec in castris deponere. Ita fiet, mi Maximilianè, ut & laudatissimum Caesarem, quem nomine referi, ornamentis exprimas, & clarissimis majorum tuorum imaginibus plurimum decoris, ac lucis apponas: postremo, aulae Caesareae, totiq; patriae, non vulgarem adferas utilitatem. Si libellus hic placebit, pro tuo candore communicabis adolescenti divinâ indolis praedito Maximiliano ab Iseltste, reliquisq; sodalibus tuis, quibuscum tibi non tam generis, opum, aut dignitatis, quam eruditionis, ac probitatis longè pulcherrimum certamen susceptum est. Bene vale. Datum Basilee. Anno à Christo nato M. D. XXVIII.

IN CICERONIANUM.

Des. Erasmus Roterd. ornatissimo viro Joanni Ulatteno S. D.

E Rduum in primis, planeque regium manus Epist. 21. A est, vir ornatissime, prudentibus fidiq; consiliis reip. prospicere, quod nimirum intelligens Horatius, cum, pene quem erat summa rerum, subappellat: nec alii mortalium ulli praclarior de civitatibus, ac regionibus merentur, quam omni quidem tempore, tum verò praecipuè hoc seculo, quo, nescio quo fatali tumultu, sursum deorsum miscentur omnia, sive Christianae religionis statum inspicias, sive Monarcharum, ac rerum publicarum conditionem reputes, sive studiorum ac literarum rationem intueare, omnibus sic perturbatis, ut non alio tempore verius fuerit illud Graecis celebratum, in hoc à sua. Te verò in hoc pulcherrimo negotio summa fide, mira vigilantia, parique dexteritate versantem interpellare, fortassis improbum, aut impium etiam videatur: Sed quoniam arbitror non sine causa praecipere Flaccum, Misce stultitiam consiliis brevem, en adest ab Erasmo tibi libellus, qui suis nugis aliquantisper avocet animum tuum à gravibus, tetricisque negotiis. Quanquam haec nuga sunt ejus generis, ut, quemadmodum ait idem, fors ducant; tantum autem adest, ut nihil attineant ad remp. ut ad te quoque peculiariter spectent, qui rei scholasticae apud Aquiligranos summam curam susceperis. Multum enim partim ignavia, partim finitris moribus sit, ut bonae litterae, quae sit sollicitè exspectant efflorescere,

efflorescere, jam passim vergant ad interitum; & quasi sit hoc parum, extiterit pridem, qui nobis veluti novam sectam moluntur invehere: *Ciceroniani* sese vocant, intolerabili supercilio rejicientes omnium scripta quæ *Ciceronis* lineamenta non referunt, & adolescentiam, à cæterorum scriptorum lectione deterritam, ad unius *M. Tullii* superstitionem æmulationem adigunt, quum nulli minus expriment *Ciceronem* quam ipsi, qui se hujus tituli summo molestissime venditant, jactitantque. Quanta verò studiorum perniciēs, si persuasum fuerit neminem præter unum *M. Tullium* vel legendum esse vel imitandum? Subolet autem & aliud hujus nominis prætextu geri, nimirum ut pro *Christianis* reddamur Pagani, quum ego nihil prius agendum existimem, quam ut bonæ literæ, *Christi* Domini, Deique nostri gloriam, eâ sermonis copiâ, splendore, nitoreque prædicent, quo *M. Tullius* de rebus prophanis dicere solitus est. Et animadverto juvenes aliquot, quos nobis remittit *Italia*, præcipue *Roma*, nonnihil afflatus hoc affectu. Visus itaque sum mihi rem facurus nec inuilem ad pietatem, & studiis adolescentiæ conducibilem, si lucubratiunculam nunc hanc rei darem, non ut eloquentiæ candidatos à *Ciceronis* imitatione deterream: quid enim insanius? Sed ut ostendam quo pacto fieri possit, ut verè *Ciceronem* exprimamus, & summam illius viri facundiam cum *Christiana* pietate copulemus. Argumentum hoc dialogo tractavimus, quo simul & minus esset cædii lectoribus, & res facilius illaberetur in affectus juvenum. Bene vale. *Basil.* postridie Idus Feb. Anno M. D. XXV III.

In Galeni exhortationem ad bonas artes.

Ornatissimo Joanni Antonino Cassoviensi, medico, Des. Erasmus Rot. S. D.

Epist. 22. **O**rnatissimi viri Joannis Henkellii literis ut mihi tui reditus adempta spes est, Antonine charissime, ita non mediocriter mitigatum est absentis amici desiderium, posteaquam intelligo te summis magnatum favoribus, ac præmiis amplissimis apud tuos alligari, præterea ductam uxorem puellam, non minus sanctissimis moribus quam forma præstantem, quæ te non finit avolare, tenetque gratâ compede victum. Reliquum est ut hoc quo licet modo mutuas inter nos fabulas misceamus. Prodiit totus *Galenus* suâ linguâ nobis loquens, cujus primitias ad te mitto, inflammandis ad rei Medicæ studium juvenum animis versas; & quidem majore negotio quam credas. Causam non eloquar, verum ipse si non gravaberis nostra cum *Græcis* conferre, statim intelliges minorem fuisse laboris portionem vertere. Margaritum tuum haudquaquam patietur mihi excidere amabilem illum nivi pectoris tui candorem. Neque me fallit quid *ambrosii* concionatoris *Sebastianus*, videlicet *Erasmum* maledicorum jaculis expositum. Reddita sunt & à clarissimo *Christophoro Palatino Cracoviensi* æque ista dâ, qualia nē Regi quidem indecorum fuerit vel dare, vel accipere. Rescribam singulis, nisi quod hic libellus in publicum emissus aliquâ fortassis occasione celerius isthuc perveniet, quam epistolæ. Bene vale, mi *Antonine*, cum suavissima conjuge: cui precor ut tecum contingat feliciter consensescere. *Basilea* IIII. Cal. Maias, Anno M. D. XXVI.

In Epitomen Elegantiarum Laurentii Vallæ.

Des. Erasmus Rot. Lectori S. D.

Epist. 23. **E**o nunc redisse videntur hominum mores, ut nunc liceat lectori, ut quod cuique libuerit, idem sibi licere putet: tantæque sit injuriæ inferendi licentia, ut nos pudeat toties queri, quum alios non pudeat sine fine lædere. Adolescens annos natus plus minus octodecim, rogatus sum à quodam ludi literarii magistrello, ut ex *Laurentii Vallæ* *Elegantis* quædam decerperem, puerorum rudium ingeniis accommodas; cui geminâ facilitate, tum ætatis, tum ingenii, morem gessi, ac plus quam tumultuario studio quæ videbantur enotavi. Scriptum literatori tradidi, nullo mihi reservato exemplari, de edendo nihilo magis cogitans, quam de meipso suspendendo. Id nunc prodisse video, exemplaribus innumeris propagatum. An non hæc sit atrox injuriæ, & legibus vindicanda, judicent boni viri. Nec hoc satis visum est, affuerunt titulum *Paraphrasis*: quod ludibrii causa factum videri potest. Tolerabile fuerit *Epitomen* appellare. Nè id quidem istis visum est satis injuriæ, admiscerunt nonnulla quæ nec in *Laurentio* habentur, nec à me sunt addita: rursus quædam omiserunt, quæ prætermitti non poterant. Hactenus injuriæ potest appellari, illud verò non jam injuriæ solum est, verumetiam extremi stuporis, quod præter argumenti naturam opus distraxerunt ordine literario. Atqui hoc non erat ordinare, sed scopas (ut aiunt) dissolvere. Tota ferè hujus operis ratio constat similium ac dissimilium dictionum collatione: quæ si distraherentur, cæca est præceptio. Veluti quum *Laurentius* ostendit quid intersit inter *ut*, *sicut*, *velut*, *tamquam*, & *quasi*, quid absurdum si quis horum singula in singulas distrahat literas? Atque adeo in ipso statim hujus operis initio, habes quid sit abstinentia; continentiam ac temperantiam nè in suis quidem literis inveniebamus. At *Vallæ* hæc tria inter se confert, continentiam, abstinentiam & temperantiam. Quid quod quædam habet præceptiones generales, de *Dativis* in *abus*, de *Gerundiis*, & *Gerundivis*, de utroque *Supino*, de *Comparativis* & *Superlativis*, de *Reciprocis*, quæ per literas dividi non possunt, nisi fortè *asinabus* queram in *a*, *filibus* in *f*, *equabus* in *e*, *dentibus* in *d*, & item de cæteris. Unde liquet quisquis hoc fecit, adeo nullum habuisse judicium, ut caruerit etiam sensu communi. Proinde quoniam jam bis excuso libello, videbam typographum *Gallum* ad tertiam editionem accinctum, quod unum licuit feci, recognovi quod erat excusum, & additis, detractis, mutatisque permultis, feci ut aliquanto purgatius versaretur in puerorum manibus, quandoquidem excuti non potest. Quid superest, nisi ut emittant & illos commentarios, quos ante annos XXXV. scripsi *Luciæ*, non homini, sed lapidi, etique adjurato, nè cuiquam communicaret. Quod jurandum ita servavit, quasi jurasset communicaturum. Neutrum scripsi ut ederetur, & tamen illud quod scripsi jam adultæ ætate, multò tolerabilius erat quam illud quod adolescens enotavi. Sed precor istis mentem meliorem, qui tantum sibi permittunt in schedas & famam alienam: qui si nec humana

mana iura norunt nec divina, saltem illud perpendant, num quod mihi faciunt, idem vellent sibi fieri. Bene vale, Lector. In alma Academia *Friburgensi*, pridie Calendas Januarii, Anno M. D. XXXIII.

In Euripidis Hecubam.

Reverendo in Christo Patri Guilielmo Archiepiscopo Cantuariensi, totius Anglia Primati, & summo ejus Regni Cancellario
Erasmus Rot. S. D.

Epist. 24. Quam in animo statuissem, Praesul amplissime, vertendis *Graecis* autoribus rem Theologicam, Deum immortalem quam indignè sophisticis nugis depravavam, pro virili meâ vel restituere, vel adjuvare, ne statim juxta *Graecorum* adagionem *in te videretur tui caput*, periclitari viderer, & ad tantum munus illotis (ut aiunt) pedibus irrumpere, visum est mihi prius periculum facere, quam non luisse operam, in utriusque linguae studium insumptam, idque in re difficillima quidem illa, sed tamen profana, quo pariter & negotii difficultas ad meditationem conducirer, & si quid esset peccatum, citra sacrarum scripturarum injuriam solius ingenii periculo peccaretur. Itaque duas *Euripidis* Tragedias, *Hecubam*, & *Iphigeniam in Aulide*, *Latinis* facere sum aggressus. Sponsi fortè Deum coeptis tam audacibus dexter assistens. Deinde quam viderem operis instituti specimen non displicere, viris utriusque linguae callentissimis (quos profectò jam aliquot habet *Anglia*, liceat modò verum citra invidiam fateri, quovis in genere doctrinae, vel *Italiæ* totius admiratione dignos) intra pauculos menses, Misis bene juvantibus, ad umbilicum perdoxi. Quanto cum sudore, id si demum experientur, quicumque in eandem palæstram descenderint. Etenim quam illud ipsum ex bene *Graeci*, bene *Latini* facere, sit ejusmodi, ut singularem aliquem requirat artificem, neque solum sermonis utriusque copiosâ, paratâque suppellectile distissimam, verum etiam oculatissimum vigilantissimumque, adeo ut secutis jam aliquot nullus existeret, qui in hoc munerere omnibus eruditorum calculis probaretur: facilis nimirum est conjectura, quantum fuerit negotii, carmen carmine reddere, praestitum tantum, & inusitatum, idque ex autore non modò tam antiquo, sedque Tragico, verum etiam multum in modum presso, subtili, excusso, in quo nihil otiosum, nihil quod vel adimere, vel mutare vitæ fugitum quæ; praeterea qui in tractandis locis Rhetoricis tam creber sit, tam acutus, ut passim declamare videatur. Adde nunc choros, nescio quanta affectatione, adeo obscuros, ut *Oedipus* quopiam, ait. *Dabo se opus magis quam interpreti*. Accedis ad hac eandem depravatio, exemplarium incipia, nulli interpretes ad quos confugimus. Quo minus admittor, si ne hoc quiddam felicissimo saeculo quisquam *Italiæ* aut *France* sit hoc munus aggressus, ut Tragediam affectuam, aut Comœdiam verteret, quam plures *Italiæ* manus huc admodum, inter quos etiam *Philippus* ipse sibi non satisfacit: quidam *Hesiodum* tentant, necne id satis feliciter: alius *Theocritum* se aggressus, sed multò etiam infelicius. Denique quoniam *Philippus* *Philippus* (id quod post illustriam interpretationem cognovimus) primam

A *Hecuba* scenam in oratione quadam funebri traduxerit, sed ita ut nobis alioqui putidulis, vir tantus animi non parùm adderet. Ego porrò neque tantis exemplis, neque tam multis operis difficultatibus deterritus, magis quam Poetae hujus suaviloquentiâ, plus quam mellis, quam illi tribuunt etiam inimici, affectus, rem hactenus intentatam non sum veritus aggredi, futurum sperans, ut etiam si parum praestitissimè, tamen candidi lectores vel hunc meum conatum laude aliquâ dignum docerent: porrò, maligniores saltem veniam darent operis tam ardui novo interpreti: maxime quod ad ceteras difficultates ipse prudens non mediocriter pondus adjecerim, meâ in vertendo religione, dum conor, quoad licet, *Graecis* poematis figuras, quasque filum repraesentare, dum verum versui, dum verbum penè verbo reddere nitior, dum ubique sententiae vim, ac pondus summâ cum fide *Latinis* auribus appendere studeo. Sive quod mihi non perinde probatur illa in vertendis autoribus libertas, quam *M. Tullius* ut aliis permittit, ita ipse (penè dixerim immodicè) usurpavit: Sive quod novus interpretes in hanc malis peccare partem, ut superstitionior videar alii potius quam licentior, id est, ut littoralibus in arenis nonnumquam harere viderer potius, quam fractâ nave mediis narare fluctibus: malique committere, ut eruditi candorem & concinnitatem carminis in me forsitan desiderarent, quam fidem. Denique nolui Paraphrasen professus, eam mihi latebram parare, quâ multi suam prae texunt inscitiam, ac soligini in morem, ne deprehendantur, suis se tenebris involvunt. Jam verò quod *Latini* Tragediarum grandiloquentiam, *ampullas*, & *sesquipedalia*, ut *Flaccus* ait, *verba* hic nunquam audient, mihi non debent imputare, si interpretis officio fungens, ejus quem verti, praestitam sanitatem, elegantiamque referre malui, quam alienum tumorem, qui me nec aliâ magnopere delectat. Porrò certissimâ in spem vocor, fore ut hic labor meus, quum adversus iniquorum calumnias sic egregiè tutus, tum candidis, & æquis gratissimus exeat, excellentissime pater, si tuo quoque calculo fuerit comprobatus, quem equidem in tanto ornatissimorum Principum numero facile mihi delegi, cui meas has vigilias consecrarem, ut quem unum perspexerim praeter summam fortunæ splendorem, literis, eloquentiâ, prudentiâ, pietate, modestiâ, integritate, postremo singulari quadam erga bonarum literarum cultores benignitate, sic praeditum, ornatum, cumulaturn, ut istud Primatis vocabulum in neminem magis competat, quam in te, qui non solum officii dignitate, verum multò magis omnium virtutum genere primas teneas, idem & regis aulae praecipuum ornamentum, & ecclesiasticae dignitatis unicum fastigium. Quod si mihi contigerit ut hoc meum studium proberet a viro tam probato, profectò nec hactenus exhausti laboris me peniterebit, neque gravabit in posterum majore consilio rem theologicam adjuvare. Vale, & Erasmi in eorum numero ascribito, qui tux patris astiti toto pectore sunt addicti. *Londini* nono Calend. Februarii.

In

In Euripidis Iphigeniam.

Guilielmo Archiepiscopo Cantuariensi, Des.
Erasmus Rot. S. D.

Epist. 25. **P**OSTEAQUAM huic Tragœdiæ manus admotiri cepissem, amplissime Præsul, protinus aliam quendam orationis gustum, diversamque carminis indolem sentire mihi sum visus. Nam (ni fallor) & plusculum habet candoris, & fusior est dictio. Quo quidem nomine *Sophoclea* videri queat. At rursus argumentorum densitate, quasque declamatoriâ quadam suadendi ac dissuadendi facultate, parentem *Euripidem* magis refert. Quanquam utri sit inscribendum, neque meum est pronunciare, neque magni referre puto. Nobis tamen visum est de pristina illa nostra religione nonnihil remittere, nè non hac etiam in parte congrueremus argumento. Proinde *Iphigeniam* paulò tum fusius, tum copiosius traduximus, ac ita rursus, ut ab interpretis fide neutiquam recederemus. Hoc uno in utraque sumus ausi dissentire, quòd in choris immodicam illam carminum varietatem, ac licentiam aliquantulum temperavimus, sperantes futurum, ut hac in re docti nobis veniam darent, nimirum in tantis versantibus angustiis: quandoquidem neque *Flaccus* Lyricorum, neque *Seneca* Tragicorum Poetarum tantam in metris aut pedum libertatem, aut generum diversitatem sit amulatus, cum uterque sequeretur *Græcos* duntaxat, non etiam interpretaretur. Quòd si mihi per graviora studia siceret alias aliquot vertere Tragœdias, non modò me non poeniteret hujus audaciæ, quin etiam non vererer chorum, & stylum, & argumenta commutare; mallémque vel locum quempiam trahere communem, vel in æmœnam aliquam *paginam* expatiari, quàm in canoris (ut vocat *Horatius*) rugis operam sumere. Nusquam enim mihi magis ineptisse videtur antiquitas, quàm in hujusmodi Choris; ubi dum nimium affectat novè loqui, vitia vitæ eloquentiam; dumque verborum miracula venatur, in rerum judicio cessavit. Vale, meum decus.

In Ovidii Nuce.

Des. Erasmus Rot. optima spes adolescentis
Joanni Moro S. D.

Epist. 26. **N**E pro xeniolis vestris, nè pro tot amicis epistolis nihil omnino videar reponere, suavissime *Joannes*, mitto *Nucem*: nè sperne munusculum, sanè quàm elegantem, nimirum *Ovidianum*. Quanquam alioqui minus nec omnino pusillum mittere videri possit, qui totam mittit arborem: nec vile, qui tam facundam. Nè verò mireris apud *Ovidium* loqui *Nucem* *Latine*, quum apud *Lucianum* tam disertè litigent vocales: apud *Homerum* loquatur *Argus* navis, idque carmine. Tantisper igitur dum hæc legis, esto *Pythagoricus*, ut credas & arboribus animum esse; linguam addidit *Naso*, vel reddidit potius. Nam & olim in *Dodona* quercus edebant oracula. Mihi tamen jam pridem ab hoc genere studiorum alienissimo, libuit carmen tam festivum, & eruditum, addito commentariolo, commendare studiosis. Nec me fallebat fore, qui protinus succlamarent planè

A juxta *Græcorum* vetus proverbium, *τὸ πάλαιον ἀνέστηναι ὑπὲρ τοῦ νέου*. Ego sanè nec pueris inutile, nec seni cuiquam indecorum arbitror hujusmodi Nucibus ludere, talique laxamento ingenii lassitudinem, ex seriis studiis contractum, reficere. Ceterum quid alii dicant, non magnopere laboro. Tibi, mi *Joannes*, persuasum esse velim, præclarum artificem ubique sui similem esse, seu colossum fingat, seu semipedalem statuem, sive *Jovem* pingat, sive *Thersitem*, sive æri vulgariq; saxo insculpat imaginem, sive gemmis aut auro, nisi quòd in materia vili, minutiq; major est artis admiratio. Laudata est *Nasovis Medea*, sed videbis & in *Nuce Nasovum* esse. Illic materia suppedirabit eloquentiam, ac bona pars laudis erit decidenda *Græcis*, qui toties tractarint idem argumentum. Hic quicquid est laudis ingenio Poetæ debetur. Equidem non sum is, qui soleam de eadem fidelia plures dealbare parietes, attamen & tu candidus videberis, & ego minus ingratus, si *Nucem* hanc, cujus fructum natura secit in quatuor partes sectilem, si minus placet arborem findere, *Margareta*, *Elizabetta*, *Cecilia*, dulcissimis sororibus tuis, & harum sodalitis felici *Gygis* voles esse communem, quæ me toties epistolis suis laceffunt, tam sanis, argutisque sensibus, tam castæ *Latinitatis*, ut his nostris ægrè persuadeam ipsarum *Marte* confectas, quum id habebam compertissimum. Proinde quodcumque attinet hortari te, mi *Joannes*, vel ad literarum studium, vel ad virtutem quum tali præditus indole, domi patrem habeas, quum eruditionis omnibus numeris absolutum, tum omnis probitatis, & integritatis perfectissimum exemplar, à quo degenerare turpissimum fuerit, præsertim quum ab illo nihil non assatim præstetur, quòd conducere possit ad te omni ornamentorum genere perpoliendum? Latere non potes, præluceat tibi paternæ famæ splendor, quem aut summam cum laude referas oportet, aut summo cum dedecore fallas omnium de te expectationem. Quanquam & fororum æmulatio tibi cessanti poterat acre calcar addere, quarum comitatem, modestiam, pudicitiam, simplicitatem, mutuum concordiam si quis contempletur, tres juret esse *Charites*. Si varias musicorum organorum species scitè tractantes videat, si per omne genus autorum utriusque linguae, velut apiculas quasdam volitantes consideret; hic annotantes aliquid, quod imitentur; hinc decerpentes insigne dictum, quod in mores transferant; hinc lepidam aliquam historiolum ediscens, quum inter sodales referant, dicas *Carmenas* in amœnissimis *Amicæ* campis suaviter ludentes, flosculos & amaracum concinnandis sertis colligere. Certè sic omnibus animarum dotibus ornata sunt, ut formæ gratia, quamvis eximix, minime adferat commendationis. Hæ velut ex composito sic properant in hoc laudis studio, quasi fratrem velint à tergo relinquere. Quo magis oportet te nervos omnes ad eursum intendere, ut quoniam illas natura priores in hoc stadium induxit, utpote te grandisculas, intentione studioque antevertas. Tum illis cum *Cornelia Gracchorum* matre certamen erit, quæ sextum suum geminam laudè decoravit, tum pudicitie, tum eloquentiæ: tibi cum patre quem æquasse satis optima laus fuerit, & tamen ille nihil malit, quàm vicini. Verum hæc alia fortasse tempestivè. Interim vale.

In Erasmi Epigrammata.

Illustrissimo puero Duci Henrico, Des. Erasmi Roterod. S. D.

Epist. 27

Meminisse debes, Henrice dux illustrissime, eos qui te gemmis, aurōve honorant, dare primum aliena, quippe fortunæ munera, præterea caduca, deinde qualia quàm plurimi mortales possint largiri, postremò quæ tibi ipsi domi abundant, quæque donare aliis quàm accipere, magno Principi longè sit pulchrius. Atqui carmen suo ingenio, suis vigiliis elucubratum nomini tuo dicat; is mihi non paulò præstantiora videtur offerre: ut potè qui non aliena, sed propria largiatur, nec paucis annis intermoritura. Sed quæ gloriam etiam tuam immortalē queant efficere, tum ea quæ perquam pauci possint donare (neque enim pecuniosorum, & bonorum Poetarum par copia) denique quæ non minus sit Regibus pulchrum accipere, quam remunerari. Et opibus quidem nemo non Regum abundavit, nominis immortalitatem non ita multi sunt assequuti, quam quidem illi pulcherrimis facinoribus emereri possunt, at soli Vates eruditis carminibus præstare. Siquidem & ceras, & imagines, & stemmata, & aureas statuas, & incisos in æs titulos, & operosas pyramidas longa annorum series demolitur. Sola Poetarum monumenta, ipsa ætate, quæ res omnes debilitat, invalescunt. Quod prudenter intelligens *Alexander* ille cognomento *Magnus*, à *Cherylo* Poeta, non admodum sanè bono, singulos versiculos tolerabiles, singulis *Philippicis* ex pacto redimebat: prospiciebat nimirum & *Apellis* tabulas, & *Lysippi* statuas, paucis annis interituras, nec quicquam omnino fortium virorum memoriam æternam posse reddere, præter immortalitate dignas, eruditorum hominum literas: nec ullum esse gloriæ genus sincerius ac præstantius, quàm quod à posteris virtuti datur hominum, non fortunæ, non ab amore, non à metu, non ab assentatione, sed libero iudicio profectum. Age jam qui malos versus tam clarè prodigus emit, nonnè optet *Homericos* non singulis aureis, sed singulis urbibus emercari? Quem quidem Poetam, & in deliciis habuisse, & *Achilli* invidisse legitur, beatum illum pronuncians, non solum virtute, sed potissimum tali virtutum suarum præcone. Quanquam non me clam est, hac nostrâ memoriâ, principes plerosque literis tam non delectari, quam eos non intelligunt: qui utrunque juxta ineptum existimant, imò pudendum, optimatem virum, vel scire literas vel à literatis laudari: quasi verò sint ipsi vel cum *Alexandro*, vel cum *Cæsare*, vel omninò cum ullo veterum, aut gravitate, aut sapientiâ, aut benefactorum gloriâ conferendi. Ineptum putant à Poeta laudari, quia desierunt facere laudanda, nec tamen à *Gnathonibus* suis laudari refugiunt, à quibus rideri se, aut sciunt, aut, id si nesciunt, stultissimi sint oportet. Quos quidem ego vel ipso *Mida* stolidiores iudico, qui asininis auriculis deturpatus est, non quòd carmina contemneret, sed quòd agrestia præferret eruditis. *Mida* itaque non tam animus defuit quàm iudicium: at his nostris utrunque à quorum stultitia quum intelligerem generosam tuam indolem vehementer abhorre, dux clarissime, eoque jam nunc à puero tuos conatus spectare, ut non tam

A tuorum temporum, quàm veterum similis evadere cupias, non veritus sum hunc qualemcunq; Panegyricum nomini tuo nuncupare. Quis tuz celsitudini, longè impar, ut est, videbitur, memineris facito & *Artaxerxem* Regem præstantissimum, a quam à rusticano quodam operario, quam ille manu utraque haultam, obequitanti obtulerat, hilarē subridentemque accepisse, & ejusdem nominis alium, ut opinor, pro malo à pauperculo quopi am allato, perinde, ut pro magnificentissimo munere gratias egisse; ratum videlicet, non minus esse regale parva promptè accipere, quàm magna munificè elargiri. Quid? nonnè etiam superi ipsi, qui nullis mortalium opibus egent, ita muneribus hujusmodi delectantur, ut contempti interim divitum Hecatombæ rusticanâ micâ, & thuscūlo paupere placentur, animo nimirum offerentis non rerum precio, nostra donaria merientes. Et hæc quidem interea tanquam ludicra monuscula tuz pueritiæ dicavimus, uberiora largituri, ubi tua virtus unâ cum ætate accrescens uberiores carminum materiam suppeditabit. Ad quod equidem te adhortarer, nisi & ipse jam dudum sponte tuâ velis, remisque (ut aiunt) eò tenderes, & domi haberes *Skelsorum*, unum *Britannicarum* literarum lumen ac decus, qui tua studia possit non solum accendere, sed etiam consummare. Bene vale, & bonas literas splendore tuo illustra, auctoritate tuere, liberalitate fove. *Basil. Cal. Jun. Anno M. D. X X I X.*

In Adagia.

Erasmus Roterodamus Philologis omnibus S. D.

SI, juxta vetus Proverbium, *omni in re modus est* Epist. 28. *Optimus*, par erat & in colligendis Proverbiis adhibere modum; est enim optimarum quoque rerum si minus satietas, certè modus quidam. Multis itaque de causis statueram ab hoc studii genere posthac ferari: vel quòd argumenti natura sit infinita, ut nihil egerit qui hoc agat nequid omninò prætermittat (præsertim vetustis autoribus, qui hætenus delituerunt, in luce emergentibus:) vel quòd tantum operæ sit huic impensum negotio, ut citius metoendum existimarem, nè Lector copiam pertæsus clamaret, Ohe jam satis est, quàm aliquam desideraret accessionem: vel quòd hæc ætas ac mens jam profectò non eadem, ab hujusmodi literis abhorrens, magis ad ea raperetur, quibus vel immori nec indecorum sit nec inutile: vel quòd perpenderem hoc genus sterculos ac gemmas, quibus eruditi scripta sua consueverunt insignire, plusculum habere gratiæ, si quis eos sibi ex autoribus non omninò vulgo prostratis decerpit, quàm si ex prostratis hujusmodi collectaneis desumat. Quanquam hæc causa non deterruit *Gracos* quo minus tam multi viri graves juxta ac eruditi, partem iologias conscriberent. Apud me quoque vixit utilitatis ratio, quòd hanc operam plurimum conducere videbam, cum ad eluendas mendas ex priscis autoribus, tum ad submovendas salebras, ad quas subinde restitabant mediocriter literati. Proinde quòd nunc hanc non exiguam coronidem adjecimus, magis, nè dolo dicam, datum

datum est typographorum efflagitationi, quam animo meo. Facit enim *Pylades* quædam amicitia, quæ mihi quondam cum optimo viro *Joanne Frobenio*, nunc cum patris simillimo *Hieronymo Frobenio* intercedit, & par utriusque in provehendis optimis studiis industria mirabilis, ut quom interdum illis quædam negare voverim ac fortasse debuerim, pernegare quiverim nihil. Utinam autem hæc laboris portio tantum utilitatis adferat studiosis, quam mihi parum attulit voluptatis. Porro ut nihil horum fuerit, tamen incivilius parumque candidum videbatur, aliis eruditis ad ejusdem argumenti tractationem accinctis, nihil facere reliqui: qui vel ingenii vigore, vel industria juvenili, vel copiosiore voluminum lectione instructi, fructum uberiores studiis allaturi sunt. Quorum conatibus adeo non est animus obstare, ut vehementer etiam gavissurus sim si quis nostram obscuret operam. Illud modò lectorem, quod jampridem admonui, nolim oblivisci: nequid miretur si in hoc opere quædam occurrent diversis temporibus scripta; in causa sunt crebræ editiones, non sine novis auctariis. Primum enim hujus argumenti gustum dedimus apud *Parisienses Lutetiam*, per typographum *Joannem Philippum* natione *Germanum*, qui tum officinam habebat in vico divi *Marci*, ad insigne *Trinitatis*, anno M. D. Menssem non exprellit typographus, sed epistola quam præmisit *Faustus Andrelinus*, habet ejusdem anni decimum quintum diem Junii. Hanc editionem aliquanto post æmulatus est *Jodocus Badius*: deinde *Matthias Schæfferius Argentorati*: post hæc, opus ad voluminis magnitudinem adauctum, *Venetia* edidimus apud *Aldum Manutium*, Anno millesimo quingentesimo octavo. *Aldum* editionem meo initio æmulatus est *Basilea Joannes Frobenius*, à quo plus septies excusum est idem opus, ac nunquam sine accessionibus. Quoniam autem hoc scripti genus constat industria hinc atque hinc decerpenti, non ita multum laudis tulerit qui primus apud *Latinos* aggressus sit *περὶ ἀπομνημονεύων*, nisi siquid promereatur iudicandi tractandisque dexteritas. Siquis profert editionem vetustiore eâ quam ostendi fuisse primam, ei lobens hoc laudis tribuero, quod illi non illiberalis cogitatio ante alios venerit in mentem. Et sanè mirum est, quom apud *Græcos* tot clarissimi scriptores ex professo tractarint hoc genus, apud *Latinos* nullum extitisse, vel è turbâ *Grammaticorum*, qui simile negotium susciperet: quom, meâ sententiâ, *Latinorum* horti non minus vernerent istiusmodi flosculis quam *Græcorum*. Sed nescio quo pacto *Græcorum* admiratio propensior effecit ut *Latini* sua videantur habuisse neglectui. Alioqui non video quamobrem *Vergilius* sit *Homerò* & *Hesiodo* posthabendus: aut *Seneca*, quisquis is fuit, *Enripidi*; aut *Plautus* & *Horatius Aristophano*; nam *M. Tullius* quod ad hanc sanè rem attinet, longe superat *Demosthenem*. Quisquis igitur hoc primus apud *Latinos* aggressus est, rem nec illiberalem nec infrugiferam aggressus est. Jam biennium exierat ex quo *Lutetia* operis hujus gustum fueram auspicatus, quom *Lovanii* agens, fortè ex *Hieronymo Buslidio*, qui cum recens ex *Italia* venerat, nactus sum libellum *Adagia* pollicentem; in eo comperi proverbialia serè septuaginta, è *Latinorum*, præsertim *Philippi Beroaldi*, com-

A mentariis collecta. Contuli annum ac diem; annus erat idem, sed editio mea tribus mensibus præcesserat: & res satis ipsa declarabat neutrum alteri tum fuisse notum, sed ambobus eandem cogitationem incidisse in mentem. Itaq; si quid refert quis primus hoc argumentum attentârit, uterque nostrum primus fuit: si primus est, qui neminem est secutus. De *Latinis* loquor. Quod si auxit Proverbia qui plura edidit, ego nimirum auxi, qui prima itatim editione dedi plusquam octingenta, quorum bonam partem hauseram ex fragmentis *Diogeniani Græci*. At posteaquam emisi tot *Chiliadas*, cuius proclive fuit suis collectaneis aliquam accessionem adungere, quam profuerat ex bonis autoribus esse decerpam, nec mentiatum tamen; nos enim *Chiliadas* omnes ex optimis quibusque autoribus decerpimus, diligenti nomenclatura, sicuti par est, indicantes, quid cui feramus acceptum; adeo ut nec *Apostolium* debitâ laudis portione fraudaverimus: tantum absuit ut me plumis alienis vendicare voverim. Hæc indigna ducerem quæ commemoraretur, nisi viderem hoc à quibusdam agi seriò, ut primi hoc exemplum induxisse videantur: ab aliis, nè quid ex meis *Chiliadibus* videantur sumptisse mutuo, sed rem totam suis auspiciis suoque *Marte* confecisse. Atqui si decerpunt ex vetustis autoribus quæ produnt, quom in his resideat infinita Proverbiorum copia quæ nos prætermisimus, cur, his præteritis, tam multa congerunt à nobis prodita, tam paucæ adferunt à nobis intacta? Cur tam rarò citant autores à nobis non citatos? Et si quid paululum novent, an credunt illicò bene dissimulatum furtum, si veteribus ollis novas affigant ansas? Si nostra non legerunt, quâ fronte profitentur se nihil habere mecum commune? Si legerunt ac dissimulandum putant, certè diligentia & dexteritate tractandi perficiendum erat nè cui suboleret fucus. Ego sanè quanquam ita versatus videor in bonis autoribus, ut non magnopere sit opus ex recentiorum miscellaneis suffurari: tamen nullus est hodie literator tam trivialis, quin si libellum ederet *Adagia* pollicentem, dedignatus sit eum lectione: quod verè dictum sit, nullum esse librum tam malum unde non aliquid boni possis decerpere. Nolle legere eos qui tractant argumentum commune tecum, turpis est arrogantia: dissimulare quom legeris, turpioris est ambitionis: inficiari beneficium, turpissimæ ingratitude. Hæc illorum causâ dixerim potiusquam meâ. Nam quod ad meum attinet animum, rerque quaterque liberum omnibus esse volo, cadere ac recedere Proverbia, seu nova velint seu malint vetera. Si id fecerint me infelicius, nihil offecerint meo nomini: sed admota purpura deterior purpura meum illustrabit potius. Sin felicius, gratulabor communibus studiis, & in his mihi quoque. Nec addubito quin hoc seculum plurimos habeat juvenes qui me valeant in hoc stadio præcurrere: palma in medio est, arripit ac qui potest. Sed de his plura quàm statueram. Unum est in quo mihi fortassis opus erit Lectoris aequitate; quoniam toties ex longis intervallis editum est hoc opus, non arbitror ubique vitatum nè repetantur eadem. Vale, quisquis es, amice Lector.

De

De Ratione veræ Theologiæ.

Reverendissimo sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ
T. T. S. Chryfologi Cardinali Moguntinensi,
ac Magdeburgensi Archiepiscopo, Principi
Electori, Primati, &c. Administratori Hal-
berstatiensi, Marchioni Brandenburgensi, Des.
Erasmus Rot. S. D.

Epist. 29. **L**iberalis quidam, & ingenuus ingenii tui can-
dor in causa fuit, opinor, reverendissime Præ-
sul, & idem Princeps illustrissime, ut ex meis li-
bellis, longè quàm pro meritis majorem opinio-
nem de me conceperis. Et tamen istum animum
tuum si minus mihi, certè literis ac virtuti gratu-
lor, gratulor iis, qui verè sunt id, quod me credis
esse. Siquidem ut hætenus errat tua celsitudo,
quòd tantum laudis tribuit *Erasmio*, non errat ta-
men in hoc, quòd egregiam virtutem cum eru-
ditione pari copulatam, in quocunque comperia-
tur homine, summorum Principum studio foven-
dam ornandamque censet. Quanquam autem
non dubitabam, quin ex congressu nonnullam o-
pinionis meæ jacturam facturus essem apud te,
tamen apprimè gestiebam in tam eximii Prin-
cipis amplexus accurrere, ac ne prorsus *adusq̃* ve-
nirem, *Pauli ad Romanos* epistolæ Paraphrasin tuo
nomini destinàram. Hunc animum meum lite-
ris significàram juveni, non minus eruditione,
quàm imaginibus claro, *Matrico Husteno*, sed hoc
unicè nobili, quòd tua dignitas illum inter præci-
puos, ac interiores officarios complectitur. Sed
ea mox mutata est sententia, quòd magis conve-
nire videretur, ut quod *Romanis* scriptum esset,
iisdem inscriberetur. Interea nec per fortunam
tuo conspectu frui datum est, nec per studiorum
immodicos labores licuit apparare, quod tuâ cel-
situdine dignum haberetur. Etenim cum proxi-
mè *Basileam* repeterem, in diversam dirionis tue
partem procul te contuleras; rursum ubi me reci-
perem in patriam, jam apud *Cæsarem* agebas *Augu-
sta*. Quod quidem iter cum mihi vel eunti, vel
redenti multis nominibus infaultum fuerit, nullo
tamen infelicio, quàm quòd tui non contigit
copia. Porro, dum posthabitis curis omnibus, pro
viribus aditor ut No. Test. *Leone X.* cui dicatum
erat, dignum efficiam, ac proinde iterum atque i-
terum novo, mihi penè veterum collegi, dum
hoc à senio vindico, mihi senium contraxi; dū-
que illud, ut i scribis, pristino nitore restituo, mihi
squalorem ac situm conciliavi. Nam laboris, ut
voluptatis & gloriæ quàm minimum habet, ita
tædii, molestiæque plurimum. Ac penè duplica-
bat molestiam, quod complures experirer ingra-
tissimos, quorum utilitati porissimùm tantum la-
boris desudabatur. Tandem & à laboribus quibus
distinguebar, & à morbis qui me propemodum
extinxerant, utcumque mihi restitutus, officii mei
meminisse cœpi, atque hinc literis, quando adhuc
secus non licet, amplitudinem tuam saluto, simul-
que gratulor tot ornamentis tuis Cardinalitæ di-
gnitatis fastigium accessisse, unde tibi hoc etiam
plus decoris adjunctum est, quòd à Pontifice in-
tegerissimo, nec emptum, nec ambitum obcegit, &
adeo non ambitum, ut nisi *Maximiliani Cæsaris*
auctoritate permotus, obstinatè tueris recusaturus.

- A Adjungimus epistolæ libellum *De ratione studii
Theologici*, non ut hoc tuo nomini dedicari osidem
meam liberem, verùm ut hoc velut arrabone da-
to, magis ac magis astringam. Oprabat R. T. D.
ut Divorum vitas illustrarem meo stilo, at ego
conatus sum, ut ipsi Divorum Principi meâ quali-
cunque industria lucis nonnihil adderem. Nam
gaudet ille, totius gloriæ fons, etiam piis suorum
studiis utcumque nobilitari. Cæterum sermone
B vix consequi queam, quantopere deamem indo-
lem istam tuam, cui juveni, inter tot dirionis ad-
ministrandæ necessarias magis, quàm sacras solli-
citudines, illud vel imprimis cordi est ut Divorum
vitæ, quæ partim habentur fabulis anilibus simil-
limæ, partim eo prodita stilo, ut nemo doctus aut
gravis absque nausea possit legere, primum mayo-
re delectu, majorèque fide: dein sermone si non
facundo, certè mundo, casto, nec tradantur. Per-
spicit nimirum tua prudentia id quod verissimum
C est, non mediocriter ad *Christiana* Religionis or-
namentum facere, nè quid omnino canatur, aut
legatur in Templis, quod non gravissimo doctissi-
moque cuique placere queat hoc est, quod non ex
divinis libris haultum sit, aut certè à viris eximiis
profectum. Nunc *Siculis*, quod aiunt, gertis va-
niora: nunc cujuslibet deliri tenis, aut etiam a-
niculæ, somnia huc irreperunt, & indies magis ac
magis irrepunt. Verùm hac in re præstare quod
desiderat celsitudo tua, magis opto quàm possum.
D Ego præter conatum sedulum nihil polliceor.
Non desunt autem vel apud *Germanos*, qui meâ
sententiâ cumulatè valeant tuis sanctissimis votis
satisfacere: vel *Huttenum* habes domi, linguæ
Latina delictum. Interea mihi magis libet tibi
mentem istam Episcopo dignam, quàm fortunam
quamlibet amplam gratulari. O felicem *Christi*
populum, si passim contingat tales esse Præsules,
quibus *Christi* gloriæ nihil sit antiquius, qui gem-
marum lucem, qui auri fulgorem, qui argenti ni-
torem, qui byssi candorem, qui cocci ignem; bre-
viter, qui totum *Aaronis* ornatum moribus ac vi-
tâ referant, quibus etiam si pallium ac pedum de-
trahas, tamen Episcopos agnoscas! In te fortuna,
quam antiquitas cœcæ faciebat, oculata videtur.
Generis tui longè clarissima stemmata morum
tuorum ornamentis illustras. Archiepiscopi di-
gnitatem viræ integritate conduplicas. Cardinali-
tio galero nescio quid Majestatis additum videtur,
posteaquam tu non recusasti. Quid superest, nisi
F ut *Christum* Opt. Max. comprecemur, ut istam
mentem tibi, te nobis quàm diutissimè servet in-
columem. *Levanii XI.* Calend. Januarii, Anno
M. D. XVIII.

De modo Confitendi.

Des. Erasmus Rot. R. P. Francisco Molinio
Episcopo Condomiensi designato S. D.

- G **H**ilarius noster tuas perferens literas, ornatif-
sime Præsul, rari cujusdam candoris & be-
nevolentie singularis erga nos plenas, profectò
plurimam attulit hilaritatem. Itaque quando tu
dignatus es nobis significare, quid istic rerum ge-
ras, mihi vicissim vitum est curare, nè nescias quid
retum nos hic agebamus, quum tua redderetur e-
pistola. *Horatius*, quum ea meditaretur quæ per-
tinerent ad bene vivendum, ita scribit,

(Ecce Condo

Epist. 30.

Cando & compono, quæ max depromere possim.
 Hoc carmen mihi iustius usurpâro, qui tum in his eram, quæ faciunt ad bene moriendum. Nam hæc est præcipua Philosophiæ pars, maximèque seria. Id tamen per omnem vitam agendum est omnibus, tamen nescio quo pacto *Phryges* sumus plerique, nec ferè nisi plagis reddimur emendati-ores. Rerum dolor, quum aliàs sæpe, tum mense Julio proximè actò, me sic afflixit, ut seriò fuerit de migrando cogitandum: verum idem ad *Jesu* natalem me sic invasit, ut desperatâ vitâ, mors fuerit etiam in votis. Acerbus quidem, & agrestis monitor est calculus, & ipsâ quoque morte crudelior. Sed tamen hoc illi debeo, vel per illum potius Domino *Jesu*, quòd nunc sedulò damus operam, nè mors nos opprimat imparatos, etiam si non dederit spatium exomologesi supremæ, quam nunc mittimus, velut appendicem mearum ad te literarum. Quà si tuam epistolam bene pensatam judicabis, erit cur vehementer gaudeam. Nam animum istum scio me nullo unquam officio pensare posse. Eia Præsul integerrime, sic inxerim nobis fruamur in Domino, donec reddita temporum tranquillitas patriatur nos propius jungi. Bene vale. *Basilea*, sexto Calendas Martias, Anno à *Christo* nato millesimo quingentesimo vigesimo quarto.

In Psalmum 1. Enarratio.

*Des. Erasmus Roterodamus Beato Rhemano
 Selastadiensi S. D.*

Epist. 31. **Q**uam videamus, *Beate* optime, illiteratum etiam hominum vulgus, xeniolis ultrò citròque missitatis, necessitudines suas vicissim alere, non putavi convenire, ut in optimarum literarum cultoribus hæc civilitatis, & officii pars cessare videatur, præsertim in nobis, quos communis studiorum ardor tam arctâ necessitudine copulavit, ut arctiore non possit. Nuper igitur cum itineris labore delassatus equis, dieculas aliquot apud divum *Audomarum* cogerer subsidere, nè tempus hoc omnino periret studiis, de parando tibi xeniolo corpi cogitare, & commodum veniebat in mentem quod graviter admonet *Seneca* noster, cum primis esse dispiciendum, non solum ut munus dignum sit eo qui mittit, verumetiam aptum ei cui mittitur. Sic enim fieri, ut quæ per se vilissima sunt, hoc ipso reddantur pretiosissima, quòd commodè fuerint delecta. Quid autem magis mitti decuit ab homine Theologo, quàm eximium aliquem flosculum ex vernantissimis divinarum literarum areolis decerptum? Quid autem magis conveniebat mitti *Beato*, quàm ipsam verè beati formulam, divini Spiritus penicillo depictam? Divinum planè cognomen, ut quod hominis naturam superet. Unde *Græci* Poetæ Numinibus hoc ceu peculiare tribuere consueverunt, præter eos appellantes. Neque prorsus in ultum mortalem tam eximii cognominis honor competit, nisi qui sic insitus sit *Christo*, ut jam veluti transfiguratus, & unum cum illo factus, quemadmodum in ipsius immortalitatis, ita & in tam egregii cognominis consortium a seisc meretur. Nihil enim magis abest à veræ beatitudinis appellatione, quàm isti quos stultissimum vulgus beatos appellat. Sic enim illis tribuit beatitudi-

A nem, ut tribuit & divinitatem, vel turpiter errans, vel turpius assentans. Toties in mysticis literis iteratur hoc *Beati* cognomen. Nec tamen usquam tributum offendimus opulento, nusquam Monarchis, nusquam *Sardanapalis*. Lego, *Beatos qui timeant Dominum, qui ambulant in viis ejus*. Lego, *Beatum, cui non imputavit Dominus peccatum*. Lego, *Beatum, qui intelligit super egenum, & pauperem*. Lego, *Beatos immaculatos in via, qui ambulant in lege Domini*. Toc sunt beatitudinis ordines, & tamen istorum *ἀντιστοιχίαν* habet *Græcorum* proverbium. Primus beatus ille, quem Dei timor à peccando cohibet. Rursum, beatus & is qui prolapsus quidem est in vitia sed ita lachrymis commissisa diluit, ut ei clemens Dominus non imputet, quod admisit. Neque non beatus ille qui pietatis & charitatis officiis, vitæ superioris errata pensat. Nam hunc in die iudicii à malo liberabit Dominus. **C** Sed beatior est, quem divinæ legis intuitus, ab omni vitiorum inquinamento custodierit immunem. Beatissimus autem, quem hoc *Psalmus* describit, cui non solum contigit nullis inquinari vitiis, sed ita jugiter versatus est in præceptis divinis, ut cum ipse perpetuè vitæ floreat innocentia, tu aliis exemplo morum, salutarique doctrinâ fructum pulcherrimum afferat. Mitto igitur te tibi, hoc est Beatum *Beato*. Quid enim aliud magis quadrabat? præsertim cum tu ut ingenium nactus es nullis obnoxium vitiis, ita vitam pariter & famam ab omni vitiorum labe intactam tueri studeas, tamque infatigabili studio verferis in optimis literis, ut *Christo* tuos pulcherrimos conatus bene fortunante, & civitatus tuæ, jam tot egregiis ingeniis editis nobili, non mediocre lumen ac decus addas, & spes sit fore, ut toti *Germaniæ* eum aliquando virum exhibeas, ut intelligant homines, *Beati* vocabulum tibi non fortuito, sed divini Numinis consilio contigisse. Proinde xeniolum hoc non solum te commonefaciet *Erasmii* tui, verumetiam te ipsum tibi proponet. Faxit Deus Opt. Max. ut sicut hæsternis studiorum societate dulcissimè conjuncti fuimus, ita posthac æternæ, veræque beatitudinis consortio simul frui promereamur. Vale, amicorum optime. Apud divum *Audomarum*, Idibus Aprilibus, Anno millesimo quingentesimo decimo quinto.

In Psalmum 4. Concio.

R. P. Joanni Episcopo Lincolnensi in Anglia, Erasmus Rot. S. D.

A Nre complures annos primus omnium *Ca- Epist. 31.*
lati me cohortatus es, integerrime Præsul, ut in *Psalmorum* opus ederem commentarios; nec verò desinis frequentibus epistolis, eandem occinere cantilenam. Exorti sunt deinde, quum eruditi quidam, tum etiam Principes qui idem flagitarent. Quibus dum video excusationem meam, licet meâ sententiâ iustissimam, non probari, subinde conatus sum introspicere sacratissimum hoc divini Spiritus adytum: Verum id tentantem, aut aliò avocarunt occupationes, aut Religio quædam, ac veneratio Majestatis ab ingressu deteruit. In primum *Psalmum* olim ceu prælusi,

præfati, in Secundum justum addidi Commentarium, in Tertium tentavi Paraphrasin; nunc in Quartum mitto Concionem, nullum non movens lapidem, si quâ fortè succedat. Nec adhuc usque mihi satisfacio. Paraphrasin vix recipit hujus operis natura, & tamen in tanta commentariorum turba Lector esset aliquâ tractationis novitate retinendus. Pergam, si tu gustum hujus conatus probaris, & si conantem tuus apud Deum precibus juveris. Bene vale. *Basilea*, Nonis Januariis. Anno millesimo quingentesimo vigesimo quinto.

De puritate Ecclesiæ Christianæ.

Christophoro Escheneldio Teloni Poppardensi, Erasmus Rot. S. D.

Epist. 33. **C**hristus *Matthæum* à telonio sevocavit ad Evangelium, tu, *Christophore*, *Christum* & Evangelium in ipsum telonium induxisti, qui sic terreni Principis negotium geris, ut inter phantas syngraphas semper sit aliquid libellorum, qui mentem tuam ad cœlestem Philosophiam instruant, quo verè sis *Phariseus*, hoc est, factis homini tuo respondens; nec jam scis *Chrysophoros*, ut sunt istius ordinis plerique, sed *Christophorus*. Plurimum enim abes à quorundam opinione, qui putant nullquam esse *Christum*, nisi in monasteriis, quum ille sit magis omnium communis, quàm soliste, pariter lucens universo mundo. Et in aulis Principum, & in castris militum, & in iremibus nautarum *Christo* locus est, si adsit pius animus. Me verò quum in *Christo*, non tantum supra meritum, sed propè etiam supra modum diligas, tamen charitati tuæ non est satis, quòd amore mutuo tecum paria facio; vis apud te extare proprium ac perpetuum aliquod nostræ amicitie pignus, quo *Erasmus* tibi præsentem fingas, & absentis desiderium leves: Id fieri posse significas, si *Psalmum* aliquem cum nostrâ enarratione ad te mittam; non libuit excusare; primum homini tam amico, dein rem piam, juxta ac facilem postulanti. Tu puta tibi non chartaceum munus ex *Erasmii* paupere suppellectile, sed pretiosam gemmam è mundo Sancti Spiritus esse missam, quam non gestes digito, sed in corde recondas. An tu *Psalmum* designaris non satis memini. Nam Epistola tua latet in acervo, itaque quem fors obtulit arripui. Vale. *Basilea*, sexto Calend. Februarii, Anno à Natali millesimo quingentesimo trigésimo sexto.

In Psalmum 12. Enarrationes.

Clarissimo Angliæ Baroni, Domino Thoma Rochefordo Des. Erasmus Roterdamus S. D.

Epist. 34. **E**ximie cujusdam mentis evidens specimen jam olim dedisti, vir clarissime, quòd non satis ornatus tibi videbaris majorum imaginibus, stemmatis, torquibus aureis, & annulis, quæ tu cum pro vetusta gentis tuæ nobilitate, tum pro moribus genere dignis meritò gestas, nisi & animum preciosiore quâdam catenâ ex honestissimis Philosophiæ disciplinis velut anlis contextâ, deco-

A rasses. Nunc impensius etiam gratulor tuæ felicitati, quòd homini potenti, laico, & aulico perspiciam etiam sacras literas esse cordi, réque nobilis illius margaritæ desiderio teneri, quo lubentius morem gessi sanctissimæ voluntati tuæ, *Psalmum*que quem designaris, trifariam enarravi; quàm feliciter, totum facio judicium. Ipse certè non mediocrem hujus opellæ fructum cepi, quòd inter tractandum haud vulgarem animo voluptatem, solatiumque persenti. Si tuo quoque animo perinde placuerit, mihi gratulor qui paruerim: Sin quæ displicent non gravaberis indicare, tibi gratias agam, qui me doctiorem reddideris. Scripsit in hunc *Psalmum* divus *Hieronymus*, sed suo more breviter, brevius etiam *Arnobius*: beatus *Augustinus* non enarravit, sed notulas tantum brevissimas addidit quod in memoriz subsidium, opinor, solet dicturus apud populum; ac demiror quo casu commentarius interciderit. *Cassiodorus* non habebam, nec solet ille multum adferre momenti. Itaque magna ex parte res erat meo, quòd aint, Marte gerenda, quanquam si quid bene cessit uni *Christo* debetur in solidum. *Basilea*, Idus Augusti. Anno à *Christo* nato millesimo quingentesimo trigésimo septimo.

In Psalmum 33. Enarratio.

D Ornatissimo Prasuli, eidemque illustrissimo Principi D. D. *Conrado Episcopo Wirceburgensi, orientalis Francia Duci, Des. Erasmus Roterd. S. D.*

Epist. 35. **E**ximie cujusdam felicitatis loco deputo, Prasul ornatissime, quòd tantus Princeps hunc intimæ sortis homunculum, in tuam clientelam, atque adeò, quæ tua est benignitas, in tuam amicitiam recipere dignatus sis, idque non vulgaribus etiam argumentis testatum esse volueris. Quanquam non hinc perinde magnam cepi voluptatem, quòd viri summa utriusque status dignitate pollentis, & antiquissimis majorum imaginibus cum primis clari, favorem nactus essem, atque ob id quod in summam spem erigeret, fore ut aliquando hæc Religionis *Christiana* tempestas nobis in tranquillitatem verteretur, posteaquam summatis viris Ecclesiæ clavo affidentibus, sacras literas, veramque pietatem cordi esse videbam. Sed optimo jure videar ingratus, si tam optabile bonum, quòd tua singularis humanitas occasione levi submonita verius, quàm provocata, tam amanter obtulit, ego meâ negligentia patiar obsolescere. Nam hominum benevolentia quemadmodum diutino silentio, sive ut elegantius à *Græcis* dicitur, *ἀμετρονία*, primum refrigerat, dein paulatim emoritur: ita vicissitudine literarum, & officioliis ultrò citròque commean-
F tibus alitur ac vegetatur. Verum, nè tuam R. amplitudinem inanibus appellarem literis, quæ nihil haberent præter vulgare salutationis officium, *Psalmum* adjunxi, quem in hoc ipsum recenti lucubrationculâ enarravi, quo non solum te tui clientis commonesceret, verumetiam cœu xenium quoddam reponi posset, quotiescunque liberet depromere, vel aliquid oblectamenti curis defesso, vel ab externis negotiis ad sacra-
(Eccc a tiora

tiora secedenti nonnihil utilitatis allaturum: si quid tamen omnino hic est, quod tali Præsuli, nili possit esse usui. Certè per te aliis non parum fructus accessurum spero. Nec dubito quin optimus pastor in tuis locis numeres, quicquid ullo pacto gregis Domini pietatem vel adjuvat, vel excitat: cui fovendo tuendoque, te summus ille pastorum princeps, ut quàm diutissimè servet incolumem preor. Vetusissimus mos est, ut clientes, ac liberti subinde misso munusculo gratam erga patronos voluntatem testarentur. Puta igitur hanc esse strenulam à clientulo, tenuis quidem fortunæ, sed devoti animi profectam. Apud *Friburgum Brisgoia*, nono Calend. Martias. Anno à Christo nato millesimo quingentesimo trigésimo.

In Psalmum 38. Enarratio.

R. Præsuli, eidemque illustrissimo Principi, D.
Stanislaus Turzoni Episcopo Olmutzensi
Des. Erasmus Rot. S. D.

Epist. 36. **U**Nas *Amyclas* perdidit silentium, sed πολλὰς φωνὰς ἀποστολῆς δίδωσιν, si qua fides priscorum Adagiis. Quum autem inter omnes possessiones nulla sit quæ cum fideli amico queat comparari, non existimavi, Præsulum ornatissime, commitendum, ut mihi perpetua literarum intermissio tam insignem patronum videretur ademisse. Animo quidem meo nunquam exciderat amabilis ille *Turzo*. Id enim qui possum, ni essem unus omnium qui vivunt non solum inhumanissimus, verum etiam ingratus? Sed interdum audiebam te mutasse sedem, interdum addubitabam num in tantis rerum tumultibus esses incolumis, interdum nonnulla suspicio vellicabat animum, nè quis fortè ex istorum numero, qui aconitum in lingua circumferunt, veterem tuam in me benevolentiam vel extinxisset, vel certè refrigerasset. Sed *Gaspas Velius* quondam tuz benignitatis alumnus, quam Cæsaream synodum apud *Spiron-fas* indictam petens obiter nos inviseret, scrupulum omnem depulit, confirmans & tibi res omnes esse ex animi sententia, nec pristino tuo erga me studio quicquam decessisse; sed quod ante crebrò fecerat per literas, tum præsens præsensem objurgabat. quod apud tam eximium amicum, non aliquo studiorum meorum monumento refrigerare mei memoriam. Quum responderem, eam quidem voluntatem mihi fuisse perpetuam, ceterum hæctenus nihil enatum quod tanto Præsule dignum videretur, acrius etiam me objurgavit, qui non satis pernòsem *Turzonis* humanitatem. *Nullus*, inquit, libellus est tam pusillus, quem ille non sit magni nominis loco accepturus, modo is sit *joan. Erasmi* ingenii factus. Hic rursus quum excusarem jamdudum effortum laboribus, calamitatibus, morbis, & annis ingenium, nullam accepit tergiversationem, nec conquievit, donec polliceretur quod exigebat. Feci itaque quod solent *Bracconi*: inter absentes mittuntur symbola, signa vocant illi, in quibus nemo spectat pretium, sed ejus qui mittit animus gratiam addit xenio, etiam si fragmentum sit panni conjussibet, non magis ungue pollicis. Hoc exemplo provocatus, ac spe successus à *Velli* sermone concepti amitto *Psalmum* trigésimum octavum, à veteribus variè tra-

A statum, sed sic ut meo quidem iudicio, quædam torfisse, quædam parum intellexisse videantur. Ego porro quid præstiterim tuum esto iudicium. Illud verè profiteri licet, mihi nonnihil sudatum esse, ut totius argumenti tenor sibi constaret. Hoc quicquid est munusculi, si tua pietas fronte serenâ acceperit, magnâ me affecerit voluptate; sed eam ipsam conduplicabis, si per literas significare dignaberis, si quid secus à me tractatum velles. Nec dubito quin hujusmodi multa sint occurrura. Cæterum in hoc commentariolo videbis obiter nonnullam horum temporum imaginem, quibus inter tot humanæ vitæ calamitates nulla perniciosior, inter tot pestes nulla pestilentior, quàm linguæ letali veneno tinctæ, quæ sic *tuæ* hoc seculo, ut non alio magis. Cognosces autem & nonnullam partem rerum mearum, ac fortasse miraberis hunc semiculum semianimum in tantis undique lacerantibus procellis ac tempestatibus, adhuc rectum tenere clavum. Sed à *viciis* *καταστάσι* τῆς ζωῆς μου, ἀπὸ τῆς ἀνάσσειν. Libet enim apud te *ἀδελφὲ*, quem accipio jampridem, licet, ni fallor, *ἵνα εἴ τι γένηται* idè, factum esse *καλὴν*, *Gracis*que literis strenuam navare operam, ingenti sanè multorum pudore, qui juvenes præcipuam hanc studiorum partem negligunt, & ad Theologiæ adyta illotis, ut aiunt, pedibus irrumpunt. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgoia*, Idibus Februarii, millesimo quingentesimo trigésimo secundo.

In Psalmum 83. Enarratio.

Des. Erasmus Roterodamus clarissimo viro
Julio Pflug S. D.

Epist. 37. **Q**uantopere te pigeat horum semper in pejor gliscentium dissidiorum, quantoque pectoris ardore suspires piis omnibus optabilem ecclesiæ concordiam, *Julii* vir ornatissime, satis arguunt tot tuz ad me Epistolæ, semper eandem occurrentes cantilenam, magnâque instantiâ efflagitantes ut hujus tempestatis me sedatorem præbeam: quod tu quum nihilo verecundius facias, quàm si jubeas *Pigmeum Atlantis* vice sustinere cælum, tamen à me nullam admittis excusationem. Erras tu quidem, mi *Julii*, vehementer ignorantia mei; verum hic error quo major est, hoc magis declarat insignem tuam pietatem erga Deidomum, in qua tu non infimum tenes locum, tenesque ob eximias virtutes tuas meritissimò: quibus hoc decentius ornaris, quoddhinc nullum omnino tollis supercilium, sed agnoscis Domini munificentiam; quales viros si multos haberet Respublica *Christiana*, aut hi tumultus non extitissent, aut jampridem essent consopiti. Ipse verò sic inter sacrum, ut aiunt, & saxum constrictus, ut quod flagitas nec recusare per te liceat, nec ex me præstare valeam; G medium quiddam reperi, quo re posthac utar aliquanto placatiore. Tractavi *Psalmum* LXXXIII. in quo divinus ille Spiritus mirè nobis commendat Ecclesiæ concordiam. Non parum juvat hortator in hoc sanè negotiorum genere, in quo bona pars facti est propensa voluntas cui nunquam deesse solet benigni nominis præsidium. Quod si *Christus* & illud largiri dignetur, ut Ecclesiæ pacis amor, quo in tam insigniter flagras, omnium

omnium animos corripiat, brevi futurum est, ut nec tu flagitando, nec ego recusando sumam inane operam, sed uterque alteri gratulemur. Verum à *Psalmis* non te remorabor diutius. Datum *Friburgi*, pridie Calend. Augusti, millesimo quingentesimo trigesimo tertio.

In Psalmum 85. Expositio Concionalis.

Reverendo in Christo Patri ac D. D. Joanni
Longlondo Episcopo Lincolnensi in Anglia,
Des. Erasmus Rot. S. D.

Epist. 38. **V**etus, ac vera sententia est, suspiciende Præsul: *Regando cogit, qui rogat potentior*: sed longè magis rogando cogit, qui rogat bene meritis. Potentiori non gerere morem, parum est tutum, sed bene merito non obsequi turpissimum est. Longè detestabilis est ingratitude, quàm imprudentiæ vitium. Porro, quoties rogat, cui jus est imperare, is hoc ipso magis imperat, quia non imperat, sed rogat. Siquidem imperanti negare, contumacis est; roganti, inhumanitatis. Jam qui quum possit pro sua autoritate præcipere, pro meritis reposcere, verecundè etiam rogat, & quodammodo rogando non rogat, is nimirum multò violentissimè rogat, ut frequenter impetret pudor, quod nulla impetrasset flagitatio. Tot igitur machinis quum me pulsaris, reverende pater, autoritate, meritis, verecundà petitione, hoc minus libuit excusare, quòd ipse quasi suggereris excusationem. Mihi verò nec una, nec simplex erat excusandi materia, eaque fortasse justior quàm tu quoque velles, sed tanto Præfui, sic meritis, sic petenti negare non potui. En habes *Psalmum*, utcumque tractatum, tamen obsequii citra omnem exceptionem devoti testimonium. Animum probes oportet, si minus probas ingenium. Nec conatum potes aspernari, si parum responder eventus. Non te remorabor à *Psalmis* diutius. Bene vale. Datum *Basilee* mense Augusti, Anno à Christo nato, millesimo quingentesimo vigesimo octavo.

De Misericordia DOMINI.

Reverendo in Christo Patri ac Domino, D. Christophoro Episcopo Basiliensi, Des. Erasmus
Rotterdamus S. D.

Epist. 39. **S**acello quod perquam elegans tua veneranda Pietas Misericordiis Domini dicatum instituit, nos misericordiæ Encomium consecravimus, nec ulla in re libentius parvimus voluntati tuæ, Præsul integerrime, cui semper paremus perlibenter. Nullum enim argumentum magis congruebat vel isti tuæ pietati, quàm vehementer cupis universos mortales per Dei misericordiam salutem consequi, vel huic seculo longè corruptissimo. Nimirum in tanto miseriarum diluvio conveniebat omnes ad asylum divinæ misericordiæ cohortari. Hanc operam ed libentius tuo jussu suscepimus, quòd reputaremus nos simul, & tuæ sanctissimæ voluntati gratificaturos, & Deo rem non ingratam facturos. Utinam autem, & apud homines tantum valeat studium utriusque nostrum, ut nostro hortatu quamplurimi pristinam abjicientes malitiam, ambiant Domini mi-

A sericordiam, quæ tuam venerabilem senectutem semper fovere dignetur. *Basilee*, quarto Calend. Augusti. Anno M. D. XXIV.

De Virginis & Martyris comparatione.

Des. Erasmus Rot. integerrimo doctissimoque
Patri Helio Marceo Machabæitarum, honoratissimi Machabæorum Collegii Moderatori S. D.

Mittimus libellum & brevem, & serò: sed Epist. 40.
quæm fatearis & prolixum, & satis maturatum, si scias quàm nihil otii mihi reliquum faciant ad gratificandum amicis in hujusmodi materiis crebræ ærotationes, penè jugis occupatio, quum aliis in rebus, tum præcipuè in mittendis, ac recipiendis Epistolis: deinde studiorum labor, quem exigunt argumenta suscepta. Si satis factum est voluntati tuæ, vehementer gaudeo: sin minus, certè promptam animi nostri voluntatem probes oportet, si modò non falsò nobis tua prædicatur humanitas. Quum dabitur plus oculi cumulatius tuo pio desiderio satisfaciemus. Bene vale, cum honorabili choro tuo, vir optime. *Basilea* tertio Calend. Augusti, M. D. XXIV.

De Christiani Matrimonii institutione.

D *Inclita Anglorum Regina D. Catharina,*
matronarum decori, Des. Erasmus
Rot. S. D.

Jam plusquam biennium est, Regina clarissima, Epist. 41;
I quod clarissimo *Guilielmo Montijovio* aulæ tuæ præfecto, recepi me nonnihil conscripturum *De Institutione Christiani Matrimonii*. Quanquam autem mihi perpetua fuit usque voluntas præstandi quod spondideram, tamen toties tot negotiis, molestiis, ac morbis, ab hoc negotio vel submotus sum, vel avocatus, ut cœperim vereri, ne fidem meam hic requireret, quàm serò quidem libero, ceterum an in totum liberem nescio. Nam qui justo numero, sed iniquo pondere, nec satis probà materià resolvunt res alienum, à commodis creditoribus dimittuntur, cum difficilibus habent litem. Idem mihi metuo, nisi quòd res est cum æquissimis, ac facillimis creditoribus. Ad hoc ut vivat, spirètque, deinde ut sibi constet quod scribis, plurimum habet momenti; calor, & impetus animi, si liceat illum persequi. Nunc mihi nunquam contigit totum biduum in argumento suscepto perseverare. Unde mirabor ipse, si non offender passim frigus, & abruptus sermo. Quòd si ego in depingendo Matrimonio non satis probum artificem præstiti, tamen ex tuis sanctissimis moribus absolutum exemplar petere licebit, vel sanctissimi, vel felicissimi conjugii. Absit adulationis suspicio. Non tua bona, sed dona Dei in te tum miramur, tum prædicamus. *Elizabetha Hispaniarum* quondam Regina, matris tuæ virtutes heroicæ pridem orbe toto celebrabantur, cujus integerrimi mores verè bonus odor erat Dei in omni loco. Tuæ dotes nobis propius cognitæ sunt, ex quibus & illius virtutes æstimamus, non aliter quàm ex tabula pictoris artem agnoscimus. Nec minus absolutum opus in *Maria* filia tua expectamus. Quid enim non expectemus à puella sanctissimis prognata
(Eccc 3 paren-

parentibus, & sub tali matre educata? Dominus hanc felicitatem orbi Christiano ut perpetuam esse velit precor. Bene vale. Datum Basilee, Id. Julii, Anno Dom. M. D. X X V I.

De ratione Concionandi.

Clarissimo Principi & amplissimo Prasuli, Christophoro à Stadio, Episcopo Augusta Vindelicorum Des. Erasmus Rot. S. D.

Epist. 47. **R**eipsa comperi, Christophore, Prasulum hujus ævi decus, nequaquam esse vanum, quod priscis oraculis proditum est, sponsonis comitem esse noxam. Ante complures annos pollicitus sum opus aliquod *De ratione concionandi*, nec serio, ut ingenuè quod res est fatear, nec satis ex animo. Dein quum non serio promissum serio flagraretur, nec esset ocium ad prastanda de quibus appellabar, cæpi obiter in chartis quædam annotare velut usui futura, si quando fortè daretur voluntas & facultas opus aggrediendi. Verum factum est nec diligenter, nec ordine, sed sparsim, ut quicquam sese cogitationi per occasionem offerebat. Postea quum magis etiam urgeret flagitatio, cæpi schedas recolligere, non disiectas modo, verumetiam laceras jam & situ corruptas. Quibus excussa, magis ac magis meus animus à negotio abhorrebat, cum antea semper arcano quodam sensu mentis abhorruissem. Videbam argumentum varium pariter ac vastum, quod in immensum volumen esset evasurum, si iusta cura tractaretur, tum, ut nunc quidem est temporum status, non cariturum invidia. Cæterum quum non esset appellandi finis, nè viderer omnino male fidei sponsor, reluctantæ genio calamum admovi chartis. Quum nihil succederet, rejeci quod orsus eram. Iterum rejecta ex longis intervallis recepi in manus, si fortè incallescere animus: quem non aliter vinculis tenacibus strinxi, quam apud *Maronem Proteum* stringit *Aristam*. Sed illi successit conatus, mihi non successit. Sperabam interim in tanta mora aliquem exorturum, qui sibi materiam hanc fumeret, præsertim in tanto proventu felicium ingeniorum quæ producit hoc seculum, tantoque studio cudendi nova volumina. Quum nullus existeret qui vices meas susceperet, & indies acrius multorum tum vocibus, tum literis appellarer, nec jam sine convitio, propemodum invitâ *Minervâ* sylvam operis congesti, rudem quidem illam & indigestam, sed quæ restari possit mihi voluntatem prastandi promissi non desuisse, si par animo fuisset facultas. Nec hoc ipsum tamen licuit perpetuo labore peragere: sed nunc adversa valetudo, nunc alii labores transversum incurrentes compulerunt ossa de manibus deponere, vixque datum est post longa intervalla ad instituta redire. Hinc est quod eruditus lector fortasse deprehendet quædam hinc, quædam inchoata, quædam repetita, quædam loco alieniore dicta. Dicet hic aliquis, Quin igitur extremâ manu quæ displicebant emendasti? Nè dicam dolo, piguit vastum opus retexere, quando hoc ipsum quod prastiti, ægrè licuit per valetudinem indies afflictiozem. Neque quisquam facile eradat, quàm misere animus jam dudum affectet ab his laboribus in tranquillum ocium secedere; quodque superest vitæ, superest autem vix brevis

A palmis five pugillis, solum cum eo solo colloqui, qui clamavit olim, nec hodie mutat vocem suam: *Vente ad me omnes qui laboratis & onerati estis, ego reficiam vos*. Quandoquidem in tam turbulento, nè dicam furente seculo, in tot molestiis, quas vel ipsa tempora publicè invadunt, vel privatim adfert ætas ac valetudo, nihil reperio in quo mens mea libentiùs conquiescat quàm in hoc arcano colloquio. Has ob res magis etiam confido fore, ut lector æquis hoc quaecunque est quod damus, boni consulat. Qua de re tecum non ago, Prasul ornatissime, cujus scio tantum esse candorem, ut ad *Erasmi* tui navos amanter connivere soleas, & sicubi conatum nostrum vires destituunt, promptam voluntatem pro officio interpretari. Summam argumenti in quatuor libros digessimus. In primo demonstravimus muneris dignitatem, & quibus virtutibus oporteat esse prædum Ecclesiasten. In secundo ac tertio quæ sunt in præceptionibus Rhetorum, Dialecticorum ac Theologorum, ad usum concionandi accommodamus. Quartus velut elenchus commonstrat Ecclesiastæ, quas sententias ex quibus Scripturæ locis petere debeat, quem tamen hætenus absolvimus, ut studioso lectori viam modò commonstraverimus, alioqui res erat nec unius nec exigui voluminis. Hanc operis sylvam, sic enim appellare malim quàm opus, non quidem promiseram, sed tacitâ duntaxat cogitatione propemodum destinaram *Joanni Phiscro* Episcopo *Rossensi*, viro singulari pietate atque eruditione, qui cum mihi vetus & arcta intercessit amicitia. Is enim potissimum me literis suis ad hoc laboris impulit, significans se in celeberrima schola *Canabrigiensi*, cui perpetuus erat tutor, illi Cancellarium vocant, tria instigare collegia, unde prodirent Theologi, non tam ad *λογικὴν* armati, quàm ad sobriè prædicandum verbum Dei instructi. Erat ipse singulari linguæ gratiâ præditus, atque hoc nomine olim egregiè chartæ Regis *Henrici* qui nunc *Angliam* moderatur, aviz paternæ. Inspirarat Deus ei mulieri cogitationem minimè muliebrem. Quum enim aliæ Principes optimos census extruendis monasteriis legare soleant, idque, ut vereor, gloriæ causâ magis quàm pietatis: hæc omne studium suum ad rem omnium sanctissimam contulerat, vivens etiamnum ac valens, adeò nihil inde captans anxæ popularis, ut hæc propemodum furtim ageret. Compluribus in locis non mediocribus salariis constituebatur, si quos reperisset idoneos ad populo tradendam Philosophiam Evangelicam: atque etiam in hunc usum ingentem pecuniarum vim *Joanni* Episcopo tradidit, quam omnem vir integerrimus vel in provehendo Ecclesiastas, vel in solatium egenorum impendit, adeò nihil inde sibi detruncans, ut suas etiam facultates largiter adderet. Rectè judicaverunt & heroïna illa sancta, & Episcopus veræ pietatis unicum exemplar, nihil esse quod ad emendandos populi mores plus habeat momenti, quàm si per idoneos concionatores spargatur semen Evangelicæ doctrinæ. Unde enim in plurimorum pectoribus adeò friget *Christus*, nè dicam extrinsecus est? Unde sub *Christiano* nomine tantum paganitatis, nisi ex inopia fidelium Ecclesiastarum? Mihi visus est etiam *Italia* populus, de Principibus nihil dicam, docilis ad pietatem, nisi decissent doctores. Sed hæc aliàs tempestivus. Nunc ut pergam quod ceperam, quando Prasul *Rossensis* mihi

mihi infelici fato ademptus est, visum est hoc, quicquid est laboris, felicibus tui nominis aspici-
is in manus hominum emittere, cujus insignis hu-
manitas meum animum in tanta amicorum ja-
ctura præcipue consolatur. Deslentur merces
naufragio amissæ, at quæ merx tam preciosa, ut
cum sincero amico conferri queat? Quid igitur
hæc tempestate crudelius, quæ me tot spectatissi-
mis amicis spoliavit? Pridem *Guilhelmo Vuara-*
mo, Archiepiscopo *Cantuariensi*, nuper *Guilhelmo*
Montjoio, Episcopo *Roffensi*, & *Thoma Moro*,
qui fuit ejus regni supremus judex, cui pectus e-
rat omni nive candidius, ingenium quale *Anglia*
nec habuit unquam, nec habitura est, alioqui ne-
quaquam infelicium ingeniorum parens. In tan-
ta calamitate duæ mihi res præcipue dolorem le-
niant. Primum dum cogito nos brevi felicius apud
Christum jungendos esse. Deinde dum re-
puto quam insignem amicorum chorum mihi
dederit *Augusta Vindelicorum*: cujus tu ut primus
es, ita longè sincerissimus, nisi quod tecum paria
facere tendit magnus ille *Joannes Paungartnerus*:
cui proximus est *Antonius Fuggerus*, benignissi-
mus studiorum altor. Hic est funiculus triplex,
quem *Solomon* negat facile rumpi: sed is fit fir-
mior accessione *Joannis Choleri*, qui, ceu quartus
funiculus tribus illis circumvolutus, conjunctionem
reddit prorsus indissolubilem. Vestra igitur be-
nevolentia mihi præstat, non quidem nè doleam,
sed nè dolori succumbam. Orandus Deus est, ut
tam preciosum thesaurum mihi seruet incolum-
mem. Porro, quod ad operis spem attinet, si
minus contingat eruditorum calculis approbari,
illud fortassis efficiet, ut doctior aliquis hoc exem-
plo provocatus, id præstet quod nos præstare vo-
luimus, proque sylva proferat opus numeris om-
nibus absolutum, ac tandem fiat, ut Dominus
plures sinceros operarios mittat in messem suam.
Etenim quemadmodum, juxta veteris Proverbii
jocum, multi sunt bonum stimulatōres, sed arato-
res pauci: ita facile pares qui loquatur apud po-
pulum, at qui ex animo, qui bonâ fide dispenset
verbum Dei, non perinde facile reperias. Dei
munus est, ut sementis per fideles ministros facta
bene proveniat. Mundus videtur jamdudum par-
turi *Christum*, qui si verè formetur in animis
nostris, multis indiciis sese proferet sincera radix
cordis. Neque enim Evangelium verba sunt, ut
Lucæ ligna, quemadmodum ait *Flaccus*: sed quo-
ties semen efficacis verbi exceptum fuerit à terra
bona, multiplices edit fructus, ac velut herbescens
mentis occultam sinceritatem variis argumentis
foras profert. Populus fit magistratui obsequen-
tior, legum tenacior, pacis amantior, à bellis ali-
enior. Inter conjuges major est concordia, fides
integrior, major adulterii detestatio. Maritus fit
erga uxorem mitior, uxor erga maritum reve-
rentior. Liberi majore cum tremore parenti-
bus obsecundant, servi magis ex animo parent
dominis suis, famuli inserviunt alicuius. Opi-
fices & qui debent operas, meliore fide eas præ-
stant. Qui negotiantur, nemini faciunt quod
sibi fieri nolunt. Atque, ut summatim dicam, om-
nes fiunt ad benemerendum proniores. ad vin-
dictam ac lacerandum tardiores, minus avidi, magis
sobrii. In quorum moribus hæc non apparent, sed
his diversa potius: periculum est, nè nondum bo-
num semen hæserit in cordibus ipsorum. Sed de-

A sino concionari, quo jam vacet tibi *Concinatorum*
meum legere, si tamen tuis oculis auribusque di-
gnus videbitur. Vale. *Basilea*, postridie Nonas
Augusti, anno à *Christo* nato millesimo quingen-
tesimo trigésimo quinto.

In Symboli Catechesin.

B Clarissima viro D. Thoma à Raschford, Comiti
Ormonia & Wilscheria, Des. Erasmus
Rotterdamus S. D.

E Quidem videbam fore, Comes illustrissime, *Epist. 43.*
Eut à nonnullis mihi improbitatis dica scribe-
retur, si post tam multos, tamque celebres Ecce-
siaz doctores, quorum *Cyprianus* sic primus apud
Laurum hoc tractavit argumentum, ut præcurren-
tem hætenus nemo potuerit assequi, cōmentarer
aliquid in *Symbolum Apostolorum*. Rursus impro-
bitatis reus ipse mihi futurus videbar, si tibi non
gestissem morem, præsertim rem tam piam pio af-
fectu flagitanti: maxime quum prius illud meum
obsequium veriùs quàm officium, quo *Psal. XXII.*
exposuimus, tam candidè fueris interpretatus.
Neque me clam est, te hanc opellam meam, non
tibi, qui me doctore non eges, sed aliis rudioribus
postularem. Eoque sic tractavi rem, ut ad simpli-
ciorum captum orationem totam accommoda-
rim. Nec omnino video quid laudis hoc studio
meo sin assequuturus, nisi fortè quòd quædam di-
cta sunt crassius, atque explanatius. Verùm lau-
dem nihil moror, sed utinam hinc tantum utilita-
tis hauriant *Christiane* militiæ tyrones, quantum
& tu, vir clarissime, pro tua insigni pietate desi-
deras, & ego pro mea quantulacunque portione
dedi operam. Orandus interim Dominus, ut
quod meis viribus diminutum est, de sua benigni-
tate suppleat; & qui tibi istum religionis affe-
ctum inspiravit, dignetur felicem addere succes-
sum, non hac in re tantum, sed etiam in omni-
bus quæ studio pietatis institueris. Bene vale.
Datum apud *Friburgum Brisgoie*, Anno à *Christo*
nato, M. D. XXXIII.

In Precationes quasdam.

F Optime spei puero *Davidi*, clarissimi viri
Joannis Paungartneri à Paungarten filia,
Des. Erasmus Rot. S. D.

O Prima primum discenda sunt, nihil autem *Epist. 44.*
homini pietate melius, eoque parens tuus
singulari prudentiâ vir, nihil prius habet, quàm ut
liberos suos protinus à teneris unguiculis ad pieta-
tem instituat, videlicet quo se vobis verum & in-
tegrum præstet genitorem; nimirum intelligens,
sele hac possessione longè beatiorum quàm opi-
bus, quas habet amplissimas sine fraude partas:
multoque ornatiorum, quàm antiquâ generis no-
bilitate, Regum amicitia, popularique applausu,
ditione externâ, cæterisque honoribus, quos ille
magnos consequutus est, majores promeritus.
Hæc enim illum reddunt hominibus suspicien-
dum, & amabilem, sola pieras Deo commendat.
Ego verò ut pro mea erga illum benevolentia, &
iplius votis, & tuis conatibus nonnihil adferam
adjumenti,

adjumenti, mitto Precationes aliquot, quibus jam nunc insuecas cum Deo colloqui, qui tunc pueritiz studia suo favore prosperare dignabitur. Vale, apud *Friburgum Brisgoia*, Idibus Feb. Anno à Christo nato M. D. XXXV.

In Præfationem ad D. J a : u m, pro pace Ecclesiarum.

Des. Erasmus Rot. clarissimo L.L. Doctori Joanni Rinco S. D.

Epist. 45. Iterum tunc, vir ornatissime, quibus & pro tua prudentia sagaciter divinas imminentes Germanie calamitates, & eas pie deprecaris, permoverunt animum meum, ut ad omnipotentem illum pacificatorem, & ut Paulus vocat, *pacifera*, precationem conscriberem, quâ simul omnes Dominum, iratum quidem ut videtur, sed exorabilem appelleremus. De non movenda *Cammerina* amanter tu quidem ac fideliter, sed serò mones, & merebatur hoc quorundam scurrilis improbitas. nec deerant amici qui per literas huc hortarentur. Bene vale, vir amicorum candidissime. *Friburgi* V. die Martii, Anno à Christo nato, M. D. XXXII.

In Precationem Dominicam, digestam juxta septem dies.

Des. Erasmus Rot. *Jodoco, sive Justo Ludovico Wissenburgensi, sereniss. Polonia Regis à Secretis, & Oratori* S. D.

Epist. 46. Non abs re multis jam seculis *Mimo* illi applauditur, vir absolutissime: *Rogando capis, qui rogat potentior*: verum is hand scio an in quinquam magis comperat quàm in te, qui tam eruditæ epistolæ, munus tam elegans addideris, idque sic è longinquo missum, ut recusare non liceret, nisi voluisset abjicere. Quid autem non dicam à me, qui sum plus satis expugnabilis, sed à quantumvis etiam difficili, non extorqueat talis epistola, tot machinis ad expugnandum animum instructa, blanditiis petax, argumentis urgens, eruditione perstringens, eloquentiâ sapiens: sed nulla re violentior, quàm mirâ quadam & amabili modestiâ, quæ tantum apud me valet, ut non solum hanc rem, & facilem & piam, verumetiam aliquid iniquius impetrare potuerit? Mox igitur ut tunc mihi reddita sunt literæ, redditæ sunt autem seriùs, hoc est, sub Calend. Septembres, arrepto calamo præstiti quod volebas. Erit hoc qualecunque, & nostræ amicitiz, & meæ erga *Polonicam*, aut, si prisco vocabulo magis caperis, *Sarmaticam* gentem, benevolentiz felix auspicium. Gentem gratulor, quæ quum olim ob barbariem malè audierit, nunc & literis, & legibus, & moribus, & religione, & si quid aliud est, quod à barbariei probro vindicet, sic floreat ut cum præcipuis, ac laudatissimis nationibus certare possit. Quamquam & olim quum inter feros, & barbaros censerentur *Sarmata*, tamen à morum censore *Juvenale*, integritatis nomine prælati sunt cultissimis *Atheniensibus*.

— *Neque Sarmata (inquit) nec Thrax, Qui sumpsit pennas, mediis sed natus Athenis.*
Nè commemorem interim ditionis amplitudi-

A nem, *Russos* etiam albos, & *Lituanos* complectentis, quibus omnibus latissimè imperat à *Vistula* flumine ad *Tauricam Chersonesum*, à *Mari Baltico* ad *Carpathum* montem *Sigismundus* Rex, quum omnibus magno dignis Principe dotibus excellens, tum multis ac magnis ex hoste *Tartaro Moschisque* relatis victoriis clarus; quibus hand scio an ullæ magis fuerint necessariæ tuendis Christianæ ditionis limitibus. Verum hæc aliàs fortasse tempestivius dicentur. Nunc accipe *Precationem Dominicam* in septem partes digestam, ut & tu jubebas, & ab aliis factitatum video: quanquam mihi duz postremæ, *Et nē nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo*, nihilo rectius videntur distractæ, quàm si quis ex proxima, *Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris*, duas facere velit. Quod si tunc pietati parum erit septem diebus totam absolvere, potes, quod etiam à majoribus video factum, singulos dies in septem precandi tempora partiiri. Bene vale. *Basilea*, IX. Calend. Novemb. M. D. XXIII.

De contemptu Mundi.

Des. Erasmus Rot. candido Lectori S. D.

Epist. 47. Sæpe questus sum, optime lector, me gravari Studiis amicorum, qui me vivo & reclamante evulgant quolibet nugæ, quas puer etiam exercendi stili gratiâ lusi, nihil minus cogitans, quàm ut in hominum manus venirent. Quæ quidem in re hoc etiam sum infelicio, quod nunc prodeunt hoc felicissimo seculo, minus obnoxia futura sanis hominum, tum fuissent edita, cum primum erant condita. Nunc leguntur ut à sene prodita, quæ nec adolescens in hoc scripsi; & leguntur ab hac ætate, quæ tam multos habet naris emundissimæ. Olim vix annos natus viginti, ad improbas preces cujusdam qui adhuc in vivis est, scripsi epistolam quâ ille cupiebat *Jodocum* nepotem ad suæ vitæ consortium evocare. Huic sæpius descriptæ, & passim evulgatæ meum addidere nomen, cum mihi nullus sit nepos *Jodocus*. Alieno stomacho scripsi, & ut res ipsa clamitat, scripsi neglectè, ludens extempore in locis communibus, nulla tum instructus auctorum lectione. Ac typographi palam minitabantur sese edituros, nisi ederem ipse. Itaque relegi, pauculisque verbis immutatis, passus sum officinis committi. Sic opinor fiet aliquando, ut desinant pueritiz meæ narnias adamare. Bene vale, lector optime: & si legis hæc, cum venia lege, & sic lege, ut alieno scripta stomacho.

De præparatione ad Mortem.

Des. Erasmus Roterodamus clarissimo viro domino *Thoma Comiti Wilsisberia, & Ormania* S. D.

Epist. 48. AD ipsum Christianæ Philosophiæ colophorem me vocas, vir clarissime, sed pietatis studio quàm fortunæ ornamentis clarior, dum adhortaris, ut superioribus addam vel brevem commentarium, quomodo se quisque ad mortem præparare debeat. Hic est enim extremus humanæ vitæ, veluti fabulæ, actus, unde pendet vel æterna felicitas hominis, vel æternum exitium. Hic est supremus

supremus cum hoste confectus, à quo *Christi* miles sempiternum expectat triumphum si vicerit, sempiternam ignominiam si victus fuerit. Equidem in hoc negotio jamdudum totus eram, quum adhortatio tua, mihi veluti calcar accessit currenti. Quanquam tum quidem uni mihi philosophabar. Sed tua pietas cupit ut hic quoque fructus per nos fiat multorum communis. Utinam Domini benignitas largiatur sanctissimis votis tuis meoque conatui felicem eventum, ego certe non reluctabor illius voluntati, cujus instinctu hoc meum obsequium abs te postulari arbitror. Vale. Apud *Friburgum Brisgaie*, Calend. Decemb. Anno M. D. XX XIII.

De discrimine Adulatoris & Amici.

Invictissimo Anglorum Regi Henrico octavo
Des. Erasmus Rot. S. D.

Epist. 49. Sicuti non alia res, vel ad vitæ consuetudinem jucundior, vel ad obeunda negotia magis necessaria, quam syncerus ac verè liber amicus: ita nihil omnium solet homini rariùs contingere; quemadmodum & alias præstantissimarum rerum summa raritas esse consuevit. Verum ut scitè differit *Hieron* ille *Xenophonticus*, hanc tantam felicitatis partem nulli magis desiderant, quam Principes alioquin felicissimi, quum nulli magis habeant opus amicis vel pluribus, vel syncerioribus. Etenim plurimum perspiciat oportet is, qui unus tot hominum millibus prospicit. Proinde multis oculis, hoc est, multis prudètibz ac fidis amicis præditum esse Principem decet. Quod quidem prudenter intelligens *Darius Persarum* Rex, oblato malo punico quopiam, insigni magnitudine, tantum optavit *Zopyrum*, quantum inesset in eo granorum. Erat is *Zopyrus* vir egregiè probus, Regiq; amicus, unde illum Rex non injurià tanti fecit, ut diceret se malle *Zopyrum* unum integrum, quam centum capere *Babylonas*, palàm testificans, nullum esse thesaurum, quo non sit amicus preciosior. At hujus filius *Xerxes*, *Graciam* invasurus in tot hominum millibus, quot nullus adhuc hominum ausus est credere, unum reperit *Democritum*, à quo liberè & amicè moneretur: sed cujus fidem non pròpè intellexerit, quam eventu compertam. Quod ipsum usu venit & *Craeso Lydorum* Regi in *Soloni*. *Alexander* item *Magnus* in tam numerosa convictorum turba, unum habuisse *Callisthenem* legitur, *Aristotelis* discipulum, & hunc tamen liberum magis quam amicum. *Dionysio Syracusano* solus aderat *Dion* & *Plato*, *Neroni Seneca*, cujus consiliis si paruisset, & imperium habuisset diuturnius, & inter bonos Principes numerari potuisset. Sed horum fortasse mores & ingenium ingenuos amicos non recipiebant. Quanquam etiam si facillima sit natura Principis planèque tua, quàm nihil cogitari potest facilius; tamen fortunæ splendor, qui turbam amicorum allestat, idem obstat quò minùs queat verus amicus à fucato dignosci. Neque enim temere dictum est illud, *Amicos secunde res parant, adversa probant*. Atqui quo melior est possessio syncerus amicus. hoc nimirum est pestilentior qui hoc titulo personatus obrepit. Itaque cum coticulis diligenter exploramus autem, purum sit an secus, neque desint nota, quibus nativam gemmam à factitia secerna-

A mus, nonne vehementer absurdum sit, in re tanto majoris momenti parem diligentiam non adhibere, videlicet ut assentat orem ab amico, hoc est, rem omnium longè pestilentissimam ab omnium saluberrima dignoscamus? Verum nè cui cum venenum gustu, sic amicum experimento, magno suo malo deprehendere sit necesse, *Plutarchus* autor, inter *Græcos*, sine controversia doctissimus, miram quandam rationem prodidit, quàm facile possit ingenuus ac syncerus amicus à personato fucatoque distingui. Jam verò quoniam in admonendis amicis, velut in medicando non sat est adesse fidem, verum & prudentiam adhibere convenit, nè dum parum aptè mederi studemus erratis amici, subvertamus amicitiam, & hanc adjecit coronidem, docens quàm moderatione sit admonendus amicus, si quid extiterit admonitione dignum. Tam frugiferum igitur opus in majestatis tuæ gratiam *Latinitate* donavimus, quo idem studium eundem animum quem tibi olim amplissimè spei poero testari sumus, nunc Regi regum omnium florentissimo testaremur. Bene vale.

De utilitate capienda ab inimicis.

Reverendissimo in Christo Patri D. D. Thoma
Archiepiscopo & Cardinali Eboracensi
Erasmus Rot. S. D.

D Um hoc literario xeniolo, Præsul ornatissime, cuperem & meum in te animum testificari, & tuum vicissim ambire favorem, cujus tanta est apud regiam majestatem tum autoritas tum gratia, ut nullus in universa *Britannia*, non idem & optet, & agat: aliquandiu me deterruit magnitudinis tuæ splendor, dum vehementer improbum existimarem, tantulo munusculo, heros tam incomparabilem sollicitare. At è diverso multò magis tua invitavit facilitas bonitâsque, cogitantem quam non sapiant mores tui fortunam tuam, quamque sis omnibus juvandis expositus: haud ignorans divino consilio tibi contigisse, ut unus omnium plurimum posses, quò unus omnibus quamplurimum prodesse. Est libellus perquam exiguus, sed memineris minutissimis nonnunquam gemmis, maximum esse precium. Quin magis ut eum tibi compendio commendem, *Plutarchi* est, quem ita demum intelligam amplitudini tuæ placuisse, si libellum eum, quem regio nomini nuncupavi, te commendante sensero non displicuisse. Atque id quoque ita liquebit, si negotii quod agimus evenus, & meis votis, & vestris pollicitis respondebit. Nullus est, cui plus debere possim, quam Regi regum omnium florentissimo; nullus cui magis debere velim, quam Principi principum omnium optimo, præsertim de nostro ingeniolo tam candidè sentienti, tam honorificè loquenti. Equidem plurimum illi jam debeo, quòd me toties ornat testimonio vocis suæ. Quis enim non gaudeat tali ore laudari? Plus tamen debiturus sim, si auctis fortunulis nostris, fidem quoque laudibus, quas mihi tribuit, affruat: nam nunc quidem multi non credunt me talem esse, qualem ille prædicat, quòd conspiciant hanc fortunam tam magnificis illius præconiis parum respondere. Bene vale, eximium & regis, & totius regni decus.

Epist. 50.

De

De cohibenda Iracundia: & De Curiositate.

Clarissimo viro Alexio Turzoni, serenissimi
Hungaria Regis à Thesauris, Erasmus
Roterodamus S. D.

Epist. 51. **N**E solis lamiis existimes oculos esse emissitios, vir ornatissime, aut soli *Mida* przlongas aures: en nos tanto locorum intervallo dirempti, etiam isthuc usque porrectis auribus atque oculis audimus quid optimus quisque de te pradicet. spectamus ac suspicimus raras animi tui dotes, quibus longè ditior es, quàm thesauris regis, etiam si tum esset, quicquid dispensandum accepisti. Quin potius quod te non visum novimus, haudquaquam aurium aut oculorum nostrorum curiositati tribuendum est, sed quemadmodum tonitruum strepitus procul audirur etiam surdastris, ac fulgoris emicantis jubar procul etiam cæcipientium prastringit oculos, ita virtutum tuarum splendor famæque nusquam gentium non penetrat. Nos verò naturâ penè dormitabundos hisce temporibus expergescit necessitas, ut homines virtute prastantes, & cognoscere studeamus, & cognitos demereri: non aliter quàm qui viribus hostium pressi metuunt extrema, è regionibus quamlibet longinquis asciscunt auxilia, & nusquam non habent aures atque oculos, videlicet captantes si quid alicunde prastidii rebus laborantibus affulgeat. Itaque quum perspicimus homines quosdam, & tamen qui tales sunt, homines dici merentur, devotis animis & conjuratis copiis imminere bonarum literarum exilio, quibus ut ingenuè fateor me debere plurimum, ita fatentur & illæ, se nonnihil vicissim & mihi debere, non pudet undique prastantium heroum emendicare prastidia, adversus *Gothis* ac *Vandalorum* itorum insanas incursiones: ut prorsus videatur actum non modò de linguis ac politionibus literis, verumetiam de disciplinis omnibus homine libero dignis, ni contingat non uno aliquis *Camillus*, sed multi propugnatores, qui tantum valeant ingenio, virtute, & autoritate, quantum adversarii valent insaniâ, malitiâ, & impudentiâ; quibus rebus sine controversia valent plurimum. Extinctis autem hujusmodi studiis, quæso quantum aberit vita nostra à vita pecudum, ferarum ac piscium? Atque ut hanc legationem publico studiorum nomine non detrectarem ad te suscipere, vir clarissime, ceu calcar addidit *Johannes Antonius Cassoviensis*, vir moribus non minus integris quàm candidis. Apud me certè fidei spectatissimæ sit oportet, cui corpusculum hoc, vitro fragilius, ausim credere, quod tamen nulli seni medico vel fidenti vel felicius unquam credidi, quàm illi juveni. Is mihi, quum hic esset, nunquam destitit pradicare, quàm propensus esset animi tui favor erga rectorum studiorum cultores, tum autem quantum apud inclytum *Hungaria* Regem polleres gratiâ, quantum apud *Hungaros* omnes autoritate. Quid multis? persuasit hanc legationem nec mihi, nec studiis infelicitè cessuram. Orator itaque pro literis veniens, ab ipsis literis munusculum adfero, duos *Plutarchi* libellos, qui utinam per me tam disertè loquantur *Latine* auribus, quàm hactenus *Græcè* peritis loquebantur. Mihi certè non medio cre negotium exhibuit

A ipsa *Plutarchi* phraseos subtilitas, censûque reconditi ex retrulis omnium auctorum ac disciplinarum apothecis sic deprompti connexique, ut non orationem sed Centonem, aut, ut melius dicam, musaicum opus existimes, ex emblematicis exquisitissimis concinnatum: quod ut illi fuit facillimum, qui pectus habebat instructissimum omni genere literarum suppellectilis; ita difficillimum est interpreti, quid unde decerpserit observare, prastertim quum plerique scriptores non extant e quorum prastia decerpit suos flosculos, unde corollas hasce contexuit. Prasterea hanc difficultatem habet concisum quiddam & abruptum, subito lectoris animum transmoventis in diversam regionem: ut jam non solum requirat undique doctum, verumetiam attentum ac vigilantem. Denique *Boetius* quidem est *Plutarchus*, sed aurem animumque *Boetium* longè submovent à lectione. De mendis interim librariorum nihil dicam, quæ tamen veluti salebræ non rarè cursum nostrum remoratz sunt. Vicinus quidem permixtas, nonnullas, sed admodum paucas transilimus verius quàm submovimus. Verum omnem difficultatem abundè pensat utilitas argumenti. *Socrates* philosophiam è cælis deduxit in terras: *Plutarchus* introduxit in cubiculum, in conclave, in thalamos singulorum. In hujusmodi campis nunc ideo versor libentius, quod eò tumultus videam devenisse rem *Christianam*, ut de *Christo* loqui parum sit tutum, si bene loquaris sive malè, adeo sub omni lapide *Scorpius* dormit. *Plutarchus* autem in his libellis ea tractat, quæ quivis quovis tempore mox in usum vitæ depromere possit. Quo magis admiror, quicquid hic auctor prodidit de moribus, non teri manibus omnium, non à pueris edisci. His certè libellis quanquam & olim non indiligenter lectis, sentio me nonnihil profecisse, dum attentius verso, dumque penitus intropicio. Sunt vitia, quæ senectus vel tollit, vel saltem mitigat. **E** Cæterum Ira, quam in juvenibus acuit sanguinis fervor, ac rerum incertitia, in senibus repubescit, nimirum obzatis imbecillitatem, nisi rerum usus ac philosophiæ ratio pharmacum prastentaneum admoveat: Quin & Curiositatis vitium utrique ætati pubescenti videlicet ac repuerascenti familiare videtur, nisi quod in pueris nomen habet levitatis, in senibus suspicionis. Et si *Peripateticis* credimus, pueris hic veluti stimulus additus est ad rerum cognitionem, senibus ceu remedium adversus lethargum ac veterum, aut submonitor potius adversus captionem. Rerum alienarum curiositas adeo me nunquam tenuit, ut propriarum etiam securior sim quàm expediat. Cæterum irasci celer, at sic ut placabilis essem. Nonnunquam antevertit hic affectus ac fallit animi propositum, prastertim ubi quod peccatur cum impudentia malitiâque conjunctum est. Ex tamen unum è paucis esse me puto qui gravatim ac seriò discedunt ab amicitiâ, quique capitaliter læsi, idque non semel, possunt non *perire*. Fortassis tunc prudentiæ, ingenique lenitati, non est opus talibus remediis, nisi quod tantum negotiorum sustinenti perdifficile est non alibi commoveri. Certè nullus est mortalium tam absolutus, ut non habeat quo proficiat, etiam si desit quod corrigat. Bene vale, vir clarissime. *Basilea* pridie Calendæ Maias, Anno M. D. XXV.

De

De vitiosa Verecundia.

Des. Erasmus Roterdamus ornatissimo juveni
Francisco Dilso S. D.

Epist. 52. **N**ulla vitia graviolem afferunt perniciem, *Francisco* charissime, quam quæ virtutis specie fucantur. Quorum de genere est *immodica verecundia*, quam *Græci* vocant *δυσωρία*. Atque hoc noxium germen optimis quibusque ac generosissimis ingeniis potissimum innascitur; quod si vi tentes evellere, succedit aliud nocentius: Si relinquant, multam malorum vim secum invehit. Cæterum si cautâ moderatione corrigas, optimus est innocentie custos, ac virtutum omnium velut ornamentum. Et rectè quidem *Aristoteles* negat pudorem esse virtutem, sed in adolescentibus affectionem probam bonæque spei indolem arguentem. Ita Comicus ille senex: *Erubuit, salva res est*. Verùm is si immodicus sit, celat vitia, nè possint sanari, quemadmodum scripsit *Flaccus*,

—*Incurata malus pudor ubera celat.*

Et *Plato* censet hunc affectum largioribus invitationibus excutiendum. Obtupescit ingenii vigor. Unde præci primum insanie gradum, quem gignere dicitur *strychnum* drachmæ pondere potum, *lufum pudoris* vocaverunt. Nec rarum est cernere quosdam huiusmodi pudore sic delirantes, ut mens abesse videatur. Breviter non solum ad discendum ac iudicandum, verumetiam ad dicendum & ad omnem honestam vitæ functionem reddit inutiles. Itaque hunc *Plutarchi* libellum, quem *Lingua* nostræ appendicem esse volui, eo libentius verti, quod ipse repetens animo vitæ peractæ seriem, comperio me non aliâ re magis peccasse quàm *δυσωρία*, neque quicquam infelicius mihi celsisse quàm ea quæ contra animi mei sententiam, amicorum improbis flagitationibus tribui. Quoniam autem animadverti cum eximii naturæ tuæ dotibus, multum verecundiæ, multumque facilitatis esse coniunctum, hoc libello te velut antidoto muniendum putavi, nè quando pudor exeat in *δυσωρία*, quæ an tibi hætenus damno fuerit nescio, certè illi acceptum fero, quod serò cognovi tam felix & amicum ingenium. Quod si maturius contigisset, tuo quoque, ni fallor, bono contigisset. Sed non te remorabor diutius à *Plutarcho*, ex quo melius audies hæc omnia. Bene vale. *Basilea*, postrid. Purificationis. Anno à *Christo* nato M. D. XXV I.

In sex priores *Apophthegmatum* libros.

Illustrissimo Principi Juniori Guilhelmo, Duci
Clivenfi, Fuliacensi, Montensi, Comiti Marchia & in Ravenspurgo, &c. Des.
Erasmus Rot. S. D.

Epist. 53. **Q**uoniam priores libellos quos mei erga te animi velut arrabonem qualemcumque miseram, tam comiter accepisti, *Guilhelmo* Princeps junior illustrissime: nec tu modò, sed & ambo clarissimi parentes tui, visum est aliquid & tuâ nobilitate dignius, & tuis studiis, ni fallor, utilis adjuungere. Proin ex optimis quibusque autoribus collegi, quæ *Græci* vocant *Apophthegmata*, hoc est, egregiè dicta, quod viderem non aliud

A argumenti genus Principi, præsertim juveni, magis accommodum. Sunt illa quidem scitu dignissima, quæ Philosophi de moribus, de republica administranda, deque bello gerendo literis prodiderunt. Sed quoto cuique vel privato tantum est ocii, ut apud *Platonem* *Socraticarum* argumentationum, *Ironiarum* & *Isagogarum* ambages ac labyrinthos evolvere vacet? *Aristoteles* autem copiosè quidem scripsit de moribus, sed Philosophis scripsisse videtur, non Principi. Dilucidiora sunt quæ tradidit de re Oeconomica & Politica, sed is vir nusquam non requirit lectorem & attentum, & ociosum: ad hæc, quoniam affectibus caret, non perinde retinet animum principalibus curis intentum. Jam in philosophicis & *Marci Tullii* de Philosophia libris pleraque sunt ejus generis, ut non admodum referat Principem ea scire: quod genus sunt quæ disputantur ab illis *De finibus bonorum ac malorum*, majore subtilitate quàm fructu. Conveniunt hæc illorum instituto, qui de honesto per omnem vitam nihil aliud quàm disputant. At ei qui ditioni nascitur, statim expedienda virtus est, non per ocium disputanda. Restat historia, quæ quoniam res præclare secusve gestas velut in tabula spectandas repræsentat, nec id absque voluptate, magnatibus viris aptior esse videtur: sed hic ut infinitam voluminum vim Principi vacet evolvere, quis possit meminisse? Atqui quemadmodum ii qui certant in palæstra, certos quosdamprehendendi elabendique modos ad manum habent: ita qui in pacis bellique negotiis versantur, certas rationes in promptu habere convenit, quibus admoneantur, quid pro re nata sit facto opus, quid non. Hæc in parte videmus eruditissimos viros Principum curas suâ diligentia sublevare conatos, quorum alii scripsere sententias, veluti *Theognis* & *Isocrates*; alii celeberrimorum virorum stratagemata & *Apophthegmata*, veluti *Valerius Maximus*, & *Sextus Julius Frontinus*, qui indicat idem ab aliis nonnullis facilitatum. Non mediocris ocii res est aurum scrutari in venis, aut gemmas in arenis maris quærere. Is demum occupatissimo Principi gratum præstat officium, qui aurum purum factumque exhibet, qui selectas ac repurgatas gemmas, auro inclusas, aut poculis additas offert. Id officium quum à multis tentatum sit, meâ tamen sententiâ, nemo felicius præstitit quàm *Plutarchus*, qui post editum egregiè frugiferum opus *De vitis virorum illustrium*, in quo permixtim facta simul ac dicta illorum referuntur, *Traiano* Cæsarum laudatissimo collegit insignia diversorum *Apophthegmata*, quod in his velut in certissimo speculo repræsentatur animus singulorum. Nam in factis bonam laudis partem sibi vindicat consiliarius, dux ac miles, maximam fortuna, per quam videmus interdum optimè consulta pessimum habere exitum: rursus quorundam inconsultam temeritatem felicissimè cedere. Nam quemadmodum dixisse fertur *Siranes Persæ*, Dux, ut opinor, interrogatus cur facta præclaris ejus dictis non responderent: Quid loquar mihi in manu est, quid eveniat in arbitrio fortunæ & Regis. Nec tamen ideo suâ laude frustrantur honesta consilia. *Plutarchus* autem non tantum in delectu cæteris præstat, verumetiam in explicando; habent enim *Apophthegmata* peculiarem quandam rationem & indolem suam, ut breviter, argutè, falsè, & urbanè cujusque ingenium

ingenium expriment. Siquidem ut singulis hominibus, ita singulis etiam nationibus totus quidam genius est: unde sit ut alia convenient *Alexandro*, alia *Philippo*, aut *Antigono*, alia *Phocioni*, alia *Alcibiadi*: rursus alia quadrent in *Laconem*, alia in *Scytham* aut *Thracem*, alia in *Atheniensem*, aut in *Romanum*. In his igitur exprimendis mihi dilutior videtur *Xenophon*, suffrigidus *Herodotus*, loquacior *Diodorus* & *Quintus Curtius*, nè pergam de cæteris dicere. *Plutarchus* omnes implevit numeros. Eoque visum est hunc ex omnibus potissimum sequi. Quicquid igitur erat in hujus opere quod inscripsit, *De Apophthegmatibus*, hic in solidum reperies. Comperimus hoc opus bis Latinè versum, primum à *Francisco Philalpheo*, deinde à *Raphaelo Regio*, quem *Patavii* novimus. *Philalpheus* in nonnullis locis fuerat lapsus, quæ restituit *Raphael*, sed ipse rursus impingens alicubi: nimirum homines erant ambo. Sed uterque nihil aliud esse voluit quam interpretes, nos *Plutarchum* multis de causis sequi maluimus quam interpretari, explanare quam vertere. Primum ut dilucidior esset oratio, quippe minus astricta Græcis vocibus. Non enim hæc *Traiano* scribuntur, viro tum utraque literaturâ, tum longo rerum usu exercitatissimo, sed adolescenti Principi, imò pueris & adolescentulis omnibus liberalium studiorum candidatis: nec illo seculo, quo dicta gesta que ejusmodi vulgi fabulis celebrabantur, in balneis, in conviviis ac circulis forensibus: deinde ut mihi liceret indicare dicti argutiam, si quod occurreret obscurius, qualia tunc sunt permulta, non solum rudibus, verumetiam ultra mediocritatem eruditis. Me certè in multis corripit divinatio, & haud scio an alicubi sefellerit etiam. Nec paucis in locis læta fuit cum mendis codicum, in quas necessariò impegnerunt etiam interpretes. Vix enim credibile est quantum sibi permiserint vel librarii, vel scioli quidam in hunc autorem, cui summa debebatur religio. Nullus enim exiit inter Græcos scriptores *Plutarchus*, præsertim quod ad mores attinet, sanctior ac lectu dignior. Atqui hoc ipsum quod abstergere debuerat, invitavit gloriæ quæritusque frictes ad depravandum, addendum, detrahendum. Et enim quo quique scriptor est plausibilior ac celebrior, hoc magis ad quæstum corumpitur. Arguit hoc ipsa Græcorum codicum varietas. Nam ut aliis omissem, de hoc opere quod est in manibus loquar, quædam habet *Philalpheus* quæ *Raphael* non attingit, & contrà. Deinde quum *Plutarchus* in Præfatione, profiteatur sese in *Vitis*, dicta factaque virorum illustrium promiscuè retulisse, sed in hoc opere compendii gratiâ tantum Apophthegmata contextuisse, permulta tamen admixta videmus quæ nihil aliud sunt quam stratagemata. Jam eodem in opere toties eadem repetita, nonne palam clamitant, argumentum hoc ab alio contaminatum? Ut jam ignoremus Apophthegma referri sub ejus nomine cui dictum est, non à quo dictum est, ut de *Lyfimacho* & *Philippo*. Nam in *Plutarchi Collectaneis* quod à *Philippo* responsum est *Lyfimacho*, sub titulo *Lyfimachi* refertur. Majoris erat audaciæ, quod ex uno opere fecerunt duo. Quoniam enim *Plutarchus* è *Laconicis* quæ plurima feruntur, ea duntaxat attigisset quæ videbantur occupatissimo Cæsari futura satis, ille quisquis fuit, si modò fuit unus aliquis,

A *Lacedæmoniorum* dictis proprium volumen dedit, idque secundum ordinem literarum Græcarum, quem *Raphael* vertit in ordinem Latinarum. At hic erat è tribus omnium deterrimus. Nam ordinem sententiarum sequuntur *Valerius* & *Frontinus*, quæ ad religionem, pietatem in patriam, ad fidem, ad fortitudinem ac justitiam pertinent, & item de cæteris, in suam quæque classiem digerentes. Eruditissimus est quem sequutus erat *Plutarchus*, seriem regionum ac regnorum observans, & in singulis ætatem, ordinem, unicuique Regum suos adjungens Duces, & cuique Ducum suos collegas. A Persis venit ad *Egyptos*, ab *Egyptis* ad *Thracas*, à *Thracibus* ad *Scythas*, à *Scythis* ad *Siculas*, à *Siculis* ad *Macrones*, hinc ad *Athenienses*, ab his ad *Lacedæmonios*, in horum singulis temporum non literarum ordinem sequens: à *Lacedæmoniis* ad *Thebanos*, à *Thebanis* ad *Romanos*, ut lector è paucorum dictis historiæ totius agnoscat seriem quam miserè confudit is qui *Laconica* separavit. repetem interim eadem quæ ad *Trajanum* collegerat *Plutarchus*: quanquam id frequentius in alteroprehenditur opere, sed in utroque toties, ut ea dormitatio non cadat in *Plutarchum* scriptorem exactæ diligentia. Adde quod hæc pars nullam habet præfationem, nec illa prior ad *Trajanum* quadrat ad utrunque opus. Jam quid gratiæ debeat his, qui celeberrimorum auctorum libros ad hunc contaminant modum, in præsentia non disputo, mihi sacrilegii genus esse videtur. A me tamen, exceptis aliquot *Laconicis*, quod eadem in altero catalogo repetuntur omnia, nihil eorum prætermisum est, quæ *Plutarchi* titulo feruntur: partim nè quid hic desideraret lector avidus magis quam elegans, partim quod nihil illic viderem non dignum cognitu, licet non suo dictum loco. Sed totum opus quodam modo meum feci, dum & explanatius effero quæ Græcè referuntur, interjectis interdum quæ apud alios auctores addita comperissem, additis item permultis quæ in hoc opere non habebantur, ubique veluti scholiis indicans vel sentum vel usum Apophthegmatis, in his duntaxat quæ lucis aliquid desiderabant, sed hoc ipsum breviter, nè ab Apophthegmatum natura degenerarem. Ordo verò nobis etiam confusior est quam illic inveni, quod quum initio statuissemus paucos duntaxat eximios recensere, calor operis incitavit, ut mutarè sententiâ longius proveheremur: nec erat futurus finis, nisi rerum sese offerentium velut immensum pelagus, receptui canere compulisset. Nam ut *Quintilianus* inter Grammatici virtutes collocat quædam nescire: ita in hoc argumenti genere, diligentia pars esse videtur quædam præterire. Itaque laetus convivor esse malui quam molestus, præsertim quod si quid in hac cœna prætermisum est, poterit in alia proponi, posteaquam hæc erunt concocta. Porro ordinis neglecti incommodum Indice pensavimus. De titulo nihil refert anxium esse, quum in his quæ collegit *Plutarchus* sub Apophthegmatum nomine, multa sint quæ alius mallet *eximialia*, *laudabilia*, *divina*, *improbabilia* sive *ysia* dicere. Cæterum posteaquam in his distinguendis frustra sudavit *M. Tullius*, nec *Quintiliano* satisfecit *Marsus* homo doctissimus, atque adeo nec ipse *Quintilianus* *Marsus* doctior sibi, non arbitratus sum operæ precium in hoc anxiam operam sumere, sat habens

habens alicubi dicti, jocive specimen obiter indicasse. In his certe quæ nos adjecimus, sedulo cavimus, ne stratagemata cum Apophthegmatis confunderemus, tum ne quid omnino poneremus, nisi ex probatissimis utriusque linguæ scriptoribus, iisque vetustis decerptum: non quod nesciam à recentioribus permulta referri salsè lepidèque dicta, sed plus habent autoritatis quæ consecravit antiquitas, & adhibendus erat operi modus. Ne illud quidem quenquam movere debet, quod nonnunquam idem dictum, ab hoc ascribitur huic, & ab illo tribuitur alteri. Nec enim tam refert à quo quid dictum sit, quàm quid dicatur, etiam si celebris & graciosus autor nonnihil ponderis & gratiæ dictis adjungit. Id frequentius occurrit, quàm ut exemplis sit probandum. Fit autem hoc interdum humanæ memoriæ lapsu, quanquam nihil verat eandem sententiam à diversis autoribus proficisci, sive id faciat imitatio, sive casus: quemadmodum hunc senarium, σοφοὶ τὴν αἰσῶν ἔσονται οὐκ οὐκ, constat esse *Sophoclis*, & tamen citatur à *Platone* ex *Euripide*. Rursus, hic versus γῆρον γῆροντα παῖδα γῆροντα οὐ γῆρον, quum sit in *Philoclete Sophoclis*, tamen idem reperitur in *Bacchis Euripidis*. Similiter hic versus, οὐ γὰρ δ' ἔσται δὴ καὶ λῆγον τὰ κείνη, quum sit in *Æschili Prometheus*, deprehenditur apud *Euripidem* duabus literulis immutatis οὐ γὰρ λῆγον. Nonnunquam nec de re nec de nomine convenit inter autores. Velut qui *Fabio Max.* exprobravit, quod ipsius opera recepisset *Tarentum*, *M. Tullio* est *Livius Salinator*, *T. Livio M. Livio*, *Plutarcho M. Lucius*, sive ut *Græci* codices habent, μακρὸς Ἀδύων. Item *Fabius* & *Philostatus* narrat *Leonem* Sophistam corpore insigniter obeso movisse risum populo *Atheniensi*, *Plutarchus* posillo. *Val. Max.* & *Plin.* de altercatione *Cn. Domitii* & *Lucii Crassi* quàm dissonant in narrando? Illa frigidissima sunt quæ personis fabulosis affinguntur, quod genus sunt *Philostati* sophistæ, quum *Palamedi*, *Ulyssi* ac similibus affingit quod libet: eaque sunt bis frigida tractando, quorum omnino nihil attigimus. Proxima sunt, quæ variis personis attribuntur in dialogis, non ad veri fidem, sed ad delectandum confectis. Minus illa frigent quæ dicuntur in comædiis aut tragædiis, habentque magnam gratiam in loco adhibita, tamen si sub Apophthegmatis appellationem non cadunt, nisi quum ab autore nobili ad rem præsentem accommodantur, gratiora si nonnihil etiam ad alienum sensum detorqueantur. Veluti quum *Aristoteles Calisthenem* liberius cum *Alexandro* quàm expediret agentem, *Homericæ* versu admonuit,

Ὀὐκ ἔστι δὲ μὴ τὴν ἑσπέρην ἀγορὴν εἶναι.

Nec ex *Herodoto* libuit multa colligere, quod pleraque videantur à scriptoris ingenio reperta. Eiusdem farinae sunt quæ incidunt in orationibus quas historiographi pro suo quisque ingenio solent atrexere personis, licet & illa plurimum conducant & ad iudicium, & ad dicendi facultatem. Optimum Apophthegmatis genus est, quod paucis verbis sensum non vulgarem significat potius quàm exprimit, quale nemo facile possit studio fingere, quodque quo propius ac diutius contempleretur, hoc magis ac magis delectat. Universum autem hoc genus quod Proverbia, sententias, insigniter dicta factaque complectitur, accommodatissimum est Principibus viris, quibus ob reipub.

A negotia non vacat magnam vitæ partem libris impendere. Hæc autem ut cum voluptate discuntur, facileq; insidunt animo, ita longè plus habent philosophiæ in recessu quàm primâ fronte præ se ferunt. Legimus *Cæsarem Augustum*, quicquid usquam talium præceptorum nactus esset, describendum curare solitum, & ad varia loca mittere. Videmus autem præcis illis sapientibus hoc præcipuo fuisse studio, ut res dignas cognitu, voluptatis illecebra teneris ingeniis infererent, quo rudis ætas nondum matura seriis philosophiæ præceptis per lusum disceret, quæ per omnem vitam magno forent usui. Hoc consilio cosmographiam, astrologiam, & musicam, naturalem ac moralem philosophiam, scitè confectis fabulis & apologis asperserunt. In his verò nostris videbuntur esse quædam, quæ nihil faciant ad bonos mores, sed risum modò commoveant. Ne id quidem vitio dandum existimo, risu nonnunquam relaxare animum curis fatigatum, modò risus sit argutus ac liberalis. Hæc enim exhilarant ac vegetant juvenum ingenia, nec mediocriter faciunt & ad vitæ comitatem & ad orationis jucunditatem. Quid enim magis edulcat *M. Tulli* dictionem, quàm quod eam huiusmodi dictis subinde condit? Quid porro sunt *Plutarchi* Moralia, nisi aula huiusmodi coloribus picturata? Jam illa quæ maximè videntur ridicula, tractando fiunt seria. Quid enim magis ridiculum quàm *Diogenes* in meridie cum lucerna obambulans, & hominem se in frequenti foro querere dictitans? At interim ridendo discimus, non esse statim homines qui speciem habent hominis, quam habent & statuz, sed ut invenias hominem investigandus est animus. Is si rectâ ratione ducitur potius quàm affectu, tum demum reperisti hominem. Item quid æquè ridiculum, atque quod *Phryne* stipulata, ut quod ipsa prior faceret, idem cæteræ mulieres in convivio facerent omnes: manum bis aquæ immerfam admovit fronti, hoc commento magno omnium risu prodens cæterarum fucos, quum ipsa videretur etiam formosior? Sed hic risus nos docet idem quod seriò dixit *Socrates*, ut tales esse studeamus quales haberi velimus, ne detractò fuco pro gloria malè affectata reportemus ignominiam. Docet & illud, ne nitamur bonis externis fluxisque, quæ variis casibus facile eripiantur homini, sed paremus veras opes animi, in quas nullum jus habet fortuna. Tantum seriæ philosophiæ docet nos illud ridiculum meretriculæ factum. Proinde quanquam aliqui severis rationibus institueret cives suos *Lycærgus*, tamen liberales jocos illis non solum permisit, sed etiam præcepit. Instituit enim exercitamenti genus quod λῆγας appellabatur, ad quod conveniebant seniores jam à publicis functionibus emeriti, lepidis dictis liberalibusque jocis tempus cum voluptate transmittentes, sed quæ vel ad honesti laudem, vel ad vitiorum vituperationem conducere. Quin & signum collocavit γάμοις deo, id est, *Risui*, quod utilissimum iudicaret modestis facetiis animorum vigorem recreare, & ad honestos labores alacres reddere, quando in rebus humanis

Quod caret alternâ requie durabile non est.

Quin & *Cleomenes* adeo severus, ut nec mimos, nec psalterias, nec tibicines unquam admiserit in reipub. probavit tamen ut cives joci liberalibus salsiq; dictis inter se decertarent. Deniq; quot

ies datur à negotiis vacuum tempus, aut ipsa res postulat hilaritatem, quanto decentius est huiusmodi dictis ludere, quàm illiberalibus indoctis & obscenis fabulis oblectari? mihi videtur aliquanto consultius pueros in ludis literariis huiusmodi thematis exerceri, quàm vulgaribus istis, quæ ut sensiculos habent frigidos, ita non indicant linguæ *Latina* mysteria: modò præceptor indicet rationes quibus quod breviter dictum est queat dilatari, & quod ridiculè dictum est possit ad usum serium accommodari. His addamus & illud: In sacris concionibus fortasse non convenit scripturis divinis admiscere jocos humanos, sed tamen excusatis hæc adhiberentur ad excitandos dormitantes, quæ aniles fabulæ, quas nonnulli solent ex abrupto interponere, prorsus è media vulgi fece hautas. *Julius Cæsar* tot civilia bellicæque negotia sustinens, argutis dictis, quibus adeo delectabatur, ut etiam in ipsum torta probaret, modò scita, solet curarum lassitudinem discutere. Vix alius Imperatorum fuit *Augusto Cæsare* vel sanctior vel occupatior. At rursus quis in hoc genere urbanior? De *M. Tullio* nihil dicam, qui nonnullis videtur in jocando nec modi nec decori satis meminisse. *Xenocrates* philosophi, ingenii fuit tristioris, vir alioqui magnus, sed hunc *Plato* subinde jubebat litare *Gratius*. *Zeno* totus *Stoicus*, *Socratem* ob perpetuam sermonum urbanitatem, scutram *Atticum* solet appellare: nullus tamen est quin fateatur *Socratem* utroque sanctiorem. Nè commemorem quòd nullorum dicta magis celebrantur quàm quæ leporibus condita sunt; certè pueris instituendis utilior esset *Socrates*, *Diogenes* aut *Aristippus*, quàm *Xenocrates* aut *Zeno*. Quod si rectè visum est sapientissimis viris primam ætatem oblectamenti quibusdam ad amorem sapientiæ severioris allicere, multò magis id convenit tum juveni tum Principi, quem ut vigilantem esse decet, ita non oportet nec ipsum unquam esse tristem, nec quenquam à se tristem dimittere. Animus autem amenioribus studiis educatus, sit ad omnes curas ferendas vegetior, & ad omnem hominum consuetudinem festivior. His rationibus me tueri poteram, si nihil collegissem nisi facetias: nunc seriis hæc duntaxat admixta sunt, veluti convivis condimenta. Quo genere si te sensero delectatum, haud me poenitebit huius operæ licet humilioris, ut aliqui fortasse iudicabunt. Scribunt aliqui provecioribus, nos Principis ætatem teneram lactamus. Quòd si hæc infra tuos profectus fuerint, certè oparim esse, tamen scio tibi non ingratum fore, per te communibus adolescentulorum studiis hoc utilitatis accessisse. Et nos fortasse dabimus aliquando severiora, postquam hæc edideris. Nam ediscenda sunt omnino, quo semper ad manum præstò sint. Quamquam quid meis opus, quum domi habeas *Conradum Heresbachium*, virum omni genere literarum absolutum, quem sic in te video affectum, ut quod optimo præceptore dignum est, alumni sui commodis & ornamentis impensius gaudet quàm suis. Is ut tuam pueritiam formavit literis, ita grandioræ ætatem poterit fidelibus prudentibusque consiliis adjuvare. Mihi quoque non minus jucundum quàm honorificum fuerit, quantumcumque ex parte felicissimam indolem tuam, nostrâ promovisse industria. Quod superest Deum Optimum Maximum precamur, ut sua dona quæ largissime in te contulit, servare, tueri, & augere

A dignetur, quo simul & laudatissimorum parentum votis respondeas, & clarissimis majorum tuorum imaginibus dignus evadas, & loculentæ ditioni, cui natus ac destinatus es, par esse queas. Desinam si verbum addidero: dum in his versaris, memento te non *Christianorum*, sed *Ethnicorum* Apophthegmata legere, videlicet ut legas cum iudicio. Apud *Friburgum Brisgoia*, quarto Calend. Martii. Anno M. D. XXXI.

In duos posteriores Apophthegmatum libros.

Illustrissimo Principi juniori Guilielmo, Duci Cluvensi, Fuliacensi, Montensi, Comiti Marchia & in Ravenspurgo, &c.
Des. Erasmus Rot. S. D.

C A Pod priscos illos, illustrissime Princeps, non *Epist. 54*
Græcos modò, verum etiam *Latinos*, actoribus ac patronis causarum forensium certus aquæ modus per clepsydras infundebatur, nè supervacanea verborum copia quum iudicibus tardium adferret, tum ipsi etiam causæ officeret; denique aliis agere volentibus, aditum præcluderet. At non idem fieri solet in philosophicis orationibus, in quibus tamdiu proferendus est sermo, quamdiu auditor alacriter haurit ea quæ dicuntur, præsertim si quæ dicuntur conferunt vel ad liberalem eruditionem, vel ad bene beatèque vivendum. Itaque perquam eleganter *Plato Aristothelē* prolixius differentem admonuit his verbis: *Videris*, inquit, *ignorare quòd orationis modus non est is qui dicit, sed is qui audit*. Sic & *Carnades* quum esset in differendo vocalior, admonitus est à gymnasi Principi, ut vocem moderatius promeret: sed quum ille à gymnasiarcha peteret ut sibi præscriberet modum, sanè quàm appositè respondit, *Istuc quòd à me petis, rectius sumus ab auditoribus*. Jam videmus quosdam non clepsydris, sed clepsammidiis metiri convivium. Hoc ut fateor ad frugalitatis disciplinam utiliter fieri, atque etiam necessariò, duntaxat apud eos qui nesciunt unquam à mensa surgere, nisi hirudinum ritu sic distenti, ut tantum non crepent ac dissiliant: ita non conveniret opinor ei qui lautos & elegantes homines suaviter excipere vellet: sed hunc oporteret apparatus modum à convivarum ore petere. At ego in hoc argumento convivoris personam indui, ac posteaquam cœnæ tot instructæ missibus, quot actus permittuntur comediz, secundas mensas non omnino jejunas adjeceram, mihi videbar sic egisse partes meas, ut si non *Lucullus* quispiam, certè mundus & lautus *Scipio* videri possem: atq; adeo metuebam, nè apud frugalitatis amatores citius luxuriæ quàm sordidum crimen incurrerem. Verum simulatque prodit opus, tantà aviditate distractum est, ut protinus à typographo corperit efflagitari denudò, sive hic est argumenti, sive, quod magis arbitror, tum ornatissime Princeps genus quem confidimus non solum ditioni tuæ, sed & studiis fore felicem. Itaque prioribus sex libris recognitis & audis, adiecimus duos, quos tu vel *Puff-cannum*, vel *Pomum*, sive *involuptivum*, si libet, vocare poteris, nè à convivii metaphora recedamus. Vale.

In Moriae Encomium.

Erasmus Rot. Thoma Moro suo S. D.

Epist. 55. Superioribus diebus cum me ex Italia in Angliam precipitem, ne totum hoc tempus quo equo fu-
 & insidendum, *quibus* & illiteratis fabulis terere-
 tur, malui mecum aliquoties vel de communi-
 bus studiis nostris aliquid agitare, vel amicorum,
 quos hinc ut doctissimos, ita & suavissimos relique-
 ram, recordatione frui. Inter hos tu, mi *Moro*,
 vel in primis occurrebas: cuius equidem abientis
 abiens memoria non aliter frui solebam, quam
 praesentis praesens consuetudine consueveram, qua
 dispeream, si quid unquam in vita contigit melli-
 tius. Ergo quoniam omnino aliquid agendum
 duxi, & id tempus ad seriam commentationem
 parum videbatur accommodatum, visum est *Mo-
 riae encomium* ludere. Quae *Pallas* isthuc tibi misit
 in mentem? inquires. Primum admonuit me
Mori cognomen tibi gentile, quod tam ad *Moriae*
 vocabulum accedit, quam es ipse a re alienus; es
 autem vel omnium suffragiis alienissimus. Deinde
 suspicabar hunc ingenii nostri lulum tibi praecipue
 probatum iri, propterea quod soleas huius gene-
 ris jocis, hoc est, nec in doctis, ni fallor, nec usque-
 quaque insulsis, impendio delectari, & omnino
 in communi mortalium vita *Democritum* quen-
 dam agere. Quamquam tu quidem, ut pro singu-
 lari quadam ingenii tui perspicacitate, longe late-
 que a vulgo dissentire soles, ita pro incredibili
 morum suavitatem facilitatemque cum omnibus o-
 mnium horarum hominem agere, & potes & gua-
 des. Hanc igitur declamatiunculam non solum
 lubens accipies, cum *periphrasim* tui sodalis, verum
 etiam tuendam suscipies, utpote tibi dicatam,
 jamque tuam non meam. Etenim non deerunt
 fortasse vitiligatores, qui calumnientur, partim
 leviores esse nugae, quam ut theologum deceant,
 partim mordaciores, quam ut *Christiana* conve-
 niant modestiae: nosque clamitabunt veterem
Comediam, aut *Lucianum* quempiam referre, at-
 que omnia mordicis arripere. Verum quos ar-
 gumenti levitas, & ludicrum offendit, cogitent
 velim, non meum hoc exemplum esse, sed idem
 jam olim a magnis autoribus factitatum. Cum
 ante tot secula *Bucalyx* *quaxia* *χίας* inserit *Homerus*,
Moro Calicem & *Moretum*, *Nucem* *Ovidius*. Cum
Bufrisides laudaret *Polemates*, & huius castigatorem
Isocrates, Injustitiam *Glaucos*, *Thersitem* & *Quar-
 tanam* febrem *Favonius*, Calvitium *Symonius*,
Museam & *Parasiticam* *Lucianus*. Cum *Seneca*
Claudius inserit *ambrosium*, *Plutarchus* *Grylli* cum
Ulysses *Dialogum*, *Lucianus* & *Apuleius* *Asinum*,
 & nescio quis *Grumus* *Corvota* porcelli testa-
 mentum, cuius & divus meminit *Hieronymus*.
 Proinde, si videbitur, fingant isti me latrunculis
 interim animi causa lusisse, aut si malint æquitasse
 in arundine longa. Nam quae tandem est iniqui-
 tas, cum omni vitae instituto suos lusus conceda-
 mus, studiis nullum omnino lulum permittere,
 maxime si nugae seria ducant, atque ita tracten-
 tur ludicra, ut ex his aliquanto plus frugis referat
 lector, non omnino naris obest, quam ex quo-
 rundam terricis ac splendidis argumentis? veluti
 cum alius diu confarcinat oratione Rhetoricen
 aut Philosophiam laudat, alius Principis alicujus

A laudes describit, alius ad bellum adversus *Turcos*
 movendum adhortatur, alius futura praedicat,
 alius novas de lana caprina comminiscitur quæ-
 stumculas? Ut enim nihil nugacius, quam seria
 nugatorie tractare: ita nihil festivius, quam ita
 tractare nugae, ut nihil minus quam nugatus fuisse
 videaris. De me quidem aliorum erit iudicium:
 tamen, nisi plane me fallit *causula*, Stultitiam
 laudavimus, sed non omnino stultè. Jam verò ut
 de mordacitatis cavillatione respondeam, semper
 hac ingenii libertas fuit, ut in communem ho-
 minum vitam salibus luderent impune, modo ne
 licentia exiret in rabiem. Quo magis admireor
 his temporibus aurum delicias, quae nihil jam
 ferè nisi solennes titulos ferre possunt. Porro,
 nonnullos adeò praepostere religiosos videas, ut
 vel gravissima in *Christum* convicia ferant citius,
 quam Pontificem aut Principem levissimo joco
 aspergi, praesertim si quid *regis* & *regulae* attinet.
 C At enim qui vitas hominum ita taxat, ut nemi-
 nem omnino perstringat nominatim, quæso u-
 trum is mordere videtur, an docere potius ac
 monere? Alioqui quot obsecro nominibus ipse
 me taxo? Praeterea qui nullum hominum genus
 praetermittit, is nulli homini, vitiis omnibus ira-
 tus videtur. Ergo si quis extiterit, qui sese latum
 clamabit, is aut conscientiam prodet suam, aut
 certè metum. Lufit hoc in genere multò liberius
 ac mordacius divus *Hieronymus*, ne nominibus
 quidem aliquoties parcens. Nos praeterquam
 quod a nominibus in totum abstinemus, ita pra-
 terea stilum temperavimus, ut cordatus Lector
 facile sit intellecturus, nos voluptatem magis
 quam morum quæsisse. Neque enim, ad *Juvenalis*
exemplum, occultam illam scelerum sententiam
 usquam novimus, & ridenda magis quam fœda
 recensere studuimus. Tum si quis est, quem nec
 ista placare possunt, is saltem illud meminerit,
 pulchrum esse a Stultitia vituperari, quam cum
 loquentem fecerimus, decoro personae servien-
 dum fuit. Sed quid ego hæc tibi patrono tam
 singulari, ut causas etiam non optimas, optimè
 tamen tueri possis? Vale, disertissime *Moro*, &
Moriam tuam graviter defende. Ex Rure quinto
 Idus Junias, Anno M. D. VII.

In Panegyricum ad PHILIPPUM
Burgundionum Principem.F Des. Erasmus Rot. Joanni Paludano doctissimo
atque humanissimo inclita Lovaniensi-
um Academiae rhetori S. D.

G Intelligo tuis ex literis, Musarum meumque de-
 Epist. 56. lictum, *Joannes Paludanus*, id quod & sine literis
 facile conjectabam, ut es mei nominis vel meipso
 studiosior, te jamdudum sitienter expectare, *Pa-
 negyrici* nostri jam emergentis in lucem, quassique
 naicentis, quod tandem fatum, quis genius fore
 videatur. Vix dum prima pagella recens, & adhuc
 ab officina madens corperat ostentari, atque (ut fit in
 re nova) aliis ab aliis per manus tradi; *Erasmus* in-
 terim, quem scias quantopere semper delectaret
Apelles ille post tabulas latitans, nusquam non au-
 res arrectas habebat, undique captans, non quàm
 multis placeret (cum mihi quidem ad conscien-
 tia fiduciam, & unius hominis iudicium abundè
 (F f f f) sufficiat

sufficiat, modò is, vel *Phalaris* nostri, vel tui similis sit) sed quâ parte displiceret. Nam laudator nisi eximie doctus, officit quoque; ac reprehensor etiam parum eruditus, aut admonet quod te fugerit, aut ad defensionem rectè dictorum expurgat, & aut doctiorem facit, aut certè reddit attentiores. Proinde dispeream, nisi mihi *Memmianum* malim sanus, quàm decem *Polybii*. Sed quid verbis opus? Illud in totum affirmarem, si quàm verè, tam non arroganter dictum videretur, non paulo plures fore qui carpent, quàm qui intelligant. Ex tribus autem reprehensorum generibus, primum haud satis etiam scio, risui mihi magis fuerit, an miserationi, videlicet eorum qui tibi præclare literati videntur, cum nihil sit minus. Si me statim in ipso *Panegyrici* limine offendisse, quasque in portu (quod aiunt) impigisse prædicabant, ibi erratum esse putantes, quoties non satis intelligebant. Quid autem, bone Deus intelligunt isti? Itaque quasi forices suomet judicio peribant, propriam prodentes insciam, dum insectantur alienam. Sed totam hanc fabulam malo coràm, quàm quidem scio tibi magnæ voluptati futuram. Ceterum haudquam mihi contemnenda ducebam reliqua duo calumniatorum genera, alterum imperitorum, neque satis prudentium, qui totum hoc meum orandi Principis studium, adulationem vocabant; alterum mediocri literaturâ hominum, qui in opere quasi nondum dedolato, nonnullis rebus offendi, vel desiderare quædam potius videbantur. Et altius quidem me pupugit prior illa reprehensio, quippe quæ moribus labem conaretur aspergere. Alterâ levius commovebar, quod ingenium modò taxaret, non etiam vitam contaminaret. His igitur pro viribus est satisfaciendum, illi sunt scribendi refellendi. Principio qui *Panegyricos* nil aliud quàm assentationes esse putant, profum ignorare videntur quo consilio, cui rei, genus hoc scripti sit à prudentissimis viris repertum, nempe, ut objectâ virtutis imagine improbi Principes emendarentur, probi proficerent, rudes instituerentur, admonerentur errantes, excitularentur oscitantes, debique ipsi apud sese pudescerent deplorati. An verò credendum est *Calisthenem* tantum Philosophum, cum *Alexandri* laudes diceret, an *Lysium* atque *Isocratem*, an *Plinium*, & cum his innumerabiles, cum hoc in genere versarentur, aliò spectasse, quàm ut sub laudandi prætextu cohortarentur ad honesta? An tu censēs Regibus sic natis, sic educatis, rethrica illa *Stoicorum* dogmata, & *Cynicos* latratus esse proponendos? Scilicet ut aut cachinnum moveas, aut acrius etiam irrites? Generosus animus quanto commodius ducitur quàm trahitur, quorūque melius blandimentis sanatur, quàm conviciis. Quod autem efficacius, imò quod aliud prudentibus est usurpatum cohortandi genus, quàm ut magna jam ex parte tribuant ea decora, ad quæ provocant? An non laudata virtus

Crescit, & immensum gloriæ calcar habet?

Quid, quòd ipse *Paulus* Apostolus non rarè hoc artificio quâpiâ quadam utitur adulatione, laudans, ut emendet? Jam verò qui possis scelesto Principi tum impunitius, tum acerbius exprobrare crudelitatem, quàm si in eo clementiam prædicet: qui apacitatem, violentiam, libidi-

A nem, quàm si benignitatem, moderationem, castimoniam efferas,

Virtutem ut videat, intabescasque relicta?

Sed *Augustinus* (inquunt) multa se fatetur ementitum fuisse in referendis laudibus Imperatoris. Quorsum istuc pertinet, quod ille scripsit vir obstinatius etiam insensu mendacio, non est huius loci disputare. Certè *Plato*, certè *Stoici* mendacium officiosum permittunt sapienti. An non rectè puerilem indolem falsis laudibus nonnumquam ad virtutis studium inflammas? Nonnè & optimus quisque medicus in agrotis affirmat sibi placere colorem, atque oris habitum, non quòd tales sint, sed ut tales efficiat? Adde his quòd candidi pectoris est, in sui Principis admiratione vel hallucinari, & in eo laudando modum oblivisci, in quo amando nullus debet esse modus. Tum autem publicitus interest, ut de Principe etiam non optimo, tamen plusquam optimè sentiant ii quibus imperat. His nimirum *Panegyricus* scribitur, non Principi, si sit illaudatus. Neque enim uni præstatur de quo dicitur, sed plurimis apud quos dicitur, quorum auribus permulta tribuas necesse est; quemadmodum sit in concionibus, cui *Panegyricorum* genus esse simillimum, vel ipsa vox admonet, quæ *Græci* à conventu promissæ multitudinis dicitur. Unde & *Fabius* nullo in genere tantum esse licentiæ credit, quantum in iis in quibus fas est ad demulcendas auditorum aures omnes Rhetorices fucos, omnes delicias palam ostentare. Denique posteris quoque scribuntur ista, scribuntur orbi: neque ita magni refert hoc spectanti, cuius nomine boni Principis exemplar proponitur in publicum, modò id scire facias, ut eordatis non inescisse, sed monuisse videatur. Verum qui crimen adulationis impingunt, prius parum animadvertere videntur, se se non tam mihi, quàm ipsi Principi convicium facere, deinde non intelligunt in se recidere contumeliam, cum ipsi adlatores sint maximi. An verò, juxta *Hesiodum*, hic quoque

— ἀπαυγὴς ἀπαυγὴς ἀπὸ τοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων.

Verum nimirum est intervalli inter istorum reterrimum assentandi genus, & hoc non meum, sed eruditorum omnium. Illi laudant & turpia, & sui compendii causâ ferviliter blandiuntur acribus stultorum: nos amabilem illam virtutis quasi faciem in commune proponimus, idque ejus nomine, quem ea maxime deceat, ejusque titulo facillimè commendari quæ multitudinē. Quòd si qui clament, totum hoc ineptum esse, laudare quempiam: possem istis *Pliniani* respondere verbis, sic illis videri, quia desierint facere laudanda. Verum sint isti quantumlibet severi, nobis liceat ineptire cum *Ambrosio*, cum *Hieronymo*, qui multos scriptis ad ipsos laudibus ornabant. Quod viris tam divinis in privatis licuit epistolis, mihi in tam populari etiamque penè theatro scripti genere non licebit? Hæc purgatio apud prudentes Judices non inhonesta videretur opinor, etiam si mihi *Phalaris* aliquis, aut *Sardanapalus*, aut *Heliogabalus* hoc *Panegyrico* laudatus esset. Nunc nē quis fortè suspicetur me postulare, ut mihi quicquam eorum quæ dixi adversus adulationis calumniam patrocinetur, Principem utentem depinximus, juvenem quidem illum, sed in quo præter fortunæ commoda, quibus nulli certe secundus est, magnæ jam virtutes eluceant,

eluceant, tum in posterum nulla non virtus expectetur. A quo quidem non tam mihi speranda sit studii mei gratia, quod laudari, quam metuenda (quod abominor) indignatio: idque propter singularem ipsius modestiam, cui nulla non de se laus nimia videtur esse. Rursus autem in ius vocabant alii, quibus illius decora notiora sunt quam mihi, quod omnia tum minora, tum pauciora veris scripserim. An effecerim nescio, certe sedulo conatus sum, sic totius orationis consilium ductumque temperare, ut doctis atque attentis quovis potius spectasse viderer, quam ad assentationem. A quo profecto vitio (te in primis teste) sic abhorruī semper, ut ne possim quidem adulari cuiquam si velim, neque velim si possim. Proinde nihil vereor, ne crimen istud in meos habeat mores, apud eos qui tecum *Erasmum* intus & in cute norunt. Ut igitur apud illos tu meae simplicitatis vel testis vel patronus esse optimus potes: ita quantum ad ingenii calumniam attinet, nemo te melius novit, quippe sub cuius oculis res omnis & coepa est & absoluta, tria quaedam praecipua defuisse, *πράγμα, πᾶσι, καὶ χεῖρον*. Quorum primum tantum habet momenti, ut sine eo, ne quod incipias quidem dicere habeas. Quid enim dicat vel *Tullius* ipse, nisi de causa edoctus? Alterum tantum adfert momenti, ut, teste *Fabio*, vel citra doctrinam disertissimos soleat reddere. Scis autem quam vix extuderis, quam vix mihi imperarim, ut hanc curam susceperem, quam refraganti reclamantique animo, denique quam non meo stomacho scripserim. Porro, tertium ejusmodi est, ut ne doctissimus quidem quicquam elinatum queat adferre, nisi multa dies & multa litura coercuit. Jam regni limites attigerat Princeps, priusquam tibi veniret in mentem. Et frigidum fuerat tum de redditu gratulari, cum is jam inveteravisset, *καὶ γὰρ ἀγαθὸν ἔστιν ἀνελθόν*. Itaque tumultuante moles quaedam verborum congesta est: quid enim aliud poteram totius ignatus argumenti? Quod autem est sine ossibus corpus, id est, sine rebus oratio; quasdam verò res accipit orator, non excogitat. Neque mihi pro temporis angustia defuit percontandi studium, sed alii conviviorum apparatus atque id genus nugas respondebant, partim incompetiora quam ut auderem literis committere. Quod si in hac parte tam non detuissent gloriæ Principis quam suis commodis, non defuit quidam, equidem pervidebam rem probè posse splendescere, verum esse totam orationis telam de integro retexendam. Et jam minùs etiam adjuvabat animo, quod spe quoque parandæ instructionis essem destitutus. Quod igitur solum & licuit & libuit, relicto tenore pristino, multis locis multa velut intertexui, idque ex tempore, ne à reliquo corpore velut perperam assuta discreparent. Hoc pacto certè longiorem feci Panegyricum, an meliorem fecerim nescio. Porro necessum erat aliquoties ad locos communes divertere, & dariores interdum *ταπεινάς* adhibere, quæ tamen ipsæ quocunque modo erant ad professionis argumentum detorquendæ. Quanto videlicet me felicior *Plinius Cæcilius*, non solum disertior, non modò quod ei talis contigerit Imperator, isque jam canus, jam omnibus civilis ac bellicæ rei muneribus perfundus, sed multò maximè, quod quæ laudabat plera-

A que viderat. Optimè narramus quæ nobis notissima sunt. Nihil autem notius quam quod oculi tradiderunt animo. Quas quidem obres ausus est lectorem ille in epistola quadam oscitantem ad pressius annotandas figuras, transitus & ordinem expergefaceret. Mihi magis rogandi sunt illi quibus lyncei sunt oculi, ut ad multa conniveant. Video & ipse quædam adhuc hiantia, quædam ascita, quædam perturbatiora, nonnulla verbis luxuriantia, nihil autem satis excussum atque expoliturum. Et tamen qui sunt æquiores, non tam mihi imputabunt, quam iis incommodis quæ modò retuli. Atque hæc quidem verbosius ad te, doctissime *Paludane*. Cui enim potius quam tibi, cum nullius magis partes esse videantur quam tuæ, adversus omnes calumnias nostri patrocinium suscipere, non solum quod abundantia quadam amoris erga metui, meis rebus perinde ut tuis soleas commoveri; verumetiam quod bona pars ad te pertinere videatur vel criminis, si merear reprehendi, veletiam laudis, si qua laus hinc mihi debeat. Tu siquidem mortalium unus ut hoc laboris capefferem reluctantem detrectantemque perpulisti, idem ut pergerem assiduos stimulos subdidisti: tu ut illustrissimo Principi exhiberem, & autor & adjutor fuisti. Idem ut ederem denique non conquievisti, donec persuaseris. Quin in ipso operis progressu cum alia quædam, tum illud in primis suggessisti, id quod ego libenter arripui, ut honorificâ mentione ornatissimi patris *Francisci Bussidiani* Archiepiscopi *Bizantini*, viri nunquam satis laudati memoriam, quâ possem, ab oblivione sitûque assererem. Adjeci carmen ejusdem texturæ, id est, extemporale, id quod vel tacente me, ipse facillè perspicies. Vale, literarum decus, nosque (quod & potes & debes, unus omnium maximè) fortiter defende. *Antuerpiæ ex officina calcographica.*

E In Panegyricum ad Philippum Burgundionum Principem.

Amplissimo Patri ac Domino D. Nicolao Ruterio, Episcopo Atrebatensi, Des. Erasmo Roterod. S. D.

Multis adeo nominibus mihi visum est convenire, ornatissime Præsul, ut Panegyricus quem Principi *Philippo* ex *Hispaniæ* reduci nuper exhibui, tui potissimum nominis auspiciis in manus hominum exiret: primum quod unus omnium apud nos rei literariæ candidissimè faveas, prorsusque erga doctos omnes *Mecenatem* quendam, vel parentem potius agere soleas: deinde si quid ad illustrandam Principis gloriam labor hic meus adferret momenti, nemo te dignitatis illius studiosior; siue magis ad cohortandum valebit, istuc verò tibi semper unicum, & à *Philippo* ad *Philippum*, proavo pronepotem, perpetuum studium sunt salutaribus ac liberis consiliis, ductum animos ad honesta vocare: postremo ut per eundem bonis ingeniis commendaretur nostra gratulatio, per quem antea Principi placuisset. Placuisse autem cum oculis, vultu, atque ipsâ (quod aint) fronte, tum amplissimo munere, veluti iudicii sui pignore testatus est, nihil non offerens, si voluissim in anlicam immigrare familiam. Nam plures alioqui causæ suadebant, ut eam pro viribus abderem premeretque, quod

quod hinc ingenioli mei modulus succurreret, hinc obversabatur animo, quam sedum esset maximorum Principum maiestatem oratione sustinere, quantum autem flagitii, eam culpā deterere ingenii, quemadmodum ait *Horatius*. Neque enim cuiusvis penicillo minimum effigies dignè representantur. Adde jam quod & alias impar, ipso etiam tempore, sicuti scis, excluderetur. Etenim cum mihi serò venisset in mentem, tum de re nihil tenerem, nisi quantum homini serua huiusmodi minimè curioso, semperque libris inamissanti, publicus rumor suggerisset, tumultuaria primum operā, verborum quasi sylvam quandam repente cortui: ac veluti primò, sicut aiunt, caelo, futuri *Panegyrici* rude simulachrum deformavi. Dehinc ubi de re multum vestigata, non multò factus essem instructior, negligentibus aliis, aliis etiam studio calantibus, & editio jam passim efflagraretur à studiosis, neque liberet totam operis telam retexere, compluribus locis interfulsi quidam. Unde vereor, ne peritiorum ungues, orationis inaequalitatem & hiantes alicubi commissuras sint deprehensuri. Porro, cum oculi sint unici bene narrandi magistri, mihi ne audire quidem contigit, nisi per pauca quaedam, eaque incomperta, ut hic totus locus fuerit quasi summis pedibus transiliendus. Nam de Principe & parum confessa scripsisse, sacrilegii genus est. Accedebat huc, quod mea simplicitas, ut ingenuè dicam, à toto hoc scripti genere nonnihil abhorreret, in quod unum, vel maximè videarur hærere *Socratem* illud, *quo postquam spiritus civis & naturalis plenus*. Quamquam ista non tam aliena quam *augustinus* est. Nec alia prorsus æquè efficax emendandis Principis ratio, quam si sub laudandi specie boni Principis exemplar offeras, modò sic virtutes tribuas, sic vitia detrahas, ut ad illas adhortari, ab his detertere videare. Neque enim medici quemlibet eadem, sed aptissimā quæque curant viā. Hæc videlicet formulā tueri me poteram, nisi in eum Principem incidissem, in quo laudando ne necesse quidem fuit quicquam affingere, hæc unā in re fortunatus: fortunatiores tamen fuiti, qui hunc ipsum jam senem describent, cuius consilia ut nobis divina benignitas, magis magisque prospera velit esse, precor. Bene vale.

De Institutione Principis Christiani.

Clarissimo viro D. Joanni Sylvagio, Regis
Catholici Caroli Cancellario summo, Des.
Erasmus Rotterodamus inter ejusdem
Regis Consiliarios minimus S.

Epist. 58. Subindè me flagellat litigatricibus epistolis *Petrus Barbarus* facellanus tuus, meus *Pylades*, quod posteaquam itineris *Hispanici* comes esse recusavi, non saltem crebris literis celsitudinem tuam intervisam. Ego verò, si mihi persuasum habeam prudentiam tuam, vel desiderare literarum officium, vel huiusmodi vulgaribus officiis æstimare clientis in te animum, nolim mihi hac in causa ullam, quantumvis justam, excusationem esse præfidio: licet illud verissimè quædam dicere, me hæc non levius districtum fuisse studiorum laboribus, quàm tu tanti Principis, & non unius regni

A negotiis distringaris; etiam si non negem te sarcinā splendidiore premi, graviore non arbitror, ut interim calicem cum elephanto componam. Nec verò cum non ignorem, pectus istud tuum heroicum quidem proliis, & homine majus, sed tamen unum, tantis negotiorum molibus undique pulsari, non aliā ratione mihi videor in te officiosior esse posse, quàm si salutaris officio supercedeam. Quin modis omnibus mihi videor injuriosum in Regem catholicum, cui velot *Atlanti* tu *Herculis* es vice, aut, si mavis, velut *Herculi Thesaurum* præstas; tum in universam potentissimi Principis diuionem, cuius juvandis rebus superum benignitate donatus videris, si te frequenter meis literis interpellem, præsertim nihil aliud quàm animum in te meum testaturis, quem ego sanè, si facultas animi studio respondeat, solidioribus argumentis testari copiam, & opulatore *Christo*, testaturus sum aliquando, si modò in paucos annos vitam & incolumitatem superi propitiū largiantur. Nunc in hoc pilirino, in quod memet conieci, molendum est menses aliquot, & mortarium quod ipse intrivi, mihi exedandum est: nec tamen aliud interim ago, quàm agit tua celsitudo, pari quidem studio, licet impari successo, nec pari splendore. Tu, velut in celeberrimo totius orbis theatro, summo cum omnium applausu versans, Principis ejus negotia moderaris, à cuius genio rerum humanarum summa potissimè pendere videtur, & ita moderaris, ut cum illo pulcherrimum quoddam certamen suscepisse videaris, utrum unus ille synceris regnis tam multis summum gerat imperium, an tu unus uni magistratum amplissimum. Ego inclusus & inter libros mufsanus, pro mea virili honestissimorum studiorum negotium ago, nihilo secius interim & Principis agens negotium, cui scio nihil esse magis in votis, quàm ut ipsius auspiciis *Christiana* pietas, ac eruditio digna *Christianis*, magis ac magis apud nos efflorescat, & latissimè propageretur. Atqui dictio fortassis potest armis propagari, vera religio aliis copiis, aliisque præidiis propaganda est. Hæc in parte, quàm ego vel primarium esse puto, si non dicam docem, sed certè gregarium quempiam militem præsto, non me pœnituerit decertasse. Tantum oro, ut communibus nostris conatibus *Christus* Opt. Max. aspiret. Aspirabit autem, si nos synceris animis illius, non nostrum agens negotium. Atque ita nostrum maximè sumus acturi, si illius negotium egerimus. Nos & adversà valetudine, & sycophantarum insultibus mufsati, magis animo quàm corpore vivimus. Cæterum & mihi gratulor, & *Christo* sospitatori gratias ago, quod ex amicorum literis cognosco celsitudinem tuam, inter immensas istas curarum ac discriminum nodas, quibus aliqui ferendis vix adamantinum pectus suffecerit, perpetuò prosperà valetudine usum fuisse, siue vires istas præter ætatis rationem tibi quædam naturæ felicitas suppeditat, siue insignis in optimo Principem ac patriam pietas suggerit, siue nuntius humano generi consulenti benignitas, Principis causa tibi, per te nobis omnibus largitur. Adeo quoties vegetam istam & tot parem negotiis senectutem contempletur, *Masimissimam* quempiam aut *Carmentem* mihi videre videor, nisi quod ut illos æquas patientiā, ita prudentiā animique moderatione superas. Cuiusmodi si nobis aliquam

muli

multi contingerent, spes esset brevi futurum, ut orbis Christianus, & honestissimis disciplinis, & moribus integerrimis, & pace jucundissimâ floret. Audio *Ferdinandum* illustrissimum feliciter ad nos appulisse, ei libellum *De Principe instituendo* instauravi: quandoquidem eum *Carolo* jamdudum supervacaneum reddidit tum ipsius indoles, ultro ad omnia summo Rege digna, pravolans, tum tua non minus fida quam cordata consilia. Bene vale. *Basilea*, Anno M. D. X V I I I. Id. Julii.

De Institutione Principis Christiani.

Illustrissimo Principi Carolo, invictissimi Maximiliani Nepoti, Des. Erasmus Rotterodamus S.D.

Epist. 59 Cum per se res eximia quædam est sapientia, *Carole* Principum amplissime, tum verò multum sapientie genus excellentius existimat *Aristoteles*, quàm quæ doceat salutarem agere Principem, ut optimo jure *Xenophon* in libro, quem inscripsit *Oeconomicon*, arbitretur esse quiddam homine majus, planèque divinum, imperare liberis ac volentibus. Hæc nimirum est illa Principibus experenda sapientia, quam unam ceteris rebus contemptis, optavit cordatissimus adolescens *Solomon*, quàmque jugiter regio throno voluit assistere. Hæc est illa castissima simul & pulcherrima *Suamitis*, cujus unius complexibus unice delectatus est *David*, sapientissimi filii sapientissimus pater. Hæc est quæ loquitur in *Proverbiis*: *Per me Principes imperant, & potentes decernunt justitiam*. Hanc quoties in consilium adhibent Reges, exclusis pessimis illis consultoribus, ambitione, irâ, cupiditate & adulatione, jam rebus omnibus florens respublica, Principis sui sapientie, felicitatem suam acceptam ferens, meritò sibi gratulatur: *Venerunt, inquit, mihi omnia bona pariter cum illa*. Proinde *Plato* non alia in re diligentior est, quàm in instituendis reipublicæ suæ custodi-bus, quos non opibus, non gemmis, non cultu, non imaginibus, non satellitio, sed solâ sapientiâ ceteros vult antecellere: negans unquam beatas fore respublicas, nisi aut philosophi gubernaculis admoveantur, aut ii quibus fortè contigit administratio, philosophiam amplectantur: philosophiam, inquam, non istam quæ de Principis, de prima Materia, de Motu, aut Infinito disputat, sed quæ falsis vulgi opinionibus, ac viciosis affectibus animum liberans, ad æterni Nominis exemplar rectè gubernandi rationem commonstrat. Tale quiddam sensit opinor & *Homerus*, cum *Mercurius Ulysses* adversus *Circæ* veneficia, *Moly* herba præmunir. Nec sine causa *Plutarchus*, neminem existimat de republicâ meliùs mereri, quàm qui Principis animum, omnibus consultorum, optimis ac Principe dignis rationibus imbuerit: è diverso neminem æquè gravem perniciem adferre rebus mortalium, atque eum qui Principis pectus pravæ opinionibus aut cupiditatibus corruperit, hand secus quàm si quis fontem publicum, unde hauriant universi, lexicalibus venenis infecerit. Idem hand abs re taxat celebratissimū illud *Alexandri Magni* dictum: qui cum à colloquio, quod habuerat cum *Diogene Cynico*, digressus admiraretur animum illum philosophicum, excelsum, instructum, invictum, & omnibus humanis rebus

superiorem, *Ni Alexander*, inquit, *esset, Diogenes esse cupiam*: imò, quo pluribus rerum procellis obnoxia est ingens ditio, hoc magis illi fuerit optandus *Diogenes* animus, qui tantis rerum molibus par esse posset. Sed quàm *Alexandrum* felicitate superas, *Carole* Princeps inclyte, tam speratus futurum, ut anteeas & sapientiâ. Nam ille quidem ingens imperium occuparat, nec citra sanguinem, nec admodum duraturum. Tu pulcherrimo natus imperio, majori destinatus, quàm illi sudandum erat ut invaderet, tam tibi fortè laborandum erit, ut aliquam ditionis partem ultro cedas potius quàm occupes. Superis debes quod incruentum, & nullius malo emptum contigit imperium, jam quæ sapientiæ partes erunt, incruentum item ac tranquillum rueri. Est ea natura tua bonitas, ea mentis integritas, ea vis ingenii, ea sub incorruptissimis præceptoribus fuit institutio: denique tot undique te majorum morum circumstant exempla, ut omnibus certissima spes sit, *Carolus* aliquando præstatum, quod à patre tuo *Philippo* dudum expectabat orbis: neque fefellisset expectationem publicam, ni mors illum ante diem terris eripuisset. Itaque cum non ignorarem, tuæ celsitudini nihil opus esse cujusquam monitis, nedum meis, tamen visum est optimi Principis simulachrum in commune proponere, sed tuo sub nomine; ut qui magnis imperiis educantur, per te rationem accipiant administrandi, ab te exemplum: quo simul & tuis auspiciis hæc utilitas ad omnes permaneret, & nos jam tui, his ex primitiis, animi in te nostri studium utique testificaretur. *Isocratis De regno administranda præcepta*, *Latinitate* donavimus: ad cujus emulationem adjecimus nostra, velis apothecensis absoluta, quo minus esset tædii legentibus, sed tamen ab illius decretis haud parum dissidentia. Siquidem ille sophista regulum nescio quem, seu tyrannum potius instituit, ethnicus ethnicum, ego theologus inclytum & integerrimum Principem, ad hæc, *Christianus Christianum*. Quæ mihi scriberentur ad provecutionis ætatis Principem, poteram fortasse nonnullis in suspensionem venire, vel adulationis vel præcæcitatis. Nunc cum hic libellus dicatur sit ei, qui tamen si summum de se spem præbeat: tamen ut admodum adolescens, & nuper inauguratus imperio, nè potuerit quidem admodum multa gerere, quæ solent in aliis Principibus aut laudari aut reprehendi; liber nimirum utraque suspensione, non possum aliud quæsisse videri, quàm publicam utilitatem, quam ut Regibus, ita & Regum amicis ac famulis oportet unicum esse scopum. Inter innumera decora, quæ tibi Deo præside tuo parabit virtus, erit & hæc nonnulla pars laudem tuam, talem fuisse *Carolus*, ut non veritus sit aliquis illi citra ullam assentationem, integri verique *Christiani* Principis simulachrum ostendere, quod vel libenter agnosceret optimus Princeps, vel sapienter imicaretur adolescens, semper seipso melior erudere cupiens. Bene vale.

In Declamationem de Morte.

Erasmus Rot. Henrico Glareano suo S.D.

A Nte complures annos, cum *Senæ* valetudinis *Epist. 60.* confirmandæ gratiâ, menses aliquot commorarer,

moraret, *Alexandrum* Archiepiscopum titulo divi *Andree*, felicissimæ indolis adolescentem, apud quem tum diversabar, variis thematibus, quas *Græci* *pariter* vocant, exercui. Ex his à me neglectis, nescio quo casu, servatum hoc unum inter schedas reperi. Id hac lege ad te mitto, ut si non probas, abjicias quod meretur: Sin approbas, nostro exemplo tuos item adolescentes hoc genus argumentis exerceas, atque etiam si videtur, libellum hunc ceteris lucubrationibus meis adjiciendum cures. Bene vale, *Glareane*, *Helvetia* tux decus.

De Pacis querimonia.

Clarissimo Prasuli Trajectensi Philippo, Des.
Erasmus Roterodamus S. D.

Epist. 61. **G**ratularer tibi, *Philippo* Prasul, non minus vi-
tæ ornamentis, quam summorum Ducum
imaginibus clarissime, quod tanti muneris hono-
re sis auctus, ni compertum haberem quam in-
vitus susceperis, quamque gravatè optimi maxi-
mæque Principis *Caroli* autoritate fueris adactus,
cujus alioqui charitati nihil non eras daturus. At-
que hæc ipsa res spem nobis certissimam facit, fore
ut cum laude perfungaris suscepto, quandoquidem
Plato vir exquisitissimè, planèque divini judicii,
non alios existimat ad rempublicam gerendam
idoneos, quam eos qui huc nolentes pertrahuntur.
Auger autem nostram de te fiduciam, quoties in
mentem venit, & cui tu succedas fratri, & quo
patre sitis ambo profecti. Nam *David* germanus
tuus, vir eruditus juxta ac prudens, per multis an-
nis sic locum istum tenuit, ut suis ornamentis, plu-
rimum splendoris ac dignitatis addiderit ipsi mu-
neri, per se licet amplissimo, multis ille quidem
modis magnus ac suspiciendus, sed in hoc præcipuè
salutaris reipub. quod nihil ducebat antiquius pace
publicâ, hac quoque in parte patrem *Philippum*
Burgundie Ducem referens, virum nulla non re
maximum, sed tamen pacis artibus cum primis
insignem, & æternæ hominum memoriæ com-
mendatum. Qui tibi hoc etiam impensius erit
exprimendus, ut non tantum filius patri, sed ut
Philippus Philippo respondeas. Intelligit jamdu-
dum tua prudentia, quid abs te populus universus
expectet. Triplex onus humeris sustinet, patris
exemplum ac fratris. tum horum temporum fœ-
(quid enim aliud dicam?) nescio quo modo ad
bellum pertrahentia. Vidimus ipsi nuper, ut qui-
dam amicis quam hostibus graviores, nihil inten-
tatum reliquerint, nè bellorum aliquando finis
esset: rursus ut vix expresserint alii qui reipub.
Principique ex animo bene voluit, ut pacem cum
Francis semper optandam, hisce verò temporibus
etiam necessariam amplectaremur. Cujus sanè
rei indignitas movit animum meum, ut tum
Pacis undique profligatæ querimoniam scribe-
rem, quo nimirum hac ratione justissimum ani-
mi mei dolorem vel ulcisceret, vel lenirem. Li-
bellum ad te, cen primitiolas novo Episcopo de-
bitas mitto, quo diligentius tueatur tua celsitu-
do pacem utcumque partam, si non patiar eam
oblivisci quanto negotio nobis contiterit. Be-
ne vale.

In Linguam.

Illustri D. Christophoro à Schidlovietz, Palatino
& Capiteo Cracoviensi, regni Polonia
Cancellario, Des. Eras. Rot. S. D.

Tot tantisque malis undique contaminata est *Epist. 62.*
vita mortalium, vir non imaginibus tantum
illustris, ut *Homerus*, conferens sortem nostræ
conditionis cum singulis animantium generibus,
pronunciavit, nullum esse animal homine cala-
mitosius: *Silvanus* judicavit optimum aut non
nasci, aut quam ocysimè aboleri: *Plinius* existi-
mavit, nullum munus homini datum à superis ma-
jus aut melius, quam vitæ brevitate, & interim
nulli negatam facultatem abruptendi vitam, si
videatur. Apud *Lucianum Pythagoras*, cujus anima
fingitur subinde mutato domicilio, per omnia vi-
rorum ac mulierum, bipedum & quadrupedum
corpora fuisse peregrinata, fatetur se longè sua-
vius vixisse quum esset rana, quam quum esset
Rex. Atque hæc quidem licet absurda dictu, non
ita multum abessent à vero, nisi coelestis ille Phi-
losophus nobis persuasisset, æternam felicitatem
esse paratam his qui totius felicitatis proram ac
puppim, ut aiunt, in ipso collocarint. Ea spes ran-
tam habet vim, ut in maximis etiam malis servet
ac tueatur alacritatem animi sibi bene conscii,
præsertim, quum hic, interim adsit arrabo ille mi-
rificus & arcanus, qui quicquid habet hæc vita
fellis vertit in mel. Ad hæc, quoniam homo sicuti
corpore constat & animo, ita duplici genere malo-
rum affligitur, quæstum est & illud à sapientibus
viris, utrum graviora sint mala corporis an animi
& pronunciatum est ab animi malis plus esse ca-
lamitatis. Quanquam ab hac sententia multum
discrepat vulgus: Quotus enim quisque est, qui
non miserius esse ducat hydropicum esse quam
avarum? Sed idem felicius esse ducunt, habere
corpus formosum, quam animum honestis disci-
plinis ac virtutibus exornatum. Nec mirum si præ-
posterè judicant de malis ac bonis, qui corpus
præferunt animo. Antiquitas præter casus &
vitia, numeravit trecenta morborum genera:
quibus accesserunt, & indies accedunt ignota no-
væque morborum species, veluti cum arte medi-
corum ex insidiis bellum gerentes. Quis autem
enumeret animorum vitia? Atque utinam nu-
mero tantum vincerent: Superant, prohi dolor,
superant & aliis multis nominibus! Primum quod
vitiant meliorem nostri partem: deinde quod
quum corporis mala tantum affictos reddant; a-
nimorum morbi reddunt etiam malos & infeli-
ces, eo quod à nobis accersantur. Jam sunt quæ-
dam corporum ægrotudines, quæ cruciatum nesci-
ant, veluti phthisis. An verò est ullus hydrops,
ulla febris, quæ sic disseciat corpus, ut pecuniæ
studium, ut amor impotens, ut zelotypia, ut livor
torquet animum? Ad hæc, corporis morbi crebrè
medentur animi malis, quum ex animi vitio ferè
nascantur & corporis mala. Graviore existimantur
corporis morbi, qui præter molestiam habent &
turpitudinem. At hujusmodi sunt omnes animo-
rum morbi: Non enim solum adimunt animi
tranquillitatem, verumetiam infamiam adferunt.
Medici nullum morborum genus putant formi-
dabile, quam quod ægroto mali sensum eripit.
Sanabilior

Sanabilior enim est podagricus, qui se miserum clamitat, & medicum accersi jubet, quam phreneticus aut lethargicus, quorum hic sibi videtur sanus, ille medicum opitulanti capientem invadit. At hujusmodi ferè sunt omnes animorum morbi: Quo quisque gravius aegrotat, hoc minus admittit opem medicantis: Nam in his quoque varietas est. Longè facilius medetur luxui, libidini, & profusioni, cæterisque crassis, ut ita dicam animi morbis, quam ambitioni, quam invidia, quam philantia, quam hypocrisi. Vides multos quibus non possit obijcere stuprum, aut temulentiam, sed toti mandent amore sui, ad hunc gnomoem examinant omnia. Si quis obstitat, nullum vindictæ genus non moluntur, sceleratissimis interim cupiditatibus prætexentes honestos titulos. Quo quidem hominum genere nihil nocentius neque deploratius. De corporis morbis judicat animus, idem in animi morbis fieri non potest, quoniam ea pars nostri laboret, quâ judicamus. Proinde quo remedio succurras illi, qui sitim inexplebilem habendi vocat providentiam, qui livorem appellat honesti zelum, qui cæcū amorem sui nominat prudentiam, maledicentia morbum fucat titulo libertatis? Accedit ad hæc quod cui pedes alligavit podagra, tamen oculis & auribus sanus est. At unusquispiam animi morbus totum vitiat animum. Rursum, cui res est cum calculo, cæteris morbis caret. At nullus est animi morbus, qui non secum trahat agmen viriorum. Jam si par est ex contagii noxa morbum æstimare, à pestilentia tuti sunt senes, si *Plinio* credimus; nec ea quovis demigrat, sed ab Austrinis regionibus orta, ferè demigrat ad Occidentales. Sunt morbi qui non attingunt pueros, sunt qui parvæ sexui feminino, sunt qui potentes impetunt, plebi parcentes, cujusmodi ferunt lichenæ: Sunt qui suis tantum ætatibus aut etiam regionibus sæviant. Elephantiasis & Genua, quoniam immigrassent in *Italiam* celeriter extinctæ sunt. Sudorem letiferum ante annos triginta non novit *Anglia*, nec ea lues ferè transiit ejus insulæ fines. Habent hæc mala tractus suos, habent vices suas, habent personarum atque etiam membrorum delectum. Animorum pestes nec ordini, nec sexui, nec ætati parcent ulli, nec ullis se limitibus continent, incredibili celeritate pervagantur orbem, nec invicem sibi cedunt, quemadmodum vicissitudine sæviant, nunc pestilentia, nunc angina, nunc tussis, sed morbum morbus, velut ansam ansæ trahit: nec facile cedunt ubi semel incubuere. Jam si quis percontetur, inter corporum morbos cui debeat principatus: nie judice, facile tribuetur ei malo, quod incertâ origine, tot jam annos per omnes orbis plagas impune grassans, nondum certum nomen invenit: plerique vocant *Pestem Gallicam*, nonnulli *Hispanienses*. Quæ lues unquam pariceleritate percurrit singulas *Europa*, *Africa*, *Asia*que partes? Quæ penitus sese infert venis ac visceribus? Quæ tenacius hæret, aut pervaciùs repugnat artu curæque medicorum? Quæ faciliore contagio transiit in alterum? Quæ crudeliores habet cruciatus? Utiligo præter cutis deformitatem nihil habet noxæ, & curationem recipit. Lichenæ sordo quidem fursure, primum faciem, deinde reliquum corpus operiunt, sed circa cruciatum, nullòque vitæ discrimine, etiam si remedium non admittunt, nisi cui mors sit ante-

A ferenda. Hæc lues quicquid in aliis est horrendum una secum defert, sordiditatem, cruciatum, contagium, vitæ periculum, curationem difficillimam pariter ac fœdissimam, & tamen utcumque cohibita, subinde repululat, non aliter quàm podagra. Postremo, si quis sciscitetur inter animi morbos, cui nocendi primatus tribuatur, nihil addobitem hæc illaudatam laudem, & ingloriam gloriam tribuere linguæ effreni. Pestis hæc neque simplex est, neque recena, universos animi morbos complectitur, nec ulla fuit ætas tam sanis moribus, ut de hoc malo non fuerit quæstio. Verùm ut febres ac pestilentia quedam, quoniam nunquam prorsus intermoriuntur, tamen aliquando ex intervallo velut erumpentes inundatione, latius & acrius sæviant, periinde quasi internecionem humano generi minitentor: Ita videmus nunc hæc fatalem lingue morbum mire contagio totum orbem occupasse, seseque per aulas Principum, per domos idiorum, per scholas Theologorum, per sodalitates monachorum, per collegia sacerdotum, per militum cohortes, per agricolarum casas sparsisse, tantâ violentiâ, ut honestis disciplinis, ut integris moribus, ut publicæ concordia, ut ecclesiæ procerum, ut prophanorum Principum autoritati pauciorum quondam ac perniciem moriri videatur. Dormitatum est initio adversus orientem pestem, de qua modò diximus, nec adhuc vigilatur adversus contagium, quoniam attracti leprâ, leviori malo, semoveantur ab hominum commercio. Sed majore rerum humanarum exitio cessatum est hæcenus adversus linguarum intemperias, & adhuc cessatur: Interim malum indies gliscens fit immedicabile. Existere quidem nonnulli, qui quod solent imperiti medici, morbum sinistra curatione nihil aliud quàm exacerbant. Hæ partes erant Episcoporum qui *Christianam* prudentiam, qui Evangelicam eruditionem, cum animi moderatione conjunxerunt. Ufuris, sectionibus, & compedibus quid hæcenus profectum sit videmus. Nos, tamen nec autoritate, nec eruditione prudentiaque præditi sumus, quantam morbi fatalis magnitudo requirit, tamen ad publicam orbis *Christiani* calamitatem ingemiscences, quaecumque pharmacum attulimus, quo si malum hoc funditis tolli non potest, certè mitigetur. Ex ornatissimo viro *Joanne à Lasco* cognovi plurimum prisce integritatis apud vestram gentem residere: ut *Asiæ*, loquar enim Poetarum more, fugiens è terris, isthic ultima pressisse vestigia videri possit: nec mediocriter florere rectis institutis, sub integerrimo vigilantissimoque Præsule, *Joanne à Lasco* Archiepiscopo, qui priscorum Præsulum exemplum in hæc corruptissimam ætatem refert. Id eo facilius credo, quod in ipso qui hæc narrat, eam morum sinceritatem modestamque perspiciam, ut parem hæcenus non temerè in quoquam alio repererim. Quod si communis hæc linguæ pestilentia nondum vestram atrigit *Poloniam*, visum est hoc scripto vestra gratulari felicitari. Sin & isthuc aliqua pars contagii serpsit, misimus antidotum. Id ut cui nominis auspiciis evulgarem, vir illustris, fecit modò dictus *Joannes à Lasco*, qui mihi non desinit, admirabili quodam affectu, tuas artes ac virtutes eximias predicare, ut ipse quoque succensus admiratione laudem tuarum, eogar primum te tibi, deinde toti *Poloniæ* regno talem negotiorum administratorem

ministratorem gratulari. Hæc qui perhasit, juvenis quidem est, sed provestis moribus, sed senili iudicio. Nec fallitur tam oculatus, nec fingit qui hæc tam constanter, tanto pectoris ardore deprædicat. Quod si hunc homuncionem non gravaberis in tuorum numerum ascribere, gratulabor & mihi, talem vel patronum vel amicum, non me pudet huius ambitionis: Talium virorum amicitiam in præcipua felicitatis parte numerare soleo. Quanquam quum Principum virorum favores ambimus, non tam nobis ambimus quam optimis studiis, quam pietati, quæ nunc quorundam seditiosis tumultibus ubique periclitantur: collapsura nisi cui similium autoritate studioque fulciantur. Ridiculus essem si nunc ambirem dignitates aut opes, propediem hinc emigraturus. Sarcinæ sunt ista quæ gravant evolare meditantem, nec tamen comitantur exentem. Si quid lubricationibus meis, si quid per bonos viros nostris hortatibus extimulatos, juvimus vel honesta studia, vel pietatem Christianam, hoc viaticum lubens mecum extulero. Sed nimium diu te remoror à *Lingua*, in qua vereor nec ubi tua prudentia desideret ordinem magis digestum. Argumentum erat infinitæ varietatis, itaque dum singula cogor attingere, miscens interim sacra prophanis, vix effugi rerum confusionem, præsertim quum non vacaret expolire quod erat congestum. Bene vale. *Basilee* poltridie Id. Augusti, An. millesimo quingentesimo vigesimo quinto.

IN XENOPHONTIS HIERONEM.

Des. Erasmus Roterdamus clarissimo viro
D. Antonio Fuggero S. D.

Epist. 63. **N**on sine causa, vir amicissime, veterem de *Ata* querelam in tuis ad me literis renovas. Nullo enim unquam seculo illa magis suo nomini respondit, quam hoc, nec latius per omnium mortalium capita divagata est; cui, præter innumeras calamitates, hoc quoque mali jure ferimus acceptum, quod nos animorum benevolentia conjunctissimi, consuetudine distracti vivimus. In hujus tamen incommodi solatium, non nihil remedium videor mihi reperisse. Nam hisce diebus quum inquirens nescio quid, chartarum mearum acervos excuterem, ultro, & ut arbitror, Deo quopiam ita volente, venit in manus, quod ante annos aliquot vertere tentaram ex *Xenophontis* Tyranno. Id quo minus tum absolverim, præter alia, fuit & illud in causa, quod *Græcæ* codex videretur mihi parum emendatus. Ad hoc laboris nunc integer reverſus, perpetuo cursu, citraque respirationem ad umbilicum deduxi. Apud præcos nihil intererat inter nomen *Regis* ac *Tyranni*: quum postea *Tyranni* vocabulum dæperit esse invisissimum apud omnes, *Regis* etiam apud eas duntaxat respublicas, in quibus vigeat Democratia. Alioqui quod *Simonides* subinde *Hieronem* appellat Tyrannum, nihilo civilius esset, quam si quis cum pirata familiariter & amice confabulans, identidem appellaret illum piratam. Fateor hoc argumentum non per omnia temporum horum statui congruere, in quibus sub monarchis præpotentibus tranquillissime degunt, non ut tum singulæ civitates, sed amplissimæ ditiones; multa tamen insunt, quæ nostris quoque Principibus

A non inutilia cognita futura sint. In hoc libello tibi dicato, quoties versaberis, *Antoni* charissime, putato te cum *Erasmio* tuo colloqui. Ornatissimo viro *Joanni Cholero* salutem ex me plurimam, quo uno nec inter amicos habeo quenquam candidiorem, nec inter patronos magis invictum. Ex ejus literis nil nisi meros amores spirantibus tantum capio, mihi crede, voluptatis ac solatii, ut vix alia quapiam ex re tantundem. Bene vale.

B Datum apud *Friburgum Brisgaie*, Idib. Febr. Anno à Christo nato, M. D. XXX.

. In Liturgiam Virginis LAURETANÆ.

Des. Erasmus Roterdamus Theobaldo Bietricio
Paracho Burentrientiensi S. D.

I Neptio jam toties in gratiam tuam, amice *Epist. 64.*
Bietrici, restim etiam opinor in medio foro ducturus, aut cyclopem saltaturus si tu jussieris: ac interim abs te non impetro, ut ex vetere Psalta, fias novus Ecclesiastes. Ubique gentium omni genere mulices, ac diversis musicorum organis obstreperit sanctissima Virgini, quæ quotidie audit angelorum choros, aliquanto, ni fallor, modularius canentes nobis. Sed non aliunde venit, quod in pagis, & nonnullis etiam oppidis videmus tantam hominum ruditatem, tantam incitiam rei Christianæ, quam quod vocum & organorum strepitus frequenter audiant, sermonem evangelicum aut nunquam audiant, aut perquam raro. Atqui hæc demum est musica, quæ nobis paulatim excantat hujus mundi spiritum, & Christi spiritum inferit. Si tantum potuit *Amphion* sono testudinis: si tantum valuit *Orpheus* cithara, ut saxa moveret & quercus; quanto plus valebit cithara *David*, qui modulis suis spiritum malum depellere solitus est à *Saule*? quanto erit efficacior evangelica testudo? Fateor bonam Ecclesiastæ partem præstitit, qui sobria castaque vitæ præluxit ovibus suis. Verum ut hac in parte nihil in re desiderem, excusantur quidam, mi *Theobalde*, qui morum insigni sanctimoniam linguæ pensant infantiam, quum utrumque præstare nequeant; & habet ipsa quoque vita linguam, ut ita loquar, suam. Sic excusatus est *Valerianus* Episcopus *Hipponensis*, qui linguam utens alienam, dimidium suæ functionis cessit *Augustino*. At ego te qui potes utrumque præstare, non patiar dimidiatum esse pastorem.

F Ita demum virgo mater putabit sibi florere suum *Lauretum*, si quam plurimos allegeris ad amorem filii. Quanquam fortasse jamdudum hoc facis, ad quod te hortor. Adjeci Conciuentulam, nè non esset integra Liturgia. Bene vale. *Basilee*, quarto Non. Maias, Anno millesimo quingentesimo vigesimo quinto.

In Hymnum PAUDENTII, de Natali pueri JESU.

Des. Erasmus Roterdamus castissima puella
Margareta Ropera S. D.

TOties jam provocor tua, sororumque tuarum *Epist. 65.*
literis, optime *Margareta*, tam sanis, tam argutis, tam modestis, tam candidis, tam amicis, ut etiam si quis titulos detrahat, *Thome Mori* *meam rivam* possim agnoscere. Nè verò semper videamini

videamini cecinisse surdo, studiis quibus obmor-
paululum oculi suffragatus, hisce diebus Natalitiis,
paravi munusculum, quod spero vobis non ingra-
tum futurum. Quod felix faustumque sit, *Guil-*
helmus Roperus eâ morum integritate, suavitate,
modestiaque præditus, ut ni sponsus esset tum,
germanus videri posset: dedit tibi auspiciatissi-
mas conjugii primitias, aut si mavisti illi dedisti:
velut verius dicam, uterque dedit alteri *ma-*
triu, quod dissuavietur. En mitto tibi & alterum pue-
rum, multò auspiciatissimum *Jesum* nascentem
Judeis, & mox illucescentem Gentibus, qui con-
nubii vestri proventum bene fortunabit, quique
studiorum vestrorum verus erit *Apollo*, cujus lau-
des pro fesceminis tuis infantulis lyra poteris oc-
cinere. Solus enim hic dignus est, qui fidibus,
qui fistulis, qui voce, qui musices omni genere,
sed præcipue modulatis pia mentis affectibus ju-
giter celebretur. Non dedignabitur à talibus
conjugibus decantari, quorum ea est vita totius
puritas, concordia, tranquillitas, simplicitas, ut
agrè reperias virginitatis professores, qui se aui-
comparare. Rarum exemplum hoc præsertim
seculo, sed quod video brevi ad plures permanatu-
rum. Habetis isthic Reginam, velut istius sanctissi-
mi chori *Calliopæ*. Sunt & in *Germania* familiae
non obscuræ, quæ neutiquam infelicitè meditan-
tur, quod vos hæcenus felicissimè præstatis. Bene
vale, non infimum ævi *Britannia*que tuz decus, &
totum istum chorum mihi saluta diligenter. *Bas-*
ilea ad *Christi* natalem, Anno millesimo quingen-
tesimo vigesimo quarto.

In D. AMBROSII libellos de Apologia
DAVID. Et, De DAVID
Interpellatione.

Illustrissimo Principi Guilhelmo Duci Clivensi,
Fuliacensi, Montensi, Comiti Marchia, & in
Ravensburg, &c. Eras. Rot. S. D.

Epist. 66 VOS in opacis saltibus, clarissime Princeps,
nos in vetustis bibliothecis venari solemus, in
quibus nuper nacti sumus duos libellos, titulo
quidem divum *Ambrosium* autorem præferentes,
sed ipsâ phrasi *Ambrosiana* dictionis æmulum,
verùm ita feliciter æmulum, ut dotibus aliquot
præcurrat. Nam & explicat dilucidius, & minus
à re digreditur, nec aptè pariter ac densè citandis
scripturarum testimoniis, nec pietate sententia-
rum, nec allusionum gratiâ, nec aculeorum acri-
moniâ, *Ambrosio* tot suspiciendo nominibus in-
ferior, meâ quidem sententiâ. Hujus arbitror
esse libellos duos, quos habemus *Ambrosii* titulo
De vocatione Gentium. O nos felices, si Theologi,
quorum bona pars nunc sophisticis argutationi-
bus infenescit, hujusmodi progymnasmatibus, in
adytis arcanarum literarum ad Ecclesiasticas con-
ciones exercerentur! Sic enim nemo loqui po-
test, nisi qui scripturas divinas omnes, penitus
excusserit, imbiberit, concoxerit, tantòque usu con-
tractarit, ut in naturam abisse videantur. Habes,
ornatissime Princeps, duos heros, eximie pieta-
tis exempla; quorum alterum Deus in grave cri-
men prolabi passus est, ut in eo cunctis quidem
hominibus, sed præcipue Principibus ostenderet
penitentia remedium: alterum facinoribus u-

A niversis exutum, liberis ac nepotibus orbatum,
diris etiam corporis ulceribus excruciarî passus est,
ut in hoc ederet omnibus invictè tolerantia for-
mam. Gravior erat *Davidis* calamitas quàm
Jobi: Hic enim externis tantum spoliatus est,
incolumi possessione omnium optimâ, bonâ men-
te: At is qui ab amore Numinis excidit, plus ja-
ctura fecit quàm si mundum universum, unâ cum
vita corporis, amitteret. Proinde *David* tam mi-
serè, tam sine fine plorans, nos admonet, quàm ad-
vigilandum sit, ne quid hujus possessionis nobis
pereat. *Jobus* gratias agens, docet hominem, nec
in summa rerum prosperitate tollendos animos,
nec in quamlibet gravibus fortunæ procellis ex-
animari oportere, modò hoc sit incolume, quod
unum beat hominem, nec nobis nisi nostro vitio
potest eripi. Confido futurum, ut *Christo* tuam
eximiam indolem moderante, nec in *Davidis* la-
chrimas, nec in *Jobi* calamitatem incidas: expe-
dit tamen sapientis animum ad omnes casus qui
possunt homini accidere, præmunitum atque in-
structum esse. Bene vale. Datum apud *Friburgum*
Brigoiæ. Calend. Julii, An. millesimo quingente-
simo vigesimo nono.

In Paraphrasin in Evangelium
MATTHÆI.

Inviçissimo Casari Carolo, ejus nominis quinto,
Des. Erasmus Roterodamus S. D.

H Andquaquam ignarus, Carole Cæsar invictissi- Epist. 67.
me, quanta religio, quantaque reverentia
debeatur, quum omnibus sacris literis, quas nobis
sancti Patres divini Numinis afflatu prodiderunt:
tum præcipue illis, quæ nobis bonâ fide referunt,
quæ Pater ille cælestis ad totius orbis salutem
per Filium suum *Jesum* vel gessit, vel proloquutus
est: simulque conscientis indignitatis propriæ, quum
ante annos aliquot primum admolirer manum
epistolis *Paulinis*, *Paraphrasi* explanandis (nam
id mihi tum ultro suggestit impetus animi) vide-
bar mihi facinus aggredi vehementer audax &
improbum, ac periculosa, quod aiunt, alex: adeò
ut posteaquam in uno alterove capite fecissem
operis periculum, planè contractis velis desituru-
rus fuerim ab instituto cursu, si me mirus ami-
corum eruditorum consensus, uti pergerem per-
pulisset. Nec mihi licuit per horum efflagratio-
nes conquiescere, donec quicquid esset Apostoli-
carum Epistolarum absolvissim, quum ipse non
sumpissim tractandas nisi eâ quæ citra contro-
versiam omnem à *Paulo* conscriptæ sunt. Non
semper mihi prosperè cessit amicorum instigatio-
nibus obsequundâsse. Sed hac tamen in re mihi
gratulatus sum eam audaciam expectatione fuisse
felicior: tum auctori, cui minimum peperit in-
vidiæ; tum Evangelicæ philosophiæ candidatis,
qui mihi certatim gratias agunt, quòd hac meâ
indultriâ ad cognitionem Apostolicæ sapientiæ,
vel excitati sint, vel adjuti. Sed hac defunctus pro-
vinciâ, non expectabam posthac unquam mihi
rem fore cum hoc scripti genere. Et ecce R. D.
Matthæus Cardinalis *Sedunensis*, cujus hortatu
perfeceram epistolas canonicas, quum illum è
Vuarnaciensi Concilio reversum salutandi gratiâ
convenissem *Bruxellæ*, primo statim colloquio,
velut hoc meditatus, incipit hortari, ut quod se-
cissim

cissem in Epistolas Apostolicas, idem facerem in Evangelium *Matthæi*. Ego protinus excusare multa, plus satis audax fuisse facinus, quod id tentassem in Apostolicas literas: viros quidem divinos Apostolos, sed tamen homines fuisse; ceterum *Christi* majestatem esse majorem quam ut in hujus verbis idem audere fas sit. Quod si non submoverit operis majestas, tamen argumenti naturam refragari, nec admittere Paraphrasticum; non tantum ob hoc, quod hic variae sint personae, quibus dum necessario attemperatur oratio, sit ut intra cancellos artissimos cohibeatur calamus: nimirum exclusus ab ea libertate, quam admittunt reliqua commentariorum genera. Nam & Paraphrasis Commentarii genus est. Deinde quum bona pars Evangelii constet narratione rerum gestarum, eaque simplici ac plenâ, fortassis videbitur hic Paraphrastes nihil aliud quam lucernam accendere in meridie, juxta *Græcorum* Proverbium. Jam quum veteres in allegoriis explicandis, partim varient, partim sic agant, ut mihi nonnunquam ludere videantur: nec mihi licuerit eas, nisi sub persona vel *Christi*, vel Evangelistæ referre, palam est, in quantis angustiis essem versaturus. Omitto quod *Christus* quxdam ita loquutus est, ut tum quum diceret intelligi noluerit: quod genus est illud, *Solvite templum hoc, & in triduo edificabo illud*. Rursum, de emendo gladio, de fermento *Phariseorum* vitando. Porro, in eo sermone quo prædicit excidium urbis *Hierosolymitanæ*, finem hujus mundi, & afflictiones olim Apostolis eventuras, ita miscet ac temperat sermonem *Jesus*, ut mihi videatur non solum Apostolis, sed nobis etiam obscurus esse voluisse. Sunt rursus loca quxdam, meâ sententiâ, inexplicabilia, quorum est de peccato in Spiritum sanctum nunquam remittendo: de die supremo, quem solus Pater nôrit, etiam Filio incognitum. Hic in Commentariis licet absque periculo referre sententias diversorum diversas, licet ingenuè fateri locum tibi non liquere. At idem jus non est Paraphrastæ. Præterea, sunt quxdam ita dicta, ut ad hæc quoque tempora pertineant, in quibus plurima sunt ab Apostolicis institutis dissidentia. Hæc ut spiritu prophetico præcierint Evangelistæ, certè sub illorum persona non possunt narrari, nisi frigide & coactè. Movebat & illud animum meum, si in solum *Matthæum* hoc operæ sumerem, fore protinus qui idem efflagitarent in ceteros Evangelistas. Quorum voluntati si morem gererem, futurum ut mihi sæpius eadem essent repetenda, nimirum omnia in quibus inter se consentiunt Evangelistæ. Sin ex omnibus perpetuam quandam narrationis seriem contexerem (quum explicare dissonantes locos in Evangelistis nihil aliud sit, quam in labyrintho quodam versari) non potuissem servire perspicuitati Paraphrasticos. His & hujusmodi plurimis argumentis quum deprecarer delatam provinciam, mihiq; viderer habere causam bonam ac vincibilem: tamen ille vicit sacundiâ, vicit autoritate, totius negotii periculum & aleam in sese recipiens. Nec ausus sum diutius illius viri relictari consilio, cujus consiliis tua majestas gravissimis in rebus solet non ilibenter obtemperare. Et tamen quum ego non planè recepissem negotium, sed tantum pollicitus essem aliquando conaturum me, si fortè procederet, ille *Mediolanum* se conferens, meo

A nomine sponderat *Germanis* opus hæc hyeme proditum. Itaque quum ipse *Basileam* repero, sic urgebar undique à *Germanis* meis, flagitatoribus non parum improbis, ut quo fidem illius ac meam liberarem, opus menstruo ferme labore perfecerim. Utinam sit omnibus felix illius imperium ac meum obsequium: & spero fore, si tua majestas hoc munusculum sibi dicatum agnoscer. Sed hic fortasse dicet aliquis, qui te non alio titulo quam *Cæsaris* novit, Quid hoc argumentum ad prophanum Principem, quod magis conveniebat Abbatibus, aut Episcopis consecrare? Primum mihi videtur aptè datum, quicquid honestum offertur *Christiano* Principi. Ad hæc, cum nullus Princeps tam prophanus sit, ut ab Evangelii professione sit alienus, *Cæsares* in hoc unguuntur & consecrantur, ut Evangelicam religionem vel tuteantur, vel faveant, vel propagent. Itaque non doctor est Evangelii *Cæsar*, sed propugnator: fateor: sed interim par est non ignorare quale sit, pro quo sumis arma. Porro, cum tuum istum animum contempler sic religioni pietatique deditum, ut Episcopis & Abbatibus ad pietatis studium vel regula possit esse, vel calcar; non mihi visus sum ulli congruentius hoc munus dedicaturus, quam tuæ majestati. Proinde, quod aptè dicaturus eram *Christiano* Principi, aptius *Cæsari*, aptissime dico *Carolo*. Minus apta defuerunt qui gemmas raras, qui feroces caballos, qui canes venatorios, qui aulea barbarica largiuntur. Jam cum Evangelistæ nulli non scripserint Evangelium, non video quo minus sit ab omnibus legendum. Et nos ita tractavimus, ut ab illiteratis possit intelligi. Legetur autem summo cum fructu, si quisque hoc animo sumet in manus, ut seipso reddatur melior: nec Evangelicam scripturam ad suos accommodet affectus, sed suam vitam, suâque cupiditates ad hujus regulam corrigat. Nos in hoc opere potissimum sequuti sumus *Origenem* rei theologicæ longè peritissimum, *Chrysostomum* ac *Hieronymum* ex orthodoxis probatissimos. Det tibi *Cæsar* Augustissime cœlestis ille Princeps, ea velle conariq; quæ sunt optima, atque idem tuos conatus bene fortunet, ut amplissimum imperium, quod citra sanguinis humani iacturam hætenus contigit, possis itidem vel propagare vel tueri. Illud interim semper meminerit tua clementia, nullum bellum, neque tam justis de causis suscipi, neque tam moderate geri, quod non ingens & scelerum, & calamitatum agmen secum trahat: tum maximam malorum partem ad innoxios & indignos recidere. *Basilea*, Idib. Jan. Anno M. D. XXII.

Reverendissimo Domino D. *Matthæo Cardinali*
Sedunensi Des. *Erasm. Rot. S. D.*

T Andem ausus sum me committere itineri *Epist. 68. Germanico*, quum tota viâ undique militibus esset operta. Adeo multos contemnebam, quos paucos metuissem. Miserè cupiebam adesse *Novo Testamento* jam terribi renascenti. *Græco* ille malebat rer in acie stans *Martis* aleam experiri, quam semel parere. At quanto nos infeliciores, quibus idem sortus toties est parturiendus? Ceterum quum asina per medios ignes suis pullis succurrere tradatur, non mirum si nos per tot pericula subinde transcurramus ad sortus nostros. Sed parum

rum abfuit, quin frustra periculofum ac mole- A
 ftum iter fuſceperimus, mox enim ad nidorem
 hypocauſtorum agrotare coepimus, vixque re-
 creatos morbus ſic repetiit, ut non abeſſemus à
 periculo vitæ. Sed interea tamen ſemianimes
 Paraphraſin in Evangelium *Matthæi* abſolvi-
 mus, quam operam & ego tibi *Bruxella* recepe-
 ram, & tu *Mediolanum* proficiſcens *Germania*
 meo nomine promiſeras. Neque neſcit tua cel-
 ſitudo, quàm illa ſit improba flagitatrix. Eâdem
 igitur operâ tuam ſimul & meam fidem liberare
 ſtudiui. Valetudini congruebat argumentum, in
 quo vel etnori pium ſit & optabile. Sumus utrique
 in negotio neſcio quàm ſimili, certè toti. Utinam
 utrique ſuccedat quod agit imò, utinam in *Chriſti*
 gloriam æquè cedat quod agimus omnes. Neſcio
 quod ſidus infauſtum, quiſve genius malos hos
 tantos tumultus excitat inter mortales. Nec ſa-
 tis eſt ſic bellis inteſtinis regna, civitates, ſummos
 orbis monarchas inter ſe collidi, niſi ſtudia li-
 terarum, niſi religio fidèſque *Chriſtiana* tam pe-
 riculoſis diſidiis concuterentur. Equidem ſi tan-
 tis malis nullum adhibere remedium poſſim,
 certè, me duce aut autore, nullus erit factioſus.
 Video ſeculum hoc eſſe malum ac periculofum.
 Quid moliantur quidam, aut quid parturiat
 mundus, neſcio. Ego quod ſemper feci, non de-
 ſinam favere gloriæ *Chriſti*. Homunculus ſum
 miſellus, qui minus poſſim quàm nihil, tamen
 voluptatè eſt mihi reſtoreſcere, ac velut *avæ*
ſcudæ doctrinam Evangelicam. Quam quidem
 ad rem utinam liceat tantundem adferre mo-
 menti, quantum cupimus. Certè ſedulo bonæ-
 que fide conamur. Hic animus ſibi conſcius eſt,
 & teſtem habet *Chriſtus*, quod nec opes ambit,
 quarum nunquam fuit avidus: nec honores, à
 quibus ſemper abhorruit: voluptates multò
 minus, quæ nec ætatem hanc deceant, ſi libeat
 frui, & brevi mihi ſciam eſſe relinquendas: Il-
 lud mihi potius ſtudio eſt, com meatum aliquem
 parare, quo inſtructus hinc feliciter emigrem
 ad *Chriſtum*, cui noſtra deſudant ſtudia. Utinam
 pariter ſuccedat hic conatus noſter, ac ſucceſſit
 in Epistolis Apoſtolicis. Jam enim paſſim terun-
 tur manibus etiam laicorum. Atque utinam per
 iſtas negotiorum procellas amplitudini tuæ liceat
 hoc agere, quod ſolum erat agendum. Et ta-
 men, quantum licet, ſcio te favere negotio
Chriſti; proinde non dubito quin faveas & *E-*
raſmo: Opus dicavimus optimo Principi *Carolo*,
 partim quod divinarem, ut eſt pietate ſingulari,
 hoc illius majestati fore gratiſſimum: partim
 ut tam favorabili titulo plurimum animis com-
 menderetur. De *Leone* noſtro coepus eſt hic
 ſpargi rumor, quem magnopere cupiam eſſe va-
 num. Nihil illius ingenio mitius, unice favebat
 honeſtis literis. In me peculiari quodam animi
 favore propenſus erat, ſed mortalis erat. Si vi-
 ſum eſt Deo paſtorem ſuum ad ſolidiorem ſeli-
 citatem evocare, precor ut nobis contingat ali-
 quis tui ſimillimus, ſi quis tamen tui ſimilior eſſe
 poteſt, quàm es ipſe tui. R. D. T. diu florentem
 & incolumem ſervet Dominus *Jeſus*. *Basileæ* po-
 ſtredie Idus Decemb. Anno milleſimo quingente-
 ſimo vigefimo primo.

In Paraphraſin in Evangelium
 MARCI.

Chriſtianiſſimo Galliarum Regi Franciſco, ejus
nominis primo, Deſ. Eraſmus
Roterodamus S. D.

B Q UO minus ad hunc uſque diem tam pro- *Epist. 69.*
 penſo tuæ majestatis in me favore ſim uſus,
Franciſce, Rex *Chriſtianiſſime*, neque per me ſte-
 tit, neque per te: ſed quum aliz cauſæ complu-
 res hætenus obſtiterunt, tum præcipuè tempo-
 rum horum tumultus hanc mihi felicitatem in-
 viderunt. Semper enim expectabam, ut in
 tam diutinis bellorum tempeſtatibus aliunde
 nobis aſſulgeret aliqua pacis ſerenitas. Nec un-
 quam tamen arbitratus ſum me vel pilo minus
 obnoxium eſſe tuæ benignitati, quàm ſi jam ac-
 cepiſſem quicquid ea detulit. Atque etiam nunc
 bona ſpes eſt, brevi futurum ut hunc in te ani-
 mum certioribus argumentis declarare liceat.
 Interim dum remoratur opportunitas, viſum
 eſt hujus pollicitationis velut arrabonem ad te
 mittere, *Paraphraſin in Evangelium Marci*. Ad
 hoc conſilii propenſum ac velut ultrò curren-
 tem, incitabat & ipſa rei congruentia. Quum
 enim *Matthæum Carolo* Principi meo dedicaviſſem:
Joannem, quem ilicò poſt *Matthæum* ſum inter-
 pretatus, *Ferdinando Caroli* germano: *Lucam*,
 quem tertio loco ſum aggreſſus, *Anglorum* Re-
 gi: videbatur *Marcus* tibi relictus, ut quatuor
 Evangelia quatuor orbis præcipuis monarchis
 conſecrarentur. Atque utinam quàm congruenter
 nomina veſtra jungit codex Evangelicus, tam
 concorditer pectora veſtra conglutinet ſpiritus E-
 vangelicus. Sunt qui *Romano* Pontifici tribuant
 ditionem etiam apud inferos, ſunt qui tribuant
 imperium in angelos, quàm autoritatem illi tan-
 tum abeſt ut invidemus, ut optemus etiam am-
 pliorem: ſed utinam hanc ſibi poteſtatem illius
 ſalutarem ſentiat orbis in concilianda, retinen-
 dæque Regum concordia, qui tamdiu ſumma rei
Chriſtiana pernicio non minus ſcdis quàm fera-
 libus bellis inter ipſos conſiſtantur. Et interim
 execramur & devovemus *Turcas*. Quod autem
 ſpectaculum gratius exhiberi poterat *Turcis*, aut
 ſi qui ſunt qui pejor voluit nomini *Chriſtiano*,
 quam tres longè florentiſſimos totius *Europa*
 monarchas exiſtialibus diſidiis inter ſe com-
 mitti? Vix mihi perſuadeo, quenquam eſſe
 tam truculentum *Turcam*, qui plus malorum im-
 precetur *Chriſtiani*, quàm ipſi viciffim inſi-
 gunt ſibi. Neque quiſquam interim exoritur pa-
 cificator, qui tam impios rerum motus autori-
 tate ſua componat, quum non deſinit qui in-
 ſtigent; quique oleum, quod aiant, adjiciant ca-
 mino. Non eſt meum ullius partis cauſam meo
 præjudicio vel gravare, vel ſublevare. Scio ſo-
 am cuique cauſam videri juſtiſſimam, & fateor
 in huiusmodi judiciis plus favoris tribui ſolere ei
 qui depellit illatam injuriâ, quàm qui infert.
 Sed tamen magnopere cupiam, ut omnes *Chri-*
ſtiani Principes illud apud ſeſe veris rationibus
 expendant, quàm ingens lucrum fecerit quiſquis
 maluit pacem iniquam amplecti, quàm bellum
 æquillimum.

æquissimum persequi. Quid hæc nostrâ vitâ fragilius, quid brevius, quid calamitosius? Omitto tot morborum genera, tot injurias, tot casus, tot fatales calamitates, pestilentias, fulmina, terræmotus, incendia, exundationes, reliquâsque calamitates, quarum neque modus est, neque numerus. Nam inter omnia mala quibus discruciatâ vitâ mortalium, nihil bello sceleratius, nihil nocentius, quod atrocius exitum infert moribus hominum quàm facultatibus aut corporibus. Minus damni dat qui vitam aufert, quàm qui bonam mentem. Nec ideo minus est detestabile bellum, quod maxima pars malorum redundat in capita tenuium & humilium, velut agricolarum, opificum ac viatorum. Nihilominus sanguinis Dominus omnium *Jesus Christus* effudit pro redimendis illis quamlibet contemptis, quàm pro summis monarchis. Quicumque venietur ad *Christi* tribunal, quo brevi sistendi sunt omnes quantumvis potentes hujus mundi satrapæ, non minus exactè rationem exiget iudex ille severus pro pauperculis illis, quàm pro satrapis ac magnatibus. Itaque qui putant esse levem jacturam, quum expilantur, affliguntur, ejiciuntur, exuruntur, opprimuntur, occiduntur tenues & humiles, *Jesum Christum*, qui est sapientia Patris, stultitiâ condemnant, qui pro talibus servandis preciosum sanguinem suum effuderit. Proinde nullum ego genus hominum arbitror existialius, quàm qui monarchis suggerunt bellorum semina, quorum animi quo sunt excelsiores, hoc facilius his imponitur. Arque inter regias virtutes cum primis numeratur animi sublimitas. Prædicata est hæc olim in *Julio Cæsare*, prædicatur & hodie magno consensu gentium in *Francisco*. Porro, nullum certius argumentum animi verè sublimis, quàm injurias posse negligere. Laudata est veterum ducum virtus, qui de imperio certabant, non de vitâ, sed in ethnicis & ab ethnicis. *Christianis* Principi gloriolius est aliquo ditionis dispendio pacem ac Reip. tranquillitatem redimere, quàm speciosos & opimos referre triumphos tantis hominum malis emptos. Proinde qui dilalandi imperii studium iniecerunt monarcharum animis, quid aliud quàm perennem bellorum fontem repererunt? Neque minorem perniciem invehunt rebus mortalium, qui Principum animis suggerunt iræ materiam, ac persuadent esse regie fortitudinis dictum aliquod, quod fortasse falsò delatum est, aut atrocius delatum quàm dictum est, armis ac bello vindicare. Quanto fortius est publicæ tranquillitatis respectu convitiis negligere? quod si lædit, privatim lædit: imò, nè lædit quidem, si fuerit neglectum. Arque in aliis quidem rebus fortasse licet utcumque cessare Regibus si tamen usquam cessare licet, qui tam multis vigilant. Ceterum in bellis suscipiendis, quoniam ingentium malorum inducunt diluvium, oportet omnibus oculis advigilare, nè quid temerè statuatur. Non hæc dico, Rex *Christianissime*, quo Principibus gladium è manibus excutiam. Est fortasse boni Principis aliquando bellum gerere, sed tum denique posteaquam omnibus frustra tentatis hoc adigit extrema necessitas. Dominus *Jesus Petrus* gladium ademit, Principibus non ademit. *Paulus* eorum auctoritatem etiam comprobât, præcipiens, ut qui *Romæ Christum* essent professi, Principum, licet ethnicorum, auctoritatem adeo non contemnerent, ut illis, veluti Dei ministris, nec vestigal,

A nec tributum, nec honorem detrahi velit. An adimit gladium, qui dicit, *Non enim sine causa gladium portas?* Nec aliud docet *Petrus* ordinis Apostolici Princeps: *Subditi*, inquit, *estote cuius humana creatura propter Dominum; sive Regi tanquam præcolenti, sive Præsidi tanquam ab eo missis, ad actionem quidem nocentium, laudem vero rectè agentium.* *Petrus* nihil esse voluit armorum, præter gladium Evangelicum, qui est sermo cœlestis, qui ut docet *Paulus* ad *Hebræos*, *vividus est & efficax, ac penetrantior quovis gladio utriusque incidente, ac perstringens usque ad divisionem animæ ac spiritus.* Ex enim qui jubet recondi gladium, nec aufert, plus facit, quàm si auferat. Cur enim jubet recondi? nimirum nè bellet pastor Evangelicus. Cur autem deponi nec jubet, nec vetat? nimirum ut intelligamus, nè tum quidem esse parandam ultionem, quum vires suppetunt ad vindicandam injuriam. Habent igitur Evangelici pastores gladium Evangelicum à *Christo* traditum, quo jugulant vitia, quo refecant humanas cupiditates. Habent Reges gladium suum ab eodem permissum, ad terrendos malos, & honorandos bonos. Non ademptus est gladius, sed præscriptus est usus: habent ad publicæ tranquillitatis defensionem, non ad ambitionis præsidium. Duplex est gladii genus, duplex est regni genus. Habent & sacerdotes suum gladium, habent suum regnum. Proque diadematis & galeis habent mitras, pro sceptro pedum, habent loricas, baltheum: denique totam panopliam quam illis non uno in loco strenuus ille bellator *Paulus* describit. Reges Evangelici pastores dicuntur, sed & prophani Reges *Homero* dicuntur pastores populi. Idem agunt utrique, tametsi diversa functio est, quemadmodum in fabulis iisdem alii alii partes agunt. Quod si suum utrique gladium semper haberent expeditum, hoc est, potestate traditâ sicut oportet uterentur; non toties opinor, *Christiani*, qui vocamur potius quàm sumus, in fratrum viscera gladium impium stringeremus. Porro, dum utrique suo munere neglecto, quod est alienum affectant, neutri satis tuerentur neque dignitatem suam, neque tranquillitatem. Quando Rex plus habet regie majestatis, quàm quum in judiciis sedens, dicat jus, coercet injurias, dirimit lites, sublevar oppressos: aut quum in consiliis sedens, prospicit Reip. commodis? Ceterum Episcopus quando plus habet suæ dignitatis, quàm quum è suggesto docet Evangelicam philosophiam? Tum enim verè in suo solio est Rex Evangelicus. Quam verò *Novum* fuit indecorum in theatro certare cum phonicis & citharædis, aut in circo cum aurigis: tam indecorum est Regi in humilibus ac sordidis negotiis versari, quæ pertinent ad privatos affectus ipsius, & officium incolumitati Reipub. Rursum, quum indecorum esset, si philosophus cum pallio & barba fabulam salutarer in proscenio, aut in arena falcem teneret ac rete gladiatoriam capens cancionem: *Non te pato, piscem peto, quid me fugis galle?* tam indecorum est Evangelicum Regem belligerari aut nundinari, nè quid dicam inhonestum. Cur nunc invenitur Episcopus, qui sibi pulchrum dicit trecentos equites, balistas, lanceis ac bombardis instructos secum ducere, quàm pii & eruditus diaconus comitatum sacros libros secum circumferre? Cur earum rerum ostentatione sibi magni videntur, quarum contemptu magni fuerunt illi, in quorum locum successerunt? Cur illi dulcius sonant

sonant tubæ & cornua, quàm sacra lectio? Age, quid si Rex pro diademate & trabea sibi imponat mitram & insulam; contra, pro mitra & insula sibi diadema & trabeam sumat Episcopus, nōne portenti simile videbitur? Adeo movent inversa insignia, cur non magis movet inversa functio? Jam si quid privatim facit vel Rex, vel Episcopus, non aliò spectare debet quàm ad salutem populi. Aut enim monet errantes, aut corrigit lapsos, aut consolatur dejectos, aut comprimit elatos, aut extimulat cessantes, aut reconciliat dissidentes. Hæc est functio Regum, sed præcipuè Evangelicorum, quos non decet ambire regnum hujus mundi. Quoniam autem *Jesus Christus* utrunque genus in se complexus est, tamen si regnum Ecclesiasticum tantum expressit in terris, utrisque conandum est, ut pro sua quisque portione Principem suum æmuletur. Ille se totum impendit suis. Et quâ fronte quisquam sibi vivit, qui se *Christi* vicarium prædicat? Ille per omnem vitam nihil aliud quàm servatorem, quàm consolatorem, quàm beneficium egit. Sive versabatur in templo, sive in synagogis, sive in publico faciebat iter, sive in privato versabatur domi, sive navigabat, sive in desertis agebat; docebat multitudinem, sanabat ægros, mundabat leprosos, restituebat paralyticos, mancos & cæcos, profligabat dæmones noxios, excitabat mortuos, liberabat periclitantes, saturabat famelicos, refellebat Phariseos, patrocinebatur discipulis, & unguenti prodigæ peccatrici: consolabatur *Cananeam* peccatricem, & adulteram deprehensam. Repete totam vitam *Jesu*, nulli mortalium quicquam immisit mali, quum ipse tot malis afficeretur, & in promptu esset ulcisci si libuisset. Ubique servatorem agebat, ubique beneficium. *Malcho* restituit auriculam quam *Petrus* amputarat. Nè tantulo quidem damno voluit vindicari incolumitatem suam. *Herodem ac Pilatum* redegit in concordiam. In cruce pendens servavit alterum de latronibus. Mortuus Centurionem pertraxit ad *Christianam* professionem. Hoc erat verè Regem agere, prodesse omnibus, nocere nemini. Ad hujus exemplum oportet omnes Principes, quatenus licet, accedere. Te verò Rex *Franciscus*, peculiariter etiam ad hoc excitare debet *Christianissimi* cognomen, ut *Christum* Principem pro viribus reterat. Cæterum quid frontis habent isti, qui quum se *Christi* vicarios appellari gaudeant, immensâ sanguinis humani jacturâ postulent defendi, non dico vitam aut dignitatem suam, sed avariciam ac fastidium? Atque hæc scribo, Rex inclyte, non ut Episcopos ullos nosem aut taxem (atque utinam nulli exoriantur, in quos ista merito dici possint) sed ut indicem quibus in rebus sita sit vera Regum & Episcoporum dignitas, ut utrique felices vivant, dum suam utrique dignitatem agnoscunt ac timentur. Longius autem absunt ab officio suo pastores Evangelici, qui quum Reges inter se tumultuantes debuerint in concordiam redigere, ultrò faces ad bellorum incendia suggerunt. At qui si usquam erat tempus bono pastori vitæ suæ jacturâ gregi consulere, si usquam summus ille pastor cuius vices gerunt, erat referendus, hic potissimum erat officio locus, ubi tantum mare scelerum ac malorum inundat in orbem. Ex tanta multitudine Abbatum, Episcoporum, Archiepiscoporum, Cardinalium, cur nemo prodit, qui vel capitis sui periculo tan-

tos rerum motus componat? Quàm feliciter moritur, qui suâ morte tot millium vitæ consuluit. Nihil monomachiis & gladiatoria lanienâ crudelius aut immanius. Et tamen hoc spectaculo tam insanè delectata est antiquitas, ut turpissimum exemplum ab ethnicis relictum, diu resederit etiam apud *Christianos*, præsertim in urbe *Roma*, quæ nondum dediscere potuit veterem Paganismum. Sed monomachiarum abolitionem, ut refert *Historia*, quam *Tripartitam* vocant, debemus *Telemacho* cuidam, ex eorum numero, qui olim ob vitæ *Christique* simplicitatem, ac studium solitudinis, fugamque contaminatæ multitudinis, vulgo monachi vocabantur. Is hac gratiâ relicto Oriente *Roman* venerat, atque in theatrum ingressus, ubi vidit prodire duos armatos, & utrunque in alterius necem tendere, profiliit, seseque medium inter furentes injiceret, clamans, *Quid facitis, fratres? Cur in mutuum exitium ferarum more ruitis? Quid multa?* Dum vir ille pius studet utriusque vitæ consulere, vitam amisit ipse à populo lapidatus. Tanti faciebat insana multitudo crudelem oculorum voluptatem. Quid consequutum est? Imperator *Honorius*, hac recognitâ, jussit aboleri morem exhibendi paria gladiatorum. Nunc mihi cogita, quàm fœdus fuerit ille ludus, & quot hominum millia per hunc infelicitate perierint, & intelliges, quantum mundus debeat unius hominis morti. Atque ob hoc factum merito relatus est in numerum divorum *Telemachus*. Quanto autem justius hoc honoris deberetur ei, qui tantos orbis monarchas inter se confluentes dirimeret? Neque enim gravis est jactura, si gladiator occidat gladiatorem, & scelerosus sceleroso vicissim præster carnificem. Et tamen ut summo totius orbis malo colliduntur inter sese Principes, ita minore periculo possunt dirimi, quàm ille diremit gladiatores. Primum *Christiani* sunt, quòque sunt animis generosioribus, hoc sunt tractabiliores, si quis Episcopus, aut alioquin auctoritate præditus Evangelicâ, synceris rationibus cum illis agat. Quod si quis forsitan inciderit in Principem inexorabilem ac violentum, extremum denique malorum, quod vel fœvissimus possit inferre, mors est. Et ubi, quæso, præstabit exemplum Apostolici spiritûs, qui in Apostolorum vices successerunt, si hic non præstant? Dicit aliquis, *Quid profecero si morior, nec impetro quod studeo?* Non committet *Christus* agonothetes, ut sine athletæ pereat suum præmium. Tamen si mors frequenter impetrat, quod vita non potuit. Est enim efficax piorum hominum occubitus. Non hic repetam exempla priscorum, quæ sunt innúmera. Apud *Anglos* divus *Thomas*, Archiepiscopus *Canuariensis*, leviori de causâ libertatem Evangelicam exercuit adversus Regem, cui pridem servierat, cuiusque favore, ceu longi servitii mercedem, acceperat eam dignitatem. Non agebatur de reconciliandis inter ipsos Principibus. Quoquam illud seculum nec habebat ullos Principes, quorum dictio tam latè pateret, quàm horum, qui nunc tot annis inter sese confluentes, cæteros etiam minores in belli contagium pertrahunt. Et tamen agebatur de secessu quodam, magis apto homini pio, quàm Regi. Loco nomen est *Oxfordia*, Nè me quidem admodum cepisset hic locus, prius quàm R. D. *Guilhelmus Unwarinus*, Archiepiscopus *Canuariensis* ac totius *Anglia* Primas, vir multis nominibus dignus, qui in laudatissimi

darissimi viri dignitatem succederet, ibi sic adificaret, ut magis videatur novam structuram excis-
 sisse, quam instaurasse veterem. Adeo nihil reliquit veteris aedificii, præter aulae cuiusdam ac templi parietes. Itaque quum levioribus de rebus esset contentio, quum nihil non molitus esset vir ille pius, nihil tamen impetravit vivus. Ceterum, mors illius tantam auctoritatem conciliavit ordini sacerdotum apud eam gentem, tantas opes agcessit, ut nunc ob hæc gravi laborent invidia. *Joannes* ob linguæ libertatem decollatus est: sed non omnes sunt *Herodes*, nec omnes habent *Herodiam*. *Ambrosius* Episcopus *Mediolanensis* ausus est *Theodosium* Cæsarem ob crudelem ac præcipitatum in *Thessalonicenses* sententiam à templi limine secludere, postque sævas oburgationes, post indictam satisfactionem in penitentium classem relegare. Ac tanti Principis majestas cessit auctoritati Præsulis. Tentavit idem *Babylas Antiochenus* Episcopus adversus Regem innocentis homicidio pollutum. Et interfectus est, sed mortuus formidabilis esse cepit non solum ethnico Cæsari, verum etiam demonibus, qui tum adhuc pro diis colebantur. Ego verò sic mihi, Rex optime, de *Caroli* Cæsaris, de tuo, de Regis *Angliæ* ingenio persuadeo, ut non dubitem vos omnes salubribus consiliis obtemperaturos fuisse jampridem, si quis monitor, modestè liber, & libere modestus extitisset. Atque interim ingens ubique copia est istorum, qui Principum animos instigent ad bellandum: nimirum hi, quorum commodis expedit res humanas esse perturbatas. Alius suggerit, ille te contemnit, ille hoc in te jecit scomma: Alius, Hanc partem si adjeceris ditioni tuæ, facile quum voles adjicies & illam. O consultor inconsulte! cur suggeris quousque possint proferri ditionis limites, potius quàm in mentem revocas quàm angustis terminis olim ditio, quæ nunc est, circumscribatur? Quin admones, quibus modis quod adest queat administrari rectè, potius quàm proferri? Proferendi limites nullus est finis. Ac vero verius est, quod scripsit *Seneca*: *Multis Imperatores fines alii abstulerunt, sibi nemo constituit*. Ceterum in bene administrando vera Principum laus est. *Alexander Magnus*, ubi ventum esset ad Oceanum, desideravit alterum orbem: videlicet, illius ambitioni mundus hic erat angustus. *Hercules* ultra *Gades* non est progressus. Nunc ambitioni nostræ nullæ sunt *Gades*, nullus Oceanus. Verum adversus istorum pestiferas voces oportet animos *Christianorum* Principum *Christi* decretis, velut antidotis, diligenter esse præmunitos, atque ad Evangelicam regulam, velut ad scopum, omnia dirigere consilia. Quæ res forsitan cur tibi occupatissimo tam prolixam occinam cantionem. Imò cunctis optarem hanc cantilenam esse decantatam, nec ob aliud, nisi quòd me discruciat publica mundi calamitas: quòdque vehementer cupiam res *Christianas* ubique tranquilliores esse, sed præcipuè *Gallias*, quæ ditione nescio an hætenus ulla fuerit vel sanctior, vel florentior. Quòd si tumultus hujusmodi rarior existerent, veluti diluvia, terræmotus, aut bulimix, res esset tolerabilior. Nunc sine fine talibus diffidiis concutitur mundus. Ac medici quidam corporum in novis morbis exortis sagaciter inquirunt mali causas, quibus deprehensis, non ita magno negotio medentur. Nec hoc contenti, rationes excogitant quibus fiat, ne pestis ex-

A dem subinde recrudescat. Cur in tantis torisæque recurrentibus malis non scrutantur homines prudentiâ, ac rerum usu pollescentes, quibus ex fontibus hi tumultus subinde scateant in orbem, ut incisis radicibus liceat tantis mederi malis? Cur in rebus multò levioribus tam sumus perspicaces, in re longè omnium gravissima cæcipientes? Mihi videtur maxima bellorum pars ex inanibus aliquot vocabulis, velut in alimoniam humanæ gloriæ excogitatis, oriri: quasi parum fuerit ambitionis inter mortales, nisi novis titulis aleremus hoc malum, ex sese nimium gliscens, in nobis. His atque hujusmodi bellorum radicibus excisis, non fuerit difficile leges pacis inter *Christianos* Principes sancire, quæ prohiberent hos tumultus identidem repullulascere. Hæc viâ fieret, ut & Principum opes crescerent, videlicet, per amicitiam jam factæ communes, & sub florentissimis monarchis populus *Christianus* amabili rerum tranquillitate frueretur. Sic faveret nobis ille verus totius orbis monarcha Dominus *Jesu*, relique nostras bene fortunaret. Sic essemus *Christiani* nominis hostibus formidabiles, adversus quos nunc agere tuemur nostra, tantum abest ut illos longius submoveamus. Quamquam ego malim & illos corrigi, quàm submoventi. Sed qui corrigamus alios, si nos ipsi sumus illis penè dixerim corruptiores? Non enim jam assero *Christianos* ex articulis quos ore profiteamur, ex moribus assero. Ubique regnat ambitio, divitiarum amor, superbia, ira, vindicta, nocendi libido, interpretor abesse fidem Evangelicam. Porro, quum hæc lues corripuerit etiam illos, quorum præcipue partes erant rebus collapsis consolare, bonam tamen quampiam spem mihi præbet, quòd videam sacras literas, sed præcipuè *Novum Testamentum*, sic teri manibus omnium, etiam idiotarum, ut hi qui divinorum voluminum scientiam profiteantur, non raro sint impares in congressu. Mihi verò vehemens argumentum est, à plurimis legi *Novi Testamenti* libros, quod quum tot voluminum millia singulis annis in publicum emittant typographi, tamen tot officinæ non sufficiunt emptorum aviditati. Vendibilis hodie merx est, quicquid molitur aliquis in Evangelium. Non poterit hoc pharmacum tam efficax semel haustum, non exerere vim suam. Itaque mihi nunc mundus non aliter affectus videtur, quàm solet corpus hominis gravibus morbis obnoxium, devorato elæboro, aut alio quopiam præsentis pharmaco: totum enim conturbatur & concutitur, sæpe morituro simillimum. Atque utinam hoc veratrum Evangelicum, posteaquam semel collustravit ac penetravit omnes animi nostri venas, sic erumpat, ut ejectionis malorum seminibus, sanos ac puros nos restituat *Jesu Christo*, postque tantos rerum tumultus, ac morbum orbis penè deploratum, lætam & optabilem tranquillitatem reducat omnibus. Magis autem sperarim hæc publica donorum omnium vora non irrita fore, si primates orbis, veluti fidi medici, sic laboranti mundo curent adesse, hoc est, si monarchæ, de quorum arbitrio nunc potissimum pendent res mortalium, meminerint sese brevi (quidem in hac vita longum est) *Christo* summo Principi, rationem administratæ ditionis esse reddituros. Rursum, si Episcopi, theologi & monachi meminerint sese non successisse in locum *Annae* & *Caiaphæ*, aut Scribarum & Phariseorum, qui

qui dum suum regnum impiè tuebantur, Evangelii regnum conabantur opprimere : dum suam asserere gloriam, Christi gloriam studebant se-
pelire : dumque suam iustitiam nitebantur appro-
bare, Deum faciebant injustum ; sed potius in lo-
cum Apostolorum, qui sanguinis etiam sui iactu-
ra gaudebant asserere Christi regnum, gloriam ac
iustitiam. Semel passus est Christus, revixit nun-
quam moriturus. Sed eadem quæ passus est, denuo
patitur, quoties damnatur, conspuitur, creditur,
crucifigitur & sepelitur Evangelica veritas. Deni-
que sibi putat infligi, quicquid malorum infligi-
tur membris ipsius. Hæc & liberius fortassis &
prolixius à me dicta sunt, Rex Christianissime, quam
par erat : verum amoris magnitudo fecit, ut &
loquacior essem & confidentior. Omnibus Chris-
tianis bene volo Christianus. Ceterum erga tu-
am maiestatem ac florentissimum Galliarum re-
gnum singulari quodam ducor studio. Precor
autem ut Jesus, immortalis totius orbis monar-
cha, cui divinitus data est omnis potestas in cælo
& in terra, Spiritum suum impartiat tum populis,
tum Principibus : his quidem ut omnes inter sese
sub communi Principe Jesu concorditer, ac per-
inde feliciter vivant ; illis vero ut sub sanctissimis
ac florentissimis monarchis rebus pacatis fruantur :
itaque demum fiat, ut Evangelica pietas inter
nos bene constituta, quam latissimè propagetur,
non invadendis aut diripiendis aliorum regionibus ;
sic enim pauperiores redduntur, non meliores :
sed Evangelica philosophia synceriter per
viros Evangelico spiritu præditos ubique prædi-
canda ; atque ita vivendo, ut nostræ pietatis fra-
grancia plurimos alliciat ad ejusdem instituti
professionem. Sic nata est, sic crevit, sic latè pro-
lata est, sic constabilita est Evangelica ditio :
diversis autem rationibus sic nunc in angustum
contractam, ac propemodum explosam videmus,
si totius orbis vastitatem consideres. Iisdem ita-
que prædiis oportet restituere collapsam, dilata-
re contractam, constabilire vacillantem, quibus
primum & nata est, & aucta, & firmata. Hæc affe-
ctu puro scribo, Franciscæ Rex Christianissime, neque
perstringens quenquam, quum omnibus bene ve-
lim ; neque blandiens cuiquam, quum à nullo
quicquam ambiam. Bene vale. An. M. D. XXIII.
Calend. Decemb.

In Paraphrasin in Evangelium Lucæ.

Inviçissimo Angliæ Regi Domino Hiberniæ,
Catholica Fidei Defensori, Henrico ejus no-
minis octavo, Des. Erasmi Rot. S. D.

Epist. 70. **M**itto tibi Lucam medicum, generosissimè
Rex, non alium quàm antehac habebas, sed
Latinis auribus explanatius fusiisque loquentem.
Nec mihi hic puto sumendam operam, ut placem
istos qui nobis occinere solent, rectè proditam à
doctissimis viris sententiam, in muneribus dandis
illud in primis esse spectandum, ut apra sint quæ
donamus. Factum est hoc nuper à nobis, cum
Carolo Cæsari dicaremus Matthæum, & ante
nos ab eruditissimis hominibus demonstratum
est ex præscriptione vetustæ consuetudinis, quod-
vis argumentum rectè dici Principibus, quos
etiam si sciamus nunquam lecturos, tamen hinc
ea capitur utilitas, quod illorum titulis opus

A studioforum affectibus commendatur : quem-
admodum non iniecit scripsit Plinius, Quædam
ob hoc ipsum summo haberi in precio, quod sint
templis dicata. Est autem quorundam erga no-
per ratos libros tanta morositas, ut prius rejici-
ant quàm degustent. Itaque perit & scriptori
operatus fructus, & lectori sua utilitas. Ab his
illud saltem impetrabit præfixus in frontispicio
voluminis summorum Principum titulus, nè
damnent, nè fastidiant, nè conspuant, priusquam
legerint. Quanquam & alioqui quorundam
Principum pietas tacit, nè videatur absurdè face-
re, qui Regi dono mittit Evangelium. Quan-
doquidem mihi retulerunt homines minimè vani,
& Carolus Cæsarem, si quid in tantis rerum tu-
multibus datur oculi, id in Evangelico codice li-
benter consumere, & illustrissimum Principem
Ferdinandum hujus fratrem, Paraphrasin in Joan-
nem, quam ipse nuper dedicavi, frequenter ha-
bere in manibus : atque inclytum etiam Da-
norum Regem Christianum, id quod tibi quoque
notum esse potest, Christianos libellos frequen-
ter habere in manibus, nostramque in Mattheum
Paraphrasin cupidè legere. Cur igitur vi-
deatur ineptè mitti Evangelium iis qui tractant
& amant Evangelium, quod certè ab omnibus
tractandum est, qui se meminerunt esse Christi-
anos ? Quanquam autem juxta rationem huma-
nam hoc potissimum donandum est, quo maxime
eget cui mittitur : tamen juxta regulam Evan-
gelicam, habens donandum est, ut exuberet. Pro-
inde videbar mihi facturus congruentissimè, si
tibi medicum hunc Evangelicum mitterem, qui
sacras literas adeo non fastidias, ut quod tua scripta
testatur, in his etiam ultra mediocritatem pro-
feceris, ut qui tibi donet aliquid hujus generis,
non tam munus dare videatur, quàm officium re-
ponere. Quid quod & conjunx tua nobilissima,
unicum hoc ævo veræ pietatis exemplar, fastidi-
tis nugis muliebribus, bonam diei partem collo-
cat in sacris libris, quum alias Principes formidas,
quæ maximam temporis partem in fucando, in
alea, similibusque lusibus conterunt, admonens
quid ipsas deceat : tum nobis nostram exprobrans
ignaviam, vel impietatem potius, qui maximam
vitæ partem in profanis literis absumimus. Jam si
hoc in primis curæ est, ut in monarcharum aulis
semper adsint exactè docti perspectæ fidei medi-
ci, qui curam agant regii corporis : quantò magis
convenit illic versari Lucam medicum, qui non
scammonio aut elleboro tueatur corporis bonam
valetudinem, sed coelesti pharmaco liberet ani-
mum à morbis ad æternam mortem pertrahenti-
bus, qui sunt, ignoratio veri, disidentia erga De-
um, amor hujus mundi, ambitio, avaritia, luxus,
odium, invidia. Nam his morbis obnoxia est omnis
vita mortalium, quemadmodum ait Joannes Apo-
stolus, deplorans totum modum in malo positum
esse, nec aliud in eo regnare, quàm concupiscen-
tiam carnis, concupisceniam oculorum, & superbi-
am vitæ. Alii his morbis hoc plus est periculi sum-
mis Principibus, quo major est indulgentia fortuna :
& quod libet faciendi licentia. Videor autem mihi
non inanem operam sumpturus, si tibi primum
Lucam medicum, deinde pharmacum quod adfert
paucis commendaro, tamen non dubito, quin u-
triusque, ut esse debet, ut pietati cōmendatissimū.
Nimirum hic est ille Lucas patria Antiochenus.

Est autem *Antiochia* civitas, olim adeo celebris ac potens, ut ei parti *Syria*, quae *Ciliciam* attingit, nomen dederit, hoc ipsa quoque *Roma* felicitior, quod hic primum sedem habuerit Apostolorum Princeps *Petrus*, quodque in hac *Paulus* & *Barnabas* Apostolici muneris dignitatem acceperint. Fuit autem familiaris Apostolorum omnium, sed praecipuus affectator *Pauli*, atque etiam peregrinationis illius individuum comes. Ex convictu Apostolorum scripsit Evangelium, ex his quae *Paulus* ipso teste gessit, scripsit volumen cui titulum fecit, *Acta Apostolorum*. Eam historiam produxit usque ad secundum annum *Pauli* *Roma* commorantis; hoc est, usque ad quartum *Neronis* *Caesaris*. Unde conjiciunt eadem in urbe librum esse scriptum. Satisque constat inter eruditos hunc esse, cujus toties in epistolis meminit *Paulus*; velut in epistola ad *Corinthios* secunda: *Misimus etiam cum illo fratrem nostrum, cujus laus est in Evangelio per omnes ecclesias*. Rursum scribens ad *Coloss.* *Salutas*, inquit, *vos Lucas medicus clarissimus*. Rursum in epistola ad *Timotheum* secunda: *Demas*, inquit, *relinquit, diligens hoc seculum, & abis Thessalonicam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam, Lucas est mecum solus*. Quia & illud proditum est à veteribus, quoties *Paulus* vocat Evangelium suum, velut ad *Timotheum*: *Memor esto Domini Jesum resurrexisse à mortuis, ex semine David secundum Evangelium meum*: cum ientire de Evangelio *Lucas*, quod quemadmodum *Marcus* ex autoritate *Petri*, ita *Lucas* ex autoritate *Pauli* comscripserit historiam Evangelicam. Hieronymus arbitratur eum *Græca* literaturæ ceteris fuisse peritiorem, & ob id exactius contexit narrationem historicam, ab ipsa *Joannis Baptista* conceptione exorsus, per multa referens de nativitate deque infantia, quædam etiam de pueritia *Jesu*, multas etiam parabolas ac miracula, quæ ceteri brevitate studio prætermiserant. Quamque cæterorum vilius egressus sit tempus Domini assumpti in cælum, hic solus altero volumine nascentis & gliscentis ecclesiæ prosecutus est historiam. Adduxit & illud, quemadmodum *Mattheus* Evangelium, *Petrus* epistolas scribit *Judeis* potissimum, ita *Lucas* Evangelium potissimum scripsisse Gentibus, nimirum discipulum *Pauli*, qui ut doctor erat Gentium, ita ad Gentes scripsit omnes epistolas, præter unam ad *Hebræos*, de cujus autore semper est dubitatum. Scripsit post *Marcum*, sed ante *Joannem*, unde & Discipulus præfertur Apostolo. Denique quod medico congruit, traditur fuisse longævus. Nam sequutus consilium *Pauli*, qui scripsit, *Bonum est auctorem non attingere*, vixit cælebs octoginta quatuor annos. Ossa defuncti ex *Arbæis* translata sunt *Constantinopolim* una cum reliquiis *Andree* Apostoli, anno *Constantii* vicesimo. Habes medicum ex medico, Apostolorum familiaritate commendatum, *Pauli* Apostoli non uno testimonio laudatum, denique ecclesiarum omnium consensu comprobatum. Quam enim multorum Evangelia rejecta sint, hic consensientibus omnium suffragiis receptus est, ut expleret sacram illam ac mysticam tetrada, quam olim designavit *Moses*, exponens nobis quatuor fluvios ex uno paradisi fonte scaturientes, qui irrigant universam terram: post vidit *Exodus*, quam nobis depinge-

A ret animalia mystica quatuor, & quatuor totas in una. Nunc de pharmaco quod nobis dedit, paucis si videtur, dicamus. Ex *Hippocrate* sumere consueverat remedia quibus corporum morbos levaret, ceterum ex Apostolis qui *Christum* viderant ac audierant, imò ex ipso Spiritu sancto hausit hoc pharmacum, quo nostris animis mederetur. Apud præcos medicos erat quoddam medicinarum genus efficacissimum, ex variis & exquisitis rebus arte commixtum, quod illi vocabant *ἰατρικὴν*, hoc est, *Decorum manus*. Verum nullum adhuc pharmacum repertum est à medicis, quod omnibus corporum morbis mederetur, quantumvis jactent efficacem illam, sed nulli notatam panaceam. Certè, senectus morbus nulli cedit medicinarum. Sed hæc verè manus est Dei, quæ per sinceram fidem semel aufert omnes animorum morbos, & quod solius est Dei, confert immortalitatem. Nec insecrè dictum est *Græcorum* Proverbiis: *Animi laborantis medicum esse sermonem*. Neque defuerunt qui crederent, & corporum morbos conceptis verbis, magicam vim habentibus, propelli posse. Dominus *Jesus* medicus erat, qui dum viveret in terris, sermone pellebat morbos corporum quamlibet atroces aut inveteratos, sermone mortuos excitabat ad vitam. Non enim erat sermo magicus, sed omnipotens Sermo Patris omnipotentis. Idem sermone profligat morbos animorum, quum ait: *Eli, remittuntur tibi peccata*. Et, *Vade, fides tua te salvum fecit*. Proinde & prophetia *Christum* medicum protulerat. Dicit enim in libro *Sapientia*: *Etenim neque herba, neque malagma sanavit eos, sed cum Dominus sermo, qui sanat omnia*. Hæc nimirum est illa vera panacea: *Psalmus* item mysticus sic habet: *Misit sermonem suum, & sanavit eos ab interationibus eorum*. Sermo Patris vivus, *Christus* est. Misit *Moses* & Prophetas, per hos curata est *Judeorum* ratio, sed non est sanata. Solus Sermo Patris efficax fuit sanandis hominum morbis, non solum levioribus, verum etiam letalibus. Letales morbos agnovit, quum addit *Propheta*, *ab interationibus eorum*. Quum ita collapsus est stomachus, ut fastidiat ac rejiciat omnem cibum, agrotus ad mortem tendit. Tali morbo laborabat universus mundus ante medici celestis adventum. Id quod paulò superius dixerat: *Omnia escam abominata est anima eorum, appropinquaverunt usque ad portam mortis*. Misuerant varia pharmaca Philosophi *Pythagorici*, *Academici*, *Stoici*, *Epicurei*, *Peripatetici*, promittentes animi sanitatem ac felicitatem etiam. Multa miscuit *Moses*, præscribens varias religionis ceremonias, multa *Propheta*, sed invalescentibus morbis nihil profuit medicum, nisi quod auxit morbum & prodidit. Animi stomachus pravis cupiditatibus, velut humoribus noxiis, corruptus, & averfabatur Philosophorum elaborata præcepta, & *Mosis* præscriptis superstitiones reddebantur non meliores: non sapiebat amara Prophetarum objurgatio, & horum promissis non est habita fides. Id videm Patet celestis, nihil volens perire eorum qui acondidit, emisit Sermone suum, qui celesti medicinâ liberaret universos ab omnibus animorum morbis, tantum ut morbum agnoscamus & fidamus medico. Quemadmodum autem amici medici, si quando non licet semper adesse agrotis, relinquere solent pharmacum aliquod, quo sibi possint esse medici qui laborant, si res ita postulet, ita Dominus *Jesus* in cælum reversus, reliquit nobis per Apostolos suos

suos pharmacum Evangelicum, facile quidem & cuius expositum, sed efficax si quis ut oportet sum-
pserit: ut autem uiliter sumas, præcipue præstat
fiducia erga medicum. Nec satis est gustasse, tra-
jiciendum est in viscera, ut stomacho receptum,
per omnes venas vim suam diffundat. Tum de-
num incipit concutere totum hominem odio pri-
stinæ vitæ: sed hanc perturbationem sequitur
magna animi tranquillitas. Habent corporum
medici empiricos & pharmacopolas artis suæ mi-
nistros, ipsi præscribunt quid dandum sit agrotis.
Ita Christus unus est qui præscripsit salutis æternæ
remedium, Apostoli & horum successores Episco-
pi tantum ministri sunt, miscent, terunt, admo-
vent, non sua pharmaca, sed Christi: tingunt aqua,
sed Christus abluat animum: docent quæ Christus
ipsis tradidit, sed Christus ipse facit ut sermo illo-
rum sit efficax. Corporum medici frequenter va-
riant & in morborum iudiciis, & in præscribendis
remediis, nonnumquam & pro remediis præscri-
bunt venena, juxta dictum Græci Poeta:

Φάρμακα τὴνὰ μὲ ἰσθλὰ μὲν ἰσθλὰ, τὸνὰ δὲ λυγρὰ.

Unicum autem Evangelicæ medicinæ præscri-
ptum est, quod à nullo mortalium corrumpi de-
beat aut mutari. Denique simplex est, ut si ces-
sent hi quos oportebat hujus pharmaci ministros
esse, sibi quisque possit sumere, modò adit animus
fidens, sincerus & salutis avidus. Nam & summus
ille medicus, qui solus totum hominem sanare po-
test: aliquando per se conferebat sanitatem, non-
numquam & per Apostolos ac Discipulos. Jam
tota medicorum ars duos potissimum scopos ha-
bet, primum ut morbis, & ab his quæ gignunt
morbos, corpora liberet; hanc partem Therapeu-
ticam vocant: deinde ut bonam valetudinem tu-
eantur, ac robur addant; eam in ratione victis
collocant. Neque enim medici semper urunt aut
secant, non semper infundunt scammonium quo
corpus exhauriant propemodum occidentes ut vi-
vificent, sed aliquando ministrant quæ cor exhila-
rent, quin & pascunt benigniter. Ita nobis pri-
mum administratur potio fidei, quæ poenitentiam
perturbat animum, & inanens nos exonerat pec-
catis. Mox additur pharmacum consolationis, ex-
hortationis ac doctrinæ perfectioris. Etenim si
medicus posteaquam corpus inaniit, subito desti-
tuit agrotum, periculum est nè vacuum ac viri-
bus defectum, major aliqua morbi vis invadat, ve-
lut Paralysis, Apoplexis aut Phthisis. Ita postea-
quam poenitentia nos prostravit, exagitato morbo
baptismus nos vacuos reddidit ab omnibus pecca-
tis, adhibentur ea quæ jam bene vacuum animum
salubriter impleant. Exhausta est iracundia, in-
funditur lenitas & mansuetudo. Exhausta est in-
vidia, subjicitur candor. Exhausta est rapacitas, suc-
cedit liberalitas. Exhaustus est ardor bellandi, suc-
cedit studium pacis. Exhaustus est amor volu-
ptatum carnis, succedit amor rerum cælestium.
Vis audire scammonium Evangelicum? Poeniten-
tiam agite. Jam securus ad radicem arboris posita est.
Et omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidu-
tur. Itidem Paulus: Mortificate membra vestra
quæ sunt super terram: scortationem, immunditiam,
libidinem, concupiscentiam malam & avaritiam. Ac
mox: Expoliate vos veterem hominem cum affectibus
suis. Exhaustus, quomodo rursus implet? Induite vos,
inquit, sicut sancti Dei & electi, viscera misericordiæ,
benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam,

- A supportantes invicem, & condonantes vobis inter vos,
si quis adversus aliquem habet querelam, sicut &
Dominus donavit vobis. Super omnia autem hæc
charitatem habete, quod est vinculum perfectionis,
& pax Christi exultet in cordibus vestris. Hujus-
modi domum mundatam scopis, & talibus orna-
mentis undique plenam, non rursus occupabit
spiritus molus, reversus cum aliis septem ipso pe-
joribus. Habet igitur Evangelica medicina su-
um vinum, quod emordeat saniem vulnerum no-
strorum. Abi post me Satanay, non sapi ea quæ Dei
sunt, sed quæ sunt hominum: Vinum est. Nunc
vide oleum: Confidite, quia ego vici mundum. Ca-
pillum capitis vestri non peribit. Nolite timere, pu-
ille grex, quoniam vestrum est regnum cælorum.
Paulus habet cibum quo fovet nuper conversos
ad Christum, nè relabentur in morbos adhuc im-
becilles: habet & solidum cibum, qui corrobo-
ret eos semper proficientes usque ad mensuram
plenitudinis Christi. Robur collegerant, de qui-
bus scriptum est in Actibus Apostolicis: Ibant gau-
dentes à conspectu Concilii, quod digni habiti essent
pro nomine Jesu contumeliam pati. Robur college-
rat, qui dixit: Omnia possum in eo qui me fortem
reddidit. Proinde Dominus Jesus in Evangelio
hortatur ad esum panis à cælo profecti, cujus esus
præstat immortalitatem. Hortatur ad esum car-
nis suæ, ad potum sanguinis sui: nimirum de do-
ctrina sua sentiens, quæ ut panis vegetum ac robu-
stum reddit animum, ut vinum efficax inebriat
usque ad hujus vitæ contemptum, ut caro soli-
dam habet alimoniam, ut sanguis vitalem habet
vim. Quanquam autem omnis divina Scriptura
vim habet medicam, tamen nullum pharmacum
habet efficacius quàm Evangelicum. Idem in o-
mnibus est spiritus, sed in his esse voluit, in quo
præcipue vim suam exereret, nè nullum esset di-
scrimen inter ministros & Dominum, inter lacu-
nas & fontem. Operæ precium est autem con-
siderare, quanta sit vis hujus pharmaci. Respub-
lica corpus quoddam est. Hujus pestes ac morbi
sunt mali mores. Quibus diversis regionibus
præcellentes sapientiâ viri, leges seu remedia quæ-
dam opposuerunt; velut apud Athenienses So-
lon, apud Lacedæmonios Lycurgus, apud Creten-
ses Minos, apud Romanos Decemviri. Nullus
tamen horum potuit efficere, ut leges quas con-
didisset aliz quoque nationes amplecterentur.
Ac nè tentavit quidem hoc illorum quisquam,
nè præter inanem operam, impudentiæ quoque
lucrifaceret opinionem. Solon decenni exilio le-
ges suas obtrusit uni civitati. Plato vir tam do-
ctus ac perinde sacundus nonquam persuasit, ut
Athenienses reciperent ipsius leges. Neque du-
bitandum tamen est quin omnes sibi persuase-
rint, leges quas condidissent esse veras, & op-
tasse si fieri potuisset, ut totus terrarum orbis
amplecteretur. Ac nè Mosis quidem leges ultra
nationem unam propagatæ sunt, quanquam Pha-
risæi magnâ ambitione Proselytos aliquot vena-
rentur. Denique nè Cæsarium quidem violenta
autoritas extorquere potuit, ut ipsorum leges a-
pud omnes gentes haberent pondus. Et quod hi
copati sunt proditis legibus, idem consti sunt Phi-
losophi præceptis suis, magno iudicio summâ quæ-
râ proditis. Quorum nemo tam eloquens fuit aut
tam eruditus, ut utriusque nationi persuadere po-
tuerit. Adeo pharmacum quod adferbant, illo ha-
bebat

debat dilutam & inefficacem. Sola veritas Evangelica intra paucos annos cunctas totius orbis regiones occupavit, persuasit ac vicit: *Græcos* ac barbaros, doctos & indoctos, plebeios ac Reges ad se pertrahens. Tam efficax erat hujus veritatis pharmacum, ut tot hominum millia, relictis patriis legibus, relictâ majorum religione, relictis voluptatibus ac vitiis, quibus ab incunabulis assueverant, novam ac peregrinam doctrinam amplecterentur, & ex diversis linguis, diversis institutis, in humilem quandam Philosophiam consentirent: præsertim quum nulla ætas magis fuerit instructa, vel eruditionis facundiaque præfidiis, vel monarcharum potentia: quumque mundus omnibus suis præfidiis pugnaret adversus inertem Evangelii veritatem, tamen efficere non potuit, quin ea primum occupata *Græcia*, *Neronis* urbem & aulam invaderet, moxque per omnes *Romani* imperii provincias sese spargeret usque ad *Gades* & *Judas*, usque ad *Afros* & *Scythas*.

Et penitus toto devisas orbe Britannos.

Hæ gentes, linguis, legibus, ritibus, moribus, institutis, diis, religione, formâ, plurimum inter se dissidebant. Mox ex tanta discordia facti concordēs, eandem cætionem canere cœperunt, *Jesum Christum* unicum orbis Dominum Servatorem laudibus videntes. Interim direptio bonorum, exilia, carceres, cruciatus, mortes, nihil aliud erant quàm profectus Evangelii. Quis unquam inventus est, qui pro *Solanis* legibus, aut *Zenonis* decretis mortem oppetere sustinuerit? Pro simplici *Christi* doctrina quot senum ac juvenum, quot matronarum ac virginum millia suas cervices præbuere secandas? Et tamen quanto sunt admirabiliora magisque à sensu communi abhorrentia, quæ docet Evangelium, quàm paradoxa Philosophorum? Et illorum doctrinam nemo Principum oppugnavit, & tamen suâ sponte evanuit; quemadmodum & leges, & magia, & ritus sacrificiorum. Quis enim nunc sacrificat diis ethnicorum, aut mactat *Judaicas* victimas? Quis nunc novit *Zoroastren*? Quis *Pythagoræ* ænigmata pili facit? Quis *Apollonis* *Tyanci* vitam non veluti somnium quoddam legit? imò quis legere dignatur? Nam quod *Aristoteles* hodie celebris est in scholis, non suis debet sed *Christianis*: perisset & ille, nisi *Christo* fuisset admixtus. Adversus Evangelicam Philosophiam adhuc teneram ac nascentem statim coortus est mundus omnibus suis præfidiis, per *Judeos* prætextu religionis adversus omnis religionis fontem pugnantes, per Philosophos omni doctrinæ genere pollentes, per sophistas disputandi pertinaciâ invictos, per rhetores eloquentiæ viribus admirabiles, per tyrannos omni genere saviarum armatos, per Reges, Præsides, magistratus, per magos ac prestigiatorum artifices, per demones hujus mundi dominos. Hos omnes tumultus, velut inundans malorum pelagus, Evangelicæ veritatis vis excepit, sustinuit, perripuit, devicit. Ad lucem enim Evangelicam æquum erat omnia humanæ potentie simulachra evanescere. Emicuit Evangelium illud simplex & humile, quod omnes moliebantur obruere. Libri eorum qui summo ingenio, mirabili eruditione, exquisitâ facundia scripserunt adversus Evangelium, cœu somnia quadam ultrò evanuerunt, adeo ut nunc extant quidem, nisi si qua fragmenta servata sunt à *Christianis*. Reges quod prius impu-

A gnabant, adorant: magica vis evanuit, demones ejulantes ejiciuntur. Philosophia confessa est suam inscitiam, & relictâ stultâ hominum sapientiâ, amplexa est sapientem stultitiam crucis: Rhetores scribunt encomia *Jesu Christi*, Poetæ deos veteres exhibent, & pro innumeris, unum *Jesum Christum* decantant. Hæc tanta mundi mutatio paucis annis à *Christo* occiso, per totum orbem fieri cœpta est, ac nullis præfidiis humanis

B semper increvit in majus, donec fermentum admixtum farinæ satis tribus, totam afficeret conspersionem, donec granum sinapis terræ infossum, per *Asiam*, per *Africam* & *Europam* latè panderet ramos suos. Accedit huc, quod qui veritatem Evangelicam oppugnabant, non solum habebant varia terculamenta, quibus mascula quoque peccata possent labefactari, edicta, tribunalia, confiscationes, proscriptiones, exilia, carceres, eculeos, virgas, secures, cruces, ignes, bestias, mortes: verum etiam illecebras varias, quibus animus quomvis continens posset corrumpi. Dicebat Cæsar, Abnega *Christum*, & esto inter proceres meos primus: ni facis, confiscabuntur omnes tuæ facultates, serviam in uxorem ac liberos, ipse bellis objiceris. Quis hic persuasit tot hominum millibus, ut cum gaudio acciperent honores ademptos, facultates direptas, ut conspicientes eos quibus nihil habebant secundum Deum charius, rapi ad immensia supplicia, gratias agerent: ut ipsi demum cum liceret effugere, cum liceret tantis potiri commodis, ultrò se præberent excarnificandos? Nulla vis humanæ facundie id potuisset, sed divina veri via potuit, quæ latebat in grano sinapis. Nec Philosophorum doctrina caruit lenocinio. *Stoici* libertatem, veras divitias, sanitates, regnum, aliæque dictu magnifica pollicebantur. *Epicurei* voluptatem auribus hominum commendabant. *Peripatetici* corporis bona cum virtute copulabant. At Evangelica doctrina, ut nullis terroribus humanis quinquam pertraheret: ita quàm nihil habebat in speciem plausibile, imò quàm multa prorsus incredibilia. Annunciat quendam *Jesum* suffixum cruci, qui morte suâ liberasset genus humanum: hunc esse Deum & hominem, natum ex Virgine, qui revixisset à morte, sederetque ad dextram Dei Patris, qui docuisset esse beatos, qui hic ob nominis ipsius professionem ingerent, sitirent, esurirent, affigerentur, malè audirent & occiderentur, olim revicturos omnes: cum ipso iudice pios sortituros immortalitatem, impios perennes gehennæ cruciatus. Quis Philosophus ausus fuisset hæc tam paradoxa, tam non plausibilia proponere? Et tamen hæc ita persuasit humilis Evangelii sermo, ut insanus habeatur qui non credat, ut tot hominum millia vitam citius deferant, quàm veritatis Evangelicæ professionem. Et per quos tandem hæc tanta mutatio nata est? per paucos discipulos, ignotos, humiles, tennes, idiotas. Quid attinet de reliquis dicere, quum *Petrus* horum princeps piscator fuerit idiota, *Paulus* sutor coriarius, nullus omnium dives, aut potens, aut nobilis? Aut nihil habebant hujus mundi, aut si quid habuerant, relinquebant. Et quomodo tales rem tantam præstare potuerunt? nimirum adferebant pharmacum in vili pyxide, sed divinâ vi potens & efficax. Simplex & inconditus est Evangelii sermo, quæ si quis expendat ad *Thucydidis*, aut *Titi Livii* historiam, multa desiderabit, multis offendetur.

offenderetur. Quam multa pratermittunt Evangelistae? quam multa tribus verbis attingunt? quam multis locis non convenit ordo? quam multis locis inter se videntur pugnare? Hæc poterant Lectoris animum alienare, ac fidem abrogare lectionis. Contrà, qui scripserunt humanas historias, quam solliciti sunt unde rem exordiantur? quam curant, ne quid præter decorum, ne quid parum probabile, ne quid inconsistentis aut absurdum haberent? Tum quâ evidentia rem subjiciunt oculis, quibus delictis delinunt ac retinent animum Lectoris, ne quid obrepat tardii? Atqui horum elaborata monumenta magna ex parte intereiderunt, & quæ supersunt, nec ab omnibus, & sine fide leguntur. Quis est enim usque adeo credulus, qui confirmet in *Tito Livio* nihil esse falsæ narrationis? Verùm tot hominum millia reperta sunt, quæ mallet decies mortem oppetere, quam admittere, in Evangelicis literis unicam esse falsam sententiam. Ex his annon palam agnoscimus, rem non esse potestatis aut prudentiæ humanæ, sed virtutis divinæ? Latens vis est in pharmaco, quod, semel infusum corpori, se sparsit per universas orbis nationes, veluti per omnia membra. Habemus causam cur evangelica veritas intra tam paucos annos per homines humiles, omni servitiz genere rebellante mundo, sese sparserit per universum orbem. Nunc verò subierit alicui demirari, quâ ratione factum sit, ut propioribus seculis, quum mundus haberet Principes *Christianos*, Episcopos doctos, opulentos, magnæque auctoritate præditos, sic in angustum contracta sit ditio *Christi*. Nam hujus rei compertâ causâ, fortasse citius inveniretur remedium. Sed ego jamdudum oblitus mei, Præfationis excedo limites. Redeo nunc ad nostrum medicum *Lucam*, quem ut tibi non dubito fore commendatissimum, ita velim per te omnibus reddi commendatiorem. Ait sapiens *Ecclesiasticus*, *Honora medicum propter necessitatem*: Quanto magis huic medico suus est habendus honor, qui tam efficax pharmacum exhibuit, quod nulli non est necessarium, nisi si quis est qui vacat omni crimine, nec opus habet, ut seipso melior evadat? Erit autem & efficax, si pertasi morbos nostros, pharmacum hoc frequenter arrodemus, si affidè commendemus, si trajiciemus in stomachum, in intima pectoris, si non renovemus quod sumptum est, sed in animi stomacho continebimus donec explicet vim suam, nòsque rotos in se transformet. Expertus sum hoc in meipso, parum esse fructus ex Evangelio, si quis oscitante ac perfuntorie legat. Sed si jugi & accuratâ meditatione in eo versetur, vñ quandam sentiet, qualem in nullis aliis libris. Jam, ut hominum suspitionibus occurramus, quod singulas Evangeliorum Paraphrases singulis Principibus dicavimus, casus est, non ambitio. Siquidem idem nobis hic evenit, quod in Epistolis Apostolicis. Quum scriberemus in *Mattheum*, nihil minus expectabamus, quam ut flagitaretur *Joannes*, ac mox *Lucas*. Nunc ne qua lacuna vacua videatur inter Evangelistas, addemus & *Marcum*. Quanquâ qui diversa Evangelia diversis dicat, nihilo videatur facere absurdius, quam fecit divus *Hieronymus*, qui Prophetas etiam minores diversis attribuit. Admonimus alias, ac rursus admonemus lectorem, ne plus tribuat nostræ Paraphrasi, quam tribueret aliorum Comentariorum. Non enim in hoc scribimus

A Paraphrases, ut Evangelium excutiamus è manibus hominum, sed ut commodius & majori cum fructu legatur: quemadmodum conduntur cibi, quo libentius ac jucundius sumantur. Quin & illud mihi monendus est Lector crassior, me nusquam in Paraphrasi loqui, ne quod sub Evangelistæ persona modeste verèque dicitur, sub mea videatur arroganter dici. Impartiat tibi Dominus *Jesus* spiritum suum, Rex inclyte, ut sub Principe verè *Christiano* indies magis ac magis regnet floreâtque veritas evangelica. *Basilea* X. Calend. Septemb. Anno M. D. XXXIII.

In Paraphrasin in Evangelium secundum
JOANNEM.

Illustrissimo Principi D. Ferdinando, Austria
Archistratego, Caroli Caesaris germano,
Des. Erasmus Rot. S. D.

C A Nno superiore Paraphrasin in Evangelium *Epist.* 71. *Matthei*, magis ex auctoritate R. D. *Matthei* Cardinalis *Sedunensis*, quam ex animi mei judicio susceperam, *Ferdinando* Principum integerrime: partim quod ipsa majestas operis, religione quadam animum meum ab attestatione submoveret: partim quod & alioqui plurimæ varietateque difficultates imbecillitatem meam sibi probè consciam ab aggrediendo deterrent. Jamque mihi videbar in totum hujus generis scripione defunctus. Tamen nescio quo pacto rursus hæc me perpolit, tum superioris audaciæ successus, tum summorum virosum auctoritas, quorum voluntati non satisfacere mihi vehementer sit inhumatum, jussu non parere nefas quidem erat, ut *Joannis* Evangelium ad eundem modum explicarem. Non me fugiebat quanto etiam augustior esset hujus argumenti majestas, quod magna ex parte versatur in abditis illis naturæ divinæ mysteriis enarrandis, & hujus admirabili cum nostra commercio. Quis enim hominum vel cogitatione consequi possit, quomodo Pater Deus sine initio, sine fine semper gignat Filium Deum: in quem generans sic se totum effundit, ut ipsi nihil decedat: à quo sic nascitur Filius, ut ab eo qui producit nunquam recedat: Rursum quomodo ab utroque procedat Spiritus Sanctus, sicut inter omnes sit ejusdem naturæ perfectum consortium non confusâ personarum proprietate? F Quis ingenio complecti queat, quo nexu summa illa & ineffabilis natura hominem sibi copulavit? ut idem qui semper fuerat ex Deo vero Deus verus, homo verus ex homine nasceretur? In hujusmodi rebus explicandis, in quibus nonnunquam verbum mutasse, piaculum sit inexplabile, ubi Paraphraseos libertas? Ad hæc videbam mihi fore iter, per loca crebris ac variis difficultatibus impeditissima, salebris intersepta, saltibus ac lacinis impervia, eluvionibus ac voraginibus intercisâ. G Nullum enim est Evangelium, unde nata sint plures, aut operosiores de fide quæstiones: aut in quo vehementius sudatum sit ab exitiis veterum ingenii: denique in quo enarrando magis varietur interpretes, quod ego sanè non illorum tarditati vel imperitiæ, sed vel sermonis obscuritati, vel rerum difficultati tribuo. Accedebant & illæ peculiare huic negotio difficultates, quod totus fere sermo, quem Evangelista tribuit Domino

Jesus

Joſe, ſit ænigmatis involutus: quæ ſi explices Paraphraſi, jam non cohzrent quæ respondentur ab his, qui quod dictum erat, non intellexerant. Sic enim multa dicuntur à Domino, ut non prius intelligenda ſciret, nec prius intelligi veller, quàm rerum eventus quod dictum erat explana- ret. Porro quàm Paraphraſtæ ſit, quod aſtrictius eſt dictum, id explicare fuſius, nè temporis quidem modus mihi ſervari potuit. Etenim quum ex- tremam cœnam Dominus noctu legatur peregiſſe cum Diſcipulis, atque inter cœnandum inte- rim laverit ſuorum pedes, tamen à cœna tam pro- lixum ſermonem habet cum ſuis, ut mirum ſit tempus tot verbis ſuppetiſſe: præſertim quum ex aliorum Evangelistarum narratione conſtet & alia multa, nocte eadem, tum dicta tum facta fuiſſe. Modus igitur temporis mihi ſervari non potuit, cui illa omnia erant prolixius etiam explicanda. Poſtremo habet *Joannes* ſuum quoddam dicendi genus, ita ſermonem velut anſulis ex ſe cohz- rentibus contexens, nonnunquam ex contrariis, nonnunquam ex ſimilibus, nonnunquam ex iſ- dem ſubinde repetitis, ut Paraphraſis has orationis delicias non poſſit reddere. Quod genus eſt, *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud De- um, & Deus erat Verbum*. In his tribus mem-bris, Verbum Verbo, Deus Deo ſuccinitur: ac mox repetito principio circulum abſolvit: *Hoc erat in principio apud Deum*. Ac ruruſum, *Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. Quod factum eſt, in ipſo vita erat, & vita erat lux hominum: & lux in tenebris lucet, & tenebra eam non comprehenderunt*. In his liquet, ut orationis quodque membrum ſemper excipiat prius, ſic ut prioris ſinis ſit initium ſequentis, ac tale quid- dam hic agnoſcas, quale *Græcorum* ἡ χὼ ſolet affe-ctare, quibus de rebus nonnihil dictum eſt nobis in argumentis. Hanc peculiarem ſermonis grati- am intelligebam mihi frequenter in Paraphraſi perituram. Itaque quum has hiſque conſimiles difficultates multas perſpicerem, tamen aggreſſus ſum provinciam, tot nimirum ac tantis viris ſuo hortatu huc vocantibus, autoritate compellen- tibus: præſertim autem ſuperioris obſequii ve- riùs quàm audaciæ ſucceſſu fretus. Nec enim hæcenus modò ſucceſſit, quòd undique candidus Lector pro hoc officio mihi gratias agit, verum- etiam quòd *Carolus* Cæſarum, quos octingentis ab hinc annis habuit mundus, ut maximus, ſi di- tionis amplitudinem ſpectes, ita & optimus, ſi quum alias illius verè Cæſareas virtutes, tum præ- cipuè religionis ac pietatis ſtudium contemplare, laborem hunc meum (nam illi dicarum) non tantum vultu & oratione, ſed literis etiam non minus honorificè quàm amanter ad me ſcriptis ſibi multò gratiſſimum fuiſſe teſtatur eſt. Pro- inde mihi convenire viſum eſt, ut quoniam *Matthæus* *Carolo* conſecratus eſſet, *Joannes Fer- dinando*, velut alteri *Carolo* dedicaretur. Ac ſanè bona quædam ſpes blanditur animo meo, futu- rum pollicens, ut quemadmodum illud ſucceſſit *Caroli* Cæſaris auſpiciis, ita & hic conatus *Ferdi- nandi* ſuccedat auſpiciis. Sunt duo nomina hu- jus ævi ſeliciffima, eſt fratrum par hujus ætatis auſpicatiffimum. Nec dubitandum arbitror, quin ſanctiſſimorum Principum pia ſtudia, divini Nu- minis favor bene fortunet. Licet enim, opinor, bene ominari de his, in quibus adhuc adoleſcen-

A tibus egregius virtutum proventus, magnificæ ſpei, quàm de ſe primæ ætatis velut herba præ- bebat, reſponder. Nam & pueritiæ tuæ nova quædam & admirabilis indoles, jam tum ejus- modi prudentiæ, moderationis, manſuetudinis, integritatis, religionis ac pietatis ſcintillas oſten- debat, ut nemo non ſibi polliceretur eximium quendam ac numeris omnibus abſolutum Principem. Jam verò publicam orbis de te ſpem quum hæcenus non ſetelleris, illud inſuper efficis, ut votis etiam omnium, non ſolum ſpei, jam ſa- tius nata grandior, cumulatiſſimè ſatiſfacturus eſſe credaris. Libellum *De Principe Chriſtiano* qualis qualis eſt, jam pridem adoleſcens ſtudioſis omnibus commendatū, poſtea quàm tuâ lectio- ne dignatus es. Et hunc igitur propriè tuo no- mini dicatum, juvenis hujus ſeculi florentiſſimus, multiſque nominibus orbi gratioſiſſimus, digna- beris commendare: nec id adeo, quo vel tibi gloriæ quippiam, vel mihi commodi nonnihil accedat, quum nec iſtius fortunæ ſplendor, nec iſtius ingenii modeltia, laudem humanam vel deſideret, vel affectet: nec hic animus quicquam ambiat, præter *Chriſti* favorem, ſed ut his qui- bus hoc laboris deſudatum eſt, deſudatum eſt autem in commune omnibus, uberiorem adfe- rat fructum. Etenim quæ per ſe recta ſunt, tum demum adferunt magnam utilitatem, ſi ſupera- to livore favorem publicum meruerint. Ad hanc rem plurimum adferet momenti, ſi declararis hoc munus meæ lucubrationis tibi non ingratum fuiſſe. Nec enim metus eſt, opinor, nè iſtos au- diendos exiſtimet tuæ prudentia, qui fortaſſe di- cturi ſunt, quum viderint evangelicam Paraphra- ſin *Ferdinando* dicatam, Quid profano Principi, Quid juveni cum Evangelio? meque juxta veteri *Græcorum* proverbium, *βαρβαρὸν αἰὶνῶν* cavilla- buntur. Quasi verò ſoli omnium Principibus ap- ta munera deferant, qui de venatu, de alendis canibus, de habendis equis, de machinis bellicis, aut fortaſſe de luſu alex libellos barbarica quapi- am lingua elucubratos offerunt. Ego contra ſic exiſtimo, Philoſophiam evangelicam, quum om- nibus, & ſummatis, & inſimatis, & medi- oximis ſit in primis frugifera, nullis tamen ma- gis eſſe neceſſariam, quàm potentiſſimis orbis monarchis. Nam quo major eſt negotiorum mo- les quam ſuſtinent, quo periculoſior eſt rerum tempeſtas quam moderari debent, quo plures ſunt illis occaſiones quæ ſolent & recta ac bene nata benèque inſtituta ingenia corrumpere: hoc diligentius oportet eos evangelicæ doctrinæ ſan- ctiſſimis certiſſimiſque præceptis inſtructos ac præ- munitos eſſe, qui non niſi magno totius orbis malo peccant. Epiſcoporum peculiare munus eſt, ex evangelicæ ſapientiæ largiſſimo petu po- pulum alere, unde & paſtores appellantur. Fa- teor. Attamen *Homerus* non ſine cauſa à viris etiam apud *Chriſtianos* laudatiſſimis laudatus eſt, quòd Regem appellet *ποιμήν λαοῦ*, id eſt, *paſto- rem populorum*. Quanto magis oportet hoc co- gnomen in *Chriſtiano* Principem competere? Princeps non docet Evangelium, ſed præſtat, do- cet autem etiam quiſquis præſtat. Cæterum quo pacto præſtabit, ſi neſciat? Quo modo ſciat, niſi diligenti grebræque lectione verſet, niſi ma- gno ſtudio penitus inſigat animo? Quibus ma- gis oportet eſſe perſuaſum, cœleſtem eſſe Regem hujus

hujus mundi gubernatorem, quem nihil fugiat: ejus oculos nemo possit fallere, cujus potentia nemo possit resistere, qui pro suis quæque meritis sit judicaturus: quàm summis Principibus, qui ob potentiam neminem metuant, & facile, si velint, fallant: & si quid peccant, non modò non vocantur ad hominis tribunal, sed laudantur etiam ob flagitia? Quorum animis altius oportet esse infixum, post hanc vitam quæ nec Regibus vel ad unius diei spacium certa est, nec ulli potest esse longa, superesse vitam nunquam finiendam: in qua sine conditionis aut dignitatis ullo delectu, nisi quòd gravior erit illorum causa, qui hic potentia cæteris antecellunt, ad incorrupti Judicis inevitabilem sententiam ita quisque mestatus est, ut hic sementem fecerit: neque quicquam elapsurus est, quin aut pro benefactis coronam referat æternæ beatitudinis, aut pro malefactis, perennibus gehennæ suppliciis dedatur: quàm horum quibus undique secundæ res, quibus hominum applausus, & præsentium rerum amorem, & futurorum oblivionem suadem? Quibus penitus impressum esse refert, à Christo denunciatum, *Va divitibus ac potentibus, qui solatium habent in hoc seculo*, quàm his quibus omnium rerum copia quæ solent evirare mortalium animos, affatim adest? Quibus magis inculcatum esse par est, suum cuique creditum talentum in lucrum Domini, rationem ab omnibus exacturi, sollicitè dispensandum esse, quàm his quibus ob potentiam à Deo traditam in manu est, vel plurimum prodesse, vel plurimum nocere rebus mortalium? Quibus oportet certius esse persuasum, homines, quamlibet magnos ac sublimes, ex se nihil posse, sed omnia quæ verè bona sunt, omnibus à Christo proficisci, ab illo petendum, quicquid Christianis votis optari potest, ad illam unam referendam omnium rerum bene gestarum gloriam, quàm his quibus ob ea bona quæ Christus docuit esse spernenda, mundus applaudit ut felicibus, quos ob inania quædam bonorum simulachra, vulgus hominum tantum non ut deos adorat ac suspicit? Quibus magis oportet esse persuasum, ferociam esse Deo invisam: injuriam non esse retaliandam injuriâ: nihil esse pace melius, nihil mansuetudine clementiæque Deo gratius, quàm his quos tot res quotidie ad tumultus, ad bella, ad vindictam sollicitant? Quorum mentibus convenit intimius impressum esse, nec vitæ cupiditate, nec mortis metu desileendum ab honesto: nec in hac vita cuiquam pro benefactis sperandum esse præmium, quum in futuro seculo nulli sua merces sit defutura, quàm Principum, quos tot illecebræ, tot rerum tumultus, tot occasiones identidem ad inhonesta sollicitant? Talis nimirum animus, unde pendet orbis publica vel felicitas, vel calamitas, gravibus ac solidis Philosophiæ decretis munitus sit oportet, quo possit erectus & illabefactus adversus omnes hujus mundi machinas subsistere. Sed hujusmodi dogmata, quæ veluti saburra navim, ita non sinunt animum fortunæ rerumque fluctibus jactari, non aliunde, nec melius, nec certius, nec efficacius hauriuntur, quàm ex evangelicis literis. Quod si Princeps profanus, quoniam in crassioribus negotiis plerumque versatur, & ob publicam tranquillitatem tuendam, non semper ea potest obtinere, quæ perspicit esse rectissima: tamen hoc

A illi certè præstabit semel hausta penitus evangelica Philosophia, ut quantum potest semper ad ea quæ Christi præceptis sunt proxima nitatur, & quàm minimum à scopo deflectat. Id quum in omnibus optemus, qui res humanas in terris moderantur, tamen in te, *Ferdinande*, magnopere speramus etiam, ut quum noverimus à primis annis mirè propensum ad evangelicæ lectionis amorem, quippe qui non solitus sis hoc temporis quo sacrum peragit sacerdos, vel superstitionis precationibus, vel frivolis alloquiis terere, quemadmodum plerique magnatum solent, sed aperto codice evangelico reverenter inspicere, quid doceret ejus diei vel Epistola, vel Evangelium. Nec dubitamus quin illi pueritiæ tuæ specimini multum adjecerit ætatis accessio. Nec mediocris spes est, futurum ut tuum istud exemplum quàm plurimi mortalium passim æmulentur. Et enim ut vitiorum contagia facillimè serpunt ad plurimos, à summis viris profecta: ita virtutis exemplum celerimè commendatur omnibus, si à claris autoribus fuerit exortum. Quamvis fuerit olim evangelicæ doctrinæ majestas, vel ritus illi, quos ex antiquitate traditos etiamnum servat Ecclesia, docere nos poterunt. Codex habetur auro, ebore, gemmis pulchrè ornatus: inter sacra religionis servatur, non sine veneratione ponitur aut sumitur. Petitor à sacerdote pronunciandi facultas: sit sacer è thure, stacte, myrrha & galbano suffusus: frontes & pectora signantur crucis imagine, submissis cervicibus deferitur gloria Domino: assurgitur ab omnibus, affatur erecto corpore, nodatis capitibus, arrectis auribus, venerandus oculis. Ad *Jesu* nomen quoties incidit, curvantur genua: mox magnâ religione pectori admotus codex circumfertur, osculo singulorum adorandus, tandem inter sacra reverenter reponitur. Hæ cæremoniæ, quid aliud nobis loquuntur, quid aliud monent, quàm nihil oportere Christianis antiquius esse, nihil charius, nihil venerabilius, quàm celestem illam Philosophiam, quam omnibus Christus ipse tradidit: quam tot jam seculis totius orbis consensus comprobavit, quæ sola nos reddat adversus hunc mundum, & hujus mundi Principem invictos? Sed quemadmodum optimo jure reprehenditur *Judaorum* inanis ac præpostera religio, qui legis suæ codicem mirâ veneratione prosequuntur: subternunt mundissimam lintheam, procidunt, adorant, non correctant nisi parvis manibus, quum ea quæ præcipiæ lex docet, impiè negligant: ita nobis curandum est, ne quàm sumus in cæremoniis religiosi cultores Evangelii, tam reperiamur in non observando profani. Quorsum enim attinet codex ebore, argento, auro, serico, gemmis exornatus, si nostra vita sordibus vitiorum, quæ execratur Evangelium, obliata sit: si animus noster nullis Evangelicis virtutibus niteat? Quid prodest liber admotus pectori, si quod docet, procul abest à pectore? si quod damnat, regnat in pectore? Quid sibi vult suffusus odoratus, si nobis sordet illius doctrina, si nostra vita odor est letalis? Quid prodest submissa codicem cervix, si nostræ cupiditates erectis cervicibus pugnant adversus ejus præcepta? Quid confert assurrexisse, quando vertice assitisse, si tota vita nostra talis est, ut palam evangelicæ doctrinæ contemptum præ se ferat? Quâ fronte codicem exosculatur evangelicum, qui libidini, qui avaritiæ, qui

qui ambitioni, qui gulæ, qui iracundiæ serviens; conspuat evangelica monita? Quâ fronte dat osculum libro, nihil aliud docenti quàm pacem, quàm mansuetudinem, quàm charitatem: qui contemptâ Christi doctrinâ, totus livore tabescit, odio madet, irâ ferver, ulciscendi libidine fertur, rapitur, furit in proximum suum: qui dum suo morem gerit animo, furialibus bellis miscet orbem? Quo ore complectitur & adorât evangelicum codicem, qui totis vitæ studiis huic mundo fœderatus est, quem velut hostem execratur evangelica Philosophia? Puris manibus ac religiose contrectamus evangelicum codicem, & impuris animis despiciamus evangelica præcepta? Quin hæc magis admoveamus pectori, hæc exosculamur animo, his cervicem inflectimus? Quidam etiam Evangelii secundum Joannem partem descriptam, de collo suspensam circumferunt adversus morbos, aut tristes aliqui casus remedium. Quin magis Evangelii doctrinam abimo circumferimus, adversus omnes vitiorum morbos remedio futuram? Non improbo caremonias, non exagito vulgi simplicis religionem. Sed tum demum ista fuerint nobis usui, si quod signis visibilibus admonemur, re præstiterimus. Si verè Christiani sumus, hoc est, si legitimi evangelicæ doctrinæ professores, totum hoc quod illic foris geritur, intus in animis nostris peragatur. Audio morem esse apud quosdam, ut Princeps nudatum ensẽ manu tenens adstet Evangelicæ lectioni, ceteri manu capulo adnata. Quo pacto autem gladio defendet Evangelium, cujus animus hostis est Evangelii: qui totus spirat mundum: cui nihil contemptius quàm nobile illud margaritum Evangelicum: cui nihil invisius, quàm id quod solum Christus docuit experendum? Qui populum expilat, qui tenues opprimit, qui bellis res humanas ac divinas miscet, qui tot malis causam præbet in cujus ambitionem tantum humani sanguinis funditur, ensẽ vibrat, quo defendat Evangelium Christi? Prius ipse se reconciliat Evangelio: prius evangelico gladio pravas cupiditates refecet ab animo suo: tum, si videbitur, in hostes Evangelii minax stringat ferrum. Et hæc quidem, illustrissime Princeps, admonendi gratiâ dicta sunt, citra cujusquam contumeliam. Rem tantum ostendimus, non notamus personas: & hoc liberius hæc scribimus, quod in tuam integritatem nẽ levis quidem horum malorum suspicio possit competere. Neminem secundum Episcopos magis decet evangelica religio, quàm Principes. Sed horum simplicitas sæpenter fallitur religionis imagine. Si quidem persuasi nonnunquam ab his qui perfectæ religionis professione commendantur, existimant summam esse pietatem, si quotidie precum, quas horarias vocant; pensum absolvant: si nullus dies abeat absque sacro. Atque hæc quidem, ut in profano simul & juvene Principe, fateor argumentum aliquod esse piz mentis, ita permulta sunt quæ propius ad Christiani Principis officium attinent. Etenim si prospiciat nẽ belli tempestas oriatur, nẽ publica libertas violetur, nẽ populus tenuis ad famem adigatur, nẽ magistratus corrupti creentur, meâ quidem sententiâ, sacrum Deo gratius obtulerit, quàm si sex annis recensuerit preculas illas. Et tamen hoc quoque laudo, si modò quod est præcipuum accesserit. Ceterum

A si Princeps existimet nihil sibi deesse ad veram pietatem, fretus observatione talium rerum, neglectis aliis quæ propria sunt regiæ functionis, hæc nimirum vera pestis est religionis, hæc est reipublicæ perniciēs: & qui talia persuadent, nec Principibus bene consulunt, nec populo. Pium est adesse sacro, si quis modò purus accedat. At quo pacto purus accedam ad commemorationem illius veri summique Principis, qui pro salute suorum vitam impendit: si ob iram, si ob ambitionem, si ob socordiam meam tot hominum milia vel affliguntur, vel intereunt? Nec dicam interim, quod vix ullum tempus magis vacuum, minisque sollicitum est Principibus, quàm quo vacant rei divinæ. Quid autem magni est, preces illas statim horis dictas esse Principi, cui nolum tempus satis magnum curandis reipublicæ negotiis? Abundè multum precatus fuerit, si quotidie recenseat, & ex animo recenseat illam sapientissimi juvenis precationem: *Domine, da mihi sapientiam & intelligentiam, ut ingrediar & egrediar coram populo tuo. Aut huic similitimam, quam idem, nisi fallor, recitat in libro, cui titulus, Sapientia & Da mihi sedem tuarum assistentem sapientiam, ut mecum sit, & mecum laboret, ut sciam quod acceptum sit apud te. Scit enim illa, & intelligit omnia, & deducet me in operibus meis sobrie, & custodiet me in sua potentia, & erunt accepta opera mea, & disponam populum tuum iuste, & ero dignus sedem patris mei. Sensus autem tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, & miseris Spiritum Sanctum tuum de altissimis: & sic correcta fuerint semina eorum qui sunt in terris, & quæ tibi placeant, didicerint homines?* Atque hanc sapientiam quam optat sapientissimus ille juvenis, maximè reperire licet in literis evangelicis, si quis ex animo, si quis piâ curiositate rimetur. Alioqui qui factum est ut Christianorum mores, partim in vitam plusquam ethnicam reciderint, partim in Judæismum quendam degenerarint, nisi ex evangelicæ doctrinæ neglectu? Quanquam ut ingenuè fatear, nullis sæculis defuerunt, apud quos Evangelio suus constiterit honos; sed tamen his annis quadringentis vigor illius apud plerumque refrixerat. Quo magis omnibus studiis adnendum, ut igniculum illum pro sua quisque virili *ἀναζωοποιήσῃ*, quem æterna veritas Dominus noster Jesus misit in terram: nec aliud optat, quàm vehementer accendi, quàm latissime vagantem omnia corripere. In moribus sæculi tam corruptis, in tantis opinionum dissidiis, quibus nunc miscentur omnia: quò potius confugiendum est, quàm, quod rectè monet divus Hieronymus, ad purissimos divinæ Scripturæ fontes, quorum purissima & illibatissima pars sunt Evangelia? Neque verò debet monarchis hoc nomine suspectum esse Evangelium, quod, ut quidam jactitant, se-ditiosos reddat eos, quos oportet Principibus dicto audientes esse: imò Principibus hoc præstat, ut pro tyrannis sint veri Principes, & populo præstat, ut bono Principi libentiùs obtemperet, parum commodum mansuetiùs ferat. Denique non debet Evangelio verti vitio, si quis re per se optimâ non optimè utatur. Pacis Evangelium dicitur, primum Deo nos reconcilians: deinde nos inter nos mutuâ concordia copulans. Si quis in hunc lapidem impegerit, sibi imputet, non Evangelio. Nulla vis est hominum, nullum ingenium,

nium, nulla conspiratio quæ veritatem evangeli-
cam possit opprimere, tum potissimum exere-
tem sese, quum maximè premitur. Sed hisce de
rebus vereor nè jam plus satis dictum sit. Nunc
quo majore cum fructu legatur, de auctoris consi-
lio pauca loquutus, finem faciam. Quum vita
doctrinæque Domini *Jesu Christi*, jam Aposto-
lorum prædicatione, ac cæterorum evangelista-
rum literis latè per orbem esset divulgata, *Joan-*
nes ille *Jesu* amore nobilis, postremus omnium
hoc Evangelium scribendum suscepit: non tam
ut Evangelicam texeret historiam, quàm ut quæ-
dam ab aliis Evangelistis prætermissa suppleret,
quum non indigna cognitu viderentur. Præci-
pua autem causam fuisse putant, cur scripserit
hoc Evangelium, ut *Christi* divinitatem assereret
adversus hæreses, jam tum velut malam zizani-
am in bona segete suppullantem: sed præcipuè *Ce-*
rinthianorum & *Ebionitarum*, qui præter alios erro-
res docebant *Christum* nihil aliud fuisse quàm ho-
minem: nec omnino fuisse priusquam de *Maria*
nascetur. Expediebat autem in primis, ut or-
bis sciret & crederet *Christum* eundem & verum
Deum, & verum hominem fuisse. Quorum
posterius primum ad amorem hominum in illum
excitandum facit: libentius enim amamus no-
bis cognata: deinde stimulos ad imitandum a-
eriores subjicit: Quis enim conetur æmulari,
quod ab angelo per speciem modò, non etiam
verè gestum esset? Porro, quoniam ut sunt ar-
dua quæ præcipit, ita summa sunt quæ pro-
mittit, oportebat non ignorari divinam ejus-
dem naturam, ut confidamus illum hand dubiè
præsidio futurum suis, quos sic dilexit: nec fru-
stratum in promissis, qui quicquid vult, potu-
possit efficere. Superiores autem Evangelistæ de
divinitate Domini *Jesu* penè nihil attigerant.
Nam hanc opinor esse sapientiam, quàm *Paulus*
loquebatur inter perfectos: inter cæteros nihil
se scire profitens, nisi *Jesum Christum*, & hunc
crucifixum. Fortè nondum ferebat tempus
tam ineffabile mysterium vulgo literis prodere,
nè rideretur ab impiis, quod nec credere possent,
nec intelligere. Quanquam & alioqui veteres
omnes quoties de rebus divinis verba faciunt, &
parcissimè & religiosè loquuntur: copiosiores in
his quæ magis conducunt ad vitæ pietatem. Hæ-
reticorum itaque temeritate Apostolos compul-
sus est, apertius asserere *Christo* divinam natu-
ram, quemadmodum *Arianorum* audaciâ com-
pulsus sunt orthodoxi patres certiora quædam de
rebus iisdem definire, quum maluerint ab e-
jusmodi rebus definiendis abstinere, quæ & lon-
gè superant humani captum ingenii, nec nisi
magno periculo definiuntur. Atque hæc pars
meritò beato *Joanni* relicta est, *Jesu* ἀγαπητῷ
καὶ ἰσχυρῷ, quem ut ille qui fons est omnis
sapientiæ præ cæteris magis dilexit, ita creden-
dum est, quod plenius arcana quædam suis, ut ita
loquar, deliciis inspirarit. Hunc igitur ἀποστόλων
imbibamus omnes, ut & ipsi ἐκλήβετον fieri mereamur.
Tantum illud Lectorem admonitum esse
volo, me quidem in hoc opere probatissimos eccle-
siæ doctores sequutum fuisse: verum nec passim,
nec in omnibus, quandoquidem & ipsi inter sese
non rarò dissentiant: semper tamen bonâ fide
profero, quod mihi germani sensus esse videbatur,
quum perspicerem ab auctoribus vetustis contra

A hæreticorum opiniones dimicantibus, quædam
violentius detorqueri. Nolim tamen ut quis-
quam huic Paraphrasi plus tribuat, quàm tributu-
rus erat commentario, si commentarium scri-
pisssem, quanquam & Paraphrasis commentarii
genus est. Allegorias, in quibus video veterum
quosdam ad superstitionem usque fuisse diligen-
tes, parcius, nec ultra quàm satis esse judicabam,
attigi. Valeto, Princeps ornatissime, totisque
B studiis Evangelii gloriæ faveto, sic *Christus* Opt.
Max. vicissim tuis votis dexter aspiret. *Basilea*,
Anno à *Christo* nato, millesimo quingentesimo
vigesimo tertio, Non. Januarii.

In Paraphrasin in Epistolam *Pauli*
ad Romanos.

Reverendissimo in Christo Patri ac Domino
Dominico Cardinali Grimano Veneto
titulo sancti Marci, Des. Erasmus
Rotterdamus S. D.

Quibus novum videri solet, reverendissime Pa-
ter, cur *Paulus* Apostolus πολυγλωττίῃ
Romanis Græcè, quàm Romanè scribere malue-
rit, mirari desinet, si perpenderit primum, illis
temporibus Græci sermonis usum penè tam latè
patuisse, quàm latè Romanum patebat imperium.
Deinde Romanis ipsis adeo quondam in deliciis
fuisse Græcicas literas, ut ea res Satyrarum con-
vitiis sit exagitata. Siquidem apud *Lucilium* *Sca-*
vola ridens *Albucium*, ut plus æquo quidam,
καὶ, inquit, Prætor Athenis: & apud *Juvena-*
lem stomachatur quispiam, negans se ferre posse
Græcam urbem. Quanquam ita Græcè loquutus
est Apostolus, ut à merè Græcè non facis queat
intelligi, ob passim admixtam Hebræi sermonis
propriètatem. Quod si maximè Græca, ac purè
Græca fuisset oratio, multum tamen adhuc diffi-
cultatis superesset Lectori, quòd quum scribe-
ret rudibus adhuc, & nuper *Christo* initiatis, my-
steria quædam magis attigit, quàm tractavit, &
indicavit verius, quàm explicavit, videlicet tem-
pori serviens. Nunc verò cum *Roma* tota adeo
sit Christiana, ut illic totius Christianæ religionis
sit arx culménque, ac per universum terrarum
orbem Romanè loquantur quicumque Romanum
agnoscunt Pontificem, videbar mihi facturus
operæ precium, si effecissem ut *Paulus* jam me-
rè Romanis, ac plenè Christianis, non solum Ro-
manè, verum etiam explanatius loqueretur: atque
ita loqueretur Romanè, ut Hebræum quidem non
agnoscas, agnoscas tamen Apostolum loqui. So-
licitus est ille mutare linguam, semper observa-
rè Apostoli dignitate. Non hic attollam ver-
bis, quanti mihi constitit hoc quicquid est opu-
sculi, quòd id sciam nemini proclive vel æstimare,
vel credere, nisi qui ipse periculum in simili nego-
tio fecerit, quid sit hiantia committere, abrupta
mollire, confusa digerere, involuta evolvere, nodo-
sa explicare, obscuris lucem addere, Hebræis
Romanâ civitate donare: denique *Pauli*, hoc est,
cælestis oratoris, mutare linguam; & ita tempe-
rare παραρᾶσθαι, nè fiat παραρῆσις, hoc est, sic aliter
dicere, ut tamen non dicas alia, præsertim in argu-
mèto non solum tot modis difficillimo, verum etiam
sacro, ac majestati Evagelicæ proximo: in quo cum
in lubrico verseris, & labi sit facillimū, citra grave
periculum
(H h h h

periculum labi non possis. Illud modò testabor, ingenuè magis quàm arroganter, non multum laboris accessurum fuisse, si iustum commentarium in hanc epistolam edere voluisssem. Arbitror autem hujusce operæ præmiu[m] abundè magnum mihi persolutum, si meo studio sensero perfectum esse, ut *Paulus* primum tibi, deinde per te cæteris *Romanis* sit aliquanto commendatior, aut certè familiarior, quibus & commendatissimum & familiarissimum esse par est. Comperit enim habeo quàm multos antehac sermonis peregrinitas, quanto plures tum explicationis, tum rerum difficultas alienârît ab ejus lectione: quanquam à tam eximio fructu non oportebat ullis incommodis deterri. Horum igitur vel fastidio, vel desperationi, hac nostrâ industriâ studimus succurrere, ita negotium temperantes, ut ei qui nolit quicquam in sacris literis immutari, commentarii vice sit futurum; rursus ei qui vacet hujusmodi superstitione, *Paulus* ipse loqui videatur. Amplectere *Roma* principem, aut certè præcipuam religionis tuæ magistrum. Exosculare priscæ laudis tuæ præconem: redama eum, qui te nondam visam adamavit. O feliciter commutatam sortem felicitatis tuæ! Olim sub tyrannis Cæsaribus mutis simulachris litabas, nunc sub *Petro* & *Paulo* terrarum orbi præsides: olim eras superstitionum omnium ancilla, nunc es veræ religionis magistra. In *Jovis Capitolini* locum successit *Christus* solus optimus maximus: In Principis locum *Petrus* & *Paulus* suis uterque dotibus summus: In angustissimi illius senatus vicem successit toti orbi reverendus Cardinalium ordo. Si quid te movent fornice, aut pyramides pristinae superstitionis vestigia, cur non magis te capiunt in horum libris receptæ religionis monumenta? *Adriani* statuem, aut *Domitiani* miraris thermas. Quin potius *Petri Paulique* sacrosanctas epistolas amplecteris? Si juvat in *Salustianis* aut *Levianis* libris fabulosa vetustas, à quibus initiis ad orbis tyrannidem brevi ruituram fueris evecta vulturum auspiciis: cur non magis juvat in Apostolorum & Evangelistarum literis agnoscere, quibus primordiis ad ecclesiæ monarchiam nonquam cessaturam perveneris, auspiciis *Christi*? Ut apud *Judeos* sacrosancti quondam templi, hodie nè vestigium quidem ullum extat, ita tui Capitolii, quod quondam vanissimi vates æternum fore pollicebantur, adeo nullæ supertunt reliquæ, ut nè locum quidem possis ostendere. Si *Ciceronis* linguam miraris, de qua vix pronuncies plùsve profuerit, an obfuerit reipublicæ; cur non magis delectat *Paulina* facundia, cui salutis ac religionis tuæ summam debes? Semper avida laudum fuisti, habes tam gravem, tam inclytum gloriæ tuæ buccinatorem. Quid triumphalius quàm Apostolico ore laudari? Agnosce *Romana*, agnosce quid tibi tribuat *Paulus*, ut intelligas quæ laudes tibi sint tuendæ: Audi quid moneat, nè nescias quid tibi sit cavendum. Fidem laudat, quæ nusquam adhuc fuit incorruptior: obedientiam prædicat, quæ fecit, ut citò superstitionem religionem mutares. Facilitatem tribuit, cui solet esse comes credulitas; hæc in causa fuit, ut à pseudapostolis in *Judaismum* pelliceris. Sed adderat facilitati prudentia, quæ fecit ut mature resipisceres. Subnotat animi celsitudinem,

A atque ob id tam sollicitè deterret à fastu & insolentia, à luxu avocat ad sobrietatem, à libidinibus ad castimoniam, à ferocitate ad tolerantiam, à dissidiis ad concordiam, à bellis ad pacem. Hæc est indoles verè *Romana*, à qua degenerare sit turpe. Videnè è *Roma* degeneres in *Babylone*. Faretur divus *Hieronymus* suis etiamnum temporibus laudat *Paulo* religionis extitisse documenta. Ubi, inquit, alibi tanto studio & frequentia ad ecclesias & ad martyrum sepulchra concurrunt? Ubi sic ad similitudinem celestis civitatis amen reboat, & vacua idolorum templa quantuntur? Non quòd aliam habeant *Romani* fidem, nisi hanc quam omnes *Christi* ecclesie, sed quòd devotio in eis major & simplicitas ad credendum. Magnificum quidem *Hieronymi* testimonium: At idem quid dicturus sit si nunc videret eadem in urbe tot ecclesias, tot Cardinales, tot Episcopos; si conspiceret ab uno hoc certissimo *Christi* oraculo ab universis mundi Principibus responsa peti? Huc religionis causæ ex ultimis usque terrarum angulis agminatim concurrere? *Paulum Christianum* sibi quenque videri, nisi *Romanum*, nisi *Romanum* Pontificem viderit cenomen quoddam terrestre, ut à cuius nutu ac renutu res universæ mortalium pendeant? Denique si cerneret sub *Leone* decimo, compositis bellorum procellis, *Romanam* urbem, non minus literis, quàm religione florentem? ut quæ unà tam multos habeat ecclesiasticâ dignitate præminentes, tot viros omni doctrinæ genere insignes, tot mundi lumina decorique, ut orbem verius, quàm urbem dixeris. Nihil oprandum à superis, nisi ut perpetuò suis laudibus respondeat, perpetuò felicitatem suam pietate superet, maiestatem antecæ bonitate. Id fiet, si *Petri* ac *Pauli*, quorum auspiciis præsidioque regnat, petus vitamque pro viribus studeat exprimere. Atqui horum imaginem nusquam expressiorem magisque vivam liceat reperire, quàm in ipsorum literis. Interea *Pauli* fragmentum libentius amplectentur, amplissime Pater, si tuis istis manibus porrigetur, qui studiorum omnium, præsertim eorum quæ cum linguarum peritiis conjuncta sunt, mirum quendam *Maccenatem* agas, sic nihilo minus integritate morum conspicuus, ut inter tot clarissima lumina, tamen eluceas atque emineas, non ita quidem, ut aliis offundas tenebras, sed ut per se illustribus & ornatis, plurimum addas lucis ac decoris. Bene valeat tua pietas. *Levani*, Anno à *Christo* nato, Millesimo quingentesimo vigesimo septimo. Id. Novembris.

In Paraphrasin in Epistolas *PAULI* ad Corinthios.

Clarissimo Principi & eidem Reverendissimo
Præsuli Leodiensi D. Erado de Marca,
nunc Cardinali, Des. Erasmus
Roterodamus S. D.

Quum mihi multorum, & literis & oratione *Epist. 73*
tua celsitudo fuerit sæpe numero prædicata, velut omnib' ornamentis, omnibus affatim cumulatâ dotibus, quæ magno principe dignæ videri queant, tamen paucorum dierum consuetudine talem eam expertus sum, ut illi perquam malignè parèque,

ac propè dixerim invidè tuam felicitatem, imò nostram potiùs retulisse viderentur. Itaque mutatis in diversum rerum vicibus, factum est, ut tu jam pridem quorundam prædicatione majorem in modum inflammatus in nostri videndi desiderium, à congressu moderatius amare cœperis, opinor quàm primum expositurus cum his, qui tibi ex tantula musca, tantum fecerint elephantum; ego contrà, qui prius satis magno tenebar tui desiderio, simulatque datum est coram, & comminus te contemplari, totus raptus sum in amorem & admirationem tuæ magnitudinis, moxque cum his exposulavi, qui te mihi tam malignè depinxerant. Neque verò hic commemorabo vetustissimam gentis tuæ nobilitatem, clarissimamque majorum stemmata, non ditionis amplitudinem, non totius corporis prorsus heroicam majestatem, quæ procul etiam eximium Principem testetur, quanquam haud sum nescius, hisce quoque rebus animi doteis commendari. Mihi magis admirari libet, quæ magis tua sunt, incredibilem morum suavitatem, nulli non obviam atque expositam comitatem, quâ fit, ut quocunque te converteris, protinus hilarescant omnia, ingenium mirè dextrum, & in omnia versatile, nusquam non sibi præsens, nusquam non expromptum, judicium in omni genere rerum singulare, quod suapte naturâ felicissimum, felicius reddidit plurimarum rerum usus, inauditam consilii vim, quo nomine nostro quoque Principi, nostræque aulæ, cui nuper adjunctus es, gratulor. Ad hæc haud vulgarem animi propensionem erga pietatem ac bonas literas, quibus utriusque præmines ipse. Cum primis autem perpetuum pacis studium, qui post tot bellaces Episcopos, incredibili prudentiâ sic moderatus es populum, alioqui satis ad bella præcipitem, ut nec ipse cuiquam prædæ fuerit, nec quenquam armis laceffeverit. Arduum ac rarum est, probum agere Principem, rarius integrum & incorruptum præselem. Tu unus utrumque munus sic præstas, ut vix alius alterutrum possit absolutius; nec minus religionis antistitem geris, quàm reip. ducem. Verùm hæc alias fortasse tempestivius referentur, & ut arbitror, aliis rectius quàm tibi. At interea, nè talem Principem, à quo sic essem provocatus officiis, de nuò vacuus & a symbolo convenirem, aut nè putares ab hac tua florentissima Academia, præter aromaticen nihil mitti, literarium hoc xenium pauculis hisce diebus adornavi. Paraphrasin in duas Epistolas ad Corinthios, quo *Paulus* illum unicum nostræ religionis antistitem, quocunque lubitum fuerit circumferas; posthac abique prolixis commentariis tecum dilucidè familiariterque confabulaturum. Neque dubito quin hujus colloquium sit tibi non minus frugiferum quàm volupe futurum. Primum enim in hisce duabus Epistolis aperiuntur permulta de nascentis Ecclesiæ primordiis, de quibus admiror propè nihil esse proditum historia graviore, cuique turò possis credere. Solus *Lucas* de paucis Apostolis pauca quædam attingens, *Paulum Romanum* usque prosequitur. Nam *Dionysius*, qui in Hierarchia secunda, præscos Ecclesiæ ritus satis copiose describit, eruditior recentior quispiam fuisse videtur, quàm fuerit *Amphagites* ille *Pauli* discipulus. Legi *Græcorum Liturgiam*, quam illi *Christomachus* tribuant, cui nihil ferè non tribuunt, mihi non sit verisimile. Atque utinam quæ *Paulus* hic attigit, ac veluti per transennam ostendit, de riti-

A bus ecclesiasticis aliquanto copiosius & explanatius tradidisset. Quàm enim circumcisè meminit de eucharistia sive synaxi, quasi veritus, nè quid de tanto mysterio secus diceret quàm oporteat, de quo recentiores quidam quàm illois, ut aiunt, pedibus, quid non disserunt, quid non definiunt? Utinam illud saltem aperuisset, à quibus, quo tempore, quo cultu, quo ritu, quibus verbis consecrari soleat panis ille mysticus, ac sacrosanctum **B** Dominici sanguinis poculum: è cujus indigna translatione *Paulus* crebros morbos ac mortes nasci docet, qui sermo nos quoque circumspectiores reddere debet, nè forte lues, quæ compluribus jam annis passim grassatur, hinc nobis orta sit. Træstat autem indignè non solum, qui libidine pollutus accedit, sed multò magis qui livore, qui odio, qui virulentiâ, qui obtreccatione, qui vindictæ studio conspurcatus, aliisque hoc genus vitis, quæ suapte naturâ ex diametro pugnant cum *Christiana* charitate, quam hoc mysterio representamus. **C** Plenius aliquanto differit de dotibus linguarum, interpretationis, prophetiæ, cæterisque in quorum locum postea successit cantus ecclesiasticus, sacra lectio & concio. Nam dona sanationum & apocalypsis, jam olim nos destituerunt, postea quàm frigesciente charitate, & languesciente fide, magis ab humanis præfidiis pendemus, quàm ope cœlesti. Attingit nonnihil & de jurisdictione ecclesiastica, cum prohibet adiri Judices ethnicos, ac lites pecuniarias per *Christianos* arbitros transigi jubet. Quin & sibi cognitionem judicariam vindicat, cum ait: *Ubi venero, iam ero duorumque trium testimonium stabit omne verbum.* Rursus in executione demonstrat auctoritatem Apostolicam, tradens satanæ virum, qui patris uxorem sibi adjunxerat: in cujus rei locum nunc successit excommunicatio, quæ hisce temporibus, meâ sententiâ, plus satis in promptu est, dum passim & quamlibet frivolis de causis intentatur fulmen illud terrificum, nec unquam acrius, quàm cum pecuniola periclitatur: cum *Paulus*, ni fallor, præter *Hymenæum* & *Alexandrum*, unum modò tradiderit Satanæ: illos quod pertinaciter obstitissent Evangelio, cum haberentur *Christiani*, quos ut damnatos legimus, ita non legimus restitutos; hunc ob publicum vulgòque notum incestum: & tamen nec in hunc pronunciavit, nisi ex communibus omnium suffragiis; nec usquam hominis nomen prodidit, in damnando crimen notasse contentus: **F** in reconciliando nè criminis quidem facit mentionem, ut in flagitium sævitum intelligas, non in hominem. Neque tum aliud erat tradi Satanæ, quàm ad tempus vitari à cæteris, quo pudor ad resipiscentiam adduceret. Nam id admiscet sententiæ *Paulus*, in afflictionem carnis, ut spiritus salvus fiat in die Domini: ut ipsa quoque severitas, quâ medetur malo, spiret Apostoli charitatem. At mox eundem quanto studio commendat *Corinthiis*, ut correctum blandè recipiant in suum consortium, sollicitus nè graviore mœrore absorberetur. Hac poenâ tum erat contenta lenitas apostolica. Ad hæc cum plures essent qui peccarent, in unum modò, quo sit aliis exemplo, voluit animadvertere, sed miti supplicio, imò remedio potiùs quàm supplicio. Cæteros per epistolas crebris minis territat, quo resipiscant, veluti non habiturus sæviendi jus in eos, qui suâ sponte resipissent. Nunc quàm tyrannicè sævimus in plebeculam,

ipsi nobis graviorum scelerum conscii? Sed interim, huius incesti damnati ac recepti argumento, explosum est dogma *Montani* ac *Novatiani*, qui lapsum graviter à Baptismo non recipiunt in gregem *Christianum*. Quanquam *Augustini* temporibus semel duntaxat dabatur locus publicæ poenitentiae, nè frequenti usu vilesceret remedium, etiam si relapsi in idem flagitium non admittuntur veniam spernere apud Deum, hac de re pluribus disserens in epistola ad *Macedonium*, quæ nunc habetur quinquagesima quarta. Ab eodem exemplo natae sunt canonicae satisfactiones, quas olim severissimas fuisse testantur veterum Pontificum decreta. Ab his rursus ortas apparet, quas nunc vulgo vocant Indulgentias, quibus utinam nobis contingat tam pietate ditescere, quam quorundam arcuum nummis locupletantur. Ac primum de poenis solennibus ab Episcopo indictis, relaxabatur aliquid, sed ut parceret, ita non nisi ob graves piæque causas; nunc passim venditur purgatoriae carnificinae remissio: nec venditur modo, sed obtruditur nolentibus, non jam dicam ob cuiusmodi causas; Jam pseudapostolos, tametsi *Paulus* sciret esse pestilentissimos, tamen tolerat ad tempus, nè serviens in paucos, publicum ecclesiae statum perturbaret: non abhorrens ab *Augustini* sententia, qui quosdam clam, non palam arguendos putat, nè ad maiorem insaniam concitentur, & ex flagitiosis fiant vel tyranni, vel haeserarchæ. Quin & in ferendis legibus Apostolico munere fungitur. De Matrimonio concessio aut in concessio, pari & impari, de Digamia, de Divortio; quorum alia suadet ut utilia, rursus alia precipit ut necessaria. Ex his quædam mea sententia satis, nè dicam plus satis, mordicus tenemus, veluti de Divortio; quædam proflus abrogata sunt, veluti quod *Paulus* suadet, ut uxor *Christiana* adhæreat ethnico marito, si is non querat divortium. Prescribit & de carnibus, idolothytis, de quibus & in *Actis* decernunt *Jacobus* & *Petrus*, quod nunc fortasse locum non habet, cum nemo jam sacrificet demonibus. Etiam si hinc quoque decreto jam derogatum est, quod suffocato & sanguine vesci nefas non habeatur. At *Ambrosius* sub interdicto sanguinis, omnium animantium quæ sanguinem habent, esum prohibitum interpretatur: & ob id à *Græcis* ex supervacuuo adjectum de suffocato, quod qui prohibet simpliciter, nè vescamur pecude, idem prohibet edere de suffocato. Verum an *Ambrosiana* sententia subscribendum sit, alii viderint. Mihi purioris *Christianismi* videtur magisque consentaneum Evangelicæ & Apostolicæ doctrinæ, si nulli certum cibi genus prescribatur, sed admoneantur omnes, ut quisque pro corporis habitu vescatur, quæ maxime conducunt bonæ valetudini, non ad luxum, sed ad sobrietatem, cum actione gratiarum, ac studio bonæ mentis. Sed ut currat oratio, docet hic obiter Apostolus, quatenus mos gerendus infirmis, & quatenus vitandum offendiculum, videlicet ubi præsens imminet fidei periculum, & offendiculi occasio penè est inevitabilis: tum repta est ex pristino vitæ instituto relicta, non nata è nobis & accersita. Nam an *Augustino* sit assentiendum, qui in epistola quadam ad *Publicolum*, in qua varias quæstiones tractat huius argumenti, existimat simpliciter esse rectius fame mori, quam immolatis carnibus fortè repertis vesci, si constet

A esse immolatis; aliorum esto iudicium, cum *Paulus* hic nihil offendat, nisi infirmi offendiculum, palamque clamet nec idolum, nec idolothytum esse aliquid: & indignetur quod malè audiat ob id, pro quo ipse gratias agit. Quo scrupulo sublato, quid est cur fame moriatur *Christianus*? Neque enim similia sunt, quæ confert in lib. *De bono Conjugii*, suscipere liberos & mori fame. Neque *Paulus* hanc admittet circumstantiam, quin potius abstinere pro tempore jubet, cum unde vii alioqui suppetat, quo ventrem sedare possis latrantem. Mihi conceditur furtivo cibo vitam prorogare, cur ob alienam suspensionem mori jubeor? Atque hæc quidem tum erant constitutionum ecclesiasticarum rudimenta, cum nondum de dignitatibus ac præbendis, nondum de pallio & usu palli, nondum de decimis prædialibus ac personalibus, nondum de repræfaliis quæstio verteretur. Ad hæc aperitur nonnihil de censu, salarioque sacerdotum, cum palam incuit æquum esse, ut qui serviunt Evangelio, vivant ex Evangelio: sed vivant, non discescant, non satrapas agant, neque vivant tamen, nisi servant & assideant altari. Quanquam ipse juxta hoc aliis defendens, sibi non usurpat, etiam si plus omnibus in Evangelii negotio laborans. Hanc egregiam ac verè generosam *Pauli* mentem tot jam sæculis non video qui studeat amulari. Nihil gratis geritur, imò exigitur premium, nec præstatur officium, cum Apostoli ultrò delatis sine usi, *Paulus* nè delatis quidem. Colliguntur & pecunie, sed quæ sponte conferebantur ab his, quibus supererat, non extorquebantur: & colliguntur in usus sanctorum egerum, non in luxum divitum: & ita colliguntur, ut hinc nec ad *Paulum*, nec ad *Timum*, per quos agebatur negotium, quicquam omnino compendii rediret. Unde post natum apparet, ut ecclesiæ multorum opes committerentur in viduarum ac senum aliorumque necessitates eroganda, quæ postea quorundam improbitas in suam vertit tyrannidem. Mittuntur ultrò citroque legati, quibus & suus habetur honos, tum in excipiendo, tum in deducendo: sed opinor pompam fuisse frugaliorum, quam hodie videmus. De mandatis enim nihil disputo. Gratulandum auctis ecclesiæ rebus, si cum splendore strepitumque tantumdem crevit religio. Neque tamen id temporis Apostolis sua defuit dignitas ac majestas, non defuere præsidia. Jactat *Paulus* arma sua non carnalia, sed spiritualia: potentia, non armatis ferro copiis, sed præsidio Dei: non ad demolendas urbes, non ad depradandum populum, aut cruciandos homines, sed ad deiciendam omnem cogitationem erigentem sese adversus consilium Dei. Ea cuiusmodi sint, clarius etiam explicat *Ambrosius* in libro *De viduis: Ecclesia*, inquit, non armis secularibus vinctis adversarias potestates, sed armis spiritualibus, quæ sunt fortia Deo. Ac paulò post: *Arma*, inquit, *ecclesia*, fides: arma *ecclesia* oratio est, quæ adversarium vincit. Succinit huic sententiæ *Nicolaus* Papa, cujus verba referuntur in sententiis theologicis lib. IIII. dist. XXXVII. §. *His adjiciendum*. His armis, his copiis; & sic instructo milite *Paulus* bellator invictus subacta *Græciâ*, magnè minoris *Asia* parte, *Romanum* aggressus est, ac cepit imperium, tum nullis Regum armis expugnabile. Quicquid autem terrarum subegit, *Christo* subegit, non sibi: ejus præsidii hoc ipso ductum invictum, præstitit

præstitit, quod nullis humanis prædiis niteretur. Cœleste regnum, cœlestibus armis asseruit, & Evangelicam militiam, Evangelicis opibus gessit. Corarius Pontifex, peripsema mundi, sed electum organum *Christi*, cuius humili sublimitate, & facundia infantiâ atque eloquenti balbutie firmum nomen voluit per supersticiosam *Judeam*, per eruditissimam *Greciam*, per regnorum omnium Reginam *Romam* illustrari: in quem verè competit, quod olim in *Periclem*, nisi fallor, dictum est, *Fulgurat, tenet ac misceat*, non *Greciam* modò, quemadmodum ille, verumetiam universum terrarum orbem. Cæterum illud interim mirari subit, in ipsis statim initiis ac rudimentis periclitatam fuisse doctrinam Evangelicam, ni *Paulus* omni, quod aiunt, pede contra stetit, non aliter quam fortis quidam de vita periclitantur, priusquam in vitam emerferint. Tanta zizaniorum vis coorta est, quæ teneram etiamnum, & herbescentem *Christi* sementem penè obruit, mox philosophia mundana, mox *Judaica* supersticio, ceu compositò jundis copiis in *Christum* conspirabat. Philosophia dissuadebat resurrectionem, & humanis argutiis nonnihil vitare cœpit Evangelii sinceritatem. *Judaismus* totum *Mosen* vel usque ad Circumcisionis injuriam nobis invexerat, ac cœlestem illam Philosophiam ad crassas frigidisque caeremonias pertraxerat, nisi strenuissimus hic *Isaac* noster tot puteos Evangelicæ venæ, tot fontes vivi laticis adversus *Philisteos*, omnia terrâ opplentes, aperuisset. Philosophia tum per morosophos suos libris ac linguis: per tyrannos gladiis etiam grassabatur in pusillum ac simplicem *Christi* gregem, vestigiis & in hæc usque tempora relictis. *Judaismus* per Apostolos personatos, sub umbra prætextuq; pietatis perniciosius etiam irrepebat, adeoque totam *Christi* segetem occupavit, ut nè nunc quidem revelli possit. Certè divus *Augustinus* in epistola quadam ad *Jannarium*, quæ nunc habetur numero C X I X. testatur in *Africa* tantâ superstitione observare solere pelluvia, quorum meminit & *Juvencius*, ut gravius corripere, qui per octavas suas terram nudo pede tetigisset, quàm qui mentem vinolentiâ sepelisset, stomachans & indignans ecclesiam *Christi*, quàm paucissimis celebrationum sacramentis misericordia Dei esse liberam voluit, tot servilibus oneribus premi, ut tolerabilior videretur conditio *Judeorum*, qui etiamsi tempus libertatis non agnovissent, legalibus tamen sarcinis, non humanis præsumptionibus subjicerentur. Sed hujusmodi zizania utcumque tolerat, licet invitus; illud nullo pacto ferendum putat, utpote palàm repugnans fidei sanæque doctrinæ, quod quidam sic ab esu carniū abstinere, ut eos qui verscerentur pro immundis ducerent. Exant & hujus superstitionis hisce temporibus non obscura vestigia, plerisque bonam pietatis partem in ciborum delectu ponentibus, quos ex æquo Deus creavit ad vescendum, cum gratiarum actione. Nec hic minùs præpositum judicium, quàm apud *Afros* in pedum latione, dum nemo ferè non gravius crimen existimat, die sabbati carnibus vesci, quàm mendaci virulentiâ famam fratris incescere, aut etiam hominem terro jugulare. Erant qui juxta *Pauli* vaticinium in totum prohiberent nubere. Ex qua superstitione relictum videtur, quod divus etiam

A *Gregorius Romana* ecclesiæ usu receptum, præcepit observandum, ut vir qui cum uxore propria rem habuisset, abstinere aliquandiu ab ingressu templi, nec ingrederetur nisi lotus, noctem, ut ait ille, flumine purgans, ac rei supersticiosæ causam adfert: non addam qualem, nimirum hanc, quod licet honestum sit matrimonium, tamen voluptas, sine qua non constat coitus, nullo modo possit esse sine culpa. Quod dico, refertur in sententiis theologicis, lib. IIII. dist. XXXI. §. *Sed forte aliquis*. Ficulum verò auxilium est, quod ibi comminiscitur magister, hoc intelligendum de congressu per incontinentiam; qui dicit nullo modo, nihil excipit. Quin & aliarum hæreseon, quamvis sublata sint vocabula, tamen reliquias ac ceu cicatrices quasdam licet hodièque deprehendere, velut eorum qui dicebantur *Esseni*, qui *Ebionita*, qui *Apostolici*, qui *Psalliani*, live *Enchite*, nè quid attingam de *Simoniacis*, quæ vox jam olim habetur inter obsoletas. Verùm hujusmodi sectarum dissidia, quibus postea totus propè conflagravit orbis, præsertim *Ario* duce, rebus tam ambiguis, ut incertum esset utro se mundus inclinaret, vivo etiam *Paulo* pullulârunt, non de condonationibus, aut applicationibus, aut id genus aliis, quæ nunc obtorto collo trahimus ad fidei materiam: sed de resurrectione mortuorum, quæ caput ac basis est nostræ professionis. Adversus hanc pestem, quamquam acerrimè depugnat *Paulus*, tamen adhuc vereor nè spirer etiamnum in quorundam animis excetra: quandoquidem apud *Italos* quotannis in publicis concionibus conantur asserere resurrectionem, existimantes rem in portu fore, si docuerint *Aristotelem* non sustulisse prorsus immortalitatem animarum. Nihil enim interim dicam de conviviorum fabulis. Porro quid credant alii, non est meum divinare: certè, quod est in propatulo, sic vivunt quidam, præsertim potentes in hoc mundo, quasi de futuro seculo nihil omnino credant. Atque utinam hic quoque *Paulus* aliquanto plus lucis nobis aperuisset: qualiter extent animæ semotæ à corpore, & ubinam extent, an fruantur immortalitatis gloriâ: an impiorum animæ jam nunc crucientur, an eis subveniant nostræ preces, aut alia benefacta, an indulgentiâ summi Pontificis subitò liberentur à pœnis, quando video multos super hisce rebus ambigere, aut certè disputare, quod supervacuum erat, si *Paulus* apertè definisset. Ad hæc cum in *Christum* renatos conveniat veterem hominem exuere cum actibus & affectibus suis, tamen videmus adhuc Evangelio recenti, præsidente *Paulo*, libidinem, avaritiam, contentionem, ambitionem, dissidia, cæterasque pietatis ac bonorum morum pestes in populum irrepsisse, quædam vitia ex superiori vitâ relictâ, non potuisse prorsus atque à stirpe revelli, nè quis admiretur his temporibus esse, in quibus, quia refriguit charitas, abundet iniquitas. Quin viro etiamnum *Paulo* ingesserant sese pseudapostoli, qui rem Evangelicam in suum quæstum verterent, qui *Christi* gloriam in suam tyrannidem transferrent, qui se prædicarent magis quàm Deum: qui pro *Christo* mûdum, pro Spiritu carnem docerent: qui cœlesti doctrinæ doctrinas hominū admiscerent: qui fundamento *Christo* structuram indignam indocerent, hoc nocentiores hostes ecclesiæ, quod hæc agebant sub prætextu *Christi*, quod Apostolorū titulo personaq; cōmendati. Atq; utinam hodie nullos ha-

(H h h h 3

beret

beret pseudopostolos ecclesia *Christi*. Utinam omnes, qui in Evangelii prædicandi vices successerunt, ad exemplum *Pauli*, *Jesum Christum* non ad quæstum, non ad ambitionem, non ad gratiam potentum, non ad odium aut favorem hominum, sed purè sincèrèque prædicarent. *Paulus* enim ipse vinculis alligatus gloriatur sermonem Domini non esse alligatum. Nunc pro dolor cernere est quosdam, qui potentum salariis in hoc ipsum velut auramento redempti, non tam ea prædicant, quæ faciant ad *Christi* gloriam, quæque ad veram pietatem, quam quæ conducunt ad venanda sacerdotia, ad illaqueandas dignitates, ad irretiendos episcopatus: ibi fortes ac vocales, ubi non tuta modò, verùm etiam quæstiosa est adulatio: rursus ubi damnosa veritas, magis mixta vel ipsis piscibus. Quòd si sal insulsus esse corperit, quid superest, unde salietur insipidus popellus? Si lumen vertitur in tenebras, quid discutiet imperitæ multitudinis caliginem? Si pastores vertuntur in lupos, quæ spes gregis? Si cæci sunt qui vix duces agunt, quis revocabit ab errore? Si capones sunt, qui patres esse debebant, quis erit usquam sinceritati locus? Adeo nè plus apud nos valet hominum terror, quam timor Dei? Plus humanis, quam divinis præmiis commovemur? Nisi forrè nobis ipsis primum adulamur, quo perditius adulemur aliis. *Paulus* non patitur quenquam mortalem prædicari, non patitur Evangelii laudem in homines transferri. Nunc quidam velut antiquato *Christo*, novum idololatricæ genus invehunt, ex hominibus ut ita loquar, deos facientes. Interim imponitur plebi, interim populus non simplici premittitur tyrannide. Hæc plerique perspicimus, & tacemus: nec solum tacemus, sed diversam etiam partem adjuvamus. Fateor, inquit, esse rectum, sed tutum non est. Si apud *Christianos* tutam non est Evangelium purè liberèque prædicare, ubinam id tutò fiet? Quod si hic meus apud omnes valuisset, quis nobis tradidisset Evangelium? Et ideo fortassis procerum aures ægrius ferunt vera consilia, quòd nimium illas assuefecimus assentationi. Non hæc loquor quo quenquam taxem, utinam nulli sint, in quos hæc verè competant: Non prodentur à me, sed ipsi sese libris edicis, ipsi se publicis concionibus quotidie produunt, tam impudenter assentantes, ut ipsis etiam mimis sint deridiculi. Vox ea, quam pietati dicatam esse oportebat, servit quæstui: quæ docere debebat regnum celorum, subservit regno mundi: quæ *Christi* mysteria debebat enarrare, narrat hominum semina. Evangelica tuba, quam incendi jubet *Esaias* ad ebuccinandam Dei gloriam, in citharam versa, delinquit aures hominum. Lingua, quam idem gloriatur sibi datam eruditam, ad revellenda vitiatorum plantaria, ad inferenda semina pietatis, ad usum longè diversum accommodatur, docens quod non oportet, & insectans quod laudatum oportuit. Lingua canis, quæ decuit cum mansuetudine mederi vulneribus nocentium saepe lacerat famam innocentium, imò quod est scdus benemerentium. Hæc nobis vice relictæ est, quo confodimus, si quis nos offendat, imò si nec offendat, sed officio provoker. Dicis medicam illam linguam, versam in linguam viperæ. Quin potius *Paulinum* imitatur linguam, quæ præter Dominum *Jesum* nihil sonare potest. Quin potius meminimus prædicatorem augeham esse Domini, è

A
cujus ore populus legem expectat Dei, non convicia in membra *Christi*; plurimumque interesse inter hierophantam & sycophantam, inter theologum & spermologum, inter doctorem & delatorem. Hic Episcoporum partes desiderantur, quorum est curare, nè passim cuivis detur locus apud populum concionandi. Nec satis esse credamus ad munus Apostolicum obeundum, gestare cucullam. Non omnes qui linguam habent, cor habent: sed his de rebus aliis fortasse commodius dicetur. Nunc ut ad id, quod in manibus erat, redeam: Cum *Paulus* noster ubique vaser sit, ac lobricus, in hystamen duabus epistolis sic Polypum ac Chamæleontem, sic *Protemum* ac *Vertumnum* quendam agit, ut cum *Corinthiis* plus quam *Græcis* agens, quodammodo, juxta vetus Proverbum, *utrisque æquæ æquicivis* videatur, in omnia se vertens, quo illos transfiguret in *Christum*. Adeo cœ per varios labyrinthi flexus, sese volvit ac revolvit, subinde alius atque alius nobis prodians. Quam supplex ac blandus alicubi, obsecrat per mansuetudinem *Christi*, rogar, ut ferant stulticiam suam aliquantisper! Rursus austerus ac minax clamat, An experimentum quæritis per me loquentis *Christi*? Alibi sese dejiciens peripliema se vocat, abortivum & indignum Apostoli nomine, ac mox ingens & erectus summis etiam Apostolis sese præfert; hic humi repit, illic è tertio cœlo nobis apparet. Nunc collaudat *Corinthiorum* pietatem, mox in vitia illorum detonat. Quædam palam exigit, quædam cœ per cuniculos insinuat. Alicubi imperitus sermone, nihil novit nisi *Jesum*, & hunc crucifixum; alibi sapientiam loquitur inter perfectos. Alicubi cordatum ac sobrium agit, ac rursus alibi sumit sibi stulti parimque sobrii personam. Nunc suum jus sibi fortiter asserit, mox illis blandè remittit. Ex animo loquitur alicubi, est ubi *apud*, Condonate, inquit, mihi hanc injuriam. Reperias ubi sibi parum constare videatur, ita sui dissimilis, ut maxime tamen sit sui similis: ita inconstans, ut maxime constans. Nusquam enim non agit *Christi* negotium: nusquam non consulit gregis sui commodis, fidi medici ritu, nullum remediorum genus non admovent, quo perfectam sanitatem suis restituat. Sudatur ab eruditissimis viris in explicandis Poetarum ac Rhetorum consiliis, at in hoc Rhetore longè plus sudoris est, ut deprehendas quid agat, quò tendat, quid veteret, adeo stropharum plenus est undique, absit invidia verbis. Tanta varietas est, non credas eundem hominem loqui. Nunc ut limpidus quidam fons sensum ebullit, mox torrentis in morem ingenti fragore devolvitur, multa obiter secum rapiens: nunc placidè lenitèrque fluit, nunc late, velut in lacum diffusus expatiatur. Rursum alicubi se condit, ac diverso loco subitus emicat, cum visum est, miris *Mæandris*, nunc has, nunc illas lambit ripas, aliquoties procul digressus, reciproco flexu in sese redit. Quo magis admiros quosdam, qui cum vix primoribus labris gustant rudimenta Grammatices, nec omnino sciunt, quid sit dicere; tamen *Pauli* linguam intelligere, rem facilem, ac penè puerilem existimant. Quid nos præstiterimus, aliorum erit judicium. *Ambrosium* ac *Theophylactum Bulgariensem* Episcopum potissimum securi sumus, quorum hic tamen recentior est, tamen veterum interpretum *Græcorum* commentarios legit, qui nobis intercederant. Et

Et tamen hos duos sic habuimus in consilio, ut semper id amplecteremur, quod ex sententia *Pauli* maxime videretur. Fidei meæ *Paulum* ipsum testem facio. Video Præfationem æquo longiorem, nec habeo quo lemmate culpam deprecem, nisi quod hic error mihi cum multis communis est, hæc præsertim tempestate, & amor erga te meus me facit aliquanto loquaciorem. Celerrimam tuam incolebam, ac florentem nobis quam diutissime servet Princeps ac Dominus noster *Christus Jesus*. Anno M. D. XIX. Nonis Feb. *Leuani*.

In Paraphrasin in Epistolam *PAULI*
ad Ephesios.

Reverendissimo in Christo Patri ac Domino
D. *Laurentio Campegio*, S. R. E. T. T. S.
Thema in Parione Cardinali, Des.
Erasmus Roterod. S. D.

Epist. 74.

Quoties inconstantiam rerum humanarum in-
tueor, *Laurenti*, Cardinalitii ordinis non in-
fimum decus, videor mihi prorsus *Euripum* quen-
dam videre, aut si quid *Euripo* instabilis, adeo
vicibus irrequietis sursum deorsum voluntur ac
revolvuntur, nec possunt eodem in statu diu con-
sistere. Cum ad summa ventum est, recurritur
ad reliqua, donec rursus eò veniatur, ut à fastigio
jam intolerabili cursum desistere cogamur. Por-
ro, si quis mari conetur obistere, aut huius cursum
aliò derivare, nunquam id fecerit sine gravi di-
scrimine rerum, ingentisque tumultu. Sic olim
Romanorum Monarchiam excepit Democratia,
aut certe Oligarchia, quæ & ipsa tandem eò li-
centiæ processit, ut Tribunis plebis ac Dictatori-
bus foret opus: mox etiam Imperatoribus, quo-
rum potestas in immensum evecta fecit, ut rursus
pristini reipublicæ status desiderarentur. Sed in-
finitum fuerit, ad hunc modum conferre singula
rerum genera, surgentium vicissim ac cadentium,
florentium, jacentium, ac denuò retlorescentium,
novæque subinde specie repullulantium. Illud
magis mirum, sacris etiam studiis, quæ maxime
decebat sibi constare, suas esse vices æstivarias. O-
lim credebatur philosophia *Christiana*, non dispu-
tabatur: & pia simplicitas hominum, sacrorum
voluminum oraculis erat contenta: nec egebat
variis præscriptis ultra prompta charitas, omnia
credens, nusquam hærens. Mox Theologiæ pa-
trociniū capessiebant humanis instructi discipli-
nis, sed ferè his, quas hodie Rhetoricas vulgus
appellat. Paulatim magis ac magis à liberi cœ-
pit philosophia; primum *Platonica*, mox *Aristo-
telica*: ceptum quæri de multis, quæ vel ad mo-
res, vel celestium rerum speculationem perti-
nere videbantur. Quæ res primum visa est prope-
modum necessaria. At sensim eò succrevit, ut
plerique neglecta linguarum ac politioris litera-
turæ peritiâ, imò neglectis divinis voluminibus,
in curiosis, supervacaneis, & immodicis quæsti-
onibus, velut ad *Sirenes* scopulos consenserent.
Jam ars esse cœpit Theologia, potius quam sapi-
entia; theatrica verius, quam ad veram pietatem
accommoda: hanc præter ambitionem, avariti-
amque vitia runt & alie pestes, adulatio, contem-
tio, ac superstitio. Quibus rebus ubi tandem eò

A ventum est, ut *Christus* ille purus, propemodum
effret obtutus humanis argutationibus, ac limpi-
dissimi quondam evangelicæ doctrinæ fontes,
Philistæorum serobe oppleti, divinæque scripturæ
certissima regula, nunc huc, nunc illic detorta,
nostris serviret affectibus magis quam gloriæ *Chri-
sti*, quidam piâ certè mente conati sunt orbem ad
pristinam studiorum simplicitatem revocare, at-
que à lacunis jam serè turbidis ad vias illas ac
purissimas scatebras reducere. Eam ad rem con-
ficiendam, linguarum ac bonarum, ut vocant, li-
terarum cognitio visa est in primis conducere,
quarum neglectu videtur huc prolapsi. Atque
hic protinus ingens tumultus in ipso rerum confi-
nio, dum altera pars nimium mordicis tenet ea
quibus assuevit: altera violentius irrumpit, hosti,
quam hospiti similior. Itautriusque malo pecca-
tur utrinque. Sic olim Evangelicæ doctrinæ mu-
stum averlabantur *Judei*, veteri vino *Mosæica* le-
gis assueti, & contumeliam interpretabantur, quo
prior illa lex & perficiebatur, & ornabatur: ac
novitatem habebant invidiam, cum potius ad pri-
scam vetustatem revocarentur. Porro sic fit, ut
beneficium vertatur in dispendium, cum & me-
dicus inclementer atque incommodè admovet
remedium, & agrotus salutem consulentem pro
hoste ducit. Conveniebat magis, ut qui profiten-
tur has literas, quæ vulgo laborant invidiâ novi-
tatis, cum sint antiquissimæ, civiliter irreperant
potius quam hostiliter irrumpere: neque statim
velut sexagenarios de ponte depellerent, sed pau-
latim coalescerent novi hospites cum veteribus
colonis. Neque enim in hoc adhibentur literæ
politiores, ut aboleantur disciplinæ, quæ cum
maximo generis humani bono traduntur in publi-
cis scholis, sed ut purgatioris sint, magisque so-
briz, quam hæctenus fuerint apud quosdam. Sic
sanè Regina Theologia, sed nulla Regina tam po-
tens quæ pedissequarum recuset officium: ab aliis
admoneri se patitur, ab aliis comi, & ad suam
gloriam pertinere credit, si famulas habeat quam
honestissimas. Quod si qui bonarum literarum
præsidio veterem eruditionem student ornare, co-
mittere & placide suam adhiberent officium: & hi,
qui in pristinis studiis consenserunt, nec sibi,
nec junioribus inviderent, sed novos advenas in
civitatis suæ consortium humaniter reciperent, fu-
turum esset ut utraque res alteri sit tum ornamen-
to, tum usui futura, nimirum duplicato lucro, mu-
tuâ commutatione bonorum. Nunc dum nos in-
vicem tuto conspergimus, imò dum invicem nos
lapidamus, perit utrisque suis fructus, & utraque
pars magno cum malo discedit. In libellis, qui-
bus alteros alteri lacerant, plus est convitiū
quam argumentorum. In scholasticis diatribis plus
est dentis quam eruditionis, plus convitiū quam
iudicii, plus studiorum quam libertatis. In sacris
concionibus Evangelica doctrina, quam oportebat
esse purissimam, humanis affectibus vitiat.

B
C
D
E
F
G
Peccant, qui odiosè vociferantur in hæctenus re-
cepta studia, licet infantia: sed gravius peccant,
qui consensu suggesto, unde solet audiri tuba E-
vangelica, *Christi* gloriam personans, seditiosè
clamitant: *Arceat liberos vestros à Grecis literis,
hinc nascuntur hereses. Ne tangite libros illius & il-
lum* (neque enim à nominibus temperant) qui
corripit *Præcationem Dominicam*, qui castigat *cauti-
cum Magnificat*, qui emendat *Evangelium sancti
Joannis*.

Jamnis. Adeste Praefecti, succurrite cives, tantam pestem arcete rebus humanis. Quae cum dicuntur apud imperitam multitudinem, quid fingi possit seditiosius? si apud eruditos & cordatos viros dicantur, quid insanius? Et tamen qui haec publice faciunt, haberi volunt *Christiana* religionis columnina. Nec interea perpendunt, quod *Christi* doctrinam profitentes, dum incessunt famam benemerentium, aut certe studentium benemereri, ex diametro dissident ab eo quod profitentur. Praeterea, non cogitant interim operis suae fructum magna ex parte perire, cum ipsis, tum populo, dum hisce rebus sibi fidem abrogant apud auditores. Quis enim credat odium & similitatem praeseferenti? E diverso lucubrations eorum, qui suis vigiliis & studiis & verae pietati pro sua virili consulere student, minorem cum fructu leguntur. Nisi parvi referre putamus, integro animo librum sumas in manum, an inimicam persuasionem, aut certe imaginationem occupato. Postremo pro semine Evangelico, pessima zizania seritur dissidiorum atque odii, quae ubi semel occupavit hominum animos, haud facile revellitur. Nec facile quis credat, e quantulis scintillis paulatim gliscentibus quam ingens incendium saepe nasci soleat. Nihil est autem in rebus humanis tam florens, quod non vertat in perniciem discordia. At eam nusquam magis vitatam oportuit, quam in studiis, praesertim sacris, quorum auctoritate praecipue tumultus humanarum cupiditatum sedari par erat. Quid enim aliud, quam pacem docet, qui *Christum* docet? Quod si contigerit salem esse insulsum, quid supererit quo condiantur insula? Si lucem Evangelicae philosophiae cupiditates obscurant humanae, quid erit quod discant animi nostri caliginem? Quis autem nescit bonam religionis nostrae partem pendere a studiorum ratione? At nunc hanc quoque vitam nostrae paradisum sic suo veneno viciavit veterator ille serpens, ut mihi non paulo praestabilius videatur, quemvis hortulum colere quam literas, videlicet cepis & caulibus, plus allaturis fructus cultori suo, quam ad lucernam vigilatis noctibus. Sed jam dudum obmurmurat mihi tuus animus. Quorsum tandem haec tam multa? Videlicet, ut tuo tuoque similium admonitu *Leo* noster P. M. circulum immortalis suae gloriae, quam feliciter orsus est, absolvat. Jampridem rem divinam praestitit orbi *Christiano*, qui Reges ac populos impiis bellis inter se tumultuantes in concordiam redegeit, fortasse non minus insignis beneficium praestatorus, si studiis quoque suam restituat tranquillitatem. Res enim tam amaris odiis, tam virulentis linguis, tam cruentis conflictationibus agitur, ut mihi nondum liqueat, majorem ne malo constiterit humano generi ille tumultus armorum, an haec dissidia studiorum. Quod serenissimus *Angliae* Rex *Henricus*, ejus nominis octavus, una cum *Achate* suo R. D. *Thoma* Cardinale *Eboracensi*, nec dubito quin te quoque confecto, praestitit suae *Britanniae*, id *Leo* praestare debet orbi terrarum, cui praesidet, *Christi* vicibus fungens, cui nulla res magis cordi fuit quam concordia. Non opinor cuiquam veterum Regum aut Imperatorum titulum speciosorem erectum fuisse, quam hic est nostro *Leoni* positus, ut ferunt, *Leoni* decimo ob pacem orbi *Christiano* restitutam. Quid quod haec res non solum generali quadam ratione

A ad illam pertinet, ad quem pertinet quicquid ad religionis ac pietatis negotium pertinet: sed peculiariter etiam illius relet, ne quidvis quibolibet liceat in linguas ac bonas literas, quibus ipse suo gravissimo judicio tantum tribuit, ut tantis impendiis suis conducat undique, qui *Roma* proficiantur, sic existimans, urbi tot ornamentis inclytæ, non medioere decus hinc etiam accessurum. Nimirum perspicit pectus illius oculatissimum, linguarum cognitionem non solum ad disciplinarum professionem esse necessariam, verum etiam ad *Christiana* ditionis potioria, vel propaganda, vel stabilienda. Quod enim unquam regnum aut coaluit, aut diuturnum fuit absque linguarum communium glutino? Jam ipse judica, quanto opere illius interit, si *Novum Testamentum*, quod illius hortatu suscepi, quod ejusdem hortatu denuo recognovi, quod *Christo* & ipsi dicavi, licebit cuivis rabula indocto apud indoctos traducere. Me sane mei nominis jactura leviter commoveret, modo *Christo* sumus constet fructus, *Leoni* sua gloria. Quod si ratio sarcindæ concordiae quaeritur, ita rem consueci facillime posse arbitror, si per illius oraculum edicatur, ut suam quisque professionem ornet efferatque, citra contumeliam alienæ, ut utrinque coerceatur linguarum calamique rabies, potissimum ab his, quos magis decet haec moderatio. Quod si quid dissentietur, ut est frequenter, quemadmodum in palatis, ita & in ingeniis quoque dissensio, omnis contentio intra civilem conflictum consistat, in rabiem ne exeat. Porro, si quid ad fidei sinceritatem magnopere pertinebit (neque enim tunc oborto collo pertrahenda sunt omnia) primum res agatur per eos, qui verè norunt fidei mysteria; deinde qui non sint tales, ut sub pretextu fidei suam agant negotium; postremo ut res moderatis judiciis, non seditiosis clamoribus agatur. Neque enim omnibus fortasse libet, quorumlibet arbitrio *Christiani* esse. Haec non dubitabam, quin tibi facile persuasurus essem, cujus eruditus candor, & eruditio candida, non sum nescius quam abhorreat ab omni virulentia. Nec difficile T. R. D. persuadebit S. D. N. *Leoni*, siue quod is te ob eximias dotes tuas optimo jure facit plurimi, siue quod ipse suapte ingenio ad pacem & concordiam mirè propensus est. Hujus opellæ quam petimus, si parum justum videtur premium, quod omnibus seculis tota literarum cohors *Laurentii Campegi* nomen laudibus vehet, en addo & ipse meo nomine quaecunque auctarium, *Paraphrasin* in quinque *Paulinas* epistolas, quas ex omnibus illius germanis reliquis hoc impetu proximo absolvi. Neque enim ordine labor hic mihi tractus est, nec eodem tempore, nec eodem impetu. Ita factum, ut alias partes aliis dedicarem. Mihi bona spes est, hoc certè victurum opus, utpote quod probatur & ab iis, qui velut ex professo nostra omnia solent arrodere. Simul autem visum est, fidem meam R. T. D. obstrictam, aliqua saltem ex parte liberare. Neque enim excidit, & quantum debeam inaudire tue humanitati, & quid illi per literas sim pollicitus. Hunc igitur arrabonem boni consules, donec corrasero, unde summam quoque resolvam. *Brugis* à cena hac oratione (memini) demisit me R. T. D. quacunque aula habitura esset *L. Campogium*, considerem illic esse amicum ex animo benevolentem *Erasmum*. At ego vicissim, quacunque tellus habitura

tura est *Erasmus*, illic R. T. D. credat esse mancipium sibi deditissimum. Bene valeat R. T. D. *Leuani*, Nonis Februarii. Anno millesimo quingentesimo decimo nono.

In Paraphrasin in Epistolam *PAULI* ad
TIMOTHÆUM, *TITUM* &
PHILEMONEM.

Des. *Erasmus Rot. optimo Prasuli & eidem
clarissimo Principi Traiectensi Philippo
à Burgundia S. D.*

Epist. 75. Cum hisce mensibus arva passim ruda sterilia-
que jaceant, ornatissime Præsul, literaria ta-
men seges nunquam non aliquem fructum edit:
nec est ulla tam rigida bruma, quin ex studiorum
agris proventus aliquis redeat. Mihi porro visum
est æquum, ut hinc nonnulla portio decideretur
Episcopo, velut hujus agricolationis Principi. E-
tenim cum rem Evangelicam pro nostra virili
adjuvamus, aliqua ex parte in vices tue solitudi-
nis succedimus. Id autem eo feci libentius, quod
argumentum etiam ipsum ad hoc ipsum invicaret.
Explicavimus enim Paraphrasi Epistolas divi *Pauli*,
ad *Timothæum* duas, ad *Titum* unam, quibus ad-
jecimus, cœu coronidis vice, quam scripsit ad *Phi-
lemonem*, ne sola relinqueretur cum sit ultima, li-
cet argumento dissimili, quanquam in *Paulo* nihil
est quod non pertineat ad Episcopum. Siquidem
in tribus superioribus mirè depingit ac represen-
tat imaginem germani verèque *Christiani* Præsuli-
s, & quibus dotibus præditum oporteat ad tam
arduam provinciam ascisci, & quibus officiis obi-
re munus delegatum. Nam quàm sit ardua res in-
culpatum Episcopum agere, quanta rursus perni-
cies sit humane vite parùm syncerus custos Do-
minici gregis, vel illud arguit, quod non alia de
re *Paulus* unquam instans ac magis anxie præ-
ceperit. Quoties enim identidem inculcat &
infigit eadem? Quoties obsecrat, obtestatur, ad-
jurat per omnia sacra, nunc blandiens, nunc polli-
citus, nunc terrens, nunc suo, nunc *Christi* ex-
emplo provocans? Jam cum *Paulus* sic metuat
iis, quos ipse sua doctrinâ formarat, quos suis ipsi-
us manibus impositis ordinaret, quorum fidem &
integritatem tot modis perspectam & explora-
tam habebat, quanto plus hodie periculi est, tam
difficile munus cuius temerè credere? Olim sin-
gulis civitatibus singuli præsidebant Episcopi: at-
que in his ipsis sanè quota portio erat *Christi* re-
ligionem profitentium? Ut ne dicam quod illis
temporibus fervebat adhuc in pectoribus homi-
num *Christi* sanguis, utpote recens effusus: ardebat
adhuc ignis ille cœlestis, qui dabitur à Baptismo:
quorum utrumque nunc, nescio quomodo, re-
frixisse videtur in moribus nostris. Has ob res
Episcopus, non solum paucioribus præsidebat, ve-
rumetiam ultrò parentibus. Proinde mihi non
paulò difficilior videtur hodie Præsulem fidem &
incorruptum agere, non tantum ob hoc quod n-
nus tot opidis prædeat, verum multò magis quod
plerique præter dispensationem evangelicæ do-
ctrinæ, quæ præcipua ac peculiaris est Episcopi
functio, profanz quoque ditionis administratione
sint operati. At dictu mirum quàm zgrè inter se
cohereant mundus & *Christus*, quàm difficilè con-
veniat cœlestibus curis ac terrenis. Cùmque mol-

A tò difficillimum sit alterutrum præstare, vel bo-
num Episcopum, vel salutarem Principem, quan-
tum negotii fuerit utroque districtum, sic mode-
rari negotium, ut nec religioni deficiat, nec ditioni:
sic satisfacere Principi mortali, ut Principem im-
mortalem non offendas: sic placere aulæ, ut non
displiceas cœlo? Olim quisquis suscipiebat episco-
patum, huic statim ad omnes persecutionum pro-
cellas preparandus erat animus. Sed haud scio,
an horum temporum tranquillitas, si tamen hæc
tranquillitas est, plus habebat periculi, quàm illo-
rum tempestates. Quanquam autem pro mutato
rerum statu fieri non potest, ut per omnia sit ea-
dem gerendi episcopatus ratio, neque protinus
damnandum, quod ab illius ætatis exemplo dissi-
det: nec sinant rerum humanarum æstus, id sem-
per impetrare Præsulem quod optimum judicà-
rit, quemadmodum peritus etiam ac vigilans gu-
bernator, nonnunquam frustra clavo assidens un-
darum ac ventorum arbitrio rapitur: tamen mi-
nus aberrabit ab illa sincera perfectæque boni
Præsulis imagine, quisquis hanc *Pauli* formam,
cœu scopum quandam semper habebit præ oculis.
Ut egregius naucerus, licet nonnihil à recto cursu
cogatur deflectere, tamen à Cynosura non dimo-
vet oculos, nè toto (quod aiunt) cœlo contingat
errare. Si *Paulum* assequi non licet, est tamen
aliquid illum utcumque sequi. Ad optima nitenti
non deerit *Christi* præsidium, cujus vices gerit tua
celstudo, & sine cujus ope frustra est omnis co-
natus mortalium. Bene vale. Anno millesimo
quingentesimo decimo nono.

In Paraphrasin in Epistolas *PATRI*
& *JUDÆ*.

Reverendissimo in Christo Patri ac Domino D.
*Thoma S. R. E. T. T. S. Cecilia presby-
tero Cardinali, Archiepiscopo Eboracensi,
Anglia Primati, ac totius regni Can-
cellario summo, Des. Erasmus
Roterodamus S. D.*

Epist. 76. Cum frequenter circumspiciissem, quam
studiorum meorum futurâ magnitudini tue
responderem, quæ me hæcenus sanè deterruit,
nè quid incubationum mearum auderem tibi de-
dicare, tandem mihi visus sum bis ineptus: pri-
mum quasi sit aliquid in meis literis ingeniove,
quod etiam si me rupero, tuam amplitudinem
possit æquare, siue spectemus dignitatis istius fa-
stigium, siue hoc fastigio dignissimas animi tui
dotes, siue officia, quibus quotidie tua benignitas
operat non tam me, quàm ipsa bonarum litera-
rum ac veræ Theologiæ studia: aut quasi tu is esses,
qui librum voluminis magnitudine magis quàm
utilitate soleas æstimare. Quanquam igitur non-
dum perfunctum provincia Paraphraseon, quibus
Epistolas *Paulinas*, ceterò germanas duntaxat expli-
cui, fatigatis etiamnum viribus, mox exciperet
diminutio cum obrectatoribus: tamen illis tu-
maluario milite profligatis, iisdem statim copiis
aggressum duas epistolas Apostoli *Petri*, & unam
Judæ: simul illud mecum cogitans, quod divi
offerret aut viri summatibus, aptum esse oportere
magis quàm æquale. Siquidem olim absurde
facere visus fuisset, si quis Musis offerret heca-
tomben,

tomben, aut hederaceas corollas *Marti*. Itaque primum illud mihi visum est congruere, si ad tam eximium religionis antistitem iret *Petrus*, incomparabilis ille *Christiana* religionis princeps: ut quemadmodum illo duce nata est ac propagata sincera verèque Evangelica philosophia; ita tua pietate, quæ se magis ac magis indies exerit, nonnihil collapsa restitatur, ut est natura rerum humanarum semper in deterius prolabantium, ni magno studio nitamur in diversum. Quod si quid etiam commendationis adjungit operis difficultas, multò plus hic fuit negotii, quàm pro voluminis modo. Facit hoc partim *Petri* phrasis, multò quàm *Paulina* perplexior, partim, quod in his non perinde sublevamur veterum commentariis. Nam quos hodie habet *Glossa*, quam vocant *Ordinariam*, ex *Beda* vestri commentariis ad verbum desumpta sunt, viri profectò nec indocti, nec indiligentis, quantum illa ferebat ætas, idque miro artificio factum est. Pars commentariorum subducta est in spacium marginis, pars resecta est in intervallum, quod versus epistolæ dirimit. Titulus in totum ferè ademptus est, haud scio quo consilio. Insunt in omnibus loca nonnulla, quæ Lectorem attentum & cautum requirant: velut in prima de *Christo*, qui in spiritu prædicavit spiritibus in carcere constitutis, qui olim fuissent increduli: Item de Evangelio mortuis etiam prædicato: In secunda, de Dæmonibus in judicium servatis, de maledico judicio, quod nec angeli ferunt adversum se: tametsi nos locum hunc aliter sumus interpretati, à *Beda* dissimulatum: de terra ex aqua & per aquam condita, de cælis & elementis incendio solvendis: quibus ex locis nonnulli hauserunt occasionem erroris: In epistola *Jude*, de judicio blasphemiz, qui locus desumptus putatur ex apocryphis *Enoch*, ex quibus & paulò post adducitur vaticinium, cum is non legatur quicquam scripsisse. Hanc autem ideo subjecimus, quod cum epistola *Petri* posteriore, non solum stilo ac sententiis, verumetiam verbis mirè congruat, quædam illius velut interpretans, quod genus illud, de judicio blasphemiz. De priorè *Petri* nunquam fuit dubitatum, de posteriore fuit, tametsi mentionem facit transfigurati Domini, cui rei non plures tribus discipulis testes adfuerunt. Unde si *Petri* non est, oportuit esse alicujus, qui se *Petrum* haberi voluerit. Epistola *Jude* seriùs obtinuit auctoritatem, quod adducit testimonium è libro qui inscribitur *Enoch*, in quo ferunt haberi quædam non satis consentanea doctrinæ catholicæ. Sed quid verat, sic ex apocryphis adducere nonnihil in loco, quemadmodum *Paulus* ex *Epimenide* citat testimonium? Cæterum cum in priorè *Petrum* testetur se scripsisse per *Sylvanum*, & in posteriore apertè testetur eam esse secundam. Hanc, inquit, ecce vobis charissimi secundam scribo epistolam, non video, qui res possit explicari, nisi aut posterior *Petri* non sit, aut *Sylvanus* eam scripserit jussu *Petri*. Quod si hæc ab ipso *Petro* scripta est, videtur tres scripsisse, quarum prima intercideret. De tempore ac loco nihil habetur comperti, nisi quod conjectant priorem *Roma* scriptam, quam in fine *Babylonem* appellavit, imperante *Claudio Casare*. Sed nè longior sit opere Præfatio, magnopere cupimus, ut hanc industriam nostram, si quo pacto meretur, R. T. D. candido calculo commendet studiosis, non quod

A ipsi venemur aliquid apud celsitudinem tuam, cum nec hic animus unquam, nec nunc hæc ætas faciat ad ambitionem, sed quod ex eorum favore judicioque, qui summâ dignitate præminent, mirus ardor ac stimulus addatur studiosis. Præter multos absolutè doctos subolescunt in vestra *Britannia* ruz benignitatis auspiciis complures optimæ spei juvenes, qui olim & majora præstabunt & felicius, si studium illorum inflammavit aura tui favoris. B Atque utinam huc incumbant posthac nostra studia, ut ad optimas disciplinas animi mortalium, & brevitatis & facilitatis illecebra pelliciantur potius, quàm dum nos affectata difficultate prolixitateque studemus videri magnificè docti, optima quæque ingenia à rebus optimis alienentur. Id præstabunt felicius alii permulti, non dubito: at majore fide, quàm nos fecimus, non adeo multi. C Quod si hujusmodi sanctissimis conatibus, ita ut instituit, favere perget amplitudo tua, tum apud Deum egregiam laudem sibi parabit, tum apud posteros honestissimam sui memoriam relinquet. Eam nobis diutissimè servet incolumem *Christus* Optimus Maximus.

In Paraphrasin in Epistolam JACOBI.

Reverendissimo Domino D. Mattheo Cardinali Sedunensi, comiti Valesii, Des.
Erasmus Roterod. S. D.

J Am videbar ad hujus curriculi metam pervenisse, & ipse mihi serias destinabam in hoc duntaxat genere studiorum, propterea quod omnes epistolas explicuissem, quas *Pauli* germanas esse judicabam, quibus adjunxi *Petri* duas & *Jude* unam, quod hæc non solum consentirent cum *Paulina* in vigore doctrinæ evangelicæ, verum majoribus etiam tenebris quàm illæ, essent involutæ. Siquidem quæ fertur ad *Hæbreos*, præterquàm quod multis argumentis conjici potest non esse *Pauli*, quum stilo rhetorico veriùs quàm Apostolico sit scripta, non perinde multum habet difficultatis: quemadmodum nec ex, quæ *Jacobo Joannique* tribuntur. Nam *Joannes* ipsa sermonis copiâ veluti sui ipsius interpretæ est, & *Jacobus* ferè versatur in locis communibus: quod genus sunt, Ob *Christum* fortiter tolerandas res adversas, & in his Dei præsidii maximè nitendum: Homines non naturæ Deivæ vitio, sed suapte culpâ fieri malos, five sæviat fortuna, five blandiatur. Non temerè loquendum, aut iræ indulgendum. Non satis esse verbo tenus tenere professionem evangelicam, nisi factis & affectibus exprimamus. Inanem esse religionem, quæ cum intemperantia linguæ sit conjuncta; veram pietatem firam esse in officiis, quibus proximum egentem misericorditer sublevamus. Neminem æstimandum è bonis externis, sed è veris animi bonis: Fidei professionem inutilem esse, ni piis factis comprobetur: Nemini temerè suscipiendam decendi provinciam: Præcipuam vitæ pestem nasci ex lingua effreni, quemadmodum contrà, bonâ moderatâque linguâ nihil utilius. Plurimum interesse inter mundanam & *Christianam* sapientiam: Non constare pacem, nisi submotis ex animo cupiditatibus humanis: Nihil convenire huic mundo cum Deo: A Deo destitui, qui elati suis fidant opibus, cum iis faveat ille, qui sibi diffisi ab ipso pendunt. Deo facere injuriam,

injuriam, qui condemnat ac judicat proximum: Evanidam ac fugacem esse præsentiis vitæ felicitatem: Potentes, quibus hic impunè licet quod libet, post acerbissimas daturus poenas: Vindictam malorum Deo Judici relinquendam esse: Preces piorum hominum plurimum valere apud Deum: Hoc officio maxime flecti Deum, ut nostris peccatis ignoscat, si nos fratri in nos peccanti condonemus, & si aberrantem amanter in viam revocemus, aliâque id genus, in quibus non potest admodum esse multum difficultatis in explicando, cum plurimum sit in præstando; & tamen incidunt loca quædam, in quibus erat nonnihil luctandum, velut in illo in quo hæret *Augustinus*: *Quisquis offenderit in uno, factus est omnium reus*. Item, *quod negas fidem valere absque factis*: quum *Paulus* ex diverso contendat, *Abraham non ex factis, sed ex fide contigisse, ut justus haberetur apud Deum, & amicus Dei diceretur*. Jam quædam etiam hiare videntur, ut in connectendo nonnihil fuerit negotii. Sed hæc utcumque habent, cum primum hanc operam susciperem, non erat animus hoc honoris impendere, nisi duobus illis Apostolorum & Evangelicæ philosophiæ Principibus, *Paulo & Petro*. Et ecce jam metam amplexum, jam spectantem oculum, tua vox me revocat ad stadium, etiam atque etiam hortans, ne quam hujus laboris portionem aliis relinquam: non solum ob hoc, quod judicares studium hoc vel præcipuam utilitatem allaturam evangelicæ philosophiæ candidatis; verumetiam quod cum his temporibus penè nihil sit intactum à sycophantarum moribus, tamen hoc unum opus adhuc *Momus* omnibus *amovet* (ut ita loquar) fuerit. Sequor quò tua vocat autoritas, reverendissime domine. Non me clamat, quàm ex animo faveas doctrinæ verè *Christianæ*, in qua tu non paucos annos feliciter es versatus, quàm non fide faveas *Erasmio*, quàm sis ingenio perspicaci, quàm certò, quàm non vulgari judicio. Quales si complures haberet ecclesiæ catholica, multò florentiores & aliquanto tranquilliores essent res *Christianæ*. Quis autem spiritus agitet istos, qui suæ quoque famæ & autoritatis dispendio, cum injuria sacrarum etiam concionum, tam pertinacibus studiis conantur, ut è nostris lucubrationibus minus fructus redeat ad studiosos, ipsi viderint. Me magis movet aliorum judicium, quos & eruditio non vulgaris, & morum integritas ab omni suspitione livoris ac malevolentiae vindicat. Ego nullius obscuro gloriam, neminem è cathedra sua depello, nullius obstrepro studiis, non ambio dignitates, non venor questum, sed quaecumque talentulum meum in commune profero. Cui mea non placent, liberum est abstinere: nos hæc gratis largimur. Si quis volet dare meliora, favebimus utroque pollice. Nulli me factioni unquam admiscui, nemo meis scriptis vel pilo factus est nigrior. Nullo seculo non licuit alicubi dissentire à quamlibet probatis auctoribus. Si à solo *Thoma* dissentirem, videri possem in illum iniquior. Nunc & ab *Ambrosio* & ab *Hieronymo* & ab *Augustino* non raro dissentio, sed reverenter, in *Thomam* etiam candidior, quàm ut multis bonis & eruditis viris gratum sit: sed hanc reverentiam non opinor me debere *Hugonibus* aut *Lyrano* omnibus, etiam si *Lyrano* nonnihil debemus. Nullum fuit seculum tam felix, quin optima paucioribus placuerint. Sed haud

A scio an ulla plus licuerit inscitiae, audacia, impudentiae, stoliditati, linguæque petulantiae. Libris diffidunt, qui tacita doctorum hominum judicia subire coguntur, res geritur linguis veneno tinctis, idque apud imperitam plebem, apud credulas mulierculas. In horum simplici credulitate, tota victoriz spes illis sita est. O fortes viros qui hoc uno telo formidabiles sunt, quo metuntur & scurræ. Et postea nobis imputant, si qui perus de ipsis sentiant, pauciores sese adjungant sacrosancto ipsorum gregi, cum ipsi publicè etiam declarent ipsà re, quanto propius absint ab impiis sycophantis, quàm à veræ pietatis cultoribus. Sed illis continget aliquando sua *Nemesis*, videlicet ipsis sibi jumento malum accersentibus, & continget alicunde malo modo malus cuneus. Neque enim consulum arbitror, dimicare cum ventribus conjuratis, qui nec aures habent, nec mentem. Et viro *Christiano* dignius est ferre scurras, quàm imitari. Nos tuo tunc similitum hortatu, sed in primis auspice *Christo*, pergemus & nos ipsos & alios hujusmodi vigiliis ad meliora provocare. Bene vale, patrone cum primis colende. *Levanii*, decimo septimo Calendas Januariæ, Anno à *Christo* nato, millesimo quingentesimo vigesimo.

In Parahrasin in Epistolas JOANNIS.

D R. D. D. *Matthæo Cardinali Sedunensi*,
Com. *Valesii*, Des. *Erasmus*
Roterodamus S. D.

E Nuper *Jacobum* dedimus & *Latini* loquentem. *Epist. 78.* Item, & explanatius; nunc *Joannem* dedimus, & nos paulatim carpamus operis partes, nec tuam celsitudinem negotiis imperialibus occupatissimam obruamus, si quod tamen datur tempus vacuum hisce nostris lucubrationibus cognoscendis. Bene vale, vir eximie. *Levanii* VIII. Id. Januariæ.

In recognitionem Novi Testamenti.

Leoni Decimo Pontifici modis omnibus summo,
Des. *Erasmus Roterodamus*, *Theologorum infimus*, S. D.

F I Nter tot egregia decora *Leo X.* Pontifex *Epist. 79.* Maxime, quibus undique clarus & suspiciendus, ad Pontificiæ dignitatis culmen adisti; hinc infinitis *Mediceæ* domus ornamentis, non minus eruditorum hominum monumentis, quàm majorum tuorum imaginibus & honoribus inclytæ; hinc innumeris corporis animique dotibus, quas partim divini Numinis indulsit benignitas, partim eadem aspirante, tua paravit industria, non alia res te veriùs aut magnificentius illustravit, quàm quòd ad istum honorem, quo major inter homines homini non potest contingere, parem morum attuleris innocentiam: neque enim vitam modò ab omni dedecore longè latèque semotam, verùm etiam famam, nullà unquam sinistra rumoris labe aspersam, ad Pontificiam sublimitatem pertulisti. Id quod quum ubique difficilimum est, tum præcipuè *Rome*, cujus urbis

bis tanta est libertas, ne dicam petulantia, ut illic à convitiis parum tuta sit & integritas, ac ne ii quidem absint à crimine, qui plurimum absunt à vitiis. Quibus rebus factum est, ut *Leoni* non paulò plus veræ laudis pepererit, quod summum Pontificium promerisset, quam quod accepisset. Jam in ipsa pulcherrimi simul & sanctissimi muneris functione, quam tot præclaris factis, tot eximiis virtutibus susceptum honorem vicissim cohonestes, nihil tamen est quod te superis pariter & mortalibus commendet efficacius, quam quod summo studio parique sapientiâ illud potissimum agis ac moliris, ut indies in melius provehatur *Christiana* pietas, hæc tunc temporum maximèque bellorum vitio, nonnihil labefacta collapsaque, ut est cæterarum item omnium rerum humanarum natura, nimianibus pedibusque obnitamur, paulatim in deterius relabi, velutque degenerare. At res egregias aliquoties ut difficilius, ita & pulchrius est restituere, quam condidisse: proinde quando tu nobis velut alterum præstas *Esdram*, & sedatis, quod inte fuit, bellorum procellis, sartiendæ religionis provinciam strenuè capeffis, par est nimirum, ut omnes ubique gentium ac terrarum *Christiani*, rem omnium pulcherrimam ac saluberrimam conantem, pro sua quisque facultate adjuvent. Jam video passim excellentes ingenio viros, ceu magnos & opulentos Reges, *Solomoni* nostro in templi structuram mittere marmora, ebur, aurum, gemmas. Nos tennes reguli, seu potius homunculi, qualescunque materias, aut certè caprarum pelles, ne nihil conferamus, mittere studemus: vile quidem munusculum, quod ad nostram attinet operam, sed unde (nisi me fallit animus) *Christi* templo, si non multum splendoris, certè non parum utilitatis sit accessurum; præsertim si ejus calculo comprobetur, de cujus unius nutu ac reatu summa rerum humanarum pendet universa. Etenim quum illud haberem perspectissimum, præcipuam spem planèque sacram, ut aiunt, ancoram, restituendæ sartiendæque *Christiane* religionis in hoc esse sitam, si quotquot ubique terrarum *Christianam* philosophiam profitentur, in primis auctoris sui decreta, ex Evangelicis Apostolicisque literis imbibant, in quibus sermo ille coelestis, quondam è corde Patris ad nos profectus, adhuc nobis vivit, adhuc spirat, adhuc agit & loquitur, sic ut meâ quidem sententiâ nusquam alias efficacius aut præsentius: ad hæc, quum viderem salutarem illam doctrinam longè purius ac vividius ex ipsis peti venis, ex ipsis hauriri fontibus, quam ex lacunis aut rivulis, *Novum* (ut vocant) *Testamentum*, universum ad *Græcæ* originis fidem recognovimus, idque non temerè neque levi operâ, sed adhibitis in consilium compluribus utriusque linguæ codicibus, nec iis sanè quibuslibet, sed vetustissimis simul & emendatissimis. Et quoniam novimus in rebus sacris, religiose quoque versandum esse, nec hac contenti diligentia, per omnia veterum Theologorum scripta circumvolantes, ex horum citationibus aut expositionibus subodorati sumus, quid quisque legisset aut mutasset. Adjecimus *Annotationes* nostras, quæ primum Lectorem doceant, quid quâ ratione fuerit immutatum: deinde, si quid aliqui perplexum, ambiguum aut obscurum, id explicent

A atque enodent. Postremò quæ obfissent, quo minus proclive sit in posterum depravare, quod nos vix credendis vigiliis restituissemus. Quamquam, ut ingenuè dicam, quicquid hoc est operis videri poterat humiliter quam ut ei dicandum esset, quo nihil majus habet hic orbis: nisi conveniret, ut quicquid ad religionem instaurandam pertinet, haud alii consecratur, quam summo religionis Principi, & eidem assertori. Neque metus est, ne munus hoc nostrum quaecunque, sis aspernatus, qui non loco tantum referas illum, qui donaria non precibus sed animis solitus est æstimare, qui duo minutula pauperulæ viduæ, splendidis & optimis divitum donariis prætulit. Jam an non quotidie videmus inter auro gemmisque radiantia Regum donaria pratensisbus flosculis, aut hortensibus herbulis concinnatas corollas suspendi divi, quas re tenuis, pietate dives offert plebecula? Alioqui quicquid illud est, seu magnum, seu pusillum, seu ludicrum, seu serium, quod hujus ingenioli fundus produxerit; id omne, ut nullus dedicem, suapte jure sibi potest vindicare, summus ille apud suos, virtutum ac literarum omnium *Mæcenat* & antistes *Guilielmus Vuaranus* Archiepiscopus *Canuariensis*, totius *Angliæ* non tituli tantum honore primas, ac tunc sanctitatis legatus, ut vocant, natus: cui meipsum quoque quantum sum deo, non modò universum studii mei proventum. Siquidem is (ut ne dicam interim, cujusmodi tum publicè tum privatim in me fuerit) id præstat suæ *Britanniæ*, quod *Leo* præstat orbi terrarum: quodque *Mediceæ* domus jam olim est *Italia*, vel hoc nomine terrarum omnium felicissimæ, hoc is suis est *Angliæ*, ceu salutare quoddam sydus, ab ipsis fati in hoc datus, ut eo Præside, quicquid est bonarum rerum repulset ac suboleat. Nam perinde quasi uno in homine plures sint heroes, & in unico pectore non simplex inhabitet nomen: ita miris modis Archiepiscopum gerit ecclesiæ, Legatum sedi *Romane*, Consiliarium regis, Cancellarium justitiæ, *Mæcenatens* studiis; cujus operâ potissimum factum est, ut insula jam olim viris, armis, opibusque pollens, nunc optimis item legibus, religione, moribus, ad extremum ingeniis omni literarum genere perpolitis, adeo floreat, ut cum quavis cæterarum regionum possit ex æquo contendere. Verum quo latius hujus laboris nostri manaret utilitas, visum est, mi nominis apud omnes sacrosancti, ceu lenocinio quodam ad publicam orbis abuti commoditatem, præsertim quum hæc vocet ipsa quoque rei ratio, quod pulchrè congruebat, ut illius auspiciis hæc *Christiana* philosophia derivetur ad omnes mortales, qui *Christiana* religionis teneret arcem, ac per eum proficeretur doctrina coelestis ad universos homines, per quem *Christus* nos voluit accipere, quicquid homines è terris evehit in cælum. Quamquam adeo quid tandem vetat, quo minus hic liber geminâ commendatione fultus, hoc etiam felicius & auspiciatius exeat in manus hominum, si duobus totius orbis summatis viris communiter fuerit consecratus? quandoquidem aris templisque videmus hoc plus accedere majestatis ac venerationis, quod pluribus simul divi sint dedicata. Jam hoc quantumlibet novum videatur, modò publicæ conducat

conducatur militati. Et ea est *Leonis* modestia facilitasque, ut hac parte non minus sit maximus, quàm eam quàm maximos omnes longo superat intervallo. Et ea est Archiepiscopi in omni decorum genere præstantia, ut *Leonem* omnibus numeris summum, non alius magis deceat collega. Postremo, si fas est apud tantum Principem non nihil *Thrasius* de comœdia referre, quantumvis in speciem humilis videatur hic meus labor, tamen confido futurum, ut attentus Lector aliquanto plus deprehendat in secessu, quàm primâ statim fronte præ se ferat opus. Sed ne celsitudinem tuam jugi sollicitudine terrarum orbi consulentem, longiori sermone remorans, in publica peccem commoda, quod reliquum est, cum plebeio Lectore transigam: sed prius illud apprecatus, ut cujus providentiâ *Leo X.* contigit sublevandis rebus mortalium, idem cum nobis & quàm maxime longævum esse velit & felicissimum. *Basilea*, Calendis Februariis, anno restitutæ salutis millesimo quingentesimo decimosexto.

*Dilecto filio Erasmo Rot. sacra Theologia
Professori Leo PP. X.*

Epist. 80. Dilecte fili, salutem & Apostolicam benedictionem. Valde nos delectârunt lucubrationes tuæ in *Testamentum Novum* jampridem editæ, non tam quia nostro nomini dicatæ fuerant, quàm quod non vulgari, sed novâ & insigni quadam eruditione præstabant, omniumque doctorum calculo plurimum laudabantur. Quas nuper à te recognitas, & pluribus additis Annotationibus locupletatas, illustratâque fuisse, certiores facti non mediocriter gavisi fuimus, ex prima illa editione, quæ absolutissima videbatur, conjecturam facientes, qualis hæc futura, quantumve boni, sacre theologiæ studiosis, ac orthodoxæ fidei nostræ sit allatura. Maacte igitur istius animi tui esto, ac publicæ utilitati studens, operi tam sancto, ut in lucem exeat, sedulo invigila, dignam quidem tot laborum mercedem ab ipso Deo relaturus: à nobis verò meritam commendationem & cunctis *Christi* fidelibus perpetuam laudem consecuturus. Datum *Rome* apud Sanctum *Petrum*, sub annulo Piscatoris. Die decimo Septemb. millesimo quingentesimo decimo octavo, Pontificatus nostri anno sexto.

In Annotationes Novi Testamenti.

Des. Erasmus Rot. pio Lectori S. D.

Epist. 81. Quanquam id pro nostra virili, in ipso statim huius operis vestibulo fecimus, tamen haud abs te fuerit, denuò Lectorem commonere paucis, & quid illum in hisce commentariolis oporteat expectare, & quid nobis vicissim ab ipso præstari conveniat. Primum Annotationunculas scribimus, non Commentarios; & eas duntaxat, quæ ad lectionis sinceritatem pertinent, ne quis ut improbus conviva pro merenda cenam efflagitet, & requirat à nobis quod ab argumenti suscepti professione sit alienum. Hanc in præsentia fabulam agendam suscepimus. Proinde ut nobis argumento serviendum fuit, ita par est, ut candidus & comis Lector, seu commodus spectator, faveat agentibus, & præsentî scenæ sese accom-

A moder. *Testamentum*, quod vocant *Novum*, omniquâ licuit diligentia quâque decuit fide recognovimus, idque primum ad *Græcam* veritatem, ad quam ceu fontem si quid inciderit confugere, non solum illustrium Theologorum exempla suadent, verumetiam toties monent. *Hieronymus* & *Augustinus*, & ipsa *Romanorum* Pontificum decreta jubent: Deinde ad fidem vetustissimorum *Latine* linguæ codicum, quorum duos exhibuit eximius ille divinæ Philosophiæ mythes *Joannes Coletus*, *Paulina* apud *Londonium* ecclesiæ Decanus, adeo præcis literarum typis, ut mihi ab integro discenda lectio, & in volutandis elementis fuerit repuerascendum. Tertium præbuit illustrissima virago *Margareta Caroli Cæsaris* amita, cujus in hac editione tertia frequenter adduximus testimonium *Aurei Codicis* titulo, quod totus & auro sit convestitus, & aureis literis pulchrè descriptus. Mox aliquot miræ vetustatis exhibuit *Brugis*, ut antiquissimum, ita longè celeberrimum collegium, divi *Donatiani*. Nam ante, codicem bellè castigatum præbuerat collegium *Corfendonkense*, præter eos quos nobis eruditissimi fratres *Amerbachii* communicarant. Non igitur ad animi nostri somnium emendavimus quædam, sed ad horum quos recensui codicum fidem: & aliorum his similium, quos non perinde refert memorare. Postremo ad probatissimorum omnium suffragiis auctorum, vel citationem, vel emendationem, vel enarrationem, nempe *Origenis*, *Chrysostomi*, *Cyrilli*, *Hieronymi*, *Ambrosii*, *Hilarii*, *Augustini*, *Theophylacti*, *Basilii*, *Bede*: quorum testimonia compluribus locis in hoc adduximus, ut cum prudens Lector perspexerit certis in locis nostram emendationem cum illorum iudicio consentire, in cæteris item nobis habeat fidem, in quibus haud scio an casu factum sit, ut illi nihil annotarint, aut alioqui suffragati fuerint. Verum quoniam sciebam hominum more fieri, ut cum omnibus in rebus, tum præcipue in studiis semper offendant novitas, & veterem illum gustum ac familiarem notamque, sicut aiunt, salivam plerique requirant; deinde perpendens quanto facilius sit, his præsertim temporibus, emendatos libros depravare, quàm depravatos emendare, sacris libris recognitis, hos velut indices anneximus: partim ut Lectori faceremus satis reddidit ratione, quid cur mutatum sit, aut certè placere nos, si quid fortè offenderit, ut varia sunt mortalium tum ingenia, tum iudicia; partim ut operis incolumitati consuleremus, ne posthac cuius in proclivi esset rursus vitare, quod tantis sudoribus fuerat utcumque restitutum. Primum igitur si quid librorum vel incuriâ vel incertiâ, si quid temporum injuriâ vitiatum comperimus, id non temere, sed omnia quæ licuit, subodorati, germanæ reddidimus lectioni: si quid obscurius dictum occurrit, illustravimus: si quid ambiguum dictum ac perplexius, id explicuimus: si ubi varietas exemplariorum, aut diversa distinctio, aut ipsa sermonis ambiguitas varios gignit sensus, sic eos aperuimus, ut ostenderemus quid nobis magis probaretur, cæterum Lectori iudicium deferentes. Et quanquam ab Interprete quisquis is fuit, ob inveteratam & receptam editionem non libenter dissentimus, tamen si ubi res ipsa palam clamitat illum vel dormitasse, vel hallucinatum fuisse, non veriti

sumus & hoc indicare Lectori, ita patrocinantes veritati, ut in neminem simus contumeliosi. Sollicitissimos evidentes ac prodigiosos submovimus, & ita sermonis elegantiam ubique, quantum licuit, secuti sumus, ut nihilo minor esset simplicitas. Neque piguit, ubi *Græci* sermonis vel *idiotæ*, vel *lupæ* aliquid habet, quod ad mysterii rationem pertinet, commonstrare & aperire. Denique testimonia *Veteris Instrumenti*, quæ non pauca citantur, vel ex interpretatione *Septuaginta*, vel ex ipsis *Hebræorum* fontibus, si quando illorum editio cum *Hebræica* dissentit origine, contulimus & excussimus: quanquam id quidem in *idiotæ* dicitur, ut *Græcorum* habet Proverbum; nihil enim alienius ab ingenio moribusque meis, quam ad exemplum *Æsopica* corniculæ alienis me vendicare plumis. Hac igitur in parte cum primum hoc opus edereamus, nonnihil adjuti sumus operâ subsidiariâ viri non solum pietate, verum etiam trium peritiâ linguarum eminentis, hoc est, veri Theologi *Joannis Oecolampadi Vinimontani*, quod ipse in literis *Hebræicis* nondum eò processeram, ut mihi judicandi sumerem auctoritatem. Equidem haud nesciebam, has minutias & cœn spinas longè plus habere sudoris quam gloriæ, neque multum gratiæ ex hoc genere laboris solere redire ad autorem, tum Lectori magis usui esse quam voluptati. Verum si nos tantum cadii publicæ utilitatis respectu devoravimus, par est nimirum, ut Lector item, vel suæ utilitatis causâ nonnihil molestiæ decoquat, & cum animum quem nos juvandi aliis præstitimus, ipse præstet sibi suoque cōmodo. Sunt hæc quæ tractatus minutissima, fateor, sed ejus generis, ut minore propemodum negotio magna illa tractari poterint, quæ sublimes Theologi magno supercilio, buccis cypho crepantibus solent *innotare*. Ad hæc, ejusmodi, ut ob has minutissimas minutias, & illa maxima fuerint aliquoties excutienda. Minima sunt, verum ob hæc minima, videmus maximos etiam Theologos nonnunquam & labi insigniter & hallucinari. Quemadmodum & locis aliquot indicavimus, non uti quenkumque insectemur (qui morbus ab opere *Christiano*, imò à tota vita *Christiana* quàm longissime debet abesse) sed ut paucis exemplis, citra cujusquam contumeliam adductis, nostram fidem Lectori probemus, nè quis has cœn nugas contemnat, quandoquidem re verâ juxta *Flocci* dictum, — *ha nuga seria ducunt*. Cur in ciborum apparatu tam morosi sumus, in cultu minimis etiam offendimur, in re pecuniaria nihil est tam minutum, cujus non habeatur ratio, in solis literis divinis displicet hæc diligentia, placet neglectus? Ut nè dicam interim eam esse rei majestatem, ut nulla pars tam humilis esse possit, quæ sit homini pio fastidienda, imò quæ non reverenter ac religiosè tractanda. Humi reptat, inquit, in verbulis ac syllabis discruciat. Cur nullum ejus verbum contemnendum docimus, quem verbi titulo colimus & adoramus? Præsertim cum ipse nè minutissimum quidem Iota, aut apiculum in vatum abiturum testatus sit. Infima pars est, quam vocant literam, sed huic cœn fundamento mysticus insititur sensus. Rudera sunt, sed his ruderibus admirandi illius ædificii moles angusta fulcitur. Divus *Hieronymus* eximios aliquot *Græci* scriptores taxat, quod, historico contempto sensu, suo arbitratu maluerint in allegoriis ludere: sc̃que ipsum deplorat, quod calidus adhuc juvenis, Prophetam

A *Abdiam* allegoricè fuisse interpretatus, cujus nesciret historiam. Ut in vilissima concha preciosum later margaritum, ut sub frivola siliqua nobile tegitur granum, ut sub arida minxque tunica, tam miranda seminis vis latet: ita in verbis, ut apparet plebeis, in syllabis, in ipsis denique literarum apiculis, ingentia divinæ sapientiæ mysteria condita sunt. Qui miratur, cur spiritus ille divinus suas opes his involucris tegere voluerit, idem miretur, cur æterna sapientia pauperis, humilis & contempti damnetur; hominis personam assumpserit. Ut hæc minuta sciret divus *Hieronymus*, nec *Judaum*, eumque nocturnum aspernatus est doctorem, nec ullum fugit laborem. Ob has minutias divus *Augustinus*, jam Episcopus, jam senex ad puerum sibi fastiditas *Græci* literas reversus est. Ob has *Origenes*, jam cantus & senex cœn repuerascens ad *Hebræa* linguæ descendit elementa, *Catonem* etiam illum *Romanum* superans. Ad has minutias libenter alludit *Ambrosius*, resistit *Hilarus*. Has passim excutit, in his piâ curiositate philosophatur, ille non ore tantum aureus *Chrysostomus*. Et *Cyrillus* hunc securus, grande mysterium ex articulo *Græco*, id est, piceâ literulâ, depromit, hinc velut inevitabile telum mutuatur, quod torqueat in hæreticos. Ut nè dicam interim, quod dum hæc ex professo curamus, illa tamen aliquoties obiter aperiantur; etenim quemadmodum qui sententias enarrant, coguntur aliquoties verborum explicare rationem, ita nos dum in verbis explicandis versamur, cogimur interim & sententiarum vim aperire. Denique hæc gravioribus oris & cœptis jam olim in *Paulum* commentariis præparamus. In quibus fortassis apparebit, utrum judicio, an casu ad has minutias descenderim. Sed age, fingat me qui vult, nihil aliud præstare potuisse, & vel ob ingenii tarditatem, & frigidum circum præcordia sanguinem, vel ob eruditionis inopiam, infimam hanc sumpsisse provinciam, tamen *Christiani* pectoris est, quaecumque officium boni consulere, quod piâ sedulitate præstatur. *Christus* conjectus in gazophylacium à pauperula quadrantem laudavit, rem per se vilissimam animo æstimans offerentis. In re vehementer præclara, vel extrema functio splendida est. In regis, & qui verum, & qui coquant habenter honesti. Cæterum in domo Dei, quæ tandem functio fastidienda videri potest? Nos rudera comportavimus, sed ad structuram templi Dei. Alii locupletiores, ebur, aurum, marmor, & gemmas addituri sunt. Nos viam ante salbris ac lamis molestam, industriâ nostrâ contravimus, sed in qua deinde magni Theologi commodius essedis ac mannis videntur. Nos circi solum æquavimus, in quo jam inoffensus præclaras illas suæ sapientiæ pompas edant. Nos novalem antehac spinis ac lappis incōmodum sarculo repargavimus, quo facilius illi felicem exerceant segetem. Nos campum aperuimus, amoliti quæ obstabant, in quo qui volent posthac arcana explicare literas, vel colludant liberius, vel congregiantur expeditius. Quibus verus illa Theologia magis arridet, si magnum habeat adminiculum, quod nitetur eludendi. Rursus qui juxta parabolam evangelicam dicit, *vetus vinum novum est*, & hujus recentioris Theologiæ studio veterem negligit, habet is quoque quo sua quæ mavult, certius ac fidelius tractet. Et ut nihil hinc accedat commoditatis, nihil certè perditurus est de suo, si hæc accesserint, iis qui matum divinas

divinas literas de purissimis fontibus, quam ex quilibet cunq̃ue rivulis ac lacunis haurire, toties aliunde aliò transfusis, nè dicam ungulis suum & asinorum perturbatis. Ut gratius est pomum, quod tuis manibus ex ipsa matre decerpseris arbore; ut dulcior aqua, quam ex ipsa vena subscatentem hauseris; ut jucundius vinum, quod ex eo deprompseris dolio in quo primum fuerat conditum: ita divinæ literæ, nescio quid habent nativæ fragrantie, nescio quid spirant summi ac genuini, si eo sermone legantur, quo primum scripserunt ii, qui partim è sacro illo ac cœlesti hauserunt ore, partim ejusdem afflati spiritu nobis tradiderunt. Si Christi sermones extarent *Hebraicis* aut *Syriacis*, hoc est, iisdem verbis proditi quibus ille locutus est, cui non cordi foret in illis philosophari, & non solum verborum vim ac proprietatem, verum singulos etiam apices excutere? Certe quod huic est proximum habemus & negligimus. Si quis ostendet Christi vestem, aut pedis vestigium, procumbimus, adoramus, exosculamur. At qui ut universas illius vestes, & totam maternæ domus supellectilem proferas, nihil est quod *Christum* expressus, efficacius, absolutius referat, exprimat, representet, quam Evangelistarum & Apostolorum literæ. Proinde illi cui aut non licet, aut non liber, in his sacris versari deliciis, certè nè obstrepat, nè obturbet, nè invidet meliora conantibus. Amplectantur ipsi quod amant, habeant, fruantur. Nemo vetat. Nos illis hæc non scripsimus. Sed erunt è diverso quibus hæc admodum parca videantur, & malint nihil cum editione vulgata convenire. Verum non hoc egimus ut sermo politior esset, sed ut emendatior ac dilucidior: nec erat hic in scyrpo, quod auctor, querendus nodus. Quin illud potius optandum est omnibus, ut nihil usquam sit obvium in sacris literis, quod hanc operam postulet. In Evangeliiis, quoniam per se dilucidus ac propè semet explicans historiarum tenor simplici & inaffectato sermone profuit, nè fieri quidem potuit, ut admodum multa vitare potuerit, vel interpretes vel librarii. Quamquam hæc ipsa, si quis ad summam expendat, nimium etiam multa sunt, illic ubi nullum oportebat subesse scrupulum. Ceterum in Epistolis Apostolicis ob sermonis pariter & sententiarum obscuritatem, plura necesse fuit immutare. Nos interim adnotandi diligentiam ita moderati sumus, ut nec superstitione molesti, nec in diligentia diminuti videremur. Rem autem omnem quam potuimus paucissimis verbis indicavimus magis quam explicavimus, nè negotio suapte naturâ parum amœno, loquacitatis quoque tadium adderemus. Pium est opus, *Christianum* est opus. Proinde te quæso, Lector optime, ut tu quoque vicissim piis aures, & *Christianum* pectus ad legendum adferas. Nè quis hæc eo animo in manus sumat, quo fortassis sumit *Noctes Gellianæ*, aut *Angeli Politiani miscellaneæ*; videlicet quo nervos ingenii, vim eloquentiæ, & eruditionem retrusam velut ad *Lydenum* exigat lapidem. In re sacra versatur, & in ea re, quæ simplicitate puritatq̃; potissimum est orbi commendata. In qua ridiculum sit humanam eruditionem ostentare velle, impium humanam jactare eloquentiam, quam etiam si forsitan adesset, dissimulare conveniebat, nè quis merito possit obijcere, *is qui præcipit*. Simplici paroque studio tradidimus hæc *Christianis* auribus, quo posthac in sacrosancta hæc Philosophia, & plures versarentur, & libentius,

A denique ut minore cum negotio, ita majore cum fructu. *Christum* ipsum, quo teste & adiutore molimur hæc, parum mihi propitium imprecor, nili ex hiis laboribus adeo nihil veniamur emolumenti, ut magnam etiam certamq̃; rei pecuniariæ jacturam scientes ac volentes acceperimus. Porro famæ dulcedine tantum abest ut titillemur, ut nè nomen quidem nostrum fuerimus ascripturi, ni veriti fuisset nec hac ratione operis minueretur utilitas; quod apud omnes suspecta res sit liber *Christianus*. Nos ad utrumque juxta parati sumus, ut vel rationem reddamus si quid rectè monuimus, vel ingenuè confiteamur errorem, sicubi lapsi deprehendimur. Homines sumus, & humani nihil alienum à nobis esse ducimus. Hoc igitur animo cum ego dederim hæc, optime Lector, fac ut tu quoque simili accipias. Ea res utrique nostrum commodò futura est. Nam & tu plus capies utilitatis, si libenter & candidè quod donatur acceperis, & me mearum vigiliarum minùs pœnitebit, si cognovero bonis usui fuisse. Quod si quis existeret, vel adeò præfractus ac morosus, vel adeò durus & iniquus, ut nullis incantamentis deliniri queat, ab hoc certè vel precibus impetrare nitar, ut illud saltem æquitatè tribuat piis studiis, quod tribumalia tribunt paricidis & sacrilegis. Illic turpe judicatur, si cognitionem anteverrant calculi, nec pronuntiatur, nisi causâ diligenter excusâ. Legat prius ac inspiciat, deinde, si videatur, damnet ac rejiciat. Superbum est de libro ferre sententiam, quem non intelligas, superbius & de eo quem nè legeris quidem. Vale Lector qui quis es, quem etiam atque etiam rogo, ut si quid fructus è nostris excerptis lucubrationibus, officii memor sicuti *Christiano* dignum est, me vicissim piis votis *Christo* commendes, à quo uno solidum laboris hujus præmium expectamus.

Des. Erasmus Rot. pio Lectori S. D.

E MEmini, Lector optime, & aliàs alicubi testificatum esse, me plurimum dissentire ab iis, qui laicos & illiteratos in totum putant submovendos à lectione sacrorum voluminum; nec admittendos ad hæc adyta, nisi paucos *Aristotelicâ* Philosophiâ, scholasticâq̃; theologiâ multis annis detritos. Equidem in præsentia non digladiabor cum iis, qui hos potissimum judicant idoneos legendis & enarrandis voluminibus arcanis, quod ingenium adferant humanis disciplinis exercitatum. Sit ita sanè, modò eas per ætatem sobriè modicèq̃; attigerint: modò nè in illis consenserint, modò nè plus satis illis tribuant, modò absit supercilium & cæcus amor sui: modò simplex & purus sit oculus, quo in Scripturis arcanis conspicitur Deus, neq̃; animus sit mundanis affectibus viciatus, à quibus resistit Spiritus ille cœlestis. Alioqui pulchrè tenebant lacras literas Scribæ & Pharisei; & interrogati de *Christo*, inconstanter proferebant è Prophe-tis testimonium: rogati de præcipuo legis præcepto, aptè respondebant. *Caiaphas* etiam vaticinium edidit de mundo *Christi* morte redimendo. Sed videntes non videbant, quod oculos haberent livore, odiòque viciatos: audientes non audiebant quod aures haberent malarum cupiditarum sordibus obturatas: intelligentes non intelligebant, quod mentem haberent ambitionis & avaritiæ tenebris obczcatam. Nec ulli pertinaciùs obstiterit *Christo*, quam qui præcipuè tenebant

Epist. 81.

(Iiii a eot

eos libros, in quibus & promissus fuerat, & ad-
umbratus. Sed non ideo damnanda est sacrarum
literarum exacta cognitio, si quidam suo vicio
sibi vertunt in perniciem, quod suapte naturâ
bonum est ac salutiferum. Ut igitur iis detur
primus locus in docendo, non video tamen cur
adiotæ sint ab Evangelicis præcipuè literis, ceu
prophani à sacris submovendi, quæ doctis pariter
& indoctis, quæ *Græcis* æquè ac *Scribis*, quæ ser-
vis itidem ut liberis, quæ feminis simul & viris,
quæ plebeis non minus atque Regibus proditæ
sunt. Quod docent, ex æquo ad omnes perti-
net: quod pollicentur, pariter ad omnes perti-
net. Et ita proditæ sunt, ut citius intelligan-
tur ab idiota pio modestoque, quàm ab arro-
gante Philosopho. *Judeorum* est populum ocla-
re sua mysteria, qui in umbris versabantur. E-
vangelica lux premi non sustinet. Olim in san-
cta sanctorum unus ingrediebatur sacerdos: At
ut templi velum in morte Domini scissum est,
ad ipsum usque *Christum*, qui verè sanctus est san-
ctorum, & sanctificator omnium, datus est o-
mnibus aditus: & exaltatus à terra, omnia tra-
hit ad se, qui cupit omnes salvos facere. Excla-
mant indignum facinus, si mulier aut corarius
loquatur de sacris literis. At ego puellas quasdam
audire malletm de *Christo* loquentes, quàm quos-
dam summos vulgi opinione *Rabinos*. Cur nos
sumus immitiores *Judeis*? Illi serebant puerum
Jesum in medio doctorum respondentem & in-
terrogantem, cum nihil adhuc in eo divinum su-
spicarentur. Increpat ille discipulos suos, qui
prohiberent pueros adire se: *Talium est enim*, in-
quit, *regnum celorum*. Neque nos igitur arceamus
parvulos ab evangelica lectione. Fortasse
Jesum & illos complecti dignabitur, sacrisque su-
is manibus contingere, ac benedicere. Hæc ætas
Phariseis obtreçantibus Domino cecinit gratum
Osanna. Ex hoc genere delegit evangelicæ Phi-
losophiæ discipulos, non solum piscatores, &
indigabiles, sed etiam naturâ tardiusculos, quod
multis argumentis liquet ex evangelica narrati-
one. Pro his parvulis gratias agit Patri: *Confite-
ber tibi Domine celi & terra, quod absconderis hæc à
sapientibus ac prudentibus, ac revelaris ea parvulis*,
hoc est, juxta mundi iudicium, stultis. Sæpe-
numquid qui mundo contemptissimi sunt, apud
Christum summo in precio sunt. Et quos mundus
habet pro doctissimis, *Christo* sunt idiotæ. De
quibus loquitur *Paulus*, scribens *Romanis*: *Eva-
nuerunt in cogitationibus suis, & obtenebratum est
insipiens cor eorum; dicentes se esse sapientes, stulti
facti sunt*. Neque verò hæc dixerim, quo bonis
doctoribus adimam auctoritatem suam, aut idio-
tis quibuslibet addam animos, ut sibi vindicent
scientiam Scripturæ mysticæ, suæque prudentiæ
innitentes, aspernentur doctores ecclesiasticos.
Habet humana sapientia supercilium suum, sed
habet & idiotarum inscitia non minus arrogans
supercilium suum. *Paulus* non patitur mulierem
loqui in cœtu ecclesiastico, nè discendi quidem
gratiâ: taxatque mulierculas oneratas peccatis,
semper discentes, nec unquam ad scientiam ve-
ritatis pervenientes. Contra, divus *Hieronymus*
& virgines, & viduas, & conjugatas hortatur ad
lectionem sacrorum voluminum, & tamen que-
ritur hujus scientiæ professionem passim ab indi-
gbris arrogari: *Hanc*, inquit, *garrula anus, bene*

A *delirus senex, hanc supbia verborum, hanc universi
presumunt, lacerant, docent antequam discant*. Tan-
tum autem abest, ut in laico probem arrogan-
tem Scripturæ divinæ professionem, ut mihi nec
in eruditis videatur tolerabilis. Quid enim ar-
rogantius quàm ut homo se profiteatur docto-
rem rerum divinarum? Sed ut professio nec ab
eruditis usurpatur satis modeste, ita nulli non
permittendam arbitror sobriam ac piam vestiga-
tionem, præsertim eorum quæ vitam reddunt
meliolem. Porro quum in iis hortis varia gene-
ra deliciarum nascantur, decerpit sibi quisque
quod commodum est. Consideremus quos au-
ditores habuerit ipse *Christus*, nonne promiscu-
am multitudinem, & in hac cæcos, claudos,
mendicos, publicanos, centuriones, opifices,
mulieres ac pueros? An gravetur ab iis legi, à
quibus voluit audiri? Me quidem autore leget
agricola, leget faber, leget latronis, legent &
meretrices & lenones, denique legent & *Turca*.
Si hos non submoveret à sua voce *Christus*, nec ego
submovebo eos ab illius libris. Qui scis an iis
quoque veniat usu, quod accidit Eunuchis? In-
ter Veteris Testamenti libros fortassis sunt non-
nulli, à quibus sit cur arceas idiotas. Qualis est
Ezechiel, & *Canticum Sponse*, ac penè omnes li-
bri Veteris Testamenti: quod in iis frequenter
offendit vel historia in speciem absurda, vel æni-
gmatum obscuritas. Nec horum tamen lectio-
nem cuiquam *Christiane* Philosophiæ cupido in-
terdixero. Hoc certè fructus ceperint, quod in-
structiores ac paratiores venient ad ecclesiasticas
conciones: & libentius audient, in quibus agno-
scent aliqua: & facilius intelligent, quorum jam
gustum qualenacunque ceperunt. Quanquam in
libris evangelicis divina sapientia se mirè demit-
tit ad captum etiam infirmorum, ut nemo tam in-
doctus esse possit quin ad evangelicam Philoso-
phiam sit docilis. Tantum adit animus, quan-
tumvis rudis, modò simplex, modò purus, ac
vacuus ab iis curis & cupiditatibus, quæ doctissi-
mos etiam *Christo* reddunt indociles. Idiotæ pri-
usquam codicem evangelicum sumet in manum,
præcatiunculâ se præparet ad lectionem: oret ut
optimus ille *Jesum*, qui pro contemptissimis etiam
hominibus mortuus est, impartire dignetur Spi-
ritum suum, qui non requiescit, nisi super hu-
mitem ac mansuetum, & tremetrem verba ipsi-
us. Ac confirmatus consilio *Jacobi*, *Qui indiget
sapientiâ, postulet à Deo, qui det omnibus affluen-
ter, nec exprobrat*. Dicat cum Psalmographo,
*Revela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege
tua*. Item illud: *Servus tuus ego sum, da mihi
intellectum Domine*. Deinde nihil aliud venetur in
hoc saltu quàm ut seipso melior evadat. Laborat
ignorantia, observet si quid alicunde lucis afful-
geat. Torquetur odio aut livore, tenetur libi-
dine, avaritiâ, ambitione, aliôve mentis mor-
bo, hic remedium querat, & inveniet. Mœret
aliquis, hinc petat lenimen doloris, & discedat
alacrior. Hæret ac perplexus est quispiam, non
aliunde melius suppetet consilium. Tentatur quis
& periclitatur, ab Evangelio petat præsidium.
Sirit aliquis justitiâ, hic reperiet fontem purif-
simum, unde qui biberit, fiet in eo fons aquæ sa-
lientis in vitam æternam, nec amplius sitiet aquas
quæ promuntur è cisternis contritiis ac turbatis
ungulis omnium bestiarum terre. Si quis esuriat
cibum

cibum vitalem, hic est panis de celo descendens; unde qui ederet, vegetus ac robustus evadat in *Christo*, donec occurrat in virum perfectum, in mensuram plenitudinis *Christi*. Hic fons est ille paradisiacus, unde promanant quatuor amnes irrigantes universam faciem terræ. Hic est panis sermonis divini, unde *Iesus* & hodie reficit promiscuam turbam ad se confluentem, & in desertis locis sibi hærentem. Scio pastorum esse partes, panem hunc à *Christo* fractum, ac traditum distribuere populo. Sed quid si cessent pastores? Quid si vertantur in lupos? Horum est fodere puteos, & ex iis haustum liquorem doctrinæ celestis porrigere populo, ne siti pereant in deserto. Sed quid si pastores versi sint in *Philistæos*, & venas aquæ vivæ obturent injectâ terrâ? Quid faciet populus? Nimirum implorabit opem Principis pastorum *Iesu*. Vivit adhuc, nec deseruit curam gregis sui. Interpellatus publicis suorum precibus, faciet quod pollicetur apud *Ezechielem*: *Eccc ego ipse requiram oves meas, & visitabo eas, sicut pastor visitat gregem suum, in die quando fueris in medio ovium suarum dissipatarum: ceteraque quæ sequuntur in hanc sententiam apud eundem Prophetam. Oves sunt idiotæ, sed rationales: & ex iis ovibus fiunt pastores. Ac nonnunquam fit, ut ovis plus sapiat ipso pastore. Proinde ut non decet laicum seditiosè rebellare presbyteris suis, ne confundatur ordo, quem *Paulus* vult esse in corpore *Christi*: ita non decet sacerdotes exercere tyrannidem in gregem. Alioqui his erit imputanda seditio. Ergo quoties pastores funguntur officio suo, reverenter sunt audiendi, tanquam Angeli Dei, per quos nobis loquitur *Christus*. Sin infincerè docent, tamen excerptum, si quid admixtum sit boni. Sin aut omnino cessant, aut ea docent, quæ planè pugnant cum Evangelio, aut si quando per occasionem non est doctoris copia, reficiat suum quisque animum lectione privatâ. E fontibus Servatoris hauriat sibi quisque quod potest. E panibus sacris decerpit sibi quisque, quo satiet animum esurientem. Non deerit *Iesu* spiritus vel uni meditati tale quiddam in nomine ipsius, qui se promissit adfuturum, quoties duo congregarentur in nomine ipsius. Frustra vel sex millia conveniant, si non conveniant in nomine *Iesu*. Conveniunt autem in illius nomine, qui nihil aliud spectant, quàm gloriam Principis sui, & salutem æternam. Dicit mihi quispiam: *Difficilis est discretio spirituum, & angelus Satana nonnunquam transfigurat se in Angelum lucis. Fateor: & eam ob causam, nolim esse præceps iudicium. Sed tamen certissimum cuique suffragium est testimonium suæ conscientiæ. Proximum est consensus Scripturæ & vitæ Christi. Denique quædam dilucidiora sunt, quàm ut oporteat ambigere, aut requirere interpretem. Et tamen his offenduntur, qui se totos dedicârunt mundo, non ob aliud, nisi quòd officiunt institutis votisque suis. Quam enim aliam ob causam tam gravis erat Pharisæis & Scribis *Christus*, cujus doctrinâ nihil erat æquius, cujus vitâ nihil innocentius, cujus potestate nihil beneficentius? Nimirum jam illi regnum quoddam possidebant. Honorabantur ut docti, adorabantur ut sancti, dirabantur assatim, cupiebant eum statum esse perpetuum, qui tamen erat sceleratissimus. Et ideo**

A non ferebant lucem Evangelicæ veritatis, per quam videbant autoritatis suæ scenam discutendam. Huiusmodi si palam deplorati sint, quantum sit tribuendum, satis indicat *Christus*: *Sinite, inquit, illos, caci sunt cæcorum daces*. Certè Scripturarum suarum penum nulli pio claudit *Christus*, etiam si subolcus esset, qui quondam pastoribus impartit spiritum propheticum. In huius igitur libris versentur omnes qui venantur *Christianam* Philosophiam. Si succedit, age gratias Deo. Sin minus, ne protinus abjice animum, quare, pete, pulsa. Quærenti contingeret ut inveniat, petenti dabitur, pulsanti aperiet is, qui habet clavem, quâ sic aperit, ut nemo claudat: sic claudit, ut nemo aperiat. Consule proximum, si quid non assequeris: fortasse per illum tibi loquetur spiritus arcanus, qui non uno modo sese solet inserere mentibus hominum. Adsit quidem pia curiositas, & curiosa pietas, sed absit temeritas, absit præceps & pervicax scientiæ persuasio. Quod legis & intelligis, summâ hde complectere. Frivolas quæstionculas, aut impiè curiosas dispelle, si fors oboriatur animo. Dic, *Quæ supra nos, nihil ad nos*. Quomodo *Christi* corpus exierit clauso sepulchro, noli disceptare: tibi satis est quod exiit. Quomodo in sacra mensa sit corpus *Christi*, ubi ponebatur panis, noli disquirere: tibi sufficit credere quod illic est corpus Domini. Quomodo Filius sit alius à Patre, cum sit una natura, noli scrutari: tibi satis est credere Patrem, Filium & Spiritum Sanctum tres personas, sed unum Deum. Sed illud inprimis cavendum, ne Scripturam tentes ad tuas cupiditates, tuâque decreta detorquere: sed ad huius regulam potiùs tuas opiniones ac vitæ rationem attempera. Alioqui ex huiusmodi fontibus nascitur asseverandi pervicacia, nascuntur contentiones, nascuntur dissidia & odia, nascuntur hæreses, fidei simul & *Christiana* concordia venena. Neque tamen proxinus accendi sunt à sacris libris idiotæ, si quis exortus fuerit, qui per hanc occasionem prolapsus sit in errores. Neque enim istud lectionis vitium est, sed hominis. Nec olim ideo veritum est Evangelium in templis recitari, quòd hinc hæretici præci hauserint errorum suorum semina. Nec ideo prohibentur apes à floribus, quòd ex iis aliquando venenum sugat aranea. Legant igitur omnes, sed qui volet cum fructu legere, legat sobriè, legat non oscitanter, velut historiam aliquam humanam, ad se nihil attinentem; sed avidè, sed attentè, sed assiduè. Tanquam pius *Iesu* discipulus, asseclatur illum per omnia vestigia: observet quid agat, quid loquatur: subodoretur, vestiget, scrutetur singula, & repetiet in simplicissima illa rudique Scriptura consilium ineffabile sapientiæ celestis: videbit in illa stultitia Dei, si fas est ita loqui, primâ fronte humili & contemnendâ, quòd longè superet omnem prudentiam humanam, quamvis sublimem & admirabilem. Nihil autem illic narratur, quòd ad unumquemque nostrum non pertinet: nihil illic geritur, quòd quotidie non geritur in vita nostra, rectius quidem, sed verius. Nascitur in nobis *Christus*, nec defunt *Herodes*, qui tenerum adhuc & lactantem conantur occidere. Grandescit & proficit gradibus ætatem. Sanat omne morborum genus, si quis modò cum fiducia imploret illius opem. Non repellit ille leprosos, non dæmoniacos, non sanguinis profluvio impuros, non cæcos, non claudos. Nullum est animi

viciū tam tetrum, tam immedicabile, quod ille non tollat, Il dicamus illi ex animo, *Jesu fili David, miserere*: Et, *Domine, si vis potes mundare*. Quin & mortuos excitat ad vitam. Docet, terret, minatur, blanditur, consolatur. Habet & nunc *Judeos* suos, qui non ferunt illius luce obscurari suum *Mosen*. Habet *Scribas & Phariseos*, qui insidientur. Et utinam non habeat plures quā duos *Annas & Caiaphas*. Habet *Isariotes* suos, qui sanguinem innoxium pecuniā vendant. Nec deest *Pilatus* & cohors, per quam flagelletur, conspuatur, & crucifigatur. Habet interim & pusillum gregem suum, ex ipso pendentem. Habet qui dicant: *Domine, quò ibimus, verba vite aeterna habes*. In hujusmodi Philosophia profuerit omnibus versari, quamlibet idiotis aut illiteratis. Nec deerit sobriè versantibus unctio, quæ doceat illos de omnibus quæ pertinent ad salutem æternam: juxta vaticinium *Jobelis*: *Effundam de spiritu meo super omnem carnem, & erunt omnes viri docti*, hoc est, *divinitus docti*. *Paulus* non vult prohiberi spiritum, sed optat ut prophetent omnes. Et *Moses* rogatus, ut prohibeat *Heldad & Modad* à Prophetia: *Quis*, inquit, *tribuat, ut omnis populus prophetae*, & det eis *Domini spiritum suum*? Quidam piaculum arbitrantur, si sacri libri vertantur in linguam Gallicam, aut Britannicam. Sed Evangelistæ non veriti sunt *Græcè* scribere, quod *Christus Syriacè* loquutus est. Neque *Latini* veriti sunt Apostolorum sermonem in *Romanam* linguam vertere, hoc est, promiscuæ multitudini prode. Neque *Hieronymus* religio fuit sacras literas *Dalmaticè* vertere. Equidem cupiam in omnes verti linguas. Cupit *Christus* suam Philosophiam quā latissimè propagari. Pro omnibus mortuus est: ab omnibus cognosci desiderat. Ad id conducet, si aut illius libri verrantur in omnes omnium gentium linguas: aut Principum operà fiat, ut tres linguæ, quibus potissimum credita est divina Philosophia, discantur à populis omnibus. Hoc si paucis annis potuit *Romanorum* Principum industria, ut *Galli, Germani, Hispani, Afri, Egyptii, Asiani, Cilices, Palaestini, Latini* *Græcè* quoque loquerentur, etiam vulgo: nec ob aliud, nisi ut commercio linguarum commodius propagaretur imperium non diu duraturum; quanto justius hoc nobis curandum est, quo *Christi* imperium sine fine mansurum, per omnes orbis regiones proferatur? quod nunc nescio quibus de causis sic in angustum contractum est, nisi quod, ut suspicor, homines sunt, qui malant sub *Christi* prætextu regnum mundanum tenere in arcto orbis angulo, quā *Christum* ipsum toto terrarum orbe regnare. Sed de hoc aliàs fortasse tempestivus dicetur. Nunc ut quod institui pergam: Cur indecorum videtur, si quisquam sonet Evangelium eā linguā quā natus est, & quam intelligit; *Gallus Gallica, Britannus Britannicā, Germanus Germanicā, Judæus Judæicā*? Mihi magis indecorum vel ridiculum potius videtur, quod idiotæ & mulierculæ, Phitaci exemplo, Psalmos suos & precationem Dominicam *Latine* murmurant, quum ipse quod sonant, non intelligant. Ego cum Divo *Hieronymo* sentiens, citius gratuler gloriæ crucis, magnificumque cum patris ac triumphale doxerim, si linguis omnibus ab omni hominum genere celebretur. Si stivam tenens arator aliquid suā linguā decantet de psalmis mysticis. Si textor assidens telæ,

A nonnihil ex Evangelio modulans soletur laborem. Hinc naucerus affixus clavo cantillet aliquid. Denique ad colum sedenti matronæ, sodalis aut cognata hinc recitet aliquid. Quid alienius à mysteriis prophetarum, quā *Eunuchus* ille *Caudaces* Reginæ, in regia nutritus, muliebribus obsequiis addictus, denique *Aethiops*, quæ gente vix ulla effrimentior; tamen dum delicatus curru vehitur, legit *Esaiam* de *Christo* vaticinantem.

B Non intelligebat scripturæ sensum homo prophanus & idiota: & tamen quoniam pio studio legebat, subito mittitur illi *Philippus* interpretes, vertitur *Eunuchus* in virum, tingitur aqua, & arer *Aethiops* niveo agni immaculati vellere induitur; subitoque ex mancipio prophanz Reginæ, fit servus *Jesu Christi*. Jam quod tam multos habemus *Christianos* adeo rudes, ut non multò plus teneant sapientiæ *Christianæ*, quā ii qui sunt *Christiani* à professione alienissimi, magna ex parte imputandum arbitror sacerdotibus. Videorque mihi videre viam, quā fieri possit, ut post hæc paulò minus inidoneos habeamus sacre lectioni: videlicet si summa fidei ac doctrinæ *Christianæ*, lucidā brevitate, & doctā simplicitate proponeretur quotannis populo *Christiano*. Et ne vitio concionatorum depravaretur aliquid, libellum confici velim à doctis ac integris viris, qui multitudini voce sacerdotis recitaretur. Eum concinnari cupiam non ex humanis lacunis, sed ex fontibus Evangelicis, ex Apostolicis literis, ex Symbolo, quod ab Apostolis proditum sit, nescio: certè, majestatem ac puritatem Apostolicam præ se fert. Hoc, opinor, non in tempestivè fieret feriis Paschalibus. Atque hoc præstaret, opinor, quam populum ineptis, nonnunquam & obscenis jociis ad cachinnos concitare. Quem morem, nescio quis cacadamon invexit in Ecclesiam. Nam & si populus aliquā voluptate retinendus est, atque etiam excitandus nonnunquam tamen hujusmodi ludicris excitare risum, scurrarum est, non Theologorum. Quin & illud mihi videtur non mediocriter ad hanc rem conducendum, si pueri baptizati, quum jam ad pubertatem pervenerint, jubeantur hujusmodi concionibus adesse, in quibus illis dilucidè declaretur, quid in se continent professio Baptismi. Deinde diligenter privatim examinentur à probis viris, satis ne teneant, ac meminerint ea quæ docuit sacerdos. Si comperientur satis tenere, interrogentur ratiū ne habeant, quod susceprores illorum nomine polliciti sunt in Baptismo.

F Si respondeant se ratum habere, tum publicè renovetur ea professio, simul congregatis æqualibus, idque ceremoniis gravibus, aptis, castis, seriis, ac magnificis; quæque deceant eam professionem, quā nulla potest esse sanctior. Quid enim sunt humanæ professiones, nisi simulachra quædam hujus sanctissimæ professionis, hoc est, revocamenta quædam *Christianismi* prolapsi ad mundum. Narrant monachi suas professiones hujusmodi ceremoniis imititiis commendare populo: & sic agunt hanc fabulam, ut nonnunquam erumpant lachrymarum spectatoribus. Quanto magis id facere convenit in hac longè religiosissima professione, quā non homini, sed *Christo* damos nomina: nec juramus in regulam *Francisci*, aut *Benedicti*, sed in regulam Evangelicam? Ita fiet, ut adolescentes intelligant, quid Principi suo præstare debeant, & quibus studiis eniti ad veram pietatem. Et interim

terim majoribus etiam succurrer, quot modis à suis votis exorbitarint. Aguntur nunc in templis quibusdam comœdiæ, mihi non prorsus improbatæ, de *Christo* resurgente, de ascendente in cœlum, de misso Spiritu sancto. Quàm verò magnificum esset hoc spectaculum, audire vocem tot juvenum sese *Jesu Christo* dedicantium, tot tyronum in illius verba jurantium, abrenunciantium huic mundo, qui totus in malitia positus est: abjurantium & exhibitantium satanam cum omnibus pompis, voluptatibus & operibus ipsius? Videre *Christos* novos, Imperatoris sui lignum gestantes in frontibus? videre gregem candidatorum prodeuntem à sacro lavacro? Audire vocem reliquæ multitudinis acclamantis benèque ominantis *Christi* tyronibus? Hæc sic publicè fieri velim, ut nihilo segnius interim ab ipsis statim incunabulis privatum ac publicè *Christi* doctrinam imbibant, quantum fieri potest. Quæ quidem hoc plus habebunt autoritatis, si tractentur per ipsos Episcopos, non per parochos, aut conductos suffraganeos. Hæc si fierent, quemadmodum oporteret, aut ego fallor, aut haberemus aliquanto synceriora *Christianos*, quàm habemus. Verùm hic geminus existit scrupulus: primum quòd videatur iterari Baptismus, id quod fas non est: deinde quòd periculum sit, nè quidam auditâ professione non approbent quod gestum est per vicarios. Prior ille facile discutitur, si hæc sic gerantur, ut nihil aliud fiat, quàm instauratio quædam ac representatio pristini baptismi: quod genus est, cum aquâ sacra quotidie conspergimur. Posterioris difficilior est solutio. Sed omnia tentanda sunt, nè quis resiliat à prima fide. Quod si non potest obtineri, fortassis expediet illum non cogi, sed suo relinqui animo, donec resipiscat: nec ad aliam interim vocari potnam, nisi ut ab eucharistia sumenda reliquisque sacramentis arceatur. Caterùm nec à sacris, nec à concionibus excludatur. Atque etiam libellos de philosophia *Christiana* conscriptos passim circumferri velim, in quibus purus ille *Christus* depictus sit, non caeremoniis *Judaicis*, non commentis aut decretis hominum obnubilatus: denique non tetricus & asper, sed ut est blandus & amabilis. Hujusmodi rudimentis qui fuerint instituti, non venient omnino rudes ad lectionem sacrorum voluminum. Nunc multi sunt quinquagenarii, qui nesciant quid voverint in Baptismo: qui nè somnariarint quidem, quid sibi velint articuli fidei, quid Precatio Dominica, quid ecclesiæ sacramenta. Hoc ita esse sæpenumero deprehendimus vel ex familiaribus colloquiis, vel ex arcanis confessionibus. Sed hoc magis deplorandum, quod plerique sacerdotes hujusmodi sumus, ut nunquam seriò cogitaverimus, quid sit esse verè *Christianum*. Titulo, consuetudinibus, caeremoniis *Christiani* sumus, magis quàm ex animo. Aut inopiâ scientiæ non habemus quod doceamus populum: aut cupiditatibus mundanis corrupti, nostrum negotium agimus potius quàm *Jesu Christi*. Quid igitur mirum, si in tenebris versatur populus, cum ii quoque tenebricosi sint, quos oportebat esse lucem mundi: cum ipsi nihil *Christo* dignum sapiant, quos conveniebat esse saltem terræ: quum ipsi excutiant, quos oportebat esse lucernam toti domui lucentem: cum sordidis lucris ac voluptatibus immergi sint, quos oportebat esse civitatem in adito monte sitam, quæ monstret viam errantibus. Atq;

A utinam non essent tam multi, in quos verè dici posset illud *Esaiæ*: *Speculatores ejus cæci omnes, nescierunt univèrsi canes muti, non valentes latrare, dormientes & amantes somnia: canes impudensissimi nescierunt salutatem. Ipsi pastores ignoraverunt intelligentiam. Omnes in viam suam declinaverunt, unusquisq; ad avaritiam suam.* Item illud *Jeremias*: *Grege perditus factus est populus meus. Pastores eorum seduxerunt eos.* Rursum, *Ezekiel* magnâ libertate de stomachatq; in pastores verios in lupos, qui pascentes semet ipsos gregem infelicem dissipant ac laniant. Sed & aliis item in locis frequens querela est apud prophetas de pastoribus, quòd ab iis fere proficiscatur calamitas populi, teste *Zacharia* propheta: *Affligentur, quia non est eis pastor.* Nonnunquam tnerentur hoc peccata populi, ut Deus patiatur regnare hypocritam & idolum loco patioris: quando, juxta *Paulum*, averfantur sanam doctrinam, & asciscunt si doctores, qui grata doceant magis quàm salutaria, nimirum prurientibus auribus. Tunc datur dignum patellæ cooperculum: & juxta prophetiam *Osee* fit, ut talis sit populus qualis sacerdos. Habet enim grex popularis lupos, vulpes, pardos, aliàsque noxias feras admixtas. Sed tamen magna ex parte ex ovibus constat populus. Rudes sunt, simplices, & indocti, tamen utiles Domino, si fidi pastoris curâ regantur. Horum vicem doluit optimus ille pastor, qui nihil vult perire de grege suo, qui oviculam erraticam multo labore quæsitam in montibus reduxit in humeris suis. Siquidem is quum videret ingentem hominum multitudinem, simulque consideraret, quàm non agerent pastores, qui tum erant sacerdotes, Scribæ & Pharisei, commotus est misericordiâ, quòd essent velut oves disjectæ ac destitutæ, non habentes pastorem. Felix ille populus, quem suo intuitu dignatus est *Jesús*. Non est ociosus illius aspectus: non habet oculos fascino noxios, sed virtute divinâ salutiferos. Intuitus est *Petrum* abjurantem, & resipui. Ac primum intuitus eum, novato nomine, ominatus est illi fidei soliditatem. In monte intuitus est suos discipulos, & inhaerit animis illorum doctrina cœlestis. Quid igitur fratres? Demus operam, ut simus oves omnem deponentes malitiam, superbiam, iracundiam (nihil horum competit in oves) ac precibus sollicitemus benignissimum *Jesum*, ut oculos suos dignetur & in nos deflectere. Pastor est bonus, miseretur nostri: & aut mittet operarios in messem suam idoneos, si modò id postulemus à Domino messis, quemadmodum legimus apud *Matthæum*: aut ipse docebit nos, quemadmodum scribit *Marcum*: *Et cepit, inquit, illos docere multa: nec docuit solum, verum etiam totam illam multitudinem quàm Phariseorum tyrannis sinebat perire fame, panibus saturavit in deserto.* Non desinit & hodie suos docere *Jesús*, non desinit pascere, qui relictis urbibus ipsam sequuntur in deserta. Effudit olim spiritum suum in discipulos, neque nunc est abbreviata manus Domini; neque defecit spiritus illius vis in animis piorum: quem ut mereamur accipere, faciamus quod olim fecerunt discipuli. Conicendamus in cœnaculum, animos procul submoventes à sordidis rerum fluxarum curis. Simus concordēs, unanimiter perseverantes in precationibus, si velimus audiri vota nostra. Eadem sit omnium vox, eadem mens, idem conatus. Petamus in nomine *Jesu*, & audiet nos Pater cœlestis. Nunc quibus dissidiis, quibus conventionibus tumultua-

tur

tur sine fine populus *Christianus*? Nec ulla ex parte tranquillitas est. Exitiabilibus bellis conflantur Principes prophani: bellorum undis involvuntur & proceres ecclesiastici. Populus perniciosis odiis inter se committitur. Quis & fidei sinceritas variis modis vitiatur, pax *Christiana* distrahitur. Non ego nunc in hanc aut illam partem promuncio: ubicunque dissidium est, ibi diabolus est. Quis unquam vidit vel atrociores, vel diuturniores bellorum tumultus inter ethnicos, quam annis jam aliquot videmus inter *Christianos*? Ut ne causas interim excutiam, quando sic undis jactata est ecclesie navis? Quare non horum malorum causas investigamus, quo cognito fonte pesti huic facilius medeamur? Equidem apud Evangelistas reperio his periclitatam navim Apostolicam, semel noctu quum abesset *Jesus*, quemadmodum legimus *Matthaei cap. xiii.* *Navicula*, inquit, *in medio mari jactabatur fluctibus.* Quid autem mirum in ecclesia nasci tumultus, si ibi non adsit *Jesus*? Quoties abest spiritus *Christi*, tunc spiritus illi hujus mundi misere jactant ac vexant naviculam. Quid mirum illic non esse salutiferum consilium, ubi tanta sunt tenebrae, ut *Jesus* advenientem non agnoscant, & ad Servatoris adventum expavescant, suspicantes esse phantasma noxium? Et nisi *Jesus* illos nota voce compellans, jussisset esse bono animo, metu fuerant exanimandi. Ibi *Petrus* tutius judicavit in fluctibus esse cum *Jesus*, quam in navi periclitante. Imitemur fidem *Petri*, & *Jesus* illico, reversus in navim, sedabit omnem tempestatem. Rursus, periclitatur navis apud eundem Evangelistam, cap. 8. praesente quidem *Jesus*, sed altum dormiente. Nam & caput innixum fuisse cervicali, addit *Marcus*, nec temere adjecit id factum fuisse in puppi navis. Vis autem audire quantum sit periculi dormire *Jesus*? *Falsa est*, inquit, *procella magna venti, & fluctus miscebat in navim, ut impleretur navis*, aut, ut *Matthaeus* narrat, *operiretur fluctibus.* Horribilis ventus ambitio, pestilens ventus avaritia, perniciosus ventus voluptatum amor, ceteraque cupiditates rerum mundanarum. Hi venti cient hos motus, sic ut fluctus bellorum ac dissidiorum inundent in ecclesiam. Fitque ut periclitetur non solum navis, in qua erant Apostoli, sed ceterae quoque quae *Jesus* navim comitabantur: addit enim *Marcus*, *Et aliae naves erant cum eo.* Quid autem sibi vult somnus *Jesus*? Utinam non ille tam saepe dormiret in animis pastorum, qui locum in puppi tenent, totius navis honoratissimum, ubi convenit esse naulerum, qui remonem moderetur. Quid sibi vult cervical capiti suppositum? Nonne is erat qui dixit, *Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet?* Quid autem est, *Non habet ubi caput reclinet?* certe diversorium habebat *Jesus*, & consentaneum est illi non defuisse culcitram in qua dormiret. Sed qui nihil habet in hoc mundo, cui innixus animus acquiescat, sed totus invigilat studio rerum coelestium, is non habet ubi caput reclinet. O quam molle cervical est ambitioso, summus honos tandem per fas ne faque obtentus? Quam dulce cervical est admiratori divitiarum, res domi pulchre aucta & constabilita? Qui sic funguntur magistratu, ut non sibi gerant, sed aliis, qui cogitant episcopatum opus esse non regnum, his non est cervical quod ad somnum invitet: sed crepiraculum potius, quod non finat obrepere somnum. Nunc quosdam videmus successu rerum mundana-

A rum si delinictos, ac penè dixerim ebrios, ut non cervicali, sed mandragorae, quod aiunt, indormire videantur. Hinc nimirum illa periculosa rerum tempestas, quia *Christus* dormit in nobis. Verum in tanto discrimine, quod ad universos pertinet, quid consilii fratres? Solent enim nauleri, cuiuslibet etiam consilium admittere in magnis tempestatibus. Unde potius consilium sumamus quam ab Evangelio? Diffisi praesidiis nostris inclamemus *Jesus*, pulsemus aures illius, vellicemus, donec expergiscatur. Sic excitari & potest, & cupit. Dicamus illi flebili voce: *Domine, tua non refert si pereamus?* Dicamus cum summa fiducia, *Domine, serva nos, perimus.* Ille, ut est exorabilis, audiet suos, suoque spiritu repente sedabit tempestatem mundano spiritu excitatam. Dicet vento, *Qui-escet.* Dicet mari, *Tace, obmutescet.* Quid autem consequutum est? *Cessavit ventus, & facta est tranquillitas magna.* Quamdiu navis ecclesiae ventorum arbitrio jactatur, in summo versatur discrimine. Et si datur aliquando temporaria tranquillitas, rursus aliunde obortus ventus renovat tempestatem. Si conquiescit ad tempus Auster avaritiae, surgit Aquilo superbiae: si voluptatum Zephyri cessant, exoritur Boreas iracundiae: Assequutus sum hoc aut illud, cuius gratia digladiabar: mox obicitur aliud, cuius gratia novum & atrocius certamen suscipiam. Nam mundanarum cupiditatum nullus est finis. Hi venti sedari non possunt, nisi illis comminetur *Jesus*. Omnes igitur in commune consulamus tranquillitati *Christiani* nominis. Exuamus privatas quisque cupiditates. Ea concordibus animis spectemus, quae digna sint animo professioneque *Christiana*. Populus sese componat ad studium verae pietatis, & consentientibus pariter atque ardentibus votis sollicitet *Jesus Christum*, ut Principum animos vertat ad consilia pacis. Principes autem, praesertim ecclesiastici, sic instituunt consiliorum rationes, ut syncera conscientia non aliud moliantur, quam ut per fidem, charitatem, pietatem, concordiam, per rerum mundanarum contemptum, per rerum coelestium amorem quam latissimè regnet, floreat, & imperet *Christus*. Ita demum verè magni Principes erunt, si illorum autoritas serviat aeterni Principis gloriae, & *Christiani* gregis utilitati. Ita felix erit populus, si talibus Principibus, velut ipsi *Christo* obtemperet. Alioqui si pergitur intestinis conflictationibus nostras ipsorum vires atterere, periculum est ne Deus, peccatis nostris offensus, immixtat nobis aliquem *Nabuchodonosor*, qui duriorebus remediis doceat rectius sapere. Concordia conjunctos protegit Deus, dissidio segregatos contemnent hostes. Nunquam autem coibit concordia, si fixum quisque jus mordicus tenere voluerit: nec unquam erit firma diuturnave pax, nisi veri solidisque rationibus conglutinetur. Non est perpetuum quod terroribus ac minis conficitur. Non est firmum quod humanis technis obliquisque consiliis textitur. Nisi *Christus* interfit consiliis nostris, etiam si malum prematur ad tempus, mox tamen erumpet majore cum orbis pernicië. Bene vale, Lector. *Basilea* postridie Idus Jan. An. millesimo quingentesimo vigesimo secundo.

In JOANNIS CHRYSOSTOMI
 Homilias { Adversus JUDÆOS.
 De LAZARO & DIVITE.
 De Visione ESAIÆ.
 De PHILOGONIO Martyre.

Serenissimo Lusitanie Regi Joanni, hujus nomi-
 nis tertio, Emmanuelis filio, Des. Eras.
 Roterodamus S. D.

Epist. 83.

Solent olim, Rex inclyte, cultores agrorum, qui pii memorisque videri studebant, ex his ipsis quæ sibi credebant ex benignitate Numinum provenisse, singulorum munificentiam agnoscere, veluti spiccam coronam offerentes Cereri, pampineam Baccho, populeam Herculi, rosaceam Veneri; existimantes earum rerum uberiores fore proventum, si bonorum autorem aliquo munusculo demerissent. Hoc si fecit gentium superstitionis religio, quanto magis æquum est ut nos, qui colimus agros melioris annonæ feraces, rei Christianæ monarchis, quorum favore simul ac liberalitate fovemur, aluntur, & ornantur honestissimarum studia literarum, ex ipsis studiis quibus per eos fruimur, aliquod gratæ voluntatis indicium dare studeamus? Frequenter hoc titillabant animum meum invictissimi Regis Emmanuelis patris tui, celebri per orbem famâ, non aliter quàm clarissimâ tubâ prædicatæ virtutes. Inter quas innumeras, hæc singulari Christianorum omnium applausu excipiebantur, quod Joannem cognomento bonæ memoriæ, primum hujus nominis, decimum ordine Lusitanie Regem, ut stirpis autorem habuit, ita factis æmulatus tantâ ingenii dexteritate, regnum per se non amplum, veluti Spartam nactus, ut est in proverbii, sic ornârit, ut vix ulli regnorum cedat, honestissimi nominis celebritate. Deinde quod ab urbe Cepæ, quæ est ad Herculeas columnas, usque ad Sinus Indici civitatem vastissimum pelagus antehac ob incurSIONEM barbarorum prorsus innavigabile, suis præfidiis ingenti Christianæ ditionis emolumento, adeo pacatum reddidit, ut vix alio in mari nostris sit navigatio tutior, obiter & Christianæ Religionis propagandæ negotium agens, sparso variis in locis Catholicæ pietatis seminario. Quod quo felicius, latiusque propagetur, providet & illud singularis viri sapientia, ne qua victoriam ex barbaris partim prædandi suspitio corrumpere. Siquidem ex octo magnis Africa civitatibus, quas ideo tui majores redegerunt in suam ditionem, quod ex his potissimum erumpentibus, & hæc sese recipientibus pyratibus, nulli in Indiam esset tuta navigatio, seruit ad vos nihil emolumentum redire, nisi quantum tuendæ ditioni impenditur. Atque utinam hoc vestrum tam insignis beneficium, non corrumpere quorundam monopolia, per quos, sicut audio, fit, ut quum multò commodior sit importatio, tamen preciorum rerum adeo nihil decesserit, ut multum etiam accreverit; quædam autem, veluti saccarum, corruptiora quoque, non modò chariora, perferantur ad nos: Sed horum avaritiæ fortassis aliquando Principum auctoritas modum imponet. Interim animi vestri pietas non fraudatur sua laude. Atque his quidem pulcherrimis facinori-

A bonis applaudunt omnes quicumque favent Christiano nomini; illa nos propius movent, quod tantâ benignitate curaque foverit quàm omnibus honestissimis disciplinis, tum præcipue Theologiæ deditos. Nam animi pietatem Christiano Rege dignam, literis etiam prodixit aliquando testificatus est: His, inquam, egregiis rumoribus gestientem animum magis etiam accendebant quorundam hortatus, efflagitantium ut studiosorum omnium nomine, tantum studiorum patrum symbolo quoque agnoscerem. Verum interim dum quaeritur aliquid quod eo non prorsus videretur indignum, ille vir cælo dignus, terris ereptus, ad tranquilliorum piorum sedem translatus est. Verum recadit hic meus affectus simul atque cognovi te, Rex inclyte, sic in patris successisse locum, ut ille non defunctus, sed in te, juvene, vix dum annos nato viginti sex, refluisset videatur; qui quicquid à patre cum laude ceptum erat, absolveris, quicquid perfectum, communieris, quicquid præclare gestum, auxeris, siquid omisium, adjeceris: Nam protinus suscepto regno, rem judicariam, advocatorum quaestu nonnihil corruptam, restitui, salaria decreta disciplinarum cultoribus adauxisti, navigandi facultatem instructissimâ classe commaniti, ditionem tuam ab omnibus zizaniis, quæ sincera pietatis latissimam segetem viciabant, repurgasti. Nec jam contentus fuisse ac foris studiorum, & in his præcipue Theologiæ vel professores vel candidatos, ipse tam feliciter à teneris annis in Græcis pariter ac Latinis literis sub eruditissimis viris, in quibus est Ludovicus Teixeira, qui cum mihi in Italia (ni prorsus nomine fallor) fuit acta, nec minus amara familiaritas, quod ego sanè inter meas felicitates numero; deinde in Mathematicis disciplinis, Astrologia & Geographia, in rerum gestarum cognitione, quæ præcipua Regum Philosophia, sic eruditus es, ut tuo exemplo possis, & cessantes & aversos ad disciplinarum amorem excitare. Jam quid fratrem tuum Ferdinandum commemorem, quæ cum cæteris jure tibi charissimum, tamen præter cæteros hoc nomine chariorem habes, quod in amplectendis, evolvendisque studiis se tibi præbet unanimem: Quibus rebus fit, ut quàm tibi cordi sunt honestissimæ disciplinæ, tam tu charus sis studiosis omnibus, in quorum vel extremam classem ascribi cupiam. Hinc itaque certam animo fiduciam, aut, si quis malit, audaciam concepi, ut quod patri destinaram, illius felici memoriæ, tuoque nomini persolverem. Id cupienti, molientique Deus, opinor, porrexit materiam. Missus est huc à Venetia codex pervetustus Græcè descriptus, in quo deprehendi complures Joannis Chrysostomi Conciones, quas antehac nemo viderat, quum essent indignæ quæ delitescerent, imò quum vehementer esset à re Christiana, ut in manus omnium prodirent. Vix enim alia mihi videntur, quæ perinde referant os illud aureum, ac planè mellitram suaviloquentiam. Satisque commodè res cecidit. Opus enim adversus Judæos omnium primum scripsisse traditur, adhuc lector Antiochenus. Cæterum libris De functione sacerdotali, quos scripsit jam diaconus, primam eloquentiæ laudem inter hujus locutiones tribuit Græci. hîsque solos restat sibi lectos Hieronymum, videlicet, ut omnium celeberrimos. Eos ante biennium vulgaram Græcis formulis,

mulis, quos meo quidem hortatu *Latinus* fecit *Germanus Brixius Altissiodorensis*, *Latini* juxta ac *Græci* sermonis facundiâ sic exuberans, ut *Chrysostomi* fontis ubertatem suâ propemodum superârit copiâ, vixque alio Interprete mihi videar *Chrysostomum* audire loquentem. Sanè feliciter quod habebamus hujus doctoris elaboratissimum in parem incidit artificem. Mihi cesserunt hæc non minùs utilia, sed minùs elaborata. Siquidem illa scripsit eruditissimo *Basilio*, hæc paravit auribus promiscuæ multitudinis. Porro, quæ nunc tui nominis auspiciis damus nova *Latinus* auribus hæc sunt; *Adversus Judæos* Conciones quinque: *De Lazaro* quatuor: Totidem *De Visione Esaiæ*, & *Osia Rege*: Una *De laudibus Philogenii*, *Dèque dignè sumenda Eucharistia*. Commentariorum in *Alia*, quoniam de tituli fide subdubitabamus, gustum modò præbuimus, quod superest, ex eruditorum suffragiis, vel omitturi, vel addituri. Habebamus & alias *Chrysostomi* lucubrationes, sed prolixiores, quam ut nunc eas dare potuerimus, tot aliis studiorum argumentis distracti, ut in his vertendis coacti simus aliquoties ad distandi compendium confugere. Sed illa dabuntur brevi, si *Christus* aspiraverit. Nec enim in alio scriptore libentiùs ocium, ac negotium nostrum collocamus. Nam hic profectò, si quis alius inter scriptores Ecclesiasticos,

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.

Quis enim docet evidentiùs? &c. [*De quo plura supra, pag. 1605. F.*] — cupiantque in tale consortium ascribi. Neque verò mediocre momentum adfert & tua pietas ad glorificandum Evangelium, dum aliis ac foves qui sterilibus agris inspergant semina Catholicæ doctrinæ, qui quidem quo propius accesserint ad exemplum hujus *Chrysostomi*, hoc plures allicient ad nostræ religionis communionem. Quod tibi, Rex inclyte, magno studio, singularique pietate molienti precor, ut summus orbis Princeps, qui consiliis arcanis & inscrutabilibus moderatur, & in tantis tempestatibus ac procellis tænetur Ecclesiæ navim, dexter aspirare dignetur. — Hanc igitur, Rex inclyte, corollam ex *Chrysostomi* floribus contextam, quam publico studio forum nomine deferimus, serenâ fronte dignaberis accipere. Majestatem tuam sospitet prosperetque Dominus *Jesus*. Datum *Basilæ* nono Calend. April. M. D. XXVII.

IN CHRYSOSTOMI libros De orando Deum.

Reverendo in Christo Patri ac D. D. Maximiliano à Burgundia Abbati Mittelburgensi
Erasmus Roterodamus S. D.

Epist. 84. Inter multa commoda quæ literis debemus, reverende pater, illud non arbitror esse postremum, quod in orbe penè dixerim alio constituti, per eas tamen cum amicis colloqui possimus. Emiseramus nuper libellum, *De modo orandi Deum*; talibus enim argumentis quæ non multum adiecerunt laboris, & ad pietatem maxime conducunt, senectutem nostram exercemus, jam, veluti solent athletæ cum ingravescit ætas, missionem ambientes. Is ubi per manus omnium volitaret, non

A sine gratis, commodum inter *Chrysostomi* lucubrationes reperi duas orationes, eadem de re nondum *Latinè* versas. Illic mihi gessit animus videre, quàm inter nos conveniret in eadem materia versantes. Sic opinor affici pictores quoties deprehendunt aliquem non vulgarem artificem in eodem laborasse argumento, in quo laborarunt ipsi. Juvat enim hic collatis tabulis animadvertere, ubi par fuerit artis facultas, ubi superior, ubi inferior. Verùm hac collatione mihi quidem adeo non placui, ut si licuisset, meam tabulam prorsus abolitam voluissem. *Respondere* diceres cum *Apelle* commissum. Quis enim illius eloquentiam plus quàm auream assequatur, etiamsi propositum exemplar conetur æmulari? Et tamen multum vigoris addere solet ingeniis æmulandi contentio, quo magis mihi visus sum formica cum camelo compositus, cum nullus adfuisset stimulus, qui meam oscitantiam expergefaceret. Sed hac de re tuum potius expecto judicium, idque quo certius facias, mitto simul & *Græca*, nè quis causari possit, me malè vertendo hoc egisse, ut mea minus displicerent. Verùm utcumque hujus æstimationis cadet alea, vicisse mihi videbor, si sensero quàm plurimos hoc meo labore ad frequenter orandum vel excitatos, vel redditos alacriores. Nam tunc quidem pietati sciebam hujusmodi stimulis nequaquam opus esse, qui pietati, quam alii vix multo diutinoque studio possunt discere, natus esse videaris. Etenim juvenis ex aula subito translatus ad monasterium, sic in hoc vitæ genere te gessisti, ut modestiâ, sobrietate, castimoniâ, religione superares & illos qui in schola religionis consenserunt. Nusquam in tuis moribus ullum juventutis tunc vestigium, nusquam aulicæ consuetudinis reliquæ, nusquam generis quod à *Philippo Burgundionum* duce, cui *Boni* cognomen additum accipimus, clarissimum docet, ullum supercilium. Nimirum hæc erat natura tua synceritas, quam nec aulæ consuetudo potuit corrumpere, cum sint tam multi, quos in mundo humiles ac frugaliter educatos, non dicam Abbatis dignitas, sed Monachi cultus ac victus corrumpat. Quid autem eo contentu potest esse jucundius, cum vestem undique candidam, niveus vitæ candor vel æquat, vel superat? Pertractus es ad istud vitæ genus quod intelligeres tibi non fore licitum, ut prius esses Monachus quàm Abbas. Talibus ingeniis turè committuntur Episcopi munia, quibus non alia functio sanctior intra mortales, qui nequaquam sibi dignitatem vindicant ex munere, sed incorruptis moribus ipsi dignitatem muneri suscepto conciliant. Bene vale.

IN CHRYSOSTOMI Homilias De DAVIDE & SAUL: Dèque Tolerantia.

Ornatissimo viro Joanni Paumgartnero,
Des. Erasmus Roterod. S. D.

A Peripateticis in beatorum album referuntur, Epist. 85. qui fortunæ bonis, stæpe industriâ conjunxerunt animi bona, ita patientes felicitatem, ut dimidium illius ascriberent casui, dimidium homini. At ego te, vir ornatissime, multò felicior

rem iudico, quod unicuique illi *utrumque* idem, ut *Hesiodi* verbis abutar, istam mentem tibi largitus est, ut intelligas, & illa bona quæ Philosophi vocant externa, non fortunæ, sed Dei esse munera, in hoc data, non ut sint voluptatum ac superbiz instrumenta, sed ut sint virtutis & officiorum organa. Quisquis enim animo verè *Christianus* præditus est, magis illa possidet tanquam dispensator, quam tanquam Dominus. Agnoscat esse mutuum quod habet, & scit ei qui credidit, accepti expensique rationem ad aſſem esse reddendam. Itaque vulgus sæpe mentitur, quum de opulentiis dicit, Ille habet divitias. Siquidem habere divitias, philosophica res est, eoque paucorum. *Aristippus* reprehensus quod consuetudinem haberet cum *Thaide*, velut unus è multis: respondit plurimum interesse, quod ceteri haberentur à *Thaide*, ipse haberet *Thaidem*. Nullus autem potest habere divitias, nisi adsit animus Philosophicus, qui nōrit, & quantum sit huic bonorum generi tribuendum, & quomodo sit illis utendum. Proinde, multo plus debes benignitati divinæ, quod istum animum omnibus divitiis superiorem dedit, quam quod rerum copiam largita est. Pulchrum est istas opes contemnere quam possidere. Contemnit autem qui non servit, sed eas pietati servire cogit. Quid enim sunt ista bona illi qui nesciunt uti? Quid aliud, nisi quod auro gemmisque picta cythara, Musices imperito? Aut gnomon, circinus, aſcia, & securis fabricandi artem ignorant. Vix ausim addere, quod tamen arbitror esse verum: excellentioris cuiusdam Philosophiæ est, in medio divitiarum affluxu, temperantiam obtinere, quam paupertatem generoso animo ferre. Sicuti *Platonem*, qui *Siculis* affidens mensis, ferè præter legumina nihil attingebat, *Diogenem* præfero, qui si nihil contigisset lautius, poterat crudis holeribus placare latrantem stomachum. Sapienter itaque facis, vir animo meo charissime, quod animum ad literas ac philosophiam applicas, quæ hoc præstat, ut & divitiis quum adlunt rectè utaris, & si quo casu contingat eripi, non discrucieris, nimirum salvis iis bonis, quæ vel sola beatum reddunt. Vides enim quam sit absurdum habere domum aulæis, marmoribus, tabulis, auro, gemmis, ac variis ornamentis undique decoratam, pectus autem habere nullis disciplinis, nullis virtutibus excultum. Porro, ut ipse tibi non videris dives externorum bonorum copiâ, nisi veris bonis ditescat animus: ita non videris tibi liberos habiturus esse divites, nisi in meliorum possessionum hereditatem tibi succedant: eoque prima curarum omnium ea tibi est, ut à teneris statim annis, honestissimis disciplinis, sed præcipuè pietatis instituantur. Hoc pulcherrimum exemplum quod tu, & *Antonius Fuggerus* insignis pars hominum in istam civitatem induxisti, utinam quam plurimi imitentur: sic enim fieret, ut quæ nunc multis ornamentis, merito *Augusta Vandalicorum* dicitur, magis ac magis *Christianæ*, hoc est, suo nomini respondere videretur, utpote veris bonis splendorem, ac maiestatem sibi vindicans. Quin potius utinam singuli parentes, quibus suppetunt facultates, liberos suos à primis statim annis, curarent disciplinis liberalibus erudiendos: quibus nè id faciant obstat rei familiaris angustia, cogere illos artem aliquam sedentariam perdiscere: idem censeo fa-

ciendum iis, quibus non tam facultates desunt, quam liberis repugnat *Minerva*. Id si fieret, profectò longè minus errorum, ceiosorum, prædonum, ac spontaneorum militum haberet nostra *Germania*. Nunc parentum incuria, plerique perveniunt ad annos viginti, ut prorsus *avaritia*, ita nullo artificio adverius oclum, viciorum omnium fontem, & egestatem, plurimorum malorum magistrum instructi. Ceterum pro nostra mæxua benevolentia, præsertim *Adalrico Zasio* currentem, ut aiunt, intigante, jampridem destinàram aliquid è studiis meis ad te mittere, quod tuum propositum excitaret non modò, sed nonnihil etiam adjuvaret. Verum hætenus nihil occurrit quod vel *Pangartnero*, vel *Erasmio* in illum studio dignum existimari posset. Nè tamen viderer hac tergiversatione suffugere officium, arrabonis vice, mitto aliquot *Chrysostomi* Homilias, antehac nec versas à quoquam, nec excusas: Nihil autem vereor nè quis illud *Græcorum* in me jaceat *gæstus*, quod *Chrysostomum* Theologum mittam homini laico. Immo hæc sunt colloquia quæ vir ille divinus apud vulgus promiscuum habuit, non de mysteriis theologicis, sed de reprimendis affectibus: cuiusmodi legimus & *Socratis* fuisse sermones cum quibuslibet è media plebe: Nam hæc philosophiæ pars ad omnes pertinet. Quin & ipsa dictionis ratio tota est ad populares aures accommodata. Spes est autem hoc eventurum aliis compluribus ex lectione, quod mihi accidit inter vertendum. Senti enim, in me sensi, quasdam cupiditates, velut incantamento delinatas, mitescere, dum *Chrysostomus* ob oculos ponit, quam eximia fuerit in priscis illis animi moderatio. Ad hæc animadverti quantum opere fallantur, qui *Veteris Testamenti* historias eodem penè animo legunt, quo legunt *Livianum*, aut *Salsavianum*. In sacris enim narrationibus immane, quanto major, uberiorque latet Philosophia. Eam *Chrysostomus* mirâ curiositate sic eruit, sic enucleat, sic insiguit animo, ut nemo crediturus fuerit sub historiæ tunica tantum latere spiritualium deliciarum. Itaque si huiusmodi colloquiis transmittes aliquot horas in hisce *Quadragesima* diebus, confido te id non sine lucro bonæ mentis facturum. Additurus eram & alias aliquot Homilias, sed deprehendi pleraque vel esse notha, vel nothis contaminata. Quam temeritatem heu nimium sæpe deplorare cogimur, in veterum monumentis versantes. Codex erat bellè descriptus, aureis literis, & coloribus magnificè depictus: Sed omnium prima cuius initium, multo tempore situi, nihil habebat *Chrysostomi*: quam non in aliud verti, nisi ut specimen esset, me toties non omnino de nihilo queri. Occasionem argumenti sumpsit ex historia: Vulgaris hic fucus est. Deinde quam nihil coheret. A turbis venit ad eos apud quos tranquilla erant omnia: Et subito, velut oblitus sui, tragicè vociferatur, in rebus humanis turbata esse omnia, nihil fidum, nihil sincerum. Ab hoc gradu defiliit ad divites, & avaritiam, velut horum malorum fontem: atque hic tractatur locus communis de reprehensione Divitiarum, ac laude Paupertatis. Post hæc *Job* protrahitur in medium, quo probet summam esse divitum philosophiam, si in divitiis expectent paupertatem. In summa, sentias temerè fundi verba vocumque turbis expleri chartas, neque quicquam ex animo dici

dici. Hunc sacrilegum ludum in gratiosissimis quibusque autoribus lufit Bibliopolarum avaritia, non minus apud *Græcos* quàm apud *Latinos*. Et quod turpe dictum est, longè major fuit *Christianorum* temeritas in sacros *Ecclesiæ* doctores, quàm unquam fuit ethnicorum in libros prophanos. Hanc cantilenam toties recino, quò doctos excitet ad incorruptiora exemplaria investiganda, & ad repurganda pro viribus quæ tenemus contaminata. Hunc libellum non judicabo exiguum esse, si intellexerohinc tuis piis studiis aliquid accrevisse lucri. Bene vale. Apud *Friburgum Brisgoviæ*, Calend. Martiis, Anno à *Christo* nato millesimo quingentesimo trigésimo tertio.

IN CHRYSOSTOMI Homilias in
Acta Apostolorum.

Erasmus Roterodamus Lectori S. D.

Epist. 86. **Q**Uum aggressus essem vertere Commentarios in *Acta Apostolorum*, cœpi de titulo subdubitare, non quò displiceret opus, sed quò stylus haberet concisum quiddam & abruptum, id quod à phrasi *Chrysostomi* videbatur alienum. Quamquam alioqui multa congruebant, crebræ percontationculæ ac dialogismi, & illud *ſc̃i & ſc̃i*, quibus subinde Lectori renovat attentionem: Ad hæc, digressiones Locorum communium, præsertim sub finem Homiliarum, ut si non sit *Chrysostomus*, simium quempiam hujus fuisse oporteat. Verùm hic iudicio meo nolui fidere; proinde paucas Homilias in gustum dedimus, daturi reliquas volente Domino, si docti censebunt opus esse *Chrysostomo* dignum: quorum iudicio freti, libenter hoc quicquid est suspicionis ponemus, quam tamen haud temerè concepimus, toties tam insigniter delusi mendacibus titulis. Bene vale.

IN CHRYSOSTOMI Comment. ad
GALATAS.

Reverendissimo Domino, Domino Joanni Cardinali Lotharingæ, Des. Erasmus
Roterodamus S. D.

Epist. 87. **B**ENE habet quòd non omnia licent isti malo, *Dſeu* fato, ſeu genio, qui nunc res hominum undique mſcet exitiis dilidiis. Datur etiamnum piis animorum benevolentia jungi: datur scriptis ultrò citròque commeantibus confabulari. Itaque quâ licet venio literis tuis amantissimis invitatus: quòque veniam gratior, comitem inprimis gratiosum ac facundum adduco, *Joannem Chrysostomum*, qui tibi *Pauli* ad *Galatas* epistolam, *Latine* loquens, & paucis & luculenter enarrabit, ut vel hoc modo *Galata* quoque postliminio remigrent in suam *Galliam*. Ut tale quid auderem crebrò mecū egit *Claudius Cantiancula*, minimumque absuit, quin perpulerit. Quid enim est omnino, quod ille non facillè cuivis persuadeat, vir tali præditus ingenio, tam non vulgari tum philosophiæ cognitione, tum utriusque juris prudentia, tum bonarum etiam literarū peritia præditus: adde his omnibus, præter eam dicendi facultatem, quam Rhetorum præceptiones conferunt, naturalem quendam facundiam, ut optimo jure, si non unicum (nam id

A fortasse dictu videatur invidiosum) certè rarissimum vestrz *Lotharingæ* exemplum & ornamentum dici possit, nec sine causa tibi talium dotium perspicacissimo Judici, præcipuè charum habeatur. Nutantem igitur jampridem, ac propensum etiam animum facillè tandem impulit, reddens à R. T. D. literas, perbreves quidem illas, sed humanitatis plenas. Audieram te majorum imaginibus maximum, dignitate majorem, ad hæc

B ztate florenti, inter aularum vel negotia vel delitias, *Evangelicas* ac *Paulinas* literas circumferre manibus, his frequenter oculos & animum pascere; quæ res mihi piz mentis non obscurum argumentum dedit. Nec enim vel admodum, vel diu potest inquinari vitiis hujus seculi, cui sacrz literæ cordi sunt. Invitabat igitur ista tua pietas, ut aliquid è sacrorum voluminum thesauro tibi propriè dicarem: sed deterrebat non-nihil dignitatis tuæ majestas, quem scrupulum,

C simulatque tua excussit epistola, adornavi munusculum, quod ut paucis tibi commendem: Primum, opus hoc antehac à nemine versum fuit, ut si nihil aliud vel novitatis titulo possit esse non ingratum. Deinde, vix alia est epistola in qua magis apparet ardor, ac sollicitudo *Pauline* charitatis erga discipulos, quos *Christo* genuerat: ut hinc admoneri queant Episcopi, quoniam affectum erga gregem ipsis conceditum gerere debeant. Accessit interpretis Apostoli similis, ubique

D materna viscera spirans erga populum suum, tum in docendo tam dilucidus ac sedulus, tanquam si nutrix foveat filium suum. *Paulus* indicavit discrimen inter pedagogum & patrem. Et si decem millia, inquit, pedagogorum habeatis in *Christo*, ac non multos patres. Nam in *Christo Jesu* per *Evangelium* ego vos genui. Idem hic matrem exhibet, iterum parturiens *Galatas*, donec in illis formetur *Christus*. Porro, *Thessalonicensibus* nutricem exhibuit, neque

E quamlibet tamen, sed filiū sui nutricem. Has tres personas spectare licet in hoc Episcopo, patrem autoritate sacerdotali, matrem parienti tuendique studio, nutricem dum cibum salutiferæ doctrinæ veluti præmansum ingerit animis suorum. De sacerdote *Mosace* scriptum est, *Exod. xxviii. audiat sonitus, quando ingreditur & egreditur Sanctuarium in conspectu Domini, ut non moriatur*. Atque ille quidem aurea tintinnabula gerebat in veste. Huic pro aureo

F tintinnabulo lingua erat aurea, nusquam non obtinens populo divinæ scripturæ vocibus, docens, arguens, exhortans, consolans. Semper enim sacerdos versatur in sanctuario juxta doctrinam Evangelicam, ingreditur & egreditur, ut pascua inveniat ovibus suis. Et mortis periculum denunciatur nisi tinniat. Hoc enim tintinnu saginantur oves *Christi*. Hic igitur geminum boni pastoris exemplum proditum est. Postremò, incident in hac epistola loca quædam, unde multi

G vehementer suspicati sunt, parum convenisse inter *Paulum* & reliquos Apostolorum proceres, præcipuè *Petrum*. Ex eodem fonte nata est illa nobilis inter *Augustinum* & *Hieronymum* digladiatio de *Mendacio*, quæ quum efferbuerit usque ad convitia, nec aliter finita sit contentio, nisi cedente *Augustino*, tamen si quis rem expendat attentius, neuter alterum satis intellexit, quum *Hieronymus* loquatur de dissimulatione facti, *Augustinus*

stinus tractet questionem de mendacio sermonis. Illud autem demiror in *Augustino*, quod *Petrum* Apostolorum principem, primumque fidei præconem sic tractarit, ut alicubi impingat illi superstitionem simulationem, alicubi perversum studium imponendi Legis onus in homeros Gentium, alicubi pravam simulationem, alicubi perversitatem, adeoque peccatum hoc non eleve, ut conferat etiam cum peccato rer abnegati *Christi*. Hæc quum diversis locis inculcet vir ille, tamen in *Retractionibus* nusquam mitigat ea dicta, quum ibi nonnulla pene frivola leniat. *Augustinum* sequenti *Parisienfium* theologorum articuli, tribunt illi errorem in fide. Jam ex hac admiratione subit altera admiratio. Quum æquis animis hæc feramus dicta in eum, cui *Christus* tradidit claves regni coelorum, quæque voluit esse principem totius Ecclesiæ suæ, nec offendantur aures nostræ quum audimus à tantis viris summo fidei doctori, etiam post acceptum spiritum coelestem, post edita miracula, tribui errorem in fide, animûmq; perversum: tamen hodie quidam scismata, scandala, blasphemias & hæreses vociferantur, si quis dicat *Hieronymum* virum doctum quidem ac pium, sed tamen hominem fuisse: si quis dicat *Hieronymum* tanto studio mirari virginitatem, ut non multum absit à contumelia matrimonii, quum nemini sit obscurum, quæ verba per calorem ille de matrimonio locis aliquot effuderit. Sed hanc materiam hic *Chrysostomus* tantâ dexteritate tractat, ut declare non solum nihil inter *Petrum* & *Paulum* rancoris intercessisse, verum etiam summam fuisse concordiam ac benevolentiam, nec ullam fuisse de fide dissensionem, tum omnem illam de *Mendacio* rixam esse supervacaneam, quum hic nihil intervenit, præter charitatem ad tempus obsequandam, in vincibili *Judeorum* imbecillitati, præterque piam simulationem, juvandi studio susceptam. Hæc interpretatio meâ quidem sententiâ, dignior est summis illis *Evangelii* Principibus, ac piorum hominum auribus acceptior. Verum hisce de rebus tu melius judicabis ubi totum volumen perlegeris, quod facile citra tardium feceris. Ut enim longum non est, ita dilucidum est ac faciendum, nisi siquid hic detrivi malus interpretes. Precor autem ut Dominus magis ac magis in te exerceat sincerum amorem Evangelii sui, cui nunc non minus esse video periculi ab his qui *Christo* debitam victoriam ad se conantur arripere, quàm ab iis qui sub hostium vexillis scindunt Ecclesiæ concordiam. Luctuosa victoria est, quæ sic civitatem liberat ab uno tyranno, ut eam tradat multis illo gravioribus. Si quid hic aliud spectetur quàm *Christus*, non poterit esse læta victoria. Sed optima spes habet animum meum, fore ut *Christus* hos tumultus vertat in lætum exitum, si modò nos promeriamur. Bene vale. *Basilæ* III. Cal. Jul. Anno M. D. X X V I I.

In *ATHANASII* Epistolas ad *SERAPIONEM* De Spiritu Sancto.

Reverendo in Christo Patri ac D. D. *Joanni* Episcopo *Lincolniensi* in *Anglia*.
Erasmus Rot. S. D.

Epist. 88 **A** Liis alia placet venatio, reverende Præsul: Amibi felicitatem optimam videor nactus, quod nuper obligit codex manus D. *Athanasii* lu-

A cubrationes continens, & quod ad publicam *Christiana* ditionis utilitatem arbitror plurimum referre, nè quid omnium, quæ tacundas ille propugnator Ecclesiæ scripta reliquit, desideraremus. Et alioqui merebatur vir egregius, ut, juxta nomen suum, etiam apud mortales esset immortalis, totusque superesset orbi. Hactenus enim paucas aliquot illius lucubrationes habemus, utcumque veras. Nam commentarios in omnes *Pauli* epistolas, neutiquam aspernandos, demiror quis quo casu inscripserit *Athanasio*, quum *Græci* codices titulum habeant *Theophylacti Bulgariensis* Archiepiscopi, tum phrasis plurimum discrepet ab hujus eloquentia; quod si cui nè hæc quidem persuaderent, dabimus aliud argumentum: In commentariis, de quibus modò loquebamur, frequenter citatur *Joannes Chrysostomus* ac *Basilus*, quorum uterque fuit *Athanasio* annis ferè quadraginta posterior. Ex *Chrysostomo* verò tam multa hauserit, ut frequenter complures versus, ad verbum, ex eo referat, suppresso auctoris nomine; sed frequentissime sensum illius reddat, verbis aliquot leviter immutatis. Itaque videtur is *Theophylactus* recentiorum fuisse quispiam, nec *Hieronymo*, nec *Geronymo*, nec iis ex quibus *Tripartita* contexta est *Historia* cognitus, qui apud *Græcos* eam operam præstiterit, quam *Beda*, *Remigius*, *Claudianus*, & si qui sunt hujus generis alii, apud *Latinos*. Siquidem hî viratis digressionibus, quibus apud populum disserteret, frequenter admodum prolixis utitur. *Augustinus*, & siquid aliud non perinde videbatur ad loci præsentis enarrationem pertinere, prætermittit; in compendium redegerunt ab aliis dicta fusius. Habet & *Chrysostomus* crebras ac prolixas digressiones, in quibus tractat *de idu*, sed eas ferme sub finem concionis: Ex hujus igitur, & aliorum variis lucubrationibus, *Theophylactus* contexit suos commentarios in Evangelia quatuor, & omnes epistolas *Pauli*. Porro, D. *Hieronymus*, ex iis quæ scripsit *Athanasius*, recenset duos libros adversus gentes, quorum nos tantum unum habemus: Item de *Psalmorum* titulis quem habemus ex parte versum. De persecutione *Arianorum* plurimos, ex quibus nos aliquot nunc damus, *De Virginitate*, qui an is sit quem nos hoc titulo reperimus *de virginis*, à *de virginis*, nondum satis liquet. Si illius est, multum submisit stilum ad virginis, cui scripsit, simplicitatem. Item contra *Valentem* & *Ursacium* librum unum.

F De vita *Antonii* monachi. *Egypciacis* *in* *in* hoc est, epistolas ad festorum celebrationem pertinentes, quarum nihil habemus, nisi fortè in hoc genus referenda videntur ex quibus aliquot vertimus, De passione Domini, De pullo asinæ, De blasphemis in Spiritum sanctum, & his nominatim commemoratis, addit *Hieronymus* & multa alia, quæ enumerare longum est. Ex his igitur quæ nobis obtigerunt, tibi talium deliciarum avidissimo, pauca degustanda vertimus, plura daturi, nisi nos, id temporis, tanta laborum moles circumvallasset, ut hæc ipsa magna ex parte pomeridianis horis dictare fuerimus coacti (audis dictaturam rei miseræ spendidum vocabulum) tandemquam ignari quantum interstet inter ea quæ calamo tradimus ipsi, & ea quæ voce præimus amanuensis. Sed ad hanc dictaturam nos præter morem adigit, partim indies imbecillior corpasculi valetudo, partim efflagitatorum instantia.

(K k k k

instantia. Quod si senserimus hæc placuisse, captabimus otium, ac plura mittemus. Quanquam, juxta Proverbium, quo dicitur, *ubi mel, ibi fel; ubi uber, ibi tuber*, gaudium hoc meum, quo penè insolenter gestiebam, temperavit comes ægritonia. Præter negotium, quod scriba suis cacographiis exhibuit, comperi subinde titulorum imposturas, hoc *Athanasio* tribuentium, quod vix sani hominis videri posset, nè quid memorem de ambiguis in his non parum temporis & operæ nobis perire, dum inter vertendum quò longius processeramus, hoc deprehendimus absurdiora, ac tandem cœpta coacti sumus abicere. Ex hoc tamen genere fragmenta quædam dedimus. In quem, inquires, usum? ut hinc liqueat quantâ impietate *Græcorum* quoque scribæ debacchari sint in talium virorum monumenta, in quibus vel syllabam immutasse sacrilegium est. Eadem temeritas quid non ausa est apud *Latinos*, in supponendis, truncandis, augendis contaminandis orthodoxorum commentariis. Dicam quid nuper compererim; prodierant in locum aliquot scripta *Clementis*, ac nonnullæ præcorum Pontificum epistolæ: jubeo famulum recitare, nam hos solatio soleo fallere quod temporis intercedit inter cornam & somnum. Tandem incidimus in epistolam *Anthonii Remi*. Pont. Illic comperimus complures versus penè ad verbum intertextos, quos partim ex epistola D. *Hieronymi* ad *Heliadum*, partim ex ejusdem ad *Nepotianum* epistola consarcinator ille fuerat mixtuatus, nec dubito quin pleraque sint ejusdem farinae reliqua, nam hæc tum fortè agnovimus. Argumentum apparet sumptum ex eo quod *Catalogus Remi*. Pont. habet, hunc constituisse, ut fas esset Episcopo, si gregis utilitas ita postulasset, ad aliam Ecclesiam transire. Hujus querelæ nullus esset finis, si singula velimus persequi. Utinam vel serò in hanc rem vigilet Episcoporum cura publica. Sed ad *Athanasium*. Agnosces in hujus scriptis seculum huic non ita multum dissimile. Cujus tumultibus utinam ille qui imperat ventis & mari, protigatque spiritus immundos hujus aeris, dignetur latum aliquem finem imponere. Erat vir ille seculo tranquillissimo dignus, dedisset nobis egregios ingenii facundiaque suæ fructus. Habebat enim verè dotem illam, quam *Paulus* in Episcopo putat esse præcipuam, *τὸ δὲ δῶκεν αὐτῷ*, adeo dilucidus est, acutus, sobrius, attentus, breviter omnibus modis ad docendum appositus. Nihil habet durum, quod offendit in *Tertulliano*; nihil *Andreas*, quod videmus in *Hieronymo*; nihil operosum, quod in *Hilario*; nihil laciniosum, quod est in *Augustino*, atque etiam *Chrysostomo*, nihil *Isocraticos* numeros aut *Lyſia* compositionem redolens, quod est in *Gregorio Nazianzeno*, sed totus est in explicanda re. Accipies gustum, & remittes tuum judicium, quo nullum sequimur libentiùs. Dominus te servet incolumem. *Basilea*. Anno à *Christo* nato, M. D. X X V I I. tertio die Martii.

In fragmentum ORIGENIS in Evangelium MATTHÆI.

Des. Erasmus Rot. pio Lectori. S. D.

Epist. 89 **I** Neptum fortassis alicui videbitur, in tam vasto hoc volumine *Origenicorum* naufragio, uni-

A us fragmenti jacturam deplorare. Hoc enim perinde sit, ac si quis cui navis preciosis mercibus onusta perisset, unius pallii damnum defleat: quanquam ego sic affectus sum, ut quum de tam gravi jactura non queam non discrucari, ea tamen majore cum dolore desiderem quæ scripsit in *Novum Testamentum*, in quo literarum *Hebraicarum* præsidio non perinde egebat, nec toties in rebus obscuris ad dubias allegorias fugit confugiendum. Nusquam *Origenes* non ardet, sed nusquam est ardentior, quàm ubi *Christi* sermones actusque tractat. Inter Evangelistas autem nemo, meâ quidem sententiâ, plenius omnem Redemptoris vitam ac doctrinam complexus est quàm *Matthæus*; qui ut primus scripsit, ita primam laudem promeruit. Ceterum hoc opus esse de genere *Tomorum* non solum tituli qui extant apud *Græcos*, verum etiam ipsa res declarat, quocunque consilio dissecuit illud nescio quis in *Homiliis*. Neque enim hic usquam vides clausulam *Homiliis* familiarem, quæ semper exeunt in *ὁ δὲ δῶκεν αὐτῷ*, admixtâ nonnunquam precatiunculâ. Tum ab his *Commentariis* quos habemus mutilos, decem abesse *Tomos* indicant *Græci* codicis tituli, ex quo nos adjecimus undecimum, ac duodecimi partem. Utinam licuisset ex pleno exemplari totum hoc opus instaurare studiosis, lectu profectò dignissimum. Unam alteramque pagellam procurimus in eam partem quàm habemus versam, idque duplici de causâ: primum ut hoc argumento constaret hanc quàm adjecimus partem illius operis esse portionem, quod habebamus truncum: dein ut ex hac qualicunque degustatione Lector possit æstimare, quantum sibi permiserit ille quisquis fuit interpret: quem ut fateor incertum esse, quod absit Præfatio, ita probabili conjecturâ colligi potest, fuisse *Ruffinum*. Neque enim *Hieronymus* agnoscit hoc opus, & vertendi licentia *Ruffinum* indicat, in quo fidem desideramus potius quàm eruditionem aut facundiam, quum Interpretis magis etiam quàm Historici præcipua laus sit fides. Vale.

In S. BASILII expositionem in ESAIAM.

Reverendissimo in Christo Patri, ac D. D.
Joanni Episcopo Rossensi, Des.
Erasmus Roterodamus S. D.

T Antis & officiis & beneficiis, toties à te provocatus, Præsulum integerrime idemque doctissime, nè simpliciter ingratus viderer, cepti tandem circumspicere si quod munus literarum parare possem, tuâ dignum amplitudine, hoc est pium juxta atque eruditum; & commodum è *Græci* Bibliotheca mecum advexeram D. *Basilii* commentarios in *Esaiam*, hoc est, eloquentissimi Theologi, in eloquentissimum Prophetam. Hunc aggressus, *Latine* facere institui, sed quo alius descendendo in operis penetralia, hoc minime mihi visum est, divinam illam *Basilii* phrasin sapere. Tamen mox in ipso libri vestibulo, titulus nonnullam animo suspensionem iniecerat, ita testans ab

Epist. 90.

ab ipso quidem *Basilio* descriptum opus, ceterum ab illius obitu, ab alio quodam Presbytero evalgatum. Auxit suspicionem, quod ne apud scriptores quidem, qui *Basilii* recensent locubrationes, hujus voluminis ulla fiat mentio. Proinde sum in hac propemodum sententia libros hos, aut alterius esse *Basilii*, ut sunt ejus nominis plures, non illius *Casariensis* Episcopi, cui frater fuit *Gregorius Nazianzenus*, aut titulum studio additum, quo magis commendarentur Lectori. Quod si tu prius à me dissentis, mihi non satis idoneum videtur, vel quod tuo dicetur nomini, vel in quo nos tantum ponamus opera. Gustum interea damus, tuum in ceteris judicium, non secus atque oraculum, secuturi. Bene vale, è *Caenabrigia* tua Anno millesimo quingentesimo decimo.

In S. BASILII librum De Spiritu Sancto.

Beverendo in Christo Patri ac Domino D. Joanni Dantis Episcopo Culmensi, sereniss. Polonia Regis apud Casarem oratori, Des. Erasmus Rotodamus S. D.

Epist. 91 **N**æ tu mihi tui cupientissimo, te totum deservit exhibuisti, Præsul ornatissime: Nam mentis ingeniique tui simulacrum, hoc est integritatem, candorem, pietatem, eruditionemque non vulgarem in carminibus epistolisque tuis, haud secus atque in speculo contemplari licet; oris autem habitum, & in hoc quoque magna ex parte relucens animum, mirè repræsentat imago gypso singulari artificio expressa: quo certè sum æquior aulicis negotiis, isti fabulæ revera motor, quam tot jam annis agere cogis, quæ hætenus obstitit, quo minus liceret propius exoptatissimâ tuâ consuetudine frui.

— *Coramque vivas audire, & reddere voces.*

Nondum quidem expletum est, sed tamen bona ex parte mitigatum est meum tui desiderium. Verum ne nullâ pensatione videantur *καλὸν καὶ χρηστὸν*, quemadmodum tu mihi pectus aureum gypso expressum exhibuisti, ita tibi vicissim scriptorem mitto chartaceâ expressum materiâ, verè gemmeum, nisi si quid plattæ culpâ factus videbitur deterior. Misisti τὸν πρῶτον *Βασίλειον*, inter hujus avi Monarchas sine controversia primum; ego remitto τὸν ἀναβῶντα *μὴ γὰρ Βασίλειον*, omnium suffragiis inter *Græcos* scriptores principem, meo quidem penicillo, non in gypso, sed in charta deformatum, quàm feliciter, tuum erit judicium, qui literaturam utranque pulchrè calles. Argumentum est *De Spiritu sancto*, quem *Aræ* viperina posteritas Filio, non Deo, quemadmodum ille docuit, sed creaturæ substantiæ ministrum adungere conata est, ut in confesso personarum certium in unumque subsellium cederet Spiritui. Ea quaestio per illa tempora fervebat ut quom maxime; & ut sit, ex una excetra multis subinde capitibus enascentibus, ac diversis opinionum ventis tacto turbine inter se decertantibus, Ecclesiæ navis non minùs jactabatur sectarum undis, quàm hodie summo cum animi dolore jactari videmus: nimirum altum dormiente *Christo* in animis hominum, quom omnium, tum co-

A rum præcipuè in quibus maxime debebat vigilare. Hoc probatissimi datoris opus, quoniam videbam à *Gregorio Nazianzeno* magnopere laudatum in monodia, nec hætenus à quoquam, quod equidem sciam, *Latine* versum, eò libentius hoc laboris mihi sumpsi, quod subodoraret hisce temporibus, furtim reviviscere conantem jam olim extinctæ viperæ progeniem, quæ rursus duas personas, Verbum & Spiritum, meditatatur à vero Dei cognomine depellere, ut jam hac in parte nihilo meliores futuri sint *Christiani*, quàm *Judei* aut *Turce*: qui, quoties sese componunt ad pietatis professionem, facillè patiuntur *Christum* appellari Prophetam, aut etiam Deum, si urgeas: sed talem qualis fuit *Moses*, ceterique Prophetæ. Si quis indignetur *Mosē* æquari *Christo*, fatentur *Christum* longè potioribus donis à Deo locupletatum. Qui modestiores sunt, fatentur Spiritum sanctum excellentem esse creaturam, sed *Christo* famulantem: quibus minus est frontis, aut Spiritum sanctum nullam esse substantiam, sed tantum bonæ mentis concitationem: sed abiit ut hujusmodi viperarum sibi la quæquam assent in nomine Patris, Filii, & Spiritus sancti renatum. Non hic sumam operam in prædicandis *Basilii* laudibus, ne audiam *τὸ γινώσκον* non silebo tamen quid mihi inter vertendum acciderit. Visus sum mihi in hoc opere deprehendisse factum, quod in celeberrimis quibusque laudatissimisque scriptoribus, velut in *Athanasio*, *Chrysostomo*, & *Hieronymo* factum & videmus & indignamur. Quid istuc, inquis? Posteaquam dimidium operis absolveram citra tadium, visa est mihi phrasis alium referro parentem, aliūque spirare genium. Interdum ad tragicum cothurnum intumescere oratio, rursus ad vulgarem sermonem subsidebat, interdum subinane quiddam habere videbatur, velut ostentantis se didicisse quæ *Aristoteles* in libris *De Enunciatione & Prædicamento*; *Porphyrus* in libello *De quinque vocibus Prædicabilibus*, tradiderunt. Ad hæc, subinde digrediebatur ab instituto, nec satis concinnè redibat à digressionem: Postremò, multa videbantur admisceri, quæ non admodum facerent ad id quod agitur: quædam etiam reputantur oblivione verius, quàm judicio: quom *Basilium* ubique sit sanus, simplex & candidus, sibi constans, atque etiam instans, nunquam ab eo quod agitur excurrentes temerè, nusquam divinis mysteriis admiscens philosophiam mundanam, nisi per adversarios coactus, idque contemptum: sed ubique placidus, ac virgineo quodam pudore incedit, ab omni ostentatione alienissimus, ne in pugna quidem ab ingenii lenitate recedens. Ex his rebus subit animum meum suspicio, studiosum quempiam, quo volumen redderet auctius, multa intertexisse, vel ex aliis autoribus decerpta emblemata (nam hoc argumentum à compluribus *Græcis* accuratè tractatum est) vel ex sese reperta. Sunt enim in his quædam erudita, sed à charactere *Basilii* discrepantia; quædam rursus ejusmodi, ut indole referant parentem suum, videlicet eum, qui doctissimis *Athanasii* libellis *De Spiritu sancto*, suas loquaces, sed elumbes attextuit naves, quique in Epistolam ad *Corinthios* posteriorem, & in *Apostolorum Acta* *Chrysostomus* haberi studuit. Porro, sceleratissimum contaminandi genus est, egregiorum virorum clarissimis purpuris suos pannos intertexere, aut, ut melius dicam, generosa illorum

illorum vina suis vapis corrumpere : quod in D. Hieronymi commentariis, quibus enarrat *Psalmos*, intolerabili sacrilegio factum esse clarum est, quam ut negari possit. Adversus tantam ecclesie contumeliam promptum erat remedium, si Principes & Episcopi librorum, quos lectu dignos censuissent, archetypa in certis Bibliothecis reponenda curassent. In his itaque vertendis fateor mihi nonnihil obrepisse tædii, adeo ut identidem illud *Marmus* mecum submurmurarem,

Non alias vires, conversaque numina sentis?

quum in cæteris nihil esset quod offenderit gustum meum. Sed hanc meam suspicionem nihil aliud haberi volo quam somnium, si tu dissenties. Sub operis calcem veluti celenia canens, excurret in navalis pugne descriptionem, verbis planè tragicis phaleratam, in qua mirè ponit ob oculos ecclesie tum miserabiliter fluctuantis imaginem, sed non ita multum abhorrentem ab horum temporum statu, in quibus tam cæca est opinionum digladiatio, ut interdum amicos, pro hostibus feriamus, nec ulla sit charitas aut concordia, si qua est ulla, nisi quam conciliavis erroris conspiratio, hoc est, morbus communis: & in tanta dogmatum varietate, in tanta morum corruptione, in tam confuso vociferantium tumultu, propemodum sublato rerum hominumque discrimine, merito dubitet aliquis, cui sese globo adjungat. Nulla sinceritas, sed prodigiota quædam calumniandi scabies, nè dicam rabies, habet plerisque; vel alienorum lapsum sævos expensores, vel rectè dictorum malignos interpretes. Sub omni lapide Scorpius dormit. Ex unica syllaba quantus tumultus incomparabili viro suscitatus est? quoniam in solenni clausula precatationis aut concionis, pro, in *Spiritu*, semel atque iterum dixerat, cum *Spiritu*, *Basilium* per omnes urbes, per omnes pagos, per omnia fora, per omnia conventicula calumniantium vocibus lapidabatur: nec illum vel inculcata morum integritas, vel eruditio rara, cum pari tacundia conjuncta, vel ipsa functionis dignitas, vel admirabilis quædam erga omnes, tum comitas, tum benignitas, à venenatis obrectatorum sibilis vindicare potuerunt: ut ego optimo jure nimis delicatus videri possim, si nullo pacto cum tali viro conferendus homuncio, linguacium quorundam obrectationes perpeti non queam. Simul illud ex hoc argumento liquet, quod scripsit beatus Hieronymus: *Arianorum, Eusebianorum, Origenistarum*, aliorumque circa divinas personas errores, ex humana philosophia duxisse seminarium: non quòd Philosophia per se sit impia, sed quòd ad hujus regulam cœlestis illa philosophia quæ venit è sinu Patris per Filium, nec velit, nec debeat exigi. Qui namque isti, qui nihil aliud erant quàm homines, divina mysteria possint perspicere, quis sic in plerisque naturæ rebus cæcutierunt? Quanquam illi qui tum divo *Basilio* facessabant negotium, Philosophastri verius erant quàm Philosophi. Apud imperitam multitudinem sese pro consummatissimis Philosophis vendicabant, quod ex *Aristotele*, *Porphyrio*que degustarant verius, quàm didicerant. quid sit Enunciatio, quid Genus, quid Species, quid Substantia, quid Accidens, quid Quantitas, quid Qualitas, quid ad Aliquid, quot modis dicantur Opposita, quot modis aliquid vel sit in alio, vel de alio prædicetur. Quæ nunc sunt elementa puerorum ad Philosophiæ limen acce-

A dentium, ut istorum impietas magis sit imputanda falsa persuasioni, quàm Philosophiæ. Quas turbas concitassent in orbe, si illa quoque degustassent, quæ *Aristoteles* tradidit De formis Syllogismorum, De Demonstrationibus, De Topicis, & Elenchis, De naturalibus, & iis quæ sunt ultra naturalia? sed evehor longius, ut in præfatione. Itaque ut finiam, Quicquid hic est nostræ opellæ, tibi dicatum esse volui, Præsul amplissime, non tantum ob id, ut tui nominis lenocinio studiosis reddatur commendatius, verum multo magis ut acri tuo judicio, tuoque limâ fiat emendatius: nam primam manum ad te mitto. Hic si quis mihi temeritatis dicam scribat, nihil aliud adferam ad ejus criminis purgationem, quàm naturam, & hac valentiorē diutinam consuetudinem. Naturam refingere difficillimum est, sed multo difficilius dediscere quod diutius usus penitus infixit, utranque alteri junctam mutare propter aduersarij arbitror homini, *Θυγάτηρ πάλαι δούλοισιν*. At isthuc inquit est accusare teipsum, potius quàm excusare. Quid facias? Sæpenumerò tamen apud clementem Jædicem veniam promeruit ingenuæ culpæ confessio. Cujus tamen partem aliquam, si libeat tergiversatorem agere, in typographos rejicere liceret, qui mihi fere extorquent ovum antequam pepererim; & siquid conceptum est, non sinitur fortum maturefcere, sed, invitâ *Lucina*, cogunt per abortum ejicere. Non ignorabam quid te dignum esset, vir clarissime, sed imitatus, Græculum illum è paupere pera depromo paucos obolos: κατ' ἀξίαν οὐκ ὡς εἰς χάριν, εἰ γὰρ πλέον εἶχες, πλέον ἰδίᾳ. Precor ut ista motoria fabula, quam tot jam annos agis, sortiatur catastrophē tum tibi privatim, tum publicè Regno *Polonia* felicem, tēque *Sigismundus* Rex, ut siquis alius omnibus ornamentis egregio Principe dignis cumulatus, dulci patris, gregique charissimo, cujus sollicitudo pietatem tuam per omnes negotiorum undas comitatur, brevi restituat. Datum apud *Friburgum Brisgaie*, pridie Calendas Maias, Anno à Christo nato, M. D. XXXII.

In D. BASILII Homilias de laudibus JUNII.

Des. Erasmus Roterodamus ornatissimo viro D. Joanni Cholero præposito Curienti. S. D.

F NE semper accipias à nobis Epistolas steriles Epist. 92. Natq; aduersarij, mittimus duas Homilias De laudibus Junii, quod nunc magna ex parte subiatum è vita Christianorum & videmus, & dolemus. Dices has ante fuisse verbas: fateor, nimirum à *Raphaelo Volaterrano*. Sed ob id ipsum hoc operæ sumpsi, quo declararem quantum sit periculum quorumlibet versioni fidere, quantoque rectius sit ex ipsis haurire fontibus. Demiraberis ipse sat scio, si utriusque nostrum translationem cum *Græcis* contuleris. Nam id ut cuius in promptu sit, provisum est edito *Græcè Basilii*. Posterior Homilia mihi non videtur *Basilii*, sed studiosi cujuspiam sese ad prioris amulationem exerentis. Equidem non pugnabo, siquis diversum sentiat, arbitror tamen eruditior, si propius admoverint oculos, meæ sententiæ subscripturos. Probo genus exercitationis, at eorum fucos non probo, qui nota ac degenerantia summorum virorum titulis

titulis obtrudant orbi. Imposituram hanc & in *Athanasio*, & in eloquentissimi cuiusque scriptis deprehendimus. Ab hac audacia saltem *Basilii Magni* divinitas debuit abstergere. Quamquam in hoc aurore pareius est peccatum. Adjecimus & *Hieronymum Xenophanicum*, cui admodum *Adriani* quoridat. Bene vale. Datum apud *Friburgum Brisgaviæ*, Anno à Christo nato, M. D. XXXI.

In Enchiridion Militis Christiani.

Des. Erasmus Roterodamus amico cuidam
aulico S. D.

Epist. 93. Efflagitasti non mediocri studio, frater in Domino dilectissime, ut tibi compendiarium quendam vivendo rationem prescriberem, quâ

A instructus, posses ad mentem Christo dignam pervenire. Aus enim te jampridem aulicæ vitæ pertasum, hoc tecum agitare, quo pacto queas *Alexandria* una cum suis & vitis & delitiis effugere, ac *Mose* duce ad virtutum iter feliciter accingi. Quo mihi charior es, hoc imperiis gratulor tuam saluari proposito, quod spero, vel circa nostram operam fortunabit provchique ipse, qui dignatus est excitare. Ego tamen nimis quam libens parvi vel homini tam amico, vel tam pia postulanti. Tu modò anitere, ne vel ipse nostrum officium sine causa videare flagitasse, vel ego sine fructu tuæ morem gessisse voluntati. Imò voris commissibus benignum illum *Jesu* spiritum imploremus, ut & mihi scribenti suggerat salubria, & tibi ea reddat efficacia. Bene vale.

DES. ERASMI ROT. EPISTOLARUM LIBER TRIGESIMUS.

Erasmus Roterodamus Huberto Barlando
Medico S. D.

Epist. 1. **S**I deest quod rideas, *Huberte* suavissime, en tibi argumentum. *Stromius*, quem dicas *Rogatus* prorsus agere *Ysaurovobis*, pridem emisit libellum, quem *Friburgi*, dum suppellectilem migratione confusum excutio, fortè reperi, ac dum præter solitum esset oculi nonnihil, percurti, in quo veterem interpretem sic vindicat à solocismis, ut asseveret illum & bene *Latine* & eleganter vertisse omnia. Audis magnificam *epitaphionem*. Huc assumit quædam manifestò falsa, quædam vehementer controversa. Manifestæ vanitatis est, quod in Præfatione prædicat me graculum *Æsopium* referentem, compilasse *Laurentii Valle* commentarios, atque illius suppresso nomine aliena pro meis venditare, quum omnium primus *Valle* commentarios meâ operâ meoque sumptu curaverim evulgandos *Latine*; deinde quum innumera sint in meis quæ *Laurentius* non attingit, denique quum in ipso opere toties citem *Valle* nomen, nisi fortè putavit mihi ad quamvis frivola facendam *Laurentii Valle* mentionem, præsertim quum liber extaret.

Porrò, hanc editionem vulgatam, eam esse quam divus *Hieronymus* jussu *Damasci* castigavit, sic est controversum, ut inrer manifestò falsa numerari possit. Habes pollicitationem prologi, nunc accipe conclusionis triumphum. Jactat nihil esse suavius, quàm eum hominem indoctum illiteratumque toti orbi monstrare, quem multi antea putarunt aliquid scire: & subinde gloriatur se *Erasmum* vincere non solum in sacris literis, verum etiam in prophanis, in quibus mihi videar excellere. Quàm proclive est esse disertum, ubi

quis sibi permittit quicquid collibitum est fingere. Nam ipse nec sacram nec prophanarum literarum periculis insignem unquam jactavi. Et si hanc laudem affectat *Stromius*, per me quidem suo fruatur arbitratu. Verum ne plus satis sibi placeat hac victoriâ, habet hoc seculum plusquam decem millia, quibus in omni literarum genere lubens herbam porrigo. Utinam adesset *Stromius* tantum eruditionis, quantum sibi tribuit. Ceterum quid stultius quàm eum protius haberi doctiorem, qui in opere alieno præsertim vario reperit quod arrodat? Non mihi videor dignus qui *Hermolao Barbaro* si viveret, matulam porrigam, & tamen in illius scriptis sunt, quæ jure possim carpere. *Nicolaus Leoncenus* quædam notavit in *Plinio*, num ideo continuo doctior? Ipse divum *Augustinum*, *Ambrosium* & *Thomam* aliquot in locis reprehendo, nec immeritò, num ideo doctior? *Aulus Gellius* indicavit in *M. Tullio* memoriæ lapsum, & auctore *Augustino* literatores in oratorum eloquentissimis libris deprehenderunt solocismos, quos aliquot & ipse in *Cypriano*, *Hilario*, *Ambrosio*, & *Hieronymo* possum à me notatos ostendere. Denique sutor reprehendit aliquid in *Apollis* tabula, num illic gloriabitur *Apellem* ab se victum? Quis hoc non videt esse stultissimum, etiamsi quid animadvertum sit fœdè potendique lapsus. Nunc mihi vide quàm ex frivolis nugis, quos triumphos agat *Stromius*. Exagitat capitis numerum perperam notatum, fortasse typographorum incuriâ, nusquam enim peccatur sapius. Sed age, sit meus memoriæ calamitè lapsus, quid est quod hic plaudeat *Stromius*, quum hoc officii non raro mihi præstent famuli, & amanuenses? Librum Annotationum scribere difficile est, ac nihil facilius quàm in magno opere *Mo-*

managere, & nuntium aliquem qui sefellerit ostendere. Denique si ex professo suscepit interpretem ab omni sermonis vitio vindicandum, cur tot loca à me notata dissimulat? Tamen si quid stultius quam hoc anxie à sacris literis depellere, quod in illarum gloriam à probatissimis viris predicatur, non in persuasibilibus humanarum sapientiarum verbis, &c. Et qui tales scribit libros, mihi objicit ingenii obtusitatem, quo convicio ne tantulum quidem offendor, tantum à *Stunica* objici rideo. Verum ne pluribus morer, loca singula tribus verbis indicabo.

1. *Matthaei* cap. 5. Noto quod interpretes recedens ab Evangelistae verbis, post mille passus, subjecerit alia duo. *Stunica* dicit recte intelligi alia duo, nimirum millia, quia praecessit mille. Verum illud mille quod antecessit Adjectivum est, non Substantivum. Nec agitur quid possit subaudiri, sed de sermonis integritate agitur. Nisi forte videbitur Latine dicere, qui ad hunc loquetur modum, *Do tibi mille nummos, cras daturus alia duo*. Excusari poterit, si hae sermonis forma reperitur apud probatos scriptores. Nunc quum per se sit absurda, nec apud ullum veterum invenitur, quid est quod nugatur *Stunica*? At praecessit, inquit, mille passus, ad quod non responderet, alios duos mille passus. Verum quid opus erat dicere mille duos passus, quum *Matthaeus* scripserit *plurim*, id est, *milliarum*: Et si omnino fuisset causa gravis, cur mallet mille passus, dicere poterat, aliter bis mille. Quid hac annotatione stultius? Et tamen colligit *Stunica*, interpretem hic eleganter ac proprie loquentem.

2. *Matthaei* 6. Quoniam solœcismum indicans inverso vocum ordine dico. *Magis plures estis vos, quum habeatur, vos magis plures estis*, exprobrat memoriae lapsum, quali vero id quicquam ad rem faciat. Hic hoc colore tueretur interpretem, quod Comparativi duplicationem retulerit ex idiomatice sermonis *Hebraici*. Atqui hac praecipua est solœcismi occasio, quod Latine loquentes alienae linguae tropos referimus. Hoc *Stunica* commentum si recipimus, emendatè loquetur, qui pro, *ut ita loquar*, dixerit, *ut figura dicere*, quod *Graci* rectè loquuntur, *ut τὴν ἑρμηνείαν*. Item qui pro *incumbis in hanc rem*, dixerit, *ille jacet ibi supra ad*, quod nostratis linguae formam expresserit. Id si libeat aut vacet pluribus exemplis ob oculos ponere, quos cachinnos sim eruditus excitaturus? Et tamen haec sunt illae praeclaræ Annotationes, quibus *Stunica* declarat orbi se esse virum undique doctissimum; *Erasmus* nihil omnino scire literarum. Sed hic ad aliam confugit ancoram. Apud *Plantinum* legimus:

*Nam nisi qui argentum dederit, nugae egerit,
Qui dederit magis majores nugae egerit.*

Primum quis unquam ad *Plantinum* vel licentiam vel obsoletam antiquitatem exegit orationem proliam? Deinde *Plantinus* versus non constat, nisi in *magis* eliseris s. Probabilius est fuisse scriptum, *Qui dederit, is majores nugae egerit*. Habes insignem *Erasmi* errorem.

3. Accipe magis insignem. Eodem cap. *Videbis ejicere*, pro *dispicies ut ejicias*, asseverat purè ac Romanè dictum ab interprete. Quo argumento? Quia *Gracè* scriptum est *ὁρασεις ἢ ἐκβάσεις*. Sequitur suam regulam, quam modo docuimus esse ridiculam. Addit quiddam insigniter impudens,

A *videbis ejicere*, nihil aliud sonare Latine, quàm quod *Gracè* sonat *ὁρασεις ἢ ἐκβάσεις*. Nihil intra est alium, nil extra est in nuce duri. Hic miseræ cornici detracta est una pluma, sic enim ille jocatur.

4. Sed infelicius deciderit altera. *Matthaei* 8. *Quid nobis & tibi*, pro eo quod erat, *quid tibi nobiscum*, asseverat eleganter dictum. Qui sic? Phy, vel cæco perspicuum est. Sic enim loquuntur *Hebraei*, & *Hebraicam* formam expressit Evangelista, à cuius verbis non oportet discedere. Postremo *Hieronymus* eandem figuram reddidit *Judæum* 11. Quis credat *Stunica* fuisse sobrium quum hæc scriberet? Non licet ab Evangelistæ verbis usquam discedere? Cur id sexcentis locis fecit interpretes? Cur *Hieronymus* in Vetere Testamento passim recedit ab idiomatice sermonis *Hebraei*? Id ni fecisset, quæsitio te quid esset eo sermone prodigiosius? Quas leges nobis praescribit hic nugator. At longè alias praescripsit *Hieronymus*, in libello *De optimo genere interpretandi*.

5. *Matthaei* 11. *Quum consummasset praedicans*, pro eo quod erat, *quum fecisset praedicandi finem*, asseverat sermonem merè Romanum. Ad quam regulam? Quia reddidit *Graci* sermonis figuram. Itaque Latine loquetur qui dixerit *ἐπεμαρτυρήσας*, *memini veniens*, pro *memini me venisse*.

6. Eodem cap. *Pauperes evangelizantur*, pro eo quod erat, *pauperibus adfertur bonus nuntius*, autumat esse Latine, confitens interim hanc sermonis formam Latine inauditam esse: perinde quasi quis dicat, Nummum esse aureum, quum tamen non habeat aurum. Nam Latine loquentium consuetudo, norma est bene Latine loquendi. Rogat si quis ad *Graci* sermonis formam dicat eos annunciari, quibus aliquid annunciat, num *Erasmus* sit vetiturus nè id faciat? Per me licebit ut sic loquatur *Stunica*, sed quo minus Latine loquatur, obstabit Latine loquentium consuetudo: nisi fortè credendum poterimus dicere, cui quid concedendum est; & bene passum, qui affectus est beneficio. Post hæc flagellat *Valam* pudendo errore lapsum, quod putarit *ἰσχυρῶς* accipi hic significatione activâ. Id quum didicerit ex Annotatione mea, tamen vellet ab ipso repertum jactat, quod in hoc libello passim facit, atque interim me fecit corniculam *Æsopicum*, ipse propriis plumis conspicuus.

7. Illud verò vehementer etiam ridiculum putat, quod capite decimo quinto interpretes pro scriba *Hierosolymitani*, verterit scriba ab *Hierosolymis*. Nihil enim interesse. Post hæc igitur Latine loquetur, qui dixerit *Stunica* ab *Hispania* delirare *Roma*, pro eo quod erat *Stunica* *Hispanus* delirat *Roma*. Quanquam hic sermo præter solœcismum habet amphibologiae vicium.

8. *Matthaei* 10. *Principes gentium dominantur eorum*, negat interpretem fugisse quod idem sit neutri generis, sed ad rem significatam respexisse. Id videri poterat probabile, nisi interpretes multis aliis locis ad hunc lapidem impingeret. Velut in *Psalmo*, *Spiritus Domini replevit orbem terrarum*, & hoc quod continet omnia. Jam sic ubi deprehendissem apud autores probatos, *dominantur eorum*, non annotassem esse solœcismum; *Stunica* nullum autorem profert, prolaturus hand dubiè si quid haberet.

9. Eodem

9. Eodem cap. *Stannica* rectè dicitur ministrari, cui ministerium exhibetur. Ad quam regulam? Quia sic, inquit, loquuntur Græci. Itidem rectè dicitur, *commisit*, cui aliquid committitur. Atque hic homo prodens impingit mihi calumniam.

10. *Matthæi* 23. *Impleta sunt nuptia discumbentium*, putat *Latine* dictum, quod *Virgilium* dixerit,

Implentur veteris vini:—

quasi statim liceat in oratione soluta, si quid Poeta vel ad ostentationem antiquitatis, vel pro suo jure dixerit. Tum si rectè dicitur, *plenus vini*, non statim *Latine* dicitur *impletus vini*; & si *Latine* dicitur, *homo vini plenus*, continuo rectè dicitur, *domus impleta conviviarum*. Nam quod ex *Cicerone* profert ridiculum est, neque *ollam* denarium implere: genitivus enim non refertur ad implere, sed ad *ollam*, quæ denariis erat destinata. Nam *ollam denarium* dixit, denariis reponendis destinatam.

11. Eodem cap. Neque nubentur, docet prius dixisse *nubere*, unde *nupta* & *nuptus*. Fateor hoc dixit antiquitas, sed obsoleta; quam imitari nunc solæcissare est. Quumque divus *Hieronymus* indicet interpretem reddidisse *Græci* sermonis idioma, quod tamen non respondeat consuetudini *Latine*, *Stannica* tamen pronunciat esse *Latine*. Quid enim est solæcissare, quàm præter consuetudinem rectè loquentium loqui. Jam & illud suave, quod quum agatur de castimonia linguæ *Latine*, profert nobis *Tertullianum* autorem: nec minus ineptum, quod quoniam *Tertullianus* scripsit *ubi non nubitur*, colligit dici *nuber*. Hæc ratione dicemus & *vivor*, quia *Tertullianus* dixit, *ubi non vero vivitur*: diceretur *dormior*, quia *Juvencalis* dixit,

— *Minimum dormitur in illo.*

O *Chrysippum*, cui ego sum *Arasmus*!

12. Cap. 24. Ex *Suetonio* probat *Latine* dictum *opiniones bellorum*. Quibus argumentis? Primum quia *Græcè* est *δόξαι*. Atqui si non licet recedere ab Evangelistæ verbis, quemadmodum ante docuit *Stannica*. dicendum erat, *audatus*, sive *audationes bellorum*. Deinde, qui exactius requirunt *Romane* linguæ castimonia, rejecturi sunt *Suetonium* ex albo Judicium. Sed quid dixit *Suetonius*? *Exit opinio decessurum eum*. Quid hoc ad *opiniones bellorum*? *Opiniones bellorum* nemo dixit, præsertim multitudinis numero. Sed *Ambrosius* sic loquitur. Quid ni? referens scripturæ verba. Nec statim *Latine* est, si quid dixit *Ambrosius*.

13. Admoneram quod quum *Græci* ambiguum sit, interpretes perperam pro quod vertit quia: quod enim interdum est *quia*, quia nihil aliud sonat quàm causam. *Stannica* docet nos, nihil referre utrum dicas quod an quia. In hujusmodi orationibus, rectè dixisti, quia virum non habeo, & confessus est, quia non sum ego *Christus*. nihil aliud intelligi, quàm intelligit populus *Christianus*. Non ego laborabam quid intelligeretur, sed quid ipsa exprimerent verba. Ridemus & intelligimus *Morinos* perperam loquentes, sed posteaquam illorum solæcismis assuevimus: balbus balbum rectius intelligit. Non statim *Latine* est quod intelligitur à quolibet. Negat interpretem retulisse *Græci* sermonis proprietatem, sed *Hebraici*. Quid? an interpretes evangelium *Græci* proditum,

A vertit ex *Hebraeis*? Sed valeat idem *chy* apud *Hebræos* quod *ἐν* apud *Græcos* continuo nè *Latine* dicitur, quod ad peregrinæ linguæ formam dicitur? Interpretes inquit evangelistæ vertit ad verbum, vertit igitur *Latine*. Proinde contumelia est in Spiritum sanctum si dicam interpretem vertisse perperam qui verbum verbo reddiderit. At hæc est unica ratio malè vertendi. Et si dicam in ipsius Evangelistæ verbis esse solæcismum non opinor ullam injuriam fieri Spiritui sancto. Non enim in puritate sermonis est regnum Dei. Quod si impium est reprehendere quod non variat ab Evangelistæ verbis, impie fecit interpretes qui toties recedit, etiam nullà necessitate. Quis non miretur hujus hominis acumen?

14. *Luce* 1. Notavi interpretem pro *meminisse* *unigeniti* vertisse *memorare* quum codex habeat *memorari*. Bellè depulsus est solæcismus, si typographus pro *i*. posuit *e*. Non in hoc est *τὸ εὐαγγέλιον*, sed in genitivo. *Memorare Latine* est, & *memorari Latine*; sed *memorari testamenti*, pro *meminisse*, sive *recordari*, doceat *Stannica* esse apud probos autores, & vicerit.

15. *Luce* 4. Notavi interpretem, *non Græci* ancipitem vocem, & *τοσαῦτα*, læpè perperam vertere in *quanta* & *tanta*. *Stannica* nos docet, *quanta* & *tanta* rectè ad numerum referri, nec aliud valere quàm *quot* & *tot*. Id probat hoc lemma, quia in hunc sensum subinde vertit interpretes. Si hac ratione poterat defendi interpretes, unico malagmate licebat omnibus illius moderi vulneribus. Doceat *Stannica* sic probatos autores fuisse loquutos, ac dixisse, *tantos habes digitos in pedibus quantos in manibus*, pro *tot* & *quot*.

16. *Luce* 19. Exegissem illud, pro illam positum, *Stannica* mavult atcribere librariis, quàm interpreti. Et ipse in Annotatione demonstro illam lectionem inveniri in quibusdam antiquis codicibus. Sed interpretes non hic tantum sic dormitavit, quia præcesserat *εὐχέων*.

17. *Luce* 23. *Ventres quæ genuerunt*. *Stannica* dicit in castigatis codicibus legi, *qui genuerunt*. At ego in duobus meis codicibus reperio *quæ*; & quoniam ita subinde labitur interpretes, non inscientiâ sed negligentia, probabilis est illud *quæ* à posterioribus fuisse castigatum, quàm ab interprete positum. Verum hac de re nolim contendere. Fuerit hic felicior *Stannica*, qui codicem habuerit emendatorem.

18. *Joannis* 1. *Quasi unigeniti à Patre*, ostendi dicendum *Latine* tanquam. Nam *de Græca* vox anceps est, & ad rei veritatem, & ad similitudinem. Id *Stannica* non refellit, sed refert nobis verba *Hieronymi*, secus hunc locum interpretantis in epistola ad *Ephes.* cap. 5. Quid illic docet *Hieronymus*? Gloriam unigeniti, non sic accipiendum quasi sit alter unigenitus, cujus gloriam haberet & *Christus*, sed ut intelligamus ipsi *Christo* habitum à Patre honorem, non ut cuivis è numero sanctorum, sed ut unigenito. Hoc commentum, aut nihil ad rem facit, aut pro nobis facit. Si enim est alter Filius Dei, *Christus* non est unigenitus, sed unigenito similis. Atqui ad hunc sensum exprimendum, opus erat tanquam, non quasi. Nec meâ refert, quod apud quosdam affecta jam eloquentia *Romana*, secus usurpatum reperimus tanquam & quasi. Hic jacent simul *Laurentius* & *Erasmus*.

19. *Joan.* 4. *Convenitur* verbum ut solæcum notâram.

tiam. *At in Græco, ait Simica, est οὐχ ὁμοῖος, nec poterat interpretes propriis traducere; nam Simica verbis libenter utimur. Quid monstri audio? Est hoc propriè transferre, verbum verbo reddere? Quis credat huic homini sanum esse cerebrum? Fatetur hanc sermonis formam nusquam inveniri apud Latinos, tamen vult videri bene Latinum.*

20. *Joan. 6. Navis fuit ad terram, vult Latine dici, & suspicatur Joannem scripsisse, τὴν τὴν γῆν, idque reclamante codicum omnium consensu. Si profert ullum Latinum sic loquutum, aliquid egredit. Nunc fundit verba.*

21. *Joan. 7. Feste mediante, vult esse Latinum, nec ullo probat argumento, nisi quod licet effingere Græcam vocem. Id à prisca factum in quibusdam agnoscimus. Nobis non idem licet. Alioqui quid erit nostro sermone portentosius, si nobis hoc velimus permittere in reddendis Græcis.*

22. *Joan. 14. Et majora vobis faciet, non alio colore defendit, nisi quod interpretes expresserit Græci sermonis formam. Fatemur, sed hoc ipso commisit solæcismum, nisi fortè Latine loqueretur, si pro Pater major me est, vertisset, Pater major mei est.*

23. *Joan. 15. Ut fructum pluri adferat, sic excusat, ut existimet locum à librariis vitiatum, quum nullus reperitur codex, qui habeat hanc scripturam.*

24. *Eodem cap. Et colligent ea. Simica legit omne. Id qui potest, quum Evangelista scripserit ὅτι At præcessit ἡμῶν non ἡμῶντα. fateor, sed ostendi nihil in hujusmodi referre, utrum ponas singularem vocem an multitudinis. Hic Simica debebat inspicere meam Annotationem, non tantum verborum fudisset incassum. Verum Simica censet pro ὅτι legendum ὅτι. Id quum nullus habeat codex, tamen pro sua auctoritate pronunciat locum esse depravatum. Si quid fieret à me simile, quo boatu vociferaretur, Erasmus emendare sermonem Evangelistæ? Superius in ὅτι, quum dixissem interpretem expressisse formam Græcam, Simica non tulit, & maluit hoc laudis asserere suæ linguæ. Hic quum iterationem Pronominis Relativi annotassem venisse ex proprietate sermonis Hebræi, Simica deridet, Qui potuit, inquit, quum non esset Hebræus? Quo quid dici potuit? An Latini non sæpe reddunt proprietatem Græci sermonis, quum non sint Græci? Evangelista retulit formam Hebræi sermonis, & hanc reliquit interpretes. Jam quid refert ad solæcismum, utrum imitatione Græci sermonis an Hebræi recesserit à castimonia linguæ Latine? At Simica negat in utraque lingua vitium esse, quod Joannes reddiderit proprietatem Hebræicæ dictionis, interpretes Græcam expresserit, Non est, inquit, vitium in Grammatica sic loqui, O leges!*

25. *Altorum cap. 2. notāram, ad invicem, pro, inter se. parum Latine dictum. Simica defendit hoc colore, Interpretes crebrò sic loquuntur, ideo Latine loquuntur. Deinde, Valla non notavit hunc locum, ideo nihil habet vitii. Postremo, Apuleius dixit, de repente, licet igitur quibuslibet Adverbis addere Præpositionem; & Latine dicemus ad extra, ad intra, ad supra, & ad infra. O doctorem!*

26. *Altorum cap. 3. Notāram vocem pavimenti, cen parum Latine. Hic mihi impingit*

A calumniam non uno nomine. Valla, inquit, non notavit hunc locum; & veteres dixerunt, pavimenti. Quid signi? Nisi ita esset, Valla damnasset. Mira enchymemata!

27. *Altorum 5. Venundatum erit in sua potestate, quum præcederet ager. Simica putat codices vitiosos, quum nullius testimonium possit adferre, quumque tot locis interpretes ad eundem impingant lapidem.*

B 28. Altorum cap. 8. Multi autem viri qui habebant spiritus immundos clamantes voce magna exhibant: hujus orationis absurditatem sic excusat, ut dicat locum à librariis vitiatum. Atqui reclamant codicum omnium consensu.

29. *Altorum 10. pro ὅτι τῆς, vertetur per am. Imò ob hoc ipsum, inquit Simica, Latine vertit, quia sic habetur Græci. Imò ob hoc ipsum loquutus est malè Latine, quia Græcam formam non recipit Latina consuetudo, rectè loquendi magistra. Quamquam Græci non est per ter, sed ad ter, ut hæc Simica tergiverlatio nihil patrocinetur interpreti.*

30. *Altorum 16. Foras portam, pro extra portam Latine dictum affirmat Simica. Quo tandem argumento? Quia quedam Adverbia usurpantur vice Præpositionum. Ubi? Hui, hoc ipso loco, foras portam, & in Psalms, subter pedes. Equidem scio quaedam Præpositiones transire in naturam Adverbiorum, contra fieri nondum comperi. Sed donemus id factum in uno alterove Adverbio, continuè licebit in omnibus?*

31. *Altorum 17. pro ὅτι τῆς, vertetur quibus celeriter, sic excusat, ut dicat eandem sermonis formam inveniri apud Ciceronem, quum nullam interim proferat locum. Atqui quum ante tulerit legem, nè recedatur à verbis Evangelistæ, hic bis peccavit interpretes; & quod Superlativum vertit in Positivum, & quod præter Latinarum consuetudinem loquutus est.*

E 32. Altorum 20. Commendo vos Deo & gratia ejus qui potest, &c. Indicāram, vertendum quod, ut referat verbum. Simica docet, qui potest referendum ad Deo qui præcessit: potest eo referri fateor, sed nimium durè. Quod si ad Deum retulisses, poterat dicere, & ὁ δυνάστης.

33. *Eodem cap. Neque facio animam meam preciosorem quam me, ut taceatur interpretem, corrigat Lucam, quum nullus codex Græci habeat aliam scripturam. Unde id asserit? Quod Laurentius locum præterierit tacitum. O syllogisten!*

34. *Altorum 21. Cum suadere ei non possemus, ut ostendat Latine dictum, dubitat utrum velit asserere scribarum vitio, suadere positum pro persuadere, an interpretem ab usum suadendi verbo, pro persuadendi. Si vult prius illud recipere, proferat vel unius codicis testimonium: si posterius verum est, constat interpretem vitiosè loquutum.*

G 35. Altorum 26. De omnibus quibus accuset, putat nihil referre addasne Præpositionem an omittas. Itaque nihil intererit utrum dicas, accusavit illum variis rebus, an variis de rebus: Multis accusor, an de multis accusor. Nam accusatus est multis criminibus, perinde est quasi dicas, multis nominibus. Quedam adduntur paterno casu, quedam auferendi, sed additæ Præpositione, quedam citra Præpositionem. In his nullum est Simicæ discrimen.

discrimen. *Astimo* pro *existimo* docet frequenter esse apud *Ciceronem*, ac verè dicit sic frequenter in libris illius esse depravatum. *Beatus* apud *te*, sic defendit, ut apud *te* referatur ad sequentia. Sed quid hoc ordine durius: *Apud te* quam *simi defensum*. Sed hunc ait esse *Græci* sermonis ordinem. Imò res ipsa reclamation, *μὴν δὲ ἀπολογεύσθαι ἐν αὐτῷ*, id est, quod me defensurus sum apud *te*. Omnia *questiones*, sic tuerur, ut dicat hoc à librariis viciatum. Verùm hic erant citanda vetustorum codicum testimonia. Nulla inquit, erat hic labendo occasio. Vicerit, si nusquam absque occasione, imò contra occasionem labitur interpret, & tamen erat occasio, *ἄνδρυν* enim vel masculini generis est vel neutri. Itaque quoniam per masculinum vertere erat absurdum, vertit per neutrum, & eo neglecto *ἄνδρυν* in *ὑποκρίνατο*, pro quo *Stunica* scripsit *ὑποκρίνατο*, reddidit genere feminino. Sed unde colligit interpretem scripsisse *omnes*? *Non asseverat, sed possumus*, inquit, *sine dubio suspicari*. Novum sermonis genus! Quis suspicatur absque dubio? Et si nihil dubitat *Stunica*, cur confugit ad alteram excusationem frigidiorē, quàm ut sit referenda?

36. *Rom. 2. Inter se invicem cogitationum accusantur aut, &c.* Hujus solœcismi culpam rejicit in scribas, quum nullum proferat codicem syncerioris scripturæ. Nam quod ait *Ambrosius*, sequuntur veterem translationem, manifestò falsum est. *Hieronymus* alicubi legit, *cogitationibus*, sed nec ille sequitur hanc editionem, licet minùs ab illa variet quàm *Ambrosius*.

37. *Rom. 10. Quis credidit auditui nostro, pro eo quod erat, quis credidit verbis nostris*: hoc colore tuerur à crimine solœcismi, *Si hoc*, inquit, *vicium in Latino est, nimirum & in Græco quoque esse debet, quum illic sit auct.* Fateor & in *Græco* redditam *Hebraei* sermonis proprietatem. An ideo non est solœcismus apud *Græcos* emendatè loquentes? Quid autem ad rem pertinet quod *Ambrosius* interpretatur, *Qua audivimus ab eis & loquimur*? sed *Hieronymus* apud *Esaiam* ita vertit. Quasi verò *Hieronymus* observatione sermonis *Hebraei* non frequenter recedat ab integritate *Romane* linguæ. Sed idem interpretatur his verbis significari raritatem credentium. Verè dicit, sed quid istuc ad *Bacchum*?

38. *Rom. 12. Odientes malum*, pro odio habentes, ita defendit: Veteres dixere *odio, odio, odvi*. Nec ullum profert exemplum, quum aliud doceant Grammatici. Nec protinus *Latium* est quod habuit obsoleta antiquitas: Alioqui rectè loqueretur, qui nunc diceret, *scribo, pro sciam*, quia sic loquutus est *Terentius*, qui *Tiburcinus abundus* & *Larchinus abundus*, quod hæ voces extant apud *Catonem*: qui *hos indices*, quia sic ausus est loqui *Pollio*; qui *gladiolam*, quoniam ita dixit *Messala*; qui *parricidatum*, *Cælius* sequutus: qui *hoc nasum*, auctore *Plauto*, aliæque plura quàm ut numero comprehendi queant. Sed *Hieronymus* vertit, *odibunt scientiam*, ut hoc donemus, non statim *Latium* quod ille vertit. Vertit *odiant* in *Esaiam*. Tum *Ambrosius* legit *odientes malum*. Postremò *Valla*, non attigit hunc locum. Quid tum postea? Ergo baculus stat in angulo. O ratiocinatorem!

39. *Corinthios 2. cap. 8. Non minoravi*, pro non minus habuit, hoc lemmate tuerur, quod *Græci* sic *ἀντιόμω*. Quid aliud efficit, quàm utrunque

A interpretem, dum exprimit sermonis *Hebraei* proprietatem, viciosè loquutum, si modò verbum *ἀντιόμω* aut non receptum est apud *Græcos*, aut non nisi activè usurpatum est. *Septuaginta*, inquit, hoc verbo sunt usi, atque item *Ambrosius*, nec *Valla* locum hunc annotavit. Quid tum postea? De solœcismo agitur. Et hæc *Erasmi* calumnia est.

40. *Ad Philip. cap. 4. Resloruistis pro me sentire*, pro eo quod erat, *reviguit* live *resloruit vester in me affectus*, notavi parum *Latine* dictum: hoc loco sic agit quasi tantum notarium *reslorescendi* verbum, quum id me nihil offenderit. Quis *Latine* audivit, *resloruistis sentire*? Quis intelledurus erat *sentire* pro *affectum* esse? Quis pro *me*, intelligeret *de me* live *erga me*? Sed quid facias? *Ambrosius* ita legit, nec *Valla* notavit hunc locum. *Amassie*, ut aiunt, *alba*, in albo lapide.

41. *Ad Hebræos cap. 3. Quanto ampliore honorem habet domus qui fabricavit illam*. Hic misere cecidit *Erasmus*, qui non animadverterit domus hic paterni casus esse, qui juxta *Græcorum* idioma ablativi vice sit positus. Atqui illuc est notare solœcismum, non tollere. Posthac igitur, auctore *Stunica*, licebit ita loqui. *Faber est melior domus sue*, pro *faber est melior domo sua*. Unde porrò *Stunica* collegit mihi non animadversum casum domus, quum id indicem in annotatione mea?

D 42. *Heb. 6. Per majorem sui jurant*: promittunt *Latine* dictum, eo quod interpret expresserit *Græci* sermonis idioma. Posthac itaque rectè dicemus, *Filius est minor patris*. & *Stunica* stultior est *Cerebi*.

43. *Deus enim intentator est malorum*, pro eo quod erat, *Deus nemini immittit tentationes ad mala*: *Stunica* vult esse *Latium*, meque commiseratur qui hic tam fœdè lapsus sim, qui putàrim *intencator* dictum ab *intento*, quod ille verbum simplex appellat, quum sit æquè compositum, quum *intencator* hic dictum sit, ab *in* privativo, & *tentare*, quemadmodum *Græci* est *ἀντιόμω*. *Intencatus* erat tolerabile, at quis unquam *Latine* audivit, *indolter* pro eo qui non docet, aut *inconsultor* pro eo qui non consultat? Quis autem docuit *ἀντιόμω* *Græci* sonare activè? Et si id sonat, cur mox idem repetit, *ipse enim neminem tentat*? Hic offendit nobis quid senserit *Jacobus*. At ego non de illius sententia, sed de sermonis integritate loquebar.

F 44. *Luc. 21. Et omnis populus manicabat ad eum*, pro eo quod erat, *mane commicabat ad eum*, magnificè docet *Latine* dictum. Qui? *Horatius* scripsit, — *Licuit semperque licebit*,

Signatum presente nota producere verbum. Quis? Idem licet *Oratori*, quod *Poetæ*? Idem hodie quod *ætate Flacci*? Idem in quibuscumque verbis? Jam *maneari* à *mane* dicendum erat potius, quàm *manicare* à *manica*. Et quid opus erat *manicare*, quum liceret dicere *diluculari*? nec *ἡδύλη* significat tantum *mane surgere*, ut nos docet *Stunica*, sed quidvis *agere diluculo*, quemadmodum *permoctare* est *nocturnum aliquid agere*.

45. In *Apoc. Apoc. 7. & 8. & 9. & 10. & 11. & 12. & 13. & 14. & 15. & 16. & 17. & 18. & 19. & 20. & 21. & 22.* Hic *Stunica* mihi non solum calumniam, sed blasphemias & impietates objicit, quod in Apostolorum literis existimem esse solœcismos: quasi hoc ego solus dixerim, aut quasi hoc non potius ad evangelii *Christique* gloriam pertineat. quàm ad Apostolorum

Apostolorum contumeliam. Vulgo indocto scripserunt, & vulgatâ linguâ scripserunt: apud illos non erant solœcismi, sed apud eruditos emendatè loquentes erat sermonis vicium. Quod si *Stannica* putat esse piaculum, si in Apostolorum scriptis reperitur aliquid solœcon, hoc est aliquid dictum præter emendatè loquentium consuetudinem, impius erit & ipse nisi hunc locum magnificè defenderit à solœcismi calumnia. Quibus autem modis rem gerit? *Atqui*, inquit, *potius illa verba oportebat Erasmus admitti, ac quod extra Grammaticæ regulas esse cerneret, non sine aliquo mysterio factum id esse reputare.* Bellum patrociniū! Fatetur hunc sermonem esse extra Grammaticæ regulas, ac præter Græci sermonis consuetudinem: Sed quibus argumentis possis evidentius docere solœcismum? An mysterium excludit solœcismum? Non, sed excusat. Ceterum nihil excusatur quod non est. Nec ego criminor Apostolos, quod aliqui parum emendatè loquuntur, non magis quàm si fuissent *Hispanici* loquuti. Ita *Christus* ipse *Syris* *Syriacè* loquens, apud *Hebræos* exactè loquentes solœcificabat. Quod si incommutabilis Dei natura significata est vocibus indeclinabiliter positis, cur ipsum Dei nomen ubique per casus inflectitur. Sed valeat hoc in duobus: & *ixp̄t̄m̄*, quid sonat *Græci* *ixp̄t̄m̄*; An unquam legimus in sacris literis Deum appellatum *ixp̄t̄m̄*, quem admodum dicitur *ixp̄t̄m̄*, & *ixp̄t̄m̄*; Postremo, si tanti facit hoc mysterium, cur interpret ausus est ab hoc mysterio recedere vitato mystico solœcismo? Obsecro te, nōne fortiter ac feliciter defendit interpretem & Apostolos? Quid superest, nisi ut bene navatâ operâ canat triumphum? Id facit seriò, meritis suo more, quod *Erasmus* negligat mytheria, tantum in rebus elegantiz sermonis, quod nec Apostolis parcat, emendaturus & illorum sermonem, quod in vertendo *Novo Testamento* sermonis lenocinium adhibuerit, in multis nec *Græca* sit assequutus, nec *Latine* sermonis proprietatem observarit: atque huiusmodi Annotationum tam elegantium pollicetur & alios complures libellos, nimirum ad utilitatem studiosorum, ut totus mundus lectis *Stannica* scriptis sciat, fuisse quendam *Lapidem* virum divinum, qui clarissimis argumentis demonstrarit *Erasmus* nihil scisse literarum, ut posthac omnes *Stannica* nomen pro numine venerentur. Quum in libero maledicentiz campo versatur, nihil *Stannicâ* disertius; quum ventum est in rem præsentem, & cominus conserenda manus, quantus ibi nugator sit declaravit hic libellus. Et tamen huiusmodi nannas *Roma* *Dominicani* curarunt excudendas, præter Pontificis & Cardinalis edicta. Dices, cur mihi mittis huiusmodi notas? Non in aliud nisi ut rideas, novi enim quàm sis *quibzdam*. Quod si factum est, scopum attigi. Neque secus scopum suum tetigit *Stannica*, celebratur. Unum hoc spectabit. Atque hic est ille *Stannica*, quem *Bedda* vir tantus pronuntiavit absolutum theologum, quum ipse se tantum profiteatur theologum absque flocco. Libellus *Epistolarum medicinarum* quem *Argentorati* reliqueras, ad me mittendum, mensè ni fallor, Martio, mihi *Friburgi* reditus est ad Idus Junias. Mira celebritas! An è *Francfordia* scriptoris nescio, mihi

A nulla litera est reddita. Quoties, mi *Haberte*, malè precatus sum isti *quibzdam*, quæ tu à mellitissimâ consuetudine nos tam citò orbavit. Quanquam tui desiderium moderatius laturi sumus, si tibi contigit adamatâ potiri. Hæc una deerat ansâ tuæ encyclopædiz, quam alioqui numeris omnibus feliciter absolvisti. Hactenus sementem fecisti, nunc restat ut bonam messem metas. Bene vale, apud *Friburgum* *Brissgœ* sexto Id. Junias. Anno à *Christo* nato, Millesimo quingentesimo vigesimo nono.

Erasmus Roterodamus Joanni Botxeno
suo S. D.

VEL hinc intelligo te non usque adeo negotiis *Epist. 2.* obrutum quàm putabam, quod efflagitas ut tui *quibzdam* gustum tibi præbeam. Scis hoc tempore tumultuari præla, ut quum maximè, tamen perfectis cursim aliquot paginis, tribus verbis signavi, quid possit responderi si perspicerem hoc studiis conducere: sed simul mitto paginas aliquot operis, quod iudices, num recto consilio satius existimarem obtinere, quàm in respondendo magnum laborem, minimo literariz rei fructu salci-pere. Multa sunt in scriptis ejus quæ speciem habent humanæ gloriæ: toties inculcat, quod in celebri Academia sacras literas prohetur, quum senes etiam deplorare soleant quod ad provinciam viribus majorem, imperio seniorum compellerentur. Quod si nihil aliud est quàm gloriæ studium, quanquam ut in *Franciscano* parum decorum, tamen ut in juvene sanabile malum est: sin subest focus, morbus est immedicabilis. Quanquam inspersa sunt quædam qui significant *quibzdam* quiddam, sed solus Deus est cardiognostes, non est meum de alieno spiritu judicare. Si mihi notus ac vehementer charus esset, admonuissem hominem nē tanto-pere festinaret ad edenda volumina, sed prius animum suum multâ codicum evolutione instruxisset. Nam illum parum scire *Latine* res ipsa loquatur, *Græcè* tantum legit, quantum ego sanè possum animadvertere. Sed nunc gustum accipe. In Præfatione, quam præfixit operi bene loquentem, multa stomachatur in eos qui veterem interpretem execrantur, conspouit exhibant, explodūt pedibus & conculcant: nos etiam nominatim flagellat in collationis exordio, quod operâ nostrâ tam malè tradatur interpret; quæ verba ad me certè non pertinent: nec adhuc video conculcatam veterem interpretationem, quum ubique legatur in templis ac scholis, nec meminisse potest, quod nos incolumi publicâ lectione, dedimus quod habent *Græcorum* codices. Existimat atrocem esse injuriam, si quis solœcismum impingat interpreti, quum fateatur & in Apostolorum scriptis inesse solœcismos, quos si referat interpret, non putat admissum solœcismum. At videtur non intelligere, aut certè non perpendere, sermonem Apostolorum quo prodiderunt evangelicam doctrinam, non fuisse proprium eruditorum sed vulgariū, suæ oribus, nautis, textoribus ac textricibus, atque adeo lenonibus & lenis fuisse communem. Nam & his scriptum est evangelium. Quod si tum lingua *Græcorum* tam fuisset corrupta, quàm est hodie, & si ea lingua tam latè patuisset, quàm hæc tum patebat, opinor illos eâ linguâ fuisse usuros: quemadmodum

dum *Christus* non parè *Hebraicà*, sed *Syriacà* linguà loquutus est, nimirum aliarum linguarum commercio corruptà. Sic & interpret *Latinus*, quem arbitror fuisse primum, eà linguà vertit, quæ viris, pueris, mulierculis & infimæ plebi tum erat communis, sed quæ nihilominus à doctis intelligeretur, ob usum publicum. Quod si tum lingua *Latina* tam fuisset corrupta, quàm nunc est apud *Gallos*, *Hispanos* & *Italos*, probabile est illum populari linguà licet corruptà fuisse uturum: quemadmodum hodie qui prædicant Evangelium *Gallicè* aut *Hispanicè* aut *Italicè*, corruptissimà linguà utuntur, si conferas ad linguam *Latinam*. Non igitur mirum si solæcissat interpret apud emendatè loquentes, quum ab idiotis voluerit intelligi potius quàm à doctis, qui præcipuè repugnabant Evangelio. Jam solæcum videri non vult, quoties ob piam causam aliquis negligit rectè loquendi rationem. Hoc antehac nunquam audiui. Non tamen inficior ob piam causam excusari solæcismum; sed qui excusat solæcismum, fateatur admissum. Neq; protinus caret solæcismo quod legitur apud *Augustinum*, *Cyprianum* aut *Ambrosium*, præsertim quum scripturæ verbis utuntur. Ad hunc modum frequenter & nos solæcissamus. Colligit aliquot loca quæ sic habentur in editione vulgata, quemadmodum emendavit *Hieronymus*, sed tacit ea quæ secus habentur quàm ille docuit. Sed potuit, inquit, fieri, ut post nactus sit emendatiores codices unde quædam restituerit. Atqui dixerat priorem illam castigationem esse ex afflatu Spiritus. An delirat & Spiritus. Quid autem opus erat codicibus, si res prodigioso afflatu agebatur? Vehementer nec sine causâ stomachatur in eos qui satidiunt sacra volumina, si absint leuocinia, phaleræ, verba sesquipedalia, bullæ & ampullæ verborum: eisdem & nos damnamus, neq; nos aliud moliri sumus, quàm quod legitur in *Græcis* codicibus sermone mundiore, simplici tamen magisq; dilucido reddere. Miris laudib' effert interpretem, virum optimum, sanctissimum, prudentissimum, eruditissimum, Spiritu sancto afflatu prædicans; & potest fieri ut talis fuerit. Atqui si quis urgeat hunc laudatorem, non possit nobis expedire, *Judeus* nè fuerit, an *Ethnicus*, an *Christianus*, hæreticus an orthodoxus, sutor an miles, juvenis an senex, vir an mulier. Ex si *Paganus* nobis dedisset *Novum Testamentum*, hoc plus haberet apud nos ponderis, quod alienus ab Evangelio vertisset: nec est admodum metuendus interpret, quum extant fontes. Ecclesiâ rem approbavit, autorem non novit. At nemo potest rectè interpretari scripturas, nisi afflatus eodem Spiritu, qui scripturarum est autor. Sed aliter interpretatur, qui de lingua transfert in linguam, aliter qui exponit sensum mysticum. Est item duplex afflatus: afflatus illum quo primum prodita est scriptura divina nulli certò tribuimus, nisi primis autoribus. Quanquam ut libros philosophorum nemo facile versurus est rectè, nisi re mediocriter cognitâ; ita in *Vetere Testamento* vertendo fortasse requirebatur aliquis afflatus: in *novo Testamento* tanta est sermonis simplicitas, ut quivis è vulgo potuerit ad hunc modum transferre, quemadmodum hic transulit. Nos credimus omnibus probatis ecclesiæ doctores adfuisse Spiritus afflatum, juxta modum aliquem: & tamen non ratò labuntur etiam in hæreticos errores. Divus *Hieronymus* vertit & interpretatus est Prophetas, & tamen frequenter fate-

A tur se non assequi sensum. Potest igitur aliquis vertere quod ad plenum non intelligit. Minus est enim vertere, quàm exponere. Quod si non est fas, ut hic ait, interpreti vel à schematicis ac tropis primogeniæ linguæ discedere, impius est *Hieronymus*, qui in *Vetere Testamento* tropos *Hebraicos* ferè omnes audacter sustulit, frustra reclamante *Augustino*. Et si totum est ex afflatu Spiritus, quod fecit interpret, nè verba quidem oportuit ab *Hieronymo* mutari. Atqui id non veritus est facere.

B Illud testitum, quod quoties *Hieronymus* palam adversus ipsum facit, respondit illum rhetoricari. Nec protinus erit humana scriptura, si interpret humani ingenii viribus vertit quod legit: in sensibus enim est scriptura non in verbis, & si in verbis est eorum integritas manet in lingua primitiva, non in translatione. Quod si vult omnia sermonis incommoda depravatoribus imputare, per me quidem licebit, sed vereor, nè neminem qui hoc credat inveniat. Hastenus de illius Præfatione. In collationibus forsitan alius reprehenderet, quod mortuos & vivos miscet colloquio. Nam quod nos suo more loquentes facit, facile negligo. Porro, quod juvenis agit γειραι δὲ νέων, unus in tres senes centiorem agens, nonnunquam & severè cùmque autoritate castigans ac flagellans, fateor & olim in *Daniele* juvene Spiritum sanctum suam vim explicuisse, nec me pudeat vel in puero discere, quod utile sit cognitum. Quædam approbat, quædam concedit condonatq; quædam rejicit ac damnat, non sine jurgio. Atqui res egregias adferat juvenis oportet, qui adversus tres grandævos, ac me fortassis excepto non vulgariter eruditos, sumit ferulam. Illud satis juvenile: pollicetur concordiam, si nos velimus esse amici veritatis, quasi non possit & ipse falli. Certè librum suum reddidisset vendibiliorem, si majore compendio rem egisset. Nunc dum recenset quid dixerit *Laurentius*, quid *Jacobus Faber*, quid *Desiderius*, dum eadem suis verbis explanat, dum præfatur, dum objurgat, dum recitat quid legerit *Cyprianus*, *Ambrosius*, *Hieronymus*, *Augustinus*, *Sedulius* & *Hosichius*, quod nihil adversus nos faciebat, qui *Græca* expendimus, & de sermonis puritate disputamus, dum præfatur, dum interloquitur, dum coronide profert collationem, dum multa admiscet, quæ nec pro interprete faciunt, neque contra nos pugnant, Lectorem vehementer onerat.

Ex epistola ad Romanos.

Qui factus est ei. Quod *Valla* mavult, gentis aut natum quàm factum, aio, me nec probare nec improbare. Sed probas, inquit, quia sic vertis. Quum utrumque rectè legatur, diversam vocem posui: partim ut Lector admoneretur & sic posse legi, & intelligeret non quovis modo factum sed nativitate: partim ut vitarem duriciem sermonis, factus ex semine *David*: Potest enim fieri qui non nascatur, quemadmodum *Adam*: sed nemo nascitur juxta carnem, quin fiat aut certè factus sit. Frustra autem hic mecum disputat, *Christum* rectè dici factum, quum in annotatione idem doceam quod ipse docet. Quo minus autem refellerem *Valla* sententiam, in causa fuit, quod *M. Tullius Platonis* sententiam ἵνα γεννηθῇ ἐκ αὐτοῦ μὴ ἐκ γυναικὸς sic reddidit, Nemo nostrum sibi natus est. Seneca durius, nemo sibi contigit. Ex quo apparet & γινώσκον rectè verti posse natum est.

Qui factus est ei.

Admoneo ei, non esse in *Græcis*. Erat, inquit, fortassis

fortassis in vetustis codicibus. Hoc est planè divinare, quum nullus extet codex in quo hoc reperitur. *Laurentius*, inquit, hoc non admonuit. Si pecco quoties admono quod prætermisit *Laurentius*, subinde pecco. Mox multis verbis docet rectè dici, *natus est Abrahæ filius*. Quis hoc negat, quoties indicatur pater? Hic præcesserat, de filio suo: ac mox sequitur, qui *prædestinatus* est filius Dei. Nec tamen hic reprehenditur interpretes, sed aio illum de suo addidisse Pronomen, ut excluderet absurditatem sermonis, *factus est ei ex femine*.

Qui prædestinatus est.

Probat meam Annotationem, sed ita ut putet alterum quoque consistere. Atqui paulò ante præscripsit nobis legem, nè interpretes recedat à verbis scripturæ principalis. Verum hic constat *Paulum* scripsisse *ἐκ γυναικός*, quod non potest verti *prædestinatus*, nisi recedatur à verbo Apostoli. Hoc ut excuset, facit nobis duplicem destinationem, futuri temporis & præsentis. Mater infantem nondum natum prædestinat literis, & eundem quum tradit præceptori, destinat. Hoc absurdissimum est, nisi accipias *destinare* pro *mittere*; nec inheior quoddam ira loqui, sed præter rectè loquentium consuetudinem. Frustra verò tot verbis probat, Filium Dei rectè dici prædestinatum juxta naturam humanam, quod nemo negabat: ac indicavi, siue legas *destinatus* siue *prædestinatus*, malè coherere *Filius Dei*. Sic enim dictus est *destinatus Filius Dei*, ac si diceret, *designatus est consul, ut Filius Dei*, à tergo adhæreat Participio *prædestinatus* est, non à fronte. At noster hic *ὑποτασσάμενος* invertit ordinem, ita legens, *qui Filius Dei prædestinatus est ei secundum carnem, &c. ex femine David*: Atqui paulò ante præcessit *de Filio suo*, cui *durè* subjicitur, *qui Filius Dei*: *durè* coherere & illa, *qui Filius Dei prædestinatus est Deo ex femine David*. Durius etiam ea quæ sequuntur, *prædestinatus est ex femine David secundum carnem, in virtute Spiritus ex resurrectione mortuorum*. Ad hæc quum hic sermonis ordo quem comminiscitur, durus sit apud nos, apud *Græcos* prorsum absurdus est, ubi Participio præponitur Articulus, *Filio Dei* non præponitur, *τὸ ὑποτάσσας* *αὐτῷ*. Postremò, quum hunc locum ecclesiæ probatissimi doctores magno consensu producant adversus *Arianos*, ut evincant in *Christo* fuisse geminam naturam divinam & humanam, perit totum hoc testimonium, si sequimur hujus interpretationem. Cæterum quod ex *Augustini* verbis colligit, hunc locum sic accipi posse, quemadmodum ipse torfit respondere possem, illum aliter loquutum fuisse si *Græcorum* commentarios consulisset. Nec tamen *Augustinus* invertit sermonis ordinem, nec *Prædestinationem* refert ad superiora, sed sentit *Christum* Filium Dei ut hominem, in hoc prædestinatum, ut sit caput ecclesiæ. Verum *Augustinus* hoc in loco non poterit melius excusari, quàm quod humanum quiddam passus sit. Et hic est ille triumphalis locus, quem tam magnificè promisit in prologo, quo nostram coargueret temeritatem, & interpretem defenderet à calumnia. Atqui mea annotatio non taxat interpretem, tantum querit exitum difficultatis.

Ex resurrectione mortuorum.

Nec hic interpretem mea taxat Annotatio. Tantum ostendo, quot sensus pariat *Græca* lectio, nec ullam improbo. Verum mea inquit, versio exclusit aliquam partem fecunditatis. Est fecundi-

A tas scripturæ, quæ nobis uberem copiam sententiarum gignit, dum idem locus nunc accommodatur ad caput ecclesiæ, nunc ad corpus, nunc junctim ad utrumque, nunc ad unumquemque nostrum, nunc ad certos hominum ordines, nunc ad cœlestem illam hierarchiam: hanc fecunditatem video laudatam à sacris doctoribus, at sensum turbam, quam gignit sermonis ambiguitas, aut obscuritas, aut hyperbaton, adeo non laudant, ut tollant etiam pro sua quidem virili. Bona est fecunditas, sed molesta est diversitas. Non optimè res habet, quum Jureconsulti dicunt, *vel dic, vel dic, vel dic*. Unico modo verti, quia non aliter licuit, sed versioni addidi Annotationem.

Per quem accipimus gratiam & apostolatum.

Apostolatus vox est usitata quidem *Christianis*, sed improbata rectè loquentibus: *apostole Græci* nota, sed nobis inaudita. Itaque verti, *accipimus apostolici muneris functionem*. Verum hic mavult *apostolicum munus*, quod munus sit unicum, functiones variae. Atqui scire debebat apud eruditos hæc verbalia, non semper sonare actionem, sed officium: quemadmodum procuratoris multæ sunt procuraciones, sed unica tamen est procuratio, quemadmodum agricultura: & procuracionem habet etiam is, qui suam negligit officium. Sicuti dispensator est qui non dispensat. Sed fingat *functionem* accipi pro *administratione*, tum excluditur autoritas? Non opinor. Sed indicatur officium potius quàm titulus. Postremò, quemadmodum *Græci* *ἡγεμονία* significat *sestionem*, ita *apostole* sonat *legationem*, nomen æquè verbale, atque est illud *functio*.

Pro nomine ejus.

Hic mavult ambiguum interpretis sermonem. At eum nemo illi eripit, & annotatio satis indicat non optandam amphibologiz fecunditatem, quæ comitatur & incertiam. Quod mihi visum est optimum, expressi.

Cui servis in spiritu meo.

Pro, *cui servio*, verteram, *quem colo*. Sed interpretes inquit, *cultum* uni Deo debitum, ferè vertit *servitium*. idem ego non nego, sed nemo *Latino*rum *Dei cultum* appellavit *servitium*, contra *cultum* appellat frequenter & *Hieronymus* in *Vetri Testamento*, & hic interpretes in *Novo*. Sed multiplex est *colendi* significatio; *Colimus* quem observamus, quem frequenter adimus; *Colimus* agrum agricolæ, *Colamus* cælum cœlicolæ. Fateor. Sed itidem domino *servis* mancipium, *avarus servus* suis commodis, *ambitiosus famæ*, *luxuriosus ventri*, *superstitiosus interpretis servus* literæ, *vir prudens servus* temporis: postremò, *Hercules servus* *Omphala*. Quin & *Græca* voces ambiguae sunt, *λατρεία* & *δουλεία* & *ὑπερδουλεία*, nec hoc propriè significant, ad quod à *Græci* Theologis docendi gratiæ sunt accommodatæ, quemadmodum aliud apud Jureconsultos sonat *constitutio*, aliud apud Rhetores.

Memoriam vestri faciens.

Ais *memoriam* facere rectè dici: fateor, sed nemo *Latine* emēdatè loquens sic loquutus est. At interpretes sic loquuntur. Verum, quia sic tum vulgo loquebantur ex imitatione *Græcorum*, qui dicunt *μνηστικὴν* *ἡμῶν* quāquam *μνηστικὴ* magis sonat *mentionem*, quàm *memoriam*, id quod declarat *μνήμη*. Sed *mentionem*, inquit, *faciens ejus de quo loquimur absente*: verum, sed

mea

mea Annotatio admonnit precationem nihil aliud esse quam cum Deo colloquium, ne cui sermo videretur durior. Hoc iste dissimulat, ut expleret paginam.

In voluntate Dei.

Ex Origene docet nos, aliud esse *in voluntate Dei*, aliud *volente Deo*. Tales Annotationes multas habet Origenes, haud magni ponderis: certe hæc non est tanti ponderis, ut non liceat dissentire. Quemadmodum in scripturis sæpenumero Deus velle dicitur quod permittit, ita voluntas pro permissu ponitur.

Ut aliquid impartiat vobis gratia.

Ait gratiam Latine positam pro dono. Id probat, quia Græcè est χάρις, & sic loquuntur sacri doctores: fateor, Christianè quidem, sed malè Latine: & tamen tum ita loquebatur vulgus semi-Græcum & semi-Latinum. Si eandem vocem, inquit, variè reddere viciū est, tu plus centies peccas. Non variè reddere viciū est, optime juvenis; sed bene Græca malè Latine reddere viciū est apud Grammaticos, & inepta est varietatis affectatio, ubi nulla invitata similitudo. Sed magnum putat conviciū, quod interpret vir tantus & afflatus Spiritu, dictus est ludere copiā: Quicquid citra necessitatem animi gratiā sit, ludere dicimus, ne putet non esse ludum nisi alex. Non est contumeliosum vocabulum ludere. Et in hoc interprete tam insignis est affectatio varietatis, ut qui de singulis velut commentitiis reddere causas, nihil aliud videatur quam ineptire & verè ludere.

Ad confirmandos vos, id est, simul consolari.

Ait, vñtōr obitare, quo minus interpres verterit alterum infinitum: imò, potius cogit ad vertendum, nisi fortè sic rectè loquemur hunc in hunc modum. Litandum est musis, hoc est, animum applicare ad literas, pro eo quod erat, animum applicandus ad literas. Aux, cupidus es illaqueandi vos, hoc est, dolo circumvenire, pro dolo circumveniendi. Indicāram συγκαταλλάττω juxta Græcos referri ad Pauli personam, nomination citans Theophylactum & Origene. Hic arguit me mendacii, quod sacri doctores verbum hoc non ad Paulum, sed ad utrosque referant. Quid? an ego negavi ad utrosque referri posse? Sed Pronomen ὑμῶν obstabat, quo minus posterius verbum ad Paulum quoque referri posset, nisi subandiretur aliud Pronomen: hoc igitur ago, ut ad Paulum quoque pertineat. Quid igitur mentitus sum, o bone juvenis? Venim illam mutuam consolationem non exprimit ipsum verbum, sed conjunctio αὐτῶν. At ipsa meæ Annotationis verba quæ citat, indicant me idem sentire, quod interpretantur hi quos mihi objicit. Græcica inquam scholia posterius verbum referunt & ad Paulum. An nescit quam vim habeat addita conjunctio αὐτῶν? ac mox, Paulum autem solatium mutuum accepturum. An ignorat quid sit mutuum? Hic tamen mecum dimicat, quasi voluerim vel ad solos Romanos, vel ad solum Paulum referri, συγκαταλλάττω, quum ipsa præpositio obster, quo minus ad alteros tantum pertineat. Deinde ratiocinatur, interpretem rectè reliquisse infinitum, ut vel ad Romanos, vel ad Paulum referri possit, quum, ut indicatum est, non possit non nisi ad utrosque referri. Sic autem agit, quasi ad alteros tantum pertineret, si verbum infinitum verum fuisset in aliam formam. Verum, id ridiculum est: Sive referas ad personam primam, ut, ego mutuum

A consolationem accipiam in vobis: sive ad secundam, ut, vos mecum consolationem accipietis, ad utrosque refertur. Hæc, quum perspicua sint, tamen in fine queritur: Videte, inquit, quomodo justus ac fidelis, tamen reprehenditur interpres, &c. Proinde si singula coner refellere, quid fructus redibit ad Lectorem?

Incompositos.

Hic nobis persuadere conatur, Latine dici incompositos, quibus non convenit cum cæteris hominibus, quum inter omnes homines sit naturalis quædam societas: sed proferre debuit autorem probatum linguæ Latine, qui sic loquutus sit. Ecclesiasticos doctores sic loqui non ignorabamus. Atqui hæc vox incompositos, invitavit quosdam ut interpretarentur habitu & gestu honesto, verum tales Græci vocant ἀρχαίους non ἀσωβήτους. Sed hic adversus Theophylacti testimonium miram commentus est rationem. In Theophylacto, inquit, distinctio depravata fefellit Erasmus. Ita legendum erat incompositos, absque fœdere, id est, conventis & pactiōibus non stantes, infidos scilicet & murabundos, ut hæc interpretatio pertineat ad δαίμονας. Atque eadem est distinctio in Theophylacto Græco. Sed ut donemus hoc illi quod asseverat, Theophylactus non alteram dictionem prætermisit inexplanatam, sed utramque velut eandem propè rem declarantes communi commentariolo complexus est: itaque alterā expositā, alteram veluti dilucidam subjecit. Idem facit Chrysostomus, cujus æmulus est Theophylactus. Ordine dissentit à nobis: Sic enim jungit, ἀσωβήτους, ἀπίστους, ἀείρους, ἀνελπίστους, ut ἀσωβήτους pertineat ad societatem, quæ est inter omnes homines communis, ἀπίστους ad fœdera civilia, ἀείρους ad affectus propinquitatis, ἀνελπίστους ad commiserationem quam afflictorum calamitas exigit à nobis. Hæc quum infra sint omnibus à natura, ut homines cum hominibus tranquille degant, quod sine pactorum ac fœderum observatione fieri non potest, ut charitate prosequantur, uxorem, liberos, cognatos & affines, patriam & amicos, ut miserorum calamitatibus indolescant, tamen adeo traditi fuerant in reprobum sensum, ut ad omnes naturæ sensus obsunderint. Sed sacri doctores, inquit, legerunt incompositos; fateor: sed illi, quoniam Græcè nōrant, & vulgi consuetudinem, intelligebant quid sibi vellet vox apud emendatè loquentes barbara, qui incompositum vocant inconditum, tumultuosum, aut indecorum. Et hæc est annotatio quam tot verborum ambagibus tantum non gestiens ac triumphans nobis objicit.

Qui cum iustitiam Dei cognovissent.

Hic miro supercilio flagellat nos prolixa rixā, campum videlicet egregium nactus objurgandi: Severissimè verò deltomachatur quod dubitārim an interpres mutārit Græcam lectionem, & aliquid addiderit explicandæ rei gratiā, quod constat aliās ab eo factum. Quod si hic idem fecisset, quod erat piaculum, o gerontodidascale? Sed hæc inquit, addita verba faciunt sensum diversum. At mea Annotatio indicat addito perecontandi signo sensum eundem reddi. Et si hoc est corrumpere scripturam, aliquam vocem addere, sæpe eorripit interpres ille divinus & adorabilis, ut sæpe prædicat, quum incertum sit Christianusne fuerit an Paganus, hæreticus an orthodoxus.

Verum salva res est, vidit codicem fratris *Amandi* satis vetustum, opinor esse ex collegio Canonorum *Corsendonchenfium*. Nam illinc *Novum Testamentum* descripsit *Amandus*. At eo codice nihil mendosius, & feruntur ejus generis *Græci* codices permulti, qui ad *Latinam* lectionem emendari sunt. Ex eis castigare nostros, est amissimam albam applicare ad album lapidem. Sed fatetur à me adnotatum, scholia *Græcorum* indicare diversam lectionem. Verum, at non fateor ab illis addi, non intellexerunt qua de re disputamus, sed tantum duarum vocum inversum ordinem *evangelionis* & *evangelionis*. Illud mirè exaggerat, quod quum priores editiones non habuerint hæc verba, & haud scio an interpretes mutarint *Græcam* lectionem, certè locis aliquot utitur Paraphrastæ libertate, me in quarta adiecisse, quod præliterat rescuisse, quum nihil horum sit in quarta editione. Ille negat esse in secunda aut tertia: Nusquam igitur sunt si vera prædicat. Nam primam consuli, non habet. Sed fortasse putavit esse quartam quæ erat tertia. Nam quarta prodit Anno M.D.XXVII. Lapsus est humanus. Sed juvenem sic ferocire quum erret, tantâ loquacitate rixari, quale sit alii judicent. Fatetur interpretem alicubi Paraphrasten agere, quoties utilitas postulat, imò demonstro eum aliquoties id facere, quum nulla invitet utilitas. Et hic declaratum est fuisse gravem causam aliquid addendi, nisi confugiamus ad interrogationem. Utcunque autem excusatur *Latina* editio, *Græca* longè simplicior est & commodior.

Ex capite secundo.

Pro *longanimitate* voce ad *Græcam* efficta, sed præter *Latinæ* sermonis usum, verti *lenitate*. Ille puxat rectè versum *longanimitate*; non nego, sed parum *Latinè*: Verum *lenitas* ad superiores etiam voces pertinet *χρηστότης* & *ἀρετή*. Eodem pertinet & *longanimitas*, nec novum est *Paulo*, verbis idem significantibus, rem animis infigere. Quid igitur peccavit *Erasmus*, si pro voce parum *Latina* reposuit elegantem? Equidem optarim *longanimitatem* esse receptam apud *Latinos*. Vereor nè hæc tibi plus satis sint. Sed tibi imputes oportet, qui efflagitaris. Bene vale, vir animo meo charissime. Apud *Friburgum Brisgola* XIII. Calend. Septemb. Anno M. D. XXIIX.

Erasmus Rot. sacris virginibus juxta divi Francisci institutum Christo militantibus prope Cantabrigiam S. D.

Epist. 3. **B**ene nos hortatur Dominus, dilectæ in Christo Virgines, ut recondamus nobis thesaurum in cælis, ubi neque tinea corrumpit, neque fur furatur. Xenium quod vestra pietas misit, intercipi potuit, sed vestram charitatem, vestras sanctissimas preces, quibus me quotidie sponso vestro cõmendare dignamini, homo quamlibet furax intervertere non potuit. Demus igitur operam, ut hoc opum genere difescamus, quarum elargitione non pauperior, sed locupletior sit qui communicat egenti, nec fraudari potest is in quem fit elargitio. Minima tam gratis, tam alacribus animis accipere, quid aliud est quàm ambire majus beneficium? Itaque quoniam intellexi vobis epistolam illam quam sic ex tempore efflagitante *Thomas Græco*, cui negare nihil possum, effudi verius quàm scripsi, tantopere gra-

A tam fuisse, visum est unà cum epistola mittere flosculum, ex *Esaiæ* semper vernantibus hortis decerptum, qui vestros animos sacri spiritus fragrantia simul & recreet, & corroboret. Etenim si flos terrenus admotus naribus non solum exhilarat, verum etiam vires cordis confirmat: quanto magis hujusmodi flores, quos aura divini spiritus genuit, adestque, animis & hilaritatem & robur addent spirituale, si animis admoveantur. Quis enim est cui non interdum obrepat moror ac radium quoddam intuenti mala, quibus hisce temporibus undique plena sunt omnia? Quis tam confirmatus spiritu, cujus animum in tantis opinionum dissidiis non perstringat aliqua tentatio? En igitur vobis *Esaiæ* flosculus, qui pro radio det alacritatem, & animum fidei robore confirmet fulciatque: *In silentio*, inquit, & spe eris fortitudo vestra. Quis hæc dicit? Non *Esaias*, sed sanctus *Israel*, hoc est, æterna Veritas, quæ nec falli potest, nec fallere. Quoties adversa nobis immittit Dominus, quæ flagellas omnem filium quem recipit, meminerimus esse patrem, qui nostræ consulit salutis, non ignarus quid expediat nobis: nè obmurmuremus, sed sicuti patienterque feramus manum emendantis, licet naturæ sensui molestam, hoc est *silentium* quod per Prophetam exigit Dominus; feramus autem non solum absque murmure, verum etiam alacres, nimirum spe mox secuturæ sanitatis. Quod affligit leve est ac momentaneum, quod delectat æternum & inestimabile. Charitas fidei ministra est, (per hanc enim, ut ait *Paulus*, operatur) utriusque filia spes est. Ut enim demus fidem à charitate seungi posse, certè spes de qua loquimur, non nisi ex fide & charitate nascitur. Proinde si filii sumus potius quàm servi, patri fidamus, patrem amemus oportet: & si nostram salutem illi cordi esse credimus, non ignari quàm immensa sit illius misericordia in omnes qui diligunt ipsum, in mediis etiam molestiis multam alacritatem nostro spiritui præbebit expectatio divinæ consolationis, quæ non patitur nos tentari supra quam possumus, sed facit cum tentatione provectum, ut valeamus sustinere; sæpe miscens tristitia lætitiæ, semper addens unctionem Spiritus, quæ tristitia quoque vel leniat, vel exhilaret. Sunt autem quædam incommoda, quorum finem in hac vita non expectamus, qualis est senectus, morbus, ut aiunt medici, immedicabilis, & alii morbi nonnulli arte medicorum superiores. Et in his silentium ac spes est fortitudo nostra. Nam & — *levius sit patientiâ,*

Quicquid corrigere est nefas,
F ut ait ille: & nequaquam condigna sunt afflictiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ maxime revelabitur in nobis. Cur enim non dicam maxime, cum hæc vita omnis vix temporis momentum ac punctum sit ad æternitatem? Quod si spes humana tantam habet vim, ut verè meritoque quidam Ethnici Poeta de illo scripserit:

Spes bona dat vires, animum quoque spes bona firmat.
Vixit spe vidi, qui mortuus erat.

G Quid non efficiet illa spes quam in nobis gignit spiritus Christi? Spes humana sæpenumero fallit, spes autem hæc non confundit, ut scribit beatus *Paulus*. Ceterum, confundendi verbum, quo usus est Apostolus *Græcè* scribens, non est perturbatio, sed pudor potius, & probri. Siquidem isti qui præfidiis hominum freti, magna de se jactarunt, si res præter spem evenerit, propèmodum acerbior est exprobratio quàm ipsa calamitas, pudore malum conduplici-

conduplicante. Verum quisquis totam fiduciam suam collocavit in Domino, certam habet spem, nec periculum ullum est, ne frustratus expectatione sua pudeat. Et si nonnunquam pii videntur hic ad tempus pudeferi, certe non pudefunt in aeternum. Opprobria opprobrantium ceciderunt super Dominum in cruce pendentem, audivit voces omni felle amariores, *Speravit in Deo, liberos enim nunc, si vult eum*. Hæc audivit caput, audiant similes voces & illius membra. Sed quemadmodum afflictionis exemplum habent à capite, ita habent & spei fiduciam. Nunquid ille ad impias voces respondit? Nihil invenies, sed in silentio & spe posuit fortitudinem suam, tranquillo animo dicens Patri, *In te, Domine, speravi, non confundar in aeternum*. Ubi vident homines pios morbis, bellis, damnis, exiliis, cruciatibus & mortibus affligi, vox est impiorum, *Ubi est Deus eorum?* Quæ utinam interdum non audiat & inter Christianos. Sed gravius est quoties hæc voces perstrepunt inter præcordia nostra, nonnunquam & ad blasphemiam usque prorumpentes, cum animus dolore & diuque victus, Deum vocat imitem, injustum, negligentem rerum humanarum, benigniorem erga malos quam erga bonos, quod illis ferè res magis secundæ sint, quam iis qui pietatem sequuntur, non intelligentes quod Dominus noster per cruciatum & ignominiam transit ad gloriam, & obliti quod Paulus scripsit ad Timotheum: *Omnes qui volunt pie vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur in hoc seculo*. Si nihil adjecisset, tædere nos poterat afflictionis perpetuum, nunc spem mox finiendi cruciatum & securæ felicitatis ostendit, dicens, *In hoc seculo*. Quin & Hebræus ille sapiens hoc præceptum inter pietatis rudimenta ponit: *Fili, accedens ad servitutem Dei, sta in iustitia & in timore, & præpara animam tuam ad tentationem*. Vident scripturæ divinæ sibi consentiunt in sententiis, licet verbis ac figuris varient. Idem dicit Sirach quod Petrus, Paulus, & Esaias. Quod hic vocat silentium, ille dicit stare in iustitia & timore. Quod ille spem, hic tentationis verbo significavit. Qui stat, non turbatur, non dejicitur animo. Qui stat in iustitia, agnoscit suam injustitiam, ac Dei flagellantis iustitiam adorat. Qui stat in timore, non obmurmurat ei qui potest & animam & corpus mittere in gehennam. Rursus, qui præparat animam, non exanimatur, velut insperatis malorum procellis, sed boni consulit quicquid Deo visum fuerit immittere. Quod aliis verbis præcipit Petrus Apostolus: *Charissimi, nolite peregrinari in fervore, qui ad tentationem vobis fit, quasi novi aliquid vobis contingat, sed communicantes Christi passionibus gaudete, ut in revelatione gloria ejus gaudeatis exultantes*. Jam qui intelligit afflictionem esse tentationem, hoc est, explorationem divinam, expectat probationem, quæ spem habet comitem, omnis molestiæ lenitricem, quemadmodum Romanus scribit Apostolus, *Sed & gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis*. Non satis erat divinæ benignitatis, gaudiis æternis pensare temporarios ac momentaneos cruciatum, in mediis etiam afflictionibus dat suis pignus arcani spiritus tam efficax,

A ut non solum non deficient in malis, verum etiam gloriantur & exultent. Itaque piorum spes, etiam si videatur eos pudefacere apud homines, revera non pudefacit, dum intra se sentiunt testimonium Spiritus testificantis humano spiritui, quod sint Filii Dei, gaudentque se manu clementissimi Patris ad hæreditatem vitæ cœlestis explorari fingique. Sic enim prosequitur ille sapiens: Quoniam igne probatur aurum & argentum, homines verò receptibiles in camino humiliationis. Crede Deo, & recuperabit te, & dirige viam tuam, & spera in illum. Qui credit se Deo, silet. Silentem ille sic flagellat, ut emendet: sic prosternit, ut erigat: sic necat, ut vivificet. Tu sine medicum suo more operari, tantum relinque peccata, & ira Dei vertetur in misericordiam. Frustra speras Dei misericordiam, si persistis in his quæ provocant iram Dei. Narrant humanæ literæ, quendam negotiatorem ubi constat facultatibus proficiscetur in longinquas regiones, ut multo diratus lucro rediret in patriam, posteaquam naufragio perissent omnia, dixisse, *Age Fortuna, sentio quid velis, ad philosophiam me vocas, venio quod vocas*. Huic iactura rerum cessit in maximum lucrum, siquidem ex avaro mercatore factus est insignis philosophus, diuor contemptu pecuniarum quam possessione. Saltem hujus exemplum nos imitemur, quoties nobis accidit vel publica vel privata calamitas, ne consternemur animo, ne murmuremus adversus manum Omnipotentis, quemadmodum fecerunt Hebræi, qui à serpentibus perierunt; sed quod Ethniscus ille dixit Fortunæ, nos dicamus Deo, rerum humanarum unico gubernatori: *Age, clementissime Pater, sentio manum tuam invitantem ad penitentiam, et ad te venio, me totum tibi trade, finge ac refinge pro tua sancta voluntate filium tuum habentem male dicto audientem*. Nunc hominum vulgus, si quid immittitur adversitatis, non cogitat hoc immitti à Deo, sed alii sideribus, alii naturæ humanæ, alii his atque illis hominibus, aut etiam occasionibus irascuntur, & ulcisci student, haud multo sapientiores canibus, qui lapidem mordent ab homine jactum, ipso relicto homine. Tempestas perdidit fruges, merces periit naufragio, cœlum pestilens afflavit corpori morbum, miles incendit horrea, Sycophanta faceffit negotium, oblitreperit maledica lingua. Quid malè precaris cœlo & mari? Quid ultionem paras in hominem? Istud est mordere lapidem. Primum illud cogita hæc à Deo immitti, nec multum referre per quos immittat, utitur enim ille & elementis, & improbis hominibus ad ultionem. Mox circumspice te ipsum, nuncubitis sceleribus iram Dei provocaris, & si deprehenderis, (quis autem non deprehendat?) primum ultiohem à te ipso sumito, correctis moribus & ad Deum conversus, qui misit lapidem. Sin minus, tamen cogita, tentat me Deus, an verè diligam ipsum, orabo ut in me augeat charitatem. Ab hoc animo quantum nunc absumus plerique? Quot annis jam omni malorum genere affligimur? Decem plagis afflicti sunt *Ægyptii*, & ad singulas ceperunt resipiscere. Nos tot jam annis tanto pluribus atterimur, nec agnoscimus Domini manum, nec quisquam ad vitæ correctionem confugit, sed in alios alii culpam rejicimus, sibi quisque blanditur, molimur vindictas, quasi quicquam possint homines adversus divinam potentiam. Quod

(LIII a enim

enim mali genus est, quod non premit nos? Aut quæ pars est orbis ab horum malorum immunis contagio? Ubi terrarum non furit *Mars*? cum *Martem* dico, non unum aliquod malum dico, sed malorum omnium oceanum. Ubi non pestilentia? Ubi non rerum caritas & fames? Ubi non expilationes? Ubi non latrocinia? Nec alicubi defuit inundationes. Quam acres & implacabiles Principum iræ, quantum calamitatum invexerunt rebus humanis, quantumque graviora minitantur? Quamquam hæc levia sunt, si conferantur ad ecclesiæ dissidia. Quot sætis discerpimur, & subinde suppultantur novæ? Quos jungit sanguinis propinquitas, quos eadem domus, quos idem lectus copulat, distrahunt opinionum dissensio. Inter has plagas quorum quoque videmus, qui cogitet de corrigenda vita, qui confugiat ad Domini misericordiam? Suam quisque vicem ulciscitur. Sua quisque commoda tueri conatur, nec aliud quam cōduplicamus nobis mala, & aggravamus Domini manum. Mitterimus legationes in *Aegyptum*, operamur camelos opibus, confugimus ad veloces, & irritis tumultibus miscemus omnia. Nec audimus sanctum *Israel* clamantem nobis: *Si revertamini & quiescitis, salvi eritis. In silentio & spe erit fortitudo vestra. Quid est reverti? relinquere mores & affectus pugnantes adversus Deum. Quid est quiescere? Est abdicatis cupiditatibus carnis, nos submittere voluntati divine. Ita demum felix illud ac verum subbarum erit in animis nostris, si nostris affectibus consopitis & requietis, Dominus in nobis quæ vult operetur. Quid primum curant medici? Exhaustum corpus noxiis humoribus; cetera permittunt naturæ. Abjiciamus & nos scelera nostra, Dominus, in cuius manu sunt corda Regum, illico flectet ea ad studium pacis & concordie, tollit e medio locustas militum omnia depopulantium, & ranas opinionum, auferet tenebras nostras, ac veritas illucescet cordibus nostris. Audimus vocem Domini cunctos ad vitæ correctionem provocantes, ne auribus obturatis obduremus & corda nostra, dicentes cum impiis apud *Esaiam*, *Nequaquam, sed ad equos fugiemus, & super veloces ascendemus. Ne rursum illud ingeat nobis, Ideo fugiemus, ideo velociores erunt qui vos persequentur.* Fortasse talibus verbis nemo reclamaret nunc Domino, sed factis penè reclamamus omnes. Hæc publica tempestas vos levius perturbat, o beatæ Virgines, quæ, seculo mortuæ, jam in terris cœlestem quodammodo vitam agitis, & additis cum sponso *Christo* deliciamini; cui quo propiores estis, hoc magis decet vos ecclesiæ tranquillitatem piis votis, sacrisque precibus illi commendare, levantes non modò puras manus juxta *Paulum*, sed multò magis pura corda ad Dominum, veluti columbæ in foraminibus petre, & in cavernis maceratum, gratissimo gemitu semper obmurmurantes sponso: *Petra autem Christus est, quæ multas habet latebras, in quibus piorum animæ tuto latitent ab hujus mundi tumultu. Ubi dulci temperie refrigerantur ab zstu carnalium desideriorum, quæ militant adversus spiritum. In his foraminibus hoc tutius ac felicius delitescitis, quo minus instructæ estis præfidiis humanis, quemadmodum columbæ nec rostro, nec unguibus, nec vi, nec dolis armatæ sunt adversus injuriam aliarum avium, tantum flagrant latebrisque tutæ sunt, neque morant ulli**

A cæcerorum animarum molli viâ aut insulam. Grata simplicitas relescet in oculis, quam & sponsus adamat in Canticis, & Evangelicæ literæ nobis commendant. Nec obstrepuunt molesto garrulo, quemadmodum aliæ pernitenti; tantum inaudibili murmure solitudinem suam solantur. Ad hanc imaginem, o beatissimæ Virgines, & vos in *Christicavernis* latitatis, in silentio & spe collocantes fortitudinem vestram. Est murmur impium, quod odit Dominus. Est & taciturnum gratumque murmur, quo non deficiunt gemitu mentes afflatæ spiritu *Christi*, donec evacuetur quod ex parte est, veniatque quod perfectum est. Talia sunt columbina murmura. Est & perniciosum silentium, quo verus proverbium dicit perisse *Amyslar*. Est silentium impium, quod nescit fateri commissâ, quod premit gloriam Deo debitam. Nimirum hoc erat mutum demonium, quod solus *Jesus* potest ejicere. Est & gratum tranquillumque silentium quod cum spe sanctum, reddit iocundum animum adversus omnium malorum incursus. Hic silent affectus carnis, sed audiuntur gemitus spiritus. Sic ingemiscibat *Paulus*, cum diceret: *Infelix ego homo, quoniam me liberabis de corpore mortis hujus?* Sic *David*, cum diceret, *Quam dilectum tabernaculum tuum, Domine virtutum?* *Concupiscit & deficit anima mea in atria Domini. Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, sic desiderat anima mea ad te Domine. Habent vulpes latebras suas, habent volucres cœli nidos, in quibus conqueſcunt, columbæ quietem nesciunt, nisi in foraminibus petre, & cavernis maceris. Ideo perforatus est in cruce tot valendibus, ut illic pisset mentibus, quæ mundi præfidiis omnibus renubescerent, quietum ac tutum esset suffugium. Idem dictus est lapis angularis, connectens utrumque parietem. In hujus cavernis dulciter ac feliciter latitate Virgines, donec audieritis vocem sponsi ad eternam felicitatem evocantis: *Surge, propterea amica mea, speciosa mea, & veni, columba mea in foraminibus petre, & in cavernis macerie, ostende mihi faciem tuam.* In his cavernis latitavit instituti vestri parens *Franciscus*, humillimus apud mundum apud Deum maximus. In his latitavit sanctissima Virgo *Clara*, vestri sodalitiî dux & patrona, quæ nullis hujus mundi præfidiis, nullis humanis freta viribus, sed silentio & spe fortis, calcavit mundum, prostravit satanâ, vicit carnem, & post temporarios gemitus meruit vitæ cœlestis coronam, regnans cum sponso, quem spectis omnibus satanæ pompis & illecebris unum adamavit. Hujus vestigiis ingredientibus perseverate Virgines, ac semper ad meliora proficite, ut quemadmodum nunc estis sociæ certaminis, ita sitis & gloriæ, quæ mox revelabitur in vobis. Ne vos terreat ætas tenebræ, sexus fragilis, corpuseuli imbecillitas, satanæ potestas mille dolis armata; petra in qua latitatis fortior est omnibus, comminuetur quisquis in hanc impegit, tutos erit quisquis constanter inhaerit. Quo quis magis fidit suis viribus, hoc est imbecillior: at qui sibi diffidit totus, qui nullum aliud spectat præfidium quam *Christum*, is omnia potest cum *Paulo*, non in se, sed in eo qui elegit infirma mundi, ut confunderet fortia; elegit stultitia hujus mundi, ut pudesaceret sapientes; elegit ignominia, & ea quæ non sunt, ut ea quæ videntur esse magni momenti derideret. Jam etiam quæ sunt iuxta vos, quæ juxta carpem gloriari possunt, quemadmodum*

quemadmodum potuit *Paulus*, non expedit tamen gloriari, nisi in cruce Domini nostri *Jesu Christi*, qui cum omnem mundi gloriam usque ad crucem contempserit, quem postea non pudeat in hoc mundo gloriari? *Paulus* interitum cœlum raptus non audet gloriari, nisi in infirmitatibus suis, & nos homunculi gloriabimur in viribus nostris? Ille imbecillitate suâ potens est. Non est igitur quod metuas, pusille grex, confide quoniam qui vos tuendas suscepit, vicit mundum. Te verò religiosissima domina, quæ virginæ sodalitatibus curam agis, nihil arbitror necesse, ut horrer, admoneamque tui officii, gratulari magis liberet, nisi vel parum id tutum esset humanæ fragilitati, vel parum gratum tux singulari modestiæ. Tantum oro, ut, quod facitis, pergatis nostri in vestris ad Dominum precibus meminisse; nominatim autem *Greis* sororibus ex me salutem dices. Dominus vos omnes servet incolumes. Simul orabit vestra charitas pro interceptore, ut ex milvio vel harpyla potius fiat columbus, definatque tandem cretissans involare quidlibet, ne provocet in se manum *Christi*, & nomen illi vertatur. Valet.

Erasmus Roterodamus Cl. D. Mutiano Ruse,
viro omni doctrina genere consum-
matissimo S.P.

Epist. 4. **I**ncommodè offendit me *Eobanus* noster, & x-
grotum & occupatissimum. Alioqui nihil un-
quam vidi libentius, & *graculorum*! qui carminum
fluxus? quæ vena? quæ felicitas? ut dicas natum
Poetam, non institutum. Eadem orationis solutz
Minerva est. Jam mores ii, quos optem Theolo-
gis esse. Felicem *Germaniam*, sed præcipuè *Erphur-*
diam, si modo nōrix sua bona. Delectavit me tux
quoque epistolæ candor, animi tui candorem re-
ferens. Munusculum diu rejeci; donec abs te
profectum intelligerem. Nugatum meatum in-
dicem subtexui, etiam si ipse vix memini ineptia-
rum meatum. Bene vale. *Levanii*, XVI. Cal.
Novemb. M. D. XVIII.

Erasmus Roterodamus Joanni Draconi,
ex urbe Karoli, suo, S.

Epist. 5. **U**t ad epistolam tuam paucis respondeam, hu-
manissime *Dracone*, post longam apud
Basileam ægrotationem, denuo periculosisimè
relapso, deinde negotiis ingentibus occupationi
quam quisquam credat, *Eobanus* noster voluptatis
attulit plurimum, tum lucri non parum, qui ipse
vir & admiratione dignus, & amore, te novum
amicum mihi conciliavit, licet hac certè parte
satis opulentum: & vel unus *Helius* queat *Ger-*
maniam nostram à barbaris calumnia vindicare.
Deum immortalem! quàm felix felicitas, quàm
facilis facilitas in carmine! dicerem in hoc renat-
um *Ovidium*. Neque sui dissimilis est in oratione
soluta. Nam in utroque specimen sui præbuit, id-
que ex tempore. Tum autem qui morum candor?
quæ comitas? quæ facilitas? quàm nusquam est
affinis iis vitiis, quibus vulgo sunt obnoxii, præser-
tim apud *Italos*, qui Poeticen deamant? quàm piâ
Musa castæque *Christiane* celebrat *Heroidas*? Fe-
licem ter quaterque *Germaniam*, si plures huic si-
millimi vates exorirentur: & exoriantur jam ali-
quot. Sed longè plures exoriturus video, si Prin-

A cipes ac primares ingenii honorem habere coepe-
rint; tamen si jam hoc facit inclitus ille *Saxonia*
Dux *Fredericus*, Archiepiscopus *Moguntinensis*, vel
citra Cardinalitium galerum maximus ac clarissi-
mus. Unum hoc me malè habet, quod *Hessus* noster
tantum itineris exardescit frustra. Quid enim
fructus erat? aut quod operæ precium vel totum
Erasmodum vidisse? Meliorem mei partem, si quid
in me boni est, jam in lucubrationibus meis con-
spexerat. Porro, quod superest, quæso quid habet
visendum? Gratum fuit tuum munusculum, ani-
mi in me tui symbolum. Bene vale. *Levanii*, XVI,
Cal. Novembr. M. D. XIX.

Erasm. Rot. Eobano Hesso suo S.

Jam arbitrabar mihi probè cognitam *Germa-* *Epist. 6.*
niam, & quicquid esset insignium ingeniorum
pervestigatum. Adamabam ingenium *Beati Rhe-*
nani: exosculabar indolem *Philippi Melancthe-*
ris: suspiciebam *Capnionis* majestatem: capie-
bar Hatteni deliciis. Et ecce derepente *Hessus*,
quod antehac in singulis vel amabam, vel mita-
bar, unus universum exhibuit. Quid enim aliud
Heroides tux quàm *Christianum Ovidium* refe-
runt? Cui vel in oratione soluta contingit ea fa-
cilitas, quæ tibi in omni carminis genere? Elo-
quentiam æquat eruditio; & utrumque decorat
Christiana pietas. Jam in oratione prosa talis es,
ut alienus à carmine videri possis. O venam in-
genii verè auream! Nec à stylo mores abhorrent,
quibus nihil candidius, nihil simplicius, nihil po-
test esse purius. Rara avis, eximia doctrina sine su-
percilio. Quid superest optandum, mi doctissime
Hesse, nisi ut egregius tuis dotibus, quas partim
tuis vigiliis, partim cœlo debes, *Fortuna* respon-
deat? Id fiet, si *Germania* Principes ingenii hono-
rem habere coeperint; & bellicæ gloriæ hanc quo-
que meliorem laudis portionem adjunxerint. Tu
mihi terrâ marique visendus eras, & ultro tam
immenso, tamque periculoso itinere *Erasmodum* pe-
rit *Eobanus*, homuncionem visurus famâ malignâ,
sed tamen hac ipsâ minorem. Mihi tam inigne
lucrum gratulor, qui cum *Hesso* meo tot egregios
amicos lucrifecerim, tuam vicem doleo, qui tam
levi fructu tantum laboris susceperis. Bene vale,
Germania nostræ vel præcipuum decus. *Levanii*,
XIV. Calend. Novemb. M. D. XIX.

F *Erasmus Roterodamus integerrimo doctissimoque*
viro Jodoco Jona, amico unice
charo S. D.

Næ tu mihi, doctissime *Jona*, non epistolam, *Epist. 7.*
sed meros amores, meras flammæ aman-
tissimi pectoris misisti. Deum immortalem, ut
spirat, ut afficit, ut agit undique! In qua dum me
depingere tentas, tui ipsius simulachrum effixi-
sti. Dūmque meam eloquentiam laudibus vehis,
G tuam declaras eloquentiam. Doctrinæ aut fa-
cundiz laudem nihil moror; unum illud me
delectat ferè, si quis meis redditus sit melior,
si meæ lucubrationes ad *Christi* gloriam faciant.
Enchiridion proximis his diebus excusum est à
Frobenio. Adjecimus præter aliâ quædam Præfa-
tionem prolixam ad Abbatem *Volzium*. Sed tu-
tris accedam, optime *Jona*? tibi mea sunt aures;
nuxim sunt qui clamitent, me nec sapere, nec fari:
(L I I I) 3 ex

ex meis libellis pestem hauriri pietatis. Quot convitiis fratrum ac Theologorum lapidatum est *Novum Testamentum*? Sed haec in absentem omnia, coram nemo verbum. Quod vos tribuitis, non agnosco; quod illi impingunt abominor. Certum est igitur neutris credere: animoque infrecto per gloriam & ignominiam, per infamiam & bonam famam, pro nostra virili ad *Christi* scopum eniti. Dabis veniam brevitati nostrae. Scribo hæc cum valetudinaris, tum plus quam obrutus scribendi labore. Bene vale. *Levanis*, XIV. Calend. Novemb.

Erasmus Roterodamus M. Conrado Goclenio S. P.

Epist. 8. **A** Mo profecto *Malchiorum*, & precor illi *Mas* omnes propitias, ἵπτος βαλλέτω. Sic innotescet bonis, ac fortunam sibi parabit. Nec est quod cogitet de suffugio, sed de progressu. Tantum caveat, ne det anam improbis. Cum *Lodovico* civiliter exerce amicitiam. *Nescio* si quid scribis, cautè scribe. Ille sanè mihi fuit amicus infelicissimus. Nihil continet; nec dispicit, quid, quando dicendum. Nec prodest bonis literis, nec causa *Lutherana*, nec suis discipulis. Is demum sapit, qui novit hoc seculo sapere. Vix etiam fidas tibi ipsi. Spero me isthic adiuturum in Quadragesima, nisi hi tumultus obstabunt, qui videntur imminere. *Verdani* epistola mirè delectavit, si tamen ille tantum potest. Additurus eram operi nostro, sed erat cur non fecerim. Miror quin *Hilario* dederis aureum, nam erat illi satis viatici ex me; & ex *Petro* *Egidio*, de meo. Scripsissem plura, sed hic parum videbatur notus, per quem scribo. *Campensi* gratulor. Decebat ut ego senex jam particeps essem vestrarum felicitatum, sed video meos labores planè fuisse *Herulanos*. Bene vale. *Basilea*, postridie Non. Febr. Anno millesimo quingentesimo vigesimo primo.

Erasmus Roterodamus eidem M. Conrado Goclenio S.

Epist. 9. **A** Ccepisti literas. *Georgium*, opinor, jam vidisti, ex quo cognovisti rem. Dic illi non sacerdoti, ut si decrevit abire, quod tamen ego non probo. Δὲ δαψίν. Prima coitio. — Nebulo magnus est. Veniat huc bonis avibus sub proximis nundinis. Non deerit illi bona conditio. Sed tamen ego malum non solvi chorum, multis de causis. Alius erit exitus, quam putatur. Loquor de bonis literis. Scripseram de *Ceratina*. Saltem ille veniat. Σίγα, ἐπί, τίς, ἀρί, καὶ δαψίν, καὶ ἵπτος. *Basilea*, Postridie Trinitatis Anno millesimo quingentesimo vigesimo secundo.

Erasmus Roterodamus eidem M. Conrado Goclenio S.

Epist. 10. **Q**uam per *Hilarium* expectem literas tuas, mi *Gocleni*, non est quod nunc magnopere scribam. Ne quid te cruciet aliorum successus, sed expecta feliciora. Quanquam non video cur istius fortunæ te magnopere pœniteat. De *Vroe* miror. Scripsit mihi se cogitare de reditu in *Brabantiam*. Quod si verum est, opinor sexaginta libras propositas esse pro sexaginta Angelatis. Aiunt etiam

A *Parisius* exultum esse quendam. *Savit* & *Ferdinandus* mirè in *Lutheranos*: in ejus aulam *Faber* meus *Constantiensis* Vicarius ascitus est ingenti salario. Gratum fuit, quod scripsisti de rebus novis. Non dubito quin *Spongia* jam ad vos perlata sit. *Huttenus* excessit è rebus humanis XXIX. die Augusti. Cujus morte perit magna ex parte mea *Spongia* gratia. Tumultus rerum undique coarctans cogit nos hic adhuc sedere hanc hyemem. II Quod si literas nuper à *Roma* allatas maturius accepissem, jam iter ingressus fuisset. Hæc hyems, ut spero, dabit finem malis. Gallo malè metuo. Faveo Principi meo, sed nullum video finem, si procedat Imperii dilatio. Εὐχάσθω τὸν ἀνίστηντες simplicitatem. Venit hoc ut emeret libros, deponeret τὸ χῆμα, denique & τὸ γαμιν nec habebat obulum. Admoneo te, ne cum hoc inauspicato criminum genere multum habeas commercii. Admonui & olim, ne valde implicareris τῶν γαμιν amicitiis; Sunt equus *Sejanus*. Bene vale, ac magno animo perage Musarum negotium: fortuna aliunde fulgebit. De *Francisco* rursus admoneo, ne quid rerum mearum illi committas. *Basilea*, VII. Cal. Octob. Anno millesimo quingentesimo vigesimo tertio.

Honorabili Domino Joanni Canio, sive de Hondt, Canonico Curtracensi S. P.

D **Q**uam alteræ vestræ jam obsignatæ mansissent Epist. 11. Aliquæ apud me, venerunt literæ è *Flandria* scriptæ à *Michaële* quodam *Bontino*, quæ nunciabant te inimicissimo esse in me animo, ac juvenem quendam, qui nescio quem meorum libellorum haberet, acriter objurgasse, quod hæretica legeret, addens meos libros esse pestilentiores *Lutheranis*, tæque sperare brevi futurum, ut ego cum meis libris comburerer. Non dubito quin hæc sunt conficta nisi tu aut planè versus es in alium hominem, aut prorsus ignores quantum malorum hic sustineam à *Lutheranis*. Ego puto mortem esse leviorē his quæ patior. Et II novissem statum hujus conjurationis, malissem ad *Turcas* demigrare, quàm huc. Aliter judicavit *Adrianus* Pontifex de libris meis, qui Theologis frustra de me blaterantibus imposuit silentium. Aliter Cardinales, qui *Stonica* talia de me scribenti indixere silentium; quod nuper iterum fecit *Clemens* VII. Aliter Cardinalis *Campesinus*, qui nullius operam magis implorat adversus *Lutheranum*, quàm meam. Aliter ipsi *Lutherani*, qui in neminem magis fremunt quàm in *Erasmum*. Hoc te scire volui, ne quid erres in nobis. Bene vale. *Basilea*, post Pascha, Anno millesimo quingentesimo vigesimo quarto.

Erasmus Roterodamus eidem D. Joanni de Hondt, Canonico Curtracensi S. D.

G **V**ir optime, doleo te meis literis commotum Epist. 12 fuisse. Nec in te quadrabat, nec *Bontino* fuit unquam apud me multum fidei. De suffragano quid dicat non laboro, qui *Brugis* bis in publicâ concione debacchatus est in nomen meum. Mirro ad te literas *Barbiri* posteriores, nam priores non accepi. In his testatur se incio factum, quod alii numerata est pecunia. Ex

Ex quibus fructibus reddet, si (quod metuendum est) non obtineat sacerdotium? aut quos illius heredes ego persequar? patitur tantum jacturæ nostra amicitia, sed nunc non patitur fortuna. Cæsar debet sexcentos florenos aureos ex pensione. Neque quidquam accipiam, nisi redeam in *Brabantiam*. Et fortasse nē tum quidem numerarent. Et interim excusavi me Regi *Galliarum* offerenti *Thesaurariam*, ut minimum quingentorum coronatorum. O aulam nostram semper famelicam! Hæc scribo, nē posthac iterum fiat quod factum est, & pro tuâ humanitate adjuves, ut quamprimum redeat ad me data *Molendino* pecunia. Bene vale. *Basilea*, postrid. *Jacobi*, Anno M. D. XXIV.

Erasmus Rot. Ornatissimo D. Alexandro
illustriss. Comitis à Nassowen
Secretario S. D.

Epist. 13 **C**ognatus hic meus mihi subinde recursans accessit negotium, ac tibi vicissim negotium exhibeo. Curare te rogo, si aut non est spes, aut spes est vehementer exigua, liberares eum inutili toe. Nam mihi est aliud, quod agam. *Lutheri* libros non legi: nihil est mihi rei cum homine, nisi quod est cum quovis *Christiano*. Certe correctum hominem malle, quam extinctum. Et si quid veneni ferit in vulgus, nemo melius retrahet, quam qui infixit. Nec obsto, si vel assam malint *Lutherum*, vel elixum. Levis est unius hominis jactura. Sed tamen tranquillitati publicæ consulendum est. Qui hoc negotium agunt, calido magis quam salubri consilio, utinam tam prudenter faveant dignitati *Romani* Pontificis, quam videntur favere sedulo. Hic certe nemo magis officit Pontificiæ dignitati, quam qui odiosissime clamant in *Lutherum*: nemo magis illum commendat affectibus populi, tam stolidè, tam seditiosè res agitur per monachos quosdam, inter quos nullus est habitus vir bonus. Bulla jubet, ut prædicent adversus *Lutherum*, hoc est, ut opiniones illius refellant testimonio sacrarum literarum, ac diversa melioraque doceant. Nunc nullus est, qui sumat calumniam ad refellendum illum, quum id efflagitant omnes; nullus redarguit, tantum conviciantur, sæpe etiam mentientes. Aiunt illum tollere Confessionem, aiunt tollere Purgatorium, aiunt scribere blasphemias in Deum. Quidam *Jacobus Antwerpia* dixit, illum scripsisse, quicquid miraculorum egisset *Christus* egisse magicis artibus. Apud Regem *Gallie* *Carmelita* quidam dixit in concione, venturum Anti-*Christum*; jam quatuor esse *Præcursores*. *Minorita* nescio quem, in *Italia*; *Jacobus Fabrum Stapulensem*, in *Gallia*; *Reuchlinum*, in *Germania*; *Erasum*, in *Brabantia*. *Brugis* *Minorita* quidam. Suffraganeus *Tornacensis*, in Templo *Divi Domitiani* totam horam concionatus est in *Lutherum*, & in me. (Nam hoc consilium inter pocula condidere Monachi; ut me, qui nihil habeam commercii cum *Luthero*, semper cum illo conjungant.) Nec tamen quidquam docuit: tantum vocavit nos græcos, athenos, bestias, stipites, Anti-*Christos*; adeo ut nullus in populo judicaret, hominem esse sani capitis. In altera concione dixit, in libris *Erasmi* esse quædam hæretica. A concione rogatus à docto quodam Magistratu, quænam essent illa? negavit se

A meos libros legisse: voluisse quidem legere *Paraphrases*, sed ob altam *Latinitatem* metuere, nē possem in aliquam *Hæresim* prolabi. Audis scurræ *Episcopum* perfrixtæ frontis. His etiam stulti-ora blaterant *Jacobus Antwerpensis*; adeo seditiosè, ut Magistratus haudquaquam stultus, metuens populi tumultum, admonerit eos, ut apud populum nec probarent *Lutherum*, nec inces-lerent, sed prædicarent *Evangelium Christi*. Mox exortus *Minorita* quidam, homo linguacissimus, nomine *Mathias*, dixit, Si vultis audire *Evangelium*, audire licet à Pastoribus vestris, etiamsi noctu concubuerint cum aliquo scorto. *Lovanii* *Carmelita* quidam *Nicolaus Emondanus* in ordinaria lectione *Theologica* dixit, Paulum ex persecutore *Ecclesie* factum bonum virum; precandum ut idem eveniat in *Luthero* & *Erasmo*. Altera lectione dixit, esse dissidium inter *Erasum* & *Jacobum Fabrum*, nec mirum, inquit, nunquam pax est inter *Hæreticos*. Et hic est primus hujus *Academix* *Theologus*, homo stultus ac furiosus, ac mirè pertinax. E pluribus pauca narravi, & quibus licet aliorum facere conjecturam. Utinam S. D. N. sciret, quibus modis hic res geratur. Crede mihi, Monachi non agunt illius negotium, sed suum. Quidquid meretur *Lutherus*, certè tempus est, ut *Carolus* prospiciat tranquillitati *Christiana*. Id erit, si prorsus imponatur silentium apud populum utrique parti, & *Lutherus* desinat scribere libros hujusmodi; imò quos scripsit, reporet ab istis, quæ præbent seditionis materiam. Qui laudem aucupantur è publicis malis, malone sediti-tem confici. Et utinam esset rectè confecta in gloriam *Christi*. Sed nemo credat, quàm latè *Lutherus* irreplevit in animos multarum gentium, & quàm altè insederit libris omni lingua quaquà versum sparsis. Mussant hæc nescio quid de terrifico *Mandato Caroli*; precor, ut felix sit orbi *Christiano*, quidquid agit Princeps optimus; sed vereor, nō non perinde succedat ac quidam putant. Rogabis, humanissime *Alexander*, cur hæc tibi scribam? Non ob aliud, nisi ut occurratur pernicioso tumultui, quem video imminere, si Princeps quorundam affectibus obsequi malent, quam Reipublicæ consulere. Non ago *Lutheri* negotium, etiamsi refert, quo modo ille puniatur: publicæ tranquillitati metuo; & scis, rebus turbatis, pessimo cuique esse optimè. Faveo *Prædicarum* Ordini, non odi *Carmelitarum*. Sed ex his novi quosdam tales, ut malim parere *Turcæ*, quàm horum ferre *Tyrannidem*. Erit igitur prudentiæ Pontificiæ, erit providentiæ Principum, nē hoc hominum genus in fortunas & capita bonorum virorum immittatur. Bene vale, mi *Alexander*, meque illustrissimo Comiti diligenter commenda. Et, si inciderit commoditas, saluta Dominum *Florentium Iselsteinium*, cujus filius heri me visit, quod subinde facit, ac mirà promptitudine reddit *Græcum Hamerum*. Servet Deus puerum, magno ornamento futurum suæ patriæ. *Lovanii* III. Idus Martias.

Memorabili viro D. Joanni de Hont, Can-
nico *Curtracensi* S. D.

Minimum aberat, quin te liberarem onere Epist. 14.
pensionario. Et nunc ægrè revivisco, si reviviscere sit servari in novos cruciatus, vel mortes porilis.

potius. Sit Dominus benedictus, cui sic visum est purgare *Erasmum*, hic flagellans ut parcat in æternum. *Bentius*, de quo scripseras, hic duxit uxorem. Expostulavi cum homine quod sic infecisset juventutem: falsus est hoc esse verum, & risit suaviter. Expectat ut aliquo vocetur in oppida *Gallorum* proxima, quemadmodum in mortem *Bollicardi* vocatus est *Pharrellus* ad prædicandum Evangelium hoc novum, cujus hic mirus est successus. Jam multi repudiârunt Baptismum, & revocârunt Circumcisionem. Missam abominantur plurimi: sunt qui publicè doceant in Eucharistia nihil esse nisi panem & vinum: Velum & Coculla deponitur passim. Nubunt & ducunt uxores monachæ & monachi. Jam mihi tutum non est hic diutius vivere. Mores istorum qui hic docent magis mihi displicent, quàm ipsa dogmata. *Bentius* reviset suos in Quadragesima, ut confirmet suos in fide. *Barburius* petit *Galliam* in comitatu *Alexandri* nunc Archiepiscopi *Brundisii*, paupertate, ut auxilio, coactus. Itaque decrevit nunc rapè vivere. Me certè nimium tractârunt familiariter. Olim detraxit è pensione *Cæsaris* XL. ni fallor, florenos. Id quoniam ob amicitiam, nunc invadit hanc quoque pensionem, fretus novâ facilitate. Mitto syngrapham hanc more solito vacuam. Non gravaberis numerare pecuniam vel *Petro Agidio*, vel *Marco Laurino* Decano, aut huic *Francisco* Canonico *Antuerpiensi*, si fortè tibi ipse literas reddiderit. Bene vale. Datum *Basilea*, III. Idus Februar. Anno millesimo quingentesimo decimo quinto.

Erasmus Rot. D. Conrado Goclenio S. D.

Epist. 15. **V**elim te meminisse de domo conducenda, quæ mihi sit commoda, & hortum habeat. Potes hac dere communicare cum *Dorpio*. Nam etiam si petam *Germaniam* hoc autumno, ob nomen, tamen cuperem istuc habere nidum paratum. Mitto librum, quem petit *Ruggerus*. Reddes epistolæ *Helvetio*. Bene vale. Sexto Id. Junias, Anno M. D. XXI.

Accipe ab hoc *Snaphano* camisiâ imperfectam, quam mihi misit uxor *Frobenii*. Videtur enim hic illam sibi qualificasse.

Erasmus Rot. M. Conrado Goclenio S.

Epist. 16. **H**ic *Thomas Grevii* mihi numeratur inter amicos *Pyladeus*; si contingeret illum sedere *Levanii*, dignaberis illi dare fidele consilium de re, et collocando puero. Fortasse non erit locus in Collegio. Magis opinor expediet, si commendetur alicui probo, qui duos aut tres bonos juvenes privatim instituit. Bene vale.

*Erasmus Roterodamus M. Conrado Goclenio
Latina Linguae Professori in Collegio
Buslidiano S. D.*

Epist. 17. **E**ruditissime *Gocleni*, *Franciscus Berckman* bibliopola *Antuerpiensis* debet mihi, præter cætera, tredecim florenos aureos, quos mihi detraxit in summa meo nomine *Frobenius* numeranda; detraxit autem, hoc nomine, quod tantum librorum tradidisset meo jussu *Guidoni Morilloni*. Constat autem literis *Guidonis* nè paginam quidem vel

A ad ipsum *Guidonem*, vel ad uxorem ejus pervenisset. Quare eam pecuniam in te transfero, tæque pro me creditorem constituo, liberaturus te à periculo literis, si quid ille contradicat. Nam hic res est extra controversiam. In hujus rei fidem hanc syngrapham meâ manu scripsi, & sigillo subnotavi. *Basilea*, tertio Idus Octobr. Anno millesimo quingentesimo vigesimo quarto.

B "*Erasmus Roterodamus* hoc chirographo testor
"*Franciscum Berckmannum* Bibliopolam mihi
"*debere tredecim florenos, quos detraxit mihi*
"*hi in ratione cum Frobenio, pro libris, quos*
"*tradidisset Guidoni Morilloni, quum charta*
"*non sit tradita; item Tertullianos septem,*
"*aut illorum precium, quos acceptos à Fro-*
"*benio mihi non reddidit. Hæc ipse apud me*
"*confessus est, nec potuit negare, convin-*
"*cendus testimonio utriusque Frobenii, & lite-*
C "*rarum Morilloni, quas illi exhibui, & exem-*
"*plar mihi Nicolaus Buscaldensis. Hujus debiti*
"*me transfero in Joannem Campensem Profes-*
"*sorem Linguae Hebraicae Lovanii. In ejus*
"*rei plenioram fidem hæc meâ manu scripsi, &*
"*annuli signum appressi. Basilea IV. Non. O-*
"*ctob. Anno M. D. XXV.*

Erasmus Rot. M. Conrado Goclenio S.

D **E**Moriar, ni quod tibi sic affulget undique fortuna, mihi jucundius est quàm si mihi simile quippiam accidisset, idque non eo tantum quod tuis faveam commodis, quibus certè, ut par est, toto faveo pectore; verum etiam quod bene cupiam optimis literis, quas & tu & eruditione non vulgari, & proficendi diligentia, & ingenii dexterritate, sic vel ornâsti, vel exexisti, ut vix alius felicius. Per *Frobenium* tantum scripsi *Marvillano* Præfidi vettræ sodalitatæ, quod propemodum *Quintinus* decreverat in miseros suos. Vix credas, quàm infelicitè accideris, quod non saltem per *Nicolaum* miseris *Augustini* libros *De Trinitate* apud *Dorpium* collatos. Jam enim *Frobenio* fervente quatuor præla, quibus fortassis accedit unum aut alterum. Itaque te rogo, nè saltem nunc negligas, per hunc mittere. *Franciscus Delpius* apud nos agit, utinam tam felix nostro convictu, quàm illius mihi jucundus. Certè quod licebit in his occupationibus, adnitar, nè nullum ex nostra consuetudine fructum ferat: Vix oratione consequar, quantopere succenseam his, qui tam generosam indolem ad nugas avertere conati sunt. Hunc nostro sumptu conduximus, quum nihil aliud haberet negotii. Quare nè redeat inanis. Verùm ita tracta negotium cum illo, quasi res ad *Frobenium* pertineat, ut reverà pertinet. *Ἐν τῷ δὲ λόγῳ τὰ λόγια αὐτοῦ ἀπὸ τῆς τῆς καλοσύνης, ἀπὸ τῆς magnificè prædicatæ, in eo desidero veriùs, quàm confidero. Meditatur οὐκ αὖτε τῷ πνεύματι. Malim cum alio. Tu faciliè conjectas causam. Ego monendi officio nunquam sum defuturus. *Frobenius* cogitat excudere *Tertullianum* cum *Commentariis*: hic si quid potes, opitulare, sed properè. Sed omnino per hunc veniat à *trai*. Jam opus est. Non enim semper commodum est magno conducere, qui transcurrant. Delevi quæ missa sunt. Bene vale. *Lovanii*, Id. Octob. Anno M. D. XXVII.*

Erasmus

Erasmus Rot. clarissimo Anglia Baroni Guilielmo Montejovio in regia Anglia, S. P.

Epist. 19 **O**mnatissime *Mecenas*, si singula spectentur epistolæ, *λαλίστη* si univertæ, quas in omnes mundi plagas cogor mittere, plusquam *Asiatium* sum. Hic tolerabili in statu sumus, exceptâ incredibili rerum caritate; tantum liceat effugere bellum, quod ut liceat vereor, prout hætenus habent hujus fabulæ exordia. Sed in manu Domini sunt omnia nostra. Utinam optimis votis atque per omnia respondeat fortuna; atque illius benignitas meis abundè respondit. Apud Regem *Ferdinandum* habebam patronum incomparabilem, *Bernardum* Episcopum *Tridentinum*, is, ut audio, se subduxit ab aula; offensus, ut arbitror, his belli præludiis, cujus quando finis habituri finem, novit Deus. Quibus agatur consiliis *Cæsar*, nescio. Amisâ *Hungariâ*, miseris modis vastatâ *Austriâ*, & rursus imminente *Turcâ*, nonnullis videtur nimium diu hæzere in *Italia*. Nec pauci mirantur, qualis sit illa pax inter *Cæsarem* & *Gallum*, quum duo filii nihilominus detineantur in *Hispania*. Rex *Ferdinandus* habet invictum animum, sed novus Princeps destituitur nervis belli. Quod si *Cæsar* vi *Lutheranos* aggreditur, hic prorsus de nobis actum fuerit. Quod optimi Regis vestri pietas semper molita est inter *Cæsarem* & *Gallum*; hoc Rex *Poloniae Sigismundus* magno studio molitus est inter *Ferdinandum* & *Joannem*, regni competitorum. Sed fata superant hominum consilia. Officium mentis erga *Carolum* tamen tibi non ingratum fuisse, mihi fuit gratissimum, cujus indolem felicissimam precor, ut Dominus *Iesus* tum servare, tum usque in majus meliusque provehere dignetur. Nescio quàm mihi fortuna cibum offerat edentulo, certè *Petrus Barbarus* sic mihi adamat. sic à me literis celebratus, me pensione *Curtracensi* spoliavit inaudita perfidiâ. Et audio *Cannariensem* deficere, cui si quid acciderit, nihil est quod sperem de pensionibus. Mihi sat animi est, si carificem meum calculum queam excutere. Quanquam apud *Gallos* exoritur *Budaca* factio, solidis modis in me vellans. Nec ipsi sciunt, quamobrem mihi succenseant. *Thome Morus* nihil gratulor, nè studiis quidem admodum; isti regno gratulor, cui non potuit sanctior meliorque Index contingere. Consolaris me de tumultu obtrectatorum, ac tu vix nosti decimam partem eorum, quæ in me ex insidiis diabolicis artibus molantur quidam scelerosi, sub Evangelii titulo latitantes. Scribam filio & præceptori, quorum utrumque tibi gratulor, si patietur valere. Nam inter epistolarum tumultus, cepit esse vehementer molesta, nec possunt suspicari causam, nisi siccitatem intellinorum. Ignosce *Mecenas*, non vacabat hæc relegere. Apud *Friburgum* V. Cal. Aprilis, Anno M. D. XXI X.

Agnosce manum tui veteris Clientis.

Erasmus Rot. ornatissimo viro D. Joanni Chalcro Prapósito Curienti, S. P.

Epist. 20 **Q**uoniam *Basilæ* res jam viderentur intolerabiles, nè videret his, quæ gerebantur, assensu, demigravi *Friburgum*; sed ante diligenter commendatas per Regem *Ferdinandum* venerabili hu-

A justis magistratui; qui mihi sua sponte dederant usum hârum ædium, quæ effluxit *D. Jacobus Villingerus*, pia memorie, patari etiam majoribus officiis honorare me, si passus fuisset. Hæc ædes tunc occupabant *Ottomarus Luscinius*, & *Augustinus Marinus*, quondam ecclesiastes *Basilæ*. Mihi cum his cessit aliqua pars. Post octo fere menses migravit *Marinus*, deditque, ut ait *Luscinius*, florenos duos, civilitatis gratiâ. *Luscinius* mansit diu. Ego, nè videret incivis, pro tot fere mensibus, quos hic egerat *Marinus*, mihi honorabili domino *D. Adalrico* Tribuno plebis coronatos quatuor, præter ea quæ infumieram in hujus domus necessaria, ea redibant ad quinque coronatos. Aliquanto post, circa natalem *Christi*, Tribunus per *Henricum Glareanum* cepit agere de conducenda tota domo, unâ cum area quadra, quæ est post ædes; significans se posse locare in antutu viginti florenis. Respondi & per *Glareanum* & scripto, si vidua non horretet nomen locatricis, me facillè daturum duodecim coronatos, modò domus mihi traderetur libera: exterùm *Luscini* non libenter cessurum, nec me velle cum quoquam contendere, minimè verò cum *Luscinio*. Aliquanto post denuo mihi scriptum ad Tribunal, aperte testans animum meum, illo quadro mihi non esse opus. Ibi *Smotzerus* & alii habebant equos, ibi operabantur fabri lignarii & lapidarii, quos ego nollem expellere: Sed si hanc domum mihi faceret liberam, tum si proponeretur æqua merces, responsum; nollem, an vellem. Hoc scriptum sibi servavit Tribunus. Quum nihil aliud diceretur à Tribuno, arbitratus sum me hic habitare eâ ratione, quâ antehac habitaram, hoc est, sine ullo pacto, expectans si quid aliud denunciaret Tribunus. Sub hyemem cepit migrare *Luscinius* in domum cujusdam Abbatis, relicta tamen hic maximâ parte supellestilis, & quotidie huc veniens, velut in binis habitans ædibus. Sub hyemem abstulit fere totam supellestilem; id ubi viderem, adii hominem, seriò inquam nunc migras? Aridens, annuit. Tandem quum admonerem, si molestum non esset, ut alicui traderet claves, quo locus posset purgari, si modò id sine ipsius incommodo fieri posset; contraxit se, responditque se post reditum ex *Argentorat* cum Tribuno velle loqui. Post hæc verba de clavibus, nè videretur migrando jus suum amittere, reliquit quod supererat regularum. Totum unâ sportâ componi poterat. Quum redisset, rursus egi de clavibus, non ut compactor, nihil enim minus suspicabar, sed blande & precariò, cum his exceptionibus, si id illi commodum esset, suoque jure incolumi posset. Multa tergiversatus, venit in colloquium: præfatus sum, si citra suum incommodum vellet mihi eâ in re gratificari, fore pergratum; sin minus, me nolle super hac re contendere. Cum, ut fit, incalesceret sermo, magnificè respondit, id quod frequentissimè dicere solet omnibus, se à *Jacobo Villinger* & illius hæredibus esse institutum in hanc domum totam, nec posse eam possessionem aliquam cedere, se compertum habere voluntatem illorum. Cum responderem nihil illius deperitum juri, si traderet claves ut locus maneret purus, tunc occupari muscibus & araneis, non acquievit, sed servavit claves, & diligentius locum clausit quam antea. Tandem adjeci, Tribunal meum agere cepisse de tota domo conducenda.

Respondit

Respondit se jus habere in totum quadrum, me- que hic ex illius gratia vivere, quum posset solus occupare totam domum. Si ita est, inquam, cur Tribunus mecum agit de conducenda tota domo? Et ego, inquit, loquar cum Tribuno, & ego scio animum Tribuni. Multaque ejusmodi de jure suo, quod animo teneretur, non corpore. Remisi contentionem. Ubi vocasset Tribunum cum aliis ad convivium, gloriatus est apud *Quirinum* famulum mentem, quod optimè conveniret ipsi cum Tribuno, quod ille multa alia loquutus esset ipsi, quam mihi. Post hoc colloquium sensi hominem mihi parum equum. Multa questus est apud *Quirinum* de me. Et *Argentorati* quidem asseverant eum in me dixisse plus quam hostilia; & credo, utcumque ille negat. Quid scribat suis, facile divino. Aliquando post quum hic faveret pestis, quo plus esset spatii, si quid cui ex nostris accidisset, blandè rogavi, ut liberet illum locum, quem habebat clausum & vacuum, nobis esse apertum. Quid responderit cognosces ex epistola quam mitto, in qua suum jus constanter asserit. Tandem blandè epistolam impetravi, ut ostium sineret apertum, quod absque clavi clausum nec intus nec foris aperiri potest. Claves servavit sibi. Dedit scrinium, in quo reponeret tres chartas, non ob aliud relictas, nisi ne videretur emigrasse, ejus scrinii clavem secum abstulit. Post fuerunt *Alcedonis*, licet eo loco (gratia Superis) nunquam sim usus. Tantum curavi, ut maneret parus. Jam sub finem Martii Tribunus vocat *Glareanum*, ostendit & epistolam cujusdam procuratoris, clarissimi viri *Joannis Leblin*, Regii Thesaurarii, quæ scribit sibi mandatum à Domino, ut ego jubeam hinc migrare ad natalem *Joannis Baptiste*, hoc est intra tres menses, simulque Tribunus petit à me viginti florenos pro anno retroacto à natali *Christi* usque ad natalem. Id mihi, qui nunquam somniaram me haberi pro conductore, tam novum fuit, quam si quis ostendisset cygnum nigrum. Nunquam recepi conditionem, semper excepi domum liberam: *Luscinius* constanter affirmabat, se habere jus in hanc domum totam. Habuit claves domus, ingressus est quandocunque voluit. A Tribuno nunquam admonitus sum, me habitare in conducto, nunquam jussus sum à *Luscinio* petere claves. Unde mihi potuisset in mentem venire, me esse totius domus conductorem? Tribunus principio dicebat, agat *Erasmus* cum *Luscinio*, imò ne cum illo contenderem, expressè excepi libertatem totius domus, & testatus sum illum non libenter cessurum. Si quis dono dedisset hanc domum eà lege, ut *Luscinius* volentem nolentem excluderem, incontanter recusassem munus, tanti abest ut eà lege voluerim conducere. Objectum est & illud, posteaquam facta est mentio de pretio conductionis, mansi in domo velut approbans, imò scripto & verbis constanter affirmavi, me de domo nisi tota & libera nolle pacisci. Mansi autem eà conditione, quæ antea, videlicet precario, paratus exire quandocunque juberet. Nemo jussit. Secus fuisset, si habitanti in conducto diceretur, *Possim hanc domum locare pluri*; Is si admonitus maneret, videretur accipere pretium auctum. Tam multi sunt his adibus usi gratis, putabam magistratum partim ex sua benignitate, partim ob commendationem Regis *Ferdinandi* mihi velle hoc honoris habere; & quanquam nulla interces-

A sisset pactio, plus dedissem quam alios dedisse audio. Ea vox à me frequenter & dicta est & scripta, me malle pro hac domo libera dare viginti florenos, quam pro non libera, ut nunc est, quinque. Tribunus dicit se repetisse claves à *Luscinio*, atque illum respondisse, *reliqui in adibus*. Verum dixit, reliquit in adibus aliquas claves, sed non illas, de quibus Tribunus sentiebat. Claves primi ostii & domus, quam obtinebat, servavit sibi, & adhuc servat. Ita verba data sunt Tribuno. Non cuperem in his adibus habitare vel precario vel conductis: erat tamen hoc humanitatis, senem, valetudinarium vel agrotum potius, tum hospitalem, & *Caroli* Cesaris & Regis *Ferdinandi* literis commendatum tempestivius admonere de migrando, præsertim cum mihi in novis adibus sit extruendum sumarium, & apparandus huic corpusculo commodus nidus. Ad inventiendas ades, conducendas aut emendas, ad ornandas, ad extruendum focum, perquam angustum spatium sunt tres menses. At ego sub finem Martii jubeor migrare ad Natalem *Joannis*. Et interim quum nec conduxerim ades, nec conducere voluerim, nisi traderentur liberæ, idque constanter & dictis & scriptis sim evidenter testatus, à festo Natalis *Christi* anni M. D. XXIX. usque ad natalem *Joannis* M. D. XXXI. petuntur à me floreni triginta, quasi totam domum conduxerim ac possederim. Sed confido Tribunum re diligentius expensâ mutaturum sententiam.

Splendidissimo Domino Bilibaldo Pirckheimero,
Cæsarea Majestatis Consiliario, Senatori
Norimberg. suo, Erasmus
Rot. S. D.

Jampridem ardebam desiderio tui, neque medi- Epist. 21.
ocrem amoris in te flammam è tuis conceperam lucubratiunculis, in quibus mihi visus sum *Bilibaldi* mei velut expressum simulachrum agnovisse, hominis, vel potius herois cujuspiam incomparabilis, in quo vicissim & fortunæ splendorem ornarent literæ, & literas ornaret fortunæ splendor: utrumque commendaret morum integritas, & hæc pari ingenii comitate suavitatēque cumulara. Accendit ardentem, & juxta *Græcorum* proverbium, *πῦρ διὰ πῦρ*, addidit *Beati Rhenani*, quo non alius tui nominis studiosior, prædicatio. Nam hujus penè quotidianâ consuetudine, doctissimâ pariter & mellitissimâ, sic delector, ut hac re me planè putem esse, quod ille dicitur. Is mecum de nemine confabulatur vel sæpius, vel honorificentius, vel amantius, quam de suo *Bilibaldo*. Super hæc accessit epistola tua, non illa quidem ad me, sed tota de me scripta. Et tamen ad me quoque scripta, quandoquidem ad eum data est, quem ego verè *πῦρ διὰ πῦρ* possum appellare. Ambis nostram necessitudinem, & opas consuetudinem, quorum utrumque jampridem ipse magnis votis suspirabam veriùs quam sperabam. Quanquam sejuncti sumus, nihil vetat quò minus arctissimâ necessitudine copulemur. Demus operam, ut mutuis item fruamur amplexibus. Eduntur *Adagiorum Chiliades*, sic emendatæ, sic locupletatæ, ut novum opus videri possit. Eduntur universa *D. Hieronymi* monumenta, argumentis & scholiis à me illustrata, nec sine summis sudoribus emendata, notatis ac semotis quæ notha fuerant

rant admixta. Emendavimus totum *Novum Testamentum*, additis scholiis; molimur obiter & alia. His laboribus sic obruimur jam sextum ferme mensem, ut vix valetudinem tueri possimus. Et tamen non mihi potui temperare, quin his plusquam extemporariis magis *Bilibaldum* lacesserem. Sciebam quid tua postulabat dignitas, quid eruditio; sed boni consules, quod non fuisse, sed imperavit amor tui. Præter expectationem montis hic oblati est. Malui enim ineptis quam nullis meis literis comitatum venire. Dabitur brevi plusculum otii, jamque non literis, sed voluminibus tecum agam. Utinam propius adesses! nam Mense Martio *Britanniam* repeto. Bene vale, præcipuum nostræ *Germaniæ* decus. *Basilea*, Non. Cal. Febr.

Eidem Bilibaldo Pirckheimero, Senatori Norimberg. suo, Erasmus S. P.

Epist. 22 Nec erat argumentum ad te scribendi, nec notum, utpote jam ad iter accincto: & tot jamjam mensium laboribus tantum non extinctus eram. Et tamen nactus qui perferret, non potui non scribere ad meum *Bilibaldum*. *Novum Testamentum* utcumque est absolutum. *Hieronymus* jam ad metam anhelat, propemodum exiturus in manus hominum. Excuditur nunc libellus *De Institutione Principis*, unâ cum aliis aliquot. Nos humiles, quod licet, molimur, & rei literariæ succurrimus pro virili. Tu, quo felicior es, hoc optes majora. Quæcunque regio nos habitura est, semper *Bilibaldum* animo circumferemus. Etiam atque etiam te rogo, ut *Annotationes in Novum Instrumentum* tuæ vocis præconio omnibus commendes. Scis enim, novitatem omnem obnoxiam esse invidiæ. Bene vale, literarum decus. *Basilea*, postridie Pentecostes, Anno M. D. XVI.

Erasmus Bilibaldo suo S. D.

Epist. 23 Accepi libellum unâ cum literis tuis, vir clarissime, ad quas ut paucis respondeam, quippe summis districtis laboribus, vivo utcumque, versorque *Levanis*, cooptatus in consortium Theologorum, licet in hac Academia non sim insignitus titulo Doctoris. Id malui, quam Principem *Carolus* in *Hispaniâ* comitari, maximè cum viderem aulam in tot sectarum factiones *Hispanos*, *Maranos*, *Crovericos*, *Gallus*, *Cæsareanos*, *Neapolitanos*, *Siculas*, & quos non? Proximo vere cum *Angliam* ob privatum quoddam adissem negotium, Rex ultrò me mirâ complexus est humanitate, atque item Cardinalis Rex alter, ut ita loquar. Obtulerunt præter ædes magnificas sexcentos florenos in singulos annos. Sic egi gratias, ut nec acciperem conditionem oblatam, nec rejicerem. Hic licet maximo meo sumptu vivam, tamen certum est menses aliquot desiderare, partim ut absolvam quod est in manibus, partim ut videam quorsum evasuræ sint spes amplissimæ, quas Principis nomine mihi discedens hinc ostendit Cancellarius *Burgundia Joannes Sylvagius*, vir ut eruditissimus, ita literarum omnium patronus. *Novum Testamentum*, quod pridem *Basilea* præcipitatum fuit verius quam editum, retexo ac recudo, & ita recudo, ut aliud opus sit futurum. Absolveretur, ut spero, inter quatuor menses. Perpla-

A enit tunc libellus, ut illa tam amica *Reuchlini* defensio, in qua mihi videre solito facundior, credo quod, ut *Fabius* inquit, pectus quoque te reddiderit eloquentem, non tantum ingenium, aut eruditio. Sed ego nihilputo calamitosius, quam quocunque modo bellare. Tum autem nihil esse calamitosius, quam si res incidat cum hoste sordido ac pudendo. Nam cum quibus tandem est confistandum *Reuchlini*? Cum populo crabronum, quem & ipse *Romanus* Pontifex vereatur provocare, adeo, ut *Alexander* solitus sit dicere, se tutius sibi putare quemlibet è summis Regibus offendere, quam unum quemvis è gregibus istorum mendicorum, qui sub abjecti nominis prætextu veram in orbem *Christianam* exercerent tyrannidem. *Eriam si hoc, quod paucorum vitio committitur, non opinor æquum in ordinem universum conferre.* Deinde vide quæso, quonam organo utantur isti vere religionis haudquaquam veri professores. Homine prorsus idiotâ, frontis perfrictâ, & de quo peccando nullum omnino detrimentum fieri possit, cui non esset impingendum semi-*Judæi* vocabulum, nisi factis sese declararet sesqui-*Judeum*. Quod aliud instrumentum optaret sibi *Diabolus*, *Christiana* religionis æternus hostis, quam istiusmodi angelum *Satanæ* transfiguratum in angelum lucis, & falsissima defendenda religionis prætextu, id ubique turbantem, quod nostræ religionis & caput est & optimum; nempe publicam orbis *Christiani* concordiam? Quid indignius, quam viros immortalis memoriæ dignos cum istiusmodi portento digladiari? cujus ego solo nomine chartas pollei puto. Dispeream, nisi ille se non alio consilio tingendum aquâ curavit, nisi ut majore perniciæ grassaretur in *Christianos*, & nobis admixtus, universum populum suo *Judaico* veneno inficeret. Quid enim lacerare poterat, si *Judeum*, ut erat, mansisset? nunc demum verum agit *Judeum*. Posteaquam *Christiani* personam induit: Nunc suo responderet generi: illi *Christum* sunt calumniati, sed unum. Ille debaccharur in tot integros ac spectatos vitâ & eruditione viros; Nullum officium poterat suis *Judeis* præstare gratius, quam ut perfugam simulans, rem *Christianam* hostibus proderet, homo ad cætera lapis; tantum ad calumniandum ingeniosus. Quod sacrificium poterat *Satanæ* fieri acceptius, quam inter omnes *Christianos* istiusmodi dissidiorum jaci semina? Unde *Satanas* dictus *Hebraei*? nimirum ab adversando.

F An non illius vices gerit, qui clavis viris publicam utilitatem molientibus, nefariis modis obstat & obstreper, & huic uni rei se natum putat? Unde *Græci* *Diabolus* dictus est? non à fornerando, non ab adulterio, non à furto, non ab alio vitio, sed à calumniando dictus est. An non hujus *Apostolus* est, qui totam vitam huic studio dedicavit, ut apud imperitam plebem optimorum virorum nomina infamet ac traducat? ad rem omnium sceleratissimam religionis abutens titulo: quæ non cujusvis *Dæmonis*, sed insigniter versuti cuiuspiam techna est. Scit, se doctis ac bonis viris placere non posse, nec his facile imponi. Atque eâ gratiâ apud indoctam plebem quiritatur, inter mulierculas supersticiosas, & ut *Paulus* inquit, *oneras peccatis* gantit, & pessimo semini terram captatabilem. His magnificis titulis offundit fumos, his defensionem *Christianæ* religionis, his hereses & excommunicationes occidit. Qui cras-

fiores sunt, quàm ut animadvertant grassatorem lupum sub ovilla pelle latentem. O sceleratum granum, & illi dissimillimum, quod cadens in terram, & mortuum vitæ pabulum attulit. Hoc granum Diaboli manu jactum est, aconiti puto, aut si quod aconito pestilentius, quod ni in tempore prospicietur, nocentissimum dissidiorum venenum in *Christianorum* invehit concordiam. Quid enim fixum est tandem, si finetur ille syncopantha sic in omnes sui dissimiles ad eundem debacchari modum? & impurissimæ belluæ docti viri cogentur libris respondere, qui indignus est, qui nominetur inter homines. Crede mihi, *Bilibaldo* doctissime, latius spectant hæc orsa, quàm fortasse vulgus hominum intelligit. Videmus ex quantula favilla quantum aliquoties nascatur incendium. Proinde demitor Episcopos hic non advigilare, ut istam hydræ in tempore exurant, & malo venenum victori, & per omnia pervagato occurrant. Scelestus ille maledicus vinci non potest, qui totus ex maledicentia conflatu est, & habet tot *alæ*, qui defesso suggerant novas vires. Conviciis igitur ille nunquam vincetur. Hanc unicam laudem ille affectat, si omnium eruditorum libris quocunque modo decantetur apud posteros. Sic sanè agitat *alæ* vestri. Si paucis bonis ac doctis ero infamis, mihi sat est, quod majori hominum parti placeam. Quod si detectis technis ac præstigiis evulgatis apud universos *Christianos* fiam execrabilis, certissimam gloriam adipiscor apud meos *Judeos*, qui tam intellecturi sunt, quod non inimico animo ab eis defecerim. Igitur eruditi non solum turpiter, verum etiam inaniter contra hunc congregiuntur, à quo præter infamiam nihil possunt contrahere, sive vincant, sive vincantur. Carnifex aliquis melius istam compescat rabiem. Id curare Episcoporum est? est iustissimi Cæsaris *Maximiliani*? est magistratum inclytæ urbis *Agrippinæ*, non fovere viperam tam virulentam in certissimum *Christiane* religionis exitium, nisi paretur antidotus tali digna malo. Atque hæc dixerim nullo quidem privato stomacho; nihil enim me læsit unquam, aut si quid in me blateravit, nihil me movet, & causa nè tantillum quidem ad me pertinet: sed tamen dolet, concordiam plebis *Christiana* sic indignè discissum iri, unius verpi prophani & indocti præstigiis, idque illorum auxiliis, qui se *Christiana* religionis columnina profitentur. Sed hisce de rebus satis esto. Nè nihil reprehendam, mi *Bilibaldo*, in tuo libello alioquin doctissimo, mihi non admodum Catalogus ille *Renchlinæ* faventium probatur. Quis enim usquam illi non faver, eruditus ac pius? quis non istam execratur bellinam, nisi qui aut causam non intelligit, aut publico malo suis consulit commodis? Deinde dum in Dialecticos ac Philosophos expatiaris, maluissimè te exteris intactis hoc solum agere quod agebas. Bene vale, Clarissime Doctorum, & Clarorum Doctissime. *Levanii* postridie omnium Divorum, Anno M. D. XVII.

Clarissimo Domino Bilibaldo Pirckheimero, literarum & Germania decori, suo,
Erasmus S. P.

Epist. 24. Equidem arbitror fatali quâdam propensione ingenii fieri, ut *Bilibaldum* meum tam unice

A deamem. Testis est mihi *Beatus Rhenanus*, cum vix dum gustâsem libellum abste versum, protinus flammam novi cujusdam amoris erga te concepisse. Nunc & è literis ad me tuis, & doctissimi ingenii tui monumentis quotidie nonnihil adjungitur. Prorsus rarissima es avis hujus seculi, qui tam eximiam eruditionem cum tanto fortunæ splendore, rursus cum hoc tantum comitatis & humanitatis copularis, ut qui me meique similes homunculos non graveris in tuorum amicorum numerum ascribere, libellum quendam abste versum *Brugis* exhibuit mihi *Thomas Morus* ex *Anglia* reverso. Nam is tum apud nos Regis ac gentis suæ nomine legationeungebatur. De literis nulla mentio. Tantum adjecit obiter, ad me missum, nec explicuit à quo. Suspicio te commississe literas tuas *D. Roberto Wimphildo*, qui cum me sæpius in *Anglia* salutârit, & quodam die diutius etiam fuerit collocutus, demitor quam ob rem nè verbum quidem unquam super hac re fecerit. Quod mihi tantum tribuis laudem, quas nè si immodestissimus quidem sim, possim agnoscere, hoc certè effecisti, ut paulò minis mihi displiceam. Obruimur hic duplici sarcinâ, quarum utraque *Herculem*, non *Erasmum* requirat. Præter alia minora, sollinemus *Hieronymum* & *Novum Testamentum*, quod nunc typis excuditur. Formina, quam tibi ex *Mechlina* commendavi, soror est ejus cui *Enchiridion* dicavi. Id operis nuper excusum est *Argentorati*. Adjeci commentarium in *Psalum*, *Beato Rhenano* nostro dedicatum; nihil enim hoc amico amicus. Missurus eram codicem, ni respondissent, jam isthuc esse deportatum. Scripsimus hæc non solum incredibilibus obruti laboribus, verum etiam à cœna subitò de tabellionis discessu admoniti. Unum illud adjiciam, quantumvis eruditione & fortunâ vincatur *Erasmus*, studio & amore nunquam cessurum licet invicto *Bilibaldo*. Ubi dabitur commoditas (dabitur autem, ut spero, brevi) totis volaminibus tecum agam, nedum epistolis. *Beatus Rhenanus* planè *Pythagoricus* amicus, hoc est, *µία ψυχή*, salutem abs te libenter acceptam multo cum senore reprecatur. Bene vale, præcipuum rei literariæ decus. *Basilea*, Natali divi *Galli* ad multam noctem.

Erasmus Bilibaldo suo, S. D.

F Ornatisime *Bilibaldo*, nuper mihi redditæ sunt Epist. 25. Otuz literæ, quibus expostulas, quod tuis non responderim. Id adeo miror, cum mea responsio copiosa jam pridem excusa sit *Basileæ*. Demitor, se citatum esse *Romam*, cum sciam Pontificem hoc imprimis dedisse in mandatis, nè quem innoxium laderent, imò consocios etiam ac fautores, ut ipsi vocant, hæreseos, modis omnibus allestarent. Sed aliter visum est furiosis Theologis aliquot. Cupio te quàm optimè valere, ac fugere postea feliciter. G Ego hic in quotidianis concionibus lapidor à prædicatoribus, & *Luthero* copulor, quicquid mihi nihil est negotii, sed ita stolidè rem gerunt, ut populus etiam crassissimus intelligat. Non poterunt magis officere *Romano* Pontifici, neque magis *Luthero* commendare affectibus hominum. Nunc demum incipiunt illi favere. Utinam *Leo* sciret quibus modis hic res agatur. In illos primum esset leo. Bene vale, vir optime. *Levanii*, VII. Cal. Feb. *Bilibald*

Bilibaldo suo Erasmus S. P.

Epist. 26. **O**rnatissime vir, postremæ literæ tuæ mihi redditæ sunt, confabulanti *Aleandro*. Nam cum fortè agebamus *Leovani* in eodem diversorio, is mihi sæpius de te verba fecit, & ita fecit, ut tibi videretur favere. Nam ostendit diploma quo liberareris ab ista molestia. Ista querela, mi *Bilibaldo*, tibi cum multis est communis. In me non simplex exitum moliantur. Equidem demiror, quis Deus *Lutheri* animum moderatus sit, ut tot amicis à provocando Pontifice deterrentibus semper acerbiora scripserit. Magis autem demiror maliciosum quorundam studium, qui volentes nolentes conati sunt aliquot in suam sententiam pertrahere: quasi cuperent perire cum multis. Quid enim aliud quæsiere talibus libellis, quàm exitum? Qui sic scribunt, qui sic minantur, debebant habere paratas copias, si voluissent esse incolumes. Vide verò quantum promoverint. Bonas literas depravarunt invidia, & optimus quisque, qui maximè faveat Evangelicæ veritati, affinis est suspicioni periculosa. Ingens orbis diffidium excitatum est inter omnes, fortasse duraturum in multos annos, & semper in pejus progressurum. Pro sinistro tentatâ libertate duplicatur servitus: adeo ut nè vera quidem liceat tueri. Porrectum est telum sceleratissimis quibusdam, quâ se ulciscantur adversus optimum quemque. Inusta est non levis nota *Germaniæ*, ut solet paucorum temeritas universitati imputari. Desiderabant in nobis prudentiam & consilium, & qui vel armis soleamus esse formidabiles, contemnimur & à contemptissimis, ut qui nec mentem habeamus nec arma. Nobiles aliquot hic minantur Sacerdotum opibus, quasi huc spectet finis *Lutheranæ* fabulæ, & ita Collegia omnia conciliant adversæ parti. In me nihil adhuc tentatum est palam, nisi quòd *Leovani* potissimum prædicatores quidam me mendacissimis concionibus infamant apud populum: apud Principes variis titulis deferunt. Quidam cogunt ut scribam adversus *Lutherum*, cui non est otium ullum, ut vel legam illius libellos. Nihil ego video melius quàm in hac remouere. Tibi suaserim, ut pro tua causa scribas ipsi *Leoni*. Est ingenio mitissimo, & faveat viris eruditis. Apud *Aleandrum* ea de re loquutus sum, quæ sint in rem tuam, quæque puto esse vera *Basilee*. Bene vale. Prid. Natalis *S. Andreae*, Anno M. D. XXI. Raptim.

In quibusdam *Germaniæ*, quibus toto pectore fidebam, minimum reperi fidei.

Erasmus Bilibaldo suo S. P.

Epist. 27. **N**ihil mihi fuit tuis literis gratius, ornatissime *Bilibaldo*. Nunc ut occupatissimus, paucis agam quod volo. Nemo nescit, quantum bonæ literæ debeant *Frobenio*, qui solus omnium suo damno nostris studet compendiis, sed ut sunt *naqueis*, plerique insidiantur homini propemodum conjurato, ut illum perdant. Ubi quid novi operis prodit, quod putent fore vendibile, mox unus atque alter suffuratus ex ipsius officina exemplar, excudit ac venditat minimo. Interim *Frobenius* immensam pecuniam impendit in castigatores, frequenter & in Exemplaria. Huic iniquitati fa-

A cile succurreretur, si fiat Imperatorium interdictum, nè quis librum primum à *Frobenio* excusum aut cui sit aliquid ab autore additum excudat intra biennium. Tempus longum non est, & officina *Frobeniana* vel ob hoc favore digna est, quòd nihil ex ea prodit ineptum aut seditiosum. Excuditur nunc *Paraphrasis in Evangelium Joannis Ferdinando* dicata, cujus partem ad te mitto, ut ostendas, si videbitur commodum. Non dubito, quin res faciliè possit impetrari. Referet tamen, si id fiat quàm primum. Si non est commodum, ut fiat per te, poteris aliis mandare. Adest enim, ut audio, *Jacobus Spiegel*, mihi cum primis amicis, homo candidus; adest Episcopus ac Princeps *Teramensis* nuncius Apostolicus, qui pro sua humanitate mihi semper favit unicè. In hoc negotio, mi *Bilibaldo*, mihi nec seritur nec metitur, & tamen *Frobenii* ac literarum causâ libenter & hic tibi debebo, qui multis aliis nominibus tibi sum obstrictissimus. Si diploma Cæsareum non statim poterit expediri, saltem sciamus impetratum esse ut in his nondinis *Frobenius* possit uti titulo. Summus Pontifex ad me diploma plenum honoris ac benevolentiae misit. Jurat illius Secretarius, non esse vulgare, sed verè omnia ab ipso Pontifice dictata. Bene vale, vir hujus seculi decus. *Basilee*, quinto Calend. Februar. Anno millesimo quingentesimo vigesimo secundo.

Bilibaldo suo Erasmus S. D.

Epist. 28. **U**tinam sicut alter alteri *operabundus*, & alter alterum consolamur, ita nobis invicem mereri liceret. Quanquam mihi sanè minima dolorum pars est corporis morbus. Ego mihi, teste *Christo*, conscius, me nihil ambire eorum quæ sunt hujus mundi, volens emigravero ex hoc domicilio, simulatque evocaverit ille noster Imperator; neque detractem tamen interim vel immoripis laboribus, si modò fructum aliquem adferre liceat *Jesu Christo*; sed videmus imbecillitatem vel potius infelicitatem nostram, videmus hoc seculum prodigiosum, adeo ut nesciam cui parti me addicam; nisi quòd conscientia mea satis confidit apud Judicem *Johannem*. Qui sub nomine Pontificis nescio quod agunt negotium, sic urgent omnibus laqueos veteris Tyrannidis, ut videantur addituri citius multa, quàm quicquam detracturi. Rursus, qui sub nomine *Lutheri* præ se ferunt vindicationem Evangelicæ libertatis, nescio quo spiritu rem gerunt. Certè multi se admiscunt, quos malim non admiscere, si meum esset negotium. Interim exitibus diffidiis ubique scinditur charitas *Christiana*. Interim in suspensio sunt hominum conscientie. Qui propensi sunt super naturâ ad licentiam, faciliè accipiunt occasionem è libris *Lutheranis*. Qui modestiores sunt, inter sacrum & laxum hærent. Hinc vident argumenta probabilia, & sensum naturæ; illinc vident auctoritatem Principum ac turbam innumerabilem. Quorsum autem res sit evasura, nescio; ego coactam & extortam fidem non magni facio. Gravis est auctoritas bullarum, gravior diplomatum Cæsaris: sed ista fortasse cohibebunt ad tempus, linguas hominum an animos vertere possint, nescio. Utinam Deus placatus nobis hoc immittat animis Principum, ut

(M m m m m) concor-

concordibus & synceris animis, nec aliò spectantibus, quàm ad gloriam *Christi*, scrutentur hand mali fontes, & remedium aliquod efficax ac doraturum adhibeant, idque quàm minimo orbis tumultu, hoc est, quàm minimo convulso Reipublicæ statu. Quid multis? res eò delapsa est, ut omninò succurrendum sit populi *Christiani* libertati. Adeo multa irreperunt paulatim in publicos mores, & ceu præscriptiones vim legis inextinguibilis occupant. De Conciliis non auiam aliquid dicere, nisi fortè proximum Concilium *Lateranense* Concilium non fuit. Multum item sumpsit Scholarum autoritas paulatim aucta, quæ nunc suas definitiones propemodum pro articulis fidei haberi postulavit. Jam sub umbra *Romani* Pontificis cauponantur, partim nimirum sibi vindicant, partim eò insolentia progressi sunt, ut omnibus fuerint intolerabiles. Quæ paulatim collegere robur, non possunt subito convelli, & Magnatum autoritatem palam contemnere nec tutum est, nec utile, meâ sententiâ. Nunc ex una parte res agitur bullis & edictis, minique: ex altera licentiosis, ne dicam seditiosis libellis. Quod si Principes aliis rebus occupati, non possunt his animum advertere, demiror non existere bonos viros, qui prudenti consilio tantis malis occurrant. Mea res non admodum agitur. Instat vitæ mez terminus. Sed moriens etiam est, bene velle rei *Christianæ*; si modò rectè persuasum est nobis, *Christum* esse caput immortale totius Ecclesiæ. Alius consulit suis privatis commodis: alius metuit, ne perdat quod habet: alius abhorret à tumultu, & quiescit; sed interim gliscit periculosum incendium. Me quorundam malevolentia tantâ gravavit invidia, ut frustra sim conaturus, si quid tentem. Theologi quidam sentientes resurgentibus per nos antiquis studiis suæ autoritati paulatim aliquid decedere, etiam priusquam *Lutheri* nomen audisset orbis, nihil non moliebantur in me. His *Lutherus* telum porrexit, quo nos conficerent: tamen semper abstinui à *Lutherano* negotio, nisi quod hortabar sedulo, ut aliter scriberet, si vellet proficere. Successit *Alexander*, ut antè *Lutheri* nomen hoc *Erasmus*, quod singulus figulo natura excelsus, ferox, irritabilis, cui nihil neque lauri neque gloriæ satis est. Hunc quidam implerant falsissimis mendaciis, & sic instigârunt hominem, ut nihil haberet, quid de me prædicaret, etiam apud summos viros, modò perderet. Et tamen apud me deiebat, non vivere quinquam amiciores *Erasmus*, quam esset ipse. Discedens reliquit Organa sua probe instructa duos Theologos *Leuanienses*, D. *Caracciolam* Episcopum *Laodisensem*, hominem linguæ facilis, & *Hispanum* nescio quem in aula *Cæsaris*, suspicor esse apud *Martensem*. Habet *Roma* *Stanicam*, hominem omni iudicio insanum, & ad maledicentiam natum. Is exhibuerat *Loni* libellum, qui continebat sex myriades hæresion decerptas & meis lucubrationibus, & eâ causâ periclitabar nisi mors intercepisset *Lonem*: alioqui non insensum *Erasmus*. *Lutherani* multi palam minantur libellos maledicos, & *Cæsari* propemodum persuasum est, me fontem & caput esse totius *Lutherani* tumultus. Atque hæc magnificè periclitor utrinque; de omnibus bene meritis decreveram aliquid scribere, non adversus *Lutherum*, sed de concordia: verum video par-

A res ambas sic ardentes, ut præstet quiescere. Quamquam vellem jam ante duos annos in me scripissent *Lutherani*. Levassent me gravi invidia. Consului doctissimos Theologos, si quid esset in nono cap. *Epist. ad Rom.* Negant quicquam esse mali, nisi hoc istis malum videtur, quod aliquid tribuam libero arbitrio, tam est periculosum. Bene vale, vir clarissime, nobisque, quod soles & facis, ama. *Basilea*, III. Cal. April. Anno M. D. XXII.

B Non vacavit relegere epistolam: quare ignosce.

Bilibaldo suo Erasmo S. P.

Dixero nostro gratulor ex animo, dignus est *Epist. 29.* Artifex, qui nunquam moriatur. Cœperat me pingere *Bruxella*: Utinam perfecisset. Nos eodem in statu sumus, quo ille malo ex re nihili nato. Persentiebam animo voluptatem quandam, quod ex hoc turbulentissimo seculo migratus essem ad *Christum*. Gliscit indies hæc pestis, nec ullum video exitum. Scripseram Pontifici consilium meum, sed *Ecce* scribit suum consilium maximè placuisse, seque apud Pontificem valere plurimum. Ego me ab his contentioneibus abduco, & ad tranquilliora. In Paraphrasis tractandis videor mihi fieri melior: & nemo laudat. Gravamina reddidit mihi *Sylvius Agramus*, sed nondum perlegi. Si tu rectè vales, est quod magnopere gaudeam. Ut video alius sibi sumpsit partes reddendi libros meos *Ferdinando*, ut aliquid ab eo extorqueret. Misi post libellos inaneatos. *Ferdinandus* & literis humanissimis gratias egit, & centum florenos aureos dono misit. Emoriar, mi *Bilibaldo*, si crediturus eram, in universis *Germaniis* esse tantum inhumanitatis, impudentiæ, vanitatis, virulentia, quantum habet unus libellus *Hutteni*. Tot testimoniis ornatus est à me. Toties per me suo Cardinali ac ceteris Principibus commendatus est. De nullo candidius sentiebam & loquebar. Nunquam à me verbo laesus est. Imò cum hic esset, obtuli colloquium, si quid esset rei seriæ: detuli ei officium, si quod à me præstari vellet. Nihil minus expectabam, quàm hunc assultum ab *Hutteno*. Multis conjecturis adducor, ut credam *Henricum Epiphondorpium* huius fabulæ artificem. Adeo ille subito factus est *Huttenianus*. Ego tamen non designam esse similis mei. Nondum statui, an velim illi respondere. Fuit, nec habet, cuius iacturam faciat. Fugitat ac latitat nunc apud *Helvetios*, non absque periculo. Fovet illum *Zwinglius Thurgis*, sed clam. Bene valeat meus *Bilibaldus*. Reliqua cognosces ex *Agrano Basilea*, XIV. Calend. Aug. Anno M. D. XXII.

Erasmo Bilibaldo suo S. P.

Vehementer gratus fuere tuz literæ, vel ob *Epist. 30.* hoc, quod alacritatem quandam præ se ferebant. Nos his feriis natalitiis calculus dolori conjunctus, quem Colicum vocant, penissimè liberârar ab his vitæ malis. Et adhuc adeo dejectum est hoc corpusculum, ut verear ne non perficiam, quod est in manibus *Altorum* opus. Non metuo mortem. Satis enim diu vixi. Optarem aliud mihi mortis genus. Nunc quot mortes habet unius calculi partus? Et quoties regustanda mors?

mors? Sed Dei voluntati nos subjiciamus oportet. *Clemens* septimus magnis promissis *Romanum* vocat. Illustrissima Domina *Margareta* & *Cæsar* in *Brabantiam*, alioqui perit pensio, quæ jam plus quam biennium non solvitur. Hic fremunt in me *Lutherani* ingeniosiores. Et *Lutherus* ad suos scribit nobis parum amicos. *Roma* quid sit futurum, satis divino: sunt enim illic, qui gladiatoris animis mihi certum exitum moliantur. Ac jam penè peregerant ante mortem *Adriani*. Cui cum scripsissem consilii mei partem, ab ipso rogatus literis secretis, mox sensi mutatos duos. In *Brabantia* furiosus datus est gladius, qui me pejus odertunt quam *Lutherum*. Hic nihil aliud, quam ægroto. Invitat jam sæpe Rex *Gallie*. Sed videbor ad hostem fugisse; id inimici suadebant *Cæsari*, qui adhuc satis favent *Erasmio*. Rex *Anglus* sic urget, ut scribam adversus *Lutherum*, ut videatur indignè laturus, si pergam negare. Quid hoc seculo turbulentius? Feceris pergratum, si reliqua quæ isthic aguntur, perscripseris, deque *Leis* nostri gestis. Ut *Lutherus* omnes inimicos suos nobilitat ac ditat. Demiror quis sit exitus futurus hujus consilii, & apparatus ad bellum, quod sit undique. Concurrent montes, opinor. Deus nostros tumultus vertat in bonum publicum. De fusili *Erasmio* rectè conjecturas. Felicius provenire solet ex materia cupro stannoque temperata. Et *Terminus*, qui à tergo est, obstat, quò minùs facies feliciter exprimatur. Id velim istos tentare. Gaudeo *Durero* nostro contigisse satorem suum, cui ex me multam dices salutem, & item *Varenbulio*. Hoc ægrè scripsi, manibus adhuc à morbo vacillantibus, in ipso nuncii digressu submonitus. *Fabro* nostro precor omnia felicia. Scribe de singulis. *Idocius* Orator Regis *Polonia* nondum accepit precationem Dominicam, quam opinor isthic jam proflare. Bene vale. *Basilea*, tertià ab *Epiphaniis* die, Anno millesimo quingentesimo vigesimo tertio.

Erasmus Bilibaldo suo S. P.

Epist. 31. *Copio* scripsit ad me, queri nescio quid *Varenbulium* ob librum carius emptum à *Compergio*. Jube illum esse bono animo. Efficiam, ut isthic, quicquid est, bene pensetur. Misi plumbeam imaginem, videlicet ineptiens apud amicum. *Copio* scire, de ea quid sit actum. Spero *Fabrum Constantiensem* Vicarium, sic moderatum auctoritatem suam, ut non prodat *Christum* Pharisaïs, Scribis, & Pontificibus. Vellem hos quoque plus sapere in generatione sua. Moneo sedulo, & proficuo nonnihil, minùs tamen quam vellem. Tu nos amare perge. Nos nostri dissimiles nunquam erimus. Bene vale cum tuis omnibus, vir clarissime. *Basilea*, undecimo Calend. Decemb. millesimo quingentesimo vigesimo tertio. Resaluta nostrum *Apolloni*.

Erasmus Bilibaldo suo S. P.

Epist. 32. Prioribus literis tuis jam respondi, quibus nunciabas *Leone* adesse, ac de *Durero* tabulis censuram egisse. An meas acceperis, non satis quivis ex tuis literis intelligi. De rebus *de* *scito*, te mihi quidem tuxò scribere, si mo-

A dò tuxò commiseris literas, quod antehac bene successit. Quòd *Clemens* septimus fœdus adversus *Gallos* renunciat, non satis intellexi; nam renunciat qui nunciat, & renunciat qui rescindit. Nihil minus decet quam Pontificem, qui pater est omnium, cum hoc aut illo ferire fœdus, sed æquam omnibus oportebat inter omnes componere concordiam. Et hoc omnibus bonis viris optandum est. Et *Galli Christiani* sunt. Imperii titulo minùs faveo, quod video esse perennem fontem bellorum. Sed ista *dux* *is* *veritas*. Verissimum est quod scribis, *Lutherum* plurimos evehere; ille creat Canonicos, Episcopos, Cardinales, atque etiam ditat plurimos, velint nolint. Sed rursus multos dejecit ac spoliavit, quorum de numero sum ego, cui per *Margaretam* ac *Cæsarem* promittitur pensio consiliarii, sed in patriam reverso. Verum illic regnat *Egmondanus* homo furiosus, armatus gladio, qui me duplo pejus odit quam *Lutherum*. Habet collegam *Franciscum Hulstium*, mirum hostem bonarum literarum. Primum conjiciunt homines in carcerem, ac post quærunt quæ obijciant. Istam *Cæsar* nescit, quæ tamen operæpretium esset illum scire. Interim mihi debentur quingenti floreni aurei. Periclitatur & altera pensio resignata præbendæ. Iterum atque iterum magnis promissis *Romanus* invitor, ut advolem. Cancer volabit, ego vix vivo, & hæc scribenti nunciatur mors *Wenaci* ex calculo. Humanissimo *Varenbulio* curabimus ut facis fiat, cui & ipse plurimum debeo. Pontifex hic deputavit sex Cardinales eruditissimos, qui de rebus *Lutheranis* respondeant. Addunt & illud: *Germania* Principes implorasse auxilium Pontificis adversus *Lutherum*. Itaque sperant rem brevi confectum iri. Nec dubito, quin inter hos sex præcipuus sit *Cajetanus*, etiam si mox, ubi hæc scripseram, audio eum esse in *Hungaria* legatum. De fusili *Erasmio* scripseram, ex quo conjicio, literas eas non fuisse redditas. Si artifex quispiam plumbeum archetypum expresserit purgatis angulis, felicius esset fusio. Deinde materia mixta ex ære & stanno felicius reddit imaginem. Postremo, si solus *Erasmus* absque *Termino* funderetur, opinor melius cederet; nam densitas saxi & aggeris, qui est à tergo, obstat, quò minùs bene reddatur facies & collum. Licebit utrumque experiri. Si bene cesserit, fundat ac vendat suo bono. Si mihi miserit aliquot exemplaria felicia, quæ donem amicis, numerabo quod volet. Bene vale patrone magne. *Basilea*, postridie Dominica Quinquagesimæ, Anno à *Christo* nato millesimo quingentesimo vigesimo quarto.

Erasmus Bilibaldo suo S. D.

Epist. 33. *A* *Gravus* solet exaggerare omnia, quanquam nihil adhuc accidit mihi indignius hoc factò *Hutteni*. Hanc technam struxit *Henricus Eppendorpius*, qui omnia sua consilia miscuerat cum *Hutteno*, quum esset *Basilea*. Uterque debebat animam, visum est illis hæc viâ posse extundi ducentos florenos ab amicis *Erasmi*. Et extorsissent aliquid, nisi obstitisses. Nam olfecit technam. Cum viderent nihil extorqueri posse, saltem à typographo voluerunt paululum abradere. Neuter fecit odio mei, quum de utroque sim bene (M m m m, meritis;

meritus: sed amore prædæ. Nunc ab aliis quibundam extorserunt sexcentos florenos & triginta. *Hutemus* habet ducentos: Juvenis, cujus nomine bellum indictum, quadringentos: *Eppendorpius* legatus triginta. Favit alea, & hæc fors attulit ei lacrum nonaginta. Isti habentur hic pro honestis viris. *Spongius* meam, quæ *Hutemus* respondeo, jam penè excudit *Frobenius*. Itaque serò mones: Quamquam respondeo contemptum. *Emserum* exitimabam esse defunctum. Simile quiddam accidit mihi *Levani*. Scripseram *Hermannus Gaudens*, qui præter utriusque linguæ literaturam non vulgarem *Latina* primam lauream meruit, familiariter de rebus ad ipsum pertinentibus, nec credebam fore, ut ulli suorum eas literas ostenderet. Epistola circumfertur excusa. In ea, ut scribunt, taxantur *Franciscus Hulsius* & *Egmondanus Carmelita*, quibus Cæsar & Pontifex regnum commisit, exurendi *Lutherum*. Nondum vidi epistolam. Pontifex imposuit silentium *Egmondans*. Itaque mussant Theologi. Nescio an tibi scripserim de tragedia exorta in *Anglia*. Injecta erat Regi suspicio, me adfuisse *Luthero* in novo ludicro libello. Ea de causa mihi famulum. Is rediit omnibus felicissime gestis. Rex excusat sese: & item Cardinalis. Amicis veteribus accrevit & amor, & numerus. Donarunt famulo supra triginta florenos. *Besheim* *Hutemus* furiosior, semper à me laudatus, & humanior acceptus *Basilea*, certè nullo verbo à me latus, excudit nescio quid in me: quod fortassis exhibet hæc mandinis: Hujusmodi conciliant non optimam famam *Germania*. Nihil stolidius. Principes omnes hortantur in *Lutherum*. Ego autem non scribam, aut ita scribam, ut qui pugnant pro regno *Pharisaico*, malint me fuisse. Bene vale, quarto Calend. Septemb.

Bilibaldo suo Erasmi S. P.

Epist. 34. **C**harissime *Bilibalde*, adiit me *Antverpia* juvenis singulari indole, tuæ sororis maritus, & mihi tuo nomine salutem dixit, simulque officium suum mihi attulit. Prodiit tandem liber *Edwardsi Lei*, quo nihil unquam natum est neque virulentius, neque mendacius, neque seditiosius addo, neque stultius, neque indoctius: & tamen homo sibi placet, & invenit, quod in * * applaudunt. Respondimus ex tempore illius invektivis, ad quas si conferantur scripta *Hochstrati* & *Peffercani*, nihil sunt nisi merum mel. Nos, quod ad rem attinet, satis strenuè nos gessimus in refellendo. Ceterum, quomodo monstrum hoc natum in perniciem bonorum studiorum sit, à vobis expediendum, ex amicorum literis cognoscetis, quibus hoc negotiū dedimus. Nisi pestis nos deterrebit, fortassis hoc vere toto commigrabimus in *Germaniam*. Interea cura, ut quam optimè valeas, amice magne & patrone incomparabilis. *Levani*, decimoquarto Calend. Aprilis.

Erasmi Bilibaldo suo S. P.

Epist. 35. **D**oleo tibi rem esse cum podagra. Si *Lutero* credimus, solent hoc tempore hujus Dæi mystæ redire ad suas cantiones. Hoc magis irascor morbo tuo, quod nos privat dulcissi-

A mistis literis. Nos aliquot dies expatiamur in *Burgundiam*, absterfuri litum, quæ diutino otio larebrisque contraximus. Expectamus, quid isthic agatur, si quid tamen agitur. Qui has reddit, prædicat, sibi nescio quid affirmatis tecum intercedere. Alioqui non *eram* scripturus. Bene vale, vir optime. *Basilea*, postridie Idus Aprilis. Anno millesimo quingentesimo vigesimo quarto.

B

Bilibaldo suo Erasmi S. P.

V Ir ornatissime, scripsi nuper per eum, qui *Epist. 36.* fustes imagines reddidit, simulque significavi, tuas literas hæcenus bonâ fide mihi redditas fuisse, quod videreris aliud suspicari. *Clemens* septimus misit ad me diploma honorificum, cum honorario munere ducentorum florenorum, quos non acceperam, nisi nominationem expressisset, se misisse ob *Paraphrasin* inscriptam. Pollicetur & in posterum magnificè. Cardinalis *Campegius* misit ad me proprios nuntios, quibus respondi, quæ mihi videbantur pro publica concordia facere. Quamquam, ut nunc agitur hæc fabula, ego nullam video catastrophem. Ita me *Jesum* bene amet. Res indies serpit latius. Neutra pars agit de componendo dissidio: Imò plerique nihil aliud agant, quam ut oleum addant camino. In *Hollandia* mea passim fugiunt Monachi, ac rubunt in Domino. *Carmelita* ille exautoratus est & à Cæsare & à Pontifice. *Hulsius* illius collega vix effugit capitis supplicium. Studia felicissime procedunt, frustra fremuntibus Theologis. Me clamant hæreticum. Sed nemo credit illis. Scripsit ad me *Martinus Lutherus* per *Joachimum* quendam satis humaniter. Cui non sum ausus pari humanitate respondere propter sycophantas. Respondi tamen paucis. *Melanchthon*, ut audio, cupiebat colloqui nobiscum: sed non audebat me gravare invidia. Ego certè eam invidiam contempnissimè. Est juvenis ingenii candidissimi. *Argentorati* magnus est tumultus, etiam in senatu. Noster magistratus cepit moderatius favere *Lutheranis*. Timent exemplum *Argentinensem*. *Othonis* libellus rursus exiit per autorem recognitus, & , an fallor, auctus. Nondum vidi. Exiit & epistola *Alberti* omnium stultissima. Ea non dubito quò sit *Besheim*, tametsi stylum quantum potuit dissimulavit. Sed novi penitus illius ingenium. Is homo semper à me amancer cultus, nè verbo quidem unquam à me latus est. Hujusmodi evanescent unguentum & Evangelii & bonarum literarum. Hæc præstigiis delectatur *Eppendorpius*. Gaudet ludere, & vult me scire; sed sic, ut apud alios possit inficiari. Posthac non est animus talibus nuntiis respondere. *Roma* excusi sunt elam duo libelli *Seneca*, in quorum altero defendit Interpretem à solocismis, quos illi impegeram: sed interim dissimulat innumeros, quos tueri non poterat. Et hos quadraginta, opinor, sic tueretur: *Græcè est dicitur* igitur Interpretes rectè dixit, manicare: quis licet fingere nova vocabula. Aut reddidit figuram, aut *Hebraicum*: Igitur non commisit solocismum. Nam in *Græco* est *ἡ δὲ*, ergo bene vertit, per *ut*, in *Altit*. In altero prodic, quid ex ipsius Annotationibus castigari, tacito

G

racito ipsius nomine, quasi parum fuisset, illi libro respondisse, nisi totum opus Annotationum inauspicato nomine contaminarem. Rome rideretur ab omnibus. Et tamen homo sibi plaudir. Promittit enim, se non conquieturum, donec *Erasmus* agnoscat utrum *Stanicum* præ cæteris extitisse, qui ipsum vincat non solum in sacris literis, verumetiam in prophanis. Pontifex tamen vetuerat excudi. Nec audent vendere. *Clementus VII.* misit Legatum in *Angliam* quendam *Minoritam* Archiepiscopum, qui pacem indiceret Principibus. Sed nihil egit. Itaque magnam pecuniæ vim à Rege oblatam recusavit accipere. Arbitror *Angliæ* Regem jam trajecisse. Sic inus in *Turcas*. Jusserat Cæsar, mihi solvi pensionem: sed excusant belli opera. Promittunt tamen cum fernere redeunti. Libem aliquò demigrâro vel ob invidiam, quâ me gravat amicitia *Frøbenii* apud Typographos. Nondum statui. Sed statuat brevi. Quando rumor Libelli *De libero arbitrio* sparsus est, nè quid suspicentur atrocius, opinor esse satius edere. Nam ego rem eâ moderatione tracto, ut sciam, nec ipsum *Lutherum* indignaturum. Invisimus *Bisantium*; sed affecti pituitâ vix revolavimus in nidum. Ubi revixissemus, sic adortus est calculus, ut nunquam antehac periculosius. Utor nonnunquam cerebinthino. Balneis, quoniam non assuevi, non audeo me credere. Bene vale, vir incomparabilis. *Basilea*, XII. Cal. Aug. Anno millesimo quingentesimo vigesimo quarto.

Nosti manum tui municipii.

Bilibaldo suo Erasmus S. P.

Epist. 37. **A**rbitor omnes epistolas tuas mihi bonâ fide redditas, quarum nulla mihi non fuit jucundissima. De meis dubito. Nam de prima imagine ænea mihi reddita, scio me bis scripisse. Et nunc has accepi, quas promiseras literis per civem quendam scriptis, unâ cum epistola, quâ significas, quid post abitum Principum sit isthic gestum. *Ferdinandus* fuit *Brisaci* ac *Friburgi*. *Faber* studiosè me ad Principis colloquium evocavit: id meâ magnopere interesse. Ego sedulò excusavi. Cupiunt constatam invidiam mecum dividere. Ubi videro, partem utramque se præbere ad concordiam, non deero meo officio. Scripsit ad me *Lutherus*; sed suo more, pollicens, se ignosciturum imbecillitati meæ, si modò nè ex professo scribam adversus illius dogmata. Illi respondi, sed paucissimis, ac meo more civiliter. Non vacabat pluribus, nam aderat eodem tempore *Hieroslaus Baro*, Regis *Polenia* orator, homo candidus, & nostri amantissimus: sed *Lutherus* vehementer infensus, quemadmodum & Rex ipse. *Melancthon* invisit patriam suam, me, ut aiunt, invisurus, ni metuisset me gravare invidiâ. Misit ad me *Joachimum* quendam, quem amicè diligit, & scripsit de me ad *Pellicanum* amantissimè. Scis, opinor, *Patrum Mosellanus* virâ defunctum. *Hedio* noster penultimo Maii duxit uxorem *Argentorati*, bene dotatam. Ego & Cardinali, & Pontifici, atque etiam *Fabro* scripsi, nè rem tractarent sævitâ, nève odio maiorum laderent bonos. Et promiserunt, se facturos. Miscent se huic negotio quidam, qui nihil aliud videntur affectare, quàm tumultum ac

A seditionem. Magistratus hic incipit minùs favore *Lutheranis*. Hæc ægrè scripsi, mi *Bilibalde*, miserè gravidus calculo, quo jam menses aliquot carueram, posteaquam desieram vesci pyris assis, sed ut hic sunt, sylvestribus. Quidam putant, fusionem felicius eventuram, si *Cyprio* æri misceatur stannum, ex quali materia funduntur campanæ. Est & aliud remedium, si caput *Termini* vertatur ad latus. Nunc utrinque respondens densitas facit, ut vultus minùs feliciter reddatur. Est insuper & ars contrahendi imaginem: sed longum id est, & laboriosum: si excipiat argilla incluso circulo æreo, deinde ficescat, idque fiat sapius, tandem ex argilla excipiatur plumbea. Id commodius fieret, si haberetis fontem. Is est in plumbo, sed apud artificem: quanquam is pollicitus est, se mihi illum redditurum. Nam habuit ex me supra triginta florenos operæ suæ pretium. Tantum idem habuit pro pictura. Et rursus nuper misi in *Angliam* *Erasmus* bis pictum ab artifice satis eleganti. Is me detulit pictum in *Galliam*. Rex me demò vocat. Paratum est amplum Sacerdotium. Hic ob vinum subinde periclitor. Si qua pax affulserit, fortassis eò me conferam. In *Aprili* contuleram me *Bisantium*. Magistratus simul & Canonici obtulerunt ampliter. Egi gratias & respondi, mihi satis esse ad simplicem victum: me malle meo otio & illo libero favore uti, quàm pactâ munificentia. Expecto propediem famulum meum ex *Anglia* & *Brabantia*. Tum statuetur aliquid. Id quicquid erit, tu non ignorabis. Utinam meus calculus conjugatus tuæ podagræ simul exularent apud *Indos*. Expectior, quod scribis, omnes ferè literas aut intercipi, aut resignari. Scripsi pridem *Dæci Georgio*, ab ipso provocatus. Quum non responderet, idem argumentum per alium misi. Nec responsum est. Rursus nuper scripsi aliis de rebus. Eas suspicor suppressas, quanquam ibi nihil erat quod ad *Lutherum* pertineret. Bene vale. *Basilea*, tertio die Junii. Has non relegi, ignosces.

Nosti manum.

Bilibaldo suo Erasmus S. P.

Vit clarissime, jam bis scripsi, licet paucis. Epist. 38. **P**rimas suspicor non esse redditas. Erat *Minorita*, qui cucullum excusserat; sed improbitatem non excusserat. Dedi septem blaphardos, pollicitus largiora, si hic fidem hominis comprobâsem. Talibus erroneis nunc plena sunt omnia. Scripsi rursus per negotiatorem quendam. Anulum, & fusilem *Bilibaldum*, mox & pictum felicissimâ *Durri* manu accepi. His utrumque cubiculi mei parietem ornavi, ut quocumque me vertam, obversetur oculis *Bilibaldus*. Utinam scripisses, quid haberent argumenti negaces isti libelli. Suspico ex *Argentorato* venire. Nam *Eppendorpius* apud quosvis etiam jactat, se scripisse in me. *Osbornis* furias nosti. Hoc tantum nunc licuit scribere, mi *Bilibaldo*, vix à morte restituto, imò veriùs alteri carnificinæ servato. Parturii totos decem dies: tandem prodit calculus ingens. Jam desperatus. Ita subinde se variat morbus, nè sit remedium. Scribam brevi copiosius. Scripsi pridem *Roberto* à *Mosshem*, & *Joachimo Camerario*, quem audio nunc esse

(M m m m 3 Bam-

Bamberge. Si potes isthinc, cura ut epistola ad istos perveniant. *Davero* salutem plurimam. *Basilea*, V. Febr. Anno millesimo quingentesimo vigesimo quinto.

Erasmus Bilibaldo suo S. P.

Epist. 39. **A** Ccepi meum *Bilibaldum*, primum fusilem, cum anulo & literis: nunc etiam pictum ab *Apelle*. Respondi quidem per quendam impudensissimum planetam, qualibus nunc impletur mundus. Dedi blaphardos septem, quæ res illi vertat malè, pollicitus largiora, si bonâ fide perferret. Is, ut video, verba dedit. Quæ isthic geruntur, ubique fient brevi, nisi quis Deus prospexerit. Huc omnino provocant Evangelici, vel reclamante *Luthero*. Planè quidam tendunt in exitum rerum & disciplinarum omnium. Cuperem hujus tumultus sceleratam exitum. *Lutherum* planè contemnunt, postquam cœpit esse moderator. *A Davero* cuperem pingi, quidni à tanto artifice? Sed qui potest? cœperat *Bruxella* carbone, sed jamdudum excidi, opinor. Si quid ex fusili & memoria sua potest, faciat in me, quod in te fecit, cui addidit aliquid obesitatis. Pharmaco tuo nondum ausus sum uti. De meis scribam brevi. Nam acriga qui tuas reddidit, postridie mane abiturus, post cenam renunciatur abire. Et ideo noli multum Scripturæ periclitari. Bene vale. Octav. Circumcisionis, Anno millesimo quingentesimo vigesimo quinto.

Bilibaldo suo Erasmus S. P.

Epist. 40. **Q**uod semper ad moderatiora consilia votum, pars altera vocavit timiditatem; altera collusionem cum *Lutheranis*: nunc cum utraque pars mordicus tuetur sua. & adeo nihil remittit de jure suo, ut prioribus & jam occupatis non nihil etiam addat; res eò progressa est, ut solus Deus tempestatem rerum humanarum in tranquillitatem possit vertere. Nusquam non pervagatur fatale malum. Aiunt Archiepiscopum *Hungaria* profligatum. *Carolus Campegius* sese recepit in *Italiam*, cœsit & *Eunius* Episcopus *Veralanus*. Archiepiscopatus *Salisburginus* obsidetur. Hic rursus rusticola & nobiles in armis sunt, altera alterius internecionem minitantes. *Basileenses* conati sunt compositis rebus, sanguinis effusionem excludere; sed inanis sumpta est opera. *Ferdinandus* agit apud *Wirtembergenses*, expectatur *Friburgi*, an venturus nescio. Est civitas *Brabantia* satis ampla frequensque, *Sylvan. ducis* appellant, hic populus ejecit *Minoritas* & *Dominicanos* omnes. Eam nunc obsidet *Margareta* Caesaris amita. *Antverpia* quidam ausi sunt extra civitatem concionari, nec veritus est illò populus confluere, contemptis omnibus Caesaris, *Margareta*, & Magistratum edictis. Itaque tota civitas illa fervet periculoso tumultu. Aguntur excubie nocturnæ diurnæque. Castigatis *Buscoducensibus*, vereor nè impetatur *Antverpia*. Utraque civitas est opulenta. Proceres invitabile prædæ magnitudo, cui nunquam non inhiant, sic ut sufficiat quævis levis occasio. Apud *Hollandos* meos aliquot damnati sunt hæreses. In hos sæviunt. *Hulstius* pridem exarmatus, denuo per *Cæsarem* armatus est. Is erat solus profanus Inquisitorum coryphæus. Ma-

A xima populi pars apud *Hollandos*, *Zelandos* & *Flandras* scis doctrinam *Lutheri*, & odio pliusquam capitali fertur in Monachos: Qui cum plerique sint mali, tamen pro his nunc belligerabimur. Qui si vicegerant, actum erit de bonis omnibus. Incipiunt nunc ferocire. *Lambertus Campester Lutetie* corripit mea Colloquia, erro *Dominicanos*. *Petrus Sutor Carolusfianus* edidit libellum in me *Parisiis*, simpliciter insanum. Cui respondimus, non responsuri, ni præfatio *Gallica* testaretur, auctoritate Theologorum excusam. *Lovanis* sceleratissimus videtur est quorundam *Dominicanorum*. *Vincentius* homo rudentibus ausus à natus, nunc Theologie Doctor, ante annos aliquot scripserat librum in me, cum ut liceret edere, profectus est ad suum *Vicarium*. Is omnino vetuit, nè tale facinus auderet. Conquievit, sed ægrè. Nunc tandem exiit liber, quo nil fingi potest barbarius, insulsius, indoctius, mendacius, impudensius, insanus. In eo laboratum est à quatuor: *Vincentius* addidit sua venena: *Cornelius Javelandus* bonam operam partis confecit: Tertius quidam expolivit, additis aliquot flosculis: *Godefridus Texander* famam operis in se recepit. Ad hæc continent Theologi *Lovanenses*. *Latanus* tres emittit libellos, in quibus miris strophis me petit. Hoc respondit *Oecolampadius*. Aiunt ritulum esse, *Elleborum*. Nondum enim vidi. Vereor nè hic tumultus citius in *Italiam* transvolet, quam expectet Pontifex. Nos interim non agnoscimus manifestam iram Dei, provocantis nos ad poenitentiam, sed *Egyptiarum* exemplo tot plagis admoniti, nihilo reddimur meliores. Multis in locis durè tractati sunt Monachi, verum plerique cum sint intolerabiles, alià tamen ratione corrigi non poterant. Tot privilegiis, tot exemptionibus, tot phalangibus armati sunt. Civitates aliquot moderationibus consiliis utuntur, permittunt exire, qui reddita ratione cupiunt mutare vitæ genus, his datur aliquid unde vivant ab ipsis monasteriis, etiamsi nil intulerunt, ceu longa servitiæ merces. Judentur abire, qui illic professi non sint, nec licet illis suas colonias aliunde aliò mittere, quemadmodum solent. Nec fas est novitios sufficere, nisi permissu Magistratûs. A curandis virginum collegiis arcentur. Nec permittitur illis concionari, nisi in suis monasteriis, idque consuetis duntaxat horis. Qui simul omnes volunt mutare cultum, permittitur. Qui nolunt, coguntur tamen obedientiam jurare Magistratui in his quæ pertinent ad reipublicæ commodum. Ita futurum arbitrantur, ut aut nullos habeant Monachos, aut habeant magis sobrios. Vacua monasteria vertentur vel in parochias, vel in pedagogia. Nec posthac passuri sunt, ut à quoquam suscipiantur vota perpetua, quæ vocant, qui minor sit triginta sex annis. Tota cura transferretur hæc, ut sint probi pastores. Quod si contingit, non erit magnus numerus monachorum. Aliquot monasteria relinquuntur, sed insignia, & extra civitatum moenia, imò procul in agris, quo sese graviter exercent opere manuario. Cultum infinitam varietatem omnino tollendam autumant. Nec ferunt anniversaria conventicula, quæ illi *Capitula* vocant, nec exemptiones, quibus abutuntur ad impanè peccandum, sed erunt subditi suis Episcopis ac Magistratibus, quemadmodum

dum ceteri sacerdotes & laici. Hæc an probanda sint, in præsentia non dispuo: certè, minore tumultu coercebatur malorum monachorum tyrannia, & bonis monachis consuletur, imò juvenibus omnibus, nè in talium servitutem posthac dedant sese. Quod populari tumultu geritur, infelicem habet exitum. Quod pro sua quisque libidine genus vitæ mutat, improbis fenestram aperit ad nequitiam. Si res ageretur Pontificis & Episcoporum autoritate, rectissime fieret. Nunc certè proximum est, ut Magistratus autoritas excludat confusionem, & ita consulat bonis, ut malis non detur peccandi licentia. Utinam omnes essemus veri Monachi, hoc est, mundo mortui. Verum hos populos conjuratos, hos fomites mundi non videtur diutius laturus. Et quanquam immane videtur, quòd rustici monasteria quædam diripuerunt, tamen huc istorum improbitas provocavit, qui nullis legibus corrigi possunt, ut ipsi inter sese conniverent. Scripseras mihi de poculo, quod dono misisset Episcopus Olmucensis: cujus tamen in posterioribus literis non memineras. Id autem datum est, mihi quidem inscriptum, sed quoniam *Beatus* acceperat literas ab *Olmucensi* de phiala inaurata missa, & item à *Velio*, cum mihi nil esset scriptum, nec data esset Episcopo occasio cur mihi mitteret aliquid, tradidi poculum *Beato*, suspicans *Compergius* errasse in nomine. Si quid habes hac de re compertius, scribito. *Prodromus* tuum nondum vidi: sed tamen curabo ut habeam. Hic neminem invenio qui sciat ex gypso fundere imagines. Itaque maluissem archetypum apud te manere. *Lingnam* emisimus, ut fatearis posthac *Erasmum* elinguem fore. Calculus jam aliquando mihi me tractat, posteaquam assuevi vinum omne diluere aqua ex glycyrrhiza decocta. Sed tamen corpusculum hoc indies attenuatur & exarescit. Brevi, ni fallor, abjicietur hoc syphar, & exiliet nova cicada. *Martinus Dorpius* nos antevertit; perit & *Linacrus* in *Anglia*, *Longolus* *Bononia*, & *Baptista Cassalius* *Roma*, & *Franciscus Delovinus* *Latetia*, magnus bonarum literarum patronus. Hic sesquimensis perpetua duravit pluvia, ut quasi parum sit, commaduisse imbre celesti; stant in procinctu nobiles & agricolæ, congressuri, quo magis madescant mutuo sanguine. Saluta *Durerum* artis *Apellea* principem. Et *Paulum Rixium*: cujus Catapotio sum usus hodie feliciter. Non sumo, nisi quantum est dimidium, nisi aut minus etiam, & tamen solvit alvum citra molestiam. Expectamus *Erasmum*, illà felicissimà *Dureri* manu pictum, simulque literas tuas. Bene vale. Datum *Basilea*, quinto Calendas Septembr. Anno M.D.XXV.

Agnosce manus tuas, &c.

Erasmus Bilibaldo suo S.P.

Epist. 41.

Opinor jam redditum opus *Chrysostomi Grammatici*, cui præfationem ad te præfiximus. Si has reddat *Jacobus Ceratinus*, rogo, ut hunc velut alterum *Erasmum* amplectaris. Vir est ita callens *Græcè*, nec minus *Latine*, ut possit cum dignitate vel in quavis *Italia* parte proficere. tum moribus planè niveis, sed adeo modestus, ut pene putidulus. Nec aliud habet vitium, si tamen hoc vitium est. Hunc jussu vel flagitatione potius *Georgii Principis* per literas evocavi, non admodum spe-

Arans futurum, ut hanc conditionem non aspernaretur. Nam & apud suos amplis præmiis ad publicam professionem invitabatur. Succedet *Patre Mosellano*, sed decem *Mosellani* eruditior; etiam *Mosellani* doctrinam, & ingenium haud vulgariter adamabam. Alius fortassis indignè ferret, quòd juvenes præcurrunt senem; ego magnam capio voluptatem, quoties video minores eò profecisse, nonnihil etiam adjutos nostris lucubrationibus, ut his, quos habuere præceptores, possint ipsi vicissim præcipere. In *Ceratinum* itaque si quid officii collocaris, gratus mihi futurum est, quam si in me ipsum consulisses. Non deest illi viaticum, nec deerit, nisi contigerit obiter spoliari. Id si accadat, (quod averrat Deus) me sponsorem accipe, si quid illi mutuaris. Plura scriberem, sed vehementer incertum erat, an *Ceratinus* esset isthac futurus iter, quod tamen ille videbatur cupere, vel tui videndi gratià. Saluta *Rixium* ac *Durerum*. Nuper rursus enixi sumus viperinum partum, atque etiamnum anceps est valetudo. Bene vale, vir ornatissime. *Basilea*, V. Id. April. Anno M.D.XXV.

Bilibaldo suo Erasmus S.P.

Ornatissime *Bilibalde*, volupe est te rectè valere. Scripsi per *Frobenium*, per quem expecto tuas literas. Nullus mundus vacat ab hoc tumultu. Quò sit evasurum hoc Evangelium, nescio. Mihi certè peperit certum exitum, quod ad hujus mundi felicitatem attinet. De *Ceratio* doleo, & meruebam nè suum commendatorem pudefaceret, oblitus monitorum. Sic ferè sunt novi Evangelici Professores. *Christus* omnia vertit in suam gratiam. Tuas mihi reddidit hic juvenis, mirè modestus ac placidus. Saluta *Durerum*, & medicum *Basilea*, Pridie *Matthæi* millesimo quingentesimo vigesimo quinto.

Bilibaldo suo Erasmus S.P.

De *Philippo* facile satisfactionem accipio. *Nescius* erat vehemens & constans amicus, sed mihi infelicissimus. Is, uti suspicor, instigavit *Lutherum*, ut sic scriberet in Regem *Angliæ*, & in *Cochlenum*. *Oecolampadio* curavi protinus reddendas literas tuas. Quid ille molietur nescio. Quod meministi de literis ac munere Ducis *Georgii*, literæ jam pridem redditæ sunt ex *Baden*, ubi fuit disputatio. De munere nihil audio. *Compergius* misit duas pelles *Gabellinas*, sed epistola *Bonifacio* missa mentionem facit vasculi albarum pellium. Fortè, *Polonius* mutato consilio servavit per alium mittendas *Alberto Durero*; quam gratiam referre queam, cogito. Dignus est æternà memorià. Si minus respondet effigies, mirum non est. Non enim sum is, qui sui ante annos quinque. Jam fere biennium est, quod sub *Februarium* laborans calculo sic concussus sum vomitionibus, ut ex hoc tempore semper decreverit corpusculum, quod ante solet post morbum sarciri. Aliquot menses sat commodè valueram. Sed præter expectationem velut ex insidiis abortum est aliud malum. Mirus urinae fluxus, primum sine dolore, mox cruciatus velut ex locis exulceratis cum fluxu materiæ, veluti gypsiatæ, mirà copiâ. Medici non plus adferunt spei, quam muleæ. Aut vesicæ calculus, aut ex-

Epist. 42.

Epist. 43.

ulceratio mors erit. Dabit Dominus, ut spero, tolerantiam. Memoriam mei vobis amicis commendo. Aliàs copiosius: hoc nunc tantum licuit. Bene vale. *Basilea*, III. Calend. Aug. Anno M. D. XXVI.

In quibusdam de Eucharistia ego velut parum eruditus subdubitarem, nisi me confirmaret auctoritas Ecclesiae. Ecclesiam autem voco, consensum populi *Christiani* per universam orbem. Literas quas scripsi Duci *Georgio*, cuperem quam celestissime ad eum perferri.

Erasmus Bilibaldo suo S. P.

Epist. 44. **V**ir clarissime, Libellum tuum *De Eucharistia* lecturus saepe, nunquam hactenus licuit perlegere, tot obruior undique tragœdiis. Strages agriculturalum sic in spem victoriæ erexit animos omnium. Sunt *Roma* quidam Pegani, qui pessimè volunt *Germanis* omnibus: sed duo præcipuè mihi peculiariter infensi, qui nunc extrema moliantur denuò, quum id facere nunquam cessarint. Pontifex his misit mandatum ad Academiam *Levanensem*, ut blaterones illos coacercent, & per Rectorem totius Academiae nomine fieri coeptum: reversus *Latomus* cum suo collega presserunt rem. Interim is, cui commissæ fuerat executio, Theologus est persuasus à *Latomi* collega, quo nullum animal sceleratius vivit; scripsit clanculum *Dataris*, quod mutaret consilium, excusaret se Pontifici. *Dataris* clam missis literis probavit factum, probavit prudentiam, & promisit silentium. Venit edictum *Cæsaris* admodum severum, & hoc eluserunt. Impetrarunt ab aula edicti interpretationem, hoc est irritationem. Habet *Jodocum* præsidem Senatus *Meckliniensis*, hominem plusquam capitaliter infensum bonis literis. *Bedda* misit ad me plusquam ducentos articulos damnabiles, ex libris meis collectos, nullius momenti. *Lodovicum Berquinum* præfectum & consiliarium regium iterum coniecerunt in carcerem, non ob aliud, nisi quod libellos quosdam meos vertisset *Gallicè*. Mater bis scripserat, ut expectarent Regis reditum, delegati nihilo secius progressi pronuntiaverunt eum Hæreticum. Articuli sunt ad me missi, qui nihil aliud declarant, quam impudentissimas illorum sycophantias, & crassissimam inscitiam. Quibus respondi: Rex ubi rediit, & quid esset actum cognovisset, misit caduceatorem, denunciatis illis, se velle cognitorem illius causæ fieri; scripsit per alium, se vitam ac mortem *Berquini* ab ipsis reposciturum, si quid esset factum. Quid deinde factum sit nescio: *Jacobus Faber*, qui metu profugerat, non ob aliud, nisi quod verterat Evangelia *Gallicè*, revocatus est in aulam. *Roma Verpus* quidam, quem nôtti, qui miserè invidet omnibus doctis *Germaniæ*, exhibuit libri partem olim in me scripti, nisi quod adjecit quædam ex hoc temporum statu. Furiosè nomen suum dissimulat. Inter cætera dicit se mirari, quod in *Germania* tot hominum millibus cæcis, ego supersem, qui sic docuerim *Germaniam*. Deinde dicit *Lutheranos*, quanquam impiissimos, ideo scribere in me, quod impietatem meam ferre non possint, qui *Virginii Mariæ* detraxerim suam virginitatem, *Christo* suam divinitatem, aliæque his furiosiora. In *Hispania* monachus quidam scripsit ad me librum plenum laudibus, sed virulentis ac-

A leis respersum. *Lutherus* sic scripsit, ut nullum amicitiae locum reliquerit, & tamen videtur sibi mirè coercuisse stomachum. Dum adversus *Lutherum* pugno, scio me juvare partes quorundam, qui me mallent extinctum, quam ipsum *Lutherum*. Liber tuus *De Eucharistia* vehementer aridet *Anti-Lutheranis*, *Oecolampadianis* mirè displicet. Hoc dissidium, si tantum læderet nocentes, tolerabilius esset, nunc illis dissidentibus erigunt caput quidam, qui nulli bono bene volunt. Optassem eam materiam fuisse translatam in aliud tempus, aut saltem fuissent in vero concordēs. Mihi non displiceret *Oecolampadii* sententia, nisi obstarer consensus Ecclesiae. Nec enim video quid agat corpus insensibile, nec utilitatem allaturam si sentiretur, modò adfit in symbolis gratia spiritalis. Et tamen ab Ecclesiae consensu non possum discedere, nec unquam discessi. Tu sic dissentis ab *Oecolampadio*, ut cum *Luthero* sentire malis, quam cum Ecclesia. Citas autem illum reverentius alicubi, quam erat necesse, quum aliorum auctoritatem potuisses adducere. Ubi extricâro me aliquantulum, perlegam totum librum tuum, deinde dilucidius intelliges quid sentiam, si tamen pateris me de tuis ferre sententiam. Has literas pro tua prudentia non communicabis quibuslibet, facièsque me de iis, quæ isthic geruntur, certiozem. Vale. *Basilea*, postridie Non. Junias, Anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto.

B *Georgius Saxonia* Dux crebris literis perpulerat me, ut mitterem qui *Mosellano* succederet; misi *Jacobum Ceratinum* egregiè peritum utriusque literaturæ. Res non optimè successit. Fortassis incidit in suspicionem, quod non satis abhorreret à doctrina *Lutheri*. Si vacat isthic profitendi locus, fac ut sciam. Nam *Sigismundo* decretum est, hinc non discedere. Pro *Psolmeo* tuo & *Dueri* libello jam gratias egi; nunc pictum *Erasmum* expecto.

Bilibaldo suo Erasmus S. P.

Epist. 45. **V**ir ornatissime, Huc me contuleram, ut adesset meis lucubratiunculis excudendis. Et statim ad nidorem hypocaustorum graviter agrotare coepi. Idem mali genus, quo laboravi quum hic essem proximè. Convalueram, sed ex intervallo repetiit nos morbus priore gravior. **F** Jam dudum expecto, quem exitum sit habitura *Lutherana* tragœdia. Omnino spiritu quodam res geritur, an ex Deo sit, nescio. Ego, qui nunquam faverim *Luthero*, nisi quomodo faver, qui hortatur ad meliora, utrique parti sum hæreticus. Apud nostros pauci quidam aliis de causis inimici, etiam *Cæsari* persuadere conantur, me caput esse hujus tumultus, non alio argumento, quam quod non scribo adversus *Lutherum*. A *Lutheranis* proscindor in professionibus quasi *Pelagianus*, quod plus tribuam *Libero arbitrio*. Nonne bellè mecum agitur? Absolvi *Paraphrasin in Mattheum* jussu Cardin. *Sedunensis*. Bene vale, vir clarissime. Saluta sorores tuas, & si qui sunt qui diligunt Evangelicam doctrinam. *Basilea* Prid. Idus Febr.

Bilibaldo

Bilibaldo suo Erasmus S.P.

Epist. 46.

R Edditz sunt epistolę tuę, super alias alię, quę mihi magno fuisse solatio. Quid attinet *Dureri* mortem deplorare, quum simus mortales omnes? Epitaphium illi paratum est, in libello meo. Allatus est huc rumor, qui mirę doctos exhilaravit, sed præcipuę *Bonifacium Amerbachium*, isthic sumptu & autoritate Senatüs excudi *Pandellę*: Optarunt & *Graca Justiniani* excudi. Opinor *Dulsum* tibi narrasse de reatu meo. Ego hac in re obsecundavi consilio *Beati Rhenani*, & *Lodovici Berri*. Alioqui sciebam illum nihil acturum. Fumos hominis jam olim novi. Sed *Beati* ingenio semper abusus est ad hujusmodi dramata. Turbam amoliti sumus qualibuscunque conditionibus, pacem iniquam æquo bello præferentes. Nihil ommissum est, compromissum est. Adhibiti duo testes. Arbitri datis dextris stipulati sunt obsequium. Pronunciatum est de scripto arbitrum. Assensus utrique. Subscriptus manu utriusque. Deinde bibimus ex eodem poculo, fracto inter nos pane, data dextrę. Ominatus sum amicitiam fore perpetuam. Annuit ille, & comprobavit. Exhibitum est omnibus convivium *gläu*. In abitu petiit epistolam ad Ducem. Id præter pacta præstiti, ne quam darem occasionem. Petiit præfationem in librum ipsi dicandam. Id, quanquam absurdum & ineptum, tamen auctore *Bonifacio* feci. Quid consecutum est? Mox dicitur misisse famulum proprium, qui sub nundinas vulgaret atrocem rumorem, *Erasmum* esse damnatum *Basilę*, conditionibus gravissimis, ut scriberet librum & epistolam contra seipsum, deinde daret pecuniam. Et hic ante abitum jactaret se adigisse *Erasmum* ad condiciones, ad quas ipse nollet descendere pro tribus millibus aureorum. Hic rumor mirum quantum exhilaravit pseudo-evangelicos. Qui triumphi? Quę exultatio de nihilo? Hæc ego suspicabar futura, sed neque *Bento*, neque *Bero* potui persuadere, qualis esset artifex. Et eram plus quam occupatissimus, præsertim in novis libellis. Quę est hæc *Germania* levitas? Omnes Evangelici ut *neglexas* exultabant *Erasmi* auctoritatem sepulchram, amici metuebant. Et hæc fabulę de *Hutteno*, de *Orthone*, de hac lite aguntur per quendam Evangelistam *Argentinensem*, qui se fingit amicissimum, & putat me non intelligere, ego cogor dissimulare. Semper provocavi Principes a sævitia, quo studio concitavi mihi quorundam iras. Posthac nec compescam illos nec incitabo, sed relinquam illos suo ingenio. Nec enim ullum finem fore video, nisi sævitia, quam ad multos pervenire miserandum est. Sed hæc *Christo* relinquam. Mitto ad te postulationes illius, meam responsum, & arbitrorum sententiam, ut rem omnem cognoscas, & amicis communices.

Libelli inscriptionem promitto, jam amico, & amicitia nomine. Nec est præscriptum tempus, nec semper natant libelli, & multi sunt, quibus hoc officium debeo pro meritis.

Epistolam ad Ducem promitto civilem, & quatenus licet cum tali Principe agere. Fortassis odit *Eppendorpius* ob altas causas mihi incognitas. Neque enim sine causa est, quod septem annis hic agens ociosus, nunquam interim invisit patriam. Arbitrium nominatim dedit, ad evitan-

A dam molestiam, & citra notam alterutrius. Ac præscribit, ut utrinque offensę & querelę aboleantur. Primos duos articulos ita mihi præstandos dixi, ut scripto præcepi. Scriptum vides, quod legit & probavit *Eppendorpius*.

De Eleemosyna non gravor. Nam arbitrium Judicum facile cum meo consentit, nec est præscriptum tempus, & plus largio meā sponte.

B Fortassis negabit se sparsisse hos rumores: quod si facit, quid hac perfidia detestabilis?

Dixit apud me, te sibi scripsisse, *Tuere famam tuam, stringe calceum in Erasmus*. Sciebam rem se aliter habere. Dixit *Melanchthonem* sibi respondisse, quod scripserat de alio quodam scripsisse. At *Melanchthon* affirmavit, nec se scripsisse quicquam unquam *Eppendorpio*, nec illum sibi. Optarim, mi *Bilibalde*, horum exemplar communicari amicis, atque etiam mitti in consilium ad amicos, præsertim ad *Hermanum Novę Aquilę* Comitem, & *Johannem Ulsterum* omnium mortalium candidissimum. Tibi precor prosperam valetudinem. Nos tenuiter valetus, sed interim sufficientes immensis laboribus. Nam *Augustinus* quatuor prelis exciditur: *Adagia* duobus, præter alia. De *Pandellę* quæso ut nos reddas certiores. *Basilę*, VIII. Cal. Maias, Anno M.D. XXVIII.

Non relegi, ignosce.

Agnosce tuum.

D Exemplum codicillorum *Erasmi* ad *Johannem Oecolampadium*.

A Nte dies complures cupiebam te evocare ad *Epist. 47*. colloquium: nam & tempus erat incommodum, & affligebat pituita tenacissima non sine febris. Sed verebar, ne quid hinc fabularum nasceretur in populo, quod res tum minus essent quietę, quam nunc sunt. Hodie mihi narravit *Hieronymus Frobenius*, esse, qui nescio quid sinistri suspicentur de animo in te meo, quasi te scriptis meis perstrinxerim: deinde quasi nuper deflexerim ab itinere, ne te salutarem. Scito, utrumque esse vanissimum somnium. Nullam literam scripsi, quā te perstrictum volui, aut quam scribens, de te cogitavi. Quum excuderetur colloquium *Cyclops*, quidam ex operis *Frobenianis* suspicati sunt, quod dicitur de ore in capite, vulpe in pectore, deque longo naso ad te pertinere; quum constet hoc lusum in *Nicolaum Cannium* famulum meum, qui ambiebat in colloquiis celebrari. In talem gestat pileum, & nasum habet longum, & calore est fusco, capilitio nigro. Te simili uti pileo, nunquam audieram, nisi hac occasione. Non sum tam ineptus, ut talibus nugis utar in viros. Ambiebat & *Polypheus* celebrari, qui circumferebat codicem Evangelicum bellę ornatum, quum ipsius vitā nihil esset inquinatius. Sic res habet de scriptis. Jam eā viā soleo fere semper adire hortum *Frobenii*, quum celum est commodius, & altera sit angustior, & foreat. Itaque si multus adfuisset, illac tamen eram iturus. Nec te tum novi adversum, sed famulus admonuit. Itaque reflexissem iter ad te, nisi plures adfuissent mihi ignoti, quorum certum turbare nolui. Idque tum dixi famulo. Sic habet de suspitione. Quod si quid aliud est rei hodie circa horam quartam usque ad sextam ero in horto *Frobeniano*, si dignaberis eo venire, uno comitatus, aut si majoris alio die,

die, libenter tecum conferam. In libello quo respondes *Bilibaldo*, notas me, quasi dixerim, tuam de Eucharistia sententiam esse longe meliorem. Hoc fortasse *Joannes Dams* ad te pertulit, sed perperam. Dixi tuam simpliciore & expeditiore, quod minus habeat quæstionum perplexarum. Alioqui si mihi certò persuaderem, tua dogmata esse meliora receptis, sic ut in ea persuasione conscientia mea possit acquiescere, hæc ipsa horâ profiterer eadem quæ tu profiteris, ultus meo more furiosos quosdam monachos ac *Beddaicos* Theologos. Nunc quod unum possum, opto, & operam do, ut hi tumultus habeant lætorem exitum. Bene vale. Reliqua in colloquio, si videbitur.

Bilibaldo suo Erasmus S.P.

Epist. 48. Tandem vertimus solum, ex *Raurasis* facti *Brissgæ*. Dum promiscua sex plebis armata ac dispositis machinis versaretur in foro, nemo non timebat sibi, cui domi esset quod nolit perire. Aliquamdiu res videbatur spectare ad arma. Melior pars favebat Ecclesiastico negotio, sed numero minor. Nam altera multos habebat admixtos externos, multos decoctores, multos palam infames. Hanc tragediam orsi sunt sub ipsam brumam, ne cui promptum esset vel fugere, vel accersere suppetias. Ecclesiastica pars, ubi videret contra Senatûs edictum, contraque iurandum fieri conventicula, induit arma; mox idem fecit altera, operas etiam educens in forum, ac bombardas. Autoritate Senatûs factum est, ut pars Ecclesiastica deponeret arma; quod agrè fecit & altera, sed ad tempus. Nam quum decretum esset favere in divos ac divas, condensant sese in foro, dispositis tormentis æneis, & aliquot noctibus illic sub dio agebant, extructâ pyrà ingenti, magno omnium metu: in nullius tamen ædes iruperunt, neque cuiusquam corpus attigerunt, nisi quod consul mihi proximus vicinus, vir facundus, & de Republica crebrò bene meritus, noctu scaphâ subduxit sese, periturus si id fecisset. Profugerunt & alii complures metu, qui tamen ex autoritate Senatûs revocati sunt, si vellent jure civium vivere: è Senatû vero submoti sunt, quotquot faverent pristinæ religioni, ne qua esset illic suffragiorum dissensio. Hactenus tamen Senatus moderatus est tumultum, ut per fabros & artifices tollerentur è templis, quæ tolli placuisset. Tantis autem ludibriis usi sunt in simulachra divorum atque etiam crucifixi, ut mirum sit, nullum illic editum miraculum, quum olim tam multa soleant edere vel leviter offensi divi. Statuarum nihil relictum est nec in templis, nec in vestibulis, nec in porticibus, nec in monasteriis. Quidquid erat pictarum imaginum, calceâ incrustatâ oblitum est; quod erat capax ignis, in rogam conjectum est; quod secus, frustulatim comminutum. Nec pretium nec ars impetravit, ut cuiquam omnino parceretur. Mox in totum abrogata Missa, ut nec privatim domi fas esset sacrificare, nec in finitimis pagis audire sacrum. Ubi summus ille metus ademptus est, ac propemodum spes esset fore, ut in nullius facultates aut caput faviretur, ad hanc elementiam adhortante *Oecolampadio*, quotidie tamen ex synodis illorum prodibant nova plebiscita, cœpi de migrando cogitare, sed dissimu-

A lanter. Id quo minis fecerim ante Pascha, sceleratissima quædam pituita fuit in causa. Anxius verò metuebam, ne malè mihi verteret, vertere solum: nonnihil etiam verebar, ne quam abituro remoram injicerent. Itaque procuratari à Rege *Ferdinando* duo diplomata, alterum quo me accersit ad sese, alterum quò tutus & immunis irem per ipsius ac Cæsaris totam ditionem. Primum omnium immixto clam nummos, annulos, & vasa argentea, quæ potissimum invitant prædonem. Aliquanto post palam onero duo plaustra scriniis & lectis; hoc facto nuntiatur mihi *Oecolampadium* & Ecclesiastas infensos esse, idq; duabus de causis, quas ex literis adjunctis intelliges plusquam frivolæ. Ego tamen reputans mecum quis esset rerum status, scripto placavi *Oecolampadium*, simulque ad colloquium evoco. Colloquuti sumus diu, sed absque contentione. Obtulit ille sinceram benevolentiam, quam ego non recusavi, modò pateretur me in quibusdam dogmatibus ab ipso dissidere. Tandem cœpit dissuadere, ne relinquerem *Basileam*. Respondi me à mihi gratissimâ civitate multis nominibus invitum discedere, sed me diutius invidiam perferre non posse; Videret enim probare quicquid hic publicè sit. Quum urgeret, respondi eam operam frustra sumi, quum tota supellex esset *Friburgi*: inhabitabat, ut saltem abiret redditurus *Friburgi*, inquam, mensibus aliquot commorabor, illinc profecturus quò me Deus evocaverit. Sic datis utrinque dextris, discessimus est. Hunc sermonem communicavit, ut suspicor, tribuno plebis, qui semper fuit hujus negotii coryphæus, vir prudens sed atque ingenii. Egrediamur cum *Beato*, ne discedam multis argumentis. Mihi nemo verbum fecit. Si dixissem me offensum abire, protulissent satisfactionem: si ob id, quod non probarem ea quæ illic instituerentur, vocassent me ad elenchum, eoque alligavi iram Principum, & invidiam Theologorum.

E Alioqui exceperam voces aliquot feroculas ac minaces eorum, qui plurimum valerent in hac factione. Et acciderant quædam præludia. Itaque non arbitratus sum esse consultum in ea civitate vivere, in qua nullus esset tam abjectus quin posset me ledere. Nec enim consentaneum est, magistratum ac plebem ex animo favere ei, qui dictis ac scriptis ab ipsorum dogmatibus dissentiret. Quum ipse consensurus essem navim, nescio quas difficultates injecerunt de sarcinis ancillæ. Copiebam navitam solvere à portu secretiore, ne populo essemus spectaculo. Id constanter vexit Senatus, quum antehac semper fuerit liberum à quovis civitatis portu solvere. Parui, & à ponte solvi, comitantibus aliquot amicis. Mihi nemo verbum. Hæc profectiuncula melius cessit quàm expectaram. Hujus urbis magistratus obtulit omnem humanitatem suâ sponte, priusquam me Rex *Ferdinandus* suis literis commendaret. Dederunt ædes regias, & *Maximiliano* extructas, sed imperfectas. Sedebimus hic aliquot menses, nisi bellum oriatur. Complures enim huc confluant è *Basilea*, ferrumque totum Canonicorum collegium huc commigraturum. Ea res vitius huc invitet hostium favitiam. Videor hic satis gratiofus omnibus. An tibi notus sit *Lodovicus Berquinus*, nescio. Is XV. Calend. Maias *Lotetia* exustus est; pridie duodecim Judices pronuntiabant, ut exustis libris ac peractâ palinodiâ, lingua illi pertunderetur,

retur, & mox aeterno carceri dederetur. Quum is appellaret Regem ac Pontificem, irati Judices responderunt: se curaturos ne posthac quoquam appellaret, ac postero die tradiderunt hominem incendio. Id si non commemorat, doleo; si commemorat, his doleo: nec enim mihi causae ratio sat cognita est. Nec *Berquinum* novi, nisi ex scriptis & quorundam commemoratione. Vitam hominis nemo non probabat, fortuna erat sat splendida, Regi cum primis charus. Quod evenit, semper illi timui: nec ulla ad illum literas, nisi in quibus non anxie dehortarer ab hac contentione, cuius non posset non infelix esse exitus. Primam causam vicerat. Eam causam iactabat etiam scripto. Deterrui ne faceret, sed frustra. Admonui, ut titulo legationis aliquod se subduceret, fugeret crabrones. Ille plenus fiducia, jubebat me bene sperare. Retrahitus est paulo post in carcerem, & perierat, ni Rex ab *Hispanis* reversus illum eripuisset incendio. A carcere datus est aulae, sub custode tamen. Tandem liber, causam agere coepit adversus tres Priores, quae sua sententia illum damnarent haereticos adversus facultatem sacramentissimam. Ego semper illi vaticinatus sum infelicem exitum, etiam si causam haberet non omnino malam. Ille contra sibi mihi pollicebatur indies speciosam victoriam. Quid facies eis, qui devoti sunt exitio? Haec res mirè tollat cristas *Beda* adversus linguarum ac politionis literarum cultores. Proxima literis scripseram *Berquinus*, me à nullo haecenus fuisse infelicis admatum, nec quenquam vidisse consiliis fortioribus, sed infelicissimis, nec aliam cui spes essent aequè pertinaces, sed falsissimae. Dominus, ut spero, recepit illum in requiem suam. Bene vale. *Friburgi VII. Idus Maias, Anno M. D. XXIX.*

D. Bilibaldo Pirckheimero, Caesarea Majestatis à Consiliis S.D.

Epist. 49. **O**Pinor tibi redditas literas, quas ante dies aliquot misi, quibus instruxeram te adversus rumorem, quem *Eppendorpius* videtur per totam *Germaniam* sparsisse, non minus atrocem quam vanum. Nunc quid velim, paucis expediam. *Oppopaeus* edidit epistolas *Basilii & Gregorii Nazianzenae* *Gracas*, quas in manus sumpti versurus, quo *Polono* episcopo *Cracoviensi*, qui me ultrò honorario munere sexaginta ducatorum provocavit, gratificarer. Sed comperi depravatissimè editas. In ipso statim titulo est, *valpör* pro *valpör*. Nam *valpör* apud *Gracos* non dicitur. In prima epistola conjicio fuisse scriptum *Andriasp*. Is fecit *Andriasp*, pro *gravato crapula*, quod nec *Gracus* est, nec *Latium*. Ex his conjectans cetera, abstinui à vertendo. Proinde de te rogo, ut si exemplar manu descriptum est apud *Oppopaeum*, jubeas mihi communicari. Id si in tempore fiat, ante autumnum emitram. Sin minus, primo quoque tempore. Simul non est committendum, ut tantus autor ita depravatus maneat. Hujusmodi juvenes audaciores quam eruditiores, & avidiores rei quam commodi publici magnam pestem invehunt literis. Opto te quam bellissimè valere. Datum *Basilis, V. Cal. Junias, M. D. XXVIII.*

Erasmus & v. r. & mancipio suo.

Bilibaldo suo Erasmus S.P.

EXistimo tibi redditas literas, quibus rogabam, *Epist. 50.* Eux codicem calamo descriptum *Epistolarum Basilii & Nazianzenae* ad me mitteres. Vehementer enim hoc cupio: nec levibus de causis, & fiet absque tuo detrimento. Sed expecto his mundinis scripta tua. *Ferdinandus* honorificentissimè scripsit ad me, invitans *Vienam*, salario quadringentorum florenorum, tantum ut illic vivam. Sed non est animus in alium migrare mundum. Si cognovero te rectè valere, erit longè gratissimum. Bene vale, vir ornatissime. *Basilis, VIII. Septem. millesimo quingentesimo vigesimo octavo.*

Bilibaldo suo Erasmus S.P.

Clarissime *Bilibaldo*, Jussi ut *Hieronymus* ad te *Epist. 51.* Cmitteret unum volumen *Epistolarum*. In his reperies unam, quae tibi gratias ago pro patera tua: quod manus non minus gratum mihi fuit, quam si talentum auri penderet, quod quasi pignus esset constantissimae tuae erga me benevolentiae, quam ego non in infima felicitatis meae parte duco. De codice *Graco*, ignoret tua humanitas mihi, quod non presto fidem. Sub modinas coepimus conferre, quo sumus ingressi altius opus, hoc plus offendimus portentorum. Interdum toti versus omissi sunt, multa mutata, studio, ut videtur. Quin & epistolae multae omisae. Postrema plusquam tertia pars voluminis abest. Collatio peracta est: sed coepimus, quod nobis deest, describere. De Codice ne sis sollicitus, erit domino suo incolumis. Fortasse curabimus excudendum exemplar nostrum. Plura scribere in praesentia non vacabat. Nam & urget tempus, & autumnus me gravissimo dexteriori apostemate, non sine febris, parum humaniter salutat. Cupio te quam optimè valere, patrone & amice incomparabilis. *Friburgi Brisgoiae VII. Id. Septemb. millesimo quingentesimo vigesimo nono.*

Bilibaldo suo Erasmus S.P.

NO haecenus sub medicis ac chirurgis miserè *Epist. 52.* fuimus excarnificati, nec dum satis firmi, & tamen fugam adornamus, nec partem ullam videro tutam ac tranquillam. Ab *Italia* deterret iter & prolixum & periculosum. In *Gallia* videtur quies à *Beda*, vereor, ne & illuc se proferat bellorum incendium; imò, vix audeo sperare à bello quietam fore *Brabantiam*. Jam enim bellum ardet cum *Phrysiis*. Suspicio autem hoc esse in capitulis fœderis, ut *Gallus* sibi vicinam *Helvetiam* invadat, si nolint ab haeresi resipiscere. Jam enim illos admonuit Rex, precibusque minas regaliter addidit. Caesar videtur omnia facturus ex praescripto Pontificis; quae religiosa optimi Principis obedientia magno malo & *Flamentis*: vereor, ne & *Germania*. Res agitur per *Joannem Fabrum & Eccium*. Adest Episcopus *Hispanensis*, homo severus, ut ajunt, qui mihi tamen in monachorum *Hispanensium* tumultu bonam navavit operam. Adest alter *Hispanus* genere, professione Theologus *Sarbanicus*, frater ejus *Dominicani*, qui apud *Hispanos* vexillifer fuit adversum me. Adest *Franciscanus*

Franciscum Caesaris à concionibus, malè mihi volens *Eccius*, quod non expectàram: inter hereticos ponit aliquot meas sententias, nisi quod pro *Erasmio* ponit quidam. Te perstringit etiam, veteris odii memor. Multorum literis invitatus sum *Augustam*, Caesaris tamen nomine nondum. Decreveram hisce nundinis petere *Brabantiam*. Sed *Faber*, & Episcopus *Constantiensis* suadent, nè quò moveam pedem ante perspectum Concilii exitum. Atqui tamen mihi serum erit moliri fugam bello cæpto, & urgente hyeme. Quidam *G.N.* è *Brabantia* profugus, & ex amicissimo subito factus capitalis hostis, novam tragediam movit *Argentorati*; nebulo seditioni natus. Is est ficto nomine *Valerius*. Quid rei sit, libelli te docebunt. Liber, qui prodit titulo Ministrorum verbi *Argentorati*, dicitur esse *Buceri*, cui adfuit *Neuimagus*. Nihil unquam legi seditiosius, nec fucatus. Quin & *Albertus Pius* rursus ingens volumen scripsit in me per conductos aliquot, omnibus locis è lucubrationibus *Erasmii* decerptis, quæ patent calumnia. *Alexander* agit *Venetia*, diciturque quicquid est operum meorum diligentissimè evolvere in hoc, ut suspicor, quo *Alberto* suo suppeditet calumniandi materiam. Magna inter molles concordia. *Brabantia* habet *Franciscum Tielmannum*, juvenem gloriosissimè loquacem: apud *Hispanos* ejusdem sodalitiis satis gladiatorie furit *Carnialis*: sed talibus rabulis posthac ero mutus. Agnosco rusticitatem meam, ornatissime *Bilibalde*, qui toties liberalitate tuâ provocatus, nihil repono gratiæ. Debebam opera *Augustini* ad te mittere. Sed tamen non venit in mentem. Nunc jussi ut mittant tibi *Chrysostomum*. Ex quo si quid habes abs te versum, velim communices. Habemus *Commentarios* ejus in Epistolam ad *Romanos*, sed quibus dederamus vertendi negotium, nobis dedere verba. Curabimus tamen, ut ad Pascha accedant. Nonnullam spem præbuit & *Diopsista Egnatius*. Opto te quàm optimè valere, vir immortalitate dignissime. Datum *Friburgi*, III. Cal. Septemb. millesimo, quingentesimo trigelimo.

Erasmum tuum agnoscis.

Erasmus Roterodamus egregio viro Joanni Cholero Prapósito Curienti S.

Epist. 53.

Multa mihi frequenter scripta sunt & prædicata de *Eccii* vanitate, arrogantia, levitate, ac temulentia; in me tam virulentum animum gerere nunquam suspicatus sum, præsertim cum aliquoties jussit me salvere: & amicos habeat communes *Ludovicum Berum* & *Joannem Fabrum*. Quam nihil sani habet illius responsio; ita loquitur, quasi articuli ad ipsum delati sint tanquam ad Imperatorem; non ipse legerit, nec scierit, cujus essent, antequam exposularem. Appellat *cardinalis*, quasi ob ejusmodi nuntias coierit Concilium. Notat quod vocàrim eas *Sententias*, quasi profitear me ita sentire, tutius erat appellare *Articulos*. Quid impudentius, quàm scripto damnare, quod nec legeris, nec scias cujus sit? Jussi ut indicaret loca; ad hoc obticessit: admonui duos esse, qui nusquam sunt in scriptis meis; ad hoc nuper respondit, quum maximè debuerit; tantum promittit se indicaturum, quid in eis offenderit, si vacàrit à comitiis, quasi ab

A ipso pendeant comitia; promittit se fore filium mei observantissimum, si pergam in *Lutherum*, quasi nihil audierit de *Diatriba*, de *Hyperaspistis*, aliisque libellis & epistolis. *Infantuli Theologi* convicium nescit utrum in me torserit, an in alium. Quid hic homo habet peni? Nec quæo conjectare unde hoc pus in me conceperit, nisi quod nusquam in scriptis meis celebratus *Eccius* aureis literis. Suspico hominem exasperatum per *Henricum Epiphendorpium*; qui videtur hac potissimum de causâ venisse *Augustam*, ut in ea celebritate hominum seminaret sua mendacia, quæ non aliter ex se pignit, quàm aranea filum. Demiror si ad te non penetravit, quum nusquam non irreperit tantus mendaciorum artifex, ut oratio nusquam inveniat fidem, nisi apud expertos. Homo tressis existimat sibi valde gloriosum, si dicatur habere controversiam cum *Erasmio*. Expetiit colloquium Ducis *Georgii*. Dux respondit se deliberaturum; post multos dies rediit eandem canens cantilenam. Dux non admisit hominem, negans se velle eum agnoscere, qui non agnosceret patrem suum. Jactavit enim se nobilem, quum sit plebeius. Sed audiendi negotium rejecit in *Simonem Pistorium*, cui causam omnem perscripseram. Ibi *Thraso*, Non est mihi, inquit, negotium cum *Simone*. Apud ipsum Ducem volo me purgare; atque ita magno cum stomacho abiit: quievit, donec *Pistorius* rediret in patriam unà cum *Carlevisco*. Tandem improbitate suâ perfecit, ut Dux causam delegaret *Julio Pflug*, cujus aures *Epiphendorpius* noster explevit innumeris mendaciis, quod erat illi bonum atque commodum, quod *Julius* nec *Epiphendorpius* nòsset, nec causam. Itaque scripsit ad me Dux, ut *Julii* literis fidem haberem. *Julius* scripsit amantissimè doctissimèque multa, quorum hæc erat summa, ut præfationi adderem libellum *Epiphendorpio* dicatum, veluti ex fœdere, quoniam ille multis modis violàrit fœdus, priusquam exiret *Basileam*, nec post detulit de me hostiliter & scribere & loqui, subinde recitans furiosum librum, quem in me scripsit. Nec in aliud quærebat librum, nisi ut iterum gloriaretur, ad quas condiciones adegisset *Erasmum*. Sperabat ex arbitratorum sententia nonnihil prædæ, id quoniam sefellit, factus est ex inimico inimicior; & quum nemo nesciret, illum omnia fecisse contra pacta, tamen perinde petit suum jus, quasi omnia præstiterit, nec pudet quicquam. Decreveram omnia perpeti potius, quàm levissimi hominis nomine meas chartas contaminare, sed posteaquam ille nullum facit mentiendi finem, causâ summam perstrimi excuso libello, nè toties fatigem amantissimos meos. Temperavi stilum, ut non *Epiphendorpius* læsetur, & tamen qui audierant hominem, agnoscant quàm ille impudenter mentiat. Curavit, ut epistolæ Ducis & *Julii* id temporis ad me venirent, ut non esset respondendi spatium. Respondi per præfectum *Brisacensem*, cui commiseram & ad alios epistolas, ad quarum nullum accepi responsum. Metuo, nè artifex ille interceperit. De *Eccio* solet semper possimè loqui: ejus tamen mentione voluit abuti. Tantum portentorum esse in *Germania*! Pro hospitio humanissimè oblato & tibi & D. *Antonio* habeo gratiam. Sed qui convenit ut me invites *Augustam*, quum & metuas, & verisimillimum sit isthic post abitum Caesaris graves tumultus exoritaros?

Nihil

Nihil est Cesare mitius ac religiosius, sed vereor ne quorundam militia illius abutatur bonitate. Video nugas agi seriò, in seriis nugas. In Pontificiis ceremoniis nihil prætermisum est, & tunc agitur de titulo Regis Romæ. Utinam suppetent quantum annui census hi magnifici tituli illis adferant. Sed desino, quando hoc seculo nec genere tutum. D. Antonio meis verbis agito gratias, orans, ut literas ad Brassicanum curet perferendas Viennam, & si dimissum est concilium, perveniant ad Polyphemum, aut Joannem Henschellum. Bene vale, vir in Domino charissime. Friburgi, postridie Martini, M. D. XXX. Hæc in suum tuum effusa, ne spargantur.

Erasmus Roterodamus eruditissimo ac πολυγλωττῷ viro P. Vulcanio S.

Epist. 54. Vulcani charissime, si hæc epistola te inventura est apud D. Montjovium, rogo ut hunc Simonem Grynaum, hominem in utraque lingua absolutum, & in philosophia non vulgariter doctum, velis cognoscere, & si quibus in rebus potes, commodare. Mihi ob egregias virtutes cum primis charus est. Cætera ex ipso cognosces. In præsentia non vacabat pluribus tecum agere. Scribe per hunc: nam ad nos rediturus est. Bene vale. Friburgi XV. Calend. April. millesimo quingentesimo trigesimo primo.

Erasmus Roterodamus clarissimo viro D. Egidio Buslidio S. P.

Epist. 55. Clarissime vir, Goclenius me literis suis admonuit Campensem deposuisse profitendi munus, id quod doleo. Sed Goclenii literæ ad Idus Julias scriptæ, ad Idus demum Novembres mihi redditæ sunt. Hic neminem novi, quem ausim vobis commendare. Adeo lues hæc opinionum corrumpit studia. Vestigabo tamen diligentius, & perscribam. Nisi diligentia professorum advigilet, metuo ne tandem frigeat hoc collegium. Mirum est humani ingenii fastidium, obdormiscit, nisi subinde vel voluptate, vel novitate excitetur. Hæc de te professor res admonui per literas. Opto te cum tuisquam optimè valere. Datum Friburgi XV. die Decemb. M. D. XXXI.

Adest isthic rursus orator furiosus, qui pro uno incendio multa nobis excitabit. Nihil hoc seculo furiosius.

Erasmus Roterodamus M. Conrado Goclenio S. P.

Epist. 56. Censuris Sorbonicis jam respondi, libellus prope-modum excusus est, cuius mitto gustum. Quamquam ad pleraque jam responderam. Sunt proposita Beddaica fere omnia. Sciebam quid mereretur illa conjurata sodalitas, sed tamen coercui stili impetum, ne plus satis irritata exurat libros meos, id quod illi fuerit bonum atque commodum, quum illic regnet Beddæ cum aliquot conjuratis, habeatque regii Senatus præsidem faventem, ut scribunt. Non tamen erant proditura Censuræ, nisi quidam oleum camino addidissent. Luvina fuit Ecclesia, & ut suspicor, Meander; quem suspicor hæc de causa præcipuè venisse, ut Erasmo moliatur exitium. Julii Scaligeri libellum, tam scio illius esse, quam

A scio me vivere. Id tamen dissimulandum est, ne magis insaniat prodito furo. Beddaicos scio nunquam cessaturos. Quamquam Bedda quantumlibet hostis non probavit, ut ederetur Scaligeri furiosum nugamentum. Furtim excusum est, & aliquandiu pressum, donec impetrarent veniam qualemcunque à nescio quo Lieutenanto. De hisco nihil habeo quod respondeam, nisi illud Jurisconsultorum, Abundans cautela non nocet. Scio mihi rem esse cum fucatilimis beluis. Jam & Evangelici quidam, quorum magister scelerosus ille Gelvius, miris technis hoc agunt, ut Cesaris ac Ferdinandi animum in me convertant. Argentorati excuderunt libellum Tenet contra Cæsaream majestatem, in quo subinde citant auctoritatem Erasmi, locis aliquot, ut suspicor, decerptis è proverbio Scarabæus aquilam, & præfatione in Suetonium. Non dubito, quin hæc agant Capito & Bucerus, fortasse adjuvante clam Ephendorpio. Librum nondum vidi, sed rem hodie cognovi ex literis Cardinalis Tridentini, qui Ferdinando caput est Secreti concilii, mihi singulariter amicus. Argentorati nemo quicquam in me molitus est, priusquam ed commigrasset Novimagum, qui nunc agit Augustæ, proficiturque Poeticam salario, ut aiunt, sexaginta florenorum. Bene habet, quod duo Coryphæi perierunt, Zuinglius in acie, Oecolampadius paulò post febri & apostemate. Quod si illis favisset civitas, actum erat de nobis. De professore nihil habeo, quod pollicear. Hic unicus erat Erasmi nostri præceptor. Is clam demigravit Argentoratam amore sectæ. Omnia studia hic deficiunt, exceptâ Jurisprudentiâ. Titulos tantum vidi Constitutionum. Hoc agunt, ne nihil egisse videantur χειροτολόγῳ. Quid ego audio? Evenit nobis illud, οὐκ ἐν τῇ αἰσῇ ὑπάρκοντες; Equidem mirabar, sed non audiebam tibi tam clarè affirmanti ἀντιστῆναι. Hic est ludus Curisfanorum. Commendavi te Valdesio non indiligenter, quamquam nondum etiam scio apud quos agatur causa. Libenter & Campegio te commendatam, nisi vereretur, ne per occasionem officerem tuo negotio. Sed brevi expecto fore, ut vigilans audiam, Vicinum.

Caminga totus quatuor? Atqui summæ deerant plures quatuordecim, ni fallor. Nihil usquam vidi illo juvene vanius aut morosius. Suspicio offensum proximis literis meis, quibus significavi me nihil fugere, de adita Italia, quum interim ad me scriberet velut è Frisia. Et hæc quidem joco. Hortatus autem sum hominem, ut cum amico simplici simplici ageret. Nec aliter Hays Hermannus scribit quicquam, Alardi, ni fallor, opera: qui nuper scripsit Hieronymo Frobenio, se venturum Basileam cum commentariis suis in opera Rodolphi Agricole, si vellet mittere viaticum, & de cæteris æquâ mercede pacisci. In me concepit odium capitale, quod in Ciceroniano sit præteritus. Quæ potentia gignit hæc ætas? Caminga nec irritandus est, nec curandus. Quatuor illi floreni tui sunt, qui tuo sumptu miseris hæc medicum Theodoricum famulum, nec quicquam dedit Hieronymus, licet tota res ad illum pertineret.

Quas appelles proximas literas, nescio. Non enim omnes ad me perferuntur. In quibus hoc petis, quum fuerint scriptæ XVI. Cal. Augusti, sub finem Novembris mihi sunt redditæ. Ad quas respondi per Galterum quondam Canonicum Trajecti
(Non n superioris

superioris & *Leodii*. *Valdesio* non scripsi, quod non videbatur aditum aulam brevi. Per eum & *Martino Lypso* scripsi, & quando ipse hoc flagitabat, *Hezio*, qui quum *Roma* me impotenter amaret, reversus in patriam videtur factus alius. Demiror, cur *Levinus* tantopere ambiat cubicularii locum apud Reginam *Mariam*, quum magis illi congruat secretarii munus: obsecutus sum illius animo, sed meo reclamante animo. Primum adhuc sit *Scepperus*, cui, ut audio, dedit L. coronatos mutuo. Nunc *Scepperus* cum mihi tradit, scribens se illi nulla in re posse prodesse. *Levinus* ingenio nondum satis fido. Maluisse dare bonam pecuniam summam, quam eam commendationem. Miseret me *Erasmus* nostri, qui tantum vulnere passus pro literis, nunc meditatur esse negotiator, ut sit aliquando famulus eorum, quorum poterat esse dominus. *Hieronymus* constabiliavit rem suam. Opto ut feliciter dicat linguam, qui sic hæsit; & bonus fiat negotiator, qui duo verba recte scribere ne tot quidem annis discere potuit. *Levinus* scribit hunc rusticum ab se conducendum, ut is primâ voce statim quæstus esse sibi non esse obulum. Agnosco *Levinus* mores. Scribere debebat quanti, & quibus conditionibus, ab eo pactus esset. Alioqui mos est illis geminam solutionem flagitare. Per illum duas epistolas, alteram tuam, alteram *Arnoldi*, mihi *Hieronymo*, si quid fortè vellet in *Brabantiam*. Interim dum ille abest *Basilea*, ego adorno literarum fasciculos. Effutivi apud *Cammingam*, quod *Hayo Hermannus* in *Italia* laborasset scabie *Gallica*. Hoc ille fortasse narravit odiosius apud plures. Fieri potest, ut ea res offenderet illius animum. *Figlius* hic nos invisit, *Italiam* petens. Nihil hoc juvene vivit amabilius. Fasciculum universum iussisti tibi tradi, ut ipse reddas, si voles, quæ videbuntur. Vale, *Friburgi* decimo quarto die Decembris, M. D. XXXI.

JESUS MARIA.

Detur Theologis Lovanienfibus.

Epist. 57. Quum res rumore tantum, sed probabili, ad me delata est, solum in hoc respondebo nunc, ne quid per calumniam temere fiat, me non audito. Jacitat quidam in novis Colloquiis esse tria aut quatuor loca, in quibus sentiam cum *Luthero*, videlicet, *De Confessione & Jejunio*. Id secus esse intelliget, qui libellum integer legerit.

Id priusquam efficiam, tria præfari visum est: Primum, non posse mihi objici contemptum edicti *Cæsarei*, quod audio publicatum sexto die Maii, an. M. D. XXII. quum hic libellos multo ante fuerit excusus *Basilea*: ubi tamen nullum adhuc *Cæsaris* edictum, vel publicè vel privatim, fuit exhibitum. Secundò, quod in eo libello non trado dogmata fidei, sed formulas loquendi *Latine*; tamen quædam admixta sunt obiter, quæ faciunt ad bonos mores. Quod si *Grammaticus* præscripto themate *Gallico*, sic docet hunc sensum *Latine* reddere: *Utinam nihil edam præter allia, qui nobis has dies pisculentos invexerunt*; non opinor deferretur hæreseos, qui sententiam improbam doceret emendatò reddere. Tertiò, videndum esse, qualis sit persona, cui sermonem tribuam. Non enim illic facio Theologum concionantem, sed pueros aut bellos homunculos inter se pugantes.

A Quod si nolint mihi suffragari personæ qualitatem, mihi igitur imputent, quod illic *Augustinus* (opinor) quidam, contemnit. Honestum *Stoicorum*, & præfert *Sectam Epicureorum*, quod summum bonum posuerunt in voluptate: mihi imputent, quod illic miles quidam inter multa, quæ militariter loquitur, ait se velle quærere sacerdotem, cui quàm minimum sit bonæ mentis. Hæc si mihi absurdè tribuerentur, cur in cæteris non debet respici personæ qualitas? Nisi fortè si *Turcum* loquentem facerem, mihi imputandum putent quicquid ille dixerit.

Nunc de locis *pauca*. In primo loco (puto) quidam sedecim annorum, ait se confiteri peccata duntaxat certò mortalia, aut vehementer suspecta: *Lutherus* docet non esse necesse confiteri peccata mortalia omnia, sed tantum manifesta. Proinde sermo pueri multum dissonat à dogmate *Lutheri*. Deinde puer rogatus, an ipsi sufficiat confiteri

C *Christo*, respondet satis futurum animo suo, si idem visum fuisset Ecclesiæ proceribus. Ex hoc colligitur, me affirmare hanc Confessionem, quæ nunc utimur, non esse institutam ab ipso *Christo*. Ex istorum collectio posset esse probabilis, si *Christus* non esset unus primatum Ecclesiæ, quum sit princeps pastorum. Ergo qui proceres Ecclesiæ dicit, non excludit *Christum*, sed complectitur & illum cum Apostolis & Apostolorum successoribus. Jam ut ex superfluo demus hoc dictum de puris hominibus

D Pontificibus, an puero non est satis, quod in confitendo sequitur auctoritatem illorum, etiam si non habeat certum, an Pontifices hoc potuerint instituire de suo, an tradiderint ex institutione *Christi*, quum illi sit animus parere, quocunque modo tradiderint? Mihi nondum ad plenum constat, quod Ecclesia definiat hanc Confessionem, ut nunc sit, esse ex institutione *Christi*. Sunt enim multa argumenta mihi insolubilia, quæ suadent contrarium. Ex tamen hunc animi mei sensum ubique submitto

E iudicio Ecclesiæ, libenter sequitur, ubi claram illius vocem audiero. Quod si maximè hoc expressisset *Bulla*, & ego vel nescirem, vel non meminissem, sufficeret interim obsequi auctoritati Ecclesiæ, cum animo parendi, si etiam illud constaret. Non sequitur, Hæc Confessio est ex institutione hominum, ergo non est ex traditione *Christi*. Et tamen quod confitemur semel in anno, quod tempore Paschæ, quod tali aut tali sacerdoti idoneo, certum est esse ex constitutione Pontificum.

F Non fit ibi mentio de *Jejunio*, nobis per Evangelium & Apostolicas literas commendatum est, sed de delectu ciborum, quem contemnit Evangelium, & sæpe damnant *Paulina* literæ: præsertim superstitiosum. Nec illic quisquam dicit hoc quod docet *Lutherus*, constitutiones Pontificum non obligare nos, nisi accesserit contemptus: imò concedit Pontificem hoc posse, tantum quærere, an hic fuerit animus Pontificis, obligare ex æquo omnes ad carnium abstinence, sub pœna gehennæ, nisi adsit perversus animus. Et qui hoc dicit, ait se non aliter odisse pisces, quàm angues.

G Si omnis constitutio Episcoporum obligat ad pœnam gehennæ, dura est conditio *Christianorum*. Si quædam obligant, quædam non obligant, nemo melius declarabit mentem suam quàm ipse Pontifex. Veluti si Pontifex statueret, ut sacerdotes incederent cincti, an hoc animo statueret, ut si quis ob dolorem renum deponeret cingulum, esset

esset obnoxius gehennæ? Idem, si quis cum ægro-
tante uxore vesceretur carnibus, quo lubentius illa
comedat, an Pontifex velit illum obnoxium esse
gehennæ? Hoc tantum ibi queritur, neque quic-
quam asseveratur.

Nec illic, nec alibi damno Indulgentias, quam-
quam hætenus plus satis indulgentum est eis; tantum
quidam ridet congerionem suam, qui quum aliàs
esset nugacissimus nugator, tamen præsidio Bullæ
putabat se posse pervenire in cælum. Hoc ideo
non arbitror hæreticum esse, ut existimem nihil
esse sanctius, quam admonere populum, ne Bullis
confidant, nisi studeant mixare vitam & prævios
affectus.

Hæc ad rumorem delatum: ubi certiora cognō-
ro, respondebo accuratius. Nunc vide, an feren-
dus sit is, qui lymphatus odio fratris, in convivis, &
concionibus vocat *Erasmum* hæreticum ex hujus-
modi lemmatis.

Erasmus Roterodamus

..... S. P.

Epist. 58.

A Gunt hic duo illi *Hollandi* qui te adierunt,
sed uterque zonam perdidit. Minor mirè
ambiebat esse famulus. Nam meorum alter invi-
serat suam *Burgundiam*: Sed rediit. Expecto reddi-
tum *Rebelli* ex *Anglia*, qui nisi adfert certa, consi-
lium est unum è meis in *Angliam* amandare. In
literis hoc aberat, quod expectabam maximè, ut
certum vigilans audirem te esse Canonicum. Tan-
ta enim vulturum turba facit, ut non vacem omni
solicitudine. Cum *Aleandro* per literas exposulā-
ram de libello *Julii Caesaris*. Is, quo se liberet sto-
lidissimi facinoris invidiā, excusat se literis accu-
ratè scriptis, sed utitur lemmatibus multò frigi-
dissimis. Exemplar ad te mitto. Ut video, tibi pro-
pemodum persuasit: ut ego qui domestico coactu,
ac lectuli quoque contubernio, totum intus & in
cute novi, tam scio esse ovum illius, quam scio me
vivere. Sed huic tempori serviendum. Pro verbis
dabuntur verba. Accitus est in aulam *Alfonsus*
Vervesius monachus, qui scripsit ad me septem col-
lationes, ut multa paucis dicam, valde monachales.
Eas aiunt jam excudi *Lotetia*. Ipse scripsit ad me
ex aula amicè, sed (quod est monachorum pro-
prium) non absque minis. Episcopus *Augustensis*
promisit se per proprium nuncium scripturum,
quid agatur in Synodo. Non dubito, quin *Ale-*
ander futurus sit sui similis per omnem occasio-
nem. *Joannes Campensis* agit motoriam fabulam.
Nunc *Norenberga* excudit opus, nescio quod. *Jo-*
annes Dantius offendit Episcopum *Culmensem* ob
jactatam epistolam meam. De Collegio, non sine
causa sollicitus est *P. Egidius*. Sed in admittendo
Rescio cum uxore, dormitatum est. Principiis ob-
standum erat. Hic quotquot callent bonas lite-
ras, amant Evangelium. Alioqui non deessem of-
ficio meo. Bene vale, III. die Maii, M.D.XXXII.
Adhuc ædifico sepulchro proximus. Tu fac ut li-
tem absolvas. Fortassis *Aleander* nihil tibi profuit
in causa tua. Et τὸ πρῶτον δὲ τοῦ δευτέρου artifex. Ignosce,
non relegi. Saluta *D. Jodocum* præsidem, & *Re-*
scium. Expostulat mecum *Resendus* ob editum
carmen. Atqui putabam hominem esse liberum.
Alioqui nunquam eram editurus. Demiror autem
quare me hoc nescire volueris. Rursum vale, ὡς πάλιν
τάτη μοι ἀγαλλία.

A

Erasmus Roterodam. ornatissimo viro D. Joanni
Cholero Prapósito Curienti S.

B

N Ec ex tuis, nec ex aliorum literis hætenus *Epist. 59.*

scire potui, an fasciculus ille, qui continebat
epistolas ad *Joannem Paungartnerum*, ad filium illi-
us, ad *Antonium Fuggerum*, ad *Anselmum*, & *Vigli-*
um, & alios nonnullos, sit redditus. Magna autem in
hisce rebus perfidia. Nuper *Basilea* monachus qui-
dam sexagenarius duxit uxorem monacham, &
paulo post famulam fecit. In civitate quadam, *Zorst*
opinor dicitur, æqualis *Argentorato*, ditionis Ducis
Juliacensis, *Lambertus Campester*, qui olim *Lotetia*
edidit *Colloquia* mea velut à me emendata, per-
suaso typographo rem esse vendibilem, & sub no-
mine meo præfatus, & admixtis per totum opus
miris emblematicis, quibus meipsum accusabam,
omnia plena scurrilis cujuldā stoliditatis, quo
peracto fugit *Lugdunum*; & simulans se summum

C

Erasmi amicum, reperit patronum, cui mox suf-
furatos trecentos coronatos fugit, & in fuga de-
prehensus est inter aliquot puellas, suffigendus in
crucem, nisi sacra cuculla Dominici servasset eum:
Is, inquam, multis aliis fugitiis ac sceleribus desi-
gnatis, tandem in ea civitate excussa cuculla docet
Evangelium, hoc est, meras seditiones. Dux petiit,
ut hominem ejicerent. Responderunt, se non posse
carere suo ecclesiastā. Et ista pestis serpit indies. Ac

D

minimum absuit, quin in *Angliam* irromperent,
hoc est, tyrannidem occuparent. *Basilea* in locum
Oecolampadii surrogatus est *Myconius* homo inep-
tus, & quondam ludi-magister frigidus. Demiror,
quid sperent, aut quid sibi proponant magistratos.
Ego nihil video, nisi funestum exitum. Moluntur
manifestam *anarchiam*, ut improbis liceat quod li-
bet. Principes tandem cogentur extremis uti re-
mediis. Sed opinor *Morum* meum impetrasse ab
humanissimo Rege, ut gravissimo Cancellarii mu-
nere exoneraretur. *Lutherani* jactant illum verè

E

depositum, & susseptum illi quendam nobilem, qui
statim quadraginta Evangelicos liberavit à car-
cere, quo *Morus* eos detruerat. Habent suos vere-
darios, per quos nihil non explorant. Sperabam il-
los, clade *Lotetiana* doctos, revocatos sese ad
statum aliquem tolerabilem. Sed moluntur duri-
ora prioribus. *Basilea* renovarunt suas constitutio-
nes; negant se quenquam velle cogere, sed si quis
alibi acceperit Eucharistiam, mulèbitur librā:
si iterum, duabus; si tertio, quatuor; si quarto,
exilio. Et hoc non est cogere.

F

Quid *Luscinio* acciderit nescio, sed nuper apud
Cartusianos in convivio dixit, *Erasmum* esse nebu-
lonem, & omnes qui legunt ipsius libros fieri ne-
bulones. Instigatus est, ut opinor, à *Pelargo* Domi-
nicano, qui multis beneficiis à me affectus, quum
dare desissem degustato hominis ingenio, tenta-
vit mecum agere injuriarum, quod in epistola qua-
dam *Floridanum* ad *Morum* inessent hæc verba:

G

*Hunc tumultum nobis excitârunt duo monachi, quo-
rum alter concionabatur apud summam Ecclesiam,
alter apud Dominicanos. Et illi quidem fugerunt,
nos autem malo ferimus, &c.* Quum omnes deter-
rerent ab agendo, supplex petiit eleemosynam,
& dedi.

Si saccharum vobis petitur è *Francfordia*, jam il-
lius mihi providi. Sed est quale solet mitti in
Germaniam.

(Nnnn 2

De

De famulo nē sis anxius, nisi fortē obtigerit idoneus. Nam *Gallum* habeo fidelem, & alterum æquē fidelem amandavi in *Angliam*, in Novembri rediturum. Sed neuter bene scit *Germanicē*. *Polyphemus*, quum isthic discederet, noluit quēquam scire, quō iret. Ivit autem rectā ad *Lutherum* & *Melanchthonem*; ac literis commendatitiis onustus, venit ad *Joannem Saxonie Ducem*, fingens se esse famulum & intimum amicum *Erasmi*. Magnificē tractatus est aliquot menses. Tandem abeunxi Dux dedit elegantem equum & aureos quadraginta. Inde *Coloniā*. Illic apud *Tielmannum* summum amicum meum potavit aliquot menses. Post huc venit futurus custos domūs meæ. Ego extruxi illum in Legationem ad *Ratisbonam*: illic bibit sex hebdomadas, & extorsit multum pecuniarum. *Ratisbona* rediens obiter invisit ipsū *Augustinum*. Ab eo extorsit equum & coronatum. Decreverat cum suo claudō equo commorari in meis adibus. Equum exclusi, ipsū exceptum decem ferme dies dimisi non admodum volentem. Voluit adire *Angliā*: Dissuasi. Deinde *Poloniā*. Ita rediit *Coloniā*, unde decessit cum pessima gratia *Tielmanni* hospitis, qui dicit multa fœda illic de eo spargi. Venit *Francfordiam* cum literis meis, petiturus *Poloniā*. At ego curāram, ut literæ committerentur negotiatori. Hoc ubi videt *Polyphemus*, rediit in *Hessiam*, & petiit commendationem Cancellarij Ducis, qui sincerissimē me amat. Res illi nebuloni rediit ad incitās; nec dubito, quin brevi sit habiturus miserum exitum.

Non dubito, quin *Conradus Hervebachius* fuerit apud te, per quem scripsi paucis. Is per quem promiseram scripturum fuisse, mutato consilio repetiit *Flandriam*. Juvenis doctus ac veri studiosus; sed vereor, nē sectarum contagio infectus. Hoc isti agunt, ut literæ cum secta aut stent aut cadant. *Basilæ* instaurant Academiam sciicet.

Gumpenbergius mihi videtur homo sedulus ac simplex. Suspicio esse negotium, de quo mihi scripsit Cardinalis *Cajetanus*, ut pauca quædam in scriptis meis explicarem. Respondi, me hoc agere, & si quæ ostendat vera errata, me non defuturum officio hominis *Christiani*. Est quidam mirificus artifex scelerum, qui molitur *Erasmo* exitum, & tamen se simulat summum amicum. Et si quē ad *Gumpenbergium* mitterem: quid tum postea? Si tibi communicavit arcana, per te scire possum, res est non magni impendii. Fautores pū moluntur vindictam. Nam *Sopulveda* fatetur in suis ad me literis, se per illos fuisse compulsū addere quædam libello suo atrociora, quā vellet. Moliantur quæ velint, non tamen efficient, ut me scētis adjungam. Scripsi liberē; an hic nuncius certus sit, nescio. Vale. Quinto die Octobris, M. D. XXXII.

Erasmus Roterodamus ex animo.

Erasmus Roterodamus eruditissimo viro Quirino Talezio, inclita civitatis Harlemensis Pensionario S. P.

Epist. 60. Quod bonis avibus uxorem nactus ex animi sententia, mi *Quirine*, mirandum in modum gaudeo: qui mihi hoc nomine videre felicior, quod, juxta Poetam Epigrammaticum, quod es, esse velis. Precor autem, ut quemadmodum hic *Junonem* habuisti propitiam, ita faveat & *Illyia*.

A Quod viduam duxisti, non est quod te poeniteat. Id malunt, qui uxorem ad usum rei domesticæ ducunt potius, quā ad voluptatem. Et qui equos ad usum quæzunt, malunt domitos, quā indomitos. Quod si illa genuit priori marito, tu magni mali metu liberatus es, nē sterilem duxeris. *Morus* mihi sæpenumero narrare solet, se, si centum uxores esset ducturus, nullam ducturum esse virginem; nunc habet vetulam nimium vivacem; quæ si migrasset, potuisset ille opulentissimæ clarissimæque feminæ maritus esse. Hoc incommodi est, quod Episcopus nunquam esse poteris, nisi prius sis Monachus. Nactus & *Levinus* meus uxorem, verū ut neglectis amicorum monitis, ita parum feliciter. Res calidè peracta est magis, quā callidè. Noster *Hilarius Lugdunus* migravit cum uxore sua, sed nondum liquet quō. Quidam aiunt in *Italiam*. Non refert, ubicunque erit, *Hilarius* erit. Pro munusculo tuæ conjugis gratiam habeo maximam; libenter relaturus, si detur occasio. Scripsisti noctu, reclamante uxore. Hic risum non tenui. At *Montjoius*, omnibus pedissequis malè precantibus, solet post medium noctis venire ad lectum. Sætem ibi gustasti servitutem, sed illa juxta meritū postulat. Quod adhuc spiras *Galliam* amore studiorum, ubi sic popugeri *libi Curia* ut, ut illi turgescant illa, facillè impetrabis à Magistratu, ut menses aliquot agas *Aurelii*. Quod si Magistratus ille haberet aliquid negotiū, eadem operā studiis & illis servieris. Versor nunc in molestissimo pistrino *Proverbiorum*, quæ denud excuduntur. *Apophtegmatum* opus auximus duobus libris. Auximus & *Declarationes* nostras. *Colloquia* rursum efflagitantur, opus ut mihi vehementer invidiosum, ita typographis bene lucrosū. *Hieronymus* excuditur *Latetia*; vix credendis vigiliis à me recognitus. Itaque non vacarat accuratius scribere, quibus tunc volebas. Nonnihil etiam metuo captantis notam: verū eam notam tu dilues, qui huc perpuleris. Scis opinor *Lenne* esse factum Archiepiscopum *Eboracensem*. *Morus* magnis precibus à Rege impetrasse, ut Cancellarij munus liceret deponere. Fortasse metuebat invidiam repudiū, quod semper dissuasit. *Canuariensis* concessit in fata mense Augusto, ubi mihi periiit verè sacra anchora. *Alexander* geminā mirrā insignitus: Nam *Brundisius* & *Orestius* est. Apud *Cæsarem* agit legatum *Anglicum*. Amici mei decrescunt; inimici crescant. Scripsi, quibus volebas.

B Tu improbitatem excusa; ego excusabo cetera. Tibi cum dulcissima conjugē, parentibus ac sororibus precor omnia lata. Datum *Friburgi*, prid. Calend. Non. M. D. XXXII. Salutat te *Gilbertus* meus. Nam *Jacobum* obtusi *Sapientie*. Hic cum nova famula orsus fuerat miram comœdiam. Si dāxius potuisset inuicem cum illa, fecisset vacua dolia, serinia, denique totam domum. Recepta est *Margarita* suax, rapax, hibax, mendax, loquax.

G *Erasmus Roterodamus ornatissimo viro D. Petro Vulcanio, inclita Reipublica Brugensi à pensionibus S.*

Pro isto tuo candore verius, quā iudicio Epist. 61. de me, mi *Vulcani*, gratiam habeo plurimam; nec minorem, quod meas arumnas amicā consolatione mitigare studeat. Sic est ut scribis, hoc seculum

culam prodigiōse ingratum est. In altero quærenda merces. Amicorum alii moriuntur, alii mutant animum. *Christus* seipsum abnegare non potest. Istam fortunam tibi gratulor, nec minus isti Reip. quæ sibi virum tot dotibus instructum atque ornatum asciverit. Nam profiteor me civitati vestræ plurimum debere. *Carolus Bluntius* à tuo discessu mutavit stilum, *dominus* ex hic ti *Bluntius*. Aberat enim *dominus*. Sapiunt *Brugenses*, qui tibi compedes injicere cupiunt, utinam gratas & aureas. Precarer *Vulcanio Venerem*, ni me terreret Martis omen. Sed extra jocum, ubi contigerit te digna, quod opinor jam esse factum, non gravabimur epithalamium canere: nec est quod tu de proximo cogites. Non sum *Simonides*, præsertim erga doctos & candidos amicos. *Leonardus Casimirus* ipsius causâ semper amavi plurimum, idque me fecisse mutuo credo. Quare per *Quirinum* meum nihil scripserit, demiror. Vir est multis virtutibus perpolitus. Cupio scire, an fortuna meritis ipsius respondeat. Bene vale. *Friburgi*, Octava Paschæ, Anno M. D. XXXIII.

Erasmus Rot. meâ manu ex tempore.

Erasmus Roterdamus D. Conrado Goclenio S.

Epist. 62. Quo modo te saluto? *in v. baria*. Terret me omen exusti templi *Antwerpiæ*, si verus hoc rumor advolavit. *Joannes Dantiscus* Episcopus scribit oppidum, cujus erat dominus, & ubi habebat arcem, sic conflagrâsse, ut præter rudera & moenia nihil super sit. Antea conflagravit *Culmann purpuratus* illius. Narrantur diversis locis diversa ac prodigiōsa incendia. Hoc quid sibi velit, nescio; nisi quod quemadmodum olim *Africa*, ita nunc *Evangelium* hoc quotidie adfert aliquid novi. *Joannes Campensis* jam, ut opinor, reliquit *Poloniam*, per ambages visurus *Venetiam*, ut colloquatur cum *Judeo* quodam, cujus copiam illi promisit *Alexander*, qui nunc *Venetia* planè vivit *Epicuræum*, non sine dignitate tamen. *Campensis* mentionem feci in proximis ad *Dantiscum* literis honorificam. Eo nomine mihi gratias agit ingentes, non dissimulans se suspicatum me implacabili in illum odio teneri, quod toto quinquennio nunquam jufferim illum salvere. Hic risi satis, quum de odio in illum ne somniarim quidem unquam. Sentio *Parisiis* esse sodalitiū *Germanorum*, cui præsidet *Carinus*, declamans quàm atrocia commissa mihi condonarit ob *Christum*. Est illic *Griuterius Andracus*, è cujus literis intelligo *Paschasium* frequenter ad ipsum scribere. Tibi prudens non est opus monitore. Obnoct te tandem, si frequenter ad illos scripseris.

Melanchthon vocatus est in *Poloniam*. Id ad me scripsit Episcopus *Ploensis*, qui eum vocavit. Et ipso *Melanchthon* in Commentario Epistolæ ad *Romanos*, & in privatis ad me literis, satis declarat se suorum pigere: Sub finem mensis Septembris accepi literas *Delfi*, mense Maio scriptas in *Hispania*, unâ cum literis *Jacobi Vergara*. Uterque promittunt pecuniam ab Archiepiscopo *Tolano*. Neuter tamen summam exprimit. Ad me ne umbra quidem pecuniæ pervenit. *Quirinus* famulo, quum isthic esset, nihil dixit *Delfi*, nec per eum scripsit verbum. Imò ablegavit, pollicitus se per proprium famulum missurum literas

A ad te. Hic succurrit illud è *tragedia* *tristis* *propheta* *daquior*. Quæ per *Levinum* scripsi, puto tibi bonâ fide esse reddita. Redeundi propositum non deposui. Qui rumor sparsus est, secus quàm volebam. Facile sentiuntur animi quorundam. *Doleo* Collegium istud tam citò frigesce, & peritutum video, nisi *Præsidis* & *Exequutorum* cura vigilet, ut *Professorum* adsit diligentia. *Campensis* abest. Tu litigas, quamquam coelebs. *Rescimus* varias personas sustinet. Hæc scripsi per *Vigilum*, qui mihi apud te prolixæ epistolæ instar erit. Vale, *Friburgi* VII. die Novembr. millesimo quingentesimo trigesimo tertio.

Erasmus Rot. ornatissimo viro Domino Joanni Cholero, Præposito Curienti S. P.

Duas eodem die & per eundem ab te epistolas *Epist. 63.* Dacepi, quarum altera scripta est decimo Januarii, altera Calendis Februarii. Ad utramque respondeo, & paucis, & alienâ manu, nam dextram jamdudum totam occupat chiragra, sic ut ne chartam aut calamum possim tenere manu. Quod scribis meam *Concordiam Romæ*, Cardinalibus quibusdam displicuisse, demiror sinistra quorundam hominum judicia. Sed ut videtur, illis decretum est, hoc publicum orbis malum suis remediis curare. Ego autem sperabam autoritate Synodi rem minoribus incommodis posse sanari. Ad hoc meum libellus videbatur satis appositus. Quid *Lutherus* scripserit in *Missas*, nescio: nam audio illius libellum ante meum prodixisse: quod si contumeliōse tractat *Missam*, qui potuit ex meo libello sumere ansam, quum ille nullum articulum tractet aut diligentius aut reverentius, quàm de *Missâ*? Sed hæc fatalia sunt, nec dubito quin *Anti-Ciceronius*, de quo scribis, plurimum habeat veneni. *Stronica* perit, sed illi successurus videtur *Sepulveda*, *Alberti Pii* alumnus, & *Stronica* sodalis, *Hispanorum* omnium gloriosissimus, cujus libellum in me opinor te vidisse, insigniter stultum & contumeliōsum. *Itali* quum insanunt, insanunt luculenter. *Augustinus Eugubinus* respondet epistolæ meæ, sed furiosè & indoctè. Equidem putabam me cum homine philosopho rem habere. *Nausæam* unico tantum colloquio & aliquot epistolis novi: Is de offensis *Romanis* meæ *Concordia* pertulit in aulam *Ferdinandi*, ut conjicio ex epistola *Joannis Fabri*, Episcopi *Vienensis*. Demiror autem, quæ negotia cōmiserit illi Cardinali *Tridentinus*, quum quantum ego possum ex libris & epistolis ipsius cognoscere, non admodum præcellit sapientiâ. Nam priusquam vocaretur ad aulam regiam, per literas à me petiit, ut aliquod opus dicarem Cardinali, & in præfatione testarer neminem esse, cui negotia ardua rectius committerentur. Videtur tamen nostri studiosus. Video res Principum ac Regum supparatas, si vera narrant de Comite *Mirandulano* cum liberis in *Italia* necato; de arce *Mediolanensi* Gallorum infidiis impetrata, de *Vayvoda* contra sedus multa moliente, de classe *Turcorum* à *Venetorum* triremibus per ignorantiam malè vexata, præter ea quæ literis in tuis commemoras, *Latetia* terribili edicto proposito savitur in *Lutheranos*, aliquot in carcerem conjectis, nonnulli metu profugis, quorum de numero quidam suspicantur esse filium *Copi*, qui nunc agit *Basilea*, quum esset Rector *Academiz Parisensis*. Hoc an verum sit; (Nnnn 3 nescio;

nescio ; sed *Basilea* esse certum est, nam ad *Berolum* scripsit à *Basilea*. *Bodda* cum collegis suis revocatus est, ac triumphat serio. Ante menses aliquot hic rumor fuit, aliquot certas lucubrationes meas *Parisiis* fuisse veritas distrahi autoritate cum Theologorum, tum Senatûs : sed hoc mihi non sit verisimile, neque quisquam amicorum tale quiddam ad me perscripserit. Regnum *Franciscanorum* floret sub hoc *Cæsare*. De me quid sit futurum, Dominus viderit ; nihil enim nunc curæ est, nisi ut synceram conscientiam præstem *Christo*, brevi hinc migraturus. *Roma* est quidam *Franciscanus*, nomine *Nic. Herborn*, amplissimæ ditionis, quippe commissarius *Cismontanus*. Is *Antuerpiæ* emisit librum *Sermonum Quadragesimalium*, quasi eos habuerit apud populum, quum scribat *Latine*, nec in his quicquam sit populare, tantum autem ineptiarum, ut nullus populus laturus fuerit talis debilerantem. In eo libro nulla mica est nec ingenii, nec facundiz, nec ullius eruditionis, ac ne piz quidem mentis ullum vestigium. Videtur in hoc tantum ea coacervasse, ut sub religioso titulo haberet occasionem offundendi sua venena. Ex officina miserunt ad me tres pagellas, in specimen gustumque magnifici operis. In una, præter alia convitia, hæc scribit : *Lutherus magnam Ecclesiæ partem ad se traxit ; nonnullam Zuinglius & Oecolampadius ; maximam Erasmus*. Et addit, *bonum esset, si natus non fuisset homo ille*. In altera vocat *Lutherum, Zuinglium, & Oecolampadium* milites *Palati*, qui crucifixerunt *Christum*, me illis annumerans ; addens, me eodem ipiritu, eodemque consilio scripsisse, quo scripserunt illi ; nihil interesse, nisi quod ego jocor, illi rem serio agant. Adjicit dictum de Monachorum dictis melioribus, me posuisse ova, *Lutherum & ceteros exclusisse pullos*. Nec dubito, quin totum opus ejusmodi flosculis respertum sit. Scribunt amici synceriores, hoc genus animantium nihil non posse in aula *Cæsaris*. *Maria* nihil aliud est, quam alumna nostræ patriæ. *Montegnius*, qui plurimum valet, totus est à *Franciscanis*. Card. *Leodiensis*, anceps & amicus : acerrimus inimicus, si quid offendantur. Archiepiscopus *Panormitanus* *Christophorus* est, præterea nihil. Quod si tumultus oriantur in *Germania*, ego hic pulchrè sedeo inter sacrum & saxum. Sed de me non admodum sum sollicitus, ego enim jam propemodum in portu navigo. Si licebit isthic commodum commorari, etiam mutata religione, non suaserim migrationem. De *Fuggero* ex animo doleo, quod ipse sibi plus nocet, quam fortuna aut inimici. Debat animum erigere in hac rerum tempestate, spe fortunæ melioris. Equidem libens adhortaret hominem, sed quum non novi morbi circumstantias, periculum esset, ne, ut imperitus chirurgus, vulnus sinistra curatione magis acerbarem. Rogas, ut per hunc nuntium referam, verum qui duas epistolas reddiderit, ferebatur se non eas accepisse *Augusta*, sed alicubi in propinquo. Puto in hoc oppido. Ex *Anglia* nihil omnino affertur novi : ne ex *Brabantia* quidem, nisi quod rumor est nimis verus, summum ibi templum magna ex parte conflagrasse. Si quid hucce mundinis novarum rerum afferetur, faciam te participem. De valetudine mea utinam possem lætiora scribere, adeo crebro me repetit hæc sive podagra, sive chiragra, sive panagra, omnes tentans artus, & aliunde aliò migrans, ubi satis priorem

A locum excarnificavit, dolor intolerabilis durat, fere quatrimum ; deinde tumore oborto, sit ali- quantum mitior, sed more ductum, qui multas ar- ces occupant, relicto præsidio occupat aliud mem- brum, ibi de integro sæviens, rursus inde aliud læ- vissimâ occasione vel redit, vel incrudescit. Nè le- vem quidem contactum patitur, ut dicas magyrum esse, quam *Græcorum* Proverbia vetant moveri. Vereor autem, nè tam crebris cruciatibus hoc se- nile corpusculum, ac tot malis tortum, non diu sufficiat. *Quirinus* meus, de quo quæris, hic vivit, auditor *Zasii*, pulchrè vestitus pecuniis *Britannicis*, habet suos consiliarios, de quo aliàs per otium plura, quæ partim ridebis. Hæc ad primam tuam epistolam, *Calend. Febr.* scriptam.

Venio ad alteram prius scriptam, sed eodem die redditam. In literis ad *Paugartnerum* nullam facio mentionem epistolæ, quæ illius laudes præ- dico ; tamen mitto librum *De preparatione ad mor- tem*. Civilis enim arbitror, ut se laudatum ex te cognoscat potius, quam ex me. Quoniam autem significas te languere desiderio ejus libri, statim a- mandavi hunc puerum meum suapte sponte pro- pensum ad iter, nè tu desiderio moriaris. Tantum vereor, nè dicas tibi pro thesauro repertos carbo- nes. Novi *Paugartneri* benignitatem semper pa- ratam, tamen curabis, nè huic puero præter literas aut familia aliquid committatur, nisi fortè vellet uno aureolo augere viaticum. Nam quemadmo- dum apud me non diu fuit, ita non videtur diu mansurus. Si Episcopus adest *Augusta*, cura ut re- cipiat ea, quæ per hunc mitto ; si jam concessit *Dillingam*, jube puero, ut illac faciat iter rediens ; si obambulat per varias arces, tu recipe à puero o- mnia, & cura ut primo quoque tempore ad eum perferantur. Idem si fortè *Paugartner* abest lon- gius, non est opus ut eum sequatur puer, sed per *Christophorum Geringum* famulum illius ad eum perferantur. Multi negant hoc malum esse poda- gram, sed sui generis esse morbum, quem vulgò *Souch* appellant. Eo dicuntur multi hic laborare. Doleo tibi mecum tam multa mala esse commu- nia. Verum sic est, non minima felicitatis pars ho- mini fides & aptus famulus. Fatale est, mundus impletur sceleratis hominibus sub Evangelii titu- lo : Et ego præter hunc duos famulos receperam, sed maturè me ab illis absolvi. Curabis, nè libel- lus isthic excudatur, nè ea res fraudi sit *Frobenio*. Spero fore, ut hic puer mihi læta referat de tua va- letudine. Amicos, si qui isthic residant, meo no- mine saluta. Si dextra manus fuerit reddita, scri- bam ad te copiosius. Vale. Datum *Friburgi Bris- gæ* XIX. die Februarii, Anno à *Christo* nato, M. D. XXXIII.

Erasmus Rot. tunc voce
propria, manu aliena.

*Erasmus Roterodamus eruditissimo viro
Cornelio Graphæo S. D.*

G *Amianus* exhilarat me, nuntiatus te & animo *Epist. 64.*
& corpore melius habere, atque etiam fortu- nam esse commodiorem. Me discruciat novum malum podagra, seu panagra verius. Adeo per- tentat omnes artus, aliunde aliò migrans, ut vix nunquam detur respirare. Negant esse podagram, sed sui generis esse malum, quo tunc hic laborent complures. Vulgò *Souch* appellat. Tot cruciatibus,
rot

tot modis fractum senile corpusculum non poterit diu esse par. Maxime opus esset aliquo fideli famulo nostrate: nam *Germani*, sicut *Poeta*, *videtur ymo*. Mallem proveciorem, quam adolescentem: eruditionem nihil moror, modò sciatur *Latini*, & scribat utraque: dein nulli morbo sit obnoxius, scabiei aut comitali. Non superstitiosum ferre possum: addictos sectis non fero. Dabitur salarium quantum tu prescripseris, viginti aut viginti quatuor floreni *Carolei* in singulos annos. Pro vestitu hinc, ut ex liberalitate spontanea aliquid accedat, in ipso situm erit. Quod si mihi aliquid acciderit humanitas, efficiam, ut non male collocarit officia sua. Veniat sumptu meo, & si illi forsitan displicebunt omnia, remittetur sumptu meo. Hac de re poteris communicare cum *Scheto*. *Damianus* videtur, recusato officio, quod *Rex* offert, ad nos reversurus. Spero illum prudenti usum consilio. Tu cura valetudinem tuam, cui cum uxore & liberis precor omnia laeta. Datum *Friburgi* III. Idus Martias, Anno à Virginis partu M. D. XXXIV.

Erasmus Rot. clarissimo Juvenci Damiano à Goës Lusitano S. P.

Epist. 65. **P**randenti oblatae sunt tuae literae, vir amicissime. Mox à prandio scripsi præter solitum, properante nuncio. Quod tam magnifica reliqueris, precor ut sit felix faustumque. Ego totus sum tuus. Valetudo est afflicta, cui servire egor. Tradam tibi partem domus satis elegantem ac semotam, ubi vivas vitam *Anachoriticam*. Quod si mea non placebit, *Comites à Remsburg* fecerunt partem domus vacuum, in qua prius habitavi. Habebis *Erasmum* paratum ad omnia. De vestibus non magni refert, isthic novae an hic. Cetera coram. Vale vir amicissime. *Friburgi*, XI. die April. M. D. XXXIV. Bibemus de poculo tuo, quod perindie adveheretur.

Quandocunque venies, invenies paratum locum. Opinor, te nolle alere equos. Stabulum habemus elegans, sed occupatum. Etiam atque etiam vale.

Erasmus Roterodamus Nobili Viro D. Damiano à Goës Lusitano S. P.

Epist. 66. **D**oleo tibi istud iter parum ex animi sententia succedere. Tua causa nihil non alacriter facurus est *Erasmus*. Scio, quid tibi debeam. Si tuus *Mathaeus* caret contagiosa scabie *Gallica*, à qua ego semper non secus atque à morte abhorui, tota haec domus illi serviet: sin secus, nec illi expedierit hic esse, nisi haberet famulum proprium. Melius fuerit, ut donec convalescat sit apud chirurgum. Non finam illum egere pecuniâ. Utrunque fuerit, dabitur opera ut bene curetur. Has duas epistolas ad me misit *Thomas Blaurernus*, quem salutabis *Constantia*, si istuc appuleris. Est vir probus, & unus è senatu. Quod literæ diu haeserunt in itinere, in causa fuit is, cui *Melancthon* eas commisit. Ad me venerunt XXII. die Augusti, quum tu quadriduo ante discessisses. Voluerunt per manus multorum fortassis resignare, ut sit. Mihi reddidit hinc per publicum nuncium *Schapphusionsem*. De domo paranda *Patavi*, nemo tibi melius consulat, quam *Anselmus Ephori-*

A nus, & fortassis non gravabitur tecum ire *Patavium*. *Bonomia* roga, num vivat *Paulus Bombasius*. Consultissimum est, ut de sectis neque bene neque male loquaris, quasi ista non cures neque intelligas. Variæ sunt hominum simulationes. Nec multum erit in rem tuam, si crebrae epistolae inter *Melancthonem* aut *Grynæum* & te commeent. Bene vale patrone & amice incomparabilis. Postridie *Bartholomæi*.

B *Erasmus Rot. nobilissimo viro D. Damiano à Goës Lusitano S. P.*

A Ccepi tres epistolas tuas per *Lucam Rgmt*. *Epist. 67.* *An*, quod tamen ignoraturus eram, nisi tu significasses. Quid actum sit de ceteris epistolis, quas tibi commendaram abeundi, non liquidò novi. *Borxam* accepit suam. Sed an *Jo. Comes* primus & *Alciatus* acceperit suas, nescio. Miror è *Lusitania* nihil venire responsi. Nescio an expediat *Lazarum* grandævum magnæque autoritatis onerare domesticis professionibus. Magis conveniret tibi juvenis, qui te domi exerceret, tuæque scripta corrigeret. Debes honorare studia, ut illa vicissim honorent te. In *Italia* turpe non est etiam canos audire publice profrentes. Si mihi capitalis esses inimicus, non potes quicquam facere inimicus, quam si schedas, quas uni tibi notavi, patiaris excudi. Quare cura ne fiat, magno mei nominis dedecore. *Petro Bembo* salutem plurimam, cui profectò te charum esse gaudeo. A Natali Domini gravissimè decumbo, nec per coeli inclementiam possum respirare. Hæc ægrè scripsi in lecto semivivus. *Friburgi* undecimo die Januarii.

Erasmus Roterodamus doctissimo ac ornatissimo patri D. Petro Curcio, Rhetori in Academia Romana clarissimo, amico singulari S. P.

Cum reverendissimus in *Christo* Pater & Dominus D. *Mathaeus T. T. S. Angelus* Cardinalis *Roma* in *Germaniam* revertisset, nihil mihi prius fuit, quam ut ex suis familiaribus, inter quos nonnulli sunt, quibuscum & recentos salis modios, ut est in proverbio, consumpsi intelligerem, quidnam bonæ spei de componendis dissidiis, & resarcienda concordia *Christiana* afferrent, eamque ob causam ad quærendum præstantissimum mihi charissimum illius aule Principem virum literas è vestigio dedi, ut mihi hunc scrupulum eximeret: eram enim inter sacrum & saxum, quod aiunt, dum spe ac metu huc illucque jactarer, constitutus; verebaturque, ne causa publica in privatis affectibus omnino deferretur. Qui cum primum epistolam aperuisset, & maxime meam jam diu suis oculis familiarem agnovisset, ad Cardinalem statim accurrat, nunciaturque literas esse ab *Erasmo*. Quo audito Cardinalis suaviter subridens, Egregie, inquit, nobiscum, quod *Erasmus* literis suis invitat, nam annus mihi esse videtur, ex quo me apicem quidem ab eo literarum contexi. Quid multis? recitari eas jussit, & sub finem earum magna mea cum laude, quod de pacando religionis statu sollicitus essem, planè regia & tali Principe digna verba in frequentissimo illius aule theatro protulit, nihil se usquam habere, quod doctorum

doctorum virorum proprium esse nolit; multaque alia de me adjunxit, quæ molestiæ causâ prudens omitto. Sed unum tamen hoc præterire non possum, quod aureum poculum artificiosissime cælatur, quod tum congerionibus suis fortè ostentabat, transmitti ad me, veluti *munus* animi erga me sui, voluerit, ut declararet gratam sibi fuisse sollicitudinem meam. Quo ego profectò ita fui ob *Phidiam* planè artificium delectatus, ut professus sim inter doctissimos & scitissimos compotatores meos, qui tum aderant, inter quos fuit D. *Rhenanus*, & *Henricus Glareanus*; Hic Poetica, quæ bibax esse solet, ille Historiæ deditur, me non alio poculo vel pharmacum adversus calculum, vel ad extinguendam sitim liptorem sumptum esse. Nam operculum, quod paulò infra crepidinem *Æsculapius* tornatilem habebat, medicinæ propinandæ fabrefactum, datâ operâ videbatur: Cyathus ipse non mediocri capacitatis, *oxynteras* circum habebat Satyros, & in eorum medio *Bacchus* ebriosolum, tantâ (ita me Deus amet) elegantia, ut jam *Praxistelis* opera mihi sordere perfacile possint. Sed hæc præter rem. Perlectis literis meis, responderi mihi iussit, *Paulum* III. Pont. Max. ab ipsa statim electione pollicitum esse sibi, & Reverendissimo in Christo patri & Domino D. *Bernardo* Cardinali *Tridentino*, Concilium se congregaturum, ut infinita malorum examina apud *Germanos* funditus extirpentur & eradicentur. Reliquum esse, ut ipsi homines eruditos & cordatos passim in *Germania* cohortentur, ut Religioni ferre suppetias velint. E quibus plusquam monogrammatum amplissimus Præsul me primum nominare decrevit. Sed tamen committere non voluit, quin me de nonnullorum impudentia, de quibus *Roma* intellexerat, admoneret, qui *Themidis* dentibus famam meam arroderent & lacerarent. Idque eo consilio fecit prudentissimus & hoc prope factio illustrissimus Princeps, ut labes mihi aspersa prius abstergerem, quam huic studio me præpararem. Equidem non ignorabam *Roma* esse, qui nomen meum sugillarent; sed tamen qui mihi tam manifestam calumniam impingeret, quàm à te fieri audiebam, hominem esse natum nè nunc somnizare quidem potui. Ajunt enim te detorquere, nescio quam vocolam impressorum incuriâ depravatam, ad meam ignominiam, adeoque fulmina quardam orationum scribere, & miscellam *Erasmum* in sacerrimis studiis defudantem ita traducere, ut nunc omnia fora, omnia templa, omnia compita, omnia convivia, nihil aliud crepent, quàm sacrilegum *Erasmum*, & sexcentis tauris *Phalaridis* dignum. Quo audito mirari principio, deinde obstupescere, postremò etiam obstipescere ceppi, quid te induxerit, ut mihi non aliâ ratione, quàm injuriâ notus esse velis, nomen enim tuum alioqui nunquam audieram. Age, mi *Patre*, te oro obtestorque per viscera Christi, cogitemus quanto in discrimine versemur, quot hæresum diluvia, quot bellorum tumultus, quot dissidiorum incendia *Christianum* orbem inundent. Missas faciamus hæc tam insignes calumnias, cujusmodi multas objicere etiam diligentissimis & sanctissimis Doctoribus possis. Nam, ut tandem ad rem veniamus, quid obsecro flagitii commisi, quod *Attalum* cœci imbellem notaverim, quem *Hecatem* in *Dionysium* ἀπίστου & δυνάτω appellat? An

A mihi dependendum est; quod typographorum ignavia commisit? At si non eram ego in *Anticyram* relegendus perpetuò, qui bellicosissimæ omnium nationum *Italiae* auferre hanc gloriam conarer; certè nominis mei oblitus esse videri possem, si *Latinorum* *Græcorumque* hominum scripta omnia *Italia* laudibus amplissimis scatere non meminissem: præcipuè verò his, quæ ad literarum & militiæ gloriam spectant. Verùm adeo nullam in me suspensionem inferendæ injuriæ extare nunc, aut extitisse unquam testis est mihi animus meus, cum haud rectè meminerim, ubi de *Attalis* ista scriptis meis prodiderim, neque erant id unquam animadversurus, nisi amanuensis meus recordatus fuisset in Proverbio *Miconius calvus*, tale quippiam esse, ubi statim deprehendi formularios, quibus non satis familiare erat *Attalorum* nomen, ex eo *Italum* fecisse. Atque utinam mihi non quotidie hujusmodi tragediæ excitarentur! Nuper enim cum inter imprimendam excusores aliquot conquesti fuissent me sibi xenia nondum persolvisse, exortus est inter eos quidam cæteris violentior, qui profiteretur se pœnas à me exacturum, ni darem: atque id profectò veterator tam egregiè effecit, ut aureis nummis trecentis redimere eam ignominiam voluissem. Cum enim in *Vidua* mea, quam Serenissimæ *Hungariae* Reginae dedicaveram, ad laudem cujusdam sanctissimæ formiæ inter alia liberalitatem illius in pauperes referrem, hæc verba subjunxi: *Atque mente illâ usam eam semper fuisse, quæ talem famulam decorat.* Unde scelestus ille animadverrens sibi vindictæ occasionem oblatam esse, ex mente illa mentula fecit. Itaque volumina mille fuere impressa. Quid igitur mirum, si istorum hominum quispiam vel per errorem, vel sciens volensque sefellert? Hoc profectò constat in archetypo meo *Attalum* scriptum esse. Sed, nescio quo fato, his jam hæc vox magnos mihi tumultus peperit. Reprehensum enim à *Levanensibus* Theologis in me fuit, quod *Alter*. 15. ex *Italia* mutarim ad fidem *Græcorum* codicum *Attalia*; atque ob eam causam me prope impium esse proclamabant, quod negarem *Paulum* unquam in *Italiam* venisse, quasi verò non tota ferè Apostolorum historia id pertractet. Nunc verò rursus, quod librarii *Attalum* in *Italum* commutarent, me omnino inficio, novum à te mihi bellum indicitur, adeoque *damus* & ut aiunt, *ἀλάμ*. Vix arbitror usquam aliàs calamitosissimam *Atem* infestior em mihi sese exhibuisse, quàm in *Attalus* cognata sibi voce, vel ipso etiam sono metuenda. Cæterum, charissime frater, admonitum te velim, nè vel tuo ipsius judicio, vel instinctu aliorum te ipsum in hujusmodi præcipitia abjiceres, in quibus prope semper plus inest incommodi, quàm gloriæ; si hæc viâ aggrediaris aucupandæ gloriolæ rationem, nihil efficies aliud, quàm ut totum te deridendum propines aliis. Respondere debes tuis, qui nomini tuo isthic officiant conanturque tenebras offundere. Comperi enim postea te *Archilochum* habere, quem in nomen tuum proprio rabies arnavit *Iambe*. In eo tu conciendo olei plus debes consumere, quàm in appetendo *Erasmo*, qui jam deponamus senex tot exarctatis molestiis, nihil aliud est, quàm asinus non omnino iners inter simias. Illi rursus, qui mihi insultant, canes videntur esse in præsepi, qui alimenta à feno invidis latratibus abigunt, quo ipsi non

non vescentur. Quod si cognovero, quod equidem non spero, te vel tantillum contra me publicare, experieris (ni fallor) *Erasmus*, jam LXX. annos natum, neque edentulum esse omnino, neque exanguem. Si verò modestus (ut spero) fueris, tibi gratias quoque sum habiturus, qui me librariorum ignavia commonefeceris. Sunt enim *Chilias* meae auctae multis decuriis, quae tamen ad centuriam non perveniunt, revocatae sub prelo, ubi literulas has mutari curabo, quae mihi, ni maturè pervenissem, magnae tempestatis causa futurae fuissent. Quod reliquum est, dare operam debemus, ne bonae literae apud imperitos male audiant propter inanes digladiationes, quae tandem, nisi dimicare in frivolis rebus desierimus, non modò putribus ovis à plebe promiscua dirimentur, sed etiam cathenis, quibus vesaniam nostram coerceant. Deus Opt. Max. facit, ut submittis animis nostris suscipere illius gratiam possimus, cuius praesidio nefarios Ecclesiae hostes prosternere valeamus. Vale, & nomine meo *Gonsium Sepulveda*, & *Augustinum Eugubinum*, viros insignes, cohortare, ut studiis tuis labefactis rebus succurrere potius velint, quam *Pantalobi* esse. Datum *Friburgi Brisgae*, quinto Idus Januarias, M. D. XXXV.

Mitto amicis aliquot meis urbanis unum atque alterum hujus epistolae exemplum, ut alienati à me accusatione tua, eò celerius atque facilius fiant de innocentia mea certiores.

*Erasmus Rot. clarissimo D. Damiano
à Goës Lusitano S. P.*

Epist. 69. **U**tinam in rem tuam esset, *Damiane* charissime, his adibus vel nunc tuo uti arbitrio. Nonquam mihi visae sunt neque tutiores, neque ornatiores, quam te hospite. Saepius tamen scripsi quam semel, sed non semper perfertur quod traditur. Negotiatores gravatè recipiunt literas studiosorum. *Luca Remo* gratias egi, & ille pollicetur operam suam prolixè. Non dubitabam, an tu bonà fide commisisses literas meas famulo tuo, sed an ille omnes reddidisset dubitabam, & adhuc subdubito. Scripsi per eum ad *Scherum* & *Menbovium*. Nullo vestigio deprehendere possum, eas esse redditas. **L**usitania nihil ad te redire valde miror. Mea valetudo semper vergit in pejus. Animus meditatur ex hoc misero domicilio emigrare; quod utinam fiat favente Christo! Aliquot amici nos praecesserunt in *Brabantia*; *Vindolus* egregiè doctus, *Martinus Davidis* hospes quondam meus, *Bruxelle*; *Petrus Aegidius Antwerpiae*, & *Franciscus Delfus*; hic *Borzenon*: perierunt & senes aliquot mense Aprili. Multae gravidae abortierunt. Ego graviter discruciatum sum, ita ut jam vultures aliquot excitarem. Arbitror vertiginem tuam jam abisse. A lectione temperandum est. Multum discitur literatis confabulationibus. De schedis supprimendis, habeo gratum, & ut pertendas rogo. *Sigismundus Gelvius* tuo nomini dicavit *Annotationes in Plinium* jam terribè ab ipso castigatum. Sed mirè imposuit illi codex manu descriptus, in quo sciols aliquis è suo capite mutavit quicquid libuit, & quodam modo novum *Plinium* nobis dedit. Admonui, ne fideret illi exemplari, sed auditus non sum. *Hermolani* non ausus est mutare lectionem *Plinianam*.

A *Galenus* se putat rem mirificam praestitisse, ego censeo crimen esse inextinguibile. *Ecclesiastes* meus jam excuditur, nondum dedolatus, sed quum flagitaretur; hoc malui, quam posthumum esse partum, non ignarus quàm fide tractentur opera defunctorum. Libris quatuor absolvetur. *Itali* passim in me debacchantur maledicis libellis. *Rome* excusa est *Defensio Italiae adversus Erasmus*, dicto *Paulo III.* Rixa nata è duobus verbis meis non intellectis. Ea sunt in proverbio, *Maximus calvus*. Veluti si quis *Scytham* dicat eruditum, *Italum* bellacum. Hoc interpretatur, quasi notarium *Italos* quod sint imbelles, quum his verbis *Italia* laudata sit, non vituperata. *Edera, bibere, loqui*, verba sunt media, *edacem, bibacem ac loquacem* esse, sonant in vitium. Ita *bellacum* esse, non est laudis, sed vituperii. *Scytha* ob barbariem & naturae immanitatem contemnitur omnes disciplinas liberales, ad arma tantum intenti. *Itali* colunt philosophiam, disciplinas, & eloquentiam, quae pacis alumnæ sunt, *Scytharum* ex diametro dissimiles. Vides egregiam apologiae materiam. Prodiit & alius libellus cui titulus, *Cicero relegatus*, & *Cicero ab exilio revocatus*, qui tamen me non magnopere petit. In eo *Cicero* odiosissime laceratur, frigidè defenditur. Et alius paratus, cui titulus, *Bellum civile inter Ciceronianos & Erasmos*, quasi ego sim hostis *Ciceronis*. Aiunt & *Doletum* quendam in me scribere. Mimitatur nescio quid & *Julius Scalliger*. Sunt aliquot juvenes malè feriat qui conspirant in *Italia* & *Ciceronis* hostem. Nec desunt artifices, qui instigant partim odio mei, partim ut aliena fruantur infamia. *Rome* sparserunt epistolam, quasi à me scriptam, plenam jocos scurrilibus. *Augustini Eugubini* monachales nuntias arbitror te vidisse. Ego ista nec lego. *Lutherus* jam nihil edit, in quo non perstringit *Erasmus* papistam & Christi adversarium. Homo simpliciter furit, concepitque parricidiale odium. Salutem dixi quibus jusseras, excepto *Bero*, qui *Rome* agit: cuius reditum expectamus hoc mense. De *Bombarda* scribet ipse *Gilbertus*. Mihi si vivere velim in totum abstinendum est à scribendo, imò à studiis omnibus. Quanquam mihi sanè non videtur vità, vivere sine commercio studiorum & in assiduis cruciatibus. Sed Dominus est, in cuius manu sumus omnes. Ex literis *Beri* cognovi te iustare *Italiam*. Cupio te quàm prosperrimè valere, *Damiane* charissime. *Friburgi*, XXI. die Maii, Anno M. D. XXXV.

De *Plinio* depravato ideo admonui, ne lines eum autorem edi rursus ad hoc exemplar: alioqui bene volo *Galenus*, ut promeretur.

Erasmus Rot. me à manu.

Erasmus Rot. M. Conrado Goclenio S. P.

B *Alibasar Austriacus* tuus discipulus affirmat *Epist. 70.* *Bis* proprium famulum missurum *Leonium*; ei commisi literas ad te, & ad *Iodocum Sasbontum*, apertas, ut, si videtur, cures ad illum perferendas. Illud ne te sapiat, *Cominius* nihilo esse synceriorum *Hagii* furioso. Quicquid veneni hauserat ex *Alardo*, in furorem huius effudit, aspis viperæ. Idem fecit *seurez Polyphemo*. Miror unde aut quò *Cominius*, quum isthac faceret iter. *Hagii* colloquio & *Quirinus Talo* infectus est, & vicissim sumus virus

virtus in hujus finem effodit. Nihil enim reticuit *Hagius*, nec posset. Suspicio quod & *Gandavi* *Carolus Mtenhovius* alienarit. Nihil enim scribit, solitus crebro me literis appellare. *Delphus* nihil ad me scripsit, nec puto illum esse sincero in me animo. Quemadmodum nec *Morillonum*. Ex quo repetit *Hispanias*, verbum ad me non scripsit. Hic paulò melius habeo. Itaque fortassis hybernabo, proximo vere, volente Deo, *Burgundiam* vicinam petiturus. Quod tibi narravit *Theobaldus* de pensionibus per *Bodillam* ad me missis, puta *inquinat* id. Mitto epistolam ad *Sasbontum* apertam, ut, si videtur, illi transmittas. Bene vale.

Placet *Lambertus*, quem misisti, jam alterum eram nactus *Antverpiensem*. Tres habeo, donec *Gilbertus* abeat, jam factus Canonicus. Cum neutro famulorum novorum pactus sum. Si opus eo quem commendas, significabo. Pro officio tuo habeo gratiam. Est *Friburgi* quidam fucatus amicus, per quem non licuit nec famulam nec famulum habere frugi. Ejus nomen tibi prodam aliàs, ut caveas. Nam post Nundinas fortè mittam proprium nuncium. *Alexander* denuò emisit librum furiosum sub nomine *Dolet*: quo & *Morus*, quem acceperat esse in carcere, ulciscitur; & *Villeneuve* autem mendicum mortuum, facit imperiolem. *Morus* timidè loquentem. *Furia* *Roma* subordinavit *Cursum*, qui scripsit in me. Excuditur nescio quid *Mediolani*. *Romanenses* velim nolim pertendant me censu onerare, quo mox fiam Cardinalis. Nam id seriò fuit agitur. Pontifex est mirè propensus in me, & sex Cardinales cum oratore *Lusitania* sedulo moluntur. At ego scripsi, me nec sacerdotia, nec pensiones recepturum. Breve Pontificis ad te mitto. Iterum vale. Postridie Calend. Septemb. Anno M. D. XXXV.

Saluta *Rescium*, & *Hebrae* linguarum Professore. *Balthasar* à *Khieveringe* tuus discipulus apud me fuit. Vilis est juvenis perhumatus, ac bene *Latine*, tuque amantissimus.

Erasmus Rot. nobili cum primis & omni-virtutum genere perpolito viro D. Damiano à Goës Lusitano S. P.

Epist. 71. Ultra mensem jam perpetuò lecto sum affixus, cruciatus vix credibili. certè intolerabili. Nec spes est recreandæ valetudinis ejus, oburgentem hyemem. Non horreo mortem, sed opto magis, si Domino placeam. Ad vetus malum, quod ex intervallis solet recurrere, accessit exulceratio extremæ spinæ, cui cogor incumbere, sive jaceam, sive sedeam. Huic crudelissimo dolori nullum est remedium, quod oporteat ipsi vulneri semper incumbere. Utinam cruciatus sint tolerabiles, sed Dominus est, hic fecit atque urat, modò pareat in aeternum.

Erasmus Roterodamus nobili viro Damiano à Goës Lusitano S. P.

Epist. 72. A Mice magne, Scheda addita literis meis supeditabit causam justiore, quàm vellemus, quàm me excuset egregiis illis literarum heroibus *Bembo*, *Bonamico*, & *Calio*, quos ego toto pectore suspicio venerorque. Epistolam tuam accepi per *Lucam Remum*, sed seriùs XV. die Decembris:

A non ipsius culpâ, sed muncii. De *Rensendo*, non possum satis mirari. Valeat ille tam rusticè ingratus. *Ecclesiastes* jam opinor isthic prostat. Excusa sunt duo millia voluminum & sexcenta. Nunc denuò excusus est minore formâ. De Commentariis *Jacobi Sadoleti*, mihi tale quiddam præfigebat animus. Admonui illum literis, quatenus licuit tantum admonere Præsulem. Insumpsit in hoc opus immensos labores. Audio nec à *Sorbonicis* probari. *Gelenio*, viro bono ac docto, optârîm fortunam aliquanto commodiorem. Divitiarum vix optârîm. Nunc penia adigit illum ad honestos labores. Adoleicens, quem mihi commendas, nondum me adiit: curabo, ut accipiat epistolam suam. *Gilbertus* me reliquit, jam Canonicus. Cantabit missam. *Ædes* vendidi ac suppellectilem distraxi, non magno lucro meo, nec tamen prorsus infelicitè. *Italici* non intelligo, sed curabo vertendum, quod vertit *Palus*. Mitto vicissim historiam bonæ fidei; in qua qui ex *Anglia* redeunt, & actis interfuerunt, negant quicquam esse falsi; nisi quod pauciores *Carthusiani* fuerunt affecti supplicio. Cupiebam tecum pluribus agere, amicorum dulcissime, sed vix credas quàm hæc ægrè parârîm. Vale, & saluta amicos. *Basilea*, XV. die Decemb. M. D. XXXV.

Erasmus Rot. Consiliario cuidam S. P.

D O Mnes boni publicè tibi debent plurimum, vir Epist. 73. clarissime, qui in ista constitutus dignitate, constanti animo stamen usque rerum teneas. Nam sinceri Judicis præcipuè partes sunt, ut malos coerceat, bonos ab improborum injuria vindicet. Ego verò privatim etiam tibi debeo, quod olim in *Goclenii* causa effeceris, ut ille justa consequeretur, & post eodem animo conatus sis manifestam injuriam ab eo depellere. Hujusmodi rixas nobis suscitant *Harpyæ Romanenses*, ut nec apud *Gallos*, nec apud *Scotos*, nec apud nos ullum sit sacerdotium, pro quo non sit annis aliquot litigandum. Optârîm *Anglos* cum Pontifice concordare esse. Illud tamen jam olim bene provisum est ab illis, nè quid litium apud ipsos exciteret *Romana* Curia. Etiam si *Goclenii* causa aliquà ex parte laboraret, tamen vir ille, qui suâ doctrinâ & juvat & ornat *Cæsaris* ditionem, dignus erat, qui Judicis favore sublevaretur. Nunc quoniam causa sit justissima, quàm indignum est, talem virum à publica utilitate ad istas turbas avocari, cum summo studiorum detrimento, nec sine jactura autoritatis, quâ Concilium istud semper polluit apud *Brabantos*. Spero *Goclenium*, bonorum virorum auxilio jam tranquillitati studiisque redditum esse. Quod si nondum contigit, etiam atque etiam rogo, ut illi eum animum præstare pergas, quem hæcenus præstitisti. Hoc officio tibi devincies omnes, qui vel liberalibus studiis, vel istius Concilii favent autoritati. De me nihil dicam, qui jam olim sum in ære tuo totus. Vale. Datum *Basilea* quarto Calend. Junias, Anno millesimo quingentesimo trigésimo sexto.

Erasmus Rot. M. Conrado Goclenio S. P.

Scribe inquis Cancellario, quasi habitem *Mechlini*. Epist. 74. *Snia*. Hic vix intra quatuor menses contingit, cui literas rectè committamus, si tamen contingit ullus.

illos. Si literæ tuæ venissent ad nundinas potuisssem per nundinas respondere. Nunc quando hæc epistola ad te perveniet? Interim spero tua causa feliciter catastrophæ sortita fuerit. Scripsi tamen. Quum epistola tua mihi redderetur, sic eram afflictus, ut nunquam in vira graviss. Itaque per dies aliquot, nè legere quidem potui. Mihi nunquam arrisit *Antverpiensis* præbendæ negotium. Id posteaquam evicerat, credebam nihil non successurum. Quod si nunc quoque successerit, suaserim tamen, ut aliquâ commodâ conditione te submoveas ab illo grege. Ad absentem non multum redibit emolumentum; si præsens, erit tibi vivendum in loco pestilenti, serviendum convivis, desidendum totos dies in Capitulo, simulandum ac rixandum. Si quæ te urget necessitas, scito meam pecuniam esse tuam. Suspicio harum molestiarum *virum* esse eum, qui *Scaligerus*, *Doletus*, & *Morus* in me subornat. Non sat habet homo, *Judaicè* vindex, impetere me, nisi & meos imperat. In furioso Dialogo *Dolet* vexatur *Morus*: habet *Leodii*, qui suffundit frigidam, & hominem ad malitiam instruit. Heroinam à *Nassau* *Hesperium* quidam huc venientem suis literis commendarat. Me jubes ad illam scribere, & ego nescio ubinam agat. Significabas enim discessuram. Si mea bene novisses, debebas illi respondere, me necessariò valetudinis causâ reliquisse *Friburgum*, hoc animo, ut *Ecclesiastâ* absoluto *Besontium* peterem, nè non essem in ditione *Cæsaris*, sed hic ingravescentis valetudo cogit hybernare. Hic enim, quanquam sum apud amicos sincerissimos, quales *Friburgi* non habebam, tamen ob dogmatum dissensionem malim alibi finire vitam. Utinam *Brabantia* esset vicinior. Nescio an mihi fuit commodum causam tuam Cancellario commendare ob *Panormitanum*, quem alienare non expedit. Opinor tibi redditas literas, quas per nundinas superiores misi, tibi, *Rutgero*, *Andreae*, *Lypso*, & *Schero*.

Quid necesse fuit, *Rutgerum* interpretari *Græcæ Institutiones* à *Latino* versas? Conducibilius erat interpretari *Demosthenem*, *Lucianum*, si quid habet casti, Tragedias gravibus sententiis repletas, ac similes autores, unde discitur *Græci* sermonis elegantia. Sed ille totus ad quæstum spectat, & graviter perdit istud Collegium. Vale. *Basilea*, IV. Calend. Julius, M.D. XXXVI.

Erasmus Rot. agrâ manu.

Erasmus Rot. erudito M. Petro Aegidio amico incomparabili Antverpiæ.

Epist. 75. **M**atura, ut *Hieronymus* probè concinnatus huc veniat, propter annotationes adscribendas. De numero & ordine Voluminum *Petrus* consulito. Mihi satis videtur, si in sex Volumina compingantur, si epistolas ad *Basiliensem* & *Bernensem* tradit. *Francisco* non dubito quin sint redditæ. Suspicabar nos alteri commisisse. Nusquam adorno. Tu fac præfationem mittas, sed ad alium potius quàm ad me, ad *Basilidum* potius. In cæteris fungor officio amici. *Pauli* sententias, si videtur, huc mitte per *Franciscum*, ut *Badio* committamus, à quo nunc binas accepi literas, & item à *Budeo* prolixissimas, sed amicas. *Dorpianus* negas propediem impartiam tibi. Nunquam vidi

A hominem inimicius amicum. *Tunstallus* testis illius ad me ineptis, & ad me responso sic execratur hominem, ut vix nomen ferre possit: Vide quantum profecerit. Respondi & ego vicissim illi, sed testatus me posthac non insumpturum operam in hujusmodi natiis. *Tunstallus* optimè de te sentit, & ingenium tuum unicè amat. Næ tu homo bonæ fidei es, qui non solum cum bonis ex veteri formula bene agendum existimas, verumetiam cum vestiariis ac nautis; pacisci debueras cum nauta. Nunc petit, quantum libuit. Deinde ex texto *Ternacensi*, quo vestem subduplavimus, non rediit ad nos præter ulnas plus minùs quinque, nimirum ex viginti. Verùm hæc levicula. *Cæles*, aut si mavult *Cyclops*, illorum testamentum pro loco tradidit. Si est cur te hoc velis recipere, mihi sanè adventus tuus erit gratissimus. Ac nolebam te meâ causâ circumagi tuo incommodo. Nam mihi decretum est hanc perdurare hyemem. Ali hac nec *cyclus* tū *græc.* Si quid scivies in *Joannem* puerum tuum, in me scivias oportet, qui biduum illum remoratus sum. Equum alterum ita vendidi, ut perditum putem, non venditum: Rursus hunc, quem donavi Abbati *Bertinico*, non minus arbitror periisse. Bene vale amice incomparabilis. Optimo parenti & suavissimæ conjugii multam ex me salutem dicit. *Bruxelle* pridie Natalis *Lucæ*. Ubi dabitur commodus *τεμπλον*, fac habeam.

D *Erasmus Rot. eruditissimo viro D. Cornelio Scæpero Cæsaris à consiliis S.*

Mihi cum tenacissimo malo res est, non sine *Epist. 76.* vitæ periculo. Rogo fac sciam, quid acciderit *Alfonso Valdesio*. Tot menses non scribit verbum. Aut ægrotat, aut ablegatus est, aut totus alius in me factus est. Aveo & des *Levino* nostro cognoscere. Tantum ægrè potui, mi *Corneli*. *Friburgi*, postridie Pentecostes.

Epistola Erasmiana Fragmentum.

Utraque pars sic tendit funiculum, ut *Epist. 77.* utriusque malorum patur: & hinc hic orbis tumultus. Tollunt omnes imagines, rem cum primis & elegantem & utilem. Tollatur colendi superstitio, tollantur imagines templis indecoræ aut immodicæ, idque paulatim, & sine tumultu. Volunt ejicere sacerdotes; dent operam, ut sint sacerdotes docti & pii, nec temerè admitratur ad hoc honoris, nisi probatus & dignus. Erunt pauciores: quid tum? Præstat habere tres bonos, quàm trecentos inutiles. Non placet illis cultus Ecclesiasticus. Multa caventur ac fiunt in templis inepta; corrigantur vitia, idque paulatim, maneat cultus. Execrantur Missas odio sordidorum sacrificulorum, qui nihil aliud didicerunt quàm missare. cætera Laicis prophandiores. Submoveantur illi conductitii, ac more veterum unum sacrum celebretur in templo, aut in festis diebus duo: mane unum privatum, ob famulos & hospites; alterum circa decimam. Indulgentiæ jam explosæ sunt, quibus aliquot sæculis impositum est mundo, adjuvantibus monachis, conventibus Theologis. Qui putant Missas & Parentalia nihil prodesse defunctis, erogent in pauperes vivos, quod vulgus à morte jubet fieri. Nè molesti

molesti sint iis, quibus persuasum est vivorum bona opera prodesse defunctis, quæ vivi curant ut fierent. Quibus persuasum est, sanctos nihil agere apud *Christum*, invocent bonâ fide Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum. Divos colant ac venerentur imitando, nè obstrepant qui pio affectu colunt & invocant eos. Superstitio reprehendatur, affectus probetur, quem puto *Christo* non esse ingratum, etiamsi sit erroneus. Non sentiunt Sancti vota nostra: at *Christus* sentit, ac pro illis donat quod petimus. Quibus persuasum est, Confessionem non esse partem Sacramenti, nec à *Christo* institutam; servant tamen eam ut rem salutarem, à patribus inductam, & multorum seculorum consensu probatam, donec aliud de ea statuat Ecclesia. Et in confitendo adsit synceritas, absit superstitio. Non multum gravabitur Confessione, qui deligit idoneum sacerdotem, qui non confitetur nisi manifestò mortalia, & qui cavet nè quod facinus capitale admitrat. De Purgatorio in suo quisque sensu abundet, non est quòd ob hæc scindatur *Christiana* charitas. De Libero Arbitrio disputent in *Sorbona* Theologi, Laici simpliciter ambulent & confidenter. Sive iustificent Bona Opera, sive non, nihil refert, modò conveniat, ad salutem non sufficere Fidem sine Bonis Operibus. De Baptismo servetur, quod tot seculis servavit Ecclesia. Posset tamen unicuique parenti relinqui liberum, utrum malit statim tingi infantem suum, an differri usque ad adolescentiam, modò interim diligenter instituantur in dogmatibus orthodoxis & sanctis moribus. Anabaptistæ nullo modo ferendi sunt. Apostoli jubent nos obedire magistratibus, & isti gravantur obedire Principibus *Christianis*. Communio bonorum sit ex charitate, possessio & jus dispensandi maneat penes proprietarium. Si de Eucharistia sic inter se ambigunt, ut quotidie pariant novas & absurdas opiniones, quanto consultius erat manere in veteri sententia, donec vel Synodus universalis, vel revelatio divinitus aliquid aperiat certius. De adorando scrupulus facile solvitur. Nemo adorat Eucharistiam, nisi ibi sit totus *Christus*. Nec quisquam tam demens est, ut humanam *Christi* naturam adoret pro divina. Divina autem nusquam non est præsens. Abusus hujus sacramenti possent corrigi. Olim non ostentabatur, sed servabatur inclusum in loco mundo. Nec circumferrebat in ludis, aut per agros ab equite sacerdote. Volentibus sumere, porrigebatur. Nunc in *Anglia* nulla est domus, nulla campona, pene dixeram lupanar, ubi non sacrificetur. Hæc vendunt *Cortisani*. In cæteris item si utrinque adhiberetur moderatio, fortassis hi tumultus paulatim redirent in aliquem tranquillum statum. Hoc consilium sequutus est Dux *Juliacensis*, & fatetur prosperè cedere. Nec dubito, quin idem futura sit vestra civitas, si per Ecclesiastas liceret. Vereor, nè illi suum agant negotium, ut sint in tuto.

Georgius Saxonie Dux, &c. Erasmo
Rot. Theologo.

Epist. 78. Salutem, Gratiam, & Favorem. Cum nobis in Sferiis Pentecostes redderetur epistola tua, etiamnum inscriptione carebat, eamque is, qui per tulit, à *Mosellano* addendam fuisse ostendit. Ac eâ perlectâ, apertè intellexi, nulli alteri quam mi-

A hi destinatam. Scribis autem te; cum aliquoties jam literis me tuis provocaveris, nihil tamen responsi à me tulisse, quæ res tibi offensæ alicujus suspicionem afferat. Ego verò rescripti ad omnes literas tuas, quas quidem acceperim, & ut recognoscas, quas acceperim, mitto hic unâ tibi exemplum posterioris responsionis meæ, posterioribus literis tuis destinatæ. A quibus si interea aliquas alias dedisti, scito mihi non esse redditas: quòd si enim redditæ essent, non profectò committerem, ut in hoc genere officium meum desiderare posses, præsertim cum hæc mea perpetua sit consuetudo, ut neminem nè humilissimum quidem sine responso dimittam, si modò ea quæ scribuntur digna sint responso. Quod poenitet te laudis, quam quibusdam effusius quam pro merito tribueris, etsi non injuria ejus te poenitet, tamen ita ego statuo; Nisi hoc modo illos ipsos, quos dicis, tractasses, istisque produxisses falsis commendationibus, quam nunc tibi indignitatem ostenderunt, eandem te ab illis jamdiu experturum fuisse. Hæc nimirum sunt illæ præclaræ virtutum actiones, quæ ab hoc doctrinæ fonte ducuntur. Hæc opera charitatis, quam tradit *Lutherus*, & alii, qui se plusquam Evangelicos jactitant, literæ potius, quam spiritui adherentes. Hæc fides & integritas plusquam *Germanica*, quam illi generose ubique ostentaverunt. Quòd si hi, qui capita hujus factionis haberi volunt, tales sunt, quales cæteri, quæ membra sint, facilis est conjectura. Equidem *Eppendorpium*, si quid hujusmodi votis proficeretur, optàrim aliunde vitæ suæ ortum, nec ex hac nostra terra produsse; cui cum ornamento esse debeat, ita se bonus vir comparavit, ut magis ejusdem labes & macula sit. Cum enim animo repeto, quibus tu illum virtutibus descriperis, videtur mihi haud aliud exquisitius hominis perditij ejusdemque profligatæ conscientia pudorisque exemplum excogitari posse. Jam verò utinam ante triennium hanc tibi mentem Deus dedisset, ut à factione *Lutherana* te sejunxisses, ut edito aliquo adversus illos scripto, planè nihil tibi cum ipsis commune esse, & dissensionem gravem intercedere testatus esses. Quanto enim facilius fuerat inardescentem etiamnum flammam restinguere, quam nunc, postquam in ingens adeo incendium evasit, extinguere? Ea itaque culpa, ut dicam quod sentio, ad te vel imprimis pertinet; si enim tu, dum tempus ad eam rem ferebat, necdum tam multi hoc malo correpti erant, hunc in *Lutherum* animum sumpsisses, quem nunc præ te fers, descendissesque in arenam, & ibi seriam & veram pugnantis personam gessisses, non esset quod laboraremus. Quia autem tu hæcenus ita cum illo pugnasti, ut apertum ei bellum nunquam intentaris, sed ex occulto tantum eum petieris, idque leniter & eum propè in modum, quasi qui dedit à operâ ferire nolveris, diversa est hominum consequuta opinio. Quippe pars hostem *Lutheri* esse te, pars cum eodem colludere & in speciem simulare dissensionem, reipsa verò consentire existimaverunt; quem tu errorem & opinionem à te si amotam cupis, etiam atque etiam opus habebis, ut quamprimum te aperias, prodeasque tandem, & cum *Luthero* apertè congregiundo sententiam tuam orbi testatam reddas, simulque ecclesiam à nefandissima hæresi vindices; quod ni feceris, omnes te dignitati ecclesiæ defuisse ac Evangelicæ

Evangelicæ sinceritatis, & tui ipsius officii nullam rationem habuisse, omnes unâ voce clamabunt. *Mosellanus* noster diem suum obiit, sed nimirum ante diem. Fuit enim is vir summum *Lipsensis Gymnasii* decus. Atque utinam Deus ita comparâset, ut ille diutius meam liberalitatem experiri potuisset; certè vix quicquam operatius mihi accessurum fuerat: sed cum aliter de eo statuit, necesse est æquo animo feramus ejus mortem; demûsque operam, ut aliquem in ipsius locum suggeramus, qui & ipse Academiam meam Lingua *Gracâ* & literatis literis illustret, & nostræ terræ homines ad virtutum & officiorum munera instruat. Cujus generis si quem nôsti, qui tamen omnino à factione *Lutherana* sit integer, eum cupio ad me mittas: facies enim in hoc nobis rem gratam, & illi non pœnitendam. Bene vale. Ex *Dressen*, XXI. Maii à *Christo* nato, M. D. XXXIV.

Fabritius Capito Erasmo Rot. undecunque delitissimo, Christianissimèque S. P.

Epist. 79. Scripsi nuper satis prolixè, & fortassis variè, de Sindostria. Nam eâ nobis cautione opus est inter tot insidias. Exemplum istud tuum est, qui ad me omnia prudenter & circummunite. Quod consilium tuum amplector, ingenium istud referre nequeo. Sum etiam ferme viribus parum integris, & mirâ occupatione exhaustus, nam sulcus sum. *Lutherani* omnia furiosius, insolentius, arrogantius; mordicus quemlibet arripunt; cuique in faciem barbara cum impudentia conviciantur; præter se omnia ingenia publicè contemnunt. Quibus intercessi pridem, oravi nè impetum in illum modum veherentur, nè contumeliosè suam causam tuerentur, & imprimis sum obrestatus, abstinere captare minutias ex autoribus reprehendendas: Nam vehementer æqua hominum judicia ab illis tantum supercilium abalienat. Spero fore, ut honestius deinceps tui mentionem habeant: non est professio, quâ te non perstringunt apud suos, & in publicum suæ factionis principem statuunt præposterâ ratione. Liberè fateor, mihi stomachum concitârunt, gloriæ nominis tui studiosissimo. Modestius tecum, ut dixi, subinde agent, quantum video. *Caroli* Regis sententia olim longè alia erit. *Glaponis* apophthegma comprobo. *Christus* finem indubiè faciet his malis. Nam Evangelium dicendum & legendum nemo prohibere poterit; comburendis libris nihil efficitur, nec aliud non pauci exoptant, quàm ut se propter veritatem proceres ecclesiæ, perditos eant, tum aint causam suam firmatam: Interim verò videri ambigam, tanquam sine sanguinis testificatione. Libelli famosi ex animo displicent: excitant semel orbem ad occurrendum, quod non citò fieri, nè perperam fiat. De *Carolo* studio scimus mutatam sententiam Regis. Ducunt apud nos uxores presbyteri annuentibus Principibus, aut certè dissimulantibus. Meus ille à *Wormatia* reversus recepit sacra legenda. Nuper dixit se intelligere, fidem non vocari in discrimen, sed nummis & potentia deperiturum quippiam. Magnificèque se promittit rebus communibus adfore. Atque unus est & Princeps. Multi

A verò nihil earum rerum intelligunt, quo fit ut atrocius sæviant. Non est dies, quo non inferat de te sibi conciliando. Nam subodorat vim latentis veritatis, quam tu primus in lucem eruisti. Scribe semel atque iterum, quid ei faciendum, nam videtur librum cum aliud affectat modò, tanquam certissimum mali remedium. Intellexit constitutiones plerâque nimium impudentes, & mutandas curaret, quantum in eo situm esset, modò sic tametsi princeps est, & insolentissimis adulatoribus obnoxius: præterea educatus, ut solent. Jussit ut excusarem neglectum tui, quod pudori & reverentiæ tribuir, non insincero animo. Mirè timeo famosos libellos, quibus tam confirmatur in factionem monachalem, quocirca omnes diligentissimè moneo, ei ut parcant. Quod si me ames, obsecro significes, quid me velis conari, dum sic habeam obsequentem Principem, à quo discedam quantocius aperuerit suum erga bona studia iniquiorem animum. Contendam & ipse pro virili in publicum profuisse. Vale, & *Aleandrum* nè lacessas. Devoranda nobis multa videntur. Fata viam inveniunt. Vale XIV. Octobris, Anno millesimo quingentesimo vigesimo primo.

Joannes Eckius D. Erasmo Roterdamo Theologo S. D.

D Quod *Ludovicus Bernus* communis amicus noster, eruditissime *Erasme*, meo nomine salutem tibi annuntiavit, probè quidem fecit, & meo jussu: sed quod subindicas aliquam fuisse inter nos similitudinem, non intelligo, neque agnosco. Fateor mihi displicuisse, qui sapiens, quam cuniculi, pariens, tantopere distuleris hostes fidei aggredi, id quod abs te, ut fateris, sapius fuit petutum. Affirmans te dissimulasse, quod amicis indicantibus, in opere quodam meo, *insanabilem* te vocârîm *Theologum*, id quomodo amici indicare potuerint miror, qui te eloquentissimum Theologorum semper prædicem. In alium fortè detorsit hunc aculeum, etsi suspicantur te fuisse notatum. Quod ad sententias tuas attinet, ira enim tu eas asseris & vindicas, non inficior, cum extraxissem 3000. articulorum à *Lutheri* & aliorum libris, delegeri 400, his comitiis publicandos, ut etiam feci, licet nemo mecum congregari voluerit, me id in conspectu Principum *Lutheranorum* bis expostulante, presentibus etiam concionatoribus *Lutheranis*. Allatae fuerunt mihi & illæ sententiæ quatuor, quas aliis dogmatibus injeci. Videbantur enim mihi tunc, sicut & modò, scandalosæ. Quod irascaris mihi proponenti, irascaris oportet primum & tibi, si tu prior illas asserueris. Quid autem me offenderit in his sententiis quatuor, supernumerariis, cum vacavero his Comitiis, non te celabo. Nec *Zwinglianorum* nec *Lutheranorum* gratiam quero, gaudeo potius & malo illis displicuisse. Familiaris tuus Apologeticam adversus *Capharnaïtas Argentoratenses* exhibuit, mihi crede gratissimum donum. Qui si pergeres capere vulpeculas, quæ vineam Domini demoliantur, filium me habiturus es & discipulum, tui observatissimum. Vale feliciter in Domino salvatore nostro. *Augusta*, 18. Sept. An. gratiæ M. D. XXX.

DES. ERASMI ROT.

EPISTOLARUM

LIBER XXXI.

Erasmus Rot. Gulielmo Gondaro S.

Epist. 1.

IAm fortè, *Gulielme* mi, non mediocri animi tui tenet admiratio, cum literis literas cumulaveris; ego dormitans literarum reddiderim nihil. Tu nunc solutâ oratione numeros, nunc numeris profam alternas; ut vel improbitate tuâ à me quippiam extorquas, meumque rumpas silentium. Ego verò pristinae oblitus consuetudinis (quippe qui te immodicâ epistolarum crebritate lacerare solitus sum) nihil contra responsi paraverim? Et jam nescio quid sinistrae suspicionis infausta tibi incantitâre volueris, quam tectis insedisse tuis memoras, horrendi utique mali nuncia, cujus noliter meminit *Virgilius*:

Solâque culminibus ferali catuine bubo,

Sæpe queri, & natus in longum ducere voces.

Sed, quæto te, *Gulielme* (libet enim joculari) Auguriâ, an Philosophiâ vacas? hoc quidem existimâram, illud verò videre mihi videor. Quis, quæso, Superum, quæ-re arcana naturæ virtus istâc alitem tuam donavit prudentiâ, ut quæ te latent, illa divino eructans pectore vaticinetur? & forsân (ut secundum *Pythagoræ* loquar) *Catonis* anima illius pectus inhabitat, aut certè à deorum sedibus mali nescio cujus nuncia ad te profecta est, nè te Superum laterent consilia, ita enim in carmine tuo sonas,

——— *Nuncia sæpe mali.*

Admiror vehementius, cur non *Juno* Iris tanti ferii nuncia ad te delapsa sit; quippe quæ semper lugubres arduasque res nunciare solet. Verum illam fortasse eo articulo alio quolibet deorum regina mandata laturam miserat. Quid babonis ergo opus erat ministerio? accersitur, maturat illa accessum, acceptoque mandato, emensoque ætheris spatioso itinere, tectis tuis insedit; & dirissimi casus, cujus tu nescius eras, funestâ voce te reddidit certior. Quæto ex te angustii mysterium, tu non sine pudore meum in te amorem extinctum interpretaris. O sanam vatem! ô sale plenam interpretem! Habe mihi fidem, *Gulielme*, quantum videre videor, ita res gesta est. Dum solis, lunæ, siderum, cæterorum cæli monstrorum faciem æquo curiosius aspectat tua vates, excidit quod *Juno* commiserat: quid faceret? usq; est quo plurimum calleret ingenio, novi aliquid secum commemorata est, atque ad te pertulit, cui tu nimium credulus illustrus es. Nam & vetus amoris in te mei benevolentia, quam tu extinctam auguratus es, non solum non periit; sed nec refrixit, neque elanguit quidem, indies valet, indies illi aliquid incrementi accedit, sumitque ex tempore

vires, nullis unquam fortunæ casibus, nullis amorum studiis cessat. Corpora sejungant, conjunctum intercipient, colloquia interdiciant, id certè nonquam effecerint, ut meus abs te peregrinetur animus. Et (ut *Virgilius* verbis utar)

*Dum juga montis aper, fluvios dum piscis amabit,
Dumque thymum pascuntur apes, dum vena cecidit,
Lucida dum currens annosi sidera mundi,
Oceanus vastum domo fluctibus ambiat orbem:*

Non me tam dulcis meminisse pigebit amari.

Sed hem vide, nè tu mutæ nostræ amicitie maculam iniecisse videaris, qui eam, tam facili datus opinione, extinctam suspicatus es. Vide ad illi fictionis notam imposuisse noteris. Amicitia enim (ait *Seneca*) quæ desinere potuit, vera nunquam fuit. Nisi fictum meum in te amorem putasses, immortalem quoque non ambigere oportuit, & tu ex conjectura & eâ quidem tam tenui, ejus interitum argumentaris, ut quis non crebris istuc meæ veniant literæ, te pectori nostro excidisse credas; tamine tu æstimas silentium nostrum? Ego quidem hoc me purgabo crimine,

quo me ferire contendis; in te retorquebo jaculum, tuoque te jugulabo gladio. Nonne jam pridem, te prorsus dormitante, tantâ te literarum assiduitate pulsavi, ut molestè jam ferres? orabas, nè magis solito lacererem, qui orationculæ cuidam animam adverteras. Quibus non modò vicissitudinem non reddidisti; sed vix illarum lectioni breve otium accommodabas, tam brevi nostri consuetudine expletus eras, nè dicam fastidius. At mendacii me forsitan argues, quippe qui sæpenumerò ad me scripseris. Non inficias eo, extorsi quidem tandem improbus epistola indignas nomine literulas quasdam, ut perraras, ita & brevissimas, *Philosophicis* plenas blanditiis, lutulentas & pulvere graviores ipsâ facili fronte inextimabilem animi in me tui benevolentiam præ se ferentes. Et (quod omnium ferebam molestissimè) tu levioribus quibusdam in eis jocis & salibus indulgens vociis meis minimè morem gerebas. At si ego forsân in eis, quas ad te dederim, literis, quidquam jocantius scripserim, non ubiq; ludum me agere creditum oportuit, sed jociis joca, & seriâ comparanda seriis erant. Tu utrobique ludebas. Preterea dum vicissim mihi adjocari paras, illius *Senecæ* nostri dogmatis oblitus es: *Sine sales tui sine doli.* Ex item: *Amicum quidem nè joca quidem ledere oportet.* Teneas quid velim? Itaq; si me criminari, quod paulisper calammum suspenderim, quanto æquis eodem te vicissim condemnabo crimine, qui post diurnæ silentia calumniosè scripseris. Jam me piatum credo; jam, quo me petebas, in te retortum jaculum; jam tuo te ense jugulatum arbitror.

Ac

At tu fortè nondum fatebere : pergam igitur, & aliud certius proferam telum. Adeo te silentii mei impatientem fingis, ut te animi scriberes habere nihil. Ubi autem epistolam, quam ad te dandam festinarem, in manibus mihi esse resciveras, jam ventura insultabas nondumque visam carpebas, quod ego vaticinium rectius, quam iudicium appellaverim, nisi hanc fortè æstimabis ex aliorum, quæ olim edidi, carminum iudicio, quæ tu obscuritatis arguis. Fateor equidem, id apprimè oratori simul & poetæ operæpretium est, ut non tantum erudita, sed & luculenta & hilarescens sit oratio, teste *Horatio* :

*Non satis est pulchra esse poemata, dulcia suntu,
Et quocumque volent animum auditoris agunto.*

Id autem vehementer admittor, qui, cum semper me meâ tibi recitante carmina, mirum in modum blandam in eis atque hilarem laudaveris luculentiam, nunc autem pectore mutato aut lingua, obscuritatis & somnolentiæ notes; jocône an seriò, incertus sum. Si ludis, id significato; sin ex animo dicis, quibusnam intellectu obscura videantur, me certiores reddas, velim. Si rusticis & barbaris, mecum & *Tullium* & *Virgilium*, & universum poetarum gregem criminare, horum quippe illi intelligunt nihil: sin eruditis tuique similibus, id quidem vitio dandum non inficior. Verum idcirco, ut frequentes tuz eant ad me literæ, oro; ut *Tullianam* in eis luculentiam imiter, dediscamque obscurus esse. Porro amicum corrigere errantem, fides est; illudere, nefas. Tu te epistolæ carptorem, non correctorem promittis. Quid? nōne hoc ipso meritis es, qui nostras nunquam videas literas? Meritis sanè. Veruntamen has unas tibi carpendas obijciam, siquidem in eis aut limâ aut liturâ dignum conspicias, amicum amicè ut cotrigas, te etiam atque etiam rogo. Ego non solum non zgrè tulero, verum etiam summum arbitratus me beneficium consecutum, gratias habebo immortales. Sin verò amicum lādere est animus, iniquum quidem, *Gulielme*, certamen. Jam enim in mediis *Tullianæ* artis versaris studiis: mihi omnis prorsus studiorum facultas sublata est.

*Tu nova quæque legis, & munda volumina versas:
Sordida charta legi vix datur ulla mihi.*

Tu facis in parva, sublimia carmina cella:
Mihi omnem pristini ingenii vivacitatem casus ademit durissimus.

*Contudit ingenium patientia multa laborum,
Et pars antiqui nulla vigoris adest.*

Veruntamen si nulla effugii via est, id me pramonitum facias, quæso, nè, quas ego epistolas ad te daturus sum inermes, tanti certaminis discrimini exponam. Hactenus joci sumus, nunc seriò loquamur, atque ex animo. Tantopere te mirari, *Gulielme*, silentium nostrum vehementer admittor, quasi verò illud sapientis legeris nunquam: *Musica in luctu importuna ratio*. Huicne tempestati æcerbissimæ blanda humanitatis studia conveniunt? Profectò latum (ut ais) carmina,

Sunt opus, & pacem mentis habere volunt.

Ubi nunc quæso læticia? ubi pectoris tranquillitas? amaritudine plena sunt omnia, atque tumultu: quoquò oculos torfero, nil nisi tristitia, sævæque conspicio:

Multus ubique dolor, & plurima mortis imago.

Quæ si singula memorare pertexero, non tam

A epistolam, quam tragœdiam texere videbor. Et tu in tanto circumstrepentium agmine *Pierio* me jubes vacare labori? Tu potius, quem felicia sidera spectant, perge, dum licet, eximia ad virtutem immortalitati commendare; tu, quod posteritæ cantitent, præclarum aliquid edito. Nos rerum decet nihil præter lachrymare & gemere, quibus adeo jam hecruit ingenium, adeo emarcuit animus, ut pristinorum studiorum collibuerit nihil. Non me delectat *Pierius* vatium lepos, sordens & (quondam unica cura) *Camœnæ*. Fateor tamen ubi oratiunculam tuam, lepidam quidem & totum spirantem *Tullium*, sed mei immemorem, *Servatium*, tibi admodum familiaris, mihi æquè amicissimus ad me pertulit, non aliter quam alto sopore excitus, paululum respirare cœpi, meam increpitans ignaviam ipse me, ut aliquid scriberem, compulsi. Et singulis epistolæ sententiis ex ordine responderem, nisi finitâ chartâ finem ponere juberet. Quod autem de *Joannis* epistola quid sentiam, rogas, paucis accipe. Mihi equidem *Bernardum* magis quam *Tullium* redolere visâ est. Mirabar tamen in ea cum non illepidam verborum compositionem, tum senile adolescentis pectus. Cæterum de *Cornelio*, homine mei amantissimo, quid sentiam, eloqui chartæ vetat angustia, præsertim cum testis sibi res sit visâ. Unum autem te plurimum rogo, ut eum moneas, hortaris, & obsecres; uti literario se labori accingat, pergat ob curæ eloquentiæ monita in lucem proferre: potest enim; nam illi secunda sunt omnia, etsi omnia Dii nobis laboribus vendant. Vale, mi *Gulielme*, meque ut facis, ama.

*Erasmus Roterodamus Servatio amico
integerrimo S.*

Q uierem tuam, nè inertiam dicam, *Servati* Epist. 2.
mi, indies admittor vehementius: nec emirari queo, qui omnibus literarum commodis affatim arridentibus, quæ sola superest, operam cures impendere nullam. Ais quidem zgrè te admodum ferre imperitiam tuam: sed quid, quæso, tibi sententiæ est? Non dubitârunt celeberrimi veterum seculorum viri, literarum comparandarum gratiâ, dulcem patriam tristi mutare exilio, alias calentes sole terras invisere, innumera procellosi maris subire discrimina, quidvis denique & operæ & impendii ferre: & tu bonæ spei columen dormienti tibi hæc confecturos deos putas? Num eam legisti *Fabellam*, quæ in rustico tuam condemnat incuriam. Nam is cum fortè quadrigæ suæ totam luto harere, nec à jugalibus evelli posse conspiceret; ipse otiosus in auxilium summos invocasse divos dicitur: quo jamdudum incasum orante (quo nihil exorante) id *Apollo* è nubibus oraculi reddiderit: *Si tibi auxilio esse deos cupis; ipse quoque dexteram admoveas, necesse est*. Haud aliter tu quoque, *Servati* mi, si tantus te (ut ais) literarum tenet affectus, tuâ inprimis operâ opus est: nec divum nec hominum quenquam profuturum speres, si tibi defueris ipse. Omnia enim Dii mortalibus labore vendunt:

Dii tibi dent animos, à te nam cætera sumes.

Quo tu, quæso pallio in tanta codicum copia, tantâ eruditorum præsentia, imò benevolentia, tuam prætexeris inertiam? quam excusandi proferas

(O o o o) matè-

materiam? Si itaque quod solum superest, mi *Servati*, quod optas, assequi cupis, cupis autem, si sanum sapias, nostris monitis aurem præbeas, necesse est. Imprimis ut recte erga nos animo vivas, apprimè opus est. Tunc inter amicos celandum esse quippiam censes? Gratias solutis sonis noster describit *Horatius*: & tu nescio quo simulationis cingulo contrahis. Profectò aut tu errore doceas, aut non rectè definivit amicum, qui dixit: *Amicus est unus animus in duobus corporibus*. Communi ergo in nos animo sis, operæpretium puto; nec sciscitari dubia, nec ignorata pudeat fateri. Deinde id eo, quo pergis, omnium conducet maximè, si crebrius, ac facis, ad nos scripseris: nec id sanè pristino tuo more mendicatas quasdam sententias, imò (quod turpius est) voces hinc ex *Bernardo*, illinc ex *Clandiano* passim concervando, tuisque non aliter, quàm sibi cornicula pavonis plumas, aptando, imò ineptè assuendo: neque enim id est literas condere; sed colligere. Nec nos tam crassi ingenii, tamque stupidos suspicere, qui nequeamus discernere, quid è tuo, quid alieno fonte mutuatus sis. Quin magis pro tui ingenii viribus (atque id quoque ex tempore malim) quidquid in buccam venerit, scribe. Nec te barbarismi (si quid inciderit) pudeat, senties nos correctores, non irrisores. Quo pacto curabitur vulnus, quod non aperitur? aut quid illos celare contendis id, quod in te esse, te ipso clariùs norunt, & certius? Sed esto, nos fugerit: idcircone in te non est, quia in te esse nescitur? Si itaque, *Servati* sodalium meorum charissime, non dico me, sed si te ipsum amas, si nlla tua tibi cura salutis, meis animum præbe hortatibus, excute torporem, pusillanimitatem exue, virum indoe, tandemque vel sero operi manum impone. Quousque te hodiernis eludit dies sub expectatione crastini? Vide, quæso, quantum jam temporis inter digitos (ut aiunt) fluxerit: anni jam abiere quatuor, cum in eodem hæstas tuto. Quod si primum nostris monitis morem gessisses, jam in talem evasisset virum, qui nos literis non solum æquare, verumetiam erudire vicissim posses. Verumamen nè nunc quidem desperandum puto, pertinaci operâ quod perditum est ævi, recompenandum est. Adhuc sanè integrâ, imò virenti adhuc ætate es,

—*Calidusque salis circum præcordia sanguis.*

Antequam pernix igitur fugiat adolescentia, nunc tibi parare contende, quo senex gaudeas:

*Jam molire animum, qui daret, & instrue formam,
Solus ad extremos permansit ille rogos.*

Quo autem id pacto conficiendum sit, postea consultabimus. Interca tu sedulo cura, ut quamprimum tua ad me eant literæ, animi tui non ambigui nunciz. Aut certè si me tuâ familiaritate indignum censes (non contendo quidem) tantum ita me fugias, ut tuam ipsius salutem non præterfugas: tum vel *Galieno*, qui tua commoda non minus ac sua curat, animum committe, credèque consilia. Porro, si quid meâ operâ præstari posse putabis, invenies ad omnia non minus me paratum, quàm benetolum. Vale.

Erasmus Rot. Cornelio Gaudano undecunque doctissimo S.

Epist. 3. **I**nopinato mihi atque præter spem (jam enim prorsus exciderat) redditus est per dominum

A *Joannem*, tum tui, tum etiam mei amantissimum, libellus tuus, *Corneli* omnium mihi charissime, quem ubi abs te ipso narrante perfectum esse didiceram, quid ex eo voluptatis ceperim, haud facile dictu puto, quippe qui me tantum ab te consecutum esse intelligerem, quantum nè sperare quidem unquam potui. Quamquam cum *Martianum* istuc, ut quidquam vel literarum vel carminum mortum ad nos referret, mitterem; aliebat nos revisens, id tibi animo sedere sententia, ut juberet nos priores glaciem (ut aiunt) scindere, deinde te quamprimum vicissitudinem redditurum. Et jam certè nescio quid operis in manibus tibi esse narrabat, quod nostro dedicare nomini statueras. Parabam itaque ego primis (non quod tanquam ceteris aut literis vel ætate præstantior, sed tanquam tui omnium amantissimus) id carminis, quod istuc tandem advolâsse scribis. Porro cur non maturius ad te pervenerit, satis emirari nequeo. Tantâ enim sollicitudine, tantâ vehementiâ illi mandâram, ut si qua in re unquam mihi quid gratificatus esset, in hac una, quam omnium essem facturus maximus, mihi sedulo morem gereret, idque ad te perferre maturaret, ut majore nequiverim. Nec sanè id me aut inanis arrogantis gratiâ, aut invidiæ stimulis egisse suspiceris, velim (neque enim tantis æstimo mea poemata, quæ gloriam mihi comparent, sed pudorem) quid magis ob id causâ actum indubitato tibi quid utique facturus es, persuadeas: ut meâ ineptiâ aliquid tuorum elicerem carminum, non aliter quàm *Pan* agresti calamo citharam suscitabat *Apollinis*. Neque enim aliâ te lege scripturum esse assererat. Sed ille, ut ex tuis accipio literis, & meo me voto, & tuo te fraudans desiderio, penes se servavit reconditum, dissimulavitque ad te perferre; propterea fortè, quo facilius dissimularet imperitiam. Cujus quidem ambages si ego resciscere potuissem, alterum meherculè è duobus vel improbitate meâ extorsissem, ut aut tibi tradidisset, aut certè alteri cuilibet committendum reddidisset. Sed ille reclusas suas mirâ dissimulabat industriâ: nam cum ex eo istinc redeunte quid tecum, aut abs te actum esset, solliciti sciscitaremur, ille argutum nobis & bene longam de te tenebat historiam, quidque tu aut egeris, aut dixeris, seriatim memorabat. His itaque delusis argutis plurimum vereri ceppi (nam & id ex illius sermonibus mihi videre videbar) nè carminis mei rusticitate tuas eruditissimas offendissem, nè te aliorum accepisses, ac ego feceram. Deinde ubi tantum interfuxisse temporis conspicerem, quo tu neque carminum neque literarum redderes quippiam, jam quod mihi ante conjecturam certè persuadere ceppi, putâ te meis læsum ineptiis; indignisquæ adduxisse, quibus vicem rependeres. Sed secus longè, ac ego ratus eram, rem aliam esse, gaudes plurimum. Nam te & carmen accepisse gaudeo, & id non modò non offendisse (quamquam id haud injuriâ metuerim) verumetiam tuam in me benivolentiam vehementer auxisse, luce clariùs intelligo. Ut pote quod non solum probare, sed etiam ad declarandû quanti illud faceres, tuis splendidissimis versibus immiscere dignatus es. Facis tu, *Corneli* amice, non quidè pro mei meritis, sed pro singulari tua ingeniiq; humanitate, quâ aliena ingenia, etiam quantûlibet crassa, admirari tuosq; amferre soles: aut certè plurimo tuo erga me amore, quo

quo ea quoque venusta censes, quibus venustatis est nihil: cæcus enim amor rectum nescit iudicium: Neque tam mihi molestum fuit, præter meritum tantopere ab te laudari; quam gratum jucundumque, à tanto tamque erudito viro non solum diligi, verum etiam amari. Ego certè, mi *Corneli* suavissime, si quid mihi credis, nescio quid omnium vehementius optare potuerim, quàm, ut singulari te semper ac plurimo (ut dignum fuit) amore complexus sum; ita & me mihi vicissim mutuis respondere affectibus: Itaque libet tuis ad me verbis uti, eaque mea facere. Id unum dixisse sufficiat, omnibus me votis exposcere, unum tecum fraternitatis habere consortium, unum mutuz exercitationis studium, ac unum denique solidæ caritatis firmamentum. Atque, sicut jucundissimo ruz erga me benevolentiz argumento, ex meis tuisque versibus unum compegisti Apologeticum, ita duos (si tamen id fieri potest, ut quidquam inter amicos divisum reperiamus) duorum animos unum amoris mutui vinculum connectat, ut, sicut tui meo carmini, & tuis mei intexti sint versibus; ita & tuus in me, & meus in te semper habitet animus: & si locorum intervallo sejuncti simus, corporibus rariùs quàm volumus unà esse poterimus, animorum tamen conjunctione, literarum vicissitudine, officiorum studio ità fruemur, ut nunquam non unà esse videamur. Porro, ut scribis, quidquid invidiam, quidquid æmulationem redolet, ego id adjicio, quidquid vel minus amicam suspensionem, procul sit à nostra consuetudine: parcátque illi Deus (nè finistrum aliquid imprecer converso) quicujusmodi quippiam antehac inter nos molitus est. Quo enim pacto tibi invideam, & non ex animo magis & mihi gaudeam, & tibi gratuler, quem tantà amoris complectar benevolentia, ut quidquid gloriæ, quidquid dignitatis tibi esse conspexero, id totum meo cumulo accedere putem? Verus enim & quidem verè dictum est: *Amicorum communia esse omnia*. An verò tam inhumano ingenio me putas esse, qui nesciam æquo animo ferre, si tu aliter interdum, atque ego, senseris? & quidquid meæ sententiæ non respondeat, id continuo rodendum, carpendum, lacerandum existimem? Fateor quidem id hominum genus esse, qui quidquid ignorant, aut non assentiunt, id protinus condemnandum docant: sed non in eorum me numero censes velim. Quid? an me latet *Augustinum*, *Hieronymum*que, viros tum literarum eruditione præstantes, tum vitæ sanctimoniâ celebres, diversis inter se dissedisse, imò dissentasse sententiis? Nec id inter hos duntaxat duos accidisse crediderim: videre est quamplurimos alios, *Aristotelem*, *Platonem*, *Chrysippum*, *Epicurum*, *Xenonem*; quorum singulis singulæ, & quidem plerumque diversæ, fuere sententiæ. Neque ob eam rem quidquam inter eos simultatis aut livoris intercessisse suspicandum est. Ego meos duces, quos sequar, habeo: tibi si fortè alii sunt, id mihi molestum non erit. In Poematibus *Marcum*, *Horatium*, *Nasorem*, *Juvenalem*, *Statium*, *Martialem*, *Claudianum*, *Persium*, *Lucanum*, *Tibullum*, *Propertium*, autores habeo. In soluta oratione *Tullium*, *Quintilianum*, *Salustium* & *Terentium*. Porro in elegantiarum observantiis nemini æquè fidem habeo, atque *Laurentio Vallensi*; cui quem alium & ingenii acumine, & memoriz tenacitate confera-

A mus, non habemus. Quidquid ab his (fatebor enim) literis non mandatum est, ego in medium proferre non ausim. Tu si quos alios admiseris, id ego vituperio minimè dederò. Sed his de rebus satis. Cæterum quod scribis, ut tuo *De Morte* opusculo limam diligenter adhibeam, certiore te reddo; legi quidem jampridem tum illud, tum insuper *Belli Trajansenis* historiam, & item divi *Nicolas*, ut admirandâ orationis venustate, ita plurimâ sententiarum affluentia abs te conditam: sed ea, mi *Corneli*, longè digniora visa sunt, quàm quibus ego asinini manum limaturus admoveam. Nec quidquam me scire arbitror, quod tu nescias. Sed plerumque, inquires, etiam eruditissimis in longo opere quædam subrepunt maculæ, quas aut incuria aut immodicâ occupatione ad unguem castigare nequeunt, istos tuos mihi obijciens vericulos:

*Non etenim sic quisque sua perfectus in arte est;
Quin fugias celeres publica menda manus.*

C Sed, *Corneli* charissime, quidquid tibi *Argo* subreperit, id nec meis cæcutientibus oculis facile deprehendi poterit. Verum jam (ut suspicor) id mihi ingesturus es, quod vulgò dicitur, *plus vident oculi, quàm oculus*. In hoc sanè fateor omnem mihi excusandi aditum præclusisti. Itaque frater amantissime, si sic tibi visum, si isthæc tibi stat sententia, malo tibi hac in re (tametsi longè meis viribus impar est) morem gerere: quàm tuam in me lædere charitatem. Verumtamen nè id quoque te lateat, tuum *De Morte* opusculum jampridem apud nos esse defuit. *Martino* enim, qui attulerat, restituiimus. Tuum igitur fuerit curare, ut hoc quàm primùm redeat: ego omnem impendam operam, si quid in eo quod minimè reor maculæ offendero, id sedulò annotem, atque tuo nihilominus acumine quidquid ego limavero relinandum tradam. Vale, *Corneli* suavissime; inèque ut facis, ama. Ex *Stein*, Idus Maias.

E *Erasmus Rot. Magistro Petro Vinckel Tutori quondam suo S.*

V Ereor, & vehementer timeo? nè terminus *Epist. 4.* brevis & currentis spatii res nostras nondum in tuto locatas, sed jampridem, etsi serò, locandas inveniat. Quare omni ingenio, omni curâ, omni studio invigilandum censeo, nè res nostra aliquid detrimenti patiatur. Inquires fortassis, me illorum numero esse, qui, nè cælum ruat, solliciti sunt. Fateor quidem, si jam summa expectaret in loculis. Sed exigit prudentia tua rerum nostrarum rationem cunctis. Adhuc libri vanum exponendi sunt, adhuc emptorem quaeritur, adhuc licitantem visuri. Vide quàm procul sit illos emptos esse; adhuc terræ mandanda semina, quibus conficiatur panis: interea cito *pote* (ut est apud *Nasorem*) *labitur ætas*. Non video prorsus quid lucri poterit in hac re mora conferre; quid autem jacturæ, utique. Audio præterea *Christianum* libellos nondum, quos habet, restituisse; vincatur oro illius tarditas tuâ improbitate: si rogatus differt, vel jussus mittat. Vale.

Erasmus Roterodamus Sabinus suo S.

Epist. 5. **Q**uanquam aliquid ex te literarum accepis-
se maluerim; tamen, non mediocri me af-
fecit voluptate nuntius, quem ad me misisti,
tuae sententiae interpretem. Nam cum multo
tempore nihil significaveras; verebar ne animo
tuo excidisset, motusque nostrae necessitudi-
nis prorsus oblitus fuisset. Tibi autem libenti
animo atque ex sententia tua morem gererem,
si quid ex nuntii verbis certo conicere potuis-
sem. Nam narrabat is, te flosculos, nescio
quos, ut ad te darem, summo opere rogare.
Et quidem, si sciam scire, non latet te jam
flosculos minus tempestivos esse, cum illos ver-
na temperies proferre soleat; hyemis vero aspe-
ritas nesciat. Sed hoc joci sumus. Ut au-
tem serid loquar, quos flosculos dixeris, non
video; nisi forte libellum illum, in quo quos-
dam tibi flores, cum una essemus, depinxeram;
qui quidem nescio quo pacto ad nos nuper re-
diit. Qua in re quid mihi mali tua pene para-
verit incuria, haud facile dixerim; siquidem qui
illum abs te deferbat *Henricus*, aiebat te as-
seruisse, à me tibi venditum esse; quod quam
alienum à vero sit, ipse non es nescius. Infici-
abar itaque ego, ut debuì, vehementer, feci-
que tandem fidem, rem aliter, atque acceper-
at, se habere. At tu, *Sabinus*, sodalium me-
orum charissime, cave te adeo huic pingendi ar-
tificio dedas, ut literarum tibi cura recedat.
Scis certe, quid hinc jam abiturus, mihi pol-
licitus sis; & quâ lege libros à me poeticos sus-
ceperis, videlicet ut totum te literarum amo-
ri studioque dedicares. Quod quidem, ut spo-
pondisti, servare curaveris, rem facies pro meo
erga te amore non injucundam, tibi autem sum-
ma & militati & voluptati futuram. Sin, tua
salutis incurius, minimè feceris; me quidem,
qui tua incommoda atque mea doleo, &
cerbo mœrore affeceris; tu verò perpetuò peri-
eris. Possem tibi (nisi me temporis epistolaeque
prohiberet angustia) memorare quamplurimos,
& quidem è nostris, qui jam quid gloriae literae,
quid dedecoris habeat imperitia, experti, ma-
ximè quidem, sed serà, afficiuntur poenitentia,
quod aptum literarum studio adolescentiae tem-
pus inter digitos fluxisse conspiciant. Itaque &
tu, *Sabinus* suavissime, dum integra tibi floreat
aetas, formicae exemplo, tibi parare contende,
quod senium tuum oblectet alique; adolescens
collige, quo senex gaudeat. Atque id ut studi-
osius conficias, operapretium est, ut aetatis tuae
intemperantem libidinem si non peccatis arcere
potes (nam id vix hominis est) saltem mode-
reris atque coerceas. Quid dicam, intelligis.
Hisce de rebus facis. Ut valeas, quid isthic re-
rum actites, quid tibi sententiae sit, quid ex me
velis, aut certe si quid aliud quod me scire in-
terit; me quamprimum literis certiores red-
das, etiam atque etiam rogo. Vale, *Sabinus*
mi suavissime; quaeso ut cum bene agi mecum
senferis, mei conjunctissimi quondam sodalis nunc
atque amantissimi, facito, memineris.

A

Erasmus Rot. Francisco Theodorico S.

Epist. 6. **Q**uod literis animum tuum dederis, & pro-
priae salutis rationem habere corperis, id tum
tibi summae utilitati, tum mihi ineffabili volup-
tati futurum est. Sed quo id, quod cupis, conse-
quaris (cum via nondum gnarus es) operapreti-
um est, ut nostris consiliis aurem praebes, & pro-
fectò id tibi persuadeas; non secus in ista tua cau-
sa acturus sum, quam in mea ipsius. Siquidem tua
salus (crede mihi) non minus mihi cordi est, quam
tibi tua ipsius, aut mea ipsius mihi. Quamobrem,
si sapias, fac pro nostris monitis vitam tuam insicu-
as; quoniam si sine duce iter ingrediaris, facile
erraveris. Vale.

Erasmus Rot. Servatio amico S.

Epist. 7. **C**um tantus in te meus & semper fuerit, & sit
amor, mi *Servatio* charissime, ut hisce te oculis,
hac animâ, denique etiam me ipso chariorem ha-
beam, quid te usque adeo reddit inexorabilem,
ut tuamantissimum non solum non ames, verum
ne diligas quidem. Usque adeo inhumano in-
genio es, ut odientes te ames, amantes te odias?
Nemo adeo unquam vixit barbarus, adeo scelerat-
us, adeo contumax, qui non saltem in amicos
quid humanioris animi gesserit. Tunc utus es,
quem nec monita movent, neque flectunt preces,
neque vel amantis emolliunt lachrymae? Adeo
ferus es, ut non miserescere possis? Quibus ego te
non hortatibus, quibus non precibus, quibus non
tentavi lachrymis? et tu saxis durior durissimis,
quo rogaris amplius, eo obfirmas animum durius,
eo inexorabilior redderis, ita ut non injuriâ *Ver-
gilianum* illud de te conqueri possim,
Nec lachrymas vultus dedis, aut miseratus amantem est.
Quid id ego, mi *Servatio*, esse dixerim, duritiemne,
an pertinaciam, an superbiam, an contumaciam?
an fortè eo ingenio es, quo pertinaces esse puellas
solent, ut voluptati tibi sit cruciatus meus, & sode-
lis tui tibi gaudia dolor, risumque pariant lachry-
mae? Quam rectè *Terentianum* illud tibi ingesse-
rim! *O mi, minimum esse mihi pars aqua amoris te-
cum, ac pariter fieri, ut hoc aut istud tibi doleres,*
aut ego istud abs te factum nobili pendere. Quae,
obsecro, tanta mea in te culpa, quod scelus, quae
offensa, ut usque adeo mihi obversus, usque a-
deo sit inimicus? Quid certè peccaverim, non
video; nisi hoc unum peccasse vocis, quod est
unicè amasse. Qui adeo crudelis et amanti; quid
esses, oro, odienti? Tu mihi in ore, tu in pecto-
re semper, tu una spes, tu animae dimidium, tu
vita solarium; te absente, dulce mihi est nihil;
te praesente, amicum nihil; cum latum te vide-
ro, obliviscor dolorum meorum: sin quid tibi &-
cerbi acclideris, sic Dii me ament, si id non mihi
quam tibi ipsi dolet vehementius. Haecine faci-
ens tantum tuum in me commercium odium? Sed
jam, mi *Servatio*, non sum nescius, quid responsum
sit mihi: id enim quod saepe nunciaris soles; & quid,
inquit, rerum tibi vis fieri, quid à me exis; non
te odio habeo? quid, inquam, tibi vis? Rogas? non
mihi posco sumptuosâ munera; tantû is in me tunc
sit amor, qui erga te meus; jam me latum reddi-
deris. Aut si adeo aversus est animus tuus, ut nullis
flecti precibus queat; id ex animo plane edicito.
Quousque

1977

Epistolarum Liber trigessimus primus.

1978

Quousque mihi illudis? quousque suspensum tenes animam? nunc te amicum simulas, nunc rursus dissimulas; atque ego inter hæc quos non animi patior cruciatus? Itaque, sodalium dulcissime, si ullus precibus meis apud te locus superest, id unum maximopere & oro, & obsecro, ut animi tui sententiam non ambigam mihi proferas, ne me diutius hoc crudeli eneeas dispendio.

—Sed quid ego hæc incassum effundo querelas?

Jam scio te autem minimè præbiturum. Quid inani studio litus arare, aut ablucere laterem contendendo? quid ego diutius hoc saxum volvo? Si itaque tu perpetuò in tua persistis sententia, ut odisse, quam amasse, malis, odito ut lubet; ego tamen te nunquam amare non potero. Moderatius tamen id facturum sum, ne ipse me frustra excruciem, quandoquidem abs te solatii proficiscitur nihil. Vale, anime mi; & te amantem (si quid in te hominis est) redames, facito.

*Erasmus Roterodamus Servatio, amico
unice dilecto S.*

Epist. 8.

UT nihil omnium rerum jucundius, nihil suavius est quam amare, amarique; ita, meâ quidem sententiâ, mi *Servatio*, nihil ex adverso molestius, nihil infelicius, quam amare, nec amari: utroque nihil humanius est, quam amantem redamare; itaque nihil est ab homine alienius, ferè vicinius, quam amantem adversari, ne dicam, odio habere. Jam fortè suspicaberis idcirco id me texere exordii, ut rursus te mihi conciliem, abruptamque inter nos gratiam denudò refarciam. Sed quid ego id mihi de multa promittam epistola, quod neque blandimenta, neque preces ullæ coram fuisse potuerunt, imò, ne lacrimarum quidem. Nihil à me intentatum relictum est, quibus animus flecti juvenilis possit; at tu adamante durior in tua usque sententia persistis. Quid ego mihi posthac promittam infelix, aut quid spei reliquum est? Rursusne inani sudore cum *Sisypho* adversus montem saxum incipiam volvere? Minimè. Sed quid? ergone deserto sodali, viduus & sine amico instituto vivere? At equidem sine amico vitam, non vitam; imò, mortem puto: aut certè, si vita appellanda est, primum, misera est, deinde, non hominis, sed ferarum vita. Egoque eo ingenio sum (si à meipso laudandus sum) ut nihil in hac vita amicitiarum amferendum putem, nihil avidius expetendum, nihil studiosius conservandum. Veniantamen, quoniam, juxta *Vergilium*,

Te nunquam nostri poterunt mutare labores,
hæc, quam omnium mihi cupio maximè, carendum est. *Durum* quidem, sed *levius sit patientiâ,*
quicquid corrigere est nefas. Quanquam autem, mi *Servatio* charissime, tu jam *Erasmi* tui oblitus es (loquar enim mollius) ille tamen *Servatium* illi & meminit, & meminert.

Dum memoret ipse fuit, datus spiritus illi artus
habitabit. Tu illum contempnas, tu averseris, tu odias, licebit; ille tamen nunquam non amare poterit, non colere, non observare. Hesternâ die, mi *Servatio*, aliquid solatii præbiturus, te convenissem, nisi tibi usque adeo præsegiatam meam molestiam cognoscerem: videbam enim immutatos vultus tuos, demissos oculos, colorem subtristem, atque omnis corporis gestus nescio quid doloris mihi portendere. Dolebam itaque (crede

A mihi) non mediocriter & ego, cum dolore confici conspicerem sodalem meum carissimum, atque animæ dimidium meæ. Quid enim, mi *Servatio*, tibi acerbi accidit unquam, quod non me multò quam te crudelius excruciaverit? Quid autem tibi doleret, non omnino (si non fallebar) eram nescius. De impudentia illius loquar, quâ te indignè atque injuriâ ibidem criminatus est. Sed, quæso, ne te ob rem exiguam nimium afflites, anime mi, atque excrucies. Memineris, obsecro, homines esse, non deos, etque lege natos, ut omnibus fortunæ casibus subjaceamus.

Et quis non causas mille doloris habet?

B Memineris hanc non tuam unius, sed communem omnium sortem esse mortalium. Præterea, si pauca occurrant, & quidem meo iudicio parva admodum, unde doleas; certè plurima sunt (tantum bona si tua nôris) quibus multò justius gaudeas. Ne igitur diu te morer, si quid *Erasmi* tui apud te preces valebunt, si unquam quicquam meâ causâ facturum es, id unam abs te peto, contendoque, ut te colligas virumque præbeas, ne te diutius detineat moror: Quin magis summo enitere studio, ut incalem evadas virum, qui eos, qui tibi insolant, tu vicissim irideas, idque jamdudum confectum esset, si nostris monitis obtemperatum esset. At nunc quoque quoniam nihil est, quod non studio faveat, & res, & locus, ipsa quoque temporis amoenitas non mediocriter mihi videtur colendarum literarum incitamentum. Fac excutias quicquid in te resedit hætenus corporis & ignavia. Atque (ut acrius accendaris) scito idipsum egisse *Guilhelmum* nostrum, totumque eum in literarum studio versari. Nec ulla res ei tam dolet, quam quod non jam olim id inceperit. Fac semper hilari sis animo: cæterum quod abs te requiram, est nihil. *Guilhelmus* meus erit tibi omnibus in rebus & adiutorio, & solatio (quandoquidem me fugis) quem & ego, id ut sedulo faciat, assidue monebo. Vale.

*Erasmus Roterodamus Cornelio viro
eloquentissimo S.*

C Ratias ago immortales tuæ humanitati, *Corneli* dulcissime, cui me usque adeo curæ esse video, & inermi mihi jaculum, quo derisorum latera perfodiam (sic enim scribis) tanto studio paraveris. Et id enim singularis tui in me amoris non obscurum est argumentum. Sed hic, prohi pudor, non argumentationum, sed iurgiorum invidiarumque jaculis dimicatur, si quando fortè de Poësi oriatur contentio. Quod si rationibus (ut æquum est) aurem accommodarent, jam nescio quid factu posset esse facilius, quam eos convincere. Damnant illi inter verborum nitorem, rerum spurcitiem; & nos unâ cum illis damnamus. Immodico studio poematum occupari, vitio datur: nec nos quidem illud laudi damus. Sed quid?

F continenti quidquid disertum, quidquid poeticum fuerit, spurcum quoque esse censebimus? Tu certè qui Poetarum libros evolvere solitus es, liquidò intelligis quanta melliflua Poësis non modò orationis venustate, sed & sententiarum gravitate, & omnium denique rerum peritiâ luxuriet. An ego, ubi tanta nitet, paucis offendar maculis? Sed illi sibi sufficere pallium obtendunt, ut contempnere putentur, quod consequi desperant. Quis

si

si *Hieronymianus* epistolas rectè aspicerent, intelligerent utique rusticitatem sanctimoniam non esse; nec disertitudinem, impietatem. Quod autem ad eas lætandas me invitas, habeo gratissimum. Jam olim tamen eas non modò legi, sed & quotquot sunt propriis ipse descripsi articulis, in quibus etsi quàm plurima, quibus dicto facilius, ut aiunt, barbarorum convitia refelli possent, jacula inveniamus; id tamen vel unum sufficere posset, quod in pagina, quâ de prodigi filii filiquis disputans, mulieris captivæ exemplum ip medium adducit, nobis studiosè parat atque exacuit. Sed, *Corneli* dilectissime, ponamus jacula; nec frustra aerem verberemus. Id ego olim pulcherrimum victoriæ genus existimaverim, si *Scyllæus* illorum latratus surdis præterierimus auribus; & non expugnare contenderimus, sed contempserimus, juxta tuos elegantes versiculos,

*In nos ore fero Livide garrulas,
Consumens proprias invidiam sinus:
Ex summos sequimur per studium viros,
Nec sentis pulices equus.*

*Erasmus Roterodamus Cornelio Poeta atque
Theologo doctissimo S.*

Epist. 10. **F**acile perspicio me à te fieri plurimi, omnium, vir amicissime, cum tu literis literas accumulas, amoris & benevolentia plenas: quas tu quidem ineptias vocas; ego & singulares tuæ sapientia atque eloquentia insignæ exemplar, & optimi tui erga me animi testes certissimas dixerim. Et quidem, mi *Corneli*, si tam eleganter ineptis; quid, quæso, erit, ubi vires intenderis? An nôsti te accommodare tempori & personis, qui ardua & exacta disertis, negligentius condita proferas ineptis? Sed hæc joci sumus. Quod scribis, autò te apud me deponere quicquid tuorum habes opusculorum, quippe quem tibi amicum fidelem (ut scribis) studiosum, benevolum, non invidum, jam pridem esse persuasisti: benignè quidem de me sentis; daboque sedulò operam, nè ista de me fallat opinio. Et si parum sermoni fidem accommodas, fac periculum; invenies certè meum officium, si quando eo opus habebis, nulla in re unquam deesse. Porro cum cum me dicis esse, qui tuum pudorem facilè possem abstergere, & de tuo villico meâ arte speciali (ut ais) domesticum panem præparare: suspicarer nè mentiar, te, mi *Corneli*, illudere rusticitati meæ, nisi tantis argumentis tuam in me benevolentiam haberem exploratissimam. Facile itaque mihi persuadeo, cum tu arduum quidquam de me (qui nihil sum) sentis, id de amoris magis errore, quàm industria proficisci. Verum nè me difficilem causeris, tibi quæ in amicitia officiis minimè respondentem, eâ tibi lege hisce in rebus meam polliceor operam, ut tuam vicissim rependas. Vale nostri memor.

Erasmus Roterodamus Francisco suo S.

Epist. 11. **Q**uanquam tuum erga me amorem jamdudum habeo exploratissimum, tamen cum indies magis magisque intelligo ex tuis suavissimis literis, quas per tabellarium nuper ad me dedisti. Quamobrem ineffabili me voluptate affeceris, si ut crebrius isthinc tuæ ad nos advolent literæ, effeceris. Sed quod hætenus rariùs ex me, quàm expecta-

A si, literas vicissim accepisti, nè me, quæso, negligentia nomine suspectum habeas, sed noveris id non meâ incuria, sed immodicis, quæ me impedierunt, occupationibus actum esse. Posthac ubi me meis expedierò negotiis, tantâ te literarum mearum crebritate perculsurus sum, ut jam vehementius rogare incipias, quo desinam, quàm ante hac unquam, ut scriberem, rogitasti. Vale; amicos tuos meo saluta nomine, quos æquè meos, atque tuos dico.

Erasmus Rot. Servatio Roterodamo S.

Crebrus ad te scriberem, mi *Servati* charissime, si id certò prænoscerem, te non magis legendis literis nostris, quàm me scribendis fatigandum. Sed tam mihi chara sunt tua commoda omnia, ut longè malim me tuâ quiete torqueri, quàm te meâ voluptate fatigari. Verum quoniam nihil ægrius ferre amantes solent, quàm tibi adesse mutuo non licere, ejusque rei facultas nobis est rarissima, non potui committere, quin has meas literas, mei loco, ad te ire juberem. Atque utinam ea aliquando emergat fortuna, ut jam literis uti desineremus, coramque quoties luberet, conferendi potestas esset. At nunc quoniam id (quod non sine lachrymis meminisse possum) fati nobis negatum est; num tui, mi *Servati*, proptus privabor consuetudine? & si corporum præsentia (quod quidem esset quàm jucundissimum) unâ esse nequimus, quid erit cur non literarum vicissitudine, si non quàm sæpius, at interdum tamen, unâ simus? Hæc igitur quoties intuebere literas, quoties lætaberis, te *Erasmus* tuum coram videre, coram audire putes. Quid igitur rerum agitas, ô animæ dimidium meæ? rectène omnia? Num interdum animò tuo, amantissimi tui subit imago? Nam (ut suspiciosi sunt omnes qui amant) nescio quid nonnunquam videre mihi videor, te mei minus memorem esse, nè dicam oblitum. Optaram quidem, si fieri posset, ita me tibi curæ esse, ut mihi es; at rursus ita te mei cruciari amore, quemadmodum ego tui assidue torqueor desiderio. Vale.

*Erasmus Roterodamus Servatio amico
sincerissimo S. P.*

Quod te rectè valere conspicio, *Servati* mi suavissime, id mihi quoque non mediocri voluptati est; non enim possum tuis, etsi minus amici, charissimi tamen, secundis successibus non gratulari. Quod autem jam longâ *Erasmi* tui amantissimi oblivione premeris, id unum, nè mentiar, me miserè ex cruciat. Ita dii me ament, si non hi paucissimi dies, quibus tui consuetudine carui; toto mihi anno longiores visæ sunt, tanto me confecere dolore, tantis cruciavere plorantibus, ut jam vitam exosus crudelem, mortem non semel oraverim. Interea vigilæ molestæ, somnus irrequietus, cibus insipidus omnis, ipsum quoque Musarum studium, quondam unicum vitæ solatium, fastidio fuit. Adeousque, mi *Servati*, nihil est, quod animi mei curas diluere, quod exhilarare possit, te uno mihi adempto. Denique, ipsa frontis meæ mœsticia, vultus pallor, oculorum subterfissis dejectio, facilè tibi, si attendisses, internos animi luctus indicare poterunt.

Epist. 12.

Epist. 13.

merunt. At tu, Tygride crudelior, tam facile dissimulas omnia, ac si de *Erasmio* cui salute nihil ad te attineret. Heu crudeles animos, heu hominem insanum! sentiunt vel atrocissimæ bellæ amoris affectum; adamantes redamant, ingenitæ feritatis immemores. Sunt quidem huius rei exempla innumera: sed ex pluribus unum proferam. Ferunt auctores, quendam adolescentem educasse draconem dilectum admodum. At ubi exerevit, ille & naturæ feritate & mole bellæ territus; à se in silvam protinus abiecit. Accidit fortè multo post tempore, ut is deserta peragrans, latronum insidiis circumveniretur: ejulavit homo, moriturum se videns: clamore excitus draco, vocem quondam sui nutriti agnovit: profiliit ilico, eumque de latronum feritate eripuit. Ecce, mi *Servati*, dracones, leones, canes amantes se amant: & tu tuum amore percutentem contemnis? Quod feras movit, te hominem, & quidem adolescentem, movere non potest? Effet quidem nonnihil, quo te pargares, si quid arduum, siquid difficile, siquid à virtute alienum à te peterem. Quid ego te orem, tute certè conscius es, quod non muneris gratiâ, non beneficii ullius cupidine te tum miserè, tum pertinaciter consecretus sum. Quid igitur? tantum ama amantem. Quid hæc re facilius, quid jucundius, quid ingenuo animo dignius? tantum, inquam, ama, & sufficit mihi. Sed jam non me latet, quid ad hæc objecturus sis mihi, ea ipsa certè, quæ crebro soles: Quid enim vis, quid me molestas, quis te averfatur, quis contemnit, quis odio habet? Honesta quidem, mi *Servati*, oratio est; modò facta illi fidem facerent. Sed proferam ex adverso, quid mihi doleat, si tu placidus audire volueris. Occidis me simulationibus & dissimulationibus tuis: tenes, quid velim: at quid à vera amicitia alienius? Vis hic tibi commemorem veri amoris officia? Primum omnium amicorum, mutuâ se complecti benevolentia: alterum nihil scire quod lateat alterum; libenter sibi adesse mutuo; uno gaudente, alterum gratulari; altero dolente, condolare alterum; credere sibi mutuo omnem animum, omne consilium, omnem denique vitæ rationem communem agere invicem. Hæc sunt veri amoris argumenta. Nunc conjecta, obsecro, mi *Servati*, nihilne horum tibi defuerit: non nihil profectò, meâ quidem sententia: at tu aliter fortè senties. Sed falli me, utpote hominem, nihil miraculi esset, præsertim in causâ propria. Si igitur à me orta est culpa, si quidquam in me est, quo tu offendaris, cur id non (ut amicorum est) liberè indicas mihi? ego certò quicquid id erit, corrigere sum paratissimus: quid me fingendo, dissimulandoque exanimas? Sed quid ego hæc inani studio commemoro? quasi his verè mutari possis epistolis, qui nullis ante hæc potuisti, imò, nè fletibus quidem. Ridebis me fortè, dum fletus narro, at herclè non faceres. *Servati*, si æquè hæc res tibi cordi esset, atque mihi est. At injurium aut ridiculum tibi videtur, si hæc tholestè fero. In te uno omnem spem, omnem vitam, omne animi solatium collocatam, jam totus tuus factus, mei mihi relinquem nihil. Et tu te (me miserum) tam crudeliter subducis, tam pertinaciter fugis, præsertim cum pusillanimitatem meam non ignorares, quæ nisi quæquam habeat, in quem

A inclinata recumbat, tantis me conficit lachrymis, ut vivere prorsus pigeat. Deum testor, & hoc cæli amabile lumen, si non quoties animo tui subit imago, ex oculis subito prorumpant lachrymæ. Sed nè has quidem literas, crede mihi, sine plurimo fletu perscribere licuit, aded usque divortii nostri impatientem est animus. Vide, quæso, mi *Servati* suavissimè, quæ me præmat angustia: atque, si quid in te generosi animi est, vel tandem miserere mei, imò herculè tui ipsius. Sed quid ego, rursusne ad blandimenta precèsque redeo? Scio te minimè auditurum, nedum facturum. Jam perdiu obscuruisti; obfirmasti animum: quid rursus contendo? *Durum* quidem, sed *levius* sit patientia, quicquid corrigere est nefas. Verum, nihil huic vulneri meo medetur patientia, nihil confert temporis usus. Tu unus es, qui medelam ferre possis, qui dolores in gaudia, qui luctus in risum vertere facillimè queas. Itaque, mi *Servati* charissime, si eam amicitiam, quam olim velim maximè, abs te consequi nequeo, saltem, quæso, vulgaris sit inter nos consuetudo: quod si eam quoque mihi negandam putas, nihil est quod diutius vivere velim. Quæ autem animo tuo hisce de rebus sedeat sententia, quæso, ut quamprimum literis me certiore facias, atque id quidem ex animo; non pro veteri tuo more dissimulante. Vale, unica spes vitæ meæ.

D *Erasmus Roterodamus Jacobo Cantero, viro eruditissimo S.*

Quamquam pridem ingens mihi ad te scribendi *Epist. 14.* incessit cupiditas, *Jacobe*, vir eruditissime, veniit tamen in hunc diem tabellariorum aut penuria, aut incommoditas, præsertim quod parum certus essem, quo te loco nostræ comprehenderent literæ. Nunc verò quando cum hominem nactus sum, cui neque in perferendo sollicitudinem, neque in exigendo improbitatem, neque in conveniendo gratiam defuturam confido, ex quo omnem animi mei sententiam vel sine literis discere possis, non potui committere, quin ei istuc iuro literas meas comites darem: quarum me herculè felicitari subinvideo, quibus te visere liceat, mihi non liceat. At unde, inquit, ista nostri videndi cupiditas? Profectò ab incredibili, quo te complector, amore. Rogabis forsitan, unde & is profectus sit, cum non modò nullus mihi tecum usus fuerit, verum nè viderim quidem unquam. Ridiculum: quasi verò tua nunquam tibi conspecta sit facies. Verum (quod magis ad rem attinet) tua mihi cognita probitas, tuum mihi perspicuum ingenium: & si nihil horum in te esset, quod te nobilem redderet, parentis tamen fama faceret conspicuum. Cujus enim auribus celebre illud *Antoni* nomen non insonuit, viri tum probitate, tum literis ornati, ut non hæc tempestate, sed ut vel eruditissimo illo *Ciceronis* seculo? Volitant per omnium ora vestrae familiaris laudes, quæ ferunt teneram ætatem recens editam unâ & materno lacte & *Latinis* literis imbui solitam; ad eorum non aniles nugas, quibus gaudent plerumque mulierculæ, sed doctis auribus dignas audiri sententias. Dignus sanè tali pater familiaris, digna vicissim tali familia patre. Cui ergo vel igitur, mi *Jacobe*, dubium sit, te hisce educarum institutis, atque id quidem à primis, ut aiant,

aiunt, incunabulis, in virum evasisse literatissimum? quâ sis ingenii bonitate, ubi gentium non didatur? Tam fertile igitur solum tanto studio cultum, heus quanto fœnore agricolæ respondisse sudoribus æquum est credere? At nē me conjecturâ solâ duci existimes, hominem non nimis credulū. Primum, *Gerardus Leo*, impressoris artis opifex, vir sanē lepidus, omnium tuarum rerum me reddidit certiorē. Hunc enim cum à nobis abeuntem usque ad *Isala*, quā trahendus erat, ripam prosequeretur, plurima mihi de te cupidē auscultanti narrabat: quæ res meum tui amorem non mediocriter adauxit. Nec mora: continuo mihi *Proba* femina carmen adferendum curo: audieram enim tuum esse. Quod ubi lectitare cœpi, simulq; *Proba* comperi, non me magnopere cepit. Tua verò epistola ac prologi ita me delectarunt, ut iterum atque iterum lectitantis expleri animus nequiverit. Tantum enim meherculē veteris tum eloquentiæ, tum eruditionis præ se ferunt, ut nisi jam ubique gentium tuorum natalium splendore nobilitata esset *Frisia*, nemo te neque barbarâ regione, neque his natum sæculis crederet. Quum igitur, mi *Jacobe*, virum te esse, literarum non modò egregiè peritum, verum etiam patronum esse fidelissimum, exploratum habeo; visum est à te petere, primum ut nos amemus muno; quæ res quum inter quoslibet per jucunda est, tum verò inter literarum studiosos quā jucundissima. Deinde, ut (quod facis) de literis, proli fœdē oppressis, bene mereri pergas, & teterrimam barbariem, jam orbi ferè dominantem, explodere labores. Postremo, ut scribendi vicissitudine, quandequidem conviatus negatus est, nostram levis absentiam. In quibus, si nobis morem gesseris, rem facies & nobis gratissimam, & tuo nomine dignissimam. Pluribus scribere neque licet, neque opus esse puto: qui enim hæc perferat literas, omnia coram narrabit: est nobis tum exterarum rerum, tum studiorum socius. Vale, nōsque vicissim fac diligas.

Erasmus Roterodamus Francisco suo S.

Epist. 15. Quoniam tantus in te meus amor, ut nihil accedere possit, non potui non interdum meas ad te dare literas. Neque enim jucundius ullum amicitiae officium esse puto, quā hanc scribendi inter se vicissitudine uti. Quod itaque, mi *Franciscus* charissime, diligentius conuerti mihi subtristis jamdudum frons tua apparet, nescio quid mali portendit. Solet enim plerumque internus animi dolor in vultum erumpere, mentisque habitus in fronte non aliter quā in speculo relucere. Intellico itaque non obscurè (quid id sit, incertus) certè aliquid esse, quod tibi doleat, quod te excruciet. Et herculē, mi *Franciscus*, (fidem habe mihi) dolet & mihi dolor tuus, nec ullus mihi potest esse latitæ locus, ubi te mœrore affectum aspicio. Quid autem sit quod te malè habet, ut mihi indices, te etiam atque etiam rogo. Si quid mea poterit opera, te aut re aut certè consilio iuvero. Quod si à me doloris tui orta est causa, dabo operam, ut per me quamprimum corrigatur itidem. Quæso te, animæ dimidium meæ, nē te in re mediocri tam diu excrucies. Virum te præbe, excute quicquid in te est mollioris animi. Hoc

A pacto & tibi confuleris, & profectò me tui amantissimum hilarem latumque reddideris.

Erasmus Roterodamus Cornelio Poeta ac Theologo S. P.

Nescio, *Corneli* charissime, quā animum meum voluptate tuarum morentur epistolæ, quæ tui in me desiderium vehementer accendunt. Auditum tibi esse scribis, me quandam historiam versibus in laudem divi *Bavonis* edidisse. Id quidem falsò tibi fallax fama narravit. Non enim ego, sed alter ego hujus carminis autor est. *Gualbertum* loquor, nepotem tui amantissimum, cum quo mihi tanta necessitudinis familiaritas intercedit, ut unum dicas animum duobus inesse corporibus. Veruntamen nihil posthac (quandoquidem id me tam benignè mones) condere statui, quod non aut sanctorum præconia, aut sanctitatem ipsam redolet. Aut si quid eorum, quæ ad te do, carminum æquo mollius sonare videbitur, id pro tua indulgentia ætati, in qua condita sunt, ignosces quā facillimè. Excepto enim carmine Lyrico, quod, cum tu mihi redderentur epistolæ, in manibus erat; & Oratione logubri, quam nuper conditam ad te dandum existimaui, quo quid in soluta quoque oratione possim, liquidò perspicias, & eā solā Satyrā: cætera omnia à me puero & propemodum adhuc seculari composita sunt. Porro aliud quod ad te darem, ad manum habui nihil: quidquid enim reliquum erat, partim ad *Alexandrum Hegium*, ludi literarii magistrum, quondam præceptorem meum, & *Bartholomæum Colonensem*, virum eruditione singulari, ac Poësis amantissimum, cujus carmina penes nos sunt, partim *Trajectum* per quendam familiarem meum amicā quādam violentiā abductum est. Epistolæ autem exemplar, quam olim rogatus ad magistrum *Engelbertum*, virum vitā venerabilem, mihi, ad te dare curavi, si fortè te intercessore aliquam ex eo vicissitudinem accipere merear, quam hætenus nequivi. Nec ob eam rem tantum mihi virum aut fastus, aut arrogantia nomine suspectum habeo, sed amicorum meorum loquaces linguas, quæ meam apud illum famam quā inimicissimè commaculant. Tuz igitur humanitatis, *Corneli* optime, fuerit, me illi apud quem plurimum habes auctoritatis, rursus reconciliare. Id si feceris, rem facies & mihi gratissimam, & à tua benignitate non alienam. Vale, &

— mente fidelis
Matuus absenti te mihi servet amor.

Erasmus Rot. Cornelio Gandano S.

Quoniam jam satis literis tuis responsum esse arbitror; lubet mei erga te amoris vehementia aliquid scribere, cui tu vicissim respondeas: & quidem nescio meherculē, *Corneli* charissime, quo pacto contra morem literarum assiduitas non modò mihi fastidium non pariat, sed voluntatem, sed fervorem: crescit scribendo scribendi studium. Videor enim hanc arte nostri fallere absentiam, tecumque, tuā dulcissimā delectatus præsentia, coram miscere sermonem. Nec sanè hac in re usque adeo me falli crediderim. Siquidem (si fidem habemus *Turpilio*) literarum vicissitudo una res

Epist. 17.

res

res est, quæ absentes conjungat amicos. Nec gratius, nec proximius inter separatos consuetudinis genus ullum reperiri poterit, quàm ut alternis epistolis mutuo sibi sui referant imaginem; alterque alteri, etsi non corpore, certè animo ac voluntate se præsentem exhibeat. Hoc studio duo illi insignes Ecclesiæ duces, *Hieronymum* loquor & *Augustinum*, cum ingenti locorum ac temporum intervallo unà esse, mutuisque pro voto complexibus frui minimè sinerentur; nunquam tamen alteri non aderat uterque, alteriusque & animum & benevolentiam neuter nesciebat. Nos itaque, *Corneli* dulcissime, quo & nostram vindicemus absentiam, & satis perfectum amorem debitis exercitemus officiis, sedulo demus operam, ut crebris aut isthinc aliquid tuorum ad nos advolet, aut hinc quippiam proficiscatur. Hocque quàm jucundissimo amicitiz contendamus certamine semper, in quo cum mihi à te superari molestum non erit, tum mihi abs te vinci quàm gratissimum. Neque enim unquam, quantumlibet contenderis, tui me tam crebro invisent epistolæ, ut tui mentis desiderium explere queant, nedum in fastidium vertere: nec item ita facillè, si is tuus in me sit amor, quem tui præ se ferunt literæ, (quod minimè dubitaverim) nostri consuetudine satiaberis. Imò (ut apertius dicam) si is est in me tuus animus, quod tu nostris delectabere scriptis, atque ego tuis. Me quidem quæ voluptate tum tuis *Apologeticis*, tum tuis effecerint epistolis, dicto difficillimum puto. Meminisse tamen laberetur, nisi id assentandi magis gratiâ, quàm ex animo loqui videri videretur. Novi enim, mi *Corneli*, novi quàm sit laudem tuarum impatiens tua humilitas. Id tamen novum (ut cetera præteream) dixisse sufficiat, nihil te misisse muneris potuisse, quo me gratiore beneficio affeceris. Is enim mihi est, atque à puero fuit literarum amor, ut dignæ prorsus videantur, quas vel omnibus *Arabum* gazis, non immerito antealetim; nec totis *Craſſi* opibus, quantacunque fuerint, commutaverim. Et quidem quo literas amo vehementius, eò me literarum studia delectant jucundius. Tu igitur, mi *Corneli*, si me amas (ut certè facis) fac, amabò, tuorum me semper studiorum participem reddas. Porro, si qui alii isthic sunt artis Poeticæ non imperiti, illorum quoque aliquid monumenti ad nos dare cures velim: quo & nos apprimè delectemur, & tantorum virorum præconia hic quoque in locum proferamus. Tu sanè in carmine tuo *Cypriani*, nescio cujus, meministi *Hieronymi*, qui & in *Italiæ* regionibus & *Parisiis*, viginti quinque annos in Poematum studio exegerit, cujus quidem Epitaphium quoddam annotare curasti, sed brevius, quàm ex quo hominis liquidò perspiciamus ingenium. Gratum itaque est nobis, si latius aliquod atque evidentius ingenii illius argumentum ad nos miseris. Miror autem majorem in modum cum hunc solum dixeris, qui veterum vettigiis servet. Nam, ut te præteream, innumeros videri mihi video nostrâ hac tempestate literatissimos, qui ad veterum eloquentiam non parum accedunt. Ecce occurrit imprimis *Alexandri* mei Præceptoris quondam Præceptor, *Rodolphus Agricola*; vir cum omnium liberalium artium egregiè eruditus, tum Oratoris atque Poeticæ peritissimus. Denique & *Gracæ* linguam non minus, quàm *Latine* calluit. Accedit huic *Alexander* ipse,

A ranti magistri non degener discipulus; qui tantâ elegantia veterum exprimit dicendi stylum, ut si desit carmini titulus, in autore facillè erraveris: sed ne hic quidem *Græcarum* literarum omnino ignarus est. Denique, *Antonius Gang* cum suo *Frederico Normanno*, quid *Westphaliæ* singulari suâ peritiâ contulerint dignitatis, haud facillè quis dixerit: dignus planè pro mea sententia merque, quorum perpetuò meminerit posteritas. Præterea, *Bartholomæus Colonienſis* à literarum numero secundum consuetum minimè. Nostrum quoque, *Guillelmus Gandavum*, consanguineum tuum, minimè silentio præterirem, nisi mihi & familiaritate & studio esset conjunctissimus. Malo autem abs te illius audire laudes, ne ego amore falli existimer. Hos omnes & nostra viderunt, videntque sæcula, & nostra edidit *Germania*: quorum si curiosus es poematum, contabimur, ut quamprimum advolet. Ut autem ad *Italias* veniam: quid *Laurentio Vallensi*, quid *Philopho* veteris eloquentiæ observantius? quid *Aeneâ Sylvio*, quid *Augustino Datbo*, quid *Guarino*, quid *Poggio*, quid *Gaspario* eloquentius? Et hos omnes nostris penè superfuisse temporibus, nemo est qui ambigat. Sed ea, *Corneli* charissime, literarum tui videtur esse vicissitudo, quæ & in ceteris opificum (quos mechanicos appellant) officiis. Nam & præcis temporibus omnis generis opifices clarissimos viguisse omnium propemodum vacuum testantur carmina. At nunc, si ultra tertentium aut ducentos annos exlaturas, picturas, sculpturas, ædificia, fabricas, & omnium denique officiorum monumenta inspicias, puto & admiraberis, & ridebis nimium artificum rusticitatem, cum nostrò rursus ævo nihil sit attis, quod non opificum effluerit industria. Haud aliter quoque præcis sæculis cum omnium artium, tum præcipue eloquentiæ studia apprimè floruisse constat; atque inde rursus, Barbarorum increſcente pertinaciâ, ita evanuisse, ut ne vestigium reliquum videre fuerit. Tum corpore illiteratissimi quique, qui nunquam didicere, docere quod nesciebant; docere, inquam, magnâ mercede nil scire, stultiore reddentes discipulos, quàm acceperant, imò & eò redigentes, ut scriptos quoque nescirent. Tum à tergo rejectis veterum præceptionibus itum est ad recentia quædam imperitiæ præcepta, pueri modos significandi, verbosa commenta, & ad ridiculas Grammaticæ disciplinæ regulas, deliramenta que innumera. Et cum jam omnia fontano fudore perdidicerant, in id literarum eloquentiæque conscenderant fastigium, ut ne unam quidem orationem *Latine* proferre noverint. Et sanè quantum mihi videre videor, si id barbarum hominum genus eo, quo creperat, cursu perrexisset, nescio in quam novam sermonis speciem nostram *Thuliam* vertissent. Sed cum tum noster *Laurentius*, tum *Philophus* jam propemodum extinctam admirandâ eruditionis præstantiâ ab interitu vindicarent. Quo contenderit studio *Laurentius*, ut & Barbarorum reselleret ineptias, & jamdiu oblivioni sita obditas Oratorum Poetarumque observantias in medium reduceret, illius te docebunt libri, quos *Elegantius* vocant. Quos si (quod quidem suspicor) jam legisti, non est opus, ut tibi persuadeam. Sin minimè legisti, ut lectitare incipias, te non solum hortor, sed & vehementer oro; nunquam te illis operam impendisse penituerit. Si voles eos requirere, fac *Joannem* tui amantissimum

munum sollicitus. Hæc hæc. Præterea, scribis A
quidem te ex titulo, quem *Græcis* expresseram
characteribus, conjectasse, Odam nostram ad *Cornelium*
scriptam esse : sed quoniam eam laudem,
quæ ille te prosequitur, in te minimè invenies,
oras ut si alius quispiam sit, quem meis ornaverim
præconiis, eum tibi significem, nè tanti viri inge-
nium in tenebris diutius lateat. Sed vicissim, mi
Corneli amantissime, (ut jocis joca referam) ex
crebra mei nominis iteratione suspicatus sum &
ego, tuas literas ad me datas esse : sed quoniam
nullam in me video peritiam, quæ tantis respon-
deat laudibus, summo opere peto, ut quisquis is est,
quem tuis ornasti præconiis, per te mihi reddatur
notior. Vbi tu mihi alterum pertuleris *Erasmum*,
ego quem alterum dixerim *Cornelium* indicabo.
Hæc tuo more joci sumus. Cæterum (ut seriò
loquamur) neque ego tuas literas ad me datas esse
dubius sum, neque nostram ad te Odam scriptam
esse, ambigas velim. Sed ut tute meas laudes (quas
ego meritis longè impares reor) pro tua singulari
humilitate meritum indicas : ita eas, quas mihi
immerenti tribuis, ab amoris cecitate profectas
esse, nihil est quod dubitaverim : quas tu insuper
etiam cumulasses, nisi, nè me fortè vanitatis aura
obreperet, metuisses. Et ego certè tuas cumula-
rem, nisi te usque adeo laudis tuæ impatientem in-
telligerem. Vale, pater amplissime : quo autem
Guilhelmus in te sit animo, ex illius perspicies lite-
ris. Si qui isthic sunt, qui tecum nos amant ; eos
ut nostro salutes nomine, te rogo plurimum, atque
iterum. Vale.

*Erasmus Rot. Jacobo Bato, Secretario Opidi
Bergensis, viro apprime docto S. D. P.*

Epist. 18. **E**PISTOLAS nostras in manus tuas venisse, lætor :
Subverebar enim, nè nauta homo levissimus
mandata nostra negligentius curasset. Literæ au-
tem tuæ adeo mihi erant optatæ, expectatæque, ut
ad navim redditæ continuò reclusas inspexerim.
Deinde diversæ affectus variaverunt animum : primò
enim fronte tibi subirascebar, qui tam breves mi-
seris. Cuperem enim te (quæ mihi *Bati* mei est
aviditas) non epistolas, sed volumina scribere. De-
inde, volanti (ut aiunt) oculo percurrente, cum te
Febri pertinacissimam (ut scribis) correptum lege-
rem, toto intremui pectore, fixisque oculis id pau-
lò accuratius relegere cepi ; ubi autem te nostris
litteris convaluisse intellexi, continuo illo vel do-
lore, vel metu levatus sum : cætera hilarior legi.
Omnem quidem rem, mi suavissime *Bate*, tuæ
prudentiæ relinquo : at iterum atque iterum mo-
neo, nè importunam ambitione meis rebus officias.
Primum danda opera, ut *Erasmo* tuo consulas ;
deinde, si quid vel meum studium, vel commen-
datio, vel scripta poterunt, id omne vicissim ad te
ornandum expromam. Placuisse autem epistolam
domino *Bergensi*, mihi voluptati est ; verum ea non
à me scripta erat, ut placerem modò, sed ut vo-
luntati meæ morem gereret. Quid de hoc spei sit,
nunquam meministi. Oravi te quæ potui vehe-
mentia, nunc rursus te oro, obsecro, obtestor, ut
rem, mi *Bate*, quæ mihi magnopere cordi est, tu
non mediocri habeas curæ. Itaque epistolas no-
stras ita diligenter fac legas, ut nihil in eis temere
me, quamvis inconditè, scripsisse existimes. Vale.

*Erasmus Roterodamus Servatio Sodalium
jucundissimo S.*

Epist. 19. **E**T si, mi *Servati* suavissime, tales fuerunt lite-
ræ tuæ, ut eas sine multis lachrymis minimè
legere potuerim, tamen animi mei dolorem, qui
me jam miserè confecerat, non pepulere modò,
verum etiam incredibili ac insperatâ voluptate
affecere. Sed quid conveniunt lachrymis gau-
dia ? inter legendum enim tuam dulcissimam e-
pistolam, optatissimique tui in me amoris testem
haud futilem, & gaudens flebam, & flens æquè
gaudebam. At prius totis diebus mœroris lachry-
mis ploratum est : tum verò largus ille humor,
quo tuas rigebam literas, non de pectoris dolore,
sed de incredibili tui amore manabant. Habet e-
nim (crede mihi) & amor lachrymas suas : habet
suas & gaudia. Et quidem, mi *Servati*, quis tam saxei
pectoris est, quem tua talis non flere cogat epi-
stola ? quanta in ea verborum suavitas, quæ sen-
tentiarum gratia, quid in ea non affectum, quid
non amorem præcipuum redolet ? Hanc quoties
lego (lego enim penè omni horâ) videor mihi *Ser-
vati* mei suaves audire voces, vultus intueri ami-
cissimos. Ubi tamen coram misere sermonem
minimè licet, illa mihi solatio est ; illa me tibi
refert absentem, illa *Servatio* me conjungit absen-
ti, ut aptissimè illud *Virgilianum* mihi conveniat,
— Absens absentem auditque videtque.

Locupletiore itaque atque etiam beatior
tuis me reddidisti literis, quàm *Alexandrum Ma-
gnum* triumphorum numerus, aut suæ *Crasum* di-
vitiæ. Sed obsecro te, animæ dimidium meæ, per-
meum in te, qui non vulgaris est, amorem, nè me
rursum in dolorum abyssum dejicias. Fidem habe
mihi, tam molestè fero iram tuam, ut si rursus
eam intellexero, exanimaveris ilicò. Parce quæso
amanti, non es ignarus meorum morum, ingenium
meum non ignoras. Tenerioris animi sum, quàm
qui tam crudeles ludos totiens perferre possum ;
atque etiam, si apertius dicendum est, non est a-
mantis officium amantem lædere, nè joco qui-
dem. Quod si, ut scribis hoc, prior te læsi, quod si
mulare & dissimulare te dixerim, cogita quæso,
mi *Servati*, si id tibi tam durum atque acerbum
audire, quanto id mihi acerbius perferre quotidie
abs te. Et quid tam abest à verâ amicitia quàm
quidquam celare amicis, præsertim quod illius
referat nòsse ? Modò negare, modò asserere atque
identidem vertere sermonem, obsecro te, an non
id simulare est, ac dissimulare ? Age enim, age mihi
ut lubet, tantum quæso nè his artibus homini tibi
amicissimo illuseris. Utut seres haber, planè edi-
cito : pudenti enim animo nescio an quidquam sit
molestius. Quod si hac unâ in te te exorare ne-
queo, & ut apud *Virgilium* est,
— Misero lachryma volumine me manes,
Mortem oro, tades cæli convexa tueri.

G Vale, Spes mea, vitæ solatium unicum. Fac, a-
mabò, ut tuæ quamprimum ad nos veniant li-
teræ.

*Erasmus Roterodamus Domino Petro
germano suo S.*

Epist. 20. **I**Tæne totum fratrem exuisti ? itæne prorsus *Eraf-
mi* tui tibi cura recessit ? Scribo, mando, remando,
iterum

iterum atque iterum expostulo, sciscitor ex familiaribus tuis istinc profectis: neque literarum habent quidquam, neque mandatum ullum; tantum te recte valere aiunt. Nihil isthoc quidem mihi auditu jucundius, sed tu idcirco nihilo magis tuo officio functus es. Ut ego tuam pertinaciam video, proclivius factu credo, ut ex cote lac, quam ex te aliquid literarum eliciamus. Et ubi quæso, mi *Patre*, pristina illa tua in me benevolentia, & vetus ille non vulgaris, sed fratre dignus amor? Itane subito ex *Misium* transisti in *Demum*? Itane animo in nos factus es alieno? Quid enim aliud suspicari possum? Si tantillum Epistolæ scribendæ otium amori nostro tribuendum non putas (vix stomachum teneo) aut ego parum tibi cordi sum, aut profectò jam planè excidi. Si me hac suspitione levatum cupis, si ulla *Erasmi* tui tibi cura est, si quid in te fratris reliquum est; cura, quamprimum ad me scripseris. Ita te, *Patre*, rectè valentem propediem latus aspiciam; & ego nihil tuis literis habebò neque optatius, neque charius. Nullà re alià certius mihi fidem feceris, te nostri memorem esse, & germanissimum tuum erga me animum, innumeris jam olim argumentis perspectissimum, adhuc solidè perpetuòque manere. Sin verò ille jam nullà non dico culpà (quam à me abesse scio maximè) sed culpæ suspitione alienatus sum, vel nunc nostrà purgatione acceptà, obsecro te, ad ingenium redi; exue *Demum*, rursum *Misium* indue: & qui mihi difficillimis temporibus defuisti, nunc quoque fortunà, etsi non secundà, mitiore tamen adsis; adesse autem propius nullà alià re potes (quandoquidem corporum convictus negatus est) nisi tuis creberrimè ad nos datis epistolis. Id itaque si curaris, tam grato me beneficio affeceris, ut prorsus gratiore non possis. Si, quid acutem, audiendi cupidus es; te tuo merito amamus quàm maximè; te ore, te animo ferimus; te cogitamus, te somniamus, de te nobis frequens cum amicis sermo est: verum cum nemine crebrior, familiarior, atque jocundior, quàm cum *Servato* conterraneo nostro, adolescente (me herculè) indole pulcherrimà, ingeniòque suavissimo, earumque disciplinarum, quas cum me, tum te à pueris apprime delectarunt, studiosissimo: hic tui videndi cupidissimus est. Quòd si te ad nos propediem (ut spero) receperis; sat, scio, juvenem non modò tuà amicitia dignum iudicabis, verum etiam mi fratri facilè anteculeris: siquidem probè & tuam humanitatem, & illius virtutem novi. Is enim est, ut nemo illum non amet. Quamobrem maiorem in modum à te peto, ut *Juvenalis* Satyras, quas pusillo codice descriptas habes, illi commodas. Fidem habe, mi *Patre*, nunquam rectius beneficium collocaveris: senties hominem & gratum, & memorem. Vale mi jucundissime frater.

Erasmus Roterodamus Elizabethæ Moniali Virgini, Deo dicat, S. D.

Epist. 21. **R** Eddita sunt mihi, Soror una omnium in *Christo* carissima, literæ tuæ: quæ quantà me voluptate affecerint, haud facilè dixerim. Præ se ferunt enim singularis tuæ erga me benevolentia (quam semper mihi conciliare stu-

A dui) certissimum argumentum. Itaque in modum gaudeo, superesse adhuc, quibus curæ sim, etiam in tanta fortunæ acerbitate, quique meam vicem dolcant. Et id sanè eo mihi gratius duco, quo rarius miseris evenire solere intelligo. Siquidem dum tibi integra, dum secunda manent omnia; aderunt innumeri, qui te amico frui gaudeant, qui tuam necessitudinem quærant: at ubi primum fortuna averso sereno (bisrons enim est) truci te vultu aspexerit, protinus amicorum tuorum (quos rerum tibi conciliavit felicitas) videbis superesse neminem; fugiant enim, fugiente felicitate; mutant fortunæ vices, animum mutant & ipsi. Quod certè, & aptè, & eruditè ille poeta nobis cecinit, qui dixit:

*En ego non paucis quondam munus amicis,
Dum fleret velis aura secunda meis:
Ut fera nimbofo tumuerunt aquora vento,
In mediis lacerà pæpe relinquer aquis.*

C Sed te, *Elizabethæ* amicissima, non in eorum te esse numero jam sole (ut aiunt) clarius perspectum habeo, quam unam in tanto omnium rerum tumultu, in tantæ fortunæ mez incommodis mihi & esse, & fuisse semper reliquam intelligo, quæ tuum in me amorem nunquam intermiseris. Quare si officiorum studio tibi ex æquo contendere minimè possum, amoris tamen literarumque vicissitudine nunquam à te sum superandus. Et si tu rebus non longè anteibis, ego certè animo ac voluntate posteriorem me fieri non sinam. Et si meis fidem sermonibus non habes; fac periculum, efficiam, si quid potero, ut quanti te faciam, intelligas. Vale semper.

Erasmus Rot. Hæctori Boetio viro literatissimo atque amicissimo S.

Quid sibi volunt tot tuæ litigatrices epistolæ? *Epist. 22.* Quænam est illa improbitas? scribis enim atque rescribis, minitaris, convitiaris, bellum denique palam denuncias, ni tibi meorum carminum copiam fecero. Vide, quæso, quàm sis iniquus, qui ejus rei tibi per me copiam fieri postules, cujus mihi non sit ipsi copia. Equidem persanctè dejero, me neque jam olim in istis versari studiis, & si quid puer aliquando lusi, id omne in patrià reliquisse. Neque enim barbaras, aut pingue quiddam peregrinumque sonantes Camæras meas huic celebratissimo gymnasio *Parisiaco* inferre sum ausus; in quo ego absolutissimos in omni genere literarum quamplurimos florere non essem nescius. At tu nihil horum credis, & vel in hoc poetari me suspicaris. Quis, malum, istuc rei tibi persuasit, poetam esse *Erasmum*? isto enim vocabulo subinde tuis in literis nos appellitas, olim quidem honorato, nunc ob multorum stolidam imperitiam invidioso. Proinde tu, si me amas, cave posthac isto me nomine compellaveris: ceterum *Hæctor* vir amicissime, nè eadem sæpe scribendo & te fatiges, & nos obtundas; paulò liberius apertiusque loquamur necesse est. Principiò non sum tam ineptus, ut à quoquam pluris, quàm sim, haberi studeam. Quamvis enim puero mihi dulces fuerunt ante omnia Musæ: non tamen in hoc studiorum genere tam accuratè elaboravi, ut quidquam *Apolline* dignum & nostro possit officina prodire. Hi sua carmina

(P p p p ad

ad omnia pulpita, omnibus in triviis cantare gaudeant, qui, *ut Horatium*, Judicis argutum nihil acumen formidant, neque cum *Cicerone* recusant, quo minus omnes omnia sua legant. Nos cum *Lucretio Siculis* ac *Tarentinis* scribimus, si quid tamen scribimus. At enim dices, qui minus audeas tu, quàm hi atque illi, neque doctrinà tibi, neque eloquentià pares? Adde si placet illud *Satyrici*:

Scribimus indocti doctique poemata passim.

Et illud,

Stulta est clementia, cum tot ubique

Vasibus occurras, peritura parcere charta.

Ego, mi *Hector*, istorum ineptam facilitatem, ac (ut ita dixerim) tentiginem odisse soleo, non imitari, qui præcones (nam sic nos appellat *Quintilianus*) ubi unum atque alterum poetam legerint, & tentatà *Apollinis* fistulà nescio quid arguti sonare coeperint, illi ad scribendum profiliunt, adeo sibi ineptè placentes, ut quicquid produxerint, non secus ipsi mirentur, ament, amplectentur, quàm deformes simia filios. Nam si verum fateri fas est, quot *Marsias*, quot *Panas* hac nostrà tempestate videmus, qui nē ipsum quidem *Apollinem* minimò (ut aiunt) dubitent provocare? Et reperiunt quidem isti plausores cantore dignos; inveniunt *Mydas* suos, quorum pingues auriculas barbarico deliniant carmine, ac Judicum suorum recordià freti *Mantuanæ* gaudia famæ sibi pollicentur.

Non ego *ventosa* venter suffragia plebis, non mihi dulce est, cum meo ipsius displiceam, imperitorum iudicio probari; quorum alius nihil miratur, nisi quod ipse aut facit, aut potest; alius è regione nihil, nisi quod non intelligit. Hunc portentosa quædam ac phalerata capiunt,

— *ut que canora,*

ut apud *Flaccum* est. Hic obsoleta atque ex *Aboriginum* seculo usque petita veneratur, attonitusque legir,

Auræ fragiferæ.

Aliis verborum congerie delectatus, garrulitatem parat eloquentiam: sunt qui Poema venustum negent, nisi sexcentis fabulis refarciatur. Solida perpacci suspiciunt; neque enim perspiciunt. Si pictori *Apelli* (si satis commemini) molestum fuit ab *Alexandro* Rege potentissimo sua judicari opera; viro docto molestum non erit, à quovis satore, à quovis bubulco judicari? Adde invidiæ monstrum improbitissimum, quod optima quæque libentissimè solet impetore; ego hujus excetra sibilor cur gratis quidem à me provocem? hanc contentionem fubeant hi, qui ventre magistro ad sandum incitantur, aut certè quibus *Sævi* illa laudis ac famæ adeo blanditur, ut maline vel *Herastri* more nobilitari, quàm inglorii vivere. Ego gloriam invidiâ non emo. At quorsum ista tandem, inquires? Nempe huc, quod cum indoctior sum, quàm qui doctorum (si qui tamen sunt) possim auribus satisfacere; & doctior fortasse, aut certè generosior, quàm qui cum istis digner ardelionibus contendere: si quid scripisssem, *Harpocrati* potius quàm *Apollini* dicare statuis. Veruntamen nē in hominem, mihi singulari benevolentia copulatum, nimium *Demos* viderer; ego *Alcibiadis* exemplo expugnari me sum passus (tam quis resistat *Hectori*?) ac de meo instanto paululum decedens, unum atque alterum carminum meorum ad te dedi, quæ super, dum

A ruri ad annem spaciaremur, per otium lusimus, in quibus neque tu *Maronis* felicitatem, neque *Lucretii* sublimitatem, neque *Nasæus* copiam, neque *Baptista Mantuani* lenocinia ac doctrinam quæfiveris. Ego enim cum omnia miror, nescio tamen quo pacto in scribendo *Horatiana* illa simplicitas & siccitas placet. Tu si solida magisq; ambiciosa mirabere, spero carmina nostra non usquequaque fastidies. Sed, bene tu, penè præterieram quod maximè mandatum volebam. Si quid *Erasmi* attes, cave illius nugæ usquam efferas. Vale. Scriptum ruri cumultuariè, Sexto Idus Novemb.

*Erasmus Rot. Religioso Patri Nicolao
Wernero S. D.*

SI vos istis omnes valetis; ita est, ut & cupimus, *Epist. 23.*

S& confidimus: equidem perbellè valeo, gratia superis. Quanti apud me sacra literæ sunt, si cui antehac obscurum fuit, jam re ipsa declaravi. C Dictu quidem superbius; ac non decet *Erasmum* patrem amantiissimum celare quicquam. Nuper in *Angliæ* quosdam fortè incideram nobiles, & potentes omnes. Accessit imperrimè Sacerdos quidam adolescens, nummatissimus, & qui Episcopatum oblatum recusasset, quod illiteratiorem se non ignoraret. Intra annum nihilominus à Rege ad Episcopatum revocandus, quanquam citra omnem etiam Episcopatum plus duo millia scutorum annuè possidet. Is ubi de meis literis audivit, me incredibili amore coepit complecti, observare, venerari: nam aliquandiu in familiâ meâ vixit. Centum scutatos obtulit, si se annum docere voluisssem; obtulit beneficium intra paucos menses; obtulit trecentos scutatos mutuos, si ad dignitatem comparandam opus fuisset, donec de beneficio reddidisssem. Eram mihi omnes hujus urbis *Angliæ* eo beneficio devincturus: omnes enim sunt ex primatibus, & per eos totam *Angliam*, si voluisssem. Contempsi & rem amplissimam, & spem multò ampliorem: contempsi & preces, & lachrymas, quas precibus addebant. Rem veram loquor, & nihil amplifico: intelligunt *Angli*, me nihili totius *Angliæ* pecunias facere. Neque temerè hæc recusavi, & recusor nullâ enim mercede à sanctis studiis abduci volo. Non hæc docendi aut auri cumulandi gratiâ veni, sed discendi. Doctoratum quidem in Theologia petam, superis ita volentibus. *Antistes Cameracensis* mirum in modum me amat: liberaliter promittit: mittit non liberaliter, nē fidei dicam. Te, pater optime, bene valere cupio. Deo optimo maximo tuis precibus me commendatum ut facias, te etiam atque etiam rogo: itidem fecero. *Parisiis* è meâ Bibliotheca. Idus Septembris.

*Erasmus Rot. Religioso Patri Nicolao
Wernero S. P.*

G Jam mensem & dimidium gravissimè laboro; *Epist. 24.*
Pater observande, nec adhuc spem salutis video. Quid est vita hominis, quantis doloribus mixta! Febricula levis me penè occidit, sed quotidiana. Jam mundus displicet, cotremno illas spes meas, desidero illam vitam, quâ in sancto otio possum mihi, & uni Deo vacare, meditari in scriptis sanctis, eluere lachrymis veteres errores: hoc mecum volvos

volvo ; quod spero me aliquando tuâ operâ & consilio affecturum. *Cornelius Gaudanus* hic gloriose agit. Charissimus est Episcopo *Parisiensi* : charissimus iidem Abbati. Bene vale.

Erasmus Rot. Religioso Patri Nicolao Wernero, S. P.

Epist. 25 **S**olidam sanitatem & omnes virium numeros recepimus. *Bruxellis* jam multos dies sedemus inviti admodum. Non data est hactenus neque comitatus, neque esiedi copia. Apud *Antistitem* decem ferme dies, reliquos apud ejus vicarium egimus. Ille cum legatione in *Angliam* concessit, Principis nomine. Quid negotii sit, nullitatur. Episcopus (ut ipse divino) præter res Principis suam quoque causam agit, ut operâ *Anglorum* Cardinalatum adsequatur. Nam & ab *Anglorum* Rege vehementer est desideratus, & Cardinali *Anglie* majorem in modum charus, à quo nuper vestem nobilissimam accepit dono, simulque ejusdem literis & summo Pontifici & Cardinalium collegio diligenter est commendatus. Utcumque est, hæc legatio meis oculis non parum damni attulit, tum quod occupatissimus est *Antistes*, tum quod ipse de viarico comparando non minus quam ego sollicitus. Vir enim magnificus ad populum & opulentum & ambitiosissimum mittitur, sexcentis duntaxat florenis à Principe adjutus. Munera autem, quæ solent oratoribus donari, in eventum sunt, non in manu. Calendis *Julii* pulcherrimum & mysticum munus est Principi nostro à summo Pontifice oblatum, Rosa aurea, non minus opere ipso, quam materiâ admirabilis. Ego me measque fortunas tuis orationibus maximo affectu commendo. Jubeo tuam paternitatem securo esse animo: superi aderunt, spero, & navim nostram in portum operatum provehent. Interim quanquam vela ventis permittemus, non tamen à clavo discedemus. Te tueatur immortalis Deus. Ex *Bruxellis* Id. Septemb.

Erasmus Rot. Guilielmo Gaudano amico primario S. P.

Epist. 26 **S**alve etiam atque etiam, mellitissime *Guilielme*. Verti nuper declamatiunculas aliquot: unam *Libanii Sophista*; duas incerto auctore: eas dicavi donavique domino *Nicolao Ruterio*, Episcopo *Atrebatensi*, hujus Academiæ Cancellario. Is magnopere nostro munusculo delectatus, quamquam perquam pusillo, ad convivium vocavit; obtulit officium suum, quacunque in re aut mihi, aut meis posset gratificari. Abiens misit per Decanum *Mechliniensem* aureos decem. Adorietur ante Dominicum Natalem & Ducem nostrum *Philippum* Panegyrico de profectioe *Hispanica* & reditu felici: quem jamdudum tradidisset, nisi de re parum fuisset instructi. Conciliavi mihi, vel potius se mihi conciliavit *Hieronymus Bussidanus*, Archidiaconus *Cameracensis*, frater Episcopi, vir utriusque linguæ callentissimus. Is subinde dicitur me fortunatum fuisse futurum, si vir ille redisset incolumis: spes certe mihi omnis in eo viro sita fuerat. Donavi illi Apologos tuos cum epistolâ, laudatrice ingenii morumque tuorum. Neque enim desino passim apud amicos prædicare *Guilielmum* meum; quan-

A quam jam pridem video te gloriâ *Hollandicâ* contentum. Jam enim tot annos verso in *Gallia*, in *Anglia*, in *Artesia*, in *Brabantia*, neque tu unquam quidquam lucubrationum tuarum misisti, ut idoneam haberem occasionem prædicandi ingenii tui: non saltem scribis epistolam, quam doctis ostentem amicis. Et tamen in *Odis* perspexisti candorem animi mei: etiam si me contemnit *Hollandia*, hic certe non usquequaque contemnor, neque inter magnates, neque inter religiosos, neque inter eruditos. Tu fortasse jam dicis, abunde sat fama, modò plusculum rei. Ego verò in hoc toto animo abs te dissentio, quanquam non raro compendium ex fama nascitur. Hac de re saepe numero sum admiratus, mi *Guilielme*, tuum institutum; sed nolui crebris hortamentis odiosus esse amico indissociabili. Conjector autem te fortassis studio subducere à familiaritate nostrâ, nè & in invidiæ communionem voceris. Quæ si me conjectura non fallit, nil moror, quam officiosè istud facias, qui pro amico vetustissimo, amulo studiorum (nè quid addam amplius) non sustineas cucullatorum aliquot homuncionum, aut muliercularum blateramenta contemnere: quos, si ingenii doctrinæque tuæ magnitudinem respicias, non pluri facere oporteat, quam muscam elephantus. Isto certe metu quantum ipse tibi incommodaris, nemo me melius nōsse potest. Sed missa hæc. Hospes meus *Joannes Paludanus*, rhetor hujus Scholæ, vir utriusque linguæ peritus, ardentissimè expectabat adventum tuum, quem miror cur promissum non exhibueris. Dominus Præpositus *Trajectinus*, vicinus noster, frequenter & libenter de te loquitur. Quæso te, quantum esset negotii talium viro- rum amicitiam literulis alere? *Florentinus Egmondanus* in omnibus certaminibus victor, tantum laudis ex *Hispania*, *Sabaudia*, *Gallia*, *Germania* retulit, ut unus omnium Procerum gloriam, non dicam offuscârit, sed planè extinxerit. Ejus laudes Panegyrico nostro admiscebo. Tu sapiens, si illi epistolâ fueris gratulatus; aut, quod malim, carmine: curabo, ut accipiat, & quidem per me, Episcopum *Cameracensem* tribus *Latinis* Epitaphiis celebravi; uno *Græco*; miserunt sex flores tantum, ut etiam mortuus sui similis esset. Si hospiti meo dignareris vel brevem epistolam scribere, tum illi, tum mihi pergratum faceres, & tibi fortassis non inutile. Est enim omnium, qui vivunt, candidissimus admirator & adjutor hominum literatorum. Vale doctissime *Guilielme*. *Leuani*, quinto Calendis Decembris.

Erasmus Rot. Religioso Patri, Nicolao Wernero S. P.

Salve Pater observantissime. Scripsi pridem ad *Epist. 27*. Stuat paternitatem. Verùm arbitror Tabellarium non reddidisse. Spero te bene valere, nos satis valemus. Nuper in quartanam incidimus, sed convaluimus confirmatique sumus non operâ medici, tamen si adhibeamus, sed unius divæ *Gemuseæ*, virginis nobilissimæ, cujus ossa pene Canonici regulares servata, cotidie nostris coruscant & adornantur: Nihil illi dignius, mihi salutaris. Vereor nè istic pluvia agros & omnia merferit. Hic quidem tres ferme menses perpetuò pluit. *Sequana* alveum egressus passim in

(P p p p a agros,

agros, atque in mediam urbem sese effudit. Arca divæ *Genovesæ* è suo loco in ardem divæ *Mariæ* deducta est, Episcopo cum tota Universitate obviam procedente, summâ pompâ. Canonici regulares docebant, Abbas ipse cum omnibus suis, nudis pedibus incedentes. Quatuor toto corpore nodi arcem gestabant. Nunc nihil est cælo serenius. Non permittor plura scribere plusquam occupatissimus. *Guilelmum*, animæ meæ partem, quæso ut tua pietas foveat, commendatumque habeat. Ejus nomen in hac Academia adoratur, colitur: & meritò, dignus autem ille est, quem universus orbis miretur amèque, etsi inter notos doctrinæ singularis præter invidiam nihil reportat. Non poterit fieri, quin in magni nominis virum sit evasurus. Corrumpent nasum, qui volent; hoc tamen impedit nemo. Bene vale.

*Erasmus Roterodamus Patri Nicolao
Wernero S. P.*

Epist. 28. SI mihi vera nunciantur, videris non nihil offensus nostrâ epistolâ fortasse, quanquam esset verissima tamen, quia liberius scripta, quam oportebat. Verum hoc vel justo dolori meo tua humanitas debebat ascribere; vel quia in epistola, cui semper arcani fides debetur, licet interdum liberius agere. Nam qui talia verba in me effudit, vel evomit potius, quid ego dignum stomochari queam? Contemnunt me illic, nescio qui, planè stolidi & indocti, qui pietatem universam in cucullo & tristitia fixam esse putant: nihil facilius quam aliena contemnere, nihil etiam stolidius. Vix *Levanium* veneram, continuè mihi nec ambiens, nec expectanti magistratus oppidi publicè legendi manus obtulere, idque commendatione spontaneâ domini *Adriani de Trajecto*, hujus loci Decani. Quam conditionem ego certis de causis refutavi, quarum hæc una est, quòd tam propè absum ab *Hollandicis* linguis, quæ plurimum nocere nòrunt, nulli autem prodesse didicerunt. Vale.

Erasmus Rot. Amico suo S. D.

Epist. 29. Quoties animo meo recurrant cum multa, tum maxima tua in me merita, imò tum liberissimus animus, toties ego meam fortunam incuso, malignam, invidam, iniquam voco, per quam mihi non sit facultas, ubi tuum abundè expertus sum, mei vicissim in te declarandi amoris. Equidem inter mala, quæ mille me vel syderis natalis vi, vel Dei jussu à puero usque prosequuntur, hoc ego vel molestissimum ac miserrimum judico, cum mihi esse innotum animum, qui multò malit dare, quam accipere, aut certè bene meritis cum favore referre gratiam eam contrâ conditionem, quæ à quovis beneficium postulet accipere, nemini sinat reddere. Et quid prudenti ac generoso ingenio possit esset acerbius? *Æschinus* adolescens ingeniosus, et pauper, quam condiscipulos pro suis quémque facultatibus præceptoris *Socrati* munera ferrè videret, hoc uno modo se pauperem sentiebat, quòd animum gratissimum, quo etiam exereret, nihil esset, & tamen ille quod fortuna negarat, ingenio reperit. Seipsum enim præceptoris donavit, idque munus ut *Socrati* esset gratissimum, verecundiâ & pru-

A denti oratione effecit. Verum quo ego sum *Æschinus* pauperior, quando nè id quidem mihi relictum est, id unum arte pro tuis meritis gratias feres; *Erasmi* animum & gratum, & memorem, & amantem, & amico suo omnia semper bona cupientem; quæ quidem generosis animis etiam citra rem grata esse solere scio, cum ea sine his nullum unquam nisi sordidissimum juverit. Tum *B* hanc tibi vicissitudinem magnificè polliceri possum. Hunc verò codicem, quem ad te propriâ manu perscriptum mitto, nostri mutui amoris pignus, ac monumentum ut habeas oro, in quo quidem castigando plus penè quam scribendo laboris insumpsi. Hoc igitur tu nostrum vel munusculum, vel monumentum (si ita mavis appellari) tam habebis gratum, quam *Erasmum* charum habuisti. Gratissimum autem fuisse sic demum intelligam, si in eo evolvendo assiduum te præstiteris, si accipero tibi semper in sinu, in manibus, in genibus esse. Neque hi mihi libros amare videntur, qui eos intactos ac scriniis addictos servant, sed qui nocturnâ juxta ac diurnâ contrectatione sordidant, corrugant, conterunt, qui margines passim notulis hisque variis oblinunt, qui mendii rasi vestigium, quam mendosam compositionem malunt, idque cum in cæteris autoribus, tum in hoc *Terentio* facitandum censeo ei, qui non semi-*Latine* ac semi-*Gallice* (quod ferè nostri ludimagistri cum suo *Alexandro* docent) sed qui planè *Romane* loqui cupiat. Est enim in his *Terentianis* Comædiis mirifica quædam sermonis puritas, proprietas, elegancia, ac (ut in tam antiquo *Comico*) horroris minimum; Lepos (sine quo rustica est omnis, quantumvis phalerata, oratio) & urbanus & salus. Aut hoc igitur magistro aut nemine discere licebit, quo pacto veteres illi *Latini*, qui nunc vel nobis pejor balbutiunt, locuti sunt. Hunc itaque tibi non modo etiam atque etiam lectitandum censeo, verum etiam ad verbum ediscendum. Cave autem nè homuncionum istorum imperitiorum, imò lividorum garrulus te quicquam permoveant, qui ubi in ineptissimis autoribus *Florista*, *Ebrardo*, *Graciano*, *Haugemio* se sensu suo videntur, nec tantis ambagibus ex imperitiæ labyrintho potuisse emergere, id unicum suæ stultitiæ solatium proponunt, si in eundem errorem suum juniores omnes pelliciant. Nefas auctoribus *Christianis* lectitari *Terentianas* fabulas. Quam ob rem tandem quæso? Nihil, inquit, præter lasciviam, ac turpissimos adolescentum amores habent, quibus lectoris animum corrumpi necesse sit. Facile unde libet corrumpitur, qui corruptus accesserit. *Syncerum nisi vas, quodcumque infundis, accessit.* Itane isti religiosuli ad cætera vel utilissima talpis ceciores, ad unam, si qua est, lasciviam, caprez sunt? Imò capri ac stolidi nihil sibi præter nequitiam, quâ solâ imbuti sunt (indocili quippe idémque mali) rapientes, non vident quanta illic sit mortalitas, quanta vitæ instituendæ tacita exhortatio, quanta sententiarum venustas. Neque intelligunt totum hoc scripti generis ad coarguenda mortalium vitia accomodatum, imò adeo inventum. Quid enim sunt Comædiæ, nisi servus ingloriosus, adolescens amore insanus, meretrix blanda ac procax, senex difficilis, morosus, avarus? Hæc nobis in fabulis, periæde atque in tabula,

bula, proponuntur depicta; ut, quum in moribus A
hominum quid deceat, quid dedecet, viderimus, alterum amemus, alterum castigemus. En (in *Eunacho*) *Phadria* ille ex summa continentia, in summam ineptiam amore, tanquam morbo validissimo, immutatus, aded ut eundem esse non cognoscas, quam pulchro exemplo docet. Amorem rem esse & miserrimam & anxiam, instabilem, & prorsus insaniz turpissimam plenam. Assentatores istos (pestilens hominum genus) *Guatonem* suum, B
artis lux Principem, spectare iubeto. Jactabundi & sibi placentes, quales divitum plerisque imperitos videmus, *Thrasonem* suum spectent, ac tandem cum sua magnificentia, quam ridiculi sint, intelligant. Sed de his latius (quum de literis scripsimus, edemus) nostra leges, volente quidem Deo: Ad presentem locum satis fuerit tetigisse *Comedias Terentianas*, modò rectè legantur, non modò non ad subvertendos mores, verum etiam ad corrigendos maximopere valere; certè ad C
Latine discendum planè necessarias judicaverim. An potius illud ex *Catholico*, *Hugoniano*, *Ebrardo*, *Papia*, cæterisque ineptioribus sperare jubeant? Mirum verò si his authoribus quisquid *Latine* dicat, cum ipsi nihil non barbarè locuti sint. Hujusmodi amplectatur, qui balbutire velit; qui loqui cupiet, *Terentium* dicat, quem *Cicero*, quem *Quintilianus*, quem *Hieronymus*, quem *Augustinus*, quem *Ambrosius* & juvenes didicere, & senes ubi sunt; quem denique nemo, nisi barbarus, non amavit. Sed de his satis. Cæterum literas tuas optatissimas accepi, non inconditas, extra jocum *Latinores*, quam expectaram: quæ quidem me cum sua quadam facetia, tum tuo, quem plurimum præ se ferunt, amore, plurimum delectarunt. Te amamus, te somniamus, tui videndi incredibili voluptate tenemur. Uxorem tuam optimam unam tecum bene valere cupimus.

Erasmus Rotodamus Francisco suo. S. P.

Epist. 30. V Ehementer mihi gratum feceris, amice jucundissime, si dederis operam, ut *Epistolæ*, quas accuratius ad alios atque alios scripsi, quantum potest colligantur. Nam mihi in animo est, unum *Epistolarum* librum edere, earum potissimum, quas scripsimus multas ad *Cornelium Gaudanum*, plurimas ad *Guilielmum* meum, nonnullas ad *Servatium*. Corrade quicquid potes, & undecunque potes, verum nè miseris, nisi per quem jussero. Obsecro te, mi *Francisco*, per mutuam charitatem nostram, & per felicitatem tuam, quæ mihi non minùs curæ est, quam mea, ut toto pectore incumbas in sacras literas: evolve veteres interpretes. Crede mihi, aut hac viâ perveniemus ad beatitudinem, aut nunquam pervenimus, quanquam non dubito jam id te facere, ad quod hortor. Vale, ac tuis precibus me subinde *Christo* commenda. Salute impartias *Guilielmum* meum, cui non scribo, videlicet occupatissimus, tum valetudine debilis. Extende, si potes, à *Guilielmo*, ut scribat quàm potest accuratissime comiti meo: est enim eo animo in doctos, ut nihil unquam sol viderit simile. *Londoni* ex ædibus *Episcopalis*.

Erasmus Rot. Domino Servatio suo S.

Epist. 31. D Edi ad te jam epistolas aliquot, ad quas te nè literam quidem referre demiror. Ago adhuc *Londoni* gratissimus (ut videtur) maximis ac doctissimis totius *Britannia* viris. Rex *Anglorum* sacerdotium pollicitus est, eam rem Principis in *Angliam* adventus intermittere coegit. Ego id etiam atque etiam in animo verso, quemadmodum possum, id quod mihi superest ævi, (quod quidem quantum sit futurum, nescio) totum pietati, totum *Christo* impartiam. Vide vitam hominis, etiam ut longa sit, rem esse fugacem & evanidam, tum me corpusculo esse delicato, cujus viribus non parum etiam studiorum labor detraxit, nonnihil infortunia. Video in studiis nullum esse exitum; fierique, ut quotidie videamur incipere. Quare decrevi hac meâ mediocritate contentus, (præsertim cum *Graciano*, quantum sat est, adhibuerim) meditandæ morti & animo fingendo operam dare. Oportebat quidem jam olim id agere, & annis, id est rei pretiosissimæ, tum parcere, cum esset optima. Verum tamen si sera in fundo parsimonia, tamen hoc nunc parcius dispensanda, quo minor est, quo deterior. Vale, *Londoni* Calendis Aprilis.

Erasmus Rotod. Guilielmo Gaudano amico doctissimo S. P.

Epist. 32. L Ouant, quò nos coniecit pestis, adhuc retinet: *Epist. 33.* Hoc anno magnificè sævit in nos fortuna. *Bastum* mors ademit, vel venenum potius, & item *Episcopum* præterea *Bisuntinum*, in quo mihi summa spes erat. Dominam *Verissem* matrimonium plusquam servile eripuit: Comitem *Anglum* mare à me segregat: *Augustinum* Juris studium avocavit: pestis simul & *Galliam* & *Britanniam*, & *Germaniam* mihi adimit. *Levanii* placent omnia, nisi quòd victus rusticior & nimio emendatus, præterea quæstus omnino nullus. Legendi munus à magistratibus oblatum, recusavi. In *Græci* literis sum totus, neque omnino operam lusi, eò enim profeci, ut mediocriter, quæ velim, *Græci* scribere queam, & quidem ex tempore. Audio editos esse *Apologos* tuos, quare libros aliquot mitto; tum *Græci* tabellas, quoniam jam opus non habes, remittito. Nos enim hic magnâ *Græcorum* librorum penuriâ laboramus. *Augustinus* de suis *Adagiis* satis contumeliosè ad me scribit, tu nihil aliud quàm rides. Si quid istic est, quod meâ referat scire, scribito. Miror te nihil scribere, nam etiamsi me haberes invisum, tamen scriberes ad eum, qui possit tux famæ prodesse, versor enim tum apud multos, tum apud doctissimos interdum. Es mihi tamen in ore plurimus, nequedum ex animo elapsus, quanquam te video animo penè inimico. Sed amore quidem tecum libenter certavero, contemptu verò aut odio non liber, præsertim tecum, quem sic amaverim. Bene valebis, optime *Guilielme*, nòsque, si potes, amabis.

Erasmus Rot. Servatio suo S. P.

Epist. 33. S Cripseram ad te muled ante, quàm è *Parisiis* discederem, eas literas opinor tibi redditas esse, verum vereor nonnihil (ut est tabellariorum (P p p p 3 indi

indiligentia) ne interciderint. Quare si quid casu peccatum est, id nos diligentia crebrae scriptio-
nis refarcimus. Longum sit exponere, quo con-
silio in *Angliam* nos receperimus, praesertim quod
& hic olim pecuniis exuti fuerimus, & istuc jam
non contemnenda spes impendere viderentur.
Sed hoc velim credas, me non sine gravibus cau-
sis ac prudentum virorum consilio *Britanniam* re-
petisse, porro ut ea res bene vertat, superis in
manu est, quanquam nos non fortunam, sed eru-
ditionis compendium sumus secuti. Ago nunc
mensis aliquot apud comitem meum *Mantioye*,
qui me magno studio in *Angliam* revocavit, non
sine consensu omnium eruditorum virorum. Sunt
enim *Londini* quinque aut sex in utraque lingua
exacte docti: quales, opinor, ne *Italia* quidem
ipsa impraesentiarum habet. Nihil mihi arrego;
sed, ut videtur, nemo horum est, qui non multum
tribuat ingenio, doctrinaeque meae. Quod si nullo
pacto gloriari liceret, hoc certe nomine mihi pla-
cerem, quod his viris prober, quibus nemo tam
invidus, nemo tam est inimicus, quin in literis il-
lis tribuat principatum. Verum ego nihil actum
arbitror, nisi prober & *Christo*, ex huiusmodi cal-
culo pendet summa felicitas nostra. Vale, *Londini*
ex adibus episcopalibus.

*Erasmus Roterodamus Magistro Martino
Medico S. P.*

Epist. 34. **P**erge, perge ita, ut coepisti, *Erasmum* tuum
tuis praconis nobilitare, *Martine* humanissi-
me. Sensi enim, nec jam gratis sum ab te prae-
dicatus. Tua videlicet praedicatione fretus *patrus*
Theobaldus tunica altera me exoneravit, nepoti
opinor commodare studens, ne longius iter ingres-
surum sarcina premeret. Tua vero erga me studia,
mi *Martine*, vehementer quidem mihi & grata
sunt, & jucunda. Sed tu (si verum audis) ami-
culum non perquam vehementer modo, sed &
inepte landas. Pecuniosum iactas *Erasmum*: quis
illud tibi credat de homine poetico, & fataliter
infortunato? Si certum est recentem amicum tuis
mendaciis celebrare, modestiam finge eximiam,
mentire bene literatum; talem fac, qualem me
esse & decebat & cupio, cum pecunia quid *E-*
rasmo? De valetudine te certiores fieri par erat,
ego (ut apud te coeperam) valetudinem meam
tota *Hollandia*, computatione multa fatigavi,
perripi tamen pericula omnia & in virum evasi,
rediit & color & animus; Superos precor, ut mi-
nus suum tueantur. Virium extremum periculum
Dordraci feci, bene processit; omnes numeros a-
desse sentiebam. Sanè quam invitatus ex eo opo-
do sum extractus, & quam illuc invitatus discessi,
tum hic invitatus haereo. Quid, inquires, te remora-
tur? malus credo genius meus, qui mihi oculos
hic sine fructu exhaurit. Apud *Antistitum* sum de-
cem ferme dies commotus. Is quinto Nonas
Julias cum legatione in *Angliam* concessit. No-
cuit & hac mihi legatio. Nam Episcopus & turbam
negotiorum oppressus, & de viatico congerendo
solicitus, atque adeo subiratus, quod Princeps
Philippus, cuius nomine mittitur, sexcentis dun-
taxat aureis juverit, multum apud me querelarum,
pecuniae perparum effudit. Nunc, quod est mole-
stissimum, hic haereo magno meo dispendio. Ne-
que vehiculi neque comitatus adfertur copia, &

A *Parisiis* esse quam primum expedire. Verum his
de rebus satis. Quod rediens te non offenderim,
sanè molestè tuli. *Levanium* visi, ubi noctem &
diem commoratus, à *Francisco Crenensi* viro egre-
giè literato aliisque sum singulari hospitalitate
tractatus. Quod si novas etiam res à me expectas,
summus Pontifex Archiduci nostro praeclarum
munus transmisit Rosam auream, non thateria
tantum, sed multò amplius ipso opere admirabi-
lem. Oratori Princeps una cum *Antistite* ad duas
leucas obviam est profectus, idque pridie Calen-
das Julias. Munus ipsum solemniter *Bruxellas* est
illatum, comitantibus utrinque Episcopis, ipso
Oratore medio & Rosam auream sublati mani-
bus sustinente, quem ubi usque ad hospitium
suum dux esset profectus, ad sua quisque rever-
sus est. Postridie, hoc est Calendis Julii, in tem-
plo frigidi montis pontificale donum frequenti
coetu Principi traditum est. Habita oratio de
muneris ipsius amplitudine, de Principis laudibus;
gratiae per cancellarium actae. Multum nugarum
effudi. Ita tanquam tecum fabuler, jucunda haec
mihi scriptio fuit. Bene vale, ac nos, ut soles, a-
ma. *Bruxellis* è bibliotheca *Antistitis*.

Erasmus Rot. Servatio suo S. P.

I *Taliam* multis de causis adivimus, quanquam *Epist. 35.*
hanc magnis bellorum tumultibus agitatam of-
fendimus: adeo ut Pontifice una cum *Gallorum*
copiis *Bononiæ* obsidere parante, illuc *Florentiam*
profugere simus coacti. Verum quoniam certus
adfertur rumor, *Bentivolum* una cum tribus filiis
profugum à *Gallis* interceptum esse, rebus (ut
spero) pacatis *Bononiæ* redimus. Nam illic Pon-
tifex cum suis Cardinalibus hyematurus est. Do-
ctoratum in sacra Theologia accepimus, idque
planè contra animi mei sententiam, ac precibus
amicorum expugnati. Estate proximam te revisam,
ut spero. Vale.

*Erasmus Roterodamus Domino Joanni
Obrecht S. D.*

*V*oluptati mihi est, quod tam amice de nobis *Epist. 36.*
& sentias, & loquaris. Id enim mihi renun-
ciavit Magister *Gulielmus*, liberorum *Theaurarii*
magni praeceptor, homo tui amantissimus, qui jam
Bononiæ agit nobis familiarissimus. Nuper in Theo-
logia doctoratum accepimus, idque contra ani-
mi sententiam ab amicis compulsi, qui titulum
hunc putabant mihi non nihil autoritatis allatu-
rum. Revisam vos, ut spero, estate proximam, co-
ramque omnia conferemus. Plurimam salutem
annunciabis communibus amicis nostris, quibus
equidem omnia laeta precor. Si te nugas nostrae
delectant, nuper *Parisiis* impressa sunt multa mea
lucubramenta formulis *Badianis*. Vale.

Erasmus Rot. Servatio suo S. D.

*T*amet si scripsim' nuper è *Florentia*; tamen quia *Epist. 37.*
non raro fit, ut in tanto itinere literarum inter-
cidant, de eisdem demò scribo. *Italiam* adivimus,
Gracianus potissimum causa, verum hic jam frigent
studia, fervent bella, quo maturius revolare stude-
bimus. Doctoratum in Theologia accepimus,
neutiquam ex animi sententia, verum ab aliis
compulsi.

compulsi. *Bentivolus* excessit *Bononia*. *Gallur-* A
bem obsederant, sed repulsi à civibus, paucis oc-
cisis. Natali divi *Martini Julii* summus Ponti-
fex *Bononiam* ingressus est, proximo die dominico-
sacrum in summo templo fecit. Expectatur Im-
peratoris adventus, paratur & in *Ventus* expedi-
tio, ni cedant locis Pontifici debitis. Studiorum
interim sunt feriae. Vale. *Bononia*, decimo sexto
Calendis Decembris.

Erasmus Rot. Magistro Jacobo Mauriti, utrius-
que Juris Licentiatu doctissimo, S.

Epist. 38. **E**Thi etiam jampridem multo scribendi labore
penè delassatus, quid enim laboriosius, quam
scribere, praesertim edenda? tum impraesentiarum
quoque in absolvenda *Panegyrici* coronide sic oc-
cupatus, ut occupatior esse non possem. Et hic la-
bor, quem tu mihi injunxeras, quam molestissi-
mus sit, tamen inutilissimus. Quid enim molesti-
us, quam alieno scribere stomacho? quid inuti-
lius, quam ea scribere, quibus scribendis dediscas
bene scribere? Tamen meus in te amor effecit,
ut neque molestus esset mihi, neque inutilis vide-
retur, quando mihi semel decretum est meo *Ja-*
cobo per omnia morem gerere, non solum officio-
sè, verumetiam libenter. Vale, *Lotani* quarto
Calendas Octobris.

Erasmus Rot. Jacobo Mauriti, utriusque Juris D
Licentiatu doctissimo S. D.

Epist. 39. **S**I vales, amice syncretissime, est cur majorum
Sin modum gaudeam. Nos valemus bellè, cui-
que semper meminerimus, dum spiritus hos regit
artus. Futurum spero, ut te hac aetate sim visurus.
Tum omnia coram & inferorum mysteria prode-
mus. Nam in regno *Plutonis* oportet de redeundo
cogitare, cunctaque cautim agere. Principem
nostrum in hanc incidisse regionem, equidem ex
animo doleo, idque multis de causis. Is nondum
solvit, meo magno malo. *Macedon* meae regio
justo illi adesse cogitur, idque suapte sumptu. In-
terim ego pecuniolam profundo meam. Scripsi
Gualtero nostro copiosius. Saluta Dominum *Rey-*
norum medicum, alterum literarum *Hollandicarum*
decus: & magistrum *Henricum* festivissimum ho-
minem, reliquosque mei amantissimos. Uxori
tux dulcissimae, jucundissimisque liberis omnia
fausta laetaque precor. Vale. *Lotani*, postridie
Calendas Apriles.

Erasmus Roterod. Magistro Jacobo Mau-
ritii, utriusque Juris Licentiatu
doctissimo S. D.

Epist. 40. **E**Rasmus tuus vivit valètque, gratia superis, nul-
quam non memor tui. Is hoc officii abs te
petis, ut has literulas quamprimum cures reddend-
as domino *Joanni Obrecht*: quæ so nè pigeat tan-
tillum operæ pro me suscipere. Multa sunt hic
in *Italia* nova, scriptu digna, verum jam aufugit
tabellio. Saluta eruditissimum dominum *Rey-*
norum medicum, itémque *Henricum*, reliquosque
amicos omnes. Vale faustissime cum omni fami-
lia. *Florantia*, pridie Nonas Novembres.

Erasmus Rot. Cornelio suo. S. P.

Duas res esse, quæ languorem ingeniis nostris Epist. 41.
maximè afferre soleant, scripsit *Cicero*: otium
& solitudinem. Harum neutra nobis deest. So-
litudinem quidem vitæ nostræ ratio poscit: Oti-
um verò inde vel maximè nascitur, quod videam-
us literas, quæ olim suis summam peperere &
utilitatem & gloriam, nunc hominibus damno
& dedecori esse. Eò enim res redisse videtur, ut
quo quisque fuerit literatior, eo vivat ridiculus
magis atque infelicior. Quamobrem, mi *Corneli*,
nihil visum est nobis, quare in literarum studio,
ætatem otiosè velimus consumere, adeo ut jam
diu à literis animum prius abduxerimus. Ac-
cessit præterea his rebus corporis non satis recta
valetudo, quæ & ipsa ingenii ardorem non mi-
nime modò, verum etiam extinguere solet. Ve-
rantamen quoniam nulla nobis res æquè propo-
sita est in vitâ, quam tibi omnibus in rebus gratifi-
cari, obsequi, morem gerere (ut certè pro cumu-
latissimis tuis in me beneficiis debeo maximè)
hanc rursus operam tui causâ suscepimus, oratio-
nemque tuam, quam petieras, quo potuimus stu-
dio, absolvimus. Partes præterea oratorias, ite-
dem quam quæque speciem, quem quæque co-
lorem habeat, studiosè annotare curavimus, ut
tu quidem potiare voto tuo, gratulenturque stu-
dio nostro literati, videant autem & invidiant il-
literati, erubescant scioli & jactabundi. Porro
mediocres aliquid sibi profectus ferant. Hæc e-
nim, mi *Corneli*, hominum genera nusquam non
reperies. Literati qui sunt, literas magnopere
non probare, non amare non possunt. At hi, qui
omnium artium sunt imperiti, damandas, laceran-
das, insectandas putant omnes; nihil laudè
dandum, quod ipsi nesciant; quod noverint, vitio
dandum nihil. Callidè sanè: parvi faciunt quo-
cunque carent, nè quicquam illis magnarum re-
rum deesse putetur. Horum sententiæ barbarus
est ipse *Tullius*, doctus *Ebrardus*. Quamobrem?
Profectò ob aliud nihil, nisi quod hunc noverunt,
illius ignari sunt. Hi quidem oratiunculam no-
stram videant, invidiant, criminantur, rumpant-
ur, nihil ad me attinet, & mihi enim laudi crit
talibus non probari, & ipsi dum tacere nequeunt,
se barbaros ridiculosque omnibus probabunt.
Præterea quosdam videre est *Thrasone* illo *Teren-*
tiano plenos, qui cum omnium sint imperiti, om-
nium sibi artium facultatem temerariè confidenti-
tà, & confidenti temeritate vendicant. Hise-
quidem nihil in medium proferes, quod non pul-
chrè calleant; bellè orant, bellè argumentantur,
bellè carmina codunt, bellè Grammatices docti
sunt, bellè Musices, & quæ non?

Nil bene cum faciant, faciunt tamen omnia bellè.
His certè si quando vacabit nostram oratiunculam
legere, intelligent (ut arbitror non obscurè) hand
mediocres esse artificii *Latini*, Oratoriè aut dicere
aut scribere, desinentque (si quid in eis pudoris
erit) earum sibi rerum, quas nunquam didicerunt,
vendicare peritiam. Quod si usque adeo gloriæ
cupidi sunt, ut qualibet eam ratione aucupentur,
eas potius sibi res comparare laborent, quibus
immortalem gloriam consequi possunt, nè tam
gloriosi, quam gloriabundi appellentur. Nam
malè parata gloria, brevi dilabitur; vera radices
agit,

agit, atque indies latius clariusque relucet. Ceterum mediocres qui sunt, cum literatorum aut orationes aut poemata legerint, sentiunt se vehementer commoveri, atque quocunque sermo traxerit, agi rapique: quid tamen eos commoverit, ignari. Hi nostro labore vel ex parte, quid eos tantopere delectet, discere poterunt. Postremo & tu, mi *Corneli* suavissime, ex hoc nostro studio aliquid aut profectus aut certe voluptatis capies, spero. Sin nihil capies, ego tamen amicissimi viri officio fundus luero. Vale, meque, ut facis, ama.

Erasmus Roterod. Martino Dorpio Theologo
eximio S. D.

Epist. 42. **N**on fuit reddita nobis epistola tua, sed tamen exemplar, haud scio quomodo exceptum, amicus quidem exhibuit *Antuerpia*. Deploras *Mariam* parum feliciter editam, studium in restituendo *Hieronymo* nostrum magnopere comprobas, ab editione *Novi Testamenti* deterres. Quibus literis tuis, mi *Dorpi*, tantum abest, ut quicquam fuerim offensus, ut posthac mihi coeperis esse multò charior, cum semper fueris charissimus. Adeo syncerè consulis, mones amicè, obijrgas amanter. Habet nimirum hoc *Christiana* charitas, ut etiam cum savi maxime, tamen genuinæ suæ dulcedinis gustum obtineat. Multæ mihi cotidie redduntur ab eruditis viris literæ, quæ me decus *Germania*, quæ solem, quæ lunam faciunt, & splendidissimis titulis onerant verius quàm ornant. Harum, emoriar, si ulla unquam me perinde delectavit, ut illa *Dorpi* mei iugatrix epistola. Verè dictum est à *Paulo*, *charitatem non peccare*; si quid adulatur, studet prodesse, si stomachatur, non aliud agit. Atque utinam liceret per ocium ad tuas literas rescribere, quo tanto amico satisfaciám. Vehementer enim cupio, quicquid ago, te approbante fieri, cujus ingenio pene cœlesti, cujus eruditioni singulari, cujus iudicio longè acerrimo tantum tribuo, ut malim uni *Dorpi*, quàm mille cæterorum calculis approbati. Verum adhuc à navigatione nauseabundus, & mox equitatione fessus: ad hæc, in componendis sarcinulis occupatus, laurus esse duxi, quomodocunque respondere, quàm amicum in ista relinquere opinione, si hanc ex teiplo conceperis, si instillaverint alii, qui te ad eam epistolam scribendam subornarunt, quo sub alieno persona suam agerent fabulam. Primum igitur, ut ingenuè dicam, editæ *Maria* propemodum me pœnitet. Is libellus nonnihil mihi peperit gloriæ, vel si major famæ. At ego nihil moror gloriam cum invidia conjunctam. Quanquam ô superi, quid est hoc totum, quod vulgò gloriam vocant, nisi nomen inanissimum ex gentilitate relictum? Quod genus non pauca resederunt apud *Christianos*, dum immortalitatem appellant, famam posteris relictam, & virtutem qualiumcunque literarum studium. In omnibus edendis libris hic unicus semper mihi fuit scopus, ut meâ industriâ aliquam adferrem utilitatem. Id si minus assequi possem, certè nè quam adferrem noxam. Proinde cum magnos etiam viros videamus literis suis abusus, ad affectus suos digerendos, dum alius cantat ineptos amores suos, alius adulatur iis quos captat, alius injuriâ laceffitus stilo referit, alius

A ipse sui tibi cenest, & in efferendis propriis laudibus quemvis *Thrasonem*, quemvis *Pyrgopolinicen* superat; ego tamen quamvis ingenio tenui, & perquam exigua doctrinâ præditus, tamen hoc semper spectavi, ut, si possem, prodessem; sin minus, nè quem laederem. *Homerus* suum in *Thersitonem* odium molestâ carminis hypotyposi ultus est. *Plato* quàm multos nominatim perstrinxit suis dialogis? Cui pepercit *Aristoteles*, qui nec *Platoni* pepercit, nec *Socrati*? Habuit suum *Demosthenes* *Æschinam*, in quem stilo debaccharetur. Habuit suum *Cicero* *Pisonem*, habuit *Vatinius*, habuit *Sallustium*, habuit *Antonium*. Quàm multos nominatim & ridet & carpit *Seneca*? Quòd si recentiores expendas, & *Petrarcha* in medicum quendam, & *Laurentio* in *Pagium*, & *Polisiano* in *Scalam*, stilius reli vice fuit. Quem ex omnibus mihi dabis tam modestum, qui non amarulentiùs in aliquem scripserit? Ipse *Hieronymus*, vir tam pius & gravis, aliquoties non sibi temperat, quin in *Vigilantium* incandescat acridi, in *Levirianum* insultet immoderatiùs, in *Ruffinum* amarulentiùs invehat. Semper hic eruditus mos fuit, quicquid dolet, aut delectat, chartis cœnfidis sodalibus committere, in harum suarum omnes pectoris æstus effundere. Imò deprehendas quosdam, non alio consilio libros scribendos suscipere, quàm ut in his obiter animi sui motus infusciant, atque hac ratione transmittant in posteros. At ego in tot jam editis voluminibus, cum tam multos candidissimè laudarem, quæso, cujus unquam denigravi famam? cui vel levissimam aspersi labem? Quam gentem, quem ordinem, quem hominem nominatim taxavi? Quid si scias, mi *Dorpi*, quoties ad id faciendum fuerim, nulli tolerandis contumeliis, provocatus? Semper tamen vici dolorem animi mei, magisque rationem habui, quid posteritas esset iudicatura de nobis, quàm quid illorum mereretur improbitas. Si res ipsa perinde fuisset nota cæteris, ut erat mihi, nemo me mordacem iudicaret, sed æquum, sed modestum etiam, ac moderatum. Sed ita mecum cogitabam, quid aliis cum nostris privatis affectibus? Aut qui nostra hæc nota poterunt esse vel procul distitis, vel posteris? Ego non quod illis, sed quod me dignum est, fecero. Præterea nullus est tam inimicus, quem non optem, si fieri possit, in amicum redire. Cur ei rei præcludam viam? Cur hic scribam in hostem, quod aliquando frustra nolim scriptum in amicum? cur notabo carbone, cui suam candorem, etiam si promeretur, non possim restituere? Malo in hanc peccare partem, ut vel parum meritos prædicem, quàm ut meritos vituperem. Nam si quem falsò laudaris, candori tribuitur; sin quantumlibet etiam ignominia dignum, suis pinxeris coloribus, non illius factis, sed tuo morbo ascribitur. Ut nè dicam interim, quod ut ex injuriis mota talione reciprocantibus, ingens bellum aliquoties exoritur, sic ex malè dictis vicissim ultro citroque regestis, periculosissimum incendium non raro nascitur. Et ut parum *Christianum* est injuriam injuriâ pensare, ita parum generosi pectoris est dolorem suum, forminarum exemplo, convitiis ulcisci. Hujusmodi rationibus ipsi mihi persuasi, ut semper innoxias & incruentas haberem literas, nec eas ullius mali nomine contaminarem. Nec aliud omnino spectavimus in *Maria*, quàm quod in cæteris lucubrationibus, tametsi viâ diversa.

versâ. In *Enchiridio* simpliciter *Christiana* vitæ formam tradidimus: In libello *De Principis institutione*, palam admonemus, quibus rebus Principem oporteat esse instructum: In *Panegyrico*, sub laudis prætextu, hoc ipsum tamen agimus oblique, quod illic egimus apertâ fronte. Nec aliud agitur in *Moria*, sub specie lusûs, quàm actum est in *Enchiridio*. Admonere volumus, non morderi; prodesse, non ledere; consulere moribus hominum, non officere. *Plato* philosophus tam gravis, largiores in computationibus invitationulas approbat, quod arbitretur quædam vitia, per hilaritatem vini posse discuti, quæ severitate corrigi non possent. Et *Flaccus* existimat joculam quoque admonitionem non minis atque seriam condocere.

— *Ridentem*, inquit, docere verum

Quid veras? —

Neque non perspectum est hoc sapientissimis omnium viris, qui saluberrima vitæ præcepta, ridendis ac puerilibus in speciem apologis proponere maluerunt, quod per se substantia veritas, voluptatis illecebra commendata, facilius penetrat in animos mortalium. Nimirum hoc est illud mel, quod apud *Læcræum* medici pueris medentes absinthii poculo prælimunt. Nec in alium usum veteres illi Principes, hoc Morionum genus in aulas suas induxerunt, quàm ut horum libertate leviora quædam vitia, citra ullius offensam, & aperirentur, & emendarentur. Fortasse *Christum* in hoc album vocare non conveniat. Verum si licet coelestia cum humanis ullo modo conferre, nonne hujus parabolæ, confine quiddam habent cum veterum apologis? Et jucundius illabitur, & acrius insidit in animos evangelica veritas, hujusmodi lenociniis commendata, quàm si nuda produceretur, id quod in opere de doctrina *Christiana* divus *Augustinus* copiose persequitur. Videbam quàm esset mortalium vulgus, stultissimis opinionibus corruptum, idque in singulis vitæ institutis, & remedii votum erat verius, quàm spes. Proinde videbar mihi reperisse rationem, ut delicatis animis hæc arte tanquam obreperem, & cum voluptate quoque mederer. Et sæpenumero conspexeram, festivum hoc & jocosum admonendi genus, multis felicissimè cedere. Quod si respondebis personam, quàm induxi leviorē esse, quàm ut sub illius prætextu de rebus seriis disputetur, hanc culpam fortassis agnoscam. Inepti reprehensionem non admodum deprecor, amarulenti deprecor. Quanquam & illud probè tueri possem, si non alia ratione, cettè tot gravissimorum hominum exemplo, quos in ipsius libelli præfationula recensui. Quid autem facerem? Diversabar id temporis apud *Morum* meum, ex *Italia* reversus, ac reum dolor complusculos dies domi continebat. Et mea bibliotheca nondum fuerat advecta. Tum si maximè fuisset, non sinebat morbus quicquam in gravioribus studiis acrius agitare. Cœpi per ocium *Morias* encomium ludere, nec in hoc sanè, ut ederem, sed ut morbi molestiam, hoc velut avocamento levarem. Operis incepti gustum amiculis aliquot exhibui, quo jucundior esset risus, cum pluribus communis. Quibus cum vehementer placuisset, institerunt uti pergerem. Obsequutus sum, & in hoc negotii septem plus minus dies impendi. Qui sanè sumptus mihi pro argumenti pondere nimis etiam videbatur. De-

A inde quorum instinctu scripseram, eorundem opera deportatus in *Galliam* libellus formulis excusatus est, sed ab exemplo non solum mendoso, verum etiam mutilo. Porro quàm displicuerit, vel illud satis est argumenti, quod intra pauculos menses plus septies fuerit typis stanneis propagatus, idque diversis in locis. Demirabar ipse, quid ibi cuiquam placeret. Hanc, mi *Dorpi*, si ineptiam vocas, habes rem consistentem, aut cettè non reclamantem. Ad hunc modum & per ocium, & amiculis obsecundans ineptivi, idque semel duntaxat in vita: Quis autem omnibus horis sapit? At ipse fateris cæteras lucubrationes meas ejusmodi esse, ut juxta piis atque eruditis omnibus magnopere probentur. Qui sunt isti tam rigidi censores, vel potius *Arropagite*, qui homini vel unam ineptiæ culpam nolint condonare? Quæ tam insignis morositas, ut unico ridiculo offensi libello, tot vigiliarum superiorum gratiâ, repente scriptorem spoliens? Quot ineptias aliorum proferre possem, hac multis partibus ineptiores, etiam in magnis Theologis, dum rixosas & frigidissimas quæstiones commenti, de nugacissimis nugis, perinde ac pro focis & aris inter se digladiantur. Atque isti tam ridiculas fabulas, & vel ipsis *Arelanis* ineptiores citra personam agunt. Ego cettè verecundius, qui cum ineptior esse vellem, Stultitiæ personam obtexni; & quemadmodum apud *Platonem* *Socrates* obrectâ facie, laudes amoris recitat, ita ipse fabulam hanc personatus egi. Scribis ab istis ipsis, quibus argumentum displicet, & ingenium, & eruditionem, & eloquentiam probari, verum eosdem offendi nimis liberâ mordacitate. At isti reprehensores plus etiam tribuunt mihi quàm velim. Quanquam nihil moror hanc laudem, præsertim ab his profectam, quibus ego nec ingenium esse puto, nec eruditionem, nec eloquentiam. Quibus si pollerent, mi *Dorpi*, crede mihi, non tantopere jocis offenderentur, satiraribus magis quàm ingeniosis aut eruditis. Obsecro te per Musas, quos tandem oculos, quas aures, quod palatum adferunt isti, quos offendit in eo libello mordacitas? Primum quæ potest illic esse mordacitas, ubi nullius omnino nomen perstringitur præterquam meum? Cur non venit in mentem, quod toties inculcat *Hieronymus*, ubi generalis est de vitis disparatio, ibi nullius esse personæ injuriam? Quod si quisquam offenditur, non habet quod expostulet cum eo qui scripsit, ipse si vult, secum agat injuriam, utpote sui proditor, qui declarârit hoc ad se propriè pertinere, quod ita dictum est de omnibus, ut de nemine sit dictum, nisi si quis volens sibi vendiceret. An non vides me toto opere, sic à nominibus hominum temperâsse, ut nec gentem ullam acrius taxare voluerim? Etenim ubi cuique nationi peculiarem philanti- am recensio, *Hispanis* ascribo militiæ laudem, *Italæ* literas & eloquentiam, *Angliæ* lautas mentes, & formam, & cæteris item ejusmodi quædam, quæ quisque in se dicta, vel agnoscat non illibenter, vel cettè cum risu audiat. Ad hæc, cum juxta argumenti suscepti rationem, per omnia mortalium genera volvar, & in taxandis singulorum vitiis verfer, quæso quid usquam aut dictu sordum occurrit, aut virulentum? Ubi flagitiorum sententiam aperio? ubi secretam illam vitæ humane moveo Camarinam? Quis nescit, quàm multa dici potuerint, in malos Pontifices, in improbos Episcopos

scopos & sacerdotes, in viciosos Principes, breviter in quemvis ordinem, si ad *Juvenalis* exemplum, non pudisset ea mandare literis, quæ multos non pudet facere? Tantum festiva quædam & ridicula magis quam sæda recensuimus, sed ita recensuimus, ut obiter & maximis de rebus nonnunquam admoneamus, quod illos scire magnopere referat. Scio tibi non esse vacuum ad huiusmodi nugas descendere. Sed tamen si quando dabitur ocium, fac attentius excutias ridiculos illos *Moria* jocos, nimirum comperies non paulò magis quadrare ad Evangelistarum & Apostolorum dogmata, quam quorundam splendidas, sicuti putant, & magnis dignas magistris disputationes: Atque ipse quoque in tuis literis non diffiteris pleraque vera esse, quæ illic referuntur. Verùm exitimas non expedisse,

Articulas teneras mordaci radere vero.

Si putas nullo pacto liberè loquendum esse, nec nunquam promendam esse veritatem, nisi cum non offendit, cur medici pharmacis medentur amaris, & ipsæ *rupæ*, inter laudatissima ponunt remedia? Quod si illi faciunt, corporum medentes vitiis, quanto magis par est nos idem facere in sanandis animorum morbis? *Obsecra*, inquit *Paulus*, *argue, increpa, opportune, importune*. Apostolus vult omnibus modis infectanda esse vitia; & tu nullum vis ulcus attingi? Præsertim cum id eà moderatione fiat, ut ne possit quidem quisquam lædi, nisi qui studio læserit seipsum. Quod si nulla est ratio, citra ullius offensam, medendi vitiis hominum, hæc una, ni fallor, est omnium maximè accommoda, cum neque nomen cuiusquam editur, deinde cum temperatur ab iis, à quorum commemoratione quoque bonorum abhorrent aures. Etenim quemadmodum in Tragediis quædam atrociora sunt, quam ut oculis spectatorum conveniat exhiberi, & narrasse sufficiat, ita in hominum moribus quædam obsceniora sunt, quam ut verecundè possint narrari. Postremo, cum illa ipsa quæ narrantur, sub ridicula persona, per lulum & jocum effertur, ut omnem offensam sermonis hilaritas excludat. An non videmus, quantum aliquoties apud severos etiam tyrannos, valeat jocus commodus, & in tempore dictus? Quæso te, quæ preces, quæ seria oratio, potuisset Regis illius animum tam facillè placare, quam militis jocus? Imò, inquit, *nisi lagena nos deslinisset, longè atrociora fuissent in te dicturi*. Arrisit Rex, & ignovit. Nec sine causa tam diligenter de risu præcipiunt duo summi rhetores, *M. Tullius* & *Quintilianus*. Tantam vim habet lepos & jucunditas sermonis, ut etiam in nos aptè tortis dictis delectemur, id quod de *C. Casare* literis est proditum. Proinde, si fateris vera quæ scripsi, si festiva magis quam obscena, quæ ratio commodior excogitari poterat, medicandi communibus hominum malis? Primum ipsa voluptas illeceat ad legendum, & illeceum remoratur. Nam in cæteris, alias res alii venantur. Voluptas ex æquo blanditur omnibus, nisi si quis stupidior est, quam ut literarum voluptatis sensu tangi possit. Porro, qui illic offenduntur, ubi nullius editur nomen, si mihi videntur haud multum abesse à muliercularum affectibus, quæ si quid in malas feminas dictum fuerit, sic commoventur, quasi ea contumelia ad singulas pertineat. Rursum si quid laudis tribuatur probis

A mulieribus, sic sibi placent, quasi quod unius aut alterius est, id pertineat ad omnium laudem. Absit hoc ineptiarum genus à viris, at multò magis ab eruditis viris, maximè verò à Theologis. Si quid hic offendo criminis à quo sum immunis, non offendor; sed ipse mihi gratulor, qui vacem iis malis, quibus multos obnoxios esse video. Sin est tactum ulcus aliquod, & sum ipse mihi ostensus in speculo, nec hic quicquam est causæ, cur offendi debeam. Si prudens sum, dissimulabo quod sentio, nec ipse mei veniam proditor. Si probus, admonitus cavebo, nè mihi tale convitium posthac in os nominatim possit impingi, quod illic sine nomenclatura notatum video. Cur non saltem hoc donamus huic libello, quod vulgaribus istis comædiis tribuunt & idiotæ? Quam multa, quantà cum libertate jaciuntur illic in monarchas, in sacerdotes, in monachos, in uxores, in maritos, in quos non? Et tamen quia nemo nominatim incessitur, arident omnes, & suum quisque morbum, aut faretur ingenuè, aut dissimulat prudenter. Violentissimi quoque tyranni ferunt scurras & Moriones suos, cum ab iis aliquoties manifesto convitio feriuntur. Non ultus est Imperator *Flavius Vespasianus* exprobratam sibi cacantis faciem. Et quoniam isti tam delicatis auribus, qui *Moriam* ipsam non ferunt in communem hominum vitam, sine ullius nominis inustione indentem? Nunquam explosa fuisset vetus comædia, si ab edendis nominibus illustrium virorum abstinuisse. At tu quidem, optime *Dorpi*, ita propemodum scribis, quasi totum ordinem Theologicum *Moria* libellus à nobis alienasset. Quid opus fuit, inquis, Theologorum ordinem tam acriter læcescere, meamque deplorare fortunam? Olim, inquis, tuas lucubrationes magno studio legebant omnes, te præsentem videre gestiebant. Nunc *Moria* veluti *Dæmon* inturbat omnia. Scio te nihil per calumniam scribere, nec ipse tecum tergiversatorem agam. Quæso læcessitum Theologorum ordinem putas, si quid dictum fuerit in stultos aut malos Theologos, eoque indignos nomine? Atqui si placet ista lex, universum mortalium genus insensum habeat, qui quid dixerit in sceleratos homines. Quis unquam fuit tam impudens Rex, qui non fateatur, Regnum nonnullos esse malos, & hoc honore indignos? Quis episcopus tam insolens, quin idem de suo fateatur ordine? An unus ordo Theologorum, in tanto numero, nullum habet stupidum, nullum indoctum, nullum rixosum, sed tantum *Panlos*, *Basilios*, & *Hieronymos* nobis exhibet? Imò contra fit, ut quo quæque professio præclarior est, hoc pauciores habeat qui respondeant. Plures invenies bonos nauceros, quam bonos Principes, plures medicos bonos, quam bonos Episcopos. Atqui ea res haud pertinet ad contumeliam ordinis, sed ad laudem paucorum, qui in pulcherrimo ordine, sese pulcherrimè gesserunt. Rogo dic mihi, cur magis offenduntur Theologi, si modò sunt qui offendantur, quam Reges, quam primates, quam magistratus, quam Episcopi, quam Cardinales, quam summi Pontifices? Denique quam negotiatores, quam mariti, quam uxores, quam jureconsulti, quam poete? (Nullum enim omnino mortalium genus præterit *Moria*) Nisi quod non usque adeo desipiunt, ut in

se quisquam dictum existimet, quod in genere dictum sit in malos? Divus Hieronymus scripsit ad Eustochium *De Virginitate*, atque in eo libro malorum virginum mores ita depingit, ut nullus Apelles magis possit oculis exponere. Nunquid offensa est Eustochium? Nunquid succensuit Hieronymus, quod virginum ordinem dehonestasset? Ne tantulum quidem. At quamobrem tandem? nempe quod virgo prudens, non existimaret ad se pertinere, si quid dictum esset in malas, imò gaudebat admoneri bonas, ne in tales degenerarent: Gaudebant admoneri malas, ut tales esse delinerent. Scripsit ad Nepotianum *De vita Clericorum*. Scripsit ad Rusticum *De vita Monachorum*, ac miris coloribus pingit, miris salibus taxat utrimque generis vitia. Nihil offensi sunt ad quos scripsit, quod scirent horum nihil ad se pertinere. Cur non alienatus est Gualelmus Montoisius, inter optimates aulicos non infimus, quod multa luserit Moria in proceres aulicos? Nempe cum ipse sit vir & optimus, & prudentissimus, arbitratur, id quod res est, quod in malos ac stultos dictum est primates, nihil ad se pertinere. Quam multa luit in malos & laicos Episcopos Moria? Cur nihil huiusce rebus offensus est Archiepiscopus Cantuariensis? Nempe quia vir omni virtutum genere absolutus, nihil horum ad se pertinere iudicat. Quid ego tibi pergam commemorare nominatim de summis Principibus, de ceteris Episcopis, de Abbatibus, de Cardinalibus, de viris eruditione claris, quorum neminem adhuc sentio vel pilo factum alieniorem, Moria gratia? Nec abduci possum, ut credam ullos Theologos irritatos hoc libello, nisi forte pauculos aliquot, qui vel non intelligant, vel invidiant, vel naturâ sint adeo morosa, ut nihil omnino probent. Habet enim, id quod in confesso est, hoc hominum genus admixtos quosdam, primum ingenio iudicioque adeo infelices, ut ad nullas omnino literas sint apposti, ne dum theologicas: Deinde, posteaquam pauculas Alexandri Galli regulas edidicerint, ad hæc paululum ineptissimæ Sophisticæ attigerint; Post ex Aristotele decem tenuerint propositiones, nec has intellectas; Postremo ex Seneca aut Occano, totidem edidicerint quaestiones: Quod superest, ex Catholica, Mammothrelo, & consimilibus dictionariis, velut ex Copiz cornu petiuri, mirum quam cristas efferant, ut nihil est arrogantius imperitiâ. Isti sunt qui contemnunt divum Hieronymum, ut Grammatisten, quia non intelligant. Isti Græcos, Hebræos, imò & Latinos ridere literas. Et cum sint quovis sue stupidiores, ac ne sensu quidem communi præditi, putant se totius arcem tenere sapientiæ. Censent omnes, damnant, pronunciant, nihil addubitant, nusquam hærent, nihil nesciunt. Et tamen isti duo trêve magnas sæpè numero commovent tragedias. Quid enim est infelicitia vel impudentia, vel pertinacia? Hi magno studio conspirant in bonas literas. Ambiant in senatu Theologorum aliquid esse, & videntur, ne si renascantur bonæ literæ, & si respiciat mundus, videantur nihil scisse, qui antehac vulgo nihil nescire videbantur. Horum sunt illi clamores, horum illi tumultus, horum conjuratio, in viros melioribus addictos literis. His non placet Moria, quia non intelligunt, neque Græcè, neque Latine. In huiusmodi non Theologos, sed theo-

logia histriones, si quid forte dictum sit acerbius, quid hoc ad magnificentissimum honorem Theologorum ordinem? Nam si pietatis studio commoventur isti, cur Moria potissimum succensent? Quam impia, quam spurca quam pestifera scripsit Pogius? At hic ut autor Christianus passim habetur in sinu, in omnes penè vertus linguas. Quibus probria, quibus maledictis clericos insectatur Pontanus? At hic ut lepidus ac festivus legitur. Quantum obscenitatis est in Juvenale? At hunc quidam putant concionatoribus etiam utilem esse. Quam maledicè scripsit in Christianos Cornelius Tacitus, quam inimicè Suetonius, quam impiè derident immortalitatem animarum Plinius & Lucianus? At hos tamen eruditionis gratia legunt omnes, & merito quidem legunt. Solam Moriam, quia salibus aliquot luserit, non in bonos theologos, & eo dignos titulos, sed in ineruditorum frivolas quaestiuenculas, & ridiculum magistri nostri titulum ferre non possunt. Ac duo trêve nebulones, theologico schemate personati, mihi conantur hanc movere invidiam, quasi theologorum ordinem læserim & alienarim. Ego tantum tribuo Theologicis literis, ut eas solas soleam appellare literas. Ita suspicio venerorque hunc ordinem, ut huic uni nomen dederim, ac voluerim ascribi. Quanquam pudore prohibeor, quo minùs mihi tam eximium titulum asseram, quippe qui non ignorem, quæ dotes & eruditionis, & vitæ theologico nomini debeantur. Nescio quod homine majus proficetur, qui theologum proficetur. Episcoporum ea dignitas est, haud mei similitum. Nobis satis est Socraticum illud didicisse, quod nihil omnino scimus, & quæ possumus operam nostram juvandi aliorum studiis conferre. Equidem nescio ubinam lateant isti duo trêve Theologorum dii, quos scribis mihi parum esse propitios. Ipse compluribus in locis sum versatus ab edita Moria, in tot Academiis vixi, in tot frequentissimis urbibus. Nullam unquam Theologum mihi sensi iratum, nisi unum aut alterum ex istorum numero, qui omnibus bonis literis sunt hostes. Nec ii tamen unquam verbo mecum expositularunt. Quid in absentem mullirent, non admodum observo, tot bonorum iudicio fretus. Ni viderer, mi Dorpi, ne cui videar arrogantius, quam verius hæc dicere, quam multos tibi possem recensere theologos, viræ sanctimoniam celebres, eruditione præcipientes, dignitate prominentes, aliquot ex his etiam Episcopos, qui me nunquam magis amplexi sunt, quam post editam Moriam, & quibus ille libellus magis arridet, quam mihi ipsi. Horum singulos titulis ac nominibus suis hoc loco referrem, nisi viderer ne tantis etiam viris, Moria causâ, futuri sint iniquiores tres isti theologi, imò unum duntaxat esse puto apud vos istius autorem tragediz. Nam rem propemodum conjecturis assequor. Quem si vellem suis depingere coloribus, nemo miraretur ejusmodi viro displicuisse Moriam, imò mihi non placeret, nisi talibus displiceret. Quanquam nec mihi placet. At isto certè nomine minùs displicet, quod talibus ingeniis non placet. Plus apud me ponderis habet sapientum & eruditorum Theologorum iudicium, qui tantum absunt, ut me suggillant mordacitatis, ut moderationem etiam & candorem meum laudibus vehant, qui prociac per se argumentum, citra procaciam tractarium, & in re jocosa sine dente inserim. Etenim ut solis respondeam theologis, quos solos audio

audio offendi, quis nescit quàm multa vulgo quoque dicantur in mores malorum Theologorum? *Moria* nihil attingit istiusmodi. Tantum jocatur in ociosas illorum disceptationes, nec has ipsas tamen simpliciter improbat, verùm eos damnat, qui in his solis Theologicæ rei puppim, ut aiunt, & proram collocant, quique logomachis, ut divus appellavit *Paulus*, ejusmodi sic occupantur, ut nec Evangelicas, nec Propheticas, nec Apostolicas literas vacet legere. Atque utinam, mi *Dorpi*, pauciores essent huic obnoxii crimini. Possem tibi producere, qui annum egressi octogesium, tantum ætatis in hujusmodi tricis perdidierint, nec unquam contextum evangelicum evolverint, id quod à me compertum, ipsi quoque demum confessi sunt. Nè sub *Moria* quidem persona sum ausus dicere, quod tamen non rarò multos audio deplorantes, Theologos & ipsos, sed verè Theologos, hoc est viros integros, graves, eruditos, & qui *Christi* doctrinam penitus ex ipsis imbibierint fontibus. Illic quocies apud eos sunt, apud quos fas liberas animi voces depromere, deplorant hoc recentius Theologicæ genus mundo invecum, & verus illud desiderant. Quid enim eo sanctius, quid augustius, quid æquè respiciens ac referens illa cœlestia *Christi* dogmata? At hoc, ut omittam barbari factitii-que sermonis sordes, & portenta, ut omittam omnium bonarum literarum inscitiam, ut imperitiam linguarum, sic *Aristotele*, sic humanis inventiunculis, sic prophanis etiam legibus est contaminatum, ut haud sciam an purum illum ac sincerum *Christum* sapiat. Fit enim, ut dum ad humanas traditiones nimiam avertit oculos, minus assequatur archetypum. Hinc sæpenumero coguntur Theologi cordationes aliud apud populum dicere, quàm vel apud se sentiant, vel apud familiares loquantur. Et aliquoties non habeant quod respondeant consultoribus, cum perspiciunt, aliud docuisse *Christum*, aliud humanis traditionibus imperari. Quislo, quid commercii *Christo* & *Aristotele*? quid sophisticis captiunculis, cum æternæ sapientiæ mysteriis? Quorsum tot questionum labyrinthi? Inter quas quàm multa sunt ociosæ, quàm multæ pestilentes, vel hoc ipso quod contentiones & dissidia pariunt? At sunt vestiganda quædam, sunt & decernenda quædam. Non ab imo: sed è diverso permulta sunt, quæ rectius sit omittere quàm inquirere. Et scientiæ pars est quædam nescire, permulta de quibus salubris est ambigere, quàm statvere. Postremò si quid statuendum est, id velim reverenter, non arroganter, & ex divinis literis, non è commentitiis hominum ratiunculis statui. Nunc neque questionularum ullus est finis, in quibus ipsis tamen, quanta familiarium & factionum dissensio. Et cotidie decretum ex decreto nascitur. Breviter èò redacta res, est ut negotii summa non tam ex *Christi* præscripto, quàm ex Scholasticorum definitionibus, & Episcoporum qualiumcunque potestate dependeat. Quibus rebus sic involuta sunt omnia, ut nè spes quidem sit, mundum ad verum illum *Christianismum* revocandi. Hæc aliæque permulta perspiciunt ac deplorant sanctissimi, iidemque doctissimi viri, quorum omnium præcipuam causam in andax hoc & irreverens recentium Theologorum genus rejiciunt. O si tibi liceret, mi *Dorpi*, tacitis oculis animi

A mei cogitationes intueri, nimirum intelligeres, quàm multa prudens hoc reticeam loco! At horum aut nihil attingit *Moria*, aut certè levissimè attingit, nè quem offenderem. Atque eandem cautionem in omnibus servare curavi, nè quid obsecrè scriberem, nè quid pestiferum moribus, nè quid seditiosum, aut quod cum ullius ordinis injuria conjunctum videri posset. Si quid ibi dictum est de Divorum cultu, semper reperies aliquid ascriptum, quod palam testetur, nihil aliud taxari, quàm superstitionem non rectè colentium Divos. Item si quid in Principes, si quid in Episcopos, si quid dicitur in monachos, semper addimus, quod declaret, illud in ordinis injuriam non esse dictum, sed in corruptos & suo indignos ordine, nè quenquam bonum laderem, dum malorum insector vitia. Ac rursus, dum hoc ago, subtractis omnium nominibus, effeci quod in me fuit, nè vel mali possent offendi. Postremò, dum salibus & jocis, fictisque & ridiculâ personâ, tota peragitur fabula, curatum est, ut tristes etiam & morosi, boni consulant. Jam illud, non ut mordacius dictum notari scribis, sed ut impium. Nam quo, inquis, pacto ferant piaz anres, quod futuræ vitæ felicitatem dementiæ speciem vocas? Obsecro te, optime *Dorpi*, quistuum candorem doenic subdolum hoc calumniandi genus? Sive (quod magis arbitror) quis astutus, ad hanc mihi fruendam calumniam tuâ abusus est simplicitate? Ad hunc modum solent isti calumniatores pestilentissimi, duo verba decerpere, eaque nota, nonnunquam & immutata nonnihil, prætermisiss his quæ durum alioqui sermonem leniunt & explicant. Notat ac docet hanc astutiam in suis institutionibus *Quintilianus*, ut nostra quàm commodissimè referamus, additis confirmationibus, & si quid est quod mitiget, quod extenuet, quod alioqui causam adjuvet. Contra, quæ sunt adversariorum, eâ destituta his omnibus recitemus, idque verbis, quàm fieri potest, odiosissimis. Hanc artem isti non ex *Quintiliani* præceptis, sed ex sua malevolentia didicerunt, quâ sæpenumero fit, ut quæ magnopere placitura fuerint, si sic referantur, ut scripta sunt, aliter recitata vehementer offendant. Relege, quislo te, locum, ac diligenter inspicere, quibus gradibus, quoque sermonis progressu, huc perventum sit, ut felicitatem illam dementiæ speciem esse dicerem. Ad hæc observa, quibus verbis id explicem, videbis illic esse, quod verè piaz anres etiam delectet, tantum abest, ut quicquam sit quod offendant. In tua recitatione offendiculum est, non in meo libello. Etenim cum hoc ageret *Moria*, ut universum rerum genus Stultitiæ nomine complecteretur, docereturque totius humanæ felicitatis summam à stultitia pendere, per omne mortalium genus pervagata est, usque ad Reges ac summos Pontifices. Deinde perventum est ad ipsos Apostolos, atque adeo *Christum*, quibus stultitiam quandam tributam reperimus in sacris literis. Neque verò periculum est, nè quis hic imaginetur Apostolos aut *Christum* verè stultos fuisse, sed quod in his quoque fuerit infirmum quiddam, & nostris tributum affectibus, quod ad æternam illam, ac puram sapientiam parum sapiens videri possit. Verùm hæc ipsa stultitia vincit omnem mundi sapientiam; quemadmodum & Propheta omnem mortalium justitiam panis confert formine, menstruo

menstruo fluxu contaminata. Non quod bonorum iustitia polluta sit, sed quod ea quæ apud homines purissima sunt, quodammodo impura sint, si ad illam ineffabilem Dei puritatem conferantur. Et ut sapienter proposui stultitiam, ita sanam insaniam, & cordatam amentiam facio. Quoque mollius esset, quod de sanctorum fruitione sequebatur, præmitto tres *Platonis* furores, è quibus felicissimus sit amantium, qui nihil aliud sit quam extasis quædam. At piorum extasis nihil aliud est, quam gustus quidam futuræ beatitudinis, quæ toti absorbebimur in Deum, in illo magis quam in nobis ipsis futuri. At hunc *Plato* furorem vocat, cum quis extra se raptus, in eo est quod amat, eoque fruitur. Non vides quam diligenter paulò post distinxerim stultitiæ & insanix genera, nè quis simplicium in verbis nostris labi posset? Verùm de re non pugno, inquis, à verbis ipsis abhorrent piorum aures. At cur non offenduntur eadem aures istæ, cum *Paulum* audiunt dicentem, *Quod stultum est Dei? & stultitiam crucis?* Cur non divum *Thomam* in ius vocant, qui de *Petri* extasi scribit in hunc modum, *Dum piè desipis, sermonem incipit de tabernaculis.* Sacrum illum ac felicem raptum desipientiam vocat. Ex tamen ista canuntur in templis. Cur mihi non olim scripsere dicam, quod in precatione quadam *Christum* magnum dixerim & incantatorem? Divus *Hieronymus* *Christum Samaritanum* appellat, cum fuerit *Judeus*. *Paulus* eundem & peccatorem vocat, quasi plus dicas quam peccatorem; *Maledictum* vocat. Quam impium convitium, si quis malignè velit interpretari? quam pia laus, si quis, ut *Paulus* scripsit, ita accipiat? Ad consimilem modum, si quis *Christum* prædonem appelleret, si quis adulterum, si quis temulentum, si quis hæreticum, nonne futurum sit, ut boni omnes obturent aures? At si quis commodis verbis hæc efferat, & sermonis progressu paulatim hæc Lectorem veluti manu deducat, quemadmodum triumphans per crucem, prædam ab inferis abductam patri reverterit, quemadmodum *Moyse* Synagogam, velut moxorem *Uria*, sibi adiunxerit, ut ex ea nasceretur pacificus ille populus, quo pacto charitatis musto temulentus, semetipsum nobis impenderit, quemadmodum novum doctrinæ genus invexerit, ab omnium & sapientum & insipientum placitis longè diversissimum; quis quæso poterit offendi, præsertim, cum horum vocabulorum singula nonnunquam reperiatur in arcanis literis, in bonum usurpata sensum? Nos in *Chiladibus*, nam id obiter venit in mentem, Apostolos *Silenos* appellavimus, imò *Christum* ipsum *Silenum* quendam diximus. Accedat iniquus interpres, qui hoc tribus verbis odiosius explicet, quid intolerabilius? At legat pius & æquus, quæ scripti, probabit allegoriam. Demitor autem nec illud animadversum ab istis, quam cautim efferam ista, quamque correctione studeam mitigare. Sic enim propono: *Sed posteaquam semel τὸν λόγον ἰνδύμεν, ἀγε δεοσώμεν & illud, felicitatem Christianorum, quam tot laboribus expetunt, nihil aliud esse quam insaniam stultitiæque genus quoddam.* Absit invidia verbis. Rem ipsam potius expendite. Audistine? Primum quod *Moria* de re tam arcana disputat, id mitigo Proverbio, quod jam leonis exuvium induerit. Nec simpliciter appello stultitiam aut insaniam, sed *stultitia insanæque genus,*

A ut piam stultitiam, & felicem intelligas insaniam; juxta distinctionem, quam mox subjicio. Nec hoc contentus, addo quoddam, ut appareat figuram subesse, non simplicem esse sententiam. Nec his contentus, offensam deprecor, quam verborum sonus possit gignere, & admoneo, ut magis observent quid dicatur, quam quibus dicatur verbis; atque hæc quidem in ipsa statim propositione. Jam verò in ipsa rei tractatione, quid est omnino quod non piè, quod non circumspiciat sit dictum, ac reverentius etiam quam ut conveniat *Moria*? Sed ibi malui paulisper oblivisci decori, quam non satisfacere dignitati rei; malui rhetorice offendere, quam ledere pietatem. Ac postremò, peractà probatione, nè quem moveret, quod de re tam sacra Stultitiam, hoc est, jocosam personam, fecerim loquentem, & hæc deprecor culpam hisce verbis: *Verum ego jamdudum oblita mei, ἵνα τὰ ἱερὰ μὴ ἀπὸ τῶν ἡμῶν. Quamquam si quid petulantius aut loquacius à me dictum videbatur, cognate & stultitiam & mulierem dixisse.* Vides ut nusquam cessarim omnem offendiculi ansam præcidere. Verum ista non perpendunt, quorum aures, præter propositiones, conclusiones & corollaria nihil admittunt. Quid quod præfatione præmunierim libellum, quæ conor omnem præcludere calumniam? Neque quicquam addubito, quin ea candidis omnibus faciat satis. Quid autem facias istis, qui vel ob ingenii pertinaciam sibi satisfieri nolunt, vel stupidiores sint, quam ut satisfactionem intelligant? Nam quemadmodum *Simonides* dixit, *Thessalos* hebetiores esse, quam ut possint à se decipi; ita quosdam videas stupidiores, quam ut placari queant. Ad hæc, non mirum est invenire quod calumniatur, qui nihil aliud querit, nisi quod calumniatur. Quod si quis eodem animo legat divi *Hieronymi* libros, centum locos offender quæ calumniæ pateant, nec deerit in omnium *Christianissimo* doctore, quod ab istis hæreticum possit appellari. Nè quid interim dicam de *Cypriano*, de *Lactantio*, deque cæteris consimilibus. Denique, quis unquam audivit ludicrum argumentum in Theologorum vocari cognitionem? Quod si placet, cur non eadem operâ, quicquid à Poetis hodie scribitur, aut luditur, ad hanc excutimus legem? Quot illic reperient obscena, quot veterem paganismum olentia? Verum hæc, quoniam inter seria non habentur, demo Theologorum existimat ad se pertinere. Neque tamen postulem istorum exemplum mihi patrocinari. Ego nec joco scriptum à me velim, quod ullo pacto *Christianorum* officiat pietati. Modò detur, qui quod scriptum est intelligat, modò detur æquus & integer, quique cognoscere studeat, non affectet calumniari. At si quis istorum habeat rationem, qui primum nullo sunt ingenio præditi, minore judicio, deinde nihil omnino bonarum literarum attigerunt, sordidâ tantum istâ, perturbatâque doctrinâ infecti potius quam eruditi; denique, insensî omnibus qui sciunt, quod ipsi nesciant, nec aliud secum adherentes propositum, quam calumniandi, quicquid illud sit, quod fortè utcumque intellexerint, is nimirum nihil omnino scripturus est, si vacare velit calumnia. Quid quod istorum nonnullos gloriæ studium, ad calumniandum adducit? Nihil enim gloriosius inscitia, cum scientiæ perfrustatione

(Q q q q conjuncta.

conjuncta. Proinde, cum vehementer sitiant famam, nec eam possint bonis rationibus assequi, malunt *Ephesum* illum juvenem imitari, qui incenso fano *Ælius* orbis celeberrimo nobilitatus est, quam inglorii vivere. Et quam ipsi nihil lectu dignum possint edere, toti sunt in hoc, ut celebrium virorum incubrationes carpant. De aliis loquor, non de me, qui nihil omnino sum. Ac *Moris* libellum ipse nē pili quidem facio, nē quis putet hanc re commoveri nos. Quid autem mirum, si tales, quales modò diximus, propositiones aliquot eligant, ex magno decerptas opere, quarum alias faciant scandalosas, alias irreverenciales, alias malè sonantes, alias impias & hæresim sapientes, non quòd hæc mala reperiant illic, sed quòd ipsi secum adferant? Quantò placabilius erat, & *Christiano* candore dignius, eruditorum hominum industriam favere alere? & si quid fortè fortuna fuerit elapsum incogitantibus, aut connivere, aut comiter interpretari, quàm inimicè querere quod reprehendas, & sycphantam agere, non Theologum? Quantò felicius mutua collatione vel docere, vel discere, & ut *Hieronymianis* utar verbis, in scripturarum campo sine nostro dolore ludere? At in istis mirum quàm nihil sit medium. Quosdam autores sic legunt, ut quantumvis manifestum inciderit erratum, vel frivolo prætextu defendant; in quosdam adeo sunt iniqui, ut nihil tam circumspicè dici possit, quod non aliqua ratione calumentur. Quantò præstiterat, dum hæc agunt, dum vicissim & lacerant, & lacerantur, simul & suam perdentes ocium & alienum, *Græcos*, aut *Hebræicos*, aut certè *Latinas* literas discere? Quantum cognitio tantum adfert momenti ad divinarum scientiam literarum, ut mihi sanè videatur vehementer impudens, earum rudem, Theologi nomen sibi vindicare. Proinde, *Martine* optime, pro mea in te benevolentia, non te desinam adhortari, quod antehac sæpius feci, ut studiis tuis, saltem *Græcarum* literarum cognitionem adjungas. Rara quædam est ingenii tui felicitas. Stylus solidus, & nervosus, ac fluens & exuberans, animum arguit non sanum modò, verumetiam fecundum. Suppetit ætas, non tantum integra, sed virens adhuc & florida. Et vulgatum istum studiorum cursum, jam feliciter absolvisti. Crede mihi, si istis tam præclaris initiis, *Græcica* literaturæ colophonem addideris, ausim tum mihi, tum aliis omnibus, magnum quiddam de te polliceri, & quod antehac nemo recentium Theologorum præstiterit. Quòd si in hac es opinione, ut amore veræ pietatis, putes omnem humanam eruditionem esse contemnendam, & arbitraris ad hanc sapientiam majore compendio perveniri, transfiguratione quâdam in *Christum*, ceteraque omnia, quæ digna cognitu sint, plenius in fidei lumine perspicere, quàm in hominum libris, faciliè tunc subscripsero sententiam. Quòd si, ut nunc habet humanarum rerum status, veram Theologicæ rei cognitionem tibi promittis, absque linguarum peritiâ, præsertim ejus in qua pleræque sunt traditæ divinæ literæ, totà nimirum erras viâ. Atque utinam hanc rem persuadere tibi tam possim, quàm cupio, nam cupio non minus quam & te diligo, & tuis studiis faveo, porrò, tum diligo effusissimè,

A tum faveo impensissimè. Quod si tibi non possum approbare, saltem illud amici precibus donec velim, ut periculum facias. Nihil recusabo supplicii, nisi fateberis amicum ac fidum fuisse consilium. Si quid meretur hic meus in te amor, si quid valet patria communis, si quid tribuisti mihi, non ausim dicere, doctrinæ, sed certè laboriosæ in bonis literis exercitationi; si quid tribuis ætati (nam quantum ad annos attinet, ego tibi pater esse possem) sine me hoc vel gratiâ, vel auctoritate, si minimis argumentis, abs te impetrare. Ita demum mihi videbor eloquens, quod tu mihi soles tribuere, si hanc rem persuafero. Quod si assequor, futurum est, ut uterque gaudeamus, ego dedisse consilium, tu paruisse. Et qui nunc es omnium charissimus, hoc nomine non paulò futurus es charior, quòd te tibi reddiderim chariorem. Sin minimis, vereor, nē natu jam grandior, ac rerum usu doctus, & meum probaturus sis consilium, & tuam damnaturus sententiam: quòdque ferè solet usu venire, tum intelligas errorem tuum, cum serum erit mederi. Possem tibi permultos enumerare nominatim, qui cani jam coeperint in his literis repuerascere, quòd tandem animadvertissent, sine his mancum ac cecum esse literarum studium. Verum hac de re nimis jam multa. Ut ad tuam redeam epistolam. Quoniam existimas hanc unâ ratione leniri posse Theologorum invidiam, & veterem instaurari favorem, si quasi *ταλαμῶν*, *Σοφία* laudem opponam *Moris* *Encomio*: vehementer hortaris & obsecras ut ita faciam. Ego, mi *Darpi*, qui neminem contemno, nisi meipsum, quique cupiam, si liceat, universos mortales habere placatos, nec hoc laboris gravarer suscipere, nisi prospicerem futurum, ut si quid apud pauculos iniquos & indoctos ortum est invidiæ, non solum non extinguatur, verumetiam magis exacerbetur. Proinde, satius esse duco, *μὴ κατὰ τὸ ἐν καίῳ καὶν, καὶ ταῦτα ἡμαρτῶν μὴ ἀπὸ δού.* Rectius, ni fallor, tempore languescet hæc excetra. Nunc ad alteram epistolæ tuæ partem venio. Operam meam in *Hieronymo* restituendo magnopere comprobas, & ad consimiles hortaris labores. Hortaris tu quidem jam currentem, quanquam non tam hortatoribus opus est ad hanc rem, quàm adjutoribus, tantum est in negotio difficultatis. Verum nolim posthac mihi quicquam credas, nisi hic veracem deprehenderis. Isti quos tantopere offendit *Moris*, nec *Hieronymi* probabant editionem. Nec isti multò sunt æquiores *Basilio*, *Chrysostomo*, *Nazianzeno*, quàm nobis, nisi quòd in nos licentius debacchantur. Quanquam aliquoties irritiores, nec illis indigna luminibus verentur effutire. Bonas literas metuant, & sue timeant tyrannidi. Atque ut intelligas me non temere hoc divinare, cum opus esset institutum, & fama jam percrebuisse, accurrere quidam graves, ut habentur, viri; & insignes, ut sibi videntur, Theologi: per omnia sacra typographum obcæstantes, nē quid *Græcicæ* aut *Hebræicæ* pateretur admisceri: Ingens in eis literis esse periculum, nec quicquam esse fructus, ad solam curiositatem esse paratas. Et ante hoc tempus cum apud *Britannos* agerem, fortè fortunâ incidit mihi compositio cum *Franciscano* quodam, primi nominis *Scotista*, qui plebis iudicio multum sapere, suo nihil nescire videtur. Huic cum exposuissem quid in *Hieronymo* conarer, vehementer

vehementer admiratus est, esse quicquam in huius libris, quod à Theologis non intelligeretur: homo usque adeo indoctus, ut demirer, si tres versus in omnibus *Hieronymi* lucubrationibus rectè intelligat. Addebat homo suavis, si quid in *Hieronymi* præfationibus addubitarem, *Britonem* omnia luculenter exposuisse. Quæso, mi *Dorpi*, quid istis facias Theologis, aut quid preceris, nisi fortè fidelem medicum, qui cerebro medeatur? Et tamen huius farinae sunt aliquoties, qui in Theologorum confesso fortissimè vociferantur: hi de *Christianissimo* pronunciant. Timent & horrent, ceu rem periculosam ac pestilentem, quam divus *Hieronymus*, quam *Origenes* etiam senex magnis sudoribus sibi paravit, quo verè Theologus esset. At *Augustinus* jam Episcopus, jam senex, in Confessionum libris deplorat, quod juvenis ab eis literis abhormisset, quæ sibi in exponendis sacris literis magno usui esse potuissent. Si periculum est, non metuum hoc discriminis, quod viri tam sapientes affectarunt. Si curiositas, nolim esse sanctior *Hieronymo*, de quo quàm bene mereantur isti, qui quod ille fecit, curiositatem vocant, viderint ipsi. Extat pervetustum Pontificii Senatus decretum, de constituendis doctoribus, qui linguas aliquot publicè traderent, cum de *Sophistica*, de *Aristotelis* philosophia perdiscenda, nusquam unquam quicquam sit cautum: nisi quod ista in Decretis vocantur in dubium, utrum fas sit ea discere, necne. Atque horum studium à multis ac magnis autoribus improbat. Cur quod Pontificum autoritas iussit, negligimus: de quo dubitatum est, imò quod improbatum, id solum amplectimur? Quanquam idem istis evenit in *Aristotele*, quod in divinis literis. Adest ubique *Nemesis* illa, contempti sermonis ultrix: passim & hic hallucinantur, somniant, cæcutiunt, impingunt, meraque portenta proferunt. Hic egregiis Theologis debemus, quod ex tam multis scriptoribus, quos in catalogo recenset *Hieronymus*, tam pauci supersint, quia scribebant, quod magistri nostri non intelligerent. His debemus, quod divum *Hieronymum* sic habemus depravatum ac mutilum, ut aliis plus propè negotii sit in restituendo, quàm ipsi fuerit in scribendo. Jam verò quod tertio loco scribis de *Nova Testamento*: Sanè demiror, quid tibi acciderit, aut quonam interim perspicacissimos ingenii tui oculos averteris. Nolis quicquam à me mutari, nisi si quid fortè sit apud *Græcos* significantius: & negas in hac, quæ vulgò utimur editione, quicquam esse vitii. Nefas esse putas, rem tot sæculorum consensu, tot synodis approbatam, ullo pacto convellere. Obsecro te, si vera scribis, eruditissime *Dorpi*, cur frequenter aliter citat *Hieronymus*, aliter *Augustinus*, aliter *Ambrosius*, quàm nos legimus? Cur *Hieronymus* multa reprehendit, & corrigit nominatim, quæ tamen in hac habentur editione? Quid facies cum tam multa consentiunt, hoc est, cum secus habent *Græcorum* codices, cum ad horum exemplar citat *Hieronymus*, cum idem habent vetustissima *Latinorum* exemplaria, cum ipse sensus multò rectius quadrat? Num his omnibus contemptis, tuum sequeris codicem, fortassis à scriba depravatum? Neque verò quisquam asseverat in divinis literis ullum esse mendacium. Quandoquidem & hoc adductum est abs te, neque totum hoc, de quo cum *Hieronymo* digladiatur *Augu-*

stinus, quicquam ad rem pertinet. At illud ipsa res clamat, & vel cæco, quod aiunt, potest esse perspicuum, sæpe vel ob imperitiam interpretis, vel ob oscitantiam, *Græca* malè reddita esse, sæpe germanam ac veram lectionem ab indoctis librariis fuisse depravatam, id quod quotidie videmus accidere, aliquoties mutatam à semidoctis, parum attentis. Uter magis favet mendacio, qui hæc corrigit ac restituit, an qui citius ferat addi mendam, quàm tolli? Quandoquidem ea depravatorum natura est, ut menda mendam gignat. Et sunt ferè ejusmodi, quæ mutamus, ut ad Emphasis pertineant magis, quàm ad sensum ipsum, quanquam sæpenumero magna sensus pars est Emphasis. Verum non rarò totà aberratum est vià. Quod quoties accidit, quæso te, quò confugit *Augustinus*, quò *Ambrosius*, quò *Hilarinus*, quò *Hieronymus*, nisi ad *Græcorum* fontes? Id cum sit ecclesiasticis quoque decretis comprobatum, tamen tergiversaris, & studes refellere, vel potius elabi distinctiunculà. Scribis eo sæculo *Græcorum* codices emendatioribus fuisse *Latinis*: nunc contra esse, nec fidendum illorum libris, qui desciverint ab ecclesia *Romana*. Vix adducor, ut credam te hoc ex animo scribere. Quid ais? non legimus eorum libros, qui desciverint à fide *Christianà*? Cur igitur *Aristoteli* tantum autoritatis tribuunt Ethnicis, cui nihil unquam fuerit cum fide commercii? Tota *Judeorum* gens à *Christo* descivit, nihil igitur ponderis habebunt apud nos *Psalmi* & *Prophetæ*, illorum sermone scripti? Jam mihi recense capita omnia, in quibus *Græci* à *Latinis* dissentiant orthodoxis: nihil reperies, quod ex *Novi Testamenti* verbis natum sit, aut quod huc pertineat. Tantum de vocabulo *hypostasios*, de processione sancti Spiritus, de consecrandi ceremoniis, de paupertate sacerdotum, de potestate *Romani* Pontificis, controversia est. At nihil horum ex falsatis approbant exemplaribus. At quid dices, ubi videris sic interpretatum *Origenem*, sic *Chrysostomum*, sic *Basilium*, sic *Hieronymum*? Num eo quoque sæculo falsaverat aliquis *Græcorum* codices? Aut quis unquam deprehendit *Græcorum* codices, vel uno in loco falsatos fuisse? Postremò, cur falsare velint, cum hinc non tueantur sua dogmata? Adde huc quod semper in omni doctrinæ genere, *Græcorum* codices emendatioribus fuisse, quàm nostros fatetur & *M. Tullius*, quanquam alioqui *Græcis* iniquior. Nam distinctio literarum, apices, & ipsa scripturæ difficultas, in causa est, quo minus facilè queant vitari: aut si quid fuerit vitiatum, facilius possit restitui. Porro, quod scribis, ab hac editione non esse recedendum, tot videlicet consiliis approbata; more vulgarium Theologorum facis: qui quicquid ullo modo in publicum usum irrepit, ecclesiasticæ tribuere solent autoritati. At mihi vel unum profer synodum, in qua sit hæc editio comprobata. Nam qui comprobavit, quæ cuius sit, nemo novit? Nam *Hieronymi* non esse, vel ipse testantur *Hieronymi* præfationes. Sed esto comprobavit synodus aliqua: num ita comprobavit, ut nihil omnino liceat ex *Græcorum* fontibus emendare? Num mendas etiam omnes comprobavit, quæ variis modis potuerint itrepere? Num huiusmodi verbis conceptum fuit decretum à patribus? Hæc editio cuius sit auto-

ris nescimus, sed tamen eam approbamus: nec obstaré volumus, si quid secus habent *Græci* codices, quantumvis emendati: si quid secus legit *Chrysostomus*, aut *Basilus*, aut *Athanasius*, aut *Hieronymus*, etiam si illud magis quadraverit ad sensum evangelicum: & tamen hos ipsos autores in cæteris magnopere comprobamus. Quin etiam quicquid in posterum, quocumque modo, vel à semi-doctis & audaculis, vel ab imperitis, ebriis, oscitantibus librariis fuerit vitiatum, depravatum, additum, omissum, eadem probamus autoritate: neque cuiquam volumus licere, mutare scripturam, semel inductam. Ridiculum decretum inquis. At huiusmodi necesse est fuisse, si nos autoritate synodi deterres ab hac industria. Postremò, quid dicturi sumus, ubi viderimus nec hujus editionis exemplaria conscripta? Num & hanc pugnantiam approbavit synodus, præcis videlicet, quid quisque mutaturus esset? Atque utinam, mi *Dorpi*, tantum esset oculi *Romanis* Pontificibus, ut hisce de rebus salubres ederent constitutiones, quibus caveretur, de restituendis bonorum autorum monumentis, de parandis & reponendis emendatis exemplaribus. Verùm in eo consilio sedere nolim istos falsissimo nomine Theologos, qui huc tantum spectant, ut quod ipsi didicerunt, id solum habeatur in precio. Quid autem isti didicerunt, quod non sit ineptissimum, & idem confusissimum? Quibus si contingat tyrannis, futurum est, ut antiquatissimis optimis autoribus, insulsissimas istorum nani- as pro oraculis habere cogatur mundus. Quæ usque adeo nihil habent bonæ eruditionis, ut ego sanè malim vel mediocris esse cerdo, quàm istius generis optimus, si nihil melioris accesserit doctrinæ. Isti sunt, qui nolunt quicquam restitui, nè quid ignorasse videantur. Hi nobis fictam synodorum autoritatem objiciunt: hi magnum *Christiana* fidei discrimen exaggerant: hi periculum ecclesiæ, quam isti scilicet humeris suppositis fulciunt, rectius plaustrum salturi: & huiusmodi firmos spargunt, apud vulgus indoctum ac superstitiosum: apud quod cum pro Theologis habeantur, nolint ullam opinionis suæ iacturam facere. Verentur nè, cum perperam divinas citant literas, id quod sæpenumero faciunt, *Græca* aut *Hebraica* veritatis autoritas in os jaciatur, & mox appareat esse somnium, quod velut oraculum adducebatur. Divus *Augustinus*, vir tantus, ad hæc Episcopus, non gravatur vel ab anniculo puero discere. Isti tales malunt omnia sursum ac deorsum miscere, quàm committere, ut quicquam videantur ignorare, quod ad absolutam pertineat eruditionem. Quanquam nihil hic video, quod magnopere pertineat ad fidei *Christiana* sinceritatem. Quod si maxime pertineret, hoc certè magis esset elaborandum. Neque verò periculum est, nè proximus omnes desciscant à *Christo*, si fors auditum fuerit, repertum esse in sacris libris, quod vel scriba depravarit indoctus aut dormitans, vel interpret nescio quiparum aptè verterit. Aliis ex rebus hoc periculum est, quas hoc loco prudens subiceo. Quando *Christianus* fuerit, semotis contentionibus, quod quisque possit, in communem usum libenter conferre, idque candidè amplecti, simulque & citra fastum discere quod nescias, & citra invidiam docere quod scias. Quod si qui

A sunt illiteratiores, quàm ut quicquam rectè docere possint; elatiores, quàm ut quicquam discere velint: hos, quoniam pauculi sunt, valere sinamus, & bonarum, aut certè bonæ spei mentium potius habeamus rationem. Ostendi quondam meas annotationes rudes adhuc, & adhuc à foliis, quod aiunt, callentes, viris integerrimis, summis Theologis, doctissimis Episcopis. Hi fitebantur ex illis qualibuscumque rudimentis, sibi plurimum lucis affulsisse, ad divinarum literarum cognitionem. Porro, quod admones, sciebam, *Laurentium Vallam* ante nos hoc laboris occupasse, quippe cujus annotationes primus curarim evulgandas, & *Jacobi Fabri* in *Paulina* epistolas commentarios videram. Atque utinam ab his sic esset elaboratum, ut nostrà industrià nihil foret opus. Equidem *Vallam* plurimà laude dignum arbitror, hominem rhetoricum magis quàm theologum, qui hæc diligentia sit usus in sacris literis, ut *Græca* cum *Latina* contulerit, cum non pauci sunt Theologi, qui nunquam universum Testamentum ordine perlegerint. Quanquam ob hoc aliquot locis dissentio, præsertim in his, quæ ad rem Theologicam pertinent. Porro, *Jacobus Faber*, commentarios illos jam tum habebat in manibus cum nos hoc operis moliremur: ac parum commode evenit, ut nec in familiarissimis colloquiis alterutri nostrum in mentem venerit, de suo meminisse instituto. Nec ante cognovi, quid ageretur ille, priusquam opus formulis exculsum prodiret. Et hujus conatum vehementer approbo. Quanquā ab hoc quoque locis aliquot dissentimus inviti, cum tali amico libenter *disputamus* futuri per omnia, nisi veri magis quàm amici esset habenda ratio, præsertim in sacris literis. Sed mihi nondum satis liquet, cur hos duos objicias. Num ut à re velut occupatà deterreas? At apparebit me post tantos etiam viros, non sine causa laborem hunc suscepisse. An hoc significas, nec istorum industriam probari Theologis? Equidem quid *Laurentius* ad veterem illam invidiam accesserit, non video. *Fabrum* audio probari ab omnibus. Quid, quod nec omnino simile negotium molimur? *Laurentius* tantum annotavit locos aliquot, idque ut apparet, in transcurso, levique quod dici solet, brachio. *Faber* in *Paulina* duntaxat Epistolas edidit commentariis, os, easque suo more vertit. Tum si quid discrepabat, obiter annotavit. Nos universum Testamentum Novum, ad *Græcorum* exemplaria vertimus, additis è regione *Græcis*, quo cuivis promptum sit conferre. Adjecimus separatim Annotationes, in quibus partim argumentis, partim veterum autoritate Theologorum docemus, non temerè mutatum quod emendavimus, nè vel fide careat nostra correctio, vel facillè depravari possit quod emendatum est. Atque utinam præstare potuissimus, quod sedulo sumus conati. Nam quantum ad ecclesiæ negotium attinet, nihil verebor has meas vigiliolas, cuivis Episcopo, cuivis Cardinali, cuivis etiam *Romano*, etiam Pontifici dicere, modò talis sit, qualem habemus. Postremò, non dubito futurum, quin tu quoque sis edito libro gratulaturus, qui nunc ab edendo dehortaris, modò vel paululum eas degustaris literas, sine quibus hisce de rebus rectè judicari non possit. Vide, mi *Dorpi*, ut eodem officio geminam inieris gratiam: nimirum alteram apud Theologos istos, quorum nomine diligentissimè functus sis tuà legatione

tione; alteram apud me, cui tam amicâ admonitione testatorem feceris amorem tuum. Tu vicissim boni consules nostram æquè liberam satisfactionem: & si sapias, nostro consilio potius accedes, qui tuam unius rem ago, quam istorum, qui tamen ingenium eximiiis rebus natum, non ob aliud student in suam trahere factionem, quàm quo tanti ducis accessione suas communiant copias. Sequantur illi meliora si possint; sin minus, tu tamen quod est optimum sequere. Quod si non potes illos reddere meliores, id quod velim te adiri, saltem illud cave, nè te reddant deteriore. Porro, fac, ut quâ fide causam istorum apud me egisti, eadem meam agas apud istos. Placabis homines, quoad fieri potest: & persuadebis me, quod facio, non in eorum facere contumeliam, qui hæc literas nesciunt, sed in publicam omnium utilitatem, quæ nemini non patebit, si velit uti: neminem urgebit, si malit carere. Tum eo esse animo, ut si quis exoritur, qui rectiora docere possit, aut velit, me primum fore, qui nostra rescindam & abrogem, & illius subscribam sententiam. *Joanni Paladano* multam ex me salutem dicito, cum quo fac ut hanc de *Moris* litem partiaris, propter commentarios illi dicatos à *Lisris* nostro. Doctissimo *Nervio*, humanissimo *D. Nicolao de Beveris*, Præposito divi *Petri* fac me diligenter commendes. *Menardum* Abbatem, quem tam magnificis ornas præconiis, nec dubito, quin quâ es fide, verissimis, vel tuâ causâ diligo, venerorque, neque negligam in literis meis, simulatque inciderit commoditas, ejus honorificam facere mentionem. Bene vale, mortalium charissime *Dorpi*. *Amurpie*, Anno millesimo quingentesimo decimo quinto.

R. D. *Christophoro Episcopo Basiliensi*, *Erasmus Rotterodamus S. D.*

Epist. 43. **V**ix oratione consequi queam, reverende Præsul, quàm malè habeant animum meum hi tumultus, nuper per nescio quos excitati in hac urbe, quam ego sanè tranquillam ac pacatam huc adveniens reperi. Olim multum turbatum invexit aper ille *Calydonius*. At hoc tumultus nobis invexit, ut audio, porcellus domesticus. Res per se non est capitalis, fateor, sed animus ille contumax videtur ad quodvis facinus esse paratus, modò res sic habet, quemadmodum ad me sermone multorum est delata. Legimus apud *Græcos*, magistratus supplicium de puero quodam sumpsisse, cui ludus erat, avium oculos, ubicunque hancisci posset, configere, quòd ex gratuita peccandi libidine conjectarent eum fore civem perniciosum & sanguinarium. Legimus & alteri cuidam gravem multam dictam, quòd à magistratu rogatus ex more, num haberet uxorem ex animi sui sententia, ludens respondit: *Habes sanè, sed non ex animi tui sententia*. Id si in convivio sodalis respondisset sodali, jocus erat lepidus; verum non in loco dictus, animum levem & publicæ potestatis negligentem præ se ferebat. Proinde poenam meruit, non dictum ipsum, sed dicti circumstantia: Res quædam impotens est consuetudo longo usu confirmata, quæ tametsi fuerit absurda, tamen postea quàm semel occupavit, ægrè potest absque rerum humanarum tumultu con-

A velli: nec aliter ferè potest abrogari, quàm irrepsit. Nunc jejunium & delectus ciborum ejusmodi sunt, ut si quis rectè utatur, adminicula sint ad veram pietatem. Primum sobrietas ac moderatio cibi reddit animum expeditiorem ac liberiores ad vacandum iis, quæ propius faciunt ad veram pietatem. Deinde, sicut in peccando corpus minister & instigator fuit sceleris, & socius impiæ voluptatis: ita par est, ut in poenitentia confors sit doloris & cruciatûs, animæque resipiscenti subserviat. Valet igitur jejunium ac ciborum delectus, ad duas quasdam res: Primum ad domandam corporis lasciviam, nè ferociat adversus Spiritum. Quemadmodum enim equis ferocientibus, ac minus jam obtemperantibus sessori, pabulum subducitur, pròque avena datur fenum: ita carni ob succi, ac spirituum abundantiam rebellanti spiritui, rectè subducitur alimonia, & ejusmodi ciborum genus suppeditatur, unde quàm minimè recalcitret animo sessori suo. Nam quemadmodum cibus subtractus minuit corporis luxuriam; ita sunt esæ quædam, quæ sic alunt corpus, ut vivat, non ut lasciviat. Deinde conducit ad placandam iram divinam nostris sceleribus provocatam: nimirum quum videt nos de nobis ipsis poenam sumere, ille remittit vindictam suam. Nulla verò poena propius ad unumquemque pertinet, quàm quum & animus affligitur odio commissi, & corpus abstinentiæ rerum suarum cruciatur. Atque hanc viam placandi numinis, compluribus in locis nobis ostendit scriptura veteris instrumenti. Et *Christus* ipse nos docuit, esse quoddam dæmoniorum genus, quod non ejicitur, nisi per jejunium ac deprecationem. Quanquam autem illud & à Prophetis erat prædictum, fore ut neomeniæ, sabbata, jejunia, ciborum delectus, ceteræque legis umbræ ad emicantem Evangelii lucem evanescerent, tamen recens illa, ac tota spirans novum Evangelici spiritus mustum *Christi* ecclesia, post sublatum in cælos sponsum, nihil prius amplexa est, quàm jejunium ac deprecationem. Ac tum quidem omnes & quotidie jejunabant, quum nullo præcepto ad jejunium adigerentur. Et plerique *Christianorum*, non solum à carnibus, verum etiam ab omnium animalium esu temperantes, leguminibus, oleribusque victitabant, quum per *Christum* & Apostolos liberum esset cuique quibus vellet vesci. Postremò, receptam jam & tacitis orbis suffragiis comprobatam consuetudinem, primum aliorum Episcoporum, mox & *Romani* Pontificis autoritas confirmavit, quod jam, ut opinor, refrigerante populi charitate, plerique quæ carnis erant amplecterentur. Accessit igitur autoritas Episcoporum, veluti calcar extimulandis animis imbecillium, jam ad deteriora prolabantibus. Accessit constitutio, quæ licentiam seu cancellis quibusdam coerceret, nè latius in omne flagitium effunderet sese. Jejunium igitur ac ciborum delectus non possunt in totum hoc nomine damnari, quòd nihil omnino conducant ad pietatem, si quemadmodum oportet adhibeantur. Ad hæc, magna quædam res est ordo, sine quo non constat inter mortales concordia. Hanc aut æqualitas alit, aut suis cuique datus locus, sua cuique data functio. Velut in corpore, inter manus, oculos, pedes, aures, æqualitas est. Inter oculos, ventrem, ac pedes, non æqualitas sed ordo concordiam alit: quâ sublata, quæso quid bonæ rei relinquitur

linquitur inter *Christianos*, hoc est, quemadmodum *Paulus* Apostolus docet, ejusdem corporis membra? Non mediocrem igitur pestem invexit Reipublice quisquis turbavit ordinem, praesertim si id fiat non per occasionem aut necessitatem, sed temeraria contumacia, etiam in his rebus, quae neglectae suapte naturam nihil habent mali. Quemadmodum usus ecclesiasticus habet, ne in Quadragesima canatur Alleluia. Atqui laudare Deum quocunque tempore, quacunque lingua pium est, & pro his vocibus ecclesia substituit alias idem ferme pollentes. Et tamen si quis contemptor publicae consuetudinis parochus, suo in templo decantet Alleluia, ceterosque non canentes irrideat, nonne rem suuario dignam omnium iudicio committere videbitur? Aut in his postremis Quadragesimae diebus, si quis parochus non per errorem, sed data opera juberet in suo templo sonare nolas aetas, quum receptum sit ligneis crepitaculis ciete populum, nonne videbitur in anxietas relegandus? Quid committit, inquiet aliquis? In re nihil est flagitii fateor: sed in contemptu publicae consuetudinis, in turbato rerum ordine multum est flagitii. Et hoc indignior est venia delinquentis malitia, quod nullo incommodo servari poterat publica consuetudo. Quamto magis idem sentiendum est in hac re, cujus exemplum nobis à Prophetis, à *Joanne Baptista*, à *Christo*, & Apostolis manavit, quae nobis longissimam retrò majorum consuetudine commendata est: quae patrum autoritate commendata: quae praecipuum habet momentum, & ad placandum Deum nostris sceleribus offensum, & ad spiritum sermoni divino, sacris precibus, divinis hymnis, ceterisque piis uterque *Christianis* studiis preparandum. Quod si quid esset usu receptum, quod pro re nata ob causas idoneas praestaret antiquari, id ita paulatim fieri conveniret, ut tumultus excluderetur. *Christus*, tamen voluit *Mosaicam* legis umbras Evangelicae luci prodicere cedere, tamen ipse, ne cui praerberet offendiculum, nihil omnium praeterit quae lex praescripserat. Nec unquam palam docuit eas ceremonias, quas *Judei* religiosius observabant, quam ut damari paterentur, esse spernendas. Imò, nec frivolas illas traditionulas, quas *Pharisaei* de suo legis oneribus addebant, inciviler damnavit. Illud reprehendit tantum, quod harum superstitione violarent seria legis praecpta: quod ipsi negligerent constitutiones suas, quibus onerabant populum. Nec discipulis sic patrocinator, ut dicat licere quavis de causa violare sabbatum, sed necessitatem excusat, & *David*, ac sacerdotum exemplo, discipulorum innocentiam tueretur. Quin & *Paulus* ipse fortissimus Evangelicae libertatis assertor, tamen *Judeis* factus est *Judeus*, de consilio capillitio, votum in se recipiens, nudipedalia observans, seque cum ceteris in templo purificans. Idem quum sciat idolum nihil esse, & idolothytum nihil esse, tamen mavult non vesci carnibus in aeternum, quam committere, ut frater infirmus esu suo offendantur. Mavult ad tempus obsequi *Judeorum* invictae superstitioni, quam alienatis infirmis, Evangelii iacturam admittere. Mavult in totum abstinere ab esu carnium, quam infirmis praebere speciem consentientis

A idololatrarum impiae superstitioni. Idem vult servum *Christianum* ethnico domino, etiam moroso, dicto audientem esse: vult uxorem *Christianam* ethnico marito morigeram esse: vult initiatos *Christo*, magistratibus ethnicis per omnia satisfacere, siue vedigal exigant, siue tributum, siue honorem, ne quod offendiculum daretur Evangelio: daretur autem, si *Christi* professio seditiosa videretur. Non ignorabat *Paulus* libertatem Evangelicam, sed ad Evangelii negotium expediebat scientiam cedere charitati. Nam & hi, quemadmodum audio, praetulerunt libertatem Evangelicam, cujus *Lutherum* vindicem faciunt, & assertorem: In quibus non solum desidero spiritum verè Evangelicum, qui sobrius est, mitis, ac modestè simplicitate praeditus, verum etiam, prudentiam. Si *Lutheri* causa malè volunt, prudenter agunt: si non favent, non poterant alià vià magis officere. Si hoc agunt, ut populus *Christianus* assertor in libertatem pristinam, illorum temeritas nihil aliud quam jugum conduplicat, huc adigens Magistratus ac Principes, ut saevi edictis servitutem exasperent. Sed qui se tuerent colore libertatis Evangelicae, primum illa praestare deberent, quorum studio haec ceu leviora cum venia negligi poterant. Qui totis viribus studet javandis proximis: qui injurias illatas adeo non retaliat, ut pro maleficio referat beneficium: qui perpetuò sobrius est, & jejunanti similis, cujus & animus, & habitus, & oratio castitatem spirat: quisque totus est in his rebus moliendis, quae magnam aliquam, ac publicam utilitatem polliceri videantur, huic fortasse condonabitur, si in ceremoniis observandis, qui vulgo & infirmis magis congruunt, minus superstitiosus videatur. Verum quorum omnis vita luxu voluptatibusque servit, quorum oratio ferox & impudica, quorum animus adeo non mitis, ut pro levi convicio parati sint pugnum, aut etiam pugionem impingere, hi impudenter concionantur de libertate Evangelica, quum tales sint, ut *Judaicis* cancellis adhuc coerceri debeant, donec proficiant ad Evangelici spiritus vigorem.

Proinde, ut horum temeritas merito displiceat bonis & cordatis omnibus, ita sunt in quibus iidem doleant *Christi* gregem nimium involvi *Judaicis* ceremoniis, & opprimi, vel autoritate, vel indiligentià procerum quorundam ecclesiasticorum: qui de re queritur & *Augustinus* in epistolis suis, clamitans *Judaorum* conditionem tolerabiliorem esse propemodum, quam *Christianorum*. Tantum huiusmodi superstitionum *Judaicarum* jam tum inundaverat in publicam *Christianorum* consuetudinem. Populus ipse ferè sibi huiusmodi servitutem accersit, ut *Cecilius*, quod auctor, nubes. Sed Praesulum erat, consilium libertati gregis, quam accepit à *Christo* & Apostolis. Nunc saepe addimus onus oneri, & laqueos laqueis adjicimus; tantum abest, ut expediamus animas populi, quo magis illum obnoxium habeamus nostrae tyrannidi, nostraeque quæstui verius quam illius saluti servientes. *Paulus* non iudicat inter diem & diem, sed omnem diem pro sacro habet: nec ullum opus prophatum iudicat, quod adhibetur Evangelicae charitati. Post hac majores probabili

bili sunt de causa diem Dominicum festum esse voluerunt, quo populus omnis conveneret ad audiendum sermonem Evangelicum. Mox indicta feriz ab operis cerdonicis, quum aliquoties sanctis esset operi manuariâ prospicere liberis & uxori fame periclitantibus, quam audire cantionulas sacerdotum in templo non intellectas. Non quod damnandos censeam solennes hymnos, quibus ecclesiasticus chorus canit laudes Deo suo, sed quemadmodum *Christus* docet, non hominem conditum esse propter sabbatum, sed contra, sabbatum institutum propter hominem; ita censeam hæc quoque cedere debere, quoties proximi necessitas exigit officium charitatis. Verum populus à quibus debebat hæc discere, ab iisdem frequenter cogitur ad diversa. Nec hoc satis erat; quot festis diebus post operatus est populus, & indices magis ac magis onerantur? Nam apud quosdam penè solenne est, ut quisque Episcopus diem festum, velut peculiare quoddam sui monumentum adjiciat. Idque fit nonnunquam levissimis de causis. Est fortasse qui quondam habuerit in deliciis puellam nomine *Barbaram*, hæc gratiâ vult *Barbara* diem esse feriatum. Alii mater fuit nomine *Catharina*, hoc satis est causæ visum, ut huic sacer dies populum arceat ab opere. Alii nomen est *Guilhelmus*, eoque magno studio hoc agitur, ut *Guilhelmo* sint feriz peculiare. Sint enim hæc exempli gratiâ duntaxat dicta. Maluimus enim fictis exemplis uti, quam quoquam offendere. Sunt & privatim nonnullis peculiare affectus, huic erga divum *Erasmum*, illi erga divum *Christophorum*. Sunt & publici quidam affectus ordinum aut nationum, urbiumve: Vult dum *Predicatores* qui vocantur, favent impensè suo *Dominico*, *Minorita* suo *Francisco*, *pietores Luca*, medici *Cosmo* & *Damiano*, calcearii *Crispino*, milites *Martino*, *Galli Claudio*, *Lutetii Genevese*, *Oxonienfes Vuerenfrida*. Hujus generis est & illorum studium, qui *Christum* ac divos supersticiosè coli volunt per partes, quibus non satis est, quod *Christi* mortem toties renovamus commemoratione quotidiana, quod sanctæ cruci duo dies festi dati sunt: nisi effuso cruori, quem aiunt multis in locis servari: nisi clavis, nisi spinæ coronæ, nisi præputio, quod adorant alicubi: nisi lacti virginis matris, quod multis locis ostentant, suis dies festus consecratur. Quod si quid erit hujus generis, quod piè coli posse videbitur, satis erat in templis duntaxat diem festum celebrari, ad quem liceat accedere divitibus, aut quibus alioqui commodum est, non cogantur temere, quorum manus aiunt numerosam familiam. Atqui hi quidem affectus tametsi fortassis reprehendendi non sunt, tamen non oportuit Episcoporum prudentiam tantum illis tribuere, ut singulis statim suæ feriz, sua sacra, suusque cultus peculiaris dedicaretur. Quid hoc est aliud, quam remem populum ad famem adigere, quum eripitur hoc, quo solo suam alit familiam? Imò, ut nunc sunt mores, ab honestis sanctisque laboribus, ad ocium & luxum invitare? Quibus enim diebus plus peccatur luxu, remolentia, libidine, alea, rixis, pugnis, homicidiis, quam festis diebus? Et quam hic sumus præpostero judicio! Si quis toto die festo fuit ebrius, & scorto adhæsit, si lusit aleam, nemo faceffit homini negotium; si calceum confuit, ut hæreticus defertur. Non hæc

A dico, quod velim à laicis contemni dies festos, sed quod ecclesiæ pastores mihi videamur rectè facturi, si hujusmodi dies festos, exceptis Dominicis, & paucis eximiiis, omnino tollant. Et in his ipsi, quos relinquunt, permittant tenui plebecula, post sacrum & concionem, si res urgeat, officio suo succurrere liberis & familiæ, aut aliquid etiam parare, quod in pauperes erogent. Nunc sæpenumerò, quum post menstruum pluriam obrigit dies serenus, agricola cogitur sinere demessam segetem in agris putrescere, quam favente celo poterat in horreum conveyere, idque ob hujusmodi dies festos, quos nobis non veterum auctoritas, sed affectus quidam humanus invexit, nè quid addam durius. Hæc primùm obrepunt honesti specie: deinde copiosius inundant: mox usu confirmata tyrannidem occupant, ut jam tolli sine tumultu vix queant. Quò minus est Episcopis adhæc primùm irrepenia connivendum.

C Nam in totum quæ juris humani sunt, quemadmodum in morbis remedia, ita sunt ad præsentem rerum ac temporum statum attemperanda. Quæ quondam pium erat instituere, post pro renatâ, proque mutata temporum ac morum qualitate, magis pium fuerit abrogare. Quod tamen haudquaquam oportet fieri temeritate populi, sed auctoritate majorum, quo vitetur tumultus: & ita mutetur publica consuetudo, ut non scindatur concordia. Id nè fiat, Episcoporum vigilantia providendum est, quos non oportet pertinaciùs ad justas populi querimonias obsurdere. Fortassis idem sentiendum de conjugio sacerdotum. Olim sacerdotum ut erat magna paucitas, ita erat summa pietas: liquo liberiùs vacarent sanctis studiis, ultrò sese castrabant. Atque adeo priscis illis tantus erat amor castitatis, ut quidam agrè permiserint *Christiano* matrimonium, si baptismus deprehendisset cœlibem: ægrius etiam digamiam. Jam quod plausibile visum est in Episcopis ac Presbyteris, translatum est ad diaconos, tandem & ad hypodiaconos. Consuetudinem ultrò receptam confirmavit Pontificum auctoritas. Interim crevit sacerdotum numerus, ac decrevit pietas. Quot examina sacerdotum aiunt monasteria, quot collegia? ac præter hos etiam innumera bilis est ubique sacerdotum multitudo. Et inter hos quanta raritas eorum, qui castè vivunt? De his loquor, qui domi palam aiunt concubinas uxorum loco. Nec enim attingo nunc secretiorum libidinum mysteria. Tantùm ea loquor, quæ vulgò quoque notissima sunt. Et hæc quum sciamus, tamen in admittendo ad sacrum ordinem facillimi sumus, in relaxanda cœlibatûs constitutione difficillimi, quum contra *Paulus* docuerit, nemini facillè manum imponendam: & non uno in loco diligenter præscripserit, quales oportet esse sacerdotes, quales diaconos: de cœlibatu neque *Christus*, neque Apostoli legem aliquam in sacris literis præfixerunt. Olim nocturnas ad martyrum monumenta vigilias, publicâ *Christianorum* consuetudine receptas, idque seculis aliquot, abrogavit ecclesia. Jejunium in vespem usque prorogari solitum, in meridiem transtulit. Aliæque permulta pro causis emergentibus variavit. Cur hic humanam constitutionem urgemus tam obstinatè, præsertim quum tot causæ suadeant mutationem? Primùm enim magna sacerdotum pars vivit cum mala fama, parumque requieta conscientia

conscientia tractat illa sacrosancta mysteria. Deinde perit magna ex parte fructus illorum, propterea quod ob vitam dedecorofam à populo contemnitur illorum doctrina. Quod si his, qui se non continent, concederetur matrimonium, & ipsi viverent quietius, & populo cum autoritate prædicarent verbum Dei, & liberos suos liberaliter educandos curarent, nec alteri alteris vicissim essent probro. Hæc non eò spectant, ut sacerdotibus autor aut patronus esse studeam, qui nuper extra Pontificum auctoritatem ceperunt esse mariti, sed ut ecclesiæ proceres admoneam, dispiciant, an expediat veterem constitutionem ad præsentem utilitatem accommodari. Interim & Episcopos admonitos velim, nè tam temerè quolibet, & inexploratos recipiant in sacerdotalem ordinem. Cæteros item admonendos censeo, etiam atque etiam excutiant seipsos, num idonei sint muneris gerendo quod suscipiunt, nè lucri causa, nè oculi gratià tantæ professionis onus suscipiant, & sibi damnationem, & ecclesiæ probum accersentes. Porro qui jam initiati sunt, etiam si Pontifices aperiant fenestram ad conjugium, tamen illud consuluerim, ut nè leviter aut temerè semet involvant matrimonio, fiatque ut jam duplici poenitentia discrucientur, & sacerdotii, & conjugii. Bona pars continentis est ex animo velle continere. Nihil magis optandum, quàm ut sacerdos immunis à conjugio, liber, ac totus serviat Domino suo. Sed si frustra tentatis remediis omnibus vinci non potest carnis rebellio, superest ut cum una castè vivat, ad remedium habens uxorem, non ad voluptatem: illud interim conans pro viribus, ut imbecillitatem carnis, cui concessa est uxor, reliquâ vitæ integritate, piisque studiis compenset. Sic enim omnes intelligunt uxorem necessitati quaesitam, non voluptati. Neque dubito, quin plerique sint Episcopi, qui perspiciant hæc ita habere, quemadmodum dicimus: sed vereor, nè hic quoque quaestus obstat, quod minus id sequamur, quod videmus optimum esse. Si Episcopi tentent mutare, fortasse reclamant officiales, qui plus sentiunt reddituum ex concubinis sacerdotum, quàm sensuri sint ex uxoribus. At non æquum est, ut quaestus apud nos tantum valeat, ut ob eum in re tanti momenti minus synccerè consulatur. Hujus generis permulta sunt, sed hæc duo exempli gratiâ posita sunt. Nunc ad jejunia redeo. Si quis adeò firmus sit, ut perpetuâ sobrietate sibi temperet, huic non admodum opus sit indictis jejniis, nisi pro tempore, hujusmodi victimâ placanda sit ira Dei. Sed ob rudes, inquit, & crassos certi dies præscribuntur. Sic hoc sanè tolerabile. Præscribitur unica refectio; præscribitur & cibi genus. Nec hoc satis. Intentatur æterna damnatio consuetudinis humanæ violatori. Sic enim parochi quidam denunciant populo jejunium, haud scio an ex Pontificum sententia. Nè id quidem satis. Veluti parricida penè dixerim, rapitur ad supplicium, qui pro piscium carnibus, gustarit carnes suillas. Jam dixi seditionem temeritatem ubique gravi dignam supplicio. Nec hujus generis causam ago, sed alioquin quorundam judicium hæc mihi non solum incivile videtur, verumetiam præposterum. Indictum erat jejunium. Hoc erat ejus rei caput. Accessorium erat talibus aut talibus vesci cibis. Nunc passim conatur, & nemo movet tragediam. Gustavit ali-

A quis carnes, clamant omnes: O cælum! ô terra! ô maria *Nephtalim*! Nutat ecclesiæ status, inundant hæreses. Ut carnes, nullâ opus est veniâ: ut fas sit vesci carnibus aut ovis, emendum est *Romanum* Pontificis diploma. Ita quod specie propius accedit ad *Judaismum*, & omnino tale, ut merito quis admiretur hoc tantopere receptum à *Christianis*, qui circumcisionem, cæterasque *Judeorum* ceremonias execramur, tenemus mordicis. Ciborum delectum maximi facimus: id quod propius accedit ad Evangelicæ pietatis studia, finimus antiquari. Quum enim precatio *Christianorum* sit peculiaris hostia, & hujus sodalis comæque sit jejunium, quod in Evangelicis & Apostolicis literis hæc duo ferme copulantur, deprecatio & jejunium (nam jejunio purgatur animus, ac roboratur spiritus, ut pura, ut ardens, ut alacris sit deprecatio) tamen in ciborum delectu longè tenaciores sumus humanæ constitutionis, quàm in jejunio. Quanquam & jejniis multò crebrioribus onerantur *Christiani*, quàm unquam *Judei*. De ciborum generibus dixit Dominus *Jesus*: *Quod intrat in os, non inquinat hominem*. Et *Paulus* à præceptore non dissentiens: *Regnum*, inquit, *Dei non est esca & potus*. Cæterum in ciborum delectu, quanto nostrorum onus videtur durius quàm illorum. Illis licuit ex omni piscium, quadrupedum, ac volatilium genere saluberrimis quibusque vesci: Nobis in bonam anni partem omnium carnum esur-interdicitur. Et vide quæso, quàm hic fuerit curiosa vel consuetudo, vel majorum auctoritas. Certis temporibus præter carnum esum nihil interdicitur alicubi, extis ac pingui vesci licet. Aliàs pingui tantum, aliàs nihil ex animante terrestri, aut volatili gustare licet. Atque hic sanè non paucæ quaestiones existunt, quousque porrigatur carnis vocabulum. Habet enim mare quædam animantia terrestribus non dissimilia, ut phocas & canes: habet & amphibia, ut castor. Quin & de cochleis, testudinibus, ranis, & colubris disputatur. Rursum aliis diebus ovorum & lactariorum esus permittitur, aliis lactariorum duntaxat. Sunt in quibus & hæc tetigisse nefas sit: Sunt in quibus interdicitur, quicquid aliquando vixit, ut jam spongiæ veniant in quaestionem, quæ quibusdam sentiunt. Et reperiuntur qui nihil sibi permittunt præter panem & aquam. Ut demus hæc non aspernanda, tamen quis non videat, quàm frigeant si conferantur ad Evangelica præcepta, quorum oportuit primam esse curam. Deinde considerandum, an hoc congruat Evangelicæ libertati, quam tantâ contentione defendit *Paulus*, hæc ab omnibus tam morosè, tamque rigidè exigere. Nunc videamus, quàm hic quoque verum sit, quod scripsit *Paulus* Apostolus: *Exercitatio corporalis ad modicum utilis est: pietas ad omnia valet*. Nullis diebus operosiores sunt colinæ, quàm pisculentis; nec unquam apparatus major, aut sumptus gravior. Ita fit, ut tennes esuriant, divites vivant etiam delicatius. Quis non malit silurum, quem, opinor, vulgò sturionem vocant, aut troctam, aut murenam, quàm suillam fumo duratam, aut verveinatam? Atque in his etiam ea quæ à carnum vocabulo separantur, sunt quæ plus addant alimoniz, quàm caro bubula, aut ovilla; veluti testudines, cochleæ, & colubri: magis etiam irritant libidinem. Atque hæc reperias etiam in oleribus, & arborum fructibus. Quid prodest abstinere à

carnibus

carnibus ovillis, si ventrem distendas erucis, palmis, ficis, & urvis passis, ruberibus, carduis, & bulbis, quæ genitalia magis accendunt tæxigine, quàm pullastræ? Conditæ myrobalanis vegetius reddit corpus, quàm bubula. Nec horum quicquam interdicitur. His rebus fit, ut qui tenui sunt fortunâ, graventur hujusmodi constitutionibus, quum minimum egeant; qui divites sunt, ad delicias invitentur. Dixerit aliquis, hoc nostro vitio fit. Fateor. Et ideo fortasse tollendum, ubi viderimus ex eo plus nasci mali quàm boni. Neque multò plus fructus videtur provenire ex jejuniis. Nam qui tennes sunt, aut imbecillo corpore, ægrè ferunt diutinam inediam. Contrà qui valent, ventrem onerant tridui comitatu, ut jam à prandio nulli rei sint idonei, præterquam somno. Et tamen jejunium in hoc potissimum adhibetur, ut spiritus minus gravetur onere corporis. Ut nè commemorem interim valetudines, morbos, ætatum imbecillitatem, inopiam, corporum peculiarem quandam naturam, ut nonnullis etiam sanis inedia paucarum horarum letalis sit: nonnullis quilibet piscis, quod aliis scorpis, aut lepus marinus, aut vipera. Jam in regionibus quæ laborant inopiâ piscium, interdicare carniū esum, quid est aliud quàm famem indicare? In tanta regionum, corporum, valetudinis & ætatis inæqualitate, satis apparet quàm multos gravet lex, omnibus, ut putant, æqualis. Sunt corpora quæ lasciviant, etiam si feno pascantur. Sunt quæ vix vivant, etiam si perdicibus & phasianis avibus alantur. Si juberet edictum, ut in his diebus opulenti frugaliter vivant, & quod suis mensis detrahunt, mitterent ad mensulas pauperum, tum fieret æqualitas, & evangelicum quiddam superet constitutio. Nunc passim fit quod ait *Paulus*, *Alim e-furis, alim ebrius est*. Opulentis mutatum cibi genus, voluptati est, & fastidii remedium: nec ullo tempore magis deliciantur, quàm quum abstinent ab esu carniū. At interim tenuis agricola, rapam crudam, aut porrum arrodens, hoc obsonium addit atro ac furturaceo pani: proque multo divitum, serum lactis subacre bibit, aut aquam è lacuna, interim perpetuis sudoribus uxorem, parvos liberos, reliquàmque familiam ægrè sustentans. Denique eò rediēre mores hominum, ut ista tantum gravent eos, quorum gratiâ non admodum sunt instituta; nihil pertineant ad eos, ad quos maxime pertinebant. Dixerit aliquis, si quis gravabitur hisce rebus, est unde sublevetur. Unde? Redimat à *Romano* Pontifice jus vescendi. Pulchrè dixi. Atqui nec omnibus vacat, nec omnibus superpetit pecunia, quâ jus ejusmodi redimant. Atque hic rursus fit, ut divitibus quibus maxime opus erat interdictio carniū, quibus maxime opus erat jejunio, ferè sit relaxata constitutio: tennes & inopes solos premat grave jugum. Quin & illud interim demiror, jus hujusmodi constitutiones relaxandi soli *Romano* Pontifici relinqui. Sic enim existimat vulgus. Quod meâ quidem sententiâ magis conveniebat tradi parochis, qui nunc in Episcoporum vices successerunt, quod ad labores attinet. Nam hi cujusque statum, valetudinem, opes, atque animum etiam posse possunt, præsertim quum hæc non sint admodum magni momenti, quod ad pietatem attinet. Conceditur illis dispensatio sermonis Evangelici: conceditur potestas administrandi sacramenta ec-

A clestastica, jus audiendi confessiones, & ab enormibus etiam flagitiis absolvendi: licet illis etiam cum capitis sui periculo adesse peste laborantibus, aut alioqui morbo fædo & abominando, & iisdem negatur autoritas indulgendi veniam vescendi cibis, quos aliquorum postulat imbecillitas. Si parum idoneus est, qui hæc levia dispenset, nimirum culpa penes episcopos est, qui tali crediderunt gregem *Christi*. Sin est idoneus, cui graviora quoque committantur, aliquid monstri subit oportet, cur hæc leviora non eidem committantur. Sed hic rursus audire videor quæstum quorundam obmurmurare parantem. Atque utinam hæc ærugo prorsus eradatur ex ecclesia *Christi*, quæ non patitur usquam quicquam esse sanctum ac syncerum. Hæc enim facit, ut constitutiones ad pietatem institutæ, prope nihil aliud sint, quàm laquei captandis pecuniis accommodi. Quorsum enim attinebat, tot tam rigidas constitutiones prodere de electione Episcoporum, Abbatum, & aliorum Ecclesiæ procerum, si nunc passim datâ pecuniâ, vel violatur, vel excluditur electio? Narrant *Dionysium Syracusanum* tyrannum, plurimas leges dedisse suis, atque his provulgatis, datâ operâ connixisse, donec omnibus securè quod erat constitutum negligentibus, haberet multos obnoxios. Ita leges illi cassum erant vice, quibus captabat prædam. Absit autem ut *Christi* vicarii simili consilio, vel novis populum constitutionibus onerent, vel veterum decretis abutantur. Omnino opus est majorum constitutionibus, & incidit frequenter, ut ob peculiare causas expediat etiam laxari publicæ legis rigorem, modò nè id fiat passim, modò nè per sordidos negotiatores, modò nullo judicio, sed magno compendio. Magni referret ad synceritatem Ecclesiasticæ disciplinæ, si nulla juris relaxatio esset venalis, & his committeretur, qui possint hominem posse, cui sit publicæ constitutionis gratia. Nunc ad impetrandam hanc ferè nihil est opus, nisi nomine & pecuniâ. Si causa justa est, cur exigitur pecunia? Sin minus, quid facit relaxatio? Quin in nonnullis poteram fortassis & hoc uti dilemmate: si causa est idonea, quid opus est relaxatione? Si non est, quid prodest relaxatio? *Romanus* Pontifex indicit jejunium, at hæc, opinor, lege non vult obstringi pueros, admodum senes, valetudinarios, ægrotos: breviter omnes qui non nisi magno suo malo sint jejunaturi. Hic igitur ubi certa ac manifesta causa intercedit, nihil est opus laxare legem, sed interpretari potius. In dubia causa, quem potius consulas, quàm parochum tuum, aut ordinarium Episcopum? Si refugis illius iudicium cui cognitus es, prodis insynceram conscientiam. Sin vel similitas, vel inicitia, vel aliud quippiam intercedit, quò minus ille justam relaxationem indulgeat, tum pateat Archiepiscopi, aut *Romani* Pontificis asyllum. Ipse disputationis progressus nos admonet, optime Præsul, ut paucis consideremus, quàm arctè nos astringant hujusmodi constitutiones, quæ humani juris sunt: qualia satis convenit esse præscripta Pontificum, de jejunis, delectu ciborum, ac sacerdotum conjugio: nam de cæteris nihil disputo. Est aliquis qui patrem senem, ægrotum, egentem recusset opibus & obsequio sublevare, quum sit unde id faciat: hunc Episcopus præcipit, ut adsit parenti, docens honorem in præcepto divino subsidium intelligi,

intelligi, non apertionem capitis, aut cessionem de via. Is si recuset obedire, dubium non est quin se gehennæ reddat obnoxium. Rursum, si cui similitas est cum proximo, & qui læsit respicit, orat veniam, paratus etiam sarcire injuriam; si qui læsus est, Episcopo præcipienti ut remittat vindictam, redeatque in gratiam cum proximo, recuset obtemperare, dubitari non potest, quin ob hanc inobedientiam se reddat obnoxium gehennæ. Cur ita? Quia quod præcipit Episcopus, juxta doctrinam Evangelicam præcipit, & magis ingerit Christi præceptum, quam profert suum. Sed an in hisce rebus, de quibus nunc agimus, idem fiat dispiciamus. Dicam enim quicquid dicturus sum, non ut asseverans, sed ut inquirens, apud Præsulem ut integerrimum, ita longè doctissimum. Constat hujusmodi pleraque, de quibus nunc est sermo, primum invecià consuetudine, quæ quos obliget, in quibus, & quatenus, quando, quamdiu, prolixius sit hic disserere. Primum illud videtur certè probabile, consuetudinem non arctius alligare quenquam, quam voluerint ii, qui consuetudinis fuerunt autores. Sit interim semper exceptum offendiculum & contemptus. An credendum est, quod ii qui primum ultrò facultates suas deposuerunt ad pedes Apostolorum, hoc animo deposuerunt, ut qui non deponerent, essent æternis pœnis obnoxii? Aut qui primum coeperunt abstinere ab esu carniæ, hoc animo principes esse voluerunt hujus consuetudinis, ut qui post non idem facerent, astringerentur æterno exitio? Imò magis opinor hanc fuisse mentem illorum, atque etiam orationem, ut si quem vidissent imbecilliore corpore, qui provocatus ipsorum exemplo, conatus sit idem facere, monuerint his verbis: *Charissime frater, ego qui sum rebellis corpore, merito carnem meam subigo jejuniis: tibi corpusculum est & imbecillum, & Spiritus satis morigerum, cujus valetudo curanda sit potius, quam coercenda lascivia. Quare sumptis moderatè, & cum gratiarum actione tibi idoneis, cura valetudinem corpusculi tui, quo possit alacrius servire Spiritui suo.* Sic Paulus admonet Timotheum suum, ut modico utatur vino, propter stomachi imbecillitatem, & frequentes valetudines. Jam an consuetudo præter voluntatem eorum qui fuerunt autores, alliget ad crimen: quemadmodum qui monet errantem, tametsi non in hoc admonet, ut gravetur culpa qui monetur, tamen qui monitus de re flagitiosa non respicit, gravius peccet quam antea, non est hujus loci discutere. Illud videndum, an in his rebus quæ per se licitæ, tantum humanâ constitutione sunt illicitæ, Episcopis aut Pontificibus Romanis, quum receptam consuetudinem comprobarent, hic fuerit animus, ut qui nullo malitioso contemptu, sed per infirmitatem aut negligentiam non observarent, addicerent gehennæ. Deus non est adeo morosus, aut irritabilis, ut ob quamlibet culpam conjiciat in gehennam, quos suo sanguine redemit: Novit infirmitatem sui plasmatis, multaque dissimulat in nobis, priusquam amputet à corpore Filii sui. Sed quisquis admittit crimen capitale, ex membro Christi, sit membrum diaboli: ex hærede vitæ cœlestis, sit hæres gehennæ. Porro quem Episcopi locum teneant ejus, qui querit omnes salvos facere, & perdere neminem, qui paterna viscera gerunt erga gregem suum: denique qui & ipsi sunt homi-

A nes obnoxii infirmitatibus, & plerisque in rebus egentem misericordiâ Dei, qui consentaneum est, quod hoc animo fuerint, ut suis constitutionibus merè humanis voluerint fratres ac filios suos obligare suppliciis æternis, præsertim quum non ignorent vel ex suis ipsorum animis mentes hominum pronas ad peccandum: & qui ipso interdicto frequenter irritari soleant ad peccandi libidinem. Profani Principes qui ferrum gestant, ac metu supplicis ex professo coercent multitudinis licentiam, nollent tamen, etiam si possent, eum esse rigorem legum, quas instituunt, ut violator illico capite plecteretur. Atque hi nihil aliud occidere possunt quam corpus. Et Episcopi, quorum est gladio sermonis divini servare homines, ob cibum aut potum, cujus potestatem nobis fecit Christus, postulant suæ constitutionis neglectorem totum abire in gehennam: præsertim cum ipsis in manu sit, non injicere hunc laqueum, nec in hoc discrimen adducere? Jam majora sunt vincula charitatis Evangelicæ, quam cognationis: Spiritus, quam carnis: Dei, quam naturæ. Sed quis pater unquam tam crudelis fuit in filios suos, ut si interdixisset illis potionem vini, nè quando immodicè bibentes, sibi contraherent febrem, postularet suum interdictum tantum valere, ut si negligerent, capite pœnas darent, præsertim quum & citra noxam vinum ab illis bibi posset, si modicè bibatur. Nimirum temperaret ab edicto suo, si sciret filios suos fore tanto periculo obnoxios, mallétque illos in febris, quam in capitis periculum venire. Præterea non arbitror quenquam esse, quin fateatur plus tribuendum legibus quas instituit Deus, quam iis quas condunt homines. Sed Veteris Testamenti leges à Deo proditæ, non omnes astringebant olim ad culpam letalem, imò si credimus magni nominis Theologis, quædam nè ad ullam quidem culpam, quod genus arbitror esse, si quis contigisset morticinum: & hoc postulabit clementioris testamenti dispensator, non auctor, ut quibuscumque suis constitutionibus astringat suos ad pœnam ignis æterni? Veniam ad Apostolorum auctoritatem, quibus tantum semper tribuit consensus totius orbis Christiani. Ac ego sanè non ausim affirmare, quod quicquid hi præceperunt, hoc animo præceperint, ut transgressorem quemlibet vellent esse obnoxium gehennæ. Paulus multis locis interdicit avaritiam, libidinem, iram, contentionem, invidiam, nominatim addens: *Scimus quod qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.* Et tamen Theologi fatentur, non omnem iram esse peccatum capitale. Nec omnem invidiam fortasse. Rursum idem severiter edixit, nè mulieres loquantur in ecclesia, nè sexus insolentior sibi vindicaret auctoritatem apud maritos. Et tamen non arbitror Paulum illud hoc animo præcepisse, ut si qua per infirmitatem muliebrem aliquid fuisset in ecclesia locuta discendi studio, continuo fieret obnoxia gehennæ. Hæc sic propono, ut tamen sit integrum suum cuique judicium. Postremò, fortassis & in Evangelicis præceptis reperire liceat, quæ non statim quemlibet obstringant peccato letali. Videmus religionum ordinum patres illud palàm testari de suis constitutionibus, quas ob conviciis concordiam & æqualitatem necessariò addunt præceptis Evangelicis, quod iis nolunt astringi quenquam nec ad venialem culpam. Quo magis admiror quosdam ejusdem

eiusdem generis, qui citius patiantur fratrem vel emori, vel morbo discrucari, qui sit morte gravior, quam carniem esum indulgeant. Non hic repetam, quod quidam non incelebres Theologi asseverarunt, Nullum Prælatum mortalem subditum suo præcepto, astringere posse ad peccatum capitale, nisi quod præcipit pendeat à lege divina. Hoc axioma equidem in præsentia nec refello, nec approbo: tantum illud obiter quæram, utrum omnes huiusmodi constitutiones obligent ad æternam penam, an aliquot duntaxat. Si omnes, profectò grave est iugum *Christianorum*, quum tot extant Pontificum constitutiones: sin aliquot, scire cupiam, quâ notâ distinguant quæ obligent, quæ non; quum additur, *Præcipimus, ac mandamus*? At *Rome* quotannis huiusmodi constitutiones eduntur novæ: nè sponsus sponsæ munus aliquod donet ultra pretium duodecim ducatorum. Sit enim hoc exempli causâ propositum. Quæro si quis absque malitia donaret munus tredecim ducatorum, an peccet letaliter? Respondetis, opinor, non videri. Atqui in his, & aliis rebus etiam levioribus, præter gravem culpam, temper additur pena excommunicationis lætæ sententiæ. Et sunt Theologi, qui negant quenquam excommunicari posse, nisi ob admissum quod sit apud Deum capitale. Sed hanc disputationem, An possit Episcopus aut Pontifex subditos quacunque in re astringere ad capitalem penam, omitto in præsentia. Illud rogabo, an probabile sit Pontificis hunc esse animum, ut si possit etiam, velit ad hunc modum onerare suos. *Paulus* indignatur, quod aliquis iudicat fratrem suum in cibo aut potu: & ego ob cibum aut potum detrahendam fratrem meum in gehennam? Jam in aliis qui sit Pontificum animus, relinquamus interim in medio. Certè in jejuniis palàm est, illum non omnes suo præcepto voluisse astringere. Proinde, cur iniqui iudices in proximum aliter interpretamur legem Pontificis, quàm pro ipsius animo? Nec enim consentaneum est, illum voluisse quenquam obstringere ad jejunium, aut esum piscium, qui hoc factorus sit insigni valetudinis, aut vitæ dispendio. Itaque non obligat infantes, non admodum senes, non ægros, non inopiâ laborantes: non denique ceteros, qui ob aliam quampiam causam non ferunt inediam, multò minus de esu carniem. Hi si vescuntur: utique vesci videntur ex ejus sententia, qui legem condidit. Dices, sed interim aperitur fenestra malis, qui hoc prætextu vescuntur, quum non sit idonea causâ. Hoc periculum si spectaret ad homicidium, aut aliquid grave malum, audirem. Nunc tolerabilius arbitror, ut sexcenti vescantur carnibus citra necessitatem, quàm ut unus hac superstitione periclitetur de vita. Proinde mihi non displicet mos apud *Italos*, juxta quem etiam in Quadragesima publicè in macellis venduntur carnes vitulorum, hædorum, & agnorum, sed à paucioribus, nè quid desit ægrotis, aut iis qui ægrè carent esu carniem. Nec quisquam notat ementem aut vescentem, etiam si nihil morbi præ se ferat. Sunt enim causæ, quas ex vultu non possis deprehendere. Et *Christiana* charitatis est, in meliorem interpretari partem, quicquid rectè fieri potest. Temulentia, obreclatio, turpilquium, verè arguunt improbum, juxta canonem Evangelicum: Si quidem hæc verè mala, quum prodeunt ab ore, declarant corru-

ptum cordis fontem, unde illa *Mephitis* exhalatur. Et tamen his leviter offendimur, aut etiam applaudimus. Vescentem carnibus se execramur, quasi deserit esse *Christianum*, quum Evangelium vetat judicare quenquam in his quæ per se mala non sunt: & *Paulus* nolit quenquam judicare in cibo & potu. Ergo qui vescitur carnibus ex causâ gravi, nè peccat quidem adversus legem, quum nihil admittat adversus mentem ejus qui legem condidit. Qui vescitur citra necessitatem, si peccat, tantum peccat in legem humanam. Ceterum qui condemnat fratrem suum, qui obreclat, qui desert ac traducit, peccat & adversus Evangelicam doctrinam, & Apostoli *Pauli* præceptum: ac meâ sententiâ gravius delinquit, quàm si totum decennium carnibus vesceretur. Appellant *Lutheranos* & hæreticos, qui carnibus vescuntur. Jam hoc est non vitulorum, sed fratris carnem arrodere. Utrum quæso sceleratius? Et tamen ad id quod vetat autoritas Evangelica; quod vetat *Paulus* Apostolus, nemo commoveatur: ad hæc, quæ præter Evangelicam doctrinam invexit humana consuetudo, sic inhorrescimus, quasi semel collapsura sit tota *Christiana* religio. Verum hic interim obstreper geminus scrupulus, alter qui pertinere videtur ad ordinem, alter ad offendiculum proximi. Ordini fatemur plurimum esse tribuendum, adeò ut præstet etiam tyrannidem aliquam perpeti, quàm ordine turbato miscere res mortalium; & *Paulus* vitari jubet *Christianum* *dracul*, hoc est, inordinatè versantem. Atque idem nè cui simus offendiculo, præcipit abstinere non solum à re mala, verum etiam ab omni specie mala. Verum ut constet ordo, & per ordinem tranquillitas, expedit ut proceribus sua constet autoritas, ac populus his non secus obediat ac Dei vicariis. Fatemur hæc esse verissima. Et *Petrus* Apostolus damnat eos, qui suis cupiditatibus servientes, contemnunt gloriam, hoc est, eximios viros publicâ potestate præditos, quum illic sermo sit de magistratibus ac Principibus, ni fallor, ethnæis: quantò magis oportet Pontificum auctoritatem sanctam & inviolatam esse? Qui si boni sunt, obtemperandum est tanquam amicis Dei: Sin mali, sed tamen ea quæ recta sunt docent, obtemperandum est doctrinæ quam tradunt. Si neque boni sunt, neque bona docent, tamen aliquousque ferendos censeo, nè turbato rerum ordine, gravior pestis exoriat. Hoc ego consilii populo *Christiano* dederim. Porro, si illorum impietas eò processerit, ut divi atque hominibus sit intolerabilis, id quod avertat *Christus*; ipse novit huiusmodi flagella nectere, quibus ejiciat è templo suo, quos nolit illic agere. Nam quemadmodum non sine consilio Pontificum electio translata est à populo ad paucos, ita non placet revocari exempla, quibus multitudo suos Episcopos ob quodvis crimen exigebat. Siquidem *Brixium* ob suspicionem stupri cum lotrice, populi tumultu depulsum legimus. Ceterum quemadmodum *Paulus* præcipit uxoribus, ut per omnia morem gerant, ac reverentur maritos suos tanquam dominos: ac vicissim admonet, ut mariti moderatè ac civiliter utantur auctoritate in uxores, cogitentque socias esse, & pares in *Christo*, cohæredes regni cælestis, alteram sui portionem, utque illarum infirmitati semet accommodent cum iudicio: ita monendi sunt ecclesiæ primores, nè vel auctoritate suâ abu-

cantur

rantur in populum, néve populi simplicem obedientiam vertant in suam tyrannidem. Oves sunt, sed *Christi* potius, quam Episcoporum. Oves sunt, sed pro his ovibus summus ille Pastor preciosum sanguinem suum fudit. Oves sunt, sed adeo chara Domino suo, ut unam erraticam, anxiam solitudine quassitam, ac tandem inventam, humeris suis revexerit ad canlas suas. Oves sunt, sed rationales, & hanc parte pares Episcopis; nonnumquam etiam plus sapiant, quam Episcopi quidam: denique ex his ovibus sunt pastores. Non populus propter Episcopos, sed Episcopi populi causa sunt instituti. Unde tamen Episcopus ad singulos est plebe collatus praeclit, duplicique, ut inquit *Paulus*, honore dignus est; tamen major esse ratio debet totius populi, quam unius Episcopi. Et si quis adderet, major etiam dignitas, huius oratio non prorsus abhorreret ab oratione *Christi*: Rogat enim in Evangelio Dominus *Iesus*, ut videatur major, qui ministrat, an qui accumbit. *Nonne*, inquit, *qui accumbit*? Sed populus sunt illi filii sponsi, qui ut honorabiles discumbunt ad mensam Evangelicam. Primores ecclesiae sunt ministri, qui adstant, & obambulant, circumspicientes ne quid cui desit in eo convivio. Et quod cuique convenire viderint, id depromunt de divite penna sponsi *Christi*. Quod si *Christus*, qui sine controversia fuit omni comparatione major, se ministrum appellat, & ministrum gessit usque ad pedum lotionem, quid oportet facere Pontifices, qui juxta *D. Hieronymi* sententiam patres sunt, non domini, quibus dispensatio mysteriorum Dei credita est, non auctoritas: qui & ipsi labi possunt, & ignorant multa? Imperet igitur Episcopus populo, sed ut pater filiis, sed ut maritus sponsae dilectae. Neque putet sibi quidvis licere in gregem suum, de quo redditurus est summo veroque Pastori rationem. Arque illud etiam meminerit, auctoritatem non solum tuendam esse severitate jubendi, supercilio, minis, ac vindicta, quibus rebus ne tyranni quidem suam satis tueri solent: sed multo magis vitae sanctimoniam, modestiam, mansuetudinem, sacra doctrinam, paternis monitis, amicis exhortationibus. *Paulus* in puniendo enim, qui patris uxorem habebat, exerit auctoritatem Apostolicam: sed quoties idem demittit sese, blandiens, rogans, obsecrans, exhortans, obtestans, adjurans? Suspicienda quaedam res est perpetua vitae sinceritas, incredibilem populi favorem conciliat Evangelicus animus, contemptor opum, contemptor honorum, contemptor voluptatum, avidus bene merendi de omnibus: paratus vel vitae discrimen subire pro grege sibi credito. Magnam admirationem conciliat pectus divinis literis refertum: lingua non minus sancta quam disertata, depromens ex opulento penuario nova & vetera. His rebus potissimum & paratur, & defenditur Episcoporum auctoritas, multoque rectius ac tutius, quam his verbis, *ordinamus, decernimus, statuiamus, precipimus, volumus, ac mandamus*. Haec faciunt, ut populus ultro plus praestet, quam exigatur; magisque commoveatur exhortatione paternam, quam ullis quamlibet regalibus minis. An non videmus, quoties exoritur aliquis qualicumque opinione sanctimoniam commendatus, ac speciem aliquam Evangelici doctoris praebens, quanto studio populus pendeat ab illius ore, quam ex animo faveat? Quid si vide-

A ret verè paternum animum, qualem habebat *Paulus* aut *Petrus*, quid non faceret populus? *Paulus* non secus ac *Iesus Christus* exceperunt discipuli, parati vel oculos suos eruere, ac dare illi si postulasset. His igitur rationibus optimè constabit ordo, constabit auctoritas, constabit pax & concordia, si pars utraque vicissim certet officio. Alioqui tyrannica pax est, quoties populus oppressus vi, quiescit corpore, sed animo obmurmurat, ac malè precatur. Neque statim clamitent detrahi Praefulum auctoritati, si populi libertati simul & quieti consulitur. Primum illud pertinet ad Praefulum auctoritatem, ut populus de ipsis quam optimè sentiat. At parum bene sentire videtur, qui iudicat eos hoc animo esse, ut velint suos quam plurimis constitutionum laqueis irretitos esse, modò ipsi suo arbitratu imperent. Is demum bene sentit de Pontifice, qui iudicat illum hoc esse animo, ut gregem suum cupiat quam maximè liberum in *Christo*, & expeditum scrupulis & captionibus. Neque enim ille detrahit auctoritati Regis, qui nolit illi quicquam licere, contra aequum ac bonum, contra publicas leges, contra consuetudines ac privilegia civium, contra iuramentum quo suscepit principatum. Imò totam auctoritatem detrahit, qui hoc sentit de Rege, quod tyrannis dignum est potius, quam legitimo Principe. Proinde si Rex non postulat, ut suo edicto quenkumque obstringat ad poenam pecuniariam, aut corporalem, nisi sit aequa, iusta, rationabilis, ritè lata, & tacitis populi suffragiis comprobata: denique non postulat, ut omnis constitutio reddat obnoxium periculo capitis, nonne Episcopis animum planè tyrannicum tribuere videtur, qui suspicatur hanc esse mentem, ut quibuslibet constitutionibus velint suos obnoxiosos gehennae? At Principum leges saepe minaces sunt, & atrociori poenā deterrent verius quam puniunt, qualis fertur illa duodecim tabularum de dissecando corpore ejus, qui pluribus creditoribus deberet, nec esset solvendo. Ac veteres illi multitudinem imperitam, & philosophiarum rationibus intractabilem, *Jovis* fulmine savientis in fontes, dirarum ulticium, *Rhadamanti*, terribilium apud inferos suppliciorum figmentis, deterrebant à maleficiis. Ut huiusmodi fucorum nonnihil concedamus Principibus prophanis, non arbitror in Episcopis esse recipiendum, qui profitentur doctrinam Evangelicam veritatis. Sed qui praecipit, injicit laqueum: qui exhortatur, sic vocat ad meliora, ut non adimat libertatem. Dicit aliquis, dilutam esse exhortationem, propter intractabiles opus esse praecepto. Mihi contra videtur. Saepè plus impetrat exhortatio paterna, quam tyrannica exactio. Sit hoc vanum, nisi quotidie experimur in uxoribus ac liberis: & nisi suo malo verum esse docuit *Hieroboam*, cui malè cessit saevum ac minax juvenum consilium. Si populus conspexerit verè sacerdotem & Episcopum, non erit inefficax exhortatio. Sin vita palam impia, mores impuri, inscitia crassa, avaritia insatiabilis, savitia barbarica prorsus alienavit animos plebis, quid proficietur praeceptis? Qui non parebunt, gravius peccabunt ob contumaciam: qui parebunt metu; nihil promerebuntur, aut certè quam minimum, quod non praestet praeceptum qui vi coactus praestat. Et fortasse culpam con-

conduplicabit hypocrisis. In nobis igitur potissimum situm est, ut apud populum pondus habeat exhortatio quamvis blanda & placida. Itaque probe quidem faciunt, qui consulunt procerum auctoritati: sed male consulunt, qui eam non aliter quam minis ac terroribus sartam testam esse volunt. Sed interim æquum est, ut gregis quoque libertati, quantum æquitas postulat, consulatur. Est enim huic sua quædam auctoritas, nec ea sanè levis. Nonne consuetudo derogat & abrogat legem: adeo ut lex non mereatur nomen legis, nisi fuerit uxentium tacitis suffragiis comprobata? Quæ res abrogavit proximi Concilii *Lateranensis*, quod sub *Julio* secundo ceptum, sub *Leone* decimo perfectum est, tot constitutiones? Nonne tacita populi suffragia, sine calculis abrogantia quod erat decretum? Hæc nimirum est vox populi, quæ eadem Dei dicitur: hæc est auctoritas liberæ multitudinis, cuius æquum est haberi rationem, quoties non aberrat à regula pietatis. Proinde rectè consulat, qui sic moderabitur consilium, ut prospiciat utrique parti. Nunc scrupulo scandali quantum tribuendam sit, paucis dispiciamus. Princeps noster *Iesus Christus*, alias nonnihil tribuit vitando scandalo: rursus alias negligit offensos Phariseos. ¶ conjugata nasci voluit, circumcissus est, observavit à lege præscriptas ceremonias; jejunavit, nè quid illi posset impingi, quod probabilem haberet speciem impietatis, aut injustitiæ. Cæterum non desit prædicare patrem suum: non desit docere celestem philosophiam: non desit benefacere omnibus: non veritus est hominem sanare sabbato, quanquam his rebus urerentur *Pharisei*. Scandalo fuit & *Herodi*, quem contempsit, vicissim ab ipso contemptus. Et alicubi monitus de offensis *Phariseis*, quid respondit? *Sinite*, inquit, *illas*, *eæci sunt duces cæcorum*. Ad hujus exemplum & Apostoli multa dederunt infirmitati *Judeorum*, nè qua res impediret Evangelii cursum. At non usquequaque indulgent offensis omnium. Nullis enim *Judeorum* clamoribus huc percelli potuerunt, ut gentes adigerent ad circumcisionem. Hoc modo ad tempus datum est invincibili *Judeorum* pertinaciæ, quod jubentur ethnici abstinere à stupro, sanguine, suffocato, & idolothytis. *Paulus* tondet cæsariem, exercet nudipedalia, purificatur in templo, quo mitiget quorundam animos ad seditionem spectantes. Sed hæc facit, ubicunque licet, reclamans. Fatetur licere vesci quibuscunque, sed indicit ubi non expediat uti jure tuo. Evangelicam porrigit libertatem, sed charitas omnia metiens militate proximi, nonnunquam volens decedit de jure suo, non usquequaque, neque perpetuò, sed interim oblitans pro viribus infirmitati eorum qui temerè offenduntur, donec & illi proficiant ad robur Evangelicum, nec amplius offendantur his rebus, quæ per se neque bonæ sunt, neque malæ. *Paulus* in cibis aliquando *Judeis* fiebat *Judeus*, ut *Judeos* lucrificeret. Rursus ethnici ethnici, ut illos lucrificeret. Sed absurdum fuerit, si quis nunc quoque *Judeis* fieret *Judeus*, abstinens à cibis apud illos veritis, nè *Judeos* alienet. Imò *Paulus* objurgat *Petrum*, quod cum jam consueque propagata foret doctrina *Christi*, ut æquum esset *Judeos* edoctos ac monitos abicere superstitionis infirmitatem, adhuc nè *Judeos* offenderet, subda-

- A ceret sese à convivio, & offendiculum vitans, incidit in aliud gravius. Erat ille Evangelii velut infantia. *Judeis* sic pectus erat infixa legis religio tradita à majoribus, longoque usu confirmata, ut hic affectus ad tempus esset ignoscendus ac tolerandus, quòd ex honesta causa natus esset, & subito revelli non posset ex animis hominum. Deinde hæc offensa grave periculum secum trahebat. *Judeorum* natio tenax avitæ consuetudinis, alienabatur ab Evangelio. Ethnici sic abhorrebant ab opere legis, ut multi citius à *Christo* sustinerent resilire, quam *Judaismum* admittere. Et quum nihil sit execrabilius idololatriâ, qui vescabatur idolothytis, tum temporis probabilem suspicionem præbebat assentientis illorum superstitioni, quibus cum vescabatur. Et tamen hic *Paulus* clamat legem jam antiquatam esse. Clamat idolum nihil esse, & idolothytum nihil esse. Objurgat eum qui sciens offendit fratrem esu suo. Sed rursus objurgat eum, qui judicat alienam conscientiam, in cibo aut potu: qui malè loquitur de fratre, ob cibum pro quo ille gratias agit benigno domino, qui omnia creavit in usus hominum. Irridet illorum stultam sapientiam, qui ut magnum quiddam docentes, dicebant: *Nè tetigeris, nè gustaveris, nè contraxeris*. Quemadmodum *Judeis* ciborum delectus, autore *Paulo*, contemni coepit Evangelio satis jam provulgato, sic à simili videtur idolothytum contemnendum, ubi satis jam innotuit *Christianis* puro animo vesci quibuscunque cibis ad corporis necessitatem, gratias agentes ei, qui suis cultoribus omnia paravit quæ sunt in hoc mundo, quum ipse sit omnium Dominus, qui nihil vult puris impurum esse. Proinde si cessat idonea causa scandali, & si regnum Dei non est esca & potus, & si ciborum abstinentia plerosque invitat ad luxum ac delicias: tenues autem inclementer gravat, videndum est, an pro constitutionibus hujusmodi sit tantopere digladiandum. Illic pro tempore consulebatur nascenti Evangelio. Dabatur aliquid affectibus ex priori vita relictis. Et dabatur ad tempus ex charitate, non ex jure. Nec dabatur in omnibus, nec perpetuò, nec sine reclamacione. At nunc, unde offendiculum, ex his rebus, quarum usum non interdicat Evangelium? Imò quarum interdictores damnant Apostolicæ literæ: *Prohibentes*, inquit, *cibos, quos Deus creavit ad vescendum, & prohibentes nubes*? Denique quousque videntur scandali proferendi limites? *Paulus* abstinet ab idolothyto, sed admonitus, hoc esse immolatum idolis. At idem vescitur quibuscunque, nihil interrogans propter conscientiam. Atque hic levi incommodo vitatur offendiculum. Et enim qui temperat pro tempore à carnibus immolatis, habet ad manum alias carnes quibus vescatur. Abstinet à tauri immolato *Nepanno*, & vescitur perdice, aut capo, nulli Deo immolato. Nè id quidem facit, nisi per occasionem. Abstinet à carne suilla, & vescitur ficedulâ. Abstinet ab anguillis, & vescitur acipensere. Nunc quum plerisque diebus omnium carnum esus sit interdictus, num æquum censes, ut ego ob infirmitatem ac superstitionem hujus aut illius, de salute vitæque pericliter, quum jam omnes *Christiani* illud edoctos esse oporteat, nè ex rebus hujusmodi judicent proximum? Quòd si *Christiane* charitatis videtur sic indulgere idiotarum aut

supersticiosorum imbecillitati, ut hac de causa velimus eum qui firmus est, in valetudinis aut vitæ venire discrimen: quæ non idem facimus in his rebus, quæ iustum ac manifestum habent scandalum? Sunt ecclesiæ Proceres, qui quum abundet ecclesiastico censu, usque ad Regum opulentiam, tamen nec docent populum, & palam impiè vivunt. Offenduntur idiotæ. Hic nihil datur populi scandalo, sed ab infirmis tanta firmitas exigitur, ut jubeantur credere, ni malint esse hæretici, quicquid per illos agitur: sive quum absolvunt, damnavitve, sive quum benedicunt aut maledicunt: sive quum largiuntur indulgentias, aut retinent, tantundem valere, ac si per Apostolum *Paulum*, *Andream*, aut *Jacobum* fuisset actum. Attamen hoc scandalum natum est ex re per se mala, & adeo non vitatur incommodo ejus unde sumitur, ut nullum esset offendiculum apud homines, tamen vitandum erat, quod offendit oculos Dei. Ad hæc, quum omnis obrectatio speciem habeat summi mali, tamen hic negligimus offendiculum infirmorum, ac fortiter animo nostro morem gerimus. In his rebus tantum, quæ hujus generis sunt, ut qui interdiciunt, egeant patrocinio, ne videantur facere adversus doctrinam Evangelicam: tantum valet scandali vocabulum, ut ob stultam superstitionem, velimus periclitari fratrem, cui cibus est necessarius. An non hoc est transgredi præcepta Dei, propter traditiones hominum? Jamdudum dicit, scio, tua pietas, eximie Præsul: Quorsum ista tam multa? An ut damnum ciborum delectum, quem comprobatur usus ecclesiasticus? Ut ingemè dicam, cupiam omnia quæ sunt hujus generis, aut certè talium exactionem prorsus e medio sublata, modò veræ pietatis studiis accrescat, quod decesserit ceremoniis: & hoc addatur *Christianismo*, quod *Judaismo* detractum fuerit. Quod si vulgus idiotarum absque hujusmodi observationibus prorsus in officio contineri nequit, nolum *Christianam* libertatem hujusmodi multis gravari. Nolum sic astringi conscientias, ut se credant capitale facinus admittere, si vescantur, nisi perversus & contumax animus accesserit: nolum præpostero judicio tantum his tribui, quæ per se penè nullius momenti sunt, neglectis iis, sine quibus non constat Evangelica pietas. Sed tamen hæc postea quàm publicâ consuetudine fixa radices egerunt, nolum seditiosè contemni, sed vel paulatim aboleri, vel auctoritate majorum tolli, sed ita tolli, ut interim populus ad meliora vocetur. Sed objiciet hic mihi quispiam, si non multum conducunt hujusmodi ceremoniæ, certè nihil obstant: & hæcenus profunt ad pietatem, quod & admonent veræ pietatis, & ad hæc infirmis sunt pedagogi, quemadmodum lex *Mosaica* *Judeis*. Et videmus quanta sit *Christianorum* etiam imbecillitas. Interdictus carniū esus, admonet & docet omnem luxum, & quicquid luxum consequi solet, esse fugiendum. Indictum jejunium, admonet ac docet ab omnibus vitiis esse temperandum. Nam id demum Deo gratum est jejunium. Hæc si placet ratio, circumcidamur eadem operâ, quando circumcisio & temperat titillationes voluptatum in coitu, & admonet cor ab omnibus crassiss affectibus esse circumcidendum. Mactemus victimas, ea res admonet brutos animorum af-

A festus esse domandos. Verùm ut admonemur hujusmodi figuris, satis est nobis, hæc religiosè fuisse quondam observata à *Judeis*. Quod si pietas non periclitatur ex ceremoniis, cur *Paulus* tanto ardore ubique pugnat adversus ceremonias *Mosaica* legis? Hæc si immodicè adhibeantur, obruunt Evangelicam libertatem. His fidere, ut ferè vulgus hominem solet, petitis est veræ pietatis. Ex his obrectare fratri, venenum est Evangelicæ religionis. Hæc nimirum videbat *Paulus*, quum agriter belligeraretur adversus irrumpere conantem *Judaismum*. Imò si vacet, docere possum gravissimas quasque rei *Christianæ* pestes ex ceremoniis nobis scaterere. Non probo contumaciam istorum, qui palam & insultantes, velut in ludibrium publicæ consuetudinis, carnes ederunt: sed hæcenus damno, ut docendos, admonendos, & si res poscat, etiam increpandos existimem, non ut patricidii reos deferendos apud magistratus: & rem negligendam magis, quàm exagitandam, vel ob hoc, ne ex hac scintilla concitata magis nascatur incendium, & odium adversus clerum, jam plus satis exacerbatum. Mihi displicet quicquid spectat ad seditionem. Attamen, si nullus obstat hujusmodi ceremoniis semper in majus gliscen-
C tibus, actum planè fuerit de libertate Evangelica: sed à nullis potius obfisti convenit, quàm à proceribus ecclesiæ. Sic paulatim irrepsit consuetudo, quæ nobis diem Veneris pisculentum reddidit. Deinde ubi hoc successit, ademptus est & Sabbati dies. Nunc & Mercurii dies periclitatur. Et ob id genus observationum videmus tot homines affligi, periclitari, denique mori, multos sibi stultè placere, sibi quæ *Christianos* videri, quum sint *Judei*, & harum rerum fiduciâ ea negligere, quæ veræ sint pietatis. At Evangelica charitas docet afflictis opitulari. Evangelica libertas non debet hujusmodi præter modum inductis, à seriis studiis avocari. Atque hæcenus quidem in genere dictum sit de rebus hujusmodi, non ut patrociner contumacibus & insolentibus, sed ut excussis causæ circumstantiis, dispi-
D ciat tua prudentia, ne plus minùve fiat, quàm res ipsa postulet. Nunc meam ipsam causam pau-
E cis agam, non quòd ulli bono fuerim offendiculo: Quod enim feci, non veritus fuissim ipso *Christo* accumbente facere; siquidem eram in eo statu, ut quivis citius judicasset miseratione dignum, quàm reprehensione: sed tamen non
F committam, ut apud eos quibus res ut habet ignota est, quisquam meum exemplum suæ prætexat licentiæ, meaque necessitate, suam defendat temeritatem. Primum ego nullum hortatus sum, ut citra necessitatem carnibus vesceretur, imò potius docui publicæ consuetudini serviendum. Ipse sic affectus sum erga carnes, ut si liceat vitam ac salutem tueri cicere ac lupino, nec pisces nec carnes sim desideraturus. Porro, quum ob imbecillem corporis valetudinem, & naturale quod-
G dam odium piscium penè singulis Quadragesimis soleam periclitari, tamen frequenter ad carnium præsidia vocantibus medicis, nunquam obtemperavi, nisi semel in *Italia*, medico jam dies aliquot mortem minitante, si parerem: cui tamen hæcenus parui diebus paucis, ut jam carniū, ovorum vitellis temperatum sumerem, ab ipsis carnibus abstinerem: quas etiam si
animus

animus appetisset, non recipiebat stomachus, tanta erat imbecillitas. Et nunc dies aliquot in Quadragesima, idque jussu medici, nec sine venia Pontificis, à quo jam complures annos diploma paratum est, quo nunquam antehac sum usus, quod ad carnes attinet. Jam finge me hoc absque medici auctoritate fecisse. Quis medicus rectius novit hoc corpusculum, quam ego? Finge absque diplomate fecisse, nonne quovis diplomate melius excuset necessitas? Primum expende senectutem, perpetuam penè corpusculi hujus valetudinem: expende laborem itineris, labores studiorum, in quibus supra vires corporis, & animi versor assidue. Ad hæc me viginti ferme dies pituita, imò non pituita, sed mera pestis ad mortem usque afflixit. Eadem ex intervallo recurrens, gravius etiam ac diutius nos habuit. Sub Quadragesimam nos calculus cum mira quadam totius corporis affectione corripuit. Hoc malum quum sit atrocissimum, & præsentis periculi: nec enim majore vitæ discrimine nitentur gravidæ, alternis penè diebus mihi recurrebat: sic ut miserâ fecunditate uno die conciperem, altero niterer, tertio parerem. Hic quis sanus non diceret me esse mei ipsius homicidam, si carnibus abstinuissem. Qui *Erasmus* imitari voluit, totum imitentur, & ignoretur. Nunc quid validis, ociosis, temulentis, ad ludibrium, non ad necessitatem edentibus cum exemplo *Erasmi*? Restat unus scrupulus de scandalo. Suadit illud *Christiana* charitas fateor, ut ubique quoad liceat imbecilliam offendiculo consulatur. Audio *Paulum* paratum, vel in æternum abstinere ab esu carnum potius, quam ut cum offendiculo proximi vescatur. Sed idem, ut ante dictum est, objurgat ex cibo potius judicantes fratrem, & interim pestilentissimos commemorat, qui prohiberent vesci cibis, quos Deus parasset in usum hominum. *Cur tu*, inquit, *judicas servum alienum? Domino suo stat aut cadit. Et cur judicor ab aliena conscientia in eo, pro quo ego gratias ago? Qui vescitur, non vescientem non spernat: qui non vescitur, vescientem non judicat.* Itaque *Pauli* iudicio infirmior est, qui non vescitur. Et is gravius peccat, qui judicat se meliorem, cui magis debebat cedere. Et tamen hujus infirmitati si ex causa probabili fuerit offensus, si corrigi non possit, ad tempus cedit charitas omnibus sese attemperans. At non usquequaque. Est enim in quo monendus ac docendus est infirmus. Est enim in quo reprehendendus. Est in quo spernendus. Alioqui perpetuo obsequio nihil aliud quam alere morbum imbecillium, restissima via est ad extinguendam omnem pietatem Evangelicam. Et tamen *Paulus* illic agit de imbecillitate, propemodum invincibili, quod ex majorum traditione, longaque consuetudine sic altè infederat animis hominum, ut subito revelli non queat. Sic *Judei* legem in qua nati fuerunt & educati, & in cujus religiosa observatione consenserant, non ferebant abrogari. Sit aliquis ex gentibus conversus, si vidisset *Christianus* accumbentem in convivio, quo simulachris immolatæ carnes proponebantur, non potuit non suspicari illum consentire superstitioni eorum quibuscum agitabat prophanum convivium. Et tamen *Paulus* stren-

A nuè clamat interim, idolum nihil esse, & esse vesci, quicquid in macello apponitur. Clamat legis ceremonias ad tempus institutas, ad Evangelii vigorem oportere antiquari. Denique *Petro* restitit in faciem, quod nondum inane *Judeorum* offendiculum auderet contemnere. Erat igitur aliud offendiculi genus de quo *Paulus* ait, cujus occasio præbebatur ex vitæ superioris inolitâ consuetudine. Nos ipsi gignimus & accersimus nobis offendicula hujusmodi materiam, quam videamus quanta pestis veræ pietatis hinc nata sit vitæ mortalium. *Paulus* tolerat infirmos hæc spe, ut proficiant ad firmitatem. Nos toti inclinamus in hæc, negligentes eorum, quæ sola verè pios faciunt. Ceterum ut ad meam causam redeam, utcumque res habet, de oratione offendiculi, nec hic quisquam in me desiderabit, opinor, charitatem cedere cupientem infirmitati proximi. Diploma Pontificis velut antidotum opposui hujusmodi offensæ. Nec enim video in quem alium utum mihi sanè valeat. Deinde quantum licuit, secretò sum usus carnibus. Imò usque ad manifestum vitæ periculum in totum abstinui, sæpe contempto medico. Quid superest, nisi ut ob superstitiosam infirmitatem, nè dicam perversam temeritatem quorundam, nihil non calumniantium, etiam moriar? Impius sit, opinor, qui hoc exigit: & ipse paricida sim, si obtemperem. *Christiana* charitatis est, commodè interpretari quicquid animo recto fieri potest. Nec illud oportuit nescisse *Christiani* doctos, jejunium & pisces non esse præscriptos morbo, sed carnis luxuriâ periclitantibus. Quod si quis adhuc adeo superstitiosus est, si qui vescitur, hunc admoneret hisce verbis: Frater, nè quid offendas te nostrum exemplum, coactus facio quod facio: Utinam essem felicio, ego tuo robori gratulor; tu noli meam imbecillitatem calumniari: satis, ut opinor, suam liberarit conscientiam. Sed ut finiam, quemadmodum acriter arguendos arbitror istos, qui seditiosâ temeritate violant publicam consuetudinem, præsertim eam, quæ non pugnet cum verâ pietate: ita mihi parochi & concionatores rectè facturi videntur, si ex auctoritate Præsulum sic jejunium denuncient populo. Oportebat quidem omnem *Christianorum* vitam perpetuâ sobrietate jejunium quoddam esse, non solum à cibis, verum multò magis ab omni luxu, à cunctis voluptatibus hujus mundi, à cupiditatibus carnis, quæ militant adversus spiritum: sed tamen adhortatur nos auctoritas ecclesiastica, & consuetudo majorum, ut qui possunt per corporis valetudinem, ætatem, aut rei familiaris copiam, jejunio præparent animos suos diei festo. Sed *Christianum* sit jejunium vestrum, si gratum esse vultis *Jesu Christo*, sit perfectum & absolutum. Minima jejunii portio est abstinentia ciborum. Ingratum est Deo jejunium, quo scinditur pax & concordia. Qui jejunant, gratias agant Domino pro robore corporis, quod inedia redditur aptius rebus divinis. Qui non jejunant, gratias agant Domino, qui suâ benignitate variam ciborum copiam suppeditat, refocillandæ imbecillitati corporum nostrorum. Qui jejunant, non hoc nomine sibi placeant, quasi rem magnam agant, nisi majora adje erint. Qui non jejunant, tanto magis adnitantur piis studiis, ut

(R r r r a)

quod

quod ob corporis imbecillitatem prestare non possunt, aliis studiis pensent ac sarciant. Qui non abstinet, ne turbet publicam consuetudinem, vitans offendiculum infirmorum, quantum commode potest. Qui abstinet, caveat ne contra doctrinam Evangelicam & Apostolicam iudicet proximum suum, ex eo quod natura sit anceps, & recte secusve fieri possit. Levius peccat, qui totam vitam corat absque necessitate, quam qui ob cibum ac potum obrectat ac mordet proximum, quem juxta divinum praeceptum non secus amare debebat, quam seipsum. Hujusmodi monita quoniam vehementer ad rem faciunt, identidem sunt inculcanda. Quia & illud ob infirmas ac meticulosas conscientias clare cupiam explanari, quae constitutiones, quos obligent, & quos non obligent: aut quatenus obligent, aut non obligent. Nec opinor expedire in his quae ab homine laxari possunt, limites usque adeo angustos praescribi meae sententia. Sit hic lenis & indulgens paterna charitas. Ceterum adversus livorem, adversus obrectationem, adversus homicidia ac bella, ceterisque castas ac veras Christianae pietatis pestes, seuiat Episcoporum autoritas. Haec visum est ad te scribere, clarissime vir, & integerrime Praesul, non ut doceam doctissimum, aut ut meam causam agam apud tuam celsitudinem, cui noti sunt & mei labores in studiis, publicae utilitatis gratia suscepti, & animi hic meus, nullius rei minus appetens, quam cibi aut potus, & corporis imbecillitas, quam aggravat etiam senectus, & hic praesens morbus namum harenis & urgens: sed ut per te vel placem, vel sanem alios, si quos forte vel offendit factum meum, vel exemplum ad licentiam pertraxit. Quod autem haec liberius a me disserta sunt, nihil aliud in causa fuit, nisi quod optime sentirem de tua singulari prudentia ac mansuetudine. Quam enim generis tui nobilitatem, & moribus integerrimis, & eruditione non vulgari, denique prudentia singulari, ceterisque dotibus Episcopo dignis decores, non verebar ne quid raperetur in suspensionem liberius dictum de Praesulis officio. Bene valeat tua celsitudo sanctissime Praesul. Basileae postridie Paschae. Anno a Christo nato, M. D. XXI.

Clarissimo D. Alberto pio Principi
Carpensi S. D.

Epist. 44. Quam ingenii candor deceat illustri genere prognatos, & eximia felicitas nesciat invidere cuiquam, tum autem ab iis, qui te domestica consuetudine penitus cognitum habent, praedicetur insignis quaedam naturae tuae benignitas, qua complere soles etiam parum dignos tuo favore: demeror quis genis instiget animum tuum in Erasmus. Quae so, ut aequo animo feras libertatem nostram. Fieri potest ut error sit in nomine; neque me fugit quam non sit tutum rumoribus huiusmodi credere. Quare te rogo, ut si quid est huiusmodi, existimes hac non tibi scribi. Complares qui istinc huc veniunt, conscientibus vocibus narrare Romae quendam esse Principem Carpensium, doctum magnaeque apud purpureos patres autoritatis, qui passim ac palam deprecatur, Erasmus nec esse philosophum, nec theologum, nec ullius solidae doctrinae. Idem ad me perferitur epistolis multorum

A aequè consentientibus. Atque haecenas nihil commoveor, si quis ea de me praedicet, quae ipse tum dictis, tum scriptis ingenue profusec, nullis magis indignans, quam his, qui me falsis, & invidiosis laudibus onerant. Si me vendicarem pro magno theologo, aut philosopho, meritis mihi detraheret aliquis leonis extinguit. Nunc cum nihil magni de me pollicemur, praestem id quod possum, nulli me praefeream, neque cuiusquam officium gloriae, timor si quisquam bene natus, & insigni doctrina praeditus, breviter adeo felix, ut contemnere possit citius, quam odisse vulgares istos doctrinae famulos, dignetur obrectare Erasmus, qui tui similes semper venerari consuevit & adorare: qui nec invidere novit aequalibus, qui inferiores gaudet quantum potest, exebere. In argumentis, quae mihi suscepi, arbitror me non omnino infelicitate versatum esse, praesertim si cogites me barbarum ea scripsisse barbaris. Nihil adhuc tractavi, quod theologum requireret multa philosophia instructum, praeterquam liberum arbitrium, quod a multis impositum, aegre susceptum, quam potui, simplicissime tractavi, nec tamen impie, si fallor, si parum eruditè. Proinde, quis oro fructus, si vir tantus persuaseris Erasmus esse rudem heroicarum disciplinarum? Sunt huius classis quoniam plurimi, qui tamen se jactant doctores. His magis conveniebat detrahere personam, qui passim in scholis docent adolescentes nihil scire, & persuadent nihil nescire. Jam facile foro, si quisque pro suo arbitrio de ingenio, literisque meis, aut eloquentia iudicet. Magis me commovet illae voces, quas audio subinde repeti ab eodem Principe in convitiis Cardinalium, in conciliabulis eruditorum, quicquid est huius tumultus, ex Erasmus natum esse. Hoc quam sit vanissimum, quid dici poterat hostiliter ab eo cujus utrumque parentem veneno sustulisset? Quem prodire cepisset Lutheranae tragediae proclium, eique ferè totus orbis applauderet, ego prius omnium dehortatus sum amicos, ne se illi negotio admiscerent, cujus exitum auguraret fore cruentum. Et quoniam quidam jactabant me cum Luthero sentire, videlicet quo plures ad suam allicerent factionem, ego libellis editis professus sum mihi nihil esse rei cum Luthero, nec unquam fore: Ipsum Lutherum admonui, rem evangelicam ita tractaret, ne quid ambitioni, ne quid odio datum videretur, caveretque ne res in seditionem exiret. Frobenium mihi etiam coercui ne quid excuderet Lutherum. Abstinent ille, non absque suo luculento damno, meo potius obtemperans animo, quam suo commodo servitum. Quotquot apud Germanos, & Helvetios amant bonas literas, initio erant Lutheri addictissimi. Hos omnes ex juratis amicis mihi feci hostes acerrimos, paucis exceptis. Quinque hinc theologos quidam odio bonarum literarum nullum non moverint lapidem, quo me in factionem (ut ipsi putabant) jamjam damnandum protruderant, hinc Lutherum blanditis, technis, denique minis & convitiis idem hoc agerent, licet consilio diverso quam theologos, tamen haecenas digitum latum dimoveri non potui, ut ab ecclesiae Romanae societate discederem: hunc animum non omnino contemneres, si nobis tot regionum nostrarum animos, si Principum

cupum consilia, si scires quos tumultus excitare potuisses, si me ducem hujus negotii voluisses profiteri: sed ego malui me nudum & inermem utriusque partis jaculis exponere, quam ullum porrigere digitum factioni quam non agnoscit ecclesia Romana. Sed occasionem *Lutherus* hausit è libris meis: id fortiter negat ipse *Lutherus*, qui eadem de me prædicat & scribit quæ Princeps ille *Carpensis*, videlicet nihil me scire theologiæ, quod nusquam cum illius dogmatibus consentiam. Sed fingamus aliquid haustum è lucubrationibus meis, qui magis istud imputetur mihi quam *Paulo* aut *Augustino*, unde sua ferè confirmat dogmata? Certè cum illa mea scriberem nihil minus suspicabar, quam hujusmodi tumultum exoriturum. Sunt qui dicant, Cur non statim nascenti malo occurrissi? Quia cum multis suspicabar *Lutherum* esse bonum virum, corrigendis depravatissimis hominum moribus divinitus missum, quanquam jam tum mihi displicebant quædam, de quibus illum admonui. Porro, quum mundus esset plenus academii, videremque fabulam esse mirè planibilem, non vulgo tantum, sed etiam Principibus, Episcopis ac nonnullis etiam Cardinalibus, quæ fuisset temeritas me privatum homuncionem publico orbis favori oppedere? Quod si me pateris liberè proloqui, qui fuerit hujus mali primus fons dicam, pro mea quidem sententia. Sacerdotum quorundam palam impia vita, Theologorum quorundam supercilium, Monachorum quorundam non amplius ferenda tyrannis, huic tempestati locum fecit. Hoc velim ita dictum in malos, ut bonorum existimationem nihilo faciat deteriore; & ita dictum in genere, ut ordini nulli sit irrogata contumelia. Principiò erat bellum cum linguis ac *Latinis* literis; his ego hæcenus favi, ut admittæ ornarent jubarèntque recepta studia, non ut veteres professores de ponte, quod aiunt, dejicerent, & servirent gloriæ *Christi*, non ut veterem Paganismum nobis revocarent. Hic quum ancipiti Marte decertaretur, res per monachos detracta est ad negotium fidei, hic illis placebit prætextus. Non dubito quin audita tibi sit *Rauchlinica* tragedia. Hic cepit in illos incrudescere doctorum odium: Mox fervente adhuc bello inter mystas, & osiores Musarum, exortus est *Lutherus*. Illicò conati sunt illi literarum poliorum cultores *Lutheranus* negotio involvere, quo simul & illos perderent. Ita gradibus quibusdam res alterius partis semper in pejus vergentis pervicaciâ, tum alterius quorundam odii, & intempestivis clamoribus hucusque progressa est tragedia. Habes rem, ut est, absque fūco descriptam. Nunc ¶ verum est, quod ad me delatum est, quæso, ut istam persuasionem abjicias, & istiusmodi voces mihi periculosas contineas: sin vanum est, ignosce, quod hujusmodi nazniis obtuderim celsitudinem tuam, cui precor omnia lata feliciâque. Datum *Basilea*, sexto Idus Octobris. Anno millesimo quingentesimo vigesimo quinto.

Des. Erasmus Roterodamus Joanni Coeto,
Theologo doctissimo facundis-
simoque S. D.

Epist. 45.

Quam præter meritum nos superioribus literis tuis laudaras, doctissime Coete, tam his proximis immerentem objurgas. Quanquam non

A paulò æquiore animo fero reprehensionem tuam, quam non mereor, quam laudes tui tuas, quas non agnoscebam. Nam accusati, non solum sine vitio nosmetipsos purgare possumus, verum etiam hoc citra culpam non facere non possumus. Cum interim laudes accuratius refellere, hominis esse videatur laudem jejuni avidique, neq; simpliciter id agentis nè laudetur, sed ut aut sapius laudetur, aut copiosius. Tu (credo) utroque in genere periculum nostri facere voluisti, & quid mihi placeam tanti viri præconio cohonestatus, & quid aculeorum haberem, objurgatiuncula irritatus. Constantissimus in amore sis oportet, qui quidem sis in recipiendis amicis tam cautus, tam diligens, tam contabundus, tam explorans: verum his tecum joculari libuit. Alioqui quam lætabar antea vel falsò laudari à viro omnium laudatissimo, tam hunc admoneri gaudeo ab amico sincerissimo. Igitur posthac, pro tuo arbitratu, tuum *Erasmum* vel laudato, vel objurgato, modò quotidie literarum tuarum aliquid huc advolet, quæ re nihil possit accidere jucundius. Sed jam ad Epistolam tuam paucis, nè puer qui literas tuas attulit, inanis ad te redeat. Quod neotericum theologorum genus, qui meris argutiis & sophisticis cavillationibus insenscunt, tibi negas placere, ne tu mecum vehementer, mi *Coete*, sentis. Non quod illorum studia damnem, qui nullum omnino studium non laudo, sed quum sola sunt ista, nec ullis antiquioribus, elegantioribusque condita literis, ejusmodi mihi videntur, ut sciolum, & contentiosum hominem reddere possint, sapientem an possint, viderint alii. Ingenium enim jejuni & asperâ quadam subtilitate exhauriunt, neque ullo vegetant succo, neque animant spiritu. Et, quod omnium est maximum, Theologiam illam omnium disciplinarum Reginam, sic veterum sacundiâ locupletam ornatamque, suâ balbutie & orationis spurcissimæ sordibus devolvunt; sic priscorum ingenii expeditam, spinis quibusdam impediunt, involventes omnia, dum omnia conantur resolvere, quemadmodum ipsi loquuntur. Itaque videas eam quæ quondam augustissima fuerit, majestatisque plena, nunc penè mutam esse, inopem, pannosam. Illicimur interea dulci quodam & illecebroso morbo, nunquam satiatæ contentioni. Rixa è rixa nascitur, & miro supercilio de lana caprina digladiamur. Tum nè nihil inventis veterum Theologorum adjecisse videamur, satis audacter & certas quasdam rationes præscripsimus, quibus Deus mysteria sua peregerit: cum interdum perfectius sit credere fieri, ceterum quibus modis id fiat, omnipotentis Dei permittente. Adde quod ostentandi ingenii studio, nonnunquam ejusmodi quæstiones agitamur, quas aures piz vix ferant, cum quærimus, num Deus potuerit diabolum, aut asinum assumere. Fortasse tolerandum, si quis ista tanquam acuendi ingenii gratiâ modicè per atatem attigerit; sed in his, tanquam ad scopulos *Syrenas*, non consenscimus modò, verum etiam immorimur, præ his nullas non literas contemnimus. Accedit ad hæc, quod nostrâ tempestate ferè ad Theologiæ studium sese applicant, literarum omnium Principem, qui propter ingenium pingue parumque sanum, vix ullis sunt literis idonei. Hæc autem dixerim, non de doctis ac probis theologiæ professoribus, quos in-

primis suspicio venerorque, verum de sordido hoc ac supercilioso vulgo Theologorum, qui præ se omnes omnium literas pro nihilo ducunt. Quo cum hominum genere inexpugnabili quam tu, *Coletus*, dimicationem suscepisti, ut veterem illam ac veram Theologiam, istorum spinis oblitam implexamque, in pristinum nitorem ac dignitatem, pro tua virili restituas, provinciam (ita me Deus amet) sumpsi multis modis pulcherrimam, ipsius Theologiae nomine piissimam, quum omnium studiorum, tum hujus *Oxonienfis* florentissimæ Academix causâ saluberrimam; verum (ne quid mentiar) & negotii & invidiæ plenam. Quamquam negotii quidem difficultatem tua tum eruditio, tum industria superabit, invidiam animi tui magnitudo facile negliget. Sunt & inter ipsos Theologos non pauci, qui tam honestos tuos conatus & velint, & possint adjuvare. Imò nemo non dextram junxerit, quum nullus etiam doctorum sit in hac celeberrima schola, qui tibi *Paulinæ* epistolas publicè jam triennium enarranti, non attentissimas aures præbuerit. Quâ quidem in re, utrum magis laudanda modestia illorum, quâ non veretur omnium *didicissimæ* hominis ætate juvenili, nullâque doctoratus, (ut vocant) auctoritate præditi, *dicantur* videri, an tua singularis tum eruditio, tum eloquentia, tum morum integritas, quam illi hoc honore dignum judicant. Demiror autem, non quòd tu tanto oneri supposueris humeros, cui par esse potes, sed quòd me nihili hominem in tam magnifici muneris societatem voces. Hortaris enim, imò penè convitio efflagitas, ut quemadmodum tu *Paulum*, itidem ego vel priscum illum *Mosén*, vel facundum *Esaiam* enarrans, hibernis his mensibus frigentia (ut scribis) hujus gymnasii studia coner accendere: Ego verò qui mecum habitare didici nec ignoro quàm sit mihi curia supellex, neque doctrinæ tantum ar-rogo, quæ tantis obeundis rebus sufficiat, neque tantum animi robur mihi reor adesse, ut tot hominum, sua fortiter tuentium, invidiam queam sustinere. Res ista non tyronem, sed exercitissimum requirit Imperatorem. Neque verò me impudem vocaveris, qui ista retusem, imprudentissimus omnino futurus, ni recusarem. Tu, mi *Coletus*, parum prudenter facis, qui (quod ait *Plautus*) è pumice postules aquam. Quâ tandem ego fronte docebo, quod ipse non didici? Qui frigus aliorum accendam, ipse totus tremens horrensque? Ipsâ temeritate mihi magis temerarius videar, si statim tanta in re vires meas pericliter, & juxta *Græcam* *ταρμίαι*, *ἢ τῷ πιδρ τῶν παρρησιῶν* experiar. At expectaram, inquis, & opinione te falsum quæteris. Tecum igitur expostules oportet, haud mecum. Neque enim nos te fefellimus, quippe qui nihil istiusmodi vel promiserimus, vel etiam ostenderimus. Sed tu teipsum fefellisti, qui mihi de me vera prædicanti, credere nolueris. Neque verò huc appuli, ut poeticas, aut rhetoricas literas docerem, quæ mihi dulces esse desierunt, posteaquam desierunt esse necessaria. Hoc recusò, quia minus est instituto meo; illud, quia majus viribus. In altero objurgas immerentem, mi *Coletus*, quippe qui secularium (ut vocant) literarum professionem nunquam præ me tulerim: ad alterum frustra hortaris, ut cui me nimis imparem esse cognoscam. Quòd si maxime par sum, ne liceat quidem. Nam mox *Latiniæ* relictam repeto. In-

A terim dum me partim hyems hic alligat, partim recens ducis cujusdam fuga non finit exire, tunc in hanc laudatissimam Academiam me contruli, ut unum aut alterum mensem cum tui similibus potius; quam cum torquatis istis aulicis agerem. Tuis verò pulcherrimis ac divinis conatibus tantum abest ut velim adversari, ut me (quoniam nondum adjutor sum idoneus) sedulum & hortatorem, & fautorem fore pollicear. Ceterum ubi mihi conscius ero, adesse robur & vires justas, accedam & ipse tuis partibus, & in asserenda Theologia, si non egregiam, certè sedulam operam navabo: Interim nihil mihi possit esse dulcius, quàm (ita ut cœpimus) quotidie vel coram, vel per epistolas de sacris literis inter nos confictari. Vale, mi *Coletus*. Humanissimus præsul *Richardus Charonæus*, hospes meus, communis mihi tecum amicus, jussit tibi suis verbis multam salutem adscribi, *Oxonie* è Collegio Canonicorum Ordinis divi *Augustini*, quod vulgo dicitur *S. Maria*.

In JOANNIS COLETI responsionem ad argumenta ERASMIANA, De radio & pavore Christi.

Joannes Coletus Erasmo Theologo facundissimo S. D.

D Ulla Epistola, eruditissime *Erasme*, ut est bene *Epist. 46*. longa, ita est eadem, vel multo magis certè & disertissima, & jucundissima. In ea videmur memoriam tenacem, & nostræ altercationis fidelem recensionem. In ea acumen istud tuum quòvis tam facile penetrans, quàm feliciter. In eadem etiam stilum Philosophi dignum, aptum, verum, significantem, educentem in lucem res ipsas, & easdem quatenus materix acrimonia patitur, dulcorantem. Itaque & docuit me tua epistola, lectitantem valde, & delectavit. Tamen quam & argumentis impetiosa est, & postea exemplis potentibus certè tam pondere, quàm numero violenta, tamen meam mihi opinionem, quam ex *Hieronymo* altè imbibi, nihil adhuc nec extorquet, nec diminuit: Non quòd sumus protervi nos, & improbâ pertinacia indurati; sed quòd (haud scio an rectè) tamen quod vel verum, vel quod verisimile est, nos sequi & tueri arbitramur. Quapropter non possumus tam admittere, quæ contra adducis, quam valdè suadent, quàm velle refellere. Impellit enim nos ipsa veritas ut acuti & eloquentis hominis disputatio, ne magis diserta & copiosa, quàm vera, tam obui indigne & opprimi non patiamur. In qua defendenda, ut nos opinamur, invocamus ejusdem nominis subsidium, cujus tu ad oppugnandam veritatem videris nobis invocasse. Verum nunc nolimus cum universa tua epistola congregi. Nam ad tantum prælium subito & statim, nec otium, nec vires habemus. Sed primæ ejus partis, & quasi aciei & frontis, quæ mihi videtur, ut par est, belli esse validior, expugnationem aggrediamur. Tu interea patienter audi, ac nos ambo confidentibus inter se filicibus, siquis ignis excutitur, eum avidè apprehendamus. Veritatem enim quærimus, non opinionis offensionem, quæ forsân argumento argumentum recutiente, ut ignis ex ferro, à ferro percusso, elucebit. Vale.

In

In Pseudevangelicos.

Erasmus Rot. Valsurio Neocomo S. D.

Epist. 47. Bibliopola quidam reddidit mihi *Davidis* quondam *Ultramarjensis* Præsulis galerum, villis hirsutum sericis, mihi quidem nulli futurum usui, sed tamen hoc nomine gratum, quod mihi cum ipsius, tum *Philippi* fratris ejus, qui illi in dignitatem successit, memoriam refricat: sub quorum altero sacris initiatus sum, alterum habui singulari studio meis faventem commodis: qui & anulum insigni sapphiro decoratum, germani *Davidis* olim gestamen, cum *monile* quoddam, penes me esse voluit. Utriusque certe memoria mihi sacrosancta est, non tantum ob id, quod imaginibus magnum illam *Philippum* Patrem, cognomento *Bonum*, nobis referebant, quo non temerè reperias alium inter *Brabantie* duces laudatiorem; verum etiam quod studio pacis, & religionis amore præcellerunt, in hoc quoque laudatissimum parentem nobis referentes. Alterius virtus crebris seditionibus fuit exercita, ac proinde illustrior; altero diu frui non licuit, quod senex jam, ac vergente ætate, pertractus ad hoc munus, moxque magis etiam contra animi sententiam auctoritate *Caroli Caesaris*, bellorum tumultibus involutus, relictis terris, in feliciorum sedem demigravit. Porro, quod significas tibi molestam egestatem, equidem nec tam sum inops, ut non possim; nec tam pareus, ut graver amiculo aureos aliquot impartiri: sed hæc benignitas quantum haberet momenti ad tuam egestatem sublevandam? Res mihi sanè mediocris est, minimumque superest meis necessitatibus; Multum impendii requirit hoc corpusculum, etiam tum delicatum quam ætate floret, aliquanto plus senectus, plurimum adversa valetudo, geminusque morbus, uterque immedicabilis. Nam ut adversus senectutem nullum est à medicis remedium, ita negant calculum in senibus esse sanabilem. Jam bona pars mihi decidit in famulos, & præsentis & dimissos, in nuncios, & *μαματόφους*, in eos, qui nostras labores industriâ suâ non nihil sublevant, hoc est, qui venantur vetustos codices, qui conferunt enotantque, qui nostra relegunt, qui describunt. Ad hæc, vix credas quanto rei familiaris detrimento reliquerim *Basileam*: Nam illic, præter alia commoda, domum habebam alienis impendiis factam, alienâ supellectile instructam; hic ære meo paranda sunt omnia. Postremo, ut pretia rerum accrescunt supra modum, ita decrescunt census. *Cæsar* agit fabulam planè motoriam, ut nē creditores quidem nunc ausint illum appellare, tantum abest ut ociosus consiliarius, & appellator non minus piger quam verecundus, stipendium accipiam. *Ferdinandi* Regis eo statu res sunt, ut illius benignitas intra benevolentis animi pommeria consistat. Jam quod ex *Anglia*, *Flandria*que solvitur, adeo venit accisum & arrosus, ut interdum quarta pars absit: sive in causa est novata apud *Anglos* moneta, sive mutata numismatum æstimatio, sive mensuriorum ars. Quin jampridem nec ex *Anglia*, nec ex *Flandria* quicquam adfertur, quam hactenus certissima fuerit illorum censuum solutio. Suspicio aliquid monstri ali. Eaque gratiâ famulorum meum fidelissimum illuc emandavi, ingenti quidem sumptu.

A meo, sed quod mihi charum est, incolumitatis illius non levi discrimine. Verum postquam, mi *Valsurio*, induxisti in animum Evangelicam vitam profiteri, miror paupertatem esse molestam, quam beatus *Hilarion*, ubi non inveniret quod pro paule solveret, gloriandum duxerit, quod insciens ad tantam Evangelii perfectionem pervenisset. Glorietur & *Paulus*, quod sciat abundare, & penuriam pati, quod nihil habens omnia possideat. Idem collaudat *Hebraeos* quosdam Evangelium amplexos, quod rapinam bonorum suorum cum gaudio suscepissent. Nemo tibi quicquam opinor eripuit, sed ultro quod erat, licet exiguum, pro derelicto habuisti, teque ipse prudens, ac volens isti paupertati dedicasti. Adde, si *Judei* non patiuntur inter ipsos esse pauperes, quanto magis convenit ut qui jectant Evangelium, fratrum inopiam mutua benignitate sublevent: præsertim cum Evangelica frugalitas minimo sit contenta. Si panis cibarius adsit & aqua, non desiderant *Attica* bellaria qui spiritu vivunt. Nesciunt luxum, jejuniis pascuntur. Ipsi Apostoli confectis manibus astrictis famem sedasse leguntur. Alium fortasse deterretet, quod diploma *Leonis*, ut audio, devoteat omnes qui istius doctrinæ professores aquâ, igni, aut hospitio juvant. Verum id ego sic interpretor, qui juvant ob sectæ favorem, alioqui in germano fame periclitanti subveniam, non ob aliud nisi quod germanus est, non arbitror diplomatis minas ad me pertinere. Idem existimârim si hominem, licet damnatum, sublevem, non ob aliud, nisi quia germanus est, & quam diu spirat, spes est illum ad meliorem frugem rediturum. Nam, juxta *Theocritum*,

— Non spes est ulla sepulchris.

Fortassis hic tibi videbor cavillis ludere, ac aliis non idem videtur. Dices, Non postulo subsidium pecuniarum, tantum operam tuam ad Poeticas professionem requiro. Verecundè flagitat quisquis queritur. At mihi, *Valsurio* charissime, longè major est oculi, quam nummorum penuria; nec isthuc operæ quod petis, exiguo negotio præstare queam, ut maxime præstare valeam quod petis. Quid me jam tot annis ab isto studiorum genere alienius? Quod autem attingis de offensione, non possum tali amico irasci, etiamsi velim; dolere me fateor, quod in istum labyrinthum remet conjeceris, unde utinam te posim eximere. Utinam tibi, tum pro aliis quibusdam fuisset in consilio, qui nunc, ut scribis, detestantur ad quod pridem instigârunt. Sed harum rerum fera est querimonia. Sanabilis erat malum, nisi te libellis editis orbi prodidisses, à quibus tamen nē monitus quidem temperâsti. Parum erat evulgâsse epistolam ad *Spirense* Concilium, non magno intervallo profiliit nobis ridiculus ille *Cometes Caroli Caesaris* dieatus. Quum iterum te meis scriptis admonissem, ut à talibus jocis temperares, qui & Principum animos ad sævitiam irritarent, & adeo nihil juvarent causam, à cujus victoria vestra pendet incolumitas, ut etiam gravissimè lædant, placidè quidem respondisti: sed perinde quasi te fuisset hortatus, ut simile quiddam iterum designares, ita rursus ad Concilium *Spirense*, cui cum Rex *Ferdinandus* præsidebat, missus est libellus, nomen *Erasmi* literis bene magnis præferens. Titulus erat *Epistola Erasmi*, quam esset fragmentum alicunde è libris meis decerptum, ut Lector parum attentus

attentus existimaret meam esse sententiam, non esse fas in quenquam hæreticum poena capitis animadvertere: eaque res Cæsarem *Ferdinandum*, aliisque Principes, atque etiam *Romanum* Pontificem in meum caput irritaret. Post hoc fragmentum sequebantur quædam tuo nomine, simpliciter, ut ab omnibus audio, seditiosa: nam mihi nondum vacavit legere. Hoc factum tam abhorrens ab humanitatis, amicitiaque natura, ego vehementer admiratus sum, alii magnopere detestati sunt. Cæterum, quominus tecum expostularim, migrationis negotia fuerunt in causa. Concoctum est hoc aut potius dissimulatum, & ecce nundinis autumnalibus prorupit similis libellus, eandem canens cantilenam, qui in frontispicio prægrandibus literis profitebatur *Annotationes Erasmi*: reliqua tuo nomine succedebant magis ad excitandas seditiones, quam ad pietatem conducentia: Nisi forte non videtur seditiosum hortari Principes, ut facultates sacerdotibus ac Monachis adimant, & in bonos vestri similes conferant: aut non offenduntur illorum animi, quum audiunt, *Noli occidere innocentes, Noli tuo periculo recalcitrare Evangelio, Sine verbo Dei in tua ditione predicari*. Hæc quid aliud sunt quam atrocissima convitia nondum persuasis, imò, in diversum persuasis. Quos tu vocas innocentes, illi habent pro seditiosis & hæreticis; & quod tu vocas Evangelium, illis persuasum est esse doctrinam Satanz. Prius igitur erat illis persuadendum: Quod si non potes, aliis rationibus tractandus erat illorum animus. Jam finge mihi in tot libris alicubi excidisse, *Hæreticos non esse capite plectendos*: An hoc erat humanitatis, quod videbatur ad mihi conflandam invidiam accommodatissimum, id truncate decerptum, oculis & auribus Principum ingerere, prætermittis his quæ vel mitigabant atrocitatem dicti, vel quid verè sentirem explanarent? Si hoc faceret alienus in alienum, quis non desideraret in eo candorem, & humanitatem; nunc hæc facit amicus in amicum, & amicus Evangelicus in eum amicum, qui nunquam tibi, neque facto, neque dicto præbuit ansam diffundæ necessitudinis. Jam hoc atrocius est, quod nusquam id doceo, non esse sumendum capitis supplicium de hæreticis, nec usquam adimo gladii jus Principibus, quod illis non ademit *Christus* nec Apostoli: tantum admoneo locis aliquot, nè sit hic princeps Principum severitas, nec facile præbeant aures quorumlibet Theologorum, aut Monachorum delationibus. Sunt dogmata scholastica de quibus dubitare non est semper impium, & in quibus inter ipsos sæpenumerò non convenit: est error simplex, neque statim est hæreticus qui lapsus est in aliquo fidei articulo. Ubi non subest perversitas animi, ubi nulla est pervicacia, ibi sublevandus est charitate *Christianà*, qui lapsus est, non occidendus. Præterea, sunt Monachi ac Theologi, qui vel naturæ savitiâ, vel stoliditate, vel gloriæ quæstusve gratiâ, vel denique privato ducti odio, defervunt atrociter non solum quæ frivola sunt, aut utraque in parte disputabilia, sed etiam quæ rectè dicta sunt, perversissimè calumniantur. Nosti *Jacobum Hoghestræum*, nosti *Nicolaum Emondanum*, nosti *Beddæum*, quos nominasse sufficit; precor ut reperiant Deum sibi mitiorem Judicem, quam ipsi fuerunt aliis. Tales admoneo *Christiane* mansuetudinis, ut quod

A Ecclesiasticis viris dignum est, magis advigilent ut sanent, quam ut perdant: Talis fuit *Christus*, tales Apostoli, talis *Ambrosius*, *Cyprianus*, *Augustinus*, quorum charitas Cæsarem gladium ab occidendis hæreticis, quantum poterat, cohibebat, ipsi lingua librisque rem Ecclesiæ gerebant, & frequenter pro occidendis intercedebant. Princeps non sine causa gladium portat, fateor; at certè Theologorum & Episcoporum est docere, arguere, mederi: docere errantes, arguere feroces, mederi deceptis: & quod Domini parabola admonuit de non tollendis *Zizaniis*, vel ad illa rudis Ecclesiæ primordia, vel ad Apostolicos viros pertinet, quibus non est traditus gladius, nisi gladius Evangelicus, quod est verbum Dei. Hoc me sentire non potuit te latere, quum hac de re ante complures annos responderim *Latomo*, pridem *Beddæ*, ac nuper stolidissimis Monachorum *Hispensium* calumniis. Rursus est hæresis quæ manifestam habet blasphemiam, veluti quæ *Christo* detrahit naturam divinam, quæ divinos libros insinuat mendacii. Est quæ malitiosis artibus, per tumultus ac seditionem tendit ad opes, ad regnum, ad rerum humanarum confusionem. An hic allegabimus Principi gladium? Ut non liceat occidere hæreticos, certè blasphemos & seditiosos tum fas est, tum ad tuendam Rempublicam necessarium. Itaque, ut peccant qui ob quemvis errorem pertrahunt homines ad ignem: ita peccant qui in nullos hæreticos arbitrantur prophano magistratui jus esse occidendi. Verum, quum hi, qui pro hæreticis habentur, suadent non occidendo hæreticos, vel exco perspicuum sit non defendi veritatem, sed quæri maleficiis impunitatem. Quid aliud optarent prædones ac piratæ, quum persuasum esse, nulli *Christiano* Principi jus esse quæquam plectendi capite. Bonus est timor qui deterret à scelere. Quod si quis vult non timere magistratum, quod bonum est operetur, & publica potestas non solum non erit formidini, sed erit etiam honori, juxta B. *Pauli* consilium. Necessaria est Principum severitas, quam ipsi savitiam appellant. Atqui sæpenumerò sit hominum vitio, ut Principes naturâ clementes, malorum improbitas cogat ad savitiam, dum ipsorum lenitate abutuntur, ac primum contemnunt, mox etiam illudunt, & illorum mansuetudinem interpretantur impietatis approbationem. Hujuscemodi docent mei libri, si quando locus postulat: non hoc cujus suspicionem tuus iste ludus mihi conatur impingere, non quod ipse hoc de me sentias, sed ut imponas simplicioribus. Quæso te per amicitiam nostram, an tibi videor parum gravatus invidia, nisi studio tantum addas sarcinæ? Adversus tot viperas, adversus tot crocodilos, adversus tot excetras, agrè me sustineo favore Monarcharum, nec ulla res erat quæ poterat illos magis alienare, quam si illis gladium excutiam è manibus, easque sectas defendam, quas illi velut execrabiles radicibus evulsas cupiunt, & facerent, nisi rerum motus aliò vocaret illorum animos. Obsecro te amice, quid hostis in hostem faceret hostilius? Ut nihil in te contulerim officii, certè jam olim diligo te candidissimè, tuis commodis, perinde ac meis, semper gavisus sum; incommodis tuis, æquè ac meis indolui. Quoniam igitur scelere commorui, ut istis artibus caput meum adducas in discrimen? Nosti Monachorum iras, scio

scio quod fulmen vibrent irati *Joves*. Indignante Rege, ait *Solomon*, *nunciis mortis*: nec semper adest vir ille bonus, qui placet iram ejus, sed frequenter adfuit mali, qui oleum addunt camino: Nec ignorus quàm multa nesciant Principes, quàm ad multa parum sint attenti, tot nimirum distrahi negotiis: nec te fugit quot artibus sit armata calumnia, quantumque valeat interdum apud summos etiam Monarchas. Sæpe jacet innocens priusquam sciat se delatum. Itaque non queo satis demirari, quo tandem consilio libellos istiusmodi alium post alium evulges. Si hoc agis ut me perdas, quo evanuit animus ille tuus, olim tam amicus, tam sincerus, tam candidus? ubi leges amicitie? Sin hoc moliris, ut me compellas ad istius sectæ professionem, id jampridem meâ sponte fecissem, mihi crede, si animo meo probaretur fabula. Ut autem profitear ea quibus reclamât mea conscientia, nullus efficiet mortalium, ut nunc quidem affectus sum, mortem citius optetiero. Sed ubi interim vestrum illud dogma, fidem persuadendam esse, non cogendam? & in Evangelii negotio nihil adhibendum præter gladium verbi Dei? Quod si ista, ut arbitror, non facis malevolentia, sed animi gratia ludis, quæso quid hæc voluptate crudelis? Annon est aliud ludendi genus, quàm cum amici perniciæ deliciarî? Sunt qui suspicentur, hinc emolumentum queri, vel tibi, vel typographis. An tantillum lucri tanti est, ut hoc amici summo dispendio caprandum existimes? An defunt gratiosa nomina, quorum lenocinio pelliceatur emptor? Quod si isthuc operæ vel commodas, vel locas aliis qui mihi malè volunt, quid fingi potest, non jam dicam alienum ab amicitia, sed sordidius atque abjectius? Si magno conductus esses, præmi magnitudo utunque facti turpitudinem elevaret: nunc si pretium est, non potest non esse vilissimum. Atqui lex amicitie postulat, ut quoties vita, seu fama, quæ sæpe numero vitâ charior est, vocatur in periculum, amicus pro amico vel in capitis discrimen promptè descendat. Sed miramur amicitie rationem, si ex animo probas quod proferis: si verè tibi persuasum est esse sanctum, pium, ac Deo gratum quod tueris, quo pacto magis valeas alienare bonorum animos à vestro negotio? *Comites* dicâsti *Cæsari*, nec tuum suppressisti nomen. An ille parum indignatur vobis, nisi talibus ludibriis magis etiam exasperetur? An Regem *Ferdinandum* habetis parum iratum, nisi talibus fomentis etiam atque etiam inflammentur, tum ipse, tum alii Principes illi consentientes? Quorsum attribebat addere oleum camino? An vobis talium Monarcharum potestas videtur contemnenda? Hoc ut impium non sit, an tutum existimas? Atqui movere vos debet recens agriculturarum exemplum. Quid erat illis ferocius? Sed experti sunt verum esse quod scripsit *Solomon*, *Constitutionem præcedit superbia, & ante ruinam exaltabitur spiritus*. Et tamen hic quieverunt *Cæsar Carolus*, & Rex *Ferdinandus*. Interim, non ago vestra causa Judicem, habet illa Iudices legitimos, *Cæsarem* & Pontificem. Sed interim fingamus esse piæ, ubi illa serpentis Evangelici prudentia, quâ *Pavlus* sollicitè cavet, nè quod offendiculum det Evangelio, sed in omnia se vertit, ut omnes Christo lucrifaciat? Ubi columbina simplicitas, quæ nec inimicos novit lædè? An

A istiusmodi technis propagatum est Evangelium ab Apostolis? Atqui jactatis vos Evangelicam veritatem jam plus mille annis sepultam revocare nobis in lucem. Si verum dicitis, difficilius negotium agitis, quàm olim habuerunt Apostoli: Nec enim paulò facilius erat *Judeos* abrogare ritus, ac gentium superstitionem destruere, quàm ea convellere, quæ Ecclesiæ proceres magno consensu tot seculis ut oracula Dei docuerunt, coluerunt, tenuerunt, hodièque tenent. Nam Gentium religio tantum habebat absurditatis, ut etiam qui inter illos literas scirent, aut paulò essent cordatiores, intelligerent esse mera figmenta: quæ de diis ferebantur, à callidis hominibus in hoc excogitata, ut incondita multitudo, quæ Philosophiarum rationibus gubernari non poterat, deorum metu utcumque contineretur. Ex Prophetarum vaticiniis prædictum erat futurum, ut Gentes, relicto demonum & simulachrorum cultu, verum Deum agnoscerent; quemadmodum & de *Judeis* ceremoniis prædictum erat futurum, ut ad coruscantem Evangelii lucem, velut umbræ, evanescerent. At in his quæ vos convellit, quid obsecro vel absurdum, vel ridiculum? Aut quis unquam Prophetes prædixit hoc futurum, ut totus orbis ignoraret Christum ab Apostolis prædicatum, ac pro Deo coleret idola: tum quotquot in Apostolorum vicem successerant excæcati, nihil viderent in sacris literis; deinde, post mille trecentos annos à nescio quibus novis Evangelistis ad veritatis cognitionem revocaretur? Adde, quod Apostolorum prædicationi fidem astruebat perpetuus dogmatum consensus ac miracula; quum vos non solum dissentitis inter vos, sed iidem subinde noveris ritus pariter & dogmata, alterâ parte sibi omnino destituti. Arbitror autem nec miracula, tantum attulisse momenti ad novandum mundum, quantum Evangelistarum mores undiqueque puros & inculpato. Non jam loquor de jeuniis aut vestibus, similibusque ritibus quos simulant & hypocritæ; sed in afflictionibus alacritas, in perferendis injuriis lenitas, animus simplex, mansuetus, nulli malum cogitans, & de omnibus bene mereri studens, omnibus humanis rebus superior, & vitæ contemptor, præcipue commendabant illorum doctrinam. Avocabant illi à solitis, sed adducebant ad longè meliora. Vos strenuè clamatis in luxum Sacerdotum, in ambitionem Episcoporum, in tyrannidem *Romanæ* Pontificis, in garrulitatem Sophistarum, in preces, jejunia, & missas: Nec ista purgari vultis, sed tolli; nec omnino quicquam in receptis placet, sed zizaniâ evellit cum tritico; aut, ut melius dicam, triticum evellit pro zizania. At quid interim nobis profertis melius, & Evangelio dignius, ut ab afflictis recedamus? Circumspice populum istum Evangelicum, & observa num minus illic indulgetur luxui, libidini, & pecuniæ, quàm faciunt illi quos detestamini. Profer mihi quem istud Evangelium ex commessatore sobrium, ex feroci mansuetum, ex rapaci liberalem, ex maledico benedictum, ex impudico reddiderit verecundum. Ego tibi multos ostendam qui facti sunt seipsis deteriores. Excussæ sunt à templis statuae, sed quid refert, si nihilo scilicet in animo colantur idola vitiorum? Nec video quo consilio quidam tanto studio demoliri sint imagines, nisi ut esset conspirationis symbolum.

symbolum. Interim obtenditur horrendum idolatriæ crimen: Sed quis nunc est tam lapis ut poteret lapidibus ac lignis inesse sensum? Et si qui tales sint, quantulum erat negotii docere populum, imagines ad hoc tantum repertas, ut imperitis memoriam adjuvent? Excussæ sunt preces solennes, sed jam plurimi sunt qui nihil prorsus orant, quum frequens puraque oratio sit sacrificium maximè proprium *Christianis*. Abrogata est missa, sed quid illi succedit sacratius? Non enim jam confero ritus cum ritibus, inductos cum relictis. Nunquam illorum Ecclesias sum ingressus, sed aliquando vidi redeuntes à concione, veluti malo spiritu afflatos, vultibus omnium iracundiam, ac ferociam miram præ se ferentibus: neque quisquam erat omnium qui mihi viris aliquot honestis comitato deferret honorem, quem exhibemus quibuscumque, præter unum seniculum. Sic opinor discedunt milites à concione ducis ad prælium, & ad *hicum ducem* exhortati. Quis unquam vidit in illorum concionibus, quenquam pro peccatis suis fundentem lachrymas, tundentem pectus, aut ingemiscentem? Jam quanta pars ibi consumitur in laceranda sacerdotum vita, ac, si verum narrant, frequenter in iis sermonibus, qui magis faciunt ad seditiones, quàm ad pietatem. Abrogata est confessio, sed interim nè Deo quidem confitentur plurimi: Abiectus est cum jejuniis ciborum delectus, sed interim graviter indulgetur crapulæ: & ita quidem effugerunt *Judaismum*, ut cœperint esse Epicurei. Protrixæ sunt ceremoniæ, sed nihil accessit spiritui, imò, multum decessit meo quidem iudicio. Ceremonias quasdam *Judaicas* observavit *Paulus*, nè *Judeos* alienaret ab Evangelio; saltem hoc animo non erant omnes ceremoniæ rejiciendæ. Nesciebant Apostoli præscriptos jejuniorum dies, verum: sed ultrò injussique jejunabant quotidie. Nesciebant ciborum discrimina, sed sponte vilissimis utebantur, summamque in omnibus frugalitatem obtinebant. Nemini præscribebatur leguminum esus, sed ultrò leguminibus erant contenti, si res ita tulisset. Nulli interdicebatur usus vini, sed *Timothæum* volens tam vivebat abstemius, ut *Paulo* monitore esset opus, qui præscriberet modicum vini usum ad fuscendam corporis imbecillitatem. *Paula* mater *Eusebii*, nec *Hieronymi*, nec Episcopi senis auctoritate percelli potuit, ut anus vel in morbo gustaret vinum. Si libertatem Evangelicam amplectimur, sic excutiamus legis jugum, ut charitas plus ultrò præstet, quàm lex imperabat. Excussum est jugum humanarum constitutionum, sed ubi sunt qui submiserunt cervicem suavi jugo Domini? Et interim constitutiones humanæ, constitutionibus humanis; imò, parum humanis mutantur. Titulus modò mutatus est, vocatur enim verbum Dei; cæterum res adeo nihilo est mitior, ut complures boni viri præferant ultroneum exilium isti magnificè decantatæ libertati. Atque adeo proceres quidam, & antesignani istius factionis, quum nondum ad Episcoporum dignitatem, opes, ac ditionem pervenerint, tamen ejusmodi specimen de se præbent, ut ego me malim in Episcoporum, quàm in horum potestatem tradere, si detur optio: malimque Cæsaris potentissimi ferre jugum, quàm quorundam magistratum Evangelicorum, quamvis humili forte. Sic ex-

A cutiant jugum hominum, qui vestro Evangelio submittunt cervicem. Magis vereor nè plerique pro gravi jogo hominum, portent gravius jugum diaboli. Excussa est obedientia Episcoporum, sed ita, ut nè prophanis quidem magistratibus pareatur. Olim *Christiani* sub ethnicis Principibus quietè vivebant, studiosè caventes, nè quam seditionis occasionem darent, exhibentes honorem cui debebatur honor, vestigal cui vestigal, tributum cui tributum: hortabantur *Christo* initiatos, ut idololatriæ etiam Magistratibus obtemperarent, pro illorum incolumitate quotidie Deum orabant: At iste populus tam Evangelicus, etiam *Turcarum* Principi dicitur detestabilis, quem ait seditioni natum. Quos subinde tumultus excitat? quoties quàm levibus de causis procurrat ad arma? nè suis quidem Ecclesiasticis satis obtemperans, nisi dicant blanda auribus, profligandi etiam, si liberius in vitam illorum invehantur, aut ab opinione dissentiant. Initio tantum non deus erat illis *Lutherus*, nunc iisdem proflus delirat, quòd novum de Eucharistia dogma non recipiat. Novam verò libertatem Evangelicam, impunè facere, sentireque quod cuique libitum est. *Paulus* jubet Satanæ tradi eum, qui contra naturæ pudorem, novercam duxerat uxorem, hortaturque discipulos, ut subtrahunt sese à consuetudine fratris inordinatè ambulantis. Cum his verò, qui manifestis vitiis infames sunt, nè mensam quidem vult haberi communem. Nunc circumspice mihi sodalitatem istam Evangelicam, quot habet adulteros, quot temulentos, quot aleatores, quot decoctores, quot aliis vitiis infames? Et hos quidem habent etiam in deliriis, tantum abest ut vitent. Apostoli quo magis vacarent Evangelio, aut abstinere ab uxoribus, quas ducere tum licebat, aut legitimè ductas vertebant in sorores. Nunc floret Evangelium, quod Sacerdotes & Monachi contra leges, certè humanas, contra professionem suam ducunt uxores. Condoneatur hoc, circumspice num castiora sint eorum conjugia, quàm aliorum quos ducunt pro Ethnicis. Agnosceis, opinor, quas hic fabulas tibi possim referre si libeat, neque enim necesse est ut notissima referam, quæ vel magistratus vel plebes, reclamante aut connivente magistratu, publicè designavit. Profligatus est Monachismus, sed utinam cum cuculla simul excussissent vitia, quæ huic hominum generi dicuntur esse peculiaris. Quid refert posuisse cucullam, si manet obrectandi morbus, si invidentia, si impudentia, si philantia, si fucus, & simulatio, si ocium, si cibus alienus, si petacitas, & oberrandi libido, si rerum alienarum curiositas, si vindictæ cupiditas, si animus ad iracundiam præceps? Mihi videtur novum monacharum exoriri genus, altero sceleratius, de malis loquor monachis. *Nota mala, mala non sunt*, inquit ille. Stultum est igitur mala mutare malis, dementis etiam mala mutare deterioribus.

G Atque interim dum neminem amant præter sese, dum nec Deo, nec Episcopis, nec Principibus ac Magistratibus obtemperant; dum Mammonæ, gulæ, ventri, & inguini serviunt, postulant haberi pro Evangelicis, & *Lutherum* magistrum proferunt. At quæ fronte *Lutherum* magistrum agnoscent, qui, quod præcipuè docet & inculcat *Lutherus*, imprimis negligunt? Fidem ubique prædicat *Lutherus*, ea ubi est, ociosa esse non potest,

test, operatur per charitatem, nec operatur nisi bonum. Spiritum ubique prædicat *Lutherus*; at qui sunt fructus Spiritus? Charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. At nos in plerisque videmus opera carnis, Spiritus nullum vestigium. Quid autem illis cum *Luthero*, qui quod illius doctrinæ caput est, pili non faciunt? Quanquam hæc non sunt *Lutheri*, sed *Christi* & Apostolorum. Sit hoc disputabile, utrum bona opera gignant fidem, an fides pariat bona opera, an bona opera iustificent necne: Illud certè extra controversiam est, absque fide non esse cuiquam spem salutis, & ex fide per charitatem necessariò nasci bona opera, ut impudenter jactent fidem, qui non student bonis operibus, ac frustra sibi promittant salutem, qui fide gloriantur bonis operibus destitutà. Jam vereor nè sub isto nomine multi nobis oriantur Pagani: quo magis etiam sint liberi, si nec cælum credant esse, nec inferos, nec animos à morte corporis superesse. Atqui interim isti jactant liberatas conscientias. Perfecta pietas habet quietam conscientiam, sed habet & summa impietas. At ego malim irrequietam conscientiam, quam fidei semen perpetuò stimulans non finat esse tranquillam. Insanabile malum est quod non sentitur; sed ut ad rem redeam, si fidem tam habent in pectore, quàm illis natat in labiis, quid est quod sic ad callida consilia, technasque confugiunt? Non jam loquor de plebe, sed de primoribus. Erat mihi familiaritas *Basilea* cum quodam nondum prorsus afflato hoc spiritu Evangelico: Is cum statuisset totus esse Evangelicus, primum rumorem sparsit, me de Eucharistia idem sentire quod ipse sentiebat, cum ex colloquiis sciret me diversum sentire. Tum enim ea quaestio potissimum vertebatur. Expostulavi cum homine de techna tam pagum amica. Primum inficiari, mox tergiversari, tandem passus est se ita fuisse quibusdam loquutum: *Erasmus bene sensit de Eucharistia, nimirum idem quod ego*. Rogavi quid ipse sentiret: Corpus, inquit, esse *Christi*. Hoc inquam, sanè mihi tecum convenit. Sed sentis illic esse corpus *Christi* substantialiter? Negavit cum austeritate. Atqui hoc mihi tecum non convenit inquam. Cæterum, quid profiteris apud tuos? Corpus illic non esse nisi in signo? Annuebat. Atque interim, inquam, dum audiunt *Erasmum* idem sentire quod tu, nòne bellà technà falluntur? Obtulit. Is jam proficiens emiserat unam atque alteram Epistolam, in quibus laudabat subinde meam prudentiam, subindicans Lectori me non ex animo loqui, sed callidè dissimulare quid sentirem. Idem domi suæ reliquit Epistolam ad Magistratum *Basiliensem*, quà hortabatur, armatis precibus mecum agerent, ut aperirem animi mei sententiam, quum semel magistratui etiam scripto respondissem. Obsecro te num hujusmodi technæ respondent Evangelicæ syneeritati? Eiusdem nò fallor instinctu sub Concilium *Badense*, quod huic quaestioni discutiendæ fuerat indictum, prodit libellus *Germanicè* scriptus, nè mihi promptum esset respondere, quo frivolis argumentis probare conabatur artifex, quòd *Lutherus* & *Erasmus* de Eucharistia sentirent cum *Carlostadio*, qui tam prius sparsis elam libellis insulsißimis *Germanicè* scriptis, semen hoc *Basileum* recens invexerat.

A Quid hoc pacto impudentiù, præsertim quod ad *Lutherum* attinet? Is *Carlostadium* ejecerat ob hoc dogma, & reversum ut erat constans rumor, adegit ad palinodiam. Id quum libellis, & epistolis editis testatissimum esset, tamen homo suavis orbi persuadere conabatur, *Luthero* cum *Carlostadio* convenire utrunque dissimularent. Ut autem persuaderet idem me sentire, collegerat loca quædam è libris meis, quos multò ante edideram quàm hæc existeret quaestio, aut priusquam somniàssem quenquam de Eucharistia dubitaturum, tantum abest ut ipse dubitarem. An qui talibus artibus rem agunt, habere videntur fidem evangelicam? Hoc erat illorum consilium, priusquam inveniat *Erasmus* interpretem, priusquam respondeat, priusquam excudatur Apologia, jam hic libellus per omnium manus volitans, omnibus persuaserit quod volumus. Is populi error pariet nobis in eo conventu victoriam. Denique, si quid responderit, pauci legent *Latina*, & populi suffragiis tota res agitur. Senti technam, & quod utrum licuit, jam præfatis qui vocati fuerunt ad illam Synodum, arripui calamum, & epistolà tuam meam declaravi sententiam, tum illius Artificis fucum detexi. Eam epistolam curavi *Germanicè* vertendam, & utraq; lingua descriptam, per nuncium proprium misi in Concilium, postulans ut publicè recitaretur, id quod factum est; ac paucis post diebus emisi libellum Apologeticum, quem in epistola fueram Concilio pollicitus. Hoc facinus cum Apostolorum moribus collatum, si velim Rhetoricis rationibus amplificare, vides quàm fecundam habeam materiam. Neque verò hic tantum desidero simplicitatem illam columbinam, sed humanam etiam prudentiam. Facile divinare poterat me tantam contumeliam non tacitè laturum, & ut ipse dissimulàssem, rem ipsam confutaturam impudens mendacium, præsertim apud eruditos atque etiam illiteratos, non omnino stupidæ mentis. Quid igitur capavit? temporariam ejus usuram fuci? Sed cum fœnore recidit deprehensa vanitas, efficitur ut postea nè vera quidem dicentibus habeatur fides. At *veritas Domini manet in æternum*, nec evangelii prædicatio volvitur per *etiam*, & *non*, sed in omnibus est *etiam*. Venatus est animos simplicium fraudi idoneos, quemadmodum multi nunc sub umbra literarum insidiantur arati teneræ, sexusque muliebri. Immane quàm hæc non sapiunt Evangelicum spiritum, quem jactitant. Habes duorum istius doctrinæ procerum specimen, quorum te similem esse nolim. Nuper, ut audio quidam istius factionis Ecclesiastes non incelebris, verso nomine, dicavit librum filio Regis *Galliarum*, & insparfit identidem voces aliquot *Gallicas*, nè in autorem *Germanum* cadat suspicio, affictis & aliis aliquot conjecturis, ut liber *Lugdunè* à *Gallo* & scriptus & excussus esse videatur. Agnoscis esse verissimum quod dico, neque enim obscurum est, quis hæc technam commentus sit, & aliàs in lusu simili deprehensus. Hunc ludum si sibi permitteret in te vulgari, & prophana, tamen indignus esset gravi viro: Nunc quid minùs conveniebat in eum qui se profitetur sacrosancti Evangelii præconem? Appello tuam conscientiam, *Neocomæ*, tam serium, tam sanctum, tam arduum negotium, quod vos moliri jactatis, talibus facetiis peragendum videtur? Si ex animo judicatis esse pium quod tractatis,

tractatis, utique cupitis universos homines eodem pellicere. At quo pacto valeatis optimum quonquam magis alienare? Sin persuasum quidem habetis Dei esse negotium, non hominum, & tamen reclamante conscientia; istis fucis hoc agitis, quo sitis multitudine incolumes: ut homines fallatis omnes, non veremini Deum, cujus vindictam nullus potest effugere? Si ille maledictus dicitur, qui facit opus Domini negligenter, quanto est execrabilior qui facit fraudulenter? *Christus* gloriam crucis non passus est tribui humanæ sapientiæ, & isti volunt eam ascribi talibus ludibriis, ac præstigiis? Quod si rem indicatam esse creditis, & aliud agitis sub Evangelii titulo, quem tandem speratis fore exitum istius tragediæ? Quem nisi cruentum, & infelicissimum? Sed siue luditis, siue serio agitis, saltem hoc erat vestræ prudentiæ non irritare talibus petulantibus animos Principum, neque ad purgandam famam meam compellere; quod quo facio diligentius, hoc magis, magisque gravo causam vestram. Vides quantopere *Lutherus* obsuit fabulæ primum non omnino pessimæ, odio violentiæque scribendi, quem nunc velut *Adam Lita* sequitur *Melanchthon*, componere studens quod turbavit ille; sed ipsa res docet quanto celerior est offensio quam medela. Videndum est itaque vobis, ne moribus nequiquam Evangelio dignis subvertatis totum negotium; quod si impium est, rectè facitis licet imprudenter: sin pium, quod pluribus longè secus videtur, non solum imprudenter, sed & impie facitis. Quid aliis accidat, ex me conjecturam facio. Vix credas quantopere mores isti animi meum alienent à toto hoc negotio. Quod etiam si quando mihi ulla ex parte probatum fuisset, his rationibus adduci possem, ut resilirem. Dices, nihil tam felix unquam fuit in rebus humanis quin malorum admixtu viciaretur, ad bonos verte oculos. Fieri potest ut mea sit infelicitas, mihi adhuc neminem contigit nobisse, qui non videatur seipso factus deterior. Arduum est quod profiteamini, & Apostolorum negotio durius, quem admodum antea demonstratum est, nec vos sublevant ulla vel vaticinia, vel miracula: quod si vita quæque non solum non commendat doctrinam vestram, sed fidem potius abrogat, si neglecta hac commendatione fiduciam in improborum conspiratione, in seditiosis tumultibus, in maledicis libellis, in armis, in fucis, & technis repositis, piget commemorare quid vobis metuum; sed magis miseret me tot hominum millium, quos ea calamitas involvet. Apostolorum doctrinam tot res orbi commendabant, cœlestis erat ac plausibile quod docebant. Narrabant ea quæ viderant oculis, audierant auribus, nihil adferebant quod non esset olim multis modis & figuris adumbratum, & Prophetarum oraculis prædictum. Accedebat tantum in prædicando consensus, eadem loquebantur, quia eodem spiritu: Aderat præsentanea miraculorum vis, aderat spiritus ille igneus, qui sese moribus illorum, atque etiam vultu oculisque promebat. Nihil vi gerebant, tantum utebantur gladio Spiritus, neminem agebant in exilium, nullius facultates invadebant, ac ne gentium quidem idola frangebant, nisi fortè precibus ad Deum fufis. Denique, non aliter loquebantur apud suos, aliud in tormentis. Adde nunc tot Martyrum mortes: & tamen talis doctrina, tot rebus commendata pau-

A latim ac sensim occupavit orbem. Vos postulatis, ut intra novem annos mundus aspernetur, quod ante annos mille à majoribus est traditum, & in vestra dogmata est pedibus ac manibus, nullâ harum rerum, quas recensuimus commendati. Quale est autem quod exigitis? Ut credamus Ecclesiam annis mille quadringentis caruisse *Christo*, sed sponso stertente, sponsam pro Deo coluisse larvas & idola, in sacris literis enarrandis fuisse prorsus cæcam, miracula sanctorum nihil aliud fuisse, quam præstigias demonum. Non hic pergam collationem persequi, tu ipse conferto, simulque iudicato, num æquum sit quod à nobis flagitatis, & num vestræ salutis bene consultum sit dum ista sequimini. Si vos offendunt vitia *Christianorum*, ostendite nobis Ecclesiæ vestræ specimen, quæ non habeat maculam neque rugam, & amplectemur illam. Quod si nostra scelera commoverunt iram Domini, sicut ille per *Pharaones*, *Antiochos*, *Cyros*, & *Nebuchadnosors*, punire suos, non per viros Evangelicos, quales haberi vultis. Quid vobis polliceamini nescio; mihi rerum procemia, progressus, & omnia signa, nihil aliud promittunt, quam calamitosum exitum, nec vobis tantum tristem, multos secum trahit ingens ruina. Qui bene conjicit, vatem hunc existima optimum, habet Proverbum: nec fortassis est aliud certius divinandi genus, quam si quis ex præteritis ac præsentibus colligat futura. Evangelica pietas à minimis initiis paulatim crevit in majus ac melius, & optimus quisque se illi jungebat, hanc doctrinam ferè levissimus quisque amplectitur. Ad *Romanos* Pontifices, ceterosque Præsules serò reppit opum amor, delitiæ & damnandi libido, vos statim regnare vultis statim vultis discescere. De deliciis quid attinet dicere? Monachorum ordines hominum inventum est, donemus istud, sed quot egregios viros *Franciscanorum*, & *Dominicalium* sodalitia nobis dederunt, siue species eruditione, siue sanctimoniam? Primum bonos gignit *Aegina*, ut *Græci* solent dicere, & hæc est rerum humanarum infelicitas, ut ab optimis initiis, paulatim in pejus degenerent. Pudet autem referre quales sint vestri instituti primitiæ, quam non auspiciat primordia. Jam mihi specta, quam omnia fere cedant in diversum. Conabantur demoliri Pontificum, Episcoporum, ac Monachorum tyrannidem, quod per illos non liceret vesci quibilibet, nec vestiri quomodolibet: atqui hanc libertatem minimò facileque parare licebat ab Episcopis, aut *Romanis* Pontifice. Nunc antea contemptis Theologis ac Monachis, per vos data est magna tyrannis excutendi facultas, si quibus malè velint: conjiciendi in vincula, denique exurendi, quod jam experti sunt complures, nemo non metuit. Antea licebat varias agitare quæstiones de potestate Pontificis, de condonationibus, de restituendo, de Purgatorio: nunc intù non est hîscere, ne de his quidem quæ piè verèque dicuntur. Et credere cogimur quod homo gignit ex se opera meritoria, quod benefactis mereatur vitam æternam etiam de condigno: quod beata virgo potest imperare Filio cum Patre regnanti, ut exaudiat hujus aut illius preces, aliâque permulta ad quæ piæ mentes inhorrescunt. Antea hac nemo magnopere molestus erat vescenti carnis modò privatim, nunc pro hæretico trahitur in carcerem, & de capite periclitatur, qui vel valitudine coactus gustavit ovum in Quadragesima.

Antea

Antea licebat conspuere Monachos ac Theologos, eosdem nunc sic armatis, ut capitale sit quæquam verbo lacerare: Antea licebat vobis proficisci quò lubebat, nunc aut latitatis metu, aut paucis civitatibus velut obsessi continemini: Antea Clericos consecratio tuebatur a rigore juris prophani, nunc sacerdotes æquè atque cerdones à carnifice torquentur, caduntur, suspenduntur, decollantur, exuruntur sine ulla regradatione. Sic effugistis regnum Pontificis. Excussistis aliquot locis Episcopos, Canonicos, ac Monachos, sed nunc jam propemodum saturas, ac pro his siticulosas ascivistis. Hæc sunt renascentis Evangelii vestri præclara auspicia; quid immineat malorum, vos divinate. Verùm jamdudum piget hujus comparationis, multoque proclivius est præterita reprehendere, quàm corrigere. Atque utinam per quosdam vestræ professionis liceat mederi pristinis. Utinam res, utcumque cepta, ad eam moderationem redigatur, ut quæ officiant pietati, commoda prudenique curatione sanentur: quæ pia sunt, in his animo *Christiano* consecramus: quæ nec admodum conducunt ad pietatem, nec officiant, sinamus in his unumquemque in suo sensu abundare; & probatis omnibus, sibi quisque quod bonum putarit teneat. Quæ sunt ardua, nec adhuc ad plenum discussa videntur, sic in aliud tempus differantur, ut interim maneat inter sententiâ discordes benevolentia concordia, donec & illa Deus alicui revelare dignetur. Denique si quid irrepsit hominum vitio, fiat idem quod à probatis medicis fieri solet, vitia rerum tollantur, non res ipsæ. Sed interim meminerimus nunquam tam feliciter actum fuisse cum rebus humanis, ut non multa fuerint cõdonanda. Cum primis autem junctis votis Domini oremus, ut ex irato nobis factus propitius, suo spiritu conciliet animos omnium in Evangelica sinceritate, utriq; vitam in melius commutemus. Nec enim dubium est quin hæc orbis, miseranda calamitas divinitus nostris sceleribus infligatur.

Una manus nobis utilis, opemque ferat.

Nec tamen verat pietas, hujusmodi malis quæ probabile est, vel Deo volente, vel ejus permisso nobis immitti, adhibere remedia, nisi forte suam voluntatem evidenti signo declaret, quod in veteri Testamento factum semel atque iterum legimus. Neque enim si pestilentia hæc ingruerit, nefas est opem querere malis: neque si *Turcarum* vis irrumpat in *Christianos*, vetatur ad arma confugere: neque non licet debitorem inficiantem, ad reddendum quod debet adigere, aut adversus calumniantem tueri famam nostram, modò id fiat per eos, per quos oportet, & concessis rationibus. In morbo medicum adhibere licet, ad Magos, ad Incantatrices confugere fas non est. Agaricum, & scammonium sumere nulla lex vetat; superstitionis applicaturis, ac magicis precaminibus uti, vetat *Christiana* pietas. Hostium incursum legitimo bello depellere fas est; maleficiis, beneficiis, aliisve demoniacis artibus eos perdere fas non est. Idem ab improbo debitore licet legibus vindicare nummos suos, aut à Sycophanta famam asserere: at idem dolo, vi, aliisve malis artibus non licet. Quisquam hic quoque peccant qui fidunt humanis remediis magis quàm Deo. Vult Deus ut quod nostra potest industria, vigilantèr adhibeamus, sed hætenus, ut in ipso sit tota nostra fiducia: & si res cesserit ex sententia, nihil hic tribuam nobis, sed universam laudem Deo

A transcribamus. Servavit per medicum, liberavit per arma, vindicavit per leges: sic enim illi visum est, sed nihilominus absque his omnibus poterat opulari: at citra illius auxilia nihil opus tulissent hæc omnia, quantumvis diligenter adhibita. Ita Dominus interdum permittit existere schismata & hæreses in Ecclesia sua, ut suorum & exerceat patientiam, & erudiat imperitiam. Quis enim nescit Ecclesiam per hæreses fuisse vehementer & corroboratam, & illustratam? nec ideo non semper acerrimè resistit hæreticis, non quidem armis neque venenis, nec dolis, nec calumniis, sed armis spiritualibus; & hætenus semper vict, non suis prædiis, sed divino favore. Illa tamen interim quod sui muneris erat, graviter adhibuit, monens, obsecrans, arguens, revincens, jugulans gladio spiritus, insanabiles demit à *Christi* corpore segregans. Nullum autem hujusmodi malis remedium præsentius, quàm si causas, quibus offensus Deus eas calamitates nobis immisit, amputemus; non his incorrectis, tantum ad confiscationes, carceres, gladios, & ignes confugiamus. Irascitur Deus pastoribus quod gregem Domino charissimum, quem ter amare, ter pacere debuerat negligunt, deglubunt, deserunt ac produunt, eoque nobis mittit lupos hæreticos. Prima sit cura Pastorum ut officii sui meminerint, & in melius commutata vita, tum demum adversus lupos armentur. Offensus est Deus otio, luxu, superbiâ, libidine sacerdotum; pro deliciis amplectantur studium sacrarum literarum, pro luxu sobrietatem, pro libidine castimoniam, pro superbiâ penitentiam, ac deinde Domini præsidium implorent adversus hæreses & schismatum autores. Hujus mundi Principes interdum offensi duritiâ populi, detrectantis pendere quod illis debetur, conniventes patiuntur illum ab hostibus infestari, quo vel sic docti resipiscant, & agnoscant quantum suo Principi debeant. Hi si protinus ad Regis auxilium confugiant, nihil egerint, nisi submoveant irarum causas. Quod dico de sacerdotibus, idem de monachis, de clericis omnibus sentiendum arbitror. Quæ ex his adhuc conspeximus his calamitatibus docti, ad frugem meliorem se recipere? Quis abiecit Concubinam? quis luxum vertit in jejunium? quis opes quibus hætenus equos, canes, amicas aluit, effudit in pauperum subsidia? quis strepitu, deliciisque valere iussu, solatium omne in factis libris reposuit? Quis Monachorum abjectâ hypocrisis, veram pietatem amplexus est toto pectore? Et haud scio an populi mores sint etiam corruptiores. Quod si simul omnes agnoscentes peccata nostra, supplicisque confugeremus ad Domini misericordiam, non est furus, mihi crede, nec inexorabilis. At si perseverantes in his, ob quæ Deum nobis iratum novimus, nec perseverantes modò, verum etiam pejora prioribus adjicientes, oleum addimus camino, frustra nostris freri consiliis pollicemur nobis malorum finem. Nunquam tam feliciter actum est cum Ecclesia, quin inter paucos bonos multos pertulerit malos. Quoties clamat *Paulus* in Pseudopostolos, in canes, in malos operarios, in falsos fratres, in ventris mancipia? Solent omnium rerum fervere principia. Erat tunc temporis rarus, ac pusillus Ecclesie grex, & tamen in hoc erant dissidia, factiones, contentiones; In hoc erat qui palam uxoris loco novercam haberet, in hoc *Demas*, qui relicto Evangelio, secutus est seculum; in hoc qui insincerè predicaret Evangelium, qui mendicaretur, qui circumvenirent, qui fraudarent fratres, qui circumciderentur;

cumciderentur; In hoc quæ ociosæ circumibant domos alienas, gartulæ & curiosæ, onerata peccatis; In hoc erant viduæ quæ collectâ ex ecclesiæ cibo lasciviâ, deserto Christo, sese reflecterent ad satanam; In hoc erant qui blandiloquiis seducerent corda simplicitum; In hoc erant qui mentirentur sibi apparuisse angelos: hæc aliâq; multa tamen fuisse liquet ex epistolis Apostolicis. Tantum malorû jam tamen lactens rarâq; tulit Ecclesia, & miramur si in eadem tam numerosa, tam late diffusa sunt quæ bonis displiceant, & ob vitia quædam inspersa, sensemus universam Ecclesiæ scenam invertendam? Optabile quidem est, omnes Ecclesiæ Præsules esse quàm maximè sacrâ doctrinâ, studio pietatis, charitate, sinceritate morum ornatos. Pastores sunt ovium, sed ipsi sunt oves, homines hominû curam gerunt. Nec ramentum est quorumlibet horum vitia corrigere: denique ut boni sint, magna pars populo in manu est. Præbeant se Laici dociles, non deerunt illis doctores per Dei providentiam. Clament instanter ad summam pastorem, ut ille placatus prospiciat suo gregi. Quamdiu trahitur per hujus seculi fluctus Ecclesiæ sagena, nec dum ad litus pervenit, malis bona permixta feramus oportet: æq; semper fuit, semperq; futura est rerum humanarum conditio, ut plus habeat aloes, quàm mellis. Quod si quis undiquaq; tantùm decerpit mala, nimirum illi nulla vitæ portio placebit, sed probavit *Silenti* sententiam, *Optimum esse non nasci, proximum quàm occisum aboleri*. Quod si in æstimandis rebus, sinistram duntaxat oculum intenderit oculo dextro, ea quoq; quæ rectissima sunt, videbuntur pessima: Porro, cum Ecclesia, quemadmodum res ceteræ mortalium omnes, habeat rudimenta, progressum, & summam, nunc subito illam ad primordia revocare, nihilo sit absurdius quàm virum ad ultimum ad cunas, & infantiam velle retrahere. Multa secum defert tempus & rerum status, multa commutavit in melius. Olim clanculum in rdes privatos conveniebant pauci *Christiani*, nunc in templum publicum & consecratum cōgregantur omnes. Utrum decentius? Nimirum hoc. Olim in coenâ sumebatur Eucharistia; in quibus, teste *Paulo*, alius esuriebat, alius ebrius erat; nunc à jejuniis sumitur ad sacram mensam. Utrum religiosius? Olim in Ecclesia alius habebat hymnum, alius apocalypsim, alius Psalmum, alius loquebatur linguis, alius prophetabat, & interim garriebant mulierculæ; nunc certis hominibus distributa sunt officia, ceteri taciti compositiq; auscultant aut orant. Utrum religiosius? Olim in nocturnis vigiliis cursitabatur ad sepulchra martyrum, à pueris, puellis, viris, monachis, uxoribus, sacris virginibus, atque flagitia quæ sub umbra pietatis admittebantur, persuaferunt ut hoc vigiliarum genus tolleretur. Noctu populus obambulabat cum crucibus argenteis, canens hymnos, & interdum dum diversæ professionis sibi occurrebant chori, hymni versi sunt in rixam, cruce in arma. An non igitur & hoc rectè sublatum? Olim corpus Domini dabatur in manum, ut domi cum vellent sumerent, qui acceperant: at quum existerent qui tractarent indignè, qui ad artes magicas abuterentur, mutata est in melius cōsuetudo. Olim populi suffragiis creabantur Episcopi, ejusdem libidine dejiciebantur, interdum lapidabantur. Res erat plena tumultus, interdum & cordis. Itaq; res ipsa persuasit, ut penes paucos ac certos homines esset jus designandi Episcopos, aut etiam submovendi. Olim Episcopi apud populum loquentes, cogebantur scenicû quiddam

A exhibere, non aliter quàm histriones, quo rum actio nisi placeat populo, non optimo Judici, sibilis ejiciebatur è proscenio. Atq; interdum audiebantur indecoræ acclamationes, incōpositæ manuum jactationes, aliq; turbulenti gestus, sibili, cachinni, siquid displicuisset, aliâque quæ vulgus è theatris ac circis secum ferebant in Ecclesiam Dei. Queritur hoc frequenter *Joan. Chrysostomus*, nōnunquam & *Hieronymus*. Nunc è suggesto dicentem taciti, multaq; cū reverentia auscultat omnes. Utrum, quæ so, templo dignus? Olim totus populus canebat, & sacerdoti respondebat, *Amen*. Ibi strepitus tonitruo non ab-similis, & ridicula vocū confusio spectaculum exhibebat indignū cultu divino; nūc designati sunt qui canant decenter, ceteri psallūt in cordibus suis Domino. Recens Ecclesia nullam speciem Musices recipiebat, nec sine reclamatione recepta est, sed modulata recitationi similior quàm cantui, primum apud *Græcos*, deinde apud *Latinos*, cujus specimen adhuc videre licet in *Prece Domini*, aut si quid aliud est ejus generis: nunc, ut est natura rerum humanarum, eod degeneravit usus, ut in multis templis ferè nihil audiat præter immanem boatum, aut ineptum vocū garrutum, qui citius invitet ad lasciviam, quàm ad pietatis affectum. At non ideo Musica omninò submovenda è templis, sed quod pravè irrepsit, arte corrigendū est. Seculis aliquot abominabile censēbatur in templis *Christianorum* videri pictam aut sculptam imaginem. Id juxta illorum temporū rationes inadebat pietas, partim ob *Judeos*, qui ex præcepto Dei detestabantur omnia simulacra, alioqui proclives ad Idololatriam: partim ob eos qui ex Gentibus venerant ad Evangelium, in quibus probabile est aliquandiu resedisse veteris instituti reliquias. Nunc imaginum usus eod processit, ut non solum modum excesserit, verum etiam à decoro recesserit. Videmus, in templis quæ parum decorè pingerentur, in porticibus aut popinis. Nihil tamen necesse est in totum submovere picturas, quæ plurimum habent & voluptatis, & ornamentis, & utilitatis; sed quod est vitii corrigendū erat. Olim Ecclesia nullas habebat scholas publicas, duntaxat in re theologica, solus Episcopus erat doctor omnium. Sed quanto rei *Christiane* bono instituta sunt scholæ, præsertim apud nationes barbaras? Nunc quæstus & ambitio viciavit hoc bonum quæstui culis, ad ostentationem magis quàm ad pietatem facientibus. An ideo tollendæ scholæ? Nequaquam, sed ad *Christianam* sobrietatem revocanda sunt studia. Atqui ex isto sodalicio extiterunt, qui pravatim ac publicè docuerunt, disciplinas humanas nihil aliud esse, quàm retia dæmonum tantumq; profecerunt, ut perquam raros in isto grege conspicias, qui seriò dent operam literis, vel sacris, vel prophanis: quæ stui, voluptati studetur assatim. Olim liberum erat Monachorum genus, sed cum incremens turba se per orbem spargeret, exordiis ab *Egypto* profectis, multaq; flagitia sub obtextu pietatis committerentur, jamque per hos metueretur totius Ecclesiæ confusio, necessariò redacti sunt in vitæ genus astrictius. Et huc certè conducunt vestium discrimina, quo vitentur facilius si mali sint. Olim adversus hæreticos non pugnabatur, nisi gladio spiritus: verum posteaquam eod perviciacia studiorum effervuisset, ut res ad cruentum orbis tumultum spectare videretur, coacta est Cæsarium potestas legibus & armis publico occurrere discrimini. Olim Ecclesiæ Præsides alebantur his quæ spon-

te deferebat populus, nec aliis armabantur praesidiis quam doctrinâ, precibus, & lachrymis: atqui apud nationes efferas, ipsa persuasit necessitas, ut adversus populares incursus, opibus, ædificiis, & ministeriis munirentur. Quid multis? Si *Paulus* hodie viveret, non improbaret, opinor, praesentem Ecclesiae statum, in hominum vitia clamaret. Et quibuscumque nihil usquam placet nisi quod ipsi instituerunt, quanquam ne in his quidem constanter. Medendum itaque vitiis, sed citra tumultum, & illud obiter cavendum, ne morbo sint atrociora remedia. Quod si altera pars nihil omnino novari patitur, altera nihil patitur relinqui, quis erit contentions finis? Si Praesules Ecclesiae, si Principes prophani, sepositis mundanis affectibus, nihil sibi proponant nisi Domini gloriam & Ecclesiae spirituale commodum, malum abique magno tumultu poterit sedari. Hic igitur erat ambiendus honestis rationibus, & monarcharum, & Praesulum favor potius quam alienandi illorum animi. Superest instanter orare, ut hanc mentem *Christus* omnibus inspirare digatur. Verum hisce de rebus plura quam statueram. Quod superest, facerem quod antehac feci, hortarerque; ut ad nos te reciperes, si sperarem me quicquam profecturum. Dominus aspiret animo tuo, quæ salutis tuæ conducunt. Ignosces libertati meæ, *Vulturio* charissime. Quum hæc quæ facis mecum reputo, multa in te desiderare cogor, in primis pristinum illum animi tui candorem, & in nos peculiarem etiam quandam benevolentiam. Tum prudentiam non vulgarem, illi hæc mentem sobriam, denique totum illum *Vulturium*, quem olim cum multis bonis doctisq; viris, & novi & amavi. Saltem hoc impetrem ab te, ut si minus ingratiam meam, certe tuâ ipsius causâ, postremo negotii respectu, quod tu pius, ac sanctus existimas, ego nondum omnino despero ad aliquod temperamentum posse reduci, temperes ab istiusmodi nanis. Est satis argumentorū si libet, vacatq; ludere, ut citra noxam amici, joci indulgeas. Sin prodesse cupis, multo alia tibi inenda est ratio. Hæc puta tibi ab homine verè amico scripta esse. Domine te servet. *Frib. Bris. prid. Non. Nov. M. D. XXIX*

Erasmus Rot. Eleutherio suo S. D.

Epist. 48. Quid ais, *Eleutheri* lepidissime? Tot beneficiis me oneravit *Vulturius*? Amavit fateor, idque fecit tantum, in officiis quoque puto me cum illo paria facere. Sed fac me meritis inferiorem, quid est quod expostulas? Traducitur, inquis, indignè per ora hominum. Quo nomine, ut Evangelicus? Hoc ipsum ille tot libellis editis non passus est cuiquam obscurum esse. Ejus rei vel illud argumentum est, quod in scholiis quibus ex tuo consilio, contaminavit, penè dixeram concacavit Epistolam meam, pro *Vulturio* verum nomen expressit. Quin hoc ipsum quod tu pro crimine objicis, amici non vulgaris officium est. An non amanti est ab errore revocare? Sed non erat inquis. Utinam ita sit: verum hoc quoque officiosum est, admonere ne malè saltando fabulam ex bona faciat malam. Quod quidem mihi videor satis comiter, atque etiam amanter fecisse. Clam inquires, admonendus erat: Id à me non semel est factum, sed quàm hoc tulerit æquo animo, sat arguunt libelli, quos emisit non sine magna nominis mei invidia. Sed quis obsecro cacangelicus tibi narravit, eam ad *Vulturium* Epistolam primam à me clam missam *Simoni*

A medico, ut *Agrippina* excunderetur, prius quàm accepisset is ad quem erat scripta? Siccine decet veritatis professores indulgere mendaciis? Imò primum missa est manu descripta ad *Vulturium*, admonitum fore ut forsitan typis excunderetur: post excusaret *Friburgi* multò antequam perveniret *Agrippinam*, quod me incio perlata est per famulum meum: quod sanè factum nolebam, vel eo, ne mens typographus aliquid caperet detrimenti, si illic iterum excunderetur. Nihil igitur opus erat hic tuo officio ut exemplar ad *Vulturium*, & universam sodalitatem mitteres, eumque tam horribili nuncio ad bellum extimulares. Quod de *Bursero* dubitas, scito mihi hominem ne de facie quidem esse notum, tantum abest, ut inter nos ulla intercesserit familiaritas. Mihi ramen persuaseram in eo paulò plus esse civilitatis ac prudentiæ, quàm præ se fert ille liber, multo melle condiciens aconitum. Itane verò visum est tibi bellum facinus; quod *Huttenus* in *Leonis* Bullam edidit *Possillas*, ut ad illius imitationem invitares *Vulturium*? Quin eadem operâ ad omnium stratagematum quæ terrâ marique gessit *Huttenus* emulationem invitas? Quid autem confectum est illis scurrilibus scholiis? An hinc melius habet Evangelium? Aliquanto deterius opinor. Magistratus *Argentoratensis* typographum coniecit in carcerem, satis declarans quantopere probaret *Vulturii* operam. Sed dulcis est vindicta. Etiamne dispendio vestrae causæ emptæ? O lenitatem Evangelicam! Ubi verò dictū est à me, Vos velut aviculas caveæ inclusas contineri? Nonne plurimi latitant metu, nonne plerique nusquam eunt, nisi publicæ fide Principum? Quis autem fuit ille nugator, qui dixit me vix audere *Friburgum* egredi? Mihi verò licet etiam *Basileam* redire si velim, & *Argentorati* habitare, si labeat. Cur, inquis, non proficiscitur *Lovanium*? Cur non *Coloniæ*? Cur non *Lateranum*? Quin addis, Cur non *Toletum*, *Romam*, aut *Hierosolimam*? Egrè mihi gravi *Friburgum*, tantum abest ut animi gratiâ debeam per omnes civitates obambulare. Quid mihi negotii est *Lueticæ* aut *Agrippinæ*? Sed finge mihi non esse tutum proficisci quolibet, unde hoc periculum, nisi quod in vos lenior fui quàm illi volebant? Hoc scilicet decuit mihi à vobis hominibus æquissimis objici. Egone tendo extinctum Evangelium? Jam aures nobis istiusmodi vocibus occaluerunt: *Evangelium*, *Evangelium*, *Evangelium*. Sed quis angelorum isthuc tibi patefecit me hoc consilio in vos scribere, ut Sophistis me reconciliem? Quasi nesciam quid quo pacto scribendum sit, si contemptâ conscientiâ tantum hoc agerem ut cum illis redeam in gratiam. Nec me fugit quod ais quosdam Sophistas vociferari, me hujus autorem tragediarum. Sed iidem ante ad ravim usque clamabant, mihi cum *Lotbero* convenire. Id quum jam nemo crederet, repererunt aliud clamandi argumentum. Vos autem quum sciatis utrunque pariter esse falsum, tamen gaudetis quocumque modo negotium exhiberi *Erasmus*. O sancta pectora! Pius *Albertus Carpensis*, dum excussis propriis, aliena negotia curat, edito libro conatus est hoc quod illi grunniunt persuadere: Cui nos respondimus; sed ille conductis pluribus operis, redintegrait pugnam: opus ingens jam opinor ad calcem properat in officina *Badiana*. Valerudinaris avocarat animum à scribendo, sed in gratiam *Francisci* sodalium edidit,

ac nondum absoluto libro decessit. Hoc nimirum est, juxta Proverbium, *infixo aculeo sagitta*. Spero tamen animam illius inter Seraphicas mentes ludere. Nam corpus triduo ante mortem *Franciscano* cultu decoratum est, ac mortuum eodem ornatu *Franciscanorum* humeris per mediam urbem religiosa pompâ deportatum in monasterium, nec quicquam omnino ceremoniarum prætermisum est, quæ solent *ymolus Francisci* ritum impendi. Quid audio? Blandior *Luthero* illâ ad *Vulturium* Epistolâ, quod sperem illius causâ casurum? Quod hoc Enthymematis genus est obsecro? Blandimur his, quos speramus casuros? Sed quum vobis hæc causa communis sit, exceptâ Eucharistiâ, qui sit ut in vos scribens, ut dicitis, illi blandior? Adeo, inquis, offendit Sophistas in opera *Augustini* Prefatio, ut nunquam sit illis propitiis uturus. Equidem mihi videor in eâ præfatione sic temperasse stilum ut nemo merito possit offendi. Verum an continud vos triumphatis, si Sophistas non placat *Erasmus*? Jam si quid illic illos offendit, suspicor illud esse, quod aio, beatum *Augustinum* solo gladio verbi divini pugnasse cum hæreticis. Id quum pro vobis faciat, tamen gaudetis mihi malè vertere. Mira verò charitas. Quam porro candidè interpretaris nomen *Vulturii*, quasi illi intendam avaritiæ crimen? sciebam in illum cicidisse hæsuram profusionis notam, quam avaritiæ. Sed si nesciebas *Vulturium* esse jactum talorum, saltem scire poteras me alluisse ad verum illius nomen, juxta linguam *Germanicam*. Id eo feci, ut apud pauciores traduceretur. Sic illum appellavi *Vulturium*, quemadmodum nunc te voco *Eleutherium*; tibi que permitto, ut quemadmodum ille pro *Vulturio* suum nomen innotescere maluit, ita pro *Eleutherio* dicaris qui es. Postremo, comminaris etiam *Vulturio*, ut ille verè cupiat esse *Christi* discipulus, hanc maculam eluere festinet. Itane germani *Christi* discipuli sunt, qui statim parant vindictam? An illud effectum est illis præclaris scholiis, ut omnes magnificè sentiant de *Vulturio*? Quæ nisi ex tuo consilio edidisset, auditurus erat quod ego. Quid tandem? pecunia inexplebilis! Profer mihi vel unum, unde aliquid non dicam extorserim, sed petierim, & ego tibi multos proferam, à quibus utro delata non accepi, multos quibus fortunulas meas quantulasque impartivi. A *Joanne Frobenio* nonnihil accepi, imò non accepi sed ille obtulit, ut promerito, sed vir trientem accepi eorum quæ detulit: Et vobis *Erasmus* est in pecuniis inexplebilis? Ab hoc vizio puro me puriorem etiam, quam sit *Vulturium*. Multis vitiis inferior sum fateor, sed avaritiæ nunquam fuit in me manum injectio. Hujusmodi Epistolis Evangelici sese vicissim animant ad pietatem, in quibus vanitatis est plurimum, nulla mica sinceri pectoris. Ego cum multis pristinam amicitiam colo, à quorum tamen dogmatibus dissideo. Vos ex amicis tam acres inimici statim reddimini, si quis à vobis dissentiat. Et ista tam pia, tam ad rem Evangelicam facientia, erant tibi scribenda scilicet, etiam contemptis medicorum præscriptis. Opto tibi utriusque hominis sanitatem. *Friburgi* sexto die Martii, Anno M D. X X X.

A

*Erasmus Rot. ornatissimo viro Alfonso Valdesio
Caesarea majestatis secretario S. D.*

Quod mihi pro tuo ingenio modestissimè si- *Epist. 49.*
gnificas, idem ex aliorum literis dilucidè co-

gnovi, extitisse qui *Terminum* annuli mei sigillum in calumniam vocent, vociferantes intolerabilis arrogantiae esse, quod adjectum est symbolum,

B

Concedo nulli. Quid est, si hic non est fatalis quidam morbus calumniandi omnia? Ridetur *Adomus*, qui scandalum *Veneris* reprehenderit; at isti *Momus* ipsum superant, qui in annulo quod arrodant invenerint. *Momus* dicerem, sed *Momus* nihil carpit, nisi quod prius attentè perspexerit. Isti *quidam*, vel *sycophanz* potius, clausis oculis carpunt, quod nec vident, nec intelligunt: Tanta est morbi vis. Atque interim sibi videntur Ecclesiae columnæ, cum nihil aliud quam traducant suam

C

stoliditatem, cum pari malitia conjunctam, jam notiores orbi quam expedit. Somniant ab *Erasmo* dici, *Concedo nulli*. Atqui si mea scripta legerent, viderent vix quenquam esse tam medioerem, ut illi me præferam, citius concedens omnibus quam nulli. Jam qui me propius ex convictu familiari noverunt, quidvis vitii tribuent potius, quam arrogantiam: meque fatebuntur propiorem esse illi

D

Socratico, *Hoc nomen scio, me nihil scire*; quam huic, *Concedo nulli*. Sed fingant animum tam insolentem esse mihi, ut memet omnibus anteposam, etiamne tam stultum existimant, ut id symbolo profitear? si quid haberent *Christiana* mentis, interpretarentur ea verba aut non esse mea, aut aliam habere sententiam. Vident illic sculptam imaginem, infernè saxum, supernè juvenem capillis volitantibus. An hæc habet aliquid *Erasmi*? Id si parum est, vident in ipso saxo expressum, *Terminus*, in quam dictionem si definas, versus erit Iambicum dimeter

E

acatalectus, *Concedo nulli terminus*: Sin hinc incipias, erit dimeter Trochaicus acatalectus, *Terminus concedo nulli*. Quid si pinxissem leonem, & addidissem symboli loco, *Fuge, ni moris discerpi*, non hæc verba mihi tribuerent pro leone? At nihilo sanius est quod nunc faciunt: Nam similior leoni sum, quam saxo, ni fallor. Dicent, non animadvertimus esse carmen, nec novimus *Terminum*. An igitur posthac crimen erit scripsisse carmen, quodiam illi metricam rationem non didicerunt? Certè quum scirent in hujusmodi symbolis captari etiam

F

obscuritatis aliquid, quod conjecturas intentium exerceat, si non noverant *Terminum*, quanquam hoc ex *Augustini* & *Ambrosii* libris poterant discere, sciscitari debebant, à talium rerum peritis. Olim fines agrorum signo quopiam discernebantur: Ille erat saxum è terra prominens, quod *alumnus* esse jubebant præcorum leges, quarum hæc vox est apud *Platonem*, *Quæ non posuisti, nè tallas*; addita est superstitio, quo magis deterreretur imperita multitudo à tollendi audacia, dum credit in saxo viola-

G

ri Deum, quem *Romani* *Terminum* vocant, cui factum ac festum etiam dicatum, *Terminalia*. Hic *Terminus*, ut est in *Romanis* annalibus, solus *Jovis* voluit concedere; quod cum ceterorum omnium sacellorum exaugurationes admitterent aves, in solo *Termini* fano non addixere. Refert *T. Livius* lib. ab Urbe condita primo, ac rursus lib. V I. narrat, quum auguræ liberaretur *Capitolium*, *Juvenis* *Termini*que moveri se passi

non

non sunt. Id omen magno omnium gaudio exceptum est, quod existimari portendi perpetuitatem Imperii. *Juventus* ad bellum utilis, & *Terminus* fixus est. Hic fortè clamabunt, quid tibi cum fabuloso Deo? Obvenit, non ascitus est. *Alexander* Archiepiscopus titulo S. *Andree*, quum à patre *Jacobo Scotiae* Rege, *Senis* in patriam revocaretur, mihi *Romam* avvocato, velut gratus & amicus discipulus, annulos aliquot dono dedit, habitæ inter nos consuetudinis *monachorum*. In his erat, qui in gemma sculptum habebat *Terminum*. Nam hoc prius ignotum indicavit *Scalus* quidam, rerum antiquarum curiosus. Arripui omen, & interpretatus sum admoneri me, non procul abesse vitæ terminum: Nam id temporis agebam annum circiter *Quadragesimum*. Hæc cogitatio ne posset excidere, literis hoc signum imprimere cepi. Addidi carmen ut ante dictum est. Itaque ex profano deo feci mihi symbolum, adhortans ad vitæ correctionem. Mors enim verè *Terminus* est, qui nulli cedere novit. Atqui in fusili imagine ascriptum est *Græcè*, *ἡ βίη τοῦ ἀνθρώπου ὡς σκῆπτρον*, id est, *Spēta finem longæ vitæ; Latine*,

— *Mors ultima linea rerum.*

Poterat, inquit, insculpere defuncti cranium. Forsitan accepturus eram, si obvenisset: sed hoc arrisit, primum quia fortuitò contigit, deinde quod geminam haberet gratiam; alteram ex allusione ad priscam ac celebrem historiam, alteram ex obscuritate, quæ symbolis est peculiaris. Habes Apologiam de *Termino*, cen verius de lana caprina, atque utinam isti tandem calumniis suis terminum ponerent. Lubens enim cum illis paciscar, ut mutem symbolum meum, si illi mutent morbum suum: Ita sanè rectius consuluerint auctoritati suæ, quam clamant per bonarum literarum studiosos labefactari. Ego profectò tantum absun à cupiditate lædendi existimationem istorum, ut vehementer doleam quod ipsi sese tam stolidis sycophantiis orbi propinent deridendos, nec erubescant toties cum ludibrio confutari. Dominus te servet incolumem & corpore & animo, amice in *Christo* charissime. Datum *Basilæ*, Calen. Augusti. Anno, Milleſimo quingentesimo vigesimo octavo.

In Apologiam adversus debacchationes
PETRI SUTORIS.

Ornatissimo D. Joanni Selva Augustissimi
Senatus Galliarum summo Præsidi,
Erasmus Rot. S. D.

Epist. 50. SCitè quidem dictum est ab antiquis, vir clarissime, *Ex malis moribus natas esse bonas leges*; exterum illud certius exitum minitatur rebus humanis, quod vicissim ex optimis legibus nascantur mores pessimi. Etenim quæ superest spes salutis, si remedia vertuntur in venenum, & quæ morbo propulsando reperta sunt, morbum exasperant? Id ne accadat, vix alià ratione caveri potest, nisi pharmacum, quod medicus doctus ac fidus præscripsit, idem administret. Optima lex erat opposita temerariis ac famosis libellis, veluti pessimo morbo gliscenti salubre necessariumque remedium. Cæterum rem salutaris hominum perversitas vertit in magis malum, nisi qui legem tulerunt, iidem administrent ac tueantur. Alio-

A qui video futurum, ut cum constitutio in hoc prodita sit, nequid excuderetur *Latina*, nisi tali Academia, talique Senatu dignum, exlent istinc optimi quique libri, & excudantur imponè tales, quales jam duos provolasse videmus: quorum alter impudentiâ plusquam scurrili corrumpit *Colloquia* mea, additâ præfatione falso mei nominis titulo. Ibi me facit de me ipso loquentem quicquid ipsi collibuit. Sic vacabit opus inspiciere, videbis ingenium deploratum, quod nullum facinus exhorresceret, si qua causa provocaret vel ad incendium urbis, vel ad beneficium, vel ad parricidium. Si non vacat, ex operum meorum catalogo quem nunc simul ad te mitto, poteris non multo tædio quale sit perdiscere. Autor notus est, nec ignotus Typographus, uterque fruitur suo maleficio. Ea quoniam bene cessit audacia, profiliit *Petrus Sutor*, cum suo libro. Sed hac de re verbum non addam. Tua prudentia si parum deprehendet ex Apologia nostra, quale sit opus, qualis sit artifex, ipse liber, velut in speculo, repræsentabit tibi totum *Sutorem*. Non me clam est inter Theologos esse quosdam, qui contenti iis quæ juvenes didicerunt, magno odio ferantur in linguas ac bonas literas, adeo ut illis nihil placere queat, quod sapiat aliquid politioris literaturæ. Et instructi sunt sexcentis titulis & articulis innumeris. Qui si desint, condunt pro suo arbitratu nova dogmata, quemadmodum hic facit *Sutor*. Vel ipsi *Paulo* Apostolo mille locis calumniam struere poterit, qui tot laqueis instructus, talem animum adserat incensuram, qualem præ se fert *Sutor*. Optima lex est, quæ Schismaticorum & Hæreticorum impietatem, planari nolint, coerces. Sed quorundam perversissima mens est, qui privatis affectibus observantes medicinam paratam agrotis, vertunt in perniciem bonorum, atque abutentes canterio, quod sanum est exulcerant, rectius suo nomini consulturi si recentium libros cum candore legant, & linguas ac bonas literas comiter in suum contubernium recipiant. Neminem tamen arbitror esse *Parisiæ* Theologum tam iniquum rectoribus studiis, ut istam *Sutoris* debacchationem approbet. Quod severius puniendi sunt, qui illudum optimæ constitutioni: quibus si licebit imponè quod libet, tales nimirum libros nobis dabit *Latina*. Siquis apparet ab sese depellere manifestam calumniam, aut aliquid edere quod conducatur publicis studiis, tum vigebit lex, & vigilabit censura. Et ferè sit, ut in omni confessu plus valeat paucorum improbitas, quam multorum æquitas. Nec enim novum est, si pars major superat meliorem. Hic frequenter & minor & deterior superat majorem ac meliorem. Adversus horum malitiosam pervicaciam, ni Principum virorum candor & æquitas opituletur humanioris literaturæ cultoribus, futurum est, ut, oppressis elegantioribus disciplinis, etiam illa collabantur, quæ isti sola vellent esse in precio.

G Mors ornatissimi viri *Francisæ Delaini*, quali patrono, quali propugnatore, orbavit optima studia. Nisi fortuna nobis Regem *Franciscum* ad tempus eripuisset, hac querimoniâ non obtudissem aures tuas, ipsum implorâsem Musarum vindicem, adversus barbarorum incursiones. Interim tuarum partium erit, cum tui similibus fortiter sustinere causam studiorum, vestraque æquitate *Sutorem* iniquitatem moderari. Siquidem complurium

plurimum eruditorum literæ, mihi persuaferunt, te unum esse, qui ingenii, doctrinæ, iudicii, vim admirabilem, naturæ bonitate, morumque comitate superes. Quibus dotibus non mediocriter decus apponis Senatui cum primis Augusto, cui merito præfides. Cæterum hoc officio non solum consulueris honestissimis studiis, verum etiam nomini Theologico, quod nunc ob paucorum cerebroforum iniqua calidæque iudicia, pessimè audit apud plurimos. Videmus quanto odio laboret universus ordo sacerdotum, ob paucorum vitia. Videmus quàm indigna patiantur etiam boni Monachi, ob quorundam intolerabilem improbitatem. Itaque nemo magis consuluerit Theologorum vel dignitati vel authoritati, quàm qui tales rabulas, non Theologos, sed ordinis Theologici carcinomata, vomitæque compescuerit. Nec ulli facinorosi iustius applauserint fani probique Theologi. Erat mihi talis heros auspiciore quopiam argumento conveniendus, verum hoc in præsentia Sutor obtulit, avis inauspicatissima. Bene vale.

Erasmus Rot. Lamberto Grunio S.

Epist. 51. Quid ais, sapientissime Gruni? Strinxit Erasmus calamum in omnes Evangelicæ pietatis professores? In universos igitur Christianos. Quanquam nec in vos strinxi, sed amanter admonui, ne quorundam inconsultâ temeritate hoc eveniat civitatibus, quod evenit agricolis. Verum multi sunt in vestra sodalitate, tam sinistris animis ut fallendi sint, si quis eis velit benefacere. Si tam essem cupidus ulciscendi, quàm vos esse video, sentiretis quid possim. Sed quod hætenus egi non desinam agere, ut, si fieri possit, ad arma non veniat; sed utriusque partis obsequio, quod quidem liceat incolumi pietate, suæ tranquillitati restituantur ecclesia. Non efferantur Principum animi quibus persuasum est vos esse plusquam hæreticos, quum audiunt, Nolite occidere innocentes, Nolite obistere Evangelio? Sed nihil, inquis, deteruit Moysen Pharae magis ac magis sapiens in populum Dei, quo minus loqueretur quæ præceperat Deus. Ignosce mihi, Gruni charissime, hætenus non credidi *Vulturium* fabulari cum Deo. Quod si *Mosis* conferendus est, edat miracula, & has calamitates, bella, penuriam, pestilentiam suis precibus à nobis depellat. Non vos pudet istius magniloquentiæ? Quid? Optant fratres, ut mihi *Vulturius* resistat in faciem? An hoc est resistere, scurrari scholiis? Ita demum feliciter resistet, si suos sodales revocet ad ejusmodi mores, ut nihil eorum quæ illic deploro competat in quenquam illorum. Nihil, inquis, molendum sine Dei consilio. Itane scholia illa divino afflatu prodita sunt? Jam an ideo sitio pecuniam, quod homo senex, quassæque valetudinis habeam quo corporis necessitatibus succurram? Nec interim vel ætas vel valetudo à me impetrat, ut vivam in ocio, sed laboro manibus, ne cui sim gravis, & habeam unde largiar aliquid necessitatem patienti; fecim quàm multi faciunt ex vestro sodalicio? Sed desino ad tuas nanias respondere. Opto vobis mentem aliquanto saniozem, aut certe Evangelio digniorem. *Friburgi* tertio Nonas Martias, Anno à Christo nato, millesimo quingentesimo trigésimo primo.

In SPONTANEA adversus HUTTENUM.

Erasmus Roterodamus eruditissimo Ulrico Zwinglio, apud inclitam Helvetiorum civitatem Thurguriam concionatori S. D.

Epist. 52. Quoniam istic primum hinc allatum est venenum, Zwingli doctissime, visum est convenire, ut eodem primum irer antidotus, non quod metum ne apud te aut illos cordatos viros læderet exultationem meam *Huttenica* criminatio, sed ut his quoque mederer, qui vel mihi parum sunt æqui: vel naturæ vitio, libentius ea credunt quæ lædunt famam hominis, quàm quæ commendant. Quis enim vir bonus, aut cordatus non detestetur hoc exemplum, quod *Huttenus*, nec verbo, nec facto unquam læsus à me, sed sic toties etiam editis voluminibus à me predicatus, ut nemo neque benignius aut candidius, neque crebrius, toties meis literis apud Primates viros commendatus, subito velut ex insidiis talem libellum emisit in amicum, etiam tum candidissimè atque amantissimè de ipso prædicantem, quum ista scriberet, nihil omnium minus suspicantem, quàm ut ab *Hutteno* nasceretur aliquid tragediæ. Quid excogitari potuit alienius ab omni humanitate fidèque *Germanica*? quid optatius aut gratius bonarum literarum hostibus? quid ipsis bonis literis incommodius? quid Evangelico negotio perniciosius? aut, si libet etiam *Lutherano*, cui se jactat favere? Bellum indixerat *Romanensibus*, & amicum sincerissimè amantem, nullâ expostulatione præmissâ, tam amarulento libello inexpectantem aggredditur, ut in nullum hostem adhuc scripserit virulentius. Et interim auxit, ut audio, libellum, quasi parum ibi fuisset veneni, nec videtur unquam facturus finem, posteaquam semel bellum indixit & Musis & Gratiis. Equidem non invideo illi *Helvetiorum* humanitatem, qui concedunt latebras, quod tunc sit interim ab his qui venantur illum ad supplicium. Sed tamen curandum est, ne sic abutatur *Helvetiorum* humanitate, ut apud eos tuto latitans, tales libellos ejaculetur in capita quorumlibet de studiis publicis benemerentium; interim nec Pontifici parcens, nec Cæsari, nec *Germanie* Principibus, ac ne *Helvetia* quidem gentis integerrimis viris, quorum de numero est *Lodovicus Bernus*. Hæc quoniam scribit apud *Helvetios* latitans, metuendum est, nequid hinc olim invidez, aut incommodi perveniat ad hanc gentem, quam opramus publicâ tranquillitate, cunctisque bonis esse florentissimam. Nihil autem facilius quàm serere dissidia, quum difficillimum sit mederi malo semel nato. Bene vale.

In librum primum Antibarbarorum.

Des. Erasmus Roterodamus Joanni Sapido suo S. D.

Epist. 53. Miram quandam esse naturæ vim atque energiam, vel hinc colligo, *Sapide* charissime, quod cum me puero prorsus exularent ludis literariis bonæ literæ, cum decessent librorum ac præceptorum subsidia, cum nullus honor adderet ingenio

genio caleat, imò cum passim omnes ab his studiis detererent, & ad alia compellerent, tamen non iudicium, quod mihi tum per ætatem esse non poterat, sed naturæ sensus quidam ad Musarum sacra velut afflatum rapiebat. Invisos habebam quoscunque noveram humanioribus studiis infensos. Adamabam quos eadem delectabant; qui in his aliquid opinionis sibi parassent, eos ceu numina quædam venerabar ac suspiciebam. Hujus animi, nè senem quidem adhuc pœnitet. Non quòd aliorum studia damnem, quæ mihi non perinde placuerunt, sed quòd intelligam quàm frigida, manca, exæque sit eruditio, si quis Musarum detrahat præsidia. Cæterum dictu pudendum, quàm hanc longè optimam doctrinæ portionem, stolidè contemnant quidam, poetriam appellantes quicquid ad vetustam ac policiorem literaturam pertinet. Hi cum mihi puero satis odiosè facerent negotium, meque à meis amoribus depellerent, institueram ulcisci me calamo; sic tamen, ut nullius nomen perfringerem. Nondum annum vigesimum attingeram cum hoc operis sum aggressus. Panculis deinde post annis est idem argumentum in dialogum retere, quo lectio minus haberet tædii. Operis summam in quatuor libros digesseram. Primus refellebat ea quæ quidam vel superstitiosi, vel hypocritæ religionis verius quàm religiosi solent nobis in os jacere. Secundus subornata persona, qualis est apud *Platonem Glauco*, summis eloquentiæ viribus, vituperabat eloquentiam, totamque Rhetorices panopliam, ex intimis illius armariis petitam, in ipsam Rhetoricen expediebat; adeò ut felicis memorie *Joannes Coletus*, simulatq; eum librum legisset, seridè mihi dixerit in familiari colloquio, *Planè liber tuus mihi persuasit neglectum eloquentia*. Cumque monerem suspenderet sententiam, donec audiret eloquentiæ patrocinantem, negabat à me posse dilui, quæ intendissem. Tertius refellebat secundi voluminis argumenta, verum id nondum absolveram. Quartus agebat separatim causam Poeticæ, mihi puero tenerè adamatæ. Hunc nondum digesseram, sylva tantum ingens erat congesta operi futuro. Primum librum locupletaram *Bonomie*, jam meditando editionem. Secundum emendaram, relicturus *Italiam*, deposui apud *Richardum Pacem*, virum omni virtutum & ornamentorum genere cumulatum. Apud hunc uterque perit, eorum videlicet culpa, quorum fidem vir syncretissimus è suis moribus æstimabat: prioris libri iactura me sanè leviter movit, quòd nimium resisteret ingenium puerile. Et in hunc crassissima quæque congesteram. Cæteros malebam superesse, sed aliter visum est fœcis istis, qui cum ipsi nihil præclari moliantur, insidiantur alienis laboribus. *Levaniam* ubi commigrassem comperi primum librum, ut olim à me scriptus erat, latius esse sparsum, quàm ut premi posset. Parum enim abfuerat, quin jam evulgatus fuerit à quibusdam, qui sedulo magis quàm prodenter favent *Erasmio*. Id nè quando fieret, ipse recognitum librum typographis commisi, cum alioqui perpetuò suppressum maluissem, præsertim cum hac de re prodiderit opus eruditum, acutum, & expolitum, *Hermanus Buschius*, cui titulum fecit, *Vallum humanitatis*. Sed tamen à nobis utcumque recognitum exire malui, quàm sic ut erat descriptus, nempe depravatissimè. Addetur secundus, si licebit

A nancisci. Reliquum operis addetur è pectore nostro, nisi penes quos lateant nostri commentarioli, maluerint esse boni viri, quàm alienarum vigiliarum furunculi. Quibus hæc pars, quæ totius operis deterrima est, non omnino displicet, advertigilent, ut cætera quoque pervestigentur. Eò libentiùs dabimus & alia, quæ nobis adhuc in schedis sunt indolata, velut opus *De conscribendis Epistolis*. Interim tibi dicabitur hoc fragmentum, eruditissime *Sapide*, qui tuz civitatis juventutem non minus diligenter instituis bonis moribus, quàm bonis literis. Constantè perge quod coepisti, neque conquiescito, donec omnem barbariem pro tua virili à *Germania* nostra profligaris. Satis diu nos ipsos ignoravimus, penè pro belluis habiti iis, qui sibi nihil non tribuunt. Bene vale. *Levanii*.

C Des. *Erasmus Rot. quibusdam fratribus absque observantia bonam mentem.*

V Ideo quid agatis, fratres patres: subornatis aliquot indoctos, ac perfrectæ frontis juvenes, qui junctis phalangibus conficiant *Erasmum*. Nihil habent frontis, nihil cordis, non habent quod illis possit eripi, non possunt deprehendi, plusquam *Polypi*, aliunde aliò migrant, & sub unius umbone latet exercitus. *Salamanta* habet unum, cujus nomen putabam esse fictum. Inauditum erat, nec mihi persuadere potui in illo sodalicio latere tantam petulantiam. Cognomen sonabat quiddam *Judaicum*, nec in *Hispaniis* tantum latitant *Judei*, latitant & in aliis nationibus sub *Christiani* nominis titulo. At ille noluit perdere suum triumphum, eamque gloriam putavit suo ordini asserendam. *Brabantia* habet alteram quendam ejusdem farinæ gloriosissimæ loquacitatis. Mera hypocritis est modestia quam præ se ferunt. Hæc in malos dicta velim, sine ulla bonorum nota. Hæc synographa vos præmoneo, fratres patres, subornate, fingite, fallite, contemnere Cæsaris & Episcoporum constitutiones, emittite furtivos libellos, posthac nec legere dignabor nuntias vestras, nec refellere. Ipse Deus inveniet impios hypocritas, cui justè judicanti vindictam tradidi. Quàm sum illis decrepitus? *Budæus* biennio me minor est, *Bedda* fortasse quinque aut quatuor, *Latomus* tribus. Ad hanc usque ætatem perpetuò versor in laboribus, unde maxima pars valetudinis & senii. Senex unus quatuor juvenum robustorum sustineo sarcinam: non caligant oculi, gratia Deo, quum multimirentur jam olim non esse prorsus exocularum. Conspicillis vitreis nunquam usus sum hætenus, neque interdum, neque ad lucernam; scipionem nunquam attigi, firmis pedibus & alacriter ingredior; manus minus tremunt quàm ulli juveni, calculus indies fit mitior, & si moderer studiorum labores, favente Deo, possim adhuc integris sensibus quatuordecim annos vivere. Sed vitæ modus in manu Dei est. Qui mecum vivunt, nec ingenii, nec memoriæ magnam iacturam sentiunt. Et ubi est illud decrepitum, ac mox collapsurum filicernium? O scurras non mihi tantum sed toti mundo graves! Quid autem proficient istis loquacibus & indoctis nuntiis? Eruditi non legent, pii detestabuntur. Ego nondum invenire potui qui pro me legeret ejusmodi nugæ. Sed talibus libellis conficiant decrepitum senem.

Hoc

Hoc fidei commodius effecerint: nihil enim refert quo utantur organo, quum adsit fidei animus. Atqui hic decrepitus senex dedit vobis *Hieronymum*, dedit *Cyprianum*, dedit *Augustinum*, tunc dat *Chrysostomum*, ex quo & *Athanasio* tam multa vertit. Ex *Græcis* autoribus tot loca illustravit in novo Testamento, legant indicem, & intelligent quàm multa dederit hic decrepitus senex tum ad eruditionem, tum ad pietatem conducenria. Quid faciunt isti? Coaxant & obstreperunt alienis laboribus, neque quicquam adferunt præter improbam, & indoctam garrulitatem, perinde quasi mundus non habeat nisi suæ & asinos. Cæsar semel dedit eis potestatem accusandi me legitime, dedit summos Judices, tum debebant proferre suam sapientiam. Istis libellis se doctis ac bonis omnibus propinant deridendos. Et mihi adhuc tantum est roboris, ut possim ex alto deridere, etiam si exoriantur tria millia. Apud doctos & posteros cygni loquentur, quum tacebunt graculi. Si senem volunt conficere, fidei opus erit. Nisi aliter discant scribere, nihil aliud sibi parabunt apud optimum quemque, quàm odium ac ludibrium. Vos, pii patres, tales asinos compefcite; vos, pii Laici, quos sic insanire scitis, ne quid detis, nisi tales blaterones abigant è suo contubernio, qui vel sic moniti resipiscant: nam aures habent, non in capite, sed in ventre. Suas dulcorationes stolidas adhibeant suis pultibus, à me nihil expectent: sed videant exitum malitiæ. Rursus hæc admonéo in pios non esse dicta: novi enim plurimos esse in eo sodalitia, qui istam petulantiam detestantur. Et post hæc occinitur nobis excommunicatio Pontificis in eos qui lædunt ordinem Minorum. Ea excommunicatio si quid valet, in istos potissimum cadit, qui stolidis libellis adducunt ordinem suum in odium eruditorum ac bonorum omnium. Satis illos admonui, indices vergunt in pejus, posthac contemnentur, quod utinam initio factum esset. Non libet *τὸν ἀπαράχυν ἀντιμαχεῖν*. Contemptis fortiter & divinis & humanis legibus, dicant, *Oportet Deo magis obedire quàm hominibus*. Rectè dictum est hoc ab Apostolis, nec prorsus incongruè dicitur ab istis: Non idem utrorumque Deus. Illis Deus erat cæli terræque conditor, his pro Deo venter est. Valere.

Des. Erasmus Rot. Joanni Hervagio S. D.

Epist. 55.

Multa quidem, Hervagi charissime, virtutes merant in Joanne Frobenio, felicitis memoriz, quæ illum affectui meo magis opere commendarent: sed non alià re tenacius arctiusve sibi devinxerat animum meum, quàm quod in omni vita nihil prius habebat, quàm ut quantilibet laborum ac pecuniarum impendiis, excudendo probatissimos quosque autores, juvaret publica studia, cui pulcherrimo instituto vir optimus etiam immortalis est. Nec video quæ mors illi potuerit contingere speciosior. Ita factum est, ut rem literariam magis auxerit quàm familiarem, suisque hæredibus plus honestæ famæ reliquerit quàm pecuniz. Quoniam autem video te non tantum ornatissimæ conjugis ab illo relictæ *ἡρώδης* extitisse, verum etiam illius animi quem ille provehendis ornandisque literis præstitit, successionem capessere, facere non possum, quin ejus benevolentiz quæ semper illum prosequutus sum, bonam

A partem in te transferam. Atque utinam instituto tuo tantum adjumenti possim adferre, quantum & hic cupit animus, & tua ista promeretur virtus. Sed hæc ætas, hæc valetudo, jamdudum à studiorum laboribus, si minus rudem, certè remissionem flagitat, idque suo jure. Proinde non est quod vos *ἐγγυσαίμηναι*, quibus frequenter obsequentior fui quàm mihi fuit opus, expectetis à me paria pensæ. Hoc verò tempore sum in eo rerum statu, ut si maximè desit ætatis aut valetudinis excusatio, ab omni Musarum commercio sim alienissimus. Rogabis, quid novæ rei? Num & uxorem duxerim? Profectò rem facio, quæ mihi nec minis molesta est, nec minis operosa, nec minis aliena ab ingenio genioque meo. Ædes hic mercatus sum honesti quidem nominis, sed iniqui precii. Itaque Erasmus ille, rerum omnium dispendio literarium ocium redimere solitus, nunc licitatur, contrahit, stipulatur, cavet, consulit, demolitur, extruit, rem habet cum fabris lapidariis, lignariis, ferrariis, vitrariis, nōtti genus hominum, tanto cum tædio, ut malim totum triennium in quamlibet iniquis studiorum laboribus versari, quàm unicum mensem hoc genere curarum agitari. Nec antea unquam perinde atque nunc intellexi quantopere sapuerit *Diogenes*, qui maluerit ad dolium confugere, quàm cum talibus consiliari. Huc miserrum me redegit hujus sæculi infelicitas, & quorundam facata improbitas, quos aliquando forrasse non fraudabo suâ laude. Atque in his malis minima molestiarum portio est nummorum assidua profusio. Tu conjicito cætera. Hæc ed commemoro, mi Hervagi, ut boni consulas quod nunc mitto, non cuiusmodi volo, sed cuiusmodi possum. Nam hoc mittendum erat, aut nihil. Mitto autem epistolas aliquot florentulas. Scio te mirari quid hoc sit tituli. Sed nihil magnæ rei est, ne quid fallas teipsum. Vix hoc opellæ per turbulentas emigrandi & immigrandi occupationes licuit sumere, ut ex immenso Epistolarum acervo flosculis notarem quas expediret excudi, quanquam vix ullas in hoc scribere soleo. Hoc quicquid est libelli, quale quale est, tibi certè bonum esse cupio: erit autem, si in distrahendo senseris tuum *πικράλον ἔργον* tibi fuisse propitium, qui precor ut tibi viam cōmonstret compendiarium *οὐκ ἔστι πλεονέχον*, quod nunc ferè properant omnes, ac non pari successu. Sed extra jocum, precor ut Dominus, sospitator verus ac prosperator omnium, sanctum illud institutum tuum bene fortunet: cui non sumus pro nostra quantulacunque portione defuturi, simulatque pristinz tranquillitati redditi fuerimus. Bene vale cum tibi charissimis. Apud *Friburgum Brisgoia*, pridie *Laurentii*, M. D. XXXI.

Erasmus Rot. Nicolao Wismanno S.

EX literis tuis, mi Nicolae, mihi perspexisse video te virum esse animo verè Christiano, omnisque fuci expertem, tum mihi cum primis bene cupientem. Suspicio autem te esse illum, quem quidam è sodalitia nostro gaudentes jocis submoverunt à colloquio meo, & eundè post admiserunt subornato quodam, qui sumptâ veste meâ se gereret pro Erasmo. Is erat *Conradus Fontanus*, si fortè nomen agnoscis. Alioqui non soleo difficilis esse in admittendis saluatoribus, nisi quod postea comperi quosdam venire non salutandi, sed irridendi insidiandive

Epist. 56.

audire gratiâ. Latitant enim sub Evangelii titulo quidam homines levissimi, qui solutis legibus omnibus, & divinis & humanis, sibi persuadent esse sanctum, quicquid animo collibuit. Et in his sunt quidam adeo stolidi, ut se laedi putent quum juvantur maximè. Hi mihi videntur esse muscæ quas notavit *Hebraei* ille sapiens, quæ immorientes unguento corrumpunt illius suavitatem; cumque *Christus* præcipiat, ut maledicentibus benedicamus, isti benemerentem non desinunt maledictis impetere, quibuscum non est operapretium te decertare. Agnosco paupertatem meam, sed tamen exemplo vidæ evangelicæ, duo minuta confero in templum Domini. Rependet ille præmium, qui solus introspicit corda nostra. Complures allatrant utrinque, sed his oppono multos & eruditos & magnos mihi ex animo benevolentes, quorum unumquemlibet pluris facio trecentis *Vulturis* aut *Bucephalis*. Utinam isti ita gererent rem, ut optimis quibusque comprobantibus, res *Christiana* aliquando redigatur ad statum meliorem quàm hæcenus fuit. Nam ille prior ita mutatus est in diversum, ut mihi malo quodam genio videatur afflatus. *Bucephali* libro, nam is erat autor sub *Ecclesiastarum* falso titulo, nihil unquam legi stultius. Provocabat me ut dicerem si quid possem in *Oecolampadium*, in *Capitonem*: quasi mihi deessent quæ dicerem, si mihi permitterem agere scurræ, & quicquid vulgò jactatur in literas mittere. Narrat illic multas historias tam impudenter vanas, ut ipsi etiam evangelici rideant. Meis duobus libellis multos in me, ut scribis, irritatos sentio, sed alteros conciliatos nondum sentio. Fuit. *N.* impotenter, quem antehac mihi persuaseram esse amicum. *Lucretia* excuditur ingens volumen adversum me titulo Principis *Carperum* qui periit nuper, sed sub eo nomine *Franciscani* & Theologi quidam effundunt sua venena. Quin & *Budda* resumptis spiritibus totus est in negotio. Hæc sunt mea senectutis solatia, quam tamen nunquam fædior afflictam, quændiu *Christum* habuero propitium. Habes thesaurum quem non audebas perere, epistolam propemodum justæ magnitudinis, eamque tum *avrobyzorum*, tum *dyxerorum*, unâ cum lituris ac mendis. Posthac meus *Wimannus* ponetur in amicorum catalogo. Bene vale. *Friburgi Brisgoie*, decimo sexto Calend. Maias, Anno millesimo quingentesimo trigesimo primo.

Erasmus Rot. Gerardo ab Herema S.

Epist. 57. Quid te suspicio virum & virtute præstantem, & literarum amantem, necessitatis est. Quisquis enim hæc bona diligit, omnes diligit oportet, in quibus ea cognoveris eminere. Quid te mei, sicut audio, studiosum redamo, gratitudinis est. Cæterum quod ad virum antiquis imaginibus clarum, nullâ læcessitus occasione scribo, fortassis videbitur improbitas. Sed si duas priores rationes boni consolis, hoc quicquid est culpæ *Haimi Caminga* diligendum relinquo. Nam is hujus audaciæ mihi fuit autor, multa frequenter prædicans tum de singulari tuâ humanitate, tum de non vulgari tuo erga me candore. *Haimem* autem meum sic amo, non solum ob ingenii morumque sinceritatem, verumetiam ob incredibilem in me observantiam, ut nec tam charo quicquam nega-

A re possum, nec debeam sic de me merito. Non mediocri solatio mihi fuit illius convictus, sed negotiorum necessitas illum invitum ab invito retraxit. Hic autem eâ sobrietate, eâ morum commitate se gessit, ut apud optimum quemque sui reliquerit desiderium, non modò apud me. Proinde si hæc ad te scribendi audacia feliciter reciderit, & illi gratias agam qui huc perpulerit, & mihi gratulabor qui obsecundarim. Bene vale, vir clarissime, cum omnibus tibi charis. Datum apud *Friburgum*, pridie Calend. Februar. Anno M. D. X X X.

Erasmus Roterdamus omnibus veritatem amantibus S. D.

Jam vetustissimum est, amici charissimi, ut sub *Epist. 58.* prætextu rerum optimarum, pessima exempla irrepant in vitam mortalium: veluti conspicimus hisce temporibus, libellos plus quàm famosos, absque titulis, aut, quod est sceleratius, fictitiis titulis spargi in vulgus, ab his qui spiritus libertatem profrentur, & facinus quod ethnicorum leges capite puniebant, ab his qui nihil crepant nisi Evangelium, pro ludo jocòque duci. Proinde vidimus in hoc diffidio, nullos magis remoratos successum Evangelii, quàm qui sibi maximè videntur Evangelici: nec alios æquè læsisse causam Pontificiam, quàm istos quosdam, qui maximè credunt sese velut *Atlantes* monti *Ecclesiæ* humeros supposuisse. Ante paucos dies provolvit è latebris libellus quidam, de quo difficile sit pronunciare, stultiorne sit, an malitiosior, cui titulus erat præfixus, *Dolissimæ Erasmi Roterdami, ac Martini Lutheri opinio, de Canna Domini nostri Jesu Christi, nuper edita decimo octavo die Aprilis*. Primum illud non simplicitatem columbinam, sed vulpnam astutiam sapit, quod in ipso statim libelli frontispicio, meum nomen conjungit cum nomine *Lutheri*, eumque titulum præfixit singulis paginarum frontibus: tum in ipso libello subinde repetit & inculcat nomen jugum, quo mihi plus conciliet invidiæ, quàm multum inter nos conveniat, quum editis libris abundè declaratum sit, quantum sit inter nos commercii. Deinde prælatum etiam est meum nomen cum doctrinæ præcellentis elogio, quo videatur amicus, me tam ineptè gloriosum judicari, ut famosis laudibus, & honorificâ delecter contumeliâ. Insuper & *Germanicè* scriptum sub hoc *Badense Concilium* evulgârunt, quo simplicibus ac parum attentis, hujusmodi fūco imponent, meique nominis fumo in laqueum traherent incautos, nec mihi interim, linguæ vulgaris ignaro, promptum esset vel meæ infamiae, vel aliorum periculis occurrere. Hæc quàm sapiant Evangelicam sinceritatem, prudens Lector facile perpendet. Jam illud manifestum est argumentum malæ conscientiae, quod quum scriptores in ipso statim operis limine auctoris nomen præfigere soleant, hic nec typographi nec loci nomen ausus est usquam addere: & hæc scio an is cui scribitur, fictitio nomine notetur, quanquam id nihil refert, quum liberum sit, cui velis tuas nectas dicare, quæ re nec proditur autor, nec gravatur admodum is ad quem scribitur. Certè summi ipsius nomen, quisquis est hujus sceleris artifex, nusquam ausus est apponere, nisi quod furtim in fine

fine subnectit fictitium titulum *Ludovici Leopoldi*; sed ita, ut dubites autorisne sit titulus, an typographi. Hæc techna malitiosè timida, satis admonere Lectorem debet, nihil esse in hoc libello sani aut sinceri. Quamquam autem ipsæ formulæ satis arguunt typographum, neque levibus conjecturis colligi potest, quis sit ille *Idesivus* & *Leopoldus*, cum suo instructore; tamen quoniam ipsi tantopere lucem reformidant, patiar ipse quoque tantisper illos in suis tenebris delitescere, donec ipsi se prodant. Isterim agam cum libello, non minùs scelerato quàm stulto, declarabòque quàm frivolis, quàmque palàm falsis argumentis, conetur simplicibus idiotis persuadere, me de Eucharistia sentire cum *Carolstadio*, aut si quis est alius ejus opinionis propugnator. Atque hujus calumniæ procerum hoc facit, quòd ego prior in omnibus libris meis arguerim & Pontificias, & omnes humanas constitutiones: velut in *Moria*, in *Enchiridio*, in *Annotationibus in Novum Testamentum*, in *Adagiis*, aliisque locis; quòd idem, me sequutus, fecerit *Lutherus*, sed fortius & apertius. Quo statim mendacio quid esse potest impudentius? Nullus est locus in omnibus libris meis qui damnat omnes humanas constitutiones: alioqui damnam & leges civiles, quas nec *Paulus* damnat, nec *Christus*. Sed frequenter taxo Pharisaicos quosdam, qui *Christi* populum onerant hujusmodi constitutionibus, quæ magis conducunt ad superstitionem, quàm ad veram pietatem: ad hæc, quorundam superstitionem, seu præposterum judicium noro, qui propter traditiones hominum violant præcepta Dei, quique in ceremoniis, quæ sunt adminicula duntaxat ad pietatem, constituunt finem pietatis. Hæc ut piè dicta sunt, ita tum erant dicta necessaria. Quid autem *Lutherus*? Adimit Pontificibus & Episcopis omne jus condendi leges, nè cetera referam. Itaque palàm est *Lutherum* non eadem docuisse simplicita, sed prorsus alia, cum meis ex diametro pugnantia. Id testificantur utriusque lucubrationes, evidenter coarquentes impudentissimam istorum vanitatem, qui tales spargunt rumores apud imperitos: alii quome lædant invidiosa suspitione, nonnulli quo suam factionem inani nominis mei fumo communiant. *Moria* scripsi tranquillis rebus, quum mundus ætum indormiret ceremoniis ac præscriptis hominum, haudquaquam scripturus, si horum temporum tempestatem exorituram præciserem. Sed attende, Lector amice, stultissimam hujus auctoris collectionem. Si *Moria* ideo tollit Papatum, eo quòd attingit quædam vitia Pontificum, eadem operâ tollit universos humani generis ordines, quoniam nulum omnino præterit intaxatum. Habes hujus calumniæ procerum, ipsâ causâ dignum. Nunc accipe probationes huic procerum congruentes. In plerisque locis, ut inquit, appello panem & vinum Eucharistiæ symbola, hoc est signa, & *symbolicum panem*, id est, panem aliquid significantem: dubitar tamen an hoc dixerim in *Adagiis*, an in *Querela Pacis*, an in *Enchiridio*, an alioquoquam librorum meorum. Quid impudentius quàm velle impingere tantæ rei calumniam, & fateri se non meminisse loci? Age dic mihi quis ferat vel tettem, vel actorem sic inten-

A dentem farti crimen, Non memini quo tempore, quo loco, quid quibus faratus sit, sed tamen videor mihi deprehendisse, quòd aliquod furtum commiserit? At nihilo minus absurdè facit hic meus calumniator. Ait sibi excidisse locum. Imò ipse potius à mente exciderat. Nusquam enim voco panem *symbolicum*. Sed hoc somnium concepit ex carmine quòd additur *Caroli*. Hic enim de sacramento Eucharistiæ loquens, cibum mysticum appello, quòd sub speciebus visibilibus recondita sit gratia spiritus invisibilis. Carmen sic habet,

*Mysticus ille cibus Græci dixerunt synaxin,
Qui panis viniq; calicis sub imagine, Christum
Ipsum præsentem verè exhibet.*

Atqui hic locus clarè docet me non sentire, quòd *Carolstadius* docuit. An non satis evidenter profiteor illie esse *Christum* substantialiter, quum dico, exhibet. Nec hoc contentus, addo, ipsum, excludens figuram. Nè hoc quidem contentus, addo, verè. Qui est nisi, *substantialiter*? Atqui hanc vocem nec recipit carminis ratio, nec *Latini* sermonis elegantia. In eodem carmine leguntur hæc,

*Ast ubi sacras me ad corporis atque cruoris
Celestis epulas pietasque dièsq; vocabit.*

Ac mox,

—*Sumam Christi venerabile corpus.*

Annunc hic legis epulas sanguinis & cruoris? Hæc cur non adduxit, qui jactat se diligenter excussisse libros meos? An tergiversabitur hæc & his similia mihi falsò adscribi? Nam & hanc rimam sibi patefecit ad effugium, dicens multa inscribi *Luthero* & *Erasmio*, quæ non sunt ab ipsis profecta. Quid accadat *Luthero* me nihil refert. Ego certè nec tali, nec feram vivus, mihi quicquam adscribi quòd meum non sit. Semper excipio quæ depravant typographi, quorum error à me præstari non potest. Jam si maximè scripsissem alicubi panem *symbolicum*, quid erat periculum? Si recipimus recentium opinionem, nōne species panis & vini symbola sunt corporis & sanguinis Domini? Sin minus, nōne panis & vinum consecratum symbola sunt corporis & sanguinis Domini sub his latentium? Postremò, corpus & sanguinem illie esse quodammodo sensibus nostris expositum, nōne symbola sunt eorum quæ cerni non possunt nisi oculis fidei? Tantum de mendacio panis *symbolici*. In *Adagiis*, nimirum in *dulci bello inexpertis*, deploro vesaniam *Christianorum*, qui sic inter se belligerantur, quum ex eodem vescantur pane, & ejusdem calicis sint participes. In *Querelam Pacis* hæc mea sunt verba, *Ethnicis etiam sancta est amicitia, quam mensa communis conciliavit: & Christianos celestis ille panis, ac mysticus ille calix, non continet in amicitia, quam ipse sanxit Christus?* Ac paulò inferius, *Audes quisquam ad sacram illam mensam, amicitia symbolum, audet ad convivium pacis accedere, qui bellum destinas in Christianos?* Hactenus mea recensui. Voco sumptionem corporis & sanguinis Domini, symbolum mystici corporis conjuncti capiti *Christo*, & membrorum inter sese concordiam. Ubi nunc sunt igitur illa verba, quæ excludunt veritatem corporis & sanguinis *Christi*? Nec causari potestalaria metusque Principum (quan-

G quam

quam & hoc insigne mendacium est, quum ego hoc nomine salarium ab ullo Principe ut non accipi nec ambii, ita nec ambiam nec accipiam) si quidem hæc mihi scripta sunt rebus adhuc tranquillis, quum nemo suspicaretur exoriturum tam effrontem, qui *Vnicuique* sententiam auderet revocare. Verum esto, fuerit hic meus cavillator delapsus ab asino, certà memorià profert ex *Enchiridii Canonis quinto*, per quæ demonstrat quid celem in corde. Illic docere studeo semper à visibilibus & carnalibus proficiendum ad invisibilia & spiritualia. Verba mea, quæ hic artifex pro suo commodo depravavit, sic habent, Et, ut apud Joannem ipse dixit Christus, Caro non prodest quicquam, spiritus est qui vivificat. *Mibi quidem religio fuisset dicere*, Non prodest quicquam, satie fuerat futurum, Caro nonnihil prodest, sed multo amplius spiritus. Nunc ipsa dixit Veritas, Non prodest quicquam, adeoque non prodest, ut, juxta Paulum, mortifera sit, nisi ad spiritum referatur. Alioqui vel ad hoc utilis est caro, quod infirmam rem nostram quasi gradibus quibusdam ducit ad spiritum. Corpus sine spiritu non potest subsistere, spiritus corpore nihil eget. Quod si, Christo auctore, tanta res est spiritus, ut sola vivificet, huc tendendum, ut in omnibus lteris, omnibus actibus spiritum respiciamus, non carnem. Et si quis observaverit, animadvertet hoc unum esse, quod nos vocant, inter Prophetas præcipuum Elaias, inter Apostolos Paulus, qui nullà penè epistolà non hoc agit, non inculcat, Nihil fidendum esse carni, in spiritu esse vitam, libertatem, lumen, adoptionem, & fructus illos operabiles quos enumerat: carnem ubique contemnit, damnat, dissuadet. Attende, & deprehendes hoc idem passim agere præceptorem nostrum Jesum, dum in tollendo de puteo asino, in illuminando ceco dno Sabbati, in confutandis arctis, in non lotis manibus, in convitiis peccatorum, in parabola Pharisei & Publicani, in jejunio, in fratribus secundum carnem, in gloria Judæorum quod essent filii Abraham, in muneribus offerendis, in orationibus, in phylacteriis dilatatis, multisque similibus locis contemnit carnem legis, ac superstitionem eorum, qui malebant esse Judæi in manifesto quàm in occulto. Et quum dicit muliercula Samaritanæ, Mulier, crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque Hierosolymis adorabitis Patrem: sed venit hora, & nunc est, quum veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate. Nam & Pater tales querit, qui adorent eum. Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare. Idem factò significavit, quum in nuptiis aquam frigidam & insipidam litera vertit in vinum spiritus, ad vitam usque contempnent animas inebrians spirituales. Et nè magnum putes quod ista contempsit Christus, quæ modo commemoravimus, imò contempsit & carnis suæ manducationem, & sanguinis potum, nisi & spiritualiter odatur atque bibatur. Quibus enim putas ista loquutus est, Caro non prodest quicquam, spiritus est qui vivificat? Nempe non iis qui Evangelio de collo suspensio, aut cruce areâ, se tutos ab omni malo putant, idque perfectam religionem existimant: sed quibus summum mysterium de sumendo corpore suo aperuerat. Si res tanta nihil est, imò si perniciofa, quid est cur ullis aliis rebus carnalibus fidamus, nisi adsit spiritus? Tu forte qua-

A *sitie sacrificas, & tibi vivis*, neque ad te pertinent incommoda proximi tui, adhuc in carne es sacramenti. Verum si sacrificans das operam id esse quod illa sumptio significat, putà idem spiritus cum spiritu Christi, idem corpus cum corpore Christi, vivum membra ecclesia; simul amas nisi in Christo, si omnia tua bona putas omnibus esse communia, si omnium incommoda tibi perinde ut tua dolent, ita demum magno fructu sacrificas, nempe quia spiritualiter. Si te sentis in Christum quodammodo transfigurari, & jam minus minusque in te ipso vivere, spiritui gratias age, qui solus vivificat. Multi quot quoque die sacris adsuerint numerare solent, atque hæc tanquam re maximâ freti, quasi nihil jam præterea debeant Christo, ita templis egressi ad pristinos mores redeunt. Quod carnem pietatis amplectantur laude, quod illic consistunt non laude. Peragatur in te, quod illic oculis representatur. Representatur mors capitis: exente te intus in sum, quod aiunt, quàm propè sis mortuus mundo. Quod si te totum adhuc possident ira, ambitio, cupiditas, voluptas, invidia; etiamsi contingas altare, procul tamen abes à sacro. Occisus est pro te Christus, multa & in pecudes istas, sacrificia temetipsam illi, qui pro te semet immolavit Patri. Hæc si nè cogitas quidem, & in illis confidis, odit Deus pinguem tuam & crassam religionem. Hæc mea verba sunt in quinto Canone: quæ iste truncatim ac depravatè retulit, quo magis servirent calumniæ. Hic appello Lectorem sanæ mentis, num in his ullam vocem audiat, quæ arguit me sentire in Eucharistia non esse verum corpus & sanguinem Christi. Quo provocem homines à visibilibus ceremoniis ad profectum spirituale, ostendo in omnibus ceu carnem quandam esse & spiritum, hoc est visibile quiddam & invisibile: sed invisibile, quod vulgus mortalium negligit, longè præstantius esse eo quod videtur, quemadmodum in homine potior est anima quàm corpus: atque hanc sententiam catholicam tracto per omnes rerum species, sermonem Dei, in quo frustra elementorum figuræ tangunt oculos, voces feriunt aures, nisi secretà vi tangatur ac feriatur cor: In jejunio frustra corpus arcetur à cibis, si animus non temperat à pravis cupiditatibus, atque item de cæteris: idem declarans & in novæ legis sacramentis, nominatim Baptismo, Eucharistia & Unctione. In Eucharistia sunt elementa quæ oculos, tactum, olfactum, ac palatum movent: sunt verba quæ feriunt aures: est sumptio corporalis quæ cernitur; verum in his non est spes salutis, nisi accedant ea quæ non videntur. Ea partim sunt muneris, partim congruentiæ, partim exempli. Muneris sunt fides reliquæque Spiritus dona, quæ per elementorum visibilia ministerium infunduntur. Congruentiæ sunt, ad quæ respondent signa sacramentorum visibilia, velut in Matrimonio representatur ineffabilis illa conjunctio divinæ naturæ cum humana in Christo Jesu. Item individua societas mystici corporis, quod est ecclesia, cum capite Christo. Exempli, ut in Eucharistia significatur immensa Christi charitas erga genus humanum, pro cuius salute semetipsum in mortem tradidit, ut nos mutuâ charitate Redemptori respondeamus significatur arctissima societas Christianorum inter ipsos, vel quod ex multis granis unus conficitur panis,

panis, & ex multis trivis confluit vinum: vel quoddam cibum potusque communis amicitiae sodalitatique symbolum sit. In his igitur qui praefert id quod est invisibile, visibilibus elementis, an is tollit elementorum veritatem? An qui in Matrimonio praefert conjunctionem animorum, tollit conjunctionem corporum? Et qui Baptismo visibili praefert fidei donum purificans corda, num tollit aquam, verba, & ministerium sacramenti? In Unctione, qui fidem & Spiritus sancti gratiam anteponit oleo, num is negat illic esse oleum? Et in Pœnitentia qui praefert odium peccatorum, fidem, & gratiam sancti Spiritus condonantem peccata, an negat illic esse verba & impositionem manus? Imò ne quis suspicaretur à me damnari quod est in sacramentis aut exercitiamentis pietatis visibile, nominatim his verbis admoneo Lectorem: *Quod carnem pietatis amplectuntur laudo, quod illic consistunt non laudo.* Rursum aliquanto post: *Non damnantur opera corporalia, sed praefervuntur invisibilia. Non damnatur cultus visibilis, sed non placatur Deus nisi pietate invisibilis.* Jam quoniam in synaxi non est corpus sensibus obnoxium, tamen res est quae senti potest, eoque nec huius praesentia prodest, nisi adsint illa quae naturae sunt invisibilia. Jam mihi vide quam stupidus ratiocinator sit, qui scripsit hunc libellum. Si negat in Baptismo adesse veram aquam, qui dicit aquae tincturam inutilem, nisi adsit invisibilis gratia Spiritus, ego negavi in synaxi esse verum Christi corpus, quia docui corporalem sumptionem corporis & sanguinis Domini nihil prodesse, vel obesse potius, nisi spiritualiter sumamus. Qui ex talibus argumentis tales colligunt sententias, nonne iidem possent ex vice colligere carduos, ex sicu sorba? Nemo magis asseverat in synaxi substantiam corporis & sanguinis Domini regi speciebus visibilibus, quam *Thomas Aquinas*. Et tamen ille docet eadem quae nos docemus in *Canone*, nihil prodesse carnem sacramenti, si desit gratia spiritualis. Nonne idem docet *Paulus*, admonens, ut se quisque examinet, ne indigni accedens ad mensam Domini, condemnationem sibi edat bibisque? Porro, quod *Paulus* contempsit carnem Christi, dicens, *Etsi Christum novimus secundum carnem, sed jam non novimus*: non est negantis Christi veram carnem pro nobis immolatam ac resuscitatam, sed praefertentis id quod magis conducit nostrae salutis. Qui diligentius curat animi quam corporis salutem, non abjicit corpus, sed praefert animum. Contemnimus prava: cupiditates, contemnimus & plumbum praegemmis. Cogita mihi, Lector, quam hic sibi perna sit, idiotis nihil esse sensus humani, qui non veretur has nazarias in vulgus edere, perinde quasi subus & afinis ista scribat, non hominibus. Et audet homo perficere frontis, etiam mediocri praeditos ingenio ad huius argumentationis spectaculum invitare, nimirum testes futuros, quam ipse nihil videat qui haec scripsit, deinde quam impudenter mea verba truncat, inverterit, ac depravaverit. Ceterum *Euchiridium* libro sic arrogat fidem, quod ante multos annos scripserim, nondum oborto Principum metu. Imò & carmen de summa fidei scripsimus ante multos annos: nullo terrore minante. Cur carmini non creditur, & *Euchiridium* creditur? Nec mutavi senex sententiam quam habui juvenis, nisi quod nunc variis argumentis in utramque partem vacillare possem,

A nisi me confirmaret auctoritas ecclesiae. Quam scriberem *Euchiridium*, adeo non dubitavi de veritate corporis & sanguinis, ut diversa opinio ne per somnium quidem unquam tetigerit animum meum. Commentus est & akeram technam, quā mihi fidem abroget, etiam si scribam adversum ipsius opinionem, significans me hoc facturum metu majestatis Caesaris ac fulminis Pontificii: id quo fiat probabilis, facit me meticolosum, videlicet juxta praecepta Rhetorum, causae jungens naturae vitium. Ceterum vir pius non vult contemni formidolosos, sed foveri, precibusque sanctis juvari, quo robur colligant. Huiusmodi nazarias gannit ille nugator, perinde quasi stultis ludicram agat fabulam, ac non potius de re maxime seria tractet apud populum Christianum. Certè timiditatem ab alio quovis potius opprobriari decebat, quā ab isto, qui suo libello non est ausus nomen suum ascribere, quod ego, quamvis formidolosus, sum ausus in omnibus meis libris, in quibus de Principibus, Episcopis ac Monachis, multa liberrimè vel reprehendo vel moneo. An non ridiculè miles è moribus convicia jaculans, & in turba laticans, in acie versantibus exprobrat ignaviam? Aut *Tentor* post fratris clypeum delitescens, *Trojanos* appellat formidolosos? Sed bona timiditas est quae cohibet à peccando. Sic enim respondit philosophus ille cuidam obijcienti timiditatem, *Proinde, inquit, non pecco.* Haud iste perpendit, quantum intermisit inter temeritatem & fortitudinem, inter timiditatem & prudentiam aut religionem. Turbare res humanas nullo fructu pietatis, temeritas est, non fortitudo. Suscipere negotium cui par non sis, audacia est, non pietas. Palam apud alios asseverare quod ipse tibi nondum persuaseris, stultitia est. Reclamante conscientia profiteri cum periculo capitis quod non insedit animo tuo, dementia est. Impugnare quod tot seculis ecclesiae consensu receptum est, impietas est. Qui novam lucem, qui spiritum, qui revelationem jactant, suae professionis rationem reddant ecclesiae Dei. Mihi gregario homunculo satis est ecclesiae ductum sequi, praesertim quum scripturarum auctoritas stet à nobis, à cuius recta pronuntiatione, cur ad tropos desectamus, nullam satis gravem video causam. Sed accipe aliud lemma, simile superioribus. Si *deversum*, inquit, sentiret, librum scriberet adversus eos qui negant veritatem corporis & sanguinis in *Eucharistia*. Quasi verò mihi non superfluum quod scribam, aut quasi defuit qui scribant libros, ad hanc provinciam me longè magis idonei. Exorsus eram & ipse inter primos: operis initium videre non pauci: sed pia gravisque causa mihi persuasit ut abstinere; nisi fortè levis aut impius est, qui consulit publicae tranquillitati, vitaeque tumultum. Mihi & operis suscepti fides, & omni iustissima ratio constat apud viros bonos & eruditos: nisi fortassis & hanc vocabant timiditatem. Orent illi pro timidis, nos orabimus per ceterarios, ut Deus adimat illis audaciam, & addat sapientiam Evangelio dignam. Haecenus non satis prodidit stultitiam suam, nisi clarioribus etiam argumentis eam traducat, ac, ne quid non audeat vir fortis absque nomine, profert in vulgus arcanum, quod clam actum est inter inclutum Senatum *Basiliensem*, & doctos aliquot, inter quos

quos error hominum me quoque admisit. Meam sententiam (quoniam Germanicè nescio) Latini dedi: quam iste suo more depravatè refert. Talis enim à nobis prodita est hisce verbis:

"S. P. Magnifici Domini, Celsitudinis vestra honoratè perlegi librum Joannis Oecolampadii de verbis carne Domini, mea sententià doctum, disertum, & elaboratum. adderem etiam piū, si quid piū esse posses, quod pugnat cum sententiā consensuque ecclesiæ, à qua dissentire, periculosum esse judico. Hic putat rem esse mirè evidentem: Vides hic, inquit, quid dicas bonus ille vir, modò velis intelligere. Quid hic dico, vir non bone? In eo libello tria probo, doctrinam, argumentandi dexteritatem, & curam. Quoniam autem illic multa iniunt quæ piè dicuntur de sumptione corporis & sanguinis Dominici, quæ nec me legisse poenitet, libenter & piū ponunciāsem, nisi dogma defenderet, quod ecclesia velox impium damnavit. An ideo sentio cum Oecolampadio, quod civilitate temperavi sententiam? Dari solet hoc his de quibus spes est, futurum, ut se vertant ad meliorem frugem. Datum est idem à me & aliis peculiaribus causis, quas hic referre non expedit. An plus ponderiserat habiturum meum iudicium, si pronuciāsem librum hæreticum, impium, pestilentem, non uno dignum incendio? Dixi quod sensi, & hoc majore cum fide, quòd sine affectibus. Nam tria illa elogia, doctum, disertum, & elaboratum, poteram & Porphyrii seu Arii libris tribuere. An ille sentit eum esse formosum, cuius faciem dicit alienam ab omni forma? Itane divitem pronunciarer, qui sic loqueretur: *Hic opulentus esset, si tantum possideres quantum optas?* Aut bonum virum pronunciarer, qui sic loqueretur: *Dicerem hunc esse bonum virum, si pareret rationi potius quam affectibus?* Equidem arbitror hunc syllogistam collecturum, Vinum esse dulce, si quis dixerit amarum.

Prodidit arcium Senatus, nunc periculum est nè prodar seipsum homo foxilis. Addit me privatis quibusdam literis ad amicos datis scripsisse, nunquam fuisse ejus opinionis, ut crederem in synaxi nihil esse præter signa corporis & sanguinis Dominici. Scripsi quidem, sed ad illos qui mendacium hoc instillarent primum clanculum amicorum auribus, mox etiam in rumorem verterant. Et in his epistolis nullum est verbum non ex animo scriptum, quod ad me quidem attinet: Harum aliquot, quoniam eadem fide sunt editæ, quæ liber hic recitat citatque mea, curabimus eas excudendas, ut ab utrisque scriptæ fuerunt, nominibus etiam additis. Ex illis apparebit idem fuisse studium ejus qui rumorem illum seminavit, & hujus qui negacissimum hunc libellum sparsit in vulgus. An idem rumoris ac libelli sit autor, alii viderint, meâ non magni refert. Quæ negatur interea de duplici interpretatione verborum, *Caro non prodest quicquam*, quoniam nihil faciunt ad id quod hic agitur, sciens prætereo.

Rediens ad me, offundit nobis agmen locorum, ex quibus liqueat me sentire cum *Vniclericis* de Eucharistia. Primus est in annotationibus quas scripsi in *Marci* caput decimum quartum. Illic nihil annoto nisi duo, quorum alterum est benedicere non esse quod vulgo dicunt, manu motâ pingere crucis imaginem, sed, verba boni omnis

A dicere, hoc est, laudare Deum, eique precari gloriam & honorem, aut gratias agere. Alterum pertinet ad verba quibus dicitur *Christus* consecrâsse panem & vinum, quæ sic referuntur à *Marco*, ut in consecratione calicis videantur esse pronunciata, postquam Apostoli biberant. Quo quidem in loco Theologi respondent, per tropum inversum narrationis ordinem. Verba mea subscribam ex Annotatione: *Qui pro multis effundetur*, indico *Gracis* ἐκχυνόμενος posse legi sensu præsentis temporis, id est, qui pro multis effunditur. Jam enim, inquam, hoc representabas, quod paulò post esset futurum. Qui tantopere asseverant quibus verbis *Christus* consecraverit, quum id nusquam expressè legatur, hanc annotent locum, quo res ita narratur, quasi *Christus* prius poculum porrexerit, deinde ubi bibissent, tum de manu dixerit: Hic est calix, &c. Sic enim habent verba *Evangelistæ*, Et accepto calice, gratias agens dedit eis, & biberunt ex illo omnes, & ait illis: Hic est sanguis meus, &c. Et subjiçio, Quamquam hac in re nolim esse perversè contentiosus, quum locus excusari possit per figuram *προβιβασις*. Hactenus ad verbum bonæ fide mea recensui, in quibus vides, Lector, nè syllabam quidem esse, quæ significet in Eucharistia non esse verum corpus Domini. De calice loquuntur quæ recitavi, de corpore nulla illic mentio. Quo magis admiror oscitantiam hujus scriptoris, qui nè lecto quidem loco, blaterat quicquid in buccam venerit. Tractatur idem locus *Matthæi* XXVI. nec illic ullum est verbum in Annotationibus, quod vel minimam suspicionem possit gignere. Rursum *Luc.* XXII. ac nè hic quidem ulla vox est, quam possis in suspicionem trahere. Alius locus est in Paraphrasi, in prioris ad *Cor.* cap. X. & XI. ubi jactat me palam multisque verbis satis significare in Eucharistia esse panem & vinum, quæ voco *symbola*, hoc est signa aliquid declarantia. Illic in decimo capite exponens Apostoli sermonem de esca & potu spirituali, quam *Judei* quoque comederunt ac biberunt spiritualiter, loquor his verbis: *Nos quoque baptismo purgati sumus, ex aqua sacrosancti corporis cibo vestimur, de calice mystico bibimus omnes.* Ac mox, *Christus* hac in illis tum præludebat, quæ nobis palam ac verè præstitit. Hactenus ibi. Nónne hic est mentio sacrosancti corporis? Nónne profiteor nobis in Eucharistia verè ac palam exhibitum, quod *Judeis* exhibitum est in figuris? Rursum aliquanto inferius: Nónne, inquam, poculum illud sacrum, quod nos in memoriam mortis *Christi* cum actione gratiarum sumimus & consecramus, consortium arguit, quod pariter sanguine *Christi* sumimus redempti? Rursum, *Sacer* ille panis, quem exemplo jussuque *Christi* partimur inter nos, arguit fœdus ac societatem summam inter nos, velut si *idem Christi* sacramentis initiatos, &c. Quid hic est quod sinistram præbeat suspicionem? An quod prius dictum sacrosanctum corpus *Dominicum*, mox appello panem? Quid ni id faciam Paraphrastes, quum idem non semel faciat *Paulus*, quem explano? Imò hoc nomine justius reprehendi poteram, quod consecrandi verbum addo de meo, veluti bifariam exponens *Pauli* sermonem: *Cui benedicimus.* Frivolum enim est quod quidam arguatur, consecrandi verbum non ex animo, nec sine radio adjectum, quum duobus verbis ut dixi, geminam indicarem interpretationem.

(T E T

Unus

Unus sensus est, *Cui benedicimus*, id est, *pro quo gratias agimus*. Alter, *Cui benedicimus*, id est, *quem consecramus*, ut hic propriè pertineat ad sacerdotes. Prior interpretatio placuit veteribus, nominatim *Theophylacto*; posterior à recentioribus adjecta est, & ideo hanc secundo loco subijcio. Quid autem obstabat illi consecrandi verbum? An quicquid consecratur statim in aliam rem vertitur? Nonne cerei consecrati manent cerei, & parietes consecrati manent lapidei? Quorum in re seria conferunt argumentationes tam pueriles? Item aliquanto inferius: *Non potestis*, inquam, *simul bibere de sacrosancto poculo Christi, & execrabili poculo demoniorum; nec potestis mensa Dominica participes esse, simulque mensa demoniacae*. Utor verbis quibus utitur *Paulus*, nisi quod eandem sententiam ob simpliciores crassius explano, quantum Paraphrasis satis est. Neque enim illie dispo de cena Dominica, nec satis adhuc constat, an *Paulus* illie propriè loquatur de consecratione corporis & sanguinis Dominici. Nam opinor non semper Apostolos consecrassè, quoties distribuabant panem, aut calicem porrigebant in memoriam Dominicæ mortis. Verum hac de re nihil assevero, præsertim quum nihil attineat ad id quod nunc agitur. Posteaquam igitur palàm factum est, quod hoc calumniæ rete nihil attraxerit, veniemus ad caput undecimum, in quo nunc voco panem & calicem, nunc corpus & sanguinem Domini, videlicet *Paulus* imitans, cujus sum Paraphrastes, dico id fieri in commemorationem mortis *Christi*. Sic enim nos docuit in evangelio Dominus, sic docet *Paulus* dicens, *Mortem Domini annuntiabitis donec veniat*. Video tantum Apostolum in tanto mysterio religiosissimè fuisse loquutum: ejus religionem sum imitatus ut decuit Paraphrastem, nisi quod sæpius appello corpus Domini quàm ipse *Paulus*. Annotabo loca, nè quod videar refugere. Primus sic habet: *Nam ipse ut Apostolus accipi à Domino quod & tradidi vobis, nimirum quod Dominus noster Jesus, sub eam noctem, quâ per discipulum proditus est & captus, accepit panem, & gratis altis Deo, fregit panem, ac dixit, Sumite, edite, hoc est meum corpus, quod pro vobis frangitur omnibus impartiendum. Hoc quod me facere videtis, posthac & vos facietis in memoriam mei*. Ac mox, *Ad eundem modum post distributum panem, & poculum sumpsit in manus, cenâ jam peractâ, dicens: Hoc poculum novum est testamentum per meum sanguinem, ex hoc quoties biberis, in mei memoriam facies, &c.* Ac mox iterum, *Christus hoc convivium mortis suæ commemorationem, & æterni fœderis symbolum esse voluit, quum nunc per luxum ac dissensionem apud vos celebratur. Mysticus est panis, cujus ex aquo participes esse debent omnes: sacrosanctum est poculum ad omnes ex æquo pertinet, bandquaque paratum ad placandam corporis sitim, sed ad arcana rei representationem, nè vobis veniat in oblivionem, quo pretio sitis à pristina vita vitio redempti. Proinde quoties ad edendum hunc panem, aut bibendum ex hoc poculo convenitis, non ventris negotium agitis, sed mortem Domini Jesu, mystico ritu representatis, cujus jugis memoria vos in officio continet, donec ipse rursus advenerit iudicaturus orbem*. Haftenus ex Paraphrasi recensui. Hic

A unguem latum non digredior à sententia *Pauli*. Quum enim *Paulus* dicit panem hunc, ipso Pronomine significat illum non esse vulgarem panem. Hoc explicans aio, *Mysticus est panis, & sacrosanctum est poculum*. Quod *Paulus* ait, *Mortem Domini annuntiabitis*, sic explico: *Mortem Domini Jesu mystico ritu representatis*. Quod ille dicit, *Donec veniat*, sic explano: *Donec ipse rursus advenerit iudicaturus orbem*. Nihil horum non faterentur esse religiosè dictum, qui maxime cum *Thomas Scotus* que sentiunt. Nam Dominus in Evangelio *Joannis* seipsum panem vocat, qui de celo descenderit: unde nihil absurdi, corpus Domini in Eucharistia vocare panem. Quod si quis urgeat argumentum ex commemorationis vocabulo, non mecum agat, sed cum ipso Domino *Paulus* que, qui sic loquuntur. Rursus si quis exhibet verbis, *donec veniat*, argumentetur, *Christum non venturum in terram, donec redeat gloriosus ad iudicium*: non excutiam quàm hæc argumentatio sit ridicula, quasi *Christus* tibi terris interdixerit, aut quasi loquatur de secrete ac spiritali adventu, ac non potius de manifesto, quo venturus est & impiis & piis omnibus conspicuus. Certè mecum agi non potest, qui à sacris verbis non discodo. Si quem movet quod ante cum *Paulo* dixi panem & calicem, eundem movere debet, quod hic cum *Paulo* voco corpus & sanguinem Domini. Sequitur enim in Paraphrasi, *Qui corpus & sanguinem Domini secus tractatis quàm ipse tractari jufferit*. Ac mox, *Licet enim res sit sacrosancta corpus & sanguis Domini, &c.* Iterum mox, *Cum tremore sumendum corpus Domini*. Ubi nunc est iste libellus, qui dicit me vocare panem & vinum, eaque esse symbola, hoc est, signa rerum? Perinde enim facit me loqui, quasi nusquam appellârim corpus & sanguinem Domini; quum id toties faciam in hoc ipso capite. Deinde sic proponit artifex me vocasse symbola, quasi panem & vinum intelligi velim signa corporis & sanguinis Domini: quum ego palàm exprimens quid sentiam, appellem symbolum æterni fœderis. Verba mea sic habent: *Christus hoc convivium mortis suæ commemorationem, & æterni fœderis symbolum esse voluit*. Non appello corpus & sanguinem symbola, sed ipsam summptionem appello symbolum concordie inter nos, & memoriale sacratæ mortis quâ redempti sumus. Vides hic, optime Lector, quos fumos nobis objecerit iste stultissimus libellus. Jam quod ait me sanguinem appellare vinum, manifestissimum est mendacium. Cum *Paulo* voco calicem aut poculum, vinum nusquam: non quod in his verbis non possit accipi sanus sensus, sed quod hunc sermonem nec in Evangeliiis, nec in Apostolicis literis inveniam. Nihil superest, nisi quod posset aliquis cavillandi studiosus dicere: Quum hic tot verbis tractes materiam Eucharistiae, cur nusquam apertè pronuncias esse illic substantiam corporis & sanguinis? Respondeo paucis; me illic Paraphrasim scribere, non disputationem: deinde quum illa scriberem, nemo vocabat in controversiam quod nunc disceptatur, nec ego quicquam minus expectabam quàm hoc fixurum. His itaque relictis, quæ nec Paraphrasi satis congruebant, nec erant cuquam ambigua, ea tractavi quæ faciebant ad *Paulini* sermonis intellectum. Superest unus locus in Actis Apostolicis in quo perficitur fronte

fronte prædicat me eadem multis verbis scribere, quæ scripseram in epistolam Pauli modò citatam. Quo mendacio nihil esse posse impudentius, mox faxo ut intelligas, Christiane Lector. Nam in hæc verba Luca: *Erant autem perseverantes in doctrina Apostolorum, & communicatione fractionis panis*, sic scribo Paraphrastes: *Atque in sumendo symbolo fœderis nunquam rumpendi, quam illi communionem vocabant. Id à Domino traditum erat huiusmodi: Frangebatur panis, & ex eo cuique dabatur particula, atque hoc agentes in memoriam Dominice passionis, agebant gratias divine benignitati, qui per unici Filii sanguinem ipsos expiasset à peccatis, &c.* Tantum illic de communione panis. Nimirum vel me tacente, Lector, intelligis hic me non eadem scribere quæ scripseram in epistolam ad Corinthios. Illic enim appello corpus & sanguinem Domini, hic non ausus à Luca verbis digredi, tantum appello panem. Si requiris causam: Dicam, Quoniam interpretes ambigunt, utrum hic loquatur de corpore & sanguine Christi, an de pane communi. Sic enim habet glossa ordinaria. Proinde sic temperavi sermonem, ut ad utrumlibet sensum sermo possit accommodari. Neque enim semper Dominus consecrabat corpus & sanguinem suum, quoties frangebatur aut porrigebatur calicem. Quam pasceret hominum turbam in deserto, accepit panes in manus, gratias egit ac benedixit, fregit, deditque discipulis, utique panem communem, non consecratum in corpus ipsius. Rursum in *Emanate* à duobus discipulis agnitus est in fractione panis. Unde conjectant hunc morem ubique Domino fuisse peculiarem in conviviis. Quod apparet & Apostolos fuisse imitatos, non tamen semper consecrantes corpus Domini. Sequitur enim in hoc ipso capite: *Frangentes circa domos panes, sumebant cibum cum exultatione.* Et hic locus tametsi potest de consecratis panibus accipi, tamen hoc interpretes non audent affirmare. Nam *Chrysostomus* & *Beda* locum hunc dissimulant. Sic igitur meam Paraphrasim sum moderatus, ut neuter sensus excludatur, sive de pane consecrato in corpus Domini, sive de pane communi velis accipere. Verba mea sic habent: *Deinde toto die talibus studiis peracto, per singulas domos frangebant panem, atque invicem capiebant cibum incredibili gaudio, ac sincerissimâ simplicitate cordis, collaudantes Deum, cuius beneficio tantam gratiam erant consecuti.* Hactenus ibi. Nihil autem prohibet & in distributione panis non consecrati in corpus Domini, esse symbolum aliquod concordie Christianæ, & commemorationem mortis Christi. Quemadmodum & hodie in multis regionibus sacerdos aut æditus populo distribuit panem in multas partes dissectum, quod idem faciunt *Græci* peracto sacro. Et ex *Græcorum* monumentis deprehendimus, domi inter se virgines crebrius in die solere peragere synaxim. Proinde demiror istum scriptorem, qui voluerit Lectorem ad horum locorum considerationem invitare, in quibus tale nihil invenitur, quale prædicabat copiose perspicueque comperiendum. Quoniam autem in calce libelli scribit, alia multa esse loca in scriptis meis, quibus indico me sentire cum istis, proferam unum aut alterum locum ex Paraphrasis, in quibus hæc materia tractatur, si quid fortè excidit mihi,

A quod istam præbeat suspensionem malevolis. Certè nisi scriptor hic fuisset incogitans, justiore ansam habebat ex Paraphrasi mea in caput *Marci* X X V I. ubi, *Paulum* sequutus, appello panem, sed eodem in loco appello corpus & sanguinem. Porro, quod illic dico non esse aliam hostiam expectandam pro peccatis, nihil aliud dico, quam *Christum* non amplius moriturum, sed satis esse pro redemptione generis humani semel esse mortuum. Quod idem prædicat ipse *S. Thomas*, qui fortissimè asserit missam esse sacrificium, & in syntaxi esse substantialiter corpus Domini. Rursum *Marci* capite X I V. pari religione tracto locum. Sumptionem corporis & sanguinis appello sacrosanctum symbolum mortis Domini, perpetuæque fœderis, nec involvo rem summi verborum, nè quisquam suspicari possit me secus sentire de Eucharistia, quam nobis tradidit ecclesia. Item *Luca* capite X X I I. tractans in Paraphrasi locum hunc, sumptionem corporis & sanguinis Domini voco sacrum symbolum, quo Dominus consecravit novum testamentum. Vetus enim sanguine pecudis consecratum erat, novum sanguine agni immaculati. Nec hic dico panem symbolum corporis, aut vinum symbolum sanguinis, sed ipsam consecrationem ac sumptionem appello symbolum. Cujus rei? Nempe ejus quam aliis in locis frequenter explicui, mortis Domini, & nostræ concordie. Rursum explanans illud, in *mei memoriam*: scribo hunc in modum, *Mors mea non iterabitur. Sufficit enim unica vittima pro peccatis omnium salutorum. Sed vos vobis huius mee erga vos charitatis memoriam frequenter renovabitis.* Ac mox de sumptione nostra subjicio: *Eri enim hoc sacrosanctum signum fœderis inter nos tui.* Hic adverte Lector: Non dico panem signum corporis, quod sumosus ille scriptor videri vult, sed ipsam consecrationem ac sumptionem appello signum fœderis inter Deum & nos. Hæc eadem si docet *S. Thomas*, fortissimè assertor substantiæ corporis in Eucharistia, unde somniator iste colligit me diversum innuere? Nisi quod hoc esse verum supra modum cupiebat: *Et qui amant, ipsi sibi somnia fingunt.* *Joannis* capite X I I I. de cœna sic loquor in Paraphrasi: *Postquam igitur suprema illa & mystica cœna peracta esset, in qua dato corporis & sanguinis sui sacro symbolo, perpetuam sui memoriam pacturus erat, & amicitia nullis nunquam modis intermoriunda fœdus sancto constituerat, &c.* Hic datum corpus & sanguinem appello sacrum symbolum, non panem aut vinum, nimirum sentiens ipsam porrectionem esse symbolum amicitie nunquam interrompendæ. Atque id quidem ex aliis Evangelistis adjeci, quum *Joannes* consecrationem & sumptionem non explicet. Si mihi non placuisset corporis & sanguinis mentio, licebat hic omittere, & aliis in locis ubi non licebat, aliquo commento rem in alium sensum detorsissem. Rursum *Joannis* V I. ubi Dominus per ænigmata commendat cœlestem doctrinam suam, & juxta nonnullos etiam corporis & sanguinis sui sumptionem in sacramento, quam mihi liceret priorem duxerat interpretationem sequi, tamen hæc addo: *Panis vitalis est & hæc caro, quam videtis, quam impendam ac tradam in mortem, pro redimenda totius mundi vita, credite, sumite, & comedite.* Tum aliquanto inferius clarius

rius etiam loquutus de societate corporis & capitis, subijcio: *Atque hujus societatis vobis mysticum symbolum relinquo sum carnem meam & sanguinem meum, quod nō ipsum quidem sumpsisse profuerit, nisi secundum spiritum sumpseritis.* Appello carnem & sanguinem in Eucharistia relictum mysticum symbolum, nimirum arcanæ communionis, quæ inter Christum & ecclesiam, quæque est mystici corporis inter membra. Quis hoc orthodoxus negat? Atqui libellus hic offundit fumos, quasi symboli nomine sentiam panem & vinum esse signa corporis & sanguinis, quæ reverà non adfint. Qui talibus officiis conatur animis simplicium imponere, immane quantum abest à simplicitate Evangelicæ Columbe, similior Polypi subinde speciem variantis. Restat nōus tantum locus in Annotationibus in 1. Cor. Ca. 11. qui patuit cujusdam, sed hominis stupidissimi, calumniæ, qui lapsus erat in sensu Grammatico, quod nobis jam nimium frequenter usu venit. Verum in hoc loco tantum attingitur quæstio, quibus verbis Dominus consecravit corpus & sanguinem suum. Imò recitatur sententia S. Thome, qui pronuntiavit hæreticam opinionem eorum, qui negant in Eucharistia adesse verum corpus & sanguinem Domini; nec à nobis improbat. Abundè patefecit quàm nihil hic libellus habeat nec mentis nec frontis, qui sic agit quasi nemo mortalium legat meas lucubrationes, quæ protinus coarguant ipsam naniat. Et in fine videlicet interpretatur gravis autor, quid sentiam quoties appello corpus Domini, aut quoties missam appello sacrificium, meque vult sensisse videri quicquid ipse somniavit. Quantum huic scriptori tribuendum censeas, optime Lector, nescio; res ipsa loquitur eum magis idoneum qui pascat porcos, quàm qui scribat libros. Addam unum argumentum, In meis lucubrationibus nihil inveni, quod errorem habeat de veritate corporis & sanguinis Dominici. Quum tot extiterint meorum operum iniquissimi censores, qui nihil non trahant ad calumniam, nullus tamen exortus est, qui hoc nomine mihi faceret negotium, præter unum *Bucconium*, quovis *Corabo* stupidior, quem nunc opinor pudet ejus naniæ. Postremo, libens rogàrim hunc scriptorem, quo consilio fuerit adductus ad hæc nugæ in vulgus emittendas? An ut me perpelleret ad profitendum si quid forte celum in pectore, quod ob metum Principum profiteri non audeam? hoc enim iste comminiscitur. Atqui non potuit hominem formidolosum ullà machinà citius impellere ad inficiandum quod celat in pectore: pie verò sentientem, quod hac in re certè facio, cogere ad fortiter defendendum, quod sentit, & impugnandum adversarium. An voluit nos ad suam professionem compellere? Persuadeat prius, & profitebor. Sed esto, fingat me obtinuisse, & hoc esse falsò persuasum idiotis, me tacitè sentire cum *Carollis*: num multitudo peccantium excusat errorem? Et num ideo videbitur omnibus esse verum, quia consentit *Erasmus*? Itane talibus præditiis, hoc est, facis & prestigiis nititur istorum evangelium, & sincerissimæ veritatis doctrina? Verum ut hunc cum suis ineptiis missum faciamus, audio voces has vulgo quoque jactari, Evangelii victoriam in manibus esse, si velim profiteri quod in sinu celo. Quibus paucissimis respondeo, hic

A geminam agi controversiam, De judicio dogmatum, & De moribus hominum. Dogmatum triplex est genus. Primum est eorum quæ citra controversiam magnòque consensu tenet ecclesia catholica, qualia sunt quæ expressè continentur in sacris literis, & in symbolo Apostolorum, quibus adjungi patiar quæ in Conciliis ritè convocatis ac peractis decreta sunt. Secundum est eorum de quibus nondum evidenter pronunciavit autoritas ecclesiæ, & de quibus inter se etiamnum disceptant Theologi. Tertium est eorum quæ nobis ut ecclesiæ oracula obtruduntur, quum sint opiniones hominum, frequenter multum conducentes ad rixas & dissidia, minimum aut nihil ad pietatem. In primo genere nihil est quod non semper ingenuè professus sim in omnibus scriptis. Ex secundo genere si quid mihi certò persuasum est, ingenuè profiteor; si quid ambiguum, nec probo nec improbo. Si quid displicet, si nullum video fructum præter tumultum, musso. Si video fructus spem, communico. Hujus generis esse puro, an confessio quam sacramentalem vocant, sit instituta ab ipso Christo, an ex sacris literis deprompta, an ex generali ecclesiæ constitutione inducta: qua de re sic suspendo meam sententiam, ut tamen interim observem, perinde quasi Christus instituisse. De tertio genere multa admonui, velut indicans doctis excutienda. At isti quærun de singulis certam & indubitam sententiam. Verum me quærere sententiam de his quæ manifestà, legitimà, & publicà autoritate tradita, receptaque sunt ab ecclesia, non videtur esse pietatis. De ceteris de quibus nondum expressè pronunciavit ecclesia, non est meum, hoc est hominis nec eruditi, nec autoritate publicà præditi, pronunciare. Quin & in tertia genere satis excusabat me mea imperitia: quum si videor callidè magis prætexere quàm verè profiteri, adversus hos qui favent novis dogmatibus, gravissimum habeo testem *Martinum Lutherum*, qui libris editis toties prædicat me nihil scire rei Theologicæ: adversus hos qui favent causæ Pontificis habeo testes quàm plurimos Theologos summi nominis. Proinde tales expostulatores admonere possum, ut mecum citra discepcionem amplectantur, quæ citra controversiam nobis afflatu Spiritus sancti tradidit ecclesia: deinde ut in dubiis aut eos consulant qui scientià præcellunt & autoritate, aut mecum suspensà sententiâ expectent ecclesiæ judicium: interim in his suà quisque conscientiâ fruatur absque tumultu & offendiculo infirmorum, quemadmodum docuit *Paulus Romanis* Capite X IV. *Unusquisque in suo sensu abundet.* Sed fingant me nihil nescire: quid profuerit pronunciâsse, de quibus nunc est controversia? Tot sunt hodie factiones. Num protinus omnes positâ contentione, discedent pedibus in meam sententiam? Nequaquam, sed junctus huic aut illi factioni, nihil aliud quàm renovarem incendium. Quod si dividam moderèque sententiam, id quod solent arbitri, prospicio non alium exitum quàm expertus est ille monachus, de quo refert Ecclesiastica historia, qui quum medius intercurreret inter duos gladiatores in arena commissos, cupiens illorum pugnam dirimere, ab utroque confossus interiit. Porro, quod attinet ad corruptos ecclesiæ mores, quos nemo

non

non fatetur eò prolapsos, ut jam nec vitia nostra, nec remedia pari possimus: quid ego vermiculus aliud possum quam monere? Monui verò liberius quam mihi vel conveniat vel expediat. Hinc nimirum tantus in me fremitus istorum, qui Pharisæos nobis referunt. Nec hoc malum simplex est. Minima pestilentiz pars ab iis proficiscitur, qui luxu, libidine, aleâ, venatu, præ se ferunt quales sunt. Magis lædunt ea mala, quæ furore pietatis obrepunt. In his sunt sacrarum literarum adulterinæ interpretationes, quibus fit, ut regula in hoc data, ut ad eam omnes corrigant vitam suam, applicetur ad cupiditates nostras: & lux in hoc prodita, ut coarguat tenebras humanæ vitæ, prematur modio: atque hoc pacto sepelitur vigor Evangelicæ doctrinæ, vocantis nos ad hujus mundi contemptum. Præterea multorum impietas qui potestatem à Christo traditum ad ædificationem ecclesiæ & non destructionem, detorqueant ad quæstum ac tyrannidem. Ad hæc, constitutiones quædam ab hominibus ad quæstum aut dominatum excogitantur, insuper tot ceremonialium pompæ ab hominibus humano spiritu, ad hominum gloriam repertæ. Et in his quidem potissimum peccare solent Principes, Episcopi ac Theologi. Cum his æquè peccat vulgus hominum præposterè judicans de rebus plerisque, plurimi faciens quæ minimum habent momentum, aut officium etiam. rursus negligens quæ sunt præcipua. Hic lævâ mente multitudinis, potentes interdum abutuntur ad suum commodum: rursus ipsa multitudo partim adeo tenax est eorum quibus assuevit, ut etiam si per cordatos Episcopos cæperint aliqua verti in melius, reclamet, cælumque terræ misceat: partim adeo præcepti est in malitiam, ut si quid relaxet *Judaismus*, non aliter quam equus excussis habenis ac lassore, per fas nefasque feratur ad extremam impietatem, & à *Judaismo* vocatus ad *Christianismum*, rapiatur ad *Paganismum*. Jam si hæc unam aut alteram civitatem occupasset, posset bonorum virorum consilio sanari, nunc fatale malum totam propè *Europam* pervasit, licet alibi magis emicet quam alibi. Quid hic faceret hominis privatum consilium huic aut illi reipublicæ datum? Res tanta Principum ac civitatum sobrietatem consensum requirit, sed abdicatis interim privatis affectibus, ac procul ablegatâ temeritate præcipiti. Quod superest potissimum situm est in concionatoribus, ac ludorum magistris, qui tenebram ætatem instituunt, in quibus deligendis oporteret summam adhibere curam. Dicunt, plebsque Principes & Episcopos aliò spectare. Primum igitur illud secum reputet populus, nè fortè Deus nostris sceleribus provocatus, tales animos inserat Principibus, quo nos puniat, id quod crebrò legimus factum in literis sacris. Hoc igitur primum esto remedium, ut suam quisque malitiam agnoscens, vitam emendet, ita fortè Dominus factus ex irato propitius, flectet Principum animos ad consilia salubriora. Alioqui querimonis nostris occinet scriptura, Qualis populus, talis sacerdos, & Regnare feci tyrannos & hypocritas propter peccata populi. Neque sic est studendum rebus novandis, ut non consideres, an successura sint meliora. Etenim mutatio præter seditionem quam fere solet adferre, plerumque vergit ad deteriora, ea est rerum humanarum infelicitas: non-

A nunquam remedia sunt ipsi malis quibus mederi studemus atrociora. Denique nullo sæculo tam feliciter composita fuit res *Christiana*, quin multas magnasque querimonias fuisse comperiamus. De Pseudapostolis, desertoribus & hæreticis quoties queritur beatus *Paulus*? de Episcopis, Presbyteris, sacris Virginitibus, Monachis quàm multa queritur *Hieronymus*? Semper fuit & semper erit quod pii spiritualesque viri querantur & ferant. Proinde prudentiam in istis desidero qui mutare student omnia, nihilo levius peccantes, quàm hi qui mordicis retinent quicquid receptum est, sive rectè, sive secus: magis etiam in his, qui id conantur simul ac repente facere, quod nè monarchis quidem & ecclesiæ primatibus successurum arbitror. Obijciunt, regnum hoc mundanum sic per omnes hominum ordines egisse radices, & hoc rectè sic esse nodis indissolubilibus contextum, ut abrumpi possit, explicari non possit. Non hic excusiam quàm sit impium rebellare potestati à Deo ordinatæ, nec quàm sit infelix id tentare quod efficere non possis, si tamen verum est quod *Joannes Cocleus* adversus *Melanchthonem* defendens liberum arbitrium literis prodidit quosdam animos concepisse, quod mihi sanè nondum compertum est. Sed fingant esse fas, fingant esse factum, videlicet extinctum Cæsareum nomen, *Romanum* Pontificem redactum in ordinem, Episcopos ad verbi divini ministerium velut ad pristinum astrictos, dissipata sacerdotum & monachorum collegia, abrogatas constitutiones humanas, antiquatas ceremonias, & si quid aliud est quod clamitant obistere vigori evangelico, num protinus vita carebit malis? Imò periculum est, nè peioribus succedentibus, desideremus rejecta. Quid refert tantorum tumultu, non effugere servitutem ac tyrannidem, sed mutare tyrannos fortassis in peiorem partem, mutare hypocritas, non effugere hypocritism? Hic nobis in mentem venire debet, Vulpis ex Apologis exemplum, quæ muscas jam expletas expungi noluit, nè succederent siticulosæ. Dicunt, Ergone hæc & hæc perpetuò feremus? Respondeo, nota mala commodius feruntur quàm ignota. Deinde non tam est laborandum ut laxentur rerum ordines, quàm ut suos quique mores corrigamus privatim. Hoc agentibus aderit Deus, & Principum animos afflabit suo spiritu. Tumultum ac seditionum semper fuit infelix exitus. Quod de Principibus & Episcopis dico, idem sentio de civitatum magistratibus, quorum consensus sobrius premet seditionem, dirimit partis utriusque parum moderatum vehementiam. Felicius res succedet, si sic medeantur vitis, ut non lædantur homines præsertim innoxii; deinde si qua rectè sunt instituta non convellantur, nec omnia tamen tollantur quæ mutanda sunt, sed quædam suo tempori servantur, quædam ferantur. Postremò si quemadmodum paulatim mala quædam irrepsertunt in consuetudinem, ita paulatim revocentur ad meliorem habitum. Quid efficit sector aut ustor, quum febris per omnes corporis venas sparsa est? paulatim eximendus est viciosus humor, donec redeat eucrasia. Ad hujusmodi consilium si *Christi* spiritus dignaretur inclinare mentes Regum, Præsulum, magistratum ac populorum, quod ego quotidianis precibus opto, non gravaret pro mea quantulacunque portione conferre meum consilium.

(Tit 3

Quod

Quòd si quid interim novant magistratus, quod jure meritoque corrigendum videtur, summâ vigiliantia curandum nè lædantur qui sanari possunt, certè cavendum nè innoxii malis nocentium involvantur, & ubique quantum licet civilis concordia servetur incolumis. Hæc ad illos qui spargunt querimonias injustas, me premere consilium quo possim mederi dissidio. Effudi quicquid celo in petore. Fateor illic celo multa optima, multa item pessima, optima vota, bene cupiens rei *Christiane*, pessimos dolores, quòd conspiciam indies rem in pejus vergere, utriusque partis intemperantiâ, verèorque nè fiat, ut post multas magnasque calamitates incipiamus velle, quod nunc audire non possumus. Nunc paucis mihi placandi sunt, quos illud malè habet, quod literis ad Concilium *Badense* scriptis, reddiderim, ut aiunt *Oecolampadii* causam deteriore, quemadmodum & hoc libello. Imò in illis literis, *Oecolampadii* nulla mentio, tantum depello falsam inimulationem, quam ineptus ille mendaxque libellus mihi impingit. Si quid aliis datum est lucis aut spiritus, nihil obesto spiritui Dei. Caterùm non patiar mihi imponi sententiam, quæ nunquam defecit in animo meo, nec profecta est ab ore meo, nec ullis literis meis prodita est, neque significata. Quæ res si fortè per occasionem officiat *Oecolampadiano* negotio, mihi non debet imputari, sed illi parum auspicato libello, per quem si liquisset libenter eam quietem acturus in hoc negotio. Nec enim arbitror quenquam esse tam iniquum, ut æquum videri postulet, tantam habendam esse mihi rationem dissensionum, ut in horum gratiam ad calumniam, quæ me vocabat in manifestum famæ vitæque discrimen, debuerim esse mutus: præsertim reclamante conscientia, cui scrupulum profecto prædurum iniecissem, si passus fuisset simplices, mei nominis fucò deceptos, in eam pertrahi sententiam, quam ipse non ausim profiteri, quia mihi nondum persuasi. Meo sum officio functus, reddidi facti mei rationem populo. Quod superest, precor, ut Dominus nos omnes faciat unanimis in doctrina sana, & charitate non ficta. Amen. *Basilea*, Anno M. D. XXV I. Mense Junio.

Des. Erasmus Roterodamus dilectis in Christo
fratribus Germania inferioris, &
Phrygia Orientalis S.D.

Epist. 59. **P**ROdiit hic liber quidam scriptus ad inferioris *Germania* fratres, *Phrysiæ*que *Orientalis*, qui suspicionem multis præbet in istis regionibus esse permultos, qui novis hæc sectis addicti sint, quæ se nunc Evangelii titulo venditant. Is utcumque ad vos scriptus, reverà adversum me scriptus est. Gravius tamen doluit mihi patriæ nostræ calamitas, quam mea privata injuria. Quare cum primis vos obsecro per salutem animarum vestrarum, nè qua res vos dimoveat ab Ecclesiæ Catholice consortio, nec circumferamini omni vento doctrine, neq; citò transferamini ab Evangelio quod à *Christo* sponta traditum, hætenus servastis: Nec facile moveant animos vestros epistolæ aut libelli, multum mansuetudinis ac pietatis præ se ferentes, sed dijudicate spiritus, an ex Deo sint. Solet enim Satanas se transfigurare in Angelum lucis, quo magis imponat simplicibus & incautis. Consistite firmi in lapide *Christo*, continete vos in arca,

A nè pereatis diluvio: manete in navicula *Christi*, nè vos fluctus absorbeant: Perseverate in ovili Ecclesiæ, nè fiat præda lupis ac Satanae, qui nunquam non obambulat venans quem devoret. Saltem expectate religiosissimi Cæsaris ac Principum, reliquique concilii decretum. Per hos enim, ut spero Dominus dignabitur hæc rerum undas componere, qui solus imperat mari & consilescit, tantum nos aliquantisper, ut apparet, dormientem velle cernus piis operibus, excitemus claris & indefectis precibus. Ex una secta complures indies nascuntur. Certè prius finire ut inter illos conveniat, quam vosmetipsos huic aut illi addicatis. De singulis inquirere sobriâ diligentia non datur vitio, periculosa est addictio, quæ simul atq; semel animum occupavit, adimit judicii sinceritatem, sitq; ut quæque res non ideo nobis pia videatur, quòd est sapienter natura pia, scripturis & rationi consentanea; sed pinum esse videatur quodcumque dogma secta produxerit. In his rebus, si libet, estote præcipientes, quæ posterioribus consiliis ac melioribus corrigi possunt. In hoc negotio quo periclitatur salus animarum vestrarum, si fortes esse non potestis, sitis saltem contabundi. Blanda dicta sunt ista: Nullus obligatur ad confitendum sacerdoti, Pontificum præscriptiones de jeuniis ac delectu ciborum rejiciendæ sunt: Non est cur quisquam sese maceret operibus satisfactoriis, *Christus* dependit abundè pro nobis, nec ad salutem refert bona an mala sint opera nostra, tantum crede illum pro te redimendo mortuum, & salvus eris, qualiacumque erunt opera tua; In Eucharistia non est nisi panis & vinum, Pontificum & Episcoporum sanctiones non obligant quenquam; Vota ut suscipienda non sunt, ita rescindenda sunt quæ suscepisti; Jus contrahendi matrimonii nullius auctoritate potest cuiquam interdici. Hæc aliaque similia primâ specie blandiuntur auribus, sed etiam atque etiam videndum est, nè poculum melle prælitum, habeat aconitum dissimulatum. Estote simplices sicut columbæ, nè quem lædatis aut circumveniat; sed iidem estote sapientes sicut serpentes, nè vos Satanas mille instructis artibus circumveniat, corrumpatque sensus vestros à sinceritate quæ est in *Christo Jesu*. Verùm cohortationi dabitur alius locus, interim paucis attingam ea quæ isti sparserunt libris editis apud vos, non perinde ob id, ut vobis me purgem: tales libelli apud cordatos nihil me gravant; sed quòd existimem vos cauciores futuros lectâ Apologia nostrâ, quam quanto potero compendio vobis absolvam. Admonueram amicum quendam, ex animo dolens quòd sese sectis involvisset, tamen interim adeo non mutans meam in illum benevolentiam, ut, quod nunc inter amicissimos rarum est, pecuniâ quoque meâ paratus fuerim opitulari & exuli, & egeno. Hæc occasione non nihil etiam de sectis horum temporum admonens, cum ipso nihil aliud exostulans, nisi quòd meo nomine suis libellis characteribus prægrandibus præfixo, non parum mihi moveret invidia, adeo, ut amici pro me solliciti, me putarent admonendum. Primum contempni, ubi rursus idem factum est, per literas exostulavi, & his doctis apud omnes volui purgatus esse. Ea res graviter offendit quosdam *Argentorati*, non dubium quin instinctu illius qui cum exostularam. Nam antea nullus erat Ecclesiastes, præsertim *Argentorati*, qui me

me verbo aspergeret, nec cuiquam ut id faceret causam, ni fallor, dedi, nisi forte contumeliam atrocem interpretantur, si quis nolit ab Ecclesia catholica recedere, & ipsorum Evangelio dare nomen. Epistolam appellant Apologeticam, quasi ipsi proprie à me sint impetiti: nec cuiusquam nomen habet titulus, tantum est, *Per ministros verbi Ecclesia Argentoratensis*. Atqui cum præter duos Ecclesiasticos neminem nostrum *Argentoratensis* qui mihi venisset in mentem omnes pertrahere? Non est mei moris quenkumque lacerare, nedum ignotos, multò minùs in illam Rempublicam petulanter invehi, præsertim *Argentinensem*, cui ut multis nominibus debeo, ita præ cæteris faveo. Hoc certè laudis illi debetur, quod non res alibi gesta vel moderatius, vel minore tumultu. Simuliter Epistola venit ad me ministrorum verbi nomine scripta, quum existimem totius negotii duos tantum Architectos esse. Lecto titulo, seposui libellum, hoc animo ut nunquam legem, erat enim immodica loquacitas, summi plurimi, convicia non pauca; post, ubi contigit otium, coepi carptim inspicere, tandem & devoravi. Utinam in animis omnium esset millesima pars ejus sanctimoniz, quam libellus multis locis præ se fert. Non potuerunt sese melius depingere, quam in eo libro expresserunt, adeo miris fucis hoc agunt, ut in me concitent omnes Evangelicas Ecclesias, sic enim vocari malunt quàm hæreticas, ac Principes qui videntur huic negotio non nihil favere, tum populum Evangelicum universum. Quid porro mirum, quum isti novum prodiderint dogma, fas esse fucis ac technis uti, quod legibus etiam Cæsareis permissum est, modò citra fraudem cuiusquam? quasi verò si quid prophanz leges permittunt in re prophana, idem liceat in negotio Evangelico; aut quasi dum primogenitum Regis *Gallorum* dicato libro vocant in suspicionem, veluti qui non abhorreat ab istorum instituto, in nullius fraudem cedat fucus: dumque fingunt opus à Gallo scriptum, non onerent *Gallorum* gentem invidià. Quin & hoc artis est Evangelicæ, quod omnium Ecclesiarum nomine prodiderunt librum, nequis certus sit, in quem stringam celum, & siquid liberius respondero, chorum universum in me provocem. Ejusdem artis est quod toto libro, quicquid in genere dictum est, proprie detorqueant ad Ecclesiam *Argentinensem*. Atqui si sermonem generalem voluissent refellere, non ita loquendum erat; Nos hic non facimus, sed hoc quod objicis nusquam sit in ulla Ecclesia nostræ professionis. Rursus quum ego in Epistola testor expressè me non loqui de omnibus evangelicis, sed tantum de mihi notis, illi interpretantur me, utcumque testor, universum tamen Evangelicum populum impetere. Et si quid in mores quorundam dictum est, illi nobis narrant quid ipsi doceant, ut frequenter illud proverbium mihi veniat in mentem, *quas dicitis &c.* Si quid nati sunt in scriptis meis, quod pro ipsis vident facere, id eum laude mea citant, simplici scilicet animo, quum alicubi habeant hæc verba, *Siquid Erasmus, actus spiritus Christi, vel nesciens pro nobis scripserit, &c.* Quis non agnoscit morsum Evangelicum? Imò non omnes sectarum professores taxavi, sed tantum addictos, qui non iudicio, sed studio mordicus tenent quicquid ipsis traditum fuerit. Vix interim temperabam à risu quo-

ties sese Christo & Apostolis martyribusq; comparant, quod faciunt subinde. Hoc tibi sumunt pro confesso, quod docent Christum purè, quod orbi syncerè tradunt Evangelicam veritatem. Ubique prædicant sacras literas, quasi apud nos nec Christus sit, nec Evangelium, nec sacre literæ. Ipsi quum & à summo Pontifice, & à Cæsare, & à Theologorum scholis, denique maximè totius orbis partis consensu damnati sunt hæreseos, liceat enim manifesta loqui, saltem nobis æquum jus concederent, ut hac in causa pares simus. Ipsi *Arianus* habent pro hæreticis. Quo freti, nisi iudicio Præsulum, & orbis consensu? At *Ariani* pernegabant sese hæreticos, sed asseverabant scripturam à cæteris perperam intelligi. Miris modis urgent nè hæretici trucidentur, quum ipsi *Anabaptistas* plebant capite, qui multò paucioribus articulis damnati sunt; & in suo sodalicio plurimos habere dicuntur, qui à perditissima vita ad emendatissimam se converterint, utcumque delirant in opinionibus, nec ullas Ecclesias aut Urbes occupant, nec se sedibus communierunt adversus vim Principum, nec quenkumque suà ditione aut facultatibus ejecerunt. Denique nituntur & illi scripturarum testimoniis, aliquanto evidentioribus, quam hi qui dicunt, *Hoc est corpus meum*, id est, *Hic panis est signum corporis mei*. Atque inter istos quidam tam procaciter rem gerunt, ut Principum animos ad clementiam propensos cogant ad favitiam. In vitam Pontificum, Cardinalium Episcoporum, Sacerdotum, ac Monachorum mirè diserti sunt, de quibus ita loquuntur, quasi inter eos nullus sit non sceleratissimæ ac deploratissimæ vitæ, quum arbitrer inter illos esse longè plures, qui Christo in sinceritate spiritus serviunt, quàm inter istos. Mendacium mihi subinde fortiter impingunt, quum totus hic sanctissimus illorum liber mendaciis scateat & hypocrisis. Mirificis præstigiis exaggerant quàm sobriè, quàm castè, quàm innocenter vivatur sub Evangelio, quæ majore fide alieno ore prædicarentur. Quid *Argentorati* fiat nescio: Alicubi scio nusquam fuisse majorem luxum, plus adulteriorum, quàm inter Evangelicos, sic enim appellari gaudent. Hoc nec ipsi negant Evangelici, utinam omnes ad bonam frugem sese recipiant, ut hic habear vanos. Nónne *Lutherus* coactus est visitatores mittere, qui populum in omnem licentiam mentem confunderent? Nónne idem dixit se malle pristinum Papæ ac Monachorum regnum, quàm hoc hominum genus, sub Evangelii prætextu in *Sagdanorum* vitam sese proripientium? Nónne idem suis ad me literis deploravit *Melancthon*? Nónne idem in Colloquio factus est *Oecolampadius*? Quin & ipsi non semel in hoc libro deplorant plurimos esse perditissimè viventes sub Evangelii titulo; sed illos inquit execrantur, non agnoscimus. Atqui quum ego non in alios stringam calamum, quàm quos ipsi quoque damnant, nulla est inter nos controversia, quemadmodum neque nos ruemur impiorum Episcoporum, aut improborum Monachorum scelera. Hoc interest, quod illi citra exceptionem damnant nos omnes, ego testor me non loqui de mihi ignotis. Proinde quid frontis habet, quod quæ non dicuntur nisi in improbos, sic interpretantur, quasi in ipsos proprie dicta sint, qui volint haberi probatissimi? Sed improbo, ut aiunt, ipsorum dogmata, imò profiteor

profiteor me illic non agere Judicem causæ, quum habeant Judicem Cæsarem; tantum hoc queror, quod nihil illis placet in hoc Ecclesiæ statu; quodq; quum tam multa submoveant, nihil succedat melius. Et utranque partem admoneo, quæ ratione possit Ecclesia pristinae tranquillitati restitui, penè severior in meos, quàm in illos. Monere quid oporteat fugere, magis est illorum sectam juvare, quàm traducere. Amicus utranque partem admoneo, si quæ possint in unum coalescere. Quod illi veluti plusquam hostiliter factum interpretantur, poterat & ab amico fieri officiosè. Quanquam hoc obscurum esse non potest, mihi non omnia probari quæ illi faciunt: quæ si probassem, non tanto meo tum periculo tum dispendio reliquissem civitatem cui tot annis assueveram, sed jampridem ipsorum sodalicio totus adhærerem. Etiam cum agerem illic tum dictis, tum scriptis, haud obscure præ me tui me dissentire ab istorum dogmatibus. Verum hic homines religiosi scilicet nolunt judicare de mea conscientia, sed hoc Deo soli *reservant* relinquunt: sed interim insinuant esse quod metum aut sperem, quasi verò in sinu cum ipsis sentiam, sed metus ac spes à profitendo deterreat. Planè me spes ac metus deterrent ab istorum sodalicio: metuo gehennam, si reclamante conscientia profitear quod reor impium esse: spero Dominum meis peccatis citius propitium futurum, quod ab istius sponsa non defecerim, utinamque accesserim. Gratulentur illi sibi quantum velint, ego non alio nomine mihi magis gratulor, quàm quod nulli sectæ, nec assensus sim, nec nomen dederim, nec videor mihi daturus unquam, favente Christo. Quin omnibus perhibens persuaserim, nè se cuiquam addicant sectæ, quam non agnoscit Ecclesia Catholica. Sunt qui cum judicio legunt istorum libros, at ego multos novi qui simul atque sese addixerant, prorsus exuerint hominem. Fingunt me miro odio flagrare in Evangelicos; id si verum fuisset, aliter strinxissem in illos calammum. Sed primum religione quadam abstinui, cujus rei nunc me poenitet: deinde *Gamaliel*em quendam egi, & adhuc propemodum ago. Postremo, quum viderem multos Ecclesiæ procures ad omnia monita obsurdasse, suspicabar hos ministros à Deo, ut eorum improbitas excitaret nos à Lethargo, ac malum nodum malis eventus protruderet. Adeoque non savi in illos, ut magnates quidam ac docti me clamitent in hoc rerum conflictu desertorem egisse, meumque calammum Ecclesiæ periclitanti defuisse, nonnulli etiam in suspicionem vocarint, quasi dissimulanter istorum instituto faverem. Me quidem nihil movet verborum religio, solia sunt ista, *ut ex fructibus*, inquit Dominus, cognoscetis eas. Ejusmodi fumis nihil commoveor, vim spiritus requiro, quam in istorum scriptis non sentio, quum hac in re existimem mihi quoque nonnihil esse nati. Sed tamen hujusmodi verborum præstigiis periclitantur incauti. Fuit hoc semper proprium hæreticis, simulatà Religionis specie simplicibus imponere. Maximus *Arianus* pene sanctius ac religiosius loquitur quàm *Augustinus*. *Manichei* non solum dictis, sed prodigiosa vitæ severitate pietatem simulabant. Si quos agit spiritus sanctus, non solum in actionibus, sed etiam in oculis, ipsaque, quod aiunt, fronte relucet. At huic arrogant isti sibi magnā confiden-

A tiā. Quod si *Zwinglius* & *Bucerus* sunt afflati spiritu, quid prohibet & in nostris esse simili donatos charismate? *Erasmus* ex se nihil est nisi homo, nec potest capere quæ sunt spiritus: Quasi verò isti sunt dii. At ego homo sequor illos quibus non defuisse Christi spiritum credimus aliquanto probabilius, quàm si credamus *Bucerum*, aut alium huic similem, ex afflatu sacri spiritus scribere aut facere omnia. Sed, ut verbosissimam istius quisquis est querimoniam in pauca conferam, præmitto prolixam rixam, quæ cum *Plinio*, & *Tacito* delitigat; ea quæ propius ad rem pertinent delibabo. Quum, ut dixi, non loquar nisi de mihi notis & compertis, nec his omnibus, nec ullum crimen cuiquam objiciam nisi in genere, tamen aiunt, me omnia firmè in eos effudisse, quæ savissimi quique hostes hæcenus voce scriptisque sparserunt. Quisquis meam legit Epistolam, an non protinus videbit hoc esse manifestum mendacium? Nè ea quidem effutivi, quæ vulgo notissima feruntur, atque adeò diligenter cavi, nè quid excideret quod *Vulturnus* etiam famæ posset officere. Quæ vulgo in istos jactantur nihil moror, nec ad me pertinent. At sunt non pauci, qui libris editis hæreticos, schismaticos, hostes Ecclesiæ, blasphemos subinde vocent. Quid tale legitur in libris meis? Verum ipsi, quo mihi moverent invidiam, ex epistolis meis sublegerunt quædam verba, ex quorum singulis excitant miras tragedias, nusquam non ex musca facientes Elephantum, aut si quid Elephantum grandius. Et si ea verba tantam habent vim ut universos Principes in ipsorum exitium concitent, quanto melius latebant in turba Epistolarum? Et si tantopere periclitantur, quod mihi non placeat populus Evangelicus, ante complures annos hoc ingenuè professus sum editis libris. Quæ musca fuit illis per me infestior? Hic si commemorem quid alii narrant, quid scripserint de Ecclesiasticis, tum demum fieret evidentior istius vanitas. In Epistola ad *Vulturnum* neminem taxo nominatim, nec alios noto quàm quos ipsi quoque detestentur, præter unum atque alterum. Nec horum tamen arcana profero, sed ea tantum attingo, quæ ipsi scriptis editis voluerunt esse nota mundo. Quod si se voluissent purgare de criminibus, sunt alii quibus oportuerit respondere potius quàm mihi. Quorsum igitur attinet illa vanissima toties repetita, quod luculenta mendacia, quod atrocissima crimina in innocuos Christi Confessores effuderit *Erasmus*? Dicit alicubi, *Nè nobis parcas, Erasmus, effunde in nos quicquid habes*. Nunquam me hic provocabunt ut tam abjectè calumniatorem agam, & ad tantam descendam illiberalitatem. Hanc provinciam aliis, si libet, delegent. Tot scripsimus apologias, adversus quem unquam quantumvis petulantem criminibus egimus? Ab hac civilitate nullius me depellet improbitas. Quin & illud non minus vanum quàm sediciosum, quod scribit me per totā ad ter venerandum *Vulturnum* Epistolam queri, quod spernant constitutiones Pontificū & Episcoporum, quod opedant Scholasticorum dogmatibus, quod imagines ejecerint, quod Missam abrogarint, aliæque permulta, quum ipsa Epistola declaret me tantum queri, quod quum ista novarint, nihil succedat melius: & si maxime damnarem quod isti faciunt, quid aliud facerem, quàm quod jampridem fecit

fecit Ecclesia Catholica? Certè in totum sublata ista nunquā probavi, nec probaturus sum, correctā cuperem permulta. Hic verò nobis recensent longum Ecclesiarum Catalogum, quas omnes hæc mea damnet Epistola. Enumerent sexcentas Ecclesias, una Catholica plus apud me ponderis habet: nec hoc cupio dissimulatum, me istas ecclesias si tales sunt, quales hic partim vidimus, partim audimus, non probare, nec istam invidiam magnopere formidamus. Illud tribuit insigni cuidam improbitati, quod scripserim istos veritatem Evangelicam plus mille annis sepultam in lucem revocare, &c. Negant unquam tale aliquid ab ipsis auditum. A quibus? Ab *Argentinesibus* Ecclesiasticis? In illos propriè non scripsi, sed in genere in totam cohortem. Legant quæ jactat *Lutherus* de suo Evangelio, videant quomodo tractarit probatissimos Ecclesiæ Doctores, ac tum me vanitatis arguant. Quid *Argentorati* loquantur nescio, quanquam quum doceant summam impietatem & idololatriam esse adorare Eucharistiam, quod factum est ante ætatem *Augustini* & *Cypriani*, &c, ut est credendum, ab ipsis traditum Apostolis, nonne damnant totam Ecclesiam? Confugiant ipsi ad illam nulli cognitam Ecclesiam, sub cujus titulo cuique liceret quod libet. Si quid tribuendum externis quoque judiciis, mihi tot patrum, tot Conciliorum, & Orbis *Christiani* consensus pro oraculo est, maximè cum & scripturæ stent à nobis. Revocant, ut aiunt, veteris ecclesiæ ritus, revocent potiùs veteris ecclesiæ sanctionem. Ritus *ad sapientiam* sunt, nec pios faciunt, nec impios; & ante annos mille quingentos scripsit *Petrus*, *Obedite præpositis vestris, non solum communi, verum etiam difficultibus*. Ista externa pro temporum ratione mutari possunt. Et *Paulus* post *Christum* multa instituit in ecclesiis pro illius ætatis ratione. Ex sese non magni refert lineæ veste quis ministret altari an laneâ, sed magni refert an in altari credas adesse *Christum*, an panem ac vinum tantum. Quod si nemini licet instituere quicquam præter id quod scripturis continetur, cur *Johannes Baptista* suis discipulis præscripsit certas preces, certaque jejania? Cur *Jacobus Hierosolymorum* Episcopus decrevit de suffocato, sanguine, & immolato simulachris, quod nulla scriptura Gentibus præscripserat? Cur post hoc decretum *Paulus* ausus est dicere: *Omnia munda mundis, &c, Omne quod in macello venit, comedite*? Cur nostri majores ausi sunt pro temporis qualitate diversum statuere? nisi fortè nobis fas non est vesci gallinâ suffocatâ, aut farris ex sanguine? Postremò, si nihil aliud proponunt, quàm quod fuit ab Apostolis constitutum, cur ipsis auctoribus viri ac mulieres promiscuè canunt in ecclesia, quum *Paulus* sanxerit, nè qua mulier loqueretur in ecclesia? Ad hæc, cujus Apostoli institutum est, ut Psalmi cantarentur redacti in rythmos in fine concinentes, mutatis etiam, quod est necesse, multis verbis? Proponunt nobis summam fidei suæ, multa repetentes de tribus personis, ejusdem essentia, de Patre qui per Filium suum redemit genus mortaliū, de sancto Spiritu, qui operatur est per sanctos Apostolos, deque similibus, quasi nos damnemus totam ipsorum doctrinam, aut quasi *Ariani* non habuerint plura cum Catholicis communia, quàm isti nobiscum. Sed interim sibi constanter sumunt assatum spiritus *Christi*, cate-

A ros dissentientes tradunt Satanae: Improbata verò dogmata sua rectoribus verbis admiscunt, veluti non esse nisi duo Sacramenta, Baptismum infantulis non salutis, sed honoris causa dari, qui tamen non profit nisi prædestinatis, imò nulli sit necessarius: in Eucharistia non esse verum corpus & sanguinem Domini, itaq; à *Christo* dictum, *Hoc est corpus meum*, ut ab *Exechiele* dictum, *Hæc est Hierusalem*; mirum audis argumentum, & inevitabile telum. Frequenter hoc inculcant, mirè gloriantes se hujus novi dogmatis auctores, à solo *Christo* petendam salutem, quasi nos petamus à divinis, aut ab imaginibus, aut à sacrificiis salutem. Atqui quum peccator sibi ipsi displicens, nondum tamen valens à vitiis recedere, ambit piorum hominum preces, ut per illos impetret bonam mentem, num ab alio petit salutem quàm à *Christo*. Non ab alio, sed per alium. Idem dici potest de divinis. Jam quum reddunt rationem, quare Missas, preces horarias, & cantum, aliæque sustulerint, ita loquuntur, quasi nullas hæc piæ tractaverit usquam, tractæve; quasi ob quorundam vitia res per se salutare debeant funditus tolli, potiùs quàm repurgari. Si protinus tollendum quo plures abutuntur, istorum Evangelium esset tollendum, sub cujus umbra tam multi perditissimè vivunt, id quod nec ipsi negant: Tollenda potestas Principum ac Magistratum, quod innumeri suâ potestate ad quæstum, rapinas ac tyrannidem abutuntur. Denique quid erit tandem reliquum in rebus humanis? Sed Magistratibus plerumque tribuunt, quibus à Deo datus est gladius ad vindictam malorum, laudem verò bonorum. Atqui gladium habent & qui damnant ac puniunt ista profitentes, quæ docent, ut schismaticos & hæreticos. Cur his non obtemperant? cur non obediunt summæ potestati Cæsaris ac Regum? Sed oportet inquit, *magis obedire Deo, quàm hominibus*. Atqui prophanus Magistratus non judicat nisi de his quæ palam legibus vetantur, de fide Catholica sunt alii Judices. Horum judicium sequitur Cæsar, plectit illos si nolint resipiscere. At istorum Magistratus unde docti sunt? Ab ipsis rebus, non enim dicam hæreticis. Et Pontificum & Episcoporum potestas à Deo est, cur hanc non agnoscunt? Non habent, inquit, nisi gladium verbi. Sed hoc gladio jugulati sunt isti ac traditi Satanae. Immeritò, inquit. Quo argumento? Quia contra divinas Scripturas fulmina vibrant in innoxios. Sed harum interpretationem sibi propriè sumunt, quum interim inter se de re tanta dissentiant. Ita denique fiet, ut nulla Scriptura valeat, nisi juxta sensum ipsorum, nulli magistratui sit obediendum, nisi qui ipsis consentiat. Non est, inquit, magistratui parendum, nisi juxta Scripturæ divinæ regulas utatur potestate. Scripturas autem interpretari nostrum est, non aliorum. Agnoscunt publicam potestatem in omnibus, quæ non adigunt ad impietatem. At quæ tandem impietas est certis diebus à cœna temperare, iis qui hoc cirra corporis incommodum, imò eum animi & corporis commodo facere possunt? Quæ impietas est canere laudes Deo in templis? aut dicere preces horarias? Dicuntur, inquit, ad quæstum, dicuntur lingua tantum. At non ab omnibus, imò permulti psallunt lingua simul & affectu. Cateri sedulo monentur, ut qui psallunt spiritu,

spiritu, psallant & mente; monentur ut præcipue spectent utilitatem proximi potius quam quæstum. Quanquam & hic dignus est operarius mercede sua. Qui altari servit, quocunque modo, par est ut de altari vivat. Verum sacerdotes, inquiunt, non vivunt de altari, sed luxuriantur ecclesiarum stipendiis. Luxus igitur amputetur, non sacerdotum. Perlibenter autem rogaverim istos, an in templis ipsorum omnes canant mente. Longe aliter narrant, qui versantur in illorum cœtu, non Catholici, sed illius professionis homines, qui confirmant jamdudum plerisque à viris fastidiri cantunculas, quod à meceu malitiose dictum quiritantur in hospitam civitatem. Quid hoc ad dignitatem civitatis, si qui refrixerunt ad pietatem? Hoc incommodum illi cum omnibus civitatibus est commune. Nimirum felix illa futura sit, si nihil haberet quod mutatum cuperet. Dicent, uti solent, hoc loculentum mendacium à perditissimis nebulonibus ad me delatum. Miram Evangelicam modestiam, perditissimos nebulones appellat, ignarus in quos hoc dictum jaciatur. At si eos nominem, qui mihi quædam retulerunt, puderet nimirum, siquid frontis habent, tales appellare perditissimos nebulones. Nunc hoc ut alia pleraque, mihi retulerunt; qui sectæ isti dedere nomen. Si populus Evangelicus fovet perditissimos nebulones, cur mihi indignantur, quum in quibusdam desidero mores Evangelio digniores? Idem referrebant multas sic adesse concioni, ut satis præ se ferant; nihil affici iis quæ dicuntur, sed tantum adesse, nè videantur deesse sectæ suæ. Quod si ecclesiæ tantà sævitiâ clamitarent in vitia suorum, quàm clamitant in vitia sacerdotum, demirabor, si tres habituri sint auditores. Sed *Argentorati* canunt omnes, & quidem frequentes. Urinam illorum cationes Deum ita deliniant, ut cum nobis ex irato reddant propitium. Sed cur hoc memorant quum ego de *Argentoratensibus* non sim loquutus? Quod verò scribunt hos esse mores ecclesiarum ipsorum, ut sobrietatem amplectantur, quæ nimirum absit à jejuniis, scio multos etiam symonistas non sine risu lecturos. De *Argentoratensibus*, quod crebrò repetendum est, non loquor, non novi quid illic agatur. De his loquor quos mihi propius dõsse contigit. Sed *Paulus* Apostolus in suis, ut aiunt, ecclesiis tulit ebriosos, contentiosos, fraudatores, *Judaïssantes*, &c. Fateor, sed in hos acriter invehitur, oportune, importune, arguens, increpans, obsecrans, quosdam etiam tradidit Satanæ. An isti idem faciant, ipsi viderint. Mihi tale nihil unquam auditum est. Idem *Paulus* vetat cibum capere cum eo, qui cum fratribus, hoc est *Christianis* titulo commendetur, tamen avarus sit, aut adulter, aut maledicus: Num idem isti faciunt? Sed mirum non est, si qui nuper venerant à contaminatissima vita, ab idolis ac profundis ignorantie tenebris, subito singl ad perfectum *Christianismum* non possent. Verum isti, unde quæso venerunt? A *Christianismo* ad Evangelium, nonnulli à sacerdotio ac Monachismo. Ad hæc, qui scire potuit hic scriptor, qui mores sunt in omnibus ipsorum ecclesiis? Et si tales sunt ubique mores, quid opus erat *Luthero* visitoribus, qui suos à Paganismo revocarent? Postremò, sic colligunt: Si *Paulus* & *Erasmus* non damnant sine

A ecclesias, quum habeant multos impuræ vitæ admixtos, cur à nobis plus exigit? Imò cur ipsi suas ecclesias damnari nolunt ob admixtos malos, & nostras damnant eadem de causa? Quanquam aliis esset in promptu quod responderent, in Ecclesia Catholica paratam esse remissionem peccatorum, quum in hæresi malè vivant, etiam qui bene vivant. Quanquam & hoc salum est, quod illorum ecclesias in totum damno. Habent illæ suos Judices, tantum ab his qui tantà fiducia sibi vendicant spiritum *Christi*, tantà libertate clamant in mores omnium, requiro, ut plus invita præstent sanctimoniam, quàm adhuc videmus. Illud non video cur existimarent commemorandum. Ait se nòsse quendam insignis Ecclesiæ Canonicum, qui dixerit, jam nullum *Tiguri* posse haberi scortillum, quo hospiti gratificetur, quum ingens antequam irrepisset hoc Evangelium, elegantium scortorum illic fuerit copia. Hunc locum ostendi Canonico quem petere videntur; Nam addunt quædam verba, unde deprehendi possit, de quo sentiunt. Is ridens, negavit se unquam in vita quicquam tale à quocquam audisse, tantum abesse ut ipse hoc dixerit. Et est is vir omnium testimonio, quum alias vitæ inculpatissimæ, tum hominè minimè vanus. Simili candore perstringit & alium quendam vicedecanum, additis aliquot notulis, unde curiosus præcipere valeat, quem mordeat. Eum ait malè audire, quod consuprare soleat alienas uxores, quum ego qui domesticam cum illo consuetudinem egi, nullum unquam impudicitie vestigium in eo deprehenderim, vel dicto, vel facto, & longè alium de illo rumorem esse sciunt, qui noverunt hominem. Sed Canonico malè voluit, quod de secta ipsorum parum bene sentiat: vicedecanum oderunt, quod initio visus in istos propensior, maturè resilierit. Quàm hæc indecorè scribantur ab eis, qui de se nihil dici volunt, nisi quod oculis conspexeris, manibus contrectaris. Malè audiunt, inquiunt, sed fingamus utrumque verum esse, quod rumor detulit, an ideo purgatæ sunt ipsi ab omnibus criminibus, quod uno falso sunt impetiti? An ideo deficiendum est ab Ecclesia Catholica, quod unum habeat vicedecanum adulteris inquinatum? Jam quod scribit, quæ sacerdotibus eripiuntur, in subsidium pauperum & studiosorum converti, hoc an *Argentorati* fiat nescio, novi certè ubi secus fiat. Ac vereor nè pluribus locis id accadat, quàm expediat. Quod autem jus habeant in sacerdotes, viderint ipsi, nam addit *pro suo jure*. Cum magistratibus mihi non est concertatio. Habent Cæsarem, certè Deum habent, cui reddituri sunt rationem. Et siquid delinqueret magistratus, cui potius imputandum, quàm his, qui velut à scripturarum autoritate persuadent hæc pie fieri? Criminantur & illud, quod scripsi, quotquot in locis regnat hoc novum Evangelium, ibi frigere studia literarum. *Nuremberge*, inquit, sunt decreta satis ampla salaria linguarum professoribus. Scio, sed qui illic vivunt, scribunt auditores esse pene nullos, & Professores non esse minùs pigros ad docendum, quàm auditores ad discendum; ut non minus opus sit salario discipulis, quàm doctoribus. Quid istorum scholæ quas habent perque urbes, perque pagos sparsas, nobis parituræ sint, nescio; hæcenus neminem audivi qui in secta didic erit

didicerit literas. Pellicunt doctos salariis, & literatos juvenes artibus attrahunt, ut per hos commendentur, magnâ studiorum invidiâ. Sed magni refert quid in scholis eorum tradatur. Dogmata & linguarum potissimum. At istorum dogmata non omnibus conveniunt, nec linguarum absolvant eruditionem. At non video quo pacto consentaneum sit, fore qui magni faciant disciplinas, quum nullus honos huc invitet. Sublato sacerdotio, ac ritibus Ecclesiasticis, ademptâ spe fortunarum ac dignitatum, ad quas antehac literarum provehebant, quis vellet gravibus impendiis curare liberos erudiendos? Porro, quod scribit hoc esse suarum charitatis, sacerdotes ac monachos, quibus non suppetit aliunde unde vivant, suis emolumentis minimè spoliare: Fortassis id fit *Argentorati*, ac quibusdam in locis non sine risu legetur. Datur aliquid his qui sacram vestem volunt ponere, & ipsorum parere legibus, reliquis licet ire quod velint, nè id quidem integris facultatibus. Quis autem ex quo animo ferat tutorem, qui suo arbitrio adimat ipsius facultatibus? Quemadmodum nec illud absque risu legetur, quod aiunt, se neminem velle ledere, neminem cogere, à seditione longè latèque abhorre, minimis salariis contentos predicare Evangelium. An contenti sint Deus novit, illud in confesso est, quosdam graviter egisse cum magistratu de augendo salario. Sed faciat magistratus periculum, offerat cuique Concionatori aureos mille, si recusant, fatebor illos esse contentos suis salariis. Quid autem hoc est *neminem ledere*? Hoccine est neminem ledere, Canonicos depellere à Collegiis, monachos è monasteriis, Abbates & Episcopos ditione spoliare, movere cives magistratu, virulentis libellis etiam in Regem ac Principum capita debacchari? Haccine longè latèque discrepant à seditione? Neminem, inquit occidimus. His nimirum habenda gratia qui cesserunt, alioqui vidissemus cruentam pugnam. Nec Piratarum quenkum occidunt, si nemo resistat. Hæc an nusquam fiant, aliis relinquo judicandum. Atroces certè multorum querimonias audimus quotidie. Non est Evangelica virtus neminem ledere qui te non ladat, sed immane scelus est ledere innocuum. At maleficium beneficio repensare, id demum est Evangelicum. Nos, inquit, sinimus hostes nostros inter nos tuto vivere. An hoc ubique fiat dubito. Quos autem vocant hostes? Omnes Catholicos? Quid magni faciunt? An non & ipsi quotidie veniunt ad alias urbes, vel animi gratiâ, vel negotiandi causâ? At idem non est tutum Ecclesiasticis. Nec nostris Episcopis tutum est apud ipsos versari. Præterea, nihil interesse censet inter damnatos, & non damnatos? Nos certè nemo damnavit. Et tamen quot damnati feruntur ac dissimulantur apud nos? Quod si nulli laduntur, cur tam multi cesserunt è suis urbibus? Cur apud Cæsarem querelarum plena sunt omnia? Licet illis, inquit, nobiscum vivere civium jure. Quam verò suave vivere cum illis, quos habent pro hæreticis, & illorum iugo præbere cervicem: Qui si persistenter in sua fide, quam putant esse sincerissimam, non sunt ignari, quem favorem magistratus ac populi sint experturi, si quid secus, ut sunt res huma-

na, accadat. At non sumus, inquit, hæretici. Ut non sint, illis tamen persuasum est magnis autoribus, si errant cum tot scholis, cum Pontifice, cum Cæsare. An hoc non est cogere, Nisi audis nostras lectiones, nihil ex præbenda numerabitur? Nè quis proficiatur tali die tale festum, nè quis audiat Missam, aut accipiat Eucharistiam in vicinis pagis; si fecerit, librâ damnatus esto. Nisi quis accesserit tempore Paschæ ad mensam Ecclesiasticam, sumpturus panem & vinum pro *Christo*, expectet senatus iudicium. Hæc si negabunt *Argentorati* fieri, non admodum reluctabor: lin affirmabunt nusquam fieri, nihil aliud quam impudentiam notam lucrifacient. Qui verò potest esse sincerus amor inter eos, qui Religione dissident? Et hæc de causa impar conjugium prohibuit ecclesia contrahi. Hic mihi patebat dicendi campus latissimus, sed quid attinet ea commemorare, quæ vulgo decantatissima sunt? fateor in nulla civitate rem moderatius gestam, quam *Argentorati*; nam imagines non videbantur abjecturi, nisi fœderis legibus coacti. Post hæc diluturus crimina, quæ, ut ait, ipsis impingo, precatur, si purgandi sui causâ usquam à vero recesserit, aut quicquam reticuerit, dicendove obscuraverit, ut *Christus* id manifestâ ultione orbi declaret, Amen. Hæc præfatus, in ipsâ statim criminum propositione recedit à vero. Principiò scripsi illos artibus uti Evangelicâ professione indignis, tum ei quoque negotio, quod agunt officientibus. Id ita recenset, quasi crimen hoc impingam omnibus ecclesiasticis, quum in Epistola paucis notem. Atque hoc est unum crimen, quo tot egregias Ecclesias usque ad *Phrygiam* orientalem porrectas intolerabili injuriâ affeci. Verum admiror hoc illos vocare crimen, quum ipsi libris editis profiteantur, esse fas Evangelium fucis ac rethoricis promovere. Hoc crimen non erat diluendum, sed ego magis notandus stultitiæ, qui rem honestam pro crimine objecerim. Alterum erat, quod scripseram illos diversam ab Apostolis causam agere. Hoc certè obscure dictum est ab isto. Scripsi non esse eandem rationem negotii Apostolici & istorum, sed proclivius fuisse quod agebant Apostoli, quam quod isti moliantur. Deinde quod adducit, *nullâ viâ innocentia instructos*, nusquam est in Epistola mea, tantum aio: *quod si viâ quoque non solum non commendat doctrinam vestram, sed potius abrogat, &c.* Ubi nunc est *Christus* ultor? Addiderunt & illud de suo, *tanquam in hoc devotis animis sumus, ut omnium rerum tranquillitas invocamus*. Hoc nusquam est in meis scriptis. Tantum dixi, me metuere funestum hujus negotii exitum, & utinam vanus sim anxius. Qui sibi tantum permisit in ipso limine, quid ab hoc expectandum est in progressu? Fateor, expostulari cum eo cui tum scripsi, quod jam bis editis libellis, quibus meum nomen majusculis præfixerat, & me vocaret in invidiam, nec suarum causarum prodesset. Id quoniam visum est illi facinus lepidum, certè id jam idem fecit. Quem si scissem esse talem, qualem se declaravit, syllaba cum eo non expostulâissem. Putabam me amico scribere, nec suspicabar tantam Evangelii metamorphosin. Etiam si ex animo faverem istorum causæ, admonerem talibus libellis, quales ille prodit, nihil aliud quam irritari Principes, & impediri quod agunt. Licet, inquit,

unt, ex editis libris, & jam omnium factis excerpere, quod videtur. Sed quid sibi volebant illæ prægrandes literæ? Quid tale exordium talibus Epistolis præfixum. Nihil, inquit, erat in illis seditiosum. An non seditiosum hortari Principes, ut facultates adimant sacerdotibus, ac Monachis, ut in usum pauperum conferant? quasi hoc soleant facere Principes; nec dubium est, quin sentiant de pauperibus Evangelicis. Cur ex uno me citavit aliquid, quum *Joannes Brentius* toto libello nihil aliud agat, quàm de non occidendis hæreticis? Ego Theologos ac monachos admoneo *Christiane* clementiæ, quorum aliquot videmus adeo propensos ad occidendum, ut si Principes illorum animis obtemperassent, vidissemus ingentem stragem hominum. Quin & ipsos Principes ab occidendo deterreo, si liceat aliis rationibus mederi malo: verum quos ego illic voco hæreticos, ille vocat innocentes. Nec illud verum est, licere quovis modo ex aliorum scriptis decerpere. Ex disputatione, si quædam per se referas, videbuntur pessimè dicta; si in contextu negas, non est cur reprehendas. *Stunica* quum me maximè vellet gravare invidiâ, quid aliud fecit quàm quod ex lucubrationibus meis loca quædam congeffit? Sed per me sanè iudat ut lubet *Vulturnus*, apud cordatos nihil me lædet, ipse ni caverit, aliquando impingit in suam *Tameisum* genium. *Paulus* inquit, titulum aræ apud *Arhemenses* torfit in argumentum Evangelii. Primum probabilius est, verum esse quod *Paulus* narrat illic aram fuisse titulo, *Ignoti Dei*. Sed ut donec esse verum, quod prodidit *Hieronymus*, nonne his verbis, reliquisque diis ignotis, comprehensus est & verus Deus? Quid igitur faci fecit *Paulus*? Merus autem fucus est, quod, ut aiunt, mea verba simplici animo, bonæque fide citârunt. Ipsa res aliud loquitur. At quæ tandem est ista veritas, quæ nobis invitis erupit? Mira vox sit oportet, quam per me, veluti per asinam *Balaam*, expressit spiritus. Hortatus sum, inquit, ad spiritualesumptionem corporis & sanguinis *Christi*, sine qua corporalis illa non solum nihil prodest, verum etiam exitialis est. Quid hoc facit ad istorum impium dogma? An non *Paulus* idem suavit *Corinthiis*? An non *Augustinus*? An non idem hodiè quicquid est orthodoxorum Theologorum? An hinc sequitur, in Eucharistia nihil esse præter panem & vinum? Non pudet hæc tam absurda libris editis ingerere oculis hominum? Nunc bellè excusatur *Pellicanus*, à cuius nomine tamen mea temperavit Epistola, quod iste pro sua civilitate ad invidiam mei putavit addendum, qui fassus est se multis dixisse, quod cum ipso de Eucharistia sentirem; idem mihi fassus est, se tale nihil unquam ex me audisse. Sed suspicatus est, inquit, te consentire. Unde? Quia spirituales manducationem laudavi, ut præcipiam? Quid hoc ad rem? Num ideo non sparsit novum rumorem? Quin idem suspicabantur illi de *Paulo*, & *Augustino*, & omnibus Theologis, in quorum scriptis idem legitur quod in meis? Quis autem tam stupidus est, ut in Epistolis, quas urbem relicturus edidit, non sentiat illius obliquas strophas landaræ prudentiæ? Semel responderam senatui me de Eucharistia sentire cum Ecclesia Catholica: Apud ipsum *Pellissanum* testatus sum me ab ea sententia, quam tum primum

A apud me profitebatur prorsus abhorrere. Quid opus erat illis obliquis Epistolis? Quid opus erat precibus armatis, ad quas hortatur Magistratum? Sed eam Epistolam isti non viderunt. At *Guardianus*, qui præerat reliquiis ejus sodalitatibus, eam in cubiculo *Pellicani* reperit; is qui vidit mihi narravit. Sed *armatus*, inquit, non intellexit violentiam; Nam id esset levitatis eximie. Quid legitur dixit *armatus*? blandas opinor & amicas. Quasi non fuerit illic à quibusdam populariter jactatum, me debere teneâ, nec dimitti, donec de singulis quid sentirem ederem. Sciebam quid quidam audirecuperent. Siquid dixissem catholicè, futurus eram prudens & callidus dissimulatio: Si gratificatus fuisset quorundam auribus & corpus & animam meum exposissem periculo. De facto nulla est ambiguitas, armatæ preces non aliæ sunt quàm quæ vim addunt recusanti, proinde non ineptè pronunciant in suam symmythen, factum hoc esse eximie improbitatis. Ego nihil aliud dico quàm ejusmodi facta non respondere Evangelio. Nonne pulchrè defensum est *Pellicanus*? Invitus ad ista descendo, in quibus domi civilitatem meam tuere conor, interdum mihi prodenda est causa mea. De *Pellicano* nihil questus sum, nisi quod ipse scripto voluit plurimis esse notum. Miseret me veteris amici potius quàm irascor homini. Nihil simile in eo deprehendi priusquam decrevisset totus esse Evangelicus.

D Superest defendendus *Leopoldus*, qui inscio, ut aiunt, *Pellicano*, librum suum confecit. Unde illi sciunt? credunt. At aliud narrabant, qui veniebant *Tiguro*. Non dissimulavit, inquit, *Leopoldus* suum nomen, ut mentitus est *Erasmus*. Quis pro *Lodovico Leopoldo* intelligeret *Leonem Judæum*, nisi fortè symmythæ? Quis autor suum nomen adjicit in calce libri in angulum? Sic autem erat adjectum; ut magis videri posset Typographi. Sed *Leopoldus*, ut aiunt, nusquam dicit me sentire cum *Luthero*; Tantum mea quædam bonâ fide recitavit. At quisquis legerit illius libellum ac meam responsionem intelliget illum nihil aliud agere, quàm ut infuset me sentire, quod ipsi docent de Eucharistia: quod idem sentire vult *Lutherum*. Recitat, ut inquit, mea verba. Ut recitet, stultè colligit, imò nè recitat, quidem verba mea, sed frequenter impudentissimè depravat, truncatimque refert. Primâ statim citatione, vide quantum mendacium: in plerisque, ut ait, locis appello panem & vinum Eucharistiæ symbola, hoc est signa & symbolicum panem, quum hæc verba nusquam sint in scriptis meis, sed audivit ab aliquo, nam *Leopoldus* videtur mea non legisse. Dubitat tamen, an hoc dixerim in *Querela Pacis*, an in *Enchiridio*, an in alio quopiam librorum meorum. Vides bonam citantis fidem? Verba quæ citat ex *Enchiridio* Cap. V. depravatè citat. Imò eo ipso in loco carnem & sanguinem appello his verbis; *Christus contempsit carnis suæ manducationem, & sanguinis potum, nisi & spiritualiter edatur atque bibatur*. Et hic est locus qui palam declarat, quid calem in corde meo Pontificis ac Cæsaris, homo videlicet meticulosus. Nam & hoc præstruxit: Si diverſum, inquit *Leopoldus*, sentiret *Erasmus*, scriberet adversus eos, qui negant veritatem corporis & sanguinis in Eucharistia. Qui sic loquitur, nonne dicit me cum ipsis sentire? Quin & senten-

& sententiam meam, quam Senatui *Basiliensi* scripto tradidi, depravate refert: Ea quum palam profiteatur me sentire cum Ecclesia catholica, ac dissentire ab *Oecolampadio*, tamen hic ita loquitur: *Vides hic quid dicat bonus ille vir, modo velis intelligere.* Itidem stultissime refert Annotationem in *Mar. cap. 14.* quum illic pronunciem hæreticum esse, negare in Eucharistia veritatem corporis & sanguinis. Addunt locum ex Paraphrasi in prioris ad *Cor. cap. 10. & 11.* ubi jactat me palam, multisque verbis satis significare in Eucharistia esse panem & vinum. Quum illie habeantur hæc mea verba: *Nos quoque baptismo purgati sumus, ex aqua sacrosancti corporis cibo vescimur, de calice mystico bibimus omnes.* Ibidem crebro repeto hæc verba, *Corpus & sanguis Domini.* At ibidem corpus Christi voco panem, voco, sed addo, sacrum. Qui minus id mihi liceat, quum *Paulus*, cujus Paraphrasen illic ago, idem faciat eodem in loco? Quin & illud improbe mentitur, me vocasse panem & vinum symbola corporis & sanguinis Domini, quasi sentiam hæc elementa esse signa corporis & sanguinis absens, quum ego dilucide, quid sentiam explanans, ipsam suspensionem appellem *Symbolum* æterni fœderis. Impudentius etiam mendacium est, quod ait me sanguinem appellare vinum, nusquam appello vinum, sed appello sacrosanctum poculum. Adducit locum ex *Actu*, ubi prædicat me eadem scribere quæ scripsi in Epistolam ad *Corinthios*, quum ipsa res doceat hoc esse vanissimum. Addit alia multa esse loca in scriptis meis, quibus indico me sentire cum ipsis. Hoc mendacio quid impudentius? Alia multa sunt loca, quæ declarant me sentire cum Ecclesia catholica, nullum est verbum quod suspensionem præbeat diversæ sententiæ. Cur illa dissimulavit *Leopoldus*? subindicat illa mihi falsè tribui. Qui libri sunt editi meo nomine, qui mei non sunt? Quum scripto edito evidentissime declararem, quantis mendaciis, quam stolidis sycophantiis scateat *Leopoldi* libellus, tamen hic, quisquis fuit, non veretur ejus facere mentionem, & audet etiam patrocinari, audet affirmare illic mea verba bonâ fide recitari, audet negare mihi impingi, quod cum ipsis sentiam. Vanissimum libellum à manifesto mendacio *Leopoldus* est auspicatus, dicit me cum *Luthero* damnare omnes constitutiones humanas. Os impudens, ubi legit hoc in scriptis meis? Sed quid mirum est sic ineptire *Leopoldum*, quum *Zuinglius*, quem quidam habent pro semi-deo, nihilo tantiis ratiocinetur, ex verbis meis, quibus expono locum *Pauli*, *Calix cui benedicimus; Benedicimus inquam, & consecramus;* Consecrandi verbum ait non ex animo, nec sine tadio additum. Quod si non adjeci ex animo, non probo consecrationem. Sed quæ tandem necessitas compulit, ut adderem, quum *Paulus* eo verbo non utatur? Si dixissem *consecramus & benedicimus*, fuisset ex animo loquutus. Nunc quia sequitur, non ex animo adjectum est. O graves argumentationes, & tamen calumniosas! Non pudet istos tam manifestis *Leopoldi* nuntiis patrocinari? Potui, ut aiunt, in tempore rescire de libro, quum liber tum demum venerit, quum jam proficiscerentur disputaturi. Et erat *Germanicè* scriptus, tum ipse eram occupatissimus aliis. Quid, inquit, ille libellus ponderis habuisset in re tanta?

A Habuisset apud idiotas, & rûde vulgus. Nos, inquit, nullam causam dedimus concipiendæ de nobis istiusmodi suspensionis. Qui vos? Ecclesiastæ *Argentoratenses*? De vobis illa scripta non sunt. Nondum enim prodierat in theatrum ille, qui quædam in libris *Lutheri* & *Pomerani* falsavit, & ad suum dogma non vertit, sed invertit: nondum, qui doceret nos, esse fas in evangelico negotio fucis ac technis uti, qui fictis titulis commendarent libros suos. Et qui talia faciunt ac docent, nunc scribunt, *numquam tali suspensioni locum dedimus.* Verbo, inquit, Del nitimur, facessat omne mendacium. Appello, ut aiunt, *Carolstadtii* libros insulsiſsimos, quos tamen non legi, nam erant *Germanicè* scripti, sed docti qui legerant ita prædicabant. Atque ipse etiam *Oecolampadius*, qui sententiam amplectebatur, probationes damnabat. Deinde sic placuerunt Senatui, ut suppreſſerint. Tot scatebant convitiis. Non cecinit, inquit, palinodiam. Cur igitur dicitur *Luthero* reconciliatus? In libro, inquit, aliud scripsit. Nimirum jam extra *Lutheri* potestatem constitutus. Qui tamen in eum fuit mitior, quàm *Zuinglius* in *Balthasarum*, quem *Tigurinæ* sex, ut aiunt, menses detinuerunt in carcere, nec nisi publicâ recantatione dimissus est, imò non dimissus, qui fugit è carcere. Certè *Basilea* publicus erat rumor, *Carolstadtium* recantasse: & quid mali fuisset, si à tanto errore resipuisset? Possit enim, qui damnant asseverationem dogmatis, quod prius asseverarat, nonne canit palinodiam? De *Leopoldo* & *Carolstadtio* satis. Superest alter Ecclesiastes, quem aiunt hujus cui nunc respondemus libri certè maxima ex parte architectum, eoque nomen suum supprimit. Vocetur, si libet, *Bucrophalus*; is ficto titulo scripsit librum ad primogenitum Regis *Gallie*, admixtis aliquot verbis *Gallicis*, quo videretur à Gallo scriptus ad *Gallum*. *Pius*, inquit, dolus est, qui nocet nemini, prodest multis. Primum, nulli nocet hæresis? Hoc protinus audiret ab alio; nam hoc de istis pronunciatum est. Non læditur tantus Princeps ac natio religiosissima quæ gravatur invidia? Quod autem simile exemplum ab Apostolis, aut probatis Ecclesiæ doctoribus profectum est? Si hic fucus nulli nocet, cur *Lutherus* tam indignè tulit suos libros per hunc fuisse corruptos? Cur *Pomeranus* de simili temeritate illius quæſtus est? Quod ab aliis & ab ipsis adeo legibus falsi gravissimo crimine notatur, huic lepidò Evangelistæ pius dolus est. De *Vulturno* jam respondi, cujus simplicitatem, bonam fidem, ac sinceritatem satis habeo compertam. Dabitur tamen hoc amicitie præstio, nè quid atrocius in illum scribam. Si *Cometes* res erat seria, libellus erat ridiculus, tam ineptè tractatus. Libellos illius, quibus meum præfixerat nomen, nondum potui nancisci, sed homines optimæ fidei, qui legerunt, narrabant illic excitari *Germania* Principes, ut sacerdotes ac monachos exerent suis facultatibus. Idem habetur in Epistola cui titulus, *Argyrophylax*. Atque haud scio an eadem fuerit Epistola. Si nihil in illis erat mali, cur statim hic magistratus minimè stultus vetuit eos distrahi, aded ut nullum liceat reperire? Id porro factum est, antequam scirem libros huc allatos. Alterum videram *Basilea*, sed non dignatus sum legere. Nec idem ille scribit quod ego, sicut hic asseverat. Ego nolim hæreticos

(V V V V

per-

persuasione simpliciter errantes statim ad ignem pertrahi, ille qui pertrahuntur appellat innocentes. Si illi sunt innocentes, impii sunt Principes qui eos capite plectunt: & si illi tenent veritatem Evangelicam, Cæsar pliusquam hæreticus est, qui jubet illos occidi. *Vulturio* tribuit meram sanctimoniam, quam optatim quidem tum illi, tum mihi adesse, patiæque illum interim istis frui laudibus: nec meâ refert quantum aris vel sui vel alieni reliquerit, quanquam plus opinor alieni. Quam religiose servarit amicitia leges, quam Evangelicâ fide dixerit uxorem suam, ipse novit, nec me clamat. Sed illum suæ sanctimonie relinquant. Agriculorum exemplum in hoc produxi, ne rem per tumultum agentes, similem exitum isti sortirentur. Alibi negat eum tumultum exortum ab Evangelio, sed à sevitia dominorum. Istud hand inficior, sed illud in propatulo est, plurimos qui se Evangelii titulo venditabant, fuisse post admixtos ei turbæ. Et novi quendam ex præcipuis Evangelii columnis, qui quum dicerem me rusticis timere miserum exitum, tantum artissit, indicans se sperare meliora. Cûmque Ecclesiastæ nunquam non sevitent in vitam sacerdotum, in rusticos penè erant elingues. Populus autem Evangelicus multos habebat admixtos, qui aded non improbabant eam fabulam ut magistratus de Reipublicæ salute sollicitus, magis meruerit à suis, quam ab exteris, ac Senatus *Basilienfis* unum ex Evangelii columnis jussit ire in exilium, quem satellites narrabant se nocte *Parasceves* deprehendisse, non adorantem crucem, quod isti nefas esse ducunt, sed in *Paphia* deæ mysteriis operantem. Illa vereor ut quisquam absque risu legat. Sic abhorremus, inquit, à rebus novandis, ut nemo magis. Si pro sua republica responderet, patiæ, si de omnibus loquitur, magis abhorret in parte *Lutherus*, qui nec imagines sustulit, nec prohibet quonquam si velit sacrificare, nec ad suam mensam compellit quonquam, nec Canonicos templis, nec Monachos monasteriis exigit per vim. Cupimus, inquit, Monarchis per omnia placere. Cur igitur quidam templa spoliant ab illis extructa? Sed quum præcipiunt, inquit, impia, contemnendi sunt. Verùm impium erit quicquid ipsis incommodum est. An non plerique apud *Saxones* negarunt Cæsari, ac Regi *Ferdinando* suppelias adversus vim *Turcarum*, sequentes dogma *Lutheri*, cujus nunc ille palinodiam cecinit? Nōne voces hæc jactarunt Evangelici, semalle pugnare pro *Turca* non baptizato, quam pro *Turca* baptizato, hæc notâ designantes Cæsarem. Omitto quæ *Roma* gesta sunt, quam evangelicè se gesserunt *Vienæ*? Quis eam historiam non derideret? Nec illa sine risu legent omnes, percutiens *alapam* dextram, obvertendam & levam; auferenti tunicam, concedendam & pallium, &c. & docemus, inquit; & medicamur. Si tales sunt *Argentorati* Ecclesiastæ, magnopere gratulor ei reipublicæ; ceterum hac indecorè scribant, qui demoluntur aliorum extructa sumptibus, qui occupantes collegia ac monasteria, dicunt.

—————*Veteres migrate coloni,*
qui armati procurrunt in forum. Quid interim Ecclesiastæ? Ne quem lædatis, nisi si quis vos prior læserit; parate tamen arma & bombardas, ne quis vos opprimat. Seio quosdam conjectos in carcerem, quod verbum ipsi excidisset in Ecclesiastæ,

A quendam etiam de capite periclitatum. Mirro quæ de *Zwinglii* clementia vulgò jactantur. Sic falsa *Hesiodi* sententia: *Non omnino perire quod populari rumore spargitur*. Quod si verè meditantur patientiam Evangelicam, cur tam amarulentis, & criminosis libellis quidam debacchantur in hunc & illum? *Zwinglium* in *Emserum*, *Lutherum* in Regem *Anglia*, & *Georgium Saxonie Ducem* ac Cæsarem, *Jonas* in *Fabrum*, in me *Lutherum*, *Harsamus* & *Otto*! Propugnatus, inquit, Evangelion. Alius hic recineret, hæresim, sed donemus, quid opus tot convitiis & sannis? Ubi interim sinistra maxilla ad idum præbita? In hoc ipso libello quot figurati morsus, quantum artificium operandi me invidia, quantum studium concitandi in me Principes, civitates, & regiones, quantum veneni melle verborum regitur? Sed *Erasmus*, inquit, quoque queritur de suo seculo, quod protulit aliquot qui Pontificis auctoritatem propemodum anteponebant *Christo*, ceremoniis meretricabant totam pietatem, confessionem in immensum ardebant, quo Monachi regnabant impune, jam manifestum Pharisaismum meditantes. Convenit, inquit, nobis cum *Erasmio*, quæ ille damnat, ea sola nos convulsa volumus. Sed agendum, nuncubi *Erasmus* docuit Missam esse abhominatorem, altaria demolienda, Eucharistiam esse Idololatriam, confessionem nec necessariam esse, nec utilem, ceremonias omnes rejiciendas, Pontificum constitutiones omnes adversari verbo Dei? Si ceremonia est quicquid signis externis geritur, & Baptismus esset tollendus. Quanquam qui dicit aliquot, (quæ voce sum usus) non damnat omnes, nec isti vitia sola convulsa volunt, sed bona cum malis pariter sublata. *Erasmus*, inquit, scribit imagines in templis non solum excessisse modum, venæremiam à decoro recessisse. At nusquam scribit omnes promiscuè submovendas, & in ignem conjiciendas, exceptis aureis & argenteis. Taxat *Erasmus* operosum hoc Musices genus in templis quibusdam receptum. At non damnat eos qui *Psalmos* religiose canunt in templis, qui preces horarias decenter recitant. Sic colligit ex meis verbis, homo mirè Dialecticus: Est aliquid absurdi in his quæ convellimus, ergo rectè totum convellimus. Est aliquid vitii in corpore, totum igitur corpus tollendum est. Ubi didicit hæc Dialecticam? Prætereo totum illum locum, quo ut doceant se pares Apostolis, probare conantur, *Christianissimum* qui hætenus fuit, nihilo meliorem esse superstitione Ethnicorum, nihilominus fuisse prædictum ab Apostolis, quod isti nunc moluntur, quam prædictum erat à Prophetis, Gentes relicto demonum cultu verum Deum agnitas, *Judaicas* ceremonias ad coruscantem Evangelii lucem evanituras. Cujus aures ferant eam blasphemiam? Sed quod interim loca, quæ ex novo Testamento in Pseudapostolos ac malos *Christianos*, & hæreticos sunt dicta, notant tantum, non etiam recitant, prudenter faciunt, ne protinus in ipsos retorqueantur. Præclara verò variciuia quæ cum veterum Prophetarum oraculis conferantur. Sed audiamus *Chrysippum* entymema: Quid accidit, inquit, *Erasmio*, ut cum ipse toties invehatur in tantum Ecclesiasticum, in preces sine mente demurmuratas, in sophisticas Theologorum argutias, nunc nos roget quid sit absurdum in his quæ nos convellimus? Atqui

Atqui ego res ipsas non damnavi, sed hominum quorundam mores bonis rebus utentium malè, isti res ipsas per se bonas convellunt. Quid isti accidit ut calumniaretur quod non intelligit? Impinguat mihi mendacium, quod scripserim istos jactare, se veritatem Evangelicam plus mille annis sepultam, in lucem revocasse, quod dicant priscos Ecclesie doctores nihil vidisse in sacris literis. Hoc nos, inquit, non diximus. Qui sint isti nos, nescio. At quid aliud in libris suis jactat *Lutherus* & *Zuinglius*? Nam in genere sum locutus, qui *Hieronymum*, *Augustinum*, *Chrysostomum*, *Gregorium*, cum ceteris dicit in carne fuisse, caro autem nihil sapit eorum quæ Dei sunt, quum divinæ literæ non intelligantur nisi per *Christi* spiritum, quem adeo illis non tribuit, ut vix liberet à gehenna, nōne facit quod dixi? Quum verò *Lutherus* in nullo reprehendant, præterquam in causa Eucharistiae, verisimile est eos hic cum illo sentire. Deinde quum ipsi quoque vocent idololatriam, blasphemiam & *Christi* contumeliam, contraque sacras literas in vestra, quæ veteres tot retrò seculis & docuerunt, & religiose servarunt, veluti de jejuniis quod fuit tempore *Origenis*, de cantu Ecclesiastico qui fuit ante *Ambrosium* & *Augustinum*, de sacrificio Missæ, de Eucharistia, de invocatione Sanctorum, de statuis in templo quod non damnat *Gregorius*, & ipse *Hieronymus* tundeat pectus coram imagine crucifixi, de libero arbitrio, de Monachismo, deque aliis compluribus, nōne bellè sentiunt de priscis ecclesiarum doctoribus? Relegant suorum libros, ac tum dicant huc esse multa non *Dialogum* à me dicta, dicant *Erasmi* dictum est, non nostrum, nolo dicere tū ovis ovis. Nec satis est illis sua varicina priscis æquasse, præferunt. Referam unum è multis, *Alti*. cap. 20. *Paulus* ita loquitur: Scio quod introibunt post abicium membra gravi in vos, non parcentes gregi, & ex vobis ipsis exurgent viri loquentes perversa, ut abducant discipulos post se. In utros ista magis competunt? in nos, qui quod à mille quingentis annis tradidit ecclesia tenemus, an in eos qui novis dogmatibus tantos excitant tumultus? Quid autem prædixit *Christus* apud *Matth.* cap. 24? Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum *Christus*, & multos seducunt: Et multi *Pseudopropheta* surgent, & seducunt multos. Annon hæc *παλμβολα* sunt? Quemadmodum illa quæ scribit *Paulus* posterioris ad *Thess.* Epist. cap. 2. sic nos veluti compellans, rogamus vos, ut non cito moveamini à vestro sensu, neque terreamini. Quis autem est ille homo peccati, & filius perditionis? *Romanus*, ut arbitrantur, Pontifex: at is daturus est eis diversam interpretationem. 1 *Tim.* cap. 4. quid docet *Paulus*? Prædixit exorturos, qui prohiberent nubere, qui joberent abstinere à cibis. Hæc in eos quadrant, qui simpliciter damnant omne matrimonium, seu sūapte naturæ spurcum, Hos execratur Ecclesia Catholica. Ceterum qui semel duxit uxorem, nōne is rectè vetatur inire matrimonium? Nōne *Paulus* venit novercam uxoris loco haberi? Nōne *Johannes Baptista* damnat matrimonium *Herodis*? Ecclesia non arceat à matrimonio, nisi qui matrimonium abjurarunt. Quod si se non continent, deplorent suam vel temeritatem vel imbecillitatem, non damnent ecclesiam. Audiamus jam vaticinium *Joan.* Epist. 1. cap. 2. *Filioli*, novissima hora est, & sicut audistis,

A quod *Antichristus* venit, jam *Antichristi* multi facti sunt: Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis, &c. Vident hæc statim ipsis in os posse regeri. Similiter quod habetur ejusdem Epist. cap. 4. nōne nobis dicta videntur? *Charissimi*, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus an ex Deo sint, quoniam multi *Pseudopropheta* exierunt in mundum. Quid porro in Epist. *Pet.* 2. cap. 2. *Fuerunt & Pseudopropheta* in populo, sicut & in vobis erant magistri mendaces, qui introducunt sectas perditionis. De quibus vaticinatur *Petrus*? Judicet sensus communis: in nos certè ista non competunt. Hujus generis sunt istorum vaticinia prophetica dilucidiora, quæ *Paulus* auctoritate sua interpretans confirmavit. Post hæc suam inter se dissensionem cum Apostolorum ac veterum dissensione conferunt. Apostoli nusquam dissenserunt in dogmatibus fidei. Nam quod quidam aiunt *Petrum* in fide errasse, & ob id à *Paulo* reprehensum, non rectè scriptum est ab *Augustino* quem parum attentè sequuti sunt recentiores. Nec est eadem ratio de dissensione priscorum, & istorum dissidio. Ignoscitur *Origeni* & *Cypriano*, quod quædam disputarint ex Scriptoris non satis intellectis, de quibus nondum erat ecclesiastica auctoritate pronunciatum. Sic in multis ignoscitur & *Chrysostomo*, & *Ambrosio*, & *Hieronymo*, & *Augustino*. Jam an hoc verum sit quod isti nusquam dissenserunt in his quæ sunt ad salutem necessaria, viderint ipsi. Nos arbitramur certè de Eucharistia sententiam ad necessitatem salutis pertinere, nè cætera multa commemorem. Nec ideo scripsimus eos novare dogmata, quod quædam nunc proferunt quæ initio tacerunt, sed quod in libris dictisque suis doceant inter se pugnantia. Id si falsum est, refellant eos qui tot loca proferunt, in quibus *Lutherus* & *Zuinglius* à seipsis quoque dissentiunt. Extant illorum libri, nè mihi sit hoc operæ sumendum, quanquam possum & alia quædam referre ab illis prætermissa. Doceant inter doctrinam *Lutheri* & *Zuinglii* nullum esse discrimen. Alium igitur focum quærant oportet, quo suum excusent dissidium. Verum hoc quoque sibi volunt ignosci, quod initio quædam ignorarint, velut *Antiochia* fratres expositant cum *Petro* quod baptizasset *Cornelius* familiam, & erant inter *Judeos* qui Gentibus volebant impobere onus legis, nōnulli volebant rotam legem admiscere *Christo*. Hujusmodi lemmatibus patrocinantur suorum dogmatum discrepantia. At ego de grege fratrum non disputo: Apostoli quibus isti se comparant, nunquam, ut dixi, dissenserunt in dogmatibus fidei, legis ceremoniarum per se malè non erant, nec ciborum delectus, nec Deus voluit suam legem subito rejici, nè videretur fuisse impia, quam abolendæ quoque ceremoniarum typum haberent *Christi*, sed paulatim antiquari. Ceterum quoniam Dominus jusserat illos incipere ab *Hierosolymis*, tota *Judea*, & *Samaria*, tandem venire usque ad extrema terræ, fieri potuit ut *Petrus* dubitaret, quando Deo visum esset, palam doceri leges ceremonias abolendas, & à *Paulo* monitus sit jam esse tempus. Porro, *Petri* difficultas quam præ se ferebat in baptizando *Cornelio*, & murmur fratrum adversus *Petrum*, & *Pauli* objurgatio, nihil aliud erat quam Dei dispensatio hoc agentis, ut omnibus liqueret earum rerum novationem non levitate hominum, sed Dei voluntate fieri. Sed quando quisquam Apostolus probavit idololatriam?

At isti Missam probant initio & sacrificant, quum eam nunc existiment summam esse idololatricam. Hoc excusent suâ Rhetoricâ, si queant. In hoc, ut ait, à me dissentiant quod scripserim Apostolos initio dissimulasse *Christi* divinitatem. Idque ita referunt, quasi Apostoli post acceptum Spiritum Sanctum receperint aliquos ad gratiam evangelicam quibus non indicârent *Christi* divinitatem. Absit ut ea cogitatio mihi unquam venerit in mentem, sed ex probatorum autorum sententia annoto, quod *Petrus* primâ concione apud rudem illam multitudinem *Christum* appellat *virum approbatum à Deo*, de divinitate silet, quam si tum expressisset, non habuisset attentum auditorium. Idem *Paulus* apud *Athenienses* nondum mysterii capaces, *Christum* appellat *virum per quem Deus statisset servare mortalium genus*. Qui enim tum tulisset hominem cruci affixum appellari Deum? Hoc pro ratione temporis apud indoctos. Ceterum discipulis non dubium quin in primis aperuerint divinx naturæ mysterium. Jam cum à *Christo* mitterentur per *Judæ* civitates prædicaturi Evangelium, vetiti sunt dicere *Jesus* esse *Messiam*, tantum aberat ut prædicarent Deum. Quid est ergo quod isti non agnoscunt? Fateantur potius se non intellexisse quod scripsi. Auferant igitur fumos verborum, desinantque se cum Apostolis conferre. De synodis nihil interim disputo, quas ipsi fortiter contemnunt, neque nos tuemur illic acta omnia. Ad mores redit oratio, multaque commemorant de lenitate ac mansuetudine suorum, & præcipue *Cæsarum* Principis, quæ si à me fuissent scripta, clamarent me magistratibus & Principibus adulari. Sed hæc quoniam ad magnates attinent, non est animus respondere, præsertim cum mihi quæ procul gesta sunt parum sint explorata. Quid *Cæsarum* Princeps sentiat nescio, quæ vulgò jactantur nihil motor, quæ isti prædicant de his quos putant suo favere instituto, nihil me movent, nihilo magis quam ea quæ de seipsis nobis ingerunt. Illud non potui non ridere, quod in argumentum evangelicæ lenitatis adducunt, quod cum tam diu in epistolis meis tam dira falsaque crimina in eos congerens Monarcharum, & omnium mortalium animos in ipsos provocârim, tamen id impune tulerim. Et ubi sunt ista dira falsaque crimina? Quin clamant in *Eckium*, in Episcopum *Roffensem*, in alios complures, qui serid cum istis sectis belligerantur. Omnia crimina semel objiciunt, qui pronunciant hæreticos & schismaticos. Videant quibus flosculis ipsos ornârit, in hoc Principum conventu *Johannes Eckius*. Ego semper, pro viribus, Principes à saviendo revocavi; & ipse adeo non fui savius in eos, ut multis viderer colludere. Tot vulgò volitant dentatissimi libelli, plerique amarulentia, & convitiis tam acerbis, ut non temerè quicquam simile reperiâs apud ethnicos, & nobis toties jactant admirabilem illam mansuetudinem, quæ percussâ dextrâ maxillâ, percutiendam præbet lævam. Nos, inquit, non ista facimus. Quum meus sermo sit generalis, nè dicat, *nos non facimus*, sed quod objicis nusquam fit. Sibi tutum esse volunt in Episcopos, Reges ac Principes quicquid libet convitiomm effundere; experiatur qui velit, an si simili modo debacchetur in Ecclesiastas aut magistratus istorum, impune sit ablaturus. Ego privatam quorundam mansuetudinem abundè sum expertus. Novi quendam quem plus decem annis

A non aliter atque filium adamavi, meque vicissim ille non secus ac parentem observabat, indole quam dixisses probitati natam: Simul atque hanc spiritum evangelicum, præter omnem expectationem cepit esse bonus aleator, pernox chartarum lusor, non inelegans scortator: cepit discinctus gestare prælongum ensen, cogitare de matrimonio. Postremo verbulo læsus, ex tali amico qualis esse videbatur, subito mutatus est in viperam, vindictæ avidissimus, perinde quasi marrem ipsius ferro necâsem. Quid alterum commemorem, supra modum evangelicum, qui nunquam à me verbo læsus, sed tam voce, tum scriptis meis prædicatus, nonnihil etiam officiis meis adjuvatus, cum mecum nunquam exposulâset, post abitum, plusquam hostilem præ se tulit animum, nec satis habet linguæ spiculum in me vibrare, librum in me scriptum recitat suis compotibus. Ob quod meritum meum? Quia cum furente nolui furere.

C Quamquam per me tum licuit illi facere quicquid libuit. Apud Episcopum *Christophorum* cum candidissimè excusavi. Quum à Magistratu immineret illi periculum, etiam scripto admonui. Nec erat intempestiva admonitio, jussus adire Magistratum, maluit vertere solum. Atque hic unus est ex proceribus evangelicis. Quando præberent alteram maxillam percussori, qui tale præmium referunt bene meritis? Qui potuit *Huttenus* stringere calamum in hominem à quo sic erat adamatus, sic scriptis editis prædicatus, nec medicis adjutus officiis? An non hic cen propugnatori evangelii plaudebat populus evangelicus? Et tamen hunc quidam præcipuus istius doctrinæ defensor, in epistola quadam, appellat furiosum, *Lutherus* dolet aspersum *Spongia*. Quid nunc de vulgo memorem. In quo multos novi, levissimarum etiam injuriarum impatientissimos, & pro quamvis frivola offensa atroces vindictas molientes. Il multis unum attingam. Quidam juvenis erat conjectus in carcerem ob non leve facinus: Adegerunt amici, ut per oratorem Regis *Angliæ*, qui tum fortè aderat, impetrarem illi veniam. Factum est, dimissus est, multa remissa est: quo nomine, veluti pro summo beneficio coactus sum Senatui gratias agere. At ille bonus vir eodem die quo liberatus est, eorum per quos liberatus est, vino ebrius, fanda atque infanda dixit in me, districto gladio mortem etiam minitans *Erasmus*. Rogatus postridie cum illa dixisset ex animo, excusavit remulentiam. Evangelica purgatio: Deinde contulit se *Constantiam*, & apud *Bazelmum*, quem noverat esse mihi junctissimum, finxit se fuisse famulum *Erasmii*; hæc commendatione suaviter ibi tractatus est hebdomades aliquot. Inde se contulit *Wittenbergam*, absolurus evangelium suum. Habet exempla mansuetudinis, nunc accipe exemplum bonæ fidei & veritatis. Exposulabam cum quodam vehementer evangelico, quod in sua patria obambulâset per ludimagistros ac pædagogos qui domi pueritiam instituunt, eique sodicim fere tradidisset articulos, supervacaneam esse confessionem, Pontificum constitutiones nihil obligare, & hujus generis aliquot: quum inficiaretur cetera quæ objiciebam, hoc ingenuè fassus est. Reversus est in patriam me dissuadente, minimum absuit quin fuerit comprehensus, tamen elapsus est. Quum mihi totam historiam denarrâset, rogabam

rogabam quid commoverisset, ut tanto studio peteretur à satellitibus. Necesse est, inquam, ut aliquid feceris dixerisve, quo deprehenderint te non esse alienum à sectis. Ille sanctè dejeravit se nec fecisse, nec dixisse quicquam. Quid ais, inquam, impudens, nonne mihi falsus es tale præsente de disseminatis articulis? Negavit. Quo magis urgebam, hoc magis abjurabat. Alius quidam irrupit in aedes meas, expetens colloquium meum. Ut ex famulis cognovi *charitum* esse, jussi dicerent mihi non esse ocium. Jussus abire semel atque iterum, Nihil, inquit, moror *Erasmi* verba, pecuniam illius volo. Quid factum? Post totam horam, cum jamdudum abiisse crederem, fortè cubiculum egressus, reperi cum famulis garricientem admodum familiariter. Fuerat autem *Franciscanus*, quod ipse ultro apud meos effutiverat. Inter colloquendum incidit ut diceret se rectè *Norenbergam* iturum. Scripsi ad *Bilbaldum*, dedi septem asses. Ille pilum non pertulit, sed cum per occasionem unum è famulis misissem *Veneriam*, illic virum reperit Evangelicum. Alius quidam adiit me, querens de extrema egestate, & offerens obsequium suum. Noli statim in famulitium admittere ignotum, sed datis quatuor assibus, jussi ut postredie rediret ad me. Rediit, tradidi illi libellum, ut eum transcribendo disceret scribere, pactus cum illo duobus assibus in singulos dies, addidi prae manibus, prater quatuor ante datos, asses quatuordecim. Ille bonus vir nactus viaticum, profectus est incio me *Tigurum*, ibi nescio cui locavit operam suam. Ubi sex diebus nusquam apparet, jubeo perquiri, aiunt profectum. Librum meum deposuerat apud hospitem suum, at ille abjurabat quicquam apud se relictum. Nec prius recepi codicem, donec ille literis authenticis mandasset, ut redderetur. Rediit, nec reddidit pecuniam, nec perscripsit quod receperat, nec mihi saltem gratias egit, imò cum aliquot sodalibus prateriens, nè moto quidem pileo salutavit. Taceo multos qui irruerunt in aedes meas subornati, ut mihi literas aut libellos redderent, ludibrii causà confictos. Comperi quosdam qui ultro adibant quos mihi sciebant familiares, offerentes officium suum si quid vellent ad *Erasmum*. Acceptas literas perserebant ad fratres, ut icirent arcana nostra. Hujus generis centum historias proferre valeam. Quod si negant tales esse Evangelicos, mecum profectò faciunt, & ideo posui Pseudangelicos. Verum hujusmodi multa collovies, quæ initio non postremas partes gerebat in hac fabula, multos bonos alieniores reddidit ab hoc negotio. Proinde mihi non debent succensere si minus probo quos ipsi quoque damnant. Sed ad id quod institueram redeo. Adducit & hoc exemplum Evangelicæ mansuetudinis, quod apud ipsos etiam qui sectæ ipsorum adveniunt commodissime vivunt. Id quale sit in præsentia non excutiam. Certè multorum querelas audio, nonnullos video profugientes, aliquot etiam desciscientes, compertà tandem istorum sanctimoniam. Illud rursus impudentissime vanitatis est, quod cum, ut aiunt, *Argentorati*, *Basilea*, *Constantie* tam multi se converterint ad vitam incorruptissimam, ego perinde scribam de eis, quasi nemo in eis cepisset vivere emendatius, imò quasi nemo esset non seipso factus deterior. Os impudens, ubi sic loquitur *Erasmus*? Imò testatur

A se paucos nosse, nec scribere nisi de notis; & quod scribo verissimum est, idque multis experimentis docere possum, nè putent me populi rumoribus niti. Quos antea noveram puros, candidos, & fuci ignaros, ubi se sectæ dedidissent, loqui cepisse de puellis, lusisse aleam, abjecisse preces, factos ad rem attentissimos, impatientissimos omnis injuriæ, vindices, obrectatores, vanos, viperinis moribus, ac prorsus hominem exuisse.

B Quæ de luxu quorundam vulgò ferebantur non referam. Expertus sum, si quid erat negotii duriores esse, minusque fidos plerosque Evangelicos quàm ceteros. Si tam multi facti sunt meliores, gaudendum est & fieri potest, ut incio me tales aliquot sint. Quomodo vivatur *Roma* aut inter *Canonicos*, nec meà refert, nec admodum novi. Nam isti placuit simpliciter mendax hyperbole, nemo melius novit, cum vix quisquam minus noverit. Verum nè conferat nunc suos Ecclesiastas cum nostris Episcopis, ubi ad dignitates ac opes illorum pervenerint, tum erit conferendi tempus. Nunc ut adsit animus, deest facultas. Omnes Episcopi *Romani* usque ad vigesimum primum, ni fallor, martyrii gloriam tulerunt, videbimus qualis futurus sit qui *Zwinglio*, aut *Oecolampadio*, aut *Capitoni* vigesimus succederit. Tamen inter Episcopos nostros novi, quorum sanctimoniam malim, quàm mille Evangelicorum. Proinde, quod mihi falsò impingunt me sic loqui de Evangelicis, quasi nemo rectè vivat, id verè potest in istos retorqueri, qui sic loquuntur de sacerdotibus, monachis & Episcopis, quasi sint omnes sceleratissimi, & hostes *Christi*. Scripseram illos preces & jejunia tollere, hic vociferantur, *Quid est, si hac calumnia non est?* Totidem verbis in illos recitam: *Quid est, si hac calumnia non est?* Dixi illos tollere jejunia ab Ecclesia indicta, preces horarias ab Ecclesia præscriptas; id quod ipsi fateantur, quid quiritantur de calumnia? Nec simpliciter damnavi quod sustulerint, sed quod quum illa sustulerint, multi nihil prorsus nec orent, nec jejunent. Vera, inquit, precatio non potest ab homine præcipi, quum ea non sit in hominis potestate. Nec hoc sibi sumit Ecclesia, verum ea præscribit quæ ad spirituales preces conducunt provehuntque, in quibus præcipua sunt jejunium, elemosynæ, sacra lectio, & precum vocalis recitatio; ad id quod exigere non potest, hortatur tantum. Cur, inquit, sibi sumunt Pontifices, quod sibi non sumpturunt Apostoli? Quia tum ultro precabantur, & jejunabant, nostra segnitiei capistro fuit opus & stimulis; & probabile est si tali seculo vixissent Apostoli, duriores etiam constitutiones nostris moribus imposituros. Jam & illud inficiantur, quod Missam sustulerint. Quid igitur sibi volunt tot libelli de abroganda Missa? Aut qualis est illa Missa quæ caret corpore & sanguine *Christi*? Ea quum auferant, tamen audent dicere, quod quæstum modò aliæque sacerdotum, non rei vitia sustulerint. Num Apostoli celebrant Missam absque corpore *Christi*? Nam vestes & ritus media sunt, non zizania, quæ pro tempore vel omitti possunt, vel adhiberi, vel mutari. Dolet illis hyperbole, quod scripserim illis in receptis nihil placere. Proferant igitur quod in totum probent *Lutherus* & *Zwinglius* in receptis: nihil invenient. Porro, quod ait à me scriptum, ipsos pro bonis, aut certè tolerabilibus, pessima

(V V V V) quæque

quæque invehere, hoc in mea epistola non arbitror usquam legi; & si scripserim, plurimum applausu scripserim. Verum ea *divina* visa est illis commoda ad mihi movendam invidiam. Exigunt à me ut eorum nomina proferam, quos aio post susceptam sectæ professionem factos seipsum deteriores, quam ipsi protulerint unum Principem mihi quidem ignotum, quasi nusquam appareant, aut quasi vulgo non sint obvi, quos sibi volunt nominatum commonstrari. Sinant me hic meam tueri civilitatem: quod si urgent, relegabo eos in *Saxaniam*, ubi sunt qui visitatoribus eguerunt, qui Cæsaris suppetias adversus *Turcam* negarunt, qui leges Matrimonii omnes commiscuerunt. A visitatoribus discant quos casus audierint. Sed quid opus est quenquam nominare, quum ipsi fateantur occasione Evangelii, multò licentius in scelera ruere. Ipsi igitur eos pro me nominent. Rursus congerit aliquot manifesta mendacia, *permisso*, ut ait, *michi ut ab aliquot malos admixtos totam istorum professionem damnem.* Hoc nusquam est in Epistola, nec aliis scriptis meis. Imò contrarium legitur. Tantum dico quorundam impuram vitam officere negotio quod agunt. Id ipsi non negant. Rursus illa verba, *quasi apud nos nihil nisi scelera doceantur*, quum nihil tale sit in scriptis meis, demirror istius scriptoris impudentiam: quemadmodum & illud falsissimum est, quasi nostræ doctrinæ nemo hactenus discipulus fuerit, qui non factus sit seipso deterior, quum ego tantum neget me nolle quenquam. Paucissimi sunt quos ego novi propius, *Argentorati* nullus. Et post tam impudens mendacium exclamat hic Rhetor: *O gravem contumeliam Christi, &c.* Nec his contentus, *Quis hic*, inquit, *tantis Ecclesia Catholica vindex, sanquam bipedum nequissimos, mortaque portenta omnium oditi & extrema Principum sevitia expone, addicere, de vocat.* Quis non admiretur hanc *divinam* ex meris mendaciis profectam? Et hic est ille mansuetudinis Evangelicæ doctor, qui præter causam ad seditionem excitandam sic cornu *Alevis* personat. Ego semper ad moderationem & tranquillitatem hortatus sum, & hortor etiamnum. Illud classicum in alios decuit intendere. Fortassis hoc illi excidit imprudenti, quod meam Ecclesiam vocat Catholicam: quod si nostra Catholica est, videlicet ipsorum Ecclesiam hæreticam pronunciat. Jam alius sic collegerit: *Quisquis ex orthodoxo sit hæreticus, nomen seipso sit deterior?* Verum hoc ut non sensu animo, ita non est consilii defendere. Imagines sic ejectas semper improbavi. Qui picturas tollit è vita, præcipuas tollit vitæ delicias, atque adeo rem non uno modo frugiferam. Sæpe plus videmus in picturis, quam ex literis concipimus. Proinde falsum est quod ait, imagines nihil adferre utilitatis. Et olim in templo *Judeorum* erant imagines, Cherubim, facies hominis prominentes & leuculorum effigies. Nec probabile est hoc sensitse Deum, nè qua omnino haberetur imago, sed nè idolum more Gentium. Multæ imagines proponuntur, non ut adorentur, sed ut vel exornent ædificium, vel ibi versantem admoneant alicujus bonæ rei. An inutile sit, si in templorum porticibus pingeretur tota vita *Christi*, ut qui illic spaziantur ociosi, habeant frugiferam aliquam confabulandi, aut cogitandi materiam? Quanquam apud *Christianos* nulla proponitur imago propriè adoranda. Nam quod ho-

A noris illis impenditur, ei impenditur quod representant. Quod si citra discrimen omnis imago tollenda est, tollendi erant & *Atlantes*, & tibicines, quos fabri addunt sulciendis columnis, tollendus & gallus sacre turris fastigio impositus solius. Probabile est igitur Deum non de quavis imagine sensitse, sed de Gentium simulachris, quibus velut animatis immolabant: & si id maxime sensitse, præceptum erat illorum temporum, quemadmodum alia permulta. Nunc nihil est periculi ab Idololatria. Nec hoc in hoc quod interpretatur, vixionum idola in illorum pectoribus remanere, sed indico quod sit præcipuum. Idem illos admonuit *Lutherus*. Quod si se tales autumant, ut in pectore nihil sentiant carnalium affectuum, sine causa morui de tollendis pectoris imaginibus. Sed ipsi fatentur se adhuc luctari cum carne, unde miror cur offendantur. Quod scripsi me non videre quid sibi velit imaginum demolitio, nisi ut sit conspirationis symbolum, stolidissime exaggerat, quasi accuset illos seditiosæ conspirationis adversus Principes, quod existimant esse crimen nefarium, quum nihil aliud senserim, quam de fœdere, quod aliquot civitates inter se coierunt, in quod non sunt recepti *Argentorateses*, nisi profligatis imaginibus. Hoc fœdus cum *Vulturnis* etiam carmine celebravit, cur in me sic debacchantur quod ejus fecerim mentionem, quanquam ibi de *Argentoratesibus* non sum propriè locutus, sed in genere. Hoc fœdus adversum quos sit initum non sum curiosus: quid multi jactent Evangelici, vulgus quoque novit. *Conspirandi* verbum anceps est, tam in bonam quam in malam partem vergens. Nec omnis conspiratio sit adversus Principes: & posset esse adversus Principes quoque legitima. Aufferant itaque mihi tragicas istas exaggerationes. Ego fœdus illorum nec probo, nec improbo. Ad *Telemanum* Præsulem, ut ait, scripsi me augurari illos moliri novam Democratiam. Quid hoc ad Ecclesiastas *Argentorateses*? De vulgo loquor in genere. Et tamen illud pronomen *nos* nos semper habet in ore. Hoc augurium an sit vanissimum, rerum exitus probabit. Ille pronunciat ante tempus. Sunt civitates quæ non agnoscunt Principem, de illis potissimum scripsi. Hic, inquit, est *Aristocrata*. Ridiculum, iam *Aristocrata* verri non potest in *Democratiam*? Et si jam multæ civitates in hoc profecerunt ut Episcopos abdicarent, non possint aliæ hoc proficere, ut Principes suos ejiciant? Non licuit ad amicum scribere significare quid de quorundam animis divinarem? Et an non quod divino, vidimus tentatum ab agricolis? Quod addidi de callidis consiliis, ex ejusdem sectæ viris accepi. Quosdam mihi videri prorsus hominem exuisse scripsi, sed de his duntaxat scripsi, quorum mores habeo compertos. An qui nec læsus, & beneficiis affectus, nec amicitia meminit, nec fidei aut civilitatis, quam hostis præstat hosti, non videtur exuisse hominem? Et hic homo vanissimus tragicis verbis impingit mihi manifesta mendacia, quibus tamen non tam ipsos lædam, quam me prodam contumeliosum in *Christum*. Audis lenitatem Evangelicam? Audis Apostolicam syncretismum? Quum subinde repetat manifesta mendacia, nondum tamen ullum probavit mendacium. Depingit nobis quam sanctè res geratur *Argentorati*. An verum dicat, nescio, certè optarim esse

esse verissimum; illud inficiari non possint, totum hoc negotium, quod tam multis verborum phaleris exornat, geri sine *Christo*, quum jaceret ea tantum fieri, quæ *Christus* instituit. Reduentes à templo meis oculis vidi, nec erat tanta turba, ut non liceret singulos contemplari. Nunquam sum ingressus illorum templa, nè videret illis assentiri; & si venissem, non fuisset illis gratus, quum scirent me diversa sentire. Verùm ab his qui sectam illam profitebantur, sæpe diligenter percontatus sum, quid illic ageretur, nominatim an concionante *Oecolampadio* vidissent aliquem illic lacrymantem aut ingemiscientem pro peccatis; negarunt, sed multos oscitantes se vidisse aiebant, suspirantem aut illacrymantem neminem. De his locutus sum, de quibus propius licuit cognoscere, de *Argentorato* nihil. Et hoc videri volunt nomen insigne mendacium, quo me declarem contumeliosum in *Christum*. Multò alia narrat etiam hi, qui sectæ illi dedere nomen. Dicunt illos non esse Evangelicos. Quid mi? Quisquis malè sentit de illis non est Evangelicus. Quod scripsi, vereor nè Pharisaismo succedat Paganismus, quum non intelligunt tamen calumniantur: Pharisaismum ad nostrorum quorundam superstitionem referebam, quem isti sic excuterent, ut metuerim nè multi jam habent, quibus utcumque coerebantur, liberi, prouerent in Paganicam licentiam. Quid hoc ad Ecclesiastas, aut ad ceremonias *Basiliensium*? Non dubito quin multi sub hoc Evangelii pallio lateant, titulo *Christiani*, animo Pagani. Atque hoc plerumque videmus accidere, ut dum sedulo magis quàm circumspicere vitamus malum aliquod, incidamus in aliud gravius, ac de calcaria, quod dici solet, feramur in carbonariam. Quod ego metuo, jam compertum est. Nam nuper *Basilea* tale portentum excusserunt. Ex hujusmodi tugis hic vir modestissimus toties impingit mendacia, magna, dira, falsa, venena libris editis effusa in membra *Christi*. Non vult quicquam scribi, nisi quod oculis viderimus, auribus audierimus, quum ipse tot historias nobis decanter quid actum sit apud *Hessas*, apud *Tigurinos*, apud *Basilienses*, apud *Bernaces*: unde haustas, nisi ex aliorum relatione? Et ubi est hic mendaciorum acervus, quem in epistola congero? Priusquam sacerdotes cederent urbe, narrabant non adversarii, sed symmystæ, à quibusdam Ecclesiasticis nullam fieri concionem, in qua non stomacharentur in Canonicos. Quod si Canonici voluissent contendere, nõne vidissemus in ea civitate tristissimam rerum faciem? Dixi sic excussam confessionem, ut plurimi nè Deo quidem confiteantur: sic excussum cum jejuniis ciborum delectum, ut interim à multis graviter indulgeatur crapulæ. An non hac fuit publica querela vulgi, non solum laicorum? Opinor hoc nomine & *Oecolampadio* multos displicuisse. An hic quoque requirunt exempla? Sed demiror illos hoc inter mea mendacia referre, quum ipsi fateantur esse permultos, qui per occasionem Evangelii, sese in omnem scelerum licentiam effuderint. At hos non agnoscunt pro suis. Desinant igitur mihi indignari, meque vanitatis accusare, quum de illis in genere sim locutus, nullam Rempublicam, nec ullum Magistratum notans. Et toties occinitur, *nos nos*. Narrant nobis quid *Argentorati* doceant, cum ego de popularium quorundam moribus sim locutus, non de doctrina,

A quæ qualis sit *Argentorati*, non novi. At vide scriptoris hujus oscitantiam. Paulò ante detestatur tales, quales noto, & mox subjicit: *Cum Erasmus nobis falsa impingit?* Si probomen nobis, indicat Ecclesiastas *Argentorateses*, de his nunc loquor. Si populum universum Evangelici nominis, in hoc sunt quos notavi, vel ipsis fatentibus. Et tamen cum eadem loquuntur ambo, *Erasmus* est mendax, ille nihil loquitur nisi veritates Evangelicas. Scripsi, ut ait, *Sic excussam ab ipsis jugum humanarum constitutionum, ut nemo interim cervicem submisserit suavi jugo Domini*. Iam non sic loquor, vir Evangelice; sed ubi sunt, inquam, qui submisserunt cervicem, &c. Non inficior esse, sed ostendi cupio. Gratias agunt pro insigni testimonio, quod dixerim Apostolos nescisse præscriptos jejuniorum dies, nec ciborum delectum. A nullo, inquit, exigi potest, quod non instituerunt Apostoli. Si prophani Principes habent jus statuendi aliquid in externa Republica, qui minus ecclesiæ proceres habent jus statuendi in statu ecclesiastico? Sed impudentius hæc dicuntur ab his, qui ipsi à suis multa exigunt, quæ non sunt ab Apostolis instituta. Cæterum quid hoc testimonium meum sublevar illorum causam, qui sic contemnunt præscripta jejunia, ut nunquam omnino jejunent? Exigunt à me quibus humanis constitutionibus ipsi gravent, in quos habent jus. Querant hoc ab illis qui suis civitatibus pridem cesserunt, & quotidie demigrant. Quid autem attinet eas proferre, quum quicquid ab istis geritur, aut istorum hortatu instituitur, ad publicam utilitatem à spiritu Dei profectum sit? Nullum verò novi Episcopum, cui non auderem me tunc credere, & Cæsaris favore semper fui hæcenus sublevarus, quemadmodum & ab *Anla Brabantica*. Abitur à *Brabantia* præcipua causa fuit, nè quod tum agebatur, odiosum adversus *Lutherum* negotium, in meos humeros protruderetur. Quod à magistratu nullum sit intentatum periculum, isti quum ignorent, tamen affirmant. Si fortiter tutatus fuisset causam Ecclesiæ Catholicæ, fortassis fuisset periculo non levi vicinus. Sed quid audio, etiam paterarum odor ad illorum nares pervenit? Nam id obiter intorqueat. Solus Archiepiscopus *Cambracensis* dedit mihi poculum, sed quum nondum innotuisset *Lutherus*. Post hunc *Albertus* Card. *Moguntinus*, priusquam *Lutherus* gravi laboraret invidia, imò quum vix notus esset. Tertius quidem nuper dedit, post hunc quartus, nullus unquam mihi vel notu significavit, ut scriberem adversum sectas. Nec me pudet ejusmodi munus quæ à summatibus viris ultro deferuntur. Nam hoc genus testimoniis me vehementer ornari puto, quæ si minus in me competunt, certè plausibilia sunt monumenta, Principes viros favere literis ac pietati, quibus bonis me præditum existimant. Adeo verò me non habent Episcopi *negligere*, ut dicat in tanto ecclesiæ discrimine dormire. Quam multa falsò hic congerit ex animi sui somnio, qui non patitur quicquam dici, nisi sensibus compertum. Nescio an hoc ad me pertineat, quod indicavit quosdam hic ditescere. A *Frebenio* minimum accepi, quòdque vix sufficiebat uni alendo amanuensi, & hoc ipsum quod conatus est dare, videlicet ædes, in quibus habitabam, constanter recuravi. Interim ob absentiam ex pensione Cæsarea retentum non accepi, sed in *Germania*, ubi carissi-

ma sunt omnia, meæ pecuniæ jam aliquot floren-
 norum millia consumpsi, neque cuiquam assem
 debeo. Unde venirent divitiæ? Nec paucis eget hoc
 corpusculum, neque parvo mihi constant ama-
 nenses, postremo nec frugi sum paterfamilias,
 nec esse possum cymnopristes. Jam tantum non
 insanit, quod scripserim me vereri, nè plerique
 pro gravi jugo hominum portent gravius jugum
 diaboli. Tales quum & ipsi fateantur Evangelico
 nomini permixtos, quid est quod sic in me effe-
 rantur? Tales quum & ipse quosdam nòrim, quid
 mirum si dixi me vereri deteriora? Hunc locum
 ita claudit: *Quicquid falsorum criminum sibi in nos*
evomere Erasmus permittit, ab ipsissimis certe diabo-
licis, id est, calumniatoribus ipsi ingestum. Hanc ama-
 rulentiam in me evomunt, patientissimi illi evan-
 gelici, quum hætenus nè unum quidem crimen
 probare potuerint, aut ullum mendacium. Tantum
 audio, *nos, nos*, quasi tantum scripserim in eccle-
 siastis *Argentineses*. Sed homo civilis sublevar
 me, ea mendacia non confixi ex me, sed hausta à
 diabolis, irà præcipiti percitus evomui in membra
Christi. Quum narrem vel comperta, vel ab his
 relata, qui sunt ejusdem professionis, ubi sunt illi
 Diaboli? Nos, inquit, tribuimus honorem, cui
 debemus honorem, ac modis omnibus tranquilli-
 tati studemus. Si pronomen *nos* propriè demon-
 strat *Argentineses*, nihil repugno; fieri potest ut
 verum dicat. Atqui si sentit in toto corpore pro-
 ficientium evangelion nullos esse, qui nec honorem
 habeant quibus debetur, & publicam tranquilli-
 tatem turbent, vanus rumor fuit, *Augusta* ma-
 gistratum aliquamdiu milites alere coactum ad-
 versus populi tumultus. In ea civitate in qua tum
 agebam, quoties edicto cautum, nè diversæ partis
 homines convitiis sese provocarent? Quam hoc
 parum servatum est ab evangelicis quibusdam? de
 omnibus non loquor. Quoties edixit magistratus
 nè ab evangelicis fierent clancularii conventus,
 quoties ibi concursus est adversus edictum Sena-
 tûs, & adversus datum jusjurandum; testis est
 tum tribunus plebis, nunc consul, qui autore se-
 nato i los, qui ferme trecenti apud *Augustineses*,
 convenerant, discussit, & perjurium magno sto-
 macho exprobravit. Rursum, quum tot armati fo-
 rum obsiderent, & imagines demolirentur, non
 obscurum est quid Senatui responderint. Et in
 hoc cœtu multi fuisse dicuntur operæ armatæ, con-
 tra vetustum Senatûs edictum. Quum in con-
 ventu quodam Senatus proponeret condiciones,
 quibus cum Catholicis transigeretur, quidam è
 turba, voce tumultuosâ clamavit, *Hoc volumus,*
hoc volumus, boni Domini. Qui attitit mihi narra-
 vit. Eodem tempore vir clarissimus *Jacobus Stru-*
mius, suæ civitatis tum legatus & consul, nòne
 populum è suggesto graviter objurgavit, quod
 pleraque faceret per tumultum, idque cordatissi-
 mo quoque approbante? Cum Senatus toties e-
 dixisset, nè quis daret occasionem seditionis, qui-
 dam præcipuus Evangelii Zelotes pulchrè potius, à
 convivio nuptiali venit in summum templum, re-
 perit *Mariam* concionantem, à quo quum nihil
 diceretur, quod ad sectam ullam pertineret: (Nam
 rum finiebat concionem) ille seditiosâ voce suc-
 clamavit, *Mentiris Monacho, ut te percutiat mala*
pestilentia. Hoc si quis Catholicus fecisset in eccle-
 sia diversæ communionis, quod præmiun retu-
 lisset? Quid supplicii de illo sumptum est? cessit

A in vicum aliquem ad triduum, & rediit. Audis
 clementiam Evangelicam. Si commissum fu-
 isset à Catholico, de capite erat periclitandum.
 Similium exemplorum nullus est numerus. Quum
 ibidem timeretur seditio, multique civium con-
 jecti essent in carcerem, quidam rigidus Evan-
 gelii satelles, utinam nunc juxta nomen suum ali-
 quid boni faciat, jussus est exulare. Post etiam
Pharellus, ni properasset, ducendus in carcerem.

B Hæc nulli non notissima sunt, quæ non referantur
 in magistratus ignominiam, sed in laudem potius,
 qui suâ vigilantia in condita multitudinis violen-
 tiam temperavit. Ea natura est vulgi tumultu-
 ciere. Quid hæc ad respublicas? Quid ad Magi-
 stratus? Quid ad Ecclesiastas? nisi quicquid
 etiam ab improbis actum est, ipsorum actum est
 impulsu. Habitus est honos Magistratus, sed grata
 præscribenti. Quis honos habitus est consuli, qui
 clam profugit? Atqui erat is summus Magistratus.

C Quid honoris habitum est Magistratui *Argento-*
ratensi ab his, qui toties adversus edictum excude-
 runt stolidos libellos? Is qui *Valerius* scholia ex-
 cudit, ob honorem habitum magistratui, conjectus
 est in carcerem. Possem innumera recensere, sed
 desino. At desinant & isti hoc dicere falso falsi-
 us, quod scripserim aliquos sic excussisse jugum E-
 piscoporum, ut nec prophano magistratui pate-
 ant. Generalis est sermo meus, quem si hic patro-
 nus volebat refellere, docendum erat nusquam in
 ipsorum Ecclesiis fuisse contempta magistratum
 edicta. Negat Evangelicos unquam movisse tu-
 multus, aut procurrisse ad arma. Quum proximè
 procursum esset ad arma, hinc atque hinc ad pu-
 gnam paratis viginti millibus, nòne ob paululum
 pecuniæ procursum est? Nòne hic primam ab
 Evangelicis arma sumpta sunt? Nam hi erant pe-
 titores. *Cæsarum* expeditionem fuisse, istorum
 jocus est, non meus. Et homo effrons urget me,
 quos tumultus, quæ narrem arma: & adjicit,

■ *Quis te, inquit, adeo commovit in tot innocuas Christi*
Ecclesias? Hoc si rogasset hominem parum civi-
 lem, qui *ὄντα* nihil aliud vocare posset quàm *ὄντα*,
 illicò recineret, quis vos commovit adversus in-
 nocuas *Christi* Ecclesias, per totum orbem *Chri-*
stianum sparsas, ut eas vestris dogmatibus ac de-
 fectionibus turbaretis, tot oviculas ab ea distra-
 heretis, & Orco mitteretis? Ego tam incivilis
 non sum, ut hoc pacto respondeam, tantum que-
 ror esse qui se falsò jactant Evangelicos, quum nec
 tranquillitati studeant, nec magistratui dicto sint
 audientes. Hic denarrat nobis historiam vanissi-
 mam, quam illic ubi res gesta est, nec ipsi Evan-
 gelici poterunt absque risu legere, Catholicos sum-
 pisse arma, Evangelicos inertes supplicem libel-
 lum Senatui porrexisse, statum potrem fortè con-
 tactam hastâ concidisse, motos è Senatu, qui ve-
 hementer Evangelium oppugnarent. Imò quum
 Senatus edixisset, nè quis fieret concursus, & in
 edictum non semel jurassent omnes, nec Evangeli-
 ci finem facerent nunc hic, nunc illic conveniendi;

G tandem Catholici adierunt senatum, postulantes,
 ut edictum suum tuerentur: si metus obstaret
 quo minus id facerent, se vitæ suæ periculo sena-
 tûs autoritatem defensuros. Pro hoc studio se-
 natus egit gratias, pollicitus se fore hujus animi
 memorem. Addiderunt Catholici, ni id faceret,
 se non passuros ejusmodi seditiosos concursus.
 Deinde quum multò etiam frequentiores concur-
 rerent,

rerent, semel Catholici armati convenerunt. Nec evangelici quoties conveniebant prorsus erant inermes, habeant enses & piones. Ubi senserunt Catholicos esse in armis, induerunt & ipsi arma. Ibi Consul Catholicus *Melchior*, ut aliis sape, egregiam operam navavit Reipublicæ. Nam oratione severâ suos compescuit, & ab armis discedere compulit. Negat fuisse jactatum, suffigendum in cruce Consulatum, nisi clam fugisset. Adeo hic scriptor per sibi jus sumit mentiendi, & mihi mendacium impingendi. Imò hoc ab armatis evangelicis jactatum fuit, in foro palam, qui audierunt, retulerunt. Et in illorum potestate erat tum etiam ipse Senatus. Habebant bombardas in foro dispositas, illic incensâ pyrâ pernoctabatur, donec extorsissent quæ volebant. An revocatus sit consul, nescio: audio vitâ defunctum; atque hominem vergentis ætatis ac valerndinarium ab uxore & ædibus depellere, quid aliud est quàm occidere? Quem autem non teneret illa exceptio, nisi commisisset aliquid in *Rempublicam*? Atqui oppugnasse evangelium, dixisse aliquid in hanc aut illam ecclesiasten, fuisset contra *Rempublicam*. Cæterum ii qui dicuntur oppugnasse evangelium, persuasum habent se oppugnasse sceleratam & impiam hæresin ei Reipublicæ pestilentem, atque hoc nomine sibi deberi gratiam maximam. Ego non sic ago, tantum arbitror æquum esse, ut si sibi permittunt damnatam ab orbis primatibus doctrinam tueri, veniam dent illis, qui eam doctrinam, quam verè *Christianam* esse habent persuasum, non possunt illicò deserere. Pro nobis, inquit, stetit major populi pars. Et maxima populi pars in *Christum* clamat, *Crucifige*: Et major episcoporum pars damnavit *Athanasium*. Non statim melior quæ major. Quis autem dedit promiscuæ turbæ jus pronunciandi de articulis fidei? Sequebatur, inquit, judicium Ecclesiarum. Alius responderet, sed eorum, quos Cæsar & ecclesiæ Primates damnarunt hæreseos. Verum immeritò aiunt, Qui unquam hæretici non jactarunt se præter meritum damnatos? Nōne eadem fuit *Donatistarum*, *Arianorum*, & *Manichæorum* querimonia? Quid est, ait quidam, si hic non est afflatus spiritus? Quasi non idem probabilius dicere valeat *Mahumetes*. Hæc commemoro, non quòd his conviciis illos notatos velim, sed ut declarem viris literarum imperitis non oportere esse capitale, si religionem à majoribus traditam, non sustinent relinquere, recusantque se eis addicere sectis, quas vident à summis utriusque statum Principibus, à probatissimis hoc ævo Theologis damnatas. Jam quæ narrat de tumultu *Bernatini*, de tumultu *Tigurini*, de tumultu *Rotuvilensi*, de tumultu *Hessorum*, quoniam earum rerum levis & inconstans rumor ad nos permanat aura, aliis cedam respondendi provinciam; nihil tamen dubito, quin & hic multis fucis rem phalerarit. Quid enim aliud expectes ab eo, qui profiretur evangelion technis ac fucis propagandum? Hic perinde quasi rem pulchrè perorasset, debacehatur in me conviciis. Ego verò mihi non duco probro à talibus incesse, quos pro damnatis habet orbis *Christianus* multò maxima pars. Ipsi se laudant, & mutuum, ut habet Proverbiū, Multi scabunt. At oportet ecclesiasten habere bonum testimonium, etiam ab his qui foris sunt. Quid divinius *Luthero*, si ille de se prædicanti crederemus.

A *Paulus* dicit, *Peto quod & ego spiritum Dei habeam*: Isti sibi sic arroganter vindicant spiritum, ut aliis contumeliosè adimant. *Paulus* ait se peccatorum primum. Iste dicit, Reputate num ab incunabulis sic vitam instituerim, ut an bonorum virorum loco habendi simus, quisquam bonus unquam dubitaverit. *Quis me arguit de peccato*, solus *Christus* potuit dicere. Et annis jam non paucis quum in divinis, tum in humanis literis ita stupenda fecimus inquit, ut temerè quod docemus non sit. Quanto decentius landaret illos os alienum. Facilis est victoria, si reo concedas jus pronunciandi, tum de sese, tum de actoribus ac Judicibus. Quoties Catholici moliantur aliquid pro defensione suæ fidei, seditiosus tumultus est: quoties apti faciunt eadem pro suo instituto, sanctissimus est evangelii zelus: quòdque manifestius est, quàm ut excusari possit, sed tam impudenter, ut videatur *Indis* scribere, qui nihil rerum gestarum alioqui scire poterint. Nec unquam hic *Patronus* recedit à suo colore, quod in genere dicitur, detorquet ad omnes, singulas, universas, & totas ecclesias, quasi tot respublicas, tot ecclesias, tot Principes funditus extinctos velim. Qui sic? Quia non probari meres quorundam, qui se falsò venditant evangelii titulo. Numerent Respublicas suas & nostras, ecclesias suas & nostras, Principes suos & nostros, & agnoscent quàm plures ipsi funditus extinctos volent, quos toties clamitant in *Christum* blasphemos, evangelicæ veritatis hostes, vasa iræ, innocentum occisores. Nullum tam atrox dictum in meis libris usquam invenient. Qui tantopere detestatur seditionis crimen, nonne hoc libro declarat se seditionibus excitandis natum? Quin in eos ista exaggerat, qui tot libris editis declarant ipsos esse manifestos hæreticos & exitiales schismaticos, qui ipsorum ecclesias appellant conciliabula Satanæ, ecclesiastas interfectores animarum, aliisque pinguet coloribus. Hi potius hoc agunt, ut omnes ipsorum ecclesiæ funditus tollantur. In eos clament, qui Cæsarem extimulant, ut in istos omni genere suppliciorum sæviat. Ego quod semper egi, etiamnum ago ut Principum animos à sæviendo revocem, utinam pari studio ipsi se revocent à contentiosis dogmatibus. Dixi, in aliquot civitatibus rerum summam esse penes populum. Ubi ex infima plebis nota sedent in Senatu, ubi moventur Senatui qui populo non placent, ubi populus non pareat edictis, nisi commodis; ubi populus contra Senatûs edictum didicit armatum occupare forum, & bombardis dispositis minari civitati, an non illic rerum summa est penes populum? Impingunt aliud Inculentum mendacium: Scripsi *Othonem* ex ædibus *Capitonis* prodisse ad excudendum libellum, quem in me scripserat. Imò hoc ipse *Capito* suis ad me literis propriâ manu scriptis falsus est. *Othonem* *Basileâ* reversum biduum apud se fuisse, priusquam libellum excuderet: ut nihil frontis habet hic evangelicus rabula! De *Thrasone* nunc dissimulo, tametsi ex ipsius *Capitonis* literis satis deprehendi, quàm esset ab ipso alienus, & famulus quem *Argentoratum* miseram, retulit illos interdum in eodem lavare balneo. Quamquam alios referre possum, supra modum evangelicos, à quibus ille studiosè collitur. Sed quid hic reclamatur? Nōne *Huttenus* plerique evangelici habuerunt in deliciis? Vitam hominis nōnunt omnes. Etiam *Luthero* malè

malè habuit mea *Spongia*, cum tam multa suppresserim, quæ partim in me commiserat, partim vulgo quoque decantabatur. Si *Hedio* pressit literas, unde rescivit ille *Thraso*? *Orthoni* fuisse consciunt *Capitulum* initio minime suspicatus sum, & mirabar illam accuratam excusationem. Nulla in re se excusavit diligentius, cum nullus exposculetur. ego ne suspicarer quidem. Scripsit ad me bis, non hoc contentus, scripsit bis ad *Oecolampadium* eadem de re, ad *Beatum Rhematum*, &c. nisi fallor, ad *Frobenium*. *Oecolampadium* cum ex prioribus literis *Capitulum* mihi excusaret, rogabat nunquid de ipso suspicarer; absit, inquam, ut de tali amico talem suspensionem demittam in pectus meum. Quum acceptis posterioribus denique mecum loqueretur, rogavit idem. Respondi me nihil antea suspicatum, tantum ex tam anxia purgatione levem concepisse suspiciunculam; arrisit *Oecolampadium*, velut assentiens. Sed ad *Hedionem* scribens, nego me quicquam inimicè suspicari de *Capitulo*. Quæ hic pugnancia, si quod prius non feci, postea capere suspicari; aut si quod faciebam, civilitatis causâ, dissimulavi? Quod autem crimen est, si tribuo illi vafriem? Eandem tribuo interim *Paulo* Apostolo. *Ortho* nunc est reverens Dei, & utilis Reipublicæ Doctor, quum, ut ante dixi, quidam ecclesiastes, & haud scio an hic ipse, qui putatur huius libri opitex, suis ad me literis appellaret nebulonem vix suæ tolerabilem ecclesiæ. De *Hedione* nihil questus sum, nisi quod epistolam nec pressit, nec dissimulavit, sed misericorditer sublevavit illius sanctissimi negotii contra Senatus edictum molitores; verum ejus misericordie illum post periclitum. Posteaquam enim illos bis sublevasset, alioqui puniendos acriter, quod ipse suis ad me literis falsus est, cum sentiret illos tertio ad eundem rediisse ludum, negavit se velle post illis opitulari, sed mihi permisit, facerem de illis quod vellem, quum ter ictus essem. Sed illi erant fratres evangelici. Succurrendum erat scilicet illis meo malo. Et isti sunt viri timentes Deum, & omnis honestatis amantes; isti qui parent suo magistratui, isti qui student prodesse omnibus, ledere neminem. Et hæc sunt illa manifesta & immania *Erasmii* mendacia. Jam quod addit de damnatis disciplinis, nonne *Lutherus* totam Philosophiam *Aristoticam* appellat diabolicam? nonne idem scripsit omnem disciplinam tam practicam quam speculativam esse damnatam? omnes scientias speculativas esse peccata & errores? Nonne *Melancthon* aliquando damnavit scholas publicas? Nunc hic dicit, Maneant scholæ quæ bonæ sunt, vitia corrigantur. Quin idem dicit de rebus ecclesiasticis, quas indiscriminatim convellunt. Nonne passim & publice clamabat *Pharelus*, omnes humanas disciplinas esse inventa diaboli? Post, ubi viderunt hoc fore incommodum sectæ, verterunt orationem, ceperuntque conducere Professores, quo fructu quove animo, nescio. De *Argentinenſi* ecclesiasta, qui disciplinas omnes pro concione damnabat, exceptâ linguâ *Hebraicâ*, & paucâ portione linguæ *Græcæ*, ipse fateretur fuisse rumorem per orbem sparsum; quum hic verè id excuset, nescio, apud me certè caret fide, qui fucos probat in viro evangelico. Patrocinatorum *Zwingli*, sermonem auspicatur à luculento mendacio. Nusquam, inquit, non facit seditiosum *Zwinglium*, nec adfert nisi duo loca tribus verbis

A perstricta. Ea latebant in acervis Epistolarum. Nec tamen appello *Zwinglium* seditiosum, sed improbo quod rem evangelicam seditiosè gerat. An non hæc mea vox fuit, ad primum gustum libellorum *Lutheri*, *Res exhibet in seditionem*? Hujus rei testis esto si velit *Capito*. An non seditiosè rem gerit, qui tam à petulantia debacchatur in Cæsarem, Reges, ac Principes præpotentes? In Pontificem, Cardinales & Episcopos? Mihi semper displicuit, quod initio *Zwingli* tam odiosè scriberet Episcopo suo. Deinde, nonne imaginum ejectio per se res est seditiosa? Etiam cruenta, si Canonici, & Catholici voluissent tueri, quod tuendum putant. Nonne bellè probatum est, quod *Zwinglium* nusquam non facio seditiosum? Sed quamobrem tantopere nunc horrent seditiosis vocabulum, quum *Lutherus* scripserit eam esse peculiarem evangelii naturam movere seditiones: celebraturque *Zwingli* dictum: *Evangelium vult sanguinem*? Postremo, cum *Lutheri* in scriptis violentiam damnent etiam qui sunt illi juratissimi, quum *Carolus* agnoverit petulantia crimen, quum hic fateatur *Pharellum* in circumspiciente zelo rem gessisse, quid est quod mihi idem dicenti indignantur? An fides erat ruitura si fuissent incolumes imagines? Rursus, an non seditiosum vasa sacra conflare in monetam? Exigere Abbates suâ ditione? movere Magistratu qui veterem ecclesiæ disciplinam deferere noluerunt? Nec cuiquam obscurum est, quicquid Senatus facit, evangelistarum instinctu facere. Præterea quædam frivola, quæ arrodit. Addit à me notatos evangelistas *Basilienses*, quod *Lutherum* in me instigârunt. Fieri potest ut hoc verum sit, à me tamen nusquam scriptum est, sed ne cogitatum quidem. Ad *Michaelem Lincomiensem* Episcopum in genere scribo, isti novi evangelistæ, sentiens de quodam apud *Augustam*, de quo mihi quidam vir probatissimæ fidei significarat, quod *Lutherum* qui librum instituerat quidem, sed quorundam arbitror hortatu intermiserat, acriter ut perficeret extimulârit. Unde verò novit iste asseverator, neminem fuisse *Basileæ* qui *Lutherum* instigârît? An si quidam dehortati sunt, ideo nemo fuit qui hortaretur? Alibi vocat me ingrati hospitem, quod quorundam ibi mores mihi non probentur. Si *Basiliensis* Senatus velit omnibus bellum indicare, quibus displicent aliqui cives, habiturus est multum negotii. Nec ipsi Senatus placent omnes omnium evangelicorum mores, vel hoc argumento, quod in multos animadverterunt. Fateor me multis annis usum ejus civitatis hospitio, sed illi, ni fallor, vicissim talem hospitem præstiti, ut sibi gratulari possit, si nunquam contingat hospes incommodior. Quod si fas est aliquid magnificè de me ipso dicere, arbitror mihi civitatem *Basiliensem* non minus debere, quam ego debeam illi. Erarium illius teruncio non minui, illic de meo aliquot florenorum millia consumpsi. A *Frobenio* minimum accepi, ne ex legato quidem obolum, quod mors illi fuerit subita. Atque ita illic vixi, ut nemini sit quod de me queratur, nisi quod sectæ noluerim dare nomen. Postremo, *Oecolampadius* præfatus in *Esaiam*, me recenset inter ornamenta illius Reipublicæ, si mea repudiant testimonia. Superest *Pharellus*, bone *Christe*, quam pins, quam innocens vir! In quem quid scripserim non referunt. Si nunc est conversus ad meliorem

liorem frugem, gratulor homini. Qualis olim erat, mihi valde displicuit, seditiosus, acidz lingua, & vanissimus. Sic rem gessit in monte *Pellucardi*, ut bis inde profugerit. *Basilienfis* Senatus, quum cuperet civitatem esse tutam à seditione, iussit *Pharellum* ire exulatum. *Oecolampadius* cujus memò cum utebatur non semel oburgavit hominem, quòd obtrectandi nullum faceret finem, testatus se non posse ferre in convivio tam amarulentas obtrectationes. Id mihi narravit, qui in eadem mensa accumbebat, vir integritatis rarissimæ. Appellavit me *Balaam* hac de causa cum illo expostulanti, nihil certi respondit, sed sic elapsus est, ut diceret negotiatorem quendam *Duplerum* hoc dixisse, *in* enim jam abierat; & fieri potest ut dixerit, sed à *Pharello* doctus. De colloquio nostro scripsit epistolam ad fratres *Constantiani*, in qua sæpe in decem versibus non erat novum verbum. Omitto jam leviora. Talem expertus, si talem depinxi, nihil mirum. Nunc qualis sit nescio. Quid *Carusianus* quidam in illum dixerit & asseverarit, meà nihil refert. In epistola tamen scito nomine illum noto, hic modestus maluit verum ponere, quo magis addat invidiam. Et hic rursus occurrit illud insigne mendacium, me concionatores omnes, omnes ipsorum ecclesias infinitis mendaciis deturpare. Atque interim quicumque pugnant pro ecclesia Catholica, appellat confessos innocentiz hostes, & sibi videtur nunquam mentiri. Quumque toties iteret, inculcet, infinita mendacia, ne unum quidem adhuc probavit. Sacerdotem *Basileæ* virgis caesum, mox urbe ejectum, non nomino. Quid refert quando defuerat concionari? istius erat professionis. Is ut publicus ferebat rumor, & in carcere, & extra portam, quum à carnifice dimitteretur, publicè testatus est, se posteaquam se illi sectæ addiderat, in omne flagitiorum genus promississe: quid de tota secta dixerit, non referam. Nam audita narro, sed de propinquo. De rustico qui in veteri spago subito post sumptum panem, quem vulgò appellant hostiam, exanimatus est; nihil scripsi, nisi quòd publicus, isque constans rumor ferebat: Nec ita multum istius narratio dissonat à mea. Accepit hostiam, eam fractam more sacerdotum comedit, mox bibit, & perijt: Nec dubito quin hanc rem denarret, ut cetera omnia. Leniter, inquit, inclinans in ædium expiravit: quin potius dixit, obdormivit in Domino. Si nihil peccavit, cur cadaver in prophano sepultum est? Sed favet homini quod irriserit Eucharistiam, & ille erimine iniit gratiam. Restat adhuc novum mendacium, sed luculentum, nam homo civilis innumera prætermittit. Scripsi alicubi, *Niciniq; regnat Lutheranismus, ibi frigore literarum studium*. Si hoc non erat verum, cur *Lutherus* tam sollicitè coactus est homines ad literarum amorem revocare? Cur idem coactus est facere *Melanthonem*, qui non dissimulabat esse verum quod dico? Quam floreat Academia *Wittenbergensis*, nescio. Siquid est illie bonæ literaturæ *Melanthoni* debetur. Quid fiat in pagis, nescio: Certè nuper ceperunt aliquæ civitates conducere professores, sed optus erit ut & auditores conducantur. Tam ardet studiorum amor. Non exortio nunc, quo id consilio fiat. Conferat Academia *Wittenbergensem* cum *Lovanienfi* aut *Parisiensi*, quanquam & hæc nonnihil detrimenti sentiunt ex *Lutheranismo*. Typographi

narrant se ante hoc evangelium citius distringere solitos tria voluminum milia, quàm nunc distrahant sexcenta, vel hoc arguit quàm floreat studia literarum. Quid autem isti ferè doceant nisi linguas? Sed proferant nobis vel tres, qui in *Lutheranismo* feliciter in literis progressi sunt. Hic paucitas literis se dedentium impotatur sacerdotibus, nam in hunc campum libenter expatiatur, quum in *Anglia* tot studiosorum Collegia sint Episcoporum impendiis magnificentissimè extracta, & additi census ampli, tot adolescentes alantur eorundem & sacerdotum munificentia. Nec in *Anglia* tantum, verum & in *Brabantia* & in *Gallia*. Quod alicubi scripsi (nihil enim non excutiant) quod quidam Evangelici ducant uxores dotatas, quod nihil querant nisi censum, & uxorem quosdam videri non ob aliud ducere, nisi quia vetitum est: Priora duo per se nota sunt, in quosdam, nec enim in omnes dictum est, fatentur hoc ipsi symmyta paulò saniores. Tertium demiror cur negent, quum hoc ipsi doceant, impias Pontificum leges fortiter abruptendas, & quædam ob hoc ipsum facienda, quia Pontificum edictis interdicta sint. Si hoc libris editis doceat *Lutherus* & *Zwinglius*, quid in me destomachantur? Ficulnum verò patrociniū, si ideo putant sibi licere contrahere matrimonium, quod multi sacerdotes contra leges divinas alant concubinas. Assumunt quòd obiter laudans Apostolorum spontaneam continentiam, dixerim, Apostolos, cum eis liceret ducere uxores, abstinuisse à conjugio; si qui duxerant, vertisse in sorores. *Christus* in Evangelio dixit, *Qui potest capere, capiat*; nec usquam legimus ab illo abrogatum Apostolis ducendi ius. Nullus igitur, inquit, nos cogere potest ad celibatum. Verum Apostoli non abjurarunt matrimonium. Quis coegit istos abdicare sibi ius contrahendi matrimonii? Saltem hoc differunt ab Apostolis. Efferunt honorabile conjugium, & thorum immaculatum, sed innui nonnullos Evangelicos, nam in genere loquutus sum, nihilo castius colere conjugium, quàm Catholicos. Jubet me proferre fabulas. Quid attinet, quum vulgo narrentur? Negat esse notissima quum falsa sint, & tamen ipse fatetur de duobus. Ego novi Monachum, qui pro una duxerit tres. Novi sacrificum, virum alioqui probum, qui duxit uxorem, quam post comperit alteri nupsisse. Similia per multa de Monachorum & Monacharum conjugii refertur, qui ductas repudiarint eodem jure quo duxerant. Jam an inter Evangelicos minus indulgeatur libidini, an non minus sit adulteriorum: Quid *Argentorati* fiat, nescio, quid alibi comperit sit, mecum novit populus. Jam ut donemus istis Evangelii præconibus esse fas uxores docere, quis non jure admiretur oviculas mactationi destinatas, nihil in hoc mundo querentes præter *Christi* gloriam, tot curis districtos, tot afflictionibus obnoxios, quibus accedit & paupertas, onus tum miserum, tum grave, non posse vivere sine uxoribus, quas tam multi ob leviores causas aut non ducunt, aut ductas nollunt? At istis omnis tragedia exit in catastrophem comicam. Ubi conrigit uxor, occinitur. Valete, & plaudite. Quæ malum est ista tanta salacitas, quàm tot mala non possint excutere, unde tanta carnis rebellio, in his qui se jactant agi Spiritu *Christi*?

In Epistola ad *Arbachiū Stronorum* scripsi, nobis

nobis ex hoc Evangelio novo gigni genus hominum, quod mihi minime placeret. Hic homo Dialecticus putat grave crimen admissum, quod non dixerim ex occasione Evangelii gigni, quum ipsorum Evangelium sine dubio sit Evangelium *Christi*. An quod per occasionem gignit, non gignit? An non *Lutherus* glorians scripsit hanc esse Evangelii naturam, ut conjunctissimos distrabat? Denique immortalem, quanta calumniandi scabies hunc tenet, qui de syllabis venatur quod arrodat! quod genus est & illud: In Epistola scripseram Apostolos ne Gentium quidem idola fuisse demolitos. Hic miratur quid mihi acciderit, quum hac scriberem, quasi id temporis *Christiani* habuerint idola. Verum si complexim legas, nihil est scrupuli. Apostoli adeo non submovebant quae mala non erant, ut ne Gentium quidem idola sustulerint. Atque hoc loco rursus quod in genere dictum est, sic interpretatur, quasi dictum sit in universos. Et hic scilicet erat exclamandi locus. O inconsultam iram & temerariam! *equilavias!* quanto decentius quis ad ista reclamet. *Io Baccbe!* Taxavi quosdam qui se jactant *Lutheranus*, quum id quod praecipue commendat negligant, fidem. Id rursus sic interpretatur, quasi in omnes Evangelicos dictum sit. Si nulli sunt tales in istorum grege, tum vociferetur in me: si sunt admixti plurimi, quid est quod seditiose quiritatur, *nos, nos, nos?* Et interim non vult nos scire qui sunt illi *nos*. Sed en tibi aliud crimen: *Lutherum* comparavi *Asae*, *Melancthonem* *Lise*. Hoc eodetorque, quasi ob id dixerim *Asen*, quod fidem tantopere praedicarit. Unde hoc somnium illi venit in mentem? Imò locus ipse declarat me loqui de violentia scriptio- nis, quae turbavit orbem, ac plurimorum animos offendit. Jamdudum me piget hujusmodi nugilibus respondere. Rursus quod dixi me veteri ne sub umbra Evangelii exorirentur qui nihil omnino crederent, sic interpretatur, quasi in eos omnes dictum sit. Imò jam nunc aliquot tales exoriantur magno piorum hominum dolore. Et qui tales sunt, sub nulla umbra tutius latere possunt, quam sub istorum Evangelio. Deinde multi parum firmâ fide, quum vident convelli prisca ecclesiae decreta, & ipsos inter se variare dogmatibus, incipiunt dubitare de tota fide Catholica. Quid hic habet, quod clamet, *nos, nos, nos?* Exagitat, quod dixerim, *ad bonos verte oculos*. Quum quid his verbis senserim non intelligat. Verba mea sic habent: *Dices nihil tam felix unquam fuit in rebus humanis, quin malorum admixtu vitaretur. Ad bonos verte oculos*. Hic enim sermo affingitur Evangelico monenti, ut, praeteritis iis qui improbe vivunt sub Evangelii obtentu, oculos vertamus ad eos qui pie vivunt. Ille sic interpretatur, quasi senserim etiam optimum quenque apud ipsos his vitis obnoxios esse, quae commemoro: & in margine annotavit, *Praecipua Christi contumelia*. Quid non blateraret in me si quid simile accidisset? Non pudebit istum Apostolicum virum unquam tam stolidi facti? quum ego *Latini* ac discede sim loquutus. Adsimili errore impingunt mihi, quod mentitus sim istos docere sanctorum miracula esse demonum praestigias, meque redarguant per Apostolos aliosque sanctos, qui miraculis inclaruerunt, quum ego loquar de miraculis, quae sunt ex invocatione divorum. An non hac docuerunt *Zwinglium* & *Oecolampadium*, qui & apparitiones

A animarum tribuunt Daemonum ludibriis? Quid hoc calumniatore impudentius? Rursus quod dixi, forsitan meae fuisse infelicitatis, quod haecenus neminem mihi nosse contigit, qui non sit factus seipso deterior, huc detorqueat, quasi in universos dictum. Objicit mihi *Oecolampadium*, *Capitonem*, *Zwinglium*, & plerisque alios, rogans in quo degenerarint. Cum *Pellicano* posteaquam se prorsus addixit Evangelio, nihil habui commercii, is certe Epistolis editis multo aliam se declaravit quam expectaram, aut quam olim se praebebat. Cum *Oecolampadio*, cujus ingenium & doctrinam amavi, fateor nihil jam annis aliquot fuit familiaritatis. Cum *Zwinglio*, semel atque iterum egi convivium, colloquutus aliquoties ante annos octo. Quo tempore hominem liberè admonui, ut à novis dogmatibus abstinere, eam admonitionem tum aut boni consuluit, aut probè dissimulavit. Cum *Hedione* semel duntaxat quod sciam egi convivium, nec inter nos ullus erat sermo peculiaris. C *Capitonem*, fateor, amavi familiariter, vitus est mihi cum vir pius & humanus. Nulli horum remissi civilis amicitiae tesseram, familiaritatem abrupti, ne vulgus existimaret nos in dogmatibus consentire. *Pellicanum* ex quo *Tigurum* commigravit, vidi nunquam, ne *Capitonem* quidem posteaquam se contulit *Argentoratam*. Itaque quales olim fuerint utenque nosse potui: quales nunc sint haud novi, nisi si quid ex libellis conjici potest, à quibus tamen jam triennium abstinui, sentiens me tali lectione nibilo fieri meliorem. Siquid in eos vulgo jactatur, non sum tam levis ut ea mittam in literas: & si quid nossem arcani criminis, haud evulgarem, utenque provocat hic seditionis artifex. Certè *Vulturnus* alio candore fidēque fuit olim, quam nunc se declaravit esse. In summa quantum è scriptis aliisque signis consicere licuit, nullus est omnium, in cujus fidem hujus animulae salutem velum committere. Porro, quod in hoc quoque sese aequant Apostolis, quod nihil omnino gerant vi, scio multos non sine risu lecturos. Fortasse nec hoc quod suos Martyres conferunt cum priscis ecclesiae Martyribus, qui sanguine suo testimonium reddidere *Christo*. Si illos rectè conferunt cum *Stephano* & *Laurentio*, merito *Caesar* conferendus est cum *Nerone*, *Dioclesiano*, & *Maxentio*. Calumniosum mendacium appellat, quod dixi, secundum istos *Christi* sponsam tot annis caecam fuisse, stertente sponso. Negat sponsum stertere unquam, quasi non dixerim hoc *visum*. F Atqui qui vocant abominationem & idololatriam quod ecclesia tot annis religiosè coluit & docuit, nonne illis caeca fuit stertente sponso? Qui docent Baptismum nulli necessarium ad salutem, qui docent in Eucharistia nihil esse nisi panem & vinum, aliisque per multa similia, qui dicunt veteres ecclesiae doctores scripsisse meras ineptias, & periculum esse ne omnes sint apud inferos, nonne faciunt caecam ecclesiam? Erat & illud ingens mendacium, quod *Lutherum*, quem prius tantum non pro Deo habebant, nunc illis scripsi delirare. Nec agnoscunt hyperbolen, non admodum inverecondam. Cujus dogmata ut oracula suscipiebant, adeo ut pro illis irent in ignem, quem Pontificibus, Synodis Generalibus, & omnibus ecclesiae Doctoribus praeferebant, quem nosquam labi praedicabant, quantum abest ut pro Deo haberent? Nunc, inquit, non delirat omnino nobis. Nobis,

Nobis, nobis, qui sitis, nescio, in genere loquutus sum. Eas voces, *debas Lutherus, scribis humanum spiritum*, quotidie audiebamus *Basilea*. Si semper velint respondere per *nobis*, omnia mentitus est *Erasmus*. Nam mihi de ignotis quidvis ipsi possunt contingere. Illud quâ fronte multi lecturi sunt nescio. Scribit, *Profer vel unum, cui teruncius à nostris adeptus sit, eò quòd deversam religionem sequatur*, quum constet alicubi multos pecuniâ maledatos, quòd Eucharistiam recepissent in vicinis pagis: de spoliatis templis, de accisis censibus multorum taceo. Exagitat & illud, quòd scripsi levissimum quemque istis sectis accedere, nimirum de vulgo, ac mihi notis loquens. Sunt enim in his plerique renes, decoctores, profugi, desertores instituti sui, novarum rerum ac licentiæ cupidi. juvenes, mulierculæ incogitantes, operæ mercenariæ, parum cordati, erronei, milites, quidam etiam criminibus infames, per hujusmodi magna fabulæ pars initio gesta est alicubi; rursus testor me de notis loqui. Quales sint *Argentorati* non novi. *Quæ stulta sunt*, inquit, *mundi, eligit Deus*, sed inter istos sunt aliis titulis clari, quos hic non referam. Ut ostendat non esse leves omnes qui Evangelium amplectuntur, profert nobis Principem *Hessorum*, quem *eximium Germaniæ decus* vocat, & Electorem *Saxoniæ* Ducem, quorum uterque mihi nē de facie quidem notus est, uterque longo regionum intervallo à nobis distans, ut ad nos vix tenuis famæ perlatur aura. Quid illi probent, improbentve nescio. Mihi non sit verisimile illos per omnia probare, quæ ab istis vel sunt, vel scribuntur, præsertim de Eucharistia. Itaque cum illa scriberem, nihil minus cogitabam quàm de Principibus, & tamen nihil prohibet eundem esse Principem & levem. Quàm contemnant opes Evangelistæ, quantumve habeant in seriniis, nescio: de quibusdam parum secundus est rumor. Hic scilicet ex arte movet affectus à misericordia, clamitans ipsos solos esse, quibus & paupertas & divitiæ probro dentur; quis non illachrymet? At quid mirum si inter multos egenos sint aliquot opulenti? Paupertas, si necessitatis est, nulli probro vertenda est; sed illi riu digni, qui se venditant Evangelii nomine, quum nihil habeant Evangelicum præter ægestatem. Eos quoque merito quis taxet, qui sub umbra nominis evangelici colligunt opes. An nulli sint qui hoc egerint, tempus omnia retegens patefaciet. De Regno quod scripsi, plebem linguâ temperare, magistratum nihil gerere, nisi ex ipsorum sententia, senatu movere qui à doctrina ipsorum dissentiant, conjicere in carcerem qui verbo ipsos tetigerit, foederibus sese communicare, an non hoc est regnare? Damnavit hoc in illis egregius ille vir, *Jacobus Faber*, quum metu cesserat *Galiliæ*, & in *Germaniam* concesserat. Multa præteream oportet, tanta est hujus loquacitas, tam tragica verborum singulorum exaggeratio. Dixi quosdam istorum importunis scriptis, ac seditionis prædicatione effecisse, ut res in diversum cesserit, & pro captata libertate duplicata sit servitus, istque tyrannis sit addita, quos conabantur à tyrannide deicere. Si nusquam sunt aut fuerunt, in quos ista quadrent, mentitus est *Erasmus*.

A *vasum*: sin multi tales sunt, nihil frontis habent isti, qui nusquam non exaggerant, quòd diris, immanibus, atrocibus, in ipsos confectis mendaciis Principes & orbem universum in eorum exitium concitaverim. Sed non audebunt, opinor, inficiari, *Lutherum* violentiâ scribendi, convitiis & sannis multorum animos vel abalienasse, vel etiam adversus doctrinam ipsius irritasse. Hoc ipsi fatentur in hoc ipso libello.

B Idem fatentur de *Pharello*. Quid? Videtur *Lutherus* omnia fecisse, ut Pontificem, Regem *Angliæ*, Ducem *Georgium*, Cæsarem, quem & ipsum odiosè perstringit, ad Evangelium pelliceret? Videtur *Zwinglius* nihil intentatum reliquisse, ut Episcopum *Constantinensem* attraheret? Omitto ceteros. Reprehenderunt, inquit, & Apostoli vitia *Judeorum* ac Gentium, sed illorum objurgatio multo charitatis melle condita est, nec omnino quicquam simile *Christus* interdum stomachatur in *Phariseis*, sed is noverat omnium corda. *Paulus* appellat pseudapostolos *carnes & operarios malos*, abstinens interim hominibus. Hæc omnia videri possint blandimenta, si conferantur cum his quæ quidam Evangelici scripserunt in Pontificem, Episcopos omnes, sacerdotes & Principes *Christianos*. Nec statim quemlibet decet, quod decuit *Paulum*. Indecorè clamant in alios, in quos possunt atrociora retorqueri. Quæ inquierit? ut nihil aliud, hæresis & schisma. Qui verbis odiosis proponit, quæ commodè proposita fortasse probari poterant, nūm is omnia facit, quæ poterant omnes alligere? Doctor *Wesellus* multa habet cum *Luthero* communia, sed quanto *Christianus* ac modestius ille proponit sua dogmata, quàm istorum plerique faciunt? Non inhiatur hic *Bucephalus*, inter Monachos olim extitisse viros eximios: Quin fatetur & hodie tales esse aliquot? Ceterum qui potuerunt esse pii, qui caeremoniis utebantur, qui sacrificabant, dicebant preces, jejunabant ex præscripto, utebantur delectu ciborum, quæ omnia constanter affirmant adversari Evangelio? Adeone rapuit istum mihi maledicendi libido, ut eodem in opere loquatur pugnantiæ? Dejecerunt, ut inquit, in multorum conscientiarum regnum Pontificis, sed idem antea in suis conscientiis fecerant innumeri, nihil habentes pensi: Quanquam ego de conscientiarum non sum loquutus, sed de externa tyrannide; sic enim illi vocant ecclesiasticam potestatem. Interim quod dixi de servitia quorundam Theologorum ac Monachorum, sic interpretatur, quasi in singulos & universos dixerim; videtur omne proloquium indefinitum habere pro universali. Probat hoc votum meum, ut quæ officium pietati, commodâ prudentique curatione sanentur; quæ pia sunt, in his animo *Christiano* consentiamus; quæ sunt *adulteræ*, finamus in his suo quæque sensu abundare; quæ sunt ardua, nec adhuc ad plenum discussa, sic in aliud tempus prorogentur, ut interim maneat inter sententiarum discordes benevolentiarum concordia, donec & illa Deus olim revelare dignetur. Denique si quid irrepsit malorum, fiat quod à probatis medicis fieri solet, vitia rerum tollantur, non res ipsæ. Hoc consilium meum probat hæc sanæ lege, ut ipsi nobis pronuncient quæ pietati officiant,

(X x x x c i u n t ,

ciunt, quæ sint media, quæ ardua : & inter ardua ponit dogma de Eucharistia. Hoc demiror quâ fronte nobis concedens, qui fortiter affirmant esse sceleratissimam idololatriam adorare panem pro Christo, cum vestes sacras, & imagines, preces horarias, præscripta jejunia nullo pacto ferant. Si dogma de Eucharistia tam arduum est, ut nondum ingenium humanum potuerit assequi, cur asseverant quod non intelligunt? cur nos tot operant convitiis, qui simpliciter quod ab Ecclesia traditum est amplectimur? His igitur conditionibus nobis offerunt pacem, si Pontifices, Episcopi, Principes & Plebei simul resipiscamus, & quicquid ab istis factum est, aut futurum, fateamur esse merum Evangelion. Id ni fiat, dira minitantur. Petunt ut simus uno sacro contenti, sed absque Christo, contra quam tot seculis credidit Ecclesia. Cæterum Erasmus scripsit nullum reperiri locum in Scripturis divinis, unde certè constet Apostolos consecrâsse panem & vinum, in carnem & sanguinem Domini. Quid tum postea? Num igitur non consecrârunt? Sed nec ullus est locus unde constet eos non consecrâsse. At finge Apostolos nunquam consecrâsse, quod dictum absurdum est, quum audierint à Domino, *Hoc quotiescumque feceritis, in memoriam mei facietis.* Et Paulus: *Hoc accepi à Domino quod & tradidi vobis.* Nec dubitandum sit, quin & ipsi fecerint, & aliis faciendum tradiderint. Num ideo vanum est quod Christus instituit, Ecclesia tenet? Sed illis persuaderi non potest hunc esse germanum sensum Scripturæ. Unde igitur constat illis non esse ibi corpus Domini? Negant Patres hoc sensisse, quod nos interpretamur. Ad id quid respondeam, nisi manifestum esse mendaciam, quum tot sint loca in præcorum libris, quibus evidentissimè declarant quid sentiant. Sed Erasmus dixit se posse in *Oecolampadii* sententiam pedibus ire, nisi impediretur tanto orbis consensu. Dixi, fateor; sed hoc quid est aliud, quam profiteri me cum Ecclesia sentire catholicam, quam voco Scripturarum interpretem, & quod isti docent hæreticum videri? Quidam hoc adjeceerant, mihi videri meliorem *Oecolampadii* sententiam, ni obstarat Ecclesiæ consensus. Hoc falso falsius est: dixi in privato duntaxat colloquio, eam esse simpliciorē & expeditiorem, hoc est paucioribus questionum difficultatibus involutam; si meliorem judicaret, eam profiterer. Plurimorum, inquit, consensus interdum maximus est error. Sed multò frequentius paucorum consensus maximus est error. Si iste non credit Ecclesiæ, facit quod solent hæretici: Si novam quærit Ecclesiam, facit quod solent schismatici. Fatetur Christum haberi, & edi à fidelibus, nec quicquam vult addi, quum ipsi addant non *substantialiter*, sed *spiritualiter*. Si illi clament, in Eucharistia esse corpus Domini, sed in signo tantum, non in substantia; nōsque profiteamur corpus Domini, nihil addentes, quid aliud efficiet nostrum silentium, quam ut illis videamur assentiri? Nec pudet illum denuò *Christianismum*, qui fuit hætenus in Ecclesia, conferre cum impia superstitione Ethnicorum, imaginem Crucifixi cum imagine *Veneris*. nostros Divos cum Dæmonibus, somnia *Platoniorum* de prima causâ & logo, cum

A firmatissima fide *Christianismum*, de Patre, Filio, & Spiritu Sancto. Ait Gentes non coluisse idola pro diis. Nè loquar de vulgo, ipse *Plato* docet statuas scitè factas animari à dæmonibus. Si Gentes non coluerunt simulachra pro diis, mentitus est *Paulus*, qui scribit Gentes coluisse creaturam pro Creatore. Insigniter delirat *Esaias* Cap. 44. si quid huiusmodi fuisset à me scriptum, quàm atrociter impingeret blasphemiz crimen? Hæc ed toties inculcat, ut persuadeat hoc quod agunt, non esse minoris facilitatis, quàm quod egerunt *Apostoli*: ac Gentes, *Judei*que non minus probabiliter potuisse tueri suam Religionem, rejecto Evangelio, quàm nos tueri Ecclesiæ catholicæ ritus ac dogmata. Hoc non minus impium quàm absurdum ut illis donemus, fateamurque paria, quæ nihil habent simile, quum ipsi fateantur initio opus fuisse miraculis, merito requiremus & ab istis miracula. Si nobis tot Ecclesias obijciant pro miraculis, responderi poterit olim *Arianus* plures habuisse Ecclesias, quàm Orthodoxos, & *Mahumeticam* sectam latius patere quàm *Christianam* Religionem, quanquam isti si cum Orthodoxis conferantur, quæ portio est orbis *Christiani*? Si Martyres suos nobis obijciunt, constantiore sunt in sua persuasione *Judei*. Porro nihil est facilius quàm apud homines fingere spiritus testimonium. Ut ex illis multi sunt vitæ innocentes, certè nullius adhuc videmus tam insignem sanctimoniam ut miraculorum loco possint esse mores Apostolici. Mihi indignatur, quod attigerim, ut ait, Ecclesias, innocuas, & nihil nisi *Christum* quærentes, quum ipsi non vereantur totius orbis Ecclesias, Ecclesiæ primates, universumque gregem *Christi*, idololatriæ & blasphemiz scriptis omnibus insimulare. Sed jamdudum me tædet hujus scriptoris gloriose loquacitatis: nihil novant, ut ait, nisi quod officiebat pietati, nullam dare volunt seditioni causam, sed omnia fieri omnibus, quatenus licet incolumi ipsorum doctrinâ, quam certo certius sciunt *Christo* probari. Parati sunt propter Evangelium omnia perdere, modò nè *Christus* ipsis auferatur. Student prodesse omnibus, ladereminem. Aguntur Spiritu Dei, unde non possunt recedere. Quid multis? Illos post Evangelicum agonem manet æternæ vitæ præmium; nos, ni resipiscamus, exitium atrocis supplicio *Sodomorum*; nos inquam, qui occidimus innocuos verbi Ministros, qui totis viribus repugnamus Evangelicæ veritati, qui Spiritui Sancto pertinaciter resistimus, qui colimus idola, qui blasphemii sumus in *Christum*, qui perperam interpretamur Canonicam Scripturam, qui prorsus ignorantes *Christum*, Satanam colimus: tales enim facit omnes, qui à dogmatibus ipsorum dissentiant; in me sic debacchatur nihil aliud crepans, quàm luculenta *Erasmi* mendacia, contumelias & injurias in *Christum*, quod in quorundam Evangelicorum mores ausus sim hircere. Et non vident ista tam atrocia crimina, in Cæsarem, in tot orbis *Christiani* Principes, in tot civitates *Christum* religiose profitentes, in tot Ecclesias, in tam latè patentem *Christi* gregem recidere? Atqui severior aliquis diceret, in conciliabulis hæreticorum nec esse *Christum*, nec *Christi* Spiritum,

Spiritum, nec sacras literas, nec pietatem, nec veniæ spem. Sunt qui hæc de istis & sentiant & scribant, qui Principes extiment ad tale genus hominum funditus à medio tollendum, quin in eos ista evomunt quibus in me debacchantur? qui hætenus calammum cohibui, quamlibet à summatis viris etiam convitiis efflagitatus; qui diligentius quàm istos scire expediat hoc ago, ut citra sanguinis effusionem componatur dissidium, adeo ut censuerim satius esse sectas hoc quo nunc sunt loco sinere, donec vel tempus vel Deus ipse remedium aliquod adferat, quàm totam Germaniam misceri cadibus. In Eckium, in Episcopum Roffensem, in Iodocum Clithovium, in Joannem Cochleum elingues sunt; in Erasmus bilem omnem effundunt, ut appareat privatum esse odium, & ebrioli cujusdam instinctum. Sed hunc stomachum si conceperunt è scriptis meis, quibus testor mihi non probari sectas, cur tam diu dissimularunt? Sed nondum commigrarat Argentoratium ille mirabilis concitandæ seditionis, & mox turbatis rebus, aliòque profugendi artifex: ille qui loca ex omnibus Epistolis meis ad calumniam idonea enotaret, moxque ingeret sibi librum à fratribus clam ereptum. Qui adeò flagrabat impotenti odio, ut hunc librum è mendaciis & conviciis non aliter contextum, quàm cento contextitur ex pannis, non potnerit expectare, sed furtim emisit insulsißima scholia, & interim mihi scribebat blandas Epistolas: Eram Dominus ac Preceptor, à quo libenter admoneretur, qui sine imagine mei non poterat vivere, qui proximis ad me literis etiam consolatus est me, hortans ut læto essem animo, contemnens rabulas loquaces & scribaces: denique jamdudum editâ epistolâ meâ, quod me facturum scripseram, in suis ad amanuensem meum literis volebat mihi commendari, & interim hæc parabantur, tantâ arte mordacia, ut magis lædar laudatus, quàm convitiis affectus. Et hi se cum Apostolorum sanctorum monia conferunt, quum hoc *Vulturii* factum propius accedat ad exemplum *Jude* proditoris, quàm *Christi*. Illa magnifica verba, cum talibus conjuncta moribus, quos in multis comperimus, quid aliud esse possunt quàm mera hypocrisis? Sed quid aliud expectemus ab his qui profitentur esse fas Evangelion, hoc est sectam, saltem exterioris Ecclesiæ judicio damnatam, fucis ac technis propagare? Cur hic Artifex non apposuit nomen suum? *Ministri verbi apud Argentoratenses*. Omnesne? Quâ fronte igitur tantum laudum congerunt in seipsos? Præclaram verò laudem hic, quisquis fuit, conciliavit *Argentoratensibus*, qui tales alant concionatores: tum Ecclesiasticis, qui tam vano, tam calumnioso, tam seditioso libello vel adfuerint, vel faverint. Equidem optârî illi Reipublicæ feliciora, quàm ut non habeat sapientiores Ecclesiasticos, quàm hic est qui scripsit hunc librum. Exciderat unum mendacium: Ajunt me mitiorem esse in *Lutherum* quàm in ipsos, *Melancthonem* à me laudatum etiam. Laudavi *Melancthonem* ob ingenii candorem, & industriam in provehendis bonis literis, sed semper exceptis dogmatibus. Is quum plurimum tribuat *Luthero*, tamen non est adeo offensus, neque *Diatris-*

bâ, neque duobus libris *Hyperaspistis*, ut mihi renunciârit amicitiam, aut quicquam in me scripserit amarulentiùs, quum isti ob attactum, vel admonitum veriùs *Vulturium*, tam impotenter in me debacchentur. Quàm fuerim mutus in *Lutherum*, declarant duo libri quibus illi respondeo. Quod si nos Pronomen, rursus declarat *Argentoratenses*, in neminem Ecclesiasticum adhuc quicquam scripsi atrocius. In populum *Argentoratensem* nè verbum quidem unquam effusi, ut qui illic neminem norim. In Ecclesiasticos quid effudi conviciorum? Tantum indico me nonnihil suspicari de *Capitonis* vafricie. Cum *Hedione* leviter expostulo quod Epistolam meam ad Senatum, nec reddiderit nec dissimularit. *Othoni* nunquam respondi. Typographus ille famulo meo negavit se esse Evangelicum. Et hæc sunt graves illæ causæ, cur tam querulum hunc librum in me evulgarent. Nec dubito quin magistratui persuaserint me graviter læsisse famam ejus Reipub. quum nec in Ecclesiasticos, nec in populum, nec in magistratum, usquam stringam calami cuspidem. Ajunt se in hoc incumbere, ut omnibus fiant omnia, parati summa cum mansuetudine & modestia, reddere cuilibet poscenti vitæ doctrinæque suæ rationem. Poterat aliquis hoc credere verum, nisi hic liber tam maledictus, tantâ arte ad seditionem instructus reclamaret. Manifesta vanitatis est & illud, quod ait multos hoc summis eniti viribus, ut ipsos extinguant funditus, cum hætenus tantâ lenitate tolerantur à Cæsare, Principibus & Episcopis, quibus non erat difficile sic istos tractare, quemadmodum tractati sunt agricolæ tumultuantes; sed quidam Principum lenitate abutuntur, semper ad deteriora proventes; & hoc, ut videtur, agentes, ut ipsi Principibus sint formidabiles, utcunque jactant se omni carnis præsidio destitutos, solo verbo *Christi* præsidio fretos, veritatem prædicare. Si *Vulturium* est, ut hic asseverat, in ovili *Christi*, gaudeo: certe in eadem Ecclesia non sumus, nec est quod posthac metuat *Erasmus* hortatorem, posui omnem de illo sollicitudinem. Quin & illud illi per me licebit, quoties volet scholiis ac libellis meum nomen in frontispicio præferentibus ludere. Nec mihi tamen, nec ulli mortalium, cui natus sit ullus, persuasurus est, se hæc animo puro simpliciue facere. Si tam excelsio animo nunc fert paupertatem Evangelicam, bene habet, quanquam pridem non unis ad me literis de exilio egestatæque suæ questus est. Quod si tam opere displicent illi Episcopi, conferat se licebit ad suum Principem *Carolus* *Gelria* Ducem, cui notus est, cuique scribit tam familiariter. Deventum est tandem ad Epilogum hujus sanctissimi operis. Negant, ut ait, se adferre nova dogmata, sed instaurare vetera: Quasi vetera non sint, quæ ad hunc usque diem ab annis mille quadringentis docuit ac servavit Ecclesia, magno orbis consensu; aut quasi ipsis constet, quid Apostoli tradiderint suis Ecclesiis. Si ministri verbi nihil addere debent scripturis, cur *Paulus* ausus est quædam statuere in Ecclesiis, quæ Dominus non docuit? An non illud novum dogma, *Hic panis consecratus est corpus Domini, Hoc vinum est sanguis Domini* Corpus sub pane

est sine sanguine, sanguis sub vino est sine corpore, neutri adest anima? An non novum est: *In Eucharistia nihil est nisi panis & vinum?* An non novum: *Baptisma nulli necessarium esse?* Docent purum & putum Evangelion: quodnam? Ut per fidem ab uno Deo, per unum Servatorem & conciliatorem nostrum *Jesus Christum*, omnis & iustitia & salus petatur. Quid his verbis religiosus? At quantum in his latet veneni? Impium est invocare divos, aut colere, quum nihil possint apud Deum. Impium est orare Sacerdotes, ut in sacro precentur Deum pro ipsis. Sola fides iustificat, nec refert cuiusmodi sint hominis opera. Nihil opus est operibus satisfactoriis: nam hoc est disfidere *Christo*, qui pro nobis dependit. In purgatorio nulla est satisfactio per cruciatum; inutilis est confessio: nam hoc est iustitiam ab homine petere. Hæc omnia latent sub illis religiosissimis verbis. Cæterum quo consilio toties in hoc sermone prætermiserit Spiritum sanctum, non satis intelligo. Vereor ne sub hoc quoque lapide dormiat Scorpium, quem nobis post injecturi sint. Nam & hoc profitentur, se initio quædam dissimulasse, quæ suo tempore pro capiti hominum proferunt. Negant se aliud spectare, quàm ut profint omnibus; hoc si suo nomine proptiè scribunt Ecclesiæ *Argentoratenses*, *id est* sin omnium nomine quos Evangelii titulus complectitur, nimis impudens mendacium est. Atqui ego in genere sum loquutus. Negant se recessisse ab Ecclesiâ, quum sint eiectioni & proscripti ab his quorum vita talis sit, ut quidvis potius illos comprobet esse, quàm Ecclesiæ consortes. Hoc Cæsari ac *Perdinando* defendendum relinquo, qui se putant Ecclesiæ consortes. Quanquam quum ipsi doceant, soli Deo cognitum esse quis ad Ecclesiâ pertineat, præterquàm quod quisque sibi conscius est: quumque doceant, nihil ad iustitiam referre qualia sunt opera nostra, unde iudicant illos alienos esse ab Ecclesiâ? Ex affectu mentis? Hunc solus novit Deus. Ex factis? Ea qualia sint, nihil refert, modò fides adsit. Aiunt se idem negotium agere quod agebant Apostoli. Id si verum est, nos quotquot ab illis dissentimus, aut *Judei* sumus oportet, aut Ethnicus Idololatæ. Literarum studia quantum provehant, nescio; certè gravant illa non mediocri invidia. Morigerantur omnibus Principibus, Episcopis, & Magistratibus, quatenus licet illas pietate, sed quicquid ab ipsis non traditur probaturve, ladic pietatem. Abhorrent ab omni tumultu & seditione sic, ut non alius magis; verum si nemo repugnet illorum instituto. Non agnoscunt eos qui sub Evangelii titulo servant ventri suo. Quam multos hic commemorare possim, quos multi suspiciunt pro coryphæis, non modò agnoscunt. Et quid prodigii, si sunt in hoc numero qui nepotes, ganeo-nes & aleatores amplectuntur, quum sint qui eadem faciant? An nullis artibus instructi, nullâ malorum fiducia freti, solâ in *Christum* fiducia nitantur, aliis iudicandum relinquo. Nunc audi dinosin, & illacryma: *Intammites*, inquit, *ovicules*, in quas fremit armatus mundus, tam diris mendaciis & calumniis importunis debacchatus est Erasmus, ac voluit clasicum cœneteris totis orbis.

A *Quis ita lenis*, inquit, *quis ingenui tam mihi & boni*, qui non quamprimum sumenda arma pates in eos, qui professi salvificum Evangelium *Jesus Christi*, vivunt tamen ipsi flagitiosissime, & confundant, invertant, perdantque seditionis omnia, optimis pessima sufficiant, solvant potestatem Principum, plebem in optimos quosque armant, subinde tumultus excitent, ad arma identidem nullis de causis præcurrant, foveant quoque sceleratissimos, sint in bonos veri *Phalarides*, omnem religionem abolant, ne certissimus expellatur Paganismus? Equis enumeret quot, quâque immania & importuna in nos crimina, ea simul falsissima, quâque diritate torset? Sic ille. Utrum hæc est vox mansuetissimæ, & omnibus placere cupientis oviculæ, an lupi potius, ejulatu cæteros lupos ad latrunculam provocantis? Dicas hunc, quisquis est, Rhetoricen didicisse. Sed Rhetoribus quidam concedunt mentiri, modò in loco & arte; at idem Evangelico viro turpissimum est. *Esse qui sub Evangelii titulo perditi vivunt*, fatentur ipsi quoque: quod perdant seditionis omnia, quod optimis pessima sufficiant, à multis in eos dicitur; à me nihil aliud scriptum est, quàm quod quanta vetera novent, nihil tamen adferant melius. Quod solvant potestatem Principum, quanquam à me non scriptum est, tamen multis videbitur ab ipsis verissimè dictum, ac pulchrè quadrare in quosdam, qui procacissimè proscindunt quoslibet orbis monarchas, qui nec Pontificem, nec Episcopos suos agnoscunt, qui nec Cæsarem interim habent pro Cæsare. Ego nihil aliud scripsi, quàm mihi videri quosdam istorum demoliri Democratiam. Quod plebem armant in optimos quosque, non ex meis scriptis depromptum est, sed ex ipsorum conscientia. Quod nullis de causis præcurrant ad arma, bellè exaggerat, quum ego dixerim *frivolis de causis*: Quod foveant quosdam impure viventes, perspicuum est, nec ipsi inficiantur: Quod in bonos sint veri *Phalarides*, à me nusquam est scriptum, sed faciebat ad dinosin Rhetoricam. *Eos omnem abolere Religionem* à plurimis dicitur, à me nusquam est dictum. *Certissimum expellatur Paganismus*, nusquam in meis legitur; tantum dixi *me vereri, ne ad hunc modum laxatis, & in dubium vocatis omnibus succedat Paganismus*. Quantum hic in una dinosi mendaciorum, quanta diritas, quantum seditionis excitandæ studium? Ac toties recinis nobis illud, *Nos, nos*, quasi quicquam horum scripserimus in *Argentoratos*. Et ubi est ista diritas in scriptis meis? Durius penè tracto meos, & illi silent, iste vociferatur. Mirè verò gravantur gratiæ & authoritate meâ, quum isti pro ludo habeant conspuere *Erasmum*. Agrè habet hunc, quod hoc tempore prodierit Epistola mea, quo tractatur de perdendis sectis: non prodisset, si me intactum reliquissent. Si fuit intempestiva purgatio mea, illi imputetur, qui bis insperfit lutum. Appellat non solum literarum, verumetiam omnis seditionis iudicii hostes, qui meam Epistolam curarunt Germanicè vertendam. At magistratus qui id me dissuadente curavit, putat se hisce titulis indignum. Bellè verò me excusant, quod hæc tam dira, tam latruncula mendacia non ex me confinxerim, sed à vanissimis & perditissimis delatoribus stultâ credulitate

delicate receperim, quum non narrem nisi aut confessa, aut comperta, pleraque ab ejus secta symmictis delata. Jam proferant velum Evangelicum, qui per me sit periclitatus, quum sint quibus caverim, quibus fortunulis meis sim opitulatus. Nec tamen ullum hic finem facit iterandi, *dira, fava, cruenta, incredibili crudelitate confecta mendacia*. In hominem nihil dicam, neque enim certò novi quis sit, certè liber hic vanissimus est, sycophanticus & seditiosus, nec minus stultus quàm indoctus. Audi mihi furiosum artificem: incellit *Erasmus* ea quæ in tot jam regionibus & rebus publicis, non per istos scelerosos Evangelii fucos, sed per sinceros ejus sectatores, piensissimos Principes, gravissimos senatores, consensiente & id oprante ex plebe optimo quoque ad ipsissimum Dei verbum immutata sunt. Taxantur nominatim *Tigurum*, *Basilea*, *Argentoratum*, horumque Ecclesiastæ, quos novæ Ecclesiæ Patriarchas, & novi Evangelii Episcopos vocat. *Et hos solos*, inquit, qui scilicet Christi gloria ex animo student, nos hic defendere volumus, &c. Seditiose Spiritus, ut paucis respondeam: Si mihi persuasum esset vos omnes sequi sinceritatem Evangelii, jam essem in castris vestris. Id non esse, sat arguit vestra inter vos dissensio. Et si persuasum haberem, quicquid mutatum est, ad ipsissimum Dei verbum novatum esse, non possem non probare. At qui quum isti nusquam non incessant ea quæ tot seculis recepta sunt, in quot piensissimos Principes, in quot graves Senatores, in quot regiones, in quot civitates, in quot hominum millia contumeliosi sunt? Obijciunt nobis Evangelion, Christum, Christi Spiritum, Scripturam; nihil horum Ecclesiæ catholicæ deesse putamus. Sed ubi à me taxatur *Tigurum*? An quia scripsi amico, quàm seditiosè *Zuinglium* rem gerit *Tiguri*? Ubi taxo *Basileam*? an nominasse taxasse est? Nullam Rempublicam usquam lacesso, sed nullam minùs quàm *Argentinensem*, & tamen ingeruntur ad invidiam nomina civitatum. Ista scribunt qui sic abhorrent à seditione, ut nemo magis. Ecclesiastas appello nova Ecclesiæ Patriarchas, & novi Evangelii Episcopos; sed aliquanto civilius opinor his qui eosdem vocant *hæresiarchas*. Nam Episcopi vocabulum ipsi sibi vendicant. An non novum adferunt Evangelion, qui secus interpretantur quàm hætenus interpretata est Ecclesiæ. Anima Scripturæ sententia est. Frustra consentiunt in verbis, qui sensu dissident: Nec potest subsistere novum, nisi subverso vetere. Ubi tandem Ecclesiastas reos perago læsæ majestatis? Ita, ut ajunt, scripsi ad *Bazemanum*: *Qui se venditant Evangelii titulo, sic forme rem gerunt, ut vel ad nequitiam, vel ad opes, vel ad anarchiam, & quicquid libere audendi imponisam licentiam spectare videantur*. Quis non perspicit hoc in Ecclesiastas non esse tortum, in quos citius cadat regni suspitio quàm anarchiæ? In populum Evangelicum hæc dicta sunt, nec in totum tamen, quum addam formæ. Postremò, in Pseudevangelicos, quos & ipsi detestantur: Id meus arguit sermo, qui se venditant Evangelii titulo. Cur offendit synceros Evangelii præcones, nam tales videri volunt, quod in falso nomine Evangelicos dictum est?

A Quis igitur erat locus querimoniarum de atrocibus & exitalibus calumniis in nos, & in nos intentatis? Toties enim illud nos, nos, audire cogor, quum nondum liqueat, quod animarum genus sub illa lateat syllaba. Et ubi est illa remuneraria ira, quæ mihi sensum humanitatis excussit. Sibi magis irati videntur qui Principes in se irritant, nec id facere desinunt. Qui nihil non torquet ad calumniam, qui nihil non tentat quod faciat ad seditionem, qui toties sine causa repetit *luculenta mendacia*, atroces calumnias, injurias in Christum, nunc dicit, quum fecerimus id tam simpliciter, tam candidè. Et nè quid omittat homo simplex & candidus, profert & illud in medium, quod scripsi ad *Oecolampadium*: *Optimum erat hoc temporis status à vobis nec laudari, nec vituperari: quod si non queas obtineri, suggillari malim, quàm predicari, præsertim Noster*. Jam, inquit, quum certò sciamus, nos esse Christi, non possumus quonquam solide laudari, nisi eundem nostrum quoque faciamus. Cujus sint nescio, quid de illis pronunciatum sit nescio. Si hæc offertur conditio, non ambio ab illis solide laudari. Quod si prædicant esse certum, apud me vehementer ambiguum est. Tandem ipse fatetur, quod toto libro in me exagitat: *Cogimur, inquit, sæpe non tam demerari, quàm deplorare; adeo parum Evangelici vigoris relucere in visa, quum datum sit nosse tam multa non infeliciter*. Atqui hoc ipsum est quod ego queror, paucos respondere titulo Evangelii. Sic celebrat suam civitatem, in qua scribit ac vivit. Quod spectet magistratum animus, novit Dominus. De his nunquam quicquam pronuncia-vi. Perquam festivum illi videtur, quod veniam precatur quod mihi non tribuit magnificos titulos, sed tantum appellat *Erasmum*, sæpe majusculis, subinde & Theologum contumeliæ causâ nominans. Sed cur omisit illos splendidos titulos? *Non conveniebat, inquit, ut cui ascribamus tot luculenta mendacia, tot injurias in Christum, eidem tribuamus honorificos titulos*. Quantum oculi fuit huic nugoni tam frivola garrienti? Postremò, excusat infantiam suam, meamque prædicat eloquentiam inimitabilem. Quid habebat eloquentiæ extemporalis Epistola? Verum quum hic nihil omisissum sit artificii, tamen ita de se prædicat, *Sed visum est Domino nostram reliqua, ita & in hac parte humilia esse, & crucem referre, & nostrâ solâ veritate & afflatu spiritus nutur*. Id si verum credi volumus, alios libellos emittant oportet. Excusans volumen prolixior, *Non satis, inquit, perpenderamus Erasmi Epistolam esse tam facundam criminum*. Imò nondum araneum ille suppeditarat venenum, ex Epistolis meis undique collectum, cujus emblemata quædam agnosco: atque is, mi fallor, codicem unde collegit, meâ emic pecuniâ. Si tanta, quamlibet frivola, excusandi tenet istum sedulitatem, quin illud excusat, quod professus se responditum ad Epistolam *Vulturio* scriptam, bonam voluminis partem occupavit exaggerandis his quæ *Vulturius* ex *Epistolarum* voluminibus decerpit, quod nomina quæ illis vel latebant, vel dissimulata fuerant, hic studiosè explanat & inculcat, ut omnium calamos irritet in *Erasmum*. Quod librum mihi respondentem, scripsit ad *Phrysius*.

Phrysiæ Orientales, & inferioris Germaniæ fratres: Quod Epistolâ quâ se proficitur doctrinæ vitæque suæ velle rationem reddere, tot strophis, tot convitiis, tot mendaciis scatur? Eat nunc, & enumeret harum rerum catalogum, & comperiet in ipsum verè competere, quæ falsò mihi impingit *luculenta mendacia*. Rectè fecerint, si quod pollicentur, præstiterint; si per bonam famam ac malam sic tueantur innocentiam suam, ut podesacti obtuscescant, qui nunc ipsis obtrectant. Veneram ad loquacissimi voluminis umbilicum, finisque putabam facorum esse finem, verum ut à fūco exeperat, ita in fūcum desinit. Titulus autorem fecit incertum, finis nec typographum indicat, nec locum excusivoluminis, quæ res arguit & hanc editionem esse furtivam adversus magistratum edicta, per eos qui nunquam non parent jussis magistratum. Adjectum est, *Argentorati XXI. Calend. Maii, M. D. XXX.* ut Lector parum attentus, ibi putet excusum, quum sit scripti voluminis titulus. Quanquam & hic sese prodit impostura: nullus enim est dies XXI. Calend. Maii. Præclarum verò de libro suo præjudicium nobis prodiderunt, quem ipsi declarant magistratui non fuisse placitum. Id ni fuisset, utique civitatis nomen ascripsissent. Atque hinc liquet quàm malâ conscientia rem gerant, qui magistratibus suis hic diffidunt, quos habent causæ faventes. Jactant hunc librum facere ad promovendum Evangelium, atqui inter magistratus sunt aliquot tam cordati, qui perspicunt talibus scriptis impediri quod explicatum esse cupiunt, & abalienari quos vellent allici. Hactenus ad Epistolæ Apologeticæ nuntias. Quod reliquum est, obtestor vos, amici charissimi, nè qua falsæ religionis species imponat simplicitati vestræ, nè quis vos effascinet, ut ab Ecclesiæ consortio recedatis, sed stantes in timore Dei, expectate divinum oraculum, per eos penes quos Dominus Ecclesiæ gubernacula esse voluit. Non fugit illos, multa repisse in usum Ecclesiæ, quæ prorsus amputanda sunt, multa quæ corrigenda; & huc incumbunt seriò Monarchæ, ut turbata tranquillitatem, depravata corrigantur, impia refectentur. Sunt permulta, quæ privato cujusque studio citra tumultum queant corrigi: sunt quibus peculiaribus plebiscitis liceat mederi. Velut festorum turbam Episcopi aut Magistratus possunt minere, per eosdem sordidum hoc sacrificiorum genus amoveri, sacerdotum indecorus quæstus coerceri, vita recentior refrenari, tyrannis, si qua est, premi. Si cui non placet Monachorum vulgus, eligat è multis optimum quæque; Si totum displicet genus, suos quisque liberos & uxores ab illorum consortio contineat. Nemo cogitur ut illis donec, legere quicquam. Si in sua quique parochia curent, ut sint idonei verbi divini dispensatores, excludentur ordines Mendicantium nullo tumultu. Si Canonicorum collegia sese ad sacrarum studia literarum, vitæque puritatem convertant, magnâ invidia gravabunt Monachos impure viventes. Quin & ipsi Monachi sibi mederi possunt, si quod dicuntur, esse studeant. Jam quædam amore publicæ tranquillitatis facile remittent Præsules, velut obligati-

A onem jejuniorum, ac ciborum interdictum, tamen si quid hæc gravent non video. Cui nihil nocet piscium esus, utique non gravatur, imò voluptatis non nihil habet varietas: cui per ætatem, inopiam, valetudinem, aut aliam quampiam ob causam, incommodum est jejunium, cum non obligat lex Pontificia. Cujus & animo & corpori conducit jejunium, cur se queritur gravatum? præsertim quando Ecclesia translata in prandium cenâ, multò tolerabilius reddidit jejunium. Si quis infirmo est animo, aut sibi ignotus est, consulat utrumque medicum: si quis sibi notus, rectam habet conscientiam, sibi potest utrumque præstare medicum. Qui non eget Pontificum indulgentiis, nemo cogitur ascendere: si quis opus habet, cur queritur? Si quis votis irretitus est, quæ præstare non potest, nisi prætermittis his quæ propius faciunt ad salutem, querat solutionem nulli non paratam, minimoque parabilem. Qui non est irretitus, abstineat à votis. Tantum illud curæ sit nè libertas quæraturn carni Confessionis onus, quâ ratione sibi quisque possit reddere levius, in *Exomologesi* jam bis editâ monstravimus. Et si quid de hac novandum, expectetur Ecclesiæ vox. Postremò, si quis est firmiore conscientia, modò nè erronea, nec remordet animus, fruatur suâ firmitate, nè turbet aliorum infirmitatem. De repurgando toto Ecclesiæ statu Principibus erit curæ, per quos res absque tumultu geri poterit. Vos interim manete in unitate corporis, non declinantes ad dextram; neque ad sinistram, diligenter caventes à quibusdam quorum sermo blandus, sed pestilens, ut cancer serpit. Objicitur mala vita Sacerdotum, exaggeratur Pontificia tyrannis, attollitur monachorum phalarismus, promittitur libertas spiritûs; hæc esse est, sed sub ea videte, nè lateat uncus chalybs mortem allaturus. Quid autem stultius quàm sic odisse sacerdotes aut monachos improbos, ut ipse te reddas illis deteriore, nec illos tamen reddas meliores? Nullum enim est vitium hæresi aut schismate deterius. Congerantur in unum sacerdotem, luxus, libido, ambitio, avaritia; & si quid præterea criminum est, totam hanc vitiorum lernam una superat hæresis. Nunquam tam bene fuit actum cum rebus mortalium, ut non multum fuerit querelarum, tum de sacerdotum ac Principum, tum de populi moribus. Aliis temporibus alia vitia magis regnarent, nullo tempore non fuerant. Ita indignemur sacerdotibus, ut & illos, & nos homines esse meminerimus. Quæ ferri non possunt, ea Principum autoritate refecabuntur, multò efficacius quàm per nescio quos imperitos medicos, qui malum dum sinistrè medentur, nihil aliud quàm exacerbant. Rectius hoc agat *Christus* per *Carolum* Imperatorem, summâ potentia, summâ clementia, parique religione præditum. Hujus animo non defutura sunt *Germanorum* Principum auxilia. Plurimæque res nobis bonam spem porrigunt eodem incubiturum summi Pontificis animum; eam sui propositi significationem dedit, Non succedet Ecclesiæ correctio, nisi à summis oriatur. Id solus Pontifex ac Cæsar præstare valent; & hanc mentem illis indidit *Christus*, nisi nos fallunt omnia.

omnia: Nos interim agentes superioris vite poenitentiam, præparemus nos instanti regno Dei. Nè quid vos moveat quorundam præpropera ferocia, nec hic rerum tumultus ita perturbet ut despondeatis animum. Graviore procellas olim, & tulit & vixit Ecclesia. Sub *Ar-
cadio & Theodosio* Imperatoribus, quàm immedicabilibus diffidiis tumultuabatur orbis, quum nihil usquam purum esset ab *Arianis*, *Origenistis*, *Donatistis*, *Circumcellionibus*, *Marcionistis*, *Manicheis*, *Anthropomorphitis*, *Pelagianis*; quæ pestes, non uti nunc, intra populares homines sese continuerunt, sed ipsos Ecclesiarum antistites implacabilibus odiis committebant, nec ipsis Imperatorum aulis intactis? Habebat Imperator intra eadem mœnia, imò intra palatii muros, *Paganos*, *Arianos*, *Manicheos* & *Orthodoxos*, & tamen auctoritate prudentiâque suâ inter tam inconditos rerum motus publicam tranquillitatem

A rueri potuit, citra cruentas pugnas: tot monstris paulatim repurgavit orbem, paganorum & hæreticorum templis, primum ademptis privilegiis, mox quum excitarent seditiones, sublati è civitate templis, postremò funditus deletis fœdis omnibus. Accedebant his malis *Hunnorum*, *Vandalorum* & *Gottorum* incursiones. Quantò proclivius erit *Carolo* Cæsari hisce malis finem imponere, qui Reges omnes habet concordēs, Principes morigeros, si paucissimos excipias, omnes, Episcopos omnes consentientes, tum orbis partem multò maximam; nec dubitandum est quin pro singulari vite pietate *Christum* quoque faventem habeat. Interim, nè quis vos dimoveat à recto mentis statu, tantùm orate Dominum, ut per famulos & vicarios suos nobis tranquillitatem reddere dignetur. Apud *Friburgum Brisgoie*, Calend. August, Anno millesimo quingentesimo trigésimo.

Des. Erasmi Roterodami Epistolarum

FINIS.

I N D E X

Rerum, Verborum, Scripturarum.

Abatum & Praepositorum officium. 1142. a.
 Abraxas, deus Basilidis. 1612.
 Abusus rei non tollit usum ejus. 1071. 1114. a. 1961. c.
 1102. c.
 Abusus in Ecclesia. Vide Ecclesia.
 Abusi, non semper sumitur in malam partem. 136. g.
 Academia. In Germania tot ferè Academiæ, quot oppi-
 da. 755. a.
 Angelopolitana ab Herneſto Duce Bavariz fovetur.
 121.
 Cantabrigienſis. 112. 346. 369. V. Cantabrigia.
 Colonienſis pertinaces habuit malorum literarum pro-
 pugnatoreſ. 343. 755. a. V. Colonia.
 Complutenſis. 755. 771.
 Erfordienſis. 336. 608.
 Friburgenſis. 1339. g. 1516. f.
 In Lypſienſi Crocus Angluſ Græcæ literas docet. 512.
 Poſt Petruſ Moſellanuſ; cum Jacobuſ Ceratinuſ. 993.
 etc.
 Eam fovet Georgiuſ Saxoniz Dux. 627. 995.
 Lovanienſis. 180. 186. 343. 635. d. 636. 750. a. 751. a.
 Ejus celebritas & frequentia. 736. b. 756. 994.
 1067. 1090. Hieronymuſ Bullidiuſ in ea colle-
 giuſ trilingue exſtruxit. 180. 186. 736. 755. 756.
 1113. 1405. Quidam illud tollere ſtudent. 1361.
 1405. 1542. g. Eraſmuſ rogat Erardum Cardina-
 lem Leodienſem ut illud locupletaret. 1435. In Lo-
 vanienſi Academiâ qui præcipuè eminebant. 756. a.
 Lovanienſis Academiæ vetera privilegia confirma-
 re negat Clemens Pont. 1067. Ibi bonis literis ob-
 ſtine obſiſtitur. 1090. c. V. Lovanienſis.
 Oxoniienſis. 346. 369. 755. V. Oxonia.
 Pariſienſis. 470. V. Pariſienſis Academia.
 Accuſi qui. 463. b.
 De Adagioſum ſcriptoribz. 749.
 An ſi Adam non peccaſſet, homineſ jugiter in Paradifo
 habitaſſent. 1498. d.
 Nominis A D A M etymologia à Cypriano & Au-
 guſtino nota excutitur, & frigida eſſe cenſetur.
 1449. etc.
 Adſere, mavult Eraſmuſ quàm aſſere. 778.
 Admirari poſſumus quod non reprehendimus. 137. d.
 Admonitio jocofa non rare perutilis. 1005. b.
 Admonitoreſ varii. 140. c.
 Adoleſcentez facile trahuntur ad vitium. 317. d. 318. d.
 476. f. 619. c. De eorum educatione. 1500. 1501.
 1699. 1700. 1865. f. An, ut ait Ariſtoteleſ, non
 ſint idonei diſcendæ morali philoſophiæ. 1699. c.
 Non ſunt ad monachiſmuſ allieendi. 1183. etc.
 V. Monachiſtica vita.
 Adoptio. Nos non adoptione, ſed naturâ unum eſſe cum
 Patre & Filio, aſſerit Hilariuſ. 1641. a.
 Adriani Barlandi encomium. 756.
 Adrianuſ, Judæuſ, Hebræicæ lingue peritiſſimuſ. 205.
 Adrianuſ Imp. 1339.
 Adrianuſ VI. Pont. Eraſmuſ conſulit de Lutheranis tu-
 multibz ſedandis. 785. 1159. Monet eum ut quod
 in Novo Teſtamento fecerat, idem faceret in Ve-
 teri. 914. 921. In Scholaſtica diſciplinâ educatuſ,
 iſi ſavebat. 1487. Scripſit commentariuſ in iv. li-
 bruſ Sentent. 1487. c. Ei Pontificatuſ gratulatur
 Eraſmuſ. 1199. 1648.
 Adrepare, Arnobio quid. 1652. a.
 Adverſa quæ dicenda. 883. g. 884. e. Salubriora ſunt
 proſperia. 884. b. V. Afflicto, Calamitaſ, Mala.
 Adverſuſ, pro erga, Seneca uſurpat in bonam partem.
 1668. g.
 Adulatio cicutæ ſimiliſ. 1727. d.
 Adulatoreſ fugiendi. 198. 199.
 Adulatoreſ ab amico ut dignoſcamuſ, diligentiâ adhi-
 bere oportet. 1765. g.
 Aegidiuſ. V. Perruſ.
 Aegidiuſ Delphuſ penè totam ſcripturam carniſe com-
 plexuſ eſt. 109.
 Aemiliuſ. V. Perruſ.
 Aeneſ hereticorum. 1612. f.
 Equitaſ quid. 843. c.

Æſtati pax compaſſatur. 619. c.
 Affectuſ corporis quid. 1153. c.
 Afflictoſibz virtut redduntur ſpectator. 39. a. 701. a.
 847. c. 849. c. 1058. c. 1386. d.
 Nulluſ animal magiſ obnoxium afflictoſibz quam
 homo. 1788. b.
 Vulguſ hominuſ non cogitat afflictoſes immitti à
 Deo. 1898. d.
 Quomodo Deus adſit ſuiſ cum afflictoſibz exercentur.
 773. b. 849. c. 884.
 Cur Deus afflictoſibz ſuoſ afficiat. 1134. a. 1310. g.
 189. etc.
 Deus ſuorum afflictoſes lenit & temperat. 1031. c.
 Afflictoſi homineſ non decent facere. 486. b.
 Afflictoſi quomodo in gereſ oporteat. 847. 849. 853. d.
 884. 1129. c. 1310. g. 1316. 1317. 1896. etc.
 Quodnam ſit eorum præcipuū ſolatiuſ. 883. 884.
 1058. d. quodnam optimuſ remediū. 1061. b.
 1093. f.
 Dolet Eraſmuſ, quod munduſ tot plagis afflictuſ non
 reſpiſcat. 1898. g. 1918. d. 1061. c.
 Aſri temporibz Auguſtini fuerunt rudes Dialecticæ.
 1577. f.
 Aſricuſ ſtyluſ notatur. 1636. g.
 Ager, unde dicatur. 1451. d.
 Agricola. V. Georgiuſ, & Rodolphuſ.
 Agricolaruſ tumultuſ in Helvetiis. 955. a. 1032. 1340. f.
 De Corn. Agrippa judiciuſ Eraſmi. 1319.
 Albertuſ Piuſ. V. Piuſ Carpenſiſ.
 Alcyoniuſ. V. Perruſ.
 Andreas Alciatuſ laudatur. 1047. a. 1086. 1163. 1386.
 Monet Eraſmuſ, ut rabuluſ neſtigat, nec eorum con-
 vitiliſ reſpondeat. 1410. 1546. Heſtorem Hoxvirium
 ab Eraſmo commendatuſ humaniſſimè excipit. 1544.
 Alen fugienda. 1570. d.
 Alexander. V. Hieronymuſ.
 Alexandri Magni impetuſ & audaciâ denotatur. 701.
 Chorrili veruſ quid in cardo emerit. 1745.
 Alexander, Braſmi præceptor, laudatur. 1985. g.
 Alexander, Archiepiſcopuſ S. Andree, diſcipuluſ Braſ-
 mi. 834. 1068. Oculorum vitio laborabat. 834. Ma-
 nuſ Braſmi dextreſ effungebat. 1514.
 Alphonſi Fonſecæ Archiepiſcopi Toletani lauſ. 1581. f.
 Algeuſ de Euchariftia ſcripſit. 1658. etc.
 Amantium ira amoris reintegratio eſt. 1334.
 A M B R O S I U S tumultuſ ſedat. 1585. f. Ex proſa-
 do Præſide ſit Epicoſuſ. 1585. 1586. Theodoſiuſ
 Imp. templo prohibet. 1586. 1587. (Quod factuſ
 cum factuſ Babyloſ cenſetur. 1586.) Juſtinuſ Auguſtuz
 ſimiliſ conſtantiaſ reſiſtit. 1588. Aliquuſ Latinoſ Do-
 ctoreſ in quibuſdam antecelluit. 1584. g. Eum Augu-
 ſtino cur poſtponant Scholaſticuſ. 158. a. Et ſimiliſ, è
 Græciſ, Gregoriuſ Nazianzenuſ. 1446. Nulluſ
 ſcripta minùſ obnoxia invidiæ. 1588. c. Unuſ Hiero-
 nymuſ alicubi mimis candidè de libris ejuz ſentire vi-
 detur. *ibid.* f. Pleraqueſ hauſit ex Origeniſ commen-
 tariiſ. 1589. 1645. g. De ſtylo ejuz & ſcriptiſ cenſura
 Eraſmi. 1589. Ejuz opinio de interdicto ſanguiniſ
Act. XV. notatur. 1827. c.
 Ambroſiuſ Leo, Nolanuſ medicuſ, quæ ſcripſerit. 551. c.
 Græcæ literæ jam caneſcentiſ didiciſ. 532.
 Amerbachiuſ. V. Baſiliacuſ, & Ioannuſ.
 Amicitia *ἀποφύλαξ* refrigerat. 1754. f. 1755. c.
 Amicitia inter bonoſ ſolida & conſtantiſ, inter maloſ
 inſtabiliſ. 464. a. 479. a. 512. d.
 De hominuſ amicitiaſ queritur Eraſmuſ. 1371. c.
 Amicorum poſſeſſio optima. 149. 183. 751. b. 1074. f.
 1519. c. 1521. d.
 Amico ſincero nulluſ fiduſ ſelicuſ. 568. c.
 Amicorum fiduſ deſcriptio. 297. b. 302. f.
 Amicuſ ſinceruſ & liber rare, præcipuè regibuſ, con-
 tingit. 1765. c.
 Amicorum officiuſ. 1981. c.
 Amici officiuſ non ſanguitur quàm ab amico verbuſ
Rago exſpectat. 520.
 Amici abſenteſ literiſ conjunguntur. 1985. a.
 Andree Ammonii alitrix Britanniæ. 387. Multuſ offen-
 ditur

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

dirur in Anglia, 14. *Ægrè* fert fortunæ maligni-
tatem. 426. *Æ* Tramo equum donat. 437. *Poema*-
ta edit. 433. *Ejus* carmen de Tornaci expugnatione
summe laudat Erasmus. 430. Sudore Britannico
extinguitur. 386. *V. Mer.* *Ejus* laus. 413. c. 422.
1210.
Amor Platonius non, ut ille Poterunt, cecus fuit, sed
oculatus. 773. *Amor* nonnunquam conciliat malorum societate.
1078. *Amor* *τὸ μὴ καλὰ καλὰ πῖσις*. 1516. 1523.
Anabaptistæ. 852. 1543. *ἀναρχία* inchoare student.
1159. 1161. *Reges* creant, civitates vi & dolis
occupant. 1537. *V. Germani.*
Anabaptistæ in Westphalia cruciati. 1537. 1543. 5.
1556.
Anabaptistæ quidam Basileæ Joannem Baptistam simu-
lat, qui tandem Luceræ exiit. 1264. 1265.
Ανατολὴ quibus potissimum accidunt. 1647.
ANDRÆ Apostoli reliquæ Constantinopolim
translatæ. 1807.
Andræ Critii Episcopi Plorensis laus. 1127. Scribit li-
bellum De Misa. 1440. Fit Archiepiscopus Guel-
nenfis. 1532.
Andreas Zebaidon peragras nationes iussit. 1131.
1332.
Angelus Policarpi, Leonis X. Pont. R. præceptor. 88. f.
Laudatur. 174. 181.
de Angelo Paradisi custode *ἑπιδάφεια*. 307.
Angliam patriam vocat Erasmus. 123. *Ejus* felicitatem
predicat. 181. c. 309. 356. Ingressus Erasmi in An-
gliam inauspicatus. 312. *Edificia* in Anglia ci-
videntur insalubria. 1140. *Lutrocinia* ibi compelluntur.
356. De monachis quibusdam sumitur capitis
supplicium. 1543. In Anglia triumphans bonæ li-
tæ. 364. c. 368. 369. *V. Britannia.*
Doler Erasmus quod non potuerit concumeliam, quam
in Anglia accepit, rependere. 497.
Anglos bellum adornare dicit Erasmus. 142. A Scotia in-
festantur. 1510. 1520.
Anianus. *V. Chrysostomus veritas.*
Αἰὶς & *ἀἰὶς* quomodo differant. 1063.
Anima. Operat Erasmus ut Paulus conditionem animarum
post mortem plenius aperisset. 1830.
Animantium diversorum formas & ingenia spectare,
Tho. Moro præcipua erat voluptas. 536.
Animi bona appellationem Bonorum maxime merentur.
549. Quo pretio paranda. 590.
Animi mala plura & graviora quam corporis. 1788. c.
1806.
Animus excessus quis. 1144. d. 1146. d. 1304. 1799.
Anna Berula Princeps Veriana Erasmi & Batzi patrona.
386. 393. 500. Quam alacriter adversa tulit. 501.
Laudatur. 500. Erasmus pecuniam ab ea impensè
rogat. 449. 452. 473. 501. Cur eam sublevarè
dedit. 478. d. 482. c. 484.
Annus tres veterum literæ prodiderunt, quibus confertur
Anna Veriana. 400.
Annum Poloni suspicantur à Paschali die. 828.
Αἰὶς, Luc. 13. d. *ἀἰὶς*, *retrosum*. 195.
Αἰὶς cū quisqueprehendendus quā commodè tenet que-
at. 271. b.
Anthropomorphia. 1599.
Antichristi præcursores appellantur, Lutherus, Erasmus
& Faber. 669.
Antichristus *ἄνθρωπος* quidam dicit pro *Antichristianis*.
1734.
Antiochia Romæ feliciora cur dicit Erasmus. 1807. c.
Antipodes præcis inauditi. 1691.
Antoninus. *V. Johannes.*
Antonius à Bergis, Abbas D. Bertini, concessum. 903.
Antonius Fugger laus. 1358.
Antonius à Grimberga, Principis Bergenfis F. una cum
præceptore Adriano Barlando, in aulam Britannicam
commigrat. 622. c.
Antonius Nebrissenfis, Academiæ Complutensis aca-
demum. 755.
Antonius Suequus laus. 1261. 1262.
Antropix templum exuritur. 1949. 1951.
Apelles, hæreticus. 1613. d.
Αἰὶς, quomodo reddendum. 1063.
Apocalypsis nullo modo recipit paraphrasin, vix iussu-

preum. 1079. f.
Αποκρί & *Σελέ* qui antiquis. 59. b.
Αποφθῆγμα, Principibus maxime accommoda.
1770. d. 1773. g.
Αποφθῆγματα qui scripserint. 1770. d.
Plutarchi *Αποφθῆγματα* laudantur. 1770. d. c.
Αποφθῆγμα optimæ gentis quod. 1773. g. *V. Pri-*
verbia.
Αποφθῆγ vox improba rectè loquentibus. 1821. f.
Vocabuli *Αποφθῆγ* ineptæ derivationes. 1579. g.
Ægrè fert *ἔκτις*, quod Erasmus scripsit, Apostolos
Græcitatē suā à vulgi colloquio didicisse. 133. f.
Apostoli cur impolitius loquuti sint. 1343. c.
Librorum adminiculo esse usos fuisse, non sine indi-
gnum. 135. g.
Sermone rudis & barbarus in Apostolicis literis us-
de. 136. b. 1650. g. 1887. a. *V. Seleuci.*
Quanta civilitate & mansuetudine in concionibus us-
suerit. 762. c. c.
Initio dissimulabant Divinitatem Christi. 1154.
Cur dicantur filii excessorum. 1645.
Cur pauperes eos esse voluerit Christus. 953. 156. d. cur
ἑβραῖος. 1208. b.
Apostolorum dignitas, arma, & præsidia. 1821. c.
Quantum Episcopi & Sacerdotes ab Apostolorum
moribus degenerarint. 1826. c. c.
Aquinas. *V. Thomas.*
Αἰὶς. *Οὐδ'* *ἀἰὶς*, quid. 978. d.
ἑβραῖος *ἀἰὶς*, abque negatione, præterquam in Joanne
non reperit Erasmus. 778. b.
Αἰὶς. *V. Chrysostomus veritas.*
Argumenti tractandi methodus. 1671. d.
Αἰὶς *ἑβραῖος*. 768. 1595. 1633. *V. Chrysostomus*, &
Hilarius.
Eorum curiosa subtilitas Patres ad erudis disputationes
adegit. 1633. g. 1821. f.
Videtur Erasmus eis aliquantulum præconari. 1649. d.
Αἰὶς laudatur. 1674. c. 1676. c. *Ejus* stylus quid.
1658. g. Nusquam non requirit lectionem æternam.
1770. d. *Ejus* scripta per L. Syllam ab interitu vin-
dicta. 1676. g. Quæ libros scripserit. 1677. c. c.
quæ interciderint. 1678. 1679. Libri Aristoteli
adscripti, de quorum tamen auctor ambigunt. 1679.
1680. Plura ex ejus scriptis extant Latine versa
quam quæ Græca reperiuntur. 1679. d. Qui Aristo-
telis interpretati sunt. 719.
De Aldina Aristotelis editione. 1680. d. De Bebelian.
ibid.
Arnis consilium melius. 1504. c.
ARNOBIUS quo tempore floruerit. 1651. c. *Ejus* antiqui-
tas unde colligatur. 1652. d. Erat Lucianus præcep-
tor. 1649. c. In somniis adactus fuit ut Regaretur ba-
ptismū. 1650. c. *Ejus* in Psalmos Commentarios unde
notum fuerit Erasmus. 1648. f. Cur illius operis non
meminerit Hieronymus. 1652. c. Idē fuit cum eo qui
scripsit *Adversus Gentes*. 1649. g. (Quod opus in-
tercidisse putabat Erasmus. 1652. c.) Quo modo
tractandi usus fuerit. 1652. g. c. 1657. a. Et brevis
est & dilucidus. 1648. g. 1651. g. Barbarismi ejus
nonnulli indicantur. 1651. g. *Ejus* solertissimi & im-
politici excusantur. 1649. c. c. Nihil scripsit quod
hæretici esse possent. 1653. c. Quomodo in eo commendando
laboravit Erasmus. 1654. b.
Artes quomodo repetit. 1688. g.
Αἰὶς valatur. 571.
Αἰὶς dupliciter dicitur. 1645. d.
ATHANASIUM vertit Joan. Reuchlinus. 997.
Basilii illi præfatur. 1627. g. Ille præfatur Basilio
aliisque Patribus. 1871. f. Commentarii in Episto-
las Pauli qui Athanasio adscribuntur, sunt Theophy-
lacti. 1094. 1870. Decius scripsit. 1870.
Articulus & *Articulus* quid. 126. f.
Arari, pecuniarum custodes veridici quidam domini. 517. d.
Deus cupit lacri sit arari. 550. f.
Averroes, impius *ἄνθρωπος* *ἑβραῖος*. 532. *Adversus* cum
libros XLVI. scripsit Ambrosius Leo. 531.
Augusta, civitas Germaniæ. 854. 1305. *V. Carion* *de-*
gessit.
Augustinus Episcopus Lutherus esse censetur. 1443.
Augustinensis duo monachi Bruxellæ fuer. exuli. 1076.
1278. 1439.
Augustinus quidam Erasmi amicus. 473. vult & perfidē
cum

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

cum illo agit. 488. 498. c. V. *Erasmus*.
 Augustinus Eugubinus scriptus in *Erasmus*. 1950. c. Ejus lapsus nonnulli norantur. 1449. &c.
AUGUSTINUS, fons in Paradiso à Mendicante dicitur. 769. a. Et nimum tribuit Joannes Eekius, 137. c. & tribus Scholastica. 138. a.
 Nomen illi quàm aptum contigit. 1571. d.
 Concubinam habuit; quâ creptâ affecit alteram. 1572. d.
 Fit Manichæus. 1572. d.
 Non fuit omnino rudis lingue Græcæ. 1481. Platonici philosophiâ impensius delectabatur: Aristotelicæ parùm degustabat. 1577. Dialecticam quàm exactè calluerit. *ibid.* In extemporali dictione quantum valuerit. 1578. e. Pleraque per notarios ex ore loquentis excepta sunt. 1578. d. 1649. c.
 Ejus ingenium. 1574. e. Mansuetudo. 1574. f. Clementia. 1575. c. sobrietas. 1572. g. 1573. g. industria & vigilantia. 1573. b. castitas. 1573. c. moderatio lingue. 1573. e. charitas in pauperes. 1574. e. A maledicentia & obreptione quàm abhoruerit. 1573. g. & à litibus. 1574. b. Celsis iram inaccessione sua mitigat. 1574.
 Quamdiu fuerit Episcopus. 1574. e. Ejus mors. 1576. f. Quos hereticos prostraverit. 1575. Quâ mansuetudine erga eos usus fuerit. 581. 651. 861. 1152. 1574. 1575. Lapsus, post satisfactionem, aperit Ecclesiæ januam; relapsus non aperit. 767.
 Liberum arbitrium probat ex eo quod dicitur, *Nolite judicare, Nolite jurare*. &c. 1481. Minus tribuit libero arbitrio quàm Pontifici. 1647.
 Obstinatius insensus fuit mendacio. 1780. a.
 Quosdam ejus errores notat *Erasmus*. 1355. a.
 Scriptor fuit obscuræ subtilitatis & parùm amoris prolixitatis. 959. 1579. *de consensu* &c. 1027. *de deo & deo* &c. 1246. Solus præstat omnes Christiani scriptoris doctores. 849.
 Censura *Erasmii* de ejus libris De sermone Domini in monte. 904. b.
 Ejus retractatio non est palinodia, sed recensio suorum operum. 1329. g. 1354. Non omnia retractavit quæ sunt retractatione digna. 919. b. 1885. g.
 Chrysostomus ei similis fuit. 1446. Conferretur cum Hieronymo. 134. 138. 139. Ei præfertur Origenes. 139. g. Eloquentiâ cum longè superat Cyprianus. 1616. f. 1617. a.
 Quodam ex ejus scriptis sit absolutissimum. 1633. e.
 De scriptis quæ falsò ei tribuuntur. 1580. e. 1583. e.
 Quantum ejus scripta depravarant sacrilegæ manus. 1579. 1583. e.
 Augustinum primus excusit Joan. Amerbachius. 1578.
 Ad Augustinum emendandum Joan. Frobenius *Erasmum* instigavit. 1581. Ei propemodum gratus *Erasmus* operam suam impendit. 1047. f. Eum ætiam suam & Athonem vocat. 1027. e. 1030. e. Quàm secechant mendis priores editiones. 1177. g. 1578. g. 1583. d. Quid in eo opere præstiterit *Erasmus*. 1177. f. 1180. a. 1579. Quem ordinem sequutus fuerit in digerendis Augustini voluminibus. 1581. g. 1583. b. Quem sequutus fuerit ipse Augustinus. 1582. e.
 Pro Augustini editione optat *Erasmus* ut impetretur privilegium Regis Galliarum. 1047. Ab eo opere pendebant facultates liberorum Frobenii. *ibid.*
 Malè habet Dominicanos quod *Erasmus Augustini* castigationem molitur. 1581. g.
 Obicitur *Erasmio*, quod Augustinum non legerit. 134. e. Cui objectioni responderetur. 138. b.
 Aulæ. Vix ulla aulæ quæ prorsus abût ab omni specie tyrannidis. 535. e.
 Aulicorum mores. 414. g. 486. e. 535. e. 1569. 1570. V. *Præcepta*.
 Quibus rebus temporis tedium soleant fallere. 535. f.
 Aulica vita quid. 131. d.
 Audi Gellii locus excutitur. 832.
 Aures Latinis quid. 1198. 1354. f. V. *Pater*.
 Auctores qui præcipuè legendi. 464. d. V. *Libri*.
 Auctores quidam antiqui inter se dissonantes. 1773. e.
 Auctores quidam recensentur qui ludicra tractantur. 1777.
 Auctores quidam magni ab aliis magnis auctoribus reprehensi & contempti. 270. a. 384.

Inter auctores veteres multa phrascos discrimina. 1065. c.
 Auctores veteres emendare, quàm arduum negotium. 1631. b.
 Auctores solent in uno aliquo opere quid possint ostendere. 1633. d.
 In eos qui auctores veteres præ novis fastidiunt. 1647. e.
 Qui quibusdam auctoribus contigerint pariter. 501. f.
 Auctores eâ quisque anîâprehendendi quâ comatodè teneri queant. 371. b.

B

Balis prophetas quomodo pingeant quidam Lutherani. 1061.
 Babilæ mors. 1705. g. Ei minus feliciter cessit quàm Ambrosio, Imperatorem templo prohibere. 1586. 1803.
 de Badio judicium Brixii. 1166. g. *Erasmii*. 1171. g. Eum cum Budeo confert *Erasmus*. 1030. V. *Budeus*.
 Baibur. V. *Lazarus*.
 Baptismus, neutro genere, apud Augustinum. 1651. b.
 Baptismus non est felicitas, quod pluribus ceremoniis peragitur. 1207. d.
 Baptismus infantilis non salutis, sed honoris causâ dari, dicunt Lutherani. 2102. a.
 Cypriani error de Baptismo excusatur. 1618. a.
 Susceptores & susceprices olim in Baptismo adhibebantur. 1632. b.
 Joannem Baptistam simulat Anabaptista quidam Basilic. 1264.
 Barbaricum pellendi optima ratio. 140. b. 611. b.
 Barbaricum quidam affectant. 546. e. 717. e.
 Barbaries quanta undique fuerit paulo ante *Erasmum*. 716. e.
 Barbaries in Apostolicis literis unde. 136. b.
 Barbari quibusdam etiam Cicero, Maro, Livius &c. 611.
 Barbirius. V. *Petrus*.
 Barbarus. V. *Hermolaus*.
 Barlandus. V. *Adrianus*.
 Basilea, *Erasmus* gratissima. 1301. Dicit Basileam non minus ipsi debere quàm ipse Basileæ. 2128. f. Cut illinc emigravit. 1302. 1935. e. Ecclesiæ illuc cur ei insens. 1301. e.
 Retractatio Basileæ. 846. e. 851.
 Basileense concilium. V. *Concilium*.
 Basilides hæreticus. 1611. e.
 Basiliscus, hæreticus. 1613. d.
 Basiliscus martyr. 1604.
BASILII Magni laus. 1616. &c. Græcos Oratores eloquentiâ superat. 1617. e. & Græcos Patres. 1617. e. Cuinam ex Latinis similis fuerit. 1446.
 Inter ejus ætatis scriptores *Erasmus* unicè placet. 1320. 1446. 1873. f.
 Censura *Erasmii* de ejus expositione in *Elaiam*; 1871. d. & libro de Spiritu Sancto. 1874.
 De Basilii interpretibus. 1618. g. 1639.
 Magnus illi rumulus à philosophis suscitatus est, quoniam cum *Spiritu* pro *is Spiritu* dixerat. 1875. d.
 Ejus humanitas. 1618. d.
 Battus. V. *Jacobi*.
 Beatus Rhenanus. V. *Rhenanus*.
 Beatitudinis præcipuam portionem nulli secundum Deum magis debemus quàm nobis ipsis. 549. e.
 Beatitudinis circulus quibus rebus absolvarur. *ibid.* V. *Felicitas*.
 Beatorum nomen quibus competat. 1751. f. An illis quos vulgus beatos appellat. 1751. g.
 Fortunatos potius quàm beatos reddunt nature dotes. 549. f.
 Nihil est ab omni parte beatum. 1178. g.
 Bebelius. V. *Joannes*.
 Bedda. V. *Natalis*.
 Belli mala. 112. e. 61. d. 143. 629. e. 959. d. 1586. g. 1691. e. 1799. a.
 A bello gerendo debortatur *Erasmus*. 91. d. 141. g. 370. e. 389. b. 401. e. 861. g. 1135. 1136. 1143. &c. 1798. &c. & Coletus. 708. 709.
 Solius belli nulla facies. 895. g.
 Principum fœdera cum Pont. Romano, bellorum causa. 964. b. 1146. e.

Julio Pont. R. mortem imprecatur Erasmus, utpote belli ciendi causa. 413. b.
 Magna pars bellorum oritur ex inanibus vocabulis & titulis. 1804. a.
 Bella inter Christianos plura quam civilia sunt. 1144. a.
 Bellum quando licitum. 1145. a. g. 1799. f.
 Bellum si qua jura admittant, crassa sunt, & Christum degenerantem sapient. 144. e.
 Castrensis vitæ forma. 418. a.
 Bellum geminum. 91. e.
 Opinionum calamitas bello gravior est. 1173. b.
 Bemus. V. Petrus.
 Benedicere, quid. 1085. g.
 Benefacere malis multo periculosius est quam bonis male. 465. d.
 Benefacere aliis, fortunatorum hominum officium. 550. f.
 Beneficium ingratis conferre præstat quam non intelligentibus. 378. a. 436. e.
 Beneficium feneratorum quis. 1010. b.
 Bene patientes erunt ut annunciant, locus difficilis intellegendus his qui Græcæ linguæ sunt ignari. 475.
 Berengarius. 1638.
 BERNARDUS. Quodnam ex ejus operibus sit maxime absolutum. 1633. e.
 Beroldus. V. Philippus.
 Berquinus. V. Ludovicus.
 Bilibaldi Perckheymeri felicitas, virtutes, scripta, mors. 1445. 1446. V. Perckheymerus.
 Boethius quare dixerit Camœnas Lacerum. 161. f. An Thomas ille qui in consolationem ejus commentatur, sit Aquinas. *ibid.*
 Bohemis communio sub utraque specie à Concilio Basiliensi concessa. 673.
 Tres sectæ inter Bohemos. *ibid.*
 Bombardicus pulvis fulmine attractus turrim Basilicæ diffudit. 1275. 1276.
 Bombardici pulveris vis. 1276. d. Ejus inventionem scelerato & ingenioso excothroni tribuit Erasmus. *ibid.* f. Ejus usum in festis non probat. *ibid.*
 Bombasius. V. Paulus.
 Bonifacium Amerbachium monet Erasmus, ut mortem filii patienter ferat. 1315. c. Juris professionem Basilicæ sustinet. 1381. Laudatur. 1086.
 de Bonorum tribus ordinibus. 549. e.
 Bona externa an & quid ad beatitudinem conducant. 550. 551. 555.
 Corporis & Fortunæ doctes bene appellantur, quia virtuti subserviunt; quemadmodum Regum caducatores Reges dicimus, quod Regibus serviant. 556. b.
 Cicero miratur opes à præcis Romanis bene appellari. 543. 546.
 de Bonis operibus. 1139. a. 1131. d. 1288. a. 1060. g.
 An iustificent. 1057. b.
 Bonis in Ecclesia semper admixti mali. 1061. f.
 Botzerus. V. Joannes.
 Brentius. V. Joannes.
 Bresub, Hebræis quid. 1644.
 Britannia laudatur. 315. 356. 1298. V. Angliæ.
 In Britannia mos est ad idem poculum vicissim invitare sese. 534. g.
 Litigandi mos qualis. 537. e. Olim sacerdotes & theologi illic vestiebantur purpurâ. 704. e. De Cancellarii Britanniarum dignitate & officio. 1503. d.
 Cur frequentibus pestilentibus vexetur. 1140. Quo pacto salubrior reddi possit. *ibid.* Propensissimo fuisse in Romanam sedem animo, ait Erasmus. 522. e. Lignorum pretium ibi auctum ob crebra hæreticorum holocausta. 410. g.
 Nautæ sunt rotius insulæ dishonestamentum. 438. d.
 Magna ibi scriptorum inopia. 401. f. 409. f.
 In Britannia habuit quicquid habuit Erasmus. 144. g. Plurimos ibi amicos habuit. 436. a. 511. 522. 725. b. Illic invenit omnia ejus mentis inferiora. 434.
 Britanni laocorem fugiunt, otium amant. 377. a. Oculis subactis capiuntur, ut Germani nigris. 534. d. Sudore pestilenti laborant. 386. b. V. Sudor Britanniarum.
 Britannorum fides. 820.
 Britannica aula. V. Henricus VIII.

Brixius. V. Germanus.
 Bruta fulmina quæ. 1255. b.
 Bruxellæ exuruntur duo monachi Augustinenses. 1078. 1178. 1429.
 Bucer quidam liber damnatur. 1939. De libro quem scripsit ad primogenitum Regis Galliarum. 1110. d. scribit adversus Erasmus. 1066. b. 1077. Erasmus vocat eum Bucephalum. 1077. 1110. d.
 Budrus. V. Guilielmus.
 Bullarum gravis auctoritas, gravior diplomatum Caesaris. 1918. g.
 Burgundiacum vinum admodum laudat Erasmus. 1000. 1121. 1122. 1561.
 Basilidianum collegium laudatur. 1161. V. Academia, & Hieronymus Basilidianus.

C

Calabistica ars. 584. 641. 739.
 Cælius Calcagninus scribit De libero arbitrio. 1013. 1707. In Lutherum acriter invehitur. V. Lutherus.
 Cælius Rhodiginus laudatur. 1010. e.
 Cæsarem totius orbis esse monarchiam, inceptè probat Pantalabus ex verbis Christi, Dicit Cæsar, &c. 840. De Cæsaris titulo. 1587. b. 1691. b.
 Cæsaris res. 1336. a. 1356. V. Carolus.
 de Caino fabula festiva. 307. Ejus prima culpa quæ fuerit. 306. g. Cur veteris Deus nē quis de eo sumeret vindictam. 593.
 Calamitas pro crimine nemini obijcienda. 1296. e.
 Calculus, tyrannus Mezentio & Phalaride crudelior; 785. 1213. podagra gravior, 796. d. & quovis alio cruciatus. 1208. e. Nihil habet contagii. 1211. d. Quo remedio adversus eum usus fuerit Erasmus. 798. e.
 Callisto, hæreticus. 1613. e.
 Calumnia. Patres ad quosdam calumnias rescribunt, ad quosdam tacebant. 1547. b.
 Nil tam circumspectè dicitur quod non ab aliquibus rapiatur in calumniam. 1240. 1547. e.
 Calumnie an liceat respondere. 1410. c.
 Calumniatores quo spiritu agantur. 898. d. Horum astutia. 1012. d. Quomodo erga eos nos gerere oporteat. 113. c. 219. &c. 957. d. 1018. g. 1546. 1547. Si negligantur, quiescunt: si quis eis obicitur, magis ferociores. 957. d. 1019. a. Calumniatorum quæ pena. 600. a. Calumniator cane peior & angus. 938. d. 1250. e. V. Obtestatio, & Calumnia.
 Cameracius. V. Joachimus.
 Caminga. V. Hays.
 Campegius. V. Laurentius.
 Campester. V. Lambertus.
 Cancellarii apud Britannos dignitas & officium. 1503. d.
 Canonici, medium genus inter Monachos & non Monachos. 1191. d.
 Canossa, Leonis X. Legatus, cultu profano in Angliam venit. 1223. g.
 Cantabrigia, in quodam collegio constitutum est ne quis statueret Erasmi editione N. T. 108. e. Quibus studiis ibi incubuerint paulò ante Erasmus. 112. e. Joannes episcopus Rossensis tria collegia ibi instituit. 1581. 1760. d. Ubi floret solida Theologiarum studia. 751. e. 755.
 Cantabrigia quomodo Erasmo arriserit. 408. g. 409. f. 410. a. 411. e. 412. a. 417. c. 424.
 Cancellus monachus Florentinus in sodalichum suum pellicit. 1188.
 Claudii Cantuuncula encomium. 1867.
 Cantus ecclesiasticus fuit ante Ambrosium & Augustinum. 1113. c. V. Musica.
 Cantus promiscuus in Ecclesiam à Lutheranis induxit. 1101. f.
 Capico. V. Fabricius, & Wessingus.
 Capionis (sive Reuchlini) Triumphus. 358. 359. V. Joannes Reuchlinus.
 Caraffi. V. Joannes.
 Cardinalium numerum & fastum non probat Erasmus. 1441. f.
 Christoph. Carlevisii laus. 837. 838. 879.
 Carmelites & Dominicani non patiuntur suos ordines nominari sine hæreticis præstatione. 600. 731. 1068. f. Eorum

Eorum decretum, Rem austeritate faciendam esse. 1003. e.
 Carniliams, V. *Petrus*. 417, 418, 435.
 Carmina à laudem Erasmi. 76.
 de Carniun esu interdictio. 1017, 1028.
 Carnutensis oppidi sanum fulmine conflagrat. 1715. e.
 Carolstadius de Eucharistia quid senserit. 818. V. *Eucharistia*.
 Duo typographi qui ejus libros de Eucharistia excuderant, in carcerem conjiciuntur. 818. 822.
CAROLUS Imperator eligitur, competitori Francisco Gall. R. 160. e. 161. Laudatur. *ibid.* f. 1786. 1796. e. Germani metuunt ne tyrannum se iis præbeat. 572. Edicto maledicos libellos conspescit. 751. e. Bellum inter ipsum & Galliarum Regem luget Erasmus. 750. b. 759. b. 1080. 1135. f. 1163. 1710. b. 1798. f. Provocat Regem Gall. ad *munus* actionem. 1163. b. Gallos superat. *qum* Pontifex inter eos molitur concordiam. 1030. g. 1043. e. Pacem init cum Gallo hæc conditione, ut extinguat factionem Lutherianam, 930. b. 1108. atque Helvetios invadat, si nolint à Lutherismo respicere. 1938. f. Generale concilium molitur. 868. e. Bellum gerit cum Turcis. 1080. De ejus victoriis rumores. 1537. c. Guletani expugnat. 1537. 1543. f. Accipit coronam à Pontifice. 1398. e. *Exaltatione* à quibdam pingitur. 1442. Erasmus cum monet ut à bello & cæde abstinat. 1786. b. 1796. f. Ejus malum dicit esse pertusum dolium, & semper scire, nihil dare. 1519. e.
 Carolus Uttenhovius commendatur. 1039. 1051.
 Carpoerates magus. 1612. f.
 de Cartusianis. 1361. Eis licet sacro vestem deponere. 1292.
 Cassiodorus scripsit in *Philos.* 1268. Erasmi de eo judicium. *ibid.*
 Casum paternum Græci ponunt absolute, sicut nos ablativum. 1646. g.
 Casus septimus quis. 1098. e.
 Casus, repertor artium. 1088. g.
 Καταχρησμός, Luc. 1. 4. quid. 19. g.
 Catechista & Catechumeni qui. 1612. e.
 Catechizandi utilitas. 1856. e.
 Catharina, Angliæ Regina, laudatur. 846. 883. ejus rogatu Erasmus scripsit *Præcepta cameralia*. 780. 790. d.
 Catholicum se esse, quibus rationibus Erasmo confiterit. 904. g.
 Dolet Erasmus, quod multi sint pro Catholicis cacolytici, pro Evangelicis dysangelici. 1362. b.
 Cersinus. V. *Jacobus*.
 Cerdon, hereticus. 1613. b.
 Ceremonia instupuit mandus ante Lutherum. 1075. d. 1187. e.
 Queritur Erasmus Christianos ceremoniis nimium involvi. 1024. e. 1028. 1033. b. 1039. d. 1040. a.
 Vera pietas in iis non est sita. 665. a. 733. a.
 Pium est, Deum externis ceremoniis adorare. 1488. g.
 Ceremonia Judaica cur paulatim, & non simul & semel, fuerint abrogata. 1013. e. 1114. f. Rarum significatio. 1039. f.
 Cherubici qui dicantur. 1487. 1491.
 Chorus. Nusquam magis ineptierunt antiqui poete quàm in choris suis. 1743. c.
 Χρησμός & χρησμός Hilario quid. 1645.
 Christianos à bello gerendo abstinere debere, multis argumentis suadet. 142. 143. 1143. *qum* V. *Schism.*
 Christianorum omnis communio. 811. d.
 Christiani non ex professione, sed moribus estimandi. 1804. e.
 Christianorum mores in causa sunt quod minus Turci, Judæi, Græci, &c. respiciant. 1608. Eorum dissidia Turcis gratissimum spectaculum. 1798.
 Christianis stimulos addunt ethnicorum bene facta. 1694. e.
 Philippus Imp. primus Regum Romanorum fuit Christianus. 1624. f.
 Non statim non est Christianus, qui à sanctis viris dissentit. 1452.
 Christophorus Longolius ubi natus. 1555. laudatur. 249, 548. 966. 968. 1211. 1259. 1514. 1555. C-

ceronianam ditionem anxie affectabat. 1094. Curpit Erasmus Commentarios ejus edi. *ibid.* Ejus de Erasmo & Budzo censura. 147. Candorem in eo considerat Erasmus. 1047. e. 1094, 1095. 1219. 1388. Nimidum Gallus ei videtur. 623. Romachi ejus in Erasmus causæ. 1106. e.
CHRISTUS quomodo sponsus noster, Dominus, & Medicus. 883. g. quomodo Pax nostra dicatur. 1098. d. Quo sensu Struktis ei tribuitur. 1012. g. Magus, Incantator, Peccatum, Maledictus, Prædo, Adulter, Temulentus, Hereticus aliquo sensu dici potest. 1013.
 Christus quàm per *munus* vitam beneficus fuerit. 1801. e. *munus* vitando quàm tribuerit. 1023. e. 1037. e. Semet Judæorum affectibus attemperabat. 762. Cur parabolis usus fuerit. 1005. d. Syriacè loquebatur. 1849. 1889. e. De ejus somno in n. vi. 1859. Quædam ad ordinem Reip. necessaria dissimulabat, quædam ab se rejiciebat. 1037. f.
 Quidam ex veteribus putant Christum obisse anno ætatis xli. 1493. e. Ejus mortem deplorandam, docent Scholastici. 1127. f. Ejus sanguis æquè pro pauperibus ac pro Regibus effusus est. 1799. b. Denud patitur, quoties damnatur evangelica veritas. 1805. e. Nihil ab eo gestum quod non quotidie geritur in vita nostra. 1854. f.
 Hilarius videtur sentire Christi corpus ex substantia Virginis non fuisse conceptum, 1641. e. æquè ejus corpus & animam nullis obnoxiam fuisse doloribus. 1631. f.
 Ambrosius Syriacus arctatur quod dixerat in genealogia Christi esse peccatrices. 925. e.
 Medicus quidam ineptus ait, Christi testamentum esse, *creptum & multiplicatum*, &c. 1054.
 Expediebat imprimis ut orbis sciret & crederet Christum esse *deum deum*. 1821. e. Evangelicæ, solo Joanne excepto, penè nihil de Divinitate Christi attigerunt. *ibid.* d. Apostoli initio eam dissimulabant. 1115. e. Quid de Christo sentiant Ariani, 1878. f. quid Judæi & Turci. 1874. b.
 An Christus ulli mortalium debuerit obedientiam. 912. f. An Mater ei nunc pro sua autoritate possit imperare. 1137. e. 1060. g. Eum in negotio à Patre delegato debuisset Mater obedientiam, à quibusdam perperam docetur. 1137. e.
 Christus solus verè tranquillat animum. 1518. e.
 Christus, centum; Sacerdotes, Principes, Populus, tres circuli eam ambiunt. 1237, 1238.
 Christo suam ingenium dicavit Erasmus. 544. g. 545. e. 546. d. 549. e. Dolet, quod mandus sua tantum quærat, non quæ sunt Christi. 1038. f. 1040. b. 1273. f. Vult cum in omnibus vincere. 1191. d.
 Chronologiarum usus. 1686. g.
CHRYSOSTOMUS. Ejus patria, parentes, educatio, præceptores, studia. 1592. Ad pietatis professionem Euagii exemplo potissimum provocatur. 1593. Ad eandem causam suo pertinet Theodorum & Maximum. *ibid.* Fic Lector, 1592, 1593. Diaconus, *ibid.* Presbyter, *ibid.* Episcopus, 1594. 1608. e. Quàm difficilem provinciam suscepit, cum Constantinop. Ecclesiam Episc. factus fuerit. 1494. Malè illi convenit cum clericis suis. 1595. quos Serapion exasperabat. 1596. Eutropii supplicium ei plurimum invidiæ constat. 1595. Gainæ Ariani favenci fortiter obstitit. *ibid.* Severianum Episcopum civitate pellexit. 1596. Eudonia Augusta, ei gravis. *ibid.* Exulat 1596. 1598. e. Aegrè fert quod ludii publici exerceantur ad Eudoniam statum. 1597. Quæ ei vitio verterunt nonnulli, excusantur. 1597. *qum* Origenis libros damnare recusat. 1601. Concionem habet in vituperationem omnium fornicarum. *ibid.* d. Synodus adversus eum cogitur Chalcedone. *ibid.* e. Crimina illi obiecta. *ibid.* g. Citatus appellat ad Synodum generalem: damnatur; ducitur in exilium: revocatur. 1602. Denud coacta synodo, 1602. e. deponitur, & primò in Cucuson Armeniæ oppidum, tum in Arabissum deportatur. 1603. tandem, cum Pityuntem versat ducebatur, 1603. g. in itinere moritur, cum pridie per visionem de morte admonitus fuisset. 1604. e. Eum martyrem appellat Erasmus. *ibid.* f. Ob ejus damnationem grave dissidium

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

- fidium oritur inter Episcopos. 1605. Quis fuerit
ejus successus, ambigitur. *ibid.* Frustra implora-
bat Rom. sedis auxilium. *ibid.* Ejus reliqui iussu
Imp. Constantinopolim deportantur. *ibid.* Ejus
nomen in Episcoporum catalogum reponitur. 1605.
a. b. c. V. Epiphanius.
- Chrysolomus ardens zelus, 1594. severitas, 1597. g. ho-
spitalitas. 1597. b. c. Cur solus cibum capere solitus
sit. 1597. b. Quo modo concionandi usus fuerit.
1606. Ejus *saluberrima* ratio Erasmus, 1310. 1617. f.
eam excusat. 1607. b. Ab argutiis, epiphonematis &
jocis abstinet. 1607. s. Phrases quaedam illi pecu-
liares. 1609. d. Quam hanc neminem sequutus fuerit in
citando scripturas. *ibid.* c. Operat Erasmus, ut sacer-
dotes eum imitentur. 1591. 1607. d. 1608. b.
- Chrysolomum citat Augustinus. 1609. Ejus *Babylas*
summe laudatur, 1705. Et Comment. in epist. ad
Galatas. 1868. Opus imperfectum in Mattheum
non est ipsum, sed Ariani cujusdam. 1609. Ferè to-
tus est in Theophylacto. 1121. Ejus *rota* quaedam
recensentur. 1474. 1478. 1480. 1591. 1609. 1866. s.
1867. c. Ex ejus scriptis quoniam habuerit Erasmus.
969. 1365. d. Erasmi de eo iudicium. 1446. 1605. g.
c. 1704. g. 1863.
- Chrysolomum vertunt nonnulli. 960. 1121. 1353. g.
1365. s. 1366. 1478. 1480. 1591. 1863. c. Sumpti-
bus Episcopi Veronensis Græcè editur. 1363. 1365.
Quæ res Brixium ad eum vertendum pigriorem
reddidit. 1363. s. 1366. d. Franciscus Arctinus & Ani-
anus male eum vertunt. 1478. 1591.
- Cibi usus moderatus præstat jejunio. 655. f. 1042. c.
2055. c.
- Ciborum delectus. 843. s. 1187. d. 1736. g. 1829. f. 1829. f.
Ante Augustini ætatem nullus fuit. 1153. Nihil de
eo Christus vel Apostoli præceperunt. 1242. f.
1944. f. 2022. s.
- Ciborum delectus & jejunium, si quis rectè utatur,
conducunt ad pietatem. 2012. 2039. f. Quomodo pri-
mum indici coeperint. 2022. s.
- Ciborum delectum superstitione observare, Judaif-
mum olet. 2028.
- Num humanæ constitutiones de ciborum delectu,
jejunis, &c. obligent ad gehennam. 2030. g. c. s.
Num pueri, senes, ægroti, &c. iis obstringantur.
2030. s. 2033. s. 2144. s. Jus eas relaxandi parochis
potius tradendum, quam Episcopis aut Pontifici.
2029. g. Divites plerumque invitant ad luxum, pau-
peres solum gravant. 2028. f. 2038. d.
- CICERO valetudinem imbecillam quomodo con-
firmaverit. 549. Tanta in eo Latiorum verborum
pericia quanta in tota Roma. 553. Quam illum
æstimavit Quintilianus. 1696. c. 1708. s. Vapulas
Augustinus quod eum vocavit Philosophastrum. 139.
Quid eum illo commune se habere fateatur Eras-
mus. 127. c. Ejus myrothecia non conveniunt re-
ligionis negotiis. 1555. Solertissimi & *arctissimi*
ei nonnunquam obrepserunt. 1646. f. Erasmi iudi-
cium de ejus libris Philosophicis, 1770. b. De Of-
ficiis, 1693. d. Tusculanis questionibus, 1695. de
ejus stylo, 979. c. 1030. 1039. 1092. 1096. 1170.
1318. 1555. 1556. 1736. doctrina, 1695. b. Sancti-
monia, 1695. d. æterna salute. 1695. f. Quantum ab
ejus præceptis aberrant Christiani. 1693. s. Ejus
libri De Oratore ceteros antecellunt. 1633. c.
- Ciceronianorum factio in Italia. 979. 1030. 1096. 1118.
1318. 1433. 1739. Eam deridet Erasmus. 1106.
Non Ciceronianum appellari illis multo probrosius
quam appellari hæreticum. 957-979.
- Ciceronianus quis. 1121.
- Cicutæ natura. 1727. d.
- Circumcisio quid admonet. 2039. g.
- Clara, virgo, laudatur. 1900. c.
- Clemens VII. Pontificatum adipiscitur. 936. Erasmus ei
mittit Paraphrasin in Acta Apostolorum. 815.
937. c. Incommodè tractatur à Caroli milibus.
1163. b.
- Clementia Principum in quibus rebus se ostendat. 1148. f.
de Calibatu sacerdotum Erasmi senectuti. 775. b. 779. d.
902. s. 2026. 2027.
- Calibet dici quàm *calites*, an verè scribat Modestus.
1451. c.
- Calibet exherere, proditius est Principibus. 760. s.
- Cognatus. V. Gilbertus.
- Conium quendam inter Deum & B. Virginem fuisse,
quosensu dixerit Erasmus. 1089.
- Gregorii decretum de lotionis pedum post eorum im-
probat Erasmus. 1830. d.
- Colarbasus, hæreticus ridiculus. 1613. s.
- Calendi & Calidis multiplex significatio. 1892. s.
- Coleus. V. Joannes.
- Collationarii fratres. 1284. Vocis insolubiles non ad-
stringuntur. 1285. b.
- Coloniz nunquam in pretio sacrorum mansionum stu-
dia. 755.
- Colonicibus delegatur Erasmi eorum voluminum exa-
minatio. 431.
- Columnis similes Christiani. 1899. f.
- Comcediarum lectio, apprimè utilis. 1906. 1997.
- Compensanda olim redigere solbant doctorum scripta
monachum undique. 1661. d. 1870. s.
- Complutum *triumphantis*. Vocat Erasmus. 771. V. Academia.
- Concedere & permittere quomodo differant. 741.
- Concertationes inter sanctos incidere cur nonnunquam
Deus permittat. 1599. s.
- Concilium Basiliense communionem sub utraque specie
comprobat. 673. V. *Conventus*.
- Concionatorum officium. 331. s. 362. s. 698. f. 762. 763. 1607.
c. 1831.
- Concionatorum conditio commodior hodie quàm
olim fuit. 1607. s. Debent se ad vulgarem dictionem
accommodare. 1649. c. 1651. d. In carcere, maxi-
mum malum. 1670. g. 1792. s.
- ad Concionandum quomodo animum suum præparabat
Vittorius Franciscanus. 698. f.
- Concionari de charta, frigidum. 708. s.
- Concionum divisio non est necessaria. 698. g. Obrecta-
tiones ab iis abesse debeat. 721. 982. b. 1183. s. 1150.
1251. 1831. 1833. f. Periculosius est eas indignè
tractare quàm sacram synaxin. 647. f.
- Olim nemo dicebat pro concione, nisi dispositis no-
tariis qui sermonem exciperent. 769. s.
- Concionibus instruitur populus, non organis & mi-
sica. 1792. c.
- Concordia quantopere studendum. 370. s. 540. s. Ad eam
plurimum facit donorum quæ Deus hominibus di-
stribuit, varietas. 330. f. Quam impense eam ama-
rit Erasmus. 997. c.
- de Confessione peccatorum Erasmi opinio. 925. 918. d.
764. s. 859. g. 901. g. 948. s. 1273. s. 1963. b. Ineptè de
ea concionatur monachus quidam. 769. An fuerit
à Christo instituta. 903. d. 914. b. 948. b. 1001. s.
1186. d. 1457. 1731. b. 1944. s. 2092. s. Cur Monachi
eam tantopere urgeant. 1186. s. Onus erat vulgo
grave. 651. b. Eam non esse necessariam, docet Oc-
colampadius. 903.
- Ex confessionibus flagitia nonnunquam discunt Mona-
chi. 732. b.
- Confessio præcipua quæ. 1186. s.
- Confiteri, vox ambigua. 769. s.
- Confundendi verbum Apostolo quid. 1896. g.
- Confunderetur pro erubesceret, Arnobius. 1651. f.
- Conjuges unde dicti. 1451. d. Eorum officium. 1240. s.
- Conjugii incommoda. 971. g.
- Conjugium sacerdotum videtur ab Erasmo non impro-
bati. 775. b. 1026. 2027. V. *Calibatus*.
- Comadi Godelenii laus. 611. 613. 756. Erasmus eum Tho-
Moro commendat. 751.
- Conradus Pellicanus adversatur Farello. 774. Objurgat
eum Erasmus, quod tumorem spererat, eum de
Eucharistia idem sentire quod ipse. 917. 919.
- Conscientiæ malæ cruciatus *Furiæ* appellantur Poetæ.
467. d.
- Conscientiam quietam habent tam summe impii
quàm perfecte pii. 2057. s.
- Consecratio. V. *Eucharistia*.
- Consiliarius sedus prudensque quantum de Republ. me-
reatur. 1738. s.
- Consilio præstat quàm armis tumultus sedare. 1439. c.
1504. s.
- Consilium bonum, à quocunque proficiatur, non re-
pudiandum. 1200. f.
- Consolatio fera, frigida. 1490. c.
- de Conspiciis vitreis. 834. f.
- Constantia præcipue celebris est Joanne Hus illic exu-
lio.

INDEX RERUM, VERBORUM, SCRIPTURARUM.

flo. 1120.
 Constantiensibus literas admittit Pacrus, tribuit tenu-
 lentiam. 550. V. *Pacrus*.
 Constantiensis locus. 1120.
 Constantis, aliud Jureconsultis, aliud Rhetoribus. 1892. f.
 Constantionum ecclesiasticorum distinctio. 775. a.
 Constitutiones humane quatenus nos obstringant. 1030.
 5. *Th.* Erasmi de his sententia. V. *Erasmus*.
 Constructio paulina & sine tumultu antiquanda est.
 1017, 1014. Neminem arctius alligat quam voluerit
 is qui fuit ejus amor. 1011. c.
 Contentenda imperis vires amittit, si obicere non offer-
 dit. 124. g.
 Contentiones inter eruditos luger Erasmi. 747.
 1834. 1835.
 Contentiones inter studiosos sedarum in suis regni
 Henricus VIII. Anglus, & Franciscus Gallia Re-
 ges. 549.
 Contentiones insulenter dantur. 559. b. 584.
 591. f. 612. 725. a. 733. *Th.* 747. 766. V. *Conter-*
satior.
 Contracantem esse rem facillimum, negatur. 1132. f.
 Contra quid significet in illo Psalmi loco, *Pecuniam meam*
overta me est semper, vim intelligit qui Græca non
 legerit. 475.
 Conventus Augustanus. 1373-1398, 1392. Quid ab eo
 actum sit. 1398. b. 1441. c. 1443. a. 1483. a.
 Contracensis. 432. 1538.
 Piotrocvichæ. 1551. g.
 Spirensis. 1055. g. 1057. 1133. 1136. 1333. 1434.
 Convictores mali, periculosi. 317. d. 476. f.
 Convivia valde improbat Erasmi. 559. b. 642. f. 662. b.
 871. b. Ad quædam obicere non licet. 859. c.
 ad alia, licet & expedit. 957. d. 1546. 1547.
 Convivii descriptio. 207. a. 300. 305. f.
 Convivorum frequentium incommoda. 1597. c.
 De Copia qui scripserint. 18. f.
 Copus. V. *Guilielmus*.
 1. *Cor. XV.* versus 52. explicatur. 1193.
 Paulam Corinthiis Hetracæ scripsit, inquit à Stan-
 dicio aperitur. 1194. a. V. *Paulus*.
 Cornelius quidam à Gallorum prædiis spoliatur. 757.
 Cornutus Mosis facies an rectè dicatur & pingatur. 1459. b.
 Corpora & Fortune bona. 549. 552. 555.
 Corporis an Animi mala graviora. 1788. *Th.*
 Corporibus reris ante subtilia & colata periculosi est.
 809. d. Quomodo curanda sint. 1190. c.
 Ingenia insigniter felicia raro fortiter corpora ro-
 busta. 1572. g.
 Corpore Christi abicitur quidam maleficus in diabolicis
 suis ceteremoniis peragendis. 505.
 Crannarus. V. *Thomas*.
 Critius. V. *Andreas*.
 Crocus Anglus docet Græcæ literas in Acad. Lipsiens.
 512.
 Cronwellus. V. *Thomas*.
 Croyus. V. *Guilielmus*.
 Crux, communis omnium ad cultum via. 984. b. 1060. b.
 Culonum, urbs, exurit. 1949. d.
 Cuius multiplex significatio. 1892. a.
 Cultus divinus vet. Interpreti *Servius*. *ibid.*
 de Cultu divorum quid sentiat Erasmi. 901. g. 1191.
 f. 1377. *Th.* 1963. a. quid *Sextoletus*. 1348. f.
 Quis cultus divi gratissimus. 1186. f. 1191. g. 1377. f.
 Curiose quæstiones vitandæ. 1844. c.
 in Curiosos disparatores. 1633, 1634. 1638. b. 1046. f.
 Curiositas, vitium & pueris & senibus familiare. 1766. c.
 Cuthberti Tonstalli laus. 27. b. 120. 148. 400. d. 783.
 1909. Zelandiam describit. 172. Faber illi vapulat.
 173. Amicitia in Lutherum & Lutheranos invenitur,
 moneturque Erasmi ut contra Lutherum scribat.
 1158. *Th.* Molitur Annotationes in jus Cæsa-
 reum. 582.
 Cygnis poëtz comparantur. 323.
 Cynaræ & Cynarus. 832.
 CYPRIANUS quanti stetit Tertullianum. 1618. d.
 Inter Latinos, ad Apostolici pectoris vigorem pro-
 xime accessit. 567. Eloquentiâ superabat reliquos
 Africæ doctores. 1616. f. undè & ipsum Hierony-
 mum. 1617. c. Eum cum Hannibale confert Eras-
 mus. 1619. Cur ei absolutam Scripturæ scientiam
 detraheret Hieronymus. 1618. d. Cum ejus operâ ca-

talogum non traxerit. 1615. g. Cur memoret octo
 tantum epistolas ejus ad Cornechum. 1616. c. Li-
 bellus de montibus Sina & Sion ei falso adscribi-
 tur. 1450. d. Multa illi adscripta, sed nil nisi do-
 ctum. 1616. b. Ejus etymologia nominis *Adam*,
 frigida. 1450. Quatuor mundi plagas, quatuor stel-
 las vocat. 1450. c. *Cyprianus* ab amulis dicitur. 1547.
 & *Cyprianus*. 1588. 1618. c.
 Emendatur ab Erasmo. 567. 1618. f.
 Cyrinus, Chalcedonensis episcopus, Chrysostomi inimi-
 cus. 1601.

D

Demonarches, nobis perpetuus hostis. 151. c.
 Derman oppidum Germaniæ, nomine Schiltach,
 exurit. 1515.
 Malefica conficitur, se per Dæmonem magnos fauces
 pulicum in Priburgam misisse. 1564. d.
 Dæmonum à Gæco Erasmi ad se invicem. 1943. d.
 Davidis calamitas gravior quam Jobi. 1794.
 Definendi temeritas damnatur. 1633. f. *Th.* 1635. b.
 Delectus ciborum. V. *Celi*.
 Deloirus. V. *Franciscus*.
 Delphus. V. *Agrippa*.
 Demetrius Chalcondylus. 1772.
 Democrasiam veterem antiquatam dolet Erasmi. 571. d.
 Demosthenes quantum improba curâ & medicatione
 perfecit. 549. Obiectum ei est, quod ejus oratio-
 nes olerent lucernam. 1627. Erasmi de eo judicium.
 1707, 1708.
 Destinatio duplex notatur, sed absurda. 1892. h.
 Detractio, peior famosis libellis. 601. c.
 Deversæ, in pæculam Theologo quid. 1198. a.
 Vocis D E U S etymologia inepta. 1440. f.
 Deu imprimis perulzare dixit antiquitas, Juvare mo-
 ralem. 550. g. De Deo & Divinis rebus *Seneca*
 opinione. 1668. c. Monachi quidam negant eum
 esse incorporeum. 1599. d. Velut egregius choragus,
 nobis quæ cuique maxime expeditur partes dele-
 gat. 1381. d. 1403. f. 1421. a. Irati Dei & propitii
 quæ signa. 791. d. Super magis propitius est, cum
 immitteit amara, quam cum delinquit dulcis. 882.
 a. 1311. b. Mala vertit suis in bonum. 1614. Plerum-
 que is velut ex machina adest. 1123. c. Omnia bo-
 na nostra ei transferenda. 1147. c. 1148. d. 1149.
 c. 1427. f. Quæ ad eum proxime accedunt, verissi-
 me sunt. 610. g.
 An Deus Pater dici debeat *etiam* Filii. V. *Pater*.
 Diabolicarum arrium nominis, differentie; & quibus
 olim penis singulæ coercerentur. 507, 508.
 Diaconus & Subdiaconus apud Augustinum. 1652. a.
 Dialectica fuit antequam quisquam de Dialectica præ-
 cipere. 1577. f.
 Dialectice rudis erat Afri, tempore Augustini,
ibid.
 Dialectice professores quæ dignitate ornati à præfæ-
 Imp. 1504. c.
 Dicendi varis genera. 461. d.
 Dies nunquam non est. 1245. f.
 Diem in operas partiri studiosum oportet. 509. c.
 1723. b.
 de Diebus observatione. 1024. g.
 Singuli penè divi suos festos dies habent. 1015. e.
 Digamia quare à veteribus prohibita. 767. b.
 Digestum ridiculâ passim barbaris scatur. 508. a.
 Dignitatis accessio sape fuit contumeliam. 1519. a.
 V. *Hæm*.
 Dilus. V. *Franciscus*.
 de DIONYSII libris Erasmi Lutherique judi-
 cium. 764. Recentior quispiam quam Arcopagites
 fuit. 1815. g.
 Dioscorus parietisque ejus à Theophilo fugi, excipiuntur
 à Chrysostomo. 1599. 1600.
 Discubius & convivii descriptio. 207. a.
 Disquis, adolescens cuiusdam laus. 317. 456. 476. Stu-
 det Erasmi eum ex otiosorum quorundam sodali-
 tio eximere. *ibid.*
 Disprectus pro degenerat, Hilario. 1646. d.
 Divitæ, Formæ, Valerius, &c. non adferunt Recipudi-
 nem, absolvunt tamen. 555. 1499. c.
 Divitias contemnere quis dicatur. 557. a. 1499. d.
 1865. c.

Divitiarum

INDEX *Verborum, Scripturarum.*

Divitium dominus quis. 1358 f.
 Divitias habere, quid. 1865 b.
 de Divorſio aliter Chriſtum, aliter Eccleſiam ſtantiſſe,
 ait Eraſmus. 740. 769 b.
 Divorum cultum & invocationem non improbat
 Eraſmus. 901. g. Quis ſit eis cultus gratiſſimus.
 V. *Cultus*. Nullus Scripturæ locus eos invocare
 permittit. 1377 f. Singuli penè ordines, nationes
 & urbes Divos peculiareſ colunt. 1015.
 Non à Divis, ſed per Divos peti ſalutem. 1101 b.
 Divorum Vitz, ſomnia ſunt & aniles fabulæ. 1750 b.
 Divorum errata notari maximè expedit. 1453 a.
 Doctoris titulus neminem (licet aliter vulgo videatur)
 doctiorem reddit. 501 a. 1088 a.
 Doctos inter & indoctos quantum ſit diſcrimen. 1675 a.
 Doctrinam ſuam qui aliis non impertiunt, avaris ſunt
 deteriores. 537 a.
 Dogmata quorundam abſurda. 677. 1611. 1613.
 Dogmatum diverſitas. 904 f. Eorum triplex genus.
 1292 a.
 de Dominicanis. 586. &c. 600. Se Cherubicos vocant.
 1487. 1491. Non licet iis ſacram velleſt abſolvere.
 1292. Non patiuntur à quoquam attingi eorum
 vitia. 600. 604. 648. 692. 732. 747 a. Eraſmi erant
 conjurati hoſtes. 648. 688. 692. 694. Decernunt ut
 omnes ejus libri ejiciantur è bibliothecis. 945 f.
 Eos *typhlos* vocat. 720. 737. 741 b. 747 a.
 Eorum hypocriſis. 747 a.
 Dominicanis & Romanenſibus bellum paratur. 810.
 Dominicanorum quorundam inſignis ſtultitia & ma-
 litia. 1193. &c.
 Dominicani cujuſdam ridicula inſectia. 1040 g.
 Dominici Crimani Card. erga Eraſmum humanitas.
 1447. Exſtruit bibliothecam. 1614 a.
 Donariſtas docendos non cogendos voluit Auguſtinus.
 585. 651.
 Dona ſua cur non ſagulis omnis, ſed aliis aliis, Deus im-
 pertierit. 330 f.
 Donum Linguarum. 133 f. 136 a. 164 a. Prophetia.
 136 d. In eorum locum ſucceſſit Cantus Eccleſia-
 ſticus, ſacra Lectio, & Concio. 1826 c.
 Donatus. V. *Niramyus*.
 Draconis cujuſdam in nutricium gratitudo. 1981 a.
 de Ducati valore. 390 d.
 Durerus pictor laudatur. 1910 b. 1927 f. 1929 a.
Auguria maximè fugienda. 1769.

E

Ebon, hereticus. 1611 g. 1633 g.
 Eboracenſi Cardinali adſcribitur Eraſmus. 197.
 1266 d. Quam charus fuerit ac utilis Principi ſuo.
 197. 199. 1766 d. Eum Regem alteri vocat Eraſmus.
 1913 f. Quibus in rebus Britannia profuit. 541.
 Laudatur. 197. 365. 369. 542. Quanta ejus fuerit
 in Flandria reverentia. 428. Regis munificentia
 excipitur à Carolo Imp. 759. Rogat eum Eraſmus,
 ut ſtudioſorum tranquillitati conſulatur. 612. Livium
 ſuum ei commendat. 811. 812. Conſecitur in car-
 cerem, & de capite periclitatur. 1436. e. 1474 f.
 Paulo antè Pacrum in carcerem conſecutus, &
 militatus fuerat Cantuarienſis. 1474.
 Ebria nautæ uxor. 167 b.
 Ebrietas *gluturia* damnatur. 771 b.
 Eccleſiæ bono quid miris modis Deus proſpiciat.
 1614 a. Mortibus creſcit & invaleſcit. *ibid.* d.
 Eccleſiæ autoritatem quanti fecerit Eraſmus. 960 f.
 Nec inſtituendi nova Sacramenta, nec condendi no-
 vam Scripturam *opus* habet. 1150 b.
 Eccleſia quibus gradibus ad deteriora fuerit prolapſa.
 1638 a. 2060. Abuſus in ea notantur. 941 b. 943 f.
 1075 d. 1078 g. 1312. 1487 a. 1962 c. 2023. &c.
 2093. Eam reformare difficilius quàm condere.
 2094. e. 2099. e. Quales Eccleſiæ reformatores
 optet Eraſmus. 1161 g. De ratione Eccleſiam re-
 formandi. 1487. e. 1962. e. 2093. 2094. 2143. 2144.
 Quantum hodierna Eccleſia à primitiva diſſerit.
 2063. 2064. In Eccleſia ſemper bonis admixcen-
 tur mali. 2062. e. 2094 a.
 Eccleſiarum redditibus ali ſarapaz, iniquum. 1487. g.
 Neutiquam ſunt invadendi. 763 b.

Eccleſiaſticæ conſtitutiones variz. 775 a.
 Eckius. V. *Joannes*.
 Eccliaſis Priorum. 170 a. trium diſcipulorum. 171 b.
 Edwardus Foxus, Episcopus Eſſendonſis, Anglorum
 Orator apud Germanos. 1566.
 Edwardus Leus ſycophantus Eraſmum tradidit. 366.
 589. 595. 196. 616. 911. &c. 1923. Quam æroſus
 fuerit, incivilis, & vana gloriæ ſtudioſus. 742.
 745 a. 746 a. Qualis fuerit cum puer erat. 593. g.
 Alterum libellum adverſus Eraſmum adornat. 606.
 630. Eraſmus orat Winſtonienſem, ut eum coer-
 ceat. 606. poſtea autem libellum editum cupit. 667.
 Regis Angliæ Legatum agit in Hiſpania. 885. 963.
 ubi tumultus ciet. 885. 897. 960. a. c. 963. 1152.
 Germani libellos adverſus eum edunt: quod factum
 noluit Eraſmus. 610. 620. 661. 683. 1368. Cum eo
 expoſtulat Eraſmus, atque eum miris perſecutat. 742.
 Cur libellum ſuum diu preſertit. 742. & 746. Eraſ-
 mus obnoxie laborat ut ederetur. 742. & c. monetque,
 ut rationibus non contumeliis rem ageret. 744. b.
 Eum excuſat. 745 a. Ejus liber excrementis huma-
 nis oblitus in bibliotheca Franciſcanorum reponi-
 tur. 841. Quibus conditionibus pacem inire velit
 cum Eraſmo. 1122 a. Fit Archiepiſcopus Eboracen-
 ſis. 1948 a.
 de Educatione puerorum. 189 d. 1865 f.
Eduſtorio. 1885 g.
 Eloquentia unde haurienda. 161. Quæ ad eam condu-
 cant. 200 a. Sapientiæ copulanda eſt. 1676 d. Ejus
 vitæ 183 a. laus 717.
 de Eloquentia Sacrarum literarum. 161.
 Eloquentia an, & quæ, argumentis theologicis con-
 veniat. 1511 a.
 EMANUEL, Luſitanus Rex, laudatur. 1861 d.
 Eobanus Heſſus laudatur. 336. 367. 1468. 1901. 1902. De
 ejus verſione Theocriti & Homeri. 1409. Egre ſere
 ſe in Eraſmi Ciceroniæ prætermiſſum. *ibid.* Viſit
 Eraſmum. 1901 c. 1902 f.
 Ephedri in palæſtriciſ qui. 152 b.
 Epimenidis pellis aſſervata in templo Serbonico. 378.
 De ejus ſomno ſeſtiva fabula. *ibid.* Eum in Scoto
 renatum dicit Eraſmus. 380 a.
 EPIPHANIIUS quo animo perſequutus ſit Chry-
 ſoſtomum. 1598. g. Theophilus Alexandrinus Epi-
 ſcopus ei vaſte imponit. 1599. Coacta ſynodo li-
 broſ Origenis damnat. 1600 f. Communionem
 Chryſoſtomi evitat. 1600 f. In aliena Eccleſia ſa-
 cra celebrat & ordinationem. 1600 f. 1601 c. Mo-
 ritur. 1601 d. Miracula quæ ei imputantur, ſuſtina-
 1598 f.
 Episcopo Dominicano quidam quid ſignificare videatur.
 1041. 1197.
 Episcopus, nec Græca vox nec Latina. 1041. 1197.
 Episcopus. V. *Nicolaus*.
 Episcopus olim populus ſibi eligebat. 679. 1063. g. Ii
 ſoli *acerdotes* vocabantur ætate Chryſoſtomi.
 1593 a. Eorum officium. 1239 a. 1750 d. 1800.
 1801. a. 1837. 1838. 2035. 2036. Olim in juſtis
 ſuppliciiſ intercedebat eorum autoritas. 1237. e.
 Olim ad eorum curam pertinebat, providere ut
 pueri literis imbuerentur. 1621 a. 1064 a. Reges in-
 ter ſe tumultuantes debent in concordiam redigere.
 1801 g. Oporteret eos meruisse ſe non ſucceſſiſſe
 in locum Annæ & Caiaphæ, &c. ſed Apoſtolorum.
 1804 g. Non debent tyrannidem exercere in popu-
 lum. 2035. 2036. Quomodo tuenda ſit eorum au-
 toritas. 1237. e. Quam ardua res ſit inculparum
 Episcopum agere. 1837 d. hodie præſertim, cum
 plerunque & terrenis curis diſtingantur. *ibid.* Qui-
 bus poſſiſſimam vitia ſunt obnoxii. 1239 a. In eo-
 rum vitia non temere à theologo involandum.
 332 a. 942 d. Eorum faſtus & pompa notatur.
 1800 g.
 Epistole brevitæ quomodo excuſari ſoleat à pigriſ
 ſcriptoribus. 1028 a.
 Epistolæ religioni etiam in mediis bellis aliquid
 datur. 880 a. De iis qui Epistolæ intercipiunt &
 inſpiciunt. 824. 825. 880. g. 994 g. 1010 f. Mos
 geminum faciendi Epistolæ exemplar, ſi quid
 ſit reſcripſit. 796 a. 843 a. 844 f.
 de Epistolis conſcribendis edendisque judicium Eraſ-
 mi. 3. 459. &c. 1560 a. De quibuſdam qui ante
 eum

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

de scribendis Epistolis preceperant, ejusdem
 censura. 459. 460.
 Epistolis nullum argumentum liberius. 1674. d.
 Epistola obscurorum virorum quomodo à monachis ex-
 cepta. 1195. f.
 Eppendorpius. V. Henricus.
 Erardus, episcopus Leodiensis, laudatur. 1824. 1825.
 ERASMUS quo die natus. 1215. a. Ejus generallia-
 con. 82. 371. Anno 1517. egit annum quinquage-
 simum secundum aut tertium. 533. d. Utrum Gal-
 lia an Germania sit ejus patria. 645. Nominis sui
 duplex etymon adhibet. 424. g. Statura erat humili,
 250. a. 1648. c. rarissimi texturæ, 1536. g. 1544. d.
 voce exili. 533. c. 1648. c. Qualibus vestibus uteba-
 tur. 498. b. 1061. c. Effigiem suam ære expressam
 Alberto Card. Moguntino misit. 628. Cupit à Du-
 ro pingi. 1920. b. 1927. c. 1929. f. Effigiem ejus
 finxit Durerus, sicut Quintinus. 864. De fusili ejus
 imagine. 1921. c. 1922. d. 1926. a. 1927. c. Quam pin-
 gebatur. 1061. c. Apologia ejus de annulo suo Ter-
 minum insculptum habente cum hoc symbolo,
 CONCEDO NULLI. 2068.
 Quadragesima sepe ei morbum attulit. 496. d. Pisces,
 ei insalubres. 955. g. 1055. g. Cervia Britannica
 ei non placuit. 416. a. 618. c. De vino parando quam
 fuerit sollicitus. 1561. c. 1562. b. Quale vinum ei
 placuerit. 805. g. 1125. c. 1221. 1222. Perdicum
 esum se vix terre ait. 1516. g. Hypocaustorum nido-
 rem non tulit. 936. f. 1000. 1002. d. 1011. b. 1057. d.
 1084. d. 1085. a. 1086. d. 1216. d. 1223. a. 1932. c. E-
 pulas elegantes amabat magis quam multas. 621. g.
 Cibum & potum semper sumebat ut pharmacum.
 1211. f. Largiore somno utebatur, sub aurora redor-
 micens. 664. c. A cœna cessabat ab intentione.
 1139. c. Stans scribebat. *ibid.* d.
 Laborat glaucomate & syncope. 326. g. Inguinis exulce-
 ratione, (Chirurgi ejusmodi iudicio, peste, 227. f.
 327. d. 549. c.) 326. d. 549. c. Stomachi cruciatu,
 327. g. Stomachi profluvio, 1332. a. 1335. c. Febre,
 320. d. 389. b. 452. c. 496. d. 670. d. Picuris, 329. b.
 838. g. 855. d. 856. a. 931. f. 944. b. Podagrâ, 1332. a.
 1335. c. 1951. g. 1952. g. Chiragrâ, 1950. c. 1951. g.
 1952. g. Apostemate circa umbilicum, 1387. c.
 1388. f. 1391. c. 1395. d. 1397. f. 1414. d. 1440. i.
 1444. a. Calculo, 142. f. 414. f. 618. c. 785. b. 796. & c.
 809. g. 936. d. 944. b. 1002. d. 1028. c. 1039. c. 1081. b.
 1085. b. 1138. c. 1217. c. 1219. f. 1920. g. 1926. a. g.
 1930. f. Quem æquius fert quod nihil habeat con-
 tagii. 1211. d. Cui causæ eum imputavit. 618. c.
 1000. c. 1221. g. Quo remedio adversus eum usus fue-
 rit. 798. c. Calculus ei in calcem vertitur. 869. g. Sum-
 dent quidam sectionem, sed frustra. 1479. f. Laborat
 exulceratione organorum urinalium, ut ut urinam
 gyplaceam emittat. 960. c. 961. c. 1029. c. 1199. f.
 1322. c. Ejus conjectura de causis istius mali. 1138.
 1139. g. 1930. g. Pestem fugit. 321. c. 434. f. 476. c.
 479. c. 487. c. 488. g. 514. c. Frigus colligit quadri-
 duanâ navigatione. 511. c. Laborat exulceratione
 extremæ spinæ. 1959. f. Monachus cum decrepitem
 senem vocantibus ostendit quam adhuc vegetus sit.
 2074. c. Doler, quod per valetudinem nonnunquam
 non liceret erga amicos humanitatis obire munia.
 798. b. 826. a. 1397. c.
 A pœro humanioribus studiis deditus fuit. 2071. g.
 Quam secundo ingenio fuerit. 1321. f. 154. a. Quam
 ardentem literas amaverit. 480. g. Græcarum litera-
 rum studio incumbit. V. *Græca littera*. Hebraicas
 attingit tantum, 313. Idque jam senex factus. 115. c.
 Dicit, sibi neque Cabalam neque Talmud unquam
 attigisse. 542. 584. 739. 1118. Quos auctores præci-
 pue secutus fuerit. 1973. g. Hieronymi epistolas
 dicit se propriis articulis descripsisse. 1979. Legit
 Cantabrigiæ Chrysolozæ Grammaticen. 408. Lo-
 vanii cooperatur in ordinem Theologorum. 1913. c.
 Cur Græca nonnunquam scriptis suis admiscuerit.
 645. Poetices famam, ab aliis tributam, 125. g. sibi
 denegat. 126. 129. Carmen illud maxime probat
 quod a prosa non longè recedit. 420. d. In quem fi-
 nem studia sua potissimum dirigit. 544. c. 545. a.
 546. d. 559. a. 567. a. 575. c. 576. f. 663. c. 764. b.
 776. a. 794. a. 910. Facilitatem styli (quam taxat
 Budæus, 353. 36. 38.) excusat, imò defendit, 46. & c.

249. f. Nemo ferè scripsit illis temporibus qui non a-
 liquid ejus styli referret. 544. f. 576. d. Hæreticum
 eum vocant monachi propter aliam Latinitatem.
 665. b. 666. c. 669. a. 916. c. Cur aded ecclesie &
 quasi tumularia opera scripta sua ediderit. 1876.
 b. Piget eum scripta sua recognoscere & perpolire.
 437. c. 1555. c. Indefessa ejus diligentia. 451. a.
 474. f. 498. f. 592. b. 637. b. 816. b. 831. c. 957. c.
 1517. d. Quamvis laboribus distingeretur. 959. a.
 973. a. 1050. d. 1344. a. 1414. g. 1758. 1783. g.
 1912. g. 1913. c. 1934. c. Vetera studia cum novis
 ut coalescant, cupit. 608. d. g. V. *Theologia Scholastica*.
 Ejus encomium. 18. 40. a. 54. d. 57. b. 65. 76. & c. 114.
 a. 115. 122. c. 145. 151. & c. 174. g. 203. 274. 282.
 d. 302. b. 309. c. 350. 373. 405. 424. 435. c. 552. f.
 563. 580. 670. 685. f. 847. 848. 1017. 1338. 1341.
 1347. & c. 1507. 1539. & c. Eum summe laudat
 Lud. Vives 753. Longolii de Erasmo censura. 147.
 Budæi. 35. 36. Hieronimo Barbaro & Politiano præ-
 fertur. 145. 174. 753. Cum Budæo conferunt. 146.
 a. c. 247. & c. Erasmus & Budæus sese inter se con-
 ferunt. 31. 35. 43. Hieronymus Alexander à qui-
 busdam ei præfertur. 814. b. Quamvis ciculis fuerit
 insignitus. 609. g. Paulus Volzhus eum appellat
Scholarum duplior. 807. 1060. d. *Bærum Hercules*
 vocatur. 1352. Boetius eum hederæ comparat. 1360.
 d. & Soli. *ibid.* g. Cognomen *Stagnum* illi tribuit
 Brixius. 1364. & Bayhus. 1402. d. *Ter maximus* eum
 vocat Zalius. 1402. Tercium eluque nunc lumen ap-
 pellatur. 1564. Pythagoræ & Proteo comparatur.
 529. Se Viri illi & Ficini *Judicæ* comparat. 1218. c.
 Qualis vir sit, ipse describit 310. g. 909. & c. 1841. f.
 Vita, actionum & fidei rationem dat 859. & c. 1186.
 & c. Unum Deo vivere cupit. 320. Quam fuerit pietas
 studiosus. 909. 910. Quamobrem sibi vilis fuerit
 esse Catholicus. 904. g. Ab hypocritis se alienum
 asserit. 438. g. Romanæ Sedis studiosum se profes-
 tur. 653. c. 654. a. Ab Ecclesia Catholica se nun-
 quam discessum, ait. 727. b. 728. a. 858. 1191. a.
 Egre discedit à constitutionibus Ecclesiæ. 775. a.
 859. f. 921. b. 928. 938. b. 960. g. 1179. d. Pæra-
 tem excolebatur, in quocunque pallio sese proto-
 lerit. 648. b. Quam studiosus fuerit publicæ pacis in-
 ter Christianos. 91. 142. & c. 661. g. 750. b. 1135.
 1136. 1143. 1147. b. 1232. c. 1487. d. 1756. d. 1798.
 & c. 1835. 1836. V. *Stellum*. Tumulus, bella & dis-
 sidia lupet. 849. & c. 856. & c. 861. a. 863. c. 867.
 907. 908. 940. 979. g. 985. c. 1009. c. 1022. d. 1042.
 c. 1101. a. 1107. d. 1135. & c. 1158. a. 1163. 1267.
 g. 1272. d. 1356. 1442. c. 1610. d. 1654. c. 1675. d.
 1720. b. 1797. b. 1797. & c. 1859. a. De ciculis de-
 lectum aut aliquam veritatis portionem quam
 eutheorum concordiâ. 997. c. Tumulus odit.
 653. f. 728. 764. Semper cavet, ne quem scripto-
 lator, et, 1004. & c. 1100. f. ne quid aut impie scri-
 beret, aut spurce, aut seditione. 544. g. 559. a. 588.
 d. 2012. a. Admonet alios, ut immodicam liberta-
 tem temperent. 544. b. 566. g. 614. b. Profitemur se
 alienum à discordia & dissidio, 4. & c. 7. 10. a. 140.
 d. 943. d. 948. 954. d. 997. c. 1150. a. 1218. c. 1226.
 d. atque à maledicentia & contumelia. 369. d. g. 542.
 & c. 559. a. 567. a. 584. 592. f. 747. Iracundi celer erat,
 & placabilis. 1768. f. Rationem reddit cur nonnun-
 quam fuerit nonnuchancior. 747. b. Quid ejus aqi-
 mum à contentione revocavit. 567. b. De ab invidia
 alienum dicit, 43. f. 51. c. 632. g. 1173. b. 1175. a.
 1529. d. Budæum aliisque ipsi præferri, æquo a-
 nimo fert. 1320. 1431. f. 1529. c. 1564. g. 1748. f.
 1930. a. Se alienum dicit ab ambitione. 96. c. 100.
 c. 183. c. 208. d. 210. f. 238. d. 848. c. 852. a. 910.
 c. 1067. d. 1084. c. 1117. c. 1191. a. 1211. g. 1305.
 g. In aula Principum se à pueritia ad ætatem usque
 quinquagesimum militasse dicit. 1569. c. Principes
 salutare se non ambire dicit. 805. 809. a. Ab aula
 principum abhorruit. 131. d. 211. f. 357. a. 623. c.
 661. d. Amplam fortunam non ambit. 208. d. 210. f.
 Aditum sibi ad ampliorem fortunam sponte præha-
 dit. 848. c. Gloriam mundanam se non suture asserit.
 909. 910. Honores nec ambit, nec omnino rejicien-
 dos censet. 757. b. Pœnitet eum quod honores re-
 spuerit. 845. c. 1211. g. Doctoratus gradum ambit.
 320. f. 449. d. 492. f. 497. d. 1992. a. & c. 502.
 d. Eum

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

d. Bum tamen se iustum accepisse dicit. 200. d. e. g. Se vix glorie studiosum non esse asserit. 45. d. 128. 140. c. 632. f. 684. b. 909. c. Immodica laudationes damna & respu. 322. d. 482. d. 632. e. 831. e. 909. 978. d. Seipsum elevat. 43. Or. 91. g. 558. 126. 304. d. 309. 310. b. 363. f. 373. e. 418. f. 486. 487. 569. f. 654. e. 684. d. 1564. e. 1825. e. 2044. d. 2047. d. Seipsum gloriosius commendat. 449. e. 452. e. & ab aliis commendari cupit. 294. g. 322. d. 449. Cupit ut Budzus in scriptis suis mentionem ejus faciat. 1120. e. Ab adulatione se alienum ait. 1312. e. 1781. b. à curiositate. 1768. f. à pertinacia. 911. Or. Jus ab eo dissentendi, eumque corrigendi, aliis concedit. 745. d. Se ab ingratitude nota vindicat. 424. Non citò de quoquam opinionem suam concepit. 908. f. Alienus fuit à vindicta cupiditate. 1212. b. Nimium constans fuit in amicitia tenendis. 968. d. 1768. f. Se ab immodestia vindicat. 1530. g. Modeste de seipso loquitur. 1921. a. d. Ab avaritia quantum abhoruerit. 1212. e. 2067. Dignitates & opes recusat. 1321. d. Odit luxum & violentiam. 771. Gaudet, quod cœlibem vitam elegerit. 463. d. Veneri nunquam instravit. 1211. g. Mortis merum, quo afficiebatur juvenis, deposuit senex. 328. e. 873. f. 1211. Or. Martyrium non timuit. 852. b. quod quidam dicebant eum detrectasse. 822. d. 823. d. Vindicat seipsum à calumniis cupidam qui eum metulosum dixerat. 2084. d. 2099. c. 2108. g. Non nunquam titillabatur in aliquam factionem concedendi desiderio. 858. e. Certam de salute fiduciam habere cupit. 1212. e.

Seculi vitia redarguit. 11. f. 30. a. f. 143. 269. f. 368. b. 502. d. 508. d. 585. 586. 595. a. 612. a. 682. 747. 748. 791. 922. c. 1059. c. 1235. 1236. Abusus notat in Ecclesia. 941. b. V. Ecclesia. Excusat se quod Episcoporum & Sacerdotum mores reprehendit. 1066. b. Queritur de moribus quorundam qui rumulantur Evangelii titulo. 811. b. 817. e. 818. 822. g. 891. 910. 951. 1066. e.

Indigentiam suam deplorat. 437. d. 449. 450. 452. 462. b. 473. 498. b. 519. a. 520. Cupit fortunulas suas augeri. 1766. g. De numeris corrigendis valde est sollicitus. 452. 454. e. 474. 493. Or. 499. e. 513. f. 528. d. 539. a. 607. 843. 1007. e. 1021. f. 1083. 1109. d. 1117. e. Quibus argumentis ad id utatur. 449. Or. De pensionibus suis admodum sollicitus est. 1389. e. Equo mercenario & vili pudet eum insidere. 993. g. 994. d. Nihil æquè odio habuit acque appellari. 403. f.

Infortunia sua narrat. 288. g. 323. d. 377. f. 458. f. 498. d. 501. 514. f. Mistrum esse se dicit. 291. e. Iter quod per frigus geluque intensissimum confecerat, describit. 285. g. Aliud iter molestum describit. 696. b. Professionem suam à Basilea ad Lovanium molestissimam describit. 323. d. Spina dorsum ab equo confectum distorquetur: Quod periculum si contingat evadere, voverit D. Paulo, se Commentarios in Epist. ad Rom. absolurum. 406. f. Narrat quomodo Iheronem illum numeris spoliaverint. 469. Or. Epomidem, in qua erant decem aurei, &c. perdat. 498. d. Pecuniarum iacturam quam fortiter eulit. 377. f. 458. f. Syngrophis quietantiis se delusum fuisse ait. 843. f. Queritur quod concumeliam in Anglia passus sit, nec potuerit rationem referre. 497. g. Nautæ Britannici maricam ejus lubricationibus onustam suffragantur. 438. b. Petrus Barbarus cum pensione fraudat. 1909. Se Stephano & Sebastiano graviora prolium dicit. 852. 857. Literas ad eum scriptas quidam interceptas. 875. a. Fabricius epistolam ejus Thannis interceptur. 880. Typographus quidam ob remia non soluta librum ejus corrumpit. 1956. Senem quendam invidum qui gravi eum contumelia affecerat, vehementer exagitat. 465. Or. Summa conditionem pejorem esse quam histriorem dicit. 943. a. Se Tantalò apud inferos comparat. 876.

Queritur amicos suos in hostes verfos. 851. g. 856. g. 1276. e. 1404. d. 1438. a. 1444. e. 1485. e. De hominum amicitia queritur. 1371. e. ingratitude, 1081. a. 2099. a. & perfidia. 869. Libros fidelissimos amicos vocat. 297. b. 301. f. Quidam iactantes se famulos & discipulos Brasæ, amicos ejus impudenter emungunt.

1512. Or. 1520. b. Queritur quod Jacobus Bactus factus fuerit propensior in Guilielmum quendam quam in Alun. 486. 487. 491. Augustinum quendam subdolum & perfidum esse suspicatur. 453. 454. 486. 492. Cum eo redit in gratiam. 495.

Erasmii amicitia Budzo quanti æstimat. 149. a. 794. quanti Budzi, Erasmio. 183. 121. 754. Objurgatice alter alteri epistolas mittunt. 211. 218. 227. Cui rei causam reddit Lud. Vives. 754. a. Veretur Erasmus ne joci Budzi, quibus in epistolis utitur, aliis convicia obstantur. 231. d. 253. b. 255. a. Amicitiam inter eos stabilire studet Vives. 754. Aegre fert Erasmus, & in Budzi Commentariis figuratè nonnunquam mordet. 1370. d. 1371. a. 1372. b. 1481. e.

Ludov. Vives suspicatur eum reſtruisse in amicitia. 1531. Quid senserit de Adoratione in Missa. 1128. b. 1963. e. de Autoritate B. Virginis in Filium. 1137. e. [V. Christus.] de Bonis operibus. 1138. d. 1231. d. 1288. a. [V. Bona opera.] de Ceremoniis Ecclesiasticis. [V. Ceremonia.] de Celibatu & Conjugio sacerdotum. 775. b. 1558. d. [V. Celibatu.] de Confessione. 764. 1518. d. [V. Confessio.] de Constitutionibus humanis. 1312. e. 1487. f. 1518. d. 1733. e. 1944. f. 2079. e. de Concubina. 1137. f. de Delectu ciborum. 1187. a. 1241. f. 1479. c. 1518. d. 1827. f. [V. Ciborum delectu.] de Divorum cultu. 1186. f. 1273. d. 1518. [V. Cultu.] de excommunicatione. 1826. d. de Festis diebus. [Vide Festi dies.] de Jejunis. 1479. e. 1518. d. 1739. f. 1944. f. 2144. a. [V. Jejunium.] de Imaginibus. 1191. f. 1312. a. 1377. Or. 1962. e. de Indulgentiis. 1730. f. 1827. b. 1945. a. 2144. b. de Invocatione B. Virginis. 917. 1137. f. 1736. b. de Libero arbitrio. 1230. 1231. 1963. e. de Matrimonio & Divorcio. 740. de Meritis. 1137. f. 1138. a. de Missarum mundificatione. 1312. e. 1962. f. de Musica templorum. 1312. b. 1792. c. de Peregrinationibus. 764. 1240. f. 1479. c. 1719. 1733. d. de Pont. Romano. 586. f. 652. de ejus Possessione. 1311. g. [V. Rom. Pont.] de Prædestinatione. 1231. f. de Vocis monasticis. 764. 1487. a. 1518. d. [V. Monastica vox.] Orat pro defunctis. 779. f. 1037. e. 1320. d. 1353. b. Idque pium arbitrat. 1046. e. Invocat Coeli & Vitrarii animas. 710. b. Virginem Walsinghamicam visitare statuit. 418. D. Genovesæ opera se expertum ait. 496. 1994. g. Precationes ad Virginem maritum (quas Annæ Verianæ misit, 403. a.) alieno stomacho à se scriptas ait. 513. d. Scholastica quidam dogmata respuit. 1137. e. Fugit dogmatistæ personam in negotio religionis. 663. b. 772. b. 911. b. Dicit non esse suum dogma, Sanctus invocandos esse. 804. g. Bedda cum raxat, quod scripserit B. Virginem invenisse gratiam non suo meritis, sed favore Divino. 797.

Quantam familiam aluerit, & quanti. 1007. g. 249. d. De fidei famulo parando valde est sollicitus. 1952. e. 1953. a. Servum abiecit. 399. e. In miculam suam jecit. 1309. Quantam in grammatophoros quinquenis insimulavit. 1366. f. Juvencum quem in Britanniam miserat, narratur non redire. 488. 491. Nicolaum Canium famulum suum peregrinæ agerem monitis instruit. 1298. Gilbertum Cognatum famulum suum ad se revocat. 1566. b. 1568. d. Ludovicum puerum suum Batro commendat. 495. Cubiculum quod habet latrinam desiderat. 400. e. Cur frequentibus civitatibus delectaretur. 1306. c. Queritur de improbitate pulicem. 1394. g. Bos demones esse joco dicit. Gallum & gallinam Episcopo mittit. 1309. Dammum emit Friburgi. 1321. a. 1331. f. 1535. d. Quantum pecunie in ea reparanda impendebat. 1567. e. Eam divendit. 1560. b. 1567. a. Cum Luscio & tribuo Friburgensi de domo contendit. 1910. Or. Hayo Caminga cupit ei esse discipulum. 772.

Credas à Principibus & Magnatibus epistolas & dona accepit. 774. 880. c. 886. d. 1122. b. 1213. g. 1383. Or. 1559. g. Maximus & integerrimos viros proprios habuit; tenebriones, malevolos. 1018. d. 1099. f. 1122. b. 1123. e. 1371. f. 1463. f. Totum orbis Christianus illi fuit. 128. a. Undique auditur. 295. b. 938. b. 976. e. 999. e. 1028. a. 1032. d. 1041. d. 1104. b. 1226. f. 1383. f. Dicit, & non malo prop-

penfionem esse in unam regionem, quam in aliam. 977. f. Omnes nationes sibi gratiores expertus est quam suos. 578. a. Quam honorifice ubique exceptus fuerit. 1216. &c. 1222. d. Angelopolitani eum expectant & allicunt. 121. 122. Anglorum erga eum benevolentiam adornatio belli minuit. 142. f. Quam illis charus fuerit. 1999. b. Foretur se apud eos habuisse quicquid fortunæ habuerit. 142. g. In Anglum propè transformatum se dicit. 516. Angliam patriam vocat. 123. e. In Angliam invitatus. 869. 875. 900. 1031. cur eam non adierit. 1031. Fortuna ejus in Britannia non respondit ejus votis. 96. a. 99. f. Dubitat utrum Britannia an Gallia sit ei ducior. 511. 512. Galliam cupit relinquere. 491. e. Invitatus à Gallis. 1225. e. 264. d. 275. e. 363. 388. a. 433. 755. cur Galliam non adierit. 1223. 1224. Eam adire recusat, sed quoddam fidem Catholico Regi obstrinxerat. 275. Quos amicos habuerit in Gallia. 637. d. quos in Polonia. 1515. Invitatur in Hispaniam. 976. e. 1104. Cur Italiam adire cupiat. 502. d. Optat Romæ esse. 1012. g. 1219. Cur eam non adierit. 1219. Flandriam adire cur vereatur. 1362. In Brabantiam invitatur. 1303. 1562. d. 1921. a. Cur eam petere noluerit. 1083. e. Augustam invitatur. 854. Profectionem suam Besontinam narrat, quamque honorifice illic excipiebant. 930. Cur Cæsarem non adierit. 1218. Iter suum Basileam describit. 1214. &c. Sibi metuent, cupit Basileā aliō emigrare. 1055. f. 1057. Basileæ jus civitatis non redemit. 1223. a. Nè Lutheranos probare videatur, Basileam relinquere cogitat. 838. g. 852. e. 855. b. Occolampadij ei dissuadet, nè eam relinqueret. 1936. e. Basileā demigrat Friburgum, à Ferdinando invitatus. 1131. a. 1909. g. De ejus emigratione. 1302. 1432. 1434. 1935. 1936. Rumores quosdam de ejus fuga & metu sparsos diluit. 1213. &c. Cogitat de commigrando à Friburgo ad Besontinam. 1561. Basileam redit. 1536. d. Nullo loco stabilis, nullis certis stipendijs adjutus fuit. 114. f. Quamvis locum crepius mutat, se tamen ab inconstantiâ vindicat. 190. b. 191. g. 531. g. Cur Principes ipsum invitantes non adierit. 182. d.

Patroni ejus ac Meccenates. 175. b. 186. e. 189. e. 192. **HENRICUS VIII.** Rex Angliæ. 7. &c. 95. e. 189. e. 192. 455. 546. Munus illi dat. 182. f. offert sexcentos florenos quinquaginta. 1913. f. De salute ejus sollicitus, cum in Angliam tanquam in portum tranquillum sedulo ioritur. 1548. Guil. Waranus Archiepiscopus Cantuariensis. 29. f. 60. f. 92. g. 96. e. 98. e. 99. g. 101. b. 123. 188. b. 208. 438. 515. 516. 520. 521. 774. 799. 921. 1005. 1519. 1521. 1844. Pensionem illi largitur. 142. Sacerdotium offert. 268. Dat ei XX. libras, 1006. b. & equum. *ibid.* e. Quem lepide describit. *ibid.* Mittit ei XXX. angelatos. 393. Veretur nè eum desituit. 430. d. Centum florenos ab eo accipit. 670. e. Sacerdotium ei pollicetur. 671. a. Thomas Cardinalis Eboracensis. 189. 192. 428. 438. 774. Pensionem ab eo accipit. 218. g. De qua redimenda cogitat. 178. d. Thomas Cranmerus. 1498. mittit ei XVIII. angelatos. 1566. a. Joannes Rossensis. III. 192. 438. 515. 774. Joannes Lincolnensis. 774. 1120. mittit XV. angelatos. 1566. a. Episc. Wigornien. 430. 615. Cuthbertus Tonstallus. 434. g. 438. d. 774. Tho. Cromwell^{us} ei mittit XX angelatos. 1566. Ab Urlewico equū petit. 415. e. 427. a. accipit. 431. e. Ammon^{us} ei equū dat. 427. d. Guilielmus Montjoyus. 60. e. 96. b. 100. 268. 515. Joannes Culeus. 309. g. Polydorus Vergilius dat ei quo equum emat. 1093. e. Tornacensem canonicatum, à Ricardo Samfone paratum, 176. quare non obtinuerit. 118. e. Eum recipit. 428. & constituit in pensionem. 430. e. **CAROLUS** Imperator. 63. g. 70. d. 104. 123. 189. 275. Offert illi Episcopatum apud Siculos. 141. a. 428. Afficit eum sibi in ordinem consiliarium. 661. e. 943. g. 946. a. 970. g. 1082. e. 1783. f. jubetque ei numerari pensionem ducentorum florenorum. 954. f. 1267. e. Sed non numeratur. 771. a. 1007. g. 1008. f. 1010. g. 1083. 1109. d. 1110. e. 1267. e. 1905. a. 1921. a. 1922. f. 2049. f. Erasmus cupit eam esse perpetuam. 943. e. 945. f. **FRANCISCUS** Galliarum Rex. 15. g. 192. 211. g. 229. f. 247. b. 275. e. 361. 362.

Ei pollicetur 675 florenos annuos, & Galliam adire velit. 432. Iterum ab eo invitatur, moras ne-
cit. 810. 815. 915. f. 924. f. 1080. 1081. 1083. The-
saurarium Turonensem ab eo oblatam recusat.
1003. g. 1011. 1060. e. 1905. a. Stephanus Parisiensis
Episc. 102. 174. Episcopus Baiocensis. 63. 189. 192.
Erardus Episc. Leodiensis. *ibid.* 206. & c. Albertus
Card. Maguntinus. *ibid.* 358. a. 560. 572. Pocu-
lum aureum exlaum ei mittit. 583. 613. Philippus
Episc. Trajectensis. 189. 202. 209. Christophorus
Episc. Augustanus. 1499. Episc. Basileensis. 192.
195. 388. 394. 409. 1217. a. Franciscus Archiep.
Toletanus. 192. Guilielmus Croyus Card. Toleta-
nus. 554. Alonsus Fonseca Archiep. Toletanus.
773. Dominicus Card. Grimanus. 95. & c. Jacobus
Sadoleirus. 1348. g. 1552. 1553. Joannes Card. Lo-
tharingiz. 1025. Erenius Episc. Verulanus. 1000.
Laurentius Card. Campegius. 774. mittit ei ada-
mantra annulo inclusum. 578. e. Quantum cum ejus-
que scriptis coluerit. 577. Hugo Episc. Constanti-
ensis. 1000. 1219. Episcopus Cameracensis. 320.
478. 484. 485. Joannes Thurzo Episc. Uratislavi-
ensis. 372. octo dierum iter suscipit Erasmi visendi
ergo. 338. e. Ei mittit quatuor horologia, quatuor
auri puri particulas, & pileum ex Sabellinis pelli-
bus confectum. 686. d. Aloisius Marianus Episc.
Tudensis. 727. 728. Conradus Episc. Wircebur-
gensis. 1393. Bernardus Card. Tridentinus. 877.
999. Eum iuvicet. 1438. Andreas Critius Episc.
Piscensis annulum mittit. 1441. b. Petrus Episc.
Cracoviensis. 1030. Monet eum ut aliquid de stu-
dijs & laboribus remittat. 1534. e. & XXX. ducato-
ros ei mittit. 1565. d. Stanislaus Turzo Episc. Ol-
inucensis quatuor nomismata aurea ei mittit,
1550. e. & craterem inauratum. 1553. g. Gedigius
Celsus Maximiliani F. Episc. Brixinensis. 876.
Matthæus Card. aureum poculum ei mittit. 1955. d.
Ei 15 ducatos annue offert, si velit Romam adire.
947. e. 1001. f. 1003. a. 1218. **FREDERICUS**
Saxoniz Dux duo nomismata illi mittit. 643. e.
GEORGIUS D. Saxoniz. 1400. 1401. a. Ei
duo nomist argenti infecti massulas, 627. f. 628. d.
& poculum. 776. **SIGISMUNDUS** R. Po-
loniz ei munus mittit, cumque ad se invitat. 1147.
1383. Christophorus à Schydlovietz ei aurea mu-
nera donat. 1127. a. Dux Julizensis poculum. 1392.
1419. Joannes Rinckius poculum. 1443. Joannes
Sylvagius Burgundiz Cancellarius. 30. b. 51. e.
Antonius à Bergis Abbas D. Bertini. 503. Canius
Canonicus. 188. a. **HERNESTUS** Dux Ba-
variz. 121. &c. 192. 201. 388. Theologi Lovani-
enses. 174. Jacobus Pilsa Hungarus ei nomismata
mittit. 1128. e. Antonius Fuggerus, poculum,
1266. e. 1303. 1384. & vinum. 1358. Bilibaldus
Pirkheimerus, munera. 1303. d. Germanus Brixius.
278. b. Guilielmus Comes ab Eisenburgo ei pugio-
nem mittit. 1327. e. Joannes Paurgartnerus, au-
rum infectum, 1329. & poculum inauratum.
1522. f. Viglius Zuichemius ei annulum donat
astrologicis notis sculptum, qui explicitus sphaeræ
vicem exhiberet. 1326. **LEO X.** Pont. R. 7. f. 103.
106. Ei adblanditur Erasmi. 87. &c. 103. &c. 557.
ADRIANUS VI. ei diploma mittit. 807.
CLEMENTI VII. Pontificatum gratulatur.
813. Honorificum breve cum centum angelatis ei
mittit. 1005. 1924. b. Bis mittit ducentos florenos.
1112. Eum Romam invitatur. 99. e. 1011. 1921. a.
PAULUS III. Pont. Præposituram Davenari-
ensem ei offert, sed eam recusat. 1568. Ab eo Cardi-
nalis designatus est. 1538. d. 1544. b. 1557. g. 1955. d.
1959. d. Anna Princeps Verunz. 286. 293. 501.
Ducentos francos ab ea emendicat. 439. 453. Ab
eadem gemmam oculis confirmandam uilem et flagi-
tat. 450. b. Rogat Bartum ut causam ejus apud illam
diligenter agat. 493. Cur à Barto invitatus non
continuo advolarec. 487. e. 490. f. 492. e. 495. g.
FERDINANDUS R. Hungariz eum Vi-
enam invitat salario CCCC. florenorum. 1029.
1033. 1432. 1433. quingentos pollicetur. 855. Ei
mittit centum aureos. 1005. 1920. d. **MARIA**
Hungariz R. licet propriam manum descripsit ei mit-
te. 1463. 1469. g.

INDEX RERUM, VERBORUM, SCRIPTURARUM.

Præbendam adipiscitur. 73. e. quam in pensionem vertit 74. b. Abhorret à præbendis, nè res ei sit cum capitulis. 603. g. Sacerdotium efflagitat. 449. g. Sacerdotium nanciscitur. 104. b. Literas testimoniales de non-residendo cupit. 780. b. Episcopatus ei offertur, si velit in Lutherum scribere. 604. d. Decanatum ab Adriano Pontifice oblatum recusat. 951.

Alexandrum (postea Archiepiscopum S. Andree in Scotia) instituere. 832. Joannes minister ejus & discipulus à patre alteri committitur. 436. b. Cujus discessus Erasmus malè habet. 377. g. 436. Ferdinando Principi conantur eum præceptorum dare. 365. Augustinum discipulum suum rogat, ut eum hospitio excipiat. 322. g.

Autores vetustos in lucem eruerè & emendare studet. 510. e. Quanti illi consulerit autorum emendatio. 843. g. 845. e. 853. e. 1049. 1050. 1064. Monet cum Cochlæus, ut ab emendandis veterum libris cesset, & tractet disciplinas aut argumenta. 1268. g. Ejus operam in veteribus autoribus restituendis carpunt nonnulli. 1063. 1064. Arnobium suum Adriano VI. dicat. 807. 1199. Augustini opera recognoscit. 666. 669. Queritur editionem ejus operum conspiratione cardari. 845. 849. Basilium in Esaiam vertit. 518. 519. Chrysostomum vertit 972. 1121. 1365. Cyprianus emendatur. 567. 572. Errata in editione Cypriani excusat. 813. 1064. 1065. Quantum laboravit in repurgando edendoque Hieronymo. 92. &c. 97. d. 100. 211. 422. 434. 430. 431. 449. 451. 475. Iterum excuditur. 779. b. 790. Quartum recognitus, excuditur Lutetiae. 1518. Iterum edit. 828. 1129. Origenis fragmentum in Mathæum vertit. 798. 835. Agit cum eo Cantuariensis, ut veritas Origenis commentarios in Psalmos. 621. Ejus de Basilio, Chrysostomo & Nazianzeno judicium. 1320.

Ciceronis Officia edit. 1693. & Tusculanae quaestiones. 1694. Emendat Curtium. 200. Euripidis Hecubam & Iphigeniam cur. & quanta cura, verterit. 1741. &c. Has ab Erasmo versas, negatur. 813. 1065. Gazar grammaticum vertit. 1711. g. Interpretatur Luciano De Astrelogia commentarium. 517. Corvini, 1719. libellum De mercede conditum, 1717. Saturnalia, (quæ Warano dicuntur) 616. Somnium, 1715. Timonem, 1716. Toxarum, 1714. & Tyrannicidam. 1717. Commentarios edit in Nuce Ovidii. 1743. Quadraginta aureis conductus castigat Plautum. 814. 1064. g. Plutarchi quosdam libros vertit. 391. d. 518. Quintilianum edit. 1119. Senecam emendat. 517. Secundam editionem molitur. 1043. 1049. 1064. cum prioris tum pueret. 1044. a. 1049. f. 1064. f. 1664. d. Amicum excusat cui prior editionem commiserat. 813. 1064. 1065. 1664. e. Agit cum Aldrisio ut Frobenianum Senecam cõferat cum manuscriptis Cantabrigiensibus. 1093. 1123. Cur secundam editionem non eidem dedicaret cui primam, 1663. &c. Quantum in ea laboravit. 1664. &c. 1674. g. & à quibus fuerit adjutus. 1665. e. Suetonium, Spartianum, &c. edit. 1688. Xenophontis Hieronem vertit. 1791.

Adagia primus Latinorum scripsit. 1483. e. 1747. e. Se à livore & plagio vindicat, contra Polydorum Vergilium, qui eum accusat tanquam ipsius Adagia compilasset. 748. Videtur Polydorum taxare, quod Adagia sua ex Erasmanis decerpserit. 1742. c. De Adagiorum Chiliadibus. 49. 50. 268. 276. 421. 497. b. 748. Quibus titulis à Budæo insigniatur. 152. a. Idem in eas festivè jocatur. 242. c. cui respondet Erasmus. 253. e. Excuduntur à Frobenio. 781. Prioris editionis Erasmus pœnit. 514. Aliquot centuriis antea, iterum excuduntur. 1516. b. 1518. c. Quoties, & à quibus excusa fuerint. 1747. f.

Amibabegmum libros cui scripserit. 2073.

Apophthegmata scribit. 1350. g. 1358. 1361. 1373. g. 1422. 1516. 1517. Ejus operis ratio & utilitas. 1770. &c. Cur & jocos nonnunquam Apophthegmatis immiscuerit. 1774. b.

Cæsarum vitæ recognoscit. 339. a.

Ciceroniam, sive De præfati Ciceronis, scribit. 862. 864. Ejus libelli scopus & ratio. 1170. &c. 1259. 1383. &c. 1739. Cur in eo aliquot prætermiserit. 1026. 1044. 1050. d. 1259. 1482. Gallos offendit. 1030.

1034. 1050. a. 1166. &c. 1482. & Italos. 1049. g. Germani Brixia de eo judicium. 1167. b.

Colloquia ejus Lutetia interdiciuntur. 842. c. 1019. d. 1102. f. 1281. d. Nicolaus Egmondanus ea hæreticos damnat. 947. a. Erasmus ea defendit. 867. 1103. 1111. 1186. a. 1188. d. 1729. &c. Dolæ à Franciscanis interdiciuntur. 1568. Quam avidè ab eruditis legantur. 1728. b. Borum utilitas monachi. 1729. &c. Quam in iis damnarint monachi. 1735. c. Ea corrumpit Lambertus quidam scurræ Dominicanus. 906. 916. 1101. 1104. a. 1070. e. V. Campester.

De ratione Concionandi scribit. 1535. g. 1541. d. 1958. a. 1960. a. Quo suatore. 360. 1760. c. Ejus operis ratio & scopus. 1759. 1760.

De libello ejus De Concordia. 1560.

Commubalia præcepta (rogatu Reginae Angliæ. 780.) scribit. 790.

Libellus De contemptu mundi, ipso invito, evulgatur. 1764. d.

Copiam suam defendit. 37. 28. d. Laudatur. 396. c. Ejus locupletatum rursus edit. 321. a. Duci Clivensi commendat. 1299.

Elegantiarum Latine. Valla Paraphrasis, malè fide evulgatur. 1559. 1740.

Euchiridian edit. 399. f. Explicatum cupit Lysitrus. 622. Hispanicè vertitur ab Archidiacono Alcorano. 829. 872. 1262. 1271. Germanicè, Gallicè, Tuscè vertitur. 1262. Ab omnibus probatur. 923. Ab Erasmo defenditur. 1232. &c.

Epigrammata edit. 1745.

Epistolæ suas cur ediderit. 1. Cur nonnullas non ediderit. 1560. a. Cur & quosdam amicorum, quibus responderet, admiscuerit. 4. 1559. 1560. Alteram editionem parat. 620. c. 622. c. Dolet quosdam ex ejus Epistolis editas fuisse. 620. b.

Libellus De conscribendis epistolis ab Anglo quodam contaminatus, 1559. 1719. ab Erasmo recognoscitur, ac iterum editur. 1719. g.

Librum De Eucharistia exorsus, 780. intermittit. 1104. a. De ejus Exomologesi. 903. c.

Institutionem Principis Christiani scribit. 1785.

Linguam scribit. 1790. e. Ea multis placet. 1126. 1127.

Liturgia Virginis Laticlavis. 1792.

De faciendo negotio Lutheranum libellum scribit. 945. b.

De Matrimonio scribit. 1126. 1128. Ejus encomium Matrimonii à Collegio Sorbonico damnatur. 923.

De Misericordia Dei scribit. 807. 910. &c.

De Moderandi Deum. ibid.

Magna encomium omnibus eruditis placet. 527. g. 2008. Pseudotheologis quibusdam displice. 2008. &c. Illud tuetur Erasmus. 169. g. 517. f. 2003. &c. idque magnis & exemplis & rationibus. 1777. Ejus operis ratio & scopus. 2005. &c. Lysitrus illi commentaria addit. 195. Georgius Haluinus Gallicè vertit. ibid. 527. f. Sed malè. 622. b.

De præparatione ad Mortem scribit. 1784.

De N. Testamento priori ejus editione. 21. e. Quos tumultus excitavit inter Theologos Lovanienses. 5. &c. Cavetur Cantabrigia à quodam Collegio, ne quis ea utatur. 108. c. Eam defendit. 5. 108. 159. &c. 330. Novam editionem parat. 191. a. 197. g. 209. d. 329. b. 606. b. V. Gulielmus Lamsius. Quantum in N. T. recognoscendo laboravit. 209. d. 1749. e. Ejus operis rationem ostendit. 329. e. 911. c. 913. &c. 1843. e. 1845. &c. & utilitatem. 1846. &c. Breve Pontificis desiderat, quo opus suum commendetur. 547. Leo X. illud laudat. 1845. Quam avidè ab eruditis legatur. 557. f. 564. a. Ab Anglo quodam fugillatur. 565. Tertiam editionem adornat. 669. e. 768. b. 1084. b. 1085. c. 1796. g. Quartum retexit Annotationes in N. T. 828. c. 1120. e. Rationem reddit interpretationis suæ N. T. 1096. c. Ad quorum codicum fidem N. T. emendavit. 1846. Joannis Oecolampadi operi se adjutum faretur. 1847. Dicit se ex consopere nec emolumentum nec gloriam venari. 1850. a. Interpretationem suam à frivolis Stunice objectionibus vindicat. 1877. &c. Defendit interpretationem ejus loci Joan. VII. Nondum enim erat Spiritus Sanctus. 1245. &c. De Annotationibus ejus in N. T. 98. d. 104. f. 431. b. Commendatur à Tonnallo

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

- Stallo. 173. d. Quam insulse & impudenter à quibusdam dammentur. 344. &c. 612. b. Taxantur à Standicio perquam ridiculè. 596. 612. c. Quibus testibus & approbatus prodierint. 111. d. 913. &c. Novum Testamentum ab Erasmo recognitum publicè damnat Nicol. Egmondanus. 719. &c. 735.
- Paraphras* ejus in N. T. laudantur. 107. g. 113. g. 189. d. 388. d. Parisiis interdicuntur. 916. g. Bedda articulos in eis morat, 778. 797. easque calumniatur. 877. 893. Quo ordine in Evangelia *Paraphras*es scripserit. 1798. d. Scribit *Paraphrasin* in *Matthæum*, Cardinalis Sedunensis hortatu. 1794. g. 1797. a. 1814. c. 1931. g. idque menstruo ferme tempore. 1796. a. Eam Cæsar dicit sibi gratissimam fuisse. 997. c. 1002. g. 1004. Ecclesiastes quidam cum eum tueretur arguit, quasi de suo adjecisset *ut ibi*. xx. hæc verba. & baptizate quo ego baptizor, baptizari. 1337. *Paraphrasin* in *Lucam* Henrico VIII. R. Angliz dicat. 999. a. *Paraphrasin* in *Johannem* Ferdinando dicatur. 997. 1004. 1026. *Paraphrasin* in *Acta Apostolorum* Clementi VII. mittit. 815. Lovanienses eum reprehendunt, quod *Actor*. xv. posuerit *Attaliam* pro Italia. 1956. c. Quam difficile negotium suscepit, cum *Paraphrasin* scripserit in Epist. ad *Romanos*. 1831. f. Quos secutus fuerit in *Paraphras* in Epist. ad *Corinthios*. 1832. g. Quam raptim scripta fuerit. 510. Laudatur. 545. Scribit in epistolam ad *Galatas*. 835.
- Panegyricum* suum ad *Philippum* Burgundionum Principem defendit. 1779. &c. Quam tumultuante eum scripserit. 1781. c. 1783. b.
- Edidit libellum *De rella* *Proclamatione* *Græci & Latini* *Sermonis*. 862. 864. 1046. 1258. 1737.
- In *Psalmum* I. scribit: 1754. in II. 1657. in IV. 1752. in XXII. 1344. d. 1524. 1753. in XXXIII. 1350. g. 1358. 1362. 1374. a. 1422. e. in XXXVIII. 1553. f. 1755. in LXXXIII. 1756. in LXXXV. 1340. f. 1343. g. 1757.
- Ejus *De Quærela pacis*, libellus. 201. 205. e. 209. g. 210. b. Hispanicè vertitur. 1079. d. Cur eum scripserit. 1787. f.
- Similia* sua ex quibus autoribus selegit. 1726. e. Ejus operis rationem & utilitatem ostendit. 1726. 1727.
- Symbolum Apostolorum* explicat, 1762. & *Precautionem* *Dominicam*. 1763.
- Viduum Christianam* dicat *Mariæ* *Hungariæ* *Reginæ*. 836. 837. 846. 1056. b. d.
- Opus ejus nomenclatura & encomium. 67. &c. 83. &c. 152. d. 276. Quorum horatu quos libros scripserit. 921. Summa eorum quæ libris suis egit. 1181. f. Quantum suis laboribus rem Christianam adjuverit. 1179. f. Quantum literis contulerit. 1385. d. Scripta sua aliorum judicis submitte. 912. &c. 939. 1009. f. 1012. a. 1085. c. Se emendatum pollicetur si quid in libris erroris sit vel offendiculi. 1329. 1330. 1354. e. Loca quidam emendat. 1329. f. 1354. b. Scripta ejus laudantur. 1542. 1546. 1550. c. 1554. b. Parisienses laudant ejus opera & admirantur. 753. *Paraphras*es aliquæ libri Gallicè vertuntur. 829. Berquinus quidam ex ejus scriptis vertit. 923. 1040. c. Atque ob id à Natali Bedda in ignem pendè pertrahitur. 829. 832. 873. a. 974. V. *Ludovicum* *Berquinum*. Agre ferunt monachi *Erasmii* libros in vulgares linguas verti. 829. g. 832. f. 872. d. 973. g. 1371. b. V. *Monachi*. Typographi atabant, nullum nomen *Erasmico* vendibilis. 1520. a. Acriter invehiunt contra eos qui chartas ejus suffurati evulgarant. 1559. 1764.
- Tullianus* & *Budæus* aliquot ejus lapsus citant. 1480. e.
- Judicium ejus quanti complures æstimant. 1091. g. Ille solus idoneus judicatur qui Germaniz erroribus & seditionibus labenti opem ferat. 848. Cur ab eo negotio randiū abstineret. 850. Qualem reformationem optaret. 817. g. Cupit quidam in *Ecclia* mutata, quæ salva pietate mutari queant. 815. c. 988. f. 1261. d. 1487. f. Invitant eum Helvetii ut *Badensi* concilio interesset. 865. Cur non adfuerit in *Colloquio* *Wormaciensi*. 1213. Ad *Conventum* *Spirensen* invitatur. 1333. 1076. b. *Conventui* *Augustensi* interesse recusat. 1391. 1392. 1431. f. Ei tamē interfuit. 1334.
- Offendi ut quoddam *Oecolampadius* eum citans *Erasmum* *ostium* appellaret. 789. Expostulat cum *Pellicano*, quod tumorem sparserat, *Erasmum* de *Eucharistia* idem senti e quod ille. 795. Expostulat cum *Vulturno* *Neocomo*, quod ejus mentionem faciens in libellis suis, ei invidiam conflasset. 2050. f. &c. 2053. V. *Vulturium*. Probat se cum *Wiclevii* de *Eucharistia* non sentire. 2085. g. Cur adversus eos non scripserit. 2084. f. 2108. g.
- Luthero* se favisse negat. 7. 19. e. 566. 605. 650. Respondet iis qui obiciebant *Lutherum* quædam ex illius libris hausisse. 8. d. 10. f. 542. Advocet *Lutherum* quid vitare eum velit. 650. Cur eum non refellerit. 651. Ejus causæ patrocinatur. 584. &c. *Adrianus* VI. monentur *Romam* se conferat, & bellum indicat *Lutheranis*. 1201. &c. respondet. 787. *Dollet*, contra *Lutherum* convitiis & libellis rem æstam fuisse. 9. 185. 594. 602. f. 651. &c. 657. d. 663. 664. Impulsi *Cuth*. *Tonstalli*. 1158. &c. *Pauli* *Bombasi*. 756. *Pontificis*, *Regis* *Angliz*, & aliorum, scribit *Distribam* De libero arbitrio adversus *Lutherum* 777. 797. 806. 811. g. 1066. 1087. 1185. e. Ejus negotii suscepti rationem reddit. 810. 821. Cur eum librum ediderit. 952. e. 1005. g. Dicit se in sua arena non versatum, cum eum librum scripserit. 810. b. 811. a. 821. d. 1092. e. atque liberum arbitrium perdidisse, istum emittendo. 821. d. 835. d. [V. *Librum* *arb.*] Cur opus illud nemini dicat. 812. b. 1067. Dicit *Card. Eboracensi*. 815. *Distribam* æquissimis animis accipitur *Wittenbergæ*. 801. [V. *Philippus* *Melancthon*.] *Lutherus* ei respondet. 789. b. 790. 1087. g. 1094. *Erasmus* spatio duodecim dierum 790. e. 795. a. 796. scribit *Hypocrisis*. 835. 963. e. 971. eumque *Georgio* *Duci* *Saxoniz* mittit. 867. 875. 879. Is autem eum culpatur quod non prius in arenam contra *Lutherum* descenderet. 1073. Cum *Luthero* acriter expostulat. 1094. Quantum *Lutheranis* obstitit. 1012. 1013. 1109. e. 1359. d. Quibus argumentis quidam eum *Lutheranum* faciunt. 1081. Quidam eum cessatorem putant in negotio *Luthero*. 1013. e. 1018. b. 1964. e. 1966. d. 2122. f. Accusatur apud *Pontificem* tanquam autem vel fautor istius negotii. 1038. b. 1040. d. *Alexander* miratur, cum in *Germania* tot hominum millia sint cruciata, *Erasmum* adhuc sperare. 1052. 1118. f. 1379. e. 1931. g. *Leonem* & *Leodensem* episcopum in eum irritat. 949. V. *Alexander*. *Nicolaus* *Egmondanus* p. eatur ut *Erasmus* convertatur. 605. 688. 692. 735. b. 915. *Erasmii* judicium de *Lutheri* dogmatibus. 949. f. de quæ nonnullis ejus discipulis. 950. &c. *Hunteni* colloquium cur detrectaret. 949. *Lutherani*, eum consulendi gratiæ, *Basilicam* conveniunt. 1225. *Nicolaus* *Mallarius* *Lutheranus* dicitur, quod *Erasmum* inviserit. 1353. d. 1356. e. Quam insensu ei fuerint *Lutherani*. 1012. d. 1013. c. 1014. e. 1057. 1080. a. 1109. Hortatur fratres *Germaniz* inferiori & *Phrygiæ* *Orientalis*, ne ad *Lutheranum* desciscant. 2095. &c. Vile *Lutherani*, & *Lutherus*.
- Apud *Hispanos* exoritur tumultus de libris *Erasmii*. 973. a. 776. 799. Fingunt quidam, libros ejus, una cum imagine, *Romæ* publicitus exustos fuisse. 807. 1007. e. Fingunt alii, eos (tanquam hereticos) in *Gallia* exustos. 842. e. Alii, eos exustos in *Brahantia*. 1224. Alii, eos à *Pont.* condemnatos *Romæ*. 1225. Alii, eum, una cum *Oecolampadio*, casum virgis & ejectionem *Basilicæ*. 1512. *Lovanenses* scho-lastici, ei molesti. 429. 432. e. 630. f. Ei delegatur *Erasmicorum* voluminum examinatio. 431. *Erasmus* cum illis convenit. 195. 196. V. *Lovanenses*. *Galli* eum vericulus lacerant, quod *Budæum* cum *Badio* contulerit. 857. 1025. Monet eum *Lud. Berquinus*, ut *Budæo* ap. logiam scribat, 1044. g. Idem fuit *Tullianus*: sed *Erasmus* id facere recusat. 1406. d. *Romæ* quidam ei invident. 857. 1005. 1032. d. 1025. 1120. 1955. d. *Pontificem* in eum irritant. 1379. 1399. e. 1911. a. 1931. a. *Itali* p. ssum in eum scribant. 958. *Petrus* *Curtius* arbitratus cum *Italos* seu imbelles notasse, graviter in ipsum invehiuntur. 1955. 1956. *Romæ* excudunt *Defensio Italia adversus Erasmus*. 1958. e. *Caracciolo* & *Alexander* adver-

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

adversus eum in aula Caesaris moliantur. 1002.
1919.
Ubique terrarum eum libellis & convitiis impetunt
776. 777. 780. 795. 955. 956. 1101. 1118.
1128. 1178. 1313. 1314. 1327. 1346. 1369.
1375. 1439. 1442. 1463. 1928. 1931. 1939.
1958. 1959. Quales fuerint qui ei detraxerunt.
113. 133. 135. 167. 182. 190. 239. 329. 344. 352. 370. 542. 558. 565. 566.
600. 602. 646. 653. 665. 856. 858. 861.
981. 982. 1028. 1403. 2009. d. Sycca-
phantiis penè obcuratur. 361. 542. 558.
620. 695. 746. 748. 780. 813. 849.
856. 858. Iis penè cogitur ab Ecclesia deicere.
899. 903. 924. 1012. 1113. 1040. 1085. f.
Adversarios suos vespas, crabrones, pulices, gra-
culos, picas, ranas, viperas, cæcetras, &c. vocat.
1528. 2076. b. c. V. *Monachi*. Quibus argumentis
se soletur adversus eorum calumnias. 1351. f.
1502. d. Agnoscit Deum fuisse qui eum adversus
malorum assultus firmabat, 856. d. eumque ideo
præcepisse adversariis ut ei maledicant, ut hoc re-
medio eum purget. 1191. f. Multas eorum delira-
tiones, ineptias, & calumnias enumerat. 1193. c. r.
Cupit autoritate Principum defendi, 954. 961. f.
962. 980. 985. 988. 993. 1004. 1008. 1032.
1033. 1108. 1253. 1438. 1791. 2070. f. & Ma-
gistratum. 986. 1415. f.
Impudens de eo mendacium. 370. a. Obiecitur, quod
Augustinum non legisset. 134. c. *Asylor* su-
am, quam illi Budæus objecerat, 20. b. 25. c. 219.
excusat. 22. b. 27. g. 215. Quidam blaterant, eum
nihil aliud esse quam grammaticum. 770. a. Alius
Thomæ eloquentiam tribuit, Erasmo adimit. 731.
Lutherus dicit, eum nihil scire rei theologicæ.
2093. c. Eum cæcum vocat, affixum literæ, &c.
822. a. *idiotæ*, Epicureum, scepticum, blasphemum,
1095. a. Bedda eum non agnoscit *ambrosius*
quod tamen Leo, Clemens, ac Adrianus, PP.
fecerunt. 909. Vocatur *Balaam*, 852. 951. Pelagius
& palpo, 945. Desertor Evangelii, 987. a. Sibi
contrarius, 989. c. Piarum religionum hostis, 1058.
Doctor asinus, 852. *Errasmus*, 814. 1412. *Erasmus*,
1412. *Asinus*, 1412. 1881. d. *Behemoth*, 1416.
Blasphemus in B. Virginem, 1089. Hæreticus, 915. c.
973. g. 1079. g. 1195. c. 1252. d. 1359. b. Hæreticar-
cha, 795. a. Hæreticus Luthero peior, 1023. f.
1181. b. 1904. d. Antichristi præcursor, 669. c. 1905. f.
Antichristus, 1194. b. Peccatum in Spiritum S. d.
Theologastro illi impingitur. 345. b. 1193. Accu-
satur, quod *Magnificat* & *Pater noster* corromperet,
344. 345. 1193. quod Resurrectionem susculerit,
598. c. 768. b. quod malè senserit de Matrimonio,
598. c. deque Eucharistia, *ibid.* 600. f. quod cum Ca-
rolustadio senserit, 1118. quod evangelium Joannis
corrigere voluerit, 596. 612. Quidam ei subdola-
chantur, quod bella detestans ad pacem adhortetur,
1042. a. Fraterculus quidam obelus *opprobriar*
ei vitio vertit. 591. c. Libellorum penè omnium
suspicio illi impingitur. 543. 544. 575. f.
Albertus Pius Carpenfis omnem solidam doctrinam
adimit. 1013. 1379. g. 2043. g. Eum autorem &
principem Lutheranae factionis esse, libello edito
asserit. 836. 1048. 1056. 1057. 1352. 1388. 1399. 1425.
1484. 1488. 1044. Cui Erasmus sex diebus respon-
det, 836. 1050. g. 1052. Alterum librum adversus
Erasum. operæ Sepulveda edit. 1442. 2066. g. Multa
virulentè in eum loquitur *Facillus* (quem *Phal-
licum* vocat) 804. V. *Facillus*. Convitatur ei Eg-
mondanus. 723. &c. V. *Nicolaus*. Pantalabus eum
calumniatur. 839. Doctor quidam Constantiensis
ejus effigiem conspuat. 1352. De fraterculo quodam
Mendicante Erasmi obreclator pertinatissimo &
ineptissimo. 600. 719.
Adversus eum scribunt, Petrus Curtius, 1566. Sepulve-
da, 1388. 1950. d. Dominicanus quidam Lovanien-
sis, 1488. Jacobus Latomus, 726. 956. Jacobus
Stunica, 725. 814. 911. c. 956. 1008. Vincen-
tus Lovanienfis, 765. 777. 782. 901. 916. 955. 1194.
c. 1928. Edwardus Leus, Petrus Sutor, 916. 918.
956. 1088. (cujus libellus excudebatur autoritate
Collegii Sorbonici. 934. 940.) Ludovicus Car-

valialis Franciscanus, 1375. 1383. Scaliger, 1566.
1941. g. 1945. d. 1958. d. Martinus Bucerus, 2066. b.
2077. b. Otto Biumfeldius, 801. 934. 1924. c. Ul-
ricus Huttenus, 934. 986. 1080. impulsu Henr.
Eppendorpii, 1920. 1922. & amore prædæ: 1923.
Ludovicus Minorita, 1058. Nicolaus Clerici in eum
concionatur, 1023. 1047. Joannes Gacchus Fran-
ciscanus, 982. 1178. Phrysius, 604. & Standicius
Theologus Anglus. 596. 915. Monachorum adver-
sus eum odium unde ortum. 665. V. *Monachi*.
Respondet, Latomo, 343. 352. g. 361. Carvajali, 1383.
Ludovico Minorita, 1058. Censuris Sorbonicis,
1329. a. f. Petro Sutori. 779. 780. 906. 2069. Pæ-
nitet quod Sutorem responso dignatus sit. 1088.
b. 1377. Robano Hesso nonnulla querenti respon-
det. 1407. Diluit calumnias cujusdam qui eum ar-
rogantiz, livoris, atque impietatis accularat. 1519.
Respondet objectionibus cujusdam (quem *Yagrisio*
Andreas vocat) qui nonnulla culpabat in ejus
versione epist. ad Rom. 1888. c. Respondet li-
bello (Leonis Judæi, 2108. d.) cui titulus, *De his-
simi Erasmi Roterdami & Martini Lutheri opinio de*
Cena Domini, &c. 2078. c. *Spongiam* scribit ad-
versus Huttenum. 932. 1080. 1904. a. 2072. Pæni-
tet eum quod Stunica responderit. 946. 996. b. Jo-
annis Eckii objectionibus occurrit. 135. Scribit
Apologiam in eos qui illum traducebant, quod ver-
tisset, *In principio erat Verbum*. 626. Edwardi Lei vi-
rulentis sycophantiis leniter & modestè respondet.
589. 593. 616. & libellum suum Henrico VIII. mit-
tit. 617. Hoochstrammon monet ut nimium calorem
temperet. 738. De ejus ad Beddæ calumnias respon-
so. 892.
Apologias contra adversariorum calumnias cur, & quàm
moderatè scripserit. 1375. 1376. 1410. Jac. Sado-
leto monenti, nè Ordinem quencquam lædatur, 1341.
d. respondet. 1345. c. 1374. f. Andr. Alciatus eum
monet, ut rabulas ulteriùs responsione non digue-
tur. 1410. 1546. Jul. Pflug monet, ut rabulis con-
tempnis, publicis Ecclesiæ malis mederi studeat.
1485. 1486. Monachos acriter objurgat quod scur-
ras in eum subornant: 2074. 2075. quos se proe-
sus neglecturum promittit. 2074. c.
Quàm agrè cum Martino Dorpio certamen suscepit.
4. c.
De Apologia ejus adversus Fabrum. 125. 130. 172. 179.
188. 212. 284. 395. De eo quàm amanter ubique
& honorificè loquitur & sentit. 132. 174. 179. 182.
187. 188. 213. c. 217. Dolet, si eum eo ortum
esse controversiam. 200. 212. 233. d. 540. Litem
inter eos componere laborat Budæus. 125. 219. c.
Budæo, qui ipsum reprehenderat quod cum Fabio
certasset, 125. 219. 229. respondet. 212. 232. Quàm
fuerat pœis cum Fabio redintegranda studiosus.
179. 199. 237. c.
Ejus cum Henrico Eppendorpio controversia. 1933. b.
1940. b.
Augustini Eugubini errata quædam notat. 1448. c.
Heliam quendam senem objurgat, quod seipsum appel-
larat vivum cadaver. 800.
Scribit Epitaphium in obitum Dorpii, 934. Philippi Ha-
netoni, 1105. Joannis Frobenii: 1258. Cujus mor-
tem immodicè lugeat. 1256. Solarur Amerbachium
post mortem filii. 1315. c.
Falsè de Erasmi morte rumores sparguntur. 519. g. 568.
b. 807. 1512. c. Hinc Poeta quidam carmen elegia-
cum scribit, quo Erasimum inter Divos collocat.
568. b.
Errarunt Patres, 1632. c. Errarunt Apostoli, errare po-
tèst Ecclesia, cara tamen discrimen fidei. 136. f.
Errones. V. *Mendici*.
Esaia locus, *In silentio & spe eris fortitudo vestra*, expli-
catus. 1896. c.
Ethicen in civitates domosque invenit Socrates. 554.
Ethnicorum beneficia Christianis stimulos addunt.
1694. a.
de Etymologiis plurium vocum. 1450. 1451. Etymologiae
quædam ineptæ. 1450. c. 1579. g. 1580.
Evangelistarum typi, quatuor Fluvii in Paradiso, &
Ezekielis quatuor Animalia & quatuor Rotæ. 1807.
g. Eosalicubi memoriâ lapsos, scribit Erasmus. 133.
435.

E range-

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

Evangelium (quod Soloris, Lyeurgi, &c. leges nunquam potuerunt) intra paucos annos totum orbem occupavit, 1810. d. idque frustra obsidente mundo. 1811. b. c. 1811. b. Ad ejus exortum evanuerunt, magia, sacrificia, &c. 1811. d. quamvis nihil habuerit in speciem plausibile, imò multa prorsus incredibilia, 1812. c. & per paucos ignotos & idiotas simplici & incondito sermone fuerit prædicatum. 1812. f. Sævitia persecutorum latius spargitur. 952. g. 1811, 1812.

Evangelium quomodo cum fructu legi possit. 1796. d. 1813. c. Evangelium pharimaco, Evangelistæ medicis comparantur. 1808. &c.

Evangelii prædicationi & recepti effecta. 1761. c. 1810. f. Evangelium animum cohibet; Lex, manus. 1062. Ejus natura est, movere seditiones, 1812. b. & conjunctissimam distrabere. 2131. d.

Nihil in Evangelio de Christo narratur, quod non quotidie geritur in vita nostra. 1814. f.

Evangelium Joannis cæteris cur obscurum. 1004.

Evangelium quod olim ceremoniis & ritibus colebatur. 1818. a. &c. 1819. c.

Evangelia cur vix admittant Paraphrases. 1795. d. 1814. d. Quo ordine Paraphrases in ea scripserat Erasmus. 1798.

Evangelicæ pietatis propagandæ ratio. 1805. c.

Pseudevangelicorum mores. 2053. &c. Dolet Erasmus, multos pro Evangelicis dyssangelos fuisse, pro Catholicis Cacolycos. 1362. b.

Eucharistiam celebrant Christus & Apostoli in quotidiano vestitu. 679. d. In Evangelio Marci calix Eucharisticus consecratus esse videtur pòstquam Apostoli biberant. 2086. a. Apostoli non semper celebrabant Eucharistiam quoties distribuere panem, aut calicem porrigebant in memoriam Domiticiæ mortis. 2087. c. 2089. c. Nusquam in Scripturis invenitur, ubi Apostoli certò consecraverint corpus Domini sicut nunc consecratur in altari, nisi 1 Cor. 11. 1478. g. Oportet Erasmus, ut Paulus apertius & copiosius de Eucharistia differuisset. 1826. a. De verbis consecrationis dubitat Erasmus. 860. b. An, *Hoc est Corpus meum*, sine verba consecrantis, an panem jam consecratum porrigentis. 602. b. 730.

Non idem nunc mos celebrandi Eucharistiam qui olim fuit. 2063. c. f. Olim silentio peragebatur. 1660. c. Mos occidendi cantinulam Virgini matri, dum celebratur Eucharistia, damnatur. 1660. b.

Varie quæstiones circa Eucharistiam. 1659. d. Varie opiniones. 1658. a. Origenis sententia notatur. 1478. Unde factum quoddam obscure & diverse de ea loquuti fuerint Patres. 1658. g.

In Eucharistia esse veram substantiam corporis & sanguinis Domigici. 1659. 2080. &c. Nullus locus adduci potest qui palam huic sententiæ adversetur. 928. f. 2135. b. Argumenta contra realem Christi præsentiam Erasmus vocat stupet. 928. c. Persuaderi non potest, Christum tamdiu passurum fuisse Ecclesiam hære in errore tam abominando, ut crustulum farinaceum pro ipso adoraret. 860. b. Scire quomodo transubstantietur panis, non multum conducit ad profectum pietatis. 681. b. 1659. d. Corpus Christi in Eucharistia nec ladi possit, nec inquinari. 1659. c.

In Eucharistia nihil esse præter panem & vinum, asserunt, Carolstadius, Zuingleus, & Oecolampadius. 779, 780. Quam opinionem refellere, Erasmus ait esse difficillimum, 1023. a. & in eam se pedibus discussurum, nisi obitaret Ecclesiæ consensus, 1138. c. 2085. a. In quibusdam de Euch. dicit se subdubitaturum, nisi eum confirmaret auctoritas Ecclesiæ. 1931. a. 1932. b. 2135. d. Cum Carolstadio non sentit, 2057, 2058. 2079. &c. nec cum Wilelvio. 2085. g. Pellicanus rumorem spargit, Erasmus de Eucharistia idem sentire quod ille: 795. 927. 1107. quod vehementer negat Erasmus. 927, 928. 1108. a. Respondet cuidam Erasmus, qui libello edito scripserat, Erasmus sentire, in Eucharistia esse tantum symbola corp. & sang. D. 2079. &c. 2108. f. Eum de Eucharistia malè sensisse, calumniantur monachi. 993. c. 800. f. 730. 863. V. Erasmus.

Communio sub utraque specie à Concilio Basileensi Bohemis concessa, 673. ab Erasmo probari videtur.

678. f. 775.

Sacerdotes, qui Eucharistiam administrant, quomodo se gerere oporteat. 1660. c. Debet abesse omnis species caupationis. *ibid.* Periculosum est indignè tractare conciones quàm Eucharistiam. 647. f.

Quanta cum puritate & reverentia ad Eucharistiam accedere oporteat. 1659. g. 1660. 1826. b. A visibilibus & carnalibus ad invisibilia & spiritualia proficiendum 2081. &c.

Rusticus, dum Eucharistiam irridet, subitò extimatus est. 1033. a. 2129. c.

Eudoxia, Luc. 11. 14. quid. 1097. c. Vis ejus vocabuli à quibusdam interpretibus parum intellecta. 1098. g.

Eudoxia. V. Chrysostomus.

Eugubius. V. Augustinus.

Eunuchus Candaces Regina. 1856. a. Locus de eo *Alfor.* 244. explicatur. 1070.

Euripides, qualis auctor. 1741. c.

Eudoxia uade speranda. 151. c. 1048. c.

Eutropius legem procurat quæ in ipsius caput cecidit. 1595.

Exactiones Principum iniquè taxantur. 1072. d.

Ἐξ ἀλλὰ Origenis, quid: & num legendum primò aspienda an exili. 1626.

Excellus animus quis. 1144. d. 1146. d. 1799. d.

Excommunicationis abusus notatur. 1826. d.

Excessum filii cur dicantur Apostoli. 1645.

Excussus, dupliciter dicitur. 1641. d.

F

Faber Scapuleus murato nomine agit Argemorat. 795. Vide *Jacobus*, & *Joannes*.

Fabritii Capitonis encomium. 14. a. 380.

Facetia. 18. 21. 24. 27. 33. 42. 59. 117. 151. &c. 172. 182. d. 189. d. f. 206. b. c. 207. c. 225. 226. 242. 307. 312. 378. 393. c. 413. 417. a. 418. 486. 519. a. b. 529. f. 583. f. 863. b. 908. d. 976. f. 978. g. 1054. d. 1085. b. 1264. 1265. 1226. c. 1313. a. 1357. f. 1743. f. 2075. c. V. *Jocosa*.

Facetia hominem afflictum non decem. 486. b.

Fama cur plumæ & pennæ à poetis tribuantur. 1502. g.

Famæ gravior quàm pecuniæ aut viæ jactura. 747.

Eam invidiæ fermento temperatam noluit Erasmus. 872. c. 909. c. Ex ea neminem metiri deest. 384.

Fælius. 774. 790. Eum mendacem, virulentum & sedulosum vocat Erasmus. 798. Eum *Phallicum* vocat. 950. 951. 2129. a. Ejus ingenium quælo. *ibid.* Humanas disciplinas vocat inventa diaboli. 2127. f. Dicit Erasmus rectè sentire, sed non audere profiteri; 929. cumque minus tenere Theologiz quàm uxorem Frobenii. 805. Prædicat Evangelium in monte Bellicardi. 1907.

Faustus Andrelinus quæsi fuerit. 1090.

Felicitas vera quæ. 1157. d. Epicureorum de ea opinio refellitur. 552. Utrum Peripatetici an Stoici melius de ea senserint. 549. 552. 555.

Fenestrix quales esse debeant. 1140.

Ferdinandus Hungariz R. Anabaptistas supplicii terret. 869. Fit archistrategus Austriæ, 1398. & Rex Romanorum. 1461. Cum Joanne Rege Hungariz bellum gerit. 1534. Pacem inter eos molitur Sigismundus R. Poloniz. 1909. Gratulatur ei Erasmus quod modico sanguinis dispendio Pannonios Bohemosque subegerat. 1156. Laudatur. 1004. 1156. 1816. a. 1818. a.

Fermentarii. 1658. b.

de Festis diebus, eorumque observatione, sententia Erasmi. 679. f. 1187. c. 2025. 2026. Plurimos ex iis omnino tolli vult. 2026. a. Singuli pene Episcopi singulos festos dies addunt calendario. 680. 2025. c. Majus crimen quibusdam videtur calceum die festo consueve quàm scorto adherere, &c. 2025. g. V. *Dies*.

Festus prodiit egregiè depravatus ex Aldi officina. 1559.

Fides Germanorum & Britannorum. 820.

Filius Dei per paucis olim Judæis notus. 1696. a. Ejus Divinitas & Incarnatio altissima sunt mysteria. 1814. a. V. *Christus*.

In Phœdia quanta Card. Eboracensis reverentia. 428.

Plorentiam à Clemente Pont. vexatam, dolet Erasmus. 1429.

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

1419. 1441.
 Florentii ejusdam in monasterium prostrati historia.
 1284. &c. Ob lineam vestem bis in vitæ periculum
 incidit. 1291. g.
 Floriet, pro florebit, vulgè olim dictum. 1651. c.
 Flus, neutrius generis Arnobio. *ibid.* f.
 Fœdus inter Pont. R. Regem Hispaniarum, & Venetos.
 411. a.
 Forminarum genus, querulum & avidum. 463. c. Bonis li-
 teris imbuendæ sunt. 760. Quædam doctæ Fœmi-
 næ recensentur. 846. f. 1744. c.
 Hieron. Vervetus moriens famulos monet, ne qua
 Fœmina corpus ejus exanime contingat. 1493. c.
 Fonseca. V. *Alfonso*.
 Forma, robor, opes, &c. non adferunt beatitudinem, ab-
 solvunt tamen. 555. f.
 Formæ dignitas nonnullis multum auctoritatis con-
 ciliavit. 555. f.
 Fortunæ bona plerisque serò contingunt. 549. g. An, &
 quid ad felicitatem conducant. 550. 552. 555.
 Fortunatorum virorum officium. 550. c.
 Fortunatum, & beatum esse, differunt. 549. f.
 Foxus. V. *Edwardus*.
 Franciam Erasmus gestit relinquere. 491.
 Franciscanorum vita, viciæ sanctorum. 698. c. Nigrum pal-
 lium lumere, iis scelus videtur; sacram virginem
 adulterare, non item. 1071. f. Eorum ordo ceteris
 incorruptior. 834. a. 885. Eum carat Erasmus.
 1183. b. Quantum periculi sit quicquam illis ne-
 gare. 841. a. Tumultus plurimos moverunt. 834. b.
 885. 1346. Duo illorum generis. 841. d. Cur Eras-
 mum odio habuerint. 981. a. 1494. Pro concione in
 eum de hacchantur. 981. a. 1313. 1314. Se *Seraphi-*
cos vocant. 1487. 1491. Sex eorum alii *Seraphici*.
 1494. f.
 Franciscanorum quorundam insignis insentia & mali-
 tia. 1193. &c. Unus ex iis Christum & B. Virginem
 & Apostolos facit monachos. 1315. b. 1417. a. Idem
 in Erasmus plurime insulsa deblaterat; 1415. &c.
 quibus Erasmus dedignatur respondere. *ibid.* Ali-
 us locum illum, *Conculcabis Leonem & Draconem*,
 de Luthero & Erasmo interpretatur. 1314. Cum
 alio expostulat Erasmus, qui pro concione convitia
 in eum profuderat. 1178. &c. Alius simulans se
 famulum Erasmi, amicos ejus emungit. 1513. d.
 Franciscani Observantes. 841. 1351. 1383. a. 1386. a.
 Eorum mores. 1494. &c. Quantum abintus à cherna-
 te quam proficiuntur *Seraphici*. 1495. 1496. Ca-
 vent ne quis prospectus sit in eorum monasteria.
 1495. d. 1543. a. Persuadere solent divitibus mo-
 rituris, ut testamento jus faciant omnibus & singu-
 lis de grege Observantium ad illorum ædes diver-
 tendi. 1495. b. Coram promittunt iis qui in veste
 Franciscana sepeliuntur. 1494. 1495. b.
 Franciscana vestis an accat cacodæmonas. 1182. f.
 1196. f. 1292. 1312. f.
 D. Franciscus. 981. a. 1179. d. 1417. Dicit Erasmus, quod
 in somniis ipsi apparuerit. 1494. Quasi habitu usus
 fuerit. *ibid.* c.
 FRANCISCUS Gall. R. Erasmus ad se præmiis al-
 licere conatur. 15. g. 53. a. 57. a. 61. d. V. *Erasmus*. Bo-
 nus literis quantum faverit. 1402. 1406. a. Collegium
 bilingue Lutetie instituit. 1462. Laudatur. 12. c. 15. c.
 58. b. 629. V. *Carolus Imp.*
 Franciscus Arctinus. V. *Chrysostomus verius*.
 Francisci Deloii encomium. 177.
 Franciscus Dilectus commendatur. 1024.
 Franciscus Hultus. V. *Lutherani*.
 Francisci Philippi judicium de Augustino & Hierony-
 mo. 134. b.
 Franciscus Vergara laudatur. 978. c.
 Fratres Collationarii. 1284. Pueros vitæ monasticæ
 fingunt. *ibid.*
 Fratres Mendicantes. V. *Mendicantes*.
 FREDERICUS D. Saxonie Lutherum ejusque
 causam iuvat. 619. Imperium ab omnibus dela-
 tum recusat. 619. 643. b. Oblata triginta florenorum
 millia respuit. 619. Scholam instituit. 643. c. Le-
 gat Melanchthoni mille florenos aureos. 780. Lau-
 datur. 627. a. 628. 643. b.
 Friburgi descriptio. 1261. f. 1331. d. 1339. g. 1434. f.
 1444. d. Coram ibi plerumque pluvium. 1301. b.

Frigeris acerrimi descriptio. 185. g.
 Frobeniana officina commendatur. 94. 330. 382. 563. 672.
 827. 1257. 1258. Ejus princeps Lachnerus moritur.
 189. 807. Ea prima apud Germanos ausa est Græ-
 cum autorem antea non vulgatum excudere. 1630.
 Ex ea Aristoteles Græcè, & Livius quinque libris
 auctus, prodeunt. 1358.
 Joannis Frobenii egregiæ virtutes commendantur. 1256,
 &c. 1075. Monet Hieronymum Frobenium Eras-
 mum, ut rem typographicam & Patrem adjuver.
 767. Dissuadet ei quidam ne quid Lud. Vivis ex-
 cudar. 801. V. *Lud. Vivis*. Cupit Erasmus ut Im-
 peratorio interdicto contra adversarios muniat.
 1917. 1918. Uxor ejus plus tenere Theologiz
 quam Erasmus, dicit *Parellus*. 705. Paralyti cor-
 ruptus moritur. 855. 897. 900. V. *Mors*. morbi ejus
 & mortis descriptio. 1257. 1258. Epitaphium.
 1258. Post ejus mortem officinæ ratio mutatur.
 1050. g. Ejus liberi ab Augustini editione pende-
 bant. 1047. f. Ejus viduam ducit Joannes Hervagi-
 us. 1477. 1075. g.
 de Frugibus à Caino furtim de paradiso acceptis bella
 fabula. 307.
 Fuggerus. V. *Antonius*.
 Fulvius & Rurubus, pictores inepti. 534.
 Fustia, quid significet. 1892. f.
 Furis poetarum, quid. 467. a.

G

de G Alatis, seu Gallogrecis. 965. 967.
 In epistola ad Galatas locus de Petro Pauli
 voce objurgatio nondum satis à quoquam veterum
 explicatus. 366. c.
 Galenus mendose prodiit ex Italia. 1027. c. 1096.
 1107. b. Ex eo colligunt proverbium, Erasmus, & Jo-
 achimus quidam. 1027.
 Gallia laudatur. 86. g. Quot eruditos viros habuerit. 363. c.
 637. Erasmus dicit, sibi nunquam fuisse in animo,
 commigrare in Galliam. 968. b. In eam semper fuit
 propensissimo animo. 1170. a.
 de Gallicis ingenii quid senserit Erasmus. 965. 967. Galli
 stupidi ac leves olim habui. 1368. d. Gallicana
 grandiloquentia. 1635. 1636.
 Gallicæ res. 410. 420. 428. Tumultus Gallicos iuvat
 Erasmus. 86. 87. Galli vincuntur à Cæsar. 970.
 V. *Carolus Imp.* Gallorum rationes omnes con-
 turbantur morte Maximiliani Imp. 246. a. f. 247. a.
 Galli quidam nobiles religionis causa exulantes revocan-
 tur. 1538. b. 1542. a. 1543. c. 1556. f.
 Monachi in Gallia quàm levibus de causis homines ad
 mortem trahant. 829. 873. a. 874. 1031. a.
 Gandavum, urbs, laudatur. 1704. f.
 Gaza. V. *Theodorus*.
 Gelenius. V. *Sigismundus*.
 D. Genovesæ arca magnâ pompâ gestatur. 1995. a.
 Geographia pueris quando tradenda. 1698. f. Olim plus
 negotii habuit quàm nunc habet. 1698. f.
 Geographi de gradibus dissentiant. 1698. d.
 GEORGIVS D. Saxonie Lipsiensis Academiam
 fovet. 617. Massam argenti rudem Erasmo mittit.
 627. f. 628. b. Eum cessatorem putat in negotio
 Lutherano. 1964. c. Laudatur. 616. 628.
 Georgius Agricola De ponderibus & mensuris scribit.
 1319. c. Ejus dialogus De re metallica laudatur.
 1702.
 Germanum dici pro *primis*, Franciscanus quidam igno-
 rat. 1196. f. 1253.
 in Germania quot oppida, tot serè Academiz. 755. a.
 Latrocinii cur adeò obnoxia. 671. d. 676. f. Sectis,
 erroribus, & dissidiis mirè infestatur. 848. 936,
 937. Erasmus solus valetur idoneus qui ei opem fe-
 rat. 848. b. Veretur ne ea bellis intestinis collida-
 tur. 1356. 1466. V. *Lutherani*.
 Germanorum fides. 820. Eorum animi quales. 634. b.
 Surdas habent aures quoribus de dando sit mentio.
 1133. f. 1136. c. Luthero favent, Pontificem odio
 habent. 785. Meruunt ne Carolus Imp. tyrannicè
 se gerat. 572. Fretum in Erasmus. 937. Cur a-
 pud eos impudè tumultuabantur studiosi, non alibi.
 559.
 Germanici Imperii titulus plus habet juris quàm au-
 thorita-

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

768. a. Sed non Meo damnanda sobria ejus cognitio. 1614. g. Longè aliter de hæresi hæreticisque olim statuebant quàm nunc dierum statuitur. 588. a. 651. d. Hæresin impugnare, quàm gloriosum: 1159. a. non est cuiusvis. 1074. g. Eorum officium qui hæreses impugnant. 1640, 1641. Non sic oportet hæresin execrari, ut ejus odio non ausimus admonere quæ recta sunt. 953. f. Exempla quorundam, qui dum nimis acriter oppugnant hæresin, delati sunt in alteram foveam. 1640. a. Hæreses nonnunquam cedunt in Ecclesiæ commodum. 1391. b. 1633. g. 1638. a. 1658. b. 1811. b. f. 1062. a.
- Hæresis Luthero obijciunt, 585. a. & Erasmo. 733. b. V. *Erasmus*.
- Hæreticis proprium, simulatâ religionis specie simplicibus imponere. 1099. g. Patres & scripturas sententiam suam deo. q. 108. c. An sine morte plestendi. 651. c. 1076. a. 1425. d. 1051, 1052. 1064. g. 1111. a. Id ineptissimè probatur à Britanno quodam Theologo. 1198. a. Docendi potius sunt quàm cogendi aut perrendi. 585. c. 652. c. 690. c. 718. c. 861. d. 1152. f. 1638. a. 1918. g. 2051, 2052.
- Hæretici quidam absurdi. 677. Nemo unquam fuit tam absurdus, quin suos reperit sectatores. *ibid.* Quorundam prodigiosa opinionis. 767. b. Hæreucorum catalogus & quasi genealogia. 1611, 1613.
- Hayo Hermannus Caminga, Erasmo iratus. 1942, 1943.
- ab Hebraicis literis discendis cur desisteret Erasmus. 513.
- Quidam docent, Nihil discendum præter linguam Hebraicam. 820. a.
- Standicius ineptè asserit, Paulum Corinthiis Hebraicè scripsisse. 1194.
- ad Hebræos Epistola an sit Pauli, dubitatur. 779. 1840. d.
- Helvetii nec vivunt medicè, nec bibunt medicè. 961. d. Eorum medici quales. *ibid.* 994. c. Eorum agricolæ tumultuantur. 955. a. 1340. c. monasteria diripiunt, 956. c. 1928. d. imagines & aras destruant, 1308. c. [V. *Imagines*.] cum proceribus confidunt. 1022. A Gallis vincuntur. 428. Armis inter se contendunt. 1133. c.
- HENRICOS, VII. & VIII. Angliæ Reges, laudat Erasmus. 72. c. 517.
- II HENRICI VIII. encomium. 182. 198, 199. 167. d. 355. c. 368, 369. 535. 539. 617. 658, 659. 942. 1128, 1129. De ejus parentibus, ingenio, educatione, studiis, stylo, &c. 1269. Græcis literis faveret. 348. Contentionibus inter studiosos silentium indixit. 559. De libro ejus adversus Lutherum. 658. d. 859. 890. 1118. Eum ab ipsomet Rege scriptum fuisse, existimat Erasmus. 942. b. 946. 1129. & penè probat. 1169. Scribit Disputationem Theologicam, An laicus obligaretur ad orationem vocalem. 942. b. Probat Confessionem à Christo fuisse institutam. 903. Sedulo ad se invitatur Erasmus. 1548. [V. *Erasmus*.] Divortium quod cum Catharina conjuge fecit, Erasmus se nec probare nec improbare dicit. 1523, 1524. Ejus aula ceteris omnibus præfertur. 131. c. 181. c. 357. a. 365. c. 368. c. 375. c. 539. a. 622. f. 624. c. 635. d. 935. d. Auditorum ejus catalogus & encomium. 131. 395. 539. Nulla de privilegiis questio inter ipsum & cives orta est. 120. c. Minus æquus fuit novis dogmatibus (i.e. Protestantium) quàm Episcopi aut Sacerdotes. 1505. f. 1510. f. Leone X. P. R. autore arma deposuit, quæ Julii P. R. instinctu susceperat. 90. c. Adornat colloquium cum Rege Galliarum in litore Calcesi. 618. 716. Clemens VII. P. R. per legatum ei pacem cum Gallo indicit. 1905. b. Hedda exat Erasmus, quod eam vocaret *Anglia*, *Francicque Regem*. 1309.
- Henrici Epiphendorpii mendacia in Erasmo. 1933. b. 1940. b.
- Henrici Glareani eruditio & virtutes laudantur. 16800. 830. 1086. 1323. Uxorem ducit. 1090. Demigat Friburgum. 1482.
- Heracleon, hæreticus. 1653. a.
- Herbertus. V. *Nicolaus*.
- Hermannus Lethmannus laudatur. 750.
- Hermannus Phrysius commendatur. 1093, 1094. 1665.
- Hermolai Barbari laus. 174. 1065. In quibusdam hallucinatur. 1064.
- Herodorus spectare maluit rerum gerendarum exemplum quàm gestarum fidem. 1687.
- Hervagius. V. *Joannes*.
- Hesius. V. *Eobanus*.
- Hesychius vult omnes Psalmos Davidis esse. 1349.
- Hierarchiam Romanam laudat Erasmus. 678. b.
- HIERONYMUS eloquentiæ laude ipsi Ciceroni præfertur. 319. Erasmus cum Augustino præponit, refragante Echio. 134. b. 157. Scholastici ei minus tribuant quàm Augustino; & quare. 138. a. Apud Latinos est Theologorum princeps. 91. d. 97. a. 319. Ille unus inter Patres utriusque doctrinæ, sacri & gentili, juxta absolutus. 475. f. Ei præfertur Cyprianus. 1617. c. Ejus nomen ardor docetur. 168. g. In nihil fuit immodicus. 1617. d. Minus candidè de Ambrosio sentisse videtur. 1588. f. A communionem Joannis Episcopi. Hierosolymitani abstinent, quod haberetur Ariani. 1399. Palladius cum insinuat, quod cum virginibus nimium frequens esset. 1547. Solebat pectus tundere ante imaginem Christi. 1112. c. Nonnulli ejus lapsus ab Eugubino notantur. 1458. c.
- Quibus autoribus aggregatus fuerit translationem S. Scripturæ. 168. d. 172. An fuerit autor Vulg. interpretationis. 159. b. 164. c. 329. g. 1449. a. Quondam ex ejus scriptis sic maxime usatum. 1633. c. Locus ejus, de numeris Conjugii, Viduitatis & Virginitatis, notofus. 405. *Cerealis & Anabasi* apud eum qui sunt, Erasmus fatetur se non intelligere. 462. g. Aliis quædam ejus loca expugnare non potuit Erasmus. 779. b. Nodus de emto ab Abrahamo sepulcro ab Hieronymo solvitur. 1456. Roman ex Apocalypsi *Babylonem* appellat. 762.
- Philippi de eo judicium 134. b. rejicitur ab Erasmo. 137. c. Budæi judicium de Hieronymo, deque Erasmi laboribus in illo instaurando. 158. g. Qui cum Erasmo in illo restituendo sudavit. 94. 97. c. De editione Hieronymi Erasmi. 91. 100. 163. 318, 319. 389. 390. 475. 1518. V. *Erasmus*.
- Hieronymus Alexander. 957. c. 761. 768. Nascium agens apostolicum, adversus Erasmus irritatur, 769. 1021. aliisque irritat. 949. d. 1040. 1941. g. Gravis est tunc, operumque ejus morosus censor. 812. 813. 1379. a. Coram blandis fuit, abstinellius. 1011. 1021. Alios in Erasmo subornat. 1959. c. 1961. b. Miratur, tot millibus cruciatu, Erasmus adhuc superesse. 1379. c. Erasmo à quibusdam præfertur. 814. b. 1065. Multa scripsit adversus Lutherum. 1012. Geminâ miera insignitur. 1948. c.
- Hieronymi Basilii laus & epitaphium. 178. Legavit multa millia ducatorum ad institutionem collegii trilinguis apud Lovanium. 180. g. V. *Lovanium*.
- Hieronymus Donatus. 1210.
- Hieronymi Westphali laus. 716.
- Hilaton de paupertate gloriabatur. 1050.
- HILARIUS in Phrysiam relegatur. 1633. b. 1639. g. Arianis obstitit. 1633. 1635. 1638. 1640. Eum Hebræi sermonis rudem fuisse, ostendunt, 1644. a. & Græcis literas tenuiter attingisse. 1644, 1645, 1646. De stylo ejus & scribendi ratione. 1635. g. c. 1645. c. Intellectus est difficilis. 1631. d. 1635. g. 1636. d. Phrases quædam quibus præter publicam loquendi consuetudinem utitur. 1646. d. Nonnunquam *παρρησια*. 1644. c. Cum Quintiliano confertur. 1636, 1637. & cum Plinio. 1637. d.
- Videur de Spiritu S. non satis orthodoxè sentisse. 1632. 1637. g. 1638. f. Christi Corpus dolores rapax non fuisse sentit. 1631. f. 1640. f. Alii ejus errores notantur. 1640, 1641.
- De libris ejus De *Trinitate* Erasmi judicium. 1633. c. De Commentariis ejus in *Psalmos*. 1642. d. Librum De *Synodo* à Græco verit. 1637. t. Commentarii ejus in *Matthæum* ex Origene vers. 1642. Car autem quomodo indicet quæ fuerit sequens. 1637. t. 1642. a. 1642. c. Translatione utitur diversâ ab ea quæ vulgo recipitur. 1646. c. De libris ejus qui intercedunt. 1647. Cum veteratione citatur ab Hieronymo & Augustino. 1643. Hieronymus cum Innocentio *1211*. 1644, 1647.

Quon-

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

Quoniam in eum sibi permiserit scilicet temeritas.
1631, 1632.
Hippopotamus, in Aegyptiorum hieroglyphicis quid.
1149.
Hirundo in niveis quiescit. 1009.
Hispaniam summe laudat Erasmus. 977. c. 1092. *Spania*
à Paulo vocatur. 726. *Saraceni* tyrannidis ve-
stigia ibi cernuntur. 572. Ibi efflorescunt bonae li-
terae. 976, 977. Ibi canum est, ne cuius quidvis
excedere liceat. 1551. Ibi monachi tumultus con-
citant. 773, 776, 799, 862. 866, 962, 973. impulsu
Edwardi Lei. 897, 960. 963, 964, 978, 1151. qui
per Caesarem & Archiepiscopos temperantur. 885.
Hispani nonnulli bonarum literarum studiosi. 753. 771.
Hispani quidam libris Erasmi offenduntur. 773, 776.
Histrionum conditio quæ. 943.
Holcot, & Bricot. 1649.
Hollandia laudatur. 726. Male tractatur à Danis, & à
Gelis. 1520.
Hollandia rev. 1318. Erasmo male convenit cum cælo
Hollandico. 750.
Hollandorum mores qui. 479. f. 481.
Homo, animal calamitosissimum. 1788.
Honorem mereri quàm obtinere, pulchrius. 551. An &
quid conferat ad beatitudinem. 549. 552, 555. Nec
ambiendus est, nec omnino rejiciendus. 757. Cur
ampliendus. 831. f. 845. 1211. g. Abique virtute
sarcina est, non dignitas. 550.
Hoochstratus. V. *Jacobus*.
Hospitalitas quam commendat Apostolus, quæ. 1597. f. 4.
Hulzius Zuñglius. V. *Zuñglius*.
Hulsius. V. *Lutherani*.
Humana res incerta. 143. f. 1833.
Humilis non est qui sortem suam iniquo animo ferat.
519.
Humilitas cum Inverecundia à Calero an rectè copu-
lata. *ibid.*
Hungaria à Turcis vexatur. 1133. f. 1136, 1434.
Hurtenus. V. *Ubrici*.
Hymni bella, & statim pax comparatur. 629.
Hymni quos canit Ecclesia, cujus auctoris sunt. 1643.
Hypocrita. V. *Erasmus*.

I

Jacobi nomen Erasmo parum felix. 971.
D. JACOBUS. Locorum communium qui in ejus
Epistola tractantur, recensio. 1840.
Jacobus Batus Erasmo amicus intimus. 455. Eum im-
pense rogat, ut ducentos francos à Domina Veri-
ensi pro ipso efflagiet. 449, 453, 474. ut Ludovicum
vestiat. 451, 453. Egrotat. 478. Queritur Erasmus
quod Guilielmum quendam illi prætulerit. 486,
487, 498.
Jacobus Ceratinus, Mosellani in Acad. Lipsienſi ſucceſ-
ſor, laudatur. 993, c. 1929. Græcum Lexicon au-
get. 1701.
Jacobi Fabri laus. 132. Inter eum & Erasmus controver-
ſia orta. 125. [V. *Erasmus*.] Quam intemperanter
& indignè Erasmus læſerit. 174, 179, 187, 200.
213. Molitur Apologiam adverſus Erasmus. 187.
212. 540. Vapula à Tonſſallo, 172. & à Roſſenſi.
352, 618. Quod factum noluit Erasmus. 621. Pe-
nitet eum quod Erasmus irritaverat. 398. Ejus de
Triduo Chriſti opinio diſcutitur. 187, 215. De ejus
in Paulinas Epistoſas commentariis. 1030. Vertit
Chryſoſtomi quædam. 1121. Grammaticis eras
inſenſus. 215. e.
Jacobus Hoochſtratus nimis acriter ſcribit adverſus Cap-
nionem. 738. Erasmi ſententiam de matrimonio &
divortio ſugillat. 740. Comitum à nova aquila con-
tumeliis afficit. 841. Sed cogitur palinodiam ca-
nere. *ibid.* 958. In Lutheranos ſervit. 1429.
Jacobus Landavius. V. *Stunica*.
Jacobus Latomus contra linguarum ſtadium contrarie
Erasmus ſcripſit. 343, 352, 555, 780. Erasmus ei
reſpondet. 361, 566.
Jacobus Lopis Stunica in Erasmo ſcribit. 725, 757, 815.
911, c. 978, 1000, 1079, 1082, 1877. Leo X. P. R.
jubet ne ulterius nomen Erasmi proſcindat. 756.
Erasmus ei reſpondet. 758. Cujus opere cum per-
nitet. 996. [V. *Erasmus*.] Quoties illi impoſitum
ſuit ſilentium. 912. 978, 1003, 1079, 1887, f.

Jacobus Landavius incum velatur. 996. Quam ab-
ſurdè & ridiculè veterem N. T. interpretem à ſo-
laciſſimis ſindicat, & Erasmi interpretationem
reprehendit. 1877, c. 1924.
Jacobus Middleburgensis Apologiam ſuam pro Caſare
Erasmi cenſura ſubmittit. 573.
Jacobus Oſorius. 874.
Jacobus Piſo. 338.
Jacobus Sadoletus landatur. 1342, c. Ejus bibliotheca
incenditur, cum Roma diriperetur. 1163, 1165.
1338. Scribit Commentarios in Pſalmum quin-
quageſimum. 901. Interpretatur Pſal. XCIII.
1340. 1342. Ejus commentarii in Epist. ad Ro-
manos, nimis nitidi. 1555. A nonnullis non pro-
bantur. 1960. Quid de Veneratione Sanctorum
& de Piſtari ſenſerit. 1348. f. Monet Erasmus ne
populi ordinumque ſtudis ſe opponat. 1342. d.
1348. f.
Jacobus Spiegel, Maximiliano Imp. Secretarius. 1004.
Jacobus Tullanus maledicis verſiculis in Erasmus de-
bachatur. 1051. Erasmus eum increpat. 1058.
Jacobus Tutor, Erasmo amiſſimus. 455. g. Laudatur.
477, 479. Diſſimam ei commendari cupit Erasmus.
117, 456, 477. Commendatur. 477. g. 479. d. 480. e.
482. f.
Jacobi Wimphelingi Sleſiadicenſis laudes, vita, mores.
1266.
Janus Læſaris epigrammata in Erasmus ſcribit. 1030.
1039, 1044, 1051. f. 1172.
an Idola pro diis coluerint gentes. 1136. e.
de Idolothymis edendis. 1827. g. 1038. f.
Jejunium non admodum probat Erasmus. 655. f. Per-
ſuadendum cenſet potius quàm præcipiendum.
779. d. 1035, 1036.
Jejunium ac ciborum delectus ad duas res valent
1022. e. Superſticioſa eorum obſervatio Judaïſmum
olet. 1028. V. *Ciborum delectus*.
Jejunium Deo gratum quod. 1039. g. 1042. e.
Igari comparantur Chriſtus & ejus ſacerdotes. 1237. d.
1238. f.
Ignorantia populi unde, & quomodo ei ſuccurrendum.
1856. b.
Imagines priſci Chriſtiani abominantur. 1064. e. De ca-
rum cultu Erasmi judicium. 1191. f. 1278. d. 1054. g.
& Sadoleti. 1348. f. Uſum imaginum tuctur Era-
mus. 1119. f.
Imagines à Lutheranis ejiciuntur. 811. d. 846. e.
870. b. 1135. e. 1935. 1962. e. 1054. g. V. *Lutherani*.
Mirari ſe dicat Erasmus, neminem Divorum ſta-
tuarum & imaginum creſcentiam fuiſſe aliam.
1308. e. 1935. f.
Imitari, *imitari* ab Hieronymo uſurpatur, pro Reſ-
dere, aut Exprimere. 1637. b.
Immodica omnia ſunt incommoda. 555. f.
Imperatores Romani quomodo olim, 1689. g. quomodo
nunc electi. 1691. b. Quomodo orta ſunt & propaga-
ta eorum maſſas. 1689. f. Quam lædè pariter co-
rum imperium. 1690. g. De ejus extinctione & re-
ſtitutione. 1691. b. An verus illud imperium, quale
fuit olim, renovandum ſit. 1691. d. V. *Caſar*.
Impietatis crimen qui moderatè ſent, leviter pius eſt.
116. b. 889. g. 892. f. 1275. d. 1412. d. 1531. e.
Impleta contrarium domus an rectè dicatur. 1881. d.
Impoſſibilia Juliano quæ. 103. b.
Incantatoris cujuſſim Aureliani hiſtoria. 505.
Incompulſi qui. 1894.
Indulgentiæ unde orta. 1827. b. Erasmi de eis ſententiæ.
1945. e.
Induſtria quantum valeat. 549. e. Ejus laus. 1970. e.
Infamis obſecundandum, ſtultis & malicioſis non item.
1296. b.
Ingratis præſtat beneficium conſortire quàm non intelli-
gentibus. 378. d. 436. e.
Ingrati hoſpitis hiſtoria, ex Seneca. 1111.
Iniquus quid ſignificet, monachus quidam ignorat. 839. f.
843. d. 1071. d.
Injuriam negligere, optimum vindictæ genus. 467. e.
1799. d. 1800. b.
Inſcitia in ſervina, magnum malum. 760.
de Inſtitutione puerorum. 189. b. V. *Educatio*.
Inſtrumenta ſunt pro codicillis in quibus pacta ſcribuntur.
1255. e.

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

Instrumentum Vetus aptius dici quam Testamentum. 1254f.

Intelligibilia, quæ contemplatione mentis comprehenduntur, sola verè sunt. 610f. Cur philosophus in non fruatur perfectè. *ibid.*g.

Intemperantia mala. 771.

Interpres debet esse linguarum peritus. 272. 475. Superiorum interpretum lapsus qui prodit, rem facit aliis utilem, sed periculosa. 1423f. 1424.

Interpres Vetus Bibliorum non fuit Hieronymus. 159. b. 164c. 329g. 940b. 2018g. Quis fuerit, ignoratur. 1889. r. 1894. g. An ejus interpretatio ex afflatu Spiritus S. prodierit. 161. b. 271. g. 940. b. 1889. d. Solacium sibi fecit. 1879. c. 1889. d. Eam licet emendare. 159. 164g. 271. idque abque Concilii auctoritate. 108. c. 164. 2018g.

Interpretationem Scripturas, an necesse sit ut Spiritu S. affletur. 1889. 1890.

Quam Interpretationem V. T. sequi fuerint Graeci Patres. 1609f.

Interpretatio LXX. ab Hieronymo mendacium vocatur. 165c.

Interpretatio N. T. Erasmi a nonnullis damnatur. 5. 108. 2017. c. V. Erasmi, & *Stumpe*.

Intimare, pro *Significare*, Hilario. 1648d.

Inventio artium cui debeatur. 1088g.

Invidenti nullum supplicium gravius. 466f.

Invidi senis descriptio. 466a.

Invidia egregios conatus, non secus atque umbra lucem, solet comitari. 542c.

de Invocatione Sanctorum. 804. 1052c.

Joachimus Camerarius suspicionem evulgat Erasmi & Lutheri epistolæ à se depellit. 824. Erasmus dicit eum plus curæ quam naturæ habuisse. 1469c.

JANNS cur Evangelium suum scripserit. 1822. b. Mysterium est referissimum. 1814. 1815. Pars ejus de collo suspensa adversus morbos circumfertur à superstitionis. 1819b. Cerinthiani & Ebionitæ eum perpulcrunt ut de Divina Christi natura scriberet. 1633c.

Joan. I. 1. In principio erat Verbum. 596. IV. 11. verba Samaritanæ; *Puerus altus est*, &c. quomodo exponenda. 1069. VI. 63. *Cave non prodest quicquam*, exponitur. 2081. VII. 39. *Mundum erat Spiritus S.* excutitur. 1245. c.

1. Epist. Joan. cap. IV. & V. quidam versus quomodo habeantur in inf. quodam Vaticano. 757. Cap. V. versus septimus in vetustis codicibus non habetur. 804.

Joannes III. Lusitanæ R. laudatur. 1862b.

Joannes quidam monachus, dum gladiatores dirimere tentat, interimitur. 1488.

Joannes Amerbachius Augustinum primus excudit. 1578.

Joannes Antoninus, medicus, è gravissimo morbo convalescit. 1134.

Joannes Baptista, medicus Henrici VII. & VIII. 517.

Joannes Bebelius, typographus, laudatur. 1681. 1682.

Joannis Botzemi laus. 991. 1219. Lutherani suspectus est. 991. 992.

Joannes Brennius. 404.

Joannes Capion. V. *Joannes* Reuchlinus.

Joannis Coleti encomium. 306. 309. 311. 619. 702. 1710. a. 2047. a. Pater ejus bis in urbe Londinensi præfecturam summam gessit. 702f. Ejus mater quanto animi robore fuerit. 1317. Nomen ejus ab Hebræo *Cobeleth* derivat Erasmus. 655f. Stylus ejus laudatur. 311. In senectute Græcæ literas discit. 1152. Scotistas hebetes ac stupidos judicabat. 706. Thomam, arrogantem & mundanum. *ibid.* Monachorum & Episcoporum mores, cultum Imaginum, Collegiorum nimios sumtus, Confessionem anxiam, Sacrificulorum preces quotidianas, anxiam & laboriosam sapientiam non probabat. 706. 707. Ad Venerem erat & luxum & somnum proclivis. 705d. Iracundiæ remedium ex Enchiridio Erasmi peti. 1205. Frugali victu utebatur. 703f. Duriusculus fuit in distribuenda pecunia. 607. d. Quindecim angelos Erasmo promittit, neque dat. 607b. Monet eum Erasmus, ut scriptura à mundanis negotiis semoveat. 607f. Scholæ, quam extruit in cimiterio D. Pauli, 1710. d. forma & loci describuntur. 704. d. Magnificentiissimæ a-

des fuit prope Richemondiam. 705a. Defertur apud Cantuariensem, & apud Regem. 708. Pacem iniquam bello æquissimo præfert. 708f. Hydrope perit. 626. a. vel potius sudore pestilenti. 705b. Ejus mortem luget Erasmus. 619. 623. 624. 630. 648. Ejus animam invocat. 710. b. Ejus sepulcrum. 705c. Ejus vitam se literis mandaturum promittit Erasmus. 624. quod præstat. 655d. 702. Succedit in ejus dignitatem Ricardus Pacrus. 614. 623.

Joannis Eckii objectiones. 123. Solvuntur. 125. Erasmus fuit hostis virulentus. 1939f.

Joannes Faber commendatur. 528. 618. 633. 635. 639. 644.

Joannes Frobenius. V. *Frobeniana officina*.

Joannes Grollerus summè laudatur. 183. 184. Ejus amicitiam ambit Erasmus. *ibid.*

Joannes Hervagius in Joannis Frobenii provinciam succedit. 1477. 2075g. V. *Frobeniana officina*.

Joannes Lascaris, Romæ relicta, in Gallia agit. 548. Laudatur. 694.

Joannes à Lasco, præpositus Gnesensis, laudatur. 779. c. 794. 828. 831. 1835. Se discipulum Erasmi vocat. 830. b. In vincula conjicitur: dimittitur. 1534.

Joannes Marardus, Italus, laudatur. 1019.

Joannes Morus Thomæ pater. 1509.

Joannis Navii laus. 1205. *Mors* *ibid.*

Joannes Oecolampadius scriptum elevat, laudat Erasmus. 403. Coram Crucifixo precors effundere solent. 403c. Tragicordiam meditatur. 404c. Firmonachus. 592. 595. 631. Adversatur Luthero. 774. 819. g. Taxat Erasmus. 774. Chrysostomum verè. 1354. 1478. Aferit in Eucharistia nihil esse præter panem & vinum. 779. 780. Offenditur Erasmus quod Oecolamp. eum *astrum* appellaret. 789. 2142b. quod ejus nomen libri suis assidue rat, 959. quodque dixerat, eum idem sentire de Eucharistia quod ipse. 1057. d. Dicit Erasmus, se posse in Oecolampadii sententiam discedere, nisi eum moveret Ecclesie consensus. 1128. 1932. 1935. a. 2125. d. Docet confessionem non esse necessariam. 903. De ejus doctrina. 836. Agere fert Melancthon, quod Erasmus eum cum indignis quibusdam nominaret. 8. 6. Erasmus de quibusdam scilli excusat. 1934c. Uxorem ducit. 863. Moritur. 1942. Et succedit Myconius. 1946.

Joannis Petri Caraffæ, Pont. R. apud Anglos Legati, encomium. 93.

Joannis Reuchlini, seu Capionis, laus. 94. 98. 101. 283. 590. 1210. Judæus quidam & monachi ei machinatur exilium. 1914. c. Ab ejus causa alienus fuit Erasmus. 587. Monet eum ut temperet à convitiis. 542. Græcæ & Hebræicæ prælegit Ingolstadtii c. auctorum salario. 610. De contentione inter eum & Mochstratum. 738. Judæis favebat. 739. Athanasium vertit. 997.

Joannis Rossensis Episcopi laus. 96g. 353b. 369. 515. 516. 521. 524. 921. 1581. 1760d. Scribit libellum adversus Fabrum. 352. 618. Quem Erasmi esse suspicatur Sycophanta. 544. Eo offendi Erasmus suspicatur Rossensis, sed falso. 609. d. Agit cum Latimero Erasmus, ut Rossensem Græcæ literas doceat. 521. 526. Cardinalis galerus ei in carcere exhibetur. 1538. c. 1543. Supplicio afficitur. 1538c. 1543. 1556. 1761b.

Joannem Scotum, Argentinensem typographum, qui Hutteni libellum evulgat, Erasmus multari cupit. 986. 1060. 1067c.

Joannis Sixtini laus. 116. 119.

Joannes Sylvagius, Caroli V. Cancellarius, laudatur. 1783.

Joannes Thurzo, episcopus Vraclaviensis, octo dierum iter Erasmi videndi gratiâ suscipit. 128c. Moritur. 749.

Joannis Vitartii, Franciscani, vita. 698. Quibus modis animum præparabat ad concionandum. 692f. Munusculum ab adultero missum respuit. 702. Simoniacos Pontificis Commissarios palam redarguit. 701. 1032. Sororculæ quidam moniales Alon facili præfocant. 699d.

Joannes Zirk. 675.

Joannis. 1603. c. 1604. f.

John

INDEX ALPHABETICUS, Verborum, Scripturarum.

Jobus V. David.
Jocosa 127. 289. d. f. 197. 293. 305. 315. 316. 342. 343. 354. f. 378. 431. d. 486. 488. 570. 571. 591. d. 821. b. 1007. c. 1021. c. 1022. g. 1328. b. 1353. d. 1357. 1358. 1541. d. 1544. d. 1870. g. 1967.
Jocosa admonitio non minus utilis quam seria. 1005. b. 1007. c.
Jocose liberales non solum licitos esse sed & utiles. 1774. c.
Jodocus Jonas laudatur. 331. d. 338. g.
Josephus historiographus, insanabiliter depravatus. 1332.
de Ira 1768. c.
I R E N A E U S commendatur ab antiquitate. 1610. f. a pictare. 1611. d. Primum presbyterum Episcopus Ecclesiae Lugdunensis. ib. b. Victorem Pont. R. ob negotium Paschae reprehendit. ib. c. De ejus doctrina & lingua quae scripserit. ib. c. Figuris Graecis utitur Latine loquens. ib. c. Eum rectius intelliget, qui Justinum Martyrem legerit. 1613. g.
Isidorus à Theophilo car de pulsus fuerit. 1599. g.
de Isocrate judicium Erasmi. 1627.
Italiana cur adire cupiat Erasmus. 502. d.
de Italorum ingentis. 151. f. 29. d. 42. g. 43. d. 45. b. 126. d. 129. c. 309. d. 341. 347. 525. 526. 1063. c. 1305.
Isabelles cur eos dixerit Erasmus. 1956. 1958. A. pud eos bonae litterae nihil praefer paganismum crepabant. 911. d. 975. f. 1034. c. 1739. c. Culpantur quod bonae litterae disciplinis bonae non adhaeserint. 755. d. Nihil illis placet nisi Ciceronianum. 975. 979. 1170. Erasmo cur infensi. 975. f. 1121. c. Cur Erasmus & Budzium ex albo doctorum submovent. 1096. In Italici quibusdam desideratur sermonis politia. 1556.
Italorum ita. 411. 413. d. 423. g. 425. d. 1308. 1950. f.
J U D A E Epistola cur scribis obtinuerit auctoritatem. 1839. c.
Judex legis codicem quamq. veneratione prosequunt. 1818. c. Ante proditum Evangelium sufficiebat is ad salutem rudis quidam & confusus de rebus Divinis coadjuvans. 1695. g. Perpauci eorum exacte novissent Filium ac Spiritum S. nec credebant resurrectionem corporum. 1696. d. De eorum conversione, quidque eam impediatur. 1608. De eorum ceremoniis. V. *Ceremoniae*.
Judaei proditores quidam pro Divo coluerunt. 677. Salutem humani generis ei acceptam ferentes. 767.
Judicia studiosorum qualia esse decet. 339. f. 340. c. Judicium vulgi quale. 943. d. Propter hoc est. 1240. c. c. 1788. d. 2093. c.
Judicium de sententiis vel dictis alienis quomodo ferri oportet. 1151. c. 1153. d.
Judicio duci oportet in rebus agendis, non animi impetu. 141. g.
Julius Caesar jocos admodum delectabatur. 1775.
Julius Pont. R. orbem ad bella concitavit. 90. Eum culpavit Erasmus. 144. 412. b. 416. 425. Librum *De Julio caesare* ex clauso ab Erasmo fuisse scriptum Sycophantae nonnulli conantur persuadere. 521. 575. g.
Julius Pflug laudatur. 1396. 1399. g.
Jureconsultorum libri Augur stabulo similes. 533. b. De industria suam artem difficilem reddiderunt. 1234. d. Quae dignitate à praefectis Imp. ornati fuerint. 1504. c.
ubi Jurisjurandi necessitas, ibi humana infirmitas. 921. g.
Juris professio, à veris literis alienissima. 536. d. Apud Britannos via est ad gloriam parandam maxime idonea. *ibid.*
Juris prudentiae laus. 69. c.
an Justificetur bona opera. 2037. b.
J U S T I N I M Martyrem qui legem, rectius intelligit Irenaeum. 1613. g.
Justum & aequum quomodo differant. 843. d.

L

L Abocis maxima pars, laboris imaginatio. 1398. d.
L A C T A N T I U S, nimis nixidus. 1555.
Laici non sunt accendi à lectione Scripturarum. V. *Sermones*. Horum officium erga Sacerdotes males. 1853. 2034. c.
Lambertus Campester Erasmi Colloquia corrumpit. 1946.

[V. Erasmus.] Furtum committit. *ibid.* c.
Lapsus aliorum qui prodest, rem facit aliis utilem, sibi periculosam. 1412. f. 1424.
Lascivis V. *Janus*, & *Joannes*.
Lascivi auctores fugiendi. 464. d.
Latimerus V. *Guilielmus*.
Latini quidam auctores Graecis aequantur. 1747. f.
Latomus V. *Jacobus*.
Bartholomaeus Latomus Latinam linguam regis stipendiis Lutetiae proficitur. 1540. Laudatur. 1542.
Latridi non adoratur corpus aut anima Christi. 1328. b.
Latronum mysteria quidam narratur. 469. c. 6.
Laudare est grati animi officium. 187. b.
Laudare defunctos, quando tutum. 1533. b.
Laudationes immodice invidentium stimulos excitant. 70. f. 321. d. 632. c. 978. d.
Laudationes quomodo accipiendae. 127. 128.
Laudator nusquam ferè non nocet; reprehensor semper prodest. 170. c. 1087. c. 1779. c. Laudatori gratiam retulit, qui se praebuit laudibus dignum. 1515. g.
Quod à re laudata diversum est, non statim vituperandum est. 1598. c.
Laurentius Campegius Card. Erasmus summe colit. 577. Laudatur. 579. In Germaniam delegatur ad componendum Lutherani negotium. 936. 1080. 1083.
Laurentius Valla ab invidia mordacitatis afficitur. 269. c. 385. Eum vindicat Erasmus. 381. c. Laudatur. 1209. 1973. g. 1986. b. f. Ejus Annotationes in N. T. laudantur. 271. 2020. Nonnunquam labitur. 1064.
Laus vera ea solum est quae de laudati ore procedit. 275. g. 310. b. 591. b.
Lazarus Baifus. 870. 1044. Ejus opus *De vestibus* laudatur. 1063. 1173. 1177.
Lectio varietas non officit studio Scripturarum, sed conducit. 330. b.
Legem munus non perinde laicis quàm sacerdotibus convenire, Thomae More videtur. 119. g.
Leges bonae non raro hominum pervertunt in Reip. malum vertuntur. 2069. g. 2070.
Leges quasdam etiam à Deo proditas non omnes asstringere ad culpam lethalem. 1031. d.
Leonis X. origo & educatio. 87. 88. Laudatur. 72. 545. 557. 649. 1842. c. Leonum PP. virtutes percurrit Erasmus, & Leoni X. adscribit. 91. d. Erasmus Henrico VIII. commendat. 103. Avidissimè legic & laudat ejus epistolas. 756. b. Sylvius quidam Benedictinus lenocinio nominis Erasmi ejus imponit. 1515. 1520.
Leo Judae Erasmus ad contentionem provocat. 275.
Leoniceus, Italus, medicus celeberrimus. 1019.
Levinus cubicularii locum apud Mariam R. ambit. 1943.
Leus V. *Edwardus*.
Lex Mosis manus cohibet; Evangelium, animam. 1062. b.
Libanius, Sophista impius, praeceptor Chrysostomi. 1592. Laudatur. 1729.
Libelli qui nomen non praefigunt, gloria frui volunt, sine invidia. 1068. c.
Libelli famosi & convitiosi, semina seditionum. 987. c. Eos valde improbat Erasmus. 8. 9. 280. g. 385. c. 343. f. 359. g. 543. c. 559. b. 585. 592. f. 662. b. 710. 751. d. 766. 805. Alium famelicum & sordidum typographum. 949. c. 952. b. Caesaris edicto coercetur. 751. d. 833. g. & Pontificis. 833. g. Eos edere, quantum crimen. 1061. d. 1151. b. Eps aliquando excusat necessitas. 601. d. 747. d. Eorum auctores apud ethnicos puniebantur capitis supplicio. 866. d. 987. f.
Liberi. Parentes plerique non meminerunt quare filii dicti sint liberi. 1566. d.
Liber mendosus, erux verius quàm liber. 1332. d.
Libertas Evangelica nimis ceremoniis obruitur. 2024. c. 2040. d. V. *Ceremoniae*. Libertas immodice dampnatur. 9. 544. 984. d.
Liberum arbitrium quomodo probet Augustinus. 1484. c. De eo scribit Caelius Calagolus. 1013. Erasmus de eo sententia. 1230. g. 1231. Cum de eo scripserit, dicit aliud dictum suum, aliud scripsisse calagolum. 835. d. Ejus Discreta *De Libero arbitrio* aequè

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

æque accepta est Wittenbergæ. 816. d. 1060. Mor-
tatur cum Melanchthon, ne Lutherum in ea causa
ulterius oppugnet. 816. f. Locus de Libero arbi-
trio diligenter excuti debet. 816. c. 1138. a.
Libris usos fuisse Apostolos, apud non fuerit indignum. 133.
d. 135. g.
Qui libri superbiam humanam maxime deiciant.
910. d.
An liceat libros sacros vertere in linguam vulgarem.
912. g.
Librorum magnitudinem præci versusum numero
signabant. 1677. a.
In scribendis libris quæ ordo servandus. 1672. d.
De dedicandis libris. 1663. f.
Ex amplitudine chartarum & elegantia formularum
plurimum majestatis libris accedit. 1591. a.
Libri, amici commodissimi. 297. b. 302. f. 551. c.
Librorum oportet delectum fieri. 198. c. 509. 1706. a.
1961. c. Libri qui, & quomodo legendi. 141. c. 142.
b. 509. 1697. f. Qui præjudicio laborat, minime
cum fructu libros legit. 612. d. Quos libros potis-
simum legere debeant qui in Republ. sunt versa-
turi. 1121. c.
Non ejusdem est librum parere, & de eo judicare.
879. c.
Qui libris & disciplinis insenuerunt, cur ad splen-
da munia parum sint appropinquati. 1520. f. 1687. b.
Librorum amatores qui dicendi. 1996.
Libros vetustos in lucem erare & emendare studet
Erasmus. 510. c. 1332. c. Libris vetustis instructis-
sima fuit Melancthon Canoniconum bibliotheca.
510.
Libri quidam inepti recensentur. 1996. c. 1697. c.
Lillianæ schola. 436.
Linacrus, V. Thomas.
Lingua effrenis, morbus perniciosissimus. 1790. a.
Linguarum donum, V. Donum.
Linguarum pericia, 1706. c. interpreti necessaria. 272.
Lingua ignota usus in templis, indecorus & ridiculus.
1855. f.
Lingua Græca & Latina per universum Romanum
imperium etiam vulgo nota. 1855. c. Lingua Ro-
mana in provinciis etiam fuit vulgo communis,
1649. d. Sed parum depravata. 1649, 1650.
Major est affectatio in lingua cuiuspiam municipi-
bus quam in civibus. 1637. a.
Linguarum major cura fuit proceribus Ecclesiæ quam
Sophisticis aut Philosophis. 163. c. 475. 2017. f.
Quæ sit optima via ad linguam Gallicam addiscen-
dam. 1053. f.
Literæ bonæ commendantur. 301. d. 480. g. 760. b. 905.
c. 926. 1675. a. Earum instauratores. 12, 13. 145.
f. 716. Earum fautores laudibus ornæ Erasmus.
184. 266. b. 339. b. 627. 629. 977. Earum hostes
acriter insectatur. 162. c. 280, 281. f. 303. b. 339.
b. 343. 363. 376. 532. d. 542. 546. f. 558. a.
566. 602. c. 612. a. 617. c. 647. d. 755. a. 799. 979.
a. 1745. f. 2002. d. Quibus technis & cyclophorus
utentur. 543. 558. 603. c.
Sine Christo sunt Sirenes scopuli. 1066. Apud Italos
nihil aliud quam paganismum crepabant. 911. c. 975.
f. 1034. c. 1127. Bonis literis tum suis est honor,
cùm disciplinis gravioribus admiscetur, 755. a. &
cùm Christum sonant. 979. 1065. 1176. a. 1739. b.
Literarum professoribus qui honores à præcis Imp-
petrati. 1504. c. Eorum officium, 1706.
Literæ in Hispania efflorescunt, refrigerant in Ger-
mania. 976. Eas in Hispania qui fovent, 977. c.
Qui apud Italos & Gallos renaſcentibus literis opi-
culati sunt, quales fuerint. 543. 716.
Literarum studium feminis etiam perutile. 760.
Literarum bonarum studio totos quinque annos tri-
buit synodus Lateranensis. 604. g.
Earum cultores cum ovæpuli vellet Erasmus. 612.
3035. a. 1058. f. 1120. f. 1170. c. 1373. a. 1422. b.
Literarum interitus Lutheranismum comitatur. 869. f.
874. d.
Liturgia Græcorum, 1815. g.
Livium suum Eboracensi commendat Erasmus, 811,
812. & Veronensi Episcopo. 1099. In illum trans-
ferri vult pensionem quandam, & quid ei accideret
humanius. 3008.

LIVIVS, Latinæ historiæ princeps. 1685. c. 1686.
d. Ad primum gustum subauſterus est. 1636, 1637.
a. Quinque ejus libros de novo reperit Simon Gry-
nxus in monasterio Laurisseno. 1685. f. Spes & re-
liquos reperendi. 1686. g. Illos quinque verè esse
T. Livii. 1686. d. Livius in quinque libris auctus
ex Frobenii officina prodit. 1358. Chronologia
Glæcani multum lucem affert Livianæ historiæ.
1686. f.
Liver quid. 1529. d.
Locum commutare non est vitium, sed perperam com-
mutare. 192.
Locus nullus ab illecebris tutus. 1501. a.
Lodovicus, V. Ludovicus.
Logium, Mercurii Salinum, Budæ, 152. f.
Londini natum & educatum esse, nonnulla apud Anglos
nobilitatis pars. 2504. Nulla regio, quæ universa
tot amicos Erasmo peperit quot una urbs Londonen-
sis. 522.
de Longævitate. 1208. f.
Longæmitas, vox parum Latina. 1895. d.
Longolius, V. Christophorus.
Lotharingi bellum fument à Carolo. 389. 394.
Lorani licet obtinere oppugnentur, tamen maxime in-
valde sunt poliores literæ, 755, 756. 1090. Ibbri-
lingue collegium exstruit Bussidius. V. Academiæ.
Illic erat Erasmi bibliotheca. 404. Lovanienſium
mores molleſceſcit Erasmus. 429. 620. f. 636. 755.
Capulum autem & locus cum illic retinent. 755. b.
Lovanienses Theologi Erasmiſtam N. B. editionem inen-
culant. 5. Eis & Colonienſibus delegatur Erasmi-
corum voluminum examinatio. 435. Articulus ex
iis colligitur. 918. Tandem bene cum Erasmo con-
veniunt. 195. 196. 583. g. 619. a. 621. c. 624. c. f.
626. b. 630. 713. Rursus cum eo litigant. 584. a.
613. Cum iis expostulat. 765. 777. Eos graviter
inceptat. 902. In ſilentium imponitur à Poet. & à
Cæſare. 961.
LUCÆ paria. 1806. g. Evangelium scripsit ex auto-
ritate Apostolorum, 1807. b. idque post Marcum,
sed ante Joannem. ibid. f. Scripsit potissimum Gen-
tibus. 1807. c. Acta Apostolorum produxit usque ad
quartum annum Neronis. ibid. b. Vixit cæſetis octo-
ginta quatuor annis. ibid. f. Oſſa deſuncti ex A-
chaia Conſtantinopolin ſunt tranſlata. ibid.
Luc. 1. locus, id est quædam exenſionibus dædæ ræ-
on, &c. excutitur. 19. d. 23. c. II. canticum Ange-
lorum, dicitur in iſis Op, &c. excutitur. 1096,
&c.
Lucanus hæreticus. 1615. c.
Lucianus 1714. quo tempore floruit. 1715. g.
Lucretia factum. 1668. b.
Lucubrationes nocturnæ fugiendæ. 509. g. Oculos la-
dunt. 834. g.
Ludere, quid. 1893. d.
Ludimagiſtri ſors, ut laborioſa, neſtquam tamen de-
ploranda. 11. a. Munus hoc, inſanis bonæſunt.
520. c. Secundum Principes & Episcopos nemo ma-
gis meſetur de Repub. quam Ludimagiſtri. 336. c.
Ludovicum puerum ſuum Erasmus Barro commendat.
495. V. Barro.
Ludovicus Berquinus quædam Erasmica Gallicè vertit,
913. atque ob id factum periclitatur. 1045. 1048. c.
1108. 1931. Quod conſilium ei dederit Erasmus.
1279. 1521. Erasmus amore ſuo graviter inſi-
dit. 1045. g. 1048. c. 1051. g. 1279. Combustus.
1277. 1313. 1395. 1521. 1936. Quæ crimina ei im-
pingebantur. 1279. a. Laudatur. 1278. f. 1313. 1521.
Ludovicus Berus laudatur. 380. 937.
Ludovicus Vives laudatur. 362. 640. 676. 761. 935.
Fortuna ipſi iniqua. 641. c. A Pariſienſibus amicè
tractatur. 752. Eorum eruditionem & diſciplinam
laudat. 753. Erasmus & Rudzum ſummis laudibus
evehit. 1044. Amicitiam inter eos firmare ſtudet.
754. Frobenius queritur, ſe non poſſe vendere ejus
opus in De Civitate Dei. 802. 1044. Erasmus mo-
net, ut quidam in eo corrigat. 986. Stomachatur
Vives, quod Frobenius illud excudere nolit. 1044.
d. Scribat De Matrimonio. 835. In ejus ſcriptis
quædam eſſe obſtruſiora, cenſet Morus. 642. a. E-
rasmus cum ſuo dæpſio vocat. 985. Sufpica-
tur Erasmus reſcripſiſſe in amicitia. 1521.
Lupetus.

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

Lupetus. V. Thomas.

à Lutheranis suspicione seipsum vindicare conatur Erasmus. 650. &c. 657. b. 758. 762. 1013. 1038. 1040. 1084. c. 1085. f. 1182. b. 1430. 1905. c. 2044.

Lutheranus quis. 10. De Lutheranis honorificè loquitur Erasmus 1454. a. 1456. d. Asperis remediis nihil adversus eos proficitur. 822. b. 952. g. 1066. g. 1075. a. 1076. c. 1116. 1419. f. Uruntur in Hollandia. 930. Nulla Principum coit amicitia, nisi hæc conditione, ut extinguantur Lutheranæ. 930. b. Leo Pont. devovit omnes qui Lutheranos aqua, igni, aut hospitio juvarent. 2050. Egmondanus & Hulsus inquisitores adversus eos in Brabantia. 1921. b. 1923. b. 1923. b. exautorantur. 1924. d. Hulsus gladio denud armatur. 1927. g. Sex Cardinales deputantur qui de eorum rebus respondeant. 1922. d. Sententia Cæsaris in Augustano Concilio offenditur. 1398. Principum & Pontificum in eos levitiam non probat Erasmus. 867. 876. 879. 942. a. 1116. 1419. a. 1487. c. 1905. 1906. sed cohibet quantum potest. 950. a. 952. g. 988. f. 1038. f. 1059. c. 1076. 1112. c. 1925. g. 1933. f. 2107. b. 2115. f. 2126. c. Eorum res prospere succedunt. 853. d.

Eorum nimium calorem damnat Erasmus. 7. c. 762. Quam improptentes fuerint quorundam spiritus. 810. a. Quam furiose se gesserint. 1965. d. 2112. a. Turcis cur detestabiles. 1056. b. Eorum mores arguuntur. 811. b. 817. a. 818. 822. g. 890. 891. 950. &c. 984. a. 2053. &c. 2098. &c. Quantum discrepent à doctrina Christi. 951. g. quantum à praxi Apostolorum. 2054. &c. 2059. f. 2126. a. quantum ab ipsius Lutheri doctrina. 2056. g. 2111. d. De his Lutheri queritur, & alii. 2098. c. Lutheranis nonnullis Lutherus delirat. 2122. g. Quantum abfuerint ab innocentia. 2106. à clementia & patientia. 2111. f. 2112. à mansuetudine & lenitate. 2115. d. à bona fide & veritate. 2116. e. à pietate & sanctimonia. 2118. Eorum arrogantia. 2125. g. Se pares Apostolis esse aiunt, & eorum reformationem ab Apostolis prædictam. 2122. e. Inter se ipsos dissentiunt. 890. f. 1101. c. 2054. d. 2096. b. Suam dissensionem cum Apostolorum dissensione conferunt. 2114. b. Eorum miracula & martyres. 2136. c.

Eorum dogmata. 828. c. 1159. f. 1161. d. 2096. c. 2102. c. 2121. f. 2139. a. Baptismus infantibus non solutis sed honoris causâ dari aiunt. 2102. a. nec necessarium esse. 2139. a. A nullo exigi posse quod non instituerunt Apostoli. 2122. b. Omnes Christianos ex æquo Reges & Sacerdotes esse. 1159. g. Quendam ob hoc ipsum faciendâ, quia Pontificum edictis interdicta sunt. 2130. c. Philosophiam & disciplinâ omnes damnant. 2127. a. Quæ sint illa quinque verba quæ in ore semper habuerunt. 811. b. 950. c.

Eorum licentia. 984. b. Lutheri visitatores misit qui eorum licentiam cohibeant. 2098. c. 2119. b. Eos Wiclefianis peiores, dicit Tostallus. 1159. Anabaptistæ illis præferuntur. 2098. b. Eorum factio quibus præfidiis nitatur. 1116. b. Quâ ratione cogant homines ad suam religionem. 1946. f. 2105. c. 2106. a. 2133. a. Acriter in eos invectitur Erasmus, quod tumultibus, libellis, fucis & technis Evangelium propagare studerint. 2053. 2054. 2059. 2097. d. 2106. d. 2110. a. 2137. c. Seditiosi sunt & tumultuabundi. 2123. &c. Tumultuantur in Helvetiis. 1935. c. [V. Helvetii.] in Germania & Brabantia. 1927. c. Erasmus dicit, eos solvere potestatem Principum. 2140. c. Episcopis & Magistratibus immorigeros esse. 2055. g. 2056. 2102. d. 2111. c. 2123. e. 2124. b. Quibus titulis Pontificem, Cardinales, Episcopos, sacerdotes, Monasteria, &c. ornent. 1230. c. 1282. c. Metuit Erasmus, ne civile bellum ob eorum opiniones in Germania oriatum. 1425. a. 1429. 1433. a. 1441. c. Sub Cæsaris adventum se muniant. 1470. d. 1477. a. f. Negant supplicium Cæsari & Ferdinando adversus Turcas. 2111. c. 2119. a. Quale regnum exercent. 2133. f.

Qualis reformationem optant. 2094. b. Preces horarias cur sustulerint. 2102. c. g. In imagines, aras, & statuas levium. 1308. c. 1935. 1962. c. 2054. g. 2119. f. Imaginum demolitio, illis conspirationis

symbolum. 2120. c. Quæ sacerdotibus, &c. eripiunt, in subsidium pauperum & studiosorum convertunt. 2104. c. Quomodo se gerant in templis. 2121. a. Erasmus dicit, eos solita sustulisse, sed non vocasse ad meliora. 2054. c. 2055. &c. 2099. a. 2118. d. Omnia eis cessisse in diversum. 2060. c. 2133. g. Nonnullos eorum qui Lutheranismum amplexi sunt, se ipsis deteriores factos. 2118. 2119. 2132. a. Levissimum quemque eorum sectæ accedere. 2133. b. Eius duo tantum querere, censuram & uxorem. 869. f. 874. d. Ubi Lutheranismus, ibi literarum interitum esse. *ibid.* 890. d. 1039. d. 2104. g. 2129. f.

Admodum cupiebant Erasmus in suis partes trahere. 2091. g. Cur eorum Ecclesiæ nomen non dederit. 890. d. 987. c. Quomodo se erga eos gesserit. 2099. c. Quantum iis obstitit. 2012. 1109. c. Monet Monachum quendam ne ad eos desciscat. 984. Admonet fratres Germaniæ inferioris & Phrygiæ orientalis, ne Lutheranæ sectæ se involvant. 2095. &c. Unum Erasmo impugnant, quod de Pontifice non triumphavit. 2012. d. 2013. c. 2082. d. 2087. d. Spargunt, eum præmiis corruptum adversus illos scribere. 1109. g. 2122. c. Respondet iis quæ ipsi objicbant. 1227. &c. 2109. &c. Fjus opinionem de libero arbitrio damnant. 1230. Miratur eos odisse quicumque dissentiant, cum tamen neque esse liberum arbitrium. 1444. f. Quam infensâ fuerint Erasmo. 1013. c.

Lutheranum Monachum se habere dicit Erasmus. 1081.

LUTHERUS. V. Martinus.

Lycurgus non solum permisit liberales jocos, sed præcepit. 1774.

Lyfias Atticâ subtilitate frigit. 1627.

M

MAGIA. V. 1532.

Magice ceremoniæ. 505.

Magister. Vulgò nemo doctus videri potest, nisi *Magister* appelletur. 502. c.

Magistratui gerendo quis idoneus. 991. c. 1787. c.

Magistratus favere videntur iis quorum intemperias non cohibent cum possint. 902. d. 1061. a.

Magnatum officium. 550. c. Eorum dicta & facta in exemplum capiuntur. 551. a. Licet illis delectatum animi risu reficere. 616. f.

Magistra. 1834. g. V. Erasmus.

Maledicentibus quomodo occurrendum. 213. &c. 219. &c.

Maleficia. V. Veneficia.

Maleficia scelestissimi historia. 505.

Malis remedia adhibere licet, sed licita. 2061. c. Malis remedium præferissimum quod. 2062. b. 1093. f.

Mantura. Severi mater, laudatur. 1614.

Mantura, pro *Manu* committitur, Ver. interpreti. 1886. f. 1914. g.

Manichæi, quales 1572.

Mania, *mania*, Hilaris. 1646. c. & Arnobio. 1651. g.

Mansuetudo rari contingit acrioribus ingeniis. 1574. f.

Theologum maxime decet. 585. c. 762. 1575. Quam mansuetudine Christus & Apostoli uti fuerint. 762. &c.

Marcianus. 2065.

Marcion hæreticus. 1613. c.

Marcus hæreticus. 1613. a.

Marcus Mulierus laudatur. 932. 819. 1209.

Mare jure naturali commune est. 242. c.

Margareta, Comitissa Derbæ, laudatur. 1760. c.

Margareta, Regina Navarre, laudatur. 970. a. Eam monet Erasmus, ut Gallorum eadem Christiano animo servet. 970. c. 971.

MARIA. An Christus in negotio à Patre delegato ei debuerit obedientiam. 1137. c. An nunc in cælis pro sua auctoritate possit ei imperare. *ibid.* De ejus invocatione. 917. 1137. f. Coitum quendam inter Deum & ipsam fuisse, quo sensu dicit Erasmus. 1089. V. Christus.

Maria, Henrici VIII. filia, bene docta. 849.

Maria Hungaria Regina Latinos codices habuit in deliciis. *ibid.*

Martialis

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

Martialis quomodo legendus. 1697. c.

Martinus Bucerus. V. Bucerus.

Martinus Dorpius laudatur. 646. 750. d. 905. 933. 956. 1003. c. 1015. c. Cum eo certamen agere incipit Erasmus. 4. c. Cum Erasmo convenit. 630. Bullidii & Mori libellos adversus eum premit Erasmus 1369. c. Eum hortatur Erasmus, ut Græcam linguam discat. 115. c. Ejus adversus Martinum Erasmi objectionibus responderetur. 1003. c. Erasmi epitaphium in ejus obitum. 934.

Martinus LUTHERUS. Ejus nomen quid Germanorum lingua significet. 792. b. Scholasticis literis magis quam politicianibus erat instructus. 344. 348. b. 649. uxorem ducit, eamque indotavit; 780. ex qua Antichristum nasciturum, dicebat vulgus. 789. a. Pallium & barbam ponit 780. Erasmo probari cupit. 339. g. 348. De eo honorifice loquitur Erasmus. 543. a. 584. 594. 609. 634. f. 649. f. 651. f. 656. d. g. 664. 718. 721. 770. a. 1059. c. 1138. d. 1160. g. 1454. a. Ejus spiritum maratur. 777. a. 790. f. Operat ut stylum ac animum temperet. 643. c. 656. c. 728. 762. 769. 1127. c. & civilis moderatusque agat. 609. 762. c. 941. 1073. g. Monet eum, ne quid seditiosè aut iracundè scriberet. 584. d. 604. a. 650. 792. d. 1044. c. & ut parceret Rom. Pont. & Principibus. 650. d. Quendam hortatu ejus scribit plausibilia. 792. c. Coniungunt quidam eum Erasmo adjuvum operis. 543. 566. 575. 585. d. 649. d. Quod negat Erasmus; 758. b. 759. 766. a. 769. & cur id constanter negat, rationem reddit. 1127. f. Quendam Erasmi dogmata Lutherani similia. 764. a. Vixit monachi Erasmiu perperisse orum, Lutherum excludit. 989. d.

Quam ejus animum moverint ut se Papicolarum impudenti opponeret. 585. g. 695. c. 762. 769. 887. 1045. c. Quibus potissimum dogmatibus se opposuerit. 586. c. 587. g. 943. f. Lutheri tempestas unde nata, & quomodo progressa. 887. 941. 975. c. 1346. d. 1429. 1430. Ejus opiniones quam late propagaret. 809. g. 852. c. 855. d. 888. f. 947. d. Ejus successus monachorum intemperis imputatur. 887. 941. d. 997. d. 1346. 1478. a. Odium monachorum & sedis Rom. ei favorem conciliabat. 1003. c. 1012. c. 1017. b. 1045. c. Initio ei totus mundus applausit. 1070. c. Erasmus suo diffidit iudicio, cum tot millia videret Lutherum consentientia. 1075. b. Ejus dogmata penè sacra esse vera. 1138. a. 1126. c. Ejus causa patrocinatur. 585. c. Venerunt ejus excusat. 820. c. Dicit, corruptos mores Christianorum flagitare talem castigatorem. 817. c. 819. f. 1127. c. Dicit eum esse necessarium malum. 806. d. 821. d. 1040. d. Eum Pharaonem, Nabuchodonosorem, comparat. 793. 858. c. 1075. Sperat Deum ex malis Lutherani ecclesiæ bonam sanitatem donaturum. 793. 806. d. 809. f. 811. b. 819. c. 858. b. 989. a. 1003. f. 1013. c. 1076. f. At, Lutherum optimam fabulam suscepisse, 1073. d. sed egisse perperam. 941. a. Male ei metuit. 604. a.

In eum acriter declinat Cælius Calcagninus. 1014. Dicit eum initio modestum, postea arrogantem & pertinacem fuisse. 1014. c. Ejus dogmata recenset. 1015. b. Dicit eum subornasse sibi adversarios, quos expugnaret. *ibid.* d. Sophistam ac perfligiatorem vocat, *ibid.* g. & antiquitatis contemptorem. 1016. a. Eum Maomethem & Epicuro confert. 1017. Bene cecidisse ait, quod Germania eadem ætate quæ Lutherum peperit, Erasmus dederit. *ibid.* f. Acriter adversus eum invehitur Tostallus. 1158. c. Lennem Pont. adversus eum incitant nonnulli. 653. 664. 720. 758. Ejus bulla in eum Erasmo videtur inclementior. 653. b. 664. g. 720. a. 942. a. Hunc ejus libri, 605. g. 632. b. in Britannia. 628. De edicto Cæsaris adversus eum. 942. a. Albertus Pius adversus eum & Erasmus scribat. 1056. Egmondanus precatur, ut convertantur Lutherus & Erasmus. 605. 688. c. 915. 1906. b. Idem cupit, ut Erasmus testetur Lutherum victum esse à Lovaniensibus. 691. c. 724. Lutherus, Erasmus & Faber, Antichristi percursores appellantur. 669. Disputant scribuntque adversus eum nonnulli. 604.

b. 605. c. 653. b. Dux tantum Academiæ demane aliquot ejus dogmata. 652. f. 1429. d. Monachi mendacia in eum evolvunt. 1905. c. Gulam ejus denubus demordere cupit Dominicalis quidam. 736. a. Dicitur aper ferus devastans vineam Dei. 1013. a. Eum Protea & atheum vocat Tostallus. 1158. Caudex, stipex, fungus, &c. vocatur. 770. 1905. g. Ejus heresi non fuisse ab ipso inventam, asserit Adrianus VI. Pont. 1201. b. Quales habuerit adversarios. 666. 757. 766. b. 776. a. 851. d. Libros adversus eum scriptos nemo audeat excudere. 1080. g. Nihil apud Germanos vendibile præter Lutherana & anti-Lutherana. 801. Typographi non audent quicquam excudere quod attingat Lutherum. 1009. g. Inimicos suos nobilitabat & ditabat. 1921. c. 1922. b. Nonnullos adegit ad evolvendos Patres. 609. b. 736. b.

Ejus causa se non admisit Erasmus; 584. 634. 632. b. 665. c. 666. 727. 764. 769. licet à multis sollicitatus. 766. 890. 1091. f. De neutri parti addicit; 775. b. 792. d. 941. f. 1078. c. Sed utramque in se provocat. 777. 779. 785. 790. 791. a. 795. 797. 801. d. 809. a. 814. f. 851. 857. 868. c. 898. g. 910. b. 941. 944. d. 947. 948. 954. b. 974. a. 980. 1012. 1013. 1027. g. 1057. 1079. 1080. 1082. d. 1085. f. 1102. b. 1124. c. 1126. g. 1404. 1425. c. 1430. 1932. f. Quam erant qui cum instigant ut contra Lutherum scriberet, & quo animo id faciebant. 1074. b. Bombasius ad id eum suadet. 756. & Montjoyus. 769. & Cantimacula. 772. & Adrianus VI. 1201. c. Cur statim cum non refellerit. 651. 657. 690. f. 718. 724. 758. 766. b. 770. 785. 850. 950. a. 1073. c. 1045. b. Difficile negotium cenet adversus eum scribere. 758. a. 770. a. 772. b. Cælius Calcagninus sociis exillinat. 1015. c. Epistolam suam ad Albertum Card. Moguntinensem, de Lutheri, editam dolet Erasmus. 644. 649. 720. Lovanienses quidam eum offenduntur. 765. Erasmus propter quorundam vitia causa Lutheri succenset. 811. b. 816. a. Ejus maledicentiam & arrogantiam taxat. 1118. c. Ejus incivilitatem & asperitatem Christi & Apostolorum lenitati & mansuetudini opponit. 762. 763. Eum taxat scurrilitatis, 790. f. dicitque, cum miscuisse personam Evangelistæ cum persona scurræ; 792. c. 793. f. 890. g. 971. f. & per leves homines illum ad eam intemperantiam incitari. 792. c. Scribit adversus Lutherum. 777. Quare id fecerit. 952. c. 1006. a. 1008. d. 1115. g. 1127. g. Lutherus ei hostiliter responderet. 789. b. 790. 962. b. 1100. 1101. dicit tamen se ei pepercisse. 1102. c. 1115. c. 1127. Vocat Erasmus excum, ignavum Christi, affixum literæ, &c. 822. c. atheum, hostem Christianæ religionis. 1115. c. Excusat se quod adeo vehementer Erasmo responderat. 1094. g.

Quam optavit Erasmus Lutherum cumulum compesci. 763. 767. 941. c. 950. 1075. f. Consilium de eo sedando Adriano VI. dat. 787. 1200. c. Quodnam remedium superesse speret. 793. a. 1425. b. 1488. b. Eum doceri & corrigi, non cogi aut perdi, æquum censet. 585. a. 652. c. 718. c. 720. 727. 728. 765. 861. d. 1905. c. Ejus iudicium de ratione componendæ tragœdiæ (ut vocat) Lutherana. 613. 652. c. 657. d. 719. 720. 727. c. 765. 766. 777. b. 787. 861. d. 879. 941. 942. 943. c. 944. c. 1116. 1379. c. 1428. f. 1487. c. 1065. b. Iudicium Julii Pflug de eadem. 1486. Linguas ac bonas literas invidia degravat. 792. g. 890. d. Idcirco ejus causam à literarum causa sejungere studet Erasmus. 587. d. 603. d. 604. a. 613. g. 649. 656. 690. 764. 766. 769. 775. b. 786. 814. f. 989. 1077. 1099. g. 1103. b. 1123. f. 1045. d.

De ejus scriptis. 349. 543. 584. 1127. c. Obstat Erasmus, ne libri ejus excuderentur. 652. c. 656. 718. 1073. f. 1044. f. Erasmo ineptè tribuitur ejus *captivitas Babylonica*, 758. & libellus quem in Regem Angliæ edidit. 1158. c. 1229. Scribit acerbe adversus Georgium D. Saxoniam. 1390. 1434. Scribit de Missa. 1950. d. Ejus librum *De quatuordecim scriptis* commendat Erasmus. 1078.

Difficilius negotium egit cum Ecclesiæ reformaret, quam olim habuerunt Apostoli. 2054. a. 2059. c. 1136.

2136. b. Fredericus D. Saxoniae ejus personam & causam tuetur. 619. Cur Pontificis judicio & Cesaris fidei sese non commiserit. 763. b. Eum insidiis interceptum & extinctum, falso ferunt. 737. a. Suorum pravae mores conatur cohibere. 1066. c. 1067. b. 1080. c. Negat se debere *παλιμπερι* ob scandala à diabolo excitata. 815. Erasmus dicit omnia penè illi cessisse in diversum. 1060. c. 2133. g. Penè videtur *παλιμπερι*, 1014. g. 1017. f. ideòque à ceteris haereticis ac deliris habetur. 1014. g. 1164. c.
- Ejus sententia de confitendo peccata damnatur à quibusdani qui eam non intellexerant. 585. a. 718. d. Ejus de bello adversus Turcas sententia. 1390. Philosophiam Aristotelicam appellavit diabolicam. 2127. c.
- Zuinglius & Oecolampadius ei adversantur. 774. 890. Melancthon studuit componere quod Lutherus turbavit. 2059. c. 2131. d.
- Martinus Slapin commendatur. 1395. Martyris morre nihil lætias. 1108. b. Marullus nihil sonat præter paganismum. 1065. vocis *Mater* inepta expositio. 1450. g. de Matrimonio quæ fuerit Erasmi sententia. 740. 769. a. 1001. d. Inter Sacramenta propriè dicta à veteribus non recipiebatur. 1001. d. De Matrimonio scribit Vives. 835.
- Mausoleum quàm multis famam dedit. 1682. Maximiliano Imp. Carolus succedit. 560. Ejus mors Gallorum rationes omnes conturbavit. 146. a. f. Maximiliani, Abbatis Middleburgensis, encomium. 1864. c.
- Maximus, pòst Episcopus Seleuciz, ad Christum pertrahitur suasu Chrysostomi. 1193.
- Medicinarum instauratores. 716. g. Medicina animæ, Scripturæ. 1808. c. Medicorum scopi duo. 1809. d. De industria suam artem difficilem reddiderunt. 1234. a. Quantum eis debeatur. 314. a. Quales esse debeant. *ibid.* b.
- De Medico quodam Basileensi fabula lepidissima. 1054. c.
- Mediorum familia laudatur. 500. b.
- MELANCHTHON. V. *Philippus*.
- Memoriæ sublevandæ ratio. 141. f. 509. f.
- Menander haereticus. 1612. d.
- Mendacium an nunquam permittendum. 1780. a.
- Mendicantes fraterculi, ipsi Pontifici Rom. ac Regibus formidabiles. 586. a. Quidam ex illis Erasmo vitio vertit, quòd gallinas comedere soleret. 591. c. Alius concionabatur, Augustinum esse fontem illum in paradiso unde prodierunt quatuor amnes, i. e. quatuor ordines Mendicantium. 769. a. Aterius insignis inficitia. 601. b. 730. 769. a. Eos *πληροφρονες* vocat Erasmus. 800. a. 887. c. 973. 1073. V. *Dominicani*, & *Monachi*.
- Mendici quidam & erronei quomodo abusi fuerint nomine Erasmi. 1513. c. 1520. b.
- Mendici à Magistratibus maturè coercendi. 1514. b.
- Mens utrum quicquam agat in corpore, nullo corporis organo. 611. a.
- Meritum de condigno rejicit Erasmus. 1137. f. 2060. g. de *Misè* præpositionis significatione. 187.
- à Metaphoris sermonis dignitas propè universa proficitur. 1726. f.
- Metaphrasia & Paraphrasis differunt. 954. a.
- Metensium Canonorum bibliotheca vultis libris refertissima. 510.
- Militia sapientia potior. 1504. c.
- Ministrorum moribus non vitiantur sacramenta. 679. a. V. *Sacerdotes*.
- Minuta quædam gravius infestant quàm ingentia. 849. a. 856. f. 857. d.
- Miracula à monachis confecta. 1187. d.
- Misericordia in Principe. 1148. c.
- Missa funditus sublata Basileæ. 846. c. 870. b. De Missæ abrogatione Erasmi opinio. 891. g. 1138. b.
- Misè* mentionem sonat potius quàm *Memoriam*. 1892.
- Μηχανή* opuscula nullis frequentius accidit quàm illi qui non loquuntur ex animo. 743.
- Modestia abjicienda est ab iis qui volunt emergere. 413. d. Avocat à juvenis studiis publicis. 527. c.
- de Moguntini agri antiquitate libellus. 630.
- Monachatus non est pietas. 1133. 1254.
- Monachorum officium. 733. a. 859. c. 863. d. 1191. 1241. c. 1345. d. Optimorum monachorum forma. 1243. Pli monachi quàm olim honorati sint, atque etiamnum honorandi. 1661. c. Eorum solitudo non æstimanda est numero convictorum, sed separatione malorum affectuum. 1662. g. Monachi eruditi olim in compendia doctorum scripta redigebant. 1661. d. 1870. c. De eorum vestitu. 1241. c. Titulorum, vestium & rituum varietatem inter eos damnat Erasmus. 1190. c. 1241. c. Urum vestem eis licet deponere. 1193. c.
- Juannes quidam Monachus, dum gladiatores dirimere tentat, ab iis interimitur. 1488. 1092. g. Theodorici cujusdam Monachi pietas. 1496.
- Monachi insensibilissimi erant Erasmi hostes. 344. 532. d. 558. 565. g. 587. c. 594. c. 596. c. 602. c. 604. g. 646. 648. 730. 746. b. 751. a. 755. a. 785. 777. a. 780. 799. 839. c. 866. c. 871. 979. a. 1013. d. 1100. 1151. c. 1833. f. Ubique eum convitiis proscindunt. 741. 857. Quomodo in eum conspirarint. 1185. a. 1189. d. Eos Dodonæis lebetibus comparat. 1385. f. Quibus sceleribus adversus eum usi fuerint. 842. 877. 878. Ejus libros detorqueant & depravant; 1155. a. à bibliothecis emoveant; 834. b. 945. f. operam dant nè in vulgatas linguas vertantur. 829. g. 832. 866. g. 872. a. 873. a. 973. g. 1271. b. Hærescos eum arguunt propter aliam Latinitatem. 665. b. 666. c. 1906. a. Libellorum penè omnium suspicionem conantur illi impingere. 543. 544. Eos objurat Erasmus, quòd scurras in eum subornant. 1074. 2075. Cur cum odio habuerint. 665. a. 671. f. 859. 860. 866. f. 885. b. 952. c. 982. a. 1507. f. Cimices, pulices ac pediculos suos eos vocat Erasmus. 1122. c. 1133. c. & eorum monasteria *σκάλα* crabronibus improbis differta. 844. 1518. c.
- Pseudomonachorum mores notantur. 190. c. 192. a. g. 195. c. 239. a. 278. a. 303. 332. f. 344. c. 368. a. 453. b. 506. d. 586. c. 648. 670. f. 682. 684. f. 685. a. 694. 732. c. 746. 747. 768. a. 831. b. 878. 917. 958. 981. 982. 1068. c. 1103. a. 1182. d. 1187. c. 1293. c. 1312. 1345. 1346. 2056. f. Quibus potissimum vitis sine affines. 1239. f. Mundus eorum mores gravatè fert, 733. b. 735. a. atque eos cupit excutere. 778. a. 901. c. Maledicentia sua penè omnes à se alienant. 733. c. 736. 751. Carne vesci, illis scelus habetur; fratrem linguis confodere, sanctum. 566. a. 591. c. 646. d. 1241. f. 1829. g. Vitii indulgent, leve ducunt; vestem abjicere, abominandum. 1294. c. Eorum perversa malitia, 594. c. 530. c. 752. a. 1193. c. 1252. c. 1415. 1529. a. ambitio. 1492. a. Religionis & Religiosorum vocabulum sui solis arrogant. 1253. f. Quomodo se gerant erga Principes, Episcopos & Pontificem ipsum. 958. 973. c. 974. c. 1128. b. 1151. c. 1181. d. 1215. c. Monachi Hispanienses, ipsi Casari formidabiles. 864. In Principum capita monachi tyrannidem moluntur. 1108. f. 1119. a. Eos *πληροφρονες* vocat Erasmus. 800. a. 887. c. 973. 1027. 1362. Quam obedientiam Pontifici præstent. 1293. d. 1295. d. Debent Episcopis subijci. 1190. f. Quomodo eos in ordinem redigi velit Erasmus. 1190. c. Quibus terribilamentis populo imponant. 1187. c. 1733. a. Quibus modis adolescentes in vitam suam illiciant. 1283. b. Monachorum hæresis quæ. 768. a. Eorum inficitia. 344. c. 532. 597. c. 601. c. 658. b. 839. f. 843. d. 864. b. 1069. 1072. 1193. c. 1252. c. Præpostera ipsorum judicia. 1071. f. Nimium tribuunt theologicæ scholasticæ. 919. 920. Bonas literas pejores oderunt quàm hæresim aut magiam. 878. b. 1013. d. 1080. d. 1082. d. 1092. c. 1100. 1101. f. 1164. d. Monachus quò indoctior & stupidior, eò plurius inter suos habetur. 1361. g. Cicero & Seneca temporibus coqui & apicii eloquentiores fuerunt quàm nunc sunt monachi. 935. Miro applausu excipiunt *Epistolæ obsecutorum veterum*. 1195. f. Erasmus eos vocat Ventres, 864. c. 1. f. 973. d. 1013. g. 1072. c. 1351. c. *γαστρολόγοι*, 975. 2075. c. Carcinos, Planodorprios, Picas, Graculos, Upupas, &c. 1264. b. Dolet talibus bellis, velut Atlantibus, fulciri ecclesiam. 1041. d. 1042. a. 1113. f. V. *Carmelitanos*, *Dominicanos*, *Franciscanos*, *Men-*

Monachos.
 Ex illis oritur ecclesia perniciem, olim prædictum. 974. g. Suum agunt, non Christi. 1040. b. 1158. b. Quantillum apud eos valeant Scripturæ: 1071. c. Cur eas paucis moras velint. 1070. d. Philistinis comparantur, qui fontes Abraham & Isaac terrâ opplerunt. 1136. Cur confessionem tantopere urgeant. 1186. c. Cur tantopere ament Purgatorium. 1046. c. Erasmus eos magis metuiffe videtur quam Lutheranos. 1011. c. 1030. g. 1111. d. 1132. c. 1189. g. 1906. f. Incendium Lutheranismus iis imputat. 887. 891. c. 975. d. 1017. b. 1164. d. 1905. d. 1045. d. Dicit eos nimium suum tetendisse funiculum. 891. d. & Lutheranismum malum exaggerasse. 941. d. 1040. c. 1114. c. 1116.
Monachi duo Bruxellæ exusti. 1076. 1178. Monachus solenne est, post extinctum hominem spargere rumores quod in incendio cecinerit palinodiam. 1178. c. Adolescentes vivos defodiunt. 1194. c. Florentium quendam ad monasticam vitam invitum protrudunt. 1184. c. Reuchlini exitum moliantur. 1914. c. Borum monasteria nihil differunt à publicis lupanaribus. 1189. f. Erasmus instare tempus credit quo minus illis futurum est licentia. 976. a.
Monachi & Monachæ jubentur ponere sacram vestem. 846. b. 852. c. Caecorum & ovorum colligendorum jus iis ab Hermanno Comite à *Nova aquila* ademptum. 841. 958. Erasmi scripta nonnullos ab instituto monastico deterrebant. 733. a. Is ut Lutheranus traditur, quod Monachos emendare studeat. 993. f. Monachi quidam uxores ducunt, & deserunt monasteria. 983. c. 584. b. d. 1032. g. Monachi multis in locis in ordinem coguntur. 1918. d.
Monachum quendam obnoxie hortatur Erasmus ne monasticam vitam deserat. 984.
Monarcharum iniquæ exactiones damnantur. 1071. d. An debeat esse unus totius orbis Monarcha. 839. 1691. 1693. V. *Princeps*.
Monarcha quomodo aristocratia præferenda. 840. b. De Monarchia Cæsaris stolidè disputat Pantaleus. 839.
Monasteria, ergastula instinctu Satanae indicia. 1361. d. In Gallia quidam de vita periclitatur, quod dixisset pecuniam rectius impendi in subsidium orphanorum, & c. quam in structuram Monasterii. 1031. a. 1190. a.
Chrysostomi ætate Episcoporum xdes Monasteria dicebantur. 1593.
In Monasteriis tantum, ante inventionem scholas, olim docebantur sacræ literæ. *ibid*.
Monasterium aliis paradisus, aliis pistrinum. 1663. c. Monasteria quædam diripiuntur; 902. c. g. 906. c. quædam incenduntur; 956. quædam in parochias vel in paragogia vertuntur: 1918. f. Quod populari tumultu fieri, non probat Erasmus. 1919. a.
Monasteriorum redditibus non solum alendi iterum. 1487. g.
Monasticae professiones, simulacra tantum professionis in Baptismo. 1856. f.
de Monastica vita. 510. g. 595. a. 692. f. 732. 1189. 1190. Ejus origo: 404. f. 731. b. 1242. 1243. laus. 984. An pubertas reddat idoneos ad eam suscipiendam. 1195. b. Adolescentes non sumat eam pelliciendi. 665. a. 733. a. 764. a. 775. b. 1182. c. 1242. c. 1283. c. 1931. g. 1936. d. Ejus molestias pati, genus martyrii est. 1361. a. Eam deserere non propterea vetat Erasmus. 1062. f.
Monastica vota. V. *Vota*.
Monomachias abolet Telemachus monachus. 1802. a.
Monopolia damnantur. 1861. g.
Montanus hereticus. 1613. f.
Montjoyus. V. *Guilielmus*.
Momentum, unde dictum. 1451. c.
Morbi plerique ab animo proficiuntur. 141. c. Trecenta eorum genera numeravit antiquitas. 1788. c. Multi morbi vincunt virgas, ungulas, secures & cruces. 1108. b. Morbi æquo animo ferendi. 1111. c. Ad morbos depellendos quolibet remediis utendum, & quomodo. 1061. c.
Morbi animi plures & graviores quam corporis. 1788.

Chr. Inter corporis morbos quis maximus: 1789. f. inter animi, quia. 1790. a.
Motiones in quædam usum nutrant Principes. 1005. c. 1008. c.
Mori solum, an sic miserum. 1107. c.
Mors felicissima quæ. 1108. f.
Mors subita, piis & impiis communis; 1106. d. Feliciores lentâ ægrotatione; 1107. Optanda potius quam formidanda; 1106. c. Superstitiosa quædam adversus eam remedia. 1106. d. Exempla quorundam qui subitâ morte perierunt. 1107.
Mortem nonnunquam parit subita & vehemens affectuum mutatio. 1108. a.
Martyris morte nihil lætius. 1108. b.
Mors Alberti Pii Caspensis, 1352. Aldi, 1110. Alphonsi Valdesii, 1519. 1521. Ambrosii Leonis Nolani, 779. Andreæ Ammonii Lucensis, 132. 189. 198. 386. 1110. Angeli Politiani, 1209. Antonii Clavæ, 1362. Antonii Sucqueti, 1161. Baptistæ Cassali, 906. 1919. Bilbaldi Pirkheymeri, 1445. Christophori Longolii, 906. 1047. a. 1094. 1106. 1107. 1111. 1111. 1159. 1413. 1919. Christophori Schudlovicii, 1498. 1519. 1521. 1557. Corli Rhodigini, 1019. Dubletti, 1109. Duræti, 1933. a. Faustii, 132. 189. Francisci Archiep. Tolentani, 191. Francisci Delii, 1957. Francisci Deloimi, 906. 907. 939. 1916. 2070. Francisci Molmii, 1109. Frederici Ducis Saxonie, 780. Guilielmi Croyi Card. Toketani, 682. 686. Guilielmi Grociani, 1110. Guilielmi Montjoyi, 1761. Guilielmi Nefeni, 816. Guilielmi Warami Archiep. Cantuariensis, 1498. 1510. 1511. 1519. 1521. 1761. 1948. c. Henrici à Bergis Episc. Cameracensis, 574. f. Hermolai Barbari, 1109. Hieronymi Bullidiani, 176. 198. 202. Hieronymi Donati, 1110. Hieronymi Emiseri, 874. 875. Hieronymi Verrethi, 1490. c. Jacobi Battii, 1998. d. Jacobi Hoochstrati, 819. Jacobi Wimpelingi, 1160. Joannis Artusi, 939. Joannis Bozemii, 1957. Joannis Capronis seu Reuchlini, 1110. Joannis Coleti, 614. 615. 616. 705. b. 1110. Joannis Fabri, 1430. Joannis Frobenii, 895. 897. 900. 1177. 1258. 1301. 1581. 2075. f. Joannis Mori, 1509. Joannis Nevil, 1205. Joannis Oecolampadii, 1942. c. Joannis Episc. Rostensis, 1538. 1543. 1761. a. Joannis Sistrini Phrysi, 1170. Joannis Sylvagii Burgundici Cancellarii, 529. b. Joannis Turzonis Episc. Vratislaviensis, 749. Lachneri, 189. Laurentii Vallæ, 1109. Leonicensi, 1019. Marti Musuri, 130. 189. 1109. Martini Davidis, 1957. Martini Dorpii, 819. 905. 906. 956. 1919. Maximiliani Imp. 145. a. Mercatii Gartunarii, 1393. 1442. Michaelis Arantii, 1109. Michaelis Bentini, 870. Nicolai Egmondani, 819. 962. 1032. Palæoti Camilli, 130. 189. Paludani, 1091. Papilionis, 907. 1108. Petri Aguii, 1957. Petri Episc. Cracoviensis, 1532. 1565. Petri Marli, 1110. Petri Mosellani, 993. 1077. 1965. a. Petri Phædri, 1110. Philippi Beroaldi, 1109. Pici Mirandulani Comitis, 1109. 1950. f. Raphaelis Regii, 1109. Scipionis Carteromachi, 1109. Stunicz, 1950. d. Thomæ Linacri, 801. 906. 961. 1919. Thomæ Mori, 1538. 1543. 1761. a. Udalrici Tassii, 1565. g. Vianduli, 1957. Vinctarii, 819. 962. 1032. Ulrici Huxeni, 1080. 1904. a. Ulrici Zwinglij. 1942. c.
Mortui non sunt amissi, sed dimissi, vel premissi. 1490. f.
Exempla quorundam virorum celeberrimorum qui ante senectutem mortui sunt. 1109. c.
MORUS. V. *Joannes, & Thomas*.
MOSIS faciem cornutam an rectè dixerit Hieronymus. 1459. b.
Mumpsimus pro sumpsimus cum sacrificulus viginti annos usurpasset, admonitus mutare noluit. 109. d.
Mundum non fuisse à summo Deo conditum, Simon magus ejusque discipuli asserunt. 1612. c.
Munera debent esse apta illis quibus offeruntur. 1838. g.
de Munusculis recipiendis. 1298. d. Munuscula exigua non raro delectant summos viros. 1725. a. 1746. a. 1755. g.
Musica Divina. 1655. d. Musice humane miracula. 1655. Musica mundana. 1656. a. De Musica templorum *judicium*

judicium Erasmi. 1792. c. 2112. c. Primitiva Eccle-
sia nullam speciem Mulsæ recipiebat. 1064. b.
Mutare locum licet. 192.

N

Nevius. V. *Jaumes*.
Nasus dicitur, quasi *nasus*. 1451.
Natalis Bedda tumultus in Gallia movetur. 864. 870.
873. 877. 886. 892. 896. 900. 1047. &c. Luthero,
Erasmo & Fabio in actu publico convitatur. 1052.
Scribit adversus Fabrum. 877. 1108. 1113. Liber
ejus edito Regro suppressitur. 877. 892. 962. 974.
d. 1281. b. Rogat cum Erasmus, ut admoneret si
quid cum in N. T. editione offenderet. 939. Loci
in quibus Erasmus illi visus est periculosus, scripsit
se. 922. b. Paraphrases ejus calumniatur. 877. 887.
c. 1108. 1113. 1150. &c. 1188. *Articulifer* vocatur.
1155. d. Monet Erasmus ut scribere desinat. 921. a.
Eum agnoscit *symptotismus*, *symptotismus* non
agnoscit. 909. b. Cum eo expostulat Erasmus. 897.
908. &c. & cum ad resipiscendum hortatur. 898.
a. Monet Collegium Parisiense, ut Beddæ & Suro-
ris furoris cohibeant. 888. 889. 893. 1113. 1150.
&c. Lutheri incendium Beddæ intemperis im-
putat. 887. 1114. Beddæ ad ignem penè quendam
adigit, quod quidam Erasmus Gallicè verterat :
829. 832. 873. d. 974. 1108. g. qui postea à Rege
liberatus Beddæ aliòsque reos peragit. 974. c.
1180. c. Beddæ Erasmus taxat quod Henricum
VIII. vocat Francie Regem. 1309. Intemperan-
tiam Sutoris cohibere conatur. 1089. Lectionem
Poccarum damnat. 928. g. Emendam facit. 1541. g.
NAZIANZENSIS. V. *Gregorius*.
Nebrissenis. V. *Antonius*.
Negotatores vix inter honestos cives recipit Cicero.
1588. a.
Nemo, libelli ludicri nomen, ab Huetano scripti, Erasmo
ascripti. 543. 575.
Neocomus. V. *Valerius*.
Nicolaitæ volunt uxores esse communes. 677. 767.
Nicolaus, hereticus. 1612. f.
Nicolai Beraldi encomium. 56. b. 1683. a.
Nicolaus Egmondanus. 1079. Convitatur Erasmo. 723.
&c. 735. 915. 947. 1003. Scribit adversus eum
linguâ Hollandicâ. 1068. Precatur ut Erasmus con-
vertatur. 605. 688. 692. 735. b. Novum T. ab eo
recognitum publicè damnat. 719. 735. Et silentium
imponitur. 988. b. 1011. c. 1068. a. 1079. g. Narra-
tio concertationis quæ Erasmo erat cum isto
apud Rectorem Acad. Lovaniensis. 690. c. 721. g.
Stolidè & ridiculè citat locum Joannis. 1069. Au-
toritate à Font. armatus indignè utitur nonnullis.
1059. Rem infeliciter gerit Lovanii. 1067. Vomi-
tu præfocatur, statim postquam in Nervium para-
lysi abreptum vociferatus esset. 829.
Nicolaus Episcopus. 1309.
Nicolaus Herbornus. 1560. Erasmus perstringit. 1951. c.
Nobilis, numismatis species. 107. b. 118. d. 397. c. 413. f.
417. d. g. 519. a.
Nobilitas triplex. 1704. a. Sine virtute sordet. 916. b.
1703. 1704. Vera quæ. 1504. f. 1703. 1704.
Nominibus an semper abstinere debeant qui vitia re-
darguunt. 732.
Norenbergæ primus Regis conventus celebrari solet.
542. c. Succenset Bobanus Erasmo, quod Noren-
berg. Remp. & disciplinarum ibi professores tra-
ducere visus fuerit. 1407. &c.
Notariorum aviditas notatur. 1297. f. Quidam eorum
erant *ταχυγράφοι*, quidam *αλληλογράφοι*. 1624. Libo-
rum mira celeritas. 1624. c.
Nova Aquilæ Comes laudatur. 324. g. Hoochstrati con-
tumeliis irritatus eum ad palinodiam adigit. 841.
958.
Novum Test. Græcè simul & Latine Erasmus primus
omnium edidit. 68. f. Responder quibusdam qui o-
pus illud damnabant, utpote sine Concilii autori-
tate susceptum. 108. &c. 719. &c. V. *Interpres*, &
Interpretatio.
Solacium in prima N. Test. translatione cui ascribendi.
1651. 4.

Novum Testamentum etiam ab idiotis legi, gaudet Era-
smus. 1804. d.

O Arctulus grande mysterium continet. 1248. c.
Obediendum magistratibus, modò quæ præcipi-
unt calamitosum faciant non impium. 1244. d.
Oblivionem nonnullis rebus induci nimia celebritas.
1652. c.
Obsceni auctores, non secus ac pestis, fugiendi. 464. d.
Obscuritatem semper vitavit Erasmus. 544. g.
Obscurum virorum & epistola magno applausu à monachis
excipiuntur. 1195. f.
Obsequium amicos, veritas odium parit. 384.
Observantes. V. *Franciscani*.
Obscure quorundam voces notantur. 188. f.
Obrectario, quantum flagitium. 730. &c. 747. 897. 987.
d. 1061. d. 1183. c.
Obrectatores qui non castigat, irritat. 1018. g. Quomo-
do erga eos nobis gerere oporteat. 1019. a. Si quis illis
respondet, magis ferociunt, si negligantur, con-
quiescunt. 957. d.
Oculi subterfugii hominis sunt amabiles, ingenium argu-
unt felicissimum, & mundi infestatur vitis. 534. d.
Oculis quæ profuit, quæ obliat. 834. f.
Multi ingenio præcipientes oculorum vitio labora-
runt. *ibid.*
Odio, odi, olive, malè. 1885. c.
Oecolampadius. V. *Jaumes*.
Offendiculum quatenus vitandum. 1827. g. 2013. c.
2037. c.
Operum fiduciam, religionis maximam pestem vocat
Erasmus. 1231. d.
Opes contemnere, quid. 557. b. V. *Divitia*.
Ophitæ, heretici. 767. 1612.
ex Opinio aliorum neminem metiri docet. 384.
Opiniores bellorum, an rectè à Vet. interprete dicantur,
1881. a.
Orare pro defunctis, pium arbitrat Erasmus. 1046. c.
1188. a.
Oratidici, quasi *oratio* ratio, frigidum. 1451. c.
Orationis virtutes tres. 163. b. De orationis virtutibus
judicium Erasmi. 31. 46. 477. f. Budzi. 35. &c. Id
genus orationis potissimum nobismetipsis propo-
nere debemus, ad quod nos potissimum natura com-
posuit. 462. d. Orationis impuræ quæ causæ. 611. c.
Orationis politiem quidam argumenta non recipi-
unt. 1555. c. Ad eam expoliendam plurimum conde-
cit quotidiana lectio, 200. c. & præcepta. 611. b.
In oratione testimonia citra necessitatem non sunt
inculcanda. 574. c. Orationis modus non is qui dicit,
sed is qui audit. 1776. d.
de Oratoribus Græcis Erasmi censura. 1617. c.
Ordo neutiquam turbandus. 2012. g. 2034. c. Multum
refert quo ordine quid agatur. 1721. g.
Ordo universus non est detestandus ob paucorum im-
probaretem. 1178. f.
Organorum & vocum strepitus, ad erudicendum populum
inidoneus. 1792. c.
Oricularium sacrum, Budzo quid. 46. g.
ORIGENES. De ejus nomine & cognomine. 1619.
De patre ejus, deque ejus indole, & martyrii de-
siderio. 1620. Grammaticam profectur Alexandriæ.
1621. a. Catalogus discipulorum ejus. 1621. d.
1624. a. Catechiste manus ei designatur. 1622. a.
quod prius surtim & clam gesserat. 1621. d. Pro-
fanos libros vendit. 1622. c. An fuerit adulter. 1622. c.
1624. g. Fit presbyter. 1622. c. Demetrius ei en-
strationem objicit pro crimine. 1622. g. 1623. *κα-
τακρίτης* fuit. 1625. Quæritur quid Ambrosius,
ejus *επιστολὰς*, eum nimium urgeret. 1624. d. E-
jus libri damnantur ab Epiphano, Theophilo, ali-
isque. 1599. &c. Ejus operum distinctio. 1625. c.
1872. b. Ejus *Exempla & Terræta*, quid; & cur ita
dicantur. 1626. Ejus fragmentum in *Matthæum*,
malè fide à Rufino versum, 1872. d. interpretatur
Erasmus. 798. 1872. Nonnunquam vim facit Scri-
pturis. 767. Laudatur à Joanne Vitrario. 698. O-
rigenis unicam paginam præfert Erasmus decem
Augustini. 139. g. Ejus mors. 1624. g.
de Orthographia quædam. 778. b.
Ofama. In ea voce insigniter lapsus est Hilarius. 1644.
d. 2. *Osculandi*

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

Oculandi mos apud Britannos. 115. f.
 Olorius. V. *Jacobus*.
 Officiis, eadem Homero Dea quæ Meroni *Fama*. 109. d.
 Offitium, pro os, vulgo olim usurpatum. 1651.
 Ovidius paràm ananiter à Seneca attingitur. 1670. e.
 Quodnam ex ejus scriptis sit elaboratissimum. 1633.
 e. Ejus *Nux* laudatur. 1743.
 Oxoniæ Collegium trilingue à Ricardo Wintoniensi
 fundatur. 181.
 Oxonienses initio bonis literis adversari sunt. 755.

P

PAcialis. 90. 355, 356. 1108. b. Tria in eo requiruntur
 qui pacem inter Principes conciliant. ut est.
 1143. e.
 Palladius à Socrate historico dissentit. 1593.
 Panegyricis Principes laudare an liceat. 1779, &c.
 1783. d.
 Pantalabus. 839. &c.
 Papa. V. *Pontifex Romæ*.
 Parabolæ pro tempore adhibitis sunt. 1070. f. Eorum ma-
 ximus usus. 1726. f. 1005. d.
 Παράβολα, Luc. 1. 3. quid. 19. d. 23. e.
 Paradisus. V. *Adam*.
 Paraphrasis quid; & quomodo differat à Metaphrasi.
 954. d.
 Paraphrasten Evangelii vix admittunt; & quare. 1795.
 Παράφρασις, quidam interpretatus est, apud *Hesio-*
dum. 130. d.
 Patres plerique non meminerunt quare filii dicti sint *Li-*
teri. 1566. d. V. *Educatio*, & *Patres*.
 Patre. Sacrus est ter Martis alcam experiri quàm semel
 patre. 1796. g.
 Patristica, ipse pseudotheologia, veram ac solidam
 Theologiam amplectuntur. 753. e. 1090. Ludovi-
 cum Vivem humanissimè excipiunt. 753. Erasmus
 ejusque scripta admirantur. 753. V. *Sordana*.
 Patristica Academia in re Theologica principem sem-
 per locum tenuit. 651. 751. e. Quid in ea emendan-
 dum vellet Erasmus. 1120. g. Franciscus Rex collegi-
 um bilingue ibi instituit. 1462.
 Patris scribitur in Protestantes. 1538. d. 1541. e.
 Patochis potius quàm Episcopis tradi convenit jus re-
 laxandi jejunia. 1029. g.
 Pascha, pasche, Hilario. 1648. e.
 Paschalis Carmelita in bonas literas delectatur. 1123.
 Pastoris officium. 737. V. *Sacerdotes*.
 Pater noster. V. *Erasmus*.
 Vocis Pater incepta etymologia. 1440. g.
 Pater patria, titulus magnificentissimus. 1143. f.
 An Deus P A T E R commodè dicatur auter Filii. 1198.
 1354. f. 1737. b. Eum solum innati ibidem esse, asserit
 Hilarius. 1640. f.
 Patres quomodo liberos educare debeant. 1500, 1501.
 1566. e. 1699.
 PATRES periclitantur de rebus Divinis philosophabantur.
 1633. f. 1639. Quid eos perpulerit ad curiosas & ar-
 duas disputationes. 1633. g. Nunquàm magis declar-
 runt quid ingenio doctrinæque valuerint, quàm in
 conflictibus adversus hæreticos. 1159. e. 1161. b.
 Quibus calumniis respondere solebant, quibus
 non. 1547. b. Nonnunquam Evangelici vigoris stu-
 dio plus exigunt quàm oportet. 740. 767. b. 887. f.
 In quibusdam eorum quædam reprehenduntur.
 1871. f. Aliqui labuntur in impium dogma. 889. d.
 1508. e. 1632. e. Eorum notari errata, maxime ex-
 pedire. 1453. e. Eorum scripta depravare vel immu-
 tare, temerarium & impium. 1631, 1632. Quotum
 in eos sibi permissum erudituli. *ibid.* 1871. b. 1874. f.
 1876. g. Singuli penè diversa Bibliorum translatio-
 ne utebantur. 1646. e. De eorum nominibus. 1571.
 d. 1585. b. 1610. e. 1619. d. 1626. g. 1627. f. 1628. d.
 1870. e. Eorum varix doctis notantur. 1571. e. 1584.
 g. 1590. 1598. e. 1627. f. 1734. g. Græci Latinis
 præferendi. 137. e. Quantum eorum industria de-
 beat. 1647. f.
 in Patriam utique meritum non fas est ferrum strin-
 gere. 1356. f.
 Patroni Erasmi qui fuerint. V. *Erasmus*.
 P A U L U S quomodo lenitate & pudentiâ usus fuerit. 763.

Quomodo in omnia se venterit, quòd homines
 transfigeret in Christum. 1832. b. 2033. f. 2037. e.
 Quomodo extiterit auctoritatem Apostolicam.
 1826. &c. Quàm strenuè se gesserit adversus Phi-
 losophos, Judæos, hæreticos, & pseudopostolos.
 1829, 1830. Quibus armis & copiis orbem terra-
 rum Christo subegerit. 1828. e. Quomodo usus fuerit
 Christianâ libertate. 2033. f. Quid erituerit vitando
 scandalo. 2037. e. Quanta fuerit ejus sollicitudo erga
 discipulos. 1868. e. De dissensione quæ fuisse fer-
 tur inter eum & Petrum, opinio Hieronymi, Au-
 gustini, Chrysostomi, & Sorbonicorum Theologo-
 rum. 1868, 1869. Erasmi. 2114.
 Non omnes quæ ei tribuuntur Epistolæ, illas esse citra
 controversiam dicendæ sunt. 778. b. Ejus ad Co-
 rinthios Epistolarum summa. 1825, &c. Quædam
 ab eo dicta, si nudè sumantur, videntur impia. 893.
 1154. e. Quædam ex ejus præceptis nunc sunt abro-
 gata. 1827. d. Operat Erasmus, ut Paulus copiosius
 & explanatius tradidisset de ritibus Ecclesiasticis,
 1825. g. de Eucharistia, 1826. e. de Resurrectione,
 & statu animarum post separationem. 1830. e.
 Quantum maxima pars sacerdotum à Pauli præli &
 moribus dissentiant. 1831.
 D. Pauli Decanus, dignitas apud Britannos ejus no-
 minis prima. 703. e.
 Paulus Bombasius suadet Erasmus ut adversus Lu-
 therum scribat. 756.
 Pauli Æmylii historia Galliarum, opus plus viginti
 annis elaboratum. 61. d.
 Pauli Volleii Carientis abbatis encomium. 81. e.
 Pauperes cur fuerint Apostoli. 556. e.
 Paupertas, ingens impedimentum. 550. e. Nonnulli sancti
 de ea gloriati sunt. 2050. e.
 Pax in Apostolicis literis quid. 1097.
 Peccatorum confessio. V. *Confessio*.
 à Peccato animam fuit. B. Virgo. 601. 730. 1194. g.
 1642. d.
 Lutheri dogma, Quicquid agimus esse peccatum,
 Erasmo non probatur. 728. d.
 Peccatum in Spiritum S. Erasmo impingit infolius
 monachus. 345. b. 1193. d.
 Pecunia, tam studiorum quàm belli nervi. 1333. e. Eorum
 valor, nihil nisi publica Principum æstimatio.
 390. d.
 Pelagiorum (inquit Erasmus) hodie licet vestigia de-
 prehendere. 768.
 Pelagius. 1946.
 Pellicanus. V. *Conradus*.
 Pelluvia superstitiæ in Africa observari. 1829. e.
 Penia, annua & comes Philologia. 26. d. 150. d.
 Peregrinatio non semper vitio danda est. 192. e. Vera sa-
 pientia citius ex philosophia, cosmographia & hi-
 storia paratur quàm ex peregrinatione. 1130. f.
 Peregrinationes ad D. Jacobi, Hierosolimam, &c. non
 valde probat Erasmus. 764. 1240. f. 1729, 1730.
 1733. d. Peregrinatio ad Hierosolimam quàm in-
 felicitate euidam cesserit. 1729. g.
 Pericles conat & fulgur, sed sine arte. 1627.
 Pericula non sunt accersenda. 1130. g.
 Peripatetici Stoicis præferuntur, eò quòd ad popularem
 captum sese magis demittant. 555. Utri de felicitate
 rectius sentiant. 549. 552. 555.
 Perikymenous laudatur. 1912. e. 1916. e. Scribit de Eu-
 charistia. 1931. b. Eucharistia. 1931. b. 1932. e. Pro-
 lemyzum edit. 1929. e. 1931. d. De ejus versione
 Nazianzeni. 1446. V. *Silvianus*.
 Permittere & concedere quomodo differant. 741.
 Personis Trinitatis quas proprietates assignat Hilarius.
 1645. g. V. *Hieronymus*.
 Pertinacia, hominum ingenis infesta. 1641. g.
 Pervicacia damnatur. 1635. b.
 Pestem non formidare, non strenui hominis est, sed sti-
 pitis. 321. e. Ad eam vitandam quæ facienda. 377. e.
 1140. Ejus indicia. 327. g. Ab ea tuti senes, judicio
 Plinii. 1790. d. Cur ea frequenter veniat Britan-
 nia, causas assignat Erasmus. 1140.
 P E T R U S, etiam post acceptum Spiritum S. alicubi
 lapsus. 133. e. 1869. De ejus simulatione *Gal. ii.*
 Pactum quorundam & aliorum judicium. 1868,
 1869, 1114. Eum Principem Apostolorum vocat
 Erasmus. 1001.

Poste-

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

- Hostertorum Epistolam *ymias* Petri esse probatur. 1839. c. loca difficilia in eius Epistolis. 1839. c.
 1. Petr. IV. 7. *superveniens* quid significet. 345. 1193.
 2. Petr. III. 16. locus de depravatione Paulinarum Epistolarum exponitur. 1071. c.
 S. Petri militum ordo à Leone institutus, ab Adriano VI. sublatus. 1261.
 Petrum Egidium monet Erasmus, ut abstineat ab animi perturbatione & intempestivo coitu, 398. c. & à nimio dolore, 401. a, f. & ab ineptis adolescentiis: 1125. c. nē patrem viri defunctum immodicē lugeret, 761. De patris eius vita, moribus, conjugibus, liberis, obitu. 761.
 Petrus Akyonius multa à Græco in Latinum vertit. 531.
 Petrus Barbicrus Erasmus pensionē fraudat. 1909.
 Petri Bembi laus. 1239.
 Petrus Carmilianus, ineptus poëta. 417, 418. 435.
 Petrus Episcopus Cracoviensis monet Erasmus ut aliquid de studiis & laboribus remittat. 1534. c. Laudatur. 1532. c.
 Petrus Falco, vir novarum artium studiosus. 65. c.
 Petrus Lombardus notatur. 194.
 Petrus Marsus. 1210.
 Petrus Moschanus, Græce Lingæ professor in Academ. Lipsienfi, 993. &c. 1077. Laudatur. 343. d.
 Petrus Phordrus. 1210.
 Petrus Sutor & Redda in Erasmus stemunt. 838. 845. 1048. 1049. b. 1108. In Erasmus debacchatur. 2070. V. Redda, & Erasmus.
 Petrus Tossanus commendatur. 1023.
 Petri Zutpenii encomium. 568.
 Pflug. V. *Julius*.
 Phallicus multa in Erasmus blaterat. 804. Tumultus excitat in Burgundia. 809. V. *Farelus*.
 Pharellus. V. *Farelus*.
 Philolus. V. *Franciscus*.
 Philippus Imp. primus Regum Romanorum sive Christianus. 1624. c.
 Philippus Beroaldus. 1209.
 Philippi à Burgundia Episc. Ultrajectini encomium. 583.
 Philippus Macedo. 1111.
 Philippi, Maximilian F., mercedem lugeat Erasmus. 1718.
 Philippus MELANCHTHON laudatur. 340. d. 404. 949. f. 2137. g. Agnoscit Erasmus studiorum suorum parentem. 339. d. Ejus Paraphrasin se *negat* Fredericus D. Saxonie ei legato relinquit mille florenos aureos. 780. Rex Gallie eum evocat ad colloquium. 1556. f. Cur verius fuerit Tindallus nē Gallia per Melanchthonem recipiat verbum Dei. 1510. Erasmus eum ad palinodiam hortatur. 953. a. Lutherum tunc, & monet Erasmus nē doctrinæ ejus propter aliorum stulticiam iniquior sit. 816. Nonnulli Lutherani ab eo dissentiunt. 950. Dicit in eorum pigre. 1949. f. Etiam hostibus gratus fuit. 1487. In commentariis in Epistolam ad Romanos studio deiecit stylium. 1555. Aliquando scholas publicas damnabat. 2127. f. Lutherum Atque Melanchthonem Litæ comparat Erasmus. 2059. c. 2131. d.
 Philologia conjugem suam vocat Budæus. 150. d.
 Philosophia minor olim quàm linguarum cura. 163. c. V. *Lingua*. Magni auctores eam improbantur. 1634. Non ideo damnanda est quod à philosophia ferè nata sunt omnes hæreses. 779. d. 1614. g. V. *Hæresis*. Ad Scripturarum cognitionem conducit. 1449. c. Moralis Philosophia præfertur naturali. 1634. d.
 Philumene, puella Marcionis. 1613. d.
 Phrisia, felicissima ingeniorum parens. 756. 771. 1216. Ubi luxus laudi datur, frugalitas vitio. 771.
 Phryx meretriculæ factum ridiculum. 1774.
 Pictas in quibus paucissimam rebus suadet. 665. a. 678. a. 1239. b.
 Pilapiana gens. 1514.
 de Piscium esu. 948. b. 1241. f. V. *Ciborum delectus*. Erasmus fuit insalubris. 955. g. 1055. g. 1081. c. 2040. g. A quibusdam non erugendus. 1981. d. 1944. f.
 Pisculentus dies. 2040. d.
 Pilo. V. *Jacobus*.
 Pituita an ab eo dicatur quod potest vitare. 1451. d.
 Pius Princeps Carpenfis laudatur. 1018. Omnium solidam doctrinam Erasmus adimit. 1012. 2043. g. Scribit eum autorem esse Lutherani tumultus. 1038. 1040. 1048. E ditione sua passus exulat in Gallia. 1488. Alter libellus adversus Erasmus sub ejus nomine editur. 2077. d. Mortuus in veste Franciscana effertur. 1353. 1488. 2067. In nomen ejus jocatur Erasmus. 1353. c.
 PLATO voluit uxores esse promiscuas. 677. Fucum, dissimulationem & mendacium quatenus toleraverit. 763. 818. c.
 de Plauto. censura Erasmi. 1879. f.
 Plautus D. Paulus quid. 1573.
 in PLINIO restituendo qui laboravit 1682. f. Quantum laboravit Erasmus. 1684. c. In eum annotationes scribit Gelenius. 1957. g. Nullus liber dignior qui Regum manibus teratur. 1683. c.
 de PLUTARCHO judicium Erasmi. 1768. a. 1771. De ejus Apophthegmatis. 1770. &c. Opus illud quàm fuerit contaminatum. 1771. d.
 Poculum Gratiarum Erasmo ab Alberto Card. Moguntino datum. 383.
 Pontanus, deponentialiter, Amobio, 1651. f. & Ver. Interpreti. 1883. g.
 Poetarum lectio periculosa. 68. b. Cygnis comparantur. 320. a. Commendantur. 344. a. 734. 1745. c. Apologia pro Poëtis. 161. c. 162. f. 164. b. 918. g. 1978. g. Quantum distet eorum furor à furore istorum qui nihil nisi libellos virulentos gignunt. 344. a. Græcorum Poetarum & Oratorum lingua penè diversa. 1708. a. E Poëtis olim pueri discere litterarum elementa. 1703. a. Ex Poëtis casti deligendi. 1697. b.
 Pogius, impius, indoctus & obscenus rabula. 270. 2010. Male vertit Diodorum Siculum. 1645.
 Politianus. V. *Angelus*.
 Polonia (olim Sarmatia) laudatur. 1763. 1790. c.
 Poloni cum Tartaris, Prussis, Turcis, &c. feliciter bella gerunt. 1144. Eorum Rex Sigismundus paci inter principes conciliandæ studet. 828. d. V. *Sigismundus*. Annus novus auspiciatur à Paschali die. 828. d.
 Polydorus Vergilius Erasmo dat quo equum emat. 1093. Ejus opera ex officina Frobeniana produnt. 669. 1093. Vertit *Mascham* Chrysostomi. 1354. Erasmus livoris & plagii ab eo accusatus seipsum vindicat: 748. videtur eum tanquam plagiarium notare: 1747. g. 1748. monet eum, ut præfationem *Proverbiorum* reterat. 1027. b.
 Polyphemus, nebulo. 1947.
 Poncherius. V. *Sirhanus*.
 Pontanus quidam præfere Augustino & Hieronymo. 979. Erasmi de eo censura. 1055. c.
 Ponticus Rom. auctoritati debemus, inquit Erasmus, & quod Evangelio credimus. 557. f. Eum primum præconem Evangelii vocat, & Episcoporum primum. 586. f. Qui siquid vel corruptè ei faverit, maxime ei officium. 651. b. Quatenus ei mos gerendus. 634. c. 727. V. *Romani Pontifex*.
 Populum citius sedit exhortatio paterna quàm tyrannica exactio. 2035. &c.
 Est & populi sui quædam auctoritas. 2037. a.
 Quomodo Episcopi & pastores se erga populum gerere debeant; 2035, &c. quomodo populus, erga eos. 2034. d.
 Porrophagus. 1065. d.
 Posca Gallica, morborum pessimus. 1789. f.
 Possiditatis potius quàm præsentis seculi à gloriæ studiis habenda ratio. 149. g.
 Post triduum resurrexisset Christum qui dicit, non contradicte articulis fidei. 187. 215.
 Postulatum, nominis rarum. 470. a.
 Potius hæreticus. 1613.
 Præcepta Aulica, 414. g. 429. f. 1306. f. 1569. 1570. à Concionatoribus observanda, 331. c. de Jejunando, 2041. f. de Munusculis recipiendis, 1298. d. à Magnatibus & viris fortunatis observanda, 550. &c. Moderationem suadentia, 449. c. 509. d. de curandis Oculis, 834. f. ad Pietatem spectantia, 883. 1078. c. 1243. 1244. 1427. f. 1634. &c. 1061. c. Rhetoricæ, 462. c. 788. c. 979. ad salutem conservandam spectantia, 809. 1140. ad Studia, Vitam, Morisque dirigendos instituendosque pertinentia. 141. 143. 509. 697. a. 767. a. 781. c. 833. d. 881. 882. 1022. c. 932.

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

1323. d. 1353. f. 1355. c. 1699. 1701. 1704. 1711.
1711. 1744. d. 1970. 1971. 1975. d. 2095. f. 2124.
f. 2143. d.
Præcepta debent esse pauca, sed optima. 611. b.
Præceptoribus plus debemus quam parentibus. 1676. c.
1699. g. 1722. e. Eorum officium. 1711. c. Qui
illis præcipi ab eis prælegendi. 1697. b. In præ-
ceptoribus deligendis summa cura adhibenda. 2093.
f. Quiles deligere oporteat. 509. a. 1712. e. Præ-
ceptoribus carere nonnunquam juvat. 147. c.
148. a.
Prædestinatio. Quæstio de ea, impervestigabilis. 1231. f.
Præjudicio laborantes minimum fructus ex librorum le-
ctione reportant. 612. c.
Præpositorum officium. 1242. a.
Precatio Dominica an in septem partes sit dividenda.
1764. b. Erasmus taxatur eam emendasse. 13. f.
Eam explicat. 1763.
Proces. Nihil constare carius quam quod precibus emittitur.
520. a.
Presbyterorum officium quale fuerit Chrysostomi ætate.
1593. a.
Magna olim Presbyterorum dignitas: post turbam evi-
luerunt. 1622. c.
Magis advigilandum ne quis mente mutilus quam ne
quis corpore mutilus Presbyter ordinetur. 1623. d.
V. *Sacerdotes, & Theologi.*
Prietas. V. *Sylvestre.*
Principatus apud Christianos quid. 144. c.
Principum officium. 35. d. 198. d. 335. c. 550. 551.
1136. 1143. c. 1148. 1237. 1238. 1420. d. 1687.
c. 1798. c. Multum refert ut ab optimis præ-
ceptoribus formetur. 569. c. 1785. Linguarum,
rei Medicæ, Mathematicæ cognitio à Principibus alien-
ior vocatur. 551. e. Quantum utilitatis ex lectio-
ne librorum, præcipue Historiarum, percipere possint.
1687. c. Apophthegmata illis valde accommoda
sunt. 1770. 1773. g. Nullius consilium debent a-
spernari. 199. c. Eos oportet ceteros antecellere
prudentiâ. 1683. e. 1785. Sinceri ac liberi amici
raro illis contingunt. 1765. c. Non derogat eorum
majestati, qui eos officii admonet. 1239. c. Quo-
modo erga eos se gerere debeant aulici. 1569. 1570.
Quibus potissimum vitis sint obnoxii. 1239. d. In
eorum vitia non temere à Theologo laxandum.
332. d. 942. d. Non sunt exacerbandi convitiis.
1228. d. 1238. c. Quædam illorum actiones crasse
sunt, non tamen insectandæ. 1238. b. In quem usum
Mortones in aulis nutrant. 2005. c. 2008. c. Eo-
rum iniquæ exactiones taxantur. 1072. d. Princi-
pes illi splendidissime regnant qui liberis ac feli-
cibus imperant. 571. d. Quid faciendum quando
regula Christianæ charitatis cum Principum legibus
pugnabit. 1237. 1238.
Publicitus interest, ut de Principibus etiam non opti-
mis plus quam optimè sentiant subditi. 1780. b.
Eorum auctoritati quis derogare dicatur. 2036. c.
Cur pauperes & humiles ab iis non sint contemnen-
di. 1799. b. Populus ab iis pendet, ut inferior mundus
à corporibus celestibus. 355. b. Argumenta eos ad
benefaciendum stimulant. 550. 551. In quibus se
maximè oblectare debeant. 1136. a. Eorum favore
studia revirescunt. 629. b. Quidam eorum literas o-
dio habent. 1745. f.
An Principes debeat simulam suam bello afferere. 143.
144. 1691. d. 1692. Operatur Erasmus ut sua cuique
ditionis potestati præscribantur. 1692. b. Eorum
cupidas proferendi limites culpatur. 1803. d. Re-
giones procul disticas reculare debent. 1146. b. 1691.
1692. Paci, non bello, studere debent. 1798. c.
Adversus eos qui Principes instigant ad bellan-
dum. 1799. c. 1803. d.
Evangelii doctrina Principibus appetimè necessaria.
1816. c. Mos apud quosdam est, ut Princeps su-
um enssem manu tenens adstet Evangelicæ le-
ctioni. 1819. d. Præsum pensum quotidie absol-
vere, non sufficit Principibus ad veram pietatem.
1819. f. Gloriam & virtutes Deo transcribere de-
bent. 1147. c. 1817. d. An iis liceat gladio ple-
ctere hæreticos. V. *Hæretici.*
An liceat Principem Paenagyrice laudare. 1779. c.
1783. d.

Quibus hieroglyphicis Principis imaginem expresse-
runt Egyptii. 1149.
de Principibus Romanis. 1688. c. V. *Imperatores.*
Professorum officium. 1706. V. *Grammaticæ, & Liçte.*
vocis *Propheta* inepta derivatio. 1580. b.
Prospera quæ dicenda. 883. g. 884. a.
Prosperitate adversitas lucrosior. 884. b.
Proverbia primus Latinorum scripsit Erasmus. 1483. c.
1747. e. Idem argumentum tractat Brassicanus,
1483. & Polydorus Vergilius. 748. 749. Proverbia
aut Apophthegmata scribere, facile est; Chiliadas
& libros, difficile. 1517. a. De Proverbiis scriben-
dis. 1746. c. V. *Adagia.*
Nulla ratio quæ non aliquo est notata proverbio.
967. f.
PROVERBIA. *Ἀρχὴν σιωπῆς, αὐτὴ καθόλου συνέ-
σενδεν.* 1666.
Βαταὶς ἰππῖς. 1298.
Βασίλειος ἱεροχώρα. 1816.
Ἐν ἡσπὶ τῷ κινδυνῷ. 1726.
Ἐν τῷ πτόν τῷ κινδυνῷ. 1725. 1741. 2047.
Ἐν οὐκῷ μέγας. 1849.
Θαλάττῃ ὕδωρ. 1705.
Κόρυς ἐν λαχάρις. 1538.
Μετὰ τῷ πτόν τῷ κινδυνῷ. 1159.
Οὐκ ἀνδρὶ σιωπῆς. 1847.
Οὐτὶς πάντα, ὅτι πάντα, ὅτι πάντα πάντα. 1525.
Πολλὰ μὲν παρρησιάζονται, ταύτῃ δὲ τοῖς βασιλεῦσι. 1491.
Τὸ ἀλάδιστον τῷ κινδυνῷ συμπίπτει. 888. c. 891. 1273.
b. 1311. f.
Abjicere ahi cervi deponunt cornua. 909. e.
Amusim albam applicare ad album lapidem. 1895. e.
Arctos post tabulas latitantes. 1778. g.
Astus in apes. 1327. f.
Bos clivellus. 1060. c. 1074. f.
Bovem ad ceruam. 1283. c.
Callipiden agere. 1325. 1329.
Cornicu oculi. 1063. f.
Dedi malum & accepi. 925. f.
E pumice postulas equam. 2047. e.
*Ex cicada Apollinem. Ex lumbrico montem. Ex muscat-
lephantem.* 1132. d.
Ex musco retiarum. 821. d. 1067. d.
Feli crocotum. 1544. c. 1866. c.
Formica camelus. 902. c. 1535. b.
Indormire mandragora. 922. c.
Inter saxum & saxum habere. 902. d. 1288. d. 1756.
f. 1918. g. 1951. c. 1954. f.
Leberide nudior. 1512. a. 1520. d.
Malis corvi malum ovum. 1063. f.
Malis nihil opus est præter occasionem. 1175. c.
Mus in picem incidit. 1081. c. 1211. c.
Murum multi stabunt. 1225. g.
Oleum camino. 1170. d.
Præstat esse subulrum quam suum. 832. g.
Pro thesauro carbonem. 1094. c. 1952. c.
Puffillus avicula non multum opus est pumice. 1382. c.
Res redit ad incitum. 1463. g. 1947. d.
Sub omni lapide scorpium dormit. 1474. a. 1543. c. 1768.
d. 1875. d.
Prudentia mæstra quæ. 1130. f.
Prussii à Polono sepius vincuntur. 1144. 1145.
Psalms omnes esse Davidis, asserit Hesychius. 1349.
Psalms Davidicis nihil olim popularius. 1650. a.
Eorum excellentia 1655. f.
Quinam in Psalmos commentarios scripserint. 1344. c.
1754. b.
Cur monachi & sacerdotes tanto cum radio Psalmos
sonent. 1656. f.
Ut Psalmi cantarentur redacti in rhythmos in sine con-
cinentes, Lutherorum fuit inventum. 2101. f.
Germanicis rhythmis compositi canuntur Basilicæ.
846. b. 852. e.
Pseudoevangelici. V. *Evangelici.*
Pseudomonachi. V. *Monachi.*
Pseudotheologi. V. *Theologi.*
Ptolemæus Geographus laudatur. 1697. Quo tempore
floruerit. *ibid.* f. Ceteros geographos sapienter. *ibid.*
1698. c. Eum edit Pertheymerus. 1929. c. 1932. d.
Ejus de Gradibus opinio. 1698. d.
Ptolemæus hæreticus. 1613. a.
Pugna inter heram quandam & famulam. 312. a.

Palico

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

Pulices. 1394. g. Malefica mulier facit se per demonem magno sacco pulicum in Friburgum misisse. 1564. d.
Pau, aliud vteribus Latinis, aliud Hispanis atque Italis hodiernis. 1041. 1197.
Pythagorum secta apud Bohemos unde orta. 674. Eorum opiniones. 675. b. Erasmi de iisdem censura. 679.
Pythagoras fabrum esum interdixit. 677.

Q

Quadragesima. In ea non licet cantare *Alleluja*. 1033. a. In Gallia duo de vita periclitantur, quod coacti morbo ederent carnes in Quadragesima. 1031. a. 1187. b. 1190. b. In Quadragesima carnes publice venduntur apud Italos. 1033. f.
Quanta & Tanta pro *Quot & Tunc* male dici. 1881. a.
Quasi pro *Tanquam* Ver. interpreti, *ibid.* f.
Quia pro *Quod* a Ver. interprete perperam usurpatum. 1881. f.
Quintiliani stylus. 1636. 1637.
Quintinus, elegans pictor. 177. 1125.
Quintus Curtius laudatur. 120.

R

Racha. 1118.
Raphael Reginus Marci Musuri assiduus auditor. 1109.
Raphael Volaterranus quidam malè fide verterit Basilium M. 1639.
Reddere aut *exprimere*, & *imitari* differunt. 1637. b.
Reformatorum inter se dissensiones. 74. 890.
Qualis Ecclesie reformatores desiderant Erasmi. 1161. g.
Reformare Ecclesiam difficilius negotium quàm condere. 1054. a. 1059. e.
Erasmi iudicium de ratione reformandi Ecclesiam. 1487. a. 1962. e. 1093. 1094. 1243. 1114.
Regalis, nummi genus. 438. e.
Religio Monachis idem quod *Monachismus*. 1123. f.
Religionis Christianæ summa. 610. f. 733. a.
Remedia malis depellendis qualia & quomodo adhibere liceat. 1061. a. & c.
Remuandi vox ambigua. 1912.
Reprehendi satius est quàm laudare. 179. e.
Non statim doctior habendus, si alium reprehendit. 1878. e.
Nemo maiore fide reprehendit vitia aliorum quàm qui ejusdem est ordinis. 1069.
An liceat vitia liberè reprehendere. 1007. b. V. *Lapsus*.
Reprehensio jocosa nonnunquam prodest. 1005. b. 1007. e.
Resumpta quid. 1051. e.
Resurrectionem corporum perperam Judæi credebant. 1696. a.
Resurrectionem ab Erasmo v. ineptè asseritur. 598. e. 768. b. 1193. g.
Quomodo Itali in concionibus resurrectionem asserere conentur. 1830. d.
Operat Erasmi ut Paulus de resurrectione explanatis differuisset. *ibid.* e.
Resurrexisset Christum post tres, synecdochicè intelligendum. 187. 215.
Retractatio quid. 1319. g. 1354. g.
Rauchlinus. V. *Jamnes*.
Rex, viva lex. 1148. g. Ejus præcepta virtutes quæ. 1148. e. Quomodo eum expresse Aegyptii. 1149. V. *Principes*.
Rhemani laus. 380. 1751. d. Editationes in Plinium. 795.
de Rheno fluvio. 1120.
Rhetores olim Sophistæ vocabantur. 591.
Rhetorica præcepta. V. *Præcepta*.
Rheuma, *rhuma*, Hilario. 1646.
Rhodiginus. V. *Calius*.
Rhodus à Turcis occupatur. 11.
Ricardus Pacius laudatur. 37. 1010. excusatur. 614. Scribitur in eum Apha. *ibid.* V. *Conflatus*.
Succedit Coltro in laudem D. Pauli. *ibid.*
Ricardus Vintonienfis collector trilingue Oratoria

extruxit. 181. 369.
Ridicula tractando sunt seria. 1774. f.
Risus quandoque etiam summatè viros decet. 615. f. 1775. b. Risus argutus & liberalis, nequaquam illucitas. 1774. c. 1777. e.
Ritus nec pios faciunt nec impios. 1101. d. Pro temporum ratione mutari possunt, idque præter id quod in scripturis continetur. *ibid.* e. Ritus hodierni quantum à priscis differant. 1063. 1064. Operat Erasmi, ut Paulus aliquantò copiosius & explanatius de ritibus ecclesiasticis tradidisset. 1826. a. V. *Ceremonia*.
Rodolphus Agricola. 861. Ejus laus. 1985.
Roffensis. V. *Jamnes*.
Rogando cogn qui rogat bene meretur. 1757. b.
Rolandus, Caroli M. nepos, siti perit. 1317.
Roma pagana cum Christiana confertur. 1823. Qui eam nunc incolunt, non sunt priscorum Romanorum posterum. 967. Præsentis ejus majestas, longè major quàm Hieronymi temporibus. 1824. Ejus laus. 1141. 1163. 1165. Capitur. 895. 1163. 1165. Eam ex Apocalypsi *Babylone* appellat Hieronymus. 762.
Romana ecclesie principatum tribuit Arnobius. 1653. f. Multitudinem articulorum & definitionum in ea improbat Erasmi. 680. 681. De ratione conciliandi omnes Rom. Ecclesie. 680. b. e.
Romana sedis auctoritatem Augustinus non agnovit. 167. b.
Romanenses harpyiarum sacerdotia faciunt litigiosa. 1960. d.
Romani nominis odium unde ortum. 614. b. 680. b.
Romanis cur Græcè scripserit Paulus. 1822. e.
Plurima loca in capite I. epist. ad Rom. excutimur. 1890. & c.
de Romano Pontifice quid senserit Erasmi. 786. f. 633. f. 634. e. 631. a. 1130. Unde illi delata sit auctoritas. 664. a. Operat Erasmi, ut Pont. cum suis sub Christo vivant. 871. g. 1418. g. 1477. b. 1657. d. ut Christum imitentur, 1801. e. ut nihil præscribat nisi quod Christo gratum est. 1440. e. 1441. f. 1466. g. De ejus monarchiæ sententia Erasmi. 1001. b. 1079. b. An rectè vocetur summum Ecclesie caput. 1456. g. 1458. b. Ejus primatus assertores. 946. b. 1798. e. De potestate Pontificis Parisienses dissentiant ab Italis. 1076. Num unum esse potiorum universis Ecclesiis & populo Christiano, quidam censent. 775. b. Ejus auctoritas valere non debet ad opprimendam veritatem & innocentiam. 889. 5. Cur cum monuerit Gerson, ne temerè vibret fulmen anathematis. 1154. d.
Erasmi taxat nonnullos, qui dignitatem R. Pontificis ita tuerentur ut in Christum sint contumeliosi. 1641. d. Magna de eo querimonia. 853. d. Eum excusat Erasmi. 6. 4. b. 678. d. Quibus nominibus à Lutheranis insigniatur. 1130. e. R. Pont. & universus ceteris ambitioni & lucro dedit. 672. g. Ejus mos nunc cum hoc nunc cum illo Principe pangendi & repingendi sordus, bellorum causa, iudicio Erasmi. 964. b. 1146. e. 1434. d. 1921. a. Operat Erasmi, ut Pontifex molatur Ecclesie concordiam potius quàm privatam vindictam. 1057. e. 1798. e. An ejus solius relaxandi jejunia sit relinquendum. 1019. f. Non licet impium Pontif. de solio præcipitare. 1130. d.
Nemo magis timet monachos quàm Rom. Pontifex. 975. e. V. *Pontifex*.
Ros, gen. neutro, Arnobio. 1651. f.
Ruffi cujusdam historia. 1117.
Ruffinus nihil unquam vertit bonæ fide. 1331.
Rusticana vita urbanæ antefertur. 751. a.
Ruterii Episcopi Atrebatensis encomium. 1714.
Rurigerum Rescium monet Erasmi ne collegium & professionem deserat. 971.
Rutuba & *Fulvius*, inepti pictores. 514.

S

Sabaudi cum Bernensibus discordant. 1357. 1398.
Sacerdotum sacerdotis accumulandi nullus finis. 1146. e.
Sacerdotum officium. 1137. 1491. V. *Concionatores*, *Ministri*, *Theologi*. Eorum conjugium Erasmi videtur non improbare. 775. b. 779. a. 1061. d. 1241. a. 1026. 1017.

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

2037. V. *Calibanus*. Cum Reegibus conferuntur.
1800. c. Chrysostomi seculo soli Episcopi *Sacerdotes* vocabantur. 1593. Difficillimum est cuiquam verè Sacerdotem agere qui libenter aliud est quàm Sacerdos. 1588. b. Quomodo populum instituere debeant. 1856. c. Iis præcipue imputanda est populi ignorantia. 1856. b. 1857. c. Decorum salario. 1828. b. Eorum quædam vitia notantur. 1730. g. 1831. Eorum luxur & satius notatur. 1428. f. 1818. c. 2039. a. Acriter iuvetur Erasmus in eorum ambitionem, adulationem, &c. 1831. & ignorantiam. 1857. f. In illis cetera crimina præter libidinem leviter ducuntur. 1241. a. V. *Eucharistia*.
de Sacramentis quid sentiat Erasmus, additur libello *Catonis*. 946. c. Caro Sacramenti nihil prodest, si deest gratia spiritualis. 281. &c.
Sacrificare pro defunctis, pium arbitrat Erasmus. 1046. c.
Sacrificiorum officium. 1660. c.
in Sacris nemo satis religiosè versatur nisi qui perpetuè versatur. 1381. a.
Sadoletus. V. *Jacobus*.
Salute nihil nobis oportet esse antiquius. 142. a. 289. a. 394. b. Quæ ad eam tuendam spectent; 180. b. 181. d. 394. b. 509. g. quæ ei officiant. 809. c. V. *Pæccepta*.
de Sanctorum invocatione. 804. Cur Deus inter Sanctos intercedere permittat humanos affectus incidere. 1599. a.
de Sanguinis interdicto, *Alfar. xv.* Ambrosii sententia. 1827. c.
Sapientia militiâ prior. 1504. c.
Satanæ trahit, quid. 1836. f.
Satisfactiones canonicæ unde nate. 1837. b.
Saturninus hæreticus. 1612.
Scaliger scribit adversus Erasmus. 1566. 1941. g. 1945. d. 1958. c.
Scandalum. V. *Offendiculum*.
Schiltach, oppidum Germaniæ à demone exallum. 1525.
Scholarum auctoritatem nimis auctam, queritur Erasmus. 1919. b.
Scholas publicas olim non habuit Ecclesia. 2064. c. Aliquando eas damnabat Melancthon. 2117. f.
Scholastica quædam dogmata damnantur. 1237. c.
Scholastica Theologia. V. *Theologia*.
Scholastici cur Hieronymo & Ambrosio Augustinum præulerint. 128. a. Convertendis Turcis parum sunt idonei. 1234. In eorum curiosas & arduas disputationes. 1634. V. *Curiosus*.
Scientias & disciplinas humanas damnabant Lutherani. 2127. c.
Scipio Cæteromachus laudatur. 1209.
Scriptorum usus apud Britannos Erasmo videtur insalubris. 1140.
Scoti Angliam infestant. 1510. 1520.
Scotistæ, vix purè Christiani. 708. b. Eos hebetes & stupidos censet Coletus. 706.
Scotus. V. *Joannes*.
SCOTUS, ut olim Homerus, à diversis regionibus certatim adoptatus. 378. Ejus disciplinam & discipulos falsè deridet Erasmus. *Ibid.*
Scribit Erasmus mori succo. 464. c.
SCRIPTURÆ laus. 1606. c. 1852. &c. Ejus auctoritas non vacillat, (ut Eckius allerit, 133. d.) sicubi memoriâ lapsus Evangelistam nomen ponat pro nomine. 135. d. Ejus studio non officit lectionis varietas, sed conducit. 330. b. Nemo submovendus est ab ejus lectione. 1069. f. 1850. &c. Cur eam paucis notam esse velint monachi. 1070. d. Verenda est in linguas vernaculas. 1855. c. V. *Interpretatio*. Lud. Berquinus Lutetie comburit, quod scripserit, in rem pietatis esse ut Scripturæ in linguam vulgarem versæ legerentur à populo. 1277. Quomodo legendæ sint. 1850. f. 1852. c. 1854. Non ideo damnanda est Scripturarum exacta cognitio, si quidam suo vicio eas sibi vertant in perniciem. 1852. a. 1854. d. Medicinæ comparantur. 1803. &c. Eorum utilitas, 1852. f. &c. fecunditas. 1892. w.
De Scripturis canonicis Augustini regula. 166. g. An Græci falsarint eorum libros ubi desciverint à Rom.

Ecclesia. 165. d. Scribæ nimirum sibi permiserunt in Scripturis. 1248. b. Nihil illis addendum vel detrahendum, etiam si hæreticis ansam præbeat. 1249. f. Optimum est Scripturas eo sermone legere quo primum scriptæ sunt. 1849. a. Quam lectionem sequuti fuerint Græci Patres: 1609. f. Nulla fuit omnibus Patribus communis 1646. c. In Scripturis etiam minutissima nevisquam contemnenda. 1847. 1848. An cuiquam liceat instituere quicquam præter id quod in Scripturis continetur. 2101. c. 2138. g. Quæ certis Scripturis doceri non possunt, sed ab humanis pendent conjecturis, non sunt fortiter asseveranda. 602. c.
Secundus hæreticus. 1613. a.
Selandia. V. *Zelandia*.
Sedeli & apostoli antiquis qui. 59. b.
Sekte, Simonis magi scortum. 1612.
SENECAM cur tanto studio sibi vendiderint Christiani. 1666. c. Hieronymus cum recenset in *Catalogo Sanctorum*. 1666. Non fuisse Christianum probatur. 1667. c. Satiùs est eum legi ut Paganum quàm ut Christianum. 1668. a.
Quintiliani de eo iudicium. 1668. c. 1669. a. 1670. f. 1671. d. 1672. g. 1673. e. 1674. a. Suetonii, 1669. d. Caligula, 1669. c. A. Gellii, *Ibid.* Taciti, 1670. a. Arriani. 1670. &c.
Ciceroni dissimilis esse studuit. 1668. f. 1673. a. Quàm facili versatiliq; ingenio fuerit. 1673. f. Aliorum scriptorum fuit puram candidum censor. 1669. c. Vitia ita reprehendit, ut doceat magis quàm detestetur. 1671. a. Obsecrus nonnunquam est. *Ibid.* Jocos nimis affectat, 1671. c. 1673. c. & frigidas arguit. 1671. d. Pectus in petendis affectibus. 1671. c. Aliud utitur, 1669. a. 1672. g. & fictionibus frequentius. 1672. Ordo & compositio in ejus scriptis desiderantur. 1672. d. Eadem committit frequenter quæ reprehendit in aliis. 1673. b. Perperam citat auctores. 1673. c. Quæ in eo fugienda sint, quæ sequenda. 1668. &c.
Quænam ex ejus scriptis intercederunt. 1674. *Tragediarum* opus an illi adscribendum. 1673. g. An opus *Epistolarum* sit integrum, dubitatur. 1674. c. Ejus scripta prodigiè depravata fuisse; ejusque rei causas. 1666. &c. V. *Erasmus*.
Senis cujusdam invidi descriptio. 466. a.
Sensibilia verè non sint. 610. e.
Septuaginta Interpretum translatio ab Hieronymo mendacium vocatur. 263. c. Eam aliquot in locis sequuntur Apostoli & Evangelistæ. 1455. g. Erasmus eam Vulgatæ in multis præfert; 1455. f. Hieronymianæ in aliquibus, Eugubinus. 1458. &c. Cyprianus, Hilarius, Augustinus, &c. LXX. Divino Spiritu afflatos crediderunt. 1459. a.
Sepulveda in Erasmo scribit. 1950. d.
Sera gratulatio non debet reprehendi: Sera consolatio, frigida. 1490. i.
Seraphici. V. *Francisci*.
utrum Sermo an Verbum verti debeat à *Abz*, *Joan. 1.* cap. 596. 612.
de Sermonum Prophetarum & Apostolorum. 136. 161. &c.
Servare, quid. 1254. Hieronymo quid. 1196. a. 1254.
Servingendi multiplex significatio. 1892. f.
Servitium pro Dei cultu, an rectè. 1892. c.
SIGISMUNDUS Rex Poloniæ paci inter Principes conciliandus fuit: 828. 899. Ad quod negotium hortatur, em Erasmus. 1143. Laudatur. 1142. 1764. a. Cum Moschis bellum gerit. 1534. Ejus pietas, celsitudo animi, clementia & prudentia. 1143. &c.
Sigismundus Gelenius scribit Annotationes in Plinium. 1957. g.
Silentium, *Esai. 2215.* quid. 1896. c. 1897. c.
Simon Grinæus laudatur. 1464. Britanniam visit. *Ibid.*
Simon magus, ejusque discipuli. 1612. 1613.
Sixtinus. V. *Joannes*.
Slapus. V. *Martianus*.
Sobrietatem laudat Erasmus. 771.
SOCRATES cui à contemplatione rerum naturalium homines à moribus revocavit. 1634. Ejus dictum, *Hoc una sit, quod nihil sit*, absurdum. 1668. b.
Socrus

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

Socrates historicus à Palladio dissentit. 1593.
 Sodales mali, periculosi. 317. d.
 Solocisimi Arnobii excusantur. 1649. &c. Non tamen imitandi sunt his temporibus. 1650. f. 1651. a.
 Solocisimi qui in sacris literis reperiuntur, non ad contumeliam Christi & Apostolorum spectant, sed ad gloriam. 1882. a. 1886. g. 1888. f. Solocisimi in prima translatione N. T. cui adscribendi. 1651. a. 1889. a. Plures in ea translatione solocisimi notantur. 1879. &c.
 de Somniis philosophatur Erasmus. 300. b.
 Somnii narratio. *ibid.* d.
 Sophistarum nomen Rhetoribus olim tributum. 1592.
 Supplicium 1 Petr. 4. 7. quid. 345. 1193.
 Sorbonam *Sophistarum* *Alumni* appellat Budzus. 18. a.
 Sorbonicum collegium Erasmi Paraphrases damnat. 877, 878. 1150. &c. Monet eos Erasmus, ut dignitatem suam & veritatem teneantur. 888, 889. 893. 1111. 1150. &c. Eorum censuris respondet. 1329. &c. De istius collegii statu, deque modo illic decernendi. 889. d. 893. 1045. e. 1188. e. 1070. f. Ejus auctoritas secundum Regem maxima. 894. e. 1150. f. Bedda cum suis conjuratis hortantur Erasmus ut Facultatem Sorbonicam aperto Marte adoriatur. 1047.
 Spectra quibus monachi populo imponunt. 1187. e.
 Spiegel. V. *Jacobus*.
 de SPIRITUS SANCTI Divinitate. 804. Argumenta eam probantia. 1639. c. Cur de ea nunquam scribat Hilarius. 1638, 1639. De ejus processione sententia Hilarii. 1632. d. Perpauci Judzi cum ex-actè noverunt. 1696. a. Hæreticorum quorundam de eo opiniones. 1247. b. Quid de eo senserint Aziani. 1873. f. Judzi, & Turci. 1874. b.
 Quæstiones quædam de Spiritu S. curiosæ, nec necessariæ. 1634. e. 1635. a. 1639.
 Berquinus damnatur, quod scripserit, rectius invocari Spiritum S. quam Mariam Virginem. 917.
 Quis sensus ejus loci, *Nondum erat Sp. S. Juss. VII.* 1245. &c.
 Peccatum in Spir. S. V. *Peccatum*.
 Spiritus, pro donis ejus. 1245. &c.
 Standicius, Anglus, Episcopus de S. Afino, debectatur in Erasmus. 596. 724. Quam egregie ineptus fuerit. 597. &c. 915. 1193. g. Inquisitionis summa apud Anglos ei committitur. 1203. e. 1118.
 Stephanus Poncherii, Parisiensis præfatis, encomium. 58. e. 173. 570. Summis laudibus Erasmi virtutes, eloquentiam, eruditionem evehit. 174.
 Stercoranistæ. 1658. b.
 Seibarus commendatur. 1483.
 Stoicæ an Peripatetici rectius de felicitate judicant. 549. 552. 555. Peripatetici cur in præferendi. 555. Eorum frigide quædam & ridiculæ opiniones. *ibid.* d.
 Stoicum Sapientem nimis extollit Seneca. 1668. d.
 Streperus pro abstrepens, an rectè. 1355. e.
 Studiorum ratio. 141. e. 1721. 1722. V. *Præcepta*.
 Studiosorum otium quale. 1692. g. 1722. g.
 Studium à cœna & ad lucernam oculos lædit. 834. g.
 de Stultitia quam Deo tribuit Paulus. 170. e. 171. a.
 Stunica. V. *Jacobus*.
 Successus rerum prosperus vel modestissimum spiritum potest corrumpere. 820. e.
 Suetetus laudatur. 1261, 1262.
 Sudor Britannicus. 386. b. 1789. e. Spargit se per alias nationes. 1476. a. 1497. e. 1519. e.
 Suetonius, historicus optimæ fidei. 1688. a.
 Summularii. 1233. d.
 Summus Pontifex nomen ignotum ante Hieronymi, 168. e. & Augustini. 167. b.
 Superbiam humanam quilibet maximè deiciant. 910. d.
 Superstitiosum divorum & imaginum cultum damnat Erasmus. 1377. &c.
 Sutor. V. *Petrus*.
 Sylvagius. V. *Joannes*.
 Sylvester Pricas. 1011.
 Sylvius quidam Benedictinus Epistolis tanquam ab Erasmo scriptis Leoni X. P. R. & Bombasio imponit. 1514. 1510.
 de voce Synter in A. Gellio Erasmi judicium. 83. a.
 Synter hæreticus. 1613. e.

T

Tabellarius Erasmi nummis spoliatur. 492. g.
 Talmud Erasmo non arrisit. 543. 584. 1118.
 Tanquam pro velut, *five*, ut, à Seneca usurpatum. 1668. g.
 Tanta pro tot malè usurpari. 1882. e.
 Tarianus hæreticus. 1613. e.
 Tectum, Hilario quid. 1646. d.
 Telemachus. V. *Monomachia*.
 Telones quidam, nomine Christophorus Cincampius, Musis addictus, & Erasmo amicus. 167. 324.
 Tempestas frigidissimæ descriptio. 185. g.
 Tempori mos gerendus. 501. d.
 Terentiana lectio apprime utilis. 1700. d. 1996. Plus exacti judicii in una comœdia Terentiana quam in Plautinis omnibus. 1700. f.
 Terminum, Erasimiani annuli signum. 1067.
 de Terminis agrorum. *ibid.* f.
 Terram Oceano innatere, antiqui credebant. 1691. a. 1698. g.
 Terriculamentis populum deludunt monachi. 1187. e.
 TERTULLIANUS, Latinorum Patrum doctissimus. 1634. Contra mentis sententiam sit Montanista. 1623. f. Ejus lapsum in Montanismum elevat Hieronymus. 767. Impudentius vim facit Scripturis quam Origens. 767. b. De eo censura. 767. 1616. f. 1617. d. Emendatur à B. Rhemmo. 767. e.
 Testamentum dici quasi *testationem mentis*, *i. e.* *igidum*. 1451.
 Testamentum Christi medicus quidam Basileensis dicere esse, *Crescite & multiplicamini*, &c. 1054. e.
 Tetrapla Origens unde dicta. 1626. a.
 THAUMATURGUS. V. *Gregorius*.
 Theodorus Episcopus Mopsuestiz Chrysostomi fuisse convertebatur ad Christum. 1593.
 Theodorus Gaza Demetrio Chalcondylo præfatur. 1712. Ejus Grammatica laudatur. 1711. In nonnullis hallucinatus est. 1064. Mendæ quædam ejus notantur. 1712.
 THEODOSIUS Imp. ob Thessalonicenses interfectos templo prohibetur ab Ambrosio; post sex menses lacrymis & poenitentia transaction ab anathemate absolvitur. 1586, 1587. 1803.
 Theologia, interprete Hieronymo, est Regina illa quæ æterno Regi dextra adstruere dicitur *Psalm. XLV.* 501. e.
 Theologiz Scholasticæ origo vel occasio. 1638. b. 1833. e. Quid de ea senserint, Erasmus, 14. e. 15. a. 17. a. 21. e. 22. e. 45. b. 138. a. d. 170. 319. a. 331. g. 362. e. 370. a. 378. &c. 519. 521. 531. d. 564. 580. a. 594. b. 860. e. 911. a. 919. 920. 1137. f. 1189. a. 1233. &c. 1847. f. 1658. 1661. e. 2011. 2046. e. Budzus, 153. a. d. Beraldus, 563. b. Coletus, 2046. e. Vives, 753. In ea nihil humile vidit Erasmus præter orationis filium. 910. e. Corrigi eam mavult quam explodi. 608. d. g. 609. a. 627. d. 647. d. 859. d. 911. a. 1834. b. Nimum ei tribuunt nonnulli 919, 920.
 Theologorum officium. 585. 588. b. 687. f. 737. b. 1792. e. 1831. V. *Concionator*, *Minister*, *Paulus*, *Sacerdos*. Quid ab eo agendum, quid vitandum. 331. d. 652. e. Eos maximè decet mansuetudo. 585. e. 651. e. 762. Eos ad fontes revocare studet Erasmus. 889. b.
 Olim nulla erant Theologorum scholæ. 1189. a.
 Avaritia & superbia in Theologo magis execranda quam libido. 706. f.
 Theologi odio laborant, & quare. 915. a. Eorum odia & contentiones amarulentas lugeat Erasmus. 612. a. 1834. f.
 Pseudotheologi notantur. 2008. &c. 2014. f. 2016. f. 2019. e.
 Theophrastus quæ. 153. b.
 Theophilus Alexandrinus Episcopus, qualis vir fuerit. 1598. Ejus Epistolæ ad Hieronymum, & Hieronymi ad eum, conscribitur. *ibid.* Cur remanet opprimere Chrysostomum. 1598. &c. Epiphania aliisque imponit. 1599. &c.
 THEOPHYLACTUS eandem operam apud Græcos præstitit quam Beda, Remigius & Claudianus apud Latinos. 1870. In eo Chrysostomus firmè totus est. 1121.
 verbo *diogenis* abutuntur fuisse Martham, miratur Erasmus.

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

rasmus. 1394.
 Thomas AQUINAS, Erasmi iudicio, parum ex-
 politus auctor. 580. Quid de eo senserit Colerus.
 706. Loci multi in quibus ille hallucinatus est, ab
 Erasmo explicantur. 191. s. Ejus opinio de Ec-
 clesia notatur. 170. Quodnam ex ejus operibus sit
 maximè elaboratum. 1633. Excusat seipsum Eras-
 mus, quod à Thoma nonnunquam dissentiat. 1841.
 Ei eloquentiam tribuit fraterculus, quam interam
 Erasmus admittit. 731.
 Thomistarum duo ex eodem ligno citius fingi possunt
 quam unus tolerabilis Poeta. 734.
 Thomas Beckii factum notatur. 1802. f.
 Thomas Cranmerus Warano succedit in Archiepiscopa-
 tum Cantuariensem. 1498. Erasmus mittit octode-
 cum angelatos. 1566.
 Thomas Cromwellus liberos dimittit Protestantes quos
 Morus consererat in vincula. 1502. g. 1505. f. Erasmus
 mittit viginti angelatos. 1566.
 Thomas Card. Eboracensis. V. Eboracensis.
 Thomas Gressi laus. 467. d. Ejus sortem luget Erasmus,
 utpote cui tam sene invidentissimo & morosissimo
 sit vivendum. *ibid.*
 Thomas Linacri laus. 21. b. 25. a. 61. a. 309. 525. 531. In
 Erasmus aliquid molitur. 402. c. Sacerdotio au-
 ctus est. 434. Ejus Grammaticam à Coloto reje-
 ctam, dolet Erasmus. 518. Ejus versio Galeni lau-
 datur. 529. 532. 717. 1423. Versio Proculi cur illi
 malè cesserit. 1423. 1424. Vertit etiam & emen-
 davit Meteorologica Aristotelis. 533. 1423. Mo-
 net eum Erasmus, ne luculationes suas premat.
 655.
 Thomas Lupsetus magno usui fuit Erasmo. 608. Coleri
 vitam imitabatur. 655.
 Thomas MORI encomium. 175. 309. 525. 533. 606.
 638. 689. 711. 751. 1473. c. 1503. 6. 1681. 1717.
 c. Ejus corpus, vultus, mores, ingenium, vita, tor-
 tura, studia, parentes, uxores, liberi, omnia, ve-
 lut in tabula accuratissime depinguntur. 534. 1503.
 6. Ejus pater, Joannes Morus, laudatur. 1509.
 Ejus scripta laudat Vives. 640. *Vitis* ejus com-
 mendatur. 61. a. 62. b. 391. 392. Erasmus eum con-
 fert cum Budæo. 765. Bonas literas quanti habue-
 rit. 760. Quam benignus fuerit erga eruditores.
 960. a. Filios filiasque quomodo educavit. *ibid.* 846.
 1506. 1681. c. 1744. c. Domum ejus Platonis Aca-
 demia confert & præfert Erasmus. 1506. Totam
 ejus familiam ab Olpenio pictore expressam habuit
 Erasmus. 1471.
 Quænam officia obierit. 1509. Legati munus ei non
 arrisit, & quare. 119. g. 386. f. 393. Regi suo est à
 thesauris. 751. 752. 759. Cur pensionem à Rege
 oblaram recusaverit. 120. c. Cancellarius fit. 1475.
 Munus illud abdicat, non jure (ut ferebatur) ab eo
 submovetur. 1502. 6. 1506. 6. 1509. g. 1510. g.
 1511. 1946. d. 1948. c. Severitas ejus erga novo-
 rum (ut vocabantur) dogmatum auctores excusatur.
 1505. Protestationum libris respondet. 1508. g. Iis
 valde fuit molestus. 1511. d.
 Ejus carmen in effigiem Erasmi. 177. Respondet fra-
 ticulo, qui eum reprehenderat quod Erasmus &
 Agidium Castori & Polluci contulisset. 179. Bri-
 xius de natum libellum adversus eum edit. 178. g.
 637. 638. ubi Mori Epigrammata vellicat. 711. Cui
 ne respondeat, Morum monet Erasmus. 710. Mo-
 rus rationem reddit cur ei responderet; 713. libros
 aurem excusos apud se premit. 715. a. Alacriter eum
 perstringit. 1959. c. 1961. c. Eboracensem parum
 æquum habuit. 1503.
 Ei Coar. Goclenium commendat Erasmus. 751.
 Edes exstruit in vico Chelseie. 1506. a.
 Ei longævitate ominatur Erasmus. 761. a. Sepulcrum
 ac epitaphium sibi condit Morus. 1509. 1510. Ca-
 pite truncatur. 1538. 1543. 1556.
 Thurlinus chartarum fumo perit. 1559.
 Thurzo. V. Joannes.
 Tigurini divorum imagines ejiciunt à templis. 822.
 Timiditas bona quæ. 208. c.
 Timallus veretur ne Gallia per Melanchthonem recipiat
 verbum Dei. 1510.
 Tomi, Homilix, Scholia, quomodo differant. 1615. c.
 Tonstallus. V. Cæthorax.

Tonstrina, Schola garrulitatis. 1053. f.
 Tornacum captum. 420.
 Tossanus. V. Petrus.
 Tradullio quid. 193.
 Tranquillitas ab animo petenda est potius quam à loco
 aut vitæ instituto. 595. b. 615. c. 628. d.
 Tranquillo Parthenio Dalmatæ pro seipso & Academia
 Lovaniensi respondet Erasmus. 279.
 TRIADIS representatione utitur maleficus dum dia-
 bolicam suam artem exercet. 505. V. Demo, & Per-
 sone.
 Tribulantes pro afflicti. Arnobio. 1651. f.
 Turca tres adamas exercitus. 1356. Expeditionem in
 Germaniam parat. 1360. Austriam & Moraviam
 miserè trahit. 1398. Pannoniam & Syriam vastat.
 1554. Hungariam populatur. 1434. Joanni Hun-
 garix Regi cum Ferdinando bellum gerenti auxi-
 liatur. 1534. Speratur eum eo inducitur. 1400. 1462.
 1463.
 de Turcis. 530. 1136. 1362. 1425. 1426. 1432. Quid de
 Christo & Spiritu S. sentiant. 1874. b. Efficacissi-
 ma convertendi eos ratio. 1234. &c. Quid eorum
 conversionem impediat. 1608. De bello adversus eos
 Lutheri sententia. 1390. Vitæ pietate potius quam
 armis sunt subigendi. 92. c. 1234. 1240. Diffidia
 Christianorum us sunt gratissimum spectaculum.
 1798. c.
 Quidam dicit, Turcas Monachorum & Pontificis ty-
 rannidem confopituros. 1137. a.
 Tullianus Græca regio stipendio proficere. 1421. Quod-
 dam Erasmi lapsus publicè notat. 1430. c. Brixius
 studet eum Erasmo reconciliare. 1363. 1421. Lau-
 datur. 1367. V. Jacobus.
 Tutelaris vita qualis. 317. c. 476. f.
 Tympanorum usum in nuptiis & festis non probat Era-
 smus. 1276. f.
 Typographia, ars præstantissima. 1696. d. Occasio est
 depravationis librorum. 172. c.
 Typographi bonis quantum debeamus. 1681. b. Mali,
 quæstus præcipue rationem habent. 969. b. 1709.
 c. 1719. f. Queritur de iis Brixius, 969. f. & Era-
 smus. 1027. c. Libellis convitiis aluntur. 949. c.
 952. b. 1061.
 Typographi, semper inter se se magis. 167. a. Semper
 aliquid ab Erasmo flagitabant. 1520. a. 1115. c. Tri-
 plex us excedendi ratio. 1007. a.
 Tyranni inter & Regis nomen olim nihil iniecerat. 1791.
 f. Erga Tyrannos quomodo nos gerere oporteat.
 1230.

V

Valentinus hæreticus. 1612. g.
 Valetudo prospera, divitiæ, honores, &c. an &
 quid conferant ad felicitatem. 549. 552. 555.
 Vares optimus, vir prudens. 1190. c.
 Udalrici Tassii laus. 104. 181. c. 717. 1304. 1339. Scripta.
 581. c.
 Venetia quidam octodecim annis commercium habet
 cum demone. 1512. Alia oppidum Schilach op-
 demonia exurit. 1564. d.
 Venetici Aureliani diabolica artes. 505.
 Venetia, urbs omnium magnificentissima. 531. f. Quæ
 illic amicos habuerit Erasmus. *ibid.*
 Veriam potius majoribus quam minoribus deberi. 171. c.
 Verbalia non semper sonant actionem, sed & officium.
 1892. c.
 utrum *Verbum* an *Sermo* à *Abz* & *Joan.* I. verum debeat.
 596. 612.
 Verecundia immodica, quantum malum. 1769.
 Vergara. V. Franciscus.
 Veritas, vulgo odiosa. 384. Ejus comites quæ. 1148. f.
 Eam celare nonnunquam expedit. 650. c. 718. a.
 763. 770. a.
 Erasmus dicit se citius deserturum aliquam veritatis
 portionem, quam turbaturum concordiam. 997. a.
 Hieronymus Vervefius Alphonsio fraatri quam humilis
 fuerit. 1490. g. Ejus in concionando sedulitas. 1491. c.
 opum contemptus. 1492. b. mors. 1492. f. V. *En-*
 miam.
 Vestem sacram abjicere, aliis licet, aliis non item.
 1192.
 de Vestitu religiosorum. 1141. c. 1192.

Vetus

INDEX Rerum, Verborum, Scripturarum.

- Vetus Instrumentum* aptius dicitur quam *Testamentum*. 1254. f.
- Victoria* speciosissima quæ. 1157. a.
- Vicius* frugalis laudatur. 771.
- Vina* quor modis vitiant *œnopolis*. 1121. g.
- Vincentius* Lovaniensis, Erasmi obrectator pertinacissimus. 729. b. 829. 1194. e. Eum *Sacertem* appellat Erasmus. 729. b. 1194. e. 1091. V. *Erasmus*. Moritur. 829.
- Vindicta* optima quæ. V. *Injuria*.
- Vini* Burgundiaci laus. 1000. 1222. 1223. 1561.
- Vinolentia* damnatur. 771.
- Vinum* Hippocraticum à doctis *Trimma* & *Aromatices* dicitur. 351. e.
- VIRGILII** *Georgicus* ceteris ejus poematis præstantius. 1633.
- de B. Virginis visceribus lepida narratio. 1081.
- Virginatatem cur exigebant veteres. 767. b. Quæ ad eam conservandam sint utilia. 760. b.
- Virginitatem servare*, Hieronymo quid. 1196. a. 1254.
- Viri viri*, Hebræis quid. 1584. a.
- Virtus* nobilitatem illustrat. 926. b. Sola felicitatem præstat. 555. e, g. Eam sibi notam esse cur oporteat. 884. c. Ejus imaginem populo proponere potius quam vitia insectari debent Theologi. 332. b.
- Ut ad eximias virtutes quis perveniat, quæ sint necessaria. 550.
- Vitz* instituendæ optima ratio. 141. e.
- Vita* humanâ nihil calamitosius. 1788. b. 1799. a.
- Vita* rusticana urbanæ præfertur. 752. a.
- Vicia* diversis vitæ gentibus cognata. 1239. d. Quando maximè detestanda. 1238. g.
- Vitrea* conspicilla. 834. f.
- Ulrici Hutteni libri & res gestæ. 358, 359. Laudantur. 561. 611. 1750. Monet cum Erasmus ne adversus ipsum scribat. 1489. Scribit mendacem & convitiolum libellum adversus Erasmus. 934. 986. 1061. 1072. Eum gloriosum & egentem militem vocat Erasmus. 949. V. *Erasmus*.
- Ulrici Zuinglii mors. 1942. V. *Zuinglius*.
- Volaterranus. V. *Raphael*.
- Voluntas Dei* pro *permissa* sæpe ponitur in Scripturis. 1893. a.
- Vomit*, gracili corpori gravis. 1444. a.
- de Vocis suscipiendis sententia Lutheri & Erasmi. 764. 775. Nullum debet esse *Votum* insolubile præter Baptismi. 1285. c.
- de Vocis monasticis. 859. e. 1243. g. 1295. c. 2144. b.
- Urbana vitæ rusticanâ insalubrior. 752. a.
- de Urbanitate & joci liberalibus. 1774, 1775.
- Urinæ frigide remedium. 1138. f.
- Ursini Velii laus. 372. 1439. Ejus carmen *genethliacum* in Erasmus. 82. 371. Scribit de gestis Ferdinandi Regis Hungarorum. 869.
- Utenhovii [Nicolai] laus. 1703, &c. *Epicaphia*. 1705. V. *Carolus*.
- Westphalus. V. *Hieronymus*.
- Wiclevitz, regum potentiâ oppressi potius quàm extincti. 787. Fingunt quidam, Erasmus eorum opinionem probare. 865.
- Wimpelingius. V. *Jacobus*.
- Wirttembergensis Dux profligatur. 572. 610.
- Vulgata interpretatio N. T. an sit Hieronymi. 159. b. 164. c.
- Vulgi præposterum judicium. V. *Judicium*. Quam difficile sit vulgo placere. 943. b.
- Vulgus tenax eorum quibus assuevit. 1093. d. Subtiles distinctiones non intelligit. 741. b.
- Vulgo doctior habetur qui reprehendit. 745. a.
- Ad vulgi caput descendere sapientem suum vult Plato. 555.
- cum Vulturio Neocomo expostulat Erasmus, quod mentionem ejus in libellis suis fecerat. 1050. f. De eo vide plura. 1066. 1071. 1077. 1110, &c. 2137, &c.
- Wolfgangus Capito. 1061.
- Uxor qualis eligenda. 760, 761.
- Uxores multi ducere videntur non ob aliud nisi quia legibus non licet.
- Uxores esse communes voluit Plato, & Nicolaitæ. 677.

2

Z ad pro *Ida* olim usurpatum, 1646. &

Zabelus, pro *diabolus*. *ibid.*

Zafius. V. *Didacticus*.

Zehridovius. V. *Andreas*.

Zelandiæ descriptio. 172.

Zelus sine scientia valde perniciofa res est. 1160. f.

Zirka. V. *Jeanes*.

ZUINGLIUS adversaturuthero. 774. 819. g.

Taxat Erasmus. 774. Afferit nihil esse in Eucharistia præter panem & vinum. 779, 780. V. *Eucharistia*. Eum seditiosum fuisse. 2117, 2128. Quomodo se gesserit erga Episcopum suum. 2128. b. 2134. b. V. *Utrius*.

FINIS.

FINE

